

חוק לישראל: מחילה

בסדרה "חוק לישראל" נתפרסמו עד כה הספרים

שומרים (2 כר')

שכירות ושאלה

ערבות

נזיקין

עשיית עושר ולא במשפט

השבת אבדה

שיתוף נכסים

נאמנות בנכסים

פגמים בחוזה

שליחות

משכון ומשכנתא

אפוטרופסות

מחילה

בהכנה

מתנה

תרופות בשל הפרת חוזה

סיכול חוזה

האחריות הפלילית

סייגים לאחריות הפלילית

בוררות

מיטלטלין

מכר

חוק לישראל

עריכה שיטתית ועדכנית של המשפט העברי

כיסוד לחקיקה ולפסיקה

על פי סדר חוקי מדינת ישראל

בעריכת נחום רקובר

ברוך כהנא

מחילה

כרך ראשון

מהדורת פריעדמאן

ספרית המשפט העברי

ספריית המשפט העברי

משרד המשפטים
מורשת המשפט בישראל

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני או אחר
כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה

©

כל הזכויות שמורות

מורשת המשפט בישראל
הקרן הקיימת לישראל 8, ירושלים 9242813
jlhs81@gmail.com
www.mishpativri.org.il
תשפ"ה – 2025

מוקדש על ידי
ר' חיים הערש פריעדמאן
לעילוי נשמות

עטרת משפחת פרידמאן הדגולה
אביו ר' ישראל דוד בן ר' פנחס אליעזר ע"ה
ממונטריאול

נלב"ע ר"ח שבט תשד"ס

אמו מרת אסתר בת ר' יהודה אריה ע"ה
נלב"ע כ"ו בתמוז תשס"ד

חמיו ר' דוב לבי בן ר' פנחס ע"ה שטוהל
מברוקלין

נלב"ע ג' באדר תשס"ד

חמותו מרת חיה מלכה בת ר' מנחם מנדל ע"ה
נלב"ע כ"ו באדר תשס"ד

תנלב"ה

ספר זה
ייקרא לדורות עולם

מחילה

מהדורת פריעדמאן

על שמו ולכבודו של איש המעלה
העושה גדולות להאדרת התורה
שנשאו לכו
לביסוס ערכיה של החברה בישראל
על יסוד ערכיה הנצחיים

רבי חיים הערש פריעדמאן הי"ו

ורעייתו נדיבת הלב
מרת רייזל תחי'

ממונטריאל – קנדה

זכות הרבים תעמוד לו ולזרעו אחריו
להתברך בכל מילי דמיטב מתוך בריות גופא ונהורא מעליא
"רוודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד"

הקדמה

נושא המחילה נידון רבות במקורות המשפט העברי, אלא שהוא טרם זכה לסקירה שיטתית. חיבור זה מנסה להשלים את החסר בתחום זה.

השער הראשון מנתח את המחילה מבחינה עיונית, כדי להבין את אופן פעולתה. לאחר מכן באים שערים העוסקים ביצירת המחילה, כלומר, איזו התנהגות של המוחל יוצרת מחילה תקפה; ובנושא המחילה, היינו, על איזה סוג של חוב אפשר למחול. משם עובר הדיון למצבים שונים שיש בהם כדי לפגום בתוקפה של המחילה (לפחות לפי חלק מן הפוסקים), כגון מחילת זכות עתידית, מחילה כשהנושה מחזיק משכון או שטר, מחילת זכותו של אדם אחר, מחילה בטעות, מחילה שאינה בלב שלם, ומחילה על ידי מי שחסר כשירות.

עיקר הספר עוסק כאמור במחילה על חובות – זכויות אישיות-חוזיות. מצורף לכך דיון במחילה על זכויות קנייניות, ובכלל זה בעלות וזכויות קנייניות פחותות מבעלות. בשער האחרון נידון המוסד של "סילוק", שנזכר במקורות המשפט העברי במקביל למחילה, והפרשנים דנים בבירור היחס ביניהם.

ראשית החיבור בעבודה לתואר שני¹, בהנחיית פרופ' שמואל שילה ז"ל – ממנה התפתחו שערים יד-טו. חלקים אחרים בחיבור (שערים א, ד, ה, ט, טז) ראשיתם בעבודה לתואר שלישי², בהנחיית פרופ' ברכיהו ליפשיץ יבלח"ט. הערות שהעיר לי במהלך הנחייתו מובאות בספר בשמו. עליהם נוספו השערים האחרים, וגם בשערים הקיימים נוספה תוספת מרובה והדברים שוכללו.

חיבור זה עוסק במחקר "דוגמטי" של המחילה, ולא בתולדות מוסד המחילה. למחקר היסטורי זה ראה י' שנדורפי, "מחילת זכויות במשפט העברי כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", דיסרטצייה, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ב.

השוואת המחילה במשפט העברי לשיטות משפט אחרות מופיעה בעבודה לתואר שלישי, ואצל שנדורפי, שם.

מבנה הספר ושיטת הציון בו הם באותה דרך שנקטתי בספרי "ערבות" ו"שומרים" בסדרת "חוק לישראל". ב"מילואים" שנדפסו בסוף הספר (עמודים 1300–717) הובאו עניינים המהווים המשך להערות שבגוף החיבור, ואשר לא שובצו בהערות עצמן מחמת ריבוי החומר. בכל מקום שיש מילואים להערה מסוימת, צוין הדבר על ידי האות מ בפונט מיוחד בסוף ההערה. היות שהמילואים הם בעצם המשך להערות, לעיתים, כשיש הפנייה להערה מסוימת, הכוונה היא למילואים של אותה הערה; ולעיתים, כשמצוין במילואים "שם" כמראה מקום, הכוונה היא למקור שצוין בגוף ההערה. מקורות נוספים התבררו לאחר שהספר כבר היה מעומד, והם מופיעים במדור "השלמות", בסוף הספר (עמודים 1389–1301). הפניות בגוף הספר להשלמות מסומנות על ידי האות ה בפונט מיוחד.

היבטים אחרים של דיני מחילה נידונו בהרחבה בחוק לישראל, פגמים בחוזה³. בספר

¹ ברוך כהנא, מחילה על זכויות קנייניות, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2002.

² ברוך כהנא, המחילה במשפט העברי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור למשפטים, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006.

³ מקור הדברים בעבודת הדוקטור שצוינה בהערה 2.

הקדמה

הנוכחי ניתנות הפניות לאותם דיונים, כל אחד במקומו. למען שלמותו של הספר, ניתן כאן נספח, בסוף הספר, של אותם עמודים, במספור עמודים כפול – מספור העמודים המקורי, ומספור העמודים המתאים לספר הנוכחי (עמ' 1416–1391).

צריך להעיר, שכשכתוב "המחילה אינה מועילה" וכדומה, משמעותו שהמוחל יכול לחזור בו, אף שאם לא חזר בו, החייב פטור.

חיבור זה לא היה מתאפשר לולא פועלו של פרופ' נחום רקובר, יוזם סדרת "חוק לישראל", ומי שפועל רבות לשילוב המשפט העברי במערכת המשפט במדינת ישראל, שהטיל עלי את הכנת הקומנטאר לחוק המתנה, הכולל בתוכו את סוגיית המחילה, כאמור. יהי רצון שיזכה לראות בהשלמת מפעליו ובהשבת שופטינו כבראשונה, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא. תודות גם למשרד המשפטים ולמשרד התרבות, שתמכו במפעל במשך השנים; ולרב משה קפלן, שעמד את הספר בטוב טעם.

המשפט העברי והיהדות בכלל רואים במחילה מידה טובה וראויה. מקורות אינספור מעודדים את האדם למחול למי שפגע בו⁴, מתוך הליכה בדרכיו של הקדוש ברוך הוא, המוחל וסולח לעוונותינו. יהי רצון שמידה טובה זו תעמוד לעם ישראל בתקופה קשה זו, בה מדינת ישראל עומדת על נפשה מול אויבים רבים מסביב, ונגיע אל המנוחה ואל הנחלה.

⁴ מקורות לכך הובאו בעבודת הדוקטור שצוינה בהערה 2, בסיכום. הערה כללית: בתחילה, התכנית היתה שנושא המחילה יידון כולו בחוק לישראל על חוק המתנה, ולכן בכרכים אחרים של חוק לישראל יש הפניות לחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ג). אולם עקב ריבוי החומר הוחלט לפצל את סוגיית המחילה לחיבור נפרד, ולכן אותן הפניות הן בעצם הפניות לספר זה.

מבוא

לפני שניגש לעסוק בענייניו של הספר, דיני מחילה במשפט העברי, עלינו לסקור את דיני המחילה במדינת ישראל, בחקיקה ובפסיקה.

הנושא של מחילת חובות לא זכה לחוק בפני עצמו בחקיקת הכנסת, בגלל מיעוט העיסוק המשפטי בו, והוא נידון רק בחלק מסעיף 1 לחוק המתנה, התשכ"ח-1968. וזו לשון סעיף 1(ג) שם: "מתנה יכול שתהיה בויתורו של הנותן על זכות כלפי המקבל או במחילתו של הנותן על חיוב המקבל כלפיו". משמעות הסעיף היא שמחילה היא סוג של מתנה, ולכן הוראות חוק המתנה חלים עליה¹.

בתי המשפט הוסיפו מצידם תשובות לשאלות רבות העולות בדבר תקפותה של מחילה במצבם שונים, ודבריהם, יחד עם דברי מלומדים שונים בסוגיית המחילה, מסוכמים יפה בספרו של מ"א ראבילוב². כאן נסתפק בהצבעה על נקודות חשובות אחדות, תוך הפנייה לדיון המקביל במשפט העברי, שבגוף הספר.

מחילה מכללא: אם התנהגות הנושה מלמדת בצורה ברורה, החלטית ושאינה משתמעת לשני פנים, שהוא מוותר על החוב, דינו כאילו מחל עליו בפירוש³. אבל הימנעות בלבד מתביעת החוב אינה מלמדת שהוא מוחל עליו⁴. גם החזרת שטר לחייב אינה מלמדת על כוונה למחול⁵. כמו כן, הסכמת הנושה לקבל ביום מסוים חלק מזכותו, אינה מלמדת שהוא מוחל על השאר⁶.

מחילה בלי ידיעת החייב: המוחל בלי ידיעת החייב יכול לחזור בו כל זמן שלא נודע לחייב שמחל, אבל מהרגע שנודע לו, חזקה שהסכים, והמוחל אינו יכול לחזור בו⁷.

התנגדות הנמחל למחילה: אם הנמחל דחה את המחילה תוך זמן סביר מאז שנודע לו, אין לה תוקף⁸. הוא יכול לדחות את המחילה בכתב, בעל פה או בהתנהגות, כגון בהחזרת מכתב המחילה לנושה, או במילוי החיוב⁹. אבל אם לא דחה את המחילה תוך זמן זה, חזקה

¹ אבל לא כל מחילה נחשבת סוג של מתנה, ויש סוגים של מחילה שאינם בגדר מתנה, ולכן חוק המתנה אינו חל עליהם. לדוגמה, על ויתור בתמורה יחול חוק המכר (ראבילוב, עמ' 220; וראה א' זמיר, "מכר", עמ' 29–30); הפחתה של חיוב במסגרת פשרה אינה נחשבת מתנה אם לא נעשתה מתוך כוונה להיטיב עם הצד שכנגד (ראבילוב, עמ' 202 ועמ' 217).

² מ"א ראבילוב, "חוק המתנה, תשכ"ח-1968", פירוש לחוקי החוזים מיסודו של ג' טרסקי, המכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי, האוניברסיטה העברית בירושלים, מהדורה ראשונה, תשל"ט; מהדורה שנייה, תשנ"ו-1996. ההפניות להלן הן למהדורה השנייה. חלק מקביעותיו הם מתוך פסקי דין, אבל למען הקיצור לא נציין אותם.

³ דנ"א 1558/94 נפסי נ' נפסי, פ"ד (3) 573; ראבילוב, עמ' 221. על מחילה מכללא במשפט העברי ראה שער אחת-עשרה.

⁴ ראבילוב, עמ' 215–216. על עמדת המשפט העברי בעניין אי תביעה, ראה להלן, עמ' 457 ואילך. כמובן, אם נמנע מתביעה זמן ארוך עד כדי שהחוב התיישן, אינו יכול לגבותו, אבל לא מפני שמחל אלא בגלל ההתיישנות. ראבילוב, עמ' 186, כתב שאין זו מתנה, אבל בעמ' 216, הערה 12, כתב שזו מתנה עקיפה.

⁵ ראבילוב, עמ' 222. ראה על כך להלן, עמ' 441.

⁶ ראבילוב, עמ' 221. ראה על כך להלן, עמ' 431.

⁷ ראבילוב, עמ' 222. לעמדת המשפט העברי בעניין מחילה בלי ידיעת החייב, ראה להלן, עמ' 384–386.

⁸ ראבילוב, עמ' 222. לעמדת המשפט העברי בעניין התנגדות הנמחל, ראה להלן, עמ' 508–511.

⁹ ראבילוב, עמ' 224.

שהסכים לה, והיא תקפה¹⁰. דחיית המחילה מקבלת תוקף רק כשנודע למוחל עליה; עד אז יכול החייב לחזור בו מדחייתו¹¹. יש שדחיית המחילה פוגעת בצד ג, כגון אם לוי נותן מתנה לראובן, ומתלה את המתנה בכך שראובן ימחל על חובו לשמעון; בכגון זה שמעון יכול לדחות את המחילה, ובכך ימנע את המתנה מראובן, אבל אם הוא עושה זאת שלא מתוך סיבה מוצדקת, זה ייחשב כשימוש בזכות שלא בתום לב, על פי חוק החוזים, סעיף 1239.

התחייבות למחול: נושה יכול להתחייב לשחרר את החייב מחובו במועד מאוחר יותר, ועל התחייבותו יחולו עליו דיני התחייבות לתת מתנה, הקבועים בחוק המתנה, סעיף 135. על כן, ההתחייבות טעונה מסמך בכתב; המתחייב יכול לחזור בו כל זמן שהנמחל לא שינה את מצבו בהסתמך על ההתחייבות; וגם אחר כך הוא יכול לחזור בו אם הנמחל התנהג אליו בצורה מפירה, או אם חלה הרעה ניכרת במצבו הכלכלי של המוחל.

מחילה על זכות עתידית: מחילה על זכות עתידית יש לראותה כהתחייבות למחול בעתיד, כשתגבש הזכות¹⁴.

מחילה מותנית: המוחל יכול להתנות את המחילה בתנאי¹⁵.

מחילה על זכות קניינית: הביטוי "זכות" בסעיף שצוטט לעיל כולל במשמעותו זכות ריאלית כגון שעבוד, זיקת הנאה או משכון¹⁶. בכלל זה גם מקרקעין ומיטלטלין, אם אינם ברשותו של המוחל¹⁷.

מחילה על זכות לא-ממונית: המוחל על זכות מהתחום האישי, כגון במסירת ילד לאימוץ או בויתור של אב על זכותו שלא להיות הורה, יכול לחזור בו ממחילתו¹⁸.

בריבוי חייבים: חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973, סעיף 55(ג) קובע: "הפטיר הנושה אחד החייבים מן החיוב, כולו או מקצתו – בויתור, במחילה, בפשרה או בדרך אחרת – הופטר גם השני באותה מידה, זולת אם משתמעת מן הפטיר כוונה אחרת"¹⁹. אם מחל הנושה לאחד מן החייבים בלבד וגבה מן האחרים, הם יכולים לחזור על החייב שנמחל, ולגבות את חלקו, שהרי הנושה אינו יכול להרע את חלקם של החייבים האחרים באמצעות מחילתו; ואם ירצה להיטיב עם חייב אחד בלבד, יוכל לגבות מן החייבים האחרים רק את חלקם היחסי, ואז לא יוכלו לחזור על החייב הזה²⁰. בין אם מחל הנושה לכולם ובין אם מחל לאחד מהם

¹⁰ ראבילר, עמ' 220.

¹¹ ראבילר, עמ' 224.

¹² ראבילר, עמ' 227.

¹³ ראבילר, עמ' 215, עמ' 226, ועמ' 343. לפי המשפט העברי, אין תוקף להתחייבות למחול, כפי שנראה להלן, עמ' 75–77.

¹⁴ ראבילר, עמ' 229. לפי המשפט העברי, אין תוקף למחילת זכות עתידית, אבל יש לכך חריגים רבים, כפי שנראה בשער רביעי.

¹⁵ ראבילר, עמ' 220. המשפט העברי עוסק רבות במחילה מותנית, כפי שנראה בשער עשירי.

¹⁶ ראבילר, עמ' 216–217. על מחילת זכות קניינית הפחותה מבעלות במשפט העברי, ראה שער חמש-עשרה.

¹⁷ ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 98. ראה שם בשאלה האם מחילה זו דורשת כתב כמו עיסקה רגילה במקרקעין (חוק המקרקעין, התשכ"ט-1969, סעיף 8). על מחילת בעלות במשפט העברי ראה שער ארבע-עשרה.

¹⁸ השופט ט' שטרסברג-כהן, ע"א 5587/93 ד' נחמני ואח' נ' ר' נחמני ואח', פ"ד מט(1) 485, פסקה 11 לפסק דינה. על מחילת זכות שאינה ממונית במשפט העברי, ראה להלן, עמ' 108–122.

¹⁹ לעמדת החוק בעניין מחילה לערב אחד מתוך ערבים אחרים, ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 363.

²⁰ ראבילר, עמ' 225.

והאחרים הופטרו ממילא, כל אחד מהם זכאי לדחות את המחילה, אבל הוא אינו דוחה בזה את המחילה לשאר החייבים²¹.

מחילה על זכות בשטר: סעיף 62(א) לפקודת השטרות [נוסח חדש], קובע שאוחז שטר יכול לוותר על זכויותיו כלפי הקבל, ולהפקיע בכך את השטר, על ידי מסירת השטר לקבל או על ידי ויתור בכתב²².

מחילת זכות ירושה: חוק הירושה, התשכ"ה-1965, סעיף 6, מאפשר ליורש להסתלק מזכותו בעיזבון (מכוח ירושה או מכוח צוואה) אחרי מות המוריש, כל זמן שלא חולק העיזבון²³. ואילו סעיף 8, שם, קובע שאין תוקף לויתור כזה שנעשה בחיי המוריש²⁴.

מחילה על מזונות: מי שזכאי למזונות מהוריו, מבן זוגו או מבן משפחה אחר, לפי הוראות חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), התשי"ט-1959²⁵, יכול לוותר עליהם, אלא שאם הוא קטין, ויתורו תקף רק עם אישור בית המשפט, ואם הוא בגיר, ויתורו תקף רק אם הוא נעשה בכתב, והוא ניתן לאישור בית המשפט²⁶. בית המשפט רשאי לשנות מה שנקבע בויתור לאור שינוי נסיבות או התגלות נסיבות²⁷. הסכמת הנמחל לויתור של הקטין צריכה להיות מפורשת, שהרי צריך לשם כך אישור בית המשפט, ולא די בהסכמה שבשתיקה, כמו שדי בה במחילה רגילה בגלל חזקת ההסכמה²⁸.

מי שזכאי למזונות מעיזבון אינו יכול לוותר עליהם בחיי המוריש, ואחרי מות המוריש, הויתור טעון אישור בית המשפט²⁹.

לעניין מס הכנסה: פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], סעיף 3(ב), קובעת שמי שנמחל חובו, רואים (בתנאים מסוימים) את סכום החוב כהכנסה שהוא חייב לשלם עליה מס³⁰, כיוון שבפועל הוא התעשר בסכום זה.

על אף הקביעות המשפטיות שהובאו לעיל, נותרו עדיין שאלות רבות בדיני מחילה שלא ניתנה עליהן תשובה בפסיקת בתי המשפט ובמאמרי המלומדים; ואף אלו אינם קביעות מחייבות. אפשר למצוא את התשובות במשפט העברי, שכפי שנראה לאורך הספר, נתן את דעתו למגוון גדול מאוד של שאלות בדיני מחילה. כמו כן, שאלות רבות שנויות במחלוקת בין בתי משפט או בין מלומדים, ואפשר להסתייע בעמדת המשפט העברי כדי להכריע במחלוקת אלה.

²¹ ראבילן, עמ' 225.

²² בשער ששי נעסוק בעמדת המשפט העברי בדבר מחילה על חוב בשטר, אבל אין הכוונה לשטר במובן שהחוק עוסק בו.

²³ על הסתלקות מירושה אחרי מות המוריש במשפט העברי, ראה להלן, עמ' 563.

²⁴ על הסתלקות מירושה בחיי המוריש במשפט העברי, ראה להלן, עמ' 211-213.

²⁵ הוראות החוק לעניין ויתור על מזונות אינן חלות על זכות למזונות מכוח הדין האישי (למשל, זכותו של יהודי למזונות לפי ההלכה היהודית). כך נאמר בחוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), התשי"ט-1959, סעיף 2(א), לענין מזונות מבן זוג, וסעיף 3(א), לענין מזונות ילדים, שהוראות החוק הן אינן חלות על זכות כזאת.

²⁶ חוק לתיקון דיני משפחה (מזונות), התשי"ט-1959, סעיף 12.

²⁷ שם, סעיף 13.

²⁸ ראבילן, עמ' 229, הערה 2.

²⁹ חוק הירושה, התשכ"ה-1965, סעיף 65(א).

על מחילת מזונות במשפט העברי, ראה להלן, עמ' 200-201.

³⁰ ראה על כך להלן, עמ' 31, הערה 222.

תוכן העניינים

תוכן העניינים

הקדמה _____

מבוא _____

התוכן לפרטיו _____

שער ראשון: מהות המחילה

שער שני: יצירת המחילה 43

שער שלישי: נשוא המחילה 81

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית 155

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון 251

שער שישי: מחילת חוב שבשטר 261

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר 289

שער שמיני: מחילה בטעות 317

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל 373

שער עשירי: מחילה מותנית 397

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא 423

שער שתים-עשרה: מחילה באישים שונים 493

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה 507

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות 543

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות 637

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה 665

מילואים 715

נספח: ענייני מחילה מספר "פגמים בחוזה" 1391

מפתחות

מפתח העניינים 1419

מפתח המקורות 1151

רשימה ביבליוגרפית 1647

התוכן לפרטיו

כרך ראשון

שער ראשון: מהות המחילה

- פרק ראשון: מבוא 1
- פרק שני: השיטה שמחילה היא הפקעה 3
  - א. הצגת השיטה 3
  - ב. קושיות על שיטה זו 7
  - ג. תת-שיטה: העדר רצון מצד הנושה 8
- פרק שלישי: השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב 8
  - א. הצגת השיטה 8
  - ב. יסוד המחלוקת בין שיטת ההפקעה לשיטת ההקנאה 11
  - ג. קושיות על שיטה זו 13
  - ד. הצורך לבסס מחילה על מוסד משפטי אחר 15
- פרק רביעי: השיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב 16
  - א. הצגת השיטה 16
  - ב. מדוע נחשב כאילו היה פרעון 17
  - ג. קושי בשיטה זו 19
  - ד. ראייה לשיטה זו 19
- פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים 21
  - א. מחילה בשבת 21
  - ב. חיובי מלקות ותשלומין הבאים כאחד 23
  - ג. מחילה למודר הנאה 27
  - ד. שונות 27
- פרק שישי: סיכום 32
- נספח: הסברים לקטניים 34

שער שני: יצירת המחילה

- פרק ראשון: מבוא 43
- פרק שני: מחילה אינה צריכה קניין 44
  - א. כללי 44
  - ב. במחילה במסגרת פשרה 45
  - ג. מנהג לעשות קניין 47
  - ד. אם עשו קניין פסול 48
- פרק שלישי: לשון המחילה 49
  - א. עקרונות 49
  - ב. לשון הודאה 51

התוכן לפרטיו

- ג. "אני מוחל על התביעה" 52
ד. לשון מתנה – "החוב נתון לך" 52
ה. "דין ודברים אין לי עליך" 54
ו. "התייאשתי מהחוב" 54
ז. לשונות שונים 55
ח. לשונות ששייכים במצבים מיוחדים 57
- פרק רביעי: מחילה בלב 63
א. אם יש הוכחה חיצונית שמחל 63
ב. אם אין הוכחה חיצונית שמחל 64
(1) דעת יחיד – המחילה תקפה 64
(2) דעת הרוב – המחילה אינה תקפה 66
(3) אופנים בהם המחילה תקפה גם לדעת הרוב 67
- פרק חמישי: שטר מחילה 69
א. כללי 69
ב. שטר מחילה מוקדם או מאוחר 71
ג. שטר מחילה שנקרע או שהוחזר 73
ד. כתיבת שטר מחילה בלי ידיעת המוחל 73
ה. שטר מחילה שנעשה בערכאות 73
ו. שטר מחילה שלא הגיע לנמחל 74
- פרק שישי: הבטחה למחול 75
א. ההבטחה אינה כובלת 75
ב. בלשון "התחייבות" 76
ג. הבטחה להחזיר מסמכי זכויות 77
ד. הבטחה שלא לתבוע 77
- פרק שביעי: חזרה ממחילה "תוך כדי דיבור" 78
פרק שמיני: סיכום 79

שער שלישי: נשוא המחילה

- פרק ראשון: מבוא 81
פרק שני: כתובה 82
פרק שלישי: פועל 87
א. חיוב פועל לעבוד 87
ב. זכות פועל לעבוד 88
ג. זכות פועל לחזור בו 89
ד. איסור הלנת שכר שכיר 89
ה. פיצויי פיטורין 89
- פרק רביעי: שותפות 90
פרק חמישי: ריבית 93
פרק שישי: מסים 95

התוכן לפרטיו

- פרק שביעי: חיובים ממוניים שונים 101
- פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני 108
- פרק תשיעי: מתנות כהונה – זכות קיבוצית 123
- פרק עשירי: מחילה שגורמת למוחל צער הגוף 127
- פרק אחד-עשר: חיוב שנועד לכפרה 133
- א. תשלומי תרומה 133
- ב. קרן וחומש שחייב גולן שנשבע לשקר 135
- ג. גול הגר 136
- ד. כופר 137
- ה. קנס 138
- פרק שנים-עשר: מחילה על חיוב להישבע 139
- פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחזוק בשבועה 143
- א. בחיוב ממוני 143
- ב. בשבועה לעשות מעשה לא ממוני או שלא לעשות מעשה 144
- ג. מחילה על השבועה לבדה 147
- ד. דינים שונים 148
- ה. מחילה על שבועה על מועד תשלום – מתן הארכה 150
- ו. בשבועת החייב להתייצב בכלא 152
- פרק ארבעה-עשר: סיכום 153

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

- פרק ראשון: מבוא 155
- פרק שני: הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית 156
- א. מקור הדין – תשובת הר"ן 156
- ב. טעם הדין 157
- פרק שלישי: הדעה שיש תוקף למחילה על זכות עתידית 159
- פרק רביעי: הרחבת הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית 161
- א. חיוב שאינו כובל 161
- ב. חיוב קיים אבל כלפי נושה אחר 162
- ג. גם אם עשו מעשה קניין 165
- ד. גם אם לא חזר בו עד יצירת החוב 165
- ה. מחילת אב לבנו 166
- פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה 166
- א. מבוא 166
- ב. מחילה בעבור תמורה 167
- ג. הרשאה להזיק 168
- (1) טעם הפטור 168
- (2) חזרה מן ההרשאה 170

התוכן לפרטיו

- (3) הרשאה לגזול 171
- (4) האיסור להזיק 172
- ד. בדרך של התחייבות 173
- ה. בשטר 174
- ו. מחילה שתחול כשיבוא חיוב 175
- ז. אם יש למוחל קצת "שייכות" לזכות 176
- ח. חיוב מתחדש 177
- ט. מחילת זכות עתידית יחד עם זכות קיימת 179
- י. דבר שבידו 180
- יא. זכות שתחול בעתיד למפרע מעכשיו 180
- פרק שישי: חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר 181
  - א. מחילה של רבים 181
  - ב. בשבועה או בחרם 182
  - ג. אם ניכר מהמחילה שההתחייבות שלאחר זמן לא ניתנה מרצון 183
  - ד. זכות הנובעת מתקנת חכמים 183
  - ה. בלשון הודאה 185
    - ו. מנהג 186
    - ז. חזרה ממחילה על זכות עתידית באופנים שהמחילה תקפה 186
- פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה 191
  - א. קנס 191
  - ב. חוב לפני מועד הפרעון 194
  - ג. מסים 195
  - ד. דמי "חזקה" 199
  - ה. מזונות 200
  - ו. התחייבות בדבר שלא בא לעולם 202
  - ז. דמי שכירות 203
  - ח. חוב בין שותפים עסקיים 203
  - ט. שכר עבודה 205
  - י. חיוב שומר 208
  - יא. ערבות 209
- פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית 210
  - א. מבוא 210
  - ב. מחילה על ירושה דאורייתא בחיי המוריש 211
  - ג. מחילת בעל על זכויותיו בנכסי אשתו 213
    - (1) לפני האירוסין 213
    - (2) כשהיא ארוסה – מחילה על פירות נכסיה 216
    - (3) כשהיא ארוסה – מחילה על ירושתה 222
    - (4) כשהיא נשואה – מחילה על פירות נכסיה 225
    - (5) כשהיא נשואה – מחילה על ירושתה 226
  - ד. מחילת חלק בכורה 232
  - ה. מחילה על מתנה עתידית 234
  - ו. מחילת שעבוד עתידי מכוח חוב קיים 236

התוכן לפרטיו

- ז. מחילת שעבוד נכס לחיוב עתידי 238
- ח. מחילת זכות דירה עתידית בבית 238
- ט. מחילה על מתנות כהונה שעדיין אינן בעולם 239
- י. נגד רצון הנמחל או כשחב לאחרים 239
- יא. זכות שאינה שייכת לאחר 240
- פרק תשיעי: סילוק מזכות עתידית 240
  - א. הצגת הבעיה 240
  - ב. השיטה שמחילה וסילוק מועילים בזכות עתידית שכבר יש בה "שייכות" 241
  - ג. השיטה שסילוק מזכות עתידית מועיל ומחילה אינה מועילה 242
  - ד. סילוק מזכות דאורייתא 244
- פרק עשירי: סיכום 247

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון

- פרק ראשון: מבוא 251
- פרק שני: הדעה שהמחילה אינה תקפה בלי מעשה קניין 251
- פרק שלישי: חריגים לדעה זו 253
- פרק רביעי: הדעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין 255
- פרק חמישי: חריגים לדעה זו 257
- פרק שישי: סיכום 258

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

- פרק ראשון: מבוא 261
- פרק שני: הדעה שהמחילה אינה תקפה בלי מעשה קניין 261
- פרק שלישי: חריגים לדעה זו 264
  - א. מוכר שטר חוב 264
  - ב. שטר שאין בו שעבוד נכסים 265
  - ג. בכתב ידו בלי עדים 266
  - ד. אם השטר אינו ביד המוחל-הנושה 267
  - ה. מחילה חלקית 268
  - ו. אם אין לחייב נכסים בשעת המחילה 271
  - ז. בלשון מתנה 272
  - ח. מנהג שהמחילה תקפה 272
  - ט. אם כתב שטר מחילה 272
  - י. בדרך הודאה 273
  - יא. כתובה 273
  - יב. אם יש אומדנא שמחל 275
  - יג. שטר שותפות 276
  - יד. מחילה בפני עדים 276

התוכן לפרטיו

- טו. מחילה בפני בית דין 277
- טז. חיוב לא ברור או מותנה 277
- יז. אם עוד לא חזר בו מהמחילה 279
- יח. תנאי בית דין או מעשה בית דין 280
- יט. אם המוחל מקבל תמורה 280
- כ. מחילה שלא בנוכחות החייב 280
- כא. אם המוחל גם נשבע 280
- כב. מחילה לעני 281
- כג. אם החזיר את השטר אחרי המחילה 281
- כד. בהסדר נושים 281
- כה. שטר על חיוב עתידי 282
- פרק רביעי: הרעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין 282
  - פרק חמישי: חריגים לדעה זו 284
    - א. ממרני 284
    - ב. כתובה 285
    - ג. אם יש רק אומדנא שמחל 285
    - ד. מחילה בלב 286
    - ה. אם ידועה סיבת המחילה 286
    - ו. הארכת זמן 287
    - ז. מחילת שעבוד בלבד 287
    - ח. מחילה על מינוי 287
  - פרק שישי: סיכום 288

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

- פרק ראשון: מבוא 289
- פרק שני: ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה 290
  - א. כללי 290
  - ב. מזיק 290
  - ג. בשעבודא דרבי נתן – מחילה הפוגעת בנושה של המוחל 291
  - ד. בחוזה לטובת צד שלישי 295
  - ה. לפני התגבשות הזכות 297
- פרק שלישי: זכות שיש בה תועלת לשניים, ומחל אחד מהם 298
- פרק רביעי: זכות ששייכת עכשו לראובן ובעתיד תהיה של שמעון 300
- פרק חמישי: זכות ששייכת לראובן באופן מהותי, ולשמעון באופן רשמי 303
- פרק שישי: מוחל שיש לו זיקה כללית לבעל הזכות 305
  - א. אב שמחל על זכות של בנו 305
  - ב. אפטרופוס שמחל על זכות של היתומים 307
  - ג. שותף שמחל על זכות של השותפות 307

התוכן לפרטיו

- פרק שביעי: אם בעל הזכות ידע על המחילה ושתק 309
פרק שמיני: שליח שמחל על זכותו של המשלח 310
א. תוקפה של השליחות 310
ב. במסגרת הרשאה 312
פרק תשיעי: מחילה על זכות של ציבור 313
פרק עשירי: סיכום 314

שער שמיני: מחילה בטעות

- פרק ראשון: מבוא 317
פרק שני: הכלל שמחילה בטעות בטלה 318
א. כללי 318
ב. טעות בעובדה 318
ג. טעות בדין 319
ד. "לא ידע דמחל" 320
ה. הרחבת הדין שמחילה בטעות בטלה 322
פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל 323
א. כללי 323
ב. ידיעת המוחל את העובדות ואת ההלכה 324
ג. הקשר הסיבתי בין אי-הידיעה למחילה 329
ד. אי נכונות מחשבתו של המוחל 332
ה. שיטת מהרי"ק 332
פרק רביעי: אם היה יכול לברר ולא ברר 334
פרק חמישי: אם אמר מראש שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא טועה 336
פרק שישי: מי שמראש לא ידע על כמה הוא מוחל – דבר שאינו קצוב 340
פרק שביעי: מי שבשעת המחילה היה מסופק האם יש חיוב 342
פרק שמיני: מצבים שונים 345
א. עם מעשה קניין 345
ב. מוחל שקיבל תמורה 346
ג. טעות בשינוי המצב לאחר המחילה 346
ד. בכתב 347
ה. אם טעה מעצמו ולא הטעו אותו 348
ו. אם נשבע 350
ז. מנהג שהמחילה תקפה 350
ח. מי ששידלו אותו למחול 351
ט. אם התברר שהחיוב הנמחל היה גדול משחשב – האם הכול בטל 351
י. בהרשאה להזיק 351

התוכן לפרטיו

- יא. אם הנמחל הסתמך על המחילה לפני שנודעה הטעות 352
יב. תיקון הטעות 353
יג. אם המוחל לא טען טענת טעות 353
פרק תשיעי: סיכום 353
- נספח: שיטות הראשונים בכיאור הסוגיה בתלמוד 354
א. דברי התלמוד 354
ב. שיטת רש"י: בדרך כלל מחילה בטעות קיימת 355
(1) הצגת השיטה 355
(2) טעם שיטה זו 357
(3) מי שלא ידע שהוא מוחל על חיוב כלשהו 361
ג. שיטת רבנו תם: בדרך כלל מחילה בטעות בטלה 364
ד. שיטת הגאונים 366
(1) התבחין של הסוגיה: הוכחה שהמוחל טעה 366
(2) פסקי הגאונים המבוססים על הצורך בהוכחת הטעות 368
(3) הפסק של בעל "הלכות גדולות" 369

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

- פרק ראשון: מבוא 373
- פרק שני: עקרונות כלליים 374
א. אם ניכר שלא התכוון בלב שלם – המחילה בטלה 374
ב. אם יש לחשוש שלא מחל בלב שלם – המחילה בטלה 374
ג. צריך שיהיה ניכר שמחל בלב שלם 375
ד. מדוע אינו נחשב "דברים שבלב" 375
ה. אם עשה מעשה קניין 375
- פרק שלישי: מוחל שטען "משטה הייתי בך" 376
א. כללי 376
ב. אם מחל בפני עדים ולא אמר "אתם עדי" 376
ג. אם מחל שלא בפני עדים 377
ד. אם נתן אמתלא להסביר מדוע אמר שהוא מוחל בעוד שלא התכוון לכך 378
- פרק רביעי: מחילה עקב אונס (כפייה) 380
- פרק חמישי: מחילה מתוך כעס 382
א. הכלל שהמחילה אינה תקפה 382
ב. אם עשה מעשה קניין 383
ג. אם המשיך במחילתו זמן ניכר 383
ד. אם עשה מעשה עם המחילה 383
ה. נטל ההוכחה שהמחילה היתה מתוך כעס 383
ו. אם אמר "אני מוחל בלב שלם" 384
ז. אם החייב פעל על סמך המחילה 384
- פרק שישי: מחילה שלא בפני החייב 384

התוכן לפרטיו

- פרק שביעי: מצבים שיש בהם חשש לחוסר גמירת דעת 387
- א. "נחת רוח עשיתי לבעלי" 387
  - ב. מתוך פחד מאביו או מאדונו 389
  - ג. בסגנון "בתמיה" 390
  - ד. עקב הפצרת אחרים 390
  - ה. מחל לאבל תוך כדי ניחומו 391
  - ו. בדרך הערמה 391
  - ז. מתוך קטטה עם החייב 391
  - ח. כדי לחסוך התדיינות 392
  - ט. מתוך דוחק 392
  - י. מתוך סבל ממושך 392
  - יא. מחילה טמירתא 393
  - יב. מחילה בשכרות 393
  - יג. כדי להבריא מנושים 393
  - יד. מחילה לשכיב מרע 394
  - טו. מתוך בושה לסרב 394
- פרק שמיני: סיכום 395

שער עשירי: מחילה מותנית

- פרק ראשון: מבוא 397
- פרק שני: סוגים של תנאי במחילה 398
- א. כללי 398
  - ב. תנאי בלי "משפטי התנאים" 398
  - ג. תנאי בדבר שלא בא לעולם 399
  - ד. תנאי הקשור לחיוב עצמו 399
  - ה. סוגים מיוחדים של תנאי המשמשים למטרות מיוחדות 399
- פרק שלישי: מועד חלות המחילה המותנית 400
- פרק רביעי: קיום התנאי 401
- א. תנאי שהתקיים או שלא התקיים מחמת אונס 401
  - ב. מועד קיום התנאי 402
  - ג. תנאי שלא התקיים מחמת סרבנות המוחל 403
  - ד. תנאי שהתקיים באופן חלקי בלבד 403
  - ה. תנאי שיש ספק האם התקיים 404
  - ו. אחרי מות המוחל או הנמחל 404
  - ז. אם המוחל מחל על התנאי 404
- פרק חמישי: הצורך במעשה קניין 405
- א. כללי 405
  - ב. חריגים 406
  - ג. זכות החזרה 407
  - ד. אם לא עשה קניין אבל נתקיים התנאי 407

התוכן לפרטיו

- פרק שישי: פרשנות התנאי 408
- פרק שביעי: תנאי מכללא 410
- א. כללי 410
- ב. דוגמאות 410
- ג. מחילה הדדית 415
- פרק שמיני: מחילה שיש בה אסמכתא 416
- א. המחלוקת היסודית 416
- ב. הצורך במעשה קניין 417
- ג. חריגים שבהם המחילה תקפה לשתי הדעות 417
- ד. חריגים שבהם המחילה בטלה לשתי הדעות 418
- פרק תשיעי: סיכום 419

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

- פרק ראשון: מבוא 423
- פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל 425
- א. כללי 425
- ב. מעשים שמתפרשים כמחילה 425
- (1) עשיית שטר חדש על החיוב 425
- (2) תביעת חוב א ולא חוב ב – "טענו חטים והודה לו בשעורים" 426
- (3) נושה שתבע בב"ד פחות מהמגיע לו 429
- (4) כתיבת שטר בלי להזכיר חיוב מסוים 430
- (5) גביית חלק מהחוב בלבד מהחייב 431
- (6) עשיית מעשה בלי לדרוש שבועה שכנגדו היה חייב להישבע לו 431
- (7) המגרש אשה בגט האמור לשמש גם ככתובה 432
- (8) נושה שסייע לחייב לקחת משלו 432
- (9) בחיוב בעל שלא לעבור לארץ אחרת 433
- (10) שונות 434
- ג. מעשים שאינם מתפרשים כמחילה 441
- (1) קריעת שטר החוב 441
- (2) החזרת שטר החוב 441
- (3) נושה שלקח ערב נוסף 441
- (4) כתיבה 442
- (5) נושה שנתן את סודרו לחייב כדי שיתן את נכסיו לבניו במתנה 442
- (6) קונה ששילם יותר מהמחיר בידועין 442
- (7) מי שאכל ושתה עם מי שהוציא עליו שם רע 443
- (8) נושה שמנע מהחייב להישבע 443
- (9) מתן הצהרת הון בלי הזכרת זכות מסוימת 443
- (10) חתימה על שטר מכר של נכסי החייב 443
- ד. מעשים שנחלקו הדעות אם הם מתפרשים כמחילה 444
- (1) מעביד שהחזיר לעבודה פועל שחלה 444
- (2) בחיוב מלווה להחזיר ריבית – חיוב שבא לתקן איסור שנעשה 444
- (3) שוכר שהשתמש במושכר אף שהיה בו מום 444
- (4) עזיבת המקום 445

התוכן לפרטיו

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו 446

א. כללי 446

ב. מצבים שהשתיקה מתפרשת כמחילה 447

- (1) אם הזכיר מחילה לפני כן 447
- (2) כשהחייב נתן את נכסיו לאחרים במתנה 447
- (3) אם נושה אחר מחל לחייב 449
- (4) ככהן התופס מתנות כהונה 449
- (5) נושה שראה שאחר גובה חוב שלו 450
- (6) מי שקנה נכס בקניין פגום ותפס אותו 450
- (7) פועל שקצבו לו שכר באמצע עבודתו רק על העתיד 450
- (8) במי שדר בחצר של אחר 450
- (9) אם אדם אחר אמר בנוכחות הנושה שהוא מוחל 451
- (10) במצרן 451
- (11) במשודכת שאמרה שהיא תקרע את שטר התנאים 451
- (12) בגבאי צדקה שלקח את הכסף 451

ג. מצבים שהשתיקה אינה מתפרשת כמחילה 451

- (1) אם נושה אחר גבה מהחייב 451
  - (2) בעת שמיעת צוואה 451
  - (3) בעל חזקה שאחר לקח אותה 452
  - (4) אב שראה שבתו קיבלה קידושין בעצמה 453
  - (5) מי שראה שאדם אחר מזיק לו 453
  - (6) מוכר שהתאנה יותר משתות ונודע לו 454
  - (7) נושה שראה שהחייב מפזר את ממונו 454
  - (8) אם הכריוו שמי שאינו מערער מאבד את זכותו 454
  - (9) בעל שכתב בכתובה סכום שכולל כסף של אחר 455
  - (10) חייב שעזב את העיר 455
  - (11) שליח ששינה מהוראות המשלח 456
- ד. מצבים שנחלקו הדעות אם השתיקה מתפרשת כמחילה 456
- (1) חייב שביקש מחילה 456
  - (2) בשותף ששינה 456

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר 457

א. כללי 457

ב. מצבים שהשתיקה מתפרשת כמחילה 459

- (1) אלמנה שלא תבעה את כתובתה זמן רב 459
- (2) אלמנה שלא תבעה מזונות זמן רב 460
- (3) בת שלא תבעה עישור נכסים 461
- (4) קונה שהתאנה יותר משתות ושהה די זמן לברר את המחיר 462
- (5) בחיוב שנוצר עקב פגיעה בכבוד הנושה 462
- (6) בחיוב שאי-ביצועו גורר קנס 463
- (7) בחוב מכוח תקנת חכמים 464
- (8) במניעת רווח 464
- (9) נושה שלא דרש שהחייב יישבע 464
- (10) בעל שמצא מום באשתו ושתק 464
- (11) בצירוף עם לשון גרועה 465

ג. מצבים שהשתיקה אינה מתפרשת כמחילה 465

- (1) אם לא היה לו ממי לתבוע 465
- (2) בתביעות בין שותפים 466
- (3) בחיוב מלווה להחזיר ריבית 467
- (4) מי שקנה חפץ עם מום והיה יכול לבודקו ולא בדק 468

התוכן לפרטיו

- (5) זכות שחוק המדינה שולל 468
  - (6) אם היה חשש שהחייב יפרע במטבע גרוע 469
  - (7) אם החייב היה תמיד דחוק לכסף 469
  - (8) חיוב בעל בגין נשיאת אשה על אשתו 469
  - (9) אם הנושה והחייב היו ידידים 469
  - (10) בזכות של הציבור 469
  - (11) רב שלא דרש חלק בהכנסת מס השחיטה 471
  - (12) בחיוב דיין להחזיר שוחד 471
- פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם 471**
- א. חיוב פחות משווה פרוטה 471**
    - (1) היוקקות בית דין 471
    - (2) בגזל 472
    - (3) באבידה 476
    - (4) בריבית 477
  - ב. דבר מועט 477**
  - ג. אונאה פחות משתות 478**
  - ד. בזכות של אב על בנו 479**
  - ה. בזכות של אשה על בעלה 480**
  - ו. בזכות של שותף על שותפו 481**
    - (1) כללי 481
    - (2) שימוש אישי ברכוש השותפות 482
    - (3) באבידה 484
    - (4) שותף שהעלילו עליו עלילה אחרי חלוקת השותפות 484
    - (5) מחילה מיוחדת באחים שהם שותפים 484
  - ז. במקום מצוה 485**
  - ח. אם המחילה תגרום לנושה תועלת אחרת 486**
  - ט. אם הנושה השיג רכוש ממקור אחר 487**
  - י. במקום שיש ספק בחיוב 487**
  - יא. מנהג שמוחלים זכות מסוימת 488**
- פרק שישי: אם יש "מיגו" נגד האומדנא שמחל 488**
- פרק שביעי: סיכום 490**

שער שתיים-עשרה: מחילה באישים שונים

- פרק ראשון: מבוא 493**
- פרק שני: מחילת קטן 493**
  - א. כללי 493**
  - ב. קטן שהגיע לגיל "הפעוטות" 494**
    - (1) כללי 494
    - (2) אם יש לו אפורופוס 495
    - (3) מחילתו על זכות בקרקע 495
    - (4) באונאה 495
    - (5) במחילה הכרוכה באיסור 496
    - (6) במחילה מותנית 497
  - ג. מחילתו על סכום נמוך 497**
  - ד. אם הזכות עוד לא באה לידו 497**

התוכן לפרטיו

- ה. תקנת חכמים שמועילה מחילת אחים קטנים לגדולים 498
- ו. בית דין וטובי הקהל המוחלים על ממונם של קטנים 498
- ז. הארכת זמן 498
- ח. מחילת קטנה על התחייבות של המשודך לה 498
- ט. הרשאה להזיק 499
- י. מחילת צעיר מבן עשרים על קרקע שירש 499
- פרק שלישי: מחילת חרש ושוטה 500
- פרק רביעי: מחילת הקדש 501
- פרק חמישי: מחילה לקטן 502
- פרק שישי: מחילה למת 504
- פרק שביעי: סיכום 504

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

- פרק ראשון: מבוא 507
- פרק שני: מחילה שהחייב מתנגד לה 508
  - א. הדעה שהמחילה תקפה 508
  - ב. הדעה שהמחילה אינה תקפה 510
  - ג. מחילה על שעבוד נכסי החייב נגד רצונו 511
  - ד. דחיית מועד פרעון החוב נגד רצון החייב 511
- פרק שלישי: מחילה כללית 512
  - א. פרשנותה בצמצום או בהרחבה 512
  - ב. מצבים שהיא כוללת את כל החיובים 512
  - ג. מצבים שאינה כוללת את כל החיובים 515
  - ד. הלכות נוספות 517
- פרק רביעי: ספק מחילה 518
  - א. הדעה שהחיוב תקף מספק 518
  - ב. הדעה שהנמחל פטור מספק 520
  - ג. במחילה מכללא 521
  - ד. ספק בהיקף המחילה 521
- פרק חמישי: טענת מחילה 522
  - א. הכלל שטענת מחילה אינה מתקבלת 522
  - ב. חריגים שבהם הטענה מתקבלת 523
  - ג. חובת הנושה להישבע שלא מחל 524
  - ד. במחילת חיוב להישבע 525
- פרק שישי: מחילת אדם לעצמו 525
- פרק שביעי: תנייה שלא תועיל מחילה 528
  - א. תוקפה 528
  - ב. תנייה שלא יפתה החייב את הנושה למחול 529

התוכן לפרטיו

- ג. פרשנות מצמצמת של התנייה 529
- ד. חריגים שבהם המחילה תקפה למרות התנייה 530
- ה. נושה שנשבע שלא ימחל 530
- פרק שמיני: מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים 531
- פרק תשיעי: שונות 534
- א. פרשנות של לשונות מחילה 534
- ב. מחילה זמנית – דחיית מועד פרעון 535
- ג. מחילה מול "נאמנות" 536
- ד. מחילה הכרוכה באיסור 536
- ה. מחילה שבטלה מקצתה 537
- ו. תוצאה מפסילת מחילה – החזר התשלום שניתן בעבורה 538
- פרק עשירי: סיכום 539

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

- פרק ראשון: מבוא 543
- פרק שני: הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה 544
- א. המקורות העיקריים 544
- ב. הנימוק שמחילה שייכת רק בחוב 545
- ג. מדוע אין מפרשים שהתכוון לדבר אחר 547
- פרק שלישי: מצבים מיוחדים 550
- א. קרקע 550
- ב. כשהנכס ברשות המוחל 550
- ג. מחילה על מכר 551
- פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם 553
- א. עשה קניין סודר 553
- (1) הסוברים שקניין מועיל 553
- (2) הוכחות שקניין מועיל 555
- (3) הסוברים שקניין אינו מועיל 555
- (4) דחיית ההוכחה שקניין מועיל 556
- (5) מצבים שקניין אינו מועיל 557
- ב. מחילת תביעה 559
- ג. מחילה על נכס בשעת מסירתו 560
- ד. שותף 561
- ה. "מה שתטול מנכסי מחול לך" 563
- ו. ביטויים גבוליים 567
- ז. כסף מופקד 568
- ח. גזל 570
- (1) הסוברים שמחילת הנגזל אינה תקפה 570
- (2) הוכחות שמחילת הנגזל תקפה 571
- (3) הסוברים שמחילת הנגזל תקפה 572
- (4) הבחנתו של ר' אברהם הלוי 573
- (5) גזילה פחותה משווה פרוטה 573

התוכן לפרטיו

- ט. מחילה מכללא 574
י. שכיב מרע 577
יא. אם יש הוכחה שהתכוון למכר 578
פרק חמישי: סילוק מבעלות 578
פרק שישי: סיכום 582
נספח א: המקורות התלמודיים 584
(1) כללי 584
(2) סוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות אינה תקפה 584
(3) סוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות תקפה 587
(4) איזכורי מחילה על שעת הנתינה 591
נספח ב: התמודדות הפוסקים עם הסוגיות התלמודיות 594
(1) הסוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות אינה תקפה 594
(2) הסוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות תקפה 596
נספח ג: ראשונים ואחרונים שהזכירו מחילה על בעלות 603
(1) כללי 603
(2) פוסקים הסוברים שמחילה על בעלות תקפה 603
(3) איזכורים אגביים בפוסקים של מחילה על בעלות 609
(4) איזכורי מחילה המתייחסים לשעת הנתינה 614
נספח ד: דעת הרמב"ם 616
(1) האומרים שלדעת הרמב"ם מחילה על בעלות אינה תקפה 616
(2) האומרים שלדעת הרמב"ם מחילה על בעלות תקפה 617
(3) התמודדות כל סיעה עם ההוכחות של הסיעה האחרת 617
(4) עמדות ביניים 619
נספח ה: שיטות ייחודיות של אחרונים 621
(1) כללי 621
(2) שיטת ר' אברהם יצחקי 621
(3) שיטת ר' זאב וולף אברך 625
(4) שיטת ר' בנימין ליפקין 629
נספח ו: מחילה על עבד עברי 632
נספח ז: מחילה על עבד כנעני 634

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

- פרק ראשון: מבוא 637
פרק שני: קניין פירות 638
פרק שלישי: שעבוד נכסים מכוח חוב 639
פרק רביעי: משכנתא 642
פרק חמישי: שכירות 644
א. הסוברים שמחילה על זכות שכירות אינה תקפה 644

התוכן לפרטיו

- ב. הסוכרים שמחילה על זכות שכירות תקפה 644
- ג. הבחנות שונות 647
- ד. שאילה 649
- פרק שישי: ארבע אמות בחצר 649
- פרק שביעי: נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג 650
- פרק שמיני: זיקת הנאה 652
- פרק תשיעי: זכות קדימה 654
- א. הסוגיה בתלמוד במצרן – דרישת הקניין 654
- ב. מצבים שמחילת מצרן תקפה בלי קניין 655
- ג. זכות קדימה הנוצרת מכוח הסכם 657
- ד. זכות לקנות חזרה נכס שנגבה בגין חוב – "שומא הדרא" 657
- ה. זכות חייב לפדות משכנתא 658
- פרק עשירי: זכות קניין שמקורה בתקנת קהל 658
- א. תקנות ה"חזקות" 658
- ב. "חזקת היישוב" 660
- ג. "אורנדא" 660
- ד. זכות ירושה מכוח תקנת הקהל 660
- פרק אחת-עשרה: מחילת בעל זכות קניינית פחותה לבעל זכות מקבילה באותו נכס 661
- פרק שתים-עשרה: סיכום 662

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

- פרק ראשון: מבוא 665
- פרק שני: איזכורי סילוק במקורות 666
- א. איזכורים בתלמוד 666
- ב. איזכורים בדברי הראשונים 668
- ג. איזכורים בדברי האחרונים 670
- פרק שלישי: פרשנים שאינם מבדילים בין מחילה לסילוק 672
- פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק 676
- א. מחילה על זכות קיימת, סילוק מזכות עתידית 676
- ב. מחילה – לשון טובה, לזכות קיימת; סילוק – לשון גרועה, לזכות עתידית 677
- ג. מחילה היא הקנאה, וסילוק אינו הקנאה 678
- ד. סילוק הוא שיוך 679
- ה. סילוק הוא הפקר 680
- ו. סילוק מתייחס לאדם, ומחילה מתייחסת לחיוב 682
- ז. סילוק – מנכס; מחילה – על חוב 683
- ח. הבחנה משולבת בין מחילה לסילוק 684

התוכן לפרטיו

- פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק 686
- א. מבוא 686
  - ב. זכות עתידית 686
  - ג. דבר שאינו קצוב 688
  - ד. זכות בעלות 689
  - ה. זכות שכירות 690
  - ו. קניין אוויר 690
  - ז. מחילה בטעות – מי שלא ידע מה כלול במחילה 690
  - ח. נגד רצון הנתבע 691
  - ט. כשחב לאחרים 691
  - י. במחשבה בלבד 692
  - יא. כשאין זוכה 693
  - יב. טענת "משטה אני כך" 693
  - יג. הצורך בקניין 694
  - יד. נגד דבר הכתוב בתורה 695
  - טו. על ירושה לפני מות המוריש 696
- פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה 698
- א. כללי 698
  - ב. מקורות שהשתמשו בלשון "סילוק" ו"התנאה" לאותו מצב 698
  - ג. האומרים שסילוק הוא התנאה 700
  - ד. הפיכת סילוק לתנאי מפני ש"על דעת זה פעל" 703
  - ה. האומרים שסילוק אינו מועיל בתור התנאה 704
  - ו. סילוק – לשון גרועה ולכן אינו מועיל, התנאה – לשון טובה ולכן מועילה 706
  - ז. מצבים שסילוק אינו מועיל והתנאה מועילה 707
  - ח. התנאה של בעל החיוב חזק יותר מסילוק בעל הזכות 710
  - ט. דעה שסילוק עדיף מהתנאה 712
- פרק שביעי: סיכום 712

כרך שני

מילואים

- לשער ראשון 717
- לשער שני 737
- לשער שלישי 782
- לשער רביעי 855
- לשער חמישי 956
- לשער שישי 967
- לשער שביעי 1000
- לשער שמיני 1022
- לשער תשיעי 1084
- לשער עשירי 1098

התוכן לפרטיו

- 1118 לשער אחת-עשרה
- 1173 לשער שתיים-עשרה
- 1187 לשער שלוש-עשרה
- 1216 לשער ארבע-עשרה
- 1270 לשער חמש-עשרה
- 1291 לשער שש-עשרה
- 1301 מילואים – השלמות
- 1391 נספח: ענייני מחילה מספר "פגמים בחוזה"

מפתחות

- 1419 מפתח העניינים
- 1151 מפתח המקורות
- 1647 רשימה ביבליוגרפית

שער ראשון מהות המחילה

פרק ראשון מבוא

שאלה עקרונית שעסקו בה חכמי המשפט העברי¹ היא: מה מהותה של המחילה? כיצד המחילה מבטלת את החיוב? מהי דרך פעולתה, ואיך דרך פעולתה משפיעה על התוצאה, שהיא התבטלות החיוב?

הפרשנים העלו שלוש דרכים להבנת המחילה.

- (א) מחילה היא "הפקעה" או סילוק. כאשר הנושה מוחל על החיוב, הוא בסך הכול מסתלק מן החיוב (או מזכותו לקיום החיוב); הוא מפקיע ומוחק את החיוב, והיה כלא היה.
- (ב) מחילה היא "הקנאה" – הנושה מקנה את החוב (את ערכו הממוני) לחייב, וכך החייב מופטר מחיובו לפרוע את החיוב לנושה².
- (ג) מחילה היא "פרעון" או "קבלה" – כאשר הנושה מוחל על החיוב, רואים כאילו החייב פרע את חובו לנושה והנושה קיבל את פרעון החיוב, ולכן החייב מופטר מלקיים את חיובו³.

¹ בשיטות משפט אחרות קשה למצוא עיסוק בשאלה זו, מלבד עיסוק מועט במשפט הרומאי – ראה: בחיבורי: המחילה במשפט העברי, דיסרטציה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006, שער ראשון, פרק תשיעי, נספח: תפיסת המחילה במשפט הרומאי (פורסם גם באינטרנט: <https://www.scribd.com/doc/200341878>). במשפט המוסלמי, מועט מאוד העיסוק במחילה בכלל.

במשפט האנגלו-אמריקאי יש עיסוק רב בדיני מחילה לפרטיהם, אבל אין בחיבורים המקובלים על שיטת משפט זו דיון אנליטי בהגדרת המחילה. אדרבה: העובדה שהמשפט האנגלו-אמריקאי כורך יחד את העיסוק במחילת חיובים והעיסוק במחילת תנאי (לדוגמה, ה־Restatement, חוים, סימן 84, המתייחס לדיני מחילה, מדבר במונחים של אי־קיום תנאי; Williston, 4th ed., עמ' 564, כתב שבמשפט האמריקאי, דוקטרינת המחילה מיושמת בדרך כלל כהגנה על אי־ביצוע תנאי), למרות התהום האנליטי הפעור בין המשמעויות המהותיות של שני סוג המחילה (מחילת חיוב מבטלת אותו, ואילו מחילת תנאי בחוזה הופכת אותו לחיוב מוחלט), מצביעה על התעלמות גמורה ממשמעויות אלה.

נראה שהסיבה שהמשפט העברי עסק בשאלת הגדרת המחילה יותר משיטות משפט אחרות, היא שהמשפט העברי מייחס חשיבות ערכית-מוסרית למחילה, כפי שנראה בעמ' 11, הערה 77, בעמ' 16, בעמ' 35, ובעמ' 40.

² ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, ליד ציון הערה 73, שגם לעניין הפקר יש מחלוקת בין הפרשנים בשאלה האם הוא סילוק או הקנאה.

³ רוב הפרשנים דיברו רק על שתי אפשרויות – הפקעה או הקנאה, ולא הבחינו בין הקנאת הנמחל למוחל או להיפך, וחלקם נקטו "הקנאה" והתכוונו לשיטה שאנו מכנים כאן "פרעון"; רק קהלות יעקב, ר' אבא ברמן ור' עמנואל קוסובסקי (שיצוינו בפרק רביעי) עמדו על כך שאלו שתי אפשרויות שונות. [↗](#)

שער ראשון: מהות המחילה

שאלה זו הועלתה לראשונה בצורה מסודרת על ידי ר' אפרים נבון, בספרו "מחנה אפרים"⁴, ומאז נתנו רבים מן האחרונים את דעתם עליה. הראשונים לא עסקו בשאלה זו בפירוש, אולם יש להניח שהיתה להם תפיסה מסוימת של הגדרת המחילה, והאחרונים ניסו לברר איך הבינו ראשונים (ואפילו תנאים ואמוראים) את מהות המחילה, כפי שנראה.

בשער זה נברר את שלוש השיטות בהבנת המחילה: נבהיר בדיוק איך המחילה פועלת לפי כל אחת מהשיטות, ומי הם החכמים – ראשונים ואחרונים – האוחזים בכל אחת מהשיטות. לכל אחת מן השיטות יוקדש פרק נפרד (פרקים שני, שלישי ורביעי).

מלבד ההיבט התיאורטי של שאלה זו, הסברת פעולת המחילה, יש נפקויות לשאלה זו למעשה. חלקן הן נפקויות לתקפות המחילה במצבים שונים, היינו שמחילה שנעשתה בתנאים מסוימים, או שהיא לוקה בפגם מסוים, תהיה תקפה לפי חלק מהשיטות, ולפי השיטות האחרות לא תהיה תקפה. נעסוק בנפקויות אלה בהמשך החיבור, כאשר נעסוק במצבים השונים של מחילה, כל אחד במקומו⁵. החלק האחר של הנפקויות הוא כאשר המחילה עצמה תקפה, אלא שמתעוררת שאלה בדבר השלכתה של המחילה בתחומים שונים בהלכה – שאלה זו יכולה להיות תלויה באופן הגדרת המחילה. בכך נעסוק בפרק החמישי. צריך להדגיש שנפקויות אלה אינן חד משמעיות, מכיוון שגם אם לשיטת ההפקעה, לדוגמה, מחילה מסוג מסוים צריכה להיות תקפה, ייתכן שמשיקולים אחרים (שאינם נוגעים למהות המחילה) המחילה תתבטל⁶, וכן להיפך⁷; ולא נפרט את כל השיקולים הללו כשנסקור את הנפקויות.

יש גם שיטות לקטניות בהבנת פעולת המחילה. שיטה לקטנית היא שיטה שעושה סינתזה בין השיטות השונות שהזכרנו, ונוקטת שיטה אחת לגבי סוג אחד של מחילה, ושיטה אחרת לגבי סוג אחר של מחילה. בכך יעסוק הנספח⁸.

⁴ מחנה אפרים, הלכות זכייה מהפקר, סימן יא.

⁵ ראה לדוגמה: שער שני, עמ' 49, על לשון המחילה, עמ' 65, על מחילה בלב, עמ' 70, על שטר מחילה, עמ' 78, על חזרה תוך כדי דיבור, במילואים להערה 23, על מחילה בפשרה, ובמילואים להערה 237, על הבטחה למחול; שער שלישי, עמ' 94, על מחילת ריבית, עמ' 109, על מחילת חיוב שאינו ממוני, עמ' 124, על מחילה על מתנות כהונה, עמ' 133, על מחילת חיוב שנועד לכפרה, ובמילואים להערה 446, על מחילת קנס; שער חמישי, עמ' 256, על מחילת חוב עם משכון; שער שישי, עמ' 283, על מחילת חוב בשטר; שער שביעי, עמ' 292, על מחילה בשעבודא דרבי נתן, ועמ' 311, על מחילה על ידי שליח; שער תשיעי, עמ' 385, על מחילה שלא בפני החייב, ובמילואים להערה 46, על מחילה באונס; שער עשירי, עמ' 417, על אסמכתא במחילה, ובמילואים להערה 12, על מחילה מותנית; שער שתיים-עשרה, עמ' 502, על מחילה לקטן, עמ' 504, על מחילה למת, ליד ציון הערה 90, על מחילת אב לבנו הסמוך על שולחנו, במילואים להערה 1, על מחילת קטן, במילואים להערה 78, על מחילת גוי, ובמילואים להערה 92, על מחילה לעבד; שער שלוש-עשרה, עמ' 509, על מחילה נגד רצון החייב, עמ' 528, על מחילת אדם לעצמו, עמ' 537, על מחילה שנעשתה באיסור, עמ' 538, על מחילה שבטלה מקצתה, ובמילואים להערה 170, על מחילה לאחד מתוך חייבים אחרים; שער ארבע-עשרה, עמ' 546, על מחילת בעלות, ובמילואים להערה 199, על מחילה לגזול; שער שש-עשרה, במילואים להערה 359, על התנאה על מה שכתוב בתורה.

⁶ לדוגמה, מחילה שלא בנוכחות החייב מועילה באופן עקרוני לפי שיטת ההפקעה, אבל ייתכן שלא תועיל, מפני שצורת המחילה מעלה ספק בדבר גמירת דעתו למחול, כפי שנראה בשער תשיעי, עמ' 386.

⁷ לדוגמה, מחילה שהנמחל מתנגד לה, באופן עקרוני אינה תקפה לשיטת ההקנאה, כמו שאי אפשר להקנות דבר לאדם נגד רצונו; אבל, ייתכן שהיא תקפה גם לשיטה זו, מפני שהטעם שמתנה אינה מועילה נגד רצון המקבל הוא שאין זו זכות גמורה, שכן "שונא מתנות יחיה", ושיקול זה אינו קיים במחילה, כפי שנראה בשער שלוש-עשרה, עמ' 509–510.

⁸ לגאונים יש ככל הנראה שיטה אחרת: שמחילה פועלת בתור הוראה, כאילו הנושה הודה שהחייב כבר פרע

שער ראשון: מהות המחילה

פרק שני

השיטה שמחילה היא הפקעה

א. הצגת השיטה

השיטה הראשונה בהגדרת המחילה היא ההבנה הפשוטה והאינטואיטיבית: במעשה המחילה, הנושה מסתלק מזכותו, מפקיע ומוחק את החיוב, והרי הוא דבר שאינו קיים עוד. הנושה מפקיע את זכותו, כעין הפקר, ובדומה למחילה על פגיעה⁹. משמעותו של חיוב היא שיש לנושה זכות לתבוע את החייב; ולכן כאשר הוא מוותר על זכות זו, ומחליט שאינו רוצה בה, היא נעלמת. החיוב משול לחבל המתוח מידיה של החייב עד ידיו של הנושה, והנושה מושך אותו אליו, מכוח זכותו על החייב; ומחילת החיוב משולה לשמיטת החבל מידי הנושה, שבכך הוא שומט את זכותו על החייב.

יתרונה של שיטה זו בפשטותה. שלא כשיטות האחרות שנראה להלן, אין היא זקוקה לקונסטרוקציות משפטיות ממוחזרות אל תוך מעשה המחילה.

אחרונים אחדים אווזים בשיטה זו: ר' יעקב חגיז¹⁰ כותב שבמחילה, הנושה "מפקיע עצמו". ר' איסר זלמן מלצר¹¹ כותב שמחילה היא "דרך סילוק ולא דרך הקנאה". ר' עזריאל הילדסהיימ¹² כותב שמחילה היא רק שלילה, פירוד, גוויעה, ולא הווייה, ואין בה שום עניין מענייני מקח וממכר. ר' יוסף חיים מבגדר¹³ כותב שמחילה היא רק "סילוק שעבוד וזכות" של הנושה, שלא יוכל לתבוע את החייב, ואינו מקנה לחייב שום דבר בעין¹⁴, שהרי מחילה שייכת רק בחוב שניתן להוצאה ואינו ברשותו¹⁵.

אשר לראשונים – כפי שהזכרנו בפרק ראשון, הם לא עסקו במפורש בשאלת הגדרת

את חובו. ראה על כך במאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76–90. ויש להוסיף לאמור שם את המחלוקת בשו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם, סימנים ע–עא, בין המחבר לבין דיין אחד, האם המקרה שנשאלו עליו היה מחילה או הודאת בעל דין שהחוב נפרע. עוד יש להוסיף את שו"ת מהר"י וייל, סימן יט (הובא בכרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות יח, עמ' תקפד), האומר שהטעם שמועילה מחילה בלא קניין, הוא שאומרים שהמוחל בדק בחשבונותיו והתברר לו שהלה אינו חייב לו, כאילו הודה שאינו חייב לו כלום. הוא אומר זאת על סמך ראב"ן המובא במרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, אף שהראב"ן כתב כך בעיקר על מחילת שטר חוב שנמכר, כמוסבר במאמרי שם. ⁹ קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח, מסביר כך את הדעה הזאת. אבל ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 1185, במילואים להערה 92, אות י, ששו"ת שמחה לאיש מעלה אפשרות שגם לשיטה שמחילה היא הפקעה-סילוק, הנושה אינו מסתלק מהחוב אלא מסלק את החוב מרשותו לחייב. ¹⁰ שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימן רסה–רסו.

¹¹ אבן האול, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.

¹² שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסד, וחידושי רבנו עזריאל, קידושין טז ע"א (עמ' שכה).

¹³ שו"ת תורה לשמה, סימן עג.

¹⁴ תשובה לטענה זו ראה בפרק שלישי, עמ' 9, שיש בכל זאת הקנאה.

¹⁵ אחרונים נוספים שכתבו כך: שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (נב ע"א), כותב שמחילה אינה נתינה חדשה, אלא החיוב נפקע ממילא. שערי ישר, שער ה, פרק ה (עמ' יד), כותב שעל ידי המחילה, פוקעת זכות התובע בחיוב, וממילא אין חיוב, מפני שחיוב אינו יכול להתקיים בלי זכות תובע. וכן בספרו חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ, מהד' תש"ז), בבא קמא, סימן לד, אות ב, דף לג ע"א (הובא בדברי פנחס (דאויד), חלק ב, עמ' שיד), כותב שמחילה היא סילוק והחייב אינו קונה דבר חדש. קובץ שיעורים, כתובות, אות

שער ראשון: מהות המחילה

המחילה. אך אפשר למצוא סימוכין בדברי הראשונים לשיטה שמחילה היא הפקעה, על סמך לשונם או על סמך תוכן דבריהם. אבל צריך לסייג זאת. יש חולשה בהסקה מלשון הראשונים, שכן ייתכן שהם לא דייקו בלשונם כל כך ולא התכוונו לתת הגדרה משפטית של המחילה, כאשר לא היה צורך בכך. יש חולשה בהסקה מתוכן הדברים, אם מסיקים זאת ממה שפסקו לגבי אחד המצבים שדינו תלוי באופן הגדרת המחילה, שהרי בדרך כלל אין זה חד משמעי שהדין במצב מסוים תלוי באופן הגדרת המחילה, כפי שנראה בפרק חמישי ובהמשך החיבור. אלו הראשונים שמוסח לשונם עולה שהבינו שמחילה היא הפקעה:

- (1) הרשב"א¹⁶ כותב שמי שמבטיח למחול, אף אם עשה קניין, "לא עשה ולא כלום", משום "שזה קניין דברים בעלמא הוא, שאין מחילה אלא סילוק שעבוד"¹⁷.
- (2) רבנו ניסים¹⁸ כותב: "מחילה, דאפקועי שעבוד בעלמא הוא"¹⁹.
- (3) הרא"ש²⁰ כותב שמצדן שמתיר לאדם אחר לקנות את השדה הסמוכה לשלו, ועושה על כך מעשה קניין, ומוחל בכך על זכות הקדימה שלו לקנות את השדה, "אינו אלא סילוק ומחילה, שמוחל ללוקח זכות שתקנו לו חכמים"²¹.
- (4) הרשב"ש²² כותב על אישה שמחלה לבעלה על חיוב מסוים: "ובנדון הזה סלוק ידיים הוא, שמסלקת בזה זכותה ומחלה אותו לבעל"²³.

ואלו הראשונים שאפשר להבין מתוכן דבריהם שהם סוברים שמחילה היא הפקעה:

- (1) בעלי התוספות²⁴ אומרים לעניין קידושי ייעוד של אמה עבריה לאדון שלה, שהאמה מתקדשת על ידי כך שהיא מקבלת מן האדון את השיור (ערך העבודה שהיה נשאר לה לעשות

רצו, כותב שמחילה אינה כתינה לחייב, אלא הנושה מסלק את שעבודו. אמת ליעקב (קמינצקי), נשים, עמ' מב, כותב שדי בסילוק הנושה כדי שהמחילה תפעל. תורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמ), כותב שמחילה היא רק סילוק הנושה מהממון, מפני שהממון שייך לחייב, והחייב נפטר ממילא. שו"ת פרי צדיק (צורו), סימן יח, כותב שמחילה היא הפקעת השעבוד. פ

¹⁶ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף לג (הובא בב"י, חו"מ, קצה, מחודש יד, בדרכי משה, חו"מ, רג, ס"ק ב, ברמ"א, חו"מ, רג, א, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צה, ובבני אהרן, חו"מ, סימן רמא, דף כג ע"ב). על תוכן דבריו, בעניין ההבטחה למחול, ראה שער שני, עמ' 76.

¹⁷ אלו דייקו מדבריו שמחילה היא הפקעה: מתנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא (הובא בכרם יוסף, בבא קמא כז ע"ב (עמ' שיג), בשו"ת תורת חיים (ווננפלד), סימן עא, ובכרם חיים (מגורי), כתובות קד ע"א, עמ' רנט), שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצא, וחלק ו, סימן ט; באר אלחנן, סימן יט, אות ב; ר' יוחנן סופר, האוהל, כסלו תש"מ, עמ' כ; עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב; ועוד. פ

¹⁸ שו"ת הר"ן, סימן כג.

¹⁹ אלו דייקו מדבריו שמחילה היא הפקעה: מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ז; ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (דף ח ע"ב ודף ט ע"ג); ובני בנימין, עמ' קצח.

²⁰ רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג.

²¹ ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ג), מדייק מדבריו שמחילה היא הפקעה. כמו כן, חידושי ר"ש יהודה הכהן (שאפ), בבא מציעא, סימן כה, בסופו, מוכיח מהרא"ש המובא במישרים, נתיב לא, חלק ב, בסופו, דף צו ע"ד (הובא בש"ך, חו"מ, שפו, ס"ק יב), האומר שהמזיק קרקע המשועבדת לנושה, והנושה מחל לו, המזיק עדיין חייב לבעל הקרקע על הנוזק לקרקע – מכאן שמחילה היא רק סילוק זכות התביעה ולא כפרעון, שאילו היה כפרעון, היה נחשב כאילו פרע למלווה ואז לא הייתה לבעל הקרקע תביעה עליו.

²² שו"ת הרשב"ש, סימן רמג.

²³ ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ג), מדייק מדבריו שמחילה היא הפקעה.

²⁴ תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר).

פרק שני: השיטה שמחילה היא הפקעה

עד הבאת סימני נערות אילולא ייעד אותה), אף שכל אמה עבריה היא קטנה, וזאת גם אם נניח שקטן אינו יכול לזכות גם כשאדם אחר מקנה לו²⁵, מפני שנתנית ה"שירור" היא רק מחילת האדון על חיובה כלפיו. אחרונים²⁶ מדייקים מכאן שלדעת בעלי התוספות, מחילה היא רק הפקעה, ואינה הקנאה, שאילו היתה הקנאה, לא היתה האמה יכולה לזכות בשירור²⁷.

(2) המאירי²⁸ כותב שלשון מחילה מועילה בשחרור עבד כנעני, מפני ששחרור אינו הקנאה אלא מחילה. אילו סבר המאירי שמחילה היא הקנאה כמו מתנה, לא היתה מועילה כשחרור, שהרי אין לעבד "יד" לזכות במתנה²⁹. מכאן שהמאירי סובר שמחילה היא הפקעה וסילוק, ולכן היא מועילה בשחרור עבד כמו שמועיל בו הפקר, וכיוון שהסתלק האדון מזכותו בעבד, העבד יכול לזכות בעצמו³⁰.

(3) הריטב"א³¹ כותב שמותר למחול חוב בשבת, למרות שאסור לתת מתנה בשבת. הוא לומד זאת מן ההלכה³² שמותר "לבטל רשות" בחצר בשבת כדי להתיר טלטול בחצר, מפני שביטול רשות הוא רק הסתלקות האדם מחלקו בחצר. האחרונים³³ מדייקים מדבריו שהוא סובר שמחילה היא רק הפקעה, שהרי לפי השיטה שהיא הקנאה, היא אסורה בשבת³⁴.

²⁵ ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א). רק בהסכרם השני כותבים התוספות, שהיא מקודשת מפני שקטן יכול לזכות אם "דעת אחרת" מקנה לו.

²⁶ מתנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא (הובא בבית אהרן (קלפיש), בבא קמא סו ע"א, דף לב ע"ד בדפי הספר, בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 139, באורח משפט (אנליק), חו"מ, יב, ה, דף כא ע"ד, בשו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן יג, בברכת חיים (מגורי), כתובות קד ע"א, עמ' רנט, במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות א, בשו"ת תורת חיים (זוננפלד), סימן עא, ובשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא); ביכורי יוסף (וינר), חלק א, סימן י, אות ה; קובץ שיעורים, קידושין, אות קכג (הובא בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות ל); ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ד, ובשו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצז); שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב; שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה; עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב.

²⁷ אבל ידיו של משה, שנביא בשער שתיים-עשרה, עמ' 503, ליד ציון הערה 84, דוחה הוכחה זו בכך שהוא אומר שגם השיטה שמחילה היא הקנאה, מועילה מחילה לקטן. וראה בשמו בפרק שלישי, עמ' 10, הערה 69, שהוא מוכיח מהתוספות שלדעתם מחילה היא הקנאה. [\[ה\]](#)

²⁸ מאירי, קידושין ו ע"ב (ד"ה כתב).

²⁹ ראה שער שתיים-עשרה, במילואים להערה 92, ושער ארבע-עשרה, עמ' 634–635, בעניין מחילה לעבד. כך מדייק שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, מהמאירי.

³⁰ צריך להעיר, שאף שאין מועילה מחילה גרידא לעבד, כיוון שגופו קנוי לאדון, ואפילו בעבד עברי אין מועילה מחילה מטעם זה, כאמור בקידושין טז ע"א, הרי שם מדובר במחילה בעל פה, ואילו כאן מדובר בשטר שחרור, שעל ירו משתחרר העבד, אלא שלשון השטר חייבת להתאים לתוכן השחרור.

³¹ חידושי הריטב"א, עירובין עא ע"א (ד"ה ומקני).

³² עירובין עא ע"א.

³³ יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנח); ביכורי יוסף (וינר), חלק א, סימן י, אות ה.

כמו כן, חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א, כותב כמו התוספות (הערה 24), שמועילה מחילה לקטן מפני שאין במחילה הקנאה. שו"ת הסבא קדישא, חלק א, סימן לא, לומד משם שלדעתו מחילה היא סילוק. יד ישראל שם מקשה, שאם כן נמצא שיש סתירה בין דברי הריטב"א שם לבין מה שמחנה אפרים דייק מחידושי על קידושין (ראה להלן, פרק שלישי, עמ' 10, ליד ציון הערה 67) שמחילה היא הקנאה. על הסתירה ראה שער שתיים-עשרה, במילואים להערה 92, בעניין מחילה לקטן ולעבד.

³⁴ כפי שנראה בפרק חמישי, ליד ציון הערה 138.

שער ראשון: מהות המחילה

(4) בעלי התוספות³⁵ כתובים שמי שהיה חייב כסף למורישו, ומת המוריש לפני שפרע את החוב, כך שירש ממנו את החוב, ועכשיו הוא גם החייב וגם הנושה, הוא יכול למחול לעצמו על החוב. כפי שנראה בשער שלוש-עשרה, מחילה זו מועילה רק לשיטה שמחילה היא הפקעה, ומכאן שהתוספות סוברים שמחילה היא הפקעה³⁶.

מדוע בעלי שיטה זו בחרו לפרש שמחילה פועלת בתור הפקעה, ולא כאחת השיטות האחרות? נראה שהם התנגדו לשיטת הפרעון מפני שהיא מבוססת על קונסטרוקציה, כאילו פרע החייב, כפי שנראה בפרק רביעי, בעוד שבאמת לא פרע. לעומת זאת, שיטת ההפקעה פשוטה ואינה מבוססת על קונסטרוקציה. הם התנגדו גם לשיטת ההקנאה, שהנושה מקנה במחילתו את ממון החוב לחייב, מפני שלדעתם ממון החוב אינו ברשות הנושה, ואינו יכול להקנות דבר שאינו ברשותו³⁷.

הגדרת המחילה כהפקעה או סילוק מתקשרת לשאלה שנדון בה בשער שש-עשרה: האם "סילוק" הוא מוסד משפטי מובחן ממחילה? אם נאמר שמחילה עצמה פועלת בתור סילוק, קשה לומר שיש מוסד משפטי נפרד בשם סילוק. בכל זאת אפשר לומר, גם לשיטה זו, שיש הבחנה בין מחילה לבין "סילוק" על פי סוגי הזכויות המופקעות על ידי כל אחד מהם, וההבחנה הלשונית ביניהם אכן אינה מדויקת. הדבר מובן יותר לפי ההסבר שנביא שם, שבסילוק הדגש הוא על הסתלקות הנושה מזכותו, ולכן מתאים יותר הביטוי "סילוק"³⁸.

לפי שיטת ההפקעה, מחילה מתאפיינת כפעולה חד צדדית של הנושה, שהחייב אינו צריך ליטול בה שום חלק. גם במחילה שניתנת בתמורה למשהו שהחייב נתן לנושה, אפשר לומר שהמחילה היא חד צדדית, אלא שניתנת תמורה כנגדה בפעולה נפרדת³⁹. העובדה שמחילה מסוימת ניתנה עבור תמורה אינה משפיעה על הגדרת מהות המחילה, אם היא הפקעה, הקנאה או פרעון. אמנם אם התמורה גבוהה באופן משמעותי, כך שאפשר לראות את התמורה כפרעון החוב, אין זה בגדר מחילה אלא בגדר פרעון. אבל אם התמורה נמוכה מכדי להיחשב פרעון, זו נחשבת מחילה, והיא שונה ממחילה בחינם רק במניע למחילה. גם במחילה זו קיים האלמנט הדומיננטי של מהות המחילה – שזו פעולה הורסת ולא יוצרת. לאלמנט החינמי של המחילה, יש נפקויות שונות, ולגביהן אכן דין מחילה בתמורה שונה⁴⁰.

³⁵ תוספות, כתובות פא ע"ב (ד"ה לא). נביא את דבריהם בשער שלוש-עשרה, עמ' 527, בעניין מחילת אדם לעצמו. ראה שם לעניין הנפקות מהמחילה.

³⁶ כך דייק קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו, מדבריהם. [א]

³⁷ כך עולה מרברי קהלות יעקב שהבאנו בעמ' 718, במילואים להערה 17, בהסבר דברי הרמב"ן והרשב"א. כמו כן, שו"ת צפנת פענח (ורשה), סימן רעט, מבאר (ברמז) ששיטה זו סוברת שהיות שהחוב עדיין מחוסר גוביינא, אין מה שיתן הנושה לחייב, ואין לומר שהמחילה היא נתינה, ולכן צריך לומר שהיא הפקעה. [א]

³⁸ עמ' 685. מכל מקום, נשתמש כאן בביטוי "הפקעה" במקום "סילוק" (אף שהאחרונים השתמשו ב"סילוק"), כדי למנוע בלבול.

³⁹ בכך מובן מדוע לא מצאנו מי שאומר שמחילה בתמורה היא הקנאה (או כפרעון), ורק מחילה בחינם היא הפקעה.

⁴⁰ ראה לדוגמה שער רביעי, עמ' 167, בעניין מחילה זכות עתידית; שער שישי, עמ' 280, בעניין מחילת חוב בשטר; שער שמיני, עמ' 346, בעניין מחילה בטעות; שער תשיעי, עמ' 381, בעניין מחילה באונס; שער שתיים-עשרה, במילואים להערה 58, בעניין מחילת קטן. [א]

ב. פרק שני: השיטה שמחילה היא הפקעה

ב. קושיות על שיטה זו

יש קושי בשיטת ההפקעה, שמעורר ר' אברהם מסוכאטשוב⁴¹: כלל הוא ש"אתי דיבור ומבטל דיבור"⁴², כלומר, שאמירה מאוחרת יכולה לבטל אמירה מוקדמת הנוגדת לה, אם לא היה עמה מעשה. אם מחילה נחשבת הפקעה, היא אמירה בלבד, ולפי הכלל הזה תמיד יוכל המוחל לחזור בו ממנה, ואם כן, היא משוללת משמעות משפטית למעשה. רק לשיטה שמחילה היא הקנאה, שעם אמירתו, מקנה הנושה את החוב לחייב, מובן מדוע המוחל אינו יכול לחזור בו מאמירתו: מפני שהמחילה היא אמירה עם מעשה – הקנאת החוב.

אפשר להשיב על קושי זה, על פי הסברו של ר' עזריאל הילדסהיימר⁴³, שמאחר שמחילה היא רק שלילה ולא הווייה, היא חלה בלי פעולה נוספת. כלומר, רק כשמדובר בעשיית פעולה משפטית שיש בה כדי ליצור יחסים משפטיים חדשים כפעולה חיובית, לא די באמירה, אלא צריך מעשה, כדי שתהיה בלתי הדירה. לעומת זאת, מחילה אינה באה ליצור יחסים משפטיים אלא להרוס אותם ולשלול אותם, ולשם כך די באמירה בלי מעשה, ואינה הדירה. תמיד קל יותר להרוס מלבנות⁴⁴.

קושיה נוספת על שיטת ההפקעה היא מהדין⁴⁵ שאין מועילה מחילה על חיוב שעדיין לא חל. דין זה מובן לדעה שמחילה היא הקנאה, שכמו שהקנאת דבר שלא בא לעולם אינה מועילה, כך אין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם⁴⁶. גם לשיטה שמחילה היא כפרעון, מובן, שרק חיוב שבא לעולם, אפשר לפרוע אותו⁴⁷. אבל לשיטה שמחילה היא הפקעה, קשה, מדוע אינה מועילה בחוב שלא בא לעולם⁴⁸? ר"ב ליפשיץ הסביר שלשיטה זו, מחילה היא הריסה, ובזכות עתידית אין עדיין מה להרוס. אי אפשר להסתלק ממה שאינו מצוי. הדבר מובן יותר לפי דברי ר' אבא ברמן⁴⁹ שגם לשיטת ההפקעה, המחילה היא דבר חיובי (פעיל), שמבטל את סיבת החיוב; ובזכות עתידית, אין מה לבטל.

⁴¹ שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן קסה. נביא את עיקר דבריו בפרק שיש, ליד ציון הערה 250.

⁴² קידושין נט ע"א.

⁴³ שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז.

⁴⁴ עוד נרחיב בזה בשער שני, ליד ציון הערה 7, בשאלה מדוע מחילה מועילה בלי קניין.

⁴⁵ שנראה בשער רביעי.

⁴⁶ כך נימקו: שו"ת הר"ן, סימן כג (בתחילת דבריו); שו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ח ע"ב; יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, עמ' שנה.

⁴⁷ המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות לח, נוקט שפרעון הוא דבר בפועל ולכן אינו שייך בדבר שלא בא לעולם.

⁴⁸ כך מקשה שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים דסה–רסו. שו"ת הר"ן, סימן כג (בסוף דבריו), כותב שמחילה היא הפקעת שעבוד ואף על פי כן אינה חלה בדבר שלא בא לעולם, אף שמסברה היא היתה צריכה לחול, והוא מוכיח מבבא בתרא קעא ע"ב שאינה חלה (עיי' שם בהוכחתו הבעייתית, ונביא אותה בשער רביעי, במילואים להערה 4, אות טז).

ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלא, מסביר שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם מפני שמחילה היא חלות בגוף השעבוד. הוא רומז שאם מחילה היא רק הפקעה, היא צריכה לחול גם בדבר שלא בא לעולם, כמו שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם (לדעת חלק מהפוסקים, שנביא בשער רביעי, עמ' 242).

⁴⁹ שנביא בפרק רביעי, עמ' 20, ליד ציון הערה 131.

שער ראשון: מהות המחילה

ג. תת־שיטה: העדר רצון מצד הנושה

ר' יוסף ברקוביץ⁵⁰ מסביר את דרך פעולת המחילה בדרך דומה לזו של שיטת ההפקעה, אבל שונה ממנה במקצת⁵¹. לדבריו, בכך שהמוחל מגלה את דעתו שאינו רוצה בקיום החוב, בטל החוב ממילא, מפני שלא יכול להיות חיוב כלפי מי שאינו רוצה בו, גם אם האחר רוצה להיות חייב כלפיו⁵², ומאחר שהחוב מתבטל ממילא, מתבטל ממילא גם שעבוד הנכסים. הוא טוען שלפי הסבר זה, מעשה המחילה קל יותר אף משהוא לפי שיטת ההפקעה, ואין צריך שום "מעשה של חלות"⁵³.

מכל מקום, אין לראות בכך שיטה חדשה, אלא תת־שיטה של שיטת ההפקעה, מפני ששתיהן שוות בקביעתן שהמחילה היא פעולה חד צדדית של הנושה, ושאינן בה המורכבות שיש בשיטות ההקנאה והפרעון, כפי שנראה בפרקים הבאים. אשר לעצם דבריו, לא ברור האם לגבי חיוב מחמת נזק וכדומה, רצון הנושה בקיומו (כגון הניזק) הוא תנאי מהותי לקיום החוב, שהרי זהו "מלווה הכתובה בתורה"⁵⁴, חיוב שהתורה מטילה.

הוא מביא ראיה לדבריו מדין מחילת תנאי, שכן במחילת תנאי אין לומר שהיא הקנאה או סילוק, שהרי אין שם קניין ממון, שנאמר שהאדם מקנה קניין מחילה, או שמסלק את עצמו מחלות הקניין, אלא צריך לומר שהיא פועלת כך: כיוון שהאדם מגלה שאינו רוצה את הדבר, ממילא אין לתנאי על מה לחול, ועל כן התנאי מתבטל; ומכאן שגם מחילת חוב אינה לא הקנאה ולא הפקעה, אלא שמאחר שהנושה אינו רוצה בחוב, התחייבות ה"חייב" אינה יכולה להתקיים. אפשר להשיב על ראיה זו, שאמנם במחילת תנאי זה ההסבר, אבל במחילת חוב ההסבר הוא אחר, והעובדה שהתלמוד משתמש באותו מונח בשני התחומים אינה אומרת שיש לשניהם בסיס זהה, שהרי כפי שהערנו⁵⁵, במחילת תנאי התוצאה הפוכה מבמחילת חוב – חיזוק הפעולה המשפטית, שהיתה מותנית ונעשתה מוחלטת.

פרק שלישי

השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב

א. הצגת השיטה

השיטה השנייה בהגדרת המחילה אומרת שכאשר הנושה מוחל על החוב, הוא מקנה את ממון החוב במתנה לחייב, ועל כן החייב אינו צריך לפרוע לו את החוב. "ממון החוב" כאן משמעותו

⁵⁰ חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל.

⁵¹ הוא עצמו מציג את הסברו כהסבר שונה משיטת ההפקעה המובאת במחנה אפרים (לעיל, הערה 4).

⁵² אפשר להביא ראיה לפירוש זה מחידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, הכותב שמחילה מועילה מפני שלא אמרה התורה שאדם יהיה חייב אלא ברצונו של הנושה.

⁵³ בשאלה עקרונית זו, של הצורך ברצון הנושה לקיומו של חיוב, נעסוק עוד בפרק שלישי, ליד ציון הערה 79.

⁵⁴ ערכין ז ע"א.

⁵⁵ לעיל, הערה 1.

פרק שלישי: השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב

היא הערך הרכושי שמוטל על החייב להעביר לנושה; לשיטה זו, ערך רכושי זה נמצא בבעלות הנושה (כפי שנראה בהמשך) במשך זמן החיוב, וכשהוא מוחל, הוא נותן אותו לחייב⁵⁶. ר' אבא ברמן הסביר בסגנון מעט שונה: המוחל מקנה לנמחל את כוחו ואת זכותו בחוב, כמו שהוא יכול להקנות לאדם זר את זכותו בחוב, אלא שאם הנושה מקנה את החוב לאחר, הקונה זוכה ביכולת לתבוע את החוב מהחייב, ואילו כשהוא מקנה את החוב לחייב, אי אפשר לומר שהחייב זוכה בזכות התביעה, שהרי לא ייתכן שיתבע את עצמו, אלא ההקנאה היא שלא תהיה לאחר זכות תביעה ממנו⁵⁷. ובהיבט אחר, כמו שאם מכר הנושה את החוב לאחר, והחייב פורע לקונה, נפרע החוב, כך במחילה, הנושה נותן את החוב במתנה לחייב, והחייב זוכה בחוב, וכאילו החייב פרע לעצמו, וממילא הופטר⁵⁸.

לא מצאנו בין הראשונים או האחרונים מי שנקט שיטה זו בפירוש, אלא יש רק אחרונים שהבינו כך מדברי הראשונים. ייתכן שהסיבה לכך היא שיטה זו מוציאה את המחילה מפשרות (כפי שאמרנו בפרק הקודם, ששיטת ההפקעה היא השיטה הפשוטה), ולכן אין מי שהיה רוצה לנקוט שיטה זו מעצמו, אלא שיש הלכות שונות שאמרו הראשונים שאפשר להבין אותן רק לפי התפיסה שמחילה היא הקנאה.

אפשר ללמוד מלשון הרמב"ם שלדעתו מחילה היא הקנאה. הוא נוקט שמחילה היא "מתנה הנקנית בדברים"⁵⁹. מכאן שהוא סובר שמחילה היא הקנאה⁶⁰. כך עולה גם מלשונו במקום אחר⁶¹: "המחילה מתנה היא"⁶². אבל אפשר לדחות דיוק זה, שהרמב"ם הישווה אותה למתנה רק לעניין שאין ניתנת בעדה תמורה, ולא לעניין אופן פעולתה.

קעת נמנה את הראשונים שאפשר ללמוד מתוכן דבריהם שמחילה היא הקנאה:

(1) הרמב"ם⁶³ כותב על נושה שעשה פשרה עם החייב מתוך טעות, שהפשרה בטלה אפילו עשה מעשה קניין, מפני שמחל מתוך טעות, ו"קניין בטעות חוזר". מן ההשוואה שהוא עושה בין מחילה ובין קניין משמע שלדעתו מחילה היא הקנאה⁶⁴. הוכחה זו מחזקת את ההוכחה הלשונית הנ"ל מדברי הרמב"ם. אולם אפשר לדחות הוכחה זו, שכונת הרמב"ם היא לקניין הסודר שיש שעושים כדי לחזק את המחילה, כפי שנראה בשער שני, פרק שני, ג, ולא שהמחילה עצמה היא קניין⁶⁵.

⁵⁶ ראה ליד ציון הערה 76, שזה ההסבר לשיטה זו.

⁵⁷ הוא מושה זאת למפקיר עבד כנעני – העבד זוכה בעצמו מן ההפקר (גיטין לט ע"א), לא שיהיה לו קניין בעבדות של עצמו, אלא הזכייה היא שיפסיק להיות עבד.

⁵⁸ שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג. אבל תפארת אריה, סימן לו (עמ' קעו), כותב שגם לשיטת ההקנאה, הכסף בשליטת החייב, אלא שיש לנושה שעבוד עליו, והוא מקנה את השעבוד הזה לחייב.

⁵⁹ רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. כלשונו כתב שו"ע, חו"מ, רמא, ב.

⁶⁰ כך למדו מדבריו שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג; חכם אחד (הוא ר' יעקב ויינגולד – ראה במילואים להערה 17) בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא, עמ' מג; ור' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו. מ

⁶¹ רמב"ם, הלכות מכירה, י, ג. שו"ע, חו"מ, רה, ג, שניה מעט מלשון הרמב"ם וכתב: "מחילה דינה כמתנה", וזהו שינוי משמעותי, שלא אמר שהיא מתנה אלא שדינה כמו דין מתנה.

⁶² כך דייקו מדבריו שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, אז נדברו, שם, ושו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ב).

⁶³ רמב"ם, הלכות סנהדרין, ו, ה.

⁶⁴ כך דייקו מדבריו חכם אחד (הוא ר' יעקב ויינגולד – ראה הערה 60), המוכב בשו"ת אז נדברו, שם. מ

⁶⁵ מ' יגודה הוסיף לדחות הוכחה זו, בכך שיתכן שרק מחילה במסגרת פשרה, שבה יש תועלת לנושה, היא

שער ראשון: מהות המחילה

(2) הריטב"א⁶⁶ כותב שמחילה היא כמו מתנה, ולכן המוחל לעבד כנעני על עצמו, אינו יוצא בכך לחרות, מפני שאין לו יד לזכות במחילה, כיוון שמה שקנה עבד קנה רבו. מכאן שלדעתו מחילה היא הקנאה⁶⁷.

(3) בעלי התוספות⁶⁸ כתבו שאדון יכול להפקיר את עבדו הכנעני מפני שבזה הוא רק מסלק את רשותו מעל העבד, ואילו המוחל לעבד, אינו יוצא בכך לחרות, מפני שגופו קנוי לאדון. מכאן שהם סוברים שמחילה היא כהקנאה, ולכן דינה שונה מהפקר, שהוא רק סילוק רשות⁶⁹.

(4) מרש"י⁷⁰ עולה שאסור לנושה למחול חוב לחייב שמודר הנאה ממנו (היינו, שנדר שלא ליהנות מהנושה). מכאן שלדעתו מחילה היא כהקנאה, שנחשב כאילו הנושה נתן את החוב לחייב; שאילו היתה רק הפקעה, היה מותר למחול לו, מפני שהפקעה אינה גרימת הנאה חיובית, אלא מניעת נזק ("מבריה ארי"), שאותה מותר לעשות למודר הנאה⁷¹.

(5) המרדכי⁷² כותב שמחילה תקפה גם בלי מעשה קניין, "הואיל והחוב ביד הלווה, זכה במה שבידו, כאותה ששנינו⁷³, ברשות הלוקח [=אם הממכר נמצא ברשות הקונה], כיוון שקיבל עליו מוכר, קנה לוקח". מן ההשוואה שהוא עושה בין מחילה לבין הקנאת נכס שנמצא ברשות הקונה, שהוא קונה אותו בקניין חצר, משמע שהוא סובר שמחילה היא הקנאה⁷⁴.

הקנאה, ולא מחילה גרידא. אבל אמרנו לעיל, ליד ציון הערה 40, שהתמורה אינה משפיעה על הגדרת המחילה.

⁶⁶ חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, ד"ה אלא שטר (הובא בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א, דף נד ע"א, ובדבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות ריו), בשם רבו. כך כתב גם חידושי הריטב"א, גיטין לו ע"ב [חיבור זה נדפס בשנת תקי"ח בשם חידושי הריטב"א, ובשנת תשי"ב בשם חידושי רבנו קרשקש, בהוצאת מוסד הרב קוק, ולכן להלן נביא אותו בשני שמותיו].

⁶⁷ כך דייקו מדבריו: מתנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא (הובא בשו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן יג וסימן כו, בכרם יוסף, בבא קמא כז ע"ב, עמ' שיג, בשו"ת תורת חיים (זונפלד), סימן עא, במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות א, ובברכת חיים (מגורי), כתובות קד ע"א, עמ' רנט); ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ב); ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן נד, דף נד ע"ב (הובא באוצרות יהושע, בבא קמא, סימן ז); שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב; חידושי משנה, פסחים ב ע"א (עמ' ד); שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה; שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג; עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב; שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ד; ורוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן ו. Ⓜ

⁶⁸ תוספות, יבמות מח ע"א (ד"ה המפקיר), ותוספות, גיטין לח ע"א (ד"ה המפקיר).

⁶⁹ כך דייקו מדבריהם מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ז; שו"ת הסבא קדישא, חלק א, סימן לא; והמגיה בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ת. Ⓜ

⁷⁰ רש"י, כתובות קח ע"א (ד"ה אפילו).

⁷¹ ראה פרק חמישי, ליד ציון הערה 184. Ⓜ

⁷² מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ. מקורו בדברי ר' יצחק בר אשר, בתמים דעים, סימן רו, ובתוספות ריב"א, סנהדרין ו ע"ב. ראה על דבריו בשער שני, ליד ציון הערה 4, שם נביא מקורות נוספים האומרים כך.

⁷³ בבא בתרא פה ע"א.

⁷⁴ כך דייקו מדבריו ערך שי, חו"מ, סו, כו (מז ע"ד), ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב, עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענפים ב–ג, משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' פז), ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 19, ור' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 141. גם זכור לאברהם (וייס), מכתבי תורה, עמ' יא, מדייק כך ממה שהמרדכי לא נימק בפשטות מצד שמחילה היא רק הפקעה. כמו כן, נפש חיה (לוריא), בבא מציעא קיב ע"א, כותב שטעם המרדכי שייך רק לשיטתו במרדכי, בבא בתרא, סימן תקסה, שממון החוב נחשב

פרק שלישי: השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב

ב. יסוד המחלוקת בין שיטת ההפקעה לשיטת ההקנאה

בפרק שני⁷⁵ הסברנו שבעלי שיטת ההפקעה לא רצו לפרש שמחילה היא הקנאה, מפני שסברו שהנושה אינו יכול להקנות את ממון החוב לחייב, שהרי ממון החוב אינו שייך לנושה. כנגד זה, בעלי שיטת ההקנאה סוברים שממון החוב נחשב של הנושה, כיוון שהכסף מגיע לו, ולכן אפשר לומר שבמחילת החוב, הנושה מקנה ממון זה לחייב, כנותן מתנה⁷⁶.

יתר על כן: מי שסובר שהחוב שייך לנושה, חייב לפרש שמחילה היא הקנאה, שהרי אדם אינו יכול להסתלק מדבר ששייך לו, אלא על ידי הפקרתו, והפקרתו אינה מעבירה את הדבר לרשות אדם אחר עד שמישהו יזכה בו, ולכן אי אפשר שהחייב יזכה בחובו על ידי הסתלקות גרידא של הנושה⁷⁷.

נמצא שביסוד המחלוקת בין שיטת ההפקעה ושיטת ההקנאה עומדת השאלה האם חוב נחשב של הנושה או של החייב. זו שאלה כללית עם נפקויות אחדות⁷⁸, שאין כאן מקומן. ייתכן שהמחלוקת בין השיטות נסובה סביב שאלה אחרת, בהגדרת מהותו של חיוב: האם קיומו של חיוב תלוי ברצון הנושה? ייתכן שיכול להיות תוקף לחיוב גם בלי רצון הנושה, ועילת החיוב (כגון מתן הלוואה, מעשה נזק, או עבודה של פועל) היא שיוצרת אותו בלי תלות ברצון הנושה⁷⁹. דוגמה לכך מצאנו בחיוב שנועד לכפרה (שנדון בו בשער שלישי, פרק אחת-עשרה), שמטרתו היא לכפר על חטא של החייב, ושם בוודאי אין חשיבות לרצון הנושה (ושם נראה שבכל זאת מועילה מחילה עליו, לשיטת ההקנאה ולשיטת הפרעון). אפשר לומר מעין זה בכל חיוב: התורה רצתה שמאזן רכושי מסוים יישמר בין שני אנשים שנפגשו בניסבות היוצרות חיוב, ועל כן הטילה התורה חיוב על החייב, בלי קשר לרצון הנושה. לכאורה, אם נניח כך, לא מובן איך מועילה מחילת נושה על החיוב, שהרי מה בכך שכבר אינו רוצה בקיום החיוב, ומביע רצון שהחיוב יפקע, הרי לחיוב יש קיום אוטונומי גם בלי רצונו⁸⁰?

ברשות הנושה, ולכן החייב קונה אותו על ידי המחילה מפני שהוא כדבר בעין, ונמצא בחצרו, ולא שייך בו קניין סודר, מפני שהמחילה היא כהקנאת גוף דמי החוב לחייב, ומטבע אינו נקנה בחליפין. ⁷⁵ ליד ציון הערה 37.

⁷⁶ קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח; שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג; שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ג (ברמז).

לכאורה קשה על דעה זו, הרי כלל הוא "מלווה להוצאה ניתנה" (קידושין מז ע"א), שמשמעותו שגם אם הכסף שנתן המלווה ללווה עדיין בעין, נחשב כאילו כבר השתמש בו הלווה וכבר אינו בעין (מפני שנועד לשימוש), ואיך ייתכן לומר שהוא שייך עדיין למלווה? דעה זו צריכה להסביר שהעיקרון הזה נאמר רק לעניין המקדש אישה במלווה שהיא חייבת לו, שאינה מקודשת מפני שהמקדש אינו נותן לה שום דבר חדש שלא היה בידה קודם (תוספות, קידושין מז ע"ב, ד"ה לעולם). ⁷⁷

אבל אפשר לומר שאף שממון החוב קנוי לנושה, קבעה התורה שהוא יכול למחול עליו בהפקעה בלבד, מתוך רצון התורה לעודד את המחילה. ⁷⁸

ראה לדוגמה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, פרק ג, בשאלה האם הנושה או החייב יכולים למכור את החוב או לתת אותו במתנה או להקדישו; ובעמ' 721, מילואים להערה 64, בשם שיעורי עיון התלמוד, בעניין שבועת מודה במקצת.

⁷⁹ כמובן, ברוב החיובים נחוץ רצון הנושה בראשית יצירת החיוב. לדוגמה, בהלוואה, אם הנושה אינו רוצה בחיוב הלווה לפרוע, זאת מתנה ולא הלוואה. השאלה שלנו היא רק האם נחוץ רצון הנושה גם בהמשך. ⁸⁰

ואין נראה לומר שאמנם הנושה אינו יכול להפקיע את החיוב על ידי הסרת רצונו בו, לפי מהלך זה, אבל יוכל להסתלק מזכותו לקבל את התשלום; שהרי בסופו של דבר היינו הך. גם אין לומר שההפקעה תועיל

שער ראשון: מהות המחילה

לשיטת ההקנאה (וכן לשיטת הפרעון, דלהלן בפרק רביעי) אין כאן קושי, שהרי כשהנושה מוחל, החיוב מתבטל על ידי שהנושה מקנה את ממון החיוב לחייב (או על ידי שהחייב כאילו פורע). אם כן, שיטת ההקנאה יכולה להיות עם התפיסה שהחיוב קיים באופן עצמאי אף בלי רצון הנושה. לעומת זאת, לשיטת ההפקעה, הכרח הוא לומר שרצון הנושה הוא יסוד קונסטטיטוטיבי ביצירת החיוב ובהמשך קיומו (הכוונה לרצון מופשט, לא להסכמה מפורשת או מכללא), ועילות החיוב (הלוואה, נזק וכו') רק יוצרות אפשרות לנושה לתבוע, ואינן מטילות חיוב אובייקטיבי על החייב לשלם⁸¹, ולכן די שישתלק מרצונו בקיום החיוב, וממילא החיוב פוקע.

נראה שיש יתרון מסוים לשיטת ההקנאה לעומת שיטת ההפקעה, שהרי עובדה היא שהחייב מתעשר כתוצאה מהמחילה; ואם יש כאן רק הפקעה, לא היה מצבו הרכושי צריך להשתנות. כמובן, בעלי שיטת ההפקעה מסבירים בתשובה לכך, שאכן לא התעשר החייב מנקודת מבט קניינית, שהרי ממון החוב היה אצלו זה מכבר (לשיטתם), אלא שרביץ עליו חיוב חוזי להחזירו לנושה, וחיוב זה פקע עכשיו.

יש גם עדיפות רעיונית לשיטת ההקנאה לעומת שיטת ההפקעה. אחדים מן ההוגים במחשבת ישראל תיארו את רכושו של האדם כחלק ממנו, כמו שנפשו וגופו הם חלק ממנו. אמנם רכושו הוא חלק פחות פנימי ממנו, אבל הוא בפריפריה שלו, וקנייניו יונקים את חיותם ממנו⁸². אם כן, לא ייתכן שאדם ייפטר מרכושו על ידי הפקעה בלבד. כדי שאדם יפריד ממנו את רכושו, שהוא חלק ממנו, ויעביר אותו לבעלותו של אדם אחר (החייב, במקרה שלנו) כך שיהפוך לחלק מן האדם האחר – עליו לעשות פעולה יותר משמעותית: הקנאה⁸³. הסבר זה מרחיב את הרעיון הנ"ל בקביעה שגם זכות לא ממשית, כגון חוב, כלולה ברעיון שרכושו של אדם נחשב חלק ממנו; גם ממון וירטואלי הוא ממון, כשם שנשמתו של אדם היא חלק ממנו אף שאינה ממשית.

בתור הפקר, שהרי הפקר היא לכל העולם ואילו מחילה היא לאדם מסוים; מה עוד שלשיטה זו, ממון החוב אינו של הנושה, ואין בידו להפקירו.

⁸¹ ראה לעיל, ליד ציון הערה 50, שחלקת יוסף מבסס על כך את תוקפה של המחילה. וראה להלן, עמ' 458, בשאלה האם לווה חייב לפרוע את חובו בהגיע מועד הפרעון, גם אם הנושה אינו תובע אותו. ראה שער שלישי, עמ' 124, ליד ציון הערה 348, שמדברי שערי ישר עולה שסתם חיוב מותנה ברצון הנושה, כיוון שהוא נוצר ברצונו. ולעיל, פרק שני, עמ' 3, בהערה 15, הבאנו ששערי ישר אומר שחיוב אינו יכול להתקיים בלי "זכות תובע".

⁸² מקורות לכך מובאים בחוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 195, הערה 17 (ויש לתקן שם, במקום שער הפסוקים – שער המצוות). למקורות שצוינו שם יש להוסיף: נתיבות עולם, נתיב אהבת השם, פרק א ("עושרו וקנינו של אדם הם כמו האדם עצמו"); טוב להודות, חלק א ס"א; שער ראובן (קמיל), עמ' שנב; רבי יעקב אריה מראדוימין, ביכורי אביב, דפים יז ע"ג, יט ע"ג, מב ע"ד, מח ע"ב–ג, סה ע"א, עח ע"א; דברי יואל, פרישת תוריע; תורת מנחם, חלק לג, עמ' 318; משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 22–23; בשורת הצדק, עמ' 33; ישיר לב (גזבר), עמ' 191.

⁸³ הפקר יכול לחול כדיבור בלבד, מפני שאמנם בכך מפסיק הנכס להיות חלק מאדם זה, אבל אין הוא נכנס לבעלותו של אדם אחר עד שהלה יעשה מעשה קניין. מחילה שונה מהפקר בכך שבפעולה אחת עובד הממון את הנושה ועובר לחייב, וכאמור יש לזה משמעות רעיונית – דבר שהיה חלק מאדם זה הופך להיות חלק מאדם אחר, ולשם כך צריך יותר מדיבור. מה עוד, שיש אומרים שגם הפקר מועיל רק על ידי הקנאה – ראה במילואים להערה 71.

פרק שלישי: השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב

כנגד זה, שיטת ההפקעה תוכל לטעון שהיא הנותנת: הממון הוא חלק מן האדם מפני שהוא יונק את חיותו מנפש האדם, ויניקה זו מותנית בכך שהאדם ירצה בממון זה, היינו שרצונו מחייה כביכול את הרכוש הזה, וברגע שהאדם אינו רוצה בו, מאבד הממון את תוכנו, וכבר אין מה שיקשר אותו לאדם; ודווקא משום כך קל מאד למחול על החוב, על ידי הבעת אי רצון, שמפקיעה את שייכותו אל הנושה⁸⁴.

נוכל להצביע על הבדל נוסף בין שיטת ההקנאה לבין שיטת ההפקעה: שיטת ההפקעה רואה את המחילה כפעולה משפטית חד צדדית של הנושה, ואילו שיטת ההקנאה רואה אותה כפעולה משפטית דו צדדית, שבה נוטלים חלק גם הנושה וגם החייב, שכן החייב קונה את החוב מן הנושה על ידי המחילה. אמנם החייב אינו צריך לעשות שום פעולה ואינו צריך לומר שום דבר, אבל בכל זאת הוא צד לפעולה, כמו שמקבל מתנה הוא צד לפעולת המתנה, כיוון שדבר המתנה נכנס לבעלותו. אלא שגם מתנה יש הרואים בה פעולה חד צדדית⁸⁵, ולדעתם בוודאי גם מחילה היא פעולה חד צדדית, גם לשיטת ההקנאה.

ג. קושיות על שיטה זו

(א) הראשונים אומרים⁸⁶ שאם ראובן תובע את שמעון בבית דין, ותוצאת הדיון היא ששמעון חייב להישבע לראובן שטענתו אמת – יכול ראובן למחול לשמעון על חיובו להישבע⁸⁷. הלכה זו מובנת לפי השיטה שמחילה היא סילוק-הפקעה: גם כאן התובע מסתלק מזכותו לקבל את השבועה, וממילא פוקע חיוב השבועה. הדין מובן גם לפי השיטה שמחילה היא כפרעון, מדין "הריני כאילו קיבלתי" – במחילת השבועה, הנתבע כאילו נשבע לתובע⁸⁸. אבל לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, קשה, איך תיתכן מחילה על חיוב להישבע, הרי הנושה אינו יכול להקנות לנתבע את זכותו לקבל ממנו שבועה, זכות שאינה דבר ממשי⁸⁹ ואין לומר שהוא מקנה לו את הממון שעבורו נתחייב לו את השבועה, שהרי אם יבואו עדים שהנתבע אכן חייב לו, יגבה ממנו את ממון החוב, מפני שלא מחל לו על עצם התביעה, הרי שאינו נחשב שהקנה לו את הממון⁹⁰.

⁸⁴ מ' ויגודה העלה אפשרות להסביר את שיטת ההפקעה על פי מהר"ל, בבאר הגולה, באר ב, שער ו, המסביר שיאוש מועיל באבידה מפני שממונו של אדם אינו עצם מעצמו, ולכן כשהתייאש מן האבידה, כך שאינה לא ברשותו ולא בדעתו, יצאה מבעלותו.

⁸⁵ עיין: ריא"ה הרצוג, פסקים וכתבים, חלק ט, סימן קיב, עמ' תטז; מ' ראב"ל, מתנה, מהדורה שניה, עמ' 37. פ' לרנר, ההתחייבות החד צדדית (ירושלים תשס"א), עמ' 34, כותב שמחילה היא חד צדדית, כמו מתנה, אלא אם היא נעשית בעבור תמורה.

גם ג' שלו, "הבטחה, השתק ותום לב", משפטים טז (תשמ"ו) 295, 321, אומרת שוויתור הוא חוזה חד צדדי, אלא שצריך את הסכמת הנמחל מפני שהוא חוזה.

⁸⁶ ראב"ן, שו"ת, סימן ק, הובא בשו"ע, חו"מ, יב, יז.

⁸⁷ ראה שער שלישי.

⁸⁸ כך הסביר קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה = חלק ט, סימן ה (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ג.)

⁸⁹ שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, מיישב קושי זה על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 67) ששיטת ההקנאה אינה מצריכה שהנושה יקנה דבר לנמחל, אלא די שהנמחל יזכה בדבר בעצמו; ולכן לא משנה שאי אפשר להקנות את החיוב להישבע. אבל עדיין לא מובן, איך הנתבע יכול לזכות בדבר לא מוחשי?

⁹⁰ קהלות יעקב שם. ראה שער שלישי, ליד ציון הערה 465, שמחילת החיוב להישבע אינה כוללת מחילה על ממון התביעה.

שער ראשון: מהות המחילה

ר' עמנואל קוסובסקי⁹¹ משיב על כך, שלפי שיטת ההקנאה, במחילת חיוב להישבע התובע אכן מקנה לנתבע את ממון החוב, שהיה יכול לגבות אילו סירב הנתבע להישבע; אבל זאת לא מחילה מוחלטת, שהרי אם יעידו עדים כדברי התובע, הוא יכול לגבות את חובו, כאמור, אלא המחילה-ההקנאה מותנית (מכללא) בכך שלא יבואו עדים וכדומה לטובת התובע⁹².

אפשר להסביר בדרך אחרת: שיטת ההקנאה מסכימה שמחילת החיוב להישבע פועלת בתור הפקעה, בשונה ממחילת חיוב רגיל, שפועלת בתור הקנאה. תפיסות אקלקטיות דומות, שמחילה פועלת בדרכים שונות במצבים שונים, נראה בפרק שישי.

(ב) התלמוד⁹³ מעלה הווה אמינא שאפשר לשחרר עבד עברי על ידי מחילה. לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, קשה, מה ההווה אמינא, הרי אי אפשר למכור עבד עברי או לתיתו במתנה⁹⁴? ר' יעקב ישראל קנייבסקי מסביר, שרק לאדם אחר אי אפשר להקנות עבד עברי, אבל אפשר להקנותו לעצמו, כמו שהוא משתחרר ב"גרעון כסף" (תשלום לארון על שיווי יתרת עבודתו) שהוא משלם לארון, שיש בכך מעין מכירתו לעצמו. הוא מחזק את הסברו בכך שמקור ההלכה שאי אפשר למכור עבד עברי הוא מהפסוק "לעם נכרי לא ימשול למכרה"⁹⁵, היינו שיש במכירתו משום עימור, והרי כשמכור לעצמו אין עימור⁹⁶.

(ג) הסברנו שלשיטת ההקנאה, ממון החוב נחשב של הנושה, וכשהוא מוחל, הוא מקנה את ממון החוב לחייב. אבל הרי ממון החוב אינו בשליטתו בפועל, ואין אדם יכול להקנות דבר שאינו בשליטתו, גם אם הוא שלו⁹⁷? לשיטה שמחילה היא הפקעה, אין בכך קושי, מפני שלשיטה זו, המחילה פועלת על ידי הסתלקות הנושה והנתבע מופטר ממילא, ואין צורך להקנות לו שום דבר, ולכן היא מועילה אף שממון החוב אינו בשליטת הנושה⁹⁸. גם לשיטת הפרעון, אין קושי בכך שממון החוב אינו בשליטת הנושה, שהרי פרעון החוב פוטר את החייב אף שלא היה הממון בשליטת הנושה. אבל לשיטת ההקנאה, הקושי קיים.

ר' אריה לייב הכהן⁹⁹ מיישב, שאף שאין אדם יכול להקנות דבר שאינו בשליטתו לאדם

⁹¹ ר"ע קוסובסקי (לעיל, הערה 74), עמ' 143.

⁹² אבל יש להעיר שהסבר זה אינו תקף בשבועה מהסוג ש"נשבע ונוטל", שהתובע חייב להישבע לפני שהוא גובה מהנתבע, והנתבע יכול למחול לו על חיובו להישבע ואז יחויב הנתבע לשלם מיד לתובע. אין כאן ממון שנוכל לומר שהנתבע מקנה לתובע, שהרי ממון החוב נמצא עכשיו בחזקת התובע (כך הוא לשיטת ההקנאה, כאמור), ואחרי המחילה, יחול חיוב על הנתבע לשלם מיד לתובע. נראה שכאן צריך לפרש את מחילת השבועה מצד הנתבע, כהתחייבות מצידו לפרוע את החוב לתובע גם בלי שהתובע יישבע כמוטל עליו. אבל גם התחייבות זו היא התחייבות מותנית, כך שאם יבואו עדים ויעידו שהאמת כדברי הנתבע, ושהוא פטור מלשלם, לא תחול ההתחייבות.

⁹³ קידושין טז ע"א.

⁹⁴ רמב"ם, הלכות עבדים, ד, י.

⁹⁵ שמות כא, ח.

⁹⁶ קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח.

⁹⁷ אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, ליד ציוני הערות 39–40.

⁹⁸ שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן נד; ר' יעקב אבד"ק נאשעלסק, המובא שם, סימן קסד; קהלות יעקב, קידושין, שם.

⁹⁹ אבני מילואים, כת, ס"ק יג (ד"ה מיהו לגזלן). למקורות נוספים לכך שנגזל יכול להקנות את החפץ הגזול לגזלן עצמו, ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).¹⁰⁰

פרק שלישי: השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב

זר, הוא יכול להקנותו לאדם שהדבר נמצא בשליטתו. לדוגמה, נגזל יכול להקנות את החפץ הגזול לגזול עצמו. ממון החוב נמצא בפועל בשליטת החייב, שכן הוא משתמש בו ונהנה מן הערך הרכושי שהוא נשוא החוב. לכן מועילה מחילה על ידי הקנאת ממון החוב לחייב עצמו, מפני שהוא בשליטתו, אף שאינו בשליטת הנושה שמקנה אותו¹⁰⁰.

ד. הצורך לבסס מחילה על מוסד משפטי אחר

למקרא הדברים, עלול הקורא לשאול: מדוע יש צורך להסביר את המחילה, שהיא מוסד משפטי עצמאי, כמבוססת על מוסד משפטי אחר – הקנאה? מדוע לא היה פשוט יותר לומר, כשיטה הראשונה, שזהו מוסד משפטי עצמאי, והיא פועלת כהפקעה? שאלה זו נשאלת גם על בעלי השיטה השלישית, שיטת הפרעון, אולם נדון בה כאן מפני שהיא מפריעה כבר לשיטת ההקנאה.

אפשר להשיב תשובות אחדות לשאלה זו. ראשית, כפי שראינו וכפי שנראה עוד, יש הוכחות מן הראשונים ואף מן התלמודים לכך שמחילה פועלת בתור הקנאה (או בתור פרעון), ועל כן ראו האחרונים צורך להסביר כך. אבל תשובה זו רק מעבירה את הקושי ממגרשם של האחרונים למגרשם של הראשונים והתלמודים: מדוע הם יצרו הרכבה כזאת?

מבחינה זו עדיפה תשובה אחרת: מחילה שונה ממוסדות משפטיים אחרים במשפט העברי, בכך שאין לה מקור במקרא¹⁰¹, וגם לא מצאנו מקור שיעיד שזו תקנת חכמים. נכון שההגיון מחייב שמחילה תועיל, אבל מאחר שאין לה מקור מפורש, יש מקום לנסות לבסס אותה על מוסד משפטי שיש לו מקור מפורש.

עוד טענה שאפשר להעלות היא, שבעלי שיטת ההקנאה סוברים¹⁰² שממון החוב שייך לנושה, ולכן הם לא יכלו לומר שמחילה פועלת כהפקעה בעלמא, שהרי אין אדם יכול להסתלק מממון שנמצא בבעלותו; וכפי שהסברנו¹⁰³, גם אי אפשר להסביר שזה פועל בתור הפקר, שהרי הפקר הוא לכל העולם ומחילת החוב פועלת רק כלפי אדם אחד – החייב (מה עוד שגם היוקקות להפקר מעמידה את המחילה על בסיסו של מוסד משפטי אחר, כך שבכל מקרה

¹⁰⁰ תירוק אחר כותב אבני נור שם בדעת הריטב"א, שסובר שמחילה היא הקנאה (כפי שהוכחנו לעיל, עמ' 10, ליד ציון הערה 67), ובכל זאת מועילה מחילת חוב, מפני שהוא סובר שממון החוב נחשב בשליטתו של הנושה (ולא רק בבעלותו), כפי שעולה מחידושי הריטב"א, קידושין מז ע"ב (ד"ה ואי בעית), ששם כתב שמכירת שטר חוב מועילה מהתורה. כנראה הוא סובר שמאחר שהחייב קיבל את הכסף בהיתר, ממון החוב נחשב בשליטת הנושה, שלא כמו דבר גזול, שאינו נחשב בשליטת הנגזל (כבא קמא סח ע"ב), מפני שהגזול נטל אותו באיסור; ולעניין זה ממון החוב הוא כמו פיקדון, שנחשב בשליטת בעליו בכל מקום שהוא. וראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, ליד ציוני הערות 75–80, פוסקים נוספים האומרים שנושה יכול להקדיש את ממון החוב, אלא שהם לא נקטו שממון החוב נחשב ברשותו. ¹⁰¹ ש"נדרופי, "מחילת זכויות במשפט העברי כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", עמ' 16, סבור שדני השמיטה יכול לשמש מקור מקראי למחילה, שכן בשתייהן החוב מתבטל; ובעמ' 10 הצביע על רמזים נוספים למחילה במקרא. אבל נראה שאי אפשר ללמוד משמיטה, שבה התורה אוסרת על הנושה לתבוע את החוב (ואמנם מצווה עליו למחול, אבל גם אם אינו מוחל, החוב נשט), למחילה, שבה הנושה מבטל את החוב מרצונו.

יצוין שחידושי הריטב"א, כתובות פה ע"ב, נוקט שמחילה מועילה מהתורה.

¹⁰² כאמור ליד ציון הערה 77.

¹⁰³ לעיל, ליד ציון הערה 77.

שער ראשון: מהות המחילה

היא מאבדת את עצמאותה). לכן נאלצו לומר שזו הקנאה. אפשר שגם בעלי שיטת הפרעון סברו כך, ולכן לא יכלו ללכת בדרכה הפשוטה של שיטת ההפקעה, אלא שהם מצאו פיתרון שונה מזה של שיטת ההקנאה, להסביר איך ממון החוב עובר מהנושה לחייב. טענה זו מצטרפת לטענה הקודמת: אילו היה מקור מקראי למחילה, היא היתה תקפה מכוח עצמה למרות שממון החוב שייך לנושה; אבל עובדה היא שאין לה מקור מקראי, ולכן הקושי מתעורר. תשובה נוספת היא שהמשפט העברי מעוניין לעודד את המחילה מתוך חינוך למידות טובות, ועל כן הוא יצק בה תוכן מעבר למשמעות המקובלת של מחילה, שהיא הפקעה בלבד. הנפקויות הנלוות למשמעות הנוספת הזאת של המחילה, כפי שנמנה בפרק חמישי ובהמשך החיבור, שנובעות מכך שהיא נחשבת הקנאה או פרעון, מבטאות את החשיבות המוסרית שמייחס המשפט העברי למחילה.

פרק רביעי

השיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב

א. הצגת השיטה

השיטה השלישית, שיטת ה"פרעון", אומרת שכשנושה מוחל על החוב, רואים כאילו פרע החייב את חובו. יש שקראו לשיטה זו שיטת ה"קבלה", מכיוון שהנושה נחשב כאילו קיבל את פרעון החוב.

יש מהראשונים שאפשר ללמוד מלשונם שלדעתם מחילה היא כפרעון:

(1) הרא"ש¹⁰⁴ כותב על נושה שמחל לאחד משני חייבים: "כשמחל לו כל דין שיש בידו מאותו השטר, היינו כל החוב, והרי הוא כאילו פרע כל החוב". הרי שהוא סובר שמחילה היא כפרעון¹⁰⁵.

(2) הטור¹⁰⁶ כותב "מחילה במקום פרעון"¹⁰⁷.

(3) רש"י¹⁰⁸ כותב: "הא אחלינהו, והרי כאילו קיבל מעות ממש, דמחילה קבלה", ושוב

¹⁰⁴ שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן י (הובא בטור, חו"מ, עז, ח).

¹⁰⁵ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 1212, במילואים להערה 170, שכן הסבירו כמה פרשנים גם מבחינה עניינית את פסיקת הרא"ש, שם, בנושה שמחל לאחד משני חייבים.

¹⁰⁶ טור, חו"מ, עג, לב.

כמו כן, טור, חו"מ, פא, לג, כותב "שמחילה היא כפרעון".

שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג (בהערה), כותב שהרא"ש והטור, שם, סוברים כרמב"ם (עמ' 9, הערה 63) וריטב"א (עמ' 10, הערה 66) שמחילה היא כמתנה, שהנושה מקנה לחייב את זכותו בחיוב, היינו כשיטת ההקנאה. דבריו קשים, שהרי הגדרה זו אינה הולמת את לשונם הפשוטה של הרא"ש והטור.

¹⁰⁷ אבל בשו"ת הרא"ש, כלל צ, סימן י, שממנו העתיק הטור, אין לשון זו.

¹⁰⁸ רש"י, גיטין עד ע"ב (ד"ה תיבעי וד"ה אף).

פרק רביעי: השיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב

שם: "מחילה כקבלה", כלומר המוחל נחשב כאילו קיבל את מה שהיה אמור לקבל¹⁰⁹. אבל יש להעיר שהוא עוסק במחילת תנאי.

שיטה זו, כמו שיטת ההקנאה, רואה את המחילה כפעולה משפטית דו צדדית, מכיוון שנחוצה השתתפותו של החייב, שכאילו פורע, ושל הנושה, שכאילו קיבל את הפרעון, ועל ידי שניהם, פוקע החיוב.

ב. מדוע נחשב כאילו היה פרעון

נשאלת השאלה: הרי בפועל הנושה לא קיבל כלום, ומדוע נאמר שנחשב כאילו קיבל פרעון¹¹⁰? קושי זה מצטמצם לאור העובדה שהגדרת המחילה כפרעון אינה נחוצה כדי להסביר מדוע המחילה תקפה; עצם תקפותה של המחילה, ואפילו אי הדירותה, היא דבר הגיוני. הגדרת המחילה כפרעון נחוצה רק כדי להסביר את דרך פעולתה של המחילה (ויש לכך נפקויות, כפי שנראה בפרק חמישי ובהמשך החיבור), ועל כך עונים פרשנים אלו, שהדרך הנכונה לראות את אופן פעולתה היא לומר שנחשב כאילו החייב פרע. מכל מקום, יש להסביר מדוע יש לראותו כאילו פרע.

תשובה אחת מציע ר' אברהם יעקב זלזניק¹¹¹, על פי מה שאומר התלמוד¹¹² שמתנה היא כמכר מפני שיש להניח שהמקבל עשה נחת רוח לנותן בעד המתנה (שאם לא כן, לא היה נותן לו), ונחת רוח זו משמשת כתמורה לדבר שניתן במתנה (אמנם לא בהכרח תמורה שוות ערך). בדומה לכך, יש לומר שמחילה היא כפרעון מפני שיש להניח שהנמחל עשה למוחל נחת רוח (ולכן מחל לו), ועשיית נחת הרוח היא פרעון החוב על ידי החייב-הנמחל. אבל כמובן זהו הסבר דחוק, שכן נחת הרוח אינה בהכרח שוות ערך לגובה החוב.

יש פרשנים שנקטו שכשהנושה מוחל, רואים כאילו החייב פורע לנושה, והנושה מחזיר לו¹¹³. ייתכן שיש לראות בזה שיטה נפרדת משיטתם של הפרשנים דלעיל, שלא הזכירו שהנושה כאילו מחזיר לחייב. אבל ייתכן שבעצם לכך התכוונו הפרשנים דלעיל, והתוספת שרואים כאילו הנושה החזיר לחייב, באה ליישב את הקושי: איך אפשר לומר שהנושה קיבל פרעון, הרי בפועל הוא לא התעשר יותר?

אחרים הלכו בדרך דומה, בתוספת נופך: הרי הנושה היה יכול לתת כסף לחייב, ואז החייב

¹⁰⁹ שו"ת בנימין זאב, סימן רעד, לומד מרש"י שם שמחילה כקבלה. גם נתן פריז, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כז), כותב שרש"י סובר שמחילה על חוב היא כאילו קיבל.

¹¹⁰ בגלל קושי זה, ר' אבא ברמן, שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, דוחה את השיטה שמחילה כקבלה. ¹¹¹ אור יעקב, סנהדרין, סימן יז (לו ע"ד).

¹¹² מגילה כו ע"ב.

נתן פריז, בבא מציעא כב ע"ב (עמ' קיג), ותורת הקנינים (רובינפלד), חלק ב, פרק טז, הערה קב, הגהה ג, כותבים שבמחילה רגילה, מניחים שמחל מפני שהחייב עשה לו נחת רוח, כמו במתנה. כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לת, כותב: "מתנה כמכר, דאי לאו דעביד נייח לנפשא לא הוה יחבא מחיים ומוחלת לו כתובתה". הרי שהוא כותב סברה זו לעניין מחילה. אלא שבנידונו לא היתה מחילה מפורשת על הכתובה, אלא האישה נתנה לבעלה את כל נכסיה במתנה.

¹¹³ אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות ג (ד ע"ג), ואות יב (ח ע"א); עדות ביהוסף (רייזין), דרוש י, אות כא. כמו כן, פני יהושע, בבא קמא קי ע"ב, כותב שהמוחל לגולן, הוא כאילו נתן לו (הגולן לנגול) וחזר ונתן לו (הנגול לגולן), ולכן נתכפר חטאו של הגולן.

שער ראשון: מהות המחילה

היה מחזיר לו את הכסף כפרעון החוב, ו"הפוכי מטרתא למה לי" (=אין טעם בהחלפת שני דברים שווים זה בזה), ולכן בזה שהוא מוחל, נחשב כאילו קיבל והחזיר¹¹⁴. נוסח זה מספק לנו תשובה לשאלה דלעיל, מדוע רואים כאילו החייב פרע, בעוד שבאמת לא פרע? התשובה היא שהמחילה היא דרך להגיע לאותה מטרה של פרעון והחזרה (או נתינת הנושה לחייב ואחר כך פרעון), בלי לבצע את התנועות הדו-כיווניות¹¹⁵. ומשהגענו להסבר זה, הנושה כאילו קיבל והחזיר, אפשר להסביר כך גם את שיטת ההקנאה: הנושה כאילו מקנה לחייב סכום כסף כדי לאפשר לו לפרוע, והחייב כאילו פורע את חובו בכסף זה¹¹⁶, ולא כמו שהסברנו בפרק שלישי, שלפי שיטת ההקנאה, הנושה מקנה את החוב לחייב (הסבר שנתקל בקושי¹¹⁷ שהחוב אינו בשליטת הנושה). אם נאמר כך, מובן מדוע פרשנים רבים תפסו את שיטת ההקנאה ושיטת הפרעון כשיטה אחת¹¹⁸ – הם הבינו שבין אלו שדיברו על פרעון ובין אלו שדיברו על הקנאה התכוונו לתנועת הכספים הדו-כיוונית שנעשת "כאילו". ואם כן, לשיטה מאוחדת זו, כל הנפקויות למעשה שנראה בפרק חמישי ובהמשך החיבור לפי שיטת ההקנאה ולפי שיטת הפרעון, יהיו נכונות לפי שתייהן.

אפשר לתת הסבר אחר לשיטת הפרעון, לגבי מחילה שנעשתה במסגרת עיסקה, שהנמחל נתן משהו למוחל ובתמורה מחל המוחל על חובו. כאן אפשר לראות את מה שנתן הנמחל כפרעון לחוב, אף אם מה שנתן לא היה שווה ערך לחוב.

¹¹⁴ כך כותב תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא (הובא בש"ך, יו"ד, רנח, ס"ק כג, ומשמם בשער משפט, ט, ס"ק א). הוא רומז לחידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א (צוין במילואים הערה 109, אות כג), שאומר כך על מחילת תנאי, שנחשב כאילו התקיים התנאי מטעם "הפוכי מטרתא למה לי". אבל הוא מעלה אפשרות אחרת, שגם בלי טעם זה מועילה מחילה – עיין שם. הוא עוסק בראובן שהתחייב להחליף את כל נכסיו עם כל נכסיו של שמעון, והתחייב לתת קנס לצדקה אם לא יחליף, ואחר כך שיכנע את שמעון לחזור בו מההחלפה, ופסק שהיות שמחל לו שמעון על ההתחייבות, בטל גם הקנס, מפני שבמחילת התנאי, נחשב כאילו התקיים התנאי.

¹¹⁵ יש להעיר שהמקור לסברת "הפוכי מטרתא למה לי" הוא בכתובות קי ע"א, על שני חובות הדדיים. שם יותר מסתבר להפעיל עיקרון זה, כיוון שפרעון שני החובות הוא דבר שמחוייב מן הדין, מה שאינו כן כאן, שהנושה אינו מחוייב להחזיר את הפרעון (וסתם נושה אינו מחזיר את הפרעון), והוא רק מודיע לנו עכשיו (במשתמע) שאם החייב יפרע, הוא יחזיר. אבל עדיין יש מקום להפעיל עיקרון זה כאן. יצוין ששו"ת כמראה הבזק, חלק ג, סימן קל, מזכיר "הפוכי מטרתא למה לי" לעניין השכרת בית לתלמיד חכם בסכום מסוים, בתנאי שהמשכיר מוחל על חלק, כמעשר כספים; ושם המחילה אינה מחוייבת מן הדין.

¹¹⁶ מערני שמואל, סימן כח, אות ב, נוקט שלפי שיטת ההקנאה, רואים כאילו החייב פורע לנושה והנושה מחזיר לו, וזוהי ההקנאה. לדעתו, מי שנקט שמחילה כפרעון מתכוון לשיטת ההקנאה. ראה בשמו במילואים להערה 272, בעניין דעת קצות החושן. ראה גם עמ' 20, הערה 131, ששיעורי עיון התלמוד מאחד (כנראה) את שיטת הפרעון ושיטת ההקנאה.

כמו כן, שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ב, כותב שמחילה היא מתנה, ומביא ראייה מר"ן על הרי"ף, כתובות לג ע"ב (בדפי הרי"ף), הכותב שמחילה הוא כאומר "הריני כאילו קיבלתי", וכאילו נתקיים התנאי (במחילת תנאי).

¹¹⁷ ראה ליד ציון הערה 97.

¹¹⁸ ראה פרק א, הערה 3.

פרק רביעי: השיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב

ג. קושי בשיטה זו

השולחן ערוך¹¹⁹ מביא דעה שבמכירת שטר חוב, אם הלווה פרע למוכר ולא לקונה, הלווה עדיין חייב לקונה. לכאורה קשה, הרי אם מחל המוכר ללווה, פטור הלווה מלשלם לקונה¹²⁰, ומדוע הדין שונה אם הלווה פרע?

קצות החושן¹²¹ מיישב שיש הבדל בין שני המצבים: אם הלווה פרע למוכר, הוא כמזיק לשעבודו של הקונה, ולכן חייב לשלם לו, אבל במחילה, הלווה אינו עושה כלום, ורק המוכר הוא המזיק, ולכן הלווה פטור מלשלם לקונה.

דברי קצות החושן מובנים לפי שיטת ההפקעה, שהרי לפיה הלווה בוודאי אינו עושה כלום. דבריו מובנים גם לפי שיטת ההקנאה, כפי שמסביר ר' עמנואל קוסובסקי¹²², מפני שהמלווה עושה את ההקנאה, ולא הלווה, ואין השתתפות מצד הלווה בחלות הקניין¹²³, ולכן במחילה אין מעשה נזק מצד הלווה.

אבל לפי שיטת הפרעון, קשה, מדוע לא נאמר שהלווה כאילו הזיק לקונה כיוון שהוא כאילו פרע למוכר? אפשר ליישב, שבכל זאת אינו נחשב מזיק כיוון שבמחילה אין פרעון בפועל גם לפי שיטה זו, ואינו אלא "כאילו" פרע¹²⁴.

ד. ראייה לשיטה זו

אפשר להביא ראייה לשיטת הפרעון מדין מחילת כתובה והיזק ראייה. לכאורה קשה, מדוע מועילה מחילת אישה על כתובתה¹²⁵, הרי יש תנאי בית דין שמחייב בעל בכתובה, ואם כן, הדין היה צריך להיות שמיד אחרי המחילה, יחויב הבעל שוב בחיוב חדש של כתובה מכוח תנאי בית דין, שהרי אין זו כמחילה על הלוואה, לדוגמה, שעילת החיוב בה היא דבר חד פעמי? ר' אלחנן וסרמן¹²⁶ מתרץ על פי השיטה שמחילת חוב היא כפרעון, שלפיה כשמחלה האישה על הכתובה היא נחשבת כאילו קיבלה מהבעל את דמי הכתובה, ולכן אינה יכולה לחזור ולתובעה.

קושי דומה קיים במחילה על היזק ראייה¹²⁷, דהיינו כאשר ראובן מזיק היזק ראייה לשמעון, וחייב לבנות כותל שימנע את היזק הראייה, ושמעון מוחל לו על חיובו: הרי עילת החיוב

¹¹⁹ שו"ע, חר"מ, סו, טז. מקורו ברעה המובאת בספר התרומות, שער נא, חלק ד, אות ב.

¹²⁰ כתובות פה ע"ב.

¹²¹ קצות החושן, פו, ס"ק י.

¹²² ר"ע קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 141.

¹²³ הוא מוסיף, שגם אם נאמר שלא מועילה מחילה נגד רצון החייב (ראה שער שלו-עשרה, עמ' 509-510), שכן הדין בפשטות לפי שיטת ההקנאה, אין זה אומר שזקוקים לרצונו של החייב ולכוונתו לקבל את המחילה, אלא רק שהתנגדותו מבטלת את המחילה.

¹²⁴ קושיות נוספות על שיטה זו: עדות ביהוסף (רייזין), דרוש י, אות כא (הובא בחידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו, ס"ק יט, עמ' צו), מוכיח שמחילה אינה כפרעון, מהדין שהמפתה יתומה שאסורה לו בלאו, חייב מלקות, מפני שאין חיוב ממון שיפטור אותו ממלקות, כפי שנראה להלן, ליד ציון הערה 171. עיין שם לדחייתו להסברו של קצות החושן, שם, ששם המחילה קדמה לביאה.

¹²⁵ על התנאים לכך ראה שער שלישי, פרק שני.

¹²⁶ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ד.

¹²⁷ רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ב, פוסק שהמחילה תקפה.

שער ראשון: מהות המחילה

מתחדשת כל רגע, שבכל רגע חל על ראובן חיוב לסלק את היזק הראיה שהוא גורם לשמעון, ואם כן, גם אחרי מחילת שמעון נשארת על ראובן החובה להרחיק את נזקיו, שהיא עיקר החיוב, וחובה זו תחייב אותו שוב לבנות כותל? ר' אלחנן וסרמן¹²⁸ מתרץ בדומה, על פי שיטת הפרעון, שכשמחל שמעון לראובן על היזק ראייה הוא כאילו נתן לו (ראובן לשמעון) את דמי הכותל, ולכן לא יוכל לחזור ולתובעו.

אם כן, תוקפן של מחילת כתובה ושל מחילת היזק ראייה מובן לפי השיטה שמחילה היא כפרעון; אבל לשיטת ההפקעה ולשיטת ההקנאה קשה, מדוע לא יתחייב הנמחל שוב אחרי המחילה?¹²⁹

ר' עמנואל קוסובסקי¹³⁰ מתרץ את הקושיה מכתובה, גם לשיטה שמחילה היא הפקעה או הקנאה, שכאשר תינקו חז"ל תנאי בית דין שבעל יחויב בכתובה, תינקו שהחיוב יחול רק פעם אחת; ולכן החיוב אינו חל שוב אחרי מחילת האישה.

ר' אבא ברמן¹³¹ מתרץ, שגם לשיטה שמחילה היא הפקעה, מחילה אינה דבר שלילי, שנפקע החיוב, אלא היא דבר חיובי, שחל בסיבת החיוב (כלומר, שמבטל את סיבת החיוב), שאין בכוחה לפעול עוד חיוב, וממילא נפקע החיוב שהוא תוצאה מסיבה זו; ולכן כשאישה מוחלת על כתובה, הדבר המחייב משתנה באופן שאין בכוחו לפעול עוד חיוב. ייתכן שכוונתו היא, שהנושה מסתלק מסיבת החיוב, כלומר, מתנער מזכותו לתבוע את החייב על סמך סיבה זו, ולכן גם בעתיד לא תוכל סיבת החיוב ליצור חיוב חדש.

ר' שמעון שקאפ¹³² מיישב את הקושיה בדרך אחרת: בכתובה, החיוב נגרם על ידי קניין

¹²⁸ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות א. ראה בדומה ליד ציון הערה 221, לעניין מחילה על חיוב שעילתו אמורה לחדש אותו גם אחרי המחילה, באופן כללי.

¹²⁹ אין לומר שבכלל מחילתו, הוא כולל שהוא מוחל גם על החיוב שיחול מחדש, שהרי אין מועילה מחילה על זכות עתידית, כפי שנראה בשער רביעי. נביא את קובץ שיעורים שם, ליד ציון הערה 157. אבל ר"ש שקאפ, שנביא ליד ציון הערה 132, מסביר שהוא מוחל גם על החיוב שיחול מחדש – ראה הערה 132 להסברו מדוע זה נחשב שהזכות היתה קיימת כבר בשעת המחילה.

¹³⁰ ר"ע קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 143. הוא דוחה את הסבר קובץ שיעורים, בכך שגם אם הבעל פרע לה כשהיא נשואה לו, היינו צריכים לומר שהחיוב יתחדש מטעם תנאי בית דין כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה (כתובות לט ע"ב). שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג.

¹³¹ אשר לתפיסה שמחילה היא כהקנאה, הוא מתרץ שכמו שרואים כאילו האישה נתנה לבעל את ממון הכתובה, רואים גם כאילו הבעל פרע לה, ולכן אין לומר שיתחייב שוב על ידי תנאי בית דין, כמו שאם פרע לה לא יתחייב שוב על ידי תנאי בית דין; וכן בהיזק ראייה, המוחל כאילו נותן סכום מסוים לנמחל, זכה הנמחל בממון הכותל, ונחשב כפרעון, שפרע לעצמו, וממילא לא יתחייב שוב, שהרי כבר נתקיים הדבר המחייב, שזכה בממון הכותל. למעשה, הוא מתרץ על ידי כך שהוא אומר ששיטת ההקנאה סוברת גם כשיטת הפרעון, אפשרות שהעלינו ליד ציון הערה 116.

¹³² חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן א, אות א, וסימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א. בעצם, תירוצו הוא שהוא מוחל מראש גם על התחדשות החיוב, ואין זה בגדר זכות עתידית שאי אפשר למחול עליה, מפני שהזכות היסודית היתה קיימת מראש.

בסימן א, אות ב, הוא מעלה אפשרות שבחצר שאין בה דין חלוקה, שכתב ר"ן, נדרים מה ע"ב, שלכל שותף יש שעבוד על חלקו של חברו, יכול שותף למחול לשותפו על זכות השעבוד, ואף שזכות השעבוד נוצרת על ידי השותפות, מפני שאי אפשר להשתמש בחלקו בלי להשתמש בחלקו של חברו, כך שהשעבוד

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

אישות בכלל, וכבר מתחילת הקידושין היתה לאישה זכות של הכתובה, והיה לה שעבוד גם עבור הסיבה האחרונה, וכיוון שמחלה, גם אם יתחדש חיוב, הוא יופקע על ידי המחילה שמראש, כיוון שגם זכות זו היתה לה כבר אז; וכן בהיזק ראייה, מה שחייבו חכמים לבנות כותל הוא משום מניעת היזק ראייה להבא, שהרי לשעת ההווה לא יתוקן הנזק על ידי הכותל, כך שגם בשביל הסיבה שתתחדש בעתיד כבר היה לכל אחד שעבוד, וכיוון שמחלו, המחילה היא גם על זכותם בעתיד אם תתחדש, כיוון שזכות זו היתה קיימת כבר. הוא אינו מזכיר את השיטות השונות בהגדרת מחילה, אבל בדבריו מתיישבת ממילא הקושיה על שיטת ההפקעה ועל שיטת ההקנאה.

פרק חמישי

נפקויות בתחומי הלכה שונים

א. מחילה בשבת

חכמים אסרו לעשות פעולות משפטיות בשבת, גזירה שמא יכתוב. לדוגמה, אסור למכור ולקנות, לשכור ולהשכיר, ללוות ולהלוות, או לשכור פועל¹³³, או לתת מתנה¹³⁴. האם אסור גם למחול בשבת מטעם זה?

לשיטת ההפקעה: לפי השיטה שמחילה היא רק סילוק רשותו של הנושה, מותר למחול בשבת, מפני שמחילה שונה מכל הפעולות המשפטיות שמנינו לעיל, שהן פעולות חיוביות¹³⁵. הגזירה נגזרה על כל פעולה משפטית שהיא מהסוג הרגיל, שהיא פעולה חיובית, ולא נגזרה על מחילה שהיא יוצאת דופן באופן מהותי, ואינה דומה לאחרות בכלל. אבל לפי הדעה שאסור להפקיר בשבת¹³⁶ אף על פי שגם הפקר הוא הפקעה, אסור למחול בשבת גם לדעה שמחילה היא הפקעה¹³⁷.

מתחדש בכל רגע – בכל זאת מועילה מחילה, מפני שמראש היתה לו הזכות לכל הזמן בעתיד, כשתתחדש, וכל זה נמחל, כמו במחילת כתובה.

¹³³ רמב"ם, הלכות שבת, כג, יב.

¹³⁴ מגן אברהם, שו"ת ס"ק טו.

¹³⁵ שו"ת תורה לשמה, סימן עג; אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א); ביכורי יוסף (וינר), חלק א, סימן י, אות ה; יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנח); חכם אחד, בתשובה בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מג); יסודי ישרון, חלק ה, עמ' תיג (שזה טעם הריטב"א, שנביא ליד ציון הערה 147).

¹³⁶ הדעות השונות בשאלה זו נסקרו באנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, פרק י.

¹³⁷ אז נדברו שם; אורח משפט שם; שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן סט. ואמנם יש דעה שהפקר הוא הקנאה (הדעות השונות בהגדרת הפקר נסקרו באנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, עמ' נו), ואולי לכן הוא אסור בשבת. אבל גם לדעה זו נראה שאסור למחול בשבת, שהרי אם הפקר הוא הקנאה למרות שאין אדם ידוע שעתידי לזכות בנכס, קל וחומר שמחילה היא הקנאה, לדעה זו, ואם כן דעה זו אוסרת למחול בשבת.

שער ראשון: מהות המחילה

לשיטת ההקנאה: לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, היא אסורה בשבת, מפני שהיא דומה למכירה בשבת, שאסורה¹³⁸.

לשיטת הפרעון: נראה שלשיטה שמחילה היא פרעון, אסור למחול בשבת, שהרי אסור לפרוע חוב בשבת¹³⁹, ולכן אין לומר את מה שאומרת שיטת הפרעון במחילה רגילה, כפי שראינו בפרק רביעי, שהנושה והחייב היו יכולים לבצע פרעון והחזרה, ומטעם "הפוכי מטרתא למה לי" רואים כאילו שתי הפעולות בוצעו.

שיקולים נוספים: ייתכן שמה שקובע לעניין איסור שבת אינו הגדרתה המהותית של הפעולה המשפטית, אלא הקובע הוא האם יש לחשוש שמא יכתוב בשבת את דבר המחילה כדי לזכור אותו, שהרי זה החשש שמחמתו קבעו חכמים את האיסור בפעולות משפטיות אחרות; ואפשר לטעון טענות לכאן ולכאן, האם יש חשש שיכתוב או אין, ולא משנה אם היא הקנאה או הפקעה¹⁴⁰.

ר' בנימין יהושע זילבר¹⁴¹ כותב שמחילה אינה כלולה בגזירה על מקח וממכר בשבת, מפני שאינה דומה למכר גם אם נאמר שהיא הקנאה; וגם אם אסור להפקיר בשבת, הטעם הוא משום שהפקר הוא על גוף החפץ, שמוציאו מרשותו, ואילו מחילה דומה ליאוש, שמסלק את עצמו מהדבר, והרי מותר להתייאש בשבת; ולכן לא מועיל הפקר בדבר שאינו ברשותו, ואילו מחילה ויאוש הם תמיד על דבר שאינו ברשותו.

עוד יש מקום לאסור למחול בשבת, גם אם אינו בכלל גזירת מקח וממכר בשבת, מטעם האיסור לדבר דיבור חול בשבת¹⁴². אבל יש מי שאומר שאין לאסור מטעם זה, שהרי המתירים הפקר בשבת כנראה סוברים שאינו נחשב דיבור חול, ואם כן יש לומר כך גם לגבי מחילה¹⁴³.

ר' יוסף חיים מבגדד עושה הבחנה: סתם מחילת חוב מותרת בשבת מפני שאינה אף דיבור חול, וראיה לדבר, ממה שמותר להפקיר בשבת מפני שהפקר הוא רק הסתלקות; אבל אסור לומר בפני עדים "הו עדי עדים שמחלתי", משום שדיבור זה אינו לכבוד השבת¹⁴⁴.

¹³⁸ ביכורי יוסף שם; יד ישראל שם; אז נדברו שם; אורח משפט שם; שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן סט.

¹³⁹ רמ"א, אר"ח, שז, יא.

¹⁴⁰ אז נדברו שם.

¹⁴¹ אז נדברו שם (עמ' מה).

ר' יוחנן סופר, שם, עמ' כ, כותב שטוב להחמיר לא למחול חוב בשטר בשבת, מפני שיש חשש שיכתוב שובר מחילה כמו שהחוב הוא בכתב, והוא מעלה אפשרות שגם בחוב על פה יש לחוש לזה.

¹⁴² שו"ע, אר"ח, שו, א.

¹⁴³ חכם אחד בשו"ת אז נדברו שם, עמ' מג. נראה ששמו ר' יעקב ויינגולד – ראה הערה 60.

הוא מוסיף (בעמ' מד), שלדעה שמועילה מחילה בלב (ראה שער שני, פרק רביעי), מותר למחול בשבת (נראה שכוונתו להתיר אף בפיו) שהרי אינו דיבור חול.

¹⁴⁴ שו"ת תורה לשמה, סימן עג. הוא כותב שמתעם זה, אסור לנושה להודות בפני עדים בשבת שסילק את שעבודו מקרקעות החייב, דהיינו שהוא מודה שעשה קניין לפני שבת על סילוק השעבוד, אבל ידוע שבאמת לא עשה קניין לפני כן אלא שעל ידי הודאה זו חל סילוק השעבוד – אסור משום דיבור חול בשבת, שהרי ההודאה היא בפני עדים.

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

שיקול של מצווה: יש אומרים¹⁴⁵ שמותר למחול חוב לעני שמצווה למחול לו, או באופן אחר שיש מצווה למחול, כמו שמותר לתת מתנה לדבר מצווה¹⁴⁶. פוסקים קדומים שעסקו בשאלה זו בלי קשר להגדרת מחילה: הריטב"א¹⁴⁷ למד מדברי הגמרא המתירה לבטל רשות בשבת מפני שביטול רשות הוא רק הסתלקות של בעל הרשות מרשותו¹⁴⁸, מכאן שמותר למחול חוב בשבת¹⁴⁹. הרדב"ז¹⁵⁰ כותב שמי שנשבע לפרוע חוב במועד מסוים, וחל המועד בשבת, יכול הנושה לומר לו בשבת "קיבלתי", אף שמשא ומתן אסור בשבת, מפני שהוא עושה לצורך מצווה, כדי שלא יעבור החייב על השבועה. משמע מדבריו, שאילו לא המצווה היה אסור למחול. אבל ר' יוסף חיים מבגדד¹⁵¹ כותב שאין ראייה מדברי הרדב"ז, משום ששם האיסור יותר חמור, כיוון שהחייב נשבע, ולא מועילה לשון מחילה על שבועה, אלא הנושה צריך לומר "הריני כאילו קיבלתי", ובכך הוא נראה כקונה, ולכן היה אסור אילו לא היה צורך מצווה.

מהר"ם לובלין¹⁵² כותב שמחילה בתקיעת כף ביום טוב היא כמכר שנעשה באיסור¹⁵³.

ב. חיובי מלקות ותשלומין הבאים כאחד

מי שעשה מעשה שיש עליו גם חיוב מלקות וגם חיוב ממון – אין מענישים אותו בשני העונשים. במצבים מסוימים הוא לוקה ואינו משלם, ובמצבים אחרים (כפי שנראה להלן) הוא משלם ואינו לוקה, דהיינו שחיוב התשלומין פוטר ממלקות. מה הדין, במצב כזה, אם הנושה מחל על חיוב הממון? האם גם אז נשאר הפטור ממלקות? לשיטת הפקעה: יש אומרים, שלפי השיטה שמחילה היא הפקעה בלבד, ולא כאילו

¹⁴⁵ שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן סט; ר' יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), האוהל כסלו תש"מ, עמ' כ. רבי זילבר בשו"ת אז נדברו שם (עמ' מו), פוסק שמותר למחול בשבת בין לעני ובין לעשיר אם יש צורך בדבר.

¹⁴⁶ מגן אברהם, שו"ת ס"ק טו.

¹⁴⁷ חידושי הריטב"א, עירובין ע"א, ד"ה ומקני (הובא בשדי חמד, פאת השדה, כללים, מערכת ה, סימן יד, חלק ב, עמ' 298).

¹⁴⁸ עירובין ע"א. ביטול רשות: אם אחד מבעלי הבתים שבחצר לא עשה עירוב חצרות עם שאר הבתים, כך שאסור לטלטל מהבתים לחצר, הוא יכול להתיר את הטלטול על ידי שיבטל את רשותו לאחרים.

¹⁴⁹ גם שו"ת תורה לשמה שם הביא ראייה מהסוגיה בעירובין.

¹⁵⁰ שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתע"א (תכט) (ברמז), וחלק ד, סימן אלף ש"ב (רפ"א).

¹⁵¹ השואל בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רד, נוקט שהנודר לפרוע ביום פלוני, ונפל יום זה בשבת, ומחל הנושה בלבו על החוב, נפטר הנודר. כנראה, הוא נקט מחילה בלב, מפני שהוא סובר שאסור למחול בדיבור בשבת.

¹⁵² שו"ת תורה לשמה, סימן עג. על לשון מחילה בשבועה, ראה שער שלישי, עמ' 147.

¹⁵³ שו"ת מהר"ם לובלין, סימן עב.

¹⁵³ כך מצטט אותו אורח משפט (אגליק), יב, ח (כ"א). אבל יש להעיר שלשון מהר"ם לובלין אינה ברורה: הוא כותב שהמחילה תקפה, שהרי אפילו מקח שנעשה באיסור, המקח קיים; ואולי כוונתו לומר שכל שכן כאן שאין איסור, המחילה קיימת. הוא ממשיך וכותב שאף שבמקח שנעשה באיסור ראוי לקונסו על שעשו עבירה, כאן אין מקום לקונסו מפני שלא עשו דרך מקח וממכר אלא דרך שבועה ותקיעת כף ודרך מתנה; אבל אינו כותב בפשטות שלא עשו עבירה. ואכן משאת שבת (מהדורה שנייה), חלק ב, פרק י, הערה נה, מדייק מלשון מהר"ם מלובלין, שמותר.

שער ראשון: מהות המחילה

שילם, יישאר חיוב מלקות. לרוגמה, החובל בחברו חבלה שיש בה נזק שווה פרוטה או יותר, שבדרך כלל חיוב התשלום פוטר אותו ממלקות, הרי אם מחל הנחבל על חיוב הממון, החובל לוקה¹⁵⁴. וכך יש להסביר את הדעה בירושלמי¹⁵⁵, שהאונס יתומה האסורה לו באיסור לאו, שיש עליו חיוב מלקות בגלל האיסור, וחיוב קנס בגלל האינוס, שדינו לשלם ולא ללקות (לפי הירושלמי שם, אבל אין הלכה כמותו), ומחלה לו על התשלומין אחרי שחל חיוב הממון, לוקה. הטעם הוא שמחילה היא הפקעה בלבד, ואינו נחשב כאילו פרע, ולכן אין תשלום שיפטור אותו ממלקות¹⁵⁶.

אבל ר' איסר זלמן מלצר¹⁵⁷ כותב שגם לשיטה שמחילה היא כהפקעה ואינה כתשלום, פטור ממלקות. לרוגמה, באונאה פחות משישית, אף שהמאנה פטור מתשלום מפני שמניחים שהמתאנה מחל על התשלום, הוא פטור ממלקות. הוא מסביר, שבשעת מעשה העבירה של האונאה, חל חיוב לשלם את סכום האונאה, ולכן נפטר ממלקות, ולא משנה שאחר כך מחל המתאנה על חיוב התשלום. כלומר, כך אופי הדין של "אין אדם לוקה ומשלם", שדי בחיוב תשלום כדי לפטור ממלקות, גם אם בוטל חיוב התשלום בפועל¹⁵⁸.

לשיטת ההקנאה: נראה שלעניין זה אין נפקות בין שיטת ההקנאה לשיטת ההפקעה, כיוון שגם לשיטת ההקנאה אין נחשב כאילו פרע הנתבע. רק אם נפרש את שיטת ההקנאה שהיא מתכוונת לומר שהנושה כאילו מחזיר לחייב את מה שהחייב כאילו פורע לו¹⁵⁹, נמצא שיש כאן פרעון, שפוטר ממלקות, כפי שנראה לפי שיטת הפרעון.

לשיטת הפרעון: לפי השיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב לנושה, בנידונו החייב פטור ממלקות, שהרי הוא כאילו פרע את חיובו הממוני¹⁶⁰. יש לכך דוגמאות אחדות: (א) אין לוקים על אונאה, מפני ש"ניתן להישכון"¹⁶¹. באונאה פחות משישית, המאנה פטור

¹⁵⁴ באר אלחנן, סימן יט, אות ב. ¹⁵⁵ ירושלמי כתובות, ג, ז. מדברים על יתומה, מפני שאם אביה בחיים, הקנס שלו, ואינה יכולה למחול. ראה הערה 170, דעת הבבלי בעניין זה.

¹⁵⁶ כך מסבירים באר אלחנן שם, ואור יעקב, סנהדרין, סימן יז (לו ע"ד), את הירושלמי. כך מסביר משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא (עמ' שמה) (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק כה), את רבנן דקיסרי, בירושלמי כתובות ג, א (טז ע"ב), שאומרים שהמפתה בוגרת האסורה לו, שמן הסתם מוחלת על בושות ופגם ששייכים לה, או שמחלה בפירוש על בושות ופגם, לוקה כיוון שאינו משלם; ואילו מחילה היתה כקבלה, היה נחשב כאילו שילם לה בושות ופגם והחזירה לו, והיה צריך להיות פטור ממלקות; ומכאן שרבנן דקיסרי סוברים שמחילה אינה כקבלה.

¹⁵⁷ אבן האזל, הלכות מכירה, יב, א. כמו כן, ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלב, כותב שגם אם מחילה אינה כפרעון, אפשר שאינו לוקה כאן, מפני שדין "כל המשלם אינו לוקה" אינו תלוי בתשלום בפועל אלא בחלות דין תשלומין, וכאן חל דין תשלומין, אלא שהנפגע מחל ומוותר על קיום הדין. ¹⁵⁸ אשר למפתה יתומה אסורה לו, שנאמר בתלמוד שלוקה מפני שאינו משלם (ראה ליד ציון הערה 172), הוא נמנע שהמפותה מחלה מראש, וכבר בשעת מעשה העבירה לא חל אפילו חיוב ממון, ולכן לוקה – כהסבר קצות החושן לשיטת הפרעון. להלן, ליד ציון הערה 172.

¹⁵⁹ אפשרות שהעלנינו בפרק רביעי, ליד ציון הערה 116.

¹⁶⁰ רעיון זה נזכר בחידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצז, ס"ק טז, עמ' צה; אבל הוא לא דייק ביישומו המעשי – עיין שם.

¹⁶¹ רמב"ם, הלכות מכירה, יב, א.

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

מלשלם למעשה, מפני שמניחים שהמתאנה מוחל לו. בכל זאת הוא נחשב כאילו שילם ולכן אינו לוקה¹⁶².

(ב) באונאה של שישית או יותר, אם מוחל המתאנה למאנה, פטור המאנה ממלקות אף על פי שאז אין תשלום שיפטור אותו, מפני שהמחילה היא כאילו פרע המאנה¹⁶³.

(ג) גזלן אינו לוקה מפני שהגזל ניתן לתשלומין¹⁶⁴. הוא אינו לוקה גם אם לא שילם אלא הנגזל מחל לו, מפני שהמחילה היא כתשלום¹⁶⁵. כמו כן, מי שגזל פחות משווה פרוטה, אף שהוא פטור מלשלם מפני שהנגזל מוחל מן הסתם¹⁶⁶, אינו לוקה, מפני שמחילה היא כתשלום¹⁶⁷.

(ד) עדים שהעידו בשקר שראובן חייב כסף, והוזמו, חייבים לשלם, וחייב התשלום פטור אותם ממלקות על "לא תענה ברעך עד שקר". גם אם ראובן מודה שהוא חייב כסף, כך שהם פטורים מלשלם, אינם לוקים, מפני שמה שהוא מודה הוא רק בגדר מחילה, ונחשב כאילו שילמו, ולכן הם פטורים ממלקות¹⁶⁸.

(ה) האונס נערה שאסורה לו באיסור לאו, שיש עליו חיוב מלקות בגלל הלאו וחייב קנס מטעם אונס, משלם ואינו לוקה¹⁶⁹. גם אם היא יתומה (שהקנס מגיע לה, שאילו אם האב בחיים, הקנס שייך לאב ואינה יכולה למחול) ומחלה לו על הקנס, הוא פטור ממלקות, כיוון שמחילתה היא כאילו קיבלה את תשלום הקנס¹⁷⁰. דינו שונה מדין המפתה יתומה, שהוא לוקה על איסור הלאו כיוון שאין עליו חיוב תשלום¹⁷¹, מפני שהנערה הסכימה מראש לביאה,

¹⁶² מנחת חינוך, מצווה שלו, אות א (הובא במשנת יעקב, הלכות מכירה, יב, א, אות ג, עמ' עט); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ו; ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, שו"ת בסופו, אות י (קו ע"ד); אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן לג (ע ע"ד).
¹⁶³ דברי חיים, בבא מציעא נא ע"א (כך נראית כוונתו).

¹⁶⁴ רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, א.

¹⁶⁵ רביד הזהב שם.

¹⁶⁶ סנהדרין נו ע"א. ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 472.

¹⁶⁷ רביד הזהב שם, אות ח; אפר קדשים, סימן סד; שו"ת אחיעזר, חלק א, סימן כא, אות ז; נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז, דף כב ע"ב (גם על ריבית פחות משווה פרוטה); אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טו (ט ע"ג); חלקו של יוסף (ווסמנוביץ), סימן יג (נא ע"ד); בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ב); בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' ט; שו"ת משה מבחוריו, סימן ד (יג ע"ב).

כמו כן, ישועות יעקב, יו"ד, קסא, ס"ק א (הובא בשארית ישראל (שציפנסקי), חלק א, עמ' שפא), כתב שאין מלקות בריבית פחות משווה פרוטה, גם לפי רמ"ה, המובא בטור, יו"ד, סימן קסא, האומר שהיא אסורה, מפני שמחילת הלווה היא כמו אילו החזיר המלווה את הריבית, שאז אינו לוקה כיוון שהוא לאו שניתן לתשלומין.

¹⁶⁸ אמת ליעקב (קמינצקי), מכות ה ע"א (עמ' רלו), מפרש כך את כוונת הרא"ש, המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא עה ע"ב.

¹⁶⁹ לפי עולא בכתובות לב ע"א, אבל אין הלכה כמותו.

¹⁷⁰ תורת חיים (ליבוובין), סימן כה (בהסבר דברי קצות החושן, תכד, ס"ק א); באר אלחנן, סימן יט, אות ב (בהסבר התירוצ' הראשון בירושלמי כתובות, ג, ו); אור יעקב, סנהדרין, סימן יז, דף לו ע"ג-ע"ד (שבוה שמחלה לו, נחשבת כאילו אמרה לו "קיבלתי", וכאילו שילם לה והחזירה לו את הכסף).

אף על פי שהירושלמי שהובא לעיל, עמ' 24, ליד ציון הערה 156, מחייב מלקות במקרה זה, מכל מקום, אור יעקב מדייק ממה שבבלי כתובות לב ע"א נוקט שהמפתה יתומה לוקה, ואינו נוקט כירושלמי שאם מחלה לו, לוקה – משמע שלבבלי אם מחלה, אינו לוקה, ולכן לא העמידה את חיוב המלקות במחילה.

¹⁷¹ כאמור בכתובות לב ע"א.

שער ראשון: מהות המחילה

ובכך התנתה מראש שלא יהיה בו דין נזק בכלל (ואין זו מחילה, אלא יותר ממחילה), ולכן מעולם לא היה חיוב תשלום, ולכן אין מה שיפטור אותו ממלקות¹⁷². יש לשים לב שהדוגמאות שמנינו הן של חיובים נזקיים, ולא חוזיים; ושאלת הפטור ממלקות תתעורר (כמעט תמיד) בחיובים נזקיים ולא בחיובים חוזיים. יש מקום לומר שזו הסיבה שהחכמים שעסקו בדוגמאות אלה פסקו על פי שיטת הפרעון, מפני שבחיובים נזקיים יש פחות מקום לשיטת ההקנאה (שהנושה מקנה לחייב את ממון החוב), שכן קשה לומר בהם שהחוב נחשב ממון של הנושה (הניזק); רק בחיוב חוזי יש מקום לומר שממון החוב שייך לו כיוון שמקור הכסף הוא מהנושה (והחיוב הוא מכוח "ממוני גבך")¹⁷³. מקרה חריג הוא החובל בחברו באופן שהנזק פחות משווה פרוטה, שלוקה¹⁷⁴. אף על פי שהטעם שפטור מתשלום הוא מפני שהנחבל מוחל מן הסתם¹⁷⁵, אין אומרים שהוא כאילו שילם, והמשלם אינו לוקה. הסיבה לכך היא, שבחובל, הטעם שמשלם ואינו לוקה הוא שנאמר "כדי רשעתו"¹⁷⁶ – "על רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו על שתי רשעות"¹⁷⁷, כלומר שבית דין אינו יכול להטיל שני עונשים; וזה נכון רק בחבלה שהיא שווה פרוטה, אבל בפחות משווה פרוטה, גם אם ידוע לנו שלא מחל הנחבל, אין בית דין יורדים לנכסי החובל, מפני שאין בית דין נזקק לדון בחיוב שהוא פחות משווה פרוטה¹⁷⁸, ולכן לא חל הפטור של "שתי רשעות"; ואף על פי שהוא כאילו שילם כיוון שהנחבל מחל, הרי אין זה תשלום שבית דין כופה עליו, ותשלום כזה אינו פוטר ממלקות. לעומת זאת, בגזילה ואונאה, הטעם שאין מלקות הוא מפני שהלאו ניתן לתשלומין (ולא משום "כדי רשעתו"), וגם פחות משווה פרוטה ניתן לתשלומין", והרי מחילה היא כתשלום, ולכן אין מלקות¹⁷⁹.

דעה חולקת: כפי שהבאנו לעיל¹⁸⁰, הירושלמי אומר שהאונס יתומה האסורה לאונס, ומחלה

¹⁷² קצות החושן, תכד, ס"ק א (הובא בבית אהרן (קלפפיש), בבא קמא סו ע"א (לב ע"ג בדפי הספר), בשיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו [השנין], אות כא, בבאר אלחנן, סימן יט, אות ב, בקובץ שיעורים, כתובות, סימן צה, ובבא בתרא, סימן ה, בחלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (נא ע"ד), ב"שור"ת תורת חסד (לובלין), א"ח, סימן נא, אות ה, על ידי ר' מרדכי מן, הנאמן, גל' יג, עמ' 6, ובאור יעקב, סנהדרין, סימן יז, דף לו ע"ד; תורת חיים (ליבוביץ), סימן כה (שכל חיוב קנס הוא מפני שעבר על רצונה וכאן לא עבר על רצונה ולא נתחייב כלל, וזאת לא רק מחילה); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ז; עמק יהושע (שפירא), סימן ה (כה ע"א, במהד' תרפ"ד); מנחת חינוך, מצווה מט (ד"ה ולעניין תשלומין); אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טו (ט ע"ד); דברי יחזקאל, סימן כד, אות ה; בכורי אברהם, סימן ו, דף כד ע"ב, ובהדרן על תמיד, דף צו ע"א (שבמחילה מראש, מחילה אינה כפרעון אלא כסילוק); טיב גיטין (צינין), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א).

¹⁷³ וגם זאת רק בהלוואה, אבל לא בהתחייבות, אלא אם כן נאמר שהמתחייב שם את עצמו במעמד של לוה.

¹⁷⁴ רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, ג.

¹⁷⁵ סנהדרין נו ע"א.

¹⁷⁶ דברים כה, ב.

¹⁷⁷ מכות ד ע"ב.

¹⁷⁸ בבא מציעא נה ע"ב.

¹⁷⁹ שו"ת אחיעזר, חלק א, סימן כא, אות ז (הובא בקהלות יעקב, מכות, סימן יא במהד' תשכ"ז, סימן יג במהד' תש"ט); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ו. צריך להוסיף, שדברי הגמרא בסנהדרין שם הוצרכו כדי להסביר מדוע אין החובל חייב לשלם בדיני שמים (שאלו בדיני אדם פשוט שפטור, מפני שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה) – מפני שהנחבל מחל.

¹⁸⁰ ליד ציון הערה 155.

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

לו, חייב מלקות. ר' אלחנן וסרמן¹⁸¹ מבאר שהירושלמי סובר שגם אם מחילה קבלה, ורואים כאילו שילם, הוא לוקה, מפני שרק תשלומים בפועל פוטרים מחיוב מלקות, מפני שממון עומד במקום מלקות, וכששילם, הוא כאילו לקה, ואילו קבלה מסוג זה של מחילה אינה עומדת במקום מלקות, שהרי למעשה לא נחסר החייב כלום על ידי "תשלומין" אל¹⁸². אין הכרח לומר שר' אלחנן וסרמן חולק על הפרשנים הנ"ל. ייתכן שהוא סובר שהבבלי חולק על הירושלמי, והלכה כבבלי, ודבריו נאמרו רק כהסבר לדברי הירושלמי; וגם הפרשנים דלעיל יכולים להסכים לפרשנות זו לירושלמי.

ג. מחילה למודר הנאה

ראובן שאמר לשמעון "מודרני ממך", אסור לראובן ליהנות שום הנאה משמעון. אם ראובן חייב כסף לשמעון, האם שמעון רשאי למחול את החוב לראובן? או שמא מחילה כלולה באיסור על ראובן ליהנות משמעון?

לשיטת ההפקעה: נראה שלשיטה שמחילה היא רק הפקעה, היא נחשבת "מבריה ארי" (הנאה עקיפה), שמוותר למודר הנאה ליהנות מהמדיר¹⁸³, במיוחד שכאן המדיר עצמו הוא ה"ארי" והוא "מבריה" את עצמו¹⁸⁴.

לשיטת ההקנאה: נראה שלשיטה שמחילה היא הקנאה, שנחשב כאילו הנושה נותן את ממון החוב לחייב, אסור לשמעון למחול על החוב לראובן שמודר הנאה ממנו, כיוון שבכך הוא נותן לו הנאה ישירה¹⁸⁵.

לשיטת הפרעון: נראה שלשיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב לנושה, מותר לשמעון למחול את החוב, כמו שהיה מותר לראובן לפרוע לו. אבל לפי הפירוש¹⁸⁶ שלשיטה זו נחשב כאילו החייב פרע והנושה מחזיר לו, מטעם "הפוכי מטרתא למה ליי", אסור למחול, שהרי אסור לראובן הנושה לתת דבר לשמעון החייב באופן ישיר, ואם כן, אי אפשר לעשות את התנועה הדו-כיוונית, ולכן אין מקום להכיר במחילה כאילו היא באה במקום שתי הפעולות מטעם "הפוכי מטרתא למה ליי".

ד. שונות

אישה שמחלה על כתובתה – האם נמחלו גם תנאי הכתובה: נחלק הרמב"ם

¹⁸¹ קובץ שיעורים, כתובות, אות צה (הובא בבאר אלחנן, סימן יט, אות ב), ובבא בתרא, סימן ה. ר' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 142, מסביר שקצות החושן לא רצה לומר כך, שהרי החובל בעבד כנעני שלו פטור ממלקות (קצות החושן, תכד, ס"ק א), אף שאינו חייב לשלם, מפני שמה שקנה עבד קנה רבו, וזאת משום שהיה עליו חיוב תשלום, אף שלא נחסר ממנו בפועל. Ⓜ

¹⁸³ רמב"ם, הלכות נדרים, ו, ד.

¹⁸⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תקסז (הובא בשו"ת בית שלמה (דרימר), י"ד, חלק ב, סימן קיג), מתיר בגלל קל וחומר זה, גם אם היה לנושה משכון והוא מחזיר אותו לחייב. אבל הוא אינו דן בהגדרת מהות המחילה. Ⓜ

¹⁸⁵ רש"י, כתובות קח ע"א (ד"ה אפילו), כותב שאסור. אבל גם הוא אינו דן בהגדרת מהות המחילה. Ⓜ
¹⁸⁶ שראינו בפרק רביעי, ליד ציון הערה 113.

שער ראשון: מהות המחילה

והראב"ד¹⁸⁷ באישה שמחלה על כתובה: הרמב"ם אומר שנמחלו גם מזונות הבנות מפני שהם מתנאי כתובה, והראב"ד אומר שלא נמחלו, שהרי אפילו פרע את הכתובה, יש לבנות מזונות. מחלוקת דומה יש בירושלמי, שבמקום אחר¹⁸⁸ נאמר שהמוחלת כתובה לירשי הבעל יש לה מזונות, ובמקום אחר¹⁸⁹ נאמר שאין לה. ר' יוסף רזין¹⁹⁰ כותב שיסוד המחלוקת הוא בשאלה האם מחילה היא כפרעון או כהפקעה. כנראה, כוונתו היא שהרמב"ם סובר שמחילה כפרעון, שבוה שמחלה האישה, רואים כאילו הבעל נתן לה את כתובהה ואת כל תנאי הכתובה (שכלולים בכתובה, שמחלה על הכול), ולכן זה יותר מאילו פרע לה בפועל רק את הכתובה, וזה גם טעם הדעה בירושלמי שאין לה מזונות; ואילו הראב"ד סובר שמחילה היא רק הפקעה-סילוק, ולא כאילו פרע לה הכול, והיא הסתלקה רק מהכתובה ולא ממזונות¹⁹¹, וזה גם טעם הדעה בירושלמי שיש לה מזונות. אבל הוא לא הסביר מדוע לשיטה שמחילה כפרעון, נאמר שרואים כאילו פרע גם את תנאי הכתובה, ואילו לשיטה שמחילה היא הפקעה, הופקעה רק הכתובה.

בחיוב קבורה לאלמנה: לדעת הראב"ד¹⁹², אלמנה שלא נשבעה שלא פרע לה בעלה את כתובהה, ומתה, יורשי הבעל אינם חייבים בהוצאות קבורתה. ר' יוסף רזין¹⁹³ נדרש לשאלה מה הדין אם הבעל מחל לה על חיובה להישבע, והוא תולה זאת בשאלה אם מחילה היא פירעון או הפקעה: אם מחילה נחשבת כמו נתינה (כלומר כפרעון), רואים כאילו כבר נשבעה, ויש לה זכות קבורה גם לראב"ד; ואילו אם מחילה נחשבת כהפקעה, ואין רואים כאילו נשבעה, אין לה זכות קבורה לראב"ד. אבל דבריו קשים, שהרי גם אם מחילה היא הפקעה, היא יכולה לגבות כתובה בלי להישבע, כיוון שהבעל מחל לה, ומה ההבדל בין חיוב היורשים לשלם לה את הכתובה לבין חיובם לשלם על קבורתה?

המקדש אישה בהנאת מחילת מלווה: הרמב"ם¹⁹⁴ פוסק שאי אפשר לקדש אישה במחילת חוב שלה, ואפילו בהנאת מחילת החוב, ואילו רש"י¹⁹⁵ ורבותיו של הרמב"ם¹⁹⁶ סוברים שהיא מקודשת בהנאת מחילת החוב. ר' ישראל זאב גוסטמן¹⁹⁷ מסביר שהרמב"ם סובר שמחילה היא הפקעה, ונמצא שהמקדש רק מסלק את עצמו מהחוב והאישה זוכה ממילא, ולכן אינה מקודשת, ואילו רש"י ורבותיו של הרמב"ם סוברים שמחילה היא הקנאה, וכשהאיש מוחל לאישה על חובה לשם קידושין, הוא כאילו מקנה לה כסף לקידושין¹⁹⁸.

¹⁸⁷ רמב"ם וראב"ד, הלכות אישות, יט, יב. נביא את המחלוקת בשער שלישי, עמ' 187.

¹⁸⁸ ירושלמי, כתובות יא, ב.

¹⁸⁹ ירושלמי, כתובות יג, ב.

¹⁹⁰ שו"ת צפנת פענח (ורשה), סימן רעט. ראה עוד עמ' 725, במילואים להערה 109, אות טו, על דברי פסקי רי"ד שאין לה מזונות.

¹⁹¹ ומה שנקט הראב"ד שמחילה אינה אלא כפרעון, אינו במובן של אופן הגדרת מחילה.

¹⁹² ראב"ד, הלכות אישות, יח, ו.

¹⁹³ שו"ת צפנת פענח, שם (כך נראית כוונתו).

¹⁹⁴ רמב"ם, הלכות אישות, ה, יג.

¹⁹⁵ רש"י, קידושין ו ע"ב (ד"ה לא צריכא).

¹⁹⁶ שרומז הרמב"ם, הלכות אישות, ה, טו, בשמם שאפשר לקדש בהנאת המחילה.

¹⁹⁷ קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו.

¹⁹⁸ באותיות ב-ה הסביר שלרמב"ם המקדש במלווה אינה מקודשת מפני שמחילה היא מתנה, והרי הנותן

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

הקנאת חוב לצד שלישי: הרא"ש¹⁹⁹ כותב, שהמוכר שטר חוב בלי כתיבה ומסירה (מכירה שאינה תקפה), והקונה גבה מהלווה, הגבייה תקפה, ואינו צריך להעביר למוכר את מה שגבה, מפני שהמלווה-המוכר מחל לקונה על זכותו בחוב. ר' יצחק אפרים אבא שאול²⁰⁰ מסביר שהרא"ש סובר שמחילה היא הקנאה, ולכן זוכה הקונה בשטר החוב על ידי מחילת המוכר²⁰¹. אבל אחר כך הסביר, שעל ידי מחילת המוכר, הוא מסתלק משעבוד הנכסים, וממילא זוכה בו הקונה (ודי בכך אף שאין לו שעבוד הגוף, שהרי בכל מכירת חוב – גם כשהיא תקפה – רק שעבוד הנכסים נמכר²⁰²) – ולפי הסבר זה, הדין מתיישב גם עם שיטת ההפקעה.

המוכר שטר חוב ומחלו: כלל הוא, שהמוכר שטר חוב, ומחלו – מחול²⁰³. כמה חייב המוכר לשלם לקונה על הנזק שגרם לו במחילתו? לפי השיטה שמחילה כפרעון, רואים כאילו הלווה פרע למוכר את כל החוב, וכשם שאילו אכן פרע למוכר, היה המוכר חייב לשלם לקונה את כל החוב שגבה, כך גם אם מחל²⁰⁴. לעומת זאת, לשיטת האחרות, אפשר לומר²⁰⁵ שדי שישלם לקונה כמה שנתן לו עבור השטר, שהוא מן הסתם פחות מסכום החוב²⁰⁶.

לאישה מתנה אינו יכולה לקדשה בה מפני שהדבר ניתן לשם מתנה; ושם אין כוונתו למתנה במובן של הקנאה, אלא במובן של פעולה משפטית נפרדת ממעשה הקידושין, שלכן אי אפשר לקדש בה.¹⁹⁹

¹⁹⁹ רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב. ראה על דבריו בהרחבה בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 164.

²⁰⁰ שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ד, אות יג.

²⁰¹ אבל דבריו קשים, שהרי שיטה זו אומרת רק שהנושה מקנה את החוב לנמחל על ידי מחילתו, והוא יכול לעשות זאת מפני שבלאו הכי החוב נמצא ברשות הלווה מפני שקלווה להוצאה ניתנה; ואין ללמוד מזה לכאן, שהמחילה כאן היא על כך שהקונה "לקח" ממנו את החוב בלי כתיבה ומסירה, ובפעם לקיחה זו חסרת תוקף, והחוב אינו ברשות הקונה בכלל, ואיך המחילה תקנה לו את החוב? ובפשטות, הרא"ש מדבר על מחילת הממון עצמו, מה שגבה הקונה מהלווה, ומחילה זו יכולה להועיל לפי כל אחת מהשיטות; אבל באמת החוב עצמו לא נקנה לקונה. שמחה לאיש לא רצה להסתפק בהסבר זה, אלא רצה לתת הסבר יותר טוב, שהרא"ש מעניק לקונה מעמד יותר חזק – שהקונה מקבל את הזכות לגבות מהלווה, וזאת או משום שהחוב נקנה לו על פי שיטת ההקנאה, או (כחסברו השני) שהקונה זוכה בשעבוד נכסים אחרי שהמוכר הסתלק ממנו (גם לשיטת ההפקעה). אבל כאמור, דבריו קשים; ויש קושי דומה גם בהסברו לשיטת ההפקעה: הרי אם הסתלק הנושה משעבוד הנכסים, השעבוד מתבטל (מפני שהיה רק שעבוד אישי כלפיו) והקונה אינו יכול לזכות בו. עוד יש להעיר, שהרא"ש שם כותב שמדובר שהמוכר ראה שהלווה פורע לקונה, ושותק, ובכך הראה שמחל; הרי שמדובר על מחילת הממון שגבה הקונה, שאילו התכוון הרא"ש שבמכירת החוב מחל, ובכך עברה הזכות לקונה, היה מועיל גם אם המוכר לא ראה את הגבייה.

²⁰² כדברי רבנו תם, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף).

²⁰³ כתובות פה ע"ב.

²⁰⁴ משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא, עמ' שמד (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק כג). שו"ע, חו"מ, סו, לב, פוסק שחייב לשלם לקונה את כל הסכום שכתוב בשטר, אבל אינו דן בהגדרת המחילה.

²⁰⁵ כדעת תוספות, בבא בתרא קמו ע"ב (ד"ה המוכר), ורמ"א, חו"מ, סו, לב.

²⁰⁶ משנת אברהם, שם ושם.

אבל הוא כותב שלכל הדעות, האומר "הריני כאילו קיבלתי" נחשב כאילו קיבל. והוא מסביר על פי זה את נימוקי יוסף, בבא בתרא סט ע"א (בדפי הרי"ף), שמשמע מדבריו שאם המוכר מחל, הוא חייב לשלם לקונה רק כמה ששילם לו, ואילו אם המוכר כתב ללווה שטר הודאה (פיקטיבי) כאילו כבר פרע לו, חייב לשלם לקונה את מה שהזיק לו, כלומר את כל סכום החוב, ולא רק כמה שהקונה שילם לו.

שער ראשון: מהות המחילה

חזקת תשמישים: לפי חלק מן הראשונים, העושה שימוש מסוים בקרקע של חברו, רוכז חזקה להשתמש בה שימוש זה, על ידי עצם זה שבעל הקרקע אינו מוחה בו, גם אם אינו טוען שבעל הקרקע מכר לו או נתן לו רשות לכך²⁰⁷, משום שחזיקת בעל הקרקע מוכיחה שהוא מוחל לו²⁰⁸. ר' פסח שטיין מסביר שהם סוברים שמחילה היא הקנאה, ולכן המשתמש קונה את זכות השימוש על ידי מחילת בעל הקרקע²⁰⁹. לעומת זאת, ראשונים אחרים סוברים שהמשתמש קונה את זכות השימוש רק אם הוא טוען שבעל הקרקע מכר לו או נתן לו רשות לכך²¹⁰. ר' פסח שטיין מסביר שהם סוברים שמחילה היא סילוק, ולכן המשתמש אינו יכול לקנות על ידי עצם המחילה²¹¹.

התקיימות תנאי של תשלום: מי שמקבל מילגה, והתנאי לקבלת מילגה גבוהה הוא שישלם שכר דירה (ומי שאינו משלם שכר דירה מקבל מילגה מופחתת), והמשכיר מחל לו על שכר הדירה, לפי השיטה שמחילה כהקנאה, נחשב כאילו הוא משלם למשכיר, והמשכיר נותן לו את הכסף במתנה, ולכן הוא זכאי למילגה מלאה²¹².

הלוואה תמורת מחילת חוב אחר: ראובן המלווה לשמעון על מנת ששמעון ימחל חוב שראובן חייב לו (בנוסף על פרעון הקרן לראובן) – האם מחילת החוב אסורה מפני שהיא ריבית ביחס להלוואה החדשה? יש אומרים שאינה ריבית²¹³, מפני ששמעון, הלווה הנוכחי, אינו נותן לראובן שום דבר בעין כשהוא מוחל²¹⁴, וגם אם נאמר שזו נחשבת הנאה, מצד שעד עכשיו הממון היה ביד ראובן רק בתורת הלוואה ועכשיו יהיה שלו לגמרי, מכל מקום זה רק "מבריה ארי", מפני שמחילה אינה נחשבת שנותן לו כסף²¹⁵. אבל אחרים אומרים שזו

²⁰⁷ רמב"ם, הלכות שכנים, ח, ז-ה; גאונים, המובאים במגיד משנה על הרמב"ם שם.

²⁰⁸ מגיד משנה שם.

²⁰⁹ ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב. בכך הוא מסביר את קצות החושן, קנג, ס"ק ג, הכותב שלשיטה זו, זכות השימוש נקנית על ידי עצם השימוש בהסכמת בעל הקרקע.

על פי דבריו, שמחילה יכולה להקנות, אפשר להבין את האומרים (ראה בשער רביעי, הערה 374) שלווה יכול למחול על זכות השמיטה בשביעית, אף שזו בעצם הקנאה, שכן הלווה בעצם מתחייב לשלם אחרי השביעית.

²¹⁰ רשב"ם, המובא בטור, חו"מ, קנג, כד.

²¹¹ ליקוטי שיעורים שם. עיין שם, שכתב הסבר נוסף, שלפיו לשתי השיטות מחילה היא הקנאה, ומחלוקתם היא בנקודה אחרת. ראה על דבריו בעמ' 1258.

²¹² מכון משפטי ארץ, אמונת עתיך, גל' 102, עמ' 32. המשיב מעלה אפשרות שגם לשיטה שמחילה היא סילוק, התנאי מתקיים בכך שחתם על שטר שכירות באופן רשמי. מצד שני, יש מקום לומר שכאן לא חשובה הגדרת המחילה, אלא כוונת נותן המלגה היא הקובעת, ומן הסתם הוא התכוון לתת מלגה גבוהה רק למי שמשלם שכירות בפועל, מפני שרק הוא זקוק לה.

²¹³ גידולי תרומה, שער מו, חלק ד, אות יז, מתנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן ט, ומקור מים חיים, י"ד, סימן קס (כמובא באוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא סג ע"ב, הע' 24), מדייקים משו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן רמב (הובא בבי"י, י"ד, סימן קס, עמ' ססה-ססו), שאין זו ריבית קצוזה. משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ה, יד (ד"ה כתב מרן), מביא מי שהתיר לגמרי.

²¹⁴ גידולי תרומה ומתנה אפרים שם.

²¹⁵ גידולי תרומה שם.

פרק חמישי: נפקויות בתחומי הלכה שונים

אסור מטעם ריבית²¹⁶. אפשר לומר שהמחלוקת תלויה באופן הגדרת מחילה: לפי השיטה שמחילה היא הקנאת ממון החוב, היא אסורה כאן, ולפי השיטה שהיא רק הפקעה, היא מותרת כאן.

קיום מצוות צדקה במחילת חוב לעני: נחלקו פוסקים, האם המוחל חוב לעני, מקיים בזה מצוות צדקה²¹⁷. נראה שלפי השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב, קיים בזה מצוות צדקה, מה שאינו כן לשיטה שהיא רק הפקעה.

קיום מצוות השבת גזילה במחילה לגזלן: גזלן מצווה במצוות עשה להשיב את הגזילה. אם לא השיב, אלא הנגזל מחל לו, האם קיים בכך את המצווה? יש לכך נפקות לעניין חיוב מלקות על איסור גזילה: אם קיים את העשה, נפטר ממלקות, מפני שהלאו של גזילה "ניתק לעשה". לשיטת ההפקעה ולשיטת ההקנאה, לא קיים את המצווה²¹⁸. אבל לשיטת הפרעון, שמחילה נחשבת כאילו שילם הנתבע לתובע, נחשב שקיים הגזלן את מצוות "והשיב את הגזילה"²¹⁹.

מחילת חיוב שהתורה מטילה: חיוב שהתורה מטילה על האדם לשלם, יוצרת "חוב", היינו שיש לנושה בעלות על חלק מממונו של החייב²²⁰. גם אם הנושה מוחל על החוב, החיוב יוצר חוב חדש, כך שהמחילה אינה מועילה. אבל לשיטה שמחילה היא כתשלום, אחרי המחילה לא יוצר חוב חדש, ולכן המחילה מועילה²²¹.

תשלום מס הכנסה על חוב שנמחל: לשיטה שמחילה כפרעון, הנושה חייב לשלם מס הכנסה על סכום החוב שמחל כמו על חוב שנגבה, ולשיטות האחרות, החוב נחשב חוב אבוד, שאין צריך לשלם עליו מס הכנסה²²².

²¹⁶ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שד (רלג) (הובא בכנסת הגדולה, יו"ד, קסא, הגהות טור, אות ח); משנה למלך שם; חידושי ר"ע איגר, יו"ד, קס, ו, בשם ב"י. טעם ריבית, קס, ס"ק יג, מסביר שכונת ר"ע איגר לשו"ת הרשב"א, שם, אלא שכפי שהוא מעיר, הדברים אינם מפורשים ברשב"א אלא שאפשר לדייק כך מדבריו. המחלוקת מובאת בברית יהודה (בלויא), פרק יא, סעיף ט. ז.

²¹⁷ רמ"א, יו"ד, רנו, ה, כותב שהרוצה לתת מעשר כספים, יכול להלוות סכום גדול לעני, ובכל פעם שהוא מתחייב במעשר, יפריש מעשר וינכה סכום זה מהחוב; אפשר לראות את זה כאילו בכל פעם הוא מוחל לעני על חלק מהחוב, ומקיים במחילה מצוות צדקה (אף שהוא לא נקט לשון מחילה). ש"ך, ס"ק יג, כותב בשם ראשונים, שצריך לזכות לעני בכל פעם את המעשר על ידי אחר, כדי לקיים מצוות נתינה, ואחר כך לגבות את הכסף כפרעון החוב (ולפי דבריהם יש כאן נתינה ממשית בכל פעם ולא רק מחילה); אבל הוא מדייק מלשון הרמ"א שאין צורך לזכות על ידי אחר (ואם כן צריך לומר שהנתינה מתקיימת על ידי המחילה). ועיין שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, יו"ד, סימן קצט, שו"ת מנחת יצחק, חלק ה, סימן לד, אות ח, ושו"ת אגרות משה, יו"ד, חלק א, סימן קנג, לפרטים בדין זה. ז.

²¹⁸ כך כתב חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, שלשיטתו (פרק שני, עמ' 8), שמחילה היא רק גילוי דעת של אירצון בחוב, אינו נחשב שקיים את המצווה, לעניין דיני לאו הניתק לעשה. ז.

²¹⁹ אפר קדשים, סימן סד.

²²⁰ בית ישי (חידושים), סימן ה, אות א.

²²¹ עומק הפשט, חלק א, סימן ו (עמ' קד). הוא מסביר בכך את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה במקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" (כתובות נו ע"א), האם הוא פטור משאר וכסות, לפי ההסבר (ראה שער שש-עשרה, עמ' 701) שמחלוקתם היא באומר "על מנת שתמחלי לי שאר וכסות"; שאר וכסות הם חיוב שהתורה מטילה, שיוצר חוב. ראה בדומה ליד ציון הערה 125, בעניין מחילה על כתובה ועל היוק ראיה, שגם שם יש עילה שאמורה ליצור חיוב מחדש אחרי המחילה.

²²² עומק הפשט, חלק א, סימן ו (עמ' קו). יש להעיר שלפי סעיף 3(ב) לפקודת מס הכנסה [נוסח חדש], דווקא הנמחל חייב במס על מחילת החוב. ז.

שער ראשון: מהות המחילה

פרק שישי

סיכום

חכמי המשפט העברי העלו שלוש אפשרויות לפרש את דרך פעולתה של המחילה: הפקעה, הקנאה ופרעון.

הדרך הפשוטה ביותר היא שיטת ההפקעה (הקרויה גם "סילוק"), שלפיה הנושה פשוט מסתלק מזכותו, ובכך החוב פוקע. אף שבדרך כלל "דיבור מבטל דיבור", אין הנושה יכול לחזור בו ממחילתו, מפני שמחילה היא רק פעולה שלילית-הורסת, והיא פעולת את פעולתה באופן שלם בדיבור בלבד, ואינה הדירה. תת-שיטה, הנלווית לשיטה זו, מסבירה את המחילה כגילוי דעת מצד הנושה שאינו רוצה בחוב, מתוך הנחה שתנאי לקיומו של חיוב הוא שהנושה ירצה בו.

שיטת ההקנאה רואה במחילה פעולה יותר חיובית-יוצרת: הנושה מקנה את ממון החוב לחייב, ובכך נפטר החייב מלקיים את חיובו. ביסודה של שיטה זו עומדת התפיסה שבזמן שהחוב קיים, ממון החוב, היינו ערכו הרכושי, נמצא בבעלות הנושה, ולכן כדי לפטור את החייב מחיובו, צריך הנושה להקנות לו את ממון החוב. זאת בניגוד לשיטת ההפקעה, שיוצאת מתוך הנחה שממון החוב שייך לחייב (אלא שמוטל עליו חיוב לשלם לנושה), ועל כן די בפעולה שלילית של הפקעה כדי לפטור אותו. גורם נוסף ברקע למחלוקת בין שתי השיטות הוא השאלה: האם ייתכן שחיוב יתקיים בלי שהנושה ירצה בו? לשיטת ההקנאה הדבר ייתכן, ועל כן לא די בגילוי דעתו שאינו רוצה בחיוב, כדי לבטלו, ואילו לשיטת ההפקעה הדבר לא ייתכן.

אפשר למצוא נימוק רעיוני לשיטת ההקנאה בדברי חכמי המחשבה שרכשו של אדם הוא אחד ממרכיבי זהותו, כמו גופו ונשמתו, ועל כן אי אפשר להתנתק ממנו בפעולה שלילית בלבד.

לשיטת ההקנאה פחות קל (מלשיטת ההפקעה) להבין את היתכנותה של מחילה על חיוב להישבע, או על עבד עברי. גם יותר קשה להבין לפי שיטה זו מדוע מחילה מועילה בלי לעשות מעשה קניין. עוד קושי בשיטה זו היא איך הנושה יכול להקנות את ממון החוב לחייב, בעוד שממון זה אינו בשליטתו אלא בשליטת החייב.

השיטה השלישית, שיטת הפרעון (או ה"קבלה"), רואה את המחילה כאילו החייב פורע את החוב לנושה, והנושה קיבל את הפרעון. מדוע רואים כאילו פרע, אף שלא פרע בפועל? ניתנו לכך הסברים אחדים. הסבר אחד הוא שיש להניח שהחייב עשה טובה לנושה, ובגללה מוחל לו הנושה, וטובה זו באה במקום פרעון החוב. הסבר נוסף הוא שרואים כאילו החייב פרע לנושה והנושה החזיר לו, ובעצם מצרפים את שיטת ההקנאה ואת שיטת הפרעון יחד. ההסבר היותר נראה הוא שמאחר שהחייב היה יכול לפרוע ממש, והנושה היה יכול להחזיר לו, הם יכולים להגיע לאותה תוצאה על ידי פעולת המחילה, בלי לעשות את שתי הפעולות הדו-כיווניות, בבחינת "הפוכי מטרתא למה לי".

מן הדברים עולה הבדל יסודי נוסף בין השיטות בהבנת פעולת המחילה: לשיטת ההפקעה, המחילה היא מעשה חד צדדי של הנושה, ואילו לשיטות האחרות, גם החייב נוטל בה חלק. שאלה עקרונית היא מה טעם חשו בעלי שיטות ההקנאה והפרעון צורך לבסס את המחילה על מוסדות משפטיים אחרים, ולא יכלו לראות אותה כעומדת בפני עצמה (שכך הוא בעצם

פרק שישי: סיכום

לפי שיטת ההפקעה)? אפשר להשיב על כך באופנים אחדים: ראשית, מאחר שלא מצאנו אסמכתא מקראית למחילת חיובים (בשונה ממחילת עוונות), מחילה אינה מוסד משפטי "ראשוני", ויש לבסס אותה על מוסד משפטי אחר שהוא "ראשוני". שנית, אם ממון החוב שייך לנושה (כעמדת בעלי שיטת ההקנאה), לא די במחילה גרידא, במובן של הפקעה, כדי לבטל את החוב. שלישית, המשפט העברי מעוניין לתת משמעות עמוקה יותר למחילה, כדי לעודד אותה, ולשם כך יצק בתוכה את התוכן הנוסף של הקנאה או פרעון.

להבדלים בין התפיסות התיאורטיות השונות של מחילה, ייתכנו השלכות מעשיות על דיני מחילה. במצבים גבוליים, שמחילה בוצעה באופן המעורר ספק באשר לתקפותה, יכולה להיות השפעה לאופן תפיסת המחילה על הכרעת ההלכה. הנפקויות אינן חד משמעיות אלא מבטאות מגמה. רוצה לומר: יש שיקולים רבים שצריך לשקול בשאלת תקפותה של מחילה בכל אחת מן המצבים הללו, וביניהן יש משקל משמעותי לאופי התיאורטי של המחילה לפי כל אחת מהשיטות.

מלבד הנפקויות המשפיעות על תקפותה של המחילה עצמה, יש נפקויות נוספות בין השיטות השונות, באשר להשלכותיה של מחילה בתחומי הלכה אחרים. לדוגמה, האם מותר למחול על חוב בשבת? לפי שיטת ההקנאה והפרעון, אסור, כשם שאסור לבצע פעולה משפטית רגילה בשבת; ואילו לשיטת ההפקעה, מותר למחול, מפני שמחילה היא רק פעולה שלילית. כמו כן, לשיטת ההפקעה מותר לנושה למחול לחייב גם אם החייב מודר הנאה ממנו, מפני שזו רק פעולה שלילית, ואילו לשיטת ההקנאה, אסור, מכיוון שהוא עושה פעולה חיובית המטיבה לחייב.

שיטת הפרעון מיוחדת מאחר שלפיה רואים את הנמחל כאילו פרע את החוב. משום כך, מי שעשה מעשה המחייבו ממון ומלקות, ומחל לו האדם שכלפיו היה חייב, הוא פטור ממלקות כשם שהיה פטור אילו פרע ממש; ואילו לשיטת ההפקעה וההקנאה, הוא חייב מלקות, מכיוון שלמעשה אין מוטל עליו חיוב ממון.

שוב, גם בחלק הזה, הניתוחים שניתחנו לאור השיטות התיאורטיות השונות הם רק אחד ממכלול השיקולים שיש לקחת בחשבון בשאלות שדננו בהם.

נוסף על שלוש השיטות הללו בהגדרת מחילה, מצאנו (כמתואר בנספח) פרשנים שבנו הסברים לקטניים, דהיינו, שפירשו מחילה כמצב מסוים כהפקעה, וכמצב אחר פירשו אותה כהקנאה, לדוגמה. ברוב ההסברים, ההבחנה היא לפי סוג החיוב: מחילה על סוג מסוים של חיוב היא הפקעה, ואילו מחילה על סוג אחר היא הקנאה, לדוגמה. כך, יש דעה שמחילה על חוב רגיל היא הפקעה, ואילו מחילה על זכות שמחמת תקנת חכמים היא הקנאה; דעה שמחילה על חוב רגיל היא הפקעה, ואילו מחילה לעבד היא הקנאה; דעה שמחילה על חיוב ממוני היא הקנאה, ואילו מחילה על חוב לא ממוני היא הפקעה; דעה שבדרך כלל מחילה היא הקנאה, אבל במקום שיש לה תוצאות משפטיות מיידיות היא הפקעה. דעות אלו מובנות: ברקע כל אחת משלוש השיטות, ההפקעה, ההקנאה והפרעון, יש נימוק מדוע יש להגדיר את המחילה דווקא כך, ויש מקום לומר שבסוג מסוים של חיוב נימוק זה שייך יותר, ובסוג אחר הנימוק האחר שייך יותר.

כך אפשר להבין גם את הדעה שבדרך כלל מחילה היא הפקעה, אבל מחילה אחרי מועד הפרעון היא הקנאה; ואת הדעה שמחילה מפורשת היא כפרעון, ומחילה מכללא היא הפקעה. נסיבות המחילה יכולות להכריע איך יותר נכון להגדיר אותה במקרה הנתון.

אבל מצאנו גם דעות המצרפות שיטות שונות לגבי אותו סוג של מחילה ואותו סוג של חיוב, ומשתמשות בשיטות השונות כדי לתת תוקף למחילה במצבים שונים, באופן היוצר סתירה לוגית. כך הוא לגבי הדעה שמחילה היא הקנאה, אבל מחילה בלב תועיל בתור הפקעה; ולגבי הדעה שמועילה מחילת אדם לעצמו כשיטת ההפקעה, ומחילה לאחד מחייבים משותפים פוטרת את כולם כשיטת הפרעון. דעות אלה מוסברות על פי מגמתו של המשפט העברי לעודד את המחילה כמעשה מוסרי המועיל לחברה; על כן נזקקים כאן לעיקרון "אלו ואלו דברים אלקים חיים", שמאפשר להשתמש בדעות שונות גם כשהן סותרות זו את זו, מחמת האמת היסודית שיש בכל אחת.

נספח

הסברים לקטניים

נספח זה יוקדש לשיטות שונות בהגדרת מחילה, שהמשותף להן הוא שכל שיטה מיישמת יותר מאחת משלוש השיטות הראשוניות (הפקעה, הקנאה ופרעון), כל אחת בסוג אחר של מחילה. כפי שנראה, יש מגוון גדול של צירופים כאלו. כינינו שיטות אלה בשם "הסברים לקטניים", מפני שכל שיטה בונה הסבר של מחילה, שבו הפרשן בוחר איזו מבין השיטות הראשוניות ליישם לגבי כל מקרה ספציפי של מחילה, על פי שיקולים שנראים לו. עלינו לעמוד על תופעה זו של לקטנות (אקלקטיקה) מהיבט רחב יותר של תורת המשפט. לכאורה, אפשר לטעון, שאם שיטה פלונית (מבין השיטות הראשוניות) היא התפיסה הנכונה של מחילה, אי אפשר להשתמש בשיטה אחרת (מבין השיטות הראשוניות) לשום סוג של מחילה. האם ייתכן ששתי שיטות שונות יכולות להיות נכונות? וגם אם הדבר ייתכן, האם ראוי ללכת בדרך זו?

לגבי חלק מן ההסברים, קושי זה אינו חריף כל כך. הכוונה לאלו שאומרים שבדרך כלל מחילה פועלת בדרך של שיטה פלונית, אלא שבסוג יוצא דופן של חיובים, דרך זו אינה אפשרית, ולכן היא פועלת בדרך של שיטה אחרת; וכדומה. הסבר כזה אינו סובל מסתירה פנימית, מפני שהוא אומר דברים שונים לגבי מצבים שונים. אבל גם הסבר כזה אינו כל כך מובן, שהרי אם הדרך של השיטה האחרת אפשרית, מדוע לא נאמר שבכל החיובים פועלת מחילה בדרך זו? יתר על כן: בניתוח כל אחת מהשיטות הראשוניות, ראינו שבכל אחת יש חסרונות וקושיות מצד הסברא ומצד מקורות חז"ל, שבגללן כל שיטה נדחת על ידי בעלי השיטות האחרות. אם חסרונות אלו משמעותיים כל כך, איך אפשר להתעלם מהם, ולו לגבי סוג מסוים של חיוב? הגישה הלקטנית מעוררת גם בעיה פרשנית-לשונית: בכל המקרים הנידונים, הנושה משתמש בלשון "מחילה"; ואיך אפשר לפרש במקרה אחד שהוא מתכוון לפעולה בדרך אחת, ובמקרה אחר לפרש שהוא מתכוון לפעולה בדרך אחרת?

לגבי הסברים אחרים, הקושי יותר חריף. הכוונה להסברים העושים הבחנה אנכית בין סוגים שונים של מחילה באותו סוג של חיוב: שבדרך כלל המחילה פועלת בדרך של שיטה פלונית, אבל בסוג מסוים של מחילה, שבה אותה שיטה פלונית אינה יכולה לחול, היא פועלת בדרך של שיטה אחרת (כך לדוגמה בהסבר של רא"י גוטפריינד, בפסקה 8, על מחילה בלב, ואולי

גם בהסברים שבפסקאות 6, 7 ו-9). הסבר כזה מעורר פליאה בשרירותיות שבו, שיוצרת סתירה פנימית על ידי הליכה לכיוונים שונים באותו סוג של חיוב.

נראה שההצדקה ללקטנות כזאת נעוצה בתפיסה עקרונית של המשפט העברי ושל מחשבת היהדות בכלל, "אלו ואלו דברי אלקים חיים". כלל זה מלמד שגם אם יש דעות שונות בהלכה, יש מקום לכולן, ואף באופן מעשי אפשר ליישם כל אחת מהן בנסיבות שונות. כך לדוגמה כותב רש"י²²³: "זימנין דשייך האי טעמא וזימנין דשייך האי טעמא", וכפי שפירש החיד"א²²⁴, כוונתו היא שההלכה משתנה לפי שינוי הנידון²²⁵. וכך כתב הרא"ה קוק²²⁶, שלכל דעה יש מקום לפי ערכו, מקומו ועניונו. ר' יונתן אייבשיץ²²⁷ נוקט שבזמן אחד יהיה טמא, ובזמן אחר יהיה טהור²²⁸.

על כן, אפשר ליישם את השיטות השונות במחילה, כל אחת בנסיבות המתאימות. ואולי אף רצוי לעשות כן, על פי מגמתו של המשפט העברי לעודד את המחילה כמידה רצויה; בהתאם למגמה זו, ראוי לפוסק לתת תוקף למחילה מכל סוג שהיא, אם יש שיטה אחת משלוש השיטות הראשוניות שהיתה נותנת תוקף למחילה זו. ייתכן הסבר לקטני משוכלל של המחילה, שמכיר בנכונותן של כל שלוש השיטות הראשוניות, ובכל מצב ספציפי שיתעורר, יבחר מביניהם את השיטה שתתן תוקף למחילה באותן מצב, ויישם אותה שם.

בנספח זה נמנה את ההסברים הלקטניים השונים, ונבחן את מאפייניהם. נמנה תחילה את אלו המבחינים בין סוגים שונים של חיובים, לעניין המחילה עליהם, שכפי שאמרנו, הסברים אלו קלים יותר להבנה. לאחר מכן נמנה הסברים המבחינים בין סוגים שונים של מחילה על אותו חיוב, הסברים שקשים יותר להבנה, כאמור.

יש להעיר, שהעלאת האפשרות של הסברים לקטניים מחייבת אותנו לסייג במעט את דברינו בפרקים הקודמים. אם אמרנו, לדוגמה²²⁹, שממה שהרשב"א נוקט לשון "סילוק" לגבי מחילה, מכאן שהוא סובר כשיטה שמחילה היא הפקעה – עתה אנחנו רואים שאין זו דעתו בהכרח, שהרי ייתכן שהוא סובר שמחילה היא גם הפקעה וגם הקנאה, והנסיבות קובעות, מתי היא נחשבת הפקעה ומתי היא נחשבת הקנאה²³⁰.

(א) מחילת חוב רגיל היא הפקעה, ומחילת זכות מחמת תקנה היא הקנאה: ר' יוסף רוזין²³¹ מוצא (ברמז) הבדל בין מחילת חוב רגיל לבין מחילת זכות שיש לאדם מכוח תקנת חכמים: נחלקו ר' יוסי וחכמים²³² בעניין הבאת קרבן העומר מן השעורים בשנת השמיטה, שאין בה שעורים רבים שצומחים, ואם מוצאים כאלו שצמחו מעצמם, צריך לשמור

²²³ רש"י, כתובות נו ע"א (ד"ה הא קמ"ל).

²²⁴ פתח עיניים, בבא מציעא נט ע"ב.

²²⁵ אבל ראה: המחלוקת בהלכה, כרך ג, סימן 117 וסימן 152; א' שגיא, אלו ואלו, עמ' 41–42, שיש פירושים אחרים בכוונת רש"י.

²²⁶ עולת ראייה, חלק א, עמ' של (הובא בספר המחלוקת בהלכה, כרך ג, סימן 288).

²²⁷ יערות דבש, חלק ב, דרוש ח (הובא בספר המחלוקת בהלכה, כרך ג, סימן 151).

²²⁸ אבל הוא מתכוון לשינוי הזמנים על פי תורת הנסתר.

²²⁹ עמ' 4, ליד ציון הערה 16.

²³⁰ רק באותם מקומות שהוכחנו בדרך השלילה, שפוסק פלוני סובר שמחילה אינה הפקעה (לדוגמה), זו נשאת הוכחה טובה.

²³¹ שו"ת צפנת פענח (ורשה), סימן רעט.

²³² בבא מציעא קיח ע"א.

שער ראשון: מהות המחילה

עליהם. לדעת חכמים, ממנים שומרים על השעורים, והשומרים מקבלים שכר שמירה מכספי הקדש, ור' יוסי אומר שיכול משהו להתנדב ולשמור בחינם; וחכמים דוחים שאם יעשו כך, העומר לא יהיה קרבן ציבור אלא קרבן יחיד. ר' יוסף רזין מסביר את דעת חכמים, שמאחר שחכמים תיקנו שכר לשומרים, הרי אם ימחלו השומרים על השכר, הם כאילו נתנו את השכר להקדש (הקנאה), ונמצא שהעומר בא משלהם, מפני שזכות שיש לאדם מכוח תקנת חכמים נחשבת מוחזקת בידו לעניין זה, ומה שהשומרים מחלו היא הקנאה ולא הפקעה; אבל אילו היינו אומרים שמחילתם היא בגדר הפקעה, נמצא שלא נתנו שום דבר להקדש, ואם כן העומר לא בא משלהם, והוא קרבן ציבור²³³.

ר' יוסף רזין מנמק את הבחנתו, שרק בחוב רגיל צריך לומר שמחילה היא הפקעה, מפני שחוב הוא מחוסר גבייה²³⁴, אבל זכות שיש לאדם (לקבל כסף) מתקנת חכמים אינה מחוסרת גבייה אלא מוחזקת בידו, ולכן מחילה עליה נחשבת הקנאה, היינו שהמוחל-הנושה מקנה את זכותו לנמחל.

(ב) בדרך כלל מחילה היא הפקעה, ורק מחילה לעבד היא הקנאה: ר' יוסף שאול נתנוזין²³⁵ כותב בדעת הריטב"א, שבדרך כלל מחילה היא הפקעה, מפני שאי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה, שהרי "מלווה להוצאה ניתנה", והנושה אינו יכול להקנות את ממון החוב; ורק מחילה לעבד כנעני היא הקנאה, מפני שלגביה אפשר לומר שהאדון המוחל לעבדו על עבודתו מקנה לו את גופו, כיוון שהעבד מוחזק בעצמו, וכשהאדון מוחל לו, הוא תופס את עצמו ונעשה בן חורין²³⁶.

שיטתו הפוכה משיטת ר' אברהם מסוכאטשוב, להלן²³⁷: לפי ר' אברהם מסוכאטשוב, בדרך כלל מחילה היא הקנאה ובאמה עבריה היא חריג, ולפי שואל ומשיב, בדרך כלל מחילה היא הפקעה ועבד הוא חריג.

שיטתו קשה: הרי הריטב"א אומר שלא מועילה מחילה לעבד מפני שאין לעבד יד לקנות, וטעם זה שייך רק לשיטת ההקנאה²³⁸, ומדוע לא נאמר שהיא תועיל מדין הפקעה ככחוב רגיל? כנראה, הוא סובר שאם המחילה יכולה לחול כהקנאה, כבר אי אפשר לראות אותה כהפקעה, וחלות עליה המגבלות של הקנאה, כגון שלא יוכל למחול לעבד.

²³³ אבל נראה שאין דבריו מוכרחים. אפשר שאין כאן מחילה בכלל, אלא מה שהשומרים שומרים בהתנדבות היא נתינת שירות (עבודה) במתנה. אם כן, אין מכאן הוכחה שלדעת חכמים מחילה היא הקנאה, אפילו בזכות שהיא מכוח תקנת חכמים.

²³⁴ ראה בשמו לעיל, הערה 37.

²³⁵ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן לא (הובא בברכת משה, על מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא, אות ג).

²³⁶ דבריו קשים, שהרי חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א (שעליו מסתמך שואל ומשיב), מדבר על מחילת מעשי ידי העבד, לא על מחילת העבדות בכללה; ועוד, שחידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א, כותב שמחילה לאמה עבריה מועילה אף על פי שהיא קטנה ואין לה יד לזכות, מפני שמחילה היא הפקעה, ומדוע לא נאמר גם שם שזו הקנאה מפני שהיא תפוסה בעצמה, שהרי גם עבד עברי נחשב שגופו קנוי (קידושין טז ע"א)?

²³⁷ ליד ציון הערה 249.

²³⁸ ראה שער שתיים-עשרה, במילואים להערה 92, בעניין מחילה לעבד.

גם ר' יעקב אבד"ק נאשעלסק²³⁹ מציע (בדעת הריטב"א) הסבר שלפיו בדרך כלל מחילה היא הפקעה, ורק מחילה לעבד היא הקנאה. הוא כותב שלריטב"א בדרך כלל מחילה היא הפקעה, אלא שבעבד אי אפשר לומר שהמחילה היא משום הפקעה, מפני שהעבד דומה לפיקדון, כיוון שכולו שייך לאדון, ולכן האדון אינו יכול להסתלק ממנו, כמו שמפקיד אינו יכול להסתלק מפקדונו²⁴⁰, אלא מחילה לעבד יכולה לפעול רק בדרך של הקנאה²⁴¹, ועל כך אמר הריטב"א שלא מועילה מחילה לעבד כנעני מפני שמחילה כמתנה ואין לו יד לזכות בה²⁴².

הוא מיישב בזה את סתירת הריטב"א²⁴³, שמצד אחד כותב שמועילה מחילה לקטנה, כשיטה שמחילה היא הפקעה, ומצד שני כתב שלא מועילה מחילה לעבד, כשיטה שהיא הקנאה²⁴⁴. אף שגם הוא וגם רי"ש נתנוזן אמרו שבדרך כלל מחילה היא הפקעה חוץ מבעבד, יש ביניהם הבדל חשוב. רי"ש נתנוזן בא בגישה שלילית, שבדרך כלל אי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה, ולכן מוכרחים לומר שהיא הפקעה, חוץ מבעבד, שבו אפשר לומר שהיא הקנאה. לעומתו, ר' יעקב בא בגישה חיובית: בדרך כלל מחילה היא הפקעה מפני שאפשר לפרש כך, ורק בעבד שאי אפשר לפרש כך, היא הקנאה. אפשר שלדעתו עדיף לומר שהיא הפקעה במקום שאפשר לומר כך, מפני שזו התפיסה האינטואיטיבית של מחילה – הפקעה בלבד. אפשר להרחיב את דבריו של ר' יעקב (וגם של חלק מההסברים האחרים): כיוון שהוא אומר שאף על פי שבדרך כלל מחילה היא הפקעה, מכל מקום היא יכולה להתפרש כהקנאה במצב מסוים, יש ללמוד מדבריו שגם במצבים אחרים שלא שייכת בהם הפקעה (כגון במחילה על ידי שליח²⁴⁵), המחילה תחול מטעם הקנאה. גם ר' שמעון אנליק²⁴⁶ מיישב את סתירת הריטב"א בכך שבדרך כלל מחילה היא הפקעה,

²³⁹ דבריו מובאים בשו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן קסה.

²⁴⁰ דבריו קשים, שהרי הריטב"א כתב שמועילה מחילה לאמה עבריה, אף שהיא קטנה, וזה כשיטה שמחילה היא הפקעה, והרי גם גופה של אמה קנוי לאדון?

²⁴¹ לפי הסברו, גם מחילה על פיקדון לא יכולה להועיל בדרך של הפקעה, אבל תועיל בדרך של הקנאה. אלא שבמחילת פיקדון מתעוררת בעיה של מחילה על בעלות – ראה שער ארבע-עשרה.

²⁴² בעצם, הוא אומר שתמיד מחילה היא הפקעה, מפני שהמקרה היחיד שהיה מקום לומר שהיא הקנאה הוא בעבד, ושם היא לא יכולה לחול; אלא אם כן נאמר שלדעתו מועילה מחילת פיקדון מדין הקנאה (ראה בהערה 241).

יש להעיר, שלפי דברי ר' יעקב ורי"ש נתנוזן, מיושב מה שאומר חידושי הריטב"א, עירובין עא ע"א, שמתור למחול בשבת כמו שמתור לסלק רשות, שעל זה הקשה יד ישראל (עמ' 5, הערה 33) שמוכח מזה שלדעתו מחילה היא הפקעה ונמצא שהוא סותר לדבריו בעניין עבד – באמת לריטב"א מחילה היא הפקעה בדרך כלל. אבל לפי אבני נזר (ליד ציון הערה 250), שלריטב"א מחילה היא בדרך כלל הקנאה, קשה מדבריו בעירובין.

²⁴³ שנוכרה לעיל, הערה 33.

²⁴⁴ אבני נזר שם דוחה הסבר זה בדעת הריטב"א, שרק בפיקדון לא שייכת הפקעה, מפני שאף שהוא מוחל לנפקד ואין עליו שעבוד, מכל מקום לא הסתלק מהחפץ, מה שאין כן כשמוחל לעבד, הוא הסתלק מהעבד, ודומה למפקיר עבדו, שהסביר הריטב"א שם שההפקר מועיל משום שהאדון סילק את רשותו לגמרי. אפשר להסביר את דבריו, שבפיקדון אין לומר שהסתלק מהחפץ, שהרי זו תהיה הפקרתו, והפקר הוא לכל העולם, והרי לא התכוון להפקירו לכל העולם אלא למחלו לנפקד.

²⁴⁵ ראה שער שביעי, עמ' 311.

²⁴⁶ אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א).

שער ראשון: מהות המחילה

ורק מחילה לעבד היא הקנאה, מפני שבמחילה לעבד, הארון מוחל על מעשה ידיו והצד האיטורי של העבד (כגון בענייני אישות) עדיין קיים, ולכן המחילה היא כהקנאה, אבל באמה עבריה אין צד איטורי, והארון מוחל לה רק על שעבודה הממוני לעבוד בעבורו, וזו מחילה ככל מחילה, ולכן היא רק הפקעה ומועילה אף שהיא קטנה. מסגנונו משמע שהוא הולך בדרכו של ר' יעקב, שבעבד אי אפשר לראות זאת כהפקעה, ולא בדרכו של ר"ש נתנון.

(ג) מחילת חיוב ממוני היא הקנאה, ומחילת חיוב לא ממוני היא הפקעה: ר' בנימין ליפקין²⁴⁷ כותב שאי אפשר לומר שמחילת חיוב לא ממוני היא הקנאה, שהרי אין מה להקנות (שלא כבחייב ממוני, שאפשר להקנות את ממון החוב), ואפשר לומר רק שהיא סילוק, הפקעת זכות.

נראה שבחלק מן החיובים הלא-ממוניים, אפשר לומר שהמחילה עליהם היא כפרעון, שרואים כאילו קיים הנמחל את החיוב, כגון בחיוב כיבוד אב, שרואים כאילו כיבד את האב שמחל לו. אבל אי אפשר לומר כך במחילת בעל על קינויו, לדוגמה, שבה בעל קינא לאשתו, כלומר, הזהיר אותה שלא תסתתר עם אדם פלוני, והנפקות מכך היא שאם תסתתר עם אותו אדם, תהיה אסורה לבעלה, ועכשיו שמחל, גם אם תסתתר עמו, תהיה מותרת²⁴⁸. כאן משמעות הקינוי היא החמרת האיטור עליה להסתתר עם אותו אדם, בהטלת חיוב עליה שלא תסתתר, ומחילת הקינוי מקילה את האיטור שהקינוי מטיל עליה, ומאחר שהקינוי מטיל עליה רק חיוב שלילי, אי אפשר לראות את המחילה כפרעון.

נמצא, שבעלי שיטת ההקנאה יצטרכו לנקוט הסבר לקטני, שבממון מועילה מחילה כהקנאה, ובחיוב לא ממוני היא מועילה כהפקעה או כפרעון²⁴⁹.

(ד) בדרך כלל מחילה היא הקנאה, ובמקום שיש יותר מ"דיבור" היא הפקעה: ר' אברהם מסוכאטשוב²⁵⁰ מעלה אפשרות שהתוספות²⁵¹ והריטב"א סוברים שבדרך כלל אי אפשר לומר שמחילה מועילה משום הפקעה, מפני שהפקעה היא רק דיבור, והמוחל יכול לחזור בו מדיבורו לפי הכלל "אתי דיבור ומבטל דיבור"²⁵², ולכן צריך לומר שמחילה היא משום הקנאה, ויש בה מגבלות של הקנאה, כגון שלא מועילה מחילה לקטן או לעבד²⁵³, אינה מועילה נגד רצון החייב²⁵⁴, ועוד.

לדבריו, רק במקום שהמחילה מביאה מיד לתוצאה משפטית משמעותית, שלא יוכל לחזור בו מדיבורו, אפשר לומר שהיא מועילה בתורת הפקעה, ולא יחולו ההגבלות הנ"ל. דוגמה לכך: באמה עבריה, הארון מייעד אותה (בקידושי "ייעוד") בכך שהוא מוחל לה על חיובה

²⁴⁷ בני בנימין (ליפקין), עמ' קצח. בעניין מחילת חיוב לא ממוני, ראה שער שלישי, עמ' 108–122. בדומה, משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ג, כותב (לפי בעלי שיטת ההקנאה) שמחילת ממון צריכה להיות בדרך של הקנאה, מפני שממון החוב נחשב דבר ממשי ביד הנושה, ולכן הוא צריך להקנות אותו לחייב כדי לפטור אותו, אבל מחילת שבועה חלה מפני שאפשר למחול על דבר שלא שייך בו קניין כמו שה' מוחל עוונות (כלומר, בהפקעה).

²⁴⁸ סוטה כה ע"א. ראה על כך בשער שלישי, עמ' 109.

²⁴⁹ אבל אם כן קשה לומר (כפי שהיה מקום לומר) שהמקור לדין מחילה בתורה שבכתב הוא ממה שה' מוחל על עוונותינו, שהרי אלו שני סוגים שונים של מחילה. מחילה.

²⁵⁰ שו"ת אבני נזר, תר"מ, סימן קסה.

²⁵¹ תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר).

²⁵² קידושין נט ע"א. ראה ליד ציון הערה 42, על יישום כלל זה במחילה.

²⁵³ ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 502, ובמילואים להערה 92.

²⁵⁴ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 508.

לעבוד בשבילו מכאן ואילך, ובכך פקעה ממנה תורת שפחות וחלה עליה אישות. גם אם נאמר שמחילה זו פועלת בתורת הפקעה (שהיא בדרך כלל רק דיבור), הרי כאן יש תוצאה שהיא בגדר "מעשה", ולכן האדון אינו יכול לחזור בו, ולכן אפשר לומר שהמחילה מועילה בתור הפקעה. הוא מקשה על טיעון זה: הרי בעצם האדון יכול לחזור בו מפני שזו רק הפקעה, ורק בגלל חלות הקידושין אינו יכול לחזור בו, אבל הרי חלותם של הקידושין נובעת רק מתקפותה של המחילה, ואיך יתחילו הקידושין? על כך הוא משיב, ששני הדברים באים כאחד, כיוון שבעצם חלה המחילה וחלו הקידושין, ואם תרצה לבטל את הקידושין משום שהאדון יכול לחזור בו מהמחילה – נשיב שמאחר שחלו הקידושין, לא יוכל לחזור בו. הוא מיישב בזה סתירה בדברי הריטב"א, שמצד אחד כתב²⁵⁵ שהיעוד מועיל אף שהיא קטנה, מפני שמחילה לקטנה מועילה לשיטת ההפקעה; ומצד שני כתב²⁵⁶ שמחילה לעבד אינה מועילה, וזה מתאים לשיטה שמחילה היא הקנאה.

נראה שלדעת ר' אברהם מסוכאטשוב, בכל מחילה כלולה פוטנציה של שתי דרכי הפעולה, אלא שבדרך כלל דרך ההפקעה אינה יעילה, אבל כשהיא יעילה אפשר לראות את המחילה כך. לפי זה, נראה שלדעתו, במצב שהמחילה אכן פועלת בדרך של הפקעה, לא יחולו המגבלות של הפקעה (כגון שלא מועילה מחילה על ידי שליח²⁵⁷ או מחילת בעלות), כיוון שהיא גם הקנאה. ויש להעיר שלא התחשב בשיטת הפרעון; וגם לא התחשב בכוונת המוחל כדי לקבוע איך תפעל המחילה.

(ה) בדרך כלל מחילה היא הפקעה, אבל אחרי מועד הפרעון היא הקנאה: ר' יצחק זאב גוסטמן²⁵⁸ כותב שהראב"ד סובר שמחילה בדרך כלל היא הפקעה, אלא שאם הגיע זמן הפרעון של החוב, והכסף ביד החייב, והחייב מוכן לפרוע, והנושה מאריך לו את הזמן (ויש להוסיף: קל וחומר אם מחל לגמרי), אין זה בגדר מחילה רגילה אלא הקנאה. הוא מסביר בכך מדוע הראב"ד²⁵⁹ כותב שהמקדש אישה במלווה באופן זה, מקודשת – מפני שהמקדש מקנה לה את החוב ויכול לקדשה בכך. הוא כותב שרבנו חננאל סובר שמחילה היא הפקעה בדרך כלל, גם במצב הנ"ל, שעבר זמן הפרעון והכסף ביד החייב והוא מוכן לשלם, אלא שלדעתו אם כבר מסר החייב את הכסף לנושה, לא כפרעון אלא שיהיה בידו מזומן לגבות ממנו, והחזיר לו הנושה מיד את הכסף, כהארכת זמן או כמחילה גמורה, זו הקנאה; וזו הסיבה שלדעת רבנו חננאל²⁶⁰ אם נתקדשה באופן זה, היא מקודשת.

נראה שהעיקרון מאחורי הבחנה זו הוא שבדרך כלל אי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה, מפני שממון החוב אינו של הנושה ואינו יכול להקנותו, ולכן צריך לומר שהיא הפקעה; ורק במצבים המיוחדים שתוארו, ממון החוב נחשב של הנושה כיוון שהחייב כבר אינו מתכוון

²⁵⁵ חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א. כך כתבו גם תוספות שם (ד"ה אומר).

²⁵⁶ חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א.

²⁵⁷ ראה שער שביעי, עמ' 311.

²⁵⁸ קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ז. ראה בשמו דבר דומה בעמ' 95.

²⁵⁹ השגות הראב"ד, הלכות אישות, ה, טו.

אחר כך הוא נוקט שהראב"ד סובר שאם הגיע זמן הפרעון (ולא נקט שהכסף ביד החייב) זאת לא סתם מחילה אלא הקנאה, ולכן בהשגותיו, הלכות מלווה ולווה, ו, ג, פסק שאם אחרי זמן ההלוואה האריך המלווה את הזמן בתמורה לכך שהלווה נתן לו לדור בחצרו (לדוגמה), זו נחשבת ריבית קצוצה.

²⁶⁰ רבנו חננאל, המובא במגיד משנה, הלכות אישות, שם.

שער ראשון: מהות המחילה

להשתמש בכסף, ולכן הנושה יכול להקנותו, ולכן אפשר לראות את המחילה כהקנאה, ומצד שני אי אפשר לראותה כהפקעה שהרי אין אדם יכול להסתלק מדבר שבבעלותו.

(ו) מחילה רגילה היא פרעון או הקנאה, אבל אפשר למחול בדרך של הפקעה: ר' ברוך בער ליבוביץ²⁶¹ כותב שמחילה רגילה נחשבת כפרעון או כמתנה; אבל יש סוג אחר של מחילה, שבו הנושה אינו מוחל על החוב ממש אלא הוא רק מסלק את עצמו מזכות התביעה, וזו הפקעה²⁶². הוא כותב שקושיית התוספות²⁶³ איך מועילה מחילה מותנית, הרי היא התנאה על מה שכתוב בתורה (שאינה מועילה אף בממון, לדעת ר' מאיר), קשה רק על הסוג השני. נראה שכוונתו היא שרק הסוג השני נחשבת "התנאה", שבאה רק מכח אמירתו, שאילו הסוג הרגיל של מחילה נחשב מעשה ולא התנאה, כיוון שהיא כפרעון או מתנה. אבל לא ברור מתי לדעתו מתייחסים למחילה כפרעון ומתי מתייחסים אליה כהפקעה.

(ז) בדרך כלל מחילה היא הקנאה, ובכל זאת מחילה בלב מועילה כהפקעה: ר' אברהם יצחק גוטפריינד²⁶⁴ מעלה אפשרות, שהסוברים שמחילה היא הקנאה מסכימים שמחילה בלב מועילה מכוח הפקעה.

דבר זה ייתכן אם נניח שאפשר לראות את המחילה גם כהפקעה (כמשמעותו האינטואיטיבית) וגם כהקנאה (מתוך הנחה שהחוב נחשב של הנושה)²⁶⁵, ולכן גם כשדרך אחת אינה יכולה לפעול, תוכל הדרך השנייה לפעול. מתבקשת מכך מסקנה רחבה יותר למעשה: שבכל המצבים שנמנה בהמשך החיבור, שהמחילה תקפה לפי שיטת ההפקעה ולא לפי שיטת ההקנאה, או להיפך – לפי הסבר זה, המחילה תהיה תקפה בכל המקרים, ממה נפשך.

אבל יש סתירה פנימית בהנחה שאפשר לראות את המחילה גם כהפקעה וגם כהקנאה, כשמדובר במחילה על אותו סוג של חוב. כפי שראינו בפרקים שני ושלישי, שיטת ההקנאה מבוססת על התפיסה הכללית שחוב נחשב של הנושה, שהרי אם אינו שלו אינו יכול להקנותו, ושיטת ההפקעה מבוססת על התפיסה הכללית שחוב אינו נחשב של הנושה, שהרי אם הוא שלו אינו יכול להסתלק ממנו. איך אפשר לומר ששתיהן נכונות? כאן אנחנו ניאלץ להזדקק לעיקרון שהזכרנו²⁶⁶, "אלו ואלו דברי אלקים חיים", שמכוחו אפשר לפסוק פסיקות סותרות במקרים שונים. ומדוע משתמשים בעיקרון זה כאן, אף שרק לעיתים רחוקות משתמשים בו? נראה שאפשר להסביר זאת על פי מגמת המשפט העברי לעודד מחילה – על כן מכשירים את המחילה במצבים שונים, גם מטעמים שסותרים זה את זה לכאורה.

(ח) מחילה היא הפקעה לעניין מחילה לעצמו, והקנאה לעניין ריבוי חייבים:

²⁶¹ ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מג, אות ו.

²⁶² ראה בשער שני, עמ' 77, שמהר"ם אומר שהבטחת הנושה שלא לתבוע אינה מבטלת את החוב. רב"ב ליבוביץ נראה אינו מתכוון להבטחה כזאת, אלא לסילוק מוחלט של זכות התביעה, עד כדי הפקעת החוב. תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי).

²⁶³ רא"י גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' נב.

²⁶⁴ הרכבה זאת תיתכן בשני אופנים: (א) מחילה פועלת כהפקעה והקנאה בעת ובעונה אחת. (ב) מחילה פועלת לפעמים כהפקעה בלבד, ולפעמים כהקנאה בלבד. האופן הראשון קשה מבחינה קונספטואלית – איך הנושה יכול גם להקנות את החוב וגם להסתלק ממנו? לעניינו די באופן השני, כיוון שרא"י גוטפריינד משתמש בהפקעה ובהקנאה למצבים שונים.

²⁶⁵ ליד ציון הערה 223.

ר' עמנואל קוסובסקי²⁶⁷ מקשה, שמצד אחד מוכח שלדעת הרא"ש מחילה כפרעון ממה שאמר לעניין חייבים משותפים, שאם מחל הנושה לאחד מהם, כל החוב מחול, וגם החייבים האחרים פטורים, כמו אילו פרע אחד מהם (ראה שער שלוש-עשרה, פרק שמיני, עמ' 532), ומצד שני הרא"ש אומר²⁶⁸ שמועילה מחילת אדם לעצמו, והרי לא שייך לומר שאותו אדם כאילו פרע לעצמו, ומחילה לעצמו מועילה רק לשיטת ההפקעה²⁶⁹.

אפשר לתרץ, שיש לרא"ש שיטה לקטנית: בשני המצבים המחילה תקפה, בכל אחד מטעם אחר; ולשם כך צריך לומר שמחילה יכולה להתפרש גם כהפקעה וגם כפרעון²⁷⁰. אבל לעניין חייבים משותפים, השאלה אינה האם המחילה תקפה, אלא מה היקפה – האם מחילה לאחד מהם פוטרת גם את החייבים האחרים. לכן נראה יותר שהוא סובר שבדרך כלל מחילה היא פרעון, כפי שמוכח מדבריו לעניין חייבים משותפים, אלא שלעניין מחילה לעצמו הוא סובר שהיא הפקעה, כדי שיהיה לה תוקף.

(ט) מחילה מפורשת היא פרעון, ומחילה מכללל היא הפקעה: ר' יוסף ברקוביץ²⁷¹ כותב שגם לדעה שמחילה היא כאילו פרע החייב לנושה, הרי מחילה מכללל על פחות משווה פרוטה (נידונו הוא גוזל פחות משווה פרוטה או חובל פחות משווה פרועה, שמניחים שהנגזל והנחבל מוחלים), היא הפקעה, מפני שהנושה לא התכוון לעשות "חלות של מחילה", אלא שלא איכפת לו אם החייב לא ישיב, וממילא נמחל החוב. אפשר להרחיב את דבריו לכל מחילה מכללל, שמאחר שהמוחל לא התכוון לעשות "חלות של מחילה", היא רק הפקעה²⁷².

²⁶⁷ ר"ע קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 143.

²⁶⁸ רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י.

²⁶⁹ כפי שנראה בשער שלוש-עשרה, עמ' 528.

²⁷⁰ אמנם לא דווקא באותו זמן – ראה הערה 265.

²⁷¹ חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל. נביא את דבריו במילואים להערה 219, בעניין מחילה לגזלן.

כך כתב גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלא: שגם לבעלי שיטת הפרעון, הרי מחילה מכללל, כגון באלמנה ששתקה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה (כתובות קד ע"א), היא רק הפקעה, ורק מחילה בפירוש נחשבת כפרעון.

על מחילה מכללל, ראה שער אחת-עשרה. וראה שם, עמ' 1118, במילואים להערה 3, בשם רוח אליהו, איך פועלת מחילה זו לפי השיטות השונות בהגדרת מחילה.

²⁷² להסבר אקלקטי נוסף, ראה עמ' 726, במילואים להערה 109, אות כג, שהרשב"א סובר שמחילה רגילה היא הפקעה, ומחילת תנאי היא פרעון; אבל לא מניתי הסבר זה בין שאר ההסברים, מפני שמחילת תנאי שונה מהותית ממחילת חיוב, כפי שראינו לעיל, הערה 1. להסברים אקלקטיים נוספים ראה במילואים

להערה 88.

שער שני יצירת המחילה

פרק ראשון מבוא

אופיו המיוחד של מוסד המחילה, כפעולה משפטית שאינה יוצרת יחסים ממוניים חדשים אלא מבטלת יחסים קיימים, בא לידי ביטוי באופן יצירת המחילה. היבטים אחדים לדבר. היבט אחד הוא הקלות שבה היא נוצרת: אין צורך במעשה קניין כדי ליצור את המחילה. בכך יעסוק פרק שני.

היבט נוסף הוא הביטויים היוצרים את המחילה, המבטאים את אופייה, כפי שנראה. יש שלשון השייכת למוסד משפטי אחר, כגון מתנה, הודאה או יאוש, תתפרש כמחילה. בכך יעסוק פרק שלישי.

בגלל אופי זה של המחילה, תיתכן גם מחילה הנוצרת בלי דיבור, אלא במחשבה שבליבו של האדם, כפי שנראה בפרק רביעי.

לשם יצירת מחילה, אין צורך בשטר מחילה, היינו שטר שבו כותב הנושה שהוא מוחל על החוב. אם בכל זאת נכתב שטר על המחילה, דיניו מתייחדים לעומת שטרות אחרים בגלל אופייה המיוחד של המחילה. בין היתר, נדון בשאלת חלקן של השטר ביצירת המחילה; שטר מחילה שתאריכו שונה מתאריך המחילה האמתי; ושטר מחילה שלא הגיע לנמחל. בכך יעסוק פרק חמישי.

ייחודה של המחילה קובע גם את תוקפה של הבטחה למחול, בשאלה האם היא יוצרת מחילה, או מטילה חיוב למחול בעתיד. בכך נעסוק בפרק שישי.

נחתום את הדיון, בפרק שביעי, בשאלה נלווית: האפשרות שהמוחל יחזור בו מן המחילה "תוך כדי דיבור" – זכות שניתנת בפעולות משפטיות אחרות.

דרך נוספת שבה מחילה יכולה להיווצר היא אם יש אומדנא שהנושה מחל, אלא שלא מחל בפירושו, וזוהי "מחילה מכללא"; ונדון בכך בשער אחת־עשרה.

שער שני: יצירת המחילה

פרק שני

מחילה אינה צריכה קניין

א. כללי

המוחל לחברו דבר שהוא חייב לו, החיוב נמחל מיד, אף בלי עשיית קניין¹. נימוקים אחדים ניתנים להלכה זו, בהתאם לשיטות השונות בהגדרת מהות המחילה, שראינו בשער ראשון.

לפי השיטה שמחילה היא הקנאת החוב לחייב², הסיבה שאין צורך בקניין היא, שממון החוב מצוי ביד החייב (אלא שהממון נמצא בבעלות הנושה, לשיטה זו), וברגע המחילה, החייב זוכה במה שבידו, כמו שבמכר, אם הממכר נמצא ברשות הקונה, "כיוון שקיבל עליו המוכר, קנה לוקח"³, כלומר, הקונה זוכה בממכר ב"קניין חצר", אם הוא בחצרו, או ב"קניין יד", אם הוא בידו⁴.

לפי השיטה שמחילה היא הפקעת החוב⁵, אין מקום לטעם זה, שהרי קניין יד וקניין חצר יכולים לקנות רק דבר שהוא בעין, אבל בחוב אין ממשות שיוכל החייב לזכות בו על ידי ידו או על ידי חצרו⁶. לשיטה זו, הטעם שאינו צריך מעשה קניין הוא מפני שמעשה קניין נחוץ רק בהוצאת ממון מרשות לרשות או בהתחייבות חדשה, ואילו מחילה היא רק פעולה סבילה, שעל פיה יישאר הדבר כמו שהוא – ולשם כך די בדיבור⁷.

לפי השיטה שמחילה היא פירעון⁸, אינה צריכה מעשה קניין כמו שאין צורך במעשה קניין כדי שחייב יופטר מחיובו על ידי כך שהוא פורע את חובו⁹.

¹ רב האי גאון, ספר השטרות, שטר קב (עמ' 70), בסופו; שו"ת הרי"ף (מהר" לייטר), סימן קמד (=תשובות הגאונים (הרכבי), סימן תמג), סימן קצג, וסימן רס; רבנו חננאל, בשבלי הלקט, חלק ב, סימן קכא. Ⓜ

² בשער ראשון, פרק שלישי.

³ בבא בתרא פה ע"א.

⁴ שו"ת הרי"ף (מהר" לייטר), סימן קמד (הובא על ידי ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 332, הערה 251); יד רמה, סנהדרין דף ו ע"א ודף כד ע"א (ד"ה והני); תוספות הריב"א, סנהדרין ו ע"א, ור' יצחק בר אשר, בתמים דעים, סימן רז; מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ (הובא בשו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח); חוקות הדיינים, סימן צט (כיוון שהכסף ברשות הנתבע); שער משפט, סימן יז, ס"ק ו, סימן כב, ס"ק ה, בסופו (הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לה, אות ט), וסימן צז, ס"ק ב; שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון); שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמז, בסופו, וסימן תו; שערי תורה (לעוו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב, עמ' סג (מפני שהחייב מוחזק); בארות שלמה, חו"מ, עמ' עג; שו"ת ויהי יוסף (וייס), חלק ב, סימן לב, אות ג; משנת ר' אהרן, קידושין, סימן יב, אות ד; קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו. משנת ר' אהרן וקונטרסי שיעורים הם ששייכו הסבר זה לשיטת ההקנאה. Ⓜ

⁵ בשער ראשון, פרק שני.

⁶ קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה.

⁷ קהלות יעקב, שם (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ג), בדעת חידושי הריב"ב, א, קידושין יט ע"א; המגיה בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ר"מ); יסודי ישורון, חלק ה, עמ' תיג. Ⓜ

⁸ בשער ראשון, פרק רביעי.

⁹ אבל הדבר עדיין קצת קשה, לפי האומרים שהסיבה שצריך מעשה קניין בהעברת בעלות היא כדי לגלות גמירת דעת (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 335, הערה 58; למקורות שצוינו שם יש להוסיף את רי"א הרצוג, פסקים וכתבים, כרך ט, סימן קיא, עמ' תו-תח). אם זו הסיבה, גם במחילה היה מקום להצריך מעשה קניין כדי לגלות גמירת דעת? ואכן, כפי שנראה ליד ציון הערה 26, רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג,

פרק שני: מחילה אינה צריכה קניין

על אף שהכלל הוא שמחילה אינה צריכה קניין, נראה בהמשך החיבור שיש מצבים שמחילה צריכה קניין, אם משום סיבה אובייקטיבית – שהחיוב הנמחל חזק יותר מחיוב רגיל, כגון שעבוד או דבר בעין, או משום סיבה סובייקטיבית – שיש לחשוש לחוסר גמירת דעת, כמו בהסכמה לפשרה.

ב. במחילה במסגרת פשרה

התלמוד¹⁰ אומר שפשרה צריכה קניין, כלומר, שפשרה מחייבת את הצדדים רק אם עשו מראש מעשה קניין על הסכמתם לקבל את הפשרה. משמעותה של הסכמה זו היא שכל צד מסכים לקבל את הפשרה גם אם כתוצאה מכך הוא יקבל פחות מן המגיע לו על פי דין. יש לכך שני צדדים: התובע מוחל על חלק ממה שהנתבע חייב לו מן הדין, אם הפשרה תקבע כך, והנתבע מתחייב לשלם סכום שלא היה חייב בו מן הדין, אם הפשרה תקבע כך. לדעת רוב הפוסקים, הקניין נחוץ לשני הצדדים הללו, גם לחיוב הנתבע וגם למחילת התובע, אף שבדרך כלל מחילה תקפה בלי קניין. הסברים אחדים ניתנו לכך שמחילת התובע במסגרת פשרה צריכה קניין אף שמחילה רגילה אינה צריכה קניין.

(א) יש מן הראשונים שהסבירו, שלולא הקניין, היה זה כמו מחילה בטעות, שהרי בעת עשיית הפשרה לא ידע התובע מה יחליט המפשר¹¹, ואולי חשב שלא יחליט המפשר שיצטרך להפסיד כל כך; לכן, אם לא עשו קניין, המחילה בטלה בגלל הטעות, ורק אם עשו קניין, המחילה תקפה מפני שהקניין מחזק אותה¹². לשם כך, עושים "קניין סודר" (שבו צד אחד נותן חפץ לחברו כהקנאה סמלית), שהמיוחד בו הוא גילוי גמירת דעת¹³.

כותב שנהגו לעשות מעשה קניין במחילה כדי להראות שהמוחל אינו מדבר בצחוק, אבל הוא כותב שמעשה הקניין מתייתר אם המוחל אומר "אני מוחל בלב שלם". והרי בהעברת בעלות לא די באמירה זו, ומה יסוד ההבדל? קושייה דומה קיימת גם לשיטת הפרעון, שהרי היא מבוססת על הסכמת הנושה (הקונסטרוקטיבית) שי"אם יפרע החייב אני אחזיר לו", ועל סמך זה אומרים "הפוכי מטרטא למה ליי", כאילו פרע והחזיר (ראה שער ראשון, פרק רביעי, ליד ציון הערה 114) – אבל גם הסכמה זו טעונה גמירת דעת, ואין מוכיחים גמירת דעת בלי מעשה קניין?

¹⁰ סנהדרין ו ע"א.

הלכות גדולות, הלכות דיינין (כרך ג, עמ' 15, במהד' הילדסהיימר), אומר בפירוש שבפשרה צריך קניין גם על המחילה.

¹¹ נקודה זו הביא שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים רסה-רסו, בשם תוספות שבסמוך.

¹² תוספות, סנהדרין ו ע"א, ד"ה צריכה (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן צח [צו], בשו"ת מהרש"ל, סימן לו, בסופו, בבית אהרן (ואלקין), בבא קמא פט ע"א (ד"ה ועוד), בשו"ת פרדס רמונים (אביגדרו), חלק א, חו"מ, סימן כג, עמ' קפו, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סימן ב, דף ט ע"א, במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות א, ובשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה = פד"ר, כרך ו, עמ' 99; ר"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (הובא בדרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נג ע"א), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא קיב ע"א; סמ"ע, יב, ס"ק טו (הובא במשפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות י, דף כט ע"ג).¹³

¹³ נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נח.

ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעט, מסביר את פעולת הקניין, שהחשש לטעות הוא רק בגדר דברים שבלב, ולכן אם עשה קניין, שהוא מחילה בדרך של הקנאה, המחילה תקפה; אבל בלי קניין, המחילה היא רק רצון ולא עשייה (ראה בשמו במילואים להערה 153), ובדבר שהוא רק רצון, גם דברים שבלב פוגמים.

(ב) הראב"ן מנמק, שמחילה בפשרה אינה מועילה בלי קניין, מפני שהמוחל יכול לומר למפשרים: "משטה הייתי ככם, שהסכמתי לפשרה מפני שהפצרתם בי ולא יכולתי להישמט מכם ואמרתי זאת כדי לדחותכם מעלי", או שיכול לומר "התכוונתי לקבל מיד מה שיתן, ואת השאר אתבע בבית דין" (הוא מדבר על פשרה שנעשתה מחוץ לבית דין)¹⁴.

(ג) מצאנו בראשונים הסבר המשלב את שני ההסברים הקודמים, והוא, שפשרה דומה למחילה בטעות, מפני שהתובע מוחל על פי עצת המפשרים שאמרו לו למחול, ולכן צריך קניין כדי לחזק את הדבר¹⁵.

(ד) המאירי¹⁶ הסביר, שמאחר שהנתבע צריך לעשות קניין על התחייבותו לפרוע מה שיטילו עליו במסגרת הפשרה מעבר למה שהוא חייב מן הדין, שהרי כל התחייבות צריכה קניין, גם התובע צריך קניין על מחילתו, מפני שחיוב הנתבע ומחילת התובע הם שני צדדים של החלטת המפשרים.

(ה) חכמי דורנו הציגו הסברים נוספים. ר' ברכיהו ליפשיץ¹⁷ נימק שזו מחילה מותנית, מפני שהיא תלויה בפסיקת המפשר, ותחול רק אחרי שיתברר מה הפשרה, שזו אסמכתא¹⁸, וקניין עושה שההתחייבות תהיה מעכשיו.

(ו) ר' מיכאל בריס¹⁹ הסביר, שלפי הרמב"ם, הקניין בפשרה נחוץ כדי לתת סמכות נוספת לדיינים לסטות מסדרי דין – שיוכלו לדון על פי פשרה ולא רק על פי דין. הוא מסביר²⁰ שלדעת הרמב"ם²¹, הקניין אינו בין הצדדים (כפי שהתוספות²² מבינים, שפשרה היא הסכם בין הצדדים לקבל את תוצאות הכרעת הפשרה), אלא בין בית הדין לבין הצדדים, כלשון הרמב"ם "עד שיקנו [בית הדין] מידם". והוא מדייק מהרמב"ם שהקניין בא למנוע מן הצדדים

¹⁴ ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שצב, ושערי תשובות, שער ב, סימן רכח, במרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, בפסקי רקנטי, סימן תקנט, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נה ע"ד).

מישרים, נתיב טו, חלק ג, מנמק בדומה, שהמפשרים רגילים לאיים על הצדדים שיסכימו.

ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 145, מנמק בדומה, שזו מחילה כפויה על ידי אחרים.

¹⁵ תוספות, סנהדרין ו ע"א, ד"ה צריכה (הובא בשו"ת בני יהודה [בית יהודה, חלק ב], סימן מב, דף קה ע"א, בעטרת מרדכי (וינברג), סימן ב, דף ד ע"א, בשו"ת פרדס רמונים (אביגדור), חלק א, חו"מ, סימן כג, עמ' קפט, ובבית אהרן וישראל, גל' יד, עמ' כט, הערה 2; תוספות רבנו משה, סנהדרין ו ע"א; מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט, בשם ר"י, ובדומה בסימן תרפ, בשם רבנו יואל; שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן לט (פא ע"א); שו"ת תבואות שמש, חו"מ, סימן ח.

¹⁶ מאירי, קידושין טז ע"א. וזו לשונו: "אבל מחילה דרך פשרה צריכה קנין, שמאחר שהפשרה, רוצה לומר, כשנתבע זה את זה וברור להם שנים לבצוע ביניהם, צריכה קנין מן הנתבע לתובע שיפרע מה שיאמרו הם... אף התובע צריך שיקנו ממנו למחול השאר, שהכל דין אחד הוא".

¹⁷ ר' ברכיהו ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 332, הערה 251.

הסבר זה עולה גם מתשובות גאונים (הרכבי), סימן ריד, כפי שהעיר ר"ב ליפשיץ, שם, עמ' 57. וראה שער עשירי, עמ' 405, בשאלה האם מחילה מותנית צריכה קניין.

¹⁸ זו שיטת ר"ב ליפשיץ, שהתחייבות עתידית היא אסמכתא, וקניין מבטל את האסמכתא על ידי הקדמת ההתחייבות לעכשיו. ראה ספרו, אסמכתא – חיוב וקניין.

¹⁹ ר' מיכאל בריס, "הגמשת סדרי הדין ההלכתיים: האם 'אופקית' או 'אנכית'?", משפטי ארץ – דין, דיון ודיון (תשס"ב), עמ' 212.

²⁰ שם, עמ' 216.

²¹ רמב"ם, הלכות סנהדרין, כב, ה.

²² לעיל, הערה 12.

פרק שני: מחילה אינה צריכה קניין

לחזור בהם מהסכמת-הסמכתם ולא ליצור את ההסמכה לכתחילה, שהרי הוא נוקט שהם יכולים לחזור בהם מהסכמתם לפשרה "עד שיקנו מידם".

לעומת זאת, פוסקים אחרים אומרים שאכן גם מחילה במסגרת פשרה, כמו מחילה רגילה, מועילה בלי קניין, לפחות בחלק מהמצבים, והם מפרשים בצמצום את פסיקת התלמוד שפשרה צריכה קניין.

יש אומרים שמחילה בפשרה אינה צריכה קניין, והתובע שמחל לא יוכל לחזור בו גם אם לא עשו קניין, והקניין נחוץ רק כדי שהנתבע שחויב לשלם בפשרה לא יוכל לחזור בו²³. הבחנה אחרת היא, שפשרה צריכה קניין רק בכגון שיש בין הצדדים תביעת קרקע או שהדבר הנתון במחלוקת מונח ברשות הרבים, אבל אם הדבר מונח ברשות הנמחל, מועילה מחילה בלי קניין²⁴.

כל זאת בפשרה שנקבעה על ידי מפשרים חיצוניים, כגון בית דין. אבל בעלי דין שעשו פשרה בעצמם, ולא באמצעות מפשר, מחילת התובע תקפה בלי קניין²⁵, כיוון שהנימוקים הנ"ל לצורך בקניין שייכים רק בפשרה של מפשרים חיצוניים.

ג. מנהג לעשות קניין

הרמב"ם²⁶ כותב שבהרבה מקומות נהגו לעשות קניין על מחילה. הוא מסביר שהמוחל עושה כך כדי להודיע שאינו אומר את דבריו בשחוק או בהיתול אלא בלב שלם. לאור זאת, הוא כותב שאם הדגיש "בלב שלם אמרתי וגמרת לי למחול", אין צריך קניין. הקניין שנהגו לעשות כדי להראות שהמוחל גמר בלבו, הוא קניין סודר, מפני שקניין סודר

²³ תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), בתירוח שני; פירוש תלמיד הרמב"ן, סנהדרין ו ע"א; שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קצח, וחלק ז, סימן תג (בשם "יש אומרים"); ראבי"ה, המובא בתשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן ט; הגהות מיימוניות, דפוס קושטא, הלכות סנהדרין, כב, ה (הובא בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן לד); שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קי (הובא במרגליות הים, סנהדרין ו ע"א, אות יא); שו"ת נאות דשא (אייבשיץ), סימן נז (על פשרה שנעשית בין בעלי הדינים עצמם).
²⁴ תוספות הריב"א, סנהדרין ו ע"א.

גם יד רמה, סנהדרין ו ע"א, כותב שפשרה צריכה קניין רק לעניין מיטלטלין שאינם ברשותו, אבל אם הם ברשותו, מועילה מחילה בלי קניין.

²⁵ שו"ת מהר"ם לובלין, סימן מז (הובא בש"ך, חו"מ, יב, ס"ק יב, בשו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו, דף יא ע"ג, בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ, חלק ו, סימן לה, אות ד, וחלק ז, סימן עט, בשו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן ג, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן ל (מו ע"ג), בשו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ (עמ' קכב), בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, וחלק ה, סימן כב, בשו"ת מקוה המים, חלק א, חו"מ, סימן סט, באורח משפט (אנליק), יב, ז, בשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ג, באגם מים (תשל"ה), עמ' רכ ועמ' רנה, ובשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ד; ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קה ע"ב).

ראה שער עשירי, עמ' 411, ליד ציון הערה 93, שאם הנתבע לא פרע את מה שהוטל עליו במסגרת הפשרה, בטלה מחילת התובע על השאר.

²⁶ רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יב-יג (הובא בחידושי הריטב"א, בבא בתרא קנב ע"ב, בשו"ת יוסף אומן, סימן מז, אות ה, ד"ה חזרנו, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' כא ועמ' כט, בשו"ת דבר שמואל (עמאר), חו"מ, סימן ס, בפד"ר, כרך ט, עמ' 101, בנעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נח, במקבציאל, גלי' כא, עמ' סד, ובמשפטי ארץ, תשס"ב, עמ' 213). על החשש להיתול, ראה שער תשיעי,

עמ' 374.

שער שני: יצירת המחילה

עניינו לקיים דבר שהוסכם עליו, שהצדדים לא יוכלו לחזור בהם, ולכן הוא שייך במחילה, אף שאין בה הקנאה ממונית ולא התחייבות²⁷. יש אומרים, שבמקום שנוהגים לעשות קניין במחילה, מחילה בלי קניין בטלה, מפני שבמקום הזה אנשים סומכים רק על קניין²⁸. לעומתם, אחרים אומרים שהמחילה תקפה, כיוון שמעיקר הדין אין צורך בקניין²⁹, ובלבד שיאמר "מחלתי בלב שלם"³⁰, או שהנסיבות יראו שהוא מחל בלב שלם ולא בצחוק³¹, כיוון שהקניין נועד להראות שהוא מחל בלב שלם ולא בצחוק³².

ד. אם עשו קניין פסול

במחילה רגילה, שאינה צריכה קניין, אם בכל זאת עשו קניין, והקניין היה פסול, יש אומרים שהמחילה בטלה, מפני שהמחל גילה דעתו בכך שהוא רוצה למחול דווקא על ידי קניין, והרי הקניין לא היה טוב³³. אבל לדעת רוב הפוסקים, המחילה תקפה, שהרי מחילה מועילה אף בלי קניין, והקניין הפסול אינו מעלה ואינו מוריד כיוון שהוא מיותר³⁴. הם מסבירים שהעובדה שעשה קניין אינה

שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (ד"ה ועוד נראה), מסביר שהרמב"ם כתב כך מפני שכתב שנהגו לעשות קניין כדי שלא יאמרו שהוא מחל בשחוק, וכלפי זה כתב שאם אמר שהוא מחל בלב שלם, מועיל, כלומר, שלא היו צריכים להנהיג לעשות קניין מחשש שמא יאמר דרך שחוק, מפני שהיה די שיאמר שהוא מחל בלב שלם.

²⁷ באר אלחנן, סימן מד, אות ג. השווה דברי ר"ש כהן, מוריה, גל' קנט, עמ' פא-פב, שבמחילה שייך רק קניין סודר ולא קניין מסוג אחר.

²⁸ הלכה למשה (אמרייליו), הלכות מכירה, ה, יג; ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ג), ושו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יט, בדעת ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ז. הם משווים זאת לדין בקידושין כו ע"א, שאף שקניין כסף מועיל לקנות קרקע, בכל זאת אינו מועיל במקום שנהגו לקנות בשטר.

ערך השלחן, חו"מ, יב, ס"ק ז, כותב שגם לדעה זו, שצריך קניין, הרי אם עשה קניין, המחילה חלה למפרע משעת האמירה, כמו שכתב ר"ן על הרי"ף, קידושין י ע"א (בדפי הרי"ף), לגבי קניית קרקע בשטר.

²⁹ כסא אליהו, חו"מ, רמא, אות ד (הובא בשו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה, בתחילתו = שיורי ברכה, חו"מ, סימן יב, בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח, דף קג ע"ד, בשו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד, דף יט ע"ד, בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות י, ועל ידי ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 52-53); פנים במשפט, יב, ס"ק יט, בדעת שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח; דין אמת, חו"מ, סימן יב.

³⁰ כסא אליהו שם.

³¹ יוסף אומץ שם, ד"ה ועוד נראה (הובא בשו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן קכ, דף קיד ע"ב). וזו לשונו: "ועוד נראה... דאפילו לא נטלו קנין... אך הענין מוכיח כן שהוא באמת ולא דרך שחוק, סגי... מה שכתב הרמב"ם 'אם אמר בלב שלם'... שבא לתת טעם למה שנהגו בקנין שלא יאמרו דרך שחוק. וכלפי זה כתב... לאלו שנהגו קנין, לא היו צריכים לפי מה שחוששים שמא יאמר דרך שחוק אלא שיאמר בלב שלם". כאמור לעיל, ליד ציון הערה 26.

³² לחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קניין סודר, סימן צג (עג ע"א), בדעת שו"ת הריב"ש, סימן שמה; ערך שי, חו"מ, סח, א. שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ו (הובא במחנה דוד, אוהל סב), מביא דין אחד שפסק שהמחילה בטלה, והוא דוחה את דבריו.

³⁴ שו"ת הרי"י מיגאש, סימן קר (הובא בצמח ארז, בבא מציעא י ע"א, עמ' תי); שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ו (הובא בשו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה, ובדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ב); ערוך השלחן, חו"מ,

פרק שלישי: לשון המחילה

משום שהוא רצה למחול דווקא על ידי קניין, אלא הוא עשה קניין כדי לחזק את המחילה³⁵, מפני שהוא חשב שאמירה בלבד אינה מועילה³⁶. הסבר אחר הוא, שאין מקום לקניין במחילה בכלל, וגם במקום שנהגו לעשות קניין, המטרה היא להודיע שהוא מחול בלב שלם³⁷, ולכן די בקניין כלשהו כדי לגלות את דעתו שהוא מחול בלב שלם, ולא משנה שהקניין מצד עצמו גרוע³⁸. שאלה דומה מתעוררת לגבי מחילה שנעשתה בפני עדים פסולים. מחילה מועילה גם אם נעשתה שלא בנוכחות עדים, אם הנושה מודה שמחל³⁹. אבל יש מקום לטעון שאם מחל בפני עדים פסולים, הדבר גרוע יותר מאילו מחל שלא בפני עדים כלל, כיוון שגילה דעתו שהוא רוצה במחילה בפני עדים דווקא, ועדים פסולים אינם עדים. בכל זאת נפסק שהמחילה תקפה⁴⁰, מפני שאפשר לראות את העדים כאילו אינם, והמחילה תועיל על פי הודאת הנושה⁴¹, ואין אומרים שהוא רצה מחילה בפני עדים דווקא.

פרק שלישי

לשון המחילה

א. עקרונות

המחילה אינה צריכה להיות בלשון "אני מחול לך", אלא מועילה גם לשון אחרת שמשמעותה מחילה, אם הלשון מוכיחה והנסיבות מלמדות שמחל⁴². טעם הדבר שבמחילה אין צורך בלשון מיוחדת כמו שצריך בקניינים מסוימים, הוא שבמחילה די ברצון כללי, מפני שמחילה אינה מועילה בתור קניין, אלא כהפקעה⁴³.

רמא, ה' (כגון בקניין סודר על ידי מטבע); שו"ת שער אשר, חלק ב, חו"מ, סימן כו (דף סו ע"ג, ודף סז ע"ג), בדעת שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שא, בדעת שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן עז, ובדעת בני יעקב, דף קז ע"א. Ⓜ

³⁵ שער אשר שם (סו ע"ב, סז ע"ב).

³⁶ שער אשר שם (סז ע"ג).

³⁷ כאמור ליד ציון הערה 26.

³⁸ ר' נחום אתרוג, אוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סימן מא. Ⓜ

³⁹ שו"ת הרי"ף (מהד' לייטר), סימן קצג = תשובות הגאונים (הרכבי), סימן צג (עמ' 283) = תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן צט; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן רמט. Ⓜ

⁴⁰ רמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף י ע"א, בנחלת שבעה, שטרות, סימן יט, בשו"ת דבר שמואל (עמאר), חו"מ, סימן ס, בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן מד, ד"ה הנה הטור, ובשבט בנימין, סימן רצד).

סמ"ע, רמא, ס"ק ח, מביא ראיה משו"ת הרא"ש, כלל סו, סימן ח, האומר באופן כללי, שדבר שצריך קניין מועיל גם אם הוא נעשה בפני עדים פסולים, אם הצדדים מודים שהיה קניין.

⁴¹ לבוש, חו"מ, רמא, ב.

⁴² שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתרא = דפוס לבוב, סימן שיג = דפוס קרימונה, סימן ו; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ק (הובא במשפט שלום, רט, ד, דף עה, בפנים במשפט, יב, ס"ק יז, ובשו"ת מצוות כהונה, סימן ג).

⁴³ צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58; שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ר"מ), בהגהה. Ⓜ

שער שני: יצירת המחילה

זאת ועוד: במחילה מועילה לשון חלקית בתור "יד" למחילה, כמו שמועילה לשון חלקית בנדרים ובקידושין בתור "יד"⁴⁴, מפני שמחילה מועילה בדיבור בלי קניין כמו נדר וקידושין⁴⁵.

בכל זאת יש עדיפות ללשון "מחילה": אם אמר לשון "מחילה", הדבר מוכיח שהתכוון למחילה, אלא אם כן אמר זאת בהיתול וכדומה⁴⁶; אבל אם אמר לשון אחרת, המחילה חלה רק אם הנסיבות מלמדות שהתכוון למחילה גמורה⁴⁷.

מחילה מועילה בכל שפה, אם משמעות דברי התובע היא שהוא מוחל על החוב⁴⁸. עם זאת, צריך שהמחילה תהיה בלשון מבוררת, אבל אם נקט לשון שספק האם התכוון בה למחילה, אין החוב מחול, מפני שמחילה מסופקת אינה יכולה להפקיע חוב ודאי⁴⁹. כפי שנראה להלן, יש לשונות שנחלקו בהן פוסקים, בשאלה האם הן לשון מחילה. לכאורה אין מקום למחלוקת, שהרי אם הנסיבות מוכיחות שהתכוון למחול, חלה מחילה, ואם לאו, אינה חלה. נראה שבכל זאת יש מקום לדיון לגבי לשונות ספציפיים, שאם נאמר שהלשון מצד עצמה משתמעת כמחילה, נפרש זאת כמחילה גם אם אין נסיבות המלמדות על כך; או לפחות נשתמש במשמעות הזאת של הלשון כדי להכריע את הספק, אם הנסיבות אינן ברורות לגמרי.

גם באותן לשונות שנפסק בהן שאינן לשון מחילה, מפני שלא ברור כל כך שהתכוון למחילה, הרי אם עשה מעשה קניין, החוב מחול⁵⁰, מפני שמעשה הקניין מלמד על רצינות כוונתו למחול.

אם בית דין ביקש מהנושה למחול, והוא אמר לשון שאינה ברורה, יש להניח שהתכוון למחול, כיוון שכלל הוא שמניחים שדעת אדם מסכימה לדעת בית דין⁵¹, ומאחר שבית דין אמר לו למחול, מן הסתם הסכים לדעת בית דין⁵².

להלן נביא את דברי הפוסקים לגבי לשונות ספציפיים, האם הם מתפרשים כמחילה, או לא. תחילה נסקור את הלשונות ששייכים בכל חוב, ולאחר מכן את הלשונות ששייכים רק בסוגים מסוימים של חובות, או רק במצבים מיוחדים. בתוך כל קבוצה, נראה קודם את הלשונות שנפסק שהן בגדר מחילה, ואחר כך את אלו שנפסק שאינן בגדר מחילה, ואחר כך את אלו שנחלקו פוסקים לגביהן, או שנעשתה הבחנה כלשהי לגביהן.

⁴⁴ נדרים ב ע"א; קידושין ה ע"ב.

⁴⁵ ראה עמ' 756, במילואים להערה 101, שחסד לאברהם מסביר כך לגבי "יהי כדברך".
כמו כן, שו"ת בית שלמה (דרימה), חו"מ, סימן ג, כותב שאף שאין מועילה מחילה בלב (ראה ליד ציון הערה 161), מועילה לשון אחרת, כמו שאין מועיל נדר בלב, ומכל מקום אם אמר דבר שמשמעותו נדר, מועיל מדין "יד".

⁴⁶ ראה שער תשיעי, על הצורך במחילה בלב שלם.

⁴⁷ שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש רי"מ), בהגהה.

⁴⁸ ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"ב).

⁴⁹ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן ססד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סב ע"ב, ובפד"ר, כרך ג, עמ' 164). על ספק במחילה, באופן כללי, ראה שער שלוש-עשרה, פרק רביעי. מ

⁵⁰ ראה ליד ציון הערה 75, שהסוברים ש"דין ודברים אין לי" אינה לשון מחילה, כותבים שאם עשה קניין, היא מועילה.

⁵¹ סוטה כה ע"א.

⁵² ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח).

פרק שלישי: לשון המחילה

ב. לשון הודאה

לשון הודאה יכולה לשמש כמחילה. כך, לדוגמה, שטרי המחילה של הגאונים כתובים בסגנון של הודאה: הנושה כותב "קיבלתי מהחייב מה שהיה חייב לי"⁵³. כמו כן, נפסק שאישה שכתבה לבעלה "קיבלתי ממך את פרעון הכתובה", זו מחילה⁵⁴. גם אם ידוע שזו הודאה פיקטיבית, יש לה תוקף בתור מחילה. לדוגמה, אם כתב הנושה לחייב: "קיבלתי ממך פרעון לחוב שלך", זו מחילה, אף על פי שאנחנו יודעים שלא קיבל ממנו⁵⁵. כך גם אם הודה בעל פה שקיבל פרעון, וידוע לנו שבאמת לא קיבל⁵⁶. גם אם ראובן אמר לשמעון "אני חייב לך כסף", ושמעון השיב "ברי לי שאינך חייב כלום" (שזו הודאה), זו נחשבת מחילה מצד שמעון, וראובן פטור גם אם הוא יודע בוודאות שהיה חייב⁵⁷. גם אם נראה את הודאת ראובן כהתחייבות חדשה, הרי דברי שמעון הם מחילה גם על עצם החיוב וגם על התחייבות חדשה זו, שהרי אמר שראובן אינו חייב לו כלום; ואין לומר שהתחייבות ראובן באה אחרי מחילת שמעון, מפני שהאמירה "אינך חייב לי" שייכת רק אחרי הודאת ראובן, שהרי לא ייתכן שיאמר "אינך חייב לי" לפני שראובן יאמר "אני חייב"; וגם אם חזרו על כך פעמים אחדות בפני בית דין, ודברי ראובן המתחייב נאמרו באחרונה, מכל מקום שתיתקו של התובע שנשאר בטענתו הראשונה, משמעוהה היא שהוא מוחל על כל החיובים, מפני שתמיד אמירת "אינך חייב לי" היא תשובה על "אני חייב"⁵⁸. במצב כזה, הלשון המדויקת שאומר שמעון אינה חשובה, אלא ההחלטיות שלו. אם נראה

⁵³ רב האי גאון, ספר השטרות, שטר ד ושטר קב (עמ' 70); ר"י ברצלוני, ספר השטרות, עמ' 8–9 ועמ' 59. במאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תשע"ז), עמ' 76–90, העלית אפטרות ששיטת הגאונים היא שכל מחילה פועלת מטעם הודאה.

⁵⁴ רא"ש, כתובות, פרק ה, סימן ז (הובא בברכת אליהו, על ביאור הגר"א, אהע"ז, טו, ס"ק יג); חידושי הרשב"א, בבא מציעא כ ע"א; ניקומי יוסף, בבא מציעא יא ע"ב (בדפי הרי"ף); שו"ת מהר"ם חלאווה, סימן סב. מקורות נוספים לכך יובאו בסמוך.

⁵⁵ חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (הובא בב"י, חו"מ, עג, מחודש כ, בדרכי משה, חו"מ, מ, ס"ק א, ברמ"א, חו"מ, מ, א [שהובא בעמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מז, ובשורת הדין, כרך ג, עמ' רפ], ובברכת אליהו, חו"מ, מ, ס"ק ו); חידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א (שפטר אף בדיני שמים, שהיות שהודה בפני עדים שפרעו, כונתו שהוא מוחל לו); נחלת ברוך (גליקסמן), בבא מציעא כ ע"א; מאירי, כתובות נד ע"ב, ד"ה אמר המאירי, עמ' 211 (שזה כעין מחילה, כאילו פרע).

⁵⁶ שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קעט (הובא בשו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לב, וחור"מ, סימן סב, דף קסב ע"ד, בשו"ת מהר"ח"ש, אהע"ז, סימן כ, דף קלו ע"א, בשו"ת פני אהרן, אהע"ז, סימן ז, בברכי יוסף, חו"מ, יב, טו, דף לו ע"א, בשו"ת חוקות החיים, סימן נו, דף פג ע"ב, בשו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן סה, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימנים י"א, ובשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן לא; ערוך השלחן, חו"מ, מ, א.

⁵⁷ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קלה, וסימן תתרא, דפוס קרימונה, סימן ו, דפוס לבוב, סימן שיג, ותשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן יא (הובא בשו"ת הרשב"א, המיוחסות לרמב"ן, סימן קיז, במדרכי, בבא בתרא, סימן תקצ, ברא"ש, בבא בתרא, פרק ת, סימן מ [שהובא בחזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד, עמ' 139], בפסקי רקנטי, סימן תקמו, בטור, חו"מ, עה, י, בשו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קלד, בשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קעט, וחור"מ, סימן שכח, ובים של שלמה, בבא קמא, פרק י, סימן נה); שו"ע, חו"מ, עה, יא (הובא בפתח הבית (טיקטין, תק"פ), סימן לט, בחידושי הרי"ם, בבא מציעא לו ע"א, עמ' ריג במהד' תשס"ז, בבציר אליעזר, חלק ב, חקירה ה, דרישה ד, דף ח ע"ג, ובשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו).

⁵⁸ שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק א, סימן מג, אות יב.

שער שני: יצירת המחילה

מדבריו שהוא מודה באופן החלטי שראובן פטור, זו מחילה גמורה, ואם אמר כך בלשון מסופקת, אין זו מחילה גמורה, והוא יכול לטעון אחר כך "זוכרתי שאתה חייב לי"⁵⁹. גם אם זו הודאה פיקטיבית מצד שמעון, ראובן פטור גם אם הוא רוצה לצאת ידי שמים, כיוון ששמעון מחל לו⁶⁰.

ג. "אני מוחל על התביעה"

לפי רוב הפוסקים, לשון "מחילת תביעה" משמעותה מחילת החוב, ואם הנושה אמר "אני מוחל על התביעה" וכדומה, החוב מחול⁶¹. אבל המבי"ט כותב שלשון "אני מוחל על תביעתי עליך" אינה מועילה כמחילה, כיוון שמשמעותה היא שאינו מוחל על החוב עצמו אלא על התביעה⁶². יש שהסבירו שאין כאן מחלוקת, אלא לפי כל הפוסקים, דין מחילה אינו תלוי בלשון, אלא תלוי אם הדברים נראים ומוכיחים שמחל: בנדונייהם של הפוסקים שבקבוצה הראשונה, היו הדברים נראים ומוכיחים שמחל על גוף החוב, ולכן חלה מחילה, אבל בנדון של המבי"ט, לא היו הדברים נראים ומוכיחים שמחל, ולכן אינה מחילה⁶³.

ד. לשון מתנה – "החוב נתון לך"

יש אומרים שאם נושה אמר לחייב "אני נותן לך את הכסף", יש תוקף לדבריו, והחוב מתבטל⁶⁴.

⁵⁹ אורים ותומים, אורים, עה, ס"ק כט. 166

⁶⁰ ים של שלמה שם; ב"ח, חו"מ, עה, י; ש"ך, חו"מ, סימן עה, ס"ק לב, וסימן פח, ס"ק יז.

⁶¹ שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן י וסימן יג (הובא בטור, חו"מ, עז, ח) – "ומחל כל תביעה שיש לו עליו", וכלל עז, סימן ג (הובא בשו"ע, חו"מ, מג, כז) – "מחל כל תביעות ממון שהיה לו עד היום"; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאוה), סימן כ, דף כט ע"ד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' כה, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות יג, ובשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ב) – "אין לי עליך שום תביעה". 167

⁶² שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שיד (הובא בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג, דף טז ע"ב, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט, דף קכא ע"ג, בשו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד, דף יט ע"ד, בחידושי ר"ע איגר, חו"מ, רמא, ב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב), בלשון "קרוב אני לומר".

פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה (עמ' שנו), כותב בתחילה ששו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן תיט (שנביא בעמ' 77), הכותב "לא אתבעך" אינו לשון מחילה, חולק על מהרי"ט, אבל אחר כך הוא מעלה אפשרות להבחין בין הלשונות.

"אני תובעך": פסקים וכתבים שם, וסימן צו (עמ' שסב), כותב שאין זו לשון מחילה, מפני שאפשר

להבין שהתכוון לומר שאינו תובע עכשיו אבל יתבע אחר כך. 168

⁶³ אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז; פד"ר, כרך ג, עמ' 166.

⁶⁴ שו"ת ר"י מיגאש, סימן קו (הובא במטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות יז, בערך השלחן, חו"מ, עג, אות עז, ובשו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף קיח ע"ד); ר' שמשון נחמני, המובא בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן קצג (קצו ע"א); לבוש, חו"מ, רמא, ב (על "החוב נתון לך"); שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן ז, דף יג ע"א (והסכים לו ר' יהודה מסעוד, בסוף התשובה); שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן קיט; שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א (ד"ה ועוד נ"ל); שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח; חושן האפור, חו"מ, רמא, אות ה, בדעת שו"ת מהר"ם פדואה, סימן נו (ד"ה והנה); ישועות ישראל, סימן טו, עין משפט, ס"ק ו, במסקנתו; שו"ת להורות נתן, חלק טו, סימן קלג, בדעת שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן ה. 169

פרק שלישי: לשון המחילה

הפוסקים הללו נחלקו ביניהם באשר להגדרת הפטור. חלק מהם הסבירו שהחייב מופטר מטעם מחילה⁶⁵, כלומר שמפרשים את דבריו, שהתכוון למחילה⁶⁶.

אבל יש מהם שהסבירו שלשון זו מועילה בתור מתנה. ר' אברהם אדאדי נימק, שמשמעות דברי הנושה היא שאותו כסף שהחייב אמור לפרוע, הנושה נותן לו במתנה, וממילא נפטר החייב מלפרועו⁶⁷.

הסבר אחר הוא, שמאחר שממון החוב בחזקתו של החייב, אף שאינו בעין, יכול הנושה לתת לו אותו במתנה; ואף שלא עשה קניין משיכה, העובדה שהכסף ברשותו נחשבת כאחד מדרכי ההקנאה הדרושות בהקנאת מתנה – קניין חצר; ואמנם נושה אינו יכול להקנות את החוב לאדם שלישי, אבל הטעם לכך הוא שנכסי החייב המשועבדים לנושה, אינם ביד הנושה שיוכל להקנותם לאדם השלישי⁶⁸, אבל הוא יכול לתת את החוב לחייב, מאחר שהנכסים המשועבדים בחוב זה הם ברשות החייב, ואין משיכה גדולה מזו, והוא קונה את נכסיו במתנה⁶⁹.

פוסקים אחרים חולקים ואומרים שאם נושה אמר לחייב "אני נותן לך את הכסף", אין תוקף לדבריו, מפני שחוב אינו בעין, ולכן לא שייכת בו לשון "נתינה", שמשמעה דבר בעין⁷⁰. מקרה מיוחד בעניין זה הוא כשלשון המתנה מתייחסת לנכס המשועבד לחוב – כאן מפרשים את המתנה כמחילה על החוב. לדוגמה, אלמנה שנתנה לבנה קרקע של בעלה במתנה, אף שבעצם הבן ירש את הקרקע, ולכאורה אין צורך במתנה, בכל זאת יש נפקות מכך שנתנה לו אותה במתנה, מפני שהקרקע הייתה משועבדת לכתובתה, ובוזה שכתבה לו שטר מתנה והקנתה לו את הקרקע, כאילו מחלה לו על חיובו לתת לה את הכתובה, בסכום ששווה הקרקע הזאת⁷¹. אף על פי שלא נקטה לשון מחילה בפירושו, מועילה לשון "מתנה" שנקטה, מפני שניכר שהיא גומרת בדעתה ומקנה⁷².

כך הוא גם אם נושה נותן את החוב במתנה למי שבירו נכס המשועבד לחוב. לדוגמה, אלמנה הנותנת את כתובתה (שעוד לא גבתה) במתנה, אף שבדרך כלל אין תוקף למתנה כזאת, מפני שהכתובה היא דבר שלא בא לעולם, בכל זאת אם הנכסים (שמהם היא אמורה לגבות את כתובתה) מצויים ברשות המקבל, דבריה תקפים, לא כמתנה אלא כמחילה, שמוחלת על

⁶⁵ ר"י מיגאש שם (שהיות שהדבר הנתון אינו חסר משיכה, פטור הלווה מחובו על ידי מחילה, ולכן אין צריך קניין); מהר"ם פדואה שם (מצד מחילה ומצד נתינה); אהלי יעקב שם.

⁶⁶ אהלי יעקב שם (שאומרים את דעתו שהוא מוחל); אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כ, בדעת ר"י מיגאש שם. Ⓜ

⁶⁷ שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן מד (פד ע"א).

⁶⁸ סמ"ע, קבו, ס"ק יט.

⁶⁹ שו"ת פרי צדיק (צור), סימן יח. הוא נוקט שהשעבוד לא נמחל שהרי לא אמר לשון מחילה, כלומר, שלכן אי אפשר לומר שמועיל בתור מחילה, אלא צריך לומר שמועיל בתור מתנה. Ⓜ

⁷⁰ שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן קיג (על "חזקות", לפי השיטה שהן נחשבות חוב – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658); שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה ובאמת (על האומר "חובי נתון לך"); שו"ת בית יהודה (עייאש), אהע"ז, סימן כח (הובא בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן מד, דף פג ע"ד), וסימן קצג (קצז ע"א); שו"ת להורות נתן, חלק טו, סימן קלג, ובספרו נתן פרי, בבא מציעא מח ע"ב (עמ' רנה); ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשנוב), חלק א, עמ' מה (מפני שהממון אינו בעין ואין על מה שיחול הקניין). Ⓜ

⁷¹ שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן א (ד"ה ועתה).

⁷² שו"ת זכות אבות, סימן כב (דף כח ע"ד). Ⓜ

שער שני: יצירת המחילה

השעבוד שיש לה על הנכס שיכולה לגבות ממנו לכתובתה, ודי בלשון כלשהי לשם כך, כיוון שהמקבל מחזיק בנכס⁷³.

ייתכן שבשני המקרים האחרונים, גם הדעה הסבורה שברוך כלל אין לשון מתנה מועילה כמחילה, תסכים שמועילה בהם לשון מתנה.

ה. "דין ודברים אין לי עליך"

יש אומרים שהלשון "דין ודברים אין לי עליך" מועילה כמחילה⁷⁴.

אבל לדעת פוסקים אחרים, "דין ודברים אין לי עליך" אינה לשון מחילה, מפני שהיא לשון גרועה, ומועילה רק אם עשה קניין⁷⁵. החיסרון בלשון זו הוא שאפשר לפרש שהתובע מתכוון להסתלק רק מהדין ומהדברים, כלומר מהתביעה בבית דין, ולא מעצם הזכות⁷⁶. נימוק אחר הוא, שזו לשון תפילה: הלואי שלא יהיה לי חלק בשדה זו⁷⁷; או, שמשמעותה היא שהוא מפקיר את הזכות לכל אדם ואינו מקנה אותה לאדם מסוים⁷⁸.

ו. "התייאשתי מהחוב"

נחלקו הפוסקים בדינו של נושה שהתייאש מהסיכוי לגבות את החוב – האם יאוש פוטר את החייב?⁷⁹ יש מי שהסביר שטעמה של הדעה שהיאוש פוטר את החייב, הוא לא מדין יאוש (ששייך רק באבירה) אלא מדין מחילה כיוון שסילק את דעתו, ולדעה זו, לעניין מחילה די בסילוק דעת הנושה מהאפשרות לגבות, גם אם לא סילק את דעתו מעצם החוב⁸⁰. לעומת זאת,

⁷³ שו"ת חוות יאיר, סימן קיט.

⁷⁴ חכם אחד, המובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן צו; שו"ת הרשב"ש, סימן קיח. מ

⁷⁵ שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימנים צה–צו ("מחלתי כל דין ודברים שהיה לי עליהם מחמת כתובתי"); מהר"י ברונא, מוריה, שנה ד, גל' יא–גל' מו), עמ' מז–מט, גם בשם תוספות מהר"ם, פרק יש נוחלין (שזה מועיל רק בכתובה). מ

⁷⁶ מהר"ח אור זרוע שם; בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכג ע"ב). בני אהרן מסתמך על הגמרא, כריתות כד ע"ב, שנביא בעמ' 579, האומרת כך על מחילת קרקע.

כמו כן, צפנת פענח, על הרמב"ם, הלכות ערכין, ז, טו (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב), כתב ש"דין ודברים אין לי" אינו בגדר מחילה אלא כוונתו לומר שלא יוכל לחבעו, ומכל מקום השיעבוד נשאר מוטל עליו.

⁷⁷ ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"א), על פי רשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה ויד').

⁷⁸ ר"מ ברודו שם. מ

⁷⁹ על המחלוקת ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך יאוש, ליד ציוני הערות 434–448; שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן פט, עמ' נב–נג; חזון איש, בבא קמא, סימן י, אות יד; שו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן תרצה; אמרי איש (דרש), חלק ב, סימן לט (עמ' רצו); משפט החוב (אטינגר), סימן כב (עמ' פב); שו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן כג, אות יא; בית אהרן (ואלקין), גיטין ל ע"א; זכר שלמה (זינגרביץ), עמ' קמג–קמו; משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, דפים מט ע"ד, נב ע"א וע"ד, סה ע"א וע"ד; שמן למאור (בייאמיל), סימן מז; יחי ראובן (זעמאן), עמ' 124; בנין אהל מועד, דף נו ע"א; שו"ת מנחת יצחק, חלק ד, סימן עו, וחלק ה, סימן לד, אות ח; ברור הלכה, בבא מציעא כ ע"א, ציון ה, בסופו; שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז; פסקי דין ירושלים, כרך ט, עמ' רה.

⁸⁰ שו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן יט (כא ע"ד), בשם "אחרונים"; ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכז, ברעת קצות החושן, קסג, ס"ק א. מ

פרק שלישי: לשון המחילה

הדעה שלא מועיל יאוש בחוב סוברת שהוא שונה ממחילה, בכך שהמתייאש מחשיב את החוב לאבוד ומסלק את דעתו מהגבייה, ואילו המוחל מחשיב את החוב שאינו שלו⁸¹.

ז. לשונות שונים

"פטור אתה", "אני פוטרך": "אני פוטרך" או "פטור אתה" הוא לשון מחילה⁸².
ויתור: "ויתור" הוא לשון מחילה⁸³.

"איני רוצה שתפרע לי": נושה שאמר לחייב "קרע את השטר מפני שאיני רוצה שתפרע לי", זו מחילה⁸⁴.

"הריני כאילו קיבלתי": "הריני כאילו קיבלתי" היא לשון מחילה⁸⁵.

"קרעתי את השטר": נושה שאומר "קרעתי את השטר" – זו לשון מחילה⁸⁶.

"אני מניח [לך מה שבידך]": נושה האומר לחייב "אני מניח את החוב" וכדומה, אמירתו מועילה כמחילה⁸⁷.

הפקר: ממרה"ם⁸⁸ עולה שאם הנושה אמר שהוא מפקיר את החוב, זו מחילה.

"איני רוצה משלך": הלשון "איני רוצה משלך" אינה לשון מחילה⁸⁹. טעם הדבר הוא, שהאומר כך אינו מתכוון למחול אלא לומר: "איני רוצה דברים שלך, אלא אני רוצה את הכסף שלי שנמצא אצלך"⁹⁰.

ארצות יהודה שם כותב על פי זה, שגם לדעה זו, אין מועיל יאוש אם השטר ביד הנושה, לדעה (שער) שישי, פרק שני) שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה.

⁸¹ ברכת אברהם שם, עמ' שכח. Ⓜ

⁸² שו"ת חושן האפרד, סימן כח, על סמך תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה תזור). Ⓜ

⁸³ שתי ידות (לונזאנו), דרך חיים, דף פג [מסומן עד] ע"א (הובא בקהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, לשון חכמים, אות ריא); לקט הקמח (משאש), חו"מ, אות ו, עמ' קפח; ר"מ הלוי, בחקרי לב, י"ד, חלק ד (במהד' המאור), סימן פג–פד, אות נח. ר"מ הלוי מביא ראיה משו"ע, חו"מ, רעח, סעיפים ח–ט. Ⓜ

⁸⁴ שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן כב (הובא בגידולי תרומה, שער נב, חלק ג, אות ז, ובש"ך, חו"מ, נו, ס"ק ה), עוסק בחייב שטען שהנושה אמר לו כך, והוא מחייב, מפני שהנושה הכחיש שאמר כך; ומכאן שאילו היה הנושה מודה, הייתה חלה מחילה.

אבל משפט שלום, רט, ד (דף עה), מעלה ספק האם "איני רוצה שתפרע לי" בלבד יכול לשמש כמחילה, מפני שיתכן שרק אם בנוסף על כך, הנושה נתן לו את השטר לקרוע אותו, יש בכך מחילה, מפני שזה דומה לקניין, שמועיל גם בלשון גרוע.

⁸⁵ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רצא. אבל בנידונו פסק שהחוב לא נמחל, מפני שהיה ברור מהנסיבות שלא התכוון למחול על החוב אלא רק להפקיע שבועה – עיין שם. Ⓜ

⁸⁶ שו"ת מצוות כהונה, סימן ג.

⁸⁷ השואל בשו"ת מהר"ק, שורש צד, ענף ב ("אני מניח לך מה שבידך"); שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח ("אני מניח לך"); ר' שמשון נחמני, המובא בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן קצג (קצו ע"א); שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג. Ⓜ

⁸⁸ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקפו.

⁸⁹ שו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן א (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ז ע"א, ובשו"ת פרת יוסף (אלפנדרי), חו"מ, סימן כב, דף קיד ע"ב); מישרים, נתיב טו, חלק ג (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אה"ע"ז, סימן טז, דף כח ע"ד). Ⓜ

⁹⁰ משפט שלום, רט, ד (דף עה); בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ג); ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"ב).

שער שני: יצירת המחילה

"אל תפחד שאזמינך לדין": מעשה בנושה שאמר לחייב: "ה' ירחם ואל תפחד שאזמינך אותך לדין, מפני שאנשים אחים אנחנו". ר' משה אלשיך פסק שאין זו מחילה, מפני שהנושה לא התכוון למחול ואלו רק "פיטומי מילי"⁹¹. אבל ייתכן שפסיקה זו נבעה מן הנסיבות המיוחדות של הנידון⁹², שהנושה אמר כך מפני שהחייב היה נשוי לאחותו, מה עוד שהנושה היה בארץ זרה וחשש שמא יצטרך את עזרת החייב לדבר כלשהו, ולכן אמר לו כך, ואולי רק בגלל נסיבות אלה נפסק שאלו פיטומי מילי⁹³.

"ידי מסולקות ממך": "ידי מסולקות ממך" אינה לשון מחילה⁹⁴.

"אין לי עסק בך": "אין לי עסק בך" הוא לשון מחילה⁹⁵.

"ביטול" – נושה יכול לבטל שטר חוב בלשון "ביטול"⁹⁶.

"לא אקבל את הפרעון": חייב שבא לפרוע את חובו, והנושה נשבע שלא יטול את הפרעון – יש ששבעתו תתפרש כמחילה. אם נשבע בתורת מחילה, כגון שהחייב היה מפציר בו שיקבל את הפרעון ולכן נשבע שלא יטול, יש כאן מחילה. אבל אם הנושה נשבע מתוך הקפדה, כגון שהחייב רצה לתת לו מטבעות גרועים או להפחית מחיובו, ברור שאין כוונתו למחול, אלא כוונתו לסרב לקבל תשלום זה, מתוך רצון לקבל תשלום ראוי⁹⁷. נראה שהבחנה זו נכונה גם בלי שבועה: אם הנושה אמר באופן סתמי "לא אקבל את הפרעון", נצטרך ללמוד מן הנסיבות האם התכוון למחילה או להראות הקפדה, והסיבה שהבחנה זו נאמרה לעניין שבועה היא שעל כך נשאל הפוסק.

"אם תביא לי כתב מחילה, אחתום עליו": נושה שאמר לחייב "אם תביא לי כתב מחילה, אחתום עליו" – זו מחילה⁹⁸.

⁹¹ שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פ (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא, ד"ה ומ"מ רו"מ בשם ח"א).

בדומה, ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סח, כותב שמי שאומר בשעת משא ומתן "אל תדאג, לא נריב על כך", אין זו לשון מחילה, מפני שאין במשמעותה גמירת דעת למחול.

⁹² כמתואר בשאלה שם.

⁹³ אבל אחר כך כתב מהר"ם אלשיך שאילו אמר בפירוש "מחול לך", היה מועיל (אלא שהוא פוסל את המחילה מסיבה אחרת – שזו הייתה מחילה על דבר בעין; ראה שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 123); הרי שעצם הקיבה המשפחתית ומקומו של הנושה לא היו סיבה לפסול את המחילה. הבחנה זו מתאימה לדברי מהרש"ם, לעיל, עמ' 50, ליד ציון הערה 47, שאם אמר לשון "מחילה", אין צורך בנסיבות מוכיחות, ואילו לשון אחרת מתפרשת כמחילה רק אם הנסיבות מוכיחות כך. וראה על דברי מהר"ם אלשיך בעניין התחייבות למחול, בעמ' 779, במילואים להערה 251.

⁹⁴ ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"א); נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו (הובא בנחל יצחק, עג, יט, ענף ו). נתיבות המשפט כותב שלשון זו מועילה רק אם עשה קניין.

⁹⁵ מאירי, קידושין ו ע"ב (ד"ה כתב).

⁹⁶ טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"ב). הוא מביא ראיה מנדרים כז ע"א: "ליבטלן זכוותא".

⁹⁷ שו"ת משפטי צדק (גארמיזאן), סימן פא.

⁹⁸ שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה. הוא עוסק בנושה שקיבל "טאבילה", פסק דין של הערכאות שיצר שעבוד לטובת הנושה על נכסי החייב, שהחוק אז היה שהטאבילה מתבטלת רק על ידי שטר מחילה, והוא פוסק שהיות שמחול בעל פה, הוא חייב לחתום ללווה על שטר מחילה ולסלק את הטאבילה.

פרק שלישי: לשון המחילה

"יישאר אצלך": חייב ששאל את הנושה מה לעשות עם הכסף, ואמר לו הנושה "יישאר אצלך", משמעו שהוא מוחל לו⁹⁹.
"אני מוחל לטובת פלוני" – בעל זכות האומר שהוא מוחל עליה "לטובת פלוני", הזכות אינה עוברת לאותו פלוני בלי מעשה קניין, וממילא כל המחילה בטלה¹⁰⁰.

ח. לשונות ששייכים במצבים מיוחדים

הסכמה לבקשת מחילה – "יהי כדברך": אם ביקש חייב מהנושה שימחל לו, והנושה השיב "יהי כדברך", זו מחילה, והיא מועילה אף בלי מעשה קניין¹⁰¹.
כך נפסק גם לעניין רב שסידר גט, ושאל את האישה "האם את מוכנה למחול על הכתובה?", וענתה "כבר הסכמת" – רואים כאילו אמרה בפירוש שהיא מוחלת¹⁰².
תנאי בממון מתפרש כמחילה: לפי חלק מהפרשנים¹⁰³, אם צדדים לפעולה משפטית ממונית עושים תנאי, שצד אחד האמור לקבל זכות כלשהי עקב הפעולה, לא יקבל אותה – התנאי מועיל מפני שמפרשים זאת כמחילה על הזכות.
הרשאה להזיק: ראובן שאמר לשמעון "קרע את כסותי" או "שבור את כדי", ושמעון קרע או שבר, הוא פטור מלשלם, מפני שראובן מחל לו מראש על התשלום¹⁰⁴.
"אני חוזר בי": פועל וכדומה שחוזר בו ואינו רוצה לעבוד, פוקע גם חיובו של המעביד לשלם לו, גם אם לא נקט הפועל לשון מחילה¹⁰⁵.

⁹⁹ שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות ב. אבל יש להעיר שבנידונו החייב שאל מה לעשות עם הכסף אחרי מות הנושה, וייתכן שרק בכגון זה המשמעות היא מחילה.

¹⁰⁰ ר' שלום מזרחי, בפר"ד, כרך יג, עמ' 83. בנידונו בעל הזכות נקט לשון "ויתור". וראה לעיל, עמ' 29, ובמילואים על כך, עמ' 732, על מחילת חוב כדי שצד ג' יזכה בו. וראה שער רביעי, עמ' 942, במילואים להערה 605, בשם בני אהרן ור"י קאפח, ולהערה 654, אות יד, ולהערה 655, אות א, על הסתלקות לטובת אחר.

¹⁰¹ ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שפט, ושערי תשובות, שער ב, סימן רחב, במרדכי, סנהדרין, סימן תרפא, בבית יוסף, חו"מ, יב, מחודש יא, בדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ג, בשו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו, דף נא ע"ב, בשו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג, בשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ג, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אה"ע, סימן קכ, בשערי תורה (לעז, תש"ח), חלק א, כלל ט, פרט ג, אות יא, עמ' שמא, בפסקי מהרי"ן (צאלח), חו"מ, סימן כב, ס"ק ג, בארות חיים, הערה תשיר, בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 152, ובשו"ת שער יהושע, סימן ו; שו"ע, חו"מ, יב, יז; רמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשו"ת דברי מרדכי (קריספין), חו"מ, סימן י, ובעמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מו); לבוש, חו"מ, רמא, ב. ב

¹⁰² שו"ת שער אשר, חלק א, אה"ע, סימן לח (קד ע"א), על סמך הראב"ן שם. ב

¹⁰³ ראה שער ששעשרה, עמ' 708.

¹⁰⁴ שו"ע, חו"מ, שפ, א. בשער רביעי, עמ' 168–172, נעסוק בעניין זה בהרחבה, כיוון שכל הרשאה להזיק היא מחילה על זכות עתידית. ראה גם עמ' 351 ועמ' 499, בעניין הרשאת קטן להזיק.

¹⁰⁵ ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת מפי אהרן, סימן טו (פד ע"א), ובשו"ת תורת חכם, סימן כז (קה ע"א). ובתורת חכם, סימן כח (קח ע"ד), כתב כך על מי שאמר "לא אשב", מתוך השוואה לפועל, שאף שלא אמר לשון מחילה, זוהי מחילה.

ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, דף מה ע"ג (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פח), עוסק ברב שפגעו בכבודו ואמר "איני רוצה להיות הרב" וגם שבר את הכסא שלו, כדי להמחיש שאינו רוצה את הכבוד – ופסק שבכך מחל לציבור על חיובם להחזיקו כרב, מפני ששבירת הכסא היא מעשה ניכר שהתכוון למחילה. לפי האמור כאן, לא היה צריך לנמק כך, אלא די באמירה "איני רוצה להיות הרב".

”איני רוצה בו ולא בכתובתו“: אישה שמאסה בבעלה ואמרה ”איני רוצה בו ולא בכתובתו“, מוחלת בכך על כתובתה¹⁰⁶.

”איני צריך עוד“: לשמעון הייתה ”חזקת יישוב“, זכות לגור בעיר מסוימת, ואמר לראובן (שהיה בעל הזיכיון מטעם השלטון הנכרי, לתת ליהודים חזקת יישוב) ”יש לי יישוב אחר ואיני צריך לשוב עוד שם“. נפסק שהוא מחל בכך על חזקת היישוב שלו¹⁰⁷.

במקרה אחר הייתה למישהו חזקת יישוב במנטובה, וראשי הקהל ביקשו לקחת מס מנכסיו, והשיב להם שירד מנכסיו בגלל גזירת השלטון שאסור ליהודים לקחת ריבית מגוים, וברעתו לעקור לבלוניה. מהר”ק¹⁰⁸ פסק שבזה מחל על חזקת היישוב שלו במנטובה. לעומתו, מהר”י ברונא¹⁰⁹ פסק שממה שאמר שהוא עוקר מפני שירד מנכסיו, משמע שלא מחל, אלא התכוון לומר שכשתשיג ידו או כשיתר לקחת ריבית מגוים, ישוב.

”מעולם לא עלה על דעתי ליטול יותר“: מעשה בראובן שקנה משמעון שטר חוב על חובו של לוי לשמעון, בסכום הנמוך מסכום החוב, ואמר שהוא קונה אותו ”לזכות לוי“, ואחר כך אמר שמעולם לא עלה על דעתו ליטול מלוי יותר מהסכום ששילם לשמעון בעבור השטר. נפסק, שראובן אינו יכול לתבוע מלוי את כל סכום החוב, גם אם לא אמר בבירור ”מחול לך“ על הפרש¹¹⁰.

”אני אקח כך וכך לחשבונך מלוי“: ראובן שהיה חייב לשמעון, ולוי היה חייב לראובן, וראובן ולוי התקוטטו, וכדי להשקיט את הריב אמר שמעון לראובן ”אני אקח לחשבונך מלוי כך וכך“ – משמעות הדברים היא שהוא מוחל לראובן על סכום זה מחובו, וישתדל לקחת את הסכום מלוי. אבל אם חובו של ראובן לשמעון היה בשטר, ייתכן ששמעון לא התכוון למחול, ודבריו היו ”פטומי מילי“, ולא חשש לומר דברים אלו, כיוון שהשטר נשאר בידו, והיה בטוח שיוכל לגבות מראובן בשטר שבידו¹¹¹.

”כל כך הרבה כסף הוצאת“ – בצחוק: אישה שהוציאה ממון הבעל לצרכיה, והבעל אמר לאשתו בדרך צחוק ”כל כך הרבה כסף הוצאת“, יונת תמתי¹¹², זה לשון מחילה¹¹².

תובע שהציע לנתבע דרך אלטרנטיבית לקיום החיוב: נושה שאמר לחייב ”זרוק לי את חובי“, וזרק לו את הכסף, והכסף נפל קרוב לחייב, כך שלא היה פרעון כדין, החוב עדיין

¹⁰⁶ שו”ת הרדב”ז, חלק א, סימן סד. וזו לשונו: ”שאלת ממני, ידיד נפשי, באשה שאמרה: ’מאיס עלי, ואיני רוצה לא בו ולא בכתובתו, והתרו בה ואמרו לה: ’דעי שהפסדת כתובתיך, ואמרה ’אף על פי כן. ובעלה לא רצה לגרשה. ואחר כך חזרה בה, ורוצה שיהיה כתובתה בחזקתה כאשר בתחלה. והבעל אומר: ’כבר הפסדת כתובתיך, ואין לך אלא מנה, לפי שאסור לאדם להשהות את אשתו בלא כתובה. יורה המורה הדין עם מי. תשובה: אשה זו אין לה כתובה, שהרי הפסידה אותה בשעה שאמרה ’איני רוצה בו ולא בכתובתו. אין לך מחילה גדולה מזו“.

¹⁰⁷ שו”ת מהר”ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתרא, דפוס קרימונה, סימן ו, ודפוס לבוב, סימן שיג (הובא בשו”ת מהר”ק, שורש קיח).

¹⁰⁸ שו”ת מהר”ק, שורש קצא.

¹⁰⁹ מהר”י ברונא, מוריה, שנה ד גל’ –יא (גל’ מו), עמ’ מז–מט. הוא מביא ראייה ממה ש”דין ודברים אין לוי“ אינו מועיל כמחילה – ראה ליד ציון הערה 75.

¹¹⁰ שו”ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ (כט ע”ד).

¹¹¹ שו”ת מהרש”ך, חלק ג, סימן צט.

¹¹² שו”ת ר”ע איגר, מהדורה תניינא, סימן פה. אלא שבנידונו פסק שמטעם אחר לא חלה המחילה, מפני שהיה מדובר בכסף שהוא נכסי מלוג, ולא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה בלי קניין (ראה שער רביעי, עמ’ 225).

פרק שלישי: לשון המחילה

קיים, ואין דברי הנושה נחשבים מחילה, אלא אם כן אמר לו "זרוק לי חובי והיפטר", שאז משמעות הדברים היא מחילה על חובת החייב לדאוג שהכסף יגיע לידיו של הנושה ממש¹¹³, אבל האומר "זרוק לי חובי" סתם, מתכוון לומר: "זרוק ושמור אותו", ואינו מתכוון למחול¹¹⁴. מצד שני, נפסק שמשאל שאמר לשואל "שלח לי חזרה את החפץ על ידי בני" וכדומה, ועשה השואל כהוראתו, הוא פטור מאחריות על החפץ מהרגע שמסר לאותו בן¹¹⁵, אף שברוך כלל שואל חייב באחריות עד שהחפץ יגיע לידי המשאל, וזאת מפני שמפרשים שהתכוון למחול לו על חיוב האחריות אם יפעל לפי הוראתו. מהרי"ט¹¹⁶ מסביר שההבדל בין המקרים הוא שדבר שאול הוא בעין, וכיוון שאמר "שלח", פטר אותו משמירה, והדבר נכנס לחזקת בעליו, אבל כספי הלוואה הם של הלווה (ולדוגמה, אינו יכול להקדיש אותם), ואינם נעשים של המלווה עד שיגיעו לידי, ולא נעשו כשלו באמירה שאמר ללווה "זרוק", ולכן לא פקע חיובו של הלווה באמירת "זרוק" סתם¹¹⁷.

המקדש אישה בהנאת מחילת חוב: האומר לאישה "התקדשי לי בהנאת מחילת מלווה שאת חייבת לי"¹¹⁸, אין משמעותו שהוא מוחל לה, וצריך לומר בפירוש שהוא מוחל לה¹¹⁹. "מה שעשית עשוי": מעשה בראובן שמינה את שמעון שליח למכור את הסחורה שלו (של ראובן), ושמעון מכר אותה בניגוד להוראות ראובן; וכשנודע לראובן, אמר לשמעון "מה שעשית עשוי". מהרי"ט¹²⁰ פסק שאין בכך מחילה לשמעון על חיובו לשלם לו על הפרת הוראתו, אלא כוונתו: "מה שכבר עשית אין להשיב, שאין אחר מעשה כלום", ומכל מקום אין כוונתו לאבד את זכותו; או שכוונתו היא: "מה שעשית לזכותי עשוי, אבל לחובה אינו עשוי"; או שלגבי הקונה מה שעשה עשוי, שישלם לו.

במעשה אחר, ראובן שלח סחורה ליששכר, לסחור בה, ויששכר אמר לשמעון לסחור בה לפי שיקול דעתו, ושמעון החליף אותה בסחורה אחרת; וכששמע זאת ראובן, אמר לשמעון

¹¹³ גיטין עח ע"ב (הובא בעדות ביהוסף (קאפח), סימן ס, עמ' 348); רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, טז, א; שו"ע, חר"מ, קכ, א. ראה על כך ברור הלכה, גיטין עח ע"א, ציון ל.

על המחילה כשאומר "והיפטר", ראה בשער עשירי, ליד ציון הערה 15.

כמו כן, כפי שהבאנו לעיל, במילואים להערה 82, בעניין לשון "פטור", רמב"ם ושלחן ערוך נקטו שתובע שאמר למי שחייב לו שבעה "הישבע לי בחיי ראשך והיפטר", פטור; ואף שבמקור, במשנה בסנהדרין כד ע"א, לא כתוב "והיפטר", כנראה הם נקטו כך לאור הסוגיה בגיטין.

¹¹⁴ רש"י, גיטין שם (ד"ה ותיפטר).

¹¹⁵ רמב"ם, הלכות שאלה, ג, ב.

שמן למאור (ביימאיל), סימן נט, כותב שטעם הפטור ב"שלח לי על ידי פלוני" הוא מדין מחילה.

¹¹⁶ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חר"מ, סימן קיח (ד"ה תשובה).

¹¹⁷ הוא מתקשה לאור זה, מדוע טור, חר"מ, קכא, א, כותב שאם המלווה אמר ללווה: "שלח לי חובי על ידי שליח פלוני" ואבד הכסף, פטור? הוא מיישב, שהטור עוסק בלווה שאינו חייב לשלוח את מעות ההלוואה למלווה, אלא כאן לווה ממנו וכאן יחזיר לו, ודינו כדין שומר, ומאחר שהמלווה ממציא לו שליח שישלחם אליו, אף על פי שלא כתב לו הרשאה, רשאי הלווה לשלחם לו ונפטר בכך, כיוון שאמר לו בעל פה או בכתב שישלחם לו על ידי פלוני, וזה שונה מ"זרוק לי חובי", שכן לווה מחויב לפרוע לתוך ידו של המלווה, ולכן כל שלא הגיע הכסף לידי המלווה, הכסף שייך ללווה, והחוב עדיין קיים.

¹¹⁸ ראה לעיל, עמ' 28, בשאלה האם היא מקודשת.

¹¹⁹ חידושי מהרי"ט, קידושין, בחידושים על הרי"ף, פרק ב, ד"ה המקדש במלווה, דף לח ע"ב במהד' לבוב (הובא בבית שמואל, כח, ס"ק כה, ובאוצר הפוסקים, סימן כח, אות נז).

¹²⁰ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חר"מ, סימן קיב (ד"ה ויש לחקור את ל).

שער שני: יצירת המחילה

"יפה עשית". שם נפסק, שבכך מחל ראובן על מה ששמעון היה חייב בגלל הפרת הוראת ראובן¹²¹. כמוכן, "יפה עשית" משמעוהו הסכמה, שלא כמו "מה שעשית עשוי".

"איני שואל ממך דבר": גבאי צדקה שהסתלק מגבאותו, וטען שנתן כסף משלו לקופת הצדקה, ותבע את הכסף מהקהל, ובבית הדין אמר לנציגי הקהל "הלא איני שואל מכם דבר" – אין בכך מחילה על תביעתו, אלא התכוון לומר שאינו דורש כסף מהקהל אלא מכספי הצדקה¹²².

"אגבה את החוב מאדם אחר": חייב שביקש מן הנושה לגבות את החוב מאדם שלישי (שהיה חייב לאותו חייב, או שהחייב מתכנן לשפותו על כך בעתיד), והנושה הביע נכונות לכך, אבל לא הצליח לגבות את החוב מן האדם השלישי – הוא זכאי עדיין לגבות מן החייב המקורי, משום שבהסכמתו להצעת החייב לא הייתה מחילה מוחלטת על החוב, אלא רק בתנאי שיוכל לגבות מן האדם השלישי¹²³.

אבל אם עשו קניין על כך, יש להניח שהנושה התכוון למחול לחייב לגמרי, גם אם האדם השלישי לא ישלם לו, שהרי אילו התכוון לפוטרו רק אם ישלם לו האדם השלישי, לא היה צריך קניין¹²⁴.

"איני מזכיר שום הפסד בחשבון": מעשה בשותף שכתב לחברו בעת חלוקת השותפות "איני מזכיר שום הפסד בחשבון", כלומר, אף שהשותף האחר גרם הפסדים לשותפות, הראשון אינו לוקח אותם בחשבון. נפסק שאין להסיק מכך שהוא מוחל לו על ההפסדים, אלא אלו רק "פיטומי מילי"¹²⁵.

"איני רוצה שינהגו כך בבית כנסת": א' התחייב למסור לב' את זכויות הדייר שלו בבניין המשמש כבית כנסת. הבניין היה נעול, ורא' הציע שהוא ישבור את המנעול, אבל ב' אמר "איני רוצה שינהגו כך בבית כנסת". נפסק שאין בכך מחילה מצד ב' על זכותו לקבל את הבניין, ומה שאמר היה רק דברי מוסר בגלל תחושתו הדתית כלפי בית הכנסת¹²⁶.

"איני חפץ בערבות שלך": מעשה במי שמכר טבעת, ואמר לקונה "איני ערב לך שהוא טוב", והקונה אמר "איני חפץ בערבות שלך", ואחר כך נודע שהיא מזויפת. נפסק שהמכר בטל, ומה שאמר הקונה "איני חפץ בערבות שלך" אינו מחילה על ההטעייה, אלא אומר שאינו

¹²¹ שו"ת לחם רב, סימן קז.

¹²² שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתריב.

¹²³ בבבא מציעא קיב ע"א, נחלקו אמוראים במעביד שאמר לפועל שהתנווני ישלם לו את שכרו, והפועל הסכים אבל התנווני לא שילם לו, האם הפועל יכול לחזור בו ולתבוע את המעביד. רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, כותב שהמחלוקת היא בשאלה האם יש להניח שהפועל מחל למעביד על שכר העבודה (מכללא, בזה שהסכים לקבל מהתנווני); והוא פוסק שאין מניחים שמחל. תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), כותבים בפירושו הראשון כמו הרא"ש, שהמחלוקת היא בשאלה האם התכוון למחול לו אפילו לא יתן לו התנווני. אבל בפירוש שני הם מפרשים, שלכל הדעות לא מחל הפועל למעביד, והשאלה היא האם עובר המעביד ב"בל תלין" אחרי שהפועל חזר אליו ותבעו. גם לפי הפירוש השני, הלכה היא שאין כאן מחילה. וכך פסקו טור, חו"מ, שלט, ט; שו"ע, חו"מ, שלט, י; אהבת חסד, חלק א, פרק י, סעיף ו (הובא בפעולת השכיר, פרק ד, הערה ט).

זו דוגמה למחילה שאינה מבטלת את החוב לגמרי, אלא מבטלת את זכות הגבייה מן החייב, משום שאדם אחר נכנס במקומו.

¹²⁴ רא"ש, שם; רמ"א, חו"מ, שלט, י; אהבת חסד שם.

¹²⁵ שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (קכא ע"ג).

¹²⁶ עדות ביהוסף (קאפח), סימן ס, עמ' 348.

פרק שלישי: לשון המחילה

צריך את הערבות, מפני שאם יתברר שזה מזויף, יצטרך להחזיר את כספו גם בלי הערבות שלו¹²⁷.

"אם תרצו, שילחו אדם אחר": אדם שקיבל מינוי מסוים והסתכסך עם הממונים (שחייבים לו את שכרו), ואמר להם "אם תרצו, שילחו אדם אחר" – אין בכך לשון מחילה על המינוי, מפני שהלשון אינה ברורה¹²⁸.

משכיר שאמר לשוכר "צא מהבית": מהרי"ט¹²⁹ נשאל על משכיר שאמר לשוכר באמצע תקופת השכירות שיצא מביתו – האם אמירתו כוללת מחילה על דמי השכירות מכאן ולהבא? הוא פוסק שהמשכיר התכוון שיצא מהבית אבל גם יפרע דמי שכירות. זאת מפני שבנידונו, השוכר נשבע בתחילת תקופת השכירות שלא לעזוב את הבית באמצע התקופה, ושאל יעזוב, יפרע את השכירות גם עבור הזמן שלא ידור בו, מפני שהמשכיר הקפיד שלא יניח את הבית ריק, משום "ושאיה יוכת שער"¹³⁰, ומלשון השבועה עולה שאם יעזוב את הבית, גם אם יפרע, הוא עובר על השבועה; ובמה שאמר לו המשכיר עתה, נתן לו רשות לעזוב את הבית, אבל לא שייפטר מלשלם. הוא מבסס פסק זה על כלל שהוא מוכיח¹³¹, שמפרשים לשון מחילה בצמצום. עוד נימק מהרי"ט, שהעובדה שלא אמר לשוכר שהוא מוחל על דמי השכירות, דבר שתלוי בו, ורק אמר לו שיעזוב את הבית, מה שתלוי בשוכר – עובדה זו מלמדת שלא התכוון למחול לו¹³².

לשונות מחילה בשידוכין: אם צד לשידוך אמר לצד האחר "איני חפץ בך", מחל בכך לצד האחר על חיובו בקנס אם יבטל את השידוך, ואינו יכול לחזור בו¹³³. מעשה בהסכם שידוכין, שאבי הבת התחרט ואמר לחתן המיועד: "התחרטתי ואיני רוצה לתת לך את בתי, ואפרע את ההוצאות". נפסק שבכך הוא מוחל לחתן על חיובו לשאת את בתו, שהרי אינו יכול לשאת אותה בעוד שאביה אינו מסכים לכך¹³⁴.

¹²⁷ שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קסו (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רלב, ס"ק ד).

¹²⁸ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (סב ע"ב).

¹²⁹ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (הובא בקצות החושן, שטו, ס"ק ג, ובפד"ר, כרך יז, עמ' 37).

¹³⁰ עיין בבא קמא כא ע"א.

¹³¹ ראה בשמו בשער שלוש עשרה, הערה 93.

¹³² עיין שם לראייתו שבכגון זה מניחים שלא התכוון ברצינות. אבל שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסב ע"ד), דוחה נימוק זה, בטענה שעזיבת הבית לא היתה תלויה בשוכר, שהרי הוא לא היה יכול להיפטר מחיובו להישאר בבית.

לא ברור מה תהיה דעת מהרי"ט במצב שלא נשבע לו השוכר מראש שלא לעזוב את הבית אפילו על מנת לפרוע. לפי הנימוק הראשון, במקרה זה דברי המשכיר "צא מהבית" כוללים מחילה על דמי השכירות, שהרי אין טעם שיפרע דמי שכירות בלי שידור בבית, ואין הסבר אחר לדבריו, שלא כמקרה שעליו נשאל מהרי"ט, שהייתה התחייבות שלא לעזוב את הבית אפילו על מנת לשלם. אבל לפי הנימוק השני, גם כאן אין להסיק מדבריו שמחל.

עוד נימק מהרי"ט, שהמשכיר לא התכוון באמת למחול אלא לדחות את השוכר, מפני שהשוכר דרש ממנו לתקן את המקום. שמע אברהם שם (דף קסג ע"ב) דוחה נימוק זה, בטענה שלא היה יסוד לדרישת השוכר לתקן את המקום, ואם כן לא היה המשכיר צריך להתחמק, ולכן ברור שהתכוון ברצינות למחול ולא התחמק.

על מחילת דמי שכירות ראה עמ' 103.

¹³³ אהל משה (וינברג), סימן ט (ג ע"ג).

¹³⁴ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ק, ד"ה הגדון (הובא במשפט שלום, רט, ד, דף עה).

שער שני: יצירת המחילה

לגבי משורך שאמר שאינו יכול לשאת את האישה, נפסק שנפטר הצד שכנגדו מקנס השידוכין, מפני שהמשורך מחל על כך¹³⁵.

אבל משודכים שאמרו רק "נתפרדה חבילת החיתון", אין זה לשון מחילה על החיובים ההדדיים¹³⁶.

לשונות מחילה בהסכם שותפות: שותף שאמר "איני רוצה עוד בשותפות", מחל בכך על חובת השותף האחר להישאר עמו בשותפות, גם אם נשבעו על התחייבותם להישאר בשותפות, אף שלא אמר לשון מחילה¹³⁷.

הרדב"ז¹³⁸ עוסק בראובן ושמעון שקנו סחורה בהקפה בשותפות, וראובן אמר לשמעון "אם לא תביא את חלקך בדמי הסחורה עד יום פלוני, אין לך שותפות", ושמעון הסכים, ולא קיים את התנאי. הוא פוסק שבהסכמתו מחל שמעון על זכותו בהמשך השותפות. ראובן שמע ששותפו אינו רוצה שיהיה (ראובן) שותף, והשיב ראובן "מה אוכל לעשות" – אין בכך מחילה על זכותו להיות בשותפות¹³⁹.

מעשה בראובן ושמעון שנשתתפו, והתחייבו זה לזה בקניין ובשבועה שלא להיפרד עד זמן מסוים, ובמשך הזמן הסתכסכו, עד שאמר ראובן לשמעון בלשון שאלה: "מוחלין אנו זה לזה השבועה שיש בינינו לקיים השותפות?", והשיב שמעון: "כן". נפסק שאין זו מחילה כובלת מצד שמעון, מפני הוא יכול לטעון: "אמרתי 'כן' על דעת שגם אתה תמחל, אבל כיוון שבאותה שעה לא מחלת לי בפירוש, איני מקבל את מחילתך, וממילא גם מחילתי לא הייתה מחילה"¹⁴⁰. מעשה בראובן ושמעון שעשו שותפות לזמן קצוב, ותוך כדי ויכוח אמר ראובן: "אני רוצה לבטל את השותפות", ושמעון ענה: "גם אני אומר כמוך". גם כאן נפסק ששמעון לא התכוון למחול על זכותו בקיום השותפות, ומה שאמר "גם אני אומר כמוך" הם מילי בעלמא, לשון גרועה, מפני שהנסיבות לימדו שהוא רצה לקיים את השותפות¹⁴¹.

¹³⁵ שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אה"ע"ז, סימן קכ (קיד ע"ב). אלא שבנידונו, המשורך גם מסר את שטר השידוכין לבית דין כדי לבטל את השידוך, ואולי רק בגלל צירוף שני הדברים פסק שיש כאן מחילה.

¹³⁶ שו"ת שושנים לדוד (צבאה), חלק ב, אה"ע"ז, סימן קלא.

¹³⁷ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו (הובא בשו"ת שי למורה (הגרמן), סימן מז, ובפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב). וזו לשונו: "שאלת ממני, אודיעך דעתי בראובן ושמעון שנשתתפו כדין השותפין לזמן קבוע... ובתוך הזמן אמר ראובן לשמעון: 'תא ונפלוג, שאיני רוצה עוד שותפות'. ונתרצה שמעון. והתחילו לחלוק... וכשראה ראובן שיש ריוח בשותפות, אמר: 'איני רוצה לחלוק'. ושמעון אומר: 'אמרת לחלוק, והתחלנו לחלוק ומחלת השותפות והשבועה'. וראובן אומר: 'אני לא מחלתי, ואפילו אם תמצו לומר שמחלתי, מחלתי השותפות שבתוך הזמן, אבל אני רוצה לחדש שותפות'... תשובה: הדין עם שמעון... כיון שראובן מודה שאמר 'תא ונפלוג, שאיני רוצה עוד שותפות', והתחילו לחלוק, אף על פי שחזר בו אין חזרתו חזרה... הבמחילה תליא מלתא, שמחל לו השותפות, ומחילה אינה צריכה קנין... דמיד דמחל, נמחל השעבוד של השותפות ושל החוב"¹³⁸.

¹³⁸ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז.

אבל אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, מתקשה בפסק של הרדב"ז, שהרי "לא תהיה שותף" אינו לשון מחילה.

¹³⁹ שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא (ד"ה ומ"ש רי"מ בשם).

¹⁴⁰ ר' יצחק כהן רפפורט, בעל "בתי כהונה", בתשובה שנדפסה בשו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג, בסופו, ובשו"ת פאת נגב, דף קו ע"ג-ע"ד (והובאה בחקרי לב, י"ד, חלק ד (במהד' המאור), סימן פג, אות פב). הוא מוסיף שייטכן שמה שאמר "כן", הוא דרך הגזמה, כאמור בבבא קמא צג ע"א.

¹⁴¹ שו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג, בסופו. על מחילה על שותפות באופן כללי, ראה שער שלישי, פרק

פרק רביעי: מחילה בלב

"אין לי כסף לשוכרו עוד": בעל זיכיון ("אורנדא") שאמר למישהו "אין לי כסף לשוכרו עוד", לא איבד בזה את זכותו, מפני שאולי לא רצה לגלות לו את מצפונו לבו, ורצה להשהות את הדבר כדי שיספיק הוא עצמו לשוכרו; ומה שאמר שאין לו כסף, לא מראה שמחל, אלא אולי קיווה שה' יזמן לו קונה טוב¹⁴².

"אם הוא ימות לא תירש אותו": בעל ואישה שהתנו ביניהם בשטר שהוא לא יירש אותה והיא לא תירש אותו, אין משמעות למה שהאישה כתבה "אם הוא ימות לא תירש אותו", שהרי אישה אינה יורשת איש; וגם אין לפרש זאת כמחילת הכתובה, אם לא הוזכרה כתובה בשטר¹⁴³.

"המשך כמו בעבר": חזן שהתנה עם הקהל בשעת שכירתו, שמלבד המשכורת שנותנים לו, יפטר והוה מן המס, ואחרי שנה אמרו לו "עמוד שנה כדרך שעמדת בשנה שעברה" – הוא פטור מהמס גם בשנה השנייה. זאת אף אם עשו שטר על השנה השנייה, ולא הזכירו בשטר שהוא פטור מן המס, כיוון שהזכירו בעל פה שהם שוכרים אותו כמו בשנה הראשונה. גם אם בשנה השנייה היו מנהיגים חדשים לקהל ("ברורים"), הרי אם הם נכחו כשהמנהיגים הראשונים שכרו את החזן, נמצא שידעו על הפטור, או היה להם לדעת, ואם כן, כששכרוהו לשנה שנייה, אילו רצו להפסיק את הפטור, היה להם לומר זאת במפורש, וכיוון שלא אמרו, שכרוהו על דעת ההסכם הראשון; ועוד, שאין דרך שכירי הקהל לעשות תנאים חדשים בכל שנה, אלא מאריכים את הזמן על פי התנאים הראשונים¹⁴⁴.

פרק רביעי

מחילה בלב

א. אם יש הוכחה חיצונית שמחל

נושה שמחל בלבו על חובו, ולא ביטא זאת בדיבור, אבל יש הוכחה חיצונית, מהתנהגותו או מן הנסיבות, שהוא מחל – המחילה תקפה. זאת משום שאף ש"דברים שבלב אינם דברים", הרי "דברים שבלבו ובלב כל אדם" יש להם תוקף, ואם ברור לכל אדם מה חשב אדם זה בלבו, אלו דברים ש"בלב כל אדם"¹⁴⁵.

¹⁴² שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן כב.

¹⁴³ שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה (ד"ה ובר). הוא מוסיף שאף אם כתוב בשטר "ולא יופסל שטר זה משום גריעותא" וכי, אין מפרשים זאת כמחילת הכתובה, כיוון שלא הייתה כוונתם לזה, אלא שטעו בדין.

¹⁴⁴ שו"ת הריב"ש, סימן תעו. הוא מוסיף שבנידונו אמר החזן שהוא לא יוכל לפרוע כל כך הרבה מס, והשיבו לו הברורים שלא יירא, אלא הוא יהיה כמו החזנים האחרים, ומשמעות דבריהם היא שיהיה פטור מהמס, ואף על פי שלא נכתב הדבר בשטר, די בכך שאמרו כך בעל פה; ואין לומר שהתכוונו שיהיה כמו חזנים אחרים שפרעו מס, שהרי אם כן, לא היו אומרים לו שלא יירא. א

לדוגמאות נוספות, ראה שער אחת-עשרה, פרק שני, ששם הובאו אמירות של נושים שאפשר להסיק מהן שהתכוון למחול. אלא שלא הבאנו לשונות אלה כאן, מפני שאלה אמירות שלא התייחסו באופן ישיר לחוב, ולכן מקומן שם, בשער העוסק במחילה מכללא.

¹⁴⁵ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (הובא בקצות החושן, יב, ס"ק א ושהובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן סג, בתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 196, בברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא

ב. אם אין הוכחה חיצונית שמחל

(1) דעת יחיד – המחילה תקפה

ר' שלמה לוריא כותב שנושה שמחל בלבד, המחילה תקפה, ולכן אסור לו לתבוע את החייב, ואם הוא תובע אותו, זהו גזל; ויש לכך גם נפקות משפטית, שאם הודה שמחל בלבד, בית דין לא יגבה עבורו את החוב מהחייב. מדבריו עולה שהוא סובר כך גם אם אין הוכחה חיצונית שהנושה מחל, ולכן זקוקים להודאת הנושה¹⁴⁶.

לכאורה, דעה זו קשה, שהרי כלל הוא ש"דברים שבלב אינם דברים" כשאין הוכחה חיצונית שכך חשב האדם בלבד? האחרונים הציעו הסברים אחדים ליישוב שיטת ר"ש לוריא עם כלל זה.

(א) יש שהסבירו את דברי ר"ש לוריא על פי השיטה¹⁴⁷ ש"דברים שבלב אינם דברים" רק במי שעשה מעשה או אמר משהו שותר את הדברים שבליבו, ואז מחשבתו אינה יכולה לעקור את המעשה או את הדיבור, אבל אם לא עשה מעשה ולא דיבר נגד מחשבתו, הולכים אחרי מחשבתו; ולכן מחילה בלב תקפה, אם אכן לא עשה באותה שעה מעשה נגדי שמקיים את החיוב ולא אמר משהו כזה¹⁴⁸.

אף על פי שבשעת יצירת החיוב אמר הנושה דברים ועשה מעשים שמשמעותם היא קיום החוב, אין בכך סתירה למחילה, מפני שיצירת החיוב אין משמעותה שהחוב יהיה קיים לעולם,

תניינא, כט ע"א, עמ' קצא, בפד"ר, כרך יא, עמ' 112, בשו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות ז, ובספר זכרון אשל אברהם (שפירא), עמ' תשט], עמ' תשט], בשו"ת ישועות מלכו, השמטה לאהע"ז אחרי הכתבים [סימן קח בפריקט השו"ת], בישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ה, בשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ס, בשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה, באוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סימן מא, בשו"ת פרדס רמונים (אביגדור), חלק ב, סימן א, עמ' יז, במנחת פתים, חו"מ, ככו, ד, באורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כא ע"ג, בשו"ת עונג יום טוב, סימן קנט, בשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב, בשו"ת חיים של שלום (טויבש), חלק א, סימן פג, בשו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות י, במשפט שלום, סימן רט, ד, דף עב ע"ד, וסימן רכו, ז, בחזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד, עמ' 138, בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה, בשו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, בישועות יעקב, אהע"ז, סימן קא, ס"ק ג, וסימן קו, ס"ק ב, בשו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קפה, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות ג, ובשו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן קיב, אות ז.)

¹⁴⁶ חידושי מהרש"ל, על הסמ"ג, עשה מח (הובא בחידושי הגרשוני, חו"מ, סימן יב, במאמר קדישין, יב, ס"ק ט, בשו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה, ד"ה וראיתי למהרש"ל = שו"ת ברכה, חו"מ, סימן יב, בשו"ת מעין גנים (עבאד), חו"מ, סימן ט, בשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן ככ, בעטרת צבי (מווילנא), יב, ס"ק ט, במקנה אברהם, מערכת מ, אות קעז, ובשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ, דף כט ע"ד, וסימן כד).

שו"ת אבני נור, אהע"ז, סימן תמח, אות ב, כותב שמחילה בלב תקפה, והוא מסתמך על מהרש"ל; אבל בנידונו של אבני נור היה ניכר שמחל.

¹⁴⁷ חידושי הרשב"א, קידושין נ ע"א; שיטה לא נודע למי, קידושין מט ע"ב; תוספות יום טוב, מעשר שני, פרק ד, משנה ז, לפי הבנת אמרי בינה, דיני נדרים, סימן כז (אבל דרכי חושן, חלק א, עמ' קנא, דוחה הבנה זו בתוספות יום טוב – עיין שם); נתיבות המשפט, רסט, ס"ק א (גם בדעת ש"ך, חו"מ, רסט, ס"ק א).

¹⁴⁸ כך הסבירו: שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בשו"ת הליכות ישראל, סימן כז, ובדמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב); אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות א (הובא בדרכי חושן, חלק א, עמ' קנ), ודיני נדרים, סימן כז (ד"ה ועיין תוספות יום טוב).

פרק רביעי: מחילה בלב

אלא שיהיה קיים לטובת הנושה כל זמן שירצה בו, אבל כשירצה, יוכל למחול; ולכן המחילה בלבו אינה נוגדת את מה שאמר ועשה לפני כן¹⁴⁹.

(ב) הסבר שני הוא על פי השיטה¹⁵⁰ שמחילה היא רק הפקעת החיוב, ולא יצירת חלות חיובית, ולכן אף מחילה בלב מועילה¹⁵¹. אפשר להבין זאת על פי מה שאמרנו¹⁵², שלפי השיטה שמחילה היא הפקעה, היא פעולה חד צדדית של הנושה, ואין צורך בהשתתפות מצד החייב, ועל כן די בכך שיהא לנושה רצון שלם למחול, ואין צורך שרצונו זה יתבטא באופן שאנשים יראו אותו. זאת ועוד: לשיטה זו, מחילה אינה פעולה חיובית אלא שלילית, ולשם כך די במחשבה בלי דיבור¹⁵³.

(ג) ר' בן ציון אבא שאול הסביר שמחילה היא מדין יאוש, שהנושה מתייאש מהחוב ומחל עליו, ויאוש מועיל אף בלב¹⁵⁴, ולכן גם מחילה בלב מועילה¹⁵⁵. במלים אחרות: מאחר שמחל בלבו, התייאש, שהסתלק במחשבתו מגביית החוב, ומועיל יאוש בלב¹⁵⁶.

(ד) ר' צבי יהודה בן יעקב הסביר על פי השיטה שהחיסרון של "דברים שבלב" הוא שאיננו יכולים לדעת מה אדם חושב, וגם אם הוא אומר שחשב כך וכך, איננו מאמינים לו; אבל אם יש לנו הוכחה שהוא אומר אמת, יש תוקף לדברים שחשב¹⁵⁷. לכן אמנם בית הדין לא יפטור את הלווה אם יטען שהמלווה מחל לו בלבו, אם המלווה מכחיש זאת, אבל אם המלווה מודה שמחל בלבו, המחילה תקפה, ואסור לו לגבות את החוב, ובית הדין יפטור את הלווה¹⁵⁸.

שיטה ייחודית בהבנת דברי ר' שלמה לוריא היא של ר' חיים פלאג¹⁵⁹, הכותב שגם לדעת ר' שלמה לוריא, מחילה בלב אינה מפקיעה את החיוב מן הדין, וכוונתו היא רק שמי שמחל

¹⁴⁹ על פי דברי באר משה שנביא במילואים להערה 163, אות ו, בהקשר תוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מהו). שראינו בשער ראשון, פרק שני.

¹⁵¹ שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נה; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ג; ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכח); מעדני שמואל, סימן כח, אות א (בשם ר"ח שמואלביץ) ואות ד; המגיה בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ר"מ); שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רסב; יסודי ישורון, חלק ה, עמ' תיג; ר' אבישי נתן מייטלס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 4.

¹⁵² בשער ראשון, פרק שני, עמ' 6.

¹⁵³ ההסבר השני מקורו במעדני שמואל, סימן כח, אות ד.

¹⁵⁴ חידושי הרמב"ן, פסחים ב ע"א.

¹⁵⁵ שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א.

¹⁵⁶ ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכח). הוא מסתמך על הדעה שמועיל יאוש בחוב (ראה הערה 79).

¹⁵⁷ שו"ת חכם צבי, סימן קטו. זאת בניגוד לתפיסה המקובלת, שבדברים שבלב יש חיסרון מהותי, שאינם יכולים להביא לתוצאה משפטית, בלי קשר לשאלת הנאמנות. ראה על כך באנציקלופדיה תלמודית, ערך דברים שבלב, ליד ציוני הערות 14–19.

¹⁵⁸ שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג. באות ג כתב שכך הדין לפי חכם צבי, ובאות יג כתב שמהרש"ל סובר כמו חכם צבי. אבל הוא כותב ששיטת חכם צבי דחויה, כפי שהוכיח שו"ת זית רענן, חלק ב, סימן לד, אות ב, שיש חיסרון מהותי ב"דברים שבלב", שאין להם תוקף גם אם הם אמת, ולכן מחילה בלב אינה תקפה גם אם הנושה מודה שמחל, שלא כמהרש"ל.

¹⁵⁹ כך עולה מצירוף מה שכתב בשו"ת חיים ביד, סימן נו (עב ע"ב-ע"ג), בשו"ת סמיכה לחיים, יר"ד, סימן ג (כב ע"א), ובשו"ת חוקות החיים, סימן סד. אמנם הוא כותב בחוקות החיים ובחיים ביד "אם יהיה אדם ירא שמים", אבל הרי הביטוי "יראת מאלקין" נאמר בקידושין לב ע"ב ובבא מציעא נה ע"ב כמחייב כל אדם, משום שכל אדם צריך להיות ירא שמים.

שער שני: יצירת המחילה

בלבו אסור לו לחזור בו מטעם "מחוסר אמנה"; ואף על פי שהכלל הוא¹⁶⁰ שרק ירא שמים בדרגה גבוהה כמו רב ספרא צריך לקיים את מה שהחליט בליבו מצד "מחוסר אמנה", הרי כלל זה אמור במכר, שמן הדין חל רק בקניין, אבל במחילה, שמעיקר הדין מועילה בדיבור בלבד בלי קניין, הדבר עולה דרגה, שאפילו במחילה שבלב, אף על פי שמן הדין אינה תקפה, היא בכלל "כל דבר המסור ללב נאמר בו 'ויראת מאלקיך'"¹⁶¹, ואם הנושה תובע את החייב, הוא עובר באיסור גזל, אלא שהחייב מצידו חייב לפרוע.

אבל ר' רפאל יוסף חזון¹⁶² דוחה הבנה זו בדברי ר"ש לוריא, מפני שלדעתו גם במחילה דין "מחוסר אמנה" נאמר רק אם הוציא את הדברים בפיו, ולא די בדברים שבלב.

(2) דעת הרוב – המחילה אינה תקפה

לפי רוב הפוסקים¹⁶³, מחילה בלב, במצב שאין אומדנא חיצונית שמוכיחה שמחל, אינה תקפה. לפי שיטה זו, אף אם הנושה מודה שמחל בלב, מותר לו לתבוע את החוב, גם אם הוא רוצה לצאת ידי שמים¹⁶⁴.

טעם דעה זו הוא ש"דברים שבלב אינם דברים", אם אין הוכחה ואומדנא שכך חשב בליבו¹⁶⁵, וזאת גם אם לא עשה מעשה ולא אמר דבר שנוגדים את מה שחשב בליבו¹⁶⁶.

¹⁶⁰ בבא בתרא פח ע"א.

¹⁶¹ בבא מציעא נח ע"ב.

¹⁶² שו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד, דף כה ע"א (הובא בחיים ביד, שם, בחוקות החיים, שם, ובשו"ת תעלומות לב, חלק א, חו"מ, סימן ל). המחלוקת הובאה בשו"ת שמע אברהם, סימן לב (קב ע"ג–ע"ד). שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טו, מביא את שתי הדעות; ובאות יט, כותב שאם רצה הנושה לנהוג לפנים משורת הדין, ולחוש לדברי ר' חיים פלאג'י, ולפייס את החייב בדברים עד שיתפשר עמו, תבוא עליו ברכה.

¹⁶³ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (הובא בקצות החושן, יב, ס"ק א [שהובא בשו"ת מהר"י כהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן ט, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפא, בבית אהרן וישראל, גל' צ, עמ' עד, בשורת הדין, כרך ג, עמ' רע, בשו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות ז, בשו"ת פרדס רמונים (אביגדור), חלק ב, סימן א, עמ' יז, בהגהה בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עב, בתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 196, בפד"ר, כרך יא, עמ' 112, ובברכת אברהם (ארלנגר), שבת, חלק ב, עמ' קין, בערך שי, חו"מ, קנד, כ, בשו"ת ישועות מלכו, השמטה לאה"ע"ו אחרי הכתבים [סימן קח בפרויקט השו"ת], ביצועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ה, במנחת פתים, חו"מ, קכו, ד, ביצועות יעקב, אה"ע"ז, סימן כח, ס"ק טו, סימן לח, ס"ק טו, וסימן קו, ס"ק ב, וחו"מ, סימן עב, ד"ה אמנם אם, בשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב, בשו"ת הרמ"ץ, יו"ד, סימן פו, אות ב ואת ו, בשו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב, בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה, בשו"ת חיים של שלום (טויבש), חלק א, סימן פג, בשו"ת תרשיש שהם, סימן עא, בשו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות י ואת יב, במשפט שלום, רט, ד, דף עב ע"ד, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות ג, ובשו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן קיב, אות ז. ¹⁶⁴ מהרי"ט שם.

¹⁶⁵ מהרי"ט שם; חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ו; שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ג; קצות החושן, יב, ס"ק א.

¹⁶⁶ שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בדמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב), ושו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יא, מוכיחים שזו דעת הריטב"א והר"ן, שהרי חידושי הרשב"א, קידושין נ ע"א, כתב מכוח קושיה מנוייר ב ע"א, שמתחשבים בדברים שבלב אם אינם נוגדים מה שאמר בפיו ואינם סותרים את מעשיו; ואילו חידושי הריטב"א, קידושין נ ע"א, ור"ן על הרי"ף, קידושין כ ע"ב (בדפי הרי"ף), תירצו בדרך אחרת את הקושיה מנוייר (ששם אלו "ידות נדרים" שריבתה התורה), ומכאן שהם חולקים על הרשב"א הנ"ל, ואם כן לדעתם לא מועילה מחילה בלב. יביע אומר מדייק כן גם מהר"ן על הרי"ף, פסחים

פרק רביעי: מחילה בלב

דעה זו מובנת יותר על פי השיטה¹⁶⁷ שמחילה היא הקנאה, כלומר היא פעולה חיובית, ולכן דברים שבלב אינם מועילים בה¹⁶⁸. זאת בהתאם למה שהסברנו¹⁶⁹ שלשיטה שמחילה היא הקנאה, המחילה היא פעולה דו צדדית¹⁷⁰, שגם החייב נוטל בה חלק, ולכן צריך שהוא ידע עליה, או לפחות שמישהו אחר (מלבד הנושה) ידע עליה, שיוכל לומר לו. אלא שאם התנהגות הנושה או נסיבות המקרה, על פי אומדן דעת בני אדם, מלמדות שמחל בלבו, מחילתו מועילה גם לשיטת ההקנאה, שכן גם הקנאה במחשבה מועילה אם מחשבת האדם ניכרת מתוך הנסיבות על פי אומדנא¹⁷¹.

נראה שדעה זו מובנת גם לשיטה¹⁷² שמחילה היא פרעון, כיוון שלשיטה זו, מחילה היא פעולה דו-צדדית, ולכן אינה פועלת אם היא נעשתה רק בלב ואינה ניכרת כלפי חוץ, שהרי אז כולה מעשה של הנושה בלבד.

על פי דעה זו, כותב ר' שמעון אנליק¹⁷³ שאילם שאינו יכול למחול כדיבור, אינו יכול למחול בכלל, מפני שמחילה בלב אינה מועילה; ואף שאונס מונע ממנו למחול כדיבור, הרי הכלל הוא שדברים שבלב אינם דברים גם במי שאונס מונע ממנו לדבר¹⁷⁴. כמובן, הוא יוכל למחול בכתב, שכן מועילה מחילה בכתב, כפי שנראה להלן¹⁷⁵.

(3) אופנים בהם המחילה תקפה גם לדעת הרוב

בלווה המוחל על חיוב המלווה להחזיר לו ריבית: ר' אליעזר פרלומטר¹⁷⁶ כותב, שרק בחוב רגיל לא מועילה מחילה בלב, מפני שגופו של החייב ונכסיו משועבדים לנושה, אבל בחיוב המוטל על מלווה להחזיר ללווה ריבית ששילם לו, לכל הדעות מועילה מחילת

ב ע"א (בדפי הרי"ף), שהקשה איך מועיל ביטול חמץ בלב, הרי דברים שבלב אינם דברים, ולא תירץ על פי סברת הרשב"א. ישועת דוד, חו"מ, סימן יב, ח (יג ע"ד), דמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב, ושו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו, דוחים את ההוכחה מהר"ן בפסחים – עיין שם. ישועת דוד כותב שרבונו תם, המובא ברשב"א שם, סובר שדברים שבלב אינם דברים גם אם אינם סותרים את דיבורו. דיבורו. מ

שהבאנו בשער ראשון, פרק שלישי.

אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ג; שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש רו"מ), בהגהה; מעדני שמואל, סימן כח, אות א; שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רסב; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143. מ

בשער ראשון, פרק שלישי, עמ' 13.

אבל ראה שער ראשון, שם, שייתכן שגם לשיטת ההקנאה, מחילה היא חד צדדית.

קצות החושן, פח, ס"ק יג. אלא שיש שחלקו עליו בנקודה זו. ראה על כך בשער ארבע-עשרה, עמ' 575, ובחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' נב, מעלה אפשרות להסביר בדרך אחרת: ששיטת ההקנאה מסכימה שבמצבים שיש הוכחה שמחל, מועילה המחילה מדין הפקעה – ראה בשמו בשער ראשון, עמ' 40.

שראינו בשער ראשון, פרק רביעי.

אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג).

תוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מהו).

ליד ציון הערה 186.

שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נה (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טו). על פי זה הוא מיישב את שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו, שאומר שאם הלווה מחל בלבו על חיוב החזרת הריבית, מחול.

שער שני: יצירת המחילה

הלווה בלבו על חיוב המלווה. טעם הדבר הוא, שאין שעבוד על המלווה להחזיר ללווה את הריבית, והוא חייב להחזיר רק משום מצוות "וחי אחיך עמך", ובית הדין אינו יורד לנכסיו לאנוף חיוב זה, ולכן די בכך שיהיה ידוע לה' ("קמי שמיא גליא") שמחל לו הלווה על המצווה.

אבל דעה אחרת היא שאין הברדל בין מחילה בלב על ריבית לבין מחילה בלב על חובות אחרים¹⁷⁷.

אם הייתה הוכחה חיצונית זמן מסוים אחרי שמחל: ר' משה דנושבסקי¹⁷⁸ כותב שגם לפי השיטה שמחילה בלב אינה תקפה אם אין הוכחה חיצונית שמחל, הרי אם לאחר מכן מתגלה לכול שמחל, חלה המחילה משעה שחשב עליה (אם לא התחרט בינתיים). הוא מסביר בכך מדוע אלמנה ששהתה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה, מפסידה את כתובתה מפני שמניחים שמחלה עליה, ואילו אם תבעה את כתובתה שעה אחת לפני סוף כ"ה השנים, היא גובה את כתובתה¹⁷⁹. לפי השיטה שמועילה מחילה בלב גם אם אין הוכחה חיצונית לכך, הדין מובן: העובדה ששתקה כ"ה שנים מוכיחה שפעם אחת במשך השנים הללו היא מחלה בלבה, ואילו שתיקה פחות מכ"ה שנים אינה מוכיחה זאת, וכל מידות חכמים כך הן, שמציבות גבול ברור גם אם הוא נראה מלאכותי¹⁸⁰. אבל השיטה הסוברת שלא מועילה מחילה בלב אם אין הוכחה חיצונית לכך, אינה יכולה להסביר כך, שהרי אין הוכחה ברורה על מחילה ספציפית כלשהי ברגע מסוים; וגם אין הוכחה שבשעה האחרונה של כ"ה השנים חשבה על כתובתה ומחלה או. צריך לומר, שגם לשיטה זו די בהוכחה שבמשך השנים מחלה בלבה פעם אחת, ואף שבשעת המחילה היא לא הייתה מוכחת, בכל זאת היא מועילה כשהיא מתגלה, והיא מתגלה בסוף כ"ה השנים¹⁸¹.

במוכר שטר חוב: הלכה היא שמוכר שטר חוב יכול למחול על החוב¹⁸². טעם הדבר הוא ששעבוד הגוף של הלווה נשאר כלפי הנושה המקורי (שהרי אי אפשר למכור אותו), ורק שעבוד הנכסים שלו נמכר, ולכן הנושה המקורי (המוכר) יכול למחול על שעבוד גוף, ושעבוד הנכסים נמחל ממילא¹⁸³. על מחילה זו כותב ר' יוסף שאול נתנון¹⁸⁴ שהיא מועילה אף בלב,

¹⁷⁷ לדוגמה, שו"ת תרשיש שהם, סימן עא, מדייק משאילת יעבץ שם, שלדעתו מועילה מחילה בלב בכל חוב, אף שהוא עסק בחוב של החזרת ריבית.

יש גם דעה הפוכה לקצה האחר: שבריבית לא מועילה מחילת הלווה בלבו גם אם מתוך מעשיו נראה שמחל, מפני שיש להניח שלא מחל, מפני שאסור שהמלווה יחזיק אצלו את הריבית, ואין להניח שהלווה יאפשר למלווה לעשות איסור. ראה על כך בשער אחת-עשרה, ליר ציון הערה 159.

¹⁷⁸ שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו.

¹⁷⁹ כתובות קד ע"א. ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 459.

¹⁸⁰ כתובות שם.

¹⁸¹ הוא מסביר, שמה שכתבו תוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מהו), לענין גילוי דעת מצד הבעל שאינו רוצה לתת גט, שאם נודע גילוי הדעת רק לאחר זמן, אינו מועיל למפרע – הוא משום ששם נתגלה הדבר רק אחרי שכבר נמסר הגט, שאז כבר אינו יכול לבטל את הגט, אבל במחילה, שהגילוי בא בזמן שעדיין ראוי למחילה, יועיל למפרע.

¹⁸² כתובות פה ע"ב.

¹⁸³ רבנו תם, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף).

¹⁸⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן קפו (לד ע"ד).

פרק חמישי: שטר מחילה

לכל הרעות, כיוון שהיא מחילה על זכות קלושה – יש לנושה רק שעבוד הגוף, ורק עליו הוא מוחל, אלא שאגב כך נמחל גם שעבוד הנכסים.

במחילה לעני: הקדשת ממון או התחייבות לתת ממון לצדקה מועילות בלב¹⁸⁵. משום כך פסק ר' משה שטרנבוך, שמי שמוחל בלב לעני שחייב לו, המחילה תקפה, בתור נדר לצדקה¹⁸⁶. אבל ר' יחזקאל הוכברג אומר שמי שמחל בליבו על חוב שהקדש או צדקה חייבים לו, והוא מחזיק בממון של החוב, אין מוציאים ממנו את הממון בגלל המחילה, מפני שהקדש או צדקה במחשבה רק מטילים על האדם חיוב כלפי שמים לתת, אבל בית דין אינו יכול להוציא ממנו בכפייה¹⁸⁷, ולכן בית דין אינו יכול להוציא מן המוחל ממון עקב המחילה שמחל להקדש או לצדקה בלב¹⁸⁸.

פרק חמישי

שטר מחילה

א. כללי

כפי שראינו, מחילה מועילה באמירה בלבד, ועל כן אין צורך לכתוב את המחילה בשטר. גם אם נושה כותב שטר מחילה, המחילה אינה חלה על ידי השטר עצמו, אלא עשיית השטר ומסירתו הן כמחילה באמירה¹⁸⁹, ושטר המחילה הוא רק לראיה שהחוב מחולל¹⁹⁰.

¹⁸⁵ רמ"א, יו"ד, רנח, יג.

¹⁸⁶ שו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן תרצה (גם לדעה שמחילה בלב אינה מועילה). הוא מסביר שאף שדין צדקה במחשבה היינו לעניין כלל העניים ולא לעניין זכית עני פרטי בצדקה, היינו לעניין להתחייב במחשבה ולזכות לו, אבל אם חובר כבר ביד העני ומוחל לו לצדקה, זכה, מפני שדי לסלק שיעבורו מפני מצותו, ולזה גם במחשבה מועיל. הוא מוסיף לנמק על פי תוספות, בכורות יח ע"ב (ד"ה אקנויי), האומרים שאם ידוע שיש לאדם גמירת דעת להקנות, ההקנאה מועילה גם בלי מעשה קניין, וכאן ברור שיש לו גמירת דעת להקנות, כיוון שזו מצווה. מ

¹⁸⁷ הגהות אמרי ברוך, על הרמ"א שם (נדפס בסוף השלחן ערוך הנפוץ).

¹⁸⁸ שו"ת מראה יחזקאל (הוכברג), חלק א, סימן לד. הוא אינו דן במצב שהמוחל אינו מוחזק (שהוא המצב הרגיל, ואליו מתייחס מה שכתבנו ליד ציון הערה 185), אבל הדעת נותנת שאז אסור לו (כלפי שמים) לתבוע את חובו, וממילא בית דין לא יזדקק לו.

¹⁸⁹ משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, על פי שער משפט, סח, ס"ק א, שכותב: "מה לי מחל בפה מה לי מחל בכתב".

על התפתחות נוסחם של שטרי מחילה, ועל תפקידם הכלכלי, ראה: י' שנדורפי, "מחילת זכויות במשפט העברי כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", עמ' 154–290. לדעתו, בעמ' 281, שטרי המחילה קדמו למוסד המחילה. וראה שם, עמ' 346–360, הצעות לנוסח שטר מחילה, שיוודא שהמחילה תהיה תקפה.

בשאלה האם שטר מחילה שנכתב בסתר פסול כמו מתנה טמירתא, ראה שער תשיעי, עמ' 393. מ

¹⁹⁰ שו"ת הריב"ש, סימן קמב, סימן תעח וסימן תצג (שנביא בהערה 216); חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא כ ע"א.

אבל שלטי הגיבורים, בבא בתרא עא ע"א (בדפי הרי"ף), נוקט שבסתם, שטר מחילה עושה את המחילה, מפני שבלי השטר אין שום דבר שבו יקנה הנמחל את החוב. דבריו קשים, שהרי מחילה מועילה באמירה.

שער שני: יצירת המחילה

אף שעיקרו משמש לראיה, אין צורך בחתימת עדים על שטר מחילה, אלא די בכתב ידו של המוחל ובחתימתו¹⁹¹, ואפשר אף שאדם אחר יכתוב, והמוחל יחתום¹⁹².

עם זאת, יש מצבים ששטר מחילה משמש כ"שטר קניין", כלומר שהשטר עצמו פועל את המחילה. זאת אם הנושה מתכוון שהמחילה תחול על ידי השטר, כגון שכתב בשטר שהוא מוחל בשטר זה¹⁹³, או שאמר לאחרים לכתוב שטר מחילה, ואמר שעל ידי שטר זה תחול המחילה¹⁹⁴.

ר' צבי דישון סבור שרק לשיטה שמחילה היא הקנאה¹⁹⁵, יכולה מחילה לחול על ידי שטר, אבל לשיטה שהיא סילוק והפקעת החוב¹⁹⁶, לא ייתכן שמחילה תחול על ידי שטר, שעניינו הקנאה¹⁹⁷. אבל ר' שלום מרדכי סגל סבור שגם לשיטה שמחילה היא סילוק, שייך בה קניין שטר, מפני שאף סילוק הוא פעולה משפטית¹⁹⁸.

יש חשיבות לשטר המחילה בתחום הראיות: אם יש ספק האם המחילה תקפה, ויש שטר מחילה, יש להעמיד את שטר המחילה על חזקתו, והמחילה תקפה, גם אם יש גם שטר על החוב¹⁹⁹.

שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסג, דן בדיינים שפסקו שראובן ימחל לשמעון על חלק מחובו, ושמעון יפרע את השאר; ושמעון מוכן לפרוע רק אם ראובן יכתוב לו שטר מחילה, ואילו ראובן טוען שדי שיקרע את שטר החוב. הוא פוסק שראובן אינו חייב לכתוב שטר, כיוון שהדיינים לא דרשו זאת בפסק הדין שלהם.

¹⁹¹ שו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן טו.

טור, חו"מ, סא, א, מביא שהרא"ש כתב שגם במקום שתיקנו ששטרי מכר ומתנה וכדומה כשרים רק אם הם מכתיבת ידם של סופרי העיר – התקנה אינה כוללת שטר מחילה, ובו די בכתיבת ידו של המוחל, או של אדם אחר. פרישה, חו"מ, סא, א, מנמק, שהתקנה הייתה רק בשטר שיעבור שעומד לגבות בו ולטרוף בו מלקוחות, וצריך לשם כך עדים המוציאים קול, ובוהו תקנו שיקחו עדים מיוחדים נאמנים, מפני חשש זיוף.

¹⁹² פרישה, חו"מ, סא, ב.

מישרים, נתיב כט, חלק א (פ ע"ג), כותב שהמלווה צריך לשלם את שכר כתיבת שטר המחילה, מפני שהוא גרם את הנוק לעצמו, שאיבד את שטר החוב, שאילו היה השטר בידו היה מחזירו ללווה ולא היה צריך שטר מחילה; אבל בפורע מקצת חובו, הלווה פורע את שכר כתיבת שטר המחילה אם הוא רוצה שטר מחילה על מה שפרע.

¹⁹³ סמ"ע, סח, ס"ק יד. ראה בשמו במילואים להערה 218, בעניין שטר מחילה של ערכאות.

¹⁹⁴ פרישה, חו"מ, סח, י (לעניין שטר מחילה של ערכאות – ראה הערה 220); נתיבות המשפט, סח, ס"ק ה. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפו, בהערה, כותב שציווי הנושה לאחר לכתוב שטר מחילה מועיל רק אם הוא משמש כ"שטר קניין" ויוצר את המחילה, שאילו אם הוא רק ראה על המחילה שבעל פה, יש מקום לומר שלא יועיל, מפני שכפי שנראה בשער שביעי, עמ' 310, יש אמורים שאי אפשר לעשות שליח למחול. דבריו קשים, שהרי היה נראה להיפך: אם מחל בעצמו בעל פה, והשטר הוא לראיה, השליחות היא לכתוב שטר ראה, ושליחות כזאת תקפה; ורק אם המחילה אמורה לחול על ידי השטר, כשטר "קניין", אם מינה שליח לכתוב, זו שליחות למחול, שאינה תקפה לפי הדעה האמורה.

¹⁹⁵ שער ראשון, פרק שלישי.

¹⁹⁶ שער ראשון, פרק שני.

¹⁹⁷ נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א (עמ' נה–נו).

¹⁹⁸ משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפו.

¹⁹⁹ שו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א.

פרק חמישי: שטר מחילה

ב. שטר מחילה מוקדם או מאוחר

שטר מחילה, שנועד למחול על חובות אחדים של החייב, ושתאריכו הוא לפני זמן המחילה האמיתי, יוצר יתרון לנושה וחסרון לחייב, שהוא בעל השטר, המשתמש בו לראיה. היתרון והחסרון הוא לעניין חוב שנוצר לפני מועד המחילה האמיתי ואחרי התאריך המוקדם הכתוב בשטר, שהרי באמת גם החוב ההוא נמחל, ועכשיו שנכתב תאריך מוקדם, הנושה יוכל לטעון שהמחילה לא כללה את החוב הזה. מבחינה זאת, שטר כזה דומה לשטר חוב שתאריכו הוא אחרי הזמן האמיתי של יצירת החוב, שכן גם שם איחור התאריך יוצר יתרון לחייב וחסרון לנושה, שהוא בעל השטר, בכך שלא יוכל הנושה לגבות ממי שקנה קרקע מהחייב אחרי מועד יצירת החוב ולפני התאריך הכתוב בשטר, שהרי הקונה יוכל לטעון שקנה את הקרקע לפני יצירת החוב, והקרקע לא השתעבדה לנושה, אף שהאמת היא שהנושה זכאי לגבות ממנו, מפני שהוא באמת קנה אחרי יצירת החוב.

משום כך, שטר מחילה מוקדם כשר, כמו ששטר חוב מאוחר כשר, משום שבשניהם שינוי התאריך מגרע את כוחו של בעל השטר. העובדה ששטר מחילה מוקדם פוגע בחייב, אינה סיבה לפסול אותו, כמו שאין פוסלים שטר חוב מאוחר משום שהוא מגרע את כוחו של הנושה.²⁰⁰ יש להטעים, שפרט לא מדויק בשטר שמחליש את כוח השטר אינו סיבה לפסול אותו, ורק פרט לא מדויק בשטר שמעניק לו כוח שאינו אמיתי הוא סיבה לפסול את השטר. זאת ועוד: אם נפסול את שטר המחילה המוקדם מכל וכל, יצטרך החייב לשלם את כל החובות שלו, אף שבאמת נמחלו, ונמצא חוטא נשכר, ונמצאנו מעודדים נושים פושעים שיעשו שטרי מחילה מוקדמים בכוונה.²⁰¹

לכאורה, יש לפסול את השטר כיוון שהקדמת תאריך שטר המחילה גורמת הפסד למי שקנה קרקע מן החייב, שכן אם יציג הנושה שטר חוב שבאמת נמחל מפני שקדם למחילה, אבל יחשבו שלא נמחל מפני שבשטר המחילה נרשם תאריך מוקדם, ולחייב לא יהיה ממה לפרוע, יטרוף הנושה מקרקע שמכר, וזו טריפה שלא כדין, שהרי גם החוב הזה באמת כבר נמחל. בכל זאת אין מתחשבים בזה, מפני ששטר נפסל רק אם יש חשש שבעל השטר מערים בכתבתו לתועלתו, וכאן בעל השטר (החייב) אינו מרוויח כלום מזה שהנושה יגבה קרקע שאינה מגיעה לו.²⁰² זאת ועוד: אילו היינו פוסלים את שטר המחילה לגמרי בגלל החשש האמור, הייתה נגרמת פגיעה יותר קשה במי שקנה קרקע מן החייב, שהרי אז החייב היה צריך לשלם חובות רבים שבאמת נמחלו, והייתה סכנה גדולה יותר שלא יהיה לחייב במה לשלם ושהנושה יגבה ממי שקנה קרקע מהחייב.²⁰³

שטר מחילה מוקדם כשר בין אם הוקדם מתוך שכחה, ששכחו העדים את התאריך הנכון, ובין אם הקדימוה בכוונה בשעת הכתיבה,²⁰⁴ מפני שאין שום הפסד מכך לנושה, ואדרבה, יש לו רווח.²⁰⁵

²⁰⁰ שו"ת תורת אמת, סימן קמה (ד"ה ומכל מקום נראה).

²⁰¹ תורת אמת שם (ד"ה ותו דאי).²⁰²

²⁰² תורת אמת שם (ד"ה ואין לומר).

²⁰³ בני יעקב, על העיטור, דף כב ע"ב.

²⁰⁴ תורת אמת שם, ד"ה ותו נראה לי (הובא בש"ך, חו"מ, נד, ס"ק ח).

²⁰⁵ תורת אמת שם (ד"ה ואם כן מעתה). הוא מוסיף (בד"ה ואין לומר) שגם אין לומר שהוא פסול משום

שער שני: יצירת המחילה

אם העדים העידו שהקדימו את שטר המחילה, למשל, שהקדימו את התאריך בחודש אחד לפני מועד המחילה האמיתי, מאמינים להם בזמן המחילה האמיתי היה חודש אחרי התאריך שבשטר, וכל שטרי החוב שיוציא הנושה על החייב מאותו חודש מחולים, ואין כאן משום "אין עד מגיד וחוזר ומגיד", שהרי אין בעדותם הנוכחית סתירה למה שהעידו בשטר, אלא תוספת על העדות שבשטר²⁰⁶.

לעומת זאת, שטר מחילה מאוחר, כגון שמחל בניסן וכתבו תאריך של אייר, יוצר חיסרון לנושה ויתרון לחייב, בעל השטר. היתרון והחיסרון הוא לעניין חוב שנוצר אחרי מועד המחילה האמיתי ולפני התאריך המאוחר הכתוב בשטר, שהרי באמת החוב הוא לא נמחל, ועכשיו שכתבו תאריך מאוחר, החייב יוכל לטעון שהמחילה כללה את החוב הזה. מבחינה זאת, שטר כזה דומה לשטר חוב שתאריכו הוא לפני הזמן האמיתי של יצירת החוב, שכן גם שם הקדמת התאריך יוצרת יתרון לנושה, שהוא בעל השטר, וחיסרון לחייב, בכך שיוכל הנושה לגבות ממי שקנה קרקע מהחייב לפני מועד יצירת החוב ואחרי התאריך הכתוב בשטר, שהרי הנושה יטען שהקונה קנה את הקרקע אחרי יצירת החוב, והקרקע השתעבדה לנושה, אף שהאמת היא שהנושה אינו זכאי לגבות ממנו, מפני שהוא באמת קנה לפני יצירת החוב. משום כך, שטר מחילה מאוחר פסול, כמו ששטר חוב מוקדם פסול קנס לנושה²⁰⁷, מפני שבשניהם, שינוי התאריך מוסיף כח לבעל השטר שלא כדין²⁰⁸.

הכוונה לשטר מחילה כללית, על חובות אחדים של החייב, שבו האיחור גורם נזק לנושה, שכן הוא יוצר רושם שקרי כאילו חובות מסוימים מחולים, ולכן קנסו את החייב, שלא יועיל השטר גם לפי התאריך האמיתי (אלא אם כן יביא החייב עדים שהנושה מחל לו). אבל בשטר מחילה על חוב מסוים, אין באיחור נזק לנושה, שהרי החייב יוכל להשתמש בשטר המחילה רק על חוב בסכום זה, והנושה יוכל להיזהר שלא להלוות לו עוד הלוואה בסכום זה²⁰⁹.

יש תולדה מהלכות אלה במצב של הכחשה בין המוחל לנמחל. אם החייב מציג שטר מחילה, אבל עדים מעידים שהנושה לא היה במקום המצוין בשטר בזמן שכתבו וחתמו עדי השטר – בכל זאת המחילה תקפה, מפני שייתכן שהנושה אכן היה במקום זה בשעת כתיבת השטר, אלא שהעדים החתומים בשטר שכחו את התאריך, ובטעות כתבו תאריך מוקדם, שבו לא היה המוחל באותו מקום, ושטר מחילה מוקדם כשר, כאמור לעיל²¹⁰. אנו מניחים שהקדימו את המחילה, ולא שאיחורה, מפני שעדיף לפרש את השטר באופן שיהיה כשר²¹¹.

שטר מחילה שאין בו תאריך כלל – כשר. גם אם לא נזכר בו תאריכו של שטר החוב שנמחל, וכתוב בו רק שראובן מחל לשמעון על חוב בציון הסכום, יכול שמעון להשתמש בו

גזרה, כמו שגזרו בשטר חוב מוקדם (בבא מציעא עב ע"א), שהרי בשעת כתיבתו אין בה שום רמז איסור ליתרון בעליה. Ⓜ

²⁰⁶ תורת אמת שם (ד"ה ותו מסתברא).

²⁰⁷ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כג, א.

²⁰⁸ תורת אמת שם, ד"ה אבל הא (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, מג, הגהות טור, אות יד). Ⓜ

²⁰⁹ בני יעקב, דף כא ע"ג, בדעת תורת אמת.

²¹⁰ תורת אמת שם (ד"ה ומכל מקום נראה).

²¹¹ תורת אמת שם (ד"ה ואין לאומרו). Ⓜ

פרק חמישי: שטר מחילה

כראיה שחוב בסכום זה נמחל, מפני שיש להניח שזה החוב שנמחל, כיוון שהסכום זהה, ויד בעל השטר (שטר החוב) על התחנתנה, כיוון שהוא בא להוציא ממוני²¹².

ג. שטר מחילה שנקרע או שהוחזר

גם אם החזיר החייב את שטר המחילה לנושה או קרע אותו, המחילה קיימת, כדין החזרת שטר מתנה, שהמתנה אינה בטלה בגלל ההחזרה²¹³. אם השטר משמש רק כראיה על המחילה, תוקפה של המחילה אינו תלוי בשטר, ולכן היא תקפה גם אם הושמד השטר. גם אם השטר יצר את המחילה, באופן שתיארנו²¹⁴, הרי המחילה נכנסה לתוקף עם כתיבת השטר וחתמתו, כמעשה חד פעמי, והיא אינה מתבטלת גם אם יושמד השטר.

ד. כתיבת שטר מחילה בלי ידיעת המוחל

החייב והעדים יכולים לכתוב שטר על המחילה גם בלי הסכמה מפורשת של הנושה²¹⁵, מפני שמן הסתם אין לנושה סיבה להתנגד לכך שיתפרסם שהוא מחל²¹⁶. ועוד, שהמחילה חלה גם בלי השטר, ולכן אין נפקות בשטר אלא לראיה, ואין לנושה סיבה להתנגד לכך²¹⁷. אף על פי ששטר צריך להיות כתוב מדעת המקנה, כאן יש אומדנא שהנושה מסכים, כיוון שאינו ניוזק מכך, ולכן נחשב שהוא נכתב מדעתו²¹⁸. אבל אם הנושה מביע התנגדות לכך, אין לכתוב שטר²¹⁹.

ה. שטר מחילה שנעשה בערכאות

יש המכשירים שטר מחילה שנכתב בערכאות של גוים, בשונה מסוגים אחרים של שטרות, שצריכים להיכתב על פי המשפט העברי, ופסולים אם נכתבו בערכאות (כגון שטרי מתנה),

²¹² שו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן א.

שו"ת תורת אמת, סימן לב (ד"ה ומה שכתב כיון), ושו"ת ר' יחיאל באסן, סימן עג, דף מב ע"ג (הובא במשנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, ט), כותבים שגם אם שטר המחילה אינו נוקב בסכום, החוב מחול מספק, מפני ש"יד בעל השטר על התחנתנה", ומה שהרא"ש נקט מצב שכתוב בשטר המחילה סכום זהה, הוא רק כדי למעט מצב שהסכום שונה, שאז ניכר שהמחילה אינה על החוב הנדון.

שו"ע, חו"מ, מג, כד, מביא את דברי הרא"ש על "שובר" סתם, שמשמעו שובר-קבלה על פירעון.

²¹³ שו"ת המב"ט, חלק ג, סימן קלה (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כד, דף מה ע"ג, ובשו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן לט, דף עט ע"ב); שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עד.

ראה שער אחת-עשרה, עמ' 441, שנחלקו פוסקים בשאלה האם החזרת שטר החוב לחייב או קריעתו מוכיחה שהנושה מחל בלבו.

²¹⁴ ליד ציון הערה 193.

²¹⁵ ספר התרומות, שער מב, חלק ה, אות ד; טור, חו"מ, פא, לג; שו"ע, חו"מ, פא, כט (הובא בבית אהרן וישראל, גל' עד, עמ' כה); רמ"א, חו"מ, לט, ג; שו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן קנז.

²¹⁶ ספר התרומות שם.

²¹⁷ תומים, פא, ס"ק לח.

²¹⁸ קצות החושן, פא, ס"ק כח.

²¹⁹ קצות החושן שם.

שער שני: יצירת המחילה

שהרי מחילה אינה צריכה קניין ולא שטר, אלא החיוב נמחל בדיבור לבד, והשטר הוא רק לראיה²²⁰. לשטר זה יש ערך ראייתי, מפני שהערכאות דואגות לשמן הטוב, ונמנעות מלכתוב דברים שהם שקר עובדתי²²¹.

גם לפי דעה זו, אם הנושה לא מחל בדיבור אלא אמר לערכאות שיכתבו לו שטר מחילה, ושעל ידי שטר זה תחול המחילה, השטר הוא כעין שטר קניין, ושטר קניין שנעשה בערכאות אין לו תוקף²²².

לעומתם, אחרים פוסלים כל שטר מחילה של ערכאות²²³, גם אם עדים ישראלים חתומים עליו²²⁴. טעמים אחדים ניתנו לדעה זו, כתשובה לנימוק של הדעה המכשירה:

(א) חוששים שמא השטר נכתב על פי דיני הנכרים, והכריחו את הנושה לקיים את דיניהם ולמחול, וכיוון שכפו אותו שלא כדין, זו מחילה באונס שאינה מועילה²²⁵.

(ב) נהגו לעשות קניין במחילה כדי להראות שהנושה מוחל מתוך גמירת דעת²²⁶, ואילו הגוים אינם מוודאים שגמר בלבו למחול, ולכן שטר מחילה שלהם פסול²²⁷.

(ג) יש בדיני מחילה במשפט העברי הרבה אפשרויות שמחילה תיפסל, גם במצבים שלפי חוקי הערכאות המחילה כשרה, ולכן יש לחשוש שמא יש איזו בעיה במחילה זו, ומספק, המחילה בטלה, כדי להעמיד את ממון החוב ביד בעליו המקוריים – הנושה²²⁸. ואכן, אם הלשון שאמר הנושה כתובה בשטר, וזו לשון של מחילה כשרה לפי המשפט העברי, השטר כשר, מפני שאין חוששים שהם שיקרו וכתבו לשון שלא אמר²²⁹.

(ד) אף שהשטר משמש רק לראיה, הוא פסול, מפני שהערכאות חשודים לשקר, ורק במכר ובחוב הם נאמנים, מפני שבדבר גדול כזה אינם רוצים שיתפרסם שהם משקרים²³⁰.

ו. שטר מחילה שלא הגיע לנמחל

יש אומרים, שבשטר מחילה, החוב מחול משעת חתימת העדים גם אם לא יגיע השטר ליד החייב לעולם. רק שטר שתפקידו להעביר לאדם זכות, פועל רק אם השטר מגיע לידו, מה

²²⁰ שו"ת הריב"ש, סימן קמב (הובא בב"י, חו"מ, סח, ו), סימן תעח (עמ' תשיא), וסימן תצג (בדעת הרמב"ן והרשב"א) (הובא בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לד, דף מ ע"ב); תשב"ץ, חלק א, סימן קנח; רמ"א, חו"מ, סח, א; שו"ת הרשב"ש, סימן ריט; שו"ת מהריט"ץ, סימן נ (ד"ה אלא שכבר); פרישה, חו"מ, סח, ו; חזון איש, אהע"ז, סימן פז, אות כט. Ⓜ

²²¹ ריב"ש, סימן קמב וסימן תצג; תשב"ץ שם.

²²² פרישה, חו"מ, סח, ו; נתיבות המשפט, סח, חידושים, ס"ק יג. Ⓜ

²²³ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כז, א (הובא על ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' ס ועמ' סב); טור, חו"מ, סח, ו; שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שנ, בדעת שו"ת מהרי"ק, שורש יח. Ⓜ

²²⁴ טור שם.

²²⁵ אור שמח, הלכות מלווה ולווה, כז, א.

²²⁶ כפי שראינו ליד ציון הערה 26.

²²⁷ לחם משנה, הלכות מלווה ולווה, כז, א (הובא בנתיבות משפט (אלגזי), נתיב ד, חלק ב, דף ה ע"ג [עמ' ז במהד' תשע"א], בשו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן יג, ד"ה ויש ראייה, על ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סד, ועל ידי ר' מיכאל בריס, משפטי ארץ – דין, דין ודיון, תשס"ב, עמ' 213, הערה 98). Ⓜ

²²⁸ ט"ז, חו"מ, סח, א; שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן טו (ד"ה וראיתי מה שקילס).

²²⁹ ט"ז שם.

²³⁰ ביאר הגר"א, חו"מ, סח, ס"ק טו (הובא בחזון איש, אהע"ז, סימן פז, אות כג). Ⓜ

פרק שישי: הבטחה למחול

שאינן כן שטר מחילה, שפעולתו היא רק להשאיר בידי החייב את ממון החוב שכבר נמצא בידו²³¹.

גם אם אחר כך המלווה מתחרט על שטר המחילה שכתב, החוב מחול על ידי עצם החתימה משעת החתימה²³².

אבל זאת רק אם הביע המוחל רצון שתחול המחילה. עצם כתיבת שטר המחילה אינה יוצרת את המחילה, אלא הנושה מכין אותו לשמש שטר מחילה כשירצה. כשהנושה כותב (או מצווה לעדים לכתוב) שטר מחילה, רואים כאילו התנה "אם ארצה למחול, תחול המחילה למפרע משעת חתימת העדים", מפני ש"עדיו בחתומי זכין לו", וכשירצה, כגון שיאמר לעדים "תנו את השטר לחייב", חלה המחילה למפרע מאז גם אם לא קיבל החייב את השטר, ואפילו נשרף השטר, שהרי מחילה חלה אף באמירה בלי שטר. לעומת זאת, אם לא הביע רצון שתחול המחילה, אינה חלה²³³.

אבל אחרים אומרים שהמחילה חלה רק אם בסופו של דבר השטר מגיע לחייב, אלא שאז המחילה חלה למפרע משעת חתימת העדים²³⁴; ואם המוחל דרש שלא ימסרו את השטר לנמחל, ובכל זאת נמסר לו, אין לו תוקף²³⁵. נראה שהכוונה לשטר מחילה מהסוג שהוא פועל את המחילה²³⁶, ולא מהסוג שהוא משמש רק כראיה.

פרק שישי

הבטחה למחול

א. ההבטחה אינה כובלת

נושה שמבטיח לחייב למחול לו יכול לחזור בו, מפני שעדיין לא מחל, והבטחתו אינה מחייבת אותו²³⁷. גם אם עשה מעשה קניין על הבטחתו למחול, אינו חייב לקיים את הבטחתו, מפני שהקניין הוא "קניין דברים"²³⁸.

²³¹ רא"ש, בבא מציעא, פרק א, סימן מט, בדעת רי"ף, בבא מציעא ו ע"ב (בדפי הרי"ף); טור, חו"מ, לט, כה; ש"ך, חו"מ, לט, ס"ק לט, בדעת מישרים, נתיב יד.

²³² פרישה ודרישה, חו"מ, לט, כה.

²³³ תומים, סה, ס"ק כט (ד"ה אך אף).

²³⁴ מלחמות ה', בבא מציעא יא ע"א (בדפי הרי"ף), בדעת הרי"ף; ש"ך, חו"מ, לט, ס"ק לט, גם בדעת הרי"ף; שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן א, בדעת הרי"ף; שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אה"ע, סימן צב, בסופו, וחלק ב, אה"ע, סימן קא; פתחי משפט, סה, אות כט; שו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א.

²³⁵ שושנים לדוד, חלק א, שם.

²³⁶ ראה ליד ציון הערה 193. שו"ת משפט כתוב, שם, כותב שהיות שבנידונו, הנושה כתב בשטר (כהוראה לעדים) "קנו ממני וכתבו ביד החייב להיות לו לראיה שמחלתי", גילה בזה את דעתו שהמחילה תחול רק על ידי השטר, ואם התנגד למסירת השטר, המחילה בטלה.

²³⁷ שו"ת הרשב"ש, סימן רלג (ד"ה אמנם פטור); פלפולא חריפתא, על רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, אות ה; שו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן רטו; מזל שעה, הלכות זכייה ומתנה, פרק ד, דף עז ע"ג (על האומר "אמחול"). פלפולא חריפתא מסביר בכך את דברי תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), והרא"ש

שער שני: יצירת המחילה

בדרך כלל, הנושה לא יבטיח למחול בעתיד על חיוב קיים, שהרי אם הוא רוצה למחול, הוא יכול למחול מיד. השימוש בהבטחה זו יכול להיות בזמן שמצב הדברים אינו ברור, ועתיד להתברר, כגון שרוצים הצדדים לעשות פשרה, ותולים זאת במפשרים שיקבעו מה יהיה סכום הפשרה, אך לא התחייבו בקניין לקבל את הכרעת המפשרים²³⁹.

כמו כן, נושה שהבטיח לחייב שיכתוב לו שטר מחילה, אין זה מחייב אותו, וגם אם עשה מעשה קניין על כך, זה "קניין דברים", שאינו תקף²⁴⁰. אפילו אמר "מעכשיו", לא חל עליו חיוב, מפני שעיקר החיוב הוא בכתבת השטר, שאין בו חיוב ממון, שהרי על הנמחל לשלם את שכר הסופר, ולכן חסר מעשה ולא שייך בו "מעכשיו"²⁴¹.

ב. בלשון "התחייבות"

יש אומרים²⁴² שגם אם נקט הנושה בלשון "התחייבות" למחול, הוא יכול לחזור בו, אף שבהבטחה לתת מועילה לשון התחייבות²⁴³, מפני שחיוב למחול אינו בגדר חיוב ממון²⁴⁴, ואין בו ממש, וגם אינו חיוב פעולה שיכול לחול על גופו, אלא דבר התלוי בלבו ובכוונתו²⁴⁵. אבל אחרים אומרים שקניין על חיוב למחול, היינו בלשון "חיוב", מועיל²⁴⁶.

שם, שצד לפשרה שלא עשה קניין יכול לסרב לקיים את הפשרה – מפני שהוא לא אמר שהוא מוחל, אלא שיעשה כפי שהמפשרים יאמרו, ואם כן אינו מוחל עדיין אלא אומר שימחל כשיאמרו לו המפשרים. ²³⁸ שו"ת הרשב"ש, סימן רכד (הובא בחקרי לב, יו"ד, חלק ד (במהד' המאור), סימן פג, אות פב); ט"ז, חו"מ, רג, א (הובא במשכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה); שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז; אורים ותומים, יב, אורים, ס"ק יג; נתיבות המשפט, יב, חידושים, ס"ק יג; אגם מים (תשל"ה), עמ' רנה; עמק המשפט, חלק א, סימן ה, אות ה. ²³⁹ זה המקרה הנידון בפלפולא חריפתא ובט"ז שם.

²⁴⁰ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף לג (הובא בשו"ת הרשב"ש, סימן רלג, בבית יוסף, חו"מ, קצה, מחודש יד, בדרכי משה, חו"מ, רג, ס"ק ב, בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן יד וסימן יח, ברוב דגן, הלוי, חו"מ, רמא, ס"ק ד, בשו"ת מהר"ם די בוטון, סימן לו, בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד, ד"ה ותו מצנין, עמ' פ, בשו"ת ר' יצחק אלגזי, סימן נד, עמ' רכה, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח, דף מב [מסומן מג] ע"ב, בשמרר משפט על חוקות הדיינים, סימן סז, עמ' רלא, בשו"ת איתן האזרחי, סימן כה, הראשון, בשו"ת דבר יהושע, חלק ד, סימן מח, אות א, בחידושי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא, סימן ד, אות ת, ובספר ההתחייבות, עמ' 192). וזו לשונו: "מי שקנו מידו שיחזיר לראובן כל זכיות שיש לו עליו גם שיעשה לו שטר מחילה הוא ואשתו – מי הוי קנין דברים או לא? והשיב: זה מחלוקת בין הגאונים ז"ל. יש מהם שאמרו דכל בלשון עתיד שאעשה כך או אתן כך הוי קנין דברים... ויש מי שאמר שכל האומר 'אתן כך וכך' לא קנין דברים הוא... אבל במה שקנו מידו שיעשה לו הוא ואשתו שטר מחילה, נראה שלא עשה ולא כלום... שאין מחילה אלא סילוק שעבוד, ואם קנו מידו שישלם לאחר זמן שעבוד שיש עליו, אין זה אלא דברים בעלמא". ²⁴¹ ר' חסדאי פרחיא, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ח (כד ע"ד).

²⁴² מנחת פתים, חו"מ, שירי מנחה, רט, ד; ערך שי, חו"מ, סימן רמג (ברמו); משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ג (עמ' תרצב).

²⁴³ ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 5.

²⁴⁴ משכן שלום שם.

²⁴⁵ מנחת פתים שם.

²⁴⁶ ר"ש גאון, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ז (כג ע"ב–ע"ג). משכן שלום שם מדייק מדברי ר' חסדאי פרחיא, שם, סימן ח, ור' אהרן פרחיא, שם, סימן ט, שהם מסכימים עם ר"ש גאון שמועילה התחייבות הגוף למחול. ראה ליד ציון הערה 254, שר' חסדאי פרחיא כותב במקום אחר שאף האומר "לא אתבעך" בלשון התחייבות, התחייבותו חלה. ²⁴⁶

פרק שישי: הבטחה למחול

ג. הבטחה להחזיר מסמכי זכויות

מי שהבטיח שיחזיר לחברו כל זכות שיש לו עליו (דהיינו שטרי חוב על חובות שחברו חייב לו, וכדומה²⁴⁷), ועשה קניין על כך, הוא חייב לקיים את הבטחתו, מפני שזה אינו קניין דברים²⁴⁸.

ד. הבטחה שלא לתבוע

נושה האומר לחייב "לא אתבע ממך את החוב", אין זו לשון מחילה, אלא הבטחה שלא יתבע, ואלו דברים בעלמא, והוא יכול לחזור בו מהבטחתו, שהרי החייב נשאר חייב בדיני שמים, ואם יתבענו, החייב צריך לשלם ל²⁴⁹.

כמו כן, אם כתוב בשטר "קיבל עליו ראובן שלא לבקש משמעון את הסכום הנזכר", אין זה לשון מחילה. אבל אם עשו מעשה קניין, החוב מחול, מפני שהקניין מתקן את הלשון כאילו אמר "לא אבקש ממך מפני שמחלתי לך". גם אם לא עשו מעשה קניין, הרי אם עבר זמן רב שלא תבע ראובן משמעון את חובו, או שהגיע כסף של שמעון לידי ראובן ולא עיכב אותו בעד חובו, הדבר מראה שהייתה מחילה גמורה²⁵⁰.

כמו כן, אם התובע אומר לנתבע "לא אזמינך לדין", החוב אינו מחול, והתובע יכול לחזור בו²⁵¹.

נושה שנשבע שלא יתבע את החייב, אסור לו לתובעו מפני השבועה, אבל החוב אינו מחול²⁵². אם חכם התיר את שבועתו, הוא זכאי לתבוע את החוב, מאחר שהחוב קיים והכסף עדיין שייך לנושה, אלא שהשבועה הטילה עליו איסור לתובעו; וכן אם מת, יורשיו זכאים

²⁴⁷ משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה.

²⁴⁸ רשב"א, שם (הובא בבית יוסף שם, בדרכי משה שם, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ט, דף כז ע"ב, ובשו"ת ר' יצחק אלגוזי, סימן נד, עמ' רכב); מישרים, נתיב טו, חלק ג, בשם הר"מ בתשובה; רמ"א, חו"מ, רג, א. א.

²⁴⁹ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תלה (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע"ז, סימן קלא, בציון במשפט (מנדל), סימן לו, אות א, בתורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמב), בשו"ת משפטך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות יג, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צו, אות ב, ובשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט, דף קכא ע"ג); שו"ת ישיב יצחק, חלק ת, סימן צ (עמ' תק), חלק י, סימן מג (עמ' רמ), וחלק יז, סימן עט; ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב (אם החליט בלבו שלא לתבוע). א.

²⁵⁰ שו"ת שתי הלחם, סימן לג (הובא בשו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן לט). הוא מתכוון לומר שהזמן שעבר בלי שתבע, מצטרף ללשונו "קיבל עליו לא לבקש"; אין לומר שלדעתו הזמן בלבד מעיד על מחילה, שהרי הוא מוכיח את דבריו מן האומר "דין ודברים אין לי על שדה זו", שעליו נאמר בכתובות פג ע"ב: "אמר אביי מסתברא מלתא דרב יוסף (שלא מועיל קניין) בעורר, אבל בעומד, מגופה של קרקע קנו מידו", ופירש רש"י (ד"ה אבל) "בעומד יום או יומים ואחר כך עירער, לא, דהשתא הוא דקא הדר ביה ולמדוהו לטעון כן"; וכמו שהמחילה שם חלה רק בגלל צירוף הלשון הגרועה עם עיכוב הערעור, כך גם כאן. א.

²⁵¹ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות טז, ומנחת פתים, חו"מ, רמא, ב, על פי שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח. א.

²⁵² תשובות הרמב"ם, מהר' בלאו, סימן תיט = שו"ת זרע אנשים, סימן ז (הובא בערך השלחן, חו"מ, סז, אות טו, בשו"ת מנחת הקומץ, סימן קח, ובלב אריה (הורביץ), סימן מ).

שער שני: יצירת המחילה

לתבוע את החוב; וכן אם מכר את החוב לאחר (כגון על ידי הרשאה), הקונה זכאי לתבוע את החוב²⁵³.

בלשון התחייבות: ר' חסדאי פרחיא²⁵⁴ כותב שנושה שהבטיח בלשון התחייבות שלא יתבע את החוב, כגון "אני מתחייב לא לתבוע חוב פלוני", ועשה מעשה קניין, התחייבותו חלה, מפני שחל על גופו חיוב שלא לתבוע, ואף שהתחייב בלשון שלילית, הקניין מתקן את הלשון כאילו התחייב חיוב גמור, מפני שהקניין יכול לחול על גוף האדם. אבל לפי האמור לעיל, הבטחה שלא לתבוע אין משמעותה מחילה על החוב, והחוב עדיין קיים, ובדיני שמים עדיין מוטל על החייב חיוב לפרוע את החוב; ואם כן, נראה שגם אם לשון "התחייבות" נותנת תוקף להבטחתו, עדיין החוב אינו מחול.

פרק שביעי

חזרה ממחילה "תוך כדי דיבור"

אדם יכול לחזור בו מפעולה משפטית שעשה, אם לא עבר זמן בשיעור "תוך כדי דיבור" (שהוא כשלוש שניות). יש אומרים, שגם נושה שמחל יכול לחזור בו מן המחילה תוך כדי דיבור²⁵⁵. אפשר לנמק דעה זו על פי אחד הטעמים שניתנו לכך שמי שמבצע פעולה משפטית יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, והוא, שאנשים עשויים לבצע פעולות משפטיות בפזיזות, בלי גמירת דעת מספקת, על דעת שיוכלו לחזור בהם תוך כדי דיבור²⁵⁶; טעם זה שייך גם במחילה. עוד אפשר לנמק על פי השיטה²⁵⁷ שמחילה היא הקנאה²⁵⁸. לשיטה זו, מלבד אמירת המחילה יש גם הקנאת החוב לחייב (שנעשית כתוצאה מאמירת המחילה); ואמנם אין צורך במעשה נוסף או בזמן נוסף לשם כך, אבל בכל זאת, היות שיש בפעולה המשפטית מרכיב נוסף על האמירה, אין האמירה נחשבת שהיא הדבר שיוצר את המחילה, ולכן המוחל עדיין יכול לחזור בו.

²⁵³ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ובתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 152).²⁵⁴

²⁵⁴ שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכח (קנט ע"ב). ראה שער רביעי, עמ' 173, שהוא אומר כך אף על זכות עתידית, ושכן דעת פוסקים נוספים. וראה לעיל, ליד ציון הערה 242, במחלוקת האם מועילה לשון התחייבות בהבטחה למחול.²⁵⁵

²⁵⁵ לחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קניין סודר, סימן צג (דף ע ע"א); קבא דקשייתא, קושיא מו, בהשמטות (נדפס במהד' תשמ"ה בשולי הדף; הובא בקבא דניחותא [סוף ספר שערי זיו, חלק ב], קושיא מו); שו"ת שופריה דיעקב (בירדוגו), אהע"ז, סימן כט (באישא שמחלה על כתובתה); יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א (על סילוק); ר' שלום יצחק מזרחי, דברי משפט, כרך ז, עמ' קמ ועמ' קמו; ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח.²⁵⁶

²⁵⁶ ר"ן, נדרים פז ע"א.

²⁵⁷ שער ראשון, פרק שלישי.

²⁵⁸ כפי שכתב מחנה אפרים, הערה 261, שזה הדין לפי שיטת ההקנאה.

שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו, כותב שאם מחילה היא הקנאה, המוחל יכול לחזור בו (גם אחרי כדי דיבור) אם המחילה נעשתה במסגרת עיסקה, והנמחל חזר בו מחלקו בהסכם. ותמוה, הרי הדין צריך להיות כך גם לשיטה שמחילה היא הפקעה! אמנם מחילה היא מעשה חד צדדי של הנושה, לשיטה זו, אבל אם הוא עשה זאת במסגרת הסכם עם החייב, הפרת ההסכם מצד החייב צריכה לבטל את המחילה.

פרק שמיני: סיכום

ר' אברהם דוד מבוטשאטש מרחיב עוד את זכות החזרה של המוחל, ואומר שהוא יכול לחזור בו כל זמן שהם עסוקים באותו עניין, משום שלא נעשה מעשה קניין בגוף הדבר הנקנה²⁵⁹. כלומר, בכך דומה מחילה לכל פעולה משפטית אחרת שנעשתה בקניין סודר, שיכולים הצדדים לחזור בהם ממנה כל זמן שהם עסוקים באותו עניין²⁶⁰, כיוון שלא נעשה קניין בגוף הדבר הנקנה.

אבל מחנה אפרים²⁶¹ סבור שרק לפי השיטה שמחילה היא הקנאה²⁶², יכול המוחל לחזור בו תוך כדי דיבור, אבל לפי השיטה שמחילה היא סילוק ולא הקנאה²⁶³, אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור ממחילתו, מפני שהנמחל זכה במחילה ברגע שיצאה מפיו של המוחל, כמו שמקדיש אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור²⁶⁴, מפני ש"אמירה לגבוה כמסירה להדיוט", כלומר שהקדש זכה בנכס מיד, בלי צורך בהקנאה²⁶⁵. אפשר לחזק את דבריו על פי הניסוח שנקטו חלק מבעלי שיטת ההפקעה²⁶⁶, שמחילה היא פעולה שלילית והורסת; שכן קל יותר להרוס מלבנות, וקשה יותר לבטל הריסה.

מצד שני, יש אומרים שגם לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, מוחל אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, מפני שהאמירה היא הקנאה והיא כמעשה. זאת על פי ההסבר²⁶⁷ שהסיבה שמקדיש אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור היא מפני שהדיבור עצמו הוא כמסירה, והעושה מעשה אינו יכול לחזור בו ממנו תוך כדי דיבור (כלומר, מחילה שונה משאר פעולות משפטיות, שהיות שאינה צריכה קניין, הרי שהאמירה עושה את כל המעשה)²⁶⁸.

פרק שמיני

סיכום

אין צורך במעשה קניין כדי ליצור את המחילה. רק במחילה במסגרת פשרה, נחוץ מעשה

²⁵⁹ כסף הקדשים, רמא, ב.

אך מנחת פתים, חו"מ, שירי מנחה, קצה, ז, מקשה עליו מהמקורות דלהלן, האומרים שאף תוך כדי דיבור אינו יכול לחזור בו.

לענין תובע המוחל על חיוב הנתבע להישבע, כותב סמ"ע, כב, ס"ק כ (הובא בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן שמה, אות טו), שלדעת רש"י, הוא יכול לחזור בו ממחילתו כל זמן שעסוקים באותו עניין.

²⁶⁰ שו"ע, חו"מ, קצה, ו.

²⁶¹ מחנה אפרים, הלכות זכייה מהפקר, סימן יא (הובא באורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כא ע"ד, בשבילין, גל' כז-כח, עמ' פה, ובספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז).

²⁶² שער ראשון, פרק שלישי.

²⁶³ שער ראשון, פרק שני.

²⁶⁴ נדרים פז ע"א.

²⁶⁵ ארעא דישראל, מערכה ת, אות ח (דף נה ע"ב), מסביר שטעמו של מחנה אפרים הוא שמחילה היא כמו מסירה, ואין מועילה חזרה תוך כדי דיבור אחרי מסירה (לפי חלק מהפוסקים).²⁶⁶

²⁶⁶ ראה שער ראשון, ליד ציון הערה 43.

²⁶⁷ קצות החושן, רנה, ס"ק ב, ואבני מילואים, כז, ס"ק ט.

²⁶⁸ ברכת משה, על מחנה אפרים, שם, אות ה; זכור לאברהם (וייס), מכתבי תורה, עמ' יא.²⁶⁸

שער שני: יצירת המחילה

קניין. נחלקו הדעות האם במקום שנהגו לעשות מעשה קניין, יש תוקף למחילה שנעשתה בלי מעשה קניין.

כמו כן, מחילה תקפה גם אם לא היו עליה עדים. משום כך, גם אם היו עליה עדים פסולים, או שהמוחל עשה מעשה קניין פסול, המחילה תקפה.

המחילה אינה צריכה להיות בלשון "אני מוחל לך", אלא מועילה גם לשון אחרת שמשמעותה מחילה, אם הלשון מוכיחה והנסיבות מלמדות בצורה ברורה שמחל. על כן, אם אמר הנושה שקיבל את פרעון החוב או שהחייב אינו חייב לו, בלשון הודאה, גם אם ידוע לכל שזו הודאה פיקטיבית, החוב מחול. לגבי נושה שנקט לשון מתנה, כגון "אני נותן לך את החוב", נחלקו הפוסקים בשאלה האם יש בלשון זו משום מחילה.

אם הנושה לא אמר דבר, אלא מחל במחשבתו על החוב – אם יש הוכחה חיצונית, מהתנהגותו או מן הנסיבות, שהוא מחל, המחילה תקפה; אולם אם אין הוכחה חיצונית למחשבתו, אלא שהנושה הודיע שמחל בלבד, המחילה תקפה רק לפי חלק מן הפוסקים.

שטר מחילה משמש כראיה בלבד, בדרך כלל, שהרי המחילה עצמה תקפה בעל פה. עם זאת, יש מצבים שמטרתו של שטר מחילה לשמש כשטר קניין, הפועל את המחילה, כגון אם הנושה אמר שהוא מוחל בשטר זה.

שטר מחילה שתאריכו הוא לפני זמן המחילה האמיתי, כשר, ואילו אם תאריכו אחרי זמן המחילה האמיתי, הוא פסול. אם אין בו תאריך כלל – הוא כשר.

גם אם החזיר החייב את שטר המחילה לנושה או קרע אותו, המחילה קיימת.

החייב והעדים יכולים לכתוב שטר על המחילה גם בלי לבקש את הסכמת הנושה.

לגבי שטר מחילה שלא הגיע לנמחל, נחלקו הדעות האם המחילה חלה.

נושה שמבטיח לחייב למחול על החוב, או לכתוב שטר מחילה, ההבטחה אינה כובלת אותו, גם אם עשה מעשה קניין. כמו כן, נושה שהבטיח לחייב שלא יתבע ממנו את החוב,

ההבטחה אינה כובלת אותו, ואף אין דבריו מתפרשים כמחילה על החוב.

הדעות חלוקות בשאלה האם המוחל יכול יחזור בו מן המחילה "תוך כדי דיבור".

שער שלישי
נשוא המחילה

פרק ראשון
מבוא

באופן עקרוני, כל חיוב יכול להיות נשוא למחילה. עם זאת, לגבי חיובים מסוימים יש מקום לומר שמחילה עליהם אינה תקפה בגלל ייחודם. יכולים להיות נימוקים שונים לשלילת תוקפה של מחילה על חיוב מסוים. ייתכנו נימוקים שיסודם בעקרונות משפטיים, כגון בפועל, שייחבן ששעבודו למעביד כל כך חזק שאי אפשר למחול עליו. ייתכנו גם שיקולים של תקנת הציבור, כגון בכתובה: אם היא תימחל, עלול הבעל לגרש את אשתו בלי לחשוש מסנקציות. בשער זה נעסוק בשאלת האפשרות למחול על חיובים כאלו, ובדינים מיוחדים של המחילה עליהם, דינים הנובעים מאופיים המיוחד.

הדוגמאות שמנינו הן מתחום החיובים הממוניים, שהם עיקר עניינו של חיבור זה, ונעסוק בהם בפרקים שני עד שביעי. אולם יש לדון גם במחילה על חיובים שאינם ממוניים – האם ובאלו תנאים יש תוקף למחילה עליהם? בכך יעסוק פרק שמיני. בקטיגוריות אחדות של חיובים יש מאפיין שמחמתו יש מקום לומר שמחילה אינה מועילה. דוגמה אחת לכך היא זכות קיבוצית, כגון מתנות כהונה: אין "נושה" מסוים, אלא ה"חייב" יכול לתת אותן לכל כהן שירצה, ולכן יש מקום לומר שאין תוקף למחילה שימחל כהן כלשהו ל"חייב". דוגמה אחרת היא חיוב שנועד לכפרה: היות שמטרת החיוב אינה רק לטובת הנושה אלא גם לכפר על החייב, ייתכן שהנושה אינו יכול למחול עליו. דוגמה נוספת היא זכות שאי־קיומה גורם ל"נושה" צער גופני. נברר את דין המחילה בחיובים מהקטיגוריות הללו בפרקים תשיעי עד אחד עשר.

מטבע הדברים, רבים מהשיקולים הקובעים את דיני המחילה על חיוב מסוג מסוים, הם שיקולים "פנימיים" של החיוב המסוים, ולא שיקולים של דיני מחילה ככלל. לדוגמה, דיני מחילת ריבית מושפעים משיקולים עקרוניים של דיני ריבית, שלא כאן המקום לעסוק בהם. על כן, כשנדון במחילה על חיוב מסוים, נעסוק בעיקר בשאלה הכללית של תוקף המחילה, ולא ניכנס לכל פרטי הדינים של המחילה עליו.

שאלת המחילה על שבועה קובעת מקום לעצמה, וזאת בשתי פנים: מחילה על חיוב של בעל דין להישבע, ומחילה על חיוב ממוני שמחוזק בשבועה, כלומר שהחייב נשבע לקיים את חיובו. הפן השני מיוחד בכך שעיקר השאלה הוא בדבר יכולתו של הנושה למחול על חיוב השבועה – חיוב שאינו ממוני. בכך נעסוק בפרקים שנים עשר ושלושה עשר. בדרך חשוב להבהיר שיש שני סוגים של שאלות בדבר תוקפה של מחילה על חיוב מסוים. בדרך

שער שלישי: נשוא המחילה

כלל ברור שבעל הזכות יכול למחול עליה, והשאלה היא רק האם המחילה כובלת, כלומר, האם המוחל יכול לחזור ממנה או לאו. אבל יש שהשאלה היא האם בעל הזכות בכלל יכול למחול עליה, אף באופן זמני. ייתכנו זכויות שהמשפט העברי אינו מאפשר לבעליהן למחול עליהן, כמו חוק קוגנטי. במהלך הדברים נצביע על הזכויות המיוחדות האלה.

פרק שני

כתובה

לדעת פוסקים אחדים, לא מועילה מחילת אישה נשואה על עיקר כתובתה (מאתיים זוז לבתולה, מאה לאלמנה)¹, ואף לא על מקצתה², אף לא לפני הנישואין (במקרה שנכתבה כתובה לפני הנישואין, שלא כנהוג)³. כמו כן, בעל המתנה עם אשתו בשעת הנישואין שתקבל פחות מהסכום הקבוע של עיקר הכתובה, התנאי בטל⁴.

טעם הדבר הוא שאסור לאדם לשהות עם אשתו בלי כתובה⁵, ואם תועיל מחילה, כל אישה תמחל לבעלה, מפני שדעתה של אישה קרובה לבעלה, ותפקע התקנה שתיקנו חכמים חיוב כתובה⁶. ובנוסף שונה מעט: חכמים קבעו שלא מועילה מחילה, כדי לחזק את התקנה שעשו

¹ טור, אהע"ז, סימן טט; מרדכי, בבא קמא, סימן צג (הובא בחזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ו); הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט; שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן צג, בסופו; ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן כז; ר' חיים אליהו, ר' מתתיה זכרי ור' רפאל משה אלבאז, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנו (גם במחילה מותנית, והתנאי התקיים); תומים, סו, ס"ק י, בדעת מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ח; אבני מילואים, עב, ס"ק ב, הערה א, בדעת הרמב"ם; ברכת אליהו, על ביאור הגר"א, אהע"ז, סו, ס"ק יד, בדעת רמ"א, אהע"ז, סו, ג.ה.

² מאירי, כתובות נא ע"א.

³ דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ג (עמ' קכט). הוא מסביר שגם לרמב"ם, הלכות אישות, י, יא, שאין לארוסה כתובה, כך שעדיין לא זכתה בכתובה, ולכאורה היה מקום לומר שמועילה מחילה כאומרת "אי אפשי בתקנת חכמים" (כפי שנטעם זה מועילה מחילת בעל על זכויותיו בנכסי אשתו לפני הנישואין – ראה שער רביעי, ליד ציון הערה 432, ומטעם זה מועילה מחילה על זכות עתידית דרבנן אף שבדרך כלל אין תוקף למחילת זכות עתידית – ראה שם, ליד ציון הערה 193), בכל זאת אינה מועילה, מפני ש"חכמים עשו חיזוק לדבריהם", כאמור ליד ציון הערה 8.

אבל כפי שנראה בשער אחת-עשרה, עמ' 425, ליד ציון הערה 15, כאשר הארוסה נישאת, מניחים שהיא מוחלת על הכתובה שהיה לה באירוסין, כיוון שהיא מקבלת כתובה חדשה בנישואין.

⁴ רמב"ם, הלכות אישות, יב, ח; מאירי, כתובות נא ע"א; טור, אהע"ז, סימן טט; שו"ע, אהע"ז, סימן סו, ט, וסימן טט, ו.ה.

⁵ שו"ת הרי"ף, סימן מב; חידושי הרא"ה, כתובות נג ע"א. הם כתבו שלכן מחילת הכתובה מועילה רק אחרי מות הבעל. יש להסביר, שלכן גם אם מחלה, חוזר החיוב על הבעל באופן אוטומטי, מכח תקנת חכמים שתיקנו עיקר כתובה.

⁶ תומים, סו, ס"ק י (הובא בלשד השמן, על הרמב"ם, הלכות אישות, יב, ח). הפלאה, כתובות מג ע"ב, כתב שאישה אינה יכולה למחול על כתובתה כיוון שזו תקנת חכמים, אבל אם בעל כתב כתובה לארוסתו, שעליה לא היתה תקנה, היא יכולה למחול עליה.

פרק שני: כתובה

שהבעל חייב לתת לאשתו כתובה⁷, שמאחר שכתובה היא דבר שכיח, עשו חזיון לדבריהם יותר משל תורה⁸, כדי שלא יהיה קל בעיניו לגרש אותה⁹.

טעם נוסף הוא, שאין לאישה גמירת דעת במחילה זו¹⁰, והיא יכולה לטעון שלא התכוונה ברצינות למחול¹¹. יש להניח שלא התכוונה למחול בלב שלם, בשונה מן המוחל חוב רגיל, מפני שכתובה היא תקנת חכמים¹².

לעומת זאת, פוסקים אחרים סבורים שמועילה מחילת אישה נשואה על כתובה¹³, אלא שחייב הבעל לכתוב לה כתובה אחרת, מפני שאסור לחיות עם אישה בלי כתובה, שמא יהיה קל בעיניו לגרש אותה¹⁴. נמצא שגם לדעה זו, המחילה מועילה רק באופן פורמלי, אבל מבחינה מהותית אין לה השפעה.

גם לדעה הראשונה, אף שהמחילה אינה תקפה, חייב הבעל לכתוב לה כתובה אחרת¹⁵, מפני שדעת האישה אינה סומכת בלי זה¹⁶.

יש חריגים אחדים, שמועילה בהם מחילת האישה על כתובה, גם לדעה הראשונה, כיוון שאין בהם מקום לחשש שמא יהיה קל בעיני בעלה לגרש אותה: (א) אם הבעל אינו רוצה להמשיך לחיות עם אשתו, מועילה מחילתה¹⁷, מפני "שאינן רצון התורה אלא בשלחן ובטחון

⁷ תומים, סו, ס"ק י (הובא בתחומין כ (תש"ס), עמ' 82), בדעת מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ו; פרישה, אה"ע, סט, ס"ק יג; דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ג (עמ' קכט). Ⓜ

⁸ בית יעקב (לורברבוים), אה"ע, סימן סט, ו, וסימן צב, ז. Ⓜ

⁹ פרישה שם.

¹⁰ פרישה שם. גם זכרון מלך (ציניץ), סימן לד, עמ' סב, מנמק שלא מועילה מחילה מפני שאנן סהדי שאינה מוחלת בלב שלם.

¹¹ חלקת מחוקק, סו, ס"ק יג (הובא בבית שמואל, סו, ס"ק ט, בהפלאה, קונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק לו, בערך שי, חו"מ, סו, כו, דף מח ע"א, בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נו ע"ב, בעטרת מרדכי (וינברג), סימן ב, דף ד ע"ג, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ג ע"ב, ובשערי צדק א (תש"ס), עמ' 146). Ⓜ

¹² חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (הובא בקובץ שיעורים, כתובות, אות קסב). כך נראית כוונתו.

¹³ רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן כד, ובבא קמא, פרק ח, סימן ט; מגיד משנה, הלכות אישות, פרק יב, ו, ופרק כב, יח, בדעת הרמב"ם; שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז; חידושי הרי"ם, אה"ע, סו, ג (עמ' רלו ועמ' רלט במהד' תשע"ט); שבת הרמב"ם; שבט בנימין, סימן כו; שו"ת לב שלמה (הלוי), סימן מ. Ⓜ

¹⁴ רמב"ם, הלכות אישות, י, י (הובא במגיד משנה, הלכות אישות, יז, יט); רא"ש, בבא קמא, שם, וכתובות, שם; יריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן צד, אות ט (חלק ב, עמ' קכ); ברכת אליהו, על ביאור הגר"א, אה"ע, סו, ס"ק יג, בדעת תוספות, בבא קמא פט ע"א (ד"ה כל), ושו"ע, אה"ע, סו, ג. Ⓜ

¹⁵ טור, אה"ע, סימן סו; שו"ע, אה"ע, סו, ג. טור, אה"ע, סימן סו, בסופו, מביא נוסח כתובה לאישה שמחלה על כתובה. Ⓜ

¹⁶ בית שמואל, סו, ס"ק ט.

¹⁷ מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ו; בית שמואל, סו, ס"ק ט (שמועילה אף מחילה בעל פה, אם אינו דר עמה) (הובא בשו"ת באר מים חיים (מוצי"ר), חלק א, אה"ע, סימן טז, ובאזן אהרן, מערכת מ, אות מ); בני אהובה, הלכות אישות, יז, יט (אם אינו דר עמה; הובא במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח); הפלאה, קונטרס אחרון, סו, ג, ס"ק ז; שו"ת דבר אמת (מונטוניגו), סימן קנו (אם הוא מגרש אותה מיד אחר כך); חידושי הרי"ם, אה"ע, סו, ג, עמ' רלו במהד' תשע"ט (אם יגרש אותה אחרי המחילה, גם אם יחזיר אותה אחר כך). כמו כן, תשובות בעלי התוספות, סימן נד, כותב שאישה שמוורת בבעלה, מבקשים ממנה למחול על כתובה כדי שיוכל לגרש אותה בלי לשלם; הרי שמועילה מחילת כתובה לקראת גירושין. כמו כן, תוספות, כתובות סג ע"ב (ד"ה אבל, בדף הבא), דנים באישה שרוצה להתגרש ומוחלת לבעלה על כתובה, האם המחילה בטלה משום שאינה מתוך רצון גמור; הרי שמחילה כזאת מועילה אם היא בלב שלם.

שער שלישי: נשוא המחילה

האישות ביניהם, אבל בנותן ענינו לגרשה אין כאן שלום ולא שייך תקנת שלום¹⁸. בכגון זה יכול להיות לאישה עניין למחול, אם היא רוצה להתגרש ובעלה מסרב לגרשה משום שאינו רוצה לשלם את כתובתה. (ב) אם מחלה האישה רק על זכותה לקבל כתובה אם ימות הבעל, אבל שמרה על זכותה לקבל כתובה אם יגרש אותה, יש תוקף למחילתה, שהרי במצב כזה אינה קלה בעיניו לגרש אותה¹⁹. (ג) אם מחלה לו סמוך למותו, מחילתה תקפה²⁰, שהרי אז לא משנה אם תהיה קלה בעיניו לגרש מאותה. (ד) מועילה מחילה על כתובה אחרי מות הבעל²¹, או אחרי גירושין²², שהרי בכגון זה אין מקום לחשש מגירושין²³. (ה) אם מחלה על תנאי שלא יגרש אותה, כך שהמחילה תתבטל למפרע אם יגרש אותה, המחילה תקפה, שהרי במצב כזה אינה קלה בעיניו לגרש אותה²⁴.

שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, מביא נוסח שטר מחילה, שבו האישה מוחלת לבעלה "כתובה ותוספת כתובה... מעכשיו ולזמן שיתן לי גט או לר' פלוני בר פלוני שמניתי אותו שליח לקבל גט". הרי שמועילה מחילת כתובה לקראת גירושין. בשטר נזכר שעשו קניין. כך יש להבין גם את השטר המובא באוצר השטרות (גולאק), שטר ס (מתוך כתב יד עתיק), שבו מוחלת האישה על כתובתה בחיי הבעל (וגם שם נזכר שעשו קניין). אמנם ייתכן ששטר זה הוא לפי השיטה שמועילה מחילת כתובה, אבל אין זה סביר, שהרי הבעל יצטרך לכתוב לה כתובה חדשה (כאמור ליד ציון הערה 14), ואם כן אין שום תועלת במחילה זו, ואין סיבה שיכתבו עליה שטר.

¹⁸ חזון איש, אהע"ז, סימן סה, אות ח (הובא בברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ח, אות ט).
¹⁹ מרדכי, כתובות, סימן קסג (הובא בחידושי אנשי שם, על מרדכי, בבא קמא, סימן צה, אות ח; ב"ח, אהע"ז, סימן צו; חלקת מחוקק, צו, ס"ק יא; בית שמואל, צו, ס"ק יא (הובא בבית יהודה (לנדא), חר"מ, יב, ת, ובמשחא דרבנותא, חר"מ, חידושי ר' שלמה אלפסי, סימן יב, דף קלד ע"ד); בני אהובה, הלכות אישות, פרק יז, ופרק יז, יט. ב

²⁰ חלקת מחוקק, צו, ס"ק יא; הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צו, ס"ק ח, וסימן קה, ס"ק ד.
²¹ חלקת מחוקק, סו, ס"ק יג (הובא בבית שמואל, סו, ס"ק ט, בעטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ג), ובשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חר"מ, סימן ה, דף ג ע"ב – אף בעל פה); שו"ת עטרת יצחק, סימן קמו, אות א (אף בעל פה).

פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) רות א, ת, אומר שערפה ורות מחלו לנעמי על כתובתן; ולפי האמור המחילה חלה מפני שמחלו אחרי מות בעליהן. מלבי"ם, רות, א, ת, ושם א, כב, מביא את הפסיקתא זוטרותא; אבל הוא עצמו, שם ד, ג, כותב שרות לקחה חלק משדהו של אלימלך בכתובתה. ואולי שם פירש על פי הפשט. ים התלמוד, בבא קמא פט ע"א (ד"ה בא"ד וא"ת אכתי), מצביע על אפשרות דומה: אם כתבה שובר (שטר מחילה) על הכתובה (כשהיתה נשואה) ולא מסרה אותו לבעל, אינה קלה בעיניו להוציאה, שהרי הוא חושש שלא תמסור לו את השובר, אבל אם מסרה לו את השובר אחרי שתתאלמן או תתגרש, תחול המחילה למפרע מפני ש"עדיי בחתומי דוכין לו", ונפקא מינה שאם מכרה ביתיים את הכתובה, הקונה מפסיד.

²² תוספות, בבא קמא פט ע"א, ד"ה כל (שמועיל גם אם ישאנה שוב); הפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ה; ר"י קאפה, במשפטי שאול, פסקי דין, סימן יח, עמ' קלה (שמועילה אף בלי קניין). כמו כן, באוצר השטרות (גולאק), שטר נט, יש נוסח של מחילת כתובה, "לבעלי שהיה כבר", היינו שמוחלת אחרי גירושין; ובשטר נאמר שעשו קניין.

²³ שו"ת הרי"ף, סימן מב; חידושי הרא"ה, כתובות נג ע"א.
כנגד הנימוק (ליד ציון הערה 11) שהמוחלת יכולה לטעון "משחקת הייתי", עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ד), מסביר שבאלמנה ובגרשה, אינה יכולה לומר "משחקת הייתי" שהרי כבר הגיע זמן הפרעון, וזו הוכחה לגמירת דעת.

באותם מקרים שמועילה המחילה, כותב בית שמואל, קי, ס"ק ג, שהבעל משלם את שכר כתיבת השובר.
²⁴ שם יוסף (אליקים), על הרמב"ם, הלכות אישות, י, י. ב

פרק שני: כתובה

אם האישה מכרה את הכתובה לאדם אחר, מועילה מחילתה עליה²⁵, כדין מוכר שטר חוב, שיכול המוכר למחול עליו²⁶, מפני שהיא מוחלת לבעלה בלב שלם, כיוון שבלאו הכי לא תקבל את הכתובה²⁷. אבל יש להניח שהתכוונה למחול רק על עיקר כתובתה כדי שבעלה ירוויח והקונה יפסיד, אבל לא התכוונה למחול על תנאי הכתובה (שלא נכללו במכירה), מפני שאז היא עצמה ויורשיה יפסידו²⁸.

אם הבעל כתב לה עיקר כתובה כדינה, והאישה כתבה לו "קיבלתי כך וכך" ובאמת לא קיבלה, יש אומרים שאין בכך כדי להקטין את חיובו כלפיה²⁹, מפני שיש להניח שלא התכוונה לכך בלב שלם³⁰. אבל יש אומרים שאכן חיובו מוקטן עקב כך³¹, מפני שהודאתה הפיקטיבית מחייבת אותה כאילו היא אמת, ורואים כאילו הבעל פרע לה³².

גם באותם מצבים שאין מועילה מחילת כתובה, כאמור, רק עיקר הכתובה אינו נמחל, אבל תנאי הכתובה (כגון זכותה וזכות בנותיהם למזונות אחרי פטירת הבעל) נמחלים³³, מפני שדי בכך שישאר חיוב עיקר הכתובה כדי שלא תהא קלה בעיניו לגרש אותה. אבל אם אמרה בפירוש שהיא מוחלת רק על הכתובה ולא על תנאי הכתובה, תנאי הכתובה אינם מחולים³⁴.

חריג נוסף: חידושי הרי"ם, אה"ז, טו, ג (עמ' רלא במהר" תשע"ט), כותב שאם מחלה על תנאי שהבעל יכתוב לה אחר כך כתובה חדשה, המחילה תקפה.

²⁵ יד אפרים, על בית שמואל, טו, ס"ק ט, בדעת הרמב"ם. כך נאמר בבבא קמא פט ע"א.

²⁶ כתובות פה ע"ב.

²⁷ זכרון מלך (צינץ), סימן לד, עמ' סב, על פי נימוקו שהובא לעיל, הערה 10, שהטעם שברוך כלל לא מועילה מחילת כתובה, הוא חוסר גמירת דעת.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן רכ (ד"ה ואגב אזכור), מסביר הבחנה זו בדעת הרמב"ם בדרך אחרת: יש מחלוקת בכתובות נו ע"א האם מועילה מחילת האישה אחרי שבא עליה הבעל (בנישואין), ומאחר שיש ספק כמי הלכה, יד הנמחל על התחונה והמחילה אינה מועילה; אבל אם היא מכרה את הכתובה, מחילתה היא כפרעון לבעלה, שבו יד הפורע על העליונה (ראה הבחנה זו בשמו בשער שלוש עשרה, במילואים להערה 67), ולכן מועילה המחילה מספק.

²⁸ בני אהובה, הלכות אישות, יז, יט.

²⁹ רמב"ם, הלכות אישות, יב, ח; מאירי, כתובות, דף נא ע"א, ודף נד ע"ב, עמ' 211 (כר' מאיר); בית שמואל, טו, ס"ק ט, בדעת השלחן ערוך; שו"ת באר מים חיים (מוצירי), חלק א, אה"ז, סימן טז.

³⁰ זכרון מלך (צינץ), סימן לד, עמ' סב.

³¹ מרדכי, בבא קמא, סימן צג; הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט; ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן כז (ויצטרך לתת לה מיד כתובה אחרת); תוספות, כתובות נא ע"א, ד"ה מני (הובא במשפט שלום, קפט, הגהה ב), ובבא קמא פט ע"א, ד"ה כל (כמוסבר בבית שמואל, טו, ס"ק ט, ובשו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ו); שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן צג, בסופו; בית שמואל, טו, ס"ק ט, בדעת הטור והרמ"א; שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ג), וחזון איש, אה"ז, סימן סה, אות ז, בדעת טור, אה"ז, סימן טו.

ראה שער רביעי, עמ' 174, הסברו של בית יעקב לדין זה.

³² הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה הא מני); משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (חלק א, עמ' קס) = משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק ד. משנת אברהם מסביר שהודאתה מועילה מפני שהבעל אינו חייב לתת לה מאתיים זוו, אלא עליו להתחייב בכתב לתת, והרי התחייב.

³³ בני אהובה, הלכות אישות, יז, יט; שו"ת באר מים חיים (מוצירי), חלק א, אה"ז, סימן טז. יש להניח שהדין כך גם לגבי תוספת הכתובה.

³⁴ בני אהובה שם.

שער שלישי: נשוא המחילה

כל האמור הוא על מחילת עיקר הכתובה, שבלעדיה אסור לשהות עם אשתו. אבל מועילה מחילה על תוספת כתובה – הסכום שבכתובה שמעל מאתיים וזו לכתולה ומאה לאלמנה³⁵. הקהילה היהודית במרוקו תיקנה תקנה, בשנת ס"ג, שלא תועיל מחילת אישה אף על חלק מכתובתה או מנדונייתה, מפני שיש בכך פגיעה ביורשיה, ומחילתה תועיל רק באישור בית דין³⁶. אבל אם המחילה נעשתה במסגרת פשרה, או שהבעל שילם לה סכום מסוים כדי שתמחל לו על הכתובה, זאת נחשבת "מכירה" ואינה כלולה בתקנה³⁷. מה כוללת מחילת הכתובה במצבים שיש לה תוקף? המחלת מפסידה את כל תנאי הכתובה³⁸. היא מפסידה גם את נדונייתה אם אינה בעין³⁹. אבל יש אומרים שלא הפסידה את נדונייתה אלא אם כן אמרה "כל מה שבשטר מחול לך"⁴⁰. בשאלה האם חיוב הבעל במזונות כלול במחילת הכתובה, יש להבחין בין סוגים שונים של חיובי מזונות. מחילת הכתובה כוללת מחילה על זכות האישה למזונות לאחר מות הבעל⁴¹, מפני שזכות זו היא אחד מתנאי הכתובה, ומחילת הכתובה מבטלת גם את תנאי הכתובה, כאמור⁴². אשר לזכותה למזונות בחיי בעלה, יש אומרים שמחילת הכתובה אינה כוללת מחילה עליהם⁴³, מפני שזכות זו אינה מתנאי הכתובה אלא חכמים תיקנו שתקבל מזונות כנגד זכות הבעל לקבל את מעשה ידיה⁴⁴. משום כך, גם אם מחלה על תנאי הכתובה בפירוש, היא זכאית

³⁵ רמב"ם, הלכות אישות, יב, ו. גם לגבי תנאי הכתובה, חזון איש, אהע"ז, סימן סה, אות יא, כותב שאישה יכולה למחול, כגון על זכותה שבעלה יפדה אותה מן השבי. ³⁶ כרם חמור, חלק ב, סימן מג. שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סימן רצא, כותב שלפי התקנות שם, האישה יכולה למחול לבעל על הכתובה, בתנאי שיש חכם שהוכיח אותה על העברת הנחלה (בכתובה שכללה תנאי של הישבון ליורשיה – ראה שער שביעי, עמ' 301), ובתנאי שיכתוב כתובה חדשה. ר' רפאל אבן צור, בהגהתו במשפט וצדקה ביעקב שם, מביא מחלוקת לגבי אישה שמחלה רק לענין מיתה ולא לענין גירושין (ראה ליד ציון הערה 19), האם צריך לכתוב כתובה חדשה. על תקנה זו ותקנות אחרות שבאו בעקבותיה, ראה: מ' עמאר, "מחילת האשה את זכויותיה הכספיות בתקנת פאס", ספונות יט, עמ' 23–49.

³⁷ שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט.

³⁸ שו"ע, אהע"ז, קה, ד; שו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קלג (עמ' 370 ועמ' 390).

³⁹ רמ"א, אהע"ז, קה, ד. חידושי הרשב"א, כתובות נד ע"א (הובא במגיד משנה, הלכות אישות, טז, א), כותב בסתם שהמחלת כתובה, גם הנדוניה מחולה.

⁴⁰ שו"ת מהר"י וייל, סימן יט; רמ"א, אהע"ז, קה, ד.

שו"ת הריב"ש, סימן שיז, מביא את המחלוקת לגבי הנדוניה.

שו"ת באר מים חיים (מוצריי), חלק א, אהע"ז, סימן טז, כותב שגם לדעה זו, אם קרעה את שטר הכתובה, הנדוניה מחולה.

⁴¹ מרדכי, כתובות, סימן קסג; שו"ע, אהע"ז, צג, ט; יכין ובעז שם.

דעה חולקת: ר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב (בדפי הרי"ף), מביא דעה שיש לה מזונות לאחר מותו.

⁴² רש"י, כתובות נג ע"א (ד"ה אין); ר' מיכאל פודור, תבונות ארי (תשנ"ג), עמ' קצג. פסקי רי"ד, כתובות שם, מנמק, שהמזונות תלויים בכתובתה, שהרי היא ניונית רק עד שתגבה כתובתה, והיות שמחלה בכתובתה, כאילו גבתה, ואין לה מזונות. נימוקו מתאים לשיטה שמחילה היא כפרעון (ראה שער ראשון, פרק רביעי).

⁴³ רש"י, כתובות נג ע"ב (ד"ה אין לה מזונות); רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן כד.

⁴⁴ רא"ש שם; ר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב (בדפי הרי"ף); בית שמואל, צג, ס"ק יט; ביאור הגר"א, אהע"ז, צג, ס"ק כא.

פרק שלישי: פועל

לקבל מזונות בחייו⁴⁵. גם אם נאמר שחיוב המזונות בחיי הבעל מוגדר כאחד מתנאי הכתובה, וחיוב זה נמחל במחילת הכתובה, עדיין חייב הבעל במזונותיה מפני שהיא מעוכבת מלהינשא מחמתו⁴⁶. לעומתם, אחרים אומרים שהמוחלת כתובה אינה מקבלת מזונות אף בחיי הבעל⁴⁷, מפני שהיא כאילו מחלה במפורש גם על כל החיובים האחרים שהבעל חייב לה⁴⁸. בדומה לזה, נחלקו חכמים בשאלה האם מחילת הכתובה כוללת מחילה על חיוב הבעל לתת מזונות לבנותיהם. יש אומרים שחיוב זה אינו מחולל⁴⁹, מפני שחיוב זה אינו תלוי בכתובה אלא הוא תנאי בפני עצמו⁵⁰. לעומתם, הרמב"ם פוסק שגם חיוב זה נמחל⁵¹, מפני שהאישה כאילו מחלה בפירושו על כל החיובים שהבעל חייב לה⁵². אשר לחיוב הבעל לתת מזונות לבת אשתו שילדה מאיש אחר, אם התחייב לה במיוחד, מחילתה על הכתובה אינה פוטרת אותו מחיוב זה, לכל הדעות⁵³. מפני שחיוב זה אינו חלק מתנאי הכתובה אלא הוא חיוב עצמאי⁵⁴, ועוד, שהבת היתה כבר בחיים כשהתחייב הבעל במזונותיה, וזכתה אז במזונותיה, ולכן אין אמה יכולה למחול עליהם, ורק על מזונות בנותיו היא יכולה למחול, מפני שהן עדיין לא נולדו בשעה שהתחייב האב במזונותיהן בכתובה, ועוד לא זכו בהם⁵⁵.

פרק שלישי

פועל

א. חיוב פועל לעבוד

בדרך כלל, פועל יכול לחזור בו מחיובו לעבוד אף באמצע היום. אבל יש מצבים שאינו יכול לחזור בו, כגון במלאכה שהיא בגדר "דבר האבד"⁵⁶. במצבים כאלו, יש אומרים שגם אם המעביד מחל לפועל על חיובו לעבוד, חיובו אינו מחול, והמעביד יכול לדרוש ממנו לחזור ולעבוד, מפני שלדעתם גופו נחשב קנוי למעביד (לעניין העבודה שהבטיח לעשות) ולכן הוא

⁴⁵ בית שמואל, שם.

⁴⁶ נחל יצחק, סוף חלק א לאהע"ז, סימן עז, ענף ג. מ

⁴⁷ רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט. שו"ע, אהע"ז, צג, ט, מביא את שתי הדעות. מ

⁴⁸ ר"ן שם, בדעת הרמב"ם. מ

⁴⁹ פסקי רי"ד, כתובות נג ע"א; ראב"ד, הלכות אישות, יט, יב; רמ"א, אהע"ז, קיב, א; בית שמואל, קיא, ס"ק יא.

⁵⁰ פסקי רי"ד שם.

⁵¹ רמב"ם, הלכות אישות, יט, יב.

בית שמואל, קיב, ס"ק ג, מסביר, שטעם הראב"ד הוא, שאינו יכול למחול מה ששייך לבנות; ואילו הרמב"ם שם סובר שגם מזונות הבנות נמחלו, מפני שמזונות נגרות אחר הכתובה.

ראה בשער ראשון, פרק חמישי, עמ' 28, בהסבר צפנת פענח למחלוקת זו.

⁵² ר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב (בדפי הרי"ף), בדעת הרמב"ם.

⁵³ שו"ע, אהע"ז, קיד, ג. ראה על כך בשער שביעי, עמ' 305.

⁵⁴ בית שמואל, קיב, ס"ק ג.

⁵⁵ חלקת מחוקק, קה, ס"ק יא. מ

⁵⁶ שו"ע, חו"מ, שלג, סעיפים ג, ה.

שער שלישי: נשוא המחילה

אינו יכול להשתחרר מחיובו באמירה בעלמא⁵⁷, כיוון שמחילה זו היא כמחילה על בעלות על נכס, שאינה מועילה, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה. לעומתם, אחרים אומרים שמועילה מחילה לפועל⁵⁸, מפני שלדעתם פועל אין גופו קנוי למעביד⁵⁹.

אם המעביד מחל לפועל אחרי שנתן לו את כל שכרו, הפועל אינו צריך להחזיר את השכר, מפני שגם השכר נמחל⁶⁰. אבל זאת רק במלאכה שאינה דבר האבד, שבלאו הכי הפועל היה יכול לחזור בו, כך שברור שהמעביד התכוון למחול על השכר; אבל בדבר האבד, שאין הפועל יכול לחזור בו, ייתכן שהמעביד התכוון למחול רק על חיוב הפועל לעבוד⁶¹, ואין הוכחה שמחל על השכר, ולכן הפועל חייב להחזיר את השכר⁶². גם בדבר האבד, אם אמר המעביד לשון שמשמע ממנה שהתכוון למחול גם על השכר, כגון "ואין לי עליך כלום", השכר מחול⁶³.

ב. זכות פועל לעבוד

פועל (או אומן) שנשכר לעבודה וחזר בו מרצונו לעבוד, אינו יכול לחזור בו מחזרתו, מפני שמחל בכך על זכותו לעבוד, דהיינו על חובת המעביד להעסיק אותו, ודי באמירה, מפני שחיובו של המעביד להעביד אותו הוא חיוב רגיל שאפשר למחול עליו, שהרי אין גוף המעביד משועבד לו⁶⁴.

⁵⁷ מהר"ם מרוטנבורג, בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתעג = שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן עז = דפוס לבוב, סימן רה = דפוס קרימונה, סימן קכה = מרדכי, בבא מציעא, סימן שמו (הובא בבי"י, חו"מ, שלד, ה, בשו"ת מהרש"ם, אהע"ז, סימן קצח [שהובא בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן יט, דף כו ע"ג], בשו"ת תורת חכם, סימן כז, דף קה ע"ב, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, י"ד, סימן נ-נא, בשו"ת נאמן שמואל, סימן קא, דף קלב ע"ב, בקובץ שיעורים, בבא בתרא, אות נח, ובמחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן י; שו"ת בנימין זאב, סימן רכה; כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט, בדעת שו"ת הריב"ש, סימן קי.

⁵⁸ מישרים, נתיב כט, חלק ד; רמ"א, חו"מ, שלג, ח (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן ח, בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ, בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, ובשו"ת מפי אהרן, סימן טז, דף פו ע"ג); שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן פח וסימן שלג; ש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק מז; חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן קכה (רא ע"ב); שו"ת בית הלוי, חלק ב, דרוש יז; ר' זלמן נחמיה גולדברג, "בביאור ההבדל בגדרי הלכות שבספר קניין להלכות שבספר משפטים", הדרת מלך (ניו יורק), חלק ג, עמ' קו.

⁵⁹ ביאור הגר"א, חו"מ, שלג, ס"ק מז; קהלות יעקב, קידושין, סימן ג במהד' תשכ"ב, סימן ה במהד' תשמ"ח, אות א.

הש"ך מסביר, שיש לפועל דין עבד עברי רק לקולא, שיכול לחזור בו (בבא מציעא י ע"א), אבל לא שיהיה גופו קנוי.

הסבר אחר: שו"ת צור יעקב (הורוויץ), חלק א, סימן קכט, כותב שמעביד יכול למחול על התחייבות פועל לעבוד, אף שהוא שעבוד הגוף, מפני שמועילה מחילה על שעבוד הגוף.

⁶⁰ ש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק מט.

⁶¹ ולדעת הרמ"א שם, מחילה זו חלה, ולדעת מהר"ם מחילה זו אינה חלה, ובכל זאת ייתכן שהמעביד טעה וחשב שהיא חלה, והתכוון למחול רק על חובת העבודה ולא על השכר.

⁶² שו"ת תועפות ראם (טויבש), חו"מ, סימן לד.

גם שו"ת ושב הכהן, סימן עב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, שלג, ס"ק טז), נוטה להבחנה זו, והקשה על הש"ך, מדוע לא עשה הבחנה זו. וסיים שצריך עיון למעשה.

⁶³ ושב הכהן, שם.

⁶⁴ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פח-פט (גם אם היה דבר האבד, שבו הפועל אינו קנוי למעביד);

פרק שלישי: פועל

ג. זכות פועל לחזור בו

כאמור⁶⁵, פועל זכאי לחזור בו מהסכמתו לעבוד. הוא אף אינו יכול למחול על זכות זו, אף בדרך התנאה מראש, מפני שאין זו מחילת זכות ממונית, אלא התורה היא שמקנה לפועל את האפשרות להפסיק את שעבוד גופו, והתנאה זו דומה להתנאה על אונאה או שמיטה, שאינה מועילה⁶⁶. כמוכך, הוא יכול שלא להפעיל את זכותו לחזור בו מלעבוד, כלומר, הוא יכול להמשיך לעבוד על אף שאינו חייב בכך, אבל מחילתו אינה כובלת, והוא יכול לחזור בו ממנה, ולהפעיל את זכותו להפסיק לעבוד.

ד. איסור הלנת שכר שכיר

פועל יכול לעשות תנאי מראש עם המעביד שלא יעבור המעביד על "בל תלין", אם ילין את שכרו⁶⁷, משום שבכך הוא מוחל לו⁶⁸. גם אחרי סיום העבודה, הפועל יכול למחול על זכותו לקבל את שכרו בזמנו⁶⁹.

ה. פיצויי פיטורין

עובד יכול להתנות מראש שלא יקבל פיצויי פיטורין, כשם שהוא יכול להתנות מראש שלא

שו"ת לחם רב, סימן עא; שו"ת כרם שלמה (אמריליו), יו"ד, סימן כא; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צח, בסופו ("החכם אמר שמעולם לא רצה ולא ירצה להיות חכם עליהם עד שרבים יחלו פניו וכו' ולא יהיה חולק על מינויו, ונמצא אם כן שכיון שרבים קמים עליו ואינם חפצים או הוא אינו חפץ במינויו עליהם וכו', על פי הדברים האלה כבר נמחל שעבודם"; הובא בשו"ת קול אליהו, חלק ב, אהע"ז, סימן יא); ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת מפי אהרן, סימן טו (פד ע"א), ובשו"ת תורת חכם, סימן כז (קה ע"ב-ג), וסימן כח (קה ע"ג); ר' אליהו ילוח, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פו ע"ג); שו"ת ברכת משה (שאצקס), סימן מב. חקרי לב, מפי אהרן ותורת חכם עוסקים ברב שמחל על מירתו. ⁶⁵ ליד ציון הערה 56.

⁶⁶ ארחות משפט, עמ' קז, על פי קצות החושן, שלג, ס"ק ה' וס"ק ז, וש"ך, ס"ק יד. ⁶⁷ תוספתא, בבא מציעא, י, א ("ואם התנה עמו מתחלה על מנת כן, אף הם אין עוברין עליו"); ספר חסידים, סימן תתרטו ("אם תשכיר סופר לכתוב לך, תתנה עמו שלא תהיה בכל תלין פעולת שכיר, שמא כשיתבע לך לא יהיה לך לתת לו וכו' ואין בזה מתנה על מה שכתוב בתורה"; הובא בש"ך, חו"מ, שלט, ס"ק ב, במראית העין, ליקוטים, סימן יד, דף פב ע"ב במהד' תקס"ה, ובערוך השלחן, חו"מ, שלט, יד); פעולת השכיר, פרק ו הערה יא, עמ' קיג-קטו (במהד' תשס"ה).

דיני עבודה במשפט העברי, עמ' 360, מעיר שמצאנו גם מחילה מכללא של הפועל על "בל תלין": אם הפועל לא תבע את שכרו בזמנו, המעביד אינו עובר ב"בל תלין" (שו"ע, חו"מ, שלט, י), וזאת מפני שהפועל מחל על כך מכללא. ⁶⁸ ר' דוד אפטרוד, בפירושו על ספר חסידים שם; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתא, סימן א (ד"ה נסתפקתי); ר"י רוסט, המובא בחידושי ר"מ זמבה, סימן לא, הערה יג. נראה שכוונתם היא שהפועל מוחל על זכותו לקבל את שכרו בזמנו. אין נראה לפרש שהוא שומר על זכותו לתבעו בזמנו ומוחל רק על הצד האיטורי. ⁶⁹ רח"מ לינדר, "הערות נחוצות בהלכות תשלומי שכר שכיר בזמנו", בית אהרן וישראל, גל' מו, עמ' קמג.

הוא מביא ראיה מהדין שאם הפועל אינו תובע את המעביד, המעביד אינו עובר (שו"ע, חו"מ, שלט, י). ואכן שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן רפ, ואהבת חסד, חלק א, פרק ט, נתיב חסד, ס"ק כט וס"ק לג (הובא בבית אהרן וישראל, גל' סב, עמ' קלט), כותבים שהטעם שהמעביד אינו עובר או הוא שבזה הפועל מגלה את דעתו שהוא מוחל על חובת התשלום בזמנו. אבל יש להעיר שאין ראיה משם שגם אם הפועל חוזר בו ממחילתו ותובע, המעביד אינו עובר. ⁶⁹

שער שלישי: נשוא המחילה

יקבל שכר כלל או שיקבל שכר נמוך⁷⁰. אף על פי שהמנהג הוא שמשלמים פיצויי פיטורין, הרי מחילה מועילה אפילו על חיוב שהתורה מטילה, וכל שכן שתועיל נגד מנהג⁷¹.

פרק רביעי

שותפות

בדיון במחילה על השותפות יש להבחין בין סוגים שונים של שותפות. הסוג הראשון הוא שותפות עסקית בסכום כסף מסויים או בסחורה מסוימת. שותפות כזאת מקבלת תוקף מחייב על ידי עשיית מעשה קניין⁷². ראובן ושמעון שהסכימו על שותפות עסקית, כזאת לזמן קצוב, ועשו על כך מעשה קניין, ובתוך הזמן רצה ראובן להפסיק את השותפות,

⁷⁰ פד"ר, כרך ח, עמ' 81 (הובא על ידי ר' יחזקאל שטיינהולץ, "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 78); שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות א; ר' מרדכי אהרן היילר, בפסקי דין ירושלים, כרך ט, עמ' רו. בשני פסקי הדין נאמר שאף אם קיים חוק שאינו מכיר במחילה כזאת, אין להתחשב בו, כיוון שהוא נוגד את דין התורה. משפטיך ליעקב כותב שיש לדון את החיוב בפיצויי פיטורין כנובע מהמנהג (שו"ת ציץ אליעזר, חלק ז, סימן מח, קונטרס אורחות המשפטים, פרק י, אות ג) ולא מהחוק, ולכן אין להתחשב בחוק פיצויי פיטורין, התשכ"ג-1963, סעיף 29, המגביל את האפשרות למחול עליהם. התחשבות בדינא דמלכותא: בתי המשפט במדינת ישראל פסקו שעובד אינו יכול למחול על זכויותיו (בג"צ 760/79 דיי"ן נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד לד(3), 820, 823). ר' אברהם ח' שרמן, "מנהג המדינה ביחסי עובד ומעביד", תחומין יח (תשנ"ח), עמ' 242-244, סבור שבית דין צריך לפסוק כך, מפני שדינא דמלכותא דינא בדבר שנועד לתועלת הציבור, ואף שכתב שו"ת מהרי"א עניול, סימן ד, שפסקית בתי המשפט אינה מחייבת כדינא דמלכותא, זה דווקא במה שאמרו השופטים מתוך השקפת עולמם, וכאן אין זה המצב. מיכאל ויגודה, "בין זכויות חברתיות לחובות חברתיות במשפט העברי", בתוך: זכויות, כלכליות, חברתיות ותרבותיות בישראל (תל אביב תשס"ה), עמ' 277, מציג את עמדת ר"א שרמן כעמדת בתי הדין הרבניים. אולם ר' יעקב אליעזרוב, "מעביד החורג ממנהג המדינה", תחומין כ (תש"ס), עמ' 75-76 (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' רכג), כתב שהמשפט העברי אינו מתחשב בזה, כיוון שפסקית שופט אינה מחייבת בעיני המשפט העברי בתור דינא דמלכותא. וכן פסק בית הדין הגדול, בפסק דין שהובא בתחומין כ (תש"ס), עמ' 77. ר' אורי דסברג, "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 80, כותב שגם לפי המשפט העברי, הקהל יכול לתקן תקנה המונעת מחילה על זכויות עובד, והוא מסביר שיש הצדקה לתקנה כזאת, מפני שמחילת פועל אחד על זכויותיו עלולה למוטט כליל את מערכת הזכויות של העובדים, כיוון שהמעסיקים יעסיקו רק עובדים שימחלו על זכויותיהם. אבל אפשר להשיב על דבריו, שעובדה היא שלא מצאנו במקורות המשפט העברי תקנה כזאת, כנראה משום שחכמינו שקלו שיקולים נגדיים: (א) צריך להתחשב גם במעסיקים, שלא יהיה כדאי להקים עסק אם יצטרכו לתת לעובדים זכויות מרובות; (ב) אין חשש שכל העובדים ימחלו אם המחילה תיצור מצב שלא יהיה כדאי להם לעבוד. בכך יש תשובה גם למה שכתב ר"א שרמן שפסקית בתי המשפט לא נבעה מהשקפת עולם: היא אכן נובעת מהשקפת עולם של העדת העובדים על המעסיקים. יש להעיר שר"א דסברג בא לחזק את דעת ר"א שרמן, אבל אף ר"א שרמן לא בא מצד המשפט העברי עצמו אלא מצד דינא דמלכותא דינא. אולי ר"א דסברג מתכוון לומר שיש תוקף לחוק המדינה בתור תקנת הקהל; ויש להעיר שהוא כותב כאילו חוק המדינה אינו מאפשר לעובד למחול על זכויותיו, בעוד שבאמת רק בית המשפט קבע זאת, וקשה לומר שפסקית בית המשפט תקפה בתור תקנת קהל. ר' ישראל יפרח, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין, כרך ג, עמ' רעח. הוא כותב כך גם על דמי הבראה וחופשות.

⁷² שו"ע, חו"מ, קעו, א-ב.

פרק רביעי: שותפות

ואמר לשמעון שהוא מוחל לו על חיובו להמשיך בשותפות, ושמעון הסכים – מחילת ראובן מועילה בלי קניין, ואינו יכול לחזור בו מהמחילה.⁷³

הסוג השני הוא שותפות עסקית במלאכה, דהיינו שהשותפים יתעסקו במלאכה מסוימת ויתחלקו ברווחים. נחלקו הפוסקים בשאלה האם יש תוקף מחייב לשותפות כזאת.⁷⁴ אחד הנימוקים לדעה שיש לה תוקף הוא, שכל שותף משעבד את גופו לחברו לעשות את המלאכה.⁷⁵ כפי שראינו, לפי חלק מן הפוסקים, גופו של פועל נחשב קנוי למעביד.⁷⁶ על פי פוסקים אלו, פסק הרדב"ז שכדי למחול על שותפות כזאת, כלומר כדי ששותף אחד יוכל למחול לחברו על חיובו להמשיך בשותפות (לפי הדעה הנ"ל, שחיוב זה קיים), וכתוצאה מכך תתפרק השותפות, נדרש מעשה קניין.⁷⁷

הסוג השלישי הוא שיתוף בבעלות בנכס, כלומר, שלכל שותף יש חלק מהבעלות בנכס. כאשר שותף מוחל לחברו על חיובו להמשיך בשותפות, המשמעות היא שהוא מתיר לו לחלק ביניהם את הנכס. כאן יש להבחין בין סוגי הנכסים. בנכס שיש בו "כדי חלוקה", היינו שאחרי חלוקתו יקבל כל שותף שיעור הראוי לשימוש המקורי, אין משמעות למחילה זו, שהרי בלאו הכי זכאי כל אחד מהם לדרוש את פירוק השיתוף.⁷⁸ יכולה להיות מחילה הפוכה: שותף מוחל על זכותו לדרוש חלוקה. לפי דעה אחת, מחילה זו תקפה אף בלי מעשה קניין, ככל מחילה.⁷⁹ אבל לדעת רוב הפוסקים, דרוש לכך מעשה קניין,⁸⁰ מפני שמחילתו של השותף היא הסכמה שלא לחלק את הנכס לעולם, והוא כאילו נתן את חלקו במתנה לחברו, לעניין זה שחברו יכול להשתמש בחלקו לעולם, ונתנית מתנה צריכה קניין.⁸¹

בנכס שאין בו "כדי חלוקה", אין לשום שותף זכות לדרוש את פירוק השיתוף, מפני שלכל שותף יש זכות להמשיך במצב הקיים, שיש בנכס שיעור הראוי לשימוש, שאילו אם

⁷³ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז וסימן שכו (הובא בשו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה, דף ח ע"א, בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב, בשו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן עד (על שותפות ברווחי ריחיים), בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב, דף סב ע"א, ובפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב) וסימן שנ (הובא בשערי חיים, על ספר המקח, שער א, דף ד ע"ג). ראה לעיל, עמ' 62, על שותף שמחל על זכותו להישאר בשותפות.

⁷⁴ לדעת שו"ע, חו"מ, קעו, ג, אין לה תוקף, ואילו לדעת הרמ"א שם, יש לה תוקף.

⁷⁵ פרישה, חו"מ, קעו, ד, וסמ"ע, קעו, ס"ק ט.

⁷⁶ ליד ציון הערה 57. ראה שם, על מחילה לפועל.

⁷⁷ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שנ.

דעה חולקת: שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (ק"ז ע"א), כתב שגם אם השתתפו בקניין, המוחזק יכול לומר "קים לי" שמועילה מחילה בלי קניין, שהרי יש אומרים שגם מחילה לפועל מועילה בלי קניין (ראה ליד ציון הערה 58), ועוד, שלדעת השלחן ערוך (הערה 74), אומנים שהשתתפו יכולים לחזור בהם גם בלי מחילה.

שו"ת כהונת עולם, סימן לב (הובא בשו"ת נוכר הלכה, סימן ב, דף יז ע"ב נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלח). ובשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן לה, ופתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק ב (ברמז), כתבים שדין המחילה כאן תלוי במחלוקת האם מועילה מחילה לפועל.

⁷⁸ ראה על כך בחוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 137–138.

⁷⁹ משנת יעבץ, חו"מ, סימן כט, אות ד, בדעת ש"ך, חו"מ, קעא, ס"ק ב.

⁸⁰ רמ"א, חו"מ, קעא, א; נתיבות המשפט, קעא, ס"ק א; שער משפט, קעא, ס"ק א. נתיבות המשפט ושער משפט שם נוטים לומר שזו גם דעת הש"ך.

⁸¹ שער משפט שם. נראה שזו גם כוונת נתיבות המשפט שם, שנימק שלא מועילה מחילה בלי קניין מפני שזו מחילה על זכות בעלות (שאינה תקפה, כפי שנראה בשער ארבע עשרה). דבריהם הובאו בחוק לישראל שם, עמ' 142.

הנכס יחולק, לא יהיה בכל חלק שיעור הראוי לשימוש. בכל זאת, ייתכן מצב ששותף מוחל לחברו על חיובו להמשיך בשותפות, והמשמעות היא שהוא מתיר לו לחלק ביניהם את הנכס. אולם התלמוד קובע שהסכם מחילה זה אינו כובל, גם אם עשו על כך מעשה קניין, והמוחל יכול לחזור בו ממחילתו, מפני שזהו "קניין דברים"⁸².

כל זה אמור במחילת שותף תוך כוונה שחלקו יישאר שלו, אלא שהשותפות תיפסק. עניין אחר הוא מחילת שותף על חלקו, תוך כוונה שחלקו ייקנה לשותף האחר. אם מדובר בשותפות מהסוג השלישי, שיתוף בנכס, זוהי מחילת בעלות, שתקפה רק בקניין, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה⁸³. אבל בשותפות מהסוג הראשון, שהיא רק שותפות עסקית בכסף או בסחורה, מועילה מחילה כזאת בלי מעשה קניין, ומשמעותה היא, שכל הרווחים יהיו שייכים לנמחל⁸⁴.

יש חיובים אחדים בין השותפים בשותפות עסקית שאפשר למחול עליהם:

שותף שחרג מהמוסכם בניהול השותפות נושא באחריות מלאה להפסדים שייגרמו מכך⁸⁵. אולם אם השותף האחר מחל לו על החריגה, ההפסדים מתחלקים בין השותפים בשווה ככל הפסד של השותפות. אם השותף האחר הביע הסכמה למה שהראשון עשה, למעשה הוא מוחל בכך על החריגה⁸⁶.

בעת פירוק השותפות, מחלקים ביניהם השותפים את רכוש השותפות תוך חלוקה שוויונית של הרווחים ושל ההפסדים. שותף אחד יכול למחול לחברו על חובתו להשתתף בהפסדים, אם רכוש השותפות נמצא ביד הנמחל, מפני שבכך מקטין המוחל את הסכום שעל הנמחל למסור למוחל; אבל אם הרכוש נמצא ביד המוחל, בעצם אין זו מחילה אלא התחייבות מצדו להגדיל את הסכום שעליו למסור ל"נמחל", והתחייבות זקוקה למעשה קניין, שלא כמחילה⁸⁷. שותף שחושד ששותפו גוזל מממון השותפות, זכאי לדרוש משותפו להישבע שלא נטל יותר מן המגיע לו⁸⁸. שותפים שמחלו זה לזה על החיוב להישבע, מחילתם מתפרשת בהרחבה, ככוללת מחילה גם על מה ששותף גזל משותפו במזיד, מפני ששבועת השותפים נתקנה בעיקר על חשש ששותף גזל משותפו במזיד⁸⁹.

שאלה מיוחדת מתעוררת לעניין חוב שצד שלישי חייב לשותפות: ראובן ושמעון שותפים בשותפות עסקית, ולוי חייב חוב לשותפות. האם ראובן יכול למחול לשמעון על חלקו בחוב שלוי חייב לשותפות? מהרש"ם פסק שאינו יכול למחול, מפני שמחילה שייכת רק בדבר שהנמחל מוחזק בו, ולא בדבר שאינו בידו וצריך שיתן לו אדם אחר, וכאן שמעון אינו

⁸² בבא בתרא ג ע"א. ראה על כך: חוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 154–155.

⁸³ להלן, עמ' 562.

⁸⁴ שו"ת ר' חיים כהן, חו"מ, סימנים ו-ז, עוסק בשותף שמחל לחברו על חלקו, ודן רק מצד השאלה האם מועילה מחילה אם נשאר שטר ביד המוחל (נדון בכך בשער שלישי), משמע שפשוט לו שמועילה מחילת שותף על חלקו בשותפות. ראה בהשלמות לעמ' 986, על שניים שיש להם חשבון משותף בנק, ואחד מהם מחל לחברו על חלקו.

⁸⁵ רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, ה, ב; שו"ע, חו"מ, קעו, י.

⁸⁶ רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, ה, א (הובא בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן פו, ובשו"ת מהרש"ם, חו"מ,

סימן ריט); שו"ע, חו"מ, קעו, י.

⁸⁷ שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (קכא ע"ב).

⁸⁸ רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, ט, א.

⁸⁹ שו"ת נאמן שמואל, סימן קג (קמה ע"ג).

פרק חמישי: ריבית

חייב לראובן בקשר לחוב של לוי, וכדי ששמעון יקנה את חלקו של ראובן בחוב, צריך "מעמד שלושות", אבל לשון מחילה אינה מועילה⁹⁰.

פרק חמישי

ריבית

לווה ששילם ריבית, מוטל על המלווה להחזירה לו. לפי רוב הפוסקים, הלווה יכול למחול למלווה על חובתו זו, והמחילה אינה אסורה משום ריבית, כשם שנגזל יכול למחול לגזולן על חיובו להשיב לו את הגזול⁹¹. כמובן, גם לדעתם לא מועילה מחילת הלווה לפני נתינת הריבית או בשעת הנתינה, שהרי התורה אסרה ריבית אף ברצון הלווה, דהיינו שהוא מוחל עליה⁹². ההבדל הוא שמחילה על הריבית מראש היא מחילה באונס, כיוון שאם לא יסכים, לא יקבל את ההלוואה, ואילו מחילה אחרי הפרעון נעשית מן הסתם בלב שלם, ולכן היא תקפה⁹³. אבל לדעת הגאונים, גם אחרי שנתן את הריבית למלווה, לא מועילה מחילת הלווה על

⁹⁰ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צה (הובא בשו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז, דף ס ע"א, ובבני חיי, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות ו [שהובא בכך ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ג]). ראה עמ' 732, למקורות נוספים לעניין זה. §

⁹¹ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג (הובא בגידולי תרומה, שער מו, חלק ב, אות יב); רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן ב; ספר התרומות, שער מו, חלק ד, אות ד; חידושי תלמיד הרשב"א, בבא מציעא סא ע"ב; מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, ו, ד (הובא בש"ך, יו"ד, קעד, ס"ק ה); מישרים, נתיב ח, חלק א (כו ע"ד); שו"ע, יו"ד, קס, ה (הובא בשו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמז); שו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן טו, בסופו; ר"ח פאלאג'י, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג, דף כא ע"ב; ר' רפאל יוסף חזן, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד, דף כד ע"ד (=חקרי לב, מהדורא בתרא, יו"ד, סימן ד); שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"א), בדעת רי"ף, בבא מציעא לו ע"ב (בדפי הרי"ף), ובדעת רש"י, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה הכא); חכמת אדם, סימן קלא, אות ה; גושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומזיק, ח, ו (ד"ה ואני בעניי), בדעת הרי"ף שם. §

⁹² מישרים, נתיב ח, חלק א (כו ע"ד). וכך כתבו בדעת הרמב"ם: מגיד משנה שם (הובא בשו"ת מגן גבורים (איטרושה), סימן ז, דף יג ע"ד), שו"ת מהרי"ק, שורש יז, שו"ת מהרלב"ח, סימן קד (ד"ה פתח), שו"ת צרור הכסף, יו"ד, סימן ז (יד ע"ג), מרכבת המשנה, מהדורא בתרא, על הרמב"ם שם, שו"ת מעיל שמואל (פלורנטיין), סימן יד (כ ע"ב), וסימן מו (צ ע"ג), שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קסג, וגושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומזיק, ח, ו (ד"ה ואני הדל). שו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג (יח ע"ב-ע"ג, יט ע"ב), מביא שחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סא, ב"י, יו"ד, סימן קס, ושו"ת אבקה רוכל, סימן קנא, שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהדו' שצ"ב, כלל ו, סימן נג, ושלחן גבוה, יו"ד, קס, ס"ק יב, כתבו שהרמב"ם מתייר רק מחילה אחרי התשלום; ושכך הבינו כנראה גם ספר התרומות, שער מו, חלק ד, אות ד, ושו"ת מהר"ם די בוטון, סימן טז, את הרמב"ם. §

⁹³ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סא ע"א (הובא בשו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קלב, אות ו, ובספר הלכה וכספים (תשמ"ו), עמ' קכו); חידושי תלמיד הרשב"א, בבא מציעא סא ע"ב; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן יט; שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פד (מג ע"ב); ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמא-רמב; ר' שלום אלבק, "דינו של מעשה שיש בו איסור", סיני, גל' פא, עמ' ח; ר' מרדכי ואקנין, "בענין מחילה בריבית", קול התורה, גל' נו (תשסד), עמ' רנ. שואל ומשיב מוסיף, שהיות שהיה יכול לתבוע מהמלווה בבית דין להחזיר לו את הריבית, ובכל זאת מחל, זו הוכחה שמחל בלב שלם. §

שער שלישי: נשוא המחילה

חובת המלווה להחזיר לו את הריבית, משום שלדעתם גם מחילה זו אסורה משום ריבית⁹⁴. לדעתם, אין זה כמו תביעת גזל ואונאה וכדומה, שהיא רק חיוב ממוני, ולכן מועילה מחילה עליה, בעוד שבריבית התורה הטילה על המלווה חיוב להחזיר את הממון האסור שנטל, והיות שחיוב זה של המלווה הוא כלפי שמים, לא תועיל מחילת הלווה⁹⁵.

לדעה זו, אין מועילה מחילה אף על ריבית דרבנן⁹⁶.

מחלוקת זו תלויה בהגדרת מהות המחילה: לפי השיטה⁹⁷ שמחילה היא מטעם הפקעה, ואינה כנתינה, מועילה מחילת הלווה אחרי מתן הריבית, מפני שהמלווה זוכה ממילא במה שבידו; ואין להקשות על כך ממה שהתורה אסרה נתינת ריבית אף שכל לווה מוחל למלווה על הריבית כשהוא נותן לו אותה⁹⁸, מפני שהתורה אסרה מחילה רק כשלווה נותן ריבית, מה שאינו כן כאן, שהמחילה באה אחרי שנתן, והיא רק סילוק, שהמלווה זוכה ממילא במה שבידו, ואין כאן נתינת ריבית⁹⁹.

כמו כן, לפי השיטה¹⁰⁰ שמחילה כקבלה, הרי בזה שהלווה מוחל למלווה, הוא כאילו הלווה קיבל את דמי הריבית חזרה והחזיר אותם למלווה, והחזרה זו אינה אסורה מטעם ריבית, מפני שלא החזיר את הכסף בשביל ההלוואה¹⁰¹. אין זה דומה למה שהתורה אסרה נתינת ריבית אף שכל לווה מוחל למלווה על הריבית כשהוא נותן לו אותה, מפני ששם אם נראה זאת כאילו הלווה מקבל את דמי הריבית חזרה ומחזיר אותם למלווה, הרי הוא מחזיר בשביל ההלוואה, שהרי זה מתבצע במועד שנקבע מראש לתשלום הריבית, ולכן שם הדבר אסור.

לעומת זאת, לפי השיטה שמחילה היא הקנאה¹⁰², מחילת הלווה אסורה, שהרי במחילתו הוא כאילו נותן עכשיו למלווה (הנמחל) ריבית שוב¹⁰³.

סוג של מחילה שאסורה משום ריבית לכל הדעות הוא אם אחרי מועד פרעון החוב, האריך המלווה את הזמן (והארכת הזמן היא סוג של מחילה¹⁰⁴) בתמורה לכך שהלווה נותן לו לדור

⁹⁴ הגאונים, המובאים ברמב"ם שם. ביאור הגר"א, יו"ד, קס, ס"ק ז (הובא בחידושי ר' שלמה היימן, בבא מציעא, סימן ז), כותב שזו גם דעת רש"י, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה הכא).⁹⁵

⁹⁵ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סא ע"א (הובא בשו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קע, אות ב, ובספר משפט החוב (אטינגר), סימן יא, עמ' כט).⁹⁶

⁹⁶ רמב"ם שם, בדעת הגאונים.⁹⁷

⁹⁷ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

⁹⁸ זו טענת הגאונים.

⁹⁹ אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ד), רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן יב, ומאורות נתן, על מאור החיים (אונגר), סימן יח, הערה א, עמ' נא, מסבירים כך את דעת הרמב"ם.

¹⁰⁰ שראינו בשער ראשון, פרק רביעי.

¹⁰¹ נתן פרוי, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כז), ועומק הפשט, חלק א, סימן יב, עמ' רסה, מבארים כך את דעת הרמב"ם, המתיר. אפשר שהסיבה שלא רצו לבאר את הרמב"ם על פי שיטת ההפקעה היא, שסברו שמאחר שהפקעה אינה פעולה חיובית, אין בה כדי לפטור את המלווה מחיוב החזרת הריבית.¹⁰²

¹⁰² שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

¹⁰³ מאורות נתן ורוח אליהו (ולדמן) שם מסבירים כך את שיטת הגאונים.

ראה שער אחת-עשרה, עמ' 467, בשאלה האם מועילה מחילה מכללא על חיוב המלווה להחזיר את הריבית, שייתכן שהדין תלוי בשיטות השונות בהגדרת מחילה.

¹⁰⁴ נדון בה בשער שלוש-עשרה, עמ' 535.

פרק שישי: מסים

בחצרו, לדוגמה. הרמב"ם¹⁰⁵ כותב שזה רק אבק ריבית, היינו שהיא אסורה רק מדרבנן. ר' יצחק זאב גוסטמן¹⁰⁶ מבאר, שהרמב"ם סובר שמחילה היא רק הפקעה, ולא הקנאה, ואיסור ריבית היא רק מה שנקבע בשעת מתן ההלוואה; אבל לדעה שמחילה היא הקנאה, זו ריבית קצוצה, היינו שהיא אסורה מהתורה, מפני שעכשיו המלווה כאילו נותן הלוואה חדשה, ומקנה ללווה את הכסף מחדש עד מועד הפרעון החדש.

פרק שישי

מסים

בקהילות היהודיות בגולה, הקהילה היתה גובה מסים מהיחידים, כדי שתוכל לשלם את המס שהטיל עליה השלטון הנכרי, ולספק שירותים שונים לציבור. אם ראשי הקהילה ("טובי העיר") מחלו למישהו על חיובו במס, המחילה תקפה אף בלי מעשה קניין ובלי שטר¹⁰⁷, כמו שכל מחילה תקפה בלי קניין¹⁰⁸; מה גם שכל דבר שהציבור עושה תקף אף בלי מעשה קניין¹⁰⁹.

¹⁰⁵ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ו, ג.

¹⁰⁶ קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ז.

גם מעדני שמואל, סימן כח, אות ו, מסביר שהרמב"ם שם סובר שמחילה היא הפקעה, ולכן הארכת הזמן אינה תחילת הלוואה, שהרי לא נתן לו אז שום הלוואה, כמו שבמחילה גמורה אינו מקנה כלום; ואילו הראב"ד שם, ורש"י, בבא מציעא סד ע"ב (ד"ה אבל הלווה), סוברים שמחילה היא כהקנאה ופרעון, כאילו פרע והחזיר ללווה, ולכן גם בהארכת זמן, נחשב שהלווה פרע והמלווה נותן לו את ההלוואה מחדש לתקופה נוספת, ולכן גם ריבית שנקבעת אז נחשבת קצוצה. וראה שער ראשון, עמ' 39, הערה 258, בשם קונטרסי שיעורים, על דעת הראב"ד.

¹⁰⁷ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט וסימן כא (הובא בשו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן עט, וחלק ג, סימן קנג, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע, במשא מלך, חלק ה, שער א, משפט ה, דף מה ע"ד, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג, דף ריד ע"ג, בשו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז, דף כא ע"א, בשו"ת עדות ביהוסף (אלמושנינו), חלק א, סימן כח, ובשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צו ע"ב); רמ"א, חו"מ, קסג, ג (הובא בשו"ת ברכת חיים (לנטשנא), סימן לד); שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמב); שו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי (רי ע"ד); כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קיא, בשם ר"א גאליקו; שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה, ד"ה אבל אם יש (נדפס בשינויים בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח, דף קלט [מסומן קלח] ע"ג); ר' אברהם אסכנדר, בשו"ת שער יהושע, סימן פז (עמ' קלב); שו"ת ר' יהוסף מליריאה, סימן יא (עמ' עג); שו"ת קול יעקב (שאל), סימן ו.

¹⁰⁸ שו"ת הרא"ש שם; שו"ת הריב"ש, סימן תעו; ביאור הגר"א, חו"מ, קסג, ס"ק קב; בית הלל (ליבשיץ), סימן מב.

הריב"ש עוסק בחזון שהקהילה מחלה לו על המס כחלק משכר העסקתו, ומנמק תחילה שהמחילה תקפה ככל התחייבות לשלם שכר לפועל, ואחר כך מנמק שמחילה אינה צריכה קניין. שו"ת מהרש"ך, חלק ד, סימן סב, עוסק גם הוא במחילה לרופא על המס כשכר על עבודתו, ומביא מדברי הריב"ש רק את הנימוק של התחייבות לפועל.

טעם אחר לתוקפה של המחילה, במקום שהקהילה מחלה למישהו על המס עם הצטרפותו לקהילה, עולה

אף שמש זה (בחלקו) אינו חיוב על היחידים כלפי הקהילה, אלא היא והם חייבים לשלטון הנכרי¹¹¹, בכל זאת מועילה מחילת הקהילה בלי קניין, מפני שחיוב המס חל על מי שהוא שותף עם בני העיר, וכשהקהילה פוטרת מישהו מן המס, היא מוציאה אותו משותפותם לעניין דבר זה, והוא כאילו אינו שותף עם בני העיר, וכאילו אינו דר עמהם, ואין חיוב השלטון חל עליו¹¹¹.

ראשי הקהילה יכולים למחול על המס בלי להשיג הסכמה מבני הקהילה, מפני שראשי הקהילה מוסמכים לטפל בעצמם בכל ענייני הציבור¹¹².

אם מחילת המס משרתת מטרה שהיא לטובת הקהילה, די ברוב ראשי הקהילה שתומכים בה; אבל אם אין בה תועלת לקהילה, היא תקפה רק אם כל ראשי הקהילה תומכים בה¹¹³. גם במצב שדי ברוב, צריך שההחלטה תתקבל בנוכחות כל ראשי הקהילה, כדי שיישמעו הטענות בעדה ונגדה¹¹⁴. אולם היות שמחילת המס לאדם אחד מכבירה את נטל המס על האחרים, מי שמשתייך למיעוט שהתנגדו למחילה יכול לדרוש לשלם מס בשיעור שהיה צריך לשלם לולא המחילה, בלי ההכבדה שנגרמה על ידי המחילה¹¹⁵.

מסורת נבחר מכתף, סימן קיב, בסופו: הם כמו שותפים, שהתנאים שקבעו בעת יצירת השותפות מחייבים אותם ואינם יכולים לחזור בהם.

¹⁰⁹ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט וסימן כא (הובא בשו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קנג, בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, בשו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן קיט, בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן סו, דף ריח ע"ב, במשא מלך, חלק ה, שער א, משפט ה, דף מה ע"ד, בשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח, ובספר ההתחייבות, עמ' 399 ועמ' 402); מרדכי, בבא מציעא, סימן תנח; רמ"א, חו"מ, קסג, ו; משפט שלום, רד, ט; שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, י"ד, סימן סז; שו"ת ברכת חיים (לנטשנא), סימן לד; ר' יעזר אריאל, תחומין כא (תשס"א), עמ' 156.

¹¹⁰ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן כד.

¹¹¹ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, ד"ה ומצאתי (הובא בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צז ע"ג).¹¹²

¹¹² שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפד ע"א, ובשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמב ועמ' קנד); תשובה בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו (ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"ב) מחבר התשובה הוא ראנ"ח); שו"ת דברי ריבות, סימן סג (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צז ע"ד, בשו"ת שער המים, סימן יט, דף מב ע"ג, בשו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נח ע"ד), ובאות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף נו ע"ב); שו"ת עדות ביהוסף (אלמושנינו), חלק א, סימן כח; שו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלב; שו"ת ר' יהוסף מליריאה, סימן יא (עמ' עג). ראה שער שביעי, עמ' 313, ש"טובי העיר" מוסמכים למחול על זכות של ציבור.

שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נח ע"ד), נוקט שבמקום שהמנהג הוא שמעשה המורשים תקף בלי קניין, מחילתם מועילה בלי קניין.¹¹³

¹¹³ שו"ת מהרש"ם, י"ד, סימן קיז (הובא בשו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה, דף כ ע"ב); משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ד, דף מה ע"ג (הובא בשו"ת שער המים, סימן יט, דף מב ע"ד). רועי ישראל שם (כא ע"ב) מדייק ממהרש"ם שם, שלפי השיטה שתקנות קהל מתקבלות רק פה אחד ולא די ברוב, גם במחילת מס שהיא לתקנת בציבור לא די ברוב. אבל הוא מעיר ששו"ע, י"ד, רכא, לג-לד, פוסק באופן כללי שמועיל רוב בתקנות הקהל.

¹¹⁴ שו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה (כב ע"ג). הוא מסתמך על משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ג (מד ע"ד), הכותב כך באופן כללי על הכרעות בענייני מס.

¹¹⁵ שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן תכא; שו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה (כב ע"ג).

פרק שישי: מסיים

מחילת המס טעונה אישור של הרב של העיר¹¹⁶, כמו שכל תקנה של הקהילה זקוקה לאישור של החכם הממונה על הציבור¹¹⁷.

גם לפי הדעה שאין סמכות לראשי הקהילה לתקן תקנה שמטיבה עם חלק מהציבור ומזיקה לחלק אחר¹¹⁸, הרי כאן, אם מחלו למישהו על תשלום המס הרגיל תמורה סכום קצוב שישלם יש לכך תוקף, ואף שיתכן שהיה משלם יותר מס לולא המחילה, הרי ייתכן גם שהיה משלם פחות מס לולא המחילה, כגון שהיה יורד מנכסיו, ואם כן המחילה היא סיכון מחושב שלוקחת הקהילה, ונחשבת כמטיבה עם כל הציבור¹¹⁹.

אולם אם מחילת המס ליחיד או לאנשים אחדים תגרום להכבדת נטל המס על בני הקהילה האחרים באופן שלא יוכלו לשאת, המחילה בטלה¹²⁰.

מי שהקהילה מחלה לו על המס בלי הגבלת זמן, פטור גם אם המנהיגים שמחלו לו מתו והמנהיגות עברה לדור הבא, מכיוון שהנהגת הקהילה מוסמכת לקבוע תקנות שמחייבות גם את בניהם¹²¹.

¹¹⁶ שו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה (כב ע"ב).

¹¹⁷ רמ"א, חו"מ, רלא, כת. אבל כנסת הגדולה, חו"מ, רלא, הגהות טור, אות קכת, מביא מיעוט פוסקים הסבורים שרק תקנת בעלי אומנות זקוקה לאישור של חכם, ולא תקנה של בני העיר.

¹¹⁸ עיין סיכום הדעות בכנסת הגדולה, חו"מ, רלא, הגהות טור, אות יב.

¹¹⁹ שו"ת דברי ריבות, סימן סג (הובא בשו"ת שער המים, סימן יט, דף מב ע"ב, ובשו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה, דף כ ע"ג). שו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כב ע"א), כותב שאף ששו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שז, סובר שאם בפועל היה הפסד לחלק מהציבור, התקנה בטלה ואין מתחשבים בכך שהיתה אפשרות שיהיה רווח (המחלוקת הובאה בכנסת הגדולה, חו"מ, רלא, הגהות טור, אות לו), מכל מקום הלכה כדברי ריבות, כיוון ששו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה (צו ע"ד), מסכים עמו.

שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן לו (ד"ה ואפילו, וד"ה וכן מצאתי), מסתמך על דברי ריבות בנידונו, שהיתה תקנה שראשי הקהילה לא יוציאו יותר מסכום מסוים, והם מחלו למישהו על המס, כך שהקהילה הפסידה יותר מאותו סכום. הוא כותב שהמחילה אינה חורגת מהתקנה, כיוון שכונת המתקנים היתה רק שלא יהיו רשאים לגרום לקהילה הפסד יותר מסכום זה, אבל מחילה זו אינה הפסד אלא רווח, כיוון שהוא שילם סכום מסוים מראש, ומצד שני לא היה ידוע אם יתחייב או כמה יתחייב, והיתה סכנה שלא יוכלו להוציא ממנו שום תשלום, כך שראשי הקהילה לקחו סיכון מחושב שאינו בגדר הפסד. עוד נימק (בד"ה ומעתה) שהתקנה היתה רק "שלא יוציאו יותר מסך פלוני", והיינו הוצאות שיצטרכו להוציא מכיסם, אבל כאן מדובר בממון שעדיין לא הגיע לקהילה.

¹²⁰ ר' שלמה בן מובחר, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סג (ד"ה הנה מכאן, ד"ה ועוד רע). לגבי נידונו, שהוטל על הקהילה היהודית בשאלוניקי לספק כמות מסוימת של בגדים לשלטון הנכרי, הוא כותב (בד"ה ומה גם שלרב) שגם אם עשו חרם לחזק את המחילה, אין לה תוקף, מפני שהיתה סכנת נפשות אם הקהילה לא תעביר לשלטון הנכרי את המס שהוטל עליה, כפי שאכן הרגו מישהו שפיגר בתשלום המס. לדבריו (בד"ה נקטינן מהא), המצב היה שאפילו השלטון הנכרי לא היה יכול לוותר למישהו על המס, מכיוון שהבגדים נעשו רק בשאלוניקי ומשרתי המלך דרשו אותם בזמן קבוע.

שו"ת קול יעקב (שאול), סימן ו, כותב שטעמו של ר"ש בן מובחר הוא שמש הבגדים היה מס קבוע וחזק, ואינו אומר שטעמו הוא הקושי של הקהילה לשלם את המס. הוא מציין שר"ח בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (תשובה שמופיעה בשינויים בספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימנים קה-קו), חולק עליו, והוא מוסיף שבימיו (של ר' יעקב שאול) המשא כבר הוקל, ומועילה מחילה. כוונתו היא שר"ח בנבנשתי שם נותן תוקף למחילה, בניגוד לר"ש בן מובחר; אבל יש להעיר שר"ח בנבנשתי אינו מזכיר את הקושי המיוחד של הקהילה לשלם את המס.

¹²¹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקסז (הובא באורים גדולים (זאבי), לימוד ריג, ובשו"ת קול יעקב (שאול),

שער שלישי: נשוא המחילה

מחילת מס היתה מצויה, כנראה, ומצאנו בפוסקים דיונים אחדים בפרשנותה, כלהלן. קהילה שמחלה למישהו על המס סתם, ללא תמורה, יכולה לומר: "פטרנו אותך ממס רק לפעם הראשונה שייגבה מס מהציבור", כיוון שבעצם הוא חייב במס, ואמנם מחלו לו, אבל יש לפרש את המחילה בצמצום¹²². לכאורה היה מקום לפרש את המחילה בהרחבה, כיוון שהמוציא מחבירו עליו הראיה, ומספק הקהילה אינה יכולה להוציא ממון מהנמחל. בכל זאת אין אומרים כך, כיוון שנקודת המוצא היא שהוא חייב מס בוודאי, אלא שיש ספק האם הוא מחול, ואף הוא אינו טוען שהקהילה מחלה לו בפירושו לעולם, אלא טוען שמשמעות המחילה היא לעולם, ואין ספק מוציא מידי ודאי¹²³.

מעשה בקהילה ששיחררה ממס קרקע שיקנה ראובן בשלוש מאות זהובים. הוא קנה קרקע בשלוש מאות זהובים, והקרקע השביחה, עד שעלה שווייה לארבע מאות זהובים. התעורר ויכוח, האם המחילה היתה על הקרקע, והיא כוללת גם את עליית הערך, או על השווי של שלוש מאות זהובים, ומה שמעבר לזה חייב במס. הרשב"א פסק שמספק מפרשים את המחילה בצמצום, וראובן חייב לשלם מס על שבח הקרקע¹²⁴.

קהילה שמחלה למישהו על המס כל חייו, ובמותו השאיר נכסים, הקהילה יכולה לגבות מנכסים אלו את המסים שלא שילם, מפני שיש להניח שהקהילה לא מחלה סתם, אלא חששה שאם יצטרך לשם מסים, יעני, והציבור יצטרך לפרנס אותו, וחשש זה אינו קיים לאחר מותו, ולכן חל חיוב המס על נכסיו¹²⁵.

מעשה בקהילה שפטרה אישה מסוימת מתשלום מס, ולאחר שנים אחדות טענה הקהילה שהמחילה היתה רק על מסים שהתחייבה בהם בעבר, ולא על מסים עתידיים. ר' אליהו אבן חיים פוסק, שהעובדה שעברו כמה שנים אחרי המחילה ולא תבעו ממנה מס מוכיחה שהמחילה היתה גם על מסים עתידיים¹²⁶.

סימן ו, וחלק ג, סימן תל; שו"ת המב"ט, חלק ב, סימן עט; שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמה; שו"ת פני משה, חלק ב, סימן צג, ברעת שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן כד, וברעת שו"ת הריב"ש, סימן תעו; ר' אברהם אסקנודרי, בשו"ת שער יהושע, סימן פז (עמ' קלב); משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ו, דף מו ע"א (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפג ע"ד).

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב, כותב בתחילה (בר"ה והנה לענין), שרק תקנה לצורך הציבור או לעשות גדר וסייג מחייבת את הדור הבא, ולכן רק מחילה על המס תמורת סכום מסוים המשולם מראש, מחייבת את הדור הבא, מפני שהיא לטובת הציבור, אבל אם מחלו למישהו בלי תמורה, מחילתם אינה מחייבת את בניהם. אבל אחר כך (בר"ה אך מ"מ) כתב שיש מקום לומר שגם במחילה בלי תמורה, אם ראשי הקהילה קבעו שגם זרעם לא יתבעו ממנו לעולם, על הבנים לקיים את מה שקבעו אבותיהם. תורת חיים שם (ד"ה אמנם מטעמא, ד"ה ועתה אבא, וד"ה זאת ועוד) דן בתוקף המחילה אם רק חלק מטובי העיר חתמו על המחילה – עיין שם.

¹²² שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט (הובא בשו"ת פני משה, חלק א, סימן ע, דף קעא ע"ב, בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפג ע"ב, בשו"ת ציצן אליעזר, חלק ב, סימן כו, אות ט, בשו"ת משפטך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ד, ובשו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן יג, ד"ה ובוזה היה); רמ"א, חו"מ, קסג, ה. ¹²³ בית הלל (ליבשיץ), סימן מב, על פי ש"ך, חו"מ, מב, ס"ק יח (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא, דף קכ ע"א). באופן כללי, כשיש ספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום – ראה עמ' 125.

¹²⁴ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקסז, וחלק ג, סימן תל. ¹²⁵ שו"ת הרשב"ש, סימן תטו.

¹²⁶ שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט. בשאלה אם אי-תביעת מסים מעידה על מחילה, ראה עמ' 470.

פרק שישי: מסים

אם הקהילה פטרה מישהו ממס למשך זמן קצוב, ומת, יורשיו חייבים לפרוע מס על הנכסים שירשו ממנו¹²⁷, מפני שהמס הוא חיוב אישי המוטל על האדם עצמו, ולכן המחילה היא רק לו ולא ליורשיו¹²⁸.

מעשה בקהילה שגבתה סכום מסוים מנכסיו של אדם שנפטר, ומחלת לבנו על תשלום מס בעד הנכסים שירש, ונאמר בשטר המחילה שהוא פטור ממסים "לעולם" על הנכסים הללו. ר' אליהו אבן חיים פסק שהמחילה תקפה גם אחרי שעשו שומא ("עריכה") חדשה לנכסי בני העיר, כמשמעות לשון "לעולם", ואף שייתכן שהנכסים ישביחו, והיה ראוי שישלם יותר, הרי ייתכן גם שהנכסים יפחתו, ולכן יש להניח שההסכם ביניהם היה שאפילו אחרי השומא החדשה לא יוסיפו עליו אם יתרבה הממון שבידו, כשם שלא יפחתו לו אם ימעט ממנו; והקהילה עשויה להרוויח מהסכם זה יותר מלהפסיד, כיוון שעניות יותר מצויה מעשירות¹²⁹.

במקרה דומה, שהקהילה מחלה ליורשים על כל המסים על הנכסים שירשו "כל ימי עולם" תמורת תשלום סכום חד פעמי גדול, הקהילה טענה שהמחילה תקפה רק עד שיגמרו להשתמש באותו סכום. המבי"ט דוחה טענה זו, בכך שהקהילה לקחה את הסיכון שהסכום ייגמר מהר, ותפסיד את המסים שהיתה יכולה עוד לגבות מהיורשים, מפני שידעה שייתכן שתרוויח מההסכם, שכן אם היורשים ימותו או יעזבו את העיר, לא ישלמו עוד מסים; מה גם שייתכן שהיה צורך דחוף בסכום גדול באותו זמן, שבגללו הסכימה הקהילה למחול לעולם על המסים¹³⁰.

מעשה בטובי העיר שמחלו למישהו על חיוב המס על בתים מסוימים, ונוסח שטר המחילה היה ש"פטרורו עד עולם". ר' יאשיהו פינטו לומד ממה שכתבו "פטרורו" ולא "פטרו הבתים", מכאן שפטרו רק אותו, למשך כל חייו, ולא התכוונו לפטור את הבתים עצמם, ולכן יורשיו או מי שקנה ממנו את הבתים חייבים לשלם עליהם מס; היות ש"יד בעל השטר על התחונה", יש לפרש את המלים "עד עולם" בצמצום, כבאים לפטור אדם זה לעולם, גם אם ישתנו הנסיבות מאיזו סיבה, ואין לפרש לשון זו ככוללת מצב שהבתים יעברו לבעלות אחרת¹³¹.

אם לשון המחילה היא לשון כוללנית, כגון "לבלתי תת אפילו פרוטה אחת", המחילה כוללת גם השתתפות במסים שהקהילה מעבירה לשלטון הנכרי, וגם השתתפות בהוצאות

¹²⁷ רשב"א, המובא בחידושי הריטב"א, כתובות קא ע"ב (הובא בב"י, חו"מ, קסג, מחודש יב, ובשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח); סמ"ע, קסג, ס"ק לט; שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן כג.

¹²⁸ כך ניקמו שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן יט (עו ע"ג), ותקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן פב (קלג ע"ב), את דעת הרשב"א. מ

¹²⁹ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג (ד"ה ואחר).
באותה קהילה נהגו שמי שמת, הקהילה גובה מנכסי המת פי עשרים מהמס שהיה פורע כל שנה בחייו, באופן שתהיה הקרן קיימת, ופירותיו יהיו תשלום מס עבור נכסים אלו בעתיד; והם טענו שמה שפטרו את בנו של המת הוא רק כנגד אותו סכום, ולא פטרו אותו לגבי נכסים העודפים על הסכום הזה. הראנ"ח דוחה טענה זו, מפני שנוסח המחילה היה סתמי, ולא אמרו שפוטרם אותו כנגד הסכום שקיבלו, מה גם שבנוסח המחילה נאמר "ופטרו את פלוני מלפרוע בעד ממון אביו שבידו המעט הוא אם רב".

¹³⁰ שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן עט (הובא בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמח-קמט, ובאותה היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף נו ע"ב וע"ד).

¹³¹ שו"ת נבחר מכסף, סימן קיג. בנידון, מחלו לו תמורת מחילתו על חוב שהקהילה היתה חייבת לו.

שער שלישי: נשוא המחילה

אחרות של הקהילה; אבל אין בכלל זה הוצאה בלתי צפויה, כגון הוצאות עקב מלחמה, כיוון שיש להניח שהתכוונו למחול רק על הוצאות שהיו צפויות בשעת המחילה¹³². אם הזכירו חיוב אחד שלא יהיה כלול במחילה, הדבר מלמד שחיובים אחרים אכן כלולים במחילה¹³³.

מי שרצה לנסוע מעיר אחת לעיר אחרת, ואמר לראשי הקהילה: "המס אצלכם כבד מדי, אני רוצה לנסוע לעיר אחרת ואֶפְטֵר מהמסים שלכם", ואמרו לו ראשי הקהילה: "פָּרַע את המס שבעבר, ותוכל לעבור לעיר האחרת", משתמעת מכך מחילה על המס שבעתיד¹³⁴. סוג אחר של מחילת מס היא כאשר השלטון הנכרי עצמו מוחל למישהו על המס שהוא צריך לשלם במסגרת הקהילה היהודית¹³⁵. מחילה זו אכן פוטרת אותו בחיוביו כלפי הקהילה¹³⁶. אולם הרשב"א מסייג זאת, שנמחל לו רק המס שהקהילה מעבירה לשלטון הנכרי, ולא מס שהקהילה משיתה על בני הקהילה לצורך הוצאות הקהילה עצמה¹³⁷.

¹³² שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן לו, בסופו ד"ה ומה שטענו העומדים [השני], ד"ה ועוד מוכיח [הראשון], וד"ה אמנם מחמת הנתינה). בלשוננו, מה ש"אסקו אדעתיהו" כלול במחילה. לא מפורש בדבריו מדוע הנמחל חייב להשתתף בהוצאות שמחמת המלחמה, אבל מתוך ההקשר נראה שהטעם הוא שאין זה צפוי, כאמור בטקסט.

בנידונו, הנמחל לא נחשב תושב העיר, ולכן גם לגבי ההוצאות עקב המלחמה, הוא כותב שאינו חייב לשלם בתור תושב העיר, אלא בתור זר שנמצא בעיר, שחיובו מופחת. פרשנות מרחיבה: ר"א גאליקו, המובא בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קיח, אומר, שמחילת מס כוללת גם מסים המתחדשים ושאינם קצובים ואפילו נתרבו המסים אחר כך.

¹³³ צמח צדק, שם ד"ה ומה שטענו העומדים [השני].

¹³⁴ כרם חמר, חלק ב, ספר התקנות, סימן רלו (מב ע"א).

¹³⁵ בשאלה האם מחילת השלטון על המס לאדם מסוים מתחלקת בינו לבין שאר בני הקהילה, ראה שער שלוש עשרה, עמ' 534.

¹³⁶ ר' יוסף דוד משאלוניקי, המובא בשו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כ ע"ד), ובשו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נז ע"ב).

מהתשובות שם עולה שהיה מעמד של "טראגומאן" שהיה פטור מתשלום מס לשלטון. ממקורות היסטוריים ידוע שבאימפריה העות'מאנית היה תפקיד של dragoman, שתיווכו בין ממשלתה לבין ממשלות אחרות. ראה ויקיפדיה, ערך Dragoman. בצרור הכסף נידונה הוראה של המלך לחייב את התרגומנים במס, ור' בנבנישטי גאטיניו שם (נט ע"ב) ור' רפאל יעקב אברהם גירון שם (ס ע"ב), פסקו שאין לה תוקף של דינא דמלכותא כיוון שהיה הסכם בין המלכים שהתרגומנים פטורים ממש.

במקומות אחדים, היתה "הסכמה" של הקהילה לחייב במס גם מי שהשלטון פטר. שו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן טו, מצייני שכן היה המנהג בשאלוניקי. על המשמעות של ההסכמה עיין שו"ת הריב"ש, סימן קלב; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ססד; שו"ת לחם רב, סימן עז; שו"ת דבר משה (אמיליו), חלק ב, חו"מ, סימן מח; שו"ת מצרף לכסף, תרומת כסף, סימן מ.

¹³⁷ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרמד (הובא בב"י, חו"מ, קסג, ז, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ססד, ד"ה למדנו, ובשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב, ד"ה וכל הך). וזו לשונו: "שאלת, במי שפטרו המלך בחותמו ממסים ומארנוניות, שאם עשו הקהל הוצאה בצרכי ציבור כגון חלוק השחדים של יום אידם ובתיקוני העיר, וכן בענין הסימנים ולהחזיר לגוים כל רבית שלקחו מהם יותר ממאמרו... והשיב, שהדין עם הצבור; דאף על פי שפטרו המלך ממה שתובע לצבור לפדות ממונם של אלו, מכל מאורע שיארע להם לא פטרו... ואין יכולין לומר לפרנסי הקהל: 'אין אנו חייבין, מפני שאתם מבריחין ארי מנכסנו או פרעתם חובינו', לפי שהפרנסי ממונין וכאפטורפוסי ממונם הם."

כמו כן, השואל בשו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כ ע"ב), כותב כדבר פשוט שגם מי שפטרו מטעם השלטון חייב להשתתף בהוצאות צדקה ובית הקברות וכדומה.

שער שלישי: נשוא המחילה

פרק שביעי

חיובים ממוניים שונים

בפרק זה נמנה חיובים ממוניים שונים, שמצאנו שאפשר למחול עליהם, ונסקור את הלכותיה המיוחדות של המחילה עליהם. נביא אותם בסדר אקראי, כדי להראות את המגוון הגדול של נשואי המחילה.

ערבות: מלווה יכול למחול לערב על ערבותו¹³⁸, כגון אם יאמר לערב "אני פוטרך מקנייך על הערבות" או "מחול לך החוב שאתה חייב לי"; אבל אם אמר "איני רוצה בערבותך", אין זו מחילה, אלא מפרשים שהתכוון לומר שאינו מסתפק בערבותו בלבד אלא רוצה עוד ערב¹³⁹. השבת אבידה: אם בעל האבידה אמר שאינו רוצה שהמוצא ישיב אותה, אין מצווה להשיב¹⁴⁰. חיוב אדם לפנות דבר שלו מרשותו של אחר: אם בית נפל לקרקע של אחר, בעל הבית חייב לפנות את אבני הבניין מהקרקע. אם אמר בעל הבית לבעל הקרקע "האבנים יהיו שלך", והסכים בעל הקרקע, בעל הקרקע אינו יכול לחזור בו, מפני שבכך שהסכים, מחל על זכותו לתבוע מבעל הבית להוציא את האבנים מקרקעו¹⁴¹.

זכות קדימה של נושה: בליוורנו היה חוק של השלטון הנכרי שכתובת אישה קודמת לחובות אחרים בגבייה מנכסי הבעל. נושה אחד רצה לעקוף את החוק, ולכן דרש מאשתו של החייב לכתוב לו שהיא מסתלקת משעבוד כתובתה כדי שלא תוכל לעכב את ממון בעלה לשעבוד כתובתה. האישה הסכימה, וכתבה לו שהיא מבטיחה לו שלא תוכל לעכב מממונו עבור כתובתה. ר' יצחק סרוק פסק שהבטחה זו מועילה בתור מחילה, ולכן היא תקפה אף בלי מעשה קניין¹⁴². אבל ר' יעקב ששפורטש כתב שאי אפשר לומר שזו מחילה, שהרי האישה לא מחלה על כתובתה כלפי הבעל, אלא שעבדה את זכות כתובתה לנושה אם לא יפרע לו הבעל, וסילקה את עצמה מזכות הקדימה שלה, ולכן אינו מועיל בלי עשיית קניין¹⁴³. למעשה, זו מחילה על זכות קדימה בגבייה. כנראה, ר"י ששפורטש סבור שהיא שונה ממחילה רגילה, מפני שהיא יוצרת שעבוד כלפי הנושה האחר.

¹³⁸ נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו.

אבל ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבנותא, חידושי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב, כותב שמחילה לערב שערב אחת מתן מעות צריכה קניין, מפני שחיוב שנעשה רק בקניין נמחל רק עם קניין; ואילו ר' שלמה אלפסי שם חולק עליו. על מחלוקתם באופן כללי, ראה עמ' 738.

¹³⁹ שו"ת מהריט"ץ התדשות, סימן קלו. למקורות נוספים, ראה חוק לישראל, ערבות, במפתח העניינים, עמ' 751, ערך "מחילת נושה לערב".

¹⁴⁰ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא ל ע"א (ד"ה ואיכא); מנחת חינוך, מצווה תקלט (הובא במרפא לנפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן קכו, אות א).

¹⁴¹ רמ"ך, בשיטה מקובצת, בבא מציעא קיז ע"ב.

¹⁴² ר' יצחק סרוק, בשו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סימן נג. בנידונו לא נקטה האישה לשון מחילה, אבל כפי שראינו בשער שני, עמ' 49–57, מועילה מחילה גם בלשון אחרת. הוא דן עוד בשאלה האם יש לשטר תוקף מדין ערבות – עיין שם.

¹⁴³ ר' יעקב ששפורטש, באהל יעקב, סימן נד. הוא מגדיר זאת כסילוק או שעבוד או ערבות, ואומר שכולם צריכים קניין. ולא ברור מדוע כתב שסילוק צריך קניין (על סילוק ראה שער ששפורטש).

על מחילת נושה על זכות הקדימה שלו, ראה גם בעמ' 1290.

שער שלישי: נשוא המחילה

מום במכר ואונאה: בשער אחת-עשרה, העוסק מחילה מכללא, נראה מצבים שהקונה מוחל בהם מכללא על מום במכר או על אונאה. המשמעות היא שהוא מוחל על זכותו לקבל את כספו בחזרה¹⁴⁴.

חיוב החזרת מתנה שניתנה בטעות: מעשה בשידוך שהתבטל, ואבי הכלה החזיר לאבי החתן את הבגדים ואת התכשיטים שהביאו לה, והציע לשלם לו על המאכלים שנתן, אבל אבי החתן אמר לו "איני רוצה מכם שום דבר כל אשר הבאתי לכם ממאכל ומשתה, אני מוחל לכם הכול". נפסק שהמחילה תקפה אף בלי מעשה קניין, ככל מחילה¹⁴⁵.

שוחד: מי שנתן שוחד לדיין, ומחל לו על חיובו להחזיר את השוחד, יש אומרים שהמחילה בטלה, שהרי כל שוחד ניתן מרצון ובכל זאת התורה אסרה אותו¹⁴⁶. אבל אחרים אומרים שמועילה מחילת השוחד¹⁴⁷, כיוון שהדיין חייב להחזיר את השוחד משום גזל, מפני שמה שנתן שוחד באיסור נחשב כאילו לא נתן, מפני ש"כל מאי דאמר רחמנא 'לא תעביד', אי עביד לא מהני"¹⁴⁸, והדיין מחזיק בממון כגזל, ויש לנותן השוחד שעבור ממוני על הדיין, ולכן המחילה תקפה, כמו שמועילה מחילת גזל¹⁴⁹.

¹⁴⁴ ראה עמ' 442, 444, 454, 462, 464, 468. בכלל זה גם מום באשה, שהוא עילה לגירושין, ותינתן מחילה מכללא על הזכות לגרש. שו"ת הר"י מיגאש, סימן קלו, כותב דבר מחדש בעניין זה: שאם התברר שהיו בנכס מומים שלא ידע עליהם הקונה כשקנה אותו, ובית דין פסק שהמכר בטל, התברר למפרע שהמכר היה בטל מעיקרו ושהנכס לא היה קנוי לקונה, אבל אם אחר כך הסכים לקיים את המכר ולמחול על המומים, הנכס נקנה לו מחדש. ולא הסביר באיזה מעשה קניין יקנה מחדש את הנכס. אולי המוכר נחשב כאומר לקונה "לך חזק וקנה", ויקנה בחזקה. השווה למחלוקת בעניין מחילה על מחילה, ליד ציון הערה 193, בשאלה איך המחילה השנייה מקימה לתחייה את שטר החוב לאחר שבטל.

¹⁴⁵ שו"ת מהריט"ן החדשות, סימן כו.

¹⁴⁶ קצות החושן, ט, ס"ק א (הובא בבית יהודה (לנדא), חו"מ, ט, א), בדעת הגאונים הסוברים שלא מועילה מחילת ריבית (ראה ליד ציון הערה 94), מטעם דומה.

ראשי שערים, בבא מציעא, סימן כא, אות ב, כותב שלפי הפירוש (ליד ציון הערה 95) שטעם הגאונים הוא מפני שהשבת ריבית היא בגדר מצווה, אין ללמוד משם לשוחד, מפני שהחזרת שוחד אינה מצווה אלא משום "אי עביד לא מהני", כלומר אינו נחשב שהדיין זכה בשוחד אלא הוא גזל בידו, כמו שכתב נתיבות המשפט, ט, ס"ק א. הוא מסביר שקצות החושן לומד שוחד מריבית מפני שלדעתו טעם הגאונים הוא (כפי שהסביר ראשי שערים שם, שהבאנו בעמ' 801, במילואים להערה 95, אות טז) שכשלהווה מוחל על חובת ההשבה הוא כאילו נותן ריבית עכשיו מחמת התחייבותו הראשונה, וכן בשוחד, אם נאמר שמועילה מחילה, נמצא שנשלמה בזה מעשה נתינת השוחד, שער עכשיו לא קנה הדיין, ועכשיו הנותן מקנה לו.

¹⁴⁷ קצות החושן שם, בדעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, הסובר שמועילה מחילת ריבית (ראה ליד ציון הערה 91).

אבל ראשי שערים, שם, מסופק האם אפשר ללמוד שוחד מריבית לדעת הרמב"ם: אפשר לומר שהרמב"ם סובר שהמלווה קונה את הריבית וכבר נשלמה נתינת הריבית, ונשאר רק עשה של "וחי אחיך", ומה שהלווה מוחל עכשיו אינו קשור לאיסור ריבית, ולכן המחילה מועילה, ואם כן, בשוחד לא תועיל מחילה מפני שהדיין לא קנה את השוחד שהרי "אי עביד לא מהני", כך שהמחילה היא גמר מעשה נתינת השוחד. מצד שני, ייתכן שהרמב"ם סובר שלא קנה המלווה את הריבית, אבל היות שהלווה נתן את הריבית, כבר קיים את הבטחתו לתת ריבית, וכבר בטלה התחייבותו לתת ריבית, ונשאר רק "וחי אחיך" המוטל על המלווה, והלווה יכול למחול על מצו העשה בלבד, ואין בכך משום נתינת ריבית; וגם בשוחד נגמר מעשה השוחד על ידי הנתינה אף שלא קנה, ואם כן, מועילה מחילה בשוחד מפני שאין בה משום נתינת שוחד. ראה במילואים להערה 95, אות טז, שכתב שני הסברים אלו בדעת הרמב"ם לעניין ריבית.

¹⁴⁸ כך כתב ב"ח, חו"מ, ט, ב.

¹⁴⁹ דברי חיים (אורבך), דיני דיינים, סימן ב, בהגהה, ובספרו אמרי בינה, דיני דיינים, סימן טז. הוא כותב

פרק שביעי: חיובים ממוניים שונים

אחריות מוכר לשפות קונה: המוכר קרקע, ונלקחה מהקונה על ידי נושה של המוכר או על ידי מי שהוכיח שהקרקע נגזלה ממנו, על המוכר לשפות את הקונה על אבדן הקרקע, גם אם לא התחייב לכך בפירוש ("אחריות טעות סופר")¹⁵⁰. אם הקונה מחל לו מראש על חיוב אחריותו, המחילה תקפה¹⁵¹.

זכות לטעון טענת הגנה: מועילה מחילת זכות לטעון טענת הגנה (בסדר הדין). לדוגמה, מעיקר הדין נושה אינו יכול לגבות חוב מיתומים קטנים של החייב אחרי פטירתו, מפני שטוענים להם שייכתן שאביהם כבר פרע. אבל אם הנושה והחייב עשו מראש הסכם שיוכל לגבות גם מיתומים קטנים, ההסכם תקף, מפני שעל ידי הסכם זה, החייב (והבאים מכוחו) מוחל על כל טענות ההגנה שהוא יוכל לטעון, כגון "אבינו פרע"¹⁵². מועילה אף מחילה על עצם הזכות להתגונן בדין¹⁵³.

דמי שכירות: מועילה מחילה על דמי שכירות¹⁵⁴.

זכות להרוויח במכירת סחורה: סוחר רשאי, כמובן, למכור את סחורתו במחיר נמוך, כדי למשוך לקוחות, אף שבכך הוא מוחל על זכותו להרוויח יותר במכירה. אבל אם יש מחיר קבוע במדינה לאותה סחורה, אסור למכור במחיר נמוך יותר, מפני שבכך הוא מושך ארת כל הלקוחות אליו ופוגע בסוחרים אחרים¹⁵⁵.

מחאה על מחזיק בקרקע: הלכה היא, שראובן שמחזיק בקרקע שהייתה שייכת לשמעון, ושמעון מחה בו, אין מועילה חזקתו של ראובן כהוכחה שקנה ממנו. אבל אם אחר כך מחל שמעון על מחאתו, מחאתו בטלה והחזקה מועילה¹⁵⁶.

חיובי שומר: מפיקד יכול למחול לשומר על חיוביו באמירת "אני מוחל לך על השמירה

שמטעם זה, גם לדעת הגאונים מועילה מחילה (שלא כהבנת קצות החושן שם בדעת הגאונים), ורק בריבית אמרו שמחילה בטלה, מפני ששם חובת ההשבה היא רק מצווה – ראה בשמו במילואים להערה 95, אות ד.

¹⁵⁰ שו"ע, חו"מ, רכה, א.

¹⁵¹ ראה עמ' 602, שיש מן הראשונים שהסבירו כך את במחילה הנוכרת בכתובות מד ע"א. ראה עוד עמ' 1055–1056, אות ח, בשם אמרי אש, שהסביר מדוע המחילה תקפה אף שלא ידוע אם ייווצר חיוב.

¹⁵² שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צד.

יש חידוש בדבריו, שהוא קורא לזה מחילה, מתוך נקודת מבט של סדר הדין, ולפי דבריו ההסכם חל בלי קניין. אילו היינו באים רק מנקודת המבט של הממון, היינו אומרים שיש כאן דווקא התחייבות של החייב (ושל יורשיו) לשלם גם אחרי פטירתו, והרי התחייבות צריכה קניין אלא אם כן היא נעשתה בשטר.

¹⁵³ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפא, כותב שאדם יכול לחייב את עצמו, שיהיה מחויב ושבעל דינו לא יצטרך לתבוע אותו לדין. אף שלא נקט לשון מחילה, נראה שכונתו היא למחילה, שאלו התחייבות צריכה קניין.

¹⁵⁴ שו"ת הרשב"ש, סימן קא (הובא באמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות טז); שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לח (הובא בדבריו משפט, שטז, ס"ק ב, בחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע, דף קיז ע"ד, ובשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט, דף יז ע"א); שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמו; שו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן פה (בלי קניין); שו"ת עולת שמואל (פלורנטיין), חו"מ, סימן כז (בלי קניין); שו"ת פני אהרן, יו"ד, סימן כה, דף נח ע"ב (בלי קניין); זכרונות אליהו, חו"מ, מערכת מ, אות ריא, בדעת שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד; שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ג). הרשב"ש עוסק בשטר מחילה. פ

¹⁵⁵ שו"ת פנים מאירות, חלק א, סימן עח (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קנו, ס"ק ח). בנידונו, המדינה קבעה את השער. ר' אורי דסברג, "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 81, לומד מדבריו שהסוחרים יכולים לעשות הסכם ביניהם, שיאסור על מכירה מתחת למחיר מסוים.

¹⁵⁶ יד רמה, בבא בתרא, פרק ב, סימן פג (ד"ה ומנא).

שער שלישי: נשוא המחילה

ואתה פטור אם יאבד הנכס¹⁵⁷. אבל אם אמר לשומר רק שאינו חושש באבדה וכדומה, השומר חייב, מפני שהמפקיד לא מחל על חיוב שמירתו באמירה זו¹⁵⁸, ואלו רק "פיטומי מילי"¹⁵⁹.

"סידור לבעל חוב": כשמלווה גובה את חובו מן הלווה, הוא צריך להשאיר לו דברים בסיסיים הדרושים לו – דין "סידור"¹⁶⁰. אבל אם הלווה כתב בשטר החוב "אני לווה על מנת שלא תסדר עמי אלא תגבה מכל נכסי", וכדומה, איבד את זכותו לסידור, מפני שתנאי בממון קיים, ואין זה בגדר תנאי על מה שכתוב בתורה שאינו תקף, מפני שהלווה יודע את זכויותיו ומחל עליהן¹⁶¹.

זכות לגבות אחרי שמיטה: חיובים מסוימים אינם נשמטים בשנת השמיטה, כגון כתובה. הנושה יכול למחול על זכות זו, כך שהחיוב ייחשב כחוב רגיל, שנשמט בשמיטה. לדוגמה, אישה שזוקפת את חיוב הכתובה כחוב רגיל של הבעל, מוחלת בכך על זכותה שהחיוב לא יישמט בשמיטה, ואין זה חוב חדש אלא חיוב הכתובה נשאר¹⁶².

זכות להיכנס לביתו של החייב כדי לגבות ממנו: נושה רגיל אינו רשאי להיכנס לביתו של החייב כדי לגבות ממנו, אבל בחיובים מסוימים, כגון שכירות או ערבות, הנושה רשאי. הנושה יכול למחול על זכות זו. לדוגמה, אם הנושה זוקף חיוב זה כחוב רגיל, הוא מוחל בכך על זכותו להיכנס ביתו של החייב¹⁶³.

¹⁵⁷ שלטי הגיבורים, בבא מציעא כ"א, בדפי הרי"ף (הובא בדברי חיים (אורבך), דיני שומרים, סימן כג). ראה שער רביעי, עמ' 208–209, בשאלה ממתי חיוב שומר נחשב שבה לעולם, כך שתועיל מחילה עליו. שלטי הגיבורים שם.

¹⁵⁸ מרדכי, בבא קמא, סימן צט (הובא בדברי חיים שם, ובדין אמת, קכ, ב, דף כח ע"א).

¹⁵⁹ ראה בשער רביעי, עמ' 169, שיש דין מיוחד לשומר בעניין הרשאה להזיק. שו"ת מגן שאול (קצנלבוך), סימן קמט, עמ' רכט, כותב שאף שמקום הפיקדון בבית השומר קנוי לבעל הנכס (לדעה אחת – ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 54, ועמ' 700), יכול בעל הנכס למחול לשומר על חובתו להחזיק את הפיקדון בחצרו, ואז לא יהיה מקום הנכס קנוי לבעל הנכס ויוכל השומר לקנות בו בקניין חצר.

¹⁶⁰ שו"ע, חו"מ, צז, כג.

¹⁶¹ ספר התרומות, שער א, חלק ב, אות א (הובא בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ה, נג ע"ד). גידולי תרומה, על ספר התרומות שם, כותב שמקורו בכבא מציעא נא ע"א, ששם נאמר שמועיל תנאי בממון אם בעל הזכות יודע עליה ומחל.

פרישה, חו"מ, קג, כז, כותב שזו תקנת חכמים שהתנאה מועילה, כדי "שלא לנעול דלת בפני לווים".

¹⁶² חזון יחזקאל, על תוספתא בבא קמא, השמטות ומילואים, דף עד ע"ד (נרפס תחילה בתבונה ז, תש"ז, עמ' ג ועמ' קיז).

אבל אבי עזרי, מהדורא חמישאה, הלכות גזילה ואבידה, ז, יב (הובא במשפט החוב (אטינגר), סימן כ, עמ' עו), כותב שלא שייכת מחילה על הזכות שהחיוב לא יישמט, משום שאין זה בגדר זכות אלא עיקר הדין הוא שכתובה (וכדומה) אינה נשמטת. והוא מסביר שזקיפת הכתובה היא יצירת חיוב חדש במקום הכתובה, ולא רק מחילה על הזכויות המיוחדות שבכתובה (שכך הסביר חזון יחזקאל). חזון יחזקאל שם, הערה 2, מביא את דבריו (שכתב במכתב אליו) בשם "אחד מן הגדולים".

חזון יחזקאל שם, הערה 2, כותב שהטעם שמועילה זקיפת כתובה בשמיטה היא כמוסכר בפסקי ר"ד, גיטין יח ע"א, שהאישה מגלה בכך את דעתה שהיא רוצה לגבות את כתובתה, ונחשב "לא יגוש". לא ברור אם הוא חוזר בו בכך מהסברו שזו מחילה.

לעניין מחילת לווה על זכות השמיטה כחוב רגיל, ראה בשער רביעי, ליד ציון הערה 374.
¹⁶³ חזון יחזקאל, שם.

חיוב שליח ששינה מהוראות המשלח: שליח שפעל בסחורה של המשלח שלא בהתאם להוראותיו, וגרם בכך נזק, חייב לשלם. אבל אם מחל לו המשלח על השינוי, הוא פטור מלשלם על הנזק¹⁶⁴.

חיובי אישה לבעלה: תיקנו חכמים שבעל זכאי לקבל את מעשי ידי אשתו, תמורת חיובו לתת לה מזונות¹⁶⁵. אבל הוא יכול למחול על זכות זו¹⁶⁶. לא עשו חכמים חיזוק לתקנתם במניעת אפשרות למחול, כפי שעשו לעניין כתובה¹⁶⁷, כיוון שהאישה עצמה יכולה להפקיע חיוב זה באמירת "איני ניוזנית ואיני עושה", ונמצא שכשהבעל מחל מעשה ידיה, למעשה אין זו מחילה אלא שהוא מתחייב לתת לה מזונות בלי לקבל מעשה ידיה תמורתם, ולכן אין מקום לעשות בזה חיזוק לחיוב האישה¹⁶⁸.

הבעל יכול למחול גם על זכות לקבל מציאה שאשתו מוצאת¹⁶⁹. כאן לא עשו חכמים חיזוק לתקנתם למנוע אפשרות למחול, כיוון שזכות זו אינה שכיחה¹⁷⁰.

חיובי בעל לאשתו: אישה יכולה למחול לבעלה על חיובו לתת לה מזונות¹⁷¹. אף שחיוב זה הוא תקנת חכמים, לא עשו חכמים חיזוק לתקנה זו, מפני שחלק מהחיוב הוא מהתורה – מזונות כדי קיום נפשה, ואף שהחלק האחר שהוא מדרבנן, אין מקום לעשות חיזוק למקצת חיוב¹⁷².

אישה יכולה למחול לבעלה על חיובו לשאת בהוצאות קבורה אחרי מותה¹⁷³. גם כאן, אף שחיוב זה הוא תקנת חכמים, לא עשו חכמים חיזוק לתקנה זו, מפני שעצם החיוב הוא מהתורה, וחכמים רק הוסיפו חיוב לקבור אותה לפי כבודה¹⁷⁴. היא יכולה למחול גם על חיוב הבעל לפדותה אם תפול בשבי¹⁷⁵. אף שחיוב זה הוא תקנת חכמים, לא עשו חכמים חיזוק לתקנה זו, כיוון שהחיוב אינו שכיח¹⁷⁶.

¹⁶⁴ שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קג (הובא בשו"ת משאת משה, חו"מ, חלק א, סימן מו, ד"ה דמהך טעמא). יש הלכה דומה בשותף ששינה מהנהוג בשותפות. ראה ליד ציון הערה 86.

¹⁶⁵ כתובות נח ע"ב; שו"ע, אהע"ז, סט, ג. בכתובות שם נאמר שהתקנה נועדה למנוע איבה מהבעל לאשתו, שהיה חשש שיכעס עליה אילו היה חייב לתת מזונות בלי לקבל דבר בתמורה. עם זאת, טיב קידושין (ציניץ), אהע"ז, סד, ס"ק א, כתוב שהיא אינה יכולה למחול על התקנה, ולומר שמעשה ידיה יהיו שלה ושהיא מוכנה שיהיה לו איבה כלפיה, מפני שאין זו נחשבת תקנה לטובתה, אלא זה אינטרס כללי שיהיה שלום בית.

¹⁶⁶ שו"ע, אהע"ז, סט, ו; המקנה, קונטרס אחרון, סד, ה; חזון איש, אהע"ז, סימן סה, אות יא. ישועות יעקב, אהע"ז, סד, ס"ק ג, כתוב שהדין תלוי במחלוקת ר' מאיר ור' יהודה (כתובות נו ע"א) האם מועיל סילוק מזכות דרבנן. זו מחילת זכות עתידית; ראה על כך בעמ' 856, אות יד.

¹⁶⁷ כאמור לעיל, ליד ציון הערה 7.

¹⁶⁸ הפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ה. אבל הוא מעלה אפשרות שאם לא נתחייב במזונות בקניין או בשטר, הוא יכול לחזור מחיוב זה.

¹⁶⁹ שו"ע, שם.

¹⁷⁰ הפלאה, שם.

¹⁷¹ שו"ע, שם. ראה שער רביעי, עמ' 200, על ההיבט שזו זכות עתידית.

¹⁷² הפלאה, שם.

¹⁷³ שו"ע, שם.

¹⁷⁴ הפלאה, שם.

¹⁷⁵ שו"ע, שם.

¹⁷⁶ הפלאה, שם.

שער שלישי: נשוא המחילה

הענקה: לא מועילה מחילת עבד עברי על הענקה, מפני שהיא חיוב המוטל על האדון בלי קשר לרצונו של העבד¹⁷⁷.

עדות: היודע עדות לטובת זולתו – חייב להעיד לטובתו¹⁷⁸. אבל הלה יכול למחול לו על חובה¹⁷⁹.

חיוב לוה לפרוע הכול בבת אחת: למלווה יש זכות לקבל את כל הפרעון בבת אחת, ואם הלווה פורע מטבע אחד בכל יום, אין זה נחשב פרעון, והמלווה זכאי לסרב לקבלו; אבל אם הסכים לקבל פרעון באופן כזה, זה בגדר מחילה על זכות זו, וממילא זה הופך לפרעון גמור, ואינו יכול לטעון שמה שקיבל הוא פיקדון אצלו ועוד לא נפטר הלווה מחובו¹⁸⁰.

חובת מוכר לדייק במידות ובמשקלות: מוכר חייב לדייק במדידה ובשקילה, ואף להוסיף מעט לקונה על הכמות¹⁸¹. אבל הקונה יכול למחול על חובת המוכר¹⁸². אבל במקום שיש מנהג לא למחול, אינו יכול למחול, שמא ילמדו ממנו לרמות¹⁸³.

חובת קונה לשלם על מוכר: מי שמכר נכס בקניין סודר, והקונה עוד לא שילם, ואחר כך מחל המוכר על תשלום דמי המכר – מחילתו מועילה¹⁸⁴. כמו כן, אם המוכר הסכים להוריד מהמחיר, גם אם אמר זאת אחרי גמר הקניין, הסכמתו כובלת, מפני שהמחיר הוא רק חוב, והוא מחל בכך על החוב¹⁸⁵.

זכות עניים ליטול פאה בעצמם: עניים נוטלים את הפאה בעצמם ("בוזזים"), ואין מחלקים אותה ביניהם בצורה מסודרת¹⁸⁶. אבל אם כל העניים רוצים לחלק אותה ביניהם,

¹⁷⁷ ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות א. שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו, מנמק בדרך אחרת: שאין שעבוד על האדון, ויש על האדון רק מצוות נתינה, ואין יורדים לנכסי האדון לגבות, וחייבו דומה לדבר שאינו ברשותו, שאין מועילה בו מחילה.

¹⁷⁸ רמב"ם, הלכות עדות, א, א.

¹⁷⁹ שיח יצחק (שמלקיש), דף טז ע"ד. הוא כותב עוד שבעלי הדין יכולים למחול לעד על חובתו לעמוד כשהוא מעיד, כמו שהם יכולים להסכים לקבל עדות של עד פסול. הוא חוזר על דבריו בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות ו, אלא ששם במקום מחילה על החיוב להעיד, הוא נוקט שאפשר למחול על תביעת הממון.

הרמב"ם שם כותב שהחובה קיימת רק אם בעל הדין דורש מהעד להעיד. נמצא שלמעשה אין צורך במחילה אלא די באי-תביעה.

¹⁸⁰ שערי חיים (שמואלביץ), גיטין, סימן מד, אות א, בדעת ש"ך, חו"מ, עד, ס"ק יז. ראה בשמו בשער חמישי, ליד ציון הערה 36, ובשער ששי, ליד ציון הערה 78, שמחילה זו מועילה גם אם יש ביד הנושה שטר או משכון. גם לדעה שמחילה רגילה אינה מועילה אם השטר או המשכון בידו. וראה בשמו בשער עשירי, במילואים להערה 16, אות ו, על מחילת נושה על זכותו לקבל את הפרעון לידי ממש.

¹⁸¹ בבא בתרא פח ע"ב.

¹⁸² שו"ת מהר"ם שיק, חו"מ, סימן ל (הובא בפתחי חושן, גניבה, פרק יד, הערה כג, ובבית אהרן וישראל, גל' קלו, עמ' קמ). כמו כן, ספך הקדשים, סימן רלא, אומר שמתור למכור במידה שאינה מדויקת אם הודיע על כך לקונה, כי הקונה מוחל.

אבל רשב"ם, בבא בתרא פט ע"א (ד"ה מנין וד"ה ואין), כותב שאין מועילה מחילה על שינוי במדידה מגדישה למחיקה ולהיפך. כמו כן, העמק דבר, ויקרא, יט, לה, כותב שלא מועילה מחילת הקונה להתיר עוול של מידות ומשקלות.

¹⁸³ מהר"ם שיק שם. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 488, על מקום שיש מנהג למחול.

¹⁸⁴ שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ג).

¹⁸⁵ חוקת משפט, הלכות מכירה, פרק ג, סעיף ז, וביאורים, אות כא.

¹⁸⁶ פאה, פרק ד, משנה א.

שומעים להם¹⁸⁷. הטעם הוא, שהדין שנוטלים בעצמם הוא לטובת העניים, כדי שלא ינהג בעל השדה כבעל הבית שנותן ומחלק להם משלו, והם יכולים למחול על טובה זו, מפני שבדבר שבממון מועילה מחילה, כאילו זכו עניים בפאה והחזירו אותה לבעל השדה¹⁸⁸. חובת מלווה להשיב משכון: מלווה שקיבל משכון מהלווה חייב להחזיר אותו ללווה כשהלווה זקוק לו ("השבת העבוט")¹⁸⁹. אבל אם הלווה נתן למלווה משכון מרצונו שלא בשעת ההלוואה, ואמר לו בפירוש שלא יחזיר לו בעת צרכו, הוא מוחל בכך על חיוב המלווה להחזירו. אלא שמחילה זו אינה מוחלטת כמו מחילה רגילה, והלווה יכול לחזור בו ולדרוש את השבת המשכון כשהוא זקוק לו, מפני שהמלווה אינו קונה את המשכון, וכשהלווה חוזר בו, חוזר החיוב שמשילה התורה על המלווה להחזיר את המשכון¹⁹⁰. כך הדין גם לגבי האיסור למלווה לקחת כלי שעושים בו אוכל נפש כמשכון¹⁹¹. אם הלווה נתן למלווה כלי שעושים בו אוכל נפש כמשכון, הוא מוחל בזה על חיוב המלווה להחזירו לו, אבל הוא יכול לחזור בו מהמחילה, כיוון שהמשכון לא נקנה לו¹⁹². מחילה על מחילה: מעשה באישה שאמרה שכתובתה מחולה אם לא תעלה לארץ ישראל עם בעלה, ואחר כך אמר לה בעלה "הריני מוחל לך באותו חיוב"; ולמעשה לא עלתה לארץ ישראל. יש אומרים שמחילת האישה תקפה, מפני שאין משמעות למה שמחל לה בעלה על מחילתה, שכן מחילה שייכת רק על חוב, ואילו מחילה אין בה ממש, ולא שייכת מחילה על מחילה, וגם אם עשה קניין על כך, הוא "קניין דברים"¹⁹³. אבל אחרים¹⁹⁴ סבורים שמחילת הבעל תקפה אף שהיא הייתה על דבר שאין בו ממש. הם הביאו ראיה מדברים אחרים שאין בהם ממש, ובכל זאת אפשר למחול עליהם: (א) אפשר למחול על תביעה, אף שאין בה ממש¹⁹⁵. (ב) חכם שמחל על כבודו, כבודו מחול, אף שכבוד זה אינו ממון, אלא חיוב שאין

¹⁸⁷ רמב"ם, הלכות מתנות עניים, ב, טו.

¹⁸⁸ משנה ראשונה, פאה, פרק ד, משנה א. וזו לשונו: "דהא דמצותן לבזו ולא לחלק משום תקנת עניים הוא, כדי שלא ינהג בהן הבעלים כבעל הבית, שנותן ומחלק להם משלו, והכי אמרינן התם בפרק הורוע: 'יכולין אין בהם טובת הנאה לבעלים', אלא נוטלין משלהם... ולפיכך אם רצו למחול מוחלין... וצריך ליישב, כיון דלא קיימא לן כר' שמעון דדריש טעמא דקרא, מנלן הכא למדרש טעמא ולומר דמהני מחילה? צריך לומר דבדבר שבממון ודאי מהני מחילה לכולי עלמא, דהוי כאילו זכו בו עניים והדר יהי ליה לבעל הבית, ודמי למקדש את האשה 'על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה', דלר' יהודה דבר שבממון תנאו קיים".

¹⁸⁹ שו"ע, חו"מ, צו, טז.

¹⁹⁰ שער משפט, צו, ס"ק ב.

¹⁹¹ שו"ע, חו"מ, צו, ו.

¹⁹² שער משפט, שם.

¹⁹³ ר' ראובן סירירי, ר' יידיה מונסוניגו, ר' מתתיה סירירי, ור' וידאל הצרפתי, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנז.

¹⁹⁴ ר' חיים אליהו, ר' מתתיה זכרי, ור' רפאל משה אלבאז, בשו"ת דבר אמת, שם.

שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמה, עוסק בקהילה שמחלה לאנשים מסוימים על חיוב המס, ועשו חרם על מי שיתבע את המס, והוא כותב (בד"ה והנה אף) שהקהילה יכולה להתיר את החרם אם יסכימו הנמחלים, ונוקט שבכך הם מוחלים על המחילה.

ראה גם שער רביעי, עמ' 861, במילואים להערה 22, אות כו, בשם טיב גיטין, שמי שנוטל הלוואה אחרי שהמלווה מחל לו עליה (לדעתו שמועילה מחילת זכות עתידית), מוחל בכך למלווה על מחילתו. ראה גם שער שלוש עשרה, עמ' 528, על תנייה שלא תועיל מחילה, שעניינה הוא שהחייב מסתלק מהמחילה.

¹⁹⁵ הם מוכיחים שתביעה אין בה ממש, מרמ"א, חו"מ, קכג, ב, הכותב שאי אפשר לכתוב הרשאה על תביעה מפני שאי אפשר להקנות תביעה. על מחילת תביעה, ראה עמ' 52 ועמ' 750.

שער שלישי: נשוא המחילה

בו ממש, שהתורה מחייבת לכבדו¹⁹⁶. (ג) מועילה מחילה על חיוב להישבע¹⁹⁷, אף ששבועה אין בה ממש¹⁹⁸.

התחייבות: מקבל התחייבות יכול למחול למי שהתחייב לו, גם אם המתחייב עשה קניין¹⁹⁹.

חיוב לצאת ידי שמים: חיוב ממוני, שהנושה אינו יכול לתבוע בבית דין, אלא מוטל על החייב רק חיוב בדיני שמים, לדעת ר' שלמה קלוגר אי אפשר למחול עליו, מפני שהיא כדבר שאינו ברשותו (של הנושה) ואי אפשר למחול על דבר שלא בא לעולם²⁰⁰. לעומת זאת, ר' יוסף שאול נתנזון סבור שאפשר למחול עליו, אלא שבמצבים מסוימים, יש לחשוש שהמחילה אינה בלב שלם, ומחל רק מפני שידע שבלאו הכי לא היה יכול לתבוע את הממון בבית דין²⁰¹.

פרק שמיני

חיוב שאינו ממוני

יש תוקף למחילה על חיוב שאינו ממוני, כמו על חיוב ממוני, במובן זה שבעל הזכות אינו יכול לתבוע אותה מן החייב לו, אחרי שמחל על החיוב. כך עולה מרשימה ארוכה של חיובים שאינם ממוניים, שנמנה בפרק זה, ושנפסק לגביהם שמועילה בהם מחילה. ר' יעזר אריאל²⁰² מביא ראיה לכך מן ההלכה שתובע יכול למחול על חיוב הנתבע להישבע לו שבועה דרבנן²⁰³

¹⁹⁶ ראה על כך ליד ציון הערה 268.

¹⁹⁷ כאמור ליד ציון הערה 452.

¹⁹⁸ הם מוכיחים שחיוב להישבע אין בו ממש, משו"ע, חו"מ, קכג, ב, הכותב שאין מועילה הרשאה על שבועה. ²⁰⁰

¹⁹⁹ משפט שלום, קפט, א (על התחייבות בקניין למכור דבר שלא בא לעולם); פתחי חושן, קניינים, פרק א, הערה טז. ²⁰⁰

²⁰⁰ שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו. וזו לשונו: "דיש לדייק בלשון השו"ע בסימן קס סעיף ה, מה שכתב 'אבל אם לקח הימנו ריבית וצריך להחזירם לו, מועלת מחילה לפטרו'.... אפשר לומר דבא למעט באבק ריבית, דמדינא אינו חייב להחזיר לו, רק מכל מקום אינו יוצא ידי שמים כיון שעשה איסור ולקח ממנו ריבית, בזה לא שייך מחילה, כיון דמדינא אינו חייב להחזיר לו, אם כן הוא דבר שאינו ברשותו, וקיימא לן דאינו יכול למחול דבר שלא בא לעולם, לכך אדרבא, באבק ריבית אינו מועיל מחילה כלל, אבל בריבית קצוצה, כיון דמדינא חייב להחזיר לו, לכך שייך בזה מחילה".

²⁰¹ ראה בשמו במילואים להערה 91, אות כט, בעניין מחילת ריבית. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן יט. גם הוא אמר את דבריו בעניין מחילת ריבית – ראה במילואים להערה 91, אות ל.

רבנו נסים, בתשובות חכמי פרוניציא, חלק ב, סימן ג, כותב שבעלי דין שקיבלו על עצמם כדין אדם שאינו ראוי לדון ומחלו לו מראש על מה "שיתחייב בו מדין שמים" אם יטעה, המחילה מועילה. ייתכן שכוונתו שדין שטעה חייב לשלם מדיני שמים, במצבים מסוימים – עיין ש"ך, חו"מ, כה, ס"ק ד; שער משפט, כה, ס"ק יב; חידושי הרי"ם, חו"מ, כה, ס"ק ה. אם זאת כוונתו, נמצא שלדעתו מועילה מחילה על חיוב בדיני שמים.

²⁰² ר' יעזר אריאל, "הפרת הסכם שנחתם עם מורדים בכלא", תחומין כא (תשס"א), עמ' 156.

²⁰³ כאמור ליד ציון הערה 452.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

אף שאין בה ערך ממוני, שהרי גם המסרב להישבע שבועה דרבנן אין יורדים לנכסיו²⁰⁴. מכאן שמועילה מחילה על חיוב שאינו ממוני²⁰⁵.

ר' בנימין ליפקין קושר שאלה זו לשאלת הגדרת מהות המחילה: לשיטה שמחילה היא הקנאה²⁰⁶, אין מקום למחילה על חיוב שאינו של ממון אלא של פעולה, מפני שהקנאה שייכת רק בממון; ואילו לשיטה שמחילה היא רק הפקעת זכות²⁰⁷, יש לה מקום גם בחיוב שאינו ממוני; ולשתי השיטות, סילוק לפני חלות החיוב²⁰⁸ חל גם בחיוב שאינו ממוני²⁰⁹. יש להוסיף, שלפי השיטה שמחילה היא פרעון, כאילו החייב פרע את חובו והנושה החזיר לו²¹⁰, היא לא שייכת בחיוב שאינו ממוני²¹¹.

כאמור, בעיקרון מועילה מחילה על חיוב שאינו ממוני, אלא שיש כמה חיובים שאינם ממוניים, שיש סיבה מיוחדת שבגללה לא מועילה מחילתם. כעת נסקור חיובים שאינם ממוניים, ונראה באלו מהם מועילה מחילה.

קינוי בעל לאשתו: בעל שהזהיר ("קינא") את אשתו שלא תסתתר עם איש פלוני, ואחר כך הסתתרה עמו, חייבת לשתות מי סוטה. אבל הבעל יכול למחול על קינוי, ואז גם אם תסתתר, לא תצטרך לשתות מי סוטה. זאת מתוך תפיסה שהקינוי מעניק לבעל זכות לדרוש מאשתו לשתות מי סוטה אם תסתתר, והוא יכול למחול על זכות זו. אלא שהמחילה מועילה רק אם מחל לפני שהסתתרה²¹².

בן סורר ומורה: בן סורר ומורה, דהיינו בן שגנב בשר ויין מאביו שוב ושוב ואכלם, דינו סקילה. אבל אם מחלו לו אביו ואמו לפני שנגמר דינו לסקילה, הוא פטור²¹³.

²⁰⁴ שו"ע, חו"מ, פז, ט.

יש להוסיף, שאמנם יש בחיוב שבועה דרבנן ערך ממוני בכך שאולי החיוב ירתיע את הנתבע להודות ולשלם, אבל זה ערך עקיף, והרי כל זכות שאינה ממונית יכולה להיות בעלת ערך ממוני עקיף.

²⁰⁵ ראה גם ליד ציון הערה 368 ואילך, על מחילה שגורמת צער הגוף, שבאחדות מן הדוגמאות שם הזכות הנמחלת אינה ממונית.

²⁰⁶ שער ראשון, פרק שלישי.

²⁰⁷ שער ראשון, פרק שני.

²⁰⁸ ראה בשמו בשער שש-עשרה, עמ' 676, שההבדל בין מחילה לסילוק הוא שסילוק נעשה לפני יצירת החיוב.

²⁰⁹ בני בנימין, עמ' קצז-קצח.

²¹⁰ שער ראשון, פרק רביעי.

²¹¹ ראה עמ' 821, במילואים להערה 368, בשם גבעת פנחס.

²¹² רמב"ם, הלכות סוטה, א, ז; שו"ע, אה"ע, קעח, יב. לפרטים בעניין זה עיין: כלי חמדה, פרשת נשוא, דף יח ע"ב-כ ע"ג, כה ע"ב (על מחילה אחרי סתירה; על האומר לפני סתירה "אני שומר לעצמי את הזכות למחול לה אחרי סתירה אם ארצה"); על מחילה לפני סתירה בלי ידיעת האישה; על מחילת בעל על קינוי בית דין; תורת האהל (תשנ"ג), עמ' פב (שלא מועילה מחילה אחרי שנגמר דינה לשתות); שו"ת ראשי בשמים (גוריון), א"ח, סימן יז, אותיות ג-ד (על מחילת בעל על קינוי בית דין); ברור הלכה, סוטה כה ע"א, ציון ד (על מחילה אחר סתירה; על מחילת בעל על קינוי בית דין; על מחילה לפני סתירה בלי ידיעת האישה); עמק יהושע (שפירא), סימן יג, עמ' ע במהד' תרפ"ה (על מחילה אחרי שנסתרה).²¹³

²¹³ רמב"ם, הלכות ממרים, ז, ח (הובא בהתורה והמדינה, קובץ ג, עמ' קסז). ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך בן סורר ומורה, עמ' שסו, וברור הלכה, סוטה כה ע"א, ציון ד, פרטים נוספים בעניין זה. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות י, מסביר שאף שבשאר עונשי מיתה ומלקות לא מועילה מחילת הנפגע (ראה הערה 308), כאן היא מועילה מפני שהוא נדון על שם סופו. שדי חמד, כללים, מערכת כ, כלל לא (כרך ג, עמ' 187), מסביר שעבירתו של בן סורר ומורה, גניבת בשר ויין, קלה

שער שלישי: נשוא המחילה

זכות לעשות מצווה: יש תוקף למחילה על זכות לעשות מצווה, כגון כהן שמחל על זכותו להקריב קרבן בבית המקדש, או קהילה שמחלה לגבאי צדקה על זכותה להחליט מה לעשות בכספי הצדקה²¹⁴.

ליווי אורח: כשאורח יוצא מבית מארחו, חובה ללוותו, וחכמים קבעו שיעורים למרחק שיש ללוותו²¹⁵. אבל האורח יכול למחול על כך²¹⁶. גם אם מחל, חובה ללוותו מרחק מינימלי, כגון ארבע אמות, מפני שמי שאינו מלווה כלל נחשב כשופך דמים, ואין מועילה מחילה על כך²¹⁷.

חיוב ארוס וארוסה להינשא בזמן: אם ארוס דורש מארוסתו להינשא לו (או להיפך), היא חייבת להינשא לו תוך י"ב חודש. אבל אם מראש קבעו זמן לנישואין יותר מאוחר מ"ב חודש, מתבטל החיוב לשאת תוך י"ב חודש, מפני שמחלו בכך על החיוב²¹⁸.

חיוב בעל לשמוח עם אשתו החדשה: הנושא בתולה חייב לשמוח עמה שבעה ימים מיום הנישואין, ואסור לו לעשות אז מלאכה²¹⁹, והנושא אישה שאינה בתולה חייב בכך למשך

יתר, ולכן מועילה מחילה עליה. משפטים לישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, עמ' רנט, הערה תשיב, מנמק, שהתורה תלתה את חיובו ברצון הוריו, כמו שכתוב "ותפשו בו אביו ואמו" (דברים כא, יט). רש"י, סנהדרין פח ע"ב (ד"ה בן), מנמק כך לשיטתו (בסמוך) שהמחילה מועילה עד הבאתו לבית הדין, ומשפטים לישראל מבין שנימוק זה טוב גם לדעת הרמב"ם (בסמוך), גם אחרי שכבר הביאו אותו.

דרכי דוד (קטל), סוטה כה ע"א, עמ' רמט, מסביר שאף שאין אב יכול למחול על ביונו, כאמור ליד ציון הערה 240, הרי העבירה של בן סורר ומורה, ש"איננו שומע בקולנו", אינו בגדר ביון, ולכן מועילה מחילה. הוא מסביר שרמב"ם סובר שגדר מחילה לבן סורר ומורה הוא שאינם מחשיבים אותו "איננו שומע בקולנו", ולא שמוחלים לו על העבר. הוא כותב (בעמ' רמד) שמותר לכתחילה למחול לבן סורר ומורה מפני שעונשו רק בא לתת מוסר השכל לעולם, והוא מעלה אפשרות שמטעם זה מועילה מחילה גם אחרי גמר דין. אבל בעמ' רמט הוא מביא את כסף משנה, הלכות ממרים, ז, ח, האומר שלא מועילה מחילה אחרי גמר דין, מפני שאז הוא כבר "גברא קטילא".

לדעת רש"י, סנהדרין פח ע"ב (ד"ה בן), לא מועילה מחילה אחרי שהביאווה לבית דין, שלא כרמב"ם, שעולה מלשונו שמחילה מועילה עד גמר דין. עיין ברור הלכה שם, הסברים שונים למחלוקת רש"י ורמב"ם. קנין תורה בשמעתתא, פרשת כי תצא, סימן א, אות ו, מסביר שרש"י לשיטתו, שפירש בדברים כא, יח, שכן סורר ומורה נידון על שם סופו – שסופו לרצוח (כך הסביר ר"א מורחיי שם בדעתו), ולפי זה לא מועילה מחילה אביו ואמו שהרי הוא רודף, ואינם יכולים למחול מיתת אחרים, ויכולים למחול רק לפני שהביאווה לבית דין, כיוון שאם אינם מביאים אותו לבית דין אי אפשר לדונו (צריך להוסיף, שאסור להם למחול כיוון שהוא רודף, אבל מכל מקום יש להם כוח לעשות כן); ואילו הרמב"ם סובר כדעת זקנים לבעלי התוספות, דברים שם, שנרון על שם סופו עניינו שסופו לקלל את אביו ואמו ויתחייב מיתה על כך, והרי יכולים למחול לו לפני שהוא מקלל (ראה הערה 241).

מחלוקת רש"י ורמב"ם מובאת בתורת האהל (מהד' תשנ"ג), עמ' פא (המעיר שלכל הדעות אינם יכולים למחול אחרי גמר דין).

ש"ת מהרי"ק, שורש קכג (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכח, ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה, דף קנג ע"ד). הוא מוכיח כך מן האמור בבבא קמא קיא ע"א, שיש שמשמרת אחת מוחלת למשמרת אחרת על זכות להקריב קרבן (ראה הערה 451). יש להעיר ששם זו מחילה מכללא. ²¹⁵ סוטה מו ע"ב; רמב"ם, הלכות אבל, יד, א.

²¹⁶ דרכי משה, חו"מ, תכו, ס"ק א (הובא בסמ"ע, תכו, ס"ק יא), בשם ילקוט מהרר"ש.

²¹⁷ אהבת חסד, חלק ג, פרק ב, בהערה.

²¹⁸ חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (ד"ה נותנין).

²¹⁹ שו"ע, אהע"ז, סד, א.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

שלושה ימים²²⁰. יש אומרים שהיא יכולה למחול לו על חיובו זה²²¹. אבל אחרים אומרים שאינה יכולה למחול²²², מפני שתקנה זו לא נתקנה לטובתה אלא כדי שתתחזק החיבה ביניהם כל חייהם, וזה אינטרס כללי; ועוד, שאם תוכל למחול, הרי כל אחד יבקש מאשתו שתמחל, ותצטרך למחול אף שלא ברצונה משום שלום בית, ונמצא שהתקנה תיעקר²²³. יש גם עמדת בניינים, ולפיה אישה שאינה בתולה יכולה למחול מפני שהתקנה נועדה רק לטובתה, אבל בנושא בתולה, התקנה לא נועדה לטובתה, אלא יש איסור עצמי לעשות מלאכה, כיוון שחתן דומה למלך שאינו עושה מלאכה²²⁴, ולכן אינה יכולה למחול²²⁵.

חרם דרבנו גרשום: בפשטות, חרם דרבנו גרשום שלא לשאת שתי נשים נתקן כדי להגן על נשים, ואם כן, הוא זכות של האישה כלפי בעלה. בכל זאת, הרמ"א אומר שאישה אינה יכולה למחול לבעלה על זכותה זו, ולהתיר לו לשאת אישה נוספת²²⁶, שמא הבעל יקניט את אשתו עד שתמחל, וזהו חשש סביר כיוון שנשים כפופות לבעליהן, ועוד, שיש באיסור זה תועלת גם לבעל, שלא תהא מריבה בבית, כך שזאת לא רק זכות של האישה²²⁷.

אבל בזמן או במקום שאין נוהג חרם דרבנו גרשום, אלא הבעל קיבל על עצמו התחייבות מיוחדת שלא ישא אחרת, האישה יכולה למחול על התחייבות בעלה²²⁸. כמו כן, במקום שאין נוהג חרם דרבנו גרשום, אלא שנהגו איסור בדבר – היא יכולה למחול²²⁹.

מצד שני, במקום שאין נוהג חרם דרבנו גרשום, הבעל יכול למחול על זכותו לשאת אישה שנייה נגד רצון אשתו²³⁰.

²²⁰ שו"ע, אהע"ז, סד, ב.

²²¹ תולדות אדם וחווה, נתיב כב, חלק ב (קפד ע"ד); רמ"א, אהע"ז, סד, ב (הובא בחכמת אדם, כלל קכט, בינת אדם, אות לז).

חלקת מחוקק, סד, ס"ק ב, מעלה אפשרות שגם לדעת הרמ"א, אינה יכול למחול לו על איסור המלאכה, ויכול למחול רק על חיובו לאכול ולשתות ולשמוח עמה.

²²² בית שמואל, סד, ס"ק א, בדעת הר"ן; טיב קידושין (ציניץ), אהע"ז, סד, א.

²²³ טיב קידושין שם.

²²⁴ פרקי דרבי אליעזר, פרק טז.

²²⁵ המקנה, קונטרס אחרון, סד, א (הובא בפתי תשובה, אהע"ז, סד, ס"ק ג); ערוך השלחן, אהע"ז, סד, ה. המקנה מוסיף שהחתן אינו יכול למחול על כבוד עצמו, מפני שהוא דומה למלך, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, כפי שנראה בעמ' 117.

²²⁶ דרכי משה, אהע"ז, א, ס"ק ח (הובא בבית שמואל, א, ס"ק כ).

²²⁷ שו"ת הר"ן, סימן מח (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כב, ובשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן ס בדפוס ברלין, בסופו). הוא מציע נימוקים אלו, אבל אינו מכריע האם מחילה מועילה. אבל שו"ת כהנות עולם, סימן נה (סד ע"ב), כותב כאילו הר"ן פוסק שהמחילה מועילה.

²²⁸ שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, סימן קמח.

גם שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן כ (ד"ה וקודם שאגלה), כותב שאם הבעל נשבע לא לשאת אחרת, וגם מנהג המקום הוא שהבעל מתחייב בכך, מועילה מחילת האישה. אבל בנידונו נוסח השבעה (גם זה שהבעל נשבע וגם זה שהיה נוהג להישבע) היה שלא ישא אחרת נגד רצונה, ואם כן למעשה אין זו מחילה, אלא התחייבותו לא חלה כלל במצב כזה.

²²⁹ דרכי משה, אהע"ז, א, ס"ק ח (הובא בבית שמואל, א, ס"ק כ).

אבל שו"ת תורת חסד (לובלין), אהע"ז, סימן כב, אות ג, כותב שהר"ן סובר שתקנת רגמ"ה הייתה רק עד סוף האלף החמישי, ואחר כך זה רק מנהג, כדברי רמ"א, אהע"ז, א, י, ובכל זאת אין מועילה מחילת האישה מהטעמים הנ"ל.

²³⁰ תשב"ץ, חלק א, סימן צד (ד"ה ומה שחזקת).

חרם אחר של רבנו גרשום הוא שבעל לא יגרש את אשתו נגד רצונה. בית שמואל אומר שאישה יכולה למחול על זכותה זו²³¹. אבל ר' שמואל פראדקין סבור שאינה יכולה למחול, מפני שזו תקנה כוללת לעולם, ולא משנה שתחילת התקנה הייתה לטובת האישה²³²; ועוד, שגם כאן שייכים הנימוקים הנ"ל, החשש שבעלה יקניט אותה עד שתאמר שהיא מוחלת ומוכנה שיגרש אותה נגד רצונה, והנימוק שהחרם נתקן גם לטובת האיש, כדי למנוע קטטות²³³. חרם אחר המיוחס לרבנו גרשום הוא שלא לבטל שידוך²³⁴. אם האיש או האישה מוחלים זה לזה, המחילה מועילה, מפני שהחרם נקבע לטובתם, ולא כדי למנוע בושה מהמשפחה, ולכן אין צורך במחילת בני המשפחה²³⁵.

כיבוד אב ואם: אב שמחל על כבודו – כבודו מחול, והבן אינו חייב לכבד אותו²³⁶. כיוון שהוא רוצה למחול, הרי כבודו הוא לעשות כרצונו²³⁷. אבל אין זה כמחילת חוב ממוני שהיא בלתי הדירה, אלא יוכל לחזור בו בכל עת שירצה²³⁸. האב אינו יכול למחול על מוראו²³⁹, או על האיסור לבזותו²⁴⁰, או על האיסור להכותו או

²³¹ בית שמואל, קטו, ס"ק ז (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצו).

²³² שו"ת תורת חסד (לובלין), אהע"ז, סימן כב, אות א. 233

²³³ תורת חסד שם, אות ג.

גם במקומות שלא נתקבל חרם לרבנו גרשום, כגון בעדות המזורה, יש שהבעל מתחייב במיוחד שלא לגרש את אשתו. בשאלת תוקפה של מחילת האישה על התחייבות זו, שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן כג (ד"ה הטעם ה"ב), עושה הבחנה לשונית: אם אמר שלא יגרש אלא מדעתה ומרצונה, המשמעות היא שבשעת הגירושין היא תרצה, ולכן אם היא נתנה לו רשות לגרש וחזרה בה לפני שגירש, אסור לו לגרש; אבל אם אמר שלא יגרשנה שלא ברשותה, ונתנה רשות, נפטר מהבטחתו ואינה יכולה לחזור בה, מפני שהתנאי היה רק שתתן רשות, והרי נתנה. שו"ת פני משה, חלק ג, סימן יט, דף כו ע"ד (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז, דף כח ע"א), כותב שמועילה מחילה, מפני שאין על הבעל שעבוד הגוף כלפיה, שהרי זה חיוב שלילי.

מחילה הפוכה: לדעת רמ"א, אהע"ז, קלד, ד, מועילה התחייבות לגרש אם עשו קניין. בית שמואל, קלד, ס"ק ז, כותב שלדעתו, האשה יכולה למחול על התחייבותו. אך בית שמואל עצמו סובר שההתחייבות אינה חלה. שו"ת משנה הלכות, חלק ד, סימן קצא (ד"ה שנית נראה), כותב שאדם יכול לקדש אישה על מנת שיגרש אותה ביום מסוים, מפני שבזה הוא מוחל על זכותו שלא לגרש²³⁴. כך מסביר המשיב בשו"ת הריב"ש המיוחסות, סימן לג (עמ' פ), תקנה המופיעה בכתב יד של ספר ארחות חיים, ונדפסה באנציקלופדיה תלמודית, כרך יז, עמ' תשסה.

²³⁴ כך מסביר המשיב בשו"ת הריב"ש המיוחסות, שם, את האמור בתקנה שם.

²³⁵ קידושין לב ע"א. ראה על כך בהרחבה באנציקלופדיה תלמודית, ערך כבוד אב ואם, עמ' תכו-תל. 236

²³⁶ מהר"ם שיק, על תרי"ג מצוות, מצווה מח, אות ב, ושו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח.

²³⁷ אמרי נועם (דילישקאש), ויקרא יט, ג, בשם ר' יצחק מווינה; שו"ת מהר"ם ענגיל, חלק ג, סימן פב, בדעת תוספות ישינים, כתובות מ ע"א; קובץ שיעורים, כתובות, אות קמד, על פי תוספות הרא"ש, בבא מציעא לב ע"א; דרכי דוד (קסל), סוטה לח ע"ב, עמ' תפט, על פי תוספות הרא"ש שם. למקורות נוספים ראה באנציקלופדיה תלמודית, שם, הערות 746, 838. 238

²³⁸ אמרי נועם, שם.

אבל ברכי יוסף, יו"ד, רמ, ס"ק יג, מביא מקורות שחולקים עליו, ומוכיח מקידושין לב ע"א שגם מורא מחול – עיין שם להוכחתו. בית אהרן (מגיד), חלק א, ערך אב ובנו, עמ' מו, מדייק ממה שכתב ש"ך, יו"ד, רמב, ס"ק ד, בשם הראב"ד ושו"ת הרשב"א, חלק א, סימן קיא, שמותר לתלמיד להורות הלכה בחיי רבו אף תוך שלוש פרסאות אם נתן לו רשות, משמע שמועילה מחילת מורא. על מחילת מורא, עיין דבר משה (רוזמרין), קידושין לב ע"א, אות שפג.

²³⁹ ראב"ד, המובא בשו"ת הריב"ש, סימן רכ (שהובא בברק הבית, יו"ד, סימן שלד, ובמוריה, גל' ריז, עמ' 240

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

לקללו²⁴¹. ר' אברהם פרייס מסביר זאת על פי שיטת הרשב"א²⁴² שאפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי" במעשה אבל לא בביטול מעשה, מפני שאי אפשר לומר על דבר שעשה "הריני כאילו לא עשית" – לכן מועילה מחילה על כבוד אב, מפני שיכול האב לומר "הריני כאילו נתת לי את מה שהיית צריך לתת לי מדין כבוד, והחזרתי לך", אבל אם ביזהו, אינו יכול לומר "הריני כאילו לא ביזית אותי"²⁴³.

דיני אבלות: אב או אם יכולים למחול לבניהם על חיובם לנהוג דיני אבלות אחרי מותם שנים עשר חודש²⁴⁴. אבל אדם אינו יכול למחול לקרוביו על חיובם לנהוג עליו דיני אבלות לאחר מותם בשבעת הימים ובשלושים היום הראשונים²⁴⁵, שהרי אם תועיל מחילה, עלול כל אדם למחול, ויתבטלו כל דיני אבלות²⁴⁶.

צו; פלא יועץ, ערך כבוד אב ואם (מפני שאי אפשר למחול על צער הגוף); עינים למשפט, סנהדרין פד ע"ב. למקורות נוספים ראה שדי חמד, כללים, מערכת כ, כלל לא (כרך ג, עמ' 185–187), ואנציקלופדיה תלמודית שם, עמ' תח.

שדי חמד שם מביא דעה, שאם הבן ביקש מהאב למחול על בזיונו, והאב הסכים, המחילה תקפה – עיין שם. טורי אבן, מגילה כח ע"א, מוכיח מסנהדרין פד ע"ב שאב אינו יכול למחול על הכאתו מפני שהוא דרך בזיון, אבל אחר כך הוא מוכיח מקידושין לב ע"א שאב יכול למחול על בזיונו. גליוני הש"ס, קידושין לב ע"א, מוכיח מסנהדרין מח ע"א שאב יכול למחול על בזיונו. אוצרות יהושע, כתובות, סימן יח, דוחה, ששם מדובר אחרי מות האב ואו יש פחות חיוב כבוד, כמו שכתב שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן מה. על מחילת בזיון האב, עיין דבר משה שם, אות שפג, שפה, ואות שצה, ס"ק א.

²⁴¹ שאלות דרב אחאי, שאלתא סא, בסופו; דרכי דוד (קסל), סוטה כה ע"א, עמ' רמט (מפני שזה בגדר בזיון). למקורות נוספים ראה אנציקלופדיה תלמודית שם, הערה 765, ושדי חמד שם. וראה להלן, ליד ציון הערה 305, שגם אדם רגיל אינו יכול למחול על קללתו. ²⁴² להלן, עמ' 145, ליד ציון הערה 495.

²⁴³ משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (חלק א, עמ' קנט) = משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק א. צננת פענח, השמטות להלכות תלמוד תורה, ה, יא (נדפס בספר הפלאה, דף נד ע"ד), רומז להסבר זה – הוא מצייץ לרשב"א שם, וכותב שמה שאב יכול למחול על כבודו, זה עצמו כבוד. בדומה מסביר שו"ת שבט הלוי, חלק ה, קונטרס המצוות, סימן כד, אות ב, לענין הכאה וקללה, שמועילה מחילה על כבוד מפני שנחשב כאילו קיבל את הכבוד, אבל אין לומר כך בהכאה וקללה, כיוון שעשה מעשה.

גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן ח, עמ' קנג, מציע שני הסברים נוספים: (א) בעצם האב אינו יכול למחול על הכבוד, אלא שהוא קובע באיזה אופן יכבדוהו, והוא מחשיב את זה לכבוד, ששומעים למחילתו (עיין שם, שהוא לומד זאת מתוספות הרא"ש, בבא מציעא לב ע"א); אבל אינו יכול להפוך בזיון לכבוד, שייחשב כאילו מכבדים אותו. (ב) ר"ד סולובייצ'יק אמר שהמבזה את אביו ואמו, מלבד ביטול העשה של כיבוד אב, גם עובר באיסור מבזה אביו, שרמב"ם, הלכות ממרים, ה, טו, סובר שהוא כלול מדאורייתא באיסור קללת אב, אלא שאין בו חיוב מיתה; לפי זה, האב אינו יכול למחול על בזיונו, כמו שאינו יכול למחול על קללתו.

²⁴⁴ שו"ת מהר"י וייל, סימן יז; ש"ך, יו"ד, שמד, ס"ק ט.

²⁴⁵ שו"ת מהר"י וייל, שם; רמ"א, יו"ד, שמד, י.

מהר"י וייל שם מסתפק האם מועילה המחילה, מפני שספק הוא האם האבלות היא משום כבוד המת או משום כבוד הקרובים, ואחר כך כותב שבוודאי אינו יכול למחול על האבלות עצמה; כנראה, ספקו נוגע רק למחילה על מנהג מסוים של אבלות שהוא מזכיר שם, נשיאת סרבל על הראש.

דעה חולקת: שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קב, ובספרו עיין יעקב, סנהדרין מז ע"א (הובאו בפתחי תשובה, יו"ד, שמד, ס"ק ב), כותב שהמחילה מועילה, מפני שאבלות היא משום כבוד המת (בעיני יעקב

שער שלישי: נשוא המחילה

מי שביקש שלא יספידו אותו לאחר מותו, אין מספידים אותו, מפני שהספד נועד לכבוד המת, והוא יכול למחול על כבודו²⁴⁷.

כבוד כהן: כהן שמחל על זכויות היתר שלו – כבודו מחול²⁴⁸. כמו כן, אם מחל על האיסור שזר ישתמש בו לצרכיו – המחילה תקפה²⁴⁹, מפני שהוא רגיל לעשות פעולות כאלה לצורך עצמו, ובמחילתו הוא אומר שהפעולה שהוא עושה עבור אחר, היא כאילו בעבור עצמו²⁵⁰. גם כהן גדול יכול למחול על כבודו²⁵¹.

שם כתב כך גם לעניין חובת קריעה על מת). כמו כן, בחידושי ר"ע איגר, י"ד שם, מקשה על הרמ"א, הרי הלכה היא שאבלות היא משום כבוד המת. שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן רו, משיב על כך, שרק לעניין מסוים נפסק שהיא משום כבוד המת – עיין שם בהסברו.

מהר"י וייל, שם. חידושי ר"ע איגר, י"ד שם, מקשה על נימוק זה, הרי מהר"י וייל עצמו מאפשר מחילה על אבלות של י"ב חודש, אף שזה עלול לבטל את כל מנהג האבלות. נראה שמהר"י וייל סבור שלא איכפת לנו אם תחבט אבלות של י"ב חודש, כל עוד נשארת אבלות של שבעה ושלשים.

שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קב, דוחה נימוק זה, מפני שלא שכיח שאדם ימחל על מנהגי אבלות. ראה גם עמ' 488, בשם ערוך השלחן, י"ד שם, טו, שמוחלים על האבלות של חליצת כתף.

שו"ע, י"ד שם, י, וח"מ, רג, ל (כמוסבר בסמ"ע, רג, ס"ק כט). ר' אריה דביר, "זכויות יוצרים", אוצר המשפט (נתיבי חיים) ב (תשע"ט), עמ' תקנה, מנמק, שיש לאדם בעלות על כבודו.

אבל שו"ת בית יעקב (ציומרי), סימן פג, מוכיח מהתירוח השני בתוספות, סנהדרין מו ע"ב (ד"ה הספידיא), שתלמיד חכם מופלג שביקש שלא יספידו אותו, אין שומעים לו, מפני שיש בכך בזיון לחיים, ואינו יכול למחול על כבודם. שיח יצחק (שמלקיש), דף טז ע"ג, כותב שבית יעקב היה יכול לפרש בדעת התוספות, שתלמיד חכם עצמו יהיה בזיון אם לא יספידוהו ולכן לא מועילה מחילה, לפי הכלל (ליד ציון הערה 267) שחכם לא יכול למחול על בזיונו. אבל שיח יצחק מעלה אפשרות (בדף יז ע"ד) שזה שלא יספידוהו הוא בזיון בשב ואל תעשה, ומועילה מחילה על כך.

עם זאת, בית יעקב מדייק מסתימת השלחן ערוך, ששומעים גם לתלמיד חכם מופלג. בשאלה אם שומעים לתלמיד חכם גדול שמחל על הספדו, עיין: שדי חמד, אסיפת דינים, מערכת אבלות,

סימן צ; גשר החיים, חלק א, עמ' פד; פני ברוך, סימן ג, הערה י"א. ראה מקורות לכך באנציקלופדיה תלמודית, ערך כהן, עמ' רג–רד; ברור הלכה, גיטין נט ע"ב, ציון ו. שם הובאה גם דעה שהמחילה אינה מועילה.

עיין עוד בעניין זה: ברכת כהן (דויטש), על התורה, פרשת אמור, סימן סח; אוצרות יהושע, גיטין, סימן כה; אמרי איש (דרש), חלק א, סימן א; דבר משה (רוזמרין), קידושין לב ע"א, אות שצה, ס"ק ב-ג.

ראה שער רביעי, במילואים להערה 309, אות כב, בשם שו"ת מהר"ם שיק, י"ד, סימן ריח, שהכהן יכול לחזור בו ממחילתו. אבל הוא כותב שאם מכר את עצמו לעבד, אינו יכול לחזור בו, כפי שמוכח ממדרכי, גיטין, סימן תא, המובא בט"ז, או"ח, קכח, ס"ק לט, מפני שהוא מוכר ומשעבד את גופו, ואפשר להשתעבד לדבר שלא בא לעולם (רמ"א, חו"מ, רט, ד), ולכן אינו יכול לחזור בו.

בשעת עבודת בית המקדש: חידושי חתם סופר, גיטין נט ע"ב (הובא בחידושי כתב סופר, גיטין שם, ובשו"ת להורות נתן, חלק ו, סימן לו, אות ו), כותב שכאשר כהן עובד בבית המקדש, אינו יכול למחול על כבודו, מפני שאז הכבוד אינו שלו אלא הוא כבוד שמים. אבל ראה עמ' 110, שמהר"ק כותב שכהן יכול למחול על זכותו להקריב קרבן.

רמ"א, או"ח, קכח, מה. ראה מקורות לכך באנציקלופדיה תלמודית, ערך כהן, עמ' רו–רז. שם הובאה גם דעה שהמחילה אינה מועילה.

חמד משה, או"ח, קכט, ס"ק יד (הובא באוצר המלך (ר' צדוק), הלכות עבדים, א, ז).

שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"א. אבל ברכת שלמה (טנא), חו"מ, סימן יט, אות כ, כותב שכהן גדול אינו יכול למחול על עצם מינויו לכהן גדול, כיוון שיש בו קדושה, ואינו יכול למחול על הקדושה. על מחילת כהן גדול, עיין דבר משה (רוזמרין), קידושין לב ע"א, אות שצה, ס"ק ג.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

חיוב אוֹנָס לשאת את אנוסתו: התלמוד אומר שאף שאונס חייב לשאת את אנוסתו, הרי אם אמרה האנוסה שאינה רוצה אותו, אין עליו מצוות עשה לשאתה²⁵². ר' יוסף רוזין מרוגאציב אומר שזוהי מחילה לאונס על חיובו לשאתה, ואינה יכולה לחזור בה²⁵³. אבל ר' יעקב דוד רידב"ז אומר שהאנוסה יכולה לחזור בה, מפני שחובת האונס לשאת את אנוסתו היא מצווה תמידית, ואין אומרים שזו מצווה שחלה רק פעם אחת, שחייב לשאתה מיד, ואחר כך נמשך החיוב בתור תשלומין לחיוב הראשוני, שאז היה מקום לומר שהמצווה נדחתה על ידי שמחלה, ומה שנדחה אינו חוזר ונראה – אין אומרים כך, אלא זו מצווה תמידית²⁵⁴. ר' רחמים יוסף פרנקו פוסק כך מטעם אחר: מחילתה גורמת לה צער הגוף, שכן ייתכן שלא תמצא אדם אחר שיהיה מוכן לשאת אותה בגלל האונס, וכפי שנראה להלן²⁵⁵, מחילה שגורמת למוחל צער הגוף אינה תקפה²⁵⁶.

איסור התעמרות ב"אשת יפת תואר": "אשת יפת תואר", שנלקחה בשבי במלחמה והתירה התורה לשאת אותה, אסור להתעמר בה – להשתמש בה כשפחה²⁵⁷. היא לא יכולה למחול על איסור זה, לדוגמה, בכך שיקדש אותה על מנת שיוכל להתעמר בה, מפני שזוהי תנאי על מה שכתוב בתורה, שאינו תקף²⁵⁸.

"לא תחמוד": מי שחומד חפץ של חברו, ולוחץ עליו שימכור לו, עובר באיסור "לא תחמוד" גם אם בסופו של דבר הסכים המוכר למכור לו, ומחל לו על כך שחמד את החפץ²⁵⁹. כבוד בית דין: בעלי דינים צריכים לעמוד בבית הדין משום כבוד בית דין, אבל בית דין יכול למחול לבעלי הדין על כבודו, ולהתיר להם לשבת²⁶⁰.

מי שהתחצף לבית דין חייב נידוי. אבל אם בית דין מחל על כבודו, שלא לנדו, מחילתו

²⁵² כתובות מ ע"א (הובא בליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ז, אות ה).

גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן ח (עמ' קנב), כותב שבאנוסה שאינה ראויה לאונס (כלומר, שאסורה עליו מסיבה כלשהי), מצווה על בית דין ללמד אותה למחול.

²⁵³ צפנת פענח, הלכות נערה, א, ג. הוא מוכיח כך מירושלמי, כתובות, ג, ו. והוא מסביר שאף שמחילה על קנס אינה תקפה (ראה ליד ציון הערה 446, שהדבר שנוי במחלוקת), זה משום שיכול להודות ולהיפטר, ולכן הקנס לא נחשב ברשותה, ולכן לא יכולה למחול, אבל בחיוב לשאתה אין מועילה ההודאה לפטור, ולכן החיוב נחשב ברשותה, ולכן מחילתה מועילה. ²⁵⁴

²⁵⁴ תוספות רי"ד, על הירושלמי, כתובות, ג, ו. ²⁵⁵

²⁵⁵ ליד ציון הערה 367.

²⁵⁶ שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד, כח ע"ד).

אבל ראה במילואים להערה 368, שיש שדחו נימוק זה, ועשו הבחנות בין מחילה זו למחילת עונה. לפני כן (בדף כו ע"ג) כתב נימוק אחר שלא תועיל מחילה: לפי מהר"ם (עמ' 88, ליד ציון הערה 57), שלא מועילה מחילה לפועל מפני שגופו קנוי, גם כאן לא מועילה מחילה, שהיות ש"לא יוכל לשלח כל ימיו", נחשב גופו של האנס קנוי לאנוסה. אבל הוא כותב שלפי חידושי הרמב"ן, קידושין טז ע"א, שהטעם שאין מועילה מחילה לעבד עברי הוא מפני שיש נפקות איסורית מקיינו לאדון – שהוא מותר בשפחה כנענית (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 633), כאן תועיל מחילה מפני שאין קניין איסור.

²⁵⁷ רמב"ם, הלכות מלכים, ח, ו.

²⁵⁸ רמב"ם, הלכות אישות, ו, י (הובא בתחומין כ (תש"ס), עמ' 82); מאירי, קידושין ח ע"א (ד"ה וחכמי). אור שמח, על הרמב"ם שם, מתקשה מה התנאי היה אמור להתיר. צפנת פענח, הלכות ערכין, ו, ד, ומהדורא תניינא, הלכות עבודה זרה, ט, יג (לא ע"ד), מסביר שרצה להתיר לעצמו להשתעבד בה על ידי הקידושין, שהיה מעשי ידיה שלו עוד לפני הנישואין.

²⁵⁹ מנחת חינוך, מצווה לח, אות ה.

²⁶⁰ חידושי הר"ן, סנהדרין יט ע"א.

שער שלישי: נשוא המחילה

מועילה²⁶¹. אבל אם הייתה במעשיו פגיעה בכבוד ה', כגון שאנשים היו מזלזלים בדיני בתורה ובדיינים – לא מועילה מחילה, אלא חובה להענישו²⁶². מאותה סיבה, בית דין אינו יכול למחול לזקן ממרא, ואף שעיקר פגיעתו הייתה בכבוד בית דין, הרי הוא עלול גם לגרום לריבוי מחלוקות בישראל²⁶³. ככלל, בית דין אינו יכול למחול למי שנגמר דינו לעונש מיתה או מלקות, וגם הנפגע מעבירה שבגללה נגמר דינו של עבריין אינו יכול למחול לו, מפני שעונש הגוף שלו אינו עניין פרטי של הנפגע²⁶⁴. כבוד תלמיד חכם: תלמיד חכם יכול למחול על כבודו²⁶⁵. בכלל זה נשיא, אב בית דין, חכם שאינו רבו, רבו המובהק, וזקן בעל שיבה²⁶⁶. אבל תלמיד חכם אינו יכול למחול על האיסור לבזותו²⁶⁷. אם מישוהו ביזה אותו בפרהסיא, אינו רשאי למחול לו עד שיבקש ממנו המבזה סליחה; אבל אם ביזה אותו בצניעה, ראוי שימחל²⁶⁸.

²⁶¹ רמב"ם, הלכות סנהדרין, כו, ו; טור, חו"מ, כז, ט; שו"ע, חו"מ, כז, ב.
²⁶² רמב"ם, טור ושו"ע שם. יוצא מדבריהם שמה שמועילה מחילה אם לא הייתה פגיעה בכבוד ה', משמעותו שאין חובה לנדות, אבל ייתכן שיכול בית דין לחזור בו מהמחילה. [ה](#)
²⁶³ סוטה כה ע"א; רמב"ם, הלכות ממרים, ג, ד; תורת האהל (מהר"תשנ"ג), עמ' פב.
שו"ת באר משה (ירושלמיסקין), כבוד חכמים, סימן ה, כותב שקורח היה זקן ממרא, ולכן משה רבנו לא מחל לו.

²⁶⁴ תורת האהל (מהר"תשנ"ג), עמ' פא–פב. [ה](#)
²⁶⁵ קידושין לב ע"א; רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, ה, יא (רב לתלמידו); מנחת אהרן (פאדווא), סנהדרין יט ע"א (ד"ה תוספות ד"ה ינאי); הגהות הרש"ש, שבועות ל ע"ב.

שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צח, כותב שרב של קהילה שאמר שאינו רוצה להיות רב אם יש מי שחולק על מינויו, כבודו מחול. [ה](#)

²⁶⁶ שו"ע, יו"ד, רמד, יד, נוקט: "כולם שמחלו על כבודם – כבודם מחול", ועל כל אלו שפורטו בטקסט כתב באותו סימן שחובה לכבדם.

אבל חידושי הגרי"ז, הלכות תלמוד תורה, ה, יא (הובא במשפט החוב (אטינגר), סימן יא, עמ' לא), כותב שלדעת הרמב"ם, מחילה מועילה רק לחיוב המיוחד של תלמיד לכבד את רבו המובהק במורא ובכבוד ולקום בפניו כמלוא עיניו, אבל לחיוב לקום בפני כל תלמיד חכם קימה שיש בה הידור תוך ד' אמותיו, לא מועילה מחילה, מפני שהוא מצווה ככל המצוות, ואינו תלוי בתלמיד חכם עצמו שיוכל למחול. על דברי הגרי"ז ועל מחילת חכם באופן כללי, עיין דבר משה (רוזמין), קידושין לב ע"א, אות שצד. על מחילת נשיא, עיין שם, אות שצה, ס"ק ה ואות שצו.

אשת תלמיד חכם: חובה לכבד את אשתו של תלמיד חכם – "אשת חבר כחבר" (שבועות ל ע"ב). מנחת חינוך, מצווה רנז, אות ח, כותב שאשת חבר אינה יכול למחול על כבודה, מפני שמה שמכבדים אותה הוא בגלל בעלה, ואינה יכולה למחול על כבודו.

²⁶⁷ אוצר הגאונים, חלק התשובות, קידושין, אות קצט = תשובות הגאונים (מרמורשטיין), עמ' כג; ראב"ד, המובא בשו"ת הריב"ש, סימן רכ (שהובא בבדק הבית, יו"ד, סימן שלד, בשו"ת משיב דבר, חלק ב, סימן נ, ובדבר משה (רוזמין, תש"ס), בבא קמא פג ע"ב, אות קנא, עמ' ססב); מנחת חינוך, מצווה רלד, ומצווה רנז, אות ח; שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, דרוש ב (ג ע"ב); גליון מהרש"א, יו"ד, רמב, לב, גם בדעת תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן קכו. [ה](#)

²⁶⁸ רמב"ם, הלכות תלמוד תורה, ז, יד (הובא בשו"ת הריב"ש, סימן רכ, ובשו"ת חיים ביד, סימן נז, דף ע' ע"ד–ע"א).

על מחילת תלמיד חכם על כבודו, ראה נ' רקובר, גדול כבוד הבריות, עמ' 87–88. וראה שם, עמ' 84–86, בעניין מחילת אדם על כבודו; אבל לא הובא שם מקור הלכתי ברור בשאלה האם דינים שנקבעו מטעם כבוד הבריות משתנים אם האדם מוחל.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

תלמיד שהורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בידי שמים²⁶⁹. רבו אינו יכול למחול לו על חיוב המיתה שנתחייב²⁷⁰, אבל הוא יכול למחול מראש ולהתיר לו להורות בפניו²⁷¹. כבוד מלך: מלך אינו יכול למחול על כבודו²⁷², מפני שהתורה מצווה "שתהא אימתו עליך"²⁷³. כמה נימוקים לדבר: (א) כשהוא מוחל על כבודו, הרי הוא כאילו הסיר את עצמו ממלכות, ומיד חלה החובה למנותו מחדש כמלך, ונמצא שמחילתו אינה תקפה²⁷⁴. (ב) המלכות אינה שלו אלא של הקב"ה, כמו שנאמר "כי לה' המלוכה"²⁷⁵, ואינו יכול למחול על מה שלא שייך לו²⁷⁶. (ג) כבודו מביא כבוד לישראל, בכך שיש להם מלך נכבד, ואינו יכול למחול על כבודם של ישראל²⁷⁷. משום כך, אף אינו יכול להתפטר ממלכותו, מפני שגם בכך יש משום

²⁶⁹ עירובין סג ע"א.

²⁷⁰ רנת יצחק, שמואל א, פרק א, פסוק כו (עמ' כג, במהד' תשנ"ב).

הוא כותב שאם יש אומדנא שאילו ידע שהתלמיד יורה בפניו, היה מוחל לו מראש – נחשב כאילו ידע ומחל, וזאת על פי נתיבות המשפט, קצו, ס"ק ד, שכותב שאם יש אומדנא שאילו ידע עובדה מסוימת, היה מקנה נכס לפלוני, פלוני קנה.

אבל ר' מלכיאל צבי טנבוים, בשו"ת באר משה (ירושלימסקי), כבוד חכמים, סימן ז, אות ב, עושה הבחנה: אם התלמיד המורה טעה בהוראתו, עונשו מרובה בגלל עצם ההוראה, ולכן גם אם הרב מוחל על כבודו אינו יכול להצילו מן העונש, אבל אם הורה כהלכה, שעבירתו היא רק משום חוצפה כלפי רבו, יכול הרב למחול לו על כבודו, שלא ייענש.

²⁷¹ תוספות, כתובות ס ע"ב (ד"ה כי אפקירותא). שו"ע, יו"ד, רמב, ד, כותב שהרשות מועילה שיוכל להורות מחוץ לשלוש פרסאות, אבל ש"ך, יו"ד, רמב, ס"ק ד, כותב בשם הראב"ד ושו"ת הרשב"א, חלק א, סימן קיא, שיותר לחלוק על רבו אף תוך שלוש פרסאות אם נתן לו רשות.

יש להעיר שזאת לא מחילה אלא מתן רשות; ואולי זו מחילה על חובת הכבוד, וממילא יכול להורות.

²⁷² קידושין לב ע"ב.

בשאלה האם הוא יכול למחול למי שמרד בו ולא להמית אותו, עיין מנחת חינוך, מצווה תצו, אות ה; שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק א, סימן קנא, ד"ה ולו יהיבנא (הובא במוריה, גל' רלח, עמ' פג); שדי חמד, דברי חכמים, סימן מה (כרך ה, עמ' 349); תורת האהל (מהד' תשנ"ג), עמ' עז, פ"ב, פד, פו-פז; התורה והמדינה, קובץ ג, עמ' קסז-קסח.

²⁷³ קידושין לב ע"ב.

תוספות, סנהדרין יט ע"א (ד"ה ינאי), מסבירים, שכבודו בא לו משום שזו מצווה של ה', ואינו יכול להפקיע את המצווה.

²⁷⁴ שיטה מקובצת, כתובות יז ע"א. הוא מסתמך על רש"י, שם (ד"ה שום), שפירש שהגמרא לומדת מהפסוק "שום תשים עליך מלך" (דברים יז, טו) – "ישראל הוזהרו שישמו עליהם שימות הרבה", כלומר, מינוי אחרי מינוי.

²⁷⁵ תהלים כב, כט.

²⁷⁶ תוספות הרא"ש, סנהדרין יט ע"א. בדומה מסביר שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך ג, חו"מ, סימן א (ד"ה אולם באמת), שהמלך הוא כעין שליח מה' להנהיג את המלכות, ולכן המלכות אינה שלו, ומחילתו היא כמחול על כבוד שמים, שאינו שלו למחול עליו. וזו לשונו: "דשאני התם גבי מלכות שאינו יכול למחול עליה לעולם... הוא גזירת הכתוב מ"שום תשים" שאפילו הוא מפקיע עצמו מהמלכות חוזרת אליו המלכות שוב ושוב... שהוא ממש כענין מלכות שמים, והיינו דאמרינן (ברכות נח ע"א) 'מלכותא דארעא כעין מלכותא דשמיא'... כעין שמקבל כאן המלכות בארעא חלק מהמלכות דשמיא... והמלך הוא כעין שליח מן שמיא להנהיג המלכות, וממילא המלכות אינה שלו, ומחילתו היא כמחול על כבוד שמים, שאינו שלו".

²⁷⁷ רבנו יונה, סנהדרין יט ע"א (הובא בשו"ת חיים שאל, חלק א, סימן פח, אות ג). כמו כן, תוספות, זבחים טז ע"א, ד"ה מיושב (הובא בשו"ת להורות נתן, חלק ו, סימן לו, אות ו), כותב שהיות שצריך "שתהא אימתו עליך", אין זה כבוד שלו אלא של אחרים. לנפקיות בין הנימוקים, עיין אוצרות יהושע, כתובות, סימן יט, ועמ' 813, במילואים להערה 304, בשם בית שערים (ושם מובאים מקורות נוספים לנימוקים).

שער שלישי: נשוא המחילה

מחילת כבודו²⁷⁸. אבל לצורך מצווה הוא יכול למחול²⁷⁹, מפני שאין זה גורם לכך שלא תהא "אימתו עליך"²⁸⁰.

כבוד ציבור: חכמים תקנו הגבלות אחדות כדיני תפילה משום כבוד הציבור, כגון: מי שלא נתמלא זקנו אינו יכול להיות שליח ציבור²⁸¹; אין לגלול ספר תורה בציבור²⁸²; אישה לא תקרא בתורה בציבור²⁸³; אין קוראים בתורה בחומשים²⁸⁴; כהנים אינם נושאים את כפיהם עם נעליים²⁸⁵; פוחח (מי שאינו לבוש לגמרי) אינו יכול להיות שליח ציבור²⁸⁶. יש אומרים שהציבור יכול למחול על כבודו, ואז ההגבלה בטלה²⁸⁷. אבל אחרים אומרים שהציבור אינו יכול למחול על כבודו²⁸⁸, מכמה טעמים: (א) בעצם, הנימוק לתקנה הוא שאין זה כבוד לה'

²⁷⁸ שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך ג, חו"מ, סימן א, ד"ה אולם באמת (הובא באמונת עתיך, גל' 116, עמ' 84). דרך שיחה, פרשת שופטים, עמ' תקפו, מעלה אפשרות שאם הוא רוצה להפקיע מעצמו לגמרי את המלוכה, ההתפטרות תקפה. אבל הוא מדייק (גם בספרו שיח השדה, תמורה כ ע"א) מכריותו כו ע"ב, ומתוספות, תמורה כ ע"א (ד"ה הני), שאינו יכול להתפטר בכלל. על מחילת מלך, עיין דבר משה (רוזמרין), קידושין לב ע"א, אות שצה, ס"ק ד.

²⁷⁹ חידושי הר"ן, סנהדרין יט ע"ב; תוספות, זבחים טז ע"א (ד"ה מיושב). אבל רמב"ם, הלכות מלכים, ב, ג, כותב שמלך אינו חולץ ליבמתו, מפני שהיריקה בפניו היא בזיון, ואינו יכול למחול על כך. ר' דוד, המובא בר"ן שם, ושו"ת חיים שאל, חלק א, סימן פח, אות ג, מסבירים שאף שזו מצווה, אינו יכול למחול על בזיונו גם כשיש מצווה.

²⁸⁰ תוספות, זבחים טז ע"א (ד"ה מיושב).

²⁸¹ רמב"ם, הלכות תפלה, ח, יא.

²⁸² יומא ע ע"א.

²⁸³ מגילה כג ע"א.

²⁸⁴ גיטין ס ע"א.

²⁸⁵ סוטה מ ע"א. לדעת שו"ת אגודות אוזב מדברי, או"ח, סימן ד, הלכה כטעם זה, אף שבסוגיה שם ניתן טעם נוסף.

²⁸⁶ מגילה כד ע"א-ע"ב.

²⁸⁷ פסקי הרי"ז, מגילה, פק ג, הלכה ג, אות ד (על מי שלא נתמלא זקנו; הובא בשלטי הגיבורים, מגילה טו ע"א, בדפי הרי"ף); תולדות אדם וחוה, נתיב ב, חלק ג, דף כ ע"א (על קריאה בחומש); מרדכי, הלכות קטנות, סימן תקסח (על קריאה בחומש); בית יוסף, או"ח, סימן נג, בדעת הרמב"ם, הלכות תפילה, ח, יא (על מי שלא נתמלא זקנו); מגן גבורים (איטינגא), נג, שלטי הגבורים, ס"ק ג (על מי שלא נתמלא זקנו), וסימן קמג, אלף המגן, ס"ק ה (על קריאה בחומש); עולת תמיד, או"ח, קמג, ב (על קריאה בחומש); מגן אברהם, קמד, ס"ק ז (על גלילת ספר תורה); נתיב חיים (וייל), סימן קמד; פרי חדש, או"ח, סימן קמג, ב (על קריאה בחומש), וסימן קמד, ג (על גלילת ספר תורה); שו"ת אגודות אוזב מדברי, או"ח, סימן ד (על חליצת נעלי כהנים); ר' ראובן לוי, "קריאה למפטיר ביום טוב בס"ת שיש פסול באחד החומשים", מוריה גל' רט, עמ' מא, בדעת חידושי הרשב"א, גיטין ס ע"א.

²⁸⁸ ב"ח, או"ח, סימן נג (באופן כללי); ט"ז, או"ח, נג, ס"ק ב (על מי שלא נתמלא זקנו ועל חומשים); נחלת צבי (כ"ץ), או"ח, נג, ו (על מי שלא נתמלא זקנו ועל פוחח); עטרת זקנים, או"ח, נג, ו (באופן כללי); שו"ת בית יהודה (עייאש), או"ח, סימן כב (באופן כללי); מגן אברהם, נג, ס"ק ט, בדעת שו"ע, או"ח, נג, ו (על מי שלא נתמלא זקנו); אליה רבה, נג, ס"ק י (על מי שלא נתמלא זקנו); פרי מגדים, משבצות זהב, נג, ס"ק ב, בדעת שו"ע (על מי שלא נתמלא זקנו), ואשל אברהם, נג, ס"ק ט (באופן כללי); מאמר מרדכי (כרמי), נג, ס"ק ב (שיש להחמיר מספק); שו"ע הרב, או"ח, נג, ט (על מי שלא נתמלא זקנו); ערוך השלחן, או"ח, נג, י (על מי שלא נתמלא זקנו); משנה ברורה, נג, ס"ק כג (על מי שלא נתמלא זקנו); באר היטב, או"ח, נג, ס"ק ט, בדעת שיירי כנסת הגדולה, או"ח, הגהות בית יוסף, אות ה.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

שהציבור ינהג כך, והציבור אינו יכול למחול על כבוד ה'²⁸⁹. (ב) אם מחילה תועיל, נמצא שלא הועילו חכמים בתקנתם כלום, מפני שכל צבור ימחל²⁹⁰. (ג) אם מחילה תועיל, יהיו ישראל אגודות אגודות, ציבור זה ימחל וציבור אחר לא ימחל²⁹¹. (ד) הציבור הוא כמו מלך, שאינו יכול למחול על כבודו²⁹².

זכות למחות נגד תקנה: תקנות הקהל מתקבלות על פי רוב דעות של בני הקהילה, לדעת הראב"ה²⁹³, כך שיש לרוב זכות לאשר תקנה או לדחות אותה. אבל אם קהילה נהגה בדרך מסוימת זמן רב, הם מראים בכך שהסכימו למנהג לזה, ושמחלו על זכותם לבטל את המנהג, והוא מקבל תוקף של תקנה, ואינם יכולים לשנות את המנהג הקבוע, גם לדעת הראב"ה, שהרי מחילה מועילה גם בלי עשיית קניין²⁹⁴.

מינוי של שררה: בעל מינוי של שררה, כגון רב, יכול למחול על זכותו לשררה²⁹⁵. השררה נחשבת עבדות, מפני שהיא שירות לעם ישראל²⁹⁶, ומי שאינו רוצה בעבדות זו זכאי להיפטר

אבל מגן אברהם עצמו, בסימן קמד, ס"ק ז, כותב לעניין גלילת ספר תורה בציבור, שמועילה מחילת הציבור.

אשל אברהם (בוטשאטש), סימן קמג, כותב בתחילה שבמה שנוגע לכבוד שמים על ידי כבוד הציבור לא מועילה מחילה, ואחר כך כתב שאם כולם מחלו בפירוש, מועילה מחילה, אבל אין מועילה מחילת המנהיגים גם כשהציבור שותק, מפני שיתכן שיש מתנגדים אלא שהם שותקים מתוך מחשבה שהם במיעוט. וזו לשונו: 'והנוגע לכבוד שמים על ידי כבוד הציבור – בזה ודאי דלא מהני מחילה. ומההיא דסימן נג [סעיף ו מגן אברהם ס"ק ט]... אין הכרע כל כך, שיש לומר ... ששתיקת כל אחד ואחד מהציבור אינה כהוראה ומחילה, רק כל אחד ואחד סובר: 'אם אענה חלקי, דעתי בטילה נגד רבים ונגד המנהיגים, ואולי לא שייך בזה רוב, ומחילה של רוב הוא דלא מהני, מה שאין כן כשאנו רואים שאין גם אחד שלא מחל להדיא, אולי מועיל שפיר... ואין זה כמה שמועיל בו שבעה טובי העיר במעמד רוב אנשי העיר, או כל אנשי העיר ששותקים. כי גבי כבוד כזה שנוגע לכבוד שמים, צריך להיות מכל אחד ואחד בפירוש'.

למקורות נוספים בעניין זה, עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך כבוד הצבור, פרק ד.

²⁸⁹ ב"ח שם; ט"ז שם.

²⁹⁰ ב"ח שם.

²⁹¹ ב"ח שם.

²⁹² בית יהודה שם.

²⁹³ ראב"ה – אבי העזרי, המובא במרדכי, בבא בתרא, סימן תפב.

²⁹⁴ שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח (ק"ב ע"א).

²⁹⁵ שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן קיא, דף קסה ע"ב); ברכת שלמה (טנא), חו"מ, סימן יט, אות כ; שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך ג, חו"מ, סימן א (ד"ה אולם באמת, וד"ה וראה עוד). ראה בשם מקור ברוך בעמ' 145, ליד ציון הערה 501, על רב שהציבור נשבע לו שיקיים אותו עשר שנים, והוא מוחל על חיובם.

עטרת פז (ד"ה ברם בקושטא הנה בנידון) מביא ראייה ממה שכתבו חקרי לב, או"ח, סימן יח (כח ע"ג), שו"ת חקקי לב, או"ח, סימן ח, ושו"ת יין הטוב, חו"מ, סימן ה (ד"ה ומ"ש עוד), שאף שאין מורידים בעל שררה משררתו, מפני ש"מעלין בקודש ולא מורידין", מכל מקום הוא עצמו יכול לרדת מגדולתו מרצונו הטוב (אלא שהם לא השתמשו בלשון מחילה).

אבל עטרת פז כותב שלדעת בית שערים (במילואים להערה 304) האומר (לפי צד אחד) שכן אינו יכול למחול על זכותו לרשת שררה מפני שזו זכות שנפסקה לו מן השמים, גם בעל השררה עצמו אינו יכול למחול עליה, מאותה סיבה. המחלוקת הובאה על ידי ר' אבישי בן דוד, 'האם רשאי נבחר ציבור להתפטר מתפקידו', אמונת עתיד, גל' 116, עמ' 84.

²⁹⁶ הוריות י ע"ב.

שער שלישי: נשוא המחילה

ממנה²⁹⁷. לכן אם התנו מראש שהמינוי יהיה לזמן מוגבל, התנאי תקף, כיוון שבכך מחל בעל השררה על זכותו להמשיך אותה אחרי הזמן שנקבע²⁹⁸.

זכות לרשת מינוי: יש תפקידי שררה שעוברים בירושה²⁹⁹. יש אומרים שהיורש אינו יכול למחול על זכות הירושה³⁰⁰, מפני שאין זו זכות ממונית ששייכת בה מחילה, ואף אם מקבלים שכר על התפקיד, עיקר הירושה הוא על המינוי ולא על השכר³⁰¹; ועוד, שזכות הירושה היא משום כבודו של המוריש, שהרי המוריש הוא זה שבוחר מי מבניו יבוא במקומו, ואם כן, מחילה עליה היא פגיעה בכבודו של המוריש³⁰²; אלא שאם כבר מינו אחר במקומו עקב סירובו של היורש, איבד את זכותו, מפני ש"מעלין בקודש ואין מורדין", וגם מפני שכבר זכה השני במינוי³⁰³. אבל אחרים אומרים שהיורש יכול למחול על זכות הירושה³⁰⁴, כמו על כל זכות אחרת.

קללה וביזוי: המקלל אדם אחר, חייב על כך מלקות. הוא חייב מלקות גם אם מחל לו המקולל³⁰⁵, וכמה טעמים לדבר: (א) חיוב המלקות הוא בגלל העבירה כלפי ה', ולא בגלל הפגיעה במקולל, ולכן המקולל אינו יכול למחול³⁰⁶. (ב) המחילה מפקיעה את מה שנוגע

²⁹⁷ עטרת פז שם.

הוא מסביר שבעל שררה רגילה שונה ממלך, שאינו יכול למחול על כבודו, מהטעמים שמנינו ליד ציון הערה 274 ואילך, מפני שטעמים אלו אינם קיימים בשררה אחרת. צריך להוסיף, שאף שגם שררתו של מלך נקראת עבדות, כפי שעולה מסוגיית הוריות שם, המסתמכת על פסוק העוסק במלך, מכל מקום מלך אינו יכול למחול, בגלל הטעמים הנ"ל.

²⁹⁸ ברכת שלמה (טנא), חו"מ, סימן יט, אות כ (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' רכג). הוא מביא פוסקים רבים הכותבים שאפשר למנות לשררה לזמן מוגבל, אבל הם לא קשרו זאת למחילה.

²⁹⁹ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך חזקת שררה, פרק ד: בירושה.

³⁰⁰ שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן פב, ד"ה ואם מחל (הובא בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צו, אות ב).

נראה מדבריו שהוא מתכוון למחילה אחרי מות האב, כפי שהיה בנידונו, וכפי שהוא מביא ראייה מכתובות פג ע"א, שאי אפשר להסתלק מ"נחלה הבאה לאדם", והיינו נחלה שכבר קיבל, כפי שהסוגיה שם, העוסקת בבעל המסתלק מזכותו בנכסי אשתו, עושה הבחנה בין סילוק בעודה ארוסה לבין סילוק אחרי הנישואין, שאינו מועיל מפני שכבר זכה בזכות, כפי שנראה בשער רביעי, פרק שמיני.

³⁰¹ דברי מלכיאל שם. אבל בפרק זה ראינו שיש זכויות לא-ממוניות רבות שאפשר למחול עליהן.

³⁰² דברי מלכיאל שם.

³⁰³ דברי מלכיאל שם.

פד"ר, כרך יא, עמ' 108 = שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות ב, דוחה את דבריו, שאם מחילת הברך אינה מועילה, וזכותו על הירושה עומדת בתוקפה, נמצא שהמינוי של האחר אינו תופס והוא רק משתמש בזכותו של היורש כל זמן שאינו מוחה, ואינו יכול לזכות בדבר ששייך ליורש, ולכן גם אין לומר "אין מורדין" כיוון שהאחר מעולם לא זכה במשרה זו מצד עצמו.

³⁰⁴ שו"ת מנחת שי (שור), חלק א, סימן נא (הובא בגפן אדרת (חלפן), דף יא ע"א); שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך ג, חו"מ, סימן א (ד"ה וראה עוד); פד"ר, כרך יא, עמ' 107-111 = שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה.

³⁰⁵ רמב"ם, הלכות סנהדרין, כו, ו; טור, חו"מ, כו, ח; ערך לחם, חו"מ, כו.

אור שמח, הלכות סנהדרין, כו, ו, מביא ראייה לכך מהדין שאסור לאדם לקלל את עצמו, אף שהוא בוודאי מוחל על כבודו לגבי עצמו. אבל שו"ת שבט הלוי, חלק ב, סימן קיב, אות ד, דוחה ראייה זו, שיתכן שזה חידוש של התורה שחייב גם על קללת עצמו, ואין ללמוד ממנו למקום אחר.

³⁰⁶ כסף משנה, הלכות סנהדרין שם.

פרק שמיני: חיוב שאינו ממוני

לכבוד המקולל, ואינה מפקיעה את האיסור שעבר המקלל³⁰⁷. (ג) כבר חטא ונתחייב בעונש³⁰⁸. (ד) החטא של המקלל הוא גם בכך שהוא מתרגל לכעוס ולנקום, ולא רק בגלל הפגיעה במקולל, שלכן גם מקלל חרש חייב³⁰⁹, ועל כך אין המקולל יכול למחול³¹⁰. יש אומרים שגם אם קילל באופן שאין חיוב מלקות, אבל יש איסור תורה, כגון שלא התרו בו או שקילל בלי שם ה', לא מועילה מחילה³¹¹. אבל אחרים אומרים שאם אין בקללה חיוב מלקות, מועילה מחילה, גם אם זו קללה שאסורה מדאורייתא³¹². אבל על חירופים שאינם קללה, מועילה מחילה³¹³, וכך גם על ביוזי באופן כללי³¹⁴, מכמה סיבות: (א) מותר לאדם לבייש את עצמו אף שאסור לו לחבול בעצמו³¹⁵, ומחילה למי שבייש אותו אינה חמורה מביוש עצמו³¹⁶. (ב) אין בחירופים אלו איסור תורה³¹⁷. (ג) כבודו (שנרמס על ידי ביוזי) שייך לו, כפי שמוכח מההלכה³¹⁸ שאדם רשאי לבייש את עצמו³¹⁹. חיוב מיתה לרוצח: רוצח חייב מיתה גם אם התיר לו הנרצח להרוג אותו, כגון בדר־קרב³²⁰, וגם אם הנרצח נשאר בחיים מעט אחרי הפגיעה ומחל לו; בגלל חומרת העבירה,

משפטים לישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, עמ' רנט, הערה תשיב, מקשה עליו, הרי רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, ט, כותב שאם נחבל מוחל לחובל, נמחל העוון? הוא מיישב שאיסור חבלה הוא מיוחד, כפי שנאמר בכתובות לב ע"ב שהתורה חייבה עליו ממון ולא מלקות, הרי שוויתרה על המלקות, ולכן מועילה מחילה, מה שאין כן במקלל.

³⁰⁷ שו"ת חיים ביד, סימן נו (עא ע"א).

³⁰⁸ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), י"ד, חלק א, סימן קנט, אות י, מבין כך את נימוקו של הרמב"ם שם. הוא כותב שנימוק זה קיים גם אם מחל לפני גמר הדין. הוא מביא ראיה לכך, שאילו מחילה היתה פוטרת מעונש, לא היה אפשר לחייב אף חוטא מלקות או מיתה, מפני שתמיד זו היתה התראת ספק, שמא ימחול לו הנפגע. יש להעיר שנימוק זה תקף לגבי כל חיוב מיתה או מלקות על פגיעה באדם אחר. מנחת חינוך, מצווה מח (הובא בדבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא פג ע"ב, אות קנא, עמ' סב), וקנין תורה בשמעתא, פרשת כי תצא, סימן א, אות ו, כותבים שאם מראש התיר לו לקלל אותו, אינו עובר. אבל בית יצחק, שם, כותב שדברי מנחת חינוך תמוהים; אבל ייתכן שכתב כך רק לגבי מה שמנחת חינוך כותב כך לגבי מקלל אביו.

³⁰⁹ רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה שיו.

³¹⁰ אור שמת, הלכות סנהדרין, כו, ו.

³¹¹ ב"ח, חו"מ, כז, ז (הובא בש"ך, חו"מ, כז, ס"ק א); תומים, כז, אורים, ס"ק ו.

³¹² שו"ת חיים ביד, סימן נו (עא ע"ב), בדעת סמ"ע, כז, ס"ק י.

³¹³ ר' ישראל איסרליין, מוריה, שנה ה, גל' יא, עמ' יא.

³¹⁴ שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"ב (בלשון "אפשר").

אבל אב אינו יכול למחול לבנו על בזיונו, כאמור ליד ציון הערה 240, וכך גם חכם, כאמור ליד ציון הערה 267.

³¹⁵ בבא קמא צא ע"א.

³¹⁶ ר' ישראל איסרליין, שם.

³¹⁷ נוסת הגדולה, חו"מ, כז, הגהות טור, אות ו.

שו"ת חיים ביד, סימן נו (ע"ד), מוכיח ממה שהגהות אשרי, בבא קמא, פרק א, סימן כ, כותב שאם חבל ראונו בשמעון, ושמעון מחל לו, יכול לומר "משטה הייתי" מפני שאדם אינו עשוי למחול על צער הגוף (ראה הערה 388), מכאן שבחירופים, שאין צער הגוף, אינו יכול לטעון "משטה", אלא המחילה מועילה.

³¹⁸ בבא קמא צא ע"ב.

³¹⁹ שיח יצחק (שמלקיש), שם.

³²⁰ משפטים לישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, עמ' רסא.

שער שלישי: נשוא המחילה

המחילה אינה מועילה³²¹. גם מחילת גואל הדם אינה מועילה, מפני "שאינן נפשו של זה הנהרג קניין גואל הדם אלא קניין הקדוש ברוך הוא"³²².

חיוב מיתה על גניבת אדם: גונב איש ומכרו חייב מיתה, ולא מועילה מחילת הגונב לאחר המעשה אף קודם שנגמר דינו; אלא שאם הרשה לו למכרו, הוא פטור כיוון שאז זאת לא גניבה³²³.

טיפול רפואי: חולה אינו יכול למחול על טיפול רפואי שנחוץ להצלת חייו³²⁴, מפני שחייו אינם שייכים לו.

פטור מהשתתפות במלחמה: התורה פוטרת קבוצות מסוימות מלהשתתף במלחמה ("החוזרים מעורכי המלחמה")³²⁵. מי ששייך לאחת הקבוצות הללו אינו יכול למחול על זכותו זו, אלא חובה עליו לשוב לביתו³²⁶, כפי שמשמע ממה שהתורה קבעה שמכרזים על כך, ולא הסתפקה באמירה סתמית שבני אותן קבוצות פטורים³²⁷.

פינוי בית מנוגע: בעליו של בית שיש בו צרעת רשאי להוציא את כליו מהבית לפני הסגרת הבית על ידי הכהן, כדי שהכלים לא ייטמאו על ידי ההסגרה³²⁸. בעל הבית אינו יכול למחול על זכותו זו, מפני שהעובדה שהתורה כותבת הלכה זאת בלשון ציווי מוכיחה שזהו חובה³²⁹, ומטרת הפינוי היא כדי שיוכל הכהן לראות את כל הבית³³⁰.

זכות רשות להעניש עבריין: אם הרשות מוחלת על זכותה להעמיד מישהו לדין או על זכותה להרע תנאים של אסירים, המחילה תקפה³³¹.

³²¹ מורה נבוכים, חלק ג, פרק מא, בתחילתו (הובא בשו"ת קול מבשר, חלק ב, סימן ז, עמ' כד, סימן כב, עמ' נז, וסימן מב, עמ' קלוז); תורת האהל (מהד' תשנ"ג), עמ' פב; דבר משה (רוזמין, תש"ס), בבא קמא פג ע"ב, אות קנא, עמ' שסב. דבר משה מנמק, שנפשו של הנרצח אינה קניינו.

³²² רמב"ם, הלכות רוצח, א, ד.

³²³ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), י"ד, חלק א, סימן קנט, אות י. אבל הוא מעלה אפשרות שאם לא היתה התראה, המחילה מועילה להקל עליו את העונש. נראה שכוונתו לעונש בידי שמים, שאילו בידי אדם אין עונש בלי התראה.

דין דומה הוא לגבי ההלכה שמותר להרוג מי שבא לאנוס אישה באופן שפוגם אותה (סנהדרין עג ע"א) – היא יכולה למחול לו על עונש זה, בכך שהיא מתירה לו לבוא עליה. כך עולה מחידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א (ד"ה איברא), העוסק במפוחה שאמרה שאינה מוחלת על הקנס, וכותב שזו מחילה מותנית: אם ישלם את הקנס, היא מוחלת על פגמה, וכוונתו היא שבגלל מחילתה, אסור להרוג אותו. ³²⁴ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב.

אבל שו"ת אבני נור, חו"מ, סימן קצג, כותב שחולה רשאי לומר שאינו רוצה טיפול רפואי מפני שהוא בוטח בה, ושאינו מצווה היא לנהוג כך. ³²⁵ דברים כ, ה-ח.

³²⁶ תפארת ישראל, נגעים, פרק יב, אות מ; מנחת חינוך, מצווה תקכו, אות ח, בדעת רש"י, דברים, כ, ז; תורה תמימה, דברים, כ, אות לו.

³²⁷ תפארת ישראל, שם.

³²⁸ משנה, נגעים, יב, ה.

³²⁹ תפארת ישראל, שם; משנה למלך, הלכות טומאת צרעת, יד, ד; שם עולם (ליכטנשטיין), פרשת מצורע, דף קלג ע"ג.

³³⁰ שם עולם שם.

³³¹ ר' יעזר אריאל, "הפרת הסכם שנחתם עם מורדים בכלא", תחומין כא (תשס"א), עמ' 156. ראה בשער שביעי, עמ' 331, בעניין מחילת זכות של ציבור.

פרק תשיעי: מתנות כהונה – זכות קיבוצית

ברכת כהנים: הציבור יכול למחול לכהנים על חובתם לברך את ישראל³³². אבל הציבור יכול לחזור בו ממחילתו³³³.

מחילה על זכות מכח מצווה: בעל ואישה שגרים בחו"ל, כל אחד מהם זכאי לדרוש שהזוג יעלה לארץ ישראל, ואם האישה דורשת זאת, והבעל מתנגד, עליו לגרש אותה ולתת לה כתובה³³⁴. הדין כך גם אם התנו בשעת הנישואין שיגורו במקום מסוים בחו"ל, אף שבכך כל אחד מהם מחל על זכותו לדרוש לעלות לארץ, מפני ששיבת ארץ ישראל היא מצווה, ולכן אי אפשר למחול על הזכות לעלות³³⁵.

ביקור חולים: ר' יעקב מסקין סבור שחולה יכול למחול על המצווה המוטלת על אחרים לבקר אותו³³⁶. אבל לדעת ר' שלמה יצחק לוי, אינו יכול למחול, מפני שאחת המטרות של ביקור חולים היא כדי שהמבקר יתפלל בעד החולה מתוך שהוא מודע למצבו³³⁷, והחולה אינו אדון על גופו ועל נפשו, שיוכל למחול על התפלות בעדו³³⁸.

עינוי הדין: בית דין חייב למסור את פסק דינו בהקדם, כדי למנוע עינוי הדין. לפני שהוברר הדין, מועילה מחילת בעל דין על עינוי הדין, מפני שבשלב זה איסור עינוי הדין הוא רק בגלל צער של בעל הדין. אבל אחרי שהוברר הדין, לא מועילה מחילתו, מפני שאז האיסור אינו רק בגלל צער בעל הדין אלא גם בגלל עשיית עוול במשפט³³⁹.

פרק תשיעי

מתנות כהונה – זכות קיבוצית

המיוחד בחיוב לתת מתנות כהונה (כגון תרומה, פדיון הבן, זרוע, לחיים וקיבה, בכור בהמה

³³² פרי מגדים, או"ח, קכח, משבצות זהב, ס"ק לו (הובא באהל שרה לאה, עמ' תתי). הוא מסביר בכך את מנהג הכהנים בחו"ל שלא לברך ברכת כהנים (חוץ מביום טוב), אף שזו חובה המוטלת על הכהנים.

³³³ באור הרי" פולא על ספר המצוות לרס"ג, עשה טז (חלק א, דף קכח ע"ג), כותב שלפי ספר החרדים, פרק ד, עשה יח (הובא בהפלאה, כתובות כד ע"ב, ד"ה אמנם אלולי דבריהם; וראה על כך בספר ואני אברכם, פרק סח), שיש מצוות עשה גם על הציבור להתברך, אינם יכולים למחול לכהנים, שהרי אינם יכולים להיפטר מהמצווה המוטלת עליהם. אבל דרכי דוד (קסל), סוטה לח ע"ב, עמ' תפט, כותב שהמצווה מוטלת על ציבור רק אחרי שאמרו לכהנים לברך, ובכהן יחיד שאין קוראים לו, אין מצווה על הציבור, ולכן לפני שקראו לכהנים, או אם יש רק כהן אחד, הם יכולים למחול. הוא מוצא (בעמ' תצ) סיבה נוספת שמחילת הציבור מועילה רק לפני שקראו לכהנים: ברכת כהנים היא גם בשביל הקב"ה, כביכול, כפי שנאמר בסוטה לח ע"ב שהקב"ה מתאוה לברכת כהנים, ולכן בעיקרון הציבור אינו יכול למחול, אלא שתלוי ברצון הציבור אם לקרוא לכהנים אם לאו, אבל אחרי שקראו להם, אינם יכולים למחול. א.

³³⁴ דרכי דוד שם, עמ' תפט.

³³⁵ כתובות קי ע"ב.

³³⁶ שו"ת מהריט"ן, סימן רז (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 48).

³³⁷ ר' יעקב מסקין, הפרדס, שנה כט, חוב' ב (מרחשוון תשט"ו), עמ' 14. אבל נראה שגם לדעתו יכול החולה לחזור בו ממחילתו.

³³⁸ נדרים מ ע"א.

³³⁹ שו"ת מנחת שלמה (לוי), סימן לח, עמ' קלג. אבל הוא כותב שאם הביקור מפריע לחולה, אין לבקרו.

³³⁹ שו"ת דבר יהושע, חלק ג, יו"ד, סימן ב, אות ג.

שער שלישי: נשוא המחילה

ועוד) הוא שאין נושה ספציפי, אלא החייב צריך לתת לכהן איזה שהוא. הגישה הפשוטה היא שגם אם כהן מסוים מוחל על החיוב, אין זה פוטר את החייב, שהרי כהנים אחרים זכאים לקבל את המתנה, והם לא מחלו. וכך אכן כתבו פרשנים אחדים, שמתעם זה אין מועילה מחילת כהן על מתנות כהונה³⁴⁰. במלים אחרות, היות שהכהן מעולם לא זכה במתנה, אינו יכול למחול עליה³⁴¹. גם אם אמר הישראל לכהן מסוים "מתנות יש לך בידי", אינו יכול למחול, מפני שעדיין לא זכה בהן³⁴². רק ב"מכירי כהונה", היינו כהן שישראל זה רגיל לתת לו את מתנות הכהונה, יש מקום לומר שהדבר נחשב כבר ברשות הכהן במידה מסוימת³⁴³, ויוכל למחול עליו³⁴⁴. כמו כן, בפדיון הבן, אם כבר התחיל לתת חלק מחמשת הסלעים לכהן מסוים, הוא יכול למחול על השאר, מפני שלכתחילה צריך האב לתת הכול לכהן אחד³⁴⁵, ולכן כהן זה הוא הזכאי לשאר³⁴⁶.

נבחן שאלה זו לפי השיטות השונות בהגדרת מהות המחילה, שראינו בשער ראשון. לשיטת ההפקעה³⁴⁷: ר' שמעון שקאפ כותב, שלפי השיטה שמחילה היא הפקעה וסילוק הזכות, אין מקום למחילה במתנות כהונה, מפני שגם אם כהן זה מסלק את זכותו, יש עוד כהנים שיש להם זכות לקבל את המתנה; ואפילו את זכות עצמו אינו יכול לסלק, שהרי לא עשה לעצמו זכות שיוכל להפקיע אותה, שהרי הוא נולד כהן ובגלל זה מגיעות לו מתנות כהונה, וגם אם ינסה לסלק זכות זו, הוא חוזר וזוכה בה³⁴⁸. אפשר לפרש את סוף דבריו כך: רק זכות שנוצרה עקב רצונו של הנושה, יכול הנושה לעקור אותה על ידי מחילה, שהיא שינוי רצונו, מה שאינו כן בחיוב שאינו מבוסס על רצונו.

³⁴⁰ ר"י קורקוס, הלכות ביכורים, ט, יח; ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כד ע"ד; שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא, דף נב ע"א (לעניין בכור וכדומה); ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות י, דף קו ע"ד (לעניין גזל הגר); חידושי משנה (קליין), פסחים לה ע"א (עמ' קמז-קמח).
³⁴¹ מחנה אפרים, הלכות זביחה ומתנה, סימן ט (הובא במחזיק ברכה, יו"ד, סא, ס"ק יט, ובאהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ב); אוהב מישרים, סימן נו, אות ו (על פדיון הבן).
³⁴² מחנה אפרים, שם. הוא מסביר שדווקא ב"מכירי כהונה" נחשב שכבר זכה הכהן (ראה ליד ציון הערה 343), מפני ששאר הכהנים מתייאשים מהן כיוון שהוא רגיל לתת את מתנותיו לכהן זה, מה שלא שייך כאן. אבל הוא כותב שלפי הגהות אשרי, גיטין, פרק ג, סימן יא, ומרדכי, גיטין, סימן שסג, שב"מכירי כהונה" נחשב שכבר זכה במתנות כיוון שהן נחשבות כמו מתנה מועטת והמבטיח לחברו לתת לו מתנה מועטת אסור לחזור בו (בבא מציעא מט ע"א), גם כאן, שאמר לכהן "מתנות יש לך בידי", נחשב שכבר זכה הכהן מטעם זה, ויכול למחול.

³⁴³ כפי שכתב קצות החושן, רד, ס"ק ג, על פי בבא מציעא מט ע"א.
³⁴⁴ תשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, הגהה א; קובץ שיעורים, כתובות, אות קעז; אוהב מישרים שם; חידושי משנה שם.
לכאורה, אם הדבר נחשב כבר ברשותו, אינו יכול למחול עליו, כיוון שאין תוקף למחילת בעלות, כפי שנואה בשער ארבעה עשר. צריך לומר שאינו נחשב ממש בבעלות, כפי שכתב קצות החושן שם, ולכן מועילה מחילה.

³⁴⁵ שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן רצז, בסופו (הובא בפתחי תשובה, יו"ד, שה, ס"ק י).
³⁴⁶ דברי אליהו (חזון), חלק ג, הלכות מלווה ולווה, ו, ב, עמ' צא. הוא כותב שזאת כוונת תוספות (להלן, הערה 353) שסוברים שמועילה מחילה בפדיון הבן.

³⁴⁷ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

³⁴⁸ שערי ישר, שער ה, פרק כה, ד"ה ולפי"ז י"ל דהא (הובא באוהב מישרים, סימן נו, אות ב ואות ו).

לשיטת ההקנאה³⁴⁹: נראה שלשיטה שמחילה היא הקנאה, שהנושה מקנה את החוב לחייב, לא יוכל כהן למחול על מתנות כהונה. שיטה זו מבוססת על כך שממון החוב נחשב ברשות הנושה³⁵⁰, ואילו בכהן קשה לומר שמתנות כהונה נחשבות ברשותו, שכן מעולם לא הגיעו לידו.

לשיטת הפרעון³⁵¹: ר' אברהם יעקב זלזניק³⁵² כותב שלפי השיטה שמחילה היא כאילו הנושה קיבל את ממון החוב והחזיר אותו, מועילה מחילת כהן על מתנות כהונה, מפני שרואים כאילו הכהן שמחל קיבל מהישראל את המתנה והחזיר אותה לישראל, ובוה שהכהן קיבל, נפטר הישראל מחיובו, ואין לשאר הכהנים זכות בה³⁵³.

גם ר' נתן גשטטנר³⁵⁴ כותב שבמתנות כהונה, אף שיש מצוות נתינה, בכל זאת מחילת הכהן מועילה מפני שמחילה כקבלה³⁵⁵; והרי במתנות כהונה אין צורך במעשה נתינה, אלא מועילה נתינה על ידי קוף³⁵⁶. אלא שהוא מסייג זאת בכך שסתם כהן אינו יכול למחול כל זמן שלא באה המתנה לידו מפני שאינה שלו, ושאר הכהנים יטענו שאין בכוחו למחול על חלקם; ורק אם כהן זה הוא מ"מכירי כהונה", כך ששאר הכהנים מסיחים את דעתם מן המתנות³⁵⁷, נמצא שהם כבר מחלו על חלקם, ונשאר רק הכהן המכירו, ומועילה מחילתו.

כנגד זה, יוכל רא"י זלזניק להשיב, ששאר הכהנים אינם יכולים לבוא בטענה לכהן זה שמחל, כשם שאינם יכולים לבוא אליו בטענה אם הוא לקח מהישראל את מתנות הכהונה בפועל. והרי כמו במחילה רגילה, אפשר לומר את סברת "הפוכי מטרטא למה לי": אילו רצו, היה הישראל נותן לכהן זה והיה מחזיר לו, וכדי לחסוך את התנועה הדו-כיוונית, אנו מחזירים במחילה.

הדברים שנאמרו לעניין מחילת כהן על מתנות כהונה נכונים גם במחילת עני על מתנות עניים (צדקה, מעשר עני, לקט, שכחה ופאה ועוד), שהרי גם בהם אין נושה מסוים³⁵⁸. זכות קיבוצית נוספת היא הזכות לקבל משלוח מנות בפורים, זכות העומדת לכל

³⁴⁹ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

³⁵⁰ כפי שהסברנו בשער ראשון, פרק שלישי.

³⁵¹ שראינו בשער ראשון, פרק רביעי

³⁵² אור יעקב, סנהדרין, סימן יז (לח ע"ד).

³⁵³ הוא מסתמך על תוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי), שנוקטים בפשטות שמועילה מחילה על פדיון הבן (כך לפי הגהת מהרש"א שם, וכן הוא בתוספות ר"ש משאנץ, כתובות נו ע"א), ועל תוספות, כתובות ל ע"ב (ד"ה זר), שכתבו שהטעם שלא מועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה הוא מפני שהם לכפרה (ראה הערה 404), ולא נימקו מצד שאין מועילה מחילה על מתנות כהונה. Ⓜ

³⁵⁴ נתן פריי, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כז-כח).

³⁵⁵ הוא נוקט מצב שהכהן אומר "הריני כאילו קיבלתי", שבו יש יותר מקום לומר שהוא קבלה, אבל הוא מתכוון כנראה גם למצב שהכהן אמר "אני מוחל", שגם אז היא קבלה לפי רש"י, גיטין עד ע"ב, ד"ה תיבצי (שעליו הוא מסתמך).

לעומתו, שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן קלה, כותב שהכהן אינו למחול ולומר "הריני כאילו קיבלתי", מפני שהכהן עושה מצווה בקבלתו. כוונתו היא שהוא חייב לקבל קבלה אמיתית כדי לקיים את המצווה, ולא די ב"כאילו". אבל הוא כותב שכהן יכול למחול על זרוע, לחיים וקיבה.

³⁵⁶ כדברי שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן רצו, לעניין פדיון הבן.

³⁵⁷ כמו שפירש רש"י, גיטין ל ע"א (ד"ה במכירי).

³⁵⁸ אבל לא מצאנו מי שמזכיר סברה זו לגבי מתנות עניים. Ⓜ

שער שלישי: נשוא המחילה

ישראל, כנגד החיוב לתת משלוח מנות למישהו. גם כאן יש מקום לומר שלא תועיל מחילה של אדם מסוים כיוון שהזכות אינה שלו בלבד, וגם כאן יש מי שתלה שאלה זו בהגדרת מחילה: ר' אברהם קופמן³⁵⁹ כותב שלפי השיטה שמחילה היא הפקעה, מי שבא לתת לחברו משלוח מנות, והלה מחל לו, לא יצא ידי חובה, שהרי לא נתן³⁶⁰; ואילו לפי השיטה שמחילה היא כאילו קיבל, יצא ידי חובה, כאילו נתן ממש³⁶¹.

טעם נוסף שכהן אינו יכול למחול על מתנות כהונה הוא, שהכהן זוכה בהן מ"שולחנו של מקום", שבצעם המתנות הן לה' והוא זיכה אותן לכהנים³⁶², ולכן הכהן אינו בעלים של המתנות כל זמן שהישראל לא נתן לו, שהיא בעצם נתינה "לה"³⁶³. אבל נימוק זה אינו שייך במתנות עניים.

טעם נוסף הוא שגם אם נאמר שחיוב הישראל פקע בכך שהכהן מוחל, אבל עדיין הישראל לא קיים מצוות נתינה לכהן³⁶⁴.

ייתכן שלפי השיטה שהזכרנו, שמחילה היא כפרעון, שני טעמים אלו אינם תקפים, שהרי אם רואים כאילו הישראל נתן לכהן והכהן החזיר לו, נמצא שהישראל כביכול נתן לה', וגם קיים מצוות נתינה³⁶⁵. כמו כן, אפשר לומר ששני טעמים אלו אינם תקפים ב"מכירי כהונה", כיוון שהוא נחשב כאילו כבר קיבל את המתנות, ונמצא שהישראל כביכול נתן לה', וגם קיים מצוות נתינה.

³⁵⁹ אהלי אברהם, עמ' ר-רא.

³⁶⁰ הוא כותב כך בדעת שו"ת חתם סופר, או"ח, סימן קצו, והגהות חתם סופר, או"ח, תרצה, ד (הובא באמירה נעימה, מהדורא קמא, מאמר צג, עמ' תסא; וכן כתב שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, או"ח, סימן ט), הכותב שטעמו של רמ"א, או"ח, תרצה, ד (הובא בשו"ת תשובה מאהבה, חלק ב, סימן רצט), האומר שיצא ידי חובה, הוא מפני שמטרת משלוח מנות היא להרבות אחוה ורעות, כדעת מנות הלוי על מגילת אסתר, ט, יט, וזה מתקיים גם אם הלה מחל; וטעמו של פרי חדש, או"ח, תרצה, ד, שכתב שלא יצא, הוא מפני שהוא סובר שמטרת משלוח מנות היא שיהיה לחברו מה לאכול בסעודת פורים, כדעת תרומת הדשן, שו"ת, סימן קיא, והרי אין לו; ואילו סבר חתם סופר שמחילה היא כקבלה, היה צריך לומר שזה טעם הרמ"א שיצא ידי חובה.

³⁶¹ הוא כותב כך בדעת קרבן נתנאל, מגילה, פרק א, סימן ז, אות ט (הובא בחדו"א דשמעתא (קמלהר), חלק א, סימן כד, ובבית אהרן וישראל, גל' פא, עמ' ע), שהביא ראייה שיצא, מנדרים כד ע"א, שם נאמר שהאומר "הריני כאילו קיבלתי" נחשב כאילו קיבל, הרי שהוא סובר שמחילה היא כקבלה. הוא כותב כך גם בדעת מהר"י ברין, המובא בדרכי משה, תרצה, ס"ק ז, שכותב שהנמחל יצא ידי חובתו.

³⁶² רמב"ם, הלכות תרומות, יב, יט.

³⁶³ עמק הנציב, פרשת נשוא, פסקא ד, עמ' כג. הוא כותב שהמקור לכך שמתנות כהונה הן בעצם לה', היא ממה שספרי, במדבר, פיסקא קיז, דורש מהפסוק "אשר יתנו לה' לך נתתים" (במדבר יח, יב) – "לה" זו חלה, ותרומה הוקשה לחלה.

עיקרון דומה אמר ר"ש שקאפ, שהובא לעיל, עמ' 124, ליד ציון הערה 348.

נימוק דומה אומר משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, כ, שלא מועילה מחילה על מתנות כהונה מפני שהן קודש, כפי שנימק רע"ב, תרומות, ז, א, שלכן אין מועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה (ראה ליד ציון הערה 403).

³⁶⁴ מנחת חינוך, מצווה שצב, אות ז; שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (נב ע"א).

³⁶⁵ אבל ר' אבא ברמן, שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, כותב שגם לשיטת הפרעון, לא מועילה מחילת כהן על חמש הסלעים של פדיון הבן (משמע: אפילו במכירי כהונה), מפני שהישראל יוצא ידי חובת המצווה רק בנתינה ממש.

שער שלישי: נשוא המחילה

פרק עשירי

מחילה שגורמת למוחל צער הגוף

הפוסקים דנים בחיובים אחדים שמחילה עליהם גורמת למוחל צער גופני, בשאלה האם שיקול זה שולל את יכולתו למחול. ייתכן שאין תוקף למחילה מפני שהנושה אינו מוחל בלב שלם, שכן מן הסתם אדם אינו מוכן לגרום לעצמו צער גופני. עוד ייתכן שאין תוקף למחילה כמו שאסור לאדם לחבול בעצמו. להלן נסקור את דברי הפוסקים בעניין חיובים אלו.

עונה: אחד מחיובי בעל לאשתו הוא "עונה" – קיום יחסי אישות³⁶⁶. לפי רוב הפוסקים, המקדש אישה בתנאי "על מנת שאין לך עלי עונה", התנאי חסר תוקף³⁶⁷, מפני שמניעת עונה היא צער הגוף וצער הגוף לא ניתן למחילה³⁶⁸. כלומר, אף שהאישה מוחלת, אומרים דעתה שאינה מוחלת בלב שלם³⁶⁹. ועוד, שאסור לאדם לצער את עצמו, אפילו באופן של "שב ואל

³⁶⁶ כתובות סא ע"ב.

³⁶⁷ רש"י, קידושין יט ע"ב (ד"ה בדבר), ובבא מציעא נא ע"א, ד"ה ר' יהודה (הובא בשו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן כג, ד"ה והנה לפום, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפז); רבנו גרשום, בבא בתרא קכו ע"ב; רמב"ם, הלכות אישות, פרק ו, י, ופרק יב, ז; תוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה ושמעין); רשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה בדבר); מאירי, כתובות נא ע"א; ר"ן על הרי"ף, קידושין כה ע"ב (בדפי הרי"ף); תולדות אדם וחווה, נתיב כב, חלק ד; תשב"ץ, חלק ב, סימן יז; שו"ת הריב"ש, סימן תפד; טור, אהע"ז, סימן לח וסימן סט; שו"ע, אהע"ז, סימן לח, ה, וסימן סט, ו; פני משה, קידושין, ב, א (ו ע"ב); שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שלוניקי = סימן מד בדפוס ברלין; קרבן העדה, קידושין, ב, א; לחם משנה, הלכות אישות, יב, כג (הובא באבני מילואים, עב, ס"ק ב); מרכבת המשנה, מהדורא בתרא, הלכות אישות, יב, כג; שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן לא; שו"ע הרב, חו"מ, הלכות נזקי גוף ונפש, סעיף ד; פד"ר, כרך ז, עמ' 367; מרפא לנפש (זילבר), חלק ג, סימן ע, אות יא.

ר' יעקב מסקין, הפרדס, שנה כט, חוב' ב (מרחשוון תשט"ו), עמ' 15, מביא ראייה שלא מועילה מחילה – עיין שם.

ראה שער רביעי, עמ' 1218, במילואים להערה 309, אות כו, בשם ר' שלמה ילזו, שמחילה על עונה בטלה מפני שהיא זכות עתידית.

מחילת בעל על זכותו לשמש עם אשתו: בנדירים טו ע"ב נאמר שהאישה משועבדת לבעלה לעניין זכותו לתשמיש עמה. אבל מהרש"א, כתובות נט ע"ב (כמוסבר בשו"ת קול אריה (שווארץ), סימן פה, דף פד ע"א), ושו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז (ד"ה איברא דמסוגית), כותבים שאם אסרה את הנאתה עליו בנדר, וקיים לה את הנדר, הנדר חל כיוון שמחל לה בכך על שעבודה כלפיו. מכאן שמועילה מחילת הבעל על זכותו, אף שצער הגוף של איש שאינו יכול לשמש גדול משל אישה (כתובות סד ע"ב). אבל ייתכן שמחילה זו מועילה רק עד שיחזור בו, כפי שנראה (ליד ציון הערה 374) לגבי מחילת אישה, ודי בכך כדי שהנדר יחול, כפי שנראה בעמ' 822, במילואים להערה 374 בשם מים עמוקים.

³⁶⁸ רש"י, בבא מציעא נא ע"א (ד"ה ר' יהודה); תוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה ושמעין); שו"ת הריב"ש, סימן תפד; פני משה, קידושין, ב, א (ו ע"ב); רש"ש, בבא בתרא קכו ע"ב; קרבן העדה, קידושין, ב, א; טיב גיטין (צינין), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א).³⁶⁹

³⁶⁹ חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות א; ר' שלמה הכהן מוולונא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת נ, כלל נב (כרך ה, עמ' 182).

משנה למלך, הלכות אישות, ו, י (הובא בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג, דף ע ע"א, ובשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות א), מעלה אפשרות לנמק שיטה זו, שאמנם אם מחלה בפירוש על העונה, מחילתה מועילה, אבל אם התנה המקדש "על מנת שאין לך עלי עונה", אין מפרשים "על מנת

שער שלישי: נשוא המחילה

תעשה", כגון לצום³⁷⁰, ולכן אסור לאישה להתיר לבעלה לצער אותה במניעת עונה³⁷¹. טעם אחר הוא, שחייב עונה הוא מצוות עשה שחייב בה הבעל, ואינו תלוי באישה, שתוכל למחול עליה³⁷².

גם לדעה זו, אם נתנה אישה לבעלה רשות להימנע מעונה, הוא פטור³⁷³, אלא שאין זו מחילה כובלת, והיא יכולה לחזור בה ממחילתה³⁷⁴, אפילו אמרה "אני מוחלת לך וכך זמן"³⁷⁵. היות שבידה לחזור בה, מחילתה אינה גורמת לה צער, מפני שיש לה "פת בסלה", ורק מחילה מוחלטת שאין בידה לחזור ממנה, גורמת לה צער גדול, ועל כן אינה תקפה³⁷⁶. יש אומרים שמחילה על עונה אינה תקפה גם אם עשו מעשה קניין על המחילה, כיוון

שתמחילי לי על העונה" (כפי שמפרשים לגבי שאר וכסות – ראה שער ששעשרה, עמ' 701), מפני שאישה אינה עשויה למחול על עונה, אלא כוונתו היא על מנת "שאיין לי עליך דין עונה", ותנאי זה בטל, מפני שהוא נגד התורה שהטילה חיוב עונה. אבל הוא כותב שפירוש זה דחוק, שהרי לא מצאנו מי שאומר שלשיטה זו מועילה מחילה מפורשת.

³⁷⁰ ר' אליעזר הקפר, בבא קמא צא ע"ב. רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, א, פוסק שאסור לאדם לחבול בעצמו, ובהלכות דעות, ג, א, פסק שאסור להסגף בתענית. בעניין תענית, עיין ברור הלכה, תענית יא ע"ב, ציון א. ³⁷¹ דרך המלך (רפפורט), הלכות אישות, ו, י. הוא מיישב בזה את הקושי מהירושלמי (הערה 379) האומר שמועילה מחילת עונה – שהירושלמי הולך לפי הדעה שמתור לאדם לחבול בעצמו, ואין כך הלכה. ראה עוד בעמ' 826, במילואים להערה 388, שר"י פרלא ועוד אומרים שאין מועילה מחילה על חבלה כיוון שאסור לאדם לחבול בעצמו.

לכאורה קשה על הסבר זה, מדוע אם מחלה על עונה, רשאי בעלה להימנע עד שתחזור בה ממחילתה, כפי שנראה ליד ציון הערה 373? אפשר להסביר שאין לה צער ממניעת העונה אם יש לה אפשרות לחזור בה, ורק אם לא תוכל לחזור בה, יש לה צער; והרי זה כמו שמתור להימנע מאכילה, ואסור רק לקבל תענית מחייבת.

³⁷² רמב"ם, הלכות אישות, פרק ו, י, ופרק יב, ז. ר' אורי דסברג, "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 82, מסביר את הטעם של מצווה, שמחילה מועילה רק כשכל האינטרס הוא בין שני אנשים, ועונה אינה רק עניין שבינו לבניה, אלא יש בה גם אינטרס של מצווה. ³⁷³ כתובות סא ע"ב; שו"ת הרשב"ש, סימן שפג (א) (ד"ה והגט).

³⁷⁴ לחם משנה, הלכות אישות, טו, א, בתירוץ השני (הובא בקובץ שיעורים, כתובות, אות קמ, ובשערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ו, דף קכב ע"א); משנה למלך, הלכות אישות, ו, י (הובא בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג, דף סט ע"ד, ובמגן גבורים (איטינגא), קסט, שלטי הגבורים, ס"ק א); שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז (ד"ה אך קשה), בדעת רש"י; מעשה רקח, הלכות אישות, טו, א; אבי עזרי, מהדורא קמא, הלכות אישות, ו, י; שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ז; טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א); שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שלוניקי = סימן מד בדפוס ברלין; שו"ע הרב, חו"מ, הלכות נזקי גוף ונפש, סעיף ד; בני בנימין, עמ' קצג; ר' שלמה ילון, "עיקוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' גג-ס. ³⁷⁵ חידושי מהרי"ט, קידושין יט ע"ב (הובא בבני בנימין, עמ' קצח); ראנ"ח שם.

דעה חולקת: שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז (ד"ה אך קשה), כותב שלרמב"ם (הערה 372), שנימק שאין תנאו קיים משום שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, הרי אם מחלה לו לזמן קצוב, מחילתה תקפה, מפני שאין בכך עקירת כל החיוב שלה, ועולה מדבריו שבכגון זה אינה יכולה לחזור בה. גם שו"ת קול אליהו, חלק ב, אהע"ז, סימן יא (המחבר הוא בנו של בעל משאת משה), ושו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ג), כותבים שאם מחלה לו לזמן קצוב, מחילתה מועילה ואינה יכולה לחזור בה, ורק מחילה בלתי מוגבלת נחשבת שגורמת צער הגוף ואינה כובלת.

³⁷⁶ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצו (ד"ה והנה כמה שהאריך); שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן רנא. ³⁷⁷

פרק עשירי: מחילה שגורמת למוחל צער הגוף

זהו "קניין דברים", שהרי עונה היא דבר שאין בו ממש³⁷⁷. אבל אחרים אומרים שמעשה קניין מועיל להעניק תוקף למחילה³⁷⁸. אפשר להסביר, שהחסרון של מחילה על עונה הוא שיש להניח שהאישה אינה מוחלת בלב שלם, כאמור, ועשיית מעשה קניין מעניקה לה גמירת דעת.

לעומת הדעה שאין תוקף למחילה על עונה, אחרים אומרים שמועיל תנאי לפטור את הבעל מחיוב עונה, מפני שהיא נחשבת דבר שבממון שאפשר למחול עליו³⁷⁹. הטעם שלדעתם עונה נחשבת דבר שבממון, הוא מפני שהבעל יכול לפייס את אשתו בממון, שתמחל לו³⁸⁰.

נזקי שכנים: מי שמציב ברשותו דבר שמעלה עשן או בית הכסא וכדומה, גם אם שכנו שתק הרבה זמן ולא מחה, אין בכך הוכחה שמחל, ועדיין שכנו זכאי לדרוש ממנו להסיר את המטרד, מפני שהם דברים שמפריעים מאוד³⁸¹. בכל זאת, אם מחל בפירוש, מחילה מועילה³⁸², אף שהם גורמים לו צער הגוף.

אכילת שֶׁמֶשׁ: בעל בית חייב לתת לשמשו מעט מכל מאכל שמוגש בסעודה, מן המאכלים שיש להם ריח מעורר תיאבון³⁸³. גם אם התנה עמו מראש שלא יהיה חייב לתת לו, התנאי בטל, מפני שעל דבר צער אין מחילה מועילה³⁸⁴.

³⁷⁷ בית מאיר, אה"ע"ז, סט, ו (הובא בפתחי תשובה, אה"ע"ז, סט, ס"ק ג); ר"ש ילוח (שציון בהערה 374), עמ' נט.

³⁷⁸ באר היטב, אה"ע"ז, סט, ס"ק ד; חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב (על צער הגוף באופן כללי).

חבלים בנעימים מביא ראייה לכך משו"ע, חו"מ, קנה, לו, האומר שגם בנזקים גדולים בין שכנים, מועילה מחילה בקניין, וממה שמועיל קניין במחילה על דבר בעין (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 553).

שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, י"ד, סימן כז, אות ג, ס"ק ד, כותב שבגלל המחלוקת יש להחמיר, כיוון שזהו ספק איסור, והבעל חייב בעונה.

³⁷⁹ ירושלמי, בבא מציעא, ז, ז; חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (הובא בכני בנימין, עמ' קצח), קידושין יט ע"ב, בבא מציעא נא ע"א (החידושים ה"חדשים"), ובבא בתרא קכו ע"ב, ושו"ת הריטב"א, סימן קיז; חידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א (ד"ה והא דקאמר), בשם רבנו חננאל; מרדכי, בבא מציעא, סימן שסט; שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ג, בשם רבנו תם.

³⁸⁰ בית שמואל, סט, ס"ק ה.

שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן רנא, מנמק את דעת הריטב"א, שאין זה צער אלא מניעת הנאת תשמיש. ר' שלמה ילוח, "ענין נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נח, מסביר שהריטב"א סובר שאינו נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה מפני שהחוב תלוי ברצונה, והיא יכולה שלא לתבוע עונה.

³⁸¹ שו"ת הריב"ש, סימן רח וסימן תט; שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן כד; שו"ע, חו"מ, קנה, לו.

³⁸² שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ג (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רי); שו"ע, שם. שלחן ערוך שם כותב שהדין כך גם לגבי היזק ראייה.

עיי' נתיבות המשפט, קנה, ס"ק כ, בשאלה האם המחילה תקפה בלי קניין.

אבל יש פוסקים שגם אם מחל בפירוש, המחילה בטלה. ראה על כך ברור הלכה, בבא בתרא כג ע"א, ציון א, פרק ב.

ראה שער רביעי, עמ' 170, לגבי זכות המוחל על עשן ובית הכסא לחזור בו ממחילתו, ולגבי מי שנתן רשות לפני שהגיע הדבר הניזק.

³⁸³ שו"ע, או"ח, קסט, א.

³⁸⁴ של"ה, שער האותיות, אות ק, קדושת האכילה, אות קסז במהד' יד רמה (הובא במגן אברהם, קסט, ס"ק א, שהובא בשו"ת יהודה יעלה (אסאד), חו"מ, סימן לה).

שער שלישי: נשוא המחילה

אכילת פועל: פועל יכול למחול על זכותו לאכול מהפירות שהוא עובר בהם³⁸⁵, אף שזה נחשב צער³⁸⁶, מפני שרק בצער תמידי ונמשך, לא מועילה מחילה, אבל צער זה הוא רק זמני ולכן מועילה מחילה³⁸⁷.

חבלה: האומר לחברו "הכני, פצעני, על מנת לפטור" – המחילה מועילה על אף צער הגוף³⁸⁸, מפני שהצער הוא זמני³⁸⁹. אבל לגבי האומר לחברו "קטע את ידי" או "סמא את עיני על מנת לפטור", נחלקו הדעות: לפי דעה אחת החובל חייב לשלם, מפני שאדם אינו מוחל על ראשי אברים³⁹⁰, כיוון שזה צער תמידי³⁹¹. אבל לפי דעה אחרת, הוא פטור, אלא

ש"ע שם כותב שמידת חסידות היא לתת לשמש גם ממאכלים רגילים. של"ה שם כותב שתנאי מועיל לפטור מלתת לו ממאכלים רגילים. אבל מגן אברהם שם כותב שגם בזה אין תנאי מועיל, ונימק מחצית השקל על מגן אברהם שם, שגם במאכלים רגילים יש לשמש קצת צער אם לא יאכל.

דעה חולקת: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיחאה, סימן א (ד"ה נסתפקתי), כותב שמועיל תנאי עם השמש כמו שמועיל תנאי עם פועל על "בל תלין" (כאמור לעיל, ליד ציון הערה 67) אף שיש לו צער מכך, כמו שכתוב "אליו הוא נושא את נפשו" (דברים כד, טו). גם מגן גבורים (איטינגא), קסט, שלטי הגבורים, ס"ק א, כותב שמועיל תנאי, כמו שמועילה מחילה על צער הגוף באמירת "הכני" (כאמור ליד ציון הערה 388); אלא שהשמש יכול לחזור בו ממחילתו, כמו שאישה המוחלת על עונה יכולה לחזור בה בגלל צער הגוף (כאמור ליד ציון הערה 374), והרי זכותו לאכול היא זכות מתמשכת כמו עונה, אבל אם יחזור בו תבטל השכירות, כיוון ששכר אותו על תנאי שלא יאכל, ובכלל זה הוא יאבד את זכותו לאכול. יש להעיר, שאם לא התנו את השכירות בכך, אלא השמש מחל מעצמו, יוכל לחזור בו וימשיך בשכירותו. כמו כן, שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן יב, מקשה על השל"ה מהדין (ליד ציון הערה 385) שפועל יכול למחול על זכותו לאכול, והוא נשאר ב"צריך עיון".

³⁸⁵ בבא מציעא צג ע"א; רמב"ם, הלכות שכירות, יב, יד; שו"ע, חו"מ, שלו, יז (הובא בשו"ת יהודה יעלה (אסאד), חו"מ, סימן לה); סמ"ע, שלו, ס"ק ג.

שואל ומשיב, שם, כותב שמועיל גם תנאי בלשון "על מנת שלא יהא בו דין חסימה", מפני שהתורה קבעה את זכות האכילה לטובת הפועל, והרי הוא מוחל, כמו שטעם זה מועיל תנאי שלא יעבור על "בל תלין", כפי שהבאנו בשמו במילואים להערה 68.

³⁸⁶ כאמור בגמרא שם "צעריה דבנו ובתו".

³⁸⁷ חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות א. א

³⁸⁸ מגיד משנה, הלכות חובל ומזיק, ה, יא; שו"ת מהרלב"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס ראשון, ד"ה עוד אני אומר דגם שיהיה, עמ' יז בסמיכת זקנים מהד' תשס"ה (הובא בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות ז, ובשו"ת דברי יהושע, חלק ג, יו"ד, סימן ב, אות ב), וקונטרס חמישי, עמ' קסא בסמיכת זקנים; סמ"ע, תכא, ס"ק כא; טורי אבן, מגילה כח ע"א. א

³⁸⁹ חבלים בנעמים שם; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצז (ד"ה והנה במה שהאריך). שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קח, דף עג ע"ד (הובא בחבלים בנעמים שם, אות ב, ובשדי חמד, כללים, מערכת מ, כלל קסג, כרך ה, דף מו), מסביר שכאן המחילה מועילה אף שהיא גורמת צער הגוף, מפני שהנחבל יזם את המחילה – ראה הבחנה זו בשמו במילואים להערה 374.

³⁹⁰ רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, יא; שו"ע, חו"מ, תכא, יב; שו"ת קרית חנה (קובלניץ), סימן כב (כד ע"ג). סמ"ע, תכא, יב, מסביר שהמוחל היה בטוח שחברו לא יקטע אף שאמר שיפטור אותו. לבוש, חו"מ, תכא, יב, מסביר שחברו לא היה צריך לסמוך על דבריו, כיוון שידוע שאין אדם מוחל על ראשי אברים שלו, ומה שאמר שיהיה פטור הוא כמו מחילה בטעות, שסבור היה בטעות שהוא יכול לסבול.

תוספתא בבא קמא, ט, י (הלכה לב במהד' ליברמן), אומר: "האומר סמא את עיני שמזקנתי, קטע את ידי שמזקנתי, פטור". חסדי דוד, על התוספתא שם, מנמק, שגם אם לא אמר "על מנת להיפטר", יש להניח שהוא מוחל בלב שלם, כדי להפסיק את כאביו. אבל ירושלמי בבא קמא, פרק ת, הלכה ת, אומר שבכונן

פרק עשירי: מחילה שגורמת למחל צער הגוף

שאם לא אמר כך בפירושו, ורק אמר דברים שמשמעם כך, אנו מפרשים את דבריו שלא התכוון לפטורו³⁹². גם לדעה השנייה, הוא פטור רק מתשלומין, אבל לכתחילה אסור לו לעשות למחל צער בגופו, לא הכאה ולא קטיעת אבר³⁹³, שהרי אין אדם רשאי לחבול עצמו, ואם כן אינו יכול להתיר לאחר לחבול בו³⁹⁴; ולכן לווה שהתחייב שאם לא יפרע את חובו, המלווה יוכל לתפוס אותו בבית סוהר, אסור למלווה לעשות כן³⁹⁵.

שניים שהתאבקו, ונקטע אברו של אחד מהם או של שניהם, פטורים, מפני שמחלו מראש

זה גם אם אמר "על מנת לפטור", המזיק חייב. חסדי דוד מסביר, שיש להניח שלא התכוון ברצינות, אלא אמר כך מתוך כאביו, ולא בדעת שלמה; והוא מסתפק איך יש לפסוק. שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסב ע"א), מעלה ספק, במי שנשברה ידו, וראה שאי אפשר לרפא אותה, ואמר לחברו "קטע את ידי". הוא כותב שלפי שדה יהושע, על ירושלמי בבא קמא, פרק ח, הלכה ח, שהסביר את הטעם של פגם משפחה (במילואים להערה 391), שהמשפחה מתביישת בכך שהוא חוזר על הפתחים כיוון שאינו יכול לעבוד – לפי זה בנידונו שבלאו הכי אינו יכול לעבוד, הקוטע פטור; ואילו לפי מגיד משנה שם ופני משה על הירושלמי שם, שהסבירו שזו בושה למשפחה שהוא נראה מחוסר אבר, הרי גם כאן חייב, מפני שאמנם ידו כבר שבורה, אבל אינו נראה מחוסר אבר.

חבלים בענימים שם; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצו (ד"ה והנה כמה שהאריך).³⁹¹
רא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן יח ("בנוקי גופו, אפילו אמר 'הן', יש הן שדומה בניחותא, מסתמא בתמיה קאמר"), ושו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן י; ר"מ מסרקסטה, בשיטה מקובצת, בבא קמא צג ע"א, בשם "רבנו הגדול"; רמ"א, חו"מ, תכא, יב; תוספות חרשים, פאה, פרק ד, משנה א, בשם פרו"ח; ר' יעקב ב"ם רב, בשו"ת מהרלב"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס שני, ד"ה אמר הכותב כמה ראיות (עמ' קא בסמיכת זקנים מהד' תשס"ה), בשם הרא"ה; תורת האהל (מהד' תשנ"ג), עמ' פב.

ר"י בי רב שם מעלה אפשרות שגם הרמב"ם סובר כרא"ה.
ר' שלמה הכהן מוילנא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת נ, כלל נב (כרך ה, עמ' 182 במהד' א"י; כרך ג, דף תקצ ע"ג, במהד' קה"ת), כותב שלפי רש"י וסיעתו, המחילה בטלה, ולפי הריטב"א וסיעתו היא תקפה, כמחלוקתם לגבי מחילת עונה (ליד ציוני הערות 367, 379).
שו"ת דברי חיים, חלק א, אה"ע"ז, סימן ט (ד"ה והגם), מביא את הדין שגם אם אמר שיהיה פטור, החובל חייב, אם הנסיבות מלמדות שהנחבל לא התכוון לפטור.

מחלוקת הרמב"ם והרא"ש הובאה במשכנות הרועים (אלחאיק), מערכת א, אות צו (ד"ה עוד כתב הרב). עיין שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסא ע"ג-ע"ד), וברור הלכה, בבא קמא צב ע"א, ציון ד, על הדעות בעניין זה.

שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן י (על כל צער בגוף); שו"ת הריב"ש, סימן תפד (על הכאה; הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, שפ, הגהות בית יוסף, אות א, בשו"ת דבר יהושע, חלק ג, יו"ד, סימן ב, אות ב, ובשו"ת שמע אברהם, סימן סח, דף קסב ע"א); משנה ראשונה, פאה, פרק ד, משנה א (על חבלה); שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"א (על חבלה), ושו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנח, אות יד (על חבלה), וסימן קנט, אות ז (על הכאה); טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב, דף מה ע"א (על הכאה); דרך המלך (רפפורט), על הרמב"ם, הלכות אישות ו, י (על הכאה; הובא באמרי דוד (שליסל), מצווה מז, אות ב); שו"ע הרב, חו"מ, הלכות נזקי גוף ונפש, סעיף ד (על הכאה).³⁹³

משנה ראשונה שם; שיח יצחק ובית יצחק שם; טיב גיטין שם.
שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן י. וזו לשונו: "דבר ברור הוא, שאם אין ללוה ממון לפרוע, לא יתפוס המלוה גופו של לווה וישתעבד בו או ימכרו בשביל חובו... וכל שכן ליסור עד שיפרע לו אינו רשאי, דתנן: האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי חייב ע"מ לפטור חייב... אף על פי שאדם יוכל להתנות ולמחול על צער גופו, כדמוכח בפ' החובל, דתנן: האומר סמא את עיני קטע את ידי שבר את רגלי, חייב... ורבי יוחנן אומר יש לאו שהוא כהן ויש הן שהוא כלאו, והלכה כרבי יוחנן דתניא כוותיה, אלמא שאדם יכול להתנות ולמחול על ראשי אברים שלו, הני מילי לפטור מתשלומין, אבל לכתחלה אין התנאי מועיל שיהא מותר לכוף גוף חברו ולעשות לו שום צער בגופו".³⁹⁵

שער שלישי: נשוא המחילה

זה לזה³⁹⁶. זאת גם לפי הדעה הראשונה שהזכרנו³⁹⁷, מפני שכאן זו מחילה הדרית והיא חזקה יותר³⁹⁸.

מום באישה: בעל זכאי לגרש את אשתו בלי לתת לה כתובה אם מצא בה מום, מפני שזהו מקח טעות. אם מחל על זכות זו, הוא חייב לתת לה כתובה אם יגרש אותה, ואינו יכול לגרשה בעל כרחו בגלל חרם דרבנו גרשום; אבל אינו חייב במצוות עונה, מפני שאדם אינו מוחל על צער גופו, ואין צער הגוף גדול מזה, להיות עם אישה שהוא קץ בה בגלל המום³⁹⁹. אחזקת עבד עברי: מועילה מחילת עבד עברי על חובת האדון לתת לו רמת חיים כמו של האדון⁴⁰⁰, וזאת גם במצב שירידה מרמת חיים זו תגרום צער לעבד⁴⁰¹.

דין דרבנן: דבר שאסור רק מדרבנן לעשותו משום גרימת צער הגוף, יכול הנפגע למחול עליו⁴⁰².

לסיכום, באופן כללי אין תוקף למחילה במקום שהיא גורמת למוחל צער הגוף, אלא אם כן הוא צער זמני בלבד.

³⁹⁶ שו"ת הרא"ש, כלל קא, סימן ו (הובא בטור, חו"מ, תכא, ז, ובדרישה, חו"מ, שעח, ח); שו"ע, חו"מ, תכא, ה.

יש להעיר שהרא"ש כתב רק שעשו על דעת זה, אבל בטור נימק שמחלו זה לזה, וכן נימקו סמ"ע, תכא, ס"ק י, לבוש, חו"מ, תכא, ה, וערוך השלחן, חו"מ, תכא, ג. דבר שבמניין, על ספר המצוות, מצוות עשה רלו, כותב שאין לפרש שמוחלים על הנזק עצמו, שהרי מן הסתם אין אדם מוחל על ראשי אברים (הוא לא שם לב שהרא"ש עצמו, שציון בהערה 392, כותב שמועילה מחילה אם ברור שמחל), ועוד שזה אסמכתא, מפני שהיה בטוח שלא ייזוק (אבל ראה שער עשירי, עמ' 416, שהרא"ש סובר שמחילה שיש בה אסמכתא תקפה). לכן הוא מפרש שכונת הטור היא שהוא פטור מהנזק מפני שהוא אונס גמור, כפי שכתב הרא"ש, אלא שהיה צריך להיות חייב מפני שהוא נהנה מההתאבקות והמקבל שכר חייב גם באונס שהוא כעין גניבה, כמו שכתבו תוספות, בבא קמא כז ע"ב (ד"ה ושמואל), ולגבי תוספת החיוב הזה, מועילה מחילה. הסברו קשה, שהרי באונס גמור גם בשכר פטור, ועוד, שאם יש אסמכתא מפני שהיה בטוח שלא ייזוק, גם לענין תוספת החיוב הזה יש אסמכתא.

³⁹⁷ הרי השלחן ערוך פוטר כאן, אף שהוא סובר לעיל (הערה 390) כרמב"ם.

³⁹⁸ בדיק הבית, חו"מ, תכא, ז (הובא במשפטים לישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, עמ' רנח). ערוך השלחן, חו"מ, תכא, ג, מסביר, שאם אמר "קטע את ידי" וקטעו, חייב, משום שאין סיבה שיעשה כן, ויש להניח ששיטה בו, אבל כאן עשו שניהם ברצון וידעו שעל ידי ההתאבקות בהכרח אחד ייזוק, ולכן יש להניח שמחלו זה לזה.

שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסד ע"ב), מסביר, שבאומר "סמא עיני" ייתכן שלא התכוון בריצונות, אבל מתאבק עושה מעשה, ולכן ברור שהתכוון למחול, מפני שהוא כמסייע לחברו שיוזק לו.

³⁹⁹ שו"ת מהרי"ק, שורש קז (הובא בחלקת מחוקק, עז, ס"ק ג (שהובא בשו"ת אגודות אוזב מדברי, אהע"ז, סימן כ), ובשו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן כג (ד"ה וכיצא), בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז, דף כז ע"ד, בשו"ת הון רב, אהע"ז, סימן ט, דף נג ע"ד, בשו"ת אהל יצחק (חסיד), אהע"ז, סימן ז, דף לז ע"ג, בשו"ת באר משה (ירושלימסקי), השיב משה, סימן טז, אות ב, ובפד"ר, כרך יא, עמ' 43; רמ"א, אהע"ז, קיז, יא. למעשה, כאן, אילו היינו אומרים שהמחילה מועילה, היינו מטילים עליו חיוב עונה, וכיטול המחילה משמעו פטור ממצוות עונה. ⁴⁰⁰

⁴⁰⁰ רא"ש, קידושין, פרק א, סימן כז. הבאנו את דבריו במילואים להערה 68.

⁴⁰¹ קרבן נתנאל, על הרא"ש שם, אות ז. ⁴⁰²

⁴⁰² משנה ראשונה, פאה, פרק ד, משנה א. בכך הוא מסביר מדוע במשנה פאה שם נאמר שפאה מעצים שיש סכנה בטיפוס עליהם, בעל השדה מחלק בין העניים, ואינם לוקחים בעצמם כדי שלא יסתכנו, ובכל זאת אומר רמב"ם, הלכות מתנות עניים, ב, טז, שאם כל העניים הסכימו שיטלו בעצמם, שומעים להם, אף שזו סכנת הגוף – מפני שזהו רק מדרבנן.

שער שלישי: נשוא המחילה

פרק אחד-עשר

חיוב שנועד לכפרה

א. תשלומי תרומה

מי שאינו כהן ("זר") שאכל תרומה בשוגג, חייב לשלם לכהן את שוויו בתוספת חומש. כבר המשנה קובעת שאין מועילה מחילת כהן על חיוב זה⁴⁰³. ניתנו לכך נימוקים אחדים: (א) חיוב התשלומין נועד לכפר על העבירה שעשה ה"זר", ואינו מוגדר חיוב ממוני, שהרי גם "זר" שאכל תרומה של עצמו חייב לשלם, קרן לעצמו וחומש לכהן⁴⁰⁴. נראה שבבסיסו של נימוק זה מונחת התפיסה שחיובו של ה"זר" הוא בעצם כלפי הקב"ה, אלא שהקב"ה קבע שכפרתו תהיה על ידי תשלום לכהן, אבל הכהן אינו ה"נושה" של חיוב התשלום, ולכן אינו יכול למחול עליו.

(ב) הלכה היא שה"זר" חייב לשלם בפירות שראויים להיות תרומה, והם הופכים להיות תרומה, שנאמר (ויקרא כב, יד) "ונתן לכהן את הקודש", ואינו יכול לשלם בכסף⁴⁰⁵. מכאן שחיוב זה אינו תלוי בבעלים⁴⁰⁶. כלומר, הלכה זו מלמדת שהכפרה נוצרת על ידי ההפרשה ולא על ידי הנתינה לכהן, ולכן מחילה אינה מועילה, מפני שההפרשה אינה זכות של הכהן שיוכל למחול עליה⁴⁰⁷. זאת ועוד: מחילה נחשבת כקבלה⁴⁰⁸, ולכן מחילת הכהן נחשבת כאילו הכהן קיבל מה"זר"; אבל הרי לא די בכך, אלא צריך שיחול שם "קודש" על התשלומין, ואם הכהן מוחל, הוא כאילו מקבל דבר של חולין כתשלומין, שאינו מועיל⁴⁰⁹.

(ג) המחילה עלולה לגרום תקלה ל"זרים", שיאכלו תרומה, ויצפו שכהן ימחל להם על

⁴⁰³ משנה, תרומות, פרק ו, א, ופרק ז, ד. מ.

⁴⁰⁴ תוספות, פסחים כט ע"א, ד"ה מאן (הובא במנחת יהודה (כויס), דף קמב ע"ד), וכתובות ל ע"ב, ד"ה זר (הובא בעמק יהושע (שפירא), סימן ה, בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ג), בשו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן א (ה ע"ב), בדעת מרדכי, חלק ב, סימן מג, באבני השוהם (הורוויץ), שער פיקוח נפש, אות לח, דף ע ע"ג, במנחת חדשה (פאפרש), חלק ב, מצווה נא, אות כה, בזכר שלמה (זינגרביץ), עמ' קכב, במאורות חיים, תרומות, עמ' קכד, ובאהלי אברהם, עמ' רב); תוספות רשב"א משאנץ, פסחים כט ע"א; תוספות הרא"ש, בבא קמא קד ע"ב (לגבי החומש); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב; רא"י גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' פ, בדעת הרמב"ם; מנחת חינוך, מצווה נא, אות יח, בדעת תוספות, בבא קמא מג ע"א (ד"ה מאי); קנין תורה בשמעתתא, פרשת כי תבוא, אות א, בסופו, עמ' קס; שו"ת מהרש"ג, חלק ב, סימן רא. מ.

⁴⁰⁵ בבא מציעא נד ע"א.

⁴⁰⁶ ר"ש, תרומות, ו, א (הובא בפירושו הרא"ש שם [שהובא בברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות ב], בפירושו הרע"ב שם [שהובא במנחת חינוך, מצווה נא, אות יח], במשנה ראשונה שם, בפירושו ר"י קורקוס, הלכות תרומות, י, טו, בעמק הנציב, פרשת נשוא, פסקא ד, עמ' כג, ובהגהות הר"ש, בכורות נא ע"א). מ.
⁴⁰⁷ דבר משה (רוזמריין), כתובות ל ע"ב (חלק ב, סימן שעב), ובבא קמא (מהר" תש"ס) סה ע"א, אות לח, עמ' עא (בהערה), בדעת הר"ש.

בדומה מסביר תורת זרעים (פומרנצ'יק), תרומות, ו, א, את כוונת הר"ש, שחיוב תשלומי תרומה אינו משום דיני גזילה, שהכהן תובע, שהרי גם זר האוכל תרומה של עצמו חייב לשלם, אלא יש חיוב עצמי לשלם חולין מתוקנים, ולכן אין הכהן יכול למחול.

⁴⁰⁸ כשיטה שמחילה היא כפרעון – ראה שער ראשון, פרק רביעי.

⁴⁰⁹ נתן פרוי, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כח), בדעת הר"ש. על פי זה הוא כותב שאם כבר הפריש הזר פירות כדי לשלם, אלא שחסרה נתינה, ואמר הכהן "הריני כאילו קיבלתי" (יש להוסיף: או לשון מחילה) רואים

חיובם⁴¹⁰. נראה שלפי נימוק זה, המחילה מועילה מן התורה, אלא שחכמים תיקנו שלא תועיל כדי למנוע את התקלה הזאת.

נראה שמי שנימקו את הנימוק הראשון סבורים שכלל, אי אפשר למחול על חיוב שנועד לכפרה; ואילו מי שנימקו את הנימוקים האחרים, סבורים שאפשר למחול על חיוב שנועד לכפרה, ולכן לא נימקו את הנימוק הראשון.

לגבי החומש יש נימוק נוסף: אמנם החומש אינו לכפרה⁴¹¹, אבל כהן אינו יכול למחול עליו גם אם התרומה הייתה שלו⁴¹², מפני שה"זר" יכול לתת את החומש לאיזה כהן שירצה⁴¹³, והיות שהוא שייך לכל הכהנים, שום כהן אינו יכול למחול על החומש⁴¹⁴; וגם אם יש לאתו "זר" מכירי כהונה⁴¹⁵, הרי כל זמן שלא הפריש ה"זר" את תשלומי התרומה, גם כהן מ"מכירי כהונה" אינו יכול למחול, מפני שהסיבה ש"מכירי כהונה" יכול למחול היא מפני שנחשב שהדבר בא לידו, ואי אפשר לומר כך לפני ההפרשה⁴¹⁶.

אחרי שהפריש ה"זר" את תשלומי התרומה, יכול הכהן למחול על חיוב הנתינה, מפני שהכפרה היא על ידי הפרשת הקרן והחומש, ונשאר רק חיוב ממוני⁴¹⁷. כהן שהוא "מכירי כהונה" יכול למחול אחרי ההפרשה מטעם אחר: מפני שרואים כאילו התשלום בא לידו, ומי שהדבר בא לידו יכול למחול גם על חיוב שנועד לכפרה⁴¹⁸.

אם מת ה"זר", מועילה מחילת הכהן לפטור את יורשיו מלשלם, מפני שהחיוב המיוחד של תשלומי תרומה אינו עובר ליורשים, ומוטל עליהם רק חיוב רגיל של השבת גזילה, שעליה מועילה מחילה⁴¹⁹.

כאילו נתן לכהן את התרומה והכהן החזיר אותה לזר, ובזה קיים מצוות נתינה. הבחנה זו נזכרת גם בתוספות, כאמור ליד ציון הערה 417. פירוש ר"י בן מלכי צדק, תרומות ו, א.

410 נתן פרוי, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כח). כותב שזו גם כוונת רמב"ם, בפירוש המשנה, תרומות, ז, א, שנימק "לפי שהם קודש אין הכהן רשאי ליתנם ואסור על ישראל לעכב אצלו קודש".

411 זו דעת רא"ש ורע"ב, חלה, ג, ו. אבל תוספות ר"ע איגר שם, אות יב, סובר שהחומש הוא לכפרה, ומביא ראיה מן ההלכה שכהן אינו יכול למחול על החומש. על מחלוקתם עיי' שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (נה ע"ד).

412 ראה עמ' 828, במילואים להערה 403, שרי"א גורדון כותב שאז היה מקום לומר שהכהן יכול למחול. משנה תרומות, ו, ב.

413 שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (מז ע"ד, נה ע"ד); תשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, הגהה א (הובא בדבר משה (רוזמריין), כתובות ל ע"ב, חלק ב, סימן שעב, בהערה).

414 ראה ליד ציון הערה 344, ש"מכירי כהונה" יכולים למחול על מתנת כהונה.

415 תשובות ר' אליעזר שם. הדיון כאן הוא רק על מחילה לפני ההפרשה, שאילו אחרי ההפרשה כל כהן יכול יכול למחול, כפי שנראה בסמוך.

בן פורת שם (מח ע"א) כותב שגם מכירי כהונה יכולים למחול רק דבר שיש עליו מצוות נתינה בלבד, מפני שהוא נחשב שבא לידו, אבל חומש הוא משום כפרה, ואולי אינו מתכפר בלי נתינה בפועל. אבל הוא כותב שלפי הר"ש (במילואים להערה 404) שגם בדבר שבא לכפרה מועילה מחילת הכהן, כאן מכירי כהונה יכולים למחול.

417 תוספות בכתובות, שצוינו בהערה 404 (הובאו במנחה חדשה (פאפרש), חלק ב, מצווה נא, אות כה, בהעמק שאלה, שאלתא קיט, ס"ק א, בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב, בתשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, ובדבר משה (רוזמריין, תש"ס), בבא קמא סה ע"א, אות לח, עמ' עא). ראה עמ' 816, במילואים להערה 353, שמשנת אברהם מסביר מדוע מועילה המחילה כאן.

418 תשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, הגהה א.

419 תורת זרעים (פורמנצ'יק), תרומות, ו, א.

פרק אחד-עשר: חיוב שנועד לכפרה

ב. קרן וחומש שחייב גזולן שנשבע לשקר
גזולן שכפר בגזילה ונשבע על כך לשקר, והודה אחר כך ששיקר, חייב לשלם קרן וחומש.
הנגזל יכול למחול על תשלום זה⁴²⁰.

הטעם הפשוט לכך הוא שחיוב קרן וחומש הוא חיוב ממוני⁴²¹. עם זאת, יש בתשלום זה מרכיב של כפרה, שהרי הגזולן חייב להביא קרבן אשם בגין שבועת השקר, ואם הביא את הקרבן לפני ששילם את הקרן, לא יצא ידי חובה⁴²². מדוע המחילה מועילה אף שהתשלום בא לכפרה, בשונה מחיובים אחרים שמחילה אינה מועילה בהם מפני שהם באים לכפרה? תשובות אחדות ניתנו לשאלה זו.

(א) רק בחיוב כופר אין מחילה מועילה⁴²³, מפני שסיבת החיוב היא כדי שיתכפר, ואילו בתשלום הגזולן, עיקר סיבת החיוב היא חיוב ממוני לשלם לנגזל, אלא שממילא הוא גם מתכפר, ולכן מועילה בו מחילה⁴²⁴.

(ב) רק בתשלומי תרומה אין מחילה מועילה⁴²⁵, מפני שתשלומי תרומה הם רק לכפרה, כפי שעולה מן ההלכה שה"זור שאכל אותה יכול לשלם לכל כהן שירצה, ואילו התשלום על שבועת הגזולן (כמו כל שבועת הפיקדון) אינו תוצאה מחיוב הכפרה אלא חיוב מצד עצמו, אלא שכשהוא משלם חיוב זה, הוא גם מתכפר, והכפרה היא תוצאה מתשלום החוב, ולכן אינו יכול לשלם לכל מי שירצה אלא רק לנגזל; וכשהנגזל מוחל לו על התשלום, פוקע חיובו, ואם יתן לו אחרי המחילה, זו מתנה בעלמא, שלא תכפר עליו; ומכל מקום אינו חסר כפרה, מפני שרק מי שחייב לשלם ואינו משלם, חסרה לו כפרה⁴²⁶.

(ג) היות שהתשלום של הגזולן נועד לכפר על שבועת הנובעת מחיוב ממון, יש בו גם צד של כפרה וגם צד ממוני, ולכן הנגזל יכול למחול עליו; ורק תשלומי תרומה, שבאים לכפר

⁴²⁰ בבא קמא קג ע"א; רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, ז, יא. מ

⁴²¹ בבבא קמא קד ע"ב נאמר שגם החומש הוא ממון. הראב"ד והרא"ש, בשיטה מקובצת שם (הובאו בקובץ שיעורים, פסחים, סימן קלג, בשו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסח, אות ב, ובבאר אלחנן, סימן סא, עמ' קסט), כותבים שהגמרא למדה זאת מהדין שמועילה מחילת החומש. כמו כן, בספר ודרשת וחקרת (סוגיות), חלק א-ב, פרשת אמור, אות ז (עמ' רפט), מוכיח שחומש הוא בגדר ממון, מהדין שמחילתו תקפה.

⁴²² בבא קמא קי ע"א. מ

⁴²³ כפי שנראה להלן, ליד ציון הערה 438.

⁴²⁴ דבר משה (רוזמרין), כתובות ל ע"ב (חלק ב, סימן שעב). הוא כותב כך על החומש, לפי ההבנה, במילואים להערה 422, שהחומש הוא לכפרה. אבל הוא עצמו בדבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא סה ע"א, אות לח, עמ' עג, מעיר שקשה לומר שסיבת החיוב של חומש הוא חיוב ממון, שהרי החומש אינו חלק מהסכום שהפסיד לנגזל.

⁴²⁵ כפי שראינו ליד ציון הערה 403.

⁴²⁶ קובץ שיעורים, פסחים, אות קלג (הובא בדבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קי ע"ב, אות תלה, עמ' תרסד). גם הוא כתב כך על החומש, על פי הבנתו הנ"ל (במילואים להערה 422) בדעת הר"ש.

הוא מביא ראיה ממה שתיקנו חכמים שאם הנגזל נמצא במקום רחוק, הגזולן יכול לשלם קרן וחומש לבית דין במקום לשלם לנגזל, ואז הוא יכול להביא את הקרבן (בבא קמא קג ע"ב), לכאורה קשה, הרי לפי דין התורה, תשלום לבית דין אינו נחשב תשלומין, ואם כן, בעצם הוא מביא קרבן לפני שהשיב את הגזול? אלא, על ידי הפקר בית דין פקע חיובו, ולכן הוא מתכפר בקרבן בלבד; וכך גם אם פוקע חיובו על ידי מחילה. הוא מביא ראיה מהדין שמועילה מחילה על כופר, שכן גם כופר חובה לשלם לאדם מסוים. ראשי שערים, בבא מציעא, סימן כא, אות א, מסביר שרק בתשלומי תרומה אין מחילה מועילה, מפני שהכפרה אינה תלויה בתשלומין לכהן אלא בתשלומין לתרומה.

שער שלישי: נשוא המחילה

על איסור בלבד, אין מועילה בהם מחילה⁴²⁷. תשלום זה שונה גם מכופר, שלא מועילה בו מחילה, מפני שהוא בא לכפר על עסקי נפשות, שלא כמו התשלום של הגזול⁴²⁸.

ג. גזל הגר

הגזול מגר, וכפר בגזילה, ונשבע על כך לשקר, ואחר כך הודה, ומת הגר בלי יורשים, חייב לשלם לכהן קרן וחומש⁴²⁹. הכהן אינו יכול למחול לגזול, מפני שהתשלום נועד לכפרה⁴³⁰. מדוע דינו שונה מדין גזלן מִישראל ונשבע לשקר, שבו מועילה מחילת הגזול⁴³¹ אף שהשבת הקרן היא תנאי לכפרה? הסברים אחדים ניתנו לכך.

(א) בגזולן שגזל מישראל, כשהגזול מוחל, רואים כאילו החזיר לו הגזולן את שלו וחזר הגזול ונתן לו זאת במתנה⁴³², ולכן הוא מתכפר, אבל בכהן אין לומר שרואים כאילו נתן לו הגזולן את מה שגזל, שהרי מעולם לא היה שלו, ואין סיבה שהגזולן יתן לו⁴³³.

(ב) הקרן שמי שגזל מישראל צריך לשלם לגזול הוא חיוב ממוני, שהרי הוא חייב לשלם מן הדין, ולכן מועילה בו מחילה אף שהתשלום הוא תנאי לכפרה, מפני שחיוב הממון עצמו אינו כפרה, אלא שכל זמן שאינו משלם, הוא כטובל ושרץ בידו, וכמו שהשלכת השרץ אינה נחשבת טבילה אלא מסלקת את המעכב, כך כשהוא משלם לגזול, מועיל הקרבן לכפר, ולא שהתשלום מכפר. לעומת זאת, בגזל הגר, תשלום הקרן (והחומש) לכהנים אינו חיוב ממוני מן הדין, שהרי מן הדין הוא פטור מפני שאין לגר יורשים, והתשלום הוא רק לכפרה, לכן אין מועילה מחילה⁴³⁴.

(ג) מי שגזל מישראל מתכפר כשהוא משלם לגזול, מפני שרצון ה' הוא שיתקן את איסור הגזול בזה שישוּב בתשובה, ועיקר התשובה הוא בכך שהגזולן מוציא את הגזילה מידו, ולא בכך שהגזול מקבל אותה, שהרי קבלת הגזול אינה גורמת נחת רוח לה', ולכן גם אם הגזול אינו מקבל את התשלום אלא מוחל עליו, הוא מתקן את איסור הגזילה, והגזולן מתכפר. לעומת

⁴²⁷ ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' פ. גם הוא כתב כך על חומש. Ⓜ

⁴²⁸ שם, עמ' עו.

⁴²⁹ בבא קמא קי ע"א.

⁴³⁰ תוספות, בבא קמא קי ע"ב, ד"ה כסף (הובא בשו"ת בית יעקב (ציוזימר), סימן קסד, דף קכד ע"א, בדברי סופרים (רזין), סימן א, אות א, ובשו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן א, דף ה ע"ב); שו"ת מהרש"ג, חלק ב, סימן רא.

אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טו (ט ע"א), מבאר את דברי התוספות, שהכהנים זוכים רק כשהגזול מת, וזה בגדר מעוות לא יוכל לתקון, ואז הגזולן נותן לכהנים בתור כפרה, ולא מצד שהם בעלים, מפני שמה שצריך לתת לכהנים הוא רק כדי שיתכפר הגזולן, וכל זמן שלא נשלמה הכפרה אין לכהנים זכות בו, ולכן אינם יכולים למחול.

⁴³¹ כפי שראינו ליד ציון הערה 420.

⁴³² כשיטה שמחילה היא פרעון – ראה שער ראשון, פרק רביעי.

⁴³³ פני יהושע, על תוספות שם (הובא בשו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, בדברי סופרים (רזין), סימן א, אות א, בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"א), בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח (ד"ה והנה זכורני), בשו"ת פרי תבואה, סימן עב, בפתחי תשובה, יו"ד, רכח, ס"ק לד, ובאהלה שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות א). נביא את דבריו לעניין אחר, בשער ארבע-עשרה, עמ' 572. Ⓜ

⁴³⁴ אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות א; נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז, דף כב ע"ג (ד"ה

ע"כ נ"ל). Ⓜ

פרק אחד-עשר: חיוב שנועד לכפרה

זאת, בגזל הגר, ה' ציווה לתת אותו דווקא לכהן, עושה מלאכת ה', ומה שהכהן מקבל הוא נחת רוח לפני ה', והגזלן מתכפר בקבלת הכהן, ולכן אינו מתכפר אם הכהן ימחל, מפני שרצון ה' שהכהן יקבל ולא שימחל⁴³⁵.

טעם נוסף לכך שאין המחילה על גזל הגר מועילה, הוא משום שנאמר עליו "קנאו ה' ונתנו לכהנים"⁴³⁶, כלומר, שקנאו ה' והכהנים זוכים מ"שולחנו", ולכן הכהן אינו זוכה בו עד שהגזלן יתן תחילה לה', ולכן אינו יכול למחול עליו לפני הנתניה⁴³⁷.

ד. כופר

בעליו של בעל חיים שהרג אדם חייב לשלם כופר ליורשי ההרוג. מחילה על הכופר אינה מועילה⁴³⁸, מפני שהוא בא לכפר על עסקי נפשות⁴³⁹, ויש כאן עבירה גם לה' וגם לנהרג, ואי אפשר למחול על החלק שכלפי ה'⁴⁴⁰.

ר' אלחנן וסרמן מסביר דין זה על פי השיטה⁴⁴¹ שמחילה היא סילוק, שמסלק את זכות התובע וממילא פטור הנתבע. לפי שיטה זו, מחילה שייכת רק בחיוב ממוני רגיל, מפני שחיוב ממוני רגיל הוא תולדה מזכותו של התובע, אבל בחיוב שנועד לכפרה המצב הפוך, שזכות התובע היא תולדה מחיובו של הנתבע להתכפר, ולכן גם אם התובע מסלק את זכותו, חיוב הנתבע אינו פוקע, ולכן אי אפשר למחול עליו⁴⁴².

נראה שמאותו טעם, גם לשיטה⁴⁴³ שמחילה היא הקנאה של ממון החוב לחייב, לא תועיל

⁴³⁵ אהל שם, שם, אות ב. Ⓜ

⁴³⁶ בבא קמא קט ע"ב.

⁴³⁷ עמק הנציב, פרשת נשוא, פסקא ד, עמ' כג, ובספרו העמק שאלה, שאלתא קיט, ס"ק א. הוא דוחה (גם בספרו העמק דבר, שמות, כא, ל) את הטעם של כפרה, בגלל הקושי הנ"ל מגולן רגיל.

בדומה נימק חזון איש, בבא קמא, סימן כ, אות יז, שאמנם כפרת הגזלן תלויה בנתניה לכהן, אבל הכהנים אינם בעלים על גזל הגר אלא "מקבלי מתנה" (בבא קמא קי ע"ב), ולכן כהן אינו יכול למחול.

⁴³⁸ תוספות, בבא קמא מג ע"א, ד"ה מאי (הובא בשו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסח, אות ב, בלבוש מרדכי, בבא קמא, סימן כו, דף נא ע"ג, דף לט ע"ג במהד' תרפ"ד, בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנח, אות ז, במשמא יד, חלק א, פרשת משפטים, עמ' קכב, ובדבר משה (רוזמרין), כתובות ל ע"ב, חלק ב, סימן שעב); חידושי הראב"ד, בבא קמא מג ע"א; חידושי הרשב"א, בבא קמא מג ע"א; תוספות רבנו פרץ, בבא קמא, דף מ ע"א (הובא בדעת מרדכי, חלק ב, סימן מג) ודף מג ע"א. Ⓜ

⁴³⁹ ראב"ד ורשב"א שם; תוספות רבנו פרץ, בבא קמא מ ע"א; נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ד); ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' פ, בדעת הרמב"ם. Ⓜ

⁴⁴⁰ חידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו, ס"ק יט (עמ' צו). הוא מעלה אפשרות על פי זה, שלדעה ששור תם משלם חצי כופר (בבא קמא מ ע"א), מועילה מחילה על חצי כופר, מפני שחצי נזק הוא קנס, ואינו לכפרה (כך נראית כוונתו).

הוא מעלה אפשרות (בס"ק כ), שאם מחלו יורשי ההרוג, אף שחלק ה' אינו מחול, בכל זאת חלק האדם מחול (גם בשור מועד), וחייב רק חצי כופר; ואם עבר עליו יום הכיפורים, שנמחל גם חיובו לה', הוא פטור לגמרי.

⁴⁴¹ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

⁴⁴² קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ב, בדעת תוספות, שם. וזו לשונו: "והטעם, דמחילה מסלקת זכות התובע, וממילא פטור הנתבע, דחיובו הוא בתולדה מזכותו של התובע. אבל בכפרה הוא להיפוך, דזכות התובע הוא בתולדה מחיובו של הנתבע להתכפר, ואף אם התובע יסלק זכותו, מכל מקום, חיובא דנתבע לא פקע, ועל כן לא מהני מחילה".

⁴⁴³ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

כאן מחילה, שהרי הנושה יכול להקנות לחייב רק את הזכות הממונית שיש לו (לנושה), אבל עדיין נשאר על החייב חיוב להתכפר, ועל כך רק הקב"ה יכול למחול. אבל ר"א וסרמן מעלה אפשרות שלפי השיטה⁴⁴⁴ שמחילה היא פרעון, שהיא חלה כיוון שאחרי פרעון החוב, הנושה היה יכול להשיב לחייב את הפרעון, ו"הפוכי מטרתא למה לי" – לפי זה המחילה תועיל גם על חיוב שנועד לכפרה, שהרי החייב היה יכול לשלם את התשלום, ועונוו היה מתכפר, ואז המקבל היה יכול להחזיר לו⁴⁴⁵.

ה. קנס

המונח "קנס" מציין חיוב תשלום שאינו על פי מידת הנזק שגרם האדם המחויב, אלא הוא יותר או פחות מהנזק, או סכום קצוב. בכלל זה: כפל שגנב חייב, חצי נזק בשור תם שהזיק, אונס, מפתח ומוציא שם רע, ועוד. מחילה על חיוב קנס מועילה⁴⁴⁶, אף על פי שיש בו יסוד של עונש למשלם, כעין כפרה. טעם הדבר הוא, שזאת לא כפרה גרידא, אלא העונש שהתורה הטילה על המזיק לפצות את הניזוק⁴⁴⁷, ולכן הניזק הוא בעל הזכות לקבל את התשלום, ועל כן הוא יכול למחול עליו. אפשר להסביר, שאין כאן עבירה כלפי שמים שנפרדת מהעבירה כלפי הניזק (בשונה מכופר ומתשלומי תרומה, למשל), ולכן הוא יכול למחול. בקנס דרבנן: חוץ מקנסות אלו, שהטילה התורה, יש גם קנסות שחכמים הטילו, כגון שהמזיק הזיק שאינו ניכר חייב לשלם⁴⁴⁸, ושהחוטף מצווה מחברו חייב לשלם לו עשרה זהובים⁴⁴⁹. היכולת למחול על קנס כזה תלויה בטעם הקנס: בקנס שהטילו חכמים על ראובן לשלם לשמעון מפני שראובן פגע בשמעון, מועילה מחילת שמעון לראובן⁴⁵⁰. אבל בקנס שהטילו חכמים על ראובן לשלם לשמעון מפני שראובן עשה עבירה כלפי ה', שמעון אינו יכול למחול⁴⁵¹.

⁴⁴⁴ שראינו בשער ראשון, פרק רביעי.

⁴⁴⁵ קובץ שיעורים ס.מ. 10.

⁴⁴⁶ דעה אחת בירושלמי, כתובות, ג, י. הדעה האחרת, שאין מועילה מחילה, טעמה אינו משום שקנס הוא לכפרה אלא משום שמדובר במחילה לפני שבית דין מחייב לשלם, שאז עדיין לא חל החיוב, ונמצא שזו מחילת זכות עתידית. ראה על כך בשער רביעי, עמ' 191. וראה שם, במילואים להערה 98, אות ט ואילך, שיש סוג של מחילת קנס שמועילה מפני שמראש הניזק מתיר למזיק להזיק. 10.

⁴⁴⁷ באר אלחנן, סימן סא, עמ' קע.

⁴⁴⁸ גיטין נג ע"א.

⁴⁴⁹ בבא קמא צא ע"ב.

⁴⁵⁰ כך עולה מבבא קמא קיא ע"א, שם נאמר שר' יהודה, בגזל הגר, אם הגולן נתן את קרבן האשם לכהני משמרת יהויריב ואת הכסף לכהני משמרת ידעיה (המשמרת שאחריה) בתוך השבוע של משמרת יהויריב, קנסו את משמרת ידעיה על שלקחו את הכסף בשבוע שאינו שלהם, ולכן הכסף הולך ליהויריב; אבל אם עבר השבוע של יהויריב ולא תבעו את הכסף מבני ידעיה, הדבר מוכיח שמחלו לבני ידעיה, ובני ידעיה זוכים בכסף. משנה למלך, הלכות גזילה ואבירה, ח, יב, פרט ו, מסביר שמחילתם מועילה מפני שטעם הקנס הוא פגיעת בני ידעיה בכבוד יהויריב, ולכן יהויריב יכול למחול על זה.

⁴⁵¹ כך עולה ממשנה למלך, שם, הכותב שלפי חכמים בבבא קמא קיא ע"א, הסוברים שמי שגזל מגר, ונתן את האשם למשמרת יהויריב ואת הכסף למשמרת ידעיה בשבוע של יהויריב, האשם הולך לבני ידעיה מפני שקנסו את יהויריב על שלקחו את האשם לפני הכסף – לפי דעתם, גם אם עברה משמרתם של אלו ושל אלו, אין אומרים שהדבר מראה שמחלו בני ידעיה לבני יהויריב, מפני שאינם יכולים למחול על העבירה של הקדמת אשם לכסף, שהיא עבירה כלפי ה'. 10.

שער שלישי: נשוא המחילה

פרק שנים-עשר

מחילה על חיוב להישבע

ראובן יכול למחול על שבועה שבית דין הטיל על שמעון להישבע לו⁴⁵², ומחילתו תקפה אף בלי מעשה קניין, ככל מחילה⁴⁵³.

מועילה גם מחילה על חיוב להישבע שבועה דרבנן⁴⁵⁴, אף שאינו חיוב ממוני, כפי שמתבטא בהלכה שהמסרב להישבע שבועה דרבנן, אין יורדים לנכסיו⁴⁵⁵. זאת משום שכפי שראינו⁴⁵⁶, מועילה מחילה על חיוב שאינו ממוני.

גם אם לא היתה מחילה מפורשת, החיוב להישבע נמחל אם יש אומדנא שהתובע מוחל עליו ("מחילה מכללא")⁴⁵⁷.

סוג מיוחד של שבועה דרבנן הוא שבועת "נשבע ונוטל", שבה במקום שהנתבע נשבע על טענתו ומופטר, התובע נשבע על טענתו ובכך הוא זוכה לגבות מן הנתבע. לדעת ר' שמואל עמאר, אם מחל הנתבע על חיובו של התובע להישבע שבועה זו, מחילה זו מועילה אף בלי קניין, והתובע זכאי לגבות מן הנתבע אף בלי שיישבע⁴⁵⁸. אבל ר' שלום משאש אומר שמחילה

⁴⁵² שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקפז = תשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן ז; שו"ע, חו"מ, יב, יז; רמ"א, חו"מ, רמא, ב; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ו.1.

⁴⁵³ ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח, במדכי, סנהדרין, סימן תרפא, בב"י, חו"מ, יב, מחודש יא, ובשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מח בדפוס שאלוניקי, סימן מט בדפוס ברלין); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שצב; פסקי רקנטי, סימן שלז; אגודה, סנהדרין, סימן ד.

דעה חולקת: שו"ת דבר אליהו (לרמז), סימן פד, כותב שחיוב שבועה הוא כמלווה הכתובה בתורה שהיא ככתובה בשטר, ויש אומרים שמחילת חיוב בשטר צריכה קניין (ראה שער שיש), ולכן מחילת שבועה צריכה קניין.

שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פג, כותב שנהגו לעשות קניין כשיורשים מוחלים על חיוב אלמנה להישבע בבואה לגבות את כתובתה מנכסי בעלה-מורישם, והוא מנמק זאת על פי הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, הכותב שיש נהגים לעשות קניין על מחילה כדי להוכיח שהמחילה נעשית בגמירת דעת.

⁴⁵⁴ כך מוכח מכתובות פז ע"א, שם מדובר על בעל המוחל לאשתו על חיובה להישבע לפני גביית כתובתה, וזו שבועה דרבנן. ר' יעזר אריאל, "הפרת הסכם שנחתם עם מורדים בכלא", תחומין כא (תשס"א), עמ' 156, מוכיח זאת ממה שהרמ"א (הערה 452) סתם את דבריו.

שו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יט (צו ע"ג), עוסק בתקנה בעניין חיוב תשלום מס לקהל (ראה ליד ציון הערה 107), והוא מפרש שהתקנה לא פטרה מחיוב התשלום אלא מהחיוב להישבע על הצהרתו בדבר היקף רכושו. הרי שמועילה מחילה גם על שבועה שתקנת הקהילה מחייבת להישבע; אבל שם הקהילה עצמה מוחלת.

שו"ע, חו"מ, פז, ט.

יש להוסיף, שאמנם יש בחיוב שבועה דרבנן ערך ממוני בכך שאולי החיוב יריתע את הנתבע להודות ולשלם, אבל זה ערך עקיף, והרי כל זכות שאינה ממונית יכולה להיות בעלת ערך ממוני עקיף.

⁴⁵⁶ ליד ציון הערה 205.

⁴⁵⁷ ראה שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 66, לגבי הדין שאם חלקו שותפים את נכסי השותפות בלי לדרוש שיישבע כל אחד לחברו שלא נטל יותר מהמגיע לו – כבר אינם יכולים לדרוש שבועה זה מזה, שיש שנימקו שהעובדה שלא דרשו שבועה כשחלקו, מראה שמחלו זה לזה על החיוב להישבע.2

⁴⁵⁸ ר' שמואל עמאר, בשו"ת דברי שלום (משאש), חו"מ, סימן נא. הוא כותב כך על מי שקנה קרקע, ונושהו

שער שלישי: נשוא המחילה

זו, שאינה פוטרת מתשלום, אלא יוצרת חיוב על המוחל, שבעקבותיה יצטרך לשלם לתובע, שונה ממחילה רגילה, וצריכה קניין, ורק תובע שמוחל לנתבע על מה שהוא חייב להישבע כדי להיפטר, מועילה מחילתו בלי קניין⁴⁵⁹.

חילוקי דעות קיימים גם לגבי השבועה שהטילו חכמים ב"שניים האוחזים בטלית", שעל כל אחד מהם להישבע לפני שיקבל מחצית. יש אומרים שמועילה מחילה, כבכל שבועה דרבנן⁴⁶⁰. אבל אחרים אומרים שאינה מועילה⁴⁶¹, מפני ששבועה זו נתקנה כדי להרתיע אנשים מלחטוף מאחרים, ואינה שבועת בירור, ואם כן אינה זכות של הצד האחר שיוכל למחול עליה; ועוד, שאם תועיל המחילה, לא תושג מטרת התקנה, מפני שעדיין יש חשש שאנשים יחטפו חפצים מאנשים כשרים שאינם נשבעים אפילו על האמת⁴⁶², והחוטף יודע שלא יצטרך להישבע, מפני שהאדם הכשר ימחל לו על השבועה, כדי שיקבל כל אחד חצי בלי שבועה, שהרי אם לא ימחל לו, והחוטף יישבע והאדם כשר לא יישבע, החוטף יקבל הכול; ורק אם לא תועיל המחילה, אין חשש שיחטפו מאדם כשר, שהרי החוטף לא ירצה להישבע לשקר⁴⁶³.

דוגמה נוספת לכך שאין מועילה מחילה על חיוב שבועה שלא נועד לטובת הצד השני אלא למטרה אחרת, היא בשליח בחינם להביא שקלים לבית המקדש – מחצית השקל שחייב כל יהודי לתת כל שנה לבית המקדש. אם השקלים נגנבו או אבדו, השליח חייב להישבע שלא פשע בשמירתם, והוא פטור מלשלם, והשולחים צריכים לתת שקלים שוב. אין הם יכולים למחול לו על השבועה (שאינן להם תועלת ממנה, כיוון שבכל מצב עליהם לתת שקלים שוב), מפני שתקנת חכמים היא שאין ממון יוצא מרשות הקדש בלי שבועה⁴⁶⁴. מחילת שבועה אינה כוללת מחילה על הממון של התביעה. על כן, אם אחרי שמחל התובע לנתבע על השבועה, העידו עדים שהנתבע אכן היה חייב לו, הנתבע חייב לשלם⁴⁶⁵. הרי גם אילו נשבע הנתבע שאינו חייב, העדים שבאו אחר כך היו מחייבים אותו לשלם⁴⁶⁶.

של המוכר בא לטרוף את הקרקע בגין חובו של המוכר, והקונה מחל לנושה על חיובו להשביע את הלווה שאין לו במה לשלם (שבלי שבועה זו אין הנושה זכאי לטרוף את הקרקע); וכן ערב שהתחייב שאם יעבור הזמן שקבעו ולא יפרע הלווה, הוא מקבל על עצמו לשלם לו בלי שהלווה יישבע שאין לו במה לשלם. ⁴⁵⁹ ר"ש משאש, ברברי שלום שם. הוא מביא ראיה משו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שפד, שכתב שלא מועילה מחילה על דבר שביד המוחל (כפי שנראה בשער ארבע-עשרה). ⁴⁶⁰ שיטה מקובצת, בבא מציעא ו ע"א (ד"ה ואמרינן), בשם "מורי הרב", שהוא הרדב"ז (הובא במוריה, גל' קנד, עמ' יז-יח); חידושי הגהות, על טור, חו"מ, קלח, אות ב, בדעת הטור; שם דרך, בבא מציעא, שיעור י, עמ' מג (=מוריה, גל' קיג, עמ' נט), בדעת שו"ע, חו"מ, קלט, ג.

⁴⁶¹ שם דרך, שם, בדעת רמב"ם, הלכות טוען ונטען, י, ו. ⁴⁶² שהרי ראוי להימנע אפילו משבועה על אמת: שו"ע, או"ח, קנו, א.

⁴⁶³ שם דרך, שם, עמ' מב (=מוריה שם, עמ' נח). עיין שם, שהוא כותב שנחלקו ראשונים אם זו שבועה של בירור או רק תקנה להרתיע חטפנים. ⁴⁶⁴ רמב"ם, הלכות שקלים, ג, ח.

⁴⁶⁵ מר בר יהודאי, בתשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ג, סימן נד; הלכות גדולות, הלכות נידוי, סימן מז, עמ' תקנז במהד' מכון ירושלים (הובא בראב"ן, שו"ת, סימן ק, בתוספות, בבא קמא קח ע"ב, ד"ה ולא [שהובא בשו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן מג, ובעמק הלכה (הורוויץ)], הלכה ו, סימן ז, עמ' קיב במהד' תשמ"ו, ובאור זרוע, בבא קמא, סימן תל); רב האי, ספר השטרות, שטר קב (עמ' 70); עיטור, פשרה, בסופו. מר יהודאי, הלכות גדולות ועיטור עוסקים במי שמחל על השבועה במסגרת פשרה.

⁴⁶⁶ בבא קמא קו ע"א.

וכל שכן כאן שלא נשבע אלא שהשבעה נמחלה⁴⁶⁷. כך גם אם מצא התובע הוכחה אחרת שבגללה יש לזכותו בדין, כגון נאמנות מכוח "מיגו" – הוא זוכה בדין, מפני שמחילתו על השבעה לא כללה מחילה על הכסף⁴⁶⁸.

אבל אם לא באו עדים אחרי שמחל על השבעה, התובע אינו יכול לתבוע עוד, מפני שלא הייתה לו זכות לגבות אלא רק זכות לדרוש מהנתבע להישבע⁴⁶⁹, ולכן גם אם תפס התובע, מוציאים מידו⁴⁷⁰.

פרשנות מחילת שבעה: בדרך כלל, תובע שזכאי לדרוש מן הנתבע להישבע על תביעה מסוימת, זכאי לדרוש ממנו להישבע על כל תביעה אחרת (אף שבמצב רגיל לא היה חייב להישבע עליה). זהו "גלגול שבעה". אבל תובע שמחל לנתבע על חיובו להישבע על תביעה מסוימת, אינו זכאי לגלגל עליו להישבע על תביעה זו אגב שבעה שהנמחל חייב להישבע לו על תביעה אחרת⁴⁷¹. טעם הדבר הוא, שהמחילה על החיוב להישבע מתפרשת כמחילה מלאה, גם על זכות התובע לדרוש מהנתבע שבעה בגלגול. עם זאת, אם התובע מחל רק מכללא, הוא יכול לדרוש ממנו להישבע על ידי גלגול⁴⁷².

אם התובע מחל לנתבע על חיובו להישבע שבעה מסוימת, הפסיד בכך גם את זכותו לדרוש שיישבע אגבה שבעה אחרת בגלגול⁴⁷³. אבל אם התובע אמר לנתבע: "אני מוחל לך על חיובך להישבע לי, אבל איני מוחל על שבעה אחרת שאני מגלגל עליך" – הנתבע חייב

⁴⁶⁷ כך נימק רב"ן שם.

⁴⁶⁸ מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן רנד, כותב לגבי תובע שתפס בלי עדים אחרי שמחל על השבעה, שנאמן התובע לומר שהנתבע חייב לו, במיגו שהיה יכול לטעון שלא תפס. רב"ן שם.

⁴⁷⁰ רב"ן שם (נדפס גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח, עמ' 233), הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיב, ובמרדכי, סנהדרין, סימן תרפא [ברמז] (שהובא בחידושי אנשי שם, על מרדכי, בבא קמא, סימן קלג, אות ז, ובשומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' רא); פסקי רקנטי, סימן רנד (מפני שכל התביעה הייתה השבעה, וכיוון שאין שבעה, אין תביעה). מעשה בצלאל שם כותב שמדובר שתפס בפני עדים, שאילו תפיסה שלא בפני עדים מועילה, כאמור בהערה 468. אבל יש כאן קושי, מפני שבפשטות תפיסה בפני עדים אינה מועילה אם הנתבע חייב רק שבעה, גם אם התובע לא מחל עליה.

⁴⁷¹ עיטור, שיתוף, ליד אות צא (הובא בטור, חו"מ, צג, יג); חידושי הרמב"ן, כתובות פו ע"ב; רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן יח, בשם ר' שמואל מנרבונא; שו"ע, אהע"ז, צח, ד, וחו"מ, צג, ז; ערוך השלחן, חו"מ, צג, ח.

דעה חולקת: שו"ת רב"י אב"ד, סימן קיב (עמ' פט), ור"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בדרכי משה, חו"מ, צג, ס"ק ו, ובחלקת מחוקק, צח, ס"ק יג, על שם ניווקי יוסף), כותבים שעדיין יכול התובע לגלגל עליו שבעה.

המחלוקת מובאת בשו"ת, חו"מ, עא, ס"ק יד.

⁴⁷² רא"ש כתובות, פרק ט, סימן יח.

⁴⁷³ חידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא צח ע"א (ד"ה ולרמי). הוא כותב כך על שומר שכפר במקצת (כגון שטען שלא הפקיד אצלו) והודה למפקיד במקצת, וחייב שבעה מודה במקצת, והמפקיד מחל על שבעה זו – אינו יכול לגלגל עליו להישבע שהפיקדון נאנס, ובכל זאת השומר חייב להישבע שנאנס, מפני שהתורה מחייבת שומר במפורש להישבע על כך. הוא מיישב בכך את הקושי, מדוע הוצרכה התורה לחייב שומר להישבע שנאנס, הרי בלאו הכי יכול המפקיד לגלגל עליו שבעה זו; התשובה היא, שהחיוב הוצרך למקרה שהמפקיד מחל על השבעה העיקרית.

שער שלישי: נשוא המחילה

להישבע את השבועה האחרת, שבגלגול, ואם לא יישבע על כך, יצטרך להישבע את השבועה העיקרית, מפני שיש אומדנא דמוכח שהתובע מחל עליה רק אם יישבע את השבועה שבגלגול⁴⁷⁴.

אישה יכולה לגבות את כתובתה רק אם תישבע שבעלה עדיין לא פרע לה, אבל בעלה יכול למחול לה על חיובה להישבע. נחלקו חכמים בשאלה האם מחילה זו כוללת מצב שעד אחד העיד שהבעל כבר פרע לה, שאז מוטל עליה חיוב נוסף להישבע, כדין כל מי שעד אחד מעיד נגדו. לדעת הראב"ד, כאן חייבת האישה להישבע שעדיין לא פרע לה, מפני שכשמחל לה, התכוון רק לתת לה יותר נאמנות ממנו עצמו, שלא יהיה נאמן לומר שפרע כבר, אבל לא התכוון לתת לה נאמנות יותר מעד אחד⁴⁷⁵. אבל הרא"ש סבור שהיא פטורה מכל שבועה, מפני שהשבועה המוטלת על אישה הבאה לגבות את כתובתה אינה שבועה שהבעל דורש, שאז היה מקום לסברת הראב"ד, אלא זו שבועה שבית דין מחייב, ולכן כשמחל לה סתם, מן הסתם התכוון לכל שבועה שבית דין מחייב⁴⁷⁶.

בעל שמחל לאשתו על חיובה להישבע לו, פטורה מלהישבע כל חייה, בלי הגבלת זמן⁴⁷⁷. לדעת הרמ"א, אדם אינו יכול למחול לאשתו על חיובה להישבע כשתבוא לגבות את כתובתה מיורשיו לאחר מותו, מכיוון שתקנת חכמים היא שעליה להישבע, ואינו יכול להפקיע תקנת חכמים⁴⁷⁸, וזאת גם אם עשה מעשה קניין⁴⁷⁹. אבל השולחן ערוך פוסק שמועילה מחילה זן⁴⁸⁰.

מי שמוחל לחברו על שבועה, חברו פטור גם מלנדור, וכן להיפך⁴⁸¹. אבל המוחל עדיין יכול לדרוש שהנמחל יקבל "חרם סתם" שאינו חייב לן⁴⁸². מחילת "חרם סתם": תובע אינו יכול למחול על הזכות להטיל "חרם סתם", דהיינו חרם

⁴⁷⁴ מנוחת אשר, חלק ב, דף מג ע"ג.

⁴⁷⁵ ראב"ד, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן יח.

⁴⁷⁶ רא"ש שם. בשאלה זו עיין שו"ת נאמן שמואל, סימן קג.

הפוסקים דנו רבות בפרשנות מחילת הבעל על שבועה זו: האם היא פטורה מלהישבע בגבייה מיורשיו; האם יורשיה פטורים מלהישבע בגביית כתובתה; האם היא חייבת להישבע שכשטיפלה בנכסי הבעל (אפטרופסות) לא לקחה כלום לעצמה; ועוד. עיין על כך שו"ע, אה"ע ז, סימן צח, ונושאי כליו; ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קנו; ברור הלכה, כתובות פו ע"ב, ציון הוציון ז; ילקוט ביאורים, מתיבתא, כתובות פו ע"ב, עמ' קטו-קטז.

⁴⁷⁷ חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (צט ע"ב). ראה במילואים להערה 122, שהוא מסביר מדוע מחילה זו שונה ממחילת מס, שמפרשים שהיא מכוונת רק למס הראשון; ומן הדברים עולה שכוונתו היא שהאישה פטורה מכל שבועה שהבעל ידרוש ממנה להישבע.

⁴⁷⁸ רמ"א, אה"ע ז, צח, ז.

⁴⁷⁹ חלקת מחוקק, צח, ס"ק טז, בדעת הרמ"א.

אבל בית שמואל, צח, ס"ק טו, כותב שאם עשה קניין, מועילה המחילה.

⁴⁸⁰ שו"ע, אה"ע ז, צח, ד.

שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף נט (הובא בחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב, דף קא ע"ד), כותב שהפטר את אשתו מחיובה להישבע, חייבת להישבע אם תבוא לגבות מיורשיו, אף שמשמעות לשונו היא שתהיה פטורה לגמרי, מפני שמן הסתם אדם אינו מתכוון לעקור תקנת חכמים שחייבו אותה להישבע בבואה לגבות את כתובתה.

⁴⁸¹ ר"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא ברמ"א, חו"מ, עא, ו, ובחלקת מחוקק, צח, ס"ק ב על שם נימוקי יוסף).

⁴⁸² ש"ך, חו"מ, עא, ס"ק יז; מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן רנד.

פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

כללי על כל מי שחייב לו ואינו משלם⁴⁸³. טעם הדבר הוא, שממה נפשך: אם באמת הנתבע פטור, בלאו הכי לא יחול עליו חרם, ואין לו ממה לחשוש; ואם באמת הוא חייב, אין הצדקה למלט אותו מסנקציה זו, שהרי התובע לא התכוון במחילתו להחזיר לו לגזול ממנו⁴⁸⁴. כמובן, אם התובע מחל לנתבע על התביעה עצמה, אינו יכול להטיל אחר כך חרם סתם, מפני שהנתבע פטור מחיובו לגמרי⁴⁸⁵.

פרק שלושה-עשר

מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

א. בחיוב ממוני

יש שחייב מחזק את חיובו הממוני, בכך שהוא נשבע לקיים אותו. כך מוטל עליו גם חיוב ממוני לשלם, וגם חיוב לקיים את השבועה. חייב שנשבע לפרוע את חובו לנושה, ומחל לו הנושה על החוב, הוא פטור גם מהשבועה⁴⁸⁶. כמו כן, אם הנושה אמר "הריני כאילו קיבלתי את פרעון החוב", החייב פטור מהחוב ומהשבועה⁴⁸⁷. השבועה נמחלת אף בלי מעשה קניין, כמו בכל מחילה⁴⁸⁸.

⁴⁸³ רב האי גאון, בתשובות הגאונים (ליק), סימן כב (הובא בספר התרומות, שער כו, חלק ב, אות א); תשובות הגאונים, חמדה גנוזה, סימן קסה; שו"ת הרי"ף, סימן קלה; שו"ת הרמב"ם (מהר"ב בלאו), סימן קז; שו"ע, חו"מ, עא, ו; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז; ערך שי, חו"מ, רצה, א. כמו כן, שו"ת הרמב"ם (מהר"ב בלאו), סימן שעב, עוסק בכתובה שנכתב בה שלא יוכל הבעל להטיל על אשתו "חרם סתם", ובכך זאת פסק שיוכל. גם בתשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קצב, עוסק בשטר כזה, ובכל זאת מחייב את הנתבע לקבל חרם סתם.

⁴⁸⁴ רב האי שם; סמ"ע, עא, ס"ק טו.

ביאור הגר"א, חו"מ, עא, ס"ק טז, נימק, ש"חרם סתם" היא תקנה שתיקנו הגאונים למצב שהתובע אינו יכול להשביע את הנתבע מסיבה כלשהי, ומחילה אינה יכולה להפקיע תקנה, כפי שנאמר בכתובות פז ע"א, שאם בעל פטר את אשתו מלהישבע כשתבוא לגבות את כתובתה, לא נפטרה משבועת הגובה מיורשים מפני שזו תקנת חכמים. אבל נראה שהוא בא לנמק רק מדוע מחילה כללית ("נאמנות") אינה כוללת חרם סתם, במקביל לדין בכתובות שם, והטעם הוא שמן הסתם המוחל אינו מתכוון למחול על תקנת חכמים, אבל אין בכך כדי לנמק מדוע אין תוקף למחילה מפורשת על חרם סתם, שהרי אדם יכול למחול על תקנת חכמים שנתקנה לטובתו (כתובות פג ע"א). וראה ליד ציון הערה 478, שלדעת הרמ"א אין מועילה אפילו מחילה מפורשת על השבועה בגבייה מיורשים, בגלל התקנה.

⁴⁸⁵ שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (ד"ה עוד אני); דברי גאונים, כלל נו, אות לד.

בכך אפשר להסביר את נוסח שטר המחילה בשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, שבו האישה מוחלת לבעלה על כל חיוביו, וגם על הזכות להטיל חרם סתם על חיוביו כלפיה.

⁴⁸⁶ שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רנו (הובא ברמ"א, חו"מ, עג, ז [ומשם הובא בשו"ת תוקפו של יוסף, חלק ב, סימן כג], ובסמ"ע, סז, ס"ק טו); שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח. Ⓜ

⁴⁸⁷ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשסד, וסימן תשצב (הובא בשו"ת מהרי"ק, שורש פא, ענף ג, ובשו"ת מהרי"ב בן לב, חלק ג, סימן עח), וחלק ה, סימן רכה (הובא בשו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קד וסימן קז), וחלק ז, סימן כד; חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (גם באומר "קיבלתי"); שו"ע, יו"ד, רכה, לט; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רפט, וחלק ד, סימן אלף שנב (רפא); שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב (ד"ה ואומר); שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן רכב; שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קנד, בסופו. Ⓜ

שער שלישי: נשוא המחילה

איך ייתכן שמחילה תפקיע שבועה, שהיא איסור? הרשב"א⁴⁸⁹ מסביר, שהחייב התכוון ששבועתו תחול רק כל זמן שהחוב קיים, ואם הנושה מחל לו, כבר אינו חייב. לפי הסברו, הנושה אינו מוחל על השבועה, אלא הוא מוחל על החוב, והשבועה פוקעת ממילא, מפני שהשבועה הייתה רק על דעת שיהיה חיוב ממוני.

כך הדין גם בחיוב המחוזק בחרם, וגם בחיוב לשלם ממון שמעולם לא היה של הנושה (שלא כהלוואה). כך נפסק לגבי קהילה שהטילה חרם על מי שמוכר בשר בלי לשלם מס (המכונה "קאראפקי" או "קרופקא"), כך שהחיוב לשלם את המס מחוזק בחרם. אם בעל זיכיון גביית המס אמר לאחד המוכרים "הריני כאילו קיבלתי את המס ואני חוזר ונותן לך במתנה", הלה נפטר מחיוב המס ומן החרם⁴⁹⁰.

אבל אם החיוב הממוני לא היה כובל, כגון שהיה פגום באסמכתא, ורק השבועה היתה כובלת, מחילת החיוב אינה מבטלת את השבועה, כיוון שמחילה יכולה לבטל שבועה רק אם השבועה תלויה בחיוב שנמחל, וכאן אין תלות כזאת⁴⁹¹. גם בחיוב כזה, אם אמר הנושה "הריני כאילו קיבלתי", נפטר החייב משבועתו⁴⁹², מפני שבשבועה לעשות מעשה לטובת אדם אחר, יכול האחר להתיר אותה באמירה כזאת. כאן אין מדובר במחילת חיוב המחוזק בשבועה, אלא במחילת חיוב שתוכנו הוא השבועה לבדה. בהמשך הפרק נעסוק גם בזה וגם בזה.

ב. בשבועה לעשות מעשה לא ממוני או שלא לעשות מעשה

לדעת פוסקים רבים, ראובן שנשבע לשמעון לעשות למענו מעשה לא ממוני, או שלא לעשות מעשה מסוים (שיפגע בשמעון) – שמעון יכול למחול לו על כך, והשבועה תבטל⁴⁹³. טעם הדבר הוא, שהיות שראובן נשבע לטובת שמעון, ראובן התכוון שהשבועה תחול רק כל זמן ששמעון ירצה בה⁴⁹⁴. מטעם זה, מועילה המחילה על השבועה בין אם בשעת השבועה לא רצה שמעון שיקיים את שבועתו, ובין אם בשעה שנשבע, רצה שמעון שיקיים את שבועתו, אלא שאחר כך התחרט.

⁴⁸⁸ שו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה (ד"ה והרדב"ז).

⁴⁸⁹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשעה (הובא בשו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח), ושו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רנו. Ⓜ

⁴⁹⁰ שו"ת פרי תבואה, סימן עב (הובא בפתחי תשובה, יו"ד, רכח, ס"ק לד). זאת מסקנת המשיב, לעומת השואל שטען שרק בהלוואה מועיל "הריני כאילו קיבלתי" מפני שממון ההלוואה היה של הנושה בעבר ולכן הוא יכול להקנותו. Ⓜ

⁴⁹¹ שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מזו. הוא מסתמך על אורים ותומים, עג, אורים, ס"ק כז, הכותב שמי שפטור מתשלומין ונשבע לשלם, חייב מכוח השבועה (וכוונתו, גם אם הנושה מחל), מפני שאי אפשר לומר שהתכוון שהשבועה תחול רק כל זמן שהוא חייב מן הדין. הוא מסתמך גם על שער משפט (שנביא בעמ' 849, במילואים להערה 531) האומר ששבועה לפרוע בזמן מסוים אינה נמחלת על ידי מחילת החיוב אם לא היה עליו חיוב מן הדין לפרוע בזמן זה.

⁴⁹² כך משמע משי למורא שם. וכך כתב ערוך השלחן, חו"מ, קפט, א, על ראובן שנשבע למכור חפץ לשמעון, ולא עשו מעשה קניין, כך שאין עליו חיוב ממוני כובל למכור. Ⓜ

⁴⁹³ כך עולה מהפוסקים שנביא ליד ציון הערה 496 ואילך, שאמרו רק לרשב"א המחילה אינה מועילה. Ⓜ

⁴⁹⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קד; שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קא, חלק ב, סימן רכב, וחלק ג, סימן קיט וסימן קלט.

פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

אולם דעת הרשב"א שונה. הרשב"א אומר לעניין מחילת תנאי, שמועילה רק מחילת תנאי של עשייה, כגון "חפץ זה מכור לך על מנת שתתן לי כך וכך", שבו המוכר יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי", ונחשב כאילו הקונה נתן לו והמוכר החזיר, אבל בתנאי של אי עשייה, כגון "על מנת שלא תלך למקום פלוני", והלך, אי אפשר לומר שייחשב כאילו לא הלך⁴⁹⁵. מכאן למדו האחרונים, שלדעתו אין תוקף למחילה על שבועה של אי עשייה, אפילו באמירת "הריני כאילו לא עשית". לפיכך, לפי הרשב"א, ראובן שנשבע לשמעון שלא יעשה דבר מסוים, ואחר כך הסכים שמעון שיעשה ראובן את הדבר – לא מועיל שיאמר שמעון לראובן "הריני כאילו לא עשית את הדבר", שהרי הוא עושה היפך שבועתו, שנשבע שלא לעשות ועושה⁴⁹⁶.

כך גם בשבועה לעשות מעשה שאינו מעשה של נתינת ממון. ר' יוסף בן ר' אבן עזר⁴⁹⁷ עוסק במי שנשבע להכניס את משודכתו לחופה תוך שנה, וכותב שאף שזו שבועה לעשות מעשה, לפי הרשב"א לא תועיל מחילה, מפני שלדעתו הטעם שמועילה מחילת תנאי של נתינה (כגון "חפץ זה מכור לך על מנת שתתן לי כך וכך") הוא שאפילו היה מקבל ממנו היה יכול להחזיר לו, ו"הפוכי מטרתא למה לי"⁴⁹⁸, וטעם זה אינו שייך בתנאי של עשייה שאינה ממונית⁴⁹⁹, ומדבריו לעניין תנאי אפשר ללמוד שלא מועילה מחילה על שבועה לעשות מעשה לא ממונית⁵⁰⁰. כך גם בשבועה לעשות מעשה למשך זמן קצוב. ר' ברוך קלעי⁵⁰¹ כותב ש"רשב"א, אם ציבור נשבעו לרב לקיים אותו עליהם כרב עשר שנים, אינו יכול למחול להם בתוך הזמן, מפני שבתוך הזמן לא שייך לומר "הריני כאילו קיבלתי והחזרתי"⁵⁰².

⁴⁹⁵ חידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א (הובא בקרבן נתנאל, מגילה, פרק א, סימן ז, אות ט, בברכי יוסף, או"ח, תרצה, ה, בשו"ת חתם סופר, או"ח, סימן קצו, במשנת אברהם, על הסמ"ג חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק א, עמ' שפב, ובשו"ת בנין ציון, סימן מד). הוא עוסק בנידון בסוגיה שם, "נכסיי אסורים עליך בהנאה בנדר אם לא תתן לי כך וכך", והוא קורא לזה תנאי של עשייה, מפני שכדי למנוע את חלות הנדר צריך עשייה. כדי לפשט את הדברים, נקטנו בטקסט דוגמה של מכר מותנה.

כנגד נימוק הרשב"א, מסביר משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (חלק א, עמ' קנט), שהדעה האחרת סוברת שמשמעות "הריני כאילו קיבלתי" היא "הריני כאילו לא התחייבת לי" (ולא "כאילו התחייבת ופרעת"), וזה אפשרי גם באי-עשייה – "הריני כאילו לא התחייבת לא ללכת".

⁴⁹⁶ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קד, בדעת הרשב"א; שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח (עו); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (ד"ה ועוד יש); תפארת שמואל (קוידנובר), יו"ד, סימן רכח (דף צ ע"ב במה"ר תנ"ו); שו"ת זרע אברהם (יצחקי), יו"ד, סימן ח (מה ע"ב-ע"ג).⁵⁰⁰

⁴⁹⁷ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח.⁴⁹⁸ חידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, מנמק כך התרת נדר מכוח "הריני כאילו קיבלתי", ואפשר ללמוד ממנו למחילת תנאי.

⁴⁹⁹ כך כותבים ר"ן על הרי"ף, כתובות לג ע"ב (בדפי הרי"ף), ור"ן על הרי"ף, קידושין כא ע"א (בדפי הרי"ף), מגיד משנה, הלכות אישות, ז, כג, ומלבושי יום טוב (מאסליאנסקי), אה"ע, משפטי התנאים, סימן יב (עג ע"ד), שלדעת הרשב"א, לא מועילה מחילת תנאי של עשייה שאינה ממונית.

⁵⁰⁰ אבל שו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"ב), כותב שגם לרשב"א, בנדרי דנוניה (התחייבויות איש ואישה להינשא זה לזה) יכול לומר "הריני כאילו נשאתיה וחזרתי וגרשתי". לעומתו, כהונת עולם, יו"ד, סימן רכח (עט ע"א), כותב שאין זה מועיל, על פי סברת תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא (לעניין אחר), שלא ירצה לשאתה ולגרשה מפני שאז יישאר אסור בקרובותיה, והוא מוסיף, שגם במקום שבאמת אחר כך נשא אותה, לא ירצה לעשות כך, מפני שגנאי הוא לשאת ולגרש מיד ולשאת אחר כך.⁵⁰¹

⁵⁰¹ שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, דף מד ע"ג (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פח).

⁵⁰² הוא מסביר בכך מדוע שו"ת ה"ן, סימן סה, כותב על ש"ן שנשבע לשרת למשך זמן קצוב, שאפשר

שבועה נוספת שלרשב"א אין מועילה מחילה עליה, היא בכגון נידונו של הרלב"ח (ר' לוי בן חביב). הרלב"ח⁵⁰³ עוסק בשני בעלי דין שבאו לבית דין ("בוררים") ונשבועו לקיים את מה שיפסוק, ואחרי שפסק, חזרו בהם ורצו לפנות לבית דין אחר שהסכימו עליו. הוא פוסק⁵⁰⁴ שלא הותרה בכך השבועה הראשונה, מפני שברגע שבית הדין הראשון פסק להם, כל אחד מבעלי הדין מחוייב בשבועה לפרוע לחבירו מה שהייב אותו בית הדין, וכדי להיפטר מהשבועה היה צריך כל אחד מהם לומר לחבירו "הריני כאילו קיבלתי", לפי הרשב"א (שלפי דעתו, אין לומר שימחלו על השבועה שנשבועו לקיים את פסק הדין, שהרי לרשב"א מחילה כזאת מועילה רק בנוסח "הריני כאילו קיבלתי"); ואין לומר שמה שהסכימו ללכת לבית דין אחר הוא כאילו אמר כל אחד מהם "הריני כאילו קבלתי" – שהרי אם כן היו בטלות התביעות ההדדיות, ולא היה צורך בדיינים אחרים. הוא מוסיף⁵⁰⁵, שגם אם בית הדין הראשון עדיין לא הוציא פסק, בעלי הדין אינם יכולים לברור בית דין אחר, לדעת הרשב"א, שהרי לדעת הרשב"א שבועתם יכולה להתבטל רק באמירת "הריני כאילו קיבלתי", וכאן צריך שיאמר כל אחד לחבירו "הרי הוא כאילו פסקו בית הדין, ושילמת לי כפי שהם פסקו", ואם כן, לא נשאר דין ביניהם ואין סיבה ללכת לבית דין אחר. אבל לדעה החולקת על הרשב"א, אם בית הדין עדיין לא הוציא פסק, יכולים הצדדים למחול על השבועה זה לזה, שהרי נעשה רצונם⁵⁰⁶.

לכאורה דברי האחרונים, שלמדו דין מחילת שבועה מדברי הרשב"א על מחילת תנאי, ניתנים לרדייה: ייתכן שהרשב"א אמר את דעתו רק בעניין מחילת תנאי, שהיא שונה מכל מחילה, בכך שאינה מחילה על חיוב של אדם לחברו. שם התקשה הרשב"א להסביר מדוע מועילה המחילה, ונוזק להסביר שהוא משום "הפוכי מטרתא למה לי", ולכן צימצם אותה לתנאי של עשייה ממונית. לעומת זאת, מחילת חיוב המחוזק בשבועה דומה לכל מחילה, שהרי היא מחילה על חיוב של הנמחל כלפי המוחל, ואף אם אינה חיוב ממוני, הרי ראינו⁵⁰⁷ שמועילה מחילה על חיוב שאינו ממוני, כגון כיבוד אב⁵⁰⁸. ייתכן שאחרונים אלו סבורים שאי אפשר לומר שמחילת שבועה תועיל ככל מחילת חיוב בין שניים, מפני שבשבועה יש גם

להתיר לו את שבועתו על ידי שאלה לחכם כיוון שאין הקהל חפצים בו, ולכאורה קשה, מדוע הוא צריך התרה על ידי חכם, הרי הציבור מוחל לו על שבועתו? אלא, שאינם יכולים למחול לו באמירת "הריני כאילו קיבלנו" כיוון שהשבועה היא לזמן קצוב, שעדיין לא הסתיים (אבל שו"ת כהנותן עולם, סימן נה, דף סד ע"ג-ע"ד, מסביר את הר"ן בדרך אחרת: היה צריך שאלת חכם כדי לפטור אותו על מה שכבר עבר על השבועה, ולזה לא הייתה מועילה מחילת הציבור, שפועלת רק מכאן ולהבא – כך נראית כוונתו). הוא מעלה אפשרות שזה טעמו של שו"ת הריב"ש, סימן שצה (עמ' תקפט), שכתב שמי שנשבוע שלא יקח פילגש, לא מועילה מחילת אשתו (הריב"ש לא נימק, אבל השואל שם מעלה טענה שלא תועיל המחילה מפני שמחלה מחמת אונס, שהיה מכה אותה, ועוד טענה, שלא על דעתה נשבוע, אלא נשבוע סתם, אלא שאמר שיינתן השטר לאשתו להיות בידה לראיה מפני התועלת שיש לה, ואולי זה טעם הריב"ש; וראה בשמו בהערה 521 הסבר אחר לריב"ש). והוא מסיים שאף שאחרים חלקו על הרשב"א, בשבועה דאורייתא יש להחמיר.

⁵⁰³ שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו (ד"ה תשובה).

⁵⁰⁴ מהרלב"ח שם (ד"ה והשתא לפי).

⁵⁰⁵ מהרלב"ח שם (ד"ה ואפילו אם).

⁵⁰⁶ ראה במילואים להערה 514, מדוע לפי החולקים על הרשב"א יש הבדל בין שני המצבים.

⁵⁰⁷ ראה ליד ציון הערה 203 ואילך.

⁵⁰⁸ אולי זה טעמו של בית יוסף (עמ' 842, במילואים להערה 496), שהתקשה מדוע בעניין הנשבע לחמיו שלא יצא מהעיר, לא התיר הרשב"א מטעם "הריני כאילו קיבלתי", ולא תירץ משום שזו שבועה של

פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

(ובעיקר) היבט בין אדם למקום, שחברו אינו יכול למחול עליו סתם כך, ולכן צריך למצוא הסבר מיוחד לכך. אבל עדיין קשה: הרי אפשר לומר שמועילה המחילה על החיוב היסודי (שנשבע עליו) וממילא בטלה השבועה, כסברת הרשב"א⁵⁰⁹ בעניין שבועה לפרוע חוב? אפשר להסביר, שכאן אין חיוב כובל בלי השבועה⁵¹⁰, ולכן אין לדבר על מחילת ה"חיוב" שאינו קיים. יש כאן שבועה עצמאית, והשאלה היא אם אפשר למחול עליה ישירות (בניגוד לסברת הרשב"א הנ"ל, שהמחילה מועילה בעקיפין).

מתוך כך מתעוררת קושייה הפוכה על האחרונים הללו, שהבינו שלחולקים על הרשב"א מועילה מחילה על שבועה שלילית ועל שבועה שאינה ממונית: אם צריך הסבר מיוחד לכך שמועילה מחילת שבועה (כאמור), מה ההסבר כאן? הראשונים חלקו על הרשב"א בעניין מחילת תנאי משום שהיו להם טעמים לכך – טעם הר"ן⁵¹¹, שהתנאי נועד רק להביא לידי ביטוי את רצונו של עושה התנאי, אם יקפיד על קיום התנאי, ועכשיו שהוא לא מקפיד על קיום התנאי, כבר נעשה רצונו, וטעם הרא"ש⁵¹², שהמעשה הוא בפני עצמו וראוי להתקיים בלא קיום התנאי, ומה שתנאי יכול לבטל מעשה הוא חידוש, שלומדים מתנאי בני גד ובני ראובן, ולכן אין לך בו אלא חידוש, ואפשר לבטל את התנאי, מפני שהוא דיבור בעלמא, והדיבור של ביטול התנאי מבטל את דיבור של התנאי, ונשאר המעשה קיים. אבל בשבועה כמובן אין מקום לטעם הרא"ש, שהרי שבועה אינה חידוש. מכל מקום, יש מקום להקיש כאן מסברת הר"ן: כמו ששם הוא אומר שהמתנה תנאי לטובתו מתכוון שהתנאי יחול רק אם ירצה בו (שהרי מראש התכוון רק לטובתו), כך הנשבע לטובת חברו, מתכוון שהשבועה תחול רק אם ירצה בה חברו (כסברת הרדב"ז לעיל⁵¹³). והאחרונים הבינו שכמו שהרשב"א אינו סובר אומדנא זו בתנאי, כך גם בשבועה.

ג. מחילה על השבועה לבדה

יש אומרים, שאי אפשר למחול על השבועה עצמה, באופן שהחיוב עצמו יישאר על כנו. מאחר שהחייב נשבע לפרוע חוב זה, הרי כל זמן שהחוב קיים, גם השבועה קיימת, מפני שאי אפשר להתיר שבועה בלי שלושה דיינים וחרטה. אבל אם אמר הנושה "הריני כאילו קיבלתי", השבועה מתבטלת⁵¹⁴.

אולם דעה אחרת היא, שבין אם הנושה מחל על השבועה ובין אם אמר "הריני כאילו

אי-עשייה – ייתכן שהוא סובר שגם לרשב"א מועילה מחילה על שבועה של אי-עשייה. ייתכן שזו גם דעת מהר"ם אלשקר (עמ' 845, במילואים להערה 506), שחלק על מהרלב"ח הנ"ל – מפני שאינו מקיש מדברי הרשב"א על תנאי, לדעתו בעניין שבועה.

⁵⁰⁹ ליד ציון הערה 489.

⁵¹⁰ ראה א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 191–230, שבפשטות לא חלה התחייבות לעשות מעשה לא ממוני, או התחייבות לא לעשות מעשה, אף אם עשה קניין. וראה ליד ציון הערה 492, שאין תוקף למחילת שבועה בחיוב ממוני שאינו כובל.

⁵¹¹ ר"ן, נדרים כד ע"א (ד"ה הריני).

⁵¹² שו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ט, וכלל מו, סימן ב.

⁵¹³ ליד ציון הערה 494.

⁵¹⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רפט; שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז. מ

שער שלישי: נשוא המחילה

קיבלתי", השבועה בטלה גם אם לא פטר את החייב לגמרי מחובו⁵¹⁵. אפשר לנמק דעה זו, שהחייב נשבע על דעת שמקבל השבועה ירצה בה, ולכן אם מקבל השבועה אומר שאינו רוצה בה, היא בטלה, בלי קשר לקיום החיוב.

ד. דינים שונים

שמעון שביקש מראובן להישבע לטובת לוי, כגון שיישבע לתת כך וכך ללוי, ונשבע, ואמר שמעון "הריני כאילו קיבלתי", לא נפטר ראובן משבועתו⁵¹⁶.

כך גם מי שנשבע לטובת חברו, ויש בכך תועלת לאדם שלישי – חברו אינו יכול למחול על שבועתו בלי הסכמת האדם השלישי⁵¹⁷.

מי שהשבועה אינה לתועלתו ממש, אינו יכול למחול עליה. לדוגמה, מי שנשבע לחותנו שלא ילך למקום רחוק עם בתו (שהיא אשתו) בלי רשותו – לא מועילה מחילתו של החותן אף שיש לו קצת נחת רוח מזה שהזוג יישאר בקרבתו⁵¹⁸.

כמו כן, מי שנשבע גם לטובת חברו וגם לטובת עצמו, חברו אינו יכול למחול על שבועתו⁵¹⁹. מטעם זה כותב ר' ברוך קלעי⁵²⁰ שאין מועילה מחילת רב לציבור שנשבעו לו שישמעו לפסקיו כך וכך שנים, מפני שהשבועה לא הייתה רק לתועלת הרב אלא גם לתועלתם, שישמעו דברי תורה וילכו בדרך הישרה, ויש בכך יותר תועלת לציבור מהתועלת לרב⁵²¹.

⁵¹⁵ חידושי הריטב"א, נדרים סג ע"א. □

⁵¹⁶ בית לחם יהודה, יו"ד, רלב, כ. ייתכן שהמקור לדין זה הוא הדין בנדר, רמ"א, יו"ד, רלב, כ, שאם המוטב הוא אדם שלישי, כגון "קונם שאי אתה נהנה ממני אם אינך נתן לפלוני כך וכך", רק המוטב יכול למחול על התנאי.

⁵¹⁷ שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קד. הוא כותב כך על מי שנשבע לחמיו (לעתיד) שלא ישא אחרת חוץ מבתו, וכותב שאין מועילה מחילת חמיו, מפני שיש בשבועתו תועלת גם לאישה. נביא את דבריו בשער שביעי, עמ' 296, ליד ציון הערה 54, תוך דיון כללי במחילת צד לחוזה על זכות שהחזוה קבע לטובת צד שלישי. □

⁵¹⁸ ב"י, יו"ד, סימן רכח (עמ' תעד במהד' הטור השלם), הובא בדרכי משה, יו"ד, רלב, ס"ק יג, ובט"ז, יו"ד, רכח, ס"ק מז. הוא מסביר בכך את שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן שיג, העוסק במי שנשבע על דעת חמיו וחמותו שלא יצא מחוץ לעיר, ונתנו לו חמיו וחמותו רשות לצאת, וכתב שהשבועה עדיין בתוקפה; ולכאורה קשה, הרי אם יאמרו "הריני כאילו קיבלתי", השבועה בטלה? ותירץ שטעם הרשב"א הוא שבועה זו לא הייתה ממש לתועלת חמיו וחמותו, ויש להם רק קצת נחת רוח ממנה. ראה על דבריו במילואים להערה 496. □

⁵¹⁹ כך הסביר נימוקי יוסף, נדרים כא ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן כד), את מה שנאמר בנדרים סה ע"א, שמשם רבנו היה זקוק להסכמת יתרו כדי שיוכל חכם להתיר את מה שנשבע שלא לצאת ממדין – והרי אם חברו מסכים, אין צורך בהתרת חכם? התירוץ הוא, שבשבעת משה לא הייתה רק לרצון יתרו אלא אף לרצון עצמו מפני בריחתו ממצרים (הסביר שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן קצא, שמשם רצה לגדור את עצמו בשבועה זו כדי לוודא שלא יחזור למצרים), ולכן היה צריך גם התרת חכם. □

⁵²⁰ שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, דף מד ע"ד–מה ע"א (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פח, בבית לחם יהודה, יו"ד, רלב, כ, בקיצור, ובשו"ת מכתב שלמה, סימן קד, דף קו ע"א). והסכים עמו ר' מרדכי קלעי בתשובתו שם.

⁵²¹ הוא מעלה אפשרות שזה טעם שו"ת הריב"ש, סימן שצה (עמ' תקפט), שכתב שמי שנשבע שלא יקח אישה נוספת, לא מועילה מחילת אשתו – מפני שיש גם תועלת לאיש שלא תהיה לו אישה נוספת, שתגדיל את היצר הרע שלו. על הריב"ש ראה גם הערה 502.

פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

אבל שניים שנשבעו זה לזה שבועות הדדיות יכולים למחול זה לזה, ואין אומרים שכל אחד נשבע גם לטובת עצמו, כדי שעל ידי שבועתו, יישבע לו חברו – מפני שאינו נהנה מעצם השבועה שלו, והנאתו היא משבועת חברו, אלא שבועתו גרמה לו הנאה זו⁵²². יכולה להיות מחילה חלקית על שבועה. כך, ר' שלמה אמריליו⁵²³ נשאל על בני קהילה שנשבעו לקבל עליהם חכם מסוים להיות רבם, ואחר כך החכם מחל על השבועה לעניין שיוכלו להתדיין בפני אחרים, אבל לא לעניינים אחרים, כגון שייקרא בשם "מורנו", ושיעלה לתורה בקריאות מיוחדות, ושימנה גבאים וכדומה; והוא פסק שהמחילה מועילה במתכונתה החלקית, ואין אומרים שאם הותר מקצתו הותר כולו, כיוון שזה שבועה כלפי אדם אחר.

המחילה תקפה גם אם אירע דבר שאילו ידע המוחל שיארע, לא היה מוחל. כך פסק ר' שלמה אמריליו⁵²⁴ לגבי אותה שבועה שבני קהילה נשבעו לקבל עליהם חכם מסוים להיות רבם, ואחר כך החכם מחל על השבועה לעניין שיוכלו להתדיין בפני אחרים. סיבת המחילה היתה שהקהילה תיקנה תקנה שכל אחד מבני הקהילה יידון בפני בית דין של שלושה מטעם הקהילה; אבל אחר כך ביטלו תקנה זו, ויש להניח שאילו ידע על כך, לא היה מוחל. בכל זאת הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שאין מבטלים מחילה על שבועה על סמך אומדן דעתו של המוחל.

מחילה נגד רצון הנשבע: ר' יוסף חזן⁵²⁵ כתב שבשבועה לפרוע חוב, מועילה מחילת הנושה על החוב ועל השבועה גם נגד רצון החייב, כמו שמועילה מחילת חוב נגד רצון הנמחל, מפני שברגע המחילה הסתלקה זכותו מיד⁵²⁶.

ייתכן ששאלה זו תלויה בשני הטעמים שראינו לכך שמועילה מחילת שבועה. לפי הטעם⁵²⁷ שמאחר שנמחל החוב, נמחלה השבועה, הרי מאחר שמועילה מחילת חוב נגד רצון החייב, ממילא פוקעת השבועה (והדין הפוך לדעה שאין מועילה מחילת חוב נגד רצון החייב). לעומת זאת, לפי הטעם⁵²⁸ שמחילת שבועה מועילה מפני שמראש התכוון הנשבע שבועתו תחול רק אם ירצה שכנגדו – כאן לא תועיל מחילה, שהרי כאן הנשבע הראה שאומדנא כללית זו אינה נכונה לגביו.

⁵²² שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן קצא. הוא מביא ראייה מתרומת הדשן, שהובא בעמ' 841, במילואים להערה 493, הכותב שאיש ואישה שקבלו עליהם חרמות הדדיים להתגרש, מועילה מחילה הדדית.

צמח צדק שם, סימן שמה, מעלה ספק בשאלה זו, האם מועילה מחילה.

⁵²³ שו"ת כרם שלמה (אמריליו), יו"ד, סימן כא (כג ע"א). ראה גם ליד ציון הערה 533, שמועילה מחילה על חלק מסכום החיוב המחוזק בשבועה.

⁵²⁴ כרם שלמה, שם (כג ע"ב). הוא מביא ראייה מדברי הרשב"א (ליד ציון הערה 531), בעניין הנשבע לפרוע חוב במועד מסוים, שאי אפשר לדחות את מועד הפרעון ושהשבועה תישאר בתוקפה, אלא אם אמר "הריני כאילו קיבלתי", השבועה בטלה לגמרי; וזאת אף שיש להניח שאילו ידע שהשבועה תבטל לגמרי עקב מחילתו, לא היה מוחל. וראה שער שמיני, עמ' 346, בענין מחילה בטעות עקב שינוי המצב לאחר המחילה. חקרי לב, יו"ד, חלק ד (במהד' המאור), סימן פב (עמ' קע).

⁵²⁵ דעה חולקת: שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (מה ע"א), כותב ש"הריני כאילו קיבלתי" מועיל רק אם קיבל הנשבע את דבריו, אבל אם הנשבע לא רצה לקבל את מחילתו, השבועה בתוקפה.

⁵²⁶ ראה שער שלושה-עשרה, עמ' 508–511, שיש מחלוקת בדין מחילה (בחוב רגיל) נגד רצון הנמחל.

⁵²⁷ ליד ציון הערה 489.

⁵²⁸ ליד ציון הערה 494.

שער שלישי: נשוא המחילה

כפיית הצד השני למחול: יש מצבים שאסור לנשבע לקיים את שבועתו, כגון שנשבע לשלם ריבית. בכגון זה, לכאורה יש מקום לכפות על הצד השני, האמור לקבל את התשלום, לומר "הריני כאילו קיבלתי", כדי להציל את הנשבע מעבירה של אי-קיום שבועתו; והרי אינו מפסיד בכך, כיוון שבלאו הכי אסור לו לקבל את התשלום. אבל ר' יהודה נבון אומר שאין כופים זאת עליו⁵²⁹.

ה. מחילה על שבועה על מועד תשלום – מתן הארכה

נושה יכול לתת הארכה לחייב, שלא יצטרך לפרוע בזמן שקבעו מראש אלא יוכל לפרוע אחר כך. זו מחילה חלקית (זמנית), כאשר החוב נשאר בתוקפו, ונמחל רק מרכיב אחד ממנו – החיוב לפרוע בתאריך מסוים⁵³⁰.

הפוסקים נחלקו לעניין חייב שנשבע לפרוע בזמן מסוים – האם יכול הנושה למחול לו על קביעת הזמן? הרשב"א⁵³¹ כותב שהנושה אינו יכול להאריך את הזמן של חיוב השבועה, כשהחוב עצמו והשבועה עצמה יישארו בתוקפם; והיות שהנושה אומר שאינו מחל על החיוב לגמרי, המחילה אינה חלה בכלל.

נראה שטעמו הוא שאפשר רק לבטל את השבועה לגמרי על ידי מחילת החוב לגמרי, כאמור לעיל⁵³², אבל אין דרך לשנות את תוכן השבועה, שבמקור הייתה לזמן מסוים, ועכשיו תהיה לזמן אחר; ואף שהנשבע התכוון ששבועתו תתאים לחוב (שלכן אנו מניחים שהתכוון שהשבועה תבטל אם החוב יימחל), אין אומרים זאת עד כדי כך ששינוי באופי החוב יגרוור שינוי באופי השבועה.

אמנם אם נשבע לפרוע סכום מסוים, אפשר שהנושה ימחל לו על חלק מהסכום, והשבועה תישאר בתוקפה לגבי שארית הסכום⁵³³, אבל זאת משום שעל מקצת הסכום הותרה השבועה לגמרי, אבל בהארכת הזמן גרידא, אפילו על מקצת לא הותרה השבועה, שהרי השבועה עומדת במקומה על כל החוב, ואי אפשר שתותר השבועה רק לעניין הזמן⁵³⁴. אם בשעת השבועה התנו שיוכל להאריך את הזמן, התנאי מועיל⁵³⁵.

⁵²⁹ קרית מלך רב, חלק ב, שו"ת, סימן לה, בסופו. הוא מביא ראיה משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקלח (הובא בב"י, יו"ד, סימן קס, בסופו), העוסק בכגון זה, ואינו כותב שכופים.

⁵³⁰ נעסוק בעניין זה באופן כללי בשער שלוש-עשרה, עמ' 535.

⁵³¹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשסד וסימן תשצב (הובא בשו"ת מהרלב"ח, סימן קלז, ד"ה כל הדבר, בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רפט, ובשו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח), חלק ה, סימן רכח, וחלק ז, סימן כד. כך פסקו גם שו"ע, יו"ד, רכח, לט; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רנח; רדב"ז, הלכות נדרים, ח, יד; שו"ת נחלה ליהושע, סימן כא (בשם "תשובה").

⁵³² ליד ציון הערה 489.

⁵³³ שו"ע, יו"ד, רכט, א. וזו לשונו: "אם נדר או נשבע לחברו לפרעו או לעשות לו מלאכה, והתיר לו חברו מקצתו, לא הותרו לו השאר".

⁵³⁴ שו"ת שער אפרים, סימן סג (ד"ה ונחזור על הראשונות).

בדומה הוא כותב (בר"ה ונדמה), על נידונו, תקנה שבשבת נחמו ובשבת חנוכה ידרוש רב מחברת ביקור חולים ולא רב אחר, ומי שעובר על זה יהיה בנידי – שאם נתנו לרב הקהילה (שאינו מהחברה) לדרוש בבית הכנסת הגדול, אבל אינם מוכנים שידרוש בבית הכנסת הקטן, חלה מחילה לגבי הגדול ולא לגבי הקטן.

⁵³⁵ שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צג (קלט ע"א); שו"ת נחלה ליהושע, סימן כא.

פרק שלושה-עשר: מחילה על חיוב המחוזק בשבועה

מה יעשה הנושה אם הוא רוצה להאריך את הזמן לטובת החייב, אבל הוא רוצה שהשבועה תישאר בתוקפה, כדי לוודא שהחייב יפרע? ר' יוסף קארין⁵³⁶ מציע פתרון, שיאמר הנושה: "הריני כאילו קיבלתי על מנת שתישבע שתפרעני בזמן פלוני"⁵³⁷. לכאורה היה אפשר להגיע לאותה תוצאה על ידי שיאמר: "הריני כאילו קיבלתי [או "אני מוחל על החוב"] על מנת שתפרע לזמן פלוני"? ר' יחזקאל לנדא⁵³⁸ מסביר שזה לא מועיל, מפני ש"הריני מוחל על החוב על מנת שתפרע לי" או "הריני כאילו קיבלתי החוב על מנת שתפרע לי", הוא "תנאי ומעשה בדבר אחד", ולפי "משפטי התנאים", תנאי כזה אינו תקף; אבל "הריני כאילו קיבלתי על מנת שתישבע שתפרע לי לזמן פלוני" אינו תנאי ומעשה בדבר אחד, מפני שהמעשה הוא מחילת החוב, והתנאי הוא השבועה.

לעומת הרשב"א, יש מי שאומר⁵³⁹ שאם ראובן נשבע לפרוע סכום מסוים לשמעון תוך זמן מסוים, ותוך הזמן האריך שמעון את הזמן, השבועה בטלה לגמרי, מפני ש"שבועה שהותרה מקצתה הותרה כולה"⁵⁴⁰.

יש גם הנוקטים בעמדת ביניים, שאם המלווה האריך את הזמן, עובר חיוב השבועה אל הזמן החדש, כך שהלווה עובר על שבועתו רק אם לא פרע עד הזמן החדש⁵⁴¹. אם הנושה נתן הארכה והחייב נשבע לפרוע לזמן השני, ואחר כך אמר הנושה "הריני כאילו

⁵³⁶ ב"י, יו"ד, סימן רכח, עמ' תעה (הובא בט"ז, יו"ד, רכח, ס"ק מת, ואהע"ז, לת, ס"ק כ, בשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רנח, בשו"ת שער אפרים, סימן סג, ד"ה ונדמה, בש"ך, יו"ד, רכח, ס"ק ק, בשו"ת ורע אמת, חלק ב, סימן קה, דף קטז ע"ד, ובחוק לישראל, נאמנות בנכסים, עמ' 494, והסכים עמו שו"ת תורת אמת, סימן רל, ד"ה הנה הרב).¹²

⁵³⁷ ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 5, על אודיחא מותנית.

⁵³⁸ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז (ד"ה ולדעת). ראה על כך בשער עשירי, ליד ציון הערה ¹².

⁵³⁹ ארחות חיים, חלק ב, סימן מד (הלכות שבועות ונדריים), אות י (עמ' 488).¹²

⁵⁴⁰ ש"ך, יו"ד, רכח, ס"ק קא, מקשה על נימוק הארחות חיים, הרי שו"ע, יו"ד, רכט, ב, אומר שאין אומרים "נדר שהותר מקצתו הותר כולו" בהתרת חרם ובהפרת בעל, מפני ששם חרם ונדר אינם נעקרים מעיקרם אלא רק מכאן ולהבא ("מיגזו גיזי"), וגם כאן אינו עוקר מעיקרו, ומביא ראיה משו"ע, יו"ד, רכט, א, שכתב שמי שנשבע לפרוע לחברו, והתיר לו חברו במקצת, לא הותר השאר (גם שו"ת חסד (פרחיא), סימן רנח, מקשה משם על ארחות חיים)? לכן הוא אומר שארחות חיים מדבר באומר "הריני כאילו קיבלתי" בסתם, בלי לומר שהוא רוצה שהשבועה תחול על הארכת הזמן, ולכן הותר כולו; ולפי דבריו ארחות חיים אינו חולק על הרשב"א.¹²

⁵⁴¹ חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עד ע"ב, כותב (בשם "רבנו נר"ו") שמי שנשבע לחברו לפרוע ביום פלוני, והנושה האריך את הזמן, פטור משבועתו, אף על פי שהנושה לא מחל לו על החוב, מפני שהוא נשבע לו רק כדי שייאלץ לפרוע, וכיוון שהוא אומר "הריני כאילו קיבלתי" באותו יום, פטור. המהדיר, הערה 277, כותב שהריטב"א סובר שהוא פטור מהשבועה אם הנושה האריך את הזמן בלי לקבוע זמן חדש, אבל אם קבע זמן חדש לפרעון, והחייב לא פרע בזמנו, הוא עובר על השבועה, שלא כדעת ארחות חיים שהוא פטור מהשבועה אף שהוא חייב לפרוע בזמן החדש, ושלא כדעת הרשב"א שהמלווה אינו יכול להאריך את הזמן ושיעמוד בחיובו. הוא מסביר שהריטב"א סובר שהנושה יכול להאריך מפני שהוא כאילו קיבל את התשלום באותו יום, שכמו שעל עצם החיוב מועילה מחילה לפטור מהשבועה מפני שהוא כאילו קיבל, כך מועילה מחילה על הזמן, מפני שמחילה קבלה, אף שאין מחילה על החוב עצמו, ורואים כאילו פרע באותו יום אף שהחיוב נשאר, מפני שמחילה נחשבת נתונה, ולא נתנה ממש; וזאת מפני שהשבועה נועדה רק להכריחו לפרוע בזמן, וכיוון שעכשיו הנושה אינו מעוניין להכריחו לפרוע באותו יום, התקיימה שבועתו, כמו באומר "הריני כאילו קיבלתי את כל החוב", ואין זו שבועה שהותרה מקצתה,

קיבלתי" – אין זה מפיקע את החוב, מפני שברור שלא התכוון למחול על החוב אלא התכוון למחול על השבועה הראשונה כדי שלא יעבור עליה החייב, והשבועה השנייה קיימת⁵⁴². מתן הארכה מכללא: מחלוקת מקבילה קיימת לעניין מתן הארכה מכללא על ידי אי־תביעה. הרא"ש⁵⁴³ אומר שמי שנשבע לפרוע לחברו, אפילו קבע זמן לקיום שבועתו, אינו חייב לקיים אותה אם חברו לא יתבע אותו. הרי שלדעתו, ייתכן מתן הארכה מכללא על שבועה מתוך אי־תביעה: כל זמן שמקבל השבועה אינו תובע מהנשבע לקיימה, חיוב השבועה מחול לו, אף שכבר הגיע הזמן שבו היה חייב לקיימה. אבל זו רק מחילה זמנית, ומקבל השבועה יכול לחזור בו ממנה כשירצה לתבוע את קיומה⁵⁴⁴.

אבל הרשב"א חולק על הרא"ש, וסובר שהנשבע לפרוע לחברו ליום פלוני, ולא פרע לו, עובר על שבועתו גם אם חברו לא תבע אותו⁵⁴⁵, שהרי כפי שראינו, הרשב"א אומר שהנושה אינו יכול לתת הארכה מפורשת לחייב אם נשבע לפרוע בזמן מסוים, וקל וחומר שלא מועילה הארכה מכללא על ידי אי־תביעה. גם לדעת הרשב"א, אם לא קבע זמן לפרוע, אף על פי שהוא חייב לקיים את שבועתו מיד, אינו עובר על שבועתו כל זמן שהוא בחיים.

ו. בשבועת החייב להתייצב בכלא

בספרד בימי הביניים, היה נהוג שהלווה נשבע למלווה שאם לא יפרע עד יום פלוני, ישב

אלא שבועה שהתקיימה מקצתה, שחלקה האחר נשאר בתוקפו. אבל כהונת עולם, יו"ד, סימן רכח פ) ע"א), מסביר שכונתו היא שנוצר חיוב חדש של שבועה לגבי הזמן החדש, על פי הפתרון של בית יוסף (ליד ציון הערה 536).⁵⁴²

⁵⁴² שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רצא (הובא בשו"ת ר"ב אשכנזי, סימן לה בדפוס ונציה, סימן לב בדפוס לבוב, סימן לג במהר"ב בוחבוט, עמ' רמט). אמרי בינה, יו"ד, דיני נדרים, סימן כג, כותב שגם הבית יוסף, ליד ציון הערה 536, יכול לסבור כרדב"ז – עיין שם בהסברו לכך.

⁵⁴³ שו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו (הובא בטור, ח"מ, עג, יא, בב"י, יו"ד, סימן רכח, עמ' תעה, בסמ"ע, עג, ס"ק יט, בשו"ת חו"מ, עג, ס"ק יט, ובשו"ת עבודת הגרשוני, סימן ז). ב"ח, חו"מ, עג, יא, מוכיח משו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רמו, שהוא מסכים בכך לרא"ש. השואל בשו"ת דברי חיים, חלק ב, יו"ד, סימן יא, כותב שגם לדעה זו, אם התאריך שנקבע חל בשבת, שאז אסור לתבוע חוב, וידעו זאת מראש, הוא חייב לפרוע אף שהנושה אינו תובע אותו בשבת (שו"ע, חו"מ, עג, ז, כותב שבכגון זה חייב לפרוע לפני שבת). אבל המשיב כותב שגם אז אינו חייב לפרוע בלי תביעה, ומפרשים שהתכוונו שיצטרך לפרוע ביום זה אם יתבע אותו לפני שבת.

⁵⁴⁴ שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו (ד"ה אלא שעור), כותב כך על פי הרא"ש. אלא שהוא כותב שבנידונו (שהובא ליד ציון הערה 503), בעלי דין שנשבעו לקיים מה שיפסוק בית הדין, ואחרי הפסק, חזרו בהם ורצו לפנות לבית דין אחר – אין לומר על פי הרא"ש ששבועתם בטלה מפני שכל אחד מהם אינו תובע מחברו את זכותו, וזאת משום שהשבועה לקיים את פסיקת בית הדין כוללת שני דברים: (א) ששיעור החיוב שיש לכל אחד מהם על חברו יהיה כפי שיאמר בית הדין; (ב) שכל אחד יהיה חייב לפרוע לחברו את חיובו; ולכן גם אם נאמר שלא חלה שבועתם בחלקה השני כל זמן שלא יתבע זה מזה, מכל מקום החלק הראשון של השבועה חל, ואינם יכולים לברור בית דין אחר לקבוע את שיעור החיוב. שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה עוד האריך), מקשה על סברה זו של מהרלב"ח, אם אפילו על עיקר הפרעון, השבועה בטלה כל זמן שלא יתבענו, כל שכן שלגבי שיעור החוב, אם לא יתבע את השיעור ההוא אלא פחות ממנו, השבועה בטלה.⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ מהרלב"ח שם, ד"ה כלל הדבר (הובא בט"ז, חו"מ, עג, ו [שהובא בערך שי, חו"מ, עג, ו]), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפא, כותבים שהרשב"א סובר כך.⁵⁴⁵

פרק ארבעה עשר: סיכום

בכלא⁵⁴⁶. לדעת הנימוקי יוסף, אם מחל לו המלווה על שבועתו לשבת בכלא, הוא פטור משבועתו⁵⁴⁷. ויש מי שאומר, שאם המלווה רק האריך לו את הזמן לעניין חובת הישיבה בכלא, אבל לא מחל לו את החוב ולא האריכו, אינו פטור משבועתו, והוא חייב לשבת בכלא, מפני שאין בכוחו של המלווה להאריך לו את שבועתו בלא שום סיבה, בלי התרה של חכם⁵⁴⁸.

פרק ארבעה עשר

סיכום

אין תוקף למחילת אישה נשואה על עיקר כתובתה, מפני שאסור לשהות עם אשתו בלי כתובה כדי שלא תהיה קלה בעיניו לגרשה. אבל מועילה מחילה על תוספת כתובה ועל תנאי הכתובה. גם על עיקר כתובה היא יכולה למחול אם הבעל אינו רוצה להמשיך לחיות עמה, או אם מחלה לו סמוך למותו, שהרי אז לא משנה אם תהיה קלה בעיניו להוציאה. כמו כן, מועילה מחילת אלמנה על כתובתה, שהרי אז אין מקום לנימוק שאסור לשהות עם אשתו בלי כתובה.

בדיני עבודה נידונו סוגים שונים של מחילה. לגבי מעביד שמחל לפועל על חיובו לעבוד, יש אומרים שהמחילה תקפה, אך אחרים אומרים שאינה תקפה, מפני שלדעתם גוף הפועל קנוי למעביד. פועל שנשכר לעבודה שמחל על זכותו לעבוד, מחילתו תקפה. הוא יכול למחול גם על זכותו לקבל את שכרו בזמנו. אבל אינו יכול למחול על זכותו לחזור בו מהסכמתו לעבוד, שהיא זכות קוגנטית.

שותפים שהתחייבו זה לזה עם מעשה קניין, לעסוק במשא ובמתן בשותפות עסקית לזמן קצוב, ואחד מהשותפים מחל לשותפו על חיובו להמשיך בשותפות, המחילה תקפה. שותפים בנכס שיש בו "כדי חלוקה", היינו שאחרי חלוקתו יקבל כל אחד שיעור הראוי לשימוש המקורי, זכאי כל אחד מהם לדרוש את פירוק השיתוף; אבל כל שותף יכול למחול על זכותו לדרוש חלוקה, ומחילתו כובלת אם עשה מעשה קניין. בנכס שאין בו "כדי חלוקה", אין לשותף זכות לדרוש את פירוק השיתוף, וגם אם הסכימו לחלק את הנכס ביניהם, ובכך מחלו זה לזה על הזכות להמשיך בשיתוף, הסכם מחילה זה אינו כובל, גם אם עשו על כך מעשה קניין. שותף שמחל על חלקו בנכס משותף, תוך כוונה שחלקו ייקנה לשותף האחר, זוהי

⁵⁴⁶ הפוסקים מכנים זאת "איסטני" או "אושטיגיש". שבועת "אושטיגיש" נזכרת גם בשו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן תכב, ובתשובת הרשב"א בב"י, יו"ד, סימן רכח (עמ' תפא במהד' הטור השלם), בעניין אחר. לפי בער, תולדות היהודים בספרד הנוצרית (תשי"ט), עמ' 135, הערה 35 (הובא על ידי מ' אלון, כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל, עמ' 145, הערה 141), אושטיגיש היינו ostages, סוג של מעצר. מלה דומה היא hostage – בן ערוכה.

⁵⁴⁷ נימוקי יוסף, נדרים ז ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב (בשם הריטב"א), שהיות שמטרת השבועה היא לכופו לפרוע, הרי כשמאריך לו המלווה את התחייבותו, הוא מוחל על הכפייה ההיא, ואריכות החוב הוא מן הסתם, והוא נפטר משבועתו, אלא אם כן האריך לו בתנאי או שפָּלַל בשבועתו הראשונה גם זמני הארכות "כמו שנוהגים בברצלונה".

⁵⁴⁸ חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עד ע"ב, בשם "רבנו נר"ו" (הובא בכהונת עולם, יו"ד, סימן רכח, דף עט ע"ד).

מחילת בעלות, שתקפה רק במעשה קניין. אבל אם זאת הייתה רק שותפות עסקית בסכום כסף, מועילה המחילה בלי מעשה קניין, שכל הרווחים יהיו שייכים לנמחל. בהלוואה בריבית, הלווה אינו יכול "למחול" על הריבית לפני נתינתה או בשעת נתינתה, שהרי התורה אסרה ריבית אף ברצון הלווה. אבל אחרי ששילם את הריבית, הוא יכול למחול למלווה על חובתו להחזירה לו.

אם קהילה מחלה למישהו על חיובו במס, המחילה תקפה. אבל יש לפרש את המחילה בצמצום, כגון לעניין משך הזמן הכלול בה, ולעניין זה שאינה כוללת מחילה ליורשיו. יש שורה ארוכה של חיובים ממוניים שאפשר למחול עליהם, וביניהם: ערבות, חיוב שומר, דמי שכירות, זכות קדימה של נושה, והתחייבות.

אפשר למחול גם על חיובים שאינם ממוניים, כגון כיבוד אב ואם, כיבוד כהן, הזכות לעשות מצווה, חיוב בעל לשאת את ארוסתו בזמן, וזכות מדינה להעניש עבריין. אבל יש חיובים שאינם ממוניים שאי אפשר למחול עליהם, מסיבות שונות, כגון פטור מהשתתפות במלחמה, זכות לפנות בית מנוגע, חיוב זקן ממרא, וחיוב של מקלל.

כהן אינו יכול למחול על מתנות כהונה, כיוון שזו זכות קיבוצית, ושייכת לכל הכהנים, והזכות לקבלה אינה שייכת לכהן זה דווקא. רק אם הייתה לכהן מסוים זכות מיוחדת לקבל מתנות כהונה מסוימות, כגון כהן שהוא "מכירי כהונה" של מי שמחוייב לתת את מתנות הכהונה, או שהלה כבר התחיל לתת לכהן זה, הוא יכול למחול.

אין מועילה מחילה על חיוב שהעדרו גורם למוחל (הנושה) צער הגוף, אלא אם כן הוא צער זמני בלבד. לדוגמה, שמש אינו יכול למחול לבעל הבית על חיובו לתת לשמש מעט מכל מאכל ריחני שמוגש בסעודה; בעל שמחל על מום שהיה באשתו אינו חייב לקיים עונה. אבל פועל יכול למחול על זכותו לאכול מהפירות שהוא עובד בהם; האומר לחברו "הכני, פצעני, על מנת לפטור" – המחילה מועילה; מי שמציב ברשותו דבר שמעלה עשן או בית הכסא וכדומה, שכנו יכול למחול על חובת הרחקתם.

חיוב שנועד לכפר על חטא, גם אם החיוב הוא לשלם לאדם מסוים, אין אותו אדם יכול למחול על החיוב, מכיוון שעדיין נשאר על החייב חיוב כלפי שמים, לשם כפרתו. בכלל זה: זר שאכל תרומה בשוגג, שחייב לשלם לכהן קרן וחומש; הגוזל מגר, ומת הגר בלי יורשים, שחייב לשלם לכהן קרן וחומש; ובעליה של בהמה שהרגה אדם, שחייב לשלם כופר ליורשי הנהרג. יוצא מכלל זה גזולן שכפר ונשבע לשקר, והודה ששיקר, שחייב לשלם קרן וחומש – הנגזל יכול למחול לו, אף שתשלום הקרן והחומש משמשים גם ככפרה על חטאו, כיוון שעיקר החיוב הוא ממוני. כמו כן, מועילה מחילה על קנס, אף שיש בו יסוד של עונש למשלם, כעין כפרה, וזאת משום שאין כאן עבירה כלפי שמים שנפרדת מהעבירה כלפי הניזק.

ראובן יכול למחול על שבועה ששמעון חייב להישבע לו. אבל מחילת השבועה אינה כוללת מחילה על הממון של התביעה. אין מועילה מחילת תובע על הזכות להטיל "חרם סתם".

חייב שנשבע לפרוע את חובו לנושה, ומחל לו הנושה על החוב, הוא פטור גם מהשבועה. כך גם אם נשבע ראובן לשמעון לעשות למענו מעשה לא ממוני, או שנשבע שלא לעשות דבר מסוים (שיפגע בשמעון). אבל אי אפשר למחול על השבועה עצמה, באופן שהחיוב עצמו יישאר על כנו. מי שנשבע לטובת חברו, ויש בכך תועלת לאדם שלישי – חברו אינו יכול למחול על שבועתו בלי הסכמת האדם השלישי.

שער רביעי

מחילה על זכות עתידית

פרק ראשון

מבוא

שאלת המחילה על זכות עתידית קשורה לשאלה רחבה יותר, של עשיית פעולות משפטיות בזכויות עתידיות. הכלל הוא שפעולה משפטית כזאת אינה תקפה – "אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם"¹. עם זאת, יש מקום לטעון שכלל זה אינו חל במחילה, כיוון שמחילה אינה פעולה משפטית יוצרת, אלא היא רק מפקיעה חיוב, וייתכן שהיא אפשרית גם בזכות עתידית. הדעה הרווחת היא שאין תוקף למחילה על זכות עתידית, כפי שנראה בפרק שני. אבל יש דעת מיעוט, המכירה בתוקפה של מחילה זו, כפי שנראה בפרק שלישי.

את בטלות המחילה על זכות עתידית הרחיבו הפוסקים גם למצבים אחדים שהיה מקום לומר שהמחילה תועיל בהם. נמנה מצבים אלו בפרק רביעי.

יש חריגים רבים לבטלות המחילה, שבהם יש תוקף למחילה על זכות עתידית. אפשר לחלק אותם לשתי קבוצות: קבוצה אחת היא חריגים שהמחילה תקפה בהם מצד עצמה, בתור מחילה, מפני שהמקרים המקבילים להם בהקנאה הם חריגים לכלל שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם. באלו נעסוק בפרק חמישי. קבוצה שנייה היא חריגים שבהם המחילה אמנם אינה תקפה כמחילה, אבל הזכות פוקעת מטעם אחר, אמנם כתוצאה מן המחילה אבל לא במישרין. בכך יעסוק פרק שישי.

לאחר שקבענו את העיקרון שמחילה על זכות עתידית אינה תקפה, ומנינו את החריגים לעיקרון זה, מתעורר הצורך להגדיר מהי זכות עתידית. בסוגים רבים של זכויות, הזכות משתכללת בשלב מסוים, אבל היא נוצרת בשלב מוקדם יותר, ומתעוררת השאלה, האם יש תוקף למחילה בשלב המוקדם. בפרק שביעי, נדון בנפרד בכל זכות כזאת, ונברר מאיזה שלב מועילה מחילה עליה. בחלק מהזכויות, הפוסקים יישמו את העקרונות הכלליים שנראה בפרקים חמישי ושישי. בחלקן הפוסקים פסקו על פי הגדרות מקומיות של אופי החיוב וזמן חלותו.

כל זה אמור במחילה רגילה, שהיא מחילה על זכות אישית. נושא הראוי לדיון נפרד הוא מחילה על זכות קניינית עתידית. כפי שנראה בשער ארבע-עשרה, אין תוקף למחילה על זכות בעלות, משום שכדי שבעל נכס יוציא אותו מבעלותו, נדרשת פעולה של הקנאה או לכל הפחות הפקרה, ולא די במחילה גרידא. עם זאת, יש מקום לומר שמועילה מחילה על זכות

¹ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

בעלות עתידית (כגון ירושה), כיוון שכאן המוחל אינו נדרש להוציא את הנכס מבעלותו, אלא רק למנוע את כניסתו לבעלותו. נמצא שדין זכות אישית הפוך מדין זכות בעלות: בראשונה מועילה מחילה רק כשהזכות קיימת, ובשנייה – רק לפני שנוצרה הזכות. אולם גם במחילת זכות קניינית עתידית, מתחשבים לעיתים בעיקרון שאין תוקף למחילת זכות עתידית, אף שעיקרון זה נאמר בעיקר במחילת זכות אישית. על כן נדון במיוחד במחילה על זכות קניינית עתידית. נייחד לכך את פרק שמיני.

לצד הדיון במחילה על זכות עתידית, עלינו להידרש גם לשאלה של סילוק מזכות עתידית. "סילוק" (או "הסתלקות"), שנעסוק בו בשער שש-עשרה, הוא מונח משפטי שמתמשים בו הפוסקים לגבי מצבים מסוימים שבהם בעל זכות מביע רצון שלא תהא לו זכות זו. מצבים אלו דומים במהותם למחילה, אבל ייתכן שיש הבדל ביניהם. הפוסקים נחלקו בשאלה, האם דינו של סילוק כדינה של מחילה לעניין זכות עתידית; ונביא את הדברים בפרק תשיעי.

נושא קרוב לנושאים הללו הוא מחילה בדרך תנאי: בעל הזכות מתנה שחלות משפטית מסוימת תחול בתנאי שלא תהיה לו זכות פלונית. לדוגמה, המקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", התנאי מועיל², וזאת אף שהאישה מחלה בקידושין אלו על שאר וכסות, שהם זכות עתידית (שהרי התנאי נעשה בשעת הקידושין, ואישה זוכה בשאר ובכסות רק בשעת הנישואין). תנאי כזה מועיל גם בזכות עתידית דאורייתא, גם לדעה³ שלא מועילה הסתלקות מזכות דאורייתא לפני שבאה לעולם. נעסוק בעניין זה בהרחבה בשער שש-עשרה, פרק שישי, במסגרת השוואת סילוק להתנאה.

פרק שני

הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית

א. מקור הדין – תשובת הר"ן

הר"ן⁴ קובע כלל, שאין אדם יכול למחול על חוב שלא בא לעולם. את הכלל הזה הוא קבע בתשובה לשאלה שנשאל, על ראובן שכתב (בעקבות בקשה של כלתו) שטר מחילה כללית לחנוך בנו על כל התביעות שהיו לו עליו, ובו הוא מוחל לבנו גם על כל שטר חוב שיעשה לו בנו בעתיד; ואחר כך כתב הבן שטר חוב לאביו. הר"ן משיב שלא הועילה המחילה המוקדמת על חוב זה, מפני שבאותה שעה היה חוב זה "דבר שלא בא לעולם"⁵.

² כתובת נו ע"ב.

³ שנראה בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 674.

⁴ שו"ת הר"ן, סימן כג (הובא בשו"ת פני משה, חלק א, סימן נו, דף קל ע"א, וחלק ב, סימן כו, דף מט ע"ג, בדרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נב ע"ד, בספר אומר לציון (פריד), אות קטו, בשו"ת הרמ"ן, י"ד, סימן פו, במזל שעה, הלכות זכיה ומתנה, פרק ד, דף עז ע"ב, ובשו"ת באר עשק, סימן צה, דף קח ע"ב). ראה השלמות לשער אחת-עשרה, עמ' 1120, יישום מורחב של שערי תורה לדין מחילה על זכות עתידית בעניין "טענו חטים והודה לו בשעורים" [מ].

⁵ בנידונו היו סיבות נוספות לומר שהחוב אינו מחול, אבל הר"ן לא הזכיר אותן (אולי הן עמדו ברקע של פסיקתו). ראשית, נאמר בשאלה שראובן עשה את המחילה על סמך מה שהבטיח לו בנו עוד לפני כן (בהבטחה שאינה כובלת מבחינה משפטית – ראה להלן, ליד ציון הערה 42) לתת לו (ואף שבשטר המחילה

פרק ראשון: מבוא

תשובת הר"ן שימשה בסיס עיקרי לפוסקים בעניין זה, ובעקבותיה פסק הרמ"א⁶ שאין תוקף למחילת זכות עתידית.

ב. טעם הדין

הר"ן⁷ נימק את תשובתו בכך, שכשם שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, כך אין מועילה מחילה על חוב שלא בא לעולם.

אולם הר"ן מציין את החולשה שבהשוואה זו, שכן במחילה די בדיבור בעלמא, ולכן ייתכן שהיא תקפה אפילו בדבר שלא בא לעולם, שלא כבהקנאה, שזקוקה למעשה קניין, ואולי לכן אין לה תוקף בדבר שלא בא לעולם. אפשר להסביר הבחנה זו על פי שתי התפיסות בהבנת החיסרון בהקנאת דבר שלא בא לעולם⁸: (א) התפיסה האובייקטיבית היא, שהחיסרון הוא שאין דבר ממשי שעליו תחול ההקנאה. לפי תפיסה זו, הבעיה היא שחסר מעשה קניין, והרי בעיה זו אינה קיימת במחילה, שאינה זקוקה למעשה קניין⁹. (ב) התפיסה הסובייקטיבית היא, שחסרה כאן גמירת דעת, כיוון שלא ברור אם יבוא הדבר לעולם. בעיה זו קיימת רק בהקנאה, שזקוקה לגמירת דעת משמעותית, שמתעם זה הקנאה דורשת מעשה קניין, מה שאינו כן במחילה, שדי בגמירת דעת מועטת כיוון שהיא רק פעולה שלילית, ביטול בלי יצירה, שלכן היא חלה בלי מעשה קניין¹⁰.

בתשובה לפקפוק זה, מביא הר"ן את הדין שהפרשת תרומה אינה חלה בדבר שלא בא לעולם¹¹, אף על פי שהיא חלה בדיבור בעלמא. מדין זה עולה שהפגם של דבר שלא בא לעולם קיים גם במה שחל בדיבור בעלמא, בלי קניין, ואם כן, גם מחילה שחלה בדיבור בעלמא, לא תחול בדבר שלא בא לעולם.

נכתב שהוא מוחל על כל שטר שיעשה חנוך כנגד המחילה הזאת – לא ויתר על החיוב המוסרי של חנוך, שהבטיח לו). שנית, בשטר החוב שחנוך כתב לראובן, לא הזכיר את המחילה, וזה מוכיח שהמחילה לא הייתה בדעת שלמה, אלא עקב לחץ של הכלה. שלישית, חנוך נשבע שלא יערו על מה שנתחייב לאביו ומכל הכתוב בשטר החוב.

על פירוש מיוחד לפסיקת הר"ן בתשובתו, ראה להלן, עמ' 234, ליד ציון הערה 595, בשם הסמ"ע, בעניין מחילת מתנה שהובטחה.

⁶ רמ"א, חו"מ, רט, ד (הובא באבני מילואים, כח, ס"ק מא, בשו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"א), ובזכרון צבי מנחם, כתובות פט דף נ ע"א בדפי הספר).

⁷ שו"ת הר"ן, שם. 12

⁸ ההסברים הובאו באנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, ליד ציוני הערות 15–17, ואצל א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 136–137. וראה ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 396–397, שהגאונים נקטו כנימוק הראשון. אגב, ייתכן שבימינו, שסותרים הרבה בזכויות עתידיות, תועיל הקנאת זכות עתידית ומחילת זכות עתידית, לפי הטעם שהחיסרון בהם הוא חוסר גמירת דעת. וראה הסברים נוספים בעמ' 951, במילואים להערה 665.

⁹ ראה שער שני, עמ' 44.

¹⁰ בכל זאת, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן כו (כד ע"ב), כותב שהטעם שמחילת זכות עתידית בטלה הוא שלא סמכה דעתו. כמו כן, פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד ואע"ג), מעלה אפשרות שמחילת דבר שלא בא לעולם בטלה מפני שהיא "פיטומי מילי". וראה להלן, עמ' 179, ליד ציון הערה 164, שר"ש ענגיל אומר שבמחילת דבר שלא בא לעולם אין מקום לנימוק של חוסר גמירת דעת, ושייך רק

הנימוק שאין לה על מה לחול. 12

¹¹ קידושין סב ע"ב.

אבל הוא דוחה גם את ההשוואה להפרשת תרומה: אפשר לומר שמחילה חלה אפילו בדבר שלא בא לעולם, מפני שהיא רק הפקעת שעבוד¹², שלא ככהפרשת תרומה, שיש בה פעולה משפטית חיובית כמו בהקנאה, וקל יותר להפקיע פעולה משפטית מליצור אותה¹³. להכרעת דבריו, מביא הר"ן ראייה מן התלמוד שאין תוקף למחילה על זכות עתידית¹⁴. ראייה זו מראה שהכלל שפעולה משפטית אינה יכולה לחול בדבר שלא בא לעולם, חל גם על מחילה, אף שהיא פעולה שלילית, ביטול ולא יצירה.

נמצא, שלמסקנת הר"ן בתשובתו, התלמוד מלמד שמחילת זכות עתידית דומה להקנאת דבר שלא בא לעולם (אף על פי שהיה מקום להבחין ביניהן, כאמור). אפשר להסיק מכך, שהנימוקים לכך שמחילת זכות עתידית אינה תקפה זהים לנימוקים לכך שאין תוקף להקנאת דבר שלא בא לעולם: מפני שאין למוחל גמירת דעת (כמו בהקנאה), אף שלמחילה די בגמירת דעת מועטת; ומפני שאין לה על מה לחול (כמו בהקנאה), והיא צריכה לחול על משהו, אף שהיא מתבצעת בלי מעשה קניין.

ההשוואה להקנאת דבר שלא בא לעולם תבוא לידי ביטוי בחריגים, שנראה להלן, פרקים חמישי ושישי. היות שנימוקי הדין בהקנאה שייכים גם במחילה, כאמור, אפשר ללמוד זו מזו לעניין החריגים.

מן האחרונים, ר' ישראל אברהם אבא קריגר¹⁵ מחזק את השוואת מחילת זכות עתידית להקנאת דבר שלא בא לעולם, על פי השיטה¹⁶ שמחילה היא הקנאה. לפי שיטה זו, המוחל מקנה לנמחל את ממון החוב, והרי אם חוב לא בא לעולם, אי אפשר להקנות אותו. לאור ההשוואה בין מחילה להקנאה, מקשה ר' יאיר בכרך¹⁷: מדוע לא מועילה מחילה על זכות עתידית, הרי בהקנאת דבר שלא בא לעולם מועילה תפיסת הקונה אחרי שבא הדבר לעולם¹⁸, ואם כן, גם במחילה על חוב שלא בא לעולם, נאמר שהמחילה תועיל אחרי שבא החוב לעולם כיוון שאז הנמחל תופס את הכסף? ר' מלכיאל טננבוים מתרץ, שרק בהקנאת דבר שלא בא לעולם מועילה תפיסה, מפני שהמקנה יודע שהקונה תופס את הנכס, ושיתק, ושתיקתו מראה שהסכים שהנכס יישאר ביד הקונה; מה שאינו כן כאן, שאחרי המחילה, יצרו

¹² ראה שער ראשון, פרק שני.

¹³ ואכן כך מקשה שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים רסה-רסו, על הר"ן: אולי רק הקנאה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, מפני שכנגד הכסף שהאדם נותן, צריך שיהיה דבר שנקנה, ואם אינו בעולם אינו יכול לקנות, אבל מוחל רק מפקיע את עצמו [!], ולשם כך די בדיבור בעלמא, ואין צריך קניין, ואין זה דומה להקנאה?

ראה גם עמ' 201, הערה 311, שרי"א הרצוג כתב שמחילת חיוב עתידי מועילה יותר מהקנאת דבר שלא בא לעולם, מטעם זה.

¹⁴ הראיה מהתלמוד מסובכת, ולכן לא הובאה כאן, אלא במילואים להערה 4.

¹⁵ יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנה).

כמו כן, בית אהרן (קלפפיש), בבא מציעא נא ע"א (בהגהה), כותב שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה, אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, ולפי השיטה שהיא סילוק, היא מועילה בדבר שלא בא לעולם.

¹⁶ ראה שער ראשון, פרק שלישי.

¹⁷ שו"ת חוות יאיר, סימן קסג.

שו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סימן ו, מקשה קושיה זו לגבי מחילת עונה (ראה במילואים להערה 151), ואינו מתרץ.

¹⁸ בבא מציעא סו ע"ב. ראה שער שמיני, עמ' 355.

פרק שלישי: הדעה שיש תוקף למחילה על זכות עתידית

המוחל והנמחל חיוב ביניהם, ובכך למעשה ביטלו את המחילה שנעשתה לפני כן, וחזרו בהם ממנה¹⁹. צריך להוסיף, שאף שהמוחל יצר את החיוב (לדוגמה, שנתן הלוואה לנמחל) בלי איזכור המחילה, אין לראות זאת כאישור למחילה שמקודם או כמחילה חדשה, שהרי יצירת החיוב מנוגדת למחילה, ולכן לא ראה צורך לחזור בו בפירוש מהמחילה.

פרק שלישי

הדעה שיש תוקף למחילה על זכות עתידית

דעתם של המאירים²⁰, הב"ח²¹, ור' גרשון אשכנזי²² היא שמועילה מחילה על זכות עתידית. ר' גרשון אשכנזי מנמק, שמחילה על זכות עתידית אינה כמו הקנאת דבר שלא בא לעולם, מפני שמחילה היא רק הפקעה. כוונתו היא, כנראה, שקל יותר לעשות פעולה משפטית שרק הורסת, מלעשות פעולה משפטית יוצרת. זוהי הבחנה שאף הר"ן העלה, כפי שראינו לעיל²³.

הב"ח מנמק, שמחילה היא רק הסתלקות, והדעת נותנת שדבר שלא זכה בו האדם עדיין, יותר קל לו להסתלק ממנו מלהסתלק מדבר שזכה בו, וכיוון שגם אם חל חיוב כבר, אפשר להסתלק ממנו, כל שכן שאפשר להסתלק לפני שחל חיוב²⁴.

גם מהרי"ט²⁵ מנמק דעה זו בכך, שאם מחילה מועילה להפקיע חיוב שכבר חל, קל וחומר שהיא יכולה להפקיע חיוב שטרם חל. נראה שכוונתו היא שקל יותר למנוע יצירת דבר חדש מלהרוס דבר שכבר נוצר. כנראה, גם הוא, כמו הב"ח, מבין שמחילה היא רק הפקעה²⁶, וקשה יותר להפקיע דבר קיים מלמנוע יצירת דבר חדש. אבל נימוק זה אינו תקף לפי התפיסה שמחילה היא הקנאה²⁷, שהרי יותר קל להקנות דבר קיים מדבר שאינו קיים²⁸.

¹⁹ שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה (ד"ה ואף ש"ל).
²⁰ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה כתב לה), וקידושין ו ע"ב (ד"ה המוכר). מאירי, כתובות נא ע"א, מביא דעה זו בלשון "יש אומרים", ובכתובות פג ע"א (ד"ה יש מפרשים), מביא דעה זו בלשון "יש מפרש".

²¹ שו"ת בי"ח (הישנות), סימן קכד, ד"ה וכ"כ (הובא בשו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא, ד"ה ואכתוב). הוא אינו מזכיר את שו"ת הר"ן.

²² ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ח).
²³ לעיל, ליד ציון הערה 7.

²⁴ הב"ח (ד"ה וכ"כ) לומד זאת בהיקש מהדין שמועיל הפקר בדבר שלא בא לעולם. אבל אבני מילואים, צב, ס"ק ה, מעיר שבספרו קצות החושן, ריא, ס"ק ד, הוכיח שלא מועיל הפקר בדבר שלא בא לעולם. כמו כן, שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות יט, מעיר ששו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן מ (ד"ה תשובה), כותב שלא מועיל הפקר בדבר שלא בא לעולם.

אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, ליד ציוני הערות 42–45, מביא את המחלוקת.

²⁵ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא. הוא עצמו פוסק שהמחילה אינה תקפה.

²⁶ כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני.

²⁷ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

²⁸ ראה בשער ראשון, ליד ציון הערה 45, איך השיטות השונות בהגדרת מחילה מסבירות את דין מחילה על זכות עתידית.

מהרי"ט מוכיח את סברתו מקל וחומר דומה שנאמר לעניין הפרת נדרים²⁹: "אם מיפר [בעל] נדרים שבאו לכלל איסור [=שכבר נדרה אשתו], קל וחומר שיפר נדרים שלא באו לכלל איסור [=שעוד לא נדרה]"³⁰. ואמנם ר' אליעזר הוא זה שאומר קל וחומר זה, וחכמים חלקו עליו, אך התלמוד אומר³¹ שגם חכמים עושים קל וחומר כזה כדי ללמד שלא מועילה מכירת נערה (בת שתיס-עשרה) כאמה עבריה, קל וחומר ממה שאם נמכרה כבר בקטנותה, היא יוצאת לחרות בגיל נערו, אלא שלדעתם בהפרת נדרים יש דרשה מפסוק שדוחה את הקל וחומר; וחיג נוסף הוא שטבילה מטהרת כלי טמא, אבל אינה מונעת כלי טהור מלהיטמא, וזאת³² משום שיש דרשה מפסוק שמלמדת זאת³³. אם כן, במחילה יש לדון את הקל וחומר, שקל יותר להרוס דבר שעוד לא נוצר, שהרי במחילה אין פסוק המלמד את ההיפך.

אבני נזר³⁴ דוחה את הראיה מהפרת נדרים, שלפי מסקנת הסוגיה³⁵, לדעת ר' אליעזר, אם הפר לה הבעל לפני שנדרה, לא חל הנדר בכלל (ולא שהנדר חל ומתבטל), ואם כן ההפרה שלו חלה באישה, שלא יהיה לה כוח לנדר, והאישה נמצאת בעולם; כלומר, אין ראייה משם למחילה, מפני שבנדר ההפרה מועילה כלפי האישה, שהיא בעולם, אף שהנדר אינו בעולם, מה שאין לומר במחילה, שבוודאי אינה יכולה לפעול על החייב עצמו.

גם ר' יואב יהושע וינגרטן³⁶ דוחה את הראיה מהפרת נדרים על פי מסקנת הסוגיה שם, שהקל וחומר מועיל לר' אליעזר רק לומר שלא יחול הנדר כלל, ולא שיחול ויהיה מופר, וכך יהיה גם לחכמים בתחומים אחרים. והוא מוסיף להסביר מדוע במחילה לא נאמר מכוח קל וחומר זה, שהחיוב העתידי לא יחול בכלל: הרי התוספות³⁷ כתבו שמחילה מועילה רק אם

²⁹ נדרים ע"ב.

³⁰ גם שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה ובהא), מביא את הראיה מנדרים שם.

הוא מבאר שרק חלות של דבר חדש אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, היינו שיחול דבר חדש שאינו קיים עכשיו (כגון להקנותו), אבל הפרת נדרים שמשמעותה היא רק שהאישה תהיה בלי נדרים כמו שהיא עכשיו, מועילה גם בדבר שלא בא לעולם; ומה שהאומר לאשתו "הרי את מקודשת לי לאחר שאגרשך" אינה מקודשת מטעם דבר שלא בא לעולם (קידושין סב ע"ב), אף שגם עכשיו היא מקודשת, והתנאי הוא שלאחר גירושין תהיה כמו עכשיו – שם הטעם הוא משום שהקידושין של עכשיו יתבטלו על ידי הגירושין, והקידושין שלאחר כך הם פנים חדשות, מה שאינו כן בהפרה שהיא רק סילוק הנדר, והאישה נשארת כמו עכשיו; ולפי זה תועיל גם מחילת חיוב שיתחייב אחר כך. [מ](#)

³¹ נדרים עו ע"ב.

³² כפי שהסביר ר"ן, נדרים עו ע"ב (ד"ה ומהדרינן).

³³ ירושלמי, נדרים, י, ז, דוחה את הקל וחומר של ר' אליעזר מכוח דין טבילה, ומביא את גזירת הכתוב של חכמים בנדר רק לתוספת חיזוק – כלומר, שחכמים סוברים שאין תוקף לקל וחומר כזה, וזה מתאים לשיטת הירושלמי בכתובות (שהובא בעמ' 856, במילואים להערה 4, אותיות כב-כג) שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם.

אבל מראה הפנים שם אומר שגזירת הכתוב (שלא מועילה הפרת נדר עתידי) אכן נחוצה לדעת חכמים, מפני שגם חכמים עושים קל וחומר זה לעניין מכירת נערה לאמה, ולפי דבריו גם לפי הירושלמי קשה מדוע לא נאמר קל וחומר כזה במחילה.

³⁴ אבני נזר שם (ד"ה אך י"ל). כך דחה גם ר"ש דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדרו עד עולם, עמ' 121, בתירוצו השני.

³⁵ נדרים עו ע"א.

³⁶ חלקת יואב, מהדורא קמא, או"ח, סימן טז.

³⁷ תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי).

פרק רביעי: הרחבת הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית

יתחיל חיוב, והנושה ימחל עליו, אבל הנושה אינו יכול לעקור את החיוב מעיקרו, מפני שזו התנאה על מה שכתוב בתורה³⁸.

ר' יוסף שאול נתנזון³⁹ דוחה את הראיה מהפרת נדרים, שבמחילה על זכות עתידית לא סמכה דעתו של המוחל, ולכן היא בטלה, והיא שונה מהפרת נדרים שאינה תלויה בדעתו של האדם. הוא מביא ראיה לכך, שכן לכאורה קשה, מדוע לא נאמר שיוכל אדם להקנות דבר שלא בא לעולם, מאותו קל וחומר⁴⁰? אלא, הטעם שאינו יכול להקנות דבר שלא בא לעולם הוא מפני שחסרה גמירת דעת⁴¹, וכך גם במחילה.

בסיכום, פוסקים אחדים סבורים שמועילה מחילה על זכות עתידית. אבל הם במיעוט, ועל כן המשך דיונו יהיה רק בדעה הרווחת, שכמוה פסק הרמ"א, שאין מועילה מחילה כזאת.

פרק רביעי

הרחבת הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית

א. חיוב שאינו כובל

הר"ן⁴² נשאל על חנוך שהבטיח לראובן סכום מסויים, בדיבור בעלמא, שאינו מחייב, ואחר כך מחל לו ראובן על כל חוב שיש לו ושיהיה לו כלפיו, ולאחר מכן כתב חנוך לראובן שטר חוב על הסכום שהבטיח לו. הוא פוסק שחיוב זה אינו נמחל, מפני שלא היה קיים בשעת המחילה, ואין זה אותו חיוב שקיבל על עצמו חנוך לפני המחילה (ושלגביה לא היה חיוב עתירי), משום שאז היה זה דיבור בעלמא; ואמנם הוא כתב את השטר מתוך רצון לעמוד בדיבורו, אבל החיוב קיבל תוקף כובל רק משעת כתיבת השטר, ולכן אין המחילה שלפני כן מפקיעה אותו. נמצאנו למדים מדבריו, שמחילה על חיוב שאינו כובל, שהפך לאחר מכן לחיוב כובל, אינה תקפה. זאת בניגוד ממה שהיה אפשר לחשוב, לאור ההשוואה להקנאת דבר שלא בא לעולם, שרק אם המחילה ניתנה בשעה שלא היה חיוב בכלל, אינה תקפה. לכאורה, דין זה סותר למה שאומר משנה למלך⁴³, שמועילה מחילה על קנס של אונס ומפתה בין הביאה לפסק הדין, אף שהחיוב חל רק כשבית הדין פוסק את דינו, מפני שהחיוב

³⁸ אבל הוא מעיר שחידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, חולק על תוספות (ראה שער שש"עשרה, עמ' 704), ושקצות החושן, רט, ס"ק יא, כותב שתוספות כתבו כך רק לדעת ר' מאיר, אבל לפי ר' יהודה מועילה מחילה שלא יחול חיוב כלל, ואם כן הקושיה חוזרת.

³⁹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"א). כך דוחה גם ר"א הלוי, המובא בשו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סימן ו.

⁴⁰ אבל חלקת יואב, מהדורא קמא, או"ח, סימן טז, מסביר שאי אפשר להשתמש בקל וחומר זה לענין הקנאה, מפני שקל וחומר זה יכול רק "לקלקל", להחיל פעולה שעניינה קלקול מעשה אחר, כגון הפרת נדר, טהרה מטומאה, או יציאת נערה מעבדות, שכן הדעת נותנת שקל יותר לקלקל דבר שעדיין אינו קיים, למנוע את היווצרותו, מלקלקל דבר קיים.

⁴¹ לשיטה אחת – ראה לעיל, הערה 8.

⁴² שו"ת הר"ן, סימן כג (הובא בב"י, חו"מ, סא, מחודש כ, ובדרכי משה, חו"מ, ס, ס"ק ה).

⁴³ להלן, פרק שביעי, ליד ציון הערה 262.

התחיל כבר בשעת הביאה, אף שאז החיוב לא היה כובל. נראה שההבדל הוא, שבחיוב אונס ומפתה, הביאה היא מעשה הגורם לתהליך שבסיומו יחול החיוב מבחינה כובלת, ואילו כאן, ההבטחה שקדמה לשטר לא גרמה לחיוב, אלא חנוך כתב את השטר מרצונו, והיה יכול לכתוב אותו גם בלי ההבטחה שקדמה.

הריב"ש⁴⁴ עוסק בראובן ושמעון שהיו ביניהם דין ודברים, והבוררים שהסכימו עליהם פסקו שימחלו זה לזה הכול, ושמעון יתחייב להשיב לראובן אלף דינרים, שהוא ההפרש בין החובות ההדדיים. בעקבות פסיקה זו, עשו ראובן ושמעון מעשה קניין על החוב, ולאחריו עשו מעשה קניין על המחילה. הוא פוסק שהחוב של אלף הדינרים אינו כלול במחילה, כיוון שהכול היה במעמד אחד, והרי כל זמן שעוסקים באותו עניין, יכול המתחייב לחזור בו⁴⁵. כלומר, החוב לא נמחל מפני שאין תוקף למחילה על חוב שאינו תקף עדיין לגמרי, והמחילה נעשתה בזמן ששמעון היה יכול לחזור בו מהחוב. דברי הריב"ש מתאימים לעיקרון שלמדנו מהר"ן, שהמחילה אינה מועילה אם בשעת המחילה החוב לא היה כובל. אבל נראה שפסיקתו מבוססת בעיקר על הנימוק שנימק אחר כך, שברור שלא התכוון ראובן למחול על אלף הדינרים, שהרי ההסכם היה שכל התביעות יימחקו חוץ מאלף דינרים, והיות שכל מה שעשו נבע מפסק הדין, החוב לא היה כלול במחילה, מפני שעל דעת זה נעשתה המחילה⁴⁶.

ב. חיוב קיים אבל כלפי נושה אחר

מצב אחר הוא שהחיוב כבר קיים, וראובן, הנושה, עתיד להעביר את החוב לשמעון, שיהיה הנושה החדש, ושמעון מוחל לפני שקיבל את החוב. אם כן, החוב "בא לעולם", אבל "אינו ברשותו" של המוחל. לעניין הקנאה, הכלל הוא שכשם שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, כך אין מועילה הקנאת דבר שבא לעולם אבל אינו ברשותו של המקנה⁴⁷. מכאן עולה שגם מחילה במצב כזה לא תועיל. ואכן כך עולה מהפוסקים.

הרא"ש עוסק במצב כזה. הוא אומר⁴⁸, שאם מחלה אלמנה על חוב של מי שהיה חייב לבעלה, אין תוקף למחילה, מפני שאינה יורשת של בעלה אלא גובה כתובה מנכסיו, וכל זמן שלא גבתה את חובות בעלה, אין לה כוח למחול עליהם. למעשה, זו שאלה של מחילה כשיש

⁴⁴ שו"ת הריב"ש, סימן תד, ד"ה ועתה נאשר (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קמא, בשו"ת ברך יצחק, חר"מ, סימן יז, דף ס ע"ד, ובספר משה ידבר, הלכות זכייה ומתנה, סימן ז, דף נח ע"ד).

⁴⁵ בבא בתרא קיד ע"א.

⁴⁶ הלכה דומה: משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה מעשה), כתב שאם אמר ראובן לשמעון "התחייב ואני מוחל לך", המחילה אינה תקפה. נראה שהחידוש בדבריו הוא, שאף שהזכיר את החיוב העתידי לפני שמחל עליו, המחילה אינה תקפה.

⁴⁷ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, פרק י.

⁴⁸ שו"ת הרא"ש, כלל לו, סימן ד (הובא בב"י, אה"ע, סימן ק, בטור, אה"ע, סימן צו [שהובא בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן א], ובשו"ע, אה"ע, צו, ו).

מהרש"ך שם (ד"ה תשובה) מקשה מכאן על הטור שם, הכותב שלפי הרא"ש, אם מכרה מיטלטלין של בעלה לפני שנשבעה (אלמנה יכולה לגבות את כתובה רק אם תישבע שעדיין לא קיבלה את כתובהה), המכר תקף – אם כן, מדוע אם מחלה למי שחייב לבעלה אין מחילתה תקפה, וכי החוב ששייך לבעלה עדיף ממיטלטלין?

בשאלה האם בשעבודא דר' נתן, יכול הנושה הראשון למחול לחייב השני, ראה שער שביעי, במילואים להערה 8, עמ' 1001. שם נביא גם את דברי הט"ז שנאמרו על תשובת הרא"ש כאן.

פרק רביעי: הרחבת הכלל שאין חוקף למחילה על זכות עתידית

"שעבודא דרבי נתן": האם הנושה הראשון יכול למחול לחייב השני? אבל ייתכן שכאן לא חל שעבודא דרבי נתן מפני שהיו עוד נכסים לבעל.

ר' אברהם קורייאט⁴⁹ מסביר את פסיקת הרא"ש, שכל זמן שלא זכתה האלמנה בנכסי בעלה, אינה יכולה למחול שמפקיעה את זכות היורשים בנכסים. כנראה, הוא מבין שאם נאמר שמועילה המחילה, האלמנה תוכל עדיין לגבות את כתובתה בשלמותה משאר נכסי העיזבון; ונמצא שהמחילה פגעה רק ביורשים.

מצב דומה הוא שבנו של נושה אומר לחייב בחיי אביו: "אני מוחל לך עכשיו על החוב, לעניין שכאשר אירש את אבי, יהיה החוב מחול לך". ר' עקיבא איגרא⁵⁰ כתב שהדין כאן תלוי במחלוקת בשאלה מדוע בן אינו יכול להסתלק מירושת אביו: לפי הרמב"ן וסיעתו, שהטעם הוא מפני שהוא מוחזק בנכסים, כיוון שהוא ראוי לרשת ויש לו שייכות בגוף הנכסים (וזה מחילה על בעלות), אבל אין בזה חיסרון של דבר שלא בא לעולם מפני שירושה נחשבת שבאה לעולם⁵¹ – לפי זה, בחוב (שאינו בו חיסרון של מחילה על בעלות) מועילה מחילה; אבל לפי רבנו חננאל, המנמק שמאחר שאין ליורש שייכות בנכסים בכלל, הירושה נחשבת שלא באה לעולם, ואי אפשר להסתלק מזכות עתידית⁵² – לפי זה, גם החוב הזה נחשב זכות עתידית לגבי בן הנושה, ולא מועילה מחילתו.

דוגמה נוספת לנושה עתידי המוחל על חוב קיים ששייך בינתיים לנושה אחר, הוא בחיוב מפתה שלם קנס ובושת ופגם לאבי הנערה, אם אחר כך מת האב. בכל פיתוי, הבת מוחלת מכללא על התשלומים, בעצם הסכמתה לביאה; אלא שאין משמעות למחילתה, כיוון שהתשלומים מיועדים לאביה, ואינה יכולה למחול על זכות של אביה; ורק אם היא יתומה, שהתשלומים מיועדים לה, מחילתה פוטרת את המפתה. שאלה מתעוררת במצב שתיארנו, שהתיימרה רק אחרי הביאה. יש אומרים שהמפתה פטור בגלל מחילת הבת, אף על פי שבזמן הביאה, כשמחלה, היו הקנס, הבושת והפגם מיועדים לאב⁵³, מפני שעכשיו היא זוכה בהם

⁴⁹ שו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"א).

שאלה דומה היא בחוב קיים, אבל של חייב אחר, כלומר שהחוב עתיד לעבור לחייב אחר. בדרך כלל פשוט שהנושה יכול למחול על החוב עכשיו לחייב הנוכחי, וממילא החוב מחול כלפי החייב העתידי, שהרי אין חוב שיעבור אליו. אבל ראה עמ' 943, במילואים להערה 606, שהפלאה מוצא מציאות שהנושה אינו יכול למחול לחייב הנוכחי, ומבין שלא מועילה מחילה לחייב העתידי, אלא שבנידונו הייתה סיבה מיוחדת שהמחילה תועיל.

⁵⁰ חידושי ר"ע איגרא, כתובות פג ע"א (ד"ה דאמר רב).

אבל בשו"ת ר' עקיבא איגרא החדשות (תרצ"ח), סימן יד, בסופו, כתב שגם לרמב"ן אינו יכול למחול כמו שאינו יכול להקנות את נכסי אביו, מפני שמחילה בחוב היא כמו הקנת דבר בעין, אלא שבמחילה אין צורך במעשה קניין מפני שהחייב מוחזק בממון (כפי שראינו בשער שני, עמ' 44). דבריו מתאימים לשיטה, שראינו בשער ראשון, פרק שלישי, שמחילה היא הקנת ממון החוב לחייב.

⁵¹ ראה להלן פרק שמיני, עמ' 211, ליד ציון הערה 381 ובמילואים שם.

⁵² ראה עמ' 906, במילואים להערה 379, אות א.

⁵³ חידושי הרמב"ן (נרפס בעבר בשם "חידושי הרשב"א"), כתובות מא ע"ב; חידושי הרשב"א (מהדורת הירשלה), כתובות מא ע"ב; פסקי הרי"ז, כתובות, פרק ג, הלכה ב, אות ח; חדות יעקב (זאמושט), חידושי הרמב"ם, דף כ ע"ג (בדעת הראב"ד, הלכות נערה, ב, טו); אור שמח, הלכות נערה, ב, טו, בדעת הראב"ד שם; אבן ישראל, על הרמב"ם שם, בדעת הראב"ד שם; שיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו [השני], אות כה, בדעת הראב"ד; שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מר, אות ז, לפי הסברו השני של משנה למלך, הלכות נערה, ב, טו, בדעת הראב"ד (גם אם בגרסה אחר כך).

דעה זו מובאת בשיטה להר"ן, כתובות מא ע"ב.

מכוח עצמה ולא כירושה מאביה, והרי היא מחלה⁵⁴. כשמת האב, התגלה למפרע שהזכות שלה, ולכן מחילתה פוטרת את המפתה⁵⁵.

ר' שמעון שקאפ⁵⁶ נימק דעה זו על פי מה שכתבו הראשונים שהטעם שמועילה מחילת יתומה מפותה על הקנס הוא מדין סילוק⁵⁷ או משום שהוא כמוזק ברשות⁵⁸, ואף על פי שבחיי האב לא נפטר המפתה, מפני שעדיין נשארה לאב זכות ועליה לא הייתה הבת יכולה למחול, מכל מקום עכשיו שהאב מת, פטור המפתה מחמת מחילתה; היא כבר הפסידה את זכותה על ידי ההסתלקות ועל ידי הרשות שנתנה, ואינה יכולה לזכות בה אחר כך, מפני שכוח הזכות הוא משעת המעשה, וכיוון שנעשה המעשה באופן שהמעשה לא יגרום לה זכות, בטלה זכותה. בדומה מסביר ר' מאיר שמחה הכהן⁵⁹ על פי השיטה⁶⁰ שקטנה יתומה מפותה אין לה קנס, אף על פי שקטנה אינה יכולה למחול, מפני שכיוון שהמפתה פעל בהסכמתה, אין מגיע לה קנס, ואף זו, הרי מצדה אין מגיע לה קנס כיוון שפעל בהסכמתה, אף על פי שאין מועילה מחילתה מפני שבשעת הביאה הקנס היה שייך לאב. לפי דבריהם, אין להסיק מכאן באופן כללי שמועילה מחילת אדם על זכות שתהיה שלו בעתיד, מפני שכאן זאת לא מחילה רגילה, אלא הרשאה להזיק, שמחמתה המעשה אינו נחשב מעשה מזיק.

לעומת זאת, יש אומרים שאין מחילת הבת תקפה, כיוון שבזמן הביאה הזכות לא הייתה שלה, ולכן המפתה חייב⁶¹. טעמם הוא, שבשעת הפיתוי, היה התשלום צריך להיות לאב, ואף על פי שלא זכה, הרי התשלום לא היה ראוי לה, ולכן אינה יכולה למחול, ולכן כשפקעה זכות האב, התשלום שלה⁶².

ראה בשער שביעי, עמ' 300, דיון קרוב בשאלה הפוכה – מדוע אין מועילה מחילת כל מפותה, כיוון שבשעת הביאה היא זוכה בקנס ורק אחר כך עובר הקנס לאב.

⁵⁴ רמב"ן ורשב"א שם. ⁵⁵ משנה למלך, הלכות נערה, ב, טו, במסקנתו (הובא בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן יד, בבית מאיר, אה"ע"ז, קעז, א, ד"ה והבת, ובשיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו [השני], אות כג). הוא לשיטתו, ליד ציון הערה 179, שמועילה מחילה על חיוב שיתברר בעתיד שהוא חל מעכשיו. אבל ברכת חיים (מגורי), כתובות מא ע"ב, עמ' ג, מעיר שאי אפשר לומר בדעת הראב"ד שהתברר למפרע שהחיוב כלפי הבת, לפי מה שכתב חידושי ר' חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג, שלפי הראב"ד, סיבת החיוב היא באב.

על דעת הראב"ד, ראה עמ' 299, בשם בית מאיר, ועמ' 1068, בשם שיעורי ר' דוד. ⁵⁶ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב במהד' תשט"ז, סימן נט במהד' תשע"א, אות ב.

⁵⁷ כאמור ליד ציון הערה 257.

⁵⁸ כאמור ליד ציון הערה 98.

⁵⁹ אור שמח, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, טו. ⁶⁰ ראה שער שתי-עשרה, עמ' 499.

⁶¹ רמב"ם, הלכות נערה, ב, טו; חידושי הרשב"א (מהדורת הירשור), כתובות מא ע"ב, בדעת תוספות, קידושין מו ע"א (ד"ה קרא); שיטה להר"ן, כתובות מא ע"ב, בדעת תוספות שם; חידושי הרשב"א, קידושין מו ע"א, בשם תוספות; מאירי, כתובות מא ע"ב; נימוקי יוסף, כתובות מא ע"ב, בשם הרא"ש והריטב"א; חידושי רבנו קרשקש, כתובות מא ע"ב; חידושי הריטב"א, כתובות מא ע"ב (ד"ה נראים); תוספות הרא"ש, כתובות מא ע"ב; תוספות ר"י הלבן, כתובות מד ע"ב (ד"ה לרבות); תורת חיים (ליבוביץ), סימן כה, בדעת טור, אה"ע"ז, סימן קעז; חידושי ר"ע איגר, כתובות דף כט ע"א (ד"ה תוד"ה ועל אשת אחיו), ודף לה ע"ב (ד"ה ולזה); לחם אביירים, כתובות כט ע"א (ד"ה כתבו עוד ומיהו בירושלמי). ⁶² ר"ן על ההי"ף, כתובות טו ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בדברי יחזקאל, סימן כד, אות י, בבית יהודה (לנדא),

פרק רביעי: הרחבת הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית

ר' מרדכי מן נימק דעה זו⁶³, שהסכמת הבת לא הייתה מחילה, מפני שבשעת הפיתוי חשבה שהקנס מגיע לאב, ולא התכוונה למחול, ולכן כשאחר כך התברר שהיא זכאית לקנס, הקנס אינו נמחל. לפי נימוק זה, בכל מצב שבשעת המחילה לא ידע המוחל שהזכות היא שלו, אין למחילה תוקף, והיא סוג של מחילה בטעות.

ג. גם אם עשו מעשה קניין

הרשב"ש⁶⁴ ור' גרשון אשכנזי⁶⁵ כותבים שמחילה על זכות עתידית אינה מועילה גם אם עשו מעשה קניין. אפשר לנמק את דבריהם, שקניין זה הוא בגדר "קניין דברים"⁶⁶, כיוון שאין לקניין על מה לחול.

ד. גם אם לא חזר בו עד יצירת החוב

מדברי הר"ן⁶⁷ מוכח שגם אם לא חזר בו המוחל ממחילתו עד יצירת החיוב, מחילתו בטלה, שהרי בנידונו לא חזר בו המוחל. זאת ועוד: הרי הקנאת דבר שלא בא לעולם בטלה גם אם לא חזר בו המקנה עד שבא הדבר לעולם⁶⁸, והרי הר"ן⁶⁹ משווה מחילת זכות עתידית להקנאת דבר שלא בא לעולם⁷⁰.

לכאורה, בכגון זה המחילה הייתה צריכה לחול כשנוצר החיוב, שהרי מן הסתם המוחל עדיין ממשיך ברצונו שהחיוב לא יחול, ובשעת יצירת החיוב יש אומדנא שהוא רוצה במחילה, והרי ראינו לעיל⁷¹ שמועילה מחילה בלב אם ניכר לכול שברצונו למחול⁷². נראה שהתשובה לכך היא שהעובדה שהוא יצר חיוב (כגון שנתן הלוואה), בלי לסייג זאת על ידי איזכור

ח"מ, פח, יב, דף עז ע"א, ובספר המצוות לרס"ג, חלק ב, דף מד ע"ב–ע"ג); שו"ת מהר"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ.מ.

ר' מרדכי מן, "קנס דאונס ומפתה", הנאמן, גל' יג, עמ' 5. הוא מסתמך על חידושי ר"ע איגר, כתובות כט ע"א (על תוספות ד"ה ועל אשת), שכתב שאם אביה קידש אותה וקיבל גט בלי ידיעתה, ואחר כך נתפתתה, אף שהקנס מגיע לה, המפתה חייב, מפני שהיא חשבה שהקנס מגיע לאב, ולא התכוונה למחול, והביא ראייה מנידונו.

גם שיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לז [השני], אות כב, כותב שר"ע איגר הבין שטעם החיוב כאן הוא שחשבה שהקנס של אביה ולא התכוונה למחול, אבל אם אכן מחלה, המחילה תקפה. ראה על כך בשער שמיני, במילואים להערה 85, אות יז.

⁶⁴ שו"ת הרשב"ש, סימן רמג.

ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ, בדעת הר"ן. כך פסקו גם שו"ת חוות יאיר, סימן קסג, ושו"ת סמיכה לחיים, י"ד, סימן ד (כג ע"ד).מ.

⁶⁶ כך נימק פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד ואע"ג), את האפשרות שלא מועיל קניין.

⁶⁷ ר"ן, ליד ציון הערה 4. כך מדייק מדבריו שבט בנימין, סימן רכא (פ ע"ג).

⁶⁸ כך עולה משו"ע, ח"מ, רט, ד, שכתב שהמקנה יכול לחזור בו אחרי שהדבר בא לעולם.

⁶⁹ ר"ן שם.

⁷⁰ ראה עוד עמ' 859, במילואים להערה 22, שיש אומרים שהרשב"א חולק על הר"ן וסובר שהמחילה תקפה אם לא חזר בו עד יצירת החיוב, ומכאן שלפי הר"ן המחילה אינה מועילה גם אם לא חזר בו.מ.

⁷¹ שער שני, עמ' 63.

⁷² כך הקשה אמרי דוד (הורליק), סימן יב, אות ד, בסופו, ותירוצו אינו מובן.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

המחילה, מראה שהוא חוזר בו מהמחילה ורוצה בקיום החיוב. הסבר זה אינו שייך בחיוב שנוצר בלי רצונו (כגון עקב נזק), ואכן שם אם שתק כשנודע לו על יצירת החיוב, החיוב מחול בגלל שתיתקו, אבל אם מחה כשנודע לו, יש בכך חזרה מהמחילה⁷³.

ה. מחילת אב לבנו

לדעת פוסקים רבים לא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם אפילו לבנו⁷⁴. על פי זה כתב ר' יהודה תאומים⁷⁵ שגם אב שמחל לבנו על זכות עתידית, אין לכך תוקף. אבל ייתכן שלפי הדעה⁷⁶ שאב יכול להקנות לבנו דבר שלא בא לעולם, מפני שיש לו גמירת דעת לכך שכן דעתו של אדם קרובה אצל בנו, תועיל מחילת אב לבנו על זכות עתידית.

פרק חמישי

חריגים שבהם המחילה תקפה

א. מבוא

יש חריגים רבים לכלל שמחילה על זכות עתידית אינה תקפה. בחלקם המחילה תקפה מפני שיש למוחל גמירת דעת⁷⁷, ובחלקם היא תקפה מפני שיש למחילה על מה לחול⁷⁸ – כנגד שני הנימוקים שהבאנו⁷⁹ לכלל שמחילה על זכות עתידית אינה תקפה. חלק מן החריגים נלמדים מכך שהמקרים המקבילים להם בהקנאה הם חריגים לכלל שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם. חריגים אלו מובנים במיוחד לפי השיטה שמחילה היא הקנאה⁸⁰. אבל גם לשיטות האחרות, ההשוואה מוצדקת, שכן היא מלמדת מה מוגדר דבר שלא בא לעולם.

⁷³ הסבר זה מבוסס על הסבריהם של דברי מלכיאל וחוות יאיר, שראינו בעמ' 159, הערה 19 ובמילואים שם, לשאלה דומה: מדוע לא תקבל המחילה תוקף בעת יצירת החיוב משום שאז הנמחל מוחזק בממון. לעניין קנס, שנחשב דבר שלא בא לעולם (ראה להלן, ליד ציון הערה 244), יש הסבר אחר לכך שהמחילה לא חלה כשלא לעולם: הוא בא לעולם רק כשביט דין מחייב את הפוגע, והעובדה שהנפגע תובע את הפוגע לדין מוכיחה שחזר בו מהמחילה.

⁷⁴ שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן קלו, בסופו. ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

⁷⁵ שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), י"ד, סימן נט (ס ע"ב). הוא מביא ראייה משו"ת הר"ן, שם, העוסק במוחל לבנו ופוסק שלא מועילה מחילה על חוב שלא בא לעולם. וזו לשונו: "בבנו הנוול, יש לומר, אף דנותן ומזכה לו, אינו מקנה לו בלב שלם, דאולי מאיזה טעם וסיבה הוצרך ליתן לו ולכו בל עמו בלב שלם. וזה דבר שהחוש מעידו, שלפעמים אדם שונא לבנו, ואפילו הכי נותן לו במתנה ומזכה ומוכר לו... ובהכי ניחא דלא תיקשי עלי מהא דכתב הר"ן בתשובה... במעשה דראובן שכתב לחנוך בנו שטר מחילה על כל שטר שנעשה או יעשה, ואחר כך עשה חנוך שטר חוב מסך ממון, וכתב: כיון דאין אדם מוחל דבר שלא בא לעולם, להכי השטר חוב בתקפו. עיין שם. והרי התם הוא אב לבנו... ולפי סברא זו שכתבנו, ניחא."

⁷⁶ מהרי"ט, בתשובתו בשו"ת בני אהרן, סימן נו. ראה על כך חוק לישראל שם.

⁷⁷ במחילה עבור תמורה, וביחד עם מחילת זכות קיימת.

⁷⁸ לשון התחייבות. מחילה שתחול כשיבוא חיוב, כשיש קצת שייכות, תלמיד חכם שמחל, וכשהדבר בידו.

⁷⁹ ליד ציון הערה 8.

⁸⁰ ראה שער ראשון, פרק שלישי.

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

ב. מחילה בעבור תמורה

לעניין הכלל שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אומר הרמ"א שמכל מקום אפשר להקנות אותו אם בתמורה המקנה קונה דבר אחר⁸¹, מפני שבהנאה שהקונה והמקנה סומכים זה על זה, הם גומרים בדעתם להקנות אף שזהו דבר שלא בא לעולם. דעה זו מתאימה לנימוק שהפגם בהקנת דבר שלא בא לעולם הוא חוסר גמירת דעת⁸². הרמ"א עוסק בהקנאה הדדית של דברים שלא באו לעולם, אבל הדברים אמורים גם אם צד אחד מקנה דבר שבא לעולם, והאחר מקנה דבר שלא בא לעולם⁸³.

מכאן לומד ר' יוסף שלום נתנון⁸⁴ שיש תוקף למחילה על זכות עתידית אם בתמורה הנמחל מתחייב משהו למוחל, מפני שהמוחל גומר בלבו למוחל כדי לקנות על ידי זה. כמו כן, ר' דוד צבאח⁸⁵ מוכיח מדברי הרמ"א, ששניים שמחלו זה לזה חיובים שלא באו לעולם, כגון קנסות הדדיים בגין ביטול שידוכין, אף שהקנס חל רק אם אחד הצדדים מעכב את הנישואין – מחילתם מראש תקפה. יש לשים לב, שבמחילה הדדית כזאת, אין תמורה ודאית למחילה, שהרי ייתכן שראובן יעכב את הנישואין ולא שמעון, ונמצא ששמעון מפסיד על ידי מחילתו בלי שהרוויח במה שמחל לו ראובן. בכל זאת, המחילה נחשבת מחילה בעבור תמורה, מכיוון שכל צד יודע שייתכן שהוא יעכב את הנישואין ויחויב על כך קנס, והוא נהנה ממחילת חובו האפשרי.

אך יש אומרים שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם גם בתמורה לדבר אחר⁸⁶. דעה זו מתאימה לתפיסה⁸⁷ שהפגם בהקנת דבר שלא בא לעולם הוא שאין להקנאה על מה לחול, ופגם זה קיים גם כאן, ואין זה משנה שיש כאן גמירת דעת בגלל ההדדיות. ר' עובדיה יוסף⁸⁸ כותב שלפי דעתם, גם מחילה על זכות עתידית תמורת קבלת דבר אחר, אינה תקפה.

כמו כן, ר' יאיר בכרך⁸⁹ עוסק במוכרי כסות שמחלו זה לזה על כל נזק שייגרם להם מהשגת גבול זה של זה, ואומר שהמחילה בטלה מפני שהיא על זכות עתידית, אף שהיא מחילה

⁸¹ רמ"א, חו"מ, רט, ח. מקורו בהגהות מרדכי, בבא בתרא, סימן תרסג, בשם רבנו משולם ב"ר קלונימוס (הובא גם בעיטור, שיתוף, ליד אות כד). ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).
⁸² ראה ליד ציון הערה 8.

⁸³ שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קפו (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רט, ס"ק יד).

⁸⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טו ע"ג).
⁸⁵ שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא. גם ספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' שג, לומד מהרמ"א שם שמועילה מחילה הדדית של חובות שלא באו לעולם.

⁸⁶ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן לח (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ח), כותב, שרמב"ם, הלכות שלוחין, ד, ב, וחידושי הרמב"ן, בבא בתרא ט ע"א, חולקים על רבנו משולם, שהרי הם פסקו שאומנים שהשתתפו באומנות, אפילו עשו מעשה קניין, יכולים לחזור בהם, מפני שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם (וכן פסק שו"ע, חו"מ, קעו, ג), אף ששם שייך טעמו של רבנו משולם, שיש להם גמירת דעת להקנות זה לזה. כמו כן, חתם סופר (לעיל, הערה 83) מעיר שגדולים וטובים חולקים על רבנו משולם.

⁸⁷ ליד ציון הערה 8.

⁸⁸ שו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ח. כך רומז גם שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות לח.

אך יביע אומר כותב שהנמחל יכול לומר "קים ליי" כרבנו משולם.
⁸⁹ שו"ת חוות יאיר, סימן קסג.

הדדית. הוא מנמק, שרק הפגם של אסמכתא נרפא בהתחייבויות הדדיות⁹⁰, ולא הפגם של דבר שלא בא לעולם.

ג. הרשאה להזיק

(1) טעם הפטור

התלמוד⁹¹ אומר שהאומר לחברו "קרע כסותי", והלה קרע, הקורע פטור מלשלם על הנזק. עולה השאלה, הרי זו מחילה על זכות עתידית, ומדוע היא מועילה? ר' יצחק אלחנן ספקטור הסביר שהקורע פטור מפני שבשעת הקריעה, בעל הבגד רואה אותו ושותק ומוחל לו בכך, שזו מחילה בשעת יצירת החיוב⁹². אבל ר' אשר וייס דחה הסבר זה, שהרי הקורע פטור גם אם קרע לאחר זמן⁹³ שלא בנוכחות בעל הבגד⁹⁴.

משנה למלך⁹⁵ מסביר שכל חיוב שבא על אדם כלפי חברו בגלל פעולה שהוא עושה, וחברו אומר לו מראש שיעשה פעולה זו והוא פוטר אותו מהחיוב (במפורש או במשתמע) – אם עשה את הפעולה, הוא פטור מהחיוב, כיוון שהפעולה נעשתה על פי המוחל. במלים אחרות⁹⁶: אם בשעת המעשה, שממנו נובע החיוב, מחל⁹⁷ על החיוב – המחילה תקפה, כיוון שהמעשה נעשה ברצונו של הניזק, אף שבשעת המחילה עוד לא חל החיוב. כוונתו היא, שחיוב הנובע ממעשה של החייב שונה מחיוב רגיל, ורק בחיוב רגיל אין תוקף למחילה שקדמה ליצירתו. קצות החושן⁹⁸ מסביר יותר את ייחודו של נידוננו: היות שלפני המעשה הגורם לחיוב, מתיר הנושה (שלעתיד) לחייב לעשותו, הוא גורם בזה שלא ייווצר חיוב כלל, מפני שהמזיק נכס ברשות בעל הנכס – פטור, ואין זה מטעם מחילה אלא משום שהפעולה אינה מוגדרת כנזק⁹⁹.

⁹⁰ רמ"א, חו"מ, רו, יג.

⁹¹ בבא קמא צג ע"א. כך פוסק שו"ע, חו"מ, שפ, א.א.א.

⁹² נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ב. כך הסביר גם חמדה גנוזה – זכר מרדכי, שמד, ס"ק א.

⁹³ כך עולה מהפוסקים, ליד ציון הערה 108, שאומרים שבעל הבגד יכול לחזור בו, משמע שאם לא חזר בו, הקורע פטור גם אם עבר זמן.

⁹⁴ מנחת אשר, בבא בתרא, מהד' תשס"ד, סימן יד.

הוא מסביר אחר כך, שהדבר מובן לאור ההסבר בסמוך, שהמזיק פטור מטעם מזיק ברשות – גם לאחר זמן, מניחים שבעל הנכס ממשיך בהסכמתו שיקרע.

⁹⁵ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה וראיתי (הובא בזכרון צבי מנחם, כתובות קז, דף נב ע"ג בדפי הספר).א.א.א.

⁹⁶ משנה למלך שם, ד"ה וכי.

⁹⁷ נראה שכך צריך לומר בדברי משנה למלך: "מחל" ולא "חל".

⁹⁸ קצות החושן, רמו, ס"ק א (הובא בשו"ת בית יצחק (שמלקישי), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ה, בשו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז, בשו"ת תורת ש"י, מהדורא קמא, סימן תרה, בקהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט (עמ' קלט) במהד' תשמ"ח, בכבוד הלבנון, סימן י, אות ג, על ידי ר' מרדכי מן, הנאמן, גל' יג, עמ' 6, על ידי רו"נ גולדברג, תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 59, וכרך יח, עמ' 53, בשחר אורך (ספר זכרון), עמ' שכב, ובתנופת זהב, סימן תכח).א.א.א.

⁹⁹ אבל ראה עמ' 861, במילואים להערה 22, אות כ, שר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי), אומר שהפטור בקרע כסותי הוא מטעם מחילה. רו"נ גולדברג, "דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 61, ובדבריו בספרו של א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 524, מיישב את דעת ר' אלחנן, שאף שזו מחילה על דבר שלא בא לעולם, מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם אם לא חזר בו עד שבא לעולם (ראה על דבריו במילואים להערה 70), ולכן אם לא חזר בו עד אחרי שהלה קרע, מועילה המחילה. בדרך אחרת הוא מיישב, שר' אלחנן אמר כך בדעת ר' מאיר (שהרי אמר כך כדי לתרץ את קושיית תוספות

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

קצות החושן מסביר על פי זה שני סייגים להלכה זו:

(א) אם מפקיד כסות אמר לשומר "קרע כסותי", והשומר קרע, הוא חייב (אלא אם כן אמר המפקיד "על מנת להיפטר")¹⁰⁰: הטעם הוא, שעל שומר כבר חל חיוב אם יזיק¹⁰¹, ו"אין מעשה משתנה בחילוף הדברים". כלומר, משמעות האמירה "קרע כסותי" היא שבעל הכסות אינו רואה בקריעה מעשה נזק, אבל אמירה זו אינה יכולה לשנות חיוב שכבר קיים. אילו הייתה כאן מחילה, לא הייתה סיבה לחייב את השומר¹⁰².

(ב) בחיוב שאינו על נזק אלא על הנאה, כגון באומר לחברו "אכול עמי", חייב האוכל לשלם¹⁰³: הטעם הוא שכאן אין לומר שמאחר שהוא עושה ברשות לא נוצר חיוב כלל, שהרי מי שנהנה חייב לשלם (כהחזר הלוואה) גם אם נהנה ברשות (אלא אם כן הלה התכוון לתת לו את ההנאה בתורת מתנה).

אבל הסברו לשני הסייגים הללו קשה: הרי אף שומר פטור אם המפקיד אמר "קרע כסותי והיפטר"¹⁰⁴, והאומר "אכול עמי והיפטר", פטור האוכל מלשלם¹⁰⁵, ולפי הסברו של קצות החושן, היה צריך להיות חייב גם בכגון זה, שהרי אין לפטור אותו מצד מזיק ברשות, כאמור, ואם מצד מחילה, הרי אין מועילה מחילה על חיוב עתידי? צריך לומר שהטעם לכך הוא, שבכך שאמר "והיפטר", הוא מראה שהוא רוצה לתת לו את הכסות ואת האוכל במתנה (אבל יוכל לחזור בו עד שהלה יעשה מעשה קניין)¹⁰⁶. אפשר להסיק מזה שיש דרך למחול על הלוואה לפני נתינתה: המלווה יאמר "לְוֶה מִמֶּנִּי וְהִפְטַרְתִּי", והלווה יופטר משום שנפרש את נתינת דמי הלוואה כנתינת מתנה¹⁰⁷.

שם, איך מועיל "קרע כסותי", הרי זה תנאי על מה שכתוב בתורה, והקושיה קשה רק לר' מאיר הסובר שגם תנאי בממון אינו מועיל נגד מה שכתוב בתורה, ור' מאיר סובר שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם (יבמות צג ע"ב), ולכן לדעתו מועילה גם מחילת דבר שלא בא לעולם. וראה במילואים להערה 22 ולהערה 685 להסבר בני בנימין ברעת ר' אלחנן. Ⓜ

¹⁰⁰ בבא קמא צג ע"א; שו"ע, שם. ראה על כך בהרחבה בחוק לישראל, שומרים, עמ' 579, ובמילואים שם, עמ' 1379–1380. Ⓜ

¹⁰¹ ראה חוק לישראל, שומרים, סעיף 5, במילואים להערה 98, עמ' 1053–1061, שנחלקו פוסקים בשאלה האם חיוב שומר חל כבר בשעת ההפקדה. וראה פרק שביעי, עמ' 208, על מחילה על חיוב שומר.

¹⁰² חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא קמא, סימן כה, אות ב, מקשה על קצות החושן, שלדבריו הקרע פטור משום שהבעלים אשם, אם כן, גם שומר צריך להיות פטור, שהרי שומר פטור אם הבעלים פשע, כמו ששואל פטור במתה מחמת מלאכה מטעם זה (ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 271).

חמדה גנוזה – זכר מרדכי, שמד, ס"ק א, מסביר שאינו יכול למחול לשומר אם יקרע, מפני שזו מחילה על חיוב עתידי; ורק אמירת "והיפטר" מועילה, מפני שבכך הוא פטור אותו מחיוב שמירתו, כאומר "ואני אתחייב לך", שנעשה ערב לפטורו (כפי שהסביר נתיבות המשפט, שמד, ס"ק א); ואף שיש אמורים שבבקשה להוציא ממון שאין מי שיוכה בו ("זרוק מנה לים") אין חיוב מדין ערב (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 86–90), ייתכן שדי בכך למנוע שלא יחול עליו החיוב העתידי. Ⓜ

¹⁰³ רמ"א, חר"מ, רמז, יז. ראה על כך בעמ' 1217 ובהרחבה בחוק לישראל, מתנה, סעיף 2. Ⓜ

¹⁰⁴ כמפורש בבבא קמא שם.

¹⁰⁵ קצות החושן, שם.

¹⁰⁶ אבל שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לז, אות ב, מוכיח שהחפץ אינו קנוי לקורע, מהדין (ליד ציון הערה 108) שבעל החפץ יכול לחזור בו עד הקריעה. ואמנם הוא דיבר על "קרע כסותי" סתם בסתם אדם, אבל נראה שכך הדין גם באומר לשומר "קרע כסותי והיפטר", שהרי הדעת נותנת שגם מפקיד יכול לחזור בו עד שהשומר יקרע. על כך שהחפץ אינו קנוי לקורע, ראה עמ' 1303, בהשלמות להערה 108.

¹⁰⁷ וראה עמ' 206, ליד ציון הערה 345, בשם ערך לחם, על מחילה על שטר עבודה, שקשור לעניינו.

(2) חזרה מן ההרשאה

האומר "קרע כסותי" וכדומה יכול לחזור בו לפני הקריעה, ואם חזר בו ובכל זאת הלה קרע, הוא חייב לשלם¹⁰⁸. הדבר מובן לאור הנימוק דלעיל, שהקורע פטור מפני שהוא מזיק ברשות – שכן אם חזר בו בעל הנכס, הרי בשעת מעשה, הנוק אינו ברשות¹⁰⁹. מתן רשות אמנם חזק יותר ממחילה בזה שהוא תקף גם לפני יצירת החיוב, אבל מצד שני הוא חלש יותר ממחילה, בכך שהוא הָדיר – נתן הרשות יכול לחזור בו, בניגוד למחילה על חוב קיים, שהמוחל אינו יכול לחזור בו ממחילתו. גם לפי הדעה¹¹⁰ שמחילת חיוב עתידי מועילה, והקורע פטור מטעם מחילה, יכול בעל הכסות לחזור בו לפני הקריעה, כמו שלפי הדעה שאדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם, הוא יכול לחזור בו לפני שבא לעולם¹¹¹, ואם כן, גם המוחל יכול לחזור בו לפני שהחיוב נוצר.

גם אם חברו התחיל לקרוע, יכול בעל הבגד לחזור בו באמצע הקריעה, וחברו יהיה חייב על מה שקרע מאז ואילך¹¹².

יוצא מכלל זה – היזק ראייה. שכנים חייבים לבנות כותל בין חצרותיהם, כיוון שכל אחד מזיק לחברו בהיזק ראייה, שכן ראובן מוגבל מלעשות בחצרו דברים שצריכים צניעות, כיוון ששמעון יכול לצפות במעשיו של ראובן כל הזמן, וכן להיפך. אם מחלו השכנים זה לזה על היזק הראייה, היינו על החיוב לבנות כותל, מחילתם תקפה ואינם יכולים לחזור בהם, מפני שזאת לא רק מחילה על הנזק העתידי, שאין לה תוקף, אלא נוצר ביניהם חיוב ממוני, שנתחייב כל אחד לתת חלק מהוצאות בניית הכותל, ומחלו על חיוב זה, ומחילתם זו תקפה ואינם יכולים לחזור בהם. כך פסק הרא"ש¹¹³.

אילו היינו אומרים שהחיוב המוטל על השכנים הוא רק סילוק הנזק, ובניית הכותל היא

¹⁰⁸ רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ב (הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רי, בסופו); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, בנחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג, דף סט ע"ד, ובספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נד); ב"ח, חו"מ, קנה, סא; שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שו (הובא במזל שעה, פרשת וארא, דף קמט ע"א). כוונתם היא גם למצב שאמר "והיפטר", שאז הקורע פטור גם אם הוא שומר, אם לא חזר בו בעל הכסות לפני הקריעה. [פ"ה](#).

¹⁰⁹ כך עולה ממשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, שהטעם לדין זה הוא שזאת בכלל לא מחילה אלא מתן רשות, ולכן הוא יכול לחזור ממנה (ולא הזכיר את הבעיה של דבר שלא בא לעולם); והוא משווה זאת לאישה המרשה לבעלה למנוע עונתה, שאינו מדין מחילה אלא מתן רשות, ולכן אם חזרה בה – הוא חייב בעונה (ראה שער שלישי, עמ' 128). [פ"ה](#).

¹¹⁰ ליד ציון הערה 20.

¹¹¹ יבמות צג ע"א.

¹¹² נתיבות המשפט, קנה, ס"ק יג, מסביר בכך את דברי ב"ח, חו"מ, קנה, סא (הובא בשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ו, הגהה א), שהסביר את דעת הרא"ש המובאת בטור שם, שמי שמחל על נזקי שכנים מהסוג שלא מועילה בו חזקה (כגון עשן ובית הכסא), יכול לחזור בו אחר כך (אם לא עשה קניין), מפני שהוא כאומר "קרע כסותי והיפטר", שיכול לחזור בו; והרי שם מדובר שחזור בו אחרי שכבר התחיל הנזק. גם קצות החושן, קנה, ס"ק טז, כתב שגם אם התחיל לקרוע, ובעל הבגד מוחה בידו שלא לקרוע עוד, חייב לשלם על מה שקרע אחר כך, שהרי אינו נתן לו את הבגד במתנה אלא מוחל על נזקיו, ויכול למחות שלא יזיק עוד. [פ"ה](#).

¹¹³ רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ב (הובא ברמ"א, חו"מ, קנז, א, ובחזון איש, בבא בתרא, סימן יא, אות ה). ראה על דבריו ליד ציון הערה 156 ואילך. [פ"ה](#).

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

רק דרך לקיים את חיוב סילוק הנזק, משמעות המחילה כאן הייתה רק מתן היתר להזיק, ומי שמתיר לחברו להזיק לו יכול לחזור בו עד שיזיק (וכאן הנזק מתמשך, ולכן היה יכול לחזור בו בכל רגע לפני הנזק שברגע הבא), כמו לגבי "קרע כסותי"; אבל הרא"ש אינו סובר כן, אלא סובר שיש חיוב ממוני עצמאי לבנות כותל, שמועילה מחילה עליו, והמוחל אינו יכול לחזור בו ממחילתו, כמו בכל מחילה¹¹⁴. צריך להוסיף, שב"קרע כסותי" וכדומה, אין חיוב ממוני לפני כן למנוע את הנזק, שהמחילה עליו תועיל; ורק בהיזק ראייה תיקנו חכמים חיוב ממוני לבנות כותל כדי למנוע את הנזק מראש, כיוון שהוא נזק תמידי; ועל חיוב זה אפשר למחול.

(3) הרשאה לגזול

יש סיג לפטור בגין מתן רשות להזיק: המב"ט¹¹⁵ כותב שהאומר לחברו "גזול אותי" (או "אם לא אעשה לך כך וכך, תוכל לגזול אותי"), חברו אינו רשאי לגזולו, מפני שהוא מוזהר באיסור "לא תגזול", ורק ב"קרע כסותי" הקורע פטור כיוון שעשה ברשות ולא נשאר בידו דבר, אבל האומר "גזול אותי", נתן רשות רק בתורת גזלה, והרי הוא כאומר "בתורת גזלה יהיה בידך", שאז הנוטל חייב בהשבה.

הוא מחיל עיקרון זה על נידונו: ראובן התחייב לשמעון בשטר, שאם לא ישכנע את ארוסתו למחול לשמעון על כל חיוביו כלפיה, יוכל שמעון להביא שני עדים בפני שופט נכרי שיעידו שהוא חייב לשמעון סך מסוים. הוא פוסק שמה שהתחייב ראובן אינו חיוב תקף, שהרי לא התחייב לפרוע שום דבר, ואף שנתן לשמעון רשות להוציא עליו עדים, שמעון אינו רשאי להביא עדי שקר נגדו, כיוון שאינו חייב לו דבר; ואין לשמעון רשות ללכת לבית המשפט וליטול ממנו שלא כדין, מפני שזהו גזל, ודומה למי שאומר "גזול אותי".

הוא מוסיף לנמק בנידונו נימוקים אחדים: (א) ראובן לא אמר לשמעון "טול משלי", אלא אמר שיוכל להוציא עליו עדים וכו', ודבר זה מראה שאין זה מרצונו של ראובן, שאילו היה רוצה שיטול שמעון משלו, למה לו לתת לשמעון רשות ללכת לשופט ולהוציא עדים, יתן לו בלא שופט ובלא עדים או יאמר לו "טול"? והיות שדבריו מראים שאינו נותן לו ברצון, שמעון אינו זוכה בשום דבר. (ב) הוא לא אמר בפירוש "גזול אותי" אלא "תוכל ללכת" וכו', שמשמעותו כמו "תוכל לגזול", שהוא חסר תוקף כיוון שהתורה אסרה לגזול. (ג) הוא התיר לשמעון רק להביא עדים שהוא חייב לו, מפני שידע שהעדים לא ילכו להעיד שקר, ואפילו ידעו שראובן נתן לו רשות שיעידו, יחשבו שאמר כך רק מפני שידע שלא ילכו להעיד, ואפילו היה אומר להם "לכו והעידו לו שאני חייב לו סך מסוים", אין להם רשות ללכת, שהרי לא אמר להם "הו עלי עדים שאני חייב לו", אלא "לכו והעידו לו", והדברים ניכרים שהוא אינו

¹¹⁴ שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג. גם הסברו של קובץ שיעורים, עמ' 114, ליד ציון הערה 157, לכך שהמחילה תקפה אף שזהו חיוב מתמשך, יכול לשמש הסבר לכך שאינו יכול לחזור בו ממחילתו.

¹¹⁵ שו"ת המב"ט, חלק א, סימן שו (הובא בשו"ת שמע אברהם, סימן סח, דף קסג ע"ד). גם שו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן מח במהד' תקצ"ג, סימן נט במהד' תש"ך, כותב שלא מועיל שאדם יאמר "אני מוחל לך מה שתגזול ממני". ראה שער אחת-עשרה, במילואים להערה 536, אות י, מה שלמד מכך.

גם יד המלך (לנדא), הלכות גניבה, א, ב (ד"ה והנה כל), כותב שאף אם מחל הנגזל קודם הגזלה, אינו מועיל, מפני שאין אדם יכול למחול לחבירו דבר שהוא עדיין ברשותו. ראה שער אחת-עשרה, במילואים להערה 412, מה שלמד מכך.

חייב לו ולא נתחייב לתת לו, ולכן אינם רשאים ללכת, שהרי אילו היה רוצה לתת לו, היה נותן לו בלי שילכו ויעידו עליו. הוא מוסיף: (א) גם אם העידו, ופרע לשמעון על פיהם, בידו לחזור ולהוציא מידם, כיוון שלא היה חייב לו שום דבר. (ב) גם אם עשה ראובן קניין על התחייבות זו, אינה תקפה, מפני שהוא קניין דברים, שהרי אינו מקנה לו שום דבר. הוא מוסיף לנמק, שבידו הקניין לא הועיל מפני שזו אסמכתא, ככל התחייבות מותנית, ואפילו אמר "מעכשיו", כיוון שאינו במקוה וממכר, אינו מועיל.

בדרך דומה אפשר להסביר את דברי ר' יאיר בכרך¹¹⁶, העוסק במוכרי כסות שהתירו זה לזה להשיג גבול זה של זה, ומחלו על כל הפסד ממון שייגרם מכך, ופוסק שהמחילה בטלה, מפני שזו מחילה על זכות עתידית, ולכן אם אחד מהם משיג את גבול חברו, הוא חייב לשלם. לכאורה, דבריו אינם מתאימים עם מה שעולה מסוגיית "קרק כסות", שמחילה כזאת תקפה מפני שהיא בעצם מתן רשות להזיק. ייתכן שטעמו הוא, שמה שהתירו זה לזה להשיג זה את גבולו של זה בלשון של התרת האיסור המוגדר של השגת גבול, הוא כאילו התירו זה לגזול את זה, מה שאינו מועיל, כדברי המבי"ט, בשונה מהמתיר לחברו לקרוע את כסותו, שאינו בלשון של התרת איסור מוגדר.

(4) האיסור להזיק

אף שהרשאה להזיק מועילה לפטור את המזיק מתשלום, היא אינה יכולה לבטל את האיסור להזיק. כך כותב המבי"ט¹¹⁷ על האומר לחברו "קרק כסות", שאסור לחברו לקרוע, ושהוא צריך לומר לבעל הכסות: "לא אקרע, ואם תרצה, קרע אתה את שלך". כך פסק גם ר' יאיר בכרך¹¹⁸, והוסיף הוראה כללית, שהמוחל לחברו אם יעשה לו מעשה שאסרה התורה, כגון גניבה ואונאה והשגת גבול, או לווה ומלווה שמסכימים לדון בערכאות הגויים ולמחול זה לזה אם יפסקו נגד דין תורה – הדבר אסור. הוא מנמק, שהדבר פוגע ביישוב העולם ובהנהגתו, וזה היה חטא דור המבול, שנאמר בו "כי מלאה הארץ חמס"¹¹⁹, כלומר, שבתחילה

¹¹⁶ שו"ת חוות יאיר, סימן קסג. הזכרנו את דבריו לעיל, עמ' 167.

¹¹⁷ מבי"ט שם.

¹¹⁸ חוות יאיר, שם.

חוות יאיר מביא ראיות לדבריו: (א) המשנה, בבא קמא צ"ב, אומרת שאדם אינו רשאי לחבול בעצמו, וזאת אף שבוודאי מחל לעצמו, וזאת מפני שהקפידה תורה ואמרה "ונשמרתם לנפשותיכם" (דברים ד, טו), וגם על ממון הקפידה באיסור "בל תשחית". (ב) בהלואה בריבית, הלווה נותן למלווה את הריבית מרצונו, ובכל זאת אסרה התורה. (ג) שו"ע, חו"מ, שמח, א, פוסק שאסור לגנוב על דעת לשלם תשלומי כפל, אף על פי שהגנב בוודאי מוחל לו. וזו לשונו: "כל המוחלים זה לזה לעשות מעשה שאסרה תורה, כגון גניבה ואונאה והשגת גבול... וזה היה חטא דור המבול... ותנן במשנה: 'החובל בעצמו, אף על פי שאינו רשאי, פטור'. ולמה לא יורשה, שהרי מחיל לנפשיה? מכל מקום הקפידה תורה ואמרה 'ונשמרתם לנפשותיכם'. וגם על הממון הקפידה מבל תשחית... כל ההוא סוגיא דקרע את כסותי... לענין חיוב ופטור דתשלומין מיירי, מכל מקום אסור הוא... צא ולמד מריבית, דלוה מחיל למלוה ויהיב ליה מדעתיה, ומכל מקום אסרה תורה... וכן דמי לזה מה שאמרו רז"ל: 'לא תגנובו ע"מ לשלם תשלומי כפל', אף על פי דודאי מחיל ליה הנגנב".

תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיו, נוקט שב"שבור כד", "דחייב אף על פי שמותר לו לשבור". שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסב ע"א), כותב שלא דייק באומרו "מותר", שהרי באומר "הכני" אסור להכותו אף שאם הכהו פטור (כפי שראינו בשער שלישי, עמ' 131). נראה שבמקום "מותר" צריך לומר "מתיר", וכוונתו היא שחייב (אם בא לידו בתורת שמירה) אף שבעל הכד התיר לו לשבור, ואינו מתכוון לומר שמותר.

¹¹⁹ בראשית ו, יג.

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

נהגו כחמסן שכופה על אנשים למכור לו¹²⁰, ומתוך הרגלם בכך לא הקפידו ומחלו זה לזה על כך, ובכל זאת נענשו על כך.

אבל יש להעיר, שאמנם יש כאן איסור בגדר "בין אדם למקום", מטעם "בל תשחית"¹²¹ וכדומה, בגלל יישוב העולם, כפי שנימק ר' יאיר בכרך, אבל אין בזה איסור בין אדם לחברו, כיוון שהניזק התיר למזיק להזיק לו. נראה שאף אין על כך חיוב תשלום בדיני שמים, כיוון שעשה ברשות הניזק. זאת בשונה מגרמא, לדוגמה, שהמזיק פטור בדיני אדם אבל חייב בדיני שמים¹²², ולכן אסור להזיק בגרמא¹²³, ושם זהו איסור בין אדם לחברו.

ד. בדרך של התחייבות

אף על פי שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אדם יכול להתחייב להקנות דבר לא בא לעולם, אם הוא עושה מעשה קניין¹²⁴. טעם הדבר הוא שהחיוב חל על גוף האדם, אף שאינו יכול לחול על החפץ הנקנה¹²⁵.

מכאן לומד ר' חסדאי פרחיא¹²⁶, שמחילת זכות עתידית מועילה בדרך של התחייבות. לדוגמה, מי שאומר "אני מתחייב לא לתבוע חוב פלוני", ועושה מעשה קניין, המחילה חלה גם אם החוב עוד לא נוצר, כיוון שחל על גופו חיוב שלא לתבוע. אף על פי שנקט לשון שלילית, "אני מתחייב לא לתבוע", הקניין מתקן את הלשון כאילו התחייב חיוב גמור, מפני שהקניין יכול לחול על גוף האדם שמשמעבר לכך. אולם, כפי שהעיר ר' ברכיהו ליפשיץ, אין זו מחילה ממש אלא התחייבות שלא לתבוע, שגם אם היא תופסת, החוב עדיין קיים, ובדיני שמים מוטל על החייב לפרוע¹²⁷.

יש להעיר, שהרשב"א¹²⁸ אומר שלא מועילה הבטחה למחול, אף אם עשו מעשה קניין. ואכן ר' איתמר ורהפטיג¹²⁹ מוכיח שהרשב"א סובר שאין מועילה מחילה על זכות עתידית בלשון התחייבות, מתשובה¹³⁰ שבה הרשב"א אומר שמחילת הקהל על מיסים שאדם מסוים חייב לשלם, מועילה רק אם יתחייבו לשלם לו מה שיצטרך לשלם לשלטון הנכרי, ולא אמר שהמחילה מועילה אם יתחייבו לא לתבוע. אולם אפשר לעשות הבחנה (אמנם דחוקה) בין

¹²⁰ כהגדרת חמסן בבבא קמא סב ע"א.

גם פנים יפות, בראשית שם, מסביר שחטאם היה בגדר חמסנות.

¹²¹ כך כתבו אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ג; מטה אהרן (רוזנטל), שבועות כו ע"ב, עמ' קלו.

¹²² בבא קמא נו ע"א

¹²³ בבא בתרא כב ע"ב.

¹²⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן סה; שו"ע, חו"מ, ס, ו.

¹²⁵ סמ"ע, ס, ס"ק יח.

¹²⁶ שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכה (קנט ע"ב). הוא לא עסק במחילת חוב אלא ביורש שהתחייב כלפי יורשים אחרים (לפני מות המוריש) שלא לתבוע חלק בירושה. [ה](#)

¹²⁷ ראה שער שני, עמ' 77, בעניין האומר "לא אתבעך".

¹²⁸ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף לג. ראה שער שני, עמ' 76, שנחלקו אחרונים בדעת הרשב"א, בשאלה האם הבטחה למחול תקפה אם נקט לשון התחייבות (הם לא עסקו בזכות עתידית).

¹²⁹ א' ורהפטיג, ההתחייבות – תוקפה, אופיה וסוגיה, עמ' 203. גם ר"ב ליפשיץ בדעה שאין מועילה כאן לשון התחייבות. ראה במילואים להערה 126, שר"ש דיכובסקי סבור כנראה שמועילה כאן לשון התחייבות.

¹³⁰ שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן קפ. נביא את דבריו להלן, עמ' 196.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

התחייבות למחול לבין התחייבות שלא לתבוע, שהתחייבות שלא לתבוע חזקה יותר, מכיוון שיכול לחול על גופו איסור לתבוע, בשב ואל תעשה, אבל לא יכול לחול על גופו חיוב למחול, בקום ועשה.

יש חריג נוסף המסונף לחריג של התחייבות: מהרי"ט¹³¹ כותב שתלמיד חכם שמכר דבר שלא בא לעולם, אינו יכול לטעון שהמכר בטל מצד שהדבר לא בא לעולם, שהרי הוא ידע את הדין, שמכר כזה בטל, ולא ייתכן שהוא הטעה את הקונה לשלם לו על מכר בטל, וחזקה שהוא התחייב בגופו לתת את המימכר, והתחייבות מועילה בדבר שלא בא לעולם; ואינו יכול לומר "התכוונתי להטעותו", מפני שאין אדם משים עצמו רשע. מכאן למד ר' מרדכי הלוי¹³², שתלמיד חכם שמחל על זכות עתידית, המחילה מועילה מטעמו של מהרי"ט, שמפרשים שהתכוון להתחייבות. אבל צריך להוסיף, שלפי הדעה שאין מועילה מחילת זכות עתידית בלשון התחייבות, גם מחילת תלמיד חכם אינה מועילה בזכות עתידית.

ה. בשטר

הקנאת דבר שלא בא לעולם מועילה אם היא נעשית בשטר, והשטר ביד הקונה, מפני שרואים כאילו תפס הקונה את הנכס, והרי אם תפס אותו אחרי שבא לעולם, קנה – כך פסק הרמ"א¹³³. פוסקים אחדים¹³⁴ פסקו על סמך דברי הרמ"א, שמחילה בשטר על זכות עתידית מועילה, אם השטר היה עדיין קיים כשנוצר החיוב, כשם ששטר מועיל בהקנאת דבר שלא בא לעולם. אבל בית הדין הרבני הגדול¹³⁵ דחה דעה זו, שהרי השטר מועיל בהקנאת דבר שלא

¹³¹ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן סט (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן כו, דף כד ע"א).

¹³² ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ט ע"ג). הוא עוסק בסילוק. לכאורה, אפשר לדחות את ההשוואה, שרק במכר חייב תלמיד חכם לקיים את דבריו, כיוון שקיבל תשלום. אבל ר' חיים פלגי, בספריו עמודי חיים, עמוד התורה, אות נח, דף לד ע"א–ע"ב, וברכת מועדיך לחיים, חלק א, דרוש ה לשבת כלה (כג ע"ג, כד ע"ד, כה ע"ב), לומד ממהרי"ט שם גם למתנה, שתלמיד חכם שנתן דבר שאין בו ממש במתנה, חייב לקיים את דבריו, כדי שלא יהיה שקרן. רמ"א, חו"מ, רט, ד.

¹³³ בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, סט, ו; ר' מרדכי הלוי, שם (י ע"א); פד"ר, כרך ז, עמ' 364 = ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן כא, אות טז.

ר' מרדכי הלוי כותב כך לעניין מי שהסתלק בשטר מזכותו בירושת ראובן, זכות שהייתה לו מכוח בנו הגדול של ראובן, כך שכל הירושה תעבור לבנו הקטן, ומת ראובן והנכסים בעולם, והשטר ביד בנו הקטן של ראובן. הוא נוקט שהשטר ביד הבן אחרי שמת ראובן, מפני שכנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות נ, כתב (לעניין הקנאה) שאם השטר כבר אינו בידו כשהדבר בא לעולם, אינו מועיל.

בית יעקב שם מסביר בכך מדוע אישה שכתבה "קיבלתי את כתובתי", הבעל פטור (לפי דעה אחת – ראה שער שלישי, עמ' 85) אף שזו מחילת זכות עתידית: מפני שהמחילה היא בשטר (כך נראית כוונתו). אבל ראה במילואים להערה 266, עמ' 890–891, שלפי רוב הפוסקים, כתובה אינה נחשבת חיוב עתידי.

¹³⁵ פד"ר, כרך ת, עמ' 6. זהו ערעור על פסיקת בית הדין האזורי בתל אביב, פד"ר, כרך ז שם. עוד העיר בית הדין הגדול (בעמ' 7), שסמ"ע, רט, ס"ק יג, הסביר שהחזקת השטר היא כהחזקת הנכס, כפי ששטר נחשב "הילך" (מי ש"מודה במקצת" ומוסר לתובע את מה שהודה בו, שהוא פטור משבועה) כפי שפסק רמ"א, חו"מ, פז, א, והרי שו"ע, חו"מ, פח, כט, כותב ששטר בלי חתימת עדים אינו נחשב "הילך" כיוון שאי אפשר לגבות בו קרקע שהחייב מכר; ולפי זה, גם לעניין דין תפיסה בדבר שלא בא לעולם, שטר בלי חתימת עדים אינו מועיל.

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

בא לעולם רק אם המקנה מסר אותו לקונה אחרי שהדבר בא לעולם¹³⁶, ולפי זה גם מחילת זכות עתידית תועיל רק אם המוחל מסר את השטר לנמחל אחרי יצירת החיוב, והרי אז זו מחילת זכות קיימת, שפשוט שהיא תקפה.

ו. מחילה שתחול כשיבוא חיוב

ר' משה חגיז¹³⁷ כותב שגם לדעת הר"ן, שאין תוקף למחילה על זכות עתידית, הרי אם אמר המוחל: "לכשיבוא החיוב, הוא מחול", וכדומה, בלי לומר "מעכשיו", המחילה תקפה, מפני שבשעת חלות המחילה, החוב הנמחל כבר נמצא בעולם; ורק אם אמר המוחל שהוא מוחל עכשיו, המחילה בטלה, כיוון שעכשיו החוב הנמחל עדיין אינו בעולם. הוא מביא ראיה מהדעה שאין אדם יכול לתת מתנה למי שעוד לא נולד, אבל זאת רק אם הוא רוצה שתחול המתנה מעכשיו, אבל אם הוא אומר שתחול לכשיבוא המקבל לעולם, היא חלה¹³⁸, וכך גם כאן. אבל יש להעיר שהלכה נפסקה שגם אם הוא אומר "לכשייולד", אין המתנה חלה¹³⁹.

ייתכן שדין המחילה במקרה זה תלוי במחלוקת בשאלה האם מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם אם המקנה אומר "כשיבוא לעולם יהיה קנוי לך", שלפי דעה אחת היא מועילה¹⁴⁰, ולפי דעה אחרת אינה מועילה¹⁴¹.

אבל ר' שלמה דיכובסקי¹⁴² סבור שלא ייתכן בכלל שיחולו מחילה או הסתלקות בעתיד, שהרי האדם אינו עושה מעשה אלא רק מסלק את עצמו, שהוא מעשה שלילי. יש לבאר את גישתו: אמנם ראינו לעיל, פרק שלישי, שיותר קל למחול על זכות עתידית מלהקנותה, מפני שזו רק פעולת הסתלקות, אבל שם מדובר במי שרוצה למחול עכשיו. לעומת

כמו כן, א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 199, הערה 56, כותב שהשטר אינו מעניק תוקף למחילה, שהרי תפיסה מועילה בהקנאת דבר שלא בא לעולם רק אם תפס הקונה אחרי שהגיע הדבר לעולם, ואז שתיקת המקנה (למראה התפיסה) מוכיחה שמחל עכשיו, אבל כאן המוחל תפס את החוב (באמצעות השטר) לפני שבא הדבר לעולם; ועוד, הרי בכל מחילה על זכות עתידית החייב תופס את הכסף, ובכל זאת המחילה בטלה – הסבר לכך ראה לעיל, עמ' 158, ליד ציון הערה 17, סביב דברי חוות יאיר.

¹³⁶ סמ"ע, רט, ס"ק יג.

¹³⁷ שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים רסה–רטו.

יש לציין כאן את דברי בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה ע"כ לא), שאם המחילה והחיוב באים בבת אחת, המחילה חלה. ראה בשמו במילואים להערה 307 בענין מחילת מזונות בשעת קידושין, וליד ציון הערה 547, בענין סילוק מנכסי אשתו. יש להעיר שמצב זה הוא נדיר, שהרי אין סיבה שאדם ירצה ליצור חיוב, אם הוא נמחל מיד. יש לו מקום רק בחיוב המוטל מן הדין, שהנושה מוחל עליו.

¹³⁸ כך הוא מוכיח מתוספות, בבא בתרא קלא ע"א (ד"ה וש"מ), שכתבו בשם "הקונטרס": "ואין זה מקנה לדבר שאין בעולם, כיון שאין המתנה באה אלא לאחר מיתה ואז הבנים כבר בעולם". אך הוא מעיר שתוספות שם הקשו על דעה זו.

¹³⁹ שו"ע, חו"מ, רי, א. ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

¹⁴⁰ מרדכי, בבא בתרא, סימן תקעח, בדעת רשב"ם; מרדכי, בבא בתרא, סימן תרג, לפי הבנת דרכי משה, חו"מ, רט, ס"ק ג.

¹⁴¹ מרדכי, בבא בתרא, סימן תקעח, בשם רבותיו. שתי הדעות הובאו ברמ"א, חו"מ, רט, ד. ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

¹⁴² ר' שלמה דיכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 120.

זאת, כאן המוחל אינו רוצה שתחול המחילה עכשיו אלא בעתיד, והדעת נותנת שרק הקנאה, שהיא מעשה חיובי, אפשר לקבוע שהיא תחול בעתיד, ולא מחילה, שהיא מעשה שלילי.

ז. אם יש למוחל קצת "שייכות" לזכות

הסמ"ע¹⁴³ אומר שמועילה מחילה על זכות שלא באה לעולם אם יש למוחל קצת "שייכות" בזכות כבר בשעת המחילה. כמו כן, כפי שנראה בעניין מחילת זכות קניינית עתידית¹⁴⁴, חלק מהראשונים הסבירו שבעל יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה אף שהיא זכות עתידית, מפני שכבר יש לו קצת שייכות בנכסיה, בכך שהוא עומד לשאתה ואז יממש את זכותו¹⁴⁵.

אפשר להסביר הלכה זו לפי שני הנימוקים לכלל שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם¹⁴⁶: לפי הנימוק שחסרה גמירת דעת, הרי אם יש למוחל קצת שייכות לזכות, המחילה תקפה, מפני שיש לו גמירת דעת. לפי הנימוק שאין לקניין על מה לחול, הרי אם יש למוחל שייכות בזכות, יש למחילה על מה לחול.

יישום מעניין של עיקרון זה מצאנו בקשר לתקנה שנקבעה בירושלים, שעזבונו של מי שנפטר בה יעבור ל"כולל" של ירושלים, ולא ליורשיו שבחו"ל¹⁴⁷. מעשה היה בראובן שעלה מחו"ל לירושלים, עם בנו לוי, ואילו בנו שמעון נשאר בחו"ל. ראובן שילם לפקדי הכולל סכום מסוים, ובתמורה לכך מחלו על אותו חלק בעיזבון המגיע לכולל. ר' מרדכי הלוי¹⁴⁸ פסק שהמחילה תקפה, מטעמים אחדים¹⁴⁹. אחד מטעמיו הוא¹⁵⁰, שמחילת הכולל דומה להסתלקות

¹⁴³ נביא את דבריו להלן, פרק תשיעי, עמ' 241, ליד ציון הערה 650, בעניין סילוק. ראה עמ' 902, במילואים להערה 346, שמשפטיך ליעקב פוסק על פי עיקרון זה שפועל יכול למחול מראש על פיצויי פיטורין.

אבל ראה עמ' 901, במילואים להערה 334, שבית דוד כותב שלפי השיטה (בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, אין לומר (כסמ"ע) שמחילה מועילה בדבר שיש לו "שייכות" בו, מתוך השוואה לסילוק. ליד ציון הערה 428.

¹⁴⁴ אך יש להעיר, שייתכן שרק בזכות קניינית מקצת ה"שייכות" מאפשר מחילה, ולא בזכות אישית, כפי שנראה להלן. פרק שמיני, שיותר קל למחול זכות קניינית עתידית, בהתאם להבחנה בין מחילה לסילוק. על הבחנה זו ראה במילואים להערה 685.

¹⁴⁵ עוד יש לציין, שכפי שנביא בעמ' 950, במילואים להערה 658, פד"ר סבור שרק סילוק מועיל אם יש קצת שייכות בזכות, ומחילה אינה מועילה אף אז.

¹⁴⁶ על שתי הגישות ראה ליד ציון הערה 8.

¹⁴⁷ על התקנה ראה: ר"א ריבלין, אזכרה, לנשמת הרב אברהם יצחק קוק, כרך ה, עמ' תקנט–תריט; ר"י שציפנסקי, התקנות בישראל, כרך ד, עמ' תקסג–תקסח.

¹⁴⁸ ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ג). הוא אינו נוקט לשון מחילה אלא לשון סילוק, מפני שלשון זו מתאימה יותר למחילת זכות קניינית, כפי שנראה בשער שש-עשרה.

¹⁴⁹ נימוק אחד הוא לפי העיקרון (פרק שישי, ליד ציון הערה 193) שאדם יכול למחול על זכות עתידית שהיא שלו מתקנת חכמים, ואף זכות הכולל בנכסי הנפטר אינו דאורייתא אלא מתקנה. עוד נימק על פי ההבחנה שעושה הרמב"ם בין סילוק מירושת ארוסתו, שמועיל מפני שאינו ראוי לה עכשיו, לבין סילוק מירושה דאורייתא, שאינו מועיל מפני שהיא ראויה לו כבר עכשיו (ראה פרק שמיני, עמ' 223, ליד ציון הערה 486) – לפי זה הסילוק מועיל כאן, מפני שהכולל אינו דומה לבן היורש את אביו, שכן כבר בלידת הבן הוא זוכה שכשימות אביו, יירשנו, ואילו כאן אין ודאות שהכולל יירש, שכן ייתכן שאדם זה יצא מירושלים, או שבנו שמעון יבוא לירושלים ויירשנו. לנימוק נוסף, ראה עמ' 186.

¹⁵⁰ שם, דף ט ע"א.

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, שמועיל כאמור, מפני שיש לבעל שייכות בנכסי ארוסתו, ואף כאן, ברגע שהגיע ראובן לירושלים, התחיל החיוב, שכשימות, יעברו מקצת נכסיו לכולל, ולכן נחשב הכולל שיש לו "קצת שייכות" בנכסיו¹⁵¹. לא מצאנו הקבלה לחריג זה בעניין הקנאת דבר שלא בא לעולם. כמובן, חריג זה מעורפל מאוד, שהרי קשה לקבוע מה נחשב "קצת שייכות".

ח. חיוב מתחדש

סוג מיוחד של חיוב הוא זה שמתחדש בכל פעם אחרי פקיעתו, מפני שעילת החיוב היא כזאת שאינה פוקעת. יש לדון האם חיוב מתחדש כזה (הכוונה לחלק שאינו קיים כרגע אלא שיווצר אחרי הפקיעה) נחשב חיוב עתידי שאין מועילה מחילה עליו. ר' מיכאל דוב ויינגוט¹⁵² כותב שנגזל אינו יכול למחול על חיוב הגזלן להשיב לו, מפני שבכל רגע מתחדשת הגזילה כאילו נעשתה מחדש¹⁵³, ולכן גם אם נמחל חיוב ההשבה, חזור החיוב ומתחדש עליו תמיד (אלא אם כן קנה הגזלן את גוף החפץ, כגון על ידי שינוי), והמחילה אינה מועילה לחיוב החדש, מפני שבשעת המחילה, החיוב החדש היה חיוב עתידי¹⁵⁴. אך הוא מעלה אפשרות שאינו נחשב חיוב עתידי, מפני שתמיד החיוב עומד לחול מחדש, ולכן תחול עליו מחילה¹⁵⁵.

¹⁵¹ בנידונו ההסכם היה שהכולל מסתלק מירושתו, ולוי בנו יזכה בירושה כולה. הוא מעורר (בדף ט ע"ד) את השאלה, איך יזכה לוי בירושה, הרי ברגע שהסתלק הכולל, אין לכולל זכות בירושה, וכל היורשים זכו בה, גם אלו שבחול, והכולל אינו יכול להקנות את כולה ללוי? הוא משיב (בדף י ע"א), שמפרשים את דבריהם, שזו התחייבות של הכולל לתת ללוי אחרי שהכולל יירש (ראה דבר דומה לזה בעמ' 242, הערה 655 בעניין סילוק מחירות, בשם כנסת הגדולה). כלומר, בעצם אין כאן סילוק (בכך נפתרה הבעיה של סילוק מדבר שלא בא לעולם), אלא התחייבות עתידית, שמועילה. הוא לומר זאת ממה שהרמב"ן (שנביא בעמ' 928, במילואים להערה 492, אות יט) הסביר את הירושלמי על בעל הכותב שירושת אשתו תעבור לאביה, שאין זה סילוק אלא התחייבות שכשיירש אותה, יתן את הנכסים לאביה, ומועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם. פ

¹⁵² שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יד (פו ע"ג). וזו לשונו: "ועיין ריטב"א ושיטה מקובצת כתובות (דף לד) בגנב וטבח בשבת, דבכל שעה מתחדשת הגנבה, וכאילו נעשה מחדש. ואם כן, כל שלא קנה הגזלן גוף הגזלה, אלא שחיוב השבתה נמחל לו, חזור החיוב ומתחדש עליו תמיד, ומחילתו לא יועיל כיון דבשעה שמחל לא היה עליו חיוב זה... ואפילו תימא דבכהאי גוונא לא חשיב כדבר שלא בא לעולם מכיון דבעל כרחו עומד לחול תמיד החיוב מחדש... עדיין צריך עיון מדברי התוספות, יבמות (דף צג)... דנימא דכליא ליה דיבור מחילת... וצריך לומר דאע"ג דכליא ליה דיבוריה, כל כמה דלא הדר מדיבוריה, מהני". ¹⁵³ הוא מסתמך על חידושי הריטב"א, כתובות לד ע"ב, ושיטה מקובצת שם, האומרים שמי שגנב שור או שה בשבת וטבח אותם ביום חול, נחשב שגנב שוב בחול, מפני שהגניבה בשבת אינה נחשבת גניבה כיוון שהיה פטור מטעם "קם ליה דרובה מיניה" (אם חילל שבת במעשה הגניבה); וגם כאן, אם מחל על חובת ההשבה הדיום, נמצא שהגניבה הראשונה אינה נחשבת גניבה, ואם כן מה שנשאר החפץ אצלו אחר כך נחשבת גניבה חדשה. אך ר"ב ליפשיץ דחה את ההשוואה, שרק טביחה נחשבת כגניבה חדשה משום שעשה מעשה חדש.

¹⁵⁴ ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 570, בשאלה האם מועילה מחילה על גוף החפץ שנגזל. גם אם מחילה על גוף החפץ אינה מועילה, ייתכן שתועיל מחילה על חובת ההשבה, שהיא חיוב אישי. מצד שני, גם אם מועילה מחילה על גוף החפץ, הרי אם מחל רק על ההשבה, אין במשמעותו מחילה על החפץ עצמו, לומר שיהיה קנוי לגזלן.

¹⁵⁵ יש להעיר שגם לעניין מזונות, שיידונו להלן, פרק שביעי, ליד ציון הערה 297 ואילך, יש אומרים שלא

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

אולם בדוגמאות אחרות של חיובים מתחדשים, פשוט לפוסקים שהמחילה תקפה. הרא"ש¹⁵⁶ פסק שמועילה מחילה על היזק ראייה, היינו שהנמחל לא יצטרך לבנות כותל בינו לבין חצר שכנו. ר' אלחנן וסרמן¹⁵⁷ מקשה על הרא"ש, איך מועילה מחילה על היזק ראייה, הרי עילת החיוב מתחדשת כל רגע, שכן כל רגע חל על ראובן חיוב לסלק את היזק הראייה שהוא גורם לשמעון, ואם כן, גם אחרי מחילת שמעון נשארת על ראובן החובה לבנות כותל כדי להרחיק את נזקיו, שהיא עיקר החיוב, וחובה זו תחייב אותו שוב לבנות? הרי אין זו כמחילה על הלוואה, לדוגמה, שעילת החיוב בה היא דבר חד פעמי. יש להוסיף, שאין לומר ששמעון מוחל מראש גם על החיובים שיתחדשו אחר כך, שהרי אין מועילה מחילה על חיוב עתיד. הוא מתריך על פי התפיסה שמחילת חוב היא כפרעון, כאילו הנושה קיבל מהחייב את סכום החוב¹⁵⁸ – לפי זה, כשמחל שמעון לראובן על היזק הראייה, הוא כאילו ראובן נתן לשמעון את דמי הכותל שהיה צריך לבנות כדי למנוע את היזק הראייה, ולכן שמעון לא יוכל לחזור ולתבוע מראובן לבנות כותל. כמובן, בזכות שהיא רק עתידית (ולא שהיא קיימת ומתחדשת) אין לומר שהמחילה תועיל בתור פרעון, שהרי אי אפשר לפרוע חיוב שעדיין לא נוצר. רק אם הזכות קיימת, והנושה מחל עליה, רואים כאילו החייב פרע, והפרעון הזה גם מונע את התחדשות החיוב, אף שהעילה להתחדשותו קיימת. דברים דומים נאמרו לעניין מחילת כתובה. כפי שראינו¹⁵⁹, יש תוקף למחילת כתובה. ר' אלחנן וסרמן¹⁶⁰ מקשה על כך קושיה דומה לקושייתו בעניין היזק ראייה: מדוע מועילה המחילה, הרי תנאי בית דין מחייב בעל בכתובה, ואם כן, הדין היה צריך להיות שמיד אחרי המחילה, יחויב הבעל שוב בחיוב חדש של כתובה מכוח תנאי בית דין? גם כאן, הוא מתריך על פי התפיסה שמחילת חוב היא כפרעון, וכשמחלה האישה על הכתובה רואים כאילו נתנה לבעל את דמיה, ולכן אינה יכולה לחזור ולתבוע ממנו. הסברים אלו שנאמרו לעניין היזק ראייה וכתובה, טובים גם לעניין השבת גזילה, ויש להניח שלדעת ר"א וסרמן, תועיל מחילה לגזולן אף שהחיוב מתחדש¹⁶¹.

מועילה המחילה מפני שכל יום נוצר חיוב חדש לתת מזונות. אבל יש הבדל בין השניים: כאן אותו חיוב מתחדש כל יום, גם אם יימחל החיוב הנוכחי, ואילו שם, מה שמתחדש הוא חיוב נפרד, של מזונות ליום אחר.

¹⁵⁶ הרא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ב. הבאנו את דבריו לעיל, ליד ציון הערה 113, בעניין הרשאה להזיק. ההסבר שהבאנו שם לכך שאינו יכול לחזור בו ממחילתו, יכול לשמש הסבר לכך שהמחילה מועילה אף שזהו חיוב מתמשך.

¹⁵⁷ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות א.

¹⁵⁸ ראה שער ראשון, פרק רביעי, שם, עמ' 19–21, הבאנו את דברי קובץ שיעורים בעניין היזק ראייה וכתובה, כראיה לשיטת הפרעון; ושם הבאנו הסברים נוספים לכך שהמחילה תקפה.

¹⁵⁹ שער שלישי, פרק שני. ראה שם על התנאים לכך. על מחילת כתובה ראה גם במילואים להערה 266.

¹⁶⁰ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ד.

אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן צא (ד"ה ובוה נראה), כותב שאכן טעמו של הרמב"ם הסובר שלא מועילה מחילת כתובה אפילו בכתב (ראה בשער שלישי, עמ' 82), הוא שזהו חיוב מתחדש (וראה עמ' 1328, שהרי"ם כותב בדומה). והוא כותב שאם מכרה את כתובתה לאחר, מועילה מחילה, מפני שעל מה שכבר הגיע לה מועילה מחילה, ועל מה שמגיע לה אחר כך, שהוא דבר שלא בא לעולם, הרי גם הוא קנה דבר שלא בא לעולם, שלא מועיל, ועיקר זכותו היא במה שהגיע לה מכבר, ועל זה מועילה מחילה.

¹⁶¹ צריך עיון איך אגודות אוזב מדברי יסביר את ההבדל בין גזולן לבין כתובה והיזק ראייה.

פרק חמישי: חריגים שבהם המחילה תקפה

ט. מחילת זכות עתידית יחד עם זכות קיימת

נושה שמחל לחייב על שני חובות, אחד שהוא קיים ואחד שהוא עתידי, המחילה מועילה גם על החיוב העתידי. כך אומר ר' שמואל ענגיל¹⁶². לכאורה, שאלה זו תלויה במחלוקת הפוסקים בשאלה האם מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם יחד עם דבר שלא בא לעולם¹⁶³. אבל הוא מסביר שמחלוקת זו תלויה בתפיסות השונות לנימוק לכך שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם¹⁶⁴: אם הוא משום חוסר גמירת דעת, הרי גמירת דעת חסרה גם במי שמקנה יחד, ואילו אם הוא מפני שאין לקניין על מה לחול – כשמקנים יחד יש לקניין על מה לחול. לפי זה, אומר ר' שמואל ענגיל, לכל הדעות תועיל מחילת זכות עתידית עם זכות קיימת, שהרי במחילה אין מקום לחשש של חוסר גמירת דעת (נראה שכוונתו היא, שהיות שזו פעולה שלילית וקלה, המוחל מתכוון אליה ברצינות גם כשאינה מוחשית), ויש מקום רק לנימוק שאין לה על מה לחול, והרי במי שמוחל בבת אחת זכות קיימת וזכות עתידית, יש למחילה על מה לחול.

כמו כן, ר' דוד פרנקל¹⁶⁵ אומר שבעל שהסתלק מנכסי אשתו, ההסתלקות חלה גם על נכסים שיגיעו לבעלותה בעתיד, מתוך שהיא חלה על הנכסים שכבר יש לה, אף שאילו אמר בפירוש שהוא מסתלק רק מנכסים שיגיעו לבעלותה בעתיד, לא הייתה ההסתלקות חלה¹⁶⁶.

אבל מי שרק אמר שהוא מוחל על חיוב שבא לעולם יחד עם חיוב שלא בא לעולם, ובפועל הנמחל לא היה חייב לו שום חיוב שבא לעולם, והיה רק חיוב שלא בא לעולם, לא מועילה המחילה על החיוב שלא בא לעולם. כך מוכח מתשובת הר"ן¹⁶⁷, שהרי בנידונו מחל ראובן על כל שטר שהתחייב לו חנוך בעבר ושיתחייב לו בעתיד, ובכל זאת פסק שלא מועילה המחילה על שטר שיתחייב לו.

לעומתם, ר' יחזקאל בורנשטיין¹⁶⁸ כותב שמחילת זכות עתידית אינה תקפה גם אם יחד עמה מחל על זכות קיימת, גם לפי הדעה שיש תוקף להקנאת דבר שלא בא לעולם יחד עם דבר שבא לעולם. הוא מנמק, שיש הבדל בין מחילה להקנאה: הקנאת דבר שלא בא לעולם יחד עם דבר שבא לעולם מועילה אם הקנה את שניהם במעשה קניין אחד, שמחבר את שניהם, ואילו במחילה אין מעשה שיצרף את שני החיובים, שהרי היא נעשית בעל פה.

¹⁶² שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (עח ע"ב).

¹⁶³ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, הערה 54.

¹⁶⁴ על התפיסות השונות, ראה לעיל, ליד ציון הערה 8.

¹⁶⁵ שו"ת קרבן, על ירושלמי נויר, ב, ה (ח ע"א). וזו לשונו: "נראה דמודה ר' לוי בר חיאי בכותב לה סתם דין ודברים אין לי בנכסייך, ונפלו לה נכסים לאחר מכאן, אין להבעל זכות בהן, דמיגו דחייל סילוק זה לנכסים שברשותה, חל גמי אנכסים שאינן ברשותי".

¹⁶⁶ וראה עמ' 922, במילואים להערה 456, בעניין סילוק מארוסה, ששואל ומשיב מעלה אפשרות שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם אגב דבר שבא לעולם, ודוחה אותה. וראה הערה 461, שבתי כהונה כותב שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם אגב דבר שבא לעולם.

ראה גם עמ' 945, במילואים להערה 651, בעניין סילוק מזכות עתידית, שבני יעקב מעלה סברה זו, שהוא מועיל אם הוא נעשה יחד עם סילוק מזכות קיימת.

¹⁶⁷ שהבאנו בפרק שני, ליד ציון הערה 4.

¹⁶⁸ דברי יחזקאל, סימן כד, אות א (כך נראית כוונתו). הוא כותב (והובא באמרי דוד (הורליק), סימן יג, אות ב, הערה 99) שגם אם נאמר שנמחלה גם הזכות העתידית, המוחל יכול לחזור בו עד שהזכות תבוא לעולם, כמו שלדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, המקנה יכול לחזור בו עד שיבוא לעולם.

י. דבר שבידו

לעניין הקנאת דבר שלא בא לעולם (או דבר שאינו בבעלותו, שדינו זהה), נפסק שאם לא חסר מעשה חיצוני כדי להביא את הדבר לעולם, אלא "בידו" להביאו לעולם (או לבעלותו), אפשר להקנות אותו¹⁶⁹. קצות החושן¹⁷⁰ אומר שגם מחילה מועילה על זכות עתידית, אם "בידו" של המוחל ליצור מצב שהזכות תבוא לעולם (או לבעלותו). הוא מסביר על פי זה את הדעה¹⁷¹ שאם מחל לווה למלווה על חיובו להחזיר לו את הריבית שנתן לו, המחילה תקפה. לכאורה, לא מובן מדוע המחילה תקפה, שהלא הט"ז¹⁷² אומר שאין על המלווה חיוב להחזיר את הריבית כל זמן שלא תבע אותו הלווה, ואם כן, זו מחילת חוב שלא בא לעולם? התשובה היא, שמאחר שבידו ליצור את החיוב על ידי שיתבע את הריבית, הוא נחשב שבא לעולם¹⁷³.

אבל ר' יהושע דוד פוברסקי¹⁷⁴ חולק על הסברו בעניין ריבית, בטענה שהכלל שמה שבידו נחשב שבא לעולם אמור רק כשעצם הדבר בעולם והוא שלו אלא שאינו ברשותו, כגון המקדיש קרקע שלו שממושכנת למלווה¹⁷⁵, מה שאינו כן אם עצם הדבר אינו שלו, כמו כאן.

יא. זכות שתחול בעתיד למפרע מעכשיו

אדם יכול להקנות דבר שלא בא לרשותו, אם בעתיד יבוא הדבר לרשותו באופן שייחשב שזכה בו למפרע מן הזמן הראשון. לדוגמה, אישה שהתחייבה לתת לנפטלי סכום מסוים אם תינשא תוך עשרים שנה, ונפטלי הקנה את זכותו לראובן לפני שנישאה, ואכן נישאה תוך עשרים שנה – ראובן קנה, מפני שכשנישאה התברר למפרע שנפטלי זכה בכסף של ההתחייבות למפרע, כיוון שזו הייתה מתנה מותנית¹⁷⁶. הדבר מובן לאור התפיסה¹⁷⁷ שהיסרון בהקנאת דבר שלא

¹⁶⁹ עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, ליד ציוני הערות 361–384.

¹⁷⁰ קצות החושן, ט, ס"ק א. מ

¹⁷¹ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג. ראה על כך בשער שלישי, עמ' 93.

¹⁷² ט"ז, חו"מ, ט, א. אלא שקצות החושן חולק על הט"ז בדבר זה – עיין שם.

¹⁷³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), יבמות, סימן מב, בסופו, מקשה לאור זה על מה שכותב קצות החושן שם, שאם הלווה חייב כסף לאדם אחר, נושהו אינו יכול לגבות את הריבית מן המלווה מדין שעבודא דר' נתן, מפני שהלווה מחל לפני שנוצר החיוב – והרי לפי הסברו של קצות החושן, יוצא שהמחילה חלה רק אחרי שיתבע את המלווה, ואז כבר חל שעבודא דר' נתן, ואינו יכול למחול (ראה שער שביעי, עמ' 293, על הלכה זו)? הוא מתרץ ("ברוחק") שהיות שברגע שיתבע, תחול המחילה, אין תביעה זו נחשבת תביעה, מפני שהוא תובע דבר שלא יוכל ליהנות ממנו, ולכן לא חל שעבודא דר' נתן.

ר' רפאל יוסף חזן, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד (כג ע"ד), מסביר בדרך אחרת מדוע מועילה מחילת הלווה על חיוב המלווה להחזיר לו: מפני שמה שאין מועילה מחילת זכות עתידית, הוא רק אם אחר כך חזר בו המוחל, מה שאינו כן כאן. על דעה זו ראה הערה 70.

¹⁷⁴ ישועת דוד, חו"מ, סימן ט, סעיף א (יא ע"ג, במהד' תרצ"ג).

גם חידושי ר' שמעון יהודה הכהן שם, דוחה את דברי קצות החושן מטעם זה.

¹⁷⁵ כתובות נט ע"א.

¹⁷⁶ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמט, עמ' תקד במהד' מכון ירושלים (הובא בבי"י, חו"מ, סימן סו, מחודש מ, וסימן רז, מחודש יג, ובדברי חיים (אוירבך), דיני מכירה, סימן לב). ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

¹⁷⁷ ראה ליד ציון הערה 8.

פרק שישי: חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר

בא לעולם הוא חוסר גמירת דעת, וכאן יש גמירת דעת כיוון שהחויב יחול למפרע; אבל אינו מובן כל כך לפי התפיסה¹⁷⁸ שהחיסרון הוא שאין להקנאה על מה לחול, שהרי גם כאן אין לה על מה לחול עכשיו.

על כל פנים, מהלכה זו למד משנה למלך¹⁷⁹ שמועילה מחילה על קנס לפני העמדת המזיק בדין, אף שבשעת המחילה עדיין אין חיוב, מפני שכשנגמר הדין, חל החיוב למפרע משעת מעשה הנזק.

אפשר לנמק את דבריו, שאף שבשעת המחילה עוד לא חל חיוב, מכל מקום כבר יש לחיוב ממשות מסוימת, שהרי אם אמנם יגיע לידי גמר, יתברר למפרע שבשעה זו היה חיוב. אמנם הימצאותו של הדבר בעולם ברגע זה תלויה בהתרחשות עתידית, אבל גם הימצאות מותנית היא סוג של הימצאות, שיכולה לחול כלפיה פעולה משפטית.

אבל ר' יוסף שאול נתנון¹⁸⁰ חולק על משנה למלך, וכותב שאי אפשר למחול על חיוב שאינו קיים עכשיו, גם אם בעתיד יחול למפרע מעכשיו. ייתכן שלדעתו יש הבדל בין הקנאה מותנית, שהדבר הנקנה הוא דבר מוחשי כבר עכשיו, אלא שנתינתו תלויה בקיום תנאי, לבין חיוב שרק בעתיד יתברר אם יחול למפרע, שכרגע אינו דבר מוחשי.

פרק שישי

חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר

א. מחילה של רבים

רבים שהקנו דבר שלא בא לעולם – ההקנאה תקפה¹⁸¹. הלכה זו מובנת לפי שתי התפיסות¹⁸² בהנמקת הכלל שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם: לפי התפיסה הסובייקטיבית, שהפגם בהקנאת דבר שלא בא לעולם הוא חוסר גמירת דעת – הרי במעשה של רבים יש גמירת דעת.

¹⁷⁸ שם.

¹⁷⁹ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה וראיתי). נביא את דבריו בעמ' 193, ליד ציון הערה 264, בעניין מחילה על קנס, ושם נביא את בני בנימין הסבור שבקנס לא חל החיוב למפרע. ¹⁸⁰

¹⁸⁰ שנביא להלן, פרק שביעי, ליד ציון הערה 358, בעניין אומן.

כמו כן, הפלאה, כתובות לה ע"ב (ד"ה תוד"ה הממאנת), וחידושי ר"ע איגר, כתובות לה ע"ב (ד"ה אבל, ד"ה ואמרת, וד"ה ולזה), כותבים שיתומה שהשיאוה אמה או אחיה, שהיא נשואה מדרבנן, ונתפתה, מחילתה בטלה, מפני שהחויב לא בא לעולם, שכן בשעת הביאה אין חיוב קנס מפני שהיא אשת איש, וגם אם תמאן ויתברר למפרע שלא הייתה אז אשת איש, מחילתה בטלה (זאת אף שיתברר למפרע שבשעת המחילה היה חיוב). אבל אין לכך נפקא מינה, שכן המפתה פטור בלאו הכי מפני שהיא בחזקת בעולה.

אמרי דוד (הורליק), סימן יג, אות ב, כותב שלפי הסבר, ליד ציון הערה 8, שהחיסרון בדבר שלא בא לעולם הוא שאין גמירת דעת, לא תועיל המחילה כאן, שהרי גם כאן אין למוחל גמירת דעת, כיוון שבשעת המחילה הוא לא ראה חיוב.

¹⁸¹ שו"ת הרשב"ש, סימן קיב וסימן תקסו.

¹⁸² ליד ציון הערה 8.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

גם לפי התפיסה האובייקטיבית, שהפגם הוא שאין לקניין על מה לחול, יש כוח במעשה של רבים להתגבר גם על מכשול זה, כשם שהקהל יכול לתקן תקנה להפקיר ממון. מכאן לומד ר' אליהו בן חיים¹⁸³, שאם ראשי קהילה פטרו אחד מבני הקהילה ממס עתידי, המחילה תקפה, גם אם מס נחשב דבר שלא בא לעולם¹⁸⁴, מפני שהיא נעשתה על ידי רבים.

ב. בשבועה או בחרם

המקנה דבר שלא בא לעולם, ונשבע לקיים את ההקנאה, חייב לקיים את שבועתו¹⁸⁵. בהתאם לזה, כותב ר' גרשון אשכנזי¹⁸⁶, שמי שמקבל על עצמו לפני האירוסין בחרם או בשבועה שהוא מסתלק מנכסי אשתו (מה שבדרך כלל לא מועיל, מפני שזוהי זכות עתידית¹⁸⁷), ההסתלקות מועילה אף שלא מועילה מחילה על זכות עתידית.

ר' גרשון אשכנזי מרחיק לכת ואומר שהשבועה משפיעה לעניין סילוק אף יותר משהיא משפיעה לעניין הקנאה. מי שנשבע להקנות דבר שלא בא לעולם, והדבר בא לעולם, ולא הספיק לקיים את שבועתו בחייו ולהקנות את מה שנשבע להקנות, ומת, הנכס עובר ליורשיו והם רשאים להחזיק בו¹⁸⁸, מפני שהשבועה (או החרם) אינה יוצרת הקנאה, אלא מטילה על הנשבע חיוב לקיים את שבועתו, וחיוב זה אינו מוטל על יורשיו. לעומת זאת, מי שנשבע שהוא מסתלק מנכסי אשתו (לדוגמה), ומת, אין ליורשיו זכות בנכסים, גם אם היא מתה תחלה ואחר כך מת הוא, שהרי השבועה הטילה על הבעל להסתלק, והוא כבר עשה זאת (שלא כהקנאה, שדורשת מעשה), ואם כן, אין ליורשיו מה לרשת¹⁸⁹.

אפשר לנמק בדרך אחרת איך השבועה נותנת תוקף למחילה על זכות עתידית (גם לגבי היורשים): כיוון שנשבע שהוא מוחל, אסור לו לגבות את החוב, ואם כן סביר להניח שגם

¹⁸³ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, ד"ה ומצאתי (הובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א, ובשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף י ע"א ודף יא ע"א).
¹⁸⁴ בשאלה זו ראה להלן, ליד ציון הערה 274.

¹⁸⁵ רמ"א, חו"מ, רט, ד. ראה על כך בהרחבה: א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 386–391; ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 379–382.

¹⁸⁶ ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ. כנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות מ, ושו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן טו, כותבים באופן כללי שהמוחל בשבועה על זכות עתידית, חייב לקיים את שבועתו.
¹⁸⁷ כפי שנראה להלן, פרק שמיני, ליד ציון הערה 395 ואילך.

¹⁸⁸ רמ"א שם.

¹⁸⁹ אבל אבני מילואים, צב, ס"ק ה, כותב שיורשיו יורשים את הנכסים, כמו שהאוסר את נכסיו על בנו בנדר, הבן יורש אותם כשמת האב ונושי הבן יכולים לטרוף ממנו, כמו שכתב הר"ן, נדרים מב ע"ב, שהנכסים הם של הבן אלא שאסור לו ליהנות מהם, וכך כאן, הנכסים הם שלו שהרי הוא יורש את אשתו, אלא שאסור לו ליהנות מהם מצד האיסור שאסר על עצמו, שהסתלק מנכסיה בשבועה, ואם כן, כשהוא מת, בניו יורשים אותו ורשאים ליהנות. מהרי"א¹⁸⁷ עניין, בהגהה א שם, דוחה את הראיה מנדר, שהטעם שבאוסר נכסיו על בנו, הבן יורש אותם, הוא מפני שהאב אינו יכול לאסור על הבן דבר שאינו שלו, לכן אמנם הוא יכול לאסור עליו את ההנאה מהנכסים גם לכשיצאו מרשותו, אבל אינו יכול לאסור עליו לזכות בירושתו; אבל כאן הבעל אסר על עצמו את הזכייה, ואם כן, עצם הזכייה הוא איסור לגביו, ואדם אינו רוצה לזכות באיסור, וחכמים לא תיקנו שיקנה מה שבעל קונה בדרך כלל מתקנת חכמים, אם יש איסור בכך, כמו שכתבו תוספות, קידושין יז ע"ב (ד"ה אלא), לגבי ירושת גר את אביו הנכרי.

פרק שישי: חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר

אחרי שיווצר, לא ירצה לגבות את החוב, שהרי אם יעשה זאת, יעבור על שבועתו, ולכן רואים כאילו מחל אחרי יצירת החוב, והרי מחילה מועילה אחרי יצירת החיוב¹⁹⁰.

ג. אם ניכר מהמחילה שההתחייבות שלאחר זמן לא ניתנה מרצון

במחילה על התחייבות עתידית, יש שעצם העובדה שההתחייבות ניתנה אחרי המחילה, מראה שהמתחייב לא התחייב מרצון, ועל כן הוא פטור. לדוגמה, אם אב נותן לבנו שטר חוב שבו הוא מתחייב לו סכום מסוים לנדונייתו, ובנו נתן לו (בידיעת האב) לפני כן שטר מחילה על הנדוניה – שטר המחילה מראה שהאב לא נתן את שטר ההתחייבות מרצונו הטוב, אלא מחמת אונס, שרצה להשיא את בנו והיה צריך להראות לכלה שהוא מתחייב. לכן האב פטור מההתחייבות – לא משום שהיא נמחלה, אלא מפני שבקשת האב את המחילה היא כמו "מודעא" לשטר ההתחייבות, הודעה מראש שמה שהוא עתיד להתחייב הוא מחמת אונס. כך פסק ר' ישראל איסר איסרלין¹⁹¹. הוא משווה זאת לדין¹⁹² שמי שכתב שני שטרי מתנה לשני אנשים על אותו נכס, אחד בסתר ("טמירתא") ואחד בגלוי, אף שהראשונה בטלה מטעם מתנה טמירתא, מכל מקום הראשונה משמשת מודעא למתנה השנייה, להראות שהשנייה ניתנה מתוך אונס, ולכן גם השנייה בטלה. גם כאן, המחילה מראה שהוא לא נתן את ההתחייבות מרצון אלא מפני שהכלה לא הייתה מסכימה להינשא בלי ההתחייבות.

לעומת זאת, בסתם אדם המתחייב כלפי אחר, ולפני כן נתן לו האחר שטר מחילה, העובדה שהמתחייב מקבל את שטר המחילה אינה מראה שאינו נותן את ההתחייבות ברצון טוב, שהרי אין סיבה נראית לעין שתאלץ אותו להתחייב שלא מרצונו. הדברים אמורים גם אם שטר המחילה לא היה בנוסח כללי כמו "אני מוחל על כל חוב שהיה לך ושיהיה לך כלפי", אלא היה מנוסח כמכוון להתחייבות זו בלבד. אף על פי שלשטר מחילה בנוסח זה אין שום תוקף, ייתכן שהמוחל חשב שמועילה המחילה לחיוב עתידי, ולכן כתב את השטר; ולעומתו, המתחייב ידע שמחילה על חיוב עתידי חסרת תוקף, ולכן נתן את התחייבותו.

ד. זכות הנובעת מתקנת חכמים

זכות שתקנו חכמים לטובת האדם – הוא יכול למחול עליה גם לפני שבאה לידו. כך אומר

¹⁹⁰ אבני מילואים שם מסביר כך איך מועיל סילוק בשבועה לפני האירוסין: היות שהבעל נשבע שלא לזכות בנכסים, אינו רשאי לזכות בהם בשעת הנישואין, שאז דינו לזכות בהם; ואם כן, הוא כאומר אחרי הקידושין ולפני החופה שאינו רוצה לזכות בנכסים בשעת הנישואין (שהרי אם יזכה בהם, יעבור על שבועתו), והרי סילוק בין הקידושין לחופה מועיל. ואפשר ללמוד מדבריו לכל מחילה על זכות עתידית, כפי שכתבנו בטקסט. אבל אפשר לעשות הבחנה, שבזכות בנכס, הוא עובר באיסור אם הנכס נכנס לבעלותו, ולכן הוא רוצה להסתלק מהנכס בזמן שמועיל הסילוק, אבל בחוב, אולי אינו עובר איסור בזה שהלה חייב לו.¹⁹¹ שער משפט, נד, ס"ק ג. וזו לשונו: "בשטר שמתחייב את עצמו בדבר שאינו חייב, כגון אב שנתן שטר חוב על נדוניה של בנו, ובנו נתן לו מקודם שובר מחילה על מה שיתחייב לו אחר כך, דמהני השובר בכחאי גוונא, דנהי שאין אדם מוחל דבר שלא בא לעולם, מכל מקום זה השובר מורה שלא נתן לו השטר חוב אחר כך ברצונו הטוב, והוי השובר כמו מודעא להמתנה שאחר כך, וכמבואר בסמ"ק רמב"ם דמי... שנתנה מתנה גלויה, ונמצא שנתנה מקודם מתנה מסותרת, הרי שתי המתנות בטלו, הראשונה מפני שהיא מסותרת, והשנייה מפני שהדבר מוכיח שאינו רוצה".¹⁹²

¹⁹² שו"ע, חו"מ, רמב"ם, ט"ז; חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 284–285.

ערוך השולחן¹⁹³. הוא מסתמך על מה שהתלמוד¹⁹⁴ אומר שבעל יכול להסתלק מזכויותיו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה, זכויות שהן שלו מתקנות חכמים, מפני שאדם יכול לסרב לקבל זכות שחכמים תיקנו לטובתו – "אי אפשי בתקנת חכמים"¹⁹⁵. כנראה, הוא סבור שהיות שמן התורה אינו זכאי לזכות זו, והוא זכאי לה רק מכוח תקנת חכמים, יותר קל להתנער ממנה, ולכן הוא יכול למחול עליה עוד לפני שהיא נוצרה.

על סמך עיקרון זה נפסק שמועילה מחילת "כתובת בנין דכרין". כתובת בנין דכרין היא אחד מתנאי הכתובה, ולפיה בעל שנשא אישה וילדה לו בנים ומתה, ונשא אישה אחרת וילדה לו בנים ומתה, ואחר כך מת הבעל – בניה של כל אישה נוטלים מן העיזבון את סכום כתובת אימם, ואת הנותר מחלקים כל הבנים ביניהם בשווה. מה הדין אם אחד הבנים מחל בחיי אביו על זכותו בכתובת בנין דכרין¹⁹⁶? בפשוט, המחילה אינה תקפה, מפני שבחיי האב, זכות זו עדיין לא באה לעולם. בכל זאת, כתב ר' אליהו בן חיים¹⁹⁷ שהמחילה תקפה, מפני שכתובת בנין דכרין היא תקנת חכמים¹⁹⁸, ומועילה מחילה עליה מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", כמו בבעל המסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה¹⁹⁹.

ר' דוד לייטר²⁰⁰ לומד מכאן גם על מחילת זכות עתידית המבוססת על תקנה שלאחר

¹⁹³ ערוך השולחן, חו"מ, רמ"א, ו.

ראה עוד עמ' 894, במילואים להערה 304, בעניין מחילת מזונות, שאבני מילואים אומר שאם האישה אמרה לשון "אי אפשי", יכולה לחזור בה אחר כך, מפני שמשמעות דבריה היא שאינה רוצה שתקנת חכמים תפעל לטובתה, ואם אמרה לשון מחילה, אינה יכולה לחזור בה.

משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, כותב בדעת המגיד משנה, שבריבית דאורייתא לא מועילה מחילת הלווה על מה שעתיד המלווה לקחת ממנו, אבל בריבית דרבנן מועילה המחילה. אבל הוא לא הזכיר את הבעיה שזו מחילה על זכות עתידית.

מנוחת אשר, חלק א, דף ז ע"ב, כותב שגר יכול למחול על ירושת אביו הגוי באמירת "אי אפשי בתקנת חכמים" כיוון שירושת גר היא מדרבנן. על מחילת גר על ירושת אביו אחרי מותו, ראה עמ' 1379.

¹⁹⁴ כתובות פג ע"א.

¹⁹⁵ ראה פרק שמיני, עמ' 217, ליד ציון הערה 431, שפני יהושע ופרשנים נוספים נימקו סטילוק הבעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה מועיל מפני שזו זכות דרבנן. וראה עמ' 223, ליד ציון הערה 482, שהמאירי נימק כך לעניין סילוק בעל מירושת אשתו.

¹⁹⁶ בנידון בית דוד הראנ"ח (הערה 197), היה לאישה הראשונה רק בן אחד, והוא הסתלק מזכותו. אם יש יותר מבן אחד לאישה אחת, ורק אחד מהם הסתלק, השאלה יותר מורכבת – האם מועילה הסתלקותו כלפי בני האישה השנייה (באופן יחסי), או כלפי יתר בני האישה הראשונה.

¹⁹⁷ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן ט בדפוס שאלוניקי, סימן י בדפוס ברלין (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגוז), סימן ו, דף ט ע"ד, ובשבט בנימין, סימן כו). גם שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן א, כותב שמועילה מחילת בן על כתובת בנין דכרין בחיי אביו.

¹⁹⁸ כתובות נב ע"ב.

¹⁹⁹ שו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סימן ו, דוחה את הראיה מהסתלקות הבעל, שהיא מועילה מפני שיש לו קצת זכות בנכסים במשך זמן האירוסין, בכך שאסור לה למכור נכסים שהגיעו אליה או (טור, אהע"ז, סימן צ), ואילו לבן אין שום זכות בכתובת בנין דכרין בחיי האב. גנוי חיים, מערכת ד, אות יב, דוחה את הראיה, ששם הנכסים נמצאים בעולם.

²⁰⁰ שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה. וזו לשונו: "ועל דבר אשר שאלת בראובן שחכר שדות שהיו לשמעון ולוי בחכירה מאת דוכס, ועתה תובעים שמעון ולוי את ראובן שיחזיר להם העסק... וראובן טוען ששמעון הרשה לו לחכור את השדות... כיוון דתקנה זו לא הייתה רק לטובתו, יכול לומר 'אי אפשי בתקנה זו'... והשתא דאתית להכי, אין לנו לרדן בזה מכח מחילה בדבר שלא בא לעולם, דלא מהני... למה שכתבו התוספות... דמייתי הא דרבא האומר אי אפשי בתקנת חכמים שומעים לו, ליתן טעם להתנות אף בדבר

פרק שישי: חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר

חתימת התלמוד: בנידונו, חכר שמעון שדות מהדוכס, באופן שתוקפה ההלכתי של החכירה היה רק מכוח תקנת הקהלה²⁰¹, והרשה לראובן לחכור אותה; והוא פוסק שמחילתו על חזקתו מועילה מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", אף שזו זכות עתידית²⁰².

אבל כפי שנראה להלן, פרק שמיני, לדעת רוב הפוסקים, הבעל אינו יכול להסתלק לפני האירוסין מזכויותיו בנכסי אשתו, מפני שעדיין אין לו שייכות בנכסים, אף על פי שזו זכות דרבנן. הרי שאין מועילה מחילה על זכות עתידית גם אם היא תקנת חכמים. אשר להוכחת ערוך השולחן מסוגיית התלמוד, יש שפירשו²⁰³ שהסוגיה שם אינה מתכוונת להבדיל בין דאורייתא לדרבנן, והטעם שמועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה הוא שסילוק שונה ממחילה, ומועיל גם בזכות עתידית, או משום שיש לבעל שייכות בנכסיה בזמן האירוסין, אף שאין זו זכות ממשית.

מדוע, לשיטה זו, אין בעל הזכות העתידית יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים"? כנראה, שיטה זו סבורה שאין הבדל בין זכות דרבנן לזכות דאורייתא, ומה שהתלמוד אומר שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" הוא מפני שהיה מקום לחשוב שאי אפשר להתנער ממה שחכמים תיקנו, כפי שמצאנו מצבים שאמר בהם "חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה", ולכן התלמוד מדגיש שאפשר למחול גם על זכות דרבנן; אבל מחילה זו דינה ככל מחילה אחרת, שאינה אפשרית לפני היווצרות הזכות.

ה. בלשון הודאה

ר' גרשון אשכנזי²⁰⁴ כותב שבשטר מחילה שנכתב בלשון הודאה, שהנושה מודה שמחל, מניחים שמחל באופן המועיל, דהיינו אחרי יצירת החוב; ואף אם אנו יודעים שמחל לפני יצירת החוב, הודאתו מועילה, כפי ש"אודיתא" מועילה בתחומים אחרים לחייב את המודה, גם אם ידוע שאינה אמת.

נראה שדבריו אמורים רק אם השאלה הגיעה לבית הדין אחרי יצירת החוב. אבל אם השאלה הגיעה לבית דין לפני שהחוב נוצר, כך שאי אפשר לפרש שמחל אחרי שנוצר החוב, המחילה בטלה.

שלא בא לעולם, דכיון דלטובתו תקנוהו, יכול לומר 'אי אפשי באותה טובה'. הרי מפורש יוצא מדבריהם דשאני תקנת חכמים לטובתו דמהני אף בדבר שלא בא לעולם. והכא נמי בזה".

²⁰¹ כנראה, היה זה בגדר חזקת "אורנדא". ה"חכירה" כאן אינה כמובן התלמודי, עבודה בשדה תמורת חלק ביבול, אלא כמובנו בשו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכון ירושלים – זכות לגבות מטעם, וגם כאן, הייתה לו זכות לקבל פירות כלשהם מן השדות, וזו זכות עתידית. לכאורה, היה מקום לומר שאינו מוחל על הפירות אלא על זכות החכירה עצמה, שהיא כבר שלו. ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 660, מצד שזו זכות קניינית מכוח תקנת הקהל.

²⁰² הוא מוכיח שאפשר לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" גם בתקנת האחרונים, משו"ת הר"ן, סימן מח, שכתב שאפשר לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" בחרם דרבנו גרשום לא לשאת שתי נשים. הוא מוסיף שאף שתוספות, כתובות מז ע"ב (ד"ה זימנין), כתבו שלא מועיל "אי אפשי בתקנת חכמים" במי שמפקיע מעצמו את התקנה לעולם, וכאן הרי הוא מפקיע מעצמו את התקנה לעולם, הרי משו"ת הר"ן שם משמע שגם במי שמפקיע עצמו לעולם מועיל "אי אפשי בתקנת חכמים".

ראה גם להלן, פרק שביעי, עמ' 199, ליד ציון הערה 296, בעניין דמי חזקת, שמשנה למלך אומר כך גם על דבר שתיקנו הקהילות, על פי הדעה שסילוק בעל מנכסי אשתו הארוסה מועיל מפני שזו תקנת חכמים. ראה על כך להלן, פרק תשיעי.

²⁰⁴ ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ. הוא עוסק בבעל שהסתלק מנכסי אשתו לפני האירוסין. □

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

אבל אבני מילואים²⁰⁵ חולק עליו, על פי כלל שהוא קובע²⁰⁶, שאודייתא אינה מועילה בדבר שלא מועיל בו מעשה קניין, והרי מחילה על זכות עתידית אינה מועילה אף בקניין²⁰⁷, ולכן אינה מועילה גם באודייתא.

גם לפי אבני מילואים, אומר ר' שלמה דיכובסקי²⁰⁸, שאם הנושה הודה שהנתבע אינו חייב לו, החיוב מחול, מפני שמניחים שהנושה עשה אחד מהדברים שיש בהם כדי לבטל את החוב לפני היווצרותו²⁰⁹.

ו. מנהג

ר' יום טוב אלגזי²¹⁰ כותב שבמקום שיש מנהג "ותיקין" (כלומר, מנהג מבוסס) שמועילה מחילה על זכות עתידית (בכלל, או על סוג מסוים של זכות עתידית), היא תקפה בעיני ההלכה. הוא כותב כך לעניין התקנה שנתקנה בירושלים²¹¹, שמי שנפטר בירושלים, וירשיו בחו"ל, נכסיו עוברים לבעלות ה"כולל" של ירושלים; והכולל נהג להסתלק מזכותו כלפי מי ששילם לו בחייו סכום מסוים בתמורה, מפני שהיה יותר כדאי לו לקבל את הסכום מוקדם יותר. הוא כותב, שמאחר שמעשים בכל יום שהכולל מסתלק מירושות שמגיעות לו לפי התקנה, ומעולם לא חזר בו הכולל, מחשש שאם יחזור בו, אנשים לא ירצו לשלם מראש באופן זה, אם כן מנהג "ותיקין" הוא שמועילה ההסתלקות, ולכן יש לו תוקף.

יש לציין, שלעניין הקנאת דבר שלא בא לעולם, נחלקו הפוסקים בשאלה האם ההקנאה מועילה במקום שיש מנהג שהקנאה כזאת תקפה²¹².

ז. חזרה ממחילה על זכות עתידית באופנים שהמחילה תקפה

באותם מצבים שאמרנו שמועילה מחילה על זכות עתידית, מתעוררת שאלה, האם יכול המוחל לחזור בו ממחילתו לפני היווצרות הזכות? בפשטות, משמעות הקביעה שיש תוקף למחילה, היא שהמוחל אינו יכול לחזור בו ממנה. וכך אמנם דעת רוב הפוסקים.

²⁰⁵ אבני מילואים, צב, ס"ק ה (הובא בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה, בסופו). וזו לשונו: "אף על גב באודייתא הוי קנין, וכמבואר אצלינו בספר קצות החושן... מכל מקום מבואר שם גם כן בדבר שאינו נתפס בקנין לא מהני אודייתא, כמו מלוה על פה... ואם כן הוא הדין סילוק קודם אירוסין דלא מהני ואינו נתפס בשום קנין, ומשום דלא שייך ביה כלל, הוי דבר שלא בא לעולם, אם כן אודייתא נמי לא מהני ביה".

²⁰⁶ הוא קובע כלל זה בספרו קצות החושן, קצד, ס"ק ג.

²⁰⁷ כפי שראינו לעיל, פרק רביעי, ליד ציון הערה 64.

²⁰⁸ ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 126.

²⁰⁹ אבל הוא אומר שגם דרך זו לא תועיל לפי הדעה (אנציקלופדיה תלמודית, ערך אודייתא, ליד ציון הערה 4) שאודייתא אינה קניין, ואינה יכולה ליצור זכייה, והיא רק נאמנות. ולא הסביר מדוע לא יופטר החייב מחמת נאמנות המוחל.

²¹⁰ שו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (י' ע"ד). ראה גם עמ' 196, הערה 274, שהרשב"א אומר שמועילה מחילה על מיסים עתידיים אם יש מנהג המכיר בתוקפה של מחילה זו.

ר"נ רוקבר העלה אפשרות אחרת לתת תוקף להסתלקות של הכולל: מפרשים את התקנה, שלא נועדה לחול במקום שהנפטר שילם לכולל מראש.

²¹¹ כאמור ליד ציון הערה 148.

²¹² ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, ליד ציוני הערות 49–50; חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

עיקר הדיון בשאלה זו בפוסקים היה בעניין בעל המסתלק מזכותו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה²¹³, אבל הדיון נוגע למקרים נוספים שמועילה בהם מחילה על זכות עתידית. ר' יוסף הלוי אבן מיגאש²¹⁴ כותב שאין הבעל יכול לחזור בו מהסתלקותו מזכותו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה – משמע שאינו יכול לחזור בו אף לפני שנוצרת זכותו בנכסים, היינו לפני הנישואין.

זו גם דעת קצות החושן²¹⁵. תחילה הוא מוכיח שיתומה מפותה, שמחלה על הקנס בכך שהסכימה לביאה²¹⁶, אינה יכולה לחזור בה ממחילתה אפילו לפני היווצרות החיוב (בעמידה בדין), ממה שהתלמוד אומר שכיוון שהמפתה פטור מלשלם, הוא חייב מלקות אם היא אסורה עליו באיסור לאו²¹⁷; ואילו הייתה יכולה לחזור בה מהמחילה, נמצא שעדיין יש חיוב ממון על ביאתו, והיה צריך להיות פטור ממלקות מפני ש"אין אדם לוקה ומשלם"²¹⁸. מכאן מוכיח קצות החושן שבעל אינו יכול לחזור בו מהסתלקותו מפירות נכסי אשתו, שהרי הרמב"ן²¹⁹ משווה סילוק זה למחילת יתומה מפותה²²⁰.

עוד ראה מביא קצות החושן מהמעשה²²¹ ביבם שרצה לייבם את יבמתו, ואחיו התנגד מפני שלא רצה שהראשון יזכה בכל נכסי האח המת כדין מייבם, והראשון הבטיח לשני שלא יקח לעצמו את כל נכסי אחיהם המת; והסביר הר"ן²²², שהיו שם רק שני אחים, ולולא הייבום הייתה יד שניהם שווה בנכסי האח המת, ולפיכך היה יכול האח המייבם להתנות שלא יזכה בנכסים יותר מחמת יבומו (דבר שהוא זכאי לו מעיקר הדין), שהרי "נחלה הבאה לאדם ממקום אחר מתנה עליה שלא יירשנה" – אותו ביטוי שנאמר²²³ בהסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה; והרי אילו היה יכול לחזור בו מהסתלקותו מזכותו לרשת את כל הנכסים, איך השתכנע אחיו להסכים שהוא ייבם אותה, הרי אחיו ידע שהוא עלול לחזור בו מהבטחתו ולזכות בכל הנכסים? מכאן מוכיח קצות החושן שבמקום שהסתלקות מועילה, אינו יכול לחזור בו.

²¹³ ראה להלן, פרק שמיני, עמ' 216 ואילך.

²¹⁴ חידושי ר"י מיגאש (מהר"ם שפירא), בבא בתרא מט ע"א. כך כתבו גם מהרש"א, כתובות פג ע"א, ד"ה בא"ד דאטו (הובא בגידולי שמואל, כתובות שם, ד"ה הכותב), וקובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ר"ז.

²¹⁵ קצות החושן, רט, ס"ק יב (הובא בדברי חיים (אורבך), דיני קידושין, סימן כג, בשיעורי הגרב"ד (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלב, ובבית אהרן וישראל, גל' נו, עמ' לב-לג), ואבני מילואים, צב, ס"ק ג (בקיצור). והסכים עמו שר"ת אבני נור, חו"מ, סימן כז, ד"ה ונ"ל עוד (על חזרה לפני הנישואין). מנחת אשר, בבא בתרא, מהר"ם תש"ד, סימן יד, מסביר שאף שסילוק אינו חלות שהאדם עושה, אלא מציאות (ראה בשמו בשער שני, עמ' 763, במילואים להערה 151, אות ה, לעניין סילוק בלב), בכל זאת קצות החושן סובר שעל ידי מציאות הסילוק, פקעה זכותו ואינו יכול לחזור בו ולחדש את הזכות.

²¹⁶ ראה להלן, ליד ציון הערה 247, שמחילתה תקפה אף שניתנה לפני מועד החיוב.

²¹⁷ כתובות לב ע"א. ראה על כך בשער ראשון, עמ' 24-25.

²¹⁸ ראה לעיל, הערה 98, שביתומה מפותה, שהמחילה הייתה לפני הביאה, המחילה מועילה מטעם הרשאה להזיק, ושם ליד ציון הערה 108, שבהרשאה להזיק יכול לחזור בו עד מעשה הנזק; ולפי זה היא יכולה לחזור בה עד הביאה. אבל כאן אנו דנים במפותה שחזרה בה אחרי הביאה, לפני העמדה בדין.

²¹⁹ חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א, שנביא ליד ציון הערה 257.

²²⁰ גם בני בנימין, עמ' קעג ועמ' קעו, מוכיח מיתומה מפותה שלא מועילה חזרה מסילוק.

²²¹ כתובות פא ע"ב.

²²² ר"ן על הרי"ף, כתובות מ ע"א (בדפי הרי"ף). על הר"ן ראה במילואים להערה 564.

²²³ כתובות פג ע"א.

ר' יעקב אורנשטיין²²⁴ מוכיח בדרך אחרת שבעל המסתלק מנכסי אשתו בעודה ארוסה אינו יכול לחזור בו עד הנישואין: הרי אם הוא יכול לחזור בו, נמצא שההסתלקות חלה רק לאחר הנישואין, והרי לא מועילה ההסתלקות אחרי הנישואין²²⁵. הוא מנמק מדוע אינו יכול לחזור בו מההסתלקות: מפני שמיד כשהבעל סילק את כוחו מנכסי אשתו, זכתה בהם, שהרי הם נמצאים בעולם, ואינו יכול לחזור בו, וזה שונה מהמוכר דבר שלא בא לעולם, שיכול לחזור בו עד שיבוא לעולם, גם לפי הדעה שהמכר חל, מפני שאצל שני הצדדים הנכס אינו בעולם. בזה הוא מנמק את הדעה²²⁶ שלא מועילה ההסתלקות במשך האירוסין לנכסים שיגיעו לבעלותה אחרי הנישואין – היות שאינם בעולם, הוא יכול לחזור בו עד שיבואו לעולם, ואז היא כבר נשואה וההסתלקות אינה מועילה כשהיא נשואה²²⁷.

ר' בנימין ליפקין²²⁸ מנמק, שסילוק אינו רק ביטוי של חוסר רצון לזכות, שאז היה צריך שאי-הרצון ימשך עד זמן היווצרות הזכות, אלא הוא "חלות" משפטית הפועלת על הנכס, חלות של ביטול הזכייה המבוססת על גילוי אי-רצון, ולכן אינו יכול לחזור בו מהסילוק אפילו לפני היווצרות הזכות.

לעומתם, מהרי"ט אומר שהמסתלק יכול לחזור בו מההסתלקות, מפני שדיבור יכול לבטל

²²⁴ ישועות יעקב, אה"ע"ז, צב, ס"ק ב (הובא בקובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א). וזו לשונו: "ומצאתי במוהרי"ט בתשובה [ראה ליד ציון הערה 229], כתב להדיא דיכול לחזור בו משום דאתי דיבור ומבטל דיבור. והנה לפי זה קשה בהך דכאן, מה מהני כותב לה ועודה ארוסה, כיון דער אחר נשואין יכול לחזור? ואם כן, עיקר הוא אחר נשואין, ואז לא מהני לשון זה, דדוקא בעודה ארוסה מהני... ומה הוכחתי דמהני סילוק ואינו יכול לחזור. ואמנם כעת נראה לי, דבאמת, כיון שהנכסים הם שלה וישנם בעולם, ותיכף כשסילק הבעל כוחו מנכסים זכתה בהם, ולכן אינו יכול לחזור בו. ולא דמי לשאר דבר שלא בא לעולם, דשם אצל שניהם אינו בעולם. ומעתה אתי שפיר, דבנכסים שנפלו לה אחר שנשאת, דאז עדיין אין להאשה גם כן זכות בהן, וכשבאו לעולם זכתה בהם, ואז חל גם כן לשון 'דין ודברים' לסלק כח הבעל מנכסים הללו, ואם כן, לא מבעיא שיש רשות בידו לחזור קודם מעשה משום דאתי דיבור ומבטל דיבור, כמו שכתב מוהרי"ט, ואף בלא חזר בו, מכל מקום, כיון שאינו חל רק אחר נשואין, לא מהני לשון 'דין ודברים'."

²²⁵ כאמור ליד ציון הערה 507.

²²⁶ פרק שמיני, ליד ציון הערה 448.

²²⁷ קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, כתב שלפי השיטה, בהערה 381, שסילוק הבעל הוא מזכותו באשתו ולא מהנכסים עצמם, לא יוכל לחזור בו, מפני שהסילוק חל עכשיו, שהרי האישה נמצאת בעולם.

²²⁸ בני בנימין, עמ' קנ"ג, הערה 1, ועמ' קע"ו. הוא דיבר על סילוק, אבל טעמו שייך גם במחילה. כמו כן, ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א (עמ' שמא), מסביר שקצות החושן סובר שעל ידי הסילוק, כבר חל שינוי דין, וגם אם סילוק מטעם מחילה, הרי בכך שמחל על כך שיחול הדין, נעשה מצב שבטל הדין; ואילו מהרי"ט (הערה 229) סובר שסילוק מדבר שלא בא לעולם חל רק כשיגיע לעולם, ולכן יכול לחזור בו עד אז.

גבעת פנחס (ארביטמן), עמ' כ"ט, מסביר מדוע קצות החושן אינו מתחשב בטעם של הדעה האחרת, שדיבור מבטל דיבור (ליד ציון הערה 229): מפני שכאן יש כבר חיוב, כגון בקנס, סיבת החיוב היא הפיתוי (שיגרום לחיוב אם ייגמר דינו), לכן בעל הזכות יכול להסתלק, שסיבת החיוב לא תחייב את בעל החיוב, ומהו אינו יכול לחזור בו.

אמרי דוד (הורליק), סימן כב, עמ' 111–112, מעלה שני נימוקים שבגללם לדעה שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, לא יוכל לחזור בו: (א) זכות הבעל בנכסי אשתו חלה כבר באירוסין, ואינו יכול לחזור בו מפני שכבר זכתה בה האישה. (ב) סילוק אינו מעשה הפקעה אלא רק גילוי דעת שאינו רוצה, ולכן בטלה זכותו מיד, עוד לפני שבאה לעולם, ולא יוכל לחזור בו.

פרק שישי: חריגים שבהם הזכות פוקעת מטעם אחר

דיבור²²⁹. טעמו הוא, שהסילוק אינו פועל בזכויות של האדם בחפץ, ואינו יוצר "חלות" דין, אלא רק מונע את האדם מלזכות, ולכן הוא רק דיבור, שמתבטל על ידי דיבור הפוך²³⁰. כמו כן, ר' יעקב דוד אילין²³¹ אומר שלפי הפרשנים שנימקו שמועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו הארוסה מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים"²³², הוא יוכל לחזור בו מההסתלקות, כמו שבתחומים אחרים, האומר "אי אפשי בתקנת חכמים" יכול לחזור בו.

לפי שיטה זו, שהמסתלק יכול לחזור בו, בעצם לא מועילה הסתלקות לפני החיוב, והיא מועילה רק אם לא חזר בו, מפני שההסתלקות נשארת בתוקפה עד החיוב.

ר' מרדכי רוזנבוים מסביר²³³ את שתי הדעות: הדעה שהבעל יכול לחזור בו מההסתלקות עד שעת נישואין סוברת שההסתלקות אינה מנכסי אשתו אלא מהזכות שיש לו בנישואין²³⁴, ולכן ההסתלקות חלה רק ברגע הנישואין, ולכן הוא יכול לחזור בו עד אותו רגע; ואין חיסרון של "כלתה קניינו", כמו שיש במי שעושה קניין משיכה ומתנה שהקניין יחול לאחר זמן מסוים²³⁵, מפני שב"חלות" שנעשית על ידי דיבור אין חיסרון של "כלתה". לעומת זאת, קצות החושן²³⁶ סובר שהבעל אינו יכול לחזור בו אף לפני הנישואין, מפני שהוא סובר שהסתלקות היא כמו הקנאת דבר שלא בא לעולם "מעכשיו", שלפי ר' מאיר (האומר שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם) המקנה אינו יכול לחזור בו; או שהוא סובר שהיות שזכויות הנישואין באות מכוח האירוסין, הזכויות חלות כבר משעת האירוסין, וההסתלקות חלה על זכות זו, ולכן אינו יכול לחזור בו.

גם לפי השיטה הראשונה, שהמוחל אינו יכול לחזור בו ממחילתו במצבים הללו, הרי אם מחל כלפי מי שאינו החייב, הוא יכול לחזור בו. דוגמה לכך הוא המעשה שעליו נשאל

²²⁹ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 135). הוא כותב כך בעניין אישה שהפקידה נכס של בעלה אצל שומר, והתנתה עם השומר שלא יתפוס אותו על חוב שבעלה יהיה חייב לו (ראה ליד ציון הערה 237). קצות החושן (הערה 215), יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, וישועות יעקב, אהע"ז, צב, ס"ק ב, הבינו שלדעת מהרי"ט, גם בעל שהסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, יכול לחזור בו אחרי הסילוק, משום שדיבור מבטל דיבור.

²³⁰ ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", שהוא כותב כך בדעת הט"ז. כמו כן, ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא עמ' 946, במילואים להערה 654, שהוא כותב כך בדעת הט"ז. כן, ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, מסביר שלדעת מהרי"ט, הסילוק חל רק בשעת החיוב לבטל את חלות החיוב, בניגוד לדעת קצות החושן, שסילוק אינו כמחילה אלא הוא שלילת דין וחל מיד.

אבל בני בנימין, עמ' קעג, הערה 1, כותב שמהרי"ט מסכים שיש חלות של סילוק עוד לפני היווצרות הזכות, אלא שהוא סובר שיכול לחזור בו מהסילוק, מפני שדיבור מבטל דיבור.

²³¹ קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א. הוא מיישב בזה את קושיית בית יעקב (לורברבוים), כתובות פג ע"א, מדוע תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה דרב), לא אמרו שהוצרך הטעם "אי אפשי בתקנת חכמים" כדי שלא יוכל לחזור בו? התירוץ הוא, שגם לטעם של "אי אפשי בתקנת חכמים", מועילה חזרה.

אבל מהרש"א (הערה 214) כתב בדעת תוספות שם, שהבעל אינו יכול לחזור בו, אף שלדעתם הסילוק חל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים". אמרי דוד (הורליק), סימן כב, עמ' 111, מסתפק האם לדעתם חכמים יתקנו לו את התקנה מחדש אחרי שאמר בתחילה שאינו רוצה בה.

²³² ראה ליד ציון הערה 431.

²³³ עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שב).

²³⁴ כמו שכתב אבני מילואים, צב, ס"ק ו, בדעת הרמב"ן.

²³⁵ כתובות פב ע"א.

²³⁶ לעיל, הערה 215.

מהרי"ט²³⁷, באישה שהפקידה אצל מישהו חפצים של בעלה, והתנתה עם הנפקד שגם אם תהיה לו איזו תביעה על בעלה בעתיד עקב משא ומתן, לא יתפוס אותם בחובו. מהרי"ט פוסק שהנפקד יכול לחזור בו מהסתלקותו, מפני שדיבור יכול לבטל דיבור. הוא מסביר שמצב זה (ושכמותו) שונה מהסתלקות רגילה, כגון בעל המסתלק מזכויותיו בנכסי אשתו, שאינו יכול לחזור בו, מפני שברגע שהסתלק, זכה שכנגדו, ובמקרה של הסתלקות הבעל – זכתה האישה מיד בכל זכות שיש בנכסים, שהרי הם נכסים שלה. לעומת זאת, כאן, כשהנפקד מסתלק, לא זכתה האישה, ואין לה שום שייכות בנכסים, שהרי הם של בעלה, והבעל יכול למוכרם ולא יהיה לאישה בהם כלום, ואף שהם משועבדים לה לכתובתה, הרי "לא ניתנה כתובה לגבות מחיים", אלא הם עדיין ברשות הבעל, ולכן הנפקד יכול לחזור בו מהסתלקותו ולגבות אותם בחובו²³⁸. מהרי"ט כותב שגם אם נקט לשון טובה של הסתלקות, המביעה את כוונתו בכירור, כגון²³⁹ שאמר שמעתה הוא מסלק את שעבודו שלא יחול על אותם הנכסים, אין זה מועיל, כיוון שההסתלקות לא נעשתה כלפי החייב²⁴⁰.

סברה מעין זו מצויה כבר בתוספות²⁴¹, שהסבירו שלא מועילה הסתלקות בעל מירושת אשתו, מפני שהתוצאה אמורה להיות שקרובי אשתו יירשו אותה, וקרובי אשתו הם כזרים בירושה זו לגבי הבעל; כלומר, הסתלקותו אינה מועילה עבורם מפני שהוא לא מסתלק

²³⁷ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה ודע שהרב, ובנתיבות המשפט, רט, ס"ק ו). על מקרה זה ראה עמ' 237, ועמ' 952, במילואים להערה 683. ראה במילואים להערה 229, שנחלקו אחרונים האם לדעת מהרי"ט בסילוק רגיל יכול המסתלק לחזור בו. אבל לכל הדעות, במצב שבטקסט הוא סובר שיכול לחזור בו.

²³⁸ שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא קמא, סימן ריט (ד"ה הנה מכתבם), מיישב בכך את ראיות קצות החושן (בעמ' 187): שם מדובר בהסתלקות מממון שנמצא ברשות חברו: ביבם, נכסי הירושה ברשות שני האחים, ובמפתח, הוא מוחזק בממונו, ולכן ברגע ההסתלקות, זוכה חברו בממון, ולכן המסתלק אינו יכול לחזור בו, כמו שהקונה דבר שלא בא לעולם ותפס כשכא לעולם, זכה (בבא מציעא סו ע"ב); ואילו בנידונו של מהרי"ט, האישה אינו זוכה בשום ממון בכך שהנפקד מסתלק משעבודו על הבעל, ולכן הוא יכול לחזור בו; ואכן אילו הסתלק כלפי הבעל, לא היה יכול לחזור בו כיוון שהבעל זכה בממון מיד.

שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, מסביר את כוונת מהרי"ט, שאמנם אם אמר בפירוש לבעל שלא יחול השעבוד, הסילוק מועיל, אבל כאן דיבר עם האישה ולא עם הבעל, והתכוון רק שהאישה תוכל לגבות את כתובתה מהחפצים (שזאת הייתה מטרת האישה בכך שביקשה מהנפקד לא לתפוס את החפצים לחובו), ולא התכוון להועיל לבעל אם לא תבוא לגבות את כתובתה, וכיוון שהבעל חי ואינה יכולה לגבות את כתובתה, אין לומר שזכתה בנכסים ולכן הוא יכול לחזור בו.

²³⁹ ראה במילואים להערה 683 ולהערה 685, על הבחנתו בין "לשון גרועה" ל"לשון טובה".

²⁴⁰ מהרי"ט נימק נימוק נוסף לפסיקתו בנידונו: מה שאמר לה הנפקד הוא "פיטומי מילי" בעלמא, גם אם אמר לשון טובה, שהרי אפילו לא הייתה מפקידה בידו את הנכסים, היו משתעבדים לחובו; ואילו בסילוק בעל מנכסי אשתו אין לומר שהוא פיטומי מילי, משום שעל דעת כן היא מנכיסה לו את הנכסים, שאילו לא היה מסתלק, לא הייתה מסכימה להינשא לו ולא היה זוכה בהם, ולכן דבריו מועילים להסתלק מנכסיה. כלומר, שכאן היה סילוק בלי תמורה, שהרי האישה לא נתנה לו שום תמורה לכך שהסכים להסתלק, והעובדה שהפקידה אצלו (כאילו בתמורה לסילוק) אינה מביאה שום תועלת לנפקד, שהרי גם לולא זה היה יכול לגבות את חובו מהנכסים. לכאורה אפשר ללמוד מזה כלל, שרק סילוק בתמורה מועיל, מפני שקבלת התמורה יוצרת אצל המסתלק גמירת דעת להסתלק, אבל סילוק בחינם (מזכות עתידית) נחשב פיטומי מילי. השווה פרק חמישי, עמ' 167, דעה שמועילה מחילת זכות עתידית בעבור תמורה. עוד קשה, שגם בנידונו, הנפקד הרוויח בכך שהנכסים בידו, שעכשיו יהיה לו יותר קל לתפוס אותם לחובו, ונמצא שקיבל תמורה עבור הסילוק.

²⁴¹ תוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב).

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

כלפיהם אלא כלפי האישה, ורק הסתלקות מזכותו בנכסי מלוג מועילה, מפני שההסתלקות גורמת שיישאר ביד האישה, שהם עכשיו בידה, והוא מסתלק כלפיה. צריך להדגיש, שנימוקו של מהרי"ט טוב רק להסתלקות מחיוב עתידי, כבנידונו – אם תהיה לנפקד תביעה על הבעל בעתיד. אבל בחוב קיים, מסכים מהרי"ט שמועילה מחילה שלא בפני החייב, והנושה אינו יכול לחזור בו ממנה²⁴², ואין אומרים שדיבור מבטל דיבור, מפני שהדיבור של המחילה כבר פעל להפקיע את החוב, והחייב זוכה בנכסיו חפים מכל שעבוד; ורק בחיוב עתידי, שהדיבור עוד לא פעל, אפשר לומר שיוכל לחזור בו על ידי דיבור הפוך²⁴³. הפוסקים שעסקו בשאלת זכות החזרה עסקו רק באחדים מן החריגים שמועילה בהם מחילה על זכות עתידית. מן הראוי לבחון שאלה זו בנפרד לגבי כל אחד מן החריגים, מפני שלכל אחד יש מאפיינים משלו. באותם חריגים שהמחילה מועילה בהם מטעם אחר (כגון מנהג, שבועה או מעשה הרבים) ולא בתור מחילה, הדעת נותנת שאינו יכול לחזור בו, שכן אין זה "דיבור" בלבד. כך נראה גם לגבי החריגים המבוססים על חריגים מקבילים בהקנת דבר שלא בא לעולם, שכמו שאפשר להקנותם ומן הסתם אי אפשר לחזור מן ההקנאה, כך כאן לא יוכל לחזור בו מהמחילה.

פרק שביעי

זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

א. קנס

מי שאונס או מפתה נערה חייב לשלם קנס לאביה, ואם היא יתומה, הקנס שייך לה. התלמוד הירושלמי²⁴⁴ אומר, שנערה שנאנסה או נתפתתה אינה יכולה למחול על הקנס גם אחרי הביאה (גם אם היא יתומה, כך שהקנס שייך לה ולא לאב), מכיוון שהחיוב הוא דבר שלא בא לעולם, שהרי החיוב חל רק בשעת עמידה בדין, ככל קנס, שאינו חיוב עצמי אלא חיוב שמוטל על ידי בית דין²⁴⁵.

²⁴² ראה שער תשיעי, עמ' 384 ואילך, על מחילה שלא בפני החייב.

²⁴³ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו.

²⁴⁴ ירושלמי, כתובות, ג, ז (הובא בהפלאה, בבא קמא לג ע"ב, בשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו, בכבוד הלבנון, סימן י, אות ג, ובעמק הלכה (ורשה), שנה א, חוב' ב–ג (שבת–אדר תרפ"ז), סימן מב, עמ' סה, שנדפס גם בזכר נתן (שפיגלגלס), עמ' קעז).

פני יהושע, כתובות לב ע"א (ד"ה השתא דאתית), כתב, בהסברו הראשון שהאמורא עולה, בכתובות שם, סובר כירושלמי שהמחילה אינה תקפה.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן צא (ד"ה והנה לכאורה), כתב שאי אפשר למחול על קנס; ואינו מנמק.

²⁴⁵ בית יעקב (לורברבוים), כתובות לח ע"ב, יד ישראל, חלק ב, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנה), ומנוחת משה, אות ט, דף עג ע"ג, מבינים שטעם הירושלמי הוא שלפני העמדה בדין אין חיוב מפני שאולי יודה וייפטר, שכן המורה בקנס פטור. כך מבינים גם הפלאה ושואל ומשיב שנביא בעמ' 886, במילואים להערה 252. אמרי דוד (הורליק), סימן יג, אות א, דוחה נימוק זה, מפני שהוא נאמר בבבא מציעא לד ע"א כנימוק לכך שאי אפשר להקנות קנס גם לדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אבל לדעה שאי

אבל הרמב"ן²⁴⁶ אומר שיש מחלוקת בירושלמי בשאלה זו, ור' מונא, בירושלמי שם, האומר שהמפתה פטור מן הכול, סובר שמועילה מחילה על הקנס, וחולק על מה שנאמר שם לפני כן שאינה יכולה למחול, והלכה כר' מונא.

משתי סוגיות בתלמוד הבבלי עולה שמועילה מחילה על קנס: (א) במקום אחד נאמר²⁴⁷, שהמפתה יתומה האסורה עליו באיסור לאו, לוקה; ומכאן שאינו משלם, שכן "כל המשלם אינו לוקה", והסיבה שאינו משלם היא שהמפתה מחלה בעצם הסמכתה לביאה²⁴⁸; אלא שאם יש לה אב, המפתה חייב לשלם כיוון שהנערה אינה יכולה למחול על זכות של אביה. (ב) במקום אחר²⁴⁹, התלמוד מוכיח שהקנס ניתן לאב, ולא לנערה, "דאי לעצמה, אמאי יהיב מפתה, מדעתה עבד!" כלומר, אילו הקנס היה שייך לנערה, כל מפתה היה פטור מלשלם כיוון שהמפתה מוחלת; משמע שמחילתה על הקנס מועילה²⁵⁰. ואכן, רוב הפוסקים²⁵¹ כותבים שהמפתה יתומה פטור מקנס מפני שהיא מוחלת, אף שלא זכתה עדיין בקנס.

איך ישיבו פוסקים אלו לנימוק שנזכר בירושלמי, שאין מועילה מחילה על הקנס לפני גמר

אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, הטעם הוא שחיוב קנס חל רק על ידי פסק בית דין. זו שאלה כללית, האם הכלל שחיוב קנס חל רק בגמר דין נובע מן היכולת להורות ולהיפטר, או שאלה שתי הלכות עצמאיות. דברים אחדים (קלצקין), אות קפו (עמ' קלח), מבין שהטעם הוא שאם יודה, ייפטר, וכותב על פי זה שאם מחלה גם על הבושת והפגם, כך שאם יודה על הקנס לא ייפטר, שהרי "פטר עצמו מכלום" (בבא קמא עה ע"א), הרי חיובו בקנס כבר חל, ומועילה מחילתה עליו. 246

²⁴⁶ חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א.

²⁴⁷ כתובות לב ע"א.

²⁴⁸ תוספות, כתובות כט ע"א (ד"ה ועל אשת), מוכיחים משם שהבבלי סובר שמועילה מחילה.

אבל מנוחת אשר, חלק ב, דף ח ע"ג, דוחה הוכחה זו, שהטעם שלוקה ולא משלם אינו משום מחילה אלא שזו עדות שאי אתה יכול להזימה – עיין שם להסברו. שו"ת אביר יעקב (אביגדור), סימן נא, אות ג, דוחה הוכחה זו בדרך אחרת – עיין שם לדחייתו. הוא כותב (באות ד), שרבונו תם, בתוספות, כתובות לב ע"א (ד"ה אלמא), סובר שהאמורא עולה סובר שאין מועילה מחילת קנס, ור"י בתוספות שם סובר שעולה סובר שהיא מועילה – עיין שם בהוכחתו לכך. נחלי דבש (שלוינגר), כתובות כט ע"א, דוחה בכמה דרכים את הוכחת התוספות – עיין שם ד"ה ולפי"ד (יב ע"ד בדפי הספר), ד"ה ולפי"ז י"ל (יד ע"א בדפי הספר), וד"ה בתוספות הנ"ל (טו ע"ג בדפי הספר).

חידושי ר' עקיבאי אגור, כתובות פג ע"א (ד"ה תוד"ה כדרב), מסביר שסוגיות אלה סוכרות שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, ולכן מועילה מחילת קנס, אבל הלכה היא שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ולכן לא מועילה מחילת קנס. אמרי דוד (הורליק), סימן יג, אות ב, מקשה, הרי גם לדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, המקנה יכול לחזור בו לפני שבא לעולם, וכאן שהמפתה מעמידה את המפתה בדין, מוכח שחזרה בה מהמחילה.

²⁴⁹ כתובות מב ע"א.

אבל חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א, דוחה הוכחה זו, שאפשר לומר שהתלמוד מתכוון לבושת ופגם, שמועילה מחילה עליהם.

רש"י, כתובות, דף לב ע"א (ד"ה ומפותה), דף מ ע"א (ד"ה יתומה), ודף מב ע"א (ד"ה מדקא); ותוספות, כתובות, דף כט ע"א, ד"ה ועל אשת (בדעת הבבלי), דף לה ע"ב (ד"ה ולא), ודף מ ע"א (ד"ה ה"ג), ושבועות לג ע"ב (ד"ה ושאנס); חידושי הרמב"ן, כתובות דף לו ע"א (הובא בר"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א, בדפי הרי"ף, בחידושי הריטב"א, כתובות דף מ ע"א ודף מא ע"ב, בשיטה מקובצת, כתובות לו ע"ב, ד"ה מתני', בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ז, ובשו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ) ודף מד ע"ב; טור, אהע"ז, סימן קעז (עמ' תקעב); פסקי הרי"א²⁵², כתובות, פרק ג, הלכה ב, אות ח; משנה למלך, הלכות נערה, ב, הלכות יג–יד; ב"ח, אהע"ז, סימן קעז, עמ' תקעא במהד' הטור השלם. 251

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

דין, מפני שאז החיוב עוד לא חל? לגבי מפתה, כבר הסברנו²⁵² שזו הרשאה להזיק, שפוטרת מעבר לדין מחילה, כיוון שהביאה היא ברצון. אבל הסבר זה אינו תקף לגבי ביאה באונס, אם האנוסה מחלה אחרי הביאה, שהרי לא הייתה הרשאה להזיק²⁵³. בכל זאת, הרמב"ן²⁵⁴ אומר שגם אז המחילה מועילה²⁵⁵. מדוע מועילה המחילה במקרה זה?

הרמב"ן מנמק, שהמחילה מועילה כמו שבעל הכותב לארוסתו "דין ודברים אין לי בנכסייך", מפסיד את זכותו בנכסיה²⁵⁶, אף שבשעת האירוסין עדיין אין לו זכות בנכסיה²⁵⁷. את ההשוואה להסתלקות הבעל, מסביר חזון איש²⁵⁸ בכך שהאנוסה יכולה למחול על זכות התביעה, מפני שזכות התביעה נחשבת קניין, וכאילו האנס כבר נקנס, כמו שמועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה אף שלא מועילה הסתלקות לפני האירוסין²⁵⁹, וצריך לומר, שטעם הדבר הוא שיש לבעל זכות תביעה בנכסי אשתו כשהיא ארוסה, אף שעדיין אין לו זכות בפירות. נראה שהוא מתכוון למה שהסבירו ראשונים²⁶⁰ שמועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה מפני שכבר יש לו "קצת שייכות" בהם, ואפשר לומר כך גם באנוסה לפני גמר דין.

הר"ן²⁶¹ מוסיף לנמק, שחיובו של האנס בקנס חל כבר בשעת הביאה. משנה למלך²⁶² מעלה שתי דרכים להסביר את נימוקו של הר"ן: (א) אף שעוד לא נגמר חיוב הקנס עד העמידה בדין, הוא מתחיל משעת הביאה, ודי בכך כדי שהמחילה תחול²⁶³; (ב) כשהאנס עומד בדין, חל עליו החיוב למפרע משעת ביאה, וכל דבר שחל למפרע, מראש, נחשב שבא לעולם כבר עכשיו²⁶⁴.

²⁵² במילואים להערה 98, עמ' 870–872. יש להעיר שההסברים דלהלן, שבגללם מועילה גם מחילת אנוסה, טובים גם להסביר מדוע מועילה מחילת מפותה. יב

²⁵³ כך גם במפתה נערה שיש לה אב, שהסכמתה אינה פוטרת את המפתה, מפני שאינה יכולה למחול על זכות של אביה, ומת אביה לפני עמידה בדין, ואחר כך מחלה. בשאלה האם הוא פטור גם בלי מחילה נוספת, בגלל עצם הסכמתה מראש, ראה ליד ציון הערה 53.

²⁵⁴ רמב"ן לעיל, הערה 250.

אמרי בינה (א"ש), כתובות כט ע"א (פו ע"א בדפי הספר), כותב שלכל הדעות, לא מועילה מחילה לפני שבא עליה, מפני שזה דבר שלא בא לעולם.

²⁵⁵ אבל לגבי המצב הזה אין הוכחה מהבבלי שם, שהרי בבבלי מדובר במפתה. כמו כן, רש"י, תוספות והטור שם דיברו רק על מפתה.

²⁵⁶ כאמור ליד ציוני הערות 426, 479.

²⁵⁷ נימוק זה של הרמב"ן הובא בר"ן על הר"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הר"ף), בבני יעקב, דף עז ע"ד, בנחל יצחק, סימן פח, ס"ג, ענפים א–ג, בנחלי דבש (שלזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה והנה הר"ן, יד ע"ב בדפי הספר), בשיעורי הגר"ד (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלב, ובקהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהר" תשכ"ה, סימן לט, עמ' קלח, במהר" תשמ"ח. יב

²⁵⁸ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יב. יב

²⁵⁹ כאמור ליד ציון הערה 395.

²⁶⁰ שנביא להלן, פרק שמיני, ליד ציון הערה 428.

²⁶¹ ר"ן על הר"ף, כתובות יד ע"א, בדפי הר"ף (הובא בשו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כא).

²⁶² משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה וראיתי (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ט ע"ב).

²⁶³ נקודה זו הובאה בבן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מז ע"ד), ובשו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף יא. יב

²⁶⁴ כפי שראינו לעיל, ליד ציון הערה 179, משנה למלך שם מוכיח משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמט, שדבר שחל למפרע נחשב מראש שבא לעולם. אבל בני בנימין, עמ' קפד, הערה 8, דוחה את ההשוואה

בסיכום, טעמה של הדעה שמועילה מחילה על הקנס של האונס הוא שיש לאישה קצת שייכות בקנס אף לפני העמדה בדין; או שהחוב כבר התחיל אלא שעוד לא נגמר; או שהוא יחול למפרע.

אף שהפרשנים שהבאנו עסקו בקנס של אונס ומפתה, נראה שהדברים אמורים גם בקנסות אחרים, מפני שהנימוקים של כל צד שייכים בכל הקנסות²⁶⁵.

ב. חוב לפני מועד הפרעון

מהרי"ק²⁶⁶ פוסק שמועילה מחילה על חוב שלא הגיע מועד פרעונו, אם התחייב הלווה ושיעבד את נכסיו משעת עשיית שטר החוב בקניין סודר, שהוא כ"מעכשיו", מפני שאז נחשב החוב דבר שבא לעולם; וגם אם התנו שלא יוכל הנושה לתובעו עד זמן פלוני או עד שיארע דבר פלוני, אין משמעות הדבר שהמלווה מסתלק מגוף הממון עד אותו הזמן, אלא הסתלק רק מזכות התביעה ולא מגוף הממון (כלומר, מה שקובע לעניין מחילה הוא מועד חלות החיוב ולא מועד יכולת הגבייה).

במעשה שעליו נשאל מהרי"ק, ראובן התחייב לשמעון סכום מסוים, על תנאי שלא יהיה לשמעון שום דין ודברים עליו עד שעה אחת לפני מות ראובן או אשתו; ומת שמעון, ומחלו

לדברי הרשב"א, מפני שהרשב"א כתב כך לגבי אישה שהתחייבה לתת למישהו סכום מסוים אם תינשא, ושם נחשב הממון שלה כבר מעכשיו ויכולה להקנותו לאחר, מפני שזה רק גילוי מילתא למפרע, ואין ללמוד מזה שקנס חל למפרע. ²⁶⁵

גידולי שמואל, בבא קמא ע"ב, ד"ה בעא (עמ' קצב במהד' תשס"ה), לומד מהירושלמי שלא מועילה מחילה על קנס של תשלומי ארבעה וחמישה בגונב שור ושה. ושם, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלב במהד' תשס"ה), הוא לומד מהירושלמי שלא מועילה מחילה על קנס של יציאה עבד כנעני בשן ועין, ושל צער (שנחשב קנס לדעת רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, ו).

אבל קצות החושן, פח, ס"ק יא, ודברי אליהו (חזן), חלק ג, הלכות טוען ונטען, ג, ח (עמ' קמז), כותבים שגם לירושלמי, בקנס של חצי נזק על נגיחת שור תם מועילה מחילה לפני העמדה בדין, לפי תוספות, בבא קמא לג ע"א (ד"ה איכא), שאומרים שלר' עקיבא (שהלכה כמותו), חיוב חצי נזק חל לפני עמידה בדין. עם זאת, קצות החושן מצייין שרמב"ם, הלכות נזקי ממון, ח, ו, ושו"ע, חו"מ, תז, א, חולקים בזה על תוספות. בית יהודה (לנדה), חו"מ, פח, יב (עו ע"ד), כותב שרא"ש, בבא קמא, פרק ג, סימן טו, וטור, חו"מ, תז, א, סוברים כתוספות, ולכן מועילה לדעתם מחילת קנס של חצי נזק.

אבל שערי תורה (לעו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב (עמ' סג), כותב שמתעם אחר מחילה על חצי נזק צריכה קניין: מפני שיש לניזק זכות קניינית בשור המזיק, וזאת גם לפי השיטה במאירי, בבא קמא לג ע"ב, שבשור תם לפני עמידה בדין יש לניזק רק זכות ממונית והמזיק יכול לסלקו בכסף.

שו"ת מהרי"ק, שורש פט, ענף א (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע, בסמ"ע, סו, ס"ק נה, בשו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן לה וסימן סב, בשו"ת בני שמואל, סימן לה, דף פ ע"ב, בשו"ת מהר"ם לובלין, סימן ה, בשו"ת כרם שלמה (אמרייליו), י"ד, סימן יא, דף יב ע"ב, בשו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז, דף ס ע"ד, בשו"ת מהר"ם שיק, י"ד, סימן ריח, בשו"ת בית יעקב (צויזמיר), סימן ה, דף י ע"א, בדרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין, דף קעב ע"ג, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן צא, ד"ה ובה נראה, בשערי תורה (לעו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז, עמ' נה, ואת יא, עמ' סא, בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ד, בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן יט, אות יח, בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף י ע"ג, בשו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן נד, עמ' שכא במהד' מכוון ירושלים, בשו"ת דברי ריבות, סימן קלג, ד"ה הרי, בשו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יג, בערך שי, חו"מ, סו, כו, דף מח ע"א, בשו"ת ויען דוד (וייס), חלק ב, סימן רמד, אות א, ועל ידי ר"ש דיכובסקי, לרוד עד עולם, עמ' 122.) ²⁶⁶

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

יורשיו לראובן בחייו ובחיי אשתו. מהרי"ק קובע, שמה שכתב הנושה שאין לו דין ודברים על החייב עד זמן פלוני, אין בה הסתלקות מזכותו, ואף לדעה²⁶⁷ ש"דין ודברים אין לי עליך" היא לשון טובה שמועילה להסתלק ממה שלא בא לידו (ולכאורה, כיוון שההסתלקות מהחוב [עד מועד הפרעון] מועילה, לא יוכל למחול עליו [עד אז]), מכל מקום כאן לא סילק את עצמו מגוף החוב אלא מזכות התביעה, שלא יוכל לתובעו עד אותו זמן. כאמור, מהרי"ק נימק שחוב נחשב שבא לעולם לפני זמן הפרעון, מפני ששיעבד את נכסיו מראש בשטר ובקניין סודר. לכאורה, נימוק זה אינו שייך בחוב שבעל פה²⁶⁸. בכל זאת, הוא כותב שאפילו על חוב על פה אפשר למחול לפני זמן הפרעון²⁶⁹. טעם הדבר הוא, שכבר אז משועבד החייב לנושה שעבוד הגוף, ועל שעבוד זה אפשר למחול²⁷⁰.

ר' משה אביגדור עמיאל²⁷¹ מנמק את דינו של מהרי"ק, שהכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית אמור במצב שגם הזכות הדינית עוד לא באה לעולם, כגון אם הנושה כתב שובר מחילה לפני שכתב את שטר החוב, שבזה עוסק הר"ן²⁷²; אבל אפשר למחול על חוב שלא הגיע זמן פרעונו, אף שהגבייה עדיין לא באה לעולם, מפני שהזכות הדינית היא כבר בעולם. כמוכן, נימוק זה טוב גם לחוב בעל פה.

בסיכום, הטעם שמועילה מחילה כאן הוא שהחייב בעצם כבר קיים. אבל מהר"ם שיק²⁷³ סבור שאם הנושה לא מחל על החוב, אלא רק האריך את הזמן, שזו מחילה חלקית, אין לכך תוקף לפני שהגיע זמן הפרעון, מפני שאז הממון עצמו הוא דבר שלא בא לעולם, ועל שעבוד הגוף הרי אינו מוחל.

ג. מסים

בקהילות היהודיות בגולה, הקהילה הייתה גובה מסים מן היחידים, כדי לשלם את המס שהטיל עליה השלטון הנכרי. התעוררה שאלה, האם הקהילה יכולה לפטור אדם מסוים מראש מתשלום מס למשך זמן קצוב? לכאורה, אין תוקף לפטור כזה, כיוון שחייב המס עדיין לא נוצר בעת המחילה, שהרי

²⁶⁷ ר"י, בתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב). ראה שער שש"עשרה, עמ' 681–682. וראה שער שני, עמ' 54, בשאלה האם לשון זו מועילה כמחילה.

²⁶⁸ יש להוסיף, שגם הראיות שלו, שהבאנו במילואים להערה 266 (אולי חרץ מסוגיית פסחים), הן בחוב בשטר.

²⁶⁹ הוא מביא ראייה לכך מקידושין טז ע"א, ששם מקשה התלמוד על ברייתא המזכירה שטר שחרור בעבד עברי, מדוע צריך שטר שחרור כדי לשחררו, הרי די שימחל לעבד על שעבודו באמירת "לך"; והרי חיוב העבד כלפי האדון אינו כחוב בשטר, ומכאן שמחילת חוב על פה אינה צריכה קניין; ואין לומר שמדובר רק בעבד עברי הנקנה בשטר, ששעבודו נחשב כחוב בשטר, שהרי אם כן, התלמוד שם היה יכול לתרץ את קושייתו, שהברייתא המצריכה שטר שחרור ואינה מסתפקת במחילה, עוסקת בעבד עברי שנקנה בכסף בלא שטר, שאין מועילה בו מחילה, לפי דחייה זו. Ⓜ

²⁷⁰ גן נעול, כפתור ג, פרח טו (מה ע"ב). Ⓜ

²⁷¹ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מד.

²⁷² הר"ן, שצוין בהערה 4.

²⁷³ שו"ת מהר"ם שיק, י"ד, סימן ריח. וזו לשונו: "היה אפשר לומר דהא דמהני הרווחת הזמן, היינו אם הגיע הזמן, אבל קודם שהגיע הזמן פרעון והוי ממון כדבר שלא בא לעולם, ושיעבוד הגוף אינו מוחל לו, לא יוכל למחול... בהרווחת הזמן נראה לפי עניות דעתי דלא מהני תוך זמנו".

מסים הם דברים מתחדשים מדי תקופה, והרי אי אפשר למחול על זכות עתידית. וכך אכן כתב הרשב"א²⁷⁴.

מצד שני, ראשונים אחדים נתנו תוקף למחילת הקהל על מס עתידית²⁷⁵.

ר' אליהו בן חיים מציע הסברים אחדים לכך שמחילה זו תקפה:

(א) חיוב המסים נחשב שכבר נוצר, מפני שכל המסים שהקהל עתיד להטיל (על נכס מסוים או על אדם מסוים), חיובם חל מעכשיו, אלא שיש זמן עתיד לפריעתם, והרי הם כחוב שלא הגיע זמן פרעונו, שנחשב שבא לעולם כיוון שהחיוב כבר חל, כמו שפסק מהרי"ק²⁷⁶. הוא מחזק את הסברו בכך שהמנהג בין הקהילות בזמנו היה שמי שעזוב עיר צריך להשאיר ערב שיפרע בעבורו את כל המסים שהוא עתיד להתחייב בהם; הרי שכבר עכשיו מוטלים על האדם חיובי המס לשנים הבאות, ולכן אפשר לעכב את יציאתו מהעיר עד שידאג לפרעונם²⁷⁷.

(ב) גוף האדם משתעבר מעכשיו לכל חיוב מס שיוטל עליו בעתיד, כמו שכתבו התוספות²⁷⁸, שמי שמקבל על עצמו התחייבות, השעבוד חל על גופו מעכשיו כחוב גמור; ועל שעבוד זה אפשר למחול כבר עתה, ואין זה נחשב מחילת זכות עתידית²⁷⁹. למעשה, הסבר זה זהה להסבר הקודם, שחיוב המיסים העתידיים כבר חל, אלא שכאן מסביר הראנ"ח איך החיוב העתידי יכול לחול כבר עכשיו: משום שהחיוב חל על גופו.

(ג) מחילת הקהל על מסים עתידיים היא בעצם התחייבות מצד הקהל לשלם במקומו לשלטון הנכרי, מפני שחיוב המס לקהל היא למעשה חיוב כלפי השלטון הנכרי, והרי מועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם²⁸⁰.

²⁷⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן קפ"ב.

²⁷⁵ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן כא ("פירוהו זה כמה שנים"); שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרמד (אם השלטון מחל לו); חידושי הריטב"א, כתובות קא ע"ב, ד"ה היא (הובא בב"י, חו"מ, קסג, מחדש י);

שו"ת הריב"ש, סימן תעו"ב.

²⁷⁶ שהובא לעיל, ליד ציון הערה 266.

²⁷⁷ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג (ד"ה ואומר).

בנידון המחילה ניתנה תמורת סכום מסוים ששילם לקהילה. מטעם זה כתב הראנ"ח (והובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א), שהדבר תקף מפני שבעצם אין כאן מחילה אלא תשלום מוקדם של המס, ולכן אין בעיה של מחילת חיוב עתיד. וראה לעיל, פרק חמישי, עמ' 167, שיש אומרים שמחילה בעד תמורה מועילה גם על זכות עתידית.

²⁷⁸ תוספות, כתובות נד ע"ב (ד"ה אף על פי).

²⁷⁹ הוא כותב הסבר זה גם בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמב, ובשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפד ע"א). גם שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כו ע"ב), כותב שמחילת מסים מתחדשים מועילה מפני שהמחילה היא על שעבוד הגוף שמשועבר לכל מה שעתיד להתחייב בו. שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נו ע"ד), מביא הסבר זה בשם ראנ"ח. ראה להלן, פרק שביעי, ליד ציון הערה 318, סברה זו במחילה על התחייבות בדבר שלא בא לעולם.

ראנ"ח, חלק ב, שם (ד"ה ומעתה נבוא, הובא בשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קל, ובשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"ב) רומז להסבר נוסף: שהמחילה מועילה אף שלא בא החיוב לעולם, מפני שהפטור הוא על עצמו של האדם, שפוטרים אותו מלהיותו נחשב כאחד מאנשי העיר. הוא השתמש בנימוק זה לפני כן כתשובה לטענת הרא"ש שהקהילה אינה יכולה למחול מפני שכל אדם חייב מס לשלטון ולא לקהל (ראה בשמו בשער שלישי, עמ' 96).

²⁸⁰ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג (הובא בשו"ת שמחת יום טוב, סימן לב, דף קכה

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

(ד) שיטת חישוב המס, שהייתה נהוגה בקהילות, הייתה שכל אדם משלם לפי היקף רכושו. אם כן, אפשר לראות את מחילת הקהל כאילו הקהל רואה אדם זה כאדם שאין לו ממון, וממילא הוא פטור מחיוב המס²⁸¹. נראה שהסבר זה מבוסס על כך שהקהל יכול לקבוע אילו נכסים יילקחו בחשבון לחישוב בסיס המס.

פרשנים אחרים הציעו הסברים נוספים ליכולת למחול על מס עתידי:

(ה) ר' חסדאי פרחיא²⁸² מסביר זאת על פי החריג שראינו לעיל, פרק שישי, א, שציבור יכול למחול גם על זכות עתידית; והרי במס, הציבור הוא שמוחל.

(ו) ר' שמואל די מודינא²⁸³ מסביר שהמחילה מועילה מאותו טעם שאומר התלמוד²⁸⁴ שבעל יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה, מפני ש"נחלה הבאה לאדם ממקום אחר

ע"ד). סברה דומה הוא כתב לעניין מחילת כתובת בנין דכרין – ראה בשמו בהערה 199. גם שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז (ד"ה ולדעתי), שהבאנו בעמ' 803, כותב שהיות שהמס הולך למלך הנכרי, אין זה מחילה אלא חיוב, שהקהל מתחייבים לפרוע במקומו למלך. אבל הוא לא עסק בבעיית מחילת זכות עתידית. שו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא, מבין ששו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שע, מתכוון לנימוק זה, במה שכתב שמחילת המס מועילה מטעם התחייבות (אבל פרשנים אחרים הבינו את דבריו בדרך אחרת – ראה במילואים להערה 126), והוא אומר שזה הנימוק הטוב ביותר. דרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעב ע"ג), ור' מנשה מלכה, "פטור ממיסים לחלק מהקהל במס עתידי", שערי צדק, כרך יד, עמ' 134, מביאים את הסברי הראנ"ח.

שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריא ע"א, בשו"ת ר' יהוסף מליריאה, סימן יא, עמ' עב, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סג, ד"ה הנה כתב, בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמב, ובשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד השני, דף קפד ע"א). הסבר זה מופיע גם בחשובה בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו. אבל לדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח, שהרי תוכן התשובה דומה לתשובת ראנ"ח כאן.

ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלת] ע"ג), כותב כאילו ראנ"ח סובר שבמס המוטל על כל אחד, לא מועילה מחילה. כנראה, הוא הבין כך ממה שכתב ראנ"ח את ההסבר שבטקסט רק לגבי מס המוטל על הקהל בכללו. והוא עצמו כותב שאדרבה, רק מס שמתחדש בכל שנה נחשב דבר שלא בא לעולם, אבל מס שמוטל על כל אחד נחשב בא לעולם, ופשוט שמועילה מחילה עליו. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח. כך נראה מדבריו, שאינם ברורים דיים. ראה פרק שישי, ליד ציון הערה 183, שכן הסביר גם הראנ"ח.

גם בנידונו של תורת חסד המחילה הייתה בתמורה לתשלום מסוים מראש, כמו אצל הראנ"ח.

כמו כן, שו"ת ברכת חיים (לנטשנא), סימן לד, הסביר זאת על פי העיקרון שמעשי הקהל תקפים בלי קניין. שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שע (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צז ע"ד, בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א, בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמד, ובשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן צז). וראה הערה 654, שגם הראנ"ח הסביר שזה מועיל בתור סילוק.

ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צז ע"א, כותב על פי הסבר זה, שלא מועילה מחילת הקהל לעניין צדקות והוצאות העיר, מפני שהן דבר שלא בא לעולם ואינן קצובות, ואינן בגור שעבוד לקהל שהקהל יכול להסתלק ממנו.

שו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יט (צו ע"ב), מבין שלפי נימוק מהרש"ם, אם לא נקטו לשון סילוק אלא לשון "פטור", שהוא לשון מחילה, אין לה תוקף. גם כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קיה (הובא בדרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין, דף קעב ע"ד), ושו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נו ע"ד), כותבים שלפי מהרש"ם, מחילת מס עתידי מועילה רק בלשון סילוק, כגון "ולא יקחו ולא יבקשו ממנו", או "לא יוכלו לתבוע ממנו", או בלשון חיוב, כפי שכתב (ראה במילואים להערה 126) שמחילת מס מועילה בדרך התחייבות.

כתובות פג ע"א.²⁸⁴

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

אדם מתנה עליה שלא יירשנה", כלומר, שאדם יכול להסתלק מדבר שעדיין לא זכה בו, וגם במחילת מס, הקהל מסתלק שלא לתבוע מאדם זה שום דבר, שהרי נוסח המחילה המקובל הוא ש"לא יקחו משום אחד מהם, ושלא יבקשו" וכו', דהיינו סילוק. בעצם, הוא מסתמך על הבחנה בין מחילה לסילוק, שאף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, מועילה הסתלקות מזכות עתידית²⁸⁵. דברי מהרשד"ם טעונים הסבר: מדוע ויתור הקהל על המיסים נחשב סילוק ולא מחילה?²⁸⁶ והדבר תלוי בהגדרת סילוק, שנדון בה בשער ששעשרה²⁸⁷.

(ז) ר' יוסף בן עזרא²⁸⁸ מסביר, שכמעט תמיד מחילת מס ניתנת תמורת תועלת שהגיעה לקהל, והרי מהר"ם²⁸⁹ אומר, שמעשה של הקהל שיש בו יש רווח לכל הצדדים, מועיל בלי קניין, והוא תקף גם אם יש בו אסמכתא²⁹⁰, ואפשר ללמוד מדבריו, שמחילת הקהל תקפה אף שהיא על זכות עתידית. בעצם הוא מסתמך על החריג²⁹¹ שיש תוקף למחילה עתידית בעבור תמורה.

(ח) ר' יהושע בנבנשת²⁹² נימק, שהמחילה תקפה כיוון שהמנהג הוא להכיר במחילה זו.

²⁸⁵ כך הבין מדבריו בן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מח ע"א). בשאלה האם מועיל סילוק מזכות עתידית, ראה פרק תשיעי.

²⁸⁶ על קושי זה ראה במילואים להערה 636. הפרשנים שהובאו בהערה 283 הבינו שזה נחשב סילוק מפני שהקהל נטל לשון סילוק.

²⁸⁷ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן טו, מבין שכוונת מהרשד"ם היא, שהיות שהקהל התחייב שלא לבקש מס ממנו, זה חל בתור סילוק, מפני שמשמעות אמירת "לא נקח" היא שהמוחל עצמו הסתלק מן הדבר, שזה מועיל (ראה שער ששעשרה, עמ' 682, לשיטה שההבדל בין סילוק למחילה הוא שבסילוק, התובע מסתלק מן החיוב), אבל אם לא אמרו "לא נקח", זה מחילה, כאומר "הלוואה זו תהיה שלך" (רמז לשיטה, בשער ראשון, פרק שלישי, שמחילה היא הקנאה, ולכן אינה מועילה בזכות עתידית), ואינה מועילה בחיוב עתידית. כנראה, הוא מבין שמה שכתב מהרשד"ם (והבאנוהו במילואים להערה 126) שמחילת המס מועילה מפני שנקטו לשון חיוב, הוא חלק מהסברו כאן, שמועיל בתור סילוק, וזה לא טעם נפרד. כנראה, לא רצה לפרש שלשון חיוב מועיל כהתחייבות לא לתבוע, מפני שקשה לומר שיש תוקף להתחייבות שלא לעשות מעשה (ראה א' וררפטיג, ההתחייבות, עמ' 201–205), מה עור ההתחייבות שלא לתבוע אינה מבטלת את החיוב לגמרי, ולדוגמה, יורשיו יוכלו לתבוע. מ

²⁸⁸ משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ד, דף מה ע"ג במהד' ס"א, עמ' קסז במהד' תשמ"ט (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפד ע"ב, בשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח, דף קלט [מסומן קלח] ע"ג, ובשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף י ע"א ודף יא ע"א). וזו לשונו: "לפי שאם רוב הקהל פטרו ליחיד מן המס, על כרחך צריך שיהיה במחילה זאת שום טעם ותיקון בקהל, דאם לא כן, מאיזה טעם יתקיים פטורם?... ובענייני מסים כתבנו במשפט הב' לדברי הכל אולינן בתר רובא, אי משום דינא אי משום מנהגא, והיכא דפטרו ליחיד משום תקנת הקהל דמי לאיכא רווחא להאי כמו להאי, וכתב מהר"ם... ואף על גב דבדיבור בעלמא קא מתנו... הכא ודאי מהני במידי דאיכא רווחא להאי כמו להאי, איידי דקני גמר ומקני. עד כאן. וכיון דמטעמא דאיכא רווחא להאי כמו להאי כתב דמהני, מעתה נלמוד אנתנו בדיני מסים דאולינן אחר הרוב לדברי הכל, דמהני ההוא תנאה דאסמכתא". משפט צדק שם (בדף קפד ע"א) כותב נימוק דומה בלי קשר לעובדה שזה מעשה של הקהל: היות שיש רווח לשני הצדדים (אם מחלו תמורת תשלום סכום חד פעמי), גומרים בדעתם למחול זה לזה.

²⁸⁹ מהר"ם, המובא בתרומת הדשן, שו"ת, סימן שמב.

²⁹⁰ משפט צדק שם, דף קפד ע"ב, מחזק הוכחה זו, שאף שקניין בבית דין חשוב מועיל באסמכתא ואינו מועיל בדבר שלא בא לעולם, בכל זאת אפשר ללמוד דבר שלא בא לעולם מאסמכתא לענייננו, מפני שגם בדבר שלא בא לעולם מועילה התחייבות, הרי שגם בו יש מציאות של קניין.

²⁹¹ לעיל, פרק חמישי, עמ' 167.

²⁹² שו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קל. מ

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

בסיכום, יש שהגבילו את תוקף המחילה על מיסים למצבים חריגים שכבר ראינו שמועילה בהם מחילת זכות עתידית (ציבור, סילוק, או תמורה); והראנ"ח לא הגביל זאת, אלא הסביר שהמחילה מועילה מפני שהחיוב במיסי העתיד כבר חל, או שהיא פועלת על ידי שינוי בסיס חיוב המס.

ד. דמי "חזקה"

קהילות יהודיות בארצות האימפריה העותמנית תיקנו תקנות שונות בדבר זכויות במקרקעין, שנקראו "תקנות החזקות"²⁹³. אחת התקנות הייתה שראובן שמכר את ביתו לגוי, ולאחר מכן הגוי רוצה למכור אותו, יש לראובן זכות קדימה לקנות אותו חזרה, והוא יכול למכור לשמעון, תמורת "דמי חזקה", את הזכות לקנות אותו.

התעוררה שאלה, אם ראובן התיר לשמעון לקנות את הבית, ומחל לו על דמי חזקתו, וקנאו שמעון – האם המחילה תקפה? משנה למלך²⁹⁴ מביא חכמים הסבורים שהמחילה אינה תקפה, מפני שראובן מחל לפני שמעון קנה מהגוי, וזו מחילה על חיוב עתידי, שהרי חיובו של שמעון לשלם דמי חזקה חל רק אחרי שהוא קונה.

אבל משנה למלך חולק על דעה זו, ופוסק שמועילה מחילה על דמי החזקה. הוא מסביר שדברי הר"ן²⁹⁵, שלא מועילה מחילה על זכות עתידית, אמורים רק אם מחל בשעה שאין למוחל שום זכות, אבל כאן, אף שראובן אינו זוכה בדמי החזקה עד אחרי קניית שמעון, הרי יש לו קצת זכייה כבר מהרגע שמכר את הבית לגוי, מפני שיש לו זכות קדימה.

משנה למלך מוכיח שהמחילה תקפה, מכך שיש תוקף להסתלקותו של בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה²⁹⁶. הוא מבאר את הוכחתו על פי הטעמים השונים שניתנו לתקפותו של הסתלקות הבעל: לפי השיטה²⁹⁷ שהסתלקות מועילה מפני שזכותו בנכסי אשתו היא מתקנת חכמים – גם כאן החיוב הוא מתקנת הקהילות. לפי הרמב"ם²⁹⁸, שהסתלקות מועילה מפני שנכסי אשתו אינם ראויים לו עכשיו (בניגוד לירושת אביו) – הרי גם כאן, בשעה זו לא ראוי לו לקבל שום תשלום. לפי השיטה²⁹⁹ שהסתלקות מועילה מפני שזו זכות שמעשיו (שקידש את האישה) גרמו לה, הרי גם כאן זו זכות שמעשיו גרמו לה, שהרי על ידי שנתן רשות לקונה לקנות, זכה בדמי החזקה; ואף שמעשה הקנייה נעשה על ידי שמעון, אין זה משנה אם המעשה תלוי במוחל או בנמחל³⁰⁰.

²⁹³ ראה: שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ו, סימן א; ר' מיכאל מולכו, "תקנת חזקת בתים, חצרות וחנויות בשאלוניקי", סיני כח (תשי"א), עמ' רצו-שיר; ר' ישראל שציפנסקי, התקנות בישראל, כרך ד, עמ' תקפא. וראה שער חמש-עשרה, עמ' 658, בשאלה האם מועילה מחילה על זכויות החזקות עצמן.

²⁹⁴ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה מעשה). המחלוקת מובאת בבבלי יבמות, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מו"ג-ע"ד), ובשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מד"ג).

²⁹⁵ הר"ן, שצוין בהערה 4.

²⁹⁶ כאמור ליד ציון הערה 426. אבל הוא מעלה אפשרות לדחות את ההשוואה, ששם יש לבעל קצת זכייה ושייכות בנכסי אישה זו, ואילו כאן יש לראובן זכות בקרקע אבל לא זכות בנכסי שמעון, כלומר, אין לו זכות כלפי קונה זה, שהרי אולי אדם אחר יקנה, ולכן אפשר שלא תועיל מחילה.

²⁹⁷ ליד ציוני הערות 431, 488.

²⁹⁸ הרמב"ן, עמ' 223, ליד ציון הערה 486.

²⁹⁹ ליד ציון הערה 488.

³⁰⁰ יש להעיר שטעמים אלו נאמרו לגבי הסתלקות בעל מירושת אשתו, ולא על הסתלקותו מפירות נכסיה.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

עוד הוא מנמק³⁰¹, שמחילת ראובן חלה, מפני שכשאמר לשמעון "קנה ולא תצטרך לשלם לי", הוא כאומר "קרע כסותי והיפטר", ששם הקורע פטור אף שבשעת המחילה לא היה שום חיוב, כמו שמתעם זה ראינו³⁰² שמועילה מחילת מפותה על הקנס. לכאורה, השוואה זו קשה, שכן ב"קרע כסותי" ובמחילת מפותה, ההרשאה להזיק הופכת את מעשה הקריעה ואת מעשה הביאה למעשה תמים שאינו מעשה נזק, ועל כן אין לשלם עליו, כפי שהסברנו³⁰³; ואילו בקניית שמעון אין נזק. כנראה, משנה למלך הבין, שאם שמעון קונה את הבית מן הגוי בלי רשותו של ראובן, הוא עושה לו מעשה נזק, כעין גזל, ולכן הוא חייב לשלם דמי חזקה, וההרשאה של ראובן בנידונו גורמת לכך שהקנייה אינה נחשבת מעשה נזק. בסיכום, הטעמים לתקפות המחילה כאן הם שזו תקנת חכמים, או זכות שמעשיו גרמו, או שזו כהרשאה להזיק.

ה. מזונות

מזונות אישה: האם מועילה מחילת אישה נשואה על מזונותיה העתידיים, שבעלה חייב בהם, או שאינה מועילה מפני שהמזונות נחשבים חיוב שעוד לא נוצר? שאלה זו שנויה במחלוקת הפוסקים.

יש אומרים שלא מועילה מחילת אישה על מזונותיה העתידיים, ואם מחלה, היא יכולה לחזור בה³⁰⁴, מפני שחיוב הבעל במזונות אשתו מתחדש בכל יום³⁰⁵, ואי אפשר למחול על זכות עתידית³⁰⁶.

אבני מילואים, צב, ס"ק ד, דוחה את טעמו השלישי, שאפשר להסתלק רק מזכות שבאה למחול על ידי מעשה שלו, שעל ידי מעשהו הוא מתכוון לזכות, אבל אם המעשה תלוי בנמחל ולא במוחל, לא מועיל סילוק, שהרי הסילוק תלוי במוחל ולא בנמחל. כנגד זה, משנה למלך סבור שמה שהמוחל נתן רשות לקונה לקנות, הוא המעשה הגורם.

³⁰¹ משנה למלך שם, ד"ה ועוד הבאתי וד"ה וכי.

³⁰² בהערה 98.

³⁰³ ליד ציון הערה 98.

³⁰⁴ מישרים, נתיב כג, חלק ה (נו ע"ד); עין יהוסף, בבא מציעא יז ע"ב, על תוספות ד"ה הוציאה; קובץ שיעורים, כתובות, סימן שא, בדעת תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כרוב); שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה, בדעת תוספות, כתובות מז ע"ב, ד"ה זימנין (אפילו אמרה "איני ניוונת לעולם", מפני שדיבור מבטל דיבור); ר' יוסף דוב בעריש, המובא באבני מילואים, נא, ס"ק ג (ס"ק ד במהד' דזימטורובסקי), בדעת רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן י, ובדעת תוספות, כתובות פג שם; פד"ר, כרך ז, עמ' 364 = ברכת שלמה (טנא), אה"ע"ז, סימן כא, אות טז.

³⁰⁵ יביע אומר (הערה 306) כותב שזו דעת: ההפלאה, כתובות צו ע"ב (ד"ה תוד"ה ור' יוסי), בדעת תוספות (ועיין עוד בהפלאה שם צו ע"ב, על תוספות ד"ה לאתויי); חידושי הריטב"א, כתובות נח ע"ב (ד"ה ועוד); הרמ"ה, בשיטה מקובצת, כתובות נא; וזכור לאברהם (אביגדור), כתובות צו ע"ב. ר' מיכאל פודור, תבונות אורי (תש"ז), עמ' קצז, כותב שזו דעת הרשב"א, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מט ע"ב (בדפי הרי"ף); ובעמ' קפח כתב שזו גם דעת הרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, א, ח; ובעמ' קפט כתב שזו גם דעת רש"י, כתובות נא ע"א (ד"ה אינו ראשי), ורמ"ה בשיטה מקובצת שם.

³⁰⁶ חידושי הריטב"א, כתובות נח ע"ב (הובא בשו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו), בדעת התוספות; קובץ שיעורים שם, בדעת תוספות, כתובות פג, שם; אילת אהבים, כתובות פט ע"ב, על תוספות ד"ה יכול, אות רפו, ובספרו מעיני החכמה, בבא מציעא יז ע"ב, על תוספות ד"ה הוציאה, אות תג, בדעת תוספות,

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

לעומת זאת, פוסקים אחרים סבורים שמועילה מחילת אישה על מזונותיה, ואינה יכולה לחזור בה³⁰⁷. דעתם מתאימה לדעה שחיוב המזונות מתחיל מיד משעת הנישואין, ואינו חיוב שמתחדש דבר יום ביומו³⁰⁸, ונמצא שהוא חיוב שבא לעולם, ולכן מועילה מחילה עליו³⁰⁹. מזונות אלמנה: ר' יצחק אייזיק הרצוג³¹⁰ כותב, שאף על פי שאי אפשר למחול על חיוב שעוד לא חל, אלמנה יכולה למחול על זכותה למזונות מעיזבון בעלה, מפני שהחיוב כבר התחיל³¹¹. ר' ברכיהו ליפשיץ העלה אפשרות לנמק, שחיוב המזונות לאלמנה חל כולו מראש (שלא כחיוב המזונות לאישה נשואה), כיוון שהדעת נותנת שהחיוב כולו היה מוטל על הבעל (אלא שהיתומים מקיימים את החיוב), ואם כן צריך לומר שהחיוב חל עליו בחייו, שהרי אי אפשר לחייב אדם אחרי מותו.

מזונות ילדים: ר' שאול אבן דנאן³¹² פוסק שאישה שמחלה מראש לאבי בנה על חלק מחיובו במזונות בנה, אין תוקף למחילתה, מפני שהאב עדיין לא חייב לה, ואי אפשר למחול על חיוב עתידי.

מזונות הבנות לאחר מות האב: ר' פנחס הלוי הורוויץ³¹³ כותב שאישה אינה יכולה

כתובות פג שם; חזון איש, אה"ע, סימן סה, אות יא (מחילת שאר וכסות); שו"ת יביע אומר, חלק ה, ח"מ, סימן א, אותיות ז-ח, בדעת הסוברים שהחיוב מתחדש כל יום, ובדעת אבני מילואים, טט, ס"ק א; חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן כ במהד' תשע"א; ר' יצחק אייזיק טייץ, בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן לא (ד"ה ועי' ברא"ש), בדעת תוספות שם; תורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 355; פד"ר, כרך ז, עמ' 364 = ברכת שלמה (טנא), אה"ע, סימן כא, אות טז. ³⁰⁷ רבנו תם, בספר הישר (מהד' שלזינגר), סימן לג (יכולה למחול); ר"ן על הרי"ף, כתובות כג ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שאלוניקי, סימן מד בדפוס ברלין) – באומרת "איני ניונת ואיני עושה"; רא"ה, המובא בחידושי הריטב"א, כתובות נח ע"ב (ד"ה ומה); מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה ממה שכתבנו); בית שמואל, פ, ס"ק כו (שיכולה למחול להבא); שו"ת תורת חכם, סימן כח (קח ע"ג); מחנה אפרים, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ד, בדעת תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב); ר' מיכאל פודור, תבונות ארי (תש"נ), עמ' קצב, בדעת תוספות, כתובות דף נו ע"א (ד"ה הרי) ודף פט ע"ב (ד"ה יכול), ומכות ג ע"א (ד"ה מעדין). ³⁰⁸ יביע אומר שם כותב שזו דעת שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן קיג (הובא בב"י, ח"מ, קד, מחודש ט). ר' מיכאל פודור, תבונות ארי (תש"נ), עמ' קפז, כותב שזו דעת הרמב"ן, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מט ע"ב (בדפי הרי"ף); ובעמ' קפט כתב שזו דעת תוספות, כתובות נב ע"ב (ד"ה אמר).

בשאלה זו עיין פד"ר, כרך ב, עמ' 78–79, כרך ג, עמ' 48, וכרך ה, עמ' 304.

³⁰⁹ כך כתב יביע אומר שם, לפי שיטה זו. והוא כותב שהבעל המוחזק יכול לומר "קיים לי" כשיטה זו. ³¹⁰ רי"א הרצוג, "בענין מחילת אישה על מזונותיה", קול תורה, שנה ט (תשט"ו), חוב' ז-ח, עמ' ב.

³¹¹ הוא מסביר (שם, עמ' ג) שמחילה מועילה בדבר עתידי יותר מהקנאה, מפני שמחילה רק באה למנוע חלות של חיוב, ואילו הקנאה באה לשנות מצב קיים. נראה שכוונתו לומר שלכן די אם החיוב התחיל, גם אם לא התגבש לחלוטין. על סברה זו ראה ליד ציון הערה 13.

³¹² שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן לט. וזו לשונו: "ראובן היה עם פנויה, וילדה לו בן, והכיר אותו בהודאה גמורה שהוא בנו, והיה משלם לה סך מה למזונותיו, ואחר כך עוד נתעברה... והווקק לבוא לפני הבית דין... וגזרו אומר לו כי ישלם בעד שניהם רק סך מועט ממה שהיה משלם על הבן הראשון... תשובה: נוכח לדעת בחאי ענינא שלא נתחייבה האם לא בקנין ולא בשטר בלשון חיוב, במה תהיה התחייבותה?... ואם נימא מדין מחילה תתחייב האשה, משום דמחילה אינה צריכה קנין... נדון זה לא שייך ביה לשון מחילה, כי התובעת עדיין אינה נושה באב כלום, ורק על העתיד המה היו מתדיינים, ואיך יצדק לשון מחילה במה שאינו חייב?"

³¹³ הפלאה, קונטרס אחרון, קיב, ס"ק א. הוא כותב שאמנם יש אומרים שאם מחלה על הכתובה, מחילתה כוללת מחילה על מזונות הבנות, כאמור בשער שלישי, עמ' 87, ובשער שביעי, ליד ציון הערה 66,

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

למחול, בחיי בעלה, על זכות בנותיהם לקבל מזונות מעזובונו לאחר מותו, שהיא אחד מתנאי הכתובה, מפני שזוהי זכות עתידית. אבל בית שמואל³¹⁴ פוסק שהיא יכולה למחול. ייתכן שטעמו הוא שלדעתו חיוב הבעל במזונות הבנות אחרי מותו מוטל עליו כבר בחייו, כפי שהסביר ר' ברכיהו ליפשיץ לגבי חיובו במזונות האלמנה אחרי מותו. המתחייב לזון אדם אחר: ראובן שהתחייב לפרנס את שמעון למשך זמן קצוב, ובתוך הזמן מחל שמעון על חיוב המזונות, מחילתו תקפה, שהרי החיוב כבר חל³¹⁵.

1. התחייבות בדבר שלא בא לעולם

אף שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אפשר להתחייב לתת דבר שלא בא לעולם³¹⁶. התוספות³¹⁷ מנמקים, שמוטל על המתחייב שעבוד הגוף, וגופו נמצא בעולם. משום כך, מקבל ההתחייבות יכול למחול עליה לפני שהדבר בא לעולם, מפני שכבר יש על המתחייב שעבוד הגוף³¹⁸. כלומר, אף שמקבל ההתחייבות עדיין אינו זכאי לקבל שום דבר ממשי, מחילה זו אינה נחשבת מחילה על זכות עתידית, מפני שהתחייבות כבר קיימת ומוטלת על גופו של המתחייב. גם אם זו התחייבות שייתכן שלא תתממש, כגון המתחייב לתת לחברו כל מה שירוויח במשך חודש – שייתכן שלא ירוויח כלום, או המתחייב לתת לחברו מתנה שיקבל, שייתכן שלא יקבל את המתנה, או המתחייב לשלם לחברו תמורת מה שיעשה בעבורו, שייתכן שלא יעשה כלום – המחילה תקפה, כיוון שההתחייבות עצמה היתה תקפה, לעניין זה שהמתחייב יצטרך לקיים אותה אם היא תתממש³¹⁹. כך עולה גם מדברי ר' אליהו בן חיים³²⁰, שקבע שמחילה על מיסים עתידיים תקפה מפני שהחיוב מוטל כבר עכשיו על גוף האדם, והסתמך על ההסבר שהתחייבות בדבר שלא בא לעולם מוטלת כבר עכשיו על גוף האדם³²¹.

אבל זה משום שאגב מחילת הכתובה, נמחלים גם תנאי הכתובה, אבל אינה יכולה למחול על מזונותיהן בלבד.

³¹⁴ בית שמואל, קיב, ס"ק ג. ר' מיכאל פודור, תבונות ארי (תש"ג), עמ' קצג, מביא את שתי הדעות.

³¹⁵ מחנה אפרים, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ד. 10

³¹⁶ שו"ע, חו"מ, ס, ו.

³¹⁷ תוספות, כתובות נד ע"ב (ד"ה אף על פי). וזו לשונם: "אותו שאין לו, היאך ישתעבד נכסיו שיקנה אחרי כן... היינו דבר שלא בא לעולם?... אף על פי שאין מקנה לו שום נכסים אלא שמשעבד גופו לזה החוב מעתה ולכשיהיו לו נכסים, חל שעבודו מעתה... ואין זה קנין דברים בעלמא".

³¹⁸ משפט שלום, סימן קפט (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן סג); שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן ססה.

³¹⁹ תשורת שי שם.

³²⁰ שהובא לעיל, פרק שביעי, עמ' 196, ליד ציון הערה 279.

³²¹ אבל בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מז ע"ד), עוסק בשמעון שמחל ליהודה על שכר הטרחה שעתידי יהודה לקחת מיוסף, ויש לשמעון ולוי זכות בו – והוא פוסק שלא מועילה המחילה, מפני שעוד לא חל חיוב על יהודה (כלפי שמעון) עד שיטול מיוסף, ואם לא יטול אינו צריך לשלם מכיסו. ייתכן שכאן המצב שונה, שמאחר שיש ספק האם החיוב של יהודה יבוא לעולם, שמא לא יטול מיוסף, לא נחשב שיש שעבוד על גופו של יהודה.

יש להעיר שבחלק מן הדוגמאות שנראה בהמשך הפרק (שכירות, שותפות, פועל, שומר וערב), יש פוסקים שמחילה אינה מועילה מפני שהם חיובים עתידיים, אף שאפשר לומר שכבר חל חיוב על גוף האדם לגבי מה שיהיה בעתיד.

ז. דמי שכירות

לדעת ר' רפאל אנקאווה³²², משכיר אינו יכול למחול לשוכר על דמי השכירות העתידיים, מפני שהם זכות עתידית, כיוון שהחיוב לשלם דמי שכירות חל רק בתום תקופת השכירות. אבל ר' אליהו בן חיים³²³ כתב שגם מחילה לפי תחילת השימוש תקפה, מפני שחיוב השוכר נחשב שבא לעולם, שכן השוכר מתחייב מתחילה בכל דמי השכירות, והוא כאילו קונה את המקום בסכום מסוים לזמן מסוים, ומתחייב בדמי הקנייה מעכשיו, או שהוא משעבד את עצמו מראש לפרוע דמי שכירות. הוא מוכיח שהחיוב התשלום חל מתחילה, מן ההלכה שאין השוכר יכול לחזור בו מהסכם השכירות³²⁴, ואילו לא היה חייב מראש, היה יכול לחזור בו³²⁵.

ח. חוב בין שותפים עסקיים

שאלת מחילה על חיוב עתידי עלתה בפוסקים בקשר לחיובים שונים בין שותפים עסקיים. ר' מיכאל דוב ויינגוט³²⁶ דן בראובן ושמעון שהיו שותפים בחכירת הכנסות של מסים, ומסרו לממשלה סכום מסוים כביטחון, אבל התחילו להפסיד, והיו צריכים לשלם מכיסם לממשלה כדי לכסות את ההפסדים. ראובן התחיל לתת כסף לשמעון לשלם לממשלה, ואחר כך החליט שאינו רוצה לשלם יותר, ופרש משותפותו בחכירה, ומחל לשמעון על הכסף שמסר לממשלה כביטחון, ומחל גם על הכסף שנתן לשמעון לכסות את ההפסדים. הוא פוסק שכל זמן שלא נתמלא ההפסד (כלומר שירוויחו כנגד ההפסד), אין חיוב על שמעון להחזיר לראובן את הכסף שנתן, ולכן לא חלה המחילה של ראובן, מפני שזהו חיוב עתידי, וראובן יכול לחזור בו; ומטעם זה אין המחילה חלה על הכסף שניתן לביטחון, שהרי ראובן אינו יכול לתבוע כסף זה משמעון עד סוף החכירה; ואין אומרים שכבר עכשיו יכול ראובן לתבוע משמעון שיבטיח לו בכתב שיסייע לו בכך וכך, והוא מחל על תביעה זו – אין אומרים כך כיוון שלא תבע ממנו זאת בפירוש; ובדומה, אף שהשותפים משועבדים זה לזה כבר עכשיו לעניין מה שצריך לעסק השותפות, אין זה יכול לתת תוקף למחילת הממון. גם ר' מאיר אורבך³²⁷ כתב שמחילה זו אינה תקפה, מפני שזהו חיוב עתידי, שהרי שמעון אינו חייב לראובן כלום מעכשיו, ורק כשיגבה מהממשלה וישיב חזרה את כסף הביטחון, יהיה חייב לתת לראובן את חלקו; וזה שונה ממחילה על חוב לפני זמן הפרעון, שמועילה מפני

³²² שו"ת תועפות ראם (אנקאווה), סימן קז. והוא כתב בקל וחומר ששוכר ששילם סכום מסוים בדמי שכירות למשך שנתיים, והמשכיר שתק ולא תבע יותר, ואחר כך העלה את המחיר, אין אומרים שבוזה שמחל על התוספת לשעבר, תועיל מחילתו שגם להבא די שישלם את הסכום הנמוך ששילם עד עכשיו. כמו כן, שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן יא, כתב שאין תוקף למחילה מכללא על זכויות תלמיד חכם בדמי השכירות העתידיות של הקדש. [מ](#)

³²³ שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לח.
³²⁴ ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שנא, מבאר את דעת הראנ"ח, שבתחילת הפעולה של השכירות, נחשב כל השכר דבר שבא לעולם, ולכן מועילה מחילה עליו.
 דברי משפט, שטז, ס"ק ב, מסביר שהמחילה תקפה כמו מחילת חוב לפני מועד הפרעון, כיוון שהחיוב כבר חל אלא שמועד הפרעון הוא בסוף תקופת השכירות.

³²⁴ כך עולה משו"ע, חו"מ, שי"א, ו.

³²⁵ עניין אחר הוא מחילת השוכר על זכות השכירות. ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 644–647.

³²⁶ שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן יב, אות ב.

³²⁷ ר' מאיר אורבך, בתשובתו שם, סימן יג.

שיש כבר אז חיוב על הלווה³²⁸, מפני שכאן החיוב גם מחוסר זמן וגם מחוסר מעשה – שצריכים לשלם לממשלה כל חודש סכום קצוב; וכן על מה שראובן נתן לשמעון לכיסוי ההפסד, לא מועילה מחילת ראובן, מפני ששמעון לא היה חייב להחזיר לו אז אלא רק כשהיו רווחים, ואם כן, חיובו הוא חיוב עתיד³²⁹.

מעשה דומה היה בחמישה שותפים בשכירות מכס ("אורנדא") לשלוש שנים, והשטר כלפי הממשלה נכתב על שם אחד מהם, אבל בשנה הראשונה לא היה ידוע אם יהיה רווח, ולכן מחלו לו שאר השותפים על כל הרווחים שיהיו, וביקשו רק את הקרן והרווחים שהיו עד אז. נפסק³³⁰ שזו מחילת זכות עתידית, שאינה מועילה, שהרי הרווח עוד לא היה בעולם, ויגיע רק אחרי החשבון שבסוף שלוש השנים.

לכאורה, במקרה זה אין מקום ששאר השותפים ימחלו לשותף זה, שהרי הוא אינו חייב להם כלום, אלא יש להם זכות עתידית לקבל חלק מהרווחים העתידיים, וזכות זו אינה כלפי השותף הזה אלא כלפי כל משלמי המכס. ההסבר הוא, שכלפי הממשלה, מי ששטר האורנדא על שמו זכאי לקבל את כל הרווחים, אלא שבגלל השותפות הוא התחייב לתת לאחרים חלק ברווחים, ועל חיוב זה הם מחלו לו. גם במצבים אחרים של חלוקת רווחי שותפות תיתכן מחילה, במקום שאחד השותפים הוא זה שגובה את הרווחים מצדדים שלישיים, וכל הרווחים בידו, והוא חייב חיוב אישי כלפי שאר השותפים לתת להם את חלקם, והם יכולים למחול לו (אם אינו חיוב עתיד).

במעשה אחר, ראובן ושמעון היו שותפים, ולוי היה חייב כסף לשותפות, והיה ספק אם יוכלו לגבות ממנו, ופירקו את שותפותם, ומחלו זה לזה על כל תביעותיהם, ואחר כך שמעון הצליח לגבות את החוב מלוי. האם עליו להתחלק בממון זה עם ראובן? נפסק, שהחוב הזה אינו כלול במחילה, וראובן זכאי לקבל את חציו, מפני שאין לומר שהמחילה הייתה גם על האפשרות שיגבה שמעון את החוב מלוי, שהרי אין מועילה מחילה על זכות עתידית³³¹. נכון שבשעת המחילה, חובו של לוי כבר היה קיים, אבל מחילת ראובן הייתה כלפי שמעון (ולא כלפי לוי), וחיובו של שמעון כלפי ראובן לתת לו את חלקו במה שגבה מלוי, חל רק בשעת הגבייה מלוי, ולא היה קיים בשעת המחילה.

מעשה אחר היה בשותפים בריחיים, שהיו משכירים את הריחיים לאחרים ומחלקים ביניהם את דמי השכירות, ואחד מהם מחל לאחר על חלקו בדמי השכירות. ר' אורי הלוי מויזניצא³³² קבע שהמחילה על דמי השכירות בטלה, מפני שהם זכות עתידית. אבל ר' יצחק אהרן איטינגא³³³ חלק עליו, בטענה שהריחיים וזכות כל שותף בריחיים קיימים כבר, ולכן המחילה תקפה³³⁴. שאלה זו מקבילה לשאלת הקנאת דבר שלא בא לעולם, כאשר מדובר בפירות

³²⁸ כאמור לעיל, ליר ציון הערה 266.

³²⁹ ושוב, בסימן יד, ר' מיכאל דוב מסכים לדברי ר"מ אורבך, שמחילת השותף אינה מועילה מפני שהיא דבר שלא בא לעולם וגם מחוסר מעשה.

הם לא עסקו בשאלה האם הועילה הסתלקות ראובן מחלקו בהכנסות העתידיות, המקרה שנידון בשו"ת איתן האורחי, הערה 330.

³³⁰ שו"ת איתן האורחי, סימן כה (הראשון).³³¹

³³¹ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז (ס ע"ג). בנידונו, אותו לוי היה גוי.

³³² ר' אורי הלוי מויזניצא, בשו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ.

³³³ שו"ת מהרי"א הלוי שם.³³⁴

³³⁴ כמו כן, שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן רס (הובא בשו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן קפא, ובפרי

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

העתידים לצמוח (כפשוטו או בהשאלה) מגוף שכבר נמצא בעולם. הקנאת גוף לפירותיו מועילה³³⁵, אבל הקנאת הפירות לבדם אינה מועילה. ובכן, המחלוקת כאן היא האם מחילת דמי שכירות היא מחילת התשלום העתידי, או מחילת הריחיים לשכרם. עניין אחר הוא שותף ששינה ממנהג המקום ונהג בכסף המשותף שלא כמקובל בלי ידיעת חברו. מן הדין הוא חייב על כל הפסד שייגרם מהשינוי. אבל אם לאחר מכן הודיע השותף לחברו על השינוי, וחברו הסכים, הוא פטור על מה שהפסידו אחר כך כתוצאה מהשינוי, גם אם לא עשו מעשה קניין³³⁶, מפני שזו מחילה, שמועילה אף בלי קניין³³⁷. נמצא, שאף שהסכמת השותף למעשה שעשה חברו היא מחילה על הנזקים שעלולים לצמוח בעתיד, היא תקפה, ואין אומרים שזו מחילה על זכות עתידית. אפשר לנמק זאת, שהנזק העתידי נובע ממעשה שעשה השותף עכשיו, וחויבו על הנזק (לולא המחילה) היה חל מעכשיו³³⁸.

ט. שכר עבודה

מהרשד"ם³³⁹ עוסק בראובן שביקש משמעון לעסוק במכירת סחורתו, ושמעון הבטיח לו שיעסוק בכך בלי לדרוש שכר טירחה; למעשה, הוא מחל בכך על שכר הטירחה. מהרשד"ם פוסק שאין תוקף למחילת שמעון על השכר על מה שטרח אחרי המחילה, מפני ששכר זה הוא זכות עתידית, שאין מועילה בה מחילה³⁴⁰. לכן שמעון זכאי לשכר על עבודתו, אף שראובן לא התחייב מראש לשלם תמורתה, שכן הכלל הוא שהעושה עבור חברו שירות שמקובל לשלם עליו, זכאי לשכר המקובל, גם אם לא הוסכם על כך מראש³⁴¹. כמו כן, ר' אליהו ילוד³⁴² כותב שרוב שמחל על משכורת על רבנות שהובטחה לו – מחילתו

האדמה, הלכות אבל, ה, ח), עוסק בשותפים בחנות, וכותב שמועילה מחילת שותף לשותפו על מה שירוויח מהחנות במשך זמן מסוים (אבל הוא לא מזכיר את הבעיה שזו זכות עתידית). הוא נשאל על מצב ששותף אחד אבל, שאסור לו לעסוק במלאכה, והוא רוצה ששותפו ישב בחנות בימי אבלו, וימחל לשותפו על מה שירוויח בימי אבלו, כדי שלא ייחשב שעושה מלאכה בשליחותו; והוא אומר בנימוק של מראית עין, כיוון שאנשים אינם יודעים שמחל. שירי כנסת הגדולה, יו"ד, סימן שפ, הגהות טור, אותיות ה, ח, שלחן עצי שטים, מלאכת מחוקק, אות ג (עמ' שנו במהד' תשע"ג), ובית עובד (אשכנזי), דף רכט ע"ב-רל ע"א, מביאים את האפשרות ששותף ימחל על הרווחים למשך ימי האבלות. ראה שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 127, אות ו, על שותף שמסתלק בימי אבלו מהשותפות. מ

³³⁵ אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, פרק ז.

³³⁶ רמב"ם, הלכות שולחין ושותפין, ה, א; שו"ע, חו"מ, קעו, י.

³³⁷ כסף משנה שם; פרישה, חו"מ, קעו, טז. ראה על כך בשער שלישי, עמ' 92.

³³⁸ ראה פרק ישיש, עמ' 180, על חויבו עתידי שיתחיל למפרע מעכשיו.

אם הסכים השותף לפני שהלה שינה, ההסכמה פוטרת אותו כדין הרשאה להזיק – פרק חמישי, עמ' 168; אלא שכאן המעשה אינו נזק מידי. וראה שער אחת-עשרה, עמ' 456, על מצב שהשותף האחר שמע ושתק, בשאלה האם מפרשים זאת כהסכמה שהיא מחילה. וראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 1179–1180, על סוגים שונים של הסכמת השותף לאחר מעשה – מה שנחשב מחילה.

על שותף המוחל לשותפו על חיובו להמשיך בשותפות, ראה שער שלישי, במילואים, עמ' 791, אות יג, שמהר"י הכהן רפפורט כותב שהמחילה אינה תקפה מפני שזו מחילת זכות עתידית, ושיש חולקים עליו.

³³⁹ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שפד (הובא בספר דיני מתווך במשפט העברי, עמ' 31–32).

³⁴⁰ הוא כותב ששמעון יכול לחבוע שכר גם על מה שעשה לפני שמחל על שכרו, מפני שהמחיל ברשותו, ולא מועילה מחילה על חפץ שברשותו; ראה על דבריו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה מ.46.

³⁴¹ רמ"א, חו"מ, רסד, ד.

³⁴² ר' אליהו ילוד, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פז ע"א).

אינה תקפה, מפני שזו מחילה על זכות עתידית; ואף שהשולחן ערוך³⁴³ פסק ש"ישנה לשכירות מתחלה ועד סוף", כלומר שזכות הפועל לשכר מתחילה עם תחילת עבודתו, הרי בתלמוד³⁴⁴ מוכח שגם לדעה זו, כל עוד לא עבד ולא הגיע זמנו לעבוד, שכרו נחשב שעוד לא בא לעולם.

לעומתם, ר' יעקב קאשטרו³⁴⁵ כותב שמי שטיפל בסחורת חברו, וכתב לו שהוא מסכים לטפל בסחורתו בחינם, המחילה על שכר הטירחת תקפה עד שיחזור בו, אף על פי שהיא מחילה על זכות עתידית, גם אם הסחורה נמצאת בחזקת המוחל, מפני שכל תנאי בשכירות קיים. נראה שכוונתו היא שהוא כאומר "אעבוד בשבילך על מנת שלא תשלם לי", ומחילה בדרך תנאי מועילה גם בזכות עתידית, כפי שנראה בשער ש-עשרה, פרק שישי.

כך פסק גם בית הדין הרבני האזורי בתל אביב³⁴⁶, לגבי פועל שעשה הסכם מראש עם המעביד, שיהיה רשאי לפטר אותו ולא לשלם לו פיצויים או פנסיה, שיש לכך תוקף, גם אם אמר זאת לפני שחלה חובת פיצויים, ואף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, הרי אפשר להתנות מראש בדרך תנאי לא להתחייב, כמו ב"קרקע את כסותי"³⁴⁷, וכשם שאפשר להתנות מראש להעסיק אדם שיעבוד בהתנדבות או בשכר פחות מהמקובל, כך אפשר להתנות מראש שלא יקבל פיצויים.

עוד אפשר לנמק, שהעובד מגלה את דעתו שהוא מתכוון לתת את העבודה במתנה³⁴⁸. ר' יעקב קאשטרו מדגיש שהמחילה מועילה "עד שיחזור בו". מכאן שאם יחזור בו מהמחילה, יוכל לדרוש שכר על עבודתו משם ואילך, שלא כמו במחילה על חוב קיים, שמהרגע שמחל אינו יכול לחזור בו³⁴⁹. אפשר לנמק זאת לפי ההבנה שהוא כאומר "אעבוד בשבילך על מנת שלא תשלם לי", שהרי פועל יכול לחזור בו אף באמצע היום³⁵⁰, ואם כן הוא יכול להפסיק את הסכמתו לעבוד בחינם. כך עולה גם מן ההשוואה ל"קרקע כסותי",

שו"ת תורת חכם, סימן כח (קח ע"ד-קט ע"א), העוסק באותו מעשה כמו שו"ת מפי אהרן, מביא את דברי ר' אליהו ילון (בכינוי "מהרא"י"), אבל הוא חולק עליו ואומר שפועל שחזר בו אין זה בגדר דבר שלא בא לעולם. כנראה הוא הביין שבמקרה הנידון, הרב בכלל לא רצה לשמש כרב, ואז פשוט שחזרתו מועילה, שלא כבמקרים האחרים שהעובד רצה לעבוד ומחל על השכר.

³⁴³ שו"ע, אהע"ז, כח, טו.

³⁴⁴ קידושין מח ע"ב.

³⁴⁵ ערך לחם, חו"מ, רמא, ג. וכך כתב בקיצור בסימן קפה, ב, על סרסור (מתווק).

³⁴⁶ פד"ר, כרך ת, עמ' 80-81. על עצם היכולת למחול על הפיצויים, בעוד חוק המדינה אינו מאפשר זאת, ראה בשער שלישי, עמ' 90.

³⁴⁷ ראה ליד ציון הערה 95, שמחילה זו תקפה. במילואים להערה 99, הבאנו את ההבנה ש"קרקע כסותי" מועיל מטעם תנאי, בניגוד לפרשנים אחרים שנימקו בדרכים אחרות.

³⁴⁸ לפי נימוק זה, גם בהלוואה, אם המלווה התנה בשעת נתינת ההלוואה (או מעט לפני כן) שלא יצטרך הלווה לפרוע, הוא מגלה בכך שזאת לא הלוואה אלא מתנה; אלא שאם ההלוואה ניתנה זמן ניכר אחרי התנאה זו, הרי בזה שנתן הלוואה בסתם ולא הזכיר שזו מתנה, הראה שחזר בו מהמתנה, ויכול לחזור בו כיוון שלא עשה קניין שהלווה יקנה בו את הכסף.

³⁴⁹ כמו כן, שו"ת מנחת יחיאל, חלק ב, סימן ד, אות ב, כותב (גם בשם שו"ת מהרי"א הלוי (איטנגא), חלק ב, סימן קיז) ששדכן שהבטיח שיעשה בחינם יכול לחזור בו לפני שנגמר השידוך, ולדרוש שכר על השידוך, מפני שדיבור אינו מחייב. ראה על כך ליד ציון הערה 352 ובמילואים שם.

³⁵⁰ בבא מציעא י ע"א, רמ"א, חו"מ, מ, שלג, ה, כותב שפועל בחינם יכול לחזור בו אפילו בדבר האבד, ואפשר ללמוד מדבריו שגם קבלן בחינם יכול לחזור בו.

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

ששם יכול לחזור בו עד הקריעה, כפי שראינו לעיל³⁵¹. הדבר מובן גם לפי התפיסה שזו מתנה, שהרי אין כאן התחייבות כובלת לתת מתנה, אלא שאחרי שנתן את המתנה אינו יכול לדרוש תשלום עליו, אבל הוא יכול להחליט שאינו רוצה להמשיך לתת את עבודתו במתנה. עוד מסייג ר' יעקב קאשטרו את דבריו, שאם מת בעל הסחורה (הנמחל), והמשיך המתעסק לעבוד עבור יורשי בעל הסחורה, הוא יכול לדרוש מהם שכר (גם אם לא חזר בו בפירוש עם מיתת האב), בטענה: "לאביכם מחלתי מפני שהייתה לי נחת רוח ממנו, ולא מחלתי לכם". הוא מנמק, שהיורשים הם אנשים אחרים, ומן הסתם לגביהם הוא סומך על מנהג המדינה שאדם טורח רק תמורת שכר, ואין אומרים שהתכוון להמשיך כמו קודם. זו שאלה המתעוררת רק במחילה על זכות עתידית (ורק בחריגים שבהם מועילה מחילה כזאת), שהרי אם החוב היה קיים בחיי הנושה ומחל עליו אז, המחילה תקפה, והחוב אינו יכול לחזור לתחייה ולחול על היורשים.

בדעה זו מחזיק גם ר' אברהם בכרך³⁵², האומר ששדכן שהבטיח "אשדך לך שידוך פלוני בחינם", אינו יכול לדרוש שכר, וכך גם במתווך ובפועלים אחרים. ר' יעקב ליבשיץ³⁵³ עוסק בסוג אחר של מחילת פועל על שכרו: בבעל מפעל שמשלם לפועלים בשטר בכתב ידו, והוא מתנה בעת שכירת כל פועל, שאם הפועל מאבד את השטר, המעביד פטור מלשלם. לכאורה, מחילת הפועל אינה מועילה מפני שזו מחילה על זכות עתידית, שהוא מוחל למעביד (בתנאי שהשטר יאבד) על שכר עבור מלאכה שיעשה אחרי המחילה. בכל זאת הוא פוסק שהמחילה תקפה, כיוון שפועל יכול לחזור בו אף באמצע היום, ונמצא שבכל רגע הוא נשכר למעביד מחדש על דעת התנאי הראשון³⁵⁴, ואם כן, במחילתו הוא מוחל כל רגע מחדש על השכר שכבר בא לעולם. יש להעיר, שנימוק זה שייך גם בפועל שהבטיח לעבוד בחינם (שבו עסקנו לעיל): כל רגע הוא מוחל מחדש על השכר שכבר הגיע לו.

עניין מיוחד הוא מחילת פועל על שכרו באמצע מלאכתו. יש מחלוקת בתלמוד³⁵⁵ האם "אינה לשכירות אלא לבסוף", כלומר שחייב התשלום לפועל נוצר רק כשהוא גומר את מלאכתו, או "ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף", כלומר החיוב נוצר מתחילת עבודתו. ונחלקו האחרונים בביאור הדעה השניה: הש"ך³⁵⁶ כותב שלפי הדעה ש"ישנה לשכירות מתחילה ועד

³⁵¹ פרק חמישי, ליד ציון הערה 108.

³⁵² שו"ת חוט השני, סימן ב (הובא בפתחי תשובה, אה"ע"ז, נ, ס"ק טז [ומשמם בספר משפט הפועלים, פרק כו, הערה א], בהגהות ר"ע איגר, חו"מ, קפה, י, בשו"ת שער אשר, חלק ב, סימן רסד, הגהות בית יוסף, אות ז, בשו"ת הליכות ישראל, סימן מז, בשו"ת מנחת יחיאל, חלק ב, סימן ד, אות ג, ובשו"ת ר' ידידיה טיאה וייל, חו"מ, סימן ט, ס"ק ח). וזו לשונו: "רגילין העולם לומר: שדכן שאמר 'אשדך לך שידוך פלוני בחנם בלי שכר', אף על פי כן מחויבים ליתן שכרו. ואין לזה שורש ועיקר כלל בתלמוד או בשום פוסק. ולכן אני אומר: נשתקע הדבר ולא נאמר, אלא אין נותנין לו שכר כלל, וכן בדין הסרסור או שאר הפועלים, כולם דין אחד להם" א.

³⁵³ שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא.

ר"נ רקובר מעלה נימוק אפשרי אחר לפטור את המעביד: המחילה היתה בדרך תנאי, שכפי שראינו ליד ציון הערה 345, מועילה גם על זכות עתידית.

³⁵⁴ הוא מציין שכך כתבו שו"ת הריב"ש, סימן שעז, ורמ"א, חו"מ, שלג, ח. נביא את דבריהם בשער אחת עשרה, עמ' 435.

³⁵⁵ בבא קמא צט ע"א.

³⁵⁶ ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק עו.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

סוף", המעסיק חייב לפועל מראש, אלא שזמן הפרעון הוא בסוף, ואילו קצות החושן³⁵⁷ כותב שלדעה זו אין חיוב עד שיסיים הפועל את המלאכה, ורק אז נעשה חוב למפרע. ובכך, ר' יוסף שאול נתנזון³⁵⁸ כותב שלפי קצות החושן, לדעה ש"שנה לשכירות מתחילה ועד סוף", לא תועיל מחילת הפועל על שכרו עד שיגמור את המלאכה, מפני שזהו חיוב עתידי, ואילו לפי הש"ך, המחילה מועילה עוד לפני כן, מפני שהחיוב כבר קיים³⁵⁹. שאלה קרובה היא במעביד שהתחייב להעסיק את הפועל (תמורת שכר) למשך תקופה מסוימת, והפועל מוחל לו על התחייבותו. לכאורה, זו מחילה על זכות עתידית, שהרי חיובו של המעביד מתקיים בעתיד. בכל זאת, נפסק שהמחילה מועילה³⁶⁰, מפני שכבר יש חיוב על המעביד להעסיק אותו³⁶¹.

זכות אחרת של הפועל היא לאכול מהמאכל שהוא עובד בו. אם מחל מראש על זכות זו, מחילתו תקפה, והמעביד זכאי למנוע ממנו לאכול³⁶². אף שזו מחילה על זכות עתידית, התלמוד דורש מלשון הפסוקים שהמחילה תקפה³⁶³.

י. חיוב שומר

יש אומרים³⁶⁴ שאם מפקיד מתנה עם השומר אחרי תחילת השמירה, שיהיה פטור על אבדן הנכס, אין לכך תוקף, מפני שזוהי מחילה על זכות עתידית, שאינה תקפה; ורק תנאי כזה שנעשה לפני קבלת השמירה מועיל, מפני שמראש לא התחייב השומר באחריות לנכס.

³⁵⁷ קצות החושן, קכו, ס"ק יג.

³⁵⁸ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן קפב (סו ע"ג). אבל ראה לעיל, פרק חמישי, עמ' 181, ליד ציון הערה 179, שמשנה למלך אומר שמועילה מחילה על חיוב שיחברו בעתיד שיחול למפרע מעכשיו, ולפי זה גם לפי קצות החושן, מועילה מחילת הפועל.

שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן שסה, כותב שחיוב המעביד לשלם לכל משך תקופת העבודה חל בלי קניין על ידי כך שהפועל מתחיל לעבוד (על פי רמ"א, חו"מ, שלג, ב), ולכן אחרי שהתחיל לעבוד, מועילה מחילתו על שכרו או על חלק משכרו שלעתיד.

³⁵⁹ הוא מדייק מתוספות, בבא קמא צט ע"א (ד"ה אלא), שהמחילה תקפה, על פי מה שהסביר בדעתם בית שמואל, כח, ס"ק לח (בית שמואל שם אינו אומר שהמחילה מועילה אלא אומר [על פי תוספות] שאומן אינו יכול לקדש אישה בהנאת מחילת שכרו מפני שאי אפשר לתובעו בדין).³⁶⁰

³⁶⁰ שו"ת תשורת שי, מהדורא תניינא, סימן קפו. הוא עוסק בשוחט שכתב לקהילה שהוא מסתלק מלשמש כשוחט, ודן בשאלה האם זו מחילה מותנית, אבל פשוט לו שמועילה מחילתו על זכותו להמשיך לשמש בשוחט בשכר.

³⁶¹ שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ב. הוא מסתמך על סמ"ע, רט, ס"ק כא, שנביא ליד ציון הערה 650, הכותב שמי שיש לו שעבוד על נכסי חברו יכול להסתלק גם משעבודו על נכסים שעוד לא קנה המתחייב.

³⁶² רש"י, בבא מציעא פח ע"ב (ד"ה אם חסמת); רמב"ם, הלכות שכירות, יב, יד; חידושי הריטב"א (החדשים), בבא מציעא פח ע"ב; מאירי, בבא מציעא פח ע"ב. רש"י והריטב"א נוקטים מחילה תמורת תשלום. ראה שער שלישי, עמ' 130, שהמחילה מועילה אף שהיא גורמת לפועל צער.

³⁶³ משנת יעבץ, חו"מ, סימן מד, אות ד. בכך הוא עונה על מה שתמה מנחת חינוך, מצווה תקעו, איך המחילה תקפה, הרי הוא זוכה רק בשעת אכילתו (כפי שהוא מוכיח שם).³⁶⁴

³⁶⁴ מחנה אפרים, הלכות שומרים, סימן כא; נתיבות המשפט, שמד, ס"ק א (הובא בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן נט, אות ג). הבאתי את דבריהם בחוק לישראל, שומרים, עמ' 579.

פרק שביעי: זכויות עתידיות הנחשבות כקיימות ומחילתן תקפה

אבל ר' חיים אוירבך³⁶⁵ מעיר שיש דעה שחיוב שומר מתחיל משעת ההפקדה, ואם אבד הנכס חל החיוב למפרע ונכסיו משתעבדים מאז למפקיד³⁶⁶; ולפי דעה זו, מועילה מחילת המפקיד גם אחרי קבלת השמירה, מפני שאין זו זכות עתידית³⁶⁷. הוא מוסיף, שגם לדעה ששומר מתחייב רק משעת הנזק, המחילה תקפה, מפני שהוא מתחייב משעת ההפקדה לשלם אחר כך, אם יאבד הנכס, ולכן נחשב חיובו שבא לעולם, אף שנכסיו משתעבדים רק משעת הנזק. הוא מסתמך על דברי הסמ"ע³⁶⁸, שמי שהשתעבד כבר ויש לו קצת "שייכות" בחיוב, מחילתו תקפה; וגם לשומר יש שייכות בחיוב, כיוון שהתחייב לשלם אם יאבד, ולכן המחילה תקפה.

יא. ערבות

נושה יכול למחול לערב על ערבותו מרגע יצירת החיוב העיקרי³⁶⁹, אף שחיוב הערב לנושה חל רק ברגע שמתברר שאין החייב פורע. ר' שלמה יהודה טאבאק³⁷⁰ מנמק, שכאן רק מעבר של זמן מעכב את חלות חיוב הערב ("מחוסר זמן"), ואין שום מעשה שמעכב אותו (אינו "מחוסר מעשה"), אלא אדרבה, אם ייעשה מעשה – שיפרע החייב – לא יחויב הערב, ולכן חיובו של הערב אינו בגדר חיוב עתידי, ולכן מחילת הנושה תקפה³⁷¹. יש להוסיף, שכשמתברר שהחייב אינו פורע, חל חיוב על הערב למפרע משעת יצירת החיוב העיקרי, ונכסיו משתעבדים למפרע מאז³⁷², ועל כן מחילה מועילה מאז, כפי שראינו לעיל³⁷³ בעניין חיוב שחל למפרע³⁷⁴.

³⁶⁵ דברי חיים (אוירבך), דיני שומרים, סימן כג.

³⁶⁶ ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 320.

³⁶⁷ וראה לעיל, פרק חמישי, ליד ציון הערה 179, בעניין חיוב שיחול למפרע.

³⁶⁸ סמ"ע, רט, ס"ק כא (כמוסבר בקצות החושן, רט, ס"ק יג). ראה על דבריו להלן פרק תשיעי, ליד ציון הערה 660.

גם ספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' שב, כותב על פי סמ"ע שם, שמועילה מחילה לשומר, שהרי ש"ך, חו"מ, רצא, ס"ק מד, כותב שגוף השומר השתעבד כבר משעת משיכה, גם לדעה ששעבוד נכסים אינו מתחיל מאז, ולכן מועילה מחילה על חיוב הגוף, וממילא מתבטל שעבוד נכסים.

³⁶⁹ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ט; שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קלו.

³⁷⁰ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תקיז (הובא בחוק לישראל, ערבות, עמ' 559, להערה 68, אות ב). וזו לשונו: "ואיכא למידק... אם המלוה מחל להערב לפני זמן פרעון מה מהני המחילה, דהא לא מהני מחילה בדבר שלא בא לעולם... ואיך כתב הרשב"א דמועיל שובר ביומו, דסתמא עדיין לא הגיע זמן פרעון של לוח באותו יום שלוח ונתחייב, דסתם הלואה ל' יום... ולפי מה שכתב המשנה למלך... דמחוסר זמן לא הוי כדבר שלא בא לעולם, דזמן ממילא אתי, הכי נמי רק מחוסר זמן פרעון של לוח, ואף דהכא אם יפרע לוח לא יחול החיוב, מכל מקום, כיון דתלי בשב ואל תעשה, הוא נמי ממילא קאתי".

³⁷¹ הוא מסתמך על משנה למלך, הלכות אישות, ד, ז (הובא בנחל יצחק, סימן לד, כט, וסימן עה, יא, ובשו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן כ). האומר שמחוסר זמן אינו נחשב דבר שלא בא לעולם. על מחילת דבר שמחוסר זמן בלבד, ראה עמ' 890, במילואים להערה 266, בשם משכן בצלאל, במילואים להערה 270 בשם גן נעול, ועמ' 895, במילואים להערה 306 בשם נחל יצחק.

³⁷² מעשה בצלאל, על פסקי רגנטי, סימן רצד וסימן שא; חוק לישראל, ערבות, עמ' 246.

³⁷³ פרק חמישי, ליד ציון הערה 179.

³⁷⁴ דוגמה נוספת למחילת זכות עתידית: לווה המתנה עם המלווה "על מנת שלא תשמטני בשיביעית", אין שיביעית משמטת (מכות ג ע"ב). תשב"ץ, חלק א, סימן צד, ד"ה ומה שחזקת (הובא בשו"ת שפת היים (מיו), חו"מ, סימן ח (קטז ע"ב), ובשו"ת משנה הלכות, חלק ד, סימן קצא), וחלק ב, סימן יז, נוקט שבזה הלווה מוחל על הזכות שזיכתה לו התורה, והרי זו זכות עתידית.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

פרק שמיני

מחילה על זכות קניינית עתידית

א. מבוא

עיטוקנו עד כאן במחילת זכות עתידית היתה במחילה רגילה, שהיא מחילה על חיוב אישי. נושא הראוי לדיון נפרד הוא מחילה על זכות קניינית עתידית. כפי שנראה בשער ארבע-עשרה ובשער חמש-עשרה, אין תוקף למחילה על זכות בעלות, משום שכדי שבעל נכס יוציא אותו מבעלותו, נדרשת פעולת הקנאה, שהיא פעולה חזקה יותר ממחילה גרידא, אבל מועילה מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות (בדרך כלל). עם זאת, כפי שנראה בפרק זה, מועילה מחילה על זכות בעלות עתידית (כגון ירושה), בתנאים מסוימים, כיוון שכאן המוחל אינו נדרש להוציא את הנכס מבעלותו, אלא רק למנוע את כניסתו לבעלותו. נמצא שדינה של זכות אישית הפוך מדינה של זכות בעלות: בראשונה מועילה מחילה רק כשהזכות קיימת, ובשנייה – רק לפני שנוצרה הזכות. על כן ראוי לדון בנפרד במחילה על זכות קניינית עתידית, ובכך נעסוק בפרק זה³⁷⁵.

סיבה נוספת לצורך בדיון נפרד במחילה על זכות קניינית עתידית היא, שכפי שנראה³⁷⁶, יש אומרים שאף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, מועיל סילוק (היינו הסתלקות) מזכות עתידית; וכפי שנראה בשער שש-עשרה, ההבחנה המתקבלת על הדעת בין מחילה לסילוק היא, שמחילה היא על זכות אישית וסילוק הוא מזכות קניינית. אם כן, יש מקום לומר שמועילה מחילה על זכות קניינית עתידית (שהיא סילוק) יותר משמועילה מחילה על זכות אישית עתידית.

בפרק זה ננקוט לשון "מחילה", למען האחידות, אף שכאמור המוסד המשפטי המתאים נקרא "סילוק" (כנראה), וגם הפרשנים שעסקו בכך השתמשו בלשון "סילוק" בדרך כלל. הרי לא משנה באיזו לשון נוקט בעל הזכות, אלא מהות הפעולה – מחילה או סילוק – נקבעת לפי אופי המעשה, הנסיבות וכוונתו של בעל הזכות.

³⁷⁵ רוב הדיון בפרק זה הוא במחילת בעל על זכויותיו בנכסי אשתו, אבל נדון בדברים יחד עם כל סוגי המחילה, כיוון שהפוסקים הסבירו הלכות אלה על פי עקרונות כלליים של דיני מחילה, ולמדו מהן למחילה בתחומי ממונות אחרים.

לעומת זאת, גישתו של "שנדורפי", "מחילת זכויות במשפט העברי כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", עמ' 286, היא שחכמים מאפשרים לבעל להסתלק גם באופנים שאינם מועילים במחילה רגילה, וזאת כתקנה מיוחדת כדי לעודד הקמת משפחות. וזו לשונו: "נראה כי אין בכוח הסברות שהועלו בתלמוד לפעול בתחומים אחרים של המחילה, כמו בתחום המשא ומתן. ממהלך הדברים, והניסיון לפתוח פתח המאפשר את הסתלקות הבעל, נוצר הרושם כי תחום זה הינו יוצא דופן. ככל הנראה אין לו יע. דווקא ייחודיות הדין מחייבת את החכמים לטרוח ולמצוא את הפרצות המתבקשות בתוך מערכת החוקים. בנוסף לכך, החכמים תוחמים את הדבר לזמן מצומצם, ומציבים דרישת נוסח בניגוד לדיני המחילה הרגילים... נראה כי מדובר בתקנה מקומית, שהחכמים בחרו להתקין, שאינה נכנסת תחת הכללים הרגילים בדיני ממונות. זאת לאור חשיבות תכלית התקנה, שנועדה ככל הנראה לסייע ולעודד הקמת משפחות, בעיקר בנישואין שאינם ראשונים."

³⁷⁶ פרק תשיעי, ליד ציון הערה 654, ועוד.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

ב. מחילה על ירושה דאורייתא בחיי המוריש
לדעת רוב הפוסקים³⁷⁷, אדם אינו יכול למחול על ירושת אביו (או מירושת שאר מורישיו שמדאורייתא) או להסתלק ממנה לפני מות אביו³⁷⁸.
הרשב"א³⁷⁹ מנמק, שזו מחילה על דבר שאינו שלו עדיין, ואינו יכול למחול עליה כמו שאינו יכול למוכרה³⁸⁰. אמנם נכסי הירושה כבר באו לעולם, אבל עדיין אינם בבעלותו, ודין דבר שאינו בבעלותו כדין דבר שלא בא לעולם.
הר"ן³⁸¹ מנמק, שמן השעה שאדם נולד, הוא ראוי לרשת את אביו בכל רגע, ולכן הוא כאילו כבר זכה בירושה לעניין זה שלא מועילה הסתלקות ממנה, שכן לא מועילה הסתלקות מבעלות. גם אם עשה מעשה קניין, ההסתלקות אינה מועילה³⁸², אף שמועילה הסתלקות מבעלות אם עשה קניין מפני שבכך הוא מקנה את הנכס לשכנגדו³⁸³ – כאן מעשה הקניין

³⁷⁷ יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק (שאינו יכול להסתלק או למחול אפילו בקניין); אור זרוע, בבא בתרא, סימן צ; רשב"ם, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה וכדרכא); ר"ן על הרי"ף, כתובות, דף יד ע"א (בקיצור) ודף מא ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת דברי ריבות, סימן פה, ד"ה ויש לומר) – באמירת: "דין ודברים אין לי בנכסיך"; חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר) ובבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם ידעה), ושו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קלב, וחלק ג, סימן קצד; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תעה (גם בצירוף הוראת אביו שלא יירש); רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א; חידושי הריטב"א, בבא בתרא קכו ע"ב (הובא בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עב, דף רה ע"ג); שו"ת הרשב"ש, סימן תקכט (הובא בשו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד, דף קעד ע"ב); שו"ת בנימין זאב, סימן תיז; שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קד; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן עח; מקור חיים (לורברבוים), תג, ס"ק ח (מפני שזה נקנה לו בקניין); בית מאיר, אה"ע"ז, צב, א; שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כא; שו"ת אורח משפט (קוק), חו"מ, סימן כז (עמ' רמא); קנין תורה בשמעתתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפג.

³⁷⁸ רשב"ם, בבא בתרא מט ע"ב, ד"ה וכדרכא (הובא באור זרוע, בבא בתרא, סימן צ), מדייק כך מלשון רב כהנא, בכתובות פג ע"א, המנמק את יכולתו של בעל להסתלק מנכסיו אשתו כשהיא ארוסה: "נחלה הבאה לאדם ממקום אחר אדם מתנה עליה שלא יירשנה" – משמע שעל ירושה רגילה, מאביו, אינו יכול להתנות.

³⁷⁹ חידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב, ד"ה התם ידעה (הובא בדרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נד ע"א, ובספר עומק הפשט, חלק א, סימן ו, עמ' צח). וצריך עיון מדוע נימק בדרך שונה מבחידושי לכתובות, שהובא במילואים להערה 381. כך נימקו גם חידושי הריטב"א, בבא בתרא קכו ע"ב, ספר המכריע, סימן מז (ד"ה ומה), ומגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה (הובא בחתן סופר, שער המקנה והקניין, חלק ב, סימן כה).

³⁸⁰ ראה לעיל, עמ' 855, במילואים להערה 4, שלדעת הרשב"א, אין תוקף למחילת זכות עתידית.
³⁸¹ ר"ן על הרי"ף, כתובות, דף יד ע"א (בקיצור) ודף מא ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן ל, בתורת אהרן, חו"מ, סימן לה, בשו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן נא, בישרי לב (בארון), עמ' קכט, בחתן סופר, שער המקנה והקניין, חלק ב, סימן כה, במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה העולה, בשו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן כ, אות א, בשערי תורה (לעו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז, עמ' נג, בשו"ת דברי ריבות, סימן פה, ד"ה ויש לומר, בקצות החושן, רט, ס"ק יא, בקובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריג ואות רטו ונבאות תג כתב טעם זה בלי לציין מקורו, באור עולם (בלומנפלד), מערכת ק, קניינים, פרק ה, דף נג, בשו"ת מהרי"א ענין, סימן ג, דף ב ע"ג, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד, דף נו ע"ד).

³⁸² שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קד; בית שמואל, צב, ס"ק יח (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קפט); דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלב) וענף ה (עמ' קלו).

³⁸³ ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 553 ועמ' 580.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

אינו מועיל, מפני שהירושה היא דבר שלא בא לעולם, שלא מועילה בו הקנאה³⁸⁴. כלומר, מצד אחד היא דבר שלא בא לעולם, ומצד שני היא כאילו בבעלותו, ומצרפים את שני החסרונות.

לכאורה, אלו נימוקים סותרים: הרשב"א אומר שהירושה אינה שלו, והר"ן אומר להיפך. קצות החושן³⁸⁵ משלב את שני הנימוקים: מצד אחד מחילה אינה מועילה בזכות עתידית, ומצד שני לא מועילה הסתלקות, אף שמועילה הסתלקות מזכות עתידית בתורת התנאה, שלא יהיה לו "דין" כזה³⁸⁶, מפני שהירושה נחשבת שכבר באה לידו. יש בדבריו תשובה לקושי שמתעורר כאן: מדוע הר"ן לא הסתפק בנימוק של הרשב"א, נימוק שהוא פשוט יותר לאור כל המקורות שראינו לכלל שאין מועילה מחילה על זכות עתידית? התשובה הגלומה בדברי קצות החושן מבוססת על הדעה³⁸⁷ שמועיל סילוק מזכות עתידית, בניגוד למחילה. התחשבות בדעה זו חשובה במיוחד כאן, במחילה על זכות קניינית עתידית, מפני שההגדרה הנראית לסילוק היא – מחילה על זכות קניינית, כפי שנראה בשער ששעשרה, פרק רביעי. לכן נאלץ הר"ן להסביר שהוא נחשב כאילו זכה כבר בירושה, ואין זו זכות עתידית.

נימוקי יוסף³⁸⁸ מנמק, שלא מועילה הסתלקות מירושת אביו מפני שהבן זוכה בה ממילא, בלי שום מעשה. ר' דוד פדר³⁸⁹ מסביר את דבריו, שרק בירושה שבאה על ידי מעשיו, כגון ירושתו את אשתו, שבאה על ידי נישואיו, הוא יכול להסתלק ממנה לפני אותו מעשה, מפני שהוא עושה את המעשה על דעת שלא יזכה בירושה על ידי מעשהו, אבל בירושה שבאה בלי מעשה שלו, אי אפשר לומר כך.

לעומת דעה זו, מיעוט הפוסקים כותבים שבן יכול להסתלק מירושת אביו בחיי האב³⁹⁰. יש אומרים שגם לפי דעת הרוב, שאין תוקף להסתלקות הבן, הרי אם בנוסף להסתלקות הבן, גם האב אמר שאינו רוצה שבנו יירש אותו – הבן אינו יורש³⁹¹, אף על פי שאמירת האב לבדה אינה תקפה מפני שהוא "מתנה על מה שכתוב בתורה"³⁹². צירוף אמירת האב עם הסתלקות הבן נותן תוקף לרצונם, מפני שכל חיוב שחייב ראובן לשמעון, אם שמעון אינו

³⁸⁴ שו"ת דברי ריבון, סימן פה (ד"ה הרי שאין); חידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א. שו"ת ר' עקיבא איגר החדשות (תרצ"ח), סימן יד, בסופו, מסביר שאף שנחשב שאינו ברשותו, לעניין שאינו יכול להקנותו, נחשב ברשותו לעניין שאינו יכול להסתלק ממנו, שיזכו בו שאר אחיו, מפני שלעניין זכייה זו, יש לו שייכות.

³⁸⁵ קצות החושן, רט, ס"ק יא.

³⁸⁶ כפי שנראה בשמו בשער ששעשרה, פרק שישי, עמ' 701.

³⁸⁷ ליד ציון הערה 654.

³⁸⁸ נימוקי יוסף, בבא בתרא כו ע"ב (בדפי הרי"ף). גם רשב"ם (הערה 378) הזכיר נקודה זו. הסבר זה רמז גם במגיד משנה, הלכות נחלות, א, ח (הובא בזכרון צבי מנחם, כתובות קז, דף נב ע"ג בדפי הספר). ה"ר"ם (הערה 389) כותב שזה הטעם גם לפי רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום אחר). נימוקי יוסף מסביר, שזה ההבדל בין ירושה זו לירושת בעל את אשתו, שהבעל יכול להסתלק ממנה כשהיא ארוסה (כאמור ליד ציון הערה 479) מפני שהיא באה אליו על ידי מעשה הנישואין, ומעשה זה חסר.

³⁸⁹ שו"ת ה"ר"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל).

³⁹⁰ הגהות מרדכי, כתובות, סימן רצד, מביא שהעיטור, תנאי, חלק ראשון, אומר שמה שרב כהנא אמר בכתובות פג ע"א, שמועיל תנאי שלא לרשת, הוא בירושה דאורייתא.

³⁹¹ מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן יא; שו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן כ, אות ג.

³⁹² בבא בתרא ככו ע"ב; שו"ע, חו"מ, רפא, א.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

רוצה אותו, התורה לא חייבה בו את ראובן, ולכן אינו נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, מפני שעל אופן זה, שהבן מוחל, התורה לא ציוותה להוריש לו³⁹³.

ג. מחילת בעל על זכויותיו בנכסי אשתו

(1) לפני האירוסין

לבעל יש זכויות אחדות בנכסי אשתו הנשואה: הוא זכאי לקבל פירות מ"נכסי מלוג" שלה; הוא זכאי למנוע ממנה למכור אותם; ואם מתה בחייו, הוא יורש את נכסיה³⁹⁴. הרשב"א³⁹⁵ והר"ן³⁹⁶ כותבים שהבעל אינו יכול להסתלק לפני האירוסין (הקידושין) מהזכויות שאמורות להיות לו בנכסי אשתו כשישא אותה, מפני שלפני האירוסין עדיין אין לו שום זיקה לנכסיה. קביעה זו מתאימה לכלל (שראינו בעניין מחילת חיוב אישי, בעוד שכאן אנחנו עוסקים בזכות קניינית), שלא מועילה מחילה על זכות עתידית³⁹⁷. חזון איש³⁹⁸ מוסיף לנמק, שהסתלקות לפני האירוסין לא מועילה אף כתנאי, שיקדש אותה על תנאי זה, מפני שהוא יכול לחזור בו מהסתלקותו עד האירוסין, וצריך לשאול אותו בשעת האירוסין האם הוא עדיין רוצה בתנאי שעשה; ורק אם הוא מתנה כך בשעת אירוסין, מועיל, מפני שקידש על דעת כן.

³⁹³ חבל יעקב שם.

³⁹⁴ רמב"ם, הלכות אישות, כב, ז.

³⁹⁵ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקס, וחלק ב, סימן קלב (מפני שהוא ככותב לאדם זר "דין ודברים אין לי בנכסיו", שאין לו שום משמעות), וחידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (מפני שאין לו אז שום שייכות בנכסים, ורק בעודה ארוסה יש לו קצת שייכות בנכסים, מפני שאירוסין הם על דעת נישואין), ובבא בתרא מט ע"א (הובא בשו"ת כרם שלמה (אמריליו), יו"ד, סימן יא, דף יב ע"א).

³⁹⁶ ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן ד, דף י ע"א, בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק קלד, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח, דף נו ע"ב ודף נו ע"א, בשו"ת מהרי"ן בן לב, חלק א, סימן מו (מב), בסופו, בשו"ת מהרש"ך, חלק ג, תשובות נוספות, סימן ט, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן לג, בסופו, בשו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ, בשו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן כד = חלק ב, סימן מח, במשנה למלך, הלכות אישות, פרק טו, א, ופרק כג, א, ד"ה מעשה, בפרישה, אהע"ז, צב, ס"ק ג, בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא, בשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פג, סימן צא, דף סה ע"ד, וסימן קצח, באהל שם (ברודנא), חלק א, סימן כט, דף נט ע"א, בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב, בדברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף א, עמ' ככו, בשו"ת משפטין ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב, בקנין תורה בשמעתא, פרשת ויצא, עמ' עט, בשו"ת ויען אברהם (רייח), אהע"ז, סימן כג, בנתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, באבני החושן, רעה, ס"ק י, בספר המדרש וההגיון (ברמן), הדרן לסדר נויקין, עמ' 152, בשו"ת ציצן אליעזר, חלק ג, סימן לא, ד"ה ועי' ברא"ש, בקובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות ב, ובפד"ר, כרך א, עמ' 300), וחידושי הר"ן, בבא בתרא מט ע"א. Ⓜ

³⁹⁷ ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות ב, מסביר את דברי הר"ן על פי הדין שאי אפשר למחול על דבר שלא בא לעולם, ולפני האירוסין, עדיין אין לבעל שום זכות בנכסים; ורק כשהיא ארוסה מועיל סילוק מפני שיש לו זכות בפירות לכשתינשא ולכן אינו דבר שלא בא לעולם. Ⓜ

³⁹⁸ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ט.

פד"ר, כרך א, עמ' 301, נימק, שגם סילוק הוא חלות, ולכן צריך שיהיה לו על מה לחול, ולכן אינו מועיל לפני שקיימת סיבת חלות הזכות בעתיד.

לעומת פוסקים אלו, הבה³⁹⁹ אומר שמועילה הסתלקות אף לפני האירוסין, לשיטתו (שהבאנו לעיל, פרק שלישי) שמועילה מחילה על זכות עתידית. הוא נוטה לומר שאפילו לשון גרועה (כגון "דין ודברים אין לי בנכסיך"⁴⁰⁰) מועילה בהסתלקות מנכסי אשתו לפני האירוסין, אלא שאינו "גומר לעניין מעשה" (=אינו מוכן לפסוק כך הלכה למעשה) במקרה זה, שמא אינה מועילה מפני שאלו "מילי דכדי", ולשון גרועה מועילה רק בעודה ארוסה, שהוא שייך בנכסיה קצת⁴⁰¹.

אם השתדכו: המאירי⁴⁰² כותב שגם אם השתדכו, לא מועילה הסתלקות לפני האירוסין. אבל החתם סופר⁴⁰³ כותב שבתקופתו, שהיו עושים חרמים וקנסות לחזק את השידוכין, דין הסתלקות אחרי השידוכין כדין הסתלקות אחרי האירוסין שבתקופת התלמוד, מפני שהחרמות יוצרים מצב שכבר אז נכסי האישה "עבידי דאתו" (=עשויים להגיע) לידי הבעל⁴⁰⁴. בקניין: הסתלקות הבעל לפני האירוסין אינה מועילה אף אם עשה על כך מעשה קניין⁴⁰⁵. אף שהסתלקות בעל מנכסי אשתו הנשואה מועילה אם עשה קניין, מפני שמפרשים שהתכוון להקנות לה את הנכסים בקניין⁴⁰⁶, הרי לפני האירוסין אי אפשר לפרש כך את כוונתו, שהרי עוד לא באו הנכסים לידו ואינו יכול להקנותם⁴⁰⁷. בספק: שטר סילוק שתאריכו הוא יום הקידושין, אבל לא ידוע אם נעשה לפני האירוסין או אחריהם – נאמן הבעל לומר שהשטר נעשה לפני הקידושין (האירוסין), כיוון ש"יד בעל

³⁹⁹ שו"ת ב"ח (הישנות), סימן קכד (ד"ה וכן פירשו).

⁴⁰⁰ כנראה, הוא קורא ללשון זו לשון "גרועה" בגלל האמור בכריתות כד ע"ב, שייתכן שהוא מתכוון להסתלק רק מ"דין ודברים" ולא מגוף הנכסים. ראה על כך בשער ארבע-עשרה, פרק חמישי, עמ' 579. גם לעניין מחילה רגילה יש אומרים שזו לשון גרועה – ראה לעיל, עמ' 54.

⁴⁰¹ פוסקים נוספים הסוברים שמועיל סילוק לפני האירוסין: שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן קא, דף קנג ע"א, מדייק מרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה בכותב), ומרמב"ם, הלכות אישות, כג, א, שמועיל סילוק גם לפני האירוסין. אבל פד"ר, כרך א, עמ' 304, מעיר שמחבר אהלי יעקב עצמו כתב בספרו ערך לחם, אהע"ז, צב, ח, שאין סילוק מועיל לפני האירוסין; ולכן פד"ר אומר שאין להתחשב בחולקים על הר"ן והרשב"א.

⁴⁰² פד"ר, כרך א, עמ' 266, כותב שאפשר לומר "קים ליי" כדעה שהסילוק מועיל לפני האירוסין. המגיה בשו"ת הגאונים בתראי, סימן טז (הוא בעל שו"ת שאגת אריה וקול שחל); כנסת הגדולה, אהע"ז, צב, הגהות בית יוסף, אות טו, ובספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנה (ד"ה אשר על כן); ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, אב"ד לובלין, בשו"ת חוות יאיר, סימן נא; ודברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלב).⁴⁰³

⁴⁰³ חידושי חתם סופר, כתובות פג ע"א (ד"ה הכותב), וגיטין עז ע"א (ד"ה בכותב), ושו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק ב, סימן קסו (ד"ה יקרת).⁴⁰⁴

⁴⁰⁴ ראה בשמו במילואים להערה 650, שמועיל סילוק במצב ש"עבידי דאתו".

⁴⁰⁵ וראה ליד ציון הערה 409 על בעל ואישה שהתנו כך בשעת השידוכין ולא חזרו בהם עד האירוסין. ה"ט"ז, בשו"ת הגאונים בתראי, סימן טז (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות יא); שו"ת חוות יאיר, סימן מז (במסקנת) וסימן קסג; חלקת מחוקק, צב, ס"ק ד (הובא בשו"ת חוות יאיר, סימן נא); ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ (מפני שמחילה על זכות עתידית אינה מועילה אף בקניין – ראה בשמו לעיל, פרק רביעי, ליד ציון הערה 65); בית שמואל, צב, ס"ק ו; שו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן ד (י ע"ב); בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכד ע"ד); אבני מילואים, צב, ס"ק ה; שו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן נו (צב ע"א-ע"ג), גם בשם ר' שמואל גאון.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 580.

⁴⁰⁷ שו"ת חוות יאיר, סימן מז.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

השטר על התחנתונה, וכאן האישה היא בעלת השטר, כיוון שהיא עומדת ליהנות מן ההסתלקות שבשטר⁴⁰⁸.

אם לא חזר בו עד האירוסין: אבני נזר⁴⁰⁹ כתב שגם לפי הר"ן, אם הבעל הסתלק לפני האירוסין, אמנם הוא יוכל לחזור בו, אבל אם לא חזר בו ואירס אותה ונשא אותה, הרי על תנאי זה נתקדשה ונישאת לו, והוא מפסיד את זכויותיו מדין תנאי⁴¹⁰.

בתנאי גמור: ר' יעקב מליסא⁴¹¹ כתב שאם עשו תנאי גמור, שהאישה הסכימה להינשא לו רק על מנת שלא יירשנה (או על מנת שלא יקבל פירות מנכסיה), התנאי קיים, אפילו עשאוהו זמן רב לפני האירוסין, מפני שנשא אותה על דעת התנאי⁴¹²; וגם אם לא הקפידו על "משפטי התנאים", התנאי מועיל, לפי הריטב"א⁴¹³ האומר שכל תנאי שאינו ב"תעשה" ו"אל תעשה" אינו צריך משפטי התנאים, מפני שהוא כמו שויר⁴¹⁴.

בדרך התחייבות: ר' שלמה דיכובסקי⁴¹⁵ כתב שאם בעל מתחייב לאישה לפני האירוסין שלא יהיו לו זכויות בנכסיה, התחייבותו תקפה מדין פועל, מפני שעשתה את רצונו ונישאה

⁴⁰⁸ שו"ת נודע ביהודה, מהדורה תניינא, אה"ע"ז, סימן צח (הובא בפתחי תשובה, אה"ע"ז, צב, ס"ק א).
⁴⁰⁹ שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה ונ"ל עוד וד"ה ואמנם). כך כתב גם פני יהושע, כתובות, קונטרס אחרון, סימן קצו (מפני שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם). אבני נזר מסתמך על פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד ואת), שכתב סברה זו לענין אחר (כנראה לא ראה את דבריו בקונטרס אחרון). ראה על דבריו בשער ששע"ש, עמ' 703.

⁴¹⁰ מצד שני, הוא מדייק מ"ש"ת הרשב"א, חלק א, סימן תקס, שסילוק לפני האירוסין אינו מועיל אף אם לא חזר בו. הוא מיישב זאת, שהרשב"א לשיטתו, בחידושי הרשב"א, בבא בתרא קנז ע"ב, שהמשעבד לנושהו את הנכסים שירכוש בעתיד ("דאיקני") יכול לחזור בו עד קניית הנכסים, מפני ששיעבוד שמועיל בדבר שלא בא לעולם אינו עדיף מהקנתא דבר שלא בא לעולם שמועילה לפי ר' מאיר (יבמות צג ע"א), וכמו שלר' מאיר יכול לחזור בו קודם שבא לעולם, כך גם בשיעבוד לפי הדעה שנפסקה להלכה; וכמו כן, בסילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, שמועיל אף שהוא דבר שלא בא לעולם, אינו עדיף מהקנתא לדעת ר' מאיר, ויכול לחזור בו עד הנישואין כשיטת מהרי"ט (ראה פרק ישיש, עמ' 188–189, על מהרי"ט); ואם כן, ממה שנקט ר' ינאי בכתובות פג ע"א "בעודה ארוסה" דווקא ולא נקט סתם "קודם נישואין", שהיה כולל גם קודם אירוסין), מכאן שקודם אירוסין לא מועיל סילוק אפילו לא חזר בו. אבל הוא כותב, שאין הלכה בזה כרשב"א, שהרי ש"ך, חו"מ, קיב, ס"ק ב, פסק שב"דאיקני" אינו יכול לחזור בו, ולכן פוסק הר"ן גם בסילוק שאינו יכול לחזור בו (ראה פרק ישיש, עמ' 187, ליד ציון הערה 222), ואם כן אפשר לומר שר' ינאי נקט "בעודה ארוסה" מפני שאז אינו יכול לחזור בו, ואילו אם הסתלק הבעל לפני האירוסין, יכול לחזור בו, אבל אם לא חזר בו, אף סילוק לפני האירוסין מועיל.

⁴¹¹ בית יעקב (לורברבוים), אה"ע"ז, צב, ז (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות לד). כך כתב גם שו"ת מגן גבורים (איטרושה), סימן נו (צב ע"ג), ונימק על פי העיקרון שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם (רמ"א, חו"מ, רט, ח). ראה על דבריו בשער ששע"ש, עמ' 679.

פד"ר, כרך א, עמ' 309, מביא ראייה לדבריו מ"ש"ת אהלי יעקב (קשטר), סימן קא, ועוד פוסקים, האומרים שמועיל תנאי שנעשה זמן רב לפני המעשה.

⁴¹² הוא כותב שזו כוונת נחלת שבעה, שטרות, סימן כ, שהביא את דברי הר"ן (הערה 396) שלא מועיל סילוק לפני האירוסין, ופירש "אפילו סילוק אין צריך", שלכאורה דבריו תמוהים – כוונתו שאין צורך בסילוק הבעל, אלא די בסילוק האישה בדרך תנאי כאמור.

⁴¹³ חידושי הריטב"א, קידושין כג ע"ב.

⁴¹⁴ בית יעקב שם. ראה עמ' 898, במילואים להערה 309, לעיקרון שלמד פד"ר מדברי בית יעקב.

⁴¹⁵ ר' שלמה דיכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 117.

לו תמורת התחייבותו, והוא חייב להשאיר לה את זכויותיו בנכסיה אף שלא באו לעולם בשעה שהתחייב⁴¹⁶.

בתורת "דברים הנקנים באמירה": התחייבות של הצדדים לקידושין מקבלת תוקף באמירה בלבד ("דברים הנקנים באמירה"), אף בלי מעשה קניין, בתנאים מסוימים, בגלל הנאת שני הצדדים מהחיתון, אם התחייבו סמוך למעשה הקידושין⁴¹⁷. לפי זה, אם הסתלק הבעל מזכויותיו בנכסי אשתו סמוך לקידושין (ונתקיימו אותם תנאים), הסתלקותו תקפה, אף שזהו סילוק מזכות עתידית, וזאת לפי הדעה⁴¹⁸, שדין "דברים הנקנים באמירה" חל גם בדבר שלא בא לעולם. גם לדעת הרמב"ם⁴¹⁹ שדין "דברים הנקנים באמירה" אינו חל בדבר שלא בא לעולם, הרי טעמו הוא משום שדבר שלא בא לעולם אינו תלוי בו ("בידו"), שכן ייתכן שלא יבוא לרשותו, ולכן אינו נקנה באמירה; אבל כאן ההסתלקות מועילה מטעם "דברים הנקנים באמירה" אף שזה דבר שלא בא לעולם, שהרי בידו להסתלק מן הנכסים אחרי האירוסין⁴²⁰.

הסתלקות מנכסי צאן ברזל לפני האירוסין: אבני מילואים⁴²¹ כותב שגם לפי הרשב"א והר"ן, מועילה הסתלקות הבעל לפני האירוסין מנכסי צאן ברזל שהכניסה לו אשתו לפני האירוסין, מפני שיש לו שייכות בנכסים, בכך שמוטלת עליו אחריותם. אבל מהרי"א⁴²² ענזיל⁴²³ כותב שלא מועילה הסתלקות מנכסי צאן ברזל לעניין הפירות שיצמחו מהנכסים אחרי שהכניסה לו אותם ולעניין הזכות למוכרם, שהרי כבר זכה בהם והוא אינו יכול להסתלק מנכסים שלו.

(2) כשהיא ארוסה – מחילה על פירות נכסיה

התלמוד⁴²³ אומר שאדם יכול להסתלק מזכותו לקבל את פירות נכסי המלוג של אשתו, מזכותו לבטל את מכירת נכסיה על ידה, ומירושתה⁴²⁴, על ידי שיאמר לה או יכתוב לה כשהיא ארוסה: "דין ודברים אין לי בנכסייך ובפירותיהן בחייך ובמותך". הבעל אינו יכול לחזור בו מהסתלקותו, מפני שהסתלקות חלה מיד⁴²⁵. זאת אף על פי שהפירות והירושה עוד לא באו לעולם, ובוודאי עוד לא נוצרה זכות הבעל לגביהם⁴²⁶.

⁴¹⁶ הוא מסתמך על מקורות (עיין שם) שאומרים שהמתחייב לתת דבר שלא בא לעולם למישהו שעשה עבורו משהו, חייב מדין פועל. בפשטות לא היה צריך להגיע לזה, שהרי שו"ע, חו"מ, ס, ו, אומר שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם. ייתכן שהוצרך לזה מפני שבסתם התחייבות צריך קניין, ואילו כאן אין צורך. וראה לעיל, עמ' 173, על מחילת זכות עתידית בלשון התחייבות.

⁴¹⁷ שו"ע, אהע"ז, נא, א.

⁴¹⁸ העיטור, פסיקתא, דף סו ע"ד (במהד' ר' מאיר יונה).

⁴¹⁹ רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ו, כז.

⁴²⁰ אבני מילואים, צב, ס"ק ה (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות כא).

⁴²¹ אבני מילואים, צב, ס"ק ז.

⁴²² מהרי"א ענזיל, בהגהתו לאבני מילואים שם, הגהה ג.

⁴²³ כתובות פג ע"א.

⁴²⁴ זאת לפי תנא קמא, אבל לפי רשב"ג אינו יכול להסתלק מירושתה. על הסתלקות מירושה ראה עמ' 222 ואילך.

⁴²⁵ בשאלה האם הוא יכול לחזור בו מהסתלקותו עד הנישואין, ראה לעיל, עמ' 187–190.

⁴²⁶ הדין הובא בשו"ת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן, סימן סג, בר"ן, נדרים פח ע"ב, בפירוש ר' אברהם מן ההר, נדרים שם, בנימוקי יוסף, נדרים כו ע"ב (בדפי הרי"ף), בטור, חו"מ, קמט, ו, בסמ"ע, קמט, ס"ק י,

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

הלכה זו מעוררת שני קשיים:

(א) הרי אדם אינו יכול למחול על זכות שעדיין אינה שלו, והרי אין לבעל זכות בנכסי אשתו כל זמן שהיא ארוסה ולא נשואה?

מן הפוסקים⁴²⁷ האומרים שלא מועילה הסתלקות הבעל לפני האירוסין, עולה שהטעם שבארוסה מועילה הסתלקותו הוא מפני שביחס לבעל, נכסיה נחשבים שבאו לעולם, מפני שיש לבעל קצת "שייכות" בנכסים, כלשונם⁴²⁸.

יש תשובות נוספות לקושייה זו: הריטב"א⁴²⁹ מסביר, שהסתלקות הבעל אינה דומה להקנאת דבר שלא בא לרשותו, כיוון שאינו נוקט בלשון הקנאה אלא בלשון תנאי, והוא נושא את האישה על מנת כן⁴³⁰.

פני יהושע⁴³¹ מסביר שאף על פי שעדיין לא זכה הבעל בנכסי האישה, מועילה כאן הסתלקות מכוח "אי אפשי בתקנת חכמים", שהוא עדיף מלשון מחילה ומלשון מתנה, מפני שחכמים זיכו לו את הזכויות בנכסיה רק לטובתו ולא נגד רצונו, ולכן די בגילוי דעת שאינו רוצה בזה⁴³².

לפי הט"ז וסיעתו⁴³³, הסוברים שכל סילוק מזכות עתידית מועיל (שלא כמחילת זכות עתידית), מובן מדוע מועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה אף שזו זכות עתידית. אך יש להעיר, שלכאורה, לפי נימוקם של הריטב"א, של פני יהושע ושל הט"ז, תועיל גם הסתלקות לפני האירוסין, כדעת הב"ח⁴³⁴.

(ב) הרי התלמוד⁴³⁵ אומר ש"דין ודברים אין לי" הוא לשון גרועה, מפני שמשמעותה היא

בקצות החושן, רמח, ס"ק יג, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן פה, בסופו, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן קג (קי ע"ג), בשו"ת ויחי יוסף (וייס), חלק ב, סימן לב, אות א, בדמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב, בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא ז, אות א (שאף שתקנת הפירות הוא לטובת האישה – כנגד חובת הבעל לפדותה אם תישבה, הוא יכול להסתלק מפני שעוד לא זכה), בשו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטו ע"ד), בבית יצחק (חבר), ברירה, סימן ז, אות ד, ובשו"ת חכם צבי, סימן נו.⁴³⁶

⁴²⁷ ליד ציון הערה 395.

⁴²⁸ כך נימקו גם אבני מילואים, צב, ס"ק ו, הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק מ, מחוקק יהודה, או"ח, תנ, חוקי דעת, ס"ק ג (פ ע"ב), וקנין תורה בשמעתתא, פרשת ויצא, עמ' עט. גם משנה למלך, הלכות אישות, טו, א, נימק שהבעל שייך בנכסי הארוסה, בכך שאסור לה למכור נכסים שנפלו לה כשהיא ארוסה (טור, אהע"ז, צ). ראה פרק תשיעי, עמ' 945, במילואים להערה 651, שכך נימקו גם בני יעקב ושואל ומשיב, ועמ' 947, במילואים להערה 654, שכך נימק הראנ"ח.⁴³⁷

⁴²⁹ חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה נחלה).

⁴³⁰ על דרך תנאי, ראה שער ששע"שרה, פרק שיש.⁴³⁸

⁴³¹ פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה והתניא).

⁴³² כמו כן, עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצו), כתב שלפי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), "דין ודברים אין לי בנכסיך" אינו מועיל מדין סילוק שהרי סילוק אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם, אלא הוא מועיל מדין "אי אפשי בתקנת חכמים", שמועיל גם בדבר שלא בא לעולם. הוא כותב שכך גם דעת רשב"ם, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה בעודה), שנקט שהבעל יכול לומר "לא יהא לי חלק באותו ממון העתיד לבוא לי בתקנת חכמים, דאין מזכים לאדם בעל כרחו".⁴³⁹

⁴³³ עמ' 242, ליד ציון הערה 654.

⁴³⁴ ליד ציון הערה 399.

⁴³⁵ כריתות כד ע"ב.

שהאדם לא סילק את עצמו מגוף הנכס אלא מ"דין ודברים" על הנכס? הר"ן⁴³⁶ מסביר, שבכל זאת לשון זו מועילה בארוסה מפני שאין לבעל רשות בנכסים עכשיו. כלומר, דווקא העובדה שזו זכות עתידית מאפשרת לבעל להסתלק ביתר קלות. בדומה לדברי הר"ן, מסביר המאירי⁴³⁷, שבארוסה מועיל "דין ודברים אין לי בנכסיך" אף באמירה בעל פה, מפני שנכסיה מצויים בידה, ואין לבעל בהם שום זכות, ולכן די שיאמר שלא ידון ולא יערער עליהם, וזו כעין מחילה, ומחילה דייה באמירה בעלמא.

הרמב"ן⁴³⁸ מסביר שלשון זו מועילה כאן מפני שהיא לשון הסתלקות, שלא יזכה ולא ידון ויערער לזכות בנכסיה. נראה שכוונתו היא, שגם אם נפרש שהתכוון שאינו רוצה שיהיה לו "דין ודברים", התוצאה היא שלא תהיה לו זכות בנכסיה, שהרי כדי לקבל את פירות נכסיה וכו' הוא צריך לתבוע אותה בדין, שלא כמו מי שאומר "דין ודברים אין לי" וכו' בנכס של עצמו, הנידון בתלמוד שם, שגם אם הוא מסתלק מתביעה בדין, הרי הבעלות שלו, ואין אדם אחר שיפריע לו לממש אותה.

פני יהושע⁴³⁹ מסביר בדעת התוספות, שאף ש"דין ודברים אין לי" אינה אפילו לשון הסתלקות והפקר, מכל מקום, כאן הבעל מסתלק מתקנת חכמים שתיקנו לטובתו, ולכן די בלשון גרועה. זאת בהמשך למה שהסביר שמטעם זה מועילה ההסתלקות אף שזו זכות עתידית, כפי שראינו⁴⁴⁰. בדעת רש"י⁴⁴¹ הוא מסביר שההיסרון בלשון "דין ודברים אין לי" הוא שמשמעותה היא שהתכוון לומר שאינו רוצה שיהיה לו דין ודברים עם שום אדם על הנכס, אלא שיעמוד הנכס בחזקתו, שהוא מוחזק שהוא שלו; ולפי זה, באשתו הארוסה, שעדיין אינו מוחזק בנכסיה, צריך לפרש את "דין ודברים אין לי" וכו' כלשון הסתלקות; ואין לומר שהוא מוחזק מצד תקנת חכמים, שהרי הוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים".

נכסים שבאו לרשותה רק אחרי ההסתלקות: הירושלמי⁴⁴² אומר שהאומר לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסיך", דבריו אינם מועילים לגבי נכסים שהגיעו לבעלותה לאחר מכן, מפני שאין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו. לכאורה אין זה מובן, שהרי גם נכסים שיש לה עכשיו הם בגדר "דבר שאינו ברשותו" ביחס לבעל, ומה ההבדל ביניהם? הרי ההסברים שהבאנו לכך שמועילה ההסתלקות מנכסיה כשהיא ארוסה, אף שעוד לא זכה בהם הבעל, טובים גם לנכסים שלא הגיעו עדיין לבעלותה? מלשון הירושלמי משתמע שהוא רואה זאת כאילו האישה היא זאת שעושה את התנאי שהנכסים יישארו בידה (והמצב הוא שהבעל רצה לשאת אותה, והיא הסכימה רק בתנאי שלא יקבל זכויות בנכסיה, והוא מסכים לתנאי זה ולכן

⁴³⁶ ר"ן על הר"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הר"ף).

⁴³⁷ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר המאירי).

⁴³⁸ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה דין ודברים).

חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב, מנמק שבאשתו מועיל "דין ודברים אין לי" וכו' אף על פי שזו לשון גרועה, כיוון שזה רק תנאי שהוא מסתלק.

⁴³⁹ פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בתוספות ד"ה כדרב).

⁴⁴⁰ ליד ציון הערה 431.

⁴⁴¹ רש"י, כריתות כד ע"ב (ד"ה מדין).

⁴⁴² ירושלמי כתובות, ט, א. על הירושלמי ראה גם בעמ' 711.

ראה גם ליד ציון הערה 480, בעניין הסתלקות בעל מירושת אשתו כשהיא ארוסה, לגבי נכסים שהגיעו לרשותה אחרי הסילוק. ייתכן שחלק מהמקורות שיובאו שם מתכוונים לסילוק מפירות, וכן להיפך. על סילוק מנכסים שתקנה בעתיד, עיין אמרי דוד (הורליק), סימן כז.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

הוא אומר "דין ודברים אין לי בנכסייך"⁴⁴³; ולכן זה מועיל רק לנכסים שכבר יש לה. אבל גם זה אינו מובן: מדוע לא יועיל תנאי לנכסים עתידיים, כמו התנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות"⁴⁴⁴? אפשר להסביר שהסתלקות הבעל מועילה רק לנכסים שכבר יש לה, מפני שנחשב שיש לו קצת שייכות בהם (על פי ההסבר⁴⁴⁵ שזה הטעם שמועילה ההסתלקות כאן), כיוון שהם עומדים להינשא, אבל בנכסים עתידיים, נחשב שאין לו שום שייכות בהם, והם לגמרי דבר שלא בא לעולם, שאין מועילה ההסתלקות ממנו.

חזון איש⁴⁴⁶ מסביר את דברי הירושלמי, שהבעל אינו יכול להסתלק מעצם זכותו בנכסי אשתו, כמו שאי אפשר להתנות נגד דבר הכתוב בתורה, והוא יכול להסתלק רק מנכסים מסוימים שהם בעין, ולמחול על זכותו בהם, ואין זה אפשרי בנכסים עתידיים⁴⁴⁷. הר"ם⁴⁴⁸ פוסק על פי הירושלמי, שאם הסתלק הבעל בעודה ארוסה, אין ההסתלקות מועילה לנכסים שיגיעו לבעלותה כשהיא נשואה.

משנה למלך⁴⁴⁹ מדייק מהרא"ש⁴⁵⁰, שלפי דעה זו, ההסתלקות מועילה רק לנכסים שהיו לה בשעת ההסתלקות ממש ולא לנכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך, אפילו כשהיא תהיה עדיין ארוסה⁴⁵¹.

לעומתם, הרמב"ן⁴⁵² כותב שהמסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, ההסתלקות מועילה גם לנכסים שיגיעו לבעלותה לאחר שנישאת, מפני שתנאי מועיל גם לדבר שלא בא לעולם⁴⁵³.

⁴⁴³ ואכן שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סה, מסביר שבסוגיה בכתובות פג ע"א, מדובר שהיא הסכימה להינשא לו רק אם יסתלק מזכויותיו בנכסיה.

⁴⁴⁴ והרי מועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם – רמ"א, חו"מ, רט, ה.

⁴⁴⁵ ליד ציון הערה 428.

⁴⁴⁶ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י.

⁴⁴⁷ אך הוא מקשה על הבנה זו של הסילוק, שהרי רב כהנא ורבא בכתובות פג ע"א משווים סילוק מפירות נכסי אשתו לסילוק מירושתה, והרי סילוק מירושתה הוא סילוק מעצם זכותו ולא סילוק מנכסים מסוימים; ואף שר"י פוסק כרשב"ג בירושה, שהסילוק אינו מועיל (ראה הערה 492), טעמו הוא משום שחכמים עשו חיזוק לדבריהם, אבל לענין פירות, הרי נאמר בכתובות נו ע"ב שלא עשו חיזוק לדבריהם מפני שפירות אינם שכיחים. Ⓜ

⁴⁴⁸ ר"י, המובא בטור, אהע"ז, צב. Ⓜ

⁴⁴⁹ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה בפרק).

⁴⁵⁰ רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א.

עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצה), נימק דעה זו, שהסילוק הוא מהנכסים (ולא מעצם הזכות) ולכן צריך שהנכסים יהיו קיימים בשעת הסילוק.

⁴⁵¹ כמו כן, שו"ת נני משה, חלק א, סימן פג (רו ע"ד), כותב שלפי התירוץ השני במרדכי, כתובות, סימן ריב, היות שלשון "דין ודברים אין לי" גרועה ואינה לשון מתנה, אינה מועילה לנכסים שהגיעו לרשותה אחרי התנאי, כלומר גם אם הגיעו לרשותה כשהיא ארוסה. Ⓜ

⁴⁵² חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה הא התנן), ובקיצור במלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), ובספר הזכות שם (הובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף, בחידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א, בחידושי הריטב"א, שם, בתוספות הרא"ש, שם, ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, במגיד משנה, הלכות אישות, כג, א, בקצות החושן, רט, ס"ק יב, באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנג, בברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א, עמ' שמ, ובדרך ישרה, חלק א, סימן כב, עמ' קיז). Ⓜ

⁴⁵³ יש להעיר, שכשהפוסקים נוקטים את העיקרון שתנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם (כגון רמ"א, חו"מ, רט, ח), הכוונה היא בדרך כלל לתנאי מתלה, שהדבר שבו מבוצעת הפעולה המשפטית נמצא בעולם, ורק הדבר שבו מותנית חלות הפעולה אינו בעולם; וזה לא הנידון כאן. ונימוקו של הרמב"ן קשה, שהרי לפי

יש להוסיף, שלפי נימוקי הריטב"א⁴⁵⁴ לפני יהושע⁴⁵⁵ לכך שמועילה הסתלקות מנכסי אשתו כשהיא ארוסה אף שזו זכות עתידית – שמועיל מדין תנאי או מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים" – הדעת נותנת שההסתלקות תועיל גם לנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה, שהרי נימוקים אלו תקפים גם בהם⁴⁵⁶.

סילוק מפירות: גם לדעת הר"י⁴⁵⁷, שאין תוקף להסתלקות הבעל מנכסים שעתידיים להגיע לאשתו, מועילה הסתלקותו מפירות נכסי אשתו שעדיין לא צמחו והם רק עתידיים לצמוח⁴⁵⁸. יש שהסבירו, שההסתלקות מועילה בדרך של "קרקע לפירותיו", היינו, כשם שאדם יכול להקנות פירות שלא באו לעולם על ידי מכירת הקרקע לפירותיה⁴⁵⁹, כך הבעל יכול להסתלק מן הפירות על ידי הסתלקות מ"הנכסים לפירותיהם", ואין בכך חיסרון של דבר שלא בא לעולם⁴⁶⁰.

אחרים אומרים, שהסתלקות מן הפירות מועילה גם בלי לומר שההסתלקות חלה על הנכסים לפירותיהם⁴⁶¹. כנראה, הם סוברים שיש לבעל קצת שייכות בזכות הפירות העתידיים לצמוח, כיוון שהיא ארוסתו, ולכן ההסתלקות מועילה.

דבריו, הדין היה צריך להיות שכל מחילה על זכות עתידית תועיל, על ידי שנקרא לה "תנאי"? דבריו יובנו על פי ההבחנה (במבוא לפרק זה) בין זכות אישית עתידית לזכות קניינית עתידית, כאשר המחילה על הסוג השני מוגדרת "סילוק", שמועיל גם בזכות עתידית, ו"תנאי" הוא מלה אחרת לסילוק, כפי שנראה בעמ' 698. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שאפ), יבמות, סימן לו, אות ג, מנמק שדעה זו סוברת שנחשב שהבעל כבר זכה בנכסים אלו משעת נישואין.

⁴⁵⁴ ליד ציון הערה 429.

⁴⁵⁵ ליד ציון הערה 431.

⁴⁵⁶ ואכן ב"ח, אהע"ז, צב, מנמק את דעת הרמב"ן, שאף שזה דבר שלא בא לעולם ולא אמר דרך תנאי, הסילוק מועיל מפני שהוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" – וזה כטעמו של פני יהושע. מ

⁴⁵⁷ לעיל, הערה 448.

⁴⁵⁸ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רסג. הוא מוכיח מכאן שמועיל סילוק מזכות עתידית – ראה הערה 646.

הפוסקים דנו בפרשנות דברי הבעל בהסתלקותו מהפירות, האם התכוון להסתלק מפירות שנה אחת או כל השנים. עיין שו"ת תורת אמת, סימן מח; שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תקסב; חקרי לב, י"ד, חלק ב, סימן נב (צט ע"ב–ע"ג); שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן יד (ד"ה על כן, ד"ה וזהו בירורא). ועיין שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח (ק"ז ע"ב–ע"ג), בשאלה הכללית אם מפרשים את הסילוק בצמצום.

⁴⁵⁹ שו"ע, חו"מ, רט, ד.

⁴⁶⁰ מהרש"א, כתובות פג ע"א; בית שמואל, צב, ס"ק יב; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן ע (ד"ה והנה לכאורה).

בית שמואל מסביר על פי זה את דברי תוספות, בבא קמא פח ע"ב (ד"ה באושא), שהאומר לארוסתו "דין ודברים אין לי בנכסייך ובפירותיהם", קונים קרקע תמורת הפירות והבעל אוכל את פירות הקרקע, ומובן מזה שהאישה אינה יכולה למכור את הקרקע הזו, אף שאמר "בנכסייך". בית שמואל מסביר שהם סוברים שהסילוק מן הפירות מועיל רק משום שאמר "בנכסייך ובפירותיהם", שמועיל כמו במקנה קרקע לפירות, ולכן אומרים שלא סילק את עצמו לעניין מכירה. כלומר, אין להסיק ממה שאמר "ובנכסייך" שהוא נותן לה יכולת למכור, מפני שאולי אמר "בנכסייך" רק כדי שיחול הסילוק מהפירות, כאמור.

⁴⁶¹ בית שמואל שם כותב שתוספות, כתובות נ ע"א (ד"ה הבעל), שכתבו שבאומר "מנכסייך ומפירותיהם", אם מכרה קרקע, מכרה קיים (שלא כתוספות, בבא קמא שם) – כנראה סוברים כ"רוב הפוסקים" שסילוק מועיל לפירות (בלבד), ולא היה צריך להזכיר "מנכסייך" לצורך הסילוק מהפירות, ועל כרחנו מה שאמר "ובנכסייך" הוא לומר שתוכל למכור קרקע.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

שאלה דומה מתעוררת לגבי דברי התלמוד⁴⁶² שמועילה הסתלקות הבעל מ"פירי פירות", היינו אם מכר הבעל את פירות הקרקע וקנה בתמורה קרקע והקרקע שקנה הוציאה פירות – אלו הם "פירי פירות". לכאורה קשה, הרי זה דבר שלא בא לעולם? ר' יוסף שאול נתנון⁴⁶³ מתרץ על פי דעת הר"י⁴⁶⁴, שאם הבעל מוכר את הפירות וקונה קרקע תמורתם, גוף הקרקע שייך לאישה והבעל מקבל רק פירות; לפי זה מובן, שמועילה ההסתלקות מגוף הקרקע, שהיא של האישה⁴⁶⁵, ולכן מועילה ההסתלקות מפירי פירות⁴⁶⁶.

סילוק ממקצת נכסים: אם אמר הבעל "דין ודברים אין לי בפירותייך שבשדה פלונית" – האם הסילוק תקף? ר' אלחנן וסרמן⁴⁶⁷ כותב שלפי הגישה ש"דין ודברים אין לי" וכו' הוא הסתלקות מעצם זכותו כבעל, אינו יכול להסתלק ממקצת נכסים בלבד, ואילו לפי הגישה שהוא הסתלקות מהנכסים עצמם, הוא יכול⁴⁶⁸.

סילוק מנכסי צאן ברזל: רב האי גאון⁴⁶⁹ פוסק שאם בעל הסתלק מנכסי אשתו כשהייתה ארוסה, היא יכולה למכור אפילו נכסי צאן ברזל. הריצב"א⁴⁷⁰ כותב שהדין כך רק אם הזכיר בפירוש שהוא מסתלק מנכסים אלו, אבל אם אמר סתם "אין לי בנכסיך כלום", אין זה כולל נכסי צאן ברזל, מפני שאחריותם עליו, שהוא צריך להחזיר אותם לאישה (כחלק מפרעון הכתובה) בערכם המקורי, בין אם בינתיים עלה ערכם ובין אם ירד, ולכן הם נחשבים נכסיו. אבני מילואים⁴⁷¹ כותב שלפי הדעה⁴⁷² שרק הסתלקות מזכות שהיא דרבנן מועילה, לא מועילה הסתלקות הבעל מנכסי צאן ברזל, שהרי פירות נכסי צאן ברזל הם שלו מעיקר הדין כיוון שקיבל עליו את אחריותם, ולא מתקנת חכמים; ואילו לדעה שמועילה הסתלקות

שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כב ע"ג), מסביר, שהיות שהסילוק חל על מה שבעין, הוא גורר גם את מה שעתידי לבוא. וראה עמ' 179, על מחילת זכות עתידית יחד עם זכות קיימת.
⁴⁶² כתובות פג ע"ב. בשאלה מתי מפרשים את דברי הבעל ככוונה להסתלק מפירי פירות, עיין ברור הלכה, כתובות פג ע"א, ציון ב.

⁴⁶³ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב, ד"ה שוב מצאתי). וזו לשונו: "קשה, בהא דאמר ריש הכותב: 'כתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך ופירי פירותיך, מהו שיאכל פירות? מפירי פירות סליק נפשיה, מפירי לא סליק נפשיה', והיינו... כשימכור הפירי וילקח קרקע, אז סליק נפשיה מפירי, וקשה לפי זה, היאך מועיל סילוק בזה, הא הוה ליה דבר שלא בא לעולם? ואין לומר דאית ליה זכייה קצת, דהא בפירי פירות באמת לא תקינו ליה רבנן, ורק כשימכור הפירי וילקח קרקע ויהיה נעשה פירי, וזה הוה דבר שלא בא לעולם ממש, ולא מהני סילוק... מיהו יש לומר דלפי מה שכתב הבית שמואל... אם הבעל מוכר הפירות ולוקח קרקע, אז גוף הקרקע שייך להאשה ואין לו לבעל רק הפירות, אם כן, מועיל על כל פנים הסילוק מגוף הקרקע, ושוב מועיל הסילוק גם מפירי פירות...".

⁴⁶⁴ ר"ף, כתובות לח ע"א (בדפי הר"ף), על פי הבנת בית שמואל, פה, ס"ק לח.

⁴⁶⁵ אבל קשה, הרי קרקע זו לא הייתה שלה בשעת הסילוק, ולפי הר"י לא מועיל סילוק מנכסים שיגיעו לאישה רק בעתיד? אפשר לומר שהקרקע נחשבת שלה כבר עכשיו כיוון שהיא באה תמורת הפירות שיצמחו מהקרקע שכבר שייך לה.

⁴⁶⁶ הפלאה, כתובות עט ע"ב (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' שו), מסביר שגם לר"י מועיל סילוק מפירי פירות, מפני שיש לבעל זכות בגוף השדה אף לפירי פירות (סברה שאומר חידושי ר' ראובן גרונובסקי), בבא בתרא, סימן יז, והוא יכול להסתלק מזכות זו.

⁴⁶⁷ קובץ שיעורים, כתובות, אות רצח.

⁴⁶⁸ על שתי הגישות הללו ראה הערה 515.

⁴⁶⁹ ספר המקח והממכר, שער ד (הובא בהגהות אשרי, כתובות, פרק ט, סימן א).

⁴⁷⁰ ריצב"א, בהגהות אשרי שם. כך פסק גם רמ"א, אהע"ז, צב, ב.

⁴⁷¹ אבני מילואים, צב, ס"ק ז.

⁴⁷² שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 674.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

גם מזכות דאורייתא, מועילה הסתלקות מנכסי צאן ברזל⁴⁷³. עוד הוא כותב, שאם האישה הכניסה לו את הנכסים לפני האירוסין, לכל הדעות לא מועילה הסתלקות מפירות נכסי צאן ברזל ומן הזכות למכור את הנכסים עצמם, מפני שכבר זכה בהם על ידי שקיבל על עצמו אחריות, ולא מועילה הסתלקות ממה שכבר שייך לו, שהרי ברגע שהיא מכניסה לו אותם, הוא זוכה בהם, שלא כפירות נכסי מלוג, שהוא זוכה בפירות רק בשעת הנישואין. מהרי"א⁴⁷⁴ ענזיל⁴⁷⁵ כותב שלפני שהכניסה לו את נכסי צאן הברזל, אינו יכול להסתלק מהם, מפני שאין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו, כדברי הירושלמי⁴⁷⁶, ואף שהרא"ש⁴⁷⁷ סובר שמועילה הסתלקות מנכסים העתידים להגיע לבעלותה מפני שהבעל מסתלק מזכותו בגוף האישה⁴⁷⁸, הוא דיבר רק בנכסי מלוג, שזכותו בהם באה לו על ידי האישה, והוא יכול להסתלק מזכותו באישה מפני שכבר יש לו שייכות בה, אבל בנכסי צאן ברזל זכיתו באה לו על ידי קבלת האחריות, בלי קשר לגוף האישה, ולכן לפני שהכניסה לו אין לו שום שייכות בהם ואינו יכול להסתלק. אבל הוא כותב שלדעת מהר"ם⁴⁷⁹, שאדם יכול להסתלק גם מדבר שאין לו שייכות בו עדיין, יוכל הבעל להסתלק מנכסי צאן ברזל אפילו לפני האירוסין, ולפני שהכניסה לו אותם.

(3) כשהיא ארוסה – מחילה על ירושתה

לפי רוב הפוסקים, בעל יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה⁴⁸⁰. לפי שיטה זו, הוא יכול להסתלק גם מירושת נכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך, כמו שהוא יכול להסתלק מנכסים אלו לעניין זכות האישה למכור⁴⁸¹. שיטה זו סובלת משני קשיים.

הקושי הראשון הוא, שהירושה היא זכות עתידית, והכלל הוא שאין תוקף למחילה על

⁴⁷³ אגב, מכאן מוכח שהמחלוקת האם מועיל סילוק מזכות דאורייתא כוללת גם זכות מכוח הסכם, כגון זכות הבעל בנכסי צאן ברזל, ולא רק זכות מכוח דין תורה.

⁴⁷⁴ הגהת מהרי"א ענזיל לאבני מילואים שם, הגהה ג. וזו לשונו: "ולפי מה שהעלה מארן... נראה... דבנכסי צאן ברזל לא משכחת סילוק מפירות... וקודם שהכניסה אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו, כדאיתא בירושלמי... ולא מהני סילוק בנכסי צאן ברזל אלא לדעת מהר"ם... דיכול להסתלק אפילו בדבר שאין לו שייכות כלום. ולפי זה מהני הסילוק אפילו בנכסי צאן ברזל בכל ענין, בין קודם אירוסין בין אחר אירוסין".

⁴⁷⁵ ירושלמי, לעיל, הערה 442.

⁴⁷⁶ רא"ש, לעיל, הערה 452.

⁴⁷⁷ כדברי אבני מילואים, צב, ס"ק ו, שהבאנו בהערה 456.

⁴⁷⁸ מהר"ם, להלן, עמ' 236, הערה 606.

⁴⁷⁹ רי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); רמב"ם, הלכות אישות, כג, ה (גם תנאי שלא יירש אם יקרה כך וכך, וזאת על פי הירושלמי, להלן, הערה 493; ונקט לשון "תנאי" כלשון רב כהנא, בכתובות פג ע"א, ולא לשון סילוק); חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א וע"ב; מאירי, כתובות פג ע"א; תוספות רי"ד, כתובות פד ע"א (מפני שתנאי בממון קיים גם בדרבנן, כפי שמוכח מרב כהנא), ובספרו, ספר המכריע, סימן מז, ד"ה ובפסק (גם בשם רב צמח גאון ורב נחשון גאון); שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן קצד; מישורים, נתב טו, חלק א; שו"ת הריטב"א, סימן קפ; שו"ת הריב"ש, סימן קב; ב"י, אהע"ז, סימן סט; שו"ע, אהע"ז, צב, ז.

⁴⁸⁰ מלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף). חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י, נימק, שהוא מסלק מעצמו זכות יורש, ולכן לא יירש גם נכסים עתידיים. ראה על

דבריו בשער ששעשרה, ליד ציוני הערות 96, 297, ר"ת 319.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

זכות עתידית. המאירי⁴⁸¹ עונה על כך, שהבעל יכול להסתלק ממנה אף על פי שהיא זכות עתידית, מפני שזו זכות דרבנן לטובתו, ואדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים"⁴⁸². הסבר אפשרי אחר הוא על פי השיטה⁴⁸³ שסילוק מועיל בזכות עתידית, שלא כמחילה⁴⁸⁴.

הקושי השני הוא, מדוע הסתלקות בעל מירושת אשתו שונה מהסתלקות יורש מירושה רגילה, שאינה תקפה, כפי שראינו לעיל⁴⁸⁵? הפרשנים הסבירו שהשוני נובע מהבדלים בין ירושת בעל את אשתו ליירושות אחרות:

(א) הסתלקות אדם מירושת אביו אינה מועילה, מפני שהוא ראוי ליורשו מרגע לידתו, ולכן יש לו זכות בנכסים כבר עתה, ולכן צריך לשון מתנה כדי להעביר את הנכסים, ואין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לרשותו; מה שאינו כן בארוסתו, שעכשיו אינו ראוי לרשת אותה, שהרי בעל יורש רק את אשתו הנשואה, אלא זו נחשבת "נחלה הבאה לו ממקום אחר", אפילו לדעה שירושת הבעל היא מדאורייתא, ולכן ההסתלקות תקפה⁴⁸⁶.

(ב) בעל יכול להסתלק מירושת אשתו מפני שהיא דרבנן (לפי חלק מהפוסקים), שלא כמו ירושת קרובים, שהיא מן התורה⁴⁸⁷.

(ג) ירושת אשתו מיוחדת בכך שהיא באה לו מכוח מעשיו – מכוח הקידושין שקידש אותה⁴⁸⁸.

(ד) אם הבעל מסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה, הנישואין חלים רק על מנת שלא יירשנה, שעל דעת זה נישאה לו, ותנאי בממון קיים⁴⁸⁹.

(ה) ההסתלקות מועילה מפני שכל תנאי בממון קיים, ולא עשו חכמים חיזוק לדבריהם,

⁴⁸¹ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה ממה שכתבנו).

⁴⁸² ראה ליד ציון הערה 193, שיש אומרים שמועילה מחילה על זכות עתידית שהיא תקנת חכמים, ויש חולקים על כך.

עוד נימק המאירי (בד"ה כתב לה), על פי שיטתו (שהבאנו בפרק שלישי, הערה 20) שמחילה מועילה גם בדבר שלא בא לעולם. אבל לפי נימוק זה לא מובן מדוע לא תועיל מחילה על ירושת אביו, כאמור ליד ציון הערה 377.

⁴⁸³ ליד ציון הערה 654.

⁴⁸⁴ עוד אפשר לנמק על פי הנימוקים שהבאנו ליד ציוני הערות 428–433, לכך שמועיל סילוק הבעל בזמן האירוסין מפירות נכסי אשתו; אף ייתכן שחלק מן הפרשנים שהובאו שם דיברו על ירושה, ובכל זאת הובאו שם מפני שלא היה ברור אם דיברו על פירות או על ירושה. [מ](#).

⁴⁸⁵ ליד ציון הערה 377.

⁴⁸⁶ חידושי הרמב"ם, כתובות פג ע"א (ד"ה ופי' הסוגיה), ומלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), וספר הזכות שם (בקיצור); שו"ת הריב"ש, סימן קב; מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר המאירי); חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ב (מפני שהוא מתנה לפני שנעשה יורש, מה שלא שייך בירושה רגילה) ואות ח (שמתנה שלא יועילו הנישואין לעניין זה). [מ](#).

⁴⁸⁷ תוספות, גיטין עז ע"א, ד"ה וכדרכי, ובבא בתרא מט ע"א, ד"ה וכדרכי (הובאו במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ובקצות החושן, רעח, ס"ק יג); רשב"ם, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה וכדרכי); מגיד משנה, הלכות נחלות, א, ח. [מ](#).

⁴⁸⁸ רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום אחר); מגיד משנה, הלכות נחלות, א, ח. [מ](#).

⁴⁸⁹ ראב"ד, הלכות אישות, כג, ז (הובא בשו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן נא, מחודש ה, אות ג); ר"ן על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק; יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, ז (שאם לא יתקיים התנאי, הנישואין בטלים למפרע). על הצורך בנימוק זה, ראה עמ' 702. על הגישה הכללית שברקע של נימוק זה, ראה עמ' 703. [מ](#).

לכטל תנאי שנעשה בניגוד לתקנת חכמים, מפני שירושת בעל את אשתו אינה שכיחה, והתלמוד אומר⁴⁹⁰ שרק בדבר שכיח עשו חיזוק לדבריהם שלא יועיל תנאי⁴⁹¹. לעומת זאת, פוסקים אחרים, ובהם קדמונים, ובראשם רבנו חננאל, סוברים שבעל אינו יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה⁴⁹². טעמים אחרים ניתנו לשיטה זו:

(א) רבנו חננאל מסביר, שהבעל זוכה בירושת אשתו רק לאחר מותה, ולכן אינו יכול להסתלק ממנה, כמו שבן אינו יכול להסתלק מירושת אביו; וכך יש לפרש את הטעם הניתן בירושלמי⁴⁹³ "שבסוף זכה בהן", כלומר שהוא יורש אותה רק לאחר מותה⁴⁹⁴.

(ב) בעל העיטור מסביר, שהבעל זוכה בירושת אשתו רק מדרבנן, וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, שלא יועיל תנאי שלא יירש אותה, בניגוד לתקנתם, אף שזהו דבר שבממון; ומה שיכול אדם לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים" הוא רק בתקנה רגילה שנתקנה לטובתו, כגון פירות נכסי אשתו, אבל ירושת הבעל מיוחדת בכך שמקורה מדרשה ("אסמכתא") של חכמים⁴⁹⁵, ולכן עשו בה חיזוק יותר משל תורה; ואף שהתלמוד אומר⁴⁹⁶ שחכמים עשו לדבריהם חיזוק יותר משל תורה רק בדבר שכיח, הרי ירושת הבעל את אשתו היא שכיחה, כיוון שמיתה שכיחה⁴⁹⁷.

(ג) הסתלקות הבעל מירושת אשתו כשהיא ארוסה אינה תקפה מפני שהוא אינו יודע האם יש בכך מחילה ("לא ידע דמחל"), כיוון שאינו יודע מי מהם ימות ראשון⁴⁹⁸, וזה "פיטומי מילי"; והוא הסתלק רק משום שחשב שבלאו הכי לא יירש אותה, אלא ימות בחייה, ואילו

⁴⁹⁰ כתובות נו ע"ב.

⁴⁹¹ תומים, סז, ס"ק י; בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, סימן סט, ו, וסימן צב, ז; חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ו. וזה לשון התומים: "צריך לומר כמו שכתבו תוספות בכתובות דף פג ע"ב... במילתא דלא שכיח כגון פירות לא עברו רבנן חיזוק, ועיין שם במהרש"א (פד. בד"ה וסבר) דסבירא ליה ירושת נכסי מלוג גם כן לא שכיח". וראה ליד ציון הערה 497, שהחולקים סוברים שירושה היא שכיחה. ⁴⁹²

⁴⁹² ליקוטי פירוש רבנו חננאל (נדפס בסוף אוצר הגאונים), כתובות פד ע"א, הובא בחידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב, ובשו"ת הריב"ש, סימן סד וסימן קב; רב האי גאון, ספר המקח, שער ד, עמ' מג במהד' לפקוביץ תשכ"ד (הובא בב"ח, אהע"ז, סט), ושער מב, בסופו; המאור, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף). ⁴⁹³

⁴⁹³ ירושלמי, כתובות, ט, א.

⁴⁹⁴ ליקוטי פירוש רבנו חננאל, כתובות פג ע"ב (נדפס באוצר הגאונים, מתוך גנוזי קדם, ספר ב, עמ' 30–33, ועמ' 95–96, ולקוח מספר המקח; והובא בחידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב, בחידושי הרא"ה שם, בתוספות הרא"ה שם, בשו"ת הריב"ש, סימן קב, בפרישה, אהע"ז, סט, ס"ק טז, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רצא, בדרך ישרה, חלק א, סימן כב, עמ' קטז, ובספר ההתחייבות, עמ' 162, הערה 270). ⁴⁹⁵

⁴⁹⁵ בבא בתרא קיא ע"ב. לדעת העיטור (הערה 497), הסוברים שירושת הבעל היא מדרבנן רואים את הדרשה שם כ"אסמכתא". ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך אסמכתא (א), ליד ציון הערה 43–46, שיש תקנות חכמים שתוקפן חמור יותר מתקנה רגילה, מפני שהן נדרשות באסמכתא.

⁴⁹⁶ כתובות נו ע"ב.

⁴⁹⁷ העיטור, תנאי, חלק א (הובא בהגהות מרדכי, כתובות, סימן רצד). ⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ סברת תוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר). בשאלה אם בספק כזה נחשב "לא ידע דמחל", ראה שער שמיני, פרק שביעי.

שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן צד (הובא בחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב, דף ר ע"ב), כותב שמתעם זה, תוספות שם סוברים שלא מועילה הסתלקות בעל מירושת אשתו. אבל אחר כך כתב שמה שכתבו תוספות שנחשב לא ידע דמחל הוא להוויא אמינא, אבל למסקנה נחשב ידע דמחל. ראה שער שמיני, במילואים להערה 160, עוד שכתבו כך בדעת תוספות.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

ידע שהיא תמות בחייו, לא היה מסתלק, כמו שהאומר "על מנת שאין לך עלי אונאה", תנאו בטל מפני ש"לא ידע דמחל"⁴⁹⁹.

(ד) בעל המאור מסביר שאף על פי שבדרך כלל תנאי בממון קיים, ירושה שונה, מפני שהיא באה ממילא, ולכן תנאי אינו יכול לעקור אותה⁵⁰⁰.

סילוק מחלק מהירושה: הרמב"ם⁵⁰¹ כתב שהבעל יכול להסתלק ממקצת נכסיה של אשתו, ולהשאיר על כנה את זכותו לרשת את השאר. כמו כן, לדעת מהרש"ל⁵⁰², יכול בעל להסתלק מהפירות שצמחו מנכסי אשתו בחייה, שלא יירש אותם, ואף שהוא יורש את נכסיה, הוא יכול להסתלק מחלק מזכות הירושה שלו – החלק של הפירות⁵⁰³.

אבל חזון איש⁵⁰⁴ חולק על מהרש"ל, מפני שהוא סובר⁵⁰⁵ שהסתלקות מירושה עניינה שלא יזכה בזכות יורש, אבל אי אפשר שהאדם יירש בדין יורש ויסתלק רק מהנכסים, מפני שירושה היא דבר שממילא ולא שייכת להסתלקות ממנה, וכמו שלא מועילה הסתלקות מירושת אשתו כשהיא נשואה, כך לא מועיל שינתנה בעודה ארוסה שיהיה יורש אלא שהוא מסתלק מהנכסים, שהרי בכך הוא כאילו מתנה אחרי הנישואין; ולכן לא מועילה הסתלקות מירושת פירות בלבד; ורק הסתלקות ממקצת פירות נכסי מלוג מועילה, מפני שברצונו לזכות בזה ולא בזה, וזה כמו תנאי בממון, אבל ירושה אינה ניתנת לחלוקה, מפני שאינה זכיייה או קנייני, אלא "דין" שתורה קבעה.

(4) כשהיא נשואה – מחילה על פירות נכסיה

מן התלמוד⁵⁰⁶ עולה שלא מועילה הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו ומזכותו למנוע ממנה למכור את נכסיה ומירושתה, כשהיא נשואה, באמירת "דין ודברים אין לי" וכו', מפני ש"ידו כידה". בפשטות, התלמוד רומז בזה לעיקרון שלא שייכת מחילה על בעלות, וכך הבינו כמעט כל הפוסקים⁵⁰⁷.

⁴⁹⁹ השגות הראב"ד על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); העיטור, תנאי, חלק א; הגהות הרמ"ך, הלכות אישות, פרק יב, ט, ופרק כג, ה.ה.

⁵⁰⁰ המאור הגדול, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה ודע דהרו"ה).
⁵⁰¹ רמב"ם, הלכות אישות, כג, ה.

שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צד), מסביר שהוא יכול להסתלק ממקצת נכסים, מפני שהסילוק עניינו שדין הירושה לא יביא לתוצאותיו הרגילות (ראה בשמו במילואים להערה 489), שהן הנכסים, ולכן יכול לחול על נכס זה ולא על נכס אחר. וראה בשמו בעמ' 925, במילואים להערה 491, מה שהקשה מדין זה על הגר"ח.

תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קעד, מסביר שלדעת הרמב"ם, סילוק עניינו הימנעות מלזכות מזכות שיש לו עכשיו בנכסים, והיות שהוא מניעה, הוא יכול להיות חלקי, ממקצת הנכסים בלבד; הבעל אינו נמנע מהקרקע עצמה אלא מזכותו באישה לגבי קרקע זו.

⁵⁰² חכמת שלמה, כתובות פג ע"ב, בדעת תוספות שם (ד"ה הו"א).

⁵⁰³ עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שז), מוכיח מכאן שמהרש"ל סובר שסילוק הבעל הוא מהנכסים, שאילו אם הסילוק הוא מ"דין בעל", אי אפשר להסתלק מחלק מזכות, כמו שכתב קובץ שיעורים – ראה לעיל, עמ' 221, ליד ציון הערה 467, על סילוק מחלק מהנכסים.

⁵⁰⁴ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יח.

⁵⁰⁵ שם, אות י.ה.

⁵⁰⁶ כתובות פג ע"א.

⁵⁰⁷ ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי, עמ' 580, על הסתלקות בעל מנכסי אשתו הנשואה, מצד מחילת בעלות. וראה שם, שאם עשה קניין, הסילוק תקף.ה.

אבל המרדכי⁵⁰⁸ מנמק גם את הדין הזה על פי הכלל שאין מועילה מחילה על זכות עתידית: הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו כשהיא נשואה אינה מועילה מדין מחילה, מפני שהפירות עוד לא באו לעולם, ואי אפשר למחול על זכות עתידית. אבל הסבר זה קשה: אם כן, מדוע במשך האירוסין יכול הבעל להסתלק מהפירות, והרי לא באו לעולם?⁵⁰⁹ הרמב"ן⁵¹⁰ כותב שהיות ש"ידו כידה" בנכסי אשתו הנשואה, לא מועילה הסתלקות כשהיא נשואה אף מנכסים שיגיעו לבעלותה בעתיד, מפני שגם בהם ידו כידה⁵¹¹; והוא מפרש שלכך מתכוון הירושלמי שהובא לעיל⁵¹². אין כוונתו שכבר עכשיו יש לבעל קניין בנכסים שיגיעו לבעלותה (שהרי אינם בעולם), אלא שמאחר שגוף האישה "קנוי" לו, כל מה שיש לה קנוי לך⁵¹³.

אבל רבנו יונה גרונדי⁵¹⁴ חולק ואומר שגם כשהיא נשואה, מועילה הסתלקות מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה. טעמו הוא שהיות שעוד לא הגיעו לה הנכסים, אין "ידו כידה" בהם⁵¹⁵, כלומר, אין זו מחילה על בעלות, ולכן היא תקפה.

(5) כשהיא נשואה – מחילה על ירושתה

הרמב"ם⁵¹⁶ סבור שלדעת הר"ף, מועילה הסתלקות בעל מירושת אשתו כשהיא נשואה. כך פוסק גם רבנו יונה⁵¹⁷.

משנה למלך⁵¹⁸ כותב שכך הדין גם לפי התוספות⁵¹⁹, שהסבירו שלא מועילה הסתלקות בן מירושת אביו מפני שהיא דאורייתא, מה שאינו כן בירושת הבעל שהיא מדרבנן; והרי טעם זה נכון גם כשהיא נשואה.

⁵⁰⁸ מרדכי, כתובות, סימן ריב (בתירוצו הראשון), הובא בבני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכג ע"ג-ע"ד), ועל ידי ר"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"א), ועל ידי ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצו [מסומן קפן] ע"ג (שאי אפשר למחול על דבר שאין לו בו שעבוד).

⁵⁰⁹ כך הקשה אבני מילואים, ק, ס"ק ז.מ.

⁵¹⁰ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א. וכך כותב קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריד, בדעת רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א.

אבל ייתכן שהרמב"ן מדבר על הסתלקות בעל אחרי הנישואין מירושת אשתו לגבי נכסים שעוד לא הגיעו לרשותה. כך הבין דברות משה שנביא בעמ' 936, במילואים להערה 530. על הסתלקותו מירושתה ראה ליד ציון הערה 530.

⁵¹¹ הדין מובא בקצות החושן, רט, ס"ק יג, בחידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א (ד"ה אי הכי), בשו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כא ע"ב), בבית מאיר, אה"ע, צב, א, בשו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל), ובתורת ישראל (וולפין), חלק א, עמ' קעט.מ.

⁵¹² הירושלמי, בעמ' 218, ליד ציון הערה 442.

⁵¹³ עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצח).

⁵¹⁴ עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה וכדבא).

⁵¹⁵ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריד (הובא במנחת אשר, בבא בתרא, מהד' תשס"ד, סימן לו, אות א), בדעת רבנו יונה. הוא מסביר שלרבנו יונה הסילוק הוא מזכייט הנכסים, וזה אפשרי גם בנישואין, ולדעת הרמב"ן ורא"ש הסילוק הוא מדין בעל, שלא יהיה לו דין בעל לענין פירות, אבל בנשואה כבר נעשה בעל.מ.

⁵¹⁶ תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן תכד (ובקיצור בסימן נו), הובא במגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה, ובשו"ת הריב"ש, סימן קב (אבל הריב"ש עצמו אומר שאף לרי"ף הסילוק אינו תקף). הרמב"ם עצמו סובר שהסילוק אינו תקף – ראה הערה 523.מ.

⁵¹⁷ עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה וכדבא).

⁵¹⁸ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והנה אם).

⁵¹⁹ תוספות, גיטין עז ע"א (ד"ה וכדבא) ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדבא). ראה על כך במילואים להערה 488.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

משנה למלך⁵²⁰ מנמק דעה זו בכך, שאף שהתלמוד⁵²¹ אומר שלא מועילה הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו הנשואה מפני ש"ידו כידה", כלומר שזו מחילת בעלות, הרי בירושה אין מקום לומר "ידו כידה" כיוון שאינו עתיד לזכות בירושתה בחייה, ולכן אין זו מחילה על בעלות⁵²².

אבל לדעת רוב הפוסקים, ירושת אשתו היא כירושת אביו, ולא מועילה הסתלקות ממנה כשהיא נשואה⁵²³.

שלושה טעמים ניתנו לכך:

(א) הבעל ראוי לרשת את אשתו כל רגע, אם תמות, ובזה הוא דומה לבן שאינו יכול להסתלק מירושת אביו מפני שהוא ראוי לרשתו כל רגע, וכאילו כבר זכה בה, ודינו שונה מהסתלקות מירושת אשתו כשהיא ארוסה, שעדיין אינו ראוי לרשת אותה, ולכן הוא יכול להסתלק מירושתה⁵²⁴.

(ב) הרמב"ם⁵²⁵ נימק, שחכמים שתיקנו שבעל יורש את אשתו, עשו חיזוק לדבריהם כאילו הם מן התורה, וכל תנאי בירושה בטל, מפני שנאמר בפרשת ירושה⁵²⁶ שהיא "חוקת משפט"⁵²⁷.

⁵²⁰ משנה למלך שם. וזו לשונו: "היה נראה לכאורה דאף בנשואה מועיל סילוק הירושה כיון דהוי מדרבנן. וכי תימא, כיון דהוי נשואה הוי ידו כידה – הא ליתא, דבשלמא לפירות שעתיד לזכות בחייה, חשיב כאילו זכה בהם, כיון דהוי ידו כידה ולא מהני סילוק. אבל ירושה שאינו זוכה אלא לאחר מיתה, לא חשיב ידו כידה... אך סברא זו היא דחיה מכל הפוסקים, וכולהו סבירא להו דלאחר שנשואה לא מהני סילוק".
⁵²¹ ליר ציון הערה 506.

⁵²² בני בנימין, עמ' קפ, מנמק דעה זו, שחכמים זיכו לבעל זכויות באשתו רק לטובתו, וכשאינו רוצה אינו זוכה בהן גם אם כבר חל דינו לזכות, מפני שבדרבנן, גם סילוק מזכייה בפועל הוא כמו סילוק מהדין (ראה על הבחנה זו בשמו בפרק תשיעי, במילואים להערה 672) ומועיל בדבר שלא בא לעולם. נראה שגם הוא זקוק להסברו של משנה למלך כדי להסביר מה ההבדל בין סילוק מפירות, שאינו מועיל בנשואה אף שהיא זכות דרבנן, לבין סילוק מירושה, שמועיל לדעה זו.

יש להעיר, שלפי דעה זו, צריך לומר שמה שהסוגיה בכתובות פג ע"א העמידה את המשנה בעודה ארוסה הוא רק משום שלעניין הפירות לא מועיל סילוק בנשואה, אבל לעניין הירושה מועיל סילוק גם בנשואה. רמב"ם, הלכות אישות, פרק יב, ט, ופרק כג, ו-ז, ותשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן תכד; יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק; חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (ד"ה אבל עיקר); שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן קצד; ר"ן על הרי"ף, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כד); מאירי, כתובות נא ע"א; שו"ת הריב"ש, סימן סד; שו"ע, אהע"ז, סימן סט, ו, וסימן צב, ז (הובא בשו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן סז); סמ"ע, קמט, ס"ק י; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קד, סימן קכא, סימן קנד וסימן רכב; שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שט; שו"ת דברי ריבות, סימן פה (ד"ה הרי שאין) וסימן רצג; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סו ע"ג); שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שיד); נחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה והנה הרי"ן, דף יד ע"ב בדפי הספר).
⁵²⁴ רמב"ן שם; ר"ן שם (הובא במשנה למלך שם, ובשו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו, דף כא ע"ג); מגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן רכב (שמיד כשהאשה נישאת, הנכסים הם בחזקת הבעל). ראה ליד ציון הערה 486, שזה טעם ההבדל בין סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה לבין סילוק מירושה רגילה.

⁵²⁵ רמב"ם, הלכות אישות, יב, ט (הובא במאירי, כתובות נא ע"א), ותשובות הרמב"ם, סימן תכד.
⁵²⁶ במדבר כז, יא.

⁵²⁷ לחם משנה שם, במהדורא בתרא, מקשה על הרמב"ם, מדוע הגמרא בכתובות פג ע"ב שהתקשה בדברי רב "הלכה כרשב"ג ולא מטעמיה", לא הסבירה שרב מתכוון לומר שהלכה כרשב"ג, אבל לא מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה (כפי שנימק רשב"ג), אלא מטעם "חוקת משפט"? הוא מתרץ, שהמשנה מדברת גם בארוסה, כפי שהתלמוד מעמיד את הרישא, והרי בארוסה לא שייך "חוקת משפט".

(ג) הראב"ד⁵²⁸ נימק, שהירושה לא באה לעולם, ואין אדם יכול להקנות דבר שאין לו בו שום זכות⁵²⁹.

נכסים שעתידיים להגיע לידי האישה: משנה למלך⁵³⁰ מדייק מדברי הר"ן, שלא מועילה הסתלקות מירושת אשתו הנשואה, גם לגבי נכסים שיגיעו לבעלתה אחרי הסתלקות, אף על פי שבאותה שעה עדיין אינו ראוי לרשת נכסים אלו, מפני שמכל מקום הוא כאילו כבר זכה בהם (כלומר, שלכן הוא נחשב ראוי לרשת כמו כל יורש אחר).

בקניין: בשער ארבע-עשרה, פרק חמישי, נראה שאף שלא מועילה הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו כשהיא נשואה, מכל מקום אם עשו קניין על כך, יש לכך תוקף, מפני שמפרשים שהבעל התכוון להקנות לה את גוף הנכסים (שיש לו זכות בהם). אבל לעניין ירושתה הדין שונה: גם אם עשו קניין, לא מועילה הסתלקות בעל מירושת אשתו כשהיא נשואה⁵³¹. נימוקים אחרים ניתנו לדבר:

(א) הראב"ד⁵³² מנמק, שמשמעות ההסתלקות היא שלאחר מות אשתו, לא יירש אותה, ואם כן, אין בכך הקנאה לשום אדם, ולכן הקניין הוא "קניין דברים" בעלמא.

(ב) הריב"ש⁵³³ מנמק, שהירושה ראויה להגיע לבעל בעתיד, אבל עדיין אין לו כלום בה, ואדם אינו יכול להקנות דבר שאין לו שום זכות בו.

(ג) משנה למלך⁵³⁴ מנמק, שקניין מועיל רק לעניין פירות נכסיה, מפני שכוח הבעל בהם חזק כיוון שהוא עתיד לזכות בהם בחייה, אבל בירושה כוחו פחות חזק (גם אם "ידו כידה"), ולכן קניין אינו מועיל.

(ד) עוד נימק משנה למלך⁵³⁵ על פי ההסבר⁵³⁶ שלא מועילה הסתלקות מירושת אשתו כשהיא נשואה מפני שירושת הבעל דרבנן וחכמים עשו חיזוק לדבריהם, וקניין אינו יכול לגבור על חסרון זה.

⁵²⁸ השגות הראב"ד, הלכות אישות, יב, ט.

⁵²⁹ לחם משנה, על הרמב"ם שם, מקשה על הראב"ד, מדוע לא נימק רשב"ג מצד שזה דבר שלא בא לעולם, ומדוע לתנא קמא התנאי מועיל, הרי זה דבר שלא בא לעולם? [מ](#)

⁵³⁰ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והא). השווה לדברי הרמב"ן, ליד ציון הערה 510, שלא מועיל סילוק מפירות נכסי אשתו הנשואה, שהגיעו לבעלתה אחרי הנישואין. [מ](#)

⁵³¹ השגות הראב"ד, הלכות אישות, כג, ז; יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן רה (ד"ה מיהו ודאי), ופרק ח, סימן ק; חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (ד"ה אבל עיקר), וספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה כתב לה, ד"ה ממה שכתבנו וד"ה כבר ביארנו); מגיד משנה, הלכות אישות, כג, הלכה ה והלכה ז. [מ](#)

⁵³² ראב"ד שם (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן יז בדפוס ונציה, סימן טז בדפוס לבוב ובמהר" בוחבוט [בעבר נדפס גם בסימן י, עמ' קלב]).

⁵³³ שו"ת הריב"ש, סימן קב. גם מאירי שם מנמק מפני שלא בא לעולם. גם פני יהושע שם נימק, שזה כמו בירושת אבותיו.

גם חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י, מנמק שלא מועיל קניין מפני שאינו יכול להקנות את הנכסים שהרי הם לא באו לעולם.

⁵³⁴ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה ומיהו אפשר דקנין). וזו לשונו: "ומיהו אפשר דקנין לא מהני לירושה. דרוקא פירות, דעתיד לזכות בחייה, אלים כחיה בהו, כיון דידו כידה, ומהני קנין. אבל ירושה, נהי דחשיב כאילו זכה לענין דלא מהני סילוק, אבל לא חשיב כאילו זכה לגמרי לענין שמועיל קנין. ודומה למה שכתב הר"ן בירושת אביו דלא זכה בהם לגמרי".

⁵³⁵ שם, ד"ה עוד אפשר. כמו כן, יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, ז, נימק שזו התנאה על מה שכתוב בתורה.

⁵³⁶ של הרמב"ם, ליד ציון הערה 525.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

(ה) עוד אפשר לנמק, שגם אם הבעל מקנה לאשתו את גוף הנכסים בקניין זה, הוא יחזור ויירש אותם כשתמות, שהרי לא הקנה ליורשיה כלום⁵³⁷. המנהג שהבעל מסתלק: בתקופת האחרונים, היה נהוג שהבעל מסתלק מירושת אשתו כשהם תחת החופה, אף שהיא כבר נשואה, ואז אין מועילה הסתלקות אף בקניין, כפי שפסק הש"ך שהסתלקות תחת החופה אינה תקפה⁵³⁸. הפוסקים התאמצו ליישב מנהג זה, והסבירו בדרכים שונות מדוע ההסתלקות תקפה. ר' יאיר בכרך⁵³⁹ הצדיק את המנהג על פי הדעה שהנישואין חלים רק אחרי שאכלו החתן והכלה יחד אחרי ה"חופה", כך שההסתלקות נעשית לפני הנישואין, ולכן היא תקפה⁵⁴⁰. חתם סופר⁵⁴¹ מסביר, שמן הסתם, הבעל אינו רוצה שהחופה תיחשב כנישואין עד אחרי ההסתלקות, מפני שהוא יודע שאם החופה תיחשב כנישואין, לא תועיל ההסתלקות שעשה תחת החופה, ולכן הנישואין נוצרים על ידי החופה רק בסיום ברכות הנישואין, שאחרי ההסתלקות. ר' יוסף שאול נתנון⁵⁴² מיישב את המנהג על פי הדעה⁵⁴³ שמועילה הסתלקות מירושת אשתו אף כשהיא נשואה. עוד הוא מיישב על פי הדעה⁵⁴⁴ שאדם יכול למחול על זכות עתידית שהוא זוכה בה בעקבות מעשה שאחר עשה, אם הוא מחל כשהלה עושה אותו מעשה⁵⁴⁵ – וגם כאן הבעל מסתלק מהירושה שיזכה בה על ידי קידושין וחופה, ולכן ההסתלקות מועילה בין ברכת האירוסין לנישואין⁵⁴⁶.

⁵³⁷ חידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה וכו'), מבין כנראה שמועיל קניין לעניין ירושתה, והוא מקשה על כך מכוח הטענה שבטקסט; וקושייתו יכולה לשמש נימוק לאומרים שלא מועיל כאן קניין. נימוק נוסף: סמ"ע, קמט, ס"ק י, נימוק, שהיות שיש לירושת הבעל צד דאורייתא, חכמים חיזקו אותה שלא יוכל להסתלק ממנה.

⁵³⁸ ש"ך, חו"מ, טו, ס"ק קלד (הובא בשו"ת ויען אברהם (ריוח), אה"ע, סימן כג).

⁵³⁹ שו"ת חוות יאיר, סימן מז (הובא בקובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות ז). הסכים עמו רמ"ז רוטנבורג, שם, סימן נא.

דבר דומה אומר ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן ג, בסופו (הובא בקובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות ט), שכל זמן שלא נגמרו ברכות הנישואין, נחשב עדיין לפני הנישואין, ומועיל סילוק.

⁵⁴⁰ אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש), מעיר, שלפי חלקת מחוקק, סא, ס"ק ב, ובית שמואל, נו, ס"ק א, שהבעל זוכה בירושתה כבר כשמוטר האב את האישה לשלוחי הבעל, אין מקום להסבר זה.

⁵⁴¹ שו"ת חתם סופר, אה"ע, חלק ב, סימן קסו, ד"ה ואמנם (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות כז). וזו לשונו: "ואמנם מנהג ק"ק פרנקפורט דמיין... נכון מאוד, דמסלק עצמו בין ברכת אירוסין לברכת נשואין. דאפילו למאן דאמר תחלת חופה גומרת הנישואין, מכל מקום בעינן שהיתה דעתו שתגמור לו החופה, אבל אם אינו רוצה שתגמור לו... לא גמרה ביאה ליורשה ולטמא לה וכדומה... והשתא, אף על גב שכבר קדשה בטבעת... זה שרוצה לסלק עצמו, ואין הסלוק מועיל בין אירוסין לנשואין, אין דעתו שיגמור עד אחר הברכות. ויפה הנהיגו חכמי פרנקפורט דמיין".

קובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות יג, מסביר שהבעל אינו רוצה שהחופה תקנה לו עד סוף הברכות, וחופה אינה יכולה לקנות לו בעל כרחו.

⁵⁴² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש).

⁵⁴³ ליד ציון הערה 516.

⁵⁴⁴ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה וראיתי), ברעת חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"ב.

⁵⁴⁵ ראה לעיל, פרק חמישי, עמ' 168, לעניין הראשה להזיק.

⁵⁴⁶ הסברו השני קשה, שהרי הוא מבוסס על הנחה שהסילוק נעשה כשעדיין אינה נשואה, ואם כך, אין בעיה בכלל; והבעיה היא שגם לפני ברכות הנישואין היא נחשבת נשואה בגלל החופה, שלא כשואל ומשיב.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

ר' אהרן וולקין⁵⁴⁷ מיישב את המנהג, שההסתלקות נעשית בשעת הנישואין ממש, ואז היא תקפה, מפני שהזכייה וההסתלקות באות כאחת⁵⁴⁸. דרכים אחרות ליישוב המנהג מסתמכות על ההסתלקות שנעשית בשעת השידוכין, אלא שאז מתעוררת הבעיה שלא מועילה ההסתלקות לפני האירוסין⁵⁴⁹; וכדי לפתור בעיה זו, נזקקו הפוסקים לחריגים שבהם מועילה ההסתלקות לפני האירוסין⁵⁵⁰. בלשון טובה: ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג⁵⁵¹ כותב, שגם בלשון טובה (כלומר, שברור ממנה שהתכוון להסתלקות) לא מועילה ההסתלקות הבעל מהירושה כשאשתו נשואה, מפני שהטעם שלא מועילה ההסתלקות מירושה אז הוא שהירושה ראויה לו אם תמות אשתו עתה⁵⁵², וטעם זה תקף גם בלשון טובה, כמו שלא מועילה ההסתלקות מירושת אביו אף בלשון טובה⁵⁵³.

נתן לה מתנה והתנה שלא יירש ממנה מתנה זו: בעל שנתן מתנה לאשתו, אף שמעיקר הדין הוא יורש אותה אם תמות בחייו, הוא יכול להתנות שלא יירש ממנה את המתנה⁵⁵⁴. נראה שטעם הדבר הוא שזו מתנה מותנית, שאם תמות בחייו, זו תהיה מתנה ליורשיה ממשפחתה, ולכן לא יירש אותה; כלומר, דברי הבעל כאן אינם פועלים בתור ההסתלקות (שאינו אפשרי) אלא בתור תנאי מתלה למתנה.

ביבם: לפני שיבם מייבם את אשת אחיו שמת, היא נקראת "שומרת יבם", ומעמדה דומה למעמד של ארוסה. האם הוא יכול להסתלק מזכויותיו בנכסיה? יש אומרים, שיבם שכתב לשומרת יבם "דין ודברים אין לי בנכסייך", דינוי שנוי במחלוקת אמוראים: לפי אביי האומר⁵⁵⁵ שיד הבעל כידה של אשתו הנשואה, שלכן לא מועילה ההסתלקות הבעל מנכסיה, יד היבם גרועה מיד יבמתו, ומועילה ההסתלקות מנכסיה בלשון זה כדין ארוסה; ולפי רבא האומר⁵⁵⁶

⁵⁴⁷ בית אהרן, כתובות פג ע"א (ד"ה בגמ' אי הכי).

⁵⁴⁸ הוא מביא ראיה מכבא מציעא י ע"א, שם נאמר שהמתנפל על מציעא, שנמצאת בתוך ארבע אמותיו, אינו קונה אותה בקניין ארבע אמות, מפני ש"גלי דעתיה דבנפילה ניהא ליה דליקני, בארבע אמות לא ניהא ליה דליקני", וביאר נימוקי יוסף, בבא מציעא ה ע"ב (בדפי הרי"ף), שהוא כאומר "אי אפשרי בתקנת חכמים" שתיקנו שיקנה על ידי ארבע אמות – ושם הזכייה והסילוק באים כאחת. אך הסברו קשה, שהרי הנישואין חלים ברגע הראשון שהם תחת החופה (אחרי הקידושין), ורק אחר כך הוא מסתלק, וזה כבר אינו "שעת נישואין".

⁵⁴⁹ כאמור ליד ציון הערה 395.

⁵⁵⁰ קובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, ומאמרו של ר"ש דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 107–128, בנויים סביב חיפוש פתרונות לבעיה בדרך זו. על חריגים אלו, ראה ליד ציון הערה 402 ואילך.

⁵⁵¹ שו"ת ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, סימן יב; נדפס גם בשו"ת חוות יאיר, סימן נא.

⁵⁵² כאמור ליד ציון הערה 524.

⁵⁵³ הוא מביא ראיה ממה שהראשונים הקשו מהירושלמי, כתובות ט, א, האומר "אם מיתת בלא בני תהדר לבי נשא תנאי הוא וקיים", על הדעה שלא מועיל תנאי שלא יירש את אשתו כשהיא ארוסה (ראה הערה 492), ולא תירצו שהירושלמי מדבר שסילק עצמו בלשון טובה. הוא מביא ראיה גם משו"ע, אה"ע, סט, ז, האומר שלא מועיל סילוק מירושת נשואה, אבל בדברים אחרים מועיל תנאי, ושם מדובר בלשון טובה, שאילו לשון גרועה לא מועילה גם בדברים שאומר השלחן ערוך שם שמועיל בהם תנאי.

⁵⁵⁴ שו"ת הריב"ש, סימן רז. מ

⁵⁵⁵ כתובות פג ע"א.

⁵⁵⁶ שם.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

שיד הבעל יתר מידה של אשתו, יד היבם כידה של יבמתו, והוא כשותף עמה, ואין תוקף להסתלקות בלשון זו⁵⁵⁷. הם מפרשים כך את כוונת התלמוד⁵⁵⁸, האומר שאביי ורבא חולקים לגבי יבם.

אולם רש"י⁵⁵⁹ מפרש שהתלמוד מתכוון לעניין אחר, ולפי דבריו אין ללמוד משם לגבי שאלה זו⁵⁶⁰. ואכן מצאנו פוסקים שעסקו בשאלה זו ולא תלו זאת במחלוקת אביי ורבא. הרדב"ז⁵⁶¹ דן ביבם שנפלה בינו לבין שומרת היבם מחלוקת על הכתובה, והתפשרו, ונתן ליבמה קצת מנכסי אחיו, והוא לקח את השאר, ואחר כך מתה היבמה; והיבם טוען שהוא יורש אותה כיוון שהיא שומרת יבם, ויורשיה ממשפחת אביה טוענים שהוא הסתלק מירושתה על ידי המחילה שבפשרה. הוא פוסק שמחילה אינה מועילה לעניין ירושה, כמו שלא מועיל תנאי שבעל לא יירש את אשתו הנשואה, אף בקניין. ר' יוסף שאול נתנון⁵⁶² מסביר שהרדב"ז סובר שלא מועילה הסתלקות מפני שהיא כמו אשתו הנשואה כיוון שהיבם הוא במקום האח המת, שנשא אותה בעבר. אבל ר"ש נתנון עצמו אומר ששומרת יבם אינה יותר מארוסה, מה עוד שיבם נקרא "בכור"⁵⁶³, ובכור יכול להסתלק מחלק הבכורה⁵⁶⁴.

בדרך התחייבות: הבעל יכול להשיג את המטרה של ההסתלקות מירושת אשתו, בכך שהוא יתחייב להחזיר את נכסי אשתו ליורשיה ממשפחתה, אחרי מותה⁵⁶⁵.

בדרך פשרה: ר' יוסף שאול נתנון⁵⁶⁶ כותב שהסתלקות בעל מירושת אשתו מועילה כשהיא נשואה אם היא במסגרת פשרה, כלומר שקיבל חלק מהכסף תמורת מחילתו על השאר, וזאת גם אם קיבל רק סכום מועט. אפשר להסביר את דבריו לפי הראב"ד⁵⁶⁷ שהסביר

⁵⁵⁷ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה ממה שכתבנו); פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה נפקא מינה), בדעת הר"י, כתובות מא ע"ב, בדפי הר"ף (על נכסים שהגיעו לבעלותה תחת הבעל הראשון). פני יהושע אומר את דבריו על שומרת יבם, היינו לפני שייבם אותה. המאירי אומר את דבריו על יבם שכנס את יבמתו (בביאה), אבל המהדיר למאירי שם, הערה ו, מביא גליון כתב יד, שמדובר לפני שכנס אותה, שאילו אחרי שכנס היא כנשואה לכל דבר.

הם מתכוונים הן להסתלקות מירושתה, הן להסתלקות מהזכויות בנכסיה בחייה.

⁵⁵⁸ כתובות שם.

⁵⁵⁹ רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה נפקא).

⁵⁶⁰ אבני מילואים, צב, ס"ק ד, מסביר מדוע רש"י לא פירש כך: הרי רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום), הסביר שמועיל סילוק מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה מפני שזכותו בהם כשישא אותה "אינה ירושת אבותיו אלא על ידי מעשיו תבוא לו", על ידי שנשא אותה (ראה הערה 432); ולפי זה, יבמה שנקנית בביאה גם בשוגג ובלא כוונה (יבמות נג ע"ב), זכותו בנכסיה כשייבם אותה אינה "על ידי מעשיו באה לו", ולכן גם לאביי שידו גרועה מידה והיא כארוסה, לא יועיל סילוק כשהיא שומרת יבם.

⁵⁶¹ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שלו (רטו).

שו"ת מהר"ם פדואה, סימן יז, עוסק בהסתלקות יבם מנכסי יבמתו לפני שייבם אותה, וכותב שבנידונו הסילוק תקף מפני שנתן לה בלשון מתנה, שמועיל גם בנשואה.

⁵⁶² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"ג).

⁵⁶³ יבמות מ ע"א.

⁵⁶⁴ ראה ליד ציון הערה 576.

⁵⁶⁵ רמ"א, אהע"ז, צב, ז; שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן ל; שו"ת המב"ט, חלק ב, סימן קכח. המב"ט מסתמך על הרמב"ן שכתב כך לגבי ארוסה, כפי שנראה בעמ' 928, במילואים להערה 492, אות יט. על התחייבות כזאת ראה גם בשער שביעי, עמ' 302.

⁵⁶⁶ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"ג).

⁵⁶⁷ עמ' 228, ליד ציון הערה 528.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

שהסתלקות מירושת אשתו הנשואה אינה תקפה מפני שזו זכות עתידית, והרי ראינו⁵⁶⁸ שמועילה מחילת זכות עתידית בעבור תמורה, לדעת ר"ש נתנון. בדרך הודאה: ר' יעקב מליסא⁵⁶⁹ כותב שבעל יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא נשואה אם הוא נוקט בלשון הודאה⁵⁷⁰, מפני שבכך הוא מודה שבשעת נישואין ממש (או לפני כן) הסתלק באופן שההסתלקות מועילה. בעל שמן הדין יש לכופו לגרש: הסיבה שבעל אינו יכול להסתלק מירושת אשתו אחרי הנישואין, היא מפני שהוא נחשב שכבר זכה בירושתה, כאמור. לפי זה, אם מאיזו סיבה האישה זכאית לתבוע גירושין, מועילה ההסתלקות הבעל, כיוון שאין לראותו כאילו כבר זכה בירושה, שהרי האישה יכולה לתבוע מבית דין לכופו עליו לגרש אותה, ואז לא יירש אותה⁵⁷¹.

ד. מחילת חלק בכורה

אמוראים⁵⁷² נחלקו בשאלה האם בכור יכול למחול על חלק בכורתו לפני חלוקת העיזבון. הרשב"ם⁵⁷³ פירש שיסוד המחלוקת הוא בשאלה האם עוד לפני החלוקה יש לבכור זכות ליטול פי שניים, או שלפני החלוקה אין לו זכות זו, מפני שהתורה קראה לבכורה "מתנה": אם בשלב הזה עדיין אין לו זכות זו, אינו יכול למחול עליה, מפני שאין תוקף למחילה על זכות עתידית, ואילו אם יש לו זכות כבר אז, הוא יכול למחול עליה. הדברים מובנים לאור העיקרון שראינו⁵⁷⁴, שמועילה מחילה על זכות קניינית עתידית רק אם כבר יש למוחל קצת "שייכות"⁵⁷⁵.

הלכה נפסקה⁵⁷⁶ שבכור יכול למחול על חלקו לפני החלוקה, ואינו יכול לחזור בו

⁵⁶⁸ עמ' 167, ליד ציון הערה 84.

⁵⁶⁹ בית יעקב (לורברבוים), כתובות פג ע"א (ד"ה תוספות ד"ה כדרב).

ראה לעיל, פרק שיש, עמ' 185, על מחילת זכות עתידית בלשון הודאה. אבל ייתכן שבית יעקב דן מצד החיסרון שזו מחילת בעלות, ואם כן אין מקומו כאן.

⁵⁷⁰ הוא נוקט בלשון "אי אפשי" מועיל אם נאמר שהוא לשון הודאה. עיין תוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מבוטלת), למשמעותה של "אי אפשי".

⁵⁷¹ שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן לח (ד"ה עוד יש). הוא מוסיף, שאם יכופו אותו לגרש, ויסרב, אינו יורש אותה, כמו שהמורד על אשתו אינו יורש אותה, לפי רמ"א, אהע"ז, צ, ה, בשם "יש אומרים".

⁵⁷² בבא בתרא קכו ע"א.

⁵⁷³ רשב"ם, בבא בתרא קכו ע"א, ד"ה קסבר (הובא בתשובת ר' יצחק אור זרוע, המובאת בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קכא, בשו"ת שעות דרבנן, סימן א, דף ג ע"א, בבא אלחנן, סימן פו, עמ' רלא, ובארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות ד).

⁵⁷⁴ ליד ציון הערה 428.

⁵⁷⁵ קהלות יעקב, בבא בתרא, סימן ט, עמ' לט; ר"א סופר, בהערותיו לחידושי הר"ן, בבא בתרא קכו ע"א, הערה כד.

⁵⁷⁶ רמב"ם, הלכות נחלות, ג, ו (הובא בשו"ת מהר"ם גלנטי, סימן נו); יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן צח; ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קפה (הובא בספר התרומות, שער ס, אות ג); רשב"ם, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם אמר); תוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם); מרז"ל, בבא בתרא, סימן תקעט (בלי קניין); פסקי הרי"א, בבא בתרא, פרק ח, הלכה ב, אות י; אור זרוע, בבא בתרא, סימן פח; רא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן יד (בלי קניין); טור, חו"מ, רעה, יג; שו"ע, חו"מ, רעה, ח; דברי חיים (אורבך), דיני דינים, סימן ב (שאינו יכול לחזור בו); שו"ת דברי ריבות, סימן תי; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן עח; כתנות יוסף (בידווגו), חלק א, אות ב, שורש ד, ענף טו (לט ע"א); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן ה (במסקנתו) וסימן נא (כג ע"ד).²

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

ממחילתו⁵⁷⁷. הוא יכול למחול בכך שיטול בשעת החלוקה חלק השווה לשאר האחים, והוא יכול למחול בדיבור⁵⁷⁸.

מועילה גם מחילה מכללא על חלק הבכורה. אם, בשעת חלוקת מקצת הנכסים, נטל הבכור חלק כאח פשוט בלבד – מחל בכך על חלק הבכורה בכל הנכסים, ויקבל גם בשאר רק כפשוטו⁵⁷⁹, מפני שבכורה נקראת "מתנה", וכולה מתנה אחת⁵⁸⁰, ועוד, שהעובדה שנטל בתחילה כפשוטו היא גילוי דעת שמחל על חלק בכורה בכל הנכסים⁵⁸¹. אבל אם מחה בפני שני עדים, ואמר שמה שהוא נוטל עכשיו כפשוטו אינו משום שהוא מוחל על חלק בכורתו, לא הפסיד את חלק בכורתו בנכסים האחרים⁵⁸². גם אם אמר רק לפני החלוקה שהוא אינו מוותר על חלק בכורתו, ושתק כשנטל חלק כפשוטו, אינו נחשב שמחל על חלק בכורתו בשאר הנכסים, מפני שייחכן סמך על מה שאמר קודם⁵⁸³.

קצות החושן⁵⁸⁴ כותב שגם הסתלקות בכור מחלקו בחיי אביו מועילה, משום שהטעמים השונים⁵⁸⁵ לכך שלא מועילה הסתלקות יורש מירושתו בחיי המוריש אינם יפים כאן: (א) לפי התוספות⁵⁸⁶, שהסתלקות מירושת אביו אינה מועילה מפני שהיא דאורייתא, תועיל הסתלקות

⁵⁷⁷ סמ"ע, רעח, ס"ק כט. בשאלה מדוע אין המחילה פסולה מצד שזו מחילת בעלות, ראה שער ארבע-עשרה, ליד ציון הערה 133.

⁵⁷⁸ שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן (קפא) [קצא]; קנין תורה בשמעתתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפו, ובהגהתו בשו"ת פתחא זוטא, חו"מ, סימן לה. ⁵⁷⁹ רמב"ם, הלכות נחלות, ג, ו (הובא בשו"ת מהר"ם גלנטי, סימן נו); פסקי הרי"ז, בבא בתרא, פרק ח, הלכה ב, אות יא; רא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן יד; מרדכי, בבא בתרא, סימן תקעט; טור, שם; שלחן ערוך, שם; שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עב (רה ע"ב); שו"ת תועפות ראם (אנאווה), סימן קד; שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ג, סימן ל; שו"ת דברי ריבות, סימן תי.

⁵⁸⁰ נימוקי יוסף, בבא בתרא נה ע"ב (בדפי הרי"ף); עדות ביעקב, שם. שו"ת פתחא זוטא, חו"מ, סימן לח, מוכיח מהסוגיה שגם אם ידוע שלא התכוון למחול על בכורתו בשאר הנכסים, הפסיד בכלום אם לא מחה, ומנמק, מפני שהכול מתנה אחת. אבל יש להעיר שלפי נימוקו של הסמ"ע (הערה 581), בכגון זה לא הפסיד את בכורתו בשאר הנכסים.

⁵⁸¹ סמ"ע, רעח, ס"ק כה. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (עט ע"ג), מבאר, שאם נטל הבכור חלק שווה במקצת הנכסים, ושתק, אומדים את דעתו שמחל על חלק בכורה בכל נכסיו, ולכן התורה לא הטילה על האח הפשוט חיוב לתת לו חלק בכורה, מפני שהתורה הטילה חיוב על הפשוט לתת לו חלק בכורה רק אם הבכור תובע, וגם אם נניח שבלבו לא ויתר, מחשבתו אינה יכולה להטיל חיוב על הפשוט, מפני שאלו דברים שבלב.

⁵⁸² רמב"ם, הלכות נחלות, ג, ו (הובא בשו"ת מהר"ם גלנטי, סימן נו); שו"ע, חו"מ, רעח, ט. ⁵⁸³ מהר"ש ענגיל, שם, מדייק כך משיטה מקובצת, בבא בתרא קכו ע"א.

⁵⁸⁴ קצות החושן, רעח, ס"ק יג (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, שם, דף עז ע"ד, בבאר אלהן, סימן פו, עמ' רלא, ובשו"ת מקדשי השם, חלק ב, סימן יג, דבר צבי, הערה ד). וזו לשונו: "לשיטת תוספות דטעמא דלא מהני סילוק מנחלת אבותיו משום דבראורייתא לא מהני סילוק... וכיון דמהני בכבור סילוק אחר מות אביו... משום דמתנה קרייה רחמנא ויכול לומר 'אי אפשי בה'... מהאי טעמא נמי מהני סילוק בחיי אביו... לשיטת הר"ן דלא מהני סילוק מנחלת אבותיו דחשיב כאילו בא לידו... כיון שראוי לירש בכל שעה... וכיון דבכור אפילו אחר מות אביו, דיותר בא לידו, ואפילו הכי מהני סילוק ומשום דמתנה קרייה רחמנא, אם כן פשיטא דלא מגרע בזה שמסלק בחיי אביו... לשיטת מפרשים שכתב הרב המגיד דדוקא בבעל שבא על ידי מעשיו... כיון דבכור ודאי מסלק נפשיה אחר מות אביו, ומשום דמתנה קרייה, ואם כן בדידיה תליא... חשיב נמי על ידי מעשיו, ומהני הסילוק בחיי אביו נמי". ⁵⁸⁵ שהבאנו בעמ' 211, ליד ציון הערה 381 ואילך.

⁵⁸⁶ תוספות, שהבאנו בעמ' 223, הערה 487.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

בכור בחיי אביו כמו שהיא מועילה אחרי מות אביו אף שחלק בכורה הוא מן התורה, מפני שבכורה נקראת "מתנה", שהמקבל אינו זוכה בה עד שתגיע לידו⁵⁸⁷. (ב) לפי הר"ן⁵⁸⁸, שלא מועילה הסתלקות מירושת אביו מפני שהיא נחשבת שכבר באה לידו (אף שלעניין הקנאה, היא נחשבת דבר שלא בא לעולם ואינו יכול להקנות מה שיירש), הרי בכורה שונה, שכן מועילה הסתלקות ממנה אפילו אחרי מות האב, מפני שהיא נחשבת מתנה שלא באה לידו, וכל שכן שתועיל הסתלקות ממנה לפני מות האב, מאותה סיבה⁵⁸⁹. הוא מוסיף, שלפי השיטה⁵⁹⁰ שאדם יכול להסתלק מירושה שבאה לו על ידי מעשיו, מועילה הסתלקות מבכורה, כיוון שהיא נחשבת שבאה לבכור על ידי מעשיו, שהרי העובדה שהוא יכול להסתלק מבכורתו אחרי מות האב, מראה שזכיותו בה תלויה בו ובאה על ידי מעשיו. אחרי שהבכור הסתלק מחלקו, אינו יכול לחזור בו אפילו לפני מות אביו⁵⁹¹.

אבל ר' יעקב מליסא⁵⁹² עושה הבחנה על פי מקבל המחילה: הבכור יכול למחול לאביו בחייו⁵⁹³, מפני שהוא יכול למחול לאביו על חובתו לתת לו חלק בכורה, אבל אינו יכול למחול לאחריו, בחיי אביו, על חלקו, מפני שזו זכות עתידית, שהרי עדיין לא חל עליהם החיוב לתת לו חלק בכורה. אם הוא מחל לאביו, גם אחיו פטורים מלתת לו חלק בכורה, מפני שהירושה שקיבלו לא כללה חלק כזה.

ה. מחילה על מתנה עתידית

הר"ן⁵⁹⁴ כותב שאם ראובן ידע ששמעון רוצה לתת לו מתנה, ואמר ראובן שהוא מוחל לשמעון על כל מה שיתן לו, ואחר כך נתן לו שמעון מתנה ועשו מעשה קניין – המחילה אינה תקפה⁵⁹⁵.

⁵⁸⁷ ראה בהערה 576.

קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות תג, מסביר שחלק בכורה נקרא "מתנה", היינו שהירורים צריכים לתת לו מתנה, והדין הזה מתחדש רק בשעת מיתת האב, ולכן בחיי האב הוא יכול להסתלק שלא יזכה בדין זה, שלא כירושה רגילה, שזכותו נוצרת ברגע לידתו.

⁵⁸⁸ ליד ציון הערה 381.

⁵⁸⁹ דבריו קשים, שהרי העובדה שהיא לא באה לידו היא סיבה שלא יועיל סילוק, שהרי היא דבר שלא בא לעולם.
⁵⁹⁰ ליד ציון הערה 388.

⁵⁹¹ שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן סז.

גבעת פנחס לומד דין זה מדברי ש"ך, חו"מ, קיב, ס"ק ב, שחייב המשעבד לנושה את הנכסים שהוא עתיד לקנות, אינו יכול לחזור בו, מפני שהנושה הסכים להלוות לו רק על דעת שהנכסים העתידיים יהיו משועבדים לו.

אבל הוא נוקט שאם הבכור קיבל כסף תמורת סילוקו, והחזיר את הכסף, הוא יכול לחזור בו, כמו שכתב הש"ך שם, שאם החייב החזיר את ההלוואה, הוא יכול לחזור בו מהשעבוד. אפשר להסיק מכך שאם הסתלק ללא תמורה, הוא יכול לחזור בו מיד, כיוון שאז אין מקום לנימוק של הש"ך.

⁵⁹² נתיבות המשפט, רעה, ס"ק ט.א.

⁵⁹³ כפי שמוכח מרשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם – ראה עמ' 940 אות ד). אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן כט (נט ע"ב), מבין שכונות נתיבות המשפט היא שמועיל סילוק בכור בצירוף מחילת הבן והתנאות האב, והוא עצמו מוכיח שגם אז אינו מועיל (עיין שם להוכחתו). ראה במילואים להערה 391, שכתב בדומה לגבי ירושה רגילה.

⁵⁹⁴ חידושי הר"ן, בבא בתרא קכו ע"א, ד"ה קסבר (הובא באבני החושן, רעה, ס"ק י). כך כתב גם שו"ת משה ידבר, הלכות זכייה ומתנה, סימן ז (נח ע"ד).

⁵⁹⁵ סמ"ע, רט, ס"ק כא (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג, דף מח ע"א), כותב שזו גם כוננת שו"ת הר"ן, סימן כג (שהבאנו ליד ציון הערה 4). אבל מלשון השאלה בשו"ת הר"ן משמע שלא

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

אם נבחן מקרה זה לאור מקרים אחרים של הסתלקות מזכויות קנייניות עתידיות, נראה שמחילה זו דומה להסתלקות של בעל מזכותו בנכסי אשתו לפני האירוסין, שאינה תקפה מפני שאין לו שום שייכות בנכסים⁵⁹⁶; וגם כאן, עדיין אין לראובן שייכות בדבר המתנה. לעומתו, ר' יעקב מליסא⁵⁹⁷ כותב שאפשר למחול על מתנה עתידית באמירה "אינני רוצה לזכות במתנה שיזכה לי אחר", ורק הסתלקות מדבר שעתידי לבוא אליו ממילא, כגון ירושת אביו, אינה חלה.

לכאורה יש כאן מחלוקת, אבל אין הכרח לומר כך. ייתכן שר' יעקב מליסא עוסק במקבל שעמד בסירובו עד שעת נתינת המתנה, ולכן לא קנה את המתנה, גם אם הנותן זיכה לו על ידי אחר, מפני שזיכויו על ידי אחר מועיל רק מטעם "זכין לאדם שלא בפניו", היינו מתוך הנחה שהמקבל רוצה בכך, וכאן אינו רוצה. זאת בשונה מירושה, שגם אם סירב עד רגע מיתת המוריש, הסתלקותו אינה מועילה, מפני שהרכוש נחשב כשלו, כפי שהסברנו לעיל⁵⁹⁸. לעומת זאת, הר"ן עוסק במי שלא ידוע האם התמיד בסירובו עד קבלת המתנה⁵⁹⁹, ולכן המתנה נקנית לו. סברה זו ראינו לעיל⁶⁰⁰, לגבי בעל שהסתלק לפני האירוסין, ולא חזר בו עד הנישואין. על סוג אחר של הסתלקות ממתנה עתידית, הסתלקות לטובת צד שלישי, דן ר' אהרן לפפא⁶⁰¹. הוא דן במה שפסק ר' משולם בר' קלונימוס⁶⁰², שאחים יכולים להתנות שאם אחותם תתן מתנה לאחד מהם, המתנה תתחלק בין שלושתם, ואף שזה דבר שלא בא לעולם מבחינתם, הרי שבהנאה שהם סומכים זה על זה, הם גומרים בדעתם להקנות זה לזה. הוא מקשה, מדוע לא אמר ר' משולם שההסכם שלהם תקף מפני שכל אחד מהם מסתלק מזכותו העתידית, והסתלקות כזאת תקפה⁶⁰³? ויש להעיר שכאן אין זה הסתלקות כלפי נותן המתנה, שהמקבל מסתלק מהמתנה בכלל, אלא הסתלקות כלפי צד שלישי, כלומר שאחרי שתיתן מתנה לאחד מהם, הוא יסתלק ממנה, והיא תיכנס לשותפות האחים; ור' אהרן לפפא סבור כנראה שדבר זה אפשרי באופן עקרוני. הוא מתרץ, שכיוון שעדיין אין לאחים שייכות בנכסים, לא מועילה הסתלקות, כמו שמטעם זה אין מועילה הסתלקות בעל לפני האירוסין⁶⁰⁴. עוד תירץ, שבאותו

התכוון ראובן למחול על המתנה שבנו הבטיח לו אלא הסתמך על מה שבנו הבטיח לתת לו; ועוד, שבמקרה של הר"ן, חנוך הנמחל לא נתן לראובן את המתנה בקניין, אלא התחייב בשטר לתת לו; ועוד, שאם נתן לו מתנה בקניין, לא מועילה מחילה גם אחר כך, שהרי זו מחילה על בעלות. מ

⁵⁹⁶ כאמור ליד ציון הערה 396.

⁵⁹⁷ נתיבות המשפט, ריא, ס"ק א. וזו לשונו: "דכמו שיכול לומר 'אי אפשי בו' קודם שהגיע המתנה לידו, [נ]מהני לבטל המתנה... דדוקא במסלק עצמו מדבר שיבוא אחר כך ממילא לרשותו, לא מהני בדבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו, כגון שמסלק עצמו מירושת אביו שירושה הוא ממילא... אבל לומר 'אי אפשי לזכות במתנה שיזכה לי האחר', ודאי דיכול לומר". הוא לא ראה את דברי הר"ן. מ

⁵⁹⁸ ליד ציון הערה 381.

⁵⁹⁹ אבל העובדה שעשו מעשה קניין בהקנת המתנה אינה מוכיחה שחזר בו מסירובו, שכן ייתכן שהוא לא התכוון לקנות במעשה קניין זה, וסמך על ההתנגדות שהביע מקודם.

⁶⁰⁰ ליד ציון הערה 409.

⁶⁰¹ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכד ע"ד).

⁶⁰² ר' משולם בר' קלונימוס, המובא בהגהות מרדכי, בבא בתרא, סימן תרסג (הובא בכ"י, חו"מ, רמא, מחודש א). ראה על דבריו לעיל, פרק חמישי, עמ' 167.

⁶⁰³ לפי הדעה שנביא ליד ציון הערה 654.

⁶⁰⁴ הוא מוסיף (בדף קכה ע"א) שבנידונו של הגהות מרדכי לא שייך תנאי, ולכן לא יכל להשיג את מטרותו בדרך של תנאי.

מעשה לא נקטו האחים לשון הסתלקות (שהייתה מועילה) אלא אמרו שאם אחד מהם יקבל מתנה, יתחלקו שאר האחים בה, והיינו שאחרי שהוא יקבל, הוא יקנה חלק לאחרים, וזה דבר שאינו יכול לחול על ידי דיבור בלבד.⁶⁰⁵

ו. מחילת שעבוד עתידי מכוה חוב קיים

כל קרקע שהבעל קונה במשך הנישואין משועבדת לכתובת אשתו, לפי מה שנהוג שהבעל כותב בכתובה שהוא משעבד לה גם את נכסיו העתידיים ("דאקנה"). מהר"ם מרוטנבורג⁶⁰⁶ פוסק שאישה יכולה למחול על שעבוד כתובתה בקרקע שיקנה בעלה בעתיד. כפי שנראה בפרק תשיעי, הפרשנים הציעו הסברים שונים לפסיקת מהר"ם. הסמ"ע⁶⁰⁷ מסביר, שאף על פי שזו זכות עתידית, היא יכולה למחול מפני שיש לה "קצת שייכות" בנכסים, שהרי כבר יש לה שעבוד על כל נכסי בעלה. אחרים⁶⁰⁸ הסבירו שמהר"ם סובר שמועילה מחילה על זכות עתידית (ואם כן אין הלכה כמותו, שהרי הלכה נפסקה שאין מועילה מחילת זכות עתידית). ויש מי⁶⁰⁹ שהסבירו שכאן מדובר בסילוק, וסילוק שונה ממחילה ומועיל גם בזכות עתידית. קצות החושן⁶¹⁰ מקשה על מהר"ם, הרי התוספות⁶¹¹ כתבו שאישה אינה יכולה למחול על שעבודה על נכסים שכבר מצויים בבעלות בעלה, כיוון שזכות האישה בנכסי בעלה קיימת גם אם הבעל ימכור אותם, ולכן האישה נחשבת ביחס אליהם כמו בעל ביחס לנכסי אשתו הנשואה, שאין הבעל יכול להסתלק מהם; ואם כן, הסתלקות האישה מנכסים שיקנה הבעל בעתיד היא כמו הסתלקות בעל בעודה ארוסה מנכסים שיגיעו לבעלותה כשהיא נשואה, שאינה תקפה⁶¹²? הוא משיב, שהאישה יכולה להסתלק, כיוון שאף שהבעל שיעבד לכתובתה את נכסיו העתידיים, הוא יכול לחזור בו ממה ששיעבד אותם עד שיקנה אותם⁶¹³, מה שאינו

⁶⁰⁵ זה בניגוד לכני אברהם שנביא בעמ' 948, במילואים להערה 654, אות כה, האומר שלשון "סילוק" אינו נחנץ בדווקא. Ⓜ

⁶⁰⁶ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רסג (הובא במרדכי, כתובות, סימן ריב, בהגהות מיימוניות, הלכות אישות, כב, אות ב, בהגהות אשרי, כתובות, פרק ט, סימן א, בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן לט, עמ' קנד, בשו"ת בנימין זאב, סימן נח, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע, בחלקת מחוקק, צב, ס"ק ד, בבני יעקב, דף עז ע"ד, בשו"ת דברי ריבות, סימן פה, ד"ה וא"ת נהי, בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריא ע"ב-ע"ג, ובחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כו, עמ' קג). וזו לשונו: "ואשר שאלת: ראובן חפץ לקנות בית, ודואג פן יצטרך למוכרו ותעכב עליו אשתו, היוכל להתנות עם אשתו בשעת קנייה: על מנת כן אקנה לנו בית, שבשעה שאצטרך למוכרו, שלא תוכלי לעכב, והיא מקבלת עליה כן, התוכל לחזור בה, כיון דבשעת התנאי הוה ליה דבר שלא בא לעולם שהרי לא קנאהו? [תשובה]: נראה לי דלא מצי למהדר. נהי דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אדם מסתלק בטוב מדבר [שלא בא] לעולם, כדאמרין פרק הכותב [כתובות פג ע"א] ובפרק חזקת הבתים [ב"ב מט ע"ב]: נחלה הבאה לאדם ממקום אחר מתנה עליה שלא יירשנה, וכדתנן: 'הכותב לאשתו דין דברים אין לי בנכסייך ובפירותיך' וכו', ואוקמינא וכותב לה בעודה ארוסה, ומהני בין לנכסים שהן כבר לעולם, בין לפירות דאכתי לא אתו. Ⓜ

⁶⁰⁷ סמ"ע, שנביא בפרק תשיעי, עמ' 241, ליד ציון הערה 650.

⁶⁰⁸ שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 647.

⁶⁰⁹ פרק תשיעי, ליד ציון הערה 654. Ⓜ

⁶¹⁰ קצות החושן, רט, ס"ק יג.

⁶¹¹ תוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכו'). ראה על כך בשער חמש-עשרה, פרק שלישי.

⁶¹² לדעה אחת, שהבאנו ליד ציון הערה 448.

⁶¹³ לדעת רמ"א, חו"מ, קיב, א.

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

כן בארוסה, שאינה יכולה לחזור בה מזכות הבעל בנכסיה העתידיים⁶¹⁴. נתיבות המשפט⁶¹⁵ דוחה מסיבה אחרת את ההשוואה להסתלקות בעל מנכסי אשתו: בנשואה, "ידו כידה", ומיד כשמגיעים לה הנכסים, הם כאילו מגיעים לידו, ולכן אין מועילה הסתלקות מהם אף בעודה ארוסה, מה שאינו כן כאן.

לכאורה, לפי הדעה⁶¹⁶ שלא מועילה הסתלקות מזכות עתידית דאורייתא, לא מועילה הסתלקות האישה (או כל נושה) משעבוד עתידי מכוח כתובתה, שהוא דאורייתא⁶¹⁷. אבל קצות החושן⁶¹⁸ מעלה אפשרות שגם לדעה ההיא, האישה יכולה לסלק את שעבודה מקרקע שיקנה בעלה בעתיד, משום שהשעבוד העתידי ("דאקנה") הוא דרבנן, ואינו חל מדין תורה כיוון שהוא דבר שלא בא לעולם, והוא רק תקנת חכמים "כדי שלא תנעול דלת בפני לווין"⁶¹⁹. לעומת זאת, משנה למלך⁶²⁰ מעלה ספק האם נושה יכול להסתלק משעבודו על קרקע שיקנה החייב בעתיד⁶²¹. מצד אחד, אפשר לומר שאינו יכול להסתלק, מפני שהוא נחשב מחזיק בנכסים אל⁶²², כיוון שהוא ראוי לזכות בהם, כמו שבעל אינו יכול להסתלק מפירות או מירושה של אשתו הנשואה⁶²³. מצד שני, יש מקום⁶²⁴ לדחות את ההשוואה, ולומר שנשואה שונה מפני ש"ידו כידה", וגם נכסים שיגיעו לבעלותה אחרי ההסתלקות נחשבים כאילו כבר זכה בהם הבעל, מפני שירושה באה ממילא, ואילו בנושה, שאין לו זכות בגוף הקרקע, אולי תועיל הסתלקותו לעניין נכסים שעתיד החייב לקנות⁶²⁵.

⁶¹⁴ אבל הוא עצמו, באבני מילואים, צב, ס"ק ו (הובא בשו"ת ארצות יהודה (דבורן), סימן כא), כותב שאין הלכה כמהר"ם, ובנידונו סילוק האישה אינו מועיל: אינה יכולה להסתלק מן הקרקע מפני שעדיין אינה ברשותו, ואינה יכולה להסתלק מן השעבוד מפני שכבר זכתה בו (ראה תשובה לטענה זו בעמ' 943, במילואים להערה 609, בשם ר"ש שקאפ), כמו בעל בנכסי אשתו הנשואה, כמו שתוספות, כתובות שם, השוו זה לזה; ורק סילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה מועיל מפני שהוא מסלק את עצמו מזכות האישה עצמה, שלא יזכה בה בנישואין, וזה לא שייך בחיוב הכתובה.

⁶¹⁵ נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו.

⁶¹⁶ שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 674.

⁶¹⁷ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך כתובה, פרק א, בשאלה האם חיוב כתובה הוא מדאורייתא או מדרבנן. קצות החושן, רט, ס"ק יא. וזו לשונו: "אינו מוכרח לומר דחולקין תוספות על דינו של מוהר"מ, ומשום דבהך דמוהר"מ נמי אינו אלא מידי דרבנן... דהא ד'דאקנ' משתעבד אינו מדין תורה, כיון דהוא דבר שלא בא לעולם, ואינו אלא תקנת חכמים שלא תנעול דלת בפני לווין".

⁶¹⁸ כך כתב קצות החושן, סימן ס, ס"ק ה, סימן קיב, ס"ק א, וסימן רט, שם, על פי רשב"ם, בבא בתרא קנו ע"א (ד"ה אלא).

חזון איש, אה"ע, סימן עז, אות יא, מסביר שגם לדעה שלא מועיל סילוק מירושת אשתו הארוסה לדעה שירושת הבעל דאורייתא, זה דווקא בירושה דממילא, שאין לו כלפי מי להסתלק, כמו שכתבו תוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב), אבל כאן בשעבוד שהוא קניין בין שני אנשים, מועיל סילוק.

⁶²⁰ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והנה בדין).

⁶²¹ וצריך עיון מדוע לא פשט את ספקו ממהר"ם (הערה 606), שהוא עצמו הביא (בד"ה והתוספות).

⁶²² הוא מסתמך על מה שעולה מתוספות (הערה 611), שנושה אינו יכול להסתלק משעבודו על קרקעות החייב מפני שנחשב כאילו כבר זכה בו, כיוון שגם אם החייב ימכור את הקרקע, יוכל הנושה לטרון אותה מהקונה.

⁶²³ ראה ליד ציוני הערות 506, 524.

⁶²⁴ סברה זו כתב בד"ה ומיהו.

⁶²⁵ שו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן נא, מביא כאילו משנה למלך פוסק שהנושה אינו יכול להסתלק. למעשה, אהלי אהרן עוסק בהסתלקות משעבוד על נכסים שכבר יש ביד החייב, ובזה פשוט למשנה למלך שאינו

ז. מחילת שעבוד נכס לחיוב עתידי

מהרשד"ם⁶²⁶ דן במחילת שעבוד נכס לחיוב עתידי. הוא כותב שכמו שחייב יכול להתנות עם הנושה שלא יטרוף ממי שיקנו ממנו את קרקעותיו, כך יכול בעל להתנות עם אשתו הארוסה שיוכל למכור את ה"חזקות" שלו⁶²⁷, ולא יהיו משועבדות לחיובו (במצב של פרעון הכתובה) להחזיר את הנדוניה שלה, והאישה תאמר "אין לי דין ודברים על החזקות". זאת אף שחיוב הבעל בהחזרת הנדוניה חל רק בשעת הנישואין, כך שהוא חיוב עתידי. הוא מסתמך על הדין⁶²⁸ שבדברים שכל אדם מתחייב לאשתו כשהוא נושא אותה, יכול בעל להתנות עם אשתו שלא יתחייב בהן, וכל שכן שהוא יכול להתנות שלא יהיו נכסיו משועבדים לנדוניה, שהיא חוב בעלמא. הוא אמנם נוקט לשון התנאה, אבל ר' יעקב ששון הבין שמהרשד"ם מתכוון לסילוק⁶²⁹.

לכאורה אפשר להסיק מדבריו שמועילה מחילה על שעבוד נכס לחוב שעדיין לא נוצר. אבל מסקנה זו קשה, שהרי הנושה אינו יכול למחול על החיוב עצמו אפילו בקניין, כיוון שזו זכות עתידית, וקל וחומר שאינו יכול למחול על השעבוד לחיוב, מאותה סיבה. נראה שמהרשד"ם דיבר רק בארוסה שמוחלת לבעלה על שעבוד נכס לכתובתה, ומחילתה מועילה כיוון שיש לה קצת שייכות בחיוב הכתובה⁶³⁰, כמו שלבעל יש קצת שייכות בפירות נכסיה כבר באירוסין, כפי שראינו לעיל⁶³¹.

ח. מחילת זכות דירה עתידית בבית

ר' משה מינץ⁶³² פוסק, שראובן שדר בבית של "עירוניס" (חברי מועצת העיר), ואמר להם

יכול להסתלק. לשאלה זו, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך. וראה שער שלישי, במילואים להערה 364, בעניין מתנות כהונה, שאהלי אהרן אומר שאפשר להסתלק משעבוד מהסוג שאינו יכול לטרוף מלקוחות; וגם שם לא מדובר בזכות עתידית.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רצא.

על "חזקות" ראה ליד ציון הערה 293.

רמב"ם, הלכות אישות, יב, ו; טור, אהע"ז, סימן סט.

בני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עו ע"א-ע"ב, כותב שאין ראייה לדברי מהרשד"ם ממהר"ם (הערה 606), האומר שמועילה הסתלקותה משעבוד של קרקע שיקנה הבעל, שכן מהר"ם עסק באישה נשואה, וכל נכסיו כבר משועבדים לכתובתה, ולכן פסק שמועילה הסתלקותה משעבוד של קרקע שיקנה הבעל, מפני שיש לה שייכות בנכסים, ואף שהקרקע שהוא רוצה לקנות היא דבר שלא בא לעולם, יש לה שייכות בכסף; מה שאינו כן במקרה של מהרשד"ם, שהיא ארוסה ועדיין אין לה שעבוד בקרקע, אולי לא יועיל סילוקה מפני שאין לה שום שייכות בקרקע. אבל למעשה בני יעקב שם מסכים למהרשד"ם.

הבחנה זו עולה מדברי בני יעקב שם. הוא כותב שכאן מועיל סילוק גם לפי רבנו חננאל (עמ' 224, הערה 630), האומר שבעל אינו יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה, מפני שרבנו חננאל דיבר רק בירושת אשתו, שאינו ראוי לרשת אותה עד שתמות, ואם כן זה תנאי על דבר שאינו ברשותו, אבל בארוסה המסתלקת, הרי כשישאנה יהיה לה שעבוד על נכסיו, לכן יועיל סילוקה גם לרבנו חננאל, כמו שרבנו חננאל מסכים שמועילה הסתלקות בעל מפירות נכסיו אשתו כשהיא ארוסה (כאמור ליד ציון הערה 426), מפני שיש לו שייכות בנכסיה שכן היא עומדת להינשא, וכך כאן נחשב שיש לה שייכות.

ליד ציון הערה 428.

שו"ת מהר"ם מינץ, סימן לט (עמ' קנג).

דעה חולקת: שו"ת מהר"ם בן לב, חלק א, סימן מו (מב), בסופו, עוסק ביהודי ששוכר חנות מגוי, במקום שיש תקנה (מתקנות ה"חזקות" – ראה ליד ציון הערה 293) שיהודי ששוכר חנות מגוי והגוי מוציא אותו,

פרק שמיני: מחילה על זכות קניינית עתידית

שאינו רוצה להישאר בו, או הבטיח לשמעותן להסתלק מהבית, ההסתלקות תקפה, וכבר אין לו זכות לגור שם בשנה שלאחריה, מפני שאדם יכול להסתלק בדיבור בעלמא מדבר שעדיין אינו בידו, בלי מעשה קניין, ואפילו בלשון גרועה, כגון "דין ודברים אין לי בנכסך". הרי שמועילה מחילה על זכות קניינית עתידית.

אבל בנידונו הזכות כבר התחילה, שכן אילו רצה להמשיך לדור בבית לא היו יכולים להוציאו, ונחשב שיש לו קצת שייכות גם בזכות הדירה העתידית, וזו סיבה שהמחילה תועיל, כמו שראינו לעניין הסתלקות בעל מנכסי אשתו בזמן האירוסין⁶³³.

ט. מחילה על מתנות כהונה שעדיין אינן בעולם

המשנה⁶³⁴ אומרת שישראל יכול להלוות כסף לכהן, ללוי או לעני, ואחר כך להפריש עבורם תרומות ומעשרות ומתנות עניים, לנכות את שוויים מהחוב, ולקחת את הפירות לעצמו. ר' אברהם פרייס⁶³⁵ כותב שהמשמעות היא שהכהן וכו' מוחל בשעת הפרשה על התרומה שהוא אמור לקבל, וכנגד זה מנכה ישראל בעל הפירות מחובו כלפיו. הוא כותב שאי אפשר לפרש שהוא מוחל בשעת ההלוואה על התרומה העתידה לבוא, שהרי לא מועילה מחילה על זכות עתידית, אלא הכהן מוחל בשעה שבעל הפירות מפריש את התרומה, שאז היא כאילו באה לידו⁶³⁶. זכות הכהן בתרומה שהופרשה בכגון זה היא סוג של זכות קניינית, שהיא פחותה מבעלות, כיוון שהישראל ייחד אותה לקבל את תרומותיו, כך שהוא כמו "מכירי כהונה", שיש להם זכות מסוימת בתרומה⁶³⁷. הרי דוגמה לזכות קניינית עתידית שאין תוקף למחילה עליה.

י. נגד רצון הנמחל או כשחב לאחרים

ר' שמואל נימין⁶³⁸ כותב שהסתלקות מזכות קניינית עתידית מועילה אף נגד רצונו של הנמחל, שלא כהקנאה, שאינה מועילה נגד רצון הקונה, מפני שבזה הוא מסלק את זכותו מן הנכס של הנמחל, היא נעשית של הנמחל ממילא; וגם אם ההסתלקות חבה לאחרים, היא מועילה; ואף שיש אומרים שמחילת חיוב אישי אינה מועילה נגד רצון הנמחל⁶³⁹, ואינה מועילה אם

אסור לשום יהודי אחר לשכור את החנות למשך שלוש שנים, ויהודי זה עשה הסכם עם הגוי מראש שאם יצא מהחנות, לא תהיה לו חזקה; והוא פוסק שהסתלקותו חסרת תוקף, מפני שהסתלק לפני ההתחלה זכות שכירותו. אבל שו"ת מהרש"ך, חלק ג, תשובות נוספות, סימן ט (ד"ה עוד כתב הרב), שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן נא (צב [מסומן פז ע"ב]), ושו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק א, סימן לג, בסופו, כותבים שהסתלקותו תקפה בתור תנאי בשכירות.

לנימוק אחר של מהר"י בן לב, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 1288, במילואים להערה 205.

⁶³³ ליד ציון הערה 428.

⁶³⁴ גיטין ל ע"א.

⁶³⁵ משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא, עמ' שמג.

⁶³⁶ ראה בשמו בשער שלישי, עמ' 816. על מחילת מתנות כהונה בכלל, ראה שער שלישי, עמ' 123 ואילך.

⁶³⁷ כך כתב קצות החושן, רד, ס"ק ג, לגבי מכירי כהונה. ראה שער שלישי, הערה 344, שהסברנו בכך מדוע מחילה זו אינה בגדר מחילת בעלות.

⁶³⁸ גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה כן). הוא עוסק בהסתלקות בעל מנכסי אשתו, אבל נימוקו טוב לכל הסתלקות מזכות קניינית עתידית.

⁶³⁹ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 510.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

הוא חב לאחרים⁶⁴⁰, מכל מקום הסתלקות שונה, מפני שהמסתלק לא זכה בזכות עדיין מעולם⁶⁴¹, ולכן הוא יכול לומר "אי אפשרי באותה טובה".

יא. זכות שאינה שייכת לאחר

ר' יוסף שאול נתנוזון⁶⁴² סבור שאדם אינו יכול למחול על דבר שהוא שלו ואינו נמצא בעולם, כגון עובר של בהמה שלו, או פירות עתידיים של שדה שלו. אפשר לנמק את דעתו בכך שמחילה במהותה שייכת רק בין שני אנשים, וכאן המחילה אינה כלפי אדם מסוים.

פרק תשיעי

סילוק מזכות עתידית

א. הצגת הבעיה

"סילוק" (או "הסתלקות") הוא מונח משפטי שמשמשים בו הפוסקים לגבי מצבים מסוימים שבהם בעל זכות מביע רצון שלא תהא לו זכות זו. מצבים אלו דומים במהותם למחילה, אבל ייתכן שיש הבדל ביניהם. בשער שש-עשרה נעסוק בהגדרת "סילוק".

שאלה התעוררה בדבר היחס בין מחילה לסילוק לעניין זכות עתידית. מצד אחד, הר"ן⁶⁴³ פוסק שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, וכך פסק הרמ"א⁶⁴⁴. מצד שני פסקו מהר"ם⁶⁴⁵, ובעקבותיו הרמ"א⁶⁴⁶, שמועיל סילוק מזכות עתידית.

יש שלוש דרכים עקרוניות ליישב ניגוד זה: (א) מהר"ם חולק על הר"ן; מהר"ם סובר שבין מחילה ובין סילוק מועילים בזכות עתידית, והר"ן סובר ששניהם אינם מועילים⁶⁴⁷, ואין הבדל בין מחילה לסילוק לעניין זה. אבל הרמ"א בוודאי אינו מבין כך, שהרי הוא פוסק גם כר"ן וגם כמהר"ם⁶⁴⁸. (ב) מהר"ם התכוון לומר שהסתלקות מזכות עתידית מועילה בניסיבות שבהן

⁶⁴⁰ ראה שער שביעי, על מחילת זכות של אחר.

⁶⁴¹ כדברי בני בנימין, בפרק תשיעי, עמ' 242, ליד ציון הערה 658, שסילוק הוא רק לדבר שעדיין לא בא לעולם.

⁶⁴² דברי שאול – יוסף דעת, יו"ד, שכ, ו. הוא נוקט שלא מועילה הסתלקות מזכות זו, אף שלדעתו מועילה הסתלקות מזכות עתידית – ראה בשמו במילואים להערה 654. הוא כותב שאף אינו יכול להפקיר זכות זו. ראה שער שלו-עשרה, עמ' 525 ואילך, על מחילה לעצמו; אלא ששם מדובר בחיוב שבתחילה היה בין אנשים שונים, ולבסוף התאחדו הנושה והחייב באישיות אחת. ⁶⁴³

⁶⁴³ ר"ן, שראינו בעמ' 156, ליד ציון הערה 4.

⁶⁴⁴ רמ"א, שהובא בעמ' 157.

⁶⁴⁵ מהר"ם, שראינו ליד ציון הערה 606.

⁶⁴⁶ רמ"א, אהע"ז, צ, יז, וחומ"מ, רט, ח (הובא בשבט בנימין, סימן ל, בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, חו"מ, סימן ה, אות יא, ובפד"ר, כרך יג, עמ' 81). ⁶⁴⁷

⁶⁴⁷ כך כתבו: ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ (והוא פוסק כמהר"ם, כפי שראינו לעיל, פרק שלישי, ליד ציון הערה 22); ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, בשו"ת חוות יאיר, סימן נא (=שו"ת ר' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, סימן יג); שו"ת מעשה חייא, סימן ד. ⁶⁴⁸

⁶⁴⁸ אבל ר' מרדכי זיסקינד שם מיישב את הרמ"א לפי תפיסתו, שמה שפסק הרמ"א שאין מועילה מחילה על

פרק תשיעי: סילוק מזכות עתידית

אף מחילה הייתה מועילה; ואין הבדל בין מחילה לסילוק. (ג) יש הבדל מהותי בין מחילה לסילוק; כל אחד מציינ סוג שונה של ויתור, ומחילה אינה מועילה בזכות עתידית, וסילוק מועיל⁶⁴⁹.

להלן נציג את הפוסקים ההולכים בשתי הדרכים האחרונות, ונפרט את הסבריהם – מה הן הנסיבות שבהן מועילים סילוק ומחילה על זכות עתידית, שבהן דיבר מהר"ם, לפי הדרך השנייה; ומה הם קווי התייחסות בין סילוק למחילה, לפי הדרך השלישית.

ב. השיטה שמחילה וסילוק מועילים בזכות עתידית שכבר יש בה "שייכות"

הסמ"ע⁶⁵⁰ הולך בדרך השנייה. הוא מסביר שמה שפסק הרמ"א שמועילה הסתלקות מזכות עתידית הוא במי שכבר יש לו שעבוד על נכסי חברו, ולכן הוא יכול להסתלק מן השעבוד אף לגבי נכסים שעוד לא קנה חברו, שהרי זה המקרה שעוסק בו מהר"ם (מקורו של הרמ"א) – אישה שהסתלקה משעבוד כתובתה על נכס שהיה הבעל עתיד לקנות, וכבר היה לה שעבוד על כל נכסיו; ובמצב כזה אף מחילה מועילה, לדעתו, מפני שזכותו הכללית כלפי חברו מעניקה לו "שייכות" גם בזכות ספציפית שעוד לא התממשה⁶⁵¹. שיטתו מתאימה לדברי הראשונים, שראינו לעיל⁶⁵², שמועילה הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה מפני שיש לו "קצת שייכות" בנכסיה כבר אז⁶⁵³.

זכות עתידית, היינו אם בא מעשה אחר כך וביטל את המחילה, כגון במקרה של הר"ן (עמ' 156, ליד ציון הערה 4), שהנמחל נתן למוחל מתנה אחר כך (כנראה לא ראה את שו"ת הר"ן בפנים אלא על פי הבאתו בסמ"ע, שהבאנו בפרק שמיני, עמ' 234, הערה 595); אבל אם הסתלק מנכסי אשתו, לא זכה בהם אחר כך ממילא. וקשה, אם כן, מדוע אמר רמ"ז שמהר"ם חולק על הר"ן, הרי הם מדברים על מצבים שונים? עוד קשה, מדוע לא נאמר שמעשה הנישואין, שמעניקים לבעל זכות בנכסי אשתו, הוא מעשה שמבטל את המחילה?

⁶⁴⁹ תירוץ נוסף הוא שמהר"ם מדבר בסילוק בדרך תנאי והר"ן מדבר בסילוק סתם – ראה עמ' 911, במילואים להערה 401, בשם מהר"ט, ועמ' 942, במילואים להערה 606, בשם בני אהרן.

⁶⁵⁰ סמ"ע, רט, ס"ק כא (הובא בשו"ת חוות יאיר, סימן מז, בשו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן פח, דף קכב ע"ד, באבני מילואים, סימן צב, ס"ק ו, וסימן ק, ס"ק ז, בבית מאיר, אה"ע"ז, צב, א, בשו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן כ, אות ב, בהפלאה, קונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק מ, בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ה, בשו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן כא, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג, דף מח ע"א, ומהדורא תנינא, חלק א, סימן ע, ד"ה והנה בהא, בבית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א, ד"ה בא"ד וי"ל, ובבא מציעא נא ע"ב, ד"ה ע"כ לא, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב, בתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 356–357, בקובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות ג, ובדברי חיים (אוירבך), דיני שומרים, סימן כג). וזו לשונו: "והא דפסק מור"ם בסמוך, סעיף ח, דיכול אדם לסלק עצמו וכחו מדבר שלא בא לעולם, שאני התם, דקאי אדם שיש לו שעבוד על נכסי חבירו, וכיון דכבר נשתעבד לו, משום הכי יכול לסלק אותו שעבוד אף מנכסים שעדיין לא קנה הנתחייב, כיון דמכל מקום כבר נשתעבד לו הנתחייב".

⁶⁵¹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ב), מסכים לסמ"ע שאין הבדל בין מחילה לסילוק לעניין זכות עתידית, שאם יש לתובע קצת זכות, מועילה מחילה, ואם לא, גם סילוק לא מועיל; והוא מסביר שמה שהרמ"א חילק אותם לשני סעיפים שונים, הוא מפני שלשון מחילה משמעותה מחילת דבר שלא היה לו שום זכות בו, וסילוק משמעותו מדבר שיש לו קצת זכות בו. גם במהדורא חמישאה, סימן כו (כג ע"א), הסכים לסמ"ע.

⁶⁵² פרק שמיני, ליד ציון הערה 428.

⁶⁵³ מנחת אשר, בבא בתרא, מהר" תשס"ד, סימן לו, אות א.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

ג. השיטה שסילוק מזכות עתידית מועיל ומחילה אינה מועילה פרשנים רבים הולכים בדרך השלישית, שסילוק מזכות עתידית מועיל אף שאין מועילה מחילה עליה. הם מציעים הנמקות שונות להבחנה זו.

(א) הט"ז⁶⁵⁴ מנמק, שבסילוק, האדם "אינו רוצה לזכות באותו דבר בכלל, וזה יש לו כוח בידו לסלק עצמו שלא לזכות אחר כך", ולכן מועילה הסתלקות מזכות עתידית, מה שאינו כן מחילה, שיכולה לחול רק אחרי החיוב. אבל הוא אינו מבאר איזו אמירה של האדם מתפרשת כמחילה ואינה מועילה לפני החיוב, ואיזו מתפרשת כהסתלקות ומועילה לפני החיוב.

(ב) ר' חיים בנבנשתי⁶⁵⁵ מסביר שמחילה שייכת רק אחרי יצירת החיוב, ולכן אינה מועילה לפני יצירתו, ואילו הסתלקות שייכת גם לפני החיוב, שמסלק את עצמו מהחיוב שיבוא. כלומר, בסילוק, האדם מסלק את עצמו מהחיוב, והרי האדם כבר נמצא בעולם, ואילו מחילה מתייחסת לחיוב, שעדיין אינו בעולם. בשער שש-עשרה, פרק רביעי, נעסוק בשיטתו בהגדרת סילוק.

(ג) ר' יעקב מליסא⁶⁵⁶ מסביר שאף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, מועילה הסתלקות מזכות עתידית, מטעם תנאי, שהוא כעין שיוך בזכותו. בשער שש-עשרה, פרק רביעי, נראה את הסברו, איך סילוק פועל בתור תנאי ושיוך.

(ד) קצות החושן⁶⁵⁷ מנמק שיש להסתלקות יותר כוח ממחילה, ומועיל גם בזכות עתידית, מפני שהסתלקות מועילה מדין התנאה על מה שכתוב בתורה, שמועילה בממון, כלומר שהאדם עושה תנאי שלא יהיה לו דין זה (כגון חיוב זה) כלל; ואף על פי שבדרך כלל תנאי הוא בשעת מעשה, והסתלקות היא שלא בשעת מעשה, מכל מקום גם אז שייכת התנאה על מה שכתוב בתורה. בשער שש-עשרה, פרק שישי, נדון בשיטתו בהגדרת סילוק.

גם ר' בנימין ליפקין⁶⁵⁸ מסביר שמועיל סילוק מזכות עתידית מפני שהוא התנאה, ולכן מהותו של הסילוק – עיקרו לפני חלות הזכות. ראה שער שש-עשרה, פרק שישי, על הגדרת סילוק לדעתו.

(ה) ר' ידידיה טריאקה⁶⁵⁹ מנמק, שלשון מחילה שייכת רק בדבר ששייך לאדם, ואומר לנתבע "מחול לך ואין לי שעבוד עליך", ולכן אינה מועילה בזכות עתידית, ואילו לשון הסתלקות כגון "דין ודברים אין לי" וכו' מועילה בזכות עתידית, מפני שהסתלקות שייכת עוד לפני זוכה בנכס, כשאומר "דין ודברים אין לי בנכסיך, שכשיהיו שלי לא אזכה בהם, ואי אפשי באותה זכות"⁶⁶⁰.

⁶⁵⁴ ט"ז, חו"מ, רט, ד. 654

⁶⁵⁵ כנסת הגדולה, אה"ע, צב, הגהות בית יוסף, אות ז. נביא את דבריו גם בשער שש-עשרה, עמ' 682. אבל ראה במילואים להערה 651, שהוא סובר גם כהבחנה של הסמ"ע.

⁶⁵⁶ בית יעקב (לורברבוים), אה"ע, טז, ו. 656

⁶⁵⁷ קצות החושן, רט, ס"ק יא. 657

⁶⁵⁸ בני בנימין, עמ' קעג. 658

⁶⁵⁹ בן ידד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מח ע"א). 659

⁶⁶⁰ הוא מסביר בכך מדוע המשנה בכתובות פג ע"א נקטה שבעל יכול להסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה בלשון "דין ודברים אין לי בנכסיך" ולא נקטה לשון מחילה – מפני שלשון מחילה אינה מועילה בנכסים אלו, כיוון שעדיין לא באו לרשותו. 660

פרק תשיעי: סילוק מזכות עתידית

(ו) ר' ישראל אברהם אבא קריגר⁶⁶¹ מסביר שבסילוק (כלומר, הנוקט לשון "סילוק"), האדם מסלק את כוחו ואת רשותו מהנכס הנידון ואינו רוצה "לדעת ממנו" עוד, ואין בזה בתורת קניין, ולכן מועיל סילוק מזכות עתידית⁶⁶²; אבל אי אפשר למחול על זכות עתידית, מפני שמחילה דומה קצת לנתינה, או מפני שמחילה היא מתורת הקנאה, והרי אי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם. ראה שער שש-עשרה, פרק רביעי, בדבר שיטתו בהגדרת סילוק.

(ז) חכמים אנונימיים המובאים במשנה למלך⁶⁶³ נימקו שלשון מחילה אינה מועילה בזכות עתידית, מפני שלשון מחילה דומה להקנאה, והרי הקנאה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם; אבל לשון סילוק, כגון "דין ודברים אין לי" וכו', אינו דומה להקנאה ולכן הוא מועיל בזכות עתידית. אבל יש להעיר שהסבר זה מתקבל רק לפי התפיסה שהטעם שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא מפני שאין להקנאה על מה לחול, ואין לזה מקום בסילוק שאינו הקנאה; אבל לפי התפיסה שהטעם שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא בגלל חוסר גמירת דעת⁶⁶⁴, הסבר זה אינו מספק, שהרי גם בהסתלקות מזכות עתידית חסרה גמירת דעת⁶⁶⁵.

(ח) ר' משה אביגדור עמיאל⁶⁶⁶ מסביר שמחילה היא כפרעון ממש, ולכן אינה מועילה בזכות עתידית⁶⁶⁷, אבל סילוק אינו בגדר פרעון, אלא האדם מסתלק מדבר שבא לזכותו, שהדבר לא יתהווה בכלל, ולכן סילוק מועיל רק בזכות עתידית⁶⁶⁸.

(ט) ר' ברכיהו ליפשיץ הסביר על פי שיטתו, שנביא בשער שש-עשרה, פרק רביעי, שמחילה היא הקנאה, ולכן אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, כמו שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם; ואילו סילוק הוא רק הפקעה, ולכן הוא מועיל בזכות עתידית. הוא הוסיף, שאם מישהו מחל על זכות עתידית, אין אומרים שיועיל מטעם סילוק, מפני שמה שקובע הוא כוונת האדם, האם התכוון למחול, היינו לתת מתנה, או להסתלק, היינו רק להפקיע. בכך הוא מיישב את הקושי הקיים לדעה שסילוק מועיל בזכות עתידית ולא מחילה: מדוע האומר "אני מוחל על הזכות העתידית" לא יועילו דבריו, הרי ברור שאינו רוצה את החיוב, ומדוע לא נפרש את דבריו שהתכוון לסילוק, ויועילו דבריו? וכי הביטוי שנקט בה גובר על רצונו הברור?⁶⁶⁹ תשובתו היא שלשון מחילה מעיד שהאדם התכוון לתוכן של מחילה ולא לתוכן של סילוק.

לפי השיטה שנביא בשער שש-עשרה, פרק רביעי, שסילוק הוא הפקר, הרי מי שסובר

⁶⁶¹ יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנו-שנח).

⁶⁶² אבל בעמ' שנה כתב שלא מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם.

⁶⁶³ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה עוד רצו).

⁶⁶⁴ על שתי התפיסות ראה הערה 8.

⁶⁶⁵ ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ה ע"ב), דוחה הסבר זה מצד אחר, לגבי דעת הר"ן: שאי אפשר לומר ששו"ת הר"ן, סימן כג (שהבאנו בעמ' 156 הערה 4), שכתב שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, דיבר רק במחילה משום שהיא כהקנאה שלא מועילה בדבר שלא בא לעולם, שהרי בתשובתו כתב שמחילה היא הפקעה בעלמא (ראה ליד ציון הערה 10), ואף על פי כן כתב שאינה מועילה בדבר שלא בא לעולם.

⁶⁶⁶ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מז.

⁶⁶⁷ ראה בשמו במילואים להערה 7, בטעם הדבר.

⁶⁶⁸ גם באות מג שם, כתב שסילוק שייך רק לפני שהדבר בא לעולם.

⁶⁶⁹ הקושיה קשה במיוחד לפי דברי בני בנימין, שנביא בשער שש-עשרה, פרק שלישי, עמ' 675, הערה 91, שגם התלמוד הראשונים השתמשו לפעמים בלשון מחילה והתכוונו לסילוק.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

שמועיל סילוק מזכות עתידית, צריך לסבור שמועיל הפקר בדבר שאינו ברשותו⁶⁷⁰. לשיטה שנביא שם, שסילוק הוא לשון גרועה, לא מתקבל על הדעת שיועיל בזכות עתידית יותר ממחילה שהיא לשון טובה.

בשער ששעשרה, סוף פרק רביעי, בהצעתנו להסבר כללי להבחנה בין מחילה לסילוק, נסביר את הדעה שמחילה על זכות עתידית אינה מועילה ואילו סילוק מועיל.

ד. סילוק מזכות דאורייתא

שאלה זו, האם מועילה הסתלקות מזכות עתידית, עומדת במוקד מחלוקת אחרת בין הפוסקים: האם מועילה הסתלקות מזכות שמקורה בתורה ולא רק בתקנת חכמים?

התלמוד⁶⁷¹ אומר שבעל יכול להסתלק מזכויותיו בנכסי אשתו כשהיא ארוסה, מפני שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים". נחלקו הפוסקים בשאלה, האם נימוק זה יפה רק לזכות שהיא מתקנת חכמים (כמו זכויות בעל בנכסי אשתו), או גם לזכות דאורייתא. הנפקות ממחלוקת זו היא רק בהסתלקות מזכות עתידית, שאילו בזכות קיימת, אם היא נכס בעין (כגון זכויות בעל בנכסי אשתו הנשואה), ברור שלא מועילה הסתלקות, שהרי אין תוקף להסתלקות מבעלות, ואם היא זכות חוזית, ברור שמועילה מחילה גם אם היא זכות דאורייתא⁶⁷².

לכאורה, לא מובן איך יועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא, הרי אין מועילה מחילה על זכות עתידית? לכן נראה שהמחלוקת האם מועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא היא בשאלה האם קיים מוסד משפטי של סילוק, הנבדל ממחילה, שמועיל גם בזכות עתידית; ולמעשה, מחלוקת זו זהה למחלוקת דלעיל שבין הסמ"ע וסיעתו לבין הט"ז וסיעתו⁶⁷³.

ובכן, יש אומרים שלא מועיל סילוק מזכות שהיא דאורייתא, ורק מזכות דרבנן יכול אדם להסתלק⁶⁷⁴. נימוקים אחדים ניתנו לדעה זו:

(א) יש שנימוקו, שרק תקנות חכמים נועדו לטובת אנשים מסוימים (היינו קבוצות אנשים מוגדרות, בעלי מאפיינים מסוימים), ועל כן יכול בעל הזכות לומר "אי אפשי בתקנת חכמים

⁶⁷⁰ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, ליד ציוני הערות 42–45, שיש בכך מחלוקת.

⁶⁷¹ כתובות פג ע"א.

⁶⁷² בני בנימין, עמ' קצב, הערה 13, מדייק משו"ת הב"ח, סימן קכד, מר"ע איגר (עמ' 246, הערה 685) ומנתיבות המשפט (הערה 676) שטעם השיטה שאין מועיל סילוק מזכות דאורייתא הוא שהיא דבר שלא

בא לעולם; ולפי זה, גם לשיטה זו, בשעת הזכייה אפשר להסתלק מזכות דאורייתא. ⁶⁷³

⁶⁷³ אבל שערי תורה (לעז, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נג), נוקט כדעת הט"ז (הערה 654) שמועיל סילוק מזכות עתידית, ובכל זאת הוא כותב שלא מועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא. כלומר, לדעתו הט"ז מדבר רק על סילוק מזכות דרבנן. וזו לשונו: "בדבר שהוא זוכה מן התורה... לא מצי לסלק את עצמו מדבר שלא בא לעולם... ובשו"ע חו"מ סימן רט סעיף ד בהג"ה איתא בשם תשובת הר"ן דאין יכול למחול דבר שלא בא לעולם... ובסעיף ח כתב דיכול לסלק מדבר שלא בא לעולם הואיל ועדיין לא זכה בו... ומבואר בט"ז שם החילוק בין סילוק למחילה, המחילה לא שייך אלא אחר החיוב, ואין תחול המחילה קודם החיוב? מה שאין כן סילוק, שאינו רוצה לזכות בדבר, יכול לסלק את עצמו אף קודם שבא לעולם שלא לזכות אחר שבא לעולם."

⁶⁷⁴ תוספות ר"ד, כתובות פג ע"א, גם בשם רבנו חננאל (שטעם רב כהנא, כתובות שם, הוא שירות הבעל היא תקנת חכמים, ושגם זכות הבעל בפירות היא רק מדרבנן, ולכן מועיל סילוק, ואינו יכול להסתלק מירושה שהיא מהתורה); רשב"ם, בבא בתרא מט ע"א, ד"ה בעודה ("ירושות הבאות לאדם בתקנת חכמים"); עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מט ע"א, ד"ה הב"ע (שרק דרבנן יכול להתנות שלא יזכה); חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א, בדעת התוספות. ⁶⁷⁴

פרק תשיעי: סילוק מזכות עתידית

שנועדה לטובתה⁶⁷⁵; לעומת זאת, דין תורה הוא מוחלט, גזירת מלך מטעמים לא ידועים, שלא נועדה לטובה גלויה של אדם מסוים, והתורה לא תלתה את הדין ברצון האדם⁶⁷⁵.

(ב) נתיבות המשפט⁶⁷⁶ מסביר, שסילוק נחשב מחילה ממש, ולכן הוא מועיל בתור תנאי בממון, גם לפי הדעה שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה קיים רק אם הוא בתורת מחילה⁶⁷⁷; אלא שסילוק מזכות עתידית אינו מועיל, כמו שמחילה אינה מועילה בזכות עתידית, ולכן לא מועיל סילוק בדאורייתא – היינו בזכות עתידית, אלא שהוא מועיל בזכות עתידית דרבנן בגלל טענת "אי אפשרי בתקנת חכמים"⁶⁷⁸.

(ג) ר' משה אביגדור עמיאל⁶⁷⁹ מנמק דעה זו, שבזכות דאורייתא, יש לבעל הזכות זכות בכוח מראש, ולכן גם אחרי שהוא מסלק את עצמו, בכל רגע מתחדשת סיבה חדשה לזכותו, ולכן הוא יכול תמיד לחזור בו מהסילוק; ואין לומר שהסילוק יועיל מצד שתנאי בממון קיים⁶⁸⁰, מפני שתנאי בממון מועיל מטעם מחילה, שהיא כפרעון⁶⁸¹, ואילו סילוק אינו בגדר פרעון, אלא שבעל הזכות רוצה שהדבר לא יתהווה בכלל; אבל בזכות דרבנן, חכמים העניקו לאדם רק זכות בפועל ולא זכות בכוח, והזכות בפועל היא רק חד פעמית, ולכן מועיל מה שהסתלק לפני שנוצרה הזכות בפועל.

גם לפי דעה זו, אם עשו תנאי ממש שבעל הזכות העתידית לא יזכה בה, התנאי מועיל גם לגבי זכות דאורייתא⁶⁸², ורק סילוק שלא בדרך תנאי אינו מועיל בזכות דאורייתא לדעה זו⁶⁸³. זאת ועוד: גם לדעה זו, שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא, כלומר שעצם הזכות חלה גם בניגוד לרצונו, הרי כל זמן שבעל הזכות אינו רוצה את הזכות, שכנגדו אינו חייב לפרוע לו, מפני שמטרת החיוב היא לטובת בעל הזכות והרי הוא ממאן בטובתו, אף אם אין כאן מחילה, וחיוב לטובת אדם אינו בר קיום אם בעל הזכות אינו רוצה בה, מפני שכשאינו רוצה, חסר תוכן החיוב; אבל בעל הזכות יכול לחזור בו מסירובו לקבל, כיוון שעצם החיוב לא פקע שהרי סילוק אינו מועיל בדאורייתא (לדעה זו) וגם לא הייתה מחילה, שהרי "איני רוצה" או "דין ודברים אין לי" אינם לשון מחילה; וכשהוא חוזר בו, אין צורך שהזכות תחול מחדש, שהרי הזכות לא פקעה כשלא רצה, אלא הייתה תלויה ועומדת⁶⁸⁴.

⁶⁷⁵ שו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל); בני בנימין, עמ' קעט.א.

⁶⁷⁶ נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו. וזו לשונו: "בכתובות שם, בתוספות בד"ה כדבר כהנא, הקשו, בלא רב כהנא נמי יכול להסתלק דהא בדבר שבממון תנאו קיים, ותירצו דהכא מייירי באומר שלא בדרך תנאי, אלמא דאף למאן דסבירא ליה שתנאו קיים בדבר שבממון, מכל מקום סילוק לא מהני בדאורייתא, ודוקא בדבר שתיקנו [חכמים] לטובתו מהני סילוק כמ"ש התוס' שם [מטעם 'אי אפשרי בתקנת חכמים']... מה שהקשה [קצות החושן, רט, ס"ק יא] על הרשב"א [כתובות נו ע"א ד"ה הרי זון] דסבירא ליה דאף בדבר שבממון לא הוי תנאו קיים רק כשאומו 'על מנת שתמחול לי'... ולפענ"ד נראה דסילוק חשיב מחילה ממש".

⁶⁷⁷ זו דעת הרשב"א. ואילו קצות החושן סובר שתנאי בממון קיים גם אם אמר "על מנת שלא יהיה לך עלי דין שאר וכסות", לדוגמה. ראה על כך שער שש-עשרה, פרק שישי, עמ' 701.

⁶⁷⁸ דבריו מתאימים למה שאמרנו ליד ציון הערה 672, שהדיון כאן הוא רק לגבי סילוק מזכות עתידית, ולשיטה שהובאה לעיל, ליד ציון הערה 195, שמועילה מחילה על זכות עתידית שמקורה בתקנת חכמים.

⁶⁷⁹ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מז.

⁶⁸⁰ כדברי קצות החושן, עמ' 242, ליד ציון הערה 657, ובמילואים להערה 685.

⁶⁸¹ ראה בשמו לעיל, ליד ציון הערה 666.

⁶⁸² ראה בשער שש-עשרה, פרק שישי, על תנאי בזכות עתידית.

⁶⁸³ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה והנה אם (הובא בבני בנימין, עמ' קעח, הערה 6).

⁶⁸⁴ בני בנימין, עמ' קצג.

לעומת זאת, אחרים⁶⁸⁵ פסקו שמועיל סילוק גם מזכות דאורייתא. טעם דעה זו הוא, שתנאי בממון קיים גם אם הוא נגד מה שכתוב בתורה⁶⁸⁶. זאת ועוד: גם זכות מדין התורה, כמו מדין דרבנן, נקבעה רק לטובתו של בעל הזכות ורק לרצונו, ואדם יכול לסרב לקבל מה שנועד לטובתו⁶⁸⁷. נראה להוסיף, שגם אם המסתלק לא נקט בדבריו את הטענה "הדין נקבע לטובתי ולכן אני יכול לסרב לקבלו", הסילוק מועיל, מפני שמפרשים שלכך התכוון⁶⁸⁸.

ר' אבא ברמן⁶⁸⁹ מקשה על דעה זו, איך חל סילוק בדין דאורייתא, הרי הסילוק אינו יכול לחול על הנכסים, שהרי עדיין אינם שלו (ואילו כבר היו שלו לא היה יכול להסתלק, שהרי אי אפשר להסתלק מבעלות)? ואין נראה לו לפרש שהסילוק חל על האדם, שאדם זה מסולק מהנכסים. הוא מסביר שחל הסילוק על סיבת הזכות, שסיבה זו לא תוכל לפעול את התוצאה – הזכות (כלומר, הוא מוחל על זכותו שהנכס יעבור לבעלותו)⁶⁹⁰.

יש הבדל בין זכות דאורייתא לזכות דרבנן גם לפי הדעה שמועיל סילוק מזכות דאורייתא: בדאורייתא, בעל הזכות אינו יכול לבטל ישירות את עצם חוק התורה, אלא רק שאינו רוצה בתוצאה, והחוק נעקר מאליו; ואילו בדרבנן, הוא יכול לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים", שהוא ביטול ישיר של החוק⁶⁹¹.

⁶⁸⁵ חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (כגון מירושת הבעל את אשתו, לדעה שהיא דאורייתא); משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה העולה), בדעת הר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף); חידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א, ד"ה רש"י (כגון מירושת הבעל, לדעה שהיא דאורייתא); בני בנימין, עמ' קפב, בדעת חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א, בדעת חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"א, ובדעת מאירי שם בפירושו הראשון; קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות רטו, בדעת תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי); נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ג, בדעת הר"ן; מנחת אשר, בבא בתרא, מהר"ד תשס"ד, סימן לו, אות א, בדעת הר"ן; שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נג), בדעת הר"ן.

⁶⁸⁶ ר"ע איגר שם. ראה בשער ששיעורה, פרק שישי, על הזיהוי בין סילוק להתנאה.

⁶⁸⁷ בני בנימין, עמ' קפב.

⁶⁸⁸ כך עולה מכתובות פג ע"א, שם מנמקים את תוקפה של אמירת הבעל "דין ודברים אין לי בנכסייך" בכך שאדם יכול לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים", אף שלא אמר הבעל טענה זו בפירוש.

⁶⁸⁹ שיעורי עיין התלמוד, בבא בתרא, סימן ג.

⁶⁹⁰ ראה שער ראשון, עמ' 20, בשמו, שבמחילה, לשיטה שהיא הפקעה, סיבת החיוב מנוטרלת, ואינה יכולה לפעול.

⁶⁹¹ בני בנימין, עמ' קפה. הוא מיישב בכך (בעמ' קפו) את חידושי הר"ן, בבא מציעא י ע"א, האומר שרק בקניין דרבנן, כגון קניין ארבע אמות, אם גילה דעתו שאינו רוצה לקנות בו, אינו קונה, מפני שהוא כאומר "אי אפשרי בתקנת חכמים", אבל לא בקניין דאורייתא; ולכאורה קשה, הרי הר"ן בכתובות (הערה 685) כתב כאמור שיכול אדם להסתלק גם מזכות דאורייתא? התשובה היא ששם הוא רוצה לקנות אבל רוצה שפעולת קניין זו לא תקנה אף שמהתורה יש לו כוח לקנות, הרי שאינו רוצה בעצם החוק (ולא רק שאינו רוצה בתוצאתו לגביו), ואת זה אינו יכול לעשות, לבטל את החוק, והוא יכול לבטל רק דין דרבנן. הוא מוסיף שגם לרשב"א (המובא בר"ן, בבא מציעא שם) האומר שגם בקניין דאורייתא אם גילה דעתו שאינו רוצה לקנות, אינו קונה, מפני שאדם אינו קונה בעל כרחו – אינו יכול לבטל את עצם החוק, אלא ש"אינו קונה בעל כרחו", כלומר היות שאין רצונו לקנות בקניין זה, נחשב שהזכות היא נגד רצונו; או מפני שחסרה כאן כוונה לקניין. בדעת הרא"ה (המובא בר"ן שם), האומר שלמסקנת הסוגיה גם בקניין דרבנן לא מועיל גילוי דעת שלא לקנות, הוא מסביר שלדעתו גם תקנת חכמים אי אפשר לבטלה, ואדם יכול רק שלא לקבל אותה אם היא נגד רצונו. על המחלוקת שם ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 6.

שער רביעי: מחילה על זכות עתידית

פרק עשירי

סיכום

כלל הוא, שמחילה על זכות עתידית אינה תקפה, כשם שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם.

הפוסקים נתנו משמעות רחבה לכלל זה: המחילה אינה תקפה גם אם לפני המחילה היה החיוב קיים אבל לא בצורה כובלת; גם אם לפני המחילה היה החיוב קיים אבל כלפי נושה אחר; גם אם עשו מעשה קניין; גם אם המוחל לא חזר בו עד יצירת החוב; וגם באב המוחל לבנו.

אולם יש חריגים רבים לכלל זה, אלא שחלקם אינו מוסכם על דעת כל הפוסקים. קבוצה אחת של חריגים היא אלו שהמחילה תקפה בהם מצד עצמה, בתור מחילה: מחילה בעבור תמורה; מחילה בלשון התחייבות; אם יש שטר על המחילה; מחילה שתחול כשיבוא החיוב; אם יש למוחל קצת שייכות בזכות כבר בשעת המחילה; חיוב מתחדש, שקם לתחייה בכל פעם מחדש גם אחרי פקיעתו, מפני שעילת החיוב היא כזאת שאינה פוקעת; מחילת זכות עתידית יחד עם זכות קיימת; מחילת זכות עתידית, ש"בירו" של המוחל ליצור מצב שהזכות תבוא לעולם; מחילת זכות שתחול בעתיד למפרע מעכשיו.

חריג מיוחד בקבוצה זו הוא המוחל מראש על נזק שאדם אחר יעשה לו – מחילה זו תקפה אף שקדמה לחיוב, מפני שזו "הרשאה להזיק", כך שהמעשה לא ייחשב נזק בכלל כיוון שהוא נעשה ברשות הניזק. עצם הרשות פוטרת, גם אם לא אמר בפירוש שהוא מוחל על התשלום, אלא אם כן מדובר בשומר, או בחיוב בגין הנאה, שאז המזיק פטור רק אם הניזק פטר אותו בפירוש מתשלום. הניזק יכול לחזור בו מהרשאתו לפני מעשה הנזק, ואם חזר בו ובכל זאת הלה עשה את המעשה, הוא חייב לשלם. הרשאה זו אמנם פוטרת מתשלום, אבל אינה מבטלת את האיסור להזיק. הרשאה לגזול אינה פוטרת את הגזולן.

קבוצה שנייה של חריגים היא אלו שבהם המחילה אינה תקפה בתור מחילה, אלא הזכות פוקעת מטעם אחר, אמנם כתוצאה מן המחילה אבל לא במישרין. בכלל זה מחילה של רבים, שתקפה בגלל הכוח המיוחד שיש למעשה של רבים; מחילה המחוזקת בשבועה או בחרם; אם ניכר מהמחילה שההתחייבות שלאחר זמן לא ניתנה מרצון, שאז החיוב בטל בגלל העדר רצון ולא בגלל המחילה; זכות שחכמים תיקנו לטובת האדם, שהוא יכול למחול עליה כאומר "אי אפשי בתקנת חכמים"; מחילה בלשון הודאה, שבה מניחים שמחל באופן המועיל, דהיינו אחרי יצירת החוב; מקום שיש בו מנהג שמועילה מחילה על זכות עתידית.

גם באותם מצבים שאמרנו שמועילה מחילה על זכות עתידית, יש אומרים שהמוחל יכול לחזור בו ממחילתו לפני היווצרות הזכות.

בסוגים רבים של זכויות, הזכות משתכללת בשלב מסוים, אבל הוא נוצר בשלב מוקדם יותר, ומתעוררת השאלה האם יש תוקף למחילה שמוחל הנושה בשלב המוקדם. יש דוגמאות אחדות לכך, ונפרט את דין המחילה בכל אחת: בקנס, כגון של אונס ומפתה, אף שהחיוב חל רק כשבית הדין פוסק שהוא חייב, החיוב מתחיל בשעת מעשה הנזק, ומאז מועילה מחילה. בחוב לפני מועד הפרעון, אף שהנושה אינו יכול לגבותו, החיוב קיים, ומועילה מחילתו. אם קהילה פוטרת אדם מסוים מתשלום מס למשך שנים אחדות בעתיד, המחילה תקפה מפני שהחיוב נחשב שכבר התחיל. לעניין התקנה על חזקת בתים, שראובן שמכר את ביתו לגוי,

והגוי רוצה למכור אותו, יש לראובן זכות קדימה בקנייתו, ואם הוא מתיר לשמעון לקנות, שמעון חייב לשלם לראובן "דמי חזקה" – מועילה מחילת ראובן על דמי חזקתו אף שחייב שמעון לשלם דמי חזקה חל רק לאחר שהוא קונה, מפני שזכותו של ראובן התחילה עוד לפני כן. אישה המוחלת לבעלה על חיובו במזונות, המחילה תקפה לפי השיטה שחיובו מתחיל מיד משעת הנישואין, ואינו חייב שמתחדש דבר יום ביומו. בהתחייבות בדבר שלא בא לעולם, מקבל ההתחייבות יכול למחול עליה לפני שהדבר בא לעולם, אף שהוא עדיין אינו זכאי לקבל שום דבר ממשי, מפני שהתחייבות כבר קיימת, ומוטלת על גופו של המתחייב. מחילת משכיר לשוכר על דמי השכירות העתידיים תקפה, לפי דעה אחת, אף שהשוכר מתחייב לשלם דמי שכירות רק אחרי שידור בבית, מפני שחיובו מתחיל בשעת כריתת חוזה השכירות, שאחריה אין השוכר יכול לחזור בו. שותף המוחל לשותפו על חלקו בפירות שינבעו מנכס שלהם, מחילתו תקפה, לפי דעה אחת, מכיון שהנכס עצמו כבר קיים. לגבי פועל שמחל מראש על שכר עבודתו, נחלקו הפוסקים בשאלה האם המחילה בטלה כיוון שזו זכות עתידית, או שהיא תקפה, בגדר תנאי בהסכם העבודה. גם לגבי מפקיד המוחל לשומר מראש אם יאבד הנכס, נחלקו הדעות האם המחילה בטלה כיוון שזו זכות עתידית, או שהיא תקפה, כיוון שחיוב השומר לשלם מתחיל בתחילת השמירה. מועילה מחילת נושה לערב על ערבותו מרגע יצירת החיוב העיקרי, אף שחיוב הערב לנושה חל רק ברגע שמתברר שאין החייב פורע, מפני שרק מעבר של זמן מעכב את חלות חיוב הערב, ואין שום מעשה שמעכב אותו.

עד כאן עסקנו במחילה על זכות חוזית עתידית. עניין אחר הוא מחילה על זכות קניינית עתידית. תוקפה של מחילה כזאת תלוי גם בכלל שאין תוקף למחילת זכות עתידית, על כל החריגים שלו, וגם בכלל שאין תוקף למחילת בעלות. על כן, יש שהזכות נחשבת כאילו כבר הגיעה ליד הזכאי (אף שבפועל טרם הגיעה), ואז המחילה אינה תקפה מפני שזו מחילת בעלות; ומצד שני, יש שהזכאי נחשב שאין לו שום זיקה לזכות עדיין, ואז המחילה אינה תקפה מפני שזו מחילת זכות עתידית. בין הקצוות האלה נמצאות זכויות שיש לזכאי זיקה אליהן, אבל אינו נחשב שזכה בהן כבר, ועל כן מועילה מחילה עליהן. יש דוגמאות אחדות לכך, ונפרט את דינה של כל אחת:

אדם אינו יכול למחול או להסתלק מירושת אביו (או מירושת שאר מורישיו שמדין תורה), מפני שהוא ראוי לרשת אותו בכל רגע, ולכן הוא כאילו כבר זכה בירושה לעניין שלא מועילה מחילה עליה.

לעניין בעל המוחל על זכויותיו לקבל את פירות נכסי אשתו ועל זכותו לרשת אותה, יש להבחין: לפני האירוסין (הקידושין), המחילה אינה תקפה, מפני שאז עדיין אין לו שום זיקה לנכסיה, וזאת גם אם עשה מעשה קניין, אלא אם כן לא חזר בו עד האירוסין, כך שהאירוסין נעשו על תנאי זה. אם מחל במשך תקופת האירוסין, המחילה תקפה, מפני שאז יש לו קצת זיקה לנכסי אשתו, ולכן אין זה בגדר זכות עתידית; ומועילה גם מחילה על ירושתה, מפני שזכות בעל לרשת את אשתו היא תקנת חכמים שנתקנה לטובתו, ואדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" אם היא נתקנה לטובתו. אם מחל במשך תקופת הנישואין, המחילה אינה תקפה, מפני שכבר קנה לגמרי זכות בנכסי אשתו, והרי אין תוקף למחילת בעלות; וזאת גם לגבי נכסים שיגיעו לבעלותה בעתיד, מפני שגם לגביהם נחשב הבעל כבעלים. גם מחילה על ירושתה אינה תקפה, מפני שהבעל ראוי לרשת את אשתו כל רגע, והוא נחשב כבעלים, וזו מחילת בעלות שאינה תקפה.

בכור יכול למחול על חלק בכורתו אחרי מות אביו, לפני שחילקו הבנים את העיזבון

פרק עשירי: סיכום

ביניהם, מפני שכבר אז יש לו זכות ליטול פי שניים, ואין זו מחילת זכות עתידית; ומצד שני, אין זה נחשב מחילת בעלות, מפני שבכורה נקראת "מתנה", שהמקבל אינו זוכה בה עד שתגיע לידו. משום כך הוא יכול למחול על חלקו גם בחיי אביו.

ראובן שידע ששמעון רוצה לתת לו מתנה, ואמר ראובן "אני מוחל לשמעון על כל מה שיתן לי", ואחר כך נתן לו שמעון מתנה ועשו מעשה קניין – אם ראובן עמד בסירובו עד שעת נתינת המתנה, לא קנה את המתנה, גם אם שמעון זיכה לו אותה על ידי אחר, מפני שזיכוי על ידי אחר מועיל רק מטעם "זכין לאדם שלא בפניו", היינו מתוך הנחה שהמקבל רוצה בכך, וכאן אינו רוצה; אבל אם לא ידוע האם התמיד בסירובו עד קבלת המתנה, המתנה נקנית לו, מפני שמחילתו ניתנה בזמן שלא הייתה שום זיקה לנכס, וזו מחילת זכות עתידית. לפי דעה אחת, נושה יכול למחול על שעבוד נכס שיקנה החייב בעתיד, מפני שיש לו קצת זיקה לנכס, מכוח השעבוד שכבר יש לו על נכסי החייב. אבל דעה אחרת היא שבכל זאת זו נחשבת זכות עתידית, שאי אפשר למחול עליה.

נושה אינו יכול יכול למחול על שעבוד נכס לחוב שעדיין לא נוצר, כשם שאינו יכול למחול על החוב עצמו.

לפי פוסקים אחדים, אף שאין תוקף למחילת זכות עתידית, בעל הזכות העתידית יכול להסתלק ממנה. "סילוק" נבדל ממחילה בצורת עשייתה ובמהותה האנליטית, כפי שנראה בשער ששעשרה, אבל התוצאה זהה – הזכות פוקעת. נימוקה של דעה זו הוא שבסילוק, האדם מסתלק מזכותו, והאדם כבר קיים בעולם; או שסילוק פועל בתור תנאי שלא תהיה לו זכות זו, או כעין שיור בזכותו. אולם אחרים אומרים שאותם כללים החלים על מחילת זכות עתידית חלים גם על סילוק מזכות עתידית.

שער חמישי

מחילת חוב שיש עליו משכון

פרק ראשון

מבוא

כפי שראינו בשער שני, מחילת חוב מועילה בלי עשיית מעשה קניין, מפני שיש בחוב רק חיוב אישי, שקל להפקיע אותו. מתעוררת השאלה, האם הדין משתנה אם נתן החייב משכון של מיטלטלין¹ לנושה כדי להבטיח את חובו? יש מקום לומר שיש לנושה זכות קניינית במשכון, שהמחילה אינה יכולה להפקיע (בלי מעשה קניין).

ואכן, יש מן הפוסקים האומרים שמשום כך אין תוקף למחילת חוב שיש עליו משכון (בלי מעשה קניין), כפי שנראה בפרק שני. לעומתם, פוסקים אחרים אומרים שזכות הנושה במשכון אין בה כדי לשנות את דינה של המחילה, והיא תקפה גם בלי מעשה קניין. נציג דעה זו בפרק רביעי.

לכל דעה יש חריגים, שלגביהם היא מסכימה עם הדעה האחרת, כפי שנראה בפרקים שלישי וחמישי.

פרק שני

הדעה שהמחילה אינה תקפה בלי מעשה קניין

לדעת פוסקים רבים, מחילת חוב עם משכון אינה תקפה, אם המשכון עדיין ביד הנושה, אלא אם כן עשה המוחל מעשה קניין².

¹ בעניין מחילה על משכנתא של קרקע, ראה שער חמש־עשרה, עמ' 642 ואילך.

² עיטור, מחילה, ליד אות ה (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף י ע"ב, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נג ע"א); מאירי, קידושין טז ע"א (וכך כתב שו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נו ע"ד, בדעת המאירי, בבא קמא מט ע"ב); חידושי הר"ן, גיטין לו ע"א (הובא באמרי בינה, דיני יום טוב, סימן כא, אות יג, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיארה, סימן ל, דף לג ע"ד); חידושי הריטב"א, קידושין דף ח ע"ב, ד"ה איתביה (הובא בקצות החושן, רמא, ס"ק ב), דף טז ע"א (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ), דף יט ע"א, ד"ה ויש מפרשים (הובא באבני מילואים, ל, ס"ק א) ודף מח ע"א (ד"ה מר סבר); חידושי הרמב"ן, קידושין ח ע"ב (ברמוז); חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"א (הובא בדבר

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון

לדעה זו יש נימוק אובייקטיבי ונימוק סובייקטיבי. הנימוק האובייקטיבי הוא ש"בעל חוב קונה משכון", ולכן החוב אינו מתבטל על ידי מחילה בלי מעשה קניין³. נימוק זה מבוסס על העיקרון שאי אפשר למחול על בעלות⁴.

אמנם המשכון אינו קנוי לנושה כקניין גמור, אלא לעניין דברים מסוימים, כגון שהוא יכול לקדש בו אישה ושהחוב אינו נשמת בשביעית, אבל די בכך כדי שלא תועיל מחילה⁵.

נבהיר: הנושה קונה את המשכון תמורת הלוואתו, כמי שקונה חפץ בכסף, והוא שלו חוץ מזה שיש לחייב זכות לפדותו על ידי פרעון החוב, ושאסור לנושה להשתמש בו; וכשהחייב פורע את החוב, הוא קונה אותו חזרה מהנושה. קניינו של הנושה במשכון הוא יותר מקניין חפץ לזמן, והוא חל מעת קבלתו (ולא רק שאם הוחלט בידו, שהחייב אינו פורע במועד, זכה בו למפרע משעת קבלתו). מאחר שהמשכון קנוי לו, אינו יכול למחול על גוף המשכון או על החיוב, עד שיחזיר את המשכון לחייב⁶.

הנימוק הסובייקטיבי הוא, שיש להניח שמחילת הנושה לא נעשתה בלב שלם, שהרי אילו מחל בלב שלם, היה מחזיר את המשכון לחייב⁷.

עוד אפשר לנמק, שהטעם שמחילה רגילה אינה צריכה קניין הוא מפני שהחוב ברשות החייב, וכשהנושה מחל, החייב קונה את החוב בקניין חצר⁸, וטעם זה אינו תקף במצב שיש משכון ברשות הנושה, כך שמבחינה מהותית, החוב אינו ברשות החייב⁹.

לדעה זו, גם אם מכר הנושה את המשכון לאדם אחר, לא תועיל מחילת הנושה (בלי מעשה קניין), מפני שהוא קנוי לקונה ואינו ברשות החייב¹⁰.

משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות רטו; ר"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא מט ע"ב (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל, דף לג ע"ג); בעל ההשלמה, המובא במאירי, בבא קמא מט ע"ב (בכינוי "גדולי הדורות שלפנינו")³.

⁴ ר"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא מט ע"ב (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל, דף לג ע"ג); מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקד, סימן ט ("דמלוה שיש עליה משכון לא מהניא מחילה, דמחילה לא מהניא בדבר שגופו קנוי, מדאמרינן בפרק קמא דקדושין [טז ע"א] גבי עבד עברי, שטר למה לי, לימא ליה באפי תרי זיל? ומהדרינן: עבד עברי גופו קנוי"); פני אברהם (פרלמן), סימן עד (סה ע"ד); בינת דניאל, חלק א, סימן נב; אורח משפט (אגליק), יב, ת, דף כב ע"ד (שהמשכון קנוי למלוה קניין הגוף, ואדם אינו יכול לסלק את עצמו בדברים בעלמא מחפץ שלו, בלי קניין); נכח השלחן (לבטון), חו"מ, סימן טו (ס ע"א)⁴.

⁵ בעיקרון זה נעסוק בשער ארבע עשרה.

⁶ שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ב, יד (טז ע"א). אבל מחנה אפרים ופני אברהם, שצוינו בהערה 3, נוקטים שהמשכון קנוי לנושה בקניין גמור.

⁷ שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז.

⁸ אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יב; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל (לג ע"ג); שו"ת באר יצחק, אה"ע, סימן טז, ענף ד, ד"ה והעיקר ברור (ברמז); יד דוד, הלכות אישות, פרק ה, הלכה טז, אות קנד (עב ע"א); שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג; שו"ת מפי הארון, סימן יב (נז ע"א); שפת החושן (איטאה), חלק ב, סימן קכב, אות ד. טעם מקביל נאמר במחילת חוב כשהשטר ביד המוחל. ראה שער שיש, עמ' 262.

⁹ כאמור בשער שני.

¹⁰ ייתכן שלכך התכוון שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל (לג ע"ב), שנימק שהמשכון ביד הנושה. ראה עוד עמ' 958, במילואים להערה 2 בשם תיקון סופרים, שטעם העיטור אינו מצד המשכון קנוי לנושה אלא מצד שהנושה מוחזק בו.

¹¹ שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז.

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

גם לדעה זו, אם המוחל עשה מעשה קניין, מחילתו תקפה אף שהמשכון ברשותו וקנוי לו, מפני שהקניין מקנה את המשכון לחייב¹¹. המשכון נקנה לחייב בקניין חליפין¹². כמו כן, אם החזיר הנושה את המשכון לחייב, המחילה תקפה, גם לדעה זו¹³.

פרק שלישי

חריגים לדעה זו

כפי שהזכרנו במבוא, יש מקרים חריגים אחדים שבהם המחילה תקפה אף בלי קניין, גם לדעה שבדרך כלל אין תוקף למחילה כשהנושה מחזיק במשכון.

במשכון שניתן בשעת ההלוואה: יש אומרים, שגם לדעה זו, מועילה מחילה אם יש ביד הנושה רק משכון שמישכנו בשעת ההלוואה, דהיינו שהחייב נתן אותו לנושה ולא בית דין הוציא אותו ממנו, מפני שכפי שאומר התלמוד¹⁴, משכון כזה אינו קנוי לנושה¹⁵. אבל אחרים אומרים שלדעה זו המחילה אינה תקפה גם אם מישכנו בשעת ההלוואה, גם לדעה שמשכון כזה אינו נקנה לנושה, מפני שהטעם הסובייקטיבי, שאי החזרת משכון מראה שלא התכוון למחול בלב שלם¹⁶, תקף גם כאן¹⁷.

אם המשכון בביתו של החייב: גם לדעה זו, מועילה מחילה אם המשכון בביתו של החייב ורק ייחד אותו לנושה¹⁸. כאן אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, המבוסס על כך שהנושה לא החזיר את המשכון¹⁹. גם הנימוק האובייקטיבי, מצד זכות הקניין של הנושה במשכון, תקף רק אם המשכון ביד הנושה, שאז הוא כמו נכס שלו שהוא בעין, שאינו יכול למחול עליו, אבל אם המשכון ביד החייב, תועיל מחילתו על שעבוד הגוף של החייב, וממילא יתבטל קניינו במשכון, שהרי אינו חסר גבייה²⁰.

אם מכר את החוב לאחר: גם לדעה זו, אם הנושה מכר את החוב לאחר, והמשכון נשאר

¹¹ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ד). Ⓜ

¹² מנחה חרשה (פאפרש), מצוה מב, אות י.

¹³ שו"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב (עב ע"ד), מוכיח כך מחידושי הריטב"א, קידושין ח ע"ב, שכתב שלא מועילה מחילה "עד שיחזיר לו משכונו".

¹⁴ בבא מציעא פב ע"א.

¹⁵ שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז, בסופו; נכח השלחן (לבטון), חו"מ, סימן טו (ס ע"א). כמו כן, תוספות ר"י הזקן, קידושין טו ע"א, נוקט שאם מישכנו שלא בשעת ההלוואה, שיש למלוה שעבוד על המשכון, לא מועילה מחילה בלי קניין, עד שיחזיר את המשכון.

וראה עמ' 962, במילואים להערה 37, שמגילת ספר אומר שהמרדכי, מבעלי הדעה האחרת, מבחין בין מישכנו בשעת ההלוואה למישכנו אחרי שעת ההלוואה.

¹⁶ כאמור ליד ציון הערה 7.

¹⁷ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יב. Ⓜ

¹⁸ קצות החושן, רמא, ס"ק ב. וזו לשונו: "בעבר עברי, אי לאו דגופו קנוי, אף על גב דהוה ליה כעין משכון, אין המשכון בביתו וברשותו אלא הרי הוא כמיחד לו משכון והוא בבית הלוה, דבוה ודאי מהני מחילה כיון דהוה אצל הלוה". Ⓜ

¹⁹ טבעת החושן, רמא, על קצות החושן, ס"ק ב.

²⁰ טבעת החושן שם.

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון

ביד המוכר, ומחל המוכר (הנושה המקורי) לחייב²¹, המחילה תקפה, מפני שזכותו של בעל המשכון (החייב) גוברת על זכותו של קונה החוב, שאין בידו משכון. בכך דינו שונה מדין מקרה רגיל של מחילה כשיש לנושה משכון, שהיא בטלה, מפני ששם זכותו של בעל המשכון (החייב) אינה גוברת על זכותו של מחזיק המשכון (הנושה)²². מצד שני, אם המוכר מסר את המשכון לקונה, המוכר אינו יכול למחול²³, מפני שאז החייב משועבד לקונה²⁴.

אם יש לנושה פיקדון של החייב ולא משכון: ראובן יכול למחול חוב ששמעון חייב לו, אף אם יש ביד ראובן הנושה פיקדון של שמעון שהוא שווה ערך לחוב²⁵. היות שאין זה משכון אלא פיקדון, המחילה תקפה לכל הדעות, מפני שהפיקדון אינו קנוי לנושה. גם לנימוק הסובייקטיבי אין מקום כאן, שהרי הפיקדון אינו קשור לחוב, ואין סיבה שהנושה יחזיר אותו לחייב בגלל מחילת החוב.

כמו כן, מי שמכר חפץ בקניין סיטומתא (או בקניין סודר), והחפץ עדיין בביתו, ומחל לקונה על חלק מן המחיר, המחילה תקפה בלי קניין, אף שהמוכר מחזיק בחפץ, וזאת גם אם לא היו עדים על המכר²⁶. זו דוגמה פרטית למוחל שיש בידו פיקדון משל הנמחל, שאינו משכון.

אם לא טען שלא מחל בלב שלם: ר' מאיר אורבך סבור, שרק אם המוחל טוען "לא מחלתי בלב שלם", המחילה בטלה לשיטה זו, מפני שהנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת המשכון מוכיחה שלא מחל בלב שלם²⁷, תקף רק במצב שהנושה אכן אומר שלא מחל בלב שלם, אבל אם לא טען כן, יש להניח שמחל בלב שלם, והמחילה תקפה. הוא מסיק מתוך כך, שאם מת הנושה ולא חזר בו ממחילתו, החוב מחול והיורשים חייבים להחזיר את המשכון לחייב, מפני שאנו מניחים שאביהם מחל בלב שלם. אף שבדרך כלל, בית הדין טוען טענות לטובת יתומים, כאן אין טוענים בעבורם שאביהם לא מחל בלב שלם, מפני שטוענים ליתומים רק טענות שפוטרות אותם מתשלום, ולא טענות שמאפשרות להם להוציא ממון מאחרים²⁸. אם אבד המשכון באונס: עוד אומר ר' מאיר אורבך²⁹, שגם לפי הפוסקים שהמחילה

²¹ על פי הכלל שמוכר שטר חוב יכול למחול לחייב, אף שקונה החוב נפגע מכך – כתובות פה ע"ב; ש"ע, חו"מ, טו, כג.

²² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ג).

²³ כפי שנראה ליד ציון הערה 46, אף לפי הדעה האחרת.

²⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ג).

²⁵ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו (ד"ה ואחר שבאנו). הוא אינו מזכיר את המחלוקת האם מועילה מחילה על חוב עם משכון, ומכאן שהוא סובר שכאן המחילה תקפה לכל הדעות.

כמו כן, נכח השלחן (לבטון), חו"מ, סימן טו (ס ע"א), כותב שאם הנושה תפס חפץ מהחייב שאינו משכון, מועילה מחילה, כיוון שרק משכון נקנה לנושה.

אבל ראה עמ' 959, במילואים להערה 2, אות לו, שבאר יצחק כנראה הבין שאין הברל בין משכון לפיקדון. שערי תורה (לעזו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב (עמ' סג), כותב שאם תפס הנושה מנכסי החייב, מחילה אינה מועילה, מפני שהשעבוד בידו, והוא לומד זאת מן השיטה (שנביא בשער שיש) שמחילת חוב בשטר אינה תקפה בגלל השעבוד שביד הנושה.

שו"ת רביד הוהב (אברך), סימן ד, אות ז, מביא את הדין שאין מחילה מועילה מול משכון, לגבי מי שמחל על שכר עבודה, ומחזיק בידו את החפץ של המעסיק שעבד עליו. זאת אף שהחפץ אינו משכון ממש.

²⁶ כסף הקדשים, רמא, ב. עיין שם, פרטים נוספים על מחילה במקח "מתחייב בסחורה שאיננה בידו".

²⁷ כאמור ליד ציון הערה 7.

²⁸ אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יב.

²⁹ אמרי בינה, שם, אות יד.

פרק רביעי: הדעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין

לא מועילה כאן, היא מועילה להפקיע את חיוב הגוף של החייב, אלא שהם סוברים שאינה מפקיעה את קניינו של הנושה במשכון. כל זמן המשכון ביד הנושה, אין נפקות מהפקעת חיוב הגוף, שכן עדיין על החייב לשלם כדי שהנושה יחזיר לו את המשכון. תהיה לכך נפקות אם אבד המשכון באונס אחרי המחילה, כך שהנושה אינו חייב לשלם על אבדו³⁰ – החייב פטור מלשלם את חובו, כיוון שהמחילה הועילה לעניין חיוב הגוף, וגם אינו צריך לשלם כדי לקבל את המשכון חזרה. ר"מ אורבך אומר שהדין כך גם אם תפס הנושה נכס מהחייב.

יש להעיר שהבחנה זו מתאימה לנימוק האובייקטיבי, שהמשכון קנוי לנושה, אבל לפי הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת המשכון מוכיחה שלא מחל בלב שלם, הדעת נותנת שאף חיוב הגוף אינו פוקע, מאותו טעם.

אם מחל רק חלק מהחוב: ר' רפאל אנקאווא אומר, שאם מחל הנושה רק על חלק מהחוב, המחילה תקפה גם לדעה זו, מפני שהעובדה שלא החזיר לחייב חלק יחסי מהמשכון אינה מוכיחה שלא התכוון למחול בלב שלם, שהרי ייתכן שהוא מחזיק את כולו בעבור יתרת החוב, מפני שנושים רגילים להחזיק משכון שלם עבור חצי חוב, כמו שכתב הש"ך³¹ שאם החייב פרע חלק מהחוב, הנושה אינו חייב להחזיר חלק מן המשכונות, וגם החולקים על הש"ך³² חלקו עליו רק במצב שהחייב תובע ממנו להחזיר; ולכן אי-החזרת המשכון אינה הוכחה שלא מחל בלב שלם³³.

אם מחל רק על זכותו שהפרעון יהיה בצורה הנוחה לו: לנושה יש זכות לקבל את כל הפרעון בבת אחת, כלומר, שהחייב לא יפרע את החוב בתשלומים; אבל הוא יכול למחול על זכות זו³⁴. כמו כן, יש לו זכות שהפרעון יגיע אליו ממש, ולא די שהחייב יקנה לו את הממון; אבל הוא יכול למחול על זכות זו³⁵. מחילה זו תקפה גם אם המשכון ביד הנושה, כיוון שזאת לא מחילה על עצם החוב³⁶.

פרק רביעי

הדעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין

פוסקים אחרים אומרים שמחילה מועילה בלי קניין גם כשיש משכון על החוב, והמשכון נשאר ביד הנושה³⁷.

³⁰ אם אבד באופן שהמשכון אחראי לשלם על אבדו, פשוט שהחייב פטור מלשלם את חובו, כיוון שהחובות מתקזזים.

³¹ ש"ך, חו"מ, עד, ס"ק יח.

³² ט"ז, חו"מ, סימן עד.

³³ פעמוני זהב, יב, ח (ז ע"ב).

³⁴ ראה שער שלישי, עמ' 106, ליד ציון הערה 180, בשם שערי חיים.

³⁵ ראה שער עשירי, עמ' 1099, במילואים להערה 16, בשם שערי חיים.

³⁶ שערי חיים (שמואלביץ), גיטין, סימן לב, אות ד, וסימן מד, אות ב.

³⁷ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רכ, ושו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון

פוסקים אלו משיבים על הנימוק האובייקטיבי של השיטה הקודמת, שאמנם נושה קונה את המשכון³⁸, אבל הוא קונה אותו רק לעניין זה שהוא חייב עליו כשומר שכן, ולא שגוף המשכון קנוי לו, ולכן המחילה תקפה³⁹. זאת ועוד: המשכון הוא רק ערבות על שעבוד הגוף של החייב, ולכן כשהנושה מוחל על שעבוד הגוף, מסתלק ממילא שעבוד המשכון⁴⁰. גם לדעה שנושה קונה משכון קניין גמור, המחילה תקפה בלי החזרת המשכון, מפני שהוא קונה את המשכון רק בזמן שהחוב קיים, ועכשיו שמחל, פקע החוב, וממילא פקע קניינו במשכון⁴¹.

אשר לנימוק הסובייקטיבי של הדעה הראשונה, שהעובדה שלא החזיר הנושה את המשכון מוכיחה שלא מחל בלב שלם, דעה זו משיבה שאדם עשוי להפקיד את חפציו אצל אחרים, וייתכן שזו הסיבה שכשמחל על החוב, השאיר את המשכון אצלו, מתוך נכונות לשמור עליו בעבור החייב, ולא משום שלא מחל בלב שלם⁴².

ר' אליהו ולדמן⁴³ תולה שאלה זו בהגדרות השונות למהות המחילה, שראינו בשער ראשון: לפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הסתלקות והפקעה, די במה שהנושה קובע כדיבורו שאינו תובע את החוב, והחוב נמחל, והמשכון הופך להיות כפיקדון סתם, ואין צורך להחזירו כדי לתת תוקף למחילה. הרבר מובן לפי מה שהסברנו⁴⁴, שלשיטה זו, מחילה היא פעולה משפטית שלילית והורסת, שקל לעשותה כיוון שאינה יוצרת דבר חדש, ולכן לא משנה שיש משכון על החוב. לעומת זאת, לשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנתת ממון החוב לנמחל, הרי כאן שממון החוב "אחוז" במשכון, והמשכון הוא "אפסר" של החוב, המחילה צריכה לכלול את החזרת המשכון, המייצג את ממון החוב, ולכן אם לא החזיר את המשכון, המחילה אינה חלה.

רלב, עמ' 237 (הובא במדרכי, סנהדרין, סימן תרפא, ומשם בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ב ע"ג); שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד (כפול בסימן שנד); שו"ת הרשב"ש, סימן תע; אגודה, סנהדרין, סימן ד; פסקי רוקנטי, סימן שלו (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ז ע"ג); שיטה לא נודע למי, קידושין טז ע"א (הובא בברכי יוסף, חו"מ, יב, טו, דף לו ע"ב); דרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ב, ורמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן לא, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן ל, דף מז ע"ג, בנטע שורק, חידושי סוגיות, פרשת בהר, דף קט ע"ג, ובבית אהרן וישראל, גל' קלז, עמ' קטו).³⁸ הבאנו נימוק זה ליד ציון הערה 3.

מהר"ם ומדרכי שם (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צה); אגודה, סנהדרין, סימן ד; ביאור הגר"א, חו"מ, רמא, ס"ק ה.³⁹

ערוך השלחן, חו"מ, סימן יב, ת, וסימן רמא, ג; שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי; טבעת החושן, רמא, על קצות החושן, ס"ק ב. שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד, כתב סברה זו על מחילה על משכנתא של קרקע (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 1276, במילואים להערה 45), אבל אין להביא ראיה משם לכאן, שהרי משכון מיטלטלין קנוי לנושה מדר' יצחק.⁴⁰

מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן ט; משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפו). מחנה אפרים מוסיף שרק בעבד עברי לא מועילה המחילה מצד שגופו קנוי (קידושין טז ע"א), מפני שאין שם חוב (כלומר, מה שהוא קנוי לאדון אינו בגלל חוב שהוא חייב לאדון). וזו לשונו: "ולא דמי לעבד עברי דמחילה לא מהני ביה משום דגופו קנוי, דהתם גבי עבד עברי ליכא מלוה, אבל מלוה שיש עליה משכון, אף על פי שבעל חוב קנה משכון, המעות מלוה הוו, וכל שמחל המלוה, פקע שעבודיה דמשכון".⁴¹

בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א (השלישי).⁴²

רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן ו.⁴³

שער ראשון, פרק שני.⁴⁴

פרק חמישי: חריגים לדעה זו

נראה שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא פרעון, כאילו פרע החייב והחזיר לו הנושה את דמי הפרעון, מועילה מחילה גם בלי החזרת המשכון, כמו שאילו פרע החייב, היה פטור מחובו גם בלי החזרת המשכון. לדעה זו, שהמחילה תקפה, צריך המוחל להחזיר לחייב את המשכון אחרי שמחל לו⁴⁵.

פרק חמישי

חריגים לדעה זו

כפי שהזכרנו בפרק ראשון, יש מקרים חריגים אחדים שבהם המחילה אינה תקפה בלי קניין כשהנושה מחזיק במשכון, גם לדעה שבדרך כלל יש תוקף למחילה גם כשהנושה מחזיק במשכון.

אם מכר את החוב עם המשכון לאחר: אם הנושה מכר חוב שיש עליו משכון עם המשכון שעליו, אינו יכול למחול עליו⁴⁶. זאת בשונה מנושה המוכר שטר חוב, שהוא יכול למחול על החוב⁴⁷. ר' ישראל יהושע טרונק הסביר, שכאן אין מקום לאף אחד מן הנימוקים לכך שמוכר שטר יכול למחול עליו. נימוק אחד הוא, שמכירת שטר חוב אינה מועילה מן

⁴⁵ סמ"ע, רמא, ס"ק ז (הובא במחנה דוד, אוהל סג, ובשו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב, דף עט ע"ג, ומשם הובא בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג. וכך כותב משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ג), בדעת שיטה לא נודע למי (שהובא בהערה 37), שהרי הוא כתב שמחילה על חוב עם משכון תקפה.

אבל יש שהבינו שהסמ"ע מתכוון לומר שלא מועילה מחילה (בלי קניין) בלי החזרת המשכון – ראה במילואים להערה 2, אות י.

⁴⁶ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד, וחיודושי הרשב"א, כתובות פו ע"א (גם בשם הראב"ד; הובא בכבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא), גיטין יג ע"ב (הובא באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ג), וקידושין ח ע"ב (על המקדש אישה בחוב עם משכון; הובא בשו"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב, דף סט ע"ד); פסקי רנטני, סימן תקלח; ספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ג = ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קעח (אם מסר את המשכון לקונה); טור, חו"מ, סו, כט (אם מסר את המשכון לקונה); שו"ע, חו"מ, סו, ל (הובא באורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כב ע"ד); שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קלה, אות ז. שו"ת הרשב"א שם ואבני נזר שם מביאים ראייה מהדין בקידושין ח ע"ב, שהמקדש אישה בחוב של אחר שיש עליו משכון, מקודשת; ואילו היה יכול למחול, לא היתה מקודשת, לפי הדעה, בקידושין מח ע"א, שהמקדש אישה בשטר חוב שיש לו על אחר, אינה מקודשת, מפני שאין לה סמיכות דעת כיוון שהיא חוששת שהמקדש ימחל ללווה.

⁴⁷ כתובות פה ע"ב; שו"ע, חו"מ, סו, כג.

קצות החושן, רמא, ס"ק ב, הסביר שמוכר משכון שונה ממוכר שטר, מפני שאפשר למוכרו בלי "כתיבה ומסירה" (שלא כמו שטר), ואם כן המשכון וכל שעבודיו נקנים לקונה החוב. ואין הסברו מובן, שהרי מוכר שטר חוב יכול למחול עליו גם אם עשה "כתיבה ומסירה", כמבואר בשו"ע שם. משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפו) מסביר, שאין אומרים שמחילת שעבוד הגוף (שאי אפשר למוכרו, ונשאר ביד הנושה המקורי) תגרוור את מחילת המשכון, מפני שמשכון הוא זכות לקבל ממון מהחפץ (ראה בשמו במילואים להערה 40), לכן לא מועילה מחילת החוב כדי להפקיע את שעבוד המשכון, אלא שבמצב רגיל, המוחל מוחל מן הסתם גם על המשכון, ואילו כאן, היות שהקנה את המשכון לאדם אחר, לא מועילה מחילתו על המשכון, מפני ששעבוד המשכון אינו שלו.

שער חמישי: מחילת חוב שיש עליו משכון

התורה⁴⁸. לעומת זאת, מכירת משכון מועילה מהתורה מפני שהוא מגיע לידיו של הקונה, ולכן המוכר כבר אינו בעל דינו של החייב, ולכן אינו יכול למחול. נימוק נוסף הוא זה של רבנו תם⁴⁹, שמוכר שטר חוב יכול למחול מפני ששעבוד הגוף של החייב נשאר כלפי הנושה המקורי, וכשהוא מוחל על שעבוד הגוף, שעבוד הנכסים פוקע אגב פקיעת שעבוד הגוף. גם נימוק זה אינו קיים במכירת משכון, מפני שהמשכון נמצא ביד הקונה ואינו נגרר אחרי שעבוד הגוף. אמנם אם הנושה לא מכר את החוב, הוא יכול למחול עליו (לדעה זו) אף שהמשכון בידו, אבל זאת משום שאם מחל הנושה, רואים כאילו פרע החייב, וממילא המשכון פוקע; מה שאין לומר כן אם מכר אותו לאחר⁵⁰.

אם החייב אינו יכול לסלק את הנושה בכסף: ר' שמואל פלקנפלד⁵¹ אומר שאם, לפי ההסכם ביניהם, החייב אינו זכאי לקבל את המשכון חזרה על ידי תשלום החוב, לא תועיל מחילה בלי קניין, מפני שבמצב זה זכות הנושה במשכון גדולה יותר משעבוד רגיל. הוא כותב שכך הדין בנידונו: ראובן ושמעון רצו לעקוף את איסור ריבית, ולכן ראובן לא העביר את הכסף לשמעון כהלוואה, אלא שמעון מכר נכס שלו לראובן, והתחייב שאם ראובן ירצה למכור את הנכס חזרה לשמעון, יתן לו שמעון סכום שהוא גבוה מהמחיר שקיבל, ואם לא ירצה ראובן, תהיה המכירה חלוטה. הנכס המכור מקביל למשכון בהלוואה רגילה, אלא שכאן המלווה-הקונה אינו חייב להחזיר אותו תמורת תשלום. על כן, אם מחל המלווה-הקונה על הכסף (כלומר, שאמר שהוא יחזיר את הנכס בחינם), המחילה תקפה רק אם עשה מעשה קניין⁵².

פרק שישי

סיכום

לדעת פוסקים רבים, מחילת חוב עם משכון, אם המשכון עדיין ביד הנושה, אינה תקפה, מפני שהמשכון קנוי לנושה. רק אם עשה מעשה קניין, או החזיר הנושה את המשכון לחייב, המחילה חלה.

⁴⁸ רמב"ם, הלכות מכירה, ו, יב.

⁴⁹ רבנו תם, המוכא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י.

⁵⁰ שו"ת ישועות מלכו, כתבים, סימן יא.

אבני נזר שם נימק, שמשכון אינו ערבות על החוב, כיוון שהוא נקנה לנושה, ושיעבודו אינו תלוי בחיוב הגוף של הלווה, אלא הוא שעבוד עצמאי.

⁵¹ שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ז.

⁵² על פי זה הוא כותב, שבשור תם שהזיק, וספק איזה שור משוריו של המזיק הזיק, ויש לכך נפקות, שכן בעל שור תם משלם רק מגופו של השור ולא מעבר לשווי, הניזק אומר ששורו הגדול של המזיק הזיק, והמזיק אומר ששורו הקטן הזיק (המקרה הנדון בבבא קמא לה ע"א), ותפס הניזק את הקטן, אין אומרים שהמזיק פטור לגמרי בטענה שהניזק מחל מכללא על חיוב השור הקטן כמו ב"טענו חטים והודה לו בשעורים" (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426), מפני שהמזיק והניזק הם שותפים בשור, כך שהמזיק אינו יכול לסלק את הניזק בכסף מחלקו בשור, ולכן המחילה של הניזק אינה תקפה (בלי קניין), ולכן תפיסתו את השור הקטן מועילה.

פרק שישי: סיכום

גם לשיטה זו, המחילה תקפה בלי קניין אם המשכון ניתן בשעת ההלוואה; או שהמשכון בביתו של החייב; או שמכר את החוב לאחר; או שלא טען שלא מחל בלב שלם. לעומת זאת, אחרים פסקו שמחילה תקפה אף בלי קניין גם אם יש משכון על החוב, והמשכון נשאר ביד הנושה, מפני שלדעתם אין לנושה קניין הגוף במשכון. היות שהמחילה תקפה, צריך המוחל להחזיר לחייב את המשכון אחרי שמחל לו. גם לשיטה זו, מחילת חוב שיש עליו משכון אינה תקפה אם הנושה מכר אותו לאחר, או אם המצב הוא שהחייב אינו זכאי לדרוש לקבל את המשכון חזרה על ידי תשלום החוב.

שער שישי

מחילת חוב שבשטר

פרק ראשון

מבוא

כפי שראינו בשער שני, מחילת חוב תקפה אף בלי עשיית מעשה קניין, מפני שחוב הוא רק חיוב אישי, שקל להפקיע אותו. מתעוררת השאלה, האם הדין משתנה אם יש שטר על החוב. יש מקום לומר שהשטר מעניק לנושה זכות קניינית בנכסי החייב, שבגללה לא תועיל המחילה (בלי מעשה קניין).

ואכן, יש מן הפוסקים האומרים שמשום כך אין תוקף למחילת חוב שיש עליו שטר, כפי שנראה בפרק שני. לעומתם, פוסקים אחרים אומרים שקיום השטר אין בו כדי לשנות את דינה של המחילה. נציג דעה זו בפרק רביעי. לכל שיטה יש חריגים, שלגביהם היא מסכימה עם הדעה האחרת, כפי שנראה בפרקים שלישי וחמישי.

פרק שני

הדעה שהמחילה אינה תקפה בלי מעשה קניין

פוסקים אחדים, ובראשם ר' ישעיה דטראני (הרי"ד), סבורים שאין תוקף למחילה על חוב בשטר בלי מעשה קניין, כל זמן שהשטר ביד הנושה¹.

¹ פסקי רי"ד, סנהדרין ו ע"א (הובא בטור, חו"מ, יב, ט, בדרכי משה, חו"מ, רמ"א, ס"ק ב, במשנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א, בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן ד, אות ז, ובנטע שורק, חידושי סוגיות, פרשת פנחס, דף קלט ע"ג); פתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב, בדעת רח"ל איטינגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא; שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, לסימן יב, סעיף ח, עמ' של; שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב; מאוניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח; שו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה (שכך נהגו דייני ישראל להורות); שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), אהע"ז, סימן קכא, אות טז, בדעת הגהות מרדכי, שבועות, סימן תשפד; שו"ת פרת יוסף (אלפנדר), חו"מ, סימן כב, דף קיד ע"ד (שזו דעת רוב הפוסקים); שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן כט (קכג ע"ב); הכתב והקבלה, ויקרא, ה, כא ("במלוה בשטר אינו מועיל מחילת השיעבוד כל זמן שלא החזיר השטר"); חידושי הפלאה (בגליון השו"ע הנפוץ), חו"מ, יז, יב, בדעת שו"ת באר שבע, סימן עא (ד"ה בדק).²

לפוסקים אלו יש נימוק סובייקטיבי ונימוק אובייקטיבי. הנימוק הסובייקטיבי הוא שהעובדה שהנושה המוחל לא החזיר את השטר לחייב מלמדת שלא מחל בלב שלם, שהרי אילו היה מוחל בלב שלם, היה מחזיר את השטר.²

נימוק זה מבוסס על ההלכה שאסור לנושה להשהות בידו שטר פרוע (או מחול)³, שמא ימות ויורשו יתבע בו את החייב בלי לדעת שהוא פרוע. על כן, נושה שמוחל על החוב חייב להחזיר את השטר לחייב, ואם לא החזיר אותו, יש להניח שלא מחל בלב שלם, כך שהחוב עדיין בתוקף, ולכן מותר לו להחזיק בשטר.⁴

אין לומר שהסיבה שלא החזיר הנושה את השטר היא מפני שרצה להשתמש בו כנייר ("לצור על פי צלוחיתו"), שהרי גם אז היה צריך לפחות לקרוע אותו או לתת לחייב שובר־קבלה, ומשלא עשה כך, הראה שלא מחל בלב שלם.⁵

ר' בנימין וולף לעזו מרחיב בהסבר נימוק זה: במחילה רגילה, יש להניח שהמוחל מחל בלב שלם מפני ש"אין אדם מוציא דבריו לבטלה".⁶ אבל אם השטר נשאר ביד המוחל, העובדה שלא החזיר את השטר היא הוכחה נגדית, הוכחה שלא מחל בלב שלם, והיות שיש הוכחות סותרות בדבר כוונתו, ספק האם חלה המחילה, והחייב קיים כיוון שיש ודאי חיוב וספק מחילה.⁷ אף שהכלל הוא ש"דברים שבלב" אינם דברים כשהם סותרים את דיבורו, כאן אנחנו מתחשבים באפשרות שבלבו לא רצה למחול, מפני שאין כאן סתירה בין הפה ללב, שהרי אין ודאות שמה שאמר בפיו היה מחילה גמורה.⁸ יתר על כן: אי החזרת השטר מוכיחה שמחל בדרך היתול, כמשטה, ואין הוכחה נגדית מצד "אין אדם מוציא דבריו לבטלה", שהרי ייתכן שהתכוון להיתול, וזה לא "לבטלה" כיוון שהתכוון להתל, כמו שכתבו אחרונים,⁹ שיש שאדם עושה מעשה בכוונה להערים.¹⁰

ר' משה זקס ניסח נימוק זה באופן קצת שונה: העובדה שהנושה לא החזיר את השטר

² תומים, יב, ס"ק ח (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד, ובטבעת החושן, רמא, על קצות החושן, ס"ק ב).
כתובת יט ע"ב.

³ בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א (השלישי); שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו (יא ע"ב); שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד; שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא (שהרי ישראל אינו חשוד לעבור על איסור).

ראה במילואים להערה 2, עמ' 975, שבאר יצחק מבסס נימוק זה על כך שנייר השטר שייך לחייב, שהרי הוא משלם את שכר הסופר, ולכן אם הנושה מחזיק בו אחרי שמחל, הוא גולן.

⁵ שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א.
כתובת נח ע"ב.
⁶

⁷ שערי תורה (לעזו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז. כנגד זה, הוא מסביר שבעלי השיטה האחרת סוברים שההוכחה ממה שלא החזיר היא הוכחה חלשה יותר מסברת "אין אדם מוציא דבריו לבטלה"; או שהם סוברים שבעל השטר אינו נחשב מוחזק, מפני ששטר אינו כגבוי, ולכן הלווה פטור מספק; והם סוברים שאינו דומה ל"איני יודע אם פרעתין", שחייב, מפני ששם מצטרפים ברי ומוחזק, ועוד שכאן נעשה ספק לפנינו, שיש לבית דין ספק מה כוונת המוחל, וספק זה דוחה את חזקת החייב, מפני שהחזקה הורעה. על דינו של ספק מחילה באופן כללי, ראה שער שלוש־עשרה, עמ' 518–521.

⁸ שם, אות כח. בפשטות, הסיבה שמתחשבים כאן בדברים שבלבו היא שאינם בגדר "דברים שבלב" אלא "דברים שבלבו ובלב כל אדם", כיוון שניכר לצופה מן הצד שהתכוון לכך.

⁹ תבואות שור, א, ס"ק עו.

¹⁰ שערי תורה שם, אות כח. והוא נשאר בקושיה, מה ישיבו על כך בעלי השיטה האחרת.

פרק שני: הדעה שהמחילה אינה תקפה בלי מעשה קניין

יוצרת אומדנא שלא מחל בלב שלם, והוא נאמן לומר שלא מחל בלב שלם, מטעם "מיגו", שהיה יכול לומר שלא מחל, אם מחל שלא בפני עדים¹¹.

ר' משה אמריליו נקט שהנושה יכול לטעון "משטה הייתי", כיוון שאילו מחל מחילה גמורה, היה לו להחזיר את השטר¹². אבל יש להעיר שלפי הניסוח שהובא לעיל (על פי פרשנים רבים), שהעובדה שלא החזיר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, נראה שאין זה כמו טענת "משטה הייתי" רגילה, אלא מסתמכים על אומדנא זו גם בלי שהמוחל יטען כך.

הנימוק האובייקטיבי הוא ששטר העומד להיגבות הוא כגבוי, ולכן התובע נחשב מוחזק¹³. הפרשנים הסבירו נימוק זה בדרכים שונות: (א) היות ששטר נחשב כגבוי, רואים כאילו ממון החוב נמצא ביד הנושה, והיות שהממון ביד המוחל ואינו נותנו לנמחל, המחילה אינה תקפה (בלי מעשה קניין), מפני שהנושה יכול לטעון "משטה הייתי" כך, שהרי לא מסרתי לך את הממון¹⁴. (ב) היות ששטר נחשב כגבוי, החוב נחשב כדבר בעין, שאין מועילה מחילה עליו, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה, ומועילה רק לשון מתנה¹⁵. (ג) היות ששטר נחשב כגבוי, המחילה רפויה, והמוחל משטה בנמחל, ולכן מחילתו אינה תקפה בלי קניין¹⁶. צריך להדגיש, שאם המוחל החזיר את השטר, המחילה תקפה, ואין מתחשבים בכך ששטר נחשב כגבוי ושהנושה נחשב מוחזק בכסף של החייב, מפני שכשהחזיר את השטר, רואים כאילו נתן לחייב את הכסף במתנה¹⁷.

ר' בנימין וולף לעוו מנמק נימוק דומה, על פי הדעה¹⁸ שאמנם שטר אינו כגבוי, אבל הנושה נחשב מוחזק בממון כיוון שהשטר משעבר לו את נכסי החייב, ועל פי הדעה¹⁹ שלא

¹¹ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף א. ראה ליד ציון הערה 124, שכתב לאור נימוק זה, שאם מחל בפני עדים, גם לר' ישעיה מועילה המחילה. צריך להוסיף שאם אין בידו שטר, מועילה מחילה גם בלי עדים, כפי שראינו בעמ' 49, ואינו נאמן לטעון שלא מחל בלב שלם במיגו שיאמר שלא מחל, מפני שזה נגד חזקה שאין אדם מוציא דבריו לבטלה.

¹² שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ב ע"ג). משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קצה ע"א), מרחיק לכת וכותב שטעם זה שייך רק אם נשבע המוחל וטוען שהתכוון להשטאה, ורק אם מחל בעקבות בקשה של הלווה, שהרי טענת "משטה" אינה מתקבלת אם הוא מוחל מעצמו, כאמור לגבי המודה מעצמו, בשו"ע, חו"מ, פא, ה.

¹³ ב"ח, חו"מ, יב, ט (הובא בשו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, ובשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן יד, דף טו ע"א); הפלאה, כתובות מד ע"א (ד"ה תוספות ד"ה והלכתא); שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, ה (יז ע"ג).

¹⁴ כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות ו. בדבריו משולב הנימוק הסובייקטיבי עם הנימוק האובייקטיבי.

¹⁵ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף א, שו"ת עזרת יהודה, סימן פה, ושו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ג ע"ג (ברמוז), מבארים כך את נימוקו של הב"ח. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח, מנמק כך בדעת מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ.

כמו כן, שו"ת עטרת יצחק, סימן קמו, אות ב, מבאר שלפי קצות החושן, הנימוק הוא שהשטר נחשב מוחזק ביד המוחל (אף שאינו נחשב כגבוי), כך שמחילה זו היא בעצם הקנאה לחייב, ולכן המחילה טעונה קניין. מהר"ם גלנטי, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כז (רכז ע"א).

¹⁷ שו"ת מר ואהלות (ענתוביב), חו"מ, סימן כו (קיה ע"ד).

¹⁸ שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן ק.

¹⁹ תקפו כהן, סימן קל. אבל תומים, קיצור תקפו כהן, סימן קל, חולק עליו.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

מועילה תפיסה נגד שטר מפני שבעל השטר הוא מוחזק; לכן רק החזרת השטר או מעשה קניין מועילים להפקיע את שעבוד הנכסים לנושה, שהרי מי שמוחזק בנכס, ורוצה להקנותו לחברו, צריך לעשות מעשה קניין²⁰.

ר' עזיאל אלחאיק נימק בדומה, שכאשר השטר ביד הנושה, הוא אגוד בו, ולכן אין תוקף למחילה²¹. נימוק זה מובן במיוחד לפי הגישה²² שמחילה היא הסתלקות הנושה מהחוב – בחוב בשטר הנושה אינו מסתלק לגמרי, אם השטר נשאר בידו, ולכן המחילה אינה תקפה²³. כל זאת במחילה בלי מעשה קניין. לעומת זאת, אם המוחל עשה מעשה קניין, המחילה תקפה גם אם השטר נשאר בידו, גם לשיטת ר' ישעיה. הנימוק הסובייקטיבי אינו קיים כאן, מפני שהעובדה שעשה קניין מראה שגמר בדעתו ומחל בלב שלם²⁴. גם הנימוק האובייקטיבי אינו קיים כאן, מפני ש"סתם קניין לכתיבה עומד"²⁵, כלומר, רואים כאילו הנושה כתב שטר מחילה, והרי גם לשיטה זו מועילה מחילה בכתב גם אם שטר החוב עדיין בידי הנושה²⁶. גם סיטומתא (מעשה שנהגו הסוחרים לעשותו כמעשה קניין, כגון תקיעת כף) מועילה כמעשה קניין לעניין זה²⁷.

פרק שלישי

חריגים לדעה זו

א. מוכר שטר חוב

במקומות רבים בתלמוד נאמר שנושה שמוכר שטר חוב יכול למחול לחייב, ויש מהראשונים

²⁰ שערי תורה (לעזו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כח (ובקיצור בכלל ב, פרט ד, אות יב, עמ' סד). הוא מעלה אפשרות שזו כוונת ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק עד, שנימק (במרומו) דעה זו מצד שלא החזיר את השטר – כלומר שכל זמן שהשטר בידו, הוא מוחזק. בדומה, ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 134, מנמק על פי מה שהסביר ר' חיים מבריסק בדעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, יא, א, שהנושה נחשב מוחזק בחוב בגלל השטר, ויש לו זכות ממונית בחוב ולכן החייב אינו נאמן לטעון שפרע; והיות שהנושה נחשב מוחזק, לא מועילה מחילה כשהשטר בידו.

²¹ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ב). ייתכן שזו כוונת ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, יב, אות כה, שנימק (בהסברו הראשון), שהיות שהנושה יוכל לתבוע את החוב בעזרת השטר שבידו גם אחרי שימחל, המחילה אינה תקפה בלי קניין.

²² שער ראשון, פרק שני.

²³ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתא, סימן ל (לד ע"ד).²⁴

²⁴ שו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סימן ל (מ ע"ג); שערי תורה (לעזו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כח; עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ג).

שערי תורה שם, אות כז, כותב שלפי ר' ישעיה, צריך לעשות קניין סודר בכליו של קונה, היינו הנמחל, שזוכה במחילה.

שערי תורה (לעזו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב (עמ' סד), כותב (גם על מוחל שיש לו משכון), שאם הודה הנושה שמחל, ולא אמר שעשה קניין, דינו תלוי במחלוקת המובאת ברמ"א, חו"מ, ס, ו, על המודה שנתן, האם מניחים שנתן באופן המועיל.

²⁵ שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמ, ובספרו חשן אהרן, יב, ח.

²⁶ כפי שנראה ליד ציון הערה 88.

²⁷ שו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן עד.

שהוכיחו מכך שמועילה מחילה בחוב בשטר, ויש שדחו ראייה זו, בכך שמדובר שם שעשה מעשה קניין²⁸. אבל פרשנים רבים כתבו שגם לדעת ר' ישעיה, שאין מועילה מחילה בחוב בשטר, היא מועילה במוכר שטר חוב אף בלי מעשה קניין. הסברים אחרים לדבר:

(א) במוכר שטר חוב, השטר אינו ביד המוחל ואינו יכול להחזירו, ולכן אין כאן מקום לנימוק הסובייקטיבי, שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם, ולכן המחילה מועילה בלי החזרת השטר²⁹.

(ב) הנימוק האובייקטיבי, שהשטר הוא כגבוי, אינו קיים כאן, מפני שהשטר אינו כגבוי ביחס למוכר, שהרי לעולם לא יגבה בו, ויש בידו רק שעבוד הגוף³⁰, ולכן המחילה תקפה³¹. (ג) הנימוק האובייקטיבי, שכיוון שהשטר ביד הנושה, הוא אגוד בו ולכן המחילה אינה תקפה – אינו קיים כאן, שהרי כאן השטר כבר אינו ביד המוכר, ולכן דין החוב כדין חוב בעל פה, שמחילה עליו תקפה בלי מעשה קניין³².

ב. שטר שאין בו שעבוד נכסים

אם אין בשטר שעבוד נכסים, כלומר שאין הנושה יכול לגבות באמצעותו מנכסים שמכר החייב לאחרים, מועילה מחילת הנושה גם אם השטר בידו, גם לשיטת ר' ישעיה, מפני ששטר כזה

²⁸ ראה במילואים להערה 159, עמ' 993.

²⁹ עיטור, מחילה, ליד אות נו (הובא בשר"ת שראל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח, ד"ה והנה הסמ"ע, וסימן קב, דף מז ע"ג, ומהדורא חמישאה, סימן פח, דף צג ע"א, בשר"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א, בערך השלחן, אהע"ז, קה, אות א, ביד דוד, הלכות אישות, פרק ה, הלכה טז, אות קנד, הגהה א, במחנה דוד, אוהל סג, בשר"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב, דף עח ע"ג, ועל ידי ר' דוב וייס, הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח). כך ביארו שי"ך, חו"מ, סו, ס"ק עד (הובא בשר"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ו ע"ג, בשר"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן יט, דף כא ע"ד, בשר"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא, דף נד ע"ג, בחידושי ר' שלמה אלפסי, משחא דרבותא, חו"מ, סימן יב, דף קלד ע"ד, בשר"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי, בגרש ירחים, גיטין לו ע"א, אות קצו, בשערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב, עמ' סג, בשר"ת עזרת יהודה, סימן פה, בחזקה רבה, אהע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 18, בשר"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו, דף קיח ע"א, ובבית אהרן וישראל, גל' יד, עמ' כט, הערה 2), ושרשי הים, חלק ג, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד, דף טז ע"ב, את כוונת העיטור. [א]

³⁰ לפי רבנו תם, ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י.

³¹ קצות החושן, יב, ס"ק א (הובא באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ז, בעטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ה, במנחות אשר, חלק ב, דף יג ע"ב, בכבוד הלבנון, סימן טז, אות ח, בחתן סופר, שער המקנה והקינן, חלק ב, סימן כה, ועל ידי ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח); שו"ת עזרת יהודה, סימן פה = שו"ת ר' איסר יהודה, סימן פ, אות יח (והוכיח מגיטין לו ע"א שהטעם ששטר הוא כגבוי הוא משום שעבוד נכסים); שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג; דברי משפט, יב, ח, ס"ק ג ("כיון דמכר השטר חוב ודאי לא שייך לומר שטר עומד לגבות כגבוי דמי, דהא הלוה אינו חייב כלום למלוה רק ללוקח; ואף לרבנו תם דסובר דשיעבוד הגוף שיש למלוה על הלוה אין לו ללוקח, מכל מקום, כיון דשיעבוד נכסים מכר ללוקח ולית למלוה שיעבוד נכסים, לא שייך שטר עומד לגבות כגבוי דמי, ומשום הכי מהני מחילה בלא קניין"); שו"ת עמודי אור, סימן קא; חזקת רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 141); ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 144. [ב]

³² משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ב). וו לשונו: "מכי נפק שטרא מתותי ידיה, והוה ליה הך חוב דאית ליה גביה כשאר חוב בלא שטרא, דודאי מחילתו מחילה, כיון דלא תפיס שטרא בידיה. הילכך המוכר שטר חוב, שכבר נמסר השטר חוב ללוקח ולא פש גביה דמלוה אלא כח החוב, שפיר מצי מחיל". [ג]

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

אינו נחשב כגבוי³³, ולכן אין מקום לנימוק האובייקטיבי שהיות ששטר נחשב כגבוי, לא מועילה מחילה עליו³⁴.

דוגמאות אחדות לדבר: (א) שותף בשכירת ריחיים, שמחל לשותף אחר על חלקו ברווחים, המחילה תקפה גם לשיטת ר' ישעיה, גם אם יש ביניהם שטר שותפות, מפני ששותף חייב לשלם מכיסו על נזק לשותפות (אם יקרה) רק מכסף שהשקיע בשותפות³⁵, ונמצא שאין בשטר זה שעבוד נכסים, ולכן המחילה תקפה³⁶.

(ב) אם, לפי "דינא דמלכותא", הנושה אינו יכול לגבות בשטר מסוים מקרקעות שמכר החייב – הוא אינו כגבוי, ולכן מועילה בו מחילה גם לשיטת ר' ישעיה³⁷.

(ג) שטר מכר קרקע, אמנם יש בו שעבוד נכסים לעניין שאם נושה של המוכר יטרוף את הקרקע מהקונה, נכסי המוכר משועבדים לקונה לפצותו, אבל אין זה עיקר מטרת השטר, ולכן הקונה יכול למחול על שעבוד המוכר כלפיו בלי מעשה קניין³⁸.

דוגמה נוספת היא שטר בכתב ידו בלי עדים, שנביא להלן בסמוך³⁹. בדומה, אם השטר שביד הנושה אינו שטר גמור, ועיקר החיוב יחול רק אחרי שבעל השטר יעשה את המוטל עליו (לדוגמה: הולכת עצים), השטר אינו כגבוי, ולכן מחילה תקפה גם לשיטת ר' ישעיה⁴⁰.

בדומה, רב שמחל על מינויו כרב, והיה בידו שטר מינוי, המחילה מועילה גם לשיטת ר' ישעיה, מפני שאין זה בגדר שטר לעניין זה, מפני שהוא לא נעשה כדי לגבות בו אלא כדי לבאר את סדר המינוי⁴¹.

ג. בכתב ידו בלי עדים

דוגמה מיוחדת לשטר שאין בו שעבוד נכסים הוא שטר שאינו חתום על ידי עדים, אלא הוא רק בכתב ידו של החייב. הנושה אינו יכול לגבות בשטר כזה מנכסים שמכר החייב. מחילת

³³ גיטין לו ע"א – גם לבית שמאי.

³⁴ שו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן עד; שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא; שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, בסופו (על "ועסקיל"), וחלק ה, סימן כב (ד"ה גם יש לחקור).³⁵

³⁵ שו"ע, חו"מ, קעו, ו.

³⁶ מהרי"א הלוי שם.

³⁷ מהרש"ם, חלק ה, שם (על פי באר יצחק, בהערה 42). הוא מוסיף, שאף שמת"ז, אהע"ז, נב, ס"ק ה, עולה שממנו נחשב כגבוי לכל הדעות, כבר כתב בשו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ל, בשם ר' יעקב מליסא, וגם הוא הסכים עמו, ש"טראטען" שבמנעם שהיה צריך לעשות עליהם "זיריע" (=ערבות), אינם דומים לממנוי, ולכן מועילה מחילה עליו גם לשיטת ר' ישעיה אף אם לא החזיר את השטר.

³⁸ לבני בנימין, מערכה כב, אות ב. הוא כותב שכך כתב הפלאה, כתובות מד ע"א. אבל בעמ' 981, במילואים להערה 70, נראה שהפלאה כותב מטעם אחר שהמחילה בטלה בנידונו.

³⁹ ליד ציין הערה 42.

⁴⁰ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ (על "שלאסצעטיל").

⁴¹ שו"ת תורת חכם, סימן כח (קז ע"ד). וזו לשונו: "אף אם היו עדים חתומים עליו... אפילו הכי אין לו דין שטר כלל, כיון שמתחילה לא נכתב לגבות בי אלא לבאר בו סדר המינוי הוא שנעשה, אין לי דין שטר כלל". אבל יש להעיר ששו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן קסח, עוסק ברב שמחל על רבנותו כשהיה בידו שטר מינוי, ונוקט שלר' ישעיה המחילה בטלה. שו"ת מקור ברוך (קלע"י), סימן ל, עוסק ברב שמחל על רבנותו והיה בידו שטר מינוי, אבל אינו מזכיר את הבעיה של מחילה כשהשטר בידו.

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

הנושה מועילה בלי קניין, גם אם השטר נשאר בידו, גם לשיטת ר' ישעיה, מפני שאין החוב נחשב כגבוי⁴².

בשטר כזה יש טעם נוסף שהמחילה תקפה: הוא אינו נחשב כגבוי, שהרי אינו עומד לגבות, שהרי החייב נאמן לומר שפרע⁴³; ולכן גם לר' ישעיה המחילה תקפה⁴⁴.

ר' אברהם ענתבי מוסיף, שבשטר כזה גם אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם: ייתכן שהסיבה שלא החזיר אותו היא מפני שאין סיכון לחייב מהשאת כתב ידו ביד הנושה, שהרי הוא יוכל לטעון שפרע או לטעון "מחלת לי", טענה שהוא נאמן בה במיגו שהיה יכול לטעון שפרע; והיות שאין כאן מקום לנימוק הסובייקטיבי, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה⁴⁵.

אבל אחרים אומרים שגם בשטר כזה, העובדה שלא החזיר אותו מראה שלא מחל בלב שלם, ולכן אם הנימוק הסובייקטיבי הוא העיקרי, לר' ישעיה לא תועיל כאן מחילה⁴⁶.

ד. אם השטר אינו ביד המוחל-הנושה

אם השטר לא היה ביד המוחל בשעת המחילה, המחילה תקפה בלי קניין גם לר' ישעיה, אף שלא החזיר את השטר, מפני שבכגון זה אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שהעובדה שלא החזיר מוכיחה שלא מחל בלב שלם⁴⁷.

⁴² שו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד, ד"ה הגה (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמא, ס"ק ב, בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ד"ה גם יש, וחלק ז, סימן קיז, ד"ה אבל, בשו"ת שי למורא (הגרמון), סימן מז, בחוקת משפט, הלכות מכירה, פרק ל, ביאורים, אות לד, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן כג, אות יב, וחלק ב, סימן ג, אות טז, ועל ידי ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הברא, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח); שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח; משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעה ע"א); תורת אביגדור, אר"ח, סימן קנג (מב ע"ג); ר' נפתלי נוסבוים, דברי משפט, כרך ד, עמ' שלז-שלח, וקובץ הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סא.

⁴³ שו"ע, חו"מ, סט, ב.

⁴⁴ שו"ת מאה שערים (פסחוביץ), חו"מ, סימן א. אבל הוא כותב שלפי הדעה המובאת בטור, חו"מ, סט, ז, שהחייב אינו נאמן לומר שפרע בכגון זה, כתב היד נחשב גבוי ולא תועיל מחילה. הוא אינו מתחשב בטענה שמאחר שאין בו שעבוד נכסים, אינו נחשב גבוי.

לעומתו, ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 134, כותב שגם לדעה בשו"ע, חו"מ, פט, ב, שהחייב אינו נאמן לומר שפרע בכגון זה, לענייננו אינו כשטר מפני שאין בו שעבוד נכסים, כפי שנימק באר יצחק; ומאותה סיבה, גם אם הנושה אמר "אל תפרעני אלא בעדים", שלפי רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, טו, ב, החייב אינו נאמן לטעון שפרע אף אם אין שטר, מחילה תועיל, מפני שאין שעבוד נכסים בלי שטר.

⁴⁵ שו"ת מר ואהלות (ענתבי), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"ד).

⁴⁶ משכנות הרועים, תורת אביגדור, ר"ד וייס, ור"נ נוסבוים (בשני המקומות), שם.

תורת אביגדור מוסיף שלפי הנימוק שלו (במילואים להערה 23), שמחילת חוב בשטר היא כמו "את וחמור", דין כתב ידו כדין שטר גמור, שהרי הנושה רוצה להחזיר את כתב ידו על ידי המחילה, והרי להחזרת כתב יד צריך הקנאה ולא די במחילה.

⁴⁷ שו"ת שמן רח, חלק א, סימן ע, דף ע ע"א וע"ג ודף עא ע"ד (גם אם השטר היה ברשותו; הובא בדברי גאונים, כלל נו, אות כא, ובתורת אביגדור, אר"ח, סימן קנג); נחל יצחק, יב, ח, ענף ה; שו"ת שושנים לדוד (צבאה), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא; שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן קכ; מאוניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח; שו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה (שכך נהגו דיני ישראל להורות);

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

אבל לפי הנימוק האובייקטיבי, המחילה אינה תקפה גם אם החזיר את השטר לחייב לפני המחילה, מפני שהחוב עדיין כגבוי, ורק אם הקנה את השטר לחייב, המחילה תקפה⁴⁸. אם המוחל היה יכול להשיג את השטר, אף שלא היה בידו, דינו כאילו היה בידו⁴⁹, מפני שגם כאן העובדה שלא השיג את השטר כדי להחזיר אותו לחייב, מוכיחה שלא מחל בלב שלם.

ה. מחילה חלקית

פוסקים רבים אומרים שאם המוחל מחל רק מחילה חלקית, המחילה תקפה בלי קניין אף אם לא החזיר את השטר, גם לשיטת ר' ישעיה, מפני שבכגון זה אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שהעובדה שלא החזיר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, שהרי אולי הסיבה שלא החזיר היא מפני שהשטר נחוץ לו לגביית יתרת החוב, שלא נמחלה. להלן דוגמאות אחדות לדבר: אם מחל רק על חלק מסכום החוב: גם לשיטת ר' ישעיה, אם מחל הנושה רק על מקצת מסכום החוב, המחילה תקפה גם אם השטר נשאר בידו, מפני שאי-החזרת השטר אינה מוכיחה שלא מחל בלב שלם, שהרי לא היה יכול להחזיר את השטר בעוד שהוא נחוץ לו לגביית יתרת החוב⁵⁰.

אבל ר' בנימין וולף לעוו כותב שגם אם מחל רק על חלק מסכום החוב, המחילה אינה תקפה לדעת ר' ישעיה, מפני שאילו מחל בלב שלם היה צריך להחזיר את השטר ולעשות שטר חדש על הסכום הקטן, או לתת לחייב שובר-קבלה על הסכום שמחל⁵¹. כמו כן, הנימוק האובייקטיבי, שהחוב כגבוי, שייך גם כאן⁵².

הפוסקים הקודמים משיבים על טענה זו, שייטכן שמחל בלב שלם, והסיבה שלא כתב על השטר "שטר זה נמחלו ממנו כך וכך" היא כדי שהחייב יזדרז לפרוע את השאר⁵³. ועוד,

שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קיז (על פי הש"ך, עמ' 265, הערה 29, בעניין מוכר שטר); גרש ירחים, גיטין לו ע"א, אות קצו (על המוסר שטרו לבית דין לפני שמיטה כדי שלא יישמט חובו); שער משפט, קכ, ס"ק א (על פי הש"ך שם); שו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן יט (כב ע"א); שיערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז (על פי הש"ך שם); אבני החושן, יב, ס"ק ד (לפי הנימוק הסובייקטיבי); שפת החושן (איטאח), חלק ב, סימן קכב, אות ה (לפי הנימוק הסובייקטיבי, אם החזיר את השטר לחייב).⁴⁸ שפת החושן, שם.

מחנה דוד, אוהל סג. הדוגמה שהוא נותן היא באישה שמסרה את שטר הכתובה לבית דין לגבות בעזרתה⁴⁹ את הכתובה מהיתומים – והיא יכולה לקחת את השטר חזרה מבית דין.

משכנות הרועים, מערכת מ, אות כד (הובא בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב, ובשו"ת קרני ראם⁵⁰ (אנקאווא), סימן כד); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ; מקרא סופרים (גירון), דף ריג ע"ד (לפי הנימוק הסובייקטיבי); הובא ביפה ענף, מערכת מחילה, אות ט; פעמוני זהב, יב, ח, דף ז ע"א (הובא בשערי צדק א (תש"ס), עמ' 141), ובספרו שו"ת קרני ראם, חו"מ, סימן כ (כח ע"א); שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קיז (ד"ה אבל); שו"ת גבול יהודה (צירלזון), חו"מ, סימן נח, בהערה (ברמז); חשן אהרן, יב, ח; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יא; שו"ת שמן רקה, חלק א, סימן ע, דף ע ע"ב–ע"ג (הובא בתורת אביגדור, אורח"ה, סימן קנג, דף מב ע"ג); שו"ת מפי אהרן, סימן יב (ס ע"ג, סב ע"ב); אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג).⁵¹

שיערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז.⁵¹

אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יא.⁵²

שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ, דף כח ע"א.⁵³

ש"לאו כולי עלמא דינא גמירי", וייתכן שהנושה לא ידע על האפשרות לתקן את השטר בדרך זו⁵⁴. גם העובדה שלא כתב שובר אינה מוכיחה שלא מחל בלב שלם, מפני שאולי לא היה לו נייר לכתוב עליו ולא היה לו במה לשלם שכר לסופר⁵⁵. גם העובדה שלא החליף אותו בשטר אחר על הסכום הנמוך, אינה הוכחה שלא מחל בלב שלם, מפני שאולי לא מצא סופר שיכתוב שטר אחר⁵⁶.

אם רק האריך את הזמן: אם הנושה לא מחל על עצם החוב, אלא רק דחה את מועד הפרעון, המחילה תקפה בלי קניין גם לדעת ר' ישעיה, מפני שכאן אי החזרת השטר אינה מראה שלא מחל בלב שלם, שהרי הוא זקוק לשטר כדי לגבות את החוב במועד המאוחר⁵⁷. אבל יש אומרים שלפי ר' ישעיה, אין תוקף להארכת זמן בלי קניין אם השטר ביד הנושה⁵⁸. נימוקם הוא, שאף שלא היה יכול להחזיר את השטר, מכל מקום היה צריך לכתוב על השטר שהוא מאריך את הזמן, והעובדה שלא כתב כך מוכיחה שלא האריך את הזמן בלב שלם⁵⁹. יש להוסיף, שהנימוק האובייקטיבי, שהחוב כגבוי, קיים גם כאן⁶⁰.

מחילה מותנית: מחילה מותנית מועילה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר ביד המוחל, מפני שבמחילה כזאת אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שאילו מחל בלב שלם היה מחזיר את השטר, שהרי ייתכן שהסיבה שרצה להחזיק את השטר בידו היא שחשש שמא לא יתקיים התנאי, והחוב יישאר בתוקף⁶¹.

אבל לפי הנימוק האובייקטיבי, ששטר נחשב כגבוי, גם מחילה מותנית אינה תקפה לפי ר' ישעיה, אם השטר ביד הנושה, כיוון שנימוק זה תקף גם במחילה מותנית⁶².

⁵⁴ שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קיז (ד"ה אבל גם).

⁵⁵ שמן רקח, שם.

אורח משפט, שם, מסביר בדרך אחרת: ייתכן שהטעם שלא נתן שובר הוא כדי שהחייב יודרו לפרוע את השאר, מחשש שהנושה יתבע את הכול (כך נראית כוונתו).

⁵⁶ חשן אהרן, יב, ח.

⁵⁷ שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד, בשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קיז, ובשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ, וחלק ח, סימן רכו); פעמוני זהב, יב, ח (ז ע"א), ובספרו שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ (כח ע"א); אורים ותומים, עג, אורים, ס"ק ו (הובא בשו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד, ד"ה ובאה"ע, ובבית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח); נחל יצחק, יב, ח, ענף ה.

כמו כן, שו"ת שי למורא (יונה), סימן לר, עוסק בנושה שהאריך את הזמן והיה שטר, ואינו מזכיר את דעת ר' ישעיה.

⁵⁸ שער משפט, עג, ס"ק ד; שו"ת כוכב מיעקב, סימן מז. כמו כן, שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב, עוסק בבעל שמחל לאשתו על התחייבותה בשטר, כך שלא תצטרך לקיים את ההתחייבות בזמנה אלא אחרי חמש שנים, והוא תולה את דינו במחלוקת האם מועילה מחילת חוב בשטר.

⁵⁹ בית הלל (ליבשיץ), עג, ז.

⁶⁰ כך העירו אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יא, ובית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח. אלא שאמרי בינה כתב שעיקר טעמה של שיטה זו הוא הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם.

⁶¹ שו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד, ד"ה ובאה"ע (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 168); שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ב); שער משפט, קכ, ס"ק א; שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז.

⁶² אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות ח; שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ד-ה; ושו"ת ברית אברהם, חו"מ, סימן א, אות ג-ד, כותבים שהדין כאן תלוי בשאלה מהו הנימוק העיקרי של ר' ישעיה – האובייקטיבי או הסובייקטיבי.

שטר הכולל דברים נוספים מלבד החיוב שנמחל: אם היו בשטר דברים אחרים מלבד החיוב שנמחל, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר ביד המוחל, מפני שבמחילה כזאת אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שאילו מחל בלב שלם היה מחזיר את השטר, שהרי הוא זקוק לשטר בשביל העניינים האחרים שבו; וגם לא שייך כאן האיסור להשהות שטר פרוע, שהוא היסוד להנחה שלא מחל בלב שלם⁶³, שהרי הדין הוא⁶⁴ שאם הנושה צריך את השטר לעניינים אחרים, מותר לו להשהותו⁶⁵.

דוגמה לדבר: שותף שמוחל על חלקו ברווחי השותפות לעתיד, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם יש שטר על השותפות, מפני שהוא זקוק להחזיק את שטר השותפות בידו לצורך חשבון ותביעות מן העבר, ולכן אי-החזרת השטר אינה מוכיחה שלא מחל בלב שלם⁶⁶. כמו כן, רב שמחל על שכרו, והשאיר בידו את השטר המפרט את תנאי החוזה שלו עם בני העיר, וביניהם חיובים נוספים של בני העיר כלפיו, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, שהרי יש להניח שהסיבה שלא החזיר את השטר היא שהשטר היה דרוש לו לצורך החיובים הנוספים שבו⁶⁷.

אם מחל רק על שעבוד נכסי החייב: נושה שמחל רק על שעבוד של נכס מסוים של החייב לחובו, ולא מחל על עצם החוב, מחילתו תקפה גם לדעת ר' ישעיה אף בלי קניין, גם אם השטר בידו, מפני שיש להניח שהסיבה שלא החזיר את השטר היתה מפני שהשטר נחוץ לו כדי לגבות את עיקר החוב, ולא מפני שלא מחל בלב שלם⁶⁸.

גם הנימוק האובייקטיבי, שחוב בשטר הוא כגבוי, אינו קיים כאן, מפני שכלל זה אומר שעצם החוב נחשב ברשות הנושה, אבל אינו אומר שנכס מסוים נחשב ברשותו, שהרי אין סיבה שיגבה דווקא מנכס זה⁶⁹.

יתר על כן: גם אם מחל על שעבודו על כל הנכסים שיש לחייב באותו רגע, אבל שמר על זכותו לגבות מנכסים שישגי החייב בעתיד, המחילה תקפה גם לר' ישעיה, גם אם השטר בידו, מפני שאי החזרת השטר אינה הוכחה שלא מחל בלב שלם, שהרי הוא צריך את השטר כדי לגבות מנכסים עתידיים⁷⁰. גם הנימוק האובייקטיבי, ששטר כגבוי, אינו קיים במחילת

⁶³ כאמור ליד ציון הערה 4.

⁶⁴ ש"ך, חו"מ, נו, ס"ק ו.

⁶⁵ שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו (יא ע"ג). כמו כן, פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה (עמ' שנו) וסימן צו (עמ' שנח), כותב שאם יש פרטים בחוזה שהנושה צריך את השטר בשבילם, המחילה תקפה גם לר' ישעיה.

⁶⁶ שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א.

⁶⁷ שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב. אבל הוא מעיר שלפי הטעם ששטר כגבוי, גם כאן לר' ישעיה המחילה אינה תקפה.

דוגמה נוספת: ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 146, כותב שמועילה מחילת כתובה גם אם השטר נשאר ביד האישה, מפני שאפשר לומר שהסיבה שלא החזירה את השטר הוא בגלל נכסי צאן ברזל הכתובים בה, שלא מחלה.

⁶⁸ ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצד [מסומן קפד] ע"ד); אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יא. Ⓜ

⁶⁹ אמרי בינה, שם.

⁷⁰ שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז; שונה הלכות (שלם), על הלכות גדולות, הלכות דינינים (כד ע"ד); שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ז; שו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עג. Ⓜ

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

השעבוד בלבד⁷¹, כיוון שהכלל ששטר כגבוי אומר רק שהחוב עצמו נחשב כאילו הוא ברשות הנושה, ואדם אינו יכול למחול על מה שברשותו, אבל אין זה אומר ששעבוד הנכסים נחשב ברשות הנושה, כיוון שיתכן שהחייב יפרע בכסף ולא בנכסים.

אם מחל רק לאחד מתוך כמה חייבים: בחוב שיש בו שני חייבים או יותר, אם מחל הנושה רק לאחד מהחייבים, המחילה תקפה (בלי קניין) גם לשיטת ר' ישעיה, שהרי כאן אי החזרת השטר אינה מראה שאינו מוחל בלב שלם, שהרי הוא צריך את השטר כדי לתבוע בו את שאר החייבים⁷². אף שלדעת הרא"ש⁷³ מחילה לחייב אחד פוטרת גם את החייבים האחרים, הרי ייתכן שהנושה חשב שהשאר עדיין חייבים, ולכן לא החזיר את השטר, ואין הוכחה שלא מחל בלב שלם⁷⁴.

אבל הנימוק האובייקטיבי, ששטר כגבוי, שייך גם כאן, ולפיו גם כאן לדעת ר' ישעיה המחילה אינה תקפה⁷⁵.

אם מחל רק על זכותו שהפרעון יהיה בצורה הנוחה לו: לנושה יש זכות לקבל את כל הפרעון בבת אחת, כלומר, שהחייב לא יפרע מטבע אחד בכל יום; אבל הוא יכול למחול על זכות זו⁷⁶. כמו כן, יש לו זכות שהפרעון יגיע אליו ממש, ולא די שהחייב יקנה לו את הממון, אבל הוא יכול למחול על זכות זו⁷⁷. מחילה זו תקפה גם אם השטר ביד הנושה, גם לדעת ר' ישעיה, כיוון שזאת לא מחילה על עצם החוב⁷⁸.

ו. אם אין לחייב נכסים בשעת המחילה

ר' יחזקאל לנדא כותב, שאם לא היו לחייב נכסים בשעת המחילה, ורק גופו משועבד לשלם כשהיו לו נכסים, המחילה על שעבוד הגוף תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר ביד הנושה, מפני שהנימוק האובייקטיבי, ששטר כגבוי, קיים רק אם יש לחייב נכסים, והם כאילו ברשות הנושה מפני שהשטר כגבוי, מה שאין לומר כן כאן, שבפועל יש רק שעבוד הגוף, ושטר עם שעבוד הגוף בלבד אינו נחשב כגבוי, ולכן המחילה תקפה; וגם אם אחר כך השיג החייב נכסים, הרי החוב כבר נמחל⁷⁹.

אבל ר' מאיר אורבך חולק עליו, וכותב שגם כאן החוב נחשב כגבוי לעניין שלא תועיל מחילה בלי קניין לדעת ר' ישעיה, שהרי "בעל חוב מכאן ולהבא גובה"⁸⁰, כלומר, כשהוא

⁷¹ שו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עג.

⁷² משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעה ע"ג); לאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב; שו"ת מפי אהרן, סימן יב (ס ע"ג); שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ג.

⁷³ שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן י (הובא בטור, חו"מ, עז, ח).

⁷⁴ משכנות הרועים, שם.

⁷⁵ חסד לאברהם, שם.

⁷⁶ ראה שער שלישי, עמ' 106, ליד ציון הערה 180, בשם שערי חיים.

⁷⁷ ראה שער עשירי, עמ' 1099, במילואים להערה 16, בשם שערי חיים.

⁷⁸ שערי חיים (שמואלביץ), גיטין, סימן לב, אות ד, וסימן מד, אות ב. ראה בשמו בדומה בשער אחת-עשרה, הערה 71, בעניין הכותב גט לאשתו על טס של זהב.

⁷⁹ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב (הובא בפתחי תשובה, אהע"ז, קה, ס"ק ד, וחו"מ, יב, ס"ק יד, בשו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, ובפד"ר, כרך ב, עמ' 53, וכרך ג, עמ' 167).

⁸⁰ פסחים לא ע"א.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

גובה, הנכס שהוא גובה נחשב כשלו רק משעת הגבייה, ובכל זאת שטר נחשב כגבוי עוד לפני שגבה, הרי שלא משנה אם יש לחייב נכסים בפועל; ועוד, אם השטר נחשב כגבוי רק לעניין שעבוד נכסים ולא לעניין שעבוד הגוף בפני עצמו (כמו שאמר ר' יחזקאל לנדא), נמצא שגם אם יש לחייב נכסים, יוכל הנושה למחול על שעבוד הגוף, וממילא יימחל שעבוד הנכסים, כדברי רבנו תם⁸¹ לגבי המוכר שטר חוב ומחלו⁸².

ר' שמעון דוב בר אנליק חולק על ר' יחזקאל לנדא מסיבה אחרת: לדעתו, הנימוק העיקרי של שיטת ר' ישעיה הוא הנימוק הסובייקטיבי, ונימוק זה קיים גם אם אין לחייב נכסים⁸³.

ז. בלשון מתנה

אם המוחל אמר בלשון מתנה "אני נותן לך את החוב", דבריו חלים בלי קניין גם לפי ר' ישעיה, גם אם יש שטר ביד הנושה. אמנם דעתו היא ששטר נחשב כגבוי ולכן נכסי החייב כאילו קנויים לנושה, אבל הם כמו פיקדון של הנושה ביד החייב, והנותן פיקדון במתנה לשומר, המתנה חלה בלי קניין⁸⁴. רק לשון מחילה אינה תקפה לדעת ר' ישעיה אם השטר ביד הנושה, כיוון שלא מועילה לשון מחילה בפיקדון⁸⁵, אבל לשון מתנה תועיל כאן כיוון שהיא מועילה בפיקדון⁸⁶.

ח. מנהג שהמחילה תקפה

גם לשיטת ר' ישעיה, אם המנהג הוא שמחילה בלי החזרת השטר תקפה אף בלי קניין, היא תקפה בעיני ההלכה, וזאת מדין "סיטומתא". לדוגמה, בהסדר נושים עם פושט רגל, אם המנהג הוא שמחילת הנושים (החלקית) חלה גם בלי החזרת השטרות, כך ההלכה⁸⁷.

ט. אם כתב שטר מחילה

אם כתב הנושה שטר מחילה (שובר), המחילה תקפה בלי קניין, גם לשיטת ר' ישעיה, כמו אילו החזיר הנושה את שטר החוב⁸⁸. הטעם לכך הוא, שהעובדה שעשה מעשה וביקש מעדים

⁸¹ רבנו תם, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י.

⁸² אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ט. הוא מוסיף, שהטעם של העיטור (עמ' 977, במילואים להערה 23), שבמחילת שטר צריך קניין מפני שיש קניין בכל שטר, קיים גם אם לא היו נכסים לחייב.

ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 135, מביא את שתי הדעות.

⁸³ אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ב).

⁸⁴ רמ"א, חו"מ, רמא, ב.

⁸⁵ דאה שער ארבע-עשרה.

⁸⁶ שו"ת נודע ביהודה, מהדורת תניינא, חו"מ, סימן לב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד).

⁸⁷ שו"ת חזון נחום (וידנפלד), סימן נו, בסופו. על מחילה חלקית ראה לעיל, ליד ציון הערה 50.

כמו כן, חשק שלמה, יב, הגהות טור, אות יט, ודיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, אות ז, הערה 7, כותבים בשם שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב, דף קסג, שאם מנהג העיר הוא שמחילה מועילה בלי החזרת השטר, המנהג קובע. אבל להלן, ליד ציון הערה 157, נראה שמשאת משה מתכוון למנהג במובן אחר.

⁸⁸ ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצד [מסומן קפד] ע"ד (הובא בקרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, בשו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א, בחקי חיים (בורגיל), חו"מ, רמא, ד, דף

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

לכתוב שובר מראה שמחל בלב שלם⁸⁹. זאת ועוד: כמו שאמרת "חייב אני לך מנה בשטר" מועילה כמעשה קניין לתת תוקף להתחייבות⁹⁰, כך כתיבת שובר מועילה כמעשה קניין⁹¹. אבל שטר מחילה של הערכאות אינו מועיל לעניין זה, מפני ששטר של הערכאות יכול לשמש כראיה (תפקיד דקלרטיבי), ואינו יכול לתת תוקף למעשה (תפקיד קונסטיטוטיובי)⁹².

י. בדרך הודאה

גם לשיטת ר' ישעיה, מועילה מחילה בלשון הודאה, כגון "חוב זה נסתלקתי מפלוני", גם אם יש שטר ביד הנושה⁹³. זאת בהתאם לעיקרון הכללי, שהודאה – גם כשירדע שהיא פיקטיבית – יכולה ליצור מציאות משפטית חדשה, כגון התחייבות ואף העברת בעלות⁹⁴.

יא. כתובה

יש אומרים שר' ישעיה מסכים שמועילה מחילה על כתובה, גם אם השטר ביד האישה. טעמים אחדים ניתנו לכך: (א) "מקולי כתובה", כלומר, שתוקף חיוב הכתובה קל ביחס לחיובים אחרים, כמו שנאמר בתלמוד⁹⁵ שבכתובה מועילה מחילה מכללא יותר מבחוב רגיל, מטעם זה⁹⁶.

עא ע"ג, ובשורת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ה ע"ב; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות י; שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב; שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ד); שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט; שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות י; שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נג (שובר); ברית אבות (קוריאט), סימן יב (פה ע"ג); שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"ב); ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבנותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלד ע"ד (שובר); ר' ח"ל איטינגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא (נד ע"ג); ר' חיים רפפורט, בשו"ת מים חיים, חו"מ, סימן יב (נו ע"ב); מקנה אברהם, מערכת מ, אות קעח; שו"ת מטה אשר, סימן ג (דף ח ע"ב, יב ע"ג); שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נד ע"א) ("התקבלתי"); לאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב (בלשון "אפשר"); הפלאה, כתובות דף מד ע"א, ד"ה לימא, ודף נא ע"א, ד"ה הא מני (ברמז), וקונטרס אחרון, קה, ס"ק ה (ברמז); לבני בנימין, מערכה כב, אות ד (שובר).⁹⁷

⁸⁹ אמרי בינה שם; מר ואהלות שם.

ויאמר יצחק שם כותב שגם אם כתב שובר בכתיב ידו בלי עדים, המחילה תקפה. הוא יצטרך לנמק, שעצם העובדה שעשה מעשה וכתב שובר מוכיחה שמחל בלב שלם, אף שלא העיד על כך עדים.

⁹⁰ שו"ע, חו"מ, מ, א.

⁹¹ שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות י.⁹⁸

⁹² מחנה דוד, אוהל סג. ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 223, שהסביר כך את דברי רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כו, א.

⁹³ מאזניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח. מאזניים למשפט, יב, ס"ק יג, מסביר שהמחילה חלה מטעם אודיתא.⁹⁹

⁹⁴ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך אודיתא.

⁹⁵ בבא בתרא קלב ע"א.

⁹⁶ הפלאה, קונטרס אחרון, קה, ס"ק ה (הובא באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יא, ובבית אהרן וישראל, גל' יד, עמ' כט, הערה 2); המגיה בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ר"מ); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יב.

כמו כן, שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, עמ' של, כותב שבכתובה תיקנו שתועיל מחילה אף אם השטר בידה, ונראה שכוונתו היא שזו מקולי כתובה, שהרי הוא מסביר בכך את הדין (בבא בתרא קלב

(ב) הנימוק האובייקטיבי, ששטר העומד להיגבות הוא כגבוי, אינו שייך באישה נשואה המוחלת על כתובתה, כפי שכתבו התוספות⁹⁷ שכתובה אינה כגבויה, כיוון שיתכן שלא ימות הבעל בחיי האישה ולא יגרש אותה, כך שלא תגיע הכתובה לגבייה⁹⁸.

(ג) הנימוק הסובייקטיבי, שאי-החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, קיים רק בשטר רגיל, שאסור לנושה להשהותו בידו אחרי שנפרע או נמחל, שמא יגבה בו שוב, וזו גזילה, או שמא יורשיו יגבו בו מחוסר ידיעה⁹⁹; אבל מותר לאישה להשהות את כתובתה אחרי שמחלה עליה, מפני שאין לחשוש שתגבה בה שוב, שהרי אלמנה גובה כתובה רק אחרי שתישבע שלא מחלה לבעל¹⁰⁰, וישראל אינם חשודים אפילו על שבועת אמת¹⁰¹, וכל שכן שאין לחשוש שתישבע לשקר; ולכן הנימוק הסובייקטיבי אינו קיים בכתובה¹⁰². זאת ועוד: אסור לאדם לשהות עם אשתו בלי כתובה, ולכן אם אישה נשואה מחלה לבעלה על הכתובה, הוא צריך לכתוב לה כתובה אחרת בסכום של עיקר הכתובה (מאה או מאתיים וזו)¹⁰³; ואם כן, אי-החזרת שטר הכתובה אינה מוכיחה שלא מחלה בלב שלם, שהרי ייתכן שהסיבה שלא החזירה לו אותה היא כדי שלא יצטרך לכתוב כתובה חדשה, אבל התכוונה למחול בלב שלם על תוספת הכתובה¹⁰⁴. זאת ועוד: אם אישה נשואה מוחלת על כתובתה, אין לכך תוקף, מפני שאסור לאדם לשהות עם אשתו בלי כתובה, והיא יכולה למחול רק על זכותה לכתובה אם בעלה ימות בחייה, בעוד שזכותה לכתובה אם יגרשנה תישאר בתוקף¹⁰⁵; ולגבי מחילה מוגבלת זו, אי-החזרת שטר הכתובה אינה מוכיחה שלא מחלה בלב שלם, שהרי היא זקוקה לו למקרה שבעלה יגרש אותה¹⁰⁶.

אבל אחרים סבורים שגם מחילת כתובה אינה תקפה אם השטר ביד האישה, לדעת ר' ישעיה¹⁰⁷.

מקרה מיוחד הוא מה שנהוג בזמננו, שהאישה אינה מביאה את הכתובה לבית הדין במהלך הדיונים בעניין הגט, אלא רק כשבית הדין מסדר את הגט, ואז קורעים את הכתובה. בית הדין

ע"א) שהכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהיא איבדה כתובתה – ושם הגמרא מנמקת מטעם "מקולי כתובה".

⁹⁷ תוספות, סוטה כה ע"ב (ד"ה בית הלל סברי).

⁹⁸ בית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח; הפלאה, כתובות מד ע"א (ד"ה תוספות ד"ה והלכתא); אמרי בינה, אהע"ז, סימן לז; המגיה בשו"ת מהרש"ם שם; חזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 141).¹⁰²

⁹⁹ ראה ליד ציון הערה 4, שאיסור זה הוא היסוד לנימוק הסובייקטיבי.

¹⁰⁰ שו"ע, אהע"ז, צו, א.

¹⁰¹ שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן צ.

¹⁰² שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא.

¹⁰³ שו"ע, אהע"ז, סו, ג. ראה שער שלישי, עמ' 83-84.

¹⁰⁴ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (דף נה ע"א ודף ס ע"ג). כך נראית כוונתו.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"ב), מסביר שבכתובה לא שייך לומר שהיתה צריכה להחזיר את הכתובה, או לכתוב את הכתובה בשם הקונה, מפני שאז זה היה כאילו אין לה כתובה, ותהיה קלה בעיניו להוציאה.

¹⁰⁵ ראה שער שלישי, עמ' 84.

¹⁰⁶ בית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח.

¹⁰⁷ שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו, תפארת יעקב, גיטין כ ע"ב (ד"ה בגמ' כתב), ורח"ל איטינגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא (נד ע"ג), עוסקים בכתובה ואף על פי כן כותבים שלר' ישעיה המחילה בטלה.¹⁰⁷

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

הרבני האזורי תל אביב-יפו, קבע שבמצב כזה, אם מחלה על הכתובה, מחילתה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, אף ששטר הכתובה בידה, מפני שהסיבה שלא החזירה את שטר הכתובה אינה מפני שאינה מוחלת בלב שלם אלא מפני שזה הנוהג¹⁰⁸. אבל בית הדין הגדול¹⁰⁹ דחה דעה זו, בנימוק שייתכן שהנוהג לקרוע את הכתובה רק בשעת סידור הגט קיים רק אם לא מחלה על כתובתה, אבל אם מחלה על הכתובה, היתה צריכה להחזיר את הכתובה לבעל מיד.

כתובת בנין דכרין: מי שהיו לו שתי נשים שנפטרו בחייו, והיו לו בנים משתייהן, ולאחת מהנשים היתה כתובה גדולה יותר, ומת הבעל, בניה של כל אישה מקבלים מעזבונו את סכום הכתובה של אמם – "כתובת בנין דכרין", ולאחר מכן כל הבנים מחלקים בשווה את שארית עיזבונו האב¹¹⁰. אם חילקו את נכסי אביהם בשווה, ובניה של בעלת הכתובה הגדולה לא תבעו "כתובת בנין דכרין", מפרשים זאת כמחילה מצדם על כתובת בנין דכרין, והמחילה תקפה אף אם שטר הכתובה היה בידם, גם לדעת ר' ישעיה. זאת, מפני שזכות הבנים בכתובת בנין דכרין אינה מכוח הכתובה, שהרי הכתובה נכתבה בזכות לאישה אם הבעל ימות בחייה, וכאן היא מתה בחייו, ובניה באים מכוח תקנת חז"ל שמקבלים כתובת בנין דכרין; והיות שאין לבני בעלת הכתובה הגדולה שטר כלפי שאר היורשים על חיוב זה, החזקת שטר הכתובה אינה הוכחה שלא מחלו בלב שלם על כתובת בנין דכרין¹¹¹.

יב. אם יש אומדנא שמחל

יש אומרים, שאם הנסיבות מלמדות ("אומדנא") שהנושה מחל בלב שלם, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה גם אם השטר ביד הנושה, וגם אם לא מחל בפירוש, וזאת מנימוקים אחדים:

(א) ר' שמואל פלקנפלד הסביר, שהנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, מבוסס על האיסור להשהות שטר פרוע או מחול¹¹², שנובע מהחשש שמא ימות הנושה ויורשו יתבע את החוב בעזרת השטר בלי לדעת שהוא פרוע או מחול; וחשש זה אינו קיים אם יש אומדנא שמחל, שהרי אז היורש לא יתבע על פי השטר, כיוון שהוא יודע שהחוב מחול¹¹³.

(ב) הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם אלא בדעתו לגבות

¹⁰⁸ הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 167.

¹⁰⁹ פד"ר שם.

¹¹⁰ שו"ע, אהע"ז, קיא, א.

¹¹¹ שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז. הוא אינו מזכיר את ר' ישעיה, אבל נראה שהוא מדבר גם לשיטתו. הוא מציין שכן כתב שו"ת ריב"ש, סימן ת, והובא גם בעטרת צבי (מווילנא), תשובות בסוף הספר, לסימן יב, וכוונתו לשו"ת דברי ריבות, סימן תי, שנביא בעמ' 1127, במילואים להערה 89.

¹¹² כאמור ליד ציון הערה 4.

¹¹³ שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו (יא ע"ב).

הוא מסביר על פי זה מדוע באלמנה ששהתה כ"ה שנים, ולא תבעה את כתובתה, מניחים שמחלה, ואיבדה את כתובתה גם אם שטר הכתובה בידה (לפי דעה אחת בגמרא, שהובאה במילואים להערה 1) – שם המחילה חלה מפני שיש אומדנא שמחלה.

גם מקור ברוך (גינבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח), כותב שגם לדעה שלא מועילה מחילה אם השטר ביד המוחל, היא מועילה אם יש אומדנא גמורה שמחל.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

בו בעתיד, אינו קיים במקום שיש אומדנא שמחל, שהרי לא יוכל לחזור ולתבוע את החוב כיוון שניכר לכול שמחל עליה¹¹⁴.

(ג) האומדנא שהנושה מחל בלב שלם גוברת על האומדנא ההפוכה שנלמדת מאי-החזרת השטר, ותולים בסיבה אחרת מדוע לא החזיר את השטר¹¹⁵. אבל יש פרשנים שכתבו להיפך, שגם לפי הדעה שברוך כלל מחילה תקפה גם אם השטר ביד הנושה, הרי אם לא מחל בפירוש, ויש רק אומדנא שמחל, המחילה אינה תקפה אם השטר ביד הנושה¹¹⁶.

יג. שטר שותפות

יש אומרים שבשטר שותפות, אם שותף אחד מחל לשותף אחר על חלקו בשותפות, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר ביד המוחל, מטעמים אחדים: (א) הנימוק הסובייקטיבי, ששטר כגבוי, שייך רק בשטר חוב שעומד להיגבות, אבל שטר שותפות אינו עומד להיגבות, שהרי לא ידוע אם ירוויחו. (ב) הנימוק האובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, קיים רק בשטר הלוואה, שנעשה רק לטובת המלווה, אבל שטר שותפות נעשה עבור שני השותפים, ושניהם משלמים את שכר הסופר והנייר, ואין טעם שיחזיר את השטר לשותף האחר, ואולי שמר עליו כדי להשתמש בנייר ("לצור על פי צלוחיתו"). (ג) שטר שותפות הוא שטר קניין, ולא שטר ראייה, כך שלא חשוב מי מחזיק בו, ולכן אי-החזרתו אינה מלמדת שלא מחל בלב שלם¹¹⁷.

אבל אחרים אומרים שגם כאן, לפי ר' ישעיה, המחילה אינה תקפה בלי החזרת השטר¹¹⁸.

יד. מחילה בפני עדים

ר' אשר שלם כותב, שר' ישעיה מסכים שהמחילה תקפה אם הנושה מחל בפני עדים, גם אם השטר נשאר בידו, שהרי שטר מחילה מועיל גם לפי ר' ישעיה, בלי קניין, גם על חוב בשטר, כאמור לעיל¹¹⁹, והר"ן¹²⁰ כתב שמחילה בפני עדים היא כאילו חתמו בשטר¹²¹.

¹¹⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא. גם הוא התייחס בעיקר לאלמנה ששהתה כ"ה שנים. וזו לשונו: "דכל הטעם דנקט שטרי לא מהני מחילה הוא משום דלמה לא החזיר השטר, ומה זה מחילה, הלא יכול לחזור ולגבות בו. אבל שם בכתובה דעשו חז"ל דבכ"ה שנים וודאי מדשתקה מחלה, ואם כן לא מצי האשה לחזור ולתבוע הכתובה כיון דגלוי וידוע לכל ששהתה כ"ה שנים ובודאי מחלה".

¹¹⁵ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ד וענף ה; שו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן יט (כב ע"ג). גם הם מתייחסים לאלמנה ששתקה. Ⓜ

¹¹⁶ ראה ליד ציון הערה 186. מ"ש"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן י (מו ע"א), עולה שלדעתו המחלוקת קיימת גם במחילה מכללא.

¹¹⁷ שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז; שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א (מהטעם הראשון, שאינו עומד לגבייה); שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא (מפני שבשטר שותפות אין איסור "אל תשכן באהלך עוולה"). Ⓜ

¹¹⁸ שו"ת ר"ח כהן, חו"מ, סימן ו; שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימנים יא-יב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא. Ⓜ

¹¹⁹ ליד ציון הערה 88.

¹²⁰ ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף).

¹²¹ שו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"ג). Ⓜ

פרק שלישי: חריגים לדעה זו

ר' בנימין נבון מוסיף שמצאנו בתחומים אחרים שעדים הם שווי ערך למעשה קניין, והרי גם לדעת ר' ישעיה, מחילה עם מעשה קניין תקפה גם אם השטר ביד הנושה¹²². ד' דוד בונאן¹²³ מנמק, שמאחר שמחל בפני עדים, כבר אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שלא מחל בלב שלם, כיוון שאין אדם משטה בחברו בפני עדים. ר' משה זקס¹²⁴ תולה את הדין בכגון זה בנימוקים השונים שניתנו לשיטת ר' ישעיה: לפי הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, הרי אם מחל בפני עדים והחייב אמר "אתם עדי", או שהנושה אומר "אתם עדי שאני מוחל לו במחילה גמורה", המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, מפני שבזה אינו יכול לומר "משטה אני"¹²⁵, ו"אנן סהדי" שמחל בלב שלם, ונסביר שמה שלא החזיר את השטר הוא מפני שלא היה בידו אז, או מפני שהוא רוצה לשומרו וצלו בגלל שכר הסופר או מסיבה אחרת. לעומת זאת, הנימוק האובייקטיבי, ששטר נחשב כגבוי, קיים גם כאן, ולפיו המחילה אינה תקפה גם כאן¹²⁶.

טו. מחילה בפני בית דין

ר' משה זקס¹²⁷ כותב שאם מחל הנושה בפני בית דין, דין המחילה תלוי בנימוקים השונים שניתנו לדעת ר' ישעיה: לפי הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, מפני שהמחל בפני בית דין בוודאי מוחל בלב שלם, שהרי אין אדם משטה בפני בית דין; אבל לפי הנימוק האובייקטיבי, ששטר נחשב כגבוי, גם כאן המחילה אינה תקפה¹²⁸. ר' אהרן אלחדין¹²⁹ כותב שמחילה בפני ערכאות הגויים תקפה גם לדעת ר' ישעיה, אף בלי החזרת השטר, מפני שהנימוק הסובייקטיבי אינו קיים כאן, שהרי אין אדם משטה בפני ערכאות. מדבריו יש ללמוד בקל וחומר, שגם לדעת ר' ישעיה, מחילה בפני בית דין של ישראל תקפה גם אם השטר ביד המוחל.

טז. חיוב לא ברור או מותנה

הנימוק האובייקטיבי, ששטר הוא כגבוי, אינו קיים במחילת חיוב שאינו ברור, שהרי הלכה

¹²² שו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ט ע"א). הוא מסתמך על שו"ת הריטב"א, סימן קעז (הובא בב"י, חו"מ, יב, מחודש י), האומר לגבי פשרה, שאם עשו שטר בעדים, אינו יכול לחזור בו גם אם לא עשו קניין. אבל במילואים להערה 88 הבאנו מי שהסביר שטעם הריטב"א הוא שהמחילה נעשתה בשטר. עוד יש להעיר, שהריטב"א נוקט שהנתבע קיבל את הפשרה, והרי אין בכך מחילה אלא התחייבות, ורק הסכמת התובע לפשרה היא מחילה.

¹²³ מחנה דוד, אוהל סג. ראה שער תשיעי, עמ' 376, שבאופן כללי, מי שמוחל בפני עדים, אינו יכול לטעון "משטה אני בכך".

¹²⁴ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף א. הוא חוזר על זה בענף ה ובענף ח.

¹²⁵ שו"ע, חו"מ, פא, ו, כותב באופן כללי שהאומר כך אינו יכול לומר "משטה אני".

¹²⁶ הוא מביא ראייה שהמחילה תקפה, מקידושין טז ע"א, ששם נאמר שאם עבד עברי אין גופו קנוי, מועילה מחילת האדון "באפי תרי או באפי בי דינא" בלשון "לך", והוא מסביר שמדובר שם שיש לאדון שטר על העבד, ולכן מועילה מחילה רק בפני עדים או בפני בית דין.

¹²⁷ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף א.

¹²⁸ ראה ראייתו לכך לעיל, הערה 126.

¹²⁹ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ד).

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

היא¹³⁰ שרק שטר על חוב ברור נחשב גבוי. לכן מחילה על חיוב שאינו ברור תקפה גם אם השטר ביד הנושה, גם לשיטת ר' ישעיה. יש דוגמאות אחדות לדבר:

(א) אם קונה נתן למוכר ערבון, ואמר: "אם אני חוזר בי, ערבוני מחול לך, ואם אתה חוזר בך, ערבוני יחזור אלי", ובוטל המכר, והיה ספק מי גרם לביטול, המוכר או הקונה, לא ברור האם חייב המוכר להחזיר לקונה את ערבונו; והיות שהחיוב אינו ברור, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם שטר המכר ביד הקונה¹³¹.

(ב) מחילה על חוב מותנה לפני שהתקיים התנאי, ר' ישעיה מסכים שהיא תקפה גם אם יש שטר ביד הנושה, מפני שהחוב המותנה אינו כגבוי, שהרי ייתכן שלא יתקיים התנאי והחוב לא ייגבה¹³².

(ג) קנס שידוכין: בעבר היה נהוג שצדדים לשידוך כותבים את תנאי השידוך בשטר, ובכלל זה שמי שמבטל את השידוך חייב לשלם קנס. אם צד אחד מחל מראש לחברו על הקנס, מסכים ר' ישעיה שהמחילה תקפה אף אם השטר בידו, מפני שאין ודאות שחברו יבטל את השידוך ויחויב לשלם את הקנס, ולכן השטר אינו נחשב כגבוי¹³³.

(ד) רווחי עסקא: "עסקא" הוא הסכם שבו צד אחד סוחר בסחורה השייכת לחברו, על דעת שיתחלקו ברווחים ובהפסדים. אם נותן העסקא מחל למתעסק על הרווחים, ר' ישעיה מסכים שהמחילה תקפה גם אם השטר ביד המוחל, מפני שהחיוב אינו מבורר בשטר, שהרי לא ידוע האם הרווחים, ושטר שחיובו בספק אינו נחשב כגבוי¹³⁴.

(ה) שטר שהנושה יכול לגבות בו רק על ידי שיישבע: במצבים מסוימים, הנושה צריך להישבע כדי שיוכל לגבות את החוב, כגון אם הלווה טען "הישבע לי שלא פרעתין"¹³⁵, או בפוגם שטרו (שהנושה מודה שקיבל כבר חלק מהפרעון), או שהחייב מת והנושה תובע את היתומים¹³⁶. במצבים כאלו מועילה מחילה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר ביד הנושה, משום ששטר כזה אינו כגבוי¹³⁷.

¹³⁰ תוספות, סוטה כה ע"ב (ד"ה בית הלל סכרי), עשו הבחנה זו בדעת בית הלל. ראה עמ' 975, במילואים להערה 13 בעניין טעם הב"ח.

¹³¹ שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח. וזו לשונו: "הא דתופס שטר לא מהני מחילה הוא משום דשטר העומד לגבות כגבוי דמי... בחוב ברור גם בית הלל מודה דכגבוי דמי... ובנידון דין הלא אין החוב ברור, כיון דספק הוא בשל מי היתה החזרה מהמקח, אם מצד המוכר או מצד הלווקח".

¹³² שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ד. בנידונו היה חוב של שלושים "אדומים", והתפשרו שהחייב ישלם חלק ("טרמין") במועד מסוים, אבל התנו שאם יעכב את הטרמין, יחזור לתוקפו החוב של שלושים אדומים, ואחר כך האריך המלווה את זמן הטרמין (זו בעצם מחילת תנאי, התנאי שבו מותנית מחילת החוב), והוא פוסק שהחוב של שלושים אדומים אינו כגבוי, מפני שאולי ישלם את הטרמין בזמן, ולכן המחילה עליו (שבמסגרת הפשרה) תקפה גם לר' ישעיה. בעניין מחילה שהיא עצמה מותנית, ראה ליד ציון הערה 61.

¹³³ שו"ת מצוות כהונה, סימן ג.

¹³⁴ המגיה בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומה שדן). כך נראית כוונתו.

¹³⁵ שבועות מא ע"א.

¹³⁶ שבועות מה ע"א.

¹³⁷ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ז (הובא בשפת החושן (איטאח), חלק ב, סימן קכב, אות ב); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות יא.

הם יצטרכו להסביר שאף על פי שבכל חוב יכול החייב לטעון "הישבע לי שלא פרעתין", ואז לא ייחשב כגבוי, לדעתם, מכל מקום כל זמן שלא טען כך, הוא נחשב כגבוי.

אבל לפי הנימוק הסובייקטיבי, שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם, גם במצבים כאלו המחילה אינה תקפה (בלי קניין), לדעת ר' ישעיה¹³⁸.

(ו) מעשה בראובן שקיבל פסק דין כתוב, המאשר ששמעון חייב לו כך וכך, אבל פסק הדין קבע שראובן יוכל לגבות רק אחרי שיקבל על עצמו חרם (כלומר, שיוחרם אם הוא משקר), וראובן אמר לשמעון שאינו רוצה לקבל חרם, ולכן אינו רוצה את הכסף. מחילה זו תקפה גם לדעת ר' ישעיה אף שהיה שטר, מפני ששטר זה אינו כגבוי, שהרי אינו יכול לגבות בו עד שיקבל חרם¹³⁹.

(ז) שטר שהנושה יכול לגבות בו רק על ידי שיתפוס: יש מצבים שהנושה אינו יכול לגבות את החוב שבשטר בדין, אבל אם תפס ממון מן החייב, אין בית הדין מוציא מידו. דוגמה לכך: אם מת החייב ואחר כך מת הנושה, בני הנושה אינם יכולים לגבות מבני החייב, אבל אם תפסו מהם ממון, אין בית הדין מוציא מידם¹⁴⁰. במצב כזה, אם מחל הנושה, ר' ישעיה מסכים שהמחילה תקפה, והחוב בטל לגמרי, כך שגם תפיסה לא תועיל. זאת משום שכאן אין מקום לנימוק האובייקטיבי ששטר העומד לגבות נחשב כגבוי, שהרי אינו עומד לגבות בו; וגם אין מקום לנימוק הסובייקטיבי שאילו מחל בלב שלם היה מחזיר את השטר, שהרי בלאו הכי אינו יכול לגבות בו, והחזרת השטר היתה רק מונעת את האפשרות שיתפוס, וייתכן שחשב שאין צורך שיחזיר את השטר בשביל ההבדל הקטן הזה¹⁴¹.

יז. אם עוד לא חזר בו מהמחילה

ר' עזיאל אלאחיאק¹⁴² כותב שר' ישעיה אומר רק שהמוחל על חוב בשטר בלי קניין יכול לחזור בו מהמחילה, אבל כל זמן שלא חזר בו, המחילה קיימת, גם לדעתו; וכן אם מת הנושה המוחל בלי שחזר בו, המחילה קיימת. בלשון המשפט של ימינו, המחילה "ניתנת לביטול" ואינה "בטלה".

לעומת זאת, ר' יוסף שאול נתנזון¹⁴³ כותב שאי אפשר לומר שהמחילה קיימת אבל הנושה יכול לחזור בו ממנה, שהרי ברגע שנמחל השטר, פקע כוח שעבודו, ולא ייתכן שאחר כך תפקע המחילה והחוב יחול מחדש.

¹³⁸ אמרי בינה שם (הובא בשפת החושן שם).

כך עולה גם משו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טז ע"ב (נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלו), הכותב שר' ישעיה, לא מועילה מחילה אם יש ביד המוחל שטר התראה, שהתרה במישהו שאם יוסיף למסור אותו לגוים ויפסיד, המוסר יהיה חייב.

¹³⁹ שו"ת הרי בשמים, חלק ג, סימן קיב.

¹⁴⁰ שו"ע, חו"מ, קח, יא.

¹⁴¹ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ז.

¹⁴² משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ב). הוא בא ליישב בזה את הקושיה על ר' ישעיה ממה שמועילה מחילה במוכר שטר חוב (ראה במילואים להערה 159) – התירוץ הוא ששם הכוונה היא שהמחילה תקפה כל זמן שלא חזר בו.

¹⁴³ אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א וע"ג), כותב כאילו משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א, סובר שגם לר' ישעיה, כל זמן שלא חזר בו, המחילה קיימת, אלא שהוא יכול לחזור בו; ולא מצאנו זאת בדברי משנה למלך.

¹⁴⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ג).

אבל שואל ומשיב עצמו, מהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"ג), כותב כמו משכנות הרועים.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

יח. תנאי בית דין או מעשה בית דין

כלל הוא ש"מעשה בית דין" נחשב כחיוב שיש עליו שטר¹⁴⁴. בכל זאת, ר' משה בצלאל לוריא כותב שמועילה מחילה על מעשה בית דין בלי קניין גם לדעת ר' ישעיה, כיוון שלמעשה אין שטר ביד הנושה המוחל, ורק אם יש שטר ביד המוחל, יש מקום לנימוק הסובייקטיבי שאי החזרתו מוכיחה שלא מחל בלב שלם¹⁴⁵.

אבל ר' שמעון דוב בר אנליק סבור שלדעת ר' ישעיה, אם היה ביד הנושה פסק דין, שנחשב כגבוי, המחילה אינה תקפה, גם אם החוב עצמו היה בעל פה, בגלל הנימוק האובייקטיבי שאי אפשר למחול על חוב שהוא כגבוי¹⁴⁶.

לאור דבריהם, נראה שדין המחילה כאן תלוי בשאלה האם עיקר טעמו של ר' ישעיה הוא הנימוק הסובייקטיבי או האובייקטיבי.

יט. אם המוחל מקבל תמורה

אם המוחל קיבל תמורה בעד המחילה, המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר בידו, מפני שיש להניח שמחל בלב שלם בגלל הנאתו מן התמורה¹⁴⁷.

כ. מחילה שלא בנוכחות החייב

הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל הנושה בלב שלם, אינו קיים בנושה שמחל שלא בנוכחות החייב, שהרי לא היה יכול להחזיר לו את השטר, ולכן המחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה; ואין לומר שאילו מחל בלב שלם, היה נותן אותו לאדם אחר שבנוכחותו מחל – מפני שאולי הסיבה שהחזיק בו היא מפני שרצה להחזירו בעצמו לחייב, כדי שיחזיק לו טובה, כמקובל¹⁴⁸.

כא. אם המוחל גם נשבע

אם המוחל נשבע על המחילה, היא תקפה גם לדעת ר' ישעיה, גם אם השטר נשאר בידו, שהרי גם לדעתו, מחילה עם מעשה קניין תקפה, והרי שבועה עדיפה ממעשה קניין, כפי שמצאנו, לדוגמה, לעניין הקנאת דבר שלא בא לעולם, שמועילה אם נשבע המקנה, אף שהקנאתו במעשה קניין בלי שבועה אינה תקפה¹⁴⁹; וגם אם התיר את שבועתו אחר כך על ידי שאלה לחכם¹⁵⁰, הרי כבר נפטר החייב מחובו לפני שהתיר את שבועתו¹⁵¹.

¹⁴⁴ בבא מציעא יז ע"א.

¹⁴⁵ נפש חיה (לוריא), בבא מציעא יז ע"ב. הוא כותב כך לגבי שאר וכסות, שמגיעים לאישה על ידי תנאי בית דין – מועילה מחילת האישה עליהם גם לר' ישעיה בלי קניין. ¹⁴⁶

אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג). ¹⁴⁷

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תלייתה, חלק א, סימן רסה. ¹⁴⁸

שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד. ¹⁴⁹

על מחילה שלא בנוכחות החייב, באופן כללי, ראה שער תשיעי, עמ' 384 ואילך.

¹⁴⁹ רמ"א, חו"מ, רט, ד. אבל יש להעיר שהרמ"א כותב שהשבועה אינה יוצרת קניין, אלא מטילה על המוכר חובה לתת את הנכס לקונה. ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב), מחלוקת בשאלה זו.

¹⁵⁰ בדיעבד מועילה התרת שבועה גם אם נשבע לטובת חברו – שו"ע, יו"ד, רכח, כ.

¹⁵¹ שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א. ¹⁵¹

כב. מחילה לעני

אם החייב הוא עני, מסכים ר' ישעיה שהמחילה תקפה גם אם השטר ביד המוחל, מטעם נדר לצדקה. אפשר ללמוד זאת בקל וחומר מהדין שהמבטיח לתת סכום מסוים לעני, חייב לתת מטעם נדר צדקה¹⁵². החייב העני פטור מחובו גם אם הוא רוצה לצאת ידי שמים¹⁵³.

כג. אם החזיר את השטר אחרי המחילה

יש אומרים שגם לשיטת ר' ישעיה, אם החזיר המוחל את השטר אחרי המחילה, היא תקפה, אף שבשעת המחילה השטר היה ביד הנושה¹⁵⁴. זאת משום שהנימוק הסובייקטיבי אינו קיים כאן, שהרי החזרת השטר היא גילוי דעת שמחל ברצון, והיא מעידה על מעשהו למפרע.

אבל ר' שלמה אמריליו אומר שלפי ר' ישעיה, המחילה תקפה רק אם החזיר את שטר בשעת המחילה (או לפני כן), ושני הדברים באים כאחד, אבל אם החזיר רק אחרי המחילה, אין המחילה תקפה, מפני שלא היתה כתקנה, ומה שמחזיר אחר כך הוא כמעשה קוף¹⁵⁵.

כד. בהסדר נושים

כלל הוא, שאם רוב הנושים של חייב מסוים הסכימו להסדר חובות, שכל נושה יקבל רק אחוז מסוים מחובו, ומיעוט הנושים מסרבים להצטרף להסדר, כופים את המיעוט להצטרף להסדר, במקום שכך מנהג הסוחרים¹⁵⁶. ר' משה ישראל¹⁵⁷ כותב שגם לדעת ר' ישעיה, המחילה של המיעוט תקפה גם אם יש בידם שטרות, בגלל המנהג. אין כוונתו שהמנהג הוא שמחילה תקפה

¹⁵² שו"ע, חו"מ, רמג, ב. קרני ראם (להלן, הערה 153) נוקט שהעני זוכה בכסף משום "אמירה לגבוה כמסירה להדיוט". ראה חוק לישראל, נאמנות בנכסים, עמ' 417-420, בשאלה האם "אמירה לגבוה כמסירה להדיוט" אמור גם בצדקה או רק בהקדש. כך כתבו גם ר' חיים מאיר ואזנר ור' צבי חיים דישון, שהבאנו בשער שני, עמ' 769, במילואים להערה 186.

¹⁵³ שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד. בנידונו היה זה תלמיד חכם עני.

¹⁵⁴ שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ג); שו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה.

¹⁵⁵ שו"ת כרם שלמה (אמריליו), יוד, סימן יא (יב ע"ב), בדעת הסמ"ע, רמא, ס"ק ז.

שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"ג), כותב בתחילה שכוונת הסמ"ע היא שמועילה מחילה גם אם החזיר את שטר רק אחרי המחילה, מפני שהחזרת השטר מראה שמחילתו היתה ברצון גמור. אבל אחר כך (בדף ס ע"ד) הוא כותב שהסמ"ע סובר שמחילת חוב בשטר בטלה אם אינו מחזיר לו מיד, מפני שלא מועיל שיחזיר אחר כך.

¹⁵⁶ שו"ת מהרש"ן, חלק ב, סימן קיג.

¹⁵⁷ שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"ב). וזו לשונו: "מצינו למוהרש"ן ח"ב סי' קי"ג בבעלי חובות שהסכימו להתפשר עם הלוחה וחד ליתוהי מסכים עמהם, שכתב, זול", 'מכמה אנפי רואה אני לכוף את הממאן להתפשר כשאר הסוחרים שהם הרוב... מנהג הסוחרים שכופים את שאינו רוצה לבא בפשרה... כל שכן כאן, לבסוף לאחר גמר דין והסכמת דעתו עם שאר בעלי החוב, דפשיטא דבר כפיה הוא לקיים כל דבר... והיה זה אפי' לדעת ר' ישעיה דס"ל דתפיסת השטר מגרעות נתן למחילה דקדמא, דהרי כי נהוג תגרי אזלינן בתרייהו ודאי, וראוי לכופו בכך, כ"ש לדעת הסוברים דמחילה כדנא אינה יוצאה בגירעון אמטול עכבת השטר".

ראה לעיל, ליד ציון הערה 87, על מנהג שמחילה מועילה גם אם השטר ביד הנושה.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

גם כשהשטר ביד המוחל, אלא שהמנהג הוא שהרוב כופה את המיעוט, והיות שהיה רוב שהסכים למחול, ממילא נמחלו גם חובות המיעוט, לא מחילה מרצון אלא כמו שמיטה, ושמיטה חלה גם כשהשטר ביד הנושה. ייתכן שגם תוקפה של מחילת הרוב, לר' ישעיה, גם אם יש בידם שטרות, נובע מאותה סיבה, שאין זאת מחילה מרצון אלא כמו שמיטה, שהרי כל אחד מהם, אילו היה מסרב למחול, היו כופים אותו, כאמור. אלא שייתכן שלגבי הרוב, זו נחשבת מחילה מרצון, כיוון שאילו לא התגבש רוב, לא היה מקום לכפות אף אחד.

כה. שטר על חיוב עתידי

ר' שמואל הלוי כותב שר' ישעיה מסכים שבמה שעוד לא הגיע ליד הנושה (חיוב עתידי) מועיל סילוק בלי מעשה קניין גם אם יש שטר על החוב¹⁵⁸.

פרק רביעי

הדעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין

לדעת רוב הפוסקים, ובראשם המרדכי בשם ראב"ן, מחילה מועילה בלי מעשה קניין גם אם יש שטר על החוב, והשטר נשאר ביד הנושה¹⁵⁹. המחילה מועילה בוודאות, ולכן גם אם תפס המוחל ממון מן הנמחל אחרי שמחל, מוציאים אותו מידו¹⁶⁰.

בעלי דעה זו משיבים על הנימוקים של הדעה הקודמת: לנימוק האובייקטיבי, שבגלל השטר, החוב נחשב כאילו כבר גבאו הנושה, הם משיבים שמקובל לפסוק להיפך, ששטר אינו כגבוי¹⁶¹. השטר הוא רק ראייה¹⁶², ואינו קנוי לנושה¹⁶³. השטר רק יוצר שעבוד על נכסי החייב,

יש להעיר שזו מחילה חלקית, שבה יש אומרים שר' ישעיה מודה גם בחוב רגיל – ראה לעיל, ליד ציון הערה 50.

¹⁵⁸ נחלת שבעה, שטרות, סימן כא, חידושים, אות ז. וזו לשונו: "נראה דאם גם בעלה מרוצה במחילה, דיכולין למחול ומחילתו מחילה אפילו בלא קנין, אף על גב דנקט שטרא בידיה. ואף על גב שכתבתי לעיל (בסימן יט) בדין פטורים על השבעות כתובה (סעיף א) דבדנקיט שטרא בידיה צריך קנין, מכל מקום נראה לי דבוה כולי עלמא מודו דאף על גב דנקיט שטרא, מכל מקום עדיין לא זכה ולא הגיע לידו, ובמה שעדיין לא הגיע לידו יכול לסלק בדיבור בעלמא בלא קנין". ראה שער רביעי, פרק תשיעי, שאף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, סילוק ממנה מועיל, לדעת פוסקים רבים. ¹⁵⁹ ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח, דפוס פראג, סימן שצב, ודפוס קרימונה, סימן רכ, ובמרדכי, סנהדרין, סימן תרפ); שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד (נדפס גם בסימן שנד); אגודה, סנהדרין, סימן ד; דרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ב, ורמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן לא, בחידושי מהר"ם שיף, כתובות נו ע"א, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן ל, דף מו ע"ג, ובבית אהרן וישראל, גלי קלז, עמ' קטו). ¹⁶⁰ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז, דף קעה ע"ג (הובא בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב).

אבל ראה במילואים להערה 159, אותיות נה, עג-עד, רעז, שיש שכתבו שתפיסה מועילה, מפני שהם מסופקים האם המחילה מועילה.

¹⁶¹ עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ג-ע"ד). ראה מקורות נוספים לכך במילואים להערה 13.

¹⁶² תוספות ר"י הזקן (המחבר הוא ר' אברהם מן החר), קידושין טז ע"א.

¹⁶³ ביאור הגר"א, חו"מ, רמא, ס"ק ה.

פרק רביעי: הדעה שהמחילה תקפה בלי מעשה קניין

וכשמחל הנושה לחייב, מסתלק שעבוד גופו, וממילא מסתלק שעבוד הנכסים, שהם רק ערבים לשעבוד הגוף¹⁶⁴.

לנימוק הסובייקטיבי, שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם, משיבים בעלי דעה זו תשובות אחדות: (א) ייתכן שמחל בלב שלם, והסיבה שלא החזיר את השטר היא שיש ביד הנמחל שטר מחילה שמרע את שטר החוב, או שיש עדים על המחילה, או שהורה המוחל שמחל, ולכן לא היה צורך בהחזרת שטר החוב¹⁶⁵. (ב) ייתכן שהסיבה שלא החזיר את השטר היא שרצה לתפוס אותו עד שישלם החייב את שכר הסופר שהיה עליו לשלם¹⁶⁶. (ג) ייתכן שהשטר לא היה בידו בשעת המחילה ולכן לא החזיר אותו¹⁶⁷.

היות שאין אומדנא שלא מחל בלב שלם, הרי גם אם הנושה טוען שלא מחל באמת אלא הערים ולכן לא החזיר את השטר – המחילה תקפה, מפני ש"דברים שבלב" אינם דברים. גם אם נשבע התובע שלא מחל בלב שלם, השבועה אינה מועילה להוציא ממון¹⁶⁸.

ר' אליהו ולדמן¹⁶⁹ תולה את דינה של מחילה כשהשטר ביד הנושה, בשיטות השונות בהגדרת מחילה: לפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא רק הסתלקות הנושה, הרי כשקבע הנושה-המוחל שאינו תובע את החוב, החוב מחול, מפני שבכך קיים את הסתלקותו מהתביעה, ואין סיבה שיצטרך להחזיר את השטר כדי לתת תוקף למחילה. הדבר מובן לפי מה שהסברנו¹⁷⁰, שלשיטה זו, מחילה היא פעולה משפטית שלילית והורסת, שקל לעשותה כיוון שאינה יוצרת דבר חדש, ולכן לא משנה שיש שטר על החוב. לעומת זאת, לשיטת ההקנאה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי), שלפיה המוחל מקנה לנמחל את הזכות שיש לו עליו, רק בחוב בעל פה די במחילה בדיבור, מפני שממון החוב אינו מבוטא בדבר ממשי, ודי בדיבור, שהוא מעשה קניין שאינו דבר ממשי, והמוחל מקנה בדיבורו את כוחות השעבוד שנוצרו על ידי הפה, דהיינו שדיבור המחילה מקנה את הדין שנוצר על ידי דיבור, ואין צורך במעשה קניין בפועל כדי לקיים את נתינת הזכויות לנמחל; אבל בחוב בשטר, שמויצג על ידי דבר שנמצא בעולם, המחילה אינה יכולה לחול בלי מסירת הדבר שמייצג את ממון החוב, שהרי השטר הוא "אפסרא" של החוב, ומסירת השטר היא עצם מעשה המחילה. נראה שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא פרעון, שרואים כאילו פרע החייב והחזיר לו הנושה את הפרעון, מועילה מחילה גם בלי החזרת השטר, שהרי אילו פרע החייב והחזיר לו הנושה את דמי הפרעון, היה פטור מחובו גם בלי החזרת השטר;

¹⁶⁴ ערוך השלחן, חו"מ, סימן יב, ח, וסימן רמא, ג; שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כב); שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן ק; בארות שלמה, חו"מ, עמ' עג; שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא. ¹⁶⁵ שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ד).

¹⁶⁶ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל (לג ע"ג).

תשובה נוספת לנימוק ההוא הובאה בעמ' 262, הערה 7, בשם שערי תורה, על פי הסברו המיוחד לנימוק ההוא.

¹⁶⁷ שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח.

¹⁶⁸ מנחת הקומץ, שם.

עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ג), מסביר, שרק אם יש הוכחה, יכול המוחל לטעון "משטה הייתי"; כלומר, לדעה זו, עצם העובדה שלא החזיר את השטר אינה הוכחה חזקה דיה.

גם לדעה זו, אם הנושה טוען שלא מחל בכלל, והחייב טוען שמחל, העובדה שהשטר בידו מוכיחה שלא מחל. ראה על כך בשער שלוש-עשרה, ליד ציון הערה 115.

¹⁶⁹ רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן ה.

¹⁷⁰ שער ראשון, עמ' 3.

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

ו"הפוכי מטרתא למה לי", ולכן יש לומר שהמחילה תביא לאותה תוצאה גם בלי ביצוע התשלומים ההדדיים.

לפי הגישה שמחילה מועילה בתורת הודאה¹⁷¹, גם כאן המחילה תקפה, מפני שמניחים שהנושה בדק בחשבונותיו וראה שהחייב כבר אינו חייב לו, והמחילה היא כהודאה שאינו חייב לו כלום, ולכן העובדה שיש בידו שטר אינה משנה¹⁷². לדעת המרדכי, היות שהמחילה תקפה, צריך המוחל להחזיר לחייב את השטר אחרי שמחל לו¹⁷³. טעמים אחרים לדבר:

- (א) חוששים שמא הנושה יתבע את החייב בשטר זה בבית דין אחר ויטען שלא מחל¹⁷⁴.
- (ב) הלווה שילם את שכר הסופר, והשטר שייך לו¹⁷⁵.
- (ג) כמו שאסור לנושה להשהות בידו שטר פרוע¹⁷⁶, שנאמר "אל תשכן באהלך עוולה"¹⁷⁷, כך אסור לו להשהות בידו שטר שנמחל¹⁷⁸.

פרק חמישי

חריגים לדעה זו

א. ממרני

ר' אברהם תאומים כותב שאם יש ביד הנושה "ממרני", דהיינו שטר "למוציא כתב זה", שלא

¹⁷¹ ראה על כך במאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76–90.
¹⁷² ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח, ובמרדכי שצוין בהערה 159).

שו"ת מטה אשר, סימן ג (ז ע"ג), משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ד), ומערכת ש, אות קמג (שנח ע"ב), שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רו, ס"ק יד, במנוחת אשר, חלק א, דף פו ע"ג, ובפד"ר, כרך ג, עמ' 167), ושו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"ד), מבינים שהראב"ן מתכוון לומר ש"דק בחושבניה" הוא טעם שמועילה מחילה בשטר (ולא רק בשטר שנמכר).

¹⁷³ סמ"ע, רמא, ס"ק ז ("וצריך הנותן להחזיר להמקבל השטר... אחר שמחל לו חובו"); שו"ת דברי מלכאל, חלק ה, סימן רח ("ומחוייב המלוה להחזיר להלווה כל שטרותיו שתחת ידו"); אבני מילואים, כח, ס"ק לה ("בתר פרעון או מחילה צריך המלוה להחזירו ללווה, ומשום דהוי כמו תנאי על מנת להחזיר בתר פרעון"); ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג ("וחייב להחזיר לו השטר או לקורעו בפני עדים"). כך הסבירו את דברי הסמ"ע: שו"ת כהונת עולם, סימן ז (י ע"ב), שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסב ע"א), אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות י (שחייב להחזיר כיוון שפקע החוב), ברכי יוסף, חו"מ, סימן רמא, מחנה דוד, אוהל סג, וקריית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, דף כה ע"א (הובא במשכנות הרועים, מערכת מ, אות ז, דף קעה ע"ב [שהובא בגן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ט, עמ' צה]).

¹⁷⁴ כהונת עולם, שם.

¹⁷⁵ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז, בסופו, דף קעה ע"ג (הובא בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב).

¹⁷⁶ כתובות יט ע"ב.

¹⁷⁷ איוב יא, יד.

¹⁷⁸ ש"ך, חו"מ, נו, ס"ק ב. הוא פירש שזאת כוונת שו"ת הרא"ש, כלל עז, סימן ד.

פרק חמישי: חריגים לדעה זו

כתוב בו שם הנושה¹⁷⁹, גם לדעת המרדכי, מחילה בלי קניין אינה תקפה, מפני שהמחזיק בממרני כזה נחשב מוחזק בחוב¹⁸⁰.

ב. כתובה

המרדכי¹⁸¹ עצמו כתב שאם אישה נשואה מוחלת על כתובתה, רק מחילה בכתב תקפה, וזאת אף שהוא סובר שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה. נימוקים אחרים ניתנו לכך שדין כתובה שונה מדין שטר רגיל: (א) המוחלת כשהיא נשואה יכולה לטעון שדיברה בצחוק; ואכן, אחרי מות הבעל מועילה מחילה בעל פה¹⁸².

(ב) טעם דעה זו הוא שעקב המחילה, השטר נעשה כשטר שבוטל שעבודו (מפני שמחילה היא כפרעון¹⁸³), ואי אפשר לתבוע בו אף מנכסים שביד החייב ("בני חורין"), כמו שעדות שבטלה מקצתה, בטלה כולה; וטעם זה אינו שייך בכתובה, שהאישה גובה אותה מכוח מעשה בית דין, והשטר הוא רק לראיה, ולכן אף שבוטל שעבוד השטר עקב המחילה, האישה גובה אף מנכסים שמכר הבעל, מכוח תנאי בית דין¹⁸⁴.

(ג) כתובה נחשבת כגבויה מפני שהיא מעשה בית דין שיש לו תוקף מיוחד, ולכן לא מועילה מחילה בעל פה עליה¹⁸⁵.

ג. אם יש רק אומדנא שמחל

גם לדעת המרדכי, אם לא מחל הנושה בפירוש אלא יש רק אומדנא שמחל, המחילה אינה תקפה, מפני שאי החזרת השטר היא הוכחה נגד האומדנא¹⁸⁶.

¹⁷⁹ לבוש, חו"מ, מת, א, מבאר את דיני הממרני. יש המכנים אותו "ממרם" או "ממרמא", ויש שמאיימים מלים אלה עם גרש (כמו ראשי תיבות) לציין שזו מלה זרה.

¹⁸⁰ שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תנינא, חו"מ, סימן ג (הובא בשו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ, עמ' תקא). הוא מסתמך על ט"ז, אהע"ז, נג, ס"ק ה, שכתב שממרני נחשב מוחזק.

¹⁸¹ מרדכי, בבא קמא, סימן צג. כך כתוב גם רמ"א, אהע"ז, סו, ג.

¹⁸² חלקת מחוקק, סו, ס"ק יג (הובא בבית שמואל, סו, ס"ק ט, בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ח ע"ג, בשו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן יט, דף כב ע"א, ובשו"ת שמן רחוק, חלק א, סימן ע, דף ע"ב).

¹⁸³ ראה שער ראשון, פרק רביעי.

¹⁸⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל (לג ע"ג). נימוק זה שייך גם אחרי מות הבעל.

עוד נימק שואל ומשיב שם, על פי מה שהסביר (ליד ציון הערה 166), שלדעה זו אין אומרים (כפי שאמרה הדעה הקודמת) שהעובדה שלא החזיר המוחל את השטר מראה שלא מחל בלב שלם, מפני שאולי מחל בלב שלם והסיבה שלא החזיר את השטר היא שרצה לתפוס אותו עד שישלם החייב את שכר הסופר; לפי זה, בכתובה, שהבעל כבר שילם את שכר הסופר, אין סיבה שהאישה לא תחזיר את הכתובה, ולכן העובדה שלא החזירה מראה שלא מחלה בלב שלם, גם לדעה זו. גם נימוק זה שייך גם אחרי מות הבעל. אבל דבריו קשים, שהרי גם בחיוב רגיל, החייב כבר שילם את שכר הסופר. אולי כוונתו לומר שבכתובה יש להניח שהבעל שילם את שכר הסופר לפני הנישואין, ואילו בחיוב רגיל, ייתכן שהחייב עוד לא שילם.

¹⁸⁵ שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ה; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח (ד"ה) והנה הסמ"ע. הם מסתמכים על מרדכי, יבמות, סימן נב, שכתב שכתובה נחשבת כגבויה.

¹⁸⁶ שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן ה); שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ד); שו"ת ישמח לב (פרנג'י), חלק ב, חו"מ, סימן ע, דף קיד ע"ג (ברמז); יד דוד, הלכות אישות, פרק ה, הלכה טז, אות קנד, הגהה א. שבות יעקב, חלק א, סימן קכד, בסופו, חזרו על דבריו אלה בקיצור.

ד. מחילה בלב

לדעת מהרש"ל, אם מחל בלב, המחילה תקפה גם אם יש שטר ביד הנושה¹⁸⁷. אבל ר' נסים יצחק מזרחי¹⁸⁸ כותב שמחילה בלב על חוב בשטר אינה תקפה בלי מעשה קניין.

ה. אם ידועה סיבת המחילה

ר' יחזקאל לנדא כותב שאם ידועה בבירור הסיבה שבגללה הנושה מחל, המרדכי מסכים שהמחילה אינה תקפה. זאת משום שטעם המרדכי הוא שיש להניח שהנושה מחל מפני שבדק בחשבונותיו ומצא שהחייב אינו חייב לו, וכאילו הודה שאינו חייב לו¹⁸⁹, ואין לומר כך כאן¹⁹⁰. לדוגמה, אישה שמחלה על כתובתה כדי שבעלה יסכים לגרש אותה, אין מקום לומר שבדיקת חשבונותיה הביאה אותה למחול, ולכן גם לשיטת המרדכי המחילה אינה תקפה אם שטר הכתובה בידה¹⁹¹.

לעומתו, ר' עוזיאל אלחאי¹⁹² כותב שגם לפי טעם זה, המחילה תקפה גם אם אמר הנושה "אני בטוח שהוא עדיין חייב לי", מיגו שהיה יכול לומר שבדק בחשבונותיו ומצא שהחייב אינו חייב לו¹⁹³.

¹⁸⁷ כך כתבו מאמר קדישין, יב, ס"ק ט, מסגרת השלחן, יב, ס"ק ח (הובא בעטרת מרדכי (וינברג), סימן ב, דף ד ע"ב), קצות החושן, יב, ס"ק א, ושו"ת מטה אשר, סימן ג (י ע"ב), בשם מהרש"ל, בבאורו על סמ"ג, עשה מח. מהרש"ל לא כתב כך בפירושו, אבל כך עולה מדבריו, שהרי הוא מסביר שהדין שאלמנה שלא תבעה כתובתה כ"ה שנים איבדה כתובתה (כתובות קד ע"א), הוא מטעם מחילה בלב – והרי שם יש לה שטר.

¹⁸⁸ ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ג). הוא מסתמך על כך שמהרש"ל הוכיח שמחילה בלב מועילה, מדין אלמנה ששתקה כ"ה שנים, והרי שם, אם כתובתה בידה, האלמנה גובה גם אחרי כ"ה שנים (שו"ע, אהע"ז, קא, א), ולפי זה מסקנת מהרש"ל אינה קיימת לגבי חוב בשטר כשהשטר ביד הנושה.

על מחילה בלב, ראה שער שני, עמ' 63–68.

¹⁸⁹ ראה הערה 172.

¹⁹⁰ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רו, ס"ק יד, ובדברי משפט, כרך ד, עמ' שלז). בנידונו הנושה מחל בגלל קנס.

¹⁹¹ פד"ר, כרך ג, עמ' 167–168.

¹⁹² משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ד ד"ה וחזיתיה). וזו לשונו: "איברא דאיכא למידק בדברי ראב"ן, כיון דעיקר טעמא דשמואל דמצי מחיל משום דאמר דייקנא בחושבני ולהכי לא בעינן קנין, אם כן, באומר 'בריא לי דאכתי חייב לי' לא מצי מחיל אפילו בקנין, משום דמכר מעליא הוא ואין הקנין מועיל לאפקועי הך מכירה. אבל אם לא מכר השטר חוב, פשיטא דמחיל אף על גב דקים ליה בגווייה דאכתי מחייב ליה דממונא דידיה הוא... איברא דאיכא מאן דאמר דלאו דוקא באומר דייקנא וכו', אלא הכי קאמר: מגו דאי בעי מחיל, מהימן למימר דייקנא [צריך לומר: מגו דאי בעי למימר דייקנא, מצי מחיל] כדכתיבנא התם [מערכת ש אות קמד] בסיעתא דשמיא".

כמו כן, פד"ר שם כותב שנודע ביהודה חזר בו מדבריו שבמהדורא קמא, שהרי במהדורא תנינא, חו"מ, סימן לב, הוא כותב שאישה שמחלה על כתובתה לפני נתינת הגט, המחילה תקפה מספק גם אם השטר בידה.

¹⁹³ נימוקו צריך עיון, שהרי השאלה מתעוררת במצב שאחרי זמן חזר בו הנושה וטען שהמחילה בטלה, ואז אין מקום ל"מיגו", ששייך רק בנאמנות, או בהענקת כוח לאדם לעשות פעולה משפטית כלשהיא שהוא רוצה לעשות.

ו. הארכת זמן

ר' יהושע בומבך¹⁹⁴ כותב, שגם לדעת המרדכי, שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה, הרי אם הנושה רוצה רק לדחות את זמן הפרעון, אינו יכול לעשות זאת בלי מעשה קניין, מפני שרק אם הוא מוחל על כל החוב, כך שנמחל שעבוד הגוף, ממילא פוקע שעבוד הנכסים, מפני שהם רק כמו ערבים לחיוב הגוף¹⁹⁵, אבל אם גוף החוב קיים, לא תועיל הארכת הזמן, אם השטר בידו¹⁹⁶.

ז. מחילת שעבוד בלבד

ר' יהושע בומבך¹⁹⁷ מוסיף, שמאותה סיבה, גם לדעת המרדכי, אם מחל הנושה רק על שעבוד הנכסים ולא על גוף החוב, המחילה אינה תקפה, מפני שרק אם הוא מוחל גם על שעבוד הגוף, ממילא פוקע שעבוד הנכסים, מפני שהם רק ערבים, אבל אם גוף החוב קיים, לא תועיל המחילה אם השטר בידו¹⁹⁸.

ח. מחילה על מינוי

ר' אהרן אלחדיף¹⁹⁹ כותב שגם לדעת המרדכי, מי שקיבל מינוי להיות שד"ר (לדוגמה), ויש לו שטר על כך, ומחל על המינוי, והשטר עדיין בידו, המחילה אינה תקפה, מפני שכאן לא

¹⁹⁴ שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא.

גם ערך שי, ח"מ, עג, ב, כותב שהארכה אינה תקפה גם לדעת המרדכי, וזאת על פי נימוקו (במילואים להערה 164) לדעת המרדכי, שהמחילה תקפה מפני שהשטר אינו כגבוי בגלל המחילה, אבל כאן שזו רק הארכה, השטר עדיין כגבוי, ולכן המחילה אינה תקפה בלי קניין. וזו לשונו: "ולעניות דעתי צריך עיון, דיש לומר גם למאן דאמר דמחילה בשטר אין צריכה קנין, דוקא מחילה, וכמו שכתבתי לעיל סימן מב סעיף ט, דליכא למימר דהוי כגבוי משום דעומד לגבות, דעל ידי המחילה תו אינו עומד לגבות ומחילה וקניינו באין כאחד, אבל בהאריך זמן עדיין עומד לגבות וכגבוי דמי לכולי עלמא וצריך קנין".

¹⁹⁵ הנימוק ליד ציון הערה 164.

¹⁹⁶ אבל הוא כותב שהדבר שנוי במחלוקת, מפני שמוכח מהרשב"ם שמועילה מחילה על שעבוד בחוב בשטר בלי למחול על החוב (ראה בשמו בעמ' 999, במילואים להערה 198), ואם כן תועיל גם הארכה, שהרי בשני המקרים שייכת הסברה הנ"ל; ולכן אם האריך את הזמן, המלווה יכול לומר "קים לי" כדעה שלא מועילה הארכת הזמן, לפי שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מו בדפוס שאלוניקי, סימן מו בדפוס ברלין, המובא במשנה למלך, הלכות טוען ונטען, טו, יא, שאומר שבחוב בשטר כשיש ספק לגבי הארכת הזמן, הנושה נחשב מוחזק; אבל משנה למלך שם, וקצות החושן, סימן מב, ס"ק ב, חולקים על הראנ"ח וטוברים שגם לענין הארכת הזמן, החייב נחשב מוחזק, ואם כן הנושה לא יוכל לטעון "קים לי".

¹⁹⁷ וראה הערה 158, שייכתן שגם לדעה האחרת, הארכת זמן תקפה.

¹⁹⁸ אהל יהושע, שם.

¹⁹⁹ הוא מביא ראייה מתוספות, שבועות לו ע"ב (ד"ה ואין), שהקשו מדוע יש חיוב שבועה בחוב בעל פה לדעה ששעבודא דאורייתא, הרי זה כפירת שעבוד קרקעות ואין נשבעים על קרקע, ותיירצו כגון שמחל על השעבוד; וקשה, אם כן מדוע הגמרא שם אומרת שאין חיוב שבועה בחוב בשטר מפני שזוהי כפירת שעבוד קרקעות, הרי גם בשטר באותו מצב יהיה חיוב שבועה, שהרי מחל על השעבוד? התירוץ הוא, שלא מועילה מחילת שעבוד בחוב בשטר כשהחוב עצמו קיים. אבל הוא דוחה ראייה זו, שאולי תוספות סוברים כר' ישעיה, ואין להוכיח מדבריהם שגם החולקים על ר' ישעיה יסכימו אתו במחילה חלקית.

¹⁹⁹ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"ד).

שער שישי: מחילת חוב שבשטר

שייך הטעם של הראב"ן²⁰⁰ שיש להניח שהנושה מחל מפני שבדק בחשבונותיו ומצא שהחייב אינו חייב לו, שהרי כאן זכותו אינה נובעת מחוב שאפשר לברר בחשבונותיו שאינו קיים.

פרק שישי

סיכום

לדעת פוסקים אחדים, מחילת חוב בשטר, אם השטר עדיין ביד הנושה, אינה תקפה, מפני שהשטר יוצר שעבוד נכסים על נכסי החייב כאילו הנושה כבר זכה בהם, או מפני שהעובדה שלא החזיר את השטר כשמחל, מראה שלא מחל בלב שלם. רק אם עשה מעשה קניין, המחילה תקפה.

גם לשיטה זו המחילה תקפה בלי מעשה קניין (לפחות לפי חלק מהפרשנים) במצב שאין מקום לנימוק שהחוב נחשב כגבוי, כגון אם מכר הנושה את השטר; בשטר שאין בו שעבוד נכסים; אם לא היו לחייב נכסים בשעת המחילה; בחיוב מותנה או שאינו ברור. כך גם במצב שאין מקום לנימוק שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, כגון אם השטר לא היה ביד המוחל בשעת המחילה; במחילה חלקית; אם כתב הנושה שטר מחילה (שובר); בכתובה; אם יש אומדנא שהנושה מחל בלב שלם; אם מחל בפני עדים או בפני בית דין; אם קיבל תמורה בעד המחילה; אם מחל בנוכחות החייב; אם החזיר המוחל את השטר אחרי המחילה. כמו כן, במצבים מסוימים יש גורם מיוחד המעניק תוקף למחילה גם לשיטה זו: אם יש מנהג שמועילה מחילה כזאת; אם נקט לשון הודאה או מתנה; בהסדר נושים; אם נשבע; במחילה לעני.

לעומת זאת, רוב הפוסקים פסקו שמחילה תקפה בלי קניין גם אם השטר עדיין ביד הנושה, מפני שלדעתם השטר אינו נחשב כגבוי, וגם העובדה שלא החזיר את השטר כשמחל אינה מוכיחה שלא מחל בלב שלם, מפני שאפשר להסביר אותה בדרכים אחרות. גם לשיטה זו, מחילת חוב בשטר אינה תקפה (לפחות לפי חלק מהפרשנים) בכתובה; במחילה בלב; אם ידוע שהנושה מוחל בגלל סיבה מסוימת; אם מחל הנושה רק על שעבוד הנכסים ולא על גוף החוב.

²⁰⁰ ראב"ן, שצוין בעמ' 284, הערה 172.

חריגים נוספים: ר' נסים שלמה אלגזי, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן ד, כותב שהמרדכי דיבר בכגון שהנושה מחל, והחייב דרש את השטר, והנושה טוען "משטה הייתי" – בזה המחילה תקפה, מפני שמה שמחל הוא כאילו כתב שובר, ולכן השטר אינו מועיל לו; אבל אם החייב לא דרש את השטר, המחילה בטלה, מפני שהנושה יכול לטעון שהעובדה שהחייב לא דרש את השטר מוכיחה שלא סמך על המחילה.

מנחת הבקר, בבא מציעא יג ע"א (כח ע"ב בדפי הספר), מעלה אפשרות שגם לפי המרדכי, אם הנושה מחל מפני שהחייב פרע, והנושה כתב לו שובר, מחילה בעל פה אינה תקפה אם השטר ביד הנושה, אלא רק על ידי השובר, ודינו תלוי בשאלה האם מועיל שטר מחילה לפי שהגיע לנמחל – ראה שער שני, עמ' 74.

שער שביעי

מחילה על זכות של אחר

פרק ראשון

מבוא

מושכל ראשון הוא שאדם אינו יכול למחול על זכות של אדם אחר, כמו שאינו יכול לתת אותה במתנה. עם זאת, יש מצבים גבוליים, של זכות ששייכת לשמעון אלא לראובן יש חלק בה מהיבט כלשהו, ובאלה מתעוררת השאלה, האם יש תוקף למחילה אם ראובן מחל. סוג אחד של מצבים כאלו הוא בראובן שגרם לזכות לשמעון, ומחל עליה. יש מקום לומר שמאחר שהזכות הגיעה לשמעון הודות למעשיו של ראובן, יכול ראובן למחול עליה אף שאינה זכות שלו. דוגמאות אחדות לדבר: זכות ששייכת לשמעון בגין נזק שעשה לוי לראובן; זכות ששייכת לאדם בתור נושה של בעל הזכות המקורית; חוזה לטובת צד שלישי. בפרק שני נברר האם אמנם יכול ראובן למחול על הזכות שגרם לשמעון.

שאלה דומה עולה בזכות שיש בה תועלת לשניים, ומחל אחד מהם על הזכות – יש מקום לומר שהמחילה תקפה אף שהיא פוגעת באחר. בשאלה זו נעסוק בפרק שלישי. בזכות ששייכת עכשיו לראובן ובעתיד תהיה של שמעון, נשאלת השאלה האם מועילה מחילת ראובן כשהזכות עדיין שלו, או שמא אינה מועילה, כיוון שהמחילה תפגע בעתיד בשמעון. נברר שאלה זו בפרק רביעי.

מצב מעניין הוא זכות ששייכת לראובן באופן מהותי, ולשמעון באופן רשמי, כגון שטר חוב שנכתב בו שמו של שמעון כמלווה, בעוד שראובן הוא המלווה האמיתי. בפרק חמישי נדון בשאלה מי מהם יכול למחול על החוב.

קבוצה נוספת של מצבים היא אלו שבהם אדם שיש לו זיקה כללית (לאו דווקא בקשר לזכות הנמחלת) לבעל הזכות, מחל על הזכות. יש מקום לומר שבגלל זיקה זו, יכול אדם זה למחול על הזכות, כאילו היתה זו זכות שלו. בכלל זה אב (או אם) שמחל על זכות של בנו (או בתו); אפוטרופוס שמחל על זכות של היתומים; ושותף שמחל על זכות של השותפות. בפרק שלישי נראה האם אכן יש תוקף למחילה בגלל הזיקה המיוחדת שביניהם.

עוד שאלה שעלינו להידרש אליה מתעוררת במצב שאדם שאינו בעל הזכות מחל עליה, ובעל הזכות יודע על כך ושותק. האם מניחים שהשתיקה היא הסכמה למחילה, וממילא המחילה תקפה? בשאלה זו נדון בפרק שביעי.

שאלה מהיבט אחר מתעוררת במחילה על ידי שליח. גם כאן, מבחינה טכנית מי שמוחל אינו בעל הזכות, ובכל זאת יש מקום לומר שמחילתו תקפה על פי העיקרון ש"שלוחו של

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

אדם כמותו". שאלה נלווית היא במורשה לתבוע חוב של האחר, שמחליט למחול עליו: האם המחילה נחשבת חריגה משליחותו? בעניין זה יעסוק פרק שמיני. לבסוף, בפרק תשיעי, נעסוק באלה הייחודית של זכות ששייכת לציבור: מי מוסמך למחול עליה?

פרק שני

ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה

א. כללי

יש שנוצרת לשמעון זכות על לוי (כלומר, שלוי חייב לשמעון), בגלל ראובן; ומתעוררת שאלה האם יכול ראובן למחול ללוי על הזכות. בפשטות, ראובן אינו יכול למחול, כיוון שלמעשה, כרגע הזכות שייכת לשמעון¹.

בפרק זה נעסוק במצבים כאלו, ונברר מתי בכל זאת ראובן יכול למחול. מצבים מיוחדים של הגורם זכות לאחר ומחל עליה, הם מוכר שטר חוב שמוחל עליו², והמוחל חוב אחרי שהמחה אותו לאחר במעמד שלושתן. אבל לא נדון בהם כאן מפני שאלו נושאים רחבים הראויים לדיון מצד עצמם, והשיקולים העיקריים בהם הם הגדרת החיוב.

ב. מזיק

סוג אחד של זכות שנוצרת בגלל ראובן ושייכת לשמעון, הוא זכות ששייכת לשמעון בגין נזק שעשה לוי לראובן. כאן, אם ראובן מוחל ללוי, מחילתו אינה תקפה, כפי שמוכח מהדין של מפתה נערה, שאף שהיא מוחלת למפתה בעצם הסכמתה לביאה, המפתה חייב לשלם לאביה קנס, בושט ופגם³, מפני שהזכות שייכת לאב.

עיקרון זה בא לידי ביטוי נוסף בפסיקת הרא"ש⁴, שאם ראובן חבל באשתו של שמעון, אינה יכולה למחול על דמי נזקה, מפני שחלק מהתשלום שייך לבעלה⁵, וגם החלק ששייך לה נחשב נכסי מלוג ופירותיו שייכים לבעל, ואינה יכולה למחול על דבר שיש לבעלה זכות בו.

¹ ראה ליד ציון הערה 104 ואילך, שאב אינו יכול למחול על זכות של בנו, גם אם בנו קיבל את הזכות עקב מעשה של האב; ומכאן קל וחומר לאדם זר. [מ"ב](#).

² הכלל הוא שמחילתו תקפה, אבל יש חריגים אחרים הראויים לציון: בכתובות פו ע"א נאמר שאף שמוכר שטר חוב יכול למחול עליו, הרי אם הקונה שיכנע את הלווה לכתוב לו שטר חדש על שם הקונה, המוכר אינו יכול למחול, וכך פסק שו"ע, חו"מ, סו, כג. זאת אף שהמלווה המוכר גרם את הזכות לקונה. [מ"ב](#).

³ כתובות לט ע"א.

⁴ שו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן א (הובא בשו"ת המב"ט, חלק א, סימן א, ובשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קיא).

הראנ"ח, שם, מוכיח מהרא"ש ששליח בית דין או שליח הקהל שמישהו ביזה אותו, ומחל על העונש המגיע למבזה – לא מועילה מחילתו, מפני שבזיון שליח הקהל הוא בזיון הקהל עצמו, ובזיון שליח בית דין הוא בזיון בית הדין עצמו, ואין בכוחו של השליח למחול על כך.

⁵ כתובות סה ע"א.

פרק שני: ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה

עוד פסק הרא"ש⁶, שאם ראובן הכה את שמעון, ולפי תקנת הקהל הוא חייב לשלם לשמעון סכום מסוים כקנס, ושמעון אמר שאינו רוצה את הכסף לעצמו אלא הוא רוצה שהכסף יהיה לצדקה – שמעון אינו יכול למחול על הקנס אחרי שאמר זאת, מפני שבית הדין (שהוא "יד עניים") כבר זכה בכסף עבור העניים. זאת אף שגם כאן, הזכות הגיעה לעניים בגלל נזק שקרה לשמעון.

ג. בשעבודא דרבי נתן – מחילה הפוגעת בנושה של המוחל

כלל הוא, שאם לוי חייב לשמעון, ושמעון חייב לראובן, ואין לשמעון במה לשלם, ראובן יכול לתבוע את לוי (בתנאים מסוימים) מכוח "שעבודא דרבי נתן"⁷ (להלן: שדר"ג). שמעון אינו יכול למחול ללוי על חיובו כלפי ראובן, אף שזכותו של ראובן על לוי באה מכוחו של שמעון⁸.

יש אומרים, שאם עוד לא הגיע זמן הפרעון של חובו של לוי לשמעון, מועילה מחילת שמעון ללוי, מפני שאז לוי עדיין אינו משועבד לראובן בשדר"ג⁹. אבל אחרים אומרים שגם כאן מחילת שמעון אינה תקפה, מפני שבעתיד תהיה לראובן זכות על לוי¹⁰. לדעת הב"ח¹¹, מועילה מחילת שמעון ללוי כל זמן שלא התברר בבית דין שאין לשמעון

⁶ שו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן ד (הובא בשו"ע, יו"ד, רנח, ט). ראה על דבריו בעמ' 1008, במילואים להערה 76, אות ח.מ.

⁷ שו"ע, חו"מ, פו, א-ב.

⁸ ראב"ד, הובא בספר התרומות, שער נא, חלק א, אות ד; חידושי הרשב"א, כתובות יט ע"א, ושו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן פא, בסופו (הובא בשו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו); חידושי הריטב"א, כתובות יט ע"א (מפני שהוא כאילו "בעל חובו ממש"); ר"ן על הרי"ף, כתובות ו ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בחידושי ר"ע איגר, כתובות יט ע"א, ובמצודת בן ציון, דף לו ע"ג); שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן א (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סג, דף צו ע"א במהד' תע"ג, עמ' רט במהד' זכרון אהרן); שו"ע, חו"מ, פו, ה; ב"ח, חו"מ, ס, יז; ט"ז, חו"מ, קא, ה; דברי חיים (אורבך), דיני דיינים, סימן ב (שוו דעת רוב הפוסקים); שו"ת תשובה מאהבה, חלק א, סימן ב; מחנה לוי, שבוועות לו ע"ב (ד"ה אמנם לכאורה); שו"ת ר' איסר יהודה, סימן דנו, עמ' קעו; אורים ותומים, מז, אורים, ס"ק ז, ותומים, ס"ק ג; מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד; דרך ישרה, חלק א, סימן נב, עמ' רז, בדעת תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), במסקנתם; פתחי משפט, סה, אות כט, בדעת המאור, בבא מציעא יא ע"א (בדפי הרי"ף); שו"ת בית יעקב (צויזמיר), סימן ה (ט ע"ד).

⁹ ר"ן על הרי"ף, כתובות ו ע"א (בדפי הרי"ף); סמ"ע, מז, ס"ק א; שו"ת חוות יאיר, סימן פ.מ.

¹⁰ ש"ך, חו"מ, פו, ס"ק יא; קצות החושן, פו, ס"ק ו; תורת ר' שמואל סלאנט, חלק ב, סימן פא, עמ' צה. הש"ך כתב שאף הר"ן לא התכוון לומר שהיא תקפה – עיין שם להסברו לכך (והובא בשו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף יב). הוא מסביר שמה שנאמר בבבא קמא פט ע"א שמועילה מחילת אישה על כתובתה אף שו פגיעה במי שהיא חייבת לשלם לו על חבלה, הוא מפני שמדובר שמכרה לנחבל את כתובתה בטובת הנאה, והחזירה לו את הכסף כתשלום על החבלה, ובמחילתה הוא מפסיד רק את ההפרש בין מלוא סכום הכתובה למחיר הנמוך ששלם בעדה, ועל הפרש זה אין שדר"ג. על דברי הש"ך עיין שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן סב (ד"ה באופן), תומים, פו, ס"ק י, וישועת דוד, חו"מ, סימן לח. שו"ת שער שלמה, סימן קמו (קלד ע"ג), כתב שבגלל המחלוקת, מספק "המוציא מחברו עליו הראיה". על מחילה לפני מועד הפרעון עיין שו"ת בית יעקב (צויזמיר), סימן ה (י ע"א); אור הלבנה, חלק ד, עמ' קכג-קכד.

¹¹ ב"ח, חו"מ, פו, ג; כך כתב גם סמ"ע, קכט, ס"ק מב.מ.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

נכסים, מפני שעד אז לוי אינו מתחייב לראובן מכוח שדר"נ. ר' צבי גרטנר¹² מבאר שטעמו הוא שמחילה כפרעון¹³, ולכן רואים כאילו פרע לוי לשמעון, ונפטר מחובו, ואין ראובן יכול לגבות ממנו. מדבריו עולה שלפי שיטת ההפקעה וההקנאה¹⁴, לא תועיל מחילת שמעון ללוי גם אם עוד לא התברר בבית דין שאין לשמעון נכסים.

אם חיובו של לוי לשמעון הוא חיוב דרבנן, יש אומרים ששמעון יכול למחול לו, אף שחל שדר"נ, מפני שבמצב כזה, גם זכותו של ראובן מכוח שדר"נ היא רק מדרבנן. הם כתבו כך לגבי חיוב מזונות אישה¹⁵, לגבי חיוב כתובה¹⁶, ולגבי חיוב בגרמ¹⁷. אבל אחרים אומרים שגם אם החיוב הוא מדרבנן, מחילת שמעון אינה תקפה¹⁸.

אם יש לשמעון נכסים: בית שמואל¹⁹ כתב שאם יש לשמעון במה לפרוע לראובן, כך שאין שדר"נ²⁰, מועילה מחילת שמעון ללוי, גם אם אחר כך ירד מנכסיו ולא היה לו במה לשלם, כך שראובן הפסיד מהמחילה. אבל הש"ך²¹ כתב שהמחילה בטלה גם בכגון זה. טעמו הוא, שמעיקר הדין חל שדר"נ גם אם יש לשמעון נכסים, ורק מפני תקנה אין אז שדר"נ²².

אם מחל ברגע יצירת החיוב: חזון איש²³ פוסק שאם שמעון מחל ללוי באותו רגע שנוצר חובו (של שמעון) לראובן, מועילה מחילת שמעון, מפני שלא נוצר שדר"נ אם אותו מעשה יצר גם את המחילה וגם את החיוב. אבל קצות החושן²⁴ כתב שלא מועילה מחילה בשדר"נ גם אם החבות והזכות באות בבת אחת.

¹² ר' צבי גרטנר, "בענין שעבודא דרבי נתן", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' רפו.

¹³ על שיטה זו ראה שער ראשון, פרק רביעי.

¹⁴ ראה שער ראשון, פרק שני ופרק שלישי.

¹⁵ ט"ז, אהע"ז, ע, ס"ק י; ר' צבי אשכנזי, בהגהתו בט"ז שם – לדעה שחיוב מזונות אישה הוא מדרבנן.

¹⁶ שו"ת מצוות כהונה, סימן לו – לדעה שחיוב כתובה הוא מדרבנן.

¹⁷ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן ז, אות ג. [§](#)

¹⁸ חלקת מחוקק, ע, ס"ק כו (הובא באבני מילואים, ע, ס"ק ט). [§](#)

¹⁹ בית שמואל, ע, ס"ק כד (הובא בשו"ת מנחת שמואל (פנחס), חלק ב, אהע"ז, סימן כא, עמ' רפ).

²⁰ שו"ע, חו"מ, פו, ב.

²¹ ש"ך, חו"מ, סימן פו, ס"ק ה (הובא בשו"ת חוות יאיר, סימן פ).

שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קפח (קפח ע"ג), כותב שמי שמכר קרקע ב"הטבה", היינו עם זכות לקנות אותה חזרה, ואחר כך לווה כסף (מאדם אחר, לא מהקונה), אינו יכול למחול על הטבה, מפני שמחילתו פוגעת במלווה; והוא מסתמך על הדין שאין תוקף למחילה כשיש שדר"נ. מסתימת דבריו משמע שהדין כך גם אם יש לו נכסים, והוא כדעת הש"ך.

²² שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן ז, אות ה.

על מצב שיש לשמעון נכסים, עיין שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' רפג–רפו.

²³ חזון איש, בבא בתרא, סימן ה, אות טו. בנידונו, גובה מס, שלוי היה חייב לו מס, גבה במקומו מראובן (באופן שלפי דין המלכות לא היה רשאי לעשות כן), כך שבאותו רגע נוצר חיוב של הגבאי לראובן (בגין גזל) ומחל ללוי (מכללא, בכך שלא תבע אותו).

²⁴ קצות החושן, סו, ס"ק לד (הובא בטיב גיטין (הלר), גיטין לב ע"א, ד"ה בתוספות ד"ה מבוטלת – ראה בשמו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 3). הוא עוסק במוכר שטר חוב שמחל עליו ללווה אחרי שמכר אותו, ואומר שלא מועילה מחילת המוכר אם אין ללווה נכסים (כפי שהוא מביא בשם ב"י, חו"מ, סו, מחדש כח, בדעת שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן ג), מפני שברגע שימחל יתחייב לשלם לקונה על הנוק, וממילא הלווה יחויב לשלם לקונה מדין שדר"נ, ולכן לא מועילה המחילה, מפני שחיוב הלווה לקונה והמחילה באים כאחת.

פרק שני: ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה

אם המוחל טוען שמחל לפני כן: ר' יעקב עמדין²⁵ אומר ששמעון נאמן (גם אחרי שהתחייב לראובן) לומר שמחל ללוי בלבו לפני שהוא עצמו התחייב לראובן, גם אם אין ראייה לדבר, וזאת במיגו שהיה מוחל ללוי או בגלוי²⁶; ובמקום שיש חשש לקנוניה, אפשר להטיל "חרם סתם".

במחילת חיוב החזרת ריבית: יש אומרים²⁷ שלווה שמוחל למלווה א על חובתו להחזיר לו ריבית קצוצה ששילם לו, בשעה שהוא – הלווה – חייב למלווה ב, מחילתו אינה תקפה, משום שמלווה א חייב למלווה ב מכוח שדר"ג. אבל קצות החושן²⁸ כותב שאם מחל הלווה למלווה על חיוב החזרת הריבית לפני שתבע אותו מהמלווה, המחילה תקפה גם אם אותו לווה חייב לנושה אחר, וטעמים אחדים לדבר: (א) לא חל כאן שדר"ג, לפי הדעה שחיוב החזרת הריבית חל רק כשהלווה תובע אותה²⁹. (ב) גם אם תבע הלווה את המלווה, ואחר כך מחל לו, המחילה תקפה, מפני שאין כאן שדר"ג, כיוון שחיוב המלווה להחזיר את הריבית נובע מהציווי "וחי אחיך [הלווה] עמך"³⁰, ולכן חיובו דומה לחיוב צדקה, שלא חל עליו שדר"ג³¹. (ג) אף שחל שדר"ג, המחילה תקפה, מפני שהטעם שמלווה חייב להחזיר את הריבית הוא "וחי אחיך עמך", וטעם זה אינו שייך כאן, שהרי הכסף לא יגיע ללווה אלא לנושה אחר שלו³². (ד) ממון הריבית עצמו קנוי למלווה, אלא שיש עליו מצווה להחזיר אותו, ולכן לא חל שדר"ג, ולכן המחילה תקפה³³.

במחילת חיוב החזרת שוחד: שאלה דומה הוא במי שנתן לדיין שוחד, ומחל לו על חיובו להחזיר לו. ר' יהודה לנדא³⁴ כותב שנותן השוחד אינו יכול למחול לדיין אם הוא (הנותן) חייב לנושה אחר, מפני שהדיין חייב לאותו נושה משר"ג, ואי אפשר למחול כשיש שדר"ג, ורק אם עוד לא התברר בבית דין שנותן השוחד חייב לאותו נושה, כך שאין שדר"ג, הוא יכול למחול לדיין. אבל קצות החושן³⁵ כותב שאם נתן השוחד מחל לדיין על חיוב החזרת השוחד לפני שתבע ממנו, המחילה תקפה גם אם אותו נתן חייב לנושה אחר, מפני שלא חל

²⁵ שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות יג). אבל ראה בשער שני, עמ' 64–66, שלדעת רוב הפוסקים אין תוקף למחילה בלב. Ⓜ

²⁶ אך יש להעיר שזהו מיגו למפרע, שאינו מועיל לפי תוספות, כתובות פה ע"א (ד"ה אית).

²⁷ עטרת צבי (מווילנא), תשובות בסוף הספר, לסימן ט (הובא בבית לחם יהודה, יו"ד, קס, ה); שו"ת פנים מאירות, חלק ב, סימן עד (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, ט, ס"ק ב); שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו (הובא בפתחי תשובה, יו"ד, קסא, ס"ק ה); תפארת למשה, יו"ד, סימן קסא (בלשון "אפשר"). בעניין מחילת לווה על חיוב החזרת הריבית, ראה שער שלישי, עמ' 93–95.

²⁸ קצות החושן, ט, ס"ק א (הובא בשו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסט, אות א).

²⁹ זו דעת ט"ז, חו"מ, סימן ט, שחיוב החזרת הריבית חל רק כשהלווה תובע אותה (והסכים עמו בית מאיר, יו"ד, קסא, ה); אבל קצות החושן חולק וסובר שיש חיוב גם בלי תביעה. Ⓜ

³⁰ כך נימק ט"ז, שם.

³¹ קצות החושן שם. כמוכן, נימוק זה שייך גם אם מחל לפני שתבע את המלווה, גם לדעה שחיוב המלווה חל גם בלי תביעה. על שדר"ג בחיוב צדקה עיין ברור הלכה, קידושין טו ע"א, ציון ה.

³² בית יהודה (לנדא), חו"מ, ט, א. Ⓜ

³³ דברי חיים (אוירבך), דיני דיינים, סימן ב. Ⓜ

³⁴ בית יהודה, שם.

גם דברי חיים, שם, כותב שאם נתן השוחד חייב לאחר, ואחר כך נתן את השוחד, אינו יכול למחול, מפני שיש שדר"ג.

³⁵ קצות החושן, שם. Ⓜ

שדר"ג, כיוון שחייב החזרת השוחד חל רק כשהנותן תובע אותה; ורק אם תבע אותו, ואחר כך מחל לו, המחילה אינה תקפה, מפני שחל שדר"ג.

אם חיוב לוי קדם: יש אומרים, שאם לוי נתחייב לשמעון ורק אחר כך נתחייב שמעון לראובן, לוי אינו חייב לראובן מכוח שדר"ג³⁶. לפי דעה זו, ברור שבמצב כזה יכול שמעון למחול ללוי³⁷. גם לדעה שיש שדר"ג גם במצב כזה, שמעון יכול למחול ללוי, מפני שרק אם חיובו של שמעון לראובן קדם, לוי משתעבד גם לראובן בשעבוד הגוף ובשעבוד נכסים, כאילו הילוה ראובן ללוי, אבל אם חיובו של לוי לשמעון קדם, יש לראובן רק שעבוד נכסים על לוי, בגלל שדר"ג, אבל לא שעבוד הגוף, ולכן שמעון יכול למחול ללוי³⁸.

יש דוגמאות נוספות למחילה שפוגעת בנושים של המוחל: מהרי"ט פסק שאישה נשואה, שקרוב שלה מת, אינה יכולה למחול על חלקה בירושה, מפני שהיא חבה בכך לאחרים, לבעלה, שאמור לקבל פירות מהנכסים שהיא ירשה, שהם נכסי מלוג³⁹.

אבל בכור שאמר "איני נוטל חלק בכורה בירושת אבי ואיני נותן פי שניים לנושה של אבי", מועילה הסתלקותו מבכורתו⁴⁰, גם אם בכך יפסיד הנושה של האב, כגון שאחיו הצעירים נמצאים בחו"ל ואי אפשר לגבות מחלקם בעיזבון בהיעדרם⁴¹, או שהם קטנים, שאי אפשר לגבות מחלקם בעיזבון עד שיגדלו⁴². נראה שהסיבה להבדל בין זה לבין נידונו של מהרי"ט היא שכאן אין הפסד מוחלט לנושה, שהרי אם ימתין עד שיגדלו האחים ויחזרו מחו"ל, יוכל לגבות את כל חובו מהעיזבון⁴³.

ראובן שהתחייב לשלם לשמעון סכום מסוים כשיתבע אותו, ולשמעון יש נושים, שמעון חייב לתבוע את ראובן ואינו יכול למחול לו, מפני שהמחילה תפגע בנושיו⁴⁴.

אלמנה שתובעת את כתובתה צריכה להישבע שטרם נפרעה כתובתה. זוהי תקנת חכמים לטובת יורשי הבעל. על כן, אם היא מתה בלי שנשבעה, יורשיה אינם יכולים לגבות את כתובתה⁴⁵. אבל היורש של הבעל יכול לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים שנתקנה לטובתי", ולמחול על התקנה שאלמנה גובה רק בשבועה, ועל ידי כך יורשי האלמנה יגבו את כתובתה מנכסי הבעל, וזאת גם במצב המצוי שבניהם של הזוג הם גם יורשי הבעל וגם יורשי האלמנה. לפי דעה אחת⁴⁶, היורש יכול לומר כך גם אם היו לבעל נושים, אף שבגלל מחילתו לא יוכלו

³⁶ הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ד, סימן ד.

³⁷ שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן סב (ד"ה אך תירוק).

³⁸ ר' אלכסנדר זיסל חניסקי, מוריה גל' צט, עמ' נד–נה, בדעת "יש מפרשים" המובאים בתוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון).

³⁹ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב (ד"ה ועוד אני).

⁴⁰ בבא בתרא קד ע"א. על הסתלקות מבכורה, ראה שער רביעי, עמ' 232–233.

⁴¹ רשב"ם, בבא בתרא שם (ד"ה בכור).

⁴² תוספות, בבא בתרא שם (ד"ה ואם).

⁴³ עוד ייתכן שסיבת ההבדל היא, שבכור מדובר בסילוק, וסילוק מועיל גם אם חב לאחרים – ראה שער שש עשרה, עמ' 691, בשם גידולי שמואל.

⁴⁴ שו"ת הריב"ש, סימן תפא (הובא בערך לחם, חו"מ, קא, ה, ובט"ז, חו"מ, צט, א).

⁴⁵ שו"ע, אהע"ז, צו, א.

⁴⁶ שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן עה, ד"ה ועוד, וסימן עח, ד"ה ויש (נדפס גם בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ט); שו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן לד (הובא בבית שמואל, צו, ס"ק ד, ובשו"ת פנים מאירות, חלק א, סימן נא).

פרק שני: ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה

הנושים לגבות את חובם מנכסי הבעל. אבל לפי דעה אחרת⁴⁷, אינו יכול למחול על התקנה, כיוון שמחילה זו פוגעת בנושי הבעל.

מחלוקת דומה קיימת לגבי ראובן שמכר קרקע לשמעון, ובא נושהו של ראובן לטרוף את הקרקע משמעון, ושמעון מחל לנושה על חיובו להישבע שבועת הגובה מנכסים מכורים, ואיפשר לו לטרוף את הקרקע בלי להישבע. לדעת ר' פנחס הלוי הורוביץ, שמעון מוצדק במחילתו, כיוון שהשבועה נתקנה לטובת הקונים מן החייב, ושמעון יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים שנתקנה לטובתי", ולכן עדיין זכאי שמעון לשיפוי מראובן, ככל מי שקנה קרקע מחייב ונטרפה ממנו⁴⁸. לעומתו, אחרים סבורים ששמעון לא היה רשאי למחול על השבועה, כיוון שמחילה זו פוגעת בראובן, שכן ייתכן שהנושה היה נמנע מלטרוף כדי שלא יצטרך להישבע, ולכן ראובן פטור מלשפות את שמעון, בטענה: "הפסדת לעצמך בכך שמחלת"⁴⁹.

מי שיכול לזכות בדין בטענת "קיים לי", אינו יכול למחול על זכות זו, אם בכך הוא גורם נזק לנושיו, שלא יהיה להם ממה לגבות, אלא הוא חייב לטעון "קיים לי"⁵⁰. מצד שני, אם ראובן התחייב לתת מתנה לשמעון כששמעון יתבע ממנו, שמעון אינו חייב לתבוע אותה, אף שהימנעותו פוגעת בנושים שלו, מפני שעוד לא זכה בממון, ועוד, ש"שונא מתנות יחיה"⁵¹.

ד. בחוזה לטובת צד שלישי

סוג אחר של זכות שנוצרת בגלל שמעון ושייכת לראובן הוא בחוזה לטובת צד שלישי, כגון אם לוי התחייב לשמעון לשלם משהו לראובן. הכלל הוא שגם כאן שמעון אינו יכול למחול ללוי, והדבר בא לידי ביטוי בפסיקותיהם של חכמים אחדים.

(א) ר' משה גלנטי⁵² נשאל על שמעון שמסר בגדים ללוי למוכרם בתנאי שלא יוכל למוכרם בלי רשות ראובן⁵³, ושמעון ולוי הסכימו ביניהם שאם ימכרם לוי שלא ברשות ראובן, לוי יהיה חייב לפרוע לראובן סכום מסוים. הוא פוסק ששמעון אינו יכול למחול על חיוב זה, אף שראובן לא התנה עם שמעון שום תנאי, מפני ששמעון זיכה לראובן זכות זו שלא בפניו, ו"זכין לאדם שלא בפניו", וראובן זכה מיד בזכותו.

⁴⁷ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן י (ד"ה ואחר); ישועות יעקב, אהע"ז, צו, ס"ק ג.ג.

⁴⁸ הפלאה, כתובות צב ע"ב (ד"ה בא"ד כגון).

⁴⁹ אמרי בינה, דיני גביית חוב, סימן טז; חבלים בנעמיים, חלק א, סוגיא ז, אות ב. הם מסתמכים על הריב"א שהובא בעמ' 1003, במילואים להערה 47.

⁵⁰ כנסת הגדולה, יו"ד, קסא, הגהות טור, אות יט, וחומ"מ, כה, כללי קיים לי, אות מד (הובא בשו"ת נשמת כל חי, חלק ב, חו"מ, סימן יז, דף נו ע"ד, ובחבלים בנעמיים, חלק א, סוגיא ז, אות ב), ושו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קעו (רח ע"ב) ד"ה עוד נסתפקתי, וחלק ב, סימן לח (לה ע"א), וסימן מב (מב ע"ג).

⁵¹ שו"ת נשמת כל חי, חלק ב, חו"מ, סימן יז (נו ע"א).

⁵² שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן יא.

⁵³ כנראה, הסיבה לתנאי זה היתה שבגדים אלו ניתנו לשמעון כפרעון חוב של ראובן כלפיו. אבל מבחינה עניינית לא היתה לראובן זכות בבגדים, כיוון שניתנו כפרעון.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

(ב) מהרשד"ם⁵⁴ פוסק שאם ראובן נשבע, על פי בקשת שמעון, לתת כסף ללוי, שמעון אינו יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי", ולפטור בכך את ראובן משבועתו.

(ג) ר' פנחס הלוי הורוביץ⁵⁵ פוסק שמלמד אינו יכול למחול למעבירו על זכותו לעבוד, מפני שהוא התחייב ללמד את הנער, ואינו יכול למחול על זכותו של הנער. גם כאן, למעשה, הסכם העבודה שביין המלמד לאבי הנער הוא חוזה לטובת צד שלישי, הנער, ונפסק שלא מועילה מחילת צד אחד באופן שתפגע בזכות הצד השלישי⁵⁶.

(ד) ר' דוד שלמה אייבשיץ⁵⁷ נשאל על ראובן שנשא אישה, והכניסה לו נדוניה, והתחייב בשטר לבניה (מבעלה הראשון) שאם תמות בחייו, יתן להם את הנדוניה; ואחר כך האישה מחלה לראובן על כך. הוא פוסק שמחילתה אינה תקפה, מפני שחיוב הבעל היה כלפי יורשיה ולא כלפיה, ולא היה לה זכות בכסף אחרי שנתנה אותו לבעל תמורת הכתובה. הוא מוסיף שגם אם כתב שהוא מתחייב "להחזיר ליורשיה" אין להבין מזה שהם זוכים מכוחה בתורת ירושה, ותוכל למחול, שהרי אינם יכולים לרשת ממנה, שכן הכסף אינו שלה אלא של בעלה, אלא שלא רצה לכתוב "לבניה" שמא לא יהיו בחיים כשתמות האישה, וכתב "יורשיה" כדי להבהיר שהוא מתחייב לכל מי שראוי לרשת אותה⁵⁸, ולא בתורת ירושה ממנה. כלפי מי שטענו שהעובדה שכתב שיחזיר את הנדוניה, מלמדת שנשארה לאישה זכות בכסף, לעניין זה שהכסף יעבור ליורשיה – הוא משיב, שהבעל כתב כך רק כדי להסביר מדוע התחייב, ואין ללמוד מזה שיש לאישה זכות בכסף⁵⁹.

לעומת זאת, אם לוי התחייב לשלם לשמעון משהו על דעת ששמעון יעביר אותו לראובן, שמעון יכול למחול ללוי, כיוון שההתחייבות היא לתת לשמעון. כך פסקו ר' מיכאל בלייכר⁶⁰

⁵⁴ שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קר. מ.

⁵⁵ שו"ת גבעת פנחס (הורוביץ), סימן עה.

אבל הוא כותב שאם המעביד יכול למצוא מלמד אחר באותו שכר שפסק לראשון, יכול המלמד לחזור בו, מפני שהנער לא יפסיד מכך.

יש להעיר שפועל זכאי לחזור בו באמצע עבודתו, חוץ מבדבר האבד (ראה שער שלישי, עמ' 87); וצריך לומר שגבעת פנחס סובר שזה נחשב דבר האבד ולכן אינו יכול לחזור בו, והוא בא לומר שגם הסכמת המעביד אינה מאפשרת הפסקת העבודה, בגלל הפגיעה בנער.

⁵⁶ ראה גם ליד ציון הערה 108, שהאב אינו יכול למחול למלמד, מאותה סיבה.

⁵⁷ שו"ת נאות דשא (אייבשיץ), סימן קלא.

שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן לח (ד"ה ולכאורה), מקשה על נאות דשא משו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח, שכותב על מצב דומה שהמחילה תקפה. וראה במילואים להערה 64, שייתכן שטעמו של מהרי"ט הוא ששם החיוב כלפי הצד השלישי היה חיוב מותנה, והמוחל מחל לפני שהתקיים התנאי; אבל גם כאן מחל לפני קיום התנאי – מות האישה.

⁵⁸ הוא מעיר שבנידונו כתב "לירשיים שיש לה מבעלה הראשון", ולכן היורשים היחידים שכוללים בזה חוץ מהבנים, הם בני הבנים.

⁵⁹ הוא מביא ראייה לכך, מחידושי הריטב"א, כתובות פו ע"א (הובא בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק עז), הכותב, שבמכירת שטר חוב, אם כתב הלווה לקונה "אני מתחייב לפרוע לך את הסכום שכתוב בשטר החוב שקנית", המוכר לא יוכל למחול על החוב (שלא ככל מוכר שטר חוב), כיוון שזה חיוב חדש של הלווה כלפי הקונה, אלא שאם ימחל, לא יוכל הקונה לטרוף מלקוחות שקנו בין זמן השטר המקורי לזמן השטר הזה (עיינין שם, שהוכיח שזאת כוונת הריטב"א); הרי שאף שכתוב בשטר הזה שסיבת ההתחייבות היא מה שלוה מהמוכר, בכל זאת לא מועילה מחילת המוכר.

⁶⁰ ר' מיכאל בלייכר, "צוואה – עריכתה וניסוחה", שורת הדין, כרך ב, עמ' שמג.

פרק שני: ראובן שגרם זכות לשמעון, ומחל עליה

ור' זלמן נחמיה גולדברג⁶¹, שהמתחייב לתת סכום מסוים לאפוטרופוס שתפקידו יהיה להעבירו לאדם אחר, האפוטרופוס יכול למחול למתחייב או ליורשיו, אף שהמחילה פוגעת באותו אחר, גם אם התחייב לאפוטרופוס בנוסח "קנה על מנת להקנות". זאת מפני שיש לאפוטרופוס זכות שיהיה לו בסכום זה קניין על מנת להקנות, והוא יכול למחול על זכות זו.

חריג נוסף הוא בהתחייבויות הדדיות. ראובן ושמעון שהתחייבו זה לזה התחייבויות הדדיות, וחיובו של ראובן הוא כלפי לוי, וחזר בו שמעון מהתחייבותו, הוא מחל בכך על התחייבותו של ראובן, אף שזהו חוזה לטובת צד שלישי, לוי. כך פסק מהרי"ט⁶² לגבי התחייבויות הדדיות בשבועה של אבי המשודכת ומשודך, שאם אבי המשודכת הודיע שהוא מתחרט על השידוך, ומזה נובעת גם מחילה על חיובי המשודך, המשודך פטור מחיובו, אף שהמשודך התחייב לטובת הבת. טעם הדבר הוא, שמאחר ששניהם נשבעו זה לזה, ועבר האב על שבועתו ואמר שהוא מתחרט, ממילא הותר גם החתן, מפני שלא נשבע על דעת כן, והוא נשבע לשאת את הבת רק על דעת שהאב יקיים את שבועתו לתת נדוניה⁶³.

ה. לפני התגבשות הזכות

ר' יוסף רוזין, הרוגאצ'ובי⁶⁴, קובע סייג עקרוני לכלל ששמעון אינו יכול למחול על זכות שגרם לראובן: שמעון יכול למחול על הזכות כל עוד היא לא התגבשה. הוא מסביר בכך פסקים אחדים של ראשונים.

(א) הרא"ש⁶⁵ פוסק שקטנה או נערה שאביה אירס אותה, ויש לה כתובה מן האירוסין (לפי דעה אחת), כשהיא נישאת, היא מוחלת (מכללא) על שעבוד הכתובה שמן האירוסין ומקבלת כתובה משעת הנישואין, וזאת אף על פי שהכתובה שמן האירוסין שייכת לאביה ואילו הכתובה מן הנישואין שייכת לה, כך שהיא מוחלת על זכות של האב. הסברו הוא, שהאב מקבל את הכתובה על ידה, וחיוב הכתובה עוד לא התגבש (הוא מתגבש רק בגירושין או במיתת הבעל), ולכן מחילתה תקפה.

(ב) הרמב"ם⁶⁶ פוסק, שאישה שמחלה על כתובתה, בנותיה מפסידות את זכותן למזונות, וזאת בניגוד לפרעון הכתובה, שאינו מפקיע את זכותן למזונות. הסברו הוא, שזכותן למזונות באה על ידי האשה, ולכן היא יכולה למחול עליה. אבל הוא כותב שאם האישה מחלה על כתובתה רק אחרי מות הבעל, לא הפסידו הבנות את מזונותיהן, גם לדעת הרמב"ם, מפני

⁶¹ שם, עמ' שנט. 87.

⁶² שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ק, בסופו (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 125). וזו לשונו: "שאלה: ראובן נשחרך עם בת שמעון, ונתחייב שמעון בקנין ושבועה לתת [לראובן] את בתו רצויה ומפוייט לזמן פלוני ובנדוניא כך וכך, וראובן נתחייב לכונסה לזמן הנוכר... אחר כך שמעון וראובן ששמעון נתחרט על הדבר... תשובה... כבר נתפרדה חבילה... וכי תימא, מאחר ששדוכין אלו זכות הם לבת, לא כל הימנו דשמעון לחוב לבתו, ולא תפסיד היא זכותה מפני דברי אביה; מכל מקום, לא נתחייב זה [ראובן] אלא על ידי התנאי שהתנה עם [האב], והוא נתחייב להכניסה מפוייט, ומאחר שהאב חזר בו, אף הוא פטור".

⁶³ חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו (עמ' תלה). 87.

⁶⁴ צפנת פענח, הלכות אישות, יט, יב. כדרכו, הוא כותב את דבריו בקיצור נמרץ וברמזים, ואני מפרש את דבריו בהרחבה כמיטב הבנתי. 87.

⁶⁵ רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ד. אבל הרא"ש עצמו נימק טעם אחר – שזכות האב בכתובתה היא רק תקנת חכמים, ולא תיקנו כך אם מחלה.

⁶⁶ רמב"ם, הלכות אישות, יט, יב. ראה שער שלישי, עמ' 87. 87.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

שבשעת מחילתה כבר התגבש חיוב יורשי הבעל במזונות כלפי הבנות, ומחילת האישה מועילה רק לפני התגבשות זכות הבנות.

(ג) התוספות⁶⁷ פוסקים שאישה שנתגרשה פטורה מלהניק את בנה, אף שהיא משועבדת לתינוק להניקו. הסברו הוא, שכשהבעל מגרש אותה, הוא מוחל לה על חיובה להניק, ומחילתו תקפה, מפני שזכות התינוק לינוק באה על ידו⁶⁸. כנראה, הוא סבור שכאן נחשב שעוד לא התגבשה הזכות, מפני שכל יום יש חיוב חדש של הנקה⁶⁹.

(ד) הר"ן⁷⁰ כותב שאף שבעל חייב להביא את הקרבנות שאשתו מתחייבת בהם, הרי אם גירש אותה, ונתן לה את כתובתה, והיא כתבה לו שובר-קבלה על הכתובה, בכך היא מוחלת לו (מכללא) על כל חיוביו, כולל את חיוב הבאת הקרבנות, וזאת אף שחיוב הבעל להביא קרבן הוא חיוב כלפי ההקדש. הסברו הוא, שזכות ההקדש באה מכוח האישה, ולכן היא יכולה למחול לפני התגבשות החיוב, וחיוב הבאת הקרבן חל רק בשעת הבאתו⁷¹.

פרק שלישי

זכות שיש בה תועלת לשניים, ומחל אחד מהם

זכות שיש בה תועלת לשני אנשים, אין אחד מהם יכול למחול על הזכות. כך עולה מדינים של שותפים, שאחד מהם מחל על זכות של השותפות, שאין מחילה תקפה, כפי שנראה להלן⁷². עיקרון זה מתבטא בתחומים נוספים:

(א) חיוב התשלום של אונס או מפתה הוא גם זכות של הבת וגם זכות של האב, ולכן אם אחד מהם מחל, האחר יכול לתבוע⁷³.

(ב) המזיק קרקע שהיא אפותיקי לחוב, חיובו הוא כלפי הנושה וכלפי בעל הקרקע, ואם אחד מהם מחל, האחר יכול לתבוע⁷⁴.

⁶⁷ תוספות, כתובות נט ע"ב (ד"ה כגון).

⁶⁸ נראה שיש בדבריו טעות הדפוס, ובמקום "על ידה" צריך לומר "על ידו".

⁶⁹ אבל דבריו קשים, שהרי הוא עצמו הסביר את הדין (ליד ציון הערה 104) שהמתחייב לזון את בת אשתו, אשתו אינה יכולה למחול, אף שהזכות הגיעה לבת מכוח האישה, ששם הטעם הוא מפני שכבר התחייב לה, ולכן לא מועילה מחילה. והרי גם חיוב מזונות מתחדש כל יום. אבל ראה בשער רביעי, עמ' 201, שיש אומרים שחיוב המזונות של כל משך הנישואין נחשב שחל בתחילת הנישואין.

⁷⁰ ר"ן, נדרים לה ע"ב.

⁷¹ צפנת פננח מוכיח זאת מערכין יז ע"ב, שם נאמר שלעניין קרבן "עולה ויורד", שמשנתנה לפי מצבו הכלכלי של האדם, הרגע הקובע את מצב הכלכלי הוא רגע הבאת הקרבן.

אבל הוא מקשה (ברמז) מיבמות עט ע"ב, ששם נאמר שרצו חכמים להתיר נתינים (גבעונים) לבוא בקהל, ואמר רבי שאי אפשר להתירם, מפני שאנחנו יכולים להתיר רק את חלקנו, היינו את מה שהנתינים משועבדים לנו, אבל איננו יכולים להתיר את חלק המזבח, היינו מה שהם חייבים לעבוד במקדש; ולכאורה, היות שזכות המזבח בעבור הנתינים באה מכוח מה שגורנו שיעבדו במזבח, אנחנו יכולים למחול עליה. ⁷² ליד ציון הערה 122. נראה שגם אם לאחד מהשותפים יש אחוז גבוה בשותפות מהשותף האחר, אינו יכול למחול על זכות של השותפות.

⁷³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב, אות ב; קהלות יעקב, כתובות, סימן לה במהד' תשכ"ב, סימן מג במהד' תשמ"ח. ⁷⁴ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן שם (על פי ש"ך, חו"מ, שפו, ס"ק יב).

פרק שלישי: זכות שיש בה תועלת לשניים, ומחל אחד מהם

(ג) אישה נשואה אינה יכולה למחול על חוב שמישהו חייב לה, מפני שחוב זה נחשב "נכסי מלוג", שבעלה זכאי ליהנות מפירותיהם, והיא אינה יכול למחול על זכותה⁷⁵.

(ד) מעשה בכית שהיה בבעלות משותפת של שלושה: לראובן ולשמעון היו חלקים בשיעור שגם אחרי חלוקה בעין יישאר שמו עליו, וללוי היה חלק קטן שלא יישאר שמו עליו אם יחלקו. הכלל הוא, ששותף זכאי למנוע את פירוק השיתוף אם חלקו קטן משיעור זה. בשלב מסוים, שמעון קנה את חלקו של לוי. לאחר מכן, ראובן דרש לבצע חלוקה בעין, ושמעון טען שיש לו זכות למנוע את החלוקה, מפני שהחלק שקנה מלוי היה פחות משיעורו, ואמנם יש לו זכות לקבל את שני החלקים שלו בסמיכות זה לזה, וביחד יש בהם כשיעור, אבל הוא מחל על זכות זו. מהר"ם⁷⁶ פסק שטענת שמעון אינה מתקבלת, מפני שאדם אינו יכול למחול על תקנה שנתקנה לזכותו אם מחילתו פוגעת באחרים. למעשה, בנידונו עיקר הזכות (לקבל את החלקים בסמיכות) היתה של שמעון, ובדרך אגב היתה גם לראובן תועלת מכך, שבגללה היה יכול לכפות על שמעון את חלוקת הבית, ובכל זאת פסק שמחילת שמעון בטלה.

(ה) שכיר שטוען שהמעביד טרם שילם את שכרו, והמעביד טוען שכבר שילם לו, אם השכיר נשבע שהאמת כדבריו, המעביד חייב לשלם לו⁷⁷. ייתכן מצב שיש למעביד תביעות שונות כלפי השכיר, והשכיר כופר בהן, והמעביד רוצה לחייב את השכיר להישבע, מתוך תקווה שהשכיר יודה כדי להימנע משובעת שקר; אלא שתביעותיו חסרות בסיס ראייתי מספק, כך שעל פי הדין, השכיר אינו חייב להישבע עליהם. המעביד יכול לנצל את חיובו של השכיר להישבע על שכרו, ו"לגלגל" עליו חובה להישבע על שאר תביעותיו. במצב כזה, השכיר ירצה למחול על שכרו כדי שלא יתחייב שבועה ובכך לא יוכל המעביד לחייב אותו להישבע שבועות נוספות בגלגול. היות שמחילתו תפגע במעביד, מחילתו אינה תקפה, והמעביד יכול לגלגל עליו שבועות אחרות⁷⁸. דוגמה זו ייחודית, בכך שזכותו של הנושה (השכיר) מסיבה תועלת גם לחייב (המעביד), ולכן הנושה אינו יכול למחול עליה.

⁷⁵ שו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן א; מישרים, נתיב כג, חלק ד, דף נו ע"ב (הובא בכ"י, אה"ע"ז, סימן צא); שו"ע, אה"ע"ז, צא, א, וחוי"מ, סו, כח; רמ"א, אה"ע"ז, צא, א; שו"ת המב"ט, חלק א, סימן א (הובא בשו"ת ישמח לב (פרנ"ג), חלק ב, חו"מ, סימן לה, דף נב ע"ג). הבאנו את הרא"ש בהערה 4 לעניין אחר. אורים ותומים, סו, אורים, ס"ק קו (הובא בנתיבות המשפט, סו, חידושים, ס"ק סט), והפלאה, קונטרס אחרון, צא, ס"ק ב, כותבים שאם הלוותה מנכסי מלוג, ומחלה, והתאלמנה או נתגרשה, המחילה תקפה, כיוון שאז הכול שלה. אבל בית מאיר, אה"ע"ז, סימן פג, כותב שגם אז המחילה בטלה, כיוון שחיוב הלווה לא פקע בשעה שמחלה, ולכן אינו יכול לפקוע אחר כך. היה מי שהביא ראייה מהראב"ד שהבאנו בעמ' 164, האומר שמפתח פטור מקנס אם מת האב, מפני שהנערה מחלה לו בשעת הביאה אף שאז הקנס לא היה שייך לה. בית מאיר דוחה ראייה זו, ששם הוא פטור מפני שמעולם לא נתחייב כלפיה, וזה לא שייך כאן. עיין על כך שושנת יעקב ואבני החושן על שו"ע חו"מ שם.

⁷⁶ עוד כתב אורים, שם (הובא בנתיבות המשפט, שם), שאם הלוותה מנכסים שאין לבעל שום זכות בהם, היא יכולה למחול. **מחלה**

⁷⁷ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רח, דפוס פראג, סימן רלז, ותשובות מיימוניות, ספר קנין, סימן יד (הובא במרדכי, כתובות, סימן רעז, ובערך השלחן, חו"מ, קיא, אות ז, דף כו ע"ב).

⁷⁸ כך פסק גם רמ"א, חו"מ, קעא, ג. **מחלה**

⁷⁷ רמב"ם, הלכות שכירות, יא, ו.

⁷⁸ מצורת בן ציון, דף מב ע"א-ע"ב. אבל הוא כותב שאם השכר נמוך משתי כסף, אין מגלגלים עליו שבועה, והוא כותב שלכך התכוון רמב"ם, הלכות טוען ונטען, ג, ז, במה שכתב שאין שבועת הנשבעים ונטלין בפחות משתי כסף. למעשה זו מחילה נגד רצון הנמחל; על מחילה כזאת ראה עמ' 508-510.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

פרק רביעי

זכות ששייכת עכשיו לראובן ובעתיד תהיה של שמעון

זכות ששייכת עכשיו לראובן ובעתיד תהיה של שמעון, נשאלת השאלה האם מועילה מחילת ראובן כשהזכות עדיין שלו.

לפי הירושלמי⁷⁹, אונס ומפתה חייבים לשלם קנס לבת, אלא שהאב זוכה ממנה משום ש"כל שבח נעורים לאביה". אם כן, לכאורה, הדין היה צריך להיות שכל מפתה יהיה פטור כיוון שהבת, שהיא בעלת הזכות, מחלה על זכותה בכך שהסכימה לביאה, ואיך יזכה האב בזכות שלא זכתה בה הבת? ר' יחזקאל בורשטיין⁸⁰ הסביר, שכיוון שהתורה זיכתה לאב לקבל את הקנס מהבת, אין לבת בעלות על הקנס למחול אותו. אפשר ללמוד מדבריו כלל, שבעל זכות אינו יכול למחול על זכות שעתידה לעבור לאדם אחר מכוח דין תורה.

כמו כן, ר' חיים פלג'י פסק שאם יש "הקדש" לתלמידי חכמים לדורות, אין תלמידי החכמים הנוכחיים יכולים למחול למקדיש, כיוון שבכך ייפגעו תלמידי החכמים העתידיים⁸¹.

עם זאת, אדם יכול למחול על זכות שלו אף שהזכות היתה אמורה לעבור ליורשיו אחרי מותו. זאת משום שיורשיו נחשבים המשך האישיות שלו. הוא אף יכול למחול על זכות שתחול רק אחרי מותו. לדוגמה, אדם יכול למחול לנושה שלו על חיובו להישבע (שעוד לא קיבל פרעון) לפני שיגבה מנכסיו אחרי מותו, כשהיהו בבעלות יורשיו⁸², מפני שיוורשים הם המשך שלו ("כרעא דאבוה"), וכאילו הנכסים הם עדיין ברשות המוריש בשעת הגבייה⁸³; זאת אף שאינו יכול למחול על חיוב הנושה להישבע לפני גבייה ממי שיקנה מנכסיו החייב⁸⁴, כיוון

⁷⁹ ירושלמי, כתובות, ג, ג, לפי הבנת חידושי הרשב"א, כתובות לו ע"א. עוד הגדירו כך את חיוב מפתה: חידושי ר' חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג; קהלות יעקב, פסחים, סימן כג במהד' תשכ"ו = סימן כד במהד' תשמ"ז, בסופו; אמרי משה (סוקולובסקי), סימן מא (ד"ה ובמ"ש); שו"ת אבני נור, אהע"ז, סימן שא; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן ג. לעיל, ליד ציון הערה 73, ובשער רביעי, עמ' 863–866, הבאנו תפיסות שונות בשאלה מי בעל הזכות.

⁸⁰ דברי יחזקאל, סימן כד, אות י. מנה

⁸¹ שו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן א (ה ע"א).

⁸² כתובות פו ע"ב; רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, טו, ז; חידושי הרמב"ן, גיטין נ ע"א; חידושי הרשב"א, גיטין נ ע"א; רא"ש, גיטין, פרק ה, סימן ב; שו"ע, אהע"ז, צח, ד, וחו"מ, עא, יז. דעה חולקת: רמ"א, אהע"ז, צח, ז, כותב שלא מועילה מחילתו לגבי יורשיו. דוגמה נוספת: שו"ת אבן יקרה, חלק א, או"ח, סימן ו, כותב לעניין ירושת שררה, שאם נניח שהממונה זוכה בזכות הירושה בחייו, הוא יכול למחול על זכות בנו; אלא שהוא מעלה אפשרות שזכות בנו נוצרת רק אחרי מותו. וראה עמ' 306, על אב המחול על זכות בנו לרשת שררה.

⁸³ ר"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב (בדפי הרי"ף).

תפארת יעקב, גיטין נ ע"א (ד"ה שט"ח), מנמק, שהיה יכול להודות לפני מותו שלא פרע ואז הנושה היה יכול לגבות בלי שבועה, וזכה שמחל על השבועה, הוא כאילו הודה. אבל נימוק זה אינו שייך במחילת חוב. רמב"ם, הלכות אישות, טז, כ, והלכות מלווה ולווה, טו, ז; ר"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב (בדפי הרי"ף); שו"ע, אהע"ז, צח, ז, וחו"מ, עא, יט. שו"ע, חו"מ, שם, פוסק שחייב שמחל לנושה מראש על חיובו להישבע לפני שיגבה ממנו או ממי שיקנה ממנו קרקע, ומכר החייב קרקע, המחילה אינה כוללת את חיוב הנושה להישבע לפני הגבייה מן הקונה. וראה על כך בעמ' 1001, במילואים להערה 1.

דעה חולקת: השגות הראב"ד, הלכות אישות, טז, כ, והלכות מלווה ולווה, טו, ז, כותב שהמחילה מועילה לגבי מי שקנה אחרי המחילה, ולא ממי שקנה לפני המחילה.

פרק רביעי: זכות ששייכת עכשיו לראובן ובעתיד תהיה של שמעון

שאינו יכול למחול על זכות של אחר⁸⁵. כמו כן, נושה יכול למחול על חובו גם אם החייב התחייב "מעכשיו" לפרוע לו ולבאי כוחו, ואף שהדבר פוגע ביורשיו, הרי הם לא זכו בחוב עדיין, ויזכו בו רק אחרי מות הנושה⁸⁶.

עיקרון זה בא לידי ביטוי בתחום מיוחד: קהילות מסוימות תיקנו תקנה, שאם אישה תמות בחיי בעלה, לא יירש את כל נכסיה (כפי שמגיע לו בדין תורה), אלא יחזיר מקצת הכתובה (היינו נכסי צאן ברזל שהכניסה לו בכתובתה) ליורשיה ("הישבון"). הרשב"ש⁸⁷ כותב שבקהילה כזאת, אם האישה מחלה אותו מקצת לבעלה, המחילה תקפה, מפני שעלינו לעשות כל מאמץ אפשרי להביא לכך שהנחלה תישאר ברשות הבעל, שהיא שייכת לו מעיקר הדין. הרי שאף על פי שבעתיד היה הבעל אמור להיות חייב ליורשיה, בכל זאת יכולה האישה למחול לו, כיוון שבשעת המחילה, בעודה בחיים, חיוב הבעל הוא כלפיה. גם אם אינה מוחלת מעכשיו על כתובתה, אלא מוחלת על הזכות שלאחר מותה, המחילה תקפה⁸⁸. הדין כך בין אם אביה נתן לה את הנדוניה ובין אם נתנה את הנדוניה משל עצמה⁸⁹.

כמובן, אם התקנה אומרת, במפורש או מכללא, שהאישה אינה יכולה למחול, מחילתה בטלה; וכך נאמר בתקנת טוליטולא⁹⁰. גם בתקנה כזאת, מחילתה תקפה אם מחלה לו מעכשיו על חיובו, ורק מחילה לאחר מותה בטלה, מפני שבמחילתה היא עוקרת את התקנה⁹¹. טעם הדבר הוא, שאילו היה תוקף למחילה (או למתנה) שתחול אחרי מותה, הבעל היה מפציר בה

ראה על כך בהרחבה: ברור הלכה: כתובות פו ע"ב, ציון ז; ילקוט ביאורים, בתלמוד מהד' מתיבתא, כתובות פו ע"ב, עמ' קיז. יש לציין שאחדים מהמפרשים דנים בזה מצד דיני הוראה וחשש קנוניה, ולא מצד מחילה. רמב"ם שם.

⁸⁵ שו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כה (ד"ה ולי הדיוט).

⁸⁷ שו"ת הרשב"ש, סימן עח, בסופו (הובא בבי"י, אהע"ז, סימן קיח, עמ' שעו, בשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שלד, חלק ב, סימן קצח, וחלק ג, סימן צב, בשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קנד וסימן רכב, בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן טו, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כה, בשו"ת דברי ריבות, סימן קנא, ד"ה ואף על גב, וסימן רצג, בשו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כד וסימן כה, בשו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה, ד"ה תשובה, ובשו"ת מהר"ם לגנט"י, סימן צו). בנידונו של הרשב"ש, התקנה קבעה שהאישה יכולה למחול (כמפורש בשאלה), והשאלה היתה רק אם המחילה תקפה במקום שהבעל התחייב להאמין לאישה אם תאמר שלא פרע. אבל הפוסקים הנ"ל הביאו את דבריו לעניין עצם תוקפה של המחילה במקום שהתקנה אינה קובעת אם היא תקפה. גם שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן לב (ד"ה אמנם אחר וד"ה ולרווחא דמילתא), כותב שמחילה מועילה, והוא מנמק, שמי שנתן את הנדוניה רצה שהאישה תהנה ממנה, ואילו לא הנתנה מהבעל, לא היתה מוחלת לו.

⁸⁸ שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן יז בדפוס ונציה, סימן טז בדפוס לבוב ובמהד' בחובוט (=סימן יא בדפוס ונציה, סימן י בדפוס לבוב ובמהד' בחובוט), עמ' קכו; שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סה (עמ' רטז), בדעת ב"י שם (עמ' שעו). ר"ב אשכנזי מוכיח שזאת כוונת הרשב"ש, שאילו מחילה מעכשיו פשוט שמועילה, ולא היה זקוק לנימוק שיש להתאמץ להעמיד נחלה על מקומה.

⁸⁹ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד, בסופו.

⁹⁰ רמ"א, אהע"ז, קיח, ת. ב"י שם, ושו"ת בית יוסף, שם, לומד זאת ממה שכתב שו"ת הרא"ש, כלל נה, סימן א, שלגבי תקנת טוליטולא, האישה אינה יכולה לתת מתנה בחייה לבעלה או לאחר כדי לעקוף את התקנה. אבל שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן טו, כותב שהרא"ש דיבר רק על מתנה, והוא מסכים שמחילת האישה תקפה.

⁹¹ שו"ת הרא"ש, כלל נה, סימן ג (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, שם, בשו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כה, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סה, עמ' רטז, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כד, בשו"ת דרכי נעם, אהע"ז, סימן כה, ד"ה וכתב הרב הגדול, ובשו"ת אביר יעקב (גירון), אהע"ז, סימן כז, דף קמז ע"ד; שו"ת בית יוסף, שם; שו"ע, אהע"ז, קיח, ת.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

כל הזמן למחול לו אחרי מותה, והיתה נשמעת לו, ונמצא שלא הועילו חכמים בתקנתם; אבל אם מחלה לו מחיים, אין חשש כזה, שהרי בוודאי לא תשמע לו למחול לו בחיים, שהרי אז תפסיד בעודה בחיים; ואין זו נחשבת מחילת זכות של אחר, שהרי היתה יכולה לקבל את כתובתה ולהחזיר אותה לבעל במתנה, ולכן היא יכולה גם למחול⁹². זאת ועוד: התקנה שתחזור נחלתה למשפחתה נעשתה לטובתה, לעשות לה הרגשה טובה, ולא ייתכן שהתקנה תגרע את כוחה, שלא תוכל למחול⁹³. אם אבי הכלה נתן נכסים לחתנו, והתנה שאם תמות האישה בלי זרע, יחזרו הנכסים לו או ליורשיו, האב יכול למחול על התנאי⁹⁴.

גם במקום שנהגו כתקנת טוליטולה, שאינה יכולה למחול, הרי אם הודתה בפני עדים שקיבלה את כתובתה, הבעל פטור⁹⁵. הודאתה מועילה אף שזו זכות של יורשה, מפני שמעיקר הדין מועילה מתנת האישה, ורק מכח תקנה, מבטלים אותה⁹⁶. רק מחילה אינה מועילה מפני שהיא מפקיעה ירושה דאורייתא, אבל אם האישה מודה שקיבלה, אין הפקעת ירושה, שהרי אם אכן קיבלה, לא מגיע שום דבר ליורשים⁹⁷.

גם אם התקנה אומרת שהאישה אינה יכולה למחול, הרי אם האישה הביאה את הנדוניה משל עצמה, היא יכולה למחול עליה, ובלבד שתמחל בפני עדים⁹⁸.

אם התקנה היא שהבעל חייב להעביר ליורשה חלק מעזבונה אם תמות בלי זרע (ולא חלק מהנדוניה), אינה יכולה למחול, מפני שזהו חיוב כלפי יורשה ולא כלפי האישה⁹⁹. כמו כן, אם כתב הבעל בכתובה שהוא יעביר את ירושתה ליורשה (אם תמות בלי זרע), אינה יכולה למחול, מפני שזו התחייבות של הבעל ליורשה, והיא אינה יכולה למחול חוב שהוא חייב לאחריים¹⁰⁰.

⁹² שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח (ד"ה ועוד אפילו ד"ה ובעיקר).

⁹³ מהרי"ט שם (ד"ה ותו).

⁹⁴ מהרי"ט שם.

⁹⁵ שו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כ (הובא בכנסת הגדולה, אהע"ז, ק"ח, הגהות בית יוסף, אות ז); שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לב (רא ע"א); שו"ת חוקות החיים, סימן נו (פג ע"ד), בשם שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן י, סימן יא וסימן קכ"א.

⁹⁶ חוקות החיים שם (פד ע"ב).

⁹⁷ חוקות החיים שם (פד ע"ג). וצריך עיון, הרי תקנת טוליטולה נתקנה כדי שהבעל לא יכריח את אשתו למחול, ואם הודאה מועילה, הרי הוא יכריח אותה להודות, ומה הועילו בתקנתם שלא תועיל מחילה? ועוד, שהדעת נותנת שלפי השיטה שהודאת נתבע מועילה מטעם התחייבות (אנציקלופדיה תלמודית, ערך הודאת בעל דין, ליד ציון הערה 7), ולא מטעם נאמנות, הודאת תובע מועילה מטעם מחילה, ואיך ייתכן שדין הודאה שונה מדין מחילה?

⁹⁸ רמ"א, אהע"ז, ק"ח, ח.

אבל בית שמואל, ק"ח, ס"ק ח, מעלה אפשרות שגם אם היא נתנה, הרי אם כתבו בתנאים "אם תמות תחזור הנדוניה ליורשים", ועשו על כך קניין, אינה יכולה למחול.

בתקנת פאס, משנת ש"ג (כרם חמר, חלק ב, סימן מג), נאמר שאם האישה הכניסה את הנדוניה לבעלה מממונה, תוכל למחול על זכות יורשה, אף שלא בנוכחות בית דין. אבל בתקנה משנת שס"ה (שם), סימן מד, נאמר שמחילתה תקפה רק אם מחלה בנוכחות אחד מ"חכמי המעמד הנמנין לדין". מ' עמאר, "מחילת האשה את זכויותיה הכספיות בתקנת פאס", ספונות יט, עמ' 31, מנמק דרישה זו, שיש חשש שהיא מוחלת מפני שבעלה כפה עליה למחול.

⁹⁹ מהרי"ט שם (ד"ה ובעיקר).

¹⁰⁰ תורת חיים שם (עמ' ר"ח). כנראה, כאן לא מועיל שתמחל על כתובתה, מפני שמדובר שהתחייב לתת ליורשה מן הנכסים שלה שאינם כלולים בכתובתה, כגון קרן של נכסי מלוג.

פרק חמישי: זכות ששייכת לראובן באופן מהותי, ולשמעון באופן רשמי

בכלל התקנה שיורשי האישה מקבלים חלק מנכסיה, הוטל על הבעל להישבע "שבועת האלמון" על כך שאינו מסתיר נכסים שלה¹⁰¹. אם האישה מחלה לבעל על חיובו להישבע שבועה זו (אחרי מותה), מחילתה תקפה¹⁰².

שאלה דומה תתעורר גם במקום שאין תקנה שנכסי האישה יעברו ליורשיה אם תמות בחיי הבעל, אלא שהוסכם על הסדר כזה לגבי בני זוג מסוימים. אם נתן הנדוניה נתן על תנאי שאם האישה תמות בחיי בעלה, הנדוניה תחזור ליורשיה, האישה אינה יכולה למחול¹⁰³, כיוון שזו מתנה על תנאי, ואם לא יתקיים התנאי – חזרת הנדוניה ליורשיה – מתבטלת המתנה למפרע¹⁰⁴. אבל אם האישה עצמה היא זו שהכניסה לבעל נדוניה משלה, ועשתה תנאי שאם תמות בלי זרע, יחזיר הבעל חלק מהנדוניה ליורשיה – היא יכולה למחול על התנאי, מפני שהפה שאסר הוא הפה שהתיר¹⁰⁵. במצב כזה יש נימוק נוסף ליכולת האישה למחול: היא זאת שגרמה את הזכות ליורשיה, ולכן היא יכולה לבטל אותה, בשונה מקנס של מפתה, שהזכרנו בתחילת הפרק, שהתורה היא זו שהעבירה את הזכות לאביה, ובשונה ממצב שיש תקנה, שהתקנה היא זו שמעבירה את נכסיה ליורשיה.

עד כה עסקנו במצב שהמוחל הוא בעל הזכות הנוכחי. במקרה ההפוך, שבעל הזכות העתידי מחל בשעה שהזכות עדיין היתה של אחר, השאלה אינה האם הוא נחשב חב לאחרים, אלא האם זו נחשבת זכות עתידית, שאי אפשר למחול עליה, כיוון שמצד אחד היא קיימת, אבל מצד שני עדיין אינה של המוחל. בשאלה זו עסקנו בשער רביעי, פרק רביעי, עמ' 162 ואילך.

פרק חמישי

זכות ששייכת לראובן באופן מהותי, ולשמעון באופן רשמי

רק מי שהזכות שייכת לו באופן מהותי יכול למחול עליה. מי שהזכות נזקפה לשמו למראית עין, ואינו בעליה באופן מהותי, אינו יכול למחול עליה. דוגמאות אחדות לדבר:

(א) שטר חוב שכתוב בו ששמעון חייב ללוי, ובאמת ראובן הוא זה שהלווה לשמעון אלא שהשטר נכתב על שם לוי מפני שלוי היה שלוחו להלוות, ולוי מודה שהכסף היה של ראובן

¹⁰¹ נוסח תקנה המזכירה את שבועת האלמון הובא בשו"ת הגם שאול (דנאן). חלק ב, סימן יב.
¹⁰² שו"ת הלכה למשה (אלבא), חו"מ, סימן מז, מציין שר' פתחיה בירודגו הסתפק בדין זה, ופסק שמספק מחילתה תקפה, מפני שכשיש ספק בתקנה, חוזרים לדין תורה, ולפי דין תורה (בלי התקנה) הוא נאמן בלי שבועה.

¹⁰³ ב"י, אהע"ז, סימן קיח (הובא בשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קנד וסימן רכב, בשו"ת דברי ריבות, סימן רצג, בשו"ת מהר"ח"ש, אהע"ז, סימן כה, ובשו"ת פליטת בית יהודה, סימן י, דף כג ע"ב).

¹⁰⁴ מהרשד"ם שם ושם.

¹⁰⁵ מהרשד"ם, שם ושם. וזו לשונו, בסימן קנד: "שאלה: ראובן נשא אשה, ובשעת הנשואין התנה עמה שאם תמות האשה בלי זרע של קיימא, יחזיר ראובן חצי הנדוניה ליורשיה. ובשעת פטירת האשה צותה ואמרה שיתנו מכתובתה מאה זוזים ליתומה פלוני והשאר יהיו נתונות במתנה לבני בעלה... תשובה: דפשיטא שאין כח ביד האשה לשנות דבר מתנאי הכתובה, שאף על פי שזכתה האשה בהם בחייה, מכל מקום, הנותן, והוא אבי האשה, לא נתן הנדוניה אלא על תנאי זה, ואם לא יתקיים התנאי, בטלה המתנה מעקרא

– לוי אינו יכול למחול על החוב, מפני שהוא באמת של ראובן, ואין צורך בהקנתא החוב מלוי לראובן¹⁰⁶.

(ב) הרשב"א¹⁰⁷ עוסק בשמעון שהיה חייב לראובן מאה דינרים, והתפשרו ששמעון יכתוב שטר חוב ללוי על עשרים דינרים, ואחר כך מחל ראובן לשמעון על כל תביעת ממון שיש לו כלפיו. הרשב"א פוסק שגם השטר הזה מחול, מפני שלוי לא הלווה לשמעון שום דבר, ועשרים הדינרים הם של ראובן, אלא שכתבו את שטר החוב על שם לוי מסיבה כלשהי, וראובן לא הקנה את הכסף ללוי. מהריט"ץ¹⁰⁸ מסביר שבנדון הרשב"א, אף אחד מהצדדים לא התכוון שהחוב יהיה של לוי, ועשו זאת רק לשם קנוניה והערמה, כדי שלא יראה ראובן עשיר ("שלא להשביע את עצמו") או מטעם אחר, ולכן לא קנה לוי את החוב, וראובן יכול למחול לשמעון על חוב זה.

אולם אם זקיפת הזכות נעשתה כדי למנוע מבעל הזכות מהמהותי למחול עליה, מחילתו אינה תקפה. כך עולה מדברי מהריט"ץ¹⁰⁹, העוסק בראובן שהשיא את חנוך בנו, והתחייב לתת לו סכום מסוים, ואבי הכלה חשש שיעשו ראובן ובנו קנוניה, וימחל הבן לאביו, ולכן דרש שראובן יכתוב את השטר בשמו, שראובן חייב לו (לאבי הכלה) סכום זה; ועשו מעשה קניין על כך. אחרי מות ראובן, חשש פלוא בנו שמה יתבע ממנו חנוך אחיו את החוב שהיה אביו חייב לו, ולכן פלוא ביקש מחנוך לכתוב לו שטר מחילה, וחנוך כתב לו שטר מחילה. הוא פוסק¹¹⁰ שמחילת חנוך אינה תקפה, כיוון שמה שכתב ראובן את השטר בשם חמיו היה כדי שלא יוכל חנוך למחול לאביו, וההתחייבות חלה על ידי השטר והקניין אף על פי שבאמת אינו חייב לחמיו שום דבר.

ויחזור הכל ליורשין... אבל כאשר האשה הכניסה לבעל משלה, לכאורה נראה דיכולה לשנות כמו שתרצה, דהפה שאסרה היא הפה שהתירה, ומי שעושה תנאי עם חברו ורוצה לבטל התנאי, ודאי יש בידו לעשות". אבל שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סו ע"א), מבין שמהרשד"ם חזר בו במסקנתו; ואכן לא ברור מהמשך דברי מהרשד"ם האם הוא חזר בו.¹⁰⁶

¹⁰⁶ ספר התרומות, שער נא, חלק ח, אות א; טור, חו"מ, ס, יז (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קח); שו"ע, חו"מ, ס, ח. ראה על כך בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 41–42.

¹⁰⁷ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תקכו (הובא בבי"י, חו"מ, סימן ס, מחודש ה, וסימן רמא, מחודש ב, ובדרכי משה, חו"מ, סו, ס"ק יז). כך פסקו גם שו"ע, חו"מ, ס, י, ורמ"א, חו"מ, סו, כג.

¹⁰⁸ שו"ת מהריט"ץ, סימן ט (ד"ה אמנם הא).¹⁰⁷

¹⁰⁹ שו"ת מהריט"ץ, סימן ט.

¹¹⁰ במסקנתו (ד"ה אמנם כד). וזו לשונו: "בנידון דידן, שמתחלה מה שעשו השטר בשם חמיו ולא עשה בשם בנו חנוך, הטעם היה כדי שלא יוכל חנוך למחול לאביו, ולכן אמר חמיו: 'תכתבו השטר בשמי, ותשתעבד לי בקנין, ואף על פי שאינו חייב לו שום דבר, כבר כתב הרמב"ם ז"ל, פרק יא מהלכות מכירה: 'המחייב עצמו בממון לאחר בלא תנאי, אף על פי שלא היה חייב לו כלום, הרי זה חייב וכו'. ואפילו הרמב"ם והרשב"א ז"ל שחולקים עליו, היינו דוקא כשאין שם קנין, אבל בקנין ושטר כולי עלמא מודו דחייב, ואם כן, הכא נמי בנידון דידן, כיון ששעבד עצמו וכתב לו שטר בעדים וקנין שחייב לחמיו של חנוך, והטעם, כדי שלא יוכל חנוך למחול, אמר 'תשתעבד לי ותכתוב שהחוב שלי ואתה חייב לי, ואם כן כולי עלמא מודו בנידון דידן דאין חנוך יכול למחול כדכתבנא'".

שו"ת מעשה חייא, סימן יח, נשאל על אותו מקרה, וגם הוא פסק (בעמ' 414) שאין חנוך יכול למחול, מפני שהיתה לחמיו זכות בשטר, מצד שזכה בכסף לשעבדו כתובת בתו, וכתבו את השטר על שמו כדי שחנוך לא ימחל לראובן, והוא הסכים להשיא את בתו רק בגלל הסכום הזה שנתן ראובן לבנו.

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

פרק שישי

מוחל שיש לו זיקה כללית לבעל הזכות

א. אב שמחל על זכות של בנו

אב או אם שמחלו על זכות של בנם או של בתם, דהיינו על חיוב של אדם שלישי כלפי בנם או בתם, מחילתם אינה תקפה¹¹¹, גם אם המחילה נכתבה בשטר¹¹².

המחילה אינה תקפה גם אם הזכות הגיעה לבן עקב מעשי האב. דוגמאות אחדות לדבר: (א) הנושא אישה וקבע עמה שיוזן את בתה משך תקופה מסוימת, והאישה מחלה לבעל, אין למחילה תוקף, מפני שזו זכות של הבת¹¹³. זאת, אף שהבעל התחייב לזון את הבת רק עקב בקשת האם¹¹⁴, ורק תמורת הסכמת האישה להינשא לו¹¹⁵.

(ב) אב ששידך חתן לבתו אינו יכול למחול לחתן על מה שהתחייב החתן לבתו במסגרת השידוך¹¹⁶.

(ג) אב ששכר מלמד לבנו אינו יכול למחול למלמד על חיובו ללמד, מפני שזו זכות ששייכת

¹¹¹ ערך השלחן, ח"מ, סימן יב, אות י; שו"ת מהריט"ץ, סימן רח.

נאמר בגיטין מ ע"ב-מא ע"א, שעבד שעשאו אדונו אפותיקי לנושה שלו, ושיחררו, מעיקר הדין אין העבד חייב כלום לנושה, כיוון שהשחרור מפקיע את השיעבוד, אבל מפני תיקון העולם, שמה ימצאנו הנושה בשוק ויאמר לו "עבדי אתה", הנושה חייב לכתוב שטר שחרור לעבד, ולפי דעה אחת, העבד חייב לכתוב לו שטר חוב על שוויו (אבל שר"ע, י"ד, רסז, סח, וח"מ, ק"ז, ו, פוסק שהאדון צריך לכתוב לו שטר חוב). שרגי נפיש (תרסח), דרוש ח (טו ע"ג), מקשה, הרי העבד יטען שהיות שמן הדין הוא משוחרר, אינו רוצה להתחייב לשלם, והוא מוכן לסבול את החרפה, שהנושה יאמר לו שהוא עבדו. הוא משיב, שאמנם הוא יכול למחול על לעז עצמו, אבל אינו יכול למחול על לעז בנו, כפי שפירש רש"י, גיטין מא ע"א (ד"ה ויאמר לו): "ויוציא [הנושה] לעז על בניו".

במצב הפוך, שהבן מוחל על זכות של אביו, פשוט שאין תוקף למחילה. ראה שער שלישי, עמ' 120, שיש דעה שכן אינו יכול למחול על ירושת שררה מפני שזו בעצם זכות של אביו. ¹¹² שו"ת פרחי כהונה (הכהן), אהע"ז, סימן כג (קד ע"ג). הוא כותב כך לגבי המוחלת לבעל על התחייבותו לזון את בתה (ליד ציון הערה 113), לגבי המוחל למלמד על חיובו ללמד את בנו (ליד ציון הערה 117), ולגבי אם המוחלת על משמורת ילדים (ליד ציון הערה 121). וראה ליד ציון הערה 118, שנתיות המשפט כתב כך לעניין מלמד.

¹¹³ תוספתא, כתובות, י, ג (הובא ברא"ש, כתובות, פרק יב, סימן א, בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתעג, בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן עז, דפוס לבוב, סימן רה, ודפוס קרימונה, סימן קכה, במדכ"י, בבא מציעא, סימן שמו, בשו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קכו, בצפנת פענח, הלכות אישות, יט, יב, בשו"ת שמחת יום טוב, סימן יז, דף סו ע"ד, באור שמח, הלכות אישות, יט, יב, ובפד"ר, כרך יא, עמ' 181); שו"ת אהע"ז, סימן קיד (שלא כל הימנה להפסיד לבתה; הובא בשו"ת חמדת משה (פרלמור), סימן קסג); שו"ת אהע"ז, קיד, ג; שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שכה (רנד); שו"ת מהרלב"ח, סימן קלג (השני, נדפס אחרי סימן קלז). הבאנו הלכה זו בשער שלישי, עמ' 87, ובעמ' 1004, במילואים להערה 52.

חקרי לב, י"ד, חלק ב, סימן נו (קלז ע"א, עמ' תלה במהד' המאור).

¹¹⁵ שו"ת שמחת יום טוב, סימן כא (עה ע"ב).

¹¹⁶ שו"ת מהר"ם מיניץ, סימן צח; שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז, דף קפו ע"ד (הובא בשו"ת חקקי לב, ח"מ, סימן א, דף ה ע"א); פרישה, אהע"ז, קיד, ס"ק ו (הובא בשו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא, עמ' רנו); ט"ז, אהע"ז, קיד, ס"ק ה (גם במקום שנוהגים לעשות לאישה שידוך בלי ידיעתה); בית שמואל, קיד, ס"ק ו; שו"ת נחלה ליהושע, סימן כד; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן כג, בסופו; שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח. פוסקים נוספים שכתבו כך יובאו בהערה 123 בין החריגים.

לבן¹¹⁷. זאת אף שהמלמד התחייב לבן רק מפני שהאב שכר אותו. גם אם מחל האב למלמד בכתב, מחילתו אינה תקפה, מטעם זה¹¹⁸.

(ד) מעשה במי שנתן כסף ל"כולל ירושלים", והכולל התחייב לתת לנכדיו ולצאצאיהם סכום מסוים כל שבוע. ר' יום טוב אלגזי פסק שאינו יכול למחול לכולל על חיוב הכולל, לנכדיו מפני שכבר זכו נכדיו בחיוב זה, ואף שהכולל התחייב לנכדיו תמורת מה שהוא הקדיש, עיקר חיוב הכולל הוא לנכדים¹¹⁹.

(ה) בעל שררה אינו יכול למחול על זכות בניו לרשת את שררתו, כיוון שזו זכות של הבן¹²⁰.

(ו) גרושה, שזכאית לקבל את משמורת בנותיה, ומחלה על המשמורת והסכימה שהבנות יהיו אצל האב – מחילתה אינה תקפה, והיא יכולה לחזור בה, מפני שהכלל ש"הבת אצל אמה" הוא לטובת הבת, שתלמד דרך ארץ נשית מאמה, ולכן אין האם יכולה למחול על כך¹²¹. בהרשאה: גם אם הבן נתן לאביו הרשאה כללית על זכות מסוימת שלו, מחילת האב על זכות הבן אינה תקפה, מפני שהבן יכול לומר "הרשיתי אותך לתבוע ולא למחול"; ורק אם כתב הבן בהרשאה שהוא מרשה אותו גם למחול, מחילת האב תקפה¹²². בבת קטנה: יש אומרים שבשידוכין של בת קטנה, יכול האב למחול למשורך על התחייבותו כלפי הבת, כיוון שהיא ברשות אביה¹²³. אגב כך, נציין את הדין הפשוט, שבעל אינו יכול למחול על זכות של אשתו, גם בשלב הנישואין, כשם שאינו יכול למכור נכס שלה¹²⁴.

¹¹⁷ מהר"ם מרוטנבורג, בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתעג, ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן עז, דפוס קרימונה, סימן רה, ודפוס לבוב, סימן קכה (הובא בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שלג, ובשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אה"ע"ז, סימן טז, דף כו ע"ג); מרדכי, בבא מציעא, סימן שמו (הובא בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן צח, בחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו, דף קלו ע"א, עמ' תלה במהד' המאור, ובספר ההתחייבות, עמ' 273); מישרים, נתיב כט, חלק ג (הובא בשו"ת לחם רב, סימן ק), בשם מהר"ם; אגודה, בבא מציעא, סימן קיח (הובא בש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק מז, ובשו"ת בנימין זאב, סימן רכה); רמ"א, חו"מ, שלג, ח (הובא בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, בשו"ת חמדת משה, סימן קסג, בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קעו, בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 125, ובפד"ר, כרך יד, עמ' 105).

¹¹⁸ נתיבות המשפט, שלג, ס"ק יח; שו"ת פרחי כהונה (הכהן), אה"ע"ז, סימן כג (קד ע"ג).
¹¹⁹ שו"ת שמחת יום טוב, סימן כא (עה ע"ב). זאת אף שבנידונו התנה עם הכולל שיוכל להעביר מהסכום שהכולל התחייב לנכדיו, סכום מסוים למי שירצה. הוא פוסק כך גם בסימן יז (סז ע"א), במעשה דומה, במי שנתן כסף ל"כוללות העיר קושטא" ותמורתו התחייבו לתת לבניו כך וכך, ופוסק שהאב אינו יכול למחול על זכות בניו.

¹²⁰ שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קעו. עוד נימק, שזה דבר שלא בא לעולם שאי אפשר למחול עליו, כפי שראינו בשער רביעי. ראה עוד לעיל, עמ' 300, הערה 82. על מחילת שררה בכלל, ראה שער שלישי, עמ' 119–120.

¹²¹ שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן סב (הובא בבאר היטב, אה"ע"ז, פב, ס"ק ו).
¹²² שו"ת הרי"י מיגאש, סימן קלה, שנביא בהערה 173 כאומר כך באופן כללי, מדבר על אב שמחל על זכות בתו, שכתבה לו הרשאה.

¹²³ ט"ז, אה"ע"ז, קיד, ס"ק ה (כל זמן שהוא יכול לקרשה לאחר – אף נערה; הובא בבית שמואל, קיד, ס"ק ו); כנסת הגדולה, יו"ד, רלט, הגהות טור, אות צג (במסקנתו); חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו, דף קלו ע"ג (עמ' תלז במהד' המאור) במסקנתו.

¹²⁴ שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י. נידונו: הסתלקות מזכות האישה בירושתה מאביה. ראה בשמו בשער שתיים-עשרה, ליי ציון הערה 68, על תקנה הירושת את הסכמת ארוס למחילת ארוסתו על ירושתה.

פרק שישי: מוחל שיש לו זיקה כללית לבעל הזכות

ב. אפוטרופוס שמחל על זכות של היתומים

אפוטרופוס יכול למחול על חוב שאחר חייב ליתומים, במסגרת פשרה, כדי למנוע מהיתומים מריבות¹²⁵.

אבל אם מחל זכות של היתום שלא לתועלת היתום, מחילתו בטלה¹²⁶, מפני שהוא פועל כשלוחו של היתום, והיתום יוכל לטעון "מיניתי אותך שליח לטובתי ולא לרעתי"¹²⁷. גם לפי הדעה שאפוטרופוס שפשע חייב¹²⁸, אין אומרים שמחילתו תקפה וישלם ליתומים את הפסדו, מפני שיש דרך יותר פשוטה לתקן את הנזק – לומר שהמחילה בטלה¹²⁹.

כמו כן, מי שחויב להישבע ליתומים, בגלל חשש שנטל מנכסי היתומים, והאפוטרופוס מחל לו על חיובו להישבע, אין למחילתו תוקף, מפני שאין אפוטרופוס רשאי לחוב ליתומים; וגם אם הנמחל שילם לאפוטרופוס תמורת המחילה, יוכלו היתומים לומר לנמחל "נחזיר לך מה שנתת לאפוטרופוס תמורת המחילה, והישבע"; אבל אם לא היה עליו חיוב שבועה, אלא "חרם סתם", והאפוטרופוס סבור שתהיה תועלת ליתומים אם יפטרנו מן החרם תמורת תשלום, הוא יכול¹³⁰.

כמו כן, משודך שנשבע להכניס את משודכתו היתומה לחופה בזמן קצוב, אין האפוטרופוס שלה יכול למחול לו על השבועה; אבל בית דין יכול למחול לו על השבועה באמירה "הרינו כאילו קיבלנו", כמו שבתחומים אחרים יש לבית דין כוח גדול יותר משל אפוטרופוס¹³¹.

ג. שותף שמחל על זכות של השותפות

שותף אינו יכול למחול על חוב שאדם אחר חייב לשותפות, בלי הסכמת שותפו¹³². משום כך, אחד שלווה משניים, ומחל לו אחד מהמלווים-השותפים על החוב, חלקו של

¹²⁵ תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן קסב (הובא בשו"ע, חו"מ, יב, ג, ברמ"א, חו"מ, קי, יא, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא וסימן שעה, בשו"ת לחם רב, סימן קעו, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן עג, תסופו, בשו"ת נאמן שמואל, סימן קב, דף קלו ע"ג, בשו"ת מהרי"ב בן לב, חלק א, סימן צו (צד) וסימן קכא, וחלק ב, סימן כז), ובברור הלכה, בבא בתרא ה ע"א, לפני ציון ב.

שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן רכ, כותב שאם היו שני ערבים על חוב ליתומים, האפוטרופוס יכול למחול לאחד מהם, אם נראה לו שיוכל לגבות את כל החוב מן הערב האחר. ¹²⁶

¹²⁶ שו"ת מהרש"ך, חלק ג, נוספות, סימן יב (הובא בחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו, קלו ע"ב, עמ' תלו במהר" המאור); שו"ת הרשב"ש, סימן תקה, סימן תקז וסימן תקח (הובא בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' כה); שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן כג; שו"ת דברי מרדכי (כירדוגו), סימן יא (יג ע"ד); ר"ש ישראלי, משפטי שאול, פסקי דין, סימן כה, עמ' קעה = עדות ביהוסף (קאפח), סימן כה, עמ' 132. ¹²⁷ שו"ת הרשב"ש, סימן תקה, וזרע יעקב, שם.

¹²⁸ ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 121–122; חוק לישראל, אפוטרופוסות, עמ' 275–277.

¹²⁹ מהרש"ך שם.

¹³⁰ תשב"ץ, חלק ג, סימן רכ. לא מובן מה ההבדל בין שבועה לחרם: הרי גם בשבועה היה אפשר לומר שאם האפוטרופוס רואה תועלת ליתומים אם ישלם הנתבע קצת ויפטר מהשבועה – יוכל לעשות כן? שו"ת שער אשר, חו"מ, סימן כג, דף לו ע"א, עמ' צד במהר" מכון הכתב (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן לט, ד"ה שוב ראיתי), כותב רק את הדין שאינו יכול למחול חיוב להישבע. על מחילת אפוטרופוס, ראה חוק לישראל, אפוטרופוסות, עמ' 149–153.

¹³¹ שו"ת מהרי"ב בן לב, חלק ג, סימן עח. ¹³²

¹³² שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פ (ובקיצור בסימן ט); שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לח (על שני משכירים,

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

המלווה האחר אינו מחול¹³³. זאת גם אם שמות שני המלווים נכתבו בשטר החוב¹³⁴, אף שאז כל אחד יכול לגבות כל החוב לבדו בלי הרשאה מפני שהם כשותפים¹³⁵, מפני שמה שכל אחד יכול לתבוע הכול הוא מכוח שליחות מהשותף אחר, ויש להניח שהאחר מינה אותו שליח לתבוע ולא למחול¹³⁶. גם אם אמר שהוא מוחל לו על כל החוב, רק חלקו מחול, מפני שהמלווה האחר לא עשה אותו שליח למחול על חלקו¹³⁷.

אם עקב מחילת השותף, החייב מסרב לשלם גם לשותף האחר, ואי אפשר להוציא ממנו תשלום, המוחל חייב לשלם לשותפו על הנזק שגרם לו במחילתו¹³⁸. אבל אם מחל מתוך אונס, הוא פטור מלשלם לשותפו על הפסדו¹³⁹, וגם אם שותפו הזהיר את הראשון שלא ימחל, יכול הראשון לטעון "איני רוצה להסתכן בשביל כספך", ואינו נקרא "מציל עצמו בממון חבירו"¹⁴⁰. יש שהמוחל עצמו ייחנה מן העובדה ששאר החוב לא נמחל. כך היה במעשה בארבעה אחים, שמחל אחד מהם על חוב שירשו מאביהם, כך שהמחילה הועילה רק לגבי חלקו, ואחר כך מת אחד מן האחים האחרים: המוחל יורש ממנו שלישי מחלקו (של המת) בחוב, דהיינו אחד חלקי 12 מהחוב, והוא יכול לגבות חלק זה, מפני שעל חלק זה לא חלה מחילתו¹⁴¹. ר' בנימין בן מתתיה¹⁴² פסק שאם שותף עשה פשרה עם מי שהיה חייב כסף לשותפות,

שאחד מהם מחל לשוכר; תומים, עז, ס"ק ט; שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שכב (רנא) (הובא בכך ידיר, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ב-ע"ג); שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן כג (זו ע"ד); שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן ד (עמ' עט); שו"ת דובב מירשים, חלק ג, סימן לד. ¹³³ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף פו וסימן אלף קלח (הובא בב"י, חו"מ, סימן עז, מחודש ב, וסימן קעו, מחודש לב, בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לד, דף לט ע"א, בשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן סג, ובכך ידיר, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ב-ע"ג); שו"ע, חו"מ, עז, ז. ¹³⁴ רמ"א, חו"מ, עז, ז (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן ב, דף ב ע"א); תומים, עז, ס"ק ט; שו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא (רלד ע"א); חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן מח; נתיבות המשפט, עז, ס"ק ח; שער משפט, עז, ס"ק ד; שו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה (כב ע"ד). ¹³⁵ סמ"ע, עז, ס"ק יט (הובא בשו"ת שער שלמה, סימן קמו, דף קלג ע"ג). ¹³⁶ רועי ישראל, שם.

¹³⁷ שו"ת הרשב"א, שם ושם (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן יז הראשון, בשאלה). ¹³⁸ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רכג (מפני שזה בגדר "גרמיי", ותשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן א; מרדכי, בבא קמא, סימן קפט (הובא בסמ"ע, שפת, ס"ק יד); שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז (סא ע"ב); שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה. ברך יצחק כותב שזה נזק גמור ולא גרמא. כמו כן, שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן צג, דפוס קרימונה, סימן ז, דפוס לבוב, סימן שמו (שיד), ותשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן יב (הובא במישורים, נתיב לא, חלק ב, דף צה ע"ד; על נידונו ראה במילואים להערה 132). כותב שהיות שבנידונו הלווה היה גוי, והיה חשש שעקב המחילה לערב – אף שהיתה חסרת תוקף – ישתמט הלווה מלשלם, השותף המוחל חייב לשלם על הנזק (וכך עולה גם מהרדב"ז שבסמוך, שפטור רק אם היה אנוס). ועיין שו"ת תורת אמת, סימן קמ (ד"ה אם כן בנד"), בשאלה האם בנידונו חייב המוחל על גרימת הנזק.

¹³⁹ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רכג, שערי תשובות, שער ב, סימן ככג (קנז), עמ' ריב, ותשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן א; מרדכי, בבא קמא, סימן קפט (הובא בשו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה); הגהות מיימוניות, הלכות חובל ומזיק, ח, אות ה; שו"ע, חו"מ, קעו, כב; רמ"א, חו"מ, שפת, ד (הובא בשו"ת שער שלמה, סימן קמו, דף קלד ע"ג). ¹⁴⁰ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שכב (רנא).

¹⁴¹ שו"ת שי למורא (יונה), סימן לד (מ ע"ד).

¹⁴² שו"ת בנימין זאב, סימן שצט.

פרק שביעי: אם בעל הזכות ידע על המחילה ושתק

בלי ידיעת שותפו, פשרתו תקפה לכל החיוב, מפני שלא היה יכול להתפשר על חלקו בלבד, שכן החייב היה טוען "איני מוכן להתפשר אתך, שמא יבוא שותפך ויתנגד ואצטרך לדון עמו לגבי חלקו". אבל ר' מאיר מלמד¹⁴³ חולק עליו, שהרי הלכה היא ששותף שדן בבית דין בענייני השותפות בלי ידיעת השותפים האחרים, פסק הדין אינו מחייב אותם¹⁴⁴, הרי שאין השותף יכול לטעון שלא היה יכול לדון בחלקו בלבד; ועוד, שלדברי ר' בנימין בן מתתיה יוצא שהשותף היה מציל את עצמו בממון השותף האחר. אם רק אחד מהשותפים עשה עסקים עם החייב, ומחל לו, מועילה מחילתו, אף שיש לשותף השני חלק בעסקים (היינו ברווחים מהם), מפני שהחייב מכיר רק אותו¹⁴⁵.

פרק שביעי

אם בעל הזכות ידע על המחילה ושתק

ראובן שמחל על זכות של שמעון, ושמעון ידע על כך ושתק, שתיקתו מתפרשת כמחילה מכללא, ולכן המחילה תקפה.

דוגמאות אחדות לדבר:

(א) אב שמחל על זכות של בנו, והבן היה בבית אביו, ושתק, יש להניח שהסכים למחילה, ולכן היא תקפה¹⁴⁶.

(ב) מעשה בבעל ואישה שעמדו לפני הסכם הגירושין, ובא כוחה של האישה אמר בנוכחותה: "דיברתי עם הצד שכנגד בעניין גט בלי תשלום הכתובה", והאישה שתקה. נפסק שהדבר מראה שהאישה הסכימה למחול על הכתובה, והמחילה תקפה¹⁴⁷.

(ג) כלל הוא, ששותף שהלך לבית דין בענייני השותפות, מול מישהו שהיה לו דין ודברים עם השותפות, מה שנפסק לגביו תקף ומחייב גם את השותף האחר, אם השותף האחר היה בעיר ושתק, מפני ששתיקת השותף האחר מראה מסכים למעשי שותפו, שכן אילו התנגד, היה צריך לבוא לבית דין ולומר זאת¹⁴⁸. מכאן לומד הרדב"ז¹⁴⁹ שאם היו ראובן ולוי שותפים, ושמעון היה חייב להם, וראובן מחל לשמעון, ולוי היה בעיר בשעת המחילה ושתק,

¹⁴³ שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן עב (דף רלג ע"ד). גם מהר"א מוטל, המובא בבני חיי, חו"מ, רג, הגהות בית יוסף, אות יא, ואמר שהפשוטה אינה תקפה לגבי השותף האחר. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפט ע"ד), כותב שהמחוקק יכול לומר "קיים לי" כאחת הדעות. המחלוקת הובאה בכנסת הגדולה, חו"מ, עז, הגהות טור, אות כג, בשו"ת שער שלמה, סימן קמז (קלג ע"ד), ובשו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא.

¹⁴⁴ כתובות צד ע"א.

¹⁴⁵ שו"ת בעי חיי שם (דף קפט ע"ג), וכנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, קכב, הגהות טור, אות ז (הובא בשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן לו).¹⁴⁶

¹⁴⁶ שו"ת מצוות כהונה, סימן ג.¹⁴⁷

¹⁴⁷ פד"ר, כרך ג, עמ' 166.

¹⁴⁸ כתובות צד ע"א; שו"ע, חו"מ, קכב, ט.

¹⁴⁹ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שכב (רנא) (הובא בשו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא, דף רלד ע"ג, בערך השלחן, חו"מ, יב, אות י, ובבן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ב-ג).¹⁴⁹

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

המחילה תקפה גם לגבי חלקו של לוי בשותפות, מפני שבשתיקתו הראה שהוא מסכים למחילה, אף ששותף אינו יכול למחול על זכות של השותפות בלי הסכמת השותף האחר¹⁵⁰. אבל הרלב"ח¹⁵¹ כותב שאין תוקף למחילת ראובן לשמעון על חלקו של לוי, אפילו היה לוי בעיר בשעת המחילה, וידע ושתק, מפני ש"אנן סהדי" שלא עשה אותו שליח לכך, לתת את שלו לאחרים. הוא מסביר שאין זה דומה לשותף שהפסיד בדין כשותפו היה בעיר, ששם פסק הדין מחייב את השותף האחר, מפני שאין השותף האחר יכול לטעון "אילו הייתי שם הייתי טוען טענות אחרות וזוכה", שהרי הראשון יכול להשיב: "היית צריך לבוא גם אתה לתבוע", אבל כאן שמחל לשמעון, אין לומר שלוי היה צריך להביע התנגדות למחילה, מפני שהוא וכול לטעון שהיה פשוט לו שלא יוכל שותפו למחול את שלו¹⁵². גם לדעת הרדב"ז, מחילת שותף אינה תקפה לגבי חלקו של שותף אחר שהוא קטן, גם אם הקטן היה בעיר בשעת המחילה ושתק¹⁵³. זאת על פי הדין המקביל לגבי שותף שעמד בדין בעניין השותפות והפסיד בדין, שאם השותף האחר הוא קטן או אישה, פסק הדין אינו מחייב אותו גם אם השותף האחר היה בעיר¹⁵⁴, מפני שקטן נחשב כשלא בפניו¹⁵⁵. מצד שני, גם לדעת הרלב"ח, אם השותף שמחל היה מודיע לשותפו דבר יום ביומו מה מתרחש, והודיע לו שהוא רוצה למחול, והשותף האחר שתק, המחילה תקפה, מפני ששתיקת השותף האחר מוכיחה שהסכים למחילה¹⁵⁶.

פרק שמיני

שליח שמחל על זכותו של המשלח

א. תוקפה של השליחות

הדעה השלטת היא, שאם נושה עשה שליח למחול, מחילתו תקפה מפני ש"שלוחו של אדם – כמותו"¹⁵⁷. אולם יש אומרים שמחילת שליח אינה מועילה, מפני שמחילה היא דבר שאינו מוחשי,

¹⁵⁰ כאמור ליד ציון הערה 133.

¹⁵¹ שו"ת מהרלב"ח, סימן קלז, ד"ה ועוד אני (הובא בשו"ת הליכות ישראל, סימן סב, עמ' קסז). שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה, מסכים אתו. ¹⁵² עוד כתב מהרלב"ח (בד"ה ועל דבר), שגם אם נאמר שמי שחייב לשותפות, ומחל לו אחד מהשותפים, הוא פטור לגמרי, הדין שונה במי שחייב לראובן סכום מסוים וללוי סכום מסוים. נקודה זו הובאה בשמו בכנסת הגדולה, חו"מ, קעו, הגהות טור, אות קעא, ובבן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מט ע"ג).

¹⁵³ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח. גם ערך השלחן, חו"מ, יב, אות י, מביא לעניין זה את דברי הריטב"א, הערה 154, ומכאן שהוא סובר כמהרשד"ם.

¹⁵⁴ חידושי הריטב"א, כתובות צד ע"א (הובא בב"י, חו"מ, קעו, כט); רמ"א, חו"מ, קעו, כה. ¹⁵⁵ בבא קמא קיב ע"ב, בעניין אחר.

¹⁵⁶ שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה.

¹⁵⁷ משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א (הובא בהגהה בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח); שו"ת תורת אמת, סימן קמה (הובא בספר הזכרון (טייב), מערכת מ, אות ט); ר' יעקב שור, בזכרון יהודה (מונק),

פרק שמיני: שליח שמחל על זכותו של המשלח

"מילי", ואין תוקף לשליחות בדבר שאינו מוחשי ("מילי לא מימסרן לשליח")¹⁵⁸. הדעה השלטת אינה מתחשבת בנימוק זה, מפני שלפי רוב הפוסקים, שליחות מועילה גם ב"מילי", ורק שליחות משנה אינה מועילה ב"מילי"¹⁵⁹, ואם כן, אין סיבה שלא תועיל שליחות במחילה¹⁶⁰.

נבחן שאלה זו על פי השיטות השונות בהגדרת מחילה: לפי השיטה¹⁶¹ שמחילה היא הקנאה, היא מועילה על ידי שליח, כמו שאפשר לתת מתנה על ידי שליח¹⁶². נראה שגם לשיטה¹⁶³ שמחילה היא פרעון, שרואים כאילו פרע החייב לנושה, מועילה מחילה על ידי שליח, מפני שגם בדרך זו מגלה הנושה את דעתו שהוא רוצה שייחשב כאילו נפרע החוב. לעומת זאת, לפי השיטה¹⁶⁴ שמחילה היא סילוק, שהנושה מסלק את עצמו מחובו, נמצא שהיא כמו הפקר, ואם כן, כמו שהפקר על ידי שליח אינו תקף¹⁶⁵, גם מחילה על ידי שליח אינה תקפה¹⁶⁶. זאת לפי ההסבר¹⁶⁷ שהטעם שאי אפשר להפקיר על ידי שליח הוא מפני שהפקר נעשה בדיבור, ואי אפשר לעשות שליח על דיבור. אבל לפי ההסבר¹⁶⁸ שהטעם שאי אפשר להפקיר על ידי שליח הוא מפני שהפקר הוא כנדר, ולא מועיל נדר על ידי שליח, ייתכן שמועילה מחילה על ידי שליח גם לשיטה שמחילה היא סילוק, מפני שמחילה אינה כנדר¹⁶⁹.

יש להעיר, שאם הנושה מחל על החוב שלא בנוכחות החייב, ושלח את השליח רק כדי להודיע לחייב על כך, פשוט שהמחילה תקפה, כיוון שהנושה עצמו מחל¹⁷⁰. השאלה מתעוררת רק במצב שהנושה אינו רוצה למחול עכשיו, אלא רוצה שהשליח ימחל בשבילו

קונטרס התשובות, סימן כד (עג ע"ד), וסימן כה (עד ע"א); שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן כג (ז ע"ד)

(שו"ת שאמר לשותפו לפשר, ומחל במסגרת הפשרה).¹⁵⁸

¹⁵⁸ אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טו, משכנות הרועים, מערכת א, אות צו (לו ע"ד), זכרנו לחיים, חלק ב, מערכת מ, מחילה, אות ב, כבוד יום טוב, הלכות מלווה ולווה, טז, א, ושו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, בהגהה, כותבים שלפי שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכו, לא מועילה מחילה על ידי שליח, שהרי כתב שלא מועיל הקדש על ידי שליח, מפני ש"מילי לא מימסרן לשליח". בשאלה האם מועיל הקדש על ידי שליח, עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך הקדש, ליד ציוני הערות 51–52.¹⁵⁹

¹⁵⁹ ראה חוק לישראל, שליחות, עמ' 16.

¹⁶⁰ ר' יעקב שור, בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כה (עד ע"א).¹⁶⁰

¹⁶¹ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

¹⁶² מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ז; שו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, בהגהה.

¹⁶³ שראינו בשער ראשון, פרק רביעי.

¹⁶⁴ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

¹⁶⁵ ר"ן על הרי"ף, פסחים ג ע"ב (בדפי הרי"ף).¹⁶⁵

¹⁶⁶ שו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, הגהה.

כמו כן, ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח, כותב שלא שייכת שליחות במחילה, מפני שמחילה היא רק רצון בלי עשייה (ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 153, עמ' 764), ולא שייך רצון על ידי שליח.

¹⁶⁷ שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן שכא.

¹⁶⁸ ב"י, או"ח, סימן תלד. על שני ההסברים ראה חוק לישראל, שליחות, עמ' 14, הערה 51.

¹⁶⁹ ידיו של משה שם. גם שו"ת מקור ישראל, סימן סז, כותב שלפי ב"י שם, מועילה שליחות במחילה מפני שזה כמו ביטול חמץ, ושונה מהפקר שהוא נדר.

¹⁷⁰ הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ז, סימן ה, כותב שמי שנתן הרשאה לאחר לגבות את חובו, עדיין יכול (המרשה) למחול על החוב. וראה שער תשיעי, עמ' 384 ואילך, על מחילה שלא בפני החייב.

במועד מאוחר יותר; או (מה שיותר סביר) שהוא נותן לשליח שיקול דעת להחליט האם למחול.

ב. במסגרת הרשאה

אם בעל הזכות כתב עליה הרשאה, וכתב שהמורשה יוכל גם למחול, מחילת המורשה תקפה¹⁷¹. גם לדעה ששליח סתם אימנו יכול למחול, יש מקום לומר שמחילת מורשה תקפה, כיוון שהנושה כותב לו "דון ואפיק וזכיי", שהוא כהקנאה, כלומר, הנושה מקנה את חובו למורשה, ולכן הוא יכול למחול, מפני שהחוב שייך לו¹⁷².

אבל מורשה שקיבל הרשאה לגבות את החוב, והמרשה לא אמר לו שהוא יכול למחול, ובכל זאת מחל על החוב או על חיוב החייב להישבע – אין תוקף למחילתו, מפני שהנושה מינה אותו שליח לטובתו ולא לרעתו ("לתקוני ולא לעוותי")¹⁷³.

אם המרשה כתב למורשה "מחילתו כמחילתי", הוא יכול למחול, אבל אם כתב רק "בין לזכות בין לחובה", אינו יכול למחול, מפני שמפרשים שהתכוון רק שמה שבית דין יפסוק לו, יהיה קיים גם אם הוא לחובתו, אבל לא שהמורשה יוכל למחול מרצונו. טעם הדבר הוא שסביר יותר לפרש את דברי המרשה, שלא התכוון שיוכל המורשה למחול, שהרי מטרת

¹⁷¹ שו"ת ר"י מיגאש, סימן קלה; שו"ת הרא"ש, כלל סב, סימן ג (אם הנושה כתב בהרשאה "ומחילתו כמחילתי"; הובא בטור, חו"מ, קכג, י, ובשו"ע, חו"מ, קכג, ה); רמב"ם, הלכות שלוחין, ג, ט (הובא בספר התרומות, שער נ, חלק ג, אות ד, במאירי, בבא קמא ע"א, ד"ה לא, בסמ"ג, עשה פב, דף קסז ע"א, במרדכי השלם, בבא קמא, עמ' צח, בשו"ע, חו"מ, קכג, ה, בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן קסב, ובשו"ת ר' יצחק אלגזי, סימן י; אם התנה עמו בין לתקן ובין לעוות); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמא (אם התנה עמו בין לתקן ובין לעוות), ושערי תשובות, שער ג, סימן תתעג, עמ' 321 (שאם כתוב בהרשאה שנתן לו רשות לפשר, יכול לפשר); מרדכי, בבא קמא, סימן עח (הובא בשו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן יב), ושבועות, סימן תשפה (על פשרה); ים של שלמה, בבא קמא, פרק ז, סימן י (אם כתוב "ולא יכולנא למימר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", או "בין לתקוני בין לעוותי").

שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן פה, כתב שגם אם נתן רשות למורשה לעשות פשרה, לא התכוון לפשרה בטענות של שקר ושל רמאות; וגם אם כתב שלא יוכל לומר "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", היינו אם טעה כמה שהרשהו, כגון שנתאנה, אבל אם שינה, פקעה תורת שליחות ממנו. ¹⁷²

¹⁷² מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ז. ¹⁷³

¹⁷³ שו"ת הר"י מיגאש, שם; רמב"ם, שם (הובא בספר התרומות, שער נ, חלק ג, אות ד, במאירי, בבא קמא ע"א, ד"ה לא, בסמ"ג, עשה פב, דף קסז ע"א, במרדכי השלם, בבא קמא, עמ' צח, בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן קסב, ובשו"ת ר' יצחק אלגזי, סימן י); ראב"ה (אביאסף), המובא באור זרוע, בבא קמא, סימן רצט (עשיית פשרה); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמא, ושערי תשובות, עמ' 321, סימן תתעג; הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ז, סימן ה; נימוקי יוסף, בבא קמא כז ע"ב (בדפי הרי"ף), בשם הגאונים; מרדכי, בבא קמא, סימן עח ("שאין המורשה יכול לפטור ולמחול אלא לדין, שכך כתוב בהראשונה: וישתעי דין וכל מה דמתעני ליה מן דינא קבלתי עלי בין לזכות בין לחובה, אבל לבצוע לא נתן לו כח... בסתם הרשאה שליח שוייה ומצי א"ל לתקוני שדרתיך ולא לעוותי"), ושבועות, סימן תשפה (בלשון כמעט זהה); תשובת הרשב"א, המובאת בב"י, חו"מ, קעו, מחודש לב (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן יז הראשון, ובשו"ת רועי ישראל, חלק ב, סימן ה, דף כב ע"ד); טור, חו"מ, קכג, י (הובא בשו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן יב); שו"ע, חו"מ, קכג, ה (הובא בשו"ת שער שלמה, סימן קמו, דף קלג ע"ד, ובשו"ת חו"מ, עז, ס"ק יט); שו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא, דף רלז ע"ב, ד"ה ואמנם; בן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ג. וראה בספר השליחות וההרשאה במשפט העברי, עמ' 389–390, מקורות לכך שסתם מורשה אינו יכול לעשות פשרה. ¹⁷⁴

פרק תשיעי: מחילה על זכות של ציבור

ההרשאה היתה כדי שייגבה את חובו¹⁷⁴. גם אם כתב המרשה "פיו כפיו וידו כידו וכל אשר יעשה מקובל", אין תוקף למחילת המורשה¹⁷⁵.

פרק תשיעי

מחילה על זכות של ציבור

טובי העיר יכולים למחול על זכות של בני העיר¹⁷⁶. לדוגמה, הם יכולים למחול לאחד מבני העיר על חובתו לשלם מס¹⁷⁷. הם יכולים גם למחול לאחד מבני העיר על חובתו להשתתף בצדקה לעניים¹⁷⁸, מפני שהעניים נותנים לטובי העיר הרשאה לפעול בשמם בעניין הצדקה, שעל כן הם יכולים להגדיל ולהנמיך את תשלום הצדקה כרצונם, ולכן הם יכולים גם למחול על הצדקה¹⁷⁹.

בכלל זה יכולים טובי העיר למחול על זכות של "הקדש", רכוש שהוקדש לטובת עניים¹⁸⁰. אבל האפוטרופוס על ההקדש אינו יכול למחול עליו, כגון למחול למי שחייב כסף להקדש, אף שהוא מוסמך לנהל את ההקדש¹⁸¹, וזאת גם אם שטר החוב כתוב על שמו¹⁸². יש אומרים שלא יכולה להיות מחילה על זכות השייכת לכל העולם, כגון שימוש ברשות הרבים, מפני שאי אפשר להשיג את מחילתם של כל האנשים שבעולם¹⁸³.

¹⁷⁴ שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן קכד (הובא בשער משפט, קכג, ס"ק ו, ובפתחי תשובה, חו"מ, קכג, ס"ק ג).

¹⁷⁵ שו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, אה"ע"ז, סימן ד (קטו ע"ג). הוא מדייק כך ממה שהרמב"ם (הערה 171) נקט שהמחילה מועילה רק אם המרשה כתב "בין לתקן בין לעוות" **ה**. תוספות, בבא בתרא כג ע"א (ד"ה אחולי).

¹⁷⁶ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט וסימן כא (שמחילתם חלה אף בלי קניין); שו"ת הריב"ש, סימן תעו (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג). על מחילת מס על ידי ראשי הקהילה, ראה שער שלישי, עמ' 96.

¹⁷⁷ ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"ב-ע"ד; ר' אברהם מיוחס, בשו"ת בני אברהם, שם, דף צז ע"ד. **ה**

¹⁷⁸ ר"א מיוחס שם (צז ע"ד).

¹⁷⁹ שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן פד.

דעה חולקת: שו"ת לחם רב, סימן קלו, כותב שבהקדש עניים לא מועילה מחילת פרנסי העיר.

¹⁸⁰ שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קח; שו"ת קול מבשר, חלק א, סימן לב (עמ' קסג במהד' תשפ"א). פסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מב, כותב שחבר הנהלה של מוסד שמחל, בלי שהוסמך לכך באופן רשמי, מחילתו תקפה רק אם מחילתו היתה על דעת ההנהלה.

¹⁸¹ ראנ"ח, סימן קח שם.

¹⁸² חידושי הרמב"ן, בבא בתרא צט ע"ב; חידושי הרשב"א, בבא בתרא ס ע"א (לגבי הוצאת זיוים לרשות הרבים); תשובת הרשב"א, המובאת בכ"י, חו"מ, קמט, לט (על חזקה בבית כנסת); רש"י, בבא מציעא קז ע"ב, ד"ה לכ"ע (על ארבע אמות הקרקע שעל שפת הנהר); רשב"ם, בבא בתרא ס ע"א, ד"ה גזוזטראות (על זיוים ברשות הרבים); יד רמה, בבא בתרא, פרק ב, סימן פג (ד"ה הרי); חידושי הריטב"א, בבא בתרא כג ע"א (ד"ה ואי); ניומוי יוסף, בבא בתרא לב ע"ב (בדפי הרי"ף); מאירי, בבא בתרא כג ע"א, בסופו; תורת חיים, בבא בתרא כג ע"א; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן פד, בדעת טור, חו"מ, סימן תיז; שו"ת אבקת רוכל, סימן קיא, בדעת הרי"ף והרא"ש. **ה**

שער שביעי: מחילה על זכות של אחר

לעומתם, אחרים אומרים שמועילה מחילה על זכות כזאת¹⁸⁴. לדעתם, אין צורך שכל האנשים בעולם ימחלו, אלא די ששבעה טובי העיר ימחלו על זכות השימוש ברשות הרבים בעירם¹⁸⁵. כנראה, לדעתם, רשות הרבים שבעיר שייכת לאנשי העיר, אלא שהם מתירים לאנשים מחוץ לעיר להשתמש בה, ולכן יש סמכות לשבעה טובי העיר להחליט עליה. מלך יכול למחול על זכותו ברשות הרבים, מפני שכל הדרכים שייכות לו¹⁸⁶.

פרק עשירי

סיכום

ככלל, אדם אינו יכול למחול על זכות ששייכת לאדם אחר. אבל יש שהמחילה בכל זאת תקפה, בגלל זיקה בין האדם האחר לאותה זכות. לוי שהזיק לשמעון, ומתחייב בגין כך בתשלום לראובן, ושמעון מחל ללוי – מחילת שמעון אינה תקפה, כיוון שאין זו זכות שלו, אף שהזכות הגיעה לראובן בעטיו. דוגמאות לכך: מפתה נערה, שחייב לשלם לאביה קנס, בושט ופגם; והחובל באישה נשואה, שחייב לבעלה חלק מהתשלום הנזק.

אם לוי חייב לשמעון, ושמעון חייב לראובן, שאז ראובן יכול לתבוע את לוי מכוח "שעבודא דרבי נתן", שמעון אינו יכול למחול ללוי על חיובו כלפי ראובן, אף שזכותו של ראובן על לוי באה מכוחו של שמעון. ככלל, אין תוקף למחילה שפוגעת בנושה של המוחל.

בחווה לטובת צד שלישי, כגון שלוי התחייב לשמעון לשלם משהו לראובן, שמעון אינו יכול למחול ללוי, כיוון שהזכות שייכת לראובן, אף שהזכות באה לו הודות לשמעון. ראובן ושמעון שהתחייבו זה לזה התחייבויות הדדיות, וחיובו של ראובן הוא כלפי לוי, וחזרו בו שמעון מהתחייבותו, חזרתו גוררת את ביטול התחייבותו של ראובן, ונמצא שיש לו יכולת לגרום למחילת זכותו של לוי, שראובן חייב כלפיו.

¹⁸⁴ רש"י, בבא בתרא כג ע"א, ד"ה לקח (על זיוס ברשות הרבים); שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן לד, בדעת רמב"ם, הלכות נזקי ממון, יג, כה (כך צריך לומר, ולא הלכות גניבה – כך הגיה שו"ת שמש צדקה, חו"מ, סימן לו, דף מא ע"ד; על זיוס ברשות הרבים); קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות רסה, בדעת מלחמות ה', בבא בתרא לו ע"א (בדפי הרי"ף); גליון מהרש"א על הרי"ף, בבא בתרא יב ע"ב (בדפי הרי"ף), בדעת הטור והשלחן ערוך. ¹⁸⁵ תוספות, בבא בתרא כג ע"א, ד"ה אחולי (על זיוס ברשות הרבים; הובא בשו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קלב, ובביאור הגר"א, חו"מ, תיז, ס"ק א); מהר"ם, במדכ"י, בבא בתרא, סימן תקנח (זיוס ברשות הרבים); שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן לד, בדעת טור, חו"מ, סימן תיז. כנראה, זו גם כוונתם של רש"י ורמב"ם הנ"ל.

ראה על כך ברור הלכה, בבא בתרא ס ע"א, ציון י, פרק ד, ובאריכות בשו"ת שמש צדקה, חלק ב, חו"מ, סימן לו.

¹⁸⁶ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן לד, על פי שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצב. ראה עוד שער שלישי, עמ' 122, שמדינה יכולה למחול על זכותה להעניש עבריין; וראה שם, עמ' 115–116, בעניין מחילת בית דין על כבודו.

פרק עשירי: סיכום

אבל אם זכותו של ראובן באה לו על ידי שמעון, שמעון יכול למחול עליה כל עוד לא התגבשה הזכות.

זכות שיש בה תועלת לשני אנשים ומחל עליה הנהנה העיקרי – הזכות מחולה. בעל זכות אינו יכול למחול על זכות שעתידה לעבור לאדם אחר מכוח דין תורה. אבל אדם יכול למחול על זכות שלו אף שהזכות אמורה לעבור ליורשיו אחרי מותו, משום שיורשיו נחשבים המשך האישיות שלו.

זכות ששייכת לראובן באופן מהותי, ולשמעון באופן רשמי – רק ראובן יכול למחול עליה. לדוגמה, שטר חוב שכתוב בו ששמעון חייב ללוי, ובאמת ראובן הוא זה שהילוה לשמעון אלא שכתב את השטר על שם לוי מפני שהוא היה שלוחו להלוות, ולוי מודה שהכסף היה של ראובן – לוי אינו יכול למחול על החוב.

אב או אם שמחלו על זכות של בנם או של בתם, דהיינו על חיוב של אדם שלישי כלפי בנם או בתם, המחילה אינה תקפה, וזאת גם אם הזכות הגיעה לבן עקב מעשי האב. אפוטרופוס יכול למחול על חוב שאחר חייב ליתומים, במסגרת פשרה, כדי למנוע מהיתומים מריבות. אבל אם מחל זכות של היתום שלא לתועלת היתום, אין למחילתו תוקף. שותף אינו יכול למחול על חוב שאדם אחר חייב לשותפות, שלא מדעת שותפו. משום כך, אחד שלוה משניים, ומחל לו אחד מהמלווים על החוב, חלק חברו אינו מחול. אם עקב מחילת השותף, החייב מסרב לשלם גם לשותף האחר, המוחל חייב לשלם לשותפו על הנזק שגרם לו במחילתו.

אם בעל הזכות ידע על כך שאדם אחר מחל על זכותו, ושתק, המחילה תקפה, מפני ששתיקתו מראה שהסכים. כך, אב שמחל על זכות של בנו, והבן יושב בבית אביו, ושתק, המחילה תקפה.

אם נושה עשה שליח למחול, המחילה מועילה מפני ששלוחו של אדם כמותו. מורשה שקיבל הרשאה לגבות חוב, והמרשה לא אמר לו שהוא יכול למחול, ובכל זאת מחל על החוב – אין תוקף למחילתו. טובי העיר יכולים למחול על זכות של בני העיר.

שער שמיני

מחילה בטעות

פרק ראשון

מבוא

העיקרון שנתקבל במשפט העברי הוא שמחילה שנעשתה בטעות בטלה, כמו כל פעולה משפטית שנעשתה בטעות. הדברים אמורים בין בטעות בדין ובין בטעות שבעובדה. בפרק שני נביא דוגמאות לטעויות משני הסוגים.

הפוסקים העלו את השאלה, איך קובעים שהמחילה אכן נעשתה בטעות: האם די בכך שהמוחל טוען שטעה, או שמא דרושה לכך הוכחה אובייקטיבית? נעסוק בשאלה זו בפרק שלישי.

שאלה נוספת מתעוררת במצב שהמוחל אכן טעה, אך היה יכול למנוע את טעותו אילו בירר מראש את המצב העובדתי והדיני. כאן יש מקום לומר שהמחילה תקפה על אף הטעות, כפי שנראה בפרק רביעי.

במשך הדורות, כדי למנוע ביטולי מחילה בטענה של טעות, התפתח נוהג להוסיף בשטרי מחילה תניה, שבה המוחל מודיע שהוא מוחל גם אם יתברר שטעה. בפרק חמישי נביא את דברי הפוסקים בדבר תוקפה של תניה זו.

במצבים מסוימים, חסרה למוחל ידיעה בדבר הזכות, וייתכן שמחילתו תיחשב מחילה בטעות בשל כך. מצב אחד כזה הוא מחילה שאינה קצובה, דהיינו שהמוחל אינו יודע את סכום החוב שהוא מוחל עליו, וחוסר הידיעה שלו יכולה להיחשב טעות. מצב אחר הוא שיש ספק בדבר קיומה של הזכות. במצבים אלו נדון בפרקים שישי ושביעי.

שאלות נוספות עולות בדבר תחולתו של העיקרון שמחילה בטעות בטלה, במצבים שהמוחל עשה מעשה קניין, או נשבע, או כתב את המחילה; מוחל שטעה מעצמו ולא הוטעה; מוחל שקיבל תמורה; ועוד. הדיונים בשאלות אלה קצרים באופן יחסי, ועל כן נרכז אותם בפרק שמיני.

אמנם ההלכה נקבעה שמחילה בטעות בטלה, כאמור, אבל יש מן הראשונים הסוברים שמחילה בטעות תקפה, ככלל, וזאת לאור מה שנאמר בתלמוד שבמצבים מסוימים יש תוקף למחילה בטעות. בנספח לשער זה, נציג את סוגיית התלמוד העוסקת במחילה בטעות, ואת שיטות הראשונים השונות בביאור הסוגיה.

שער שמיני: מחילה בטעות

פרק שני

הכלל שמחילה בטעות בטלה

א. כללי

כפי שנראה בנספח לשער זה, נתגלעה מחלוקת בין הראשונים בשאלה האם יש תוקף למחילה בטעות, וזאת סביב פרשנות הסוגיה התלמודית העוסקת בכך. אולם הכרעת הפוסקים היא שמחילה בטעות בטלה¹, וכך פסק הרמ"א².

הדברים אמורים הן בטעות שבדין, הן בטעות שבעובדה³. להלן נביא דוגמאות אחדות לפסיקה זו, תוך הפרדה בין טעות בדין ולבין טעות בעובדה.

ב. טעות בעובדה

אם המוחל מחל מתוך מחשבה מסוימת כאשר למצב העובדתי, והתברר שטעה, ואילו ידע את האמת, לא היה מוחל – מחילתו בטלה. להלן דוגמאות אחדות לדבר.

(א) רבנו גרשום מאור הגולה⁴ נשאל על יתומה שגרה בבית שהוריש אביה לבניו, והשיאה אֶחָיָהּ, ונתנו לה סכום מסוים, ובתמורה מחלה להם כל מה שמגיע לה מנכסי אביה מדין "עישור נכסים". האחים ביקשו שתחזיר להם את הבית שלהם שהיא דרה בו, שהשאלו לה, שהרי מחלה להם; והיא טענה שכשמחלה מה שמגיע לה בעישור נכסים, לא התכוונה שתצטרך להחזיר דבר שכבר יש לה. הוא פוסק שזו מחילה בטעות, מפני שלא התכוונה למחול על הבית, ומחילה בטעות אינה תקפה⁵.

¹ רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"א (ד"ה ותעמוד); תוספות, כתובות סג ע"ב (ד"ה אבל, בדף הבא); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתצ; תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן קסו = שו"ת מהרי"ל, סימן קעד בדפוס קרימונה, סימן רד בדפוס האנווא; ר' יצחק ב"ר מנחם, בתשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן סב (עמ' 37); כפות תמרים, סוכה לד ע"ב (ד"ה כתבו עוד); שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן צג, עמ' קפב ועמ' קפה, וסימן קע; תומים, יז, ס"ק ח; שו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן ט (צג ע"ד); שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן יח, דף ל ע"ב, וסימן מג, בסופו; ביאור הגר"א, חו"מ, קכו, ס"ק כח; שיירי קרבן, סוטה, פרק ג, הלכה ד (טז ע"ב); שו"ת יד יצחק (גליק), חלק ב, סימן קס; שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה; נתיבות המשפט, צב, ס"ק ב, בסופו.

² רמ"א, חו"מ, רמא, ב.

ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכח, ומאורות הדין היומי, בבא מציעא סו ע"ב (כרך ה, עמ' רכ). מסבירים שהרמ"א פסק כרבנו תם (להלן, עמ' 364) שכלל מחילה בטעות בטלה.

³ אבל גושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומזיק, ת, ו (ד"ה ואבוא היום וד"ה ואל תשיבני), כתוב שלרוב הפוסקים, אם הטעות הייתה בדין – המחילה תקפה, ורק בטעות בגוף העניין המחילה בטלה. ראה בשמו במילואים להערה 249, וראה עמ' 1080, במילואים להערה 316 בדעת הריב"ש, על ההבחנה בין טעות בדין לטעות במציאות; וראה עמ' 1072, במילואים להערה 254, שאהל משה כותב שרש"י עושה הבחנה זו.

⁴ שו"ת רבנו גרשום מאור הגולה, סימן נט = תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן צד. וזו לשונו: "שאלת על עסקי היתומה שהשיאה אחיה... ופשרו עמה... לאחר כן בגרה היתומה וערערה על הפשרה שעשה בעלה ותבעה מה שראוי לינתן לה, ונתנו לה ק' דינר, ומחלה להם כל מה שראוי לינתן לה מנכסי אביה... והיא אומרת: 'כשנטלתי ק' דינר ומחלתי מה שראוי לי בעשור נכסים, לא הייתה כוונתי אלא שתוסיפו לי מאה דינרין על מה שאני ובעלי תפוסין'... כך הראוני מן השמים:... הויה מחילה בטעות וכל מחילה בטעות לא הויה מחילה".

נראה שהיתומה לא טענה לבעלות על הבית, שהרי הבעלות שייכת לבנים, שהם הירושים; אלא היא טענה שיש לה זכות מגורים בבית.

⁵ כך נראית כוונתו, אף שאפשר לפרש שהוא מתכוון לומר שמחילת האחים בטלה.

פרק שני: הכלל שמחילה בטעות בטלה

(ב) הראב"י⁶ נשאל על נושה שחשב שאין עדים על חובו, ולכן מחל עליו, ואחר כך מצא עדים; והוא פסק, שהמחילה בטלה מפני שהיתה בטעות.⁷

(ג) מהרי"ק⁸ עוסק באחים שחילקו ביניהם את עיזבון אביהם, ואחד מן האחים מחל לשאר האחים על חלקו בירושת אביו תמורת סכום מסוים, וזאת משום שאָחיו אמרו לו שלא היו נכסים מרובים בעיזבון, והוא סמך על דברי אָחיו, והתברר שטעה ושעיזבון אביו היה גדול יותר; והוא פוסק שזו מחילה בטעות ואינה תקפה.

(ד) מהרשד"ם⁹ עוסק בשמעון שנפטר בלי בנים, ובני אחיו ירשו אותו, וכל נכסיו נשארו ביד אשתו. בן אחיו הגדול ראה שהאישה מבזבזת את הממון, ולא היה יכול למנוע זאת, ולכן הוכרח להתפשר עמה, שתתן לו סכום מסוים בעד חלקו וחלק אחיו, וכתב לה שטר מחילה מצדו ומצד אחיו הקטן. הם קבעו את הסכום בהתאם להיקף הנכסים שהיו בעיזבון, לפי דברי האישה. ואחר כך נודע שהיו בעיזבון יותר נכסים ממה שאמרה האישה. הוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שזו מחילה בטעות. הוא לומד דין זה בקל וחומר מנידונו של מהרי"ק: מהרי"ק עסק באח עם אחיו, ושם אפשר היה לומר שהאח גמר בלבו למחול מפני שאחים אינם מקפידים כל כך זה על זה, ואף על פי כן פסק שהמחילה בטלה, וקל וחומר כאן, שהאישה ובני האח זרים זה לזה, וברור שאילו היה היורש יודע שהיו בעיזבון נכסים רבים, לא היה מוחל לה, בידוע שתלך ותינשא לאיש אחר וייהנו שניהם בנכסי דודו, ומה שמחל היה בטעות.

(ה) מעשה בראובן ולוי שיצרו שותפות בעסק של כריתת עצים. לוי הסכים להיכנס לשותפות בתנאי שראובן יפרע חוב מסוים לשמעון, שהיה בעבר שותפם של ראובן ולוי. ראובן סירב לפרוע, בטענה שאין בידו מה לפרוע לשמעון; ולוי אמר לראובן "אני מוחל לך על חלקי בשותפות, ובלבד שתפרע לשמעון", וראובן הסכים. אחר כך נודע ללוי שראובן הטעה אותו, ובאמת היה לראובן כמה לשלם. ר' חיים יוסף עלינבערג¹⁰ פסק שמחילת לוי על חלקו בשותפות בטלה, מפני שזו מחילה בטעות.

ג. טעות בדין

אם המוחל מחל מתוך מחשבה מסוימת באשר למצב המשפטי, והתברר שטעה, ואילו ידע את האמת, לא היה מוחל – מחילתו בטלה. להלן דוגמאות אחדות לדבר.

⁶ ראב"ן, שו"ת, סימן ק, הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח, ובמרדכי, סנהדרין, סימן תרפ (משם הובא בשו"ת מהרי"ק, שורש פט, ענף ג, בשו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קצו, ד"ה וממה, בדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ד, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהר"ש צ"ב, סימן ע, דף קנ ע"א [=מהר"ש צ"ב, סימן כד, דף קכט ע"א], ובשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עה, דף קיט ע"ד).
⁷ גם שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קט, עוסק בשמעון שהיה חייב לראובן, ומת ראובן, וכשתבעו בניו את שמעון, כפר, ולכן התפשרו עמו ומחלו לו על חלק מהחוב, ואחר כך מצאו את שטר החוב; והוא פוסק שזו פשרה בטעות, ושהבנים יכולים לחזור בהם ממחילתם.

שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רלה (קסד) (הובא בשו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט וצדק, סימן פא, ד"ה נמצינו למדין), לומד מחידושי הריטב"א, שבועות לח ע"ב, שתובע שמחל על זכותו להביא עדים, ואחר כך מצא עדים, מחילתו בטלה בגלל הטעות, אבל אם פסל את כל העדים שיש לטובתו, אינו יכול לחזור בו.

⁸ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא.

⁹ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג, עמ' פד).

¹⁰ ר' חיים יוסף עלינבערג, המובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא.

(א) המבי"ט¹¹ נשאל על אישה שחלתה והיו לה הוצאות רפואה גדולות, ובעלה לא רצה לשאת בהוצאות, ולכן הוא דרש ממנה להשתמש בדמי כתובתה לצורך רפואתה; והאישה לא רצתה להפסיד את כתובתה, וכדי שהבעל יוותר על דרישה זו, היא מחלה לו על התחייבותו שאם תמות בלי בנים, יפרע סכום מסוים ליורשיה ("הישבון"). הוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שזו מחילה בטעות, שכן האישה לא ידעה שהבעל אינו יכול לדרוש ממנה להשתמש בדמי כתובתה לצורך רפואתה, ואילו ידעה זאת, לא היתה מוחלת.

(ב) מעשה בראובן ושמעון שהיו שותפים בחכירת הכנסות ממסים, והתחילו להפסיד, וחויבו לשלם לממשלה על ההפסד. ראובן החליט שאינו רוצה לשלם עוד, מתוך חשש שההפסד ילך ויצטבר, אבל שמעון תבע ממנו שימשיך לשלם; וכדי ששמעון יסכים לשחרר אותו, מחל ראובן לשמעון על הכסף שהוא השקיע בעסק – הכסף שהניחו כביטחון אצל הממשלה. אבל ראובן לא ידע ששמעון אינו זכאי לתבוע ממנו לשלם מכיסו עבור ההפסד, שהרי שותף אינו חייב לשלם לשותפו מכיסו מעבר לסכום שהשקיע בשותפות¹². אילו ראובן ידע זאת, לא היה מוחל לשמעון. משום כך, נפסק שזו מחילה בטעות, שאינה תקפה¹³.

(ג) ר' אפרים לניאדו¹⁴ נשאל על יהודה ואברהם שהיו נשואים לשתי אחיות, וחונתם נפטרה, ובנותיו ירשו אותו, והנכסים נשארו ברשות חונתתם. בעת חלוקת נכסי העיזבון, פסק בית הדין שיהודה ואברהם חייבים להישבע זה לזה את שבועת השותפים, שלא נטלו לעצמם מהעיזבון בסתר. בגלל פסיקת בית הדין, ומתוך רצון להימנע מלהישבע, מחל יהודה לאברהם על חיובו להישבע, כדי שאברהם ימחל לו על חיובו להישבע. אבל ר' אפרים לניאדו פסק שרק אברהם היה חייב להישבע, מפני שרק הוא התעסק בצרכי הבית, ולא יהודה, ולכן מחילת יהודה היתה בטעות, ואינה תקפה.

ד. "לא ידע דמחל"

סוג מיוחד של מחילה בטעות הוא במצב שהמוחל כלל לא ידע שהנמחל חייב לו. בדרך כלל אין זה מציאותי שאדם ימחל על חוב שאינו יודע שהוא קיים, אבל הדבר ייתכן במחילה מכללא, דהיינו שהתנהגותו או שתיקתו מלמדת על הכרתו בכך שהזכות שייכת לנמחל. תיתכן גם מחילה מפורשת במצב כזה, במי שאומר לחברו: "אם אתה חייב לי, אני מוחל לך", בעוד שהוא בטוח שהלה אינו חייב לו.

מחילה מסוג זה בטלה גם לשיטה שסתם מחילה בטעות תקפה, משום ששם המוחל יודע שהחוב קיים אלא שהמניע שלו למחילה מקורו בטעות¹⁵. להלן דוגמאות אחדות למחילה מסוג זה.

¹¹ שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן צב. מה שכותבים רמב"ם, הלכות אישות, יד, יז, ושו"ע, אהע"ז, עט, ג, שהבעל יכול לומר לה "או רפאי את עצמך מכתובתך או הריני מגרשך ונותן כתובה", כוונתם היא שהוא יכול לתת לה לבחור בין שתי האפשרויות, אבל אינו יכול לדרוש רק שתתפא מכתובתה. כך עולה משו"ת שואל ונשאל, חלק א, אהע"ז, סימן כה, ומאבי עזרי, על רמב"ם שם.

¹² שו"ע, חו"מ, קעו, ו.

¹³ שו"ת אגודות אוזב מדבר, חו"מ, סימן יב, אות א.

¹⁴ ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טז ע"ג).

¹⁵ ראה בנספח, עמ' 361, ליד ציון הערה 290, שגם רש"י, הסובר שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה, מסכים שאם "לא ידע דמחל", המחילה בטלה.

פרק שני: הכלל שמחילה בטעות בטלה

(א) מהרשד"ם¹⁶ נשאל על אישה שראתה שהאפוטרופוס שלה נותן מממונה לפלוני, ושתקה; ופסק שאף אם נאמר ששתיקתה היא מחילה מכללא¹⁷, מחילתה בטלה, מפני שהיא נבעה ממחשבה מוטעית, שהממון אכן שייך לאותו פלוני.

(ב) ר' חיים שבת¹⁸ עוסק בראובן שעשה צוואת שכיב מרע, שבה נתן חלק מנכסיו לאחיו יהודה, ויורשתו לאה מחלה ליהודה על זכותה בנכסים. לא היה צורך במחילתה, שהרי בלאו הכי זכה יהודה במתנת שכיב מרע, אלא שמחלה לרווחא דמילתא. אחר כך התברר שראובן היה צריך לעשות קניין בצוואה, מפני שהיה כתוב בה "מענתה", ולא עשה קניין, כך שהצוואה בטלה. הוא פוסק שהמחילה בטלה מפני שהיא בגדר "לא ידע דמחל", שכן לאה חשבה בטעות שהנכסים שייכים ליהודה על פי הצוואה, ולא היתה לה סיבה לחשוש שהצוואה בטלה.

(ג) ר' חיים עשאל¹⁹ כותב שמי שמחל לחייב מפני שחשב שאין לו במה לשלם, ונמצא שלא מחל לו כלום, שהרי בלאו הכי לא היה יכול לפרוע, ואחר כך התברר שבאותו זמן היו לו נכסים – הוא בגדר "לא ידע דמחל", ולכן המחילה בטלה.

(ד) נתיבות המשפט²⁰ כותב שמי שתובע את חברו בדין, והיה יכול לתבוע יותר אלא שלא ידע שמגיע לו יותר, ובכך מחל על ההפרש – מחילתו בטלה מפני ש"לא ידע דמחל", שלא ידע שממון זה שביד חברו שייך לו.

(ה) ר' יצחק אלחנן ספקטור²¹ כותב שמי שמחל לחברו על כל תביעותיו, ואחר כך נזכר שהלה היה חייב לו חוב אחד שלא זכר בשעת המחילה, חוב זה אינו מחול, מפני שהוא בגדר "לא ידע דמחל".

(ו) מעשה בחבר מושב שיתופי שנודע לו שרשויות המס עומדות לקנוס את המושב בסכום גדול, ולכן הודיע לוועד המושב שהוא מתפטר מחברותו במושב, כדי שלא יצטרך להשתתף בתשלום הקנס; והוועד קיבל את התפטרותו, בלי שידע על הקנס שעומד להיות מוטל עליו. ר' הלל יצחק הלוי פסק שמה שהסכים הוועד שיתפטר ובכך יופטר מחלקו בתשלום הקנס, זו מחילה בטעות, מפני שאילו ידע הוועד על הקנס, לא היה מאפשר לחבר להתפטר, ומחילה בטעות בטלה²². בדוגמה זו, המוחלים כלל לא ידעו שיש קנס, כך שלא ידעו שבקבלת ההתפטרות הם מוחלים לו על חוב כלשהו.

(ז) שאלה שחוזרת אצל פוסקים רבים היא של שותפים שחילקו ביניהם את הנכסים המשותפים (או אחים שחילקו ביניהם את ירושת אביהם), ומחלו זה לזה על כל תביעה, ואחר כך התברר שהיתה טעות כלשהי בחלוקה. אחדים מן הפוסקים רואים זאת כמצב ש"לא ידע

¹⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא.

¹⁷ ראה בשמו בשער אחת-עשרה, במילואים להערה 146, ולהלן, עמ' 328, הערה 67, שמסיבה אחרת אין מפרשים שתיקה כזאת כמחילה.

¹⁸ שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג (עמ' פד-פה).

¹⁹ שו"ת סם חיי, סימן כז (נט ע"ג).

²⁰ נתיבות המשפט, יז, ס"ק א. וזו לשונו: "באונאה שאינו יודע כלל אם נותן לו את שלו, לא הוי מחילה, מטעם דלא ידע דמחיל, ואם כן הכא נמי ממש להא דמי, דמה לי אם טועה בשווי המקח וסובר שהוא של חברו מחמת המקח, או סובר שהוא של חברו מחמת טועה בדין, כיון שאינו יודע אם יש לו דבר ביד חברו כלל". בעניין זה ראה שער אחת-עשרה, עמ' 429.

²¹ נחל יצחק, צב, ס"ק ו, ענף ב (ד"ה ועוד נלענ"ד). הוא כותב שמטעם זה, המחילה בטלה גם לשיטת רש"י. הוא עוסק במצב שהמוחל מוחזק בנכסים של החייב, ולכן הוא נאמן לומר ששכח, במיגו שהיה יכול לטעון שהנכסים שלו.

²² שו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן ה, אות טו.

דמחל", כיוון שמי שמחל חשב שהחלוקה היתה צודקת, ושהוא קיבל את כל המגיע לו, ולכן מחילתו בטלה.²³

ה. הרחבת הדין שמחילה בטעות בטלה

מחילה בטעות בטלה לא רק אם המוחל מחל על החוב לגמרי, אלא גם אם מחל רק מחילה חלקית, כגון שמחל על זכותו לגבות את חובו מנכס מסוים של החייב – גם מחילה זו בטלה אם היתה בטעות.²⁴

גם אם שני הצדדים, המוחל והנמחל, טעו אותה טעות, המחילה בטלה.²⁵ ראובן ושמעון שהיו חייבים זה לזה, ומחל ראובן לשמעון על חובו בטעות, מחילתו בטלה, וגם אם כבר גבה שמעון ממנו את החוב שכנגד, יכול ראובן להוציא משמעון את מה שגבה, מפני שהחובות מתקזזים, כיוון שהמחילה בטלה.²⁶

מי שהסתלק מנכס בטעות, כל הפירות שצמחו מהנכס מזמן הסתלקותו עד גילוי הטעות – שייכים לו.²⁷

במחילה בטעות, המוחל שטעה שאי לחזור בו, ואין בכך משום "מחוסר אמנה"²⁸.

²³ שו"ת משפטים יורים (חסון), סימן ס (סג ע"א), עוסק באחים שחילקו ביניהם את עיזבון אביהם, ומחל זה לזה על תביעות נוספות, והתברר שהגיע לאחד מהם יותר משקיבל; והוא פוסק שמחילתו בטלה מפני שלא ידע כמה הניח אביו, וחשב שאינו מוחל כלום, וזה כמו אונאה, שנחשבת "לא ידע דמחל" (בבא מציעא נא ע"ב). גם ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סו, עוסק בכגון זה, ונוקט שהמחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל.

דוגמה נוספת: ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות וזמנו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סח, עוסק במי שהרחיב את ביתו על חשבון שכנו, ואחר כך טען השכן שלא ידע שהוא יכול לתבוע תשלום על אחוזי הבנייה שלו בשטח המשותף, והוא פוסק שזו מחילה בטעות שאינה תקפה. יש להעיר שכאן השכן "לא ידע דמחל".

²⁴ ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סימן יא (עה ע"א). יצוין שגם רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"א (ד"ה ותעמוד), מזכיר את הדין שמחילה בטעות בטלה, אף שהוא עוסק באישה שלא מחלה על כתובתה לגמרי אלא רק על זכותה לגבות את הכתובה מנכסים מסויימים של הבעל. ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך, בעניין מחילת על שעבוד נכסים, בלי למחול על החוב.

²⁵ כך היה במעשה ברב ענן, ליד ציון הערה 289. וכך כתב סמ"ע, קכו, ס"ק כו, על ראובן שהיה חייב ללוי, והמחה ללוי חוב ששמעון היה חייב לו (לראובן), ובתמורה מחל לו לוי על חובו, והתברר ששמעון היה עני ולא היה יכול לשלם, שעל כך פוסק שו"ע, חו"מ, קכו, י, שמחילת לוי לראובן בטלה בגלל הטעות, וש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק מג (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן תנד), כותב שהדין כך גם אם לוי מחל לראובן בפירוש; הסמ"ע כותב שהדין כך גם אם ראובן לוי שניהם לא ידעו ששמעון עני.

²⁶ ר' מלאכי הכהן, שם (ברף עה ע"ד). הוא מציין שכך כתבו מירוש, נתיב טו, חלק ג, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן פד, ושו"ת דברי ריבות, סימן שעו.

²⁷ שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י.

²⁸ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת אדרת אליהו (ריקין), סימן יג, דף לג ע"ג, ובשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא). וזו לשונו: "שמעון נפטר לבית עולמו... ובן או בת אין לו, ובני אחיו יורשים אותו. וכל נכסיו נשאר ביד אשתו. ובן אחיו הגדול הלך... וראה כי היתה מבזבת הממון ומשחדת לתוגרמים אדוני הארץ כדי שיהיו בעזרתה... באופן שהוכרח להתפשר עמה כרצונה, ונתרצה בסך מה בעד חלקו וחלק אחיו, ונתן לה שטר פיטורין ומחילה גמורה... ועתה יורשי שמעון טוענים ואומרים שהמחילה ההיא בטלה, והוא מחילה בטעות, לפי שאז כשנתפשרו היתה אומרת וצווחת ככרוכיא דמיעוטא דמיעוטא נשאר לה, ובחשבו הירוש כי כן הוא כדבריה, נתפשר באותו הסך, ואחר כך נודע כי היה לה סך גדול יותר

שער שמיני: מחילה בטעות

פרק שלישי

אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

א. כללי

מחילה בטעות בטלה רק אם מוכח הדבר שהיתה טעות. אנחנו מוצאים עיקרון זה כבר בדברי הגאונים²⁹.

מקור אחר לעיקרון זה הוא בתשובת מהר"ם מרוטנבורג³⁰. הוא עוסק באישה שמחלה לבעלה על שיעבוד כתובתה, ואחר כך ביקשה לבטל את מחילתה בטענה שהיתה בטעות, שכן היא מחלה מתוך מחשבה שתוכל לגבות חובות שאנשים היו חייבים לה, והתברר שאינה יכולה לגבותם. הוא פוסק שבכל זאת המחילה תקפה, ואין מתחשבים במה חשבה בלבה, שהרי "דברים שבלב אינם דברים" אם אין גילוי דעת לגביהם³¹, ומאחר שלא אמרה בפירוש שהיא מוחלת על דעת זה, המחילה אינה בטלה מטעם מחילה בטעות.

מדברי הגאונים ומדברי מהר"ם עולה שהטעם שהמחילה תקפה אם לא מוכח שטעה, אינו טעם סובייקטיבי, שאיננו מאמינים לו כשהוא אומר (לאחר מעשה) שטעה, אלא גם אם נאמין לו שטעה, מחילתו תקפה, מפני שאלו דברים שבלב, שאין מתחשבים בהם³². רק אם מבחינה אובייקטיבית ברור שטעה, המחילה בטלה, גם אם לא אמר בפירוש שהוא מוחל על דעת שהמצב הוא כך וכך, משום שאם ברור לכול שזאת היתה כוונתו, אין זה בגדר "דברים שבלב" אלא "דברים שבלבו ובלב כל אדם", שמתחשבים בהם. לכן, בכל מחילה עלינו לבחון בחינה אובייקטיבית, האם הנסיבות מלמדות שטעה, או לאו.

יש טעמים נוספים לכך שהמחילה תקפה אם לא מוכח שטעה: (א) יש להניח שלא טעה, שהרי מן הסתם אדם אינו מוחל בלי לברוק היטב בחשבונותיו³³.

(ב) הנמחל מוחזק, וכדי שהמוחל יוכל להוציא ממנו בטענה שהמחילה היתה בטעות, עליו להוכיח זאת, לפי הכלל שהמוציא מחברו עליו הראיה³⁴. ואף שהאומר "הלויתני ואיני יודע אם פרעתיך" חייב, מפני שבוודאי התחייב ויש ספק האם נפטר, וגם כאן, הרי ודאי שהיה

ממה שאמרה אז... תשובה: האמת, כי דבר ברור הוא ומלתא דלא צריכה לפנינו כי כל דבר הנעשה בטעות הוה ליה כאילו לא נעשה, באופן שקנין בטעות ושומא בטעות והקדש בטעות ומחילה בטעות – בכל אלו הדברים חוזר בו המוטעה, ואין בו משום מיעוט האמנה כמו שאמרו במי שאינו מקיים דבורו, שאין רוח חכמים נוחה הימנו, ודאי בדבר שנעשה בטעות אין דבר מזה, אבל יכול לחזור בו בהתר"ם²⁹.
²⁹ תשובות הגאונים (הרכבי), סימן שמב (הובא בטור, חר"מ, קנד, לה, ומשם בסמ"ע, רמא, ס"ק י, בשו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן צג, עמ' קפג, וסימן קע, בשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא, ובשו"ת אבן שתיא, סימן עה, דף פט ע"ד). ראה בנספח על שיטת הגאונים, ליד ציון הערה 329.

³⁰ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן רמט. הוא אינו מזכיר את הגאונים.

³¹ הוא מוסיף שבנידונו, קלקול החובות התחיל זמן ארוך לפני כן, ולכן היתה צריכה לומר בפירוש באותה שעה שהיא מוחלת על דעת שתוכל לגבות את החובות.

³² נימוק זה נמצא גם בדברי הגאונים, ליד ציון הערה 336.

³³ שו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג (סט ע"ג).

³⁴ שו"ת בני יהודה, סימן מב (קז ע"ב); שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן כג.

כמו כן, שו"ת אבן שתיא, סימן סה (עד ע"ג, עה ע"א), מנמק, שהנמחל מוחזק, וטענת ברי אינה מועילה להוציא מהמוחזק, והיות שלא בירר (כלומר, שלא הוכיח) את ההלכה (או את המציאות), מניחים שמחל ללב שלם.

שער שמיני: מחילה בטעות

חיוב, וספק האם התובע מחל כראוי – אין זה דומה, מפני שב"איני יודע אם פרעתיך", הנתבע הודה בהלוואה ואיננו יודעים כלל על פרעון, ולכן אף שהוא מוחזק, הוא חייב לשלם, ואילו כאן אנחנו יודעים שמחל, אלא שאיננו יודעים אם מחל משום שטעה והיא מחילה בטעות.³⁵ לגבי מי שטוען שמחל עקב טעות בדין, יש נימוק נוסף שזה שונה מ"איני יודע אם פרעתיך": חזקה שאנשים יודעים הלכה, ולכן אינו יכול לומר "טעיתי בדין", בעוד שיש ודאי מחילה.³⁶

כדי שיהיה ברור שהמחילה היתה בטעות, צריכים להתקיים שלושה תנאים: (א) שיהיה ברור³⁷ שלא ידע המוחל בשעת המחילה עובדה מסוימת או דין מסוים, שלגביהם הוא טוען שאילו ידע אותם לא היה מוחל. (ב) שיהיה ברור³⁸ שיש קשר סיבתי בין אי הידיעה למחילה – שאילו ידע עובדה זו או דין זה, לא היה מוחל. (ג) שיהיה ברור³⁹ שמה שחשב בשעת המחילה (וברור שחשב כך, כאמור) אינו נכון מבחינה עובדתית או הלכתית. רק בהתקיים שלושה תנאים אלו, המחילה בטלה בגלל הטעות, אבל אם חסר אחד משלושת התנאים, המחילה קיימת.⁴⁰

בהמשך נדון בשלושת התנאים הללו.

ב. ידיעת המוחל את העובדות ואת ההלכה

נפתח בתנאי הראשון, שבו עסקו רוב דיוני הפוסקים.

עיקרון אחד בעניין זה הוא, שאם הנמחל לא ידע את העובדה הרלוונטית, זו אינדיקציה שגם המוחל לא ידע, והמחילה היתה מתוך טעות, והיא בטלה. עיקרון זה מופיע כבר בסוגיית התלמוד בעניין רב ענן⁴¹, שם נאמר שעל אף ששכנו סייע לו לבנות את הגדר ביניהם בתוך שטחו של השכן, ומחל לרב ענן בכך על השטח שעבר אליו, יש להניח שהוא לא ידע שהגדר נמצאת בתוך השטח שלו, כמו שרב ענן עצמו לא ידע זאת, ולכן זו מחילה בטעות. מהרי"ק⁴² מציין שבגלל עיקרון זה, מניחים שהשכן באותו מעשה טעה, אף שהיה צריך לדעת מה מקומו המקורי של הגדר.

עיקרון זה משמש גם בתשובה של הרשב"ם⁴³. הוא נשאל על מי שהתחיל לבנות על גבי

³⁵ שו"ת מהרי" בן לב, חלק ב, סימן עג.

³⁶ מהרי" בן לב שם. אבל יש להעיר שנימוק זה אינו שייך בטעות בעובדה.

³⁷ לכל אדם הצופה מן הצד – על פי מהר"ם הנ"ל.

³⁸ לכל, כנ"ל.

³⁹ לכל, כנ"ל.

⁴⁰ בתשובת הגאון, ליד ציון הערה 336, נפסק שהמחילה תקפה משום ששני התנאים הראשונים לא התקיימו: ייתכן שידע מראש את ההלכה שאין לאחיו זכות מעבר בשדה, ואפילו לא ידע, ייתכן שגם אילו ידע, היה מוחל. בתשובת מהר"ם, התנאי השני לא התקיים.

⁴¹ ליד ציון הערה 289. העיקרון הובא משם בשו"ת מהרי"ק, שורש קנה, ובשו"ת פרי השדה, חלק א, סימן ה, לעניינים אחרים.

⁴² שו"ת מהרי"ק, שורש קיא (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז). גם שו"ת מהרי" בן לב, חלק ב, סימן עג (הובא בשו"ת מהר"ם די בוטון, סימן יח, דף לד ע"א), מסביר שאף שהיה ספק אם ידע השכן, מכל מקום רגליים לדבר שלא ידע, כפי שרב ענן לא ידע, ולכן זו מחילה בטעות. ⁴³

רשב"ם, המובא בחיבור הר"ר צדקיה, שמוכא בשו"ת מהרי"ק, שורש כ (שהובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז, ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל).

פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

החומה המפרידה בינו לבין שכנו, ולאחר זמן מסוים שכנו טען שהבנייה מזיקה לחומה שלו, והבונה טען "בשלי בניתי", מפני שסבר שחצי החומה שייך לו, וסבר שאם חציה שלו הוא רשאי לבנות על גביה; אבל באמת לא היה לו שום חלק בחומה. הרשב"ם כותב שאינו יכול לטעון ששכנו מחל בכך שראה אותו בונה ושתק במשך זמן מסוים, מפני שיש להניח שגם השכן טעה וחשב שחלק מהחומה שייך לבונה ויש לו רשות לבנות, ולכן לא מחה עד לאחר זמן, כשאמרו לו חכמים שהדין עמו, וזו מחילה בטעות כמו במעשה רב ענן. מהרי"ק⁴⁴ מנמק פסק זה, שאם הנתבע טועה בדיון, יש להניח שגם התובע טועה⁴⁵.

העיקרון שאידיעת הנמחל מלמדת על אידיעת המוחל, משמש גם את מהרשד"ם⁴⁶. בנידונו, ראובן מחל לשמעון על כל חובותיו, בלי לדעת את היקפם, וכמה חדשים אחרי המחילה, נודע לו שהיקף החובות היה גבוה, ולכן הנמחל התחיל לפרוע, וביקש מהמוחל שימחל לו שוב. הוא כותב שבקשה זו מראה שבשעת המחילה, הנמחל עצמו לא ידע על כל היקף החיוב, ורק אחר כך נודע לו שהחיוב גדול, ולכן ביקש מחילה נוספת; ולכן יש להניח שגם המוחל טעה ולא ידע שהחיוב גדול כל כך, ונמצא שהמחילה היתה בטעות, והיא בטלה.

עיקרון נוסף הוא שדבר שאין רגילים לטעות בו, יש להניח שהמוחל ידע אותו. כך עולה מפסיקתו של רבנו אביגדור כהן⁴⁷, העוסק במי שהחזיק שלוש שנים בנכסי חברו בדרך מסוימת, ובעל הנכס לא מחה, וטוען שהסיבה שלא מחה היא שלא ידע שמן הדין היה יכול למנוע את החזקה, ורק אחר כך נודע לו שהיה יכול. הוא פוסק שאם זה דבר שהדעת יכולה לטעות בו, הדין עם בעל הנכס, אבל אם זה דבר שאין בני אדם רגילים לטעות בו, אינו יכול לומר שלא ידע שהיה יכול למחות, והחזקה תקפה.

בהסתמך על עיקרון זה של רבנו אביגדור, פסק ר' משה בבבבנשת⁴⁸ שאחים שחלקו חלק

⁴⁴ מהרי"ק שם.

⁴⁵ ראה ליד ציוני הערות 95–98, בעניין דעת מהרי"ק החולקת, שני מקומות נוספים שמהרי"ק משתמש בעיקרון זה.

⁴⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן מד.

⁴⁷ ר' אביגדור הכהן, מובא בחיבור הר"ר צדקיה, שמובא בשו"ת מהרי"ק, שורש כ (הובא בשו"ת הבי"ח הישנות, סימן קנא [שהובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן קכ], בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן פג [ד"ה ומה שבא], בשו"ת עולת שמואל (פלורנטין), חו"מ, סימן לו, דף צה ע"ד, ובשו"ת זרע אנשים, סימן עא, בסופו).⁴⁸

⁴⁸ שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא. גם שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן (קפא) [קצא], פסק שאינו נאמן לומר שטעה.

גם ר' חיים בבבבנשתי, בשו"ת בעי חיי, אהע"ז, סימן כ (לג ע"א), ובשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא (קצו ע"א), כותב, שבכור שנטל חלק כפשוטו, זו מחילה על חלק בכורה, ואינו יכול לטעון שחשב שאין בכור נוטל פי שנים, מפני שאדם אינו נאמן לומר שטעה בדבר כל כך ידוע. בשו"ת עדות ביעקב שם (קצו ע"ב–ג), כתב שגם אישה יודעת דין זה, ואינה נאמנת לומר שלא ידעה. מצד שני, הוא סייג הלכה זו: (א) אם הבכור בא ממקום האנוסים, הוא יכול לטעון שלא ידע שבדין תורה בכור נוטל פי שנים, שהרי אצל הנוצרים בכור אינו נוטל פי שנים. (ב) אם לא ידע את היקף הנכסים, הוא יכול לטעון שחשב שאכן קיבל פי שניים. (ג) אם האב כתב בצוואתו שהבכור יקבל כמו שאר האחים, הרי גם אם אין תוקף הלכתי לצוואתו יכול הבכור לטעון שחשב שהיה לה תוקף הלכתי מטעם דינא דמלכותא דינא, וזו טעות סבירה כיוון שיש על כך מחלוקת הפוסקים.

על מחילת חלק בכורה, ראה שער רביעי, עמ' 232–233.

בכתובת בנין דכרין: מהרש"ך שם (הובא בעדות ביעקב שם, דף קצו ע"ב) מעלה אפשרות שבנים של

מנכסי אביהם בשווה, בלי שהבכור יטול פי שניים, ואחר כך טען הבכור שמחילתו על חלק בכורה היתה בטעות, שלא ידע שבכור נוטל פי שניים – אינו נאמן, מפני שלא ייתכן שלא ידע דין זה שכתוב בתנ"ך, דבר שכל תינוק יודע, וכמו שכתב ר' אביגדור, דבר שאין בני אדם רגילים לטעות בו, המוחל אינו נאמן לומר שטעה⁴⁹. אבל הוא מסייג זאת, שאם באותו מקום נהגו שבכור אינו נוטל חלק בכורה, והבכור חשב שמנהג זה מבטל הלכה⁵⁰, וכשנודע לו שבאמת אין תוקף למנהג כזה, הוא רוצה לחזור בו ממחילתו – מאמינים לו שטעה, וזו מחילה בטעות והיא בטלה, מפני שזו טעות סבירה שאנשים עשויים לטעות בה.

פסקים נוספים בשאלה האם המוחל ידע את העובדות: מהרי"ק⁵¹ עוסק ביעקב שמחל לאשתו רחל על כל תביעות שהיו לו עליה, תמורת עשרה דוקאטים, ואחר כך טען שהתכוון למחול רק על תביעות בענייני אישות, ולא על תביעות ממון, מפני שבשעת המחילה לא ידע על ממון שהיתה חייבת לו; ונמצא שזו מחילה בטעות. כראיה לדבריו, טען יעקב שאינו זה סביר שימחל על כל תביעות הממון תמורת סכום נמוך של עשרה דוקאטים. מהרי"ק דוחה את טענת יעקב, מסיבות אחדות: (א) ייתכן שידע שהיא חייבת לו ממון, ואם כן מחילתו כללה גם תביעות אלה; ואף שאמר יעקב שלא תבע אותה מעולם על הממון (ולכאורה אילו ידע, היה לו לתבוע אותה), ורחל לא הכחישה את דבריו, מכל מקום לא הודתה שאכן לא תבע אותה מעולם, ותוכל לטעון שהסיבה שלא הכחישה את דבריו היא מפני שלא ראתה צורך בכך, שכן היא חשבה שזה לא מעלה ולא מוריד. (ב) יש להניח שאכן ידע על החיוב הממוני, מפני שהיה בחול"ל וחזר משם, ו"אנן סהדי" שכשחזר מחול"ל, נודע לו על הדברים

שתי נשים שחלקו בנכסי אביהם שווה בשווה, מפני שלא ידעו שיש דין כתובת בנין דכרין, שלפיו בניה של כל אישה מקבלים בנכסי אביהם כשיעור כתובתה – אין בכך מחילה של בני בעלת הכתובה הגדולה על כתובת בנין דכרין, שהרי זה מחילה בטעות (לא ידע דמחל!) שאינה תקפה, מפני שהם יכולים לטעון שלא ידעו על דין זה, שכן דין זה אינו מפורסם, מה גם שיש פוסקים שאינו נוהג בזמננו.

כמו כן, בעי חיי, שם, כותב שהם יכולים לטעון שטעו; אבל הוא מביא את שו"ת דברי ריבות, סימן תי, שכותב על כגון זה שאם חלקו שווה בשווה, זו מחילה, ואינו מעלה את הטענה שהמחילה היתה בטעות; ובעי חיי כותב שהוא מבטל את דעתו מפני דעת דברי ריבות. כנראה, דברי ריבות סובר שאין זו מחילה בטעות מפני שזה דין ידוע. וראה עמ' 1062, במילואים להערה 197, שישירי לב מביא את בעי חיי כאן כאומר שמועילה מחילה בטעות בכתב; אולי הבין שדברי ריבות אומר שהמחילה תקפה מפני שהיתה בכתב (אך דחוק לומר כך שהרי המחילה היתה רק מכללא, מעצם זה שחלקו שווה שווה).

⁴⁹ הוא כותב שגם אם הוא טוען שחשב שבכור שנטל חלק כפשוט בחלק מהנכסים לא הפסיד בכך את חלק בכורתו בשאר הנכסים, ואחר כך נודע לו שטעה (ראה שער רביעי, עמ' 233) – אינו נאמן, מפני שאנן סהדי שמחל על הכל, שהרי אין הברל בין נכסים אלו לשאר הנכסים, והעובדה שמחל באלו מוכיחה שהוא מתכוון למחול גם בשאר הנכסים. נראה שאין כוונתו לומר שאינו מאמינים לו שטעה, אלא כוונתו היא שטענתו אינה משנה, מפני שהלכה היא שוויתר בכל הנכסים, כיוון שכך הוא אומדן דעתו של כל בכור, וגם אם הוא אומר שלא התכוון לזה, אין זה משנה, מפני שאלו דברים שבלב.

⁵⁰ שו"ת מהרי"ק, שורש ח, מציין שיש טעו לחשוב כך, וכתב שבאמת אין תוקף למנהג כזה.

⁵¹ שו"ת מהרי"ק, שורש י. על תשובה זו ראה במילואים להערה 100, אות ב, עמ' 1036.

שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפח ע"ד), לומד ממהרי"ק שאם אנן סהדי שלא טעה, אינו נאמן לומר שטעה; ועל פי זה כתב בנידונו, שהמוחל טען שטעה בחשבוננו כמעט בחצי בחוב – שאנן סהדי שלא טעה כל כך, ואינו נאמן. וזו לשונו: "עוד אחרת יש בנדון שלנו, דאלו ידע המוחל מה שכתב מהרי"ק קולון ז"ל שרש י, דכל שאנן סהדי שידע מה שמחל אין כאן מחילה בטעות, לא היה פוצה פה ומצפצף, דכפי הנשמע טוען לוי שטעה בחשבוננו סך קרוב לחצי החיוב; אנן סהדי שסך כזה לא שכת וידע מה שמחל".

פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

שהוא טוען שרחל גנבה, ואם כן המחילה כוללת חיובים אלה⁵². (ג) יעקב עצמו טען שלא רצה להתקוטט עם אשתו ועם משפחתה, ולכן תבע רק שתהא אשתו עמו, משמע שידע על התביעות הממוניות אלא שלא רצה להתקוטט עמהם, ובכל זאת מחל, ואם כן המחילה חלה על כל תביעותיו, ואין זו מחילה בטעות.

מי שהוטל עליו להישבע כדי להיפטר מלשלם, ואמר שישלם במקום להישבע, ואחר כך מצא עדים שהעידו כדבריו ובזכותם היה פטור מהשבועה, ולפני כן לא ידע שיש עדים כאלו – המחילה בטלה מפני שמוכח הדבר שהיתה בטעות⁵³. יש להסביר, שיש אומדנא דמוכח שלא ידע שיש עדים, מפני שברור שאילו ידע זאת, היה מביא אותם כדי להיפטר מהשבועה ומהתשלום.

מעשה בראובן ושמעון שעשו שותפות, והתנו ביניהם לחלק בשווה את כל הרווח ואת כל ההפסד, אף מה שירוויח כל אחד לבדו. גוי מסוים העליל בערכאות שלהם עלילות על ראובן, ושמעון שילם מכספי השותפות כדי להציל את ראובן. כשפירקו את השותפות, ונטל כל אחד את חלקו, לא הזכירו את התשלום ששימש להצלת ראובן. כעבור זמן, שמעון תבע מראובן חצי מהסכום, בטענה שראובן היה צריך לשלם מכיסו להצלתו. הוא הסביר שהסיבה שלא טען כך לפני כן, היא מפני שטעה בדיון, וחשב שהוא חייב מן הדין להשתתף בהוצאות להצלת ראובן, כיוון שהתנו ביניהם שיתחלקו בהפסדים, אבל אחר כך התברר לו שהסכום היה רק על הפסד בנוגע לסחורות, ולא על עלילות נגד אחד מהם. ר' יוסף בן לב⁵⁴ פוסק שהיות שאין רגלים לדבר ששמעון טעה, מניחים שידע את הדין, ושתיקו בשעת חלוקת השותפות מעידה שמחל על זכותו לקבל חצי ההוצאה חזרה⁵⁵. הוא נוקט כלל, שמחילה בטעות בטלה רק במקום שיש רגליים לדבר שבשעה שמחל לא ידע המוחל שהמזון המדובר שייך לו בדיון, אלא חשב שאינו שלו ולכן מחל עליו, ואילו ידע שהמזון שייך לו בדיון, לא היה מוחל⁵⁶.

⁵² נקודה זו הובאה בשו"ת בני יהודה, סימן מב (קו ע"ד).

⁵³ שו"ת שער אפרים, סימן קלא, בהגהה מבן המחבר. הוא עוסק בפשרה בטעות, ולכאורה לפי דברי הר"ף בעמ' 1026, במילואים להערה 29, היינו צריכים לומר שרק אם גילה את דעתו שהוא משלם כדי שלא להישבע, הפשרה בטלה בגלל טעות; ואולי מאחר שזה דבר כל כך גלוי, זה נחשב גילוי דעת. יש להעיר שכאן זאת לא מחילה בטעות אלא התחייבות בטעות לתת. Ⓜ

⁵⁴ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן עג (הובא בשו"ת בני אהרן, סימן קו, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן נב, דף קו ע"ד, בשו"ת מהר"ם די בוטון, סימן יח, דף לד ע"א, בשו"ת עט סופר (טול), חו"מ, סימן א, דף ל ע"ב, בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן יב, דף כב ע"א, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צו ע"ג, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן צו, דף רמז ע"א, וחלק ב, סימן לט, ובשו"ת עולת שמואל (פלורנטיין), חו"מ, סימן לו, דף צה ע"ד). Ⓜ

⁵⁵ הוא מסביר בכך גם את שו"ת הרא"ש, כלל פט, סימן ד, שנשאל על ראובן ושמעון שהיו שותפים, ונשבה ראובן ופדאו שמעון מדמי השותפות, ופסק ששמעון זכאי להחזיר מפני שלא היה חייב לפדותו מדמי השותפות, ואף שלא תבעו שמעון כל ימי חייו, אין זה מוכיח שמחל, אלא רצה להמתין עד שעת החלוקה (ראה שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 243); משמע שאם חלקו את השותפות ולא תבע את ראובן, המחילה תקפה, ואינו יכול לטעון שטעה בדיון וחשב שהיה חייב לפדותו, מפני שאין רגליים לדבר שטעה.

⁵⁶ הוא מקשר זאת לאבטיפוס של מחילה בטעות, בסוגיית בבא מציעא (ליד ציון הערה 237) – קונה דבר שלא בא לעולם שתפס אותו כשבא לעולם, ומסביר, ששם מחילת המוכר היתה צריכה להיות בטלה מפני שיש רגליים לדבר שטעה בדיון שהרי מר דבר שלא בא לעולם, אלא שכפי שהסביר רבנו תם (ליד ציון הערה 310), המחילה תקפה מפני שהוא מעוניין "דליקום בהימנותיה". Ⓜ

אבל אם אין רגליים לרבר, ויש ספק שקול האם ידע את הדין או לא, מעמידים את המחילה על חזקתה ואין אומרים שהיתה בטעות⁵⁷.

מעשה באישה שהיתה לה כתובה על 1800, ואבדה, ובעלה כתב לה כתובה חדשה על 500. האישה טענה שלא ידעה שהראשונה היתה על 1800, ושבקבלת הכתובה החדשה היא מוחלת על הפרש. ר' שלמה אבן הנאן⁵⁸ פסק שאינה יכולה לטעון כך, שהרי יש להניח שידעה שהסכום הראשון היה 1800, שהרי בכל בכתובות של עדתה, "עדת המגורשים", היו כתבים 1800.

יש שבגלל אופיו של המוחל מניחים שלא ידע: מהרי"ק⁵⁹ עוסק ביורשי שמעון שמחלו לראובן על כל מה שהיה חייב לאביהם, ואחר כך טענו שבשעת המחילה לא ידעו על חיוב מסוים שראובן היה חייב לאביהם, ואילו ידעו עליו, לא היו מוחלים עליו. בתשובתו הוא מבחין בין מצבים שונים: (א) אם היו פחותים מבני שלוש-עשרה כשמחלו, זו מחילה בטעות⁶⁰, שהרי חזקה שקטן אינו יודע בעסקי אביו⁶¹, ולכן הם נאמנים לומר שלא ידעו. (ב) אם השטרות של אביהם היו בידם כשמחלו, מניחים שידעו על החוב הזה⁶². (ג) אם היו בני שלוש-עשרה כשמת אביהם, מניחים שידעו בעסקי אביהם⁶³. (ד) אם היו קטנים כשמת אביהם, ומחלו אחרי שגדלו, דינם שנוי במחלוקת⁶⁴ האם במצב כזה אומרים שהיתום אינו יודע בעסקי אביו⁶⁵.

ר' שמואל פלורנטיין⁶⁶ עוסק ביתומים שמחלו לאפוטרופוס שלהם על כך שמכר חפץ שלהם בלי לקבל כסף ובלי לכתוב שטר, מפני שטען שמצא בפנקס שהקונה פרע; ואחר כך טענו שלא ידעו שהיו יכולים לחייבו שבועה על כך, ואילו ידעו, לא היו מוחלים. הוא פוסק שהם נאמנים בכך, ואף על פי שהדין שאפוטרופוס חייב שבועה הוא מוסכם ואין בו מחלוקת, ואדם רגיל לא היה נאמן לומר שלא ידע את הדין, הרי כאן מדובר ביתומים, ואמנם היו בני שלוש עשרה, אבל לא היו במקום של בני תורה, וייתכן שלא ידעו דין זה⁶⁷; ועוד, שהם שאלו חכם,

⁵⁷ נקודה זו הובאה בשו"ת בני יהודה, סימן מב (קח ע"א).

⁵⁸ שו"ת בקש שלמה, סימן כג (נה ע"ב).⁶

⁵⁹ שו"ת מהרי"ק, שורש פט.

⁶⁰ דין זה הובא בסמ"ע, סו, ס"ק נח ("ואם קטן מחל הוה מחילה בטעות"), בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פ (הובא בשו"ת עטרת משה, חו"מ, סימן נב, אות ב), ובשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג.⁷

⁶¹ כאמור בסנהדרין לא ע"א.

⁶² הוא מסתמך על מרדכי, סנהדרין, סימן תשו, שכותב שאם היו שטרות של אביו ברשותו של הקטן, מניחים שידע את תוכנם. מהרי"ק נוקט שזה ספק, אבל רמ"א, חו"מ, כ, א, פוסק באופן ודאי כמרדכי.

⁶³ מהרי"ק מסתמך על תוספות, בבא בתרא מב ע"א (ד"ה בפני), שכך עולה מדבריהם.

אבל שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן יא, כותב שדברי מהרי"ק אמורים רק בכגון נידונו, שהמוחל כתב שטר מחילה על כל תביעותיו, אבל אם לא מחל בפירוש, אלא מסיקים שמחל מתוך שסייע לנמחל, יש להאמין לו שטעה, ולא היה צריך לבדוק בשטרות של אביו.⁸

⁶⁴ בטור, חו"מ, כ, א.

⁶⁵ יש להעיר, שבנידונו של מהרי"ק רק חלק מהיורשים היו קטנים, אבל הוא אינו אומר שחלק מהחוב נמחל.

⁶⁶ שו"ת עולת שמואל (פלורנטיין), חו"מ, סימן לו (צה ע"ד).

⁶⁷ הוא מביא ראיה משו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא, הכותב שאישה שראתה שהאפוטרופוס שלה מוציא ממנונה, ושתקה, יכולה לומר ששתקה מפני שלא ידעה את ההלכה, מפני שאישה מסתמא אינה יודעת הלכה, אף שגם מהרשד"ם עוסק בדין מוסכם.⁹

פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

והחכם אמר להם שהאפוטרופוס פטור מלשלם, ולא אמר להם שהוא חייב שבועה, והם הבינו מדבריו שהאפוטרופוס פטור גם משבועה⁶⁸.

מעשה ביתומה שהיה מגיע לה חלק מירושת אביה או אמה, מכוח תקנה, ומחלה לאחים על חלקה תמורת סכום מסוים שיתנו לה כשהיא תינשא; ואחר כך נתגלה שהעזובון היה גדול (כלומר, שהסכום שקיבלה בנישואיה היה קטן מהסכום שהיתה מקבלת מן העזובון), והיא טענה שלא ידעה שהעזובון היה כל כך גדול, ולכן מחילתה היתה בטעות. ר' יעקב בירדוגו⁶⁹ פסק שהמחילה בטלה, משום שהבת מן הסתם אינה יודעת מה סכום העזובון, ומחלה בטעות, ועוד, שמן הסתם האב והאחים מטעים אותה מפני שאינה יורשת מן הדין אלא מכוח תקנה; וזאת גם אם הארוס שלה ידע ואישר את מחילתה כשמחלה. הוא מסביר שאף שיש מקום לומר שבת עשויה למחול לאביה ולאחיה גם אם תדע את האמת⁷⁰, ולכן אין לגביה חזקה שאין אדם מותר על ממונו חנם (שבגללה בדרך כלל המוחל נאמן לומר שטעה), בכל זאת השיקולים הנ"ל מכריעים את הכף לטובת ההנחה שלא ידעה את האמת⁷¹.

כשיש ויכוח האם טעה: כפי שאמרנו⁷², לא חשוב האם באופן סובייקטיבי ידע המוחל את האמת, אלא הדין תלוי אם באופן אובייקטיבי ניכר שידע. אבל ערוך השולחן כותב שאם הנמחל טוען שלא היתה טעות (כגון שהוא טוען ששמע מהמוחל דברים שמלמדים על ידיעתו) והמוחל טוען שהיתה טעות, ומדובר במיטלטלין, חייב הנמחל להישבע שבועת היסת מפני שהוא מוחזק; כלומר, המחילה תקפה, אלא שהנמחל צריך להישבע שהאמת כדבריו⁷³. לכאורה, היה צריך לפסוק שהמחילה תקפה בלי שבועה, כיוון שאין הוכחה אובייקטיבית שהמוחל טעה. אפשר להסביר, שבכל זאת, גם כאן יש מקום לנימוק לחובת שבועת היסת: "חזקה אין אדם תובע אלא אם יש לו עליו"⁷⁴, ולכן הנמחל המוחזק חייב להישבע שבועת היסת.

ג. הקשר הסיבתי בין אי-הידיעה למחילה

כעת נראה את דברי הפוסקים על התנאי השני הנ"ל, שאילו ידע המוחל את האמת, לא היה מוחל.

⁶⁸ הוא מדגיש שאף שיש להניח שטעו, המחילה בטלה רק לפי רבנו תם, ולא לפי רש"י (עמ' 355, ליד ציון הערה 240), הסובר שדרך כלל מחילה בטעות תקפה.

⁶⁹ שו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן לג (ד"ה והנה דברי).

⁷⁰ כמו שאדם עשוי לתת מתנות לבני משפחתו – עיין לדוגמה, מאירי, גיטין מה ע"א, וש"ך, חו"מ, סימן קמו, ס"ק יז, וסימן שנו, ס"ק ז, לעניין הדין שהמקדש אחרתו – המעות מתנה.

⁷¹ שם, ד"ה ממוצא דבר. פ

⁷² ליד ציון הערה 32.

⁷³ ערוך השולחן, חו"מ, רמא, ו. הוא כותב שבקרקע בפשרה או במתנה יישבע המוחל שבועת היסת מפני שבקרקע הנמחל אינו נחשב מוחזק. וזו לשונו: "ואם יש הכחשה ביניהם, שהמקבל אומר שלא היה טעות והנותן אומר שהיה טעות, במטלטלין ישבע המקבל היסת, כיון שהוא מוחזק במתנתו, ובקרקע בפשרה או במתנה ישבע הנותן היסת, דבקרקע לא שייך חזקה". דבריו קשים, שהרי בקרקע לא מועילה מחילה – ראה שער ארבע עשרה, עמ' 550. ייתכן (כפי שאכן משתמע מלשונו) שהוא מתכוון למצב שבעל הקרקע נקט לשון מתנה.

לפי ב"ח, חו"מ, קנד, לח, דברי הטור שם (שצוינו במילואים להערה 29) עוסקים במצב שיש ויכוח, שהמוחל טוען שלא ידע את העובדות – עיין שם. פ

⁷⁴ שבועות מ ע"ב.

הרמ"א⁷⁵ עוסק במי שעשה פשרה עם יתומים, ואחר כך טען שמחילתו במסגרת הפשרה נעשתה בטעות, שכן היא התחשבה בשטר שהיה כתוב בו שהוא חייב ליתומים מאתיים, והתברר שהשטר מזויף, ושהיה חייב ליתומים רק מאה. הוא טען שאף שידע עוד לפני הפשרה שהשטר מזויף, לא היה יכול להוכיח זאת אז, ועל כן הסכים לפשרה, ואילו עכשיו מצא הוכחה שהשטר מזויף, שניכר שיש גרידה בשטר, והמלים "מאה זהובים" נגרדו ובמקומן נכתב "שתי מאות זהובים". הרמ"א דוחה טענה זו, ואומר שאף אם יביא עדים שהשטר מזויף, מחילתו במסגרת הפשרה תקפה, שהרי בנידונו היו ליתומים הרבה תביעות וטענות, והפשרה נעשתה על כלל הטענות, ואין להניח שאילו ידע שיוכל להוכיח ששטר זה מזויף, לא היה עושה את הפשרה. זאת ועוד: גם אם אמנם הטעות הזאת גרמה למחילתו, הרי אלו "דברים שבלב" ואינם דברים, כיוון שלא התנה בשעת הפשרה שהוא מוחל על דעת שלא ימצא הוכחה שהשטר מזויף (כמו הנימוק של מהר"ם⁷⁶). מחילה במסגרת פשרה בטעות בטלה רק אם יש אומדנא שמחל מתוך מחשבה מוטעית מסוימת⁷⁷, אבל כאן שהיו ליתומים הרבה תביעות, אין סיבה להניח שלא היה מתפשר עם היתומים כפי שהתפשר, לולא הפרט הזה בשטר.

ר' שלמה יהודה טאבאק⁷⁸ דן בשמעון שמחל לראובן על חוב, ואחר כך התברר ששמעון חייב לראובן חוב בסכום דומה, ושמעון טוען: "מחלתי לך מפני שלא ידעתי שאני חייב לך, וחשבתי שאתה עני, ולא רציתי להיות לך כנושה, ואילו ידעתי שהייתי חייב לך כנגד אותו סכום, ושצטרך לפרוע מכיסי מה שאני חייב לך, לא הייתי מוחל". הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שמחילה בטלה רק אם יש אומדנא דמוכח שטעה, וכאן אין אומדנא דמוכח שטעה, שכן ייתכן שרצה לתת מתנה לראובן⁷⁹. גם כאן, השאלה אינה האם ידע, אלא האם היה מוחל אילו ידע.

⁷⁵ שו"ת הרמ"א, סימן עד (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמ"א, ס"ק ד, בשו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן י, ובשו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד). וזו לשונו: "שאני הכא דהיו ליתומים הרבה תביעות וטענות על כמר יונה, והפשרה נעשה על כל הטענות ביחד".

⁷⁶ עמ' 323, ליד ציון הערה 32.

⁷⁷ ראה במילואים להערה 29, שיותר קשה לבטל פשרה בשל טעות מלבטל מחילה בשל טעות.

⁷⁸ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן קיג.

הוא נשאל על מקרה מיוחד: ראובן קנה משקאות משמעון בהקפה, וכשהגיע מועד הפרעון, מחל לו שמעון על חלק מהתשלום. אחר כך תבע ראובן את שמעון סכום מסוים על סמך פתק שלפיו שמעון חייב לו בגין משקה שלקח מראובן מאותן משקאות. הוא פוסק שאין כאן מחילה כלל, מפני שהוא מחל על מה שחשב שראובן חייב לו, והתברר שאינו חייב לו כלום, מפני שהוסכם מראש ששמעון ינכה מחובו של שמעון את הסכום של המשקה שהוא נוטל ממנו. כלומר, זה אפילו פחות ממחילה בטעות, מפני שזה מחילה על חוב שאינו קיים. לעומת זאת, במקרה שבטקסט אין מקום לנימוק זה, מפני שאלו שני חובות נפרדים שאינם מתקזזים באופן אוטומטי.

⁷⁹ הוא כותב שהשאלה תלויה במחלוקת המובאת ברא"ש, שבועות, פרק ו, סימן יט, בלווה שנתן כסף למלווה, האם מניחים שהתכוון לתת לפרעון החוב, או מניחים שהתכוון לתת כמתנה והחוב עדיין קיים (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 2); והיות שיש מחלוקת, אין אומדנא דמוכח שלא התכוון למתנה. הוא מביא עוד ראייה מבבא מציעא סה ע"א, ששם נאמר, שלווה שחייב 12 וזו ריבית, והשכיר למלווה חצר שרמי השכירות בה הם 10, ב"12 – המלווה חייב לשלם ללווה 12 וזו, מפני חיובו להחזיר את הריבית שלקח ממנו, ואינו יכול לקזז את דמי השכירות עם הריבית (כפי שתיכנן); הרי שהמלווה אינו יכול לומר "הסיבה שהסכמתי שרמי השכירות יהיו גבוהים מהמקובל היא מפני שחשבתי שלא אצטרך לשלם מכיסי את תוספת השניים, ואילו ידעתי שלא אוכל לקזז, לא הייתי מסכים לשלם 12". גם שם, למעשה העניין התחיל בתור מחילה –

פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

ר' שלמה כהן⁸⁰ נשאל על שומר שכר, שלסטים שדרו ממנו את הפיקדון, ולא היה יכול להתגבר עליהם, ובכל זאת חויב לשלם מפני שפשע בכך שלא קרא לאנשים לעזור לו; והוא התפשר עם בעל הנכס, שישלם רק חלק משווי הפיקדון, כיוון שבכל זאת היה אונס, והיה מקום לנהוג לפנים משורת הדין. לאחר זמן התברר שלא באו לסטים אלא השומר השאיר את השער פתוח, שזו פשיעה גדולה שאפילו שומר חינום חייב בה, וטען בעל הנכס שיש לבטל את הפשרה מפני שהיתה בטעות. לעומתו, השומר טוען, שחומרת הפשיעה אינה חשובה, שהרי בין כך ובין כך מן הדין היה חייב לשלם, ובכל זאת התפשרו, ולכן אין זו מחילה בטעות. הוא פוסק שהפשרה בטלה, מפני שהיתה בטעות, שהרי יש להניח שאילו ידע בעל הנכס שהשומר פשע פשיעה גדולה, לא היה מתפשר, ורק משום שחשב שהיתה פשיעה קלה, התפשר.

מעשה במי שנתן לחברו סחורה להתעסק בה בתורת עסקא, ומחל לו על הרווח, ואחר כך טען שמחל מפני שחשב שאין למתעסק במה לשלם על הרווח, ואילו לא היה מחל לו על הרווח לא היה מחזיר לו אף את הקרן, והתברר לו אחר כך שהיה למתעסק במה לשלם, ולכן זו מחילה בטעות. לגבי התנאי הראשון הנ"ל, קובע מהרש"ם⁸¹ שברור שנתן העיסקא אכן לא ידע את האמת, שהרי הבן של המתעסק הטעה אותו ואמר לו שאין לאביו במה לשלם, וגם אנשים אחרים הטעו אותו. לגבי התנאי השני, הוא כותב⁸² שאם לפי נסיבות המשא ומתן וחילופי הדברים שהיו ביניהם לפני המחילה, נראה שמחל לו מפני שהחייב טען שאין לו במה לשלם, ובפרט אם לא רצה לתת לו את הקרן, והשתמט עד שמחל לו על הרווח – זו מחילה בטעות והיא בטלה, מפני שיש הוכחה שהמחילה נבעה ממחשבתו המוטעית.

ר' פתחיה בירדוגו⁸³ עוסק באישה שנתנה לבתה נדוניה, ובתמורה לכך, הבת הסתלקה מזכותה בירושת נכסי מורישיה; ואחר כך טענה שהטעו אותה, ואמרו לה שהירושה היא קטנה, ובאמת היו למורישים נכסים רבים. הוא פוסק שהמחילה בטלה רק אם התברר שהנכסים היו כפליים או קרוב לכפליים ממה שחשבה, מפני שאין אדם עשוי למחול על סכום כזה, אבל אם ההפרש היה דבר מועט שאדם עשוי להתפשר עליו כדי שלא יצטרך להתדיין, המחילה קיימת⁸⁴; והכול לפי ראות עיני הדיין, שאם יש לאמור את דעת המוחל שאילו ידע שיש הפרש כזה לא היה מוחל, מחילתו בטלה, ואם לא, מחילתו תקפה⁸⁵.

הוא התכוון למחול על שני זווים מהריבית שהלווה התחייב לו, אלא שהיות שבית דין אסר עליו לקחת את הריבית, נוצר חיוב דמי שכירות של המלווה ללווה, ושני הזווים שמחל הופכים לחיוב שעליו לשלם כדמי שכירות.

⁸⁰ שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן רכח. מ

⁸¹ שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב.

⁸² בר"ה ונחזור לעניינו.

⁸³ שו"ת נפת צופים, אהע"ז, סימן ד. הוא חוזר על הבחנה זו בחו"מ, סימן כח.

⁸⁴ הוא לומד הבחנה זו משו"ת מהרי"ק, שורש קיא.

⁸⁵ שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י, עוסק במצב דומה, בארוסה שהסתלקה מזכותה בירושה תמורת הנדוניה, והארוס הסכים; והוא פוסק שהסילוק בטל מפני שסכום הירושה היה כפול ממה שחשב המוחל. אבל הוא מעלה טענה שהארוס היה מוחל גם אילו ידע את האמת, וזאת מחשש שאם יסרב, לא יתנו לו את האישה. הוא דוחה טענה זו (מלבד מה שהוא אומר שיעקר הסילוק הוא מצד האישה, שאילו הארוס אינו יכול להסתלק במקומה – ראה בשמו בשער שביעי, ליד ציון הערה 124), שאם זה המצב, נמצא שזו מחילה באונס, והיא בטלה מטעם זה (ראה שער תשיעי, עמ' 380). לגבי נידונו הוא מוסיף, שהארוס דרש

ד. אי נכונות מחשבתו של המוחל

התנאי השלישי⁸⁶ לביטול מחילה מחמת טעות הוא שיהיה ברור שמה שחשב המוחל בשעת המחילה, לא היה נכון. העיקרון שנקבע בעניין זה הוא שרק אם יש ודאות שמחשבתו היתה גוויה, המחילה בטלה, ואילו אם ייתכן שמחשבתו היתה נכונה, המחילה תקפה.

כך נקבע בעניין פסיקת הרי"ף⁸⁷, שמי שהדיין חייב אותו שבועה, וכדי להימנע מלהישבע, מחל על חלק מתביעתו במסגרת פשרה, והתברר שבאמת לא היה חייב שבועה, מחילתו בטלה מפני שהיתה בטעות. ר' יוסף קארו⁸⁸ כותב שהדין כך רק אם הדיין טעה בדבר משנה או בשיקול הדעת, והדין הברור הוא שלא היה חייב שבועה, אבל אם יש מחלוקת האם היה חייב שבועה, ורק מספק אינו חייב שבועה, המחילה תקפה, אף שאילו ידע את האמת, לא היה מוחל, וזאת מפני שיתכן שהדיין צדק שהוא חייב שבועה, ואין מבטלים את המחילה מספק.

ה. שיטת מהרי"ק

יש פוסק בולט שחולק, כנראה, על העיקרון של הגאונים ושל מהר"ם. מהרי"ק עוסק במחילה בטעות בכמה מתשובותיו, ואינו מזכיר בשום מקום את דברי הגאונים או את דברי מהר"ם. להיפך: הוא קובע בתשובות אחדות עיקרון, ש"אין אדם מוחל בכדי [=בלי סיבה], כלומר שאין זה סביר שנושה ימחל על זכות בעלת ערך גבוה, ואם בכל זאת מחל, יש להניח שלא ידע שזכותו בעלת ערך גבוה, ואילו ידע, לא היה מוחל, וזו מחילה בטעות. זו הסיבה שאינו מתחשב בנימוק⁸⁹ שדברים שבלב אינם דברים: מאחר ש"אין אדם מוחל בכדי", יש אומדן דעת אובייקטיבי (דברים שבלבו ובלב כל אדם) שמחל מתוך טעות. לעומת זאת, הפוסקים האחרים שהבאנו, הסבורים שבסתם מניחים שלא טעה, אינם מקבלים את העיקרון ש"אין אדם מוחל בכדי". נראה שטעמם הוא שמחשבת ישראל מעודדת מאוד מחילת אדם על פגיעה בו⁹⁰, ועל כן ייתכן שנושה ימחל על זכות גם אם הוא יודע שהיא בעלת ערך גבוה.

בתשובה אחת, מהרי"ק⁹¹ מסביר על פי עיקרון זה מדוע במעשה רב ענף⁹² נקבע שמחילת שכנו היתה מחילה בטעות – שאף על פי שאין זה סביר שהשכן לא ידע היכן גבול הקרקע שלו, בכל זאת מניחים שלא ידע זאת, והטעם הוא, שעוד פחות סביר שימחל אדם על ממנו בכדי.

לראות את הפנקס שבו רשום העיזבון לפני שהסכים למחול, וזו הוכחה שגובה העיזבון היה שיקול מרכזי במחילתו. וראה עמ' 1338, בהשלמות לעמ' 1051, מי שכותב כאילו שלדעת הרמב"ן, מחילה בטעות בטלה גם אם היה מוחל גם אילו ידע את האמת. Ⓜ

⁸⁶ ליד ציון הערה 39.

⁸⁷ שו"ת הרי"ף, סימן קמה, שידון בהערה 209 ובמילואים שם. וזו לשונו: "שאלה. מי שתבע חבירו בממון, וחייבוהו בית דין שבועה חמורה, ועשו פשרה ביניהם משום השבועה, ואחר כך חזר בו בית דין ואמרו שזו הוראה בטעות היה, שאין נתבע זה מתחייב אלא חרם סתם – היש לו לחזור באותה פשרה או לא? תשובה. יש לו להחזיר באותה פשרה, שאילו היה יודע שאין עליו שבועה לא היה עושה פשרה, והוהו ליה קנין בטעות וחזור". Ⓜ

⁸⁸ בית יוסף, חו"מ, כה, ז, ובספרו כסף משנה, הלכות סנהדרין, ו, ה (הובא בש"ך, חו"מ, כה, ס"ק מז, ובשו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קמה), כמוסבר בשו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן י. Ⓜ

⁸⁹ ליד ציון הערה 32.

⁹⁰ בבא קמא צב ע"א; ראש השנה יז ע"א. מקורות רבים לכך ראה בעבודת הדוקטור, המחילה במשפט העברי, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006, בסיכום.

⁹¹ שו"ת מהרי"ק, שורש כ, ענף ג.

⁹² ליד ציון הערה 289.

פרק שלישי: אם לא ברור האם אכן טעה המוחל

בתשובה אחרת, מהרי"ק⁹³ מסביר על פי עיקרון זה את דברי התלמוד⁹⁴ שמחילת המתאנה באונאה (היינו הסכמתו למכר על אף ההפרש במחיר) בטלה מטעם מחילה בטעות, ואין אומרים שהקונה שהתאנה ידע שהחפץ שווה פחות (או שהמוכר שהתאנה ידע שהחפץ שווה יותר) ובכל זאת מחל (היינו, שלא טעה), אלא מניחים שטעה, מפני שחזקה שאין אדם מוותר על ממונו בחינם.

אפשר להסיק מדבריו כלל, שאנו נוטים לבטל מחילה בגלל טעות, שלא כדעת הגאונים, מפני שדבר חשוב הוא כשאדם מוחל, ולכן במקרה של ספק, מניחים שלא ידע עובדה ללוונטית, ושמוחל מתוך טעות, והמחילה בטלה.

בשתי תשובות, מהרי"ק משתמש בעיקרון זה כדי לקבוע שהמחילה בנידונו היתה בטעות ולכן היא בטלה. אבל יש לציין שבכל אחת מהתשובות הוא מוצא נימוק נוסף להניח שהיתה טעות. בתשובה אחת⁹⁵, הוא עוסק באחים שירשו נכסים מאביהם, ואחד מן האחים מחל לאֶחיו על חלקו בירושת אביו תמורת סכום מסוים. אחר כך האח טען שמחילתו נבעה מטעות, שאחיו אמרו לו שהנכסים היו מועטים, ולכן מחל על חלקו תמורת דבר מועט, ואחר כך נודע לו שהנכסים היו מרובים ושהיה מגיע לחלקו בירושה כמעט כפליים מסכום הכסף שקיבל. הוא פוסק שזו מחילה בטעות, והיא בטלה, מפני שברור שלא ידע את האמת כיוון שהטעוהו אחיו באמרם שהנכסים מועטים; ועוד, שגם אחיו מודים שלא ידעו שהיו הנכסים מרובים כל כך, ויש להניח שכמו שאחיו לא ידעו, גם הוא לא ידע⁹⁶; ועוד, שרגליים לדבר ואומדנא דמוכח הוא שלא ידע את האמת, שהרי אילו היה יודע שהיו הנכסים מרובים כל כך, לא היה מוחל, שהרי אין אדם מוחל מאתיים תמורת מאה. הוא משתמש בנימוקים אלו גם כדי להראות שגם התנאי השני⁹⁷ קיים, היינו שאילו ידע את האמת, לא היה מוחל.

בתשובה אחרת, מהרי"ק⁹⁸ עוסק ביצחק ושמואל שהיו שותפים בחנות, והתנו שלא ימכור אף אחד מהם את חלקו לאדם זר בלי רשות חברו⁹⁹. בכל זאת, יצחק מכר את חלקו למשה בלי רשותו של שמואל, לא מכירה גמורה אלא מכירה מוגבלת המכונה "קוטמו", וקלמן קנה את החנות ממשה, ושמואל שתק ולא מחה. יצחק טען ששתיקת שמואל מלמדת שהוא מחל. אבל מהרי"ק פוסק, שזו מחילה בטעות: שמואל חשב שהיתה ליצחק רשות למכור ב"קוטמו", בחושבו שאין זה בכלל מכירה, וההסכם שביניהם היה רק על מכירה רגילה; אבל באמת ההסכם כלל גם "קוטמו", ויצחק לא היה רשאי למכור את חלקו לאחר ב"קוטמו" בלי רשות משמואל. הוא מנמק את הנחתו ששמואל טעה, בשני הנימוקים, כמו בתשובה הקודמת: (א) קלמן הקונה טעה וחשב ש"קוטמו" אינו כלול באיסור למכור, ולכן יש להניח שגם שמואל

⁹³ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא. 102.

⁹⁴ בבא מציעא סז ע"א. שם נאמר שזה בגדר "לא ידע דמחל" – ראה ליד ציון הערה 15.

⁹⁵ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא. על תשובה זו ראה גם במילואים להערה 8, עמ' 1023.

⁹⁶ ראה סברה זו ליד ציון הערה 42.

⁹⁷ ליד ציון הערה 38.

⁹⁸ שו"ת מהרי"ק, שורש כ, ענף ג (הובא בשו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לא, דף קצח ע"ב, ובשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן ע, דף קמט ע"ד [=מהד' שע"ד, סימן כד, דף קכח ע"ד]).

יש להעיר שזו דוגמה למחילה מכללא בטעות. דוגמאות נוספות למחילה מכללא בטעות נביא בשער אחת

עשרה במקומות שונים, כגון ליד ציוני הערות 51, 81, 400, ו-526.

⁹⁹ מדבריו בענף ד עולה שכך היה ההסכם.

טעה באותה טעות. (ב) עדיף לומר שלא ידע את האמת, מלומר שידע ובכל זאת מחל על זכותו והתיר לאחר לבוא בגבולו, מפני שאין אדם מוחל על ממונו בכדי¹⁰⁰.

פרק רביעי

אם היה יכול לברר ולא בירר

פוסקים רבים אומרים שגם אם הנמחל טעה, היינו לא ידע עובדה רלוונטית, ואילו ידע לא היה מוחל – הרי אם בשעת המחילה היה יכול לגלות עובדה זו על ידי בירור, ולא התאמץ לעשות כן, זאת לא נחשבת טעות, כיוון שהיתה לו ידיעה "קונסטרוקטיבית", והמחילה תקפה. המקור העיקרי להלכה זו הוא מהרי"ק¹⁰¹. הוא מבאר בכך את דברי בעל "הלכות גדולות"¹⁰² על מי שתבע את זולתו בטענה שממון של אביו (של התובע) בידו, ובית הדין חייב את הנתבע להישבע, ועשו פשרה ומחל התובע על הממון תמורת דבר מועט, ואחר כך נתגלה ממון אביו ביד הנתבע – בעל "הלכות גדולות" פסק שהמחילה תקפה. נשאלת השאלה, מדוע אין זה נחשב מחילה בטעות, שהרי אילו ידע שיתגלה ממון אביו ביד הנתבע לא היה מוחל לו? מהרי"ק מסביר, שהמוחל היה יכול להשביע את הנתבע, ולא עשה כן, אלא נטל סכום מועט ופטר אותו, ובזה גילה את דעתו שמחל בלב שלם. כלומר, אין לומר שלא היה מוחל אילו ידע שיתגלה שהנתבע חייב לו ממון רב, שהרי אילו כך היה, הוא היה דואג לברר את העניין ולהשביע את הנתבע כאמצעי לגלות את הממון, ומשלא עשה כן, הראה שהוא מודע לאפשרות לגלות את הממון, ובכל זאת גמר בדעתו למחול.

מקור נוסף הוא בדברי מהר"ם מרוטנבורג¹⁰³. הוא כותב, שאם ראובן אמר לשמעון "חייב אני לך כך וכך", ושמעון השיב: "ברור לי שאינך חייב לי כלום", ראובן פטור אף שהוא יודע בוודאי שהוא חייב לשמעון, מפני שרואים כאילו שמעון מחל לו. הוא מסביר שאף שראובן יודע ששמעון טעה, אין מבטלים את המחילה מטעם מחילה בטעות, מפני שאחרי שאמר לו ראובן "אני חייב לך", שמעון היה צריך לבדוק בחשבונותיו אם אמנם ראובן חייב לו, ובכך שלא בדק, הראה שהוא מוחל בלב שלם, גם אם יתברר שראובן חייב. משום כך, גם אם אחר כך אמר שמעון "טעיתי בחשבוני ועכשיו מצאתי שאתה חייב לי", המחילה תקפה, שהרי מי שמחל אינו יכול לחזור בו¹⁰⁴.

¹⁰⁰ שו"ת עולת שמואל (פלורנטיין), חו"מ, סימן כב ניש שם בלבול בדפים, שהתחלפו דף עג ודף עד, וכאן נציין לפי המספר האמיתי (עג ע"ג), מסתמך על מהרי"ק שם. Ⓜ

¹⁰¹ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא. Ⓜ

¹⁰² הלכות גדולות, שנביא בעמ' 369, ליד ציון הערה 348.

¹⁰³ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קלה, דפוס קרימונה, סימן ו, ודפוס לבוב, סימן שיג, ותשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן יא (הובא בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קיז, במרדכי, בבא בתרא, סימן תקצ, ברא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן מ, בטור, חו"מ, עה, י, ובשו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קיא). על הקביעה שדברי שמעון הם מחילה, ראה שער שני, עמ' 51, ליד ציון הערה 57.

¹⁰⁴ סמ"ע, עה, ס"ק כח; ש"ך, חו"מ, עה, ס"ק לג (שכך מוכח מתשובת מהר"ם); ט"ז, חו"מ, עה, יא (כיוון שהמרדכי מדמה זאת ל"טענו חטים והודה לו בשעורים" – ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ואילך); שו"ת בני יהודה, סימן מב (קז ע"ג); שו"ת בשמים ראש, סימן מו. Ⓜ

פרק רביעי: אם היה יכול לברר ולא בירר

אבל יש להעיר שהחידוש בדברי מהר"ם פחות גדול מזה של מהרי"ק, שהרי בנידונו של מהר"ם, הנמחל אמר למוחל שהוא חייב, ואמירתו היתה צריכה לעורר את המוחל לחשוב שיתכן שהוא טועה, ולכן היה צריך לברר; ואילו מהרי"ק אומר שבכל מצב המוחל היה צריך לברר מעצמו, ומשלא בירר, המחילה תקפה¹⁰⁵.

בטענת "ברי": ר' אליעזר פרלמוטר¹⁰⁶ עושה הבחנה לעניין נידונו של "הלכות גדולות" הנ"ל: אם התובע היה מסופק האם הנתבע משקר, והיה יכול לברר זאת על ידי השבעת הנתבע, ובכל זאת מחל לו על התביעה, העובדה שלא בירר מראה שהוא מוחל בלב שלם; אבל אם התובע טען טענת "ברי", מפני שידע שהנתבע משקר, אין לומר שהיה צריך להשביעו, מפני שהוא יכול לומר שהוא לא רצה שישבע לשקר, מפני שזו עברה חמורה, ולכן אם הוכח בסופו של דבר שהנתבע שיקר, המחילה בטלה¹⁰⁷.

במוחל שהסתמך על אמירתו של אחר: ר' חיים עשאל¹⁰⁸ עוסק במשה שמחל ליצחק על חובו מפני שחשב שאין לו די כסף לשלם, ואחר כך התברר שהיה לו די כסף לשלם לכל נוסיו. לכאורה, המחילה כאן תקפה למרות שטעה, מפני שהיה יכול לברר את האמת מראש, על ידי השבעת הלווה על טענתו שאין לו די לשלם. בכל זאת הוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות, מפני שרק בנידונו של הלכות גדולות¹⁰⁹, שבית הדין חייב את הנתבע להישבע, והתובע מחל לו, ניכר שמחל בלב שלם, מה שאין כן כאן שכלל לא תבע את יצחק לדין, מפני שמכך על מה שאמר שאין לו נכסים, ויש אומדנא שהוא אומר אמת, מפני שאין מחזיקים אנשים כרשעים, והרי לוה שאינו משלם הוא רשע¹¹⁰, ולכן אין אומרים שהיה צריך להשביעו כדי לברר את האמת, ולכן אם התברר שטעה, מחילתו בטלה מטעם מחילה בטעות. הוא מסביר בכך את דברי מהרי"ק, שהבאנו לעיל¹¹¹, על אח שמחל על חלקו בירושה מפני שאִחיו אמרו לו שיש נכסים מועטים בעיזבון והתברר שהיו נכסים מרובים – שהמחילה בטלה בגלל הטעות; ולכאורה היינו צריכים לומר שהמחילה אינה בטלה, מפני שהאח היה צריך להשביע את האחים בדבר היקף נכסי אביהם? התשובה היא, שהאח לא תבע אותם לדין אלא סמך עליהם ולא היה צריך לחשוש שהם משקרים¹¹². הוא כותב שדין זה הוא "נאה בעיני אלקים ואדם" (כלומר, לא רק שיש בו הגיון משפטי, אלא הוא גם תורם לסדר החברתי), שאם לא כן, כל אדם חצוף יקח הלוואה, ויאמר שאין לו לשלם, בעוד שבאמת יש לו, ויעשה פשרה, ואם נאמר שהמחילה תהיה תקפה גם כשתתברר האמת, נמצא שהרוויח שלא כדין. אלא,

¹⁰⁵ אבל בני יהודה שם השווה את מהר"ם למהרי"ק, ולא הבחין ביניהם. Ⓜ

¹⁰⁶ שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא.

¹⁰⁷ הוא מיישב בכך מדוע שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, ותשב"ץ, חלק ב, סימן סב, מבטלים את המחילה בנידונו מטעם מחילה בטעות, אף שהמוחל היה יכול להשביע את הנתבע ולא עשה כן – התשובה היא ששם התובע טען טענת ברי, שידע שהנתבע משקר. Ⓜ

¹⁰⁸ שו"ת סם חיי, סימן כה (נד ע"ד, נה ע"א). הוא חוזר על דבריו בסימן כז (נט ע"א), והובא בתשובת ר' שם טוב אבא, שם סימן כז, דף נז ע"א.

¹⁰⁹ ליד ציון הערה 102.

¹¹⁰ תהלים לו, כא; בבא בתרא מה ע"א.

¹¹¹ ליד ציון הערה 8 וליד ציון הערה 95.

¹¹² הוא כותב, שגם אם התובע עשה מודעא על מחילתו לפני שמחל, אין זו הוכחה שלא סמך על דברי יצחק שאין לו במה לשלם, מפני שיתכן שהסיבה שהוא עשה מודעא היא מפני שרצה שהמחילה תתבטל אם הלווה יתעשר אחר כך, אבל האמין לו שאין לו במה לשלם עכשיו.

שער שמיני: מחילה בטעות

כאמור, במצב זה המחילה בטלה מטעם טעות. אפשר להבין את דבריו כהבחנה בין מצב שהמוחל טעה בגלל דבריו של אחר, שאז המחילה בטלה, לבין מצב שטעה מתוך מחשבת עצמו, שאז המחילה אינה בטלה אם היה יכול לברר, כמו ההבחנה בין טעות והטעייה¹¹³. הדברים אמורים גם במוחל שמחל בגלל טעות שבדין, אבל היה יכול לברר מראש את האמת. מעשה באישה שהיתה לה כתובה בסך 1200, אבל אחד מקרובי בעלה אמר לה שלפי הדין מגיע לה רק 300, ולכן מחלה לבעלה על 700, והוא נשאר חייב לה רק 500; ואחר כך התברר לה שמן הדין מגיע לה 1200, וטענה שזו מחילה בטעות. ר' יצחק אבולעפיא¹¹⁴ פסק שאף שלפני שמחלה, היתה יכולה לשאול את הדיינים כמה מגיע לה, ולא שאלה, המחילה בטלה בגלל הטעות, מפני שהיא סמכה על מה שאמר לה אותו קרוב של בעלה, ולא היתה צריכה לברר עוד; ועוד, שאין דרך נשים ללכת לבית דין לשאול, מפני ש"כל כבודה בת מלך פנימה".

בירור שמצריך מומחה: אם הטעות היה כזאת שאדם רגיל לא היה יכול לגלות אותה על ידי בירור מראש, והיה יכול לגלות אותה רק בעזרת מומחה – המחילה בטלה בגלל הטעות, ואין אומרים שהיה צריך לברר אצל מומחה¹¹⁵. נראה שטעם הדבר הוא שהמוחל לא היה צריך להעלות על דעתו שהמאמץ שעשה לברר את האמת בעצמו לא היה מספיק.

פרק חמישי

אם אמר מראש שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא טועה

מדברי הגאונים עולה, שאם המוחל אמר מראש: "אני מוחל גם אם יתברר שאני טועה", וכדומה, המחילה תקפה גם אם התברר שטעה. אחד הגאונים נשאל¹¹⁶ על שלושה אחים, ראובן, שמעון ולוי, שחילקו ביניהם את ירושת אביהם, ונטל ראובן שני חלקים משום שחשבו שהוא בכור, ולאחר זמן התברר שאינו בכור. הוא פוסק: "שאם כך אמרו במחילה שמחלו לו, שאפילו מתברר שאינך בכור הרי מחלנו לך מה שנטלת מוסף עלינו, הרי מחלו ומחילתם נכונה¹¹⁷ ואין להם לחזור". כלומר, מאחר ששמעון ולוי אמרו מראש שהם רוצים שיהיה למחילתם תוקף גם אם יתברר שטעו, המחילה תקפה גם אם טעו. כמו כן, בנוסח שטר מחילה כללית של רב האי¹¹⁸ נאמר: "מחלתי לו כל טעות וכל פשרה

¹¹³ ליר ציון הערה 207 ואילך. Ⓜ

¹¹⁴ שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נב ע"א–ע"ב). על נידונו ראה גם במילואים להערה 100, עמ' 1036, אות ה. Ⓜ

¹¹⁵ שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (ק ע"ב). בנידונו, היה בעיזבון חפץ שהיורשים חשבו שהוא של כסף, וחילקו ביניהם את העיזבון לאור מחשבה זו, ומחלו זה לזה על כל תביעה נוספת, ואחר כך מומחה אמר שהוא של זהב.

¹¹⁶ תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן יז.

¹¹⁷ זאת לא מחילה רגילה, שהרי היא על בעלות. ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 561, על שותף בנכס המוחל על חלקו.

¹¹⁸ רב האי גאון, ספר השטרות, שטר ד.

פרק חמישי: אם אמר מראש שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא טועה

בכל מה שהיה בינינו מעולם ועד עכשיו, בין מה שאני יודע ובין שאיני יודע, בין שהתגלה בין שלא התגלה". מהלשון משמע שאם כתב כך, המחילה תקפה גם אם התגלה אחר כך משהו שלא ידע קודם; שאם לא כן, לא היה רב האי מוסיף מלים אלה¹¹⁹. עוד כותב רב האי¹²⁰, שבמחילת דבר לא ידוע כגון ירושה או שותפות או אריסות (שהסכום אינו ידוע), אם מחל גם על השבועה וגם על הממון, בנוסח כמו "מחלתי לפלוני מחילה גמורה שרירה וקיימת כל מה שתבעתי ממנו מחמת אבי או מחמת השותפות שהיתה בינינו", הנמחל נפטר לגמרי. מחילה כזאת, שאינה קצובה, יש במשמעותה גם זכויות שלא ידוע למוחל עליהן, שלגביהן המחילה היא בטעות, ובכל זאת היא תקפה כיוון שהמוחל הבחיר מראש שהוא מוחל גם על זכויות מסוג זה¹²¹.

ייתכן שהגאונים לשיטתם, שמחילה בטעות בטלה רק אם מוכח שטעה¹²², והרי אם אמר שהוא מוחל גם אם יתברר שטעה, אין הוכחה שהמחילה נובעת מטעות¹²³.

אבל לרשב"א יש דעה אחרת. הרשב"א¹²⁴ כותב, שאם חשב המוחל שהנמחל לא היה חייב לו, ונמצא שהיה חייב לו, מחילתו בטלה, מפני שמי שאינו יודע שהלה חייב לו אינו יכול למחול; וגם אם כתב בנוסח שהיה מקובל: "הריני מוחל לך בדלא שגג", כלומר שהוא מודיע שאינו טועה, המחילה בטלה. הוא מביא ראיה מאונאה, שהמאנה חייב להחזיר אותה גם אם התנה "על מנת שאין לך עלי אונאה"¹²⁵.

מהרשד"ם¹²⁶ לומד מדברי הרשב"א, שגם אם המוחל כתב בשטר המחילה שהוא מוחל "כל טעות שתתגלה אחר כך", המחילה בטלה אם אחר כך התברר שהטעו אותו ושהנמחל היה חייב לו יותר משחשב. הוא מנמק, שכמו שעצם המחילה נבעה בטעות, גם התוספת "כל טעות

¹¹⁹ כמו כן, בתשובות גאונים קדמונים, סימן מט = תשובות הגאונים (קורנול), סימן י = תשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ח, סימן ט, כתוב: "ומחל לו על שגינות ועל טעויות", משמע שמחילה זו תקפה.

¹²⁰ רב האי גאון, ספר השטרות, שטר קב (עמ' 70). יש נוסח דומה בספר השטרות לר"י ברצלוני, עמ' 8–9 ועמ' 59.

¹²¹ יש להוסיף, שמעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן תקנ, מדייק מהרקנטי (שמעתיק את תשובת הלכות גדולות שבעמ' 369, ליד ציון הערה 348), שאומר שמועילה מחילת "כל מה שיש לך משלי", מכאן שהוא חולק על הרשב"א (הערה 124) שאומר שהיא תקפה רק אם אמר "יודע אני".

¹²² ראה ליד ציון הערה 329.

¹²³ מקורות נוספים: חקרי לב, חו"מ, חלק ב (כרך ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכו), מביא שבנוסח שטר מחילה שבספר ארחות חיים כתב יד, כתוב "מעכשיו מחלתי כל טעות שיש במחילה זו שייודע מהיום ואילך", והוא לומד מכאן שלדעת ארחות חיים, נוסח זה מועיל גם בלי לומר "יודע אני" וכו'.¹²⁴

¹²⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח (הובא בב"י, חו"מ, יב, מחודש יג, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיט, בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קא, ובשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לה ע"ב ודף לח ע"א).

מהריב"ם, המובא בשו"ת לב מבין (ברדוגו), חו"מ, סימן קעז, לומד מהרשב"א שאף אם כתב המוחל בשטר המחילה שלא יוכל לטעון שהמחילה היתה בטעות, היא בטלה אם היתה בטעות. יש לציין שבשטר המחילה הכללית שבשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, כתוב "מחלתי לו כל טעות ושגגה שיש במחילה זו", ושלא יוכל החייב לטעון "טעיתי או שגיתי במחילה זו ומחילה בטעות היתה".

¹²⁵ בבא מציעא נא ע"ב.¹²⁶

¹²⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת כרם שלמה (אמריליו), חו"מ, סימן נב, בסופו).

שתתגלה" נבעה מטעות, שהמוחל היה בטוח שלא תתגלה שום טעות, ואמר זאת רק ל"פיטומי מילי"¹²⁷.

נימוק נוסף לשיטת הרשב"א נמצא בדברי ר' חיים סופר¹²⁸. הוא עוסק במי שתבע חמישים, ומחל על חלקם, ואמר "אני מוחל לך גם אם יתגלה שיש לי עוד תביעה עליך", ואחר כך נודע לו שהנתבע חייב לו עוד; והוא פוסק שלא מועילה המחילה לחיוב שהתגלה, מפני שאין לאדם כוח מחילה אם אינו יודע שהלה חייב לו, שהרי אינו יכול למחול דבר שאינו שלו.

מהרי"ט¹²⁹ אומר הלכה דומה, על מוחל שלא אמר "אני מוחל גם אם יתברר שטעיתי", אלא חשב כך בלבו. הוא עוסק באחיות שחילקו ירושה ביניהן, ואחר כך מחלו זו לזו על כל תביעה, ועשו על כך קניין, ואחר כך התברר שהאחות הגדולה העלימה נכסים מהעזיבון ולקחה הרבה יותר מחלקה. הוא פוסק, שהיות שבשעת המחילה לא ידעה הקטנה שהגדולה לקחה יותר מדי, לא מחלה בלב שלם, וגם אם תאמר עכשיו שבאותה שעה היה בדעתה למחול גם אם ימצא אחר כך שהגדולה לקחה יותר מדי, המחילה בטלה, מפני שהיא מחלה מתוך חוסר ידיעה, ולכן חשבה לעצמה: "הואיל ואין בידי לברר את האמת, מה תועלת יש שאעכב את המחילה? ואולי אם לא אמחל, יחפשו עילה לגרום לי הפסד", ולכן הסכימה למחול, אבל לא מחלה בלב שלם. הוא מביא ראייה מהרשב"א¹³⁰ שכתב "דכל דלא ידע לא מצי מחיל", ולא כתב "כיוון דלא ידע לא מחל", משמע שגם אם מחל וחשב בלבו "אפילו יהיה כך וכך, הריני מוחל", המחילה בטלה אלא אם כן התבררה לו האמת ואחר כך מחל, כגון שאמר "יודע אני בו שאינו שווה אלא כך וכך"¹³¹.

נחלקו הפוסקים במי שאמר שהוא מוחל "כל טעות שתתגלה עד סכום מסוים", והתגלה טעה, והחוב האמיתי היה יותר גדול משחשב, אבל היה מתחת לסכום שציין. רמ"ע מפאנו¹³² עוסק באחים שחילקו את ירושתם ומחלו זה לזה על כל תביעה, והתברר שאחד מהם לא ידע

¹²⁷ הרשב"א עוסק במצב ש"לא ידע דמחל". מהרשר"ם עוסק במוחל שחשב שהחוב נמוך מכפי שהוא. אולי הדין שונה אם ידע מה גובה החוב, והטעות היתה במניע למחילה. [§](#)

¹²⁸ שו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ (עמ' ק).

¹²⁹ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, ד"ה ומה שטען (הובא בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סו ע"ד), בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן יז, בשו"ת מים קדושים, סימן א, דף ג ע"ב, בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז, ובשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ב). [§](#)

¹³⁰ ליד ציון הערה 124.

¹³¹ הוא מביא גם את הראייה שהביא הרשב"א (ליד ציון הערה 125) מתנאי באונאה (הוא נוקט כאילו סוגיית ב"ב מציעה סו ע"א משווה מחילה בטעות לתנאי "על מנת שאין עלי אונאה", אבל בפשטות הסוגיה שם מתכוונת לאונאה רגילה, בלי תנאי). הוא מביא עוד ראייה מאסמכתא בהלוואה (ליד ציון הערה 237), שהפירות חוזרים מטעם מחילה בטעות, וזאת אף שהלווה ידע שיתכן שלא יוכל לפרוע בתוך הזמן ואז השדה תהיה חלוטה עם פירותיה למלווה, והוא מוכן להקנות על דעת כן, ובכל זאת הפירות חוזרים מטעם מחילה בטעות כיוון שלא היה ברור לו מה יקרה. אבל ראייה זו אינה מובנת, שהרי הטעות שם היא שחשב שאסמכתא קונה, ולכן מחל על הפירות, ואולי היה בטוח שאסמכתא קונה ולכן המחילה היא טעות מוחלטת, אבל ייתכן שאילו היה מסופק וחשב בלבו "אני מוחל על הפירות גם אם יתברר שאסמכתא לא קונה", המחילה היתה תקפה. [§](#)

¹³² שו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן מב (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות

פרק חמישי: אם אמר מראש שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא טועה

עובדה חשובה, ואילו ידע לא היה מוחל; והוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות, ואף שכתבו בשטר המחילה "מחילה בכוונה שלא בטעות", הרי זה עצמו נכתב מתוך טעות; ואף שכתבו בשטר שמחלו זה לזה "כל מין טעות ואונאה" שנגרמה בחלוקתם, "אפילו בסך מסוים", בכל זאת היות שלא כתבו מהו הסכום של המחילה, המחילה אינה תקפה, כמו שתנאי באונאה מועיל רק אם המתאנה אמר את סכום האונאה במחילתו ("יודע אני שהחפץ שווה כך וכך ובכל זאת אני משלם יותר")¹³³.

אבל אחרים כתבו שבמצב זה המחילה תקפה¹³⁴, ורק אם התברר שהחוב היה גדול יותר אפילו מהסכום המירבי שצייין המוחל, המחילה בטלה¹³⁵.

אם אמר שהוא יודע שהסכום שונה: הרשב"א¹³⁶ כותב שהמחילה תקפה אם אמר: "אני יודע שיש בידך יותר, ומכל מקום אני מוחל". הוא מביא ראיה מאונאה, שבה תנאי מועיל אם אמר המוכר המאנה: "חפץ זה שאני מוכר לך במאתיים [לדוגמה], יודע אני שאינו שווה אלא מנה, על מנת שאין לך עלי אונאה" (או אם אמר הקונה דבר דומה לכיוון ההפוך), כך שהמתאנה יודע בדיוק בכמה הוא "טועה", ובכל זאת הוא מוחל¹³⁷. גם מהרשד"ם¹³⁸ כותב שהמחילה תקפה אם המוחל אמר "יודע אני שאתה חייב לי יותר, ובכל זאת אני מוחל". נראה שטעמם הוא, שמשמעותה של לשונו הודאית, "יודע אני", היא שהוא מוחל בלב שלם גם על הסכום הנוסף, ואין זה "פיטומי מילי", אף על פי שבאמת הוא חושב שאין חיוב נוסף¹³⁹.

ר' חיים סופר¹⁴⁰ מנמק, שאם אמר "אני יודע שאתה חייב לי עוד, ואני מוחל", המחילה חלה בתור הודאת בעל דין פיקטיבית.

הפוסקים נחלקו, מה בדיוק צריך המוחל לומר כדי שהמחילה תחול. יש אומרים¹⁴¹

יב, בשו"ת אדרת אליהו (ריקז), סימן יג, דף לג ע"א, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ב, בשו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב, דף לד ע"ד, ובחקרי לב חו"מ, חלק ב, סימן כו, עמ' קיט).

¹³³ בנידונו היתה טעות גדולה, והוא כותב שלא ייתכן שהמפסיד התכוון למחול דבר מופלג, מפני ש"מסוים" אינו כולל סכום מופלג. Ⓜ

¹³⁴ שו"ת נבחר מכסף, סימן צב, עוסק בשטר מחילה הדדית שכתוב בו שכל טעות שתגלה עד סך פלוני מחלו זה לזה, והוא פוסק שהמחילה תקפה גם אם תגלה טעות בחשבונותיהם, אבל אם תגלה טעות בעניין שנחלקו עליו בעלי הדין מראש ושמתתו מינו ברורים (מפשרים), ויתברר שהברורים טעו בזה, המחילה בטלה, מפני שאילו היו הברורים מגלים את האמת, לא היו מוחלים זה לזה (הוא מדייק מלשון השטר שלא היתה קביעת הברורים חלוטה בין אם יתברר או לא יתברר העניין הנידון – עיין שם), ומינו את הברורים רק לעניין זה שאם לא ימצאו ראיה שטעו, המחילה תהיה תקפה. Ⓜ

¹³⁵ ראה ליד ציון הערה 225, בשאלה האם בכגון זה המחילה בטלה לגמרי, או שהיא בטלה רק לעניין הסכום שמעבר לסכום שצוין. Ⓜ

¹³⁶ רשב"א, שצוין בהערה 124.

¹³⁷ בבא מציעא נא ע"ב.

¹³⁸ מהרשד"ם, שצוין בהערה 126.

¹³⁹ כמו כן, שו"ת אדרת אליהו (ריקז), סימן יג (לב ע"ב–ע"ג), כותב על פי מהרשד"ם שם, שאם אמר שהוא מוחל סכום מסוים, שהוא הסכום הגדול ביותר שיכול להגיע אליו בעסק ההוא, והיתה טעות הקטנה מסכום זה – המחילה תקפה. Ⓜ

¹⁴⁰ שו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ (עמ' קכ).

¹⁴¹ שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, חלק ד, טור ב), סימן לה; שו"ת מצוות כהונה, בהשמטה בסוף הספר (על פי הרשב"א שם); שו"ת לב מביין (ברדוגו), חו"מ, סימן קעז, בשם מהריב"ם; ר' אברהם סגרי, מקבציאל,

שהמחילה תקפה רק אם אמר "יודע אני שאתה חייב לי כך וכך ואני מוחל", ואם לא אמר כך, זו מחילה בטעות ובטלה¹⁴². לעומת זאת, אחרים אומרים¹⁴³ שאין צורך שיהיה סכום מפורש, אלא די שיאמר "יודע אני שאתה חייב לי יותר", בלי "כך וכך"¹⁴⁴. לפי דעה זו, העיקר הוא שיאמר בצורה ודאית שהסכום גדול יותר, ובכך הוא מגלה את גמירת דעתו למחול, בניגוד למי שאומר רק שהוא מוכן למחול גם אם יתברר שהסכום גדול יותר. דרך אחרת שמחילה תועיל גם אם יתברר שטעה, הוא אם הנושה מוחל על זכותו להביא עדים לטובתו, דהיינו שפסל כל יעד שיעיד לטובתו¹⁴⁵.

פרק שישי

מי שמראש לא ידע על כמה הוא מוחל – דבר שאינו קצוב

מצב דומה לאמירת "אני מוחל גם אם יתברר שטעיתי", שדננו בה בפרק חמישי, הוא במחילה שאינה קצובה, שבה הנושה אינו יודע כמה החייב חייב לו, והוא מוחל על החוב, כמה שיהיה. בשני המצבים, המוחל מוכן שהמחילה תחול בכל סכום שיתברר, אלא שכאן יש יותר מקום לומר שהמחילה תקפה, שהרי לא היתה לו טעות, אלא מראש היה מודע לכך שאינו יודע את הסכום. אבל ייתכן שבכל זאת גם המחילה כאן בטלה. בפשטות, דין מחילה שאינה קצובה תלוי בדין התחייבות שאינה קצובה. לכן, לדעת הרמב"ם, שאין אדם יכול להתחייב לתת סכום שאינו קצוב¹⁴⁶, אדם גם אינו יכול למחול על דבר שאין קיצבתו ידועה¹⁴⁷; ואילו לדעת הפוסקים (והם הרוב הגדול) שאפשר להתחייב התחייבות שאינה קצובה, אפשר גם למחול על סכום שאינו קצוב¹⁴⁸.

גל' כא, עמ' נ (שזו דעת רוב הפוסקים); שו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טז ע"א (נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלה).

¹⁴² שו"ת שופריה דיעקב, אה"ע, סימן י, נוקט שאם המוחל אמר "יודע אני שאתה חייב לי כך וכך" המחילה תקפה. אבל אולי הוא כתב כך רק מפני שכך היה במעשה שנשאל עליו.

גם שו"ת רמ"ע מפאנו, סימן מב, כותב שאף על פי שהרשב"א בתשובה נקט "עד שיכתוב לו יודע אני שיש לי בידך יותר", ולא נקט סכום מסוים, בזה סמך על הברייתא שמצריכה לנקוט סכום מסוים.

¹⁴³ כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות יב, בדעת שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח; פעמוני זהב, יב, יד (ע"ט), בדעת הרשב"א; ר' אברהם סגרי, מקבציאל, גל' כא, עמ' נ, בדעת הרשב"א.

¹⁴⁴ כמו כן, רב האי, בספר המקח, שער לה, בסופו, כותב לעניין אונאה, שמועיל תנאי בלשון "יודע אני שהדבר שווה יותר", ולא הצריך שיאמר את הסכום (אף על פי שמיד אחר כך הוא מצטט את סוגיית התלמוד שבה מפורש הסכום) .

¹⁴⁵ שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רלה (קסד). עיין שם לראייתו מחידושי הריטב"א, שבועות לח ע"ב (ד"ה ומכאן).

¹⁴⁶ רמב"ם, הלכות מכירה, יא, טז.

¹⁴⁷ כך כתבו בדעת הרמב"ם: טור, חו"מ, רלב, ז (הובא בפרישה, חו"מ, רמא, ו, במחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יד, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן מג, במשנה למלך, הלכות מכירה, יא, טז, בשו"ת ושב הכהן, סימן מה, בשו"ת חושן האפר, סימן לט, דף מה ע"א, בשו"ת נאמן שמואל, סימן קא, דף קלה ע"ב, בברית אבות (קוריאט), ליקוטים, דף עו ע"א, בשו"ת ר' יהוסף מליריאה, סימן יא, עמ' עד, בישועות

פרק שישי: מי שמראש לא ידע על כמה הוא מוחל – דבר שאינו קצוב

בנוסף "שטר אביזאריה" (סוג של שטר מחילה) של רב האי גאון¹⁴⁹ נאמר שהמוחל מוחל על כל התביעות שיש לו כלפי הנמחל, אף שמן הסתם לא ידוע לו סכום כל התביעות. הרי שלדעתו מחילה כזאת תקפה. מסקנה זו עולה בקנה אחד עם מה שאמרנו¹⁵⁰ שלפי הגאונים רק אם מוכח שטעה, המחילה בטלה. מעיקרון זה עולה שבמחילה שאינה קצובה, שאין הוכחה שהמוחל טעה, המחילה תקפה, אף שייתכן שהמוחל טעה, וחשב שהמוחל נמוך מכפי שהוא באמת.

פוסקים רבים נוספים עוסקים ב"מחילה כללית", ומכאן שגם הם סוברים שמחילה שאינה קצובה תקפה¹⁵¹.

אבל יש חולקים על ההשוואה שעשינו בין מחילה שאינה קצובה להתחייבות שאינה קצובה. לדבריהם, יש חיסרון נוסף במחילה שאינה קצובה, שמחמתה היא בטלה גם לדעה שהתחייבות שאינה קצובה תקפה: היא דומה למחילה בטעות, כיוון שייתכן שהמוחל חשב שהחוב קטן יותר מכפי שהוא באמת, ואילו ידע את האמת לא היה מוחל¹⁵². אמנם השתמע מדבריו שהוא מוכן למחול גם אם הסכום יהיה גבוה, שהרי לא נקב בסכום, אבל ייתכן שבלבו לא היה מוכן למחול על סכום גבוה.

יעקב, אהע"ז, סט, ס"ק ב, בשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז, דף מד ע"ג, בדרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נב ע"ג, בשו"ת גליא מסכת, חו"מ, סימן ב, אות א ואות יא, במזל שעה, הלכות זכייה ומתנה, פרק ד, דף עז ע"ב, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן עה, בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א, בספר יוסף את אחיו, מהד' תשס"ה, עמ' רכד, בזכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א, דף מח ע"ד בדפי הספר, וכתובות קז, דף נא ע"ד בדפי הספר, בבית מאיר, אהע"ז, ע, ט, באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז, בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סז ע"ב, בשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קה ע"ב, בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 141, במקבציאל, גל' כא, עמ' מט ועמ' סט, ובנועם ד, תשכ"א, עמ' קמז; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח; שיטה מקובצת, כתובות סח ע"א (ד"ה ולפי מה); שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד; שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו (מט ע"ג) וסימן קי (רי ע"ד); שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רפד; שו"ת בני משה (שלטון), סימן יג (כו ע"א); שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסח במהד' תשס"ב); הפלאה, כתובות סח ע"א; שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"א). בהגהה; שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מו. 148

טור שם, ברעת הרא"ש; שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רו (קלו) (וכך הוא פוסק בנידונו – מקח טעות) (הובא בשו"ת בני יהודה שם, דף קה ע"ג, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א, וחלק ה, חו"מ, סימן א, אות ט); שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו, דף מט ע"ד (הובא בשו"ת בני יהודה שם, דף קה ע"ד); שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן מג (סג ע"ג); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפט ע"א); שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מו, ברעת שו"ע; פעמוני זהב, יב, יד (ח ע"ד), ברעת שו"ע; ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 142. הם כתבו שכך הדין לפי שיטה זו. 149

רב האי, ספר השטרות, שטר ד ושטר קב. יש נוסח דומה בספר השטרות לר"י ברצלוני, עמ' 8–9 ועמ' 59. 150
ליד ציון הערה 29 וליד ציון הערה 329.

כך לדוגמה, הוכיח ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קה ע"ג, קו ע"א), משו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן ד (הובא בב"י, חו"מ, מג, מחודש יז), משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקצו (הובא בב"י, חו"מ, ס, מחודש ה; משם הוכיח כך גם פעמוני זהב, יב, יד, דף ט ע"ב), ומשו"ת מהרי"ק, שורש י, העוסקים במוחל מחילה כללית על כל תביעותיו, ולא פסלו את המחילה מצד שלא הוזכר הסכום. על מחילה כללית, ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 512 ואילך. 151

שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, ד"ה ולכאורה (מפני שלא ידע מה מחל; הובא 152

ר' אהרן קלפפיש¹⁵³ תולה שאלה זו בגישות השונות, שראינו בשער הראשון, להגדרת מהות המחילה: לפי הגישה שמחילה היא הקנאת החוב, אין תוקף למחילה שאינה קצובה, כשם שאין תוקף להקנאת דבר שאינו קצוב (לשיטת הרמב"ם!), ואילו לפי הגישה שמחילה היא רק הסתלקות הנושה מהחוב, היא תקפה גם אם אינה קצובה.

כל זה אם לא תחם כלל את סכום המחילה. אבל אם קבע תקרה למחילתו, כגון שאמר: "אני מוחל לך את כל חובותיך עד סכום פלוני", או "אני יודע שאתה חייב לי עד כך וכך, ואני מוחל", המחילה תקפה גם לדעה שמחילה שאינה קצובה אינה תקפה, מפני שמחילה זו נחשבת קצובה¹⁵⁴.

מחילה זו דומה למחילה שדננו בה לעיל¹⁵⁵, במי שאמר: "אני מוחל אם תהיה טעות עד סכום פלוני". אבל ייתכן שדיני שתי המחילות שונים, בכל זאת. שם אמר שהוא מוחל על סכום מסוים, מה שמוכיח שחשב שסכום החוב הוא נמוך, אלא שהוסיף שהמחילה תחול גם אם יתברר שהחוב גבוה יותר, אבל תוספת זו נאמרה בלשון ספק, ולכן המחילה אינה תקפה (לדעה אחת), מפני שדבריו הם "פיטומי מילי", ובאמת הוא חשב שהחוב נמוך, כאמור¹⁵⁶. לעומת זאת, בנידוננו, שקבע תקרה באופן ודאי, אין הוכחה שחשב בתחילה שהסכום נמוך, אלא היה מודע לאידיעתו, ובכל זאת קבע מחילה לסכום גבוה, ולכן אין לומר שהתכוון ל"פיטומי מילי".

פרק שביעי

מי שבשעת המחילה היה מסופק האם יש חיוב

מצב נוסף שדומה למי שאומר שהוא מוחל "גם אם יתברר שטעיתי", שדננו בה בפרק חמישי, הוא במוחל שבשעת המחילה לא היה בטוח האם יש חיוב בכלל. השאלה היא האם הוא בגדר "לא ידע דמחל", מצב שדננו בו לעיל¹⁵⁷, של מוחל שכלל לא העלה על דעתו שיש חיוב. יש

בשורת פני משה, חלק א, סימן נו, דף קל ע"ב; שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד (הובא בבן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א, דף מז ע"א, בשורת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א, ובשורת מטה אשר, סימן ג, דף יב ע"א); שו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ב (נידונו – מי שמחל על מינוי להיות שד"ר; ונימק שזו מחילה בטעות); שו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טו ע"ב–טז ע"א (גם אם מחל בפני עדים ובקניין; נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלה–קלו). הראנ"ח ומפי אהרן לא כתבו בפירוש שדבריהם אמורים גם לדעה שהתחייבות שאינה קצובה תקפה, אבל מן הסתם זו כוונתם, שהרי הלכה כדעה זו.¹⁵³

בית אהרן (קלפפיש), בבא מציעא נא ע"א.

¹⁵⁴ שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם, סימן סט; שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן מה; חקרי לב, חו"מ, חלק ב (כרך ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קכד; שו"ת שער יהושע, סימן פז (עמ' קלא).¹⁵⁴

¹⁵⁵ ליד ציון הערה 132.

¹⁵⁶ חקרי לב שם, עמ' קכד ועמ' קכו.

¹⁵⁷ לעיל, ליד ציון הערה 15. ראה עמ' 361, ליד ציון הערה 290, שגם לשיטת רש"י (בעמ' 355), אם "לא ידע דמחל", המחילה בטלה.

פרק שביעי: מי שבשעת המחילה היה מסופק האם יש חיוב

הבדלים אחדים בין שני המקרים הללו. ראשית, המוחל "גם אם יתברר שטעיתי" יודע בוודאות שהוא מוחל על חוב, אלא שהוא מעלה על דעתו שיש לו טעות באשר לסכום החוב או באשר לסיבת המחילה, ואילו כאן אנחנו עוסקים במי שמסופק האם בכלל יש חוב. שנית, במקרה הראשון יש למוחל דעה, שהוא סבור שהמצב הוא כך וכך (אלא שהוא כולל בדבריו תנאי למקרה שיתברר שטעה, כפי שקרה בסופו של דבר), ואילו במקרה השני אין לו דעה, והוא מסופק לגמרי.

ייתכנו שני מצבים שבהם המוחל אינו יודע בשעת המחילה האם יש חיוב: (א) מצב שהחיוב הנמחל עוד לא נוצר, והיווצרותו תלויה באירוע שאולי יקרה בעתיד (כגון בזכות בעל לרשת את אשתו – הזכות נוצרת רק אם וכאשר תמות בחייו); (ב) החיוב כבר נוצר, אלא שחלותו למעשה תלויה באירוע שאולי יקרה בעתיד (כגון בחיוב כתובה, שנוצר בשעת הנישואין, אבל חל למעשה רק אם ימות הבעל לפני אשתו)¹⁵⁸. יש הבדל בין מצבים אלו לבין מחילה מותנית, שבה יעסוק שער עשירי: במחילה מותנית, החיוב קיים בוודאות אלא שהמוחל מתלה את המחילה בקיום גורם כלשהו; ואילו בנידוננו, ספק האם החיוב קיים, והמוחל מוחל מחילה מוחלטת עם החיוב ייווצר¹⁵⁹.

ובכן, נחלקו ראשונים באשר לתוקפה של מחילה שבה המוחל מסופק האם קיים חיוב. התוספות¹⁶⁰ כותבים שבעל המתנה שלא יירש את אשתו, נחשב "לא ידע דמחל", מפני שאינו בטוח שיהיה מצב שבו תהיה למחילתו משמעות, שהרי אינו יודע אם תמות בחייו¹⁶¹. מהר"ט¹⁶² מסביר, שאף על פי שהתנאי היה שאם תמות היא בחייו לא יירשנה, ומחל באותה שעה בלב שלם, בכל זאת מחילתו בטלה, מפני שלא היה ברור לו שהיא תמות בחייו, ומי שאינו בטוח אם הזכות קיימת, מחילתו בטלה, אף על פי שבשעה שמחל, מחל בלב שלם¹⁶³.

¹⁵⁸ לא ברור האם מחלוקת הראשונים כאן תהיה גם במצבים אחרים של חיוב מסופק, כגון "איני יודע אם הלווייתך".

מצב דומה הוא שבעל הזכות עומד בדין ואינו יודע שהדין עמו, ולכן הוא מוחל, ואילו ידע שהדין עמו, לא היה מוחל. ראה על כך בעמ' 1034, במילואים להערה 87 בשם משכנות יעקב. מהר"ם שיק, "בדין מחילה בטעות בצדקה", בית הלל, גל' ג, עמ' טו, כותב שגם בכגון זה, שמחל מפני שהיה מסופק אם הממון שלו, והתברר שהוא שלו, המחילה בטלה, מפני שאילו ידע שיתברר שהוא שלו, לא היה מוחל (בנידונו לא היתה מחילה אלא נתינה לצדקה).

¹⁵⁹ ולא דק אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ב), הכותב שאחים שעושים הסכם בשעת נישואיו של אחד מהם, שאם ימות ויצטרכו לחלוץ לאשתו, אינם רוצים את ממונו, מחילתם צריכה קניין ככל מחילה מותנית. לאמיתו של דבר, מחילת האחים תלויה במחלוקת שבטקסט.

¹⁶⁰ תוספות, כתובות פד ע"א, ד"ה וסבר (הובא בהפלאה, קונטרס אחרון, סט, ס"ק ז), ובבא מציעא נא ע"ב (ד"ה הכא). ראה שער רביעי, עמ' 224–225, שכך כתבו גם הראב"ד והעיסטור; וראה שם עוד בשאלה האם סילוק מירושת אשתו בטל מטעם זה.¹⁶¹

¹⁶¹ התוספות מבארים בכך את מה שהגמרא כתובות שם מקשה, איך פסק רב כרשב"ג שמועיל תנאי "דין ודברים אין לי בנכסייך ובמתוךך", ומצד שני אמר רב שלא מועיל תנאי "על מנת שאין עלי אונאה", ולכאורה היתה הגמרא יכולה לתרץ שבעניין אונאה התנאי אינו מועיל מפני ש"לא ידע ומחל"? הביאור הוא, שגם בתנאי כירושה, לא ידע שתמות אשתו בחייו.

¹⁶² שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קב (ד"ה ומה שטען).

¹⁶³ מהר"ט מוכיח מכאן שמחילה בטעות בטלה אם בשעת המחילה לא ידע את האמת, גם אם החליט בלבו שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא טועה – ראה בשמו ליד ציין הערה 129.

עוד אומרים התוספות¹⁶⁴ שמאותה סיבה, אישה אינה יכולה למחול על כתובתה, מפני ש"לא ידעה דמחלה", כיוון שייתכן שתמות לפני בעלה ולא תהיה משמעות למחילה¹⁶⁵. על פי דברי התוספות, כתב ר' אפרים נבון¹⁶⁶, שאחרי ששומר קיבל על עצמו לשמור, לא מועילה מחילה של המפקיד לשומר על חיובו לשלם אם יאבד הנכס, מפני שהמפקיד אינו יודע אם יאבד, ו"לא ידע דמחל".

לעומתם, פוסקים רבים סוברים שאם בשעת המחילה ידע המוחל שייתכן שיש חיוב, המחילה חלה אף שקיום החיוב מסופק. כך כתב הרמב"ן¹⁶⁷ לעניין מחילת בעל על ירושת אשתו, שהוא נחשב "ידע דמחל", מפני שהמוחל יודע שייתכן שתמות בחייו ויירש אותה, ועל דעת כן מחל. הוא מסביר שמקרה זה שונה מאונאה, שנחשבת לא ידע דמחל¹⁶⁸ מפני שהמתאנה אינו יודע כלל על האונאה, ואינו חושש כלל שתהיה אונאה, מפני שהוא חושב שהוא בקי במסחר, והוא בטוח שאינו טועה.

גם הריטב"א¹⁶⁹ כותב שהמוחל על ירושת אשתו מחילתו תקפה מפני שהוא נחשב שידע על זכותו, ורק המוחל על אונאה נחשב "לא ידע דמחל" מפני שחשב שהמחיר המשולם הוא המחיר הנכון, אבל בירושה, הרי מיתה שכחה, ויש סיכוי סביר שאשתו תמות לפניו, ואף על פי כן מחל, ולכן המחילה תקפה. גם הרא"ה¹⁷⁰ כותב שנחשב שידע ומחל, כיוון שידע שתהיה לו זכות אם היא תמות לפניו, ועל זה מחל, ורק באונאה נחשב שלא ידע, מפני שהיה בטוח שהחפץ שווה למחיר ששולם.

אשר לאישה המוחלת על כתובתה, הרא"ה והריב"ש כותבים כדבר פשוט שהיא נחשבת ש"ידעה דמחלה", ולכן מחילתה תקפה, ואף מוכיחים מכך שגם בעל המוחל על ירושת אשתו נחשב שידע¹⁷¹. כנראה, בכתובה פשוט להם שהיא נחשבת שידעה, שהרי נאמר בתלמוד פעמים אחדות שמועילה מחילת כתובה¹⁷².

ר' חזקיה די סילווא¹⁷³ מסביר על פי שיטה זו מדוע נפסק¹⁷⁴ שבעל יכול למחול לארוסתו על זכותו לרשת אותה – מפני שהוא יודע שיש סיכוי שיפסיד על ידי מחילתו, לכן גמר בדעתו

¹⁶⁴ תוספות, בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה הכא).^א

¹⁶⁵ מתוך כך הם מקשים על סוגיית כתובות נו ע"א, ששואלת מדוע לא מועילה מחילת כתובה בעל פה לר' יהודה הסובר שבממון תנאו קיים – נאמר שהטעם הוא שלא ידעה דמחלה?

¹⁶⁶ מחנה אפרים, הלכות שומרים, סימן כא. הוא מסביר (והובא בדרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נג ע"ג) שלפני קבלת השמירה, מועיל תנאי לפטור את השומר, מפני שאז זאת לא מחילה אלא סילוק – שהחיוב כלל לא ייווצר.^א

¹⁶⁷ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (הובא בדברי חיים (אוירבך), דיני שומרים, סימן כג).

¹⁶⁸ כאמור בבבא מציעא דף נא ע"ב ודף סז ע"א.

¹⁶⁹ חידושי הריטב"א, כתובות פד ע"א (הובא במחנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ו).^א

¹⁷⁰ חידושי הרא"ה, כתובות פד ע"א.^א

¹⁷¹ רא"ה, שם; ריב"ש, בשיטה מקובצת, כתובות פד ע"א.^א

¹⁷² ראה על כך בשער שלישי, עמ' 82 ואילך.

¹⁷³ שו"ת מים חיים (סילווא), סימן יג, עמ' רעב (הובא בשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצב).

לחם משנה, הלכות אישות, יב, ו (הובא בקנין תורה בשמעתתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפג), התקשה מדוע מועילה מחילה לארוסה.

¹⁷⁴ לדוגמה, שו"ע, אהע"ז, צב, ז. למקורות נוספים, ראה שער רביעי, עמ' 222 ואילך.

פרק שמיני: מצבים שונים

למחול על דעת כן, אף שלא ידע בוודאות שהוא יפסיד; ואין זה כמו באונאה, כפי שהסביר הרמב"ן. הוא מבאר בזה גם מדוע נפסק¹⁷⁵ שמועיל תנאי "על מנת שלא תשמטני בשביעית", אף שהלווה לא ידע אם תהיה משמעות למחילתו על זכות השמיטה, שהרי ייתכן שיפרע לפני שביעית¹⁷⁶.

ר' יצחק מאיר מגור¹⁷⁷ מסביר שיטה זו, שאף שבמצבים אלו, המוחל אינו יכול להיות בטוח האם הזכות שייכת לו, הרי גם הסיכוי שתהיה זכות שווה ממון, ועל ממון זה הוא מוחל, ולכן המחילה תקפה. כנגד זה, הוא מסביר את שיטת התוספות, שלדעתם גם כאן המחילה בטלה, מפני שאילו ידע שיש לו זכות, לא היה מוחל על הסיכוי לקבל אותה, וזו מחילה בטעות.

על פי שיטה זו, כתב ר' חיים אורבך¹⁷⁸ על המקרה הנ"ל בשומר שמחל לו המפקיד על חיובו לשלם אם יאבד הנכס, שהיות שהמפקיד יודע שאם יאבד הנכס, השומר יהיה חייב, נחשב שידע ומחל, ולכן מחילתו תקפה.

פרק שמיני

מצבים שונים

א. עם מעשה קניין

לדעת רוב הפוסקים, מחילה בטעות בטלה אפילו עשו קניין¹⁷⁹. הטעם לכך הוא הכלל¹⁸⁰ שקניין בטעות חוזר¹⁸¹.

¹⁷⁵ לדוגמה, שו"ע, חו"מ, סז, ט. אבל כפי שראינו בשער רביעי, במילואים, עמ' 904, פרשנים רבים כותבים שתנאי זה אינו בגדר מחילה, שכן למעשה הלווה מתחייב בכך לפרוע חוב לא היה חייב לפרוע מן הדין. אבל לפני כן (בעמ' רעא) הסביר שהרמב"ן וסיעתו סוברים שמדין סילוק מועיל גם אם לא ידע, שלא כמחילה (ראה על דבריו בשער שש-עשרה); או שהם סוברים שנחשב ידע ומחל מפני שמתת אישה שכיחה, כאמור בכתובות פג ע"ב. ¹⁷⁶

¹⁷⁷ חידושי הרי"ם, חו"מ, סז, ט. ¹⁷⁸ דברי חיים (אורבך), דיני שומרים, סימן כג (דבריו מובאים בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1382). כמו כן, שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"א), מוכיח מבא מציעא צד ע"א ששומר שמתנה להיפטר מאחריות נחשב ידע ומחל, אף שיתכן שלא יאבד הנכס, ומעיר שזאת שלא כתוספות. מקור נוסף: נפש חיה (לוריא), בבא מציעא מ ע"א, מוכיח מחידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא שם, שמי שהשביח את נכסי עיובון אביו, וייתכן שיש לו אח במקום רחוק שיכוא ויתבע חלק בעיובון, ומחל לו על השבח, המחילה תקפה אף שספק אם בכלל קיים חיוב. ¹⁷⁹

¹⁸⁰ הלכות גדולות (שיצוין בעמ' 369, הערה 348); תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קסג וסימן קצה; תשובות הגאונים הקצרות, סימן קח; תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן יז; ראב"ן, שו"ת, סימן צט וסימן ק, הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכת, ובמרדכי, סנהדרין, סימן תרפ (שהובא בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן פד, בדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ד, ובשו"ת פני משה, חלק ג, סימן נט, דף קא ע"א); רמב"ם, הלכות סנהדרין, ו, ה (הובא בתשב"ץ, חלק ב, סימן רכד); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שצב; שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קט (על פשרה בטעות בקניין). ¹⁸¹

¹⁸⁰ גיטין יד ע"א. ¹⁸¹ שו"ת הרשב"ש, סימן תקפב; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, וחלק ב, חו"מ, סימן מו; חידושי רבנו עזריאל, קידושין טז ע"א (עמ' שכה). ¹⁸²

ב. מוחל שקיבל תמורה

מהרי"ק¹⁸² כותב שגם אם המוחל קיבל מהנמחל חלק מהסכום שתבע, ולכן הסכים למחול על השאר (וזהו בעצם פשרה), הרי אם המחילה היתה בטעות¹⁸³ – המחילה בטלה, ואין אומרים שהוא מוחל בלב שלם בגלל התמורה. הוא מביא ראיה מסוגיית התלמוד שדנה במוכר דבר שלא בא לעולם ובאסמכתא כסוגים של מחילה בטעות¹⁸⁴, אף שבשניהם מקבל המוחל כסף, ואין התלמוד אומר שמתעם זה המחילה תקפה. כך מוכח גם מהרשב"א¹⁸⁵, שעוסק בתובע שקיבל חלק מתביעתו, ובתמורה מחל על השאר, והתברר שמחילתו היתה בטעות, ופסק שהמחילה בטלה. טעם הדבר הוא, שיש אומדנא דמוכח שאילו ידע שמגיע לו יותר ושיוכל לזכות במה שמגיע לו, לא היה מוחל עליו תמורת סכום מועט¹⁸⁶.

ג. טעות בשינוי המצב לאחר המחילה

לפי פוסקים רבים, גם אם לא טעה המוחל באשר למציאות ששררה בשעת המחילה, וטעה רק בצפיית המצב בעתיד, דהיינו שאחרי שמחל היתה התפתחות שלא צפה, ואילו צפה אותה לא היה מוחל – מחילתו בטלה¹⁸⁷. אפשר להבין את דבריהם לאור העיקרון שככלל, טעות של צד אחד לחוזה בנוגע להתפתחות עתידית אינה מבטלת את החוזה, מפני שהצד השני היה מעוניין בחוזה גם אילו ידע על התפתחות זו; אבל בחוזה חד צדדי, כגון מתנה, טעות (של הנותן) בנוגע להתפתחות עתידית מבטלת את החוזה, מפני שאין הצדקה להתחשב באחרים (מקבל המתנה)¹⁸⁸. גם מחילה היא חוזה חד צדדי, שהרי כשהנושה מוחל, הוא עושה עם החייב חסד לפנים משורת הדין, ולכן ביטול המחילה אינו גורם הפסד אמיתי לנמחל, ולכן אין צורך להתחשב בדעתו.

לעומתם, ר' יוסף שטיינהארט¹⁸⁹ כותב שמחילה בטעות בטלה רק אם התגלה למוחל דבר שבעת המחילה לא ידע, אבל אם רק אחרי המחילה קרה משהו שאילו ידע שיקרה לא היה מוחל, המחילה תקפה. הוא נותן דוגמה הממחישה את ההכרח בהבחנה זו: המוחל לחייב

¹⁸² שו"ת מהרי"ק, שורש קיא (הובא בשו"ת ר"ב אנג'יל, סימן נג, דף סט ע"ב, בשו"ת אדרת אליהו (ריק"י), סימן יג, דף לב ע"ג, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן ע, דף קנ ע"א [=מהד' שע"ד, סימן כד, דף קכט ע"ג], בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג, ד"ה וזה חזיתי, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז, דף רב ע"ג, בשו"ת הון רב, חלק ב, חו"מ, סימן יג, בשו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, בשו"ת מים קדושים, סימן א, דף ג ע"א, ובשו"ת תורת משה (שבת"י), חו"מ, סימן יח, עמ' קכג).

¹⁸³ בנידונה – מי שקיבל קצת כסף מאחיו תמורת מחילתו על חלקו בירושה, ואחר כך התברר שחלקו היה יותר גדול משחשב.

¹⁸⁴ ליד ציון הערה 237.

¹⁸⁵ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, קונטרס מודעא ואונס, דף כה ע"ד, ד"ה ומ"מ יראה). כך מוכיח ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' ע, מהרשב"א שם.

¹⁸⁶ דרכי נעם שם פ"ב.

¹⁸⁷ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 186–189 (להלן, עמ' 1391–1395). שם נידונה טעות בהתפתחות עתידית בחוזים בכלל. פ"ב.

¹⁸⁸ חוק לישראל, שם, עמ' 175–178.

¹⁸⁹ שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד (פט ע"ד, צא ע"ג). ראה על דבריו בחוק לישראל שם, עמ' 189 (להלן, עמ' 1394), הערה 337.

פרק שמיני: מצבים שונים

משום שהוא עני, ואחר כך נפלה לחייב ירושה והתעשר, ברור שאינו יכול לחזור בו מן המחילה בטענה שמחל רק משום שחברו היה עני. פוסקים נוספים הסתמכו על דבריו¹⁹⁰. אפשר לנמק דעה זו על פי העיקרון שאם לא מוכח שהמוחל טעה, המחילה תקפה¹⁹¹, שהרי כאן ייתכן שגם אילו חשב המוחל על האפשרות שהדבר יקרה, היה מוחל, מפני שלא היה חושש שזה יקרה; ולא משנה שאילו ידע שהדבר יקרה לא היה מוחל, מפני שאדם שאינו יודע את העתיד אינו נחשב טועה, ואנשים רגילים לפעול על סמך המידע שהם יכולים להשיג בשעת מעשה, בלי להתחשב בהתפתחויות עתידיות אפשריות. גם לפי הדעה הראשונה, אם אירע דבר שהמוחל היה יכול לצפות, המחילה תקפה, ואינו יכול לטעון שאילו ידע שהדבר יקרה, לא היה מוחל, מפני שהיה צריך להתנות מראש שאם הדבר יקרה, מחילתו תבטל¹⁹². עיקרון זה מקביל לעיקרון¹⁹³ שמחילה בטעות תקפה אם המוחל היה יכול לברר את המצב האמיתי ולא עשה כן; ואמנם אי אפשר לברר שינוי עתידי, אבל אם היה יכול לצפות אותו, ולהיערך בהתאם על ידי התנאה, ולא עשה כן, המחילה תקפה.

ד. בכתב

הרשב"א¹⁹⁴ נשאל על מוחל שכתב שטר מחילה, ואחר כך טען שמחל מתוך טעות; והוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות. מכאן לומד מהרשד"ם¹⁹⁵ שמחילה בטעות בטלה גם אם המוחל כתב שטר מחילה, מפני שעצם המחילה בטלה כיוון שהיא בטעות, וגם מה שכתב נבע ממחשבתו שהמציאות היא כך וכך, והוא טעה במחשבתו זו. זו גם דעת רוב הפוסקים¹⁹⁶. אולם ר' חזקיהו די סילווא¹⁹⁷ כתב שהתוספות חולקים על הרשב"א, וסוברים שמחילה בטעות בכתב תקפה, מפני שהשטר מראה שגמר ברעתו למחול, וזאת גם בטעות החמורה מסוג "לא ידע דמחל"¹⁹⁸. הוא מביא ראיות אחדות מדברי התוספות. (א) התוספות¹⁹⁹ כתבו

¹⁹⁰ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 189, הערה 338.

¹⁹¹ ראה ליד ציון הערה 29 ואילך.

¹⁹² ראב"ן, שו"ת, סימן צט, כתב על נידונו (במילואים להערה 187), שאם ההגמון רגיל לכפור, וראובן ידע זאת ולא התנה בשעת חלוקת השותפות שאם יכפור ההגמון מחילתו תבטל, המחילה תקפה, ככל עסק שהנכנס אליו יודע שיש בו סיכון.

¹⁹³ ליד ציון הערה 101.

¹⁹⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח.

¹⁹⁵ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מב, דף מג ע"ד, בשו"ת אדרת אליהו (ריק), סימן יג, דף לז ע"א, בשו"ת מים קדושים, סימן א, דף ג ע"ב, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן מה, בסופו, בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קא, בשו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג, דף סט ע"א, ועל ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סח).

¹⁹⁶ ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קח ע"א), כתב שיש פוסקים שמוכח מהם שגם מחילה בטעות בכתב בטלה, וראיה לכך, שאילו הראשונים סברו שהיא מועילה, היו צריכים לכתוב זאת בפירוש.

¹⁹⁷ שו"ת מים חיים (סילווא), סימן יג, עמ' רסט–רע (הובא בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח, עמ' קכג, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סח ע"ג [שהובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט, דף נא ע"ד], ובשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצב).

¹⁹⁸ שו"ת לעיל, ליד ציון הערה 15.

¹⁹⁹ תוספות, בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה הכא). על דבריהם ראה גם ליד ציון הערה 164.

שער שמיני: מחילה בטעות

על מחילת כתובה, שהאישה נחשבת "לא ידעה דמחלה", מפני שייתכן שהיא תמות לפני בעלה ולא תהיה זכאית לקבל כתובה, ולכן לר' יהודה²⁰⁰ אין מועילה מחילת כתובה בעל פה; ואף על פי כן אומר ר' יהודה שם שמחילת כתובה בכתב תקפה²⁰¹. (ב) בתלמוד²⁰² נאמר שאישה יכולה למחול על כתובתה; והרי התוספות סוברים שנחשב ש"לא ידעה דמחלה", ומדוע המחילה תקפה? התשובה היא שמדובר שמחלה בכתב ולכן המחילה תקפה. (ג) עוד כתבו התוספות²⁰³ שבעל שמוחל על ירושת אשתו נחשב "לא ידע דמחל", מפני שייתכן שתמות לפניו ולא יהיה זכאי ליורשה; וקשה, אם כן מדוע יש דעה במשנה²⁰⁴ שהמחילה תקפה? וגם רשב"ג במשנה שם שחולק ואומר שהמחילה בטלה, טעמו הוא רק משום שזה תנאי על מה שכתוב בתורה²⁰⁵. התשובה היא, שכיוון שכתב לה תנאי זה, מחילתו תקפה אף שלא ידע²⁰⁶.

ה. אם טעה מעצמו ולא הטעו אותו

התשב"ץ²⁰⁷ כותב שאם המוחל טעה מעצמו, מחילתו תקפה, ורק אם הטעהו מישהו אחר, המחילה בטלה. הוא מיישב בזה את מה שעולה מסוגיית התלמוד לשיטת הרי"ף²⁰⁸ שמחילה בטעות תקפה, עם מה שכתב הרי"ף בתשובה²⁰⁹, שתובע שחיבו בית דין שבועה, ועשה פשרה

²⁰⁰ בכתובות נו ע"א.

²⁰¹ הוא מוסיף שאמנם ר' מאיר, בכתובות שם, חולק על ר' יהודה ואומר שהמחילה בטלה אף בכתב, והלכה כמותו, אבל הוא חולק מטעם אחר; ואין לומר ששם מועיל לר' יהודה בתורת הודאה ולא בתורת מחילה, שהרי אם כן היה מועיל גם בעל פה; ואף שבתיורצם האחרון כתבו התוספות שכתובה נחשבת שידעה ומחלה, הרי תירוץ זה אינו חולק על התירוץ הקודם לענין העיקרון שלא מועילה מחילה בכתב אם לא ידע ומחל.

²⁰² בבא קמא פט ע"א.

²⁰³ תוספות, בבא מציעא שם. ראה על דבריהם עוד ליד ציון הערה 160.

²⁰⁴ כתובות פג ע"א.

²⁰⁵ הוא מוסיף, שאמנם הסוגיה שם מעמידה את המשנה בעודה ארוסה, ואפשר לומר שלכן מועיל סילוק אף שלא ידע ומחל (כלומר, היות שעדיין לא זכה ממש בירושתה, המחילה היא בתורת סילוק, שיש לה יותר תוקף ממחילה רגילה, כמו שכתב בעמ' רסז שמחילה מתורת סילוק חזקה יותר ממחילה רגילה, לענין מחילה שאינה קצובה – ראה במילואים להערה 147), אבל הסוגיה העמידה כך מסיבה אחרת.

²⁰⁶ הוא מוסיף, שאמנם רבי חייא אומר שם ש"כותב" לאו דווקא, ואותו הדין הוא באמידה, אבל אפשר לומר שדברי ר' חייא מתייחסים רק לרישא, העוסקת בהסתלקות הבעל מפירות נכסי אשתו, ולא לסיפא העוסקת במחילת ירושתה.

²⁰⁷ תשב"ץ, חלק ב, סימן ב (הובא בשער משפט, כה, ס"ק יז [שהובא בשו"ת עזרת ישראל, סימן לד, ובמעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן רנג], בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן רכב, מהדורא תנינא, חלק ד, סימן קפח, ומהדורא תליתאה, חלק א, סימן מוח, וחלק ב, סימן קיז [שהובא בערך שי, חו"מ, רכז, ג, ובשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא], בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קמה (ד"ה מכתבו), ובשו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצב, וחלק ז, סימן רנח).

²⁰⁸ עמ' 355, ליד ציון הערה 242.

²⁰⁹ שו"ת הרי"ף, סימן קמה = תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן קג, הובא בעיטור, פשרה, דף עה ע"ג, בתשב"ץ, חלק ב, סימן רכח, בפסקי רקנטי, סימן רנג (שהובא בשו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן י, ד"ה ובהיות פסק = שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שט), בשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קכח (בשם "המפרשים"), ובשלטי הגיבורים, שבועות ל ע"א (בדפי הרי"ף).

פרק שמיני: מצבים שונים

מפני שלא רצה להישבע, ואחר כך התברר שבית הדין טעה ושהיה חייב רק לקבל "חרם סתם", יכול הוא לחזור בו מן הפשרה, מפני שאילו היה יודע שאינו חייב להישבע, לא היה עושה פשרה, וזו מחילה בטעות. ההסבר הוא, ששם המחילה בטלה מפני שהמוחל הוטעה על ידי אחר²¹⁰. אפשר לנמק את דעת התשב"ץ על פי הכלל²¹¹ שאם המוחל הטועה היה יכול למנוע את טעותו על ידי בירור מראש, ולא עשה כן, המחילה תקפה: בדרך כלל, טעות עצמית ניתנת למניעה על ידי בירור, ואילו מי שהוטעה על ידי אחר, אין לומר שהיה צריך לבדוק, כיוון שהיה לו על מי לסמוך.

אבל אחרים²¹² הוכיחו ממעשה רב ענן²¹³, שגם אם המוחל טעה מעצמו, מחילתו בטלה, שהרי שכנו של רב ענן טעה מעצמו, ובכל זאת הסוגיה אומרת שמחילתו בטלה מפני שהיתה בטעות²¹⁴.

נראה שזו דעת רוב הפוסקים, שהרי פוסקים רבים עסקו במקרים שהמוחל טעה מעצמו²¹⁵, ובכל זאת פסקו שהמחילה בטלה.

בדרך אגב, יש להעיר, שממעשה רב ענן מוכח שגם אם שני הצדדים טעו, המוחל והנמחל, המחילה בטלה²¹⁶.

²¹⁰ בנידונו, התובע רצה להשביע את הנתבע רק על טענה אחת, אבל הדיין פסק שהוא צריך לתבוע את כל מה שהוא חייב לו, ושהשבועה תהיה על כל תביעותיו, ולכן אמר התובע: "אם יישבע לי עכשיו, אני מוחל לו על כל טענותיי, ואני מבטל את כל העדויות שיש לי נגדו", ואחר כך התברר שאינו חייב לכלול את תביעותיו בפעם אחת. הוא פוסק, שהיות שהתובע הסכים לקבל שבועה זו רק מחמת דברי הדיין, ואילו ידע שזו טעות לא היה מבטל את ראיותיו – אין ביטולו חל, מפני שהוא ביטול בטעות ומחילה בטעות. Ⓜ

²¹¹ לעיל, ליד ציון הערה 101.

²¹² שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד, דף פט ע"ד, ד"ה חדא ועוד (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמא, ס"ק ג); שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יד, בסופו (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, בשו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י, ובשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט, דף נ ע"ד); שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב. וזו לשונו של זכרון יוסף: "ומה שכתב מר דהוי מחילה בטעות כו' – יכלנא לשנויי ליה, כיון דגם אחיהן לא ידעו שתמות היתומה, ואם כן לא הטעום, לא הוי מחילה בטעות, וכמו שכתב בספר נחלת שבעה סימן כד ס"ק ד [ראה במילואים להערה 210]... אלא דשנויי דחיקא לא משנינא ליה, דכבר הוכחתי נגד סברת נחלת שבעה הנ"ל מהך דאמר ליה רב נחמן לרב ענן במסכת בבא בתרא דף מא ע"ב: 'כי היכי דאת לא ידעת כו' והוי מחילה בטעות'. וכן משמע בהדיא במסכת בבא מציעא דף סו ע"ב גבי אסמכתא, דהדרא ארעא והדרא פירי, וכן מהא דבעי רבא לאתובי התם מאונאה, יעוין שם, דהרי גבי אונאה אף על גב דתרווייהו לא ידעי בשעת המקח דאית ביה אונאה או ביטול מקח, דהיינו יתר משתות, קיימא לן דמחזיר האונאה בשתות וביתר משתות בטל המקח, בחו"מ סימן רכז".

תשב"ץ עצמו, חלק ב, סימן רכח (הובא בשו"ת צוף דבש, חו"מ, סימן סה), נוקט שאפילו לא טעה מעצמו אלא בית דין אמר לו בטעות שהוא צריך למחול, זו מחילה בטעות והיא בטלה.

²¹³ ליד ציון הערה 289.

²¹⁴ זכרון יוסף מביא ראייה גם מאונאה, ששם המאנה לא הטעה את המתאנה, אלא שניהם לא ידעו בשעת המקח שיש אונאה, ובכל זאת אין תוקף למחילת המתאנה (ראייתו קשה, שהרי ייתכן שאכן המחילה בטלה רק אם המאנה ידע). אפשר לדרוח את הראיה מרב ענן ומאונאה, ששם "לא ידע דמחל", לא ידע שיש איזה חיוב שעליו הוא מוחל, לכן המחילה בטלה אף שטעותו נבעה מעצמו, מה שאין כן אם ידע שיש חוב אלא שמחילתו נבעה מטעות אחרת של עצמו. Ⓜ

²¹⁵ לדוגמה, נידונו של הראב"ן (עמ' 319, ליד ציון הערה 6), שהמוחל חשב שאין לו עדים. Ⓜ
²¹⁶ כך כתבו זכרון יוסף שם (הובא בשו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ג, אות ב), וערוך השלחן, חו"מ, רמא, ו, שגם במצב כזה המחילה בטלה, אף שבוודאי אז לא הטעה הנמחל את המוחל. Ⓜ

ו. אם נשבע

פוסקים רבים אומרים שמחילה בטעות בטלה גם אם המוחל נשבע עליה²¹⁷. טעמם הוא, שזו שבועה בטעות, שאינה מחייבת²¹⁸.

אבל יש מי שאומר שהשבועה חלה, והמוחל אינו רשאי לגבות את החוב, שהרי רש"י²¹⁹ סובר שמחילה בטעות תקפה (חוץ מבמצב שיש חשש איסור ריבית), ואם כן, לדעתו השבועה חלה, ומאחר שספק האם הלכה כרש"י או כשיטה שמחילה בטעות בטלה, גם השבועה בספק, ומספק אסור למוחל לגבות את החוב; ורק אם אין שבועה, ויש רק ספק חיוב ממוני, המחילה בטלה מספק, אם המוחל מוחזק²²⁰.

ז. מנהג שהמחילה תקפה

במקום שנהוג לתת תוקף למחילה בטעות, היא תקפה, בהתאם לעיקרון הנקוט בכל דיני ממונות, שיש בכוח מנהג לשנות את הדין הקבוע. כך עולה מתשובה שהשיב הרא"ש²²¹ בעניין מיסי הקהל. במעשה שנשאל עליו, הקהל בררו שלושה אנשים לעשות רשימה של כל מי שיראה להם שיש לו מאה ועשרים זהובים, שהם יצטרכו לשלם מס של שמונה זהובים כל אחד, והיו אנשים אחדים שהנבררים חשבו שאין להם מאה ועשרים זהובים, ולכן לא נכללו ברשימה, ואחר כך התברר שיש להם סכום זה. הוא פוסק שהם פטורים מהמס הזה. כמו כן, הוא כותב שקהל שבררו אנשים לעשות הערכה כמה מס כל אחד צריך לשלם לפי אומד דעתם, והנבררים הטילו על ראובן לתת מס בסכום מסוים מתוך הנחה שיש לו רק אלף זהובים, ואחר כך נודע שיש לו יותר מעשרת אלפים – בכל זאת ראובן אינו צריך לשלם עוד מס. לכאורה בשני המקרים הללו, מחילת הקהל על המס היתה מחילה בטעות, שהרי אילו ידעו הנבררים את האמת, לא היו פוטרים את הנישומים מלשלם מס בסכום הגבוה; ובכל זאת פסק הרא"ש שמחילת הקהל תקפה. הוא אינו מנמק את דבריו, אבל בסוף התשובה כתב: "נמלכתי בפורעי המס ונראה להם כך", ומהרשד"ם²²² מבין שטעמו הוא שזה המנהג בעניין מס, שהמחילה תקפה למרות הטעות. לאור זה הוא כותב שבזמן או במקום שאין זה מנהג הקהל

²¹⁷ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח, בשו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קמו, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג, עמ' פד, בשו"ת סם חיי, סימן כה, דף נה ע"א, בשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצ, בשו"ת שתי הלחם, סימן יא, דף עה ע"ב, בשו"ת לחמי תודה, סימן יא, דף עה ע"ב, בשו"ת אדרת אליהו (ריקן), סימן יג, דף לב ע"ג ודף לג ע"ג, בכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות טור, אות פא [שהובא בשו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב, דף לד ע"ד]. בשו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן ג, בשו"ת ר"ב אנג"ל, סימן נג, דף סט ע"א, ובשו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כג; שו"ת אבקת רוכל, סימן קמב (הובא בשו"ת וזאת ליהודה (מסלתון), אהע"ז, סימן יב, ד"ה ועיין עוד, ובשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג; שו"ת רמ"ע מפאנו, סימן מב (הובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ב); שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קא, וחו"מ, סימן מד; שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (ד"ה ובכן נבא); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מב (מג ע"ד); שו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ (עמ' שמא).
²¹⁸ נדרים כה ע"ב.

²¹⁹ עמ' 355, ליד ציון הערה 240.

²²⁰ שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו (מט ע"ג). בנידונו המוחל נשבע שהוא מוחל גם אם יתגלה שטעה. ראה עמ' 1065, במילואים בשם מחנה אפרים.
²²¹ שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן ד.

²²² שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תה.

פרק שמיני: מצבים שונים

כך, אלא דרכם היא שכשמתברר שהיתה טעות חוזרים ומתקנים את הדבר – המחילה בטלה בהתאם למנהג²²³.

ח. מי ששידלו אותו למחול

לדעת ר' חזקיה די סילוה, אם החייב שידל את הנושה ופייס אותו במאמצים מרובים עד שמחל, הנושה אינו יכול לטעון אחר כך שהמחילה היתה בטעות, גם אם יוכיח שלא ידע את העובדות לאשורן, כגון שחשב שהחוב נמוך יותר מכפי שהוא באמת. הוא היה צריך להבין שיש לחייב אינטרס חזק במחילה, כגון שהחוב גבוה ממה שנראה על פניו, ולכן התאמץ לבקש ממנו למחול. אם מחל בכל זאת, הדבר מראה שהוא מוכן למחול גם אם יתבררו עובדות שלא היו ידועות לו²²⁴.

ט. אם התברר שהחייב הנמחל היה גדול משחשב – האם הכול בטל

ראובן שמחל לשמעון סך מסוים, מתוך מחשבה שזה כל מה שהוא חייב לו, ואחר כך נמצא ששמעון חייב לו יותר, יש אומרים שהמחילה תקפה לגבי הסכום הנמוך שידע עליו, ורק ההפרש אינו מחול²²⁵.

אבל אחרים אומרים שהמחילה בטלה לגמרי מטעם טעות, מפני שיש להניח שאילו ידע שהוא חייב לו הרבה, לא היה מוחל בכלל²²⁶.

י. בהרשאה להזיק

סוג מיוחד של מחילה הוא במי שמתיר לחברו להזיק לו. בכגון זה, מוחל הנושה שלעתיד על התשלום עוד לפני יצירת החיוב. לדוגמה, ראובן האומר לשמעון "קרע את כסותי", ושמעון קרע, הוא פטור²²⁷, מפני שראובן התכוון שיקרע ויהיה פטור מתשלום²²⁸. מחילה זו תקפה גם

²²³ אבל בתשובה אחרת, סימן שע (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צו ע"ד, בשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא, ובשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א), מסתמך מהרשד"ם על תשובת הרא"ש ואומר שמחילה בטעות על מס תקפה, ואינו מזכיר את הנימוק של המנהג²²³.

²²⁴ שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רעב במהד' תשס"ב (כך נראית כוונתו). נראה שמדובר גם במצב שגם אילו ניסה לברר את המצב לאשורו בשעת המחילה, לא היה מצליח לגלות את טעותו; שאילו אם היה יכול לברר ולגלות ולא בירר, בלאו הכי המחילה תקפה, כאמור ליד ציון הערה 101.

²²⁵ שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קמו (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות טור, אות נו, ובשו"ת לחמי תודה, סימן יא, דף עה ע"ג), עוסק בשותפים שאחד מהם, ראובן, טיפל בנכסי השותפות, וכשרצו לחלק את השותפות, התברר שהיו אנשים שהיו חייבים לשותפות, ולא היה ברור האם אפשר לגבות את החובות; ועשו פשרה, שראובן יגבה את החובות לעצמו בעתיד, ועכשיו ישלם לשותפיו סכום מסוים בהתאם לסכום שהוא צפוי לגבות; ואחר כך התברר שהגוימו בטעות בהערכת סכום החובות שהוא יכול לגבות, ובהערכת סכום הכסף של השותפות שהיה בידו. המבי"ט פוסק שהפשרה קיימת רק בחלקה, כלומר שראובן ישלם רק חלק מהסכום שקבעו המפשרים. הרי שלדעתו, אם היתה טעות במקצת המחילה, שאר המחילה תקפה²²⁵.

²²⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן מד (לפי הבנת חקרי לב, חו"מ, חלק ב [כרך ג במהד' המאור], סימן ל); ישרי לב (חזון), מערכת מ, אות כה, בדעת שו"ת אהל יצחק (חסיד), חו"מ, סימן פד (ולא ברור איך דיין כך מדבריו)²²⁶.

²²⁷ שו"ע, חו"מ, שפ, א. ראה שער רביעי, עמ' 168 ואילך, שמחילה כזאת תקפה אף שהחייב עוד לא נוצר. ²²⁸ תוספות, כתובות נו ע"א, ד"ה הרי (בדעת ר' מאיר).

שער שמיני: מחילה בטעות

אם נבעה מתוך טעות, מפני שהמזיק לא הזיק מאליו, אלא מחמת הרשאתו של בעל החפץ, ולא ייתכן שהיות שבעל החפץ טעה, יתחייב המזיק לשלם²²⁹. אפשר להסביר, שמחילה על חיוב קיים בטעות בטלה מפני שאי אפשר לבטל חיוב קיים בלי מחילה עם גמירת דעת מלאה; לעומת זאת, כאן השאלה היא האם נוצר חיוב בכלל, וחיוב נזק נוצר רק אם הנזק נעשה בלי רשות הניזק, וכאן לא נתמלא תנאי זה בשלמות. ככלל, יותר קשה לבטל חיוב, מלמנוע היווצרות חיוב. עוד יש לנמק, שהמזיק היה רשאי לסמוך על הרשות שקיבל להזיק, שכן הוא לא ידע שהניזק טעה, ולכן מעשהו אינו נחשב מעשה נזק; אלא שנימוק זה אינו קיים אם המזיק ידע מראש שהלה טועה.

יא. אם הנמחל הסתמך על המחילה לפני שנודעה הטעות

אם הנמחל שינה את מצבו לרעה על סמך המחילה, מפני שלא ידע שהיתה בטעות, המוחל אינו יכול לחזור בו מהמחילה, מפני שהוא גורם בכך נזק לנמחל. כך פסק ר' מאיר מפדואה²³⁰, לגבי השוכר נכס, ונפל בו מום, וכדומה, כך שהוא יכול לחזור בו מהשכירות, ובכל זאת המשיך להשתמש בנכס, ומחל בכך על זכותו לחזור בו, והוא חייב להמשיך לשלם דמי שכירות. הוא פוסק שגם אם השוכר מחל רק משום שטעה וחשב שאינו יכול לחזור בו מהשכירות, וזו מחילה בטעות, המחילה בטלה רק לעניין שהוא יוכל לחזור בו מהשכירות (כשמתברר לו טעות) מכאן ולהבא, אבל אינו זכאי לנכות מדמי השכירות לשעבר. הוא מנמק, שהמשכיר יכול לטעון, שאילו היה מחזיר לו את הנכס כשגילה את המום, היה מרוויח מהנכס על אף המום, ולכן אילו ידע המשכיר אז שהוא רוצה לחזור בו, היה אומר לו: "או החזר לי את הנכס או פרע לי דמי שכירות כמו קודם"²³¹.

ר' אברהם תאומים²³² כותב שגם לדעת ר' מאיר פדואה, מי ששכר ריחיים, ובשנה מסויימת לא היו מים, כך שהריחיים לא יכלו לעבוד, ובכל זאת השוכר המשיך לשלם את דמי השכירות, מפני שחשב שהוא חייב לשלם, ואחר כך נודע לו שהיה יכול לדרוש להפחית את דמי השכירות – זו מחילה בטעות (נתינה בטעות!), והמשכיר חייב להחזיר לו את ההפרש. הוא מסביר את ההבדל בין המקרים: מהר"ם פדואה עוסק בשכירת נכס שהרווח ממנו אינו קצוב, ולכן המשכיר יכול לטעון: "אילו הפסקת את השכירות והיית מחזיר לי את הנכס, הייתי עובד בו ומרוויח ממנו על אף המום". לעומת זאת, בריחיים, יש רווח קצוב מהטחינה, והיות שלא היו מים, לא היה המשכיר יכול לומר "אילו היית מחזיר לי הייתי מרוויח בדרך אחרת". כלומר,

²²⁹ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), י"ד, חלק א, סימן קמט, אות ב. וזו לשונו: "נהי דמחילה בטעות לא הויה מחילה, היינו דוקא היכא שחבירו נהנה, כגון בפירות דקל מדבר שלא בא לעולם, מה שאין בכך בעשה הזיק מדעת חבירו מחמת טעות שחבירו טעה, מכל מקום פטור, דמכל מקום הוא לא עשה מדעתו רק מחמת צווי חבירו, והוא דומה למה שאמרנו אונס רחמנא חייביה לא אמרינן, דכי בשביל אונסיה שטעה והרשה לחבירו יתחייב חבירו?"²³⁰

²³⁰ שו"ת מהר"ם פדואה, סימן לט.

סמ"ע, שכא, ס"ק ו, וט"ז, חו"מ, שכא, א, הסכימו למהר"ם פדואה, אבל אינם מזכירים את הטעם.
²³¹ אבל רמ"א, חו"מ, שכא, א, חולק ואומר שמנכים מדמי השכירות לשעבר. הרמ"א אינו חולק על העיקרון שאם הנמחל שינה את מצבו לרעה על סמך המחילה שבטעות, המוחל אינו יכול לחזור בו, והמחלוקת היא בנקודה אחרת (עיינין שם). אלא שחסד לאברהם (הערה 232) נוקט שטעמו של הרמ"א הוא משום שזו מחילה בטעות, שבטלה.

²³² שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב.

פרק תשיעי: סיכום

כאן למעשה לא שינה המשכיר את מצבו לרעה על סמך המחילה, שהרי גם לולא המחילה לא היה יכול להרוויח, ולכן המוחל יכול לחזור בו בגלל הטעות²³³.

יב. תיקון הטעות

אם הנמחל מתקן את הטעות שהיתה במחילה, המחילה תקפה. לדוגמה, אישה שמתה, ובניה ירשו אותה, ובן אחד דרש מאביו את חלקו בירושת אמו, והגיעו לפשרה, שהאב נתן לו חצר קטנה, ואביו אמר לו שהיא שווה 500, ומחל לאביו על השארית, והתברר שהיא שווה פחות מ-300 – המחילה בטלה בגלל הטעות²³⁴. אבל אם האב נותן לבנו 500 (במקום החצר), המחילה תקפה²³⁵.

יג. אם המוחל לא טען טענת טעות

אם המוחל לא טען לבטל את המחילה מטעם טעות, בית הדין אינו טוען זאת עבורו²³⁶.

פרק תשיעי

סיכום

הכלל הוא שמחילה שנעשתה בטעות בטלה, כמו כל פעולה משפטית שנעשתה בטעות. הדברים אמורים בין בטעות בדין ובין בטעות שבעובדה. קל וחומר במצב שהמוחל כלל לא ידע שהנמחל חייב לו, שמחילתו בטלה.

גם אם כבר גבה הנמחל חוב שכנגד, שהמוחל היה חייב לו, יכול המוחל להוציא מידי הנמחל את מה שגבה ממנו, מפני שהמחילה בטלה והחובות מתקזזים. המוחל שטעה רשאי לחזור בו, ואין בכך משום "מחוסר אמנה".

מחילה בטעות בטלה רק אם מוכח הדבר שהיתה טעות, ולא די בכך שהמוחל טוען שטעה. לשם כך צריך להוכיח שלושה מרכיבים של הטעות: (א) שלא ידע המוחל בשעת המחילה עובדה מסוימת או דין מסוים, שאילו ידע אותם לא היה מוחל. (ב) שיש קשר סיבתי בין אי הידיעה למחילה – שאילו ידע עובדה זו או דין זה, לא היה מוחל. (ג) שמה שחשב בשעת

²³³ אבל הוא מעלה אפשרות שבכך שלא חזר בו, הראה שהוא רצה את העסקה, כמו הקונה חפץ ונמצא בו מום והשתמש בו אחרי שידע על המום, שאינו יכול לבטל את המכר כיוון שבשימושו מחל על המום (שו"ע, חו"מ, רלב, ג), וייתכן שאין זו מחילה בטעות, שהרי מהר"ם פדואה לא כתב בוודאות שזו מחילה בטעות. מכל מקום אפשר ללמוד מדבריו למקרה שזו אכן מחילה בטעות.

²³⁴ מקורות נוספים על ביטול מחילה בגלל טעות כזאת, ראה ליד ציון הערה 8.

²³⁵ שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע"ז, סימן קא. על תיקון טעות בחוזה בכלל, ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 152–158.

²³⁶ שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן (קפא) [קצא].

אבל חכם אחד, המובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן פג, ד"ה ומה שבא, ובכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות טור, אות עט [שהובא בשו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט וצדק, סימן פא, ד"ה ומעתה יכולים]), מדייק משו"ת מהרי"ק, שורש כ, שבית דין טוען לו.

שער שמיני: מחילה בטעות

המחילה אינו נכון מבחינה עובדתית או הלכתית. עיקרון אחד בעניין זה הוא, שאם הנמחל לא ידע את העובדה הרלוונטית, זו אינדיקציה שגם המוחל לא ידע. עיקרון נוסף הוא שבדבר שאין רגילים לטעות בו, יש להניח שהמוחל ידע אותו. יש שבגלל אופיו של המוחל מניחים שלא ידע, כגון בן קטן שמחל על כל הזכויות שירש מאביו, ואחר כך טען שאחרי המחילה נודע לו שהיו לאביו זכויות נוספות, שאילו ידע עליהן לא היה מוחל.

גם אם הנמחל טעה, היינו לא ידע עובדה רלוונטית או דין רלוונטי, ואילו ידע לא היה מוחל – הרי אם בשעת המחילה היה יכול לגלות את האמת על ידי בירור, ולא התאמץ לעשות כן, זאת לא נחשבת טעות, כיוון שהיתה לו ידיעה "קונסטרוקטיבית", והמחילה תקפה.

אם המוחל אמר מראש: "אני מוחל גם אם יתברר שאני טועה", לפי דעה אחת המחילה תקפה גם אם התברר אחר כך שטעה. אבל לפי דעה אחרת, אין בתניה זו כדי לתת תוקף למחילה, ורק אם אמר "אני יודע שאתה חייב לי יותר ובכל זאת אני מוחל", המחילה תקפה גם אם החוב הגלוי היה נמוך יותר מהסכום שהתברר אחר כך שהוא חייב.

נושה שאינו יודע כמה החייב חייב לו, והוא מוחל על החוב, כמה שיהיה – מחילתו תקפה לדעת רוב הפוסקים, אף שאינה קצובה.

כמו כן, גם אם בשעת המחילה לא היה ברור האם יש חיוב בכלל, המחילה חלה, לדעת רוב הפוסקים.

מחילה בטעות בטלה אפילו עשו קניין, ואפילו קיבל המוחל תמורה, ואפילו כתב את המחילה בשטר. לפי פוסקים רבים, היא בטלה גם אם הטעות נבעה מדבר שאירע אחרי המחילה. לפי רוב הפוסקים, היא בטלה גם אם הטעות היתה טעות עצמית של המוחל, בלי שאדם אחר הטעה אותו. אולם אם הנמחל שינה את מצבו לרעה על סמך המחילה, מפני שלא ידע שהיתה בטעות, המוחל אינו יכול לחזור בו מהמחילה, מפני שהוא גורם בכך נזק לנמחל. כמו כן, אם הנתבע שידל את התובע ופייס אותו עד שמחל, התובע אינו יכול לטעון אחר כך שהמחילה היתה בטעות.

סוג מיוחד של מחילה הוא במי שמתיר לחברו להזיק לו, שבכך מוחל הנושה שלעתיד על התשלום עוד לפני יצירת החיוב. מחילה זו תקפה גם אם נבעה מתוך טעות, מפני שהמזיק לא הזיק מדעתו אלא מחמת ציוויו של בעל החפץ, ולא ייתכן שמאחר שבעל החפץ טעה, יתחייב המזיק לשלם.

נספח

שיטות הראשונים בביאור הסוגיה בתלמוד

א. דברי התלמוד

בבא מציעא²³⁷ נדון לווה שאמר למלווה "אם לא אפרע תוך שלוש שנים, שדי מכורה לך בדמי החוב", ונקבע שזו אסמכתא והמכר בטל, וגם הפירות שאכל המלווה חוזרים ללווה.

²³⁷ בבא מציעא סו ע"ב.

הסוגיה מנמקת, שאף על פי שהלווה מחל על הפירות מתוך מחשבתו שהשרה שייכת לקונה-המלווה, בכל זאת המחילה בטלה מפני שהיתה בטעות.

הסוגיה מקשה על כך מדין המוכר פירות דקל לפני שבאו לעולם, שהמכר בטל מטעם דבר שלא בא לעולם, אבל אם הקונה תפס אותם אחרי שצמחו, אין מוציאים ממנו, מפני שכל זמן שלא חזר בו המוכר, מחל על מה שאכל הקונה, ואף שלא ידע שהוא יכול לחזור בו משום שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, וזו מחילה בטעות, המחילה תקפה²³⁸.

התלמוד מסביר את ההבדל בין המקרים: "הכא – הלואה, התם – זביני". הראשונים נחלקו בהסבר הדברים, כלהלן.

יש להעיר שבחלק מהמקרים בסוגיה זו, אין מדובר במחילה רגילה, על חיוב, אלא במחילת בעלות או בהקנאה. בשער ארבע-עשרה נראה שרוב הפרשנים כתבו שהסוגיות לא דייקו בלשונו, ואכן אין זו מחילה אלא נתינה, בחלק גדול מהמקרים; ושם נראה מדוע בכל זאת מכנה זאת התלמוד "מחילה"²³⁹. עם זאת, הסוגיה כוללת גם (לפחות) טעות במחילה רגילה, והפוסקים יחדו את הביטוי "מחילה בטעות" רק למחילה רגילה, ולכן דברינו יבואו בהתאם.

ב. שיטת רש"י: בדרך כלל מחילה בטעות קיימת

(1) הצגת השיטה

רש"י²⁴⁰ מפרש: "הכא הלוואה היא – ומיחזי כריבית, שמתחילה בהלוואה באה לו", כלומר, שהכלל הוא שמחילה בטעות תקפה, וזה הטעם שמועילה תפיסת הקונה בדבר שלא בא לעולם, ורק במקרה של אסמכתא בהלוואה, שהמלווה יעבור באיסור ריבית אם לא יחזיר את הפירות²⁴¹, המחילה בטלה והוא חייב להחזיר את הפירות. לפי פירושו, המלים "הכא הלוואה" רומזות לטעם ההבדל בין המקרים: שבמקרה של אסמכתא, יש איסור ריבית, ששייך בהלוואה.

גם הר"ף²⁴² כותב: "בהלוואה דאיכא איסורא לא הויא מחילתו מחילה", כלומר, שבמקרה של אסמכתא בהלוואה, שיש איסור ריבית, המחילה בטלה, מה שאין כן במכר. נימוקי יוסף²⁴³

מצודת בן ציון, דף ז ע"ג, מביא את דברי רבא בסוגיה שם, שמחילה בטעות תקפה, ומסיק מכך שלדעתו גם יאוש בטעות תקף.

²³⁸ באר מים חיים (נוסנינון), כתובות צא ע"ב, וגיטין ח ע"ב (לב ע"ד בדפי הספר), סבור שתפיסה מועילה גם בכיוון ההפוך: הוא כותב שהקונה דבר שלא בא לעולם אינו יכול לחזור בו, מפני שהמוכר תפס את הכסף, ומחילת הקונה מועילה אף שהיתה בטעות; ובכתובות שם כתב שהדין כך רק אם עשו קניין גמור (כגון קניין סודר) ²³⁹ כמו כן, תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קצה, תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן יז, המאור, בבא בתרא מט ע"א (בדפי הר"ף), נימוקי יוסף, בבא קמא ט ע"א (בדפי הר"ף), ים של שלמה, בבא קמא, פרק ב, סימן יז, וקהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, יג (כט ע"א במהר" תרנ"ד), משתמשים בביטוי "מחילה בטעות" לגבי נתינה בטעות.

²⁴⁰ רש"י, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה הכא).

²⁴¹ על הקשר בין ריבית להקנאת דבר שלא בא לעולם, ראה ב' ליפשיץ, "אסמכתא", עמ' 406–418.

²⁴² ר"ף, בבא מציעא לו ע"ב (בדפי הר"ף).

²⁴³ נימוקי יוסף על הר"ף שם (הובא בשו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח, דף כח ע"א, בנחל יצחק, סימן צב, ס"ק ו, ענף ב, בשו"ת זית רענן, חלק ב, סימן טו(ב), אות ד, בשו"ת אבני קודש (לעווין), סימן ב, עמ' ג, ובשו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג, דף צט [מסומן פט] ע"ד).

מפרש בדעת הרי"ף, שבמקרה של אסמכתא, המחילה בטלה מפני ש"אנן סהדי" שאדם אינו רוצה לעשות איסור, ואילו ידע הלווה שהמכר חסר תוקף, לא היה מתיר למלווה לאכול פירות, משום איסור ריבית. לפי הסברו, צריך להוסיף, שבמקרה של דבר שלא בא לעולם, ייתכן שגם אילו ידע המוכר שהמכר חסר תוקף, היה מוכן שהקונה יאכל את הפירות, כיוון שאין בכך איסור, ולכן ה"מחילה" תקפה. נמצא שהטעם שמחילה בטעות תקפה היא שאין זו טעות גמורה (כשאין איסור), אלא מניחים שגם אילו ידע את האמת, היה מוחל²⁴⁴.

הרמב"ן²⁴⁵ פירש שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה, מפני שהמוחל מעוניין לעמוד בדיבורו²⁴⁶, והיא כמחילה מדעת, בלי טעות, אלא שבמקרה של אסמכתא בהלוואה, המחילה אינה תקפה מפני ש"אנן סהדי" שהלווה אנוס ולא היה רוצה שהמלווה יקבל את הפירות מפני שיש בכך איסור של אבק ריבית, אלא ש"ליבו אנוס", מפני שהיה זקוק להלוואה. הוא מציג זאת כפירוש שונה משל רש"י, משום שמרש"י משמע שזו ריבית קצוצה ולדעתו זה רק אבק ריבית, אבל מכל מקום הוא מסכים לרש"י שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה. נראה שאף שנקט שהמוחל אנוס, אינו מתכוון לומר שהמחילה בטלה מטעם אנוס, אלא לומר שלכן יש להניח שאילו ידע שהמכר בטל, לא היה מתיר למלווה לאכול פירות, כיוון שכל העניין נעשה שלא לרצונו; אבל אין זה בגדר אנוס שמחמתו מבטלים את העיסקה כסיבה עצמאית, כיוון שהוא "אנוס דנפשיה"²⁴⁷.

גם הרשב"א²⁴⁸ פירש, שבמקרה של אסמכתא בהלוואה, מחילה בטעות בטלה מפני שמן הסתם אדם אינו רוצה לעשות איסור, ואילו ידע הלווה שהמכר בטל, לא היה מתיר למלווה לאכול פירות, שיש בכך ריבית, ולכן המחילה בטלה; וגם שם, אם הוא ידע שזה אסור משום אבק ריבית ובכל זאת התיר למלווה לאכול פירות, זו מחילה מדעת. נראה שכונתו היא, שאם הלווה ידע שאסור, הרי גם אם טעה וחשב שהמכר קיים, הפירות אינם חוזרים אליו, מפני שמחילתו תקפה, על פי הכלל שמחילה בטעות תקפה בדרך כלל, ורק במקום שיש איסור היא בטלה מפני שיש להניח שלא היה רוצה לעבור על איסור, אבל במקרה המיוחד הזה אין מקום להנחה זו, שהרי ידע שאסור, ובכל זאת הסכים²⁴⁹.

²⁴⁴ שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ג) וסימן פא, וחלק ב, סימן כו, דף מט ע"ג (הובא על ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' בא, עמ' סו), כותב שמהרי"ף נראה שהוא מפרש כרש"י, אבל לפי הסבר ניומקי יוסף ייתכן שהרי"ף סובר כרבנו תם. כמו כן, שו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד (קעג ע"ג), כותב שנימוקי יוסף מבאר את דעת הרי"ף כדי שיתאים לדעת תוספות. ואין דבריהם מובנים, שהרי לפי רבנו תם, שהכלל הוא שמחילה בטעות בטלה, לא היה הרי"ף צריך להזכיר איסור, שהרי בלאו הכי המחילה בטלה (ואין לומר שלרבנו תם האיסור הוא סיבה שאין אומרים כאן שהוא רוצה "ליקום בהימנותיה", שהרי אם כן, אין שום מחלוקת למעשה בינו לרש"י)

²⁴⁵ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא סו ע"ב. שו"ת בני שמואל, סימן לה (פא ע"ב), כותב שחידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א, סובר כרש"י.

²⁴⁶ יש להעיר שנימוק זה שנוח לו לעמוד בדיבורו נאמר דווקא על ידי רבנו תם (שלא נקט "בדיבורו", כרמב"ן, אלא "בהימנותיה"), כפי שנראה ליד ציון הערה 311, אלא שלרבנו תם הוא משמש רק במקרים בודדים.

²⁴⁷ על "אנוס דנפשיה" ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 255–257.

²⁴⁸ חידושי הרשב"א, בבא מציעא סו ע"ב.

²⁴⁹ כמו כן, שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן ב (הובא בב"י, חו"מ, רלה, מחודש ד, בסמ"ע, רלה, ס"ק יד, ובשו"ת מהרא"ל (צנין), חו"מ, סימן מא, אות ה ואות ז), כותב שקטן שיודע בטיב משא ומתן, שקיבל קרקע במתנה, ונתן אותה לראובן במתנה, אף שאין מעשה קטן כלום בקרקע, מכל מקום אם במשך זמן מסוים רצה הקטן בקיום המתנה, ואכל המקבל פירות בתקופה זו, אין מוציאים אותם מידו,

גם מהרי"ח²⁵⁰ מפרש שבדרך כלל, מחילה בטעות תקפה, כגון במי שמוכר באופן שהמכר אינו חל, ומוחל לקונה, שאף אם מחל בטעות, זכה הקונה בגלל יאוש המוכר; אבל באסמכתא בהלוואה, המחילה בטלה, מפני שאילו ידע הלווה שיש בכך איסור ריבית, לא היה מוחל; או שתיקנו חכמים שהמחילה בטלה כדי שלא יבואו המלווה והלווה לידי איסור²⁵¹. יש לשים לב להסברו השני, שזו תקנת חכמים. כנראה, הוא סבר שההסבר הראשון דחוק, ולכן נזקק לתקנת חכמים אף שאין לה רמז בסוגיה. מכל מקום, שאר הראשונים, שלא הזכירו תקנת חכמים, סוברים שמעיקר הדין המחילה בטלה במקרה של ריבית.

(2) טעם שיטה זו

שיטת רש"י צריכה להתמודד עם קושי עקרוני: מדוע מחילה בטעות תקפה, ואילו פעולות משפטיות אחרות בטלות אם נעשו בטעות? כך הקשו תוספות²⁵² על רש"י מקניין בטעות²⁵³, מהקדש טעות ומשומא בטעות. אפשר להוסיף גם מקח טעות²⁵⁴.

הרא"ש²⁵⁵ תירץ, שקניין בטעות והפעולות המשפטיות האחרות שמנינו דומים לאונאה, שלא ידע דמחל²⁵⁶, כלומר שלא ידע בכלל שיש לו זכות, ומחילה בטעות תקפה רק אם ידע על הזכות.

מהרי"ח²⁵⁷ נימק שהנמחל זכה מטעם יאוש²⁵⁸. האחרונים הסבירו נימק זה בדרכים שונות.

אפילו חזר בו הקטן אחרי שאכלם, מפני שמחילה בטעות כזאת תקפה. שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסו), מדייק מתשובה זו שהרשב"א סובר כרש"י. 250

מהרי"ח, בהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג, דף מח ע"ב, בשו"ת ישועות מלכו, השמטה לאהע"ז אחרי הכתבים [סימן קח בפרויקט השו"ת], בדברי ירמיהו, קידושין מו ע"ב, בערך שי, יו"ד, רנג, ה, ובמוריה, גל' ריט, עמ' מד).

שו"ת באר יצחק, יו"ד, סימן כג, ענף א, מסביר מדוע לפי הגהות אשרי אם יש איסור ריבית המחילה בטלה: מפני שהמלווה חייב להחזיר את הריבית, ואף באבק ריבית הוא חייב להחזיר כדי לצאת ידי שמים, ולכן הלווה אינו מתייאש כלל. 251

תוספות, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה התם).

כגון קניין שנעשה על התחייבות לשלם כסף, כמו המקרה בגיטין יד ע"א ב"הנהו גינאי", שלשם ציינו התוספות. 252

הרמב"ן (ליד ציון הערה 245) נימק, שמחילה בטעות תקפה מפני שנוח לו לעמוד בדבורו; ומהר"ם (עמ' 363, ליד ציון הערה 305) נימק, מטעם תקנת השוק. אבל זה לא מתרץ את הקושיה, שהרי גם בקניין בטעות וכו' שייכים טעמים אלו. אבל אם נאמר שמחילה בטעות תקפה רק כשהיא משמשת אמצעי להכשרת פגמים טכניים בפעולות משפטיות לאחר תחילת ביצוען, כמבואר בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 163 – מובן מדוע טעמים אלו תקפים רק כאן. 253

רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב.

ראה על כך להלן, עמ' 361 ואילך. שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסה), מבאר שקניין בטעות אינו מועיל, במקרה בגיטין יד ע"א, מפני ששם לא התכוון המקנה לתת משלו כלום; וכן במקרה בבבא מציעא לה ע"א, בשומר ששכח היכן הניח את הפיקדון, וכתשלום, המפקיד גבה ממנו את ביתו, ואחר כך נמצא הפיקדון, ונפסק שהשומה ששמו את הבית בטלה בגלל הטעות – שם השומר לא גמר בדעתו למחול על מה שלקחו ממנו כתשלום על אוכדן הפיקדון, מפני שהוא חושב שיתכן שימצאו את הפיקדון, מה שאין כן בדבר שלא בא לעולם, שהמוכר ידע וגמר בדעתו למחול, אלא שהיה בטעות, ולא העלה בדעתו שיכולה להיות טעות. 254

מהרי"ח, לעיל, הערה 250 (הובא במנחת חינוך, מצווה שמו, בסופו, ובדברי משפט, סו, יז).

גם שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מה, כותב שטעם רש"י הוא שמחילה היא כעין יאוש ואין צריך בה הלכות קניינים וגמירת דעת. 255

קצות החושן²⁵⁹ ביאר את כוונתו, שכמו שבאבידה מועיל יאוש אף על פי שהיאוש היה בטעות (שהרי אילו ידע המאבד איפה החפץ, לא היה מתייאש)²⁶⁰, כך גם כאן²⁶¹. ר' שמעון שקאפ²⁶² מוכיח שמהרי"ח אינו מתכוון ליאוש רגיל, שהרי אם התכוון לכך, מדוע כתב שבאסמכתא בהלוואה המחילה בטלה בגלל איסור ריבית, והרי אם הלווה מתייאש מהפירות, המלווה זוכה בהם מהפקר ואין בכך איסור ריבית? לכן הוא פירש את דברי מהרי"ח בדרך אחרת²⁶³: במכירת דבר שלא בא לעולם יש שני מרכיבים: (א) המקנה מתכוון שעל ידי מעשה ההקנאה יהיה החפץ קנוי לקונה; (ב) המקנה רוצה שהחפץ יצא מרשותו והקונה ישתמש בו. מעשה ההקנאה אינו מועיל על פי דין, והחפץ נשאר של המקנה, והמרכיב הראשון בטל, אבל המרכיב השני קיים, וכל זמן שהמקנה אינו חוזר בו, נשאר רצונו שהחפץ יהיה של הקונה, והקונה יכול לזכות על פי רצון זה, ואין צורך בגילוי חדש של רצון; גילוי רצונו מועיל שהקונה יכול לזכות מחמתו, מפני שעל הרצון לחדוד אין חיסרון בכך שלא בא לעולם; ולכן אם תפס הקונה את החפץ כשבא לעולם, כך שזכה בו על ידי מעשה שקונים בו מהפקר, תפישתו תקפה. הוא מסביר²⁶⁴ שלכך התכוון מהרי"ח במה שכתב שהקונה זוכה כמו מי שקונה מהפקר או על ידי יאוש, בלי דעת אחרת מקנה: היות שבשעת ההקנאה המוכר רצה שהקונה יזכה, ואינו מקפיד על מה שהקונה נוטל את החפץ, הקונה זוכה כמו מי שזוכה על ידי יאוש והפקר, מפני שמצב שבעל החפץ אינו מונע מהקונה לזכות שקול למצב שבעל החפץ התייאש, ובשניהם יכול אדם לזכות בחפץ. לעומת זאת, באסמכתא בהלוואה, המלווה אינו יכול לזכות בפירות על סמך רצון הלווה בעבר, מפני שיש בכך איסור ריבית, ויש אומדנא שהלווה אינו רוצה שהמלווה יטול משלו כלום. לאור הסברו, הוא כותב שאם לא היה גילוי רצון של הנתבע שהתובע יקבל את הכסף, התובע אינו זוכה מטעם יאוש, כגון אם בית דין חייב את הנתבע לשלם, ושילם, והתברר שבית דין טעה²⁶⁵.

ר' צבי הלפרין²⁶⁶ מבאר את סברת מהרי"ח, שמכר ומתנה אינם מועילים בטעות, מפני שבמכר ובמתנה המוכר והנותן פועלים את חלות הקניין, ורק יאוש מועיל גם בטעות, מפני שבייאוש, המתיאש אינו פועל שום חלות (כלומר, זו פעולה שלילית ולא פעולה יוצרת), אלא יאוש הוא רק "מצב", ולא משנה אם המצב נוצר בטעות או מדעת. הוא מוסיף להסביר, שבמכר בטעות, כגון שהמוכר קיבל פחות משווי החפץ, אין לומר שיועיל מטעם יאוש, שהרי אין מצב של יאוש מצד המוכר, שהרי הוא מרגיש שקיבל תמורה למה שמכר; ורק בדבר שלא בא לעולם, שערך הנכס עלה כשבא לעולם, יש למוכר הרגשת חסרון כיס, יאוש, ולא משנה

²⁵⁹ קצות החושן, קמב, ס"ק א (הובא בנחל יצחק, צב, ס"ק ו, ענף ב).

²⁶⁰ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך יאוש, ליד ציוני הערות 159–182, ופתיחי חושן, אבידה ומציאה, פרק ב, הערה ח, מחלוקת האם מועיל יאוש בטעות.

²⁶¹ גם שער משפט, כ, ס"ק א, מבין את כוונת הגהות אשרי כפשוטו, שהמוחל מתייאש, ואף שזה יאוש מתוך טעות, הדבר נהיה הפקר, ועל ידי זה זכה בו הנמחל. Ⓜ

²⁶² שערי ישר, שער ה, פרק יב (ד"ה והנה בספר).

²⁶³ שם, ד"ה ולכן נראה.

²⁶⁴ שם, ד"ה ועפ"ז יש. ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב), שמטעם זה הוא כותב שהקונה זוכה גם אם המוכר לא ראה שהוא לקח את הדבר כשבא לעולם.

²⁶⁵ לעומת זאת, לפי ההבנה הפשוטה שזה יאוש ממש, גם כאן זכה התובע בכסף, כפי שאכן כתב שער משפט,

כ, ס"ק א, על אותו מקרה. Ⓜ

²⁶⁶ אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ד, עמ' תקו–תקח. Ⓜ

שהוא חושב שההפסד שלו צודק משום שהחפץ התייקר ברשות הקונה; וכן באסמכתא בהלוואה, הרי הלווה-המוכר לא היה מעוניין במכירת הקרקע, שהרי רצה לפרוע את החוב בכסף, וכאשר בסופו של דבר הקרקע נמכרה (לפי מחשבתו המוטעית שהמכר קיים), והקונה-המלווה מרויח את הפירות נגד רצון הלווה, יש ללווה הרגשת הפסד ויאוש (אלא שבגלל איסור ריבית הפירות חוזרים). על פי זה הוא כותב שלא מועילה מחילה בטעות בקרקע (כלומר, במכירת קרקע שנפל בה פגם, והמוכר מוחל עליו בטעות)²⁶⁷: באסמכתא בהלוואה ובהקנאת דבר שלא בא לעולם, המוכר אינו מתכוון להקנות בזמן שהקונה זוכה בפירות, שהרי הוא חושב שהקניין הראשון מועיל; אלא שבמיטלטלין, שחצרו של אדם קונה שלא מדעתו, הרי מאחר שהמוכר התייאש, הפירות הם כמצויאה שנפלה לחצר הקונה, וקנאם (אלא שבאסמכתא לא קנה בגלל איסור ריבית); אבל קרקע אינה נקנית בקניין חצר, ומועילה בה רק חזקה, והקונה אינו יכול לקנות על ידי חזקה, כיוון שהמוכר לא התכוון להקנות שוב בשעת הזכייה. עוד הוא מנמק מדוע בקרקע לא מועילה מחילה בטעות מטעם יאוש: יאוש מועיל רק בחפץ אבוד שאינו ברשות הבעלים, וקרקע היא תמיד ברשות הבעלים, ולכן לא מועיל יאוש בקרקע²⁶⁸.

מהרי"ח²⁶⁹ מיישב את הקושיה מקניין בטעות, שקניין בטעות בטל מפני שהממון עדיין ביד המקנה, והקנה אותו בטעות²⁷⁰. ר' צבי הלפרין²⁷¹ מבאר את כוונתו, שקניין בטעות בטל מפני שהממון עדיין נמצא ביד מי שעשה את הקניין, אלא שהקנהו לחברו (בקניין סודר, לדוגמה), ואין לומר שהמקנה התייאש, שהרי הממון עדיין ברשותו, והקניין בטל בגלל הטעות. ר' אלחנן וסרמן²⁷² מיישב את הקושיה מקניין בטעות בדרך אחרת: בכל קניין יש הוצאה מרשות לרשות, ולכן אינו מועיל בטעות, ואילו במחילה אין הוצאה מרשות לרשות, ולכן היא מועילה גם בטעות. אבל הוא עומד על כך שנימוק זה מגביל את תוקפה של מחילה בטעות (לדעת רש"י) למחילת חוב ממש²⁷³.

מהרי"ח²⁷⁴ הסביר שמחילה בטעות שונה מהקדש בטעות, מפני שבהקדש צריך שהמקדיש

²⁶⁷ הוא מבין שזאת כוונת תשובת הרשב"א, המובאת בב"י, חו"מ, רמא, מחודש ב, שהבחין בין קרקע למיטלטלין לעניין האומר "מה שתטול מנכסי מחול" (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 563 ואילך), ואמרי צבי מבין שבקרקע אינו מועיל מפני שזו מחילה בטעות.

²⁶⁸ כפי שהסביר נתיבות המשפט, סימן סג, ס"ק א, וסימן שעא, ס"ק א, מדוע יאוש אינו מועיל בקרקע. גם שו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן רמג, כותב שלא מועילה מחילה בטעות בקרקע לפי הגהות אשרי, מפני שאין יאוש בקרקע (והוא מוסיף שכך הדין גם בעבר, שדינו כקרקע). ראה במילואים להערה 292, עוד שכתב כך.

²⁶⁹ מהרי"ח, לעיל, הערה 250.

²⁷⁰ ברור הלכה, בבא מציעא סו ע"ב, ציון ה, פרק א, הסביר את דברי מהרי"ח בשתי דרכים: (א) בכל טעות יש ספק האם הטועה היה מסכים גם אילו ידע את האמת, והמוציא מחברו עליו הראיה, ולכן במחילה, שהנמחל מוחזק, היא מועילה, ואילו בקניין, שהמקנה מוחזק, אינה מועילה. (ב) קניין בטעות בטל רק בסוג קניין שתוקפו נובע מכוונת המקנה לייחס לו חשיבות, לכן אם זה בטעות, אין לו תוקף; ואילו תוקפה של מחילה נובע מכך שמעשה הקניין מוכיח מצד עצמו שהקונה מוחזק בדבר, ולכן לא משנה שהיתה טעות. שו"ת עט סופר (טול), חו"מ, סימן א (דפים כו ע"ד, כז ע"ד, ל ע"ג, לא ע"ג), כותב על פי דברי מהרי"ח, שהסוברים כרש"י מסכימים שאם מחל בטעות ולא נתן את הדבר למקבל, המחילה בטלה. כמובן, סייג זה אינו שייך במחילת חוב רגיל.

²⁷¹ אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ז.

²⁷² קובץ שיעורים, בבא בתרא, ה קעא (הובא בנתיבות הקנינים, סימן רה, עמ' שצח).

²⁷³ אבל כפי שנאמר לעיל, ליד ציון הערה 239, ובחוק לישאל, פגמים בחוזה, עמ' 163, הסוגיה כוללת תחת חופתה של "מחילה בטעות" גם מצבים שאינם מחילת חוב ממש אלא הקנאה.

²⁷⁴ מהרי"ח שם (הובא על ידי מהר"ם שיק, בית הלל, גל' ג, עמ' טו).

יגמור בלבד, והרי לא גמר בלבד אלא טעה. ר' צבי הלפרין²⁷⁵ מבאר את כוונתו, שמאחר שבהקדש צריך קניין, צריך גמירת דעת, ואם טעה אין גמירת דעת, ולכן הקדש בטעות בטל.

ר' ניסן אלפרט²⁷⁶ מבאר שרש"י סובר שקניין בטעות והקדש בטעות בטלים, מפני שכדי ליצור קניין או הקדש צריך דעת גמורה, והעושה פעולה משפטית נחשב כאילו התנה אותה בכך שמצב הדברים הוא כפי שהוא חשב שהם, ואם מתברר שטעה ולא כך היה, התנאי מבטל את חלות הפעולה; ולכן בקניין או בהקדש, שיש בהם מעשה חיובי שפועל, הטעות עוקרת את תוצאת הפעולה²⁷⁷. מחילה, לעומת זאת, היא רק סילוק תביעה²⁷⁸, שהחוב קיים רק כל זמן שיש תביעה עליו, אבל אם הנושה מוחק מלבו את התביעה, ממילא אין חוב²⁷⁹, ומאחר שהיא רק מחיקת תביעה ולא פעולה שיוצרת²⁸⁰, התנאי אינו יכול לעקור את המעשה כאילו לא נעשה²⁸¹, שהרי תמיד יותר קל להרוס דבר קיים מליצור דבר חדש. צריך לסייג הסבר זה, שכן ברור שאדם יכול להטיל תנאי במחילה, ואפילו תנאי מכללא מועיל, כפי שנראה בשער עשירי, עמ' 410 ואילך. עם זאת, יש מקום לומר שתנאי מכללא כמו זה שנוצר כשהיתה טעות אינו חזק דיו כדי לבטל מחילה, משום שמידת גמירת הדעת הדרושה כדי לקיים מחילה פחותה ממידת גמירת הדעת הדרושה כדי לקיים פעולה משפטית חיובית.

ר' אברהם ארלנגר²⁸² מסביר בדומה, שלדעת רש"י, מחילה בטעות תקפה מפני שמחילה אינה מעשה חיובי, אלא היא ויתור, סילוק דעת מהזכות, ועצם המצב שדעת המוחל מסולקת מזכותו, שהחליט שאין לו זכות ותביעה, גורם לביטול זכותו, כמו שביאוש, סילוק דעתו מהחפץ פועל שהאבירה תהיה כהפקר; ולכן מחילה בטעות תקפה, מפני שהיא חלה בכל דהו, ואין צורך לפעול כלום, ודי בסילוק דעתו מתביעתו, וממילא זכותו בטלה. בתחילה הוא כותב²⁸³ שהסבר זה טוב רק למחילה רגילה, על חוב שאינו בעין, ואם כן הסבר זה מתאים רק לדעה בעניין דבר שלא בא לעולם שמדובר רק שהקונה אכל את הפירות²⁸⁴, ואז אין דיון על החפץ בעין אלא על זכות התביעה, והיות שהמוכר סילק את דעתו, בטלה תביעתו. אבל אחר כך²⁸⁵ הוא כותב שהסבר זה טוב גם למחילה על דבר בעין, ולענייננו – גם לדעה²⁸⁶

²⁷⁵ אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ז.

²⁷⁶ לימודי ניסן, בתוך קובץ הראב"ד (מהר" אלפרט), על בבא מציעא סו ע"ב, הערה 113.

²⁷⁷ ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 116–117, שיש המסבירים כך את בטלות חוזה עקב טעות, ויש הסברים אחרים.

²⁷⁸ כדעה בשער ראשון, פרק שני.

²⁷⁹ אבל יש להעיר שבחלק מהמקרים בסוגיה אין זו מחילה רגילה אלא כעין מתנה.

²⁸⁰ הוא נוקט שלמחילה "אין חלות", וכך גם ברכת אברהם, הערה 282.

²⁸¹ אבל הוא כותב שהסבר זה אינו נכון לפי ההסבר הראשון של מהר"ח, שבמקרה של אסמכתא המחילה בטלה מפני שיש להניח שאילו ידע שיש נדנוד עבירה לא היה מוחל, כלומר, זו טעות חמורה יותר, שהרי לפי הסבר זה אי אפשר לפסול שום מחילה מטעם טעות, גם אם היא טעות חמורה; אבל הסבר זה נכון לפי התירוץ השני של מהר"ח, שבמקרה של אסמכתא המחילה בטלה מפני תקנת חכמים, שלפיו באמת היא לא בטלה מטעם טעות.

²⁸² ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו.

²⁸³ ברכת אברהם שם, עמ' שכו.

²⁸⁴ ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

²⁸⁵ ברכת אברהם שם, עמ' שכח. נביא את דבריו שוב בעמ' 1243, בענין סילוק מבעלות.

²⁸⁶ ראה חוק לישראל שם.

שבדבר שלא בא לעולם תפיסה מועילה גם אם לא אכל את הפירות, ויכולה לחול הקנאה חפץ בלי דעת מקנה (כגון כאן, שהמקנה טעה), על פי דברי ר' יעקב מליסא²⁸⁷, שבהקנאה אין צריך כוונה מפורשת להקנות, אלא די בריצוי, שנוח למוכר, ואם יש אומדנא שנוח לו, יכול הקונה לקנות בעצמו; לפי זה אפשר לומר, שמועילה מחילה בטעות על חפץ בעין, שהיות שדעתו מסולקת מהחפץ, הקונה יכול לקנותו בעצמו²⁸⁸.

(3) מי שלא ידע שהוא מוחל על חיוב כלשהו

בבבא בתרא²⁸⁹ מסופר שרב ענן התחיל לבנות גדר בינו לבין שכנו, ובטעות מיקם את הגדר בתוך השטח של שכנו, והשכן עזר לו לבנות. משמעות הדבר היא שהשכן מוחל על חלק מקרקעו לטובת רב ענן, והתלמוד נוקט כדבר פשוט שהמחילה בטלה כיוון שהיתה בטעות. מסוגיה זו קשה על שיטת רש"י שמחילה בטעות בדרך כלל תקפה.

הראשונים²⁹⁰ מיישבים, ששם המחילה בטלה מפני שהשכן כלל לא ידע שרב ענן נוטל משהו מממונו, ומאחר שלא ידע שהוא מוחל ("לא ידע דמחל"), מחילתו בטלה, כמו שנאמר בתלמוד בעניינים אחרים²⁹¹, ומחילה בטעות תקפה לשיטת רש"י רק אם המוחל יודע שהנמחל נוטל מממונו, אלא שהוא חושב שהנמחל זכאי ליטול אותו מן הדין, כמו במקרים הנ"ל של דבר שלא בא לעולם ואסמכתא בהלוואה (אילולא היה בכך איסור ריבית)²⁹².

²⁸⁷ נתיבות המשפט, סימן קצ"ד, וסימן רמד, ס"ק א. על דעה זו ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).
²⁸⁸ אחר כך הוא מסביר, שאף על פי שהמחילה נובעת מטעות, אין מתחשבים בה, מפני שהטעות היא בגדר דברים שבלב, ומה שגלוי הוא המחילה; וגם אם לא מחל בפירוש אלא מניחים שמחל (כגון בדבר שלא בא לעולם, שמוכח כך ממה ששתק המוכר כשראה שהקונה לוקח את הפירות), המחילה היא עצם סילוק דעתו, וזה דבר גלוי, והיא כדיבור, כמבואר בקצות החושן, יב, ס"ק א, שמועילה מחילה בלב (ראה שער שני, עמ' 63), ואילו הסייג, שהמחילה נבעה מתוך טעות, אינה גלויה. אבל הסבר זה אינו יכול להתקבל לפי רש"י, שהרי אם כן, גם קניין בטעות יועיל מפני שהטעות היא דברים שבלב (ואכן הוא כותב על הסבר זה רק שכן הבינו תוספות את רש"י, ולכן הם אכן הקשו מקניין). מלבד זה, נראה שהסברו אינו נכון, שהרי הטעות ניכרת לכל ואינה דברים שבלב.

²⁸⁹ בבא בתרא מא ע"א (הובא באור זרוע, חלק א, סימן תשל"ט). שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלד וסימן שכו, מביא את המעשה ברב ענן.

²⁹⁰ חידושי הר"י מיגאש, בבא בתרא מא ע"א; חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סו ע"ב (הובא בשו"ת סם חיי, סימן כז, דף נט ע"א, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג, עמ' פג, בשו"ת עונג יום טוב, סימן קנט, בעמק יהושפט, סימן א, אות ג, בשו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז [כרך ד], סימן מ, עמ' קכב, בשו"ת דבר משה (אמרליו), חלק ב, חו"מ, סימן ז, דף ז ע"ב, ובשו"ת בני אהרן, סימן קו), וחידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א; נימוקי יוסף, בבא בתרא כב ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת ר"ע איג"ר, מהדורא קמא, סימן לו, דף כג ע"ד, בשו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן ס, דף סב ע"ד, בשו"ת עולת שמואל (פלורנטינו), חו"מ, סימן לו, דף צה ע"ג, בשו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד, דף קעג ע"ג, במשפטי שמואל (רבינוביץ), חלק ב, שמעתתא דחצר, פרק כב, אות ב, ובשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מה).

²⁹¹ בבא מציעא דף נא ע"ב ודף סז ע"א לעניין אונאה, וכתובות נו ע"ב לעניין כתובה ממילטליין. עסקנו ב"לא ידע דמחל" בגוף השער, ליד ציון הערה 15 ואילך, ובמי שהוא מסופק אם קיים חיוב, ליד ציון הערה 157 ואילך.

²⁹² לימודי ניסן, בתוך קובץ הראב"ד (מהד' אלפרט), על בבא מציעא סו ע"ב, הערה 113, כותב שתוספות לא רצו לתרץ כך, מפני שהבינו מלשון רב נחמן הסתמיים בבבא בתרא שם "מחילה בטעות היא", שכל מחילה בטעות בטלה. בתשובה לכך הוא מסביר שרב נחמן אמר לשון סתמית מפני שסמך על מה שאמר עוד "הוא נמי לא ידע", כלומר השכן לא ידע שרב ענן נוטל ממנו משהו. יצויין שחידושי חתם סופר, בבא

נראה שטעם הדבר שאם לא ידע שהוא מוחל, המחילה בטלה, הוא שאכן בכלל לא התכוון למחול, ומה שאמר שהוא מוחל היה "פיטומי מילי", מלים שאמר מתוך מחשבה שהן חסרות משמעות, רק כדי לצאת ידי חובה²⁹³, והיות שמראש לא התכוון שתהיה לדבריו משמעות משפטית, אכן אין להם משמעות משפטית. רק במקום שבאמת התכוון למחול, אלא שהמניע שלו למחול היה מוטעה, המחילה תקפה לשיטת רש"י.

ר' צבי הלפרין²⁹⁴ מבאר על פי שיטת מהרי"ח²⁹⁵ שמחילה בטעות תקפה מטעם יאוש: אם המוחל לא ידע שהממון הנמחל שייך לו, אין לו הרגשת הפסד ואין מצב של יאוש. המושג "לא ידע דמחל" טעון הבהרה. לדוגמה, מדוע באונאה נחשב לא ידע דמחל²⁹⁶, ובדבר שלא בא לעולם נחשב שידע, הרי גם בדבר שלא בא לעולם המוכר חשב שהפירות שייכים לקונה, וחשב שאינו מוחל שום דבר שלו²⁹⁷?

ר' חיים סופר²⁹⁸ מבאר, שבאונאה ובעניינו של רב ענן וכדומה, לא היה למוחל מקום לשאול חכם למי שייך הממון, שהרי גם בסופו של דבר התברר שלא היתה לו טעות הלכתית אלא עובדתית, ולכן המחילה בטלה, מפני שלא ידע אם יש דבר שיתכן שמחילתו תפעל עליו; אבל בדבר שלא בא לעולם, היה צריך לשאול חכם האם המכירה תקפה, ובכך שלא שאל, הראה שמחל, ומחילתו תקפה אף שנבעה מטעות²⁹⁹.

ר"א ארלנגר³⁰⁰ הסביר על פי דברי ר' חיים מבריסק³⁰¹, שבאונאה (שהתאנה הקונה), כל התשלום ששולם נחשב דמי המקח, וחייב החזרת הסכום העודף הוא חיוב חדש שהתורה הטילה; והמתאנה לא ידע על החיוב החדש הזה, ולכן לא ידע שממון שלו נמצא ביד המתאנה, שהרי הכסף שנתן באמת היה כולו תמורת המקח, אלא שאילו ידע שהתאנה, היה גובה את החוב הנפרד מהמתאנה, ולכן המחילה על החוב הנפרד אינה תקפה, שהרי גם מי שמוכן לקנות ביוקר אם זה המחיר האמיתי, הרי אם התורה נותנת לו זכות לקבל חלק חזרה, ודאי ירצה לקבלו, ורק משום שלא ידע, הוא לא דרש זאת. לעומת זאת, בדבר שלא בא לעולם, המוכר חשב שהמכר חל ושאינו יכול לחזור בו, ובכך סילק את דעתו ממה שידע שהיה שלו;

בתרא שם, מבאר שבמהלך הבנייה נודע לשכן שזה קרקע שלו, ומכל מקום המשך מפני שחשב שמה שמחל לפני כן חל אף שהיה בטעות, ועל זה פסק רב נחמן שגם המחילה השנייה בטלה אף שידע ומחל, מפני שהיא נבעה מטעות בדין. Ⓜ

²⁹³ בכך מיושבת קושיית שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן ס (סג ע"ב), לגבי "לא ידע דמחל", שלכאורה העובדה שאמר בפירוש "אני מוחל" מראה שידע שיש על מה למחול, שאם לא כן מדוע הוצרך למחול? התשובה היא שאמר זאת בתורת פיטומי מילי. Ⓜ

²⁹⁴ אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ד, ואות ז.

²⁹⁵ ליר ציון הערה 250. Ⓜ

²⁹⁶ כאמור בבבא מציעא דף נא ע"ב ודף סז ע"א.

²⁹⁷ כך הקשו שו"ת פרי צדיק (צורו), סימן ט, עמ' קמח, אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ג, ועוד. Ⓜ

²⁹⁸ שו"ת מתנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ (עמ' קכב).

²⁹⁹ קשה על הסברו, מדוע רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לד, כתב לגבי "את ונוולא", שהטעם שרבינא הוציא פירות ממלווה שאכל פירות מקרקע של הלווה הוא מפני שזו מחילה בטעות שאינה מועילה, כמו מי שמניח לחברו ליטול חפץ מרשותו (או נותן לו) וחושב שהוא של חברו ונמצא שאינו של חברו, כלומר לא ידע דמחל (ראה במילואים להערה 316); ומדוע לא נאמר שהלווה היה צריך לשאול חכם?

³⁰⁰ ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכח.

³⁰¹ חידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם, הלכות מכירה, טו, א.

וגם אם הקונה אכל את הפירות, מועילה מחילת המוכר על חיוב הקונה לשלם על מה שאכל, אף שהמוכר חשב שהקונה אכל משל עצמו ושאינו בזה גזל, ולא ידע שמחל, והטעם הוא, שהמוכר ידע שהפירות היו שלו, וסילק את דעתו מהם, וסילוקו כולל כל חיוב שיבוא מכוח הפירות, שלפי המצב שהיה לפני המכירה היה ראוי האוכל להתחייב; מה שאין כן באונאה, שהמכירה היתה תקפה, ועל החפץ אין סילוק דעת, מפני שהוא באמת מכור, וכל הדיון הוא על החוב להחזיר את העודף, וחוב זה לא נודע לו מעולם.

ר' ניסן אלפרט³⁰² הסביר, שמחילה היא ויתור על זכות או על תביעה, ומי שאינו יודע בכלל שיש לו תביעה, אינו יכול למחול. באונאה, המתאנה לא ידע שנתאנה, אלא הוא חושב שמה ששילם הוא דמי המקח, ולכן אין מה שימחל. לעומת זאת, במוכר דבר שלא בא לעולם, כשבא לעולם הוא מתחיל להתחרט על המכר, מפני שהדבר הוא כאילו מין אחר ממה שמכר, והוא מרגיש כאילו לא מכר דבר זה, וכשבא הקונה לקחת אותו, המוכר חושב בלבו שצריכים לשאת ולתת שוב על המכר, אלא שהוא מתגבר על מחשבותיו מפני שהוא חושב שהקונה צודק בדיון; אם כן, יש כאן תביעה ומחילה עליה, ולא היתה טעות בעצם הדבר המחול, מפני שבאמת מחל על הדבר שלו, והטעות היתה רק בסיבת המחילה.

שאלה דומה מתעוררת לגבי אסמכתא בהלוואה: מדוע המוכר-הלווה נחשב שידע ומחל (אלא שהמחילה בטלה בגלל איסור ריבית), הרי הוא חשב שהמכר היה תקף, ושהפירות שצמחו בקרקע שייכים לקונה מתחילת צמיחתם, אם כן הוא בגדר "לא ידע דמחל"³⁰³ ר"א ארלנגר³⁰⁴ תירץ שהיות שהפירות צמחו בקרקע שהיתה שלו, גם הם נחשבים שהיו שלו, וסילוק דעתו מקרקעו גרם שדעתו מסולקת מהפירות, לכן מחילתו עליהם היא כמחילה ביודעין על הכול יחד, קרקע ופירות.

נראה שבגלל קושיה זו, מהר"ם מרוטנבורג³⁰⁵ פירש את הטעות בדבר שלא בא לעולם בדרך שונה מהמקובל: לא שחשב שמועילה מכירת דבר שלא בא לעולם³⁰⁶, שהרי הכול יודעים שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ובכל זאת היה מוכן שהמכר יהיה תקף, וזוהי מחילה, אבל המחילה היא בטעות, שכשמחל לא צפה שיחזור בו ממנה בסוף; והוא מסביר שהמחילה תקפה מפני תקנת השוק, כיוון שדרך מקח וממכר בכך. לפי הסברו מובן מדוע זה בגדר "ידע דמחל": המוכר ידע שמן הדין הפירות שלו, ובכל זאת מחל; מה שאין כן באונאה, שאף שהוא דרך מקח וממכר, שהרי אי אפשר לשלם בדיוק את דמי החפץ, מכל מקום נחשב שלא ידע דמחל, מפני שהוא חשב שזה המחיר האמיתי, וזו טעות עובדתית³⁰⁷. אבל יוצא מדברי

³⁰² לימודי ניסן, בתוך קובץ הראב"ד (מהר"א אלפרט), על בבא מציעא טו ע"ב, הערה 113.

³⁰³ יצוין שאכן נימוקי יוסף (שנביא בעמ' 1079, במילואים להערה 316) כותב שבאסמכתא בהלוואה, המחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל.

³⁰⁴ ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא טו ע"ב, עמ' שכח.

³⁰⁵ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער א, סימן תעז, עמ' 59, ודפוס לבוב, סימן תכו.

³⁰⁶ יש לציין שבדומה, צבי גאון יעקב, סימן יז, מוכיח מתוספות שתפיסת הקונה מועילה גם אם המוכר ידע שהמכר לא מועיל.

³⁰⁷ כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב (הובא בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פא), כותב (כדי ליישב את הרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, שכתב שבדבר שלא בא לעולם נחשב שהמוכר ידע דמחל), שהמוכר ידע שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ואף על פי כן הוא מכר כיוון שהיה זקוק לכסף, ולא השתנתה דעתו אחר כך כשראה שהקונה תופס ואוכל, אלא ידע את הדין ומחל, ורק אחר כך התחרט. אבל

מהר"ם, שאם בשעה שמחל אכן לא ידע דבר שהתגלה לו אחר כך, נחשב לא ידע דמחל, והמחילה בטלה, אף שידע שהממון שלו, שלא כרש"י³⁰⁸. אבל ייתכן שהוא מפרש גם בדעת רש"י שמחילה בדבר שלא בא לעולם תקפה רק מפני שלא נתגלה לו אחר כך דבר שלא ידע, ורק אז המחילה תקפה, ונמצא שגם לרש"י מחילה בטעות בדרך כלל בטלה³⁰⁹.

ג. שיטת רבנו תם: בדרך כלל מחילה בטעות בטלה

רבנו תם³¹⁰ מפרש, שבדרך כלל מחילה בטעות בטלה, ולכן באסמכתא בהלוואה, הפירות חוזרים ללווה; ובמוכר דבר שלא בא לעולם, המחילה תקפה מפני שזאת לא מחילה בטעות, כיוון שהמוכר אינו רוצה לחזור בו, כדי לעמוד במהימנותו³¹¹, ויש להניח שגם אילו ידע שהמכר בטל, לא היה חוזר בו. מתוך פירושו הוא נאלץ להידחק בפירוש הסוגיה, ולומר שמה שרבה הקשה³¹² מדוע במכר באונאה, האונאה חוזרת אף שהמתאנה מחל עליה – באמת לא קשה, שהרי הכלל הוא שמחילה בטעות בטלה, והמתאנה מחל בטעות, ורבה הקשה כך מתוך הבנה מוטעית, שרב נחמן סובר שמחילה בטעות תקפה. הוא נאלץ לומר גם שמה שרב נחמן הביא ראיה מהדין שהנושא אישה ונמצאת איילונית, שהקידושין בטלים מטעם קידושי טעות, הבעל אינו צריך להחזיר את הפירות שאכל מנכסי מלוג, מפני שהיא מוחלת לו, אף שהיתה מחילה בטעות מפני שלא ידעה שהיא איילונית³¹³ – אינו ראיה לדבריו (של רב נחמן), שהרי

מה שכתב אחר כך בדעת הרא"ש, שבאסמכתא בהלוואה המחילה בטלה מפני שאנו סהדי שלא על דעת כן עשה מתחילה ולא סמכה דעתו לתת – קשה, שהרי הרא"ש רומז שהטעם באסמכתא הוא משום איסור ריבית.

³⁰⁸ אף שבאופן עקרוני הוא הולך בשיטת רש"י, כאמור במילואים להערה 249.

³⁰⁹ ראה עמ' 1036, אות ט, בשם יד רמה, על מצב שספק לנו האם המחיל ידע שהממון שהוא מוחל עליו הוא שלו. וראה ליד ציון הערה 158, על מצב שבשעת המחילה היה ספק למוחל האם הוא מוחל על דבר שלו.

³¹⁰ רבנו תם, בתוספות, בבא מציעא סו ע"ב, ד"ה התם, ובבא בתרא מא ע"א, ד"ה אמר (הובא בשו"ת מהר"ם מינין, סימן לה וסימן פד, בשו"ת ר"ע איגור, מהדורא קמא, סימן לו, דף כג ע"ד, בשו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קכב, בערוך השלחן, חו"מ, רט, ח, בשו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קסו, בשו"ת עין יצחק, חלק ב, אה"ע"ז, סימן לד, אות כז, בתקנת עזרא, הלכות מעילה, א, ג, ד"ה ובעיקר ענין, בשו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן קה, בשו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן יח, דף ל ע"ב, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצז, ד"ה הנה בא, בשו"ת קול מבשר, חלק ב, סימן א, אות טז, בשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן פח, במשפטי שמואל (רבינוביץ), חלק ב, שמעתתא דחצר, פרק כג, אות ד ואות ז, בנחמד למראה, על ירושלמי, בבא בתרא, פרק ח, דף נח ע"ב, בבית יחיאל, חו"מ, חלק א, חידושים, סימן כז, עמ' קנ, ובקהלות יעקב, סנהדרין, סימן יד במהד' תשכ"ה, סימן טז במהד' תשמ"ח), בתוספות רבנו פרוץ, בבא מציעא סו ע"ב, בתוספות הרא"ש, בבא מציעא סו ע"ב, בשו"ת הרא"ש, כלל סט, סימן ו, בתשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן יא, בהגהות מיימוניות, דפוס קושטא, הלכות טוען ונטען, ג, ה, ובהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, ובבא בתרא, פרק ג, סימן לו. Ⓜ

³¹¹ שו"ת פרי צדיק (צדור), סימן ט (עמ' קמה-קמו), מביא ראיה לרבנו תם מבבא מציעא טו ע"ב, ששם נזכר העיקרון שמניחים שאדם ירצה לעשות דבר שאינו מחויב בו מן הדין, כדי להישאר מהימן (בעיני האדם שעשה עמו עיסקה או בעיני בני אדם בכלל) – לענין גולן שמכר את הקרקע הגזולה ואחר כך קנה אותה מהגזול, שמניחים שהתכוון לקנותה עבור הקונה כדי להישאר במהימנותו בעיניו. Ⓜ

³¹² בבא מציעא סו ע"א.

³¹³ עיין חזון איש, אה"ע"ז, סימן עט, אות יט, להסברים שונים מה בדיוק היא לא ידעה. חידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א, מביא שיש שהבינו שבאיילונית לא ידעה דמחלה, והוא עצמו אומר שנחשבת שידעה דמחלה מפני שהבעל לקח פירות שהיא יודעת שהיו שלה – עיין שם.

אדרבה, לרב נחמן הכלל הוא שמחילה בטעות בטלה, ואילו באיילוניית המחילה תקפה; אלא, רב נחמן הביא את הראיה לפי טעותו של רבא³¹⁴.

מדוע, לפי רבנו תם, במכר שבטל מטעם אסמכתא, המחילה בטלה, ואין אומרים שהלווה-המוכר רוצה לעמוד במהימנותו, כפי שהסביר לעניין מוכר דבר שלא בא לעולם? התשובה היא שמראש הלווה התחייב בגוזמה או במה שאינו בידו לקיים, ולא רצה באמת למכור, מה שאין כן בדבר שלא בא לעולם, שאכן רצה למכור³¹⁵, לכן מניחים שהוא רוצה לעמוד במהימנותו³¹⁶.

החידוש של רבנו תם, שבדבר שלא בא לעולם תפיסת הקונה מועילה מפני רצון המוכר לעמוד במהימנותו, מוליד נפקות הלכתית: לפי רש"י, שהתפיסה מועילה מפני שהמוכר מוחל, התפיסה מועילה רק אם המוכר ראה שהקונה לוקח את הממכר, ושתק; משתיקה זו אנו מסיקים מחילה מכללא. לעומת זאת, לפי רבנו תם, שהטעם הוא שרצה לעמוד במהימנותו, המוכר מקנה את הממכר לקונה מטעם זה גם אם לא ידע שהקונה אכל אותו³¹⁷.

יש מן האחרונים מי שיצר שיטה שמחברת את שיטות רש"י ורבנו תם, והכשיר בכך את המחילה במצבים רבים יותר. ר' רפאל ידידיה שלמה צרור³¹⁸ מדייק מלשון הרשב"א³¹⁹, שלדעתו תפיסה מועילה בקניית דבר שלא בא לעולם מפני שכל מחילה בטעות תקפה, כדעת רש"י, וממילא גם השולחן ערוך³²⁰, שמביא את דברי הרשב"א, סובר כרש"י. מצד שני, הרשב"א³²¹ פסק כרבנו תם, האומר שהקונה שטר חוב בלי כתיבה ומסירה כדין, וגבה את החוב מהלווה, אינו חייב להחזיר למוכר את מה שגבה³²², משמע שהוא סובר שגביית הקונה מהלווה מועילה גם אם לא ידע המוכר שהקונה גבה (אף שאו אין מקום לנימוק של מחילה), וזאת מפני שהמוכר רוצה לעמוד במהימנותו; והשולחן ערוך³²³ פסק דין זה של קונה שטר,

³¹⁴ אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ה, מצמצם מעט את הדוחק שבפירוש זה, באומר שרב נחמן לא השאיר את רבא לגמרי בהבנתו השגויה, אלא רמז לו את כוונתו האמיתית, על ידי הסברו לאיילוניית – שיבין שההבדל בין דבר שלא בא לעולם לאונאה הוא שבאונאה לא ידע דמחל, כלומר מעולם לא היתה הסכמה על עצם הדבר, שהרי המתאנה לא ידע שהוא משלם יותר ממחיר החפץ, שלא כמוכר דבר שלא בא לעולם, שהסכים על עצם המכירה, וזה גורם לו לרצות להישאר במהימנותו, ובוהו יבין רבא את טעמו האמיתי של רב נחמן לכך שבדבר שלא בא לעולם המחילה תקפה. ³¹⁵ יש להעיר שזה נכון לפי השיטה שהחיסרון במכירת דבר שלא בא לעולם הוא שאין על מה שיחול הקניין, אבל אין זה נכון לפי השיטה שהחיסרון שם הוא שאין לו גמירת דעת למכור. על שתי הגישות ראה לעיל, עמ' 157.

³¹⁶ תוספות רבנו פרץ, בבא מציעא סו ע"ב (בקיצור); פלפולא חריפתא, על רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לד, אות מ (הוא אינו אומר שזה לפי רבנו תם, אבל זה בעצם בדעת רבנו תם); שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב ("דגבי פירות דקל אינו מוטעה בענין המחילה... כי מה נזק אנו גורמים לו? הרי לא נשתנה דעתו עכשיו ממה שהיתה דעתו מתחילה; אבל... היא דאסמכתא דלא סמכא דעתיה למיהב, ודאי דלא הויא מחילה"); פני יהושע, בבא מציעא סו ע"א (ד"ה בא"ד מ"מ); שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ב). ³¹⁷ ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב).

³¹⁸ שו"ת פרי צדיק (צרור), סימן ט (מג ע"ד במהד' תק"ח, עמ' קמד במהד' תשמ"ה).

³¹⁹ תשובת הרשב"א, המובאת בבי"ח, חו"מ, רמא, מחדוש ב, על "מה שתטול מנכסיו". ראה עליה בשער ארבע עשרה, עמ' 563 ואילך.

³²⁰ שו"ע, חו"מ, רמא, ב.

³²¹ חידושי הרשב"א, בבא מציעא סו ע"ב (הובא במגיד משנה, הלכות מכירה, כב, ב).

³²² ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 164.

³²³ שו"ע, חו"מ, סו, יז.

שער שמיני: מחילה בטעות

ובשם "יש מי שאומר", כתב שהדברים אמורים רק אם ידע המוכר שגבה הקונה, משמע שהוא עצמו סובר שגביית הקונה מהלווה מועילה גם אם לא ידע המוכר שהקונה גבה, כשיטת רבנו תם.

כדי ליישב את פסיקותיהם הסותרות, לכאורה, של הרשב"א והשולחן ערוך, הוא כותב³²⁴, שהם סוברים גם כרבנו תם, שמועיל הטעם של מהימנות, במקום שלא שייך הטעם שמחילה בטעות תקפה; אבל הם סוברים גם כרש"י, שתפיסה בדבר שלא בא לעולם מועילה משום מחילה בטעות³²⁵. לאור זה, כשיש מקום לטעם שמחילה בטעות תקפה, היא תקפה גם כשאין טעם של מהימנות, ויש לכך נפקות, לדוגמה, בדיני נזקי שכנים, שבדרך כלל מועילה בהם חזקה אם הניזק ידע על הנוק ושתק, ואינו יכול לטעון ששתיקתו נבעה מחוסר ידיעת הדין, מפני שמחילה בטעות תקפה³²⁶.

ד. שיטת הגאונים

(1) התבחין של הסוגיה: הוכחה שהמוחל טעה
כעת ננסה לברר מהי שיטת הגאונים בהבנת הסוגיה.
בשאלה היסודית איך לפרש את ההבחנה "הכא הלואה התם זביני", נראה שהגאונים מפרשים כרש"י, שהרי הם כותבים שמחילה בטלה במקום שיש איסור ריבית³²⁷, כלומר, שברוך כלל מחילה בטעות תקפה, ורק אם יש ריבית, המחילה בטלה.
אבל נראה שהגאונים מנמקים בדרך שונה מרש"י את ההלכה שמחילת מוכר דבר שלא בא לעולם תקפה: לדעתם, הטעם הוא, שייטכן שגם אילו ידע המוכר את האמת, היה מוחל בלב שלם, ולכן אין זו מחילה בטעות³²⁸ (שלא כפירוש רש"י, שלפיו ברור שטעה, ובכל זאת המחילה תקפה). כך עולה מתשובה³²⁹ של רב האי, שקובע עיקרון, שבמחילה בטעות, אם לא ברור שהמחילה נבעה מתוך טעות, המחילה תקפה³³⁰. בכך הוא מבאר את מה שנאמר

³²⁴ שם, עמ' קמה-קמו.

³²⁵ עיין שם, שהוא מוצא קשיים בביאור רבנו תם לסוגיה.

³²⁶ הוא מוסיף (בעמ' קמד) שגם הרמב"ם סובר שמחילה בטעות תקפה, וגם סובר את סברת רבנו תם של מהימנות, כפי שמוכח ממה שכתב בהלכות מכירה, כב, ב, לעניין דבר שלא בא לעולם "ואם שמט הלוקח ואכל", משמע שגם אם לא ידע המוכר שנטל, אין מוציאים מידו, כרבנו תם (כאמור ליד ציון הערה 317).

³²⁷ גנוזי קדם, ספר ה, עמ' 120 (לפי ר"ש אסף, שם, עמ' 108, המחבר הוא רב שרירא בהשתתפות רב האי); רב האי גאון, בתשובות הגאונים (הרכבי), סימן שמב = תשובות הגאונים החדשות (עמנואל, אופק), סימן קכג.

המהדיר בתשובות הגאונים החדשות, הערה 30, מקשר זאת לדעת הגאונים, המובאת ברמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, שאין מועילה מחילת לווה למלווה על חיובו להשיב לו ריבית שנתן לו. וראה במילואים להערה 242, להבחנה בין הנושאים.

³²⁸ וזה דווקא כשיטת רבנו תם, שנימק כך.

³²⁹ רב האי, שם. השאלה מקוצרת במהד' הרכבי.

³³⁰ חידוש זה הובא בטור, בשם הגאונים, כאמור בהערה 29.

לעיקרון זה התכוון כנראה גם הגאון בגנוזי קדם, ספר ה, עמ' 118, בדבריו: "ראובן שאמר 'הרי מחלתי לשמעון, אעפ"י שאמר אחר כך 'לא היה בלבי אלא על מנת שאין עלי [=ל] תביעה', כבר קמא מחילתו הואיל ודברים שבלב אינם דברים".

במעשה רב ענן³³¹ שהמחילה בטלה – מפני ששם היה ברור שהמחילה נבעה מטעות, בשונה מבמוכר דבר שלא בא לעולם³³².

על פי זה הוא מסביר את דין אונאה (בשונה מפירוש הראשונים): שהמחילה בטלה מפני שיש הוכחה שהיא נבעה מטעות. כנראה, כוונתו היא, שבאונאה ברור שהמתאנה לא ידע את המציאות (כלשון הגמרא "לא ידע דמחל"), ואילו בדבר שלא בא לעולם ובנידונו, במי שהעביר מים דרך שדה של אחיו, אולי ידע שלפי הדין היה יכול לחזור בו³³³.

למעשה, לפי פירוש זה בסוגיה, נמצא שכשהסוגיה מדברת על מחילה בטעות (חוץ מבאונאה), אין הכוונה שבוודאי היתה טעות, אלא שהמוחל טוען שהיתה טעות. פירוש זה דחוק מבחינת לשון התלמוד "מחילה בטעות" (ויש להניח שלכן הראשונים לא פירשו כך), אבל מבחינה מציאותית, דווקא מתקבל על הדעת לומר שבדבר שלא בא לעולם ובאסמכתא בהלוואה, אין ודאות שהיתה טעות, שהרי ייתכן שבאמת ידע המוכר את הדין.

את הנימוק לכך שהמחילה תקפה אם הטעות אינה מוכחת, אפשר ללמוד מתשובה אחרת של הגאונים. הגאון נשאל³³⁴ על ראובן ושמעון, שהיו ביניהם טענות וטענות שכנגד, ובעלי בתים פישרו ביניהם, וראובן מחל לשמעון על תביעותיו, אבל למחרת, שמעון טען כלפי ראובן: "מחלת לי את חיובי כלפיך, ונשאר רק מה שאתה היית חייב לי". המפשרים לא כתבו בשטר הפשרה שלא תהיה לאף אחד תביעה על חברו, מפני שהיו בטוחים שכשראובן ימחל לשמעון, שמעון לא יתבע אותו. בכל זאת ראובן אומר "מחלתי לו רק על דעת שלא יוכל לתבוע אותי", וגם המפשרים אמרו, שלא התכוונו שימחל ראובן ושמעון ימשיך לתבוע, אלא חשבו ששמעון יחזיק לו טובה על מחילתו וימחל גם הוא, וטוענים שמחילת ראובן היתה בטעות. אבל הגאון פוסק³³⁵ שמחילת ראובן תקפה, ושמעון עדיין יכול לתבוע כיוון ששמעון לא הטעה אותם ולא הבטיח למחול; ומה שראובן מחל על דעת ששמעון ימחל, הוא דברים שבלב, ומחילתו תקפה, ומה שטעות מבטלת מחילה הוא רק בטעות בדין, אבל כאן טעה רק בהתנהלותו, שלפני שמחל, היה צריך לעשות קניין עם שמעון שימחל לו. פסיקה זו צורמת

³³¹ ליד ציון הערה 289.

³³² שו"ת פרי צדיק (צנור), סימן ט (עמ' קמט), מבאר על פי העיקרון של הגאון (אף שלא ראה את החלק הזה של התשובה, שאינו מובא בטור, חו"מ, קנ"ד, לח) מדוע המחילה קיימת במוכר דבר שלא בא לעולם – שיש להניח שגם אילו ידע שמכירה זו בטלה, היה מקנה באופן המועיל, שהרי ראינו שהוא רוצה להקנות; שאם לא כן, הוא היה צריך לבדוק מראש האם אכן ההקנאה היתה כדין; ואילו באסמכתא בהלוואה, וב"את ונוולא אחי" (בבא מציעא סז ע"א, ששם נאמר שהפירות חוזרים, ונימקו תוספות מפני שזו היתה מחילה בטעות – ראה עמ' 1081, במילואים להערה 316), אין הוכחה שהוא מוכן למחול גם אילו ידע את הדין, מפני שאולי מה שלא מנע את המלווה מאכילת הפירות, הוא מפני שלא היה לו כסף לפדות ממנו את הקרקע. יש להעיר שהסברו שונה קצת מהסבר הגאונים, שמדבריו עולה שבמצב שיש ספק האם היה מוחל גם לולא הטעות, המחילה בטלה, ואילו לפי הגאונים, רק אם ודאי שהמחילה נבעה מטעות, המחילה בטלה. פ

³³³ פירוש זה עדיף על פירוש הראשונים, שלפיו עולה הקושיה (שהצגנו לעיל, ליד ציון הערה 297) מדוע לא נאמר בדבר שלא בא לעולם ש"לא ידע דמחל" מפני שחשב שהממכר שייך לקונה. נראה שטעם הדבר שבאונאה מניחים שלא ידע הוא, שהמתאנה היה רשאי להניח שכשמוכר מציע לו מחיר, זה שווי החפץ, וזה כמו הטעייה (על הטעייה, ראה ליד ציון הערה 207).

³³⁴ גניז קדם, ספר ה, עמ' 117–118. התשובה היא של רב האי – ראה הערה 327.

³³⁵ שם, עמ' 118–120.

שער שמיני: מחילה בטעות

במבט ראשון, שהרי ההגיון אומר שדבר שנעשה בטעות אין לו תוקף, כפי שטען ראובן; ואמנם סוגיית בבא מציעא אומרת ההיפך, אבל הגאון לא ציין סוגיה זו כמקור לפסיקתו. כנראה, העיקרון שמאחורי פסיקה זו היא שהטעות אינה מוכחת, ולכן היא דברים שבלב, שאינם דברים³³⁶. אמנם קשה להבין מדוע נידון זה אינו נחשב מוכח, שהרי לכאורה ברור שכשעושים פשרה, כל צד צריך לעשות את חלקו, וכל צד עושה את חלקו על דעת שהצד האחר עושה את חלקו. כנראה, הנסיבות היו כאלה שהותירו מקום סביר לאפשרות שראובן ימחל גם בלי מחילת שמעון.

(2) פסקי הגאונים המבוססים על הצורך בהוכחת הטעות על פי עיקרון זה, ההבחנה בין כשמוכח טעה לכשלא מוכח, אפשר להסביר תשובות אחדות של הגאונים, שבהן הם פוסלים מחילה בטעות.

(א) בתשובה אחת³³⁷ נדונה פשרה, שבה התובע קיבל חלק מתביעתו, ואחר כך התברר שהנתבע לא היה חייב כלום. הגאון מבטל את הפשרה בנימוק שזו מחילה בטעות³³⁸, "ויש בה טעות משני צדדים: טעות המקבל, שאילו ידע שאין לו על חברו כלום כיוון שהוא תלמיד חכם ויש (בן) [בן] יראת שמים לא היה פושט ידו ליטול ממון שאינו שלו, וטעה הנותן, שאילו ידע שאינו חייב לחברו כלום לא היה מפקיר ממונו בידים"³³⁹.

(ב) בגנזי קדם³⁴⁰ נידון תובע שלא ידע שיש עדים לתביעתו, ועשה פשרה, ואחר כך באו עדים לטובתו. נפסק שהפשרה בטלה, משום שזו פשרה בטעות, שכן אילו ידע שהיו עדים, לא היה מתפשר.

(ג) בתשובה שלישיית³⁴¹ נידונו ראובן ושמעון שעשו שותפות, ולאחר זמן כפר ראובן בחיוב כלשהו, ולא היתה לשמעון ראייה לדבריו, ולכן עשה פשרה עם ראובן, שישלם סכום מסוים, ובתמורה מחל לו על כל תביעה אחרת; ואחר כך מצא שמעון ראיות שראובן חייב לו. המשיב פוסק שמחילת שמעון בטלה מטעם מחילה בטעות, מפני שיש אומדן דעת ששמעון התפשר רק משום שחשב שאין לו ראיות, ואילו היה יודע שימצא ראיות ברורות, לא היה עושה פשרה.

(ד) בתשובה רביעית³⁴² נפסק ששותפים שפירקו את שותפותם, ומחלו זה לזה על כל תביעה, ואחר כך אמר אחד מהם שטעה בחשבונו, הוא יכול לחזור בו ממחילתו.

(ה) מהרי"ק³⁴³ מביא תשובה של גאון, שעסק ביתום שמחל למישהו על חיוביו לאביו בעוד שלא ידע כמה אותו אדם היה חייב לאביו, אלא סמך על המורשה שהרשה לגבות את ממון אביו ממנו, שאמר לו שהלה היה חייב כך וכך, ואחר כך התברר שהיה חייב לו יותר מזה, ופסק שזו מחילה בטעות, ושהיתום יכול לבטל אותה.

³³⁶ ראה עמ' 323, ליד ציון הערה 30, שמהר"ם נימק כך את הצורך שהטעות תהיה מוכחת.

³³⁷ תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קצה.

³³⁸ למען הדין, כונתו היא שמה שנתן הנתבע היה בטעות, ולמעשה זו נתינה בטעות.

³³⁹ הוא מביא ראייה מסוגיית רב ענן שמחילה בטעות בטלה, ומתעלם מסוגיית בבא מציעא, מה שמתאים להסבר המוצע בטקסט, שטעמו הוא שמוכח טעה, כמו שהמצב היה במעשה ברב ענן.

³⁴⁰ גנזי קדם, ספר ד, עמ' 41 = שו"ת הרי"ף, סימן קד (בשינויים רבים).

³⁴¹ תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קסג.

³⁴² תשובות הגאונים הקצרות, סימן קח (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות טור, אות סג, ובשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"א).

³⁴³ שו"ת מהרי"ק, שורש קיא.

לכאורה לא מובן, מדוע בחמש התשובות הללו, הגאונים פסלו את המחילה, הרי ראינו שהם סוברים כרש"י שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה, חוץ במבמקום שיש ריבית? התשובה היא, שבמקרים אלו היתה הוכחה שהמוחל טעה, ורק אם אין הוכחה כזאת, המחילה תקפה לדעתם, וגם אז, במקום שיש ריבית, המחילה בטלה.

עיקרון זה, שהמחילה בטלה רק אם מוכח שהמוחל טעה, משמש בתשובה של רב נסים גאון³⁴⁴. הוא עוסק במי שמחל על "כל התביעות שהיה תובעו בירושה", ואחר כך נודע לו "שנשאר עוד הרבה מן הירושה". הוא פוסק שאם יביא ראיה שתביעתו הנוכחית לא היתה ידועה לו בשעה שכתב את שטר המחילה, התביעה אינה מחולה, בגלל הטעות.

בתשובה נוספת נפסק שהמחילה בטלה, והמשיב מדגיש שהטעם הוא מפני שמוכח שהיתה טעות. התשובה³⁴⁵ עוסקת באחים שחילקו ירושה, ונתנו לאחד מהם פי שניים מפני שחשבו שהוא הבכור, ואחר כך התברר שאינו בכור. בתשובה נאמר: "אבל אם לא פרושו כך³⁴⁶ או כיוצא בו דברים ברורים, הרי הדבר מוכיח שלא מחלו... [ומחילתם] מחילה בטעות היא, כההיא דאמרי התם רב ענן שקל בידקא בארעיא... וכל שכן דבר זה שהוא מוכיח מפני שבפירושו בתורת בכורה נתנו לו"³⁴⁷.

(3) הפסק של בעל "הלכות גדולות"

פסק נוסף של הגאונים, שאפשר להסביר בדרך זו, הוא פסק המובא ב"הלכות גדולות"³⁴⁸, הנותן תוקף למחילה בטעות שבנידונו, ושנימוקו אינו ברור. הוא עוסק באדם שתובע את קרוביו: "ממון [היה] בבית אבי ולא מצאתי אותו", ובית הדין חייב את הנתבעים להישבע, ועשו פשרה והנתבעים נתנו לו "דבר מועט", והתובע מחל להם; ואחר כך נתגלה שממון אביו היה ביד הנתבעים. הפוסק עושה הבחנה: אם מחל בלשון "נטלתי ממון זה ומחלתי כל שיש לי בידך", המחילה תקפה; אבל אם מחל בלשון "נטלתי ממון זה ומחלתי על

³⁴⁴ תשובות הגאונים (הרכבי), סימן תקלט (הובא בשו"ת חבל נחלתו, חלק ה, סימן לח, עמ' 279). וזו לשונו: "ושאלת: יורש שאמר לו יורש אחר 'זהו אינו שלך'... ואחר זה לקח [היורש התובע] וכתב שטר מחילה... ואחר כך נודע לו שנשאר עוד הרבה מן הירושה. צריך להדיין לעיין היטב בשטר המחילה... צריך [התובע] להביא ראיה שתביעתו עכשו לא היתה ידועה לו בשעה שכתב שטר המחילה, ואז ירשה לו הדיין לתבוע... ואם אין לו ראיה לדבריו, לא ירשה לו הדיין לתבוע... גם אין מקבלין ממנו שבועה על זה".

³⁴⁵ תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן יז.

³⁴⁶ שהם מוכנים שיקח גם אם יתברר שאינו הבכור. ראה ליד ציון הערה 123.

³⁴⁷ מקרה זה מודגש יותר מהמקרה ברב ענן, מפני שהסבירו בפירושו מדוע נותנים לו; אבל בשני המקרים חשבו שנותנים לו משלו.

יש לציין שהוא מביא רק את סוגיית בבא בתרא, ומתעלם מסוגיית בבא מציעא, כנראה מפני שלדעתו בבא מציעא מדובר באופן שאין הוכחה שטעה, כשיטת הגאונים.

יש להעיר שכאן אין זו מחילה בטעות אלא נתינה בטעות.

³⁴⁸ הלכות גדולות, מהד' טרויב, דף קה ע"ד = מהד' הילדסהיימר, כרך ב, עמ' 498 = מהד' מכון ירושלים, עמ' תקכז. מקורות נוספים מביאים פסק זה: הלכות פסוקות (ששון), עמ' נג (במהד' תשי"א); תשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ג, סימן נד, בשם מר רב יהודאי; ראב"ן, שו"ת, סימן ק, דף סט ע"ד; פסקי רקנטי, סימן תקנ; תשב"ץ, חלק ב, סימן סב; ש"ך, חו"מ, כה, ס"ק מח (הובא בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ג).

שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן עח, מביא תשובה זו ("לא להלכה וכל שכן למעשה") לעניין נידונו; שותפים שעמדו לחלוק, והיה חשד שאחד מהשותפים מחביא מכספי השותפות, אבל שותפו מחל לו על חיובו להישבע, והתפשר, ואחר כך נמצא שאכן אותו שותף החביא כספים.

השבועה" – רק השבועה מחולה, ולא הממון, "ומחזיר מה שנתן³⁴⁹ ומחזירים מה שנתגלתה עליהם"³⁵⁰.

לכאורה, הפסק (בחלקו הראשון) אינו מובן: מדוע המחילה תקפה "אף על פי שנתגלתה עליהם ממון אביו", הרי אילו ידע שהממון של אביו בידם, לא היה מוחל להם? אפשר להסביר שהמחילה תקפה מפני שלא מוכח שהיתה טעות, מפני שהתובע ידע שיש סיכוי שימצא ראייה לטענתו, ומכל מקום הוא מחל, ואולי היה מוחל גם אילו ידע שימצא ראייה³⁵¹.

הפרשנים הציגו הסברים נוספים לפסיקה שהמחילה תקפה. מהרי"ק³⁵² מסביר שהתובע היה יכול לברר את האמת, על ידי שיעמוד על זכותו לקבל שבועה מהנתבע, וכיוון שלא עשה כן, הוא גרם את ההפסד לעצמו, ולכן המחילה תקפה³⁵³. תשב"ץ³⁵⁴ מבאר על פי שיטתו³⁵⁵ שמחילה בטעות בטלה רק אם היתה בכך ריבית או שמישהו אחר הטעה אותו – כאן המוחל טעה מעצמו, ולכן מחילתו תקפה. ר' יעקב מליסא³⁵⁶ מסביר, שבנידונו של הלכות גדולות, אחרי המחילה נתגלה ממון שהנתבע עצמו לא ידע עליו לפני כן, ואם כן, לא היתה טעות במחילה, שהרי לא נתגלה מידע חדש לגבי הממון שלגביו נעשתה הפשרה³⁵⁷.

ר' חיים אריה כהנא נותן הסבר אחר³⁵⁸: המחילה תקפה מפני שהמוחל אמר בפירוש שהמחילה תחול גם אם יתברר שטעה, ולדעת הגאונים במצב כזה המחילה קיימת³⁵⁹. הוא מבין שהמלים "אף על פי שנתגלתה עליהם ממון אביו" הן חלק מלשון המוחל כשמחל, ולא תיאור המעשה³⁶⁰.

³⁴⁹ במהר" הילדסהיימר: שנטל.

³⁵⁰ הנקודה שמחילת השבועה אינה כוללת מחילת החוב, הובאה בתוספות, בבא קמא קח ע"ב (ד"ה ולא). הלכה זו תיתכן רק במחילה בטעות – שחשב שאין לו ראייה ושלא יוכל למצוא ראייה, והתברר שיש לו; שאילו במחילה רגילה על חיוב להישבע (חיוב שמתערר רק כשאין עדים), אין נפקא מינה במה שלא נמחל הממון, שהרי בלאו הכי לא יוכל לתבוע את הממון, מפני שאין לו עדים; ונפקא מינה רק אם ימצא אחר כך עדים, ואז מתברר שמחילתו היתה בטעות. ³⁵¹ הסבר זה רמז בשו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כח, האומר שדברי בה"ג קרובים לדברי העיטור, בעמ' 1026, במילואים להערה 29, המכשיר מחילה אם אין הוכחה שטעה.

³⁵² שו"ת מהרי"ק, שורש קיא (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עה, וחלק ב, סימן ג, בשו"ת אדרת אליהו (ריק), סימן יג, דף לג ע"א, בשו"ת מים קדושים, סימן א, דף ג ע"ב, ובשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז). שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קמג (הובא בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא), מסכים להסבר מהרי"ק, והסביר בכך את ההבחנה בבה"ג: אם מחל "כל שיש לך" הוא כאילו ידע שאם ישיב אותו, יתברר הממון, מפני שלא יישבע לשקר, ובכל זאת מחל, כאומר "יודע אני שיש לי אצלו ושלא יישבע לשקר ובכל זאת אני מוחל", ולכן המחילה תקפה; אבל אם רק מחל על השבועה, משמעותו היא שמחל מפני שהוא מאמין שאין לו ממון בידו, ואינו רוצה להשיבוע שבועת אמת בלי צורך, ולכן אם אחר כך התברר שהממון בידו, המחילה בטלה בגלל הטעות, מפני שהתברר שהוא שקרן.

³⁵³ על עיקרון זה ראה ליד ציון הערה 101 ואילך, שם הובאו גם דברים אלו של מהרי"ק.

³⁵⁴ תשב"ץ, חלק ב, סימן סב.

³⁵⁵ ליד ציון הערה 207.

³⁵⁶ נתיבות המשפט, כה, ס"ק כ.

³⁵⁷ שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, מביא קושיות שהקשה שו"ת חמדת משה, סימן קמג, על פירוש זה, ודמשק אליעזר מתרץ אותן – עיין שם. וראה עמ' 1064, במילואים להערה 216, בשם חמדת משה.

³⁵⁸ דברי גאונים, כלל פא, אות יט (ברמז).

³⁵⁹ ראה ליד ציון הערה 116.

³⁶⁰ אבל ברקנטי שם הנוסח הוא: "ומחל להם השבועה ונתגלה אחר כך ממון יותר ממה שנתנו לו בפשרה

נספח: שיטות הראשונים בביאור הסוגיה בתלמוד

הסבר אפשרי אחר הוא שהמחילה תקפה מפני שהמוחל קיבל "דבר מועט" תמורת המחילה, וזאת לפי הדעה³⁶¹ שמחילה בטעות תקפה אם המוחל קיבל תמורה בעדה.

שעשו, חזינן אי בשעת המחילה אמר בעניין זה, נטלתי ממון זה ומחלתי כל אשר לך משלי, אין לו עליו כלום" – ולפי גירסה זו אי אפשר לפרש כך.
³⁶¹ ר' מלאכי הכהן, שהובא בעמ' 1058, במילואים להערה 186.

שער תשיעי

פגמים ברצונו של המוחל

פרק ראשון

מבוא

כבכל פעולה משפטית, מחילה תקפה רק אם המוחל מחל מתוך גמירת דעת. אחת הנפקויות של עיקרון זה היא הבטלות של מחילה בטעות, שבה עסקנו בשער שמיני. בשער זה נעסוק בהשלכות נוספות של עיקרון זה – מצבים נוספים של מחילה שיש מקום לבטלה מפני שמתעורר בהם ספק באשר לרצונו של המוחל למחול.

בפרק שני נברר כמה עקרונות כלליים: הדין במצב שניכר שהמוחל לא התכוון למחול בלב שלם, או במצב שיש לחשוש שלא מחל בלב שלם; והשאלה האם הדין משתנה אם עשה מעשה קניין.

עניין אחר הוא אם המוחל טוען שלא התכוון למחול, ואומר "משטה הייתי", וכדומה. יש מקום להבחין לעניין זה בין מחילה בפני עדים, לבין מחילה שלא בפני עדים. כמו כן, יש מקום לקבל את טענתו אם הוא נותן אמתלא (הסבר) לכך שאמר שהוא מוחל בעוד שלא התכוון לכך. בכך יעסוק פרק שלישי.

סוג קיצוני של מחילה שנעשתה שלא בלב שלם, הוא מחילה באונס, דהיינו מחילה מחמת כפייה. נדון בו בפרק רביעי.

מצב מיוחד שבו מתעוררת שאלה בדבר גמירת דעתו של המוחל, הוא מחילה מתוך כעס: האם יש בפגם זה כדי לשלול את תוקפה של המחילה? נעסוק בשאלה זו בפרק חמישי. גם במחילה שלא בנוכחות החייב יש מקום לטעון שחסרה למוחל גמירת דעת. נברר עניין זה בפרק שישי.

שאלת גמירת הדעת של המוחל עולה בשורה שלמה של מצבים ספציפיים, כגון המוחל עקב הפצרת אחרים, או המוחל בדרך הערמה, או מתוך קטטה עם החייב, או כדי לחסוך

¹ מלבד זה, עסקנו בשערים אחרים במצבים שהמחילה בטלה בהם (לפחות לפי חלק מהדעות, ולפחות אם לא עשו מעשה קניין) מחשש לחוסר גמירת דעתו של המוחל: שער שני, עמ' 45, בעניין מחילה במסגרת פשרה; שער שלישי, עמ' 83, בעניין מחילת כתובה, ועמ' 127, בעניין מחילת צער הגוף; שער חמישי, עמ' 252, בעניין מחילת חוב שיש עליו משכון; שער שישי, עמ' 262, בעניין מחילה כשהשטר בידי הנושה.

התדיינות, או מתוך דוחק או סבל ממושך, ועוד. היות שהתייחסות הפוסקים לכל אחת מהשאלות הללו אינה רבה, נאחד את הדיון בהם בפרק אחד – הוא פרק שביעי.

פרק שני

עקרונות כלליים

א. אם ניכר שלא התכוון בלב שלם – המחילה בטלה
כתב הרמב"ם²: "ומוחלת כתובתה אינה צריכה קניין ולא עדים, כשאר המוחלין שאינן צריכין לא עדים ולא קניין אלא בדברים בלבד, והוא שיהיו דברים שהדעת סומכת עליה, ולא יהיו דברי שחוק והיתול או דברי תימה, אלא בדעת נכונה". כלומר, אם הדברים שאמר המוחל הם דברי שחוק או תימה, אין תוקף למחילה. הפוסקים קבעו באופן כללי, שאם הנסיבות מלמדות שלא התכוון למחול, המחילה בטלה³.

דוגמה מיוחדת לכלל זה היא מצב שהנושה הודיע מראש, לפני המחילה, שהוא אינו רוצה למחול ("מודעא"). כפי שנראה בעניין מחילה באונס⁴, אם מסר המוחל מודעא לפני המחילה, שהוא מחול רק מפני שאנסו אותו למחול, המחילה בטלה גם אם באמת לא אנסו אותו למחול.

ב. אם יש לחשוש שלא מחל בלב שלם – המחילה בטלה
הרמב"ם⁵ כותב שנהגו לעשות קניין על המחילה אף שהיא תקפה בלי קניין, ומסביר: "קניין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל אלא שגמר בלבו ואחר כך אמר. לפיכך אם אמר 'בלב שלם אני אמרתי וגמרתה לעשות דבר זה', אינו צריך דבר אחר כלל". מכאן למדו אחרונים שבכל מצב שיש לחוש שהמוחל לא מחל מרצונו, ולא גמר בדעתו למחול, המחילה בטלה אלא אם כן עשה קניין, או שאמר "בלב שלם אמרתי"⁶.

² רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט. את דבריו העתיק שו"ע, אהע"ז, קה, ה (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו).

³ שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפ ע"ד, ד"ה ובר מן דין (הובא בשו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן לט, דף עט ע"ב, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד, דף ק ע"א, בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף יד ע"ב = מקבציאל, גל' כט, עמ' קלד, ובתשובת ר' מסעוד אלפסי, במשחא דרבותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב); שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא ("דבמחילה כל שנראה שאיננו ברצון אינו בגדר מחילה וכו' במקום שנראה קצת כאונס לא מהני מחילה בלא קניין"), ובספרו משפט שלום, רט, ד. 2.

⁴ ליד ציון הערה 45. כמו כן, דרכי נעם, שם, דף קפא ע"א, ד"ה עוד יש לי (הובא בתשובת ר' מסעוד אלפסי, שם), ושו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל, כותבים שכדי לבטל מחילה די בגילוי מילתא בעלמא.
אבל ראה שער אחת-עשרה, עמ' 436, ובמילואים שם, עמ' 1128, בשם באר יצחק וזכרון יהודה, שבמחילה מכללא עקב אי-תביעה, מודעא אינה מועילה.

⁵ רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג. על דבריו, ראה שער שני, עמ' 47.

⁶ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (הובא על ידי מהר"א אבן ארוליא, במנחת זכרון, מערכת מ,

ג. צריך שיהיה ניכר שמחל בלב שלם

יש שנקטו נוסח יותר מרחיק לכת: שברירת המחדל היא שהמחילה בטלה, והיא תקפה רק אם יש הוכחה שמחל בלב שלם⁷, אבל אם אין הוכחה – על ידי קניין או על ידי דברים שאמר – שגמר בדעתו למחול, המחילה בטלה, מפני שחוששים שמא דבריו היו "פיטומי מילי" בעלמא ולא גמר בדעתו למחול, והיות שיש ספק האם מחל ברצון, יד הנמחל על התחוננה⁸. מדוע פוסקים אלה חוששים במחילה לחוסר גמירת דעת גם אם אין לכך אינדיקציה, בשונה מבפעולות משפטיות אחרות? אפשר לנמק, שמאחר שקל יותר למחול מלבצע פעולות משפטיות אחרות, שכן מחילה אינה צריכה קניין, יש יותר חשש שהמחול פעל מתוך פזיזות ובלי גמירת דעת מספקת.

ד. מדוע אינו נחשב "דברים שבלב"

לכאורה, הדין היה צריך להיות שגם אם המחילה אינה בלב שלם, היא תהיה תקפה, מפני שבדיבורו של המחולל כשהוא לעצמו אין פגם, והפגם הוא רק במה שחשב בלבו, והכלל הוא ש"דברים שבלב אינם דברים". אם כן, מדוע מחילה שאינה בלב שלם בטלה? בתשובה לשאלה זו יש להבחין בין שני מצבים: (א) בחלק מהמצבים שנדון בהם בשער זה, ניכר לצופה מהצד שהמחולל אינו מחל בלב שלם, ואז מחשבתו אינה בגדר "דברים שבלב" אלא בגדר "דברים שבלביו ובלב כל אדם", שבכוחם לבטל דיבור⁹. (ב) לגבי אותם מצבים שלא ניכר בהם לצופה מהצד אם מחל בלב שלם, אלא שהמחולל טען שלא מחל בלב שלם, מסביר ר' בנימין וולף לב, שהיות שייטכן שדבריו נאמרים כמהתל, נמצא שדיבורו אינו סותר את מה שבלבו, ולכן יש להתחשב במה שבלבו¹⁰.

ה. אם עשה מעשה קניין

כפי שראינו¹¹, הרמב"ם כותב שנהגו לעשות קניין במחילה כדי להראות שהמחילה נעשתה

מחילה, אות ת, דף מה ע"א, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נט ע"א; פנים במשפט, סימן יב, ס"ק יט, הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יז (פח ע"א).⁷

שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפא ע"א, ד"ה ובר מן דין ("הרי שבמחילה צריך דברים מוכיחים דגמר בעתו למחול ואי לאו לא הוי מחילה"; הובא בשו"ת בקש שלמה, סימן כג, דף נה ע"א); שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נד, בסופו, עמ' ר ("דאפילו גבי מחילה צריכין לידע שבלב שלם מחל לר"); שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה ואין תקנה (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא, וחלק ה, סימן כב, ובשו"ת שושנים לרדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא); אהל יעקב (מנשה), מערכת מ, אות יא; שו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנו; שו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא (עמ' רנח).⁸

גנת ורדים שם. הוא מביא (בר"ה ויש להוכיח) ראייה מהרמב"ם, הלכות מכירה, שם, שעולה מדבריו שאם לא עשה קניין, לפחות צריך שיאמר דברים שמשמעם שהוא רוצה לקיים את המחילה.⁹

חידושי הריטב"א, קידושין נ ע"א.¹⁰ שערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כח (עמ' קיא). הוא מביא ראייה ממה שכתב תומים, פא, ס"ק ב, שטענת "משטה הייתי כך" מועילה (במקרים מסוימים) מפני שאין סתירה בין הפה ללב, ולכן אין אומרים "דברים שבלב אינם דברים".

¹¹ ליד ציון הערה 5. בשאלה האם מועיל קניין במקום שיש חשש שלא מחל בלב שלם, ראה עוד ליד ציון הערה 61 בעניין מחילה מתוך כעס, ליד ציון הערה 39 בעניין מחילה באונס, ליד ציון הערה 28 בעניין טענת "משטה", ליד ציון הערה 113 בעניין "נחת רוח עשיתי לבעלי", והערה 126 בעניין הפצרה.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

בלב שלם ולא כמהתל. מכאן שגם במקום שיש חשש שהמחילה אינה בלב שלם, היא תקפה אם עשו מעשה קניין. אבל אם ידוע לנו שהמוחל לא גמר בלבו למחול, המחילה בטלה גם אם עשה קניין¹².

פרק שלישי

מוחל שטען "משטה הייתי בך"

א. כללי

בפרק שני עסקנו בתקפות המחילה במצבים שברור שהמוחל לא התכוון למחול, או שיש ספק אובייקטיבי האם התכוון מחול. כעת נדון במצבים שאין ספק אובייקטיבי, אלא שהמוחל טוען שלא התכוון למחול.

כפי שנראה, במצבים מסוימים אנחנו מאמינים למוחל, והמחילה בטלה. אבל בטלות המחילה כאן שונה מבטלות מחילה בשל הערכה אובייקטיבית שלא היתה בלב שלם: כאן המוחל צריך להישבע שלא התכוון למחול¹³. זאת בדומה למי שהודה שהוא חייב חוב מסוים לחברו, ואחר כך טען "משטה הייתי", שהוא נאמן בכך (בתנאים מסוימים) רק אם נשבע שהיה משטה¹⁴.

ב. אם מחל בפני עדים ולא אמר "אתם עדי"

במצבים מסוימים, האומר אמירה בעלת משמעות משפטית, כגון הודאה בחיוב, יכול להתנער מתוצאות אמירתו בטענה: "משטה הייתי בך", גם אם אמר את מה שאמר בפני עדים¹⁵. רק אם אמר לעדים "אתם עדי", ואמר בפניהם את מה שאמר, יש לאמירתו תוקף, ואינו נאמן לטעון אחר כך "משטה הייתי בך"¹⁶.

¹² שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפא ע"א (הובא בשו"ת אבני צדק, חו"מ, סימן ב, בשו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה ובתשובה להרב, בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טו ע"א = מקבציאל, גלי כט, עמ' קלד, ובשו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, בהגהה), וסימן טז (רא ע"ד).
¹³ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעה ע"ב). ד"ה הדרינו, וזו לשונו: "כיון דמדרין השטאה אתינו עלה, בעינן עד דטעין המוחל ונשבע דלהשטאה אכוי, ועוד דעיקר טענת משטה אני בך משום דאמר ליה 'כשם שהשטית בי לתבוע ממני מה שאני חייב לך, כך השטית בך לומר לך הן, אבל כשהוא מעצמו מוחל מה השטאה שייך הכא? וכן מבואר בטוש"ע סי' פ"א, ע"ש. הן אמת שהרב כנה"ג דקדק בדבריו וכתב: 'כיון שלא נתן לו השטר, הורה שמשטה בו, ר"ל נראה לעינים דמשטה הוא. ואכתי לא אפרוק מחולשא, דדילמא מעיקרא גמר ומחיל והשתא אהדורי הוא דקא מהדר ביה, ולחייביה שבועה דלהשטאה אכוי... והדר גבי לשטריה. והרמב"ם בפרק מהלכות מכירה כתב: 'לפיכך אם אומר בלב שלם אני גמרתו ואמרתו לעשות דבר זה, אינו צריך דבר אחר כלל'. עכ"ל. משמע דסבירא ליה כל שלא אמר כן יכול לומר שלא אמר אלא דרך שחוק והתול... מכל מקום, לכי טעין הכי מי מהימנין ליה בלא שבועה, כיון דמודה דמחל?". הוא עוסק במחילת חוב בשטר, אבל אפשר ללמוד מדבריו לכל מחילה.

¹⁴ שו"ע, חו"מ, פא, א.

¹⁵ עיין לדוגמה שו"ע, חו"מ, סימן פא, לענין הודאה.

¹⁶ שו"ע, חו"מ, פא, ו.

פרק שלישי: מוחל שטען "משטה הייתי כך"

לעומת זאת, במחילה, הכלל הוא שהמוחל אינו נאמן לטעון "משטה הייתי כך", ומחילתו תקפה גם אם לא אמר "אתם עדיי"¹⁷. זאת גם אם מחל בעקבות בקשת החייב¹⁸. טעם הדבר הוא, שמחילה היא כפרעון, וכמו שהפורע חוב בפני עדים, הפרעון תקף גם בלי לומר "אתם עדיי", כך גם במחילה¹⁹. זאת ועוד: היות שהחייב מוחזק בממון החוב, הרי אם הנושה אינו מתכוון למחול, מן הסתם הוא מדקדק בדבריו, ולא יאמר לשון מחילה בהשטאה, שמא יטען החייב שהתכוון למחול, והרי קשה להוציא ממון מיד המוחזק; זאת בשונה מהודאה, שבה החייב אינו חושש לומר דברים בדרך השטאה, מפני שהוא מוחזק בכספו, ולכן הנושה יוכל לגבות ממנו רק אם יוכיח שהדברים לא נאמרו בדרך השטאה²⁰.

כך גם לגבי נושה המודה שהחוב מחול: גם אם לא אמר "אתם עדיי", וגם אם לא אמר בפירוש "אני מודה שאתה כבר פטור", די בכך שיאמר דברים שמשמעותם היא הודאה שהחוב מחול²¹. כמו כן, אם ראובן אמר לשמעון בדרך שיחה "מחלתי ללוי על החוב שהיה חייב לי", לוי פטור מהחוב בגלל הודאת ראובן, הנושה; ואף שהודאה בדרך שיחה אינה מועילה, מפני שהמודה יכול לטעון "משטה הייתי כך"²², הדברים אמורים רק במי שמודה שהוא חייב, אבל הודאה לפטור אדם אחר מועילה גם בדרך שיחה, מהטעם האמור, שאדם נזהר מלומר דברים שעלולים לגרום לו להפסיד חוב שחברו חייב לו אם אינו מתכוון לכך באמת²³.

ג. אם מחל שלא בפני עדים

ר' יחיאל באסן²⁴ אומר שהמוחל שלא בפני עדים יכול לטעון "משטה הייתי", מפני שאדם

¹⁷ שו"ת הרי"ף (מהר" לייטר), סימן קצג = תשובות הגאונים (הרכבי), סימן צג (עמ' 283) = תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן צט; עיטור, מחילה, ליד אות ד; שו"ת הרי"ד, סימן לא; טור, חו"מ, פא, לג (הובא בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא, בשו"ת חיים לעולם, חלק ב, אה"ע, סימן ב, דף ו ע"ב, ובשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימנים כו-כז); שו"ע, חו"מ, פא, כט (הובא בשו"ת דבר אמת (מונטוניגו), סימן קנז, בתומים, פא, ס"ק יא, בשערי תורה (לעזר), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כח, ובמשכנות הרועים, כתובות כב ע"א, חלק ב, סימן תרא).¹⁸

¹⁸ שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו, והובא במשפטים ישרים שם, סימן כז, דף נ ע"ג). החידוש הוא בכך שדין מוחל שונה מדין מודה, שאילו מודה בפני עדים יכול לטעון "משטה אני" אם לא הודה מעצמו אלא בעקבות תביעת הנושה (שו"ע, חו"מ, פא, א).

¹⁹ טור שם, כמוסבר בסמ"ע, פא, ס"ק ס. אין לכך קשר לשיטה, שראינו בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה במהותה פועלת בתור פרעון, שהרי הסמ"ע אינו דן כאן במהות פועלת המחילה.

²⁰ שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קצג.

²¹ שו"ת הריב"ש, סימן תעו. וזו לשונו: "וכי תימא, והלא בכל הודאה צריך לומר 'אתם עדי', ובזולת זה יכול המודה לומר 'משטה אני כך', כדאייתא בפרק זה בורר (סנהדרין כט). יש לומר... שלא מצינו זה אלא בהודאת חיוב, אבל בהודאת פטור, כגון מי שחייב מנה לחבירו בשטר, ומודה שהוא פרוע או מחול, הוי הודאה גמורה בלא 'אתם עדי'. וכן כתוב זה בפשיטות בספר [טור] חשן המשפט (סימן פא סעיף לב). ונדרון זה הודאת מחילה ופטור היא".

²² שו"ע, חו"מ, פא, ת.

²³ משפטים ישרים שם.

²⁴ שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו, והובא במשפטים ישרים שם, סימן כז, דף נ ע"ג, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא, דף פב ע"ג, ובהלכה למשה (אמריליו), הלכות מכירה, ה, יא). והסכימו עמו שו"ת מצוות כהונה, סימן ג, וכנסת הגדולה, חו"מ, לב, הגהות בית יוסף, אות ה.²⁵

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

אינו נזהר בדברים שהוא אומר שלא בנוכחות עדים, ועוד, שהוא נאמן ב"מיגור", שאילו רצה לשקר, היה טוען "להדר"ם" (לא היו דברים מעולם)²⁵.

לדעת ר' אברהם יצחקי, גם אם מחל בפני עד אחד, הוא יכול לטעון שהיה משטה²⁶. גם לפי דעה זו, הרי אם המוחל עשה קניין, אינו יכול לטעון שהיה משטה, כמו שכתב הרמב"ם²⁷, שעשיית קניין מראה שהמוחל אינו מהתל²⁸.

לעומתם, ר' שלמה הלוי²⁹ אומר שאף אם מחל שלא בפני עדים, אינו יכול לטעון שהיה משטה, מפני שאין אדם עשוי למחול על ממון כדי לשטות.

יש מן האחרונים³⁰ שדייקו מהרמב"ם³¹ שכתב: "קנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום, אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל אלא שגמר בלבו ואחר כך אמר; לפיכך אם אמר 'בלב שלם אני אמרתי וגמרת לי לעשות דבר זה', אינו צריך דבר אחר כלל" – משמע שאם המוחל לא עשה קניין, ואין הוכחה שמחל בלב שלם, הוא נאמן לומר שלא התכוון למחול באמת³². ר"י באסן יוכל להסביר שכונת הרמב"ם למצב שלא היו עדים למחילה, ולכן הוא נאמן לומר "משטה הייתי". לעומתו, ר"ש הלוי יצטרך להסביר שהרמב"ם מתכוון רק להצדיק את המנהג לעשות קניין, וגם לדעתו מעיקר הדין המחילה תקפה גם בלי הוכחה שמחל בלב שלם, ואינו נאמן לטעון שהיה משטה.

ד. אם נתן אמתלא להסביר מדוע אמר שהוא מוחל בעוד שלא התכוון לכך

הרדב"ז³³ עושה הבחנה: אם הנושה אמר לחייב מיוזמתו "חובך מחול לך", אינו יכול לטעון "משטה אני בך", גם אם לא אמר "אתם עדי", וגם אם מחל שלא בפני עדים (אם אינו כופר בכך שמחל); אבל אם החייב ביקש מהנושה למחול לו, ובתגובה אמר הנושה "מחול לך",

²⁵ הנימוק השני מקורו בכנסת הגדולה, שם.

²⁶ מצוות כהונה שם. הוא מסביר, שמה שכתב ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק כג, שהמודה בפני עד אחד אינו יכול לומר "משטה", אמור רק בהודאה גמורה, מה שאין כן בדברים בעלמא שאינם לשון הודאה, כגון מחילה. יש להוסיף שהש"ך כתב כך בדעת הרמב"ם, והוא עצמו כתב בס"ק כב, שאפשר לטעון "קים לי" כמאור, שנהרין ז ע"ב (בדפי הרי"ף), שהודאה בפני עד אחד אינה מועילה בכלל. כמו כן, גידולי תרומה, שער מב, חלק א, אות יא, כתב שלדעת הרמב"ם, המודה בפני עד אחד יכול לטעון "משטה". אבל הבחנתו של מצוות כהונה קשה, שהרי בדרך כלל קל יותר ליצור מחילה מליצור התחייבות, וההודאה למעשה יוצרת התחייבות. רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג.

²⁷ שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג (פב [מסומן פא] ע"ד), גם בשם ר"י באסן.

²⁸ שו"ת מהר"ש הלוי, שם.

²⁹ שו"ת חיים לעולם, חלק ב, אה"ז, סימן ב (ד ע"ג); משכנות הרועים (לחאי"ך), מערכת מ, אות ז (קעה ע"ב); משכנות הרועים (קריבין), כתובות, חלק ב, כב ע"א (סימן תרא). ראה בדומה ליד ציון הערה 6, מי שדייקו מהרמב"ם שם, שאם לא עשה קניין ויש חשש שלא מחל בלב שלם, המחילה בטלה.

³⁰ רמב"ם, שם.

³¹ חיים לעולם, שם, מסביר אחר כך (דף ה ע"א) את מה שכתב רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט, שמחילה תקפה אם אינו "דברי שחוק או דבר תימה" – שאם אמר דבר תימה, שכל השומע יודע שהוא צוחק, המחילה בטלה. לכאורה הוא סותר את עצמו, מפני שמדבריו האחרונים משמע שבסתם אינו נאמן לומר שהתכוון בצחוק; ואולי מדבריו האחרונים מדובר שהמוחל אינו טוען שהתכוון בצחוק, ומכל מקום מהרמב"ם משמע שהמחילה בטלה גם בלי טענתו, ועל זה אמר שזה רק בדבר תימה, שיש יסוד לחשש שלא התכוון בלב שלם, כאמור ליד ציון הערה 6.

³² שו"ת הרדב"ז, חלק ו, סימן שני אלפים פו (הובא בשלחנו של אברהם, בהשמטות בסוף הספר, לרף צב).

פרק שלישי: מוחל שטען "משטה הייתי בך"

החוב מחול רק אם אמר "אתם עדי", אבל אם לא אמר "אתם עדי" הוא יכול לטעון "משטה אני בך, מפני שביקשת ממני דבר שאין דרך לעשותו", או "אמרתי זאת רק כדי שבני לא ירגישו שבעים". כלומר, הוא נאמן לומר שדיבר בצחוק, מפני שהוא מוסיף אמתלא (הסבר) לכך שאמר שהוא מוחל אף שלא התכוון באמת למחול.³⁴

מעשה בבעל שמחל לאשתו על חוב מסוים שלה בהיותם יושבים בחברת קרובי אשתו; ואחר כך טען הבעל שלא התכוון למחול באמת, ואמר זאת רק כדי למלא את רצון קרובה כיוון שהוא יושב בחברתם, ולא חשש מתוצאות אמירתו, כיוון שהוא מוחזק בנכסים. יש שפסקו שהוא נאמן, אף שמחל בפני עדים.³⁵ אפשר לנמק דעה זו על פי דברי הרדב"ז, שהוא נאמן מפני שהוא נותן אמתלא למה אמר שהוא מוחל אף שלא התכוון לכך.³⁶

לעומתם, אחרים³⁷ פסקו לגבי אותו מעשה, שהבעל אינו נאמן לומר שהתכוון בשחוק, אף שהוא סיפק אמתלא, ורק אם אמרו עדי המחילה שהתרשמו שהמחילה היתה בשחוק, היא בטלה.

³⁴ וזו לשון הרדב"ז: "אם עמד מעצמו ואמר 'חוב שיש לי אצלך מחול לך', אף על פי שלא אמר 'אתם עדי', הרי החוב מחול, ולא שייך הכא 'משטה אני בך' ושלא להשביע את עצמו, דאי לאו המחיל לגמרי מאן קא תבע ליה? אבל אם הלה תובעו ואומר: 'חוב שאני חייב לך מחלת אותו' או 'מחול אותו', ואמר 'מחול לך', אם אמר 'אתם עדי' דרך הודאה, הרי הוא מחול, ואם לא אמר דרך הודאה' אפילו יש עדים, אינו מחול, דשייך שפיר לומר 'משטה אני בך' לפי שתבעת ממני דבר שאין דרך לעשותו, ועוד שישמעו העדים שאין אני עשיר שיש לי חובות על אחרים". וראה בדומה בעמ' 1085, במילואים להערה 24, בעניין דברי רש"י לגבי מצרן.

³⁵ ר' ראובן סירירו, ר' ידידיה מונסונייגו, ור' מתתיה סירירו, בשו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן קנז. וזו לשונם: "לפי דברי הבעל שאומר שלא היו הדברים כי אם בדרך שחוק והיתול, להפיק רצון קרוביה לשכך אותם בהיותו יושב אצלם, ולא חשש שהדברים יעשו רושם כלל. ואף על גב דקיימא לן מחילה אינה צריכה קנין, ואפילו היכא דנקיט שטרא בידיה, כי כך עלתה דעת רוב הפוסקים רוב בנין ורוב מנין, ככתוב אצלנו באורך במקום אחר, מכל מקום לפחות צריך שיהיה לשון מחילה ברור, דהיינו שיהיה הלשון שממנו מוכח שרצונו למחול באמת, והיינו שיאמר 'אתם עדי שאני מוחל לפלוני התביעה שיש לי כנגדו ואתם עדי על זה, או לשון אחר שמשמעותו כלשון 'אתם עדי', אבל בלשון גרוע כנידון דידן פשוט הוא שאין בו מיעיל. ועיין למרן באה"ע סימן קה, שכתב שצריך שיהיו הדברים שהדעת סומכת עליהם וכיוצא אלא בדעת נכונה. יעוין שם. ונדון זה סמך הבעל שהם דברי שחוק והיתול כיון שהוא מוחזק בכל הנכסים, מחל בחיוב מצד 'מהיות טוב' וכו', לשכך אין קרוביו ותתניו, והוא כדיבורו עומד. ויש לנו ראיות על זה".

³⁶ נראה שכך יש להבין את דברי ר' ראובן סירירו וחבריו שם, שכתבו שצריך שהמוחל יאמר "אתם עדי שאני מוחל לפלוני על התביעה שיש לי נגדו" או לשון אחר שמשמעו כמו "אתם עדי". ולכאורה זה סותר את שלחן ערוך (הערה 17) שאומר שאין צריך "אתם עדי". כנראה, הם סבורים שהדין שונה אם נתן אמתלא, שאז רק ב"אתם עדי" המחילה תקפה.

³⁷ ר' חיים אליהו, ר' מתתיה זכרי, ור' רפאל משה אלבאז, בשו"ת דבר אמת שם. וזו לשונם: "ומה שכתב ו'כל שכן לפי דברי הבעל שאומר שלא היו הדברים כי אם בדרך שחוק והיתול להפיק רצון קרוביה' וכו' – דברי הבעל מהבל ימעטו, ולא מפיו אנו חיים. ואין הכי נמי, אם יבררו עדי המחילה שהיה הדבר דרך שחוק ודברי תימה, אין מחילתו מחילה. גם מה שסיים 'מכל מקום לפחות צריך שיהיה לשון מחילה ברור, דהיינו שיאמר אתם עדי שאני מוחל לפלוני התביעה שיש לי כנגדו' - זה לא הבנתו כלל, ואם נסמך על דברי הבעל שאומר שהיה הדבר דרך שחוק והתול, אם כן, המחילה בטלה לפי דברי הבעל; ואם דברי הבעל אינם מעלין ואינם מורידים כיון שיש מחילה סתם, מה צורך ל'אתם עדי'? האם יש טענת השטאה והשבעה כדי שנצטרך 'אתם עדי' ומרן ז"ל קרי בחיל, סימן פא סעיף כט: 'והוא הדין למוחל חובו בפני עדים שאינו צריך לומר אתם עדי, וכן אינו צריך לומר כתובו'. וכבר כתבנו שאין הפרש בין מוחל חוב למוחל חיוב. ומה שסיים ו'נדון זה סמך הבעל שהם דברי שחוק בין שהיה מוחזק בכל הנכסים מחל לה בחיוב מצד מהיות טוב' – דברים אלו, חוץ מכבודו, אין צורך להשיב עליהם".

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

פרק רביעי

מחילה עקב אונס (כפייה)

הכלל הוא שמחילה שנעשתה בכפייה – בטלה³⁸, ככל חוזה שלא בתמורה שנעשתה בכפייה. מחילה בכפייה בטלה גם אם עשו הצדדים מעשה קניין³⁹. כמובן, אין המוחל נאמן לומר שהיה אנוס, אלא צריך שיהיו עדים על כך שהיה אנוס⁴⁰. גם אם מי שמחל מתוך כפייה נשבע על המחילה, היא בטלה, מפני שגם שבועה בכפייה בטלה; אבל אם היה רק אונס ממון, ונשבע על המחילה, המחילה תקפה, שהרי לפי רוב הפוסקים, אונס ממון אינו נחשב אונס לגבי שבועה, ולכן אסור לו לעבור על שבועתו⁴¹. אם כפו על נושה למחול, והכפייה פסקה, והנושה מחל בלי כפייה, המחילה תקפה גם אם מי שהפעילו את הכפייה יכולים לחדש אותה, מפני שיש לדון אותם לכף זכות, שחזרו בתשובה ועזבו את דרכם הרעה, ולא יחדשו את הכפייה⁴². כמו כן, מי שמחל מתוך כפייה, ופגה הכפייה, ואחר כך נשאו ונתנו יחד המוחל והנמחל, ופרע המוחל חיובים שונים לנמחל, המשך המשא והמתן מוכיח שמחל בלב שלם, והמחילה תקפה⁴³. כפייה פוסלת מחילה רק אם הופעלה על ידי אחר. אבל מי שמחל בגלל אונס עצמי ("אונסא דנפשיה"), כגון מתוך חשש מהפסד, מחילתו תקפה⁴⁴. אם המוחל מסר "מודעא", כלומר גילה את דעתו, לפני המחילה, שמחילתו נעשית מחמת כפייה ובלא גמירת דעתו, המחילה בטלה, גם אם באמת לא הייתה כפייה, מפני שכדי שמחילה תתבטל, די בכך שהיא תהיה בלי רצון מלא⁴⁵.

³⁸ נימוקים ומקורות לכך – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 251–252 (להלן, עמ' 1398–1399), הערה 65. למקורות שהובאו שם יש להוסיף את שו"ת הרשב"ש, סימן שמא (על בעל שהיה מתקוטט עם אשתו ומיצר לה עד שתמחל לו חלק מכתובתה), את שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן (קצו) [רט] (על אישה שהיתה אנוסה למחול לבעלה על שעבוד כתובתה על בית שלו), ואת שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קלו. מקור נוסף: שו"ת ר' אליעזר בן ארחא, סימן ה (עמ' ג), עוסק בר' ישעיה אשכנזי (בעל השל"ה), שקהילת חברון התחייבה לו בשטר להצילו מכל צרה, והשלטון הערבי לקח אותו למאסר, ואמר לקהילה "פרו אותי ואני אפרע", והשתמעה מכך מחילה לקהילה על התחייבותה. אבל הוא פוסק שזו מחילה באונס, כיוון שמחל כשהיה במאסר, כדי שימהרו לפדותו, והמחילה בטלה.

לעניין מחילה במסגרת פשרה, נחלקו הדעות האם המחילה בטלה עקב כפייה – ראה שם, עמ' 295–302 (להלן, עמ' 1401–1408). סמ"ג, עשה פב, כותב שפשרה כמכר לעניין אונס. כמו כן, מישרים, נתיב יח,

חלק א, כותב שפשרה כמכר לעניין זה שמודעא מועילה רק אם העדים ידעו על האונס. ³⁹

מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 309 (להלן, עמ' 1415), הערות 295–296.

⁴⁰ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 253, הערה 72. כך כתב גם שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מט. ⁴¹

מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 309 (להלן, עמ' 1415), הערות 297–298. ⁴²

שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן טו.

⁴³ מקורות לכך, והבחנות שונות בזה – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 309–310 (להלן, עמ' 1415–1416), הערה 299.

⁴⁴ ר' ישראל יפרח, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין, כרך ג, עמ' רעה. בנידונו, עובד מחל על תנאי עבודה מפני שחשש שבלי זה לא יתקבל לעבודה. על אונסא דנפשיה באופן כללי, ראה חוק לישראל, שם, עמ' 255–260. ⁴⁵

מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 279. למקורות שהובאו שם יש להוסיף את סמ"ג, עשה פב;

פרק רביעי: מחילה עקב אונס (כפייה)

חייב שדרש מהנושה שימחל לו על חלק מחובו, ואיים עליו שאם לא ימחל לו על החלק, לא ישלם לו כלום, והמצב היה שמסיבה כלשהי לא היה יכול לאכוף עליו בבית דין לשלם – המחילה בטלה. כך הוא, למשל, אם שמעון כפר בחוב שהיה חייב לראובן, והסכים לשלם לו חלק אם ימחל לו ראובן על השאר – המחילה בטלה, מפני שראובן מחל לו רק עקב הכפייה⁴⁶. כך גם אם מחל מפני שלא היה לחייב במה לשלם⁴⁷, או מפני שהחייב סירב לשלם⁴⁸, או מפני שהנושה היה במקום שאינו יכול לגבות מן החייב⁴⁹.

בפשיטת רגל, היינו שהחייב ירד מנכסיו והוא פורע מיוזמתו פרעון חלקי לכל אחד מנושיו, כך שלמעשה כל נושה מוחל על חלק מחובו, המחילה תקפה גם אם אחר כך התעשר החייב, מפני שהדין הוא שאין בחובות דין קדימה, אלא החייב רשאי לשלם אפילו לנושים המאוחרים, אם אין די לשלם לכולם, ותמורת הנאת הנושה מכך שהחייב משלם לו חלק מהחוב, הנושה גומר ברעתו למחול אף שהיה כפוי למחול⁵⁰.

אבל אם החייב הבריח את נכסיו ורשם אותם על שם אחרים, ונושיו התפשרו עמו שיפרע אחוזים מסוימים מחובותיו, והחזירו לו את שטרי החובות – אין תוקף למחילתם על היתר, מפני שמחלו מתוך כפייה, כדי להציל את מה שאפשר להציל, מפני שחשבו שלא יוכלו לגבות ממנו כלום, כיוון שרשם את רכושו על שם אחרים⁵¹.

אם הנושים הגדולים עשו הסדר חובות עם פושט הרגל, שכל נושה יקבל אחוז מסוים מחובו, והנושים הקטנים נאלצו להסכים לפשרה, אין תוקף למחילתם אם לא עשו על כך מעשה קניין⁵².

מחילה בכפייה תקפה אם ניתנה תמורה בעבורה, כשם שמכר בכפייה תקפה⁵³.

מישרים, נתיב יח, חלק א; שו"ת הרשב"ש, סימן שמא; שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן ח (ט ע"ב); ערך השלחן, אהע"ז, קה, אות ב; ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 127. 127.

⁴⁶ מקורות לכך, והבחנות שונות בזה – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 303–306 (להלן, עמ' 1409–1412). למקורות שהובאו שם יש להוסיף את שו"ת ר' אליעזר בן ארחא, סימן ה (עמ' כג).

⁴⁷ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 306 (להלן, עמ' 1412), הערה 285.

⁴⁸ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 306 (להלן, עמ' 1412), הערה 286.

יש להוסיף את שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מט, וסימן נ (ד"ה ולענין הפשרה), הכותב שמי שמחל על חלק מהחוב מפני שהחייב עיכב את ממונו זמן רב מתוך "אלמות", אין למחילה תוקף. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 130, עוסק באישה שבעלה לא שילם לה מזונות, והיא מחלה על חלק ממזונותיה, והוא כותב שאין זה מלמד שהיתה אנוסה למחול, מפני שאולי מחלה על חלק כדי להיות בטוחה בשאר ושללא תודקק ל"הוצאה לפועל" כדי לגבות, או מפני שחשבה שסכום זה יספיק לה. הוא כותב עוד שבנידונו האישה לא השיגה שלום בית גם אחרי המחילה, וזה מלמד שהמחילה לא נבעה מכך שהיא פחדה מהבעל.

⁴⁹ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 307 (להלן, עמ' 1413), הערה 287.

⁵⁰ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 307 (להלן, עמ' 1413), הערה 288.

⁵¹ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 308 (להלן, עמ' 1414), הערה 292.

⁵² מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 308 (להלן, עמ' 1414), הערה 293. אבל ראה הערה 38, בהשלמות, שיש מנהג במקומות מסוימים שהסדר החובות מחייב את כל הנושים.

⁵³ ר' חיים באסן, בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן מג, עמ' צו; ר' שמריה שרביט הזהב, שם, עמ' צו. הם עסקו בקהילה שפטרה מישהו מחיובו במס למשך תקופה מסוימת תמורת סכום מסוים שמשולם מיד. דוגמה

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

במחילה שלא הייתה מפורשת אלא מכללא, כגון שהנושה שתק בנוגע לתביעתו, באופן שאפשר להבין משתיקתו שהוא מוחל עליה⁵⁴, הרי אם הסיבה ששתק היא שפחד מנזק כלשהו, אי אפשר להסיק משתיקתו שמחל⁵⁵.

פרק חמישי

מחילה מתוך כעס

א. הכלל שהמחילה אינה תקפה

לדעת רוב הפוסקים, אם הנסיבות מלמדות שהמוחל לא מחל ברצונו, אלא מתוך כעס, אין המחילה תקפה⁵⁶. זאת בין אם הנמחל הרגיו אותו, בין אם אדם אחר הרגיו אותו⁵⁷. כך גם אם נמחל דיבר בכעס, והמוחל השיב לו בנחת, מפני שהמוחל השיב לו בהתאם למה שאמר לו בכעס, ולא התכוון למחול ברצונו⁵⁸.

אף על פי שפעולות משפטיות אחרות, כגון מכר, מתנה, גירושין ושבועה, תקפות גם אם נעשו מתוך כעס, מחילה שונה, מפני שאין דרך למחול⁵⁹. אמנם יש פוסקים הסוברים שמחילה מתוך כעס מועילה⁶⁰, אבל הם במיעוט.

מיוחדת למחילה בתמורה היא פשרה, אבל הדעות חלוקות לגבי דינה של פשרה באונס. ראה על כך חוק לישראל שם, עמ' 295–308 (להלן, עמ' 1401–1414, באופן חלקי).

שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן כה, עוסק במשורך שנאנס למחול על התחייבות הצד השני לפרנס אותו, ובתמורה הסכים הצד השני לבקשתו להקדים את הנישואין, והוא פוסק שהמחילה תקפה כדין מכר באונס, בגלל התמורה, אף שהיא מועטת יחסית למחילתו. ⁶¹

ר"י בוחבוט, בפד"ר, כרך טו, עמ' 317, כותב שמחילה למוסד תורני יש בה משום מצוות החזקת תורה, ולכן המוחל נחשב כאילו קיבל תמורה, ואגב המצווה גמר בדעתו למחול, ודינה כמכר שמועיל באונס, אם לא עשה מודעא. הוא מסתמך על שו"ת דברי ריבנות, סימן סז (הובא בקהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, לשון בני אדם, "כל הנקרא", אחרי מערכת ק), אות תקפה, ובמשפט שלום, רה, ז), שכתב כך באופן כללי על מי שאנסו אותו לעשות דבר שיש בו מצווה.

⁵⁴ ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 446 ואילך.

⁵⁵ מקורות לכך – ראה חוק לישראל, שם, עמ' 310 (להלן, עמ' 1416), הערה 300.

⁵⁶ מישרים, נתיב כט, חלק ד, בסופו (הובא בב"י, חו"מ, שלד, ה, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קיט, בשו"ת לחם רב, סימן ק, בשו"ת כהונת עולם, סימן לב, ובחקרי לב, י"ד, חלק ד (במהד' המאור), סימן פב, עמ' קעז); רמ"א, חו"מ, שלג, ח (הובא בשו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, בשו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא, עמ' נח, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צו, אות ב, ובשם משמעון (שטרן), סימן ג, דף נב ע"ד). ⁶²

⁵⁷ שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כט ע"ב).

⁵⁸ כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות יב.

⁵⁹ משפט שלום, רט, ד (דף עה). בזה הוא דוחה את הוכחותיו של תורת חיים (הערה 60) מהדין שגט ושבועה מתוך כעס תקפים. הוא כותב שאף שכתב שו"ת הרדב"ז, חלק ו, סימן שני אלפים צ, שמכירה מתוך כעס תקפה, אולי הוא מסכים שמחילה בכעס בטלה.

⁶⁰ תורת חיים, בבא בתרא קס ע"ב, וסנהדרין קי ע"ב, מוכיח שמחילה מתוך כעס מועילה, ממה שנאמר בסנהדרין שם שהקב"ה כביכול נשבע באפו, ובכל זאת היה צריך התרת נדרים; וכן ממה שנאמר בבבא בתרא שם שכהנים היו כועסים ומגרשים את נשותיהם (ולכן הוצרכו לתקן גט מקושר, כדי שישכך כעסם עד גמר הכנת הגט, ולא יגרשו), ובכל זאת הגירושין היו תקפים. ⁶³

פרק חמישי: מחילה מתוך כעס

ב. אם עשה מעשה קניין

מהרי"ט⁶¹ עוסק במי שמחל מתוך כעס, ובכל זאת פסק שאם עשה קניין, המחילה תקפה, מפני שהקניין מראה שגמר בדעתו למחול.

ג. אם המשיך במחילתו זמן ניכר

גם לדעה השלטת, שמחילה בכעס בטלה, הרי מי שהתחיל את מחילתו מתוך כעס, ואחר כך התמיד במחילתו זמן ניכר – מחילתו תקפה, שהרי כעס אינו יכול להימשך זמן ניכר⁶², ונמצא שמחל גם כשדעתו היתה מיושבת.

ד. אם עשה מעשה עם המחילה

סייג נוסף לדעה שמחילה בכעס בטלה הוא, שאם המוחל עשה מעשה לחזק את מחילתו, המחילה תקפה, מפני שאמנם אנשים עשויים למחול בדיבור מתוך כעס שלא בלב שלם, אבל אינם עשויים לעשות מעשה מתוך כעס בלי שיתכוונו לכך בלב שלם, ולכן המעשה מוכיח שמחל בלב שלם⁶³.

ה. נטל ההוכחה שהמחילה היתה מתוך כעס

הפוסקים נחלקו בדנינו של נושה שמחל על חיוב, ואחר כך טען שהמחילה אינה תקפה מפני שנעשתה מתוך כעס. ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי סבור שנטל ההוכחה מוטל על הנושה, מפני שהוא המוציא מחבירו, וכל זמן שאין ראיה לכאן או לכאן, המחילה תקפה מספק⁶⁴. אבל אחרים פסקו שהנושה נאמן לומר שמחל מתוך כעס, בלי להביא ראיה⁶⁵, מפני שיש חיוב ודאי, וספק האם היתה מחילה תקפה שיכולה להפקיע את החיוב⁶⁶. במלים אחרות, החיוב מבקש תואנה להיפטר בטענת מחילה, ולכן הוא צריך להביא ראיה שהיתה מחילה כשרה, שלא היתה בכעס⁶⁷.

⁶¹ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד, דף יט ע"א).⁶²

⁶² חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פט (הובא בשו"ת שערי רחמים שם, דף יט ע"ב). וזו לשונו: "דגם הם לא אמרו כי אם במחל פעם אחת בדרך כעס ותו לא מידי, דאין הכעס תדירי כי אם שעה או שתיים, על דרך שאמרו 'וכמה זעמו רגע', ולמרבה עד שעת השינה, דהשינה מפיג את הכעס... אבל בנידון דידן, שגמר במחילתו חדש ימים, בודאי דגמר ומחיל". והסכים עמו שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט.⁶³

⁶³ חקרי לב, שם. בנידון רב מחל על מינויו מתוך כעס, ואף מסר לבני העיר את כתב המינוי שלו.⁶⁴

⁶⁴ ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת מפי אהרן, סימן טו (פג ע"ג), ובשו"ת תורת חכם, סימן כז (קד ע"ג). אבל הוא כותב שהתובע צריך להישבע שבועת היסט שהמוחל מחל בלב שלם, וכך כתב גם שו"ת תועפות ראם (טויבש), חו"מ, סימן לד.

רימ"י הלוי אומר שהעובדה שאחר כך המוחל תבע את הנמחל לדין אינה מוכיחה שמחל מתוך כעס, שהרי ייתכן שמחל מחילה גמורה ועכשיו הוא תחור בו.

⁶⁵ ר' אליהו ילוח, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פו ע"ד); ר' אהרן בכור אלהדיף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יז (צא ע"ד).⁶⁶

⁶⁶ ר' אליהו ילוח, שם. הוא מביא ראיה מהדין שחייב הטוען "לוותי, ואיני יודע אם פרעתיך", חייב (שו"ע, חו"מ, עה, ט).⁶⁷

⁶⁷ ר' אהרן בכור אלהדיף, שם.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

גם לדעה זו, אם החייב אומר בוודאות שהמחילה היתה ברצון (כגון שהוא טוען שהנושה אמר לו שמחל ברצון), הוא פטור; ואם היו חייבים רבים באותו חיוב, וחלקם אומרים בוודאות שהמחילה היתה ברצון, הם פטורים מחלקם בחיוב, אבל האחרים חייבים, כפי שנפסק⁶⁸ ששניים שלוו יחד, ומחל המלווה לאחד מהם, חלק חברו אינו מחול⁶⁹.

ו. אם אמר "אני מחל בלב שלם"

אם המוחל אמר "אני מחל בלב שלם", מחילתו תקפה גם אם היתה בכעס, כמו שכתב הרמב"ם⁷⁰ שלשון כזאת יש בה כדי למנוע חשש שלא מחל בלב שלם⁷¹.

ז. אם החייב פעל על סמך המחילה

גם אם הנושה מחל מתוך כעס, הרי אם החייב הסתמך על המחילה ועשה מעשה על פיה, כגון משכיר שמחל לשוכר ועל סמך זה שכר השוכר בית אחר, המחילה תקפה⁷².

פרק שישי

מחילה שלא בפני החייב

מחילה תקפה גם אם נעשתה שלא בנוכחות החייב, ואין אומרים שהדבר מעיד על חוסר גמירת דעת מצד המוחל. די שהמוחל ימחל בפני עדים או אפילו בינו לבין עצמו, ובזה זכה הנמחל במה שבידו, ואין הנושה רשאי לתובעו⁷³.

נימוקים אחדים ניתנו לכך שנוכחות החייב אינה חלק מהותי מיצירת המחילה.

(א) מן הסתם החייב מעוניין במחילה, וזו זכות בעבורו, ו"זכין לאדם שלא בפניו"⁷⁴. וקל וחומר הדברים: מכוח "זכין לאדם שלא בפניו" אדם יכול אף לקנות דבר שלא הגיע לידו,

⁶⁸ שו"ע, חו"מ, עז, ו.

⁶⁹ ר' אליהו ילוז, שם.

⁷⁰ רמב"ם, הלכות מכירה, פרק ה, יג, שהובא ליד ציון הערה 5.

⁷¹ ר' אהרן בכור אלהרף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יז, דף פט ע"ב (כך נראית כוונתו). הוא מיישב בזה את מה ששו"ת ר"י מיגאש, סימן נח (שהבאנו במילואים להערה 63), אומר שהמחילה תקפה אף שהייתה בכעס – שבנידונו אמר המוחל "אני מחל בלב שלם".

ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סו, כותב בשם שו"ת דובב מישרים, חלק ב, סימן לח (ולא מצאנוהו שם), שאם יש אומדנא שהתכוון למחול, המחילה תקפה גם אם מחל מתוך כעס, אף שבדרך כלל מחילה מתוך כעס בטלה. ⁷²

⁷² שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן טט, בשם הרב "המשביר" ובשם ליקוטי צרור החיים בשם ראשונים. ⁷³ תשובות חכמי פרוניניציא, חלק א, סימן לד = תשובת ראב"י אב"ד, סיני, גל' כא, עמ' קסב; בית מאיר, אהע"ז, קו, א (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמא, ס"ק א, ובשו"ת קול מבושר, חלק א, סימן נג, אות ה); שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (ד"ה ועלה). ⁷⁴

⁷⁴ רוב דגן (עטייה), קונטרס אות לטובה, סימן מב, אות ב (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט); שו"ת יוסף אומץ שם; שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד; שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א; משכנות הרועים, מערכת מ, אות ט (הובא בשו"ת יביע אומר שם, אות ז). ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 142, משווה מחילה שלא בפני החייב

פרק שישי: מחילה שלא בפני החייב

וקל וחומר שחייב יכול לזכות בממון שבידו על ידי מחילה שלא בפניו⁷⁵. ואף שאדם אינו יכול לקנות חפץ ב"קניין חצר" אם אינו יודע שהחפץ נמצא בחצרו, מפני שצריך שיתכוון לקנות⁷⁶, הרי אם "דעת אחרת מקנה" לו, אינו צריך להתכוון לקנות⁷⁷, ובמחילה, יש "דעת אחרת מקנה" – הנושה⁷⁸. ואין ללמוד מהפסוק "שונא מתנות יחיה"⁷⁹ שמחילה היא קצת חובה לנמחל, וחל לגביה הכלל ש"אין חבין לאדם שלא בפניו", מפני שפסוק זה נאמר רק במתנה, אבל מחילת חוב היא רק הפקעת החוב ואינה מתנה⁸⁰.

אבל ר' מאיר פוזנר⁸¹ דוחה נימוק זה, בטענה שיש הבדל בין מחילה זו לבין מתנה שלא בפני המקבל: במתנה, איש הביניים שזוכה עבור המקבל נוכח במעמד הנתנה, ואילו במחילה שלא בפני החייב, אין אדם אחר שנוכח במעמד המחילה, שזוכה בעבורו. צריך להוסיף, שגם אם נכח אדם אחר במעמד המחילה, אינו יכול לזכות עבור החייב, שהרי המחילה אינה דבר ממשי שאפשר לעשות בו מעשה קניין.

(ב) החיד"א מנמק, שהיות שחוב נמחל באמירה בעלמא, בלי מעשה קניין, אין צורך בנוכחות החייב, שיקבל את הקניין, כביכול⁸².

נימוק זה מובן במיוחד לפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שני), שמחילה היא רק הפקעה, שהרי לשיטה זו מחילה היא מעשה חד צדדי של הנושה, ואין צורך ברצון החייב, שלכן היא חלה אף בעל כרחו⁸³.

גם לפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי), שמחילה היא הקנת ממון החוב לחייב, אפשר לומר שהיא מועילה שלא בפני החייב, כפי שכתב ר' אפרים נבון⁸⁴, שגם לשיטת ההקנאה, מועילה מחילה נגר רצונו של החייב מפני שמחילה היא רק הקנאה דממילא, ומאותה סיבה היא תועיל גם שלא בפני החייב⁸⁵. גם בלי להסתמך על דברי ר' אפרים נבון, ייתכן

להלכה שאפשר להקנות מתנה למקבל בקניין סודר שלא בפניו מפני שיש להניח שהוא רוצה אותה (רמ"א, חו"מ, קצה, ג).

⁷⁵ קרני ראם שם.

⁷⁶ תוספות, בבא בתרא נד ע"א (ד"ה אדעתא).

⁷⁷ נימוקי יוסף, בבא בתרא כב ע"א (בדפי הרי"ף), בשם הראב"ד.

⁷⁸ שו"ת תשורת שי, מהרורא קמא, סימן תו; יביע אומר שם, אות ו.

⁷⁹ משלי טו, כז.

⁸⁰ משכנות הרועים שם; קרני ראם שם. מ

⁸¹ בית מאיר, אהע"ז, לח, לה. שם הוא העלה ספק האם מועילה מחילה שלא בפני הנמחל (ואילו בסימן קו, פסק שהיא מועילה, כאמור בהערה 73; ולא דק שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לה, אות ט, הכותב שלדעת בית מאיר, שם, סימן לח, מחילה שלא בפני הנמחל בטלה). הוא דן שם גם האם מועילה מחילת תנאי שלא בפני הנמחל.

שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות ג, קבא דניחוחא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא זו, ומאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 4 (עמ' לו במהדורה המקובצת), מביאים את הספק של בית מאיר.

⁸² שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (ד"ה ועלה) = שיעורי ברכה, חו"מ, סימן יב.

⁸³ ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה (הובא בשלמי רגלים (לנגסם), פרק ב, אות כז, בשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן עט, ובשו"ת דברי שלום (קריוז), חלק ג, סימן קצז); ברכת משה, על מחנה אפרים, הלכות זכיייה מהפקר, סימן יא, אות ב; בארות שלמה, חו"מ, עמ' עג; תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה; ר' שלמה שלוש, שערי צדק, גל' א (תש"ס), עמ' 143. מ

⁸⁴ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 509.

⁸⁵ ברכת משה, שם; פתחי חושן, הלוואה, פרק יב, הערה יג. מ

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

שתועיל מחילה שלא בפני החייב גם לשיטת ההקנאה, מהנימוק שהובא לעיל, שזכין לאדם שלא בפניו, עיקרון האמור גם בהקנאת נכס ממש⁸⁶.

אבל נראה שלשיטת הפרעון, שראינו בשער ראשון, פרק רביעי, לא מועילה מחילה שלא בפני החייב, מפני שלשיטה זו, יש צורך בהשתתפות החייב במחילה – שהוא כאילו פורע, ומרכיב זה חסר אם החייב אינו יודע בכלל על המחילה.

(ג) ר' יצחק מזיא מנמק⁸⁷, שרואים כאילו הנושה אומר "הריני כאילו קיבלתי", כלומר, כאילו הודה שהחייב פרע לו את חובו, והרי הודאת הנושה מועילה שלא בפני החייב; ואדרבה, מחילה כזאת טובה יותר מסתם הודאה, שהרי סתם מודה יכול לטעון "משטה הייתי כך", ואילו כאן אינו יכול לטעון "משטה" מפני שלא היה מי שתובע אותו, והמודה בלי תביעה אינו יכול לטעון "משטה"⁸⁸. הסבר זה מובן לאור שיטת הגאונים⁸⁹, שמחילה פועלת בתור הודאת הנושה שהחייב פטור מחובו.

אחרי שהסברנו מדוע נוכחות החייב אינה חלק מהותי מיצירת המחילה, עלינו להשיב על טענה שהועלתה, שבמחילה שלא בפני החייב, יש לחשוש שמא הנושה לא גמר בדעתו למחול⁹⁰, אלא דיבר בצחוק, שכן אילו מחל בלב שלם, היה לו למחול בפני החייב. טענה זו מתבססת על כך שמצאנו חשש זה בתחומים אחרים: לעניין הודאה, הלכה היא⁹¹, שאם הכמין הנושה עדים ושמעו שהחייב מודה שהוא חייב לו, יכול החייב לטעון "משטה הייתי כך". בדומה נפסק לעניין קידושין⁹², שאם העדים רואים איש ואישה דרך החלון, והאישה אינה רואה אותם בעת הקידושין, אפילו ראו העדים שקיבלה כסף שנתן לה האיש לקידושין, אינה מקודשת, מפני שהיא יכולה לומר "ידעתי שאין תוקף לקידושין בלא עדים, והתכוונתי לצחוק עליו".

ובכן, ר' עובדיה יוסף⁹³ מסביר שאף שמחל שלא בפני החייב, אין חוששים שלא גמר בדעתו למחול, ואף אינו יכול לטעון "משטה הייתי", כיוון שהחייב לא ביקש ממנו למחול לו (שאלו ביקש זאת החייב, היה מוחל בנוכחותו), כמו שהמודה בלי תביעה הנושה אינו יכול לטעון "משטה הייתי"⁹⁴. אם מחל בפני עדים שלא בפני החייב, יש סיבה נוספת שאינו יכול לטעון "משטה הייתי", כפי שראינו לעיל⁹⁵, שהמוחל בפני עדים אינו יכול לטעון "משטה הייתי".

⁸⁶ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, נוקט שמטעם זה יותר פשוט שהמחילה מועילה שלא בפני החייב לשיטת ההקנאה, מלשיטת הסילוק. וזו לשונו: "כבר כתבתי לעיל דמחילה שלא בפני הלוה משום הקנאה, דאדם מקנה לחברו שלא מדעתו משום דעת אחרת. ואפילו אם תמצי לומר שהוא רק משום סלוק, מוכח מהגהות אשרי הג"ל [בבא מציעא, פרק ה, סימן כב] דאינו יכול לחזור".

⁸⁷ שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו.

⁸⁸ שו"ע, חו"מ, פא, ה.

⁸⁹ ראה על כך במאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ז), עמ' 76–90.

⁹⁰ שו"ת קרית מלך רב, חלק ב, סימן יא, מעלה סברה זו כסיבה שלא תועיל. יש להעיר, שבנתנית מתנה, מועיל זכוי מתנה על ידי אחר, ואין אומרים שהנותן לא גמר בדעתו לתת; אבל אפשר להסביר ששם המתנה חלה מפני שהנותן עשה מעשה קניין, מה שאין כן במחילה, שאינה צריכה קניין.

⁹¹ סנהדרין כט ע"א; שו"ע, חו"מ, פא, יא.

⁹² שו"ע, אהע"ז, מב, ג.

⁹³ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט.

⁹⁴ שו"ע, חו"מ, פא, ה.

⁹⁵ ליד ציון הערה 17.

פרק שביעי: מצבים שיש בהם חשש לחוסר גמירת דעת

תוקף המחילה לפני שנודע עליה לחייב: מעשה בראובן שמחל על חובו לשמעון שלא בנוכחותו, ולפני שנודע לשמעון, ביקש לחזור בו. ר' יצחק מזיא פסק שאינו יכול לחזור בו, מפני שמחילה על חוב שלא בפני החייב תקפה גם אם החייב לא ידע עליה⁹⁶. אבל נראה שאם החייב התנגד למחילה כששמע עליה, היא בטלה, לפי הדעה⁹⁷ שמחילה נגד רצון החייב אינה תקפה. לפי דעה זו, המחילה חלה בשעת אמירתה אף בלי ידיעת החייב, בתנאי שהחייב לא יתנגד; זאת בדומה לדין זיכוי מתנה למקבל שאינו נוכח, שהמתנה חלה בשעת הזיכוי, בתנאי שלא יתנגד המקבל⁹⁸. לעומת זאת, ר' יחיאל מיכל אפשטיין⁹⁹ סבור שמחילה שלא בפני החייב תקפה רק אם נודע לחייב על המחילה והתכוון לזכות בממון החוב, אבל כל זמן שלא נודע לו, יכול הנושה לחזור בו, מפני שכדי שהחייב יזכה בממון החוב, הוא צריך להתכוון לזכות בו, כמו שכל קניין צריך כוונה¹⁰⁰; ואף שבמחילה די בסילוק שעבוד הנושה, ובעקבותיו נשאר הכסף ממילא ביד החייב, מכל מקום כל זמן שלא נודע לחייב, לא הסתלק השעבוד. שלא בפני עדים: מחילה שלא בפני החייב תקפה גם אם לא ראו עדים את המחילה (אם הנושה מודה שמחל), שהרי מחילה תקפה גם בלי עדים¹⁰¹.

פרק שביעי

מצבים שיש בהם חשש לחוסר גמירת דעת

א. "נחת רוח עשיתי לבעלי"

אישה העושה פעולה משפטית באופן שמטיב עם בעלה יכולה, במקרים מסוימים, לטעון שלא עשתה זאת בלב שלם, אלא עשתה זאת רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה, שכן אילו סירבה היה עלול לכעוס עליה, בטענה "עינייך נתת בגירושין ובמיתה" – "את דואגת לנכסייך מפני שאת חושבת על גירושיו או על מותי". לדוגמה, אם הבעל מכר קרקע שלו, והאישה מחלה לקונה על זכותה לגבות את כתובתה מקרקע זו, אין תוקף למחילתה, כיוון שהיא יכולה לטעון שעשתה כך רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה¹⁰².

⁹⁶ שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו.

⁹⁷ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 510.

⁹⁸ חידושי הרמב"ן, קידושין כג ע"א.

⁹⁹ ערוך השלחן, חו"מ, רמ"א, ד.

¹⁰⁰ אבל יש להעיר שמקבל מתנה זוכה בה גם בלי ידיעתו, ודי בכוננת הנותן לתת – נימוקי יוסף, בבא בתרא כב ע"א (בדפי הרי"ף).

¹⁰¹ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א. הוא אומר שמה שכתב שו"ת קרית מלך רב, חלק ב, סימן יא, שמחילה שלא בפניו מועילה מפני ש"אמר דבריו בפני עדים", אינו בדווקא. על כך שאין צורך בעדים על המחילה, ראה שער שני, עמ' 49.

¹⁰² כתובות צה ע"א; רמב"ם, הלכות אישות, יז, יא; שו"ע, אהע"ז, צ, יז. שם נאמר (והובא בתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 209) שאם מכר הבעל קרקע אחת וסירבה למחול לקונה, ומכר קרקע שנייה ומחלה לקונה, הדבר מוכיח שהמחילה היתה בלב שלם.

רמב"ם ושו"ע שם אומרים שאם מחלה בקניין על שעבודה בקרקע זו, והבעל מכר אותה, המחילה תקפה.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

לעומת זאת, אישה שמחלה לבעלה על כתובתה, אינה יכולה לטעון שלא מחלה בלב שלם ואמרה זאת רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה¹⁰³. טעם ההבדל הוא, שלכל אישה יש כתובה, ולכן לא היה אמור להיות לאישה קושי לסרב למחול (אילו לא רצתה), מפני שיכלה לטעון כלפי בעלה: "איך אמחל לך, ואהיה שונה מכל הנשים?"; ואדרבה, היא יכלה לומר לו: "העובדה שאתה מבקש שאמחול לך מראה שאתה מתכנן לגרש אותי בלי לשלם לי את הכתובה"; ואם בכל זאת מחלה, סימן הוא שעשתה זאת ברצון¹⁰⁴. עוד אפשר להסביר (בדומה לנימוק האמור), שהיא לא היתה צריכה לחשוש שהבעל יטען כלפיה "עיניך נתת בגירושין ובמיתה", שהרי היא היתה יכולה לענות לו, שסירובה למחילה אינו מתוך מחשבה על גירושין או על מותו, אלא מפני שגם בהווה לא נעים לה להיות בלי כתובה, בעוד שלכל אישה נשואה אחרת יש כתובה.

מאותה סיבה, גם המוחלת על תנאי הכתובה אינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי"¹⁰⁵. גם המוחלת על תוספת כתובה אינה יכולה לטעון כך¹⁰⁶, מפני שהיתה יכולה לסרב למחול ולא היתה גורמת לאיבה עם בעלה, כיוון שאין לבעלה הנאה ממחילה זו עכשיו¹⁰⁷.

אשר למחילת הנדוניה (נכסי צאן ברזל), יש להבדיל בין מצבים שונים. אם נכסי צאן הברזל הם בעין¹⁰⁸, היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", ומחילתה בטלה¹⁰⁹. אם אינם בעין, אלא נכתב בכתובה שהכניסה לו "סך כך וכך" בתור נדוניה, והיא מחלה עליהם, אינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מאותה סיבה שאינה יכולה לטעון כך לגבי הכתובה¹¹⁰; אילו

¹⁰³ חידושי הרמב"ן, כתובות נג ע"א; חידושי הרא"ה, כתובות נג ע"א; שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתפג, וחלק ב, סימן רצח (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז, בתחילתו, ובשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פה), ובתשובות המובאת בכ"י, אהע"ז, סימן צא; שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז (הובא בשו"ת מהר"ט, חלק א, סימן לח, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, דף רח ע"א-ע"ב, ובשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סה, עמ' ריז); מגיד משנה, הלכות אישות, כב, יח; שו"ת מהר"י וייל, סימן יט (אם נשאר לה שיעור כתובה דאורייתא); שו"ת הריב"ש, סימן קמט; שו"ת הרשב"ש, סימן שמא וסימן שמו; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תריב; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כד; רמ"א, אהע"ז, צ, טז; בית שמואל, קו, ס"ק ט. וראה שער שלישי, עמ' 82 ואילך, על מחילת כתובה אופן כללי.

¹⁰⁴ רמב"ן שם (הובא במגיד משנה, הלכות אישות, יז, יט); רא"ה שם (בקיצור); ריב"ש שם; שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד. הרא"ש מנמק, שאין איבה אם לא תמחל לו. מ

¹⁰⁵ שו"ת הריב"ש, סימן קמט; בית שמואל, קה, ס"ק יא; חלקת מחוקק, צ, ס"ק נו.

¹⁰⁶ מגיד משנה, הלכות אישות, כב, יח; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תריב; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כד.

¹⁰⁷ רדב"ז שם.

אבל הרשב"א, בתשובה המובאת בכ"י, אהע"ז, סימן צא, כותב שאם מחלה לבעלה על ה"מתנה לחוד" (מתנה שנהגו בימי הביניים שהבעל נותן לאשתו, בנפרד מהכתובה) שנתן לה, היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי".

¹⁰⁸ יש להעיר שבמצב זה, אין זו מחילה, אלא היא בעצם מקנה את הנכסים לבעל, כפי שנראה בשער חמש עשרה, פרק שבעי.

¹⁰⁹ חלקת מחוקק, צ, ס"ק נו, בשם הרמב"ן והרשב"א; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רלב, סימן תעד וסימן תריב; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כד, בדעת הרמב"ם והרא"ש; הגהות חבר בן חיים, על הרמב"ם, הלכות אישות, כב, יח. מ

¹¹⁰ שו"ת הריב"ש, סימן קמט, בשם הרמב"ן והרשב"א; שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד; שו"ת הראנ"ח, שם, בדעת הרמב"ם והרא"ש; בית שמואל, סימן צ, ס"ק ס, וסימן קה, ס"ק יא.

שו"ת בית יוסף, שם, כותב במסקנתו שייתכן שזו גם דעת הרמב"ם.

פרק שביעי: מצבים שיש בהם חשש לחוסר גמירת דעת

לא רצתה למחול, היתה יכולה לסרב למחול, בטענה: "מדוע אתה רוצה שאמחל? וכי עיניך נתת בגירושיך? הרי הכול כבר בידך!"¹¹¹. אבל יש אומרים שאם מחלה על הנדוניה בלבד, היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", והמחילה בטלה¹¹². נכסי צאן ברזל שאבדו או נגנבו, והאישה מחלה על אחריות בעלה עליהם – אינה יכולה לומר "לא מחלתי ברצון אלא נחת רוח עשיתי לבעלי"¹¹³, מפני שאילו היתה מסרבת למחול עליהם, לא היתה גורמת לאיבה עם בעלה, כיוון שאין לבעל הנאה רבה כל כך ממחילתם¹¹⁴; אבל זאת בתנאי שהמחילה היתה בקניין ובעדים¹¹⁵. טעם הדבר הוא, שכפי שראינו¹¹⁶, מחילה תקפה רק אם ברור שהיא בלב שלם, והרי כאן יש מקום לומר שמחלה רק מטעם "נחת רוח עשיתי לבעלי", ולכן המחילה תקפה רק אם היו קניין ועדים, שאז יש להניח שהתכוונה למחול בלב שלם¹¹⁷. אבל אם הבעל כילה את הנכסים לצרכיו, והאישה מחלה לו על חיובו לשלם לה, היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מפני שאילו היתה מסרבת למחול, היה בעלה טוען כלפיה "הרי גם את אכלת מנכסים אלו, ומדוע לא תמחלי לי?"¹¹⁸. אם מכרה לאדם זר חוב שבעלה חייב לה, ואחר כך מחלה לבעל על החוב, אינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מפני שברור לנו שהיא אוהבת את בעלה יותר משהיא אוהבת את הקונה, ולכן יש להניח שמחלה לבעלה בלב שלם¹¹⁹. באותם מצבים שאישה יכולה לבטל את המחילה בטענת "נחת רוח עשיתי לבעלי", הרי גם אם אמרה בפירוש שהיא מוחלת על זכותה ומבטלת טענה זו, המחילה בטלה, מפני שהיא יכולה לומר שגם את זה אמרה רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה¹²⁰.

ב. מתוך פחד מאביו או מאדונו

אם ראובן עובד עם בנו ובתו הגדולים או עם עבדו ושפחתו הגדולים בשדהו של שמעון, וראובן אינו נותן להם מזונות – שכר עבודתם שייך להם ואינו שייך לראובן. אם ראובן עשה הסכם עם שמעון המעביד, שבמקום שבנו ובתו, עבדו ושפחתו יאכלו מפירות השדה תוך כדי עבודתם, כפי שכל פועל זכאי לאכול, יוסיף שמעון המעביד שכר לראובן, והבן והבת והעבד

¹¹¹ חלקת מחוקק, קה, ס"ק יב; הפלאה, קונטרס אחרון, קה, ס"ק ד.

¹¹² בית שמואל, קה, ס"ק יא; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תעד. 10.

¹¹³ רמב"ם, הלכות אישות, כב, יט (הובא בשו"ת מר ואהלות (ענתיבי), אהע"ז, סימן ב, ד"ה תשובה); שו"ע, אהע"ז, צ, יח; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רלב, סימן תעד וסימן תריב.

¹¹⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רלב וסימן תעד.

¹¹⁵ רמב"ם ושו"ע שם.

¹¹⁶ ליר ציון הערה 7.

¹¹⁷ פרישה, אהע"ז, צ, ס"ק נו; אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג); הפלאה, קונטרס אחרון, צ, ס"ק לו (לחזק את הדבר); מים חיים (סילוה), על הרמב"ם שם (ברמז). 2.

¹¹⁸ שו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן תריב.

¹¹⁹ תשובת הרשב"א המובאת בב"י, אהע"ז, סימן צא (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כד).

¹²⁰ שו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן ה (הובא בטור, אהע"ז, סימן צ, ובשו"ת שערי רמים, חלק א, חו"מ, סימן כד, דף מה ע"א); שו"ע, אהע"ז, צ, יז.

אבל תקנת פאס, משנת שס"ג (כרם חמר, חלק ב, סימן מג), מזכירה אפשרות שאישה תמחל "בביטול טענת נחת רוח עשיתי לבעלי". ייתכן שהתקנה היא זו שמונעת ממנה לטעון טענה זו, אבל בלי התקנה מחילתה לא היתה תקפה.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

והשפחה מחלו על זכותם לאכול – מחילתם בטלה, מפני שיש להניח שלא מחלו בלב שלם אלא מתוך פחד מראובן¹²¹.

ג. בסגנון "בתמיה"

כפי שראינו¹²², הרמב"ם אומר שצריך שהמחילה לא תהיה "דברי תימה". מכאן שאם המוחל דיבר בלשון "בתמיה", עם סימן שאלה וסימן קריאה, המחילה אינה מועילה¹²³.

ד. עקב הפצרת אחרים

הלכה היא, שמחילה במסגרת פשרה צריכה קניין, אף שמחילה רגילה אינה צריכה קניין¹²⁴. יש מן הראשונים שנימקו זאת, שיש חשש שאינו מוחל בלב שלם אלא רק מפני שהדיינים הפצירו בו להתפשר, ולכן הוא צריך לעשות קניין כדי להראות גמירת דעת¹²⁵. מכאן למדו פוסקים אחרים שמי שמחל מפני שהפצירו בו למחול ולא היה יכול להתחמק, מחילתו בטלה¹²⁶.

כך נפסק גם בנושה שלא הפצירו בו במישרין למחול על החוב, אלא שהפצירו בו לעשות דבר אחר, ומחל על חוב כדי להתחמק מכך. מעשה באנשי טבריה ששלחו את ראובן בשליחות ה"כולל" לטורקיה. הוא נסע והתחיל לעסוק בשליחותו, אבל היתה מלחמה והחליט להישאר בכיירות. אנשי טבריה הפצירו בו להמשיך לטורקיה, ואיימו שאם לא יציית, ישלחו אחר במקומו, והשיב להם שימנו שליח אחר, ומשמעות דבריו היא שהוא מוחל על המינוי. ר' אהרן אלחדוף¹²⁷ פסק שמחילתו בטלה, מפני שיש להניח שלא התכוון ברצינות למחול, אלא אמר

¹²¹ תוספות, בבא מציעא צב ע"ב (ד"ה אי הכי). אלא שהתוספות כותבים שלמסקנת הסוגיה, בסתם מניחים שאינם פוחדים אלא הם מוחלים בלב שלם. התוספות נקטו לפני כן "אנוסים הם", ושו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא (ד"ה ועוד שהרי), ובספרו משפט שלום, רט, ד, מסביר שאין כוונתם שזה אונס גמור, שהרי הבן והבת והעבד והשפחה השכירו את עצמם ברצון להיות פועלים, אלא טעם התוספות הוא שבמחילה, כל שנראה שאיננו ברצון – אינו תקף.

¹²² עמ' 374, ליד ציון הערה 2.

¹²³ כסף משנה, הלכות אישות, יז, יט (הובא בחלקת מחוקק, קה, ס"ק טו, ובשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג), הביא מקור לדברי הרמב"ם שלא מועילים "דברי תימה", מבבא קמא צג ע"א, על "יש הן שהוא כלאו", שכפי שפירש רש"י (ד"ה ור' יוחנן), אם ראובן אמר לשמעון "הכה אותי", ושמעון שאל אותו "על מנת לפטור?", וראובן השיב לו "הן" בתמיה, דבריו מתפרשים כ"לאו".

¹²⁴ ראה על כך בשער שני, עמ' 45.

¹²⁵ מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ. ראה שער שני, שם.

¹²⁶ שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב (אם אנשים חשובים הפצירו בו למחול); שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז, דף רא ע"ד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נט ע"א, ובתשובת ר' מסעוד אלפסי, במשחא דרבותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב); שו"ת נזכר הלכה, סימן ב (יז ע"ב) = מקבציאל, גל' כט, עמ' קלח (מי שמחל בגלל הפצרת מפשרים). דרכי נעם כתב שאם גילה את דעתו שמחל בלי רצון, מחילתו בטלה אף אם עשה קניין; אבל הלכה למשה כתב שאם עשה קניין, מניחים שגמר בדעתו ומחל.

¹²⁷ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"ד).

שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ב, פוסק בדומה בנידונו: שוחט שבני הקהילה דרשו שיוסף על עבודתו, ואמר "מה אתם רוצים ממני, בכל מקרה אני יוצא לפנסיה עוד שנה וחצי", ואחר כך חזר בו

פרק שביעי: מצבים שיש בהם חשש לחוסר גמירת דעת

כך רק כדי שלא יפצירו בו עוד, וסמך על כך שלא ימצאו מי שיסכים לצאת לשליחות במקומו בזמן המלחמה, וגם סמך על כך שמחילתו אינה תקפה כיוון ששטר המינוי היה עדיין בידו. אבל אחרים כתבו שגם נושה שמחל מפני שהחייב הפציר בו למחול על החוב, מחילתו תקפה¹²⁸. הם דוחים את הראיה ממחילה עקב הפצרת דיינים, שרק שם יש חשש לחוסר גמירת דעת, מפני שייתכן שהנושה לא היה יכול להעזי לסרב לדיינים, ומחילתו דומה למחילה בכפייה, מה שאין כן במחילה עקב הפצרת החייב¹²⁹.

ה. מחל לאבל תוך כדי ניהומו

מהר"ם מרוטנבורג¹³⁰ עוסק במי שמחל על חוב בזמן שניחם את החייב באבלו, ועולה מדבריו שהמחילה תקפה, ואין אומרים שאמר זאת רק להיטיב את הרגשת האבל.

ו. בדרך הערמה

התלמוד¹³¹ מביא דעה, שאישה המודה הודאה פיקטיבית שקיבלה מבעלה חלק מפרעון כתובתה, וזאת כדי לעקוף את התקנה שאדם חייב לכתוב לאשתו כתובה של מאתיים זוז – הודאתה (שהיא בעצם מחילה) תקפה רק אם היא בכתב. הריטב"א¹³² מסביר, שאף שברוך כלל מחילה בעל פה תקפה, הרי כאן שהיא עושה בדרך הערמה, לא די באמירה, וצריך כתיבה לחזק את הדבר, כדי שיהיה ניכר שהיא מוחלת בלב שלם. יש להעיר שכאן זאת לא הערמה של קנוניה שמטרתה לפגוע בצד ג', אלא הערמה על תקנת חכמים.

ז. מתוך קטטה עם החייב

אם נפלה קטטה בין החייב לנושה, ואמר הנושה שלעולם לא יתפייס עמו ושהוא מוחל על החוב, יש להניח שלא אמר זאת כמחילה אלא התכוון לבזות את חברתו של החייב, ודיבר בלשון בזיון וריחוק הדעת, ולכן המחילה בטלה¹³³.

ורצה להמשיך אחרי הזמן הזה. הוא פוסק שלא התכוון באמת למחול על זכותו להמשיך לעבוד, ואמר זאת רק כדי לדחות את בני הקהילה.

¹²⁸ שו"ת מהר"ם לובלין, סימן מז (הובא בשו"ת אבני צדק, חו"מ, סימן ב); ערוך השלחן, חו"מ, יב, ח.א.

¹²⁹ ערוך השלחן שם.

¹³⁰ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימנים תלד–תלה.

¹³¹ כתובות נו ע"א. ראה על כך בשער שלישי.

¹³² חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (הובא בקובץ שיעורים, כתובות, אות קסב, בבית אהרן וישראל, גל' ע (ניסן–איר תשנ"ז), עמ' פ, וברעת תורה (מהרש"ם), או"ח, תמז, ג, עמ' פה = שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רכג).

¹³³ תשובות חכמי פרויניציא, חלק א, סימן לד = תשובת ראב"י אב"ד, סיני, גל' כא, עמ' קסב. בנידונו מחל שלא בפני החייב, אבל נראה שהוא יפסול מחילה כזאת גם בנוכחות החייב, שהרי הוא סובר שברוך כלל מחילה שלא בפני החייב תקפה (ראה בשמו בהערה 73). וזו לשונו: "אותה מחילה ששאלת על שני אנשים שהיה עסק ותנאין ביניהם, ונפלה קטטה ביניהם, ואמר האחד שלא בפני חברו לעולם לא אתפייס עמו ולא אשאל ממנו קנסות, והכל אני מוחל בפניכם, מראין הדברים כי לא אמר מדעת מחילה אלא בדרך בזיון שמבוזה חברתו... כך נ"ל. והדברים העליונים מסייעים את התחתונים, שכל דבר שהוא נראה דרך השמטה אינו כלום, ואף מחילה זו אין לך השמטה ודחיה גדולה מזו כי היא לשון בזיון וריחוק הדעת".

ח. כדי לחסוך התדיינות

נושה שהיה יכול לזכות בדיון מול החייב, אבל לא רצה לטרוח ללכת לבית דין ולברר את טענותיו, ומשום כך מחל על כל החוב או על מקצתו – מחילתו תקפה גם אם ידוע שזה היה המניע שלו, מפני שיש להניח שכדי להימנע מלטרוח בדיון, גמר בדעתו ומחל; ורק אם מסר מודעה מראש על מחילתו, היא בטלה¹³⁴.

ט. מתוך דוחק

מצד אחד, נפסק¹³⁵ שמי שהסכים לשלם עבור תרופות הרבה מעבר לשוויין, אינו חייב לשלם מעבר לשוויין, כיוון שהסכים רק משום שהיה דחוף לו להשיג אותן. מצד שני, נפסק¹³⁶ שהמוכר נכס בזול מפני שהיה דחוף לו להשיג כסף, אין הקונה צריך להשלים לו את ההפרש.

ר' יוסף רוטשטיין נימק את ההבדל בין הדינים, שקונה שמתחייב לשלם יותר יכול לומר "משטה הייתי בהתחייבותי היתירה", ואילו במוכר, מניחים שהוא מוחל על ההפרש מחמת דוחקו, והמוחל בשעת דוחקו עושה זאת בלב שלם ואינו משטה¹³⁷. עיקרון זה דומה לעיקרון שראינו לעיל¹³⁸, שגם אם המוחל לא אמר "אתם עדי", אינו יכול לטעון "משטה הייתי", מפני שמן הסתם המוחל אינו משטה.

י. מתוך סבל ממושך

אישה האומרת "בעלי מאוס עלי ואיני רוצה לא אותו ולא את הכתובה"¹³⁹ – האם מחילתה על הכתובה תקפה? לפי פרשנותו של רבנו תם¹⁴⁰, נחלקו בכך אמוראים: מר זוטרא¹⁴¹ סובר שמחילתה על הכתובה בטלה מפני שלא התכוונה לחול אלא אמרה זאת מתוך צערה, בגלל הסבל הממושך שלה, ואילו אמיר¹⁴² סובר שמחילתה תקפה. לא מצאנו הכרעה של הפוסקים במחלוקת זו.

¹³⁴ שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז (רב ע"א). ראה גם שער שמיני, במילואים להערה 29, אות ד, בשם שו"ת הרי"ף, סימן קכד, ובמילואים להערה 101, בשם שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עה, שאדם עשוי למחול כדי לחסוך התדיינות.

¹³⁵ שו"ע, יו"ד, שלו, ג.

¹³⁶ שו"ע, חו"מ, רכז, ט.

¹³⁷ ר' יוסף רוטשטיין, "הערות בענייני העוסק במצוה והמסתעף", אהל שרה לאה, עמ' תשצא, הערה 93. לתשובות אחרות לסתירה זו, ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 346.

¹³⁸ ליר ציון הערה 17.

¹³⁹ אבל אם היא מבקשת את כתובתה, דינה כמורדת שאומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה", כפי שאומר רמ"א, אהע"ז, עז, ב.

¹⁴⁰ רבנו תם, בספר הישר, סימן ד (הובא בתוספות, כתובות סג ע"ב, ד"ה אבל [בדף הבא], ברא"ש, כתובות, פרק ה, סימן לד, בתוספות הרא"ש, כתובות סג ע"ב, בתשובות חכמי פרוביניצא, חלק א, סימנים עט–פ, במרדכי, כתובות, סימן קפו, ובשו"ת הרמ"א, סימן צו). תוספות נקטו שזו מחילה בטעות, ובספר הישר וברא"ש נקט "כמחילה בטעות", ונראה שכוונתם היא שהמחילה לא היתה בלב שלם, כיוון שהיא מחלה רק בגלל הסבל הממושך שסבלה.

¹⁴¹ בכתובות סג ע"ב.

¹⁴² כתובות שם.

יא. מחילה טמירתא

הלכה היא, ששטר מתנה שלא כתוב בו שהנותן הורה לכותבי השטר "כתבוהו בשוק", בטל, מחשש שמא הנותן נתן את המתנה בסתר, מפני שלא התכוון לתת אותה באמת אלא להבריח את נכסיו; וזוהי "מתנה טמירתא" (מתנה מוסתרת)¹⁴³. משום כך, היו שנהגו לכתוב גם בשטר מחילה "כתבוהו בשוק", שהרי מחילה דומה למתנה¹⁴⁴.

אבל הלכה נפסקה שיש תוקף למחילה גם אם לא נכתב כך בשטר¹⁴⁵, מפני שגם אם אכן מחל בסתר, מחילתו תקפה¹⁴⁶. רק מתנה טמירתא בטלה, מפני שהמקבל בא להוציא אותה מחזקת הנותן, מה שאין כן במחילה טמירתא, שהחייב מוחזק בממון עוד לפני המחילה¹⁴⁷.

יב. מחילה בשכרות

נושה שהיה שיכור כלוט, ומחל, המחילה בטלה¹⁴⁸. אבל אם היה שתוי בלבד, המחילה תקפה.

יג. כדי להבריח מנושים

ר' שלמה יהודה טאבאק¹⁴⁹ כותב שאם מטרת המחילה היא להבריח את הממון של החוב מנושיו של המוחל, ואינה מחילה בלב שלם, היא בטלה. כך היה במעשה שהוא נשאל עליו: חייב פתח בהליך של פשיטת רגל, והרשויות אישרו לו מעמד של פושט רגל, שפטור מחובותיו, בתנאי שיישבע שאין לו עוד נכסים, ובאמת היו לו חובות שאחריהם היו חייבים לו, ומחל להם שלא בפניהם שלא בידיעתם כדי שיוכל להישבע ולא תהיה שבועת שקר, וברעתו לתבוע אותם אחר כך – המחילה בטלה מפני שהיא נעשתה רק כדי להבריח מנושים; ולכן אסור לו להישבע שמחל.

הדברים אמורים גם לדעת רבנו תם¹⁵⁰, שיש תוקף למתנה שנותן אדם כדי להבריח את הנכס מנושיו. טעמו של רבנו תם הוא שאם המתנה לא תהיה תקפה, הנושה יקח את הנכס, כך שההברחה לא תועיל, ולכן מניחים שהנותן התכוון למתנה גמורה. במחילה שנדונה כאן, לעומת זאת, יש להניח שבאמת לא התכוון למחול, כפי שמוכח מהעובדה שמחל בלי ידיעת

¹⁴³ שו"ע, חו"מ, רמב"ג.

¹⁴⁴ תשב"ץ, חלק ב, סימן רכז, מצוין נוסחי שטרות כאלו (ומוכיח מכאן שבאופן כללי מחילה כמתנה).
¹⁴⁵ שו"ת הרי"ד, סימן צג (ד"ה עוד כתבת שהמחילה); פרישה, אה"ע"ז, קה, ס"ק ט. וראה שער ארבע-עשרה, עמ' 554, שבשטר על מחילת בעלות צריך לכתוב "כתבוהו בשוק".

¹⁴⁶ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א (ד"ה והנה אם).

¹⁴⁷ פרישה, אה"ע"ז, קד, ס"ק יח. נראה שכוננתו היא שיתור קל למחול מלתת מתנה, מפני שמחילה אינה כרוכה בהוצאת ממון מהמוחזק בו.
¹⁴⁸ שו"ת מהר"ם לובלין, סימן עב (הובא באליה רבה, סימן תרסט). שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן מח (נדפס גם בסימן קז; הובא בסיני, כרך ע, עמ' רטו), נוקט שאם השיכור היה במצב שאינו יודע מה הוא עושה, מחילתו בטלה.

¹⁴⁹ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו.
¹⁵⁰ על דעתו ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 63–65. ראה שם, שהוא מסביר שרק מתנה שנתנה אישה כדי להבריח נכסים מבעלה ("מברחת") בטלה, מפני שאף שלא קנה המקבל, המתנה הועילה שלא יזכה בהם הבעל, מפני שבעל אינו זוכה בנכסים שאינם ידועים לו. וראה שם, עמ' 96–97, על מי שמקנה נכסים לאדם אחר כדי שיוכל להישבע שאין לו נכסים.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

החייבים, דבר שמלמד שהוא תיכנן לגבות מהם בעתיד¹⁵¹. צריך להוסיף, שהוא חשב שכלפי שמיא, די במחילה הפיקטיבית כדי שייחשב שאין לו נכסים (לפחות באופן זמני, עד שיתבע את החובות), לעניין זה שלא יעבור באיסור שבועת שקר כשיישבע שאין לו נכסים; אבל הוא טעה בזה.

יד. מחילה לשכיב מרע

לכאורה, המוחל חוב לשכיב מרע יכול לטעון שלא מחל בלב שלם, ועשה זאת רק כדי שלא להקניט את השכיב מרע, מה שהיה עלול להחמיר את מצבו הבריאותי. אבל ר' יעקב וייל פוסק שאין טענה זו מתקבלת, אלא המחילה תקפה¹⁵². כנראה, הוא סבור שאם אכן לא מחל בלב שלם, היה לו לומר זאת לאחרים מראש או מייד אחר כך, ומשלא עשה כן, הדבר מוכיח שמחל בלב שלם.

טו. מתוך בושח לסרב

אם ניכר שהמוחל לא מחל בלב שלם, אלא משום שהתבייש לסרב למחול, המחילה בטלה. עיקרון זה עלה בדיון על מעשה שהיה, במי שגזל אתרוג בחג הסוכות, ובאמצע החג הרהר תשובה ופנה לנגזל והציע לשלם לו, והנגזל אמר שהוא לא מבקש כסף, אלא מחל לגזלן. היה מקום לומר שהמחילה אינה תקפה, מפני שהנגזל לא מחל בלב שלם, אלא מחל משום שהתבייש לומר לנגזל שאינו מוחל לו. בכל זאת, ר' משה ישראל פסק שהמחילה תקפה, מפני שהדעת נותנת שמחל בלב שלם כדי שהגזלן יוכל לקיים באתרוג את מצוות הנטילה, ואילו לא היה מוחל, האתרוג היה בגדר אתרוג גזול, שפטול למצווה; ועוד, שאילו מחל רק מתוך בושח, היה צריך לקבל את הצעת הגזלן שישלם לו, שזהו דבר שאין להתבייש בו, והעובדה שהוא דחה את התשלום מוכיחה שמחל בכל לב¹⁵³.

¹⁵¹ תשורת שי שם. הוא מסתמך גם על תומים, צט, ס"ק י (הובא בחוק לישראל שם), הכותב שגם לרבנו תם, אם רגליים לדבר שהנותן לא התכוון למתנה גמורה, המתנה בטלה.

¹⁵² שו"ת מהר"י וייל, סימן יט. הוא מוסיף שהמוחל אינו יכול לומר שהתכוון למחול רק אם השכיב מרע ימות, ויוכל לחזור בו מהמחילה קודם שמת – מפני שסתם מחילה חלה מיד. ייתכן שגם אם מחל שלא בפני עדים, המחילה תקפה, ואינו יכול לטעון "משטה הייתי" (טענה שמתקבלת באדם רגיל, כאמור ליד ציון הערה 24), מפני שאין דרך להשטות עם הנוטים למות", כפי שכתבו מרדכי, סנהדרין, סימן תשה, ובדק הבית, חו"מ, לב, יט (הובאו בש"ך, חו"מ, פא, ס"ק טז), לעניין הודאה לשכיב מרע.

¹⁵³ שו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, או"ח, סימן ד (הובא בגט מקושר (נבון), ביאור לתוספי הרא"ם, סוכה, דף קיג ע"א). ראה בשמו בעמ' 1236, במילואים להערה 217, אות ה, שהמחילה מועילה למפרע; וראה שם על הבעייה שזו מחילת בעלות. וראה לעיל, ליד ציון הערה 128, על המוחל מפני שהפצירו בו למחול.

כמו כן, חידושי הריטב"א, קידושין נב ע"ב, ד"ה אבל (הובא בשער המלך, הלכות גירושין, א, א, בשו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט, עמ' קיח, בקרית מלך רב, הלכות אישות, ה, ת, ובשו"ת נשמת כל חי, יו"ד, סימן נב, עמ' רכז), עוסק באריס שלקח מן היבול (ששייך לבעל השדה) וקידש בו אישה, וכותב שאם בעל השדה מחל לו בפירוש, האישה מקודשת, ואין חוששים שמה אמר כך מתוך בושח.

רש"י, קידושין נב ע"ב, מסביר שהסיבה שמר זוטרא, במעשה בבבא מציעא כב ע"א, לא אכל את הפירות נתן לו האריס, אף שבעל השדה אמר אחר כך "מדוע לא נתת פירות טובים יותר", היא שבעל השדה לא מחל בנפש חפצה אלא משום שהתבייש, ואין לקחת דבר מקמצן, כמו שנאמר "אל תלחם את לחם רע עין" וגו' (משלי כג, ו) 2.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

פרק שמיני

סיכום

אם הנסיבות מלמדות שהמוחל לא התכוון למחול בלב שלם, אלא אמר את מה שאמר כדברי היתול וכדומה – המחילה בטלה. כך הוא, לדוגמה, אם הנושה הודיע מראש, לפני המחילה, שהוא אינו רוצה למחול.

בכל מצב שיש לחוש שהמוחל לא גמר בדעתו למחול, המחילה בטלה אלא אם כן אמר "בלב שלם אמרתי".

גם במקום שיש חשש שהמחילה אינה בלב שלם, היא מועילה אם עשו מעשה קניין. אבל אם ידוע לנו שהמוחל לא גמר בלבו למחול, המחילה בטלה גם אם עשה קניין. אם אין יסוד לחשש כזה, המוחל אינו יכול לומר "משטה הייתי כך", ויש למחילה תוקף גם אם לא אמר לעדים "אתם עדי". כך גם לגבי נושה המודה שהחוב מחול. רק אם הוא נותן אמתלא להסביר מדוע אמר שהוא מוחל בעוד שלא התכוון לכך, הוא נאמן לומר "משטה הייתי כך".

מחילה שנעשתה בכפייה – בטלה, גם אם עשו הצדדים מעשה קניין. אין המוחל נאמן לומר שהיה אנוס, אלא אם כן הוא מביא עדים על כך. אבל אם הוא מסר "מורעא", כלומר גילה את דעתו לפני המחילה, שמחילתו נעשית מחמת כפייה ובלא גמירת דעתו, המחילה בטלה, גם אם באמת לא הייתה כפייה.

אם הנסיבות מלמדות שהמוחל לא מחל ברצונו, אלא מתוך כעס, אין המחילה תקפה, בין אם הנמחל הרגיו אותו, בין אם אדם אחר הרגיו אותו. אבל אם עשה קניין, או שהתמיד במחילתו זמן ניכר עד שהתייבשה דעתו, או עשה מעשה לחזק את מחילתו, או אמר "אני מוחל בלב שלם" – המחילה תקפה.

מחילה מועילה גם שלא בנוכחות החייב, והנושה אינו יכול לחזור בו לפני שנודע עליה לחייב.

אישה שמחלה על כתובתה, המחילה תקפה, ואינה יכולה לטעון שעשתה זאת רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה, מתוך חשש שיכעס עליה אם תסרב למחול.

בן ובת שמחלו על זכות שלהם מתוך פחד מאביהם – מחילתם בטלה. אם המוחל דיבר בלשון "בתמיה", עם סימן שאלה וסימן קריאה, המחילה אינה מועילה. מי שמחל על חוב בזמן שהלך לנחם את החייב באבלו, המחילה מועילה, ואין אומרים שאמר זאת רק להיטיב את הרגשת האבל.

המוחל בדרך הערמה, אין תוקף למחילתו, אלא אם כן מחל בכתב, שאז ניכר שהוא מוחל בלב שלם.

אם נפלה קטטה בין החייב לנושה, ואמר הנושה שלעולם לא יתפייס עמו ושהוא מוחל על החוב, הדברים מלמדים שלא אמר זאת כמחילה אלא כמבזה את חברתו של החייב, ולכן המחילה בטלה.

נושה שהיתה לו תביעה טובה על החייב, ואילו תבעו בדין היה זוכה בדין, אבל לא רצה לטרוח לבית דין לברר את טענותיו, ומשום כך מחל על כל החוב או על מקצתו – המחילה תקפה גם אם ידוע שלא מחל מרצונו, מפני שיש להניח שכדי להימנע מלטרוח בדין, גמר בדעתו ומחל.

שער תשיעי: פגמים ברצונו של המוחל

המוכר בזול מחמת דוחקו, אין הקונה צריך להשלים לו את ההפרש, מפני שמניחים שהמוכר מוחל על שאר הכסף מחמת דוחקו, והמוחל בשעת דחקו עושה זאת בלב שלם ואינו משטה. מחילה שנעשית בסתר מועילה. מי שהיה שיכור כלוט, ומחל, המחילה בטלה; אבל אם היה שתוי בלבד, המחילה תקפה. אם מטרת המחילה היא להבריח את הממון של החוב מנושיו של המוחל, ואינה מחילה בלב שלם, היא בטלה.

שער עשירי
מחילה מותנית

פרק ראשון
מבוא

מוחל יכול להתנות את מחילתו בתנאי מסויים, שהחוב מחול אם יעשה כך וכך או אם לא יעשה כך וכך, והמחילה תקפה אם יתקיים התנאי, ורק אם יתקיים התנאי¹. דיניה של מחילה מותנית משקפים את הדינים הכלליים של תנאי, אבל יש גם הלכות המיוחדות למחילה מותנית, כפי שנראה.

עניין אחד שיש לדון בו הוא אילו סוגים של תנאי יכולים לשמש במחילה מותנית; לדוגמה, האם יש תוקף לתנאי שלא נעשה לפי "משפטי התנאים"? בכך יעסוק פרק שני. שאלה אחרת היא מתי מקבלת המחילה המותנית תוקף, כך שהמוחל כבר לא יוכל לחזור בו. נדון בשאלה זו בפרק שלישי.

תחום חשוב שמצריך דיון הוא איך קובעים שאכן התקיים התנאי, ושהמחילה חלה עקב כך. לדוגמה, תנאי שכוח עליון הביא לקיומו או מנע את קיומו; תנאי שסרבנות המוחל מנעה את קיומו; תנאי שהתקיים באופן חלקי בלבד; תנאי שיש ספק האם התקיים; וקיום התנאי אחרי מות המוחל או הנמחל. נעסוק בשאלות אלה בפרק רביעי.

שאלה שנחלקו בה הפוסקים היא, האם יש תוקף למחילה מותנית בלי מעשה קניין, בשונה ממחילה רגילה שתקפה אף בלי מעשה קניין. במחלוקת זו ובהשלכותיה יעסוק פרק חמישי.

פעמים רבות התנאי שקובע המוחל אינו ברור דיו ונתון לפרשנויות שונות. בפרק שישי נדגים פרשנויות שנתנו הפוסקים לתנאים שנשאלו עליהם.

התנאי במחילה אינו צריך להיות מפורש. לעתים אפשר להסיק מן הנסיבות שהמוחל התכוון שמחילתו לא תחול בכל מצב, אלא רק אם יתקיים תנאי מסוים; זהו "תנאי מכללא". במקורות מצאנו דוגמאות רבות לתנאים כאלה, ונסקור אותן בפרק שביעי.

בעיה מיוחדת במחילת תנאי מתעוררת בתנאי שיש בו פגם של אסמכתא, כלומר, שניכר בו שהמוחל לא רצה למחול בלב שלם, אלא שמחל מפני שהיה בטוח שהתנאי לא יתקיים. הפוסקים נחלקו בשאלה האם מחילה זו בטלה בגלל האסמכתא, כשם שהתחייבות שיש בה אסמכתא בטלה. בשאלה זו נדון בפרק שמיני.

¹ יש להעיר שבמקרים רבים זו בעצם מחילה בעבור תמורה, כאשר קיום התנאי אמור להסב הנאה למוחל. נראה דוגמה לכך ליד ציון הערה 9.

שער עשירי: מחילה מותנית

פרק שני

סוגים של תנאי במחילה

א. כללי

התנאי שהמחילה מותנית בו יכול להיות מעשה שיעשה הנמחל² או מעשה שיעשה צד שלישי³. יכולה גם להיות מחילה המותנית בתנאי שלילי, היינו שהמחילה תחול אם לא יעשה המוחל מעשה מסוים⁴ או אם לא יעשה הנמחל מעשה מסוים⁵.

ב. תנאי בלי "משפטי התנאים"

לפי פוסקים אחדים, במחילה שנעשתה על תנאי, התנאי תקף גם אם לא נעשה לפי "משפטי התנאים" (תנאי כפול, תנאי קודם למעשה, הן קודם ללאו וכו'), ודי אם המוחל גילה את דעתו בשעת המחילה שהוא מוחל על דעת כן, וזאת על פי העיקרון הכללי שאם המתנה גילה את דעתו שהוא עושה על דעת התנאי, התנאי תקף גם בלי משפטי התנאים⁷. זאת ועוד: היות שהמוחל גילה את דעתו שהוא מוחל רק על דעת שיתקיים התנאי, הרי אם לא נתקיים התנאי, המחילה בטלה, כמו שמוחל שמסר מודעא לפני המחילה, שבה גילה את דעתו שאינו מוחל ברצון, המחילה בטלה גם אם באמת לא כפו עליו למחול, כפי שראינו בשער תשיעי, עמ' 380–381⁸.

² תוספות, כתובות נו ע"א, ד"ה הרי ("עשה עמי היום וחובך מחול"); גנוי חיים, מערכת מ, אות מו (מחילה על חלק מהחוב, כפשרה, בתנאי שהחייב יפרע את היתרה תוך 31 יום); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימנים סט-ע (אישה שמחלה על כתובתה בתנאי שהבעל יגרשנה בתאריך מסוים); שו"ת עטרת משה, חו"מ, סימן נב, אות ג (המוחל לאחיו על חלק מחלקו בירושת אביו, בתנאי שיתן אותו לאחותם – כדרך לתת לה חלק בירושה).

³ שו"ת הרשב"ש, סימן רכז וסימן רלג ("אם המלך ימחל לסוחרים"); שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג (אם אבי הלווה יתן שטר למלווה).

⁴ רמב"ם, הלכות סנהדרין, ז, י, ושו"ע, חו"מ, כא, א (תובע שדינו להישבע וליטול, ואמר "אם לא אבוא ביום פלוני להישבע, זכותי מחולה"); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח ("אם לא אזמין לדין עד יום פלוני – מחול לך"); שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן לג (אם לא יחזיר שטר חוב); שו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנז (אישה שמחלה על כתובתה אם לא תעלה עם בעלה לארץ ישראל).

⁵ שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (אם הנמחל לא יפרסם את העובדה שמצבו הכלכלי של המוחל גרוע).

מן הסתם, ייתכן גם תנאי שאינו מעשה אלא מצב מציאותי, כגון "אני מוחל לך אם מחיר הנפט הוא [א]: יהיה] כך וכך", אבל לא מצאנו דוגמאות לכך בפסיקה.

⁶ תוספות, כתובות צו ע"א ("ד"ה זבין); שו"ע, חו"מ, רז, ג. סייג רלוונטי נוסף הוא מה שכותב נתיבות המשפט, רז, ס"ק א, שנהגים שמועיל תנאי במיטלטלין בלי משפטי התנאים, והסביר ר"ש אלישיב, בפד"ר, כרך ו, עמ' 100 (נדפס גם בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה), שנהגו כך מפני תקנת השוק, שאם לא כן יתבטלו כל התנאים, שהרי אנשים אינם יודעים את משפטי התנאים.

⁷ שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ב. ברית אברהם נותן כדוגמה לכך את נידונו: המוחל מחל במסגרת פשרה, וגילה את דעתו שמחל רק אם יקיים החייב את הדרישות שהבוררים הטילו עליו.

⁸ שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל.

פרק שני: סוגים של תנאי במחילה

כמו כן, אם התנאי הוא כזה שמהווה תמורה למוחל בעד המחילה, הוא תקף גם בלי משפטי התנאים, מפני שברור שמחל על דעת התנאי, ולכן אם לא נתקיים התנאי, המחילה בטלה.⁹ אבל ר' עובדיה יוסף¹⁰ פוסק שתנאי במחילה שאינו על פי משפטי התנאים חסר תוקף, והמחילה היא מוחלטת.

ג. תנאי בדבר שלא בא לעולם

המוחל חוב לחברו בתנאי שיתחייב בדבר שלא בא לעולם, התנאי תקף, כמו שבתחומים אחרים מועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם.¹¹

ד. תנאי הקשור לחיוב עצמו

אין תוקף לתנאי הקשור לחיוב עצמו, כגון "הריני מוחל על החוב על מנת שתפרע לי אותו עד זמן פלוני", מפני שזה "תנאי ומעשה בדבר אחד", וכלל הוא שתנאי כזה אינו תקף.¹²

ה. סוגים מיוחדים של תנאי המשמשים למטרות מיוחדות

חכמי ספרד השתמשו במחילה מותנית כשרצו לתת תוקף להתחייבות מותנית שהיה מקום לפוסלה מטעם אסמכתא: ראובן, הרוצה להתחייב לשמעון התחייבות מותנית בתנאי מסוים, דהיינו אם יהיה כך וכך (התחייבות שיתכן שהיא פסולה מטעם אסמכתא), מתחייב לו חיוב גמור בלי תנאי, ושמעון אומר לראובן שאם יהיה ההיפך מן התנאי הנ"ל, דהיינו שלא יהיה כך וכך, חיובו זה מחול מעכשיו.¹³

נושה שמקבל על עצמו את "נאמנות" החייב, כלומר, מבטיח להאמין לחייב כמה שיטען החייב בקשר לחובו,¹⁴ למעשה הוא מוחל על החוב, בתנאי שהחייב יטען שפרע. כמובן, המחילה נחוצה רק אם באמת החייב לא פרע; ואם הנושה מביא ראיה שלא פרע (כגון שעדים מעידים שהיו עם החייב כל הזמן וראו שלא פרע), החוב נשאר בתוקפו. אם כן, למעשה המחילה מותנית בשלושה תנאים מצטברים: (א) שהחייב לא פרע, (ב) שהחייב יטען שפרע, (ג) שלא תהיה ראיה לכך שלא פרע. יש בזה גם מחילה מוחלטת (בלתי מותנית) על זכות דינית, שהיה זכאי לדרוש מן החייב להביא עדים או להישבע, ומחל על זכותו זו.

⁹ רי"ש אלישיב שם. הוא מסתמך על שו"ת עין יצחק, חלק ב, אהע"ז, סימן מ, האומר עיקרון זה במכר מותנה. ¹⁰ שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ב [=פד"ר, כרך ו, עמ' 103]. הוא מסתמך על ערוך השלחן, חו"מ, דו, ו, הכותב שגם במיטלטלין צריך את משפטי התנאים. ראה במילואים להערה 12, שנודע ביהודה סובר כיביע אומר. Ⓜ

¹¹ משחא דרבנותא, חידושי ר' מסעוד, חו"מ, סימן ס, ו. ¹² שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז. בנידונו המטרה היתה לפטור את הלווה משבועה שנשבע לפרוע עד מועד מוקדם יותר (ראה בשמו בשער שלישי, ליד ציון הערה 538); אם אין שבועה כזאת, אין שום תועלת בהתנאה זו, שהרי הנושה יכול לתת הארכה (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 535). Ⓜ

¹³ רמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח (הובא בארחות חיים, חלק ב, סימן סא, בשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן עב, בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ג, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא, ובשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן נ, אות א); שו"ע, אהע"ז, נ, ו, וחור"מ, דו, טז. ראה הערה 141, בשאלה מדוע האסמכתא אינה פוסלת את המחילה. Ⓜ

¹⁴ עיין על כך בשו"ע, חו"מ, עא, כא-כב.

שער עשירי: מחילה מותנית

נושה שאמר לחייב "זרוק לי חובי והיפטור", והחייב זרק לו כסף כסכום החוב, והכסף נשרף (או אבד בדרך אחרת) לפני שהגיע לנושה – החייב פטור¹⁵, משום שהנושה מחל לו מחילה מותנית: אם תזרוק, החוב מחול¹⁶.

נושה שאמר לחייב "נדור לי לשלם את החוב לפלוני, ובזה תהיה פטור מחובך כלפי", ונדר כן החייב, הוא פטור מחובו כלפי הנושה הזה¹⁷ – וזו מחילה שהותנתה בכך שהחייב ינדור. אם רוצים שבעל יגרש את אשתו, בלי שהגט ייפסל בגלל כפייה המופעלת עליו ("גט מעושה"), אפשר לדרוש ממנו לומר מראש שאם יעשה כך וכך (התנהגות הפוגעת באישה), הוא מוחל על חיובי אשתו כלפיו, ואז כדאי לו לגרש אותה, שהרי מעשה ידיה אינם שלו, בעוד שחיוביו כלפיה קיימים¹⁸.

ראובן שהלווה מאה (לדוגמה) לשמעון, ואחר כך אמר לשמעון: "אם תלווה לי חמש מאות (לדוגמה), החוב שלך כלפיי מחול" – זו מחילה מותנית; אלא שיש אומרים שהדבר אסור מטעם ריבית, שקיבל שמעון, שהופך למלווה¹⁹.

פרק שלישי

מועד חלות המחילה המותנית

המוחל יכול לומר שכשיתקיים התנאי תחול המחילה מעכשיו, והוא יכול לומר שכשיתקיים התנאי תחול המחילה מרגע קיום התנאי²⁰.

אם לא קבע מתי תחול המחילה, הדבר תלוי בלשון התנאי: בתנאי המנוסח בלשון "אם...", המחילה חלה ברגע קיום התנאי; ואילו בתנאי המנוסח בלשון "על מנת", המחילה חלה למפרע משעת האמירה²¹.

המוחל יכול לומר שהמחילה תחול לאחר זמן, ואין אומרים שבכוא הזמן כבר כלתה אמירתו, כמו שמועיל הפקר שיחול לאחר שלושים יום, ואין אומרים שאז כבר כלתה אמירתו, מפני שיש בדבריו גילוי דעת שבתום הזמן, הוא רוצה שיחול הפקר; ואמנם העושה קניין

¹⁵ גיטין עח ע"ב; שו"ע, חו"מ, קכ, א.

¹⁶ משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א, מוכיח מתוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה), שטעם הפטור הוא שהנושה מוחל. וכך כותב בפשטות שו"ת ר' עקיבא איגר החדשות (תוצ"ח), סימן מז (נדפס גם בחידושי ר' עקיבא איגר, גיטין עח ע"ב). וכך ר' שלום מרדכי סגל, בית אהרן וישראל, גל' עג, עמ' קמג, מדייק ממרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, ומרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (הובא באמרי בינה, דיני גביות חוב, סימן כז).¹⁶

¹⁷ ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק צג (על סמך תשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן סח).

¹⁸ ר' זלמן נחמיה גולדברג, "להשתמש בתחבולות להוריד את האיטור מדאורייתא לדרבנן", הלכה ורפואה, כרך ה (תשמ"ח), עמ' קז ועמ' קטז.

¹⁹ בשאלה האם יש בזה איסור ריבית, ראה שער ראשון, ליד ציון הערה 213.¹⁷

²⁰ אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות ה. לשון הרמב"ם והשלחן ערוך לעניין תיקון חכמי ספרד (הערה 13) הוא: "מחול מעכשיו".¹⁸

²¹ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א. רמב"ם, הלכות אישות, ו, טו-ז, כותב כך לעניין תנאי בדיני ממונות בכלל.¹⁹

פרק רביעי: קיום התנאי

משיכה וקובע שהקניין יחול לאחר שלושים יום, החפץ אינו קנוי, מפני שאחרי שלושים יום כבר כלתה המשיכה, אבל אם החפץ נמצא או בחצרו של הקונה, קנה, מפני שהמוכר כאילו אמר לקונה "משוך עכשיו, ולאחר שלושים יום תוכל לעשות בו מעשה קניין", והרי במחילה, ממון החוב תמיד נחשב שהוא נמצא ברשותו של החייב, שלכן היא תקפה בלי קניין²². אם אמר "מעכשיו" וכדומה, אינו יכול לחזור בו, מפני שהמחילה חלה מיד²³. במחילה האמורה לחול בשעת קיום התנאי, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי²⁴. יש אומרים שבמחילה כזאת הוא יכול לחזור בו גם אם עשה קניין²⁵. כנראה, טעמם הוא שעשיית קניין אינה נחשבת כאמירת "מעכשיו"²⁶, והעושה תנאי שאינו "מעכשיו" יכול לחזור בו עד קיום התנאי²⁷. אם בזמן שהמחילה אמורה לחול, כבר מת המוחל, המחילה בטלה, מפני שאין מחילה לאחר מיתה²⁸.

פרק רביעי

קיום התנאי

א. תנאי שהתקיים או שלא התקיים מחמת אונס

נושה שמחל מחילה מותנית בתנאי חיובי, ולא היה אפשר לקיים את התנאי עקב אונס שקרה, המחילה בטלה, מפני שלא התקיים התנאי²⁹, ואונס יכול רק להביא לכך שמעשה שנעשה

²² אמרי בינה שם (ברמז), על סמך דברי חיים (אורבך), דיני הפקר, סימן ג. ²³ מחנה אפרים, שיצוין בהערה 25; ערך שי, חו"מ, יז, יב; שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א; פד"ר, כרך ה, עמ' 212.

²⁴ ערך שי, שם; בית יצחק, שם. ²⁵ מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אסמכתא, סימן ו (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות י, ובפד"ר, כרך ג, עמ' 169), כותב על תיקון חכמי ספרד, ברמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח (הערה 13), שהוצרך לומר שכל זמן שיהיה כך או שיעשה כך "הרי חוב זה מחול לו מעכשיו" כדי שלא יוכל לחזור בו מהמחילה. הרי שגם במחילה בקניין (שבה עוסק הרמב"ם), אם היא מותנית, המוחל יכול לחזור בו אם לא מחל "מעכשיו".

²⁶ שלא כשער משפט, עמ' 405, ליד ציון הערה 52, האומר שאם עשה קניין, נחשב כאומר "מעכשיו", ואינו יכול לחזור בו.

²⁷ לגבי פני משה, בעמ' 1100, במילואים להערה 25 אפשר להסביר שבדרך כלל קניין נחשב כ"מעכשיו", ורק בנידון פסק שהמוחל יכול לחזור בו אף שעשה קניין, מפני שאמר "משם ואילך" וכו', מה שמלמד שלא התכוון למחול "מעכשיו". במילואים להערה 54 נביא מקורות נוספים בשאלה האם המוחל יכול לחזור בו. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות ב. בנידון, מוכר כתב שהקונה ישלם לו בתשלומים במשך שש שנים, ואם ימות המוכר בתוך שש השנים, הקונה פטור מלשלם עוד, והמשמעות היא שהמוכר מוחל על התשלומים שאחרי מותו אם ימות תוך שש שנים, והוא כותב שאם המחילה אמורה לחול אחרי מותו, אין לה תוקף, מפני שאין מחילה לאחר מיתה. והוא כותב שאם ספק האם התכוון למחול מעכשיו או לאחר מותו, מספק המחילה תקפה, מפני שהקונה מוחזק בממון (ראה בשמו בשער שלוש עשרה, הערה 80, בעניין ספק מחילה), ומוסיף שאם יש בשטר המכר לשון יפוי כוח, משמעותו היא שהמחילה חלה מעכשיו.

²⁹ משנה למלך, הלכות מכירה, יא, יח, בהגהה, בשם ר"א רוואניס, בשם ר' שמואל הלוי (הובא בתיבכות

באונס נחשב כאילו לא נעשה (ולכן העושה אינו נענש עליו), אבל אינו יכול להביא לכך שמעשה שלא נעשה ייחשב כאילו נעשה ("אונס לאו כמאן כעביד").

אם הנושה מחל על החוב בתנאי שלילי, היינו שפלוני לא יעשה מעשה מסוים, ואותו פלוני רצה לעשות את המעשה אלא שמחמת אונס לא עשה את המעשה, המחילה בטלה, אף שנתקיים התנאי השלילי³⁰. היות שאי-העשייה נבעה מאונס, אינו נחשב שלא עשה את המעשה, מפני שמהפסוק "ולנערה לא תעשה דבר"³¹ (שממנו לומדים שאונס פוטר מעונש³²) אפשר ללמוד שחיוב הבא עקב אי-עשייה אינו חל אם אי-העשייה נבע מאונס; והכלל ש"אונס לאו כמאן דעביד" אמור רק בתנאי חיוביים³³. ואף שהתוצאה היא שהחיוב נשאר בחיובו (שהרי המחילה בטלה), והכלל הוא שאונס אינו יכול ליצור חיוב, הרי כאן אין זה חיוב חדש, אלא כל זמן שלא חלה המחילה, נשאר החיוב המקורי בתוקפו, והממון נשאר ברשות בעליו – הנושה³⁴.

אבל אם אירע אונס שהוא שכיח, גם אם תלה המוחל את התנאי השלילי בעצמו, כגון "אם לא אבוא עד יום פלוני", ונאנס באונס שכיח ולא בא, המחילה תקפה, מפני שהמוחל היה צריך להתנות מראש שאם יקרה אונס כזה, לא ייחשב שלא בא³⁵.

ב. מועד קיום התנאי

אם נקבע זמן שבו התנאי אמור להתקיים, ועבר הזמן והתנאי לא קיים, המחילה בטלה. גם אם לא נקבע לכך זמן, הרי אם הנסיבות מלמדות שאי אפשר לקיים את התנאי אחרי זמן מסוים, המחילה בטלה בהגעת הזמן³⁶.

אם לא נקבע זמן לקיום התנאי (וגם הנסיבות אינן מלמדות על זמן קבוע), בכל זמן שהתנאי יתקיים, המחילה מקבלת תוקף. גם אם מי שאמור לקיים את התנאי אמר "איני רוצה לקיים את התנאי", הוא יכול לחזור בו ולקיים את התנאי, והחוב מחולל³⁷.

המשפט, רו, ס"ק יט, בשו"ת הרי בשמים, חלק ה, סימן מא, בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן נא, דף כה ע"ב, ובשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ד; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל; חלקת מחוקק, נ, ס"ק טו (הובא בבית שמואל, נ, ס"ק טז); שו"ת תפארת אדם (בן דוד), חו"מ, סימן עט; שו"ת ברכת רצה, סימן קנד (קסט ע"ג); בכורי אברהם, דף צח ע"א.

שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (ק"ט ע"ב), מנמק, שספק מחילה אינו מוציא מוודאי חיוב, שכבר חל. Ⓜ

³⁰ רמב"ם, הלכות סנהדרין, ז, י, ושו"ע, חו"מ, כא, א (על תובע שהיה דינו להישבע וליטול, ואמר "אם לא אבוא ביום פלוני להישבע, זכותי מחולה", ולא בא משום שנאנס); רמב"ם, הלכות מכירה, יא, יד (על נושה שמטר את שטרו לבית דין ועשה קניין שאם לא יבוא ביום פלוני, יינתן השטר לנתבע); חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כח (מד ע"ד), בדעת מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ד (בנימוק שמחילה תלויה רק במוחל); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן יב (כא ע"ד); שו"ת נחלה ליהושע, סימן כא.

שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (ק"ט ע"ב), מנמק, שיש יש אומדנא שמחל רק אם יתקיים התנאי. Ⓜ
דברים כב, כו.

³¹ עבודה זרה נד ע"א.

³² חידושי העילוי ממיצ"ט, סימן פא (עמ' רטז). Ⓜ

³³ מהר"ש ענגיל, חלק א, שם.

³⁴ ש"ך, חו"מ, נה, ס"ק א; מהר"ש ענגיל, חלק א, שם. Ⓜ

³⁵ שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שב. Ⓜ

³⁶ שו"ת המבי"ט שם; שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן כט (יח ע"ב). Ⓜ

פרק רביעי: קיום התנאי

ג. תנאי שלא התקיים מחמת סרבנות המוחל

הפוסקים נחלקו בדינו של מי שמחל מחילה מותנית, והתנאי היה עשיית מעשה שזקוק לשיתוף פעולה מצד המוחל, וסירב המוחל לשתף פעולה. המחלוקת התעוררה בעניינה של אישה שמחלה על כתובתה בתנאי שהבעל יגרשנה, ואחר כך סירבה לקבל את הגט (ועקב חרם דרבנו גרשום, אי אפשר לגרש אישה בלי הסכמתה).

ר' אליעזר גולדשמידט³⁸ פסק שיש אומדנא דמוכח שמחלה רק על דעת שתתגרש בפועל, ואם אחד מבני הזוג חוזר בו מהגירושין, המחילה בטלה. לעומתו, ר' דוד צבאח פסק שהיות שהיא זו שמסרבת להתגרש, מחילתה תקפה אף שלא התגרשה³⁹. ר' שאול ישראלי⁴⁰ סבור אף הוא שהמחילה תקפה כיוון שהבעל מוכן לקיים את התנאי, אלא שהוא מעיר שאם המחילה נעשתה כך שלא תחול "מעכשיו", אלא לאחר קיום התנאי, האישה יכולה לחזור בה, כבכל מחילה שהמוחל קבע שתחול לאחר קיום התנאי.

ד. תנאי שהתקיים באופן חלקי בלבד

אם המוחל התנה את המחילה בכך שהחייב יפרע לו סכום מסוים, ופרע לו רק חלק מהסכום, המחילה תקפה באופן חלקי, יחסית לסכום שנפרע⁴¹.

אבל אם התנאי נועד לשמש כקנס לחייב, המחילה תקפה רק אם התקיים התנאי במלואו. דוגמה לכך היא בנושה שמחל לחייב על חלק מחובו, בתנאי שיפרע את יתרת החוב בתשלומים במועדים קבועים, והפקיד את שטר החוב בידי שלישי, עם הוראה שאם לא יפרע החייב בכל מועד מה שהתנה עמו, יחזיר השלישי את השטר לנושה, והנושה יגבה את כל החוב ולא ינכה את הסכום שמחל; ובאחד מן המועדים לא פרע החייב את הסכום שהיה חייב לפרוע – כאן נפסק שיחזיר השלישי את השטר לנושה ויגבה את כולו⁴². טעם הדבר הוא, שהנושה עשה את תנאי המחילה בתורת קנס ללווה, שאם לא יפרע בזמנים שנקבעו, ייקנס בכך שיחזור השטר למלווה ויגבה ממנו את הסכום שמחל; והיות שהתנאי נעשה בתורת קנס, ואין לקנס ערך ידוע, שהרי לפעמים קובעים קנס מאה בעבור חוב של מאה, ולפעמים קובעים קנס של מאה בעבור חוב של אלף, יש להניח שהנושה התכוון שהקנס כולו יחול גם אם יפרע בשלושה מועדים, לדוגמה, ורק במועד הרביעי לא יפרע; ועוד, שהיות שהנושה אמר במפורש, שאם

³⁸ ר' אליעזר גולדשמידט, המובא במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח (=עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב). כך פסק גם שו"ת שערי עזרא (בצירי), חלק א, סימן קו, עמ' רנד. ראה גם במילואים להערה 66 ועמ' 406, ליד ציון הערה 55, שגם יביע אומר סובר שאם אישה מחלה מחילה מותנית, ומונעת את ביצוע התנאי, היא יכולה לחזור בה מהמחילה. ראה גם עמ' 411, הערה 89, שברכת שלמה כותב שהמחילה בטלה גם אם האישה סירבה לקבל את הגט; אלא שבנידונו היה זה תנאי מכללא.

³⁹ שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו. בנידונו היה תנאי מכללא, שמחלה בתנאי שיגרש אותה, כך שלא אמרה "מעכשיו". נראה שטעמו הוא, שהתנאי נעשה כדי לוודא שהבעל יסכים לגרשה, ולבסוף התהפך המצב, דבר שלא היה צפוי. אבל למעשה הוא פוסק, בצירוף העובדה שלא עשו קניין, שהמחילה בטלה.

⁴⁰ ר"ש ישראלי, משפטי שאול שם. הוא מסתמך על מחנה אפרים, לעיל עמ' 401, הערה 25, האומר שמחל יכול לחזור בו אם המחילה אמורה לחול בשעת קיום התנאי.

⁴¹ שו"ת רב פעלים, חלק ב, חו"מ, סימן יא (ד"ה ובהיותי), על פי בבא מציעא קד ע"ב.

⁴² חוה התנופה, סימן ט. מקורו בשו"ת הרא"ש, כלל קה, סימן ו, וסוף סימן ט.

לא יפרע בכל זמן וזמן, יחזיר השליש את השטר למלווה, לכן אף אם החסיר פרעון אחד בלבד, חוזר השטר למלווה.⁴³

ה. תנאי שיש ספק האם התקיים

במקום שיש ספק האם התקיים התנאי שבמחילה, המחילה תקפה, עד שיוכיח הנושה שהתנאי לא התקיים.⁴⁴

ו. אחרי מות המוחל או הנמחל

שמעון שמחל לראובן על חובו, בתנאי שיתן לו כך וכך כל שנה, ומת הנמחל, ובניו שילמו במקומו, המחילה תקפה, כיוון שיש להניח שהמוחל לא הקפיד שדווקא הנמחל יתן את הסכום, אלא גם בניו של הנמחל יכולים לקיים את התנאי במקומו.⁴⁵

אבל אם מת המוחל, התנאי נחשב מקיים גם אם הנמחל (או יורשיו) לא יפרע את הסכום ליורשי המוחל, כיוון שמשמעות התנאי היא שיתן למוחל סכום זה, ולא ליורשיו.⁴⁶

ז. אם המוחל מחל על התנאי

יש אפשרות להפוך את המחילה המותנית למוחלטת בלי קיום התנאי, וזאת באמצעות מחילה על התנאי.

בכל פעולה משפטית מותנית, מי שעשה את התנאי יכול למחול עליו, ואז הפעולה הופכת לפעולה משפטית מוחלטת. כך גם במחילה מותנית: המוחל יכול למחול על התנאי, ולהפוך את המחילה למוחלטת, כלומר שהחוב יהיה מחול גם אם לא יתקיים התנאי. לדוגמה, אם התנאי היה שהנתבע ישלם סכום מסוים לפני מועד מסוים, והתובע האריך את הזמן, מחל בכך על התנאי, והמחילה תקפה גם אם הנתבע לא שילם במועד את מה שהיה צריך לשלם לפי התנאי.⁴⁷

⁴³ רב פעלים שם, ד"ה ונראה (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך יג, עמ' קפ). Ⓜ

⁴⁴ שו"ת ר"ע איגר, מהדורא קמא, סימן קכט, ד"ה גמ אף (הובא על ידי רי"ש אלישיב, פד"ר, כרך ו, עמ' 101, נדפס גם בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה). הוא מסתמך על שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן עז, הכותב שבמתנה מותנית, אם יש ספק בפרשנות התנאי, המתנה תקפה אם התקיים התנאי לפי הפרשנות המינימלית. אבל שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (קכ ע"ב), כותב שאם יש ספק האם התנאי התקיים, המחילה בטלה, מפני שיש להניח שלא מחל על דעת כן. הוא מנמק עוד על פי משנה למלך, הלכות טוען ונטען, טו, יא, שכותב לעניין תנאי במכר, שאם בוודאי היה תנאי אלא שיש ספק האם התנאי התקיים, או שבוודאי לא התקיים אלא שיש ספק האם יש סיבה לומר שהוא נחשב כאילו התקיים (כגון אם היה אונס) – הקניין אינו חל; ולפי זה, במחילה מותנית, אם יש ספק האם התקיים התנאי, המחילה בטלה, כיוון שהנושה מוחזק. Ⓜ

⁴⁵ שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ז (ד"ה איך שיהיה). הוא מוסיף (בד"ה פש גבן) שהיורשים חייבים להמשיך לתת למוחל את הסכום השנתי, כיוון שמשמעות התנאי כוללת את יורשי הנמחל. Ⓜ

⁴⁶ קול אליהו שם (ד"ה וע"פ הדברים). אף שבנידונו היתה גם התחייבות של ראובן לתת לשמעון, כאמור במילואים להערה 45, הוא כותב שגם ההתחייבות היתה מן הסתם רק כלפי שמעון ולא כלפי יורשיו. עיקר דבריו הוא לומר שהנמחל יורשיו פטורים מלהמשיך לשלם את הסכום השנתי ליורשי המוחל, אבל עולה מכלל הדברים שהחוב מחול גם אם המוחל מת לפני שקיבל סכום כלשהו.

⁴⁷ שו"ת ברית אברהם (פצנבוסקי), חו"מ, סימן א, אות ג. ראה עמ' 1102, במילואים להערה 39, בשם פד"ר, על מצב שהנמחל מוחל על התנאי שהוא לטובתו.

הצורך במעשה קניין

א. כללי

לדעת רוב הפוסקים, מחילה מותנית תקפה רק אם עשו מעשה קניין⁴⁸. הקניין נחוץ, מפני שיש כאן חשש לחוסר גמירת דעת מצד המוחל, שמא מחל מתוך ביטחון שהתנאי לא יתקיים, ואילו ידע שהתנאי יתקיים, לא היה מוחל; ודבר דומה אמרו ראשונים⁴⁹ לעניין מחילה במסגרת פשרה, שהיא צריכה קניין מפני שהמוחל אינו יודע כמה יפסקו המפשרים, וייתכן שהסכים לקבל את דבריהם רק משום שחשב שיפסקו לטובתו, וזאת אף שהוא אומר שגם אם יאמרו לו המפשרים שהוא מפסיד את כל תביעתו, הוא מוכן למחול – מכל מקום היות שעכשיו אינו בטוח שזה יקרה, ייתכן שהסכים רק משום שחשב שלא יפסיד, ולכן צריך קניין; וכך גם במחילה מותנית, שבשעת המחילה לא ידע אם התנאי יתקיים⁵⁰. רק אם המוחל עושה קניין, ניכר שיש לו גמירת דעת, שכן הקניין יוצר (או מגלה) גמירת דעת, ולכן המחילה תקפה.

הסבר אחר הוא שהקניין נדרש כדי שהמוחל לא יוכל לחזור בו, שכן כלל הוא שהעושה פעולה משפטית על תנאי יכול לחזור בו עד שיתקיים התנאי, אבל אם אמר שהפעולה תחול "מעכשיו", אינו יכול לחזור בו מרגע אמירתו⁵¹; ועשיית קניין היא כאמירת "מעכשיו"⁵². יש מי שאומר שמחילה מותנית צריכה קניין גם אם המוחל אומר שהוא מוחל "מעכשיו"⁵³. אבל רוב הפוסקים סוברים שבכגון זה המחילה מועילה גם בלי קניין, ואינו יכול לחזור בו⁵⁴.

נראה שהמחלוקת תלויה בהסברים השונים לכך שצריך קניין במחילה מותנית: אם הוא כדי

⁴⁸ פרישה, חו"מ, רז, כ; ט"ז, חו"מ, רז, טז (הובא בשו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, בנתיבות המשפט, רז, ס"ק יט, בערך שי, חו"מ, שיב, ו, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט, בשו"ת עמודי אש (איינושטיין), סימן כא, אות ה, דף קיא ע"א, ובנעצמות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה.)

⁴⁹ תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה), ועוד, שהובאו בשער שני, עמ' 45.

⁵⁰ שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מב [מסומן מג] ע"ב); שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא, ד"ה ובר ("כאן שאומר 'אם לא אבוא לזמן פלוני החוב מחול לך', גם כן צריך קניין, לפי שהיה סובר שיבוא לזמן פלוני, ואף דלא הוי אסמכתא מכל מקום דומה למחילה בטעות הוא כמו בפשרה וצריך קניין").

פני משה מוסיף, שאף שיש אומרים שגם מחילה במסגרת פשרה אינה צריכה קניין (ראה שער שני, עמ' 47), המוחל מחילה מותנית יכול לומר "קים לי" כדעה ששם צריך קניין.

⁵¹ שו"ע, אהע"ז, קמג, ב, לעניין גירושין.

⁵² שער משפט, שטו, ס"ק א. וראה ליד ציון הערה 53 על "מעכשיו". ראה גם שער שני, עמ' 46, ליד ציון הערה 17, שב' לפישץ אומר שבמחילה מותנית צריך קניין כדי שההתחייבות תהיה "מעכשיו".

⁵³ מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ט, מדייק כך מפרשה, חו"מ, רז, כ, שכתב שהסיבה שרמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח, נקט בעניין תיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13), שימחל בקניין, היא מפני שאם לא עשה קניין, הוא יכול לחזור בו כיוון שזו מחילה מותנית; והרי הרמב"ם שם נוקט שמוחל "מעכשיו", ומכאן שגם האומר "מעכשיו" יכול לחזור בו אם לא עשה קניין. וכך אפשר לדייק גם מהט"ז, חו"מ, רז, טז, ומבני יעקב, דף קי ע"א, שהסבירו את הרמב"ם כמו הפרישה.

⁵⁴ חידושי מחנה אפרים, הלכות מכירה, יא, יח; שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, ובספרו משמרת שלום, רז, אות כט; עצי ארוים, אהע"ז, נ, ס"ק יח (ד"ה אך).

שער עשירי: מחילה מותנית

שתהיה גמירת דעת, הוא נחוץ גם אם אמר "מעכשיו", ואילו אם הוא רק כדי שהמחילה תחול מיד ובכך לא יוכל לחזור בו, הקניין אינו נחוץ אם אמר בפירוש "מעכשיו" או שמשמע מהנסיבות שהוא מתכוון שהמחילה תחול מעכשיו. גם אם התנאי תלוי ברצון של אדם אחר (כגון הנמחל), והאחר מוכן לקיימו, צריך קניין, ואם לא עשה קניין, יכול המוחל לחזור בו⁵⁵. לעומת פוסקים אלו, פוסקים אחרים אמרו שכל מחילה מותנית תקפה גם בלי עשיית קניין⁵⁶, מפני שמחילה בכלל אינה צריכה דיני קניין, כיוון שאינה מועילה בתור קניין⁵⁷.

ב. חריגים

מחילה בשעת יצירת החיוב: מחילה מותנית שנעשית בשעת יצירת החיוב תקפה אף בלי קניין, מפני שעל דעת כן התחייב המתחייב. לדוגמה, אם מפקיד אומר לשומר בשעת ההפקדה שיהיה פטור אם הפיקדון יינזק בסוג מסוים של אירוע, מחילתו תקפה בלי קניין אף על פי שזו מחילה מותנית, מפני שמראש לא קיבל השומר על עצמו חיוב למקרה זה, כלשון התלמוד⁵⁸: "מעיקרא לא שעביד נפשיה"⁵⁹.

דוגמה נוספת היא פועל המוחל על שכרו מחילה מותנית (כגון אם בעל מפעל משלם לפועלים בשטר בכתב ידו, והוא מתנה בפירוש בעת שכירות הפועל, שאם הפועל מאבד את השטר, המעביד לא ישלם) – המחילה המותנית תקפה אף בלי קניין, מפני שעל דעת זה נשכר הפועל⁶⁰.

אם התנאי הוא עשיית מלאכה עבור הנושה: נושה האומר "אם תעבוד בשבילי היום, חובך מחול לך"⁶¹, מחילתו תקפה אף בלי קניין, אף שזו מחילה מותנית, מפני שהיא כמו

⁵⁵ שו"ת יביע אומר, חלק ה, ח"מ, סימן א, אות ב, מוכיח שזאת דעת הט"ז והפרישה וכני יעקב (שהובאו בהערה 54), שהרי הם הצריכו קניין אף שהם דיברו על הרמב"ם והשו"ע בעניין תיקון חכמי ספרד (עמ' 399, ליד ציון הערה 13), והרמב"ם והשלחן ערוך עוסקים במצב כזה. וזו לשונו: "ואף על פי שהיה מקום לחלק ולומר שהמהר"ם וכן הנודע ביהודה מייירי שהמוחל חושב לקיים התנאי שבידו לעשותו, ולכן כל שלא קיבל בקניין לא מהניא המחילה, מפני שסבור היה שיוכל לקיים התנאי... אבל בכהאי גוונא דנידון דידן, שהאשה תלתה הברירה בדעת אחרים... יש לומר דככהאי גוונא המחילה בתוקף אף על פי שלא נעשה עליה קניין, מכל מקום, מדברי הט"ז והפרישה והרב בני יעקב, דקאי על דברי הרמב"ם והשו"ע, דמירי אפילו כשהתנאי תלוי ברצון אחרים המוכנים לקיימו, ואף על פי כן הצריכו קניין... אלמא כל שהיה תנאי בדבר צריך קניין למחילה". לא ברור מנין לו שבתיקון חכמי ספרד מדובר שהמתחייב רוצה לקיים את התנאי; נכון שהמתחייב רוצה שהחוב יימחל, אבל ייתכן שהמחיר של קיום התנאי גבוה מדי בשבילו.

⁵⁶ ישועות ישראל, סימן יב, חוקת המשפט, ס"ק ו (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 168); צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58; אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג).

⁵⁷ צבי גאון יעקב שם. דבריו מתאימים לשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני, שמחילה היא רק הפקעה. אבל משו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיארה, סימן ל (לד ע"ד), עולה שלשיטה שמחילה היא סילוק, מחילה מותנית צריכה קניין, מפני שסילוק מועיל רק אם הוא מוחלט (ראה בשמו במילואים להערה 48), ולשיטה שמחילה היא הקנאה, מחילה מותנית מועילה בלי קניין כמו שהקנאה מותנית מועילה.

⁵⁸ בבא מציעא צד ע"א.

⁵⁹ אורח משפט, שם.

⁶⁰ שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא.

עוד נימק, שבשכירת פועל, תחילת המלאכה היא קניין. נימוקו קשה, שהרי תחילת המלאכה היא קניין לחייב את המעביד לשלם את שכרו (מגיד משנה, הלכות שכירות, ט, ד), ואיך אפשר לראותו כקניין לפטורו? מקרה זה נידון בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי).

פרק חמישי: הצורך במעשה קניין

שכירות פועל, שהמעביד חייב לשלם לו גם אם לא עשה קניין⁶², וכאן המחילה היא כמו שכר על המלאכה, והתנאי הוא לעשות מעשה של פועל⁶³. במחילה הדדית: מחילה מותנית הדדית חלה בלי קניין, כמו שנפסק⁶⁴ שאסמכתא אינה פוסלת בהתחייבות הדדית, מפני שמתוך שכל אחד רצה לקנות מחברו, הוא מקנה לחברו בלב שלם; וגם מי שסובר ששם האסמכתא פוסלת, יסכים שכאן המחילה חלה בלי קניין⁶⁵, מפני שהפגם בגמירת הדעת כאן קטנה מבאסמכתא.

ג. זכות החזרה

כשאנחנו אומרים שמחילה מותנית צריכה קניין, אין הכוונה שבלי קניין, המחילה בטלה לגמרי, אלא הכוונה היא שאם לא עשו קניין, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי, ואם עשו קניין, אינו יכול לחזור בו⁶⁶.

אם התובע טוען שחזר בו מהמחילה, אבל אין עדים על כך, הנתבע פטור, מפני שחזקה שהמוחל עמד בדיבורו ולא חזר בו⁶⁷. אף שהתובע טוען "ברי" שחזר בו, והנתבע אינו יודע, והוא כטוען "איני יודע אם פרעתוך", והכלל הוא שהטוען "איני יודע אם פרעתוך" חייב, בכל זאת הנתבע פטור, מפני שהטוען "איני יודע אם פרעתוך" חייב רק מפני שהתירשל בזה שאינו יודע שפרע, אבל כאן הנתבע לא היה צריך לדעת האם התובע חזר בו ממחילתו⁶⁸. גם אם לא הודיע התובע לנתבע שחזר בו ממחילתו, המחילה בטלה⁶⁹.

ד. אם לא עשה קניין אבל נתקיים התנאי

בפשטות, גם לפי הדעה שצריך קניין, הרי אם לא עשו קניין, וקיים הנמחל את התנאי בהסכמת המוחל, המחילה תקפה⁷⁰.

אבל יש דעה שאם לא עשו קניין, יכול המוחל לחזור בו גם אחרי קיום התנאי⁷¹.

⁶² שו"ע, חו"מ, שטו, ד.

⁶³ אורח משפט (אנליק), כו, ג (מז ע"ב).

⁶⁴ שו"ע, חו"מ, רו, יג.

⁶⁵ ערך שי, חו"מ, רו, טז.

⁶⁶ שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו, דף נא ע"ב (הובא בכן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א, דף מו ע"א, בפעמוני זהב, יב, ח, דף ז ע"ג, בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ז ע"ג (תשובת ר' נסים יצחק מזרחי), וסימן ג, דף ט ע"א (תשובת ר' בנימין נבון), בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף ס ע"ד, ובשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ב [=פד"ר, כרך ו, עמ' 1103]).

⁶⁷ שער משפט, כב, ס"ק ה, בסופו.

⁶⁸ שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מב [מסומן מג] ע"ב).

⁶⁹ פני משה פ"ס.

⁷⁰ כך עולה מן הפוסקים בהערה 66, שנקטו שיכול לחזור בו עד קיום התנאי. וכך כתב בפירוש שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט. אלא שבנידונו התנאי היה מתן כסף, והנמחל נתן את הכסף למוחל, והמוחל הסכים למחילה ומחל, ואולי כוונתו היא שמחל שוב בפירוש.

⁷¹ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח (הובא במרדכי, סנהדרין, סימן תרעז, בט"ז, חו"מ, סימן כא, באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, במנחת פתים, חו"מ, רמא, ב, בשו"ת שבסוף ספר דעת תורה, יו"ד, חלק א, סימן יח – בהגהות לסימן רו, טז, עמ' רב, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף

שער עשירי: מחילה מותנית

נראה ששאלה זו תלוי בהסברים השונים, שהבאנו לעיל, לכך שצריך קניין: לפי ההסבר שהקניין נחוץ כדי לוודא גמירת דעת⁷², בלי קניין אין למחילה תוקף בכלל, והמוחל יוכל לחזור בו גם אחרי קיום התנאי; ואילו לפי ההסבר שהקניין נחוץ כדי שהמוחל ייחשב כאומר "מעכשיו"⁷³, גם בלי קניין לא יוכל לחזור בו אחרי קיום התנאי, כמו בכל תנאי בלי "מעכשיו"⁷⁴.

פרק שישי

פרשנות התנאי

ככלל, אם יש ספק בפרשנות התנאי, שלפי פירוש אחד התנאי התקיים ולפי פירוש אחר התנאי לא התקיים, המחילה בטלה מספק, מפני שהחוב הוא ודאי, ויש ספק האם היתה מחילה, והנתבע חייב כמו האומר "איני יודע אם פרעתיך"; ואמנם אם יש ספק בדין האם הפרעון נחשב פרעון, הנתבע פטור⁷⁵, אבל כאן הספק הוא במציאות, בפרשנות תנאי המחילה, והחייב צריך להוכיח שהחוב נמחל, ורק בספק במחלוקת פוסקים, הוא פטור, מפני שלא מוטל עליו לדעת את הכרעת ההלכה, מה שאין כן כאן שזה מוטל עליו, שכן הוא חייב, ורוצה להיפטר בגלל מחילה; ואף על פי שגם הנושה מסופק מה פירוש התנאי, וב"איני יודע אם פרעתיך" אם הנושה אומר "איני יודע אם פרעתיך", החייב נשבע שאינו יודע ונפטר, בכל זאת, היות שעל החייב מוטל לברר את עניין המחילה, הוא חייב מספק⁷⁶.

להלן נביא מדברי הפוסקים שפירשו תנאים שונים במחילה, שמשמעותם לא היתה ברורה. נושה שמחל לחייב בתנאי שיתן לאישה מסוימת סכום מסוים לצרכי נישואיה עד זמן מסוים, ולא נתן בזמן שנקבע, המחילה בטלה גם אם נתן אחר כך, מפני שבקביעת זמן יש הקפדה⁷⁷.

ס ע"ד, עוסק בנושה שקבע זמן לדין תורה, ואמר לנתבע שאם לא יזמין אותו לדין עד אותו יום, לא יזמין אותו עוד, ולא עשה קניין, ועבר הזמן ולא הזמין אותו (דהיינו שהתנאי התקיים); והוא פוסק שהוא יכול לחזור בו מהמחילה.⁷⁸

⁷² כדברי פני משה, עמ' 405, הערה 50.

⁷³ כדברי שער משפט, הערה 52.

⁷⁴ אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, כותב שאם המחילה מותנית בתנאי שביד הנמחל לקיימו, ונתקיים התנאי, מהר"ם מסכים שהמחילה תקפה גם אם לא עשו קניין, שהרי בזה אין לומר שזו כמחילה בטעות (הנימוק של פני משה), שהרי המוחל ידע שהנמחל ישתדל לקיים את התנאי, ואם כן, ידע ומחל (בזה הוא חולק על ויאמר יצחק, עמ' 1109, במילואים להערה 71). נראה שגם לדעתו, בתנאי מסוג זה יוכל לחזור בו עד קיום התנאי אם לא עשה קניין. כך עולה מדבריו בהסבר דברי מהרי"ט ע"ב קניין שוכר ומשכיר שמחלו זה לזה (ראה עמ' 416, ליד ציון הערה 129), שאף ששם היה תנאי התלוי בנמחל, הדגיש שהמחילה תקפה מפני שהתקיים התנאי, משמע שאם לא התקיים התנאי, המוחל יכול לחזור בו. וכך עולה מטעם הדברים: בתנאי התלוי בנמחל, אמנם לא שייך הטעם של חוסר גמירת דעת, ולכן לא יוכל לחזור בו אחרי קיום התנאי, אבל עדיין שייך הטעם של שער משפט, שבתנאי שאינו "מעכשיו", יכול לחזור בו עד קיום התנאי.

⁷⁵ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן א.

⁷⁶ שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מא ע"ג).

גם שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא (ד"ה ונראה), כותב שאם יש ספק בפרשנות התנאי, המחילה בטלה, מפני שהחוב הוא ודאי והמחילה מסופקת.

⁷⁷ שו"ת נחלה ליהושע, סימן כא.

פרק שישי: פרשנות התנאי

אישה שהתקוטטה עם בעלה, ומחלה לו על כתובתה בתנאי שיגרשנה, ועשו קניין, ואחר כך השלימו ביניהם, המחילה בטלה גם אם יגרש אותה אחרי כמה חדשים, מפני שיש להניח שהתכוונה למחול רק בתנאי שיגרשנה סמוך למחילה.⁷⁸

אבי החתן שמחל לאבי הכלה על חיוביו במסגרת שידוכין, בתנאי שלא יעכבו הכלה או אביה את גמר השידוך, והתחיל אבי הכלה בעיכוב, ואחר כך החתן ביטל את השידוך – המחילה בטלה, מפני שתחילת הסירוב היה מצד הכלה.⁷⁹

מעשה בשמעון שפטר את ראובן מחובו בתנאי שיתקבל הכסף ביד לוי "לחשבון שמעון". הכסף הגיע ללוי בפרסום גדול, בנוכחות נציגי השלטון, שהיה חשש שישלחו חלק מהכסף, ולכן לוי כתב לשמעון שהכסף התקבל, אבל כתב שהוא מוכן לשלוח לו את הכסף רק אם שמעון יקבל על עצמו אחריות שאם פקידי השלטון יקחו מלוי, יצטרך שמעון להחזיר לו, ויקבל על עצמו אחריות לכל נזק שיינוק לוי מצד הכסף זה שגבה. ר' משה בנובנשתי פסק שהמחילה בטלה, מפני שלא מחל שמעון על דעת שיצטרך לקבל על עצמו אחריות כדי לקבל את הכסף, שהרי זה לא נקרא "לחשבון שמעון", אף שמבחינה מילולית לוי כתב לו שהכסף התקבל לחשבוננו; וגם אם לוי לא היה דורש משמעון התחייבות כזאת, מכל מקום שכיח שיקרה נזק כתוצאה מכך שקיבל את הפרעון בפומבי בפני שרי השלטון, ושמעון לא מחל על דעת זה; ואין לומר ששמעון היה צריך להתנות שפרעון כזה לא ייחשב קיום התנאי, מפני שלא היה צריך להעלות על דעתו שראובן יפרע בפומבי, שלא כמקובל, ושלו יסכים לקבל פרעון כזה; וגם אם זה דבר שכיח, מכל מקום יש אומדנא דמוכח מאוד שעל דעת זה לא מחל, כיוון שפרעון כזה גורם נזק שכיח, ולא משנה שהוא שכח לפרש את דבריו יותר.⁸⁰

מעשה בנושה שאמר לחייב: "חוב זה מחול לך בתנאי שתלבש גלימה זו בשוק", והגלימה היתה בזויה, והיתה בושה גדולה ללבשה בפני בני אדם, ובכל זאת, כדי לקיים את המחילה, לבש אותה החייב יום אחד בשוק. נפסק שהמחילה תקפה, כמו שנפסק לעניין גט⁸¹, שאם התנה הבעל את הגט בכך שהאישה תעשה דבר מסוים, די שתעשה זאת יום אחד, כיוון שלא קבע כמה זמן תעשה, וזאת משום שמן הסתם התכוון לצערה בתנאי זה, והרי ציער אותה יום אחד או שעה אחת⁸², וכן בנידוננו, אין שום הנאה לנושה מקיום התנאי הזה, וברור שהתכוון לצער את החייב, או שרצה לדעת אם יסכים לבזות את עצמו בשביל הכסף, ולכן די ביום אחד או אף שעה אחת⁸³.

⁷⁸ שו"ת משפטים ישרים (כירדוגו), חלק ב, סימן סד. Ⓜ

⁷⁹ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא.

שו"ת מקור ישראל, סימן מ (עב ע"ב), מבאר את דברי מהרי"ט, שאף שהיתה אומדנא לפטור את אבי הכלה משבועתו, כפי שכתב מהרי"ט שם, הרי לשון התנאי היה שאם יבוא עיכוב מצד אבי הבת או הבת, חייב לפרוע, ואומדנא אינו יכול לפעול נגד הלשון, ורק השבועה התבטלה מפני שלשון השבועה היתה שייבא את בתו מפויסת, והרי לא הצליח לפייס אותה.

⁸⁰ שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מא ע"א-ע"ב).

⁸¹ רמב"ם, הלכות גירושין, ח, יט; שו"ע, אהע"ז, קמג, ח.

⁸² מגיד משנה, על הרמב"ם שם.

⁸³ שו"ת תורה לשמה, סימן שלח. הוא מסביר שאף שהרשב"א (המובא במגיד משנה שם) העלה אפשרות שלעניין ממון, צריך לקיים את התנאי כל ימי חייו, זה דווקא במצב שאין מקום לומר שהתכוון לצער, אלא התנאי היה שיעשה לו הנאה לעצמו או לאחרים, מה שאין כן כאן. Ⓜ

שער עשירי: מחילה מותנית

פרק שביעי

תנאי מכללא

א. כללי

עד כאן עסקנו במחילה שהמוחל הטיל בה תנאי מפורש, שרק אם יתקיים, תתקיים המחילה. סוג אחר של מחילה מותנית היא כשברור לנו שהמוחל לא התכוון למחילה מוחלטת, אלא התכוון שהמחילה תתקיים רק אם יתקיים תנאי מסוים – וזהו "תנאי מכללא"⁸⁴. לקביעה שמחילה מסוימת מותנית בתנאי מכללא, יש שתי נפקויות עיקריות: (א) המחילה מתבטלת אם התנאי אינו מתקיים. (ב) חלים על מחילה זו דיני מחילה מותנית. הנפקות הראשונה חופפת לכלל שמחילה בטעות בטלה, כיוון שאנו מעריכים שאילו ידע שלא יתקיים התנאי, לא היה מוחל, ונמצא שמחל מתוך טעות. מנקודת מבט הפוכה, אפשר לומר שמחילה בטעות בטלה מפני שרואים כאילו היה תנאי מכללא שהמצב יהיה כפי שחשב, והתנאי לא התקיים⁸⁵. מבחינת מיון המקרים, אפשר לומר שמצבים שהמוחל היה מודע יותר לתנאי שמונח ביסוד מחילתו, שייכים לתנאי מכללא, ומצבים שהוא פחות מודע לכך, ורק כשהתבררה המציאות שם לב שזה היה נקודת מוצא למחילתו, שייכים למחילה בטעות. אבל אין להבחנה זו נפקות למעשה.

השאלה האם מפרשים במחילה נתונה שהמוחל התכוון לתנאי מכללא, תלויה בניסיונות של כל מחילה כשלעצמה. עם זאת, נמנה להלן דוגמאות למחילה שנקבע לגביהן שהמחילה היתה בתנאי מכללא, כדי להקיש אליהן מצבים דומים.

ייתכן תנאי מכללא גם במחילה מכללא, שנעסוק בה בשער אחת-עשרה. אף יותר קל להסיק תנאי מכללא במחילה מכללא, מבמחילה מפורשת. זאת משום שבמחילה מפורשת, נקודת המוצא היא שהמוחל התכוון למחילה מוחלטת (כמשמעות לשונו), ועל המוחל להוכיח שהתכוון רק למחילה מותנית; ואילו במחילה מכללא, נקודת המוצא היא שלא מחל כלל, שהרי לא אמר שום דבר, ועל החייב להוכיח גם שהנושה התכוון למחול, וגם שהתכוון למחילה מוחלטת, ואם לא יוכיח זאת, נניח שהתכוון למחילה מותנית, שהיא משנה פחות את החיוב הקיים⁸⁶.

ב. דוגמאות

קבוצה אחת של מצבי תנאי מכללא היא באישה שמחלה על כתובתה, באופן שיש להניח שהתכוונה שהמחילה תותנה בכך שבעלה יגרשנה.

כך, הרדב"ז⁸⁷ כותב שאם אמרה אישה "בעלי מאוס עלי ואיני רוצה בו ובכתובתו, רק שיגרשני", יש להניח שמחלה על כתובתה רק על מנת שיגרשנה, ואם אינו מגרשה, אין כאן מחילה.

⁸⁴ שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ב, כותב שכמו שרמ"א, חו"מ, רו, ד, כותב שבמתנה מועילים דברים שבלב, ומפרשים על פיהם את כוונת הנותן, כך גם במחילה נפרש את כוונת המוחל גם על פי דברים שחשב בלבו, והמחילה כפופה לפרשנות זו.

⁸⁵ ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 116–117, שיש אומרים שכל חוזה בטעות בטל מטעם תנאי מכללא.

⁸⁶ ראה שער אחת-עשרה, עמ' 474, ליד ציון הערה 399, בשם ערך שי, בעניין מי שגול חצי פרוטה פעמיים, ועמ' 1159, במילואים להערה 409, בשם דברות משה, בעניין מי שגול פחות משווה פרוטה והתייקר.

⁸⁷ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן ססד (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 163, ובתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 163).

פרק שביעי: תנאי מכללא

כמו כן, ר' אבנר ישראל הצרפתי⁸⁸ פסק שמי שהתפשר עם אשתו לגרשה בזמן פלוני, ומחלה לו על כתובתה בשטר ובקניין, ומת, המחילה בטלה. נראה שטעמו הוא שיש להניח שמחלה לו על דעת שיגרש אותה, והרי לא גירש אותה⁸⁹.

כמו כן, בפני בית הדין הרבני בא הסכם גירושין שנאמר בו: "הצדדים באו לידי הסכם לגרושין לפי התנאים דלקמן... אין בין הצדדים תביעות אחרות כל שהן... שני הצדדים מבקשים מכבוד ביה"ד על פי הפשרה הנ"ל להחליט על גט פטורין...", ומתוך הדברים הסיק בית הדין שמחילת האישה על הכתובה היתה מותנית בתנאי שהבעל יתן לה גט, ואם אינו מגרשה, אין כאן מחילה⁹⁰.

אבל אם האישה ביצעה חלק מהתחייבותיה בהסכם הגירושין לפני הגירושין, הדבר מוכיח שהמחילה אינה תלויה בגירושין, ואינה יכולה לטעון שחלק מההסכם תלוי בגירושין וחלק לא⁹¹. קבוצה אחרת של תנאים מכללא היא במצבי פשרה: בעלי דין שעשו פשרה בעצמם (ולא באמצעות מפשר), מחילת התובע תקפה בלי קניין⁹². אבל יש להניח שהתובע מחל רק בתנאי שהנתבע ישלם את מה שהוסכם שישלם, ולכן המחילה בטלה אם הנתבע אינו משלם, דבר שעלול לקרות, מפני שאי אפשר לכופו לשלם כיוון שלא עשו קניין על התחייבותו⁹³. קל וחומר שאם עוד לא הגיעו לפשרה, אלא התובע הציע פשרה, שימחל על חלק מהחוב, יש להניח שהמחילה מותנית בכך שהנתבע יסכים לפשרה, אבל אם הנתבע אינו מסכים, אלא דורש שהתובע ימחל עוד, התובע יכול לחזור בו⁹⁴.

422). ראה בשער תשיעי, עמ' 392, בשאלה האם יש למחילה זו תוקף, מצד שאמרה כך מתוך סבל ממושך. אבל הוא כותב שאם אמרה רק "מאוס עלי לא הוא ולא כתובתי", אינה מחילה בטעות, ומשמע שכונתו לומר שאין במחילתה תנאי מכללא שהבעל יגרש אותה.

⁸⁸ ר' אבנר ישראל הצרפתי, המובא בספר ליצחק ריח, חלק ב, חו"מ, אות נ, הלכות נחלות, אות יד, דף עג ע"א (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו).

⁸⁹ כמו כן, ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ח, אות ט, מעלה אפשרות שאישה שכתבה בהסכם הגירושין שהיא מוחלת על כל תביעותיה, ואחר כך חזרה בה מהסכמתה לקבל את הגט, המחילה בטלה, מפני שיש אומדנא שמחלה רק על דעת שיגרשה, כיוון שמטרת ההסכם היא לגמור את כל הבעיות שביניהם על ידי הגט, ואם הגט בטל, הכול בטל. ראה בשמו בשער שמיני, במילואים להערה 187, אות כא, על אומדנא זו. מ

⁹⁰ פד"ר, כרך ג, עמ' 168. מ

⁹¹ פד"ר, כרך ה, עמ' 212.

פד"ר שם, עמ' 213, כותב שאם מחלה על המזונות במסגרת הסכם גירושין, אין לומר שהמחילה מותנית מכללא בכך שיגרש, שהרי אם יגרש, בלאו הכי לא יהיו לה מזונות, כדין גרושה, ומכאן שהתכוונה למחול על המזונות גם בלי שיגרש (כך נראית כוונתו).

גם פד"ר, כרך י, עמ' 124 (הובא בתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 423 ועמ' 449), עוסק בהסכם גירושין שבו מחלה האישה על הכתובה והבעל הסכים לתת גט, ופוסק שמחילה הכתובה מותנית בקבלת הגט. כמו כן, שו"ת שערי עזרא (בצרי), חלק א, סימן קו, עמ' רנד, כותב שאם האישה אמרה שתמחל על כתובתה כשהבעל יתן גט, משמעותה שמחלה רק על דעת שיתן גט.

⁹² ראה שער שני, ליד ציון הערה 25.

⁹³ שער משפט, יב, ס"ק ב (הובא בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ה, סימן רח נשהובא בע"א 4082/09 Machinefabriek Aardung B.V נ. שקבר השקעות בע"מ, פסקה 12 לפסק דינו של השופט הנדלן, בשו"ת מנחת הקומץ, סימן קח, ובשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן לה, אות ד, וחלק ח, סימן יט); ר' נתן אשכנזי, המובא בשו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו; נטע שורק, חידושי סוגיות, פרשת פנחס, דף קלט ע"ב. מ

⁹⁴ שער משפט, כב, ס"ק ה (הובא בשו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, ובפד"ר, כרך ה, עמ' 234); שו"ת

קבוצה נוספת היא בשכיב מרע: שכיב מרע שנתן מתנה, ובשעת נתינת המתנה אמר (או רמז) שהוא נותן מפני שהוא הולך למות ("מצִנֵּה מחמת מיתה"), והבריא, המתנה בטלה, מפני שהוא נתן רק על דעת שהוא ימות תוך זמן קצר, ויש להניח שאילו ידע שיבריא, לא היה נותן⁹⁵. כך הדין גם אם מחל על חוב תוך אמירה (או רמזיה) שהוא עושה כך מתוך מחשבה שהוא הולך למות: אם הבריא, המחילה בטלה⁹⁶, מפני שהנסיבות מלמדות שמחל רק בתנאי שימות מחולי זה.

הלכה דומה היא ששכיב מרע שנתן את כל נכסיו במתנה, והבריא ממחלתו, מתנתו בטלה גם אם לא רמז שהוא נותן מפני שהוא הולך למות⁹⁷. כך הדין גם במחילה: אם בכלל נכסיו היה חוב שמישהו היה חייב לו, ויחד עם מה שנתן את כל נכסיו במתנה, הוא מחל על חובו, המחילה בטלה כשהוא מבריא. אף על פי שמחילה תקפה בלי קניין, הרי גם מתנת שכיב מרע שעשה עליה קניין בטלה אם הוא מבריא⁹⁸.

קבוצה אחרת של מצבים היא בראובן שחייב ללוי, ומורה לשמעון לפרוע את חובו ללוי (כמובן, על דעת שראובן ישפה את שמעון על כך), ולוי מוחל לראובן על סמך ציפיותו ששמעון ישלם לו במקום ראובן. אם שמעון חזר בו מהסכמתו לפרוע ללוי, מחילת לוי לראובן בטלה, מפני שברור שמחל על דעת זה ששמעון יפרע במקומו, כתנאי מכללא⁹⁹. אבל אם עשו קניין על המחילה, לוי אינו יכול לחזור בו מהמחילה גם אם שמעון אינו פורע לו כפי שהתחייב¹⁰⁰, שהרי אילו התכוון למחול רק אם שמעון יפרע לו, לא היה צריך קניין, שהרי כבר נפטרי¹⁰¹. כמו כן, אם לוי אמר לראובן: "אני מוחל לך לגמרי גם אם שמעון לא ישלם לי", אינו יכול לחזור בו, גם אם שמעון חזר בו מהסכמתו, גם אם לא עשו קניין¹⁰², ורק אם אמר לוי: "אני מוחל לך ואסמוך על שמעון", הוא יכול לחזור בו¹⁰³.

לדעת רוב הפוסקים, גם אם שמעון לא חזר בו מהסכמתו, יכול לוי לחזור בו ממחילתו לראובן¹⁰⁴ (אם לא עשו קניין), כל זמן ששמעון אינו פורע לו, וזאת מכמה טעמים: (א) כיוון שמחילתו נגמרת רק כשמעון פורע לו; (ב) יש סכנה שילך ראובן למקום רחוק או יעני ולא

יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן יב. שו"ת מהר"ם לובלין, סימן מז (והסכים עמו ערך שי, חו"מ, יז, יב), כותב שלשם קיום תנאי זה די בהסכמה עקרונית של הנתבע לפשרה, גם אם הוא עדיין דורש הארכת זמן נוספת; אבל שער משפט חולק עליו ואומר שרק אם הסכים הנתבע הסכמה מלאה, המחילה תקפה. הם לא נימקו בפירוש שיש כאן תנאי, אבל כך נראה לפרש את דבריהם.

⁹⁵ שו"ע, חו"מ, רנ, ז.

⁹⁶ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתלב (הובא בט"ז, חו"מ, רנ, ב).

⁹⁷ שו"ע, חו"מ, רנ, ב.

⁹⁸ סמ"ע, רנ, ס"ק ה. Ⓜ

⁹⁹ רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג; שו"ת מהר"י וייל, סימן לג; ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טו. Ⓜ

¹⁰⁰ מישרים, נתיב כט, חלק א (פ ע"ד–פא ע"א); סמ"ע, קכו, ס"ק ט; ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק יז; קצות החושן, קכו, ס"ק ו. Ⓜ

¹⁰¹ ש"ך, שם, ס"ק יז, בשם הרא"ש שם; תומים, קכו, ס"ק ה; קצות החושן שם.

¹⁰² ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טז, גם בשם תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חוזר); ב"ח, חו"מ, קכו, ה; קצות החושן שם

¹⁰³ ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טז; ב"ח שם. הב"ח מסביר שהוא יכול לטעון שלא מחל לגמרי אלא מחילת זמן גרידא, כלומר, רק עד ששמעון יסרב לשלם לו.

¹⁰⁴ מישרים, נתיב כט, חלק א (פ ע"ד); ב"י, חו"מ, קכו, ג, בדעת הרא"ש; סמ"ע, סימן קכו, ס"ק ט, וסימן שלט, ס"ק כא; קצות החושן שם; נתיבות המשפט, קכו, ס"ק ג.

פרק שביעי: תנאי מכללא

יוכל לוי לגבות ממנו, וגם שמעון יחזור בו אחר כך, ונמצא לוי קרח מכאן ומכאן¹⁰⁵; (ג) כפי שראינו¹⁰⁶, המוחל מחילה מותנית יכול לחזור בו אם לא עשה קניין¹⁰⁷. אבל יש דעה שבכגון זה לוי אינו יכול לחזור בו ממחילתו¹⁰⁸, מפני שהאמירה "אני מוחל לך ואסמוך על שמעון" אינה נחשבת מחילה מותנית (שהמוחל יכול לחזור בו ממנה אם לא עשה קניין), ורק אם אמר לוי: "אני מוחל לך אם שמעון יתן לי" הוא יכול לחזור בו גם אם שמעון אינו חוזר בו, מפני שזו מחילה מותנית¹⁰⁹.

אם המצב הוא שראובן יכול לחזור בו מהוראתו לשמעון לשלם ללוי (כגון ששמעון חייב לראובן, וראובן לא הקנה את החוב ללוי בהקנאה תקפה), גם לוי יכול לחזור בו ממחילתו לראובן, גם אם מחל בקניין, מפני שלא סמכה דעתו של לוי במחילתו, כיוון שהוא מחל על דעת ששמעון ישלם לו, ואם ראובן יחזור בו, שמעון לא ישלם ללוי¹¹⁰. יש כאן התנאה מכללא נוספת: לוי מחל בתנאי שראובן לא יוכל לחזור בו.

אם נמצא ששמעון עני, ואינו יכול לפרוע ללוי, מחילת לוי בטלה, גם אם מחל בקניין, מפני שמחל רק על דעת שיוכל לגבות משמעון¹¹¹.

להלן דוגמאות נוספות מתחומים שונים:

המוחל על חוב תמורת סכום מועט שנותן לו הנמחל, זו מחילה מותנית¹¹², מפני שמן הסתם המוחל התכוון להתנות את המחילה בכך שיקבל את התמורה.

אישה שרגילה לרמת חיים מסוימת מבית הוריה, בעלה חייב לספק לה מזונות לפי אותה רמת חיים. אם היא הסכימה להורדת רמת החיים, מחלה בכך על חיובה. אבל אם אסר הבעל עליה בנדר ליהנות ממנו, הוא חייב לספק לה את המזונות לפי רמת החיים הגבוהה שהורגלה אליה, מפני שהמחילה היתה מותנית בתנאי מכללא שלא ידיר אותה הנאה¹¹³.

מעשה בראובן שמכר סחורה לשמעון, ונתן לו חלק מהמחיר, ואחר כך חשב ראובן שיוכל לקבל מחיר גבוה יותר, ושלח הודעה לשמעון, שאם לא יוסיף לו כך וכך לא ימכור לו, ושמעון לא השיב, ואחרי כמה ימים הוזלה הסחורה מאוד, ולכן ראובן מעוניין בקיום המכר שמכר לשמעון, ותבע משמעון את יתרת התשלום לפי המחיר שהוסכם מראש. נפסק, שאף שמה ששלח לו ראובן "אם לא תוסיף" וכו' משמעותו היא מחילה על יתר הכסף (ונכונות להחזיר

¹⁰⁵ קצות החושן שם.

¹⁰⁶ ליד ציון הערה 66.

¹⁰⁷ תהלה לדוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב).

¹⁰⁸ ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טו.

¹⁰⁹ תהלה לדוד שם, בדעת הש"ך.

¹¹⁰ שו"ת מהר"י וייל, סימן לג. הוא כותב שרק אם אמר ראובן לשמעון: "נדור לשלם ללוי את מה שאתה חייב לי, ובכך אני מסתלק מחיובך כלפיי", שאז ראובן אינו יכול לחזור בו, מועילה מחילת לוי.

¹¹¹ שו"ת תורת אמת, סימן קג.

¹¹² שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד). הוא כותב שמחילה בעבור תמורה דינה כמחילה מותנית, לעניין זה שהיא צריכה קניין. נראה שכונתו היא למצב שהתמורה עדיין לא ניתנה.

¹¹³ תוספות, כתובות ע"ב, ד"ה והאידנא (הובא בקרית מלך רב, הלכות אישות, טו, א).

אבל משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דיאוש ומתנות כהונה, פרק כג, אותיות יד-טו, כותב שאין כונתם שזו מחילה מותנית, אלא שזו מחילה זמנית, עד שידירוה, שהרי אילו היה בגדר מחילה מותנית, היה צריך להיות חייב לשלם לה את ה"דברים הקטנים" שלא נתן לה עד עכשו על סמך מחילתה, ועכשו מחילתה נתבטלה למפרע, ומהתלמוד משמע שחייב לה רק מכאן ולהבא את ה"דברים הקטנים". יש להעיר שמחילה זמנית שייכת רק בחיוב מתמשך, כגון מזונות, ולא בחוב חד פעמי, כגון הלוואה.

את החלק שקיבל), המחילה היתה רק בתנאי מכללא שיסכים הקונה לבטל את המקח, והמחילה חלה רק ברגע שהקונה מודיע שהוא מבטל את המקח; והיות שהקונה לא הסכים לבטל את המקח, לא חלה מחילת המוכר¹¹⁴.

מעשה בראובן ושמעון שעשו הסכם שיקנו יחד סחורה מסוימת, ועשו תקיעת כף בשבועה שלא יקנה אחד מהם את הסחורה לבדו, אלא שניהם יחד. אחר כך ראובן החליט ללכת לחו"ל, ואמר לשמעון שהוא מוחל לו על התחייבותו בשבועה שלא לקנות את הסחורה לבדו, מפני שהוא יוצא לחו"ל; אבל למחרת חזר בו ראובן מרצונו ללכת לחו"ל. נפסק, שמאחר שאמר בפירוש שהוא מוחל על השבועה מפני שהוא רוצה ללכת לחו"ל, הוא כאילו התנה שהמחילה היא על תנאי שהוא יצא לחו"ל, ולכן אם לא יצא לחו"ל, המחילה בטלה, והשבועה קיימת¹¹⁵. אבל במקרה דומה נפסק להיפך: ראובן ושמעון עשו שותפות עד מועד מסוים, והתנו שאם אחרי מועד זה ירצה אחד מהם לחדש את השותפות, לא יוכל חברו לעכב, ונשבעו על כך, ולפני המועד החליטו לפרק את השותפות, מפני שראו שאינה רווחית, אבל לפני שסיימו לחלק את רכוש השותפות, חזר בו ראובן, מפני שראה שיהיה לו רווח מהמשך השותפות. הרדב"ז פסק שברגע שמחל ראובן על זכותו להמשיך בשותפות, נמחל שעבוד השותפות, כיוון שמחילה אינה צריכה קניין, וגם השבועה בטלה, מפני שהתכוונו שאם בהגעת מועד סיום השותפות לא ירצו לחדש אותה, יהיו פטורים מהשבועה, וכשראובן אמר שהוא רוצה לחלוק, הוא כאילו נשלם הזמן¹¹⁶. הרי שהרדב"ז סובר שראובן אינו יכול לומר שמחל על המשך השותפות רק בתנאי שלא יהיה לו רווח מכך. הטעם להבדל בין המצבים הוא, שבנידונו של הרדב"ז לא אמר ראובן בפירוש שהוא מוחל מפני שחשב שלא ירוויח, אלא זה היה בלבן, ודברים שבלב אינם דברים¹¹⁷.

לפי חלק מהראשונים, לא מועילה מכירת קרקע בעד מחילת חוב, דהיינו שהחייב מוכר קרקע לנושה תמורת מה שהקונה מחל למוכר על חובו כלפיו¹¹⁸. היות שהמכר אינו חל, יכול הקונה לחזור בו ממחילתו, אף שמחילה אינה צריכה קניין, מפני שיש להניח שמחל רק בתנאי (מכללא) שהקרקע תיקנה לו¹¹⁹.

מלווה שאמר ללווה "אני קובע שהלוואה שנתתי לך תהפוך לעיסקא למחצית שכר [שבו הלווה חייב באחריות לאונס רק על חצי הסכום]", הלווה עדיין חייב באחריות לאונס על כל

¹¹⁴ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן יט. הוא כותב שכל זה אמור לפי הדעה שמתן כסף מועיל קניין סיטומתא (משפט שלום, רא, ב), והסחורה כבר קנויה לקונה, ומועילה מחילת המוכר לקונה על שאר הכסף, שהיא מחילת חוב; אבל לפי הדעה שכסף אינו קונה מטעם סיטומתא (אולם המשפט, סימן רא), הקונה יכול לחזור בו ולא לשלם, ויש כאן רק שאלה של קללת "מי שפרע" על הקונה אם יחזור בו, ויש מקום לומר שהיות שהמוכר גילה את דעתו שהוא רוצה לחזור בו מהמקח אם לא יוסיף הקונה על המחיר, פקע חיוב "מי שפרע" מהקונה, אף על פי שזה רק מחילה מותנית מצד המוכר.

¹¹⁵ שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב.

¹¹⁶ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו. ראה על כך בשער שלישי, ליד ציון הערה 73.

¹¹⁷ שערי עזרה שם. אבל יש להעיר שברית אברהם, שהובא בעמ' 410, הערה 84, כותב שדברים שבלב הם כדברים לעניין מחילה. כמו כן, במקרים ליד ציון הערה 87 ואילך, נפסק שהמחילה היתה על תנאי מכללא, אף ששם לא אמר המחיל שהוא מוחל מסיבה מסוימת.

¹¹⁸ רא"ש, קידושין, פרק א, סימן ה (הובא בטור, חו"מ, רד, ז); ועוד. ראה ברור הלכה, קידושין מז ע"א, ציון ב.

¹¹⁹ קצות החושן, שטז, ס"ק ג; ישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ג. ישועות ישראל מדייק כך מירושלמי, קידושין, פרק א – עיין שם לדיוקו.

פרק שביעי: תנאי מכללא

הסכום, כדין הלוואה, מפני ש"אין המעשה משתנה בחליפות הדברים [=כדיבור בלבד]"¹²⁰. לכאורה, הדין היה צריך להיות שהלווה יהיה פטור מאחריות על חציו, שהרי המלווה מחל לו, ומחילה אינה צריכה קניין. הסיבה שאין אומרים כך היא, שהלווה יכול לחזור בו מהחלפה, שהרי הכסף היה של הלווה ("מלווה להוצאה ניתנה"), וממילא גם המלווה יכול לחזור בו ממחילתו, מפני שיש להניח שהוא מחל רק בתנאי (מכללא) שהלווה לא יוכל לחזור בו; ואכן, אם כבר קנה הלווה סחורה לצורך העיסקה המשותפת, שאז הלווה כבר אינו יכול לחזור בו ולומר "לעצמי אני קונה", גם המלווה אינו יכול לחזור בו, מפני שהתקיים התנאי שמכללא שבמחילה¹²¹.

ר' יעקב קאשטרו¹²² כותב, שראובן שביקש משמעון לעסוק במכירת סחורתו, ושמעון הבטיח לו שיעסוק בכך בלי לדרוש שכר טירחה, ומת בעל הסחורה (הנמחל), והמשיך המתעסק לעבוד עבור היורשים, הוא יכול לדרוש מהם שכר (גם אם לא חזר בו בפירוש עם מיתת האב), בטענה: "לאביכם מחלתי על שכרי מפני שהיתה לי נחת רוח ממנו, ולא מחלתי לכם", מפני שהיורשים הם אנשים אחרים, ומן הסתם לגביהם הוא סומך על מנהג המדינה שאדם טורח רק תמורת שכר, ואין אומרים שהתכוון להמשיך כמו קודם. בעצם, טעמו הוא שמחל רק על דעת שראובן יישאר בחיים כל זמן שהוא עוסק בסחורה – תנאי מכללא¹²³.

לעומת זאת, יש שהפוסקים דחו את טענת המוחל שהמחילה היתה תלויה בתנאי מכללא. מעשה באלמנה שנתחייבה להישבע ליתומים, ומחלו לה מפני כבודה, וטענו שמחלו מפני שחשבו שתעשה אתם פשרה, ולא עשתה את הפשרה אלא הכעיסה אותם. הרשב"א¹²⁴ דחה את מה שטענו שלא מחלו על דעת זה, מפני שאלו דברים שבלב, כיוון שלא הזכירו זאת בשעה שמחלו.

ג. מחילה הרדית

מצב מיוחד שבו מניחים שהמוחל התכוון למחול מחילה מותנית, הוא במחילה הרדית. שותפים שמראש פטרו זה את זה מהחויב להישבע שבועת השותפים (שבועה שלא נטל מהשותפות דבר שאינו מגיע לו), יכול כל אחד מהם יכול לומר שפטר את חברו משבועה רק על דעת שהוא עצמו לא יצטרך להישבע¹²⁵.

¹²⁰ מרדכי, בבא קמא, סימן ק (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפב). על דבריו ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 745. וראה הסברים אחרים לדבריו בשער שמיני, עמ' 1024, במילואים להערה 14, בשם גן ועול, ובשער תשיעי, עמ' 1097, במילואים להערה 153, אות ב, בשם הב"ח. ¹²¹ ישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ג.

יש להעיר שיש אפשרות אחרת שההלוואה תהפוך לפיקדון: אם הלווה מוחל על זכותו להשתמש בכסף. נטע שורק, חידושי סוגיות, פרשת בהר, דף קט ע"ג, כותב שלפי הרשב"א, בעקבות מחילתו, הכסף הופך לפיקדון.

¹²² ערך לחם, חו"מ, רמא, ג. לאמיתו של דבר, זאת לא מחילה, אלא שמעון נותן את שירותו במתנה. ¹²³ יש להעיר, שזו שאלה המתעוררת רק במחילה על זכות עתידית, כפי שהבאנוהו בשער רביעי, ליד ציון הערה 345 (ורק בחריגים שבהם מועילה מחילה כזאת), שהרי אם החוב היה קיים בחיי הנושה ומחל עליו אז, המחילה תקפה, והחוב אינו יכול לחזור לתחייה על היורשים. ¹²⁴ הרשב"א, בתשובה שנרפסה בספר זכרון ויטע אשל, עמ' מט. בנידונו, עשו קניין על המחילה.

¹²⁵ שו"ת ראב"י אב"ד, סימן קיב (עמ' פט).

מהרי"ט פסק שמשכיר שאמר לשוכר "צא מהבית ותיפטר מתשלום דמי השכירות", אין להניח שהתכוון למחול לשוכר לגמרי, שהרי אם כן נמצא יד שוכר על העליונה – אם ירצה, יצא מהבית, ואם ירצה, יחזיק בבית; אלא מן הסתם התכוון למחילה מותנית: "כשתצא מן הבית ואקבלנו ממך, תיפטר מדמי השכירות, אבל כל זמן שבידך להחזיק בו כשלך, גם אני מחזיק בשלי"126.

אבל ברגע שיצא השוכר מהבית, חלה מחילת דמי השכירות גם אם לא עשו קניין127. אף שהמשכיר עדיין לא זכה בדירה בכך שהשוכר יצא, מפני שאי אפשר למחול על זכות שכירות בלי קניין128, בכל זאת, היות שהשוכר עשה כבקשת המשכיר ומחל בדיבור על זכות השכירות, דיבורו מועיל כקיום התנאי, אף שדיבור זה אינו מועיל מבחינה משפטית כמחילה על זכות השכירות; והמחילה על דמי השכירות חלה למפרע129.

פרק שמיני

מחילה שיש בה אסמכתא

א. המחלוקת היסודית

בעיה מיוחדת במחילה מותנית מתעוררת בתנאי שיש בו פגם של אסמכתא, כלומר שניכר בו שהמוחל לא רצה למחול בלב שלם, אלא שמחל מפני שהיה בטוח שהתנאי לא יתקיים. השאלה מה נחשב אסמכתא היא אחת השאלות הסבוכות ביותר במשפט העברי: מתי אכן יש להניח שהמתקשר בהסכם לא התכוון להתקשר בלב שלם, ואמר זאת רק מפני שהיה בטוח שהתנאי לא יתקיים. הפוסקים עוסקים בהרחבה בהגדרת אסמכתא לעניין התחייבות וכדומה. לא נדון כאן בגדרי אסמכתא, אלא רק בדינה של תנאי במחילה הפגום באסמכתא. יש אומרים שמחילה כזאת בטלה, ככל פעולה משפטית שיש בה אסמכתא130. אבל פוסקים רבים אומרים שהיא תקפה למרות האסמכתא, מפני שמחילה באה רק להעמיד מומן אצל המוחזק131. היות שהמומן נמצא ביד הנמחל, המוחל כאילו אמר "מעכשיו", ואין אסמכתא באומר "מעכשיו"132.

¹²⁶ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (הובא בשו"ת באר המים (מנשה), סימן קכו, בסופו). כך כתב גם ערוך השלחן, חו"מ, שטו, יא. Ⓜ

¹²⁷ שו"ת מהריט"ץ, סימן פט.

¹²⁸ ראה שער חמש-עשרה, עמ' 644.

¹²⁹ כך הסביר אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, את מהריט"ץ. על דבריו, ראה בהערה 74. Ⓜ

¹³⁰ השגות הראב"ד, הלכות מכירה, יא, ד; חידושי הרשב"א, בבא מציעא מח ע"ב, גם בדעת רש"י, בבא מציעא מח ע"ב (ד"ה דיו). Ⓜ

¹³¹ רמב"ם, הלכות מכירה, יא, ד (הובא בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל, במחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אסמכתא, סימן ו, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ב, בשו"ת קול אריה (שווארץ), סימן פה, דף פה ע"א, ובערך השלחן, חו"מ, יב, אות ז); פירוש הרא"ש, נדרים כו ע"ב (ד"ה דאמר); אור זרוע, סנהדרין, סימן לב, גם בשם ר' יצחק הלבן (הובא בפסקי רקנטי, סימן שלו). Ⓜ

¹³² נימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א (בדפי הרי"ף), בדעת הרמב"ם. Ⓜ

פרק שמיני: מחילה שיש בה אסמכתא

ר' אהרן ליכטנשטיין נימק דעה זו, שמבחינה פסיכולוגית קל יותר לאדם להקנות ממון שכבר נמצא אצל אדם אחר, ולכן יש לו גמירת דעת למחול למרות האסמכתא ורק בהקנאה או בהתחייבות, שקשה בעיני האדם לעשות, האסמכתא יוצרת חוסר גמירת דעת¹³³. עוד נימק ר' אהרן ליכטנשטיין דעה זו לפי השיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני, שמחילה היא רק הסתלקות: כדי להסתלק די ברמה פחותה של דעת, ולכן די בדעת הפגומה שבאסמכתא¹³⁴. לעומת זאת, השיטה הראשונה סוברת שמחילה היא הקנאה, כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שלישי, ולכן אסמכתא פוסלת במחילה כמו בהקנאה¹³⁵.

ב. הצורך במעשה קניין

יש אומרים שגם לדעה שמחילה באסמכתא תקפה, דרוש קניין כדי ליצור גמירת דעת (אבל בשונה מחיוב רגיל שיש בו אסמכתא, מועיל קניין רגיל ואין צורך בקניין בבית דין חשוב), מפני שהיא קצת כמו מחילה בטעות, שכן אילו ידע שהתנאי יתקיים, לא היה מוחל, כמו שהסבירו הראשונים¹³⁶ שלכן מחילה במסגרת פשרה צריכה קניין¹³⁷. אבל אחרים אומרים שמחילה זו תקפה בלי קניין¹³⁸, כמו שכל מחילה תקפה בלי קניין.

ג. חריגים שבהם המחילה תקפה לשתי הדעות

יש מצבים אחדים שבהם גם לדעה הראשונה, המחילה תקפה גם אם יש בה אסמכתא: (א) אם עשה קניין בבית דין חשוב, היא תקפה, כמו שכל התחייבות באסמכתא תקפה אם עשו קניין בבית דין חשוב¹³⁹. (ב) המחילה תקפה אם לא אמר "אם" אלא "מחול לך ותן לי את הקרן", לדוגמה, מפני שאין זה אסמכתא¹⁴⁰. (ג) אם אמר "מעכשיו", המחילה תקפה, וזאת גם לדעה ש"מעכשיו" אינו מועיל בהתחייבות באסמכתא¹⁴¹.

¹³³ שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 218.

¹³⁴ שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, שם. Ⓜ

¹³⁵ לב ים, נדרים, סימן יז, אות ב. גם ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 4, תולה את המחלוקת בשאלה האם מחילה היא סילוק או הקנאה.

¹³⁶ תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה), ועוד. ראה שער שני, עמ' 45.

¹³⁷ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא, ד"ה ובר (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סימן נא, ס"ק ג, וסימן רו, ס"ק יד, בשו"ת דברי מלכיאל, חלק ג, סימן קנה, בקובץ הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סה, ובעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה); שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט (קה ע"ג), בשם ר' יהודה הלוי (מפני שבלי קניין לא סמכה דעת המוחל והנמחל). Ⓜ

¹³⁸ פרישה ודרישה, חו"מ, כא, א; פני יהושע, בבא מציעא סו ע"א, ד"ה ר"נ (הובא בשו"ת שבסוף ספר דעת תורה, יו"ד, חלק א, סימן יח, בהגהות לסימן רו, טז, עמ' רב, ובספרו משמרת שלום, רו, אות כט), בדעת הרמב"ם ודעת רבנו תם בתוספות שם (ד"ה ומניומי); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן יב (כא ע"ג); חזון איש, חו"מ, ליקוטים, סימן טז, אות יא. Ⓜ

¹³⁹ עיטור, שצוין בעמ' 1111, במילואים להערה 130; שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד. Ⓜ

¹⁴⁰ ר' בנימין נבון, שו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ט ע"א).

¹⁴¹ חידושי ר"א גוטמכר, פסחים לא ע"א (עמ' קד). והוא מסביר שלכן רמ"א, חו"מ, רו, טז, הסכים שמועיל תיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13), אף שהמחילה מותנית (והוא מבין שהתנאי שם הוא אסמכתא).

שער עשירי: מחילה מותנית

(ד) נתבע שנתחייב שבועה בדין, והתובע אמר לו שבמקום להישבע, ינדור נדר על אמיתות טענתו, ויהיה פטור, המחילה תקפה¹⁴², אף שזה אסמכתא, שהיה בטוח שהנתבע לא ינדור בשקר. טעם הדבר הוא, שהיות שהתובע חייב לקיים את פסק בית הדין, שלפיו הנתבע יהיה פטור אם יישבע, הוא גומר בדעתו שהנתבע יהיה פטור גם אם יעשה את המוטל עליו באופן אחר, מה שאין כן בשאר אסמכתא, שהמתחייב התחייב מפני שהיה בטוח שלא יפסיד¹⁴³. משום כך, מועילה רק מחילת הטענה שנשבע עליה, אבל אם התובע אמר לנתבע: "אם תגיד ב'הן צדק' על טענה זו, אני מוחל לך הכול", שמחל בזה תביעות אחרות, זה אסמכתא ובטלה, מפני שלא שייכת בזה הסברה שקיבל על עצמו את הדין, אלא הוא אמר כך מפני שהיה בטוח שהתובע לא יגיד ב"הן צדק" מפני שזה שקר¹⁴⁴.

(ה) ב"תיקון חכמי ספרד"¹⁴⁵, שבו ראובן מתחייב לשמעון באופן מוחלט, ושמעון מוחל לו מחילה מותנית בתנאי שיש בו אסמכתא, המחילה תקפה, מפני שכאן שמעון אינו מוחל כסף שהיה שלו אלא כסף שהתחייב לו ראובן, והגיע אליו בלי טירחה, ולכן די בקניין כדי לסלק את האסמכתא; ועוד, שכאן אין לומר ששמעון היה בטוח שראובן לא יקיים את תנאו, ושהמחילה תבטל, מפני שאדרבה, המוחל מעוניין שראובן יקיים את תנאו ושהמחילה תקיים¹⁴⁶. (ו) אם המוחל מקבל איזו שהיא הנאה תמורת המחילה, כגון בשמעון שפטר את ראובן מחובו בתנאי שיגיע הכסף ללוי, המחילה תקפה אף שהיא מותנית מפני שזה לא אסמכתא, שהרי בסופו של דבר הכסף יגיע אליו באמצעות לוי¹⁴⁷.

ד. חריגים שבהם המחילה בטלה לשתי הדעות

יש מצבים אחדים שבהם גם לדעה השנייה, המחילה בטלה אם יש בה אסמכתא:

וזאת מפני שבתיקון חכמי ספרד המחילה היא "מעכשיו", וזאת אף שהרמ"א סובר שאסמכתא פוסלת מחילה, ו"מעכשיו" לא מועיל באסמכתא רגילה (רמ"א, חו"מ, רז, יד).

אבל הוא לא הסביר מדוע "מעכשיו" מועיל כאן יותר מבהתחייבות.

כמו כן, שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן נו, כותב שאם אמר "מעכשיו אני מוחל על חלק הבכורה לשני אחי כשישא בני את פלונית", או "על מנת שישא את פלונית", אינו אסמכתא. הוא אינו מזכיר את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

¹⁴² סנהדרין כד ע"א.

שו"ע, חו"מ, כב, ג, פוסק שהוא יכול לחזור בו אם לא עשה קניין.

אבל שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיב, פוסק שאינו יכול לחזור בו, ומביא שרב האי גאון פוסק שיכול לחזור בו.

ראה על כך במילואים להערה 66.

¹⁴³ שו"ת דברי מלכאל, חלק ג, סימן קנה. הוא מסביר שזאת כוונת תוספות, ב"ב מציעא עד ע"א (ד"ה הכא), שהסבירו ששם יש להם תביעה זה על זה וקיבלו עליהם כך את הדין. עיין שם, שהוא דוחה הסברים של כנסת הגדולה, חו"מ, כב, הגהות בית יוסף, אות כה, לדין זה.

¹⁴⁴ דברי מלכאל שם.

¹⁴⁵ ליד ציון הערה 13.

¹⁴⁶ קרית מלך רב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח.

אבל מגיד משנה, הלכות מכירה, יא, יח, שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל, ורי"א הרצוג, פסקים וכתבים, חלק ט, סימן קיב, עמ' תטז, כתבו שתיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13) מועיל רק לדעה שמחילה אינה נפסלת על ידי אסמכתא. כמו כן, ר"א גוטמכר (הערה 141) כותב שתיקון חכמי ספרד מועיל לדעה זו מפני שהמחילה היא "מעכשיו".

¹⁴⁷ שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מא ע"א).

פרק תשיעי: סיכום

(א) אם כנגדה יש גם התחייבות עם אסמכתא: יש אומרים שאם כנגד המחילה הפגומה באסמכתא, יש התחייבות של הצד השני הפגומה באסמכתא, שתיהן בטלות. לדוגמה, קונה שנתן תשלום חלקי כערבון, ואמר "אם אני חוזר בי, ערבוני מחול לך", וגם המוכר אמר "אם אחזור בי אכפול לך את ערבונך", מחילת הקונה על הערבון בטלה, מתוך שהתחייבות המוכר בטלה מטעם אסמכתא, מפני שיש להניח שהקונה הסכים לקנוס את עצמו רק אם יתקיים הקנס של המוכר שכנגדו¹⁴⁸.

(ב) בחוב בשטר: מה שאין חיסרון של אסמכתא במחילה הוא במחילה רגילה שהיא רק סילוק, מפני שחיסרון של אסמכתא קיים רק כשצריך להקנות או לתת משהו לאדם אחר, אבל בחוב בשטר, כל זמן שהשטר ביד הנושה, לא מועיל סילוק בלבד, מפני שהמלווה מוחזק לעניין כמה נפקויות, והמחילה צריכה קניין¹⁴⁹, ולכן יש בו חיסרון אסמכתא, ואף שמחילתו מועילה על ידי קניין, היא כמו הקנאה, שאסמכתא פוסלת בה¹⁵⁰.

(ג) שותל: אריס השותל אילנות בשדה של אחר תמורת חלק מהשבח, ומתנה עמו: "אם אגרום הפסד, אני מוחל על חלקי בשבח", מחילתו בטלה מטעם אסמכתא¹⁵¹, מפני ששותל נחשב מוחזק בחלקו בשבח¹⁵², ולכן מה שמבטיח השותל כאן אינו מחילה אלא נתינה¹⁵³.

פרק תשיעי

סיכום

נושה יכול להתנות את מחילתו בתנאי מסויים, והמחילה תקפה אם יתקיים התנאי, ורק אם יתקיים התנאי.

התנאי יכול להיות מעשה שיעשה הנמחל או מעשה שיעשה צד שלישי. יכולה גם להיות מחילה המותנית בתנאי שלילי, היינו שהמחילה תחול אם לא יעשה המוחל מעשה מסוים או אם לא יעשה הנמחל מעשה מסוים.

הפוסקים חלוקים בשאלה האם התנאי תקף גם אם לא נעשה לפי "משפטי התנאים" (תנאי כפול, תנאי קודם למעשה, הן קודם ללאו וכו').

¹⁴⁸ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא מח ע"ב; שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, בדעת רבנו תם בתוספות, בבא מציעא סו ע"א (ד"ה ומניומי); תפארת אריה, סימן לו, עמ' קעה ועמ' קפ, בדעת רבנו תם שם; אור שמח, הלכות מכירה, יא, ד, בדעת רבנו תם שם; צמח ארז, נדרים כז ע"ב (עמ' שפט-שצ), בדעת רש"י.

¹⁴⁹ כדעת ר' ישעיה, שהבאנו בשער שיש, עמ' 261, שמחילת חוב בשטר מועילה רק בקניין.

¹⁵⁰ לב ים, נדרים, סימן יז, אותיות ד-ה. הוא מיישב בזה את מה שכתב הרמב"ם, הלכות מכירה, יא, יד, שמי שמסר את שטרו לבית דין ואמר שאם לא יבוא עד מועד פלוני, יתנו אותו לבעל דינו, התחייבותו תקפה רק אם עשו קניין בבית דין חשוב, אף ששם זה מחילה על זכותו – ההסבר הוא ששם מדובר שאמר שאם לא יבוא בזמן פלוני "יתנן השטר לבעל דינו", וזה לא רק סילוק.

¹⁵¹ בבא מציעא קט ע"א; רמב"ם, הלכות שכירות, י, ו.

¹⁵² שלכן כתב רמב"ם, הלכות שכירות, ט, ו, שאריס דינו כשותף.

¹⁵³ מתנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אסמכתא, סימן ו, כמוסבר במעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן שלו.

המוחל חוב בתנאי שהנמחל יתחייב בדבר שלא בא לעולם, התנאי תקף. אבל לא מועיל תנאי הקשור לחיוב עצמו, כגון "הריני מוחל על החוב על מנת שתפרע לי אותו עד זמן פלוני", מפני ש"תנאי ומעשה בדבר אחד" אינו תנאי תקף.

המוחל יכול לומר שכשיתקיים התנאי תחול המחילה מרגע קיום התנאי. אם לא קבע מתי תחול המחילה, הדבר תלוי בלשון התנאי: בתנאי המנוסח בלשון "אם...", המחילה חלה בזמן קיום התנאי; ואילו בתנאי המנוסח בלשון "על מנת", המחילה חלה למפרע משעת האמירה.

אם אמר "מעכשיו" וכדומה, אינו יכול לחזור בו, מפני שהמחילה חלה מיד. אבל במחילה האמורה לחול בשעת קיום התנאי, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי.

אם בזמן שהמחילה אמורה לחול, כבר מת המוחל, המחילה בטלה.

נושה שמחל מחילה מותנית בתנאי חיובי, ולא היה אפשר לקיים את התנאי עקב אונס שקרה, המחילה בטלה. אבל אם הנושה מחל בתנאי שלילי, היינו שאדם פלוני לא יעשה מעשה פלוני, ואדם זה רצה לעשות את המעשה אלא שמחמת אונס שאינו שכיח לא עשה את המעשה, המחילה בטלה, אף שנתקיים התנאי השלילי.

אם נקבע זמן שבו התנאי אמור להתקיים, או שהנסיבות מלמדות שאי אפשר לקיים את התנאי אחרי זמן מסוים, ועבר הזמן והתנאי לא קיים, המחילה בטלה. אם לא נקבע זמן לקיום התנאי (וגם הנסיבות אינן מלמדות על זמן קבוע), בכל זמן שהתנאי יתקיים, המחילה מקבלת תוקף. גם אם מי שאמור לקיים את התנאי אמר "איני רוצה לקיים את התנאי", הוא יכול לחזור בו ולקיים את התנאי, והחוב מחול.

אם המוחל התנה את המחילה בכך שהחייב יפרע לו סכום מסוים, ופרע לו רק את חלקו, המחילה תקפה באופן חלקי, יחסית לסכום שנפרע. אבל אם התנאי נועד לשמש כקנס לחייב, המחילה תקפה רק אם התקיים התנאי במלואו.

במקום שיש ספק האם התקיים התנאי שבמחילה, המחילה תקפה, עד שיוכיח הנושה שהתנאי לא התקיים.

שמעון שמחל לראובן על חובו, בתנאי שיתן לו כך וכך כל שנה, ומת ראובן, ובניו שילמו במקומו, המחילה תקפה. אבל אם מת שמעון, התנאי נחשב מקיים גם אם ראובן (או יורשיו) לא יפרע את הסכום ליורשי שמעון, כיוון שהתנאי היה לתת לשמעון סכום זה, ולא ליורשיו.

המוחל יכול למחול על התנאי, ולהפוך את המחילה למוחלטת, כלומר, שהחייב יהיה מחול גם אם לא יתקיים התנאי.

לדעת רוב הפוסקים, מחילה מותנית מועילה רק אם עשו קניין. אם לא עשו קניין, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי, ואם עשו קניין, אינו יכול לחזור בו.

במצבים מסוימים המחילה תקפה גם בלי קניין: אם המוחל אומר שהוא מוחל "מעכשיו"; אם מחל בשעת יצירת החיוב; אם התנאי הוא עשיית מלאכה עבור הנושה; ובמחילה הדדית. אם יש ספק בפרשנות התנאי, שלפי פירוש אחד התנאי התקיים ולפי פירוש אחר התנאי לא התקיים, מספק המחילה בטלה.

גם אם המוחל לא התנה תנאי מפורש, הרי אם ברור לנו שהמוחל לא התכוון למחילה מוחלטת, אלא התכוון שהמחילה תתקיים רק אם יתקיים תנאי מסוים, המחילה מותנית בתנאי זה, וזהו "תנאי מכללא". לקביעה שמחילה מסוימת מותנית בתנאי מכללא, יש שתי נפקויות

פרק תשיעי: סיכום

עיקריות: (א) המחילה מתבטלת אם התנאי אינו מתקיים. (ב) חלים על מחילה זו דיני מחילה מותנית.

דוגמאות לכך הן אישה שמחלה על כתובתה, באופן שיש להניח שהתכוונה שהמחילה תותנה בכך שבעלה יגרשנה; שכיב מרע שמחל על חוב תוך אמירה (או רמיזה) שהוא עושה כך מתוך מחשבה שהוא הולך למות, שיש להניח שמחל רק על תנאי שלא יבריא מחולי זה; ראובן שחייב ללוי, ומורה לשמעון לפרוע את חובו ללוי, ולוי מוחל לראובן, שיש להניח שמחל על דעת זה ששמעון יפרע לו במקומו; ובמחילה הדדית.

הפוסקים נחלקו האם יש תוקף למחילה מותנית שיש בה פגם של אסמכתא, כלומר שניכר בה שהמוחל לא רצה למחול בלב שלם, אלא שמחל מפני שהיה בטוח התנאי שלא יתקיים.

שער אחת-עשרה

מחילה מכללא

פרק ראשון

מבוא

במצבים רבים, קובע המשפט העברי שהחיוב בטל מטעם מחילה, אף שהנושה לא מחל בפירושו, וזאת מפני שיש אומדנא שהנושה מחל במחשבתו¹. נכנה מחילה כזאת בשם "מחילה מכללא". הלכה זו מסתמכת על הכלל שמועילה מחילה במחשבה ("מחילה בלב"), אם מחשבה זו ניכרת לצופה מהבחון². כפי שראינו בשער ראשון³, הלכה זו מובנת יותר לפי השיטה שמחילה היא רק הפקעה, ולכן אין צורך באמירה מפורשת; אך גם לדעה שהיא הקנאה, יש תוקף למחילה מכללא, כמו שמועילה הקנאה מכללא, אם ברור לכול שהאדם מתכוון להקנות.

אומדנא זו יכולה להסתמך על התנהגותו של הנושה, בהתחשב בנסיבות, ויכולה להסתמך על אומדן טבעם של בני אדם באופן כללי.

אף שבזמננו נמנעים הפוסקים מלפסוק על פי אומדנות חדשות שלא נזכרו בתלמוד או בראשונים⁴, הרי גם בזמננו אפשר לפסוק על פי אומדנא להשאיר מומן ביד המוחזק⁵, ולכן אפשר לפטור חייב על פי אומדנא שהנושה מחל, כיוון שבדרך כלל החייב הוא המוחזק⁶. בשער זה נביא דוגמאות למצבים שבהם קבעו הפוסקים שהחוב נמחל בגלל אומדנא שהנושה מחל עליו מחילה מכללא. בצד זה נביא דוגמאות למצבים שבהם יש לכאורה מחילה מכללא, ובכל זאת קבעו הפוסקים שאין די ביסוס להוכיח שהנושה מחל במחשבתו.

¹ זו ההבנה המקובלת. אבל ישועות יעקב, אהע"ז, קא, ס"ק ג, כותב (לעניין אלמנה ששתקה 25 שנים – ראה ליד ציון הערה 272), שהאומדנא אינה מוכיחה שגמר בלבו למחול, אלא מוכיחה שמחל בפה; ונפקא מינה למצב שייתכן שטעה, אבל אין הוכחה לכך (נידונו – שהאלמנה מחלה מפני שחשבה שיהיו לה מזונות), שאז אם מניחים שמחל בפה, אין מבטלים את המחילה בשל טעות אלא בטעות ברורה, מפני שאלו דברים שבלב (ראה שער שמיני, עמ' 323 ואילך), אבל אם מניחים רק שגמר בלבו למחול, המחילה בטלה אם ייתכן שטעה, מפני שדברים שבלב יכולים לבטל דבר אחר שבלב.

² ראה שער שני, עמ' 63.

³ עמ' 41. ראה על כך גם בשער שני, עמ' 749, במילואים להערה 43, בשם ברכת אברהם.

⁴ שו"ע, חו"מ, טו, ה.

⁵ שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ז.

⁶ ר' אהרן בכור אלהדיף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יז (צא ע"ג); ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת תורת חכם, סימן כז (קד ע"ג) וסימן כח (קח ע"א–ע"ב), ובקיצור בשו"ת מפי אהרן, סימן טו (פג ע"ג). אבל ר"א ב' אלהדיף כותב שלפי זה, אם הנושה מוחזק, אין מתחשבים באומדנא שהנושה מחל.

נחלק את המצבים הללו לכמה קבוצות: (א) אם הנושה עשה מעשה שניכר ממנו שמחל על החוב באופן סביר שהוא מוחל על זכותו (פרק שני). (ב) אם הנושה שתק בשעה שראה פגיעה בזכותו, שתיקה שאפשר להסיק ממנה באופן סביר שהוא מוחל על זכותו (פרק שלישי)⁷. (ג) אם הנושה שתק לאורך זמן ולא תבע את זכותו, באופן שאפשר להסיק מכך שמחל עליה (פרק רביעי)⁸. (ד) מצבים שלפי אופי החייב והנושה ואופי החיוב, יש להניח שמחל, גם בלי התנהגות מסוימת של הנושה ובלי שתיקתו (פרק חמישי)⁹.

בדברי הפוסקים על המצבים השונים של שתיקת הנושה (משתי הקטיגוריות הנ"ל), אנחנו מוצאים כמה וכמה טענות שאפשר ליישב בהן את שתיקת הנושה, שמחמתן לא ניאליץ לפרש את שתיקתו כמחילה. חלקן שייכות במצבים מסוימים בלבד, ונביא אותן לגבי אותם מצבים. יש גם אמתלאות שהן רלוונטיות לכל שתיקה, כגון ששתק כדי שלא להכעיס את החייב¹⁰; או ששתק מפני שידע שבלאו הכי החייב יצטרך לשלם לו¹¹.

אמתלאות אלה יכולות להיות טעם לדין הכללי¹² ששתיקה ממושכת של הנושה אינה מוכיחה שמחל. עם זאת, יש מצבים שבכל זאת שתיקתו מתפרשת כמחילה, וזאת מפני שבאותם מצבים, מכלול האינדקציות המלמדות על מחילה גובר על האפשרות שהנושה שתק רק מהטעמים הנ"ל.

שאלה מיוחדת מתעוררת במצב שיש אומדנא שהנושה מחל, אבל הוא טוען שלא מחל, וטענתו מחוזקת ב"מיגו": אילו היה רוצה לשקר היה זוכה בגין טענה אחרת. בפרק שישי נברר האם בכגון זה נאמן הנושה בטענתו שלא מחל.

⁷ שנדורפי, עמ' 20, מכנה קבוצות אלה: "הסקת מחילה אקטיבית" – מכוח מעשה שעשה הנושה, ו"הסקת מחילה פסיבית" – מכוח אי-עשייתו.

לא נעסוק כאן בשאלת שתיקה כהודאה, הסקה מתוך שתיקת הנושה שהוא מודה שהזכות אינה שלו. כן לא נעסוק בשתיקה המתפרשת כהסכמה שאדם אחר יעשה מעשה בעתיד וכדומה.

⁸ דוגמה מיוחדת לכך היא בחזקת תשמישים, שלפי דעה אחת, ראובן העושה שימוש בקרקע של שמעון, ושמעון שתק (למשך זמן קצר או ארוך – נחלקו בזה הפוסקים), הראה בכך שמחל, וראובן קנה בכך את הזכות להמשיך בתשמיש זה (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך חזקת תשמישים, ליד ציוני הערות 15–29). אבל לא נדון בכך כאן מפני שיש בעייתיות במחילה זו, שהרי בעצם זו הקנאת זכות; ראה שער ארבע עשרה, עמ' 1258, במילואים להערה 456.

⁹ כמוכן, גם באלו, הנחת המחילה מותנית בכך שישתוק (שאלו אם תבע, לא נוכל לומר שמחל), אלא שהיסוד העיקרי להנחת המחילה אינה השתיקה אלא הטעם האחר.

¹⁰ שו"ת וישב משה (זורגר), חלק ב, סימן כ, אות ח; שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן כד; ט"ז, חו"מ, פ"א, ב (שניהם על שתיקה שהיא כהודאה).

¹¹ שו"ת ב"ח (הישנות), סימן לט. וזו לשונו: "והשתא, כיון דאיכא טעמא לשתיקתו, דקאמר: 'הלא כבר חסרו, ומה יועיל לי אם אומר לו עכשיו צא מן הבית אחר שכבר חסר', ולכך שתק, כי אמר דכיון דחסרי מעתה צריך לשלם לי שכרי, לא אמרינן בהא שתיקה כהודאה דמיא, וכמו שכתב בהגהות אשרי בפרק המפקיד, דכל היכא דאיכא למיתלי שתיקתו מטעם כך וכך, דמקובל לעיני בית דין, לא אמרינן שתיקה כהודאה דמיא".

גורם אחר שמבטל אומדנא שמחל: שו"ת ישמח לב (פרנצי), חלק ב, חו"מ, סימן ע (קיד ע"ב), כתב באופן כללי, על מצבים שיש הוכחה שהנושה מחל, שאם השטר ביד הנושה, זו הוכחה שלא מחל, וגם אם הנושה צריך את השטר לחוב אחר שכתוב בו, הרי אילו מחל על החוב הנידון, היה צריך לכתוב שובר על החוב שמחל. הוא לומד זאת מידיו של משה, שנביא בעמ' 1356, בהשלמות לעמ' 1145.

¹² להלן, ליד ציון הערה 256.

שער אחת-עשרה: מחילה מכלל

פרק שני

מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

א. כללי

נושה שעשה מעשה שנראה ממנו שהוא מוחל על זכותו, זכותו מחולה¹³. להלן נביא דוגמאות למעשים שהפוסקים פסקו לגביהם שהם מתפרשים כמחילה¹⁴. לאחר מכן, נביא דוגמאות למעשים שלא התפרשו כמחילה אף שהיה מקום לפרשם כמחילה, ולבסוף נביא מעשים שנחלקו הפוסקים האם יש לפרשם כמחילה.

ב. מעשים שמתפרשים כמחילה

(1) עשיית שטר חדש על החיוב

אישה גובה את כתובתה לפי תאריך כתיבת הכתובה בשעת הנישואין (ולכן אינה יכולה לגבות מקרקעות שהבעל מכר לפני הנישואין), גם לדעה שחכמים תיקנו כתובה גם לארוסה, מפני שיש להניח שבשעת הנישואין האישה מוחלת על החיוב הראשון שבזמן האירוסין, ומסכימה שהחיוב יתחיל בזמן כתיבת הכתובה¹⁵. הנחה זו מבוססת על כך שנכתב שטר בשעת הנישואין, ואילו החיוב משעת האירוסין היה נשאר בתוקף, לא היה צורך בשטר.

אישה שיש לה שתי כתובות עם תאריכים שונים, מתעוררת שאלה האם היא יכולה לגבות מקרקעות שמכר הבעל בין שני התאריכים, שהרי ככל נושה, היא יכולה לגבות רק מקרקעות שנמכרו אחרי יצירת חיוב הכתובה. אם שתיהן על אותו סכום, הראשונה בטלה והשנייה תקפה, והיא גובה רק לפי התאריך המאוחר (ולכן לא תוכל לגבות מקרקעות שהבעל מכר בין שני התאריכים)¹⁶, מפני שמן הסתם היא מחלה על השעבוד שמכוח הכתובה הקודמת¹⁷. אילו השטר הראשון היה נשאר בתוקף, לא היה צורך בשטר השני.

אם סכומי הכתובות היו שונים, כגון שאחת היתה על סך מאתיים מתאריך מוקדם, ואחת על סך שלוש מאות מתאריך מאוחר, יש לה ברירה: או לגבות מאתיים לפי התאריך המוקדם, או שלוש מאות לפי התאריך המאוחר; ואינה יכולה לגבות מאתיים לפי התאריך המוקדם ומאה לפי התאריך המאוחר, אם לא כתב הבעל בכתובה השנייה "אני מוסיף לך מאה על הקודם", מה שמראה שהיא מחלה על שעבוד הכתובה המוקדמת¹⁸.

קונה ומוכר שכתבו שני שטרי מכר (או שני שטרי מתנה) על אותה שדה, בתאריכים שונים,

¹³ ב"י, חו"מ, רמא, מחודש א (הובא בשו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח, דף סא ע"ב, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נט ע"ב), ודרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ד, שניהם על סמך שו"ת מהרי"ק, שורש קיח, ענף ב; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכח, על סמך רש"י, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה פטור); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן סג (אם התנהגותו של משכיר מלמדת שמחל על דמי השכירות); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן מד, בסופו, על סמך תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיו; שערי תורה (לעזר), חלק א, כלל ג, פרט ב, אותיות כד-כה (מפני שאין אדם עושה מעשה לבטלה).
¹⁴ לא ניכנס בכלום לפרטי הדינים, מתי מפרשים כך ומתי לא, מפני שחלקם מקצועות שלמים בפני עצמם.

¹⁵ רש"י, כתובות מג ע"ב (ד"ה אחד).

¹⁶ שו"ע, אהע"ז, ק, יד.

¹⁷ רש"י, כתובות פט ע"ב, ד"ה ביטל (על שטר באופן כללי); בית מאיר, אהע"ז, קעח, טו.

¹⁸ כתובות מד ע"א.

שער אחת-עשרה: מחילה מכלל

השעבוד מתחיל מן התאריך של השטר האחרון, מפני שיש להניח שהקונה (או מקבל המתנה) מחל על השעבוד של השטר הראשון¹⁹.

(2) תביעת חוב א ולא חוב ב – "טענו חטים והודה לו בשעורים" תובע שתבע תביעה אחת (כגון חטים), והנתבע כפר בתביעה זו אבל הודה שהוא חייב לתובע דבר אחר, זול יותר (כגון שעורים), הנתבע פטור משניהם²⁰, גם אם יש עדים שהוא חייב בשעורים²¹. חלק מן הפרשנים נימקו, שבזה שהתובע תבע חטים, הראה שהוא מוחל על השעורים, ולכן הנתבע פטור גם על השעורים²².

לכאורה, נימוק זה קשה: הרי דבר שכיח הוא שיש לראובן כמה תביעות על שמעון, ואינו תובע את כולן יחד, ואיך העובדה שהוא תובע רק אחת מראה שמחל על השאר²³? ההסבר הוא, שנכון הוא שאדם אינו צריך לתבוע את כל תביעותיו בבת אחת, אבל אם הוא תובע תביעה אחת והנתבע מודה לו על תביעה אחרת, היה צריך לומר: "זו תביעה אחרת שיש לי, ואני מקבל את הודאתך לכשאתבענה", ומזה ששתק ולא אמר כך, מוכח שמחל²⁴. מהסבר זה עולה שלא בכל מצב שנושה תובע חוב א ולא חוב ב, יש הוכחה שמחל על חוב ב, אלא רק אם הנתבע הודה בחוב ב.

היות שהנתבע פטור משום מחילה, הוא פטור גם אם הוא יודע שהוא חייב בשעורים²⁵, והוא פטור אף מלצאת ידי שמים²⁶.

עם זאת, אם תפס התובע שעורים, אין מוציאים מידו²⁷, מפני שהוא נאמן לומר "אני יודע שלא מחלתי", כיוון שהוא מוחזק²⁸. זאת ועוד: הוא יכול לטעון: "הסיבה שלא תבעתי את השעורים אינה משום שמחלתי עליהם, אלא משום שלא הרגשתי צורך לתבוע אותם, מפני

¹⁹ כתובות מד ע"א, לפי הנימוק של רב אחא. ראה ברור הלכה שם, ציון א, ושו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (צט ע"א-ע"ב), וסימן נה (קג ע"א-ע"ד), בשאלה האם הלכה כנימוק של רב אחא, והנפקיות מכך. וראה בשער ארבע-עשרה, עמ' 602, ליד ציון הערה 390 ואילך, בקושי בכך שזו מחילת בעלות. מ

²⁰ בבא קמא לה ע"ב.

²¹ שו"ע, חו"מ, פה, יב; מנוחת משה, דף נ ע"א; מצודת בן ציון, דף לט ע"ב.

²² רש"י, בבא קמא לה ע"ב, ד"ה פטור (הובא במרדכי, בבא בתרא, סימן תקצ, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכח, בש"ך, חו"מ, עה, ס"ק לא, בשו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן לו, ד"ה והא שכתבתי, ובזכרון יהודה (מונק), סימן כב, דף מב ע"א); מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט (ברמו); הגהות מיימוניות, דפוס קושטא, הלכות טוען ונטען, ג, ח, ותשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן יא; שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קיז; תוספות, בבא קמא לה ע"ב, ד"ה לימא (הובא בבציר אליעזר, חלק ב, חקירה ה, דרישה ד, דף ח ע"ג), וסנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה); שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קלד. מ

²³ כך הקשה רא"ש, בבא קמא, פרק ג, סימן טו, על הטעם של מחילה. שו"ת הור"ש, כלל פו, סימן טו (עמ' שעג-שעד), הולך לשיטתו בעניין חתן שטען שחוטנו התחייב לאשתו (שהיא בתו) סכום מסוים, והוא תובע סכום זה מהיורש; והיורש הציג שטר שבו תבע החתן מחוטנו תביעות אחדות, ולא הזכיר את התביעה הנוכחית. שם הרא"ש פסק, שהעובדה שלא הזכיר תביעה זו אינה מוכיחה כלום, מפני שאדם עשוי לכבוש תביעה מסוימת עד שתהיה לו שעת הכושר לתבוע. מ

²⁴ גידולי תרומה, שער ז, חלק ב, אות יח, עמ' רכט (הובא בפני שלמה (גנצפריד), בבא קמא לה ע"ב, עמ' לג במהד' תשנ"ט). מ

²⁵ רמ"א, חו"מ, פה, יב (הובא על ידי ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מח). קצות החושן, פה, ס"ק י (לטעם של מחילה; הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן ו, אות ז).

²⁷ ראבי"ה, סימן תתקכה (ד"ה ומיהא דרבא וד"ה והא דאמרינן); שו"ע, חו"מ, פה, יב (הובא בשו"ת ישועות יעקב, חו"מ, סימן ח, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן נה); פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו (עמ' שס). מ

²⁸ סמ"ע, פה, ס"ק כה; נתיבות המשפט, פה, ס"ק ד. מ

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

שאני מוחזק בהם²⁹. זאת בתנאי שתפס לפני שבא לבית דין, שאז לא הרגיש צורך לתבוע שעורים³⁰, ועוד, שהעובדה שהקדים לתפוס מוכיחה שאינו רוצה למחול³¹.

נתיבות המשפט³² מצמצם הלכה זו. לדעתו, רק אם התובע אומר שהנתבע התחייב לו חטים ביום מסוים, והנתבע אומר שהתחייב לו שעורים ביום אחר, זו מחילה, והנתבע פטור גם אם יש עדים שהוא חייב שעורים; אבל אם התובע והנתבע מדברים על זמן אחד (או שהנתבע השיב בסתם), אין כאן מחילה, מפני שגם לפי דברי התובע, יש לו שעבוד על השעורים שביד הנתבע ממה נפשך, אם מצד עצמו ואם בתור תשלום על חוב החטים, וייתכן שלא מחל, אלא תבע את התביעה הגדולה יותר כדי להרוויח.

גם אם התביעה היתה על ידי שליח, שהתובע שלח שליח לתבוע חטים והנתבע הודה בשעורים, הנתבע פטור משעורים, ואף שאין תוקף למחילה של שליח³³, כאן אנו מניחים שבעל השעורים עצמו מחל, שהרי הוא עשה אותו שליח לתבוע חטים, ולא אמר לו שיתבע שעורים³⁴. אבל לפי ההסבר³⁵ שההוכחה שמחל היא ממה ששמע את הודאת הנתבע בשעורים ולא תבע אז שעורים, לפי זה בנידוננו אין מחילה, מפני שהעובדה שהשליח לא השיב "גם שעורים אתה חייב" הוא מפני שלא ידע על כך, וגם אם ידע, לא מועילה מחילת השליח, מפני שהתובע לא עשה אותו שליח למחול, ולגבי התובע עצמו אין הוכחה שמחל, שהרי לא שמע את הודאת הנתבע³⁶.

דוגמאות נוספות למחילה מכללא במי שתבע חוב א ולא חוב ב: (א) אישה התובעת את כתובתה בטענה שהבעל גירש אותה, והבעל אומר "לא גרשתיך", הוא פטור משאר, כסות ועונה, אף שלדבריו היא אשתו, מפני שהאישה מחלה עליהם מכללא בכך שאמרה שהיא גרושה³⁷.

²⁹ נחל יצחק, צח, ענף ד; בית מאיר, אהע"ז, צג, יד; שו"ת גליא מסכת, חו"מ, סימן י (יד ע"ב). ראה סברה זו באופן כללי, ליד ציון הערה 536.

³⁰ ספר התרומות, שער ז, חלק ב, אות כ (הובא בש"ך, חו"מ, פח, ס"ק כג, בשו"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן טו, דף נט ע"ג, ובשו"ת דבר אליהו (לרמן), סימן פד); שו"ת הרשב"א, המיוחסות לרמב"ן, סימן קיז, בשם תוספות (הובא בספר שבועת המשנה, סימן ב, אות ו, עמ' טז); ביאור הגר"א, חו"מ, פח, ס"ק כז, בדעת רש"י, בבא קמא לו ע"א (ד"ה דתפס); שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא. אמנם ספר התרומות נותן רק את הטעם של הודאה, לא של מחילה, אבל משנה למלך, הלכות מכירה, טו, ג (הובא בשו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות לב, ובדברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן נ, ענף ב, עמ' קה), נימק את דברי ספר התרומות בכך שהיות שממון הנתבע היה בידו בשעת הדיון, לא היה איכפת לו לתבוע שעורים, ואין הוכחה שמחל.

³¹ רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא קמא, עמ' רלט.
³² נתיבות המשפט, פח, ס"ק ג (הובא אצל ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מח).
³³ דאה שער שביעי, עמ' 310 ואילך.

³⁴ ר' יעקב שור, בוכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כד (עג ע"ד), מביא שכך כתב ר' יהודה מונק, ושם סימן כה (עד ע"ג), הוסיף שאף שהנתבע לא ידע שהנתבע יודה בשעורים, אין זה משנה, מפני שעצם העובדה שלא אמר לשליח לתבוע שעורים, מוכיחה שמחל על השעורים.

³⁵ ליד ציון הערה 24.

³⁶ ר' יעקב שור, שם, סימן כד, דף עד ע"א.

³⁷ תוספות, מכות ג ע"א (ד"ה מעידין). גם תוספות, כתובות פט ע"ב (ד"ה יכול), ובבא מציעא יז ע"ב (ד"ה הוציאה), כתבו שהבעל פטור משאר וכסות ועונה כמו ב"טענו חטים והודה לו בשעורים", אבל הם לא כתבו שזה מטעם מחילה.

(ב) אלמנה שתבעה את כתובתה מפסידה את זכותה למוזנות³⁸, מפני שהדבר מראה שמחלה על המזונות³⁹.

(ג) מעשה באישה שדרשה מגיסה שיכתוב לה שטר הודאה, שמגיע לה כך וכך מנכסיו, ולקחה שטר זה, ולא טענה שמגיע לה יותר, ואחר כך הוכיחה שמגיע לה יותר. מהרשד"ם⁴⁰ כותב שהעובדה שהחזיקה שטר זה מוכיחה שמחלה על זכויות אחרות.

(ד) אלמנה שמכרה מנכסי עיזבון בעלה לצורך מוזנותיה, אינה יכולה לטרוף את הקרקע מהקונה לצורך גביית כתובתה, אף שהקרקע משועבדת לכתובתה⁴¹, מפני שמחלה על שעבוד כתובתה על קרקע זו בכך שמכרה אותה לצורך מוזנותיה⁴². כלומר, בזה שהשתמשה בקרקע לצורך זכות אחת שלה, הראתה שהיא מוחלת על זכות אחרת בקרקע.

חריגים: אם היתה רק עילת חיוב אחת, שיש שתי אפשרויות לפרש אותה, אחת שיוצרת חוב גבוה ואחת שיוצרת חוב נמוך, והנושה תבע לפי האפשרות הראשונה, אין בכך מחילה על האפשרות השנייה, שהרי לא היה יכול לתבוע את שתייהן יחד. דוגמה לכך היא שור תם של ראובן שנגח שור של שמעון, ולא ידוע איזה שור של ראובן נגח, מפני ששני שורים שלו נכחו באירוע, אחד גדול ואחד קטן. אם השור הקטן הוא שנגח, הניזק מפסיד, מפני שאין בשווי גופו כדי לשלם את חצי הניזק שהמזיק חייב, והרי שור תם משלם רק מגופו. לכן הניזק טוען שהגדול הזיק, והמזיק טוען שהקטן הזיק. אין להסיק מכך שהניזק מחל על תביעת הקטן, מפני שמה שטען שהגדול הזיק היה רק כדי להרוויח יותר ולא כדי למחול, שהרי לא היה יכול לומר שגם הקטן הזיק, מפני שרק אחד הזיק; ורק בכגון שטענו חטים והודה בשעורים, שהיה יכול לתבוע את שניהם, העובדה שתבע רק אחד מהם מראה שמחל⁴³.

דוגמה נוספת לכך היא בשניים שהפקידו אצל אחד, זה כלי גדול וזה כלי קטן, וכל אחד מהם טוען שהוא זה שהפקיד את הכלי הגדול. לכאורה, כל אחד שתובע את הכלי הגדול, מוחל בכך מכללא על הקטן, והיה לנו לומר שהנפקד יקבל את הכלי הקטן. לאמיתו של דבר, אין אומרים כך, מפני שהמפקידים לא היו יכולים לתבוע את שני הכלים יחד⁴⁴. סיבה נוספת היא, שאין לומר שהמפקידים מחלו לנפקד, שהרי כל אחד מהם אומר שהכלי הקטן אינו של הנפקד, אלא של המפקיד האחר⁴⁵.

המהדיר לצפת פענח, מכות ג ע"א, הערה לט, העיר שלפי הירושלמי, בבא מציעא, א, ה, שגרשה מקבלת מוזנות כל זמן שלא קיבלה את כתובתה, אין זו דוגמה ל"טענו חטים" וכו', שהרי גם לפי טענת האישה, הוא חייב במוזנותיה.

³⁸ כתובות נד ע"א.

³⁹ שיירי קרבן, סוטה, פרק ג, הלכה ד (טז ע"ב); בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, צג, ה. אך יש להעיר, שלפי גידולי תרומה (הערה 24), אין הוכחה שמחלה, כיוון שהיורשים לא הודו בחיוב המוזנות. [§](#)

⁴⁰ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכט.

⁴¹ כתובות צו ע"א; שו"ע, אהע"ז, צג, כט.

⁴² שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן פא. הוא מסביר כך את הנימוק בתלמוד שם, שקיבלה על עצמה אחריות של עצמה.

אבל חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות צו ע"א, מסביר את הנימוק כפשוטו, שהיא מקבלת על עצמה אחריות לשלם לקונה בגין טריפת עצמה, ואכן היא יכולה לטרוף ממנו את הקרקע ולשלם לו את שווי מדין אחריות.

⁴³ בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא לו ע"א; נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נו, בשם נתיבות המשפט, פח, ס"ג. ואינו מפורש בדברי נתיבות המשפט. [§](#)

⁴⁴ בית אהרן, שם.

⁴⁵ רבנו יקר, במדרכי, בבא קמא, סימן מ, כמוסבר בשער משפט, פח, ס"ק יא. [§](#)

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

ר' יועזר אריאל פסק שאישה שתבעה מבעלה תביעות שונות לפני הגירושין, בענייני מזונות, הדירה וכדומה, אין בכך מחילה על תביעות אחרות, מפני שהיא יכולה לטעון שהסיבה שלא תבעה את שאר התביעות היא מפני שחששה שריבוי התביעות יעכב את הליך הגירושין.⁴⁶

(3) נושה שתבע בבית דין פחות מהמגיע לו אם תובע תבע סכום מסוים והדיין יודע שמגיע לו יותר, הדיין אינו יכול לפסוק לו יותר משתבע, ואם פסק יותר, פסק דינו בטל.⁴⁷ טעם הדבר הוא, שהתובע מחל מכללא על השאר.⁴⁸ הרי אילו לא מחל, היה צריך לטעון בצורה כללית: "אני תובע את מה שמגיע לי על פי דין".⁴⁹

הדיין אינו צריך לשאול את התובע האם הוא מוחל, שהרי דרכו של תובע להרבות בטענות, שמא יזכה בהן, והעובדה שתובע זה לא תבע יותר מראָה שמחל.⁵⁰

אבל אם אמר התובע "מה שתבעתי פחות היה מתוך טעות ולא שמחלתי", הוא נאמן.⁵¹ אם אפשר למצוא הסבר אחר לכך שלא תבע את כל המגיע לו, אין מניחים שמחל. כך נפסק לגבי מי שתבע פירות נכסי מלוג של אשתו ולא תבע זכות ירושה ממנה – אין מניחים שמחל על זכות הירושה, אלא מניחים שהסיבה שלא תבע היא מפני שלא רצה ליצור איבה, לדרוש דבר שאולי לא יוכל ליהנות ממנו מפני שאולי ימות לפני אשתו, ותבע רק מה שיוכל לקבל מיד.⁵²

דוגמה נוספת למי שתובע פחות מהמגיע לו, היא במי שהתחייב לשלם סכום מסוים כל חודש צמוד למדד יוקר המחיה, ופרע למשך זמן מסוים רק את הקרן בלי ההצמדה, והנושה לא תבע את הפרשי ההצמדה. נחלקו הדעות בבית הדין הרבני לערעורים האם עובדה זו מראה שהנושה מחל על הפרשי ההצמדה. לדעה ר' שאול ישראל⁵³, הדבר מוכיח שמחל על הפרשים. הוא מסביר שמקרה זה שונה מאי־תביעה לאורך זמן, שאז אין מניחים שהנושה מחל.⁵⁴ מפני ששם ייתכן שרק דחה את מועד הפירעון, ואילו כאן, הדרך היחידה להסביר מדוע לא תבע את הפרשי ההצמדה, היא שמחל עליהם.

⁴⁶ תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 196.

⁴⁷ שו"ת הריב"ש, סימן רכו (הובא בבי"י, חו"מ, כה, מחודש ה); רמ"א, חו"מ, יז, יב (הובא בשו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן א, דף ה ע"א, בשו"ת קול מבשר, חלק א, סימן לב, עמ' קסג, ובשו"ת דברי שלום (קריוז), חלק ג, סימן קצז).

עיי' בשו"ת אורח ישר, סימן מב, נתיב א, שמביא ראייה לריב"ש מבכא קמא כא ע"א, ודוחה אותה; ועיי' בירו הלכה, בבא בתרא ה ע"א, לפני ציון ב, שדוחה את ראייתו בדרך אחרת.

⁴⁸ סמ"ע, יז, ס"ק כו; ש"ך, חו"מ, יז, ס"ק טו; לבוש, חו"מ, יז, יב; ערוך השלחן, חו"מ, יז, יט; שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנח.

⁴⁹ שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן ד.

⁵⁰ שער משפט, יז, ס"ק ו. הוא משווה זאת למי שנותן יותר מכדי שהדעת טועה, שמניחים שהתכוון למתנה (שו"ע, חו"מ, רלב, ב), והמקבל אינו צריך לשאול אותו האם הוא טעה.

⁵¹ נתיבות המשפט, יז, ס"ק ב (הובא בפד"ר, כרך ד, עמ' 180 = קובץ תשובות (אלישיב), חלק א, סימן קצז); שער משפט שם; שו"ת מעיל צדקה, סימן נג; ערך שי, חו"מ, יז, יב; ערוך השלחן, חו"מ, יז, יט.

⁵² שו"ת מעיל צדקה, שם, בסופו.

⁵³ פד"ר, כרך יא, עמ' 143. כך היתה גם דעת בית הדין האזורי, כנוכר שם, עמ' 136. נידונו הוא בהתחייבות בעל במזונות אשתו במסגרת הסכם גירושין.

⁵⁴ ראה ליד ציון הערה 256.

לעומת זאת, לדעת ר' מרדכי אליהו⁵⁵ ור' אליעזר גולדשמידט⁵⁶, אין בכך הוכחה שמחל, כמו במי שלא תבע כלל לאורך זמן. כנראה, כוונתם היא שכמו שם, גם כאן יוכל הנושה לטעון שהתכוון רק לדחות את מועד הפירעון לגבי הפרשי ההצמדה.⁵⁷

(4) כתיבת שטר בלי להזכיר חיוב מסוים

נושה שכתב שטר על החיוב בלי להזכיר אחד מפרטי החיוב, הראה שהוא מוחל על אותו פרט.⁵⁸

אבל אם יש סיבה כלשהי שבגללה התובע לא הזכיר פרט זה בשטר, לא נפרש את ההשמטה כמחילה. לדוגמה, חותן שהבטיח בשעת השידוכין לתת מתנה לחתנו, ובשעת הנישואין עשה החתן שטר אחר על התנאים בלי הזכרת המתנה – לכאורה יש הוכחה שהחתן מחל על המתנה, שהרי עשה מעשה, שכתב בשטר קצת מההתחייבות ולא ערער על השמטת השאר. בכל זאת נפסק שאין כאן מחילה, מפני שאולי הסיבה שנמנע מלגלות את דעתו שמגיע לו עוד, היא שחשש שאם יגלה את דעתו, לא יתנו לו לשאת את האישה, ולכן נטל מה שנתנו לו, ושחק, ואין בכך מחילה. ייתכן שבאותו זמן היה קשה יותר להוציא מיד חותנו, ולכן לא דרש זאת אז, מה שאין כן עכשיו שכבר נשא את האישה, ולכן עכשיו הוא דורש את מה שלא דרש אז.⁵⁹ כמו כן, שניים שעשו הסכם שכלל חיוב מסוים, ואחר כך כתבו חוזה בנוסח סטנדרטי, שלא כלל חיוב זה, אין מפרשים זאת כמחילה על חיוב זה, מפני שהסיבה להשמטת החיוב היא שהוא אינו מוזכר בנוסח הסטנדרטי, ולא משום שמחל עליו. לדוגמה, אם זוג הסכימו לפני הנישואין שיגורו בעירו של הבעל, ואחר כך כתב לה הבעל בכתובה שלא יוציאנה ממדינתה, אין מפרשים שהבעל מחל בכך על זכותו לגור בעירו, מפני שהסיבה שכתב כך בכתובה היא שזה הנוסח שרגילים לכתוב בכל הכתובות.⁶⁰

⁵⁵ שם, עמ' 144.

⁵⁶ שם, עמ' 147.

כך פסק במקרה אחר ר' מרדכי אילן, פד"ר, כרך י, עמ' 367–368.

⁵⁷ דוגמה נוספת, שלא נפסקה להלכה, יש לדעת ר' משה סוויפט, מוריה, גל' קסט, עמ' מא: רמ"א, חו"מ, כו, א, מביא דעה שמי שתבע בערכאות והפסיד ואחר כך תבע אותה תביעה בבית דין של ישראל, בית דין דן בתביעתו אלא אם כן שילם לו הנתבע על פי הערכאות חלק מהסכום; ר"מ סוויפט מסביר שטעמה הוא, שבזה שקיבל תשלום על פי הערכאות, מחל על ההפרש. בדומה הסביר ר' אריאל בראלי, "תביעה לבית דין לממונות לאחר דיון בבית משפט", אמונת עתיך, גל' 137 (תשרי תשפ"ג), עמ' 98, את דברי הרמ"א, והוא מסתמך על תשב"ץ, חלק ג, סימן סח, האומר שמי שתבע בערכאות והפסיד, וברדין תורה היה זוכה, איבד את זכותו, מפני שבכך שתבע בערכאות, מחל על זכותו. אבל הלכה כדעה הראשונה ברמ"א שם, שבכל מקרה אין בית דין דן בתביעתו, כיוון שעשה איסור בכך שהלך לערכאות. ⁶⁰

⁵⁸ מעייני התורה, חלק א, סימן סט, עמ' רכח, כתב שזה טעמם של הסוכרים שאחריות אינה טעות סופר (כלומר ששטר מכר או שטר חוב שלא כתוב בהם שהמוכר או הלווה מקבלים על עצמם אחריות נכסים [שעבוד נכסיהם]), אין עליהם אחריות נכסים, ואין אומרים שהושמט בטעות; על דעה זו עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך אחריות טעות סופר; ושם מבואר שאין הלכה כן) – שהעובדה שלא כתב זאת בשטר מראה שהקונה או המלווה מחלו על האחריות, אף שמעיקר הדין יש תמיד אחריות. כמו כן, שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן ח (י' ע"ד), עוסק בפשרה שבה פרט מסוים לא היה כתוב בפנקס התביעות שהציג אחד הצדדים, ומעלה אפשרות לומר שהוא מחל על אותו פרט כיוון שלא כתב אותו בפנקס. ⁶⁰

⁵⁹ שו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן ד (ז ע"א). ⁶⁰

⁶⁰ שו"ת הרא"ש, כלל לג, סימן ב (הובא בטור, אהע"ז, סימן עה, ובשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קצח).

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

(5) גביית חלק מהחוב בלבד מהחייב
אם בעת גביית החוב, גבה הנושה מהחייב רק חלק מהחוב, אפשר להסיק מכך שמחל על יתרת החוב⁶¹.

כך נפסק לגבי שוכר ששילם סכום מסוים כל חודש, למשך שנתיים, והמשכירה לא עירערה, ואחר כך טענה שהגיע לה יותר – השוכר פטור מלשלם את ההפרש, מפני שיש להניח שמחלה עליו בשעת התשלום, ורק אחר כך חזרה בה⁶².

אבל אם יש סיבה מוצדקת לכך שהנושה גבה רק חלק מהחוב, אין מניחים שמחל. כך נפסק לדוגמה, לגבי נושה שלא היה יכול לדרוש את כל החוב מפני שלא היה לו משכון או ערב מהחייב שבאמצעותם יוכל לאלצו לשלם את הכול, וחשב שכדאי לו לקחת מה שהחייב מוכן לתת מרצונו ואחר כך יתבענו בדין על השאר – אין מניחים שמחל על ההפרש⁶³.

מעשה דומה היה בראובן שהיה חייב לכמה נושים, וירד מנכסיו, ועשה הסדר חובות עם חלק מהנושים, ונושה אחד שלא היה חלק מההסדר לקח חלק מנכסי ראובן בגין חובו. ר' משה אלשיך פסק שאין מפרשים זאת כמחילת יתרת החוב, כיוון שהסיבה שגבה רק חלק מהחוב היא שלא היו לראובן די נכסים כדי לשלם את כל חובותיו; ולכן נושה זה זכאי לגבות את יתרת חובו מראובן, כשהיה לו במה לשלם⁶⁴. אבל נושה שהיה חלק מהסדר נושים, וקיבל חלק מחובו, מניחים שמחל על השאר, מפני שיש להניח שהוא שמח בחלק שהוא מקבל, כמו המציל מ"זוטו של ים"⁶⁵.

(6) עשיית מעשה בלי לדרוש שבועה שכנגדו היה חייב להישבע לו
תקנת חכמים היא, שבשעת חלוקת שותפות, כל שותף זכאי לדרוש מחברו להישבע שלא לקח מהשותפות יותר מחלקו, גם אם אינו טוען בוודאות ששותפו לקח, אלא טוען טענת ספק⁶⁶. אבל אם חלקו השותפים את נכסי השותפות בלי לדרוש שבועה, כבר אינם יכולים לדרוש שבועה זה מזה⁶⁷. אחד הטעמים לכך הוא שהעובדה שלא דרשו שבועה כשחלקו מראש שמחלו על הזכות לדרוש שבועה⁶⁸.

⁶¹ שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ב). ראה בדומה ליד ציון הערה 87, על שותף שנטל פחות מהמגיע לו בשעת חלוקת השותפות.

⁶² שו"ת תועפות ראם (אנקאוה), סימן קז. ⁶³ חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמג). בנידונו היה זה עיסקא, וירד ערך המטבע, והמתעסק אמר לבעל העיסקה שהוא מוכן לשלם לו שבעים אחוז מנוק ירידת המטבע, ובעל העיסקה לקח זאת ממנו. דבריו הובאו בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 310 (להלן, עמ' 1416).

⁶⁴ שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן לב (הובא בשו"ת פרי תבואה, סימן י, דף יד ע"ג, ובחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 307 [להלן, עמ' 1412]). טענת ראובן שהעובדה שהנושה גבה רק חלק מוכיחה שמחל על השאר, נזכרה רק בשאלה ולא בתשובה, אבל מתוך התשובה עולה שהוא דוחה טענה זו של ראובן, מהנימוק שבטקסט.

⁶⁵ שו"ת תשובת מהרי"ר (דנציג), חו"מ, סימן מה. בנידונו הלווה הבריח את נכסיו ופירסם שאינו משלם לנושיו, ולכן עשו הסדר נושים, והחזירו לו את שטרי החוב. ⁶⁶ שבועות מה ע"א.

⁶⁷ שבועות שם.

⁶⁸ שו"ת ראב"י אב"ד, סימן קיב וסימן קלו, במסקנתו; חכמי נרבונה, המובאים בעיטור, שיתוף, ליד אות פה (הובא בשו"ת נאמן שמואל, סימן קא, דף קלג ע"א); רמ"ה, המובא בטור, חו"מ, צג, יא; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז. ראה ברור הלכה, שבועות מה ע"א, ציון ס, שיש ראשונים נוספים שנימקו מטעם מחילה, אבל יש שנימקו בדרכים אחרות. ⁶⁹

כמו כן, חייב שזכאי לדרוש מהנושה להישבע לפני שהוא פורע, ופרע את החוב בלי לדרוש שבועה, הראה בכך שמחל על חיובו להישבע.⁶⁹

כמו כן, ראובן שהפקיד פיקדון אצל שמעון, ואבד באופן שהדין הוא ששמעון פטור מלשלם אם יישבע שלא פשע, ולא רצה שמעון להישבע, והביא את דמי הפיקדון לראובן, וראובן אמר לו "איני רוצה שתפסיד על ידי", והחזיר לו את הכסף – מחל בזה מכללא גם על השבועה ששומר חייב להישבע על כך שלא פשע.⁷⁰

(7) המגרש אישה בגט האמור לשמש גם ככתובה הכותב לאשתו גט על דבר יקר (כגון טס של זהב), ונתן לה אותו ואמר לה "קבלי בכך את גיטך ואת כתובתך", אין לפרש שהתכוון שהטס ישמש כפרעון כתובתה, שהרי אם כן, נמצא שאותיות הגט כתובות על דבר שאינו שלו, ולכן מוכרחים לפרש שכונתו היא שתמחל בתמורה לכך על כתובתה, ולכן אם קיבלה אותו, מניחים שמחלה בכך על כתובתה.⁷¹

לדעת ר' יעקב גזונדהייט, דרך זו אינה מוגבלת רק לכתובה, אלא יכולה גם לשמש בחוב רגיל שהבעל חייב לאשתו: אם הבעל נתן לה גט מזהב, ואמר לה "הרי זה גיטך, וקבלי את חובך", מפרשים שכונתו היא שתמחל לו על חובו כלפיה, ולכן אם קיבלה את הגט, מניחים שמחלה בכך על החוב.⁷²

אם הטס שווה פחות מהכתובה, הבעל צריך להוסיף לה את הסכום החסר לכתובתה, מפני שמן הסתם היא מחלה רק על חלק מכתובתה כשווי הטס, כדי שיהיה מקום לגט לחול.⁷³ כמובן, האישה אינה מוכרחת למחול על הכתובה, ולכן אם אמרה שאינה מוחלת, הכתובה אינה מחולה.⁷⁴ כמו כן, אם לא הסכימה לגירושין בכלל, הכתובה אינה מחולה.⁷⁵ אבל אם לא הביעה התנגדות, מניחים שהסכימה למחול.

(8) נושה שסייע לחייב לקחת משלו אם תובע סייע לנתבע לקחת ממנו חלק מממונו, סיועו מראה שמחל לו על חובו. כך לדוגמה,

⁶⁹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתפו (הובא בבית שמואל, צו, ס"ק ה, ובט"ז, אהע"ז, צו, ס"ק ד). בנידונו היה זה יבם שחייב לתת ליבמתו כתובה (מהנכסים שירש מאחיו) אם אינו מייבם אותה, וזכאי לדרוש ממנה להישבע שלא קיבלה תשלום; והוא פרע לה מקצת חוקף את השאר עליו כחוב, ולא דרש שתישבע. הוא פוסק שהזקיפה היא כפרעון, ומניחים שמחל על השבועה.

⁷⁰ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז, בשם תשובת הרמב"ם. הרמב"ם חייב את שמעון לקבל "חרם סתם", והרדב"ז מסביר שזה היה רק כדי להפיס את דעתו של ראובן.

⁷¹ חידושי הרשב"א, גיטין כ ע"ב (הובא בב"ח, אהע"ז, סימן קכד, בסופו, בט"ז, אהע"ז, קכד, ס"ק יח, בבית שמואל, קכד, ס"ק כ, בגט פשוט, קכד, ס"ק מה, בחידושי מהר"ם שיק, גיטין כ ע"ב, ובלב ים, גיטין, סימן כ, אות ב, עמ' קסא במהד' תשנ"ד); חלקת מחוקק, קכד, ס"ק כג. הרשב"א מפרש כך את דברי הגמרא שם: "נתקבלה גיטה ונתקבלה כתובתה".

⁷² תפארת יעקב, גיטין כ ע"ב (ד"ה ועוד), בדעת הרשב"א. ⁷³ ב"י, אהע"ז, סימן קכד, בסופו, בדעת הרשב"א; פרי חדש, אהע"ז, קכד, ס"ק כד, בדעת הרשב"א; עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ד).

אבל תפארת יעקב שם כותב שלפי הרשב"א, גם אם הטס שווה פחות מהכתובה, הכתובה מחולה. כך עולה מחידושי כתב סופר, גיטין כ ע"ב (ד"ה אמר), הכותב בדעת ט"ז, אהע"ז, קכד, ס"ק יח, שהיא יכולה לקבל את הגט בלי למחול על הכתובה, מפני שהגט אינו מותנה במחילתה.

⁷⁵ שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן שנח; בית לוי (גולדברג), גיטין כ ע"ב.

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

מצרן שסייע למי שקנה את הקרקע, או ששכר אותה מהקונה – מראה בכך שמחל על זכות המצרנות.⁷⁶

אבל סיוע חלקי אינו מוכיח שמחל על כל החוב. כך נפסק לגבי אחים, ראובן ושמעון, שהיו שותפים בשותפות עסקית, ומת שמעון, ואימם קבעה שהאח השלישי יטפל בנכסי השותפות כדי שהרווחים ישמשו נדוניה לאחיותיהם (בנותיה). ראובן שתק, ואף סייע בקניית הנדוניה לבנות מהנכסים. שתיקתו מראה שמחל על סכום הנדוניה, אבל אינה מוכיחה שמחל על כל הקרן.⁷⁷

סייג נוסף הוא שסיוע של התובע מלמד על מחילה רק אם סייע לנתבע עצמו, אבל אם הנתבע נתן משל התובע לאדם שלישי, שאין לו שום שייכות בדבר, והתובע סייע לאותו אדם שלישי, אין זה מוכיח שמחל. כך, במקרה הנ"ל, ראובן סייע לאחיות ולא לאמו, שהיא הנתבעת (שהיתה מוחזקת בממון השותפות, שבעצם צריך להגיע לראובן), ולכן אין הוכחה שמחל לאמו על הקרן.⁷⁸

(9) בחיוב בעל שלא לעבור לארץ אחרת היה מנהג לכתוב בכתובה שהבעל מתחייב להישאר לגור בארץ מסוימת, ושלא לעבור דירה עם אשתו לארץ אחרת. אבל אם היא הסכימה לצאת מהארץ עם בעלה, מחלה בכך על חיוב זה של הבעל, ואינה יכולה לחזור בה.⁷⁹

יתר על כן: היות שמחלה מכללא על חיוב הבעל, בטל חיוב הבעל לגמרי, והוא יכול להוציא אותה למקום שלישי.⁸⁰

יש לכלל זה חריגים אחדים: (א) אם הסתבר שרמת החיים במקום החדש נמוכה מזו שבמקום הקודם, היא יכולה לחזור בה.⁸¹ מפני שמחילתה היתה מחילה בטעות. אבל אם הכול יודעים שרמת החיים במקום החדש נמוכה יותר, יש להניח שגם היא ידעה, ובכל זאת מחלה.⁸² כמו כן, אם היא שהתה במקום החדש די זמן לדעת שרמת החיים שם נמוכה, ובכל זאת לא הביעה חרטה, סימן הוא שמחלה.⁸³

(ב) אישה שנכתב בכתובתה שידורו בארץ ישראל, כך שבעלה אינו רשאי להוציאה משם,

⁷⁶ רמב"ם, הלכות שכנים, יד, ב (הובא ברא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כב, בטור, חו"מ, קעה, מח, ובשו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג); מאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלוקח); שו"ע, חו"מ, קעה, ל.

⁷⁷ אורים גדולים (זאבי), לימוד קמב ולימוד קמג. הוא משווה זאת לדין בבבא בתרא לה ע"ב, שמי שמחזיק בקרקע, ובעל השדה המקורי עזר לו לקחת סל פירות, וטען שמכר (או נתן) לו זכות פירות בקרקע ולא את הקרקע עצמה, שאין זו חזקה על הקרקע – עיין שם בפרטי הדין ההוא; אלא ששם זאת לא מחילה, שהרי זה דבר בעין.

ראה ליד ציון הערה 512, בשאלה האם יש כאן מחילה מכללא מצד כיבוד אם.

⁷⁸ אורים גדולים שם, לימוד קמג.

⁷⁹ שו"ת מהריט"ץ, סימן רצב (הובא בפד"ר, כרך ח, עמ' 53).

אבל שו"ת משפטים ישירים (בירדוגו), חלק א, סימן שכט, כותב שהיא יכולה לומר שבאה עמו רק באופן ארעי ועל דעת לחזור, ולא התכוונה למחול על חיובו.

⁸⁰ שו"ת מהריט"ץ, סימן ה (הובא בשו"ת שמחת כהן, אהע"ז, סימן ל).

⁸¹ שמחת כהן, שם.

⁸² שו"ת מהריט"ץ, סימן רצב (הובא בשמחת כהן שם).

⁸³ מהריט"ץ, שם (הובא בשמחת כהן שם).

ועברו לגור בחו"ל, בהסכמת האישה, יציאתה לחו"ל אינה מלמדת שמחלה על זכותה לדור בארץ ישראל, מפני שמצווה לדור בארץ ישראל, והיא יכולה לומר שהסכימה לצאת רק לזמן קצר, והרי גם בלי התחייבות הבעל שידורו בארץ ישראל, היא זכאית לדורש לעלות לארץ ישראל⁸⁴.

(ג) אם יצאו לארץ אחרת, ושם הבעל עזב אותה, והיא חזרה למקום הראשון כדי להתפרנס, מחילתה בטלה, כיוון שחזרה לשם בהיתר, בגלל התנהגות הבעל⁸⁵.
(ד) אם גילתה דעתה מראש שאינה מוחלת על החיוב, החיוב אינו מחול⁸⁶.

(10) שונת

שותף שלקח פחות מהמגיע לו בשעת החלוקה: שותפים שחילקו ביניהם את הנכסים ("טהרת חשבון"), ונפרדו זה מזה, והגיע לאחד מהם סכום מסוים עקב עיסקה מסוימת, והוא לא ביקש זאת כשחלקו, הדבר מראה שמחל על כך⁸⁷.

לדוגמה, היה מעשה בשלושה שותפים שהשתתפו על דעת שאחד יטול חצי הרווח, והשניים האחרים יקחו רבע כל אחד, ובשעת החלוקה לקח כל אחד שלישי; ונפסק⁸⁸ שהשותף שהיה אמור לקבל חצי, מפסיד את ההפרש (שישית), כיוון ששתיקו כשנתנו לו פחות מוכיחה שמחל⁸⁹.

מי שסירב להישבע שבועת "הנשבעין ונוטלין": תובע שדינו הוא ש"נשבע ונוטל", כלומר שאם יישבע כדבריו, יוכל לגבות מהחייב, ואמר "איני נשבע", משמעות הדבר היא שהוא מוחל על תביעתו, וגם אם תפס מנכסי החייב, עליו להשיבם⁹⁰.

נושה שקנה מהחייב זכות בדבר: ראובן, שהיתה לו זכות מסוימת על שמעון, ושילם לשמעון כדי לקבל זכות כזאת, הראה בכך שהוא מוחל על זכותו, שהרי אם לא כן לא היה צריך לשלם מחדש עבור הזכות.

כך, לדוגמה, פסק מהרי"ק⁹¹ לגבי ראובן שהיה לו זיכיון מן ה"אדון" הנכרי להפעיל חנות של הלואה בריבית, ומת האדון, והתנה ראובן עם שמעון (שגם לו היה זיכיון כזה) שיתן לו סכום מסוים כל שנה בעבור חלקו בחנות, תמורת חצי הרווח מן החנות – בזה הראה ראובן שמחל לשמעון על זכותו, שאם לא כן לא היה צריך לקנות ממנו את הזכות⁹².

⁸⁴ שו"ת מהרי"ט"ץ, סימן ה וסימן רז. יש להעיר שלפי זה, גם מחילה מפורשת על הזכות לגור בארץ ישראל אינה מועילה.

⁸⁵ שו"ת מהרי"ט"ץ, סימן רז.

⁸⁶ תרומת הדשן, פסקים וכתבים, סימן רלא. הוא אינו מדבר בפירוש על מצב שהסכימה לצאת, אבל שו"ת מהרי"ט"ץ, סימן רצב, מביא את דבריו על כגון זה.

⁸⁷ שו"ת מהרי"י בן לב, חלק ב, סימן עג; שו"ת בני אהרן, סימן קו (הובא בשו"ת תועפות ראם (אנקאוה), סימן קז, ובנחמד למראה, על ירושלמי, בבא בתרא, פרק ח, דף נח ע"א).⁹²

⁸⁸ שו"ת תקפו של יוסף, חלק א, סימן לג (הובא בשו"ת תועפות ראם, שם).

⁸⁹ הוא מביא ראייה משו"ע, חו"מ, רעז, ח, על בכור שנטל כפשוטו, שמחל בכך על חלק בכורה (ראה על כך בשער רביעי עמ' 232). אלא ששם זאת לא מחילה, אלא מתנה, שהרי לא מועילה מחילה על בעלות.⁹³

⁹⁰ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיב, בשם ריב"א.

⁹¹ שו"ת מהרי"ק, שורש קיח (ד"ה הרי לך).

⁹² הוא מביא ראייה משו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתרא (הובא במרדכי, בבא בתרא, סימן תקנט, ובשו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן ז, דף יג ע"א), העוסק בשמעון שהיתה לו "חזקת יישוב" (זכות מטעם השלטון או מטעם הקהילה היהודית לדור בעיר מסוימת), וביקש מראובן (שהיה בעל הזכות מטעם

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

נושה שפרע חוב שלו לחייב: מעשה בראובן שתבע משמעון חוב ישן, אבל בינתיים לווה ממנו ראובן ופרע לו. נפסק ששמעון פטור, מפני שיש אומדנא שראובן מחל על החוב הישן, שהרי אילו לא מחל לו, היה תופס את הכסף שלוה משמעון, כפרעון. באותו מעשה, ראובן נתן אמתלא, שהסיבה שלא תפס היא מפני שזו היתה הלוואת גמ"ח, ולא העיז לעכב כסף של גמ"ח, ולא רצה להתקוטט עם שמעון, ורצה לעשות טובה לשמעון. אבל אמתלא זו נדחתה, מפני שראובן היה יכול לומר בפני עדים שאינו מוחל, אלא שאינו מעכב את הכסף בעבור חובו, מן הסיבות הנ"ל.⁹³

בדומה נפסק, שאם שמעון הוציא הוצאות עבור ראובן, ונתן לראובן כסף של ראובן שהיה בידו, ולא תבע ממנו את ההוצאות, הדבר מוכיח ששמעון מחל לראובן על ההוצאות.⁹⁴ נגזל שנתן מתנה לגזלן: מעשה באישה שמכרה מנכסי בעלה כדי לתת כסף לבנה (מבעל אחר), והבעל איים עליה שינכה מכתובתה בשל כך, ובכל זאת בסופו של דבר נתן לה סכום כסף במתנה בצוואתו. נפסק שעוברתה זו מראה שמחל לה על מה שלקחה ממנו.⁹⁵ הסכמה שאחר יפרע את החוב: אם החייב הציע לנושה שאדם אחר יפרע את החוב במקומו, והנושה הסכים, ועשו קניין על כך, משתמעת מכך מחילה לחייב המקורי. כך, לדוגמה, פועל שהסכים להצעת המעביד שחנווני ישלם לו את שכרו במקומו, ועשו קניין על כך, יש להניח שהתכוון למחול למעביד, שאם לא כן לא היה צריך לעשות קניין.⁹⁶ אבל אם הנושה עשה קניין רק עם החייב החדש, אין להסיק מזה שהתכוון לפטור את החייב המקורי, מפני שייטכן שהתכוון רק להבטיח את כספו על ידי הוספת החייב החדש.⁹⁷ הסתמכות על שלישי: אם החייב והנושה מסרו את שטר החוב לשלישי, והתעורר ויכוח בין הנושה לחייב בנוגע לחוב, והשלישי אומר כדברי החייב, השלישי נאמן,⁹⁸ מפני שבזה שהנושה מסר לו את השטר והאמין לו, הסכים למחול על ממונו לפי מה שיאמר השלישי.⁹⁹

השלטון להתיר ישיבת יהודים (שם) ש"יותר" לו את היישוב שנה, והוא פוסק שבזה הודה שמעון שאין לו חזקת יישוב או שמחל עליה, שהרי אם לא כן, לא היה צריך לבקש ממנו שיותר לו. אבל יש להעיר שבשני הפסקים נאמר שמה שקנה משמעון מוכיח שהודה שאין לו זכות, או שהודה שמחל – ולא שזו הוכחה ישירה שמחל.

⁹³ שו"ת בנין יחזקאל, סימן כד. אבל הוא כותב שאם ראובן תפס שלא בעדים, תפיסתו מועילה – ראה בשמו בהערה 534.

⁹⁴ שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן ד, בסופו.

⁹⁵ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן סב.

⁹⁶ תוספות, בבא מציעא ק"ב ע"א (ד"ה חזור). ראה על כך בשער שני, עמ' 60, ובמילואים, עמ' 739, בשער שמיני, במילואים, עמ' 1058, אות ז, בשער עשירי, במילואים, עמ' 1105, אות ב, ועמ' 1110, במילואים להערה 108, ובהשלמות, עמ' 1352.

⁹⁷ שו"ת ר' יצחק אלגזי, סימן מו. הוא מסביר בכך את ההלכה שנביא בעמ' 441, ליד ציון הערה 143, שאם היה ערב על החוב, והנושה ביקש מאנשים נוספים להיות ערבים, אין בכך הוכחה שמחל לראשון על ערבותו.

⁹⁸ גיטין סד ע"א.

⁹⁹ רש"י, גיטין שם, ד"ה דאתיהיב (הובא באור זרוע, חלק א, סימן תשנח); תוספות, גיטין שם, ד"ה שאני (הובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן לז). למעשה זו מחילה מותנית, שהרי בזמן המסירה לא ידע הנושה שהשלישי יאמר כדברי החייב.

גם הסכמת בעלי דין לקבל הכרעה של דין שאינו כשר לדרון (סנהדרין כג ע"א), משתמעת ממנה מחילה (מותנית) מצד התובע על זכויותיו, אם אותו דין יפסוק נגדו.

כמו כן, בעלי דין שהשלישו סכום מסוים אצל שלישי (שמוחזק שהוא מציית לדין), עד לבירור ההליך המשפטי ביניהם, מחלו בכך על זכותם לקבל את הכסף חזרה, מפני שכל אחד מהם היה יכול להטיל עיקול על פי בית דין, שלא יתן השלישי את הכסף לבעל הדין האחר עד שילכו לדין תורה, ובזה שלא עשה כך, הראה שמחל; ואין לומר שייתכן שהשלישי לא היה מסכים לעיקול, מפני שרק כלפי החייב אומרים שאי-תביעתו אינה מעידה על מחילה מפני שאולי התביעה לא היתה מועילה, שכן ייתכן שלא היה מציית לדין, אבל כלפי אדם זר, יש להניח שלא היה מסרב לציית לדין תורה בשביל החייב, מפני שחזקה "אין אדם חוטא ולא לו", וגם אם אותו שלישי הוא גוי, יש להניח שהיה עושה כפי חוקי דיניהם, והיות שהנושה היה יכול להטיל עיקול ולא עשה כן, יש להניח שמחל¹⁰⁰.

מי שמכר דבר פחות ממחירו ביודעין: מוכר חפץ שידע את שווי, אלא שמכר אותו בפחות מפני שהיה דחוק לכסף, יש להניח שמחל על ההפרש, גם אם ההפרש גדול משותו, שהוא השיעור שבו המכר מתבטל בגלל אונאה¹⁰¹.

קונה שידע שיש מום בממכר: מי שקנה חפץ ומצא בו מום זכאי לבטל את המכר בטענת מקח טעות, אבל אם ידע על המום מראש, אינו יכול לבטל את המקח¹⁰², מפני שבזה מחל על המום¹⁰³.

שוכר שידע שיש מום במושכר: שוכר שידע שיש מום בנכס המושכר, ובכל זאת שכר אותו, אינו יכול לבטל את השכירות בגלל המום, שהרי מחל עליו¹⁰⁴. אבל אם היה חסר דבר שברור שהמושכר אינו ראוי לשימוש בלעדיו, כגון השוכר בית בלי דלת או בלי מנעול, גם אם ראה שאין בו דלת ומנעול, אין זה מראה שמחל, אלא מניחים שציפה שהמשכיר ישלים לו את החסר אחר כך¹⁰⁵.

הנושא אישה שידע שיש בה מום: בעל שידע לפני הנישואין שהאישה בהריון, ואף על פי כן נשא אותה, הראה בכך שמחל על כך שהיה זכאי לגרשה (אף נגד רצונה) מפני שנבעלה לאחר לפני הנישואין¹⁰⁶.

¹⁰⁰ שו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף א. בנידונו היו אלו בעל ואישה שהשלישו כסף לקראת הסכם גירושין, והבעל כתב מודעה על הגט בטענה שהוא נותן גט רק מחשש שהאישה תקח את הכסף מהשליש.

והוא כותב שמסירת מודעה אינה הוכחה שלא מחל, מפני שבכל זאת היה צריך לתבוע בבית דין. ¹⁰¹

¹⁰¹ ראב"ן, שו"ת, סימן קו (הובא בקיצור בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שצה); שו"ת הרא"ש, כלל קב, סימן ד; טור, חו"מ, רכז, יא; שו"ע, חו"מ, רכז, ט. ראב"ן מביא ראיה מדברי ר' יהודה בבבא מציעא נא ע"א, שתגר ספסר (סוחר שקונה מזה ומוכר לזה) שנתאנה, המכר קיים, מפני שהוא יודע כמה שווה החפץ, ומחל, ומה שחכמים חלקו עליו הוא משום שלדעתם ייתכן שהתגר טעה ולא מחל (כפי שנראה בעמ' 454). מה שאין כן כאן, שברור שמחל. ¹⁰²

¹⁰² כך עולה מרמב"ם, הלכות מכירה, טו, ג.

¹⁰³ שו"ת מהריט"ן, סימן קה; חוק לישראל, שכירות ושאלה, עמ' 114.

בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"א (ד"ה והנה הרמ"א), מוסיף שאינו יכול לטעון שקנה מראש על דעת לדרוש את ביטול המכר אחר כך, שהרי אין סיבה שיקנה על דעת לבטל, ואין לומר שרצה להחזיק בחפץ באופן זמני, שהרי זה אסור, שכן במקח טעות, החפץ גזול ביד הקונה והכסף גזול ביד המוכר, כדברי משנה למלך, הלכות אישות, ה, ז. ¹⁰⁴

¹⁰⁴ ראה המקורות שהובאו בחוק לישראל שם. זו גם עמדת חוק השכירות והשאלה, התשל"א-1971, סעיף 6.

¹⁰⁵ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא קא ע"ב; ראב"ד, המובא בנימוקי יוסף, בבא מציעא נט ע"א (בדפי הרי"ף); רמ"א, חו"מ, שיד, א (הובא בחוק לישראל, שכירות ושאלה, עמ' 114 ועמ' 143). ¹⁰⁶

¹⁰⁶ ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ה, אות ז.

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

מוכר שהתאנה וביקש מהקונה ליטול את החפץ: מוכר שהתאנה, ונודע לו על כך, ובכל זאת כתב לקונה שיבוא לקחת את דבר המימכר – הראה בכך שמחל על אונאתו¹⁰⁷. קונה שהשתמש בחפץ לאחר שנודע לו על המום: קונה חפץ, שראה שיש בו מום, והשתמש בו אחרי שידע על המום, הראה בכך שהוא מחל עליו, ואינו יכול לחזור בו מהמכר¹⁰⁸. אילו לא מחל, היה אסור לו להשתמש בחפץ, מפני שזו גזילה, שהרי בדעתו להחזירו, וחזקה שאינו גזלן, ולכן השימוש מוכיח שמחל, וחזקה זו גוברת על החזקה שאין אדם מוחל על מום¹⁰⁹.

בדומה, אם הקונה לקח את החפץ למקום רחוק לנסות למוכרו שם, הדבר מוכיח שמחל על זכות ביטול המקח, שהרי אילו לא מחל, היה אסור לו למוכרו, שכן אסור לעשות סחורה בחפץ של חברו בלי הסכמתו¹¹⁰.

כתיבת תאריך מאוחר בשטר: נושה שנתן הלוואה בתאריך מסוים, וכתב בשטר החוב תאריך מאוחר יותר, אינו יכול לגבות את חובו ממי שיקנה קרקע מהלווה לפני התאריך המאוחר¹¹¹. העובדה שכתב תאריך מאוחר מראה שהוא מוחל על זכותו זו¹¹².

כמו כן, גט שהבעל נתן לאשתו בתאריך מסוים, וכתב בו תאריך מאוחר, פירות נכסי המלוג של האישה שייכים לבעל עד התאריך שכתוב בשטר, מפני שמניחים שהאישה מחלה עליהם¹¹³. קבלת פרעון החוב מצד שלישי: אם צד שלישי פורע חוב במקום החייב, אין זה יכול לפטור את החייב בתורת פרעון, כיוון שהחייב עצמו צריך לפרוע; אלא החייב מופטר משום שהפורע גורם לנושה למחול לחייב מכללא¹¹⁴.

חייב המקדש את האישה הנושה בו: ראובן שחייב כסף ללאה, ונתן לה את סכום החוב ואמר לה "קחי סכום זה שאני חייב לך", ובשעת נתינת כסף אמר לה "התקדשי לי בו", והסכימה, מקודשת, ומניחים שמחלה על החוב, שהרי אם לא מחלה על החוב אלא קיבלה את הכסף כפרעון החוב, נמצא שלא קיבלה שווה פרוטה לקידושין, והיות שהיא רצתה להתקדש, צריך לומר שמחלה על החוב¹¹⁵.

מתנות עקב נישואין: חתן שנתן מתנות לכלתו אחרי האירוסין, וביקר בבית חמיו ואכל

¹⁰⁷ שו"ת ברכת חיים (ירושם), סימן נו, אות מ.

¹⁰⁸ מקורות לכך ראה בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 126–127.

וראה שם דין דומה באונאה, שאם השתמש הקונה בחפץ אחרי שנודע לו שהתאנה יותר משתות, לפני שהודיע למוכר על כך, הדבר מראה שמחל על האונאה.

¹⁰⁹ מקורות לכך ראה בחוק לישראל, שם, עמ' 128.

¹¹⁰ שו"ת דבר אליהו (לרמן), סימן פד.

¹¹¹ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כג, ב.

¹¹² רשב"ם, בבא בתרא קנז ע"ב (ד"ה והמאוחרים); חידושי הרשב"א, גיטין יז ע"א (ד"ה ונראה); בית אברהם (ישראל), מג, ט (סט ע"א).

¹¹³ רשב"א שם, בדעת הראב"ד, הלכות גירושין, א, כה; רא"ש, גיטין, פרק ב, סימן ה, בדעת הראב"ד שם; אמרי בינה (א"ש), גיטין כז ע"א (דף קל ע"ג בדפי הספר), בדעת הראב"ד שם.

יש להעיר ששם בעצם אין זו מחילה אלא מתנה, שהיא נותנת לו את הפירות, ששייכים לה.

¹¹⁴ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן טז (סו ע"ד); קובץ שיעורים, קידושין, אות לד (הובא בבית אהרן וישראל, גל' נב, עמ' ל), בדעת משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ה, יד.

¹¹⁵ ב"ח, אהע"ז, סימן קכד, בסופו, בדעת חידושי הרשב"א, גיטין כ ע"ב; משנה למלך, הלכות אישות, ה, י, בדעת הרשב"א שם; המקנה, קונטרס אחרון, כח, ג (ד"ה וכן), בדעת הרשב"א שם; המקנה, קידושין יג ע"א (ד"ה אמר לה כנסי), בדעת רמב"ם, הלכות אישות, ה, יב.

שם בסעודה, ונתבטלו הנישואין מסיבה כלשהי – הכלה אינה חייבת להחזיר את המתנות שאינן בני קיימא¹¹⁶, מפני שיש להניח שהחתן מחל עליהן, בגלל שמחת השתתפותו בסעודה¹¹⁷.

שליח ששינה והמשלח לקח חלק ממה שעשה: מעשה בראובן שמסר לשמעון בגדים כדי למכרם במקום אחר ולקנות בכסף סחורה מסויימת, ובמקום זאת שמעון החליפם במצנפות. שמעון אמר לראובן שהביא לו מצנפות, וראובן לקח את חלקו בהן. בהזדמנות אחרת, התחיל ראובן לפרוע לשמעון חוב שהיה חייב לו, במצנפות. לאחר מכן, תבע ראובן משמעון לפצותו על נזק שנגרם לו משינוי הוראותיו. נפסק, שמעשי ראובן מראים שמחל לשמעון על מה ששינה מהוראותיו¹¹⁸.

נושה שקיבל מהחייב מתנה שהותנתה בכך שימחל: מעשה בחייב שנתן לנושה מתנה, ואמר לו בפני עדים "אני נותן לך חפץ זה במתנה בתנאי שתמחל לי על חובי", והנושה קיבל אותה בשתיקה. ר' אליהו ישראל פסק שהחוב מחול, מפני שיש אומדנא שמחל¹¹⁹. יש לנמק, שהנושה אינו יכול לומר "התכוונתי שתהיה מתנה על תנאי, עד שאחליט אם למחול", מפני שאילו לא התכוון למחול מיד, היה לו לומר זאת בפירוש, כיוון שמן הנסיבות השתמע שמחל מיד.

מאותו טעם, אם הנתבע אמר לתובע "אני נותן לך כך וכך ותמחל על השאר", והתובע קיבל בשתיקה, השאר מחול, מפני שקבלת התשלום החלקי היא מעשה שיוצר אומדנא שמחל¹²⁰.

השולח שליח לגרש את אשתו בלי להתנות שידרוש את תשלום חיוביה: במקום מסוים היה מקובל, שהשולח גט לאישה נותן הוראה לשליח לדרוש מן האישה תחילה את פרעון חובותיה כלפיו, ומתנה עמו שהגט יהיה בטל אם לא יעשה השליח כדבריו. ר' עזריאל דאיינה פסק שאם לא התנה כך עם השליח, הראה בכך שהוא מוחל לאשתו על תביעותיו ממנה¹²¹.

בפסק דין של "יחלוקו": יש שבית הדין מכריע את הדין בסכסוך בין שני בעלי דין, באופן שכל אחד יקבל חצי מן הרכוש הנתון בוויכוח – "יחלוקו". זאת אף שברור שהרכוש באמת שייך רק לאחד מבעלי הדין. עם זאת, יש להניח שכאשר אותו בעל דין נוטל חצי מהרכוש, הוא מוחל לשכנגדו על החצי האחר, כדי שכל אחד יחזיק בשלו בהיתר. על כן, גם אם אחר כך משתנה המצב, כך שלפי הנתונים החדשים, כל הרכוש מגיע לצד אחד, הדין אינו משתנה¹²².

בעל נכס שמכר אותו בלי להזכיר זכות נוספת הכרוכה בו: מעשה במי שבנה בקרקעו והחזיק באור ובזרימת מים על חצר סמוכה, ובעל החצר השכנה ערער, אבל

¹¹⁶ בבא בתרא קמו ע"א. לפרטי ההלכה, עיין שו"ע, אה"ע"ז, נ, ג.

¹¹⁷ רשב"ם, בבא בתרא קמו ע"א (ד"ה אינן נגבין); שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן צו; בית שמואל, נ, ס"ק ו.

¹¹⁸ תשובת מהרשד"ם, בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן פו (הובא בשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קז ע"א).

בדומה כתב שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ר"ט.

¹¹⁹ שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג. Ⓜ

¹²⁰ שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח, על פי קול אליהו שם.

¹²¹ שו"ת ר' עזריאל דאיינה, סימן ככ, עמ' 404.

¹²² תומים, קיצור תקפו כהן, סימן קל (נ ע"ג), בדעת תרומת הדשן, שו"ת, סימן שי. תרומת הדשן נקט שכל

צד התייאש, ותומים מזכיר מחילה. Ⓜ

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

מכר את החצר לאחר, ובשעה שמכרה לא הזכיר את עירעורו, לא בשטר מכירה ולא בעל פה. הראב"ן¹²³ פוסק שיש להניח שמחל על זכות הערעור.

מתעסק שהמשיך בעיסקא בלי לחלק אותה בתום התקופה: הכלל בעיסקא הוא שאם יש רווח, המתעסק ונותן העיסקא חולקים בשווה, ואם יש הפסד, המתעסק סופג שליש ונותן העיסקא סופג שני שלישים, כדי שלא יהיה איסור ריבית. הם מתחשבים בסוף כל שנה (או בתאריך אחר שיסכימו עליו). אם שנה הסתיימה בהפסד, ובכל זאת המתעסק לא בא לעשות חשבון אלא המשיך בשנה שלאחריה, ובשנתיים אלה ביחד היה רווח, מחלקים אותו ביניהם לפי חשבון מאוחד של שתי השנים, אף שהמתעסק יקבל פחות מאילו היו עושים חלוקה כל שנה בנפרד. זאת משום שהעובדה שהמשיך בעיסקא בלי לעשות חלוקה בסוף השנה הראשונה, מלמדת שמחל על זכותו לקבל חלק קטן יותר בהפסד; והמניע שלו למחול היה כדי שלא יצא עליו שם רע של מפסיד בעיסקא¹²⁴.

חידוש חוזה שהיתה בו מחילה: מעשה בקהילה ששכרה חזן לשנה, וחוזה העבודה כלל תשלום שכר ומחילה על מסי הקהילה. בתום השנה, שכרו אותו שוב, אבל לא הזכירו מחילה על המסים. הריב"ש¹²⁵ פסק, שיש להניח שהתכוונו לשכור אותו באותם תנאים כמו בשנה הראשונה, ובכלל זה מחילת המסים; וגם אם בינתיים התחלפו מנהיגי הקהילה ("ברורים"), הרי כולם שלוחי הקהל, והקהל הם השוכרים, ולכן יש להניח שתנאי החוזה נשארים כפי שהיו; ועוד, שהראשונים היו צריכים להודיע לשניים מה שהתנו, או שהשניים היו צריכים לשאול את הראשונים; והחזן חשב שעניין המחילה היה ידוע לקהל, וכל שכן למנהיגים, ולכן הוא לא היה צריך להזכיר את המחילה.

עשיית עסק עם מי שחשוד על שבועה: נתבע שנתחייב להישבע כדי להיפטר מהתביעה, והוא חשוד על השבועה (כלומר, פסול להישבע מפני שעשה מעשה שיוצר חשש שישקר), התובע נשבע במקומו ונוטל את מה שתבע. אבל ר' יוסף צבי הלוי כותב שאם התובע ידע מראש שהוא חשוד ואף על פי כן עשה עמו עסק, החשוד פטור לגמרי, מפני שהתובע הראה בכך שמחל מראש על תביעות שיהיו לו כלפיו, שהרי ידע שלא יוכל לדרוש ממנו להישבע¹²⁶. שותפים שחלקם לקחו חזרה כסף שהושלש: מעשה בשותפים שהיתה להם שותפות בזכות לכרות עצים בשטח מסוים ביער, ועשו הסכם ביניהם בכתב שאם בעל היער ירצה למכור את זכות הכריתה בשטח נוסף, לא יקנה אחד מהם לעצמו אלא יקנו כולם בשותפות, והשלישו אצל שלישי כסף לערבון שישמש פיצוי במצב של הפרת ההסכם; ואחר כך חלק

¹²³ ראב"ן, שו"ת, סימן קיד.

¹²⁴ רבנו יהונתן מלוגיל, בבא מציעא סב ע"ב (בדפי הרי"ף). לשיטות שונות בעניין זה (שאינן מזכירות מחילה), ראה ברור הלכה, בבא מציעא קה ע"א, ציון א, פרק א.

¹²⁵ שו"ת הריב"ש, סימן תעה, עמ' תרצט, וסימן תעו, עמ' תשב-תשג (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צו ע"ב, וחלק ב, סימן עד השני, דף קפד ע"א, בצור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, י, ד"ה ולפק"ד מלבד דחוינו, בשו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא, ובמערכי לב (חזון), חלק א, דרוש ח, דף יז ע"ב). רמ"א, חו"מ, שלג, ח (הובא בשו"ת ברכת רצה, סימן צב, דף קכח ע"ד), מביא את דברי הריב"ש באופן כללי, שתנאי השכר ממשיכים כפי שהיו, אבל לא הזכיר את מחילת המסים.

¹²⁶ אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר נא, ענף א, פרח ה (עמ' רו). למעשה זו מחילה על זכות עתידית (שנידונה בשער רביעי), שהרי בזמן שעשה את העסקים עוד לא נוצרה הזכות שהוא תובע עכשיו. לעצם העניין, רמ"א, חו"מ, צב, ז, מביא דעה שהחשוד פטור מטעם אחר: כדי למנוע מצב שאנשים יעשו עמו עסקים ויתבעוהו במטרה להישבע ולהוציא ממנו במרמה.

מהשותפים לקחו חזרה מהשליש את כסף הערבון. נפסק שבכך הראו שמחלו על חלקם בהסכם, ולכן אם אחד מהם קנה מבעל היער לברו, אינו חייב לשלם לאחרים את נזקם, ואף שלא קרעו את כתב ההסכם, אין זה מפני שלא מחלו, אלא מפני שלא היה איכפת להם ממנו, שהרי הוא היה כמו דיבור בלבד כיוון שלקחו מהשליש את כסף הערבון¹²⁷.

ציבור שבחרו בעלי תפקיד שלא בהתאם לכללים: מעשה בקהילה שהיתה בה תקנה לבחור בכל שנה שבעה אנשים שאינם פסולים זה לזה בקירבה משפחתית, ואותם השבעה יבחרו את הראשים; ופעם אחת נמצא ששניים מאלו שנבחרו פסולים זה לזה. ר' יוסף כ"ץ פסק שבכל זאת הבחירה תקפה, מפני שיש להניח שמחלו על תקנתם¹²⁸.

כמו כן, קהילה שבחרו בעלי תפקידים, ביום שחלק מבני הקהילה היו חוץ לעיר ולא יכלו להשתתף בבחירות, הבחירות תקפות, מפני שהכול ידעו שחלק מהאנשים אינם בעיר, ובכל זאת השתתפו בבחירות, ובכך גם חברי קבוצה המפסידה מחלו על זכותם לעכב את הבחירות עד שכל בני הקהילה יהיו בעיר¹²⁹.

התחייבות אישה לקבל גט: אישה שהתחייבה לקבל גט במועד מסוים, ובאותו מועד סירבה לקבל את הגט, בעלה פטור מתשלומי שאר, כסות ועונה¹³⁰, מפני שמהתחייבותה משתמעת מחילה על חיובים אלו¹³¹.

מתן שירות בלי לדרוש שכר: ראובן שביקש משמעון לקנות בעבורו משהו, וקנאו בעבורו, ולא תבע את שכר הטירחה שמקובל לשלם על שירות כזה, הראה שמחל על השכר¹³². קבלן שעשה עבודה טובה יותר משהוסכם: קבלן שהוסכם שיבנה קירות גבס, ובמקום זה הוא בנה קירות בלוקים, כמחווה של רצון טוב, מחל בכך על תוספת התשלום ואינו יכול לחזור בו ממחילתו¹³³.

העושה עיסקה בשטר שאינו מביין את תוכנו: מי שעושה הסכם עם אחר, וכתבו על כך שטר, תוכן השטר מחייב אותו לפי מובנו הרגיל, גם אם הביין אותו באופן אחר¹³⁴, מפני שהעובדה שכתב שטר ולא ביקש ממישהו להסביר לו את משמעותו, אף שידע שהוא עלול להפסיד מכך, מראה שמחל על הפסדו¹³⁵.

¹²⁷ שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ו. לגבי השותף שלא לקח חזרה את כסף הערבון, פשוט לו שלא מחל, אבל הוא מעלה אפשרות שאין תוקף למתן הערבון כלל – עיין שם בהסברו לכך.

¹²⁸ שו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן ל (הובא בשו"ת משאת בנימין, סימן ז).

¹²⁹ שו"ת משאת בנימין, סימן ז, בסופו.

¹³⁰ שו"ת קול אריה (שווארץ), סימן פה (פד ע"ד).

¹³¹ פד"ר, כרך ז, עמ' 359. אבל ר"א ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 198–199, סבור שהיות שהתחייבות אישה לקבל גט אינה תקפה, מפני שהיא קניין דברים, קשה לראות בה מחילה על חיוביו כלפיה.

¹³² שו"ת שואל ונשאל, חלק ב, חו"מ, סימן טו.

¹³³ ר' נתן חי ור' צבי פרג, "גישור ופישור בבית הדין: פסק דין בעניין הפסקת בנייה עקב עיכוב בתשלומים", משפטי ארץ א (תשס"ב), עמ' 529. לאמיתו של דבר, זו מתנה, ולא מחילה, כפי שנציין בשער ארבע עשרה, במילואים להערה 521, אות ח.

¹³⁴ שו"ע, חו"מ, סא, יג.

¹³⁵ תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 207.

דוגמה נוספת: המתנהג בצורה שמראה שלא איכפת לו שיוזיק לו, המזיק לו פטור. כך, המבייש אדם ערום בכך שהוא גורם לו להיות ערום, פטור (בבא קמא פו ע"ב), ולפי דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא פו ע"ב, אות קצג, עמ' שצג, בדעת תוספות, בבא קמא פו ע"ב (ד"ה ערום), הטעם הוא שהוא מחל על בשותו זו.

ג. פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

ג. מעשים שאינם מתפרשים כמחילה

(1) קריעת שטר החוב

נושה שקרע את שטר החוב – אין להסיק מכך שהוא מחל על החוב, אלא החוב קיים, ותוקפו רק נחלש לעניין ההבדלים שבין חוב בשטר לחוב בעל פה¹³⁶.

(2) החזרת שטר החוב

נושה שהחזיר את שטר החוב לחייב – אין בכך הוכחה שהוא מחל על החוב¹³⁷. אבל אם ניכר שהוא מחזיר את השטר כדי למחול, החוב מחולל¹³⁸, כגון שהנושה אמר לחייבים "אמחל לכם את שבועתכם"¹³⁹.

כמו כן, בזמננו, שנהוג שהאישה מחזירה לבעל את הכתובה בשעת מתן הגט, מחשש שכשתתבע את הכתובה אחר כך, יאמר הבעל שאילו ידע שתתבע, לא היה מגרש אותה¹⁴⁰ – ברור שאישה המחזירה את הכתובה בשעת הגירושיין מתכוונת למחול עליה, כדי למנוע את החשש האמור¹⁴¹, כיוון שידוע שהמנהג הוא שמוסרים את הכתובה על דעת לקורעה אחרי מתן הגט, ולא תוכל עוד לתבוע את כתובתה, ויש להניח שמחלה, ואינה יכולה לטעון שמסרה את הכתובה שלא לשם מחילה¹⁴².

(3) נושה שלקח ערב נוסף

חוב שהיה עליו ערב, והמלווה פנה לאדם נוסף וביקש ממנו שיהיה ערב, אין זה מראה שמחל לערב הראשון, אלא בסך הכול רצה לחזק את בטחונו בפרעון, והראשון עדיין חייב בערבותו¹⁴³.

¹³⁶ שו"ת הר"י מיגאש, סימן נח (על חיוב במסגרת שידוכין); שו"ת הריב"ש, סימן שיז (על אישה שקרעה את כתובתה; הובא בב"י, אהע"ז, סימן קמא, עמ' רמח, ובשו"ת פרת יוסף (אלפנדר), אהע"ז, סימן ז, דף נב ע"ב); שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קיא (על שטר משכנתא; הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן כד, דף מה ע"ג, בשו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י, דף קה ע"ב, ובשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ד = פד"ר, כרך ו, עמ' 104), וסימן שיד (על שטר התחייבות לתת מתנה; הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, רמג, הגהות טור, אות יח, ובשו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב, דף כה ע"א); ערך לחם, חו"מ, מא, ד; שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן לד (נו ע"ב).
שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ב, עוסק במי שגיסו מישכן לו קרקע בעבור הנדוניה של אשתו, ובשעת מותו החזיר את שטר המשכנתא לאשתו, והוא כותב שהראה בכך שהוא מחל על החוב, וממילא פוקע שעבודו על הקרקע. אבל נראה שהוא פסק כך רק בגלל הנסיבות המיוחדות של נידונו, שעשה זאת בשעת מותו. ¹³⁷ שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב, דף כד ע"ד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נט ע"א); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא (על משודכים שרצו להיפרד, ונתנו את שטרות השידוך לרב).

שושנים לדוד מסתמך על ר"י מיגאש (הערה 136) בעניין קריעת שטר. ¹³⁸ שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן לט (עט ע"א-ע"ב). מצד שני, הוא כותב שאם יש אומדנא להיפך, כגון שהוא מחזיר כדי לעשות שטר שני טוב יותר, החוב אינו מחול.

¹³⁹ שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב (כד ע"ד). הוא מסביר בכך את מה שעולה משו"ת מקור ברוך (קלצ'י), סימן ל, שהחזרת השטר היא מחילת ההתחייבות.

¹⁴⁰ רמ"א, אהע"ז, סדר הגט, סעיף פא.

¹⁴¹ ר"ש אלישיב, בפד"ר, כרך ו, עמ' 101 (נדפס גם בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה).

¹⁴² ר"ע יוסף במסקנתו, בפד"ר, עמ' 104 = יביע אומר שם, אות ט. ¹⁴³ ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 354, שכך כתבו פוסקים אחדים, וגם הפוסקים שפטרו את הערב הראשון

לא נימקו מטעם מחילה, אלא מצד שכבר אין לו הנאת האמון. ¹⁴³

(4) כתיבה

כפי שראינו בשער שני, פרק שלישי, יש לשונות מסופקים, שאין מפרשים אותן כמחילה. היה מקום לומר שאף שאינן מועילות בדיבור, הרי אם הנושה כתב לשונות כאלה, הכתיבה תועיל כמחילה, כשם שמצאנו בתחומים שונים שכתובה דומה למעשה ועדיפה מדיבור. עם זאת, ר' אהרן אלחריף פסק שלעניין מחילה, כתיבה דינה כדיבור, ואינה מועילה אם בלשון עצמה אין משמעות של מחילה¹⁴⁴.

(5) נושה שנתן את סודרו לחייב כדי שיתן את נכסיו לבניו במתנה

אם החייב רצה לתת את נכסיו לבניו במתנה, והנושה נתן לחייב את סודרו כדי להקנות אותם באמצעותו, הדבר מוכיח, לכאורה, שהנושה מוחל על שעבודו על נכסים אלו. עם זאת, התלמוד קובע שאין מניחים שמחל¹⁴⁵. ר' בנימין וולף לב מנמק, שאין הוכחה שמחל, מפני שייתכן שהסיבה שהנושה מסר את סודרו היא שלא רצה להכעיס את החייב, והרי כנגד הוכחה זו אי-החזרת השטר לחייב מוכיחה שלא מחל, וכשיש הוכחות סותרות, משתדלים ליישב ביניהן, ולכן נדחת ההוכחה ממסירת הסודר, ואין אומדנא שמחל¹⁴⁶.

(6) קונה ששילם יותר מהמחיר ביודעין

קונה שהתאנה יותר משתות, אף אם ידע על כך בשעת הקנייה ושתק, הוא יכול לחזור בו אחר כך, ואין אומרים שמחל¹⁴⁷. זאת בתנאי שתבע את האונאה לפני שעבר שיעור הזמן כדי שיראה את החפץ לסוחר ("תגר") או לקרובו כדי שיבדוק מה שווי¹⁴⁸. הטעם שאין אומרים שמחל הוא מפני שחז"ל נתנו לקונה שהתאנה (בלי ידיעתו) שיעור "כדי שיראה" כדי לברר את האמת, והקונה הזה סמך על שיעור זמן זה, ולכן לא מיהר לתבוע¹⁴⁹. בלשון אחרת: יש

¹⁴⁴ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נט ע"ב). הוא מסתמך על שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן רכז, הקובע כלל, שכתובה עדיפה מדיבור לעניין מי שרוצה לקיים על עצמו משהו או לחייב את עצמו, כגון בשבועה או נדר או קבלה לתת צדקה; אבל בהודעת דבר לאחר כדי שהלה יבין את דבריו, דיבור עדיף, כגון לעניין עדות, שאמורה לשכנע את בית הדין, ולכן עדות בכתב פסולה, וכן במינוי שליח לכתוב גט, צריך דיבור דווקא, כיוון שצריך שהשליח יבין בדיוק מה הוא רוצה; ומכאן הוא מסיק שבנידוננו הכתיבה גרועה מדיבור. נראה שכונתו היא, שמחילה צריכה להיות מובנת למי ששומע אותו, שאם לא כן היא דברים שבלב, ולכן דיבור עדיף מכתובה, ולכן המחילה אינה מועילה בכתב יותר מדיבור. וכדי שלא נאמר שכתובה עדיפה מפני שהיא כמעשה, הוא מביא ראיה מכמה מקומות בשו"ע שכתובה אינה כמעשה אלא כדיבור.

¹⁴⁵ בבבא בתרא קלב ע"א (כמוסבר ברשב"ם, ד"ה אמר רב במזכה) נאמר שבכתובה כנגון זה מניחים שהאישה מחלה, ושם קלב ע"ב נאמר שהדין כך רק בכתובה ולא בשאר חובות. וכך פסק שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קו (ד"ה והיכא).

¹⁴⁶ שערי תורה (לעזר), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז. הוא נוקט את דבריו בחייב שהוא שכיב מרע (כאמור בבבא בתרא קלב ע"ב שבוה עוסק המקרה המקביל בכתובת אישה), ומסביר שהסיבה שהנושה הסכים למסור את סודרו היא מחשש שסירוב יחמיר את חוליו. אבל נראה שגם בברייתא הדין כך, מפני שהראיה שלא מחל היא מאי-החזרת השטר, והיא קיימת גם בברייתא ראב"ן, בבא מציעא נא ע"א (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשפג); רבנו חננאל, בבא מציעא נא ע"א; מרדכי, בבא מציעא, סימן שז, בשם אבי עזרי; רמ"א, חו"מ, רכז, ז (הובא בבית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נב ע"א, ד"ה וממוצא).

¹⁴⁸ רמ"א שם, ודרכי משה, חו"מ, רכז, ס"ק א; חידושי אנשי שם, על מרדכי שם, אות ח ואות ט; סמ"ע, רכז, ס"ק יח; ט"ז, חו"מ, רכז, ז.

¹⁴⁹ חידושי אנשי שם, שם, אות ט.

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

להניח שלא מחל, אלא היה בדעתו לתבוע אחר כך את אונאתו, מפני שידע שכל זמן שלא עבר שיעור "כדי שיראה", יפסוק בית הדין להחזיר לו¹⁵⁰.

זאת ועוד: שתיקתו אינה מוכיחה שמחל, מפני שאדם אינו רגיל למחול בלי סיבה, ואמנם אם אין הסבר אחר לשתיקתו, מניחים שמחל, אבל כאן ייתכן שהסיבה ששתק היא מפני שהיה זקוק לחפץ וידע שאם לא ישלם מחיר גבוה כדרישת המוכר, המוכר לא יסכים למכור לו, ולכן שילם את מחיר הגבוה, ותכנן לתבוע את ההפרש לאחר מכן, והיות שאפשר לנמק בזה את שתיקתו, אין סיבה שנניח שהתכוון למתנה; ואין צורך באומדנא שלא התכוון למחול, אלא בכל מצב שיש סיבה שאפשר לתלות בה את השתיקה, אין מניחים שמחל, גם אם שני ההסברים לשתיקתו שקולים זה לזה בסבירותם¹⁵¹.

(7) מי שאכל ושתה עם מי שהוציא עליו שם רע מעשה בלאה שהוציאה שם רע על רחל, כך שלאה חייבת בפיצויים לרחל; ואחר כך הן אכלו ושתו ודיברו יחד. ר' ישראל איסרלין פסק שאין זה מראה שרחל מחלה ללאה, שהרי אין זה סביר שתמחל, שהרי הוצאת שם רע היא פגיעה חמורה; יותר הגיוני להסביר שרחל עשתה זאת כדי להראות שהדיבה היתה שקרית¹⁵².

(8) נושה שמנע מהחייב להישבע אם נתבע נתחייב שבועה לתובע, וכשהנתבע התחיל להישבע, קם התובע ולא איפשר לו להישבע – אין אומרים שעצם זה שלא איפשר לו להישבע מראה שמחל על השבועה¹⁵³.

(9) מתן הצהרת הון בלי הזכרת זכות מסוימת מי שנתן הצהרת הון לצרכי מס, שבו פירט את כל רכושו, ולא הזכיר חוב מסוים שמישהו היה חייב לו – אין זה מוכיח שמחל על החוב, מפני שייתכן ששכח זאת. גם אם שאלו אותו פקידי המס "האם אין לך יותר ממה שציינת?", והשיב בשלילה, ייתכן ששכח, מפני שאדם אינו עשוי לזכור את כל נכסיו¹⁵⁴. יש להוסיף, ש"יצר הרע" מסייע לו באופן תת מודע לשכוח לרשום פריטי רכוש שלו, כדי שלא יצטרך לשלם מס עליהם, ואף ייתכן שהתכוון במודע להעלים חוב זה כדי שלא יצטרך לשלם עליו מס.

(10) חתימה על שטר מכר של נכסי החייב נושה שחתם על שטר מכר שבו מכר החייב לצד שלישי קרקע שלו המשועבדת לנושה, אין

דרכי משה שם מעלה אפשרות שמדובר שהיה אנוס ולא היה יכול לתבוע, ולכן שתיקתו אינה מחילה. והוא נשאר ב"צריך עיון".

¹⁵⁰ ט"ז שם; נתיבות המשפט, רכו, ס"ק ד.

¹⁵¹ שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב, ובית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"א (ד"ה ההוא גברא).
¹⁵² ר' ישראל איסרלין, מוריה, שנה ה, גל' יא, עמ' יא.

¹⁵³ תוספות, בבא קמא קח ע"ב, ד"ה ולא (הובא בשו"ת שער אפרים, סימן קמב, ובמשפט שלום, רט, ד, דף עה); אור זרוע, בבא קמא, סימן תכט.

ר' ישראל איסרלין, שם, מוכיח מדברי אור זרוע שככלל אין יוצרים מחילה מתוך אומדן דעת – כלומר שאין מושג של מחילה מכללא!

¹⁵⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ש. וזו לשונו: "עוד שאלתי: ראובן שהוא חייב לשמעון מנה בשטר, ובזמן שנשבעו בני הקהל לתת כתב מזכרת כל אשר להם ליד גבאי המס, לא כתב שמעון חוב זה, ועכשו תובע את ראובן בו... ואמרת שיראה לך שהדין עם שמעון. תשובה: יפה אמרת, שאין כל נמנע מלכתוב מוחל מה שלא כתב... שהרבה השכחה עושה... ואילו שאלו הגובין 'חייב לך אדם יותר מזה?' ואמר 'אין אדם

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

מפרשים זאת כמחילה מצידו על זכותו לגבות מהקרקע, מפני שהוא יכול לומר שהחייב הוא אדם קשה יותר מהקונה, ולכן חתם על השטר, כדי שיהיה לו יותר קל לגבות מהקרקע¹⁵⁵.

ד. מעשים שנחלקו הדעות אם הם מתפרשים כמחילה

(1) מעביר שהחזיר לעבודה פועל שחלה פועל שהתחייב לעבוד תקופה מסוימת, וחלה חלק מהתקופה, וכשהבריא, קיבל אותו המעביד לעבודתו, יש אומרים שהראה בכך שהוא מוחל על הזמן שלא עבד¹⁵⁶. אבל לדעת הש"ך אין בכך מחילה לפועל¹⁵⁷.

(2) בחיוב מלווה להחזיר ריבית – חיוב שבא לתקן איסור שנעשה ר' יעקב עמדין פוסק¹⁵⁸ שגם לעניין חיוב מלווה להחזיר ללווה ריבית שלקח ממנו באיסור, אם מעשיו של הלווה מוכיחים שמחל למלווה על חיוב החזרת הריבית, החיוב מחול. אבל דעה אחרת היא שכאן הדין שונה, מפני שמדובר באיסור, ויש אומדנא שלא מחל ("לא שביק היתירא ואכיל איסורא"), ולכן גם אם מעשיו מוכיחים שמחל, כגון שבחשבוך הסופי חישב המלווה את הריבית המגיעה לו, וגבה מהלווה, אין מניחים שהלווה מחל לו¹⁵⁹.

(3) שוכר שהשתמש במושכר אף שהיה בו מום לדעת הראנ"ח¹⁶⁰, שוכר שהשתמש במושכר אף שידע שיש בו מום המצדיק את ביטול השכירות, הראה בכך שהוא מוחל על זכותו לבטל את השכירות. כמו כן, ר' מאיר פדואה¹⁶¹ כתב ששוכר או חוכר יכול לחזור בו מהשכירות ומהחכירה,

חייב לי יותר, אפשר שהפסיד חוב זה שהרי הודה שאין אדם חייב לו יותר מזה... ואפשר כי גם בענין זה שאמר שאין לו אלא מה שהראה כתוב, אינו מפסיד בכך... מה נעשה לאחד שנכסיו מרובין?." ספר התרומות, שער נט, חלק א, אות ג; טור, חו"מ, קיא, יג; שו"ע, חו"מ, קיא, יז (הובא בסמ"ע, קעה, ס"ק כח). סברה דומה ראה ליד ציון הערה 238. **מ"ה**
¹⁵⁶ רא"ש, בבא מציעא, פרק ו, סימן ו (הובא בבגדי שש (גבאי), דף נה ע"א); טור, חו"מ, שלג, ג; רמ"א, חו"מ, שלג, ה.

¹⁵⁷ ש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק כה; ט"ז, חו"מ, שלג, ה. ה"ט"ז נימק שהיות שעוד לא נתן לו שכר, אין זו מחילה אלא התחייבות לתת מתנה שצריכה קנין, ועוד, שהמעביד יכול לומר שהסיבה ששתק היא שחשב שהפועל ישלים לו את הימים שהיה חולה. תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 220, ושור"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן פו, אות ד, כותבים שאפשר לומר "קים לי" כש"ך.

¹⁵⁸ שור"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו (הובא בפתחי תשובה, יו"ד, קסא, ס"ק ה, בשור"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו [שההיגוש שבנידונו היה מעשה ולא רק שתיקה], בשור"ת חקקי לב, חלק ב, חו"מ, סימן נב, דף קסז ע"ד, בשור"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג, דף כא ע"ד, ובשור"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טו).

ראה שער שני, ליד ציון הערה 176, דעה שבכגון זה מועילה מחילה בלב גם בלי הוכחה חיצונית שמחל. ¹⁵⁹ כנסת הגדולה, יו"ד, קס, הגהות טור, אות יט (הובא בשור"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טו, בשור"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג (כב ע"א), ובדרכי תשובה, קס, ס"ק ל). גם בית לחם יהודה, יו"ד, קס, ה, כותב שגם אם מעשיו מוכיחים שמחל, לא מועיל, אבל הוא לא נימק.

¹⁶⁰ שור"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מא (הראשון, שנרפס לפני סימן מ). **מ"ו**

¹⁶¹ שור"ת מהר"ם פדואה, סימן לט. על תשובה זו ראה חוק לישראל, שכירות ושאיילה, עמ' 292, 301, ר-315; אבל שם לא הובא עניין המחילה.

כמו כן, ביאור הגר"א, חו"מ, שכא, ס"ק ח (כמוסבר בברור הלכה, בבא מציעא קד ע"א, ציון ה, פרק ב), כותב שאם החוכר המשיך לעבוד בשדה אף שהיתה לו זכות לקבל שדה בלי מום, הראה שמחל.

פרק שני: מעשה של הנושה, המוכיח שמחל

אם נפל מום במושכר או בשדה, בין אם זו היתה מכת מדינה ובין אם לאו, ואם לא חזר בו, הראה שמחל, ולכן גם אם אחר כך יחזור בו, לא יוכל לנכות חלק מדמי השכירות למפרע בגין המום.

אבל הרמ"א¹⁶² סובר שאם זה מכת מדינה, כך שההפסד מוטל על בעל הנכס, אין אומרים שהשוכר מחל בכך שלא חזר בו כשנפל המום בנכס.

כמו כן, ר' שלמה יהודה טבאק¹⁶³ כותב שייתכן שלא מחל על זכות ביטול השכירות, והוא משתמש במושכר על דעת שישלם על זמן השימוש, שהרי מדובר בדבר שעומד להשכרה, והמשכיר מעוניין בכך שישתמש במושכר זמן קצר וישלם על כך, כיוון שיהיה קשה לו למצוא שוכר אחר באמצע הזמן, ומצד שני אין לשוכר אפשרות להפסיק את השימוש, כיוון שלא יוכל למצוא בית אחר מיד, ולכן אין בזה גזל¹⁶⁴.

אף מהר"ם פדואה דיבר רק במצב שאין סכום קצוב שאפשר להפיק מן המושכר, כגון בנידונו – חנות של הלואה בריבית לגויים. בכגון זה, אם נפל מום (בנידונו – השלטון הגביל את הרשות ליטול ריבית), יכול השוכר לבחור אם לבטל את השכירות מפני שהוא רוצה מושכר בלי מום, או להמשיך בשכירות תוך הפחתת דמי השכירות, על פי שומה שתעריך כמה הפסיד בגלל המום; אלא שאם השוכר רוצה להמשיך תוך הפחתת דמי השכירות, הוא צריך להודיע למשכיר, מפני שהמשכיר יכול לסרב לדרך זו ולבטל את השכירות, בטענה: "אני מעדיף לשבת בחנות בעצמי, ולי היא שווה את כל דמי השכירות גם אחרי שנולד המום, כיוון שתלוי במזל כמה יהיה הרווח, ואין רווח קבוע"; והיות שהשוכר שתק ולא הודיע, הראה בכך שמחל, והעסקה ממשיכה בלי הפחתת דמי השכירות. לעומת זאת, במצב שהרווח מן המושכר הוא קבוע, כגון בשכירות ריחיים, הרי גם אילו הודיע למשכיר שהוא רוצה להמשיך תוך הפחתת דמי השכירות, המשכיר לא היה יכול לבטל את השכירות, שהרי גם עכשיו שמפחיתים את דמי השכירות, הוא מקבל את כל ההכנסה האפשרית מהריחיים, ואין הברל בין אם היו ברשות השוכר או ברשותו, מפני שבכל מקרה יש שוכר קצוב ממה שטוחנים שם, וההפסד ינוכה לו משכירות. לכן גם אם לא הודיע ואף אם שילם את כל דמי השכירות, אין הוכחה שמחל¹⁶⁵.

(4) עזיבת המקום

מעשה בר' אהרן בכור אלחדיף, שהיה רב בצפת, והסתכסך עם הקהילה, ותבע את המשכורת על הרבנות שהובטחה לו בצפת, ויצא לטבריה עם אנשי ביתו ועם מטלטליו. ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי¹⁶⁶ פסק שעזיבתו יוצרת אומדנא שמחל על שכרו כרב; ואינו יכול לטעון שהתכוון לחזור, מפני שאם כן היה צריך לומר למישהו שהוא מתכוון לחזור, ודברים שבלב אינם דברים; ואין לומר שהלך רק כדי לנוח מהמחלוקת, מפני שלשם כך היה יכול להישאר בעיר, חבוי בתוך ביתו.

¹⁶² רמ"א, חו"מ, שכא, א, כמוסבר בסמ"ע, שכא, ס"ק ו.

¹⁶³ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רפה. המחלוקת בינו לראנ"ח מובאת בחוק לישראל, שכירות ושאלה, עמ' 118.

¹⁶⁴ הוא מסביר שלכן זה שונה מקונה שהשתמש בנכס שידע שיש בו מום, שזה מוכיח שמחל על זכות הביטול, שאם לא כן נמצא שהשתמש בגול בדבר שאינו שלו, כאמור ליד ציון הערה 109.

¹⁶⁵ שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב.

¹⁶⁶ ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת תורת חכם, סימן כז (קד ע"ג) וסימן כח (קח ע"א-ע"ב), ובקיצור בשו"ת מפי אהרן, סימן טו (פג ע"ג).

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

אבל ר' אליהו ילון¹⁶⁷ אומר שהיות שהלך בשתיקה, אין בכך מחילה; ועוד, שהוא הלך לטבריה רק מפני שביזו אותו בצפת, ולא מפני שמחל. לעניין בעל חזקת "אורנדא" (זיכיון מהשלטון להפעיל עסק מסוים) שעזב את העיר, ר' חיים מצאנז פסק שאין בכך מחילה על החזקה¹⁶⁸.

פרק שלישי

שתיקת הנושה למול פגיעה בו

א. כללי

נושה שרואה שמישהו פוגע בזכותו, ואינו מוחה על כך, הדבר יכול לשמש בסיס לאומדנא שהוא מתכוון למחול על זכותו¹⁶⁹. להלן נביא דוגמאות לכך, ובצדן, דוגמאות שבהן אין מסיקים משתיקתו שהוא מחל, מסיבות שונות. לפני שנגיע לדוגמאות, נקדים כמה עקרונות כלליים, המגבילים את האפשרות להסיק מחילה מכללא משתיקת הנושה.

אם יש לנושה ראייה ברורה על זכותו, שתיקתו אינה מראה שמחל, מפני שאולי הסיבה ששתק היא משום שסמך על הראייה שבידו. לדוגמה, נפסק¹⁷⁰, שאם שטח מסוים רשום במירשם ("טאבילאציע") על שם ראובן, ושמעון פתח חלונות מול השטח, וראובן שתק, שמעון אינו קונה בכך חזקה שיוכל לפתוח חלונות, מפני שייתכן שהסיבה שראובן שתק אינה משום שמחל אלא משום שסמך על המירשם. כמו כן נפסק¹⁷¹ שנושה שיש בידו שטר או משכון, אין מניחים שמחל גם במקום שבחוב רגיל היינו אומרים שיש אומדנא שמחל (גם לסוכרים שמועילה מחילה נגד שטר או משכון¹⁷²), מפני שייתכן שהסיבה ששתק היא שסמך על השטר או על המשכון¹⁷³.

אם החייב לא עשה מעשה ולא אמר דבר, אלא שתק, ורק הנסיבות מלמדות באומדנא דמוכח על מחשבתו, שיש בה פגיעה בזכויות הנושה, ושתק הנושה לנוכח הנסיבות, שתיקתו אינה מתפרשת כמחילה¹⁷⁴.

¹⁶⁷ ר' אליהו ילון, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פז ע"א).

¹⁶⁸ שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן כב. Ⓜ

¹⁶⁹ שו"ת משפטי שמואל (קלעי'), סימן סו, בסופו (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 212), נוקט שאם "שכנגדו עשה מעשה שלא היה ראוי בו אם לא שהיה מוחל בו", מניחים שמחל.

דוגמאות נוספות למחילה מכללא מכוח שתיקה כזאת, נביא בשער חמש-עשרה, ליד ציון הערה 181, בעניין מצרן.

¹⁷⁰ שו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן ה (הובא בשו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן יח, אות לט, עמ' שה), בשם ר' יקותיאל שור. מהרש"ם חוזר על דבריו בחלק ג, סימן שעו. Ⓜ

¹⁷¹ שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס (הובא בשו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן יח, אות לט, עמ' שג, וחלק ג, סימן כא, עמ' קפו).

¹⁷² ראה שער חמישי ושער שלישי.

¹⁷³ על עיקרון זה, ראה גם עמ' 1139, במילואים להערה 238 בשם הרשב"א בעניין הכרזה, וליד ציון הערה 243. Ⓜ

¹⁷⁴ שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יד. Ⓜ

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו

ראובן שראה ששמעון עושה דבר שאינו גורם לו נזק מידי, אבל עלול לגרום לו נזק בעתיד, ושחק, אין בשתיקתו הוכחה שהוא מוחל, מפני שיתכן שהסיבה ששחק היא שלא ראה צורך למחול¹⁷⁵.

אם ייתכן שבעל הזכות לא ידע שהזכות שלו, אין להסיק משתיקתו שהוא מוחל, שהרי ייתכן שזו הסיבה ששחק, ולא משום שמחל¹⁷⁶.
אם בעל הזכות הביע התנגדות בתחילה למול פגיעה בזכותו, ואחר כך בהזדמנות מאוחרת שתק למול פגיעה דומה, הדבר מוכיח שהוא מוחל¹⁷⁷.

ב. מצבים שהשתיקה מתפרשת כמחילה

(1) אם הזכיר מחילה לפני כן
ראובן שאמר לשמעון "מה שתטול מנכסי מחול לך", ונטל, הרי זה מחול, מפני ששתיקת ראובן כשהוא רואה ששמעון נוטל, מוכיחה שמחל¹⁷⁸. גם אם בדרך כלל שתיקה בשעת מעשה אינה מתפרשת כמחילה, בנידונו השתיקה מועילה כמחילה מפני שהיא באה בעקבות האמירה המפורשת "מחול לך"¹⁷⁹.

(2) כשהחייב נתן את נכסיו לאחרים במתנה
התלמוד אומר, שאם בעל מחלק בנוכחות אשתו את כל נכסיו לבניו, ונתן לה קרקע מועטה, והיא שתקה, הפסידה את כתובתה¹⁸⁰. כך גם אם הבעל נתן שלא בנוכחותה, וכששמעה על כך, שתקה¹⁸¹. טעם הדבר הוא, ששתיקתה מוכיחה שהיא מוחלת¹⁸².

אין הכוונה שאנו מניחים שהיא מוחלת על כל כתובתה, אלא שתיקתה מוכיחה רק שהיא

¹⁷⁵ שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מ (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסא, ובשם משמעון (שטרן), סימן ב, דף נ ע"ד).

¹⁷⁶ בשער שמיני, העוסק במחילה בטעות, הבאנו דוגמאות לכך, והגדרנו זאת כמחילה מכללא בטעות. במקרים אלו (המוגדרים "לא ידע דמחל" – ראה שם, ליד ציון הערה 15, שבדרך כלל מדובר במחילה מכללא), ההגדרה המתאימה יותר היא שאין בסיס להסיק מחילה מכללא. בכל זאת דננו בהם במסגרת מחילה בטעות, מפני שהפוסקים הגדירו זאת מחילה בטעות.

¹⁷⁷ תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 208–209. בנידונו, בעלי דין נפגשו והתווכחו ביניהם, ובסוף הפגישה מישוהו הקריא דברי סיכום של פשרה ביניהם, והתובע שתק – בכך הראה שמחל על זכותו בהתאם לפשרה.

¹⁷⁸ ראה על כך בשער ארבע-עשרה, עמ' 563 ואילך.

¹⁷⁹ שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"ד).

¹⁸⁰ בבא בתרא קלב ע"א. כך פסקו: הלכות גדולות, סימן מט (עמ' תקנא במהד' מכון ירושלים); שאלתות דרב אחאי, שאלתא לג; תשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ד, סימן פא; תשובות הגאונים מן הגניזה (גאניקה), עמ' 152; נימוקי ר' מנחם מרזבורק, ד"ה דין השופט; רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ו, ט; שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקכט; ראב"ד, בתשובה שנדפסה בסיני כא (תש"ז), עמ' קסג; שו"ת מהר"ם מרזנובורג, דפוס פראג, סימן רמט; שו"ת מהר"י וייל, סימן יט; טור, אהע"ז, קו; שו"ע, אהע"ז, קו, א; שו"ת מהר"י"ט, חלק ב, חו"מ, סימן נו (ד"ה והטעם הב').

¹⁸¹ שו"ע, אהע"ז, קו, א; שו"ת מהר"ש"ך, חלק א, סימן סא, בדעת רי"ף, בבא בתרא ס ע"א (כדפי הרי"ף), רמב"ם, שם, ורא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד.

¹⁸² רשב"ם, בבא בתרא שם (ד"ה ר' יוסי); שו"ת הרשב"ש, סימן תסה; שו"ת מהר"י"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה וסימן קיב; שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג; דמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב (שאלו דברים שבלב כל אדם).

מוחלת על שעבוד כתובתה על הנכסים הללו, שלא תוכל לגבות מהם את כתובתה, אבל אם בעלה ישיג אחר כך נכסים חדשים, תוכל לגבות מהם את כתובתה¹⁸³.

מדובר רק במתנה שנתן הבעל לבניו, שבכך שעשה את אשתו שותפה עם בניו, עשה לה כבוד, ולכן היא מוחלת; אבל אם נתן את נכסיו לאחרים, אין לה כבוד כזה, ושתיקתה אינה מלמדת שמחלה, מפני שיתכן שהסיבה ששתקה היא רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה¹⁸⁴. כמו כן, אם נתן רק חלק מנכסיו לבניו, שתיקתה אינה מלמדת שמחלה¹⁸⁵, וכן אם לא נתן גם לאישה חלק מהנכסים, שתיקתה אינה מלמדת שמחלה, מפני שיתכן שהסיבה ששתקה היא רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה¹⁸⁶.

אבל דין זה נאמר רק בכתובת אישה, משום "קולי כתובה"¹⁸⁷, היינו שבכמה היבטים צימצמו חכמים את זכות האישה בגביית כתובתה, מפני ש"יותר משהאיש רוצה לישא, האישה רוצה להינשא"¹⁸⁸. אבל בנושה רגיל, גם אם החייב נתן את כל נכסיו לאחרים בפניו, אין מסיקים מכך שמחל על שעבודו בנכסים הללו¹⁸⁹, גם אם החייב נתן מעט קרקע גם לנושה¹⁹⁰, וגם אין לפרש את שתיקתו כהודאה, מפני שברור שהנכסים משועבדים לנושה¹⁹¹. כך גם אם החייב מוכר לאחר את הקרקע המשועבדת לנושה בנוכחותו¹⁹². שתיקת הנושה

¹⁸³ רשב"ם שם, ד"ה אבדה (הובא בשערי תורה (לעז), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז, ובשו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י, עמ' כב); נימוקי יוסף, בבא בתרא סב ע"ב (בדפי הרי"ף); ראב"ן, בבא בתרא קלב ע"א (עמ' תפה במהדר' דבליצקי); יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן קמט, סימן קנ וסימן קנב; רא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, ושו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן ב (הובא על ידי ר' יוסף חזן, מוריה גל, רכט, עמ' כז), וכלל נה, סימן ז (השלישי); שו"ע, אהע"ז, קו, א; שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לא (קצת ע"ב); שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני (לו ע"ג).

¹⁸⁴ רא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד (הובא בחלקת מחוקק, קו, ס"ק ב, ובבית שמואל, קו, ס"ק ב); תשב"ץ, חלק ג, סימן קצו; ב"י, אהע"ז, סימן קו, בדעת הרמב"ם שם (בנים או בנות); ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט; שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד); ר' שמואל אבן צור, בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן כט, דף כה ע"ב במהדר' תרצ"ד = אהע"ז, סימן סג, עמ' רלח במהדר' תשע"א. ¹⁸⁵ שאלתות דרב אחאי, שאלתא לג; ראב"ן, שם; רא"ש, שם (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב); מהר"ם, במרדכי, בבא בתרא, סימן תפז.

¹⁸⁶ הגמיה בט"ז, אהע"ז, קו, ס"ק ג.

¹⁸⁷ בבא בתרא שם; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן קלד; שו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן ב (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני, דף לו ע"ג); ספר התרומות, שער נט, חלק א, אות ב; שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן רכא; פרישה, חו"מ, צח, ב; ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט; שו"ת הרי"ם, אהע"ז, סימן כ, עמ' רה; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קו וסימן קנ, וחלק ב, חו"מ, סימן קיב; כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכח; שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לא (קצת ע"ב).

¹⁸⁸ רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה ומקולי); נימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בפד"ר, כרך יג, עמ' 42); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (שלכן יש להניח שהיא מוחלת). וראה עמ' 973, אות עה, שמהר"ש מוהליבר הסביר ש"קולי כתובה" היא תקנה מיוחדת.

¹⁸⁹ ראב"ה, שו"ת תתקפה (ד"ה ואם נפש); מרדכי, בבא בתרא, סימן תקנט; שו"ת הרא"ש, שם; חידושי הרי"ן, בבא בתרא קלב ע"ב; נימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בערך השלחן, חו"מ, סימן יב, אות ח, וסימן קעו, אות ח, ובפד"ר, כרך יג, עמ' 42); ספר התרומות, שם (הובא בב"י, אהע"ז, סימן קו, בסופו, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יב); טור, חו"מ, צח, ב; רמ"א, חו"מ, צח, א.

¹⁹⁰ ספר התרומות שם; שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שכט.

¹⁹¹ ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט.

¹⁹² שו"ת הרא"ש, שם; שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן רכא.

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו

אינה מוכיחה שמחל מכללא על שעבודו, מפני שייתכן שהסיבה ששתק היא שמכירת הנכסים לאחר אינה סותרת את שעבודם לנושה, שהרי יש בכוח החייב למכורם כל עוד הנושה אינו גובה מהם¹⁹³.

תנאי כתובה דינם ככתובה לעניין זה¹⁹⁴, וכן תוספת כתובה¹⁹⁵, אבל דין נדוניה כדין חוב רגיל לעניין זה¹⁹⁶.

כל שכן שאם יש לנושה זכות בעצם הנכס, והחייב נתן אותו לאחר במתנה, ושתק הנושה, אין זה מוכיח שמחל על זכותו. לדוגמה, אישה שנתנה נכסי מלוג שלה במתנה לאחר, הבעל יורש אותם אחרי מותה גם אם שתק כשנתנה¹⁹⁷.

(3) אם נושה אחר מחל לחייב התלמוד אומר שמי שהיו לו שלוש נשים, ומת, לזו כתובה של מאה, לזו של מאתיים, ולזו של שלוש מאות, ולא היו לו די נכסים לכולן, מחלקים את המאה הראשונים מנכסיו כך: של מאה נוטלת חמישים, ושתי האחרות נוטלות 25 כל אחת. זאת במצב שאמרה בעלת המאתיים לבעלת המאה: "דין ודברים אין לי עמך במאה", כלומר, "איני רוצה שחלקך במאה יקטן בגלל חלקי", ולכן בעלת המאה מקבלת חמישים, כאילו יש רק שתי נשים (היא והשלישית) המתמודדות על חלק במאה, ואת יתר החמישים מחלקות שני הנשים האחרות, כיוון שבעלת המאתיים לא מחלה לבעלת השלוש מאות על חלקה במאה¹⁹⁸. לכאורה, בעלת השלוש מאות יכולה לדרוש 33, כיוון שזה מה שהיתה מקבלת אילו לא המחילה של בעלת המאתיים לבעלת המאה, והרי היא (בעלת השלוש מאות) לא ויתרה לבעלת המאה. ההסבר הוא, שהיות שידעה שבעלת המאתיים אומרת כך לבעלת המאה, גם היא מחלה על חלקה, בשתיקתה¹⁹⁹.

(4) כהן התופס מתנות כהונה (כהן שתפס מישראל מתנות כהונה (כגון בכור בהמה), והישראל שתק, הראה בכך שמחל על הזכות שהיתה לו ("טובת הנאה") לבחור לאיזה כהן לתת²⁰⁰.

¹⁹³ שו"ת הרי"ם, אהע"ז, סימן כ, עמ' רה.

שו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן נו (פט ע"ד), מנמק, שיש להניח שהסיבה ששתק היא שהוא יודע שיוכל לטרוף מהקונה.

¹⁹⁴ כתובות נה ע"א.

¹⁹⁵ שו"ת מהרי"י בן לב, חלק ב, סימן פב; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה והנני).

אבל מהרי"ט שם מביא חכם אחד שכתב שתוספת אינה ככתובה לעניין זה.

¹⁹⁶ שו"ת הרא"ש, כלל מא, סימן ב; חידושי הר"ן שם (הובא בב"י שם, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכט, ובשו"ת מהר"ח, אהע"ז, סימן לו); בית יוסף, אהע"ז, סימן קו; שו"ת מהרי"י בן לב, חלק ב, סימן פב (בשם "איכא מרביותא"); שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן סא.

¹⁹⁷ שו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן ב (הובא ברמ"א, אהע"ז, צ, י [אם מכרה], ובתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 209–210). זוהי מחילת בעלות; על מחילת בעלות מכללא, ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 574 ואילך. שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני (לו ע"ג-ע"ד), מעיר שהרא"ש היה יכול לנמק ששם אין מניחים שמחל, מפני שהאישה לא נתנה לו כלום, וראינו ליד ציון הערה 186 שגם בבעל שנתן את נכסיו לבניו, אם לא נתן כלום לאישה, אין מניחים שמחלה. אבל הוא מעלה אפשרות להסביר שהסיבה שלא נימק כך היא שבנידונו היו לה עוד נכסים, והם נשארו לבעל.

¹⁹⁸ כתובות צג ע"א.

¹⁹⁹ מאירי, כתובות צג ע"א, עמ' 424.

²⁰⁰ שו"ת אביר יעקב (אביגדור), סימן נג, אות א.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

(5) נושה שראה שאחר גובה חוב שלו המוכר שטר חוב באופן שאין למכירה תוקף, ובכל זאת הקונה גבה את החוב מהחייב, והנושה-המוכר ידע על כך ושחק, שתיקתו מלמדת שמחל²⁰¹.

(6) מי שקנה נכס בקניין פגום ותפס אותו כפי שראינו בשער שמיני²⁰², יש מי שנימק את ההלכה²⁰³ שהקונה דבר שלא בא לעולם, ותפס אותו כשבא לעולם, תפיסתו מועילה – שהיא משום שהמוכר שתק כשראה שהקונה תפס, ושתיקתו מראה שמחל.

(7) פועל שקצבו לו שכר באמצע עבודתו רק על העתיד מעשה בעיר אוטרנטו שבאיטליה, ברב שדרש ברבים ולימד תורה ברבים, והיה להם למורה באיסור והיתר, ובדיני ממונות פסק ופשר בין איש לרעהו, וכתב אגרות עבור הקהל כשהיו צריכים לכתוב אגרות לחוץ לעיר, ולא נקצב לו שכר. כשביקש הרב להיפרד מן העיר, הקהל הקציב לו שכר להבא כדי להחזיקו שם, ולא דיברו על העבר. מהר"ם פדואה פסק²⁰⁴ שיש אומדנא דמוכח שמחל על השכר על העבר, כיוון שהוא שתק כשראה שהקהל הקציב לו שכר להבא וכבש את שכרו לשעבר²⁰⁵. היות שהקציבו לו שכר על העתיד ולא דיברו על העבר, הרי הם כאילו אמרו שלא ישלמו לו על העבר, ולא היה לו לצפות שבהזדמנות אחרת ישלמו לו על העבר, ולכן שתיקתו מלמדת שמחל²⁰⁶.

(8) במי שדר בחצר של אחר הדר בלי רשות בחצר של חברו שאינה עומדת להשכרה, ובעל החצר ראה ולא מחה – פטור מדמי שכירות, מפני שבעל החצר הראה בכך שמחל עליהם²⁰⁷. אבל אם זו חצר שעומדת להשכרה, הוא חייב לשלם דמי שכירות גם אם הוא אינו רגיל לשכור, ואין מפרשים את שתיקת בעל החצר כהודאה או כמחילה, כיוון שייתכן שהטעם

²⁰¹ רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב. ראה על כך בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 164. אבל ליד ציון הערה 244, נראה מקרה דומה, מעשה שגם בו נתנו לאדם אחר את מה שמגיע לבעלת הזכות, ובכל זאת נפסק שאין מניחים שמחלה, בגלל נסיבות מיוחדות של המקרה.

²⁰² בנספח, עמ' 365.

²⁰³ בבא מציעא סו ע"ב.

²⁰⁴ שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מ (הובא ברמ"א, חו"מ, שלה, א, ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסא).

²⁰⁵ הוא כותב שבנידונו היתה הוכחה חזקה יותר שמחל משיש בשתיקה בעלמא, מפני שהרב דיבר איתם אז על העתיד ולא על העבר.

²⁰⁶ תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 205.

²⁰⁷ תוספות הרא"ש, בבא מציעא צט ע"ב. אבל אין להסיק משתיקת בעל הבית שהוא מוכן שהדייר ידור שם לעולם בחינם, כיוון שבכך יפסיד בעל הבית את יכולת השימוש העיקרי של הבית, ולכן מניחים שהתכוון למחול רק על דמי השכירות לשעבר.

מתנה אפרים, הלכות גזילה, סימן י, כותב שהמשמש בדבר שעשוי להשכיר אין בעליו מוחל לו. ר"נ רקובר, עושר ולא במשפט, עמ' 22 = סודו של המשפט העברי, עמ' 765, לומד מדבריו שהפטור בחצר שאינה עומדת להשכרה הוא מטעם מחילה.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן מז, כותב שהדר בחצר חברו שאינה עומדת להשכרה, ובעל החצר ידע ושחק, הדר פטור מלשלם גם אם גרם קצת נזק ("שחורריתא דאשייתא"), כפי שעולה מתרומת הדרן, שו"ת, סימן שיו, מפני שמניחים שמחל כיון שחסר רק מעט.

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו

ששתק היא משום שחשב: "הלא הדר כבר חיסר אותי, ומה יועיל לי אם אומר לו עכשיו לצאת מן הבית, הרי הוא צריך לשלם לי כיוון שהוא חיסר אותי"²⁰⁸. נימוק זה אינו קיים במצב הראשון, שבו לא נחסר בעל החצר, כיוון שהחצר אינה עומדת להשכרה.

(9) אם אדם אחר אמר בנוכחות הנושה שהוא מחל אם אדם אחר מחל על החוב בנוכחות הנושה, והנושה שמע ושתק, החוב מחול, מפני ששתיקתו מוכיחה שהוא רוצה למחול²⁰⁹.

(10) במצרן שראה שמי שקנה את הקרקע הסמוכה לקרקעו בונה בה או משתמש בה בדרך אחרת, ושתק, מחל בכך על זכותו לקנות את הקרקע²¹⁰.

(11) במשודכת שאמרה שהיא תקרע את שטר התנאים מעשה במשודך שאמר למשודכתו "אילו היה שטר התנאים בידי הייתי קורע אותו", והיא השיבה לו "כן יקום, גם אני אקרע את התנאים", ושתק. נפסק ששתיקתו מתפרשת כמחילה על דמי הבושת שמי שמבטל שידוך חייב לשלם²¹¹.

(12) בגבאי צדקה שלקח את הכסף גבאי צדקה של מקום מסוים, שעבר למקום אחר ולקח עמו את כספי הצדקה, והקהל שתקו – גילו בכך שנוח להם במה שעושה הגבאי, ומחלו על זכותם להחליט מה לעשות בכסף²¹².

ג. מצבים שהשתיקה אינה מתפרשת כמחילה

(1) אם נושה אחר גבה מהחייב נושה מאוחר שגבה קרקע מהחייב, ולא השאיר לנושה המוקדם קרקע לגבייה, והנושה המוקדם ידע על כך ושתק אף שהוא זכאי לגבות קודם, אין זה מראה שמחל על שעבודו²¹³.

(2) בעת שמיעת צוואה שכיב מרע, שציווה לתת מתנה מנכסיו, המתנה עלולה לפגוע בנושה שלו, בכך שלא יוכל לגבות את חובו. אם הנושה שמע את הצוואה ושתק, ואפשר לומר שהשכיב מרע אומר אמת, מפרשים את השתיקה כהודאה, אבל אם אי אפשר לומר כן, אין מפרשים את השתיקה כמחילה²¹⁴. לדוגמה, אלמנה שאין לה נכסים חוץ מעיזבון בעלה המשועבד לכתובתה, שציווה בשעת מותה לתת כך וכך מנכסיה לפלוני, ובנה שמע ושתק, שתיקתו היא הודאה שסכום זה שבידו מעיזבון אביו שייך לה, ואינו יכול לטעון שהיות שעדיין לא נשבעה את השבועה שהיא

²⁰⁸ שו"ת ב"ח (הישנות), סימן לט. **מחל**.

²⁰⁹ ראה מקורות לכך בשער שביעי, עמ' 309–310.

²¹⁰ נביא מקורות לכך בעמ' 656, בעניין מחילת בר מצרא. **מחל**.

²¹¹ שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עד (ד"ה וע"ד מה).

²¹² שו"ת מהרי"ק, שורש קכג (הובא בשו"ת מקור ישראל, סימן מד, דף פה ע"ג, בשו"ת תורת חיים (מהרר"ש), חלק א, סימן סה, ד"ה אמנם דברי וד"ה ועתה אבא, ובשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סה,

דף קלט [מסומן קלח] ע"ב. **מחל**.

²¹³ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקכט (הובא בב"י, חו"מ, קד, מחודש ד).

²¹⁴ ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט.

תנאי לגביית כתובתה, לא היה לה ממה לתת, והסיבה ששתק הוא שלא רצה להכעיס אותה, אלא מפרשים שהממון שייך לה, לאו דווקא מכוח כתובתה, אלא שמצאה מציאה וכדומה²¹⁵. לעומת זאת, שכיב מרע שאמר "תנו מאתיים לפלוני הנושה שלי בחובו", בעוד שהוא חייב לו יותר ממאתיים, והנושה שתק, לא הפסיד את ההפרש, אלא יכול לגבות את כל החוב²¹⁶. כמו כן, האומר: "בני הבכור לא יטול פי שניים", או: "בני פלוני לא יירש עם אחיו", אין לכך תוקף²¹⁷, גם אם שתק אותו בן, ואין אומרים ששתיקתו מוכיחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שאינו רוצה להכעיס את אביו²¹⁸.

אבל דינו של חיוב מזונות שונה: מי שייחד בשעת מותו קרקע מסוימת לתשלום מזונות לאשתו, ושתקה, היא יכולה לגבות למזונותיה רק מפירותיה של אותה קרקע²¹⁹, מפני שבשתיקתה מחלה על זכותה לגבות למזונות מנכסיו האחרים²²⁰. הסיבה לייחודו של חיוב מזונות היא, שרק בחוב רגיל שתיקת הנושה אינה מוכיחה שמחל, מפני שסתם נושה אינו מוחל על חובו, ואפשר להסביר שהסיבה ששתק היא שלא היה איכפת לו מדברי השכיב מרע, מפני שסמך על שטרו או על עדי; ואילו במזונות אי אפשר לומר שהסיבה ששתקה היא מפני שהיתה בטוחה שתקבל את כל מזונותיה, שהרי מזונות אינם דבר קצוב, מה עוד, שאם תבצע את כתובתה מיד, לא יהיו לה מזונות בכלל, ולכן שתיקתה מתפרשת כמחילה²²¹.

(3) בעל חזקה שאחר לקח אותה

בעל חזקת "אורנדא" (זיכיון מהשלטון להכנסה מסוימת) ששתק כשאחר אמר לו שהוא רוצה לשכור את העסק מהשלטון וכדומה – שתיקתו אינה מוכיחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שלא היה יכול לתובעו, או שחיכה עד שיהיה לו כסף, וכלל הוא, שאם אפשר להסביר את שתיקתו של בעל זכות בדרך אחרת, אין הוכחה שמחל²²².

בדומה נפסק לגבי ראובן שהיתה לו חזקת אורנדא, וה"אדון" רצה לסלקו, ושמעון שכר את האורנדא במקומו, ולא מחה בו ראובן שלא ישכור – העובדה ששתק ולא מחה, אינה מוכיחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא מתוך כעסו על כך ששמעון רצה להשיג את גבולו²²³.

יש להעיר שנימוק זה יכול לשמש גם בסוגי חיוב אחרים, אם הפגיעה בבעל הזכות היתה חצופה או חמורה במיוחד, מה שמצדיק כעס.

²¹⁵ ראבי"ה, המובא במרדכי, סנהדרין, סימן תשה (הובא בשו"ת מהר"י וייל, סימן יט). רמ"א, חו"מ, פא, ב, כותב על פי הראבי"ה שמי ששומע צוואת שכיב מרע, ושותק, הוא כמודה לדבריו.

²¹⁶ שו"ע, חו"מ, רנג, ח.

²¹⁷ בבא בתרא קכו ע"ב.

²¹⁸ רשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב, ד"ה התם (הובא בש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט).

²¹⁹ רמב"ם, הלכות אישות, יח, יח; שו"ע, אהע"ז, צג, טז.

²²⁰ בית שמואל, צג, ס"ק כז.

²²¹ פרישה, אהע"ז, צג, ס"ק ה, ס"ק כו במהד' הטור השלם (הובא בט"ז, אהע"ז, צג, ס"ק טו, ובבית שמואל (שם).

²²² שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן כב (הובא בשו"ת פרי השרה, חלק א, סימן קיא).

²²³ שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז (הובא בשו"ת ראש אליהו, חלק ג, סימן לט, עמ' רט). הוא מביא מקור לסברה זו מקידושין מה ע"ב, ששם נאמר שאב שראה שבתו מקבלת קידושין ממישהו בעצמה ושתיק, שתיקתו אינה מעידה על הסכמה, מפני שאולי "האי דאישתיק – מירתח רתח". ראה ליד ציון הערה 225 על שתיקת האב מול קידושי בתו.

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו

אבל לעניין חזקת רבנות נפסק שרב קהילה שמת, והקהל מינו אדם אחר לרב, ובנו או חתנו של הרב הקודם (שזכאים לרשת את חזקת הרבנות) שתקו – זו מחילה²²⁴.

(4) אב שראה שבתו קיבלה קידושין בעצמה קטנה או נערה שקיבלה קידושין ממישהו (דבר שרק האב מוסמך לעשות בשבילה), ואביה שתק, נחלקו הפוסקים האם היא מקודשת²²⁵. לפי הדעה שאינה מקודשת, האב עדיין זכאי לקבל את מציאתה ואת מעשה ידיה. הטעם שאין אומרים שבשתיקתו הראה שמחל על זכותו הוא שברור שהדבר לרעתו, ואין לו סיבה למחול, אלא יש להניח ששתק מתוך כעס²²⁶.

(5) מי שראה שאדם אחר מזיק לו מי שהניח גחלת על בגד של אדם אחר בנוכחותו, והלה שתק, מניח הגחלת חייב²²⁷, ואין אומרים ששתיקתו מראה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שחשב "אתבענו בדין"²²⁸. לעומת זאת, בנוקים בין שכנים, אם שכן אחד נוהג בקרקעו בצורה שגורמת נזק לשכנו, והלה שתק, במצבים מסויימים מפרשים שתיקה זו כמחילה²²⁹, ועל סמך מחילה זו אף יש למזיק זכות להמשיך לנהוג כך – מכוח חזקת נזקין²³⁰. טעם ההבדל בין זה לבין הנחת גחלת הוא שבנוקי שכנים, הנזק אינו מבורר בשעת עשייתו, אלא זהו נזק יומיומי מצטבר שקשה לחשב, ולכן אין ליישב את שתיקתו בכך שחשב לתובעו בדין לאחר מכן, אלא ברור שהוא מתכוון למחול²³¹. יש להוסיף, שבדרך כלל, הנזק שבנוקי שכנים הוא בגרמא, ואין חיוב לשלם על הנזק לאחר מעשה, והדיון הוא רק לגבי זכותו של הניזק לדרוש מהמזיק להפסיק להזיק, ולכן אין ליישב את שתיקתו בכך שחשב לתובעו בדין לאחר מכן, אלא ברור שהוא מתכוון למחול.

אם מדובר בנוק גופני, כגון מי שהניח גחלת על גופו של חברו, מניח הגחלת פטור, מפני שהיה לניזק לסלק את הגחלת²³². בכך שלא סילק את הגחלת, הראה שהוא מוחל²³³. כאן אין

²²⁴ שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן כד; שו"ת מערכי לב (צירלסון), סימן קט; תקרי לב חו"מ, חלק א, סימן קיא, דף קסה ע"ב (אם שתק כמה שנים). וראה שער שלישי, עמ' 120, בשאלה האם מועילה מחילת ירושת שורה. וראה עמ' 808, שמי שהיה מוחזק לעשות מצווה מסוימת, והקהל נתן לאדם אחר לעשות את המצווה, ושתק – נחשב שמחל על זכותו. ²²⁵ רמ"א, אה"ע"ז, לו, יא, מביא דעה שהיא מקודשת, ובית שמואל, לו, ס"ק כא, כותב ששאר הפוסקים סוברים שאינה מקודשת.

²²⁶ שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט (עמ' קט-ק"י).

²²⁷ בבא קמא כז ע"א; שו"ע, חו"מ, תיח, יח; שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז; שו"ת חלק בנימין, סימן מא (נ ע"ג); שו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן מ (ד"ה וברבר).

²²⁸ רש"י, בבא קמא שם (ד"ה חייב). ²²⁹ ראה שער רביעי, עמ' 170, שלגבי הנזק העתידי בנוקי שכנים, אין זה מחילה רגילה אלא הרשאה להזיק.

²³⁰ ראה על כך באנציקלופדיה תלמודית, ערך הרחקת נזיקין, פרק יג.

²³¹ נתיבות המשפט, קנג, ס"ק ג.

²³² בבא קמא כז ע"א, ורש"י שם (ד"ה על לבו).

²³³ כך נראה לפרש את הנימוק של רש"י. כך עולה מחידושי הריטב"א (החדשים), בבא מציעא פ ע"ב, שהסביר כך את האמור בבבא מציעא שם, שהמניח משא כבד על גבו של סבל, וניזוק, פטור, מפני שהיה לסבל להשליך את המשא מעל גופו כשהרגיש שהוא כבד מדי – הסברו הוא שבכך שלא השליך אותו, הראה שהוא מוחל. אלא שמסקנת הסוגיה שם היא שאין זו סיבה לפטור, מפני שיתכן שהסיבה שהסבל לא השליך את המשא היא מפני שחשב שהוא נתקף חולשה זמנית, ולא משום שהמשא כבד מדי, ואם כן, אין הוכחה שמחל.

לומר שהסיבה ששתק היא סמך על כך שיוכל לתבוע את הנזק אחר כך, שהרי אין דרכו של אדם לסבול נזק גופני על דעת לקבל תשלום.

(6) מוכר שהתאנה יותר משתות ונודע לו סוחר מומחה ("תגר") שהתאנה, זכאי להשבת ההפרש, ואין אומרים שידע ומחל, אלא ייתכן שלא ידע אף על פי שהוא מומחה²³⁴. גם "ספסר", שקונה מזה ומוכר לזה, שהתאנה, זכאי להשבת ההפרש, ואין אומרים שהסיבה שמכר בזול היא מפני שהזדמן לו חפץ אחר לקנות, ולכן מחל על המחיר המלא; אין מניחים שמחל, מפני שמחילה היא טענה גרועה, ואנשים אינם רגילים למחול²³⁵. אבל אם נודע למוכר שהתאנה, ושתיק ולא תבע את אונאתו, שתיקתו מוכיחה שמחל²³⁶.

(7) נושה שראה שהחייב מפזר את ממונו נושה שראה שהחייב מפזר את כספו, ושתיק, אין מפרשים זאת כמחילה²³⁷.

(8) אם הכריזו שמי שאינו מערער מאבד את זכותו בקהילות מסוימות היה נהוג, שבשעה שמישהו ביקש למכור קרקע, היו מכריזים שכל מי שיש לו זכות או שעבוד באותה קרקע (חוץ ממי שמציע אותה למכירה), יבוא ויטען, ואם לא יבוא תוך זמן מסוים, יפסיד את זכותו. נפסק שגם מי ששתק במשך הזמן הזה לא איבד את זכותו, ואין מפרשים את שתיקתו כמחילה, מפני שאולי הסיבה ששתק היא משום שהקונה הוא אדם יותר נוח מהמוכר, ויהיה לבעל הזכות יותר קל לממש את זכותו כשהקרקע תהיה ביד הקונה²³⁸. רק אם יש תקנה באותו מקום שמי ששותק איבד את זכותו (ולא רק אמרו זאת בהכרזה, כאיום), הוא אכן מאבד את זכותו, לא מטעם מחילה אלא מפני התקנה²³⁹. כך גם אם היה חוק מטעם השלטון הנכרי שהשותק מאבד את זכותו, שיש לכך תוקף מטעם דינא דמלכותא דינא²⁴⁰.

אם יש ראייה גלויה לדבריו, לא הפסיד את זכותו גם במקום שיש תקנה, מפני שאין סיבה שיודיע על זכותו, בעוד שהראיה שבידו מכריזה על זכותו²⁴¹.

²³⁴ שו"ע, חו"מ, רכז, יד.

²³⁵ שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב.

²³⁶ רמב"ם, הלכות מכירה, יב, ז; שו"ע, חו"מ, רכז, ח. ראה על כך בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 387.

²³⁷ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו.

²³⁸ חידושי הריטב"א, כתובות ק ע"א (הובא בב"י, חו"מ, קט, יד). נידונו הוא בית דין שמכרו נכסים של חייב בהכרזה. לפי ההקשר בסוגיית כתובות שם (שממנה לומד הריטב"א את דבריו), הזכות המדוברת היא של נושה או של נגזל, שהרי הסוגיה שם אומרת על כך שהקונה צריך אחריות כנגד עוררים, ובדרך כלל בתלמוד "עוררים" הם נושה או נגזל. סברה דומה ("הראשון נוח ליי") ראה ליד ציון הערה 155.

²³⁹ ריטב"א שם. על תקנה כזאת שהיתה נהוגה, עיין שו"ת הר"ן, סימן פ, ושו"ת הריב"ש, סימן שפח וסימן שצ (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסט).

²⁴⁰ שו"ת הרא"ש, כלל יח, סימן טז, וכלל עט, סימן יג (הובא בטור, חו"מ, קד, ג [שהובא בשו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן נו, דף פט ע"ג], בשו"ע, חו"מ, קד, ב, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רפה, ובתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 194). נידונו – זכות של נושה מוקדם לגבות מקרקע.

²⁴¹ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שלט (הובא בב"י, חו"מ, קסב, מחודש ד, ובשו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן ה). בנידונו היה לראובן פתח סתום בבית שער, ורצה לפותחו, ופסק שאף שלא הראה את זכותו אחרי ההכרזה, לא איבד את זכותו בשתיקתו, מפני שהפתח לא היה סתום לגמרי, ופתחו מכריז על זכותו. ראה ליד ציון הערה 170 באופן כללי על שתיקת נושה שיש ראייה ברורה לזכותו.

פרק שלישי: שתיקת הנושה למול פגיעה בו

אם לא נכח במקום בשעת ההכרזה, כך שלא ידע עליה, לא איבד את זכותו גם במקום שיש תקנה²⁴².

(9) בעל שכתב בכתובה סכום שכולל כסף של אחר מעשה בראובן שנשא את רחל, וכתב בכתובה, כנהוג, שאם תמות בלי זרע, חצי מירושתה תחזור ליורשיה ממשפחתה ("הישבון"). היא מתה בלי זרע, וסכום ירושתה היה מאה אלף, כך שחמישים אלף היו שייכים ליורשיה – שתי אחיותיה. אחר כך ראובן נשא את חנה, אחת מהאחיות, והכניסה לו עשרים וחמישה אלף בכתובתה, ובכל זאת הוא כתב בכתובתה כאילו הכניסה לו שבעים וחמישה אלף, בכוונה לנכס לעצמו את חמישים האלף של האחיות. אחר כך מתה חנה (והיו לה ילדים), ולאח, האחיות השלישית, תבעה מראובן עשרים וחמישה אלף – חלקה בהישבון של רחל. ראובן טען שבזה שלאה שתקה כשכתב בכתובת חנה את הסכום שכלל את כל ההישבון, הראתה שמחלה על חלקה. נפסק שאין בכך מחילה, משום שלאה יכולה לומר ששתקה מפני שלא היה איכפת לה, כיוון שהיה בידה שטר הכתובה של רחל, שמכוחה מגיעה לה ההישבון²⁴³; ועוד, שחששה שאם תערער בחיי חנה, תיווצר קטטה בין חנה לבין בעלה ראובן²⁴⁴.

(10) חייב שעזב את העיר מעשה ביהודים משאלוניקי שעזבו את העיר והתיישבו בעיר אחרת, ועדיין היו חייבים לשלם מס לקהילת שאלוניקי, ובכל זאת שתקו אנשי קהילת שאלוניקי כמה שנים ולא תבעו אותם. ר' חיים בנבנשתי פסק שאין מפרשים זאת כמחילה על חיוב המס, מפני שייתכן שהסיבה ששתקו היא משום שחשבו שעזיבתם אינה פוטרת אותם ממה שכבר נתחייבו, כמו שמי שחייב לחבירו והלך לעיר אחרת ושתק המלווה, לא פקע שעבוד ההלוואה בגלל זה, ולכן לא ראו צורך לתבעם בגלל עזיבתם²⁴⁵.

אבל במעשה אחר, לגבי קהילת קושטנטינה, פסק ר' יוסף חזן ששתיקת בני הקהל מתפרשת כמחילה על המס. זאת משום שהמנהג בקושטנטינה היה שאם מישהו רוצה לעזוב את העיר, בני הקהל היו תובעים ממנו את חיוב המס; ולכן אם מישהו עוזב ולא תבעו ממנו, הראו בכך שמחלו לו²⁴⁶.

²⁴² שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן נט; רמ"א, חו"מ, קד, ב; שו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן קצח. אבל שו"ת הרשב"א שם (הובא בסמ"ע, קד, ס"ק ז), כותב שאם, כדי למנוע הערמה, תיקנו תקנה שמי שלא בא לטעון את טענתו בזמן, מפסיד את זכותו גם אם לא שמע את ההכרזה – איבד את זכותו מכוח הפקר בית דין. אבל אז אין זה בגדר מחילה.

²⁴³ ראה ליד ציון הערה 170 באופן כללי על שתיקת נושה שיש ראייה ברורה לזכותו.

²⁴⁴ שו"ת מהרצ"ש, אהע"ז, סימן לו. גם שו"ת מהר"ש הלוי, אהע"ז, סימן יד, עוסק באותו מעשה, ופוסק שאין כאן מחילה – עיין שם.

אבל שו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"ג), מביא תשובה כ"י של ר' משה הכהן, העוסק באותו מעשה, ופוסק שיש להניח שלאה מחלה.

²⁴⁵ ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ב-ע"ג), בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ד), ובכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכח. על נושה שעזב את המקום, ראה ליד ציון הערה 166.

²⁴⁶ ר' יוסף חזן, מוריה גל' רט, עמ' כז. בנידונו, מי שעזב פרע מס במקום שעבר אליו, והוא מוכיח מכך שקהילת קושטנטינה מחלו, שהרי אילו לא מחלו, היו צריכים לתבוע מן העוזב מראש כדי שלא יצטרך לפרוע במקום החדש, לפי הכלל שאדם אינו צריך לשלם מס לשתי קהילות.

שער אחת-עשרה: מחילה מכלל

(11) שליח ששינה מהוראות המשלח יש מי שאומר ששליח ששינה מהוראות המשלח, ושמע המשלח ששינה, ושתק, שתיקתו אינה מתפרשת כמחילה²⁴⁷.

ד. מצבים שנחלקו הדעות אם השתיקה מתפרשת כמחילה

(1) חייב שביקש מחילה
חייב שביקש מהנושה שימחל לו, והנושה שתק, ר' אברהם יצחקי אומר שהדבר מוכיח שמחל²⁴⁸. אבל ר' אליהו ישראל אומר שאין להסיק מכך שמחל לו²⁴⁹.

(2) בשותף ששינה
שותף ששינה בניהול השותפות מהמוסכם בין השותפים, ושמע שותפו ושתק, יש אומרים שהדבר מראה שמחל על אחריות השותף הראשון לנוק שייגרם מהשינוי²⁵⁰. אין אומרים שהסיבה ששתק היא מפני שכעס ולא מפני שמחל, שהרי בשינוי זה אין הפסד ודאי, ואין לו סיבה לכעוס²⁵¹.

אבל יש אומרים שאין להסיק משתיקתו שהוא מחל²⁵², מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שכבר היה לאחר מעשה, ולא היה יכול לתקן את מה שכבר נעשה²⁵³.

ר' אליהו ילוח, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פו ע"ג), כותב שרב שהודיע לבני העיר שהוא עוזב את משרתו והולך, ולא תבעו ממנו אז את ההוצאות שגרם לבני העיר, הראו בכך שמחלו לו עליהן.
²⁴⁷ שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט (עמ' קיא), בדעת כסף משנה, הלכות שלוחין, ה, א. וראה חוק לישראל, שליחות, עמ' 328.

²⁴⁸ שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן יח, דף קלו ע"ג (הובא בשו"ת אשדות הפסגה, חו"מ, סימן ח, דף עז ע"א).

²⁴⁹ שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג. הוא מביא ראייה מראב"ן הפוסק שחייב שביקש מהנושה שימחל לו, וענה לו "יהי כדבריך", החוב מחול (ראה שער שני, עמ' 57) – משמע שאילו שתק, לא היה מחול.

²⁵⁰ שו"ת מהרי"ק, שורש כד (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט); ב"י, חו"מ, קעו, לח; מהרשד"ם, המובא בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן פו; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שסח; שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט (עמ' קיא), בדעת כסף משנה, הלכות שלוחין ושותפין, ה, א; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן פו, בדעת משנה למלך, הלכות שלוחין, ה, א; שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן יח (קלו ע"ג); שו"ת מהריט"ץ, סימן קמא (ד"ה אמנם).

²⁵¹ מעין גנים שם (עמ' קי). אבל ראה ליד ציון הערה 175, ששתיקה מול נזק מסופק אינה מוכיחה שמחל.

²⁵² סמ"ע, קעו, ס"ק לד; שו"ת מהרי" בן לב, חלק א, סימן מא (לו) (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן נו, דף קכ ע"ג, בשו"ת מקור ישראל, סימן מד, דף פז ע"ג, ובשו"ת שתי הלחם, סימן לט); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסא, בדעת שו"ת דברי ריבות, סימן קד וסימן קלד.

שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן מז (צז ע"ג), מביא את שתי הדעות. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רמה (ד"ה וכל זה שכתבתי), כותב שאפשר לומר "קים ליי" ששתיקה אינה מועילה.

²⁵³ סמ"ע שם (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן פט, דף קס ע"ד); שו"ת בני אהרן, סימן קיב (קז ע"ג).

שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן סא (קמח ע"ג), כותב שלפי מהרי" בן וב"י, שתיקת השותף אינה מתפרשת כמחילה גם אם היה יכול לתקן (שלא כסמ"ע), מפני שרק מחילה בדיבור מועילה. וכבר תמה עליו ערך השלחן, חו"מ, קעו, אות ח, מהלכות רבות של מחילה מכלל.

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

יש שעשו הבחנה: אם נודע לשותף האחר ששותפו עומד לנהוג בשונה מהמוסכם, ושתק, זו הוכחה שמחל לו; אבל אם נודע לו רק אחרי מעשה, שתיקתו אינה מוכיחה שמחל, מפני שאולי הסיבה ששתק היא שידע שהוא כבר לא יוכל למנוע את ההפסד²⁵⁴. ר' ישראל בורלא עושה הבחנה אחרת: אם השתתפו בסתם, ושותף אחד שינה מדרך הסוחרים, ושמע שותפו ושתק, שתיקתו מראה שמחל; אבל אם מראש אמר לו איך לנהוג, ואחר כך חברו שינה, והלה שתק, שתיקתו אינה מראה שמחל, מפני שאולי הסיבה ששתק היא שלא חשש להשיב כיוון ששניהם ידעו שהתנו כך מראש²⁵⁵.

פרק רביעי

שתיקה למשך זמן ניכר

א. כללי

בפרק הקודם עסקנו במצבים שנוצרה עילה לחיוב, ובעל הזכות לא גילה את דעתו שהוא רואה זכות זו כזכות שלו; או שהיתה זכות קיימת מכבר, והחייב עשה מעשה לפגוע במימוש הזכות, והנושה שתק. במצבים אלו יש מקום לפרש את השתיקה כמחילה. בפרק זה נדון במצבים שהחיוב נוצר בצורה ברורה, והחייב לא פגע בזכות, ולכן אין מקום לפרש את שתיקת הנושה כמחילה, ורק אם שתק שתיקה ממושכת, יש מקום לפרש אותה כמחילה. ככלל, העובדה שנושה לא תבע את חובו במשך זמן רב, אינה מוכיחה שמחל עליו²⁵⁶, גם אם אין לו שטר²⁵⁷, ואפילו הנושה עני מאוד, שאין סיבה שישתתה מלגבות אם אכן החוב קיים²⁵⁸, ואפילו החייב היה עשיר במועד הפרעון ואחר כך ירד מנכסיו²⁵⁹. נימוקים אחרים ניתנו לדבר: (א) אדם עשוי לדחות תביעה עד שיגיע זמנה²⁶⁰. (ב) החיוב

²⁵⁴ שו"ת בני אהרן, סימן מ (מד ע"א); ר' יהוסף קונקי, בשו"ת זרע אברהם, חו"מ, סימן יח (קלו ע"א); ר' יוסף נחמולי, בשו"ת אשדות הפסגה, חו"מ, סימן ח (עו ע"ג); ר' רפאל אליעזר נחמיאש, בשו"ת אשדות הפסגה שם (עו ע"ד); ערך השלחן, חו"מ, קעו, אות ח, בדעת השלחן ערוך; שו"ת מהריט"ץ, סימן פד (ד"ה והיה אפשר), בדעת הרמב"ם; שו"ת פני יהושע (קראקא), חלק ב, סימן קא; שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן ג; שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט, עמ' קיב.

²⁵⁵ שו"ת מקור ישראל, סימן מד (פה ע"ד-פו ע"א).²⁵⁶

²⁵⁶ כתובות קד ע"א (נושה רגיל, אפילו שתק 25 שנים); שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן צא וסימן צג; שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן כו ("דלא נתנו חכמים החמשה ועשרים שנים לכל מילי, דדוקא לאלמנה נתן האי שיעורא ולא לבעל חוב"); ספר התרומות, שער נט, חלק א, אות א; תשב"ץ, חלק ג, סימן קפה; שו"ע, חו"מ, צח, א (הובא בשו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קיט, בשאלה, בפסקי דין ירושלים, כרך ט, עמ' רד, בשו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קפד, בשו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות ז, בשערי צדק יג (תשע"ב), עמ' 130, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן פו, אות א, בקובץ הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סג-סד, ובתורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 194).²⁵⁷

²⁵⁷ ספר התרומות שם; ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב, בדעת שו"ע, חו"מ, צח, א.²⁵⁸

²⁵⁸ שו"ת הרשב"ש, סימן קכד; שו"ע, חו"מ, סא, ט; שו"ת יכין ובוועז, חלק ב, סימן מ.

²⁵⁹ ים של שלמה, בבא קמא, פרק ב, סימן יז.

²⁶⁰ ר' ישראל איסרלין, מוריה, שנה ה, גל' יא, עמ' יב.

היה ודאי, ואין לבטל אותו על ידי דברים שבלב²⁶¹. (ג) ייתכן שהסיבה שלא תבע היא בגלל איסור "לא יגוש", וייתכן שגם בשאר סוגי חיוב (מלבד הלוואה) אסור לנגוש אם החייב עני, וגם אם אין איסור, הנושה יכול לטעון שלא רצה לדחוק בחייב עד שיתעשר או עד שיזדקק הוא עצמו לכסף²⁶².

הנושה אף אינו צריך להישבע שלא מחל, מפני שזו טענת ספק, שאין נשבעים עליה שבועת היסט; ואף על פי שנשבעים על טענת ספק אם יש רגליים לדבר²⁶³, וכאן שתיקתו הארוכה היא רגליים לדבר שמחל, בכל זאת, היות שהלכה היא שמחילה בלב אינה מועילה אם אין אומדנא דמוכח שמחל²⁶⁴, הרי גם אם באמת מחל בלב, אין לכך תוקף, כיוון שאין אומדנא דמוכח שמחל (ולא די ברגליים לדבר), ולכן הנושה גובה בלי שבועה ואינו צריך אפילו חרם סתם²⁶⁵. בחוב בשטר, יש נימוק נוסף שאין אפילו רגליים לדבר: אולי הסיבה ששתק היא מפני שסמך על שטר²⁶⁶. עם זאת, בגלל הזמן הרב שעבר, התובע חייב לכתוב שהוא אומר בהן צדק שלא מחל²⁶⁷.

לדעת נתיבות המשפט, היות שאי התביעה אינה מוכיחה שמחל, הרי גם אם אין הנושה תובע, מצווה על החייב לפרוע²⁶⁸. אלא שאחרים אומרים שכל זמן שאין הנושה תובע, אין מצווה לשלם²⁶⁹, מפני שהעובדה שלא תבע יוצרת אומדנא שדחה את מועד הפירעון²⁷⁰.

גם אם מת החייב, אין טוענים ליורשיו ששתיקת הנושה לאורך זמן מוכיחה שמחל, אף שבדרך כלל משתדלים לטעון טענות לטובת היתומים²⁷¹.

אולם במצבים מסוימים, שתיקה ממושכת של הנושה בכל זאת מוכיחה שמחל, מטעמים שונים. להלן נמנה מצבים כאלו, וגם דוגמאות לכך שהשתיקה אינה משמשת הוכחה שמחל.

²⁶¹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן נ (כב ע"ב). אבל יש להשיב על נימוק זה, שאם נניח שיש אומדנא דמוכח שמחל, אלו דברים שבלבו ובלב כל אדם.

²⁶² דברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן נ, ענף ג, עמ' קי.

²⁶³ רמ"א, חו"מ, עה, יז.

²⁶⁴ ראה שער שני, עמ' 64.

²⁶⁵ שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בדברי גאונים, כלל נו, אות ה, ובאמרי איש דדש), חלק ב, סימן לט, עמ' רצח); שו"ת הרמ"ן, או"ח, סימן יב, אות ח; ר' עובדיה יוסף, בפד"ר, כרך יג, עמ' 42.

הרמ"ן כותב כך על בעל חזקה ששתק שנים רבות ולא מחה, ויש טעם לשתיקתו.

²⁶⁶ חשן אהרן, סימן צח, א.

²⁶⁷ ר' יוסף אליהו הנקין, ישורון, גל' כ, עמ' רנ.

²⁶⁸ נתיבות המשפט, קד, ס"ק א. אמנם נתיבות המשפט לא דיבר על אי-תביעה למשך זמן ניכר, אבל נראה שדבריו אמורים גם בכגון זה.

²⁶⁹ שו"ת עבודת הגרשוני, סימן ז (הובא בשו"ת עין יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן ער, אות כד); קצות החושן, קד, ס"ק ב (הובא בשו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קז, בשארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, ה, דף יז ע"א, ובנחל יצחק, סימן ט, ענף ב); שער משפט, צח, ס"ק א, בסופו; שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן פט (עמ' רמט); משפטי שאול, הלכות הארץ והמדינה, סימן צב, עמ' שט.

²⁷⁰ אמרי משפט שם; ר' מאיר שברדון, "בחיוב פריעת חוב בלא תביעה", בית אהרן וישראל, גל' קלז, עמ' קיג. ראה עמ' 1141, במילואים להערה 256, שיש שהסבירו שזו כוונת הרי"א (שהובא שם). אבל ר"מ שברדון שם, עמ' קטו, כותב שרי"א מתכוון לומר שפטר לגמרי במצבים מסוימים, שאי התביעה מוכיחה שמחל, ואילו קצות החושן מתכוון לומר שגם במצבים שאין הוכחה שמחל לגמרי (ראה בשמו במילואים להערה 256), יש אומדנא שהאריך את הזמן.

²⁷¹ שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו.

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

ב. מצבים שהשתיקה מתפרשת כמחילה

(1) אלמנה שלא תבעה את כתובתה זמן רב
אלמנה שעברו יותר מ-25 שנה ממות בעלה ולא תבעה את כתובתה, אינה יכולה לגבות את כתובתה, מפני שמניחים שמחלה עליה²⁷².

כתובה שונה מחוב רגיל, שבו שתיקה ארוכה אינה מלמדת על מחילה, מכמה סיבות:
(א) כתובה היא התחייבות של הבעל, ואינה ניתנת תמורת משהו שהאישה נחסרה בעבר, ולכן קל לה יותר למחול עליה מעל חיוב שבא בתמורה לכסף שהנושה הוציאה²⁷³. (ב) האלמנה נהנתה מן היתומים כל השנים הללו, שנתנו לה מזונות, ולכן יש יותר נטייה להניח שהיא מוחלת להם²⁷⁴. (ג) זה "מקולי כתובה"²⁷⁵, היינו שזה אחד מהדינים שהחלישו בהם חכמים את כוח האישה בגביית הכתובה לעומת חיובים אחרים.

שיעור 25 שנים כאן הוא שיעור מדויק, שאם תבעה את כתובתה לפני שקיעת החמה של סוף 25 שנים, היא גובה את כתובתה, ואם תבעה אחרי שקיעת החמה, אינה גובה את כתובתה, כפי שמנמק התלמוד: "כל מידות חכמים כך הן"²⁷⁶. אם תבעה את כתובתה ולא קיבלה אותה, מניין השנים מתחיל שוב משעת התביעה²⁷⁷.

גם אם מתה, ויורשיה שתקו 25 שנה, הפסידו את כתובתה²⁷⁸.

גם אם תפסה מעיזובן בעלה, מוציאים מידה, מפני שאומדנא זו יכולה אף להוציא ממון²⁷⁹. אם שטר הכתובה בידה, אינה מפסידה את כתובתה גם אם שתקה 25 שנים²⁸⁰, שהרי אילו מחלה, היתה מוסרת ליורשי בעלה את שטר הכתובה²⁸¹. העובדה שהיא שמרה על השטר כל הזמן הזה מראה שלא מחלה, והסיבה שלא תבעה היא מתוך כבוד²⁸².

²⁷² כתובות קד ע"א; רמב"ם, הלכות אישות, טז, כג; צרור הכסף הקצר, דרך ה, שער ז, אות ח (עמ' קצח); תשב"ץ, חלק ג, סימן קפה; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תב; שו"ע, אהע"ז, קא, א; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (ד"ה ועדיין); שו"ת מהרי"ט"ן החדשות, סימן סט; שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו, בסופו; ברכת משה (ירושלמסקי), סימן כה (לט ע"א); שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), אהע"ז, סימן צח, אות ב; שו"ת הרמ"ץ, או"ח, סימן יב, אות ח; מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד.

²⁷³ רש"י, כתובות קד ע"א (ד"ה אלמנה); שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז.

²⁷⁴ רש"י שם; ספר התרומות, שער נט, חלק א, אות א.

²⁷⁵ שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ח (הובא בשערי צדק יג (תשע"ב), עמ' 130); ר"ע יוסף, פד"ר, כרך יג, עמ' 42.

²⁷⁶ כתובות קד ע"א; שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קלג (עמ' 358).

²⁷⁷ כתובות קד ע"ב; שו"ע שם; אור שמח, הלכות אישות, טז, כא.

²⁷⁸ משנה, כתובות קד ע"א; שו"ע שם. אלא שגושפנקא דמלכא, על הרמב"ם, הלכות אישות, טז, כג, מדייק מרש"י, כתובות קד ע"א (ד"ה מתה), שאצל האלמנה די בגילוי דעת כדי שלא ייתשב ששתקה, ואילו יורשיה צריכים למחות. ועיין אור שמח, הלכות אישות, טז, כא, בשאלה מדוע הרמב"ם לא הביא את דין היורשים, ובשאלה האם מדובר שהיא נשבעה את שבועת האלמנה – שלא קיבלה את כתובתה.

²⁷⁹ תשב"ץ, חלק א, סימן פד (עמ' קצג).

²⁸⁰ שו"ת הרי"ף, סימן מג; רמב"ם, הלכות אישות, טז, כא; שו"ת הרשב"ש, סימן קכד וסימן תרו; צרור הכסף, שם; שו"ת הרא"ש, כלל לו, סימן ב; שו"ת הריב"ש, סימן רח; שו"ע, אהע"ז, קא, א; שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן עח וסימן קלג (עמ' 358); שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; מחנה דוד, אוהל סג; שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס; שו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קפו; ר' ברוך אברהם טולידאנו, "תשובה בעניין שכיב מרע", שרידים, גל' יז, עמ' לג.

²⁸¹ רש"י, כתובות קד ע"א (ד"ה גובה).

²⁸² שו"ת הרי"מ יגאש, סימן רט.

אם היא חיה בבית בעלה ומקבלת שם מזונות, אינה מפסידה את כתובתה גם אם שתקה 25 שנים, גם אם אין שטר הכתובה בידה²⁸³, מפני שיש להניח שהסיבה שהיא שתקה אינה משום שמחלה אלא משום שמכבדים אותה שם, והתביישה לתבוע את כתובתה²⁸⁴. אם היא גרה בבית אביה, והיורשים מביאים לה מזונות לבית אביה, דינה כיושבת וניזונית בבית בעלה, וגובה גם אחרי 25 שנים²⁸⁵, מפני שגם במצב זה היא מתביישת לתבוע, לאור הכבוד שעושים לה²⁸⁶. אם שתקה 25 שנים, היא מפסידה עיקר כתובה (מאה או מאתיים זוז) וגם תוספת כתובה²⁸⁷ וגם את מזונותיה²⁸⁸. אבל אינה מפסידה את הנדוניה עקב שתיקתה, מפני שהנדוניה היא כחוב רגיל, והרי חוב רגיל נגבה גם אחרי שתיקה ממושכת²⁸⁹. כל זה אמור באלמנה. אבל גרושה אינה מפסידה את כתובתה גם אם עברו 25 שנים בלי שתבעה²⁹⁰, כיוון שהיא אינה מקבלת מזונות, ואין סיבה להניח שתמחל על החוב.

(2) אלמנה שלא תבעה מזונות זמן רב אלמנה שהמתינה שלוש שנים ולא תבעה מזונות, הפסידה את מזונותיה²⁹¹, מפני שמניחים שמחלה עליהם²⁹². שיעור הזמן כאן קטן הרבה יותר מהשיעור לגבי אי-תביעת כתובה, 25 שנים²⁹³, מפני שמזונות הם צורך יומי, ומתרבה בכל יום, ואין דרך האישה להימנע מלתבעם למשך זמן ארוך אלא אם כן היא מוחלת עליהם²⁹⁴. אם היא עשירה, השיעור הוא שלוש שנים, ואם היא ענייה, השיעור הוא שנתיים²⁹⁵, מפני

²⁸³ כתובות שם (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמו); שו"ת ר"י מיגאש, סימן רט; רמב"ם, הלכות אישות, טז, כג; צרור הכסף שם; שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; שו"ת מקור ישראל, סימן מד (פז ע"א); שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן עח וסימן קלג (עמ' 358).²⁸⁴

²⁸⁴ רש"י, כתובות קד ע"א (ד"ה וחכמים); רמב"ם שם.
²⁸⁵ כתובות קד ע"ב; רמב"ם, שם, טז, כד; שו"ת יכין ובוועז, שם ושם.

²⁸⁶ כתובות קד ע"א, ורש"י שם (ד"ה הא נמי).²⁸⁷

²⁸⁷ רש"י, כתובות נה ע"א (ד"ה כל זמן); מגיד משנה, הלכות אישות, טז, כג; שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קלג (עמ' 358); שו"ת הרשב"י, חלק ה, סימן אלף תנו (פג), בדעת הרמב"ם; ימי שלמה, הלכות אישות, טז, כג, בדעת הרמב"ם. לגבי התוספת, עיין שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן כו, וברור הלכה, כתובות קד ע"א, פרק ג. כך משמע מכתובות קד ע"ב (ורש"י ד"ה לא כתובה).²⁸⁸

²⁸⁹ רא"ש, כתובות, פרק יב, סימן ז (הובא בשו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קלג, עמ' 359, ובשו"ת מהר"ח ש, אהע"ז, סימן לו); מגיד משנה, הלכות אישות, טז, כג; תשב"ץ, חלק ג, סימן שא (מד ע"ד); שו"ת הרשב"ש, סימן קכד וסימן תרו; צרור הכסף שם; השגות הרמ"ך, על הרמב"ם, הלכות אישות, טז, כג (בשם ירושלמי, כתובות, יב, ה); שו"ע, אהע"ז, קא, ג; שו"ת ר"י בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט.²⁹⁰

²⁹⁰ כתובות קד ע"א; שו"ת הרשב"ש, סימן תרו; מגיד משנה, הלכות אישות, טז, כג; שו"ע, אהע"ז, קא, ד; שו"ת ר"י בצלאל אשכנזי, שם; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז; ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ב); שו"ת תורת חיים (מהר"ח ש), חלק א, סימן סה, ד"ה אמנם מה (פט ע"ג); שו"ת נאמן שמואל, סימן קד (קמח ע"א); פסקי דין ירושלים, כרך ט, עמ' רד; פד"ר, כרך יא, עמ' 137.²⁹¹

²⁹¹ כתובות צו ע"א; שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קסו; שו"ת הרישב"א, סימן קנ.²⁹²

²⁹² רש"י שם, ד"ה עשירה (הובא בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן מא, ד"ה ומה); פסקי ר"ד שם.²⁹³

²⁹³ כאמור ליד ציון הערה 272.

²⁹⁴ שו"ת הריב"ש, סימן רח.

²⁹⁵ רמב"ם, הלכות אישות, יח, כו; שו"ע, אהע"ז, צג, יד; צרור החיים, דרך ה, שער ז, אות ז, הקצר (עמ' קצח) והארוך (עמ' תיא).

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

שעשירה יכולה להסתדר יותר זמן בלי מזונות מהעזובון, ולכן רק שתיקה ארוכה יותר מוכיחה שמחלה²⁹⁶.

השיעור של שנתיים או שלוש הוא שיעור מדויק, מפני שרק אז אפשר להעריך שמחלה, ואם זו שנה מעוברת, גם חודש העיבור בכלל, מפני שייתכן שהאישה תיכננה לתבוע רק בסוף השנה, ולא משנה מה אורך השנה²⁹⁷. הרגע הקובע הוא שקיעת החמה של סוף השנה השנייה או השלישית²⁹⁸.

גם אם נתנה אמתלא לדבריה, להסביר מדוע שתקה כל הזמן הזה – הפסידה את מזונותיה²⁹⁹.

אם היה בידה משכון במשך תקופה זו, או שלוותה כסף, כך שהיתה לה דרך אחרת להיוון, שתיקתה אינה מלמדת שמחלה³⁰⁰.

אם תבעה את המזונות תוך שלוש השנים, גם אם תבעה מחוץ לבית דין, מתבטלת האומדנא שמחלה³⁰¹.

לדעת ר' מאיר פוזנר, אם היורשים טוענים שלא תבעה תוך שלוש שנים, והאלמנה טוענת שתבעה אז, היא נאמנת מפני שהיא מוחזקת³⁰². אבל ר' אשר אנשיל אשכנזי חולק עליו, מפני שאחרי שלוש שנים אינה נחשבת מוחזקת³⁰³.

(3) בת שלא תבעה עישור נכסים

בת, שאביה נפטר, זכאית לקבל עשירית מנכסיו לצורך נישואיה ("עישור נכסים"). אם הגיעה לבגרות אחרי מות האב, ולא תבעה עישור נכסים, הפסידה את זכותה³⁰⁴, מפני שמפרשים את שתיקתה כמחילה³⁰⁵.

כמו כן, אם השיאוה אחיה ואמה, ונתנו לה פחות מעישור נכסים, ולא דרשה את כל עישור הנכסים – היא מראה בכך שמחלה על השאר³⁰⁶.

אבל אם היא ממשיכה לקבל מזונות מן העזובון אחרי הנישואין, אין להסיק מכך שהיא מוחלת על השאר³⁰⁷, מפני שייתכן שהסיבה שלא דרשה את הכול אינה מפני שמחלה אלא

²⁹⁶ רש"י שם, ד"ה עשירה (הובא בשו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קלב, ד"ה וגדולה).²⁹⁷

²⁹⁷ ט"ז, אהע"ז, צג, ס"ק יג (הובא בבית שמואל, צג, ס"ק כב).

²⁹⁸ משנה הלכות, על הלכות גדולות, הלכות כתובות, דף נו ע"א.

²⁹⁹ שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן ד, בסופו. צריך עיון מדוע מקרה זה שונה מהמקרים האחרים שמועילה בהם אמתלא (לדוגמה, בהערה 354).

³⁰⁰ ירושלמי, כתובות, יא, ב; צרור הכסף שם; שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו; שו"ע שם. ראה על כך בשער חמישי, במילואים, עמ' 961, אות ו.³⁰¹

³⁰¹ שו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט; חזקה רבה, אהע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 17 (מפני שגם זה גילוי דעת).³⁰²

³⁰² בית מאיר, אהע"ז, צג, יד.

³⁰³ שמן ראש שם.

³⁰⁴ כתובות סח ע"ב.

³⁰⁵ תשובות גאוני מורח ומערב, סימן קפ; שו"ת הרמ"ה, סימן שד; חידושי הריטב"א, כתובות שם; תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 197.³⁰⁶

³⁰⁶ כתובות סח ע"ב (הובא בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן פט); רמב"ם, הלכות אישות, כ, יג; שו"ע, אהע"ז, קיג, ז (הובא בשו"ת גבעת שאול (ר' שאול בן משה), סימן לג). רש"י שם (ד"ה ויתרה) מסביר שהיא מפסידה מפני שמחלה.³⁰⁷

³⁰⁷ כתובות שם; רמב"ם שם; שו"ע שם.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

מפני שהיא מקבלת מזונות³⁰⁸, והיא מתביישת לדרוש עוד מאחיה בשעה שהיא מקבלת מהם מזונות, שאינם מגיעים לה³⁰⁹.

(4) קונה שהתאנה יותר משתות ושהה די זמן לברר את המחיר קונה שהתאנה שתות או יותר משתות, זכאי להחזרת האונאה או לביטול המקח. אבל אם עבר די זמן שהיה יכול לברר אצל סוחר ("תגר") או אצל קרובו מה המחיר הנכון של החפץ, ולא עשה כן, כבר אינו יכול לתבוע את אונאתו, מפני שהעובדה שהיה יכול להראות לתגר או לקרובו, והתעצל ולא הראה, מוכיחה שמחל על כך במחשבתו³¹⁰. יש להניח שמחל, משום שמן הסתם אינו רוצה להיראות כאדם החוזר בו ממעשיו³¹¹.

אבל אם גילה את דעתו בפני עדים, שאינו מוחל, אלא הוא רוצה להמתין זמן ארוך יותר כדי לברר את המחיר הנכון, הוא עדיין יכול לחזור בו³¹². אם הקונה טען שלא מחל, ונתן הסבר אחר לכך ששהה, לא איבד את זכותו. מעשה בראובן שהיה משרתו של לוי כמה שנים, וכחלק משכרו היה לוקח בגדים מחנותו של לוי למשפחתו; ואחרי כמה שנים, פיטר אותו לוי, ותבע ממנו את ערך הבגדים, שהיה מעבר למה שהגיע לו בשכרו; וראובן השיב שלוי חישב לפי מחיר מופקע (יותר משתות) של הבגדים, ואמנם עבר זמן רב, אבל העובדה ששהה ולא התלונן לא היה משום שמחל אלא משום שלא הקפיד, כיוון שלא שילם על הבגדים בלאו הכי, ורק עכשיו שלוי דרש ממנו תשלום, דורש ראובן שהמחיר יחושב לפי המחיר האמיתי. נפסק שאין כאן מחילה, מהטעם האמור³¹³.

אם חלה טעות בכמות הממכר, הקונה יכול לחזור בו גם אם עבר די זמן שהיה יכול לברר את טעותו, ואין מניחים שמחל על זכות החזרה³¹⁴. רק באונאה, שאינה תביעה ברורה, וגם דרך בני אדם למחול עליה בגלל חן המקח, מניחים שמחל, מה שאין כן בטעות בכמות, שזו תביעה ברורה, ואין זה נהוג למחול עליה, כיוון שתביעתו מהמוכר היא להשלים לו את הכמות³¹⁵.

(5) בחיוב שנוצר עקב פגיעה בכבוד הנושה הגוזל גר, ותקעו הגר, וכפר, ונשבע על כך לשקר, ומת הגר בלי יורשים, הגוזל חייב לתת לכהנים את מה שגזל, בתוספת חומש, וחייב להקריב קרבן אשם. הוא צריך לתת קודם את הכסף ורק אחר כך להקריב את האשם. אם נתן את האשם תחילה למשמרת הכהונה הקבועה בבית המקדש באותו שבוע, ואחר כך, באותו שבוע, נתן את הכסף למשמרת אחרת, בני המשמרת האחרת חייבים להעביר את הכסף לבני המשמרת הקבועה, מפני שבני המשמרת

³⁰⁸ רש"י שם, ד"ה הא; תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קפ; פסקי רי"ד, כתובות שם.

³⁰⁹ ר"ן על הרי"ף, כתובות ל ע"ב (בדפי הרי"ף).

³¹⁰ ראה על כך בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 197-198. וראה עמ' 1366, בהשלמות לעמ' 1172, שר' חיים מטלז מנמק הלכה זו בדרך אחרת, ולא מטעם מחילה.

שו"ע, חו"מ, רכז, ז, כותב שאם היה אנוס ולכן לא חזר בו תוך הזמן הזה, הוא עדיין יכול לחזור בו. דין זה הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן קת.

³¹¹ שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), חו"מ, סימן מג (נא ע"ב).

³¹² פעמוני זהב, רכז, ז.

³¹³ שו"ת חוות יאיר, סימן קפז (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רכז, ס"ק ב).

³¹⁴ שו"ת מהר"י וייל, סימן לג; סמ"ע, רלב, ס"ק ג.

³¹⁵ שו"ת גליא מסכת, חו"מ, סימן י (יד ע"א).

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

האחרת עשו שלא כדין כשלקחו כסף בשבוע שאינו שלהם³¹⁶. אבל אם עבר השבוע, ולא תבעו בני המשמרת הקבועה את הכסף מן המשמרת האחרת, המשמרת האחרת מקבלת גם את הכסף וגם את הקרבן, מפני שבשתיקת בני המשמרת הקבועה הראו שמחלו לבני המשמרת האחרת³¹⁷. אבל אין ללמוד מכאן שמשמרת שזכתה בקרבן מסוים, ולא הקריבה אותו בשבוע שלה, מחלה על זכותה באותו קרבן. רק במקרה הנ"ל מניחים שמחלו, מפני שבעצם זכתה המשמרת האחרת בכסף, אלא שחכמים קנסו אותה וקבעו שהכסף שייך למשמרת הקבועה, משום כבודה, ולכן אם משמרת זו לא תבעה, הראתה בכך שמחלה על כבודה, מה שאין כן בדבר שהמשמרת זכתה בו מצד עצמה³¹⁸.

טעם נוסף לפרש את השתיקה כאן כמחילה הוא, שגם בני המשמרת הקבועה עשו שלא כהוגן, לקבל את האשם לפני הכסף, ולכן די בסיבה קלושה כדי לומר שהם מחלו³¹⁹.

(6) בחיוב שאי־ביצועו גורר קנס

מעשה בראובן שהתחייב לתת לשמעון סחורה ידועה עד מועד מסוים, והתחייב שאם לא יתן אותה, ישלם לשמעון כך וכך; ועבר המועד וראובן לא נתן את הסחורה, מפני ששמעון לא תבע אותה ממנו. ר' גרשון אשכנזי פסק, שראובן אינו חייב לשלם לשמעון את הסכום שהתחייב, כיוון ששמעון לא תבעו, ובכך מחל לו על חיובו להביא את הסחורה בזמן, וממילא מחל על חיוב התשלום³²⁰.

אבל ר' שלמה יהודה טאבאק חלק עליו³²¹, בנימוק ששמעון יכול לטעון שהסיבה ששתק היא כדי שראובן יתחייב בקנס שקיבל על עצמו, או כדי שיתבטל המכר, ולא משום שמחל. וכך הוא פסק במעשה דומה שבא בפניו: בעל ריחיים השכיר אותם לעשר שנים, והתנה שהשוכר יפרע את דמי השכירות כל חצי שנה מראש, ואם לא יפרע, תבטל השכירות; ואירע פעם אחת שלא פרע, מפני שהמשכיר לא תבע אותו. הוא פסק, שהמשכיר יכול לומר שהסיבה שלא תבע היא מפני שרצה שתבטל השכירות, ולא מפני שמחל, ולכן חיוב התשלום נשאר בתוקפו, וממילא נשארת התוצאה שהשכירות מתבטלת עקב אי־תשלום.

אם כן, ר' שלמה יהודה טאבאק מחדש חידוש עקרוני: שבחיוב שאי־ביצועו גורר קנס אם תוצאה אחרת³²², שתיקת הנושה אינו מוכיחה שמחל על החיוב, כיוון שיייתכן שהיתה לשתיקתו מטרה אחרת: להגיע למצב שבו החייב ייקנס. אולם ר' גרשון אשכנזי חולק על חידוש זה.

³¹⁶ דעת ר' יהודה, בבבא קמא ק"א ע"א; וכן פסק רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, ח, יב. ראה ברור הלכה, בבא קמא שם, צ"ן א, בשאלה מדוע פסק הרמב"ם כדעת יחיד, ושמיא פוסקים שפסקו שלא כר' יהודה.

³¹⁷ בבא קמא שם. על מחילה זו ראה שער שלישי, עמ' 138.

³¹⁸ משנה למלך, הלכות גזילה ואבידה, ח, יב.

³¹⁹ ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ב), בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכח, ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ג); שו"ת מקור ישראל, סימן מד (פה ע"ג).

בפני משה הוסיף להסביר, שבמשך השבוע של המשמרת הקבועה, אין קונסים אותם כיוון שגם המשמרת האחרת נהגה שלא כהוגן, ורק כשמסתיימת משמרתם מניחים שמחלו; ואם הסתיימה גם המשמרת השנייה, אין מניחים שהשנייה מחלה, כיוון ששניהם עשו שלא כהוגן, ורואים כאילו לא הסתיימה אף אחת. ³²⁰

³²⁰ שו"ת עבודת הגרשוני, סימן ז (הובא בשו"ת בית אבי, חלק ב, סימן קמח). ³²¹

³²¹ ערך ש', חו"מ, עג, ו. ³²²

³²² מטבע הדברים, הכוונה היא לאי־ביצוע עד מועד מסוים, שהרי בלי קביעת מועד, תמיד יוכל החייב לומר שיבצע את החיוב בעתיד, ולעולם לא יחול עליו הקנס.

(7) בחוב מכוח תקנת חכמים

מהרש"ם³²³ מעלה אפשרות שבחייב מכוח תקנת חכמים, שתיתק הנושה לאורך זמן מוכיחה שמחל. הוא מסביר בזה את פסיקת ר' יעקב עמדין³²⁴ לגבי חיוב דמי תיווך, ששתיתק המתווך לאורך זמן מוכיחה שמחל – טעמו הוא משום שחיוב דמי תיווך הוא רק תקנת "הארצות" (ועד קהילות ישראל במזרח אירופה). עוד הוא מסביר בכך מדוע מהרשד"ם³²⁵, העוסק באב שלא תבע מבנו שכר מלאכה שקיבל, לא כתב בצורה ודאית ששתיתקו אינה מוכיחה שמחל – מפני שזכות האב במעשי ידי בנו היא רק תקנת חכמים.

(8) במניעת רווח

מעשה כמי שנתן הלוואה עם "היתר עיסקא", ובתוך זמן החוב עלה השער, והמלווה לא דרש מהלווה תוספת אחוזים, ועברה שנה. נפסק ששתיתקו מראה שמחל על התוספת, מפני שהמלווה לא יפסיד אלא לכל היותר יימנע ממנו רווח, ולכן לא כל כך איכפת לו למחול³²⁶. זה טעם ההבדל בין דין זה לבין הדין ששתיקה אינה כמחילה בשותף ששינה³²⁷ – מפני ששם ייתכן שהשותף האחר יפסיד בגלל השינוי, מה שאין כן כאן³²⁸.

(9) נושה שלא דרש שהחייב יישבע

אישה שהיתה נושאת ונותנת בנכסי בעלה, שהדין הוא שהבעל זכאי לדרוש ממנה להישבע שלא לקחה כלום לעצמה משלו, ומת הבעל ולא דרש ממנה להישבע ולא ציווה שישיבעו אותה, הדבר מראה שמחל לה על חיובה להישבע³²⁹.

(10) בעל שמצא מום באשתו ושק

מי שנשא אישה ובא עליה, ושהה כמה ימים, ואחר כך טען שמצא בה מום שמצדיק לגרשה בלי כתובה, מטעם קידושי טעות – העובדה ששהה כמה ימים לפני שטען טענה זו, מלמדת שמחל על המום; ואינו יכול לטעון שרק עתה נתגלה לו המום, שהרי חזקה שמי שבא על אשתו בודק אותה היטב³³⁰. משך הזמן הקובע לעניין זה, הוא הזמן שדרוש לפנות לבית הדין ולתבוע; אם עבר זמן זה והבעל לא תבע, הדבר מוכיח שמחל³³¹. אבל אין אומרים שעצם העובדה שבא עליה מלמדת שמחל, מפני שהבעל אינו בודק אותה היטב בשעת הביאה, מחמת חיבת ביאה, כך שיתכן שלא ידע על המום, ורק אחרי גמר ביאה, הוא בודק; וגם אם מצא

³²³ שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו. לא ברור האם מהרש"ם קובע כלל זה להלכה. [↗](#)

³²⁴ שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב, סימן לו. [↗](#)

³²⁵ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו. ראה על כך ליד ציון הערה 455. [↗](#)

³²⁶ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן פו.

³²⁷ לדעה אחת, ליד ציון הערה 252.

³²⁸ מהר"ש ענגיל, שם.

³²⁹ שו"ת הרי"ף, סימן סג (הובא בחידושי הרמב"ן, כתובות פו ע"ב). וזו לשונו: "שאלה. היש ליתומים להשביע האלמנה על מה שנשאה ונתנה בחיי בעלה בבית אם מת בעלה ולא השביעה, או לא? תשובה. דבר זה חלוקה היא בין בעלי הוראה... ודעתנו נוטה שהלכה כסתם משנה, שאם [מת] ולא השביעה נתגלה דעתו שמחל לה. משום כן אמרו: הלכה מקבר בעלה לבית אביה... ואם נעשית אפוטרופא, יורשין משביעין אותה על העתיד לבא ואין משביעין אותה על שעבר משום שבעלה כבר מחל לה."

³³⁰ רמב"ם, הלכות אישות, כה, ו (הובא בשו"ת מהר"ק, שורש קו [שהובא בפד"ר, כרך יא, עמ' 43], בשו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קט (הראשון), ובשו"ת גליא מסכת, חו"מ, סימן י, דף יג ע"ג); שו"ע, אהע"ז, קיז, י; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קפ (הובא בפד"ר, כרך יא, עמ' 17). [↗](#)

³³¹ שו"ת דבר יהושע, חלק א, סימן עא (עמ' רל).

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

את המום בשעת הביאה, ובכל זאת בא עליה, אין ראייה שמחל, מפני שאולי היה מוכרח לבעול כיוון שכבר היה מחומם, אף שלא מחל, ורק שהייה מוכיחה שמחל³³². גם אם לא בא עליה, אלא נודע לו בדרך אחרת על המום, ושהה ולא טען בבית דין טענת קידושי טעות – הראה בכך שמחל³³³. אילו היה מקפיד על המום, ולא היה בדעתו לשאת אותה, היה צריך להודיע לה ולגרשה מיד כדי לאפשר לה להינשא לאחר, וזו עוולה גדולה אם אינו מודיע לה שהוא מקפיד ושלא ישא אותה, שהרי ייתכן שאפילו על ידי עיכוב מועט תפסיד הזדמנות להינשא; ולכן חזקה שמחל³³⁴. כך גם אם נודע לבעל שאשתו אינה יכולה ללדת, ובכל זאת המשיך לחיות עמה – שתיקתו מראה שמחל על זכותו לגרשה. אבל אם היו לה רק קצת סימני איילוניות, ולא ידע זאת בבירור, שתיקתו אינה הוכחה שמחל³³⁵. בזמננו, שיש חרם דרבנו גרשום שלא לגרש אישה בעל כרחה, אין הוכחה משתיקת הבעל, מפני שאולי הסיבה ששתק היא מתוך אונס, מפני שלא היה יכול לגרשה בלי מאמצים רבים³³⁶.

(11) בצירוף עם לשון גרועה

אם קיבל הנושה על עצמו לא לבקש את החוב מן החייב, ועבר זמן רב בלי שתבע אותו, הרי אף שלשון זו אינה מועילה לבדה³³⁷, היא מועילה בצירוף העובדה שלא תבע זמן רב, כהוכחה שמחל³³⁸.

ג. מצבים שהשתיקה אינה מתפרשת כמחילה

(1) אם לא היה לו ממי לתבוע

מעשה בראובן שמכר חצר לגוי, ואחרי 25 שנה קנה אותה שמעון. לפי תקנת הקהילות באימפריה העותמנית³³⁹, נשארה לבעל הקרקע זכות "חזקה" גם אם נמכרה לגוי. שתיקת ראובן כאן אינה מראה שמחל על חזקתו, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שלא היה לו בעל דין לתבוע ממנו, שהרי הקרקע היתה ביד גוי³⁴⁰.

³³² דבר יהושע, שם. הוא מסביר בכך את דעת מגיד משנה, על הרמב"ם שם, שאם לא שהה אחרי הביאה, אין מניחים שמחל. [§](#)

³³³ שו"ת מהריט"ץ, סימן קה וסימן רכה; חלקת מחוקק, לט, ס"ק ט; בית שמואל, לט, ס"ק טז; דבר יהושע שם. [§](#)

³³⁴ דבר יהושע שם.

³³⁵ פד"ר, כרך ד, עמ' 223–224.

³³⁶ פד"ר, כרך א, עמ' 11 (על אישה שידעה שהבעל עקר, ושתיקה); ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ח, אות ז = פד"ר, כרך יא, עמ' 22–23. שניהם כתבו כך בשם אור גדול, סימן ה, אות יב. האמת היא שאור גדול כותב במסקנתו שגם אם זה מחילה מתוך אונס, היא תקפה, מפני שהוא מוחל תמורת האישות, וזה כמו מכירה, ומכירה באונס תקפה; אלא שהיות שעשתה שלא כהוגן, מותר לו לגרשה נגד רצונה. אבל דבריו קשים, הרי לא מחל בפירוש, ואין הוכחה שמחל כיוון שהיה אונס – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 310 (להלן, עמ' 1416), בשם חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמז). [§](#)

³³⁷ ראה שער שני, עמ' 75 ואילך, על התחייבות למחול.

³³⁸ שו"ת שתי הלהם, סימן לג. כך נראית כוונתו. [§](#)

³³⁹ ראה על כך, ועל האפשרות למחול על חזקת אלה, בשער חמש-עשרה, עמ' 658. וראה במילואים להערה 323, שאם אין אמתלא, שתיקת בעל החזקה מלמדת שמחל עליה.

³⁴⁰ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמו (הובא בפרי האדמה, הלכות טוען ונטען, יב, ב, ד"ה ולע"ד). [§](#)

אבל אם המחזיק שלא כד"ן הוא יהודי, השתיקה מוכיחה שבעל הקרקע מחל לו. מעשה בראובן ושמעון שהיתה להם חזקת חנות אחת בשותפות על פי דיני ה"חזקות" שבתקנת הקהילות, וגוי שכר את החנות מבעליה, ואחר כך יהודה קנה מהגוי את המלאי שבחנות וישב בחנות 15 שנה, וראובן ושמעון לא תבעו ממנו תשלום שהיה חייב להם בגלל חזקת החנות לפי תקנת הקהילות. נפסק שהעובדה ששתקו ראובן ושמעון כל השנים, ולא תבעו את זכותם, מוכיחה שמחלו לו³⁴¹.

(2) בתיבעות בין שותפים

לענין חיוב של שותף אחד לשותף אחר, הרא"ש פסק שהעובדה שעברו כמה שנים ולא תבע אותו אינה מראה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה שלא תבע אותו היא שרצה להמתין עד שעת חלוקת השותפות, שאז יקחו בחשבון את כל הזכויות והחובות של כל הצדדים³⁴². מעשה בראובן ושמעון שהיו שותפים, ובפועל רק שמעון התעסק בסחורה, והסכימו מראש שיתחלקו בשווה ברווחים, ושראובן יתן לשמעון חתיכת בגד כשכר טירחה כדי שלא יהיה בכך איסור ריבית. עברו כמה שנים שהיו בשותפות, ובכל שנה חילקו ביניהם את הרווחים, וראובן נתן לשמעון את חתיכת הבגד בתחילה ולא בשנים שאחר כך. ראובן טען שבכך ששתק שמעון בשנים הללו, הראה שמחל על חתיכת הבגד שהגיעה לו בשכר טירחה. נפסק ששתיקת שמעון אינה מראה על מחילה³⁴³, כמו בנידונו של הרא"ש. לכאורה, כאן אין מקום לנימוק של הרא"ש, ששתק מפני שהמתין לשעת החלוקה, שהרי כאן כל שנה היו מחלקים את הרווחים. בכל זאת השתיקה אינה מוכיחה שמחל, מכמה סיבות: (א) החלוקה התייחסה רק לתביעות כספיות, וכאן השכר היה חתיכת בגד. (ב) אולי לא היה זקוק אז לבגד, והסיבה שלא דאג לתבוע אותו היא מפני שידע שזה סכום קצוב ואינו תלוי בסכום הרווח³⁴⁴. (ג) ייתכן שסמך על כך שיוכל לתבוע את הבגדים בסיום השותפות³⁴⁵. (ד) יש אומדנא שאדם אינו מוחל על שלו, וייתכן שהסיבה ששתק היא מפני שהעדיף לתבוע את הכול בבת אחת ולא למקוטעין³⁴⁶. (ה) אם ימחל על שכר הטירחה, נמצא שיש איסור ריבית³⁴⁷.

³⁴¹ שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן צב.

³⁴² שו"ת הרא"ש, כלל פט, סימן ד (הובא בטור, חו"מ, קעז, ד, בשו"ת בני אהרן, סימן נד, דף סב ע"ג, וסימן קו, בשו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן נט, בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן עג, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי (מהד' שצ"ב), סימן נב, דף קו ע"ג, בשו"ת באר שבע, סימן לט, השאלה השניה, בסופה, בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן נו, דף קכ ע"ד, ובשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עב).

נחמד למראה, על ירושלמי, בבא בתרא, פרק ח (נח ע"א), מבאר על פי הרא"ש מדוע בנות צלפחד לא הפסידו את חלקן בירושת אביהן, אף שעבר זמן רב ממות צלפחד עד שתבעו את חלקן: מפני שעוד לא הגיעה שעת החלוקה של ארץ ישראל. א

³⁴³ שו"ת מהריט"ץ, סימן ריז; ר' ישראל בנימין, בית אהרן וישראל, גל' כו, עמ' ט; חכם אנונימי בשו"ת מהר"ם גאויזון, סימן נד.

³⁴⁴ ר' ישראל בנימין, שם.

בעמ' יב הוא מוכיח שמגיע לשמעון שכר טירחה זה כל שנה, אף שסיכמו על כך רק פעם אחת בתחילת השותפות – עיין שם להוכחתו.

³⁴⁵ מהריט"ץ שם.

³⁴⁶ שו"ת מהר"ם גאויזון שם.

³⁴⁷ שו"ת מהר"ם גאויזון שם. אבל ר' ישראל בנימין שם דוחה נימוק זה בכך שדי בחתיכת הבגד שניתנה בתחילת השותפות כדי להפקיע איסור ריבית לכל משך השותפות. ראה שיקול דומה בעמ' 1127, במילואים להערה 89, בשם פני משה.

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

אבל אם מעולם לא שולם שכר הטירחה, והמתעסק לא דרש אותו, שתיקתו מוכיחה שמחל עליו; ורק אם הוא תלמיד חכם שיודע שיש איסור ריבית אם לא ישולם שכר טירחה, מן הסתם אינו מחל עליו, כדי שלא יהיה איסור ריבית³⁴⁸.

(3) בחיוב מלווה להחזיר ריבית

מלווה שלקח ריבית קצוצה (ריבית שאסורה מן התורה), חייב להחזירה ללווה. אם עבר זמן והלווה לא תבע ממנו להחזיר לו, יש אומרים שזו הוכחה שמחל למלווה³⁴⁹. אף שבדרך כלל, אי־תביעה, אף לאורך זמן, אינה מוכיחה שהנושה מחל, כאן אי־תביעה מוכיחה שמחל, שכן הלווה צריך להיות מעוניין לתבוע את הריבית חזרה, מפני שעל ידי זה מתקיימת מצוות עשה של החזרת הריבית, שמתקנת את הלאו של נתינת הריבית שהלווה עצמו עבר עליו, מפני שזה לאו הניתק לעשה; ואם בכל זאת לא תבע, יש להניח שהוא מחל, והמחילה היא כאמירת "הריני כאילו קיבלתי"³⁵⁰, וכאילו פרע המלווה, ונתקיימה מצוות העשה, והוא נפטר מהאיסור שעבר, שכן אילו לא מחל, האיסור היה עדיין רובץ עליו; ונימוק זה אינו קיים בחוב רגיל; וגם בגזל, אי־תביעה אינה מוכיחה שהנגזל מחל, אף שגם איסור גזילה היא לאו הניתק לעשה, שהרי הנגזל עצמו לא עבר איסור (ואין לו עניין להציל את הגזלן מאיסור)³⁵¹.

גם לדעה זו, היות שטעמה הוא שאי־תביעה מוכיחה שמחל, הדין שונה באבק ריבית (ריבית דרבנן), שהלווה אינו זכאי לתבוע אותה חזרה מן המלווה בדין ("אינה יוצאה בדיינים"), והמלווה חייב לשלם רק בדיני שמים. כאן, העובדה שהלווה לא תבע אותה אינה מוכיחה שמחל, שהרי גם אילו תבע אותו, בית דין לא היה מחייב את המלווה לשלם, ולכן המלווה עדיין חייב לשלם בדיני שמים³⁵².

גם לדעה זו, הרי אם הלווה עוד לא פרע למלווה את הקרן, הוא יכול לומר שהטעם שלא תבע חזרה את הריבית אינו משום שמחל עליה אלא משום שהוא רוצה שהמלווה ינכה אותה מחיוב הקרן³⁵³.

אבל רוב הפוסקים אומרים ששתיקת הלווה אינה מראה שמחל, אלא הוא עדיין יכול לתבוע³⁵⁴. היות שבעת נתינת הריבית הוא נתן אותה למלווה בלב שלם, ובכל זאת הוא יכול לתבוע ממנו להחזיר אותה, אין סיבה להניח שמחל, וסביר להניח שהטעם שלא רצה לתובעו הוא מפני שבתחילה נתן לו בלב שלם³⁵⁵.

³⁴⁸ תמים דעים, סימן נא (הובא בברור הלכה, בבא מציעא סח ע"ב, ציון ה). הוא מדבר על עיסקא באופן כללי.

³⁴⁹ ב"ח, חו"מ, ט, ב (הובא באורים ותומים, ט, אורים, ס"ק ב); מנחת חינוך, מצווה פג, אות א (ד"ה והטעם).
³⁵⁰ כמו השיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא פרוץ.

³⁵¹ שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קז. אך הוא מסופק כמה זמן צריך לעבור כדי להוכיח שהתכוון למחול.
³⁵² אמרי יושר, שם.

³⁵³ דברי משפט, ט, ס"ק ב. וזו לשונו: "אפשר לומר, אף לשיטת הט"ז [חו"מ, ט, א] דסובר אם אין הלוה תובע למלווה אין מלווה חייב להחזיר, היינו אם לזה פרע הקרן ואינו חייב למלווה, אבל אם עדיין לא פרע, מציני למימר דלוה לא מחל הרבית דנתן למלווה, רק דעתו היה לנכות הרבית מן החוב דחייב למלווה".

³⁵⁴ ברכי יוסף, חו"מ, ט, אות א; שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קלה (גם בגזל); אבני החושן, ט, ס"ק ב; עטרת צבי (מווילנא), תשובות שבסוף הספר, לסימן ט; אשל אברהם (ברודא), בבא מציעא, פרק ה, סימן ב, אות ז, דף קלב ע"א (הובא בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג, דף כא ע"ד).
³⁵⁵ אבני החושן שם.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

(4) מי שקנה חפץ עם מום והיה יכול לבדוקו ולא בדק יש אומרים, שאם היה מום בממכר שהקונה היה יכול לגלות על ידי בדיקה ולא בדק, אינו יכול לחזור בו, מפני שהראה בכך שמחל³⁵⁶. הכוונה היא שמחל על זכותו לקבל את כספו בחזרה.

אבל לפי רוב הפוסקים, הוא יכול לחזור בו גם אם היה יכול לראות על ידי בדיקה ולא בדק אחרי שקנה, ואין מניחים שמחל³⁵⁷.

גם לפי הדעה הראשונה, אם הקונה עוד לא שילם, הוא יכול לחזור בו גם אם שהה ולא בדק, מפני שיתכן שלא מחל, והסיבה ששחק היא מפני שהוא ידע שהוא מובטח, וחשב: "אם המוכר לא יסכים לקבל את החפץ חזרה, אעכב את כספי"³⁵⁸.

מקרה נוסף שגם לפי הדעה הראשונה יכול הקונה לחזור בו, הוא אם כרוך איסור בדבר, כגון הקונה גרוטאות ונמצאה בהם עבודה זרה – זה מקח טעות אף שהיה יכול לבדוק, ולא אומרים שמשלם בדק, מחל, מפני שאין להניח שירצה לעשות איסור ולקנות עבודה זרה³⁵⁹.

(5) זכות שחוק המדינה שולל

במקום שחוק המדינה קובע שמי שאינו תובע את חובו במשך שלוש שנים (לדוגמה), החוב פוקע, יש מקום לומר שגם לפי ההלכה, מי שלא תבע במשך שלוש שנים, הפסיד את חובו, מפני שיש להניח שמחל, שאם לא כן היה צריך לתבוע תוך שלוש שנים, שמא החייב לא יציית לדין תורה, אלא יסתמך על חוק המדינה שלפיו הוא פטור. בכל זאת פסק ר' שמואל ענגיל שהחוב אינו מחול, כיוון שאין הוכחה שמחל, שהרי ייתכן שהסיבה שלא תבע היא שהיה בטוח שהחייב יציית לדין תורה שמחייבת גם אחרי שלוש שנים, וספק מחילה אינו יכול לבטל חיוב ברור³⁶⁰.

לעומת זאת, במקום שחוק המדינה קובע שנושה אינו יכול לטרוף קרקע שהחייב מכר, יש להניח שהנושה מוחל מראש על זכותו זו, ולכן גם לפי ההלכה, אינו יכול לטרוף. כך פסק ר' יצחק שמלקיש³⁶¹. נראה שר' שמואל ענגיל יכול להסכים לפסיקה זו, משום שאילו לא מחל, היה צריך לדאוג מראש לסידור שיאפשר לו לטרוף קרקע שימכור החייב. כאן אין זה סביר לומר שסמך על כך שהקונה יציית לדין תורה, כיוון שלקונה אין קשר לנושה, ואין לו סיבה לחוש מחויבות כלפיו; מה גם שהנושה לא היה יכול לדעת מי יקנה את הקרקע מהחייב, והיה צריך לחשוש שמא יהיה זה אדם שאין לו כבוד לדין תורה. גם אין לומר שסמך על כך

³⁵⁶ מקורות לכך, ראה בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 119. חריגים לדעה זו, ראה שם, עמ' 121–122. וראה על כך עמ' 1039, אות ו.

³⁵⁷ מקורות לכך, ראה בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 120.

³⁵⁸ מקורות לכך, ראה שם, עמ' 122.

³⁵⁹ מקורות לכך, ראה שם, עמ' 122.

³⁶⁰ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן צט. הוא מסביר, שרק באונאה, העובדה שלא תבע תוך שיעור כדי להודיע לתגר, מוכיחה שמחל (ראה ליד ציון הערה 310), מפני שלא התחיל חיוב מעולם (דבריו קשים, הרי גם שם היה חיוב, שהרי הוא נתן למוכר כסף שאינו מגיע לו, וממילא חייב המוכר להחזיר לו את ההפרש), אבל כאן היה חיוב אלא שיתכן שמחל עליו, והיות שאין הוכחה ברורה שמחל, מספק החיוב קיים.

על כל פנים, פשוט לו שאין אומרים שפטור מטעם דינא דמלכותא דינא.

³⁶¹ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, פתח הבית, אות טז.

פרק רביעי: שתיקה למשך זמן ניכר

שהחייב לא ימכור את קרקעו, כיוון שלא תהיה זו חוסר הגינות מבחינתו למכור, שהרי עדיין יוכל לפרוע את חובו מכיסו.

(6) אם היה חשש שהחייב יפרע במטבע גרוע ר' רפאל יחזקאל הוכברג פסק, שאם התובע טען שהסיבה שהשתהה בתביעתו אינה מפני שמחל אלא מפני שלא רצה שיפרעו לו במטבע שהיה הולך וחסר – זו אמתלא טובה³⁶². יש להניח שמדובר שאכן יש בסיס לחשש שיפרע במטבע גרוע.

(7) אם החייב היה תמיד דחוק לכסף לדעת המבי"ט, אם החייב תמיד היה דחוק לכסף, העובדה שהיה חייב סך גדול ועברו הרבה שנים והנושה לא תבע ממנו אינה מראה שמחל, שהרי מתקבל על הדעת שידחה את התביעה עד שיהיה לו במה לשלם³⁶³.

(8) חיוב בעל בגין נשיאת אישה על אשתו מעשה בבעל שהתחייב לאשתו בכתובתה, שאם ישא אישה נוספת עליה (במקום שלא חל חרם דרבנו גרשום שאסר זאת), הוא ישלם לה כך וכך, ונשא אחרת עליה, והראשונה חיה כמה שנים עם צרתה ולא תבעה ממנו לשלם. הריב"ש פסק, שאין בכך הוכחה שמחלה, מכמה טעמים: (א) כיוון שהתנאי כתוב בכתובה ושטר כתובה בידה, היא סמכה על כך שתוכל לתבוע בעזרת הכתובה. (ב) מן הסתם אין אדם מוחל על פגיעה כזאת, שהיא צער הגוף, לגור עם צרה. (ג) היא יכולה לטעון: "שתקתי מפני שחשבתי שאוכל לסבול אותה, ועכשיו אני רואה שאיני יכולה לסבול"³⁶⁴.

(9) אם הנושה והחייב היו ידידים המבי"ט פסק, שאם שררה בין הנושה לחייב אהבה ואחווה, העובדה שהיה חוב גדול ועברו הרבה שנים ולא תבע ממנו אינה מוכיחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא כדי לתת לו יותר זמן לשלם, ולא משום שמחל³⁶⁵. אבל יש להעיר, שכפי שנראה להלן³⁶⁶, לעיתים קרובה בין המלווה ללווה היא דווקא סיבה להניח שמחל.

(10) בזכות של הציבור בזכות של הציבור לא חלה מחילה מכוח שתיקה³⁶⁷, מפני שיתכן שלא מחלו, והטעם ששתקו הוא מפני שכל אחד סמך על האחרים – "קדירה דבי שותפיה"³⁶⁸.

³⁶² שו"ת מראה יחזקאל (הוכברג), חלק א, סימן לד.

³⁶³ שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קיא.

אבל הוא מביא חכם אחד שפסק שבנידונו יש להניח שמחל מפני שלא נראה לו סביר שיימנע מתביעה כל כך הרבה זמן בגלל זה, אם לא מחל.

³⁶⁴ שו"ת הריב"ש, סימן רח.

³⁶⁵ שו"ת המבי"ט, שם. אבל הוא מביא חכם אחד שפסק לגבי מצב זה שיש להניח שמחל מפני שעבר זמן רב ולא תבע.

³⁶⁶ בעניין אחרים ושותפים, ליד ציון הערה 473.

³⁶⁷ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצב (הובא בבי"ח, חו"מ, תיז, ג); שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן פד (ד"ה תשובה).

³⁶⁸ ר' מאיר קצנלנבוגן (מהר"ם פדואה), בשו"ת הרמ"א, סימן נא. הדברים הובאו בת"א 17-05-41365 בתי

הכנסת חסד ואמת נ' בגירא הון צמיחה 2 בע"מ ואח', בבית משפט השלום בירושלים. [דף](#)

כך נפסק לעניין מי שגר בעיר שנים רבות, וראשי הקהל לא תבעו ממנו מסים, ששתיקתם אינה מתפרשת כמחילה³⁶⁹.

ר' בצלאל אשכנזי³⁷⁰ נשאל על ראובן שגר בעזה, אבל פרע מס עם קהילת חברון, מפני שאבותיו היו מחברון, ואחרי כמה שנים תבעו ממנו בני קהילת עזה לשלם מס עמהם. הוא פסק שהעובדה ששתקו הרבה שנים אינה מוכיחה שמחלו, מפני שאולי הסיבה ששתקו היא שחשבו שמן הדין אינו צריך לפרוע בעזה, מה שאינו נכון; ועוד, שכשיחיד מתדיין עם רבים, יכול כל אחד מהרבים לערער גם אם חברו לא ערער, וכל שכן אם היה שינוי במצב, כגון שמספר האנשים התמעט, שהם יכולים לומר ששתקו בתחילה מפני שאז היו הרבה אנשים והיתה להם הכנסה גבוהה ממסים בלאו הכי.

אבל שותפים בחוב, שלא תבעו מי שחייב לשותפות, שתיקתם היא הוכחה שמחלו לחייב (אם בנושה יחיד במצב מקביל, נקבע ששתיקתו היא הוכחה), ואין אומרים שכל אחד סומך על חברו שיתבע, כיוון שמדובר כאן בחוב ששייך לעצמם³⁷¹.

בכיוון ההפוך, זכות שיש ליחיד כלפי הציבור, ההנחה היא הפוכה: שאדם מוכן למחול לציבור. לדוגמה, רבים שעשו להם מעבר דרך שדהו של אדם מסוים, והוא ראה ושתק, מניחים שמחל להם על זכותו בשטח הזה, אף שאילו יחיד היה עושה לו מעבר, לא היינו מניחים שבעל השדה מחל³⁷². גם אם הוא מצהיר שלא מחל, אין זה משנה, מפני שחכמים אמרו את דעתו של אדם במצב זה, שהוא מוחל, ו"בטלה דעתו אצל כל אדם"³⁷³.

אבל בזמן ובמקום שכל קנייני קרקע נרשמים במירשם המקרקעין, שתיקתו אינה הוכחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שידע שיוכל לזכות בשלו בעזרת המירשם³⁷⁴. דוגמה נוספת לכך היא בתלמיד חכם שחוייב לסייע בחפירת בור מים לעיר, ולבסוף לא מצאו מים. תלמיד חכם פטור מלשלם מסים, אלא שהוא חייב לסייע בחפירת בור מים מפני שהכול זקוקים למים³⁷⁵, אבל אם לא מצאו מים, כך שהתברר שהעבירו אותו לשווא, הוא

³⁶⁹ ניומקי ר"מ מירזבורג (נדפסו בסוף שו"ת מהר"י וייל), ד"ה דין אדם (הובא ברמ"א, חו"מ, קסג, ב [שהובא בשו"ת פרי תבואה, סימן י, דף יד ע"ד], בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכת, ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה, דף קכג ע"ג); ערך לחם, חו"מ, סימן קסג (קז ע"ב); שו"ת מהר"י קצבי (רב יוסף), סימן טו (נב ע"ב); שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, חו"מ, סימן לו; שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סה (ד"ה עוד יש טענה). אבל ראה הערה 441, שלפעמים יש להניח שהקהל מוחל (גם בלי שתיקתו) מפני שזה דבר מועט, ושכאן מדובר רק במחילת מס. **מחל**

³⁷⁰ שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט (הובא בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח, דף קלט [מסומן קלח] ע"ב, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סה, ד"ה עוד יש טענה, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כא, ד"ה ומה שטוענין, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, בשו"ת יש מאין, סימן ו, ד"ה אבל גם דבר זה, ובשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפג ע"א).

³⁷¹ שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ב), בהגהה. **מחל**
³⁷² רשב"ם, בבא בתרא ק ע"א, ד"ה שהחזיקו (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה, בערוך השלחן, חו"מ, שעז, א, בודעת מרדכי, חלק ב, סימן לח, ובארחות משפט, עמ' ריב ועמ' ריד). למעשה אין זו מחילה אלא מתנה – ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 574 ואילך.

³⁷³ שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן כט (קכב ע"ג), הובא (לעניין אחר) בזכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פט ע"א).

³⁷⁴ שו"ת מהר"י הכהן, שם (קכג ע"ב). על עיקרון זה, ראה עמ' 446.

³⁷⁵ בבא בתרא ח ע"א.

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

זכאי לכאורה לשכר על עבודתו, שלא היה חייב בה. בכל זאת אין הציבור חייבים לשלם לו על עבודתו, מפני שמן הסתם הוא מוחל לציבור³⁷⁶.

(11) רב שלא דרש חלק בהכנסת מס השחיטה מעשה ברב, שכשהתקבל לרב, פסקו לו בשכרו חצי מהכנסת מס השחיטה; אבל השוחט לא נתן לו את המגיע לו, מפני שטען שהרב הקודם ויתר על כך, ועברה שנה שלא נתן לרב החדש, ועכשיו השוחט טוען שהעובדה שהרב החדש שתק למשך שנה, מראה שמחל. ר' אהרן ואלקין פסק, שאין מניחים שמחל, מפני שיייתכן שהסיבה ששתק היא כדי לא לעשות מחלוקת עם השוחט בתחלת ימי רבנותו, אבל תיכנן לתובעו אחרי זה, כשתתייצב רבנותו³⁷⁷.

(12) בחיוב דיין להחזיר שוחד (12) דיין שנטל שוחד, והנותן לא תבע ממנו להחזיר לו, יש אומרים שהדבר מוכיח שמחל ל³⁷⁸. אבל אחרים אומרים שאין זו הוכחה שמחל, אלא הוא עדיין יכול לתובעו³⁷⁹.

פרק חמישי

אומדנא כללית על פי טבע האדם

א. חיוב פחות משווה פרוטה

(1) היוקקות בית דין גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן כה (עמ' קפח). נראה שהאומדנא אינה מבוססת על שתיקתו, אלא בית דין אינו נזקק לטפל בתביעה שהיא פחותה משווה פרוטה³⁸⁰. יש שנימקו דין זה בכך מפני שמן הסתם אדם מוחל על שווי כל כך מועט, ואף שאדם זה (שפנה לבית דין) תובע ואינו מוחל, בטלה דעתו אצל כל אדם³⁸¹. לאור נימוק זה, אם יש תביעה על יותר מפרוטה,

³⁷⁶ גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן כה (עמ' קפח). נראה שהאומדנא אינה מבוססת על שתיקתו, אלא על עצם העובדה שהוא יחיד מול ציבור.

³⁷⁷ שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב. בנידונו היה טעם נוסף לפסוק כך: הרב הגיש (עוד בהתחלה, כנראה) בקשה לשלטון להוסיף על מס השחיטה כדי שחלקו יגדל, וזה יוצר אומדנא שלא מחל. וזו לשונו: "וטענתו השניה, שהרב החדש גופא מדרשתק מכלל דמחל... לאו כלום הוא... דהא יש אומדנא להיפך שלא מחל, מדהשתדל הרבה להשיג רשיון על הוספה... וכל שכן בנידון דידן, שיש לנו טעם לתלות סבת השתיקה מפני שלא רצה לעורר עליו רוגזו של השו"ב בימים הראשונים לעלותו על כסא הרבנות, ורצה להמתין עד שיתקיים ויתכונן על מקומו".

³⁷⁸ ב"ח, חו"מ, ט, ב (הובא באורים ותומים, ט, אורים, ס"ק ב, בבית יהודה (לנדא), חו"מ, ט, א, ובדברי חיים (אוירבך), דיני דיינים, סימן ב); לבוש, חו"מ, ט, א; ברכי יוסף, חו"מ, ט, אות א; נתיבות המשפט, ט, ס"ק ב (הובא בחוקת עולם (שטרן), סעיף יח, עמ' 371, וסעיף כא, עמ' 398, במהד' תש"י); מנחת חינוך, מצווה פג, אות א (ד"ה והטעם); שו"ת עטרת יצחק, סימן כ וסימן כא, בדעת סמ"ע, ט, ס"ק ג. ³⁷⁹ שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קלח; ברכי יוסף שם, בדעת לחם יהודה, הלכות סנהדרין, פרק כג; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן טז; פסקי מהרי"ץ (צאלח), חו"מ, סימן ח, בארות חיים, הערה רלב (עמ' קלט), בדעת משוכב נתיבות, ט, ס"ק א. ³⁸⁰ רמב"ם, הלכות סנהדרין, כ, יא; תוספות ר"ד, סוכה מא ע"ב; שו"ע, חו"מ, ו, א.

³⁸¹ לבוש, חו"מ, ו, א (הובא בהלכה פסוקה, ו, א); דבר המשפט (הלוי), על הרמב"ם שם. ³⁸²

שער אחת-עשרה: מחילה מכללה

ויש לנתבע תביעה שכנגד על פחות משווה פרוטה, בית דין נזקק לתביעת הנתבע³⁸², מפני שכאן אין לומר שהנתבע מחל, שהרי מחילתו משמעותה התחייבות לשלם לתובע את כל תביעתו³⁸³. אבל יש מפרשים שנימקו מטעם אחר את ההלכה שבית דין אינו מטפל בתביעה פחותה משווה פרוטה: שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון³⁸⁴. לאור נימוק זה, שניים שגנבו פרוטה, אף שאין עליה מחילה, שהרי הנגזל הפסיד פרוטה, בכל זאת אין בית דין נזקק לתביעה מהם, מפני שהנגזל יכול לתבוע מכל אחד מהם רק חצי פרוטה, ואין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה; אבל בהלוואה ששניים לוו, בית דין נזקק, מפני שהם ערבים זה בעד זה, ואפשר לתבוע מכל אחד מהם פרוטה³⁸⁵.

(2) בגזל

הגזול פחות משווה פרוטה פטור מהשבחה³⁸⁶. בפשטות, טעם הפטור הוא מפני שמן הסתם הנגזל מוחל כיוון שהסכום כל כך נמוך³⁸⁷. אבל יש שנימקו, ששיעור החיוב הוא פרוטה³⁸⁸, ובלשון אחרת, שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון³⁸⁹.

³⁸² רש"י, בבא מציעא נה ע"ב (ד"ה גומרין); סמ"ע, ו, ס"ק ב, בדעת שו"ע, חו"מ, ו, א; לכוש, חו"מ, ו, א. טיב קידושין (צינץ), כח, ס"ק נא, כותב שמי שיש לו תביעה פחותה משווה פרוטה, יכול לצרף תביעה אחרת על שווה פרוטה, ואז בית דין ידונו בשתי התביעות. דעה חולקת: רא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן כ, וסמ"ע, ו, ס"ק ג, סוברים שגם כאן אין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה.

³⁸³ חידושי הפלאה, חו"מ, סימן ו.

סמ"ע, ו, ס"ק ב, נימק בדרך אחרת: שתביעת הנתבע נחשבת אותו דיון עם תביעת התובע (שדנים בו מפני שהוא בשווה פרוטה), כיוון שאם יזכה הנתבע בתביעתו, ינכה את הסכום מחיובו לתובע. ³⁸⁴ סמ"ע, ו, ס"ק א (הובא בזכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ, דף פח ע"ד); יקב אפרים (שוורץ, תשס"ד), עמ' קל; רשימות שיעורים (קלמנוביץ), שבועות לט ע"ב (עמ' רפא).

³⁸⁵ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן יב (ד"ה וקצת). הוא מביא ראיה שגם כשאין מחילה אין בית דין נזקק, מירושלמי בבא מציעא, ד, ב, ובראשית רבה, פרשה לא, ה, שאמרו שבדור המבול היה כל אחד גזול פחות משווה פרוטה שאי אפשר לתבועו בבית דין; והרי שם הנגזל לא היה מוחל כיוון שזו היתה מכת מדינה, ובכל זאת אמרו שאין בית דין נזקק. ³⁸⁶ רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, ו; שו"ע, חו"מ, שס, ב.

³⁸⁷ סנהדרין דף נו ע"א ודף נט ע"א (הובא ברש"י, עבודה זרה ע"ב, ד"ה בן, בתוספות, עבודה זרה ע"ב, ד"ה בן, במזל שדה, הלכות זכיה ומתנה, א, יד, דף נו ע"ד, בשו"ת אבני נור, יו"ד, סימן קסא, אות ב, נחל יצחק, עג, יט, ענף ד, בשבילי דוד, חו"מ, סימן ו, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ג, סימן מה, ובחוק לישראל, נזיקין, עמ' 10); ספר החינוך, מצווה קל (הובא בדבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא, חלק ב, סימן *1, עמ' ז); חידושי הריטב"א, עבודה זרה ע"ב (הובא באפר קדשים, סימן סד).

³⁸⁸ מנחת חינוך, מצווה לח, אות ה, ומצווה קל (הובא בבית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' כ), בדעת הרמב"ם, ובדעת מגיד משנה, הלכות גזילה ואבידה, א, ב.

³⁸⁹ ספר החינוך, מצווה רכט (על הלאו); מנחת חינוך, מצווה רנח, אות ו, בדעת רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא), ובדעת מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א; שו"ת אבני נור, יו"ד, סימן קסא, אות ג, בדעת תוספות, בבא מציעא סא ע"א (ד"ה אלא), ואות ה, בדעת תוספות, סוכה לא ע"א (ד"ה אבל); נחל יצחק, סימן ו, וסימן עג, יט, ענף ד (בדעת מחנה אפרים שם); שו"ת דברי מלכיאל, חלק ב, סימן עח, בדעת מחנה אפרים שם; שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (יא ע"א); שו"ת תורה לשמה, חלק ב, סימן רמא (ד"ה גם עוד); תפארת ציון (ריבקין), סימן ב, אות סג, וסימן יב, אות ב; דרך המלך (רפפורט), הלכות אישות, ו, י; משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתא דיאוש ומתנות כהונה, פרק לו, אות ב; מתנה יהודה (פיקהולץ), חלק א, סימן ה, דף יא ע"א (הובא בספר זכות היוצרים במקורות היהודיים, עמ' 52), בדעת מחנה אפרים שם.

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

לדעת ר' אהרן ואלקין, שני הטעמים נכונים, טעם המחילה (הסובייקטיבי) והטעם שאינו ממון (האובייקטיבי), ואין מחלוקת בין מי שנתן טעם זה לבין מי שנתן טעם זה, מפני שיש מצבים שרק טעם אחד שייך, והדין הוא שבכל מצב פטור, מפני שדי בטעם אחד לפטור³⁹⁰. ויש ששילבו בין שני הטעמים: אנשים מוחלים על פחות משווה פרוטה, ולכן התורה קבעה שאינו נחשב ממון, ולכן אין חיוב השבה³⁹¹.

יש כמה נפקויות בין הטעמים.

(א) כל זמן שלא נודע לנגזל על הגזילה, הגולן חייב בהשבה, לפי הטעם של מחילה, שהרי כשאינו יודע, אינו מוחל³⁹².

אבל לפי הטעם שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון, גם אז הגולן פטור מהשבה³⁹³. (ב) מי שגזל חצי פרוטה ואחר כך גזל עוד חצי פרוטה מאותו אדם, יש אומרים שאינו חייב בהשבה, לפי הטעם של מחילה, מפני שכשגזל את החצי הראשון, מחל הנגזל, ואי אפשר לצרף את שני החצאים³⁹⁴. רק אם גזל בפעם השנייה לפני שנודע לנגזל על הגזילה הראשונה ולא הספיק למחול, שני החצאים מצטרפים לחיבו³⁹⁵.

אבל יש אומרים שגם אם נודע לנגזל בינתיים, שני חצאי הפרוטה מצטרפים, ונתנו לכך הסברים שונים. הסבר אחד הוא, שבגזל פחות משווה פרוטה, הנגזל אינו מוחל ממש, אלא דינו כמו בנוטל דבר שאין בעליו מקפיד עליו, שבו הדין הוא³⁹⁶ שהנוטל לא זכה בו אף שאינו עובר באיסור גזל; והיות שאינו שלו, הרי אם אחר כך גזל עוד פחות משווה פרוטה, שעכשיו הנגזל מקפיד, הם מצטרפים לחיבו³⁹⁷.

³⁹⁰ חשן אהרן, סימן ו. Ⓜ

³⁹¹ שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (יא ע"א); ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות ב (קה ע"ב, בקיצור), אות ח (קו ע"ג), ואות יא (קו ע"א); ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קב. Ⓜ

³⁹² מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א וסימן ב (הובא בשו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצא, בישועת דוד, חו"מ, סימן ו, בבריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' ח, ובהערות מהרש"ם לערך שי, חו"מ, סימן ו, נדפס בהסכמות שבראש הספר); מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד, ומצווה רנח, אות ו (לפי הטעם של מחילה); שו"ת מצוות כהונה, סימן לח; תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות א (לפי הטעם של מחילה). Ⓜ

³⁹³ המגיה (ר' יהודה נבון) במחנה אפרים שם (הובא בתורת ירוחם, סוף ספר פרי אהרן, סימן ג, עמ' שלח); מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד, בדעת מגיד משנה; חשן אהרן, סימן ו (לשיטתו ליד ציון הערה 390 ששני הטעמים נכונים לקולא); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קל (פח ע"א), בדעת מחנה אפרים; נחל יצחק, סימן ו, בדעת מחנה אפרים; ר' משה אהרן בנגיס, שם, אות ח (קו ע"ג); תפארת ציון (ריבקיין), סימן ב, אות טג; ר' רפאל קדיש ניסלבוים, "גזל פחות משווה פרוטה", קול תורה, שנה ג (תרצ"ד), חוב' ט, סימן קל (עמ' כ).

שו"ת מהר"צ חיות, סימן נט, מביא את שתי הדעות.

³⁹⁴ פני יהושע, קידושין מו ע"א, ד"ה והא מלווה (בלשון "אפשר"; הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ח, ובהגהות אמרי ברוך, חו"מ, סימן שנט [נדפס בסוף השו"ע הנפוץ]); שו"ת מהר"צ חיות, סימן טז, אות ד. Ⓜ

³⁹⁵ מנחת חינוך, מצווה קל; שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות יא; שו"ת הר צבי, או"ח, חלק ב, סימן צו; שיעורי מצוות (מילר), דף טז ע"א (הובא בעט סופר (סופר), חלק ג, כלל סב, סוף פרט ד); קנין תורה בשמעתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' נ). Ⓜ

³⁹⁶ כפי שכתב שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן עז.

³⁹⁷ ערך שי, חו"מ, סימן ו; בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' יב (הובא בשו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצא). Ⓜ

הסבר אחר הוא, שהנגזל מחל על הפחות משווה פרוטה הראשון רק על דעת שהגזול לא יגזול עוד פחות משווה פרוטה³⁹⁸; ואמנם אם מחל בפירוש, אין אומרים שמחל רק על דעת שלא יצטרף אחר כך עוד פחות משווה פרוטה, מפני שאלו דברים שבלב, אבל כאן שיש רק אומדנא שמחל, אין אומדנא שמחל מחילה מוחלטת, כיוון שייתכן שמחל רק מחילה מותנית, ולכן הגזול לא יוכל לטעון: "אולי מחלת לגמרי"³⁹⁹.

הסבר דומה הוא, שהמחילה הראשונה היתה בטעות, שאילו ידע הנגזל שיגזול ממנו עוד, לא היה מוחל, ולכן הפחות משווה פרוטה השני מצטרף לראשון⁴⁰⁰.

אבל לפי הטעם שפחות משווה פרוטה אינו ממון, חצאי הפרוטה מצטרפים⁴⁰¹.
 (ג) אם הצהיר הנגזל שאינו מוחל אף שזה פחות משווה פרוטה, לפי הטעם של מחילה, הגזול חייב⁴⁰². כך גם באדם שידוע שמקפיד ואינו מוחל על פחות משווה פרוטה⁴⁰³.
 לעומת זאת, לפי הטעם שפחות משווה פרוטה אינו ממון, גם כאן הגזול פטור מלהשיב⁴⁰⁴.
 (ד) הגזול פחות משווה פרוטה מחרש, שוטה או קטן, שמחילתם אינה תקפה⁴⁰⁵, חייב להשיב, לפי הטעם של מחילה⁴⁰⁶. אבל לפי הטעם שפחות משווה פרוטה אינו ממון, גם כאן הוא פטור מלהשיב⁴⁰⁷.

(ה) אם גזל דבר ששווה פחות מפרוטה, ואחר כך התייקר והוא שווה פרוטה, יש אומרים שהוא פטור מהשבה לפי הטעם של מחילה, כיוון שהנגזל מחל כשהיה פחות משווה פרוטה,

³⁹⁸ ערך שי מביא לכך ראה מר"ן על הרי"ף, ראש השנה ד ע"א (בדפי הרי"ף), האומר שה' מוחל לאדם על שלוש עבירותיו הראשונות, בתנאי שלא יחטא אחר כך.

³⁹⁹ ערך שי שם. ⁴⁰⁰ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קל (פז ע"ב), ובדף פז ע"ד כתב כך בשם ר' ליבוש איטינגא; הובא באמרי דוד (שליטל), מצווה מט, דף מ ע"ד; ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות ח (קו ע"ג), אות ט (קו ע"ד), ואות יב (קז ע"ב); שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצב, וחלק ט, סימן שעו. ⁴⁰¹ מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד (לפי טעם זה); שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (יא ע"א); בית אהרן (ואלקין), בבא קמא קד ע"ב (לפי טעם זה); אורח משפט (אנליק), סימן ו (לפי טעם זה, אם לא מחל); נחל יצחק, סימן ו (הובא בנטעי שושנה, עמ' קנו). ⁴⁰² ישועות ישראל, סימן ו, עין משפט, ס"ק א; מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד (לפי הטעם של מחילה); תפארת ציון (ריבקין), סימן יב, אות א (לפי הטעם של מחילה). ⁴⁰³ תפארת ציון, שם (לפי הטעם של מחילה). ⁴⁰⁴ המגיה במחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א; נחל יצחק, סימן ו; שבילי דוד, חו"מ, סימן ו (שהיות שבסתם מוחלים, אינו ממון גם אם הוא מכריז שאינו מוחל); מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד, בדעת מגיד משנה; חשן אהרן, סימן ו (לשיטתו ליד ציון הערה 390, ששני הטעמים נכונים לקולא); דברי חיים (אוירבך), דיני גניבה וגזילה, סימן ב, בהגהת בן המחבר (הובא בבריכת המלך שם, עמ' ח), בדעת רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא); תפארת ציון (ריבקין), סימן ב, אות סג; ר' רפאל קדיש ניסלבוים, "גזול פחות משווה פרוטה", קול תורה, שנה ג (תרצ"ד), חוב' ט, סימן קל (עמ' כ).

⁴⁰⁵ ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 493.

⁴⁰⁶ מנחת חינוך, מצווה לח, אות ה, ומצווה קל, אות ד, ומצווה רנח, אות ו (לפי טעם זה); תפארת ציון (ריבקין), סימן יב, אות א (לפי הטעם של מחילה). אבל ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 497, ליד ציון הערה 40, שדעת מרדכי אומר שכאן מחילת הקטן תקפה, מסיבה מיוחדת. ⁴⁰⁷ מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד, בדעת מגיד משנה; חשן אהרן, סימן ו (לשיטתו ליד ציון הערה 390, ששני הטעמים נכונים לקולא); נחל יצחק, סימן ו; שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה, דף יא ע"א (גם בגזול מגוי, שאינו מוחל); תפארת ציון (ריבקין), סימן ב, אות סג; ר' רפאל קדיש ניסלבוים, שם.

והתייקר בבעלות הגזלן⁴⁰⁸. אבל יש אומרים שבמקרה זה חייב להשיב, מפני שהנגזל מראש אינו מוחל על פחות משווה פרוטה שיכול להתייקר, כיוון שהוא יודע שאולי הוא יהיה שווה פרוטה בעתיד⁴⁰⁹.

לעומת זאת, לפי הטעם שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון, כאן הגזלן חייב לשלם מפני שעכשיו הוא נחשב ממון⁴¹⁰.

(ו) למי שייך הממון: לפי הטעם של מחילה, הממון הגזול שייך לגזלן, ואילו לפי הטעם שפטור מהשבה מפני שאינו ממון, גם הגזלן לא קנה, מפני שאינו יכול לקנות דבר שאינו שלו, ו"כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני", אלא שאין מצוות עשה עליו להשיב, וגם בית דין אינו מוציא ממנו מפני שאין נזקקים לפחות משווה פרוטה. לשאלת הבעלות יש נפקות מעשית, אם הגזלן לקח חצי פרוטה משלו וצירף אותה לחצי פרוטה שגזל, וקידש בשניהם אישה – לפי הטעם של מחילה, האישה מקודשת מפני שהממון שלו, ואילו לפי הטעם שאין מצווה עליו להשיבו, שהממון שייך לנגזל, אינה מקודשת⁴¹¹.

(ז) ר' יוסף שאול נתנון סבור שלפי ההסבר שפחות משווה פרוטה אינו נקרא ממון, אין בגזילתו איסור מהתורה, ולא חל כאן הכלל ש"חצי שיעור אסור מהתורה", שהרי אין כאן אפילו גזילה כלל; ואילו לפי הטעם של מחילה, נמצא שזה נקרא גזל אלא שפטור מהשבה בגלל המחילה, והוא אסור משום "חצי שיעור"⁴¹².

גם אם גזל דבר שהוא פחות משווה פרוטה במקומו אבל שווה פרוטה במקום רחוק, פטור, מפני שהגזל מוחל, כיוון שרק ערכו כאן חשוב בעיניו, שהרי לא ילך בשביל זה למקום רחוק⁴¹³. נראה שבמקרה זה, גם לטעם שפחות משווה פרוטה אינו ממון, הגזלן פטור, מפני שערכו העצמי של הדבר נמדד לפי מקומו ושעתו⁴¹⁴.

מי שגזל סכום גדול, ומחל הנגזל בפירוש על חלק, ונשאר פחות משווה פרוטה, הגזלן

⁴⁰⁸ תורת חיים, בבא קמא קד ע"ב (בלי הנימוק); מנחת חינוך, מצווה קל (לפי הטעם של מחילה); חרותא דשמעתתא (קמלהר), חלק ב, סימן נט; ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קא; דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קה ע"א, אות שנ, עמ' תקפד, בדעת הר"י שיצוין בהערה 409.

⁴⁰⁹ שיטה מקובצת, בבא קמא קה ע"א, בשם תוספות שאנץ ותוספות רא"ש (הובא בערך שי, חו"מ, סימן ו, בנחל יצחק, עג, יט, ענף ד, ועל ידי ר' רפאל קדיש ניסלבוים, "גזל פחות משווה פרוטה", קול תורה, שנה ג (תרצ"ד), חוב' ט, סימן קל, עמ' כ; חשן אהרן, סימן ו, ובספרו בית אהרן, בבא קמא קה ע"א. טור, חו"מ, שסז, ג (הובא בסמ"ע, שסז, ס"ק ח), מביא שהרמ"ה מחייב להחזיר אם התייקר, ושהר"י פוסק. ⁴¹⁰ מנחת חינוך, מצווה קל (לפי טעם זה); דבר משה שם, בדעת הרמ"ה שם. ⁴¹¹ מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד. גם ר' רפאל קדיש ניסלבוים, שם, כתב ששאלת הבעלות תלויה בשני הטעמים. ⁴¹²

⁴¹² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ג, סימן מה. יש לציין שרמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, ב, והלכות גניבה, א, ב, פוסק שאסור לגזול או לגנוב אפילו פחות משווה פרוטה. שואל ומשיב שם כתב שבגניבה פחות משווה פרוטה אין איסור מהתורה, מפני שבשעת גניבה, הנגנב לא ידע, ולא היה לו צער, ובסנהדרין נז ע"א נאמר שהאיסור בגזילת פחות משווה פרוטה הוא בגלל הצער שנגרם לבעלים, וכשנודע לו, הרי מחל; וצריך עיון איך דבריו יתיישבו עם דברי הרמב"ם בהלכות גניבה. ⁴¹³

⁴¹³ חשן אהרן, סימן ו, ובית אהרן, בבא קמא קה ע"ב. ⁴¹⁴ עיין ברור הלכה, קידושין יב ע"א, ציון ב, על המקדש אישה בדבר שהוא פחות משווה פרוטה, אבל הוא שווה פרוטה במקום רחוק, שלדעת הרא"ש, קידושין, פרק א, סימן יז, מעיקר הדין אינה מקודשת מפני ששווי הדבר נמדד לפי מקומו ושעתו, אלא שתכמים החמירו בקידושין; ושלדעת הרמב"ם, הלכות אישות, ד, יט, מעיקר הדין מקודשת, מפני שקידושין שונים מתחומים אחרים בדיני ממונות, שבהם ערך הדבר נמדד לפי מקומו ושעתו.

חייב להשיב מפני שבתחילה חלה עליו חובת השבה⁴¹⁵. בכך שמחל על הכול חוץ מפחות משווה פרוטה, הרי התנה וגילה בפירוש שאינו מוחל על פחות משווה פרוטה, ואם כן, הוא של הנגזל לעולם⁴¹⁶. כמו כן, אם גזל הרבה, והחזיר קצת, ונשאר פחות משווה פרוטה, חייב בהשבתו, שהרי בתחילה לא מחל הנגזל⁴¹⁷, וגם בסוף לא מחל, כיוון שראה שהגולן החזיר חלק, ואין לו סיבה למחול, שהרי עדיין מוטל על הגולן להשיב⁴¹⁸. מי שגזל חפץ ששוויו פחות משווה פרוטה, אבל כל בני האדם מקפידים עליו ואינם מוחלים עליו, הוא חייב להשיב אותו, מפני שהוא נחשב ממון⁴¹⁹.

(3) באבירה

אין חיוב להשיב אבירה שהיא פחות משווה פרוטה⁴²⁰. יש שהסבירו שהטעם הוא משום מחילת בעל האבירה⁴²¹; והיות שהפטור הוא משום מחילה, לכן באבירה של שותפים שאין בה שווה פרוטה לכל אחד, פטור מהשבה⁴²², מפני שיש להניח שכל אחד מהם מחל על חלקו, וזאת גם אם נניח שממון השותפים נחשב ממון אחד⁴²³. אבל יש הסברים אחרים להלכה זו, ולפיהם אין זה מטעם מחילה. יש שכתבו שהפטור הוא גזירת הכתוב, שהתלמוד⁴²⁴ לומד מפסוקים⁴²⁵, ולכן פטור גם אם היה שווה פרוטה ונתמעט

⁴¹⁵ תפארת ישראל, בבא קמא, פרק ט, אות מב ("אף דבשאר פחות משה פרוטה אין צריך להשיב [כחור"מ ש"ס ב'], הכא שאני, שהיה תחלה פרוטה [כחור"מ ש"ס ד']"), על פי שו"ע, חו"מ, שם, ד; דמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן ו, ס"ק א; קהלות יעקב, סנהדרין, הוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח. תפארת ישראל מסביר בכך את מה שעולה מהמשנה שם שהגולן חייב להשיב לנגזל פחות משווה פרוטה אם הנגזל בא אליו (ראה עמ' 1153, במילואים להערה 386, שותפות יום טוב לומד משם שהפטור בפחות משווה פרוטה הוא רק שאינו חייב ללכת לנגזל להשיב) – שהוא במצב כזה. כמו כן, דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שטו (עמ' תקנ), מדייק מרמב"ם, הלכות גזילה ואבירה, ז, יא, הכותב על כגון זה שהנגזל בא ונטל מהגולן, הרי שאין מניחים שמחל, אלא שהגולן פטור מלהוליך את הגזל לנגזל במקום רחוק (אם נשבע לשקר והודה), מפני שהחיוב המיוחד להוליך למקום רחוק נוהג רק בשווה פרוטה, מגזירת הכתוב הקובעת שיעור זה.

⁴¹⁶ שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצב. אלא שהוא נוקט שמשום כך, אם יתייקר יהיה הגולן חייב להשיב, משמע שכל עוד הוא שווה פחות מפרוטה, פטור מלהשיב, מפני שאינו ממון חשוב, אף שאין מחילה. וזו לשונו: "כיון דמחל לו על הקרן חוץ מפחות משווה פרוטה, אם כן הרי התנה להדיא דאינו מוחל לו על הפחות משווה פרוטה, אם כן לעולם הוא שלו, ואם כן חייב להחזיר שמה שווה פרוטה במדי... שמה שווה פרוטה לאחר שתתיקר ויצטרף".

⁴¹⁷ שער משפט, ו, ס"ק א (הובא בשו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ה); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קל (פז ע"ב); שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (ע"א); קהלות יעקב שם. ⁴¹⁸ שואל ומשיב שם.

⁴¹⁹ ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קב. הוא לומד מזה לענין גזילת שטר, שהוא עצמו שווה פחות משווה פרוטה, אבל אנשים מקפידים עליו בגלל חשיבותו. ⁴²⁰ רמב"ם, הלכות גזילה ואבירה, יא, יב.

⁴²¹ מזל שעה, הלכות זכייה ומתנה, א, יד (נו ע"ג-ע"ד); שו"ת מצוות כהונה, סימן לח. מזל שעה כותב שזה נלמד בקל וחומר מגזל פחות משווה פרוטה, שאף שבא לידו באיסור, פטור מלהשיב; והפסוק (ראה ליד ציון הערה 424) הוצרך כדי לפטור גם אם היה שווה פרוטה והוזהל או להיפך. ⁴²² שו"ע, חו"מ, רסב, ב.

⁴²³ מזל שעה שם.

⁴²⁴ בבא מציעא כז ע"א (הובא ברש"י, בבא מציעא נה ע"א, ד"ה המוצא).

⁴²⁵ מנחת חינוך, מצווה תקלט; ישועת דוד, חו"מ, סימן ו; דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף ב (עמ' צב).

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

או להיפך⁴²⁶, ולכן גם המוצא כלי ששווה פחות מפרוטה, אף שהוא ממון חשוב, פטור מהשבה⁴²⁷, ולכן גם אם המאבד לא ידע על האבידה, כך שלא מחל, אין חובת השבה⁴²⁸. הסבר אחר הוא, שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון⁴²⁹, ולכן המוצא פטור מלהשיב גם אם האבידה באה לידו לפני שנודע למאבד שאבד, כך שעדיין לא מחל⁴³⁰.

(4) בריבית

לווה שנתן ריבית פחות משווה פרוטה אינו יכול להוציא אותה מהמלווה בבית דין⁴³¹. יש מי שהסביר שהוא מטעם מחילה⁴³², ולכן גם אם לווה מאותו מלווה שתי הלוואות זו אחר זו ובכל אחת ריבית של חצי פרוטה, אינם מצטרפים, מפני שחצי הפרוטה הראשון נמחל בינתיים⁴³³. אבל יש שפירשו שהוא גזירת הכתוב⁴³⁴.

ב. דבר מועט

המוכר מאכל לחברו, והיה בו מין אחר או פסולת, בכמות של אחד חלקי 24 או פחות, אינו צריך להשלים לקונה את הכמות הזאת⁴³⁵, מפני שדבר רגיל הוא שיש כמות כזאת של פסולת, ומן הסתם הקונה מוחל על כך⁴³⁶. המוכר קרקע בגודל מסוים, והתברר שהקרקע שמכר היה קטן יותר או גדול יותר מהגודל

⁴²⁶ מנחת חינוך שם.

⁴²⁷ ישועת דוד שם. תפארת ציון (ריבקינן), סימן יב, אות ח, מסביר שגזירת הכתוב הוצרכה מפני שהיינו חושבים שחייב להשיב כמו שבגול חייב להשיב דבר בעין שהוא פחות משווה פרוטה – ראה בשמו במילואים להערה 389.

⁴²⁸ שו"ת מהר"צ חיות, סימן נט, בסופו.

⁴²⁹ שו"ת תורה לשמה, סימן רמא (ד"ה גם עוד); שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (יא ע"א); תכריך מרדכי, סימן ז, עמ' נא.

שו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ב, נוקט שהטעם הוא שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון, מפני שאנשים מוחלים על פחות משווה פרוטה.

⁴³⁰ ברית יעקב שם.

⁴³¹ רמ"ה, המובא בטור, יו"ד, סימן קסא; שו"ע, יו"ד, קסא, א. א

⁴³² עצי לבונה, על שו"ע שם (מופיע רק בספר עצמו ולא בליקוטים שנדפסו בגליון השו"ע), כותב שלדעת הרמ"ה, ריבית פחות משווה פרוטה לא נתמעטה מהפסוקים, ובכל זאת המלווה פטור מלהחזיר מפני שהלווה מחל מראש.

גם שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, א, כותב שהרמ"ה סובר שפטור מטעם מחילה.

ישועות יעקב, יו"ד, קסא, ס"ק א, מסביר שהרמ"ה אוסר לתת ריבית פחות משווה פרוטה, מפני שמחילת ריבית אינה מתירה את האיסור, אבל מחילה יכולה לפטור את המלווה מחיוב השבת הריבית, ולכן הוא פטור מהשבת ריבית פחות משווה פרוטה.

שו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ה.

⁴³⁴ בית אהרן (ואלקין), בבא קמא קד ע"ב ובבא מציעא סא ע"א, ובספרו חשן אהרן, סימן ו, כותב שמחילת ריבית אינה תקפה, ולכן צריך פסוק למעט פחות משווה פרוטה, כמו שכתבו תוספות, בבא מציעא סא ע"א (ד"ה אם); ואכן, הרמב"ם אוסר ריבית פחות משווה פרוטה, מפני שמחילת ריבית אינה תקפה. ראה שער שלישי, עמ' 93–94, בשאלה האם מחילת ריבית תקפה. א

⁴³⁵ שו"ע, חו"מ, רכט, א.

⁴³⁶ רשב"ם, בבא בתרא צד ע"א (ד"ה וקתני); סמ"ע, רכט, ס"ק ה.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

שנקבע, וההפרש הוא אחד חלקי 24 או פחות, המכר קיים ואין צורך לתקן את המחיר⁴³⁷, מפני שמן הסתם הצד המפסיד מוחל על דבר מועט כזה⁴³⁸.

מעשה בבעלי דין שהתפשרו, ואחר כך טען אחד מהם שלא לקחו בחשבון חפצים קטנים מסוימים. נפסק שיש להניח שמחלו זה לזה על דברים קטנים, מפני שאדם עשוי לוותר על סכום קטן כדי לחסוך התדיינות⁴³⁹.

אדם שאמר שהוא עני, והציבור נתן לו מעט כספי צדקה, ואחר כך נודע שיש לו ממון – אין מוציאים מידו מה שנתנו לו, מפני שיש להניח שהציבור מחל⁴⁴⁰. אפשר לנמק, שכמו שיחיד מוחל מן הסתם על פחות משווה פרוטה, כך ציבור מוחל מן הסתם על דבר מועט, מפני שכל יחיד מכלל הציבור מפסיד בכך פחות משווה פרוטה⁴⁴¹.

מן התורה מיטלטלין של החייב משועבדים לנושה⁴⁴², אלא שאין דעתו של הנושה סומכת עליהם, כיוון שהחייב יכול להסתיר אותם, ולכן מן הסתם כל נושה מוחל על שעבוד המיטלטלין⁴⁴³. גם כאן, ההנחה שהנושה מוחל מבוססת על כך שערכו של שעבוד המיטלטלין הוא מועט, בגלל סכנת ההסתרה.

ג. אונאה פחות משתות

מכר, שהתמורה שניתנה בו היתה גבוהה או נמוכה ממחיר השוק, וההפרש היה פחות משישית (”שתות”) – המכר קיים, והמאנה אינו חייב להחזיר את ההפרש, מפני שמן הסתם המתאנה מחל⁴⁴⁴. הרא”ש⁴⁴⁵ מעלה שתי אפשרויות להסביר הלכה זו: (א) כך דרך משא ומתן, שאנשים

⁴³⁷ שו”ע, חו”מ, ריח, ת. בעניין זה ראה ברור הלכה, בבא בתרא קג ע”ב, ציון ז וציון ח. בבבא בתרא קו ע”א נאמר שאם אמר המוכר שהוא מוכר את הקרקע ”בסימניו ובמצריו”, כלומר שקבע את גבולות הקרקע, המכר תקף גם אם היה הפרש של שישית בשטח, ופירש רשב”ם שם (ד”ה ינכה) שהוא מטעם מחילה. ראה על כך ברור הלכה שם, ציון א.

⁴³⁸ רשב”ם, בבא בתרא קג ע”ב (ד”ה אפילו פיהת); ר’ אברהם אב”ד, בבא בתרא קג ע”ב; סמ”ע, סימן ריח, ס”ק כח, וס”ק לה, וסימן רכט, ס”ק ג. יש להעיר שזו מחילת בעלות; ראה על כך בעמ’ 612. לדעת הרא”ש, בבא בתרא, פרק ז, סימן א, מדובר שעמדו בתוך השדה בשעה שהסכימו על המכר; כלומר, שרק שתיקתו כשראה שהשדה אינה בגודל בית כור, יחד עם האומדנא הטבעית שאדם מוחל על דבר מועט, יוצרות הוכחה שמחל.

⁴³⁹ שו”ת מתנה חיים, חלק ב, אהע”ז (כרך ד), סימן מ (עמ’ קכב).⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ שו”ת הרדב”ז, חלק ד, סימן אלף רכט (קנח).⁴⁴¹

⁴⁴¹ סברה זו כתבו תוספות, בבא בתרא כג ע”א, ד”ה אחולי (הובא בשו”ת פרי תבואה, סימן י, דף יד ע”ב, בהגהה). אלא שתוספות נוקטים שמחלו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר, שהם מוסמכים למחול; כלומר שהם אינם מתכוונים לומר ששתיקת הרבים מוכיחה שמחלו בלב, אלא שהמחזיק יכול לטעון שטובי העיר מחלו לו בפירוש.⁴⁴²

⁴⁴² חידושי הרשב”א, קידושין טו ע”א.

⁴⁴³ תומים, לט, ס”ק ב, ד”ה ברם (הובא בנחל יצחק, סימן לט, קונטרס שעבודא דאורייתא, סימן ב, ענף י, דף עח ע”א, סימן עג, יט, ענף ד, בהגהה, וסימן צה, סעיף א, ענף ד, וביריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס”ה), סימן קז, חלק ב, עמ’ רכה-רכז); לבוש, חו”מ, ס, א; שו”ת באר יצחק, יו”ד, סימן יט, ד”ה ובחידושי (עמ’ שיט).⁴⁴⁴

⁴⁴⁴ בבא מציעא נ ע”א.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ רא”ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן כ (הובא בטור, חו”מ, רכז, ה, ובסמ”ע, רכז, ס”ק יד). הוא מוצא נפקות בין הטעמים, לשאלה האם מותר לכתחילה להנות פחות משתות. וראה עמ’ 1171, במילואים להערה 536, שמחנה אפרים כותב שהרמב”ם חולק על טעמי הרא”ש, וסובר שיש רק רוב שמוחלים כאן; ראה שם לנפקות מכך.⁴⁴⁶

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

אינם יכולים לדעת את המחיר בדיוק, ולכן דרכם למחול על טעות הנמוכה משתות, שהרי אף אם יערער המתאנה, השמאים עלולים שלא להסכים על מחיר מדויק, ולכן אינו מערער. (ב) דרך מקח בכך, שלפעמים הקונה מוכן לשלם יותר ממחיר השוק מפני שהחפץ חשוב לו, ולפעמים המוכר מוכן להזיל ממחיר השוק מפני שהוא זקוק לכסף, ולכן גם מחיר הנמוך או הגבוה ממחיר השוק נחשב מחירו, אם ההפרש פחות משתות. בקרקעות, גם אם ההפרש גדול יותר, המאנה אינו צריך להחזיר את ההפרש⁴⁴⁶, מפני שבקרקעות אנשים מוחלים גם על הפרש יותר משתות⁴⁴⁷. שתי אונאות של פחות משתות, בשתי מכירות באותו מוכר ובאותו קונה, שביחד הן יותר משתות, אינן מצטרפות לחייב את המאנה להחזיר, מפני שהראשונה נמחלה לאלתר⁴⁴⁸.

ד. בזכות של אב על בנו

אב זכאי לקבל מציאה שבנו מוצא, אם בנו סמוך על שולחנו⁴⁴⁹. הוא זכאי גם לקבל שכר עבודה שמשולם לבנו⁴⁵⁰, ורווח שעשה בנו בסחורה⁴⁵¹. גם מתנה שניתנה לבן קטן שסמוך על שולחן אביו שייכת לאב⁴⁵². העיטור⁴⁵³ כותב שבן שמצא מציאה או עשה סחורה, ואביו שתק ולא תבע אותו, ומת, הממון שייך לאותו בן (ואינו מתחלק בשווה בין כל האחים), מפני שהעובדה שהאב לא תבע אותו מוכיחה שמחל לו⁴⁵⁴. אבל פוסקים אחרים סבורים שאין הנחה כללית שאב מוחל מן הסתם לבנו, וגם בצירוף העובדה ששתק לאורך זמן, אין מניחים שמחל⁴⁵⁵. כמו כן, יש אומרים שהנותן לבנו נכס במתנה מעכשיו ולאחר מיתה, באופן שהגוף יהיה

⁴⁴⁶ בבא מציעא נו ע"א.

⁴⁴⁷ רמב"ן, ויקרא כה, טו (הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות א.)

⁴⁴⁸ שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות יב.

⁴⁴⁹ שו"ע, חו"מ, רע, ב.

⁴⁵⁰ רמ"א שם.

⁴⁵¹ רמ"א שם.

⁴⁵² רמ"א שם.

⁴⁵³ העיטור, שיתוף, ליד אות מא (הובא בב"י, חו"מ, קעז, מחודש א, בדרכי משה, חו"מ, רע, ס"ק א, בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט, בשו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן נא, בסופו, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן נח, אות ז, במשכנות הרועים, מערכת א, אות נו, בשו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן מח, בשו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן ז, עמ' תכה, בשו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ה, אהע"ז, סימן יד, דף צד ע"ב, ובבנין דוד, בבא מציעא יב ע"ב). הוא מסתמך על ירושלמי, בבא בתרא, ט, ג.

⁴⁵⁴ אבל ט"ז, חו"מ, סימן רע, כותב שמדובר שהבן עשה לעצמו "אוצר" מהכסף. בדק הבית, חו"מ, קעז, ה, כותב שמדובר שהבן היה חלוק בעיסתו, כלומר שלא ניוון מאביו. מקור נוסף למחילת אב: תוספות, בבא קמא פז ע"ב (ד"ה הכא), כותבים שאף זכאי לקבל את מעשי ידי בתו, הרי אם נחבלה ואינה יכולה לעבוד, החובל ישלם את ה"שקבת" (התשלום על אבדן יכולת עבודה) לבת ולא לאב, מפני שחכמים העריכו שהאב מוחל לבתו על זכותו משום צער גופה.

⁴⁵⁵ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 339); שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו. וזו לשון מהרשד"ם: "לטענה שרצה החכם לזכות לראובן מחמת שעבר כל כך זמן שהאב היה שותק ולא היה מוחה, יש להשיב ולומר, שהרי כתב הרי' יעקב בעל הטורים חו"מ סי' צח: 'כשהמלוה מוציא שטרות מקוימים כו' אפילו שהה כמה שנים ולא תבעו לא אמרין מחל לו כיון ששתק כל אלו השנים". על דברי מהרשד"ם ראה ליד ציון הערה 325.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

של הבן מיד והפירות יהיו של האב עד מותו, זכות האב בפירות אינה נחשבת כקניין הגוף, מפני שמן הסתם אב מוחל לבנו⁴⁵⁶.

ה. בזכות של אישה על בעלה

נמנה כאן כמה חיובים של אישה לבעלה, שבמצבים מסוימים נפסק שיש אומדנא שהאישה מוחלת עליהם. נראה שהאומדנא כאן מבוססת על הנחה של אופי הקירבה – שדרך אישה למחול לבעלה, שהרי לא מדובר שעבר זמן רב בלי שתבעה, שנוכל לומר שזו הוכחה שמחלה (וגם אם עבר זמן רב, הרי ראינו לעיל, עמ' 457 ואילך, שאין זו הוכחה למחילה), וכן לא עשה הבעל מעשה שפוגע בזכויותיה, שנוכל לומר ששתיקה למול הפגיעה מוכיחה שמחלה.

(א) אישה נשואה שלא תבעה מזונות, איבדה אותם מיד, מפני שמניחים שמחלה, כיוון שדרך אישה לגלגל (לסבול, "לזרום") עם בעלה ולסייע לו⁴⁵⁷.

(ב) אישה שיצאה מבית בעלה לבית אביה, גם באופן שאינו נחשב "מרידה", כך שבעלה עדיין חייב במזונותיה, הרי אם לא תבעה מזונות, הדבר מראה שמחלה⁴⁵⁸.

(ג) אישה נשואה שמעשה ידיה אינם מספיקים למזונותיה, ולא תבעה מזונות, בעלה אינו חייב להשלים לה את ההפרש, מפני שאי-תביעתה מראה שמחלה⁴⁵⁹.

(ד) אישה נשואה שבעלה לא היה בעיר, ומכרה מנכסיה לצורך מזונותיה, יש להניח שמחלה לבעלה על מזונותיה, מפני שדרך נשים למחול לבעליהן, אלא אם כן אמרה בפני עדים שאינה מוחלת⁴⁶⁰.

(ה) אישה שחיה בנפרד מבעלה מחמת ריב, ופירנסה את בנה הקטן, ועבר זמן ולא תבעה מבעלה החזר בטענה שהוא זה שחייב לזון את הבן – מניחים שמחלה⁴⁶¹.

(ו) הנותן את נכסיו במתנה לאשתו, איבדה את כתובתה, מפני שאומדים את דעתה שכך נוח לה, שיתפרסם שבעלה סומך עליה⁴⁶², ולכן היא מוחלת על זכותה לגבות את כתובתה מנכסים אלו; והנפקות מכך היא, שנושה של הבעל, שחובו קדם למתנה אבל לא לכתובה,

⁴⁵⁶ תוספות, גיטין מח ע"א, ד"ה אי (הובא בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קסב, בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן קז, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן ג, וחלק ב, יר"ד, סימן מה, בשו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קצח, בדרכי היס, דרוש ג לשבת הגדול, דף סח ע"ד, בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו, בשו"ת מהר"י ברנא, סימן קצח, בהגהה, באגם מים (תשל"ה), עמ' פט-צ, ובשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן קכה); חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קז ע"א (כמוסבר בקצות החושן, רנו, ס"ק ג); מרדכי, גיטין, סימן שפז. ⁴⁵⁷ חידושי הריטב"א, כתובות צו ע"א (הובא בב"י, אהע"ז, סימן צג, עמ' רד במהר"ר הטור השלם נומסם בשרידים, גל' יז, עמ' לב). ושו"ת הריטב"א, סימן קג; חלקת מחוקק, ע, ס"ק מא; תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 197.

⁴⁵⁸ חידושי הריטב"א, כתובות דף צו ע"א (אפילו הלכה מחמת מרידה) ודף קג ע"א; שו"ע, אהע"ז, ע, יב. ⁴⁵⁹ רמ"א, אהע"ז, פ, יח. ⁴⁶⁰ בית שמואל, ע, ס"ק כט; הפלאה, כתובות קא ע"ב (ד"ה תד"ה הנושא).

⁴⁶¹ שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רלו (הובא במלאכת שמואל (אליעזרי), סימן יג, עמ' רלה-רלו). הוא מסתמך על הריטב"א הנ"ל. דבריו קשים, שהרי הריטב"א נימק שדרך אישה "לגלגל" עם בעלה, וזה לא שייך כאן שהם רבו. ⁴⁶² בבא בתרא קלב ע"א (הובא בשו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן ז, דף יג ע"א, ובשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט, ד"ה ואני רואה, וחלק ב, חו"מ, סימן נו, ד"ה והטעם הב'); שו"ע, אהע"ז, קז, ג.

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

יכול לגבות מנכסים אלו⁴⁶³. אבל אם ניכר שהוא נותן לה את המתנה בהערמה כדי לגרום לה נזק, על ידי שהנושה יגבה ממנה, לא איבדה את כתובתה, מפני שברור שאילו ידעה שהוא עושה מתוך שנאה, לא היתה מוחלת, שהרי זה לכבוד לה⁴⁶⁴.

היא מפסידה את כתובתה גם אם לא נתן לה את כל נכסיו, אלא כתב שהוא נתן את כולם חוץ מנכסים מסוימים, ואפילו שייר לעצמו הרבה, משום שגם אז יש לה אותו כבוד שבגללו היא מוחלת על כתובתה. אבל אם נתן לה רק חצי או שליש מנכסיו, אין לה כבוד זה, ולכן אינה מוחלת⁴⁶⁵.

אין הבדל לעניין זה בין אם יש לנותן בנים שיירשו אותו, או שאין לו בנים וקרובים אחרים שלו עתידים לרשת אותו⁴⁶⁶.

היא מפסידה גם תוספת כתובה ונדוניה, מפני שגם לגביהם שיך הנימוק האמור, שכך נוח לה למחול, כדי שיתפרסם שבעלה סומך עליה⁴⁶⁷.

הדברים אמורים רק באישה, ולא בנושה רגילה⁴⁶⁸, שכן רק בה שיך הנימוק האמור, שכך נוח לה למחול, כדי שיתפרסם שבעלה סומך עליה⁴⁶⁹. יתר על כן: מדובר רק בארוסה או בגרושה, אבל באשתו הנשואה, מן הסתם לא התכוון לתת לה את נכסיו במתנה, אלא התכוון לעשותה אפוטרופוס על נכסיו, ולא איבדה את כתובתה⁴⁷⁰.

צריך להדגיש, שאין הנחה כללית שאישה מוחלת לבעלה על כל חיוב שהוא, שהלא ראינו לעיל כמה מצבים שבהם אין מניחים שמחלה⁴⁷¹. ההלכות שהבאנו כאן מלמדות רק שחיבת אישה לבעלה היא שיקול שלעתים יכול, יחד עם שיקולים נוספים, ליצור הנחה שמחלה על חיוב של בעלה.

ו. בזכות של שותף על שותפו

(1) כללי

חזקה היא, ששותף מוחל לשותפו, בגלל יחסי הקירבה ביניהם, ובגלל ההדדיות האינהרנטית שבשותפות, שמביאה לכך שכל שותף מוכן למחול לשותפו, כדי ששותפו ימחל לו. אלא

⁴⁶³ רשב"ם שם (ד"ה תקרע כתובתה). ראה שער שמיני, במילואים, עמ' 1028, להערה 47, בשאלה מדוע אין זו נחשבת מחילה בטעות, שבטלה.

⁴⁶⁴ נימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), בשם הריטב"א; שו"ע, אהע"ז, קז, ה. ביאור הגר"א, אהע"ז, קז, ס"ק יג, מנמק, שזה מחילה בטעות.

⁴⁶⁵ שו"ת הרא"ש, כלל מא, סימן א (הובא בשו"ת הריב"ש, סימן קעג א), ובשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט, ד"ה ואני רואה, וד"ה ורואה), וכלל נה, סימן ז; שו"ע, אהע"ז, קז, ד.

⁴⁶⁶ מהרי"ט, שם (ד"ה ואני רואה).

⁴⁶⁷ מהרי"ט, שם (ד"ה וגם בהא).

⁴⁶⁸ נימוקי יוסף שם. הוא מנמק שאישה דעתה קלה. ייתכן שכוונתו היא, שהיא מוחלת בקלות לבעלה בגין הקירבה שביניהם.

⁴⁶⁹ מהרי"ט, שם (ד"ה וגם בהא).

⁴⁷⁰ עיטור, מתנת שכיב מרע (נח ע"ד במהד' רמ"י); חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קלב ע"א; שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף מח, והמיוחסות לרמב"ן, סימן עא; נימוקי יוסף, בבא בתרא נט ע"א (בדפי הרי"ף), בשם רב האי, תוספות, הרא"ה והריטב"א; טור, אהע"ז, סימן קז; מגיד משנה, הלכות זכייה ומתנה, ו, ח; רמ"א, אהע"ז, קז, א; שו"ת ראש יוסף (אישקאפה), דף ה ע"ב.

⁴⁷¹ ליד ציוני הערות 81, 131, 336, 364.

שחזקה זו אינה חלה בכל חיוב שבין שותפים. בכל מה שנוגע לעניינים הממוניים של השותפות עצמה, כל שותף בוודאי מקפיד על שלו, שכן הוא נכנס לשותפות למטרת רווח. החזקה שהשותפים מוחלים זה לזה אמורה רק בעניינים שאינם נוגעים לעיקר מטרתה של השותפות, כפי שנפרט⁴⁷².

יש שחזקה זו חלה רק כשיש שיקול נוסף שמלמד על כוונת השותף למחול. לדוגמה, בחלק מן ההלכות שנביא כאן, יש פרשנים שנקטו ששתיקת שותף אחד מוכיחה על מחילתו לשותף האחר. אין כוונתם ששתיקה זו לבדה מוכיחה כך, שהרי בין אנשים רגילים, שתיקה אינה מוכיחה על מחילה (כפי שראינו בפרקים שלישי ורביעי), אלא כוונתם היא, שמניחים שהנושה מחל כיוון שגם שתק והוא גם שותף עם החייב.

(2) שימוש אישי ברכוש השותפות

דבר מצוי הוא שאחים חיים יחד למשך זמן מסוים אחרי מות אביהם, על חשבון העיזבון, ורק אחרי כן מחלקים ביניהם את העיזבון. מבחינה עקרונית, כשהם מחלקים אותו, הם צריכים לקחת בחשבון את כל מה שלקח כל אחד מן האחים לצרכיו מן העיזבון, ולנכות זאת מחלקו. אלא שיש דברים שאין צריך לקחת בחשבון, מפני שמניחים שמחלו עליהם זה לזה.

בגדים שקנו חלק מן האחים מכספי העיזבון, והבגדים עדיין טובים, מחשבים את שוויים ומנכים לכל אח בהתאם; אבל בגד שבלה לגמרי או שאבד, אין לוקחים אותו בחשבון⁴⁷³, מפני שמראש מחלו זה לזה מכללא על דברים שאינם נראים⁴⁷⁴. לגבי בגדים שעדיין טובים, העובדה ששאר האחים שתקו אינה מלמדת שמחלו, מפני שהסיבה ששתקו היא שידעו שעדיין יוכלו לשום אותו; ורק אם שתקו עד שבלו לגמרי, שכבר אי אפשר לשום אותו, שתיקתם מראה שמחלו⁴⁷⁵.

בגדי חול שקנו האחים לבניהם ולבנותיהם, אין לוקחים אותם בחשבון⁴⁷⁶, מפני שזהו בזיון, להביא את הבנים לבית דין כדי לשום את בגדיהם, ולכן האחים מוחלים על כך זה לזה⁴⁷⁷, ועוד, שמן הסתם כל אח מקנה את הבגדים לבניו שיזכו בהם לגמרי, והאחים שראו ושתקו, בוודאי מחלו⁴⁷⁸. אבל לוקחים בחשבון את בגדי שבת שלהם, כיוון שאפשר להביא את הבגדים

⁴⁷² ראה עמ' 1150, במילואים להערה 342, שבמה שנוגע לעניינים הממוניים של השותפות עצמה, אין הנחה שהשותפים מוחלים זה לזה. וראה עמ' 1166, במילואים להערה 482, בשם דברי יוסף, שבדבר ששותפים רגילים לקחת לצרכיהם ממון השותפות, אין הנחה שהשותפים מוחלים זה לזה. מ

⁴⁷³ טור, חו"מ, סימן קעו, יג, וסימן רפח, א; שו"ע, חו"מ, קעו, ט.

⁴⁷⁴ רא"ש, בבא קמא, פרק א, סימן יג (הובא בב"י, חו"מ, קעו, יג, ובשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהר" בחב"ט); טור, חו"מ, רפח, א.

⁴⁷⁵ ניומקי יוסף, בבא קמא ה ע"א (בדפי הרי"ף). תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 204, לומד מדבריו כלל, ששתיקת אדם למול נזק בלתי הפיך (בלית הבגדים) מעידה על מחילה, מה שאין כן שתיקה למול נזק הפיך (עצם קניית הבגדים).

אבל מאירי, בבא קמא יא ע"ב (הובא בשו"ת ר' בצלאל שם), כותב שגם אם בשעת הקנייה, בגדי כל האחים היו שווים זה לזה, הרי אם אחר כך בלו לאחד יותר מחברו, מתחשבים בזה.

⁴⁷⁶ רמב"ם, הלכות נחלות, י, ג; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו; טור שם ושם; שו"ע, חו"מ, סימן קעו, ט, וסימן רפח, א.

⁴⁷⁷ תוספות, בבא קמא יא ע"ב, ד"ה מה (הובא בשו"ת נשמת כל חי, חלק ב, חו"מ, סימן יז, דף מב ע"ג);

רא"ש שם; שו"ת מהר"ם, שם; טור סימן רפח, שם. מ

⁴⁷⁸ גידולי תרומה, שער א, חלק א, אות ז, בדעת הרמב"ם. מ

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

עצמם לבית הדין⁴⁷⁹, וגם יש להניח שכל אח לא הקנה אותם לגמרי לבניו כיוון שהם מכובדים והוא רוצה לשמור לעצמו את האפשרות למכור אותם, ולפיכך לא הוצרכו האחין למחות, וממילא שתיקתם אינה מוכיחה על מחילה⁴⁸⁰.

גם מה שאכלו אינו נלקח בחשבון, אף שייתכן שחלק מהאחים אכלו יותר מהאחרים, מפני שמן הסתם הם מוחלים על כך זה לזה⁴⁸¹.

אם אחד מהם נתן מתנה מהנכסים לאדם זר, והאחרים ראו ושתקו, שתיקתם מלמדת שמחלו⁴⁸². בגדים שהאח הגדול קנה מהעיוזבון, אין מנכים אותם מחלקו, מפני שכל האחים מעוניינים שייראה טוב כדי שדבריו יישמעו כשהוא פועל לטובת המשפחה⁴⁸³, והעובדה שלא הביעו התנגדות בשעת הקנייה, מראה שמחלו על כך⁴⁸⁴. אף שאחרי החלוקה כבר לא יפעל לטובת המשפחה, כבר מחלו לו כשקנה את הבגדים לפני החלוקה⁴⁸⁵.

אם חלק מהאחים היו גדולים וחלקם קטנים, והגדולים הוציאו יותר מהקטנים לבגדים וכדומה, והקטנים הוציאו יותר על מזונות, ר' ישעיה דיטראני סבור שגם אם שתקו וניזונו והתפרנסו יחד, אין מניחים שמחלו, אלא אלו יכולים לתבוע מאלו את העודף⁴⁸⁶. לדעתו, רק אם כולם גדולים, שתיקתם מלמדת שמחלו, אבל אם יש גדולים וקטנים, הקטנים יכולים לתבוע את הגדולים גם אם בלו הבגדים לגמרי, כיוון שהקטנים אינם יודעים למחות, שהרי אינם בני מחילה, ולכן גם הגדולים יכולים לתבוע את הקטנים על כך שהם מקבלים יותר מזונות מהגדולים, כדי שיהיה שוויון⁴⁸⁷.

אבל לדעת רוב הפוסקים, גם כאן מניחים שהם מוחלים זה לזה⁴⁸⁸.

⁴⁷⁹ רמב"ם, הלכות נחלות, י, ג; ספר התרומות, שער א, חלק א, אות ז; שו"ת מהר"ם, שם; רא"ש, בבא קמא, פרק א, סימן יג (הובא בשו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט, דף נד ע"ג); מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, א, ה; שו"ע, חו"מ, סימן קעו, ט, וסימן רפח, א. א. 480

מגיד משנה, שם; גידולי תרומה, שער א, חלק א, אות ז. שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן רי, ד"ה והנה בענין (הובא במשנה למלך, הלכות מלווה ולווה, א, ה), נימק, שצריך שלא יפסידו האחים מהזכות שהניח להם אביהם.

⁴⁸¹ כך עולה ממגיד משנה שם, שנקט שמוחלים זה לזה כשניזונים מהעיוזבון. גם מאירי, בבא קמא יא ע"ב (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהר" בוחבוט), כותב שאם אכל אחד יותר מחבירו, מה שאכל אכל. א. 482

נימוקי יוסף, בבא קמא ה ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכח, בשו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט, דף נד ע"ג, ובשו"ת יאודה יעלה (קובו), חו"מ, סימן יא); רמ"א, חו"מ, רפו, א. א. 483

בבא קמא יא ע"ב; רא"ש, בבא קמא, פרק א, סימן יג; טור, חו"מ, רפח, ד; שו"ע, חו"מ, קעו, ט; רמ"א, חו"מ, רפח, א. א. 484

נימוקי יוסף שם (הובא בדרישה, חו"מ, רפח, א). ר' מאיר מסרוקסטה, בשיטה מקובצת, בבא קמא יא ע"ב (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, שם). בעניין האח הגדול, ראה ברור הלכה, בבא קמא יא ע"ב, ציון ג.

⁴⁸⁶ פסקי רי"ד, בבא בתרא קלט ע"א (הובא בטור, חו"מ, רפו, ב, ובשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמה). ב"ח, חו"מ, רפו, א. א. 487

חידושי הרשב"א, בבא בתרא קלט ע"א (הובא במגיד משנה, הלכות נחלות, ט, יב, ובשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שעג); חידושי הריטב"א, בבא בתרא קלט ע"א; נימוקי יוסף, בבא בתרא סד ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בב"י, חו"מ, רפו, ב). חסדי דוד, תוספתא, בבא בתרא, ח, ד, נימק את דעת הרשב"א, ששתיקתם מוכיחה שמחלו.

המחלוקת מובאת בשו"ע, חו"מ, רפו, א, ובשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צג (ד"ה ומה).

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

הדינים הללו אמורים גם בשותפים רגילים, שאינם אחים, שאין שמים בגדים שבלו ובגדים של בניהם ובנותיהם, מפני שמן הסתם שותפים מוחלים על כך⁴⁸⁹.

(3) באבידה

אין חיוב השבת אבידה על פחות משווה פרוטה⁴⁹⁰. אבל הרואה ששתי פרוטות נפלו משלושה אנשים, חייב להחזיר, מפני שייתכן שהיו שותפים בכסף, ואחד מהם מחל לחבריו את חלקו, כך שיש שווה פרוטה לכל אחד, וחלה חובת השבת אבידה⁴⁹¹.

(4) שותף שהעלילו עליו עלילה אחרי חלוקת השותפות

שותפים שחילק ביניהם את השותפות, ואחרי החלוקה, אדם אלים העליל על שותף אחד עלילה בקשר למה שעשה במסגרת השותפות, והוא נאלץ להוציא הוצאות כדי להשתחרר מהעלילה – אין שותפו חייב להשתתף בהוצאות אלה, כיוון שמן הסתם, ברגע שחילקו את השותפות, מחלו זה לזה על השתתפות זו⁴⁹².

אבל אם שותפו התחיל לפרוע עמו את ההוצאות להשתחרר מן העלילה, הוא חייב להמשיך בכך, מפני שבכך הראו שאינם מוחלים זה לזה⁴⁹³.

כמו כן, אם העלילה היתה מסוג שיכול לקרות רק לאחד מהם, יש להניח שאינו מוחל לשותפו על חיובו לשאת בחלק מן ההוצאות; ורק בעלילה מסוג שיכול לקרות לכל אחד מהם, כל אחד מוחל לחברו, בגלל הנאתו מכך שחברו מוחל לו אם הדבר יקרה לו⁴⁹⁴.

(5) מחילה מיוחדת באחים שהם שותפים

יש שאחים מוחלים זה לזה ושותפים רגילים אינם מוחלים זה לזה: אחים שירשו נכסים מאביהם ועדיין לא חילקו אותם, והאחים הגדולים טרחו בהשבחת הנכסים, השבח מתחלק בשווה בין כולם⁴⁹⁵. זאת בשונה משותף שהשקיע בנכסי השותפות, שמקבל החזר הוצאות מעבר לחלקו היחסי בשבח (כמו יורד ברשות⁴⁹⁶). טעם ההבדל ביניהם הוא, ששותפים

⁴⁸⁹ טור, חו"מ, קעו, טו; שו"ע, חו"מ, קעו, ט. אבל בדק הבית, על הטור שם, דוחה את הוכחת הטור לכך – עיין שם. פ"ב

⁴⁹⁰ כאמור ליד ציון הערה 420.

⁴⁹¹ בבא מציעא כו ע"ב. צריך להרגיש שכאן אין אומדנא שמחלו, אלא מחייבים את המוצא להשיב מספק, שמה מחלו; אבל גם ספק זה מבוסס על חוסר ההקפדה שקיימת בין שותפים.

על פרטי הלכה זו ראה ברור הלכה, בבא מציעא כו ע"ב, ציון א (ועל נפקויות מהלכה זו, שם כו ע"א, ציון ז); שם מובאת מחלוקת במי שראה פרוטה אחת שנפל משלושה, האם חוששים שניים מחלו על חלקם לאחד מהם, כך שהוא בעלים על פרוטה שלמה. פ"ב

⁴⁹² שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קס. וזו לשונו: "בנידן דידן, שניהם קנו וחלקו ונפרדו זה קצת ימים, כשם שהחלק שהגיע לשמעון מן השמן עומד לאחריות שמעון אם ישרף או יאבד, כך מה שיעלילו על כל אחד מהם הוא לאחריותו... אפילו יברר שמעון בעדים ברורים שנטלו ממנו כך וכך בשביל השמן שקנו, אין לראובן לשלם כלום, שיאמר: 'מזלך גרם, שמשעה שחלקנו אין לי עליך כלום ולא לך עלי', כי כל אחד מחל לחברו כל אחריות והפסד שיגיע לו".

⁴⁹³ שו"ת לחם רב, סימן קיד וסימן קיח. הוא מיישב בכך מדוע מהרשד"ם שם, סימן קנא, אינו פוטר בנידונו בנימוק של מחילה – מפני שבנידונו התחילו לפרוע יחד.

⁴⁹⁴ לחם רב, שם ושם. הוא מיישב בכך מדוע שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן נו פסק שאם העלילה נבעה מעסק השותפות, שני השותפים מתחלקים בהפסד, ואילו בסימן פא פסק שרק מי שהעלילו עליו מפסיד.

⁴⁹⁵ בבא בתרא קמג ע"ב; שו"ע, חו"מ, רפז, א.

⁴⁹⁶ בבא בתרא מב ע"ב.

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

מקפידים זה על זה, ואינם מוחלים, ואילו אחים מוחלים זה לזה ואינם מקפידים⁴⁹⁷, והעובדה שלא הודיעו מראש שהם משביחים לצורך עצמם, מראה שהם מחלו⁴⁹⁸. אם חלק מהאחים הודיעו מראש שברצונם להשביח את הנכסים ושהשבח יהיה שלהם, רצונם יינתן להם⁴⁹⁹, וכל השבח מכל הנכסים ילך לאחים שהשביחו⁵⁰⁰. טעם הדבר הוא שהאחים האחרים מוחלים להם, כיוון שהודיעו⁵⁰¹. הודעה זו אינה צריכה להיות בבית דין, ודי אם תהיה בפני עדים⁵⁰², ודי אפילו בגילוי דעת בלבד או דבר שמוכיח שזאת כוונתם⁵⁰³, מפני שדי בכך כדי לסתור את ההנחה⁵⁰⁴ שהאחים המשביחים מחלו לאחרים⁵⁰⁵. זאת בשונה משותף שמשביח את הנכסים, שמקבל רק את הוצאותיו כיורד ברשות גם אם הודיע מראש שהוא רוצה את כל השבח. טעם ההבדל הוא ששותפים השתתפו למטרת רווח, ושותף זה אינו מוכן שרק השותף האחר ירוויח, ואילו אחים מוחלים, מפני שלא השתתפו למטרת רווח, ולא איכפת לאח אחד שאחיו ירוויח, שהרי זה נהנה וזה לא חסר⁵⁰⁶. נראה שההבדל בין מקרה זה למקרים האחרים שבהם שותפים מוחלים, הוא שכאן נידונים רווחים מהשבתת הקרקע, שהיא המטרה שלמענה השתתפו, ואין להניח ששותף ימחל על סטייה ממטרת השותפות.

ז. במקום מצווה

במקומות אחדים נפסק שמניחים שנושה מוחל על זכותו מפני שיש בכך קיום מצווה. בהפרשת תרומות ומעשרות: מי שהוזמן לסעודה, וחושש שמא לא הפריש בעל הבית תרומות ומעשרות מן האוכל שבסעודה, יכול להפרישם בעצמו, ויפרר לאיבוד אחד ממאה, שהוא תרומת מעשר ואסור באכילה, ואין בכך משום גזל, מפני שיש להניח שבעל הבית מעוניין לעשות לאורחיו נחת רוח⁵⁰⁷. כלומר, מאחר שהאורח לא יוכל לאכול אם לא יפריש תרומות ומעשרות, ובעל הבית הזמין אותו לאכול, יש להניח שמחל לו על אותו אחד ממאה⁵⁰⁸. כמו כן, פועל שאינו מאמין שהמעביד הפריש תרומות ומעשרות מהאוכל שנתן לו, יפריש אותם בעצמו, ויתן אחד ממאה לכהן כתרומת מעשר, ובמקומו יקח אוכל אחר מהמעביד, ואין

⁴⁹⁷ תוספות, בבא בתרא קמ"ג ע"ב (ד"ה והשביחו); רא"ש, בבא בתרא, פרק ט, סימן ט (הובא בשו"ת לחם רב, סימן ק, בסמ"ע, רפז, ס"ק ב, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן ע"א, דף קצ"ד ע"ג, ובשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן פט, דף קס"א ע"ב); אור זרוע, בבא קמא, סימן נ (שלכן אינו מקבל שכר טירחה); חידושי הריטב"א, בבא בתרא קמ"ג ע"ב; פתחי תושן, ירושה ואישות, פרק ג, הערה כו. ⁴⁹⁸ בבא מציעא מ"א ע"א; רא"ש, בבא בתרא ש"פ. זו דוגמה למחילה מתוך שתיקה, שמצטרפת לכך שהם אחים. הרא"ש שם כותב שדין זה קיים גם אם כל האחים גדולים.

⁴⁹⁹ בבא בתרא קמ"ג ע"ב; שו"ע, חו"מ, רפז, א.

⁵⁰⁰ תוספות, בבא בתרא קמ"ג ע"ב (ד"ה ואם), ורא"ש שם.

⁵⁰¹ תוספות ורא"ש שם; אור זרוע, בבא בתרא, סימן קס"א (ממה שהאחרים לא מחו).

⁵⁰² רשב"ם, בבא בתרא קמ"ג ע"ב (ד"ה ואם); אור זרוע, שם. ⁵⁰³ כגון שהוא תלמיד חכם, שאין דרכו להפסיק מלימוד תורה כדי להשביח נכסים לטובת אחרים (בבא בתרא קמ"ד ע"א).

⁵⁰⁴ ליד ציון הערה 498.

⁵⁰⁵ שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קנב.

⁵⁰⁶ רא"ש שם (הובא בשו"ת לחם רב, סימן ק); טור, חו"מ, רפז, ג. ⁵⁰⁷ ירושלמי, דמאי, ז, א. המשנה, דמאי, שם, נוקטת דוגמה של המוזמן לסעודת שבת, כדי ללמד שאפשר להפריש תרומות ומעשרות מראש בערב שבת, אבל לעניין המחילה, אין הבדל בין שבת לחול.

⁵⁰⁸ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קנ, בתחלתו.

בכך גזל, מפני שיש תועלת למעביד מכך שיאכל הפועל כדי שבעו, כדי שיעבוד כראוי, והוא מוחל על אותו אוכל נוסף, כיוון שאין אפשרות אחרת שהפועל יאכל בהיתר⁵⁰⁹. מתן צדקה: היתה תקנה בירושלים שמי שמת בה, ואין לו יורש בירושלים, כוללות ירושלים, שהחזיקו לומדי תורה ונצרכים, יורשים אותו גם אם יש לו יורשים בחו"ל⁵¹⁰. היו שהסבירו שהטעם לתוקף התקנה הוא שיש אומדנא שאדם רוצה שהכוללות יירשו את נכסיו, והיורש שנמצא בחו"ל יודע על כך ומוחל על הנכסים לכוללות⁵¹¹.

פרנסה לקרוביו העניים: מעשה בשני אחים, ראובן ושמעון, שעשו שותפות, כשכל אחד מהם נתן כסף משלו לקניית סחורה, ושמעון ישב בחנות ועסק במכירת הסחורה. שמעון מת, ואמם אמרה שלוי אחיהם ישב בחנות והרווחים ילכו לפרנסת אחיותיהם, וראובן שמע ושתק. נפסק שמניחים שראובן מחל, מפני שאדם חייב לפרנס את קרוביו העניים, וכאן לא היה כסף לאחיות, ויש להניח שראובן ירצה לעשות את הדבר הנכון, והנחה זו מצטרפת לשתיקתו⁵¹². אבל יש אומדנא דמוכח שראובן התכוון למחול רק על מה שיצטרכו האחיות לנישואיהן, ולא זכו בגוף הנכסים, ולכן אם אחר כך לוי הרוויח הרבה בנכסים, ההפרש שייך לראובן⁵¹³. ברור שלא התכוון למחול להן על גוף הנכסים, שהרי אם כן, אם ימותו הבנות לפני נישואיהן, יירשו לוי וראובן בשווה, וברור שראובן לא התכוון להפסיד כך⁵¹⁴. עוד נפסק, שאין מניחים שהתכוון למחול לאמו על הנכסים כדי שתפרנס מהם, מפני שהוא יכול לפרנס אותה מיום ליום, והוא מחל רק לטובת הבנות⁵¹⁵.

מקום לסוכה: כל יהודי מוחל מן הסתם על חלקו ברשות הרבים, כדי שיהיה מותר לבנות שם סוכה, ולא תיחשב סוכה גזולה, משום שישראל ערבים זה לזה, וכל יהודי מעוניין שיהודי אחר יקיים מצוות סוכה⁵¹⁶. אבל למעשה אסור לבנות סוכה ברשות הרבים, מפני שגם לגויים יש חלק ברשות הרבים, והם אינם מוחלים על חלקם בשביל המצווה⁵¹⁷.

ח. אם המחילה תגרום לנושה תועלת אחרת

אם קיומה של זכות מסוימת מונע מהנושה ליהנות מזכות אחרת, גדולה יותר, יש להניח שהוא מוחל על הזכות הקטנה.

⁵⁰⁹ מהרי"ט שם, בדעת רשב"ג במשנה דמאי, ז, ג. יש להעיר שזאת לא מחילה אלא מתנה, שהרי לא שייכת מחילה על דבר בעין.

⁵¹⁰ ראה ר"י שציפנסקי, התקנות בישראל, כרך ד, עמ' תקסג-תקסח.

⁵¹¹ שו"ת מקור ישראל, סימן נא, בתחילתו, וסימן נב, בתחילתו, מביא סברה זו, ודוחה אותה, מפני שזו מחילת בעלות (ראה שער ארבע-עשרה); הרי שעצם ההנחה שאדם מוחל מפני מצווה, היא קבילה.

⁵¹² ר' אברהם יצחקי, אורים גדולים (זאבי), לימוד קלט, דף נה ע"א-ע"ב (נרפס גם בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א, ובשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח); ר"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק

א, חו"מ, סימן ח (סא ע"ב).⁵¹³

⁵¹³ ר"א יצחקי, אורים גדולים שם, דף נו ע"ד; ר"י זאבי, אורים גדולים, לימוד קמ.⁵¹⁴

⁵¹⁴ ר"א יצחקי, שם, דף נו ע"ב.

⁵¹⁵ ר"א יצחקי, שם, דף נו ע"ג.⁵¹⁶

⁵¹⁶ שו"ת משנה הלכות, חלק ד, סימן רכו. יש להעיר שזו מחילת בעלות, ובעצם כוונתו למתנה מכללא (ראה על כך בעמ' 1252).

הוא מוסיף הסבר אחר, שכופים אותו למחול, ויש לכך תוקף מטעם "הפקר בית דין הפקר". וראה עמ' 813, מקור אפשרי נוסף למחילה מכללא בגלל מצווה.

⁵¹⁷ מגן אברהם, תרלו, ס"ק ג.⁵¹⁸

פרק חמישי: אומדנא כללית על פי טבע האדם

עיקרון זה מוצא ביטוי ברין שחייב הטוען שפרע חצי מהחוב, ועדים מעידים שפרע את כולו, ויש לנושה שטר על החוב – הלווה יישבע שפרע חצי (שבועת "המודה במקצת"), וחייב לשלם את השאר⁵¹⁸. לכאורה קשה, מדוע הלווה חייב להישבע, הרי בשטר יש שעבוד קרקעות (על ידי השטר, יכול הנושה לטרוף מקרקעות שמכר החייב לאחרים), ואין חיוב שבועה על תביעת קרקע, ואף לא כשיש שטר שיש בו שעבוד קרקעות⁵¹⁹? התשובה היא, שבכגון זה, הרי הנושה אינו יכול לגבות מהקרקע על סמך השטר, שהרי הלקוחות שקנו את הקרקע יוכלו לטעון שהם מאמינים לעדים האומרים שהלווה פרע הכול⁵²⁰. לכן יש להניח שהנושה מחל על שעבוד הקרקעות כדי שיוכל לחייב את הלווה להישבע, דבר שעשוי לגרום ללווה להודות על האמת⁵²¹.

דוגמה נוספת לעיקרון זה אפשר למצוא בדברי ר' שאול ישראל⁵²², שעל אף שחז"ל אסרו לרעות בהמה דקה (צאן) במקום שיש יישוב של ישראל⁵²³, הרי שבזמננו, שיבוא הבהמות יקר יותר מבעבר, והרעיה מפרנסת רבים, יש הסכמה כללית למחול על הנוק שיעשו הבהמות, ולכן מותר לרעות בהמה דקה. גם כאן ההנחה שמוחלים מבוססת על כך שתצא מכך תועלת רבה יותר מהנזק מאבדן הזכות.

ט. אם הנושה השיג רכוש ממקור אחר

מי שמת והניח בן ושתי בנות, ונישאה הראשונה וקיבלה "עישור נכסים" מן העיזבון לצורך נישואיה כמגיע לה, ואחר כך מת הבן, כך ששתי הבנות ירשו את כל הנכסים, אין לשנייה זכות לקבל עישור נכסים מעבר לחלקה בעיזבון, כיוון שיש לה "רווח ביתא", היינו שבלאו הכי יש לה חצי מכל הנכסים⁵²⁴. הטעם הוא שיש להניח שמחלה על עישור נכסים כיוון שיש "רווח ביתא"⁵²⁵.

י. במקום שיש ספק בחיוב

בממון המוטל בספק, הדין הוא שהמוציא מחברו עליו הראיה. משום כך, התובע מוחל לנתבע (המוחזק) בתורת ודאי, ולכן אין המוחזק עובר מספק בלאו של "לא תגזול", שהרי התובע מחל לו; אלא שאם ימצא התובע אחר כך ראייה, הוא יכול להוציא מהנתבע, משום שאז מתברר שזו היתה מחילה בטעות⁵²⁶.

⁵¹⁸ בבא בתרא קכח ע"ב.

⁵¹⁹ בבא מציעא ד ע"ב.

⁵²⁰ בבא בתרא שם.

⁵²¹ מעיני החכמה, בבא מציעא ד ע"ב, מהדורא בתרא, אות לח (אות פה במהד' תשס"ב), ד"ה בא"ד וי"ל שמחל.

⁵²² עמוד הימיני, סימן כג, בסופו. מ

⁵²³ בבא קמא עט ע"ב. מ

⁵²⁴ כתובות סט ע"א; שו"ע, אהע"ז, קיג, ח. מ

⁵²⁵ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (ד"ה ועדיין); ברור הלכה, כתובות שם, ציון ג. מ

⁵²⁶ שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן שב. הוא מיישב בזה את קשיית ר' יחיאל באסן, המובא בכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות בית יוסף, אות ז, ובתומים, קיצור תקפו כהן, סימן כג, על דין "המוציא מחברו עליו הראיה": איך המוחזק רשאי להמשיך להחזיק בממון המסופק, הרי אולי אינו שלו, והוא עובר בספק איסור גזל, וספיקא דאורייתא לחומרא.

שער אחת-עשרה: מחילה מכללא

יא. מנהג שמוחלים זכות מסוימת

אם יש מנהג קבוע במקום מסוים, שמוחלים על זכות מסוימת, יש להניח שבעל הזכות מוחל על זכות זו, מפני שיש להניח שהוא פועל לפי הנהגה. לדוגמה, מעיקר הדין אסור לעשות חלל תחת רשות הרבים, שמא ייפתח באופן פתאומי, אבל בפועל הדבר הותר, מפני שנהגו לעשות ביבים ומרתפים תחת חלל רשות הרבים, והכול מוחלים על כך כיוון שכך נהגו⁵²⁷. כל אחד מוכן למחול על כך שחברו יעשה חלל, כדי שאם הוא עצמו יצטרך, יוכל לעשות⁵²⁸. המוכר חפץ, ונמצא בו מום מסוג שמקובל שאין מקפידים עליו, המכר קיים⁵²⁹, מפני שרוב בני אדם מוחלים על מום כזה⁵³⁰.

פועל שעשה במלאכתו טעות שרגילים לעשות, הפועל פטור מלשלם על הנזק שנגרם, מפני שמן הסתם המעביד מוחל. לדוגמה, השוכר סופר לכתוב עבורו ספר תורה, והסופר עשה טעויות, ובעל הספר צריך לשכור אדם אחר לתקן אותן – הסופר הראשון פטור מלשלם על הנזק הזה, מפני שכל סופר טועה לפעמים, ולכן המעביד מן הסתם מוחל על כך⁵³¹.

פרק שישי

אם יש "מיגו" נגד האומדנא שמחל

במקום שיש אומדנא שהנושה מחל (אם מתוך התנהגותו, אם מתוך שתיקתו, ואם מתוך אומדנא של טבע האדם), החוב מחול גם אם הנושה טוען שלא מחל, מפני שאינו נאמן נגד האומדנא⁵³².

אבל יש אומרים שאם יש טענת "מיגו", המחזקת את טענת הנושה שלא מחל, הוא נאמן למרות האומדנא. לדוגמה, קונה שהתאנה, ושהה כדי להראות לתגר, שהראה בזה שהוא מוחל

ראה בשמו בהערה 400, שגם שם כתב במקרה מסוים סברת מחילה בטעות, והערתנו במילואים שם על דבריו שייכת גם על דבריו כאן.

⁵²⁷ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצב; רמ"א, חו"מ, תיז, א (הובא בארחת משפט, עמ' ריז).
⁵²⁸ רשב"א שם; סמ"ע, תיז, ס"ק ג. וזו לשון הרשב"א: "שורת הדין הגמרא, כל שבא לעשות חלל תחת רשות הרבים, ואף על פי שראו הרבים ושתקו, אין זו מחילה המועלת... ומכל מקום, עכשו נהגו בכל המקומות ובכל הערים לעשות לעולם כל ביבין של העיר חלולין תחת קרקע רשות הרבים לקלח שם מימי גשמים וכל מימי תשמיש בעלי בתים ומכסין אותן, ואין אדם נמנע בכך, והכל הורגלו בכך... וכן עושין ברוב המקומות בורות למגורות תבואה ברשות הרבים. וכבר הורגלו הכל בכך ואינו נמנעין והכל צריכין לכך, וכאלו הכל מוחלין בכך ורוצין... נחא להו לכלהו כי היכי דלכי מצטרכי אינהו ליעבדו נמי הכי".
⁵²⁹ שו"ע, חו"מ, רלב, ו.

⁵³⁰ ש' אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 181.

⁵³¹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף נו; ביאור הגר"א, חו"מ, שו, ס"ק כד.
⁵³² כך כתב מהר"י הכהן (עמ' 470, הערה 373) על נידונו (שאף אם בשעת מעשה הוא מצהיר שאינו מוחל, אינו מועיל). וכך עולה ממשטם של דברי הפוסקים, שאמרו בכל אותם מקרים שהבאנו, שהחוב מחול בגלל מחילה מכללא. וכך הוא בכל אומדנא, שהאדם שלגביו נקבע האומדנא שהתכוון לדבר מסוים, אינו יכול לומר אחרי מעשה שלא התכוון לכך. וכך עולה מן הפוסקים בהמשך פרק זה, שנחלקו רק בשאלה האם מקבלים את טענת הנושה אם מיגו מסייע לה, משמע שבלי מיגו לכל הדעות אינו יכול לומר שלא התכוון למחול.

פרק שישי: אם יש "מיגו" נגד האומדנא שמחל

על החזרת האונאה, הרי אם כספו עדיין בידו, יכול לחזור בו מהמכר, אם הוא טוען שלא מחל, משום שיש לו מיגו, שהיה יכול לומר "פרעתי לך את הכול"⁵³³. כנגדם, אחרים אומרים שהנושה אינו נאמן לומר שלא מחל גם אם יש לו מיגו, מפני ש"אנן סהדי" שמחל, ולא מועיל מיגו נגד "אנן סהדי"⁵³⁴. עוד נימקו, שהנושה אינו נאמן כאן מטעם מיגו, מפני שזה "מיגו להוציא", כיוון שעל סמך זה רוצה הנושה להוציא מהחייב, לפי טענתו שלא מחל⁵³⁵. כמוכח, נימוק זה אינו תקף במקום שהנושה מוחזק, כגון שתפס נכסים של החייב. מצד שני, יש שהשיבו על הנימוק שזה מיגו נגד "אנן סהדי", שהעובדה שיש לתובע מיגו עוקרת את כל האומדנא שמחל. לדוגמה, קונה שהתאנה ושהה כדי להודיע לתגר וממונו בידו, יכול לומר: "הסיבה ששהיתי אינה משום שמחלתי אלא מפני שסמכתי על כך שיש לי מיגו"⁵³⁶. זו טענה שאפשר לומר בכל מצב שיש לתובע מיגו⁵³⁷. טענה זו דוחה גם את הנימוק שזה מיגו להוציא, מפני שהתובע יכול לומר "שתקתי מפני שסמכתי על המיגו, ולא ידעתי שלא מועיל מיגו להוציא". אבל יש מקום לומר שטענה זו טובה רק במצבים שהאומדנא היא מכוח שתיקה, אבל אם היא מתוך התנהגות או מתוך טבע האדם, זה לא צריך להיות מושפע ממה שחשב שיש לו מיגו.

לכאורה, השימוש במיגו כאן מבוסס על גישה שהשאלה האם מחל או לא היא שאלה סובייקטיבית, לגבי נושה זה, ולכן שאלה זו תלויה גם בנאמנותו, שלגביה אפשר להפעיל את הכלי של מיגו. לכאורה, גישה זו נוגדת את השיטה שמחילה בלב תקפה רק אם ברור לכול שהיתה דעתו למחול⁵³⁸, ואם אינו ברור לכול, היא בטלה מפני שאלו דברים שבלב. כנראה, ההסבר הוא שמחילה בלב מועילה רק אם היא גם אובייקטיבית וגם סובייקטיבית – כלומר רק בהתקיים שני תנאים מצטברים: (א) באמת מחל בלבו, (ב) ניכר מהתנהגותו החיצונית

⁵³³ ר' ברוך יצחק מרגנשבורק, המובא בהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ד, סימן טו, ובפסקי ריקאנטי, סימן שפד; פלפולא חריפתא, בבא מציעא, פרק ד, אות י (השני); ש"ך, חו"מ, רכז, ס"ק ד (אבל אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן לג, דף ע"ב, כותב שהש"ך מסופק בזה); נתיבות המשפט, רכז, ס"ק ב; קרית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה עוד כתב הש"ך). ראה על כך פתחי חושן, גניבה, פרק יא, סעיף יד. ⁵³⁴ בית מאיר, אהע"ז, צג, יד (על קונה שהתאנה ושהה כדי להודיע לתגר, וכספו בידו; הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן נה); סמ"ע, סימן פח, ס"ק כח (הובא בשו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט; על טענו חטים והודה לו בשעורים, ותפס דמי שעורים אחרי שעמד בדיון, שיש לו מיגו שיאמר שלא תפס), וסימן רכז, ס"ק יד (על אונאה פחות משתות וממון המתאנה ביד המאנה – מפני ש"בטלה דעתו" אצל כל אדם, שמוחל); ש"ך, חו"מ, פח, ס"ק כג (על טענו חטים והודה לו בשעורים כ"ל); בית שמואל, צג, ס"ק כג (על אלמנה שלא תבעה מזונות שלוש שנים ואחר כך תפסה משכון שלא בעדים, שיש לה מיגו שהיתה יכולה לומר שלא תפסה; הוא לא נימק מצד שזה נגד "אנן סהדי", אבל כך נימקו מחצית השקל (יאגיד), אהע"ז, סימן צג, ושמן ראש שם).

⁵³⁵ הפלאה, כתובות קד ע"א (ד"ה שם אמר). הוא עוסק באלמנה שלא תבעה את כתובתה 25 שנים, ויש לה מיגו שתטען שתבעה תוך הזמן. ראה עוד על כך בשמו בעמ' 1144, במילואים להערה 272.

⁵³⁶ בית מאיר, אהע"ז, צג, יד (הובא בשו"ת דברי שלום (מזרחי), יו"ד, סימן צח, עמ' רע"א; שער משפט, רכז, ס"ק א (הובא בשו"ת ברכת חיים (ירושם), סימן נו, אות ח, ובפתחי תשובה, חו"מ, רכז, ס"ק ב); שו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן נט במהד' תש"ך = סימן מח במהד' תקצ"ג.

⁵³⁷ גם במצבים שהמיגו הוא מכוח מה שתפס אחר כך שלא בעדים, הוא יכול לומר "הסיבה ששתקתי היא מפני שידעתי שאוכל לייצר מיגו על ידי תפיסה".

⁵³⁸ ראה שער שני, עמ' 64–66, שזו השיטה השלטת.

שמחל. לכן אם יש לו מיגו שמעניק לו נאמנות לומר שבאמת לא מחל, החוב אינו מחול, גם אם המהנהגותו נראה שמחל⁵³⁹.

פרק שביעי

סיכום

במצבים רבים, קובע המשפט העברי שהחויב בטל מטעם מחילה, אף שהנושה לא מחל בפירושו, וזאת מפני שיש אומדנא שהנושה מחל במחשבתו. מצבים אלה מתחלקים לארבע קבוצות.

הקבוצה הראשונה היא בנושה שעשה מעשה שניכר ממנו שמחל על החוב. דוגמאות לכך הן: עשיית שטר חדש על אותו חיוב, שבכך נמחל שעבוד הנכסים עד תאריך השטר החדש; תובע שתבע תביעה אחת (כגון חטים), והנתבע כפר בתביעה זו אבל הודה שהוא חייב לתובע דבר אחר, זול יותר (כגון שעורים); נושה שתבע בבית דין פחות מהמגיע לו; נושה שכתב שטר על החיוב בלי להזכיר אחד מפרטי החיוב; נושה, שבעת גביית החוב, גבה מהחייב רק חלק מהחוב; נושה העושה מעשה בלי לדרוש שבועה שהנתבע היה חייב להישבע לו; נושה שסייע לחייב לקחת רכוש משלו; בעל שהתחייב לאשתו שלא לעבור לארץ אחרת, והיא עברה עמו; ועוד.

אבל יש מעשים שהנושה עושה שהיה מקום להסיק מהם מחילה מכללא, ובכל זאת נקבע שאין די ביסוס להנחה זו. דוגמאות לכך הן: נושה שקרע את שטר החוב; נושה שהחזיר את שטר החוב לחייב; חוב שהיה עליו ערב, והמלווה פנה לאדם נוסף וביקש ממנו שיהיה ערב; קונה ששילם יותר מהמחיר ביודעין; מתן הצהרת הון בלי הזכרת זכות מסוימת; חתימה על שטר מכר של נכסי החייב; ועוד.

הקבוצה השנייה היא בנושה ששתק בשעה שראה פגיעה בזכותו, שתיקה שאפשר להסיק ממנה באופן סביר שהוא מוחל על זכותו. דוגמאות לכך הן: אם הזכיר מחילה לפני שראה את הפגיעה; אם ראה שהחייב נתן את נכסיו לאחרים במתנה; אם ראה שאדם אחר גובה חוב שלו; פועל שקצבו לו שכר באמצע עבודתו רק על העתיד; אם אדם אחר אמר בנוכחות הנושה שהוא מוחל; ועוד.

אבל אם יש לנושה ראייה ברורה על זכותו, שתיקתו אל מול הפגיעה אינה מראה שמחל. כמו כן, אם הפגיעה שראה הנושה אינה גורמת לו נזק מידי, ורק עלולה לגרום לו נזק בעתיד, ושתק, אין בשתיקתו הוכחה שהוא מוחל. דוגמאות לכך שבהם אין מסיקים מחילה מתוך שתיקת הנושה למול פגיעה בזכותו, הן: אם ראה שנושה אחר גבה מהחייב; בעל חזקת "אורנדא" ששתק כשאחר אמר לו שהוא רוצה לשכור את העסק וכדומה; אב שראה שבתו קיבלה קידושין בעצמה; מי שראה שאדם אחר מזיק לו נזק ברור; מוכר שהתאנה יותר משתות ונודע לו; אם הכריזו שמי שאינו מערער מאבד את זכותו; חייב שעזב את העיר; ועוד.

⁵³⁹ צריך להוסיף, שאף שהחייב חשב שהנושה מחל, אין לפטור אותו מחמת כך, שהרי זה נדיר שבגלל טעותו, זו, שינה את מצבו לרעה בהסתמכו על מה שחשב שהנושה מחל.

פרק שביעי: סיכום

הקבוצה השלישית היא בנושה ששתק לאורך זמן ולא תבע את זכותו, באופן שאפשר להסיק מכך שמחל עליה. ככלל, העובדה שנושה לא תבע את חובו במשך זמן רב, אינה מוכיחה שמחל עליו. דוגמאות לכך הן: אם לא היה לו ממי לתבוע; בתביעת שותף אחד משותף אחר; בחיוב מלווה להחזיר ריבית ובחיוב דיין להחזיר שוחד; מי שקנה חפץ עם מום והיה יכול לבודקו ולא בדק; במקום שחוק המדינה קובע שמי שאינו תובע את חובו במשך זמן מסוים, החוב פוקע; אם הנושה והחייב היו יידיים; בזכות של הציבור; ועוד.

אבל יש ששתיקה ממושכת של הנושה בכל זאת מוכיחה שמחל, מטעמים שונים. דוגמאות לכך הן: אלמנה שלא תבעה את כתובתה או את מזונותיה זמן רב; בת שלא תבעה עישור נכסים; קונה שהתאנה יותר משתות ושהה די זמן לברר את המחיר; נושה שלא תבע חיוב שנקבע לזמן מסוים; בחוב מכוח תקנת חכמים; נושה שלא דרש שהחייב יישבע; בעל שמצא מום באשתו ושחק; ועוד.

הקבוצה הרביעית היא של מצבים שלפי אופי החייב והנושה ואופי החיוב, מניחים שמחל, גם בלי התנהגות מסויימת של הנושה ובלי שתיקתו. דוגמאות לכך הן: חיוב פחות משווה פרוטה; מכר בהפרש כמותי של פחות מאחד חלקי 24; אונאה במכר פחות משתות; אם הנושה השיג רכוש ממקור אחר; במקום שיש ספק בחיוב; אב הנושה בבנו; אישה הנושה בבעלה; בזכות של שותף על שותפו; אם המחילה תגרום לנושה תועלת אחרת, גדולה יותר; מחילה שיש בה קיום מצווה; או אם יש מנהג שמוחלים זכות מסוימת.

במקום שיש אומדנא (מן האומדנות שהזכרנו) שהנושה מחל, החוב מחול גם אם הנושה טוען שלא מחל. נחלקו הדעות לגבי נושה שיש טענת "מיגו", המחזקת את טענתו שלא מחל – האם הוא נאמן למרות האומדנא.

שער שתיים-עשרה

מחילה באישים שונים

פרק ראשון

מבוא

במחילה, כבכל פעולה משפטית, עולה השאלה למי יש כשירות משפטית למחול; ובצידה עולה השאלה למי יש כשירות משפטית לקבל מחילה, דהיינו, שחובו יימחל. עיקר הדיון, על שני היבטיו, מתמקד בקטן: האם הוא יכול למחול (ובכך יעסוק פרק שני), והאם אפשר למחול לו על חובו (ובכך יעסוק פרק חמישי). בצד זה נדון בכשירותם למחול של חרש ושוטה (בפרק שלישי) ושל הקדש (בפרק רביעי); וכן באפשרות למחול על חוב של מת (שבו יעסוק פרק שישי).

פרק שני

מחילת קטן

א. כללי

קטן שמחל – אין מחילתו תקפה¹, מפני שאינו בר דעת², בין מחילה מפורשת³ ובין מחילה מכללא⁴.

¹ רש"י, בבא בתרא ח ע"א, ד"ה לא מידול (ביתום); הובא בגן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן כה, עמ' קפח); תוספות רשב"א משאנץ, כתובות לה ע"ב, ד"ה הממאנת (בקטנה); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תסא (ביתום); מאירי, בבא מציעא כב ע"ב (ביתום); תוספות, כתובות מב ע"א, ד"ה לאביה (הובא בדברים אחדים (קלצקין), אות קפו, עמ' קלח), בבא מציעא צג ע"א (ד"ה דכוותיה), ושבועות לג ע"ב, ד"ה ושאנס (הובא במחנה לוי, שבועות לז ע"ב, ד"ה אמנם לכאורה).²

² חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן כ (עא ע"ג).

³ זה הנידון ברוב המקורות שצוינו בהערה 1 ובמילואים שם. לדוגמה, כך עולה מסמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד (שנקט שאינו יכול למחול), ומאורח משפט (אנליק), יב, ח (שכתב שלא ייתכן מצב שקטן ימחל על שעבוד קרקעות). וכך עולה מהפוסקים (בהערה 7) שאמרו שבפעוטות מועילה מחילה מפורשת – הרי שבפחות מגיל הפעוטות, אף מחילה מפורשת אינה תקפה.⁴

⁴ שו"ת מצוות כהונה, השמטה בסוף הספר, וחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב, מסבירים שזאת כוונת רש"י, כתובות סח ע"א (ד"ה מדעתה), הכותב שיתומה שהשיאוה אמה ואחיה ונתנו לה סכום

גם במסגרת פשרה, מחילה של קטן אינה תקפה⁵.

ב. קטן שהגיע לגיל "הפעוטות"

(1) כללי

קטן שהגיע לעונת הפעוטות (מגיל שש ומעלה, אם הוא מבין במשא ובמתן⁶), מחילתו תקפה מדרבנן, כמו שתיקנו חכמים שמתנתו תקפה⁷. וקל וחומר הוא: אם תיקנו שמתנתו תקפה, אף שמתנה של גדול צריכה קניין, קל וחומר שתיקנו שמחילתו תקפה, שהרי מחילה של גדול אינה צריכה קניין⁸.

אבל קטן שאינו בעל שכל, אפילו הוא בגיל הפעוטות, כשם שאין מכר שלו תקף⁹, כך אין מחילתו תקפה¹⁰.

יש אומרים שגם בגיל הפעוטות, רק מחילה מפורשת תקפה, אבל מחילה מכללא, דהיינו שרק יש לשער שהוא מוחל (במצבים שבגדול היינו מניחים שהוא מוחל¹¹), אין לה תוקף¹². יש להסביר דעה זו, שאף שברוך כלל מחילה מכללא מועילה יותר ממחילה מפורשת¹³, כיוון שיש הוכחה חיצונית שאכן התכוון למחול, זה רק לעניין תוקפה מעיקר הדין, אבל כאן הדין הוא בהיקף תקנת חכמים, ובמחילה מפורשת יש יותר סיבה לתקן שתהיה תקפה.

אבל מגיד משנה¹⁴ כותב שבאונאה פחות משתות בקטן שהגיעה לגיל הפעוטות, האונאה מחולה, כמו שתיקנו חכמים שמתנתו תקפה; ומכאן שהוא סובר שגם מחילה מכללא, כמו באונאה, מועילה בפעוטות¹⁵.

נמוך מעיזבון אביה והסכימה, כשתגדל תוכל לדרוש את "עישור הנכסים" המגיע לה, מפני שאין מחילתה תקפה. §

⁵ אורח משפט (אנליק), יב, ב (כ ע"ג). הוא מדבר על קטן שפחות מגיל הפעוטות.

⁶ שו"ע, חו"מ, רלה, א.

⁷ תוספות, כתובות דף פו ע"א, ד"ה תיזיל (הובא בחידושי ר' עקיבא איגר, כתובות לה ע"ב, ד"ה ת"ר וד"ה תר"ה המאנת), ודף קז ע"א (ד"ה קטנה), ובבא בתרא קמו ע"ב (ד"ה המוכר); ר"ן על הרי"ף, כתובות דף י ע"ב (בדפי הרי"ף) ודף מה ע"א (בדפי הרי"ף); נימוקי יוסף, כתובות פה ע"ב, ובבא בתרא עג ע"ב (בדפי הרי"ף), בשם הריטב"א; חידושי הרא"ה, כתובות פה ע"ב; חידושי הרמב"ן, כתובות פה ע"ב; ר' ברוך, המובא במרדכי, כתובות, סימן קצ, ובהגהות אשרי, כתובות, פרק ו, סימן יב (הובא בבית שמואל, קיג, ס"ק יז); חידושי הרשב"א, כתובות דף לה ע"ב (על מפתח) ודף נג ע"ב (ד"ה כ), ושו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן ב (הובא בב"י, חו"מ, רלה, מחודש ד, בסמ"ע, רלה, ס"ק יד, ובשו"ת עטרת משה, חו"מ, סימן נב, אות ב). §

⁸ שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן מה.

⁹ שו"ע, חו"מ, רלה, א.

¹⁰ שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג.

¹¹ כמפורט בשער אחת-עשרה.

¹² שו"ת הריב"ש, סימן כ וסימן תסח, ור"י באסן, שם, בדעת הראב"ד, הלכות מכירה, כט, ח; נחמד למראה, על ירושלמי, עירובין, פרק ז (חלק ב, דף צו ע"א); מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות יב (כך נראית כוונתו). §

¹³ ראה לדוגמה שער ארבע-עשרה, עמ' 574, בעניין מחילת בעלות.

¹⁴ מגיד משנה, הלכות מכירה, כט, ח.

¹⁵ כך כתבו בדעתו ר"י באסן, שם, ומשכנתו הרועים, מערכת מ, אות כט (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, ד"ה וחזיתיה לה). אבל ראה עמ' 1175, במילואים להערה 12, שתורת הקניינים מעלה אפשרות שמגיד משנה דיבר רק באונאה. §

פרק שני: מחילת קטן

(2) אם יש לו אפוטרופוס הריטב"א¹⁶ כותב שלא מועילה מחילה של פעוט שיש לו אפוטרופוס, כפי שנפסק¹⁷ שמכירתו אינה מועילה, כיוון שאין צורך בתקנה הנותנת תוקף למכירתו, שכן האפוטרופוס יכול למוכר עבורו מה שהוא צריך למכור.

אבל רבנו חננאל סובר שמועילה מתנה של פעוט גם אם יש לו אפוטרופוס¹⁸, מפני שרק מכר אין צורך שיתקנו לו, שהרי האפוטרופוס יכול למכור במקומו, אבל במתנה צריך שיתקנו שתועיל, שהרי אפוטרופוס אינו יכול לתת מתנה מנכסי היתומים; ולפי רבנו חננאל, גם מחילתו של פעוט תועיל גם אם יש לו אפוטרופוס, שהרי האפוטרופוס אינו יכול למחול על חוב של היתומים, ולכן יש צורך שיתקנו שיוכל היתום למחול¹⁹.

(3) מחילתו על זכות בקרקע יתומה גדולה, שהשיאוה אביה או אמה, ופסקו לה "פרנסה" פחות מ"עישור הנכסים" המגיע לה, ולא מחתה, שתיקתה מלמדת שהיא מוחלת על ההפרש²⁰. הרשב"א²¹ כותב שאם היא קטנה, גם אם הגיעה לגיל הפעוטות, אינה מפסידה את ההפרש מטעם מחילה, מפני ש"פרנסה" נגבית רק מקרקע, וכמו שבפעוטות אין מועילה מכירה או מתנה בקרקע²², כך אין מועילה מחילת פעוטות על זכות בקרקע.

אבל רבנו ברוך²³ כותב שאם מחלה הפעוטה בפירוש על זכות הפרנסה, מחילתה תקפה, אף שזו זכות בקרקע. טעמו הוא, שאין זה קרקע ממש אלא שעבוד קרקע, ואפשר לסלקה בתשלום כסף²⁴.

(4) באונאה הרמב"ם²⁵ כותב שקטן שהגיע לעונת הפעוטות, שהתאנה פחות משתות, האונאה מחולה. זאת

¹⁶ שו"ת הריטב"א, סימן קסח (הובא בב"י, חו"מ, רלה, מחודש ה, ובשו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב).
¹⁷ כתובות ע"א.

¹⁸ רבנו חננאל, בתוספות, כתובות ע"א (ד"ה אבל). עיין ברור הלכה, כתובות ע"א, ציון ג.

¹⁹ ריטב"א שם בדעת רבנו חננאל (ברמו).

²⁰ ראה שער אחת-עשרה, עמ' 461, שכך הדין בגדולה.

²¹ חידושי הרשב"א (מהד' הירשלאר), כתובות נג ע"ב, ד"ה כי (הובא בר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב, בדפי הרי"ף, ובבית שמואל, קיג, ס"ק יז). הפלאה, כתובות סח ע"א, נתיבות משפט (אלגוזי), נתיב כג, חלק א, דף צח ע"ד, שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, ד"ה איברא (בלשון "אפשר"), וקריית מלך רב, הלכות אישות, כ, ה (עמ' שמא במהד' תשס"ו), מדייקים מרש"י, כתובות סח ע"א (ד"ה מועתה), שהוא סובר כרשב"א.

ראה במילואים להערה 65 על דעת הרשב"א לגבי גדולה שהיא פחותה מבת עשרים.

²² בגיטין נט ע"א מודגש שתקנו לו מכר ומתנה במיטלטלין.

²³ ר' ברוך, המובא במרדכי, כתובות, סימן קצ, ובהגהות אשרי, כתובות, פרק ו, סימן יב. כך כתבו גם ר"ן על הרי"ף, כתובות כ ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בב"י, אהע"ז, סימן קיב); תוספות ר"ע איגר, כתובות, ו, ו, אות סז, בדעת תוספות, כתובות פו ע"א (ד"ה תיזיל); קריית מלך רב, שם (עמ' שמ במהד' תשס"ו), בדעת הרמב"ם, הלכות אישות, כ, יב; חלקת מחוקק, קיג, ס"ק יט; שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד (ד"ה נמצינו למידים).
²⁴ בית מאיר, אהע"ז, קיג, ז; הפלאה, קונטרס אחרון, קיג, ס"ק יב. בדומה נימק קריית מלך רב שם: שמחילת

שעבוד יותר קלה ממתנה, כיוון שלא זכתה עדיין בגוף הקרקע, ולכן מחילתה מועילה גם בקרקע.
²⁵ רמב"ם, הלכות מכירה, כט, ת. כך פסקו גם טור, חו"מ, רלה, א, ושו"ע, חו"מ, רלה, ג.

בגלל התקנה שמחילת פעוטות תקפה²⁶. גם באונאה של יותר משות, אם החפץ היה בידו די זמן שיוכל להראות למומחה לבדוק, ולא הראה, הדבר מוכיח שמחיל²⁷, וזאת גם בקונה קטן²⁸.

אבל הראב"ד²⁹ חולק עליו, בטענה שאין מועילה מחילת קטן. ר' יחיאל באסן³⁰ מסביר שהראב"ד סובר שרק מחילה מפורשת של פעוטות מועילה, ולא מחילה מכללא, וכאן זו מחילה מכללא.

(5) במחילה הכרוכה באיסור יש מהראשונים שכתבו³¹ שקטן בגיל הפעוטות שמחל על שטר חוב שאביו המנוח מכר, מחילתו תקפה.

אבל אחרונים³² כתבו שהיות שאסור למחול שטר חוב אחרי מכירתו, שכן הקונה ניזק בכך, אין זה כלול בתקנה שתיקנו חכמים שתועיל מחילת פעוטות, כמו שאם מכר הפעוט מכר שלא כהוגן, אין לו תוקף³³. לדעה זו, תועיל מחילת פעוט על חוב שנמכר רק באופן שמחילתו מותרת, דהיינו אם הפעוט ירש את החוב, והוא מוחל לעצמו, כגון באישה שמכרה את כתובתה ונתגרשה ומתה, ומת גם הבעל, וקונה הכתובה תובע מבתה את מה שגבתה מעיזבון אביה בעד כתובת אמה – כאן מותר לה למחול לעצמה על חיוב הכתובה, חיוב שירשה מאביה (ותשלם לקונה את נזקו), ולכן חלה תקנת חכמים שמחילת פעוטות תקפה³⁴.

²⁶ מגיד משנה, על הרמב"ם שם; דברי משפט, רכז, ס"ק ד; נחמד למראה, על ירושלמי, עירובין, פרק ז (חלק ב, דף צה ע"ד).²⁷

ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 462.

²⁸ גידולי שמואל, בבא מציעא מט ע"ב (ד"ה ונראה אף). אבל הוא כותב (בד"ה אולם אך) שאם גדול התאנה ומת תוך זמן "כדי שיראה", וירשו פעוטות, אינו נמחל בשיעור "כדי שיראה" גם אם ידעו על כך שהאב קנה, מפני שבאופן כזה לא תיקנו חכמים שתועיל מחילה.

²⁹ השגות הראב"ד, הלכות מכירה, כט, ח (הובא בשו"ת הריב"ש, סימן כ וסימן תסח, בשו"ת פני יהושע (תנדלי), סימן כב, דף קכ ע"ב, ובשו"ת מצוות כהונה, השמטה בסוף (הספר).³⁰

שו"ת ר"י באסן, סימן מה, שהובא בהערה 12.

³¹ בספר אמונה ומסחר, פרק ו, עמ' רכב, הערה 32, הסביר שהראב"ד סובר שרק מחילה גמורה מועילה בפעוטות, מה שאין כן אונאה שאינה מחילה ממש אלא כך דרך משא ומתן, ובדרך כלל מוחלים, אבל קטן אינו יודע על כך ואינו נוהג לשם מתנה.

³² תוספות, כתובות פו ע"א, ד"ה תיזיל (הובא במערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות יב), ובבא בתרא קמז ע"ב, ד"ה המוכר (הובא בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פ); ר"ן על הרי"ף, כתובות מה ע"א (בדפי הרי"ף); רא"ש, בבא מציעא, פרק א, סימן מח; חידושי הריב"א, כתובות פה ע"ב (ד"ה ליכא); חידושי הרמב"ן, כתובות פה ע"ב (ד"ה וליכא); חידושי הרא"ה, כתובות פה ע"ב.

³³ קצות החושן, סו, ס"ק כט (הובא בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג); נתיבות המשפט, סו, ס"ק לב. וזו לשון קצות החושן: "כיון דודאי איסורא קא עביד המוחל, דהא הוי מוזיק, ואם בר חיובא הוא צריך לשלם, אם כן, כיון דעשה שלא כהוגן, לא תיקנו חכמים בזה שיועיל בפעוטות".³⁴

רמ"א, חו"מ, רלה, א.

³⁴ קצות החושן ונתיבות המשפט אומרים שרק על מקרה כזה כתבו הראשונים הנ"ל שמועילה מחילת מוכר השטר; שלא כש"ך שם, שהבין שהם עסקו בכל מחילת שטר. על מחילת אדם לעצמו, ראה שער שלוש עשרה, עמ' 525 ואילך.

עמק יהושע (שפירא), סימן יב (דף סג ע"ב במהד' תר"מ, עמ' סו במהד' תרפ"ה), כותב שאין ללמוד מתוספות שם שמחילת פעוטות מועילה (בשום מצב), מפני שאולי דווקא במצב זה, שהבת המוחלת נהנתה מהמחילה, תיקנו חכמים שתועיל.

פרק שני: מחילת קטן

(6) במחילה מותנית

קטן בגיל הפעוטות שמחל מחילה מותנית, יכול לחזור בו עד קיום התנאי, כמו שמכר של פעוט קיים רק אם הקונה משך מיד (וכן במקום שהקטן רוצה לקנות – המכר חל רק אם משך), אבל אם הקטן קיבל כסף והקונה לא משך (או שהקטן שילם כסף ולא משך), וחזר בו, אינו צריך לקבל את קללת "מי שפרע"³⁵, וכן קניין סודר עם הקטן אינו תקף³⁶ מפני שהנכס עדיין בידו³⁷; וכך כאן, אם חזר בו לפני קיום התנאי, מחילתו בטלה, מפני שמחילה היא בגדר הוצאה מהקטן³⁸.

ג. מחילתו על סכום נמוך

התוספות³⁹ כותבים שמועילה מחילת קטן על "דברים קטנים" גם לפני שהגיע לעונת הפעוטות. אלא שהתוספות לא הגדירו מה נחשב "דברים קטנים".

כמו כן, ר' מרדכי רבינוביץ⁴⁰ כותב שהדין שהגזול פחות משווה פרוטה, פטור, מפני שמן הסתם מחל הגזול⁴¹, אמור גם בקטן שנגזל (שהרי לא מצאנו בפוסקים שהגזול מקטן פחות משווה פרוטה, חייב להחזיר), והטעם הוא שזו מחילה בעל כרחו, שאינו יכול לטעון שאינו מוחל, מפני ש"בטלה דעתו אצל כל אדם", ולכן היא מועילה גם בקטן שאין בו דעת; ולדבריו הדין כך גם אם עוד לא הגיע לגיל הפעוטות⁴².

ד. אם הזכות עוד לא באה לידו

תוספות⁴³ כתבו שקטן יכול למחול (וכוונתם גם לקטן לפני עונת הפעוטות) אם אינו מפסיד והרווח עוד לא בא לידו⁴⁴.

³⁵ שו"ע, חו"מ, רלה, ד.

³⁶ שו"ע, חו"מ, רלה, ה.

³⁷ סמ"ע, רלה, ס"ק כג.

³⁸ שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג. בנידונו, קטנה בת אחת-עשרה התחייבה לעלות לארץ ישראל עם בעלה, ומחלה מעכשיו לבעלה על תוספת הכתובה אם לא תעלה עמו.

³⁹ תוספות, כתובות קז ע"א (ד"ה קטנה).

⁴⁰ דעת מרדכי, חלק ב, סימן ה (עמ' כו). וזו לשונו: "וראיה לזה מגול פחות משה פרוטה דקיימא לן דהוי מחילה ואין צריך להחזיר, ואם כן, הכי נימא דגזול מקטן פחות משה פרוטה דצריך להחזיר? ועל כרחך כיון דמחילה בעל כרחו הוא, ומחילה דמעיקרא הוא, משום הכי אף גבי קטן מועיל".

⁴¹ ראה שער אחת-עשרה, עמ' 472 ואילך.

⁴² ראה בשמו במילואים להערה 12 בעניין אונאה.

וראה שער אחת-עשרה, עמ' 474, שיש אומרים שמתעם אחר, הגזול מקטן פחות משווה פרוטה פטור מהשבה, אף שאינו בר מחילה: מפני שפחות משווה פרוטה אינו ממון ואין בו חיוב השבה.

⁴³ תוספות, בבא בתרא קמג ע"ב, ד"ה ואם (הובא בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב, בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו, ובבית אהרן וישראל, גל' סא, עמ' קכה). כך כתב גם אור זרוע, בבא קמא, סימן נא, ובבא בתרא, סימן קסב. ב

⁴⁴ חידושי ר"ע איגר, בבא מציעא כא ע"ב, ותוספות ר"ע איגר, פאה, ח, א, אות עז (כפי שהוסבר באוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא שם, הערה 126), מסביר על פי דברי התוספות את דברי הסוגיה בבבא מציעא, שאחרי שהלכו ה"נמושות" בשדה, מותר לכל אדם ליטול לקט, מפני שהעניים מתייאשים ממנו – והרי יש עניים קטנים שאינם יכולים למחול? התשובה היא שהיות שהלקט לא בא לידם, מועילה מחילתם עליו. ב

ה. תקנת חכמים שמועילה מחילת אחים קטנים לגדולים
ר' יוסף זונדל הוטנר⁴⁵ סבור, שאם אחים גדולים וקטנים ירשו נכסים מאביהם, ועדיין לא חילקו ביניהם את הנכסים, והשביחו הגדולים את הנכסים, והודיעו שהם רוצים לזכות בשבח⁴⁶, הקטנים מן הסתם מוחלים להם, ותיקנו חכמים שתועיל מחילת הקטנים, כדי שלא תהיה ביניהם מחלוקת; וכך גם אם הגדולים הוציאו על מלבושים יותר מן הקטנים⁴⁷.

ו. בית דין וטובי הקהל המוחלים על ממונם של קטנים
בית דין רשאי לעשות פשרה בתביעה של יתומים, הכוללת מחילה על חלק ממה שמגיע להם, כדי להשקיט את המחלוקת⁴⁸.
יש דין דומה לעניין טובי הקהל: מעשה בטובי קהל שהשכירו קרקע של הקהל, והתברר שמחיר השכירות היה נמוך מדי והיה בגדר אונאה. ר' משה בנבנשתי פסק שהאונאה נמחלת, ואף שיש בקהל יתומים קטנים שאינם בני מחילה, טובי הקהל יכולים למחול גם על חלקם של היתומים, מפני שיש לטובי הקהל סמכות מיוחדת⁴⁹.

ז. הארכת זמן

קטן יכול לדחות את מועד הפרעון של חוב, בלי למחול עליו לגמרי, כיוון שאין בכך ביטול זכות, אלא דחייתה⁵⁰.

ח. מחילת קטנה על התחייבות של המשודך לה

ר' חיים בנבנשתי אומר שבת קטנה שהשתדכה, יכולה למחול – יחד עם אביה – על התחייבותיו של המשודך, כמו שקטנה שהשיאוה אמה או אחיה יכולה למאן ולבטל בכך את נישואיה⁵¹. אבל ר' יוסף חזן דוחה השוואה זו, שמיאון מועיל בבת שנתקדשה על ידי

⁴⁵ אולם המשפט, רפו, א. כמו כן, צדק ומשפט, רפו, א, כותב שלב בית דין מתנה עליהם שתועיל מחילתם, כדי שיהיו חביבים בעיני הגדולים.

⁴⁶ המקרה הנידון בבבא בתרא קמ"ג ע"ב. ראה עמ' 1177, במילואים להערה 43, אות א, שהתוספות נימקו בדרך אחרת מדוע מחילת הקטנים תקפה.

⁴⁷ המקרה הנידון בשו"ע, חו"מ, רפו, א, ועסקנו בו בעמ' 482. הוא כותב שזאת כוונת נימוקי יוסף, בבא בתרא סד ע"ב (בדפי הרי"ף), שכתב (על המקרה השני) שבסתם יש מחילה גם בקטנים, מפני שכך עדיף להם כדי שלא יבואו להתקוטט. א

⁴⁸ תרומת הדרשן, פסקים וכתבים, סימן קסב; שו"ע, חו"מ, יב, ג. הבאנו את דברי תרומת הדרשן בעמ' 407, בעניין אפורטופוס המוחל על חוב של היתומים. הוא מוכיח את דבריו מבבא קמא כא ע"א, שם נידון שטח של יתומים, שהדיירים שהיו גרים בו היו משלמים מעט ליתומים, ומישהו בנה עליו בית, ורב נתמן אמר לבונה שיפייס את היתומים בתשלום מועט, אף שמן הדין מגיע ליתומים שכירות מלאה של הבית; והרי יתומים קטנים אינם יכולים למחול, וההסבר הוא שבית דין רשאי לעשות פשרה בממון היתומים. א

⁴⁹ שו"ת פני משה, חלק א, סימן לב, בסופו. שו"ת תורת אמת, סימן קפג, בסופו, מסופק האם אומרים כך לעניין חזקה, כגון אם אדם אחד החזיק בזכות לפתוח חלון מול בית כנסת השייך לקהל – האם נמחלה זכותם של הקטנים שלא יהיה חלון פתוח מולם. וראה שער שביעי, עמ' 313, בשאלה האם יש לטובי הקהל סמכות למחול על זכות של הרבים.

⁵⁰ מנחת צבי (שפיץ), חלק ב, סימן ב, אות יא. א

⁵¹ שירי כנסת הגדולה, יו"ד, רלט, הגהות טור, אות צג.

פרק שני: מחילת קטן

אמה או אחיה מפני שקידושוין אלו תקפים רק מדרבנן, וחכמים תיקנו שתוכל למאן, מפני שהיא יכולה לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים", אבל כאן, שנשבועו זה לזה בהסכם השידוכין, היא זכתה בזכויותיה מהתורה, וקטן אינו יכול למחול על זכות ששייכת לו מהתורה⁵².

ט. הרשאה להזיק

נראה שאם קטן התיר לאחר להזיק לו, המזיק פטור, אף שלא מועילה מחילת קטן. הדברים עולים מתוך דברי הפוסקים בעניין מפתה, כפי שנראה. לפי רוב הפוסקים, מפתה יתומה⁵³ קטנה חייב בקנס, בושט ופגם, אף שהסמכתה לביאה היא מחילה על התשלום, מפני שאינה יכולה למחול⁵⁴. אם הגיעה לעונת הפעוטות, יש אומרים שהמפתה פטור, מפני שכפי שראינו⁵⁵, מחילת פעוטות תקפה⁵⁶. אבל אחרים אומרים שגם כאן הוא חייב, מפני שכשם שפיתוי קטנה נחשב אונס לעניין שאינה נאסרת לבעלה⁵⁷, כך הוא נחשב אונס לעניין הקנס⁵⁸. לעומת זאת, הרמב"ם⁵⁹ פוסק שהמפתה ממאנת פטור, אף שממאנת היא קטנה (יתומה שנישואיה תקפים רק מדרבנן, שיכולה למאן בבעל ולצאת ממנו בלי גט) שאינה יכולה למחול. טעמו הוא שהפטור של מפתה יתומה אינו מדין מחילה, אלא שמראש לא נוצר חיוב, מפני שביאתה בגדר מעשה מזיק, כיוון שהמפתה מסרה לו את גופה⁶⁰. אם כן, אפשר ללמוד מדברי הרמב"ם כלל, שקטן המתיר לאחר להזיק לו, המזיק פטור⁶¹.

י. מחילת צעיר מכן עשרים על קרקע שירש

חכמים תיקנו שצעיר, אף שהגיע לגיל גדלות (בן שלוש-עשרה או בת שתיים-עשרה), אינו יכול למכור קרקע שירש מאביו, אם הוא מתחת לגיל עשרים⁶², מחשש שימכור בפזיזות במחיר נמוך, כיוון שהקרקע הגיעה אליו בלי מאמץ. אבל התקנה אינה חלה על מתנה: הוא יכול לתת במתנה קרקע שירש⁶³.

התעוררה השאלה, האם צעיר כזה יכול למחול על קרקע שירש? אין לזה נפקות לעניין מחילת בעלות בקרקע, שהרי מחילת בעלות אינה תקפה, אבל יש נפקות למחילת זכות בקרקע.

⁵² חקרי לב, י"ד, חלק ב, סימן נו (קלז ע"ב, עמ' תלו במהד' המאור). וראה בשער שביעי, עמ' 305, בשאלה האם אב יכול לבטל שידוך של בתו הקטנה.

⁵³ אם אינה יתומה, הקנס שייך לאביה, ולכן אינה יכולה למחול עליו.

⁵⁴ תוספות, כתובות מב ע"א, ד"ה לאביה (הובא בספר המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אות כא), ושבועות לג ע"ב (ד"ה ושנס); תוספות הרא"ש, כתובות לה ע"ב; פסקי הרי"ז, כתובות, פרק ג, הלכה ב, אות ה. ⁵⁵ ליד ציון הערה 7.

⁵⁶ חידושי הרשב"א (מהד' הירשור), כתובות לה ע"ב; חידושי רבנו קרשקש, כתובות דף לה ע"ב ודף מד ע"ב. ⁵⁷ יבמות לג ע"ב.

⁵⁸ חידושי הריטב"א, כתובות לו ע"א (הובא בדברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ד). ⁵⁹ רמב"ם, הלכות נערה, ב, יא.

⁶⁰ אור שמח, הלכות נערה, ב, יא; דברי רבנו שפטיה, שם, אות ו; באר אלחנן, סימן יט, אות א. ⁶¹ דבר דומה ראינו בשער רביעי, עמ' 168 ואילך, שהרשאה להזיק תקפה אף שלמעשה זו מחילה על חיוב

נוק שהמזיק עתיד להתחייב לו, ומחילת זכות עתידית אינה תקפה. ⁶² שו"ע, חו"מ, רלה, ט.

⁶³ שו"ע, חו"מ, רלה, י. ראה חוק ישראל, פגמים בחוזה, עמ' 368.

ר' חיים טולידאנו פוסק שמחילתו תקפה, מפני שהיא דומה למתנה⁶⁴. לדוגמה, צעירה בגיל זה שנישאת אחרי מות אביה, שזכאית לקבל "עישור נכסים" מהקרקע שהניח אביה, יכולה למחול על זכות זו, אף שהיא זכות בקרקע⁶⁵.

בשנת שס"ג, תיקנו קהילות ישראל במרוקו תקנה, שיתומה אינה יכולה להסתלק מזכותה בנכסי מורישיה, אף אם היא אומרת (כהודאה פיקטיבית) "קיבלתי את כל הסכום המגיע לי בירושותי", אלא אם כן יש לכך אישור בכתב של בית דין של שלושה, או שהארוס שלה הסכים להסתלקותה, מפני שהארוס בוודאי לא היה מסכים למחילה אילו לא מחלה מחילה גמורה בלי טעות. ר' שאול סירירו הוסיף לתקנה, שאם היא יתומה בוגרת (מעל גיל שתיים עשרה וחצי), מחילתה תקפה⁶⁶.

ר' פתחיה בירדוגו מסביר שלולא תקנה זו, לא היתה מועילה הסתלקותה עד גיל עשרים, כמו שאינה יכולה למכור את הקרקע; ותיקנו שתוכל להסתלק, כדי שתוכל להינשא (כנראה, תמורת הסתלקותה היתה מקבלת סכום כסף, שלולא הסתלקותה לא היתה מקבלת, והיא נישאת בעזרת סכום זה) – בבוגרת בלי שום תנאי, ובקטנה, בתנאי שהארוס או בית דין יסכימו⁶⁷. מדבריו עולה שמעיקר הדין, אין מועילה מחילת צעיר פחות מבין עשרים על קרקע שירש, שלא כדעה שהובאה לעיל.

לעומתו, ר' יוסף אלמליח מסביר שהתקנה דווקא באה לצמצם את יכולתה להסתלק, בכך שנערה (בת שתיים-עשרה עד שתיים-עשרה וחצי) זקוקה להסכמת הארוס או להסכמת בית דין, ומטרת התקנה היא למנוע מחילה בטעות; אלא שהסתלקות בוגרת (מעל גיל שתיים-עשרה וחצי) מועילה גם בלי הסכמה אחרת, ומצד שני, הסתלקות קטנה אינה מועילה גם בהסכמת הארוס⁶⁸. מדבריו עולה שמעיקר הדין, מועילה מחילת צעיר פחות מבין עשרים על קרקע שירש.

פרק שלישי

מחילת חרש ושוטה

מחילת חרש ושוטה אינה תקפה, מפני שאינם בני דעת⁶⁹.

⁶⁴ שו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן קעח (על קרקע בכלל).
⁶⁵ הפלאה, קונטרס אחרון, קיג, ס"ק יב; קרית מלך רב, הלכות אישות, כ, ה (עמ' שמ במהד' תשס"ו); חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות סח ע"ב.
⁶⁶ כרם חמור, חלק ב, ספר התקנות, סימן ס.

⁶⁷ שו"ת נפת צופים, אהע"ז, סימן ד. הוא מוצא הצדקה לתקנה זו מן הדין: תשב"ץ, חלק ג, סימן רעו, כותב שמי שירש קרקע, והוא פחות מבין עשרים, ועבר לגור במקום אחר, ומכר את קרקעותיו כדי שלא יישארו הפקר כשלא יהיו בשליטתו, המכר תקף, מפני שהוא למטרה חשובה; ואפשר ללמוד מדבריו שכל שכן שבת יכולה להסתלק מנכסי מורישה כדי להינשא, שזה מטרה חשובה.

⁶⁸ שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י (הובא בחלקו בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן יז).
⁶⁹ חידושי רבנו קרשקש, כתובות דף לה ע"ב ודף מד ע"ב (על שוטה); חידושי הרא"ה, כתובות לו ע"ב (על שוטה); שו"ת מהרי"ק, שורש יט (על שוטה); נחלי דבש (שלוניגר), כתובות כט ע"א, ד"ה והנה הרא"ה, יב ע"ד ברפי הספר, וד"ה ואמאי אקרי, דף טו ע"ד ברפי הספר (על שוטה); חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות

פרק רביעי: מחילת הקדש

נחלקו פוסקים לעניין הרשאה להזיק: יש אומרים שאם חרש או שוטה נתנו רשות למישהו להזיק להם, הלה פטור, מפני שאין זה בגדר מעשה נזק בכלל.⁷⁰ אבל אחרים חולקים⁷¹ ואומרים שבמצב זה נחשב שיש נזק, אלא שאם בן דעת נתן רשות, המזיק פטור מטעם מזיק ברשות, ולשוטה וחרש אין רצון בכלל, ואינם יכולים לעשותו למזיק ברשות. מי שהוא כבד שמיעה, אבל הוא שומע כשמדברים אליו בקול רם, אינו בגדר חרש, ומחילתו תקפה.⁷²

פרק רביעי

מחילת הקדש

בחוב להקדש של בית המקדש, לא שייכת מחילה⁷³, שהרי ההקדש אינו שייך לאדם כלשהו שיוכל למחול על החוב. גם הגזבר של ההקדש אינו יכול למחול, מפני שהוא כמו שליח של בעל ההקדש (הקב"ה), ושליח אינו יכול למחול על זכות של המשלח⁷⁴, מפני ש"לתקוני שדרתיך ולא לעותי"⁷⁵. לכן, אם הקדש התאנה, אפילו משהו, שבדרך כלל המתאנה מחול עליו, המאנה חייב לשלם את ההפרש⁷⁶. הדין הוא כך גם במה שקרוי "הקדש" בזמננו, שהוא בעצם צדקה. כך נפסק, שחכמי ישיבה שמחלו למישהו על חובו לישיבה, החוב אינו מחול, מפני שאינם יכולים למחול על מה ששייך ל"הקדש" של הישיבה⁷⁷. כך נפסק גם בבני קהל שמחלו למישהו על חיובו לשלם בעד הזכות להחזיק את ספר

לו ע"א, ד"ה בא"ד ותימא (על שוטה); הפלאה, כתובות כט ע"א, ד"ה שוב (על שוטה); באר אלחנן, סימן יט, אות א ואות ג; מעדני שמואל, סימן כח, אות ה; פד"ר, כרך ח, עמ' 71 (לעניין מחילה מכללא של חרש על זכותו לכוף את אשתו לקבל גט, מתוך אומדנא ש"סבר וקיבל").

⁷⁰ אור שמח, הלכות נערה, ב, יא (הובא במעדני שמואל, סימן כח, אות ג). הוא מסביר בכך מדוע מפתה שוטה פטור מנס, כפי שכתב רש"י, כתובות לב ע"א (ד"ה שוטה): שאף ששוטה אינה יכולה למחול, הרי ביאה ברצון אינה חבלה בכלל (ראה בשמו ליד ציון הערה 60 בעניין מחילת קטן, ובשער רביעי, במילואים, עמ' 870-871, בעניין מחילת זכות עתידית, בהרשאה להזיק).

⁷¹ ר' יואל סירקיס, בשו"ת הגאונים בתראי, סימן נד (הובא בפתחי תשובה, אה"ע"ז, קעז, ס"ק א); מנחת חינוך, מצווה סא, אות י, ס"ק ד; דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ד, וסימן יב, אות א. הם עוסקים בחיוב קנס במפתה יתומה. הנימוק ניתן על ידי דברי רבנו שפטיה.

⁷² שו"ת הרא"ש, כלל פה, סימן יג.
⁷³ תוספות הרא"ש, בבא מציעא נו ע"א (ד"ה אינו); בנין שלמה (רבינוביץ), סימן לא; ר"מ גיפטר, מוריה, גל' קפז, עמ' 71 (לעניין מעילה בפחות משווה פרוטה). ראה גם שער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1155, אות ח, לעניין הגזול מהקדש פחות משווה פרוטה.

⁷⁴ ראה על כך בשער שביעי, עמ' 310.

⁷⁵ נחל יצחק, סימן ו, וסימן עג, יט, ענף ד, בהגהה.

⁷⁶ תוספות הרא"ש שם.

⁷⁷ שו"ת שעות דרבנן, סימן ב (ו ע"ג). ראה בשמו בשער שביעי, במילואים להערה 184, עמ' 1021, בשאלה האם טובי העיר יכולים למחול על ממון "הקדש".

התורה – המחילה בטלה מפני שבני הקהל אינם יכולים למחול זכות ששייכת ל"הקדש", וגם אם מחלו לו בקניין, המחילה בטלה, מפני שהקדש מפקיע מהקניין⁷⁸.

פרק חמישי

מחילה לקטן

שאלת מחילה לקטן מתעוררת לאור ההלכה שהנותן מתנה לקטן בגיל צעיר מאוד, הקטן אינו קונה את המתנה; ורק אם הגיע לגיל שהוא יודע להבחין בין דברים בעלי ערך לדברים חסרי ערך ("צרור וזורקו, אגוז ונוטלו"), הוא יכול לזכות במתנה אם היא ניתנת לו על ידי אדם שהוא בר דעת ("דעת אחרת מקנה")⁷⁹. השאלה היא דין מחילה כדין מתנה, ואין תוקף למחילה לקטן שעוד לא הגיע לגיל הזה. אף שהוא צעיר מאוד, ייתכן שיהיו עליו חיובים, כגון שאביו היה חייב ונפטר, כך שהחיוב מוטל על הבן (לפחות החיוב לשלם מנכסי העיזבון, שהם עכשיו שלו).

יש אומרים שמחילה לקטן תקפה, גם במצב שמתנה הניתנת לקטן אינה תקפה⁸⁰. פרשנים אחדים הסבירו דעה זו על פי השיטה (שהבאנו בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה ולא הקנאה, ולכן מחילה לקטן אינה דומה למתנה לקטן, שאינה תקפה⁸¹. אפשר להסביר, שהיות שלשיטה זו מחילה היא פעולה חד צדדית של הנושה, אין זה משנה אם החייב הוא בר דעת או לא.

לא מצאנו מי שאומר בפירוש שמחילה לקטן אינה מועילה. אבל פרשנים אחדים כתבו שלפי השיטה (שהבאנו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, לא מועילה מחילה לקטן שהוא פחות מגיל "צרור וזורקו", שהרי אינו יכול לקנות גם אם "דעת אחרת" מקנה⁸²; ואילו אם החייב הוא קטן מעל גיל "צרור וזורקו", המחילה מועילה גם לשיטת

⁷⁸ שו"ת פני אהרן, יו"ד, סימן כה (נו ע"ג).^מ

⁷⁹ שו"ע, חו"מ, רמג, טו.

⁸⁰ חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א, ושיטה קדמונית, קידושין יט ע"א (ד"ה וא"ת), כותבים שאמה עבריה יכולה להתקדש בקידושי ייעוד לדעת ר' יוסי בר' יהודה, בכך שהאדון מוחל לה על חובתה לעבוד בשבילו, ואף על פי שהיא קטנה, היא יכולה לזכות במחילה, גם אם אינה יכולה לזכות במתנה לעצמה.^מ

⁸¹ מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא (הובא בנעיצמות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה, ובספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז); ביכורי יוסף (וינר), חלק א, סימן י, אות ה; שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב; קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה (הובא בעטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב); שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לא; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143.

קהלות יעקב ושמחה לאיש מדגישים שהדברים אמורים גם בקטן שהוא מתחת לגיל של "צרור וזורקו". שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ח (כ ע"ג), נוקט שמועילה מחילה לקטן, מפני שאין צריך שום מעשה מצד הנמחל.

⁸² קהלות יעקב, שם (הובא בעטרת משפט, שם); אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א); שמחה לאיש, שם; שו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א; ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז; ר' שלמה שלוש, שם.

משפט כתוב, שם, מוסיף, שלפי הדעה (לעיל, עמ' 384) שלא מועילה מחילה שלא בפני החייב, לא מועילה מחילה לקטן, כיוון שקטן נחשב כשלא בפניו (רש"י, בבא קמא קיב ע"ב, ד"ה שלא).

פרק חמישי: מחילה לקטן

ההקנאה, שהרי קטן כזה קונה אם דעת אחרת מקנה, וכאן מחילת הנושה, שהיא הקנאה, היא "דעת אחרת"⁸³.

אבל יש מי שאומר⁸⁴ שגם לדעה שמחילה היא הקנאה, מועילה מחילה לקטן, ואף שאי אפשר להקנות חפץ לקטן, טעם הדבר הוא שאין לו "יד" לזכות בחפץ, אבל במחילה נותן הנושה לחייב רק את שעבוד גופו, ויש לקטן כוח לזכות בגופו. דבריו אינם עולים בקנה אחד עם מה שהסברנו בשער ראשון, שלשיטת ההקנאה, הנושה מקנה לחייב את ממון החוב, ולא את שעבוד גופו⁸⁵.

ר' עמנואל קוסובסקי⁸⁶ כותב שלפי השיטה⁸⁷ שמחילה היא כאילו פרע החייב, מחילה לקטן אינה תקפה, שהרי אין לומר שרואים כאילו החייב הקטן פרע לנושה. נראה שכוונתו היא שהיות שאינו בר דעת, אי אפשר לראותו כפורע חוב, וההסבר לכך הוא שלשיטת הפרעון (כמו לשיטת ההקנאה), המחילה אינה פעולה חד צדדית של הנושה, אלא החייב משתתף ביצירתה, ולכן אם החייב אינו בר דעת, אין למחילה תוקף.

מחילת אב לבנו הסמוך על שולחנו: יש מי שפסק שאם אב מחל לבנו הסמוך על שולחנו על שכר עבודתו (שהאב זכאי לו), זכה הבן⁸⁸. אבל מהרשד"ם⁸⁹ פוסק שאם מחל האב לבנו הסמוך על שולחנו על שכר עבודתו, לא זכה הבן (משמע – אפילו גדול), מפני שאין לו יד לזכות, וידו כיד אביו, ומעולם לא יצא הדבר מיד האב, כמו שאם נתן לו אביו מתנה לא קנה, שהרי אין לו יד לזכות לעצמו⁹⁰. השוואה זו בין מחילה למתנה מתאימה לשיטה שמחילה היא הקנאה.

מחילה לעובר: יש דעה שעובר יכול לזכות בירושה מפני שהיא באה מעצמה⁹¹. לפי דעה זו, ייתכן חוב המוטל על עובר, אם אביו מת והעובר ירש ממנו חוב. האם מועילה מחילה לעובר על חוב זה? לפי השיטה שמחילה היא רק סילוק, מועילה מחילה לעובר, מפני שהעובר זוכה ממילא⁹². אבל לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, הרי כשם שאי אפשר להקנות לעובר⁹³, כך אי אפשר למחול לו.

⁸³ אורח משפט, שם; שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה ("למסקנת התוס' (קידושין יט) ד"ה אומר, דקטן יש לו זכיה מן התורה כשדעת אחרת מקנה אותו... דממילא שפיר מהניא ליה מחילה אף להריטב"א דמחילה הקנאה היא"); שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א. [מ](#)

⁸⁴ המגיה בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח. [מ](#)
⁸⁵ ואדרבה, כפי שראינו בשער ראשון, במילואים להערה 37 ולהערה 67, בשם אור לציון ואז נדברו, דווקא את שעבוד הגוף אי אפשר להקנות.

⁸⁶ ר' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 142.
אבל תוספות דאין לו יד לזכות, סנהדרין, סימן ה, כותב שלריטב"א מחילה היא כאילו נתקבל החוב, ובכל זאת כתב (כפי שראינו בהערה 80) שמועילה מחילה לקטנה, מפני שבמחילה אין צורך בנתינה.

⁸⁷ שראינו בשער ראשון, פרק רביעי.
⁸⁸ חכם אחד, המובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו.

⁸⁹ מהרשד"ם, שם. וזו לשונו: "דאיכא מאן דאמר שאפילו נתן האב או מחל בפירושו... לא זכה הבן כלל, משעמא דאין לו יד לזכות, וידו כיד אביו, ומעולם לא יצא הדבר מיד האב".

כך כתב גם בנין דוד, בבא מציעא יב ע"ב (לא רק על שכר עבודה). [מ](#)
⁹⁰ נימוקי יוסף, בבא מציעא ו ע"א (בדפי הרי"ף). [מ](#)

⁹¹ על המחלוקת בשאלה זו עיין רא"ש, יבמות, פרק ז, סימן ד.

⁹² ישועות ישראל, סימן יב, עין משפט, ס"ק ד, וחוקת המשפט, ס"ק ו. [מ](#)
⁹³ בבא בתרא קמא ע"ב.

שער שתיים-עשרה: מחילה באישים שונים

פרק שישי

מחילה למת

יש אומרים שמחילה למת תקפה, כלומר, אם הנושה מחל לחייב אחרי מות החייב, פוקע השעבוד המוטל על נכסי העיזבון, גם בלי מחילה מפורשת ליורשים⁹⁴. יש משמעות למחילה זו, מפני שגם על המת מוטל שעבוד הגוף, כפי שמוכח מן ההלכה שמוכר שטר חוב יכול למחול עליו ליורשי הלווה⁹⁵, ואם אין שעבוד הגוף, אין לו מה למחול, שהרי את שעבוד הנכסים כבר מכר לקונה⁹⁶.

אבל ר' ישעיה זאב וינוגרד אומר שלא מועילה מחילה למת עצמו, אלא מחילת החוב אחרי מות החייב היא מחילה ליורשים, שעומדים במקום המת⁹⁷.

ר' בן ציון שטרנפלד⁹⁸ כותב ששאלה זו תלויה בהגדרת מחילה: לשיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה, מועילה מחילה למת על חובות שהיה חייב בחייו, אף אם הנושה לא מחל ליורשים, מפני שהנושה רק מסלק את עצמו מהשעבוד; ואילו לשיטה (בשער ראשון, פרק שלישי) שהיא הקנאה, מחילה למת אינה תקפה, שהרי אי אפשר להקנות למת⁹⁹.

פרק שביעי

סיכום

באופן עקרוני, אין תוקף למחילתו של קטן, בין מחילה מפורשת ובין מחילה מכללא, ואף לא למחילה במסגרת פשרה. אבל יש לכלל זה סייגים אחדים.

הסייג החשוב ביותר הוא "תקנת הפעוטות", שלפיה קטן שהגיע לעונת הפעוטות (מגיל שש ומעלה, אם הוא מבין במשא ובמתן), מחילתו תקפה מדרבנן. אלא שלא מועילה מחילה של פעוט שיש לו אפוטרופוס. כמו כן, אם הוא מחל מחילה מותנית, הוא יכול לחזור בו עד קיום התנאי.

סייגים נוספים הם שמועילה מחילת קטן על "דברים קטנים", ועל זכות שעוד לא באה

⁹⁴ אבני מילואים, לח, ס"ק י; קבא דקשייטא, קושיא מו, בהשמטות (נדפס במהד' תשמ"ה בשולי הדף, ובמהד' תשנ"ב במקומו).⁹⁵

⁹⁵ כתובות פו ע"א.

⁹⁶ קבא דקשייטא שם. אבל קבא דניחותא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא מו, דוחה הוכחה זו, ששם הנושה מוחל ליורשים על המצווה שלהם לפרוע את חובו של המת, וממילא פוקע שעבוד הנכסים, כסברת רבנו תם, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף), לגבי כל מוכר שטר חוב.

⁹⁷ קבא דניחותא שם. הוא מבאר בכך את דברי הרא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י, שמדבר על אישה שמכרה את כתובתה ונתגרשה ומתה, ומת גם האב, ואומר שבתם יכולה למחול לאב (שמשם הוכיח אבני מילואים שמועילה מחילה למת), שכונתו היא שהבת עומדת במקום אביה וזוכה במקומו, כפי שהרא"ש מדגיש "והיא זוכה במקום אביה".

⁹⁸ שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ו.

⁹⁹ הוא כותב שמה שכתב רמ"א, חו"מ, רי, שאפשר לזכות למת, הוא רק על ידי זיכוי לאדם חי לצורך המת, וזה אינו אפשרי במחילה.

פרק שביעי: סיכום

לידו. הוא יכול גם לדחות את מועד הפרעון של חוב. כמו כן, בית דין וטובי הקהל רשאים לעשות פשרה בתביעה של קטנים, הכוללת מחילה על חלק ממה שמגיע להם, כדי להשקיט את המחלוקת.

צעיר שהגיע לגיל גדלות, גם אם הוא מתחת לגיל עשרים, יכול למחול על זכות בקרקע שירש מאביו, אף שאינו יכול למכור קרקע כזאת. מחילת חרש ושוטה אינה תקפה.

בחוב להקדש, היינו הקדש של בית המקדש, לא שייכת מחילה. הדין הוא כך גם במה שקרוי "הקדש" בזמננו, שהוא בעצם צדקה.

לפי רוב הפוסקים, מועילה מחילה לקטן, גם אם הוא בגיל צעיר מאוד, ואינו יודע להבחין בין דברים בעלי ערך לדברים חסרי ערך.

אם הנושה מחל לחייב אחרי מותו, פוקע השעבוד המוטל על נכסי העיזבון, גם בלי מחילה מפורשת ליורשים.

עניינים שונים במחילה

פרק ראשון

מבוא

שער זה הוא השער האחרון שידון בדיני המחילה העיקרית, מחילת חיובים, לפני שנעבור לעיסוק במחילת זכויות קנייניות ובמוסד ה"סילוק". על כן שער זה יכלול נושאים שונים, שהדיון בכל אחד מהם קצר מכדי להצדיק שער לעצמו, ובשל כך צורפו כאן יחד.

שאלה אחת שמתעוררת היא, האם יש תוקף למחילה אם החייב מתנגד לה ורוצה להישאר חייב? השאלה מתעוררת במצב שאחר כך הנושה מתחרט על המחילה ורוצה לתבוע את החייב, והחייב מתחרט על התנגדותו למחילה ואינו רוצה לפרוע. שאלות משניות הן באשר לנושה המוחל רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בעוד שהנושה אינו מוחל על החוב עצמו; ובאשר לדחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב. באלה יעסוק פרק שני.

עניין אחר שיש לדון בו הוא במי שמוחל לחברו על כל החיובים שלו כלפיו, ולא רק על חיוב ספציפי, כגון שהוא רוצה לפתוח דף חדש ביחסים שביניהם. במחילה כללית כזאת, יכולה להתעורר שאלה איך לפרש את המחילה: האם אכן התכוון למוחל כל החיובים, או שמא יש חיובים שלא התכוון למחול עליהם? בשאלה זו נעסוק בפרק שלישי.

פרק רביעי יעסוק במצב שמתעורר ספק האם הנושה מחל על החוב או לאו – האם יחול כאן הכלל ש"המוציא מחברו עליו הראיה", ולכן מספק הנושה לא יוכל להוציא את החוב מהחייב; או שמא כלל זה אינו חל כאן. שאלה משנית בתחום זה היא במקום שאין ספק בעצם המחילה, אלא בהיקפה – איך קובעים כמה מהחוב נמחל?

מצב דומה הוא כאשר החייב טוען שהנושה מחל לו, והנושה טוען שלא מחל. גם כאן מתעוררת שאלה האם להחיל את הכלל ש"המוציא מחברו עליו הראיה", או לאו. בשאלה זו נעסוק בפרק חמישי.

שאלה מיוחדת מתעוררת במצב שאותו אדם הוא גם הנושה וגם החייב. מצב זה נוצר אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו. בדרך כלל, במצב כזה החוב מתאיין. אבל במצבים מיוחדים, יש שיקולים המונעים את התאינות החוב, כגון שיש לצד ג' עניין בחוב, ויש לדון האם הנושה-החייב יכול לבטל את החוב על ידי מחילתו לעצמו. פרק שישי יעסוק בכך.

בפרק שביעי נדון בנושה וחייב שהסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, המחילה לא תחול. נראה עד כמה יכולה הסכמה כזאת לשלול את תוקפה של מחילה עתידית. נדון שם גם בשאלה קרובה, של נושה שנשבע שלא ימחל, ובכל זאת מחל – האם מחילתו תקפה.

נושא אחר שיש לברר הוא בחיבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, והנושה מחל לאחד מהם – האם מחילתו משפיעה גם על חיובם של החייבים האחרים? נעסוק בכך בפרק שמיני.

פרק תשיעי יעסוק בשאלות אחדות: איך יש לפרש לשונות מחילה מסוימות; מה תוקפה של הארכת זמן של חוב, שהיא למעשה מחילה זמנית; אם חייב ונושה התנו שהנושה יהיה נאמן במצב שיתעורר ויכוח ביניהם, האם הדבר כולל ויכוח בדבר מחילה; מה תוקפה של מחילה הכרוכה באיסור; מחילה שבטלה מקצתה מסיבה כלשהי – האם בטלה כולה; ומה דינו של נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל לו על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה.

פרק שני

מחילה שהחייב מתנגד לה

א. הדעה שהמחילה תקפה

האם יש תוקף למחילה אם החייב מתנגד לה ורוצה להישאר חייב? השאלה מתעוררת במצב שאחר כך הנושה מתחרט על המחילה ורוצה לתבוע את החייב, והחייב מתחרט על התנגדותו למחילה ואינו רוצה לפרוע¹.

ובכן, לדעת רוב הפוסקים, מחילה תקפה גם אם הנמחל מתנגד לה². טעם דעה זו הוא, שמחילה היא פעולה חד צדדית של הנושה, והחייב אינו נוטל בה שום חלק³, ורק מתנה אי אפשר לתת נגד רצון המקבל, מפני שצריך שהמקבל יזכה במתנה, וזה אינו אפשרי אם אינו רוצה לזכות, אבל במחילה, החוב פוקע מיד, גם בלי רצון החייב⁴. ברגע שפקעה זכות התובע בחיוב, כבר אין חיוב, מפני שחיוב אינו יכול להתקיים בלי זכות תובע,

¹ עטרת משפט (עובדיה), סימן י', ענף ב.

הוא מוצא עוד נפקות משאלה זו, בראובן שהפקיד חמץ אצל שמעון ומחל לשמעון, ושמעון התנגד, שאם המחילה מועילה, נמצא שהחמץ שייך לשמעון, והוא עובר עליו בפסח. אבל דבריו קשים, שהרי לא מועילה מחילה על חפץ בעין, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה.

נפקות אחרת משאלה זו לעניין חמץ בפסח, הוא בגוי שהלווה לישראל על משכון של חמץ, ועבר עליו פסח, והגוי מחל על החוב, והישראל מתנגד למחילה, מפני שכל זמן שהחוב קיים, החמץ ממושכן לגוי ואינו נאסר בפסח. אמרי הצבי, סוגיות, דף ע"ד, מעלה ספק האם התנגדות הישראל מועילה להתיר את החמץ.

² ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (מה ע"ד); אבני מילואים, סימן ל, ס"ק א, וסימן צג, ס"ק ז (הובא במערכת הקנינים, סימן ח, עמ' כ, ובשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא, עמ' מד); חידושי הרי"ם, חו"מ, סז, י', ס"ק ז; אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א); שו"ת באר יצחק, יו"ד, סימן כג, ענף ג; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יז (ד"ה וראיתי); קובץ שיעורים, כתובות, אות רצו; חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ, מהר"ת ש"ז), בבא קמא, סימן לד, אות ב (לג ע"א); ר' ירוחם פישל אדלר, "עיונים בנושא אין כותבים פרוובול אלא על קרקע", המעיין, כרך כח, גל' א, עמ' 48.

³ הגדרה זו כתב גם קצות החושן, פו, ס"ק י', לעניין אחר.

⁴ אבני מילואים, צג, ס"ק ז.

פרק שני: מחילה שהחייב מתנגד לה

ואין צורך שהחייב יזכה במשהו, ולכן התנגדותו אינה משנה⁵. המחילה אינה כנתניה לחייב, שבה נחוצה הסכמת המקבל, אלא הנושה מסלק את שעבודו⁶.

פרשנים רבים כתבו שמחילה מועילה נגד רצון החייב לפי השיטה (שהבאנו בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה (או סילוק)⁷. יש להסביר זאת כך: לפי שיטת ההפקעה, המחילה היא פעולה חד צדדית של הנושה, ולכן אין צורך ברצונו של החייב, שאינו משחק תפקיד בחלות המחילה.

ר' אפרים נבון אומר שמועילה מחילה נגד רצון החייב גם לשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, כיוון שהיא "הקנאה דממילא"⁸. נראה שהוא מתכוון לומר שהנושה מוחל והקנאה נובעת מאליה מהמחילה. העובדה שלא דרושה כאן הקנאה מכוונת מצד הנושה, אלא היא פועלת מאליה, מראה שזו פעולה שמתבצעת בקלות, ולכן אין לה הרבה דרישות, כגון, לענייננו, הצורך ברצון החייב. זאת ועוד: הנושה עושה פעולה ברשות עצמו, שגורמת להקנאת ממון לחייב, והיות שאינו עושה פעולה ברשות החייב, אין דרושה הסכמתו. יש להסביר יותר, שגם לשיטה שמחילה היא הקנאה, זו פעולה חד צדדית של הנושה, כיוון שההקנאה קורה מאליה עקב המחילה, ואין צורך במעשה קניין, ולכן היא חלה גם בלי רצון החייב⁹.

ר' עובדיה יוסף¹⁰ מעלה סיבה אפשרית נוספת לומר שגם לשיטה שמחילה היא הקנאה, תועיל מחילה נגד רצון החייב: הטעם שאם מקבל מתנה אינו רוצה במתנה לא קנה, הוא

⁵ שערי ישר, שער ה, פרק ה (עמ' יד).

כך מסביר גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלא (בדעת אבני מילואים), שכשפקע החוב מהנושה, ממילא אין חוב, מפני ששיעבוד חוב הוא זכות הנושה לגבות, ואין צריך אפילו מעשה הפקעה, אלא על ידי סילוק דעתו מזכותו, החוב בטל ממילא.

⁶ קובץ שיעורים, שם 102.

⁷ מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא (הובא באורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כא ע"ד, בערך שי, חו"מ, סימן יז, יב, וסימן סו, כו, דף מז ע"ד, בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ד, בחקרי לב, יו"ד, חלק ד [במהד' המאור], סימן פג–פד, אות עה, עמ' רנב, בשו"ת או נדברו, חלק יב, סימן כא, עמ' מב, בשו"ת אבני נור, חו"מ, סימן נד, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז, במשנת ר' אהרן, קידושין, סימן יב, אות ד, בנעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה, בליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב, בנתיבות הקנינים, סימן רג (עמ' שנו), בבאר אלחנן, סימן יט, אות ב, בשלמי רגלים (לנגס), פרק ב, אות כז, במעדני שמואל, סימן כח, אות א, בגידולי שמואל, כתובות קח ע"א, בקהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח, בברכת חיים (מגוריס), כתובות דף נג ע"א, עמ' סה, ודף קד ע"א, עמ' רנט, בשו"ת תורת חיים (זונפלד), סימן עא, בבית אהרן (קלפיש), בבא קמא סו ע"א, דף לב ע"ד ברפי הספר, בספר משפט החוב (אטינגר), סימן כב, עמ' עח, בשביליך, גלי כו–כח, עמ' פה, בקובץ הישר והטוב, גלי יא (תשע"א), עמ' ס, ובבארות שלמה, חו"מ, עמ' עג. 102.

⁸ מחנה אפרים, שם, בסיום דבריו (הובא בשו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו, בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נה, במשנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרוזבול, חלק ב, על סימן יז, פנים חדשות, אות יג, ס"ק ו, ביביע אומר שם, אות ה, באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ב, בחלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, בנחל יצחק, עג, יט, ענף ו [המביא ראיה לכך], בגידולי שמואל, בבא בתרא יא ע"א, ד"ה אבל זה, במשכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, בבית דוד – זכרון טוביה, עמ' שכד, על ידי ר"ש דיכובסקי, לדוד עד עולם, עמ' 111, ועל ידי ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גלי 50, עמ' 2. 102.

⁹ דברים אלו הפוכים מדברי אור לציון, שהבאנו בשער ראשון, במילואים להערה 67, שלדעת חידושי הריטב"א, קידושין מז ע"ב, אין צורך שהנושה יקנה אלא צריך שהחייב יזכה; כאן מחנה אפרים אומר שדי שהנושה יקנה ואין צורך שהחייב יזכה.

¹⁰ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ח.

משום שאינה זכות גמורה, שהרי "שונא מתנות יחיה", ולולא זה, זיכוי המתנה היה מועיל אפילו נגד רצונו מפני שהיא זכות גמורה¹¹; ובמחילה שאינה מתנה חיובית של דבר חדש, לא נאמר "שונא מתנות יחיה"¹², ולכן היא זכות גמורה, שחלה גם נגד רצון הזוכה. ר' עמנואל קוסובסקי¹³ כותב שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא כאילו שילם החייב לנושה, מחילה נגד רצון החייב אינה תקפה, שהרי אין לומר שרואים את החייב כאילו הוא עושה פעולה שאינו רוצה שנראה אותו עושה. יש להסביר יותר, שלשיטת הפרעון, המחילה אינה פעולה חד צדדית של הנושה, ועל כן דרוש גם רצונו של החייב. הדבר מובן במיוחד לפי ההסבר (שראינו שם) שמאחר שהיה החייב יכול לפרוע ולקבל את כספו חזרה, "הפוכי מטרתא למה ליי", ונחשב כאילו עשו כן – אם החייב אינו רוצה בכך, אי אפשר לומר שמאחר שיכל לעשות כן, נחשב כאילו עשו.

ב. הדעה שהמחילה אינה תקפה

פוסקים אחרים אומרים שמחילה שהחייב מתנגד לה אינה תקפה¹⁴. יש שנימקו דעה זו בכך שמחילה היא כמתנה, ומתנה שהמקבל אינו רוצה אותה, אינה תקפה¹⁵. טעם זה מתאים לשיטה שמחילה היא הקנאה, ולכן היא דומה למתנה. ואכן, יש שכתבו שמחילה נגד רצון החייב אינה תקפה לשיטה שמחילה היא הקנאה¹⁶. ר' יוסף אנגיל מוסיף, שגם לשיטה שמחילה היא רק הפקעה, אי אפשר להכריח את החייב לקבל את המחילה, מפני שיש בכך חובה בשבילו, שהרי "שונא מתנות יחיה", ועיקרון זה חל גם על מחילה, מפני שמחמתה הנמחל נהנה מממון של אחר, וגם אם ירצה אחר כך לפרוע את חובו לנושה, זה יחשב מתנה חדשה לנושה, ועדיין הוא נחשב שנהנה מממונו של הנושה,

¹¹ רשב"ם, בבא בתרא קלח ע"א (ד"ה כאן בצווח); חידושי הרשב"א, קידושין כג ע"א. ¹² משכנות הרועים, מערכת מ, אות ט. אבל יביע אומר שם מעלה אפשרות שגם במחילה יש משום "שונא מתנות יחיה". ראה עוד ליד ציון הערה 17, שכן פורת אומר ש"שונא מתנות יחיה" אמור גם במחילה.

¹³ ר"ע קוסובסקי, דובב שפתי ישנים, עמ' 142.

¹⁴ שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב (כו ע"ב); שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא, דף נב ע"ב (במסקנתו), ובספרו גליוני הש"ס, גיטין לו ע"א; הפלאה, כתובות נג ע"א, ד"ה גמרא (הובא בדובב שפתי ישנים, עמ' 141; ולכן תמה על הרא"ה שהובא בעמ' 1187, במילואים להערה 2), ובספרו המקנה, קידושין טז ע"א (ד"ה אלא); מהרש"ם, בסוף הסכמתו לס' שלמי רגלים (לנגס), ובמשפט שלום, רט, ד (דף עה), בדעת תשובת הרשב"א, המובאת בב"י, אה"ע"ז, סימן צו (עמ' רלא); גידולי שמואל, כתובות קח ע"א, בדעת משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ח, א; יריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן צד, אות ט (חלק ב, עמ' קכא).

¹⁵ שפת הים שם; ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ח.

¹⁶ מחנה אפרים בתחילת דבריו (הובא באורח משפט, בחקרי לב, באז נדברו, באבני נזר, במשנת ר' אהרן, בבאר אלחנן, במעדני שמואל, בנעצמות נצה, בליקוטי שיעורים, בנתיבות הקנינים, בערך שי, סימן סו, בברכת חיים, בגידולי שמואל, בקהלות יעקב, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, בשבילין, בקובץ הישר והטוב, ובבארות שלמה, שצוינו בהערה 7); קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו; שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן סט, וסימן שה, ובספרו שיעורי משנה, פסחים ב ע"א, עמ' ד; משפט החוב, שם; קובץ שיעורים, קידושין, אות קכג; קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה; שיעורי ר' דוד פוברסקי, סנהדרין ו ע"א, אות קג; שו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן יג וסימן כו; קבא דתיורצא, קושיא מו, עמ' פט; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143.

משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות יז, דוחה את דברי מחנה אפרים, מפני שמחנה אפרים הסתמך על חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, שכתב שמחילה כמתנה, אבל הריטב"א כתב זאת לגבי עבר, שהוא דבר בעין, אבל בחוב מחילה אינה הקנאה.

פרק שני: מחילה שהחייב מתנגד לה

את חובו לנושה, זה ייחשב מתנה חרשה לנושה, ועדיין הוא נחשב שנהנה מממונו של הנושה, מה גם שהנושה עלול לסרב לקבל ממנו את הפרעון¹⁷. ר' שמעון שקאפ הסביר עוד, שגם לשיטה שמחילה היא הפקעת זכות הנושה, ולא ייתכן חוב שאין בה זכות של הנושה, בכל זאת כל זמן שלא הסכים החייב, גם זכותו של הנושה לא פקעה¹⁸.

ר' שלום יצחק מזרחי¹⁹ מעלה אפשרות שגם לשיטה שמחילה היא הפקעה, אינה מועילה נגד רצון הנמחל, מפני שאדם אינו יכול לזכות במשהו נגד רצונו גם בדבר שאינו צריך הקנאה. הוא מתכוון ל"זכות" במובן של "זכין לאדם", היינו כל דבר שהוא לטובת האדם, ולא דווקא במובן של דבר שנכנס לבעלות האדם, שהרי לשיטת ההפקעה, החוב אינו נכנס לבעלות החייב על ידי המחילה. ואכן כלל הוא ב"זכין לאדם שלא בפניו", שאם אותו אדם מביע התנגדות, הזכות בטלה, וזאת בכל סוגי הזכייה²⁰.

ג. מחילה על שעבוד נכסי החייב נגד רצונו

בין הפוסקים הסבורים שמועילה מחילה נגד רצון החייב נתגלעו חילוקי דעות באשר לנושה המוחל רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בלי למחול על החוב עצמו. לדעת ר' יצחק שמלקיש, גם מחילה כזאת תקפה²¹. אבל ר' יעקב קמיניצקי סבור שמחילה זו בטלה, מפני שזכות השעבוד על הנכסים קנויה לנושה בקניין, וכדי להחזירו לחייב הוא זקוק לקניין²², ולשם כך צריך את הסכמת החייב²³.

ד. דחיית מועד פרעון החוב נגד רצון החייב

בפשטות, לפי הדעה שמועילה מחילה נגד רצון הנמחל, מועילה גם דחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב. וכך אמנם פסקו פוסקים אחדים²⁴.

אבל יש שכתבו שלא מועילה הארכת זמן נגד רצון החייב²⁵.

יתר על כן: ר' ישעיה זאב וינוגרד כתב שגם לדעה שמועילה מחילה נגד רצון החייב, אין

¹⁷ בן פורת שם. Ⓜ

¹⁸ שערי ישר, שער ה, פרק ה (עמ' יד).

שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות ד, מסביר, שכמו שאין מועיל יאוש הנגזל אם הגזול אינו רוצה לקנות (בבא קמא סו ע"ב, לעניין גזל חמץ בפסח), כך מחילה אינה מועילה נגד רצון הנמחל.

¹⁹ דברי משפט, כרך ז, עמ' קמ.

²⁰ עיין אנציקלופדיה תלמודית, ע' זכין, ליד ציוני הערות 27–28.

²¹ שו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ו. Ⓜ

²² ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך.

²³ אמת ליעקב (קמיניצקי), נשים, עמ' מג במהד' תשמ"ט, עמ' תעט-תפ במהד' תשע"ט. Ⓜ

²⁴ קבא דקשייתא, סימן מו; חידושי הרי"ם, חו"מ, סז, י, ס"ק ז; משנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרובובל, על שו"ע, חו"מ, סז, י, פנים מאירות, אות מה, בדעת שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן יז, בדעת ר' אליעזר משה הורוויץ, תבונה (תרכ"א), סימן כט (עמ' מט), ובדעת ספר הלכות שביעית (זילבר), חלק ב, סימן י, עמ' קיט (שכתבו שאם מלווה האריך את הזמן, כך שמועד הפרעון יחול אחרי שנת השמיטה, החוב אינו נשטט, ומשמע שמדובר גם אם הלווה התנגד). Ⓜ

²⁵ שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קכז; אמנות יוסף, שביעית, פרק י, דף קסז ע"ב; וזכרון ישעיהו (גרוסברג), דף כד ע"ג. מקורות אלו לא הביעו דעה באשר למחילה גמורה נגד רצון החייב, וייתכן שהם דיברו רק לפי הדעה שאין מועילה מחילה גמורה נגד רצון החייב. Ⓜ

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

מועילה הארכת זמן נגד רצונו, מפני שבהארכת זמן, החוב עדיין קיים, ואין בו סילוק רשות לגמרי, ואינו יכול לתת לחייב את הארכת הזמן נגד רצונו.²⁶

פרק שלישי

מחילה כללית

א. פרשנותה בצמצום או בהרחבה

יש שנושה מוחל לחייב, לא רק על חיוב ספציפי אלא על כל החיובים שלו, כגון שהוא רוצה לפתוח דף חדש ביחסים שביניהם. בחיבורי הגאונים מצויים נוסחי שטרות למחילה כזאת.²⁷ במחילה כללית כזאת יכולה להתעורר שאלה איך לפרש את המחילה – אילו חיובים התכוון המוחל לכלול בה?

יש מחלוקת עקרונית לגבי שאלה זו. יש אומרים שמפרשים את המחילה הכללית בצמצום²⁸, מפני שהחוב המסופק הוא בחזקת הנושה, ואין ספק מוציא מידי ודאי²⁹. הדברים אמורים גם אם הפירוש המצמצם יותר דחוק, מפני שכלל הוא ש"יד בעל השטר (כאן – הוא הנמחל, שרוצה להסתמך על שטר המחילה) על התחתונה" גם אם הפירוש שטוען לו בעל השטר פחות דחוק³⁰. לעומתם, אחרים אומרים שמפרשים אותה בהרחבה, מפני שיש לפטור את הנתבע לגבי החובות המסופקים, מטעם "המוציא מחברו עליו הראיה"³¹. מחלוקת זו מקבילה למחלוקת הכללית³² לגבי מחילה (גם מחילה פרטית) שהיקפה אינו ברור, האם מפרשים אותה בצמצום או בהרחבה.

ב. מצבים שהיא כוללת את כל החיובים

לגבי מצבים מסוימים, נפסק שהמחילה כוללת את כל חיוביו של הנמחל, מפני שהיתה הוכחה שלכך התכוון המוחל:

²⁶ קבא דניחותא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא מו. Ⓜ

²⁷ רב האי, ספר השטרות, שטר ד ("שטר אביזאריה") ושטר קב (עמ' 70); ר"י ברצלוני, ספר השטרות, עמ' 8–9 ועמ' 59. בהערת המהדיר לרב האי גאון, ספר השטרות, שטר ד, מציין מקורות נוספים לשטרות כאלו. Ⓜ

²⁸ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה; שו"ת לחמי תודה, סימן יב (עו ע"ג). Ⓜ

²⁹ לחמי תודה שם.

³⁰ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן קא בדפוס שלוניקי, סימן ק בדפוס ברלין (הובא בשו"ת לחמי תודה, סימן יא, דף עד ע"ב–ע"ג). וזו לשונו: "וכיון שיעשה לו שטר מחילה לכל הנוגע לעסק השותפות, מחוייב שמעון לקיים שאר דברי הפסק לפרוע לו מה שפסקו לתת לו, דיד בעל השטר על התחתונה, ודין אחר פחות שבלשונות לחובת בעל השטר, ואף על פי שהלשון יותר נוטה לזכות בעל השטר, כדכתב מהרי"ק בשרש ז". Ⓜ

³¹ שו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן ד (הובא בב"י, חו"מ, סימן מג, מחודש יז, וסימן נד, מחודש ג), ושו"ע, חו"מ, מג, כז, כותבים שאם כתב בשטר המחילה שמחל על "כל התביעות שהיו לו עליו עד עכשיו", כך שספק האם התכוון לתחילת היום או לסופו או לשעת המחילה עצמה, ויש שטר חוב מאותו יום, שלא ידוע באיזו שעה מהיום הוא נכתב – שטר החוב מחול מספק (ראה על כך במילואים להערה 36). Ⓜ

³² שנראה ליד ציון הערה 93.

פרק שלישי: מחילה כללית

מי שכתב בשטר שהוא מוחל על "כל התביעות", אינו יכול לטעון שלא התכוון למחול על חיובים מסוימים, אם ההסתייגות לא נכתבה בשטר, אלא הכול מחול³³.

אם שמעון מחל ללוי בשטר מחילה "כל זכות וכל דררא דממונא שיש לו כנגדו", וכדומה, ויש שטר חוב של לוי כלפי שמעון מאותו יום – גם חוב זה מחול, ואף שלא שכיח שיעשו שטר מחילה מיד אחרי החיוב, בכל זאת הדבר אפשרי, ושטר המחילה מוכיח שכך היה, מפני ששטר המחילה הוא כוללני³⁴.

קל וחומר שמי שכתב בשטר המחילה שהוא מוחל על כל התביעות שיש לו על פלוני עד אותו היום והיום בכלל, המחילה כוללת גם חובות שנוצרו באותו היום לפני שנכתב שטר המחילה; אבל היא אינה כוללת חובות שנוצרו אחרי כן³⁵.

אבל אם כתב בשטר המחילה שמחל על "כל התביעות שהיו לו עלי עד אותו היום", המחילה אינה כוללת שטר חוב זה, מפני שבלשון בני אדם, "עד" משמעותו "עד ולא עד בכלל"³⁶.

כל חוב שנוצר לפני זמן המחילה כלול במחילה, גם אם זמן הפרעון שלו הוא אחרי זמן המחילה³⁷.

לדוגמה, מי שכתב בשטר המחילה שהוא מוחל לראובן "מכל אשר נתהוה מעולם עד היום הזה, מפני שכל זכות שהיה ראוי לבא לדינו מרבי ראובן... הכול קבלנו" – המחילה כוללת גם חוב שראובן היה חייב לפרוע רק שעה אחת לפני מותו או לפני מות אשתו, מפני שהוא נחשב ש"נתהוה", כיוון שכבר שיעבד ראובן את נכסיו לחיוב זה, ועוד, שלשון "כל זכות שהיה ראוי לבוא לדינו" כולל גם מה שהוא עתיד לגבות, שזה נקרא "ראוי" בתלמוד³⁸.

מעשה באישה שלא רצתה להיות עם בעלה, ואחר כך הבעל כתב שטר מחילה לאשתו על "כל תביעות וערעורים שהיו לי עליה מעולם עד היום". דיין אחד אמר שמשמעות המחילה היא רק לתביעות ששייכות לסירובה להיות עמו, כגון שנגרם לו נזק מכך, שהרי לא נתפרשו בשטר המחילה תביעות אחרות, ונזכר רק מה שלא רצתה להיות עמו; ועוד, שאחר כך כתב באותו שטר שהוא נשבע שלא לתבוע אותה בכלל לכופה שתהיה עמו, ולא הזכיר תביעות ממוניות אחרות. אבל מהרי"ק³⁹ פסק שמשמעות המחילה היא על כל התביעות שיש לו על אשתו, שהרי לא פירט הבעל לאמר "מכל תביעות וערעורים השייכים למה שלא רצתה להיות עמו וכו'", ואילו התכוון רק לתביעות הקשורות לסירובה להיות עמו, לא היה צריך לכתוב

³³ שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן תנד.

³⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן פו (בקיצור), וחלק ג, סימן ט וסימן י (הובא בב"י, חו"מ, מג, מחודש טז, ובשו"ת חבל נחלתו, חלק ה, סימן לח, עמ' 280).

³⁵ שו"ת הריב"ש, סימן תד, עמ' תרטו (הובא בדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ג).

³⁶ שו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן ד (הובא בב"י, חו"מ, סימן מג, מחודש יז, וסימן נד, מחודש ג); שו"ע, חו"מ, מג, כז (הובא בחבל נחלתו, שם).

³⁷ גידולי תרומה, שער טז, חלק ב, אות ו, בדעת הריב"ש שם; כנסת הגדולה, חו"מ, נד, הגהות טור, אות טז; שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן י, גם בדעת שו"ע, חו"מ, מג, כז; חבל נחלתו, חלק ה, סימן לח, עמ' 282.

אבל גידולי תרומה שם כותב שלדעת שו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן ג, חוב זה אינו כלול במחילה.

³⁸ שו"ת מהרי"ק, שורש פט.

³⁹ שו"ת מהרי"ק, שורש י (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסב).

"מכל תביעות", שהרי גם בלא זה היה משמע כן, שהרי אפילו היה כתוב רק שהוא מוחל לה על תביעתו שתבוא עמו, היה משמע שזה מתייחס לתביעות ממון השייכים לזה, שאילו על תביעות הגוף לא שייך למחול, מפני שמה שהיה היה; והיות שהרשה לה להיות ברשותה ושלא תצטרך להיות כפופה תחתיו, לא יוכל לתבוע ממנה תביעות שנובעות מזה, כיוון שפטר אותה לנפשה, ולא היה צריך להוסיף "מכל תביעות וערעורים"; ועוד, שכלל הוא: "לישנא יתירא לטפויי אתא", גם אם אין הלשון מוכיח כן מצד עצמו אלא מכח ייתור. על הוכחת אותו דיין ממה שלא נכתבו בפירוש תביעות ממון אחרות כמו שנכתבו תביעות הגוף, הוא משיב שהבעל הזכיר רק מה שגרם לכל התביעות שביניהם, מפני שאילו הסכימה האישה להיות עם בעלה, לא היה מדרק אחריה לתבוע ממנה תביעות אחרות. אותו דיין טען, שאילו התכוון הבעל למחול הכול, לא היה צריך לפרט את התביעה הספציפית, אלא די היה לומר "מכל תביעות וערעורים" והכול היה בכלל. על כך משיב מהרי"ק, שכך מקובל בשטרי מחילה כללית, לכתוב בפירוש את הדברים העיקריים שעליהם הריב, ואת שאר הדברים כוללים בלשון כללית; ועוד, שאם לא היה מפרט את תביעות הגוף, היינו חושבים שפטר אותה רק מחיוב הממון, אבל לא מחל על תביעות הגוף ועל מה שנובע מהן, היינו הוצאות ונזקים שבאו לו מחמת מרידתה, מפני שאדם אינו מוחל על צער הגוף, ולכן כתב בפירוש שהוא מוחל אפילו על התביעה שהיה תובע ממנה שתלך עמו⁴⁰.

שמעון שהתחייב כסף לראובן, וראובן ביקש ממנו (מסיבה כלשהי) לכתוב בשטר שהוא חייב סכום זה ללוי, ואחר כך ראובן מחל לשמעון מחילה כללית על כל חובותיו – גם חוב זה מחול אף שבאופן רשמי לוי הוא הנושה, מפני שלאמיתו של דבר ראובן הוא הנושה⁴¹.

מעשה בראובן שהלווה לשמעון מכספי זבולון שהיו בידו, ושמעון כתב שטר חוב לראובן על הלוואה זו, ואחר כך ראובן מחל לשמעון על "כל מין תביעה" שהוא חייב לו. נפסק שהמחילה כוללת גם תביעה זו שבאה מכספי זבולון, כיוון שבשטר המחילה כתוב "כל מין תביעה", ולא "כל תביעה"⁴².

⁴⁰ בשטר המחילה הנידון, חזר המחול על מחילתו, ובפעם השנייה לא הוזכרו תביעות ממון אחרות אלא רק תביעות הגוף, שמרדה בו, ואותו דיין טען שיש לפרש את הרישא ("מכל תביעות וערעורים") על פי המפורש בסיפא. על כך משיב מהרי"ק, שאדרבה, הרישא שבה מחל על "כל תביעות וערעורים", הוא מפורש, שמחל על כל דבר, והסיפא סתום, ויש ללמוד את הסתום מן המפורש; ועוד, שגם בסיפא משתמע שמחל גם על תביעות הממון, שהיו כתב "שלא לקבול ושלא לתבוע אותה", משמע שיש כאן שני דברים, שלא לקבול – לענין תביעות ממון, ולא לתבוע – לענין תביעות הגוף; ואמנם בפרשנות שטר, כלל הוא שהתחתון (מה שכתוב בסוף) עיקר, אבל זה דווקא אם יש סתירה, כגון שכתוב למעלה מאה ולמטה מאתיים, ואז התחתון עיקר, מפני שייתכן שחזר בו, אבל במקום שאפשר לקיים את שניהם, התחתון אינו עדיף מהעליון, ואדרבה, יותר סביר לומר שלא דאג להאריך בתחתון מפני שממך על מה שכבר כתב למעלה, מלומר שיכתוב למעלה לשון לא ברורה, ויסמך על מה שהוא עתיד לכתוב. [§](#)

⁴¹ שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקצו (הובא בשו"ת חבל נחלתו, חלק ה, סימן לת, עמ' 280); שו"ע, חו"מ, ס' י; רמ"א, חו"מ, סו, כג.

בכגון זה מתעוררת שאלה על עצם יכולתו של ראובן למחול על החוב, גם אם מחל עליו בפירוש; ראה על כך בשער שביעי, עמ' 303–304.

⁴² שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צ. כמוכן, ראובן יצטרך להחזיר לזבולון את כספו שהיה בידו. ראה בשמו בשער שביעי, במילואים להערה 108, על יכולתו של ראובן למחול על החוב. [§](#)

פרק שלישי: מחילה כללית

אישה שכתבה שהיא מוחלת לבעלה "כל יתר הזכויות שהיתה רשאית לקבל לולא הסכם זה" – המחילה כוללת גם את חיוב הבעל במזונותיה⁴³.

ג. מצבים שאינה כוללת את כל החיובים

מצד שני, יש מצבים שהפוסקים פירשו בצמצום את היקף המחילה בהם: עיקרון מנחה אחד הוא שאם המוחל מחל את המחילה הכללית בקשר לעסק מסוים שהיה בינו לבין הנמחל, המחילה אינה כוללת חיוב שהיה חייב לו זמן רב לפני כן. מעשה בראובן שמכר קרקע לשמעון באחריות (התחייבות שאם תילקח ממנו הקרקע, ראובן יפצה אותו), ואחרי זמן רב היו ביניהם עסקי ממון, ושמעון מחל לראובן על "כל דבר וכל שעבוד". נפסק שהאחריות שראובן היה חייב לשמעון אינה כלולה במחילה, מפני שהמחילה חלה רק על הדברים שהם דיברו עליהם בשעת המחילה, וזאת אף שלשון השטר הוא כללי וסתמי; ועוד, שרק טיפש ימחל על אחריות זו בלי סיבה⁴⁴. אבל אם דיברו ביניהם על חיוב מסוים לפני המחילה, והנושה מחל בלשון כללית, והנמחל טוען שהתכוון לבקש מחילה גם על חיוב זה, הוא כלול במחילה, גם אם לא הזכירו אותו בשעת המחילה⁴⁵.

אם שמעון מחל לראובן מחילה כללית, על "כל זכות וכל תביעה", ויש שטר חוב של ראובן לשמעון, שקדם למחילה, והתברר ששטר זה נכתב במסגרת פסק דין של פשרה שעשו ביניהם, שבו נקבע סכום החיוב של ראובן מתוך כל הטענות ההדדיות, ושטר המחילה נעשה כדי לוודא ששמעון לא יתבע את ראובן שוב על סמך טענותיו – שטר החוב אינו מחול⁴⁶. המבי"ט פוסק שמי שכתב שהוא מוחל "כל מין תביעה" – משמעותו רק תביעה על פה בלי עדים, או תביעה בכתב שאינה מפורשת, שאפשר להכחיש, אבל אין במשמעותו דבר שידוע לכול שיש לו בידו, כגון חוב בעדים, מפני שאילו התכוון למחול על זה, היה צריך לכתוב שהוא מוחל לו על החוב שיש לו עליו⁴⁷. אבל אחרים סוברים ש"כל מין תביעה" משמע גם חוב ברור בעדים ובשטר⁴⁸.

מעשה בלוי שמחל לשמעון על כל התביעות שהיו לו עליו מאז ומעולם עד אותו היום, והיה ללוי שטר על חוב של שמעון לראובן, שראובן מסר ללוי בדרך המועילה להקנות שטר ("כתיבה ומסירה"). לוי טען שהמחילה לא כללה את שטר החוב שקנה מראובן, מפני שהתכוון

⁴³ פר"ד, כרך א, עמ' 295.

⁴⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ריו. וזו לשונו: "שאלת: ראובן מכר שדה לשמעון באחריות. וארכו להם הימים, והיה ביניהם עסק ממון, ומחל שמעון לראובן מחילה מכל דבר וכל שעבוד כמנהג. ולא זכר שמעון שעבוד האחריות בשעה שעשה המחילה... תשובה: אין שעבוד האחריות בכלל, שכל הדברים אינם אלא כפי מקומן ושעתן, כמה היו מדברים בעסקי ממון מלוח ופקדון ועסק שתוף וכיוצא בהן... סתמא כפירושה, שאין המחילה אלא בעניינים כאלה... ועוד, דלאו בשופטני עסקינן, שימחול זה האחריות קרקעותיו".

⁴⁵ שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן עב (קג ע"ד), על פי שו"ת מהרי"ק, שורש י.

⁴⁶ שו"ת הריב"ש, סימן תד.

⁴⁷ שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שיד (הובא בבני חיי, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות ח, בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל, בפד"ר, כרך ג, עמ' 166, ובשו"ת לחמי תורה, סימן יא, דף עד ע"ד).

⁴⁸ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז (נט ע"ד), בדעת שו"ת מהרי"ק, שורש יג; אהל יעקב (מנשה), מערכת מ, אות יד, בדעת שו"ת מהרי"ק, שורש י ושורש יג, ובדעת שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן קא בדפוס שלוניקי, סימן ק בדפוס ברלין, בתחילתו; שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן קי (קנב ע"ג–ע"ד), בדעת שו"ת הרמ"ה, סימן רמ, ובדעת שו"ת הריב"ש, סימן תד.

למחול רק על מה ששמעון היה חייב לו בגלל עצמו, ולא על מה שהיה חייב לו בגלל ראובן. נפסק שאם יש עדים (או שהודה שמעון) שעיקר המחילה היתה רק על המשא והמתן שביניהם, גם אם אין זה כתוב בשטר המחילה, המחילה אינה כוללת שטר זה⁴⁹.

ראובן שמחל לשמעון "כל תביעת ממון" שיש לו עליו – המחילה אינה כוללת שטר על חוב של שמעון לראובן, שמכר ראובן ללוי לפני כן, וזאת מכמה סיבות: (א) אין לראובן "תביעה" בשטר זה על שמעון, ובמכירת השטר התכוון להוציא את הכסף מרשותו. (ב) אפשר לראות את מכירת השטר כמודעא על המחילה, לבטל אותה ביחס לשטר זה. (ג) אין אדם עשוי למחול על נכסיו, ולכן כשיש ספק אם התכוון למחול על חוב מסוים, אינו מחול. (ד) מחילה זו תפגע בלוי הקונה, ומן הסתם ראובן לא ירצה לפגוע בלוי, שכן "שארית ישראל לא יעשו עוולה"⁵⁰.

ראובן שמחל לשמעון מחילה כללית, ואחר כך פירט כמה מהתביעות המחולות, כגון שכתב "מחלתי לו כל מין תביעה, הן על הבתים הן על הספרים הן על המעות שנתן חמיו בידו", יש כאן "כלל ופרט" (שהיא משלוש-עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן), ו"אין בכלל אלא מה שבפרט", ולכן חיובים אחרים שלו אינם מחולים⁵¹. יתום שמחל לראובן על כל זכות שיש לו עליו, ואחר כך נודע שהיה שטר חוב של ראובן כלפי האפוטרופסים עבור היתום – החוב הזה אינו מחול, כיוון שבאופן רשמי, החוב לא היה כלפי היתום⁵².

תובע שאמר: "אני מוחל לנתבע על כל הטענות ואני מבטל את כל העדויות", מן הסתם הוא מתכוון למחול רק על עדויות שהנתבע כופר בהן, אבל לא ביטל עדויות שהנתבע מודה בהן⁵³.

גם אם התובע כתב בשטר המחילה שהוא מוחל "כל טענה ותביעה", הרי אם הוא אומר שלא התכוון למחול על תביעה מסוימת, השונה מהאחרות, ואחרי שמחל, בא הנתבע לבית דין והביא ראיות שהוא פטור מתביעה זו מסיבה אחרת (ולא הזכיר את המחילה), הדבר מוכיח שהצדדים לא התכוונו לכלול תביעה זו במחילה⁵⁴. אם שמעון מחל לראובן על כל תביעותיו, ושני עדים מעידים ששמעון אמר שתביעה פלונית לא תהיה כלולה במחילה, תביעה זו אינה מחולה⁵⁵.

⁴⁹ שו"ת הרמ"ה, סימן רמ. 50

⁵⁰ ערך לחם, חו"מ, סו, כט.

אבל שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן שצה, כותב שאם אמר שהוא מוחל על "כל שטר" שיש לו נגדו, גם השטר המכור מחול, כיוון שכאן לא שייך הנימוק הראשון של ערך לחם. אבל יש להעיר שהטעמים האחרים שייכים גם כאן.

⁵¹ שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שיד. 52

⁵² שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן מח (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל). היתום טען שחוב זה אינו כלול במחילה מפני שלא ידע על זכותו בו כשחמל; אבל המשיב לא השתמש בנימוק זה אלא בנימוק אחר, כאמור.

⁵³ תשב"ץ, חלק ב, סימן ב.

⁵⁴ שו"ת עולת שמואל (פלורנטין), חו"מ, סימן לו (צו ע"ב). הוא עוסק ביתומים שמחלו לאפוטרופוס, וטענו שמחלו על עיקר האפוטרופסות, כמו שהיה נהוג למחול לאפוטרופוס על התעסקיותיו, ולא על תביעה אחרת.

⁵⁵ שו"ת מהר"י וייל, סימן פ (הובא בעולת שמואל, שם). עיין בשו"ת מהר"י וייל ובעולת שמואל, שם, בשאלה האם ומתי עדי שטר המחילה עצמם נאמנים על כך.

פרק שלישי: מחילה כללית

מחילה כללית אינה כוללת התחייבות של הנמחל לפרוע חוב של אחר. כך עולה מפסיקתו של ר' יונה נבון⁵⁶ לגבי סבתא שנתנה לנכדתה נדוניה, ובתמורה הנכדה מחלה לה בקניין על זכותה בנכסים שירשה מאביה ומאמה; והיה שטר חוב על הלואה שהסבא לווה מבתו (אמה של הנכדה). הוא פוסק שאם כתובת הסבתא קדמה לאותו שטר, כך שהשטר היה רק על נכסי הסבא ולא על הסבתא, השטר אינו כלול במחילה, מפני שהיא מחלה רק לסבתא, שעשתה לה טובה, ולא לסבא. הוא מוסיף שגם אם השטר קדם לכתובת הסבתא, כך שגם היא חייבת לפרוע אותו, הרי יש לסבתא רק דין של ערב, שחייב רק אם אין ללווה ממה לשלם, והיא התחייבה רק לפרוע את השטר מנכסי הסבא, אלא שקיבלה על עצמה שהשטר יהיה קודם לכתובתה, והרי אם נושה מחל לערב, לא נפטר הלווה, ולכן אף שמחלה הנכדה לסבתא, נשאר עיקר החוב על נכסי הסבא; וגם אם נדון את הסבא והסבתא כשני לווים, זה לא כלול במחילה, מפני ששטר חוב כזה, שעל פיו מתחייבת הסבתא לפרוע מנכסי הסבא ולא משלה, הוא חידוש שחידשו הסופרים, והוא דבר שאינו שכיח, ולא העלתה הנכדה על דעתה שיש שטר חוב כזה, ולכן אינו כלול במחילה.

שותפים שמחלו זה לזה, וכתבו בשטר המחילה שאין להם תביעה זה על זה "בכסף או בשווה כסף ולא בשום דבר שנקרא נכסים", המחילה אינה כוללת את זכויותיהם בחוב בעל פה שמישהו היה חייב לשותפות, מפני שחוב בעל פה אינו נקרא "נכסים"⁵⁷. מעשה בבעל שנתן לאשתו את הסחורה שבחנותו כהחזרת השקעותיה בחנותו, וסיכם עם גיסו שיתגרשו בלי שתהיה לו שום התחייבות כספית נוספת כלפיה. הבעל טען שמשמעות ההסכם היא שעל ידי קבלת הסחורות, היא כבר קיבלה גם את דמי כתובתה או שמחלה עליהם. אבל בית הדין הסיק מטיוטת ההסכם שהסדר ביניהם הקיף רק את התביעות של האישה בקשר להשקעותיה בחנות בעלה, ולא תביעות שאינן קשורות לחנות ולהשקעותיה⁵⁸.

ד. הלכות נוספות

יש הלכות אחדות במחילה כללית, מלבד השאלה איזה חוב נכלל בה: נושה שכתב לחייב שני שטרי מחילה כללית זה אחר זה, אין אומרים שהתכוון לבטל את הראשון, אלא מניחים שכתב את השני מפני שיש בו תוספת, שנכללים בו חיובים שבין תאריך השטר ראשון לתאריך השטר השני⁵⁹. אם בשעת המחילה שכח הנושה חוב אחד, חוב זה אינו מחול, מפני שלגבי חוב זה, זו מחילה בטעות. אמנם הנושה אינו נאמן לטעון ששכח, אבל אם תפס מנכסי החייב שלא בעדים, הוא נאמן, מפני שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שלא תפס ממנו⁶⁰.

⁵⁶ שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אה"ע, סימן יד (עמ' קצב-קצג). על מעשה זה ראה עוד בעמ' 1190, אות יח.

⁵⁷ שו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז (סא ע"א). עיין שם במקורות שהוא מביא לכך.

ראה בשמו בשער רביעי, ליד ציון הערה 331, שאפילו מחילה מפורשת אינה מועילה על חוב זה. ⁵⁸ פד"ר, כרך ב, עמ' 53.

⁵⁹ שו"ת הריב"ש, סימן תעח (עמ' תשיא).

⁶⁰ נתיבות המשפט, צב, ס"ק ב, בסופו. וזו לשונו: "דמה בכך שמחל לו כל תביעותיו, הא מכל מקום אם היה ידוע שבשעת מחילה שכח מחוב אחד, ודאי דמחילה בטעות לא הוי מחילה, רק שאינו נאמן לטעון שבטעות היתה, ואם הוא בעצמו יודע, ודאי דיכול לתפוס ולטעון בבית דין שלי הן, דהא כשיש לו מיגו נאמן".

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

פרק רביעי

ספק מחילה

א. הדעה שהחויב תקף מספק

יש אומרים שבמצב שיש ספק האם חויב מסוים נמחל⁶¹, החויב עדיין קיים⁶². טעמה של דעה זו הוא, שספק מחילה אינו מוציא מידי ודאי חויב⁶³, כמו שהאומר "הלויטני ואיני יודע אם פרעתיך", חייב⁶⁴, מפני שידוע שהיה חויב, ויש ספק האם פקע החויב, וגם כאן ידוע שהיה חויב, ויש ספק האם פקע⁶⁵.

גם אם יש שטר על המחילה, הרי כלל הוא שאם יש ספק בפרשנות של שטר, "יד בעל השטר על התחנתה", וכאן החייב נחשב בעל השטר, שכן הוא רוצה להסתמך על שטר המחילה כדי להיפטור, והוא דומה למקבל מתנה שרוצה להסתמך על שטר המתנה, וכמו ששטר מתנה מתפרש לרעת מקבל המתנה אם יש ספק⁶⁶, כך גם כאן, שטר המחילה מתפרש לרעת החייב⁶⁷.

יש חריגים אחדים, שבהם גם לדעה זו הנתבע פטור מספק.

(א) כתובה: אם יש ספק האם מחלה אישה על כתובתה בחיי בעלה, האישה מפסידה את כתובתה, מפני שכתובה אינה מיועדת לגבייה בחיי הבעל, וייתכן שלעולם לא תגבה, ולכן זה

⁶¹ הכוונה לספק המתעורר מנקודת מבט אובייקטיבית, ולא משום שהחייב טוען שהנושה מחל. על חייב הטוען שהנושה מחל, ראה פרק חמישי. אבל יש להעיר שפרשנים אחדים (כגון חידושי ר' עקיבא איגר, בבא מציעא עו ע"א) עסקו בטענת מחילה, והביאו לגביה מקורות העוסקים בספק מחילה.

⁶² חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (על לשון דרמשמעית; הובא בתומים, מב, ס"ק יא [שהובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ד]); שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן ססד (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 164 ועמ' 169, וכרך יא, עמ' 231, ובמשפטי שאל, פסקי דין, סימן כח = עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב).⁶³

⁶³ שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (קכ ע"ב). תקפו כהן, סימן קל, נימק דעה זו (הוא מתייחס למחייבים בעניין הספק בבבא בתרא קלב – ראה במילואים להערה 68), ששטר החוב עשוי כראוי ויש רק ספק במחילה, לכן אומרים שהשטר כגבוי (יש להעיר שנימוק זה טוב רק לחוב בשטר). שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, מסביר שאף שהלכה כבית הלל (סוטה כה ע"א) ששטר אינו כגבוי, זה לענין שהנושה אינו נחשב יותר מוחזק מהחייב, אבל נחשב כגבוי לענין שהחייב אינו נחשב יותר מוחזק ממנו.⁶⁴

⁶⁴ שו"ע, חו"מ, עה, ט.
⁶⁵ ב"ח, חו"מ, רכז, ט; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (בדעת המחייבים בספק בבבא בתרא קלב), וסימן קלא (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן יב, דף כא ע"ב, וסימן לה, דף מט ע"ג); נתיבות המשפט, רכז, ס"ק ד; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (עח ע"ג); שו"ת פרת יוסף (אלפנדר), חו"מ, סימן כב (קיד ע"ד); שו"ת רשמי שאלה, סימן נו; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאדה, סימן ל (לד ע"א); המקנה, קונטרס אחרון, נ, ג (ד"ה בהגה), ובספרו הפלאה, כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא); שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא; שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"א); נחל יצחק, סימן ט, ענף ב; בית יצחק (חבר), ברירה, סימן ז, אות א (הובא בספר המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות צד); חזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 141); אמרי בינה (א"ש), כתובות כט ע"א (פז ע"א בדפי הספר); פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו, עמ' שסד; ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 146.

⁶⁶ שו"ע, חו"מ, רמו, ה.
⁶⁷ שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה (הובא בב"י, אהע"ז, סימן צג [שהובא בשו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן ט, דף יא ע"א]). הוא דיבר על ספק בהיקף המחילה (ראה ליד ציון הערה 93), אבל טעמו טוב גם כאן.⁶⁸

פרק רביעי: ספק מחילה

נחשב כספק בחיוב⁶⁸. זאת ועוד: באופן כללי, חיוב הבעל בכתובה הוא קל ביחס לחיובים אחרים ("קולי כתובה")⁶⁹.

(ב) בספק בדין: יש אומרים שרק בספק שתלוי באומדן דעת המוחל, כגון האם התכוון למחול בכלל, או האם התכוון למחול על חוב גדול או על חוב קטן, על הנמחל להביא ראיה, כיוון שהוא כמקבל מתנה, אבל בספק בדין, כלומר שיש מחלוקת האם זו מחילה תקפה או לא, אם הנמחל מוחזק הוא יכול לטעון "קים לי" כדעה שדברי המוחל הם מחילה תקפה⁷⁰.

נימוקים אחרים ניתנו להבחנה זו: (1) במקום שיש ספק בדין, גם התובע מסופק, וכמו שהטוען "איני יודע אם פרעתין" פטור אם גם התובע מסופק⁷¹, כך גם כאן⁷². (2) הטוען "איני יודע אם פרעתין" חייב מפני שהספק מתעורר רק מתוך טענתו, ואילו בספק בדין, הספק נוצר גם בלי טענתו⁷³. (3) הטוען "איני יודע אם פרעתין" חייב מפני שטענתו גרועה, שהרי היה לו לדעת אם פרע או לא, אבל בספק בגלל מחלוקת חכמים, שהחייב לא היה יכול לדעת את האמת, אין טענתו גרועה, ולכן הוא פטור⁷⁴.

(ג) אם התובע מסופק האם מחל (כגון שמת הנושה המקורי, ויורשיו אינם יודעים האם מחל), הנתבע פטור מספק⁷⁵. כך עולה מן ההשוואה לטוען "איני יודע אם פרעתין", שהרי הטוען "איני יודע אם פרעתין" פטור אם גם התובע מסופק⁷⁶.

(ד) מחילה ודאית, ויש ספק בטענה לבטלה: אם המחילה היא ודאית, והספק הוא האם

⁶⁸ ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט, ושו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ט = פד"ר, כרך ו, עמ' 108, בדעת נימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן יב (כא ע"ב)

וסימן לה (מט ע"ג), חלק ג, סימן טו, חלק ו, סימן סא, וחלק ח, סימן כה. **מורה**

⁶⁹ תשב"ץ, חלק ב, סימן רעב (ד"ה וכתב), ושו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן נו (קצו ע"ג), מנמקים כך את הדעה שבספק בבבא בתרא קלב (ראה עמ' 1196, במילואים להערה 68), הכתובה מחולה. לאור נימוק זה, כותב עדות ביעקב שהבעל פטור רק במנה ומאתיים, אבל הבעל חייב בנדוניה, מפני שבספק מחילה חייב כמו "איני יודע אם פרעתין", ובנדוניה לא שייך "קולי כתובה". מצד שני יש להעיר, שלפי נימוק זה, גם במחילה אחרי מות הבעל, בספק פטור, ואילו לטעם הראשון, בספק חייב.

⁷⁰ שו"ת פרה מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, בסופו, וחלק ב, סימן ז, דף יב ע"ב (הובא בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב); אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות י; שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סג, אות ו; שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ו, בדעת חידושי ר"ע איגר, חו"מ, סה, כג; ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סב. **מורה**

⁷¹ שו"ע, חו"מ, עה, י.

⁷² בית מאיר, אה"ע, טו, ג (ורק בספק במשמעות הלשון, חייב; הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן יח); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יז; ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט (ורק אם הנושה טוען ברי שלא מחל, חייב; הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 132).

⁷³ שו"ת שמחת יום טוב, סימן לב, דף קכה ע"ג (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יח). והוא כותב שזה טעם הרמב"ם והשו"ע (עמ' 1196, במילואים להערה 68) שפטור בספק בבבא בתרא קלב, ואילו המחייבים שם סוברים שאין זו סיבה מספקת לפטור. **מורה**

⁷⁴ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן א, במסקנתו (הובא בשו"ת פרה מטה אהרן, חלק א, סימן כא, דף נו ע"ג, ובשו"ת בני משה (שלטון), סימן נב, דף קו ע"ג); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יז, וחלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ט = פד"ר, כרך ו, עמ' 108. יביע אומר מסתמך על משנה למלך, הלכות שאלה ופיקדון, ד, א, האומר באופן כללי שהטוען "איני יודע אם פרעתין" פטור אם "לא הוה ליה למידע". **מורה**

⁷⁵ ערך השלחן, חו"מ, סה, אות כד, בדעת הרשב"א. **מורה**

⁷⁶ שו"ע, חו"מ, עה, י.

המוחל יכול לחזור בו מחמת פגם מסוים במחילה, המחילה תקפה, מפני שאין ספק מוציא מידי ודא⁷⁷.

(ה) אם המחילה נעשתה יחד עם החיוב: במקום שהמחילה נעשתה יחד עם החיוב, כגון "שטר חצי זכר", שבו אב מתחייב סכום גדול לכתו, והיא מוחלת על החיוב אם אחיה יתנו לה חלק כחצי זכר בעיזבון אביהם, הוא כאילו אומר שאם יעשה כך וכך, לא יחול החיוב מעיקרו; ואם יש בכך ספק, זה ספק בעצם החיוב, והחיוב בטל⁷⁸.

(ו) אם החוב עצמו אינו ברור: אם התביעה עצמה מסופקת והחוב אינו ברור, וספק האם המחילה תקפה, הנמחל פטור, כיוון שהוא מוחזק בממון; ורק בחוב ברור מוחזקותו של הנמחל אינה מועילה לו להסתמך על האפשרות שנמחל, כיוון שהחוב ברור⁷⁹.

ב. הדעה שהנמחל פטור מספק

לעומת הדעה הקודמת, פוסקים אחרים אומרים שאם יש ספק האם חלה מחילה, הנתבע פטור מספק⁸⁰. טעמם הוא שהנתבע מוחזק, והמוציא מחברו – עליו הראיה⁸¹. זאת ועוד: אפילו שטר העומד להיגבות אינו כגבול⁸². אשר להשוואה (שעשתה הדעה הקודמת) לטענת "איני יודע אם פרעתין"⁸³, פוסקים אלו יכולים להשיב על פי העיקרון שאם הספק מתעורר לבית דין אף בלי טענות הצדדים, גם הטוען "איני יודע אם פרעתין" פטור⁸⁴, ואף כאן, הנתבע פטור מפני שהספק מתעורר אף בלי טענות הצדדים⁸⁵.

יש חריגים אחדים, שבהם גם לדעה זו הנתבע חייב מספק.

⁷⁷ חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (אם לשון המחילה ברורה, אלא שהנושה טוען "סטראי" – שהמחילה היתה על חוב אחר); שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן עג (אם ברור שמחל, ויש רק ספק האם זו מחילה בטעות; הובא בערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט); שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, בסופו (באישא שמחלה לבעלה מחילה ברורה, ורצה לבטל את המחילה בטענת "נחת רוח עשיתי לבעלי"), וחלק ב, סימן ז, דף יב ע"א (כגון שהנושה מסר מודעא על המחילה ויש מחלוקת האם המודעא מועילה, או שהנושה טוען שהמחילה היתה על חוב אחר, ולא ידוע לנו על קיום חוב אחר; הובא בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב); ערך השלחן, חו"מ, נח, אות כה.

⁷⁸ שו"ת ר"ע איגר, מהדורא קמא, סימן קכט (ד"ה ואין לפקפק).⁸²

⁷⁹ שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד. בנידונו הנושה מחל תוך כדי דיון בבית הדין, כאשר "התביעות היו נאחזין עדיין בסבך הספיקות והיו דנין עליהן", כך שלא היה מקום לפטור את הנתבע מצד עצם הספק שבתביעה. הוא נוקט שהנמחל יכול לומר "קיים לי" כדעה שהמחילה תקפה.

⁸⁰ שו"ת הריב"ש, סימן תד (הובא בשו"ת תורת אמת, סימן לב, ובשו"ת תורת חכם, סימן כח, דף קיא ע"ד); שי"ן, חו"מ, יז, ס"ק טו (שרק אם התובע מוחזק, אין מוציאים ממנו); שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ו (אם יש ספק הוכחה שמחל); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסב ("וכיון שלשון המחילה היא ספק, מספק לא מפקינן ממונא"); בני יעקב, על העיטור, דף כא ע"ד; נתיבות המשפט, דיני תפיסה בעדים, אות יד, וביאורים (הובא בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן טו, אות ב); שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ט = פד"ר, כרך ו, עמ' 108; שו"ת יביע אומר, חלק ז, חו"מ, סימן ג, אות ג, ברעת ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט.⁸³

⁸¹ יביע אומר, חלק ו, שם.

⁸² שו"ת מהר"יט, חלק א, סימן קיט. אבל ראה במילואים להערה 70, שהוא כנראה דיבר רק על ספק ברין.

⁸³ ראה ליד ציון הערה 65.

⁸⁴ נתיבות המשפט, סימן כה, דיני תפיסה, ביאורים, אות כד.

⁸⁵ שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תקיז.⁸⁴

פרק רביעי: ספק מחילה

(א) ספק בלשון: נתיבות המשפט אומר שאם יש ספק במעשה המחילה, או שיש שני עדים האומרים שהיה כך ושנים שאומרים שהיה אחרת, הנתבע פטור מספק, מפני שהוא מוזק, כדן מי שתפס לפני שנולד הספק; אבל אם יש ספק במשמעות לשון המחילה, מפרשים את המחילה בצמצום, מפני שאדם מתכוון רק למה שמשמע בבירור מלשונו, כדי שלא ייכנס לספק.⁸⁶

(ב) אם השטר ביד הנושה: ר' יעקב ריישר⁸⁷ כותב שאם השטר ביד הנושה, ויש ספק האם מחל, העובדה שהשטר בידו היא הוכחה שלא מחל.

ג. במחילה מכללא

כפי שראינו בשער אחת-עשרה, במצבים רבים אנו מסיקים מהתנהגותו של הנושה או משתיקתו, שהוא מחל בלבד, וזוהי "מחילה מכללא". נחלקו הדעות לגבי מצב שהתנהגותו של הנושה ושתיקתו אינן חד משמעיות, ונוצר ספק האם אפשר להסיק מהן שהוא מחל בלבד. לפי דעה אחת, מספק החוב אינו מחול, וזאת לפי הכלל שספק אומדנא אין מתחשבים בו בכלל⁸⁸, שהרי באופן בסיסי אין מתחשבים בדברים שבלבו של אדם, אלא שאם יש אומדנא ברורה שהתכוון לכך, הרי אלו "דברים שבלבו ובלב כל אדם", ורואים כאילו אמר את הדברים במפורש; אבל אם האומדנא אינה ברורה, חוזרים הדברים להיות דברים שבלב, שאין מתחשבים בהם.⁸⁹

זאת ועוד: היות שיש ספק האם התכוון למחול או לא, יש להניח שלא מחל, מפני שאין דרך בני אדם למחול.⁹⁰

אבל אחרים סוברים שגם כאן מספק החוב מחול⁹¹, מפני שבמחילה די בהיסח הדעת מהחוב ואין צריך אומדנא, אלא כל ספק שמעורר את האפשרות שמחל, מבטל את החוב.⁹²

ד. ספק בהיקף המחילה

מחלוקת דומה קיימת במקום שאין ספק בעצם המחילה, אלא בהיקפה. לפי רוב הפוסקים, אם יש ספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום⁹³. לדוגמה, נושה שמישהו חייב לו כמה

⁸⁶ נתיבות המשפט, סימן כה, דיני תפיסה, ביאורים, אות יא (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 217). כמו כן, תומים, מג, ס"ק כז, כותב שאם הלשון אינה ברורה, מספק חייב, אבל אם יש ספק במעשה, כגון האם המחילה קדמה לשטר החוב (שנידון ליד ציון הערה 34), מספק פטור.

⁸⁷ שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קכד, בסופו, וסימן קס (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג). אבל הוא אינו אומר שכלל, בספק מחילה פטור.

⁸⁸ רא"ש, בבא בתרא, פרק ט, סימן כא.

⁸⁹ ישועות יעקב, אהע"ז, קו, ס"ק ב, מסביר בכך את השיטה שבספק בבבא בתרא קלב (ראה במילואים להערה 68), אין מחילה – מפני ששם מדובר במחילה מכללא מסופקת.⁹⁰

⁹¹ ראה במילואים להערה 68, שיש שפסקו בספק בבבא בתרא קלב שמספק החוב מחול.

⁹² צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58.

⁹³ שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה (הובא בבי"י, אהע"ז, סימן צג, בשו"ת כהונת עולם, סימן ז, דף י ע"ג, בשו"ת תשורת שי, מהדורא תניינא, סימן קפז, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צו, אות ב, ובשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף יז ע"א, נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלח); שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט (הובא ברמ"א, חו"מ, קסג, ו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן ע, דף קעא ע"ב, בשו"ת תורת אמת, סימן

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

חובות, ואמר לו "חוב אחד מחול לך", רק החוב הקטן ביותר מחול מספק⁹⁴, מפני שמחילה היא כמתנה, וכמו שהאומר "חפץ אחד מחפציי נתון לך", רק הקטן נתון לו, מטעם "המוציא מחברו עליו הראיה"⁹⁵. ואף שהחייב מוחזק בממון החוב, חזקתו אינה מועילה לו, כיוון שהחוב ברור והמחילה היא בספק⁹⁶.

לעומתם, אחרים אומרים שמפרשים את המחילה בהרחבה, ולדוגמה, נושה האומר "חוב אחד מחול לך", החוב הגדול מחול מספק, מפני שהנמחל מוחזק בכסף⁹⁷.

פרק חמישי

טענת מחילה

א. הכלל שטענת מחילה אינה מתקבלת

חייב אינו נאמן לומר שהנושה מחול לו, מפני שטענת מחילה היא טענה "גרועה"⁹⁸. טעם הדבר

מח, ד"ה אך אמנם, במשנה למלך, הלכות טוען ונטען, טו, יא, ד"ה וזה, במשכנות הרועים, מערכת מ, אות רמא, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו, ד"ה ועוד אני, בשו"ת מהר"ש לאניארו החדשות, סימן יג, ד"ה ולדידי, בשו"ת קול אליהו, חלק ב, אהע"ז, סימן לו, ד"ה ועל פי, וסימן לח, ד"ה פש גבון, בשו"ת רב פעלים, חלק א, י"ד, סימן מא, ד"ה ועוד נ"ל, באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מח, בשו"ת שמחת יום טוב, סימן לב, דף קה ע"ד, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ה, דף נב ע"ג, ובפד"ר, כרך ת, עמ' 171; שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (ד"ה ועוד יש); שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג (רטו ע"ב), וחלק ב, סימן ז (יב ע"א); פד"ר, כרך א, עמ' 295.

⁹⁴ שו"ת הרד"ך, בית ב, חדר ז (הובא בב"י, חו"מ, סה, לב, ובשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, בסופו); רמ"א, חו"מ, סה, כג (הובא בשו"ת פרי תבואה, סימן י, דף יד ע"א, בחידושי ר' עקיבא איגר, בבא מציעא עו ע"א, ועל ידי ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו).

⁹⁵ סמ"ע, סה, ס"ק עו (הובא על ידי ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 147); שו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן כג, אות יב.

⁹⁶ שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד. שו"ת בית אפרים, י"ד, סימן עג (ד"ה אמנם באמת), מנמק (ברמז), שהמחילה תלויה ברעת המוחל, איזה חוב למחול, ומן הסתם הוא רוצה למחול רק את הקטן.

⁹⁷ ש"ך, חו"מ, סה, ס"ק עח. הוא מביא ראיה מרמ"א, חו"מ, מב, ח, שאומר שאם יש ספק בשובר-קבלה, יד הנמחל על העלוונה, גם בחוב בשטר (אבל הרמ"א שם מביא מחלוקת בזה!); וכן משו"ע, חו"מ, מג, כה, הכותב שאם בשטר החוב כתוב ניסן, ובשטר המחילה הכללית כתוב י"ח ניסן, החוב מחול, ונימק סמ"ע, ס"ק מו, ש"המוציא מחברו עליו הראיה" (ראה על כך במילואים להערה 31).

כמו כן, חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב, מוכיח מהסוגיה שם שמפרשים את המחילה בצמצום רק אם יש סיבה לפרש כך, אבל בדרך כלל, אם יש ספק, מניחים שמחול על כל החוב.

⁹⁸ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו, ושערי תשובות, שער ב, סימן סה (עמ' 177); מרדכי, בבא בתרא, סימן תסט, בשם מהר"ם (הובא בשו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן נה, ובש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כב [שהובא במשפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 270]); שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קסד (על הטוען שהיה לו שטר מחילה, ואבר) וסימן שו (בחוב בשטר, או בחוב על פה לפני מועד הפרעון); שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן רכה; רמ"א, חו"מ, עה, א (בחוב על פה לפני מועד הפרעון); הובא בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף יז ע"א [נרפס גם במקבציאל, גלי' כט, עמ' קלז], ובפד"ר, כרך ב, עמ' 53.

פרק חמישי: טענת מחילה

הוא, שאין דרך אדם למחול על חובו⁹⁹, זאת ועוד: אם יהיה נאמן בזה, שום חוב לא יהיה בטוח, מפני שהחייב תמיד יוכל לטעון שהנושה מחל¹⁰⁰.
החייב גם אינו נאמן לומר שהנושה מחל על חלק מהחוב¹⁰¹.
אף אין טוענים בעד יורשי החייב שהנושה מחל למורישם¹⁰², מפני שזו טענה לא שכיחה, ואין טוענים ליורשים טענה לא שכיחה¹⁰³.
גם אם הנושה מודה שמחל, הוא נאמן לומר שהמחילה בטלה מפני שמחל רק מתוך כעס או מתוך טעות, וכדומה, מפני שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שלא מחל¹⁰⁴.

ב. חריגים שבהם הטענה מתקבלת

יש בכל זאת כמה חריגים, שבהם החייב נאמן לומר שהנושה מחל לו:
(א) חייב נאמן לומר שהנושה מחל במצב שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע או טענה אחרת¹⁰⁵. לדוגמה, בחוב בעל פה, הוא נאמן לטעון שהנושה מחל, כיוון שהיה יכול לטעון שפרע, והיה נאמן¹⁰⁶. אבל חייב הטוען "שלא מחל הנושה" אינו נאמן גם אם יש לו מיגו, שהרי בטענת שמא לא שייך מיגו¹⁰⁷. כמו כן, אם יש עדים שהנושה מחל, והנושה מכחיש

⁹⁹ שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו (שאינו שכיח); שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סב, וחלק ב, אהע"ז, סימן בא, וח"מ, סימן מ; תומים, פז, ס"ק לא; שער משפט, עה, ס"ק ד (הובא בגן נעול, כפתור ג, פרח כ, דף נג ע"א); קצות החושן, רכז, ס"ק ו; שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמ; שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, דף מד ע"ג (ששטר אינו עומד למחילה); שו"ת דברי ריבות, סימן ריא (ד"ה וטעמא); שו"ת בית שלמה (דרימר), י"ד, חלק ב, סימן רא; חידושי ר' אריה לייב (מאלין), חלק א, סימן צה (שהלוואה אינה עומדת למחילה, שאין דרך למחול; הובא בבית אהרן וישראל, גל' נ, עמ' סב-סד); שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן טו; שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא ה ע"א, אות קטז (שחוב אינו עומד להימחל).

¹⁰⁰ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא. 100

¹⁰¹ ר"ש ישראלי, פד"ר, כרך יא, עמ' 179.

¹⁰² שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז (הובא בשו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן לג); שו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לה. 102

¹⁰³ שער אשר שם.

¹⁰⁴ שו"ת מפי אהרן, סימן יב (סב ע"ד).

¹⁰⁵ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן עו; מרדכי, בבא בתרא, סימן תסט (הובא בשו"ת מהר"ם וייל, סימן מא, בסופו, ובבית אהרן וישראל, גל' נ, עמ' סד); רמ"א, ח"מ, סימן ע, א (הובא בשו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, בשו"ת הרי בשמים, חלק ג, סימן קיב, ובשו"ת מים רבים, ח"מ, סימן לא), וסימן פז, לד; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סב, וחלק ב, ח"מ, סימן מ; קצות החושן, רכז, ס"ק ו; שו"ת דברי חיים, חלק א, ח"מ, סימן לו, בסופו; שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון); משכנות הרועים, מערכת מ, אות כב; ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא, עמ' 190. 105

¹⁰⁶ שו"ת ח"מ, צח, ס"ק ב (הובא בפד"ר, כרך יא, עמ' 178); שו"ת שב יעקב, חלק ב, אהע"ז, סימן ל (עה ע"א); שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עד, ד"ה ועוד נראה (לעניין קנס על בושות בגלל ביטול שידוך); כנסת הגדולה, ח"מ, פב, הגהות טר, אות מ (שהחייב נשבע ונפטור); אמרי בינה, י"ד, דיני נדרים, סימן כג, בסופו (גם אם טען שמחל תוך זמנו). 106

¹⁰⁷ שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), ח"מ, סימן ה, אות ו (ובאות ב שם כתב כך בשם שו"ת לחמי תורה). כוונתו היא שגם לדעה (ליד ציון הערה 80) שהחייב פטור בספק מחילה, כאן אינו פטור, כיוון שהספק אינו ידוע לנו בלי טענת החייב, והמיגו אינו מועיל בטענת שמא, מהטעמים שהובאו באנציקלופדיה תלמודית, ערך מיגו, ליד ציוני הערות 799-800. הוא כותב שהדין כך גם אם עד אחד מעיד שמחל. 107

אותם, והחייב חושב שהעדים כשרים ובאמת הם פסולים, אינו נאמן לומר שהנושה מחל במיגו שהיה יכול לטעון שפרע, מפני שאין לומר "אילו רצה לשקר היה טוען שפרע", שהרי ייתכן שאינו רוצה לשקר אלא הוא חושב שזו האמת, מפני שכך אומרים העדים¹⁰⁸.

(ב) אף שמחילה היא טענה "גרועה", הנתבע נאמן בה אם גם טענת התובע "גרועה"¹⁰⁹.

(ג) אם החייב טוען טענת ברי שהנושה מחל, והנושה אינו יודע וטען "שמא", החייב פטור, מפני שהוא מוחזק, וכאשר חזקת ממון מסייעת למי שטוען ברי, היא גוברת על טענת שמא¹¹⁰.

(ד) רק אם החייב טוען שהנושה מחל לו בחינם, אינו נאמן, אבל אם הוא טוען שהנושה מחל לו בתמורה לדבר אחר, הוא נאמן, מפני שלמעשה זו טענת פרעון¹¹¹.

ג. חובת הנושה להישבע שלא מחל

יש אומרים שמועילה טענת מחילה לעניין זה, שהנושה חייב להישבע שלא מחל, גם כחוב בשטר¹¹². זאת גם אם כתוב בשטר "נאמנות" (שהחייב מקבל על עצמו להאמין לטענות הנושה), מפני שה"נאמנות" מתייחסת רק לטענת פרעון¹¹³. זאת גם אם החייב טען כך לפני מועד הפרעון, מפני שייתכן שהנושה מחל אז, אף שלא היה נאמן לטעון שפרע, כיוון שאין רגילים לפרוע לפני הזמן¹¹⁴.

לעומת זאת, אחרים אומרים שהנושה אינו חייב להישבע שלא מחל¹¹⁵. טעם שיטה זו

¹⁰⁸ ר' אהרן בכור אלהרף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יז (צ ע"א).

¹⁰⁹ שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ב).

כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קכא, מסביר מדוע רמב"ם, הלכות אישות, יט, יב, כותב שבנים אינם מקבלים כתובת בנין דיכרין אם שטר הכתובה אינו בידם, שמא מחלה אינם – שטעמו הוא מפני שתיבתם גרועה, ואפשר לדחותה בטענה גרועה של מחילה.

¹¹⁰ קצות החושן, פב, ס"ז (הובא בשו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן לו, דף יט ע"ד, ובבית אהרן וישראל, גל' עו, עמ' פד).

אבל שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן ה, אות ו, כותב שגם אם מת הנושה ויורשו טוען "שמא לא מחל", החייב אינו נאמן בטענת מחילה בלי מיגו.

¹¹¹ שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן ג (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, פב, הגהות טור, אות מב); שו"ת פרי תבואה, סימן י. Ⓢ

¹¹² שו"ת מהרלב"ח, סימן קט; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן לב; שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה; שו"ת באר עשק, סימן פא, השאלה החמישית; שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות י. יש לצרף את הפוסקים הנזכרים בהערה 113, שמחייבים שבועה גם אם יש "נאמנות" בשטר. Ⓢ

¹¹³ שו"ת הרמב"ן, סימן כט, הובא בספר התרומות, שער כא, חלק ב, אות ב (ומשמ הובא בטור, חו"מ, פב, יז, בשו"ת דברי ירבות, סימן ריא, ד"ה וטעמא, בשו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן ז, דף יד ע"א); שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, ח"ד, החוט המשולש, הטור השני), סימן יד (ד"ה לכן), בדעת הגאונים; ר' משה הלוי, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סא; שו"ת השמים החדשים, חו"מ, סימן פו, בשם ר' שמואל אבן דנאן; רמ"א, חו"מ, פב, יא (כמוסבר בש"ך, חו"מ, סימן עה, ס"ק כב, וסימן פז, ס"ק סח, בקצות החושן, פב, ס"ק ז, ובשיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא ה ע"א, אות קטז); שו"ת ברוך יצחק, חו"מ, סימן כ. Ⓢ

¹¹⁴ חידושי ר' עקיבא איגר, חו"מ, פב, יא (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, פב, ס"ק ת, ובבד קודש, חלק ב, סימן מח, אות ג, דף צא ע"א); שער משפט, עה, ס"ק ב (לפי דעה זו); שו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא (עמ' רנו), בדעת הרמב"ן.

¹¹⁵ שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן ו, סימן לז וסימן צ; עיטור, עיסקא, ליד אות כא (הובא בשו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, ובשו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עא); מרדכי, בבא בתרא, סימן חסט (גם כחוב בעל פה); שו"ת הרשב"א החדשות מכת"י, מהד' מכון ירושלים, סימן רסד וסימן רסו, ושו"ת

פרק שישי: מחילת אדם לעצמו

הוא, שסתם שטר אינו עומד למחילה, ולכן הנושה נאמן לומר שלא מחל, גם בלי להישבע¹¹⁶. זאת גם בשטר שאינו על חיוב חד פעמי אלא על חיוב של תשלומים חדשיים – אף שכאן אין מקום לטענת "שטרך בידי מאי בעי", הדין זהה, כיוון שסתם שטר אינו עומד למחילה¹¹⁷. גם לדעה זו, אם עד אחד מעיד שהנושה מחל, והנושה מכחיש את העד, הוא צריך להישבע לפני שיוכל לגבות¹¹⁸.

ד. במחילת חיוב להישבע

לדעת הסמ"ע, מי שנתחייב בבית דין להישבע, ואחר כך טען שבעל דינו מחל לו על החיוב להישבע, הוא נאמן¹¹⁹. אבל הש"ך סבור שאינו נאמן, שהרי אם נאמין לו, "לקתה מידת הדין", שכן תמיד מי שחייב שבועה יטען שבעל דינו מחל לו; ועוד, שסתם אדם אינו מוחל¹²⁰. יש גם עמדת בניינים, שאם יישבע על כך שהלה מחל לו, הוא פטור מלהישבע את השבועה שהיה חייב בה¹²¹. כנגד זה, הדעה הראשונה משיבה שלא די בשבועה חילופית זו, שכן זו תהיה רק "שבועת ביטוי", ומוטל עליו להישבע "שבועת הדיינים", דהיינו שבועה על עצם התביעה, שהיא חמורה יותר¹²².

פרק שישי

מחילת אדם לעצמו

שאלה מיוחדת מתעוררת במצב שאותו אדם גם הנושה וגם החייב. מצב זה נוצר אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו. בדרך כלל, במצב כזה החוב

הרשב"א, חלק ב, סימן שלה (הובא בב"י, אה"ע"ז, סימן עז, וח"מ, סימן עא, מחודש כד, וסימן פב, טז); שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, חלק ד, טור שני), סימן יד (ד"ה לכן), בדעת הרמב"ם; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קמד; שו"ת מהר"ש הלוי, ח"מ, סימן יב; ר' אהרן בכור אלהדיף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יז (פט ע"ב), בדעת שו"ע, ח"מ, פב, יא; ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא, עמ' 185, בדעת שו"ע שם, ובדעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, יד, ג, ועמ' 191 (שכך ראוי לפסוק); שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן שכט. ¹¹⁶ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שלה (הובא בב"י, ח"מ, סימן עא, מחודש כד, וסימן פב, טז, ובשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ז); סמ"ע, פב, ס"ק לט; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן רכו. בתשובה לטענה זו, כותב שו"ת הרמב"ן, סימן כט, שרק בחייב הטוען שהשטר עצמו פסול, כגון שהוא שטר אמנה או שיש בו ריבית, אמרו שהנושה אינו צריך להישבע מפני ששטר כזה לא ניתן להיכתב, אבל טענת מחילה אינה עוקרת את השטר, ולכן מתחשבים בה לעניין חובת הנושה להישבע נגדה.

¹¹⁷ ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא, עמ' 186 ועמ' 190.

¹¹⁸ ר' עובדיה ספורנו, בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן פט. הוא כותב שזו שבועה בדרגת שבועת המשנה, כדין התובע חוב בשטר ועד אחד מעיד שפרע, שהנושה נשבע ונוטל (שו"ע, ח"מ, פד, ה). ¹¹⁹ סמ"ע, פז, ס"ק פו. בד קודש, חלק ב, סימן מח, אות ג (צא ע"ד), מסביר שהסמ"ע סובר שהטעם שחייב אינו נאמן לומר בטענת מחילה אינו משום שמחילה היא טענה גרועה, אלא כטעם שהובא בשמו בהשלמות לעמ' 1202, שאינו נאמן להפקיע מומן ממרא קמא, אבל לגבי מחילת חיוב שבועה, אין הפקעת מומן, והוא נאמן מפני שמחילה אינה טענה גרועה. ¹²⁰ ש"ך, ח"מ, פז, ס"ק סח. ¹²¹ ט"ז, ח"מ, פז, יז; תומים, פז, ס"ק כו. ¹²² קצות החושן, פז, ס"ק כו.

מתאיין¹²³. אבל במצבים מיוחדים, יש שיקולים המונעים את התאיית החוב, כגון שיש לצד ג' עניין בחוב, והחייב מבקש לבטל את החוב על ידי מחילתו לעצמו.

(א) מצב אחד הוא בגזל, במי שגזל מקרובו, ומת הנגזל, והגזלן ירש אותו, או שגזל גר שאין לו יורשים, ומת הנגזל, והגזלן זוכה בגזילה מפני שהיא הפקר. אם הגזלן כפר בחיי הנגזל, ונשבע לשקר שלא גזל, ואחר כך הודה, ואחר כך מת הנגזל וירש אותו הגזלן (או בגר, שזכה בממונו מן ההפקר), אינו יכול למחול לעצמו על חיוב ההשבה¹²⁴, אלא הוא צריך להוציא את הגזילה מידו, מטעם קנס¹²⁵. אבל אם לא נשבע, הוא יכול למחול לעצמו¹²⁶.

(ב) מצב אחר כזה הוא בנושה שמכר את החוב לאחר, ומת, שהדין הוא שירשו יכול למחול על החוב¹²⁷, אלא שאם החייב הוא היורש עצמו, נחלקו הפוסקים האם המחילה תקפה. יש אומרים שהמחילה תקפה¹²⁸. לדוגמה, לדעה זו, אישה שמכרה את כתובתה, ומתו הבעל והאישה, בנם יכול למחול לעצמו¹²⁹.

נחלקו פוסקים, האם לפי דעה זו היורש חייב לשלם לקונה השטר על הפסדו עקב המחילה, מדין גרמי, ככל מוכר שטר חוב שמחל. יש אומרים שהיורש חייב לשלם לקונה את מה שהפסיד עקב המחילה¹³⁰. אבל יש אומרים שרק מוכר שטר חוב שמחל בעצמו לחייב, חייב

¹²³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שק"פ), כתובות, סימן מז, אות ו, כותב שברוך כלל אין צריך מחילה בכגון זה, והחוב בטל מעצמו בכך שהחייב יורש את הנושה, ומחילה לעצמו נדרשת רק במקום שיש גורם נוסף בחוב, כגון שמה שירש משועבד לאחר, ובכל זאת המחילה מפקיעה את השעבוד. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), בבא קמא, מהדורא תניינא, קט ע"א, מעיר שבבבא קמא קט ע"א משמע שגם במקום שאין גורם נוסף, החוב אינו פוקע ממילא, שהרי בנגזל שמת, והגזלן ירש אותו, אין נפקא מינה, והשאלה היא רק אם קיים הגזלן מצוות השבה; ומכאן שהחייב אינו פוקע מעצמו, ולכן לא קיים מצוות השבה. צריך להוסיף, שאם נאמר שמועילה מחילה לעצמו, מצוות השבה מתקיימת על ידי המחילה. Ⓜ

¹²⁴ הרמ"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא קט ע"א; חידושי הרשב"א, בבא קמא קט ע"א; ספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ו; מאירי, בבא קמא דף קח ע"ב, במשנה, ד"ה אמר המאירי (על הגזול את אביו), ודף קט ע"א (על גזל הגר – אפילו זקפו עליו כחוב); דרכי משה, חו"מ, שסו, ס"ק א; ים של שלמה, בבא קמא, פרק ט, סימן סו (אפילו זקפו עליו כחוב); ב"ח, חו"מ, שסו, ה.

¹²⁵ מאירי, דרכי משה, ים של שלמה וב"ח שם. Ⓜ

¹²⁶ דרכי משה, ים של שלמה וב"ח, שם. אבל הם לא נקטו לשון מחילה, אלא נקטו שהוא פטור ממילא. Ⓜ

¹²⁷ כתובות פה ע"ב.

¹²⁸ הרמ"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא קט ע"א; חידושי הרשב"א, בבא קמא קט ע"א; רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י; ראב"ד, המובא בספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ח, בסופו; תולדות אדם וחווה, נתיב כג, חלק ד; ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פב; ר' יחיאל באסן, בתשובתו בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ט; הפלאה, קונטרס אחרון, צ, ס"ק א' וס"ק כו (הובא ביריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן צד, אות ט, חלק ב, עמ' קכ, ובפני שלמה (גנצפריד), בבא קמא פח ע"ב, עמ' עו); ערוך השלחן, חו"מ, סו, כד. Ⓜ

¹²⁹ מאירי, כתובות פו ע"א (ד"ה יש), ובבא מציעא כ ע"א (ד"ה גאוני); רשב"א, בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב, בשם הרז"ה; טור, אה"ע, סימן קה; שו"ע, אה"ע, קה, ו. Ⓜ

¹³⁰ תוספות, כתובות פו ע"א (ד"ה תיזיל); פרישה, חו"מ, סו, כד, וסמ"ע, סו, ס"ק ס; ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פב (הובא בשו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב, עמ' ל); בית שמואל, קה, ס"ק טו; ב"ח, חו"מ, סו, כד; חלקת מחוקק, קה, ס"ק יז; חידושי חתם סופר, בבא קמא פט ע"א (עמ' קיח); ערוך השלחן, חו"מ, סו, כד; חיי עולם (בולה), דרוש ב (ט ע"א), בדעת הרא"ש שם; שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן כו (ד"ה ועפי"ז יש ליישב), בדעת אבי אסף המובא במדרכי, בבא בתרא, סימן תקטז. לכאורה קשה לדעה זו, מה משנה שהוא יכול למחול לעצמו, הרי יצטרך לשלם לקונה? תוספות הסבירו שנפקא מינה לכן קטן, שהוא פטור מתשלומי נזק, ומצד שני מחילתו מועילה אם הגיע לגיל הפעוטות (ראה שער שתיים עשרה, עמ' 494).

לשלם על הנזק שגרם לקונה, מפני שהוא התכוון להזיק לקונה, שכן אין לו תועלת אישית מהמחילה; לעומת זאת, כאן היורש מוחל לתועלתו האישית, כדי שיופטר מהחוב, ולא כדי להזיק, ולכן אינו חייב לשלם על הנזק¹³¹.

אבל אחרים אומרים שהיורש אינו יכול למחול לעצמו, מפני שכבר השתעברו נכסיו לחיובו¹³². טעם דעה זו הוא, שמחילה שייכת רק במקום שלולא המחילה היה הנושה גובה, מה שאין כן כאן, שגם לולא המחילה לא היה גובה, מפני שאדם אינו יכול לגבות מעצמו¹³³. זאת ועוד: מחילה אינה מעשה, אלא היא סילוק הדעת מהחוב, כפי שמוכח מהדין שמועילה מחילה מכללא¹³⁴, ולכן היא מועילה רק בדבר שאינו ברשותו, כמו שיאוש מועיל רק בדבר שנמצא ברשות של אחר¹³⁵.

(ג) מצב אחר כזה הוא אם הנושה היה חייב לאדם אחר, כך שאם ימחל החייב לעצמו (אחרי שירש את הנושה) הוא פוגע באותו אדם אחר, שמעתה לא יוכל לגבות את חובו. הנושה של הנושה היה יכול לגבות מן החייב מכח שעבודא דרבי נתן. לפי הדעה¹³⁶ שבמצב שיש שעבודא דרבי נתן, לא מועילה מחילת הנושה האמצעי למי שחייב לו, מפני שהזכות שייכת בעצם לנושה של הנושה – ברור שכאן לא תועיל מחילת היורש לעצמו¹³⁷. אבל לפי הדעה שבמצב שיש שעבודא דרבי נתן, מועילה מחילת הנושה האמצעי למי שחייב לו, בפשטות כאן תועיל מחילת היורש לעצמו¹³⁸.

¹³¹ ראב"ד, המובא בחידושי הרמב"ן, כתובות פה ע"ב, בספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ח (הובא במחנה אפרים, הלכות נזקי ממון, סימן כ, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן קפו, דף לד ע"ד); ב"ח, חו"מ, סו, כד, עמ' שיו, בדעת הטור ובדעת תוספות, כתובות פה ע"ב (ד"ה לא); ר"י באסן, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ט; ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פא (הובא בשו"ת זית רענן, חלק ב, סימן טו(ב), אות א, ד"ה וטעמא). בדעת שו"ע, חו"מ, סו, כג; שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק א, סימן קטו, וחלק ב, סימן קמד; צמח ארז, בבא קמא צח (עמ' תו), בדעת תוספות, בבא בתרא קמו ע"ב, ד"ה המוכר (שהיות שיש לו רווח מזה, אינו חייב להימנע מלמחול לעצמו רק כדי למנוע גרימת נזק מחברו).
¹³² ספר הזכות, כתובות מ ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ו); חידושי רבנו קרשקש, כתובות פה ע"ב; ריב"ש, המובא בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב; נתיבות משפט, על מישורים, נתיב כג, חלק ד (קלט ע"ג), בדעת רש"י, כתובות פה ע"ב (ד"ה ה"ג); מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ב, בדעת רש"י שם; קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו, בדעת חידושי הרמב"ן, כתובות פה ע"ב.

¹³³ חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מז, אות ח.

¹³⁴ עסקנו בכך בשער אחת-עשרה.

¹³⁵ ברכת אברהם (ארלנגר), בבא קמא, מהדורא תניינא, קט ע"א.

¹³⁶ ראה שער שביעי, עמ' 291–293.

¹³⁷ כך אפשר להסביר את הדין בכתובות פה ע"ב, שמי שהיה חייב לאחיו, ומת הנושה, ונפלה אשתו לייבום בפני החייב, אין אומרים שנפטר מחובו על ידי שירש את אחיו, אלא ממון החוב נשאר נכסי מלוג של היבמה, ואין אומרים שהחייב ימחל לעצמו. כך הסבירו: תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), בהסבר אחר; חידושי הריטב"א, כתובות פה ע"ב; מרדכי, כתובות, סימן ריא; ר' חיים רבינוביץ, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' קכח.

¹³⁸ תוספות, כתובות דף יט ע"א (ד"ה כגון), בהסבר שני, ודף פה ע"ב, ד"ה לא (הובא בשו"ת צפנת פענח (ורשה), סימן רעט), ותוספות הרא"ש, המובא בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב, הסבירו שבמקרה הנ"ל היורש אינו יכול למחול לעצמו מפני שהוא יורש את החוב מאחיו רק בזכות היבמה, ולכן לא ייתכן שהיא תפסיד מכך. ב"ח, חו"מ, סו, כד, מדייק מדבריהם שבמקרה אחר יכול היורש למחול לעצמו גם אם יש שעבודא דר' נתן. גם קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו, כותב שלדעת תוספות, כתובות פה ע"ב, שם, מועילה מחילה לעצמו (באופן כללי).
¹³⁹

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

אבל יש אומרים שאינו יכול למחול לעצמו בכגון זה¹³⁹. יש שהסבירו שהמחלוקת העקרונית, המבוטאת בשלושת המצבים הנ"ל, האם מועילה מחילת אדם לעצמו, נעוצה בהגדרת מהות המחילה, על פי התפיסות השונות שראינו בשער ראשון: לשיטה שמחילה היא הקנאה, לא תועיל מחילת אדם לעצמו, מפני שאדם אינו יכול להקנות דבר לעצמו; ואילו לשיטה שהיא סילוק, היא מועילה, מפני שהוא יכול להסתלק מהזכות לעצמו¹⁴⁰. ר' עמנואל קוסובסקי¹⁴¹ כותב שלשיטה שמחילה כפרעון, לא מועילה מחילת אדם לעצמו, שהרי אי אפשר לומר שאותו אדם כאילו נתן לעצמו והחזיר.

פרק שביעי

תנייה שלא תועיל מחילה

א. תוקפה

אם הצדדים הסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, המחילה לא תהיה תקפה – אינה תקפה¹⁴². יכולות להיות כמה מטרות לעשיית תנייה כזאת: כדי להרשים את החייב ברצינות החיוב; כדי למנוע מצב שיפצירו בנושה למחול; במצב שיש ריבוי חייבים, שכל אחד מהם רוצה להבטיח שלא ימחל לחייב אחר; או שנושה של הנושה רוצה להבטיח שלא ימחל לחייב, מפני שאז הנושה של הנושה עלול להפסיד¹⁴³. טעם אחד לתוקפה של תנייה זו הוא, שבעשיית תנייה זו, הנושה מוסר מודעא שאינו רוצה שהחוב ימחל, והמחילה בטלה בגלל המודעא, אף על פי שאינו אנוס במחילה, מפני שמחילה כמתנה, שמועילה בה מודעא גם אם אינו אנוס, מפני שהולכים בה אחר גילוי דעת הנותן, שאם אינו רוצה לתת בכל לבו, המתנה בטלה¹⁴⁴. טעם שני הוא, שהחייב מחייב את עצמו מעכשיו בקניין שאם ימחל הנושה, לא תועיל

¹³⁹ ספר הזכות שם, במסקנתו (הובא בספר התרומות שם, בחידושי הריטב"א, כתובות פא ע"ב, ובנימוקי יוסף, כתובות פא ע"ב), ומאירי, כתובות פא ע"ב (ד"ה חכמי), כותבים על המקרה הנ"ל שלא מועילה מחילה מפני שנכסיו כבר השתעברו. ברור שהם כתבו כך גם לדעה שמועילה מחילה גם כשיש שעבודא דר' נתן, שהרי הם עצמם סוברים שמועילה מחילה גם כשיש שעבודא דר' נתן, כפי שצוין בשער שביעי, עמ' 1000, במילואים להערה 8.

¹⁴⁰ קובץ שיעורים, קידושין, אות כג (הובא בשו"ת או נדרו, חלק יב, סימן כא, ובשו"ת תורת חיים (זוננפלד), סימן עא); קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו (מט ע"ד); ילקוט ביאורים (בתלמוד מהד' מתיבתא), כתובות פא ע"ב, הערה מג.

¹⁴¹ ר"ע קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 143.

¹⁴² שו"ת המב"ט, חלק א, סימן שיד; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סו ע"א); שו"ת מהרח"ש, אה"ע ז, סימן כה (ד"ה ועוד דאפילו); שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קפז.

¹⁴³ אבל ראה שער שביעי, עמ' 291, שבעיקרון גם בלי תנייה זו, לא מועילה מחילה שפוגעת בנושה של הנושה.

מטרה אחרת היא בנושה שמכר את שטר החוב, שעדיין יכול למחול עליו, והנושה מתחייב כלפי הקונה שלא ימחל עליו. ראה במילואים להערה 142, אות ו ואילך, בדבר תוקפה של התחייבות זו. וראה הערה 156 והערה 161, על נושה שנשבע לקונה שלא ימחל.

¹⁴⁴ שו"ת המב"ט, חלק א, סימן שיד. ראה שער תשיעי, עמ' 374 ועמ' 381, על מודעא בלי אונס.

פרק שביעי: תנייה שלא תועיל מחילה

המחילה, אלא החיוב הראשון יעמוד בתוקפו, ואף שהמחילה עדיין לא באה לעולם, יכול החייב לחייב את עצמו מעכשיו שכשימחל הנושה, יחזור ויחול החיוב הראשון מעיקרא¹⁴⁵. על ידי עשיית קניין, החייב מסלק את עצמו מהמחילה, כך שכל פעם שימחל הנושה, יחול קניין החיוב מחדש, ואפילו מאה פעמים¹⁴⁶.

נראה שיש נפקות בין הטעמים, שלפי הטעם הראשון, תנייה זו מועילה גם בלי הסכמת החייב, כמו בכל מודעא שאומר הנושה לפני שהוא מוחל, ואילו לפי הטעם השני, שהדבר מבוסס על התחייבות נוספת של החייב, צריך את הסכמת החייב.

ב. תנייה שלא יפתה החייב את הנושה למחול

אם התנו מראש שאם יפתה החייב את הנושה למחול לו, המחילה לא תועיל, יש תוקף לתנייה, ואם פיתה אותו למחול, מחילתו בטלה¹⁴⁷. אבל זו תנייה חלקית בלבד, ולכן אם הנושה מחל מעצמו, בלי שהחייב פיתה אותו, המחילה תקפה¹⁴⁸.

במקום שיש מנהג נפוץ לכתוב בכתובות תנייה שלא יוכל הבעל לפתות את אשתו למחול שום דבר מכתובתה, ואם תמחל, המחילה תהיה בטלה, אם האישה מחלה בגלל פיתוי הבעל, מחילתה בטלה בגלל המנהג גם אם לא נכתבה תנייה זו בכתובתה¹⁴⁹.

ג. פרשנות מצמצמת של התנייה

גם אם נכללה בכתובה תנייה שהאישה לא תוכל למחול עליה, בכל זאת תוכל למחול ליתומים אחרי מותו, מפני שהתנייה מכוננת רק למחילה בחיי הבעל, והתנו כך מפני שחששו שהבעל יפתה אותה למחול או יאיים עליה למחול¹⁵⁰.

כמו כן, גם במקום שיש תקנה לכתוב בכתובה שהאישה לא תוכל למחול, הרי אם מחלה לתועלתה, מועילה מחילתה, גם אם לא נכתב שלא יוכל הבעל לפתותה למחול, אלא כתוב שתם שלא תוכל למחול, מפני שיש לאמוד את דעת המתקנים שלא התכוונו לצער את האישה

¹⁴⁵ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז (הובא בערך לחם, חו"מ, סימן ס, בסופו). Ⓜ

¹⁴⁶ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד (בלשון "אפשר"; הובא בשו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כ, בשו"ת דברי משה (מזרחי), אהע"ז, סימן כג, ובשו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט, דף נג ע"ג). כוונתו היא שהקניין שעשה החייב על חיובו חל על ההתחייבות הנוספת שהחיוב יחול שוב אחרי שיימחל. פני יצחק שם מבין שלדעתו תנייה זו תקפה רק אם עשה החייב מעשה קניין. Ⓜ

¹⁴⁷ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז (שכך נהגו בשלונקי לכתוב בכתובות); שו"ת דרכי נעם, אהע"ז, סימן כח (ד"ה ומ"מ דינו); שו"ת וזאת ליהודה (מסלתון), אהע"ז, סימן יב (ד"ה ומלבד כ"ז); שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן ל (ד"ה ולרווחא דמילתא). Ⓜ

¹⁴⁸ שו"ת בית יוסף, שם (הובא בשו"ת פני יצחק, שם, בשו"ת נכח השלחן, אהע"ז, סימן טו, דף כו ע"ג, בשו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כה, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, דף רי ע"א, ובשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פה); שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן רכב.

בית יוסף נותן דוגמה, באישה שמחלה מעצמה על כתובתה כדי שבעלה לא ישא אחרת עליה.

¹⁴⁹ שו"ת בית יוסף, שם (הובא בשו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כ, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, דף רי ע"ב, בשו"ת שערי עזרא (בצרי), חלק א, סימן קו, עמ' רנד, ובשו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה); שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סג (צו ע"ג).

¹⁵⁰ שו"ת תורת חיים, שם (צו ע"א). Ⓜ

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

שהיא תסבול כדי שיישאר הרבה ממון ליורשיה, אלא יש להניח שהתכוונו המתקנים בזה כדי שלא יפתנה בעלה למחול לו בכדי, ולא תמחל לו מפני שיש לה ריב עם יורשיה¹⁵¹. מצד שני, מפרשים את התנייה בהרחבה, במקום שיש חשש שהמחילה באה עקב לחצים. לדוגמה, אם התנה הבעל שלא יפתה את אשתו למחול, והאישה מחלה בגלל דבר שקרוב של בעלה אמר לה, המחילה בטלה, מפני שסביר להניח שהבעל אמר לקרובו לומר לה זאת¹⁵².

ד. חריגים שבהם המחילה תקפה למרות התנייה

(א) אם מחל הנושה לחייב על כל החיובים שלו, המחילה תקפה על אף שהתנו שלא תחול, מפני שהוא מחל בכך גם על החיובים החדשים שיבואו אחרי המחילה, ולכן אין זה משנה שבתחילה התחייב החייב שאם הנושה ימחל, הוא מתחייב חיוב חדש אחרי המחילה¹⁵³.
(ב) אם מחל בשבועה, אמנם המחילה בטלה בגלל התנייה, אבל המוחל חייב לקיים את שבועתו, ואסור לו לגבות את החוב¹⁵⁴.
(ג) אם הודה הנושה בפני עדים שהחייב פרע לו, החוב נמחל למרות התנייה¹⁵⁵.

ה. נושה שנשבע שלא ימחל

נושה שנשבע או קיבל "חרם" שלא ימחל על חוב מסוים, ועבר על שבועתו ומחל, יש אומרים שמחילתו בטלה, מפני ש"כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני"¹⁵⁶. הכוונה גם לנושה שנשבע בינו לבין עצמו, בלי עדים, שגם אז שבועתו מחייבת אותו; שאילו אם נשבע בפני עדים, המחילה בטלה בגלל עצם האמירה, גם בלי הצד האיסורי של שבועה, כפי שראינו לעיל¹⁵⁷. שאמירת הנושה שלא תועיל מחילתו, שוללת את תוקף המחילה מטעם מודעה. גם לדעה זו, אם מת הנושה, ויורשו מחל, המחילה תקפה, מפני שהשבועה אינה מחייבת את היורש¹⁵⁸.

גם לדעה זו, המחילה בטלה רק אם נשבע שלא ימחל חוב מסוים, אבל אם נשבע שלא ימחל חובות בכלל, המחילה תקפה¹⁵⁹. רק אם נשבע לגבי חוב מסוים, שבועתו חלה מפני שהוא סילק את כוחו מהחוב, שהרי אם ימחל לא יוכל להתיר את שבועתו, וטעם זה לא שייך בשבועה שלא למחול בכלל¹⁶⁰.

¹⁵¹ שו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה ואף על פי).

¹⁵² שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נג ע"ג).

¹⁵³ ישועות ישראל, סימן נד, עין משפט, ס"ק ב, וסימן סז, עין משפט, ס"ק א.

¹⁵⁴ פני יצחק, שם (נג ע"ד).

¹⁵⁵ פני יצחק, שם. ראה שער שני, עמ' 51, על מחילה בלשון הודאה.

¹⁵⁶ הגהות מרדכי, שבועות, סימן תשפד (הובא בשו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן קכט,

בשו"ת שארית ישראל (מינצבורג), יו"ד, סימן י, עמ' עג, ובשו"ת מנחת שלמה (לוין), סימן נ, עמ' קס;

ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן כז; סמ"ע, רח, ס"ק ג.

¹⁵⁷ ליד ציון הערה 144.

¹⁵⁸ ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב. בני אהובה, הלכות אישות, יב, ח (גם אם החוב נמכר).

¹⁵⁹ שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן ו; שו"ת מים רבים, או"ח, סימן ל (כג ע"ד).

¹⁶⁰ חתם סופר שם. עיין שם בהסברו לכך שאם ימחל לא יוכל להתיר את שבועתו.

פרק שמיני: מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים

אבל אחרים אומרים שהמחילה תקפה אף שנעשתה באיסור¹⁶¹. היות שמחילה חלה בלי קניין, נמצא שמיד שמחל, עבר על שבועתו, כך שביטול המחילה לא יתקן את האיסור, ולכן המחילה תקפה¹⁶². זאת ועוד: באיסור שאדם בודא מלבו, כגון שבועה, "אי עביד מהני"¹⁶³.

פרק שמיני

מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים

חייבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, כל אחד חייב בחלקו היחסי החוב, וערב בעד חלקיהם של חבריו. בדרך כלל, הם כערכים רגילים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות מכל אחד רק את חלקו, ורק אם אין לו במה לשלם, יכול הנושה לגבות את חלקו מהחייבים האחרים¹⁶⁴. אבל הם יכולים לעשות הסכם עם הנושה, שיהיו כערכים קבלנים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם)¹⁶⁵.

מה הדין אם הנושה מחל לאחד מן החייבים? האם החייבים האחרים מושפעים ממחילה זו? ובכן, הדבר תלוי בסוג הערבות ההדדית המוטלת על כל אחד מהם. אם הם התחייבו באופן שדינם הוא¹⁶⁶ שהם כערכים רגילים זה בעד זה, ומחל הנושה לאחד מהחייבים, חלקו בחוב מחול, אבל החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם¹⁶⁷. זאת גם אם אמר הנושה "אני מחל לך על כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה", וכדומה¹⁶⁸. אבל אם התחייבו באופן שדינם הוא¹⁶⁹ שהם כערכים קבלנים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם) – אם מחל הנושה לאחד מהם, כל החוב מחול, וגם החייבים האחרים פטורים, מפני שהמחל

¹⁶¹ ב"י, חו"מ, רח; רמ"א, חו"מ, רח (הובא בשו"ת לב שלמה (מחלמא), סימן ב, אות ח).
¹⁶² מסגרת השלחן, רח, ס"ק ג. הוא מסתמך על העיקרון שאם ביטול המעשה לא יתקן את העבירה, המעשה קיים. על עיקרון זה עיין שדי חמד, כללים, מערכת ב, כלל נט.

¹⁶³ תוספות, תמורה ו ע"א (ד"ה והשתא), כותבים עיקרון זה, ושו"ת לב שלמה (מחלמא), סימן ב, אות ז, הגהות פורת יוסף, בבא מציעא כ ע"א, ומלאכת שלמה (חכים), הלכות מלווה ולווה, ב, ו (סג ע"ג), לומדים מכך שלדעת תוספות, כאן המחילה תקפה. אבל סמ"ע, רח, ס"ק ג (הובא במרפא לנפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן קנה, אות ג), כותב שהגהות מרדכי חולק על העיקרון של התוספות.

¹⁶⁴ שו"ע, חו"מ, עז, א. אבל יש אומרים שבסתם, דינם כערכים קבלנים זה בעד זה. על דעתם עיין ב"י, חו"מ, עז, א.

¹⁶⁵ רמ"א, חו"מ, עז, א.

¹⁶⁶ היינו, או לדעה שזה דינם של סתם חייבים משותפים, או שהתנו בפירוש שזה יהיה דרגת חבותם.

¹⁶⁷ ב"י, חו"מ, עז, ח; פרישה, חו"מ, עז, ח; שו"ע, חו"מ, עז, ו (הובא בשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה); רמ"א, חו"מ, עז, ו; שו"ת לחם רב, סימן קא.

במחילה לאחד מבין כמה ערכים משותפים, יש דין מיוחד – ראה חוק לישראל, ערבות, סעיף 13, עמ' 363–368.

על נושים משותפים שמחל אחד מהם, ראה שער שביעי, פרק שלישי.

¹⁶⁸ ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק טז.

¹⁶⁹ שוב, היינו או לדעה שזה דינם של סתם חייבים משותפים, או שהתנו בפירוש שזה יהיה דרגת חבותם.

התכוון מן הסתם למחול על כל מה שהיה יכול לגבות ממנו – היינו על כל החוב¹⁷⁰. יש לכך נימוקים נוספים: (א) אותו חייב נחשב שלוחם של החייבים האחרים לקבל את המחילה¹⁷¹. (ב) אילו התכוון הנושה למחול רק לחייב הזה ולא לאחרים, לא היה צריך למחול, אלא היה יכול לפנות לחייבים האחרים ולגבות רק מהם; ואין לומר שלא רצה לעשות כך מפני שאז האחרים היו חוזרים וגובים מהראשון את חלקו, והוא לא רצה שהראשון יצטרך לשלם בכלל – אין לומר כך, שהרי אין בכוחו להתערב ביחסים הפנימיים שבין החייבים לבין עצמם¹⁷². (ג) רואים כאילו פרע הנמחל את כל החוב, שאז כולם פטורים¹⁷³.

יש סייגים אחדים להלכה מחודשת זו, שבמצב שהם כערכים קבלנים זה בעד זה, כל החוב מחול לכל החייבים: (א) יש אומרים שהדין כך רק אם הנושה מחל לאחד החייבים עקב בקשתו של אותו חייב, אבל אם מחל הנושה מיוזמתו לאחד מהחייבים, האחרים עדיין חייבים בחלקם¹⁷⁴. אבל אחרים אומרים שרק אם מחל הנושה על חלק מהחוב, קיימת ההבחנה האמורה בין מי שמחל מעצמו לבין מי שמחל עקב בקשת החייב, אבל אם מחל על כל החוב, הוא מחול גם לחייבים האחרים גם אם מחל מעצמו¹⁷⁵.

(ב) יש אומרים שרק אם לשון המחילה היתה "על כל תביעה שיש לי עליו מאותו שטר", כולם פטורים, אבל אם הנושה אמר רק שהוא מחל "כל תביעה שיש לי עליו", משתמע מדבריו שהוא מתכוון למחול רק לחייב זה, והאחרים עדיין חייבים בחלקם¹⁷⁶. הטעם לכך הוא, שהעובדה שמחל לאותו חייב גם על תביעות אחרות שיש לו עליו, מראה שהמחילה באה בגלל אישיותו של חייב זה, ושהנושה לא התכוון למחול לחייבים האחרים¹⁷⁷. זאת ועוד: הנימוק שראינו לעיל¹⁷⁸, שאילו רצה למחול רק לחייב זה היה פשוט גובה מהאחרים – נימוק זה אינו שייך במקום שמחל לו גם על תביעות אחרות, שהרי כאן היה צריך למחול כדי לכלול גם את התביעות האחרות¹⁷⁹.

(ג) אם אמר הנושה "אני מוחל לך על חלקך", רק חלקו של חייב זה מחול, והוא מחול לכל החייבים בשותפות¹⁸⁰, כלומר, גם החייב הזה עדיין חייב חלק יחסי מהחוב¹⁸¹.

¹⁷⁰ ב"י, חו"מ, עז, ח; פרישה, חו"מ, עז, ח, ודרישה, חו"מ, קיא, י; ב"ח, חו"מ, עז, ח; רמ"א, חו"מ, עז, ו; שו"ת לחם רב, סימן קא, בסופו. Ⓜ

¹⁷¹ פרישה, חו"מ, עז, ח, וסמ"ע, עז, ס"ק יז; תומים, עז, ס"ק ח.

¹⁷² שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן יג (הובא בדרישה, חו"מ, עז, ח).

¹⁷³ סמ"ע, שם. כך נימקו גם קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ג, שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, ור' צבי גרטנר, "בענין שעבודא דרבי נתן", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' רפו, על פי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי), שמחילה היא בגדר פרעון.

¹⁷⁴ ב"י, חו"מ, עז, ח (הובא בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש), או"ח, סימן מה, אות ה). הוא לומד הבחנה זו מדברי הפוסקים, ליד ציון הערה 190, שעושים הבחנה זו לענין מחילה לאחד מכמה שותפים. Ⓜ

¹⁷⁵ סמ"ע, שם (הובא בנתיבות המשפט, קצח, ס"ק א), ודרישה, חו"מ, עז, ח; ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק יז.

¹⁷⁶ ב"י, חו"מ, עז, ט; שו"ת הרא"ח, חלק א, סימן ס, בסופו; ב"ח, חו"מ, עז, ט; סמ"ע, שם. Ⓜ

¹⁷⁷ ב"ח שם; ראנ"ח שם; גידולי תרומה, שער מד, חלק ד, אות א; הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, עז, אות ח.

¹⁷⁸ ליד ציון הערה 172.

¹⁷⁹ ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק יז.

¹⁸⁰ פרישה, חו"מ, עז, ח.

כנראה, לכך התכוון דרישה, חו"מ, קיא, י, שכתב שהוא עצמו כתב בסימן עז, ח, שאם גילה את דעתו שאינו רוצה למחול על כל החוב, אינו מחול.

¹⁸¹ כך נראית כוונתו.

פרק שמיני: מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים

(ד) לדעת הסמ"ע, אם אמר הנושה "אני מוחל לך מה שהלוויתי לך עם חברך בשטר זה", ולא הזכיר "כל תביעה", החייב האחר אינו פטור¹⁸². לעומתו, הש"ך סבור שהיות שהם ערבים קבלנים זה בעד זה, רואים כאילו הלווה הכול לכל אחד, וחברו ערב בעדו, ולכן גם אם אמר רק "מה שהלוויתי לך עם חברך", גם האחר פטור¹⁸³.

(ה) אם אחד מהחייבים פרע את חלקו בחוב, ובגלל זה מחל לו הנושה, מן הסתם לא התכוון למחול לחייבים האחרים שלא פרעו, גם אם אמר שהוא מוחל לו "כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה"¹⁸⁴. מה עוד, שכאן אין מקום לנימוק¹⁸⁵ שאילו רצה למחול רק לחייב זה היה פשוט גובה הכל מהאחרים, שהרי כאן לא מחל מרצונו אלא מפני שהחייב הזה סירב לפרוע עד שיכתוב לו שהוא מוחל לו על כל חלקו¹⁸⁶.

(ו) אם היו יותר משני חייבים, ומחל לשניים מהחייבים מחילה גמורה, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם, שהרי אילו התכוון הנושה למחול לכולם, היה די שימחל לאחד מהם¹⁸⁷. דין שונה חל במצב שהחייבים המשותפים הם שותפים בעסקים נוספים. כאן, אם אחד מהם ביקש מהנושה למחול לו, והנושה מחל לו, חלקו בחוב מחול, אבל גם השותפים האחרים נהנים מהפחתה זו בחוב – חלקו של כל אחד בחוב מופחת בשווה¹⁸⁸. היות שהפחתה זו נוצרה על ידי בקשת השותף והתעסקותו, וכל שותף מחויב להתעסק בשביל כולם, הרי בשעת הבקשה הוא פעל בשליחות כולם, וכאילו ההפחתה נוצרה על ידי בקשת כולם, ובלי בקשת כולם הנושה לא היה מוחל, שהרי שותף אינו יכול להיפרד מן ההתעסקות ולעסוק לצורך עצמו, ולכן ההפחתה מתחלקת בין כולם¹⁸⁹. אולם גם בשותפים, אם הנושה מחל מיוזמתו לאחד מהם, רק אותו שותף נהנה מן ההפחתה, ושאר השותפים חייבים כמו בתחילה¹⁹⁰. היות ששותף זה לא ביקש דבר, אין לומר שההפחתה נחשבת שבאה כתוצאה מפעולה של כל השותפים, ולכן רק הוא נהנה ממנה¹⁹¹.

הדברים אמורים רק בחוב שאי אפשר לנתק בינו לבין שאר העסקים המשותפים, כגון בחוב של מכס שהם חייבים לשלם בעד סחורה שהם רוצים להוליך למקום אחר. כמו ששותף אינו יכול לחלוק לעצמו בסחורה, כך אינו יכול לעשות לעצמו בהתעסקות שנוצרה לסחורה זו, לכן בבקשת מחילת המכס הוא עושה בשליחות של כולם. לעומת זאת, אם אפשר לנתק בין חוב לזה לשאר העסקים של השותפים, ואחד מהשותפים ביקש מן הנושה למחול לו, והודיע

¹⁸² סמ"ע, עו, ס"ק יז.

¹⁸³ ש"ך, חו"מ, עו, ס"ק יז. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון".

¹⁸⁴ סמ"ע, שם.

¹⁸⁵ ליר ציון הערה 172.

¹⁸⁶ ש"ך, שם, בסופו.

¹⁸⁷ ש"ך, חו"מ, עו, ס"ק יז; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן ס, בסופו.

¹⁸⁸ ר' שמחה, המובא באור זרוע, בבא קמא, סימן תס, בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתקלב, ודפוס קרימונה, סימן שו, בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן רכו, במרדכי, בבא קמא, סימן קעז, בשו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן יג, וברא"ש, בבא קמא, פרק י, סימן כה; במרדכי, בבא קמא, סימן קפ; שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן ח; טור, חו"מ, קעח, א (הובא בשו"ת הליכות ישראל, סימן סב, עמ' קסז); שו"ע, חו"מ, קעח, א. **מחילה**

¹⁸⁹ נתיבות המשפט, קעח, ס"ק א; ערוך השלחן, חו"מ, קעח, א. **מחילה**

¹⁹⁰ ר' שמחה, שם; מרדכי, בבא קמא, סימן קפ; שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן ח; טור ושו"ע שם. **מחילה**

¹⁹¹ נתיבות המשפט, שם.

שהוא עושה זאת רק לצורך עצמו – רק הוא נהנה מן ההפחתה, מפני שהוא יכול להיפרד מן השותפות לעניין חוב זה, ואינו צריך להתעסק בשליחות כולם¹⁹².
דין דומה נהג לגבי חיוב הקהילות היהודיות בגולה לתת מס לשלטון הנכרי. אם מחל השלטון ליהודי מסוים, ההפחתה מתחלקת בין כל בני הקהל, גם אם ביקש את המחילה לצורך עצמו¹⁹³, כמו בשותפים בעסקים, מפני שהיחיד אינו יכול לפרוש מן הציבור, כיוון שהמס גדל ככל שהציבור גדל, כך שעל כל אחד מוטלת אחריות כלפי הקהל, ונמצא שכשביקש מהשלטון למחול לו, הוא נחשב שעשה זאת בשליחותם של כל הקהלה¹⁹⁴.

פרק תשיעי

שונות

א. פרשנות של לשונות מחילה

אם קהילה פטרה מישהו ממס למשך זמן קצוב, בגלל תועלת כלשהי שהפיקו ממנו, ומת, לדעת הרא"ה המחילה חלה גם על יורשיו, כיוון שהתועלת שהפיקו ממנו נחשבת כאילו שילם מס לאותה תקופה, ולכן גם היורשים פטורים ממס על הנכסים שירשו, ואילו לדעת הרשב"א, המחילה אינה חלה על יורשיו¹⁹⁵.

מי שכתב לאשת אביו שטר מחילה על כל זכות שיש לו "בנכסי עיזבון אביו" (שנמצאים בידה), והוחלפו נכסי עיזבון אביו ונשארו ונתנו בהם – גם הנכסים החילופיים כלולים במחילה, שאם לא כן לא היתה משמעות למחילתו. כמו כן, אם מת אחיו, גם הנכסים שירש האח מאביו כלולים במחילה, והמוחל אינו זכאי לרשת אותם מאחיו, מפני שלשון "נכסי עיזבון אביו" משמעותה כוללת נכסים שמישהו ירש מאביו ומת אחר כך, וזאת גם אם האח היה גדול וזכה בנכסים שהגיעו לידו לפני שמת¹⁹⁶.

חייב שמחל לנושה על חיובו להישבע לפני שיגבה ממנו, ומת החייב, המחילה אינה כוללת את חיוב הנושה להישבע לפני הגבייה מהיורשים¹⁹⁷. אם הנושה מכר את החוב לאחר, המחילה אינה כוללת את חיוב הנושה (או חיוב הקונה, אם מת הנושה) להישבע לפני הגבייה¹⁹⁸. אם מחל החייב גם לגבי "באי כוחו", המחילה כוללת את חיוב הנושה להישבע לפני הגבייה

¹⁹² נתיבות המשפט, קעח, ס"ק א. הוא מדבר על שותף שגבה חלק מהחוב לצורך עצמו, אבל אפשר ללמוד מכך לשותף שביקש מחילה על חלקו. הוא מסביר בכך את רמ"א, חו"מ, קעו, כח, האומר ששותף שגבה חלק מהחוב שגוי אלם היה חייב לשותפות, והודיע שהוא גובה לצורך עצמו, הוא זוכה לעצמו.

¹⁹³ ר' שמחה, באור זרוע, בבא קמא, סימן חס, בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקלא, ודפוס לבוב, סימן שצז, ובמרדכי, בבא קמא, סימן קעז; הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן סו; מישרים, נתיב לב, חלק ב. אך הם כותבים שאם השלטון מחל לו ביוזמתו, בלי בקשתו, רק הוא נהנה מן ההפחתה, כמו הדין המקביל בשותפים, ליד ציון הערה 190. וכך כתב גם מרדכי, בבא קמא, סימן קפ (הובא בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן חסד). מחל

¹⁹⁴ נתיבות המשפט שם.

¹⁹⁵ שתי הדעות הובאו בחידושי הריטב"א, כתובות קא ע"ב. מחל

¹⁹⁶ שו"ת מהרש"ן, חלק א, סימן צ.

¹⁹⁷ שו"ע, אה"ע, צח, סעיף א וסעיף ג (על גביית כתובה), וחו"מ, עא, יז.

¹⁹⁸ שו"ע, אה"ע, צח, א (על גביית כתובה).

פרק תשיעי: שונות

מהיורשים או ממי שקיבלו את נכסי החייב במתנה¹⁹⁹. אם מת גם הנושה, ויורשיו באים לגבות מיורשי החייב, המחילה אינה כוללת את חיובם להישבע לפני הגבייה מיורשי החייב²⁰⁰. אישה שכתבה לבעלה לפני הנישואין שהיא מתחייבת להתגרש ללא תביעות כספיות – משמע שהיא מתחייבת לא לדרוש פיצויים כספיים תמורת הסכמתה לקבלת הגט, אבל אין משמע מכך מחילה על חיוב הבעל לזון אותה למשך נישואיהם²⁰¹. המוחל על "חלקי בעיזבון אמ", מחילתו כוללת רק רכוש בעין, כמשמעות המלה "עזבון", ולא מה שעתיד להתקבל כתוצאה מתיבעה שאמו הגישה, כגון כספי שילומים מגרמניה²⁰².

ב. מחילה זמנית – דחיית מועד פרעון

נושה יכול לתת לחייב הארכה, שלא יצטרך לפרוע בזמן שקבעו מראש (או בזמן שהיה חייב מן הדין) אלא יוכל לפרוע אחר כך; זו מחילה חלקית (זמנית), כאשר החוב נשאר בתוקפו ונמחל רק מרכיב אחד ממנו – החיוב לפרוע בתאריך מסוים²⁰³. כמו מחילה מוחלטת, גם דחיית מועד הפרעון תקפה אף בלי מעשה קניין²⁰⁴. דוגמה לכך היא מלווה הקובע מועד פרעון אחרי מתן ההלוואה. לפני שקבע מועד, היה יכול לתובעו מיד (או לאחר שלושים יום), ועכשיו שקבע מועד, זו בעצם מתן הארכה, שלא יוכל לתובעו מיד²⁰⁵. ובכן, יש תוקף לקביעת מועד פרעון, גם אם לא עשו קניין על כך, והמלווה אינו יכול לתבוע את החוב לפני המועד שקבעו, מפני שרואים כאילו מחל לוהה למשך כל אותו זמן, ומחילה אינה צריכה קניין²⁰⁶. גם בחוב בשטר מועילה הארכת זמן החוב, גם אחרי מתן ההלוואה, בין לזמן קצוב בין לזמן שאינו קצוב ("עלומי")²⁰⁷.

¹⁹⁹ שו"ע, חו"מ, עא, יז.

²⁰⁰ שו"ע, אהע"ז, צח, א (על גביית כתובה), וחו"מ, עא, יח. לפרטי דינים אלו עיין שו"ת הריטב"א, סימן רה; נושאי כלי השו"ע שם; ברור הלכה, כתובות פו ע"ב, ציון ה ציון ז.

²⁰¹ פד"ר, כרך א, עמ' 262. זו דעת הרוב, אבל בעמ' 266 מובאת דעת המיעוט, שמשמעותו מחילה על חיוב המזונות.

²⁰² ר"י קאפה, בפד"ר, כרך יג, עמ' 81; ר' שלום מזרחי, שם, עמ' 83.

שאלה אחרת של פרשנות: ישועות ישראל, ס, עין משפט, ס"ק ח, כותב שהמוחל לחברו על חיובו במזונות כלפיו, סתמו לעולם, מפני שזה "שב ואל תעשה". ראה בשמו בעמ' 598, למטה, מדוע מחילת מס שונה.

²⁰³ חידושי הריטב"א, מכות ג ע"א (הובא באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כ, ובקבא דתירוצא, קושיא מו, עמ' פט). הוא כותב שיש לה תוקף מפני שהיא "מקצת מחילה". הוא עוסק במוכר שטר חוב, שהאריך ללווה את הזמן אחרי שמכר. ה

²⁰⁴ שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן ד, ד"ה ולי היה, עמ' פ (לגבי הארכת זמן, בתנאי שהחייב ישלם סכום מסוים כל שנה); שו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן לו, אות ג.

²⁰⁵ ראה שער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1142–1144, דעה ששתיקת הנושה לאורך זמן מתפרשת כמתן הארכה.

²⁰⁶ סמ"ע, עג, ס"ק ז (בלשון "לכאורה"; הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ, דף כח ע"א, ובשו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קכ [על משכיר המאריך את זמן השכירות]); ש"ך, חו"מ, עג, ס"ק ה (הובא בתורת מיכאל, סימן סד, עמ' רמא); קצות החושן, עג, ס"ק א; שער משפט, עג, ס"ק ד (ד"ה אך לכאורה); ערוך השלחן, חו"מ, עג, ג. ג

²⁰⁷ שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן ז (יג ע"א). עיין שם לראיותיו. אבל הוא לא כתב שהיא תקפה בלי קניין. וראה שער שיש, עמ' 269, בשאלה האם מועילה הארכת זמן כשהשטר ביד הנושה.

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

גם דחיית מועד הפרעון שלא בפני החייב תקפה, מדין "זוכין לאדם שלא בפניו"; אבל אם ההארכה עלולה לגרום לו נזק, כגון בסמוך לשביעית, שעל ידי הארכת הזמן לא יישמט החוב, אינה מועילה שלא בפניו, שמה יתנגד²⁰⁸.
אם החייב טוען שהנושה האריך את הזמן, והנושה מכחיש, החייב אינו נאמן²⁰⁹.

ג. מחילה מול "נאמנות"

חייב ונושה שהתנו שהנושה יהיה נאמן כשני עדים אם יאמר (הנושה) שהחוב לא נפרע, הנושה גובה גם אם שני עדים מעידים שהחייב פרע. אבל אם עדים מעידים שמחל הנושה על החוב, הנתבע פטור, מפני שזה לא כלול במשמעות ההסכם²¹⁰.
כמו כן, אם התנו שרק אם יהיה כתוב על השטר עצמו "פרוע", יהיה החייב נאמן לומר שפרע, הרי אם הנושה מחל לו, הוא פטור, מפני שמשמעות ההסכם היא רק לגבי פרעון ולא לגבי מחילה²¹¹.

אבל אם ה"נאמנות" היתה בלשון כללית יותר, שהחייב האמין לנושה "על כל טענה שיטען בקשר לחוב", משמעות הדבר היא שהחייב קיבל על עצמו להאמין לנושה גם אם יטען שלא מחל, ולכן גם אם יש עדי מחילה, הוא חייב²¹². כך גם אם כתוב בשטר "והאמינו על כל מה שיאמר"²¹³.

ד. מחילה הכרוכה באיסור

הכלל הוא שגם מחילה הכרוכה באיסור תקפה²¹⁴. אף על פי שהכלל הוא ש"כל מאי דאמר

²⁰⁸ אמנות יוסף, שביעית, פרק י, דף קסז ע"ב.

על הארכת זמן נגד רצון החייב, ראה ליד ציון הערה 24 ואילך.

זכרון ישעיהו (גרוסברג), דף כד ע"ג, מעלה אפשרות שאם הנושה האריך את הזמן בלי בקשת החייב, הוא יכול לחזור בו בטענת "משטה אני בכ".

²⁰⁹ שער משפט, עג, ס"ק ד. בתחילה (בד"ה אך לכאורה) הוא מנמק, שאם יש ספק לגבי דבר שעומד להחזרה, כגון הלוואה, מעמידים אותו בחזקת הבעלים הראשון, היינו הנושה. אבל אחר כך (בד"ה אך מ"מ) הוא דוחה נימוק זה, ונשאר ב"צריך עיון" מה הטעם.

²¹⁰ חידושי הריטב"א, שבועות מב ע"א; ספר התרומות, שער כו, חלק ד, אות ב (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סא, ובשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן נו = שרשי הים, הלכות מלווה ולווה, טו, ג, דף קי ע"ג-ד); טור, חו"מ, עא, י (הובא בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן עג, דף מב ע"ג, ובשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף יב ע"ג); שו"ת הרשב"ש, סימן עח; שו"ע, חו"מ, עא, ג.

לכאורה, לשיטה (בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא פרעון, אי אפשר לומר שמחילה תועיל במקום שפרעון לא מועיל. האמת היא, שהדין כאן אינו תלוי בהגדרה המהותית של מחילה, אלא בפרשנות הלשונית של ההסכם בין החייב לנושה ובאומדן כוונות הצדדים.

²¹¹ שו"ת הרשב"ש, סימן עח.

²¹² חידושי הריטב"א, שבועות מב ע"א (הובא בשו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רמ (קמט), ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מה, דף מו ע"ב).

²¹³ שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן קי (קנב ע"ד).

²¹⁴ רמ"א, חו"מ, רח, א; לבוש, חו"מ, רח, א; שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן קסח.

בנידונו של מהר"ם שיק, רב מחל על רבנותו, והמציאות היתה שבעקבות כך היה חשש שימנו רב לא טוב, ויש מקום לומר שבגלל זה, זו נחשבת מחילה באיסור. יש בדבריו קצת פירוט על הבעיה שהיתה באותה רבנות, אבל הדברים סתומים.

פרק תשיעי: שונות

רחמנא לא תעביד – אי עביד לא מהני, המחילה תקפה, על פי הכלל שאם הדבר מצד עצמו אינו אסור, ויש רק איסור צדדי, אין אומרים "אי עביד לא מהני"²¹⁵.

ר' שמואל הלל שינקר הוכיח מן הדין שנושה שמכר שטר חוב יכול עדיין למחול עליו²¹⁶, שיש תוקף למחילה אסורה, שהרי במחילה זו הנושה גורם לנזק לקונה, וגרימת נזק אסורה בכלל איסור גזל²¹⁷.

ר' שמעון אנליק כתב ששאלה זו תלויה בהגדרות השונות של מהות המחילה, שראינו בשער ראשון: לשיטה שמחילה היא רק הפקעה (השיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני), מחילה שנעשתה באיסור תקפה, ואף שמכר שנעשה באיסור חסר תוקף²¹⁸, הרי מחילה אינה דומה למכר²¹⁹. "אי עביד לא מהני" נאמר במעשה אסור הפועל חלות מסוימת, כגון מכר, שהיות שהמעשה הוא נגד רצון התורה, אינו פועל את החלות ולא הועילו מעשיו, אבל מחילה היא רק סילוק, ואינו פועל חלות, ולכן לא שייך לומר שאינו תקף וכאילו לא נעשה, שהרי המעשה האסור נעשה במציאות²²⁰. עוד אפשר להסביר, שלשיטה זו מחילה היא פעולה שלילית בלבד, של הריסה ולא של יצירה, ולכן אינה נפגמת על ידי האיסור שכרוך בה. לעומת זאת, הוא כתב, שלשיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, והיא פעולה חיובית כמו כל הקנאה, הרי מחילה שנעשתה באיסור היא כמו מכר שנעשה באיסור, ולא חלה²²¹.

ה. מחילה שבטלה מקצתה

מחילה שבטלה מקצתה – אין אומרים שבטלה כולה, אלא מה שבטל בטל, והשאר נשאר בתוקף. לדוגמה, שותף שמחל חוב של השותפות, אין אומרים שהמחילה בטלה לגבי שותפו, היא בטלה גם לגבי עצמו²²².

פתי חושן, הלוואה, פרק יב, הערה יז, נותן דוגמה למחילה באיסור: לווה, שהמלווה היה חייב לו חוב אחר, והלווה מחל על החוב האחר, שיש בזה איסור ריבית לגבי החוב הראשון. ²¹⁵ מהר"ם שיק, שם. הוא מסתמך על משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ה, יד, שקבע כלל זה. ²¹⁶ כתובות פה ע"ב.

²¹⁷ ר' שמואל הלל שינקר, בשו"ת תורת חיים (זוננפלד), סימן עא. ²¹⁸ סמ"ע, רח, ס"ק ג; ש"ך, חו"מ, רח, ס"ק ב. אך יש להעיר ששו"ע, חו"מ, רח, כתב שמכר שעשה באיסור ריבית, תקף. ראה על כך: א' שוחטמן, מעשה הבא בעבירה, עמ' 104 ואילך.

²¹⁹ אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ד), ברעת רמ"א (שצוין בהערה 214). הוא מסביר שהרמ"א לשיטתו בחר"מ, רג, א, שמביא את הרשב"א האומר שמחילה היא הפקעה.

²²⁰ המגיה בשו"ת תורת חיים (זוננפלד), סימן עא, מעלה אפשרות שזו כוונת ר' שמואל הלל שינקר, בתשובתו שם, המבחין בין מחילה למכר.

בדרך אחרת הסביר המגיה, שהמשמעות בפסילת המחילה היא שאנו מחייבים את הנושה להשאיר אצלו את הממון, וזה אינו מתקבל על הדעת.

²²¹ אורח משפט שם, ברעת הגהת מרדכי (שהבאנו בעמ' 530, הערה 156), הכותב שהנשבע שלא ימחל, ומחל, המחילה בטלה. ²²² ר"י למורא (ינח), סימן לד (לט ע"א); שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אותיות ג–ז (על מחילה שבטלה מקצתה בגלל טעות); כנסת הגדולה, אהע"ז, קיח, הגהות טור, אות קה (על המוחלת כתובתה, שבמה שנוגע לזכויות יורשיה מכת תקנת "הישבון", המחילה בטלה; הובא בערך השלחן, חו"מ, רג, אות ב).

שער שלוש-עשרה: עניינים שונים במחילה

זאת גם אם המוחל אמר את שני חלקי המחילה במילה אחת²²³. גם אם המחילה נעשתה בשטר, אין אומרים שהשטר הוא כחרס מפני שכתוב בו שמחל על כל החוב והרי לא היה בכוחו למוחל על הכול – שהרי יש שטרות שהם תקפים רק באופן חלקי; וגם הדעה ששטר מכר או שעבוד, שבטל בחלקו, בטל כולו, טעמה הוא שהשטר יוצר את החיוב, ואין לומר כך במחילה, שאינה צריכה קניין, והשטר הוא רק לראיה²²⁴. ר' יצחק אפרים אבא שאול²²⁵ כותב שרק לשיטה²²⁶ שמחילה היא הקנאה, יש מקום לומר שבטלה כולה כמו בהקנאה שבטלה מקצתה, אבל לשיטה²²⁷ שמחילה היא הפקעה, אין מקום ליישם כאן את הדין המחודש שנאמר במכר, שביטול חלקי גורר ביטול הכול, וברור שאם הסתלק במקצת ובמקצת לא הסתלק, יועיל הסילוק רק באופן חלקי²²⁸. אבל הוא לא הסביר איזה הברל מהותי יש בין הפקעה להקנאה לעניין זה.

ו. תוצאה מפסילת מחילה – החזר התשלום שניתן בעבורה נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה, חייב המוחל להחזיר לו את הכסף, מפני שיש להניח שנתן את הכסף רק על דעת שהמחילה תחול²²⁹. לדוגמה, שוכר שמחל למשכיר על חובתו העתידית לשפות על הוצאות לתיקון הבית, והמשכיר השכיר לו בסכום נמוך מפני שהתחשב במחילת ההוצאות, ואחר כך נודע להם שהמחילה בטלה מפני שאין תוקף למחילה על זכות עתידית²³⁰ – המשכיר יוכל להעלות בהתאם את דמי השכירות על סמך בקיאים שישומו את שווי הבתים²³¹. אבל אם מת המוחל או שיש נושה בעל זכות קדימה על נכסי המוחל, הנמחל אינו יכול לטרוף מנכסים שמכר המוחל, מפני שהקונים לא ידעו שהמחילה אינה מועילה ושבגלל זה המוחל חייב כסף לנמחל²³².

²²³ שי למורא, שם (לט ע"ג). הוא מסתמך על מגיד משנה, הלכות אישות, ט, ב, שעולה מדבריו שיש מחלוקת במי שעירב שני דברים במלה אחת, כגון "נכסי לכולכם", ואחד אינו ראוי לקנות, האם האחר קנה; וכאן הנמחל יוכל לומר "קים ליי" כדעה שלא בטלה כולה (כך נראית כוונתו).

²²⁴ שי למורא, שם (לט ע"ד–מ ע"א). הוא מביא ראיה מן האמור בגיטין ח ע"ב על שטר שחרור בנוסח "עצמן ונכסי קנויים לך", שיש מצב שהעבד קנה את עצמו ולא את הנכסים.

²²⁵ שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות ג.

²²⁶ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

²²⁷ שראינו בשער ראשון, פרק שני.

²²⁸ הוא כותב שלפי שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, שכתב שגם לריטב"א שמחילה היא הקנאה, זו רק הקנאה מצד הנמחל, שהוא צריך לעשות מעשה קניין לזכות במחילה, אבל לא שהמוחל מקנה לנמחל (והבאנו אותו בשער ראשון, במילואים להערה 67) – לפי זה, גם לשיטה שהיא הקנאה, היא שונה ממכר, שבו שני הצדדים שותפים במעשה הקניין, ולכן יש מקום לומר שאם בטל מקצתו בטל כולו, מה שאין כן כאן.

²²⁹ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה (הובא בשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן קיח); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן א, וסימן קנט, דף קפט ע"ד (הובא בוכר דבר, חו"מ, מערכת מ, אות יג, בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קסד, דף קסא ע"ב, ובוזרנו לחיים, חלק א, מערכת מ, מחילה, אות יא), וכנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן ד, הגהות בית יוסף, אות ג, וסימן פב, הגהות טור, אות ב; שו"ת מהריט"ץ, סימן רח (מפני שזו פשרה בטעות).²³⁰

²³⁰ כפי שראינו בשער רביעי.

²³¹ משכנות הרועים, מערכת מ, אות כג.

²³² משכנות הרועים, מערכת מ, אות י (הובא בפעמוני זהב, יב, יד, דף ט ע"ג).

פרק עשירי: סיכום

מצב מיוחד הוא אם התשלום ניתן עבור דבר נוסף, מלבד המחילה הפסולה. מעשה במי שערב על כתובה, וגם התחייב לתת מזונות לאחיו של הכלה למשך חמש שנים; ואבי הכלה מחל לו על ערבותו שערב בעד כתובת תו, ובנו מחל לו על חיובו במזונות, והנמחל נתן לאב סכום מסוים תמורת שתי המחילות; והתברר שהמחילה על ערבות הכתובה אינה תקפה. יש מקום לטעון שהיות שמחילת בנו תקפה, די שהוא יחזיר לו כסף באופן יחסי לסכומי המחילה. אבל ר' יום טוב צהלון דוחה טענה זו, מפני שיש להניח שלנמחל לא הפריעו מזונות הבן כמו שהפריעה לו ערבות הכתובה, שהיתה בסכום גדול, ועיקר התשלום היה תמורת מחילת ערבות הכתובה, ולכן הוא פוסק שהמחל חייב להחזיר לו שני שלישים מהסכום, או מה שנראה בעיני המפשרים, לפי אומד דעתם²³³.

פרק עשירי

סיכום

התנגדות החייב: לדעת רוב הפוסקים, מחילה תקפה גם אם הנמחל מתנגד לה. נחלקו הדעות בשאלה האם נושה יכול למחול רק על שעבוד נכסי החייב, נגד רצון החייב, בלי למחול על החוב עצמו; וכן האם מועילה דחיית מועד הפרעון נגד רצון החייב, דחייה שאין בה מחילה על החוב עצמו.

מחילה כללית: נושה שכתב בשטר מחילה כללית, שהוא מוחל לחייב על "כל התביעות", אינו יכול לטעון שלא התכוון למחול על חיובים מסוימים. גם שטר חוב שהתאריך שלו הוא באותו היום כמו שטר המחילה, כלול במחילה. כך גם שטר חוב שנכתב על שמו של נושה אחר, אם ידוע שהנושה האמיתי הוא המוחל; וכך גם חוב שנוצר לפני זמן המחילה, וזמן הפרעון שלו הוא אחרי זמן המחילה.

אבל אם המוחל מחל את המחילה הכללית בקשר לעסק מסוים שהיה בינו לבין הנמחל, המחילה אינה כוללת חיוב שהיה חייב לו זמן רב לפני כן. אם הנושה כתב שהוא מוחל מחילה כללית, ואחר כך פירט כמה מהתביעות המחולות, אין בכלל אלא מה שבפרט, ולכן חיובים אחרים שלו אינם מחולים. כמו כן, אם שני עדים מעידים שהנושה אמר שתביעה פלונית לא תהיה כלולה במחילה, תביעה זו עדיין קיימת.

נושה שכתב לחייב שני שטרי מחילה כללית זה אחר זה, אין אומרים שהתכוון לבטל את הראשון, אלא מניחים שכתב את השני מפני שיש בו תוספת, שנכללים בו חיובים שבין תאריך השטר ראשון לתאריך השטר השני.

אם בשעת המחילה הכללית ידוע שהנושה שכח חוב אחד, חוב זה אינו מחול, מפני שלגבי חוב זה, זו מחילה בטעות.

ספק מחילה: במצב שיש ספק האם חיוב מסוים נמחל, נחלקו הפוסקים בשאלה האם על החייב לפרוע מספק, או שהוא פטור מספק. לכל הדעות, בספק מחילה בכתובת אישה, או אם הנושה עצמו מסופק האם מחל, הנתבע פטור. כמו כן, לכל הדעות, אם המחילה היא ודאית,

²³³ שו"ת מהריט"ן, סימן רח.

והספק הוא האם המוחל יכול לחזור בו מחמת פגם מסוים במחילה, המחילה תקפה; וכן אם התביעה עצמה מסופקת והחוב אינו ברור, וספק האם המחילה תקפה, הנמחל פטור לכל הדעות.

לפי רוב הפוסקים, אם יש ספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום. טענת מחילה: חייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו. הוא אינו נאמן אפילו לומר שהנושה מחל על חלק מהחוב. אף אין טוענים בעד יורשי החייב שהנושה מחל למורישם. גם אם הנושה מודה שמחל, הוא נאמן לומר שהמחילה בטלה מפני שמחל רק מתוך כעס או מתוך טעות, וכדומה.

אבל חייב נאמן לומר שהנושה מחל במצב שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע או טענה אחרת. כמו כן, אם החייב טוען טענת ברי שהנושה מחל, והנושה אינו יודע וטען "שמא", החייב פטור. כמו כן, אם הוא טוען שהנושה מחל לו בתמורה לדבר אחר, הוא נאמן. מחילת אדם לעצמו: אם החייב היה קרובו של הנושה, ומת הנושה, והחייב ירש אותו – החוב מתאיין, ואפשר לומר שמועילה מחילת אדם לעצמו. אבל מי שגזל מקרובו, וכפר, ונשבע לשקר שלא גזל, ואחר כך הודה, ומת הנגזל, והגזלן ירש אותו, או שגזל גר שאין לו יורשים, ומת הנגזל, והגזלן זוכה בגזילה מפני שהיא הפקר – אינו יכול למחול לעצמו על חיוב ההשבה, אלא הוא צריך להוציא את הגזילה מידו, מטעם קנס.

תנייה שלא תועיל מחילה: אם הצדדים הסכימו מראש שגם אם הנושה ימחל, לא תועיל המחילה – אין תוקף למחילה. אבל אם מחל הנושה לחייב על כל החיובים שלו, המחילה תקפה על אף התנייה. כמו כן, אם מחל בשבועה, הרי אף שהמחילה בטלה בגלל התנייה, חייב המוחל לקיים את שבועתו, ואסור לו לגבות את החוב. הם יכולים גם לעשות תנייה חלקית, שאם יפתה החייב את הנושה למחול לו, המחילה לא תחול. אם בעל התנה שלא יפתה את אשתו למחול, והאישה מחלה בגלל דבר שקרוב של בעלה אמר לה, המחילה בטלה, מפני שסביר להניח שהבעל אמר לקרובו לומר לה זאת. גם אם נרשמה בכתובה תנייה שהאישה לא תוכל למחול עליה לבעלה, תוכל למחול ליתומים אחרי מותו.

נחלקו הפוסקים בנושה שנשבע או שקיבל "חרם" שלא ימחל על חוב מסוים, ועבר על שבועתו ומחל, האם מחילתו תקפה.

מחילה לחייב אחד מחייבים משותפים: חייבים משותפים, כגון שניים (או יותר) שלוו יחד, שהנושה מחל לאחד מהם, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם. אבל אם מראש התחייבו באופן שדינם הוא שהם כערכים קבלנים זה בעד זה, כלומר שהנושה יכול לגבות את כל החוב מאיזה מהם שירצה (ואז מי שפרע יחזור ויגבה מהאחרים את חלקם) – אם מחל הנושה לאחד מהם, כל החוב מחול, וגם החייבים האחרים פטורים. גם בכגון זה, אם אמר הנושה "אני מוחל לך על חלקך", רק חלקו של חייב זה מחול, והוא מחול לכל החייבים בשותפות, כלומר, גם החייב הזה עדיין חייב חלק יחסי מהחוב. כמו כן, אם מחל הנושה לאחד מהחייבים בעקבות מה שפרע לו את חלקו בחוב, גם אם אמר שהוא מוחל לו "כל תביעה שיש לי עליך בשטר זה", מן הסתם לא התכוון למחול לחייבים האחרים שלא פרעו. כמו כן, אם היו יותר משני חייבים, ומחל לשניים מהחייבים מחילה גמורה, החייבים האחרים עדיין חייבים בחלקם, שהרי אילו התכוון הנושה למחול לכולם, היה די שימחל לאחד מהם.

פרק עשירי: סיכום

דין שונה חל במצב שהחייבים המשותפים הם שותפים בעסקים נוספים. כאן, אם אחד מהם ביקש מהנושה למחול לו, והנושה מחל לו, חלקו בחוב מחול, אבל גם השותפים האחרים נהנים מהפחתה זו בחוב – חלקו של כל אחד בחוב מופחת בשווה. אבל אם אפשר לנתק בין חוב לזה לשאר העסקים המשותפים, ואחד השותפים ביקש מן הנושה למחול לו, והודיע שהוא עושה זאת רק לצורך עצמו – רק הוא נהנה מן הפחתה.

דחיית מועד פרעון: נושה יכול לתת לחייב הארכה, שלא יצטרך לפרוע בזמן שקבעו מראש (או בזמן שהיה חייב מן הדין) אלא יוכל לפרוע אחר כך. דחיית מועד הפרעון תקפה אף בלי מעשה קניין. גם בחוב בשטר מועילה הארכת זמן החוב, גם אחרי מתן ההלוואה, בין לזמן קצוב בין לזמן שאינו קצוב.

גם דחיית מועד הפרעון שלא בפני החייב תקפה, אלא אם כן ההארכה עלולה לגרום לו נזק.

אם החייב טוען שהנושה האריך את הזמן, והנושה מכחיש, החייב אינו נאמן. מחילה מול "נאמנות": חייב ונושה שהתנו שהנושה יהיה נאמן כשני עדים אם יאמר (הנושה) שהחוב לא נפרע, ועדים מעידים שמחל הנושה על החוב, החייב פטור. אבל אם ה"נאמנות" היתה בלשון כללית יותר, שהחייב האמין לנושה "על כל טענה שיטען בקשר לחוב", או "והאמינו על כל מה שיאמר", וכדומה, משמעות הדבר היא שהחייב קיבל על עצמו להאמין לנושה גם אם יטען שלא מחל, ולכן גם אם יש עדי מחילה, הוא חייב. מחילה שבטלה מקצתה מסיבה כלשהי – אין אומרים שבטלה כולה, אלא מה שבטל בטל, והשאר נשאר בתוקף. זאת גם אם המוחל אמר את שני חלקי המחילה במילה אחת, וגם אם המחילה נעשתה בשטר.

תוצאה מפסילת מחילה: נושה שקיבל כסף מן החייב כדי שימחל לו על חובו, והתברר שלפי הדין אין מחילתו תקפה, חייב המוחל להחזיר לו את הכסף.

מחילה על בעלות

פרק ראשון

מבוא

עד כאן עסקנו במחילה על חיוב אישי, חוזי, שהיא הסוג העיקרי של מחילה. בשער זה, ובשער חמש-עשרה, נעסוק בשאלה האם יש תוקף למחילה על זכויות קנייניות¹. בשער זה נעסוק במחילה על בעלות, ובשער חמש-עשרה – במחילה על זכויות קנייניות הפחותות מבעלות. ההגיון הפשוט אומר שאין אדם יכול למחול על נכס שבבעלותו. ואכן זו דעתם של כמעט כל הפוסקים במשפט העברי, כפי שנראה בהמשך².

בעניין זה צריך להבחין בין שתי שאלות. שאלה אחת היא האם המוסד המשפטי של מחילה כולל מחילה על בעלות? שאלה שנייה היא, אם בעל נכס אומר למישהו "אני מוחל לך על נכס זה שלי", האם יש תוקף לדבריו? גם אם התשובה לשאלה הראשונה היא שלילית (כפי שאמרנו), עדיין יש מקום לתשובה חיובית לשאלה השנייה. ייתכן שנפרש שלא התכוון למחילה אלא למוסד משפטי אחר, שיש לו תוקף במצב הנידון. אפשר להעלות על הדעת כמה דרכים לפרש את דבריו באופן שיהיה להם תוקף: ייתכן שהתכוון להקנות את הנכס לאדם אחר במתנה; ייתכן שהתכוון להפקיר אותו; ייתכן שהתכוון רק להתיר לאדם אחר לעשות בו כרצונו, בלי שיצא מבעלותו. הקביעה הסתמית של הפוסקים, שאין תוקף למחילה זו, משמעה שגם התשובה לשאלה השנייה היא שלילית. כפי שנראה, הפרשנים הסבירו מדוע אין מפרשים את דבריו באחד מן הדרכים הללו.

בתלמוד אין התייחסות מפורשת לשאלה זו, ולכן דיוננו יתמקד בדברי הראשונים והאחרונים. התלמוד דווקא מציב קושי גדול בעניין זה: מקורות תלמודיים רבים מזכירים מחילה אף שמדובר בהם במחילה על בעלות. זוהי תופעה מיוחדת, שספק אם יש דומה לה: עיקרון הלכתי הגיוני ופשוט, המקובל על כל הראשונים, העומד מול ראיות רבות מסוגיות בתלמוד. הפוסקים טרחו רבות ביישוב סוגיות אלו. חלק מן היישובים הללו הולידו חריגים, שבהם מועילה בכל זאת מחילה על בעלות.

¹ על ההבחנה במשפט העברי בין זכות קניין לבין זכות חזוית, ראה ש' אלבק, דיני הממונות בתלמוד, עמ' 368–369.

² הפוסקים ניסחו עיקרון זה באופן שהוא שולל מחילה על "חפץ", או על "דבר בעין", או על "דבר שיש למוחל קניין הגוף בו". בטרמינולוגיה המשפטית המודרנית, הנוסח המדויק יותר הוא "מחילה על בעלות". להלן נשתמש בניסוחים השונים.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

בפרק שני נביא את דברי הפוסקים האומרים שאין מועילה מחילה על בעלות ואת הנמקתם, ובנספח א, נביא את הקושיות על כך מן התלמוד. בפרק שלישי נברר את השלכתו של עיקרון זה במקרים מיוחדים: מחילת קרקע, מחילת מכר, ומחילת נכס המצוי ברשותו של המוחל. בפרק רביעי נמנה את החריגים שבהם מועילה בכל זאת מחילה על בעלות.

כמו בתלמוד, כך גם בספרות הבתרת-תלמודית, מצויים איזכורים אגביים רבים של מחילה אף שמדובר במחילה על בעלות. אפשר ליישב קושי זה באותן דרכים שיושב הקושי שבאיזכורים התלמודיים. אולם יש מן האחרונים שהסיקו מאיזכורים אלו (ומגורמים נוספים) שיש ראשונים הסוברים שאכן מועילה מחילה על בעלות. בכך נעסוק בנספח ג.

בספרות האחרונים מצאנו שלושה חכמים שהתמודדו עם סוגיה זו בצורה מקיפה, ויצרו שיטות ייחודיות בהבנתה. נקדיש לדבריהם את נספח ה, משום החדשנות שבדבריהם, הסוטה מעט מן הזרם המרכזי של הפסיקה.

דבר אחר הטעון בירור הוא היחס בין "סילוק" מבעלות לבין מחילה על בעלות. "סילוק" הוא מונח שהשתמשו בו הפוסקים לציין קבוצת מצבים שבהם בעל זכות מסתלק ממנה. שאלה כללית, שנעסוק בה בשער שש-עשרה, היא האם סילוק הוא מוסד משפטי עצמאי, או שהוא בעצם סוג של מחילה, כאשר המסתלק מן הזכות בעצם מוחל עליה. כאן נבחן שאלה זו בתחום הסילוק מבעלות – האם הוא שונה ממחילה על בעלות? בכך נעסוק בפרק חמישי. נושא קרוב שעסקו בו הפוסקים הוא מחילה על עבדים, שגם היא מחילת בעלות. נעסוק בכך בנספח ו ובנספח ז, בעבד עברי ובעבד כנעני, בהתאמה.

פרק שני

הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה

א. המקורות העיקריים

בתלמוד אין התייחסות מפורשת לשאלת מחילה על בעלות, אבל בדברי הראשונים אנחנו מוצאים קביעה ברורה, שאין מועילה מחילה על בעלות בנכס. הרא"ש³ כותב כך כדבר פשוט. הוא נשאל על לווה שמחל למלווה על המשכון שנתן לו, והשיב: "כשיש לאדם חפץ ביד חברו ואומר לו 'אני מוחל לך החפץ', לאו כלום הוא, אלא אם כן שיאמר לו 'אני נותנו לך'⁴."

³ שו"ת הרא"ש, כלל צ, סימן י (הובא בטור, חו"מ, עג, לב-לג [שהובא בפרישה, חו"מ, קעו, טז, בשו"ת תורה לשמה, סימן קעט, ובשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה], בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נד ע"ג, בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח, דף קב ע"ג, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן פג, דף קכט ע"ד, בשו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב, דף עט ע"ג, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח, דף מב ע"ב = סימן מז, בסופו, בברכי יוסף, חו"מ, יב, טו, דף לו ע"ג, במחנה דוד, אוהל סג, ובשו"ת הב"ח הישנות, סימן קכד, ד"ה וכו"כ). קדמו לו הרמב"ן והרשב"א בקביעת העיקרון הזה, אבל הם כתבו כך לגבי קרקע, ויש מקום להבדיל לעניין זה בין קרקע למיטלטלין, ולכן נביא את דבריהם בעמ' 550, בעניין מחילה על קרקע.

⁴ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"ג), מקשה על הרא"ש, הרי יש דעה (שער חמישי, עמ' 251–252), שמשכון קנוי למלווה ולכן לא מועילה מחילת המלווה (בלי קניין) על חוב שיש עליו משכון; ולפי דעה זו, אם

פרק שני: הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה

כפי שהרא"ש נוקט, השאלה מתעוררת בדרך כלל כשהנכס אינו מצוי בידי בעליו,⁵ ובעל הנכס "מוחל" עליו למי שהנכס בידו, כגון מפקיד שמוחל לשומר על פיקדון שהפקיד אצלו, במטרה שעקב מחילה זו יקנה השומר את הבעלות בפיקדון; ועל כך אומר הרא"ש, שאין תוקף למחילה זו.

מקור ראשי אחר לעיקרון זה הוא בתשובה של מהרי"ק⁶. וזה לשונו: "דבר פשוט הוא כביעתא בכותחא, דלא מהני לשון מחילה במיטלטלין ואינהו בעינייהו, כי אם גבי חוב ומלווה דלהוצאה נתנה, ולית ליה עליה [אלא] שיעבור בעלמא... אבל גבי פיקדון דממונא דאיתיה בעיניה הוא, צריך שיאמר לו בלשון מתנה ולא בלשון מחילה, ואע"ג שהפיקדון בידי הנפקד המקבל מתנה".

פוסקים רבים הביאו עיקרון זה להלכה⁷.

מי שמחל על חוב ועל נכס ביחד, המחילה מועילה על החוב ואינה מועילה על הנכס, ואין אומרים שמתוך שהיא מועילה על החוב, מועילה גם על הנכס⁸.

ב. הנימוק שמחילה שייכת רק בחוב

הנימוק שנתנים פוסקים אלו הוא בעיקר נימוק לשוני: הביטוי "מחילה" שייך בויתור על חוב, ואילו ויתור על בעלות בנכס באופן שהבעלות תעבור לאדם אחר – קרוי "נתנה". כך כתב מהרי"ק שם: "דרווקא בחוב מהני מחילה, דאין עליו אלא שעבור בעלמא כדפרישית, אבל גבי פיקדון דממונא דאיתיה בעיניה הוא, צריך שיאמר לו בלשון מתנה ולא בלשון מחילה, ואע"ג שהפיקדון בידי הנפקד המקבל מתנה".

אין בדבריו אלו נימוק מהותי, ובסך הכול הוא אומר שצריך לשון מתנה בפיקדון מפני שהוא בעין. ובאמת קשה לנסח נימוק הגיוני לעיקרון זה, שהוא אמת אינסטינקטיבית-אכסיומטית, שפשוט זה לא שייך⁹, כמו שלא שייך שאדם יהיה שומר על נכס שלו, או שימכור את ביתו במעמד שלושתן, או שיקדש שולחן בקידושי כסף; לכל מוסד משפטי יש תחום

הלווה מוחל על המשכון, אין זו מחילה על בעלות, שהרי אין ללווה קניין בגוף המשכון, אלא רק שעבוד? הוא מתוך, שבכל זאת יש ללווה חלק בגוף המשכון, שהרי המלווה אינו חייב עליו באונס (ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 773, שזו דעת רוב הפוסקים), נמצא ההלווה כשותף בו; ואף על פי שמהרשד"ם כתב ששותף יכול למחול על חלקו בנכס המשותף שביד שותפו (ראה עמ' 561), הלווה הוא יותר משותף במשכון. ⁵

על מצב שהנכס ביד בעליו, ראה עמ' 550.

⁶ שו"ת מהרי"ק, שורש צד, ענף ג (הובא בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן סא, דף קמח ע"ד, וסימן עא, דף קצה ע"ד, בשו"ת מהר"ם פדואה, סימן מז [שצריך קניין], בשו"ת אהלי יעקב (קשטר), סימן ג, בסופו, בשו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רפד, בצבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, ובשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא, עמ' מה).

⁷ חידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א (כל דבר הקנוי קניין הגוף); שו"ת הריב"ש, סימן קמט; שו"ת הרשב"ש, סימן נ וסימן רעח; שו"ע, חו"מ, עג, יט (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ז ע"א, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט, דף קכא ע"ב, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נו ע"א ודף סא ע"ג). ⁸

שו"ת ויען אברהם (ריוח), אהע"ז, סימן יב (ח ע"א). ראה עוד ליד ציון הערה 99, פוסקים העוסקים במי שמחל על חוב ועל נכס ביחד, ואומרים שהמחילה מועילה על החוב ואינה מועילה על הנכס.

⁹ מהרי"ק שם נוקט שעיקרון זה פשוט "כביעתא בכותחא".

שהוא שייך בו ותחום שאינו שייך בו¹⁰. תוצאת המחילה על חיוב חווי היא פקיעת החיוב; ואילו תוצאת המחילה על בעלות – אם היא תקפה – היא העברת בעלות, ולא ייתכן שמוסד משפטי אחד יניב תוצאות משפטיות (ישירות) שונות כל כך.

וכך מנמק גולאק¹¹: "אין נפקעים על ידה [=על ידי מחילה] חיובי השבת חפץ, שהוא... נמצא בידי החייב, משום שאין מחילה משמשת דרך לקניית החפצים". בעצם, זהו הנימוק של מהרי"ק; אבל נראה שיש בדבריו תוספת הסבר: אם נאמר שהמחילה תועיל, נמצא שהבעלות בנכס עוברת מצד לצד באמצעות מחילה, והרי אין תפקידה של מחילה לעשות זאת.

ר' יוסף שאול נתנון¹² מנמק על ידי הגדרת מהותה של מחילה בהגדרה שאינה יכולה לחול בדבר בעין: הוא מסביר שעניין מחילה הוא שהמוחל מסתלק מהדבר הנמחל, והדבר מתבטל ממילא, וזה שייך רק בחוב, אבל לא די במחילה כדי שיוכה חברו בדבר שאינו שלו, שלזה צריך לשון מתנה. כלומר, מחילה היא רק הסתלקות, והסתלקות יכולה לבטל חיוב ממילא, אבל אינה יכולה ליצור העברת בעלות בנכס¹³.

ר' אברהם יצחק גוטפריינד¹⁴ מחזק נימוק זה על פי התפיסה¹⁵ שמחילה היא בגדר סילוק: בפיקדון לא שייך סילוק.

ר' חיים שכנוביץ¹⁶ מנמק באותה דרך על פי התפיסה שמחילה היא כפרעון¹⁷, כאילו אמר הנושה "הריני כאילו קיבלתי את פרעון החוב": בדבר בעין לא שייך לומר כך, ולכן צריך לשון נתינה. יש לנסח את הדברים ביתר דייקנות: רק חוב, שמתבטל על ידי פרעונו, אפשר לבטלו על ידי מחילה שנחשבת כפרעון, אבל בעלות, משמעות מחילתה היא העברת הנכס לרשותו של אחר, ואת זאת אי אפשר לעשות בצורה וירטואלית, "כאילו".

אשר לתפיסה¹⁸ שמחילה היא הקנאת ממון החוב לנמחל, ההבנה הפשוטה היא שמחילת

¹⁰ גם פסקי רי"ד, בבא קמא פט ע"א, וקרית מלך רב, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ג), נתנו נימוק שבעצם אינו נימוק: שכל מקום שהוא, הפיקדון ברשות בעליו, ולכן צריך לשון הקנאה ולא די בלשון מחילה. יש בדבריהם תוספת הסבר, מדוע לא משנה העובדה שהפיקדון ביד הנמחל (שהיה מקום לומר שלכן תועיל מחילה, כיוון שהוא דומה לחוב, שהכסף ביד הנמחל): מפני שהפיקדון נמצא ברשות בעליו בכל מקום שהוא.

כסף הקדשים, עג, יט, מצטט מי שאמר שהטעם שמחילת חפץ אינה תקפה הוא מפני שהיא כמו לשון גרועה, "דין ודברים אין לי". אבל הוא דוחה השוואה זו, בכך שבלשון גרועה מועיל קניין, כפי שנראה בעמ' 580, ואילו מחילת חפץ אינה תקפה אף בקניין – כדעה ליד ציון הערה 77.

¹¹ א' גולאק, יסודי המשפט העברי, ספר שני, סימן נ, עמ' 112.

¹² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפו.

¹³ גם שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ו"מ"ש ר"מ), בהגהה, מנמק שמחילה היא סילוק, ובדבר בעין לא מועיל סילוק, מפני שכל מקום שהוא, הוא ברשות בעליו הראשון, וכדי לצאת מרשותו לרשות חברו צריך קניין מועיל.

¹⁴ ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו.

¹⁵ בשער ראשון, פרק שני.

¹⁶ תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה.

¹⁷ בשער ראשון, פרק רביעי.

חידושי רבנו עזריאל, קידושין טז ע"א (עמ' שכה), מסביר שמחילה אינה מועילה בדבר בעין, מפני שמחילה היא רק שלילה ולא הווייה.

יסודי ישרון, חלק ה, עמ' תיג, מנמק שלא מועילה מחילת בעלות ורק מחילת חוב מועילה, מפני שמחילה היא רק סילוק משעבוד, ולא נתינה.

¹⁸ שער ראשון, פרק שני.

פרק שני: הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה

בעלות צריכה להיות תקפה לפי תפיסה זו, שהרי אפשר להקנות חפץ¹⁹. אבל ר' שמעון לנגסם²⁰ סבור שגם לשיטה זו, מחילה היא הקנאה רק בדבר שאינו בעין, ואינה מועילה בדבר בעין. אפשר להסביר שכדי להקנות חוב די במחילה, ואילו כדי להקנות דבר בעין, צריך לשון הקנאה ומעשה הקנאה.

ג. מדוע אין מפרשים שהתכוון לדבר אחר

עד כאן הסברנו מדוע המוסד המשפטי של מחילה אינו כולל מחילה על בעלות בנכס. אבל עדיין צריך להסביר מדוע איננו נותנים תוקף לדבריו של האומר "אני מוחל לך על בעלותי בנכס פלוני", בכך שנפרש את דבריו באופנים אחרים. למשל, אפשר לפרש את דבריו שהתכוון לתת את הדבר במתנה ל"נמחל". הרי אילו השתמש בלשון מתנה, היה חברו קונה את הנכס בקניין חצר (במקרה הנדון כאן בדרך כלל, שהנכס אכן נמצא בחצרו של חברו), ואין צורך במעשה קניין נוסף²¹. לכאורה, יש להניח שאילו ידע שלשון מחילה אינה יעילה כאן, היה משתמש בלשון מתנה. לכאורה, העובדה שאיננו מפרשים את דבריו באופן אחר היא פורמליזם קיצוני. מדוע הלשון הפורמלית חשובה כאן?

קושי זה מתעצם לאור מה שנראה להלן²², שהפרשנים מסבירים שהתלמוד והראשונים שהזכירו במקומות רבים מחילה על בעלות, לא דקו בלשונם, אלא התכוונו לנתינה. אם המקורות הספרותיים אינם מדייקים, קל וחומר שאדם מן השורה אינו מדייק בלשונו, ומדוע לא נפרש שהתכוון לנתינה? הרי ייתכן שפשוט מתוך חוסר ידע משפטי, נקט פורמולה לא נכונה²³.

ר' אברהם הלוי²⁴ מחדד שאלה זו לאור חוסר הפורמליזם המאפיין את דיני הנדרים, ששם לעתים מפרשים דיבור של אדם בשונה ממשמעותו הפשוטה. לדוגמה, המקדיש את מעשה ידיו, מפרשים שהוא כאומר "יקדשו ידי לעושיהם"²⁵; ומי שהיה טעון משא של צמר והזיע,

¹⁹ ראה ליד ציון הערה 454, מי שאומר שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה, מועילה מחילת בעלות. ²⁰ שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן לט. וזו לשונו: "ואפילו לשיטת הריטב"א משמע דלא מהני לשון מחילה בדבר שהוא בעין... ואע"ג דהוי לשון הקנאה, עם כל זה לא הוי מחילה לשון הקנאה רק במלוה ולא בדבר שהיא בעין". כך כתב גם שו"ת הסבא קדישא, חלק א, סימן לא. ²¹ שו"ע, חו"מ, רמא, ב.

אשר למחילה על קרקע, אם היא בעל פה, אם נפרש את דבריו כנתינה, יכול ה"נמחל" לזכות בקרקע על ידי מעשה של קניין חזקה; ואם המחילה היא בשטר, ה"נמחל" קונה את הקרקע על ידי קניין שטר, אם נפרש את דברי ה"מוחל" כנתינה.

²² עמ' 597 ועמ' 609. ²³ לכאורה אפשר ליישב קושי זה על פי דברי מ' זילברג, כך דרכו של תלמוד, פרק ד, שהמשפט העברי נוטה להגדרות מדויקות פורמליות, משום שהוא משפט עבור בני האדם ולא עבור שופטים, וצריך לתת לאנשים כלים לדעת בקלות ובבירור את המצב המשפטי. הוא מתייחס לפורמליזם בשיעורים, לדוגמה, ונוכל להסביר בדרך זו גם פורמליזם לשוני. אבל לאמתו של דבר אי אפשר להשתמש בדבריו בניינו. נכון שהציבור צריך כללים לשוניים ברורים מפני שהוא צריך (בגלל איסור גזל) לדעת למי שייך הנכס, ואינו יכול לסמוך על שופט שיקבע קביעה ערכית בכל אירוע, אבל היה אפשר לקבוע כלל שהאומר "מחילה" על בעלות דבריו תקפים, מפני שתמיד מפרשים שהתכוון לנתינה. ²⁴ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה ובאמת (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל, ובשו"ת

ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט, דף קכא ע"ג). ²⁵ כתובות נח ע"ב.

ואמר "קונם צמר עולה עליי", מפרשים שהתכוון רק למשא של צמר, ומותר לו ללבוש בגד צמר²⁶. אם כן, גם כאן היינו צריכים לומר שאם הנפקד מבקש מהמפקיד שיתן לו את הפיקדון במתנה, הרי גם אם אמר "פקדוני מחול לך", נפרש את דבריו כאומר "פיקדון זה שבידך, שאתה חייב להחזיר לי – אני מוחל לך על חיוב זה, וישאר בידך ויהיה שלך", כיוון שיש להניח שרצה לעשות את רצון חברו. מדוע מקפידים כאן על הלשון?

הוא מצמצם את הקושי למצב שה"נמחל" ביקש מהמוחל שיתן לו את הנכס, משום שכך היה במעשה שהוא נשאל עליו. אבל לאמיתו של דבר השאלה עולה בכל מצב שהנסיבות מלמדות שלמוחל היתה גמירת דעת.

הוא משיב על פי עיקרון שהוא מניח: "בקושי אדם נותן את שלו לאחרים". משום כך, יש להניח שמי שמשיב בחיוב למי שביקש ממנו מתנה, הוא עושה זאת בחוסר רצון, וחושב "הלוואי שלא יהיה לדבריי תוקף". לכן צריך שדיברו יהיה מבורר כל צרכו, ואם יש קצת פקפוק בדבריו, אין להם תוקף, ומעמידין את הממון בחזקת בעליו המקורי.

שוב, הוא מסגנן את תשובתו בהתאם למעשה שנשאל עליו, שמישהו ביקש מהמוחל למחול. אבל תשובתו טובה גם למצבים אחרים: בכל מצב, יש אומדן דעת שאין אדם רוצה לתת מתנות. משום כך, די בפגם פורמלי בדבריו, כדי לשלול את תוקפם, שלא ישתמע מהם שהוא התכוון לתת מתנה. אמנם יש כאן פורמאליזם נוקשה, אבל הוא מוצדק, מפני שיש הנחה אובייקטיבית נגד פרשנות דברי האדם כמתנה, וכדי להתגבר על הנחה זו, נחוצה הפורמולה המקובלת.

תשובה אחרת לשאלה זו נותן ר' יהודה ליב בלוך²⁷, על פי עיקרון שהוא מניח בידי הקנאה, שכדי שאדם יקנה דבר מחברו, לא די בנתינת רשות והסכמה אלא צריך רצון בפועל מצד בעל הנכס שהקונה יקנה את הדבר; ומשמעות לשון מחילה היא רק הסרת הקפדה ולא רצון בפועל. בגלל דרישה זו אין מקום "לתקן" את לשונו, שהרי אין זה רק פגם לשוני אלא פגם מהותי ברצון, שהלשון מעידה עליו²⁸.

אם כן, מצאנו שתי תשובות לשאלה מדוע איננו מפרשים שה"מוחל" מתכוון לתת את הדבר במתנה. תשובתו של ר' אברהם הלוי מבוססת על אומדן דעת סובייקטיבי, שיש להניח שה"מוחל" באמת אינו רוצה לתת. תשובתו של ר' יהודה ליב בלוך מבוססת על עיקרון הלכתי אובייקטיבי, שהקנאה דורשת רמה גבוהה של רצון, שאינה קיימת במי שמשתמש בלשון מחילה.

שני הנימוקים הללו אינם שלמים. נימוקו של ר' אברהם הלוי לא יהיה טוב במחילה על נכס כנגד תמורה מלאה, שבה אין סיבה להניח שאין אדם רוצה לתת את שלו. נימוקו של ר' יהודה לייב בלוך לא יהיה טוב במקום שהנסיבות מלמדות על רצון בפועל להקנות. אולם לא מצאנו מי שעושה הבחנה להלכה על פי חולשות אלה של הנימוקים.

נימוק שלישי נותן ר' דוב וייס²⁹: נכון שאם יש אומדנא שאדם רוצה להקנות, חלה הקנאה, אבל כדי לעשות אומדנא צריך דבר שידוע לכל, ולא די לכך בלשון בלבד אם הלשון גרועה³⁰;

²⁶ נדרים נה ע"ב; שו"ע, יו"ד, ריח, א.

²⁷ שיעורי הלכה (בלוך, תשי"ח, תשנ"ה), עמ' כ (נדפס תחילה בשיעורי הלכה, התרומה והמעשר, טלו תרצ"ד).

²⁸ הסבר דומה ראה בעמ' 629, בשם ר"ב ליפקין.

²⁹ ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, ג' כה (תשס"ה), עמ' קמא.

³⁰ עיין שם להוכחתו לעיקרון זה, וראה על כך בשמו בשער שני, במילואים להערה 49.

פרק שני: הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה

והמוחל דבר בעין, הרי אין אומדנא מצד עצמו שהוא רוצה להקנות אותו, ואפשר רק לסמוך על הלשון הגרועה שאמר, והרי זה לא מועיל כאומדנא, כאמור. כהסבר זה צריך לומר כל מי שסובר שמועילה נתינה מכללא³¹ מפני שבהקנאה אין צורך ברצון חיובי אלא די ב"ניחותא" של בעל הנכס – הוא צריך לומר שאומדנא עדיפה על לשון גרועה.

שאלה אחרת שיש לשאול באותו כיוון היא: מדוע לא ניתן תוקף לדבריו של המוחל, בכך שנפרש אותם באופן שהתכוון להפקיר את הנכס, וכך יוכל ה"נמחל" לזכות בנכס (במיוחד אם הנכס מצוי ברשותו, שזה המצב שאנו עוסקים בו בדרך כלל)?³² פירוש זה הולם לכאורה את התפיסה³³ שמחילה היא סילוק, שהרי הגיוני הוא לומר שהסתלקות בעל הנכס מהנכס תהפוך את הנכס להפקר.

על כך השיב ר' יוסף שאול נתנון³⁴, שאין לומר שזכה הנמחל מתורת הפקר, מפני שאינו הפקר גמור, שהרי הפקיר רק לאדם אחד, והרי הפקר צריך להיות לכל אדם³⁵.

לכאורה עדיין קשה, מדוע לא נפרש את כוונתו, שהתכוון להפקיר את החפץ לכל העולם, ועל ידי כך יזכה הנמחל, שהנכס בידו (כפי שאמרנו, שהמקרה הרגיל של מחילה על בעלות הוא כשהנכס בידי הנמחל, כגון מחילה על פיקדון)? כנראה, היה פשוט לרי"ש נתנון, שאין לפרש כך את כוונתו, שהרי ידוע שרצה שהבעלות תעבור לאדם זה, ולא שיופקר החפץ לכול.

אבל הסבר זה אינו ממצה, שהרי לעיתים אנו נותנים תוקף לרצונו של אדם אף באופן הנוגד את דיבורו³⁶. אם כן, לכאורה, היינו צריכים לפרש שהמוחל התכוון להפקיר את הנכס לכל העולם, כדי שהתוצאה תהיה מה שרצה בעל הנכס – שהנכס יעבור לבעלותו של ה"נמחל". בתשובה לכך אפשר להשתמש שוב בסברתו של ר' אברהם הלוי, שיש הנחה שאדם אינו מוותר על נכסו, ולכן אין מתאמצים למצוא דרך לתת תוקף לרצון שמשמע מדבריו, מפני שיש להניח שאין זה רצונו האמיתי.

³¹ על שאלה זו ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

³² ראה עמ' 554, בשם ר' אברהם ישראל, שאם עשה קניין על המחילה, המחילה תקפה, מפני שמפרשים שהתכוון להפקיר את הנכס.

שאלה דומה היא מדוע אין מפרשים שהתכוון למחילת תביעה, לפי דעת הב"ח, שנביא בעמ' 559, שהמוחל על תביעה על נכס שלו, המחילה מועילה. כפי שנכתוב שם, התשובה על כך היא בדרכו של ר"א הלוי כאן.

³³ שהבאנו בשער ראשון, פרק שני.

³⁴ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפו. וזו לשונו: "דהנה הסברא דלא מהני מחילה בדבר שהוא בעין הוא דכל ענין מחילה היא רק שמסתלק מהדבר ואין לו עליו כלום אבל לא שיזכה חברו בדבר שאינו שלו על ידי זה, ובזה לא מהני לשון מחילה, וצריך שיאמר לו לשון מתנה שיקנה ממנו... דבאמת צריך להבין דניהו דזה לא קנה, אבל כל שזה מחל, על כל פנים זכה וקנה מתורת הפקר. אך זה אינו, דהא לא הוה הפקר גמור, דלא הפקיר לכל רק לזה בלבד, ולא מהני".

כך תירץ גם חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן צא (קטו ע"ב).

³⁵ משנה פאה, ו, א.

אבל באנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, ליד ציון הערה 192, צוין ששו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, יו"ד, סימן קנד, ומגן אברהם, תמח, ס"ק ד, סוברים שמועיל הפקר לאדם אחד שעומד בפני המפקיר ויכול לזכות בחפץ, ורק הפקר לקבוצה מסוימת (כגון עניים, המקרה במשנה פאה שם) אינו מועיל. ושם, בהערה 193, צוין ששו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן שיו, ותשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ג, חלקו על נודע ביהודה.

³⁶ לדוגמה: ר"א, קידושין, פרק א, סימן כ, כותב שהמשאיל טבעת לאדם לקדש בה אישה, מפרשים שהתכוון למתנה על מנת להחזיר, מפני שאי אפשר לקדש אישה בטבעת שאולה.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

פרק שלישי

מצבים מיוחדים

א. קרקע

יותר פשוט שמחילה על קרקע אינה תקפה, ממחילה על מיטלטלין בעין. זאת כיוון שלא ייתכן מצב שאדם שאינו בעל הקרקע (שכלפיו ימחל בעל הקרקע) מחזיק בה החזקה פיזית, ולכן מלבד הבעיה הלשונית הפורמלית ב"מחילה" על דבר בעין, חסר מעשה קניין שיעביר את הבעלות בקרקע לנמחל. ואכן, ראשונים רבים כתבו שמחילה על קרקע אינה תקפה³⁷.

ר' יהודה נבון³⁸ נימק זאת, שלא ייתכן שיזכה הנמחל בקרקע בדיבור בעלמא, בלי מעשה קניין. אבל צריך להעיר שגם אם אחר כך עשה הנמחל קניין בקרקע, כגון חזקה, לא קנה, ורק קניין סודר בשעת המחילה מועיל, כפי שנראה בעמ' 553.

רבנו ירוחם³⁹ אומר שמחילה על קרקע אינה תקפה אף שהוא נמנה על הפוסקים⁴⁰ הסוברים שמחילה על במיטלטלין בעין תקפה. ר' יהושע חנדלי⁴¹ נימק את דעתו, שהיות שהנמחל תופס את המיטלטלין, מחילה עליהם תקפה, מה שאין כן בקרקע שלא שייכת בה תפיסה אלא היא ברשות בעליה בכל מקום שהיא.

היות שמחילה על קרקע אינה תקפה, הרי אם הנמחל נתן כסף למוחל המחילה על הקרקע, המוחל חייב להחזיר לו את הכסף, מפני שיש אמדן דעת שנתן רק על דעת שהמחילה תהיה תקפה, והרי אינה תקפה. כך כתב הרשב"א⁴².

ב. כשהנכס ברשות המוחל

עד עתה עסקנו במחילה על דבר בעין שברשות אחר. כאן נעסוק במחילה על נכס המצוי (באופן פיזי) ברשותו של המוחל, כלומר, בחצרו או בידו. בכגון זה יותר פשוט שאין תוקף למחילה, משתי סיבות: (א) אם הנכס ביד מי שאינו בעליו, ונקט בעל הנכס לשון "מתנה", האדם האחר קונה את הנכס בקניין חצר. לעומת זאת, כאן, גם אם ינקוט לשון מתנה, יצטרך לעשות מעשה קניין כדי לתת תוקף לאמירתו. (ב) אם הנכס נמצא ברשותו של הנמחל, ברור למי הוא מתכוון למוחל. לעומת זאת, אם הנכס ברשות המוחל, גם אם עשה קניין, לא ברור למי הוא מוחל או מקנה⁴³.

³⁷ חידושי הרמב"ן, כתובות מד ע"א; חידושי הרא"ה, כתובות מד ע"א; מאירי, כתובות מד ע"א (ד"ה ונחלקו).

³⁸ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"א).

³⁹ מישרים, נתיב טו, חלק ג.

⁴⁰ שנביא בנספח ג, עמ' 603 ואילך.

⁴¹ שו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב (קכ ע"ב).

⁴² שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה. וזו לשונו: "שאלת: ראובן היה תופס קרקע של שמעון באלמות, ולא הי' יכול להוציא מידו עד שאמר לו ראובן לשמעון: 'מוחל לי הקרקע, ועשה לי שטר מחילה, ואתן לך מאה דינרין ותסתלק מן הקרקע'. ועשה שמעון כן... תשובה: מן הדין חייב להחזיר, דקימא לן דאולינן בתר אומדן דעתא, ואומד דעתא הוא דלא נתן לו אלא על מנת שיהא הקרקע שלו במחילה זו".

ראה על כך בשער שלוש-עשרה, עמ' 538.

⁴³ בעיה זו עוררו בתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), במי שמשתלק מקרקע שלו ועושה קניין, כשלא ברור לטובת מי הוא משתלק.

פרק שלישי: מצבים מיוחדים

משום כך, נראה שבכגון זה, שהנכס ביד המוחל, המחילה בטלה גם לדעת אותם פוסקים⁴⁴ הסבורים שיש תוקף למחילה על נכס בעין שביד הנמחל⁴⁵. פוסקים אחדים כתבו שאין אדם יכול למחול על נכס שבידו⁴⁶. אולם אין להוכיח מדבריהם שיש דין מיוחד במחילה על נכס שביד המוחל, מפני שפוסקים אלו סוברים (חלקם במפורש, חלקם מן הסתם) שמחילה על בעלות אינה מועילה בכלל, גם כשהנכס ביד הנמחל. על הבחנה זו, בין כשהנכס ביד המוחל לבין כשהנכס ביד הנמחל, עמד ר' יהודה ליב גרוברט. היה מי שניסה להוכיח שמפקיד אינו יכול למחול לנפקד על הפיקדון, מן הראשונים שפסקו⁴⁷ שהיות שמלווה קונה משכון לעניין שאין שביעית משמטתו, לכן לא מועילה מחילה על חוב שיש עליו משכון (אלא אם עשה מעשה קניין), וקל וחומר שלא מועילה מחילת מפקיד על פיקדון שהוא בבעלות המפקיד⁴⁸. אבל ר' יהודה ליב גרוברט⁴⁹ דחה ראייה זו, בכך שייתכן שרק מחילת מלווה על חוב עם משכון אינה תקפה, משום שהמשכון ביד המלווה, אבל ייתכן שיש תוקף למחילה על דבר שלו שביד חברו. מתשובת הרא"ש⁵⁰ עולה, שאף אם עשו קניין סודר, אין תוקף למחילה על דבר שברשות המוחל, שכן הוא עוסק במי שעשה קניין על המחילה, ובכל זאת הוא פוסק שמחילתו בטלה מפני שמחילה שייכת רק ב"ממון שיש לו ביד אחר"⁵¹. ראה עוד להלן⁵², בשם ר"ב ליפקין, שאם החפץ היה ביד המוחל בשעת המחילה, אין הנמחל קונה אותו גם אם עשה מעשה קניין אחר כך, מפני שדברי המוחל הם "פיטומי מיליי".

ג. מחילה על מכר

סוג מיוחד של מחילה על בעלות הוא בקונה נכס שמחל למוכר על הנכס אחרי שהבעלות עברה אליו (אל הקונה). תרומת הדשן⁵³ עוסק בשניים שהחליפו את נכסיהם זה עם זה, ועשו

⁴⁴ שנביא בעמ' 603–608.

⁴⁵ כך כתב שו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יד ע"א), שאף ששו"ת מהר"ם גלנטי, סימן מח, סובר שמועילה מחילה על חפץ שביד הנמחל (ראה בשמו בעמ' 1258, במילואים להערה 450), היא אינה מועילה על חפץ שביד המוחל. Ⓜ

⁴⁶ שו"ת הרא"ש, כלל פד, סימן ו, כותב שלא שייכת לשון מחילה על ממון שבידו, ולכן אי אפשר להקנות משהו בלשון מחילה. Ⓜ

⁴⁷ ראה שער חמישי, עמ' 251.

⁴⁸ כך הוכיח בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ב במהד' תקמ"ו, עמ' תצה במהד' תשס"ג). וזו לשונו: "בשביל שגוף המשכון קנוי למלוה לאיזה דברים... לא סגי במחילה... וקל וחומר למי שיש לו מטלטלין ביד אחר בפיקדון... ואומר לו 'פיקדוני מחול לך', דלא זכה אותו שהמטלטל בידו, כיון דגופו קנוי לבעליו". חבלים בנעזימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א.

⁴⁹ שו"ת הרא"ש, שם.

⁵⁰ כך דייק מדבריו רועי ישראל, שם. אך הוא מדייק משו"ת מהר"ם גלנטי, שם, שגם אז מועיל קניין. בנידונו של מהר"ם גלנטי, הנכס היה ברשות אדם שלישי, ומהר"ם גלנטי כתב שכל מקום שהוא – הוא ברשות בעליו. וראה הערה 80 בשאלה האם לפי הרא"ש מועיל קניין במחילת בעלות. שו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כז (נ ע"ד), נוקט שהמוחל על דבר שהנמחל אינו מוחזק בו, צריך קניין; משמע שקניין מועיל.

⁵¹ נספח ה, עמ' 630.

⁵² תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא (הובא על ידי ס' דויטש, "גמירת דעת", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט–תשמ"ט), עמ' 88, הערה 109, כאומר שמחילה על דבר בעין אינה תקפה).

קניין על כך, ואחר כך מחל אחד מהם על ההחלפה; והוא פוסק שהמחילה אינה מפקיעה את ההחלפה. מכאן למד הרמ"א⁵⁴, על מכר באופן כללי, שאם ראובן הקנה חפץ לשמעון, שמעון אינו יכול למחול על הקניין, משום שמחילה מועילה רק בחוב ולא בדבר שהוא בעין, ואם שמעון רוצה לבטל את המכר, הוא צריך להקנות את החפץ חזרה⁵⁵. כך הוא גם במתנה: אם המקבל עשה מעשה קניין, גם אם מחל על המתנה, הנכס נשאר בבעלותו⁵⁶.

הדין כך בין אם אמר הקונה "אני מוחל לך על המקח" ובין אם אמר "אני מוחל לך על הקניין"⁵⁷.

המחילה בטלה גם אם החפץ הנמכר עדיין מצוי ברשותו של המוכר; בכל זאת אינו נקנה לו בקניין חצר. זאת בהתאם למה שראינו, שמחילה על בעלות בטלה גם אם החפץ מצוי ברשות ה"נמחל"⁵⁸.

גם אם המכירה בוצעה על ידי סיטומתא, דהיינו מנהג הסוחרים, המכירה אינה מתבטלת על ידי מחילה⁵⁹. אבל אם מנהג הסוחרים עצמם הוא שמכירה בסיטומתא מתבטלת על ידי מחילה, המחילה תקפה גם מבחינה הלכתית, בעקבות המנהג⁶⁰.

מחילת הקונה אינה חלה גם אם המקנה הקנה "מעכשיו" על תנאי, ומחל הקונה על הקניין לפני שהתקיים התנאי, והתנאי התקיים. טעם הדבר הוא, שכשהתקיים התנאי, חל הקניין למפרע, וממילא התבטלה גם המחילה למפרע⁶¹. כך גם במי שמקנה "מעכשיו ולאחר זמן מסוים", ומחל הקונה, והגיע הזמן⁶².

אם לא קנה הקונה נכס מסוים, אלא המוכר התחייב בקניין למכור לו נכס מסוג מסוים, הקונה יכול למחול על חיוב זה בלי קניין, מפני שהוא רק חיוב על המוכר ואין לקונה קניין בגוף הנכס, כך שאין זאת מחילת בעלות⁶³.

גם שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן קעט, כותב שאין תוקף למחילה אחרי שהנכס נמכר. רמ"א, חו"מ, קפט, א (הובא בשו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, בשו"ת שער אפרים, סימן עט, בשו"ת הסבא קדישא, חלק א, סימן לא, בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן פד, אות א, בשו"ת צור יעקב (הורוויץ), חלק א, סימן קט, באמרי הצבי, סוגיות, דף כג ע"ב, במשפט הקנין (טולידאנו), שער א, פרק ה, סעיף ב, עמ' קלה, בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, ועל ידי ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבנותא, ניומקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב).⁵⁴

דרכי משה, חו"מ, קפט, ס"ק א, מציינ את תרומת הדשן כמקור לדין זה.⁵⁵
שו"ע, חו"מ, רמה, ט (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סב ע"ב, בשו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף א, ובשו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ, עמ' תקב); שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (קית ע"ד); שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ה = פד"ר, כרך ו, עמ' 105.⁵⁶

ערוך השלחן, חו"מ, קפט, א.⁵⁷

שו"ת עטרת חכמים, יוד, סימן כד. ואין מקום לדברי פתחי חושן, קניינים, פרק א, הערה טז, המעלה אפשרות שאם החפץ נמצא ברשות המוכר, קנה המוכר בקניין חצר.⁵⁸

פתחי חושן, שם, מדייק כך מערך שי, חו"מ, סימן קפט.⁵⁹

עטרת חכמים, שם (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן כה, חלק ה, סימן פו, חלק ו, סימן לה, אות ה, וסימן צח, וחלק ח, סימן יט, סימן קלד וסימן קלו, ובמשפט הקנין (טולידאנו), שער א, פרק ה סעיף ב, עמ' קלו). עטרת חכמים אומר שכך היה חוק המדינה בנידונו, והוא כותב שיש לכך תוקף הלכתי מדין סיטומתא. בחלק מהמקומות מהר"ש ענגיל מקצר בציטוט הדברים, אבל זאת כוונתו.⁶⁰

כסף הקדשים, סימן קפט. הוא עוסק בשכירות קרקע.⁶¹

פתחי חושן, שם.⁶²

ערוך שי, חו"מ, סימן קפט.⁶³

חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

א. עשה קניין סודר

(1) הסוברים שקניין מועיל

הרשב"א⁶⁴ מחדש, שאם המוחל על בעלות עשה קניין סודר על המחילה, יש תוקף לדבריו, והנכס עובר לבעלותו של הנמחל, משום שרואים כאילו בקניין זה הקנה לו בעל הנכס את גוף הנכס. כך כתבו פוסקים נוספים לעניין מחילה על קרקע⁶⁵, ולעניין מחילה על מיטלטלין⁶⁶. אפשר להסביר חריג זה על רקע הניתוח שעשינו בפרק שני, לטעמו של העיקרון שאין מחילה על בעלות. שם ראינו שיש שני מרכיבים בדבר: ראשית, שהמוסד המשפטי של מחילה אינו חל על בעלות, ושנית, שאין "מתקנים" את לשונו של המוחל כאילו אמר לשון מתנה, מפני שאנשים אינם רגילים לתת מתנות, או משום שנתנת מתנה צריכה רצון חיובי. כאן, שעשה קניין סודר על המחילה, הדבר מראה על גמירת דעת, ולכן מתקנים את לשונו ומפרשים שהוא רוצה להקנות את הנכס, ונותנים תוקף לרצונו.

יש כאן נקודה הטעונה בירור. הרי דרכי קניין אחרות שנעשו יחד עם המחילה אינן מעניקות לו תוקף. לדוגמה, אם הנכס מצוי בחצרו של הנמחל (וזה הנידון בדרך כלל במחילה על בעלות), יש כאן קניין חצר, ובכל זאת המחילה אינה תקפה. גם אם המחילה נכתבה בשטר,

⁶⁴ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה (הובא בב"י, חו"מ, סימן יב, מחודש יג [בקיצור], וסימן רמא, מחודש ג, בט"ז, חו"מ, רמא, ג, בשו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן נה, בשו"ת לחם רב, סימן קצ, בשו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קצד, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ, בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א, ד"ה ואולם, בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד, עמ' פ, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' כ, בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן יא, בשו"ת תורה לשמה, סימן קעט, בשבילי דוד, חו"מ, רמא, ב, ועל ידי ר' יעקב שאול אלישר, תורה מציון, שנה א (תרמ"ז), חוברת א, סימן ב, דף ג ע"ד = שו"ת שמחה לאיש, חו"מ, סימן יז). כך כתב הרשב"א גם בחלק ג, סימן יד (נדפס גם בסימן שנד). כמו כן, מתוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם), עולה שמועילה מחילת יורש על חלקו (אחרי מיתת המוריש) בקניין. ג

⁶⁵ חידושי הריטב"א, כתובות מד ע"א, ובבא בתרא מג ע"א (הובא בברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלא); משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ד); שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רעז; ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ז; ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצד [מסומן קפד] ע"א (הובא בשו"ת ר' יצחק הלוי מקושטא, סימן יח, עמ' סה); ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא (קצה ע"ד); ר' יהודה הלוי, בשו"ת נר מערבי (מלכא), חלק א, סימן קיא; שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע"ז, סימן ה; ר' משה פארדו, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב (עמ' ח); שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק ב, סימן קצט; שו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"ב-ע"ג); חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן לז; שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קכד (קכ ע"ג); ישועות ישראל, סימן יז, עין משפט, ס"ק ג.

⁶⁶ ט"ז, חו"מ, רמא, ג (הובא בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ב, וחלק ב, אות ב); שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן כד, גם בדעת שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ז; משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ד); שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מו (בפקידון); שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק ב, סימן קצט; שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימנים לז-לט (בקרע ובמיטלטלין); הובא בפעמוני זהב, רמא, ב); ר' וידאל צרפתי, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנז (לא הזכיר את הרשב"א, והסתמך על סוגיית כתובות פג); זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מחילה (נב ע"א). ג

היא אינה תקפה⁶⁷, אף שקרקע נקנית בקניין שטר. מדוע שם אין אומרים שהמוחל התכוון להקנות את גוף הנכס לנמחל על ידי קניין חצר או על ידי קניין שטר? לגבי קניין חצר, הסביר ר' יהודה נבון⁶⁸, שאף על פי שקניין סודר מועיל, קניין חצר אינו מועיל, מפני שקניין חצר גרוע יותר, שכן הוא בא ממילא. נראה שכוונתו היא, שרק בקניין סודר, העובדה שהמוחל טרח לעשות פעולת קניין מראה שהוא גמר בדעתו (כאמור), ומפרשים שהתכוון להקנות את גוף הנכס. לעומת זאת, בקניין חצר, לא עשה המוחל שום פעולה מיוחדת, ואין שום בסיס להנחה שהתכוון להקנאה ממש. לעניין שטר, אפשר להסביר שיתכן שכתב שטר רק לראיה, ולא התכוון להקנות בו.

אשר לקניין משיכה וקניין חזקה, ראה להלן, עמ' 560, בשאלה האם דינם לעניין זה כדין קניין סודר.

ר' אברהם ישראל⁶⁹ מוצא טעם אחר לתקפותה של מחילה בקניין על מיטלטלין: מפני שזה נחשב סילוק גמור, כאילו הפקיר את המיטלטלין, והנמחל זכה ממילא במה שהוא תפוס. כנראה, כוונתו היא שהקניין מלמד על גמירת דעת, ולכן יש לפרש את דבריו באופן שיועילו, והדרך לכך היא דרך הפקר. נימוק זה טוב גם בקרקע, אם ה"נמחל" עשה אחר כך מעשה חזקה בקרקע, קניין שמועיל בקרקע הפקר. אבל כפי שראינו בפרק שני, עמ' 549, ר' יוסף שאול נתנזון הסביר שבדרך כלל אין מפרשים שהמוחל על נכס מתכוון להפקירו לנמחל, מפני שהפקר לאדם אחד אינו תקף. נראה שר' אברהם ישראל סבור שאם עשה קניין, הדבר מראה על גמירת דעת, ולכן מפרשים שהתכוון להפקיר את הנכס לכל העולם, וממילא התוצאה תהיה שהבעלות תעבור לנמחל (המוחזק בנכס, שזוכה בכך מן ההפקר) – פרשנות שבדרך כלל איננו עושים, מפני שמן הסתם אדם אינו מוותר על נכסיו, כפי שהסביר ר' אברהם הלוי, שהבאנו בפרק שני, עמ' 548.

עוד יצוין, שכפי שנראה בשער חמש-עשרה, יש סוגים אחדים של זכויות קנייניות הפחותות מבעלות, אלה הקרובות ברמתן לרמה של בעלות, שמחילה עליהן מועילה רק יחד עם עשיית מעשה קניין.

היות שמחילת נכס עם קניין תקפה מפני שמניחים שהמוחל התכוון להקנות את הנכס לנמחל, חלים על מחילה זו דיני מתנה. לדוגמה, כמו שבשטר מתנה, אם לא נכתב בו שהנותן ביקש מן העדים לכתוב את השטר בגלוי ("כתבוהו בשוקא"), המתנה בטלה מטעם "מתנה טמירתא", כך גם בשטר מחילה שנעשה עליה קניין, צריך לכתוב בו שהמוחל-הנותן ביקש מן העדים לכתוב את השטר בגלוי⁷⁰.

⁶⁷ רי"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ת, דף סב ע"ג (אלא שהוא לא דיבר על קרקע, ומיטלטלין אינם נקנים בשטר). [מ](#)

⁶⁸ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"ב).

⁶⁹ בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ג במהד' תקמ"ו, עמ' תצה במהד' תשס"ג). הוא לא הזכיר את הרשב"א ולא את ההשוואה (להלן, עמ' 555) ל"דין ודברים אין ליי".

⁷⁰ ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טז ע"ג-ע"ד); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן נא (כג ע"ג). וזו לשון רועי ישראל: "דאף אי יהיבנא להו לדיינים יצ"ו כל שיטתייהו, דמחילה מהני למטלטלים ולקרקעות... והוא כמתנה גמורה... הכל יודעין דמתנה כזו לא מהנייא ולא מדי, כיון שאינו כתוב בשטר 'ואמרו לנו מתנה זו כתבוהו בשוקא וחמתנהו בכרא', דלא ליהוי כמתנה טמירתא אלא גלויה ומפורסמת לכל כמו שכותבים בכל שטרי המתנות, לא זכה המקבל במתנה".

על מחילה טמירתא במחילת זכות חוזית, ראה עמ' 393. [מ](#)

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

(2) הוכחות שקניין מועיל

הרשב"א והריטב"א⁷¹ מביאים ראייה מן ההלכה⁷², שאף שסילוק בלשון "דין ודברים אין לי על שדה זו" אינו מועיל אם יש לו בעלות בקרקע (כגון בשותף המסתלק לטובת שותפו), הרי אם עשה קניין סודר, הקרקע יוצאת מרשותו, מפני שרואים כאילו בקניין זה הקנה את גוף הקרקע לאדם האחר. כמו ששם מפרשים כך את כוונת עושה הקניין, כך נפרש גם את כוונתו של מוחל שעשה קניין.

ר' יהודה לייב גרוברט⁷³ מביא ראייה נוספת שקניין מועיל: התלמוד אומר⁷⁴, שבמקום שנהגו שלווה אינו יכול לסלק מלווה ממשכנתא על ידי תשלום החוב, הרי אם אמר המלווה מראש: "אני מוכן להסתלק כשתשלם לי", התחייבותו להסתלק תקפה רק אם עשו קניין סודר; והראשונים⁷⁵ הסבירו שבלי קניין אין תוקף לדברי המלווה, מפני שהמלווה קנה את הקרקע עד סוף זמן המשכנתא, ולכן סילוק ומחילה עליה אינם תקפים. הרי שאף שסילוק ומחילה על קרקע אינם תקפים, הם תקפים אם נעשה קניין. הריטב"א⁷⁶ הסביר שהקניין מועיל שם מפני שמפרשים שהקנה לו את גוף הקרקע, והוא מקשר זאת לדברי התלמוד הנ"ל בעניין "דין ודברים".

(3) הסוברים שקניין אינו מועיל

יש מן האחרונים שכתבו שאין תוקף למחילה על דבר בעין אף בקניין⁷⁷. ר' יעקב אבן צור⁷⁸ נימק, שגם אם נאמר שהתכוון להקנות את גוף הקרקע בקניין זה, הרי גילה דעתו שהוא מקנה לו במחילה, שהיא דרך הקנאה שאינה תקפה. ר' עזריאל הילדסהיימר נימק, שהיות שהמחילה אינה תקפה, אף הקניין אינו מועיל, שהרי המחילה עיקרית והקניין רק בא לחזק אותה⁷⁹. צריך להוסיף, שדעה זו סבורה שאין לפרש שבעל הנכס מתכוון להקנות את הנכס לחברו על ידי מעשה הקניין, כיוון שאמר לשון מחילה ולא לשון הקנאה. יש מן האחרונים שייחסו דעה זו לרא"ש⁸⁰.

⁷¹ שצוינו בהערות 64 ו-65.

⁷² שנביא ליד ציון הערה 279. על הדמיון בין מחילה לסילוק, ועל כך שקניין מועיל בסילוק מבעלות, ראה פרק חמישי.

⁷³ חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ב.

⁷⁴ בבא מציעא סז ע"ב.

⁷⁵ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא שם; חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא שם. ראה על דבריהם בעמ' 642.

⁷⁶ חידושי הריטב"א שם.

⁷⁷ פרישה, חו"מ, עג, לב (הובא בפס"ד בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו, תיק 3647/כח, 1324/לא, לא פורסם); פנים במשפט, עג, ס"ק לט, בדעת שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח, במסקנתו; משנת דר' אליעזר, עג, יט; שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד; שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (ק"ט ע"א); תהלה לדוד (אוריניברג), חו"מ, סימן לד, בדעת ב"ח, חו"מ, סימן רמא; ערך השלחן, חו"מ, עג, אות עז, בדעת שו"ת הריב"ש, סימן קמט; כסף הקדשים, עג, יט; שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, דף ק"ב ע"ד (הובא בשו"ת ויען אברהם (ריוח), אה"ע, סימן יד, דף י"ב), בשם ר' יעקב אבן סמחון (שצייטט רבני מקנאס ורבני פאס); שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז.

⁷⁸ ר' יעקב אבן צור, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, שם (הובא בשו"ת אשר לשלמה, שם).

⁷⁹ שו"ת ר' עזריאל, שם.

מנחת אשר, בבא בתרא, מהד' תשס"ד, סימן יג, אות ב, מנמק, שצריך הקנאה חיובית מצד המקנה כדי לתת לקונה כוח להחיל קניין, ולא די שהמקנה לא יתנגד, ומחילה היא רק סילוק מזכות, ואינה הקנאה חיובית. ⁸⁰ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, סימן קמ, הגהות טור, אות קו, וסימן

יש שכתבו שגם לרשב"א אין קניין מועיל כאן, וביארו את תשובת הרשב"א הנ"ל בדרכים אחרות.⁸¹

(4) דחיית ההוכחה שקניין מועיל איך תשיב שיטה זו על ההוכחה הנ"ל מן ההלכה שקניין מועיל באומר "דין ודברים אין לי על שדה זו"? האחרונים הציעו כמה דרכים לרדות הוכחה זו.

(א) ר' יהודה לייב גרוברט⁸² דוחה, שבאומר "דין ודברים אין לי", החיסרון הוא שהוא הסתלק מ"דין ודברים" ולא מגוף הקרקע, ועשיית קניין מוכיחה שהסתלק מגוף הקרקע, והיא הפקר; מה שאין כן במחילה, שגם אם אנו יודעים שרצונו למחול, הרי לשון מחילה אינה מועילה בדבר בעין, וגם הקניין אינו מועיל, כיוון שעשה את הקניין רק כדי לחזק את לשון המחילה, שאינה מועילה⁸³. אבל ר' ברכיה ליפשיץ הקשה עליו, שגם כאן אפשר לומר שהקניין מראה שהתכוון להפקיר.

(ב) ר' ישראל מאיר מזרחי⁸⁴ מיישב על פי שיטת בעלי התוספות⁸⁵, שקניין מועיל רק בבעל המסתלק מנכסי אשתו הנשואה, שכן יש לבעל רק זכות בפירות של נכסי אשתו, וגוף הנכסים אינו שייך לו, אבל קניין אינו מועיל בשותף המסתלק מחלקו בנכס המשותף, ולא בשום אדם שגוף הדבר שייך לו.

(ג) ר' אהרן לפפא⁸⁶ מיישב על פי דברי הרא"ש⁸⁷, שאומר שלא מועיל קניין לדבר שאינו במשמעות הלשון. ובכן, לשון "דין ודברים אין לי" יש במשמעותה גם הקנאת גוף הקרקע אם עשה קניין, אבל מחילה אינה מועילה אף בקניין מפני שאין משמעותה מורה על הקנאת גוף הנכס⁸⁸.

קצ, הגהות טור, אות ד, ובשבת בנימין, סימן סה), כותב שו"ת הרא"ש, כלל ז, סימן י, חולק על הרשב"א וסובר שמחילת בעלות אינה חלה אפילו בקניין, שהרי הרא"ש פותח את תשובתו (העוסקת במחילה על דבר בעין) במלים "מחילה אינה צריכה קניין", משמע שגם קניין אינו מועיל. והסכימו עמו שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד, ושו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"ג).⁸¹
 ב"ח, חו"מ, רמא, ד (הובא בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ב), מסביר שבשו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, שצוין בהערה 64, מדובר שבעל הקרקע כתב שמחל על כל תביעה שהיתה לו על אותה קרקע, ולכן כתב שהמחילה מועילה (ראה עמ' 559, על מחילת תביעה), אבל אילו אמר שהוא מוחל על הקרקע, לא היה מועיל, כמו שמחילה על חפץ בעין אינה מועילה. הרי שהוא מבין שגם לרשב"א, קניין אינו מועיל במחילה על קרקע.⁸²

חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ב.
 הוא מביא ראיה להבנה זו ממשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, שכותב שבכתובות פג ע"א שם, נקטו "דין ודברים" ולא לשון מחילה, מפני ששם זה דבר מסוים, שלא מועילה בו מחילה (ראה עמ' 1242, במילואים להערה 270); הרי שלדעתו מה שנאמר שם שמועיל קניין הוא רק ב"דין ודברים" ולא במחילה.⁸³
 שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"א). הוא אומר כך בדעת הרא"ש, על פי ב"י, אהע"ז, סימן צב, הכותב שאין הכרח שהרא"ש סובר שקניין מועיל בהסתלקות שותף, ולפי דבריו ייתכן שהרא"ש סובר כתוספות.⁸⁴

⁸⁵ שנביא בעמ' 1245, במילואים להערה 283.

⁸⁶ בני אהרן, חו"מ, רמא, דף קב ע"ב.

⁸⁷ רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א.

⁸⁸ אבל ר"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"ב), דוחה תירוץ זה, שהרי הרא"ש כתב את העיקרון שקניין אינו מועיל לדבר שאינו במשמעות הלשון, לענין זה שבעל האומר "דין ודברים אין לי בנכסייך" אינו מסלק מהפירות מפני שמשמע מלשונו שאינו מסלק מהפירות, וזה היפך כוונתו, אם כוונתו להסתלק מהפירות, ולכן גם קניין אינו מועיל; אבל במחילה על דבר בעין, שהלשון אינה מוכיחה

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

(ד) עוד אפשר לדחות את ההוכחה על פי השיטה שב"דין ודברים אין לי" מועיל קניין רק אם עשו את הקניין בפירושו על גוף הקרקע, אבל אם עשה קניין סתם, אין מפרשים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע.⁸⁹ לפי זה, גם המוחל על נכס ועשה קניין סתם, אין מפרשים שהתכוון להקנות את גוף הנכס. אבל ר' משה ברודו⁹⁰ כותב שמחילה מועילה בקניין סתם, גם לשיטה זו, מפני שלשון מחילה עדיפה על לשון "דין ודברים אין לי"; ועוד, שטעמה של שיטה זו⁹¹ הוא שלשון "דין ודברים אין לי" משמעה הפקר ואין משמעה הקנאה לשותף האחר, ולפי זה, בלשון מחילה (שאינו לשון הפקר) תסכים שיטה זו שקנה. גם ר' יוסף אלמאליח⁹² כותב ששיטה זו דיברה רק על האומר "דין ודברים אין לי על שדה זו", שלא מועיל בו קניין סתם מפני שאפשר לפרש שהתכוון לעשות את הקניין על ה"דין ודברים" בלבד, אבל גם לשיטה זו לשון מחילה מועילה אם עשו קניין, שהרי לא שייך לומר שמ"דין ודברים" קנו מידו, שהרי לא אמר "דין ודברים"; וגם לשון סילוק מועילה אם לא אמר "דין ודברים" אלא סילק את זכותו מהקרקע לפלונני⁹³.

מצד שני יש לכאורה הוכחה מהתלמוד שקניין אינו מועיל: בתלמוד⁹⁴ נאמר שעבד עברי משתחרר רק בשטר ולא די בדיבור בעלמא, מפני שגופו קנוי ואי אפשר למחול עליו. ר' יהודה לייב גרוברט⁹⁵ מקשה, אם מחילה על בעלות בקניין מועילה, הרי עבד עברי יכול להשתחרר על ידי שהאדון ימחל לו בעל פה ויעשה קניין, ומדוע צריך שטר? הוא מתרץ שאכן קניין מועיל, ולמרות זאת הדבר לא הפריע לתלמוד שם, שהרי יש עוד קניינים המועילים להוציא עבד עברי, ומה שהפריע לתלמוד הוא מדוע דיבור בלבד אינו מועיל.

(5) מצבים שקניין אינו מועיל

יש פוסקים שעשו הבחנות שונות בדבר מחילה על בעלות בקניין.

היפך כוונתו, אלא הלשון גרועה, יסכים הרא"ש שקניין מועיל; והרא"ה, שהרא"ש הסביר שקניין מועיל בשותף ב"דין ודברים" מפני שברור שהוא מתכוון להקנות לשותפו ולא להפקיר – הרי שאף ש"דין ודברים" היא לשון גרועה ומשמעה הפקר, מכל מקום היא מועילה בקניין בשותף, ולפי בני אהרן לא היה צריך להועיל כיוון שקניין אינו יכול להוציא ממשמעות הלשון; אלא, היות שהלשון אינה (בתשובה שם מלה זו חסרה, בטעות) מורה היפך כוונתו, אלא היא רק לשון גרועה, מועיל קניין. שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ט ע"א), מקשה על הסבר בני אהרן, שמשו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, משמע שלשון "דין ודברים אין לי" גרועה מלשון מחילה.

⁸⁹ נביא דעה זו בעמ' 1245, במילואים להערה 283. פוסקים נוספים הסוברים כך יובאו במילואים להערה 279.

⁹⁰ ר' משה ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (דף קצה [מסומן קפה] ע"א, ודף קצו [מסומן קפו] ע"א).

⁹¹ כמפורש בתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו).

⁹² שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לט.

⁹³ ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפו (נדפס אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קא-קז), מעלה אפשרות אחרת לדחות את הראיה מכתובות: ש"דין ודברים אין לי" בכלל אינה לשון של העברת בעלות מהנכס, אלא שאם עשו קניין, הרי הקנה; אבל בלשון מחילה יש משום הוצאת הנכס לרשות של אחר, אלא שהיא בדרך של מחילה, שאינה מועילה, ואם כן, עשיית קניין אינה מוסיפה. אבל הוא מסיים, שהרשב"א אינו סובר הבחנה זו, ו"מי יבוא אחרי המלך". וראה בנספח ה, עמ' 629–631, את דברי ר"ב ליפקין על קניין במחילה על בעלות.

⁹⁴ קידושין טז ע"א. בנספח א, עמ' 584, נראה שזו ההוכחה העיקרית מהתלמוד שמחילה על בעלות בטלה.

⁹⁵ חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ב.

חפץ שברשות הרבים: מהרשד"ם⁹⁶ כותב שגם מחילה בקניין אינה מועילה במיטלטלין המונחים ברשות הרבים, שלא בידי הנמחל. נראה שטעמו הוא, שגם אם נפרש שהמוחל התכוון להקנות את גוף החפץ לנמחל על ידי קניין זה, הרי אין אדם יכול להקנות דבר שאינו ברשותו. רק אם זהו פיקדון, יכול המפקיד להקנותו לשומר, משום שהוא נחשב ברשותו של המפקיד, כיוון שהשומר שומר עליו בשבילו, מה שאין כן בדבר הנמצא ברשות הרבים.

קניין על המחילה: ר' משה ברודר⁹⁷ לומד לעניין זה מדברי רבנו יונה⁹⁸, שמועיל קניין ב"דין ודברים" רק אם עשו קניין סתם בסוף, אחרי אמירת "דין ודברים אין לי", שאז מפרשים שהתכוון לקיים את דבריו והקניין הוא על גוף הקרקע, אבל אם עשו קניין שלא יהיה לו דין ודברים על קרקע זו, זה רק "קניין דברים", שאינו מועיל. מכאן לומד ר"מ ברודר שגם במחילה, אין תוקף למחילה על דבר בעין בקניין אם עשו את הקניין בפירוש על כך שהוא מוחל, מפני שזה "קניין דברים", ורק אם עשו קניין סתם אחרי שאמר שהוא מוחל, הוא מועיל, מפני שאז מפרשים שהקנה לנמחל את גוף הנכס.

במחילה כללית: מהרשד"ם⁹⁹ כותב שראובן שכתב לשמעון שטר מחילה כללית על כל חובותיו ועל כל תביעותיו, קרקעותיו אינן נקנות לשמעון, גם אם עשה קניין, שכן לא ייתכן שבגלל המחילה, ראובן יצטרך לתת לשמעון את הנכסים שיש בידו; ומה שכתב הרשב"א שקניין מועיל הוא רק אם הנמחל תפס את הקרקע של המוחל¹⁰⁰, אבל במחילה כללית, המוחל אינו חושב שהנמחל רוצה את הקרקע, והוא חושב רק על החובות שהנמחל היה חייב לו. מהרי"ט¹⁰¹ מרחיק לכת יותר: הוא כותב שהעושה שטר מחילה כוללת על כל תביעותיו על פלוני, אין המחילה מועילה לקרקע גם אם עשה קניין, גם אם מחילת הקרקע מוזכרת בשטר. נימוקו הוא, שאין הוכחה שהתכוון להקנות את גוף הקרקע בקניין זה, מפני שבלאו הכי היה צריך קניין בשביל המחילה על החיובים החוזיים, ואף שמחילה אינה צריכה קניין, נהוג לעשות קניין כדי להראות שהמוחל מוחל בלב שלם, כמו שכתב הרמב"ם¹⁰², ולכן יש לפרש שהמחילה כללה רק תביעות שמחוסרות גוביינא, ולא נכסים. לכאורה, נימוקו קשה, שהרי לפיו, גם אם המחילה והקניין נעשו רק על נכס מסויים, היינו צריכים לומר שהקניין לא נעשה כדי להקנות את הנכס אלא רק בגלל הנוהג הנ"ל, לגלות גמירת דעת. אפשר להשיב על כך, שגם אם נניח שהתכוון לגלות גמירת דעת, גילוי גמירת דעת מלמד על רצון שהתוצאה תתקיים, שהנכס המסוים (שרק עליו דנים) יעבור לבעלותו של ה"נמחל", ולכן מניחים שהתכוון להקנאה.

⁹⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעה. וראה פרק שלישי, עמ' 551, בשאלה האם קניין מועיל אם הנכס ברשות המוחל.

⁹⁷ ר"מ ברודר, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצד [מסומן קפד] ע"ב (הובא בשו"ת מר ואהלות (ענתביב), אהע"ז, סימן ב, ד"ה והנראה לע"ד, בשו"ת שמחת יום טוב, סימן כט, דף קיב ע"ג, עמ' שיו במהר" מכון משנת ר"א, ובשו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, חו"מ, סימן ה, אות י), בדעת הרשב"א והרא"ש. ⁹⁸ רבנו יונה, שו"ת שו"ת בעמ' 581, ליד ציון הערה 293.

⁹⁹ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעה. ¹⁰⁰ שכן היה נידונו בשו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, שהובא בהערה 64.

¹⁰¹ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מד (הובא בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל, בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א, ד"ה והנה דעת וד"ה ושוב, בשו"ת שער אשר, חו"מ, סימן יג, דף יח ע"ג, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה, חו"מ, סימן ו, ד"ה אמנם אחרי, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב, עמ' יב, ובשו"ת פני דוד (פאפור), חו"מ, סימן כא, דף קיט ע"ב).

¹⁰² רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג. הבאנו את דבריו בשער שני, עמ' 47.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

זאת בהתאם לדברי ר' אברהם הלוי¹⁰³, שהסיבה שאין מפרשים מחילה על בעלות כרצון להקנות היא שיש חשש לחוסר גמירת דעת, וחשש זה אינו קיים כאן¹⁰⁴. אם לא ידע המוחל את ההלכה: ר' יהודה נבון¹⁰⁵ כותב, שאם המוחל חשב שמחילה בעלות תקפה, אינה תקפה גם אם עשה קניין, שהרי מן הסתם עשה את הקניין על לשון מחילה שחשב שהיא תקפה, ולא על גוף הקרקע, שלא כמו ב"דין ודברים", שהכול יודעים שלא מועיל קניין על "דין ודברים", ולכן בוודאי התכוון שהקניין יהיה על גוף הקרקע.

ב. מחילת תביעה

הב"ח¹⁰⁶ עושה הבחנה בין מחילת בעל נכס על הנכס עצמו לבין מחילתו על תביעתו לזכות בנכס שלו. הוא כותב שהאומר "אני מוחל לך שאיני תובע אותך על הנכס שלי שברשותך", מחילתו תקפה. גם הש"ך¹⁰⁷ כותב שמחילת תביעה על נכס תקפה.

טעמה של הבחנה זו הוא, שרואים את הזכות לתבוע את הנכס ממי שמחזיק בו, כזכות בנכס שנפרדת מהבעלות בו, וכפי שנראה בשער חמש-עשרה, מועילה מחילה על זכות בנכס (כגון שעבוד). ייתכן שמונחת כאן תפיסה של זכות הבעלות כהרכבה של זכות חזוית, היינו זכות לתבוע את הנכס מאדם אחר המחזיק בו, וזכות קניינית – היכולת לעשות בנכס כרצונו; וכאשר נמחלת הזכות החזוית, הבעלות מתבטלת, מפני שאין משמעות לזכות הקניינית לבדה. ר' חיים שכונוביץ¹⁰⁸ מקשה על הב"ח, שלדבריו היינו צריכים לומר שתועיל מחילה על הנכס עצמו, משום שיש להניח שהמוחל מתכוון למוחל על התביעה? על כך יש להשיב כדברי ר' אברהם הלוי¹⁰⁹, שאין מתקנים את לשונו של מוחל, כיוון שבקושי אדם מוחל על שלו, ורק אם אמר בפירוש לשון מחילת תביעה, המחילה תקפה. רק במחילה מכללא, שבעל הנכס לא מחל בפירוש על הנכס אלא יש אומדנא שהוא רוצה שהבעלות תעבור לאדם האחר,

¹⁰³ שהבאנו בפרק שני, עמ' 548.

¹⁰⁴ הבחנה בין קרקע למיטלטלין: חידושי הגהות, על טור, חו"מ, יב, אות יב, כותב שבמיטלטלין, אם אמר "דין ודברים וכו'" ועשה קניין, אין אומרים שהתכוון להקנות לו את גוף המיטלטלין, שלא כבקרקע; ולא הסביר מדוע יש הבדל בין מיטלטלין לקרקע. [מ](#)

¹⁰⁵ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג במהר"ק תכ"ה, עמ' תשצא במהר"ק תשס"ו). וזו לשונו: "השואל להראש לא היה יודע דלא שייך לשון מחילה במשכון, וכיון שכן, אף אם קנו מיניה בסתם לא מהני, דכיון שאין יודע... על לשון מחילה קנו מיניה". ראה על דבריו במילואים להערה 80.

¹⁰⁶ ב"ח, חו"מ, עג, לא (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן פג, דף קל ע"א, במטה שמעון, רמא, הגהות ב"י, אות יז, בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ה [=פד"ר, כרך ו, עמ' 105], ובשו"ת קול מבשר, חלק א, סימן נג, אות ה).

הב"ח מדבר על קרקע של ראובן ששמעון השתלט עליה (זאת אף שיש מקום להבחין לעניין זה בין קרקע למיטלטלין, כפי שנראה ליד ציון הערה 114).

ראה נספח ב, עמ' 600, שהוא מיישב בכך סוגיה המזכירה מחילה על קרקע. [מ](#)

¹⁰⁷ ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ה (הובא בקהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, ה, ד"ה ושתקה). נביא אותו להלך, עמ' 564, בעניין "מה שתטול מנכסי מחול לך".

אבל שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קצד, כותב שהש"ך מסופק בשאלה זו, שהרי כפי שנביא בעמ' 565, הוא עצמו הציע פירוש אחר לרשב"א, ולפיו אין יסוד לומר שמחילה מועילה על תביעה.

¹⁰⁸ תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה. בדומה מקשה ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, עג, אות לב (בלי קשר לב"ח), מדוע אין אומרים שמחילה על נכס בעין מועילה, משום שהמוחל מתכוון למוחל על הכוח שיש לו על הנכס?

¹⁰⁹ שהבאנו בפרק שני, עמ' 548.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

סובר הב"ח שמפרשים את כוונתו כרצון למחול על התביעה¹¹⁰, מפני שהאומדנא מראה שהוא רוצה שהבעלות תעבור באופן המועיל, ולכן האומדנא היא שהוא מחל על התביעה, שכן רק מחילה זו תקפה.

אבל אחרים פסקו, שגם המוחל על תביעה שיש לו על נכס, מחילתו בטלה¹¹¹. ר' אפרים לניאדו¹¹² נימק, שעיקר החיסרון במחילה על בעלות הוא שכדי שהבעלות תעבור לנמחל, צריך לשון מתנה, ואם כן, כל זמן שלא אמר בעל הנכס לשון מתנה, גם אם מחל על התביעה, אין הנמחל קונה את החפץ בכך.

אפשר לנמק דעה זו, שלמעשה, תוכן המחילה על הזכות לתבוע שקול לתוכן מחילה על הבעלות, ולכן אין לה תוקף. אין הצדקה לתת תוקף למחילה רק בגלל פורמליות לשונית. על פי נימוק זה יש מקום להבחין בין קרקע למיטלטלין בעניין זה. במיטלטלין, כפי שהסברנו¹¹³, פסילת מחילה על בעלות היא רק לשונית-פורמלית, שכן אילו אמר שהוא נותן את הנכס במתנה, היה לכך תוקף. על כן, יש מקום לעקיפה פורמלית של הפסול הפורמלי, על ידי נקיטה בלשון "מחילת תביעה". לעומת זאת, בקרקע הפסול הוא גם מחמת העדר מעשה קניין, ועל כן לא די בעקיפה פורמלית כדי להכשיר את המחילה. כך גם במחילה על שטר, שלהקנתו דרושה כתיבה ומסירה. ואכן, הראשונים שהאחרונים¹¹⁴ אמרו שהם חולקים על הב"ח, עוסקים בקרקע ובשטר.

יש לציין, שהמבי"ט¹¹⁵ כותב לגבי מחילה על חוב רגיל, שהאומר "אני מחל על תביעתך עליך", אין בכך כלום, שהרי אין בכך מחילה על החוב, אלא רק מחילה על זכות התביעה.

ג. מחילה על נכס בשעת מסירתו

ר' דוד יהודה לייב זילברשטיין¹¹⁶ כותב שהנותן לאתר חפץ ואומר לשון מחילה, האחר קנה את החפץ, מפני שיש להניח שהנותן מתכוון להקנות לו את גוף החפץ, ורק אם החפץ היה ביד הנמחל לפני המחילה, המחילה בטלה. הוא מסתמך על הרשב"א¹¹⁷, שכתב שמועיל קניין סודר במחילה על קרקע. כלומר, המסירה היא מעשה קניין (משיכה או הגבהה), ומפרשים שהתכוון להקנות לנמחל את החפץ במעשה הקניין, כמו שהרשב"א אומר בנידונו, שמפרשים שהתכוון להקנות לו את הנכס בקניין סודר.

¹¹⁰ ראה נספח ב, עמ' 600.

¹¹¹ שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קצד, וחלק ב, סימן קצט; שו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טז ע"ב).
¹¹² רועי ישראל שם. וזו לשונו: "ומילתא דסבירא היא, כיון דבעינן לשון מתנה, וליכא, ועיקר הדבר חסר, מה יתן ומה יוסיף אם מחל לו כל טענה ותביעה? וכי היעלה על הדעת שמי שהיה מדיין עם חבירו על טלטל ידוע, אם אמר לו אחר כך 'אני מחל לך כל טענה ותביעה', מי שכנגדו קנה הטלטל במתנה? הא ודאי לא. ולא מצינו לשום אחד מן הפוסקים ראשונים ואת אחרונים שהשמיעונו חרוש גדול כזה".

¹¹³ בפרק שני, עמ' 545.

¹¹⁴ ראה במילואים להערה 111.

¹¹⁵ שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שיד. הבאנו את דבריו בשער שני, עמ' 52. רועי ישראל שם הביא ראיה מדברי המבי"ט, וכפי שהוא מציין, המבי"ט מביא את הדין שאי אפשר למחול על דבר בעין, ואינו כותב שאפשר למחול על תביעה על דבר בעין.

¹¹⁶ שבילי דוד, חו"מ, רמה, ב. כך כתב גם משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ב), בלי לנמק.
¹¹⁷ הרשב"א, שהבאנו בעמ' 553.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

ר' עוזיאל אלאחאי¹¹⁸ כותב שהדין כך גם אם בעל קרקע מחל עליה בשעה שהנמחל עשה בה קניין חזקה. נראה שגם כאן, הטעם הוא בדרכו של הרשב"א, שמפרשים שה"מוחל" התכוון להקנות ל"נמחל" את הקרקע בקניין חזקה. אבל ר' בנימין רבינוביץ תאומים סבור שקניינים אחרים, כגון משיכה או חזקה, אינם מועילים כאן, ורק קניין סודר מועיל¹¹⁹. יש כאן נקודה הטעונה הבהרה. לכאורה, לאור דברי ר' דוד זילברשטיין וסיעתו, אפשר ליישב את האיזכורים של מחילת בעלות בתלמוד כאשר הדבר מוסב על כוונתו של אדם לפני (או בשעה) שמסר נכס לאדם אחר¹²⁰. אבל לאמיתו של דבר אי אפשר ליישב כך. כאן מדובר במי שנקט לשון מחילה בנכס, שאינה לשון מתאימה, ור' דוד זילברשטיין אומר שאפשר להתגבר על פגם זה אם עשה קניין משיכה, מפני שאז לא מחילה אלא הקנאה. לעומת זאת, במקורות הנ"ל, הבעיה אינה בבעל נכס שנקט לשון מחילה, אלא בחיבור הלכתי הנוקט מונח משפטי שאינו מתאים; והמונח המשפטי הנכון למקרה הנידון שם הוא נתינה ולא מחילה, ועל כן התמיהה במקומה עומדת.

דעה חולקת: ר' ישראל מאיר מזרחי¹²¹ מדייק ממה שמהרי"ק¹²² נוקט שמחילת בעלות אינה תקפה "אפילו שהמיטלטלין יהיו ביד מקבל המתנה", מכאן שקל וחומר שאם המיטלטלין ביד בעליהם, לא מועילה לשון מחילה בשעה שהנמחל נוטל אותם ממנו. כנראה, הוא סובר שקניין המשיכה אינו מועיל, מפני שאין לנותן כוונה להקנות לו, אלא הוא חושב שהבעלות עוברת על ידי המחילה. את דיוקו אפשר לדחות, שהקל וחומר מתייחס למצב שהמיטלטלין ביד המוחל ונשארים בידו, שאז בוודאי לא קנה נמחל, אבל ייתכן שאם משך הנמחל, קנה.

ד. שותף

יש סוגים שונים של שותפות, ויש לדון באלו סוגים מועילה מחילת שותף לשותף אחר על חלקו. מהרשד"ם¹²³ מעלה אפשרות שאף שמחילה על בעלות בנכס אינה תקפה, יש תוקף למחילת שותף על מה שיש בידו משל חברו, מפני שזה כחוב בעלמא. אין נראה שכוונתו לשותף בנכסים המוחל על חלקו בנכס המשותף, שהרי חלק זה הוא בבעלותו, ואין סיבה שמחילתו תחול, בשונה מאדם רגיל המוחל על נכס שלו¹²⁴. זאת ועוד:

¹¹⁸ משכנות הרועים, שם.

¹¹⁹ חוקת משפט, הלכות מכירה, פרק א, מקורות, אות א. הוא מסתמך על תוספות רי"ד, כתובות פג ע"א, ופרישה, חו"מ, לו, א-ב, הכותבים על האומר "דין ודברים אין לי על שדה זו", שהאחר לא קנה גם אם החזיק בשדה, כפי שנביא בהשלמות לעמ' 1244. אפשר לדחות את ראייתו, ששם מדובר שעשה את מעשה הקניין רק זמן מסוים לאחר מכן, שאז אין הוא קונה בכך, כיוון שאין הוכחה שבעל הנכס התכוון להקנותו בקניין זה, ורק אם הנמחל עשה את מעשה הקניין בשעת המחילה או סמוך מיד לאחריה, קנה, מפני שאז ברור שבעל הנכס מעוניין שה"נמחל" יקנה את הנכס על ידי מעשה הקניין. ראה בהשלמות לעמ' 1259, שיש דעה שמועיל קניין הגבהה אחרי המחילה, אבל לא קניין משיכה.

¹²⁰ ראה נספח א, עמ' 591-594. כך גם לגבי איזכורים כאלו בדברי הפוסקים, שנביא בנספח ג, עמ' 614-615.

¹²¹ שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"ד).

¹²² שהבאנו בעמ' 545.

¹²³ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכח (הובא בשו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן יז, דף ס ע"ב, ובשו"ת מנחה חדשה (שור), חלק ב, שו"ת פרי מנחה, דף נה ע"א). שו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' יז), כותב שאפשר לומר "קים לי" כמהרשד"ם.

¹²⁴ היה מקום לפרש את דבריו על פי שער משפט, רעה, ס"ק א, המעלה אפשרות שישראל וגר שהיו שותפים

התלמוד¹²⁵ אומר ששותף בקרקע אינו יכול למחול לשותפו על חלקו בלשון "דין ודברים אין לי בשדה זו". מה עוד שבנידונו של מהרשד"ם, לא היה זה שותף ממש, אלא ראובן היה שולח לשמעון נכסים לשאת ולתת בהם, וראובן מחל לשמעון (נוסח המחילה בתשובתו הוא בלאדינו ולכן לא ברור על מה מחל). אפשר שנקט "שותף" במונח "מתעסק"; אם כן, אפשר להבין שהמחילה מועילה משום שאין מדובר בנכסים מוגדרים אלא בנכסים שמתחלפים, ועיקרם ערך ממוני, הדומה לחוב.

ואכן, ר' ישראל מאיר מזרחי¹²⁶ כותב שמהרשד"ם דיבר רק בממון שותפות שאינו בעין, שדומה לחוב, מה שאין כן אם הממון היה בעין.

רבים פוסקים שבשותפים בנכס, מחילת שותף לשותפו אינה תקפה, כמו כל מחילה על בעלות¹²⁷.

ר' אברהם הלוי¹²⁸ מצא בעיה מיוחדת במחילת שותף לשותפו בשותפות עסקית. הוא עוסק בראובן ושמעון שעשו שותפות עסקית ביניהם, בשטר ובקניין, והתנו שראובן יקבל שני שלישים מהרווח ושמעון יקבל שלישי, ואחרי שצמח רווח בשותפות, רצו לשנות את ההסכם, שיקבל כל אחד חצי, היינו שראובן ימחל על שישית¹²⁹. הוא כותב שמצד אחד, דבר זה דומה לחוב כיוון שיד שמעון "אגודה" בחלק הנוסף (השישית) ששמעון חייב לתת לראובן, ואם כן, ראובן יכול למחול עליו אבל אינו יכול לתיתו במתנה; וגם אם הרווח שצמח נמצא ביד ראובן, הממון עומד בחזקת שני השותפים כיוון שהם שותפים; ומצד שני, הוא דומה לפיקדון, שהיות שיש שותפות ביניהם, הרי גם אם הרווח ביד שמעון, הוא כאילו ביד ראובן, וראובן אינו יכול למחול עליו, מפני שזו מחילה על בעלות. בעיה זו קיימת בכל שותפות עסקית, כאשר שותף אחד מוחל לשותפו על זכותו או על חלק ממנה. לכן הוא פוסק¹³⁰, שלא מועילה בו לא לשון מחילה ולא לשון נתינה, מפני ש"זיל הכא קמדחי ליה, וזיל הכא קמדחי ליה", שלשון מחילה אינה מועילה בפיקדון ולשון נתינה אינה מועילה בחוב¹³¹; ואף על פי שהכלל הוא ש"יד בעל השטר על התחתונה", וראובן בא לתבוע משמעון את השישית על סמך שטר השותפות, הרי כלל זה אמור רק אם נפל ספק בגוף השטר, אבל כאן החיוב מבורר היטב בשטר אלא שיתכן

בקרקע, ומת הגר בלי יורשים, וזכה הישראל באופן אוטומטי בחלקו של הגר; וגם כאן, היות שמחל השותף, והסתלק מבעלותו, עוברת הבעלות באופן אוטומטי לשותפו. אבל קשה לומר כך, שהרי כפי שראינו בפרק שני, עמ' 549, אין מפרשים מחילה כהפקר, ואם כן גם לא נפרש אותה כהסתלקות; מה עוד שלשונות של מהרשד"ם, "כחוב בעלמא", אינה מתאימה לנימוק שהצענו.

¹²⁵ בבא בתרא מג ע"א, מובא בנספח א, עמ' 585.

¹²⁶ שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"ג). ושם, סימן ה (נב ע"ב), דחה לגמרי את דברי מהרשד"ם, מפני ששותפות היא כפיקדון ואין מועילה בה לשון מחילה.

¹²⁷ שו"ת מהר"ם גלוני, סימן מח (נדפס גם בסימן קז, והובא בבן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א, דף מט ע"ב), כותב ששותף בדבש שמחל לשותפו על חלקו, והדבש לא היה ברשותם – לשון מחילה אינה מועילה, ואף שהדבש נמצא ברשות בעליו בכל מקום שהוא, הוא יכול להקנותו לשותפו רק בקניין סודר או בשכירות המקום. הרי שהוא סובר שמחילת שותף לשותפו אינה תקפה. אך לא מובן מה שמשמע ממנו שאם היה ברשותו, מחילה היתה מועילה – הרי מחילה על פיקדון אינה תקפה.

¹²⁸ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו (ד"ה ואחר שבאנו).

¹²⁹ הפרטים בשאלה היו שונים במקצת, ושינינו בתיאור הפרטים כדי להקל על הבנת הדברים.

¹³⁰ גנת ורדים, שם, ד"ה אמנם (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא, ד"ה ומ"ש רומ"ש בשם ח"א).

¹³¹ ראה שער שני, עמ' 52.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

שנגרע כוחו של השטר בגלל השינוי שעשו אחר כך, ולכן כוחו של המוחזק גובר; וכדי לבטל את ההסכם הראשון, צריך לבטל אותו גם בלשון מחילה וגם בלשון נתינה. סוג מיוחד של מחילת שותף לשותפו הוא באחים שירשו רכוש מאביהם, ואחד מהם מחל לאחיו על חלקו (אחרי מות המוריש). מחילה זו בטלה, מפני שזו מחילה על בעלות¹³². יוצא מכלל זה חלק בכורה: בכור יכול למחול על חלק בכורתו, אף שגם זו מחילת בעלות¹³³. טעם הדבר הוא, שהתורה קראה לבכורה "מתנה"¹³⁴, ולכן הבכור אינו זוכה בה לגמרי עד שעת החלוקה, כמו שמקבל מתנה אינו זוכה בה עד שתגיע לידו¹³⁵. נתיבות המשפט¹³⁶ מסביר בדרך אחרת מדוע מועילה מחילה על חלק בכורה: מפני שחלק הבכורה אינו נחשב בבעלותו של הבכור, אלא יש רק חיוב אישי על שאר היורשים לתת לו, ולכן הוא יכול למחול עליו.

ה. "מה שתטול מנכסי מחול לך"

הרשב"א¹³⁷ נשאל על ראובן שאמר לשמעון שהוא מוחל לו על מה שיטול מנכסיו. הוא פוסק שראובן יכול לחזור בו לפני ששמעון נטל מנכסיו¹³⁸, אבל אחרי ששמעון נטל, אינו יכול לחזור בו (גם אם לא עשו מעשה קניין). הרשב"א מביא ראייה לחלק השני של דבריו מן ההלכה¹³⁹ שהקונה דבר שלא בא לעולם,

¹³² רשב"ם, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם אמר); תוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם); ר' יוסף הלוי, המובא בטור, חו"מ, רעח, יא; טור, חו"מ, רעח, טו (בהסתלקות; הובא בשו"ת מהר"ם גלנטי, סימן נו, ובשו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט וצדק, סימן עג, ד"ה וחזר הדין); סמ"ע, רעח, ס"ק כז (להסתלק בלשון "אי אפשרי"); סמ"ע, רעח, ס"ק כט, בדעת השו"ע; ערוך השלחן, חו"מ, רעח, יז; ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא (קצו ע"א); שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא, בדעת הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו; שו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג, דף יג ע"ג (גם אם הכול היה מופקד ביד האח הנמחל); שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה והנה בראשית); משחא דרבנותא, חלק א (חידושי ר' מסעוד), רמא, ב.

על מחילה על ירושה לפני מות המוריש, ראה שער רביעי, עמ' 211–212. מקורות לכך צוינו בשער רביעי, עמ' 232–233.

¹³⁴ דברים כא, יז; בבא בתרא קכד ע"א.

¹³⁵ סמ"ע, רעח, ס"ק כד; שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מו; ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא (קצה ע"ד); שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא, וחלק ג, סימן סב (קכא ע"א); ערוך השלחן, חו"מ, רעח, יז. הסמ"ע רומז לכך שאחרי שכבר זכה בחלקו ממש, כבר אינו יכול להסתלק ממנו, מפני שאין מועילה מחילה על בעלות.

¹³⁶ נתיבות המשפט, סימן עו, ס"ק ד, וסימן רעח, ס"ק ט (הובא בנחל יצחק, עג, יט, ענף ה, ובשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט, דף עט ע"ג). ראה על דבריו בעמ' 234.

¹³⁷ שו"ת הרשב"א החדשות מכת"י (מהד' מכון ירושלים), סימן שכא, הובא בב"י, חו"מ, רמא, מחודש ב (משם הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן כח, דף סט ע"א–ע"ב, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגין), סימן קנז, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד, בשבט בנימין, סימן רכא, דף פא ע"א, בדברי חיים (אוירבך), דיני מכירה, סימן לג, בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לח, אות ז, ביד המלך (לנדא), הלכות מלווה ולווה, ד, יג, בשו"ת ר' אליעזר בן ארחא, סימן ה, עמ' כג, ובשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כז, דף נ ע"ד.

כך פסק גם שו"ע, חו"מ, רמא, ג (הובא בפני יהושע, בבא מציעא ל ע"ב).

¹³⁸ שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה ואולם) וסימן נב (ד"ה תשובה), מדגיש שאם ראובן חזר בו ובכל זאת שמעון נטל, שמעון חייב להחזיר.

¹³⁹ בבא מציעא סו ע"ב.

ותפס אותו לאחר שבא לעולם, והמוכר ראה ולא מחה, הקונה אינו חייב להחזיר, משום ששתיקת המוכר מראה שמחל לו¹⁴⁰; ואף כאן, שתיקת ראובן לאחר שתפס שמעון מלמדת שמחל.

דבר דומה אומר רמ"ך¹⁴¹, שאם בית התמוטט ונפל לגינה של אחר, ואמר בעל הבית לבעל הגינה "האבנים הגיעוך", ופינה אותן בעל הגינה בפני בעל הבית, בעל הגינה זוכה בהן, מפני שבעל הבית מחל לו עליהן; אבל כל זמן שלא פינה אותן, יכול בעל הבית לחזור בו, מפני שהוא רק דוחה את בעל הגינה. כלומר, מה שאמר בתחילה אינו נחשב מחילה תקפה, מפני שלא התכוון ברצינות אלא התכוון רק לדחות את בעל הגינה שדרש ממנו לפנות את האבנים, ורק אם פינה אותן בעל הגינה בפני בעל הבית והלה שתק, שתיקתו מתפרשת כמחילה חדשה. לכאורה קשה, מדוע אומר הרשב"א ששמעון זכה בנכסים, הרי אין תוקף למחילה על דבר שהוא בעין¹⁴²? הסמ"ע¹⁴³ כותב שאכן אם נקט לשון מחילה, אינו מועיל, ובנידונו של הרשב"א מדובר שנקט בלשון המועילה, דהיינו לשון מתנה, והרשב"א לא דייק בתיאור המעשה.

אך רוב הפרשנים כתבו שכאן מועילה לשון מחילה, ונתנו הסברים שונים לדבר. (א) הש"ך¹⁴⁴ מסביר שאילו נטל שמעון מנכסי ראובן בלי רשות, היתה לראובן תביעה עליו, ועכשיו מוחל ראובן על התביעה, וזה מועיל, כפי שראינו לעיל¹⁴⁵, שמחילה על תביעת נכס חלה, ורק מחילת בעלות רגילה אינה חלה (וכן בנידונו של הרשב"א, לפני שנטל שמעון, יכול ראובן לחזור בו), מפני שכל זמן שאדם אחר לא נטל את החפץ, לא שייך שבעל הנכס ימחל לו, שהרי אין לו תביעה עליו שימחל לו עליה. אבל נתיבות המשפט¹⁴⁶ דוחה את הסבר הש"ך, שהרי אם מועילה מחילה על נכס על ידי מחילת התביעה, הדין היה צריך להיות שתועיל מחילה על פיקדון, כיוון שיש למפקיד תביעה על השומר, ואפשר לומר שהמפקיד מוחל על התביעה. נראה שכוונתו היא, שגם אם נניח שהאומר "אני מוחל על תביעתך על החפץ" דבריו תקפים, הרי אם אמר "אני מוחל על החפץ", אין אומרים שדבריו תקפים מתוך פרשנות שהתכוון למחול על התביעה¹⁴⁷.

¹⁴⁰ ראה שער שמיני, עמ' 365–366, איך ביאר פרי צדיק את ראיית הרשב"א.

¹⁴¹ רמ"ך, המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא ק"ז ע"ב (הובא באמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות יא). הבאנו את דבריו בשער עשירי, במילואים להערה 321, כדוגמה למחילה מותנית. וראה עמ' 1252, אות ז, בשאלה מדוע אין בכך מחילה על בעלות. בשער שלישי, עמ' 101, הבאנו בשמו שמועילה גם מחילת בעל הקרקע על חובת בעל הבית לפנות את האבנים.

ראה גם עמ' 567, ליד ציון הערה 173, שגם הרי"ד סובר כרשב"א.

¹⁴² ראה עמ' 1257, במילואים להערה 421, שמהרח"ש ומצוות כהונה אכן מדייקים מתשובה זו שהרשב"א סובר שמועילה מחילה על מיטלטלין בעין. אבל שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"ב), דוחה את דברי מהרח"ש, שהרי שו"ע פסק שמחילת בעלות בטלה, ופסק כתשובת הרשב"א.

¹⁴³ סמ"ע, רמא, ס"ק י (הובא בשו"ת ברכ יצחק, חו"מ, סימן יז, דף ס ע"ד).

¹⁴⁴ ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ה (הובא בשו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יב, אות ב, בשו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, חו"מ, סימן כו, דף ע"א, א, בשו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כב, דף מד ע"ב, באמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ד, ובשו"ת סם חיי, סימן כו, דף נח ע"ג). והסכים עמו שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה ואולם) וסימן נב (ד"ה תשובה).

¹⁴⁵ לעיל, עמ' 559.

¹⁴⁶ נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ד. עם דחייה זו הסכים ר' מאיר אירבך, בתשובתו בשו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יג. ישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, מביא שהאחרונים תמהו על הסבר זה של הש"ך.

¹⁴⁷ על הבחנה זו עמדנו לעיל, עמ' 559.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

(ב) הש"ך¹⁴⁸ מציע הסבר שני, שלשון מחילה תקפה אם נטל שמעון מהנכסים, משום שראובן אינו יודע אם שמעון יטול חפץ או יטול כסף, והרי על כסף לשון מחילה תקפה¹⁴⁹. נתיבות המשפט¹⁵⁰ מקשה על ההסבר הזה, הרי לשון מחילה אינה יכולה לחול אם יטול חפץ, ועוד, שגם על כסף בעין לשון מחילה אינה תקפה¹⁵¹.

(ג) הט"ז¹⁵² מסביר שמועילה לשון "מחילה", כמו שמועילה לשון מחילה על הלוואה שיש ללווה רשות להוציא. נראה שכוונתו לומר שהיות ששמעון יכול לעשות בנכסים מה שהוא רוצה ואף למוכרם, הם נחשבים שאינם בעין, ולכן המחילה עליהם מועילה, שלא כמחילה על פיקדון, שאין לשומר רשות למוכרו.

(ד) נתיבות המשפט¹⁵³ מסביר, שאף על פי שהמחילה אינה חלה, מכל מקום, אחרי ששמעון נטל את הנכסים ברשות, וראובן ידע שהוא לוקח ולא מחה, יש אומדנא דמוכח שראובן נותן אותם לשמעון במתנה עכשיו, שהרי זה האופן המועיל להקנות לו (כלומר, לא כמחילה אלא במתנה), ואף על פי שזו מתנה בטעות (מפני שאילו ידע ראובן שלא מועילה מחילה על דבר בעין, היה מוחה), מתנה בטעות כזאת תקפה. לדבריו, מדובר שראובן ידע ששמעון נוטל, ולא מחה, ורק אחרי זמן הוא מבקש לחזור בו. עיקרון זה נביא להלן¹⁵⁴, בשם קצות החושן, שרק אם בעל הנכס אמר לשון מחילה, הבעלות אינה עוברת, אבל אם שתק ואנו מסיקים משתיקתו שהוא רוצה שהבעלות תעבור, הבעלות עוברת בתור מתנה מכללא. צריך להוסיף, שרק בכגון זה, שהחפץ לא היה ביד הנמחל בשעת המחילה, ואחר כך לקח אותו, שתיקת המוחל אל מול הנטילה מתפרשת כמתנה מכללא; מה שאין כן אם כל הזמן החפץ היה ביד הנמחל (שזה המצב הרגיל במחילה על בעלות), אין להוכיח כלום מהמשך שתיקת המוחל, מפני שהנמחל לא עשה מעשה חדש. שם אנו מסיקים רק על המחילה המפורשת שבתחילה, וכבר הסברנו¹⁵⁵ מדוע אין מפרשים מחילה זו כמתנה מכללא.

כך הסביר גם ערוך השולחן¹⁵⁶, והוסיף, שאם יטען ראובן שהתכוון ששמעון יטול וישלם, נשיב לו, שעל תביעת התשלום מועילה לשון מחילה שנקט.

(ה) ר' אברהם ישראל¹⁵⁷ מיישב, שבנידונו של הרשב"א, המוחל עשה קניין סודר, ובכגון זה מחילה על דבר בעין מועילה, כפי שראינו לעיל¹⁵⁸; ומה שכתב הרשב"א שכל זמן שלא תפס הנמחל, יכול המוחל לחזור בו, כוונתו היא שהוא יכול לחזור בו "כל זמן שעסוקים באותו עניין", על פי הכלל שכל מי שעושה קניין סודר יכול לחזור בו מהקניין במשך זמן

¹⁴⁸ ש"ך, שם (הובא באמרי צבי (הלפרין). בבא מציעא, פרק ה, סימן נו, אות ד).

¹⁴⁹ על שני הפירושים של הש"ך, עיין כסף הקדשים, רמ, ג, באריכות.

¹⁵⁰ נתיבות המשפט, שם.

¹⁵¹ ראה עמ' 568.

¹⁵² ט"ז, חו"מ, רמא, ג.

¹⁵³ נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ד (הובא בחמדה גנוזה – זכר מרדכי, שמד, ס"ק א). יש להעיר שלפי הסבר זה, תפיסה מועילה בכל מחילת בעלות, גם אם המוחל לא נקט בלשון "מה שתטול מנכסי", ובלבד שהמוחל ידע שהנמחל תפס, ושתק.

¹⁵⁴ עמ' 575.

¹⁵⁵ עמ' 548.

¹⁵⁶ ערוך השולחן, חו"מ, רמא, ז.

¹⁵⁷ בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ג).

¹⁵⁸ עמ' 553.

זה¹⁵⁹. כמובן, זהו פירוש דחוק, לומר שמדובר בקניין, מה שלא נזכר בתשובת הרשב"א, ולומר שמה שיכול לחזור בו מוגבל בהגבלה שאינה רמוזה בתשובת הרשב"א; מה גם שקשה לדבריו, מדוע הוצרך הרשב"א לכתוב שראובן יכול לחזור בו? הרי גם אילולא כתב זאת, היינו יודעים שהוא יכול לחזור במשך הזמן הזה, כבכל קניין סודר.

(ו) ר' יצחק אהרן איטינגא¹⁶⁰ מסביר שמדובר בדבר גזול, ומחילה על גזל מועילה גם אם הוא בעין, מפני שהגזול נחשב בבעלות הגזולן¹⁶¹. ייתכן שכוונתו היא שמי שאמר "מה שתטול מנכסי" התכוון לומר "מה שתגזול מנכסי", ולכן זו מחילת גזל. וצריך להוסיף, שאף שבשעת המחילה, הנכסים לא היו בגדר גזל, המחילה נמשכת גם לזמן שנעשו לגזל, ואז היא חלה.

(ז) ר' דוד פאפו¹⁶² מיישב על פי החריג¹⁶³ שאם הנמחל עשה קניין משיכה בחפץ בסמוך לשעת המחילה, קנה. לפי דבריו, צריך לומר שהרשב"א מדבר בכגון שהנמחל תפס את החפץ סמוך לשעת המחילה.

(ח) ר' אברהם תאומים¹⁶⁴ מיישב על פי מה שהסביר¹⁶⁵, שהסיבה שמחילת בעלות אינה מקבלת תוקף כמתנה היא שחסר מעשה קניין; לפי זה, כאן שהנמחל עשה מעשה קניין, קנה. יש להעיר שלפי הסברו, בכל מחילת בעלות, אם עשה הנמחל מעשה קניין, קנה, גם אם לא אמר לו המוחל "מה שתטול מחול לך".

כל זה במיטלטלין בעין. אבל הרשב"א¹⁶⁶ אומר, שהמוחל לאדם אחר על מה שיטול מקרקעותיו, יכול לחזור בו גם אם הנמחל דר בקרקע והחזיק בה, מפני ש"קרקע בחזקת בעליה עומדת", ולא שייכת בה תפיסה.

לכאורה לא מובן מדוע לא יועיל קניין חזקה שעשה שמעון בקרקע, כמו שמועיל קניין משיכה שעושה שמעון במיטלטלין. ההסברים שהבאנו לדברי הרשב"א שייכים גם בקרקע¹⁶⁷. רק הסברו של ר"א איטינגא¹⁶⁸ אינו שייך בקרקע, שהרי קרקע שנגזלה אינה קנויה לגזולן.

¹⁵⁹ שו"ע, חו"מ, קצה, ו.

¹⁶⁰ שו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ. וזו לשונו: "ובזה מיושב קושית הסמ"ע... במוחל לחבירו מה שיטול מנכסיו, דהא מחילה לא מהני בחפץ, רק במעות. ולפי מה שכתבתי יש לומר דשם מיירי בגזל, שאין הנגזל יכול להקדישו, ומועיל בזה סלוק וכמו שכתבתי, ומשום כן גם לשון מחילה מהני".

¹⁶¹ נביא עיקרון זה בשמו בעמ' 572.

¹⁶² שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"ב).¹⁶³

¹⁶³ שראינו לעיל, עמ' 560.

¹⁶⁴ שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב.¹⁶⁵

¹⁶⁵ ראה עמ' 1218–1219, במילואים להערה 28.

¹⁶⁶ הרשב"א שצוין בהערה 137 (הובא בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א, ד"ה והנה בראשית).

כך פסקו גם שלחן ערוך שצוין שם וערוך השלחן שצוין בהערה 156.¹⁶⁷

¹⁶⁷ הקושיה חזקה יותר לפי הסבר הסמ"ע (ליד ציון הערה 143), שהרשב"א עוסק במי שנקט לשון נתניה, שאם כן, מדוע לא תועיל התפיסה בקרקע, כבכל מקבל מתנה? וכך הקשה אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כא, על הסמ"ע.

ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יג ע"ד), מיישב, שלשון המתנה היא בלשון עתיד, "מה שתטול מנכסי נתון לך", ולכן יקנה רק כאשר יטול, במיטלטלין, ואילו בקרקע לא מועילה תפיסה, וגם אם נטל הוא כאילו לא נטל, ולכן לא קנה.

משחא דרבותא, חלק א (חידושי ר' מסעוד), רמא, ג, מסביר שבקרקע לא קנה בחזקה, מפני שהחזקה התחילה בקנייה בטעות. אולי כוונתו היא שהתחיל להחזיק לפני המחילה. אבל לא מובן מדוע לא יועיל המשך החזקתו אחר כך.

¹⁶⁸ ליד ציון הערה 160.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

ר' דוב וייס¹⁶⁹ מנמק את ההבדל בין קרקע למיטלטלין, על פי הסברו של נתיבות המשפט, ששתיקת ראובן כשראה ששמעון נוטל מראה שמחל. לדבריו, הסבר זה שייך רק במיטלטלין, אבל בקרקע, ייתכן שהסיבה ששתק היא שלא ראה צורך להביע התנגדות, מפני שהוא יודע שאם יתעורר ספק, הקרקע תישאר בחזקתו לפי הכלל "קרקע בחזקת בעליה עומדת". ר' רפאל אנקאווא¹⁷⁰ מנמק את ההבדל בין קרקע למיטלטלין, על פי הדין¹⁷¹ שחזקה מועילה רק אם החזיק בפני בעל הקרקע או שבעל הקרקע אמר לו "לך חזק וקנה"; והוא מעמיד את דברי הרשב"א כנגון ששמעון החזיק שלא בפני ראובן, ולכן אינו זוכה. הסבר זה קשה, שהרי גם במיטלטלין, אם שמעון נטל שלא בפני ראובן, אין המשיכה מועילה, שהרי גם קניין משיכה צריך להיות בפני המקנה אם לא אמר "לך משוך וקנה"¹⁷². אולי כוונתו היא שבמיטלטלין שהם ניידים, יכול שמעון ליטלם ממקומם ולהראות לראובן שהוא עושה בהם מעשה קניין, ולכן קנה, מה שאין כן בקרקע, שאינה ניידת. על כל פנים, הבחנת הרשב"א בין קרקע למיטלטלין אינה מובנת מאליה. ואכן, ר' ישעיה די טראני¹⁷³ אינו מבדיל ביניהם. הוא כותב שאם יורש מחל למישהו על בית שירש, היורש יכול לחזור בו, אבל אם הנמחל החזיק בבית מיד לאחר שהיורש מחל לו, זכה בבית בקניין חזקה; וזה כמו שכתב הרשב"א לגבי מיטלטלין.

ו. ביטויים גבוליים

אם בעל נכס אמר גם שהוא נותן את הנכס במתנה לפלוני וגם שהוא מוחל לו עליו, קנה אותו פלוני את הנכס, אף שזו מחילה על דבר בעין¹⁷⁴. השימוש בלשון מחילה, אף שאין לו תוקף כשהוא לבדו, אין בו כדי לפסול לשון נוסף שנאמר יחד עמו, ושהוא תקף כשלעצמו – לשון נתינה.

ר' אברהם די בוטון¹⁷⁵ כותב שאם אמר בעל הנכס בלעז "יו לי אינפריזינטו (present) לה חפץ" יועיל, מפני שבלעז, מי שנותן לחברו חפץ אומר "אינפריזינטו", הרי שהיא לשון מתנה, ולא לשון מחילה, ודיני מקח וממכר נקבעים לפי לשון בני אדם. אבל ר' יוסף אישקאפה¹⁷⁶ פוסק שאם אמר על חפץ בלשון לעז, "טילו אינפריזינטו", אינו

¹⁶⁹ ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמ.א.

¹⁷⁰ פעמוני זהב, רמא, ב.

¹⁷¹ שו"ע, חו"מ, קצב, ב.

¹⁷² שו"ע, חו"מ, קצו, ג. לפי מחנה אפרים, הלכות שלוחין, סימן כ, שבהגבהה אין צריך "לך הגבהה וקנה", אפשר לפרש שמדובר שקנה בהגבהה. אבל שו"ת עונג יום טוב, סימן קז, בהגהה השלישית, כתב שגם בהגבהה צריך לומר "לך הגבהה וקנה". יש להוסיף, שלפי נתיבות המשפט וסיעתו, שהובאו ליד ציון הערה 153, המשיכה צריכה להיות בידיעת ראובן כדי שנוכל ללמוד משתיקתו שהוא נותן את הנכס במתנה, ואם כן, גם בקרקע מדובר שהחזיק בנוכחות ראובן, ובכל זאת כתב הרשב"א שלא קנה.א.

¹⁷³ שו"ת הרי"ד, סימן לא. ר' רפאל אנקאווא יוכל להסביר שהרי"ד מדבר בכגון שהחזיק בפני בעל הקרקע. וראה ליד ציון הערה 401, שהרי"ד סובר שמועילה מחילה על קרקע שברשות הנמחל.א.

¹⁷⁴ שו"ת המב"ט, חלק ב, סימן קיג (הובא בשו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א).א.

¹⁷⁵ שו"ת לחם רב, סימן קמב (הובא במעיל שמואל (פלורנטיין), סימן קטו, בשו"ת ר' יצחק הלוי מקושטא, סימן יח, עמ' סה, ובשו"ת נאמן שמואל, סימן קיב, דף קסט ע"ד).א.

¹⁷⁶ ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, עג, אות לב.

המחלוקת לגבי לשון זו מובאת בשו"ת בנימין, חו"מ, סימן ג (ח ע"ב).

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

מועיל, מפני שזה תרגום של מחילה. ייתכן שר' אברהם די בוטון מסכים עמו שבאופן מילולי זהו תרגום של "מחילה", ובכל זאת סבר שהיות שמנהג המקום היה שמשמשים בלשון זו כשנותנים מתנה¹⁷⁷, ייחשב הדבר כמתנה גם מבחינה הלכתית, משום שהשימוש בביטוי הלועזי מראה על רצון שדבריו יובנו על פי מנהג הגויים.

ר' יוסף אישקאפה¹⁷⁸ כותב שאם אמר "אני מניח לך את הנכס", קנה הלה, מפני שיש לשער שהתכוון שהוא מניח לו את הנכס באופן המועיל, היינו בדרך מתנה, שהרי "אין אדם מוציא דבריו לבטלה".

חריג דומה הוא שאם הסופר שניסח את השטר לא ידע עברית כראוי, ועיקר השטר כתוב בשפה אחרת, ובמקום שהיה צריך לכתוב "נתתי" כתב "מחלתי" – אין מבטלים את השטר בגלל בורות הסופר, אלא נותנים לכך תוקף של מתנה¹⁷⁹. חריג זה מובן במיוחד לאור הנימוקים¹⁸⁰ לכך שבדרך כלל אין מפרשים את ה"מחילה" כהקנאה – שהשימוש בלשון מחילה מגלה חוסר גמירת דעת והיעדר רצון חיובי להקנות. כמובן, נימוקים אלו תקפים רק אם ה"מוחל" מודע להבחנה בין מחילה לנתנה.

ז. כסף מופקד

מחילה על הלוואה היא המחילה הקלאסית. זו מחילה על חיוב ולא על בעלות, שכן הכסף של הלוואה כבר אינו בבעלותו של המלווה, אלא בבעלותו של הלווה, שמוטלת עליו רק חובה להחזירו למלווה¹⁸¹. מחילה על הלוואה מועילה גם אם הכסף עדיין בעין ביד הלווה, שעוד לא השתמש בו, מפני ש"מלווה להוצאה ניתנה"¹⁸². כלומר, מטרת ההלוואה היא שהלווה ישתמש בכסף, ולכן בשעת מסירת הכסף ללווה, הבעלות בו עוברת ללווה, ומוטלת עליו רק חובה להחזיר את הכסף, ועל חובה זו מועילה מחילה, ואין זה משנה שלא השתמש בכסף. לעומת זאת, כסף שהופקד לשמירה בצרור חתום – אסור לשומר להשתמש בו¹⁸³. לכן, שלא כבהלוואה, הכסף נשאר בבעלותו של המפקיד, כמו שכל פיקדון נשאר בבעלותו של

¹⁷⁷ גם במשפט האנגלי היה מקובל כך: לפי 23 American Jurisprudence 2d, Deeds, s. 10, 14, 15, 338-339, William E. Burby, Real Property, 3rd ed., s. 115, p. 282-1 deed of quitclaim או release, שהוא שטר להעברת בעלות בקרקע, ונוסחו הוא שבעל הקרקע מוחל לאדם האחר על זכויותיו בקרקע. הביטוי quitclaim מזכיר את המחילה על תביעה על קרקע, שיש פוסקים המכירים בה (ראה פרק רביעי, ב). אבל release מתייחס לקרקע עצמה.

שו"ת עטרת חכמים, י"ד, סימן כד, מוסר שלפי משפטי הגוים שבזמנו (המחבר חי בגליציה ובמורביה בשנים תק"כ-תקפ"ח), אם חפץ נמכר בכסף, ואחר כך המוכר והקונה גמרו קניין על חפץ אחר בכסף שניתן על הקניין הראשון, ועל ידי זה מחלו זה לזה על הקניין הראשון, מתבטל הקניין הראשון. זאת בניגוד למשפט העברי, שלפיו אי אפשר למחול על מכר מפני שזו מחילה על בעלות (ראה לעיל, עמ' 551).

¹⁷⁸ ראש יוסף, שם.

¹⁷⁹ שו"ת פני משה, חלק א, סימן פג, בסופו. הוא מסתייע בדברי שו"ת לחם רב, סימן קמב, ולא ברור הקשר. בנוסח השטר, בחלקו הלועזי, נכתב "פריזנטור".

¹⁸⁰ לעיל, עמ' 547 ואילך.

¹⁸¹ שו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ, מסביר שמחילה מועילה בהלוואה מפני שגוף הכסף שייך ללווה ולמלווה יש רק שעבוד עליו, ומועיל סילוק משעבוד (רמ"א, חו"מ, רט, ח).

¹⁸² בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"א).

¹⁸³ בבא מציעא מג ע"א; שו"ע, חו"מ, רצב, ז.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

המפקיד. לכן דין כסף זה כדין כל דבר בעין, שלא מועילה בו לשון מחילה, מפני שזו מחילה על בעלות¹⁸⁴.

מקרה ביניים הוא כסף שהופקד כשאינו בצרור חתום. הדין הוא שמותר לשומר להשתמש בכסף זה¹⁸⁵. לדעת הש"ך, היות שמותר לשומר להשתמש בו, דין הכסף כדין הלוואה, ואינו קנוי למפקיד, ולשון מחילה מועילה בו אף אם עדיין לא השתמש בו¹⁸⁶. אף שאין מועילה מחילה על בעלות, הרי כאן המפקיד אינו בעלים על הכסף, אלא השומר הוא בעלים, ויש עליו רק חובה להחזירו למפקיד, והמפקיד יכול למחול על חיוב זה.

אגב, כאן אנו רואים שהפוסקים לא דייקו כשנקטו את העיקרון שאין מחילה על בעלות בניסוח שאין מועילה מחילה "על דבר בעין" וכדומה. הרי בנידונו הדבר הוא בעין (כמו גם בהלוואה כשהכסף עדיין בעין), ובכל זאת מחילה חלה, מפני שהמחול אינו בעלים. דוגמה נוספת לחוסר הדיוק הזה היא במחילה על גזל, שלפי דעה אחת מועילה מחילה עליו גם אם הגזל בעין, כפי שנראה להלן¹⁸⁷.

אולם ר' צבי אשכנזי¹⁸⁸ חולק על הש"ך. הוא טוען שגם אם הכסף אינו צרור, הפיקדון נמצא בבעלות המפקיד והמפקיד יכול להקנותו לאחרים כל זמן שהשומר לא השתמש בו, וכן לעניין נשיאה בהפסד במקרה של פסילת המטבע, הוא ברשות המפקיד כל זמן שלא השתמש בו השומר, ולכן לא מועילה לשון מחילה. יש להעיר שזו מחלוקת עקרונית בין הש"ך לר' צבי אשכנזי, בשאלה האם כסף כזה נחשב בבעלות המפקיד או בבעלות השומר כל זמן שהשומר לא השתמש בו, ויש למחלוקת זו השלכות נוספות¹⁸⁹.

הש"ך הסתמך על מה שכתבו בעלי התוספות¹⁹⁰, שבפיקדון כסף שאינו צרור, אין הנפקד צריך להחזיר אותם מטבעות גם אם עדיין לא השתמש בהם, אלא הוא יכול להחזיר מטבעות אחרים; ומכאן שהכסף נחשב בבעלותו של הנפקד. ר' צבי אשכנזי דחה הוכחה זו, בכך שבעלי התוספות שם דיברו לפי הדעה באמוראים, ששומר כסף כזה חייב באונס אף לפני שהשתמש בו¹⁹¹, ואין כך הלכה, אלא הוא אחראי רק בדרגת שומר שכר כל עוד לא השתמש בכסף¹⁹². מי שסובר שהוא חייב באונס אף לפני שהשתמש בכסף, בוודאי סובר שהשומר נחשב בעל

¹⁸⁴ ס"מ"ע, סימן עג, ס"ק מט (הובא בשו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן סו, אות ב, בשו"ת קרבן אשה, חו"מ, סימן ל, דף נו ע"ג, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן שיג, בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ט ע"א, בהלכה פסוקה, סימן ו, אות א, הערה 15, בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות א, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נו ע"א), וסימן רמא, ס"ק ו; שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (קיט ע"ב).

¹⁸⁵ בבא מציעא שם; שו"ע שם. היתר זה ניתן רק לאדם שזקוק לכסף תדיר לעסקיו. לפירוט התנאים להיתר, ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 55.

¹⁸⁶ ש"ך, חו"מ, עג, ס"ק נה (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן תלא, ובמשנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק יז). כך פסקו גם: ט"ז, חו"מ, עג, יט; שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ב, בהגהה; משפט וצדקה ביעקב, שם; מאמר קדישין, עג, ס"ק מו; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ו.

¹⁸⁷ להלן, עמ' 572.

¹⁸⁸ הגהת ר' צבי אשכנזי (מחבר שו"ת חכם צבי), בט"ז שם.

¹⁸⁹ ראה על כך חוק לישראל, שומרים, עמ' 57.

¹⁹⁰ תוספות, בבא מציעא כט ע"א (ד"ה והוי).

¹⁹¹ רב הונא, בבבא מציעא מג ע"א.

¹⁹² שו"ע, חו"מ, רצב, ז.

הכסף, ולכן הוא חייב באונס כמו לווה, ולכן הוא יכול להחזיר כל מטבע שהוא רוצה, כמו לווה. לעומת זאת, מי שסובר שהוא חייב רק כשומר שכן, אינו יכול לסבור שהוא בעל הכסף, שאילו כן היה חייב גם באונס, כמו לווה.

ר' מאיר שמחה הכהן¹⁹³ מצדיק את הש"ך בעניין זה, על פי הראב"ד¹⁹⁴, שהסביר מדוע שומר כסף זה אינו חייב באונס: מפני שהוא אינו נהנה לגמרי מרשות השימוש, שכן הוא חושש כל הזמן שמא יבוא המפקיד לתבוע את כספו. לפי הסבר זה, אם מחל המפקיד על הכסף, גם אם היינו מניחים שהמחילה אינה תקפה, הנפקד כבר אינו חושש להשתמש בכסף, מפני שהוא יודע שהמפקיד אינו חושב לבוא ליטלו ממנו, ולכן הנאתו מרשות השימוש היא הנאה מוחלטת, ולכן הוא חייב באונס. היות שהוא חייב באונס, הוא יכול להחזיר כסף אחר, כמו שכתבו בעלי התוספות לדעה שחייב באונס, ולכן מחילת המפקיד תקפה. על פי הסבר זה, נמצא שההלואה והמחילה "באות כאחד": היות שעל ידי פעולת המחילה הכסף נחשב הלוואה, המחילה תקפה¹⁹⁵.

מעשה בשותפים, ראובן ושמעון, שקיבלו זיכיון מהמשלה לגבות מיסים ממקום מסוים, והזיכיון נרשם על שם שמעון, אף שהכסף שנתנו לממשלה לביטחון על הזיכיון היה משל שניהם; ואחר כך מחל ראובן לשמעון על חלקו בכסף. ר' מיכאל דוב¹⁹⁶ פסק שהיות שראובן נתן את הכסף על דעת שלא ישתמש בו שמעון כשהוא בידו (לפני המסירה לממשלה), המחילה אינה תקפה, כדין כסף שהופקד כשהוא בצרור חתום. אבל ר' מאיר אורבך¹⁹⁷ עושה הבחנה: אם הפקידו אצל הממשלה מטבע מיוחד, הוא נחשב בעין, ואין מועילה מחילה עליו. לעומת זאת, אם הממשלה מפקידה את הכסף בבנק, והוא כמו הלוואה, ומשתמשים בכסף, מחילת ראובן עליו תקפה כיוון שאינו בעין.

ח. גזל

(1) הסוברים שמחילת הגזל אינה תקפה לפי ההבנה הפשוטה, לא מועילה מחילת אדם על דבר שנגזל ממנו, אם הוא בעין, שהרי זו מחילה על בעלות. וכך אכן כותב נתיבות המשפט¹⁹⁸. ר' ישראל אבא ציטרון¹⁹⁹ מעלה אפשרות שגם לדעה²⁰⁰ שמועילה מחילה על דבר בעין,

¹⁹³ אור שמח, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.

¹⁹⁴ ראב"ד, המובא ברא"ש, בבא מציעא, פרק ג, סימן כו. ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 136, ובמילואים שם.

¹⁹⁵ כמו כן, אבני החושן, עג, ס"ק יח, מעלה אפשרות שטעם הט"ז הוא שהיות שהשומר יכול להשתמש בכסף, המחילה ורצון השימוש באים כאחד. נראה שכוונתו היא מעין סברת אור שמח, שברגע שמחל, רוצה הנפקד להשתמש בכסף, והשימוש הופך את הכסף להלוואה, שמועילה בו מחילה. א

¹⁹⁶ שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן יב, אות ב.

¹⁹⁷ ר' מאיר אורבך, באגודות אזור מדברי, שם, סימן יג.

¹⁹⁸ נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ד.

כך כתבו גם שו"ת מחנה חיים, חלק א, סימן סז (קה ע"ג), קרני ראם (מוינשטר), סימן י, ושו"ת אבני נזר,

אהע"ז, סימן תמח, אות ב. ב

¹⁹⁹ חידושי מהרי"א ציטרון, עמ' עה. ג

²⁰⁰ להלן עמ' 603 ואילך.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

הרי אם הנכס ביד מי שמחזיק בו באיסור, כגון גזלן, לא די במחילה אלא צריך קניין; ולא נימק את דבריו. ייתכן שכוונתו היא, שכמו שנגזל אינו יכול להקדיש את הדבר הנגזל²⁰¹ אף על פי שמפקיד יכול להקדיש את הפיקדון²⁰², כך לעניין מחילה, כוחו של הנגזל קטן מכוחו של המפקיד. אבל השוואה זו אינה נכונה: הרי הכוח למחול עולה ככל שנושא המחילה נמצא פחות בשליטת המוחל, שהרי אדם אינו יכול למחול על דבר שבבעלותו (לפי רוב הפוסקים) ויכול למחול על חוב שאינו בבעלותו.

(2) הוכחות שמחילת הנגזל תקפה עמדה זו, שאין מועילה מחילה על גזל, אף שהיא פשוטה, לכאורה, עומדת בסתירה למקורות אחדים בתלמוד ובראשונים.

המשנה²⁰³ מזכירה מחילה על גזל בעין. ושם מדובר במחילה מפורשת, כך שאי אפשר לדחות הוכחה זו בדרך שנדחות²⁰⁴ רוב ההוכחות מן התלמוד, שמדובר במחילה מכללא. ר' מיכאל דוב²⁰⁵ מביא ראיה נוספת מהתלמוד שמועילה מחילה על גזל. התלמוד²⁰⁶ מקשה על דברי המשנה שהגזול מאביו, ומת האב, חייב להחזיר לאחיו: "ונמחילה לנפשיה!"; ואם נאמר שהנגזל אינו יכול למחול אם הגזילה בעין, התלמוד היה יכול לתרץ שבמשנה מדובר בכגון שהגזילה בעין.

ראיה נוספת מביאים אחרונים²⁰⁷ מדברי התלמוד²⁰⁸ שבגזל פחות משווה פרוטה, חזקה שהנגזל מוחל. כמובן, אפשר לדחות הוכחה זו, שמדובר שהדבר הגזול כבר אינו בעין; אבל דחוק לצמצם כך דברים סתמיים של הסוגיה, שאומרת שגזלן פטור על פחות שווה פרוטה.

ראיה נוספת יש מדברי רש"י²⁰⁹ ופוסקים נוספים²¹⁰, הכותבים שהמקדש אישה (המשודכת לו) בדבר שגזל ממנה, וקיבלה את הקידושין בשתיקה, מקודשת, מפני שיש להניח שמחלה לו על הגזילה, ונמצא שקידש אותה בדבר ששייך לו. אך אפשר לדחות את שתי ההוכחות האחרונות, העוסקות במחילה מכללא, בדרך שדחה

²⁰¹ בבא מציעא ז ע"א.

²⁰² רמב"ם, הלכות ערכין וחרמין, ו, כב; חוק לישראל, שומרים, עמ' 70.

²⁰³ בבא קמא קג ע"א. ראה נספח א, עמ' 591.

²⁰⁴ בנספח ב, עמ' 597.

²⁰⁵ שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן יד. הראיה הובאה בקיצור על ידי ר' מאיר אורבך, בתשובתו שם, סימן יג.

²⁰⁶ בבא קמא קט ע"א.

²⁰⁷ נחל יצחק, עג, יט, ענף ד; ר' יעקב ישראל קנייבסקי, "בענין פחות משווה פרוטה", בית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' כ.

נחל יצחק מעיר שאין ראיה משם לפי השיטה (שהבאנו בשער אחת-עשרה, עמ' 472) שהטעם שהגזול פחות משווה פרוטה אינו חייב להחזיר הוא שאינו נחשב ממון, ואינו מטעם מחילה.

²⁰⁸ סנהדרין נו ע"א.

²⁰⁹ רש"י, קידושין נב ע"א, ד"ה בגזל, וע"ב, ד"ה בדשדך (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלח, ובאבני מילואים, כח, ס"ק יג).

ראיה זו הביאו נחל יצחק, עג, יט, ענף ה, וקרני ראם (מוינשטר), סימן י.

²¹⁰ רא"ש, קידושין, פרק א, סימן כ, ושו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ב; ר' חיים ב"ר משה מאוישטט, המובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קיח; שו"ת מהרי"ל, סימן עד בדפוס קרימונה, סימן עח בדפוס האנווא (הובא בשו"ת חתם סופר, אה"ע"ז, חלק א, סימן פב, ד"ה ומיהו בהאי).²¹¹

קצות החושן²¹¹ הוכחות שונות מסוגיות המזכירות מחילה על בעלות: כשהמחילה היא מכללא, העניין פועל בדרך של נתינה מכללא, ולשון "מחילה" שנקטה במקורות אינה בדווקא. ואכן, ר' יעקב ישראל קנייבסקי²¹² מסביר שמה שאומר התלמוד "מחילה" על גזל פחות משווה פרוטה, אינו בדווקא, אלא הכוונה היא שהגזלן זוכה בקניין, וקונה את הדבר, מפני שהנגזל אינו מקפיד.

כמו כן, ר' אברהם פרייס²¹³ דוחה את ההוכחה מרש"י ומשאר הפוסקים, בכך ששם האישה שותקת, ולא אמרה לשון מחילה, והכוונה היא שבזה ששתקה וקיבלה את הקידושין, רואים כאילו אמרה שהיא נותנת את החפץ למקדש במתנה, מפני שיש להניח שהיות שהיא רוצה להתקדש, היא רוצה שהדברים יפעלו בדרך המועילה.

(3) הסוברים שמחילת הנגזל תקפה

יש מן האחרונים שקבעו, כדי ליישב את המקורות שהבאנו, שאכן גזל הוא חריג, ומחילת הנגזל תקפה אף אם החפץ הגזול עדיין בעין. נימוקם הוא, שהחפץ נקנה לגזלן בשעת הגזילה, שלכן הוא חייב לשלם אף אם קורה אונס לחפץ, אלא שיש עליו חיוב השבה, והנגזל יכול למחול על החיוב הזה, ואז נקנה החפץ לגזלן לגמרי²¹⁴.

בלשון אחרת, קצת יותר מתונה, כותב ר' יצחק אהרן איטינגא²¹⁵, שיש תוקף למחילה על גזל או לסילוק מגזל, מפני שגם לנגזל אין קניין גמור בחפץ, שהרי אינו יכול להקדיש אותו. והוא מסביר שלכן מועיל יאוש בגזל, אף שיאוש הוא כמו סילוק²¹⁶.

זו שאלה כללית, האם הדבר הגזול עובר לבעלותו של הגזלן, ויש לכך השלכות בתחומים נוספים, ואין כאן המקום לדון בשאלה זו.

גם פני יהושע²¹⁷ כותב שנגזל יכול למחול על גזל, אבל מסיבה אחרת: מפני שרואים כאילו נטלו מן הגזלן וחזרו ונתנו לו במתנה. אבל דבריו קשים, שהרי אם אנו מפרשים כך את מחילתו, הדין היה צריך להיות שכל מחילה על בעלות תקפה, מפני שרואים כאילו נטל את הדבר וחזרו ונתנו ל"נמחל" במתנה.

²¹¹ ראה בנספח ב, עמ' 597.

²¹² ר' יעקב ישראל קנייבסקי, "בענין פחות משווה פרוטה", בית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' כ.

נחל יצחק, עג, יט, ענף ד, נוקט שמניחים שהנגזל התכוון לתת את הגזל לגזלן במתנה.

²¹³ משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (עמ' קסג-קסד), ועל הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק יח.

נראה שלכך מתכוון גם שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן תמח, אות ה. בדומה מסביר שיעורי ר' דוד פוברסקי, קידושין נב ע"א, אות קיא, שאין זה מדין מחילה, אלא מפני שהיא אינה מקפידה שיקנה, והיא נותנת לו רשות לקנות, וממילא הוא קונה. א

²¹⁴ קהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, ה, ד"ה ושתקה (הובא בגידולי שמואל, בבא בתרא מא ע"א); קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח (הובא בדברי פנחס (דאויד), חלק ב, עמ' שטו); שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן תיט, אות ג ואות ז; רא"ז מלצר, במכתב שנדפס באדרת אליהו (ראם), עמ' שט, ובאהל ישעיהו, עמ' תקנד-תקנה, בדעת הרמב"ם; ר' מאיר אוירבך, בשו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יג; עטרת חכמים, חלק ב, על קידושין נב (כז ע"א בדפי הספר מהד' תרכ"ו), בקיצור; ואוצרות יהושע, בבא קמא, סימן לד (עמ' שכז); זכרון שמואל (רוזובסקי), סימן נ, אות א. א

²¹⁵ שו"ת מהר"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ.

²¹⁶ ואינו כהפקד, כמו שכתבו תוספות, בבא קמא סו ע"א (ד"ה כיוון).

²¹⁷ פני יהושע, בבא קמא קי ע"ב (הובא בשו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח). יש להעיר שהוא לא הזכיר

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

(4) הבחנתו של ר' אברהם הלוי עושה הבחנה לגבי מחילה לגזלן: אם מה שגזל קיים עדיין, שלא היה בו שינוי ולא היה יאוש ושינוי רשות (שלא עבר לרשות אדם אחר), מחילת הנגזל בטלה, מפני שהבעלות היא של הנגזל. לעומת זאת, אם השתנתה הגזילה או שנתן אותה לאחר והיה גם יאוש, שאז נקנית הגזילה לגזלן לעניין שאינו חייב להחזיר אותה, אלא יכול להחזיר את דמיה²¹⁹, מועילה לשון מחילה, שהרי הבעלות היא של הגזלן ויש עליו רק חיוב תשלומין, ועל חיוב זה מועילה מחילה.

ר' אברהם הלוי יכול ליישב על ידי הבחנה זו את המקורות הנ"ל המזכירים את מחילת הנגזל – שבמקורות ההם מדובר שהיה שינוי ונקנה החפץ לגזלן, ולכן המחילה תקפה. אבל דחוק לצמצם כך מקורות שדיברו סתם. מלבד זאת, את ההוכחה מקושיית "ונמחילה לנפשיה"²²⁰ אי אפשר לדחות בדרך זו, משום שעדיין קשה, מדוע הסוגיה לא אמרה שהמשנה עוסקת בכגון שהדבר הגזול בעין ולא היה שינוי, ולכן הנגזל לא היה יכול למחול? לכאורה הבחנה זו בנויה על בסיס מוצק, שהרי אין חולק על כך שלפני שינוי או יאוש ושינוי רשות, חייב הגזלן להחזיר את החפץ בעין, ואילו לאחר מכן, הוא יכול להחזיר את דמיה. אם כן, מדוע הפוסקים האחרים לא אימצו את הבחנתו של ר"א הלוי? הפוסקים הסבורים שכל מחילת גזל תקפה לא קיבלו הבחנה זו, מפני שלדעתם גם לפני שינוי ולפני יאוש ושינוי רשות, החפץ נמצא בבעלות הגזלן, שהרי הוא חייב עליו באונס, אלא שאינו בבעלותו לגמרי, ולכן הוא צריך להחזיר את החפץ עצמו לנגזל, אבל לעניין מחילה, החפץ נחשב בבעלות הגזלן. אשר לנתיבות המשפט, שהובא לעיל, ייתכן שהוא מסכים להבחנתו של ר"א הלוי, ומה שאמר שאין מועילה מחילת הנגזל – כוונתו לפני שינוי או יאוש ושינוי רשות.

(5) גזילה פחותה משווה פרוטה ר' זאב וולף אברך²²¹ כתב שאף על פי שלא מועילה מחילה על בעלות, ויכול המוחל לחזור בו ממחילתו ולתבוע את החפץ, מכל מקום בגזל פחותה משווה פרוטה, הנגזל אינו יכול לחזור בו ממחילתו, מפני שבית דין אינו נזקק לתביעה של פחותה משווה פרוטה²²², ועוד, ש"בטלה דעתו אצל כל אדם", מפני שיש אומדנא כללית שנגזל מוחל על פחותה משווה פרוטה²²³. נראה שדברים אלו ניתנים להיאמר גם בלי חידוש²²⁴ שמחילה על בעלות מועילה לעניין זה שהנמחל יכול להשתמש בחפץ עד שיחזור בו המוחל – גם אם היה אסור לו להשתמש בחפץ, לא היה המוחל יכול לחזור בו ממחילתו ולתבוע בבית דין, מהטעם האמור. הוא מיישב בזה את ההלכה²²⁵, שהגזול פחותה משווה פרוטה פטור מהשבה מפני שיש

את הפוסקים הפוסלים מחילה על בעלות. עיקר עניינו שם הוא ליישב מדוע מועילה מחילה לגזלן, אף

²¹⁸ שהתשלום בא לכפרה – ראה בשמו בשער שלישי, עמ' 136. ²¹⁹ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א (ד"ה והנה אם).

²²⁰ רמב"ם, הלכות גניבה, פרק א, יב, ופרק ה, ד.

²²¹ ליד ציון הערה 206.

²²² שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ז.

²²³ שו"ע, חו"מ, ו, א. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 471.

²²⁴ ראה ליד ציון הערה 208, ושער אחת-עשרה, עמ' 472.

²²⁵ ראה נספח ה, עמ' 625.

ראה ליד ציון הערה 223.

להניח שהנגזל מוחל²²⁶. בכך הוא מיישב גם את מה שקשה²²⁷ על ההלכה²²⁸ שהכופר בפיקדון ובהלוואה ובגזל, ונשבע על כך לשקר, וכל אחד מהם פחות משווה פרוטה, מצטרפים לפרוטה לעניין חיוב קרבן על שבועת שקר – והרי בגזל פחות משווה פרוטה הנגזל מוחל מן הסתם, ואיך הוא יכול לתבוע אחר כך את הגזלן (שהיה גם שומר ולווה)? ר' זאב וולף אברך מתרץ ששם מדובר שהגזילה בעין, שרק אז יש קרבן שבועה²²⁹, ואז אין מועילה מחילה בפחות משווה פרוטה, ובכל זאת אינו יכול לתבוע אותה בבית דין כאמור, אבל מכל מקום אינה קנויה לגזלן להיות שלו לגמרי אם הנגזל חזר בו ממחילתו, ולכן כשיש עוד חיוב של פחות משווה פרוטה של פיקדון או תשומת יד (הלוואה), הם מצטרפים עם הגזל, שהרי כאן שאמר "תן לי פיקדון ותשומת יד וגזל שאתה חייב לי", זו חזרה מהמחילה.

בדרך זו הוא מסביר²³⁰ גם את מה שאומר הסמ"ע²³¹, שחצי שיעור אסור בגזל; שלכאורה קשה, הרי הטעם שחצי שיעור אסור הוא מפני ש"חזי לאצטרופי" עם עוד חצי שיעור ויהיה כשיעור²³², והרי כאן אחרי שגזל פחות משווה פרוטה, הנגזל מוחל, ולא ייתכן שיצטרף אליו עוד פחות משווה פרוטה לשיעור פרוטה? התשובה היא, שאם הגזילה הראשונה בעין, לא מועילה המחילה לגמרי אלא הנגזל יכול לחזור בו, והוא יכול לתבוע אותו אם יש עוד פחות משווה פרוטה שיצטרף לתביעה.

לעומתו, יש מי שאומר²³³ שהמקבל שוחד פחות משווה פרוטה חייב להחזירו אם הוא בעין, ואף שפחות משווה פרוטה מן הסתם נמחל, הרי לא מועילה מחילה על בעלות. אך הוא לא הסביר מדוע הגזול בפחות משווה פרוטה פטור מלהחזירו²³⁴ מטעם מחילה. מדברי רי"י קנייבסקי שהובאו לעיל, עמ' 572, שדחה את ההוכחה מגזל פחות משווה פרוטה בכך שזו מחילה מכללא, עולה שלדעתו מחילה מפורשת על גזל בעין אינה מועילה אף בפחות משווה פרוטה.

ט. מחילה מכללא

כפי שראינו בשער אחת-עשרה, המשפט העברי מכיר ב"מחילה מכללא", דהיינו כשהנושה לא מחל בפירוש, אבל התנהגותו או שתיקתו מוכיחות לאור הנסיבות שהוא מחל בלבו על החוב. ובכך, נשאלת השאלה, האם העיקרון שאין מועילה מחילה על בעלות, חלה גם על מחילה

²²⁶ כנראה, הוא לא רצה לתרץ כמו רי"י קנייבסקי, ליד ציון הערה 212, ששם זו מחילה מכללא, מפני שלדעתו גם מחילה מכללא על בעלות אינה תקפה.

²²⁷ כך הקשה שער משפט, ו, ס"ק א. וזו לשונו: "עי' בשבועות פרק שבועת הפקדון דף לה, א, אמרין התם אמתניתין ד'תן לי פקדון ותשומת יד וגזל ואבידה שיש לי בידך', 'שבועה שאין לך בידך'... פרוטה מכולם מצטרפת... וקשה לי... הא... אינו חייב בגזל פחות משווה פרוטה, משום דמסתמא כל פחות משווה פרוטה מחלי... ואם כן, אמאי מצטרפין גזל בפחות משווה פרוטה לתשומת יד ואבידה? כיון דכבר מחל לו הגזל, היכי מצי תבע ליה אחר כך?". ראה שער אחת-עשרה, עמ' 473, על צירוף שני חצאי פרוטה של גזל.

²²⁸ שבועות לו ע"ב.

²²⁹ כפי שמוכח מבבא מציעא מח ע"א.

²³⁰ רביד הזהב שם, אות ח.

²³¹ סמ"ע, שנט, ס"ק ב.

²³² יומא עד ע"א.

²³³ בית אולפנא דרבנו יוחנן, חידושים על חו"מ, ט, א, בית אהרן וישראל, גל' יג, עמ' קי.

²³⁴ רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, ו.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

מכללא? כלומר, אם התנהגותו של אדם או שתיקתו מלמדות שהוא מוחל לאדם אחר בלבו על נכס שלו, האם המחילה חלה? יש מן האחרונים הסבורים, שאכן מחילה זו אינה תקפה כשם שמחילה מפורשת על בעלות אינה תקפה.²³⁵

חלקם מתנסחים כך: אם אפילו מחילה מפורשת על בעלות אינה מועילה, כל שכן שמחילה מכללא, שהיא חלשה יותר – שהרי גמירת הדעת של המוחל פחות ברורה בה – לא תועיל על בעלות.²³⁶

אבל פוסקים אחרים, ובראשם קצות החושן²³⁷, חולקים על קביעה זו. לטענתם, יש כאן טעות במיון המצב המשפטי. הרי מהרי"ק²³⁸ הסביר שהטעם שאין מועילה מחילה על בעלות הוא שהעברת בעלות בנכס נעשית בדרך של נתינה ולא בדרך של מחילה. אם כן, אם התנהגותו של בעל נכס מוכיחה שהוא מוכן שהנכס יהיה של אחר (במקביל למחילה מכללא על חוב, שבה התנהגות הנושה מוכיחה שהוא מוכן שהחייב לא יקיים את חיובו), הנחתנו תהיה שבלבו הוא נותן את הנכס לאחר, ולא שהוא מוחל עליו. הרי מחילה אינה שייכת בבעלות, ואם ברור לנו שהוא רוצה שהנכס יהיה של אחר, ברור שהוא נותן אותה בלבו לאחר, ולא מוחל עליה, שהרי למחילה זו לא תהיה משמעות. אם כן, יש כאן "נתינה מכללא" ולא "מחילה מכללא". והיות שהמצב המשפטי הוא של נתינת מתנה, יש לה תוקף אף שנושא הנתינה הוא בעלות בדבר בעין.

מדובר שהנכס ביד ה"נמחל" (כפי שאמרנו²³⁹, שזה המצב הנידון בדרך כלל במחילה על בעלות), ולכן יש למתנה תוקף, מכוח קניין חצר. אבל אם הנכס ביד ה"מוחל", או ביד צד שלישי, אין הנכס עובר לבעלותו של ה"נמחל", מכיוון שאין כאן מעשה קניין²⁴⁰. הגבלה דומה יש במחילה על קרקע: אם ה"נמחל" מחזיק בקרקע, ועושה בה פעולות שאפשר לראותן כקניין חזקה, והתנהגות בעל הקרקע מראה שהוא מוכן שהקרקע תעבור לרשותו, יש תוקף למתנה שמכללא, על ידי מעשה קניין זה; מה שאין כן אם ה"נמחל" אינו מחזיק בקרקע²⁴¹. קצות החושן משתמש בשיטתו זו כדי ליישב את הסוגיות התלמודיות המזכירות מחילה על

²³⁵ שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן צב; ו' אברהם יצחקי, אורים גדולים (זאבי), לימוד קלט (נה ע"ב) = זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א = פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח; ר"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח, דף סא ע"ב ודף סב ע"ג וע"ד (על נידונו של ר"א יצחקי); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ד (על מחילה מכוח "אנן שהדי"); שו"ת פני משה, חלק ג, סימן סב (קכא ע"א); שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ה = פד"ר, כרך ו, עמ' 105 (על החזרת שטר מתנה על קרקע – "לא יהא אלא מחילה בפירושו").

²³⁶ פרח מטה אהרן שם; ר"א יצחקי שם; ר"מ מזרחי שם; פני משה שם; שו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב (לה ע"א); ר' משה פארו, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב (עמ' ו).
²³⁷ קצות החושן, פת, ס"ק יג (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קפט, בנפש חיה (לוריא), בבא מציעא דף מט ע"ב ודף קיב ע"א, ובספרו מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן שלו); קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ג); שמחת עולם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב; נחל יצחק, פת, ס"ק ב.

²³⁸ מהרי"ק, שצוין בעמ' 545, הערה 6.
²³⁹ ליד ציון הערה 5.

²⁴⁰ נפש חיה (לוריא), בבא מציעא מט ע"ב. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 1121, במילואים להערה 45, מה שיישב על פי זה. יש להוסיף, שגם אם הנכס אינו ביד ה"נמחל", הוא יכול לקנותו בקניין משיכה או הגבהה.
²⁴¹ שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מד, כותב שקצות החושן דיבר רק במיטלטלין, שתפיסתם היא מעשה קניין, אבל בקרקע צריך לעשות מעשה קניין, ולא ייתכן שה"נמחל" יקנה אותה בלי מעשה קניין.

בעלות: רוב הסוגיות עוסקות במחילה מכללא, וקצות החושן פירש שכוונת התלמוד לנתינה מכללא²⁴².

ייתכן שהסיבה שהפוסקים האחרים לא הבחינו בטעות הזאת במיון המצב המשפטי, היא שכל אחד מהם התחיל את הניתוח של הנידון שנשאל עליו, בכך ששייך אותו למחילה מכללא, ורק אחר כך עורר את העיקרון שאין מחילה על בעלות. אילו היו מתחילים בניתוח שמדובר בדבר בעין ולא בחיוב, אולי היה מסיקים מיד שיש כאן נתינה מכללא, שהיא תקפה.

אפשר להצדיק את עמדתם של הפוסקים הללו בדרך אחרת, וזאת על פי פוסקים אחרים שחלקו על קצות החושן מכיוון אחר: הם הוכיחו ממקורות שונים שאין תוקף ל"נתינה מכללא". לדעתם, כדי שיהיה תוקף למתנה, צריך שהנותן יאמר בפירוש שהוא נותן את הנכס במתנה, ואם לא אמר דבר מפורש, אין כאן מתנה, גם אם התנהגותו או שתיקתו מוכיחות על רצונו לתת את המתנה²⁴³.

לפי דעה זו, אי אפשר לתת תוקף לרצונו של אדם זה על ידי מיון המצב המשפטי לתחום של מתנה, שהרי מתנה מכללא אינה תקפה, לדעתם; וגם אם נשייך אותו לתחום המחילה, אי אפשר לתת תוקף לרצונו, שהרי מחילה על בעלות אינה תקפה. לעומת זאת, קצות החושן וסיעתו סבורים שיכולה להיות מתנה מכללא, ודי בגמירת הדעת המוכחת מתוך התנהגותו כדי לתת תוקף למתנה.

לאור זה, השאלה האם העיקרון שאין מחילה על בעלות חל על מחילה מכללא תלויה בשאלות בתחום דיני המתנה, תורת גמירת הדעת, ומידת הרצון הנחוץ להקנאה; ואלה חורגות מדיוננו.

על פי ניתוח זה, הכותרת "מחילה מכללא" שבחרנו לנושא זה אינה נכונה, שהרי היא משקפת רק את הנושא העומד לדיון למעשה, על פני השטח. הכותרת המתאימה יותר לשאלה האמיתית העומדת ביסוד הדברים היתה צריכה להיות: "נתינה מכללא".

לכאורה קשה על ההנחה שמניח קצות החושן, שבמצבים מסוימים, אף שלא אמר האדם דבר, מניחים שהתכוון לתת נכס שלו במתנה לאחר: אם כן, קל וחומר שאם אמר "אני מוחל לך על הנכס הזה", יש להניח שהתכוון לתת את הנכס במתנה? יש תשובה לכך בדברי ר' אברהם הלוי, שהבאנו לעיל²⁴⁴: רק אם יש אומדנא דמוכח שבעל החפץ מתכוון להקנותו, אנחנו נותנים תוקף לכוונתו המשוערת, אבל אם אין אומדנא אובייקטיבית שהוא רוצה להקנותו, והוא נוקט לשון מחילה, יש לחשוש שמא הוא באמת אינו רוצה בהעברת הבעלות על החפץ, ומקווה ש"מחילתו" לא תועיל.

ר' שבתי לגו²⁴⁵ מביא סיוע להבחנה זו מעיקרון שקבע מגיד משנה²⁴⁶, שאומדנא דמוכח מועיל יותר מתנאי מפורש שלא נעשה כראוי.

נראה שאפשר לתת תוקף למחילה מכללא על בעלות מטעם אחר. כפי שראינו לעיל²⁴⁷,

²⁴² ראה נספח ב, עמ' 597.

²⁴³ בית יהודה (לנדא), חו"מ, פת, יב (עו ע"א); ערך שי, חו"מ, פת, יב (ד"ה דמי).
בשאלה זו ראה בהרחבה בחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א). שם הובאו דוגמאות רבות לנתינה מכללא.

²⁴⁴ פרק שני, עמ' 548.

²⁴⁵ שמחת עולם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. הוא לא הזכיר את ר' אברהם הלוי.

²⁴⁶ מגיד משנה, הלכות אישות, ו, יד.

²⁴⁷ עמ' 559.

פרק רביעי: חריגים שמחילה על בעלות תקפה בהם

הב"ח אומר שמי שאינו מוחל על נכס אלא מוחל על תביעתו על הנכס שלו (המצוי בידי אדם אחר) – מחילה זו תקפה. הוא מסביר בכך את טענת רב ענן²⁴⁸, ששכנו מחל לו על קרקעו בכך שסייע לו בבניית הגדר – כוונתו היא שיש להניח ששכנו מחל לו על תביעתו על הקרקע. אפשר להרחיב דרך זו לכל מחילה מכללא: בכל מצב שהתנהגותו של אדם מראה שהוא מוכן שהנכס שלו יהיה של אדם אחר, נפרש שהוא מוחל בלבו על תביעתו על הנכס, ולמחילה זו יש תוקף. עדיף לפרש את כוונתו כך מלפרש שהוא מוחל בלבו על הנכס עצמו, מפני שאין תוקף למחילה על נכס, והרי ראוי לפרש את כוונתו של אדם בנתיב המשפטי שיתן תוקף לרצונו. רק אם הוא אמר לשון מחילה בפירוש, לא נפרש שהתכוון למחול על התביעה (ברור שאין מפרשים כך, שאם לא כן, הרא"ש ומהרי"ק היו צריכים לפסוק בנידונם שהמחילה תקפה מטעם זה) – וזאת כנראה מחמת סברתו של ר' אברהם הלוי, שהבאנו לעיל²⁴⁹, שהיות שבסתם אין אדם רוצה למחול, די בפגם פורמלי כדי לבטל את דבריו, כפי שמאותה סיבה אין מפרשים שהתכוון להקנאה²⁵⁰.

דרך זו להכרה ב"מחילה מכללא" על בעלות עדיפה על דרכו של קצות החושן בכך, שמול דרכו של קצות החושן ניצבות ההוכחות שנתינה מכללא אינה חלה. מדוע הפוסקים שמנינו לעיל²⁵¹, שפסלו מחילה מכללא על בעלות, אינם אומרים שיש לתת תוקף לרצונו על ידי פירוש כוונתו כמחילת התביעה? אפשר לומר שהם סוברים שמחילת תביעה על נכס אינה תקפה, גם כשהיא מפורשת²⁵².

י. שכיב מרע

כלל הוא ש"דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים", כלומר, אמירתו מועילה כמו שמועילה מתנה שנתן אדם בריא עם מעשה קניין. לאור זה, יש מקום לומר ששכיב מרע יכול למחול על בעלות, שהרי קניין מועיל במחילה על בעלות, כפי שראינו לעיל²⁵³. אבל ר' שמואל בן דניאל²⁵⁴ קובע כלל, שאמירת שכיב מרע היא כקניין רק כשהקניין נחוץ באדם בריא כדי להקנות, ולא כשהקניין נחוץ באדם בריא כדי לתקן את לשונו. ר' דוד פאפו

²⁴⁸ בבבא בתרא מא ע"א. נביא את הסוגיה בעמ' 587.

²⁴⁹ פרק שני, עמ' 548.

²⁵⁰ הסברו של ר"ל בלוח, לעיל, פרק שני, עמ' 548, שהסיבה שאין מפרשים שהמוחל על בעלות התכוון להקנאה, היא שהקנאה דורשת רצון חיובי – אינו יכול להסביר מדוע לא לפרש שהתכוון למחילת התביעה.

²⁵¹ ליד ציון הערה 235.

²⁵² כדעה שהובאה לעיל, עמ' 560.

²⁵³ לעיל, עמ' 553.

שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ט ע"ג–ע"ד), כותב שגם אם נתיב שקניין מועיל רק אם נעשה בסוף (ראה עמ' 558), הרי מדברי יד רמה, בבא בתרא, פרק ט, סימן פה, עולה שגם לשון שאינה מועילה בבריא בקניין, מועילה בשכיב מרע, אם יש אופן (בלשון אחרת) שמועיל להקנות דבר זה בבריא בקניין. אך הוא מציין שבני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכד ע"א), כותב שלפי ב"י, חו"מ, קצה, יד, "כל דאיתיה בבריא איתיה בשכיב מרע" פירושו אם מועיל בבריא בכל אופן (ולא די שיועיל בבריא באחד האופנים, שלא כיד רמה); והוא כותב שבכל זאת, תועיל אמירת שכיב מרע במחילה, מפני שלדעתו קניין מועיל גם אם נעשה על המחילה (ראה בשמו שם, הערה 97).

²⁵⁴ זקן שמואל, חו"מ, סימן רנג (קנד ע"א), בהסברו הראשון.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

מעיר, שלפי כלל זה, מחילת שכ"ב מרע על בעלות אינה תקפה, שהרי בברייתא שמוחל, הקניין נחזק כדי לתקן את דבריו, שהרי אין במשמעות לשון "מחילה" שהוא מקנה את הדבר²⁵⁵.

יא. אם יש הוכחה שהתכוון למכר

ראובן שאמר שהוא מוחל לשמעון על נכס מסוים, ויש עדים ששמעון נתן לו כסף עבור הנכס בתורת מכר, הנכס נקנה לשמעון, כיוון שיש הוכחה שלא התכוון למחילה אלא למכר²⁵⁶.

פרק חמישי

סילוק מבעלות

סילוק הוא מוסד משפטי הדומה למוסד המשפטי של מחילה. התלמוד והפוסקים כוללים ב"סילוק" מי שאומר דבר כמו "דין ודברים אין לי על דבר פלוני", או לשונות דומים, המבטאים את רצונו של האדם להתרחק מן הדבר, ובכך להפסיק את שייכותו אליו. משמעותו דומה למשמעות של מחילה, אלא שבמחילה האדם מרחיק את הדבר מעליו²⁵⁷.

הפוסקים נחלקו בשאלה האם לשון סילוק מועילה לעניין נכס בעין. המחלוקת נובעת ממחלוקת בהנמקת דברי התלמוד²⁵⁸, שהאומר "דין ודברים אין לי על קרקע זו", או "אין לי עסק בקרקע זו", או "ידי מסולקות מקרקע זו", אין בכך כדי להעביר את הבעלות על הקרקע. דין זה אמור גם אם אמר כך למי שהיה שותף עמו באותה קרקע²⁵⁹, וגם אם כתב כך, שאילו בעל פה אפילו לשון הקנאה אינה מועילה²⁶⁰.

פני יהושע מנמק דין זה, תוך הסתמכות על סוגיית התלמוד במסכת כתובות, על פי העיקרון שאין תוקף למחילת בעלות: אין אדם יכול להסתלק בדברים בעלמא מדבר שידוע שהוא שלו, וכל מקום שהוא, הוא ברשות בעליו, גם אם שותפו מחזיק בקרקע, ורק על הלוואה אפשר למחול מפני שניתנה להוצאה וכדי לגבות אותה צריך תביעה בכית דין, אבל כדי להעביר בפיקדון ובקרקע, צריך קניין גמור²⁶¹.

ר' יהודה לייב בלון²⁶² מנמק דין זה, שבלשון סילוק לא משתמע רצון בפועל מצד בעל

²⁵⁵ פני דוד שם (דף ק ע"א). □

²⁵⁶ שו"ת הרשב"ש, סימן רעח.

²⁵⁷ על ההבחנה בין מחילה לסילוק, ראה בשער שש-עשרה, וראה שם, עמ' 689, להסבר דין סילוק מבעלות לפי השיטות השונות בהגדרת סילוק. בפרק זה נביא מקורות שעוסקים בהסתלקות מבעלות בלשון "סילוק" או בלשונות שנקראו בפוסקים "סילוק", מפני שאין לנו כלי ברור להבדיל בין מחילה לסילוק מלבד הלשון.

²⁵⁸ ראה מקורות לכך בנספח א, עמ' 585.

²⁵⁹ רש"י, כריתות כד ע"ב (ד"ה האומר).

²⁶⁰ פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה תני ר' חייא).

²⁶¹ פני יהושע, שם (ד"ה והתניא).

מכתובות פג ע"א משמע שהנימוק אינו שסילק את עצמו רק "מדין ודברים" (כמו הנימוק בסיגיית כריתות, שנביא בסמוך). שהרי אם כן, מדוע נאמר שם שלשון זו מועילה בארוסה? מסוגיית כתובות מוכח שכלל הוא שלא מועיל סילוק מבעלות, ובארוסה הוא מועיל מפני שאז עדיין אין לבעל בעלות על נכסו אשתו. □

²⁶² שיעורי הלכה (בלון, תשי"ח, תשנ"ה), עמ' ב.

הקרקע להקנות אותה אלא "נטילת הקפדתו" ונתינת רשות; ורק אם עשו מעשה קניין, יש הוכחה שיש לו רצון בפועל בהקנת גוף הקרקע. גם מנימוק זה עולה שכל סילוק מבעלות אינו מועיל.

לעומת נימוקים אלו, שענינם חיסרון עקרוני בסילוק מבעלות, התלמוד במסכת כריתות מנמק שהחיסרון בלשון זו היא שהאומר סילק את עצמו רק מ"דין ודברים" ולא מגוף הקרקע²⁶³, כלומר שזו לשון גרועה, ואין משמעה לשון מתנה ולא לשון הפקר²⁶⁴. הרמב"ן מסביר שזו לשון גרועה ואין משמעה סילוק מגוף הקרקע ולא לשון הפקר, אלא לשון סילוק שלא יערער עליו, ולכן אינה מועילה כסילוק מגוף הקרקע²⁶⁵. המאירי מסביר שמשמעות הלשון היא רק לשון סילוק ערער, ואינו מועיל להסתלק מגוף הקרקע, ולא לשון הפקר, ומפרשים שאינו מסלק את עצמו מגוף הקרקע אלא מדין ודברים, כלומר שהוא שלו בשופי בלא שום ערער²⁶⁶. ר' אהרן הלוי²⁶⁷ מסביר את טעם התלמוד, שאין זו לשון טובה, שלא נתן את הנכס במתנה ולא הפקיר אותו, וסילק את עצמו רק מ"דין ודברים", ולכן הנכס עדיין שלו. לאור זה, הוא כותב²⁶⁸ שאם אמר לשון טובה ואמר בפירוש שהוא מסלק את עצמו מגוף הקרקע, הקרקע יוצאת מבעלותו.

אם כן, לפי שיטה זו, מועיל סילוק מבעלות אם אמר לשון ברורה; ומדברי הרא"ה עולה שזה בגדר הפקר²⁶⁹.

כמו כן, מחנה אפרים²⁷⁰ כותב שהאמירה "אני מסתלק מנכס פלוני" מועילה בתור לשון הפקר²⁷¹, ואף שנאמר בתלמוד שבעל קרקע האומר "ידי מסולקות ממנה" אינו הפקר²⁷², הטעם הוא שמשמעותו הסתלקות מתביעות בלבד, אבל האמירה "אי אפשי בבית זה והריני מסתלק ממנה", היא הפקר²⁷³.

²⁶³ כריתות כד ע"ב. הסבר זה הובא גם בחידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א, ובשיטה להר"ן, כתובות פג ע"א. א.א.א.

²⁶⁴ ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף).

²⁶⁵ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה דין ודברים). כך הסביר גם בחידושי הרמב"ן, קידושין ו ע"ב, בהסברו השני (הובא באמרי משה (סוקולובסקי), סימן לז, אות טו, בהגהה). ושם כתב בהסברו הראשון, שהוא הפקיר רק על דעת ששותפו יזכה, וכיון ששותפו לא זכה, לא יצאה מרשותו כלל, מפני שלא הוציא את הקרקע מרשותו על דעת זה. א.א.א.

²⁶⁶ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה שנים).

²⁶⁷ חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב.

²⁶⁸ רא"ה שם.

²⁶⁹ כך עולה מהראיה שהרא"ה מביא ממה שנאמר בכריתות שם שמקבל מתנה שאמר "אי אפשי", שהוא לשון טובה, הנכס הוא הפקר.

על דעה זו קשה, מדוע הנמרא בכבא בתרא מג ע"א, שחיפשה דרך שבה יוכל שותף להסתלק מחלקו בנכס, לא אמרה שיסתלק בלשון טובה, שמועילה בלי קניין? א.א.א.

²⁷⁰ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט. אבל בהלכות זכייה מהפקר, סימן י, כתב שסילוק אינו לשון הפקר. נעסוק בדברי מחנה אפרים בעמ' 680. א.א.א.

²⁷¹ הוא מביא ראייה מסוגיית כריתות כד, האומרת שלשון "סילוק" היא כמו "אי אפשי", ונאמר שם ש"אי אפשי" היא לשון הפקר.

²⁷² ראה ליד ציוני הערות 264–267, שהראשונים אמרו ש"דין ודברים אין לי" אף אינו משמע לשון הפקר.

²⁷³ הוא מביא עוד ראייה שסילוק הוא הפקר, מבבא בתרא נד ע"ב, ששם נאמר שהקונה קרקע מגוי ושילם לו כסף, הקרקע היא הפקר מפני שהגוי הסתלק משקיבל כסף. אבל חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו), דוחה ראייה זו, ששם הקרקע היא הפקר מפני שנכסי גוי הם "כמדבר", אבל בישראל, כל זמן שלא

רבנו תם²⁷⁴ מסביר ש"דין ודברים אין לי" הוא לשון טובה, לשון מתנה גמורה, ובכל זאת האחר לא קנה, מפני שלא עשה קניין חזקה בקרקע²⁷⁵. גם מדבריו עולה שבאופן עקרוני מועיל סילוק מבעלות, אלא שיש חיסרון צדדי אם האחר לא עשה מעשה קניין²⁷⁶. התלמוד²⁷⁷ מרחיב דין זה, שלא מועיל "דין ודברים אין לי", לזכות שהיא "כעין" בעלות: שבעל האומר "דין ודברים אין לי" בנכסי אשתי הנשואה, אין תוקף לדבריו, מפני שזכותו בהם היא כעין בעלות – "ידו כידה"²⁷⁸.

בקניין: התלמוד אומר שאם אמר "דין ודברים אין לי", ועשה מעשה קניין, הסילוק מועיל, מפני שמפרשים את הקניין כמיועד להקנות גוף הנכס²⁷⁹.

הר"ם²⁸⁰ מסביר שהטעם שמפרשים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, ולא לעשות קניין על דין ודברים בלבד, הוא מפני שמדובר כאן בקניין סודר, ששייך רק בדבר שיש בו ממש, שהמקנה קונה את הסודר ומקנה לקונה את הנכס. הריטב"א²⁸¹ מסביר שמפרשים כך מפני שהלשון "מתייפה" יותר לומר שהקניין הוא על גוף הקרקע.

ר' חסדאי פרחיא מסביר, שאם עשה קניין סודר, מניחים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, מפני שקניין הוא בעל תוקף ומתקן את העניין, וגלוי לכול שהוא מתכוון להקנות לחברו את גוף הקרקע, והסיבה שאמר "דין ודברים אין לי", שזו לשון גרועה, ואין בזה הקנאה גמורה כתיקון חז"ל, היא משום שלא ידע איך להקנות בלשון טובה²⁸².

הקניין מועיל בשותף האומר כך לשותפו²⁸³, בבעל האומר כך לאשתו הנשואה²⁸⁴, ביורש

קנה אחר את הנכס, הוא שייך למי שהוא ברשותו. ואין דחייתו מובנת, שהרי המושג "נכסי גוי הרי הם כמדבר" מבוסס על כך שהגוי מסתלק²⁸⁵.

²⁷⁴ רבנו תם, המובא בתוספות רשב"א משאנץ, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין לי עסק).

²⁷⁵ הוא מביא ראייה מהסוגיה בגיטין עז ע"א שחיפשה דרך שתהיה לאישה קרקע, ומעמידים כגון שכתב לה הבעל "דין ודברים אין לי בנכסיך", ובארוסה, ולא העמידה בנשואה וכגון שנתן לה בלשון מתנה גמורה. ²⁷⁶

ראה ליד ציון הערה 279, שלשון זו מועילה אם עשה מעשה קניין. ²⁷⁷

כתובות פג ע"א. למקורות שהביאו דין זה, ראה במילואים להערה 284, שם הובאו פוסקים האומרים שסילוק זה מועיל אם עשה קניין. על הסתלקות בעל מנכסי אשתו ראה שער רביעי, עמ' 213–231.

²⁷⁸ חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה אי הכי), מסביר שבנישואין, הנכסים כאילו שלו ואדם אינו יכול להסתלק משלו בלשון סילוק. ²⁷⁹

כתובות פג ע"א–ע"ב. עסקנו בהלכה זו בהקשר למחילת בעלות עם קניין, ליד ציון הערה 72. ²⁸⁰

ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"ב (בדפי הרי"ף). ²⁸¹

חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא).

²⁸² שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכח (קנח ע"ד). ראה עמ' 1224, במילואים להערה 83, הסבר דומה בשם ר' יעקב אבן צור. ²⁸³

²⁸⁴ השגות הראב"ד על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); רשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה כשקנו); ר"י מיגאש, בשיטה מקובצת, בבא בתרא מג ע"א; חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא), ושו"ת הריטב"א, סימן קלט; שו"ת הרשב"ש, סימן שכב; מגיד משנה, הלכות אישות, כג, א; טור, חו"מ, לו, א (הובא בשו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג, דף קצד ע"ג). ²⁸⁵

²⁸⁶ רמב"ם, הלכות אישות, כג, ז (הובא באבן האזל, הלכות שכנים, ב, י, דף ע ע"ג), לפי הבנת מגיד משנה שם; ותוספות רשב"א משאנץ, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו); יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן רה (ד"ה והשתא); שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן סג; חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"א; חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא), ושו"ת הריטב"א, סימן קלט; שו"ת הרשב"ש, סימן שכב; שו"ת יכין ובוטז, חלק א, סימן מב; שו"ע, אהע"ז, צב, א (הובא בכסף הקדשים, קעו, מח, ובפד"ר, כרך ב, עמ' 111); בית יצחק (חבר), ברירה, סימן ז, אות ד; שו"ת ר"ע איגר, מהדורא תניינא, סימן פה; לחם משנה, הלכות טוען ונטען, יג, ח. ²⁸⁷

פרק חמישי: סילוק מבעלות

המסתלק מחלקו אחרי מות המוריש²⁸⁵, ובמי שאוכל פירות מקרקע מסוימת ואמר לו בעל הקרקע "דין ודברים אין לי עמך בשדה זו"²⁸⁶.

"דין ודברים אין לי בקרקע זו" מועיל בקניין גם אם אחר כך, כשראה שהלה מחזיק בקרקע, הוא טוען שהתכוון לסלק את עצמו רק מ"דין ודברים"²⁸⁷.

הסתלקות מועילה יחד עם קניין גם אם האדם האחר (שהנכס אמור לעבור לבעלותו) מתנגד לכך, אף שהקנאה אינה מועילה נגד רצון המקבל, מפני שהמסתלק התכוון למחול לו, ומחילה מועילה נגד רצון הנמחל²⁸⁸, והקניין מתקן את הלשון הגרוע של סילוק; ומניחים שהתכוון למחילה ולא להקנאה, מפני שהוא יודע שהקנאה לא תועיל נגד רצונו²⁸⁹.

אם נכס משותף נמצא ביד גולן וכדומה, לא מועילה הסתלקות בקניין של שותף אחד, כדי ששותפו יזכה בחלקו, כיוון שהסתלקות בקניין היא בעצם הקנאה, והרי נגזל אינו יכול להקנות לאדם אחר את הדבר הגזול²⁹⁰.

אבל קניין בבעל המסתלק מנכסי אשתו הנשואה אינו מועיל לנכסים שיגיעו לרשותה אחרי הקניין²⁹¹, מפני שבקניין זה הבעל מקנה לה את זכותו בנכסים, והנכסים שבאים אחר כך הם בגדר דבר שלא בא לעולם, שלא מועיל בו קניין²⁹².

אם עשו את הקניין בפירוש על ה"דין ודברים", כגון שאמר לעדים "עשו עמי קניין סודר, שאין לי דין ודברים על שדה זו", הסילוק אינו מועיל, מפני שהקניין הוא על הדין ודברים ולא על גוף הקרקע²⁹³.

²⁸⁵ כך עולה מתוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם).

אבל קניין אינו מועיל בסילוק מירושה בחיי המוריש, כפי שראינו בשער רביעי, עמ' 211.

²⁸⁶ השגות הראב"ד על הרי"ף, כתובות מב ע"א (ברפי הרי"ף).

לגבי האומר כך כלפי אדם זר, שר"ת בית יהודה (עייאש), חו"מ, סימן י (הובא בשו"ת ברוך מבנים נסוף ספר זכרונות אליהו, יו"ד, במהד' תרצ"ו), סימן ג, עמ' טו) וסימן סב, מדייק מהרא"ש, כתובות פרק ט, סימן א, שגם לרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), שקניין מועיל בשותף, אינו מועיל ב"דין ודברים" לגבי איש זר; אבל הוא מדייק מהגהות אשרי על הרא"ש שם, שלרש"י גם זה מועיל.

²⁸⁷ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה כבר ביארנו).

²⁸⁸ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 508, שזו דעת רוב הפוסקים.

²⁸⁹ נחל יצחק, עג, יט, ענף ו. הוא כותב זאת כתשובה על קושיית קצות החושן, לו, ס"ק י, איך מועיל סילוק של בני עיר מנכס של העיר שנגנב, כדי שיוכלו להעיד נגד הגולן (ולא יהיו נוגעים בדבר), הרי נגזל אינו יכול להקנות את הדבר הגזול אלא רק לגולן, והגולן לא ירצה לקנות כדי שלא יוכלו להעיד נגדו; ועולה מדברי קצות החושן שהוא סובר שסילוק בקניין לא יועיל נגד רצון הגולן.

²⁹⁰ קצות החושן, לו, ס"ק י.

²⁹¹ חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה וקשיא ליה), ושו"ת הריטב"א, סימן קלט (עמ' קסג); בית שמואל, צב, ס"ק ו.

²⁹² חידושי הריטב"א שם; קובץ שיעורים, כתובות, אות רצו; חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י. ראה עמ' 218, בשאלה מדוע לא מועיל כאן סילוק הבעל בלי קניין, כמו שמועיל סילוק בעל מנכסי ארוסתו מצד שעור לא זכה בהם. וראה עמ' 228, שלא מועיל קניין בסילוק בעל מירושת אשתו כשהיא נשואה.

²⁹³ רבנו יונה, המובא בשו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שא (הובא בכ"י, חו"מ, קצה מחודש כא נשהובא בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לג), בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מד, בשו"ת תורת אמת, סימן קלג, ד"ה מיהו כך, בשו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, החוט המשולש, טור ב), סימן כ, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן קנ, דף רנט ע"ד, בוקן שמואל, חו"מ, סימן רנג, דף קנד ע"א, במשכנות הרועים, מערכת א, אות ז, דף יא ע"א, בשו"ת בית יהודה (עייאש), חו"מ, סימן סב, ובבני אהרן, חו"מ, סימן רמא, דף קכג ע"ג), בחידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א, בשו"ת הרשב"ש, סימן שכב, ובשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן יג (לט ע"ב).

סיכום

לא יכולה להיות מחילה על בעלות בנכס, כיוון שמחילה על בעלות משמעה העברת בעלות מאדם לאדם אחר, שבה מתאימה לשון "נתינה", ואילו לשון "מחילה" מתאימה לביטול חוב. מדוע נצמדים ללשון האדם, ואין נותנים תוקף לרצונו המשתמע של המוחל, תוך פרשנות דבריו כרצון לתת מתנה? הרי ייתכן שהשימוש בלשון "מחילה" נבעה רק מבורותו של האדם באשר לניסוחים הנכונים, ואין סיבה להענישו על בורותו. ר' אברהם הלוי הציע לכך תשובה סובייקטיבית: מחילה היא דבר שאין אדם עושה בדרך כלל, ולכן אין לפרש את דבריו באופן שיתן להם תוקף, אם אין לשונו מתוקנת כדבעי. הסבר אחר, המסתמך על עיקרון הלכתי אובייקטיבי, נותן ר' יהודה לייב בלוך: הקנאה דורשת רצון בפועל, ולא רק חוסר הקפדה, שמשממע מלשון "מחילה".

באופן מיוחד, כתבו הפוסקים שאין מועילה מחילה על קרקע, או על נכס שברשות המוחל. קונה שמחל למוכר על דבר הממכר אחרי שהבעלות עברה אליו – אין תוקף למחילה, גם אם דבר הממכר עדיין מצוי ברשותו של המוכר. מחילת הקונה אינה מועילה גם אם המקנה הקנה "מעכשיו" על תנאי, ומחל הקונה על הקניין לפני שהתקיים התנאי, והתקיים התנאי. גם במתנה, אם המקבל עשה מעשה קניין, גם אם מחל על המתנה, הנכס נשאר בבעלותו. גם אם המכירה בוצעה על ידי סיטומתא, דהיינו מנהג הסוחרים, המכירה אינה מתבטלת על ידי מחילה. אבל אם מנהג הסוחרים עצמם הוא שמכירה בסיטומתא מתבטלת על ידי מחילה, המנהג תקף.

אם לא קנה הקונה סחורה מסוימת, אלא המוכר התחייב לתת לו סחורה מסוג מסוים, בחיוב ובקניין, הקונה יכול למחול על חיוב זה בלי קניין, מפני שיש רק חיוב על המוכר ואין לקונה קניין בגוף הסחורה, כך שזאת לא מחילת בעלות.

יש חריגים לעיקרון שאין תוקף למחילת בעלות, שאפשר לחלקם לשתי קבוצות על פי שני ההיבטים הללו: קבוצה אחת היא אלו שהמחילה מועילה בהם בתור מחילה, וזאת משום שלאמיתו של דבר אין זו מחילה על בעלות (גזל, כסף מופקד, מחילה על תביעה). קבוצה שנייה היא אלו שהמחילה מועילה בהם בתור הקנאה, היינו, כאשר נסיבות מיוחדות מלמדות שה"מוחל" התכוון להקנות את הנכס (קניין סודר, מחילה בשעת מסירה, לשונות גבוליים, "מה שתטול מנכסי", ומחילה מכללא).

לפי רוב הפוסקים, אם המוחל על בעלות עשה קניין סודר על המחילה, יש תוקף לדבריו, והנכס עובר לבעלותו של הנמחל, משום שרואים כאילו בקניין זה הקנה לו בעל הנכס את גוף הנכס. סייגים אחדים לדבר: (א) מחילה בקניין אינה מועילה במיטלטלין המונחים ברשות הרבים, שלא בידי הנמחל, מפני שאי אפשר להקנות אותם. (ב) לא מועילה מחילה על דבר בעין בקניין אם עשו את הקניין בפירוש על כך שהוא מוחל, מפני שזה "קניין דברים", והיא מועילה רק אם עשו קניין סתם אחרי שאמר שהוא מוחל, מפני שמפרשים שהקנה לנמחל את גוף הנכס. (ג) המוחל על חוב ועל נכס יחד, אין המחילה מועילה לנכס גם אם עשה קניין, מפני שאין הוכחה שהתכוון להקנות את הנכס בקניין זה, כיוון שבלאו הכי היה צריך קניין בשביל המחילה על החיובים החוזיים, שהרי נהוג לעשות קניין על מחילה כדי להראות שהמוחל מוחל בלב שלם. (ד) אם המוחל חשב שמועילה מחילת בעלות, היא בטלה גם אם

עשה קניין, שהרי מן הסתם עשה את הקניין על לשון מחילה שחשב שהיא תקפה, ולא כדי להקנות את הנכס עצמו.

לפי פוסקים אחרים, מועילה מחילת אדם על תביעתו לזכות בנכס שלו. הנותן לאחר חפץ ואומר לשון מחילה, האחר קנה את החפץ, מפני שיש להניח שהנותן מתכוון להקנות לו את גוף החפץ, ורק אם החפץ היה ביד הנמחל לפני המחילה, המחילה אינה תקפה.

בשותפות בנכס, מחילת שותף לחברו אינה תקפה, כמו כל מחילה על בעלות. אבל בשותפות עסקית, שאין מדובר בנכסים מוגדרים אלא בנכסים שמתחלפים, ועיקרם ערך ממוני, הדומה לחוב, מחילה חלה.

אחים שירשו רכוש מאביהם, ואחד מהם מחל לאחיו על חלקו (אחרי מות המוריש), מחילתו בטלה, מפני שזו מחילה על בעלות. אבל בכור יכול למחול על חלק בכורתו, אף שגם זו מחילת בעלות.

ראובן שאמר לשמעון שהוא מוחל לו על מה שיטול מנכסיו, ראובן יכול לחזור בו לפני ששמעון נטל מנכסיו, אבל אחרי ששמעון נטל, אינו יכול לחזור בו. זאת במיטלטלין, אבל המוחל לאדם אחר על מה שיטול מקרקעותיו, יכול לחזור בו גם אם הנמחל דר בקרקע והחזיק בה, מפני ש"קרקע בחזקת בעליה עומדת", ולא שייכת בה תפיסה.

אם בעל נכס אמר גם שהוא נותן את הנכס במתנה לפלוני וגם שהוא מוחל לו עליו, קנה אותו פלוני את הנכס, אף שזו מחילה על בעלות. אם אמר "אני מניח לך את הנכס", קנה הלה, מפני שיש לשער שהתכוון שהוא מניח לו את הנכס באופן המועיל, היינו בדרך מתנה. אם הסופר שניסח את השטר לא ידע עברית כראוי, ועיקר השטר כתוב בשפה אחרת, ובמקום שהיה צריך לכתוב "נתתי" כתב "מחלתי" – אין מבטלים את השטר בגלל בורות הסופר, אלא נותנים לכך תוקף של מתנה.

מחילה על הלוואה מועילה גם אם הכסף עדיין בעין ביד הלווה, שעוד לא השתמש בו, מפני ש"מלווה להוצאה ניתנה". אבל כסף שהופקד לשמירה בצרור חתום – אסור לשומר להשתמש בו, ולכן לא מועילה בו לשון מחילה, מפני שזו מחילה על בעלות. נחלקו הפוסקים לגבי כסף שהופקד כשאינו בצרור חתום, שמותר לשומר להשתמש בכסף זה – האם מועילה מחילת בעליו עליו לפני שהשומר השתמש בו.

פוסקים רבים כותבים שמועילה מחילת נגזל אף אם החפץ הגזול עדיין בעין, מפני שהחפץ נקנה לגזלן בשעת הגזילה, שלכן הוא חייב לשלם אף אם קורה אונס לחפץ, אלא שיש עליו חיוב השבה, והנגזל יכול למחול על החיוב הזה, ואז נקנה החפץ לגזלן לגמרי.

הדעות נחלקו לגבי מצב שבעל נכס לא מחל עליו במפורש, אלא שאנו מסיקים מהתנהגותו או משתיקתו שהוא מתכוון למחול ("מחילה מכללא") על הנכס. לפי דעה אחת, גם כאן אין תוקף למחילה. אבל דעה אחרת היא שאם התנהגותו של בעל נכס מוכיחה שהוא מוכן שהנכס יהיה של אחר, הנחתנו תהיה שבלבו הוא נותן את הנכס לאחר, ולא שהוא מוחל עליו, ויש כאן "נתינה מכללא", שהיא תקפה.

ראובן שאמר שהוא מוחל לשמעון על נכס מסוים, ויש עדים ששמעון נתן לו כסף עבור הנכס בתורת מכר, הנכס נקנה לשמעון, כיוון שיש הוכחה שלא התכוון למחילה אלא למכר. האומר או הכותב "דין ודברים אין לי על קרקע זו", או "אין לי עסק בקרקע זו", או "ידי מסולקות מקרקע זו", אין בכך כדי להעביר את הבעלות על הקרקע, גם אם אמר כך למי

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

שהיה שותף עמו באותה קרקע. לפי חלק מהפוסקים, זה ביטוי לכלל רחב יותר, שאדם אינו יכול להסתלק מבעלותו בנכס. אבל לפי פוסקים אחרים, אדם יכול להסתלק מבעלותו בנכס אם הביע את כוונתו בלשון ברורה, ורק הלשונות הנ"ל אינן מועילות מפני שאין משמעותן לשון מתנה ולא לשון הפקר.

אם אמר "דין ודברים אין לי", ועשה מעשה קניין, הסילוק חל, מפני שמפרשים את הקניין כמיועד להקנאת גוף הנכס. הקניין מועיל בשותף האומר כך לשותפו, בבעל האומר כך לאשתו הנשואה, ביורש המסתלק מחלקו אחרי מות המוריש, ובמי שאוכל פירות מקרקע מסוימת ואמר לו בעל הקרקע "דין ודברים אין לי עמך בשדה זו". הקניין מועיל גם אם אחר כך, כשראה שהלה מחזיק בקרקע, הוא טוען שהתכוון רק להסתלק מ"דין ודברים"; וגם אם האדם האחר (שהנכס אמור לעבור לבעלותו) מתנגד לקבל את הנכס.

אם עשו את הקניין בפירוש על ה"דין ודברים", כגון שאמר לעדים "עשו עמי קניין סודר, שאין לי דין ודברים על שדה זו", הסילוק אינו חל, מפני שהקניין הוא על הדין ודברים ולא על גוף הקרקע.

נספח א

המקורות התלמודיים

(1) כללי

כפי שאמרנו במבוא, מקורות תלמודיים רבים מזכירים מחילה אף שמדובר בהם במחילה על בעלות. אבל בסוגיות אלה המחילה נזכרת בדרך אגב, והתלמוד אינו בא לקבוע בהן את התוקף של המחילה. מצד שני, יש סוגיה אחת שעניינה העיקרי הוא קביעה מפורשת בדבר תוקפה של מחילה על בעלות, והיא דווקא קובעת שאין למחילה זו תוקף. יש גם סוגיות אחדות שאינן משתמשות בלשון "מחילה", אבל זה עניינן המהותי, ואף הן שוללות במישרין את תוקפה של "מחילה סמויה" זו. ננסה לברר את עמדתם של המקורות התלמודיים השונים.

להתייחסותם של הראשונים והאחרונים לסוגיות אלו, המראים איך אפשר לדחות את מה שאנחנו מסיקים מתוכן כאן, ראה בנספח ב.

עוד יצוין שהתלמוד אומר בעניין כמה סוגים של זכויות קנייניות הפחותות מבעלות, שמחילה עליהן בלי מעשה קניין אינה תקפה, כפי שנראה בשער חמש-עשרה. מכאן אפשר ללמוד בקל וחומר שמחילה על בעלות אינה תקפה (בלי מעשה קניין).

(2) סוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות אינה תקפה

(א) סוגיית קידושין טז ע"א

נאמר בקידושין טז ע"א, לעניין יציאת עבד עברי לחפשי: "שיחרור – שטר למה לי, לימא ליה באפי תרי זיל', אי נמי באפי בית דין זיל'? אמר רבא: זאת אומרת, עבד עברי גופו קנוי, והרב שמחל על גרעונו – אין גרעונו מחול". כלומר, היות ש"עבד עברי גופו קנוי", לא מועילה מחילת הארון על דמי פדיונו, ולכן הוא צריך שטר שחרור כדי לצאת לחרות.

מקבילות לסוגיה זו: בקידושין כח ע"א, ובבא קמא קיג ע"ב, מובא "דאמר רבא: עבד עברי גופו קנוי". שם דבריו מובאים לעניין השלכות אחרות, בלי הסיום שעוסק במחילה. מימתו של רבא נאמרה במקורה לעניין סוגייתנו, כפי שעולה מהנוסח כאן "אמר רבא" לעומת הנוסח במקורות האחרים "דאמר רבא", וכן מהעובדה ששם חסרות המלים "זאת אומרת".

לשון התלמוד "שמחל על גרעונו" אינו מדויק, ולפי הנימוק "גופו קנוי" לכאורה היה יותר נכון לומר: "שמחל על גוף עבדו". נראה שרבא מתכוון לדחות אפשרות להבין (כפי שהבין המקשן) שעל עבד עברי יש רק חיוב לעבוד אצל אדונו, ולכן האדון יכול למחול על חיוב העבודה, ששווי הממוני הוא "גרעון הכסף" – הכסף שיכול עבד עברי לתת לאדון ולהשתחרר. על כן, רבא אומר שגם אם האדון רוצה למחול על חיוב העבודה, אין העבד יוצא בכך לחרות, כיוון שבנוסף על החיוב החוזי יש לאדון גם קניין הגוף בעבד. עולה מכאן, שאדם אינו יכול למחול על דבר שיש לו קניין הגוף בו – כלומר למחול על בעלותו בנכס²⁹⁴.

(ב) סוגיית כריתות כד ע"ב

בכריתות כד ע"ב, נאמר: "האומר לחבירו 'דין ודברים אין לי על שדה זו, אין לי עסק בה, וידי מסולקת הימנה' – לא אמר כלום. והא 'ידי מסולקת הימנה' כ'אי אפשר' דמי, וקתני 'לא אמר כלום'? שאני התם, דאמר²⁹⁵, כי סליק נפשיה מדין ודברים; מגופה דשדה לא סליק נפשיה".

מקבילות לסוגיה זו: הברייתא מובאת בכתובות פג ע"א, ושם צה ע"א, בגיטין עז ע"א, ובבבא בתרא מט ע"א.

בבבא בתרא מג ע"א מובאת הברייתא כקושיה על מה שנאמר לפני כן בסוגיה, ששותף בשדה שאמר לשותפו "דין ודברים אין לי על שדה זו", מסולק מחלקו בשדה. ושם מתרצת הסוגיה, אחרי הברייתא: "הכא במאי עסקינן? בשקנו מידו". כלומר שהאומר כך ועושה קניין, יש תוקף לדבריו.

בירושלמי, כתובות ט, א, מובאת הברייתא בשינויים: "אמר רבי יוסי בי רבי בון, מילתיה דרבי חייה, האומר 'ידי מסולקת מן השדה הזו, ורגלי מסולקות מן השדה הזו', לא אמר ולא כלום".

בכ"י מינכן, בכתובות פג, יש תוספת לפני ואחרי הברייתא, הדומה לתירוץ של הסוגיה בכריתות. לפני הברייתא נוסף: "מאי הוי, לימא מדין ודברים הוא דסליקי נפשיה, מי לא תניא²⁹⁶ וכו', וזו קושיה על מה שנאמר במשנה שם, שבעל הכותב כך על נכסי אשתו, יש תוקף לדבריו. וכן אחרי הברייתא, נוסף שם: "אלמא מצי למימר ליה מדין ודברים הוא דסליקי נפשיה"²⁹⁷.

²⁹⁴ מכאן הוכיחו חידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א (לעניין קרקע), ושו"ת מהרי"ק, שורש צד (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד, דף יח ע"ג), שאין תוקף למחילה על דבר בעין.

²⁹⁵ שיטה מקובצת מגיה: "דאמרינן". לפי גירסתנו, הכוונה היא שהאדם טוען שהתכוון לכך (וכך עולה מגירסת כתבי היד בכתובות פג רצה – ראה הערה 296, ואחרי ציון הערה 297); לפי שיטה מקובצת, הכוונה היא שאנחנו מפרשים שהתכוון לכך, בלי שיטען כך.

²⁹⁶ ובדומה בכ"י רומי 487: "מאי הוי, לימא לה מדין ודברים הוא דסלקית נפשיה, מי לא תניא".

²⁹⁷ וכן בכ"י רומי 487. ובכ"י לינגרד-פירקוביץ: "אלמא מצי אמר ליה מדין ודברים הוא דסלקי נפשיה". ובכ"י הגניזה 42: "אלמא מצי אמר ליה מדין ודברים דהוא דסליק נפשיה". תוספות רי"ד, שם, העתיק

כמו כן, בכ"י מינכן, בכתובות צה, נוסף אחרי הברייתא: "אלמא מצי אמר ליה מדין ודברים הוא דסלקי נפשאי"²⁹⁸.

ניתוח הסוגיה: בברייתא מדובר במי שמבקש להסתלק מבעלותו בשדה שלו באמירת "דין ודברים אין לי" וכו', שמשמעותה מחילה. התלמוד בכריתות מקשה, מדוע אין אומרים שהוא התכוון להפקיר את השדה, כפי שנאמר בסוגיה לפני כן על האומר "אי איפשי בה"? על כך משיב התלמוד, שכאן לא סילק את עצמו מגוף השדה אלא מ"דין ודברים", כלומר, שאינו רוצה להתעסק בהתדיינות משפטית בעניין השדה, ולכן אין מפרשים שהתכוון להפקיר אותה. אפשר היה להבין מזה שאילו אמר בפירוש שהוא רוצה להסתלק מהשדה, היה מסולק (אולי לא סילוק לטובת אדם מסוים, אלא הפקר, כפי שחשבה הסוגיה תחלה לומר). אבל מהמקבילה בבבא בתרא מג, עולה ששותף אינו יכול להסתלק בחלקו בשדה אלא בקניין, שהרי אילו היה די שיאמר בפירוש שהוא מסתלק מהשדה, לא היה התלמוד שם צריך להעמיד בשקנו מידו, אלא די היה להעמיד בשאמר כך בפירוש. אמנם לא הוזכרה כאן לשון מחילה, אבל מהותו של סילוק היא מהות של מחילה (ראה על כך בפרק חמישי, עמ' 576), ואפשר ללמוד מכאן שאין תוקף למחילה על בעלות²⁹⁹. אך כפי שראינו בעמ' 550, יש מקום להבחין בין קרקע למיטלטלין, כיוון שאי אפשר לתפוס קרקע תפיסה פיזית, ולכן גם אם אין מועילה מחילה על קרקע, יש מקום לטעון שתועיל מחילה על מיטלטלין למי שמחזיק בהם.

(ג) סוגיית בבא בתרא קלז ע"ב-קלח ע"א

בבבא בתרא קלז ע"ב-קלח ע"א נאמר: "אמר רב יהודה אמר שמואל: הכותב נכסיו לאחר, ואמר הלה 'אי אפשי בהן', קנה ואפילו עומד וצווח. ורבי יוחנן אמר: לא קנה. אמר רבי אבא בר ממל: ולא פליגי, כאן בצווח מעיקרא, כאן בשותק מעיקרא ולסוף צווח". מקבילות לסוגיה זו: מימרות אלה אינן מובאות במקום אחר, אבל הרעיון שמקבל מתנה אינו יכול לבטל את המתנה מופיע במקומות נוספים. בגיטין לב ע"א נאמר: "והאמר רבה בר איבו אמר רב ששת, ואמרי לה אמר רבה בר אבוב: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאתה מתנה לידו, 'מתנה זו מבוטלת, תיבטל, אי אפשי בה', לא אמר כלום". אותה מימרה מצויה בכריתות כד ע"א: "דאמר רבה בר אבוב אמר רב ששת, ואמרי לה אמר רבי אבהו אמר רב ששת: מקבל מתנה שאמר לאחר שבאת מתנה לידו, 'מתנה זו תיבטל, מבוטלת, אי אפשי בה', דבריו קיימין. 'בטילה היא, אינה מתנה', לא אמר כלום". על הבדלי

תוספת זו, ופירש שיכול לומר: "לא סילקתי עצמי אלא שלא אערער עליך שום תביעה על חלקך", ואין זה לשון מתנה וזיכוי, שנתן לו את חלקו במתנה.

²⁹⁸ ייתכן שהיה כאן תהליך של עריכה, שבתחילה בסוגיות בכתובות הגירסה היתה כמו בכריתות, שטעם הברייתא הוא בעיה לשונית, שמשמעה שהתכוון להסתלק רק מדין ודברים; והמעתיק שינה את הגירסה כך שהטעם הוא שלא מועיל סילוק מבעלות, ובכריתות לא שינו, מפני שלמדו פחות את סדר קדשים, ולכן נשמרה שם הגירסה המקורית.

²⁹⁹ ב' ליפשיין, "מתנה לחוד" – בין קניין לבין התחייבות, דיני ישראל יב (תשמ"ד-תשמ"ה), עמ' קלז, מוכיח מכריתות שם שאין מועילה מחילה על דבר שיש למוחל בו זכות קניין.

גם שו"ת מהרי"א הלוי (איטנגא), חלק א, סימן ז, מוכיח שאין מועילה מחילה על דבר בעין, ממה שלא מועיל סילוק אדם מנכסיו אשתו הנשואה (כתובות פג ע"א). כמו כן, ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אותיות א-ב, מסביר את סוגיית כתובות על פי העיקרון שקבע מהרי"ק, עמ' 545, ליד ציון הערה 6, שאין מועילה מחילה על בעלות.

נספח א: המקורות התלמודיים

הנוסח המשמעותיים בין שני מקורות אלה כבר עמדו הראשונים בהרחבה בשני המקומות, ואין כאן המקום לדון בהם³⁰⁰.

מסוגיה זו עולה שמקבל מתנה אינו יכול לבטל את המתנה אחרי שכבר זכה בה, על ידי הבעת התנגדות לקבלתה, אף שהבעת התנגדות אפשר לראותה כמחילה. שוב אין כאן לשון מחילה, אלא מהות של מחילה³⁰¹. אבל שם מדובר שהמיטלטלין נמצאים ברשות המקבל-המוחל, ואין להוכיח משם למצב שהנכס ברשות הנמחל.

(ד) סוגיית בבא בתרא קסט ע"א

בבא בתרא קסט ע"א נאמר: "וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר: הנותן מתנה לחברו והחזיר לו את השטר, חזרה מתנתו. וחכמים אומרים: מתנתו קיימת".

כפי שנאמר בסוגיה שם, ע"ב, מחלוקת התנאים נובעת ממחלוקת האם שטר נקנה במסירה. על כל פנים, מוכח משם שאין מועילה מחילה על בעלות³⁰², שהרי החזרת השטר מעידה על רצון למחול על המתנה, ובכל זאת אינה מועילה (ולרשב"ג היא מועילה רק מפני שהמסירה עצמה היא הקנאה חדשה). שוב אין כאן לשון מחילה, אבל זו מחילה במהותה. ושוב, שם מדובר בקרקע (שרק היא נקנית בשטר), אבל ייתכן שמועילה מחילה על מיטלטלין המצויים ברשות הנמחל.

(3) סוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות תקפה

(א) סוגיית בבא בתרא מא ע"א

נאמר בבבא בתרא מא ע"א: "רב ענן שקל בידקא בארעיה. אזל הדר גודא בארעיה דחבריה. אתא לקמיה דרב נחמן. אמר ליה: זיל הדר. והא אחזיקי לי? אמר ליה: כמאן? כרבי יהודה ורבי ישמעאל דאמרי כל בפניו לאלתר הוי חזקה? לית הלכתא כוותייהו! אמר ליה: והא אחיל³⁰³, דאתא וסייע בגודא בהדאי? אמר ליה: מחילה בטעות היא. את גופך, אי הוה ידעת, לא עבדת; כי היכי דאת לא הוה ידעת, הוא נמי לא הוה ידע".

כלומר, רב ענן טען, שבכך ששכנו סייע עמו בבניית כותל בתוך שטחו של השכן, הראה שהוא מוחל לו על השטח שהוא לוקח ממנו, ועולה מהסוגיה שלולא שהיתה זו מחילה בטעות³⁰⁴, היתה מועילה מחילה אף על פי שזו היתה מחילה על בעלות בקרקע³⁰⁵.

(ב) סוגיית גיטין נח ע"ב

נאמר בגיטין נח ע"ב: "אין דין אנפרות בבבל. מאי טעמא? כיוון דאיכא בי דוואר ולא אזיל קביל – אימא אחולי אחיל".

³⁰⁰ ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 3.

³⁰¹ תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא, מוכיח מסוגיית גיטין שאין מועילה מחילה על מכר (ראה עמ' 551). ב' ליפשיץ, "מתנה לחוד" – בין קניין לבין התחייבות", דיני ישראל יב (תשמ"ד-תשמ"ה), עמ' קלז, מוכיח מהסוגיה בבבא בתרא שמחילה על בעלות אינה תקפה.

³⁰² כך הוכיחו חידושי הרמב"ן, כתובות מד ע"א, ור"ן על הרי"ף, כתובות טז ע"א (בדפי הרי"ף).

³⁰³ בכ"י המבורג נוסף כאן "ארעיה". גירסה זו שוללת אפשרות לפרש שהמחילה היתה רק על זכות בקרקע, כפי שיש שרצו לפרש – ראה בנספח ב, עמ' 600.

³⁰⁴ ראה על כך בשער שמיני, עמ' 361 ואילך.

³⁰⁵ כך מדייקים שו"ת הרי"ד, סימן צג (ד"ה ומאי דכתב מר כי אחרי), שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן צב (הובא

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

כלומר, קרקע בבבל שנגזלה ונמכרה, הנגזל אינו יכול להוציאה מידי הקונה, מפני שבזה שלא התלונן בבית המשפט, הראה שמחל. הרי שמועילה מחילה על בעלות בקרקע³⁰⁶.

(ג) סוגיית בכא מציעא מח ע"ב

בריייתא בכבא מציעא מח ע"ב אומרת: "הנותן ערבון לחברו, ואמר לו: 'אם אני חוזר בי, ערבוני מחול לך'; והלה אמר לו: 'אם אני אחזור בי, אכפול לך ערבונך' – נתקיימו התנאים. דברי רבי יוסי. רבי יוסי לטעמיה, דאמר אסמכתא קניא. רבי יהודה אומר: דיו שיקנה כנגד ערבונך".

מקבילה לסוגיה זו: בכבא מציעא עז ע"ב מובאת הבריייתא, עם הפרשנות האמוראית לדעת ר' יוסי, המוכנסת באמצעה.

מדובר בקונה הנותן ערבון למוכר ואומר "אם אני חוזר בי, ערבוני מחול"; ולפי רבי יוסי, תנאו קיים, והמחילה תקפה; וגם לר' יהודה שהמחילה אינה תקפה, זה מטעם אסמכתא³⁰⁷. בהנחה שמדובר בחפץ הניתן כערבון (ולא בכסף), מוכח מכאן שמועילה מחילה על חפץ³⁰⁸.

(ד) סוגיית כתובות מד ע"א

בכתובות מד ע"א נאמר: "אי שניהם במכר, שניהם כמתנה – ביטל שני את הראשון. מאי טעמא? רפרם אמר: אימר אודויי אודי ליה. רב אחא אמר: אימר אחולי אחליה לשיעבודיה. מאי בינייהו? איכא בינייהו אורועי סהדי, ולשלומי פירי, ולטסקא".

כלומר, מי שכתב לחברו שני שטרות מכר או מתנה על שדה, הראשון בטל, ולפי רב אחא הטעם הוא שמניחים שהמקבל מחל לנותן על הראשון, ולכן כתב הנותן את השני³⁰⁹; וזו מחילה על קרקע. אף על פי שכתוב שמחל על "שיעבודיה", הכוונה היא שמחל על גוף הקרקע, שהרי אין לקונה שעבוד על הקרקע אלא בעלות. אולי נאמר "שיעבודיה" במובן של שטר ש"נמחל שעבודו", כלומר כוחו פקע.

(ה) סוגיית קידושין ז ע"א

בקידושין ז ע"א, נאמר שיש דין ערב ודין עבד כנעני בקידושין, כלומר שמועילה אמירת "תן מנה לפלוני ואתקדש אני לך", או "הילך מנה ותתקדשי לפלוני"; וכן בממון, כלומר שמועילה אמירת "תן כסף לפלוני ושדי מכורה לך", או "הילך מנה ותהא שדך מכורה לפלוני". התלמוד מסביר מדוע היה צורך לומר דין זה גם בקידושין וגם בממון: "ואי אשמועינן ממונא משום דאיתיהיב למחילה, אבל בקידושין אימא לא; צריכא". לפי העניין, "איתיהיב למחילה" פירושו שבעל השדה היה יכול למחול על השדה לקונה, ולכן הוא יכול להקנות אותה בדין ערב או בדין עבד כנעני. מכאן שמועילה מחילה על קרקע אף שהיא בעין. אין לפרש שהכוונה היא שהיה יכול למחול על דמי המכר, שהרי התלמוד מציע את המחילה כדרך שהבעלות תעבור (כמו שהיא עוברת בדין ערב ובדין עבד כנעני), והרי אי אפשר להקנות קרקע בלי מעשה קניין, כגון קניין כסף.

בב"י, חו"מ, קמב, ב, וש"ת מהרי"ק, שורש צד, מהסוגיה. בתחילה נוקט הרשב"א שזו מתנה, ואחר כך הוא נוקט שזו מחילה.

³⁰⁶ ראה זו הביא שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד).

³⁰⁷ ראה על כך בשער עשירי, במילואים, עמ' 1112.

³⁰⁸ ראה זו הביאו בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ג), וש"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד).

³⁰⁹ ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 425–426.

(ו) סוגיית גיטין סד ע"א

נאמר בגיטין סד ע"א: "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, ושליש נאמן משניהם. כיצד זה? אומר כך וזה אומר כך, שלישי נאמן. שאני ממון דאתיהיב למחילה". שלישי הוא אדם ששני צדדים מפקידים בידו את הכסף הנתון בוויכוח, עד שיתקיים תנאי מסוים. הברייתא אומרת שהשליש נאמן לומר מה אירע לגבי הכסף שבידו, והתלמוד מנמק, שכל צד מוכן למחול על ממונו, אם השליש יאמר שהממון אינו שלו, גם אם באמת הממון שלו. ברור שמדובר בממון בעין, שהרי מדובר בממון שביד שלישי; ובכל זאת מחילה עליו מועילה.

(ז) סוגיית בבא מציעא כב ע"ב

נאמר בבבא מציעא כב ע"ב: "הני תמרי דזיקא היכי אכלינן להו? א"ל כיוון דאיכא שקצים ורמשים דקא אכלי להו, מעיקרא יאושי מייאש מינייהו. יתמי דלאו בני מחילה נינהו מאי?... אסירן".

מקבילות לסוגיה זו: בפסחים נ ע"ב מובא הביטוי "יתמי לאו בני מחילה נינהו", אבל שם זו מחילה על חיוב.

סוגייתנו אומרת שלא מועיל יאוש של יתומים על פירות שנפלו מאילן שלהם, מפני שאינם בני מחילה. משמע שבאדם רגיל היאוש מועיל בתור מחילה, אף שזו מחילה על דבר בעין. אבל אפשר לדחות הוכחה זו, שייתכן שכוונת הסוגיה היא, שכמו שאינם בני מחילה, כך אינם בני יאוש³¹⁰; ולכן אין להסיק מכך שיאוש של אדם רגיל מועיל בתור מחילה.

(ח) סוגיית בבא בתרא קמג ע"ב-קמד ע"א

במשנה, בבא בתרא ט, ג (בבלי קמג ע"ב) נאמר: "הניח בנים גדולים וקטנים, השביחו גדולים את³¹¹ הנכסים – השביחו לאמצע... וכן האשה³¹² שהשביחה את הנכסים – השביחה לאמצע". בבבא מציעא מ ע"א, נאמר שהטעם הוא: "גדולים לגבי קטנים³¹³ ידעי וקא מחלי". כלומר, הגדולים ידעו שהקטנים יקבלו חלק בנכסים, והגדולים מוחלים לקטנים על חלקם בשבח, לכן גם הקטנים מקבלים חלק בשבח³¹⁴. גם מבבא בתרא קמד ע"א עולה שהטעם הוא משום מחילה, שהרי שם הוסבר המשך המשנה (לגבי אישה), "ואם אמרה 'ראו מה שהניח לי בעלי, הריני עושה ואוכלת'", שהחידוש הוא "מהו דתימא כיוון דשביחה לה מילתא, דאמרי קא טרחא קמי יתמי, אחולי אחלה – קא משמע לן". כלומר, שהיינו חושבים שמחלה על השבח, וחזרה בה ממה שאמרה תחלה שהיא מתכוונת להשביח לטובת עצמה בלבד. מדובר שהגדולים השביחו את הנכסים על ידי שנטעו או בנו על הקרקע המשותפת³¹⁵,

³¹⁰ וכך רש"י (ד"ה יתמי) נוקט שהפקר שלהם – יאוש – אינו הפקר. מ

³¹¹ בכ"י מינכן: "מן". דקדוקי סופרים שם, אות ש, מעיר שגירסה זו מתאימה לדברי התלמוד שמדובר ששבחו נכסים מחמת נכסים.

³¹² הכוונה לאישה יורשת, כמוסבר בבבא בתרא קמד ע"א.

³¹³ בכ"י רומי א נוסף כאן "יתבי", והכוונה היא שהגדולים מצוים ליד הקטנים ולכן יודעים על קיומם. וכן בהלכות גדולות, מהר"ם הילדסהיימר, כרך ב, עמ' 376, הגירסה היא: "התם איתנהו לקטנים גבי גדולים וידעי וקא מחלי".

³¹⁴ ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 484.

³¹⁵ כך פירש רשב"ם, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה מחמת), וכך עולה מתוספות שם (ד"ה והשביחו).

ומעיקר הדין העצים והבניינים שייכים לנוטעים ולבונים, ועקב מחילה זו, שייך חלק מהם לקטנים; הרי שמועילה מחילה על דבר בעיני³¹⁶. אמנם אפשר לדחות הוכחה זו, שיתכן שמדובר שהשביחו שלא על ידי נטיעה או בנייה, כגון שצבעו את הבית, או שפירסמו את מעלותיהם של הנכסים, ועל ידי זה עלה ערכם בשוק, כך שמה שהוסיפו אינו דבר נפרד שיכולה להיות עליו בעלות נפרדת; ומעיקר הדין השבח היה קנוי ממילא לקטנים ברגע היווצרותו, שהרי הוא חלק מהנכסים שלהם, אלא שהיו חייבים לשלם לגדולים את הוצאותיהם וכדומה, ועל כך מחלו הגדולים, וזו מחילה על חיוב ולא על בעלות. אבל דחוק לצמצם כך את הדברים הסתמיים שבמשנה.

(ט) סוגיית קידושין נב ע"ב

משלוש הסוגיות דלהלן עולה שמועילה מחילת שותף על חלקו בנכס המשותף לשותף אחר, אף שזו מחילה על דבר שהוא בעין.

נאמר בקידושין נב ע"ב: "ההוא אריסא דקדיש במוזא דשמכי [=חבילת בצלים]. אתא לקמיה דרבא, אמר ליה: מאן אחלך?" בעל הקרקע והאריס הם שותפים ביכול, ומהסוגיה עולה שאילו מחל בעל הקרקע לאריס על חלקו בבצלים הללו, המחילה היתה תקפה, והאישה היתה מקודשת.

(י) סוגיית בבא מציעא כו ע"ב

נאמר בבבא מציעא כו ע"ב, על מי שראה מטבע שנפלה משלושה אנשים שהלכו יחד: "אע"ג דלית בה אלא שווה שתי פרוטות חייב להחזיר. מאי טעמא? אימור שותפי ניהו, וחד מינייהו אחולי אחליה למנתיה לגבי חבריה". כלומר, ייתכן שהשלושה הם שותפים בכסף שנפל, ואינם מתייאשים מפני שכל אחד חושב ששותפו הגביה את המטבע ויחזיר אותה לקופה המשותפת, ואחד מהם מחל לאחרים על חלקו במטבע, כך שלכל אחד מהאחרים יש פרוטה, ויש חיוב השבת אבירה בפרוטה. מכאן שמועילה מחילת שותף לשותפו על חלקו, אף שמדובר על כסף בעין, שזו מחילה על בעלות³¹⁷.

(יא) סוגיית בבא בתרא קכו ע"א-ע"ב

בבבא בתרא קכו ע"א-ע"ב נידונה מחילת בכור על חלקו לשאר האחים: "אמר רב אסי: בכור שנטל חלק כפשוט – ויתר. מאי ויתר? רב פפא משמיה דרבא אמר: ויתר באותה שדה. רב פפי משמיה דרבא אמר: ויתר בכל הנכסים כולן. רב פפא משמיה דרבא אמר: ויתר באותה שדה – קא סבר אין לו לבכור קודם חלוקה³¹⁸. ורב פפי משמיה דרבא אמר: ויתר בכל הנכסים

³¹⁶ שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (ד"ה ועדיין), הרגיש בקושי זה. הוא מקשה לגבי דברי התלמוד על אישה שאמרה "ראו מה שהניח לי בעלי" – הרי גם אילו היתה מוחלת, מה בכך, הרי היא זכתה בשבח כיוון שאמרה "לעצמי אני נושה", ואם מחלה אחר כך, צריך קניין לתת משלה ליתומים? וכונתו היא שזו מחילה על בעלות, שאינה מועילה, אלא צריך הקנאה. והוא מתרץ, שההווה אמינא של התלמוד היא שחזרה בה לפני שהשביחה, וכשהיתה משיבחה, השביחה לזכות היתומים. אבל הסבר זה דחוק, שהרי אם חזרה בה לפני שהשביחה את הנכסים, לשון "מחילה" אינו מתאים, שהרי עדיין לא היה על מה למחול, אלא מתאים לשון "מתנה" – שהיא נותנת ליתומים במתנה את השבח שהיא תשביח (כמו שנעיר לגבי המקורות שביא בעמ' 591-593).

³¹⁷ הראיה מסוגיה זו הובאה בנחל יצחק, עג, יט, ענף ה. הבאנו הלכה זו בשער אחת-עשרה, עמ' 484.

³¹⁸ בדפוס וילנא מופיע כאן בסוגריים "ומה דאתא לידיה אחיל, אידך לא אחיל"; מלים אלו מופיעות בחכמת שלמה אחרי סוף דברי רב פפי, וכבר העיר דקדוקי סופרים שזה שיבוש.

כולן – קא סבר יש לו לבכור קודם חלוקה, ומדאחיל בהא, אחיל בכולהו... הואיל ויתרתה במקצת, ויתרתה בכל הנכסים כולן”.

למעשה, זו מחילת שותף לשותפו על זכות בעלותו בנכסים בעין; ולתלמוד פשוט שהמחילה תקפה³¹⁹, אלא שנחלקו האמוראים בשאלה האם כשמחל בשדה אחת, מחל גם בכל שאר הנכסים³²⁰.

(יב) משנה בבא קמא פרק ט, משנה ו

במשנה בבא קמא פרק ט, משנה ו (בבלי קג ע”א), מדובר על מחילה לגזלן: “מחל לו על הקרן ולא מחל לו על החומש, מחל לו על זה ועל זה חוץ מפחות שווה פרוטה בקרן, אינו צריך לילך אחריו. נתן לו את החומש ולא נתן לו את הקרן, מחל לו על החומש ולא מחל לו על הקרן, מחל לו על זה ועל זה חוץ משווה פרוטה בקרן – צריך לילך אחריו”. ולפי סוגיית התלמוד, שם קה ע”א, המשנה עוסקת בכגון שהגזילה קיימת (וגם ללישנא קמא שם, שמדובר בשאין גזילה קיימת, לא העמידו כך בגלל בעיית המחילה על בעלות אלא מסיבה אחרת). הרי שמועילה מחילה על דבר בעין, שהיא מחילה על בעלות³²¹.

(4) איזכורי מחילה על שעת הנתינה

(א) כללי

בסוגיות אחרות מדובר על נתינה בפועל של דבר בעין, והתלמוד מכנה את הנתינה עצמה “מחילה”. בסוגיות אלה, בשעה שעולה ברצון בעל הנכס (היינו: בשעה שהתלמוד משער שבעל הנכס רוצה) להעביר את הבעלות למישהו אחר, הנכס בידי בעליו, ואז בוודאי אין לדבר על מחילה ממש, ובכל זאת התלמוד נוקט שם לשון “מחילה”. באלו הקושי גדול יותר מבמקורות דלעיל, שבהם בשעה ששיער התלמוד שבעל הנכס “מוחל”, הנכס כבר לא היה בידו.

(ב) סוגיית בבא מציעא מ ע”ב

במשנה, בבא מציעא ג, ח (בבלי מ ע”א) נאמר: “ר’ יהודה אומר אף המוכר שמן מזוקק לחברו כל ימות השנה, הרי זה מקבל עליו לוג ומחצה שמרים למאה”. התלמוד, בבא מציעא מ ע”ב, מבאר: “אמר אביי... לדברי ר’ יהודה מותר לערב שמרים³²², והיינו טעמא דמקבל³²³, דאמר ליה: ‘אי בעי לערובי לך, מי לא ערבי לך? השתא נמי קביל’... ולימא ליה ‘מדלא ערבית לי אחולי אחלת לי?’ ר’ יהודה לטעמיה דלית ליה מחילה, דתנן³²⁴: מכר לו את הצמד לא מכר לו את הבקר, מכר לו את הבקר לא מכר לו את הצמד. ר’ יהודה אומר: הדמים מודיעין, כיצד? אמר לו ‘מכור לי צמדך במאתיים זוז’, הדבר ידוע שאין הצמד במאתיים זוז. וחכמים

³¹⁹ שו”ת הרי”ד, סימן צג (ד”ה ומאי דכתב מר כי אחרי), מוכיח מכאן שמועילה מחילה על קרקע.

³²⁰ ראה על כך בשער רביעי, עמ’ 232–233, ובקיצור, לעיל עמ’ 563.

³²¹ דחיה לראיה זו – ראה בפרק רביעי, עמ’ 571, שיש אומרים שגזל הוא חריג. מצד שני, שם הבאנו והכחות נוספות שמחילה על גזל מועילה. דחיה נוספת – ראה בנספח ה, עמ’ 626, בשם רז”ו אברך.

חידושי ר’ שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא קמא, סימן לד, אות ב (לג ע”א במהדר תש”ז), בהערה, משיב שלשון “מחל” אינו בדווקא.

³²² כלומר, מוכר שמן רשאי להכניס בתוכו שמרים.

³²³ כלומר, הקונה שמן מזוקק מקבל כמות פחותה.

³²⁴ בבא בתרא עז ע”ב.

אומרים: אין הדמים ראה... אמר ליה רב פפא... לדברי חכמים מותר לערב שמרים, והיינו טעמא דלא מקבל, דא"ל 'מדלא ערבית לי אחולי אחלת ליי'.

בשני המקרים המתוארים כאן נאמרה לשון מחילה, אבל הכוונה היא למתנה. במקרה הראשון, רב פפא אומר שלדעת חכמים, המוכר שמן מזוקק הראה בכך שלא עירב שמרים, שהוא מוחל לקונה, ולכן הוא חייב לתת שמן בכמות מלאה. לכאורה, לא מובן על מה מחל לקונה, שהרי לא היה כאן חיוב של הקונה כלפיו שימחל עליו (דחוק לפרש שמחל על זכותו להכניס שמרים, שהרי אין זו זכות כלפי אדם אחר, אלא היתר מול איסור גזל). צריך לומר, שהכוונה היא שהמוכר נתן לקונה במתנה את ההפרש של לוג ומחצה שמן, היינו שהמוכר הקנה לו בקניין סודר מאה לוג שמן, ובכלל זה הקנה לו במתנה לוג וחצי שהיה יכול לתת במקומם שמרים; או שמדובר שכבר מסר לו את כל המאה, ובכללם לוג וחצי במתנה, והשאלה היא האם חייב הקונה להחזיר לו לוג וחצי. מתוספות משמע כאפשרות השנייה³²⁵.

במקרה השני, של צמד ובקר, עולה מהסוגיה שטעם חכמים הוא שהקונה מוחל למוכר³²⁶. לכאורה לא מובן על מה מחל, שהרי לא היה חיוב של המוכר כלפיו. צריך לומר שהכוונה היא שהקונה נתן במתנה את הכסף שהוא ההפרש בין ערך צמד לבין הסכום ששולם. אין לפרש שהמחילה היתה אחרי שנתן את הכסף (וזה מחילה על החיוב להחזירו), שהרי כבר כשנתן את הכסף ידע שזה אינו מחיר צמד (אילו לא ידע, היה זה מקח טעות).

(ג) סוגיית בבא מציעא עג ע"א

בבבא מציעא עג ע"א נאמר: "אמר להו רבא להנהו דמנטרי באגי: פוקו הפוכו בכי דרי, כי היכי דלא לישתלם שכירות דידכו עד ההיא שעתא, דשכירות אינה משתלמת אלא בסוף³²⁷, וההיא שעתא אחולי הוא דקא מחיל".

שומרי שדות, המקבלים את שכרם בגמר המירוח, שהוא זמן ניכר אחרי סיום עבודתם בשמירה, אסור להם לקבל תוספת בגלל ההמתנה, מפני שיש בכך ריבית; והפתרון הוא, שיעבדו בגורן עד זמן המירוח, ואם כן, אין זה המתנת מעות, אלא משלמים להם בזמן. כך הגירסה לפי כ"י רומי א רב³²⁸; אבל לפנינו הגירסה היא "אוזולי דקא מוזולי", וכן הוא בכ"י

³²⁵ תוספות (ד"ה לדברי חכמים) כותבים בהסבר ראשון, שמדובר שהשמן אינו בעין (כלומר, שבאו לדין אחרי שכלה השמן), אבל אם השמן בעין אין כאן מחילה, מפני שהמוכר יכול לערב עכשיו את השמרים, אם הקונה אינו מוכן לוותר על הלוג ומחצה. בהסבר שני הם כותבים שמדובר שהשמן בעין, ובכל זאת שייכת מחילה מפני שהמוכר כבר מדד לקונה שמן מזוקק, ולכן הפסיד את זכותו להכניס שמרים. וזו לשונם: "ואם תאמר, ונימא משום דאית ליה מחילה, ולעולם מותר לערב? ויש לומר, דמתניתין נמי מיירי אפילו כשהשמן עדיין בעין, והתם אין שייך מחילה כיון שיכול לתקן, כי יאמר לו: 'קח השמרים וערב בשמן'. ולרב פפא דאמר דטעמייהו משום מחילה סבר דהשמן אינו בעין, דאילו הוה בעין לא שייך ביה מחילה. אי נמי, סבר דאף על פי שהוא בעין, שייך ביה מחילה כיון דמדדו מזוקק".

³²⁶ גם שו"ת הריב"ש, סימן תעח, כותב לעניין צמד ובקר, "ואחולי אחיל גביה".

³²⁷ בכ"י רומי א נוסף כאן: "ואי יחייב לכו טפי פורתא מתחייב כרביית". דקדוקי סופרים, הערה א, סבור שצריך לומר "לא מתחייב".

³²⁸ וכן הגיהה מהרש"ל, בחכמת שלמה (כמצוין בגליון, והוא בחכמת שלמה בדפוס הראשון), והב"ח בהגהותיו על הרי"ף, בבא מציעא מג ע"ב (בדפי הרי"ף), אות ג.

מינכן. לשון מחילה אינה מדויקת, מפני שה"מוחלים" למעשה נותנים לשומרים בפועל יותר מהשכר המגיע³²⁹. ראה בסמוך³³⁰ עוד על חילופי "אוזולי"- "אחולי".

(ד) סוגיית בבא מציעא ע"ב

בבבא מציעא ע"ב נאמר: "רבינא הוה יהיב זווי לבני אקרא דשנוואתא ושפכי ליה טפי כופיתא. אתא לקמיה דרב אשי, אמר ליה: מי שרי? אמר ליה: אין; אחולי הוא דקא מחלי גבך".

כלומר, שמוטר לשלם לפני הבעיר עבור יין שיתנו לו בשעת הבעיר, אף שהמוכרים מוסיפים קצת על הכמות המוסכמת בתמורה לכך שהקדים לשלם, ואין זה ריבית, כיוון שלא התנה עמם מראש שיוסיפו לו. לשון מחילה, שנאמרה על כוונת המוכרים בשעת מסירת היין בפועל – אינה מדויקת, שהרי זו באמת מתנה³³¹.

אבל בכ"י מינכן, המבורג, פלורנץ, ורומי ב, כתוב "אוזולי הוא דקא מוזלו"³³². ייתכן שהגירסה המקורית כאן ובסוגיה הקודמת היתה "אוזולי" ו"מוזלו", אבל אותיות ר"ז הצמודות נראות כאות ח, ומעתיק העתיק בטעות "אחולי" ו"מחלו". מצד שני, אפשר לטעון שהגירסה המקורית היא "מחלי", והמעתיק קרא ר"ז במקום אות ח, באשגרא מראש עמוד א, שורה 8, ששם כתוב "דמוזלי גבייהו", ושם בוודאי מדובר בהזולה.

(ה) סוגיית בבא בתרא טו ע"ב

נאמר בבבא בתרא טו ע"ב: "איוב ותרן בממונו היה. מנהגו של עולם נותן חצי פרוטה לחנווני, איוב ויתרה משלו"³³³.

מקבילה לסוגיה זו: במגילה כח ע"א: "איוב ותרן בממוניה הוה, שהיה מניח פרוטה לחנווני מממוניה".

כלומר, בדרך כלל מי שחייב לאחר חצי פרוטה, קונה חפץ בפרוטה ונותן חצי החפץ לנושה; ואילו איוב היה נותן לו את כל הפרוטה. "ויתור" משמעו מחילה, ואילו כאן זאת לא מחילה אלא מתנה, כשבשעת ה"ויתור", הפרוטה היתה ביד הנותן³³⁴.

³²⁹ דקדוקי סופרים, הערה א, מצדיק את הגירסה "אוזולי", שהרי שכר השומרים נקצב בכסף, ובעלי השדות נתנו להם תבואה ששווה יותר מסכום שכרם, ולכן מתאים לומר שהזולו את מחיר התבואה; והוא מעלה אפשרות שהסיבה שמהרש"ל פסל את הגירסה "אוזולי", היא משום שהבין שהשומרים קיבלו כסף בשכרם, ולכן אין זה בגדר "הזולה", ולכן הוכרח להגיה "אחלי". הוא לא העיר על הבעיה שהעירו עליה, שלא מתאימה לשון "מחילה" כשזה בעצם מתנה, כמו שכתב רש"י (ד"ה הפוכו).

³³⁰ ליד ציון הערה 332.

³³¹ כך כתבו רש"י שם (ד"ה אחלי), ונימוקי יוסף, בבא מציעא מג ע"ב (בדפי הרי"ף): "מתנה בעלמא הוא". על קושי זה העיר שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד).

³³² כך העתיקו גם הרי"ף, הרמב"ן (הוא מפרש בתחילה שזו הזולה, ואחר כך מפרש שזו מחילה), ראב"ד (בשיטה מקובצת), ר' פרץ, רש"י על הרי"ף, ריטב"א (החדשים), והרשב"א, בבא מציעא שם, תלמיד (הרשב"א, המובאים בב"י, יו"ד, סימן קס, אות ד (עמ' שנט), ורא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן סז. תפארת שמואל (קוידנבור), על הרא"ש שם, אות ה, הסביר את דברי הרא"ש שם בהמשך על פי הגירסה "אוזולי". ולא דק דברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן עב, הערה פט, שדחה את דברי תפארת שמואל מפני שהגירסה שלנו היא "אחולי".

³³³ בכ"י פלורנץ, רומי ואוקספורד: "מדנפשיה קיהיב" במקום "ויתרה משלו".

³³⁴ ואכן בכמה כ"י הנוסח הוא "מדנפשיה קיהיב" מפני שזו נתינה, אבל גם שם כתוב "ותרן" בתחילה. וראה שער שני, עמ' 55, מחלוקת האם "ויתור" הוא לשון מחילה או לשון נתינה.

התמודדות הפוסקים עם הסוגיות התלמודיות

(1) הסוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות אינה תקפה

(א) סוגיית קידושין טז ע"א

כפי שראינו³³⁵, בקידושין טז ע"א נאמר שמחילה על עבד עברי אינה תקפה מפני ש"גופו קנוי", ומשמע משם שמחילה על בעלות אינה תקפה. ואכן, מהרי"ק³³⁶ עושה סוגיה זו יתד עיקרי – למעשה היחיד – להוכחת שיטתו מן התלמוד.

אבל האחרונים דחו הוכחה זו בדרכים שונות. חלקם עשו כן כדי להצדיק את הסוברים שמחילה על בעלות תקפה; וחלקם עשו כן משום שסברו שבאמת אין הוכחה מכאן, ושיש טעם אחר לכך שמחילה על עבד עברי אינה תקפה:

(א) הטעם שמחילה על עבד עברי אינה תקפה אינו משום שהוא בעין, אלא משום שהוא ברשות האדון המוחל; וכפי שראינו בעמ' 550, גם אם מחילה על דבר שבעין שביד הנמחל תקפה, מחילה על דבר שביד המוחל אינה תקפה³³⁷.

ובדרך שונה במקצת: עבד עברי אמנם אינו ברשות אדונו ממש, שהרי אין קניין לבן חורין, אבל הוא גם אינו ברשות עצמו; ולכן ייתכן שמחילה על פיקדון שביד אחר תקפה, ובכל זאת מחילה על עבד עברי אינה תקפה, מפני שאינו לגמרי ברשות של אחר³³⁸.

(ב) כוונת הסוגיה שם היא שגופו קנוי מצד קניין האיסור שיש לאדון בו, המתבטא בכך שהוא מותר בשפחה כנענית, ולכן מחילה עליו בדיבור אינה תקפה, כפי שהסבירו הרמב"ן והריטב"א³³⁹; אבל ייתכן שבמיטלטלין בעין, שגופם קנוי למוחל שלא בקניין איסור, מועילה לשון מחילה³⁴⁰.

(ג) טעם הסוגיה הוא שבהקנת גוף העבד יש מקנה אבל אין קונה, שהרי הקונה (העבד) הוא המתנה עצמה, שהוא מקבל את עצמו, ולכן לא שייך לשון מחילה ולא לשון מתנה³⁴¹;

³³⁵ עמ' 585, ליד ציון הערה 294.

³³⁶ שציון בהערה 294.

³³⁷ קצות החושן, רמא, ס"ק ג ("טעמא דעבד עברי גופו קנוי היינו משום דהוא ברשות רבו ממש"; הובא בכבוד הלבנון, סימן יב, אות ד, וסימן יג, אות ד, ובדברי רבנו שפטיה, סימן ז; בית ישחק, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב ("יש לדחות דשאני התם דהאדם מוחזק בעבדו"). מהרי"ק עצמו העלה אפשרות זו, אך הוא דחה אותה מפני שתוספות, גיטין יז ע"א (ד"ה מפני), כתבו שאפילו עבד כנעני נחשב מוחזק בעצמו. אך קצות החושן דוחה הוכחה זו מהתוספות (עיין שם, והובא בשו"ת בנין צבי, חלק ב, סימן כה, אות ז).

³³⁸ ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפו (נדפס אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קד).

³³⁹ חידושי הרמב"ן, קידושין שם; חידושי הריטב"א, קידושין שם. ראה על שיטה זו ליד ציון הערה 634.
³⁴⁰ שו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב (קט ע"ד–קכ ע"א); שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ ("דלאו היינו טעמא משום דמילתא דאיתיה בעיניה לא שייך מחילה אלא מתנה... [אלא] היינו טעמא, דמחילה שהיא כמתנה לא שייכא אלא בממון, אבל התם בעבד, שהוא קנין הגוף והוא צד איסור שבו, לא שייך להתירו אלא בגט").

³⁴¹ צריך להוסיף, שהתלמוד סבר בהווה אמינא שמועילה מחילה, מפני שסבר שאין גופו קנוי, והעבד רק חייב חיוב של עבודה לאדון, ועל חיוב זה מועילה מחילה.

ואף על פי שיש לעבד עברי "יד" לקבל מתנה, ואין אומרים בו "מה שקנה עבד קנה רבו", מכל מקום אין לו "יד" לקבל את עצמו³⁴².

(ד) יש פוסקים³⁴³ שהלכה היא שמועילה מחילה על עבד עברי, ושאינן הלכה כברייתא שם המצריכה שטר שחרור. לפי דעה זו נדחית ראיית מהרי"ק מקידושין, שהרי אפשר לומר שההנחה שעליה התבססה הסוגיה, שמחילה על בעלות אינה תקפה, דחוייה מהלכה. יש שחיוקו את דחיית הראיה שהביא מהרי"ק, על ידי שהפריכו את הבנת מהרי"ק, שהטעם שהמחילה אינה תקפה הוא מפני שלשון מחילה על בעלות אינה חלה, אף שהעבד מוחזק בעצמו: הרי אם זה הטעם, יוצא שאם האדון אומר לו בלשון מתנה "הרי אתה לעצמך", בעל פה, הוא ישתחרר, שהרי לשון מתנה מועילה בדבר בעין אם הדבר ברשות המקבל; ומדוע הברייתא אומרת שעבד עברי צריך שטר שחרור? מכאן שהטעם של התלמוד הוא שעבד עברי הוא ברשות האדון (או אחד הטעמים האחרים שניתנו לעיל), ולכן גם לשון מתנה לא תועיל³⁴⁴.

בתגובה לכך, אחרים יישבו את הבנת מהרי"ק: לשון מתנה צריכה מעשה קניין, ובעבד לא שייך שימשוך את עצמו או יגביה את עצמו³⁴⁵, ורק מחילה אינה צריכה קניין, מפני שהמוחל מסלק את עצמו מהדבר הנמחל, ולכן לשון מתנה בעל פה אינה חלה³⁴⁶.

עוד צריך לבחון את ההוכחה מסוגיית קידושין לאור הניתוח שעשינו בפרק שני, שיש שני חלקים לעיקרון שמחילה על בעלות אינה תקפה: (א) המחילה כשהיא לעצמה חסרת משמעות, (ב) אין מפרשים שהתכוון להקנאה. החלק הראשון אכן מוכח מסוגיית קידושין, אבל לגבי החלק השני לכאורה אפשר לפקפק: ייתכן שבדרך כלל נפרש שהתכוון להקנאה, ורק בעבד עברי, אין לומר שהוא יוצא לחירות מטעם מתנה, כיוון שלא עשו מעשה קניין. לאמיתו של דבר, יש מעשה קניין בעצם זה שהוא מחזיק "בעצמו" בקניין חזקה³⁴⁷; ולכן יש הוכחה גם לחלק השני.

(ב) סוגיית כריתות כד ע"ב

אפשר לדחות את ההוכחה מכריתות, שהסיבה ש"דין ודברים אין לי על שדה זו" אינו מועיל היא מפני שזה לשון תפילה, כאומר "הלואי שלא יהיה לי חלק בשדה זו", כפי שהסביר הרשב"ם³⁴⁸, ומשמעותה פחותה אף ממשמעות של מחילה³⁴⁹.

³⁴² פני יהושע, קידושין טז ע"א.

בדומה, חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א, מסביר שפירוש "גופו קנוי" הוא שאין לו "יד" כלל.

³⁴³ דעה זו הובאה במאירי, קידושין טז ע"א. אבל הוא דוחה אותה. מ

³⁴⁴ קצות החושן שם (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ה); בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכא ע"ד); שו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב (קכ ע"א); שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א דף נג ע"ד-נד ע"ג (בקיזור); נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ג; חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א.

³⁴⁵ יש להוסיף שלא שייך שיקנה את עצמו בקניין חצר, מפני שעבד אינו נקנה בקניין חצר, כמו קרקע, כפי שהסביר נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ג.

³⁴⁶ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן תלא; כסף הקדשים, רמא, ב. מ

³⁴⁷ כמו שטעם זה נאמר בקידושין כג ע"א שעבדים כנענים של גר שמת בלי יורשים "קנו עצמם".

³⁴⁸ רשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה ויד).

³⁴⁹ כך דחה ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפג (נדפס

עוד אפשר לדחות את ההוכחה משם, על פי הגירסה בכמה מהסוגיות המקבילות, בחלק מכתבי היד³⁵⁰, שהטעם שלשון זו אינה מועילה הוא שמשמעותה היא הסתלקות מתביעות, ולא הסתלקות מגוף השדה. לפי טעם זה, אם יאמר "אני מסתלק מן השדה", יועילו דבריו, אף שזו מחילה על קרקע. אשר למה שדחינו פירוש זה בנספח א, עמ' 586, ממה שהסוגיה בכבא בתרא לא תירצה שמדובר שהסתלק בפירוש מהשדה – אפשר לתרץ, שהסוגיה רצתה לחדש שאם עשו קניין, מועילה גם לשון "דין ודברים אין לי בשדה זו"³⁵¹. ר' ישראל אבא ציטרון³⁵² דוחה את ההוכחה משם, שהטעם שלשון זו אינה מועילה הוא שמשמעותה אינה מחילת התביעה אלא מחילת הגבייה, שבעל הקרקע אומר שלא יוציא ממנה הנאה לעצמו, והיא רק מין הסתלקות, וזה לא מועיל, אלא צריך שיקנה את הקרקע למי שירצה. כשאומר "אין לי בה דין ודברים", הכוונה היא שלא יתבע ולא יערער עוד, ואין לכך שום משמעות, שהרי למעשה הקרקע שלו, והוא יכול לתבוע אותה, וגם אם לא יתבענה בדין, היא שלו. ראה נספח ג, עמ' 608, שהוא נימק שמחילה על בעלות תקפה מפני שמשמעותה היא מחילה על התביעה; והוא מבין שלשון "דין ודברים אין לי" היא פחות ממחילת תביעה. אפשר לפרש שלדעתו, יש שלוש דרגות: מחילה על הנכס, מחילה על התביעה ומחילה על הגבייה; ורק השנייה מועילה.

(ג) סוגיית כבא בתרא קסט ע"א

ר' אברהם יצחקי³⁵³ דוחה את הראיה מהדין בכבא בתרא קסט ע"א, שמקבל מתנה שהחזיר את שטר המתנה לא בטלה המתנה – שהחזרת שטר אינה מועילה מפני שאין שטר נקנה במסירה, אבל אם מחל על גוף הקרקע, מועילה המחילה (אם הנמחל עשה קניין חזקה). יש להעיר לגבי ההוכחה מסוגיה זו ומהסוגיה הקודמת, שמדובר בהן בקרקע, וגם אם מוכח משם שאין מועילה מחילה על קרקע, ייתכן שמועילה מחילה על מיטלטלין שברשות הנמחל, משום שהם נקנים לו בקניין חצר.

(2) הסוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות תקפה

(א) כללי

כפי שראינו בנספח א, עמ' 587 ואילך, סוגיות תלמודיות רבות מזכירות מחילה, כאשר נשוא המחילה הוא דבר בעין. הפוסקים יישבו בדרכים שונות את הסוגיות הנ"ל עם העיקרון שלא מועילה מחילה על דבר בעין. אחת מהדרכים היא להעמיד את הסוגיות הללו באחד מן המצבים החריגים שמנינו בפרק רביעי, שמועילה מחילה בהם על דבר בעין. דרך אחרת היא לפרש כל סוגיה באופן שנושא המחילה אינו דבר בעין.

אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קב), את מה שרצה רי"ל בלון, שיעורי הלכה (בלון, תשי"ח, תשנ"ה), עמ' כ, להוכיח מכריתות עיקרון שהוא מניח שם, שכדי שאדם יקנה דבר מחברו לא די בנתינת רשות והסכמה אלא צריך רצון בפועל שיקנה את הדבר. הדחייה היא, שכאן אין אף מתן רשות.

³⁵⁰ ראה ליד ציון הערה 295. וראה עמ' 579, על האפשרות להבין כך את הלשון.

³⁵¹ וכך הסביר חידושי הרשב"א, בבא בתרא שם, מדוע לא העמידה הסוגיה בשנתן לו במתנה מפורשת. חידושי מהרי"א ציטרון, עמ' עד-עה.

³⁵³ אורים גדולים (זאבי), לימוד קלט (נה ע"ג) = שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א = שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ת.

להלן נביא את התירושים הפרטניים שהציגו הפרשנים לסוגיות ספציפיות. כאן נביא תירושים שיכולים לענות על כל הסוגיות או על חלק גדול מהן.

הראשון הוא יישובו הכוללני של קצות החושן³⁵⁴, שיש בו תשובה על רוב הסוגיות. רוב הסוגיות שמנינו שם, אין מדובר במחילה מפורשת (רק ב"ערכוני מחול", במחילה על גזל, באריס, באבידה, ועל תשלומי תרומה, בעל הנכס אמר בפירוש לשון מחילה), אלא הסוגיה מסיקה מתוך שתיקתו של בעל הנכס או מתוך התנהגותו שהוא מוחל. אם כן, אומר קצות החושן: "כל ששתק, בדעתו ליתנו לו, והיכא דהוא דבר מסוים, נותנו לו. ודווקא אם אמר בפירוש לשון מחילה בדבר מסוים – לא מהני. אבל סתמא, מה דמוכח משתיקתו – נעשה כלשון מתנה, [ומהנין] כלשון מחילה היכא דשייך". כלומר, אפשר לפרש שמה שנאמר בסוגיות אלה "מדשתק מחל" וכדומה אינו בדווקא, אלא הכוונה היא ששתיקת בעל הנכס מראה שנתן במתנה, והמקבל קנה את הנכס בקניין חצר מפני שמדובר שהחפץ נמצא בחצרו (יש להוסיף, שבקרקע קנה אם עשה קניין חזקה, כגון נעל, גדר ופרץ), ואכן אם החפץ מצוי ברשות אדם שלישי, לא קנה המקבל (מי שבעל החפץ רצה שיהיה שלו). רק אמירת לשון מחילה בפירוש על דבר בעין אינה תקפה, אבל בעל נכס ששתק, ומוכח משתיקתו שהוא רוצה שהבעלות תעבור למישהו אחר, אנו רואים זאת כמתנה מכללא, כמו שאילו היה מדובר בחוב, היינו מסיקים משתיקתו שהוא מתכוון למחול.

הנחתו של קצות החושן שאפשר להסיק משתיקתו של אדם מתנה מכללא – שוניה במחלוקת; עסקנו בכך בפרק רביעי, עמ' 576.

אפשר להביא חיזוק להסברו של קצות החושן, מקבוצת המקורות התלמודיים שהבאנו בנספח א, עמ' 591–593, שמזכירים מחילה כשהם מתייחסים לשעת הנתינה בפועל. באלו, גם אם נאמר שמועילה מחילה על בעלות, יישאר קשה, איך אפשר לומר שאדם מוחל על נכס שלו שבידו בכך שהוא נותן אותו לאחר? אמנם יש אומרים (ראה פרק רביעי, עמ' 560), שמי שנותן נכס שלו לאחר, ובשעת הנתינה אמר "אני מוחל לך", דבריו תקפים – אבל שם טעם הדבר הוא שמפרשים שהוא התכוון למתנה; אבל סוגיות אלה עוסקות במצבים שהנותן לא אמר לשון מחילה אלא שאנו מפרשים את כוונתו; וקשה, מדוע הסוגיות אומרות שמפרשים שזו מחילה³⁵⁵? אלא, צריך לומר, שהתלמוד לא דייק בלשונו, כפי שהסביר קצות החושן.

יש קושי מסוים בהסברו של קצות החושן: נכון שייתכן שהתלמוד לא דייק בלשונו, אבל מדוע לא דייק בלשונו כל כך הרבה פעמים, ומדוע לא השתמש התלמוד בלשון "נתינה" המתאימה יותר? ייתכן שהדבר נובע מהשקפה רעיונית, שטוב שאדם לא יהיה קפדן אלא ותרן, כמידתו של הקב"ה שהוא מוחל וסולח, כדי להידמות לו, כדברי חז"ל "מה הוא רחום אף אתה היה רחום", וכן כדי לעורר את מחילתו לעוונותינו, כדברי חז"ל: "כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו"³⁵⁶. לעומת זאת, גם אם נתינת מתנות היא דבר רצוי, היא פחות חשובה ממידת הוותרנות. אמנם רעיונות מוסריים כאלו אינם חלק מהדיון המשפטי, אבל

³⁵⁴ קצות החושן, פת, ס"ק יג. הוא לא הזכיר סוגיות רבות, אבל הוא מיישב בדרך זו סוגיה אחת ומוכיח מכאן את דעתו להלכה שאין פסול במחילה מכללא על בעלות, ולכן אפשר לראות זאת ככוונה לתרץ את כל הסוגיות.

³⁵⁵ לגבי סוגיות אלה לא יועיל תירושו של הב"ח, ליד ציון הערה 359, שהכוונה היא שמחל על תביעת הנכס, שהרי גם זה לא ניתן להיאמר במי שמחזיק את הנכס בידו.

³⁵⁶ יומא כג ע"א. על השקפה זו, ראה בעבודת הדוקטור, בסיכום.

כשהשאלה היא באיזה סגנון לנקוט, מתקבל על הדעת לומר שהתלמוד בוחר מונח מסוים כדי להעביר מסר רעיוני בדרך אגב.

עוד אפשר להסביר³⁵⁷, שלשון "מתנה" מתאים למצב שהנותן תיכנן מראש לתת מתנה והיוזמה באה מצידו, והוא עושה זאת באופן מוצהר; ואילו בסוגיות שהבאנו, אין זה המצב, אלא בעקבות נסיבות מסוימות אנו מעריכים שבעל הנכס מוכן שהנכס יעבור לבעלותו של האדם האחר. על כן לשון מתנה אינה מתאימה שם, ולכן נקט התלמוד לשון "מחילה" אף שגם היא אינה מדויקת.

יש להוסיף, שהתלמוד גם לא רצה לנקוט לשון הקנאה, מפני שהיה יותר חשוב לתלמוד לספר על המניע לפעולה המשפטית – היינו הנכונות לתת, המבוטאת בלשון "מחילה", ולא על הפעולה המשפטית עצמה – ההקנאה.

כאמור, הסברו של קצות החושן טוב רק רק לסוגיות העוסקות במחילה מכללא, ולא לאלה העוסקות במי שאמר במפורש "אני מוחל". באלו צריך לומר שתיאור המעשה אינו מדויק; וזה דחוק יותר מלומר שניתוח הכוונה אינו מדויק³⁵⁸.

ישוב כוללני אחר הוא על פי דברי הב"ח, המבאר שמה שנאמר בבבא בתרא מא ע"א, שיש להניח שפלוני מחל על קרקעו, הכוונה היא שיש להניח שמחל על תביעת הקרקע³⁵⁹. אפשר להשתמש בדברי הב"ח לדחייה כוללנית של הראיות מן התלמוד: בכל מקום שהתלמוד אומר שאדם התכוון למחול על דבר בעין, נפרש שהכוונה היא שמסיקים מהתנהגותו של בעל הנכס או משתיקתו, שהוא מחל על התביעה לקבל את הנכס. דחייה כוללנית זו עדיפה על זו של קצות החושן, בכך שהיא קרובה יותר ללשון "מחילה" שנוקט התלמוד בכל המקומות הללו. אבל גם דחייה זו אינה טובה למקומות הבודדים המתארים אדם האומר בפירוש שהוא מחל על נכס, משום שאז בוודאי אין מתקנים את דבריו לומר שהוא מתכוון למחול על התביעה, כפי שאמרנו בפרק רביעי, עמ' 559.

ישוב חלקי לסוגיות העוסקות בשותפים (נספח א, עמ' 590–591), אפשר להציע על פי דברי מהרש"ם שהבאנו בפרק רביעי, עמ' 561, שבשותף מועילה מחילה על בעלות. ריבוי המקורות התלמודיים המזכירים מחילה על בעלות עלול להביא למחשבה שהיתה כאן התפתחות בהלכה, לאמר, בזמן התלמוד היתה מחילה על בעלות, והראשונים חידשו שאין אבל נראה שאין לומר כך, כיוון שמחילה על בעלות נוגדת את התפיסה האינטואטיבית, מה גם שהסוגיה בקידושין מלמדת שאינה מועילה. גם אין לומר שהתלמוד סובר שהמחל על בעלות מפרשים שהוא מתכוון להקנאה, שהרי אם כן לא היה התלמוד קורא לזה "מחילה"³⁶⁰.

³⁵⁷ בעקבות מהר"ק שכתב כך לגבי סוגיית בבא בתרא מא ע"ב, כפי שנביא להלן, עמ' 599.
³⁵⁸ לפי הדעה בפרק רביעי, עמ' 575, שאין תוקף למחילה מכללא על דבר בעין, וגם אין לפרש אותה כנתינה מכללא מפני שנתינה מכללא אינה תקפה, המצב הפוך: אפשר לומר שבמקורות העוסקים במחילה מפורשת לא דיין התלמוד בציטוט; אבל בסוגיות העוסקות במחילה מכללא, אי אפשר לפרש שלא דק התלמוד ושהפירוש הוא שמשתיתו מוכח שנתן, שהרי לדעתם נתינה מכללא אינה תקפה.

³⁵⁹ ראה להלן עמ' 600, שנבאר שזאת כוונתו.
אפשר ליישב כוללני אחר על פי שיטת ר"ר ערוסי, שהבאנו בעמ' 1218, במילואים להערה 19, שאמנם לשון "מחילה" אינה מועילה בזכות קניינית, אבל מוסד המחילה שייך גם בה, ולכן הסוגיות נקטו לשון "מחילה" במחילת בעלות, כיוון שמבחינה מהותית זו מחילה.

³⁶⁰ הכוונה למקומות שמדובר במחילה מכללא, שאילו במקומות שמדובר במחילה מפורשת מובן מדוע נקטו "מחילה" – מפני שכן אמר האדם (בטעות).

זאת ועוד: קביעה זו, שהיתה התפתחות מתקופת התלמוד לתקופת הראשונים, לא תפתור את הבעיה שנראה בנספח ג, שגם בדברי ראשונים ואחרונים עצמם מצאנו איזכורים רבים של מחילה על בעלות.

(ב) סוגיית בבא בתרא מא ע"א

את המעשה של רב ענן, בכבא בתרא מא ע"א, מיישבים כמה מהראשונים בדרך שקצות החושן הלך בה ביישובו הכוללני. מהרי"ק³⁶¹ מיישב על פי פירוש הרשב"ם³⁶², שהיות שהשכן סייע לרב ענן, רואים כאילו השכן אמר לו "לך חזק וקנה" והקנה לו את הקרקע, ורב ענן טען שהוא זכה בקרקע מתורת חזקה גמורה ולא מכח מחילה לחוד. כאן מתעוררת השאלה, מדוע הסוגיה קראה לזה "מחילה" אם זו באמת מתנה? על כך משיב מהרי"ק, שמתנה זו אינה כמתנה רגילה שאדם נותן משום שהמקבל עשה לו נחת רוח³⁶³, שכן כאן לא היה השכן נותנו לו (לפי ההווה אמינא) אילולא ראה שרב ענן בנה שם כותל, ורב ענן חשב שמתוך שהיה קשה לשכן להחזיר את הכותל למקומו, משום כך נתן לו; ולכן לא נקט התלמוד לשון "מתנה".

כמו כן, הר"י³⁶⁴ תירץ שמה שרב ענן אמר ששכנו מוחל, אינו בדווקא, אלא כוונתו לומר: "שכני מחל לי בדעתו שאכנס לתוך שלו, וכשסייע עמי בבנייה הוא כאילו אמר לי 'לך חזק וקנה', וזה מתנה". גם הריטב"א³⁶⁵ כותב שמה שטען רב ענן "הא אחיל", כוונתו – הקנאה.

כמו כן, הרשב"א³⁶⁶ הסביר שרב ענן טען שקנה את הקרקע, מפני שסיועו הפעיל של השכן הראה שהוא רוצה שרב ענן יזכה בה³⁶⁷.

ר' אהרן לפפא³⁶⁸ מיישב בדרך אחרת, על פי הרמב"ן³⁶⁹, המפרש שבמעשה רב ענן הדיון

³⁶¹ שו"ת מהרי"ק, שורש צד (הובא בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג, דף טז ע"ב).

³⁶² רשב"ם, בבא בתרא מא ע"א, ד"ה והא אחיל (הובא בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מד). כך פירש גם רבנו תם, המובא בחידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א. הם פירשו כך מפני שקניין חזקה מועיל רק אם בעל הקרקע המקורי אמר לקונה "לך חזק וקנה" (בבא בתרא מא ע"א).

³⁶³ בבא מציעא טז ע"ב.

³⁶⁴ ר"י, הובא בחידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א. וזו לשונו: "ותירץ ר"י, דהכא לאו מחילה דווקא, אלא מחל לי בדעתו שאכנס בתוך שלו, וכשסייע בגודא [בהדאין] הרי הוא כאילו אמר לי 'לך חזק וקני', וזה מתנה היא".

³⁶⁵ חידושי הריטב"א, כתובות מד ע"א.

הסבר זה של הראשונים, ש"אחיל" כאן משמעותה הקנאה, הובא על ידי ב' ליפשיץ, משפט ופעולה, עמ' 105, הערה 2.

³⁶⁶ חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, ושו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן מא. כך הסביר גם עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מא ע"א.

גם בחידושי הרשב"א, בבא בתרא מא ע"א (הובא בשו"ת מהר"ם חלאווה, סימן כ), הסביר כך, אבל שם הוא מתקשה בזה, מפני שלא מצאנו מתנת קרקע בלשון מחילה.

³⁶⁷ הרשב"א בתשובתו שם הביא מזה ראייה למה שכתב לפני כן שאפשר שאדם יפקיר את קרקעו מתוך רצון שחברו יחזיק בו. ואולי הוא מתכוון לומר ש"אחיל" כאן הוא במובן של הפקר.

³⁶⁸ בני אהרן, חו"מ, רמא, דף קכד ע"ד.

³⁶⁹ חידושי הרמב"ן, בבא בתרא שם, ומלחמות ה', בבא בתרא ד ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בחידושי הריטב"א שם, ובשערי תורה (לעזר), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כט).

לא היה על גוף הקרקע אלא על היזק ראייה. רב ענן בנה את כל הכותל על שטח של השכן, והרי יש על כל שכן חיוב לבנות כותל כדי למנוע היזק ראייה, ובגלל חיוב זה, צריך כל אחד לבנות את חצי הכותל על קרקעו. ובכן, טענת רב ענן היתה שהשכן מחל על היזק הראייה, ובכך איפשר לו לבנות את כל הכותל על שטחו (של שכנו); ואף על פי שאין מועילה מחילה על קרקע, מועילה מחילה על היזק ראייה, מפני שהוא רק זכות ושעבוד על הקרקע, כפי שנראה בשער חמש-עשרה, פרק שמיני.

הב"ח³⁷⁰ הלך בדרך אחרת: שהכוונה היא שהשכן מחל לרב ענן על התביעה על הקרקע, כאילו אמר "אני מוחל לך שאיני תובע אותך על כך"³⁷¹.

הב"ח אינו מתכוון לומר שהשכן מחל על התביעה בפירוש, אלא לומר שכשרב ענן אומר שמן הסתם מחל לו שכנו, כוונתו היא שמן הסתם מחל לו על התביעה. הסברו מקביל להסבר קצות החושן³⁷², אלא שקצות החושן אומר שכוונת הסוגיה היא שמן הסתם נתן לו במתנה, והב"ח אומר שכוונת הסוגיה היא שמן הסתם מחל לו על התביעה. לפי שניהם לשון הסוגיה אינה בדווקא (לב"ח זה פחות רחוק מהלשון), ושניהם מסתמכים על העובדה שזו מחילה מכללא, שבגללה אנחנו יכולים לנסח את האומדנא (מה שאנו מניחים שעשה) כרצוננו.

ר' עזריאל אלחאי³⁷³ מיישב את הסוגיה על פי חריג לעיקרון שאין מחילה על בעלות, שמחילה על בעלות תקפה אם המוחל מסר לנמחל חפץ ואומר לו בשעת המסירה "מחול לך"; ורק אם החפץ הגיע לנפקד ואחר כך מחל לו בעל החפץ, המחילה בטלה³⁷⁴. ובכן, בשעה שתפס רב ענן את השטח הנוסף, ראה שכנו ושתק ובכך מחל – באותו זמן, ולכן המחילה היתה תקפה.

בסיכום, מתוך ארבעת ההסברים לסוגיית בבא בתרא, שלושה מסתמכים על חריגים לעיקרון שאין מחילה על בעלות, ואחד הוא שנשוא המחילה באותה סוגיה בכלל לא היה בעלות.

(ג) סוגיית בבא מציעא מח ע"ב

כפי שראינו³⁷⁵, בבבא מציעא מח ע"ב מדובר במי שאומר לחברו "ערכוני מחול", ומשמע שמדובר בדבר בעין; ומכאן קשה על העיקרון שאין מועילה מחילה על בעלות. הט"ז³⁷⁶ מתרץ שמדובר בכסף שניתן בערבון³⁷⁷, ומדובר שמקבל הערבון רשאי להשתמש בכסף של הערבון, ולכן הכסף נחשב כהלוואה, ומועילה מחילה עליו³⁷⁸. המחילה חלה כשיחזור בו הקונה, נותן

³⁷⁰ ב"ח, חו"מ, עג, לא (הובא בשו"ת קול מבשר, חלק א, סימן נג, אות ה, ובשו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עב.)

³⁷¹ ראה פרק רביעי, עמ' 559, בשמו, שמועילה מחילת תביעה על נכס.

³⁷² עמ' 597, ליד ציון הערה 354.

³⁷³ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קע ע"ד).

³⁷⁴ ראה פרק רביעי, עמ' 560.

³⁷⁵ בעמ' 588, ליד ציון הערה 308.

³⁷⁶ ט"ז, חו"מ, רז, יא (הובא בשו"ת להורות נתן, חלק טו, סימן קלג).

³⁷⁷ גם נימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א (בדפי הרי"ף), כתב שמדובר בערבון כספי, אך הוא לא כתב כך כתירוץ לקושיה הנ"ל.

³⁷⁸ הנקודה האחרונה היא תוספת של ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג.

כמו כן, מלאכת שלמה (חכים), הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, ושו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (קט ע"ב), מיישבים שהיות שהכסף ניתן להוצאה, יש לו דין מלווה, ומועילה מחילה עליו.

הערבון, ועד אז הכסף שייך למוכר, מפני שאינו חייב להחזיר כסף זה עצמו, אלא יכול להשתמש בו; ולכן בשעת חלות המחילה, היינו כשהקונה חוזר בו, הכסף כאילו אינו בעין³⁷⁹. כפי שראינו³⁸⁰, הש"ך אומר שמי שמקבל כסף בפיקדון באופן שהוא רשאי להשתמש בו, מועילה בו מחילה; ולפי דעה אחרת, רק אם השתמש בכסף, מועילה מחילה. ובכך, לפי הדעה השנייה, צריך לומר שכאן מדובר שהמוכר השתמש בכסף, והמחילה חלה בשעת החזרה אף שבשעה שאמר הקונה "ערבוני מחול" עוד לא השתמש בו המוכר³⁸¹.

עוד תירץ הט"ז³⁸² שמה שכתוב שם "מחול" אינו בדווקא, אלא הקונה אומר שהוא נותן את הערבון במתנה למוכר, והתלמוד מתכוון לומר שאמר בלשון המועילה.

ר' יצחק טייב³⁸³ מיישב בדרך אחרת, על פי חריג לעיקרון שאין מועילה מחילה על בעלות: שרק במיטלטלין שהיו ברשות המקבל לפני המחילה לא מועילה מחילה, אבל הנותן חפץ לחברו ומחול לו באותו זמן – המחילה תקפה מפני שהוא כאילו אמר "אני נותן לך"³⁸⁴. והרי הנותן ערבון אומר "ערבוני מחול" בשעת הנתינה, ולכן יש תוקף לדבריו.

גם ר' יום טוב דאנון³⁸⁵ מיישב כך, ומסביר שהיות שאמר "אני נותן לך ערבון זה בתנאי שאם אחזור בי, ערבוני מחול לך", והשתמש בלשון נתינה בתחלת דבריו, דבריו תקפים. תירוץ אחר³⁸⁶ משתמש בחריג אחר שראינו³⁸⁷: מחילה על בעלות תקפה אם נעשה עמה קניין סודר. ובכך, אפשר לומר שבנידון בסוגיה זו, נעשה קניין סודר, ולכן המחילה תקפה.

(ד) סוגיית גיטין נח ע"ב

ר' יצחק הלוי³⁸⁸ הסביר שמה שנאמר בגיטין נח ע"ב שהנגזל מוחל לגזולן על הקרקע, מדובר שמי שקנה את הקרקע מהגוי הגזולן, קנה אחר כך גם מהנגזל (והמחילה היא על זכותו לטעון שמכר מתוך אונס – כך צריך לומר), אבל אם אכן לא קנה מהנגזל, הנגזל אינו יכול למחול, שהרי קרקע אינה נקנית במחילה.

³⁷⁹ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ג). בדומה הסביר ר' משה פאררו, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב (עמ' ח), שהכסף שייך למוכר שהרי הקונה מוכן להשלים לו, וכשהקונה חוזר בו וחל חיוב על המוכר להחזיר לו את הכסף, זה חוב בעלמא, ולכן אפשר למחול עליו.

³⁸⁰ פרק רביעי, עמ' 569.

³⁸¹ אבל שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"א), כותב שהדעה השנייה עסקה רק בכסף מופקד, שלא בא לידי הנפקד על דעת שישתמש בו, אבל כאן הכסף בא לידי המוכר בתורת שימוש, ולכן מועילה בו לשון מחילה.

גם זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מחילה (נב ע"א), כותב שהדעה השנייה מסכימה שכאן, שהכסף לא בא לידי תורת פיקדון אלא ניתן לו על המכר, בוודאי ניתן להוצאה, ומחילה עליו מועילה.

³⁸² ט"ז, חו"מ, רו, יא, הובא בחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ג. כך תירץ גם בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ג).

³⁸³ ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג. וראה נספח ה, עמ' 623, שגם ר"א יצחקי מסביר כך.

³⁸⁴ ראה פרק רביעי, עמ' 560.

³⁸⁵ כבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.

³⁸⁶ זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מחילה (נב ע"א).

³⁸⁷ פרק רביעי, עמ' 553.

³⁸⁸ ר' יצחק הלוי, המובא בחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין נח ע"ב (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכג, ד"ה גרסינו). כך כתב גם חידושי הר"ן, גיטין נח ע"ב, ובדומה כתב שו"ת הריב"ש, סימן רצ.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

בדרך אחרת מיישב ר' יצחק טייב³⁸⁹: הנגזל התייאש, ויאוש כהפקר, ומה שהסוגיה נקטה לשון מחילה אינו בדווקא, אלא הכוונה לייאוש.

(ה) סוגיית כתובות מד ע"א

אחדים מן הראשונים³⁹⁰ מפרשים שמה שרב אחא אומר בכתובות מד ע"א בשני שטרות מכר או מתנה, שמניחים שהקונה (או המקבל) מחל על שעבוד השטר הראשון, אין הכוונה שמחל על גוף הקרקע, אלא על האחריות, דהיינו על זכותו לחזור על המוכר אם תיטרף ממנו הקרקע. אבל פירוש זה דחוק, כפי שהקשה עליו הריטב"א³⁹¹, שלפי זה רב אחא מדבר רק על שני שטרי מכר, ולא על שני שטרי מתנה (שגם זה נדון בסוגיה שם), שהרי זכות האחריות אינה קיימת בסתם מתנה; ועוד, מדוע ימחל הקונה על האחריות, הרי לא הרוויח דבר בשטר השני בתמורה למחילתו, שהרי לא כתובה שום תוספת בשטר השני?

הריטב"א³⁹² מיישב בדרך אחרת: כוונת רב אחא היא שיתכן שאחרי שקנה, חזר והקנה את הקרקע למוכר בקניין סודר או בשטר, ואחר כך שוב קיבל אותה במתנה או קנאה ממנו, והקנאה נקראת "אחולי"³⁹³.

ר' יהודה נבון³⁹⁴ תירץ, שאין הכוונה שהמקבל מחל על הקרקע לגמרי, אלא שמחל רק לעניין שאם בין תאריכי שני השטרות קנה הנותן קרקע ליד הקרקע שנתן, לא יוכל המקבל לסלקו בטענת מצרנות, ושמי שהלווה כסף לנותן בין תאריכי שני השטרות יוכל לטרוף ממנו, ושם הנותן אכל פירות מהקרקע בין התאריכים, לא יצטרך לשלם למקבל, אבל הפירות יהיו של המקבל המוחל אם המקבל קדם ואכלם, ואם קנה המקבל קרקע ליד הקרקע הניתנת לו, לא יוכל שום אדם לטעון טענת מצרנות; וכיוון שלא מחל מחילה גמורה על הקרקע, לשון מחילה מועילה, מפני שהוא כאילו אינו בעין.

ר' יצחק בכר דוד³⁹⁵ מיישב, שבנידון בסוגיה שם, אין הכוונה שמחל בפירוש, אלא שיעור חכמים שהוא מוחל, ובזה דעתם היא כאילו הקנה לו בפירוש את הקרקע בלשון מתנה. כוונתו היא לתרץ בדרכו של קצות החושן, לעיל, עמ' 597, שהסוגיה לא דייקה בלשונה, ומתכוונת לומר שרואים כאילו נתן הקונה את הקרקע במתנה למוכר בחזרה. צריך להוסיף, שמדובר שהמוכר עשה קניין חזקה בקרקע, ועל ידי זה היא נקנתה לו חזרה במתנה³⁹⁶.

³⁸⁹ ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג. כך נראית כוונתו, אף שאין זה מפורש בדבריו. הוא מדייק כך מטור, חו"מ, רלו, ה, ומשו"ע, חו"מ, רלו, ט, שנקטו לשון "יאוש" במקום לשון "מחילה".

³⁹⁰ חידושי הרמב"ן, כתובות מד ע"א (הובא באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יא); מאירי, כתובות שם; ר"ן על הרי"ף, כתובות טז ע"א (בדפי הרי"ף). למעשה, זו מחילה של הקונה על שעבודו על נכסי המוכר (שעבוד המותנה שהקרקע הזאת תיטרף מהקונה), שהיו ברשותו בין תאריכי שני השטרות, ולא היו ברשותו אחרי תאריך השטר השני. בשאלה האם מועילה מחילה על שעבוד נכסים, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך.

³⁹¹ חידושי הריטב"א, כתובות מד ע"א. הר"ן שם כותב שאכן לגבי שטרי מתנה, מסכים רב אחא עם רפרם שהטעם שהשטר הראשון בטל הוא שהמקבל מודה שהוא מזויף.

³⁹² ריטב"א שם (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן כג, ובשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' ט).

³⁹³ על הקשיים בפירוש הריטב"א, ראה נספח ג, ליד ציון הערה 410 ובמילואים שם, בשם ר' אהרן ששון, שמפרש כמותו בדעת התוספות.

³⁹⁴ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ב).

³⁹⁵ מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ח.

³⁹⁶ גם נחל יצחק, עג, יט, ענף ה, מיישב שיש להניח שהמקבל פעל באופן המועיל – מתנה, אלא שהגמרא

נספח ג: ראשונים ואחרונים שהזכירו מחילה על בעלות

(1) סוגיית בבא בתרא קכו ע"א-ע"ב
סוגיה זו מיושבת על פי מה שראינו לעיל³⁹⁷ שמחילת בכורה מועילה אף שזו מחילת בעלות.

נספח ג

ראשונים ואחרונים שהזכירו מחילה על בעלות

(1) כללי

כמו שבתלמוד מצאנו איזכורים רבים של מחילה על בעלות, שמשמע מהם שהיא תקפה, כך מצאנו גם בראשונים ובאחרונים. זו תופעה מעוררת תמיהה, כמו התופעה של האיזכורים התלמודיים. אלא שכמעט בכל המקרים נוכל ליישב מובאות אלו בדומה לדרכים שבהן יישבנו את האיזכורים התלמודיים.

אולם יש מן האחרונים שהסיקו מדברי ראשונים שהזכירו מחילה על בעלות, שהם סוברים (שלא כדעה הרווחת) שהיא אכן תקפה. על כן נחלק את הדיון באיזכורים אלו לשני חלקים: אלו שנאמר עליהם שהם סוברים שמחילה על בעלות תקפה, ולאחר מכן את האחרים. גם הרמב"ם הזכיר מחילה על בעלות. נייחד את נספח ד לבירור דעתו, מפני חשיבותו.

(2) פוסקים הסוברים שמחילה על בעלות תקפה

(א) מי שכתבו כך בפירוש

רבנו ירוחם³⁹⁸ כותב (גם בשם הרשב"א) שמחילה מועילה במיטלטלין. אולי הוא פסק כך בגלל המקורות התלמודיים הרבים המזכירים מחילה בדבר בעין.

אך ר' אהרן לפפא³⁹⁹ מעלה אפשרות שרבנו ירוחם מדבר בנמחל שתפס את הנכס אחרי המחילה, כפי שהרשב"א אומר שהמוחל על "מה שתטול מנכסי", מחילתו מועילה אם כבר תפס הנמחל את הנכס, כאמור לעיל⁴⁰⁰, וגם מהרי"ק מסכים לכך; ואם כן, אין זו דעה חריגה. חיזוק להשערה זו יש בעובדה שרבנו ירוחם שם מבחין בין קרקע למיטלטלין, ומסתמך על הרשב"א; והרי הרשב"א בתשובתו על "מה שתטול מנכסי" עושה אותה הבחנה בין קרקע למיטלטלין.

ר' ישעיה דטראני⁴⁰¹ כותב שמחילה מועילה בקרקעות אפילו בלי קניין; ואמנם אם שדהו של ראובן ברשותו, וכתב לשמעון "שדי מחולה לך", אינה נקנית לו, אבל אם שמעון היה מחזיק בקרקע של ראובן, וראובן רצה להוציאה מידו, ואחר כך מחל לו על כל תביעותיו,

נוקטת לשון מחילה מפני שבשני שטרות מכירה שייכת מחילה על האחריות (הפירוש ליד ציון הערה 390), ולכן נקטה זאת גם במתנה. Ⓜ

³⁹⁷ עמ' 563, ליד ציון הערה 135 ואילך.

³⁹⁸ מישורים, נתיב טו, חלק ג, בתחילתו (הובא בשו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב, דף קכ ע"ב). אותו נוסח נמצא במישורים במהר"ר "רבינו ירוחם השלם".

³⁹⁹ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ג). Ⓜ

⁴⁰⁰ בפרק רביעי, עמ' 563.

⁴⁰¹ שו"ת הרי"ד, סימן צג (ד"ה ומאי דכתב מר כי אחרי). Ⓜ

זכה שמעון בקרקע שבידו, גם אם תפס אותה בחמס. וכך הוא פוסק בנידונו, שבעל הקרקע מחל על כך שלקחו אותה ממנו, שהמחילה תקפה.

מן האחרונים, ר' ישראל אבא ציטרון⁴⁰² כותב שמועילה לשון מחילה על דבר שביד חברו, וזאת גם בקרקע. אך הוא לא הזכיר את הפוסקים האומרים שאינה מועילה.

(ב) מי שאחרים דייקו כן מדבריהם

הרמ"ה: ר' מאיר הלוי אבולעפיא⁴⁰³ כותב "פשרה צריכה קניין... ודווקא במטלטלי דליתנהו ברשותיה, אבל איתנהו ברשותיה ואמר ליה 'מחול לך' – לא בעיא קניין, דברשות לוקח כיוון שקיבל עליו מוכר קנה לוקח". אחרונים⁴⁰⁴ דייקו מכך שלדעת הרמ"ה, מחילה מועילה גם בדבר בעין.

בעלי התוספות: תוספות⁴⁰⁵ כתבו בהסברם השני בעניין מוכר שמן מזוקק, שמוחל לקונה (ראה נספח א, עמ' 591), שמדובר בשמן בעין ובכל זאת מועילה מחילה. מכאן מדייק ר' יוסף שאול נתנון⁴⁰⁶, שהם סוברים שמועילה מחילה בדבר בעין.

מקור נוסף בדברי התוספות: כפי שראינו בנספח א, עמ' 588, רב אחא אומר בכתובות מד ע"א, שמי שכתב שני שטרי מכר או מתנה לאדם אחד על אותה קרקע בזמנים שונים, מניחים שהקונה (או המקבל) מוחל על השטר הראשון. תוספות שם⁴⁰⁷ פירשו שלפי רב אחא, מי שהלווה למוכר בין תאריכי שני השטרות, יכול לטרוף מהקרקע, מפני שמניחים שהקונה מחל למוכר על הקרקע והיא חזרה לבעלות המוכר. מכאן מוכיח ר' אברהם יצחקי⁴⁰⁸, שהתוספות סוברים שמחילה על קרקע תקפה.

אבל ר' אהרן ששון⁴⁰⁹ סבור שהתוספות סוברים שלא מועילה מחילה על קרקע, וטעמם בעניין שני שטרות הוא שחוששים שמא אחרי שקיבל ממנו את הקרקע במתנה, חזר ומכר אותה לנותן בקניין סודר או בשטר⁴¹⁰.

ר' אברהם יצחקי עצמו⁴¹¹ דוחה בדרך אחרת את דיוקו, על פי מה שפירש הרא"ש⁴¹² שחוששים שמא המקבל שמע שהנותן מסר מודעא (הודעה שהוא מוכר מחמת אונס) על השטר הראשון⁴¹³, ולפי זה אין הכוונה שהמקבל מחל על הקרקע, אלא שהנתנה הראשונה

⁴⁰² חידושי מהרי"א ציטרון, עמ' עד. Ⓜ

⁴⁰³ יד רמה, סנהדרין ו ע"א (ד"ה ודייק).

⁴⁰⁴ משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ה; ר' יחזקאל זילבר, בהערותיו ליד רמה שם, הערה 128. משנת אליהו כותב שזאת גם דעת תוספות ריב"א, סנהדרין ו ע"א (וחזור על כך באות ט). אבל הריב"א אינו מזכיר מיטלטלין.

⁴⁰⁵ תוספות, בבא מציעא מ ע"ב (ד"ה לדברי חכמים).

⁴⁰⁶ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן תלא.

⁴⁰⁷ תוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר).

⁴⁰⁸ שו"ת זרע אברהם (יצחקי), ח"מ, סימן א (נג ע"ג). גם נתיבות המשפט, רמ, ס"ק ג, מדייק כך מן התוספות.

⁴⁰⁹ שו"ת תורת אמת, סימן קה (ד"ה ועוד שנראה). Ⓜ

⁴¹⁰ כפי שפירש הריטב"א בחידושי, כתובות שם, שהבאנו בעמ' 602. בדומה הסביר רש"ש, כתובות שם, שתוספות מתכוונים שהמקבל הודה שהקנה את השדה חזרה לנותן. Ⓜ

⁴¹¹ זרע אברהם שם.

⁴¹² רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ה.

⁴¹³ זרע אברהם מסביר שמדובר שמתו עדי המודעא, אבל המקבל חושש שמא בעתיד ימצאו עדים שכפניהם גילה דעתו באופן שמבטל את המתנה, ולכן כתב שטר מהתאריך השני.

בטלה מטעם אונס. אבל גם הסבר זה קשה, שאם כן אין זו מחילה, ומדוע נאמר בתלמוד "אחולי אחיל"?

ר' יהודה נבון⁴¹⁴ דוחה בדרך אחרת את הדיוק מדברי התוספות: שמדובר שמראש נתן המוכר לקונה את שני השטרות בבת אחת, שטר אחד כדי שהקונה יאכל פירות מעכשיו, ושטר אחד שבו תאריך מאוחר כדי שאם ילווה הנותן בין זמן ראשון לשני, יטרפו הנושים, והקונה הסכים ומחל. אפשר שכוונתו היא, שבזה שמסר את השטר השני באותו זמן, הראה שהוא משייר במכירה (שבשטר הראשון) שלא תהיה הקרקע של הקונה לגמרי, אלא נושה של הנותן ויכול לטרוף ממנה; וזאת לא ממש מחילה, אלא הסכמה מראש לקבל בעלות פחותה ממה שהיה יכול לקבל.

הרמב"ן: הרמב"ן⁴¹⁵ הסביר שהטעם שמחילת ארון על עבד עברי אינה חלה הוא מפני שיש לארון קניין איסור בעבד, המתבטא בכך שהוא מותר בשפחה כנענית. מכאן מדייק ר' צבי שכטר⁴¹⁶ שהרמב"ן סובר שמועילה מחילה על דבר בעין אם הדבר ברשות הנמחל, שהרי משמע מדבריו שלולא קניין האיסור, היתה מועילה מחילה על עבד עברי מפני שהוא מוחזק בעצמו וגופו ברשות עצמו. אפשר לדחות הוכחה זו⁴¹⁷, שהרמב"ן לא רצה לפרש שהטעם בעבד עברי הוא שזו מחילה על בעלות, שהרי הארון אינו בעלים על העבד העברי, מפני שאי אפשר להיות בעלים על בן חורין, אלא יש לו רק שעבוד עליו.

לעומת זאת, ראה פרק שלישי, עמ' 550, שהרמב"ן עצמו כותב שאין תוקף למחילה על קרקע.

הרשב"א: כמו הרמב"ן, גם הרשב"א מסביר בחידושו⁴¹⁸ שהטעם שמחילת ארון על עבד עברי אינה חלה⁴¹⁹ הוא משום שיש לארון קניין איסור בעבד, המתבטא בכך שהוא מותר בשפחה כנענית; ובתשובה⁴²⁰ הסביר שלא מועילה מחילה על עבד עברי מפני שגופו קנוי, כמכירה ליומו, מפני שאין לארון זכות ממונית עליו אלא עבודת שש שנים (כלומר, אילו היתה לו זכות ממונית עליו, היתה מועילה מחילה עליה, אבל באמת יש לו רק זכות עבודה). מכאן מדייק ר' עזיאל אלחאי⁴²¹ שהרשב"א סובר שמועילה מחילה על דבר בעין, שהרי אילו סבר שאינה מועילה (כמהרי"ק), היה יכול להסביר בפשטות (כפי שהסביר מהרי"ק): העבד הוא בעין ולכן לא מועילה לשון מחילה עליו.

לעומת זאת, ראה פרק שלישי, עמ' 550, שהרשב"א עצמו כותב שמחילת קרקע אינה תקפה; וכן הוכחנו לעיל⁴²², שהרשב"א סבור שמחילת מיטלטלין אינה תקפה.

הריטב"א: הריטב"א⁴²³ יעץ למי ששאל אותו מה הדרך הטובה ביותר לקבל מיטלטלין

⁴¹⁴ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (דף כו ע"ב). □

⁴¹⁵ חידושי הרמב"ן, קידושין טז ע"א.

⁴¹⁶ ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות א, הערה 1 (גם בשם הגר"ד סולובייצ'יק).

⁴¹⁷ גם את ההוכחות מהרשב"א ומהריטב"א, ליד ציון הערה 421 וליד ציון הערה 424.

⁴¹⁸ חידושי הרשב"א, קידושין טז ע"א.

⁴¹⁹ קידושין טז ע"א.

⁴²⁰ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד.

⁴²¹ משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ג). □

⁴²² עמ' 1216, במילואים להערה 7.

⁴²³ שו"ת הריטב"א, סימן קסח (הובא בב"י, חו"מ, רלה, מחודש ה).

מאישה אחת: "[היא] תעשה לך מחילה מכל המיטלטלין". מכאן מדייק ר' יהושע חנדלי⁴²⁴ שהוא סובר שמחילת מיטלטלין בעין תקפה. אבל ר' דוד פאפו⁴²⁵ דוחה דיוק זה על פי החריג שבפרק רביעי, עמ' 560, שגם בדבר בעין מחילה מועילה אם הנמחל לוקח את החפץ בפני המוחל או שהמוחל נתן לו אותו. הוא מסביר בכך גם מדוע הריטב"א שם יעץ לאותו אדם לפני כן "[היא] תתן לך כל המיטלטלין במשיכה או בהגבהה" – הוא הצריך משיכה על המיטלטלין שהיו ברשות המקבל מכבר, שבהם לשון מחילה אינה תקפה, אבל על מיטלטלין שהיו ברשות בעלת הנכס, ונתנה אותם, לשון מחילה בשעת הנתנה תקפה.

מקורות נוספים בדברי הריטב"א: (א) הריטב"א⁴²⁶ מסביר שמחילה על עבד עברי אינה תקפה מפני שיש לארון קניין איסור בעבד. משמע שאילו היה רק קניין ממוני, היתה מועילה מחילה אף שהוא בעין. מכאן מדייק ר' חיים שבת⁴²⁷, שהריטב"א סובר שמועילה מחילה על בעלות.

(ב) הריטב"א⁴²⁸ סובר שמחילה היא כהקנאה. מכאן מדייק ר' אברהם יצחק גוטפריינד⁴²⁹, שהריטב"א סבור שמועילה לשון מחילה על בעלות. אבל ר' יוסף שאול נתנון⁴³⁰ כותב שאין להסיק כך מדברי הריטב"א, שהרי הריטב"א שם דיבר על מחילה על מעשי ידיו של עבד, ואין ללמוד משם לעניין מחילה על נכס בעין.

לעומת זאת, ראינו לעיל⁴³¹, שהריטב"א כותב במקום אחר⁴³² בפירושו כמו מהרי"ק. הרא"ש: הרא"ש⁴³³ כותב שהאומר "אני מוחל לך דבר זה", זה מחילה. ר' אהרן לפפא⁴³⁴ מוכיח מזה שהרא"ש סובר שמועילה מחילה על דבר בעין, שהרי "דבר זה" הוא בעין. עוד מוכיח כך ר' אהרן לפפא, ממה שכתב הרא"ש⁴³⁵ "דלא שייך לשון מחילה אלא על ממון שיש לו ביד אחר אבל על ממון שבידו לא שייך מחילה", ו"ממון שיש לו" משמע גם דבר בעין, שהרי לא כתב "חוב שיש לו".

הוא מוכיח שרובנו ירוחם סובר שזו דעת הרא"ש, ממה שרובנו ירוחם כותב⁴³⁶ שמחילה מועילה במיטלטלין, ולא כתב שהרא"ש חולק, אף שדרכו לציין את דעת הרא"ש, שהיה רבו.

⁴²⁴ שו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן כב (ק"ט ע"ד-קכ ע"א).

⁴²⁵ שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"א-ע"ב).

⁴²⁶ חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א. נביא את דבריו בעמ' 633.

⁴²⁷ שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ. כך דייקו מהריטב"א גם ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות א, הערה 1, ומשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ת, אות ט.

⁴²⁸ חידושי הריטב"א, שם, כמסובר במחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא. ראה על כך בשער ראשון, פרק שלישי.

⁴²⁹ שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו.

⁴³⁰ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן ח.

⁴³¹ פרק שני, הערה 7.

⁴³² חידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א.

⁴³³ שו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן א.

⁴³⁴ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ג).

הוא כותב עוד (בדף קכא ע"ד) שרוב הפוסקים סוברים שמועילה לשון מחילה בדבר בעין, אם הדבר כבר ביד הנמחל.

⁴³⁵ שו"ת הרא"ש, כלל פד, סימן ו.

⁴³⁶ כפי שהובא בעמ' 603, ליד ציון הערה 398.

נספח ג: ראשונים ואחרונים שהזכירו מחילה על בעלות

הוא מסביר שאף שכתוב בשו"ת הרא"ש⁴³⁷, שהובא לעיל⁴³⁸, שאין מחילה בדבר בעין, רבנו ירוחם יאמר שתשובה זו אינה מאת הרא"ש.

אבל אלו דיוקים חלשים מתשובות הרא"ש. את הדיוק מהתשובה הראשונה אפשר לדחות, שמה שכתב הרא"ש ש"אני מוחל לך דבר זה" מועיל, כוונתו "סך הממון הזה שאתה חייב לי", ולא דבר בעין, והרא"ש לא דייק בלשונו מפני שעיקרו בא ללמד שלא מועיל לומר "אני רוצה משלך כלום" כיוון שאין זו לשון מחילה⁴³⁹.

את הדיוק מהתשובה השניה אפשר לדחות, שמה שכתב שמועילה מחילה על "ממון שיש ביד אחר", כוונתו לחוב, ולא כתב "חוב" מפני שמן הסתם, הממון שיש ביד אחר הוא בהלוואה, כמו שבמשנה⁴⁴⁰ כתוב "מנה לי בידך" והכוונה לחוב⁴⁴¹.

מקור נוסף בדעת הרא"ש, הוא במה שפירש הרא"ש⁴⁴² את סוגיית כתובות מד באופן שהקונה מחל על הקרקע, כפי שפירשו תוספות שם⁴⁴³, ומדייק מזה ר' אברהם יצחקי⁴⁴⁴, שהרא"ש סובר שמועילה מחילה על בעלות. אך הדחיות שהבאנו לגבי התוספות טובות גם לגבי הרא"ש.

הטור: הטור⁴⁴⁵ נוקט "שאם מחל הלווה למלווה הריבית שלקח או שעתיד ליקח", והוא דן האם גם אז יש איסור ריבית – משמע שהמחילה תקפה. מכאן דייק ר' דוד מועטי⁴⁴⁶ שהטור סובר שמועילה לשון מחילה גם על דבר בעין. כנראה, הוכחתו היא ממה שמועילה מחילת הלווה על דבר שהוא עתיד לתת, ואם מועילה מחילת אדם על דבר שבידו, קל וחומר שהיא מועילה על דבר בעין שביד חברו. אין לומר שהוכחתו היא ממה שמועילה מחילת הלווה על ריבית שהוא כבר נתן, שהרי אפשר לומר שמדובר שהריבית כבר אינה בעין ועל המלווה מוטל רק חיוב לשלם על הריבית, וגם אם היא עדיין בעין, יש דעה⁴⁴⁷ שהיא קנויה למלווה אף שהלווה יכול להוציאה מידו בבית דין, ואם כן אין זו מחילה על בעלות. לעומת זאת, כפי שציינו לעיל⁴⁴⁸, הטור מביא את תשובת הרא"ש האומר שאין תוקף למחילת לווה על משכון.

המגיד משנה: המגיד משנה⁴⁴⁹ כתב: "לא אמרו חזקת שלש שנים וטענת מכר או מחילה

⁴³⁷ שו"ת הרא"ש, כלל צ, סימן י.

⁴³⁸ ליד ציון הערה 3.

⁴³⁹ כך דחה בית ישחק, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. וזו לשונו: "נראה ד'דבר זה' שכתב גבי מחילה אינו רוצה לומר שהוא בעין, אלא היא מילה מושאלת, דכשאומר האדם המוחל מה שרוצה למחול, מציין הדבר הוא אשר רוצה למחול... ואם הוא ממון הוא אומר 'הריני מוחל סך הממון הזה אשר אתה חייב לי'".

⁴⁴⁰ שבעות לה ע"ב.

⁴⁴¹ כך דחה בית ישחק שם. גם בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ד), דוחה את הראיה משו"ת הרא"ש, כלל פד, שהרא"ש לא דק, ובעיקר בא לומר שלא מועילה מחילה על ממון שבידו; ועוד, שייתכן שמה שכתב "ממון" כוונתו למטלטלים שאינם בעין.

⁴⁴² רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ה.

⁴⁴³ ראה עמ' 604, ליד ציון הערה 407.

⁴⁴⁴ שצויין לעיל, הערה 408.

⁴⁴⁵ טור, יו"ד, קס, ה.

⁴⁴⁶ עיני דוד, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. ב.

⁴⁴⁷ ראה ברור הלכה, בבא מציעא סה ע"א, ציון ב, פרק ג.

⁴⁴⁸ עמ' 544, הערה 3.

⁴⁴⁹ מגיד משנה, הלכות שכנים, יא, ד.

אלא בגוף הקרקע". ר' חסדאי פרחיא⁴⁵⁰ מדייק מדבריו שלשון מחילה מועילה בקרקע כמו לשון מתנה.

(ג) נימוקים אפשריים לשיטה זו

מהו נימוקם של הסוברים שמחילה על בעלות תקפה? קשה לומר שהם סוברים שמחילה כמוסד משפטי חלה גם על בעלות, שהרי כפי שאמרנו בפרק שני, עמ' 545, זהו דבר שאין הדעת סובלתו, ונוגד את התפיסה האינסטינקטיבית.

כנראה פוסקים אלו סבורים שכשאדם מוחל על בעלותו בדבר בעין, מפרשים את דבריו כרצון לתת את הדבר במתנה, ואין מקפידים על פורמליות בלשון. זאת בניגוד לר' אברהם הלוי ור' יהודה לייב בלוך, שהבאנו בפרק שני, עמ' 548, שהסבירו מדוע לפי רוב הפוסקים אין אומרים כך.

ר' ישראל אבא ציטרון⁴⁵¹ נימק, שהיות שהנכס ביד מי שאינו בעליו, צריך תביעה בבית דין להוציאו מידו, ולכן מועילה לשון מחילה לבטל את התביעה המשפטית, כמו שכל מוחל מבטל את התביעה. כלומר, מפרשים את דבריו, שהתכוון למחול על התביעה ולא על הנכס עצמו; וראה פרק רביעי, עמ' 559, מדוע הפוסקים האחרים אינם אומרים כך. ר' רצון ערוסי⁴⁵² נימק שיטה זו, שהמוחל מוחל על חיוב השבת הנכס, אלא שהתוצאה היא שהנכס נקנה לנמחל.

נימוק אפשרי נוסף הוא לפי התפיסה⁴⁵³ שמחילה היא הקנאה – לכן היא שייכת גם בדבר בעין, שהמחילה מקנה אותו ל"נמחל". כך הבין ר' אברהם יצחק גוטפריינד⁴⁵⁴, שכתב שמי שסובר שמחילה היא הקנאה, סובר שמחילה מועילה גם בדבר בעין. נראה שדבריו אמורים רק במצב שהחפץ אכן נמצא ברשות הנמחל, ואז המחילה יכולה להקנות לו אותו בקניין חצר, כפי שהסברנו⁴⁵⁵, שלשיטת ההקנאה, מחילת חוב מועילה בלי קניין מפני שהחייב קונה את החוב במעין קניין חצר. אבל אם החפץ אינו ברשותו של הנמחל, אין לומר כך. הרי מי שאומר שמחילה היא כהקנאה אינו מתכוון לומר שמחילה יכולה לשמש אמצעי להקנות נכס כמו קניין משיכה או קניין הגבהה, אלא הוא נזקק לקניין חצר כאמור, והמחילה משמשת מתן רשות מצד הנושה לחייב, שחצרו יקנה לו⁴⁵⁶.

אבל אפשר להשיב על טענה זו, שמי שאומר שמחילה היא כהקנאה אינו מתכוון לומר שמחילה יכולה לשמש אמצעי להקנות נכס כמו קניין משיכה או קניין הגבהה. הוא התכוון

⁴⁵⁰ שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רעז. אבל תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 200, מסביר שמגיד משנה מתכוון לטענת מתנה, או שבעל הקרקע מוחל על התשלום. ⁴⁵¹ חידושי מהרי"א ציטרון, עמ' עד במהד' תר"צ, עמ' 434 במהד' תש"ע. וזו לשונו: "משום דכל דבר הנמצא ביד חברו כבר צריך תביעה בבית דין, ומהני בזה לשון מחילה".

⁴⁵² ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 14 ועמ' 18. ⁴⁵³ בשער ראשון, פרק שלישי. ראה ליד ציון הערה 13, שהשיטה השלטת, שאין תוקף למחילת בעלות, מתאימה לגישה שמחילה היא בגדר סילוק ולא הקנאה.

⁴⁵⁴ ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו. ⁴⁵⁵ בשער ראשון, פרק שלישי, עמ' 11.

⁴⁵⁶ אבל שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות כב, מעלה אפשרות שאם מחילה היא הקנאה, בעל נכס יכול למחול גם עליו, ואפילו על קרקע שלו, אף שאז הנמחל אינו יכול לקנות את הקרקע בקניין

לומר רק שכשארם מוחל על חיוב, רואים כאילו הוא מקנה את שווי החיוב לנמחל, ואין זה שהחוב רק פוקע. אין זה אומר שמחילה יכולה לתפקד כמעשה קניין.
 ר' אברהם ארלנגר⁴⁵⁷ נימק שיטה זו, שגם בחפץ בעין שייך סילוק, כעין מחילה; הסילוק מועיל כמו יאוש, כיוון שבעליו סילק את דעתו ממנו.

(3) איזכורים אגביים בפוסקים של מחילה על בעלות

כפי שאמרנו, מקורות רבים בראשונים ובאחרונים עוסקים בדבר בעין ומזכירים מחילה עליו. זאת, למרות שהדעה הרווחת היא שאין מועילה מחילה כזאת.
 על חלק מהמקורות הללו כבר עמדו האחרונים, והם יישבו אותם באופן שאין צורך לפרש שהמקורות הללו סוברים שאכן מועילה מחילה בדבר בעין. נביא מקורות אלו תחילה.
 את האחרים אפשר ליישב בדרכים שונות, מקומיות או כלליות. נראה שהדרך הנכונה ביותר היא דרכו של קצות החושן, שהבאנו בנספח ב, עמ' 597, שלשון "מחילה" שנקטו אינה בדווקא, וכוונתם היא שמניחים שהקנה את הדבר במתנה. זאת לגבי פוסקים שקבעו לגבי מקרה מסוים, שיש להניח שאדם התכוון למחול על שלו – מחילה מכללא. אבל הסבר זה אינו אפשרי (בפשוטו) במקורות העוסקים באדם שנקט לשון מחילה בפירושו. באלו נצטרך לומר שהציטוט אינו מדויק; אבל זה דחוק מאוד. שני ההסברים מחזקים את התופעה שכבר הצבענו עליה, שהפוסקים לא הקפידו בדבריהם על מה שדרשו מבני האדם בחיי המעשה לדייק.

1. רש"י⁴⁵⁸ כותב ששתי נשים שקנו חטאת העוף בשותפות, ורק אחת מהן חייבת בו, ולא ידוע איזו מהן חייבת, יכולה כל אחת לומר לחברתה: "אם אני חייבת בהבאת הקרבן, חלקך מחול לי וכו'". ובמקום אחר⁴⁵⁹ כותב רש"י בדומה, שיכולות שתי ערים להביא עגלה ערופה אחת בשותפות, ולהתנות כל אחת "אם אתם קרובים יותר לחלל, יהיה חלקנו מחול לכם". לכאורה קשה, הרי העוף והעגלה הם בעין ולא שייכת מחילה על דבר בעין? ר' יהודה ליב גרוברט⁴⁶⁰ מתרץ, שמה שנקט רש"י "מחול" אינו בדווקא, וכוונתו היא "נתון במתנה".

2. בעלי התוספות⁴⁶¹ כתבו שב"טענו חטים והודה לו בשעורים", הנתבע פטור אף משעורים, מפני שהתובע מחל על השעורים בכך שלא תבע אותם⁴⁶². קצות החושן⁴⁶³ מקשה: הרי

⁴⁵⁷ ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו. ראה בשמו בשער שמיני, עמ' 360, ליד ציון הערה 285, שמחילה בחפץ בעין תיתכן על פי שיטת נתיבות המשפט שהקנאה אינה צריכה כוונה מפורשת להקנות.

⁴⁵⁸ רש"י, כריתות ז ע"ב (ד"ה מאי עבדן). בדומה כתב בכריתות דף כב ע"ב (ד"ה שניהן), ודף כג ע"א (ד"ה חטאת), לגבי דוגמאות אחרות של שניים שאחד מהם חייב קרבן ולא ידוע מי מהם.

⁴⁵⁹ רש"י, בכורות יז ע"ב (ד"ה אפשר).

⁴⁶⁰ חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ג.

⁴⁶¹ תוספות, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה לימא).

⁴⁶² ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ואילך.

⁴⁶³ קצות החושן, פח, ס"ק יג.

גם נתיבות המשפט, פח, ס"ק ג, מתרץ שמי שהסביר שפטור משום מחילה, אינו בדווקא אלא זו מתנה, וגם אם השעורים אינם בחצרו של הנתבע, שלא קנאם בקניין חצר, קנאם באודינא.

השעורים הם בעין, ובחפץ בעין לא מועילה מחילה⁴⁶⁴? והוא מתרץ, שהכוונה היא שמניחים שנתן אותם במתנה (כדרכו הכללית שהובאה בנספח ב, עמ' 597).

3. במקום אחר⁴⁶⁵, כתבו בעלי התוספות לגבי חזקת שלוש שנים, שהתלמוד חשב בהווה אמינא, שהיות שלא מחה בעל הקרקע המקורי, יש להניח "שמחל לו". ר' יהודה אשכנזי⁴⁶⁶ מקשה, הרי גם אם מחל בפירוש אין המחילה מועילה, מפני שהקרקע היא בעין? הוא מתרץ, שלשון התוספות אינה בדווקא, אלא כוונתם לומר שמתוך שתיקתו מוכח שנתן לו במתנה, שנחשב כאילו אמר בפירוש "לך חזק וקנה" (כסברת קצות החושן).

4. בבבא מציעא סו ע"ב, נאמר שהקונה דבר שלא בא לעולם ותפס אותו כשבא לעולם, קנה, מפני שהמוכר ידע ומחל⁴⁶⁷. הריטב"א⁴⁶⁸ מביא שר"י אומר שהדין כך לא רק אם אכל הקונה את מה שתפס (שאו הכוונה היא שהמוכר מוחל על חיוב הקונה להחזיר אחרי שאכל), אלא די אם שם הקונה את הדבר בכליו, ואין מוציאים מידו. ר' רפאל יום טוב ליפמאן היילפרין⁴⁶⁹ מקשה, הרי אם הדבר בעין, לא מועילה מחילה? והוא מתרץ, שאם הדבר עדיין קיים, הקונה אינו זוכה מטעם מחילה, אלא הוא קונה בהגבהה, מפני שיש להניח שהמוכר רוצה שהקונה יקנה, כיוון שהוא רוצה להישאר במהימנותו, וגם אם המוכר אומר אחר כך שאינו רוצה, אנו מניחים שבתחילה רצה ועכשיו הוא חוזר בו⁴⁷⁰.

5. הרשב"א⁴⁷¹ עוסק בשמעון שמחל על שטרות שלו המופקדים אצל ראובן, ופוסק שלא קנה ראובן את השטרות בכך, מפני שלקניית שטר צריך "כתיבה ומסירה". הסמ"ע⁴⁷² מקשה, מדוע הוצרך הרשב"א לטעם זה, הרי בלאו הכי לא שייכת לשון מחילה על חפץ בעין⁴⁷³? הוא מתרץ, שמדובר שהשטרות היו של שמעון, וכתב אותם על שם ראובן מסיבה מסוימת, על דעת שמעון יגבה בשטרות אלה, ומחל לראובן על הודאתו שהשטרות היו של שמעון, ולכן המחילה תקפה. ר' יצחק טייב⁴⁷⁴ מבין שאכן טעמו של הרשב"א שם הוא שמחילה אינה מועילה בדבר בעין, ואף מוכיח משם שגם לשון "מחילת תביעה" אינה מועילה בדבר בעין, שלא כב"ח (שהבאנו בפרק רביעי, עמ' 559), שהרי מדובר שם שהנמחל טען "אתה מחלת

⁴⁶⁴ בעמ' 1237, במלואים להערה 235, נראה שמשום כך, התומים כותב שמדובר רק בהלוואה, שהשעורים אינם בעין.

⁴⁶⁵ תוספות, בבא בתרא כח ע"ב (ד"ה אלא מעתה חזקה).

⁴⁶⁶ מחנה יהודה (אשכנזי), עג, לב. כך הקשה גם ר' יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), "בענין מחילת חוב בשבת", האוהל, שנה כו, חוב' א-ב (כסלו תשמ"ז), סימן ג (עמ' יח).

⁴⁶⁷ ראה שער שמיני, עמ' 355.

⁴⁶⁸ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סו ע"ב.

⁴⁶⁹ שו"ת עונג יום טוב, סימן לח. קושיה זו קשה גם על טור, חו"מ, רט, ד, שגם הוא סובר שהקונה אינו צריך להחזיר את מה שתפס גם אם הוא בעין. ראה עמ' 1252, במלואים להערה 321, שבני אהרן הוכיח בדרך זו.

⁴⁷⁰ כך תירץ גם בית ישחק, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (לא ביחס לריטב"א), שהכוונה היא שמה שהמוכר הניח לקונה ליטול את הדבר, נחשב שנתן לו במתנה, שזה האופן המועיל בדבר שהוא בעין.

⁴⁷¹ שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן פו (הובא בב"י, חו"מ, סו, ל, וברמ"א, חו"מ, סו, ד).

⁴⁷² סמ"ע, סו, ס"ק טז.

⁴⁷³ חשק שלמה, סו, הגהות בית יוסף, אות נט, מיישב על פי שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סג (צו ע"ב), שהבאנו במלואים להערה 421, שהרשב"א סובר שמועילה מחילה במיטלטלין בעין. אבל יש

להעיר שעדיין קשה, איך הרמ"א הביא את דברי הרשב"א, הרי הרמ"א סובר שאינה מועילה, כפי שצינינו בעמ' 1216, במלואים להערה 7?

⁴⁷⁴ ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג.

לי תביעה זו". אבל הבנה זו בדברי הרשב"א קשה, שהרי הרשב"א לא הזכיר את הדין שמחילה אינה מועילה בדבר בעין. זאת ועוד: אילו הסתמך על נימוק זה, לא היה צריך לנמק ששטר נקנה רק בכתיבה ומסירה.

6. הרשב"א במקום אחר⁴⁷⁵ עוסק בשניים שקיבלו מהמלך חותם-שטר זיכיון להכנסה מכפר מסוים, ואחד מהם מחל לחברו על חלקו בחותם. ר' ישעיה יוסף פונטריומולי⁴⁷⁶ מקשה עליו, הרי שטר הוא בעין ואיך מועילה מחילה עליו? הוא מתרץ, שבנידונו של הרשב"א, החותם היה כתוב גם על שמו של הנמחל, ולכן אחד יכול למחול לחברו על הזכות שיש לו על חברו בשטר. אבל יש להעיר שכפי שראינו לעיל, עמ' 562, שותף בנכס אינו יכול למחול לחברו על חלקו.

7. הריטב"א⁴⁷⁷ כותב שאפשר היה למחול על עבד כנעני, אלא שאין לו יד לזכות בעצמו; וקשה, הרי עבד הוא בעין, והריטב"א עצמו⁴⁷⁸ כותב שאין מועילה מחילה על דבר בעין? ר' חיים שכנוביץ⁴⁷⁹ תירץ שמדובר שלא אמר לשון מחילה אלא "זיל", כלשון הסוגיה, קידושין טז ע"א, לגבי עבד עברי (שאליו משווה הריטב"א עבד כנעני), או "הרי אתה לעצמך" וכדומה, ולכן זה כמתנה, והוא נקט לשון מחילה מפני שיש לה דין מחילה לעניין שאינה צריכה קניין, מפני שהוא מקנה לו את עצמו. ר' יעקב ישראל קנייבסקי⁴⁸⁰ מתרץ, שחיוב העבודה המוטל על העבד נחשב חוב (ואינו בעין) ושייכת בו מחילה, וכשמחל האדון על חיוב העבודה, ממילא פקע דין עבודת לגמרי כמו המפקיר עבדו.

8. ר' יחזקאל לנדא⁴⁸¹ כותב שדבר שאין בעליו מקפיד עליו, אם אדם אחר נטלו בפני בעליו, ובעליו שתק, מן הסתם הוא מוחל לו וזכה בו הנוטל⁴⁸². ר' יעקב ישעיה בלויא⁴⁸³ מקשה עליו: הרי לא מועילה מחילה על חפץ מסוים? והוא מיישב, שיש אומדנא דמוכח שהוא מסכים, ודי בכך לעניין הרצון להקנות. כנראה, הוא מתכוון לעיקרון של קצות החושן, לעיל, עמ' 575, ש"מחילה מכללא" היא בעצם מתנה מכללא, ולכן ה"נמחל" קונה; ולשון "מחילה" שנקט ר' יחזקאל לנדא אינה בדווקא.

9. ר' יוסף קארו⁴⁸⁴ עוסק במי שנפלה לו ירושה ונתן אותה במתנה לקרובו, ואחר כך מחל עליה למי שהחזיק בה, ופסק שהיות שכבר נתן אותה לראשון, אינו יכול לתת אותה לאחר. ר' אברהם אדאדי⁴⁸⁵ כותב שהיה יכול לומר שהמחילה בטלה מפני שאין תוקף למחילה בדבר

⁴⁷⁵ שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קנט (הובא בב"י, חו"מ, סו, מחודש ל, ברמ"א, חו"מ, סו, ד, ובערוך השלחן, חו"מ, סו, ח) פ"ב.

⁴⁷⁶ פנים במשפט, סו, ס"ק יד.

⁴⁷⁷ חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א.

⁴⁷⁸ חידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א.

⁴⁷⁹ תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה.

⁴⁸⁰ קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה.

⁴⁸¹ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, אהע"ז, סימן נט, דף נג ע"ג (הובא בנחל יצחק, סימן ו, ובשו"ת רביד הזהב, סימן לח, אות ג). בדומה כתב פרישה, אהע"ז, כח, ס"ק מב.

⁴⁸² ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

⁴⁸³ פתחי חושן, קניינים, פרק א, הערה לג.

⁴⁸⁴ שו"ת אבקת רוכל, סימן צה.

⁴⁸⁵ שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה וחזרת). וזו לשונו: "לא תידוק מינה דמהני בדבר שהוא בעין והגוף שלו מחילה, דלא חש להאריך, שכיון שנתנה כבר, ומסתמא באחד מהדברים שהמתנה נקנית בהם, אין בידו עוד ליתנה... ואין הכי נמי, אם היה נשאל על המחילה בלבר פשיטא דלא מהני".

שהוא בעין והגוף שלו, אבל הוא לא רואה צורך לנמק כך, מפני שבלאו הכי אין תוקף למה שעשה אחרי שנתן את ירושתו במתנה.

ועתה למקורות שלא מצאו להם האחרונים פתרון.

1. הרשב"ם⁴⁸⁶ נוקט לשון מחילה לגבי קרקע, במוכר קרקע שנתן לקונה פחות או יותר מהשטח שהוסכם. זוהי מחילה מכללא, שהרי לא נקטו הצדדים מחילה בפירוש. צריך לומר שלא דיין בלשונו, והתכוון לנתינה, כדברי קצות החושן, בעמ' 575, על איזכורי מחילה מכללא.

2. במקום אחר, הרשב"ם⁴⁸⁷ כותב שאחים שקנו אתרוג בכסף מעיבון אביהם, אם המצב הוא שאחד יוכל לאוכלו והאחרים לא ימחו, כל אחד יכול לקיים בו מצוות אתרוג, כיוון שהאחרים אינם מקפידים על חלקם. זאת אף על פי שזו מחילה על דבר בעין. כאן מתקבל במיוחד ההסבר שלשון אי-הקפדה נקטה שלא בדיוק, אלא זו מתנה.

3. בעלי התוספות⁴⁸⁸ כותבים שסתם גללים בעליהם מוחל עליהן למי שנוטל אותם. צריך ליישב כאמור בדרכו של קצות החושן, שכוונתם היא שבעליהם נותן אותם למתנה למי שנוטל אותם.

4. רבנו חיים כהן⁴⁸⁹ אומר בשם רבנו תם, שהאומר לחברו "אתן לך מנה במתנה, והנה משכון עלי, ואל תחזיר לי אותו עד שאתן לך את המנה", רשאי לעכב את המשכון עד שיתן. אבני מילואים⁴⁹⁰ מנמק, שהנותן מוחל על תביעתו (לקבל את החפץ חזרה) עד שיתן את הכסף (נראה שהוא מסתמך על הכלל שמחילה אינה צריכה קניין). ר' ברוך דוב פוברסקי⁴⁹¹ מקשה על הסבר זה, הרי אין מועילה מחילה על חפץ בעין? אפשר להסביר על פי העיקרון של קצות החושן (שחיבר גם את אבני מילואים), שאנו מסיקים מתוך התנהגותו שהתכוון לתת את המשכון במתנה לחברו עד שיתן לו את הכסף שהבטיח, ולא דיין כשנקט לשון "מחילה". עוד אפשר להסביר על פי שיטת הב"ח⁴⁹² שמועילה מחילת תביעה על דבר בעין, וכאן אבני מילואים אומר שהנותן מוחל על תביעתו; הסבר זה עדיף, שהרי זו מחילה זמנית (עד שיתן את הכסף), דבר שמתאים למחילת תביעה ולא למתנה.

5. מהר"ם⁴⁹³ אומר שראובן שאומר על לוי "זה אחי", ושמעון אחיו אמר "אין לוי אחי", ומת לוי, שמעון אינו מקבל חלק מירושת לוי; ואף שלפי הודאת ראובן, שמעון זכאי לחלק בירושת לוי – בכל זאת שמעון אינו מקבל חלק, מפני שמחל על חלקו בזה שאמר "אינו

⁴⁸⁶ רשב"ם, בבא בתרא צד ע"ב (ד"ה הכי). הבאנו את דבריו בעמ' 478.

⁴⁸⁷ רשב"ם, בבא בתרא קלז ע"ב (ד"ה שקנו). שו"ת ברית עולם (ולר), סימן סא, אות ב, מביא כאילו הרשב"ם כותב שהאחים מחלו לו ונתנו לו את חלקם במתנה.

גם שו"ע, או"ח, תרנח, ח, ותורת חיים, בבא בתרא קלז ע"ב, מזכירים מחילה "בסתם" על כגון זה.

⁴⁸⁸ תוספות, בבא מציעא סח ע"ב (ד"ה הא). לשון התלמוד (בבא קמא מח ע"א ובבא מציעא דף כז ע"א ודף סח ע"ב) היא שבעליהם מפקירים אותם.

יש להעיר שרש"ש, בבא מציעא כז ע"א, נוקט שהגללים הם "מתנה או מחילה" למי שנוטל אותם. את דבריו קשה ליישב בדרך קצות החושן, שהרי נקט בפירוש גם "מתנה".

⁴⁸⁹ ר' חיים כהן, בתוספות, קידושין ח ע"ב (ד"ה מנה).

⁴⁹⁰ אבני מילואים, כט, ס"ק יא. כמוהו מסביר גם יונת אלם, סימן יד, עמ' כג.

⁴⁹¹ בד קודש (פוברסקי), חלק ה, סימן מ.

⁴⁹² שהבאנו בפרק רביעי, עמ' 559.

⁴⁹³ מהר"ם, המובא ברא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן מ. נביא את דבריו בעמ' 905.

אחי". ר' יהודה רוזאניס⁴⁹⁴ מקשה עליו, הרי צריך את הקנאת גוף הנכסים לראובן, ומחילה אינה שייכת בזה? ונראה שכוונתו להקשות מכוח העיקרון שאין תוקף למחילה על דבר בעין⁴⁹⁵.

6. אחד מן הראשונים⁴⁹⁶ כותב, שהתובע מחברו שגנב את עבדו, והנתבע טוען שקנאו ממנו, אבל הוא לא החזיק בעבד שלוש שנים, כך שמן הדין התובע זכאי לקבל את העבד, ובכל זאת אמר "אני אֶשְׁבַּע שלא מכרתי אותו לך" – אינו יכול לחזור בו מנכונותו להישבע, מפני שמחל. זו מחילה על דבר בעין – העבד, והמחילה מותנית בכך שלא יישבע.

7. התשב"ץ⁴⁹⁷ עוסק במי שמוחל על פיקדון, ואומר שהמחילה תקפה (ודן במחילה שבנידונו רק מצד שאלות אחרות שהתעוררו בה). אך ייתכן ששם מדובר בפיקדון של כסף, שבמצבים מסויימים מועילה מחילה עליה – ראה פרק רביעי, עמ' 569.

8. ר' יוסף חביבא⁴⁹⁸ אומר שאם אחד מהאחים נתן מתנה מעיזבון אביהם לאדם זר לפני חלוקת הירושה, ושאר האחים ראו ושתקו, יש להניח שמחלו על מה שנתן. זאת אף שזוהי מחילה על דבר בעין. צריך לומר שלא דייק בלשונו, והתכוון לנתינה, כדברי קצות החושן, בעמ' 575, על איזכורי מחילה מכללא.

9. המאירי⁴⁹⁹ מקשה, מדוע בשטר שחרור של עבד כנעני מועילה לשון "הרי אתה לעצמך"⁵⁰⁰, הרי לשון זו אינה מועילה בהסתלקות מקרקע⁵⁰¹? הוא משיב, ששחרור עבד הוא מחילה, ולשון זו מועילה כמחילה, מה שאין כן בשדה, שבעליה רוצה שאדם אחר יקנה את השדה, ולשון זו אינה יכולה להקנות. לכאורה קשה, איך מועילה מחילה על עבד כנעני, הרי לא מועילה מחילה על בעלות? אפשר להסביר, שלדעת המאירי, אף שברוך כלל אין מועילה מחילה על דבר בעין, מכל מקום אם כתב לשון מחילה בשטר שחרור, יש לה יותר תוקף, מפני שהתורה מחדשת ששטר שחרור מועיל לשחרר עבד⁵⁰², ולכן מועילה בו גם לשון מחילה⁵⁰³.

10. מעשה בנערה שרצתה לעבוד כמשרתת, ומישכנה לבעל הבית נזמים של זהב כערבון לכך שתעבוד אצלו, ובאה בזמנה לעבוד, וחזרה בה מהסכמתה לעבוד, ותבעה ממנו את הנזמים

⁴⁹⁴ משנה למלך, הלכות נחלות, ד, ת. כך הקשה גם חזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 139).
⁴⁹⁵ ראה עמ' 905, שכך מקשה קובץ הערות (וסרמן), סימן מ, אות ט. וראה עמ' 563, שלא מועילה מחילת יורש על חלקו אחרי מות המוריש.

⁴⁹⁶ חידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא יז ע"א, ד"ה בעבד (ובקיצור שם לד ע"א, ד"ה אמר הריני).

⁴⁹⁷ תשב"ץ, חלק א, סימן סב.

⁴⁹⁸ נימוקי יוסף, בבא קמא ה ע"א, בדפי הרי"ף (הובא ברמ"א, חו"מ, רפז, א). וזו לשונו: "שמעינן להיכא דיהיב חד מן האחים מתנה לאינש אחרינא מתפיסת הבית, וחזו אחין ושתקו, דמחילה הויא". ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 483.

⁴⁹⁹ בית הבחירה, קידושין ו ע"ב. הוא מביא תירוצים נוספים לקושייתו, אבל אין עניינם למחילה אלא לאופן שחרור עבד.

⁵⁰⁰ כאמור בקידושין ו ע"ב.

⁵⁰¹ כאמור בכתובות פג ע"א.

⁵⁰² קידושין כג ע"א – גזירה שווה מגט אישה.

⁵⁰³ מקור נוסף: מאירי, בבא מציעא קז ע"א, כותב ששחליים שגדלים בין פשתן (שהגמרא שם אומרת שאין בהם משום גזל) – בעל הפשתן מוכן שמי שרוצה יטול אותם מפני שהם מזיקים לפשתן, ולכן "הדבר מחול מן הסתם". זו מחילה על דבר בעין, וצריך ליישב בדרכו של קצות החושן, שזו מחילה מכללא והכוונה היא שזה נתון במתנה.

והוא סירב להחזיר, וקבעו זמן לדין תורה, והלכה לה ולא באה לדין. חתם סופר⁵⁰⁴ פוסק שהנזמים הם שלו, מפני שהיא מחילה לו עליהם. לכאורה קשה, הרי אין מחילה מועילה בדבר בעין? צריך לומר שכוונתו שהיא נתנה לו את הנזמים במתנה. אך יש להעיר, שהוא מעורר את האפשרות שבנידונו זו היתה מחילה בטעות⁵⁰⁵, והוא מסתמך על מקורות העוסקים במחילה בטעות; והרי מקורות אלו אינם חלים בהכרח על מתנה בטעות.

11. ר' אליעזר דייטש⁵⁰⁶ כותב שהמוכר שטר פיקדון אינו יכול למחול עליו לנפקד, מפני שלא שייך בו הטעם שנתן רבנו תם⁵⁰⁷ לכך שמוכר שטר חוב יכול למחול עליו, שרק שעבוד הנכסים נמכר ושעבוד הגוף נשאר למוכר, וכשהוא מחול עליו נמחל גם שעבוד הנכסים; והיה צריך לנמק שבכלל אי אפשר למחול על פיקדון.

12. ר' יצחק מונטלטו⁵⁰⁸ כותב שמועילה מחילה על פיקדון בלי קניין, ובכלל אינו מזכיר את הבעייתיות שבדבר. ר' רפאל מילדולה⁵⁰⁹ מעיר, שדבריו נוגדים את העמדה הרווחת בפסיקה⁵¹⁰.

(4) איזכורי מחילה המתייחסים לשעת הנתינה

כפי שראינו⁵¹¹, יש בתלמוד כמה איזכורים של לשון מחילה המתייחסים לאומדן רצונו של האדם בשעה שהוא מוסר נכס שלו לאחר; וכפי שהערנו שם, איזכורים אלו תמוהים במיוחד, שהרי זוהי מתנה ולא מחילה. ובכן, אותה תופעה תמוהה חוזרת גם בספרות הראשונים והאחרונים.

להלן דוגמאות לפוסקים שנקטו לשון "מחילה" כשמדובר באמת במתנה, שניתנה בעת שהחפץ היה ביד הנותן:

1. ר' ישראל איסרלין⁵¹² כותב שמי שאכל על שולחן חמיו יותר מהזמן שקצבו בעת הנישואין, וחמיו הוא אדם עשיר, והעשירים שבאותו מקום רגילים להאכיל את חתניהם שנה או שנתיים יותר מהזמן שנקצב, כך שיש להניח שלא היה תובע ממנו לשלם לו, אלא שפרצה מריבה ביניהם ולכן תבע אותו – הוא פטור מלשלם לחמיו על מה שאכל, מפני שיש להניח שחמיו מחל לו על מה שאכל. מה שנקט לשון מחילה אינו מדויק, שהרי הוא מתכוון לומר שמראש נתן לו את האוכל במתנה. אין לפרש שכוונתו היא שחמיו התכוון למכור לו את האוכל ואחר כך מחל לו על התמורה, שהרי האינדיקציה שעליה מסתמך תרומת הדשן, שהוא עשיר, התחילה עוד לפני נתינת האוכל, שאז היה עשיר.

⁵⁰⁴ שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קכב.

⁵⁰⁵ ראה שער שמיני, הערה 310.

⁵⁰⁶ שו"ת פרי השדה, חלק א, תכלת מרדכי, שער ב, אות לג (דף פג ע"ג).

⁵⁰⁷ רבנו תם, מובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף).

⁵⁰⁸ ר' יצחק מונטלטו, בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן מג (לד ע"א).

⁵⁰⁹ שם, סימן מה.

⁵¹⁰ מקורות נוספים: רב האי, בספר השטרות, שטר קב (עמ' 70), מביא נוסח שטר מחילה כללית: "אין לו מחמתי לא שטר חוב... ולא פיקדון ולא ירושה ולא מתנה ולא משכון". יש נוסח דומה בספר השטרות

לר"י ברצלוני, עמ' 8–9 ועמ' 59.

⁵¹¹ בנספח א, עמ' 591 ואילך.

⁵¹² תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיו. על הלכה זו ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 2.

2. המגיד משנה⁵¹³ כותב בשם הרשב"א, שהקונה נכס, ושי"לם בעדו כסף רב, הרבה יותר ממחירו, באופן שברור שזה לא היה מתוך טעות ("בכרי שאין הדעת טועה"), מניחים שמחל על העודף. גם ר' אפרים נבון⁵¹⁴ נוקט שבמקרה זה "ידע ומחל". לשון מחילה אינה מדויקת, מפני שלפי ההנחה שידע מראש שהמחיר האמיתי נמוך מסכום הכסף שהוא נותן, יוצא שכבר בשעת נתינת הכסף, הוא נותן את ההפרש במתנה.
3. ר' יוסף הכהן⁵¹⁵ כותב שמהר"י וייל⁵¹⁶ סובר שאם אב נתן כסף לפדות את בנו ממאסר, ומת האב, יש לנכות זאת מחלקו של הבן בירושה; והוא מסביר שמהר"י וייל סובר שהבן אינו יכול לטעון שבמתנה נתן לו, מפני שאין יסוד לומר "שמחל". הוא עובר מלשון מתנה ללשון מחילה, בלי להקפיד על דייקנות במינוח.
4. מהרשד"ם⁵¹⁷ כותב שעשיר שפירנס אדם אחר, ואחר כך ירד מנכסיו, ותבע ממנו את מה שהוציא עליו, יש להניח שמחל לאוכל, ורק עתה מחמת ירדתו מנכסיו חוזר ותובע, שהיות שמחל, אינו יכול לחזור ולתבוע. אבל הוא אומר שאם המפרנס יקבל "חרם סתם" שמעולם לא מחל על מה שהוציא, הוא זכאי להחזור. לשון מחילה כאן אינה מדויקת, שהרי ההנחה היא שמראש נתן שלא על מנת לבקש החזר, וזו מתנה ולא מחילה. לגבי האיזכור השני אפשר להסביר שנוקט לשון מחילה, מפני שיתכן שגם אם מראש נתן על מנת לקבל תמורה, אולי אחר כך מחל על חיוב התמורה, ולכן צריך לקבל "חרם" שגם לא מחל בדרך זו.
5. ר' יאשיהו פינטו⁵¹⁸ כותב ששמעון שפרע את חובו של ראובן, יש להניח שפרע לשם גמילות חסדים ומחל לו מחילה גמורה. לשון מחילה כאן אינה מדויקת, שהרי אם פרע לשם גמילות חסדים, נמצא שמראש נתן את הכסף במתנה.
6. ר' עובדיה ספורנו⁵¹⁹ נשאל על מי שזן את בנו של חמיו, והוא פוסק שאינו זכאי להחזר, מפני שהיה אומדנא דמוכח שאילולא הריב שנוצר בין המפרנס לבין חמיו, לא היה תובע ממנו את מזונות בנו, מפני שדרך קרובים אמידים שלא לדקדק בכיוצא בזה, ויש להניח שגמר בדעתו שלא לתבוע כלל. גם הוא נוקט לשון מחילה, ומתכוון שמראש נתן במתנה.
7. נתיבות המשפט⁵²⁰ כותב שהנותן דבר לחברו באופן סתמי, אף שבדרך כלל מניחים שלא התכוון למתנה, אלא התכוון לבקש תמורה, הרי אם הנותן התכוון במחשבתו "למחול לו", גם

⁵¹³ מגיד משנה, הלכות מכירה, פרק יב, ד, ופרק כז, ה.

⁵¹⁴ מתנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יט.

⁵¹⁵ שו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן נה.

כמו כן, שו"ת בני אהרן, סימן קו, נוקט לשון מחילה על מי שפדה אחר מן השבי, מתוך מחשבה שהוא חייב לפדותו, וכונתו היא שזו מתנה.

⁵¹⁶ שו"ת מהר"י וייל, סימן קי.

⁵¹⁷ שו"ת מהרשד"ם, תו"מ, סימן שמה.

כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קד, מדבר על אישה ש"נתנה ומחלה לבתה כל נכסיה קרקעיות וחפצים מחילה גמורה".

⁵¹⁸ שו"ת נבחר מכסף, סימן עח.

⁵¹⁹ ר' עובדיה ספורנו, בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן פט (ד"ה אבל אם).

בנידונו, החתן הליץ (נראה שהכוונה היא שהשתדל עבורו אצל השלטונות) בעד חמיו, והוא פוסק (בד"ה ועל מה ששאל) שיש אומדנא שהתכוון לעשות זאת בחינם, שהרי היה סמוך על שולחן חמיו כל אותם הימים, אלא שמחמת ריב שנוצר ביניהם הוא תובע ממנו אחרי שמחל, אבל אחרי שמחל, כבר אינו יכול לתבוע. גם כאן, בעצם אין זו מחילה אלא מראש התכוון למתנה – שירות חינם.

⁵²⁰ נתיבות המשפט, יב, ס"ק ה (הובא בבית יחיאל, תו"מ, חלק א, שו"ת, סימן כז, עמ' סא, וסימן ט).

אם לא אמר זאת בפירושו, זו מתנה, ואסור לו לתבוע את המקבל. מה שכתב שהתכוון "למחול לו" אינו מדויק, שהרי הוא מסביר שמחשבתו מועילה מפני שזה מתנה בשעת מעשה⁵²¹.

נספח ד

דעת הרמב"ם

(1) האומרים שלדעת הרמב"ם מחילה על בעלות אינה תקפה הרמב"ם לא הביע דעה בפירושו בשאלה האם מחילה על בעלות תקפה, ויש בדבריו רמזים סותרים, ועל כן נחלקו האחרונים בפרשנות דעתו. בהלכות זכייה ומתנה⁵²² כתב: "מחל לחבירו חוב שיש לו עליו, או נתן לו הפיקדון שהיה מופקד אצלו, הרי זו מתנה הנקנית בדברים בלבד, ואין צריך דבר אחר". מן העובדה שלא כתב "מחל או נתן לחבירו חוב או פיקדון", מדייקים מהרי"ק⁵²³ וכמה אחרונים⁵²⁴, שלדעתו מחילה מועילה רק בחוב מפני שיש לנושה רק שעבוד על החייב, אבל בפיקדון שהוא ממון בעין, מועילה רק לשון "מתנה" ולא לשון "מחילה", אף על פי שהפיקדון בידי הנפקד, מפני שזו תהיה מחילה על בעלות, שאינה אפשרית. הוכחה נוספת לכך הביא ר' אברהם הלוי⁵²⁵ ממה שרמב"ם כותב במקום אחר⁵²⁶: "נהגו רוב המקומות להקנות למקצת אלו הדברים... ואומרים 'וקנינו לפלוני... שמחל לפלוני חוב שיש לו אצלו'". כאן עסק במחילה, והשמיט לשון "פיקדון" (אף שבהלכה שלפניה הזכיר פיקדון, כפי שנצטט בסמוך) וכתב "חוב" בלבד. מכאן שלדעתו אין מועילה מחילה בפיקדון. גם הריב"ש⁵²⁷ סובר שלרמב"ם אין מועילה מחילה על דבר בעין, והוא מסביר על פי עיקרון זה את דברי הרמב"ם בהלכות אישות⁵²⁸. אבל הוא לא הביא הוכחה שזו דעת הרמב"ם. כנראה, הוא סבר שזה עיקרון פשוט, ואין מקום לחלוק עליו; או שהוכחתו היא מעצם העובדה שבכך מיושבים דבריו שבהלכות אישות.

⁵²¹ הוא דייק יותר שם, בחידושים, ס"ק יד: "שהיה בדעתו למתנה".

⁵²² רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.

⁵²³ שו"ת מהרי"ק, שורש צד.

⁵²⁴ לחם משנה, על הרמב"ם שם (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נב ע"ד, ובבארות שלמה, חו"מ, עמ' עד); שו"ת הראג"ח, חלק א, סימן עז (עמ' סד); ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יד ע"א); אור שמח על הרמב"ם שם; קרית מלך רב על הרמב"ם שם; שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן מה (לו ע"ד); משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (חלק א, עמ' קסג), ועל הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק יז; שו"ת בני יהודה (עייאש; בית יהודה, חלק ב) סימן קצג (קצז ע"א); שו"ת פני אהרן, יו"ד, סימן כה (נו ע"ד).

⁵²⁵ שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו (ד"ה ונראה שיש). ראייה זו הביא גם שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (קיט ע"ב).

⁵²⁶ רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יב.

⁵²⁷ שו"ת הריב"ש, סימן קמט.

⁵²⁸ רמב"ם, הלכות אישות, כב, טז. ראה בשם הריב"ש במילואים להערה 80.

גם שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה וכשאני) וסימן נב, כותב שלרמב"ם לא מועילה מחילה על דבר שהוא בחזקתו של אדם, כגון פיקדון.

(2) האומרים שלדעת הרמב"ם מחילה על בעלות תקפה בהלכות מכירה⁵²⁹ כתב הרמב"ם: "יש דברים הרבה שאינן צריכים קנין... כגון... המוחל לחברו חוב או פיקדון שיש לו בידו". מכאן מדייקים כמה מן האחרונים⁵³⁰, שהרמב"ם סובר שמועילה מחילה על פיקדון, אף שזו מחילה על בעלות. על פניו, זו הוכחה חזקה יותר מן ההוכחה הנגדית מהלכות זכייה. כאן מוכיחים ממה שכתב לשון מחילה על פיקדון, ושם מוכיחים ממה שלא כתב לשון מחילה על פיקדון; ותמיד קל יותר ליישב השמטה מליישוב אמירה מפורשת. ראייה נוספת לתפיסה זו, יש ממה שבהלכות טוען ונטען⁵³¹ נקט הרמב"ם לשון מחילה במיטלטלין: "הטוען מיטלטלין על חבירו, וכפר בכל, ואמר 'לא היו דברים מעולם'... או שאמר 'אמת שהיה לך אצלי, אבל מחלת לי' או 'נתת לי' או 'מכרת לי' או 'החזרתי לך'... בכל אלו פטור משבועת התורה"⁵³².

(3) התמודדות כל סיעה עם ההוכחות של הסיעה האחרת

(א) דחיית הראיה מהלכות מכירה

האומרים שלרמב"ם אין מועילה מחילה על בעלות, יישבו בכמה דרכים את מה שכתב הרמב"ם בהלכות מכירה "מחל על פיקדון".

(א) מה שנקט שם לשון מחילה בפיקדון, הוא לאו דווקא, וכוונתו היא שנתן את הפיקדון במתנה, ורק בהלכות זכייה ומתנה דק בלשונו, מפני שזה מקומם של דיני מתנה, ומחילה היא כמתנה⁵³³. בהלכות זכייה ומתנה, מטרתו של הרמב"ם היא לבאר את דרכי הקנייה, ולכן כתב בדווקא, אבל בהלכות מכירה אין זו מטרתו, ולכן לא דקדק בלשונו⁵³⁴. בהלכות מכירה לא הוצרך הרמב"ם לדייק בלשונו, מפני שסמך על מה שכתב בהלכות זכייה, שבפיקדון מועילה לשון מתנה ולא לשון מחילה⁵³⁵. כאן אנו רואים שוב⁵³⁶ את חוסר הדיוק בלשון (יותר

⁵²⁹ רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא.

⁵³⁰ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ג); שו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"א); חידושי מהרי"א ציטרוק, עמ' עד במהדר' תר"צ, עמ' 434 במהדר' תש"ע; ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות א, הערה 1; רשימות שיעורים (סולובייצ'יק), בבא קמא, עמ' רלט (דעתו זו הובאה, בלי ציון מקור, בשיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 53-54 ועמ' 217); שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לד.

⁵³¹ רמב"ם, הלכות טוען ונטען, א, ג.

⁵³² הוכחה זו הביא משנה למלך, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (הובא ביד איתן, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, ובברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' של). עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב, כותב שמשנה למלך סובר שלשון מחילה מועילה בפיקדון.

⁵³³ כלשון הרמב"ם, הלכות מכירה, י, ג.

⁵³⁴ כך תירצו לחם משנה, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (הובא בשו"ת הגם שאול (דנאן), שנה שאול, מערכת מ, אות ט); חכם אחד, המובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו; מטה שמעון, רמא, הגהות טור, אות יג; שו"ת חיים לעולם, חלק ב, אהע"ז, סימן ב (ה ע"א); שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג (קצה ע"ד); בן ידיר, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"ב); שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (ק"ט ע"ב).

⁵³⁵ כבוד יום טוב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.

⁵³⁶ כמו שהערנו ליד ציון הערה 23.

נכון: את דברי האחרונים הטוענים שהמקורות הקדומים לא דייקו בלשון), העומד בניגוד לפסילה הדווקנית של לשון מחילה הנאמרת בחיי המעשה.

(ב) בהלכות מכירה מתכוון הרמב"ם לפיקדון שאבד, שאינו בעין, ועל השומר מוטל רק חיוב לשלם למפקיד בעבור הנכס, ומועילה לשון מחילה על חיוב זה; והוא הוצרך לתת דוגמה זו אף שכבר נתן את הדוגמה של חוב (ובעצם שניהם שווים), כדי ללמד שמועילה בו לשון מחילה אף על פי שהפיקדון הגיע לשומר כשהוא בעין⁵³⁷.

(ג) מה שנקט שם לשון מחילה בפיקדון – כוונתו למי שמחל על תביעתו על הפיקדון, ומועילה מחילה על תביעה של נכס בעין, שאינה מחילה על הנכס עצמו⁵³⁸. על הבחנה זו, ראה פרק רביעי, עמ' 559.

(ד) מדובר שם בפיקדון שהשומר שלח בו יד, ואינו בעין, והשומר חייב לשלם למפקיד בעד הפיקדון, ועל חוב זה מועילה מחילה⁵³⁹.

(ה) מדובר בפיקדון של כסף שאינו צרור, שלפי דעת הש"ך, שהבאנו בפרק רביעי, עמ' 569, מועילה בו מחילה⁵⁴⁰. לפי החולקים על הש"ך, הסוברים שמועילה מחילה על כסף מופקד רק אם הנפקד השתמש בו, מדובר שהשתמש בו⁵⁴¹. להסבר זה צריך להוסיף, שגם אם השתמש בכסף, הכסף נקרא "פיקדון", מפני שהוא בא לידו כפיקדון.

(ב) דחיית הראיה מהלכות טוען ונטען

יש דרכים אחדות ליישב את הקושיה מלשון הרמב"ם בהלכות טוען ונטען. ההסברים שניתנו ליישב את דברי הרמב"ם בהלכות מכירה – בוודאי טובים ליישב את דבריו שבהלכות טוען ונטען, ששם לא נקט לשון "מחילה" כל כך בסמיכות למלה "מיטלטלין". נוסף על כך, יש דרכים אחדות להסביר את דבריו שבהלכות טוען ונטען, שאינן טובות לדבריו בהלכות מכירה.

(א) מדובר שם במי שטוען שמחל ועשה מעשה קניין, שאז מחילה מועילה גם ברבר בעין, כאמור בפרק רביעי, עמ' 553, והרמב"ם לא הוצרך לפרט תנאי זה, מפני ששם אינו מקומם של דיני מחילה⁵⁴².

⁵³⁷ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצו (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ה); רא"י גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מה. אבל ראה בהשלמות לעמ' 1217, שמפקיד שמוחל לשומר מראש על חלק מאחריותו (כגון שואל שמתנה להיות כשומר חנם), צריך קניין, מפני שיש בכך מחילה בעקיפין על הפקדון (אם יאבד), שהיא מחילת בעלות.

⁵³⁸ כבוד יום טוב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. הוא מתרץ בכך גם את הקושיה מהלכות טוען ונטען. ⁵³⁹ בית ישחק, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. הוא כותב כך על הקושיה מהלכות טוען ונטען, אבל תירוץ זה טוב גם לקושיה מהלכות מכירה.

⁵⁴⁰ ערך השלחן, חו"מ, עג, אות עח; שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ב, בהגהה; ר' פנחס עפשטיין, המאור, "הערות בעניינים שונים", המאור, שנה יא, חוב' י (אלול תש"ך), עמ' 12. ערך השלחן מיישב כך גם את חוקות הדיינים, סימן צט, שנוקט לשון מחילה בפיקדון.

⁵⁴¹ רא"י גוטפריינד, שם. הוא כותב כך על הקושיה מהלכות טוען ונטען. שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז, כותב שלרמב"ם מחילת פיקדון שביד המקבל אינה תקפה, כפי שנקט בהלכות זכייה "נתן פיקדון שהיה מופקד אצלו", ומה שכתב בהלכות מכירה שמחילה תקפה, הוא על משכון שביד מלווה. ולא הסביר את ההבדל.

⁵⁴² בית ישחק, שם.

(ב) מדובר שם שהמיטלטלין היו של שמעון, וראובן טוען ששמעון נתחייב לתת לו את המיטלטלין לפי הסכם שעשו ביניהם במסגרת משא ומתן, ושמעון טוען שראובן מחל לו, ובוזה לשון מחילה מועילה, מפני שהנכס ביד שמעון ושייך לשמעון⁵⁴³.
 (ג) הרמב"ם שם מדבר בחלק מדבריו על פיקדון ובחלק מדבריו על הלוואה, שהרי המלה "מיטלטלין" כוללת במשמעותה גם כסף שניתן בהלוואה ואינו בעין, וגם מיטלטלין שניתנו בפיקדון והם בעין או שאבדו ואינם בעין, ונקט "מיטלטלין" רק למעט קרקע, שבה אין חיוב שבועה בכלל; ומה שנקט "מחלת ליי" נאמר על הלוואה⁵⁴⁴.

(ג) דחיית הראיה מהלכות זכייה

דרך אחת לדחות את ההוכחה מהלכות זכייה היא שהסיבה שהרמב"ם נקט שם "נתן פיקדון", היא שזו הלשון הרגילה, שבפיקדון רגילים לומר לשון נתניה, אבל לא התכוון לומר שרק לשון זו מועילה, שהרי לא עסק שם בתוקפה של מחילה⁵⁴⁵.
 דרך שנייה לדחות את ההוכחה היא שבהלכות זכייה כוונתו למצב שהנפקד כבר החזיר את הפיקדון למפקיד (כלשונו "שהיה מופקד בידו"), ואחר כך רצה המפקיד לתת לו אותו במתנה, ואז בוודאי צריך לשון "נתניה", כפי שראינו לעיל, פרק שלישי, עמ' 550, שלכל הדעות אין תוקף למחילה על דבר שנמצא ביד המוחל, ולכן הקפיד הרמב"ם לכתוב שם לשון "נתניה" בפיקדון⁵⁴⁶. אבל כמובן, דחוק הוא לקרוא לפיקדון שהוחזר "פיקדון".
 עוד אפשר לומר שהטעם שנקט "נתן פיקדון" הוא מפני שגם אם אמר לשון "מחילה", דבריו מתפרשים כמתנה, והיות שבכל לשון שיאמר, תחול מתנה, נקט הרמב"ם את משמעותה האמיתית של הפעולה, ולא את הלשון שנקט.

(4) עמדות ביניים

(א) רא"ז מלצר (1): הרמב"ם מבחין בין פיקדון לנכס אחר

ר' איסר זלמן מלצר⁵⁴⁷ כותב שהרמב"ם סובר שמועילה מחילה על פיקדון, מפני שהוא סובר שפיקדון נחשב שעומד ברשות השומר בגלל חיובו באחריות⁵⁴⁸. כלומר, לדעתו, מחילת מפקיד על פיקדון אינה מחילה על בעלות, מפני שהפיקדון אינו נחשב בבעלותו של המפקיד, אלא ברשותו של השומר, ויש עליו רק חיוב להשיבו למפקיד; ובכך דומה פיקדון להלוואה, שבה המלווה אינו בעלים על הכסף, אלא הלווה הוא הבעלים, ויש עליו רק חיוב להשיבו למלווה, ולכן מועילה מחילה על חיובו. בזה מוסבר מדוע בהלכות מכירה ובהלכות טוען ונטען נקט הרמב"ם לשון מחילה בפיקדון. והוא מסביר שהטעם שנקט הרמב"ם בהלכות זכייה לשון

⁵⁴³ בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"א); בית ישחק שם.

⁵⁴⁴ שמחת עולם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב; מעשה נסים, הלכות זכייה ומתנה, שם (חלק מההסבר); שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג (קצה ע"ד); בן ידיר, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"ב).⁵⁴⁵

⁵⁴⁵ שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ.

⁵⁴⁶ שו"ת פרי צדיק (צנור), סימן יח, כותב בסתמיות, שמה שדייק מהרי"ק (שצוין בעמ' 616, הערה 523) מלשון הרמב"ם בהלכות זכייה ומתנה, שלשון מחילה אינה מועילה, אינו מוכרח.

⁵⁴⁶ עיני דוד, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, בהגהה.

⁵⁴⁷ אבן האזל, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב.⁵⁴⁸

⁵⁴⁸ אבן האזל, הלכות נזקי ממון, א, א, אותיות ו-ח, הוכיח שזו דעת הרמב"ם.

שער ארבע-עשרה: מחילה על בעלות

נתינה בפיקדון, הוא כדי ללמד שגם בדרך נתינה נקנה פיקדון בדברים, מפני שהוא כבר אצל השומר, ולכן אין צריך קניין.

לעומת זאת, מחילה על חפץ לאדם שאינו שומר אינה תקפה, לדעת הרמב"ם, גם אם החפץ נמצא בחצרו של אותו אדם, מפני שהחפץ נמצא בבעלותו המלאה של הבעלים המקורי, ואי אפשר למחול על בעלות. כדי שהלה יזכה בחפץ, צריך הקנאה בקניין חצר, ואינו קונה בדברים⁵⁴⁹.

יש להדגיש, שבהבחנה זו בין שומר למי שאינו שומר, ר' איסר זלמן מלצר אינו "מרוויח" תירוץ לסתירת הרמב"ם, כיוון שבשני המקומות מזכיר הרמב"ם "פיקדון", דהיינו, שבשניהם מדובר בשומר. אלא הוא מגיע להבחנתו מכוח נימוקים אחרים.

נקודת התורפה שבשיטת ר' איסר זלמן מלצר היא בנקודה המרכזית שבה: התפיסה שפיקדון נמצא בבעלותו של השומר. תפיסה זו עומדת בניגוד למקורות רבים⁵⁵⁰; אבל לא כאן המקום לדון בכך.

(ב) רא"ז מלצר (2): הרמב"ם מבחין בין מחילה סתם למחילה בתמורה

במקום אחר⁵⁵¹ עושה ר' איסר זלמן מלצר הבחנה שונה בדעת הרמב"ם: בסתם, בעל פיקדון אינו יכול למחול עליו לשומר, מפני שלא ניכר מדבריו שהוא נותן אותו לשומר, אלא ייתכן שהוא מוחל לו רק על התחייבותו לשמור. לכן הרמב"ם כתב בהלכות זכייה "נתן פיקדון", מפני שלשון מחילה אינה חלה, אלא צריך לשון נתינה. לעומת זאת, אם מכר לשומר את הפיקדון והסכימו על המחיר, לשון מחילה מועילה, מפני שברור שהוא מוחל על הפיקדון עצמו, והמחילה תקפה אף שהפיקדון בעין, מפני שהרמב"ם סובר שפיקדון עומד גם ברשות השומר, כאמור; ובהלכות מכירה מדובר שמכר לשומר את הפיקדון, ולכן נקט "מחל על פיקדון".

גם מדבריו אלו, כמו בדבריו דלעיל, עולה שלא מועילה מחילה לאדם שאינו שומר, מפני שזו מחילה על בעלות, ורק מחילה על גוף הפיקדון לשומר תקפה. החדוש שנתחדש כאן הוא שיש מצב שבו גם מחילה לשומר אינה תקפה; והוא חידוש זאת כדי ליישב את דברי הרמב"ם בהלכות מכירה בדרך נוחה יותר מזו שבמקור הקודם.

גם ר' אברהם יצחק גוטפריינד⁵⁵² כותב שהרמב"ם מבחין בין מחילה בסתם למחילה בתמורה, אבל מסיבה אחרת. הוא מיישב בכך את הסתירה ברמב"ם, שבהלכות זכייה מדובר במחילה בחינם (שהרי ההלכה שם היא בין דיני מתנה) ולכן היא כמתנה, ולכן אינה מועילה בפיקדון. לעומת זאת, בהלכות מכירה ובהלכות טוען ונטען מדובר בפיקדון שהמפקיד היה חייב למחול מסיבה מסוימת, שאז המחילה היא כפרעון⁵⁵³, ולכן לא שייכת בו לשון נתינה אלא לשון מחילה.

⁵⁴⁹ ראה נספח ה, עמ' 630, שר"ב ליפקין עושה הבחנה הפוכה בין פיקדון לדבר אחר.

⁵⁵⁰ ראה על כך בחוק לישראל, שומרים, עמ' 54, 631, 635, 636, 638, 639, 643, 1054, 1055, 1260, 1263, 1282.

עם זאת, שבתי בן דוב סבור שהפיקדון קנוי לשומר – ראה מיכאל פואה, בשורת הצדק, עמ' 93.

⁵⁵¹ רא"ז מלצר, במכתב שנרפס באדרת אליהו (ראם), עמ' שח-שט, ומשמ באהל ישעיהו, בבא קמא, עמ' תקנד-תקנה.

⁵⁵² ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מו.

⁵⁵³ על פי ש"ך, חו"מ, סה"ס, ס"ק עח. אין הכוונה לשיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שכל מחילה פועלת בתור פרעון.

נספח ה: שיטות ייחודיות של אחרונים

אבל הבחנה זו קשה, שהרי הוא עצמו כתב שלדעה שמחילה היא הקנאה, היא מועילה בפיקדון, כפי שראינו בשמו בנספח ג, עמ' 608.

(ג) ר' יא"א קריגר: הרמב"ם מבחין בין מחילה סתם למחילה באומדנא ר' ישראל אברהם אבא קריגר⁵⁵⁴ מיישב את סתירת הרמב"ם בכך שהוא אומר שהרמב"ם עושה הבחנה: אם יש אומדנא דמוכח שבעל הנכס מוחל מחילה גמורה, המחילה מועילה אף שהנכס בעין, ואף בקרקע, מדין סילוק⁵⁵⁵; אבל מחילה סתמית אינה מועילה. לכן, בהלכות זכייה לא נקט הרמב"ם לשון מחילה בפיקדון, מפני שמחילה סתמית אינה מועילה בדבר בעין; ואילו בהלכות מכירה מדובר שיש אומדנא דמוכח שהוא מוחל בדעת גמורה, ולכן נקט לשון מחילה בפיקדון. מדבריו עולה שבחוב מועילה מחילה סתמית, גם כשאין אומדנא שהוא מוחל בדעת גמורה; אבל הוא לא הסביר מדוע יש הבדל כזה בין חוב לדבר בעין. הבחנה דומה עושה ר' אברהם יצחקי, ונדון בשיטתו בנספח ה, עמ' 622⁵⁵⁶.

נספח ה

שיטות ייחודיות של אחרונים

(1) כללי

בנספח זה נביא שיטות של אחרונים, שכל אחד מהם פילס דרך מיוחדת ועקרונית חדשה בנושא מחילת בעלות, תוך שהם מחדשים הבחנות הלכה למעשה, ומיישבים בכך מקורות קדומים.

נראה להלן איך מתיישבים הקשיים שראינו לעיל (בעיקר – הקשיים מן הסוגיות התלמודיות) על פי השיטות הייחודיות הללו; ונראה גם את החולשות שבכל שיטה. ראוי לציין ששתי השיטות הראשונות חולקות על דברי קצות החושן (פרק רביעי, עמ' 575), שהעיקרון שאין מחילה על בעלות אינו קיים במחילה מכללא; דברים שעל פיהם יישבנו את רוב הקשיים מן הסוגיות התלמודיות.

(2) שיטת ר' אברהם יצחקי

השיטה היחידאית הראשונה היא זו של ר' אברהם ב"ר דוד יצחקי⁵⁵⁷, בתשובה שנרפסה

⁵⁵⁴ יד ישראל, חלק ב, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנג–שנד).

⁵⁵⁵ אבל ראה פרק חמישי, שסילוק מבעלות אינו מועיל, לפי פוסקים רבים.

⁵⁵⁶ תירון נוסף לסתירת הרמב"ם, בדרך ההבחנה, נביא בנספח ה, עמ' 626, בשם רז"ו אברך.

בבירור דעת הרמב"ם עיין גם ר' אהרן ירחי, שיח שושנים, גל' ג (תשס"א), עמ' 86–89.

⁵⁵⁷ נולד בירושלים בשנת תכ"א. רבותיו היו ר' משה גלנטי ור' ישראל יעקב חגיז. חמיו – ר' אברהם ישראל זאבי, בעל "אורים גדולים". היה ראשון לציון בירושלים משנת תע"ה. נפטר י"ג בסיון תפ"ט (על פי תולדות חכמי ירושלים, כרך ב, עמ' 153–155).

בשלושה ספרים שונים⁵⁵⁸, תופעה שהיא נדירה כשלעצמה. המיוחד בשיטתו הוא שהוא מיישב את הקושי הכללי מן הסוגיות התלמודיות הרבות המזכירות מחילה על בעלות, על ידי צמצום הלכתי-עקרוני של הכלל שמחילה על בעלות אינה תקפה, ובכך מעמיד באור אחר לגמרי את הרקע לקביעת כלל זה: לדעתו, אין מניעה עקרונית למחול על בעלות, אלא יש רק חשש להיעדר גמירת דעת.

בתחילת תשובתו, הוא מביא את הסוגיות שעולה מהן שמחילה על בעלות תקפה, ומסיק מהן⁵⁵⁹ שמחילה בקרקע ובדבר בעין תקפה, שלא כדברי מהרי"ק.

אבל אחר כך הוא מביא את דברי הרא"ש שאומר את מה שאומר מהרי"ק, והרי הרא"ש הוא בוודאי בר סמכא גדול הרבה יותר ממהרי"ק, ואי אפשר לומר על דבריו "ודלא כדברי הרא"ש". אבל גם על הרא"ש הוא תמה⁵⁶⁰, שכן הרא"ש לא הביא מקור לדבריו⁵⁶¹; והוא מקשה עליו מסוגיות אונאה⁵⁶² וכופיתא⁵⁶³.

ומכאן הוא מגיע להצגת שיטתו: "דכל שמעשיו מוכיחין ומודים שכוונתו רצויה, דסבר וקביל דברי שכנגדו, ואחולי אחיל גביה, אי משום קצת הנאה דמטי ליה מיניה או משום חיבה או בושה וכיוצא, אמדינן דעתיה דאחוליה אחיל גביה וגמר ומקני... אבל אם אין מתוך מעשיו שום הוכחה, דיינינן כפי לשונו, לפי עניינו".

כלומר, בעיקרון, הרא"ש ומהרי"ק מסכימים שמועילה מחילה על בעלות על דבר שבעין ואף על קרקע, וזאת מכוח הסוגיות הרבות שמשתמע מהן כך, אבל זאת רק אם מעשי המחול מוכיחים שמחל משום קצת הנאה שמקבל מהנמחל, או משום חיבה או בושה וכדומה, ואז אומרים את דעתו שהוא מוחל, וגומר בדעתו ומקנה (כלומר, הוא רואה זאת לא כמחילה בלבד, אלא מחילה שמובילה להקנאה), כמו שמצאנו בכמה מקומות בתלמוד, שאדם מקנה בגלל "ההיא הנאה"⁵⁶⁴, ואז די אף בשתיקה. לעומת זאת, אם אין מתוך מעשיו שום הוכחה, דנים לפי לשונו.

וכך הוא מסביר את המקורות התלמודיים שנוכרו בנספח א, עמ' 587–590: במקרה בכתובות מד, של שני שטרי מכר או מתנה על אותה קרקע, המקבל יכול למחול על הקנאת הקרקע בשטר הראשון, מפני שהעובדה שהמקבל ביקש מהנותן לכתוב שטר אחר בתאריך השני, מראה שמצא חיסרון כלשהו בשטר הראשון, ולכן יש להניח שהוא מחל אף על גוף

⁵⁵⁸ שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד–נד ע"ג); אורים גדולים (זאבי), לימוד קלט (עיקר שיטתו בעניינינו – בדף נו ע"א–ע"ב); שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ת, בחלקו השני (דף סד ע"ג–סה ע"ג).

⁵⁵⁹ פרי הארץ שם, סה ע"א.

⁵⁶⁰ שם, דף סה ע"ב. וזו לשונו: "ותקשי ליה ההיה דפרק נערה ושאר המקומות דהכרחנו לעיל דגם בגופה של קרקע אמרינן אחולי אחיל לשעבודה מיניה כנוכר לעיל, וגם במטלטלין נמי קשה מכל הנהו דלעיל, דאמרינן דאחוליה אחיל במידי דאיתיה בעיניה. והן אמת כי דברי הרא"ש הללו הם כהלכתא בלא טעמא, כי שורש דבר לא נמצא מהיכא יליף לה, כי אם מסברא בעלמא, דלא שייך לשון מחילה אלא במידי דאית ליה גביה חוב או שעבוד בעלמא וכיוצא שייך למימר ביה מחול לך, אבל בנותן לו משלו מה שייך לשון מחילה. וההיא דאונאה וההיא דרבינא דאוספו ליה טפי כופיתה משמע דשייך לשון מחילה כאשר יראה הרואה".

⁵⁶¹ זאת בניגוד למהרי"ק, שהוכיח את דבריו מסוגיית קידושין טז ע"א; אבל גם את הוכחת מהרי"ק דוחה ר"א יצחקי, כפי שציינו בעמ' 1254, במילואים להערה 343.

⁵⁶² ראה עמ' 1251, במילואים להערה 321.

⁵⁶³ ראה לעיל, נספח א, עמ' 593.

⁵⁶⁴ בבא מציעא פד ע"א; בבא בתרא קעג ע"ב.

הקרקע⁵⁶⁵. כך מיושבת גם הסוגיה בבבא מציעא מח ע"ב בעניין "ערבוני מחול"⁵⁶⁶: שם המחילה תקפה מפני שנוסף על אמירת "מחול לך", הקונה גם עשה מעשה, שמסר את הדבר למוכר, ולכן לשון מחילה תקפה, שהרי לפי ר"א יצחקי הטעם שמחילה בדבר שבעין אינה תקפה הוא משום שמניחים שלא גמר בדעתו למחול, וכאן יש הוכחה שגמר בדעתו⁵⁶⁷.

לעומת זאת, הוא מסביר שבמעשים שעסקו בהם הרא"ש ומהרי"ק, לא היתה ל"מחול" גמירת דעת, ולכן הם ביטלו את המחילה. לגבי תשובת הרא"ש⁵⁶⁸, הוא מסביר⁵⁶⁹ שהמחול ביקש לבטל את מחילתו בטענה שלא עשה קניין, ואף שבאמת מחילה אינה צריכה קניין, מכל מקום בקשתו מראה שמחילתו לא היתה ברצון גמור⁵⁷⁰, ולכן פסק הרא"ש שלא מועילה המחילה, מפני שזו היתה מחילה על דבר בעין.

בדומה הוא מסביר את דברי מהרי"ק⁵⁷¹, שבנידונו, מוטב של צוואה טען שזכה בנכסים מפני שהיה מוחזק והמצווה מחל לו; ולכן פסק מהרי"ק שלא קנה, מפני שלשון מחילה אינה שייכת בדבר בעין, וכלל הוא שאין מוציאים מיוורשים אלא בראיה ברורה – יותר קל לבטל צוואה מלבטל מתנה אחרת, מפני שיש בה משום הוצאת נכסים ממי שאמור לרשת על פי עיקר הדין.

בדרך דומה הוא מסביר תשובה אחרת של הרא"ש⁵⁷², באב שנתן מתנה לבנו ובנו החזיר לו את השטר ומחל לו, שבה הרא"ש פסק שהמחילה בטלה. הסברו הוא, ששם לא היה שום דבר שמוכיח את רצונו של הבן למחול, ואחר כך הוא אף אמר שלא התכוון למחול, אלא האב טוען שמחל לו, ועל כן אומר הרא"ש שהמחילה בטלה, וטעמו הוא, שלא שייכת לשון מחילה בדבר בעין; והעובדה שהחזיר המקבל את השטר לנותן אינה מוכיחה שהמקבל נתן את הקרקע במתנה לנותן; וגם שטר המחילה שכתב הבן המקבל אינו מוכיח כלום, מפני שייכתן שכתב כך מתוך כיבוד אב, מתוך רחמים על האב שהעני, והתכוון שייחנה בו אביו כל חייו, וכשימות או יעשיר, ישוב הבן ויקח את שלו, מפני ששטר המחילה לא הועיל להקנות את הקרקע, אלא הקרקע תמיד נשארת ברשותו, ולא שייכת מחילה בדבר בעין.

⁵⁶⁵ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ב), כותב בדעת ר"א יצחקי, שבמקרה בכתובות מד המחילה תקפה מפני שייכתן שהמקבל שמע שהנותן מסר מודעא על השטר הראשון (כפי שהסביר הרא"ש את דברי התלמוד – ראה נספח ג, עמ' 604), וביקש מהנותן שיכתוב לו שטר שני, והנותן הסכים בתנאי שימחל לו, ובגלל הנאת המקבל מכך שכתב הנותן שטר שני כבקשת המקבל, רואים כאילו נתן הנותן כסף למקבל תמורת מחילתו על גוף הקרקע, וכך קנה הנותן את הקרקע, מפני שהנאת המקבל שווה כסף.

⁵⁶⁶ נספח ב, עמ' 600.

⁵⁶⁷ קרית מלך רב שם, דף כו ע"ג, מסביר כך על פי שיטת ר"א יצחקי. ר"א יצחקי מיישב כך את המקרה של אונאה (ראה במילואים לערה 321) – שאמדו חכמים את דעתו שהוא מוחל, וגומר בדעתו ומקנה לחברו. אולי כוונתו היא שזו אומדנא כללית לגבי אנשים במצב כזה, ולכן יש הנחה שיש לו גמירת דעת למחול. שו"ת הרא"ש, כלל צ, סימן י.

⁵⁶⁸ פרי הארץ שם, דף סה ע"ב-ע"ג. וזו לשונו: "אבל בהנהו תשובות דהרא"ש, דליכא בהו משום הוכחה להוכיח רצונו, והרי הוא אומר שלא היתה כונתו למחילה שהרי לא היה קנין בדבר, ואין שכנגדו דין עמו אלא משום דמחל לו, ולזה הורה הרא"ש דלשון מחילה לא שייך במידי דאתיה בעיניה".

⁵⁷⁰ הסבר זה קשה, שהרי ייתכן שבשעת המחילה רצה ברצון גמור למחול, ורק אחר כך התחרט, ולכן הוא רוצה לבטלה בתואנה שלא היה קניין.

⁵⁷¹ שם, דף סה ע"ג.

⁵⁷² שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן כח (הובא בטור, חו"מ, רמה, י).

על פי זה פוסק ר' אברהם יצחקי בנידונו, שראובן, שהיה שותף בנכסים עם שמעון אחיו, ושמעון מת, ואמם לקחה את הנכסים לצורך נישואי אחיותיו, וראובן ראה ושתק כמה שנים – מפרשים את שתיקתו כמחילה, והיא תקפה מפני שברור שמחל בלב שלם, כדי שאחיותיו יוכלו להינשא⁵⁷³.

נמצא, שלדברי ר' אברהם יצחקי, אין פוסלים מחילה על בעלות רק משום שלהעברת בעלות מתאימה לשון מתנה, אלא נחוץ תנאי נוסף: העדר הוכחה לרצון המוחל למחול. רק בהתקיים תנאי זה, מצטרפים החשש לחוסר גמירות דעת עם חוסר ההתאמה הלשונית, ופוסלים את המחילה.

נראה שלדעתו, גם כשיש גמירת דעת, כך שהמחילה תקפה, צריך שהנמחל יעשה מעשה קניין (ואם הדבר ברשותו, חצרו קונה לו), ולדעתו די ברצון פסיבי של המקנה, היינו הסרת הקפידה⁵⁷⁴, ובכל זאת אם אין סימן לגמירת דעת, מעשה הקניין אינו מועיל, מפני שחסר אפילו רצון פסיבי של המקנה.

הסברו דומה להסברו של ר"ב ליפקין בכך שלפי שניהם הבעיה במחילה על בעלות היא חיסרון ברצון של המקנה.

ראה לעיל⁵⁷⁵, שר' אברהם אבא קריגר מייחס לרמב"ם דעה דומה לדעת ר' אברהם יצחקי. יתרון אחד של שיטת ר' אברהם יצחקי הוא שהיא ניצלת מן הקושי שקיים בשיטה המקובלת: מה פשר ההקפדה הפורמלית על הלשון? מדוע לא נפרש את דבריו על פי כוונתו המשווערת של המוחל, שהתכוון להקנאה? לפי ר"א יצחקי, אכן אין פוסלים את המחילה מחמת בעיית פורמלית לשונית, אלא מחמת חוסר גמירת דעת.

החיסרון העיקרי של שיטתו הוא שלא משמע כדבריו מלשונם של הרא"ש ומהרי"ק, שלא הזכירו את הטעם של חוסר גמירת דעת.

קושי נוסף בדבריו הוא שהוא מתעלם מן העיקרון המובן מאליו, שלא שייכת מחילה על בעלות כמוסד משפטי. ייתכן שעיקרון זה אכן עומד מאחורי שיטתו: מחילה על בעלות אינה יכולה להתפרש כלשונה, שהרי אינה אפשרית, ואפשר לתת לה תוקף רק על ידי "תיקון" לשונו, לומר שהתכוון לנתניה; אבל כדי לתקן את דבריו בניגוד ללשונו הפורמלית, דרושה הוכחה שזו היתה כוונתו. זאת בשונה ממחילה על חוב, שיש לה תוקף גם אם אין הוכחה לגמירת דעתו, מפי שלשונו היתה כראוי, ורק אם יש הוכחה שלא היתה לו גמירת דעת, אין למחילה תוקף. אם זו כוונתו, אין זו שיטה מהפכנית, אלא בסך הכול הוא מציע הסבר אחר, במקביל להסברו של ר' אברהם הלוי⁵⁷⁶, מדוע אין "מתקנים" את דברי המוחל על בעלות (לפי ר' אברהם הלוי לעולם אין מתקנים, ולפי ר' אברהם יצחקי מתקנים אם יש הוכחה שרצה בכך). אבל לא משמע כך מלשונו של ר' אברהם יצחקי.

אולם ר' יהודה נבון⁵⁷⁷ דוחה את הנחת היסוד של ר"א יצחקי שבמחילה על דבר בעין יש

⁵⁷³ ראה פרק רביעי, עמ' 574–576, על מחילה מכללא על בעלות.

⁵⁷⁴ ראה להלן, עמ' 629, בשם ר"ב ליפקין.

⁵⁷⁵ עמ' 621, ליד ציון הערה 554.

⁵⁷⁶ לעיל, עמ' 548.

⁵⁷⁷ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"ג).

שו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, ח"מ, סימן ה, אות ט, רק מזכיר את עיקר שיטתו של ר"א יצחקי, שאם מעשיו מוכיחים שמחל, בגלל הנאה שנהנה ממנו או מתוך בושה, אומרים שמחל.

חוסר גמירת דעת: הרי מי שמוחל על פיקדון שלו שביד חברו, הדעת נותנת שגמר בדעתו למחול, שהרי אין מי שהכריח אותו לומר זאת. בדברינו לעיל יש תשובה לקושי זה: היות שיש בעיה לשונית בדברי המוחל, צריך הוכחה מיוחדת לגמירת דעת, כדי לקיים את דבריו על פי כוונתו.

יצוין ששיטת ר"א יצחקי היא היחידה מהשלוש שבנספח זה, שנוצרה במהלך תשובה על שאלה למעשה. ר"א יצחקי מיוחד גם בכך שהוא היחיד שהצביע על ההיקף הרחב של מקורות תלמודיים שעולה מהם שמועילה מחילה על בעלות. אבל, כמובן, אין לזה קשר מהותי לשיטתו, אם לא באפשרות שעובדה זו הביאה אותו ל"מהפכה" שלו.

(3) שיטת ר' זאב וולף אברך

השיטה היחידאית השנייה היא של ר' זאב וולף אברך⁵⁷⁸. שיטתו⁵⁷⁹ מיוחדת בכך שהיא נותנת תוקף חלקי לכל מחילה על בעלות, על ידי כך שהיא עושה הבחנה בין ההשלכות הזמניות של המחילה לבין השלכותיה המוחלטות; בין העברת הבעלות בחפץ על ידי המחילה (שאיננה), לבין מתן רשות שימוש בנכס (שישנה).

הוא כותב⁵⁸⁰, שמה שלא מועילה לשון מחילה בחפץ בעין הוא רק לעניין זה שכל זמן שהחפץ עדיין בעין, המוחל יכול לחזור בו, כמו בנידונו של תשובת הרא"ש⁵⁸¹, שהמשכון היה עדיין בעין ביד המלווה, והלווה רצה לחזור בו ממחילתו על המשכון; וטעם הדבר הוא, שהחפץ אינו נקנה לנמחל על ידי המחילה, להיות לגמרי שלו, ולשם כך צריך לשון מתנה. אבל מכל מקום, כל זמן שהמוחל לא חזר בו, רשאי הנמחל לעשות בחפץ כרצונו, כיוון שבאמירה "אני מוחל לך חפץ זה", נתן לו המוחל רשות לעשות בו כרצונו, אפילו להשחית אותו, ולכן, אם השחית אותו לפני שחזר בו המוחל, הנמחל אינו חייב לשלם על הנזק, והמוחל כבר אינו יכול לחזור בו. כלומר, מה שאמרו הפוסקים שמחילה על חפץ בעין אינה תקפה, כוונתם היא שכל זמן שהחפץ בעין, יכול המוחל לחזור בו, מפני שהחפץ לא נקנה לנמחל על ידי המחילה⁵⁸²; אבל כל זמן שלא חזר בו, רשאי הנמחל לעשות בו כרצונו, מפני שבזה שאמר "אני מוחל לך", נתן לו רשות לעשות בו כרצונו.

הוא מביא ראייה לכך מהדין שאין איסור גזילה בדבר שהבעלים אינם רגילים להקפיד עליו⁵⁸³. ראייה נוספת הוא מביא מהדין שאם ראובן אומר לשמעון: "קרע את כסותי", ושמעון קרע, הוא פטור⁵⁸⁴, וזאת אף שגם שם הכסות אינה קנויה לשמעון, וראובן בעל הכסות יכול

⁵⁷⁸ נולד תר"ה. למד תורה מאביו ר' יצחק אייזיק אברך. הוסמך לרבנות על ידי ר' יצחק אלחנן ספקטור. בשנת תרל"ג נתמנה למו"צ בעיר פיקעלן. בשנת תרל"ה נתמנה לר"מ בעיר שאד. בשנת תרמ"ה נתמנה לרבה של מאראוויאווא, בפלך קובנה (על פי שמואל נח גוטליב, אהלי שם, פינסק תרע"ב, עמ' 116). נפטר י"ג במרחשוון תרפ"ב (על פי ישראל ארליך, שבט מיהודה, ת"א תשמ"ז, עמ' 62).

⁵⁷⁹ שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו.

⁵⁸⁰ שם, אות ב.

⁵⁸¹ עמ' 544, הערה 3.

⁵⁸² הוא יצטרך להסביר שכל הפוסקים שנשאלו למעשה על מחילה על בעלות ופסקו שאינה תקפה – עסקו במצב שהמוחל כבר חזר בו והדבר עדיין בעין.

⁵⁸³ שו"ע, חור"מ, שנט, א; אנציקלופדיה תלמודית, ערך גזל, עמ' תפה.

⁵⁸⁴ בבא קמא צג ע"א.

לחזור בו מהרשות לקרוע כל זמן שהכסות עדיין בעין⁵⁸⁵ – מכל מקום, כל זמן שלא חזר בו, יכול שמעון לקרוע, ואחרי שקרע לא יוכל בעל הכסות לחזור בו מרשות-מחילתו; וכך כאן, שבעל הנכס מחל, דבריו כוללים מתן רשות אף להשחית את הנכס, ולכן אם הנמחל השחית אותו לפני שחזר בו בעל הנכס, הוא פטור מתשלום הנוזק.

רז"ו אברך מוכיח את דבריו מלשון רש"י⁵⁸⁶, בסוגיית קידושין טז ע"א, שמשם הוכיח מהרי"ק שאין מועילה מחילה על בעלות: "הרב שמחל על גרעונו אינו מחול... ואם לאו חוזר ומשתעבד בו אם ירצה". העובדה שלא כתב "מעשה ידיו לאדון", מלמדת שהאדון אמנם יכול לחזור בו ממחילתו, אבל בינתיים העבד אינו חייב לתת את מעשה ידיו לאדון, משום שבזה שמחל לו בלשון "זיל", נתן לו רשות להתבטל ממלאכתו או לעשות לעצמו.

על פי הבחנתו, מיישב רז"ו אברך כמה קושיות:

(א) הוא מיישב את סתירת הרמב"ם שראינו לעיל, נספח ד: מה שכתב הרמב"ם, הלכות זכיה, דווקא לשון "מתנה" בפיקדון, ולא לשון "מחילה", הוא משום שלשון "מתנה" נחוץ כדי שלא יוכל בעל הנכס לחזור בו, ואם נקט לשון מחילה, עדיין יכול לחזור בו; ומה שכתב בהלכות מכירה ובהלכות טוען ונטען לשון "מחילה" בפיקדון, הוא מפני שלשון "מחילה" מועילה לעניין זה שאם הפיקדון כבר אינו בעין, המוחל אינו יכול לדרוש מהנמחל לשלם עליו.

(ב) הוא מיישב⁵⁸⁷ על פי הבחנתו את הסוגיה בבבא קמא קג ע"א⁵⁸⁸, האומרת שאם נגזל מחל לגזלן על הקרן, הגזלן אינו צריך ללכת אחריו למקום רחוק להחזיר לו, גם אם הגזילה קיימת⁵⁸⁹; ולכאורה הרי אין מועילה מחילה על חפץ בעין? תשובתו היא, שגם בדבר בעין, כל זמן שלא חזר בו הנגזל ממחילתו, רשאי הנמחל-הגזלן אף לאבדו בידיים, ולכן אינו צריך ללכת אחריו למקום רחוק, מפני שכל זמן שלא חזר בו הנגזל ממחילתו, הוא כאילו החזיר לו את הגזילה ואין עליו חובת השבה.

(ג) על פי הבחנתו הוא מיישב⁵⁹⁰ גם את דברי הראשונים, בפרק רביעי, עמ' 571, שהמקדש אישה בגזל שלה מקודשת מפני שיש להניח שהיא מוחלת לו על הגזל, והחפץ שלו – והרי שם מדובר בגזל בעין⁵⁹¹? הסברו הוא, שהיות שהמחילה תקפה לעניין שהנמחל רשאי לעשות בחפץ כרצונו עד שיחזור בו המוחל, והוא אף יכול לקדש בו אישה אחרת, לכן הוא יכול גם לקדש בו את הנגזלת עצמה.

(ד) נוכל לתרץ על פי שיטתו את הסוגיה בקידושין נב⁵⁹², שגם שם מדובר במי שקידש אישה בדבר שאדם אחר מחל לו עליו – היות שהמחילה מועילה באופן זמני, הרי אם קידש בו אישה לפני שחזר בו המוחל, מקודשת.

⁵⁸⁵ רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ב. ראה על כך בשער רביעי, עמ' 170.

⁵⁸⁶ רש"י, קידושין טז ע"א (ד"ה גופו).

⁵⁸⁷ רביד הזהב שם, אות ג.

⁵⁸⁸ נספח א, עמ' 591.

⁵⁸⁹ כך פסק גם רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, ד, יא.

⁵⁹⁰ רביד הזהב שם, אות ד.

⁵⁹¹ הוא דוחה אפשרות לתרץ כתיורן המובא בפרק רביעי, עמ' 571–572, ששם הכוונה היא שזו מתנה מכללא – וזאת לשיטתו, בפרק רביעי, הערה 235, שגם מחילה מכללא אינה מועילה בדבר בעין בתור מתנה מכללא.

⁵⁹² נספח א, עמ' 590.

(ה) נוכל לתרץ בדומה את הסוגיה בבבא מציעא מח⁵⁹³ – מה שנאמר שם שקונה יכול למחול על ערבונו, הוא לעניין שאם החפץ אבד, המוכר פטור מלשלם עליו; ואילו לר' יהודה שם, האומר שאסמכתא אינה קונה, המחילה אינה מועילה אף לעניין זה, ואם אבד החפץ, המוכר חייב לשלם, מפני שלדעתו הרשות להשחית ניתנה בלי גמירת דעת.

(ו) נוכל לתרץ בדומה את הסוגיה בבבא מציעא כו⁵⁹⁴, על הרואה מטבע שנפלה משלושה בני אדם: עד שהמוחל חוזר בו, המטבע שייכת לנמחל, ולכן יש לנמחל שווה פרוטה במטבע שאבדה, וחלה חובת השבת אבידה. בסוגיה זו (כמו בסוגיה בקידושין נב) המוקד ההלכתי שבו עוסקת הסוגיה אינה בתוקף המחילה ביחסים בין המוחל לנמחל, אלא בהשפעת המחילה על צד שלישי; ולכן יש יותר נפקות לחידוש של רז"ו אברך, מפני שלתקפות הזמנית של המחילה יש השלכה מוחלטת על הצד השלישי: המוצא צריך להשיב אף שיתכן שאחר כך חזר בו המוחל ממחילתו, מפני שבכל זאת ייתכן שלא חזר בו⁵⁹⁵.

(ז) את סוגיות בבא מציעא עג ע"א וע"ב⁵⁹⁶, נוכל לתרץ שהיות ששם מדובר לעניין איסור ריבית, אין נפקות מכך שהמוחל יכול לחזור בו, מפני שדי בכך שיש תוקף זמני למחילה כדי להתיר לנמחל להשתמש בדבר, וזאת גם במי שמוחל כשהדבר עדיין בידו, כפי שמדובר שם. (ח) נראה להוסיף, שאפשר להסביר על פי דבריו את דברי הרשב"א, שהאומר "מה שתטול

מנכסי מחול לך", יכול לחזור בו, אבל אם הנמחל נטל מנכסיו, כבר אינו יכול לחזור בו⁵⁹⁷: מה שאמר שאחרי שיטול אינו יכול לחזור בו, הוא במצב שהדבר כבר אינו בעין, ולפי רז"ו אברך, המחילה תקפה לעניין זה שאז הנמחל אינו חייב לשלם על אברן הנכס. אבל הוא מצמצם⁵⁹⁸ את מה שאמר שהמוחל אינו יכול לחזור בו אם הנמחל איבד את החפץ ואינו בעין: אם הנמחל מכר את החפץ והכסף בעין, יש מקום לומר שעדיין יכול המוחל לחזור בו, משום שנחשב כאילו החפץ עדיין בעין ביד הנמחל, לפי הכלל "מה לי הן מה לי דמיהן"⁵⁹⁹.

יש קצת חוסר בהירות בעמדתו: האם הנכס עובר לבעלותו של הנמחל כל זמן שלא חזר בו המוחל? ממה שכתב, כאמור, שהנמחל יכול לקדש אישה בנכס, וכתב, כאמור, שהמוחל יכול למכור את הנכס – עולה שלדעתו הנכס עובר לבעלותו של הנמחל, שהרי אדם אינו יכול

⁵⁹³ נספח א, עמ' 588.

⁵⁹⁴ נספח א, עמ' 590.

⁵⁹⁵ את הסוגיות האחרות שהבאנו בנספח א, עמ' 589, אי אפשר לתרץ על פי שיטת רז"ו אברך. לגבי סוגיית גיטין סד, שם נאמר שמועילה מחילה על ממון שביד שלישי, אי אפשר לומר שהכוונה היא שהמחילה חלה לעניין שהמחיל יופטר מלשלם אם אבד הנכס, שהרי התלמוד אומר שבגלל היכולת למחול, נאמן השליש לגמרי, משמע – גם אם הנכס עדיין בעין. לגבי סוגיית בבא מציעא כב, שעולה ממנה שמועילה מחילה על פירות שנפלו מאילן, אי אפשר לתרץ שיאוש מועיל בתור מחילה, להתיר למוצא התמרים לקחת ולאכול, שהרי לפי זה, אחרי יאוש, אם הדבר עדיין בעין, יוכל בעל התמרים לדרוש אותם חזרה. לגבי סוגיית בבא בתרא קמג, האומרת שמועילה מחילה על שבח של נכסים, מדובר בקרקע (לפי הפרשנים שהבאנו שם) ורז"ו מסכים שבקרקע המחילה אינה חלה בכלל; וגם אם מדובר במיטלטלין, "השבח לאמצע" משמע שהנכסים עדיין בעין, ובכל זאת המוחל אינו יכול לחזור בו.

⁵⁹⁶ נספח א, עמ' 592–593.

⁵⁹⁷ ראה פרק רביעי, עמ' 563 ואילך.

⁵⁹⁸ רביד הזהב שם, אותיות ה-ו.

⁵⁹⁹ בבא מציעא סג ע"א (בעניין אחר).

לקדש אישה בדבר שאינו שלו אלא רק שאול לו, וכן אינו יכול למכור דבר כזה⁶⁰⁰. מצד שני הוא כותב⁶⁰¹ שהחפץ לא נקנה לנמחל. זאת ועוד: אם החפץ עובר לבעלותו, איך ייתכן שהחפץ יחזור לבעלותו של המוחל כשהמוחל חוזר בו? הרי לא נעשתה הקנאה חזרה? ייתכן שהוא רואה זאת כמתנה לנמחל על תנאי שלא יחזור בו המוחל; ואף שהוא אינו מכיר בנתינה מכללא⁶⁰², זה רק לעניין מתנה מוחלטת, מה שאין כן בנתינה מכללא על תנאי⁶⁰³; ונסביר את מה שאמר שאינו נקנה לו, שכוונתו היא שאינו קנוי לו לגמרי.

יש להעיר, שבמחילה על קרקע אין נפקות לדברי רז"ו אברך, מפני שקרקע תמיד קיימת, ואם כן תמיד יוכל הנמחל לחזור בו. משום כך, שיטתו אינה תורת ליישוב אותן הסוגיות, שהבאנו בנספח א, שעולה מהן שמחילה על קרקע תקפה (בבא בתרא מא, קכו, קמג, גיטין נח, כתובות מד, וקידושין ז).

לא מצאנו מי שדן בדברי רז"ו אברך, ולא מי שדן בשאלה שעליה מוסב עיקר חידושו: האם יש לנמחל רשות זמנית לעשות בחפץ הנמחל כרצונו? מסתימת לשון הפוסקים משמע לכאורה שלמחילה על בעלות אין שום תוקף, אף לא תוקף זמני, לעניין רשות שימוש עד שיחזור בו המוחל. אם זו אכן הדעה המקובלת, עלינו לדחות בשמה את שתי הראיות שהביא רז"ו אברך לדבריו (לעיל, עמ' 625): מה שמותר "לגנוב" דבר שאין בעליו מקפיד עליו, הוא בדבר ששום אדם אינו רגיל להקפיד עליו (כגון אבנים בגדר), ולא מדובר בהסתמכות על גילוי דעת של אדם מסוים. אשר להוכחה מ"קרקע כסותי" – בבבא קמא צג ע"א נאמר שאם מפקיד אומר לשומר "קרקע את כסותי שהפקדתי אצלך", השומר אינו פטור מלשלם, אלא אם כן הוסיף המפקיד "על מנת להיפטר", מפני שצריך רשות ברורה לגמרי כדי להפקיע את אחריות השמירה. רוב הפוסקים שעסקו בענייננו דיברו על פיקדון שהיה ביד הנמחל בשעת המחילה. אם כן, מובן מדוע לא נתנו תוקף זמני למחילה לעניין ההיתר להשחית את החפץ – מפני שלא היתה רשות ברורה לגמרי, שלא אמר "על מנת לפטור".

לעומת זאת, רז"ו אברך פטר גם במחילה לשומר (כך מוכח, לדוגמה, ממה שכתב שהרמב"ם נקט לשון מחילה בפיקדון מפני שהיא מועילה לעניין הפטור הזמני, ודוחק הוא לומר שמדובר בנפקד שלא קיבל על עצמו חיוב שמירה). כנראה, הוא סבור שאף שלא אמר "על מנת לפטור", לשון מחילה כוללת במשמעותה שיהיה פטור אם יקרע, יותר מאמירת "קרקע כסותי". אבל, כאמור, בנקודה זו יש מקום לבעל דין לחלוק, ואפשר שזו דעת שאר הפוסקים שלא הזכירו הבחנה זו.

אם ננסה לבחון את שיטת רז"ו אברך במבחן הפורמליזם, נראה ששיטתו מבוססת על "תיקון" לשונו של המוחל: הוא נקט לשון מחילה, ואין לה תוקף, אבל מפרשים את דבריו כמתן רשות להשחית את הנכס. ייתכן שמשום כך פוסקים אחרים חלקו עליו (בהנחה שאפשר ללמוד כך משתיקתם, כאמור) – לדעתם אין מתקנים את דבריו של המוחל, כמו שאין מתקנים את דבריו לפרש כאילו אמר לשון נתינה, כפי שהסברנו בפרק שני, עמ' 548. כנראה, רז"ו

⁶⁰⁰ עיין אוצר הפוסקים, סימן כח, סעיף יז, אות צא, על המקדש אישה בדבר שבעליו אינו מקפיד עליו – האם היא מקודשת מטעם הפקר, או משום שהדבר נחשב שלו ממש ברגע שנטלו.

⁶⁰¹ רביד הזהב שם, אות ב.

⁶⁰² ראה בשמו בפרק רביעי, הערה 235.

⁶⁰³ שהיא בוודאי מועילה, כפי שהרא"ש, קידושין, פרק א, סימן כ, כותב על משאל טבעת לקדש בה אישה, שמפרשים שהתכוון למתנה על מנת להחזיר.

אברך סבור שמה שאין מתקנים את לשונו ללשון הקנאה הוא משום שהקנאה צריכה רצון ברור, כהסבר ר"ל בלוך שהבאנו שם, מה שאינו כך במתן רשות להשחתה. הבחנה זאת מספקת תשובה לשאלה נוספת שמעוררת שיטת רד"ו אברך: מדוע לא נפרש את דבריו כרשות ל"נמחל" לזכות בנכס, כמו שכל אדם זכאי לזכות בנכס שאין בעליו רגילים להקפיד עליו – דין שרד"ו אברך הסתמך עליו? התשובה היא, שכדי שהבעלות בנכס תעבור, נחוץ רצון חיובי של המקנה, ואין כאן רצון כזה.

(4) שיטת ר' בנימין ליפקין

השיטה היחידאית השלישית היא של ר' בנימין ליפקין⁶⁰⁴. הייחוד שבשיטתו הוא שהוא מצמצם מאוד את תחולת הקביעה של הפוסקים שאין מחילה על בעלות, וזאת תוך שהוא מעביר את מרכז הכובד של הדיון לגדרי הקנאה. העיסוק שלי⁶⁰⁵ בעניין זה בא אגב דיון עקרוני בשאלה איזו כוונה דרושה כדי להעביר בעלות בנכס. כפי שראינו לעיל, עמ' 548, ר"ל בלוך קבע שצריך לשם כך רצון בפועל, ולא די בחוסר הקפדה, והסביר בכך מדוע המוחל על בעלות, אין הבעלות עוברת לנמחל בתורת הקנאה. אבל ר"ב ליפקין חולק על ר"ל בלוך, על סמך מקורות שונים, שאין כאן המקום לפרטם, ומוכיח שלהעברת בעלות די בחוסר הקפדה, מתוך כך הוא מעורר את השאלה במחילה על בעלות: גם אם אינה מועילה כמחילה, מהטעם שראינו בעמ' 545–546, נאמר שתועיל כהקנאה – שזו מן הסתם היתה כוונת המוחל – שהרי יש כאן גילוי דעת שאינו מקפיד, ומדוע לא יזכה הנמחל בנכס? זו השאלה שעמדנו עליה בעמ' 548, ואחת התשובות היתה של ר"ל בלוך; ואילו ר"ב ליפקין אינו יכול לקבל את תשובת ר"ל בלוך, כאמור (את תשובת ר' אברהם הלוי, שהבאנו שם, לא ראה ר"ב ליפקין, כנראה).

בתשובה, עושה ר"ב ליפקין הבחנה⁶⁰⁶, שמה שאמרנו שנכס שאין בעליו מקפיד עליו, יכול אדם אחר לזכות בו (שלא כר"ל בלוך), הוא רק אם הזוכה עשה קניין מסוג הקניינים שהם מצד הקונה, כגון חזקה, משיכה וקניין חצר, שבהם כל מעשה הקניין והכוונה הוא על ידי הקונה, ומצד המקנה די ברצון, ודי ברצון פסיבי ולא חיובי, ולא צריך רצון גמור ומפורש להקנות, ואפשר לקנות בהם גם כשאין מקנה (כגון הפקר). לכן גם לשון מחילה מועילה אם הנמחל עשה קניין מסוג זה, משמעות לשון המחילה היא שבעל הנכס מוותר ואינו מקפיד. לעומת זאת, בקניינים שהם מצד המקנה, כגון קניין כסף וקניין שטר, מהותם היא שבעל הנכס מקנה ומתכוון להקנות על ידם, ולכן צריך לשון חיובי להקנות בהם. אם בשטר, לדוגמה, אין לשון הקנאה, אלא רק נתינת רשות ואי הקפדה, אין כאן קניין כלל, ואמנם הקונה יכול אחר כך לעשות קניין חדש מצדו ויקנה בו, אבל לא קנה בקניין של המקנה. לכן בקניין כסף ובקניין שטר, לא די בלשון ויתור ומחילה, שלא משתמע ממנה רצון חיובי להקנות.

⁶⁰⁴ ר' בנימין ליפקין, ירושלים, תרע"ג–תשכ"ה, נינו של ר' ישראל ליפקין מסלנט. למד בשיבת סלבודקה, ועסק בחקר משפט התורה במכון הרי פישל (על פי הקדמת המו"ל לספרו "בני בנימין").

⁶⁰⁵ ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפג–שפח (נדפס אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קא–קז).

⁶⁰⁶ שם, עמ' שפג.

ראה עמ' 1383, בהשלמות לעמ' 1259, הבחנה דומה של משנת אליהו בין קניין מצד הקונה לבין קניין מצד המקנה, אלא שהוא אומר זאת לפי הדעה שמחילת בעלות תקפה, ויש הבדל ביניהם גם בסיווג מעשי הקניין.

לכאורה קשה לפי דבריו, מדוע בנידונו של הרא"ש⁶⁰⁷ שהובא בפרק שני, מחילת לווה למלווה על משכון, אומר הרא"ש שהמלווה לא זכה – מדוע לא קנה בקניין חצר, שהוא מסוג הקניינים שמצד הקונה? הוא מתרץ⁶⁰⁸ שני תירוצים: (א) מדובר שם שהמשכון לא היה בחצרו של המלווה. (ב) הט"ז⁶⁰⁹ אומר ששומר אינו יכול לקנות את הפיקדון בקניין חצר, מפני שמקום הפיקדון קנוי לבעל הנכס במשך השמירה. לפי זה, גם אם הנכס היה מונח בחצרו של השומר בשעת המחילה, לא קנה בקניין חצר; והרי מלווה אחראי כשומר על המשכון. הוא מסביר⁶¹⁰, שאף על פי שאם המפקיד נתן את הפיקדון לשומר כלשון מתנה, אין צורך בקניין אלא הוא נקנה בדברים, כמו שכתב הרמב"ם⁶¹¹, מכל מקום אינו יכול לקנות בלשון מחילה, מפני שהקנאה לשומר היא מיוחדת, שהיא בדברים בלבד, ולכן לא די באי-הקפדה. אפשר להסביר את כוונתו, שהקנאה זו, שהיא בדברים, באה מצד המקנה, ולכן לא די באי-הקפדה. לפי תירוצו השני, יוצא שבמחילה על פיקדון לשומר, לא קנה, ואילו במחילה לנפקד שאינו שומר, קנה אם הנכס בחצרו⁶¹².

הוא מסייג⁶¹³ את מה שאמר שבלשון מחילה על חפץ יכול הנמחל לזכות בחפץ על ידי קניין שהוא מצד הקונה, שזאת רק במוחל על חפץ שביד אחר, אבל המוחל על חפץ שביד המוחל, זה "פיטומי מילי", ואין בכך לא מחילה ולא הקנאה ולא ויתור ולא אי-הקפדה, שהרי על מה הוא מוחל בחפץ שבידו? הרי עיקר המובן של מחילה הוא שלא יתחייב הנמחל להחזיר לו. בכך הוא מיישב את דברי המבי"ט⁶¹⁴, הכותב שמחילה על חפץ אינה מועילה אף שבנידונו עשה הנמחל קניין חזקה אחרי המחילה – המבי"ט עוסק בלוי שמחל לראובן על קרקע שביד לוי, ולכן קניין חזקה שראובן עשה אחר כך לא חל.

לגבי קניין סודר, בתחילה⁶¹⁵ כותב ר"ב ליפקין שהוא מסוג הקניינים שהם מצד המקנה, ולכן אינו מועיל במחילה על בעלות. אבל אחר כך⁶¹⁶ הוא מביא את הפוסקים שאומרים שקניין סודר מועיל במחילה על בעלות⁶¹⁷; ועושה הבחנה בעניין זה⁶¹⁸.

הוא מסייג עוד⁶¹⁹ את מה שכתב שבקניין שמצד הקונה מועילה לשון מחילה מפני שכדי לקנות די באי-הקפדה מצד בעל הנכס: במקום שהמקנה משלים וקובע את הקניין, כגון שהקונה עשה משיכה או חזקה בלי כוונה לקנות, שקונה רק אם המקנה התכוון להקנות, שכוונתו מצטרפת לקניין שעשה הקונה – בכגון זה, היות שדרושה כוונת המקנה, אין תוקף

⁶⁰⁷ שו"ת הרא"ש, כלל ז, סימן י.

⁶⁰⁸ סיני שם, עמ' שפד.

⁶⁰⁹ ט"ז, חו"מ, סימן קפט. על דבריו ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 700.

⁶¹⁰ סיני שם, עמ' שפה.

⁶¹¹ רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב.

⁶¹² גם משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו, דף קעא ע"ב (הובא בשו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף קיח ע"ג), כותב שאם החפץ הגיע לנפקד בתורת שמירה או משכון, מחילה עליו אינה תקפה, אבל אם הגיע החפץ ליד הנמחל ממילא, כגון על ידי נפילה, ואחר כך מחל לו בעליו, המחילה תקפה. 2

⁶¹³ סיני שם, עמ' שפו.

⁶¹⁴ שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן קיג.

⁶¹⁵ סיני שם, עמ' שפג.

⁶¹⁶ סיני שם, עמ' שפו.

⁶¹⁷ פרק רביעי, עמ' 553.

⁶¹⁸ ראה עמ' 557, הערה 93.

⁶¹⁹ סיני שם, עמ' שפז-שפח.

למחילה, מפני שצריך כוונה להקנות, ולעניין זה לא די באי-הקפדה. בכך הוא מיישב את מה שכתב הרשב"א⁶²⁰, שבחזקת שלוש שנים שאין עמה טענה אין אומרים שהמחזיק יקנה מצד שתיקת בעל הקרקע היא כמחילה, מפני שקרקע אינה נקנית במחילה; וזאת אף ששם מדובר שהנמחל עשה קניין חזקה (שהיא מצד הקונה), והמחילה היתה כשהקרקע ביד המחזיק, ובכל זאת כתב שמחילה אינה מועילה; והרשב"א כותב עוד, שגם במעשה של רב ענן⁶²¹, לא היתה מחילה מועילה מפני שהיא בקרקע⁶²², וזאת אף ששם רב ענן עשה קניין חזקה והקרקע היתה בידו כשמחל השכן. ההסבר של ר"ב ליפקין הוא, שרב ענן לא התכוון לקנות, שהרי חשב שהקרקע שלו, והקניין היה מועיל רק מצד כוונת השכן להקנות לו, כמו שאומר הראב"ד⁶²³; ולכן לשון מחילה אינה מועילה אף עם קניין חזקה, ובכל זאת במעשה של רב ענן מצרפים את כוונת המקנה עם מעשה הקניין של הקונה, מפני שבזה שעשה המקנה מעשה בידיים (כפי שהרגיש הרשב"א), יש כוונת נתינה ממש מצד המקנה. כך הוא מסביר גם את מה שהרשב"א אומר על חזקת שלוש שנים: גם שם המצב הוא כזה, שהרי במשך שלוש השנים, המחזיק לא עשה פעולת קניין בכוונה לקנות, שהרי נעל גדר ופרץ כבתוך שלו, ולכן אינו יכול לקנות אם בעל הקרקע שותק; ועל זה הרשב"א אומר שבמחילה אין משום כוונת קניין בקרקע (כלומר, אין כוונה להקנות), ולכן כוונת בעל הקרקע במחילתו אינה יכול להצטרף למעשה הקניין של הקונה, ולכן לא מועילה החזקה שעשה הקונה בלי כוונה לקנות.

הוא מסכם: רצון פסיבי ולא חיובי של בעל החפץ מועיל רק אם יש פעולת קניין מלאה מצד הקונה – מעשה קניין וכוונה לקנות; אבל במקום שמעשה הקניין עיקרו מצד המקנה, או שהמקנה נדרש להשלים את מעשה הקניין של הקונה על ידי כוונתו, המקנה צריך להיות אקטיבי בקניין וצריך להתכוון להקנות.

אפשר לסכם את דעת ר"ב ליפקין למעשה: מחילה על בעלות מועילה בתורת הקנאה אם עשה הנמחל קניין חזקה, משיכה, קניין חצר או קניין סודר. אלא שיש לכך שלושה חריגים: (א) בשומר לא יועיל קניין חצר. (ב) אם בשעת המחילה היה החפץ ברשות המוחל (בחצרו או בידו), לא יועיל מעשה קניין אחר כך. (ג) אם עשה הנמחל קניין בלי כוונה לקנות, לא קנה. ר"ב ליפקין (כמו גם רז"ו אברך) לא הזכיר את הקושי של ריבוי המקורות התלמודיים המזכירים מחילה בהקשר של דבר בעין. ההבחנה שהוא עשה לא נועדה ליישב קושי מסוים, אלא נראתה לו מסברה. עם זאת, הצמצום הדרסטי שצימצם ר"ב ליפקין את העיקרון שאין מחילה על בעלות, מאפשר ליישב על פי דרכו את כל הסוגיות שמשמע מהן שמועילה מחילה על בעלות: אפשר להעמידן בשהנמחל עשה קניין משיכה או חזקה. אין זו אוקימתא דחוקה, מפני שטבעי הוא שהנמחל יודרו לעשות קניין כזה כשהוא שומע לשון מחילה מבעל הנכס⁶²⁴. אך הסוגיות שהבאנו בנספח א, עמ' 591 ואילך, קשות גם לדעתו, שהרי הן עוסקות בנכס שהיה ביד המוחל בשעת המחילה, שאז לפי ר"ב ליפקין לא מועיל קניין אחר כך.

⁶²⁰ חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב.

⁶²¹ בבבא בתרא מא ע"א – ראה נספח א, עמ' 587.

⁶²² אילולא השכן סייע במעשה – ראה בשם הרשב"א בנספח ב, עמ' 599.

⁶²³ ראב"ד, המובא בחידושי הרשב"א, בבא בתרא מא ע"א.

⁶²⁴ את הסוגיות בקידושין ז ובגיטין סד, שמזכירות "אתיהיב למחילה", קל יותר ליישב בדרך זו: אין צורך להעמיין בשעשה קניין כזה, אלא היות שאפשר למחול על ידי עשיית קניין כזה, צודקת המסקנה שמסיקה מכך הסוגיה.

אפשרות אחרת היא שר"ב ליפקין יתרץ על פי ההסבר של קצות החושן, שהבאנו בעמ' 597, שהלשון בסוגיות אלה⁶²⁵ אינה בדווקא, והכוונה היא שמן הסתם בעל הנכס התכוון לתת אותו במתנה. אף שיש כמה מן האחרונים החולקים על קצות החושן משום שלדעתם אין מועילה נתינה מכללא, כאמור בפרק רביעי, עמ' 575, הרי ר"ב ליפקין בוודאי מסכים בזה עם קצות החושן שתיתכן נתינה מכללא, שהרי זה יסוד שיטתו כאן, שלנתינה די בהעדר הקפדה. גם ר"ב ליפקין וגם רז"ו אברך השוו מחילה זו לדבר שאין בעליו מקפיד עליו, אלא שרז"ו אברך הסיק מכך רק שיש לנמחל זכות שימוש, ור"ב ליפקין הסיק מכך שהמחילה מועילה לגמרי בצירוף מעשה קניין שעל ידי הקונה.

הקושי העיקרי בשיטת ר"ב ליפקין הוא שהוא מצמצם את כל דברי הפוסקים שלא מועילה מחילה על דבר בעין, למצב שהיה קניין כסף או קניין שטר, או שלא נעשה מעשה קניין, או במחילה לשומר, או שהנכס היה ברשות המוחל.

נספח ו

מחילה על עבד עברי

בתלמוד נאמר שאדון אינו יכול למחול לעבדו העברי, שישתחרר בכך, מפני שגופו קנוי לאדון⁶²⁶.

יש בראשונים שתי גישות בהבנת הלכה זו. לפי הגישה הראשונה, הכוונה היא שיש על העבד יותר מחוב עבודה כלפי האדון, אלא יש לאדון קניין בגופו, שבגללו המחילה אינה תקפה, כמו שמחילת בעלות אינה תקפה⁶²⁷. יש שהסבירו שגופו קנוי למלאכתו כעין דקל לפירותיו⁶²⁸, וקניין זה אינו פוקע בדיבור⁶²⁹. לפי גישה זו, המחילה אינה מועילה כלל, אף לצד הממוני של העבד⁶³⁰, מפני שהעבד משמש כמשכון ביד האדון על חיובו כלפיו, ויש

⁶²⁵ שהובאו בנספח א, עמ' 587–593.

⁶²⁶ קידושין טז ע"א (הובא בחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"ב, ד"ה שבאי, ברא"ש המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא קיג ע"ב, בנימוקי יוסף, יבמות טז ע"א, בדפי הרי"ף, בפרישה, יו"ד, רסז, ס"ק לו, בשו"ת בית הלוי, חלק ב, דרוש יז, בהדרת מלך (ניו יורק), חלק ג, עמ' קו, ובשערי חיים, על ספר המקח, שער א, דף ד ע"ג); רמב"ם, הלכות עבדים, ב, יא. על מחילה לעבד עברי ראה גם עמ' 957–958.

⁶²⁷ השגות ראב"ד על הרי"ף, גיטין כ ע"ב (בדפי הרי"ף).

⁶²⁸ מאירי, קידושין טז ע"א, ד"ה כל (הובא בדברות יוסף, קידושין, סימן ז, עמ' קכט, וסימן כא, עמ' קפה).

⁶²⁹ שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ד.

⁶³⁰ ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף); נימוקי יוסף, קידושין טז ע"א; ר"א דינין, בהערותיו לחידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, במהד' מוסד הרב קוק, הערה 524, בדעת רש"י והמאירי; מנחת חינוך, מצווה מב, אות יד, דרך שביעית, בדעת תוספות ובדעת רמב"ם, הלכות עבדים, ב, יא; שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן צז (קא ע"א), בדעת תוספות, בבא מציעא צט ע"א (ד"ה דלא); דבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות רטו, בדעת רש"י ותוספות, קידושין טז ע"א; ר' משה טוביה העס, "בירור גדר קניין עבדות דעבד עברי", בית אהרן וישראל, גל' צב, עמ' מג, בדעת רש"י, קידושין טז ע"א (ד"ה גופו); דברות יוסף, קידושין, סימן ז, עמ' קכט, בדעת רש"י שם; דברי סופרים (רוזין), סימן כו, אות ד, בדעת רמב"ם, הלכות עבדים, ב, יא.

ברכת אברהם (ארלנגר), קידושין טז ע"א (עמ' עא), מנמק את דעת הר"ן, שדיני האיסור בעבד עברי

דעה⁶³¹ שמחילת חוב עם משכון אינה מועילה בלי החזרת המשכון⁶³². לכן גם בעבד שמכר את עצמו (ולא שמכרוהו בית דין) לא מועילה מחילה⁶³³. הגישה השנייה היא שהסיבה שאין תוקף למחילה היא שמלבד הצד הממוני של העבדות, מוטל על העבד גם קניין איסורי, המתבטא בכך שהוא מותר בשפחה כנענית, ומחילה אינה יכולה להפקיע צד איסורי זה⁶³⁴. לפי גישה זו, מועילה מחילה לעבד עברי על מעשה ידיו, היינו על זכות האדון למעשה ידיו של העבד, ורק הצד האיסורי שבו, שמותר בשפחה, אינו פוקע על ידי מחילה בדיבור⁶³⁵. המחזיקים בגישה זו סבורים שאין זו נחשבת מחילת בעלות (שאינה תקפה), מפני שקניין אדון בעבדו אינו כבעלות על חפץ, שהרי הוא בר דעת, אלא שיש לו שעבוד לעבוד, ועל שעבוד זה מועילה מחילה כמו כל מחילת חוב⁶³⁶. לפי גישה זו, באמה עבריה מועילה מחילה בדיבור לשחררה, מפני שהצד האיסורי בעבד עברי, שהוא מותר בשפחה כנענית, אינו קיים באמה, ולכן אין גופה קנוי לאדון⁶³⁷. כמו כן, עבד עברי שמכר את עצמו (ולא שמכרוהו בית דין על גניבתו), שאין אדונו מוסר לו שפחה⁶³⁸, יוצא במחילה בלי שטר שחרור⁶³⁹.

מוכחים שזכות האדון בו אינה רק שעבוד בעלמא אלא יש חלות דין עבד עברי בפני עצמו, וגם מעשה ידיו הוא חלק מזה, ולכן לא מועילה בזה מחילה; והדעה האחרת סוברת שקניין האיסור וקניין הממון הם קניינים שונים, ורק קניין האיסור הוא קניין בגוף שאינו ניתן למחילה. 631

ראה שער חמישי. 632

חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לה ע"א. דבר משה (רוזמין), קידושין טז ע"א, אות רטו, מבאר סברה זו, שהעבד צריך לקנות חזרה את הקניין שהיה לאדון בו בתורת משכון, ובלי זה המחילה בטלה. הדעה האחרת תוכל להשיב על כך, שהאדון מחזיר את המשכון בזה שהעבד זוכה בגופו; מה עוד שיש אומרים שמועילה מחילה בלי החזרת המשכון. 633

מנחת חינוך, מצווה מב, אות יד, דרך שביעית; דברי סופרים (רוזין), סימן כו, אות א. זאת בניגוד לגישה השנייה, שלפיה דין מוכר עצמו שונה – ראה ליד ציון הערה 639.

מנחת חינוך שם, אות יט, מדייק מרמב"ם, הלכות עבדים, ב, יב, שגם מוכר עצמו גופו קנוי. 634

חידושי הרמב"ן, קידושין טז ע"א (הובא בחידושי הרשב"א, קידושין שם, בשו"ת קול אליהו, חלק ב, אהע"ז, סימן יא, ובשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לב, דף עד ע"א–ע"ב); חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א (הובא ברוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ג, סימן ו, עמ' לו, ובמשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות א). 635

חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א (הובא במנחת חינוך, מצווה מב, אות יד, דרך ששית, בבית אברהם (ישראל), עג, לב [שהובא בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן פח, דף קכא ע"ד], בקהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח, ועל ידי ר"נ אתרוג, אוהל תורה, בעריכת לפידות, תרפ"ו, סימן מא); דבר משה (רוזמין), קידושין טז ע"א, אות רטו, בדעת חידושי הרמב"ן, קידושין טז ע"א; קובץ הערות (וסרמן), סימן נו, אות ד, בדעת הרמב"ן. 636

גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן טז (עמ' קסז–קסח). הוא נוקט ששעבוד זה חל בתורת קניין, ועל ידי המחילה פוקע השעבוד לעבוד, וממילא פוקע הקניין. 637

חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א, ד"ה ויש מפרשים (הובא באמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יד). הוא הולך לשיטתו, שהבאנו בהערה 635 (וכך כתב גם הרמב"ן, שהבאנו בהערה 634), שמה שגופו קנוי הוא מפני הצד האיסורי. 638

רמב"ם, הלכות עבדים, ג, יב. 639

חידושי הרשב"א, קידושין טז ע"א (הובא בשו"ת עין יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן נט, אות כב, בגור אריה יהודה (זמבה), דיני אישות, סימן א, אות יג, דף קט ע"ב, ובקיצור בשו"ת זרע אברהם (לופטביר), סימן כג, אות יג), כותב שכך הדין לפי הרמב"ן (הערה 634), האומר שגופו של עבד עברי קנוי לאדון מפני שהוא מותר בשפחה כנענית. אבל הרשב"א נשאר על כך ב"צריך עיון", מפני שהברייתא בקידושין טז ע"א שמצריכה שטר שחרור בעבד עברי (משמע שלא די במחילה) נאמרה בסתם. 639

גם בזמן שאין היובל נוהג, שאז לא נוהג דין עבד עברי באופן רגיל⁶⁴⁰, עבד עברי קנוי לאדון קניין הגוף לעניין שלא מועילה בו מחילה⁶⁴¹. אבל בעבד עברי שאדונו הוא גוי, מועילה מחילת הגוי באמירה, מפני שאין גופו קנוי לגוי⁶⁴². ואמנם הוא נחשב כמו משכון ביד אדונו, להבטיח את חיובו לעבוד, אבל גם בחוב עם משכון מועילה מחילה⁶⁴³, ולכן גם בעבד עברי ששייך לגוי מועילה מחילה⁶⁴⁴. רק אם לפי חוקי השלטון הנכרי נחשב גוף הישראל קנוי לאדונו הגוי, אין מועילה מחילה, מפני שדינא דמלכותא דינא⁶⁴⁵.

נספח ז

מחילה על עבד כנעני

אדון אינו יכול למחול לעבדו הכנעני, שישתחרר בכך, וזאת בקל וחומר מעבד עברי, שהרי קניין של אדון בעבדו הכנעני חזק יותר מבעבדו העברי⁶⁴⁶. הדברים אמורים בסוג עבד כנעני שגופו קנוי לישראל, כגון שהגוי מכר את עצמו לישראל או שהוא נשבה במלחמה על ידי גוי אחר, והלה מכר אותו לישראל⁶⁴⁷. כך גם בעבד גוי של אדון גוי, שקנאו במלחמה, שגופו קנוי לו – אינו משתחרר על ידי מחילת האדון הגוי⁶⁴⁸. אבל

⁶⁴⁰ ערכין כט ע"א.

⁶⁴¹ חידושי הריטב"א, יבמות מו ע"א (הובא בנימוקי יוסף, יבמות טז ע"א, בדפי הרי"ף). מנחת חינוך, מצווה מב, אות כה, לומד מדבריו שישראל שנקנה כדינא דמלכותא, גופו קנוי ואין מועילה בו מחילה, אף שהוא אסור בשפחה.

⁶⁴² נימוקי יוסף, יבמות טו ע"ב (בדפי הרי"ף); המקנה, קידושין טז ע"א (ד"ה זאת אומרת); שו"ת בית הלוי, חלק א, סימן כא, אות ד, בדעת רבנו תם, המובא בתוספות, בבא בתרא נד ע"ב (ד"ה עו"ג).

⁶⁴³ ראה שער חמישי, שיש בכך מחלוקת.

⁶⁴⁴ נימוקי יוסף שם.

⁶⁴⁵ שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קצד; שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לב (עד ע"ג).

⁶⁴⁶ מאירי, קידושין ו ע"א (ד"ה כתב), כותב שלשון מחילה מועילה בשחרור עבד כנעני, מפני ששחרור אינו הקנאה אלא מחילה; וכונתו שכתב שטר שחרור בלשון מחילה, ולשון השטר חייב להתאים לתוכן השחרור.

מחילה לאדון אחר: ר' שמואל יעקב בורנשטיין, אהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תתלט, לומד מחידושי הרשב"א, גיטין לו ע"א, שאם הבעלות בעבד מופצלת, קניין הגוף של אחד והקניין למעשי ידיו של אחר, ומחל בעל הקניין למעשי ידיו לבעל קניין הגוף, זוכה בעל קניין הגוף בפירות בלי לעשות מעשה קניין. הוא מנמק, שמיד כשפקעה זכותו של בעל קניין פירות, קניין הפירות נעשה של בעל קניין הגוף, מפני שבמצב רגיל, שקניין הגוף וקניין הפירות שייכים לאותו אדם, אין זה שיש לו שני קניינים, אלא יש לו קניין הגוף, והפירות באים ממילא, אלא שאם הוא מקנה לאחר את קניין הפירות, זכותו של האחר מפקיעה ממנו את הבעלות בקניין פירות, אבל כשתחלק הבעלות של בעל קניין הפירות, יחזור מאליו לבעל קניין הגוף.

⁶⁴⁷ חידושי הריטב"א, יבמות מו ע"א (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לב, דף עד ע"ב); נימוקי יוסף, יבמות טז ע"א (בדפי הרי"ף).

⁶⁴⁸ מהרשד"ם, שם.

פרח מטה אהרן, שם, עושה הבחנה בדעת הריטב"א: גוי קונה עבד כנעני בכסף או במלחמה לגופו לעניין שלא די במחילה, אבל אם הוא קונה גוי גמור שאינו עבד, יוצא במחילה, מפני שהוא קנוי רק למעשה ידיו.

בסוג עבד כנעני שאין גופו קנוי לישראל, כגון שהיה עבד של גוי אחר (שלא על ידי כיבוש מלחמה) והלה מכר אותו לישראל, שאז לא היה קנוי קניין הגוף לגוי הראשון וממילא גם אינו קנוי קניין הגוף לישראל, מחילה מועילה⁶⁴⁹. כך גם בעבד שלא מל וטבל, שקנוי רק למעשה ידיו⁶⁵⁰. וגם באלו, אם לפי חוקי השלטון הנכרי נחשב גוף העבד קנוי לאדונו, אין מחילה מועילה, מפני ש"דינא דמלכותא דינא"⁶⁵¹.

יש אומרים שבעבד כנעני (מהסוג שגופו קנוי) אין מחילה מועילה אף לעניין מעשה ידיו, מפני שמחילה היא כמו מתנה⁶⁵², וכמו שאין לעבד כנעני יד לזכות במתנה מאדונו, כך אין לו יד לזכות במחילה זו על מעשה ידיו⁶⁵³.

אבל אחרים אומרים שהאדון יכול לסלק את עצמו באמירה מעבדו הכנעני, לעניין מעשה ידיו, וצריך שטר שחרור רק כדי להפקיע את הצד האיסורי⁶⁵⁴.

⁶⁴⁹ הריטב"א, שם; נימוקי יוסף, יבמות טו ע"ב (בדפי הרי"ף); ש"ך, יו"ד, רסז, ס"ק יח. ⁶⁵⁰ חידושי הרשב"א, יבמות מה ע"ב, ד"ה וקדם (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד, דף יט ע"א, ואהע"ז, סימן טז, דף כו ע"ד); מגיד משנה, הלכות איסורי ביאה, יג, יא; שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן מז. ⁶⁵¹ שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לב (עה ע"א).

⁶⁵² ראה שער ראשון, עמ' 10, שהריטב"א הולך בכך לפי השיטה שמחילה היא בגדר הקנאה. ⁶⁵³ חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א (הובא ברבר משה (רוזמין), קידושין טז ע"א, אות רטו, במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות א, ועל ידי ר' נחום אתרוג, אוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סימן מא); חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לח ע"א, ד"ה והא (הובא בבני אהרן, חו"מ, סימן רמא, דף קכא ע"ד-קכב ע"א, בהגהה, שהסכים אתו).

⁶⁵⁴ שו"ת פני משה, חלק א, סימן כ, דף נא ע"ב (בלי קניין; הובא ברוב דגן [הלוי], חו"מ, רמא, ס"ק ד); אמרי בינה, קונטרס בדיני קניינים, סימן כא, בדעת הרמב"ם.

מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

פרק ראשון

מבוא

כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, אין תוקף למחילה על בעלות בנכס לאדם אחר, מפני שהפעולה המשפטית המתאימה להעברת בעלות היא הקנאה ולא מחילה. מתעוררת שאלה האם יש תוקף למחילה על זכות שיש לראובן בנכס של שמעון: האם זכות זו דומה לחוב, שמחילה עליו תקפה, או לבעלות, שמחילה עליו אינה תקפה?

התשובה לשאלה זו, כפי שהיא עולה ממקורות המשפט העברי, היא שיש הבחנה בין זכות קניינית שיש לראובן בנכס של שמעון, היינו שיש לו זכות בגוף הנכס, לבין זכות שימוש (וכדומה) שאינה בגדר זכות בגוף הנכס של שמעון אלא רק שעבוד עליו. זכות מהסוג הראשון דומה לבעלות, ולכן אין תוקף למחילה עליה. לעומת זאת, זכות מהסוג השני דומה לחוב, ולכן מחילה עליה תקפה.

הסיבה להבחנה זו היא, שאם יש לראובן זכות בגוף הנכס של שמעון, הרי שכדי שהזכות תעבור לשמעון, נחוצה הקנאה, ומחילה אינה יכולה ליצור הקנאה; זו גם הסיבה שאין תוקף למחילת בעלות, כפי שראינו בשער ארבע-עשרה. לעומת זאת, אם אין לראובן קניין בגוף הנכס אלא רק שעבוד לשימוש בו, די בהסתלקותו של ראובן מזכותו, ובכך הזכות נעלמת, וממילא הנכס הופך להיות נכס שנמצא בבעלותו השלמה של שמעון, בלי סייגים¹. הדבר שונה ממחילה על בעלות, שלא די בהסתלקות מבעלות כדי שהנכס יעבור לבעלות של אחר, מפני שלשם כך דרושה פעולה משפטית נוספת, של הכנסת הנכס לבעלותו של האחר.

במלים אחרות, במחילת זכות בנכס של אחר, מטרת המוחל היא שהזכות תעבור לבעלותו של בעל הנכס, ולשם כך דרושה הקנאה, ולא די בפקיעת הזכות; ולכן מחילה אינה חלה. לעומת זאת, במחילה על שעבוד של ראובן על נכס של שמעון, מטרתו של המוחל היא

¹ שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא יב ע"א, אות ריב, מנסח זאת כך: כל קיומה של הזכות הוא כשראובן מחזיק בה, כפי שמתבטא בהלכה שאם ראובן מפקיר את זכותו, אי אפשר שאדם שלישי יזכה בה מהפקר, אלא הנכס שב להיות לגמרי של שמעון, בלי שעבוד עליו, מפני שברגע שבעל הזכות מפקיר את זכותו, הזכות כבר אינה קיימת, ושמעון נחשב בעלים גמור בלי שום חיסרון; והיות שכל קיומה תלוי בראובן, מועילה מחילתו עליה. לעומת זאת, אם יש לראובן קניין בגוף הנכס של שמעון, יש לקניין זה קיום עצמאי, ואם יפקיר אותו, יוכל אדם אחר לזכות בו, ולכן כדי להעביר את הקניין הזה לשמעון, לא מועילה מחילה בלבד, אלא דרושה הקנאה (כך נראית כוונתו).

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

שתהיה לבעל הנכס בעלות מוחלטת בלי שתהיה "מופרעת" על ידי זכות של אחרים בה, ולשם כך די בפקיעת הזכות הטפלה, ובכך הבעלות של בעל הנכס הופכת למוחלטת בלי צורך בשלב נוסף; ולכן המחילה תקפה.

השאלה הקשה היא איך לסווג את הזכויות השונות שיכולות להיות לראובן בנכס של שמעון: כקניין בגוף הנכס, או כזכות שעבוד גרידא? בתלמוד מצאנו דיון בסוגים אחדים של זכויות קנייניות, ובפוסקים הראשונים והאחרונים יש דיון בסוגים נוספים.

כמה מהזכויות שנמנה להלן אינן מוגדרות כ"זכויות קנייניות" במשפט בן ימינו. בכל זאת נדון בהן כאן, מפני שהן זכויות בעלות זיקה לנכסים.

ברוב סוגי הזכויות, המצב הוא כפי שתיארנו לעיל, שהזכות היא כלפי בעל הנכס, וגם המחילה היא כלפיו. יש בכך הקבלה שטחית למחילה על בעלות, שבה (בדרך כלל) מדובר במחילה למי שמחזיק את הנכס. אבל במצרנות וב"חזקות", הזכות היא כלפי אדם אחר שרוצה לקנות את הנכס, וגם המחילה היא כלפיו.

פרק שני

קניין פירות

"קניין פירות", במובנו הצר, פירושו זכות שיש למישהו לקבל פירות שיצמחו בקרקע של אדם אחר. במובנו הרחב, פירושו זכות שיש למישהו ליהנות מרווחים שמניב נכס או משימוש בו, כאשר זכות הבעלות בנכס היא של מישהו אחר.

כבר בתלמוד נזכרת האפשרות שבעל קניין הפירות ימחל על קניין הפירות שלו, לבעל קניין הגוף, כך שיוכל בעל קניין הגוף למכור את הקרקע לאדם שלישי².

כמו כן, ר' יעקב ריישר³ דן במי שמכר את חלקו בעליית ביתו לבעליו של החלק האחר, ושייר לעצמו זכות שימוש בחלקו לשעבר, והקונה הזיז את חומת ההפרדה לתוך חלקו של המוכר, וטען שהעובדה שהמוכר ראה ושתק מראה שמחל. הוא אמנם פוסק שבנסיבות העניין לא היתה מחילה, אך מדבריו עולה שתיבתן מחילה על זכות שימוש בקרקע.

לעומת זאת, ר' אפרים נבון⁴ כותב שאין תוקף למחילה על קניין פירות⁵. כמו כן, נפסק שמי שקיבל מבעל קרקע זכות לבנות עליה ("בר רשות") יש לו זכות קניינית בנכס, ועל כן הוא אינו יכול למחול על זכות זו, אלא עם קניין, שבה הוא משיב את הזכות הקניינית לבעליה⁶.

² כך נאמר בבבא בתרא קלו ע"ב על הנותן את נכסיו לבנו מהיום ולאחר מותו, שהדין הוא שיש לבן קניין הגוף ולאב יש קניין פירות עד מותו, ואם מכר הבן את הקרקע בחיי האב, ומת הבן בחיי האב, יש מקום לומר, שמן הסתם מניחים שהאב מחל לבנו על קניין הפירות שלו בקרקע, והמכר תקף; אבל מסקנת הסוגיה היא שאין מניחים מן הסתם שהאב מחל.

³ שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס. עיקר דבריו הובא בשער אהתי"עשרה, ליד ציון הערה 171. שו"ת מצוות כהונה, סימן לז, נימק את דעתו, שהיות שיש לו רק קניין פירות, מחילה תקפה.

⁴ מחנה אפרים, הלכות עבדים, סימן א. 12

⁵ ראה פרק חמישי, שהוא פוסק על סמך זה, שאי אפשר למחול על שכירות או על משכנתא. 12

⁶ ראה על כך: נ' זלצמן, "ריישון במקרקעין", הפרקליט, כרך מב (תשנ"ה), עמ' 24.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

פרק שלישי

שעבוד נכסים מכוח חוב

הפוסקים כתבו כדבר פשוט שנושה יכול למחול לחייב על השעבוד שיש לו על קרקעותיו (של החייב) מכוח חובו, בלי למחול על החוב עצמו.⁸ טעם הדבר הוא, שרק על בעלות אי אפשר למחול, אבל לנושה אין בעלות מלאה על הנכס המשועבד, ולכן הוא יכול למחול על זכותו.⁹

הנושה יכול למחול על שעבוד כלל נכסי החייב שנוצר מאליו על ידי יצירת החוב, והוא יכול למחול על השעבוד של נכס מסוים בלבד¹⁰ או של נכסים מסוימים בלבד.¹¹ על שעבוד מיוחד שמטילים החייב והנושה על אחד מנכסי החייב, ראה פרק רביעי, בעניין משכנתא, ובהמשך פרק זה, בעניין אפותיקי.

נושה שמחל לחייב על שעבוד הקרקע, עדיין נשאר עליו שעבוד מיטלטלין, שהוא יכול לגבות מהם.¹²

יש תוקף גם למחילה על שעבוד לחוב מותנה, שייתכן שלעולם לא יגיע למימוש, כגון מחילת אישה על שעבוד נכסי בעלה לכתובתה, שייתכן שתמות בחייו, כך שחיובו בכתובה לא יחול.¹³

נושה שהסתלק משעבודו על כל נכסי החייב, מחילתו חלה רק לעניין שאם מכר החייב

⁷ ר' נתן חי, "בר רשות" – מעמדו הלכתי וויתור עליו, משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 270. ⁸ תוספות, בבא מציעא ד ע"ב, ד"ה אין, הראשון (הובא בטור, חו"מ, פח, לח, בתומים, עה, ס"ק א, ובשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן יז, עמ' קסז), בבא בתרא קעה ע"א (ד"ה המלוה), ושבועות לו ע"ב, ד"ה ואין (הובא בספר הכתב והקבלה, ויקרא ה, כא, ובמנחת משה, דף צג ע"א–ע"ב); רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה ומקולי); שו"ת הרשב"ש, סימן נ (מחילת אישה על שעבוד קרקע של בעלה לכתובה); שו"ת זכרון יהודה (בן הרא"ש), סימן עו (מחילת אישה על שעבוד קרקע של בעלה לכתובה, כשבעלה מכר את הקרקע).

⁹ שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז, מסביר שגם לפי חידושי הריטב"א, קידושין יג ע"ב, שאומר שלפי הדעה ש"שעבודא דאורייתא", שעבוד הנכסים חל בתור קניין לחצאין – היות שהוא ברשות הנושה רק לחצאין, אפשר למחול עליו. הוא מוסיף שזה כמשכון, עד שיפרע הלווה, ואפשר למחול על חוב שיש עליו משכון לפי הרבה פוסקים (ראה שער חמישי). אמנם הוא לא דיבר בפירושו על מחילת השעבוד, וייתכן שהוא מדבר על מחילת החוב, אבל הסברו טוב גם למחילת השעבוד גרידא. בשאלה אם שעבוד נכסים הוא זכות קניינית או אישית, ראה ר' עידו רכניץ, "ארבעת אבני החושן", אסיף ג (תשע"ו), עמ' 362–366.

¹⁰ אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יא, כותב שמחילה על שעבוד של קרקע מסוימת תקפה גם אם שטר החוב ביד הנושה, וזאת גם לדעה (שראינו בשער שישי) שאין מועילה מחילה על חוב בשטר (בלי קניין) אם השטר ביד הנושה. עיין שם לטעמו. וראה שער שישי, עמ' 270, פוסקים נוספים האומרים כך, ופוסקים האומרים כך גם אם מחל על שעבודו על כל נכסי החייב.

¹¹ מהר"ם לובלין, בבא מציעא ד ע"ב, כותב שלפי תוספות, שבועות לו ע"ב (ד"ה ואין), מועילה מחילה על שעבוד של הקרקעות שביד החייב ("בני חורין") בלי למחול על שעבוד של קרקעות שנמכרו. ¹² קצות החושן, פו, ס"ק ה.

¹³ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ריו. הוא מביא ראייה מכתובות צה ע"א, שם מדובר על מחילה כזאת. אך יש להעיר ששם מדובר שמחלה בקניין, כפי שנראה ליד ציון הערה 21.

אוצר השטרות (גולאק), שטר סב, מביא נוסח של מחילת אישה על שעבוד כתובתה על נכסי הבעל, כדי שנושה של הבעל יוכל לגבות מנכסיו.

את נכסיו, לא יוכל הנושה לטרוף מהקונה, זכות המבוססת על דין שעבוד, אבל הוא יכול לגבות מכל נכס שהחייב לא מכר ועדיין הוא אצלו, מפני שגבייה מנכס שברשות החייב אינה מכוח שעבוד אלא מכוח חובתו האישית של החייב לפרוע את חובו¹⁴.

הנושה יכול למחול על השעבוד למי שקנה קרקע מן החייב, ואז אם נושה מאוחר יותר טרף את הקרקע מן הקונה, הנושה הראשון יוכל לגבות מן הנושה המאוחר¹⁵. שני טעמים לדבר: (א) הוא הסתלק רק מזכות נגישת החוב, ולא מהחוב עצמו, ולעניין זה הוא הסתלק רק כלפי הקונה הזה ולא כלפי אחרים¹⁶. (ב) הוא הסתלק מגוף השעבוד רק כלפי קונה זה, כמו שאפשר להקנות חפץ למישהו רק לעניין זה שיוכל להקנותו לאחר¹⁷. כמו כן, אם הקונה מכר את הקרקע לאדם אחר, הנושה יכול לגבות מן הקונה השני¹⁸.

הנושה יכול להתנות בעל פה עם החייב שיוכל לגבות רק מנכס שעתידי לבוא אליו, ומחול בכך על שעבודו על נכסים שכבר יש לחייב¹⁹.

מועילה גם מחילה מכללא על שעבוד נכסים. לדוגמה, אישה שחצר של בעלה משועבדת לה מכוח כתובתה, וגרה בה, ובכל זאת היא משלמת דמי שכירות לאדם אחר – היא מראה שמחלה על זכותה בחצר²⁰.

עיקרון זה, שנושה יכול למחול על שעבוד מכוח חוב, נסתר לכאורה מסוגיית התלמוד²¹ האומרת שאישה שכתבה למי שקנה מבעלה קרקע המשועבדת לכתובתה "דין ודברים אין לי על קרקע זו", מחילתה חלה רק אם עשו קניין, אף שיש לה על הקרקע רק שעבוד מכוח חוב²². הרי בדרך כלל מחילה אינה צריכה קניין! יש על כך כמה תשובות.

(א) מהרי"ט²³ מיישב, ששם זה שונה ממחילה רגילה, מפני שלשון "דין ודברים אין לי" היא לשון גרועה ודו משמעית, שכן אפשר לפרש שהאישה אינה מוחלת על השעבוד אלא על "דין ודברים" בעלמא, ורק אם עשתה קניין, המחילה תקפה, מפני שאז מפרשים שהתכוונה להקנות לקונה את גוף הקרקע (היינו את זכותה בקרקע), שכן יותר סביר לפרש כך מלפרש שהקניין הוא על ה"דין ודברים אין לי", שהרי קניין אינו חל על דבר שאין בו ממש.

(ב) ר' ישראל מאיר מזרחי²⁴ מיישב, שבסוגיה שם מדובר בשלושת סוגי הקרקעות שיש

¹⁴ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה, ד"ה וגדולה (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה ודע שהרב, ובקצות החושן, סימן פו, ס"ק ה [שהובא בשומרי משפט (טשכנבו), חלק ג, עמ' רסה], וסימן רט, ס"ק יב-ג); שו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כד (מד ע"ד), גם בדעת תוספות, בבא מציעא ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון), ובדעת ט"ז, חו"מ, סימן פח, בסופו.

¹⁵ כתובות צה ע"א. מצודת בן ציון, דף מו ע"ג, כותב שאם הנושה מחל לקונה השני, עדיין יוכל לגבות מהקונה הראשון.

¹⁶ דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות א.

¹⁷ דרך משפט, שם, אות ה.

¹⁸ רמב"ם, הלכות ערכין, ו, טז, והלכות מלווה ולווה, יט, ח; שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן צד בדפוס שאלוניקי, סימן צג בדפוס ברלין.

¹⁹ פני יהושע, גיטין ל ע"א (ד"ה אמר רב פפא).

²⁰ שו"ת הרשב"ש, סימן תסה.

²¹ כתובות צה ע"א (הובא ביצועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו). כך פסקו גם רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, יט, ח (הובא בשו"ת הרשב"ש, סימן שכב), ושו"ע, חו"מ, קיח, א.

²² לעניין ארוסה, ראה שער רביעי, עמ' 238, על ארוסה המסתלקת משעבוד כתובתה על נכסי בעלה.

²³ חידושי מהרי"ט, כתובות צה ע"א (הובא בשו"ת זכות אבות, סימן כב, דף כט ע"ב).

²⁴ שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סא ע"ד).

פרק שלישי: שעבוד נכסים מכוח חוב

עליהן שעבוד מיוחד לפרעון הכתובה²⁵: (1) קרקע שציון הבעל בשטר הכתובה במיוחד שתוכל האישה לגבות ממנה; (2) קרקע שייחד הבעל לפרעון הכתובה אחרי כתיבתה; (3) קרקע שהכניסה האישה לבעלה כנכסי צאן ברזל²⁶. היות שבקרקעות מסוגים אלו השעבוד הוא על דבר מסוים, אין תוקף למחילת האישה על שעבודה בלי קניין, כמו שאין תוקף למחילה על בעלות²⁷.

אגב, אפשר להסיק מדברי ר"מ מזרחי, שאין תוקף למחילת נושה על אפותיקי, דהיינו קרקע שייחד לו החייב לפרעון חובו. זאת גם אם לא אמר לו "לא יהיה לך פרעון אלא מזה", אלא השעבוד נשאר גם על שאר קרקעותיו של החייב²⁸. זאת בניגוד לגולאק²⁹, הנוקט כדבר פשוט שמועילה מחילה על אפותיקי. עוד אפשר להסיק מדברי ר"מ מזרחי, שאין תוקף למחילה על נכסי צאן ברזל, שאלה שנדון בה בפרק שביעי³⁰.

(ג) ר' רפאל אברהם קורייאט³¹ מיישב, שבסוגיה שם הקונה אינו נחשב מוחזק ובעל קניין הגוף לעניין זה, מפני שמעולם לא היתה הקרקע שלו לגמרי, אלא תמיד היתה משועבדת לכתובת האישה, ולכן לא די במחילה באמירה. הוא מוכיח מכאן את העיקרון שהוא מחדש, שמחילה על שעבוד טעונה קניין או שטר, אם בעל הנכס הנוכחי תמיד היה כפוף לשעבוד זה³².

לעומת פרשנים אלו, יש שפסקו שאכן אין תוקף למחילה על שעבוד אלא אם כן עשו קניין; ובכך מתיישבת הסוגיה בצורה פשוטה. כך כותב ר' אריה לייב הכהן³³, שאמנם אם הנושה מוחל על החוב עצמו, ממילא פוקע שעבוד הנכסים, שהוא רק כמו ערב³⁴, אבל אם החוב נשאר בתוקפו, והנושה מוחל רק על שעבוד הקרקע (או על המשכון), אין לכך תוקף (אלא אם עשה קניין). נימוקו הוא, שכל זמן ששטר החוב ביד הנושה, והחוב קיים, חל שעבוד

²⁵ כמפורט בבבא בתרא מט ע"ב.

²⁶ כך פירש רשב"ם, בבא בתרא נ ע"א (ד"ה ה"ג ואחת). אבל לפי רבנו חננאל, המוכא בתוספות, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה ה"ג), גם הסוג השלישי הוא סוג של אפותיקי.

²⁷ בכך הוא מבאר את קושיית הגמרא שם, בהמשך הסוגיה, איך מועיל מה שהאישה כתבה לקונה "דין ודברים אין ליי", הרי היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי"? ולכאורה קשה, הרי נאמר בבבא בתרא מט ע"ב "נחת רוח עשיתי לבעלי" שייך רק בשלושת סוגי הקרקעות המיוחדות, ואם כן, הגמרא יכלה לתרץ שכאן מדובר בקרקע מסוג אחר? התשובה היא, שהגמרא ידעה שהמשנה מדברת על שלושת סוגי הקרקעות, ולכן הקושיה במקומה.

²⁸ שהרי זה המצב בשני סוגי הקרקעות הראשונים בבבא בתרא שם, שהשעבוד נשאר על שאר הקרקעות, כפי שכתב רשב"ם, בבא בתרא דף מט ע"ב (ד"ה אחת) ודף נ ע"א (ד"ה ואחת).

²⁹ יסודי המשפט העברי, ספר ב, סימן נ, עמ' 112.

³⁰ אבל אין לקבוע מסמרות בדבר, כיוון שלפי רבנו חננאל (לעיל, הערה 26) אין מדובר שם בנכסי צאן ברזל; ור"מ מזרחי לא פירט אם הוא נוקט כרבנו חננאל או כרשב"ם.

³¹ שו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"ד).

³² אבני מילואים, ק, ס"ק ז, מתרץ בדרך אחרת מדוע בכתובות שם נאמר שצריך קניין למחילת השעבוד: מפני שיש בידה שטר כתובה, ויש דעה (שהבאנו בשער שיש) שמחילה על חוב בשטר צריכה קניין. אבל הוא כותב כך רק "לרווחא דמילתא", שכן הוא עצמו סובר שכל מחילת שעבוד צריכה קניין, כפי שנראה בסמוך.

³³ אבני מילואים, שם.

³⁴ משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפו), מעלה שתי אפשרויות להסביר דין זה: (א) שעבוד נכסים הוא זכות של הנושה לקבל את חובו מהנכסים, ולכן אם נמחל החוב, פקע שעבוד הנכסים; (ב) שעבוד נכסים הוא זכות לקבל ממון מהנכסים, ומחילת החוב אינה מפקיעה באופן אוטומטי את שעבוד הנכסים, אלא שמן הסתם הנושה מוחל גם על שעבוד הנכסים.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

ממילא על הנכסים. הוא משווה מחילה זו לנושה שמחזיק משכון של החייב, ומבטיח לו להחזירו לו בלי למחול על החוב – שהבטחה זו אינה מפקיעה את זכות הנושה במשכון כל זמן שהוא בידו.

נימוק אחר לשיטה זו הוא שהקרקע המשועבדת נחשבת כאילו היא ביד הנושה³⁵, וכאילו היא קנויה לנושה, והרי אין תוקף ללשון מחילה על זכות קניינית³⁶.

פרק רביעי

משכנתא

התלמוד אומר³⁷ שאם חייב מישכן קרקע לנושה במקום שנהוג שאינו יכול לפדות את הקרקע ("לסלק" את המלווה בכסף) בתוך תקופת המשכנתא, והנושה אמר: "אני מוכן להסתלק אם אקבל כסף"³⁸, שהוא מוחל בכך על חלק מזכותו במשכנתא (אף שזה לא בלשון מחילה) – דבריו תקפים רק אם עשה קניין³⁹. הראשונים נימקו, שצריך קניין מפני שהוא מוחל על זכות שיש לו בגוף הקרקע, והחייב אינו מחזיק בקרקע, כך שאינו עושה שום מעשה קניין בו⁴⁰; אבל אם עשו קניין, דברי הנושה תקפים, מפני שמניחים שהנושה התכוון להקנות לחייב את גוף הקרקע⁴¹. הרמב"ן⁴² נוקט שקנה את הקרקע לפירותיה עד סוף זמן המשכנתא. הסבר נוסף לכך יש בדברי מחנה אפרים שנביא בסמוך⁴³: שזו מחילה מותנית ולא מיידית. גישה אחרת יש בדברי ר' יוסף קארו⁴⁴, שמסביר שבלי קניין, דברי הנושה הם "פיטומי מילי".

³⁵ תוספות, פסחים לא ע"א (ד"ה משתעבדנא).

³⁶ שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כב).

הוא כותב נימוק אחר: צריך קניין כדי שהמחילה לא תיחשב "פיטומי מילי". אבל הוא לא הסביר מדוע מחילת חוב רגילה חלה בלי קניין, ואין אומרים שהיא "פיטומי מילי".

³⁷ בבא מציעא סז ע"ב. אמנם יש שם מחלוקת בשאלה זו, אבל זו המסקנה שם.

³⁸ תוספות, בבא מציעא סז ע"ב (ד"ה והלכתא), חידושי הרמב"ן, בבא מציעא סז ע"ב, חידושי הרשב"א, בבא מציעא סז ע"ב, חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סז ע"ב, ונימוקי יוסף, בבא מציעא לט ע"א (בדפי הרי"ף), אומרים שמדובר שאמר זאת אחרי זמן ההלוואה, אבל אם אמר זאת בזמן ההלוואה, מחילתו חלה בתורת תנאי בלי קניין, מפני שכספו קנה לו את זכות המשכנתא רק על מנת כן. ב

³⁹ כך פסק רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ז, ג. הדין הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכג (ד"ה עוד האריך), ביד אברהם, יו"ד, קעב, א, ובשו"ת עין יצחק, חלק א, אה"ע"ז, סימן נט, אות כא. ב

⁴⁰ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא סז ע"ב; חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סז ע"ב (ד"ה פשיטא); שו"ת הריב"ש, סימן תקי.

אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"א), מנמק, שאין כאן מחילת חוב אלא מחילת זכות בקרקע. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה (קו ע"ד), מנמק, שהמשכנתא קנויה לנושה באופן זמני.

⁴¹ ריטב"א שם (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן כד, דף מה ע"ד).

⁴² רמב"ן, שם (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט, דף טז ע"א). משחא דרבנותא, חידושי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, שיב, ה (קפו ע"ב), מנמק, שהחייב מישכן את הקרקע בהתאם למנהג שאין לו זכות לפדותה, ונמצא שהמשכנתא מכורה ביד הנושה, ולכן צריך קניין כדי שתחזור לחייב. ב

⁴³ מחנה אפרים, ליד ציון הערה 47. ב

⁴⁴ ב"י, יו"ד, סימן קעב. ב

פרק רביעי: משכנתא

כאמור, התלמוד עוסק במחילה על חלק מזכות הנושה במשכנתא. הר"ן⁴⁵ עוסק במחילה על המשכנתא עצמה, והוא כותב שמחילה זו מועילה בלי קניין, גם במקום שנהגו שהחייב אינו יכול לסלקו בכסף, מפני שמשכנתא אינה קנויה לנושה. ר' יצחק מאיי⁴⁶ הסביר שלדעתו אמנם משכנתא היא כמכר לזמן, שלכן החייב אינו יכול לפדות אותה, אבל אינו מכר גמור, ועדיין שמו של החייב עליו, שהרי הזמן יעבור מעצמו ויחזור לחייב. לכאורה קשה עליו מהסוגיה שהבאנו, האומרת שמחילת הנושה צריכה בקניין. ר' אפרים נבון⁴⁷ תירץ, שהסוגיה שם מצריכה קניין מפני שהמחילה היא מותנית, שאם ישלם הלווה, יסתלק המלווה מהשעבוד, ואינה מחילה מיידית, מה שאינו כן בנידונו של הר"ן. ר' יוסף חזן⁴⁸ מיישב בדרך אחרת: כוונת הר"ן היא שהנושה מוחל על החוב עצמו, ואז החוב פוקע, וקניין המשכנתא פוקע ממילא⁴⁹; ואילו בתלמוד שם מדובר על מחילת זכות מסוימת במשכנתא, בלי למחול על החוב, והיא צריכה קניין.

אבל ר' אפרים נבון עצמו⁵⁰ חולק על הר"ן, מפני שלדעתו⁵¹ לא מועילה מחילה על קניין פירות, ובמשכנתא, קניין הפירות שייך לנושה.

עוד עולה מן הסוגיה שם, שבמקום שנהגו שהחייב יכול לסלק את הנושה מהמשכנתא על ידי פרעון החוב, מועילה מחילת המלווה על המשכנתא בלי קניין. טעם הדבר הוא, שהיות שיש לחייב אפשרות לסלק את הנושה, זכות הנושה בקרקע היא חלשה, ולכן קל יותר למחול עליה. יוצא מכלל זה "משכנתא דסורא", שהמיוחד בה הוא אחרי סיומה, החייב נפטר מחובו, מפני שהפירות שאכל הנושה מהקרקע נזקפים בפרעון החוב⁵². ר' אפרים נבון⁵³ כותב שכאן, גם במקום שנהגו שהחייב יכול לסלק את הנושה על ידי פרעון החוב, מחילת הנושה אינה חלה בדיבור בלבד, מפני שהקרקע נחשבת קנויה לו, שהרי במשכנתא דסורא, החייב (בעל הקרקע) אינו יכול למנוע מהנושה מלאכול את הפירות. הוא מסביר שרק בסתם משכנתא, מועילה הסתלקות הנושה בדיבור במקום שנהגו שהחייב יכול לסלקו בכסף, מפני ששם הכסף שנתן הוא רק הלוואה לבעל הקרקע, ויש לנושה רק שעבוד בשדה ולא קניין, והחייב יכול למנוע מהנושה מלאכול את הפירות; אבל במשכנתא דסורא, מראש נתן את הכסף בתורת שכירות מוקדמת לכך וכך שנים, כלשון שטר המשכנתא "ובמשלם שנייא אילין תיפוק ארעא דא בלא כסף (=ובסוף השנים הללו, תצא הקרקע בלי תשלום)", וזה כעין מכר גם במקום שנהגו שהחייב יכול לסלקו, כמו שכתבו התוספות⁵⁴, שאין זה נראה כהלוואה אלא כקניית הפירות בכסף, ולכן, היא קנויה לנושה עד שיפדנה החייב, מפני ששכירות היא מכר זמני. הוא

⁴⁵ חידושי הר"ן, גיטין לו ע"א (הובא במחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן ט, ובקובץ הערות (וסרמן), סימן נג, אות ו). כך כתב גם חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין שם. Ⓜ

⁴⁶ שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ב, יד (ז ע"א).

⁴⁷ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט. Ⓜ

⁴⁸ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (קטו ע"ג, ע"מ שמו במהד' המאור; הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן י, דף יח ע"ב). כך תירצו גם אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ב), בתירוץ השני (שהוא רואה כעיקר), וברכת משה על מחנה אפרים שם, אות ד. Ⓜ

⁴⁹ כך הסביר מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן ט, איך פוקעת המשכנתא בנידונו של הר"ן. Ⓜ

⁵⁰ מחנה אפרים, הלכות שכירות שם (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ד). Ⓜ

⁵¹ מחנה אפרים, הלכות עבדים, סימן א. הבאנו את דבריו ליד ציון הערה 4.

⁵² עיין בבא מציעא סו ע"ב.

⁵³ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן י, במסקנתו. שם מובא שר' יהודה רוזאניש מסכים לפסק זה. Ⓜ

⁵⁴ תוספות, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה במשלם).

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

מסביר שאף שיכול החייב לסלק את הנושה, זה בגדר "מכר", כמו שפועל יכול לחזור בו באמצע יום עבודתו, ובכל זאת הרמב"ם⁵⁵ כותב שהוא קנוי למעביד לזמן.

פרק חמישי

שכירות

א. הסוברים שמחילה על זכות שכירות אינה תקפה

הריב"ש⁵⁶ כותב שמי ששכר קרקע ועשה קניין ושילם דמי שכירות אינו יכול להסתלק מזכות השכירות שלו בדיבור בלבד אפילו בפני עדים אלא בקניין גמור, מפני שהקרקע היא שלו לאותו זמן, כיוון ששכירות היא "מכר ליומה"⁵⁷.

הריב"ש מביא ראיה מן ההלכה שנושה אינו יכול להסתלק ממשכנתא בדיבור בלי קניין, כפי שראינו לעיל⁵⁸.

לדעת הריב"ש, מחילת השוכר אינה חלה גם אם המושכר היה בחזקת המשכיר בשעת המחילה⁵⁹. ר' יוסף חזון⁶⁰ מסביר שאף על פי שהריב"ש הסתמך על הראיה ממשכנתא, ובמשכנתא הטעם שצריך קניין כשמוחל הוא מפני שהחייב אינו תופס כלום⁶¹, הריב"ש סובר ששכירות חזקה ממשכנתא, ולכן מחילת השוכר צריכה קניין גם אם המשכיר מוחזק; ועוד, שהחזקת המשכיר בקרקע שלו עצמו אינה מעלה ואינה מורידה.

ב. הסוברים שמחילה על זכות שכירות תקפה

ר' ישראל איסר איסרלין⁶² מפקפק בדברי הריב"ש ונשאר ב"צריך עיון לדנא". הוא טוען,

⁵⁵ רמב"ם, הלכות מכירה, יג, טו.

⁵⁶ שו"ת הריב"ש, סימן תקי (הובא בב"י, חו"מ, שיב, י, בסמ"ע, שטו, ס"ק ב [שהובא בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, ובשו"ת השמים החדשים, חו"מ, סימן ק, ורמז לו סמ"ע, קפט, ס"ק א], בבאר הגולה, חו"מ, שטו, אחרי אות א, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפא ע"ב, בשו"ת תורת חסד (פריחא), סימן רנח, בשו"ת עולת שמואל (פלורנטין), חו"מ, סימן כז, בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ט, בשו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן פה, בבני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עו ע"ב, בקצות החושן, שטו, ס"ק ג, בשו"ת עין יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן נט, אות כא, בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פט, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קעד וסימן רמה, בשו"ת דברי ריבות, סימן רפח, בסופו, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכג, בשו"ת נדיב לב, חלק ב, סימן נה, דף קו ע"ד, במשפטי שמואל (רבינוביץ), חלק ב, שמעתתא דחצר, פרק ב, אות א, בקובץ שיעורים, בבא בתרא, אות נח, באמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יא, אות יד ואות טז, וע"י ר"א הורביץ, בפר"ר, כרך יז, עמ' 72). מ"ה

⁵⁷ בבא מציעא נד ע"ב; רמב"ם, הלכות שכירות, ז, א.

⁵⁸ ליד ציון הערה 37. מ"ה

⁵⁹ כך היה בנידונו.

⁶⁰ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע, עמ' שנ (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט, דף יז ע"א).

⁶¹ כאמור ליד ציון הערה 42.

⁶² שער משפט, שטו, ס"ק א (הובא בחידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן א, אות ב).

פרק חמישי: שכירות

שבשכירות קרקע, אין גוף הקרקע של השוכר, אלא היא שלו רק לשימוש, ועל שימוש בקרקע אפשר למחול; ואמנם שכירות היא "מכר ליומה", אבל הרי הריב"ש עצמו כתב במקום אחר⁶³ שהיא נחשבת מכר רק לעניין ההנאה של השכירות, לא לעניין גוף הקרקע, והרי על הנאה מועילה מחילה, שלא כמו על נכס⁶⁴.

גם ר' יהושע באב"ד⁶⁵ כותב שמחילה על שכירות תקפה, והכלל ששכירות היא מכר ליומה אינו נוגע לכאן, כיוון שהוא נאמר רק לעניין אונאה⁶⁶.

אשר לראיית הריב"ש ממשכנתא, האחרונים דוחים אותה בכמה דרכים: (א) ר' ישראל איסור⁶⁷ דוחה, שמשכנתא, במקום שנהוג שהחייב אינו יכול לסלק את הנושה בכסף, עדיפה משכירות, והגוף קנוי לנושה, שהרי מותר לנושה לאכול את פירות הקרקע גם בלי ניכוי שווי הפירות מסכום החוב, ואין בזה איסור ריבית, וכן לעניין דין בר מצרא יש הבדל בין שכירות למשכנתא, שאם החייב-הממשכן מכר את הקרקע לאחר, יכול הנושה לסלקו⁶⁸, ואילו משכיר שמכר את הקרקע לאחר, אין השוכר יכול להוציא מידו⁶⁹.

(ב) מחנה אפרים⁷⁰ דוחה, שבמשכנתא, הנושה אינו מסתלק מעכשיו, אלא מתנה שכשיביא לו החייב כסף, יסתלק, ולכן צריך קניין; אבל אם הסתלק מיד, מועיל הסילוק בלי קניין, וכך יהיה הדין גם בשכירות⁷¹.

(ג) ר' יוסף חזן⁷² דוחה, שבמשכנתא, הנושה קונה מראש את פירות הקרקע עד הזמן שיחזיר לו החייב את כסף ההלוואה, ולכן אינו יכול להסתלק כדיבור, ואילו שכירות "ישנה מתחילה ועד סוף"⁷³, כלומר, שהמשכיר בית לחודש בשלושים פרוטות (לדוגמה), זוכה רק בפרוטה של דמי השכירות כל יום, וגם השוכר זוכה בזכות השכירות רק מדי יום ביומו, ולכן הוא יכול למחול כדיבור על העתיד שעדיין לא קנה⁷⁴.

⁶³ שו"ת הריב"ש, סימן שנה. Ⓜ

⁶⁴ גם שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עה, דוחה את נימוקו של הריב"ש, ששכירות היא מכירה ליומה, שהרי תוספות, בבא מציעא נו ע"ב (ד"ה והאי), תוספות הרא"ש שם, וש"ך, חו"מ, שיג, ס"ק א, כתבו ששכירות היא כמכר רק לגבי אונאה; ואם כן, מחילה יכולה להעביר את הקרקע מהשוכר למשכיר בלי קניין. Ⓜ

⁶⁵ ספר יהושע, שו"ת, סימן לו. Ⓜ

⁶⁶ כאמור בהערה 64.

⁶⁷ שער משפט, שצוין בהערה 62.

⁶⁸ רמ"א, חו"מ, קעה, נו. אבל יש לציין ששו"ע שם סובר להיפך.

⁶⁹ שו"ע, חו"מ, קעה, סג. Ⓜ

⁷⁰ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט. ראה פרק רביעי, ליד ציון הערה 47, שמחנה אפרים כותב על פי סברה זו, שגם במשכנתא מועיל סילוק מידי. שו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, ופסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מ, כותבים שמחנה אפרים חולק על הריב"ש. Ⓜ

⁷¹ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו), ושו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (טז ע"ב), דוחים את דחיית מחנה אפרים, שהרי כפי שראינו ליד ציון הערה 42, הראשונים כתבו שהטעם שצריך קניין בסילוק ממשכנתא הוא מפני שהמלווה קנה את הקרקע עד סוף זמנה, והיינו כטעם של הריב"ש, ולא כטעם של מחנה אפרים. Ⓜ

⁷² חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו).

⁷³ הוא מוכיח מתוספות, בבא מציעא סב ע"א (ד"ה שכירות), שזה אמור גם בשכירות בית.

⁷⁴ אך הוא משיב על דחייה זו, שהשוכר קונה את הבית מיד, לכל הזמן שקצב, במעשה הקניין שעשה, ורק המשכיר לא קנה את כל מעות השכירות (כלומר, בדוגמה הנ"ל, נכון שהמשכיר קונה רק פרוטה כל יום, אבל השוכר קונה מראש את זכות השכירות עד סוף הזמן); לכן השוכר אינו יכול להסתלק מהשכירות. Ⓜ

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

ר' ישראל איסר איסרלין⁷⁵ מביא ראייה שאפשר למחול על זכות השכירות, מהדין⁷⁶ שבעל בית יכול למחול על זכותו בארבע האמות הסמוכות לפתח ביתו בחצר המשותפת – הרי שמועילה מחילה על זכות קניינית בקרקע. האחרונים דוחים ראייה זו בכמה דרכים: (א) ר' משה אהרן אייזנבך⁷⁷ דוחה, שזכות ארבע האמות היא רק זכות לשעה⁷⁸, אבל לשוכר בית יש קניין גוף לפירותיו. (ב) ר' יוסף שאול נתנזון⁷⁹ דוחה, ששם לכל בני החצר יש אותה זכות, וכשאחד משתמש בארבע האמות, הן שלו, ולכן כשאחד מסתלק מזכותו, זכו האחרים ממילא, מה שאין כן בשכירות, שזכות השימוש היא רק לשוכר, ולכן זכותו אינה פוקעת בדיבור⁸⁰. (ג) ר' יהודה לייב גרוברט⁸¹ דוחה, שקניין השימוש בארבע האמות גרוע מסוגים אחרים של קניין שימוש, ואינו קניין כלל, ולכן אפשר למחול עליו, מה שאין כן בקניין שכירות. הוא מוכיח זאת מר' יוחנן האומר בירושלמי⁸² שארבע אמות אינן "לו לקנין", אף על פי שר' יוחנן סובר⁸³ שקניין פירות חשוב כמו קניין הגוף.

ר' יעקב די בוטון⁸⁴ מביא ראייה שמועילה מחילת השוכר, מהדין⁸⁵ שבשכירות לזמן קצוב, בסוף הזמן יכול המשכיר להוציא את השוכר מהבית אפילו בימות הגשמים, ולא מצאנו מי שאמר שצריך שהשוכר יקנה את הבית חזרה למשכיר במעשה קניין, וכך נהוג, שאין עושים מעשה קניין בתום השכירות; ומכאן שהבית אינו קנוי לשוכר, ואם כן, מועילה מחילה בדיבור. ר' יוסף חזון⁸⁶ דוחה ראייה זו, שבשוכר לזמן קצוב, אחרי הזמן לא נשאר לשוכר שום זכות בבית, ולכן אין צורך בקניין להקנותו חזרה, מפני שאין לו מה להקנות למשכיר; ואין ראייה משם לשוכר המוחל בתוך הזמן הקצוב.

טעם נוסף שתועיל מחילת השוכר בדיבור בלבד, כותב ר' יוסף חזון⁸⁷: גם אם נאמר שבאופן עקרוני המחילה צריכה קניין מפני שהשכירות היא כמכר, הרי שוכר החוזר בו תוך הזמן נפטר מחיוב תשלום דמי השכירות, והנאה זו תוכל להיות קניין לתת תוקף למחילתו⁸⁸. אבל למעשה הוא כותב, שגם אם אחרי מחילת השוכר החזיר לו המשכיר את דמי השכירות שהקדים, אין

⁷⁵ שער משפט שם.

⁷⁶ שאמר הריב"ש עצמו – ראה עמ' 649.

⁷⁷ ברכת משה, על מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, אות ב.

⁷⁸ כלשון שו"ת הריב"ש, סימן רמח.

⁷⁹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן ח.

⁸⁰ אבל ברכת משה שם מעיר, שחזון איש, בבא בתרא, סימן ו, אות ד, בסופו, כותב שארבע האמות קנויות לגמרי רק לאחד, אלא שהוא משאיל אותן לאחרים להשתמש בהן כשאינו צריך, ולפי דבריו אי אפשר לומר שכשהסתלק, זכו האחרים.

⁸¹ חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א.

בדומה דוחה ישעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא יב ע"א, אות ריא, שבארבע האמות יש לבעל הבית רק זכות שימוש, אבל שכירות היא קניין גוף לפירות.

⁸² ירושלמי בבא בתרא, א, ה.

⁸³ בבא בתרא קלו ע"ב.

⁸⁴ שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עה.

⁸⁵ רי"ף, בבא מציעא נט ע"א (ברפי הרי"ף); שו"ע, חו"מ, שיב, ח.

⁸⁶ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמח).

⁸⁷ חקרי לב, שם, בסוף הסימן (עמ' שנא).

⁸⁸ הוא מסתמך על רבנו פרץ (שנביא בעמ' 658, הערה 194), האומר שהטעם שבמקום שנהגו שהחייב יכול לסלק את הנושה ממשכנתא בתשלום כסף, החייב יכול להתנות בלי קניין שלא יסלק, הוא מפני שיחד עם

פרק חמישי: שכירות

אומרים שזה קניין כסף שמועיל כקניין על המחילה, ורק אם עשו קניין סודר, מפרשים שהשוכר מתכוון להקנות בזה למשכיר את גוף הקרקע⁸⁹, אבל אם רק החזיר את דמי השכירות, אין זה מראה שהתכוון להקנות למשכיר את הקרקע, אלא ייתכן שהחזיר לו מפני שהסכימו שניהם לבטל את השכירות⁹⁰.

ג. הבחנות שונות

אם נמחל גם חיוב דמי השכירות: ר' יום טוב צהלון⁹¹ עושה הבחנה: אם המשכיר אמר לשוכר "צא מהבית ותהיה פטור מדמי השכירות שהיית חייב", הרי היות שמחילתו על דמי השכירות חלה בלי קניין, מועילה גם מחילת השוכר על זכות השכירות⁹². לעומת זאת, אם אמר המשכיר רק "צא מביתי" ולא אמר "ואתה פטור משכירותו", השוכר עדיין חייב בדמי השכירות, ולכן גם מחילת השוכר אינה תקפה (אלא אם כן יעשה קניין אחר, שיחזור השוכר וישכיר את הבית לבעליו). כמו כן, אם השוכר אמר למשכיר "תן לי את כספי וטול את ביתך", הוא יכול לחזור בו מפני שהם דברים בעלמא. בכך הוא מיישב את דברי הריב"ש עם מה שמשמע ההיפך מדברי הרמב"ם⁹³, שכתב (על שוכר בית שהשכיר אותו לאחרים והמשכיר ביקש ממנו לצאת): "עד שאתה משכירו לאחר, תניח לזה ביתו", ולא כתב "תשכיר לזה ביתו", משמע שאין צורך שיחזור וישכיר אותו לבעליו, אלא יניחנו ויצא ואין עליו חיוב – התירוץ הוא, שהם עוסקים במצבים שונים. אך ר' רפאל יעקב מנשה⁹⁴ מקשה עליו, אם מחילת השוכר בטלה משום שאי אפשר למחול על קרקע, מה משנה העובדה שמחילת המשכיר היתה תקפה?

התנאה זו, מתחייב הנושה שלא יתבע את הכסף מהחייב עד סוף הזמן, והנאת הארכת הזמן שווה פרוטה, ומחילת החייב חלה בתמורה. אבל הוא כותב שרבונו פרץ הוא יחיד בדעתו לגבי מה שעולה מדבריו לענייננו.

⁸⁹ כמו שנאמר בדומה לעניין סילוק מבעלות בקניין – ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי.

⁹⁰ הוא מנמק נימוק אחר שלא מועיל כאן קניין כסף: צריך כוונה לקנות, וכאן השוכר והמשכיר לא התכוונו להקנות את הבית למשכיר על ידי החזרת דמי השכירות. אבל אין דבריו מובנים, שהרי בקניין סודר מפרשים שהתכוון לכך על אף שלא אמר כך בפירוש, כאמור, ואפשר לומר כך גם בקניין כסף.

שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (יח ע"א), מביא את מסקנת חקרי לב שהחזרת דמי השכירות אינה מועילה.

⁹¹ שו"ת מהריט"ץ, סימן פט. הבאנו את דבריו בשער עשירי, עמ' 416. על מחילת דמי שכירות, ראה עמ' 103.

⁹² דבר הפוך מדברי מהריט"ץ אומר שו"ת זכות אבות, סימן כח: שהשוכר בית לזמן קצוב, ואמר המשכיר לשוכר בתוך הזמן "עזוב את הבית ואני מוחל לך", ויצא השוכר, עדיין הוא ברשות השוכר, מפני ששכירות היא מכר ליומה, ומחילה אינה מועילה בקרקע, וכל זמן שלא החזיק המשכיר בקרקע, הוא יכול לחזור על השוכר, כלומר שמחילת המשכיר על דמי השכירות אינה תקפה. נראה שכונתו היא שמחילת המשכיר היתה מותנית מכללא בכך שמחילת השוכר תהיה תקפה, והרי השוכר אינו יכול למחול על זכות השכירות, ולכן רק אם המשכיר החזיק בקרקע בפועל, מה שנותן תוקף למחילת השוכר, יש תוקף גם למחילת המשכיר על דמי השכירות. על דברי זכות אבות ראה עמ' 806.

⁹³ רמב"ם, הלכות שכירות, ה, ה.

⁹⁴ שו"ת באר המים (מנשה), סימן קצו. הוא מיישב את דברי הרמב"ם בדרך אחרת: כשהשוכר רוצה לצאת מהבית, ראוי שישכיר לאחר, משום "אל תמנע טוב מבעליו", והמשכיר קודם לכול, אם ירצה, ולכן יש להניח שהמשכיר הקנה לו את זכות השכירות על דעת זה שישאיר לו אותה אם ירצה לצאת, והשכירות פוקעת ממילא אם המשכיר מגלה את דעתו שהוא רוצה אותה; ולכן הרמב"ם נקט לשון "הנחה", מפני שלגבי די בהנחה (כך נראית כוונתו). על דברי הרמב"ם ראה במילואים להערה 65.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

זכות שנים עשר חודש: ר' יעקב די בוטון⁹⁵ כותב ששוכר לזמן קצוב שמחל בתוך הזמן, מחילתו בטלה, מפני שהמושכר קנוי לו לזמן הזה מן הדין. לעומת זאת, אם מחל על הזכות שתיקנו חז"ל בשכירות שאינה קצובה בזמן, שיש לשוכר זכות לגור בבית שנה אחרי הודעת המשכיר שהוא רוצה לסיים את השכירות⁹⁶, מחילתו מועילה בלי קניין, גם לפי הריב"ש; ורק במשכנתא מחילת הנושה צריכה קניין⁹⁷ אף ששם זה רק מנהג שהחייב אינו יכול לסלק אותו, משום שמשכנתא חזקה משכירות⁹⁸. לעומתו, מהרשד"ם פוסק שגם לעניין התקנה שיש שוכר זכות לדור בבית במשך שנה אחרי ההודעה, הבית נחשב בחזקת השוכר למשך אותה שנה, ולכן אין תוקף למחילתו על זכותו בלי קניין⁹⁹.

מחילה או סילוק: מחנה אפרים¹⁰⁰ עושה הבחנה בין לשון מחילה לבין לשון סילוק: לשון מחילה אינה מועילה, מפני שאי אפשר למחול על קניין פירות¹⁰¹. לעומת זאת, לשון סילוק מועיל, מפני שסילוק משמעו הפקר¹⁰²; ואין לומר שאחרי שזכות השכירות הופקדה, כל אדם יכול לזכות בה, מפני שברגע שמסתלק השוכר, זכה בה ממילא המשכיר, בעל הבית¹⁰³. אם המשכיר כבר השכיר לאחר: אם השוכר מחל על זכות השכירות, ובעקבות כך השכיר המשכיר את הנכס לאחר, השוכר כבר אינו יכול לחזור בו ממחילתו¹⁰⁴. זאת בתנאי שהמשכיר הודיע לשוכר בפני עדים, שהוא עומד להשכיר את הבית לאדם אחר, ובכך נתן הזדמנות לשוכר לחזור בו לפני שהצעד ייעשה בלתי הפיך¹⁰⁵.

אופן קניית השוכר את זכות השכירות: ר' אליעזר גורדון¹⁰⁶ כותב שאם השוכר עשה קניין חזקה בבית ("נעל, גדר או פרץ"), או שקנאו בקניין כסף, יש לו קניין הגוף לפירות, והוא נחשב שלו לעניין שיוכל לקנות בו מיטלטלין בקניין חצר, ולכן לא מועילה מחילה בלי

⁹⁵ שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עה. עה.

⁹⁶ בבא מציעא קא ע"ב.

⁹⁷ כפי שראינו ליד ציון הערה 37.

⁹⁸ חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמח), דוחה טענה זו של עדות יעקב בכך שהריב"ש סובר שזכות נושה במשכנתא קלה מזכות שוכר בשכירות, כפי שראינו בהערה 58.

⁹⁹ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמה (והוכפל בסימן רפו, שנרפס בדפוס שלוניקי שנ"ח, ונשמט מדפוס למברג תרכ"ב בגלל הכפילות).

¹⁰⁰ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט.

¹⁰¹ הוא מפנה לדבריו בהלכות עבדים, סימן א, ששם כתב עיקרון זה (ראה ליד ציון הערה 4), ומביא ראיה מהריב"ש, הערה 56. אבל יש להעיר שבנידונו של הריב"ש היה זה סילוק!

¹⁰² ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, עמ' 579, ובשער שש-עשרה, עמ' 680.

¹⁰³ אך חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו), דוחה את מה שכתב מחנה אפרים שלשון סילוק היא הפקר ולכן זכה המשכיר, שהרי רש"י, כריתות כד ע"א (ד"ה ה"ג), כותב ש"אי אפשר" היא לשון הפקר רק במיטלטלין ולא בקרקע, וכן פסק הרא"ש, גיטין, פרק ד, סימן ג; ועוד, שאם הפקיר רק למשכיר, אינו מועיל, מפני שהפקר צריך להיות לכול, ואם הפקיר לכול ולא רק למשכיר, השוכר עצמו זוכה ראשון בהפקר כיוון שהוא דר בבית. אגב, מדברי חקרי לב נראה שהוא לא הרגיש שמחנה אפרים מבריל בין סילוק למחילה.

¹⁰⁴ רוח חיים (פאלאג'י), חו"מ, ש"ב, ס"ק ו.

¹⁰⁵ שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב (עמ' שעז).

¹⁰⁶ תשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ב, בדעת הריב"ש. הוא מסתמך על נתיבות המשפט, קצב, ס"ק ו, העושה הבחנה זו לעניין רמת הקניין שיש לשוכר בבית. ראה עוד בהשלמות לעמ' 648, שמשכנתא הרועים, מערכת ש, אות קעז, כותב שרק אם השוכר קנה את השכירות בקניין גמור ובכסף, אינו יכול להסתלק ממנה בדיבור בלבד.

פרק שישי: ארבע אמות בחצר

קניין. לעומת זאת, אם השוכר קנאו רק בשימוש, יש לו רק שעבוד לשימוש, ולכן מועילה מחילה בלי קניין.

ד. שאילה

במקביל לדיון באפשרות למחול על זכות שכירות, יש לדון ביכולתו של שואל למחול על זכותו לשאול את הנכס.

ר' שרגא צבי טננבוים¹⁰⁷ כותב שגוף הנכס השאול שייך למשאל, והנכס רק משועבד לשואל לשימוש, ולכן הוא יכול למחול על שעבוד זה בלי לעשות קניין; וכשהוא מסכים להשיב את הנכס, הוא מוחל על שעבוד זה, והנכס שב לבעלו.

הלכה זו באה לידי ביטוי גם לעניין שאילת מקום: ר' יהונתן אבלמן¹⁰⁸ כותב שאף שבהפקדת פיקדון, מקומו של הפיקדון בבית השומר שאול למפקיד¹⁰⁹, המקום אינו קנוי לו בקניין גמור אלא שאול לו לשימוש זה, להניח בו את פקדונו, ולכן הוא יכול למחול על שיעבודו לשימוש זה, וממילא המקום חוזר לנפקד. בכך הוא מסביר איך מפקיד יכול להקנות את הפיקדון לנפקד בדיבור בלבד¹¹⁰: הנפקד קונה אותו בקניין חצר, כיוון שמקומו של הפיקדון חזר להיות שלו לגמרי על ידי מחילת המפקיד (מכללא) על זכותו בו.

פרק שישי

ארבע אמות בחצר

חצר שנמצאת בבעלות משותפת של בעלי הבתים שבחצר, לכל בעל בית יש זכות להשתמש שימוש ייחודי בארבע אמות בחצר שמול כל פתח שיש לו¹¹¹. הריב"ש¹¹² כותב, שבעל הבית יכול למחול על זכותו בארבע אמותיו, מפני שארבע האמות אינן שלו בקניין גמור אלא לשימוש זמני. כלומר, הבעלות בכל החצר היא משותפת לכל בעלי הבתים, ויש לכל בעל בית זכות נוספת, להשתמש שימוש ייחודי בארבע האמות שלפני פתח ביתו, והוא יכול למנוע מן האחרים להשתמש בהן, מה ששותף רגיל בקרקע אינו יכול לעשות; ועל זכות זו אפשר למחול. ה"נמחל" הם בעלי הבתים האחרים, שעקב המחילה הם יכולים להשתמש בארבע האמות הללו בשווה לזכות שימושו של המוחל, בלי שתהיה לו עדיפות עליהם.

¹⁰⁷ נטע שורק, חידושי סוגיות, פרשת בהר, דף קט ע"ג. כמו כן, פתחי חושן, פקדון ושאלה, פרק א, הערה פג, כותב שרק שכירות אינה נמחלת בדיבור, מפני שיש חיובים על המשכיר ועל השוכר, ואילו בשאילה לזמן, הזמן הוא טובת השואל, ולכן נראה שזכות השואל נמחלת בדיבור.

¹⁰⁸ שו"ת זכרון יהונתן, חו"מ, סימן ג (קכא ע"א בהגהה).

¹⁰⁹ רשב"ם, בבא בתרא פה ע"א (ד"ה המופקדין).

¹¹⁰ רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא. ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 6.

לעומת זאת, שבילי דוד, חו"מ, סימן קפט, ואולם המשפט, סימן קפט, כותבים שבפיקדון לזמן קצוב, מקום הפיקדון שאול למפקיד למשך הזמן הזה, ואינו יכול למחול על זכות השאילה, ולכן הנפקד אינו יכול לקנות את הפיקדון בקניין חצר.

¹¹¹ בבא בתרא יא ע"א.

¹¹² שו"ת הריב"ש, סימן רמח (עמ' שט), הובא בכ"י, חו"מ, קעב, ט. פ.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

הוא מסביר בכך את הדין¹¹³ שאם בעל בית אטם את הפתח שלו ופרץ את פצימיו (המקלות הדקים המהווים את המזוזות ואת המשקוף של הפתח), הפסיד את זכותו בארבע האמות – מפני שהראה בכך שהוא מוחל עליה¹¹⁴.

אבל הרשב"א¹¹⁵ סובר שארבע האמות קנויות לבעל הבית קניין גמור. הריב"ש¹¹⁶ כותב שלפי הרשב"א, אי אפשר למחול על ארבע האמות, כיוון שהן קניין גמור שלו, ומחילה על בעלות אינה תקפה; והוא יצטרך להסביר שפריצת הפצימים מועילה מפני שבכך הוא כמפקיר את ארבע אמותיו לכל בני החצר.

ר' ישראל איסר איסרלין¹¹⁷ מוצא נפקות בין שני ההסברים מדוע בעל הבית מפסיד את ארבע האמות אם פרץ את פצימיו: לפי הרשב"א, הוא יכול לחזור בו ולזכות בארבע האמות מן ההפקר אם בני החצר האחרים עוד לא זכו בהן (כגון על ידי קניין חזקה); ואילו לפי ההסבר שהוא משום מחילה, אינו יכול לחזור בו גם אם עוד לא זכו בהן בני החצר במעשה קניין, כיוון שעל ידי המחילה, ארבע האמות עוברות באופן אוטומטי לבעלות משותפת מלאה של בני החצר.

פרק שביעי

נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג

אישה שהביאה עמה נדוניה לבעלה בעת נישואיה, והבעל קיבל על עצמו את אחריות הנכסים, הם נקראים "נכסי צאן ברזל". אם פחתו – פחתו לו, ואם הותירו – הותירו לו; ואם האישה תתאלמן או תתגרש, היא תקבל אותם לפי שוויים המקורי. נכסים שהביאה האישה, והבעל לא קיבל על עצמו אחריות עליהן, נקראים "נכסי מלוג". אם פחתו – פחתו לה, ואם הותירו – הותירו לה, ולבעל יש רק זכות לקבל את פירותיהם¹¹⁸.

האם האישה יכולה למחול לבעלה על נכסים אלו?¹¹⁹ הפוסקים דנו בשאלה זו מצד העיקרון שאי אפשר למחול על בעלות, ואפשר למחול על זכות קניינית הפחותה מבעלות.

¹¹³ בבא בתרא יב ע"א.

¹¹⁴ בדומה מסביר רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן מג (הובא בפר"ר, כרך יז, עמ' 73), את הדין הזה: היות שארבע האמות אינן קנויות לו לגמרי אלא קנויות לו רק לשימוש, לכן כשגילה את דעתו שאינו צריך אותן, פקעה זכותו; ושער משפט, שטו, ס"ק א, מסביר שכוונת הרא"ש היא שבכך מחל על זכותו. ¹¹⁵

¹¹⁵ חידושי הרשב"א, בבא בתרא יא ע"א (ד"ה ויש מרבותי). גם שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קכד (קכ ע"ב-ע"ד), כותב שאינו יכול למחול על זכות זו, ורק אם עשה קניין, המחילה תקפה, כמו שמחילת בעלות תקפה אם עשו קניין (ראה עמ' 553), מפני שמניחים שהתכוון להקנות את הקרקע, וגם אם עדים אמרו שמחל, חזקה שסופרי בית הדין שעשו את הקניין עשו אותו באופן המועיל, שהרי הם בקיאים בדני קניין; וגם לדעה (שם) שקניין אינו מועיל במחילת בעלות, הרי אם לשון השטר הוא "מחל על ערעורו בפתח ונתן לו רשות לסגור את הפתח", המחילה תקפה, מפני שמחל רק על השעבוד שיש לו בקרקע.

¹¹⁶ ריב"ש שם. וכך מסבירים חידושי הרשב"א, בבא בתרא יא ע"ב (ד"ה אמר רבא), ומגיד משנה, הלכות שכנים, ב, ז, שבפריצת הפצימים הראה שהוא מפקיר את זכותו בחצר לשכניו.

¹¹⁷ שער משפט, שם. וכך מפורש בחידושי הרשב"א, שם, שאם לא זכו אחרים, הוא יכול לחזור בו. ¹¹⁸

¹¹⁸ רמב"ם, הלכות אישות, טז, א.

¹¹⁹ לשאלת ביטול המחילה מצד טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי", ראה שער תשיעי, עמ' 387.

פרק שביעי: נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג

ר' חיים שבת¹²⁰ כותב שאישה יכולה למחול (אף בלי לעשות קניין סודר) על נכסי צאן ברזל, מפני שאינם בבעלותה, שהרי אם פחתו פחתו ובעל ואם הותירו הותירו לבעל, ויש לאישה רק שעבוד עליהם; ואף על פי שאם תתאלמן או תתגרש היא זכאית לקבל אותם חזרה בעצמם ואין הבעל או יורשיו יכולים לשלם לה כסף במקומם¹²¹, זה משום "שבח בית אביה", ולא משום שהם ברשותה¹²². הוא מביא ראיה מן ההלכה¹²³ שאם יורשי הבעל פרסו בגד מנכסי צאן ברזל על מת, נאסר הבגד בהנאה, כמו שהקדש מפקיע מידי שעבוד – הרי שיש לאישה רק שעבוד על נכסי צאן ברזל, שכן אילו היה לה קניין הגוף בהם, לא היו היורשים יכולים לאסור אותם בהנאה נגד רצונה.

גם ר' שמואל מפירדא¹²⁴ כותב שהאישה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל, ואף שאין מועילה מחילה על נכס בעין, כאן הנכסים הם באחריות הבעל, ועומדים למכירה אם האישה תסכים לכך, ולכן היא יכולה למחול על זכותה בהם.

לעומתם, פוסקים אחרים כותבים שאישה אינה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל שלה כשהם עדיין בעין ("בלאותיה קיימין"), מפני שהם בחזקתה, והכלל הוא שאין תוקף למחילה על בעלות¹²⁵. אפשר להסביר, שהיות שאם תתאלמן או תתגרש, תהיה זכאית לקבל אותם חזרה בעצמם ואין הבעל או יורשיו יכולים לשלם לה כסף במקומם¹²⁶, הדבר מראה שהם בבעלותה, אלא שהבעל נושא באחריות עליהם.

אשר לנכסי מלוג, יש יותר סיבה לומר שאין מועילה מחילת אישה עליהם, מפני שהם באחריות האישה¹²⁷. לבעל יש בהם רק קניין פירות, וקניין פירות אינו כקניין הגוף¹²⁸, ולכן הם נחשבים שלה, ואדם אינו יכול למחול על דבר ששייך לו¹²⁹.

¹²⁰ שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סג, דף צו ע"ב–ע"ג (הובא בשו"ת שער אשר, חלק א, אה"ע"ז, סימן לח, דף קד ע"א).¹²¹

הפלאה, קונטרס אחרון, צ, ס"ק כו, לומד מתוספות, בבא קמא פט ע"א (ד"ה כל), שלדעתם היא יכולה למחול לבעלה על נכסי צאן ברזל גם אם מכרה אותם, מפני שלדעתם היא אינה יכולה למכור את גוף הנכסים, והיא יכולה למכור רק את שטר הכתובה שבו כתוב חיוב הבעל להשיב לה את נכסי צאן הברזל, והרי מוכר שטר חוב יכול למחול עליו.

¹²¹ שו"ע, אה"ע"ז, פח, ג.

¹²² גם נחל יצחק, עג, יט, ענף ו, מסביר (בדעת בית שמואל, שיצוין בהערה 124), שהגוף שייך לבעל אלא שחכמים תיקנו שמשום שבח בית אביה הם שלה.¹²³

¹²³ יבמות סו ע"ב.¹²⁴

¹²⁴ בית שמואל, צ, ס"ק סא (הובא בשו"ת דבר אמת (מונטונייגו), סימן פח, דף קכג ע"ג).¹²⁵

¹²⁵ הפלאה, קונטרס אחרון, עז, ס"ק ד, כותב שהמוחלת על כתובה, המחילה אינה כוללת נכסי צאן ברזל שהם עדיין בעין ("בלאותיה קיימין"), מפני שהם בחזקתה. בסימן צ, ס"ק לה, כתב שהראב"ד, הלכות אישות, כב, יח, סובר שמועילה לשון מחילה על קרקע של נכסי צאן ברזל, אף שהיא בעין, מפני שלדעתו אם האישה מוכרת נכסים אלו, המכר קיים, ואילו לרמב"ם, לשון מחילה אינה מועילה.

יריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן צד, אות ט (חלק ב, עמ' קכ), מביא את המחלוקת האם אישה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל.¹²⁶

¹²⁶ כאמור ליד ציון הערה 121.

¹²⁷ תוספות ר"ד, בבא קמא פט ע"א; שו"ת מצוות כהונה, סימן לו. כמו כן, פסקי הרי"ז, בבא קמא, פרק ח, הלכה ג, אות יב, כותב שאישה שהזיקה לאדם זר, ויש לה נכסי מלוג, היא חייבת למכור אותם כדי לשלם לניזק, והסביר מההדיר בהערה 68, שאין חוששים שתמחל לבעלה, מפני שאינה יכולה למחול עליהם.

¹²⁸ יבמות לו ע"ב.

¹²⁹ מצוות כהונה שם.¹²⁹

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

אבל יש אומרים שמחילת האישה תקפה¹³⁰. החתם סופר¹³¹ מנמק, שאחרי תקנת אושא, שאישה שמכרה נכסי מלוג ומתה, הבעל יכול להוציא אותם מידי הקונה¹³², התחזק שעבוד הבעל בנכסי מלוג והם כאילו שלו, ויש לאישה רק שעבוד קל עליהם, ולכן היא יכולה למחול על השעבוד כאילו אינם בעין¹³³.

עניין אחר הוא בעל המחול על הזכות שהעניקה לו תקנת אושא בנכסי מלוג, שאחרי מות אשתו, הוא יכול לבטל מכר שאשתו מכרה. בתלמוד¹³⁴ נאמר שהבעל יכול למחול על זכותו לבטל מכר של אשתו, כשהיא ארוסה, אבל כשהיא נשואה, אינו יכול למחול, כיוון שכשהיא נשואה, זכותו בנכסי המלוג שלה שקולה לזכותה (ידו כידה").

הרא"ש¹³⁵ עוסק באישה נשואה שמכרה נכסי מלוג שלה, ובעלה שמע ושתק, והוא פוסק שאין לראות זאת כמחילה על זכותו בנכסיה לאחר מותה לפי תקנת אושא, מפני שהוא "כמו לוקח". לאור האמור, נראה שכונתו היא שהיות שיש לבעל זכות כמו בעלות, אינו יכול למחול עליה, בין מחילה מפורשת ובין מחילה מכללא¹³⁶.

פרק שמיני

זיקת הנאה

זיקת הנאה היא זכות שיש לראובן להשתמש שימוש מסוים בקרקע של שמעון, או זכות למונע משמעון לעשות דבר מסוים בקרקעו (של שמעון)¹³⁷. בלשון הפוסקים: "חזקת תשמישין".

¹³⁰ שלטי הגיבורים, בבא קמא לא ע"ב (כדפי הרי"ף), אות ב (הובא בתוספות יום טוב, בבא קמא, ת, ד, ובים התלמוד, בבא קמא פט ע"א, מפרשי הים, אות יד). Ⓜ

¹³¹ חידושי חתם סופר, בבא קמא דף פז ע"א (ד"ה נתגרשה) ודף פח ע"א (עמ' קז), בדעת הרי"ף והרמב"ם (שלא כתבו שאישה שהזיקה חייבת למכור נכסי מלוג ולשלם – מפני שחוששים שתמחל לבעל).

¹³² כתובות נ ע"א.

¹³³ הוא מסביר שלכן אישה שחבלה, אין כופים אותה למכור את נכסי המלוג שלה, מפני שבוודאי תמחל לבעלה, ומה שהגמרא לא תירצה כך הוא לפני תקנת אושא.

¹³⁴ כתובות פג ע"א. כך פסק שו"ע, אהע"ז, צב, א. Ⓜ

¹³⁵ שו"ת הרא"ש, כלל מ, סימן ב. וזו לשונו: "ראובן נתחזק עליו שטר חוב. ולא אשתו היתה לה חצר אחת, שקנתה בשמה, וכשחלתה למות נתנה לרחל בתה בצוואתה זו החצר, ולא ערער ראובן בדבר, ונפטרה לאח... תשובה: יראה שאותה חצר שקנתה לאה בשמה, היו הפירות של אותה חצר של ראובן בעלה, דנכסי מלוג היו... ולא היתה יכולה לא למכרם ולא ליתנם במתנה, דאמר רבי יוסי: 'באושא התקינו... הבעל מוציא מיד הלקוחות'... ואף על פי שראובן בעלה היה בשעת הצואה ושמע ולא מיחה, לא הפסיד בשביל זה זכותו... הכא דלוקח שויהו רבנן להוציא הנכסים מיד הלקוחות לא הפסיד בשתיקתו".

¹³⁶ אבל יש להעיר, שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 575, שיש אומרים שמחילה מכללא מועילה גם במחילת בעלות.

הרא"ש מנמק נימוק אחר: שאי אפשר להסיק משתיקת הבעל שהוא מתכוון למחול (או לתת) – ראה שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 192.

¹³⁷ כך היא מוגדרת בחוק המקרקעין, התשכ"ט-1969, סעיף 93(א).

הכוונה למצב שעיקר זכות השימוש בקרקע היא של שמעון, בעל הקרקע, ולראובן יש רק זכות טפלה. על כן אין בכלל זה שכירות או קניין פירות, שבהם יש לשוכר או לבעל קניין הפירות זכות שימוש בלעדית בקרקע של אחר.

ראובן יכול למחול לשמעון על זיקת ההנאה, כך שכבר לא תהיה לראובן זכות לעשות שימוש זה או למנוע משמעון שימוש זה¹³⁸.

נמנה דוגמאות אחדות לדבר: (א) ראובן שיש בביתו חלון מול חצרו של שמעון, יש לו (בתנאים מסוימים) זכות לקבל אור דרך חצרו של שמעון, ולכן הוא זכאי למנוע משמעון לבנות מול חלונו באופן שיחשיך את האור. אבל ראובן יכול למחול על זכות זו ולהתיר לשמעון לבנות, כיוון שיש לו רק זכות שימוש בחצרו של שמעון¹³⁹. מחילה זו יכולה להיות גם מכללא: אם שמעון בנה מול החלון וראובן שתק – מניחים שמחל על זכותו¹⁴⁰.

(ב) יש פעולות מסוימות שאסור לאדם לעשות בקירבת הקרקע של חברו, כדי שלא יזיק לו. למעשה, יש לראובן זיקת הנאה על חלק מקרקעו של שמעון, שהוא זכאי למנוע ממנו לעשות פעולות אלה בו. אם מחל ראובן על זכות זו, המחילה תקפה¹⁴¹.

(ג) היות שאסור לראובן להזיק לשמעון שכנו בהיזק ראייה, חייב ראובן לבנות על שטחו כותל שימנע ממנו לראות את חצרו של שמעון; וכן להיפך. לכן בונים את הכותל חציו על קרקע של ראובן וחציו של קרקע של שמעון. נמצא שיש לשמעון זיקת הנאה על חצרו של ראובן – השטח של חצי רוחב הכותל, שנבנה למענו; וגם שמעון חייב בכך כדי למנוע את ראיית חצרו של ראובן. הרמב"ן אומר שאם מחל ראובן לשמעון על היזק הראייה, שמעון פטור מלבנות כותל, ורק ראובן חייב לבנותו, ולכן הוא צריך לבנות את כל הכותל על קרקע שלו¹⁴². נמצא שבוזה מחל ראובן לשמעון על זיקת ההנאה שהיתה לו על השטח שבקצה קרקעו של שמעון¹⁴³.

(ד) אמת המים שנמשכת מן הנהר לשרדות להשקיה, אין זורעים בארבע האמות הסמוכות לה, מפני שהזריעה מקלקלת את שפת האמה, אבל אין צריכים לדקדק במדידת ארבע האמות מפני שבעלי האמה מוחלים¹⁴⁴. זו מחילה על זיקת הנאה – זכות בעלי האמה למנוע מבעל השדה לזרוע בחלק מקרקעו הסמוך לאמה.

(ה) מי שהיתה לו זכות מעבר בקרקע של חברו, ומחל עליה, מחילתו תקפה בלי קניין, כיוון שאין זו קניין בגוף הקרקע אלא רק שעבוד על הקרקע¹⁴⁵.

פרטי דיני המחילה על זיקת הנאה במשפט העברי הם רבים, ושייכים לדיני השכנים שהוא תחום בפני עצמו¹⁴⁶, ועל כן לא נרחיב כאן בכך.

¹³⁸ כך כותב שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קלג (הובא בשו"ת מהר"ם גלנטי, סימן סב), באופן כללי, שכל מי שיש לו שעבוד על חצר חברו, כגון לפתוח חלון מולה או לשפוך מים לחצרו, אם מחל על השעבוד, אינו יכול לחזור בו, גם אם לא עשה קניין, ובכלל זה גם אם לא מחל בפירוש, אלא עשה מעשה שמעיד על מחילה מכללא, כגון סתימת החלון או העברת המים לכיוון אחר, או שתק כשחברו מנע ממנו להשתמש בזכותו.

פן אחר הוא זויקת הנאה יכולה להיווצר על ידי מחילה, דהיינו ששמעון רואה שראובן עושה שימוש מסוים בקרקעו ושותק. ראה על כך שער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1258, בשם ליקוטי שיעורים ועוד.

¹³⁹ שער משפט, שטו, ס"ק א.

¹⁴⁰ רמב"ם, הלכות שכנים, ז, ז; שו"ע, חו"מ, קנד, יב (הובא בשער משפט, שטו, שם). Ⓜ

¹⁴¹ רמב"ם, הלכות שכנים, ד, יא. Ⓜ

¹⁴² הבאנו את דבריו בשער ארבע-עשרה, עמ' 600. על מחילת היזק ראייה ראה גם שער רביעי, עמ' 170.

¹⁴³ בני אהרן, חו"מ, רמא (קכד ע"ג), מוכיח מדברי הרמב"ן שאפשר למחול על זכות או שעבוד בקרקע.

¹⁴⁴ רש"י, בבא מציעא קז ע"ב (ד"ה לבני). Ⓜ

¹⁴⁵ תשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ד, בדעת הריב"ש (ליד ציון הערה 112) הכותב כך על זכות ארבע אמות בחצר. Ⓜ

¹⁴⁶ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך חזקת תשמישים, ליד ציוני הערות 502–564.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

פרק תשיעי

זכות קדימה

א. הסוגיה בתלמוד במצרן – דרישת הקניין

לבעל קרקע יש זכות קדימה בקניית הקרקע הגובלת בשלו. זו נקראת זכות "בר מצרא". בתלמוד¹⁴⁷ נאמר שאם מישהו פנה למצרן ושאל אותו האם לקנות את הקרקע, והמצרן השיב לו שיקנה את הקרקע, ולא עשה קניין סודר, הוא יכול לחזור בו ולדרוש לקנותו לעצמו. זו מחילה, אמנם לא בלשון מחילה. מחילה זו שונה מהמחילות שראינו עד כאן, שבהן בעל הזכות הקניינית הפחותה מוחל עליה לבעל הנכס, ואילו כאן המחילה היא לאדם אחר שבא לקנות את הקרקע.

רש"י¹⁴⁸ מנמק את הצורך בקניין בכך שיש חשש לחוסר גמירת דעת, מפני שהמצרן יכול לטעון כלפי הקונה: "משטה הייתי בך; רציתי שתעשה עסקה עם המוכר כדי לברר את המחיר האמיתי של הקרקע, מפני שחששתי שאילו הייתי פונה אליו בעצמי, היה נוקב במחיר גבוה, בידעו שהקרקע חביבה בעיני כיוון שהיא בסמיכות לקרקע שלי; ותיכננתי אחר כך לקנות אותה בעצמי באותו מחיר". מעשה הקניין שהוא עושה מראה שאינו מוחל כ"משטה".

ר' דוד מאיר פדר¹⁴⁹ מסביר שמעיקר הדין, מחילת המצרן חלה בלי קניין, מפני שאינו מזכה שום דבר לשום אדם, ורק נותן רשות ללוקח לקנות; ועוד, שזכותו היא רק מטעם "ועשית הישר והטוב"¹⁵⁰, ולכן קל להפקיע אותה בדיבור בלבד¹⁵¹, אלא שצריך קניין כדי שלא יוכל לטעון שהיה משטה. ואכן, אם הודה שמחל בלב שלם, אינו יכול לחזור בו אף אם לא עשו קניין¹⁵².

ד"ר א' ורהפטיג¹⁵³ מסביר שרש"י סובר שאמנם זכות המצרן היא זכות אישית שאינה ניתנת להעברה, אבל מועילה מחילה עליה אם היא מחוזקת על ידי מעשה קניין, שאין אז מקום לטענת "משטה הייתי בך".

דרך אחרת בפירוש הסוגיה היא של רבנו שמחה¹⁵⁴. לדעתו, המחילה אינה תקפה אף אם עשה קניין, משום שאין למצרן שום דבר בקרקע שהקניין יכול לחול עליו, ולכן זהו "קניין דברים", שאינו תקף. הוא מפרש שכוונת הסוגיה באומרה שצריך קניין, היא שאחרי שהאדם האחר קונה מבעל הקרקע, הוא צריך לקנות אותה שוב מן המצרן. זאת, מפני שהקונה נחשב

¹⁴⁷ בבא מציעא קח ע"א. Ⓜ

¹⁴⁸ רש"י, בבא מציעא קח ע"א, ד"ה נהרדעי (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכ וסימן קכא, ובשער משפט, קג, ס"ק ח). כך הסבירו גם סמ"ע, קעה, ס"ק נ, ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יח, שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד, ד"ה ולי היה (עמ' פ), ושו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן כב. Ⓜ

¹⁴⁹ שו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל).

¹⁵⁰ דברים ו, יח; בבא מציעא קח ע"א.

¹⁵¹ הוא מסתמך על משנה למלך (בעמ' 1286, במילואים להערה 196) האומר שזכות לקנות משהו מכוח תקנת "החזקות" נמחלת בדיבור בעלמא.

¹⁵² חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יג, בדעת רש"י.

¹⁵³ א' ורהפטיג, ההתחייבות – תוקפה, אופיה וסוגיה, עמ' 227–228. הוא כותב זאת כניגוד לדבריו ליד ציון הערה 157, שלדעת רבנו שמחה קניין אינו מועיל מפני שזו זכות אישית. Ⓜ

¹⁵⁴ רבנו שמחה, המובא במרדכי, בבא מציעא, סימן שצג. Ⓜ

פרק תשיעי: זכות קדימה

שקונה את הקרקע כשלוחו של המצרן¹⁵⁵, ולכן המצרן הוא בעצם בעל הקרקע הנוכחי, וכדי לקבל את הבעלות, הקונה צריך לקנות מהמצרן¹⁵⁶. ד"ר א' ורהפטיג¹⁵⁷ מסביר שרבונו שמחה סובר שזכות מצרן היא זכות אישית שאינה ניתנת להעברה, ואין כנגדה חייב שיכול המצרן למחול לו על זכותו¹⁵⁸, ולכן מחילה אינה תקפה.

לכאורה, אפשר היה להסביר את הצורך בקניין בכך שיש למצרן זכות קניינית בקרקע, ולכן מחילה עליה צריכה קניין. ואמנם יש מן הראשונים¹⁵⁹ שנקטו שמצרן נחשב כאילו יש לו קצת קניין בגוף הקרקע, ולכן מחילתו צריכה קניין. אבל כפי שנראה¹⁶⁰, במצבים רבים מועילה מחילת המצרן בלי קניין, הרי שזכותו איננה נחשבת זכות קניינית¹⁶¹. ואכן האחרונים הסבירו שגם לדעת אותם ראשונים, אין למצרן זכות קניינית בקרקע, המונעת מחילה, והצורך בקניין הוא מהטעם שכתב רש"י; ומה שנקטו שיש לו קניין בקרקע הוא רק כדי להסביר מדוע הקניין אינו בגדר "קניין דברים", שאין לו תוקף; וההסבר הוא, שהקניין מקנה זכות זו, ולכן אינו קניין דברים¹⁶².

ב. מצבים שמחילת מצרן תקפה בלי קניין

המצב הנידון בתלמוד הוא חריג, ובדרך כלל מחילת המצרן מועילה אף בלי קניין. אם, אחרי שקנה הקונה את הקרקע, מחל לו המצרן בפירושו, מחילתו תקפה, כיוון שכאן אין מקום לנימוק שהתכוון כמשהו, כדי להעמיד את המכר על המחיר האמיתי, שהרי עכשיו כבר נקבע המחיר¹⁶³, ולכן אין צורך בקניין¹⁶⁴.

מועילה גם מחילה מכללא של המצרן על זכותו. יש דוגמאות אחדות לכך: (א) אם הוא ראה שהקונה משתמש בקרקע ושחק, או שסייע לו בעבודתה, או ששכר אותה ממנו – הראה

¹⁵⁵ רמב"ם, הלכות שכנים, יב, ה.

¹⁵⁶ אבל שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכה (הובא בש"ך, חו"מ, קעה, ס"ק כה), כותב שהפוסקים שכתבו (כפי שנביא ליד ציון הערה 169), שאם כבר קנה הקונה, והמצרן שחק, איבר את זכותו, ואין צריך קניין – חולקים על רבונו שמחה ואינם מצריכים שהקונה יקנה אחר כך מהמצרן. והוא כותב שלכן אין הלכה כרבונו שמחה.

¹⁵⁷ א' ורהפטיג, ההתחייבות – תוקפה, אופיה וסוגיה, עמ' 227–228.

¹⁵⁸ יש להשיב על כך, שאם עומד בפנינו אדם שרוצה לקנות את הקרקע, המחילה היא כלפיו.

¹⁵⁹ חידושי הר"ן, בבא מציעא קח ע"א; נימוקי יוסף, בבא מציעא סד ע"א (בדפי הרי"ף).¹⁶⁰

¹⁶⁰ ליד ציון הערה 163 ואילך.

¹⁶¹ כך כותב שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו), שגם לדעת נימוקי יוסף אין לו קניין בגוף הקרקע אלא יש לו רק "שייכות" בקרקע. ראה במילואים להערה 167, שהוכחתו לכך היא כאמור בטקסט כאן.

אבל ראה בעמ' 1285, במילואים להערה 159, שיש שהבינו שלפי הרא"ש זו זכות קניינית.

¹⁶² שו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו (נא ע"א); שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג (פב [מסומן פא] ע"א); חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יג. שלושתם כתבו כך בדעת נימוקי יוסף. הם מסתמכים (כנראה) על הרא"ש שהסביר כך מדוע אינו קניין דברים – ראה בשמו במילואים להערה 159.

חזון איש מסביר שהאיסור על אחרים לקנות נחשב כזכות למצרן בדבר שיש בו ממש, ולכן שייך בו קניין כמו ששייך קניין במחילה אף שאינה צריכה קניין.¹⁶³

¹⁶³ פרישה, חו"מ, קעה, מח, וסמ"ע, קעה, ס"ק נד.

¹⁶⁴ מאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלוקח); שער משפט, קג, ס"ק ח. שו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י קג ע"ד), כותב בסתם שמחילת בר מצרא תקפה.¹⁶⁴

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

בכך שהוא מחל על זכותו¹⁶⁵. כאן לא שייך הנימוק של רש"י, שהיה משטה והתכוון להעמיד את המכר על המחיר האמיתי, שהרי המחיר כבר נקבע¹⁶⁶. המחילה מועילה בלי קניין מפני שאין למצרן קניין בגוף הקרקע¹⁶⁷. אף שהמחילה נוצרה רק אחרי שהקונה קנה, הוא זוכה בקרקע בכסף שנתן מקודם ובחזקה שהוא מחזיק בקרקע עכשיו¹⁶⁸.

(ב) אם נודע למצרן שהקונה קנה את הקרקע, ועבר די זמן שיוכל לתבוע את הקונה, ולא עשה כן, איבד את זכותו¹⁶⁹, משום שהראה בכך שהוא מוחל על זכותו¹⁷⁰, גם אם לא עשה קניין¹⁷¹.

(ג) אם הציע המוכר למצרן לקנות את הקרקע, והמצרן אמר שאינו רוצה, איבד את זכותו¹⁷², גם אם לא עשה קניין¹⁷³, מפני שבכך מחל עליה¹⁷⁴. כך גם אם לא אמר לו "איני רוצה" אלא "מכור למי שתמצא"¹⁷⁵, שהרי כאן אין מקום לטענת "משטה אני" שבגללה צריך קניין כשהוא מוחל לקונה¹⁷⁶. אבל הוא יכול לחזור בו עד המכירה, גם אם עשה קניין¹⁷⁷. אם המצרן אמר שאינו רוצה מפני שאין לו כסף, הוא יכול לחזור בו גם אחרי המכירה אם השיג כסף, אם לא עשה קניין¹⁷⁸.

(ד) אם המצרן מכר את הקרקע לאדם אחר כשלוחו של בעל הקרקע, איבד את זכותו¹⁷⁹, כיוון שהראה בכך שמחל על זכותו¹⁸⁰.

¹⁶⁵ רמב"ם, הלכות שכנים, יד, ב (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמ, וברא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כב); מאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלוקח); מישורים, נתיב יא, חלק ד (מ ע"א); טור, חו"מ, קעה, מח; שו"ע, חו"מ, קעה, ל (הובא בערך שי, חו"מ, שיב, ו, ובשו"ת מקור ישראל, סימן מד, דף פז ע"א).¹⁶⁶

¹⁶⁶ שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו); שער משפט, קג, ס"ק ח.

¹⁶⁷ ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יט; חזון איש, אה"ע"ז, סימן עז, אות יג.¹⁶⁸

¹⁶⁸ שער משפט, שם.

¹⁶⁹ שו"ע, חו"מ, קעה, לב (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא, דף פב ע"ג). שיעור הזמן שאחריו מניחים שמחל, שנוי במחלוקת, ואין כאן מקומה. הזכרנו הלכה זו בעמ' 451.¹⁷⁰

¹⁷⁰ שו"ת הרשב"א החדשות (מכת"י), מהד' מכון ירושלים, סימן שי (הובא בב"י, חו"מ, קעה, נ, בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פד, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן סח, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן סא, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן כג, בשו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, עוללות הכרם, סימן יד, דף קצא ע"ב, בשו"ת בית יהודה (עיי"אש), חו"מ, סימן ג, ובשו"ת שערי עזרה (טראב), אה"ע"ז, סימן יד); פרישה, חו"מ, קעה, נ; ערוך השלחן, חו"מ, קעה, כא.¹⁷¹

¹⁷¹ רשב"א שם; ר"מ אמריליו, בתורת חיים שם (קצא ע"ד).

¹⁷² טור, חו"מ, קעה, מז, בשם רמ"ה; שו"ע, חו"מ, קעה, לא; ערוך השלחן, חו"מ, קעה, כ; נתיבות משפט, על מישורים, נתיב יא, חלק ד, דף לו ע"א (מפני שלא שייך לומר שאמר זאת כדי לבור את המחיר).¹⁷³

¹⁷³ טור שם; שו"ת אבקת רוכל, סימן כג; שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא (פב ע"ג).

¹⁷⁴ ר' עזריאל ציון, "בדין בר מצרא", מקבציאל, גל' לו, עמ' סס.¹⁷⁵

¹⁷⁵ שו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כז (גב ע"ג); שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג (פד ע"א).

¹⁷⁶ אבקת רוכל, שם (כך נראית כוונתו).

¹⁷⁷ אבקת רוכל, שם; שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן סא.¹⁷⁸

¹⁷⁸ אבקת רוכל, שם. הוא מיישב בכך את מהר"ם, המובא במרדכי, בבא מציעא, סימן שכד, האומר שמצרן שאמר למוכר שאינו רוצה לקנות, לא איבד את זכותו לא מועיל אם לא עשה קניין (בניגוד לרמ"ה) – ששם מדובר שנימק את דבריו בכך שאין לו כסף.

¹⁷⁹ רמב"ם, שכנים, יג, י (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמ); מאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלוקח); מישורים, נתיב יא, חלק ד (מ ע"ב); שו"ע, חו"מ, קעה, טז.

¹⁸⁰ רמב"ם שם; מישורים שם; סמ"ע, קעה, ס"ק כז.¹⁸⁰

פרק תשיעי: זכות קדימה

(ה) אם בעל הקרקע מכר אותה לאחר, והמצרן חתם על שטר המכר כעד, איבד את זכותו¹⁸¹, כיוון שהראה בכך שמחל על זכותו¹⁸².

ג. זכות קדימה הנוצרת מכוח הסכם

סוג אחר של זכות קדימה לקניית נכס מסוים הוא זכות קדימה הנוצרת מכוח הסכם. מהרי"ק¹⁸³ עוסק ביצחק ושמואל שהיו שותפים בחנות, ועשו הסכם עם קניין סודר, שלא ימכור אף אחד מהם את חלקו לאדם זר, בלי רשות חבריו¹⁸⁴; הרי שההסכם העניק לכל אחד מהם זכות קדימה בקניית חלקו של חברו. יצחק מכר את חלקו למשה בלי רשותו של שמואל, וקלמן קנה את החנות ממשה, ושמואל שתק ולא מחה, והראה בכך שמחל על זכות הקדימה שלו. הוא דן מצד מחילה בטעות, ועולה מדבריו שאילו מחל בלי טעות, מחילתו היתה תקפה, וזאת אף שבנידונו לא עשו קניין על המחילה.

ד. זכות לקנות חזרה נכס שנגבה בגין חוב – "שומא הדרא"

נושה שלקח קרקע של החייב בחובו, מפני שלא היה לו כסף לשלם, ואחר כך השיג החייב כסף, זכאי הוא או יורשיו לפדותה בכסף ("שומא הדרא לעולם")¹⁸⁵. זכות זו דומה לזכות מצרנות, בכך ששתיהן נובעות מן העיקרון של "ועשית הישר והטוב"¹⁸⁶, ובכך ששתיהן מעניקות לאדם זכות לקנות קרקע שאינה בבעלותו, אבל יש לו זיקה מיוחדת אליה. אם מחל החייב על זכות זו, ועשו קניין על כך, איבד את זכותו¹⁸⁷. נראה שהטעם שמחילה זו צריכה קניין, בשונה ממחילה רגילה, היא שהזכות לפדות את הקרקע נחשבת זכות קניינית. אבל ר' ישראל איסר איסרלין¹⁸⁸ מצמצם מאוד את הצורך בקניין בכך שהוא קובע לו שני חריגים חשובים: (א) אם החייב מחל, אף בלי קניין, לפני שהחזיק הנושה לקרקע, כך שהנושה החזיק על דעת לקבל את הקרקע עצמה ולא רק כגבייה זמנית, אין לחייב זכות לפדותה, כמו שאם מכר הנושה את הקרקע לאחר, החייב אינו זכאי לפדותה, משום שהקונה קנה על דעת לקבל את הקרקע עצמה¹⁸⁹. (ב) אם החייב מחל רק אחרי שכבר זכה הנושה בקרקע וירד אליה,

¹⁸¹ מירשים, נתיב יא, חלק ד (מ ע"ב); רמ"א, חו"מ, קעה, טז.

¹⁸² סמ"ע, קעה, ס"ק כח.

דוגמה נוספת: ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 602, ליד ציון הערה 394, שקרית מלך רב אומר שאדם יכול למחול על זכות מצרנותו לגבי אדם מסוים שיקנה קרקע בשכנותו למשך תקופה מסוימת; ושם מדובר במחילה מכללא. □

¹⁸³ שו"ת מהרי"ק, שורש כ, ענף ג.

¹⁸⁴ מדבריו בענף ד עולה שכך היה המעשה.

על מחילת זכות קדימה בגבייה מחייב, ראה עמ' 1290, במילואים להערה 224, בשם דברות משה.

¹⁸⁵ רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כב, טז.

¹⁸⁶ בבא מציעא לה ע"א, על שומא הדרא; בבא מציעא קח ע"א, על מצרן.

¹⁸⁷ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה ומסתברא); חידושי הרשב"א, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה והלכתא); ספר התרומות, שער ג, חלק ה, אות ח (הובא בב"י, חו"מ, קג, כז, ובשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד, ד"ה ותו מצינו, עמ' פ); חידושי הר"ן, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה והלכתא); נימוקי יוסף, בבא מציעא יט ע"א (בדפי הרי"ף); טור, חו"מ, קג, כז; שו"ע, חו"מ, קג, ט.

¹⁸⁸ שער משפט, קג, ס"ק ח.

¹⁸⁹ בבא מציעא לה ע"א.

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

קנה הנושה את הקרקע בכסף ההלוואה ובחזקה שהוא מחזיק עכשיו על דעת כן אף בלא קניין על המחילה. והוא מסביר שצריך קניין רק אם לא החזיק הנושה בקרקע אחרי מחילה החייב, שאז צריך קניין כדי שלא יוכל החייב לחזור בו.

ה. זכות חייב לפדות משכנתא

במקומות מסוימים, נהוג שחייב הממשכן את קרקעו לנושה, זכאי לפדות ("לסלק") את הקרקע מהנושה אם יפרע לו את חובו. במקום כזה, אם החייב מוחל על זכות הפדיון, מחילתו מועילה בלי קניין¹⁹⁰.

טעם הדבר הוא, שהקרקע ברשות הנושה¹⁹¹. החייב אינו נחשב מוחזק בקרקע, שהרי אינו יכול לסלק את הנושה בלי לשלם, ולכן מחילתו תקפה¹⁹². הריטב"א מנמק, שהיות שהנושה מוחזק, במחילת החייב הוא כאילו אומר לנושה "לך חזק וקנה"¹⁹³, כלומר, אין זה מועיל מדין מחילה אלא מדין מתנה.

רבנו פרץ¹⁹⁴ מנמק, שבמקום שנהגו כאמור שהחייב זכאי לפדות את הקרקע באמצע תקופת המשכנתא, גם הנושה זכאי לתבוע מהחייב לשלם באמצע התקופה, ונמצא שיחד עם מחילת החייב על זכותו, דוחה הנושה את מועד הפרעון, והנאת הארכת הזמן שווה פרוטה, והמחילה חלה תמורתה.

פרק עשירי

זכות קניין שמקורה בתקנת קהל

א. תקנות ה"חזקות"

הקהילות היהודית בארצות האימפריה העותומנית תיקנו תקנות בעניין "חזקות", שעל פיהן יהודי ששכר בית מגוי, יש ליהודי "חזקה" בו, ששום יהודי אחר לא יוכל לשכור אותו מהגוי אם הגוי יוציא את היהודי מהבית; ויהודי שמכר בית לגוי, יש לו זכות קדימה לקנותו ממנו בחזרה; ועוד זכויות דומות¹⁹⁵. הפוסקים החשיבו חזקות אלה כמעט כמו בעלות, כיוון שלא היתה מצויה קרקע בבעלות יהודית.

יש שפסקו שמועילה מחילה על חזקות אלה. מהרשד"ם¹⁹⁶ מביא "הסכמות" (תקנות) של קהילות בעניין חזקות כאלה, ושם נאמר שאפשר להעביר חזקה במחילה. ר' אהרן לפפא¹⁹⁷

¹⁹⁰ בבא מציעא סז ע"ב. מ

¹⁹¹ חידושי הרמב"ן, בבא מציעא סז ע"ב (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לח).

¹⁹² ערך שי, חו"מ, עג, ב.

¹⁹³ חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סז ע"א (הובא במחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן יג [שהובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט, דף יז ע"ד]).

¹⁹⁴ רבנו פרץ, בשיטה מקובצת, בבא מציעא סז ע"א. ראה על כך בהערה 88.

¹⁹⁵ על התקנות עצמן ראה במקורות שצוינו בעמ' 199.

¹⁹⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמד. מ

¹⁹⁷ בני אהרן, חו"מ, רמא (דף קכד ע"ג).

פרק עשירי: זכות קניין שמקורה בתקנת קהל

מסביר שב"חזקה" כזאת מועילה מחילה מפני שהיא רק זכות בקרקע. למעשה, כיוון שהתקנה עצמה קבעה שמחילה מועילה, לא היה צריך ר' אהרן לפאא להצדיק את המחילה על פי גדרים כלליים, שכן "הם אמרו והם אמרו" – מי שנתן תוקף לחזקה יכול גם לבטל את תוקפה במצבים שנראים לו. ייתכן שהוא רצה להראות שהתקנה עלתה בקנה אחד עם הגדרים הכלליים, שכן רצוי שכשקהל מתקן לעצמו תקנות, הוא יתאים אותן לדין תורה המקורי ככל האפשר¹⁹⁸.

לעומתם, יש שפסקו שאי אפשר למחול על החזקות בדיבור. ר' אברהם די בוטון¹⁹⁹ כותב שבין לדעת "מורי" (שהוא מהרשד"ם) שפסק שה"חזקות" האלה נחשבות קרקע, ובין לדעת ר' יוסף בן לב²⁰⁰ שאומר שהן נחשבות מיטלטלין, אי אפשר למחול עליהן, שהרי הן במיטלטלין בעין הן בקרקע, לשון מחילה אינה תקפה.

לעומתו, המב"ט²⁰¹ תולה שאלה זו במחלוקת האם "חזקות" אלה נחשבות קרקע או לא: לפי הדעה שדין חזקות אלו כדין קרקע, מפני שבדרך כלל בונים בניינים בחזקות הבתים והחנויות ששוכרים מן הגוים, ויש להם חלק בקרקע – לא מועילה לשון מחילה (גם אם אחר כך החזיק הנמחל בקרקע); אבל לפי הדעה שאין דין חזקות אלו כדין קרקע, מפני שעיקר הבניין והקרקע הוא של הגוים, וליהודי יש רק שעבוד כמו חוב – לשון מחילה מועילה בהן כמו בחוב.

כמו כן, ר' אהרן פרחיא²⁰² כותב שמתקני ההסכמות נתנו לחזקות הללו דין קרקע²⁰³, ולכן אי אפשר למחול עליהן, אלא צריך הקנאה; אבל אילו היה לחזקות דין מיטלטלין, היתה מועילה מחילה, כפי שמשמע ממהרשד"ם²⁰⁴. כנגד טענת ר' אברהם די בוטון, שאי אפשר למחול על נכס בעין, אפילו מיטלטלין, הוא משיב שעניין החזקות "פורח באויר", ומבוסס רק על התקנה, ולכן אילו היו נחשבות מיטלטלין הן היו רק בגדר שעבוד, שמועילה מחילה עליו.

כל האמור הוא כשהדיון הוא על זכות ה"חזקה" עצמה, כגון שבעל החזקה דרש שמה שקנה מישהו אחר יהיה לו עצמו. אבל אם הדיון הוא על תשלום דמי השכירות המגיעים לבעל החזקה, מחילה מועילה, כמו על כל חוב²⁰⁵.

¹⁹⁸ תרומת הדשן, שו"ת, סימן שמב.

¹⁹⁹ שו"ת לחם רב, סימן קמב (הובא במעיל שמואל (פלורנטיין), סימן קטו).²⁰⁰

²⁰⁰ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן עה. לסיכום הדעות בשאלה האם הן נחשבות קרקע או מיטלטלין, ראה ר' מיכאל מולכו, "תקנת חזקת בתים, חצרות וחנויות בשאלוניקי", סיני כח (תשי"א), עמ' שו-שח.

²⁰¹ שו"ת המב"ט, חלק ב, סימן קיג (הובא בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב). הוא דן בלוי ששכר חנות מגוי, ומחל לראובן על כל כוח שהיה לו מן הגוי בחנות – שהיא אותה שאלה שנשאלה במשפטי שמואל שצוין בעמ' 1286, במילואים להערה 196.²⁰²

²⁰² שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן צב (הובא בפרי האדמה, הלכות טוען ונטען, יב, ב, ד"ה ולע"ד, בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן מז, ובשו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז).

אבל פרח מטה אהרן עצמו, חלק ב, סימן פג (דף קכט ע"ד), כותב שאפילו מחילה מפורשת על חזקות אינה חלה, גם אם נאמר שהם מיטלטלין, כמו שאי אפשר למחול על מיטלטלין בעין.

²⁰³ הוא מסתמך על שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעה, שכתב כך בשם מהר"ב"ח.

²⁰⁴ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה.²⁰⁵

²⁰⁵ שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל; שו"ת הראנ"ה, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן ג (ד"ה ומ"מ); שו"ת דברי שמואל (ארדיטי), חו"מ, סימן ג (ד"ה אמנם בתר); שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

ב. "חזקת היישוב"

מהר"ם מרוטנבורג²⁰⁶ כותב שמעיקר הדין לא מועילה מחילה על חזקת היישוב שנהגה בארצות אשכנז, מפני שאי אפשר למחול על קרקע, אבל נהגו שמועילה לשון מחילה.

ג. "אורנדא"

סוג אחר של חזקה שתוקפה מבוסס על תקנות הקהל, הוא חזקת "אורנדא", זיכיון מהשלטון להכנסה מסוימת, שנהגה בארצות מזרח אירופה²⁰⁷. ר' אריה ליבוש הורוביץ²⁰⁸ כותב שלפי הדעה שחזקה זו נחשבת כקרקע²⁰⁹, אי אפשר למחול עליה, מפני שאי אפשר למחול על קרקע; ואילו לדעה שהיא כמיטלטלין, מועילה מחילה עליה²¹⁰.

ד. זכות ירושה מכוח תקנת הקהל

קהילות מסוימות תיקנו תקנה, שאישה שמת בעלה מקבלת חצי מעזבונו, מהנכסים שהכניסה לו בנישואיהם. ר' יעקב הלוי²¹¹ כותב שאישה אינה יכולה להסתלק מזכותה זו לאחר הנישואין, בחיי הבעל, כמו שאיש אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו אחרי הנישואין, והיא תוכל להסתלק רק לפני הנישואין. אבל ר' אברהם הלוי²¹² כותב שגם סילוק אחרי הנישואין תקף. הוא מנמק²¹³, שזכות הבעל בנכסי אשתו היא זכות חזקה, שאוכל פירות בחייה, ואם מכרה האישה או נתנה את נכסיה, מכירתה ומתנתה בטלים בחיי בעלה, ולכן אינו יכול להסתלק אחרי הנישואין; אבל זכות האישה בחצי עיזבון בעלה היא קלושה מאד, ולכן היא יכולה להסתלק גם אחרי הנישואין²¹⁴. מדבריהם עולה, שלפי שתי הדעות, האישה אינה יכולה להסתלק אחרי מות הבעל, מפני שאז כבר יש לה בעלות מלאה בנכסים, כיורש רגיל.

²⁰⁶ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן מו = דפוס לבוב, סימן שנא. וראה שער אחת-עשרה, עמ' 434, ששו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתרא, אומר שמועילה מחילה מכללא על "חזקת יישוב". וראה עמ' 671, דברי נודע ביהודה על הסתלקות מזכות מגורים בעיר. שו"ת מהרי"ק, שורש קלב, שנביא במילואים להערה 210, עוסק במחילה מכללא על הזכות להחזיק חנות להלוואות, וקורא לזה "חזקת היישוב". וראה בעמ' 1388, בהשלמות לעמ' 1288, ששו"ת אשר לשלמה משתמש במונח "חזקת היישוב" לסוג אחר של חזקה.

²⁰⁷ ראה ר' ישראל שציפנסקי, התקנות בישראל, כרך ד, עמ' תקעה-תקעו.

²⁰⁸ שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז. Ⓜ

²⁰⁹ הוא מציין פוסקים הסוברים כך, לעניין נפקויות אחרות.

²¹⁰ השואל בשו"ת פרי השדה, חלק א, סימן קיא, ר' יוסף משה ראטה, מביא ששו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן קא, כותב שיש לחזקה זו דין קרקע ולא מועילה בה מחילה בעל פה. אך לא מצאתי בבית שלמה התייחסות למחילה. המשיב בשו"ת פרי השדה שם אינו מתייחס לטענה זו במחילה אלא דן באופן כללי האם חזקה כקרקע, ואומר שהשגת גבול בחזקות היא רק תקנת "הגאונים" (כוונתו לחכמים שבאותה תקופה) והכל תלוי בתקנה. Ⓜ

²¹¹ ר' יעקב הלוי, המובא בשו"ת גנת ורדים, אה"ע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה עד הנה).

²¹² גנת ורדים, שם, ד"ה ולע"ד אין. הוא מביא ראייה משו"ת הרא"ש, כלל נה, סימן ט – עיין שם.

²¹³ גנת ורדים, שם, ד"ה ואין לומר (האחרון).

²¹⁴ אבל אחר כך הוא מעלה אפשרות שהסילוק אינו מועיל, והוא פוסק שמספק האישה אינה מקבלת חצי הירושה, שמא הסילוק הועיל. אולי טעמו הוא כמו שכתב בשלב מוקדם יותר (בד"ה ולע"ד אין), שהיות שגוף הנכסים עתידיים להיות שלה (וזה יותר מזכות הבעל בנכסי אשתו), אינה יכולה להסתלק.

פרק אחת-עשרה: מחילת בעל זכות קניינית פחותה לבעל זכות מקבילה באותו נכס

שאלה דומה עלתה לגבי תקנה שבת יורשת חלק מנכסי אביה ואמה – האם היא יכולה להסתלק מזכותה זו אחרי מותם? ר' אברהם ריוח²¹⁵ כותב שלפי הדעה²¹⁶ שמי שירשת מכח התקנה נחשבת שותף גמור, אינה יכולה להסתלק (בלי קניין), מפני שזו מחילת בעלות, ואילו לדעה²¹⁷ שאין לה חלק בגוף הנכסים אלא רק שעבוד ממוני עליהם, היא יכולה להסתלק. מדוע בתקנה הראשונה מוסכם שאין מועיל סילוק אחרי מות המוריש, ואילו בתקנה השנייה יש דעה שהוא מועיל? כנראה, בתקנה הראשונה היה ברור, מתוך נוסחה או מתוך הנסיבות, שהמתקנים התכוונו שהאישה תקבל זכות בעלות מלאה בנכסים עם מות הבעל, כבירושה רגילה; ואילו בתקנה הראשונה הדבר לא היה ברור, ולכן נוצרו חילוקי דעות. נמצא שאין דין אחד לגבי מחילת זכות ירושה מכוח תקנה, והכול תלוי בזמן ובמקום ובהערכת כוונת המתקנים, איזו זכות התכוונו להעניק.

פרק אחת-עשרה

מחילת בעל זכות קניינית פחותה לבעל זכות מקבילה באותו נכס

שאלה מעניינת מתעוררת כשיש לשני אנשים במקביל באותו נכס זכויות קנייניות פחותות מבעלות, ואחד מהם מחל לחברו על זכותו. מחילה זו דומה למחילת בר מצרא ומחילה על חזקות, בכך שהמחילה אינה לבעל הנכס. דוגמה שכיחה לכך היא בשני נושים, שנכסי החייב משועבדים לשניהם, ואחד מהם מחל לנושה האחר על שעבודו. הנפקות משאלה זו היא בכגון שאין בנכסים די כדי שייגבו ממנו שני הנושים את חובותיהם, ועל ידי שנושה אחד מחל לנושה האחר, יכול האחר לגבות את כל חובו.

בתלמוד מתואר מצב כזה: שתי נשים של אותו בעל, שזכאיות לכתובה מהבעל, כל אחת בסכום שונה, וכתבה בעלת המאיתיים לבעלת המאה: "דין ודברים אין לי עמך במאה"²¹⁸. יש מן הראשונים²¹⁹ שכתבים שמחילה זו תקפה רק אם עשו קניין, כמו שמחילת נושה על שעבודו בנכסי החייב בלשון "דין ודברים אין לי" חלה רק אם עשו קניין²²⁰. לעומת זאת, יש מן האחרונים שכתבו שהמחילה חלה גם בלי קניין²²¹, מפני שהאישה לא סלקה את שעבודה

²¹⁵ שו"ת ויען אברהם (ריוח), אה"ע"ז, סימן יב (ט ע"א).

²¹⁶ ר' רפאל משה אלבאז, בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אה"ע"ז, סימן לב. הנפקות בנידונו הוא שלכן היורשים דאורייתא אינם יכולים לסלק יורש זה בתשלום כסף, מפני שגוף הנכס שייך גם לו. ויען אברהם, שם, כותב שנהגו לדון שיש לה חלק בגוף הנכסים.

²¹⁷ ר' אבנר ישראל הצרפתי, בשו"ת הלכה למשה שם; שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן כה, בשם רש"ס. ר' חיים יקותיאל בירדוגו, בשו"ת ויען אברהם שם, סימן יג (ד"ה ג), מסכים לדעה זו.

²¹⁸ כתובות צג ע"א. עיין שם, ששם מתואר מצב יותר מורכב, שיש שלוש נשים, והסוגיה מפרטת איך מחילה זו משפיעה על חלוקת נכסי הבעל בין הנשים.

²¹⁹ שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן צו; מאירי, כתובות שם (ד"ה אמר המאירי); חידושי הרא"ה, כתובות שם. כך כתב גם תוספות יום טוב, כתובות, י, ג (ד"ה של מנה).

²²⁰ ראה ליד ציון הערה 21.

²²¹ מגיני שלמה, כתובות צג ע"א; הפלאה, כתובות צג ע"א (ד"ה אמר שמואל); מדרש כתובה, כתובות צג ע"א (ד"ה ב"ה דאמרה); דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ב (עמ' קכח).

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

לגמרי, והיא רק מסלקת את עצמה שלא לריב עם בעלת המאה במה שמשועבד לה, ותגבה ממה שנותר²²²; או מפני שרק בהסתלקות נושה משעבוד, צריך קניין, מפני שיש לנושה זכות חזקה בנכסים, שכן היא תישאר גם אם החייב ימכור את הנכסים²²³, מה שאין כן כאן, שהבעל יכול להגבות את הנכסים לאיזו מן הנשים שירצה, ולכן שעבודה של כל אישה (ביחס לחברתה) הוא חלש, ולכן המחילה חלה בלי קניין²²⁴.

ר' רפאל אברהם קוריאט²²⁵ מעלה ספק בדיון זה. בנידונו, אלמנה מחלה לבתה על שעבודה בנכסים שהניח בעלה, מכוח כתובתה, והיתה לבת שעבוד בנכסים מכוח "עישור נכסים", שאב חייב לתת לבתו כנדוניה לנישואיה. הוא כותב²²⁶, שמספק המחילה מועילה בכגון זה רק אם כתב המוחל שטר בלשון טובה, או עשה קניין.

דוגמה נוספת לכך היא בשניים ששכרו בית בשותפות, ואחד מהשוכרים מחל לחברו על חלקו. מדברי ר' משה טולידאנו²²⁷ עולה שהמחילה תקפה רק אם השותף האחר עשה מעשה קניין בבית. אפשר להסביר זאת על פי שיטת הריב²²⁸ שמחילת זכות שכירות למשכיר תקפה רק בקניין, מפני שזכות שכירות היא זכות קניינית.

פרק שתיים-עשרה

סיכום

מי שיש לו זכות כלשהי בנכס השייך לאדם אחר, יכול למחול עליה, אלא אם כן זכות זו בעלת דרגה גבוהה המעניקה לו קניין בגוף הנכס, שאז אינו יכול למחול עליה, כמו שאדם אינו יכול למחול על בעלותו בנכס. בשער זה סקרנו סוגים רבים של זכויות קנייניות, ובדקנו האם אפשר למחול על כל אחת מהן.

קניין פירות: לגבי בעל קניין פירות בנכס, היינו בעל הזכות ליהנות מהרווחים שמניב נכס של אחר או מהשימוש בו, חלוקות הדעות האם הוא יכול למחול על זכותו.

שעבוד מכוח חוב: נושה יכול למחול לחייב על השעבוד שיש לו על קרקעותיו (של החייב) מכוח חובו, מפני שאין לו בעלות מלאה על הנכס המשועבד. מחילתו מועילה רק לעניין שאם מכר החייב את נכסיו, לא יוכל הנושה לטרוף מהקונה, זכות המבוססת על דין שעבוד, אבל הוא יכול לגבות מכל נכס שהחייב לא מכר ועדיין הוא אצלו, מפני שגבייה מנכס שברשות החייב אינה מכוח שעבוד אלא מכוח חובתו האישית של החייב לפרוע את חובו.

²²² מגיני שלמה, כתובות שם.

²²³ תוספות, כתובות זה ע"א (ד"ה וזי).

²²⁴ הפלאה שם.

²²⁵ שו"ת זכות אבות, סימן כב (ע"ב-ע"ג). הוא לא הזכיר את המקורות הנ"ל. יש להעיר, שבניגוד למקורות הנ"ל, הוא לא דיבר על "דין ודברים אין לי".

²²⁶ זכות אבות, שם, דף כח ע"ד.

²²⁷ שו"ת השמים החדשים, חו"מ, סימן ק. בנידונו המוחל לא ביקש לחזור בו, אלא השותף האחר רצה לחזור בו, משום שהמחילה היתה כרוכה בכך שהנמחל ישלם את כל דמי השכירות; והוא פוסק (בשם מהרח"ט) שהוא יכול לחזור בו כיוון שלא עשה מעשה קניין.

²²⁸ ריב"ש, עמ' 644, ליד ציון הערה 56.

הנושה יכול למחול על השעבוד למי שקנה קרקע מן החייב, ואז אם נושה מאוחר יותר טרף את הקרקע מן הקונה, הנושה הראשון יוכל לגבות מן הנושה המאוחר. כמו כן, אם הקונה מכר את הקרקע לאדם אחר, הנושה יכול לגבות מן הקונה השני.

אבל אם הנושה כתב למי שקנה קרקע מן החייב "דין ודברים אין לי על קרקע זו", מחילתו חלה רק אם עשה קניין, מפני שלשון "דין ודברים אין לי" היא לשון גרועה ודו משמעית. משכנתא: נושה שקיבל משכנתא על קרקע במקום שנהוג שהחייב אינו יכול לפדות את הקרקע ("לסלק" את המלווה בכסף) בתוך תקופת המשכנתא, ואומר: "אני מוכן להסתלק אם אקבל כסף", שזה כמו מחילה (אף שזה לא בלשון מחילה) – דבריו מחייבים אותו רק אם עשה קניין.

הראשונים פסקו שמחילה על המשכנתא עצמה, שהיא מחילה מיידית, מועילה בלי קניין, גם במקום שנהוג שהחייב אינו יכול לסלקו בכסף, מפני שמשכנתא אינה קנויה לנושה. אבל יש מן האחרונים שפסקו שגם מחילה זו חלה רק בקניין.

במקום שנהוג שהחייב יכול לסלק את הנושה מהמשכנתא על ידי פרעון החוב, הנושה יכול למחול על המשכנתא בלי קניין. אבל גם במקום כזה, ב"משכנתא דסורא", שבו החייב נפטר מחובו אחרי סיומה, לא תועיל מחילת הנושה בדיבור בלבד, מפני שהקרקע נחשבת קנויה לנושה.

שכירות: נחלקו הפוסקים האם מועילה מחילת שוכר על זכות השכירות. לכל הדעות, אם השוכר מחל על זכות השכירות, ובעקבות כך הודיע המשכיר לשוכר בפני עדים, שהוא עומד להשכיר את הבית לאדם אחר, ואכן המשכיר את הנכס לאחר, השוכר כבר אינו יכול לחזור בו ממחילתו.

שאיילה: שואל יכול למחול על זכות השאיילה בדיבור בלבד.

ארבע אמות בחצר: חצר שנמצאת בבעלות משותפת של בעלי הבתים שבחצר, לכל בעל בית יש זכות להשתמש שימוש ייחודי בארבע אמות בחצר שמול כל פתח שיש לו. נחלקו הפוסקים בשאלה האם בעל בית יכול למחול על זכותו בארבע האמות הללו.

נכסי צאן ברזל: נחלקו הפוסקים בשאלה האם אישה יכולה למחול (אף בלי לעשות קניין סודר) על נכסי צאן ברזל, יש אומרים שהיא יכולה, מפני שאינם בבעלותה, שהרי אם פחתו פחתו לבעל ואם הותירו הותירו לבעל, ויש לאישה רק שעבוד עליהם; ואחרים סבורים שבכל זאת אינה יכולה למחול.

נכסי מלוג: אישה אינה יכולה למחול עליהם, מפני שהם בעין ובאחריותה.

בעל אינו יכול למחול, במשך הנישואין, על הזכות שהעניקה לו תקנת אושא בנכסי מלוג, שאחרי מות אשתו, הוא יכול לבטל מכר שאשתו מכרה.

זיקת הנאה: ראובן יכול למחול על זכות שיש לו להשתמש שימוש מסוים בקרקע של שמעון, או על זכות שיש לו למנוע משמעון לעשות דבר מסוים בקרקעו (של שמעון).

זכות קדימה: אם מישוה פנה למצרן ושאל אותו האם לקנות את הקרקע שבשכנותו, והמצרן השיב לו שיקנה את הקרקע, לא הפסיד בכך את זכות הקדימה שלו בקניית הקרקע. טעם הדבר הוא, שהמצרן יכול לטעון שלא אמר זאת ברצינות, אלא רצה שהקונה יעשה עסקה עם המוכר כדי לברר את המחיר האמיתי של הקרקע, על דעת לקנות אותה אחר כך בעצמו.

אבל אחרי שקנה הקונה את הקרקע, אם מחל לו המצרן בפירוש, מחילתו תקפה, כיוון שכאן אין מקום לנימוק ה"ל. מועילה גם מחילה מכללא של המצרן על זכותו, כגון אם הוא

שער חמש-עשרה: מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות

ראה שהקונה משתמש בקרקע ושתק, או שסייע לו בעבודתה, או ששכר אותה ממנו; אם נודע למצרן שהקונה קנה את הקרקע, ועבר די זמן שיוכל לתבוע את הקונה, ולא עשה כן; אם הציע המוכר למצרן לקנות את הקרקע, והמצרן אמר שאינו רוצה; אם המצרן מכר את הקרקע לאדם אחר כשלוחו של בעל הקרקע; או אם המצרן חתם על שטר המכר כעד.

גם על זכות קדימה הנוצרת מכוח הסכם, יכול בעל הזכות למחול.

נושה שלקח קרקע של החייב בחובו, מפני שלא היה לו כסף לשלם, ואחר כך השיג החייב כסף, זכאי הוא או יורשיו לפדותה בכסף; והחייב אינו יכול למחול על זכותו זו, אלא אם כן עשה קניין.

במקום שנהוג שחייב הממשכן את קרקעו לנושה, זכאי לפדות את הקרקע מהנושה אם יפרע לו את חובו – הוא יכול למחול על זכות הפדיון.

”חזקות“: נחלקו הפוסקים בשאלה האם בעל ”חזקה“ מן החזקות שתיקנו הקהילות בארצות האימפריה העותומנית, בנוגע לקרקע שיהודי קנה מגוי או שמכר לגוי, יכול למחול עליה. כך גם לגבי חזקת ”אורנדא“ שתיקנו הקהילות בארצות מזרח אירופה.

מועילה מחילה על ”חזקת היישוב“ שנהגה בארצות אשכנז.

זכות ירושה מכוח תקנת הקהל: מי שזכאי לירושה מכוח תקנת הקהל, ומחל עליה – נחלקו הדעות האם מחילתו תקפה.

מחילת בעל זכות קניינית פחותה לבעל זכות מקבילה באותו נכס: שני נושים, שנכסי החייב משועבדים לשניהם, ואחד מהם מחל לנושה האחר על שעבודו, נחלקו הפוסקים בשאלה האם המחילה תקפה בלי קניין.

בין סילוק למחילה

פרק ראשון

מבוא

סילוק¹ הוא מוסד משפטי שנזכר פעמים רבות בדברי הראשונים והאחרונים, ומעט גם בתלמוד. משמעותו של סילוק היא שבעל זכות מביע רצון שלא תהיה לו זכות זו. למעשה, זוהי אותה משמעות שיש למחילה, ועל כן מתעוררת השאלה: מה ההבדל בין שני המוסדות הללו? או שמא אין הבדל ביניהם, ואלו שתי מלים המתארות אותו מוסד משפטי, והשימוש במילה זו ולא במילה האחרת הוא שרירותי²?

חלק מן האחרונים נתנו את דעתם לשאלה זו, ופיתחו גישות שונות בעניין זה. עיקר דיונם נגע למחילה וסילוק מזכות עתידי, אבל יש לדבריהם חשיבות גם להגדרה הכללית של סילוק. בשער זה נסקור את הגישות השונות מנקודת מבט ביקורתית. יש לציין את הקושי במציאת הגדרה לסילוק, מכיוון שהפרשנים לא הקפידו על לשונם, בהפרדה בין המושגים "מחילה" ו"סילוק", וזאת (כנראה) משום שבתלמוד אין הבחנה ברורה בין זה לזה.

כפי שנראה, במשך הדורות חלה התפתחות בשימוש במונח "סילוק": בתלמוד הוא משמש לסילוק מזכות קניינית, בעוד שהמונח "מחילה" משמש לעניין זכות אישית; והראשונים הרחיבו את המונח של "סילוק" גם לזכויות אישיות, ולעיתים "סילוק" שימש כמילה נרדפת למחילה בלי תוכן משפטי מיוחד, ומגמה זו התרחבה עוד בתקופת האחרונים.

תחילה, בפרק שני, נראה באילו הקשרים נזכר "סילוק" בתלמוד, בראשונים ובאחרונים. בדיקת מקורות אלה עשויה לתת רושם ראשוני על תוכנו של מוסד הסילוק. לאחר מכן נבחן את השיטות השונות בדבר היחס בין מחילה לסילוק – אלו הסבורים שאין הבדל ביניהם (בפרק שלישי), ואלו הסבורים שהם שונים במהותם או בדרך פעולתם (בפרק רביעי). לאחר מכן, בפרק חמישי, נביא פוסקים שמצאו נפקויות להלכה בין מחילה לסילוק, ונבחן את

¹ המונח המדויק יותר הוא "הסתלקות", שהרי המונח "סילוק" עלול להתפרש כמעשה שאדם אחד עושה לאדם אחר. בכל זאת נשתמש כאן במונח "סילוק" מפני שהוא זה שמופיע במקורות.

² דוגמה לכך אפשר להביא מן המשפט האמריקאי המזכיר זה בצד זה מונחים אחדים המציינים מחילה: .waiver, release, remission, recission

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

דבריהם לאור השיטות השונות בהגדרת מחילה. לבסוף, בפרק שישי, נביא שיטה מיוחדת, המזהה את הסילוק עם מוסד ההתנאה, וכך מבחינה אותו ממחילה.

פרק שני

איזכורי סילוק במקורות

א. איזכורים בתלמוד

הביטוי "סילוק" נזכר בתלמוד (במובן שאנחנו עוסקים בו) בסוגיות בודדות בלבד. הראשונה היא בכתובות³, שם נזכר "סילוק" כתיאור לפעולה המשפטית של מי שאומר "דין ודברים אין לי בנכסייך". הסוגיה שם מוסבת על דברי המשנה, העוסקת באיש הכותב כך לאשתו. הסוגיה שם⁴ אומרת שמדובר בבעל שאמר כך לאשתו בשלב האירוסין⁵, אבל אם כבר היתה נשואה לו, סילוק זה כלפי האישה אינו תקף, מפני שזכותו בנכסיה היא כעין בעלות, ואי אפשר להסתלק מזכות בעלות⁶. עוד אומרת הסוגיה שם (במסקנתה) שבכל מקרה מועיל סילוק

כזה אם עשו קניין, מפני ש"מגופה של קרקע קנו מידו"⁷.

סוגיה נוספת היא בבבא בתרא⁸, והיא עוסקת בשותף המסלק את עצמו מחלקו בנכס משותף, בכך שהוא אומר (או כותב) "דין ודברים אין לי על שדה זו". הסוגיה אומרת שהסילוק מועיל רק אם עשה מעשה קניין. כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, פרק חמישי, הטעם לכך הוא שאי אפשר להסתלק מזכות בעלות כמו שאי אפשר למחול על זכות בעלות; ובכל זאת מעשה קניין מועיל, מפני ש"מגופה של קרקע קנו מידו", כלומר שבעצם, השותף מקנה לאדם אחר את חלקו בקרקע. אם זה הטעם, נמצא שאין כאן פעולת סילוק אלא פעולת הקנאה, ואין לראות סוגיה זו כמקור למושג "סילוק" כמוסד משפטי עצמאי תקף!

אבל יש מי שהסביר שמעשה הקניין שם אינו מועיל בתור הקנאה, אלא זה עדיין סילוק: ר' יהודה נכון⁹ כותב בדעת התוספות¹⁰, שהטעם שמועיל קניין בבעל המסתלק מזכותו בנכסי אשתו הנשואה הוא מפני שהוא מסלק בזה את הזכות שיש לו בקרקע שלה, והזכות נעשית הפקר, וממילא זוכה בה האישה כיוון שהקרקע שלה; והקניין בא רק לתקן את הלשון הגרועה

³ כתובות פג ע"ב. Ⓜ

⁴ כתובות פג ע"א.

⁵ הסוגיה שם אומרת שהסילוק מועיל מפני שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים שנתקנה לטובתי". אבל אין ללמוד מזה שכל המוסד של סילוק מבוסס על "אי אפשי בתקנת חכמים", שהרי הסוגיה נזקקה לכך רק כדי להסביר איך מועיל סילוק מזכות עתידית, כפי שהסבירו תוספות שם (ד"ה כדרב). לכל היותר אפשר ללמוד משם שבזכות עתידית, הסילוק מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים" Ⓜ.

⁶ ראה ליד ציון הערה 8. וראה על כך בשער רביעי, פרק שמיני.

⁷ ראה על כך ליד ציון הערה 8.

⁸ בבא בתרא מב ע"ב-מג ע"א. ספר המקח והממכר, שער כח, מביא סוגיה זו בדרך אגב.

⁹ קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג). הבאנו את דבריו בשער ארבע-עשרה, עמ' 1248, במילואים להערה 284.

¹⁰ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו).

פרק שני: איזכורי סילוק במקורות

"דין ודברים אין לי בנכסייך" וכו', כלומר, שמעשה הקניין מגלה שהתכוון להסתלק מגוף הקרקע ולא להסתלק מ"דין ודברים", כלומר, רק מהתביעה עליה¹¹.

עוד נזכר סילוק במסכת כריתות¹², לגבי אותה ברייתא המובאת בבבא בתרא, וגם כאן הסוגיה מגדירה אמירת "דין ודברים אין לי" כ"סילוק". רש"י¹³ מסביר שמדובר גם כאן בשותף המסתלק מחלקו. כאן מסבירה הסוגיה שאין לכך תוקף מפני שמפרשים את כוונתו, שהוא אינו מסתלק מהנכס עצמו אלא מהתביעה עליו. אבל סוגיה זו אינה יכולה לשמש כמקור למוסד משפטי של סילוק, שהרי נאמר בה שאין לו תוקף.

יש לציין, שאין הוכחה מוחלטת מסוגיות אלה שיש מוסד משפטי של "סילוק" המובחן ממחילה; ייתכן שהיינו הן, והתלמוד משתמש בשתי המלים כמלים נרדפות. אלא שקשה לומר כך, שכן היה עדיף להשתמש בלשון מחילה כדי לא ליצור בלבול. עוד יש לשים לב לעובדה שבכל הסוגיות, משמשת לשון סילוק לגבי האומר "דין ודברים אין לי" וכו'.

במסכת עירובין¹⁴ מדובר על סילוק במוכן שונה מעט: שם מדובר על שכנים בחצר, שאחד מהם לא נתן את חלקו ב"עירוב החצרות", וכדי שחלקו בחצר לא יאסור על האחרים לטלטל בחצר בשבת, הוא מבטל להם את רשותו. לפי בית הלל, משמעות הביטול היא שהוא מסתלק מרשותו בחצר. בכך דומה סילוק זה לסילוק שבסוגיות בבבא בתרא ובכריתות, שותף המסתלק מחלקו בנכס המשותף, אלא שכאן הסילוק הוא רק זמני, לשבת, ורק סמלי, בלי לוותר באמת על בעלותו בחצר¹⁵.

בתלמוד הירושלמי מופיעה לשון סילוק פעם אחת במוכן זה¹⁶, וגם הוא במסכת כתובות¹⁷, בסוגיה המקבילה לסוגיית הבבל¹⁸. גם הירושלמי מזהה לשון סילוק עם לשון "דין ודברים אין לי"; וגם הירושלמי אומר שלשון זו אינה מועילה, בכל הנוגע לזכות בעלות (הנידון באמירת "ידי מסולקות מן השדה", ובבעל האומר "דין ודברים אין לי" אחרי הנישואין), ואף בנוגע לשעבוד אישה על נכסי בעלה מכוח כתובתה. עם זאת, הירושלמי אומר שמועילה אמירת "כל ערר שיש לי בשדה זו אל יהיה לי עמך כלום", אלא שהירושלמי אינו קורא לכך "סילוק"¹⁹.

¹¹ הסבר זה מתאים לגירסה במסכת כריתות (ליד ציון הערה 12) שלפיו החירונו באמירת "דין ודברים אין לי" וכו' הוא שיתכן שהתכוון להסתלק מהתביעה ולא מהנכס עצמו.

¹² כריתות כד ע"ב.

¹³ רש"י, כריתות כד ע"ב (ד"ה האומר).

¹⁴ עירובין עא ע"א. וזו לשון התלמוד: "דבית שמאי סברי ביטול רשות מיקנא רשותא הוא, ומיקנא רשותא בשבת אסור, ובית הלל סברי אסתלוקי רשותא בעלמא הוא, ואסתלוקי רשותא בשבת שפיר דמי".

¹⁵ לשון "סילוק" מופיע בתלמוד בהקשרים משפטיים במקומות נוספים, אבל במוכנים אחרים: בבא מציעא סז-סח – זכות של לווה לסלק את המלווה מקרקע שמישכן לו, על ידי פרעון החוב; בבא מציעא קח ע"א – בית דין מסלק אדם שהחזיק בקרקע בדרך לא נכונה; בבא מציעא קט ע"א-ע"ב – אריס המטיים את תקופת אריסתו ועוזב את הקרקע.

¹⁶ כך מתברר על פי אוצר לשון התלמוד הירושלמי, ע' נסק-סלק.

¹⁷ ירושלמי, כתובות, ט, א (לב ע"ד בדפוס ונציה).

¹⁸ שהזכרנו ליד ציון הערה 4.

¹⁹ אולם הריב"ז בפירושו שם נוקט: "דכל עירער שיש לה בשדה זו להוציא מידו, בזה היא מסלקת עצמה, אבל שעבודה קיים על השדה".

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

מכל מקום, בכל המקורות התלמודיים סילוק מתייחס לזכות קניינית. אך יש לסייג קביעה זו, לאור השיטה²⁰ שסילוק והתנאה היינו הך, שכן התנאה מופיעה בתלמוד גם ביחס לזכות אישית, כגון המקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות"²¹, ו"מתנה שומר חנם להיות פטור משבועה"²².

ב. איזורים בדברי הראשונים

כעת נסקור מקורות בראשונים שמזכירים "סילוק". המטרה של סקירה זו היא להראות את הסוגים השונים של ויתור הכלולים במושג "סילוק". לכן לא נציין איזורים בראשונים שרק חוזרים על האיזורים בתלמוד של הסתלקות שותף מחלקו בבעלות.

ר' יהודה ברצלוני: ר"י ברצלוני, ב"ספר השטרות" שלו, נותן נוסח של שטר סילוק²³. השטר עוסק רק בסילוק במוכן התלמודי הנ"ל, ועוד יותר מצומצם: שמטרת המסתלק היא להיות כשר לעדות לגבי הנכס, כפי שנאמר בסוגיית בבא בתרא²⁴. ייתכן שהוא רואה סילוק כסוג של הערמה, שבעל הנכס אינו מתכוון באמת לוותר על בעלותו בנכס, אלא רק באופן זמני, כדי שיהיה כשר לעדות, בדומה ל"סילוק רשות" שבמסכת עירובין²⁵. בזה מובן מדוע הסוגיה בבבא בתרא מציעה שיסתלק, ולא שיקנה לשותפו את חלקו, אף שגם הסילוק טעון מעשה קניין – מפני שאינו רוצה לעשות הקנאה אמיתית, אלא רק סילוק "טכסי". אבל אם כן, קצת קשה מדוע ר"י ברצלוני כולל בשטר את לשונות החיזוק המתאימים לעיסקה אמיתית (הוא מזכיר גם לשון מחילה). עוד יש להעיר, שנוסח השטר נראה מותאם לסוגיית בבא בתרא (לדוגמה, קבלת האחריות שמחמתו), כאילו נכתב רק בעקבות סוגיה זו, ולא כשטרות אחרים בספרו, שהם שטרות ששימשו בפועל, ונוסחם התפתח לפי צרכי המסחר. עוד צריך עיון מדוע לא הביא נוסח של שטר על סילוק בעל מנכסי אשתו, על פי סוגיית כתובות, ודווקא סילוק זה היה נפוץ (לפחות בתקופת האחרונים), כפי שעולה מהפוסקים שהבאנו בשער רביעי, פרק שמיני.

גאונים: מצאנו איזכור אחד של סילוק בדברי הגאונים²⁶. זו תשובה העוסקת במי שטען שאלמנת אביו, ראובן, חייבת לשלם ארבעים זהובים לבתו של ראובן, מפני שהוא הבין שהאלמנה עשתה קניין על התחייבות לתת לבת את הכסף. אולם המשיב קובע שלא היתה כאן התחייבות של האישה לתת זהובים לבת, שהרי אין לה ממה לתת, אלא זו התחייבות של ראובן, והקניין שעשתה האלמנה היה רק על הסתלקותה משעבוד כתובתה על נכסי ראובן, שלא יפריע שעבודה לבת לגבות מנכסי ראובן. אם כן, כאן האישה מסתלקת משעבודה על נכסי בעלה, מכוח כתובתה, לגבי אותו סכום.

העובדה שמצאנו רק איזכור אחד של סילוק בדברי הגאונים, ולא מצאנו נוסח שטר סילוק בקבצי השטרות של הגאונים, אומרת דרשני. נראה שהגאונים לא ראו בסילוק מוסד נפרד

²⁰ ליד ציון הערה 326.

²¹ כתובות נו ע"א.

²² בבא מציעא צד ע"א.

²³ ר"י ברצלוני, ספר השטרות, שטר מד.

²⁴ ליד ציון הערה 8.

²⁵ ליד ציון הערה 14.

²⁶ תשובות גאוני מזרח ומערב, סימן קסד.

פרק שני: איזכורי סילוק במקורות

ממוסד המחילה, ועל כן לא ראו צורך בשטר מיוחד לכך. בכך מוסברת העובדה שעמדנו עליה²⁷, שר"י ברצלוני מביא נוסח של שטר סילוק שמטרתו איזוטריית ולא סילוק במובן המקובל – קובץ השטרות שלו הוא במידה רבה המשך לקבצי השטרות של הגאונים, והגאונים תפסו את הסילוק כמילה נרדפת למחילה. השערה זו מתחברת להשערה²⁸ שלדעת הגאונים, תוקפה של מחילה הוא בתור הודאה; נמצא שהגאונים מאחדים את ההודאה, המחילה והסילוק למוסד משפטי אחד²⁹, מתוך גישה אחדותית, לכל הפעולות שאדם עושה בממונו ל"רעת עצמו".

מהר"ם מרוטנבורג: מהר"ם מרוטנבורג³⁰ מדבר על אישה המוותרת על זכותה להתנגד למכירת נכס של בעלה, זכות הנובעת מכך שכל נכסיו משועבדים לכתובתה, ומכנה ויתור זה "סילוק". לא ברור אם ויתרה על כל השעבוד, או רק על זכותה למנוע את מכירת הנכס. לא ברור אם סילוק האישה חל בלי קניין, או שמדובר שהסילוק נכתב בשטר וגם עליו נעשה קניין.

רא"ש (1): בשו"ת הרא"ש³¹, בשאלה, מוזכר סילוק במובן של הסתלקות מזכות במקרקעין, לגבי שתי פעולות משפטיות בסיפור אחד: (א) ראובן נתן לבתו קרקע במתנה אבל שייר לעצמו זכות בה, ואחר כך סילק את עצמו מאותו שיוור (וכפי שמנוסח אחר כך: "סילק עצמו מכל זכות בקרקע"). (ב) לאה סילקה את עצמה מכל מה שנתן בעלה לבתו, כלומר שלא תוכל לגבות מהקרקע הזאת לכתובתה, וגם קיבלה עליה אחריות לגבי זה. לגבי סילוק האישה, השואל מעלה שתי שאלות: (1) האם מועילה הטפסת [=העתקת] שטר הסילוק של לאה? הטעם שהוא מעלה לפסול את ההטפסה הוא שאם שטר הסילוק נקרקע (כנראה, במקרה הנידון נקרקע השטר המקורי) או הוחזר, הסילוק מתבטל, כיוון שמעשה הסילוק אינו יוצר הקנאה, בשונה משטר מתנה שיוצר הקנאה, ולכן קריעת השטר אינה מבטלת את המתנה. (2) האם האישה יכולה לטעון שלא התכוונה בריצונות כשהסתלקה אלא "נחת רוח עשיתי לבעלי"? לגבי ההטפסה, הרא"ש משיב שאינו מבין מדוע עשו הטפסה, הרי עושים זאת רק לשטר שנמחק; לגבי השאלה השנייה, הוא פוסק שאינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", כיוון שקיבלה עליה אחריות³². לגבי סילוק הבעל, פשוט לשואל שהטפסת השטר מועילה. נראה מדבריו שהטעם הוא, שיש לראות את שטר המתנה (עם השיוור) ושטר הסילוק (שמבטל את השיוור) כיחידה אחת, שיוצרת מתנה בלי שיוור, והיות שיחידה זו יוצרת הקנאה, היא תקפה גם אם השטר נקרקע, ולכן הטפסתו מועילה.

²⁷ ליד ציון הערה 25.

²⁸ ב' כהנא, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76–90.

²⁹ אם נצרך לזה את הגישה, ליד ציון הערה 326, שסילוק היינו התנאה (מנקודת מבטו של בעל הזכות, שמסכים לתנאי שעושה בעל החיוב), בהנחה שהגאונים יכולים להסכים לכך, נמצאנו מעמידים יחד את ארבעת המונחים: הודאה, מחילה, סילוק והתנאה, בכפיפה אחת.

³⁰ שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רסג. וזו לשונו: "ואשר שאלת: ראובן חפץ לקנות בית, ודואג פן יצטרך למוכרו ותעכב עליו אשתו, היוכל להתנות עם אשתו בשעת קנייה: 'על מנת כן אקנה לנו בית, שבשעה שאצטרך למוכרו, שלא תוכלי לעכב', והיא מקבלת עליה כן, התוכל לחזור בה, כיון דבשעת התנאי הוה ליה דבר שלא בא לעולם שהרי לא קנאהו? [תשובה]: נראה לי דלא מצי למהדר. נהי דאיין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אדם מסתלק בטוב מדבר [שלא בא] לעולם". מתשובה זו עולה שמועיל סילוק מזכות עתידיית. ראה על כך בשער רביעי, עמ' 236 ועמ' 240.

³¹ שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן כא.

³² ראה על כך בשער תשיעי, עמ' 388.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

רא"ש (2): במקום אחר, הרא"ש³³ עוסק בויתור של מצרן על זכות הקדימה שלו בקניית קרקע, והוא קורא לויתורו של המצרן גם "סילוק" וגם "מחילה". אבל יש להדגיש שסילוק זה מועיל רק עם מעשה קניין³⁴.

הטור: גם הטור³⁵ מזכיר סילוק של נושה משעבודו על נכס של החייב. ריטב"א: הריטב"א³⁶ מזכיר סילוק של אדון מעבדו הכנעני, שמועיל לשחרר בכך את העבד. הוא מכנה כך אמירת אדון האומר לעבדו "אין לי עסק בך", שבכך העבד יוצא לחרות³⁷. הוא מסביר שסילוק מועיל בשחרור עבד, מפני שהעבד זוכה בעצמו, אבל סילוק אינו הפקר, ולכן אינו מועיל בקרקע³⁸. קשה להבין מה ההבדל בין עבד לקרקע; איך ייתכן שפעולת הסילוק אינה מסירה את בעלות האדם (כהפקר), ובכל זאת מאפשרת לאדם אחר לקבל את הבעלות בנכס.

בסילוק מזכות אישית: מצאנו בראשונים גם איזכור של סילוק מזכות שאינה קניינית אלא אישית. הרא"ש משתמש בתשובה³⁹ בלשון "סילוק" לעניין מי שקנה מהקהל זכות חכירות ("אלמעונה"⁴⁰), ומוותר עליה. זו תשובה ארוכה, שבה מובאות תחילה טענות התובע, ואחר כך תשובות הנתבע, ואחר כך התגובות של כל צד, ותגובות לתגובות; הטענה בדבר הסילוק היא רק אחת הטענות שהועלו. מורשי הקהל טענו שאדם זה הסתלק מן החכירות, והוא טען שלא התכוון להסתלק.

בתשובתו, הרא"ש⁴¹ משווה סילוק מזכות חכירות למקבל מתנה שמביע התנגדות למתנה, לאמר, שהסילוק אינו מועיל, אלא אם יקנה לקהל חזרה את זכות החכירות במעשה קניין⁴². נמצא שאין בדבריו מקור לסילוק כמוסד משפטי תקף⁴³.

ג. איזכורים בדברי האחרונים

אצל האחרונים אנחנו מוצאים הרחבה של המגמה לכלול במסגרת "סילוק" גם סילוק מזכויות

³³ רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג.

³⁴ לסיבה שסילוק זה זקוק לקניין, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 654.

³⁵ טור, חו"מ, קיא, י.

³⁶ חידושי הריטב"א, קידושין ו ע"ב.

³⁷ קידושין ו ע"ב

³⁸ ראה ליד ציון הערה 141, בשאלה האם סילוק הוא הפקר.

גם ר"ן על הרי"ף, גיטין מה ע"א (בדפי הרי"ף), נוקט שבמשון "אין לי עסק בך", האדון "סילק זכותו ממנו", וכך כתב כסף משנה, הלכות עבדים, ה, ג, כלשון הרי"ן, וכך כתב שיטה מקובצת, כתובות פג ע"א, בשם רבנו תם, שבעבד "סגי בסילוק כל דהו". על סילוק מעבד כנעני, ראה שער ארבע-עשרה, נספח ז.

³⁹ שו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכון ירושלים.

⁴⁰ משו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן ו וסימן יג, עולה שמדובר במס על שטרי חוב; ושם סימן יד מוזכר אלמעונה על מכירת יין (כמו שמוזכר בתשובה שלפנינו "אלמענות היין"). זו בוודאי אינה זכות קניינית.

⁴¹ שו"ת הרא"ש, כלל יג, שם, עמ' סח, במהד' מכון ירושלים.

⁴² ראה שער חמש-עשרה, עמ' 1278, במילואים להערה 58, ועמ' 1289, במילואים להערה 210, בהסבר לכך שאינו מועיל אף שלכאורה זכות חכירות אינה זכות קניינית אלא אישית.

⁴³ אגב, בהמשך התשובה מדובר על סילוק מסוג אחר: יכולת ה"מעיינים" להסתלק מלטפל בענייני הקהל. הוא כותב: "כי לא היו יכולין להסתלק מלעשות כל עניני הקהל, וגם הקהל לא היו יכולין לסלקם, והכל מכח החרם שהוטל על תקנת המעיינים". הסתלקות זו דומה להסתלקות דיין מלדון בדין מסוים – עיין שו"ע, חו"מ, יב, א.

פרק שני: איזכורי סילוק במקורות

אישיות שונות. כנראה, הם הבינו שאין סיבה להבדיל בין זכויות קנייניות לזכויות אישיות, ולכן דיברו על סילוק כמוסד משפטי נפרד ממחילה, גם לעניין זכויות אישיות.

ראשית נביא מדברי אחד האחרונים שעסק בסילוק מזכות קניינית מיוחדת, שלא היתה קיימת בתקופת הראשונים: ר' יהודה רוזאניס⁴⁴ עוסק במי שמכר בית לגוי, שלפי תקנות ה"חזקות" יש לו זכות קדימה בקניית הבית מהגוי, ויתר על הזכות שהיתה לו; והוא קורא לכך "סילוק", ואומר שהסילוק מועיל, אלא שנחלקו האם די בדיבור או שצריך קניין. ועתה לאיזכורים של סילוק מזכויות אישיות שאינן קנייניות.

(א) ר' יוסף קארו⁴⁵ מדבר על חייב שמסתלק ממחילה שנושה שלו ימחל לו בעתיד (כלומר, הוא רוצה שהחוב יישאר בתוקפו גם אחרי שהנושה ימחל עליו), ומעלה אפשרות שהסילוק יחול על ידי עשיית מעשה קניין. אבל לשונו אינה ברורה, שכן ממה שכתב "יחול קניין החיוב" אפשר להבין שעל ידי הקניין הזה, החייב מתחייב מחדש בכל פעם אחרי שהמחילה ביטלה את החיוב המקורי, ולא שהמחילה אינה מועילה בכלל, וה"סילוק" שהוא מדבר עליו הוא תוצאה של ההתחייבות הזאת, ולא פעולת סילוק עצמאית.

(ב) גם הרדב"ז⁴⁶ מזכיר סילוק לעניין ויתור על זכות אישית שאינה קניינית. הוא עוסק בשותפים, ראובן ושמעון, שעמדו לפרק את שותפותם העסקית, והתווכחו לגבי הסכומים המגיעים לכל אחד מהם, וראובן אמר שהוא מוכן לתת לשמעון את כל מה שבידו מנכסי השותפות, תמורת סכום מסוים. הוא מביא שחכם אחד כתב שהסכם זה חל גם בלי עשיית מעשה קניין, כיוון שכל נכסי השותפות מצויים בחזקת שניהם, ולכן מה שראובן נותן לשמעון מנכסי השותפות אינו הקנאה אלא סילוק, וסילוק הוא כמחילה, שאינה צריכה קניין⁴⁷. הרדב"ז עצמו חולק, ואומר שנכסי השותפות הם בחזקת שניהם רק לעניין שהמחזיק בפועל אינו נחשב מוחזק ויהיה חבירו מוציא ועליו הראיה, אבל ייתכן שכל אחד מוחזק בחלקו, לעניין שהעברת נכסים מזה לזה תיחשב הקנאה.

(ג) מהרשד"ם⁴⁸ מדבר על סילוק של קהילה מזכותה לקבל מיסים ממישהו, זכות אישית שאינה קניינית, ואומר שהסילוק מועיל.

(ד) ר' יחזקאל לנדא⁴⁹ מזכיר סילוק מזכות הישיבה בעיר (בזמן שהשלטון הנכרי התיר רק למספר מסוים של יהודים לדור בעיר). הוא כותב שאי אפשר למכור זכות זו, כיוון שהיא דבר שאין בו ממש, ובכל זאת ההקנאה פועלת בכך שה"מוכר" מסתלק מזכותו (תמורת הכסף שמשלם לו ה"קונה"), ואינו יכול לחזור בו מסילוקו, וממילא ה"קונה" זוכה מדינא דמלכותא⁵⁰. הרי שמועיל סילוק מזכות זו, אף על פי שאין בה ממש.

⁴⁴ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה מעשה). על תקנות ה"חזקות", ועל הצורך בקניין בכגון זה, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658-659.

⁴⁵ שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד. ראה על כך בשער שלוש-עשרה, עמ' 528.

⁴⁶ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן מט.

⁴⁷ במקרה הנידון היו ברשות ראובן גם כסף וגם סחורות, והחכם מכנה "סילוק" גם את מה שנוגע לכסף (שהוא זכות אישית) וגם את מה שנוגע לסחורות (זכות קניינית).

⁴⁸ שו"ת מהרשד"ם, ח"מ, סימן שע.

⁴⁹ שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, ח"מ, סימן מא (הובא בפתחי תשובה, ח"מ, ריב, ס"ק ב). ראה עמ' 660, על מחילת "חזקת היישוב".

⁵⁰ בדומה, שו"ת מנחת שי (שור), חלק א, סימן נא, כותב שאי אפשר למכור חזקת רבנות, ומכל מקום נהגו

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

(ה) גם ר' חסדאי פרחיא⁵¹ עוסק בסילוק מדבר שאין בו ממש, אלא שהוא כותב שהסילוק אינו מועיל. בנידונו, ראובן עשה קניין שלא יבנה מול ביתו של שמעון, באופן שמן הדין ראובן רשאי לבנות. הפוסק קורא לזה "כעין סילוק רשות" מדבר שיש לו זכות בו. אלא שהוא כותב שאף שסילוק מבעלות מועיל אם עשה קניין⁵², כאן לכל הדעות קניין אינו מועיל, מפני שראובן לא הקנה שום דבר של ממשות, אלא סילק את עצמו מלבנות, ואין זה כמו המסתלק מקרקע, שאפשר לומר שהוא מקנה לחברו את גוף הקרקע, שהרי אי אפשר להקנות דבר שאין בו ממש. כלומר, הוא מדבר על סילוק מזכות שאין בה ממשות, אבל אומר שהוא שונה מסילוק רגיל, בכך שאין מועיל בו קניין. יש להעיר, שמצד שני, סילוק מחיוב אישי (לפי תפיסת הראשונים והאחרונים שגם הוא נחשב סילוק) מועיל אף בלי קניין, כשם שמחילה אינה צריכה קניין.

(ו) קצות החושן⁵³ כותב (כדבר פשוט) שהר"ן⁵⁴ סובר שמחילת מפתה יתומה על הקנס מועילה בתורת סילוק. זאת אף שחיוב מפתה בקנס הוא חיוב אישי רגיל.

פרק שלישי

פרשנים שאינם מבדילים בין מחילה לסילוק

מדבריהם של פרשנים אחרים, ראשונים ואחרונים, עולה שלדעתם אין הבחנה ברורה בין מחילה לסילוק. בחלקם, הדבר עולה מן העובדה שהם השתמשו לסירוגין בלשונות "מחילה" ו"סילוק" באותו הקשר בלי להבחין ביניהם. בחלקם, הדבר עולה מן העובדה שהם הוכיחו הלכה בעניין סילוק מהלכה שנאמרה בעניין מחילה, או להיפך. אפשר להבין זאת בשתי דרכים: (א) הם הבינו ש"מחילה" ו"סילוק" הן מלים נרדפות המתארות אותו מוסד משפטי, ואפשר להשתמש בו במקום זה כדי לתאר פעולת ויתור. אבל גישה זו קשה, שהרי כבר בתלמוד מצאנו שימוש בשני המונחים⁵⁵, ואין סיבה נראית לעין לכך שהתלמוד ישתמש במלה "סילוק" אם היה יכול להשתמש במלה "מחילה", שהיא שכחה הרבה יותר בתלמוד. (ב) לפי פרשנים אלו, מחילה מתייחסת לסוג מסוים של ויתור, ואילו סילוק מתייחס לסוג אחר, אלא שדיניהם שווים. לאחר שנראה את דבריהם של פרשנים אלו, יהיה אפשר לנתח את דבריהם ולראות איך תפסו את היחס בין מחילה לסילוק.

למכור, וזה מועיל בתור מחילה וסילוק זכותו, ומחילה אינה צריכה קניין ואינו יכול לחזור ממנה. הוא מערב

כאן לשון "מחילה" ו"סילוק".

⁵¹ שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכב. וזו לשונו: "ונראה דהוא הדין קנין שלא לבנות דהוי כעין סילוק רשות מדבר שיש לו זכות, דגם זה מצינו פלוגתא דרבותא אי מהני סילוק בקנין... ולכאורה נראה מהאי לישנא דאפילו אמר לשון סילוק מהני קנין... נראה לעניות דעתי דהכא כולי עלמא יודו שאין מועיל קנין, לפי שלא הקנו לאלו הגיסים שום דבר של ממשות אלא שסילקו עצמם מלבנות באויר שלהם על ידי הקנין".

⁵² ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי.

⁵³ קצות החושן, רט, ס"ק יב.

⁵⁴ ר"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הרי"ף). ראה על כך בשער רביעי, עמ' 887, במילואים להערה 257.

⁵⁵ כפי שהערתו ליד ציון הערה 14.

פרק שלישי: פרשנים שאינם מבדילים בין מחילה לסילוק

(א) התוספות⁵⁶ כותבים לגבי ויתור של יורש על חלקו אחרי מות המוריש: "אבל חלק פשיטות לא יוכל למחול ולסלק עצמו באמירה בעלמא אם לא על ידי קניין". מן ההקשר עולה שטעמם הוא שחלקו נחשב כאילו מאז ומעולם היה שלו, ולכן אינו יכול להסתלק ממנה באמירה, שלא כמו מחילת בכור על חלק בכורתו, שמועילה. מכל מקום, הם מזכירים מחילה וסילוק בנשימה אחת. אבל ייתכן שלא התכוונו במלים "לסלק עצמו" לפעולה משפטית של סילוק, אלא לתוצאה, שהוא מסולק.

(ב) רש"י⁵⁷ עוסק בהסתלקות בעל מנכסי ארוסתו, וכותב שהוא יכול למחול כיוון שהנכסים שלו מתקנת חכמים; הרי שהוא קורא לסילוק "מחילה"⁵⁸.

במקום אחר, התלמוד משתמש בלשון סילוק, ואילו רש"י⁵⁹ נוקט לשון מחילה לגבי אותו מקרה. אבל שם לא מדובר בסילוק במובן משפטי, אלא במובן של סוגיית עירובין⁶⁰.

(ג) בתשובות הרשב"א⁶¹, בשאלה, מובא שטר שבו משמשים לשונות מחילה וסילוק יחד, לעניין שותף המסתלק מחלקו בנכס משותף, כמו משמעות "סילוק" בסוגיות התלמוד⁶². אבל השטר נקרא "שטר מחילה", ובתוכו משתמש השותף בלשון "סילוק" אחרי שכבר אמר לשון "מחילה" (השואל מציין שבת דין פסק שאין שטר מחילה זה תקף, מפני שהשותף מחל בזמן שהבית עוד לא היה שלו). בפשטות, שימוש זה מבוסס על תפיסה שמחילה וסילוק היינו הך, ומנסח השטר השתמש בכפל העניין במלים שונות, לחיזוק ולהוציא מספק. ואמנם קשה להסיק דברים מלשון שטר שאין לדעת מי ניסח אותו, אבל עובדה היא שהרשב"א לא העיר בתשובתו שסגנון השטר לקוי.

(ד) הריטב"א⁶³ והמאירי⁶⁴ נוקטים "סילוק" ו"מחילה" בחדא מחתא, לגבי בעל הכותב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסיך", מה שנקרא בסוגיה⁶⁵ "סילוק".

המאירי כותב⁶⁶ על כך: "בלשון סילוק, שהוא כעין מחילה". אלא שר' בנימין ליפקין⁶⁷ דוחה ראיות אלה מהמאירי, שכן המאירי הקפיד לכתוב בשני המקומות "כעין מחילה", ולא אמר שזו מחילה ממש.

⁵⁶ תוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם). ראה על כך בשער ארבע-עשרה, עמ' 563.

⁵⁷ רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום). ראה על כך בשער רביעי, עמ' 217.

⁵⁸ מכאן מוכיח ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ב), שלדעת רש"י סילוק ומחילה הם דבר אחד.

⁵⁹ רש"י, עירובין פט ע"ב (ד"ה סלוקי, וד"ה הותר).

⁶⁰ עמ' 667, ליד ציון הערה 14.

⁶¹ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן צו. וזו לשון השאלה: "יצחק ויעקב בנו מכרו בתים לבן בלהה. והיה ליצחק הנזכר אח ושמו דוד... ודוד כתב שטר מחילה בקנין ליצחק. וזה לשון המחילה שאמר לנו דוד: הו ע"י עדים... ותנו ליצחק אחי ונתתי לו ארבע אמות קרקע, ואגבן מחלתי לו כל זכות ורשות שיש לי במחצית הבתים הידועים... וכבר סלקתי עצמי ורשות וזכותי וזכות ורשות יורשי אחרי הבאים מכחי מן המחצית הוה סלוק גמור לעולם. ובית דין נשאו ונתנו בדבר, ואמרו שאין שטר מחילה זה כלום, לפי שמחל דוד בזמן שהיתה לאה בחיים, ומחל דבר שאינו שלו".

⁶² אבל יש בשטר חוסר בהירות: השטר מדבר על מכירת חצי מהבית, על מחילת חצי מהבית, ועל סילוק מחציו, ולא ברור לאיזו מחצית הוא מתכוון בכל פעם.

⁶³ חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי).

⁶⁴ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר המאירי).

⁶⁵ ליד ציון הערה 3.

⁶⁶ מאירי, שם (ד"ה ממה שכתבנו).

⁶⁷ בני בנימין, עמ' קעח.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

(ה) יש כמה ראשונים שעסקו בסילוק בעל מירושת ארוסתו (שנקרא בתלמוד "סילוק"⁶⁸) והזכירו את המושג "לא ידע דמחל", כיוון שלא ידע הבעל מי ימות ראשון.⁶⁹

(ו) המרדכי⁷⁰ כותב שלא מועיל "סילוק" מפירות נכסי אשתו הנשואה מדין "מחילה", מפני שהפירות עוד לא באו לעולם, ואי אפשר למחול על דבר שלא בא לעולם.

(ז) הרדב"ז⁷¹ מצטט מדברי חכם אחר: "כי הסילוק אינו אלא כמחילה", לעניין שאינו צריך קניין.

במקום אחר, הרדב"ז⁷² עוסק ביבם שמחל על ירושת יבמתו, ומשתמש לסירוגין בביטויים "מחילה" ו"סילוק" לציון אותה פעולה משפטית.

(ח) פני יהושע⁷³ כותב: "במה שהיא תחת ידו כבר לגמרי, אי אפשר שינכה אותה לשום אדם אפילו בלשון סילוק ומחילה". הרי שהוא כורך את שניהם יחד.

(ט) נתיבות המשפט⁷⁴ כותב ש"סילוק חשיב מחילה ממש", ולכן הוא מועיל גם לדעת הרשב"א האומר שתנאי בממון מועיל (גם לדעת ר' יהודה) רק כשהוא בתורת מחילה, ולא כשהוא בתורת "לא יהיה עלי דין זה"⁷⁵, אלא שאינו מועיל בזכות עתידית, כמו שמחילה אינה מועילה בזכות עתידית.

(י) ר' יצחק אהרן איטינגא⁷⁶ כותב בפירוש "שעניין מחילה דומה לסילוק", לעניין זכות עתידית.

(יא) ר' חי טייב⁷⁷ כותב שאם יש ספק במחילה, הדין תלוי במחלוקת רב אשי ואביי⁷⁸, על בעל שמסתלק מנכסי אשתו, האם כשיש ספק בסילוק, מפרשים אותו בצמצום. כנראה, ר' חי טייב סובר שמחילה וסילוק היינו הך, ולכן הוא יכול ללמוד מדברי התלמוד על סילוק, לעניין מחילה.

(יב) החזון איש⁷⁹ נוקט לשון "מחילה" לגבי בעל שכתב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסייך", שנקרא בתלמוד "סילוק", ולגבי אישה שאמרה לבעלה שכשיקנה בית ויצטרך למוכרו לא תוכל לעכב, שמהר"ם⁸⁰ קורא לו "סילוק".

⁶⁸ כאמור ליד ציון הערה 3.

⁶⁹ תוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר); השגות הראב"ד על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף); העיטור, תנאי, חלק א. בשאלה אם בספק כזה נחשב "לא ידע דמחל", ראה שער שמיני, עמ' 343.

⁷⁰ מרדכי, כתובות, סימן ריב (בתירוץ הראשון). וזו לשונו: "ואם תאמר, אפילו נשואה נמי אמאי לא יסלק עצמו, והא מחילה אינה צריכה קנין? ויש לומר, כיון שהפירות לא באו עדיין לידו, אין יכול לסלק". ראה על כך בשער רביעי, עמ' 226.

⁷¹ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן מט. הבאנו את דבריו ליד ציון הערה 46.

⁷² שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שלז (רסו).

⁷³ פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד וי"ל).

⁷⁴ נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו.

⁷⁵ על דעת הרשב"א, ראה עמ' 704, ליד ציון הערה 359. שם נביא את דברי נתיבות המשפט בהרחבה.

⁷⁶ שו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ.

⁷⁷ ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג. הבאנו את דבריו בעמ' 1199, אות ז.

⁷⁸ בדומה, ראינו בשער רביעי, עמ' 902, במילואים להערה 348, שכרם שלמה כותב שמועילה מחילה על שטר עבודה, ומביא ראייה מסוגיית סילוק, ואינו מבחין ביניהם.

⁷⁹ כתובות פג ע"ב.

⁸⁰ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ט.

⁸⁰ עמ' 669, ליד ציון הערה 30.

פרק שלישי: פרשנים שאינם מבדילים בין מחילה לסילוק

עוד הוא מנמק⁸¹ את הדעה⁸² שבעל אינו יכול להסתלק מנכסי ארוסתו שיפלו לה אחרי הסילוק, בכך שהבעל אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו, והוא יכול להסתלק רק מנכסים מסוימים שהם בעין, ולמחול על זכותו בהם, וזה לא שייך בנכסים עתידיים. שוב נקט לשון מחילה וסילוק על אותה פעולה.

בעניין מחילת אישה על שעבוד נכס של בעל לכתובתה⁸³, כתב⁸⁴ בתחילה שיש להבחין בין מחילה לסילוק, אבל במסקנתו כתב שמחילה דינה כסילוק.

אבל ראה להלן⁸⁵, שחזון איש עצמו מבחין בין מחילה וסילוק.

(יג) ר' חזקיה די סילווא⁸⁶ נוקט שבבעל בנכסי ארוסתו "המחילה מועילה מדין סילוק".

(יד) גם ר' יוסף שאול נתנון⁸⁷ משתמש בביטויים "סילוק" ו"מחילה" לציון אותן פעולות,

לעניין הסתלקות בעל מזכויותו בנכסי אשתו.

(טו) לרשימה זו יש לצרף את הפוסקים⁸⁸ שהבאנו בשער רביעי, פרק תשיעי, שיישבו את

הסתירה בין הר"ן, האומר שאין תוקף למחילה על זכות עתידית, לבין מהר"ם, האומר שמועיל סילוק מזכות עתידית, בכך שכל אחד מדבר על סוג אחר של זכות עתידית, ולא תירצו שיש הבדל יסודי בין מחילה לסילוק – הרי שהם סוברים שמחילה וסילוק הם היינו הך (או שיש שינוי מהותי ביניהם אבל לא שוני שיצדיק נפקות לעניין זכות עתידית). גם ר' יוסף שאול

נתנון⁸⁹ סובר שאין הבדל בין מחילה לסילוק לעניין זכות עתידית, שאם יש לו קצת זכות, מועילה גם מחילה, ואם לא, גם סילוק לא מועיל; והוא מסביר שהסיבה שהרמ"א⁹⁰ הפריד

ביניהם, וכתב שאין מועילה מחילת זכות עתידית ושמועיל סילוק מזכות עתידית, היא מפני ש"מחילה" משמע דבר שאין לו בו שום זכות, ו"סילוק" משמע מדבר שיש לו קצת זכות (ולא הסביר מדוע). כלומר, לדעתו מבחינה מהותית מחילה וסילוק הם היינו הך, אלא שמבחינה לשונית מחילה משמעה יותר על דבר שלא היה לו זכות, וסילוק – להיפך⁹¹.

ובכן, איך הבינו הפרשנים הללו את היחס בין מחילה לסילוק? כאמור⁹², אפשרות אחת

היא שלדעתם מדובר באותו מוסד משפטי, כאשר "מחילה" ו"סילוק" הן מלים נרדפות,

⁸¹ שם, אות י.

⁸² ראה שער רביעי, עמ' 218.

⁸³ כתובת צה ע"א. ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 640.

⁸⁴ שם, אות יא.

⁸⁵ ליד ציון הערה 96.

⁸⁶ שו"ת מים חיים (סילווא), סימן יג (עמ' רסז).

⁸⁷ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש). וזו לשונו: "והנה במ"ש למעלה בדין סילוק בדבר שלא זכה כלל דהיינו קודם ארוסין... לפי זה, לדידן דמארסין ועושין חופה תיכף ומיד, אם כן לא מהני שטרי סילוק... וצריך לומר דלא תמחול לו בפירוש עד לאחר היחוד. אמנם בגוף הדין... וכבר ביאר בשו"ת זקני הב"ח סי' קכ"ד דיותר יוכל להסתלק בדבר שאינו בידו ולא זכה כלל... צריך ביאור היאך מועיל סילוק מהנכסים שיפלו לה לאחר הנישואין, והא הוה ליה דבר שאינו קצוב... להרמב"ם אינו מועיל מחילה בדבר שאינו קצוב".

⁸⁸ סמ"ע, תרות יאיר, אבני מילואים, משנה למלך, בני יעקב וחזון איש.

⁸⁹ שואל ומשיב, שם (טז ע"ב). הבאנו את דבריו בשער רביעי, עמ' 241.

⁹⁰ רמ"א, חו"מ, רט, סעיפים ד ו-ה.

⁹¹ בני בנימין, עמ' קעז, מביא מקורות נוספים שמשמע מהם שאין הבדל בין המושגים "סילוק" ו"מחילה",

אלא שהוא כותב שאין זה הבנה הכרחית בדבריהם.

⁹² ליד ציון הערה 55.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

ששתייהן מתארות אותו הדבר. כך משתמע מלשון נתיבות המשפט: "סילוק חשיב מחילה ממש". וכך אפשר להבין את לשון רש"י, תוספות, רשב"א, ריטב"א, מרדכי ופני יהושע שציטטנו. אבל כפי שכבר הערנו⁹³ לעניין התלמוד, קשה לומר שאלו שתי מלים נרדפות. אפשרות אחרת היא שמחילה וסילוק הם שני סוגים שונים של ויתור, אלא שדיניהם שווים. כך משמע מלשונו של ר"א איטינגא, ואפשר להבין כך גם את לשון הרשב"א. אבל לגבי אלו שהזכירו לשון סילוק ולשון מחילה לגבי אותו מקרה (רש"י, תוספות, רשב"א, ריטב"א, מאירי, מרדכי, רדב"ז, פני יהושע וחזון איש) אפשרות זו מצטמצמת. הרי חלק מן הפרשנים שנביא בפרק רביעי המבחינים בין מחילה לסילוק, אומרים שכל אחד מתייחס לסוג אחר של זכות (זכות קיימת או עתידית, זכות קניינית או אישית), ופרשנים אלו שנקטו את שני הביטויים לגבי אותו מקרה אינם יכולים לקבל הסברים אלו. מכל מקום, העובדה שפרשנים אלו לא דייקו בלשונם בשעה שעסקו בסילוק ובמחילה, מלמדת שהם סברו שאין הבחנה ברורה ביניהם.

פרק רביעי

פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

א. מחילה על זכות קיימת, סילוק מזכות עתידית
ר' בנימין ליפקין⁹⁴ תוחם קו ברור בין מחילה לסילוק: שמחילה מועילה רק בזכות קיימת ולא בזכות עתידית, ואילו סילוק עיקרו לגבי זכות עתידית. הוא מנמק, שמהותו של הסילוק שייכת רק לפני חלות הזכות, שכן הביאור של כל לשון של סילוק הוא, שלא יזכה ולא תחול הזכות, ולא שהוא מקנה או מוחל לאחר את זכותו. ייתכן שלדעתו סילוק אינו מועיל בזכות קיימת. הוא רומז שטעם ההבדל הוא שהמוחל מקנה את זכותו לאחר, ולכן אינו יכול לעשות זאת בזכות עתידית, כשם שאין אדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם, ואילו סילוק אינו הקנאה⁹⁵. נראה שזו גם כוונתו של חזון איש⁹⁶, שכתב שבמשך האירוסין, הבעל יכול לעשות תנאי שלא יירש את אשתו, ובכך הוא מסלק מעצמו זכות יורש, אבל לא שייכת לעניין ירושה מחילת נכסים, ולא שייך בזה קניין, כיוון שאינו מקנה כלום; וכן לעניין פירות נכסי מלוג של אשתו, הוא יכול להתנות בעודה ארוסה על הזכות שנתנו לו חכמים באשתו, וגם בזה לשון סילוק ולא לשון מחילה והקנאה; ואחרי הנישואין, אינו יכול לסלק את זכותו אלא למחול על זכות הנכסים שכבר קנה, וצריך לשון הקנאה וגם קניין⁹⁷, אבל אם עשו קניין, מועיל אף לשון סילוק. נראה שכוונתו לומר שמחילה היא רק על זכות שכבר יש לאדם, ולא

⁹³ ליד ציון הערה 14.

⁹⁴ בני בנימין, עמ' קעג-קעד. 72

⁹⁵ ראה על הבחנה זו ליד ציון הערה 104.

⁹⁶ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י.

⁹⁷ ר"ב ליפשיץ הקשה עליו, אם הוא עושה הקנאה, מדוע צריך את היסוד של מחילה?

פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

על זכות עתידית, ולכן לא מועילה מחילה על ירושה, ורק על זכות קיימת, כגון בעל בנכסי אשתו הנשואה, מועילה מחילה, וצריך לשון הקנאה ומעשה קניין (הוא כותב כך משום שהוא מדבר על מחילת בעלות, שמועילה רק אם עשו קניין); לעומת זאת, סילוק הוא רק על זכות עתידית, ואילו על זכות קיימת כגון בעל בנכסי אשתו הנשואה, אין סילוק מועיל; והטעם העולה מדבריו הוא שמחילה היא הקנאה, וסילוק אינו הקנאה.

אבל יש קושי בשיטה זו: מדוע האומר "אני מוחל על זכות עתידית זו" אין תוקף לדבריו, ומדוע אין מפרשים את דבריו כסילוק? מדוע יש כאן קשיחות פורמלית, שהלשון שנקט בה היא הקובעת? הרי העיקר הוא כוונתו.⁹⁸

ב. מחילה – לשון טובה, לזכות קיימת; סילוק – לשון גרועה, לזכות עתידית

גם ר' שמואל אהרנפלד⁹⁹ מסביר שההבדל בין מחילה לסילוק הוא שסילוק הוא רק על זכות עתידית ומחילה היא רק על זכות קיימת, אלא שהוא מוסיף לתלות הבדל זה ביניהם בלשון שנוקט בעל הזכות: שמחילה היא כשאומר לשון "טובה", דהיינו לשון ברורה שאינה משתמעת לשתי פנים, והיא שייכת רק בדבר שכבר זכה בו המוחל, שאילו בדבר שעוד לא זכה בה, אין מחילה חלה, כיוון שהוא דבר שלא בא לעולם, וסילוק הוא כשאומר לשון גרוע, כמו "אין לי דין ודברים" או "ידי מסולקות", והוא שייך רק בדבר שעוד לא זכה בו, ואינו מועיל בדבר שכבר בא לידו, מחשש שאין כוונתו גמורה בלב שלם להקנות¹⁰⁰; אבל אם עשה מעשה קניין, מועיל אף לשון גרועה של סילוק אפילו כבר בא לידו.

הסברו קשה: איך ייתכן שלשון גרועה תועיל יותר מלשון טובה בנכסים עתידיים? כמו כן, לא ברור מדוע הוצרך לומר שאין מועיל סילוק (דהיינו לשון גרועה) מזכות קיימת. אמנם, בזכות בעלות לא מועיל סילוק¹⁰¹, אבל הרי גם מחילה על זכות בעלות אינה מועילה; ואם מדובר בזכות אישית קיימת, מדוע לא יועיל סילוק?

גם ר' יוסף שאול נתנזון¹⁰² כותב שההבדל ביניהם הוא שמחילה יותר חזקה. הוא מבאר את השיטה¹⁰³ שבזכות דאורייתא אין מועיל סילוק, ששיטה זו סוברת שבזכות דאורייתא צריך מחילה גמורה, ולא די בסילוק, ומחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם. מדבריו עולה שסילוק יותר גרוע ממחילה, שהיא "גמורה", ונראה שכוונתו היא שיש הבדל ביניהם במשמעות הלשון, שבלשון סילוק לא ברור שהתכוון לכך בלב שלם (כהסבר ר"ש אהרנפלד), ולכן רק לשון מחילה מועילה בזכות דאורייתא – אבל זאת רק בזכות קיימת.

⁹⁸ ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 547, בשאלה אם יש לדבוק במשמעות המילולית של הריבור.

⁹⁹ חתן סופר, שער המקנה והקניין, חלק ב, סימן כה.

¹⁰⁰ אגב, סגנון זה מתאים לשיטה שמחילה היא הקנאה – ראה בשער ראשון, פרק שלישי.

¹⁰¹ ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי.

¹⁰² שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"א, ד"ה והנה בהא). וזו לשונו: "בהא דאמרו בבבא בתרא דף קכ"ו בכור שנטל חלק כפשוט... ופירש רשב"ם דהוה ליה דבר שלא בא לעולם, וקשה הא סילוק מהני גם בדבר שלא בא לעולם... וצריך לומר... דבדאורייתא לא מהני סילוק ובעי מחילה גמורה... ומחילה לא מהני בדבר שלא בא לעולם... לשיטת הר"ן דמה שיש בידו לא מהני סילוק, א"כ שוב מועיל... דממה נפשך, או שמקרי בא לידו או לאו, מועיל או מתורת סילוק או מתורת מחילה, מה שאין כן באם נימא דבדאורייתא לא מהני סילוק, אם כן, לא שייך הממה נפשך, ולכך מה שבידו מועיל מתורת מחילה, מה שאין כן בשאר נכסים דלא מהני משום מחילה רק מתורת סילוק, ובדאורייתא לא שייך סילוק." [א]

¹⁰³ ראה שער רביעי, עמ' 244 ואילך.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

ג. מחילה היא הקנאה, וסילוק אינו הקנאה

החכמים האנונימיים, המובאים במשנה למלך¹⁰⁴, כתבו שלשון סילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם, כגון "דין ודברים אין לי" וכו', אבל לשון מחילה אינה מועילה, "משום דלשון מחילה הוי דומיא דמקנה", והרי אי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם. כלומר, מחילה דומה להקנאה, מה שאין כן סילוק, ולכן סילוק מועיל בזכות עתידית, ולא מחילה. ביתר הרחבה, כתב ר' ישראל אברהם אבא קריגר¹⁰⁵, שהנוקט לשון "סילוק", מסלק את כוחו מהחפץ ואינו רוצה "לדעת ממנו" עוד, ואין בו תורת הקנאה, ולכן הוא מועיל בזכות עתידית, ואילו מחילה דומה לנתינה, או שהיא מתורת הקנאה, ולכן אינה מועילה בזכות עתידית. הוא רומז לשיטה¹⁰⁶ שמחילה היא הקנאה – הנושה מקנה את ממון החוב לחייב¹⁰⁷.

אפשר לסייע להבחנה זו מלשון הרמב"ן¹⁰⁸, האומר שבעל אינו יכול להתנות עם אשתו הנשואה שלא יירש אותה, כמו שבן אינו יכול לומר לאביו "לא אירשך", כיוון שהוא כבר ראוי לרשת, "ואינו יכול להתנות אלא למחול וליתן, ואין אדם נותן דבר שלא בא לעולם". ה"תנאי" שהוא מדבר עליו הוא "דין ודברים אין לי בנכסייך", שנקרא "סילוק" בסוגיה; הרי שלדעתו סילוק אינו הקנאה ואילו מחילה היא נתינה.

כמו כן, ר' שלמה דיכובסקי¹⁰⁹ מבאר (בהסברו הראשון) את הבחנת ה"ט"ן¹¹⁰ בין מחילה לסילוק, שרק סילוק מועיל בזכות עתידית, על פי השיטה שהזכרנו, שמחילה היא הקנאה, שלפי זה סילוק שונה ממחילה בכך שהמסתלק רק מונע את עצמו, ואינו מקנה כלום¹¹¹. אבל יש להעיר על הסבר זה, שכפי שהסברנו¹¹², טעם השיטה שמחילה היא הקנאה הוא מפני שממון החוב נמצא בבעלות הנושה ואי אפשר שהחוב יפקע בלי שיקנה את הממון לחייב; ואם כן, לכאורה לא ייתכן שהחוב יפקע על ידי סילוק שאין בו הקנאה; ואולי לשיטה זו, אכן, סילוק שאין בו הקנאה מועיל רק לפני יצירת החוב. מעין זה כתב ר' משה אביגדור עמיאל¹¹³, שמחילה היא כפרעון¹¹⁴, ואילו סילוק אינו בגדר פרעון, אלא האדם מסתלק מדבר שבא לזכותו, שלא יתהווה; ולכן סילוק שייך רק בזכות עתידית, ומחילה שייכת רק בזכות קיימת. פרופ' ברכיהו ליפשיץ הסביר¹¹⁵ על פי שיטתו, שחייב לוהה הוא מדין "ממוני גבך", ולא

¹⁰⁴ משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה עוד רצו).

¹⁰⁵ יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנו-שנח).

¹⁰⁶ שהבאנו בשער ראשון, פרק שלישי.

¹⁰⁷ אבל הוא מזכיר מחילה בחפץ, וזה מנוגד לעיקרון שלא מועילה מחילה על בעלות.

¹⁰⁸ ספר הזכות, כתובות מב ע"א (ברפי ה"ף). הבאנו את דבריו בשער רביעי, עמ' 934, במילואים להערה 524.

¹⁰⁹ ר"ש דיכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לודד עד עולם, עמ' 111.

¹¹⁰ שהבאנו בשער רביעי, עמ' 242.

¹¹¹ כמו כן, קובץ על ידי (אילן), כתובות פג ע"א, אות ג, כותב שסילוק הוא רק גילוי דעת של בעל הזכות שאינו רוצה בה, ואינו עושה חלות של קניין. [§](#)

¹¹² שער ראשון, פרק שלישי.

¹¹³ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מז.

¹¹⁴ על השיטה שמחילה היא פרעון, ראה שער ראשון, פרק רביעי.

¹¹⁵ בדברים שכתב לי.

פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

חיוב אישי (ורק כתובה היא חיוב עתידי המוטל על הבעל), שלפי זה מחילה לא יכולה להיות רק הפקעה, אלא היא הקנאה; ואילו סילוק הוא רק הפקעה. על שיטה זו קשה מה שהקשינו לעיל¹¹⁶, מדוע האומר לשון מחילה על זכות עתידית, אין מחילתו מועילה? מדוע לא נפרש את דבריו כסילוק? וקשה לומר שמשמעות לשון "מחילה" היא הקנאה, שהרי סתם אדם אינו יודע שזאת הכוונה, והוא מעוניין שדבריו יתפרשו באופן שיועיל. ראוי לציין שיש דעה הפוכה: ר' ברוך בער לייבוביץ¹¹⁷ אומר שסילוק הוא בגדר הקנאה, לא הקנאה ממש, אלא סוג חדש של הקנאה, ואינו רק כאומר שאינו רוצה לזכות, שהרי אי-רצון לזכות אינו מועיל בירושה או בשאר וכסות שאינם תלויים בדעת האדם, אלא דין תורה הוא שחלים הדינים האלו, וכדי להתנער מהם צריך דין סילוק שהוא בגדר הקנאה. אבל גם לדעתו סילוק שונה ממחילה, שהרי כתב¹¹⁸ לענין מתנה על מה שכתוב בתורה בממון, שאם התנה שימחל "על החיוב הממוני", מועיל גם לדעת ר' מאיר, ואילו אם התנה שיסתלק "מגביית הנכסים", בזה נחלקו ר' מאיר ור' יהודה¹¹⁹. ולא הסביר מה ההבדל בין מחילה לסילוק. אפשר להבין מדבריו שמחילה מפקיעה את החיוב לגמרי, ואילו סילוק הוא רק הימנעות מגביית החוב; ואם כן, לדעתו קל וחומר שמחילה היא הקנאה, שהרי היא יותר חזקה מסילוק. אגב, לשיטתו סילוק הוא הקנאה, קשה איך מועיל סילוק מזכות עתידית, כגון בעל המסתלק מנכסי ארוסתו, הרי אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם?

ד. סילוק הוא שיור

ר' יעקב מליסא¹²⁰ כתב לגבי אישה שאמרה "איני ניוזנית", שסילוק האישה מזכותה למזונות הוא כעין שיור בזכות הנישואין, שהיא משיירת את זכות המזונות, שלא תזכה בה מכוח הנישואין, ולכן הוא מועיל¹²¹ לפני הנישואין, שאז עוד לא נוצרה הזכות, מה שאין כן מחילה, שאינה מועילה בזכות עתידית. הוא משווה זאת לדברי הריטב"א¹²² שכל תנאי שאינו של עשייה או אי-עשייה, כגון לוי שמכר שדה לישראל ואמר "על מנת שהמעשר שלי"¹²³, שהתנאי המתלה אינו דבר שצריך לעשות אלא הוא דבר שממילא, תנאי כזה אינו צריך "משפטי התנאים" מפני שהוא שיור. אלא שהריטב"א מדבר כראובן שמוכר או נותן דבר לשמעון ומשייר לעצמו זכות בו, ור' יעקב מליסא לומד מדבריו לאישה שמקבלת זכויות בנישואין ומשיירת לבעל את זכות המזונות¹²⁴. ואולי הוא מתכוון לומר שהבעל משייר לעצמו את זכות המזונות, ולא משנה שזה נעשה ביוזמת האישה.

¹¹⁶ ליד ציון הערה 98.

¹¹⁷ שיעורי הגר"ד פוברסקי, בבא מציעא, אות מג, עמ' שפא.

¹¹⁸ שם, עמ' שפ, בדעת ר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי).

¹¹⁹ קידושין יט ע"ב, ועוד.

¹²⁰ בית יעקב (לורברבוים), האע"ז, סט, ו.

¹²¹ לפי דעה אחת – ראה שער רביעי, עמ' 201.

על סילוק אישה ממזונותיה, עיין אמרי דוד (הורליק), סימן כה, אותיות ה–ו.

¹²² חידושי הריטב"א, קידושין כג ע"ב. על דבריו ראה גם עמ' 1299, במילואים להערה 371, בשם פד"ר,

ושער רביעי, עמ' 215, ובמילואים, עמ' 898, אות יט, בשם פד"ר.

¹²³ בבא בתרא סג ע"א.

¹²⁴ הריטב"א שם אומר שמועיל שיור כזה כלפי צד שלישי, כגון הנותן לעבד כנעני מתנה על מנת שאין לארונו

רשות בה; אבל גם זה שונה מנידוננו.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

עוד יש להעיר על דבריו, שאי אפשר להגדיר כך סילוק מזכות מלאה, כגון מלווה שמסתלק מממון החוב – אי אפשר לומר שהוא משייר לווה את זכותו בחוב, שהרי אין בחוב זכות אחרת, ולא שייך שיוור מלא של זכות. מכל מקום, לדעתו יש הבדל ברור בין מחילה לסילוק: מחילה היא הפקעת החוב, ואילו סילוק הוא שיוור זכות¹²⁵.

ה. סילוק הוא הפקר

ר' אפרים נבון¹²⁶ כותב שסילוק הוא לשון הפקר. הוא מביא ראיה מסוגיית כריתות¹²⁷, המשווה לשון "סילוק" ללשון "אי אפשי" במקבל מתנה המתנגד לקבלתה, ונאמר שם "אי אפשי" הוא לשון הפקר¹²⁸; והוא מסביר שמה שנאמר שם שלשון "ידי מסולקות" אינו פועל בתור הפקר, הוא משום שזו לשון גרועה, שאפשר לפרש שהתכוון רק להסתלק מ"דין ודברים", אבל לשון "טובה" של סילוק תועיל כהפקר. הוא מביא עוד ראיה שסילוק הוא הפקר, מן ההלכה¹²⁹ שהקונה בית מגוי ונתן לו כסף, ועדיין לא כתב שטר, הבית הוא הפקר מפני שהגוי הסתלק משקיבל כסף¹³⁰.

כמו כן, ר' יוסף שאול נתנוון¹³¹ כותב שסילוק הוא סוג של הפקר, מפני שהאדם מסלק את עצמו מפני שאינו חפץ בדבר, ומפקירו. לאור זה, הוא כותב שסילוק אינו מועיל בדבר שאינו ברשותו, כמו שאי אפשר להפקיר דבר שאינו ברשותו. אחרונים נוספים כתבו גם הם שסילוק הוא בעצם הפקר¹³².

¹²⁵ לכאורה, הוא סותר בזה את דבריו בנתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, שהבאנו ליד ציון הערה 74, שמחילה וסילוק היינו הך. כנראה, שם הוא דיבר לפי התוספות, שסוברים שלא מועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא (כפי שנביא בעמ' 705, ליד ציון הערה 366, שהוא דיבר שם לפי התוספות), והוא מנמק שסילוק ומחילה אינם מועילים בזכות עתידית, ורק בזכות עתידית דרבנן מועיל סילוק מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים"; ואילו כאן דיבר לפי השיטה שמועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא (על מחלוקת זו, ראה בשער רביעי, עמ' 244 ואילך), ולפיה צריך לומר שסילוק שונה ממחילה ומועיל גם בזכות עתידית, מפני שהוא בגדר שיוור.

¹²⁶ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט. הבאנו את דבריו בשער ארבע-עשרה, עמ' 579, ובשער חמש-עשרה, עמ' 648.

אבל בהלכות זכיה מהפקר, סימן י, כתב שסילוק אינו לשון הפקר.

¹²⁷ עמ' 667, ליד ציון הערה 12.

¹²⁸ וכך פסק רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ד, א.

¹²⁹ בבא בתרא נד ע"ב.

¹³⁰ לדחייה ראיה זו, ראה עמ' 579 שם.

¹³¹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב).

בעניין סילוק מדבר שאינו ברשותו, פתחי חושן, גניבה, פרק ג, הערה א, מביא כאילו קצות החושן, לו, ס"ק י, כותב שלא מועיל סילוק מדבר שנגזל ממנו כמו שאי אפשר למכור אותו. האמת היא שקצות החושן מתכוון לומר שאי אפשר להקנותו, שהרי הוא מדבר על האמור בבבא בתרא מג ע"א ששותף יכול להסתלק מדבר גזול, ושם הכוונה היא שהוא מקנה אותו, כפי שאומרת הגמרא "שקנו מידו", והקניין מועיל מפני ש"מגופה קנו מידו" (כתובות פג ע"א).

¹³² קהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, לשון בני אדם, מערכת ס, אות תצח (הובא בכפי אהרן (עזריאל), חלק ב, חו"מ, סימן ח, דף קיב ע"ג), מדויק משו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכון ירושלים (עמ' סח), שהובא ליד ציון הערה 39, שלשון סילוק הוא הפקר כמו "אי אפשי". כך גם דעת עטרת ישראל, שנביא בעמ' 1293, במילואים להערה 138.

פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

עוד יצוין, שהתוספות¹³³ נקטו לגבי "דין ודברים אין לי" – "מפקר לה"; והר"י¹³⁴ כותב שזה "לשון הפקר".

ברור שלדעה זו סילוק שונה ממחילה, שהרי לא מצאנו מי שאומר שמחילה היא הפקר. אפשר לחזק שיטה זו על פי האומרים שהפקר פועל על ידי סילוק רשותו של האדם מהחפץ¹³⁵. אם כל הפקר (גם כשאומר בפירוש "אני מפקיר") פועל מטעם סילוק, מתקבל על הדעת שמי שאומר "אני מסתלק" וכדומה, התוצאה תהיה שהנכס הוא הפקר. על שיטה זו, שלשון טובה של סילוק מועילה בתור הפקר, קשה מסוגיית בבא בתרא¹³⁶, שחיפשה אפשרות ששותף בנכס יפסיק להיות בעלים על חלקו, והעמידה באופן שעשה קניין; ומדוע לא העמידה שיסתלק בלשון טובה, וזה מועיל כהפקר בלי קניין? ואמנם לכל הדעות קשה מדוע לא העמידה הגמרא שהשותף יפקיר את חלקו בלשון מפורשת של הפקר, אבל יותר קשה על שיטה זו, שהסוגיה היתה יכולה להישאר בהעמדה של סילוק, אבל בלשון טובה¹³⁷.

קושי יותר עקרוני בשיטה זו הוא שהפקר מיועד לכל אדם¹³⁸, ואילו סילוק מיועד לאדם מסוים. כך הוא בוודאי בסילוק מזכות קניינית מישנית, כגון שכירות (שבה עסק ר' אפרים נבון), שהרי השכירות היא זכות שגורעת מזכות הבעלות של בעל הנכס, וכשהשוכר מסתלק מזכותו, ממילא חוזרת זכות השכירות לבעל הנכס בכך שהיא "נבלעת" בזכות הבעלות. אמנם באופן תיאורטי אפשר להפקיר את זכות השכירות לכל מאן דבעי, כלומר שמי שיזכה בנכס יבוא במקום השוכר המקורי, אבל ברור שהשוכר המסתלק אינו מתכוון לכך, אלא מתכוון שהזכות תחזור לבעל הנכס. כך הוא גם בזכות אישית: גם אילו באופן תיאורטי היה אפשר להפקיר חוב, שמי ש"יזכה" בו יהיה זכאי לתבוע את החייב¹³⁹, הרי ברור שהמסתלק מתכוון שהחוב יחזור לחייב, כלומר שהחוב יפקע. גם סילוק מזכות בעלות, אף שהוא יכול להיות כהפקר לכל העולם, ברור שהמסתלק לא מתכוון לכך, אלא מתכוון לאדם מסוים שאמור לזכות בבעלות על הנכס.

לעומת פרשנים אלו, יש ראשונים שהדגישו שסילוק אינו הפקר. כך כתב הרמב"ן¹⁴⁰, ש"דין ודברים אין לי" אינו מועיל, מפני שאינו לשון הפקר ולא לשון מתנה אלא לשון סילוק. גם ר' אהרן הלוי¹⁴¹ כותב ש"דין ודברים אין לי" אינו מועיל משום שאינו לשון טובה, שלא נתן במתנה ולא הפקיר.

¹³³ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו).

¹³⁴ ר"י, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א.

¹³⁵ עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, הערה 73, בשם תוספות וצפנת פענח; שם מרדכי, עמ' 265–272.

¹³⁶ ליד ציון הערה 8.

¹³⁷ עוד קשה על שיטה זו, מדוע מועיל סילוק מזכות עתידית. ראה על כך ליד ציון הערה 194.

¹³⁸ משנה פאה ו, א.

¹³⁹ בפועל אין זה אפשרי, שהרי חוב בעל פה נגנה רק על ידי מעמד שלושתן, וחוב בשטר אפשר להקנות גם על ידי "כתיבה ומסירה", או על ידי הקנאה אגב קרקע (רמב"ם, הלכות מכירה, פרק ו, הלכות ח, יא ר"ד).

¹⁴⁰ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה דין ודברים).

גם חתם סופר, שהבאנו בעמ' 1293, במילואים להערה 138, סובר שסילוק אינו הפקר.

¹⁴¹ חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב.

שער ש-עשרה: בין סילוק למחילה

גם הרשב"א¹⁴² מסביר את כוונת התלמוד בכריתות שם, ש"דין דברים אין לי" אינו לשון מתנה ולא לשון הפקר אלא לשון סילוק זכות, כאילו אמר "זכותי מסולקת ממך", ולכן אינו מועיל בקרקע, כמו ש"תהא לעצמך" אינו מועיל בקרקע.

גם הר"ן¹⁴³ מסביר את כוונת התלמוד בכריתות, ש"דין דברים אין לי בנכסין" אינו מועיל מפני שסילק את עצמו רק מדין דברים ולא מגוף הקרקע, כלומר זו לשון גרועה, ואין משמעה לשון מתנה ולא לשון הפקר.

גם המאירי¹⁴⁴ מסביר שלשון "דין דברים אין לי" אינה מועילה כהפקר, כפי שהוסבר בכריתות: "כי סליק נפשיה מדין דברים מגופיה דשדה לא סליק נפשיה", כלומר שמשמעות הלשון היא רק סילוק ערער, שאינו מסלק את עצמו מגוף הקרקע אלא מ"דין דברים", כלומר ש"הוא שלי בשופי בלא שום ערער"¹⁴⁵.

גם הריטב"א¹⁴⁶ אומר ש"דין דברים אין לי" אינו לשון הפקר.

אבל ייתכן שראשונים אלו התכוונו רק ללשון "דין דברים אין לי" וכו', שהיא לשון גרועה, כמוסבר בכריתות שם, אבל יסכימו לר' אפרים נבון ולסיעתו, שאם אמר לשון ברורה של סילוק, הסילוק מועיל בתורת הפקר.

ו. סילוק מתייחס לאדם, ומחילה מתייחסת לחיוב

ר' חיים בנבנשתי¹⁴⁷ כותב לעניין מחילה וסילוק בזכות עתידית: "מחילה אינה חלה קודם החוב, ולא שייך מחילה אלא לאחר חיוב, אבל סילוק שפיר חייל אפילו קודם החוב, שמשלך עצמו מהחיוב שיבוא". כלומר, שבסילוק, האדם מסלק את עצמו מהחיוב, ולכן מועיל סילוק מחיוב עתיד, כיוון שהוא מסלק את עצמו מהחיוב שיבוא, מה שאין כן במחילה, ששייכת רק אחרי החיוב, מפני שהיא מתייחסת לחיוב ולא לאדם.

יש להסביר את הדברים כך: הפרדת הזכות מבעליה יכולה לפעול בשתי דרכים: או הרחקת הזכות או הרחקת האדם; מחילה פועלת בדרך הראשונה, ואילו סילוק פועל בדרך השנייה, הסתלקות האדם מהזכות, מלשון "עלייה" מהזכות, ולא סילוק הזכות מהעולם. ואכן השימוש הלשוני בביטוי הזה במקורות הוא שבעל הזכות מסתלק מהזכות, ולא שהוא מסלק את הזכות. כך הוא בסוגיה שהבאנו לעיל¹⁴⁸: "סליק נפשיה", "מסלק נפשיה"; וכן אצל ר"י ברצלוני¹⁴⁹:

¹⁴² חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א.

¹⁴³ ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף).

¹⁴⁴ מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה שנים).

¹⁴⁵ גם שיטה להר"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה וכו'), מסביר ש"דין דברים אין לי ואין לי עסק בה" אינו לשון הפקר, מפני שמשמעותה היא הסתלקות מדין דברים ומהעסק ולא מגוף הקרקע, כאמור בכריתות.

¹⁴⁶ חידושי הריטב"א, קידושין ו ע"ב. הבאנו את דבריו לעיל, ליד ציון הערה 36.

¹⁴⁷ כנסת הגדולה, אהע"ז, צב, הגהות בית יוסף, אות ז. הבאנו את דבריו בשער רביעי, עמ' 242, בעניין מחילת זכות עתידית או סילוק ממנה.

ראה גם שער רביעי, עמ' 198, שש"ת ברך יצחק הבין שלדעת מהרשד"ם, סילוק עניינו שבעל הזכות מסתלק ממנה, בניגוד למחילה.

¹⁴⁸ ליד ציון הערה 3.

¹⁴⁹ ר"י ברצלוני, עמ' 668, ליד ציון הערה 23.

פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

”מסתלקנא מיניה”, ואצל הריטב”א¹⁵⁰ ”סילק ידו ורשותו ממנו”, ובתשובת הרא”ש¹⁵¹ ”מסתלק מן החכירות”¹⁵².

כמו כן, ר’ שלמה דיכובסקי¹⁵³ מבאר שמחילה היא כשאדם מוחל על זכות ממשית שיש לו בחפץ, וסילוק הוא כשאינו מסתלק מזכות בחפץ אלא מסלק את עצמו, ופועל כביכול מניעה בגופו שלא יזכה, מעין ”אי אפשרי בתקנת חכמים”, כדי שלא תחול זכות זו כלפיו, ואין מזכים דבר לאדם בעל כרחו. הוא מבאר בכך מדוע לדעת ה”ט”¹⁵⁴ אין מועילה מחילה על זכות עתידית ואילו סילוק מזכות עתידית מועיל: מחילה שייכת רק בדבר שבא לעולם כיוון שבמחילה נעשה סילוק מגוף החפץ, ואילו סילוק הוא על גוף האדם, שמונע את עצמו, וזה יכול לחול גם בחוב שלא בא לעולם, שהרי גופו בעולם. הוא מבאר¹⁵⁵ בכך את דעת מהרי”ט¹⁵⁶ האומר שהמסתלק יכול לחזור בו מסילוק מפני שדיבור מבטל דיבור – שהסילוק אינו פועל בזכויות האדם בחפץ, ואינו יוצר חלות דין, אלא רק מונע את האדם מלזכות, ולכן הוא רק דיבור.

כמו כן, אבני מילואים¹⁵⁷ נוקט לגבי סילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, שהוא מועיל לפי דעה אחת¹⁵⁸ גם לנכסים שייגיעו אליה אחרי הנישואין, משום שהסילוק אינו מגוף הנכסים אלא מגוף האישה, שהבעל מסלק את עצמו שלא יזכה באישה בשעת נישואין למכירת נכסים ולפירות ולירושה. העיקרון שהוא מדגיש הוא שהבעל מסתלק מגוף האישה (או מזכותו בה) ולא מהנכסים. אבל מתוך לשונו אפשר ללמוד דבר נוסף: שסילוק אינו סילוק החוב, אלא סילוק הנושה עצמו.

הבחנה זו רמוזה באופן חלקי גם בדברי ר”א קריגר שהובאו לעיל¹⁵⁹.

גם הסבר זה חסר: מתי מפרשים את לשונו של האדם כסילוק (מניעת עצמו) ומתי מפרשים אותה כמחילת הזכות? ואם נלך לפי כוונתו, נישאר בבעיה לגבי מקרים רבים שכוונתו אינה ברורה, במיוחד לאור העובדה שאנשים אינם מודעים להבחנה משפטית דקה זו.

ז. סילוק – מנכס; מחילה – על חוב

אשר גולאק¹⁶⁰ עושה הבחנה, שבסילוק, האדם מסלק את עצמו מקניין, משעבוד או מזכות

¹⁵⁰ ריטב”א, עמ’ 670, ליד ציון הערה 36.

¹⁵¹ רא”ש, שם, ליד ציון הערה 39.

¹⁵² אבל אצל הרא”ש בבבא מציעא (שם, ליד ציון הערה 34): ”אותו זכות הוא מסלק”.

¹⁵³ ר’ שלמה דיכובסקי, ”בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו”, לדוד עד עולם, עמ’ 111, בהסברו השני.

¹⁵⁴ ר’ ישראל גולדברגר, אוצר ישראל, ע’ סלוק (כרך ז, עמ’ 205), מגדיר סילוק: התרחקות מדבר והוצאה מרשותו.

¹⁵⁵ שהבאנו בשער רביעי, עמ’ 242.

¹⁵⁶ ר’ שלמה דיכובסקי, שם, עמ’ 112.

¹⁵⁷ שו”ת מהרי”ט, חלק א, סימן מה. ראה שער רביעי, עמ’ 189-191, על דעת מהרי”ט, ושם ראינו שלא ברור שזו אכן דעתו.

¹⁵⁸ אבני מילואים, צב, ס”ק ו.

¹⁵⁹ ראה שער רביעי, עמ’ 219.

¹⁶⁰ עמ’ 678, ליד ציון הערה 105.

¹⁶⁰ אוצר השטרות, בהקדמה לשטרי סילוק, עמ’ 259.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

שיש לו בנכס ששייך לחבירו; ואילו במחילה, אדם מוחל לחברו תביעה שיש לו עליו, כלומר, זכות אישית שאינה קשורה לנכס.

כנראה, הוא מבסס הבחנה זו על סגנון השטרות שמצא, ששטרי הסילוק התייחסו לחפץ, ושטרי המחילה התייחסו לחיוב (חיוב בודד או חיובים רבים). לא ברור אם התכוון לומר שזה גם ההבדל בין המושגים "סילוק" ו"מחילה" שמצאנו בתלמוד ובפוסקים.

כמו כן, ר' יוסף ידיד הלוי¹⁶¹ מבין כנראה שסילוק בעיקרו הוא מנכס ולא מזכות אישית. הוא עוסק ברב, שבני הקהילה טענו שמחל להם על שכרו; וכדי שיהיו כשרים להעיד על כך, היו צריכים להסתלק מכספי הקהל (הכסף השייך בשותפות לכל בני הקהילה) שמהם עתידים לשלם את שכר הרב, ואז לא ייחשבו נוגעים בעדות¹⁶². המשיב כותב שלא ברור אם מועיל סילוק מדבר שאינו בעין. הרי שלדעתו עיקר דין סילוק הוא מנכס, וספק לו האם ייתכן סילוק גם מזכות אישית.

ייתכן שהבחנה זו נכונה לגבי השימוש התלמודי במונחים אלו, אבל כפי שראינו¹⁶³, הפוסקים (ואפילו הרא"ש) השתמשו בלשון סילוק גם לגבי זכויות אישיות שאינן קשורות לחפץ.

יתרונו של הסבר זה הוא בכך שהוא פותר את בעיית המיון, הבעיה שהצבענו עליה לעיל¹⁶⁴: איך נקבע האם ויתור נתון ייחשב מחילה או סילוק? לפי הסבר זה, ברור, שכל ויתור על נכס ייחשב סילוק (גם אם אמר "אני מוחל"), וכל ויתור על זכות אישית ייחשב מחילה (גם אם אמר "אני מסתלק").

ח. הבחנה משולבת בין מחילה לסילוק

אפשר להציע הסבר להבחנה בין מחילה לסילוק, שלפיו אין מקום לקשיים שהתעוררו לפי השיטות השונות, וזאת תוך חיבור חלק מן השיטות שראינו.

באופן בסיסי, ההסבר המתקבל יותר על הדעת הוא זה של גולאק¹⁶⁵, שמחילה מתייחסת לזכות אישית, ואילו סילוק מתייחס לזכות קניינית, כגון שעבוד. כפי שראינו¹⁶⁶, המופעים של סילוק בתלמוד אכן מתייחסים לזכויות קנייניות, וכך הוא גם לגבי רוב המופעים בראשונים. אמנם באחרונים מוזכר "סילוק" גם לגבי זכויות אישיות, ומעט גם בראשונים¹⁶⁷, אבל נראה שאין זה בריוקא, והדבר נובע מאי הקפדה לשונית. כמו כן, כבר ראינו¹⁶⁸ את יתרונו של הסבר זה בכך שהוא מאפשר מיון פשוט של כל ויתור נתון, האם הוא נחשב מחילה או סילוק. אלא שההסבר של גולאק טעון שכלול: הוא דיבר על זכות קניינית של אדם על נכס של אדם אחר, ואילו המקרה הראשי של סילוק (תקף) שבתלמוד, סילוק בעל מנכסי אשתו

¹⁶¹ שו"ת תורת חכם, סימן כז (קד ע"ד).

¹⁶² כמו בסוגיית בבא בתרא מג ע"א, שהבאנו ליד ציון הערה 8.

¹⁶³ ליד ציוני הערות 39, 45, 48, 49.

¹⁶⁴ ליד ציון הערה 159.

¹⁶⁵ גולאק, ליד ציון הערה 160.

¹⁶⁶ ליד ציון הערה 19.

¹⁶⁷ ליד ציוני הערות 39, 45, 48, 49.

¹⁶⁸ ליד ציון הערה 164.

פרק רביעי: פרשנים המבדילים בין מחילה לסילוק

הארוסה¹⁶⁹, הוא בעצם סילוק מבעלותו בנכס עצמו. הרי כשישא אותה, תהיה "ידו כידה"¹⁷⁰, כאילו הנכסים שלו; והבעל מסתלק מבעלותו בהם. אלא שאפשר לומר שזאת לא זכות בעלות אלא זכות שיש לו על נכסי אשתו, שהפירות שיצמחו מהם יהיו שלו, וכל זמן שלא צמחו הפירות אין לו בעלות אלא זכות קניינית מישנית; ובעצם זה גם עניינו של זכות שעבוד: זכות בעלות על תנאי, אם לא יפרע החייב את חובו, וכדומה.

עוד חסר בהגדרתו של גולאק האלמנט של העתידיות: כפי שאומרת הסוגיה¹⁷¹, סילוק הבעל מועיל רק במשך האירוסין ולא במשך הנישואין; כלומר, דווקא העובדה שזוהי זכות עתידית מאפשרת את הסילוק. אם כן, צריך להוסיף להגדרתו של גולאק, שמחילה היא רק בזכות קיימת, וסילוק הוא גם בזכות עתידית אם זו זכות קניינית מישנית, ואם זו זכות בעלות – הסילוק אפשרי רק בזכות עתידית, שאילו בזכות קיימת, אין מועיל סילוק מבעלות. נמצאנו מצרפים את שיטת ר' בנימין ליפקין¹⁷², שמחילה היא רק בזכות קיימת, וסילוק הוא רק בזכות עתידית, יחד עם שיטת גולאק, אלא שעל ידי איחוד השיטות, מתגברים על הקושי שראינו¹⁷³ בשיטת ר"ב ליפקין – מדוע לא נפרש כל מחילה על זכות עתידית, כסילוק, והיא תועיל מכוח זה? התשובה היא, שאם זו מחילה על זכות אישית, אי אפשר לראותה כסילוק, ששייך רק בזכות קניינית.

נותר להסביר מדוע רק סילוק מזכות קניינית מועיל גם כשהיא עתידית, ואילו מחילת זכות אישית לא יכולה לחול על זכות עתידית. אפשר להסביר, שהבעיה במחילת זכות עתידית היא שאין דבר מוחשי שהמחילה תתייחס אליו, ואילו בסילוק מנכס, יש כבר דבר מוחשי, ולכן הסילוק יכול לחול. אף על פי שלא מועיל סילוק מבעלות על נכס בהווה, מפני שמטרתו של המסתלק היא הקנאת הנכס¹⁷⁴, הרי בסילוק מבעלות על נכס עתידי, אין בכך הקנאה, שהרי כרגע הנכס הוא בבעלותו של האחר, והסילוק הוא רק מהזכות לקבלו בעתיד. וכפי שראינו¹⁷⁵, מדובר באדם שכבר יש לו "שייכות" בזכות, ולכן מועיל הסילוק ממנה.

להשלמת התמונה נראה לצרף להסבר זה את שיטת ר"ח בנבנשת¹⁷⁶ ור"ש דיכובסקי¹⁷⁷, שסילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לזכות. שיטה זו בפני עצמה קשה, כפי שראינו¹⁷⁸: מדוע נפרש שהאומר "אני מוחל" מתכוון לזכות והאומר "דין ודברים אין לי" מתכוון לעצמו? אבל אם מצרפים את השיטות יחד, אפשר להבין, שאם מדובר בזכות אישית, ביטולה מפקיע את הזכות לגמרי, לכן אפשר לדבר על מחילה המתייחסת לזכות; ואילו לגבי זכות קניינית, שמתייחסת לנכס בעין, ביטול הזכות אינו מבטל את הנכס, ולכן אין לדבר על ביטול הזכות, אלא על ביטול זיקת האדם לנכס, ולכן הסילוק מוגדר כמתייחס לאדם ולא לזכות. ובזה מובן

¹⁶⁹ ליד ציון הערה 3.

¹⁷⁰ כלשון התלמוד, כתובות פג ע"א.

¹⁷¹ כתובות פג ע"א.

¹⁷² ר"ב ליפקין, עמ' 676, ליד ציון הערה 94.

¹⁷³ ליד ציון הערה 98.

¹⁷⁴ כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 578 ואילך.

¹⁷⁵ בשער רביעי, עמ' 217.

¹⁷⁶ ר"ח בנבנשת, עמ' 682, ליד ציון הערה 147.

¹⁷⁷ ר"ש דיכובסקי, עמ' 683, ליד ציון הערה 153.

¹⁷⁸ אחרי ציון הערה 159.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

יותר מדוע דווקא סילוק אפשרי בזכות עתידית – מפני שהסילוק מתייחס לאדם, שמרחיק את עצמו מן הזכות, והאדם כבר נמצא בעולם¹⁷⁹.

פרק חמישי

הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

א. מבוא

מצאנו בדברי אחרונים כמה נפקויות למעשה בין מחילה לסילוק. ברובן, סילוק תקף ולא מחילה, ובמיעוטן – ההיפך. נסקור את דברי האחרונים, ונסה לבחון אותם לאור ההסברים השונים, שראינו בפרק רביעי, להבחנה בין מחילה לסילוק. נתחיל בנפקויות שבהן סילוק תקף ולא מחילה, שהן הרוב.

צריך להעיר, שלפי השיטה, בפרק שלישי, שמחילה וסילוק היינו הך, אין מקום לנפקויות ביניהם, וכפי שראינו¹⁸⁰, ר"א איטינגא כותב בפירוש שדיניהם שווים לכל דבר.

ב. זכות עתידית

בשער רביעי, פרק תשיעי, ראינו שיש אומרים שאין הבדל בין סילוק מזכות עתידית לבין מחילה על זכות עתידית, ושניהם אינם מועילים או ששניהם מועילים רק במצבים מסוימים, ושיש אומרים שסילוק מועיל ולא מחילה, מפני שיש הבדל מהותי בין סילוק למחילה¹⁸¹. ראינו שם בהרחבה את ההסברים שניתנו לדעה השנייה¹⁸². גם בפרק רביעי, בהסברים השונים להבחנה בין מחילה לסילוק, ראינו כמה הסברים להבחנה ביניהם לעניין זכות עתידית; ואכן, עיקר דיוניהם של האחרונים בהבדל בין מחילה לסילוק צמח סביב השאלה מדוע הם נבדלים לעניין זכות עתידית. כאן נבחן את ההבחנה הזאת לפי ההסברים השונים שראינו בפרק רביעי.

לפי ההסבר של ר"ב ליפקין¹⁸³, שמהותו של הסילוק – עיקרו לפני חלות הזכות, מובן מדוע מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, וזה עיקר ההבדל בין הגדרת מחילה לבין הגדרת

¹⁷⁹ אפשר לחזק הסבר זה על ידי דברי קצות החושן, יב, ס"ק א, האומר (בדרך אגב) שסילוק שייך רק בדבר שעדיין לא בא לידו, כאמור בכתובות פג, אבל לא בחוב. לשונו קשה, שהרי שני הצדדים של הניגוד שהוא מציב אינם שקולים, והיה צריך לומר "אבל לא בחוב שכבר בא לידו". ואפשר להסביר שהסיבה שלא כתב כך היא מפני שהתכוון לומר שבחוב לא שייך סילוק, לא בחיוב עתידית ולא בחוב קיים, וסילוק שייך רק בנכס עתידית.

¹⁸⁰ ר"א איטינגא, בעמ' 674, ליד ציון הערה 76.

¹⁸¹ אבל רובם אינם מבארים איזו אמירה של האדם מתפרשת כמחילה ואינה מועילה לפני החיוב, ואיזו מתפרשת כסילוק ומועילה לפני החיוב.

¹⁸² בשער רביעי, שם, הבאנו גם הסברים שאינם מתאימים לשום שיטה מן השיטות שראינו בפרק רביעי כאן, אבל האמת ניתנת להיאמר, שקשה להבין הסברים אלו, וזו גם הסיבה שלא הבאנו את דבריהם כהסברים עצמאיים להבדל בין מחילה וסילוק.

¹⁸³ ר"ב ליפקין, עמ' 676, ליד ציון הערה 94.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

סילוק. כך גם לפי ר"ש אהרנפלד¹⁸⁴, שלדעתו זה אחד ההבדלים בין שתי ההגדרות. אבל לפי תת-השיטה שסילוק הוא לשון גרועה, לא מתקבל על הדעת שיועיל בדבר שלא בא לעולם יותר ממחילה שהיא לשון טובה, כפי שכבר הערנו¹⁸⁵ בניתוח שיטה זו.

לפי ההסבר שמחילה היא הקנאה, ולא סילוק, כבר הבאנו¹⁸⁶ שר' ישראל אברהם אבא קריגר והחכמים האנונימיים המובאים במשנה למלך הסבירו בכך שהיות סילוק אינו קניין, מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, ואילו מחילה היא מתורת הקנאה, ולכן אי אפשר למחול על דבר שלא בא לעולם, כמו שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם.

גם פרופ' ברכיהו ליפשיץ הסביר על פי שיטתו¹⁸⁷ שמחילה היא הקנאה – לכן אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, כמו שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם; ואילו סילוק הוא רק הפקעה, ומועיל בדבר שלא בא לעולם. אשר לקושי מדוע האומר "אני מחול על הזכות העתידית" לא יועילו דבריו, הרי ברור שאינו רוצה את החיוב, ומדוע לא נפרש את דבריו שהתכוון לסילוק, ויועילו דבריו? וכי הביטוי שנקט גובר על רצונו הברור¹⁸⁸ – על קושי זה הוא השיב שהולכים לפי כוונת האדם, האם התכוון למחול – לתת מתנה, או להסתלק – רק להפקיע. אבל יש להעיר על כך, שקשה לשער מה כוונת האדם, שהרי אין נפקות נראית לעין בין שני הדברים האלה, וההבדל ביניהם הוא הבדל מופשט, שקשה להסיק לגביו מה כוונת האדם.

עוד יש להעיר שהסבר זה נכון רק לשיטה שהטעם שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא מפני שאין להקנאה על מה לחול¹⁸⁹, וזה לא שייך בסילוק, שאינו הקנאה; אבל לפי השיטה שהטעם שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא בגלל חוסר גמירת דעת¹⁹⁰, הסבר זה אינו מספק, שהרי גם בסילוק מזכות עתידית חסרה גמירת דעת¹⁹¹.

גם לגבי תת-השיטה של ר' משה אביגדור עמיאל¹⁹², כבר הבאנו את הסברו שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם מפני שמחילה היא כפרעון ממש, מה שאין כן בסילוק שאינו בגדר פרעון.

לפי השיטה¹⁹³ שסילוק הוא הפקר, קשה להבין מדוע יועיל סילוק מזכות עתידית, שהרי אי אפשר להפקיר דבר שאינו ברשותו¹⁹⁴.

¹⁸⁴ ר"ש אהרנפלד, עמ' 677, ליד ציון הערה 99.

¹⁸⁵ לפני ציון הערה 101.

¹⁸⁶ עמ' 678, ליד ציון הערה 104.

¹⁸⁷ ליד ציון הערה 115.

¹⁸⁸ במיוחד לדברי בני בנימין, בעמ' 1292, במילואים להערה 91, שגם התלמוד והראשונים השתמשו לפעמים בלשון "מחילה" והתכוונו לסילוק.

¹⁸⁹ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, ליד ציון הערה 17.

¹⁹⁰ ראה אנציקלופדיה תלמודית, שם, ליד ציון הערה 15.

¹⁹¹ ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ב), דוחה הסבר זה מצד אחר, לגבי דעת הר"ן: אי אפשר לומר ששו"ת הר"ן, סימן כג, שכתב שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, דיבר רק במחילה משום שהיא כהקנאה שלא מועילה בדבר שלא בא לעולם, שהרי בתשובתו כתב שמחילה היא הפקעה בעלמא, ואף על פי כן כתב שאינה מועילה בדבר שלא בא לעולם.

¹⁹² ליד ציון הערה 113.

¹⁹³ ליד ציון הערה 126.

¹⁹⁴ ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שאינו ברשותו, ליד ציון הערה 42. שיטה זו תצטרך לומר שאכן

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

לפי השיטה של ר' יעקב מליסא¹⁹⁵, שסילוק הוא שיעור, כבר ראינו שהוא הסביר שמשום כך סילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם, כמו תנאי של שיעור. אבל נימוק זה טעון השלמה, שהרי גם במחילה אפשר לומר שתועיל מטעם תנאי.

לגבי השיטה של ר' חיים בנבנשת¹⁹⁶, כבר הבאנו את דבריו, שסילוק שייך גם לפני החיוב, מפני שהאדם מסלק את עצמו, והוא הרי כבר נמצא בעולם, ואילו מחילה מתייחסת לחיוב, שאינו בעולם עדיין.

אשר להסבר של גולאק¹⁹⁷, שסילוק הוא על זכות קניינית ומחילה היא על זכות אישית, כבר הערנו¹⁹⁸ שאין בכך כדי להסביר מדוע דווקא סילוק מועיל מזכות עתידית, אלא על ידי השכלול שהוספנו בהסבר שלו, שסילוק הוא גם לזכות קניינית עתידית, והוא מועיל מפני שיש לו על מה לחול.

אשר להסבר¹⁹⁹ שסילוק מועיל מדין "מתנה על מה שכתוב בתורה", שמועיל בממון, כלומר שהאדם עושה תנאי שלא יהיה לו דין זה (כגון חיוב זה) כלל, קצות החושן²⁰⁰ נימק שלכן יש לסילוק יותר כוח ממחילה, ומועיל גם בדבר שלא בא לעולם.

ג. דבר שאינו קצוב

בשער שמיני²⁰¹ ראינו שלדעת הרמב"ם, שהתחייבות שאינה קצובה אינה תקפה, גם מחילה שאינה קצובה אינה תקפה. אבל מקצת מן האחרונים כתבו שגם לרמב"ם, סילוק מועיל גם אם אינו קצוב. ר' חסדאי פרחיא²⁰² מנמק את ההבחנה, שסילוק הוא דבר "שאינו לו חיוב אלא ויתור סילוק זכות".

ר' יוסף שאול נתנון²⁰³ מחזק הבחנה זו בין סילוק למחילה, על ידי השוואתה להבחנה האחרת שראינו ביניהם²⁰⁴, שמועיל סילוק מזכות עתידית, שלא כמחילה²⁰⁵. אולי השוואתו מבוססת על כך שגם בדבר שאינו קצוב וגם בדבר עתידי החיסרון הוא שיש פגם בגמירת הדעת.

הבחנה זו מובנת לפי השיטה²⁰⁶ שמחילה מועילה כהקנאה, ואילו סילוק הוא רק חוסר רצון לזכות, שלכן מחילה דינה כהתחייבות, שאינה מועילה לרמב"ם אם אינה קצובה, מה שאין כן

מועיל הפקר בדבר שלא בא לעולם, ואפשר להצדיק זאת על פי שיטת הרמב"ם, הלכות נדרים, ב, יד, שהפקר חל מדין נדר, והרי הנודר מייך (לדוגמה) אסור גם בייך שלא היה בעולם בזמן הנדר.

¹⁹⁵ עמ' 679, ליד ציון הערה 120.

¹⁹⁶ עמ' 682, ליד ציון הערה 147.

¹⁹⁷ עמ' 683, ליד ציון הערה 160.

¹⁹⁸ אחרי ציון הערה 171.

¹⁹⁹ ליד ציון הערה 326.

²⁰⁰ קצות החושן, רט, ס"ק יא.

²⁰¹ עמ' 340.

²⁰² שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח. בעניין זה ראה שער שמיני, במילואים, עמ' 1048–1049.

²⁰³ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א), בלשון "אפשר".

²⁰⁴ ליד ציון הערה 181.

²⁰⁵ ההשוואה מצויה גם בחקרי לב, חו"מ, חלק ב (כרך ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכג).

²⁰⁶ ליד ציון הערה 104.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

בסילוק. גם לשיטה²⁰⁷ שסילוק מתייחס לאדם ולא לזכות, מובן מדוע מועיל כאן סילוק, שהרי רק הזכות אינה קצובה, מה שאין כן האדם עצמו.

גם לפי השיטה²⁰⁸ שסילוק עיקרו בזכות עתידית, מובן מדוע הוא מועיל בדבר שאינו קצוב, שהרי מצוי הוא שזכות עתידית אינה קצובה, כיוון שייטכנו שינויים במשך הזמן שיעבור עד היווצרות הזכות.

גם לפי השיטה שסילוק הוא התנאה²⁰⁹ או שיוור²¹⁰, אפשר לומר שיועיל בדבר שאינו קצוב שלא כמחילה, כיוון שמדובר בסוג שונה לגמרי של פעולה.

אבל לשיטה²¹¹ שסילוק מתייחס רק לזכות קניינית, אין סיבה להבדיל בין זכות קניינית שאינה קצובה לזכות אישית שאינה קצובה. גם לשיטה²¹² שסילוק הוא בלשון גרועה, אין סיבה שיועיל יותר ממחילה בדבר שאינו קצוב. אשר לשיטה²¹³ שסילוק הוא הפקר, הדבר תלוי בשאלה האם מועיל הפקר שאינו קצוב; ולא מצאנו מקורות על כך.

ד. זכות בעלות

כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, אי אפשר למחול על זכות בעלות בנכס. בפשטות, גם לא מועיל סילוק מזכות בעלות, כפי שאומרת הברייתא שלא מועיל לומר "דין ודברים אין לי בשדה זו"²¹⁴.

נבחן שאלה זו לאור השיטות השונות בהבחנה בין מחילה לסילוק: לפי השיטה²¹⁵ שסילוק הוא הפקעה בניגוד למחילה שהיא הקנאה, הדעת היתה נותנת שמועילה מחילת בעלות יותר מסילוק. לשיטה²¹⁶ שסילוק הוא בלשון גרוע, אין סיבה שיועיל בבעלות יותר ממחילה – ההיפך היה נראה יותר.

אבל לשיטה²¹⁷ שסילוק מתייחס לאדם, יש מקום לומר שיועיל סילוק מבעלות, שלא כמחילת בעלות. גם לשיטה²¹⁸ שסילוק הוא מנכס ומחילה היא מזכות אישית, מתקבל על הדעת לומר שמועיל סילוק מבעלות ולא מחילת בעלות; אבל אין זה הכרחי, מפני שאפשר שסילוק מועיל רק מנכס עתידי²¹⁹. לשיטה²²⁰ שסילוק הוא מזכות עתידית, יש מקום לומר

²⁰⁷ ליד ציון הערה 147.

²⁰⁸ ליד ציון הערה 94.

²⁰⁹ ליד ציון הערה 326.

²¹⁰ ליד ציון הערה 120.

²¹¹ ליד ציון הערה 160.

²¹² ליד ציון הערה 99.

²¹³ ליד ציון הערה 126.

²¹⁴ כריתות כד ע"א, ועוד. ואמנם הסוגיה בכריתות אומרת שטעם הדבר הוא משום שאולי התכוון לומר שהוא מסלק את עצמו מדין ודברים ולא מהקרקע עצמה, אבל קשה לפרש כך בסוגיית כתובות פג ע"א, שאומרת שטעם זה לא מועיל סילוק הבעל מנכסי אשתו במשך הנישואין, שהרי אם כן, גם בארוסה היה צריך שלא להועיל מטעם זה. בשאלת סילוק מזכות בעלות, ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי, בהרחבה.

²¹⁵ ליד ציון הערה 104.

²¹⁶ ליד ציון הערה 99.

²¹⁷ ליד ציון הערה 147.

²¹⁸ ליד ציון הערה 160.

²¹⁹ ראה דברינו אחרי ציון הערה 171.

²²⁰ ליד ציון הערה 94.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

שיועיל סילוק מבעלות, כיוון שבעלות עתידית אינה דבר ממשי כל כך. לשיטת ר' אפרים נבון²²¹, סילוק הוא הפקר, הוא אכן אומר שלכן מועיל סילוק מבעלות ולא מחילת בעלות²²². גם לשיטה שסילוק הוא התנאה²²³ או שויר²²⁴, נראה שיועיל סילוק מבעלות – שויר הנכס לאחר.

ה. זכות שכירות

לעניין ויתור שוכר על זכותו בשכירות קרקע, ר' אפרים נבון²²⁵ עושה הבחנה בין לשון מחילה ללשון סילוק: לשון מחילה אינה מועילה, מפני שאי אפשר למחול על קניין פירות. לעומת זאת, לשון סילוק מועילה, מפני שסילוק משמעו הפקר, כשיטתו שהבאנו לעיל²²⁶; ואין לומר שמאחר שזה הפקר, כל אדם יכול לזכות בו, מפני שברגע שמסתלק השוכר, ממילא זכה המשכיר, בעל הבית.

ניתוח השיטות השונות לגבי שאלה זו הוא כמו שניתחנו לגבי זכות בעלות.

ו. קניין אוויר

ר' אפרים נבון²²⁷ כותב, שמי שיש לו קניין אוויר על קרקע מסוימת, כלומר שיש לו זכות שימוש במקום שמעל הקרקע, וסילק את עצמו ממנו, זכה בו בעל הקרקע בלי לעשות מעשה קניין, מפני שסילוק הוא הפקר. עולה מדבריו שמחילה על קניין אוויר לא תועיל, מפני שאין לה משמעות של הפקר. כנראה הוא הולך לשיטתו²²⁸, שאין מועילה מחילה על קניין פירות, ולכן לא מועילה מחילה על קניין אוויר.

ניתוח השיטות השונות לגבי שאלה זו הוא כמו שניתחנו לגבי זכות בעלות.

ז. מחילה בטעות – מי שלא ידע מה כלול במחילה

כפי שראינו בשער שמיני²²⁹, המוחל על זכות שספק אם תהיה לו – זו מחילה בטעות ואינה מועילה, לפי רוב הפוסקים. בכל זאת, נפסק²³⁰ שמועיל תנאי שעושה מלווה עם לוה: "על מנת שלא תשמטני בשביעית", אף שלא ידע אם תהיה משמעות למחילת הלווה על זכותו

²²¹ עמ' 680, ליד ציון הערה 126.

²²² הבאנו את דבריו בשער ארבע-עשרה, עמ' 579.

²²³ ליד ציון הערה 326.

²²⁴ ליד ציון הערה 120.

²²⁵ מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט. וזו לשונו: "מי ששכר בית והחזיק בה, ואחר כך נמלך השוכר ואמר לו למשכיר 'איני רוצה בה, ומסתלק עצמי ממנה'... נראה דכיון דגוף הבית הוא של משכיר, כל סילק השוכר ממנה זכה בה המשכיר... דלשון סילוק נראה דהוי לשון הפקר... וכמו שהוכחתי במקום אחר, דכל שיש לו קנין פירות לא מהני ביה מחילה, מכל מקום, באומר 'אי איפשי בה' דהוי סילוק, מועיל". על דבריו ראה בשער חמש-עשרה, עמ' 648.

²²⁶ ליד ציון הערה 126.

²²⁷ מחנה אפרים, שם. הבאנו את דבריו בשער חמש-עשרה עמ' 1293, במילואים להערה 144.

²²⁸ ליד ציון הערה 225.

²²⁹ עמ' 342–345.

²³⁰ שו"ע, חו"מ, סז, ט.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

לשמיטת חובו, שהרי ייתכן שיפרע לפני השביעית. ר' חזקיה די סילווא²³¹ מסביר (באחד מהסבריו) שמדין סילוק מועיל גם אם לא ידע, שלא כבמחילה. אפשר להבין את דבריו על פי השיטה²³² שסילוק היינו התנאה, והרי כאן עשה תנאי ולכן זה סילוק. אבל קשה להבין מדוע יהיה הבדל לעניין זה בין סילוק למחילה, גם אם נניח שסילוק הוא התנאה.

ח. נגד רצון הנתבע

ר' שמואל ניימן²³³ כותב שסילוק מזכות עתידית בנכס מועיל אף נגד רצון בעל הנכס, מפני שברגע שבעל הזכות מסלק את זכותו, היא של בעל הנכס ממילא; ואף שיש אומרים שמחילה לא מועילה נגד רצון החייב²³⁴, סילוק שונה, מפני שהמסלק עדיין לא זכה בזכויותיו בנכס²³⁵, והוא יכול לסרב לקבל את הזכות, גם אם בעל הנכס רוצה לתת לו את הזכות. למעשה, אין כאן הבחנה בין כל סילוק לבין כל מחילה, אלא רק בין סילוק מנכס עתידי לבין מחילת זכות קניינית, וכאמור, בנכסים רק סילוק מזכות בעלות עתידית תקף. ובעצם, הבחנה זו היא תולדה של השיטה²³⁶ שמועיל סילוק מזכות עתידית ולא מועילה מחילת זכות עתידית.

יש מקום להבחנה זו גם לפי השיטה²³⁷ שמחילה היא הקנאה, ולא סילוק, שכן אי אפשר להקנות לאדם דבר נגד רצונו, ולכן לא תועיל מחילה נגד רצון החייב, מה שאין כן בסילוק. גם לשיטה²³⁸ שסילוק הוא הפקר, הדעת נותנת שאין זה משנה שהלה מתנגד, כמו שהפקר מועיל בתור מעשה חד צדדי, ואין צורך בהסכמת אדם אחר. כמו כן, לשיטה²³⁹ שסילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לזכות, מתקבל על הדעת לומר שסילוק הוא יותר מעשה חד צדדי, כיוון שהתוצאה – ה"רווח" של הצד השני – נובע ממעשהו רק בעקיפין, שלא כמחילה, שהתוצאה נובעת ממעשהו במישרין.

לעומת זאת, לשיטה²⁴⁰ שסילוק הוא בלשון גרועה, אין סיבה שיועיל בגלל זה למרות התנגדות הצד השני. כמו כן, לשיטה²⁴¹ שסילוק הוא התנאה, הדעת נותנת שדווקא בסילוק צריך יותר את רצון הצד השני, שהרי התנאה נוצרת בהסכמה בין שני הצדדים.

ט. כשחב לאחרים

ר' שמואל ניימן²⁴² כותב שסילוק מזכות עתידית בנכס מועיל אף אם הסילוק חב לאחרים,

²³¹ שו"ת מים חיים (סילווא), סימן יג (עמ' רעא). הבאנו את דבריו בשער שמיני, עמ' 345.

²³² ליד ציון הערה 326.

²³³ גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה כן). נידונו הוא סילוק בעל מנכסי ארוסתו.

²³⁴ ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 510.

²³⁵ כדברי בני בנימין, עמ' 676, ליד ציון הערה 94, שסילוק הוא דווקא מזכות שעדיין לא באה לעולם.

²³⁶ ליד ציון הערה 181.

²³⁷ ליד ציון הערה 104.

²³⁸ ליד ציון הערה 126.

²³⁹ ליד ציון הערה 147.

²⁴⁰ ליד ציון הערה 99.

²⁴¹ ליד ציון הערה 326.

²⁴² גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה כן). נידונו הוא סילוק בעל מנכסי ארוסתו.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

מפני שברגע שבעל הזכות מסלק את זכותו, היא של בעל הנכס ממילא; ואף שיש אומרים שמחילה אינה מועילה אם היא חבה לאחרים, כגון אם הנושה חייב כסף לאחרים ובגלל המחילה לא יהיה לו במה לשלם להם²⁴³, סילוק שונה, מפני שהמסתלק עדיין לא זכה בזכויותיו בנכס, ואין לו מחוייבות כלפי אותם אנשים אחרים (שהוא חייב להם) לדאוג לקבל את הזכות שעתידיה להגיע אליו.

גם כאן, למעשה, אין הבחנה בין כל סילוק לבין כל מחילה, אלא רק בין סילוק מנכס עתידי לבין מחילת זכות קיימת, וכאמור בנכסים רק סילוק מזכות עתידית תקף. ובעצם, גם הבחנה זו היא תולדה של השיטה²⁴⁴ שמועיל סילוק מזכות עתידית ולא מועילה מחילת זכות עתידית.

נראה שדין זה אינו תלוי בשיטות השונות בהסברת דרך פעולת הסילוק, אלא לכל השיטות, אם מדובר בזכות עתידית, מועיל סילוק ממנה. הרי טעמה של הדעה שלא מועילה מחילה שחבה לאחרים הוא שיש שעבודא דרבי נתן, כלומר שממון החוב שראובן חייב לשמעון, משועבד ללוי, נושה של שמעון; ובזכות עתידית אין שעבודא דרבי נתן, ולכן מועיל סילוק ממנה. אשר לסילוק מזכות קניינית הפחותה מבעלות, שכפי שראינו²⁴⁵ מועיל גם בזכות קיימת (שאינה עתידית), דינו תלוי בשאלה האם שעבודא דרבי נתן חל על זכויות כאלה: אם נושה זכאי לגבות בחובו את זכות השכירות (לדוגמה) שיש לחייב בקרקע מסוימת (וייתכן שזכות זו היא מעבר לשעבודא דר' נתן, אלא זכות השכירות היא בכלל נכסי החייב), אין החייב יכול להסתלק מהזכות.

י. במחשבה בלבד

קצות החושן²⁴⁶ מעלה אפשרות שאף ש"דברים שבלב אינם דברים", מחילה בלב מועילה מדין סילוק; אלא שהוא דוחה אפשרות זו בכך שאי אפשר להסתלק מחוב קיים. מכל מקום, עולה מדבריו שסילוק מועיל במחשבה בלבד (בדבר ששייך בו סילוק) ולא מחילה. ייתכן שטעמו הוא שסילוק בלב מועיל מדין יאוש, שמועיל גם בלב.

הבחנה זו מובנת לשיטה²⁴⁷ שמחילה היא הקנאה וסילוק הוא הפקעה, שכן יש מקום לומר שרק הקנאה צריכה להיות בדיבור. אבל לשיטה²⁴⁸ שסילוק הוא הפקר, לא יועיל בלב, כמו שלא מועיל הפקר בלב. כמו כן, לשיטות האחרות, אין סיבה שסילוק יועיל בלב יותר ממחילה.

²⁴³ עיין תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון); שו"ע, חו"מ, פו, ה. ראה על כך בשער שביעי, עמ' 291–295.

²⁴⁴ ליד ציון הערה 181.

²⁴⁵ אחרי ציון הערה 171.

²⁴⁶ קצות החושן, יב, ס"ק א. וזו לשונו: "ועיין מסגרת השלחן שכתב בשם מוהרש"ל (בביאורו לסמ"ג עשין מ"ח) דאם אומר שבלבו היה למוחלו, ועכשיו רוצה להתנקם ממנו לאיזה סיבה ותובעו, לא מהני תביעתו, דמחילה בלב הוי מחילה אף דנקיט שטרא בידיה... ובעיני יפלא הדבר, דלא מצינו בשום מקום דמחשבה מועיל, ואפילו הפקר והקדש ונדר בכולהו בעינן דיבור ממש, לבד בקדשי מזבח מהני ביה מחשבה משום דכתיב קרא (שמות לה, כב) 'כל נדיב לב', כדאיתא בפרק שבועות שתיים (שבועות כו ע"ב). ואפשר מדין סילוק נגעו ביה". כוונתו למצב שאין הוכחה חיצונית לכך שמחל, שאילו אם יש הוכחה כזאת, המחילה מועילה בלאו הכי – ראה בשמו בשער שני, עמ' 63.

ראה עמ' 1332, בהשלמות לעמ' 886, שברכת אברהם מוצא במחלוקת בשאלה האם מועיל סילוק בלב.

²⁴⁷ ליד ציון הערה 104.

²⁴⁸ ליד ציון הערה 126.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

יא. כשאין זוכה

ר' שמואל ניימן²⁴⁹ כותב שמועיל סילוק גם אם אין אדם אחר שיזכה. לדוגמה, מי שמסתלק מירושת אשתו הגיורת (לפני מותה) ואין לה יורשים – הנכסים יישארו הפקר כשתמות, אף שבמחילה לא ייתכן מצב כזה, שהרי תמיד יש חייב שנהנה מן המחילה. גם הבחנה זו היא תולדה של השיטה²⁵⁰ שמועיל סילוק מזכות עתידית ולא מועילה מחילת זכות עתידית, כך שמחילה היא תמיד על זכות קיימת, והמוחל לגר שאין לו יורשים, אם הוא מוחל על החוב בחיי הגר, הגר עצמו נהנה מהמחילה, ואם הוא מוחל אחרי שמת הגר, בלאו הכי פקע החוב ואין צורך במחילה. הבחנה זו מובנת במיוחד לפי השיטה²⁵¹ שסילוק הוא הפקר, ואמנם בדרך כלל סילוק הוא למעשה הפקר כלפי אדם אחד (לשיטה זו), מכל מקום בוודאי יועיל באופן שאינו מיוחד לאדם מסוים.

יב. טענת "משטה אני בך"

עד כאן מנינו מצבים שסילוק תקף בהם, ולא מחילה. מכאן למצבים שמחילה תקפה בהם, ולא סילוק.

נושה שמחל לחייב אינו יכול לטעון אחר כך "משטה אני בך", כלומר, שלא התכוון ברצינות למחול²⁵². מצד שני, התלמוד²⁵³ אומר שמצרן שאמר למי שביקש לקנות את הקרקע העומדת למכירה, "קנה לך", מחילתו על זכות הקדימה חלה רק אם עשו מעשה קניין; ורש"י שם²⁵⁴ נימק, שאם לא עשו קניין, יכול המצרן לטעון שהיה משטה. ר' שלמה הלוי²⁵⁵ הסביר שכאן זאת לא מחילה רגילה אלא הסתלקות מזכות שתיקנו לו חכמים, כלשון הרא"ש²⁵⁶ שזה "סילוק ומחילה", ולכן הוא יכול לטעון שהיה משטה. אבל הוא לא הסביר מדוע בסילוק יכול לטעון שהיה משטה, שלא כבמחילה. לכאורה, אדרבה, היות שזכות מצרנות היא תקנת חכמים, קל יותר להסתלק ממנה מטעם "אי אפשרי בתקנת חכמים", ולא יוכל לטעון שהיה משטה.

ההבחנה מובנת לפי השיטה²⁵⁷ שסילוק הוא לשון גרועה ואילו מחילה היא בלשון טובה, שכן האומר לשון גרועה ייתכן שלא התכוון ברצינות, ולכן יכול לטעון "משטה אני בך". אבל קשה ליישם הבחנה זו במקרה הנידון, שהרי כאן לא אמר את הלשון הגרועה של סילוק "דין

²⁴⁹ גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה כן).

²⁵⁰ ליר ציון הערה 181.

²⁵¹ ליר ציון הערה 126.

הבדל נוסף בין מחילה לסילוק: ר' שלמה ליפמאן ועלדלער, תורה מציון, שנה ח, חוב"ג, סימן י (יג ע"ג), כותב שקטן יכול לסלק את עצמו מן הנכס, ואז הוא הפקר, וכל אדם (כולל מי שהקטן רצה שיזכה) יכול לזכות בו. זאת אף שקטן אינו יכול למחול, כפי שראינו בעמ' 493.

²⁵² ראה בשער תשיעי, עמ' 376.

²⁵³ בבא מציעא קח ע"א. ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 654.

²⁵⁴ רש"י, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה נהרדעי).

²⁵⁵ שו"ת מהר"ש הלוי, חר"מ, סימן מג (פא ע"א).²⁵⁶

²⁵⁶ רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג.

²⁵⁷ ליר ציון הערה 99.

שער ש-עשרה: בין סילוק למחילה

ודברים אין לי" וכו'. מה עוד, שאם נדייק בלשון הרא"ש, "סילוק ומחילה", משמע ששני הגדרים קיימים כאן, ואם יש גם מחילה, הרי אינו יכול לטעון אחריה "משטה אני בך". כמו כן, לפי ההבנה²⁵⁸ שסילוק הוא מזכות קניינית, יש מקום לומר שדרושה יותר גמירת דעת להסתלק מזכות קניינית מלמחול על זכות אישית, ולכן רק המסתלק יכול לטעון שלא היתה לו גמירת דעת כזאת. כאן אין מקום לשיטה²⁵⁹ שסילוק הוא מזכות עתידית לעומת מחילה שהיא על זכות קיימת, שהרי מדובר כאן בזכות קניינית מישנית, וכפי שהסברנו²⁶⁰, שייך בה סילוק גם אם הזכות קיימת.

לפי השיטה²⁶¹ שמחילה היא הקנאה מה שאין כן סילוק, אין זה מתקבל על הדעת לומר שרק במחילה אינו יכול לטעון שהיה משטה, שהרי הדעת נותנת שבהקנאה דרושה יותר ודאות שהיתה גמירת דעת. כמו כן, לשיטה²⁶² שמחילה היא התנאה, משמעות הדבר היא שיש שיתוף של הצד השני ושל רצונו, ואם כן הדעת נותנת שלא יוכל לומר שהיה משטה, בזמן שעשה דבר בשיתוף עם הצד השני. כמו כן, לשיטה²⁶³ שסילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לזכות, אין סיבה שדווקא בסילוק יוכל לטעון שהיה משטה, שהרי אדרבה, סילוק האדם את עצמו נראה פעולה יותר קלה ופחות טעונה גמירת דעת.

יג. הצורך בקניין

לעיל²⁶⁴ ראינו שהרדב"ז כתב שסילוק אינו צריך קניין. מצד שני, ראינו²⁶⁵ שר' שמואל אהרנפלד אומר שסילוק מזכות קיימת מועיל רק בקניין, מפני שסילוק נעשה בלשון גרועה, ומקורו בדין²⁶⁶ שסילוק מזכות בעלות מועיל אם עשו קניין, מפני שמפרשים זאת כהקנאת הנכס עצמו.

בשאלה זו נחלקו אחרונים במעשה שהיה: בליוורנו היה חוק של השלטון הנכרי שכתובת אישה קודמת לחובות אחרים בזכות לגבות מנכסי הבעל. מעשה בשמעון, שרצה למכור סחורות למשה, אבל חשש שמא לא יהיו למשה די נכסים כדי לפרוע לו ולכתובת אשתו, ואז לפי החוק לא יוכל לגבות; ולכן הוא דרש מאשתו של משה ומאשת שותפו של משה לכתוב לו שהן מסתלקות משעבוד כתובתן, כדי שלא תוכלנה לעכב את רכוש בעליהן לשעבוד כתובתן. ואכן הנשים כתבו: "אנחנו מבטיחות לך שלא נוכל לעכב הממון בעד כתובתנו, וכל מה שתשלח מסחורות לראובן – כתובותינו משועבדות, ואנחנו מוכנות לפרוע אפילו מכתובותינו לך ולבאי כוחך" (ולא נקטו לשון מחילה). ר' יצחק סרוק²⁶⁷ פסק שיש תוקף למה שכתבו, ואין להן זכות הקדימה של כתובתן אף על פי שלא עשו על כך קניין, מפני שמחילה אינה צריכה קניין.

²⁵⁸ ליד ציון הערה 160.

²⁵⁹ ליד ציון הערה 94.

²⁶⁰ אחרי ציון הערה 171.

²⁶¹ ליד ציון הערה 104.

²⁶² ליד ציון הערה 326.

²⁶³ ליד ציון הערה 147.

²⁶⁴ עמ' 671, ליד ציון הערה 46.

²⁶⁵ עמ' 677, ליד ציון הערה 99.

²⁶⁶ כתובות פג ע"א. ראה שער ארבע-עשרה, פרק חמישי.

²⁶⁷ ר' יצחק סרוק, בתשובתו בשו"ת אהל יעקב (שפורטש), סימן נג.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

לעומתו, ר' יעקב ששפורטש²⁶⁸ כותב שלא היתה כאן מחילה, שהרי כל אישה לא מחלה על כתובתה כלפי בעלה, אלא שעבדה את זכות כתובתה לשמעון אם לא יפרע הבעל לשמעון, וסילקה את עצמה מה"פרייליגיו" שכתובה קודמת לחוב, וזאת לא נקראת מחילה אלא סילוק או שעבוד או ערבות, שכולם צריכים קניין. אך הוא לא הסביר מדוע לא נאמר שהאישה מחלה לשמעון על ה"פרייליגיו", זכותה לגבות את הכתובה לפני שמעון, ומחילה אינה צריכה קניין. אם זכות זו יכולה להיות מושא לסילוק, מדוע אינה יכולה להיות מושא למחילה? הוא גם לא הסביר מדוע סילוק צריך קניין בניגוד למחילה; והרי בנידונו לא היתה לשון גרועה, אלא לשון ברורה.

לשיטה²⁶⁹ שסילוק הוא הפקר, נראה שאינו צריך קניין, כמו שהפקר אינו צריך קניין. כמו כן, לשיטה²⁷⁰ שסילוק הוא הפקעה ולא הקנאה, נראה שאינו צריך קניין, קל וחומר ממחילה שאינה צריכה קניין אף שהיא הקנאה, לשיטה זו. כמו כן, לשיטה²⁷¹ שסילוק הוא התנאה (או התנאה שהיא שיוור²⁷²), נראה שאין צריך קניין, כמו כל התנאה.

לשיטה²⁷³ שסילוק הוא מזכות קניינית, יש מקום לומר שהוא יצטרך קניין, בניגוד למחילה שהיא על זכות אישית, שהיא יותר קלילה. כמו כן, לשיטה²⁷⁴ שסילוק הוא מזכות עתידית, יש מקום לומר שיצטרך קניין, כיוון שדרושה יותר גמירת דעת לפעולה עתידית. אבל לאמיתו של דבר, מסוגיית כתובות²⁷⁵ מוכח שמועיל סילוק בעל מזכויותיו העתידיות בנכסי אשתו, במשך האירוסין, בלי קניין (שהרי הסוגיה מצריכה קניין רק לסילוק במשך הנישואין).

יד. נגד דבר הכתוב בתורה

קצות החושן²⁷⁶ כותב שלפי ר' מאיר שסובר²⁷⁷ שתנאי בממון נגד מה שכתוב בתורה אינו מועיל (ואין הלכה כמותו), אפילו שלא בדרך תנאי אינו מועיל. הוא מוכיח זאת מדברי התלמוד²⁷⁸, שלר' מאיר, אב אינו יכול לומר "בני הבכור לא יטול פי שנים", מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, אף שזה נאמר שלא בדרך תנאי. ר' אברהם יעקב זלזניק²⁷⁹ כותב שקצות

²⁶⁸ אהל יעקב, שם סימן נד. וזו לשונו: "לפי שכל השומע יצחק להמון קריאת שם מחילה לשיעבוד הזה, כי מה לשון מחילה שייך בכאן, דלא מחלו כתובתן, דלעולם לגבייה עומדת מהבעל, דלא מחלו לחלוטין אבל שיעבדו זכות כתובתן באם לא יפרע הבעל, וגם הבטיחו בזה לבעלים וסילקו עצמם מטעם הפרייליגיו", וזאת אינה נקראת מחילה אבל סילוק או שיעבוד או ערבות, ומאחר שלא נעשית כהלכתה, אפילו כפי הפרייליגיו", ומכל שכן בדיננו, שלא היה בה קנין כדן מחייב עצמו או ערב בדבר שאינו קצוב... אם כן, האיגרת הזאת אין דנין עליה, והרי היסוד של מחילה נופל מאליה, דלא שייך דין מחילה כלל, אלא או סילוק או שיעבוד או ערבות, וכלהו בעו קניין".

²⁶⁹ ליד ציון הערה 126.

²⁷⁰ ליד ציון הערה 104.

²⁷¹ ליד ציון הערה 326.

²⁷² ליד ציון הערה 120.

²⁷³ ליד ציון הערה 160.

²⁷⁴ ליד ציון הערה 94.

²⁷⁵ ליד ציון הערה 3. על סילוק שבטל מקצתו, ראה עמ' 1215, במילואים להערה 222.

²⁷⁶ קצות החושן, רט, ס"ק יא.

²⁷⁷ קידושין יט ע"ב, ועוד.

²⁷⁸ בבא בתרא קכו ע"ב.

²⁷⁹ אור יעקב, סנהדרין, סימן יז (לח ע"ב).

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

החושן לא התכוון לומר שלר' מאיר לא תועיל מחילת חיוב מטעם מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי מוסכם בכל התלמוד שמועילה מחילה על חוב וגזל ושאר חיובים; אלא קצות החושן מדבר רק על סילוק, כגון בעל האומר לאשתו "דין ודברים אין לי על נכסיך" – בזה הוא אומר שלר' מאיר לא יועיל בירושה דאורייתא מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה (אף שבירושה דרבנן, מועיל מטעם "כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים שומעים לו"). דבריו מתאימים לשיטה²⁸⁰ המזהה סילוק עם "התנאה".

בדומה, ר"ב ליפקין²⁸¹ כותב שלשיטה²⁸² שסילוק אינו מועיל בזכות דאורייתא, לא מועיל לומר "איני רוצה" או "דין ודברים אין לי" בזכות דאורייתא, מפני שאינם לשון מחילה. משמע, שלשיטה זו מועילה מחילה על זכות דאורייתא, ולא סילוק. והוא אומר את דבריו להלכה, ולא רק בדעת ר' מאיר.

אפשר לנמק הבחנה זו על פי השיטה²⁸³ שמחילה היא כהקנאה או כאילו פרע החייב לנושה²⁸⁴, ולכן אין זה נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי הוא כאילו פרע את חובו; ורק בסילוק, שהוא הפקעת הזכות בלי "פרעון", יש מקום לומר שלא יועיל נגד דין הכתוב בתורה.

לעומת זאת, לפי השיטה²⁸⁵ שסילוק הוא הפקר, אין מקום לפוסלו מטעם תנאי על מה שכתוב בתורה, כמו שהפקר מועיל גם לנכס שהוא שלו מהתורה. כמו כן, לשיטה²⁸⁶ שסילוק הוא מזכות עתידית ומחילה על זכות קיימת, או לשיטה²⁸⁷ שסילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לזכות, או לשיטה²⁸⁸ שסילוק הוא מזכות קניינית ומחילה על זכות אישית, אין סיבה להבדיל ביניהם לענין התנאה על מה שכתוב בתורה.

טו. על ירושה לפני מות המוריש

ר' יוסף שאול נתנזון²⁸⁹ כותב שבן אינו יכול להסתלק מירושת אביו לפני מותו, מפני שנחשב כאילו הבן כבר זכה בה²⁹⁰, אבל מועילה מחילה עליה, כפי שאומר התלמוד²⁹¹ שאמירת המוריש "לא יירש בני", אינה מועילה, מפני שהיורש לא מחל – משמע שאילו מחל, היה מועיל, והטעם הוא שיש ליורש זכות גדולה בנכסים עוד בחיי המוריש, כאמור, ומועילה מחילה על זכות עתידית אם יש למוחל קצת שייכות בה²⁹².

²⁸⁰ ליד ציון הערה 326.

²⁸¹ בני בנימין, עמ' קצג.

²⁸² שהבאנו בשער רביעי, עמ' 244. אבל שם ראינו ששיטה זו מדברת רק על זכות עתידית דאורייתא, שלא כהבנת ר"ב ליפקין (שהבאנו שם) שהכוונה היא לכל זכות דאורייתא.

²⁸³ ליד ציון הערה 104.

²⁸⁴ אור יעקב כתב שם לפני כן כשיטה שמחילה היא כפרעון – ראה בשמו בשער ראשון, עמ' 17.

²⁸⁵ ליד ציון הערה 126.

²⁸⁶ ליד ציון הערה 94.

²⁸⁷ ליד ציון הערה 147.

²⁸⁸ ליד ציון הערה 160.

²⁸⁹ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ב).

²⁹⁰ טעם זה נותן הר"ן – ראה שער רביעי, עמ' 211.

²⁹¹ בבא בתרא קכו ע"ב.

²⁹² ראה שער רביעי, עמ' 176.

פרק חמישי: הבדלים להלכה בין מחילה לסילוק

דברי רי"ש נתנוזן מתאימים לשיטה²⁹³ שסילוק הוא רק מזכות עתידית, ומחילה היא רק על זכות שבהווה.

אבל דבריו קשים, שהרי היות שהבן נחשב שכבר זכה ברכוש, כאמור, זוהי מחילת בעלות, שאי אפשר למחול עליה; והכלל שמועילה מחילה על זכות עתידית אם יש למוחל קצת שייכות בזכות, נאמר רק על זכות באופן שלא זכה בה לגמרי; ואם ירושה נחשבת שלא זכה בה הבן לגמרי, ולכן אין זו מחילת בעלות, מדוע לא יועיל סילוק?

גם ר' משה אביגדור עמיאל²⁹⁴ כותב מצד אחד שמועילה מחילת בן על ירושת אביו, מפני שאינה נחשבת דבר שלא בא לעולם כיוון שכבר יש לבן זכות דינית בירושה; ומצד שני, הוא כותב²⁹⁵ שלא מועיל סילוק בן מירושת אביו מפני שהוא ראוי לרשת אותו כל שעה, והוא מנמק, שכל רגע נוצרת סיבה חדשה שיזכה בירושה, ולכן גם אחרי שהסתלק, נוצרת לו זכות הירושה מחדש. הוא מתכוון כנראה להבחנה שהוא עושה²⁹⁶ בין מחילה לסילוק, שמחילה היא כפרעון ממש, כאילו מילא את חיובו, ולכן אחרי המחילה לא תתחדש זכות הירושה על ידי סיבה חדשה, שהרי כבר "פרע" המוריש; ואילו סילוק אינו כפרעון אלא מונע את התהוות החיוב, ולכן הסיבה החדשה יוצרת את זכות הירושה מחדש אחרי הסילוק.

אבל יש גם דעה הפוכה: חזון איש²⁹⁷ כתב לגבי בעל הכותב לארוסתו "דין ודברים אין לי בנכסייך בחיך ובמותך", שאין זה מחילה על נכסיה כשתמות, שהרי בירושה לא שייכת מחילת נכסים, אלא הוא מסלק מעצמו "זכות יורש", שהנישואין לא יעשו אותו ליורש, וזה בגדר סילוק. כלומר, מחילת נכסי המוריש אינה חלה, אבל היורש יכול לסלק מעצמו זכות יורש. לא ברור מדוע לא כתב שיכול למחול על זכותו כירוש. דבריו מובנים יותר לפי השיטה²⁹⁸ שסילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לזכות; אלא ששיטה זו לא הבחינה בין הנכסים לבין הזכות המופשטת (ההבחנה שעשה חזון איש), אלא בין הסתלקות האדם מהזכות לבין מחילת האדם על הזכות.

לשיטה²⁹⁹ שסילוק הוא לשון גרועה, יש מקום לומר שלא יועיל סילוק מירושת אביו, ואילו מחילה, שהיא בלשון טובה, תועיל. לשיטה³⁰⁰ שסילוק הוא הפקר, נראה שסילוק יועיל כאן יותר ממחילה, בכך שהוא מפקיר את נכסי הירושה.

שאלה זו קשורה להסברים השונים שנתנו הראשונים לכך שאין מועילה מחילה על ירושה דאורייתא³⁰¹: לפי הטעם שירושה נחשבת שכבר זכה בה, אין הבדל בין מחילה לסילוק, שהרי

²⁹³ ליד ציון הערה 94.

²⁹⁴ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מד ואות מו. הבאנו את דבריו בשער רביעי, במילואים, עמ' 905, אות ד.

²⁹⁵ באות מז.

²⁹⁶ ראה בשמו בעמ' 678, ליד ציון הערה 113.

²⁹⁷ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י. וזו לשונו: "והנה דעת הפוסקים דבארוסה מהני תנאי. והנה תנאי זה אינו מחילת נכסים שלה, דלא שייך לענין ירושה מחילת נכסים, אלא שמסלק מעצמו זכות יורש, ואין הנשואין עושין אותו ליורש, והלכך נופל בזה לשון סילוק, ואין שייך בזה קנין, שאינו מקנה כלום... וגמר דבר זה באמירה לחדו, ואינו יכול לחזור בו אף קדם נשואין". הבאנו את דבריו בשער רביעי, עמ' 219 ועמ' 222.

²⁹⁸ ליד ציון הערה 147.

²⁹⁹ ליד ציון הערה 99.

³⁰⁰ ליד ציון הערה 126.

³⁰¹ ראה שער רביעי, עמ' 211.

שער ש-עשרה: בין סילוק למחילה

בפשטות שניהם אינם מועילים לגבי בעלות³⁰²; ואילו לטעם שעוד לא זכה בירושה, יש מקום לומר שסילוק יועיל, לשיטה³⁰³ שסילוק הוא על זכות עתידית.

פרק שישי

סילוק ביחס להתנאה

א. כללי

לאחר שעסקנו בגישות השונות לסילוק, כאלה המבחינות בינה לבין מחילה וכאלה המזהות בין השניים, נעסוק בהרחבה בגישה מעניינת נוספת: זו שלפיה סילוק הוא התנאה. התנאה היא מושג רחב, הכוללת בתוכה גם התליית פעולות משפטיות בתנאי מתלה, וגם הסכמים להעניק או לשלול זכויות משפטיות בלי התלייה. דוגמאות לסוג השני הן "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", או "על מנת שלא תשמטני בשביעית"³⁰⁴. בפרק זה נבחן את השיטה שסילוק היינו התנאה, ושיטות נוספות בדבר היחס בין התנאה לסילוק.

ב. מקורות שהשתמשו בלשון "סילוק" ו"התנאה" לאותו מצב

תחילה נביא מקורות מן התלמוד, מן הראשונים ומן האחרונים שהשתמשו בביטויים "סילוק" ו"התנאה", באופן שמשמע מהם שסילוק היינו התנאה. הכוונה למקורות שעסקו במצב מסוים, וכינו אותו לסירוגין "סילוק" ו"התנאה". מקורות אלה יכולים לשמש אסמכתא לשיטה שאכן סילוק היינו התנאה.

(א) הסוגייה בכתובות, שהבאנו לעיל³⁰⁵, עוסקת בסילוק, ומסבירה את תוקפו על פי דברי רב כהנא "נחלה הבאה לאדם ממקום אחר אדם מתנה עליה שלא יירשנה" וכו'.
(ב) במשנה בכתובות שם, רשב"ג אומר שבעל האומר לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסיך במותך", שהוא סילוק (כלשון הסוגיה שם) מירושתה, נחשב "מתנה על מה שכתוב בתורה".
(ג) הירושלמי³⁰⁶ אומר שהכותב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסיך", אין לדבריו תוקף לעניין נכסים שהגיעו לאישה לאחר מכן, מפני ש"אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו". ובאותה הלכה, הירושלמי קורא ללשון "דין ודברים אין לי" "סילוק"³⁰⁷.
(ד) הרמב"ם³⁰⁸ מביא את דין המשנה בכתובות שם, העוסקת בסילוק (כלשון התלמוד שם), בלשון: "האשה שהתנית על בעלה לבטל זכות מהדברים שזוכה בהם הבעל".

³⁰² ראה ליד ציון הערה 214.

³⁰³ ליד ציון הערה 94.

³⁰⁴ ראה פסקה 7, לגיתוח אופן פעולתה של ההתנאה בדוגמאות אלה. מ

³⁰⁵ ליד ציון הערה 3.

³⁰⁶ ירושלמי כתובות, ט, א. ראה על כך בשער רביעי, עמ' 218.

³⁰⁷ כפי שהבאנו לעיל, ליד ציון הערה 17.

³⁰⁸ רמב"ם, הלכות אישות, כג, א.

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

(ה) הרמב"ן³⁰⁹ כותב על המסתלק מנכסי ארוסתו, שהסילוק מועיל גם לנכסים שיגיעו לבעלותה לאחר שתינשא, משום שזהו תנאי, ותנאי מועיל גם לדבר שלא בא לעולם³¹⁰. הרי שהוא סובר שסילוק הוא התנאה.

במקום אחר, הרמב"ן³¹¹ מביא ראייה מהדין שמועיל "דין ודברים אין לי" וכו' (שנקרא בסוגיה "סילוק") בארוסה, שתוכל למכור גם נכסים שיגיעו אליה אחרי שתינשא, מכאן שמועיל תנאי על דבר שלא בא לעולם, והוא מנמק, "שאיין זו מחילה אלא תנאי".

(ו) הרשב"א³¹² קורא לאמירת הבעל "דין ודברים אין לי": "סילוק בדרך תנאי". התוספות³¹³ והר"ן³¹⁴ קוראים לה "התנאה", בעוד שהתלמוד קורא לה גם "סילוק".

(ז) הרא"ש³¹⁵ כותב שהיות שאין ראייה ברורה להכרעת מחלוקת הראשונים³¹⁶ האם מועיל סילוק בעל מירושת אשתו כשהיא ארוסה, יש לנהוג למעשה לפי הכלל ש"כל תנאי שבממון קיים".

(ח) ר' חזקיה די סילווא, שהבאנו לעיל³¹⁷ בעניין הנפקות בין מחילה לסילוק במחילה בטעות, נוקט ש"על מנת שלא תשמטני בשביעית" מועיל מדין סילוק.

(ט) ר' מאיר יונה³¹⁸ מדייק מהעיטור, שסוגיית כתובות שם עוסקת בתנאי שעושה המוריש (האישה); והוא תמה על כך, מפני שמהמשנה משמע שמדובר שהיורש (הבעל) מתנה. הרי שהוא נוקט לשון תנאי ב"דין ודברים אין לי" וכו', שנקרא בגמרא "סילוק".

(י) חזון איש³¹⁹ אומר שאין בעל יכול להסתלק מפירות שגדלו בחיי אשתו הארוסה, שלא יזכה בהם לאחר מותה, מפני שהוא סובר³²⁰ שסילוק מירושה עניינו שלא יזכה בזכות יורש, אבל לא ייתכן שיישאר יורש בדין ויסתלק רק מהנכסים, מפני שירושה היא דבר שממילא ולא ייתכן סילוק ממנה, וכמו שלא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה כך לא מועיל שיתנה בעודה ארוסה שיהיה יורש אלא שמשלך מנכסים – הוא כאילו מתנה אחרי הנישואין; ולכן אינו יכול להסתלק מירושת פירות בלבד, שהיות שהוא יורש שאר נכסים, הוא יורש גם פירות; ורק סילוק מתקנת נכסי מלוג מועיל, מפני שברצונו לזכות בזה ולא בזה, וזה כמו תנאי בממון, אבל ירושה אינה ניתנת לחלוקה מפני שאינה זכייה וקניין. הרי שהוא משתמש לסירוגין בלשון סילוק ובלשון תנאי, לגבי אותן פעולות.

³⁰⁹ חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה הא דתנן), ובקיצור במלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף) ובספר הזכות שם. על דבריו ראה שער רביעי, עמ' 219.

³¹⁰ אבל יש להעיר שהעיקרון שתנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם, נאמר בעיקר על תנאי מתלה, שהדבר שבו מבוצעת הפעולה המשפטית נמצא בעולם, ורק הדבר שבו מותנית חלות הפעולה אינו בעולם; וזה לא המצב כאן.

³¹¹ ספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף). בני בנימין, עמ' קעז, מביא מדבריו ראייה לשיטתו (ליד ציון הערה 338) שסילוק היינו התנאה.

³¹² חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר).

³¹³ תוספות, כתובות שם (ד"ה כדרב).

³¹⁴ שיטה להר"ן, כתובות שם.

³¹⁵ רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א.

³¹⁶ ראה שער רביעי, עמ' 222–225.

³¹⁷ עמ' 691, ליד ציון הערה 231.

³¹⁸ שער החדש על העיטור, תנאי, חלק א, אות טז.

³¹⁹ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יח.

³²⁰ שם, אות י. הבאנו את דבריו ליד ציון הערה 297.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

(יא) ר' יהושע הורוביץ³²¹ עוסק בסילוק בעל מירושת אשתו, שהתלמוד³²² מעורר לגביה את בעיית התנאה על מה שכתוב בתורה. הוא אומר שהבעיה קיימת גם אם הבעל הסתלק במשך הנישואין, ואף שאז הסילוק מועיל אם עשה קניין³²³, אין בקניין כדי להתגבר על הפגם של התנאה על מה שכתוב בתורה. הוא מסביר שגם אם בדרך כלל מועיל תנאי נגד מה שכתוב בתורה אם עשו קניין, בכל זאת, בסילוק בעל מירושת אשתו הנשואה, הקניין דרוש כדי להתגבר על כך שלשון "דין ודברים אין לי" וכו' היא לשון גרועה³²⁴, ולכן אינו יכול גם להתגבר על החיסרון של מתנה על מה שכתוב בתורה. עוד הסביר, שמה שמועיל קניין בסילוק מנכסי אשתו הנשואה הוא מפני שמניחים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, מפני שהוא יודע שלא מועיל לשון "דין ודברים אין לי" וכו' בתורת תנאי, ואין לומר שחשב שמועיל כתנאי, שהרי אם כן לא היה עושה קניין; ולפי זה, במקום שצריך קניין לעצם הדבר, כגון בסילוק מירושה במשך הנישואין, שצריך קניין כדי להתגבר על החיסרון שהוא נגד מה שכתוב בתורה, אין יסוד להניח שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, שהרי ייתכן שעשה את הקניין כדי לתת תוקף לעצם הסילוק. הרי שהוא משתמש בלשונות "סילוק" ו"התנאה" לסירוגין על אותו נידון³²⁵.

מקורות אלו אפשר להבין שסילוק הוא התנאה. אבל ייתכן שאין אלו מושגים זהים: ייתכן שסילוק הוא סוג של התנאה, ולכן המקורות השתמשו בשני המונחים לסירוגין, אבל לא כל התנאה היא סילוק.

ג. האומרים שסילוק הוא התנאה

קצות החושן³²⁶ כותב שסילוק מועיל מדין התנאה על מה שכתוב בתורה, שמועילה בממון, כלומר שהמסתלק עושה תנאי שלא יהיה לו דין זה (כגון זכות זו) בכלל. הוא עומד על כך שסילוק נבדל מתנאי רגיל על מה שכתוב בתורה, בשני היבטים: (א) בדרך כלל תנאי נעשה בשעת מעשה, כגון המקרה הקלאסי של המקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות³²⁷, שהתנאי נעשה בשעת הקידושין, וסילוק אינו בשעת מעשה; (ב) סילוק לא נעשה בדרך של תנאי מתלה (היינו באמירת "אם" או "על מנת"). בתשובה על כך, הוא מוכיח שתנאי על מה שכתוב בתורה יכול להיות שלא בשעת מעשה ושלא בדרך תנאי מתלה. הוא מביא ראיה מבבא בתרא³²⁸, שהמשנה שם אומרת "פלוני בני לא יירש" – לא אמר כלום, ואומרת הגמרא על כך: "לימא דלא כר' יהודה דאמר בדבר שבממון תנאו קיים", והרי שם אין זה בשעת מעשה, ובכל זאת הוא נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, שאינו מועיל לר' מאיר ומועיל לר' יהודה.

³²¹ עמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו, סימן ד (עמ' קג–קד במהד' תשמ"ו).

³²² כתובות פד ע"א.

³²³ ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 580.

³²⁴ ראה שער ארבע-עשרה, שם.

³²⁵ אבל ראה עמ' 914, אות ח, שר' מרדכי הלוי אומר שהרשב"א והר"ן עסקו בסילוק וקראו לו "תנאי", וזאת

אף שהוא אומר שיש הבדל בין זה לזה. ³²⁶

³²⁶ קצות החושן, רט, ס"ק יא. הוא חוזר על דבריו באבני מילואים, צב, ס"ק ב. ³²⁷

³²⁷ קידושין יט ע"ב, ועוד.

³²⁸ בבא בתרא קכו ע"ב.

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

אשר לדרך תנאי מתלה, הוא מביא ראייה³²⁹ מן הסוגיה³³⁰ שמוכחה שר' יהודה סובר שמועיל תנאי בממון בדברנו, ממה שהוא אומר בעניין מועיל בעל האומר "דין ודברים אין לי" וכו', וזאת אף ש"דין ודברים אין לי" וכו' אינו בדרך תנאי³³¹. אבל כפי שהוא מעיר, כדי לומר שסילוק מועיל בתור התנאה, צריך לומר שמועיל תנאי בממון נגד מה שכתוב בתורה אפילו באמירת "על מנת שאין לך עלי דין פלוני", שהרי משמעות סילוק היא "אין לך עלי דין פלוני"³³². זאת בניגוד לדעת הרשב"א³³³, האומר שתנאי בממון מועיל רק בדרך "על מנת שתמחל לי על זכות פלונית", ולא באמירת "על מנת שאין לך עלי דין פלוני". והוא מנמק, שאדם יכול להתנות לעקור לגמרי חיוב ממוני כלשהו (בהסכמת הצד שכנגדו), שלא יחול עליו ה"דין" בכלל, מפני שהתורה לא חייבה את החייב אלא ברצונו של הנושה, ואם אין הנושה רוצה בחיובו, אין חיוב כלל³³⁴. קצות החושן מצביע על חריג לאפשרות להתנות ולהסתלק: לא מועיל סילוק מירושה דאורייתא לפני מות המוריש בתורת התנאה, שלא יהיה לו "דין" יורש, מפני שירושה נחשבת שכבר באה לידי הירושה³³⁵. אפשר לנסח חריג זה באופן כללי, שאדם אינו יכול להסתלק מנכס שבבעלותו, מפני שלא שייכת בזה התנאה שלא יהיה שלו, שהרי הוא כבר שלו. וכך הוא יסביר מדוע לא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו במשך הנישואין³³⁶ – שמאחר ש"ידו כידה", נכסיה כבר קנויים לו, ואדם אינו יכול להסתלק מנכסי עצמו על ידי התנאה. בסיכום, לדעת קצות החושן, מחילה היא כשיש חיוב והנושה מוחל עליו, ואילו סילוק הוא כשהנושה אומר (או החייב אומר והנושה מסכים) שלא יהיה עליו דין חיוב בכלל, כמו התנאה בלשון "על מנת שאין עלי דין זה"³³⁷.

³²⁹ באבני מילואים, שם.

³³⁰ כתובות נו ע"א.

³³¹ על פי עיקרון זה, שהבעיה בסילוק מזכות דאורייתא היא שזו התנאה על מה שכתוב בתורה, הוא מיישב את קושיית חידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א (ד"ה וא"ת), מדוע הוצרך רשב"ג בכתובות שם לנמק שלא מועיל "דין ודברים אין לי בירושתך" משום שהתנאה על מה שכתוב בתורה בטלה, ולא נימק משום שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא. התשובה היא שהיינו הך: הטעם שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא, הוא משום שמשמעות סילוק היא שלא יהיה לו דין שיש לו בדאורייתא, והוא מתנה על מה שכתוב בתורה.

³³² דברים אלו של קצות החושן (שהוזכר גם בסימן רכו, ס"ק ח וס"ק ט) הובאו בבית אהרן (קלפפיש), בבא מציעא נא ע"א. ולא דק ר' אורי דסברג, "יותר עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 82, שכתב שקצות החושן סובר שהתנאה זו היא מחילה ולא עקירת החיוב. קצות החושן מוכיח שזאת דעת רש"י, כתובות פד ע"א (ד"ה על מנת), ממה שנקט לגבי תנאי באונאה: "על מנת שאין לך עלי דין אונאה".

בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה תוד"ה הכא וד"ה ברש"י ד"ה שאין בו), כותב שמרש"י כתובות שם משמע כדעה האחרת, אבל מרש"י, בבא מציעא שם (ד"ה שאין בו), מוכח כדעה שבטקסט.

חידוש הרשב"א, כתובות נו ע"א, שנביא ליד ציון הערה 359.

ראה על כך ליד ציון הערה 352.

כמו כן, עומק הפשט, חלק א, סימן ו (עמ' צח), מסביר שלפי דעה זו, התורה חייבה שאר וכסות רק אם לא התנו אחרת, ולכן "על מנת שאין עלי דין שאר וכסות" אינו ביטול דברי התורה.

³³⁵ כפי שהסברנו בשער רביעי, עמ' 211.

³³⁶ כאמור בכתובות פג ע"א.

³³⁷ אמנם הוא נוקט "דסילוק מהני כיוון דיכול אדם למחול דין חיוב שלא יתחייב שכנגדו כלל", אבל נראה שלא דק בזה בלשוננו.

שער ש-עשרה: בין סילוק למחילה

בשיטה זו עומד גם ר' בנימין ליפקין³³⁸, הכותב ש"סילוק" (שלא כמו מחילה) נקרא תמיד בלשון המשנה והגמרא והפוסקים בשם "התנאה". הוא מסביר³³⁹ שמהותו של סילוק היא שלא יזכה, ולא שמוחל לאחר על זכותו או מקנה לאחר את זכותו (וייתכן שלדעתו כל "התנאה" נגד מה שכתוב בתורה היא סילוק)³⁴⁰.

הוא כותב³⁴¹ שלפי השיטה³⁴² שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, אין הבדל בין סילוק סתם לסילוק בדרך תנאי מתלה, ואף שהוכיחו תוספות³⁴³ שיש הבדל ביניהם ולכן הסוגיה לא יכלה ללמוד זה מזה, מכל מקום, למסקנה שמועיל סילוק גם שלא בדרך תנאי מתלה, אין הבדל ביניהם.

כמו כן, ר' אהרן וולקין³⁴⁴ מסביר שסילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה אינו מועיל בתור מחילה, מפני שעוד לא זכה בהם הבעל, ואי אפשר למחול על זכות עתידית, אלא הוא מועיל כתנאי, שהבעל מתנה שלא יזכה בנכסים. גם ר' יעקב מליסא³⁴⁵ והחזון איש³⁴⁶ הסבירו שסילוק בעל מירושת אשתו מועיל כשהיא ארוסה מפני שכל תנאי בממון קיים. אלא שהם לא אמרו (כמו שאמרו קצות החושן ור"ב ליפקין) שכל סילוק הוא התנאה.

ר' נפתלי טרופ³⁴⁷ משווה סילוק להתנאה, וכותב שכמו שיש שני סוגים של התנאה (לדוגמה, ב"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות"), "על מנת שאין לך דין" וכו' ו"על מנת שתמחל", ורק בסוג הראשון שייך לומר שהוא עוקר דבר מן התורה, כך גם בסילוק יש שני אופנים: (א) שמתנה שלא יחול הדין כלל, וזה בגדר מתנה על מה שכתוב בתורה, (ב) שאומר: "התורה נתנה לי דין שאזכה בדבר זה, ויש לי זכות להשתמש בדין זה, אבל איני רוצה להשתמש ואיני רוצה לגבות דין זה", וזה לא נקרא מתנה על מה שכתוב בתורה. כלומר, סילוק מועיל רק באופן שבעל הזכות אומר שיש לו הזכות אבל אינו רוצה לגבותה. אבל נראה שהוא כתב כך לפי דעת ר' מאיר, שאין מועילה התנאה על מה שכתוב בתורה, אבל היות שהלכה היא שמועילה התנאה על מה שכתוב בתורה, יועיל סילוק בשני האופנים. נמצא שלמעשה הוא סובר כמו קצות החושן, שמועיל סילוק באופן שעוקר ממנו את הדין בכלל בתור התנאה, אלא

³³⁸ בני בנימין, עמ' קעז.

³³⁹ שם, עמ' קעד.

³⁴⁰ הוא מיישב על פי שיטתו את הר"ן על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), שכתב שבארוסה מועיל תנאי של הבעל שלא יירש אותה, מפני שהוא נושא אותה "על תנאי שלא יירשנה" (הבאנו את דבריו בעמ' 223); ומשנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה עוד אפשר), הקשה, מדוע הוצרך לטעם זה, הרי סילוק מועיל בארוסה? התירוץ הוא, שהר"ן מתכוון לסילוק, ומה שאמר "על תנאי" כוונתו שאין זה מחילה אלא סילוק, שהוא "התנאה" בלשון חכמים.

³⁴¹ שם, עמ' קפב.

³⁴² בשער רביעי, עמ' 244. שם ראינו שהדיון הוא האם מועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא, ואילו בני בנימין הסביר שהדיון הוא בכל זכות דאורייתא.

³⁴³ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב).

³⁴⁴ בספריו חשן אהרן, יב, ת, בית אהרן, כתובות נו ע"א (ד"ה אלא), ושו"ת זקן אהרן, חלק ב, סימן קמ. כמו כן, בספרו בית אהרן, כתובות פג ע"א (ד"ה וכוך כהנא), הוא מסכים לדברי קצות החושן הנ"ל, שהבעיה בסילוק מזכות דאורייתא היא שזהו התנאה על מה שכתוב בתורה.

³⁴⁵ בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, טז, ו.

³⁴⁶ חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ו.

³⁴⁷ חידושי הגר"ט (מהר" אורייתא), כתובות, סימן מד (עמ' נג).

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

שהוא מכיל תחת המושג "סילוק" גם את מי שאומר שהוא רוצה את הזכות אבל אינו רוצה לגבותו, ואילו קצות החושן כנראה סבור שזה בגדר מחילה ולא סילוק.

אבל צריך להעיר שהקביעה שסילוק והתנאה זהים אינה מסבירה איך סילוק מועיל, ומה ההבדל בינו לבין מחילה. אילו היינו אומרים שסילוק זהה להתנאה מסוג תנאי מתלה, היה מובן שבכך הוא שונה ממחילה, ויש לו תוקף מיוחד מכוח דין תנאי בני גר ובני ראובן. אבל הרי ההתנאה שאנו מדברים עליה אינה מסוג התנאי המתלה, אלא עניין של הסכם בין שני צדדים³⁴⁸.

נראה שההסבר טמון בדברי קצות החושן³⁴⁹, שהתורה חייבה את החייב רק אם הנושה רוצה בכך. דבריו מתקשרים עם התפיסה³⁵⁰ שרצון הנושה הוא חלק קונסטטיטויבי של קיום החיוב. לעיל³⁵¹ הסברנו בכך את אופן פעולתה של המחילה (לשיטה שמחילה היא הפקעה), אבל קצות החושן סבור כנראה שרק סילוק-התנאה פועל בדרך זו, של הפקעת החיוב על ידי שלילת רצון הנושה, ואילו מחילה פועלת בדרך אחרת³⁵².

ד. הפיכת סילוק לתנאי מפני ש"על דעת זה פעל"

ראשונים אחדים הסבירו גם הם שסילוק פועל מכוח התנאה, אבל בצורה אחרת: סילוק לפני חלות הזכות פועל מפני שבעת ביצוע הפעולה היוצרת את הזכות, האדם מבצע אותה על דעת שלא תהיה לו זכות זו – כלומר הסילוק דעכשיו פועל בתור התנאה מכללא לאחר זמן. כמובן, הסבר זה שייך רק בסילוק שלפני יצירת הזכות.

לדוגמה, כך הסביר הראב"ד, שמועיל סילוק בעל מירושת ארוסתו מפני שהנישואין חלו רק על מנת שלא יירשנה, שעל דעת זה נישאה לו, ותנאי בממון קיים³⁵³.

יש מן האחרונים שהשתמשו בהסבר זה גם לעניין סילוק בשלב מוקדם יותר, שלגביו אמרו ראשונים שאין מועיל סילוק מפני שאין למסתלק שום שייכות בזכות עדיין. אבני נזר³⁵⁴ כתב שגם לר"ן, האומר שאין בעל יכול להסתלק מנכסיו אשתו לפני האירוסיין³⁵⁵, הרי אם הסתלק לפני האירוסיין, אמנם הוא יכול לחזור בו כיוון שאין לו עדיין שום זכות, אבל אם לא חזר בו ואירס אותה ונשא אותה, מועיל סילוקו מדין תנאי, כיוון שעל תנאי זה נתקדשה ונישאת לה³⁵⁶.

³⁴⁸ אמנם בעמ' 708, ליד ציון הערה 381, נראה שר"א וסרמן הסבירו גם את התנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" כתנאי מתלה, אבל זה רק לפי ההבנה שהתנאה אינה סילוק, כפי שנבאר שם.

³⁴⁹ ליד ציון הערה 334.

³⁵⁰ שראינו בשער ראשון, פרק שלישי.

³⁵¹ שם.

³⁵² ראה שער ראשון, במילואים, עמ' 736, שיש מקורות סותרים בדברי קצות החושן בדבר הגדרת מחילה; ברוב המקומות הוא נוקט שהיא יותר מסתם הפקעה.

³⁵³ השגות הראב"ד, הלכות אישות, כג, ז. הבאנו את דבריו בעמ' 223. אבל יש להעיר שלפי נימוק זה, הוא יכול לחזור בו מהסילוק עד הנישואין.

³⁵⁴ שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה ונ"ל עוד וד"ה ואמנם). הבאנו את דבריו בשער רביעי, עמ' 215.

³⁵⁵ ראה שער רביעי, עמ' 213.

³⁵⁶ יש מי שאומר בכיוון ההפוך: שגם במקום שהתנאה אינה מועילה, אפשר לתת לה תוקף בתור סילוק: בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה ורכב כהנא), כתב שלדעה שמועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא, הרי אם אישה מתנה שלא יהיה לה שאר וכסות, התנאי מועיל גם לדעת ר' מאיר, מפני שהיא מסתלקת

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

שיטה זאת קלה הרבה יותר להבנה, כיוון שהיא תופסת את הסילוק כפועל בתור תנאי מתלה רגיל. אבל כאמור, הסבר זה תקף רק בסילוק שנעשה לפני היווצרות החיוב, ועוד, שלפי הסבר זה, הסילוק חל רק ברגע היווצרות החיוב, ועד אז המסתלק יכול לחזור בו. יש קושי לפי שיטה זו, מה ההבדל בין סילוק למחילה – מדוע לא נאמר שגם מחילה תועיל לפני יצירת הזכות, מטעם תנאי, דהיינו שהמחילה מראה שהוא עושה את הפעולה היוצרת את הזכות על מנת שלא יזכה בזכות?³⁵⁷

ה. האומרים שסילוק אינו מועיל בתור התנאה

כפי שראינו³⁵⁸, לפי השיטה שתנאי בממון נגד מה שכתוב בתורה מועיל רק בדרך של "על מנת שתמחל", ולא בדרך של "על מנת שאין עלי דין זה", אי אפשר לומר שסילוק (במובחן ממחילה) מועיל כמו התנאה. זוהי שיטת הרשב"א³⁵⁹, שכתב שטעם ר' יהודה שבדבר שבממון תנאו קיים, הוא משום שהוא אמר לאישה "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך שאר וכסות", לדוגמה, כוונתו היא "על מנת שתמחלי", ומחילה מועילה, ור' מאיר סובר שכוונתו היא "על מנת שאין לך עלי דין שאר כסות", ואי אפשר לעקור דין תורה; אבל האומר בפירושו "על מנת שאין לך דין שאר כסות", גם לר' יהודה תנאו בטל, מפני שאי אפשר לעקור דין תורה³⁶⁰. אבל קצות החושן³⁶¹ מקשה על שיטת הרשב"א, איך מועיל לשיטתו סילוק מזכות עתידית דאורייתא, הרי אם זה בתורת מחילה, אי אפשר למחול על זכות עתידית, ואם זה נחשב כאומר "אין לי דין זה עליך", הרי הרשב"א אומר שבכגון זה גם לדעת ר' יהודה תנאו בטל?

מן השאר והכסות לפני הנישואין, ורק כשהבעל מתנה לא מועיל לדעת ר' מאיר, מפני שהוא מתנה נגד דין שהוא לרעתו, וזה לא יכול להיחשב סילוק. הבאנו את דבריו בעמ' 954, אות י. ואין דבריו מובנים, שהרי גם כשהבעל מתנה, האישה מסכימה להסתלק (אילו לא הסכימה, לא היתה מתקדשת לו), ומדוע לא נאמר שיועיל מטעם סילוק האישה? עוד יש להעיר, שלדעה (ליד ציון הערה 326) שסילוק מועיל מטעם התנאה, אי אפשר לומר כדבריו, שהרי לר' מאיר שלא מועילה התנאה, גם לא יועיל סילוק.³⁵⁷ ראה שער רביעי, פרק רביעי, הערה 70, שיש דעה שמחילה לפני יצירת החיוב מועילה, אלא שהמוחל יכול לחזור בו ממנה עד יצירת החיוב. דעה זו מתאימה לשיטה זו, בדרך המוצעת בטקסט. אבל כפי שראינו שם, לדעת רוב הפוסקים מחילה אינה מועילה בכלל לפני היווצרות החיוב.

ליד ציון הערה 332.

³⁵⁸ חידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א. 359

³⁶⁰ קצות החושן, סימן רט, ס"ק יא, מביא ראייה להבנת הרשב"א, מבבא מצינא נא ע"א, ששם נאמר שלדעת ר' יהודה מועיל תנאי על שאר וכסות מפני ש"התם ידעה ומחלה", משמע שטעם ר' יהודה הוא משום מחילה. אבל הוא דוחה ראייה זו, שהכוונה בלשון "התם ידעה ומחלה", היא שמחלה על גוף החוב שחיבתו התורה ושלא יהיה עליו דין חיוב, ואם לא ידעה, זו מחילה בטעות, ואף שהיא מוחלת על דין חיוב שלא יתחייב כלל, כל מה שאמרה מתוך טעות הוא כאילו לא אמרה כלום, ולא פקע חיובו. פסקי תוספות, כתובות, סימן קצח, כותב ש"שבור כדי על מנת שאין לי עליך דין נזק" אינו מועיל, ורק מחילה תקפה; והוא כדעת הרשב"א.

קצות החושן, רכז, ס"ק ה, כותב שלבוש, חו"מ, רכז, כא, ש"על מנת שאין לך עלי אונאה" משמע שלא יהא לו עליו דין אונאה, והתנאי בטל, סובר כרשב"א. 361

קצות החושן שם. קושייתו מתבססת על כך, שכפי שהעיר בני בנימין, עמ' קפב, הרשב"א עצמו, בחידושו לכתובות פג ע"א, אומר שמועיל סילוק גם בזכות דאורייתא, וכוונתו לזכות עתידית. שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ד, אות ג, מוסיף, שאין לתרץ שרק בשאר וכסות לא מועיל "על מנת שאין עלי דין זה", מפני שבעל החיוב (הבעל) מתנה, ולא בעל הזכות (האישה), שהרי גם שם בעל הזכות מסכים אחר כך.

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

ר' אהרן ואלקין³⁶² מיישב, שהרשב"א סובר שסילוק מזכות עתידית מועיל אפילו לדעה שתנאי בממון בטל, מפני שהצד שהתורה העניקה את הזכות לטובתו הוא זה שמשתלק, ומועיל כאומר "אי אפשי בתקנה זו", וזה עדיף ממחילה, מפני שהתורה זיכתה זכות לאדם רק לטובתו ולרצונו, ולכן כדי לבטל את הזכות, די בגילוי דעת שלא נוח לו; כלומר, שסילוק אינו מטעם התנאה על מה שכתוב בתורה אלא הוא יותר חזק ממנה³⁶³. דבריו קשים: מדוע לא נאמר שגם התנאה בדרך "לא יהיה עלי דין זה" תועיל מפני שבעל הזכות מגלה את דעתו שאינו רוצה זכות זו שהתורה העניקה לו? כנראה הוא סובר שהיות שהיוזמה להתנאה באה מצד בעל החיוב (במקרה הנ"ל – הבעל, שהתנה "על מנת שאין עלי שאר וכסות"), אין לראות זאת כגילוי דעת של בעל הזכות (האישה) שאינו רוצה בזכות, ואף שבעל הזכות הסכים, לא די בהסכמה פסיבית זו כדי להיחשב גילוי דעת שיכול לעקור את הזכות. להלן³⁶⁴ נביא פרשנים אחרים שהבחינו בין התנאת בעל החיוב לבין התנאת בעל הזכות, אבל הם סוברים להיפך מר' אהרן ואלקין: שהתנאת בעל החיוב עדיפה על סילוק בעל הזכות.

ר' שלמה דיכובסקי³⁶⁵ מיישב את קושיית קצות החושן, שהרשב"א סובר שסילוק אינו נחשב עוקר דברי תורה, מפני שהוא רק מונע את עצמו שלא יזכה, ואינו עושה מעשה נגד התורה כשאינו רוצה לזכות במה שהתורה רצתה לזכות לו, ורק כשאב אומר שאינו רוצה להוריש, וכיוצא בזה, נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, מפני שהוא מונע את עצמו מלתת מה שהוא חייב לתת. הוא יצטרך לומר שב"על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה", נחשב עוקר דין תורה, כמו שכתב הרשב"א. כנראה, כוונתו היא (בדומה לר' אהרן ואלקין) שאם היוזמה באה מצד בעל הזכות, זהו סילוק, ומועיל, ורק אם היוזמה באה מצד בעל החיוב, זו התנאה על מה שכתוב בתורה, שאינה מועילה לדעת הרשב"א; ואף שבעל הזכות מסכים להתנאה, זה לא בגדר "מונע עצמו שלא יזכה", מפני שזה לא ברצון גמור מצידו. נמצא שלדעתו גם הרשב"א יכול לומר שסילוק מועיל כהתנאה, אבל רק כהתנאה מצד בעל הזכות.

ר' יעקב מליסא³⁶⁶ מוכיח שגם התוספות סוברים שסילוק אינו התנאה, שהרי הם כתבו³⁶⁷ שאף שתנאי בממון קיים, סילוק שלא בדרך תנאי לא היה מועיל לולא סברת "אי אפשי בתקנת חכמים"; הרי שאף שהלכה נפסקה שמועיל תנאי בממון, סילוק (שלא בדרך תנאי)

³⁶² בית אהרן, כתובות פג ע"א (ד"ה והנה שם).

³⁶³ אחר כך (בד"ה בא"ד ו"ל) הוא מקשה על הרשב"א, איך אפשר לומר שתנאי בשאר וכסות מועיל מטעם מחילה, הרי עוד לא חל החיוב, ולפני החיוב לא מועילה מחילה (יצוין שאכן חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"ב, כותב שזה טעם ר' מאיר, שאין התנאי מועיל מטעם מחילה, מפני שלא שייכת מחילה לפני חלות החיוב)? ואין לומר שזה מועיל מטעם סילוק (שהוא כותב כאמור שסילוק עדיף ממחילה), שהרי כאן הבעל מתנה (ולדעתו, כאמור בטקסט, לא די בכך שהאישה מסכימה לו), וגם לא שייך לומר "אי אפשי בתקנה זו" שהרי כאן ה"תקנה" היא לטובת האישה. הוא מתרץ, שמה שאמר הרשב"א שר' יהודה זה מועיל מטעם מחילה, אין הכוונה שהיא מוחלת לו עכשיו, בשעת הקידושין, אלא הוא מתנה עמה "הרי את מקודשת לי על מנת שתמחלי לי כשיגיע החיוב", ותנאי מועיל דבר שלא בא לעולם, כמו שכתבו חידושי הריטב"א, קידושין כג ע"ב, וטור, חו"מ, רט, יב.

³⁶⁴ ליד ציון הערה 403.

³⁶⁵ ר' שלמה דיכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדרך עד עולם, עמ' 112.

³⁶⁶ נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו. כנראה הוא סובר שאין הלכה בכך כתוספות, שהרי בספרו בית יעקב, שהבאנו בעמ' 702, ליד ציון הערה 345, כתב שסילוק הבעל מועיל בתור תנאי.

³⁶⁷ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), בתירוצם הראשון.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

אינו מועיל בדאורייתא, לפי התוספות, ומועיל רק בדרבנן, בדבר שתיקנו חכמים לטובתו של מי שמסתלק.

גם ר' משה אביגדור עמיאל³⁶⁸ כותב שאין לומר (כדברי קצות החושן) שמועיל סילוק מזכות דאורייתא מצד תנאי בממון, מפני שתנאי בממון קיים מטעם מחילה (כשיטת הרשב"א) שהיא כפרעון, אבל סילוק אינו בגדר פרעון, אלא רצון שהדבר לא יתהווה בכלל – הבחנה שהבאנו בשמו לעיל³⁶⁹.

ר' אבא ברמון³⁷⁰ תוחם קו מבדיל בין סילוק להתנאה: בהתנאה, אדם מעצב בדרך משלו את ה"מעשה" – הוא מניח דין של עצמו במעשה הקידושין (לדוגמה), שלא יחול עליהם חיוב שאר וכסות. וכוהו לעשות כן נלמד מגזירת הכתוב (בבני גד ובני ראובן) המאפשרת תנאי, אלא שבתנאי רגיל האדם משנה את הדין הרגיל של המעשה, ומניח במעשה דין של עצמו, שהמעשה יהיה תלוי בקיום התנאי; ואילו כאן אינו תולה את המעשה בתנאי, אלא מעצב בצורה אחרת את דינו של המעשה. בשני סוגי התנאים, כוח זה נתון למי שהוא "בעלים" על המעשה, היינו האיש המקדש, בקידושין. לעומת זאת, סילוק אינו מונע את חלות הדין, אלא פועל שה"דין" לא יפעל את התוצאות שבדרך כלל נובעות מה"דין", כגון בסילוק בעל מירושת אשתו ("דין ודברים אין לי בנכסייך במותך") – היות שלא נקט לשון תנאי, יש להניח שהתכוון רק לומר שדין ירושה לא יפעל את התוצאה שהבעל יירש; ואת זה יכול לעשות גם מי שאינו "בעלים" על הדין.

ו. סילוק – לשון גרועה ולכן אינו מועיל, התנאה – לשון טובה ולכן מועילה

שיטה אחרת המבחינה בין סילוק להתנאה עושה הבחנה לשונית: שאמירת לשון גרועה, לא ברורה, היא סילוק, ומועילה פחות מאמירת לשון טובה וברורה, שהיא תנאי גמור (גם אם לא אמר "אם" או "על מנת"), ומועילה יותר.

כך כותב מהרי"ט³⁷¹, שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא באמירת "דין ודברים אין לי" וכו', מפני שהוא לשון גרועה, שכן אין משתמע ממנה שסילק את עצמו מגוף הדבר, והוא מועיל רק בזכות דרבנן, כאמירת "אי אפשרי בתקנת חכמים", כיוון שניכר שאינו רוצה טובה זו; אבל גם בזכות דאורייתא מועיל תנאי גמור, כמו בנידונו של מהר"ם³⁷², שאישה התנתה בתנאי גמור שלא יהיה לה שעבוד מכוח כתובתה על קרקע מסוימת של בעלה. והוא מצביע על הברל נוסף ביניהם: תנאי גמור מועיל גם במי שאין לו עדיין שייכות בנכסים, כמו בנידונו של מהר"ם, וראיה ממה שמועיל "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר כסות", ואילו סילוק בלי תנאי אינו מועיל בזכות עתידית שאין לאדם שום שייכות בה³⁷³.

³⁶⁸ המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מז.

³⁶⁹ ליד ציון הערה 113.

³⁷⁰ שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צב). ראה בשמו בשער רביעי, במילואים, עמ' 907, להערה 389, אות א, עמ' 924, להערה 489, אות ג, עמ' 930, להערה 500, אות ד, ועמ' 935, להערה 527, אות ד, מה שהסביר על פי הבחנה זו.

³⁷¹ שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה ודע שהרב.)

³⁷² ראה שער רביעי, עמ' 236.

³⁷³ כפי שראינו בשער רביעי, עמ' 213, על בעל המסתלק מזכותו בנכסי אשתו לפני האירוסין.

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

ר"ב ליפקין³⁷⁴ מקשה על מהרי"ט, הרי בנידונו של מהר"ם, לא אמרה האישה לשון תנאי ממש, ועוד, שהמעשה היה אחרי נישואיה, שאז לא שייך להתנות תנאי, ואיך אומר מהרי"ט שבנידונו של מהר"ם היה תנאי גמור? הוא מסביר, שכאשר מהרי"ט אומר "דרך תנאי", כוונתו ללשון ברורה, המביעה בבירור את רצון האדם שלא יהיה שעבוד. כלומר, החיסרון בסילוק בדרך כלל הוא שלשונו גרועה, כגון "דין ודברים אין לי" וכו', ואילו לשון טובה, שמשמעותו ברורה, נחשבת "דרך תנאי" ומועילה.

גם ר' חייא רופא³⁷⁵ כתב, שגם לשיטה שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא, מדובר רק בלשון "דין ודברים אין לי", שהוא לשון גרועה, אבל התנאה על גוף הקרקע או הנכסים בלשון טובה – מועילה; והוא מסביר בכך מדוע מהר"ם כתב שמועיל סילוק בנידונו אף שהיה שם סילוק משעבוד שהוא דאורייתא.

אלא שר' חייא רופא חולק על מהרי"ט לגבי המעשה ששניהם נשאלו עליו: נפקד הבטיח למפקידה שלא יתפוס את הפיקדון אם יתחייב לו בעלה חוב כלשהו. מהרי"ט פסק שהבטחה זו יותר גרועה מלשון "דין ודברים" וכו', מפני שהוא לא אמר שהוא מסלק את שעבודו אלא אמר שלא יתפוס את הפיקדון בחובו, ולכן ההבטחה אינה תקפה, מפני שיש למפקיד זכות דאורייתא. אבל ר' חייא רופא כתב על אותו מעשה, ש"לא תתפסם בחובך" נחשב לשון טובה, ומועיל³⁷⁶.

ז. מצבים שסילוק אינו מועיל והתנאה מועילה

יש פוסקים שמצאו עדיפות להתנאה על פני סילוק. מכאן ברור שהם סוברים שסילוק אינו בגדר התנאה.

התוספות³⁷⁷ כתבו לעניין סילוק בעל מזכויותיו בנכסי אשתו, שמה שנעשה בדרך תנאי, יותר פשוט שמועיל גם בזכות עתידיה³⁷⁸ ממה שנעשה דרך סילוק. פני יהושע³⁷⁹ פירש שכונתם היא לבעל שמתנה עם אשתו שהוא נושא אותה על מנת שלא תהיה לו זכות בנכסיה, במקביל למקרה של סילוק שבמשנה, שהבעל מסתלק מנכסי אשתו בלשון "דין ודברים אין לי בנכסייך". התוספות מיישבים בזה מדוע צריכה הסוגיה להביא את "אי אפשי בתקנת חכמים" כדי להסביר מדוע סילוק "דין ודברים אין לי בנכסייך" מועיל, ולא אמרה שהוא מועיל כמו שמועיל תנאי. להבחנה שבדברי התוספות יש נפקות בזכות דאורייתא, שאין מועיל סילוק ממנה שלא בדרך תנאי, כיוון שלא שייך בה "אי אפשי בתקנת חכמים"³⁸⁰.

³⁷⁴ בני בנימין, עמ' קעה, הערה 4.

³⁷⁵ שו"ת מעשה חייא, סימן ד בדפוס ונציה = סימן ג בדפוס פיורדא.

³⁷⁶ ראה על כך בשער רביעי, עמ' 190, ועמ' 952, במילואים להערה 683.

³⁷⁷ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב). כך כתב גם תוספות ר"ש משאנן, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב).

ראה גם שער רביעי, עמ' 245, בעניין עדיפות תנאי על סילוק.

³⁷⁸ הם הוכיחו זאת מהמקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", שהתנאי מועיל. בני בנימין, עמ'

קעד, מסביר שההוכחה מבוססת על כך ששאר וכסות הם דבר שלא בא לעולם, שהרי התנאי נעשה בשעת הקידושין והיא זוכה בשאר ובכסות רק בשעת הנישואין.

³⁷⁹ פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד וא"ת).

עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שב), מעיר שלפי הסברו, צריך לומר שהתוספות סוברים שאפשר

לעשות נישואין על תנאי, כדעת אבני מילואים, צב, ס"ק יב, שלא כדעת שו"ת ר"ע איגר, מהדורא תניינא,

סימן קו.

³⁸⁰ כך לומד מהרי"ט (שצוין בהערה 371), מתוספות.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

מדוע לדעת התוספות תנאי חזק יותר מסילוק? ר' אלחנן וסרמן³⁸¹ הסביר את דברי התוספות, שהעושה מעשה (כגון קידושין) על מנת שלא יחול חיוב שבדרך כלל נובע מן המעשה (כגון שאר וכסות או פירות נכסי מלוג), הרי אם יחול החיוב, המעשה (הקידושין) מתבטל, כמו כל מעשה מותנה, וממילא יתבטל החיוב; והיות שחלות החיוב תגרור את ביטול המעשה, וממילא יתבטל החיוב עצמו, אין החיוב חל – כדי שיתקיים המעשה. הוא מבסס את המסקנה הזאת על כלל שהוא מחדש³⁸², שכל דין, שאם יחול, מוכרח להתבטל, לא חל מתחילתו, וזאת גם אם התנאי לא נעשה מרצונו של האדם האמור לזכות באותו דין. נמצא, שלדעת ר"א וסרמן, ההבחנה שעושה פני יהושע היא בין סילוק סתמי מהזכות, הבעת רצון שלא לזכות בה, לבין תנאי מתלה, התנאת פעולה משפטית אחרת בכך שהזכות לא תחול.

אבל ר' בנימין ליפקין³⁸³ דוחה פירוש זה, מכמה טעמים: (א) אין זה מתקבל על הדעת שתנאי יכול לבטל חיוב; (ב) מאותו טעם צריך להיות שיועיל גם תנאי שאינו של ממון, כגון "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי עונה", ואילו התלמוד אומר שלכל הדעות אינו מועיל³⁸⁴; (ג) בבבא מציעא³⁸⁵ נאמר שתנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מפני שהמתאנה לא ידע שמחל, הרי שגם תנאי זה פועל בדרך של מחילה, וכן בבבא בתרא³⁸⁶ הסוגיה משתמשת בלשון מחילה לגבי תנאי על מה שכתוב בתורה, הרי שגם פעולת התנאי היא על ידי מחילת בעל הזכות. לכן הוא מפרש את כוונת התוספות בדרך אחרת: שגם בדרך תנאי, העיקר הוא רצונו של הזוכה להסתלק מן הזכות, אלא שאם הסילוק בא בתור תנאי, שכל המעשה תלוי בתנאי, הסילוק יכול לפעול על עצם חלות המעשה, שהמעשה חל באופן זה, שלא יגרור את הזכות (שבדרך כלל נובעת מן המעשה), מה שאין כן בסילוק שלא בדרך תנאי. נמצא שלדבריו אלו שני סוגים של סילוק, הוא הולך לשיטתו³⁸⁷, שסילוק הוא בגדר התנאה, וכאן הוא מוסיף שגם התוספות סוברים כך.

הוא כותב שלפי הרא"ש³⁸⁸ שנקט שבדרך תנאי "יכול להתנות דלענין דבר זה יחולו הנישואין ולענין דבר זה לא חלו", הטעם שונה במקצת: שבדרך תנאי, בנוסף לסילוק, יש גם הגבלה על המעשה (הקידושין, בדוגמה הנ"ל) מראש, שיהיה רק בלי חלות זכות זו³⁸⁹.

³⁸¹ קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריא (הובא בשערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ד, אות יא, הערה י). יש להעיר שהסברו עומד בניגוד למה שאמרנו ליד ציון הערה 304, ש"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" אינו תנאי מתלה.

דבריו דומים מובאים בשמו באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנג: המקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות, פטור משאר וכסות ממה נפשך: אם התנאי בטל והוא חייב לתת שאר וכסות, הרי הקידושין בטלים מפני שהיו מותנים בכך שיהיה פטור, וממילא הוא פטור כיוון שאינה אשתו, ואם התנאי קיים, הוא פטור משאר וכסות. י

³⁸² עיין שם, שהביא דוגמה לכך.

³⁸³ בני בנימין, עמ' קעה. מ

³⁸⁴ כתובות נו ע"א.

³⁸⁵ בבא מציעא נא ע"א.

³⁸⁶ בבא בתרא קכו ע"ב.

³⁸⁷ ליד ציון הערה 338.

³⁸⁸ תוספות הרא"ש, כתובות פג ע"א. על דברי תוספות רא"ש, ראה גם במילואים להערה 367 בשם בתי כהונה.

³⁸⁹ הוא מוצא (בהערה 4) נפקות בין ההסברים, שאם נניח ש"על מנת" (בכל מקום) הוא שיוור ולא תנאי,

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

הסבר שלישי לאופן פעולת התנאי ניתן על ידי ר' שלמה דיכובסקי³⁹⁰. הוא מסביר את כוונת התוספות, שבתנאי מתלה, כגון המקדש אישה על מנת שלא יהיה לו חלק בנכסיה, אין המלים "על מנת" וכו' מפקיעות, אלא מה שנעשה מעשה הקידושין על תנאי הוא שמפקיע, שהתנאי עושה שיהיו קידושין לחצאין³⁹¹, והקידושין יפקיעו את הזכויות, והרי תנאי מועיל גם בדבר שלא בא לעולם. לכן דרך זו עדיפה על פני סילוק סתמי, או אפילו סילוק שנעשה בלשון בתנאי, אבל אין בו התניית מעשה מסויים בשלילת הזכות, שאז בעל הזכות רוצה שזכותו תפקע על ידי עצם הדיבור בלשון תנאי, שזה יותר חלש. אבל לא ברור מדבריו איזו לשון תנאי היא זו שמשמעת ממנה כוונה שהדיבור עצמו יפקיע³⁹².

לפי כל ההסברים, של ר"א וסרמן, של ר"ב ליפקין, ושל ר"ש דיכובסקי, יוצא שמדובר כאן בתנאי המתלה מעשה מסוים בביטול חיוב שהיה אמור לנבוע מאותו מעשה – בדוגמה הנ"ל, הבעל (והאישה) מתלה את חלות הקידושין בכך שלא יחול חיוב שאר וכסות, שהיה אמור להיות תוצאה של הקידושין. לעומת זאת, אם ראובן עתיד להתחייב לשמעון חיוב מסוים, ושמעון נותן לו מתנה (לדוגמה), ומתנה תנאי בסגנון מעין: "אני נותן לך מתנה זו על מנת שלא תהיה חייב לי את החיוב העתידי", אין בכך כדי להפקיע את החיוב. כאן לא שייך הנימוק של ר"א וסרמן, שהרי גם אם יתבטל התנאי, וממילא תתבטל המתנה, החיוב יוכל להתקיים, שהרי החיוב אינו יונק את תוקפו מן המתנה. גם הטעם של ר"ב ליפקין לא שייך כאן, שהרי כאן לא משנה ש"המעשה חל באופן זה" שהוא מוגבל, מפני שתוקפה של החיוב אינו מבוסס על קיום ה"מעשה" – המתנה.

דברי האחרונים מצאנו מצבים נוספים שסילוק אינו מועיל בהם, ואילו תנאי מועיל: (א) יש שכתבו שאף שלא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין³⁹³, הרי אם הבעל עשה זאת בדרך תנאי, מועיל³⁹⁴.

(ב) ר' אפרים נבון³⁹⁵ כותב שתנאי גמור שבעל לא יירש את ארוסתו מועיל גם לדעת רבנו חננאל, האומר שלא מועיל סילוק בעל מירושת ארוסתו³⁹⁶, שהרי תנאי בממון קיים, ועל דעת

רק "אם" הוא תנאי שפועל על עצם חלות המעשה, יוצא שלפי הסבר התוספות, שהמיוחד בדרך תנאי הוא שאז הסילוק פועל על אופן חלות המעשה – לא יועיל סילוק בלשון "על מנת", כיוון שבלשון זו אין תנאי שפועל על אופן חלות המעשה; ואילו לפי הסבר הרא"ש, שהמיוחד בדרך תנאי הוא שאז יש הגבלה על המעשה מראש, הוא יועיל גם בהנחה ש"על מנת" הוא שירור. אבל הוא מעלה אפשרות שגם לרא"ש, אם הוא רק שירור, הוא לא יועיל מסיבה אחרת: שתיקת בעל הזכות אינה מראה שהוא מוותר על הזכות. מצד שני, הוא כותב שחייבים לומר ש"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" הוא תנאי ולא שירור, שהרי מקרה זה מובא בקידושין יט ע"ב, ובמקומות נוספים, כדוגמה ראשית לתנאי על מה שכתוב בתורה.

³⁹⁰ ר"ש דיכובסקי, לדור עד עולם, עמ' 113–114.

³⁹¹ כדברי תוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי).

³⁹² הסבר נוסף: שיעורי הגר"ד פוברסקי, בבא מציעא, אות מג, עמ' שפא, מסביר שברך תנאי, היות שהבעל והאישה מתנים יחד, "הרי את מקודשת לי על מנת שתסתלקי מדין נכסים שלך על שאר וכסות שאני חייב לך", נמצא שהוא מקדש אותה תוך גרעון זכותו לשאר וכסות, ומועיל בתור קידושין בשירור זכותה לשאר וכסות. אבל הוא לא הסביר מה בין זה לבין סילוק.

³⁹³ ראה בשער רביעי, עמ' 213.

³⁹⁴ מקורות לכך ראה בשער רביעי, עמ' 215.

³⁹⁵ מתנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן י. ראה על דבריו בשער רביעי, במילואים, עמ' 926, אות ח.

³⁹⁶ ראה שער רביעי, עמ' 224.

שער ש-עשרה: בין סילוק למחילה

זה נשא אותה, כמו שהמקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות, התנאי מועיל, מפני שדבר שבממון ניתן למחילה, ועל דעת זה נישאו, אף שחיוב המזונות עוד לא בא לעולם אז; ורבנו חננאל דיבר בלשון סילוק בעלמא שאינו תנאי גמור. דבריו טעונים השלמה, שהרי לכאורה, אותו נימוק, שנשא אותה על דעת כך, אפשר לומר גם אם נקט לשון סילוק³⁹⁷. כנראה, הוא סבור שרק אם נקט לשון תנאי, שמתלה את הנישואין בכך שלא יירשנה, גם הנישואין שמתבצעים לאחר זמן מתבצעים על דעת כן; מה שאין כן בסילוק סתמי, שלא נקשר בדרך של התלייה עם הנישואין.

(ג) ר' אהרן לפפא³⁹⁸ כותב שמהר"ם, האומר שמועיל סילוק אישה משעבוד כתובתה על קרקע שיקנה הבעל³⁹⁹, אינו חולק על הר"ן שאומר שבעל אינו יכול להסתלק מנכסי אשתו לפני האירוסין⁴⁰⁰, מפני שמהר"ם עוסק באישה שאמרה בדרך תנאי, ובדרך תנאי מועיל יותר מסילוק, כמו שכתבו תוספות⁴⁰¹. אבל הוכחתו קשה, שהרי ההבחנה שעשו תוספות נדחית במסקנת הסוגיה, שלפיה סילוק מועיל בארוסה מפני "אי אפשי בתקנת חכמים". כנראה, הוא מבין שההבחנה של התוספות נשארת באופן חלקי גם במסקנה, שכן מה שהסוגיה אומרת במסקנתה שמועיל סילוק הוא רק בשעת האירוסין, שאז יש לבעל קצת "שייכות" בנכסים⁴⁰², ואילו לפני האירוסין לא מועיל סילוק, כמו שכתב הר"ן, מפני שאז אין לבעל שום שייכות בנכסים, ובכל זאת תנאי מועיל גם אז, שהרי המקדש אישה על מנת שאין עליו שאר וכסות, התנאי מועיל אף שהוא לפני האירוסין.

ח. התנאה של בעל החיוב חזק יותר מסילוק בעל הזכות

שיטה דומה לזו הקודמת נותנת גם היא עדיפות להתנאה על סילוק, במצבים מסוימים, אבל זאת רק בהתנאה שבאה מן הצד החייב, העושה תנאי שיפטור אותו מחיובו. שיטה זו (שלא כקודמתה) יכולה לחיות בשלום עם התפיסה שסילוק והתנאה היינו הך, אלא שיש שני סוגים של התנאה – זו שבאה מצד בעל הזכות, וזו שבאה מצד בעל החיוב.

שיטה זו, העושה הבחנה בין סילוק בעל הזכות לבין התנאה שנעשית על ידי הצד החייב, מסתמכת על התוספות⁴⁰³ שכתבו שבעל האומר לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסייך" גרוע יותר מן המקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות, מפני שכאן בעל הזכות מתנה ושם בעל החיוב מתנה, וכשבעל הזכות מתנה (תנאי שהוא לרעתו), זהו "פיטומי מילי". כנראה, טעמם הוא שאין זה דבר רגיל, שאדם מוותר על זכותו, ולכן מניחים שלא התכוון לכך ברצינות (כיוון שבנוסף לחיסרון זה, יש עוד חיסרון, שמדובר בזכות עתידית).

אבני נזר⁴⁰⁴ מסיק מדברי התוספות, שאם האישה התנתה⁴⁰⁵ לפני אירוסין שלא תהיה לבעל

³⁹⁷ וראה לעיל, עמ' 703, שיש שאכן אמרו כך.

³⁹⁸ בני אהרן, חר"מ, רמא (קכה ע"א).

³⁹⁹ ראה עמ' 706, ליד ציון הערה 372.

⁴⁰⁰ ראה שער רביעי, עמ' 213.

⁴⁰¹ ליד ציון הערה 377.

⁴⁰² ראה הסבר זה בשער רביעי, עמ' 217.

⁴⁰³ תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב, בתירין שני), ותוספות ר"ש משאנץ, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב).

⁴⁰⁴ שו"ת אבני נזר, חר"מ, סימן כז (ד"ה והנה גם). לפוסקים נוספים שכתבו כך, ראה שער רביעי, עמ' 913,

במילואים להערה 412.

פרק שישי: סילוק ביחס להתנאה

זכות בנכסיה, מועיל, אף שסילוק הבעל אינו מועיל אז⁴⁰⁶, מפני שעל מנת כן נתקדשה ונישאת. בדומה, מגיד משנה⁴⁰⁷ הסביר לעניין סילוק בעל מירושת אשתו במשך הנישואין, שהרמב"ם לא הסתפק בנימוק של הראב"ד, שלא מועיל סילוק מירושה מפני שלא באה לעולם⁴⁰⁸, מפני שנימוק זה אינו קיים במצב שהאישה התנתה שהבעל לא יירש, שהרי תנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם, ולכן הוא נימוק נימוק אחר, שלפיו גם בכגון זה התנאי אינו מועיל. הרי שתנאי שעושה בעל החיוב (כאן – האישה, שאת נכסיה יירש הבעל) עדיף על סילוק של בעל הזכות.

אבל יש להעיר שהירושלמי⁴⁰⁹ אומר שהכותב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסייך", התנאי לא מועיל לנכסים שיגיעו לבעלותה לאחר מכן, מפני שאין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו⁴¹⁰. מכאן עולה שהירושלמי רואה את הסילוק שבמשנה כדבר שבא מצד האישה, שהאישה מתנה שהנכסים יישארו בידה⁴¹¹, והמצב הוא שהבעל רצה לשאת אותה, והיא הסכימה רק בתנאי שלא יקבל זכויות בנכסיה, והוא מסכים לתנאי זה ולכן אומר "דין ודברים אין לי בנכסייך"⁴¹²; שאילו אם הסילוק בא מצד הבעל (כפשט לשון "דין ודברים אין לי בנכסייך"), קשה, מה ההבדל בין נכסים שכבר היו שלה לבין נכסים שיגיעו לבעלותה לאחר מכן, הרי גם הנכסים שכבר היו שלה אינם ברשות הבעל, ואיך מועיל בהם תנאי, הרי אין אדם מתנה על דבר שאינו ברשותו? לכן צריך לומר שהתנאי בא מצד האישה, ולכן הוא מועיל לנכסים שכבר יש לה, ולא לאלו שיגיעו לבעלותה בעתיד. לפי הבנת הירושלמי, אין מקור להבחנה בין סילוק בעל הזכות לבין התנאת בעל החיוב.

כמו כן, ר' יונתן אייבשיץ⁴¹³ כותב שלדעת הרמב"ם, במשנה מדובר שהאישה מתנה, שלא כתוספות שכתבו שבמשנה מדובר שלא בדרך תנאי; וכתב שאת קושיית התוספות (לעיל, עמ' 707), מדוע לא אמרה הסוגיה שהתנאי שבמשנה מועיל כמו במקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות – יתרן הרמב"ם, שלא מועיל תנאי אחרי הקידושין⁴¹⁴, ובמשנה מדובר שהבעל אמר כך אחרי הקידושין (האירוסין).

יש לציין שגם בית אהרן, עמ' 705, ליד ציון הערה 362, הבחין (בדעת הרשב"א) בין התנאה על ידי בעל החיוב לבין התנאה על ידי בעל הזכות (כפי שהסברנו את דעתו), אלא שלדעתו סילוק בעל הזכות עדיף על התנאת בעל החיוב, הפוך מהדעה כאן.

⁴⁰⁵ לא ברור האם כוונתו ללשון תנאי דווקא ("אני מתקדשת לך על מנת שלא תהיה לך זכות בנכסי"), או שתועיל גם לשון מקבילה לסילוק ("אני רוצה שלא תקבל זכות בנכסים"). שתי האפשרויות ניתנות להיאמר גם בדעת התוספות.

⁴⁰⁶ כאמור ליד ציון הערה 400.

⁴⁰⁷ מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ט (הובא בשו"ת ר"ב אשכנזי, סימן יז ברפוס ונציה, סימן טז ברפוס לבוב ובמהד' בוחבוט, ובכני יעקב, מאמר ב, קנין, דף עו ע"ב). הבאנו את דבריו בעמ' 935, במילואים להערה 529, אות ד.

⁴⁰⁸ ראה שער רביעי, עמ' 228.

⁴⁰⁹ ירושלמי כתובות, ט, א.

⁴¹⁰ על הירושלמי ראה שער רביעי, עמ' 218.

⁴¹¹ וכך הבין העיטור, תנאי, חלק א, לפי הבנת שער החדש, שם, אות טז.

⁴¹² ואכן שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סה, מסביר שהיא הסכימה להינשא לו רק אם יסתלק.

⁴¹³ בני אהובה, על הרמב"ם, הלכות אישות, כג, א (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' שג). וזו לשונו: "הרמב"ם... לשונו 'האשה שהתנית על בעלה', הרי דס"ל... האשה מתנה... וא"כ צריכין אנו לתרין קושיית התוס' דלמה ליה דרב כהנא? וצ"ל... בשלמא בשעת קידושין... אדעתא דהכי מתקדשת לו, אבל כשהיא כבר מקודשת ועומדת מה יועיל תנאו?... ולכן אין זה מגדר התנאי רק מגדר הסילוק".

⁴¹⁴ עיין שו"ת ר' עקיבא איגר, מהדורא תניינא, סימן קע"ג.

שער שש-עשרה: בין סילוק למחילה

ט. דעה שסילוק עדיף מהתנאה

מצאנו דעה הפוכה מאלה שראינו עד כאן⁴¹⁵, ולפיה סילוק עדיף על התנאה. מדברי אבני נזר⁴¹⁶ עולה, שדרך תנאי פחות חזקה מדרך סילוק, לעניין זכות החזרה. הוא כותב שאם בעל מסתלק מפירות נכסי ארוסתו בדרך סילוק, אינו יכול לחזור בו (מפני שסילוק קיבל תוקף מכוח "אי אפשי בתקנת חכמים"), ואילו אם אמר בדרך תנאי "אני נושא אותך על מנת שלא יהיו לי פירות נכסיך" (או שהאישה אמרה "אני נישאת לך על מנת שלא יהיו לך פירות נכסי"), אמנם אם לא חזר בו עד הנישואין, דבריו קיימים, מפני שהיא נישאה על דעת כן⁴¹⁷, אבל הוא יכול לחזור בו מהתנאי עד הנישואין, מפני שאם חזר בו והאישה יודעת כל כך, נמצא שלא נישאה לו על דעת התנאי, ואם כן, אין לתנאי תוקף⁴¹⁸. מכל מקום, גם לשיטתו סילוק והתנאה הם מושגים נפרדים.

פרק שביעי

סיכום

לפרשנים יש גישות מגוונות בשאלה מה ההבדל בין סילוק לבין מחילה, או שמא אין הבדל ביניהם.

עצם העובדה שהמקורות, מן התלמוד ועד האחרונים, משתמשים במושג "סילוק", במקומות שהיו יכולים, לכאורה, להשתמש במושג "מחילה", מלמדת שאלו שני מושגים שונים. אלא שאין זו הוכחה מוחלטת, שכן ייתכן שהמקורות לא הקפידו לדייק בלשונם. מצד שני, מקורות רבים, מן התלמוד ועד האחרונים, השתמשו לסירוגין במלים "מחילה" ו"סילוק" לגבי אותה פעולה, ומשתמע מכך שאלו מושגים זהים. אבל גם הוכחה זו אפשר לדחות בכך שלא דייקו בלשונם. אפשר להסביר את חוסר הדיקו בלשון, בכך שהמחברים לא נתנו את דעתם לשאלת ההבחנה בין המושגים; ואכן מעטים מאוד הם הפרשנים שעסקו בשאלו זו באופן יסודי.

בין הפרשנים הסבורים שסילוק ומחילה הם מושגים שונים, מצאנו שיטות אחדות בהסברת הקו המבדיל ביניהם.

קבוצה אחת של גישות מוצאת את הקו המבדיל בצורה הקונקרטי של הוויתור או במושג הקונקרטי שלו: גישה אחת היא שמחילה היא רק על זכות קיימת ולא על זכות עתידית, ואילו סילוק הוא על זכות עתידית. גישה שנייה היא שמחילה היא כאשר בעל הזכות נוקט בלשון

⁴¹⁵ רק בית אהרן, ליד ציון הערה 362, כתב בדעת הרשב"א שסילוק עדיף מהקנאה.

⁴¹⁶ שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה ונ"ל ע"ד).

⁴¹⁷ כאמור ליד ציון הערה 354.

⁴¹⁸ הוא כותב כך כדי ליישב את קושיית תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כר"ב), שהבאנו בעמ' 707, מדוע הגמרא לא הסבירה שהסילוק מועיל מטעם תנאי. העובדה שתוספות לא תירצו כמוהו, מוכיחה שהתוספות סוברים שבדרך תנאי אינו יכול לחזור בו. כנראה, טעמם הוא שתנאי כולל בתוכו גם סילוק (כמו שהסביר ר"ב ליפקין, עמ' 702, ליד ציון הערה 338), וכשם שאינו יכול לחזור בו אחרי סילוק כיוון שכבר זכה הלה בנכס, כך גם בתנאי.

פרק שביעי: סיכום

טובה וברורה, ואילו סילוק הוא כאשר הוא נוקט בלשון גרועה. גישה שלישית היא שכשמדובר בזכות אישית, ויתור עליה נקרא מחילה, ואילו כשמדובר בזכות קניינית, ויתור עליה נקרא סילוק.

קבוצה אחרת מצביעה על דרך הפעולה המופשטת של המחילה או הסילוק: גישה אחת היא שמחילה פועלת בדרך של הקנאת הזכות לנתבע, ואילו סילוק פועל בדרך של הפקעת החיוב. גישה אחרת היא שמחילה מתייחסת לזכות, שהאדם מוחל עליה, ואילו סילוק מתייחס לאדם, שבעל הזכות מרחיק את עצמו ממנה.

גישות נוספות, שאפשר לראותן לקבוצה נפרדת, מחברות את המושג של סילוק עם מושג משפטי אחר, בשונה ממחילה. הגישה הראשונה בקבוצה זו אומרת שסילוק הוא הפקר; השנייה אומרת שסילוק הוא שיוך, כלומר, שבעל הזכות משוחרר חלק ממנה לאחר; והשלישית היא שסילוק הוא התנאה. שתי הגישות הראשונות כרוכות בקשיים אנליטיים, אבל הגישה השלישית ראויה להתייחסות יותר רצינית, כיוון שיש מקורות בתלמוד ובראשונים שהשתמשו במושגים "סילוק" ו"התנאה" בסירוגין לגבי אותה פעולה משפטית. גישה זו תלויה בהבנת הדין של המתנה על מה שכתוב בתורה בממון, שכן אם סילוק אדם מזכות המגיעה לו הוא התנאה, זהו התנאה על מה שכתוב בתורה. הלכה נפסקה שמועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון, אבל לפי דעה אחת, התנאי מועיל רק משום שאפשר לפרשו כמחילת בעל הזכות על זכותו, אבל אין אפשרות לעקור את הזכות מיסודה על ידי התנאה. לפי דעה זו, אי אפשר לראות סילוק כהתנאה, אם אנחנו רוצים להבחין בין סילוק לבין מחילה. רק לפי הדעה שמועילה התנאה על מה שכתוב בתורה בממון גם במובן של עקירה, אפשר לראות את הסילוק כהתנאה, המובחנת ממחילה.

קושי עקרוני הקיים לגבי רוב הגישות הללו, הוא: איך אפשר לקבוע, לגבי ויתור ספציפי של בעל זכות על זכותו, האם ויתור זה הוא בגדר מחילה או בגדר סילוק? אין נראה לומר שעצם השימוש בביטוי "מחילה" או "סילוק" הוא זה שיקבע את שיוכו של הויתור למסד משפטי מסוים, שהרי כלל הוא שכוונת הצדדים קובעת בענייני ממון, ולא הלשון. ואשר לכוונה – קשה להסיק מה התכוון האדם. לדוגמה, האם התכוון להקנות את הזכות או להפקיע אותה? האם התכוון להפקיר את הזכות או למחול עליה? קושי זה מתעורר בעיקר לאור הנפקויות המעשיות שמצאו חלק מן הפוסקים בין סילוק למחילה, היינו שבמצב מסוים, סילוק מועיל ולא מחילה, או להיפך. דוגמה בולטת בכך היא מחילת זכות עתידית, שאינה מועילה, ואילו סילוק מזכות עתידית מועיל, לפי רבים מן הפוסקים. אם בעל זכות עתידית ויתר עליה, איך נדע האם ויתור הוא בגדר מחילה, שאינה מועילה, או בגדר סילוק, שמועיל?

הגדרה אפשרית של סילוק, היא זו שעושה סינתזה בין אחדות מן הגישות שהזכרנו: בבסיס ההגדרה עומדת ההבחנה בין זכות אישית לזכות קניינית, שוויתור על זכות אישית הוא מחילה, וויתור על זכות קניינית הוא סילוק. אלא שכשמדובר בזכות בעלות שקיימת בהווה, לא מועיל סילוק, ורק אם זו זכות בעלות עתידית, מועיל סילוק ממנה. אם מדובר בזכות קניינית מישנית, כגון זכות שכירות או זיקת הנאה, מועיל סילוק ממנה גם אם היא קיימת בהווה. מצטרפת לכך ההבחנה שמחילה מתייחסת לזכות, ואילו סילוק מתייחס לאדם, בעל הזכות. היות שנושא הסילוק הוא זכות קניינית, נכס שקיים בעין, פחות מתאים לדבר על הזכות כמופקעת, שהרי הנכס נשאר קיים, ועדיף לדבר על האדם, המרחיק את עצמו מן הנכס. דווקא בזכות אישית, אפשר להדגיש את ההיבט של מחילת הזכות, כיוון שעם הפקעתה, לא נשאר ממנה כלום.

מילואים לשער ראשון

להערה 3

שתי הדעות (הקנאה או הפקעה) הובאו בשו"ת זרע אברהם (לופטביר), סימן כג, אות יד, ברנת יצחק, שמואל א, פרק א, פסוק כו, ועל ידי ר"ש דיכובסקי, לדוד עד עולם, עמ' 111.

להערה 8

א. לכאורה יש דרך פשוטה לבאר את אופן פעולת המחילה: ההלוואה (לדוגמה) ניתנה על מנת שאם ימחל המלווה, יהיה הלווה פטור משם ואילך. בדרך זו נימקו תוספות, כתובות עג ע"א (ד"ה לא תימא), ור"ן, נדרים כד ע"א (ד"ה הריני), מדוע מועילה מחילת תנאי: עושה התנאי עשה אותו על דעת שאם בעתיד ירצה למחול על התנאי, הפעולה המותנית תהיה תקפה גם בלי ביצוע התנאי (ואולי כך תופס המשפט האמריקאי את דרך פעולתה של המחילה, ולכן הוא כורך יחד מחילת חיוב עם מחילת תנאי, כאמור לעיל, הערה 1). דרך זו יכולה גם להסביר כמה מפרטי דיניה של המחילה. לדוגמה, מחילה על זכות עתידית לא מועילה (כפי שנראה בשער רביעי) מפני שאין לומר שיחשוב המלווה בעתיד "אם כבר מחלתי, יהיה הלווה פטור", שהרי ידוע שמחל. אפשר שהפרשנים לא רצו להסביר כך את המחילה, מפני שהסבר זה לא שייך בחיוב נזק וכדומה, שאינו תלוי בכוונת הצדדים. ב. אפשר לראות את מגוון השיטות בביסוסה התיאורטי של המחילה, כביטוי של עמדתו הייחודית של המשפט העברי ביחס למחילה. המשפט העברי מעוניין לעודד את המחילה, כמידה טובה שבין אדם לחברו. כבר התלמוד מעודד מי שנפגע על ידי אחר, למחול לו: "שאם לא מחל לו שהוא אכזרי" (בבא קמא צב ע"א), "כל המעביר על מידותיו מעבירים לו על כל פשעיו" (ראש השנה יז ע"א). נכון הוא שאין לפרש מאמרים אלו כהוראה גורפת לנושים למחול לחייבים שלהם, אבל יש לראות את ההלכות שקבע המשפט העברי בדיני המחילה כבעלות מטרה חינוכית, המשלימה את המאמרים הנ"ל. על כן, המשפט העברי מוצא תכנים עמוקים במחילה, עד כדי ראייתם כהקנאה או כפירעון, על ההשלכות המעשיות מכך, בניגוד למשפט הזר התופס את המחילה באופן רדוד. ¹

להערה 9

א. ראה שער שביעי, במילואים להערה 80, שברכת חיים (מגורי), כתובות מט ע"ב, מעלה שתי אפשרויות: שמחילה היא ויתור על זכות התביעה, ושהיא הפקעת עצם החוב. ב. משפט החוב (אטינגר), סימן כ (עמ' עא-עב), כותב שלשיטת ההפקעה (הוא כותב כך בדעת הרמב"ן והרשב"א שנביא במילואים להערה 17), במחילה אין צריך רצון חיובי להפקעת החוב אלא די שלא איכפת לנושה, מפני שהמחילה אינה חלה על ידי מעשה של הנושה, מפני שהחוב אינו כבעלות הנושה, אלא זו הפקעת התורה. הוא מסביר (בעמ' עה-עו) שהפקעת הממון היא חלק מזכויות הבעלות, ולכן מחילה אינה נוצרת על ידי רצון המלווה, מפני שאין לו זכות ממון בחוב; ואף שכל ממון יכול בעליו להפקירו, זה רק בדבר בעין, ולא בזכות הממון של שעבוד הגוף, שהרי המשמעות של הפקר הוא ממון שאין לאף אחד זכות בו, ולא ייתכן שעבוד הגוף שאין לאף אחד זכות בו (שהרי כל מהותו הוא זכות מופשטת, ורק בדבר מוחשי ייתכן שישאר קיים בלי שום זכות); וגם אינו יכול להסתלק משעבוד הגוף, מפני שרק בממון בעין שייך הפקר, שרצון הבעלים שיהיה הפקר גורם שיהיה הפקר, אבל שעבוד הגוף הוא רק זכות ממון, והסתלקות מזכות אינה בגדר הפקר (כלומר אין בתורה מושג כזה); והיות שאין לנושה זכות הקנאה, צריך לומר שהמחילה חלה רק מכוח הפקעת התורה. וראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 151, שמהרש"ל סובר שמחילה היא הפקעה דמילא על ידי התורה.

להערה 15

א. משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות יב, כותב שמחילה אינה נתנית דבר מהנושה לחייב, אלא ביטול שעבוד בלבד. הוא מביא לכך ראיה מהדין שהמקדש במלווה אינה מקודשת מפני שלא ניתן לה כלום, ואם מחילה נחשבת ללווה, הרי המקדש במלווה ניתן לה את השעבוד. הוא מביא עוד ראיה מהדין שמוטר לפרוע חוב של מי שמודר הנאה ממנו (שו"ע, יו"ד, רכב, א), הרי שבפריעת חוב אינו נחשב שנותן לחייב שום דבר חדש. הוא מביא ראיה דומה (באות יג) מנדרים לג ע"א, שם נאמר שפורע חוב חברו נחשב "מכריח ארי", מונע נזק בלבד, ולא נתנית דבר חדש ללווה. אפשר לדחות שתי ראיות אלה, שאדם זה הפורע את חוב חברו

מילואים לשער ראשון

אינו נחשב שנתון דבר לחיוב, אבל אם הנושה עצמו מוחל לו, הוא נחשב שנתון לו את ממון החוב שהיה אצלו, כשיטת ההקנאה.

ב. ביכורי יוסף (וינר), חלק א, סימן י, אות ה, כתוב לעניין מחילת בעלות, שהמוחל מסתלק מהחפץ שביד הנמחל וממילא נמצא החפץ בבעלות הנמחל. אבל בשער ארבע-עשרה, ליד ציון הערה 12, נראה שארובה, מחילת בעלות אינה תקפה מפני שלא שייכת בה הפקעה.

להערה 17

א. קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה (הובא במשפט החוב (אטינגר), סימן כ, עמ' ע, ובמשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ג), מוצא דבר נוסף שאמר הרשב"א שמתיישב לפי השיטה שמחילה היא הפקעה: חידושי הרשב"א, שבועות לג ע"ב, כתוב שנושה אינו יכול להקנות חוב על פה לאחר (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), מפני שאין בו ממשות אלא חיוב בעלמא, ומביא ראייה מההלכה (קידושין ו ע"ב) שאי אפשר לקדש אישה בחוב שהיא חייבת למקדש. קצות החושן, קכג, ס"ק א, דוחה את הוכחת הרשב"א, שהרי גם לדעת הרשב"א יכול הנושה להקנות את החוב ללווה עצמו על ידי מחילה, ואם כן המקדש יכול לתת לאישה את החוב, ובכל זאת אינה מקודשת במחילת החוב; אלא, הטעם לכך הוא שבקידושין צריך הנאה מחודשת (תוספות, קידושין מז ע"ב, ד"ה לעולם), ולא משום שלא קנתה את החוב, ואי אפשר להוכיח מכאן שאי אפשר להקנות חוב. קהלות יעקב מסביר שהרשב"א סובר שמה שהמקדש בחוב אינה מקודשת אינו מהטעם הנ"ל (של התוספות) אלא מפני שמחילה היא רק הפקעה, והלווה נפטר ממילא, ולכן אישה אינה מקודשת במחילה – מפני שלא נתן לה כלום, אלא הוא כמכריח ארי; ואילו היה אפשר להקנות חוב על פה לאחר, היה יכול גם להקנותו ללווה עצמו בתורת הקנאה, והיה נחשב הנאה מחודשת, בכך שזכה בחוב, והיה אפשר לקדש אישה על ידי שנתון לה את החוב שלה – וזאת לא מצאנו; ומכאן הוכחתו שאי אפשר להקנותו לאחר.

ב. קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח, מוכיח באותה דרך שהרמב"ן, במלחמות ה', בבא קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), סובר שמחילה היא הפקעת זכויותיו, ולא הקנאה, שהרי גם הוא הוכיח שאי אפשר להקנות חוב לאחרים, ממה שאי אפשר לקדש אישה בחוב. אבל הוא כותב שאבני מילואים, כח, ס"ק יג, הביין את הרמב"ן בדרך אחרת, ששיטתו שמחילה היא הקנאה (ראה הערה 99, בשמו) – שבצעם יכול להקנות את החוב לאישה כמו שאפשר להקנות גזל לגזולן (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), פרק רביעי), אלא שבקידושין צריך שיקדש בממון של המקדש, ומאחר שהחוב אינו ברשות הנושה, הוא כמו דבר שלא בא לעולם, ואינו ממון של המקדש-המלווה; וכך הוא מבאר את הוכחת הרמב"ן שאי אפשר להקנות חוב, ממה שהמקדש בחוב אינה מקודשת – אילו היה נחשב ברשותו, היה נחשב ממון והיה יכול לקדש בו (גם חכם אחד, בתשובה בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מד) [שמו כנראה ר' יעקב ויינגולד, שכן דברי אותו חכם בשו"ת אז נדברו מקבילים לדברי ר' יעקב ויינגולד המובאים במאמרו של ר' יוחנן סופר, האוהל, כסלו תש"מ, עמ' יח], כותב שאבני מילואים שם הביין שלרמב"ן מחילה היא הקנאה). אבל קהלות יעקב מקשה על מה שאמר אבני מילואים שהחוב אינו ברשות הנושה, הרי לפי דעתו מחילה היא הקנאה, ולפי זה צריך לומר שהחוב נחשב ממון של הנושה וברשותו, שאם לא כן אינו יכול להקנותו אפילו למי שמוחזק בו, כמו שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם אפילו למי שמוחזק בו, וראיה ממה שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם (כפי שנראה בשער רביעי). גם ערך שו"ת חו"מ, סו, כו (מח ע"א), ובספרו שו"ת תשורת שו"ת, מהדורא קמא, סימן תח, כותב שהרמב"ן שם סובר שמחילה היא הפקעה, כיוון שהוא כותב שאי אפשר להקנות חוב.

ג. גם משפט החוב (אטינגר), סימן כ (עמ' עא-עב), כותב שהרמב"ן והרשב"א שם סוברים כשיטת ההפקעה, אבל הוא מבאר את הוכחתם בדרך קצת שונה: אילו מחילה היתה מעשה של הנושה שנוצר על ידי רצונו, היה על החייב לתת לנושה תמורה מפני שהרוויח, והיה אפשר לקדש אישה במחילת חוב, כיוון שהאישה הסכימה להתקדש תמורת המחילה, ונחשב שהסכימה שהמחילה תחייב אותה להתקדש תמורתה; אלא צריך לומר שמחילה היא רק הפקעת התורה כשהמלווה לא יעקב שאיכפת לו מהחוב (ובעמ' עד הסביר שמחילה אינה מחייבת לתת תמורה, שהרי אם נאמר שהמלווה רוצה לקבל תמורה, נמצא שאיכפת לו מהחוב) (ובעמ' עד) הלווה, כסלו תש"מ, עמ' יח], כותב שאינו מקפיד על החוב, ולכן אינה מחייבת תמורה); ולכן אינה מקודשת; והטעם שמחילה היא רק הפקעת התורה הוא משום שאין לנושה בעלות בחוב לעניין מחילה, ומכאן שאי אפשר למכור אותו. והוסיף (בעמ' עד) להסביר את ההוכחה, שאילו היה אפשר להקנות חוב, היה אפשר להקנותו לאישה, שההקנאה תהיה סיבה להפקעת החיוב, ואז היה מחייב תמורה, שהאישה תתקדש תמורתה, והעובדה שאינה מקודשת מוכיחה שאי אפשר להקנות חוב.

ד. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, מוצא מקום נוסף שהרשב"א הולך לשיטתו שמחילה היא הפקעה: מגיד משנה, הלכות טוען ונטען, ג, יד, כותב שהרשב"א סובר כראב"ד בהשגותיו שם, שמי שתבע מאה בגין הלוואה, והנתבע הודה לו שהוא חייב לו חמישים בגין פיקדון או נזק, אינו חייב שבועת "מודה במקצת", מפני שהלוואה ופיקדון הם שתי טענות שונות – בפיקדון התביעה היא על ממון החפץ עצמו, ובהלוואה היא תביעה רק לקיים את החיוב לפרוע, לא על ממון החוב עצמו, מפני שממון החוב עצמו שייך לחיוב; ומאחר שהוא שייך לחיוב אי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה, מפני שאין מה שיוכל להקנות לחיוב, ולכן צריך לומר שמחילה היא הפקעה. וראה שם במילואים להערה 46, שהרמב"ם שם סובר כשיטת ההקנאה.

מילואים לשער ראשון

ה. מקור נוסף הוא שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצח, שנוקט שאישה שמחלה לבעלה על חלק מכתובתה, אינה יכולה לטעון שלא מחלה ברצינות אלא "נחת רוח עשיתי לבעלי", מפני שמחילה היא רק סילוק שעבוד.
ו. משפט החוב (אטינגר), סימן כג (עמ' פו), מוכיח מחידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, שמחילת חוב היא סילוק בעלמא ואינה צריכה דעת חיובית ודי בזה שאינו מקפיד, ונפקע החוב ממילא, כהפקעת התורה.
ז. שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קיז, נוקט "הוי מחילתו כמתנתו" במובן שאינו יכול לחזור בו ממנה (ומדובר במחילה מכללא). ולפי האמור, צריך לומר שהוא לא התכוון לומר שמחילה היא הקנאה כמו נתינת מתנה, אלא שדיניהם שווים לעניין אי היכולת לחזור.

להערה 27

א. שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן קסה, דוחה את הראיה מדברי תוספות אלו, שאולי הם סוברים שברוך כלל מחילה היא הקנאה, ורק באמה עבריה היא הפקעה. ראה בשמו בפרק שישי, ליד ציון הערה 250.
ב. מעדני שמואל, סימן כח, אות ה, דוחה את הראיה בדרך אחרת: מועילה מחילה לקטן אף שזו הקנאה, מטעם "דעת אחרת מקנה", כיוון שיש רק חוב ולא דבר בעין, אף שבקושייתם לא הגיעו עדיין לעיקרון שמועילה אף הקנאת דבר בעין לקטן מצד "דעת אחרת מקנה".
ג. שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות ב, דוחה את הראיה, שרק מחילה לאמה קטנה תקפה, מפני שמעשה ידיה היו של האב וגם כסף קידושיה לאב, ולכן מחילת האדון על השעבוד שלה היא מחילה לאב, ולכן היא מקודשת כאילו נתן לאב כסף קידושין.

להערה 36

א. ראשונים נוספים שאפשר ללמוד מדבריהם שלדעתם מחילה היא הפקעה: שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, כותב שגם הראב"ד סובר שמחילה היא הפקעה, מפני שעולה מדבריו בהשגותיו להלכות טוען ונטען, ג, יד, שממון החוב נחשב של הלווה (ראה במילואים להערה 17, בהוכחה מדברי הרשב"א שסובר כראב"ד), ואם כן לא ייתכן לומר כשיטת ההקנאה שהמוחל מקנה את ממון החוב לחייב, ולכן צריך לומר שמחילה היא הפקעה. אבל יש להעיר שיתכן שהוא סובר כשיטת הפירעון.
י. מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ז, מדייק משר"ת הריב"ש, סימן תד, שמחילה היא רק הפקעה שעבוד. נראה שדיוקו הוא ממה שהריב"ש עוסק במחילה על חיוב עתידי, ומביא ראיה מהסתלקות מזכות עתידית. הוא כותב שכן נראה משר"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא. אבל לשונו אינה ברורה, ואולי כוונתו היא שממהרי"ט משמע שהבטחה למחול – נושא שדן בה לפני כן – אינה תקפה.
ב. שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לו, מדייק מרש"י, קידושין טז ע"א (ד"ה גופו קנוי), שלדעתו מחילה היא מדין הפקעה. לא ברור על סמך מה הוא מבין כך.
ג. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שכ), כותב שרש"י, בבא מציעא סז ע"ב (ד"ה ואמר), סובר שמחילה היא סילוק – עיין שם להוכחתו.
ד. דיוקים מהרמב"ם: רמב"ם, הלכות מכירה, טו, ו, כותב שמחילה שאינה קצובה אינה תקפה מפני שהיא דומה לאונאה (כך הסביר מגיד משנה שם; ראה על עניין זה בשער שמיני, פרק שישי). לכאורה, היה יכול לנמק שהיא דומה להתחייבות שאינה קצובה שאינה תקפה לדעתו (הלכות מכירה, יא, טז), שהוא נימוק ברור יותר. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכב), מסביר שהרמב"ם לא נימק כך, מפני שלדעתו מחילה היא רק הפקעה, ובי"כ שהוא אפשר להפקיע ולהסתלק, כמו שטעם זה אינה צריכה קניין, ולכן היה מקום לומר שמחילה שאינה קצובה תקפה אף שהתחייבות שאינה קצובה אינה תקפה, ולכן נאלץ הרמב"ם לנמק נימוק חזק יותר.
ה. רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, כותב שקניין "אינו מועיל כלום" במחילה, ומכאן למד משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, שהרמב"ם סובר שאין במחילה הקנאה אלא הפקעה. כמו כן, חכם אחד (הוא ר' יעקב ויינגולד – ראה במילואים להערה 17), בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מג), מעיר שמה שכתב בהלכות מכירה, ה, יא, ש"אין טעם" בקניין במחילה, מתאים לשיטת ההפקעה, שהרי אם היא הקנאה, מדוע אין בה טעם? ועוד, ששאר הדברים שהוא מונה בהלכות מכירה שם – שחרור עבד, גירושי אישה ומוסר מודעה – הם סוגים של הפקעה. כמובן, אפשר לדחות דיוק זה, שגם לשיטת ההקנאה לא מועיל מעשה קניין במחילה, מפני שאין צורך בקניין, כיוון שה"ממון" נמצא כבר בבעלות החייב.
ו. ראה פרק חמישי, עמ' 28, ליד ציון הערה 197, בעניין מקדש בהנאת מחילת מלווה, שקונטרסי שיעורים אומר שהרמב"ם סובר שמחילה היא הפקעה.
ז. ראה עמ' 9, ליד ציוני הערות 59, 63, הוכחות שהרמב"ם סובר כשיטת ההקנאה.

מילואים לשער ראשון

ח. אפשר לדייק מ"ש"ך, חו"מ, קא, ס"ק ג, שהוא סובר שמחילה היא הפקעה ולא הקנאה, שהרי הוא כותב שאלו לא היה דין שעבודא דרבי נתן במצב שראובן חייב לשמעון ושמעון חייב ללוי, לא היה ראובן יכול לגבות מלוי, אילו שמעון היה מוחל ללוי; וקצות החושן, פו, ס"ק א (שנביא בפרק שישי, הערה 273), דחה את דבריו בטענה שראובן היה יכול לגבות מלוי כמו אילו מכר לו שמעון את נכסיו, והאחרונים למדו מדבריו שלדעתו מחילה היא הקנאה (ראה בהערה שם); וממה שהש"ך לא התחשב בקושייתו, עולה שהש"ך סובר שמחילה אינה הקנאה אלא הפקעה.

ט. מעדני שמואל, סימן כח, אות ב, כותב שתומים, סו, ס"ק מג, שעליו חלק קצות החושן, סו, ס"ק כו (שנביא בפרק רביעי, הערה 109), בטענה שמחילה כפירעון, סובר שמחילה היא כסילוק והפקעה, ולכן דימה מחילה למקרה שמת החייב, שבשני המקרים פקע החוב ולא נפרע.

י. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא, כותב שלשון מחילה הוא סילוק.
יא. ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קצח, כותב שלפי מהרש"ל, הסובר שמחילה היא רק רצון ולא עשייה (ראה בשמו בשער שני, עמ' 764, במילואים להערה 153), היא אינה הקנאה.
יב. שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, מביא ששו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן צ, מדייק מסמ"ע, רט, ס"ק כא, שמחילה מטעם סילוק. אבל מהרי"א אינו עוסק בהגדרת מהות המחילה, אלא מתכוון שהלכות סילוק חלות גם על מחילה. ראה בשם בשער רביעי, במילואים להערה 334.

להערה 37

א. גם נפש חיה (לוריא), בבא מציעא קיב ע"א, כותב שהיות שהלכה היא שממון החוב נחשב שאינו ברשותו של הנושה, כפי שפסק שו"ע, יו"ד, רנח, ח, אי אפשר לומר שהנושה מקנה אותו לחייב, וגם לפי שאגת אריה, סימן צג, שסובר שנגזל יכול להקנות את הדבר הגזול לגזול, זה רק בגזל שהוא בעין, מה שאינו כן בחוב שגם מצד החייב נחשב שאינו בעין מפני שלהוצאה ניתנה, ואינו כסף מסוים, אי אפשר להקנותו לו; ולכן צריך לומר שהמחילה היא רק סילוק השעבוד.

ב. גם שו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מה), כותב שאין כאן הקנאה מפני ששעבוד הגוף אינו דבר ממשי שאפשר להקנותו, ושעבוד נכסים תלוי בשעבוד הגוף.

ג. גם שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, מסביר שרעה זו סוכרת תביעת חוב היא רק תביעה מהחייב שיקיים את חיובו, אבל לא תביעה על הממון עצמו, מפני שהממון אינו שייך לנושה בכלל, ולכן אי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה שהרי אין חפץ שייקנה לחייב, ולא שייך שיהיה חייב לעצמו (ורק במוכר חוב לאדם אחר, חיוב החייב הוא חפץ הנקנה), ולכן צריך לומר שמחילה היא רק הפקעה.

ד. המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות מד, כותב שמחילה אינה קניין מפני שהנושה אינו מקנה לחייב דבר מציאותי אלא מוחל על זכות דינית; לדוגמה, בהלוואה יש למלווה זכות דינית על הלווה אף שבמציאות הנכסים הם עדיין של הלווה (על פי הבחנת חידושי רבנו חיים הלוי, הלכות מכירה, יג, ג, בין מציאות לדין).

ה. שיעורי נכנסת הגדולה, יו"ד, רנח, הגהות בית יוסף, אות כא (הובא בקהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, לשון בני אדם, מערכת ל, אות רפד), כותב שמחילה מועילה בדבר שאינו ברשותו, שהרי מלווה המוחל על חובו – החוב אינו ברשותו. וזה פשוט. טל אורות (ג'ויא), עניין דבר שלא בא לעולם (ק"א ע"ב), מקשה עליו מירושלמי, כתובות, ג ו, האומר לעניין קנס במפתה שאין מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם (ראה שער רביעי, עמ' 191). לאמיתו של דבר, הירושלמי מדבר רק על חוב שעדיין לא נוצר.

ו. קושי נוסף בשטת ההקנאה מוצא שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן לא: אי אפשר לומר שמחילה היא הקנאה, מפני שאין במה להקנות את החוב, שהרי "מלווה להוצאה ניתנה". כלומר, לא רק שממון החוב אינו ברשותו של הנושה, אלא אף אינו שלו, אלא הוא של החייב. אבל כפי שנראה בפרק שלישי, בעלי שיטת ההקנאה אכן סוברים שממון החוב שייך לנושה.

להערה 40

א. בחיי המעשה, רוב המחילות הן מחילות בתמורה, בניגוד לדיוני הפוסקים, העוסקים בעיקר במחילת חנם, וגם לגבי מחילה בתמורה, בדרך כלל הפוסקים אינם מתחשבים בתמורה כבעלת נפקות הלכתית. עמד על כך ר' שנדורפי, "מחילות זכויות במשפט העברי" כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", עמ' 282.

ב. אגב מחילה בתמורה, להלן מקורות העוסקים בכך: שו"ת מהר"ן בן לב, חלק א, סימן כד, עוסק בבעל שגירש את אשתו על מנת שתעשה לו שטר מחילה מנדונייתה ומכתובתה.

ג. ראה בשער עשירי, ליד ציון הערה 15, בעניין "זרוק חובי והיפטר", שיש שהסבירו שהיא בגדר פטור מהחוב מפני שהחייב עשה מעשה שביקש הנושה – ואפשר לראות זאת כמחילה בתמורה.

ד. ראה שער שלישי, עמ' 86, ליד ציון הערה 37, שקרני ראם אומר על נידונו שלא היתה מחילת כתובה אלא

מילואים לשער ראשון

מכירת כתובה לבעלה כיוון שהיתה בתמורה, ונפקא מינה לעניין דיני אונס – שחל דין "תליוה זובין", ולעניין שלא חלות עליה תקנות קהל בעניין מחילת כתובה. וראה עמ' 786, במילואים להערה 47, בשם ר"ש ישראלי, שמוחלת בתמורה נחשבת כמוכרת לעניין מזונות.
ה. ראה שער חמישי, עמ' 960, במילואים להערה 37, בעניין מחילת חוב עם משכון, שקול אליהו אומר שיש סברה שמחילה בתמורה מועילה יותר מבלי תמורה.
ו. ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 538, בעניין חובת החזרת התמורה, במקרה שהמחילה בטלה.

להערה 42

אבל שו"ת תורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, אומר שהכלל "אתי דיבור ומבטל דיבור" אינו שייך במחילה, מפני שהדיבור של מחילה יוצר דבר מוגמר, מציאות משפטית חדשה, וכלל הוא, שדיבור שגומר את כל העניין, נחשב מעשה, שאי אפשר לבטלו על ידי דיבור (בקידושין שם הכלל נאמר על קידושין האמורים לחול אחרי זמן, ועל מינוי שליח). כמו כן, אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבור, עמ' תקיג, נוקט שכלל זה אמור ב"דיבור שחלותו עוד לא נגמרה". כנגד זה, אבני נזר סבור שהכלל שייך גם במחילה, אף שכבר נסתיימה, לפי השיטה שהיא סילוק בלבד; והוא מביא ראייה לכך ממה שרמב"ם, הלכות נדרים, ב, יד, הוצרך לומר שהפקר חל מדין נדר – מפני שאילו לא הביסוס הזה, המפקיר היה יכול לחזור בו, אף שפעולתו כבר נסתיימה, וזאת משום שהפקר הוא סילוק בלבד.

להערה 60

א. אבל שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז, ובספרו חידושי ר' עזריאל, קידושין טז ע"א, דוחה הוכחה זו, בכך שהמלים "הרי זה מתנה" שברמב"ם שם מתייחסות רק לנתינת פיקדון (שנוכרה בדבריו שם), ולא למחילה.
ב. לכאורה, אפשר לדרוח דיוק זה בדרך אחרת: שלשון "מתנה" שנקט הרמב"ם אינה במובן של הקנאה, אלא במובן של עיסקה ללא תמורה. אבל ר"ב ליפשיץ העיר שרמב"ם, הלכות מכירה, יא, טו, נקט לעניין התחייבות מעכשיו "שדבר זה מתנה הוא", ואין כוונתו שאין ניתנת תמורה, אלא שזוהי הקנאה כמו מתנה.
ג. משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' פט), לומר ממה שהרמב"ם, הלכות זכייה שם, כלל הקנאת פיקדון לשומר עם מחילה, משמע שסובר שמחילה היא הקנאה.

להערה 64

א. גם דברי הרמב"ם, הלכות טוען ונטען, ג, יד, מתאימים לשיטת ההקנאה. כך אומר שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג. הרמב"ם שם כותב שמי שתבע מאה בגין הלוואה, והנתבע הודה לו שהוא חייב לו חמישים בגין פיקדון או נזק, הנתבע חייב שבועת מודה במקצת, מפני שלא משנה מה עילת החיוב; וזאת משום שהרמב"ם סובר שתביעת הלוואה (או נזק, שגם הוא נזכר ברמב"ם!) היא ככל תביעה אחרת, ואף שבתביעת פיקדון התביעה היא על ממון שלו, ובהלוואה הממון הוא של הלווה, מכל מקום הממון נחשב כשלו לעניין זה כיוון שהכסף מגיע לו; ולכן הוא יכול לפרש שכשהנושה מוחל, הוא מקנה את ממון החוב (ששייך לו) לחייב. וראה בשמו במילואים להערה 17, שהחולקים על הרמב"ם שם סוברים כשיטת ההפקעה.
ב. הלכה אחרת של הרמב"ם שמוסברת לפי שיטת ההקנאה: רמב"ם, הלכות מכירה, ה, ד, פוסק שְמלווה קונה במכר, כלומר על ידי שהקונה מוחל למוכר על חוב שהיה חייב לו. משפט החוב (אטינגר), סימן כא (עמ' עז-עח), מסביר שהוא סובר שמחילה היא הקנאה, ומטילה על החייב חיוב לתת תמורה כיוון שהרוויח, ובקניין כסף אין צריך נתינת כסף אלא די שיש סיבה שמחייבת לתת תמורה; ואילו הסוברים שְמלווה אינו קונה במכר (ענין ברור הלכה, בבא מציעא ע"ב, ציון ג), טעמם הוא שמחילה היא רק הפקעת התורה ולא נגדם על ידי רצון המלווה, ודי שאינו מקפיד, ולכן המחילה אינה יכולה לחייב לתת תמורה, שהרי הנושה אינו מקפיד לקבל תמורה (ראה בשמו במילואים להערה 17), והיות שהמחילה אינה מחייבת תמורה, לא תוכל לפעול בקניין כסף. ¹⁷
ג. אבל ראה הערה 36, שיש אומרים שלרמב"ם מחילה היא הפקעה.

להערה 67

א. אבל שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, כותב שלריטב"א אין צורך שהמוחל יקנה דבר לנמחל, ומחילה היא מתנה והקנאה רק לעניין שהנמחל צריך לזכות בה, והוא זוכה בה ממילא כיוון שהחוב ברשותו, כמו שקטן יכול לזכות בירושה, והנושה מסתלק רק אם החייב יזכה בחוב. הוא משווה מחילה למציאה, שאף שאין צורך שמישהו אחר יקנה אותה למוצא, מכל מקום המוצא צריך לזכות בה לעצמו. הוא מוכיח זאת מחידושי הריטב"א, קידושין מז ע"ב, שמסביר (כמו רבנו תם, המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב, בדפי הרי"ף) שמוכר שטר חוב יכול למחול עליו לחייב מפני ששעבוד הגוף נשאר אצלו גם אחרי שמכר, והוא מוחל על שעבוד הגוף וממילא נמחל שעבוד הנכסים – ואם נאמר שכשהנושה מוחל, הוא מקנה את הדבר המוחל לחייב, איך מוכר שטר חוב יכול למחול על שעבוד הגוף בלבד, הרי לא שייכת הקנאה בשעבוד הגוף, שהרי גוף הלווה אינו קנוי למלווה? על פי זה הוא

מילואים לשער ראשון

דוחה את דיוק מחנה אפרים שלריטב"א מחילה היא הקנאה, ממה שכתב הריטב"א שלא מועילה מחילה לעבד "כיוון דמחילה היא כמתנה" – הריטב"א אינו מתכוון לומר שבמחילה צריך שהחייב יעשה מעשה קניין כמו במתנה, אלא החייב זוכה בחוב ממילא, ומכל מקום מחילה לעבד על עצמו אינה תקפה, מפני שאינו יכול לזכות בעצמו, כיוון שמעולם לא יצא מרשות האדון, כמו שאי אפשר לתת מתנה לעבד, ורק הפקרת עבד תקפה מפני שאז יצא מרשות אדונו ובאותו רגע ידו אינו כיד אדונו ולכן הוא יכול לזכות בעצמו. אבל שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות ג, חולק עליו ואומר שלריטב"א צריך הקנאה מצד המוחל.

ב. רב"י זילבר, בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מה), דוחה את ההוכחה מהריטב"א – שהריטב"א שם כתב רק שיש הבדל בין הפקרת עבד למחילה לעבד, שבהפקר "סילק ידו ורשותו ממנו", ואילו מחילה "כמתנה" – כלומר אין בה סילוק ידו של האדון אלא האדון נותן לו מתנה, ועבד אינו יכול לזכות במתנה מהאדון מפני שהוא ברשות האדון; וההבדל הוא, שבהפקר יש שני שלבים, מה שהדבר יוצא מרשות הבעלים ומה שהדבר נכנס לרשות הזוכה, ולכן בעבד אפשר שיחול השלב הראשון ואחר כך העבד יקנה את עצמו מההפקר; אבל במתנה הכול חל ברגע אחד, מהנותן למקבל, ולכן היות שיד עבד כיד רבו, אינו יכול לזכות במתנה מהאדון, ולעניין זה מחילה דומה למתנה, מפני שמחילת החוב חלה ברגע אחד; אבל אין ללמוד מזה שצורת המחילה היא מדין קניין, מסירת בעלות. הוא מסביר שרק בחוב, שניתן להוצאה ולכן אינו ברשות הנושה, הרי ברגע שהוא מוחל, החוב נכנס לבעלות החייב, מפני שיש לנושה רק זכות תביעה, וברגע שהוא מותר על זכות זו (הפקעה), ממילא החוב שייך לחייב; וזה לא מועיל בעבד, מפני שמה שקנה עבד, ולכן אינו יכול לזכות על ידי מחילה.

ג. ר' יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), "בעניין מחילת חוב בשבת", האוהל, שנה כו, חוב' א–ב (כסלו תשמ"ט), סימן ג (עמ' יח), כותב שגם לריטב"א מחילה היא רק הקנאה דממילא, שבאה על ידי סילוק שעבודו, כמו שכתב מחנה אפרים במסקנתו, שנביא בשער שלוש-עשרה, עמ' 509, בעניין מחילה נגד רצון החייב. הוא מביא (בעמ' יט) ראה ממה שהריטב"א עצמו (הערה 31) כתב שמוותר למחול בשבת, והוכיח זאת מסילוק רשות (ראה בשמו בפרק חמישי, ליד ציון הערה 147), הרי שלדעתו זה רק הקנאה דממילא. וראה ליד ציון הערה 33, שיש שהוכיחו מדבריו שם שלדעתו מחילה היא הפקעה.

ד. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, מעלה אפשרות שגם לריטב"א, מחילה אינה הקנאה גמורה (ולכן נקט לשון "מתנה" ולא "הקנאה"), והוא אומר רק שמחילה היא חלות שנעשית יחד עם הנמחל וצריך "יד" זכיה כדי שייפטר מחובו, אבל אין בזה זכיה ממון מהנושה.

ה. ראה גם בפרק שישי, ליד ציון הערה 235, שיש שכתבו שלדעת הריטב"א רק מחילה לעבד היא הקנאה, ולכן אי אפשר ללמוד מדבריו כאן שזו דעתו בכל מחילה. וראה שער שתיים-עשרה, במילואים להערה 92, אות יב, שתוספות חיים דוחה את ההוכחה מהריטב"א כאן שמחילה היא הקנאה.

ו. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ט, דוחה את הראיה מהריטב"א, ששם מדובר במחילת דבר בעין, והוא סובר שמועילה מחילה להקנות, כמו אם בעל נכס אומר "לא איכפת לי" ומישהו עושה קניין לזכות בו (ראה בשמו בהשלמות לעמ' 1259), ועל זה הוא אומר שמחילה כמתנה; ואין ללמוד מזה למחילת חוב.

להערה 69

א. אבל חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמח), הבין שלתוספות שם "אין לי עסק כך" הוא לשון סילוק ובכל זאת אינו מועיל בעבד בעל פה; וקשה, אם כן מדוע זה שונה מהפקר, שמועיל מטעם סילוק? ב. המגיה בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, מוכיח שגם תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר), סוברים שמחילה היא הקנאה, שהרי כתבו שיעוד אמה עבריה חל על ידי שהאדון מוחל לאמה את שעבודה; ואם מחילה היא הפקעה, איך מועילה מחילת השעבוד, הרי עדיין יכול אדם אחר להחזיק בה ויקנה אותה לשפחה, שהרי האדון סילק את רשותו ולה אין "יד" לזכות בעצמה? אבל ראה לעיל, ליד ציון הערה 26, שאחרונים אחרים הוכיחו מהתוספות שם להיפך.

להערה 71

א. ר' יעקב ויינגולד, המובא במאמרו של ר' יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), "בעניין מחילת חוב בשבת", האוהל, שנה כו, חוב' א–ב (כסלו תשמ"ט), סימן ג, עמ' כ–כא, ודבריו נדפסו (בעילום שם) גם בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מב), מוכיח שרש"י סובר שמחילה היא הקנאה, שהרי רש"י, קידושין ו ע"ב (ד"ה אינה), וכתובות עד ע"א (ד"ה במלווה), מנמק שהמקדש אישה במלווה אינה מקודשת מפני שמלווה ניתנה להוצאה ועכשיו אינו נותן לה כלום – ואילו סבר שהיא הפקעה, היה יכול לנמק בפשטות שאינה מקודשת מפני שהמקדש רק הסתלק, והוא כמו המקדש בחפץ של הפקר. לעומתו, רב"י זילבר שם (עמ' מה), כותב שאילו סבר רש"י שמחילה היא הקנאה, הייתה צריכה להיות מקודשת; אלא, לדעתו היא הפקעה, ולכן התכוון שכתב שלהוצאה ניתנה, שלכן אינו נותן לה כלום, מפני ששעבוד הגוף אינו דבר ממשי ואי אפשר להקנותו, ושעבוד נכסים קשור לשעבוד הגוף. ב. ר' יוחנן סופר עצמו שם (עמ' כא), דוחה את הוכחת ר"י ויינגולד, שאילו הטעם שכתב רש"י, היתה מקודשת למרות שמחילה היא הפקעה, מפני שסוף כל סוף האישה זכתה בממון על ידי הפקעתו, לשיטתו בבבא מציעא יב ע"א (ד"ה זרק), שהפקר נחשב "דעת אחרת מקנה", אף על פי שההפקר קודם לזכיה של הזוכה, וכל שכן במחילה

מילואים לשער ראשון

ששניהם באים יחד, שנחשב כ"דעת אחרת מקנה"; ועוד, שרש"י, עבודה זרה נד ע"ב (ד"ה למעוטי), סובר שהמקדש בדבר שאסור בהנאה למקדש ומותר בהנאה לאישה, מקודשת (כפי שהוכיח משנה למלך, הלכות אישות, ה, א, שזו דעתו), ולכן לולא הטעם של רש"י, הייתה מקודשת מפני שלמעשה הגיעה לה פרוטה מחמתו; ועוד, שמה שנימק שמלווה להוצאה ניתנה, בעצם אומר שאין לו דבר בעין בידה, ולכן המחילה היא הפקעה ולכן אינה מקודשת.

להערה 74

- א. קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה, דוחה הוכחה זו, שאולי המרדכי סובר שמחילה היא הפקעה, ובכל זאת הוא מצריך קניין (ואומר שהקניין נעשה על ידי שהממון ברשות החייב), שהרי מצאנו קניין גם בהפקעה, כגון בפשרה (ראה עמ' 45), כדי לגלות גמירת דעת, ולכן הוצרך המרדכי לומר שאכן יש מעשה קניין. ואין דבריו נראים, שהרי אם היא רק הפקעה, החוב אינו נקנה לחייב, ואין מקום להשוות זאת לקניין חצר.
- ב. עוד הסוברים שמחילה היא הקנאה: עין הרועים, ערך מחילה, בהערה (הובא בבית דוד – זכרון טוביה, עמ' שכד), כותב שהראב"ד על תורת כהנים, פרשת בהר, פרק ח, סובר שמחילה היא הקנאה, ולכן כתב שגוי אינו יכול למחול (ראה בשמו בשער שתיים-עשרה, במילואים להערה 78).
- ב1. ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 145, כותב שש"ת הרא"ש, כלל ו, סימן יט, סובר שמחילה היא הקנאה, שהרי כתב שבספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 521), מפני שמחילה היא מתנה. ¹
- ג. המקנה, קידושין טז ע"א (ד"ה אלא), כותב שמחילה היא מתנה.
- ד. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו (ד"ה מה), כותב שמחילה היא הקנאה. אבל אחר כך הוא מעלה אפשרות שהיא סילוק.
- ה. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, נוקט לגבי נושה האומר לחייב "לא אתבעך" (ראה בשער שני, עמ' 77), "שלא יקנה גוף החיוב לנתבע". משמע שבמחילה רגילה, נקנה גוף החיוב לנתבע.
- ו. משנת ר' אהרן, קידושין, סימן יב, אות ד, כותב שלדעת רמב"ן, רשב"א, וריב"א, קידושין טז ע"א, מחילה אינה הפקעה אלא הנמחל זוכה בחזקת ממונו בשעבודים, וזה יותר מקניין חצר.
- ז. כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות טז, כותב שלרשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה ליסתלקו), מחילה היא הקנאה (עיין שם להוכחתו). אבל לפי דבריו באות יז שם אין הוכחה שזו דעת הרשב"ם – עיין שם.
- ח. קונטרסי שיעורים (לעיל, עמ' 6, הערה 36), כותב שחידושי הרמב"ן, כתובות פא ע"ב (ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, עמ' 527–528, בעניין מחילה לעצמו), ורש"י, קידושין ו ע"ב (ד"ה לא צריכא), ורבותיו של הרמב"ם (ראה בשמו בפרק חמישי, ליד ציון הערה 195, בעניין המקדש בהנאת מחילת מלווה), סוברים כשיטה זו.
- ט. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 20, כותב ש' משה אלמושיניו, בתשובתו בשו"ת משפטי שמואל (קלצ'י), סימן לה, הנוקט "שענין בנין המחילה היינו שנותן המחיל לנמחל מה שהיה חייב לו", סובר שהמוחל נותן את החוב לנמחל. הוא כותב (בעמ' 21) שזו גם שיטת סמ"ע, רד"ס, המסביר את שיטת הרמב"ם, הלכות מכירה, ז, ד, שאפשר לקנות נכס על ידי מחילת חוב, שטעמו הוא שכסף ההלוואה כאילו קיים, וכשהמלווה מוחל ללווה, הוא כאילו נותן לו כסף, ולכן אפשר לקנות בו. ראינו דברים דומים במילואים להערה 64.
- י. הרשב"א, בתשובה המובאת בבי"ח, חו"מ, קצא, מחודש ב, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קטז (עמ' תקח), בפרי האדמה, הלכות אישות, טז, י, דף סב ע"א, ובשו"ת שעות דרבנן, סימן י, דף יט ע"ד (ואינו בשו"ת הרשב"א בפנינו), כותב שמחילת כתובה עומדת במקום כסף, כלומר נחשב כאילו האישה שילמה כסף לבעל, ולכן אף שאי אפשר למכור קרקע בשטר בלי תניית כסף מפני שחסרה גמירת דעת (רמב"ם, הלכות מכירה, א, ז), מכל מקום מחילת הכתובה היא כאילו נתנה לו כסף, והיא יכולה לקנות בזה קרקע על ידי שטר.
- יא. תוספות ר"ד, נדרים לג, ויחידושי הרשב"א, נדרים לג ע"א, כותבים שמי שיכול לתבוע אחר בדין ואינו תובע אותו, נחשב כאילו נתן לו מתנה. לב ים, נדרים, סימן יט, אות ד, לומד מדבריהם שמחילה היא כנתינת מתנה. ושם, אות ו, הוא כותב כך גם בדעת רש"י, כתובות קח ע"ב (ד"ה כיסופא). אבל יש להעיר ששם מדובר בראובן שפורע לשמעון חוב שלוי חייב לשמעון, והם אומרים שאם לוי חייב לשלם על כך לראובן, וראובן אינו תובעו, הוא כאילו נתן לו מתנה, ואפשר לפרש שלא המחילה עצמה היא מתנה, אלא מה שפרע לשמעון הוא המתנה.
- יב. ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 1203, בשם בית מאיר, שמחילה דומה למתנה לעניין זה שהנושה מוחל מפני שהחייב עשה לו טובה, בדומה למה שנאמר על מתנה.
- יג. שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו, כותב שבמחילה, הנושה נותן לחייב את החוב במתנה. והוא כותב שיש שני סוגים של מחילה (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 92, לעניין מחילת ריבית), ומלווה המוחל ללווה וכדומה אינו מהסוג שנחשב כאילו קיבל, אלא מהסוג שהוא פוטר אותו מחיובו. יד. חידושי מהר"א ציטרון, עמ' עד, כותב שמחילה היא כמו הקנאת התביעה לנמחל, היינו כשיטת ההקנאה; אבל אחר כך הוא כותב שזה ביטול התביעה לגמרי, היינו כשיטת ההפקעה.
- טו. קהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט במהד' תשמ"ח (עמ' קלח), נוקט שמחילה היא עניין של נתינת מתנה והקנאה.

מילואים לשער ראשון

טז. ב' ליפשיץ, משפט ופעולה, עמ' 105, הערה 2, כותב שעניינה של מחילה הוא ההנושה מפריד את ממונו מעצמו וקושרו לחייב ועל ידי זה עושהו לשלו (כל הספר בא להראות שהפעלים בעברית משמעם להפריד דבר אחד מדבר אחר).

להערה 76

א. אולם חקרי לב, יו"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימנים פג–פד, עמ' רנב, נוקט הסבר שונה: שלפי שיטת ההקנאה, כשהנושה מוחל, הוא מקנה לחייב את השעבוד שהיה לו על נכסיו (ולא את ממונו החוב עצמו). אבל ר"ב ליפשיץ הקשה, שלפי זה, אם אין לו נכסים, או שהתנו שלא יחול שעבוד נכסים, לא יוכל למחול. ואפשר להשיב על כך, שאכן אז תועיל מחילה בדרך הפקעה, ואילו כשיש שעבוד נכסים אי אפשר לפרש את המחילה בדרך הפקעה, מפני שאי אפשר להסתלק מבעלות; וזהו הסבר אקלקטי, כמו אלו שנביא בפרק שישי.

ב. אפשרות נוספת שהעלה ר"ב ליפשיץ היא, שיש לנושה זכות בגופו של החייב, ובמחילתו הוא מקנה זכות זו לחייב. וראה ליד ציון הערה 116, הסבר אחר לשיטת ההקנאה.

ג. משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' פט), דוחה את ההסבר שהנושה מקנה לחייב את ממונו החוב, שהרי חוב הוא זכות ודין ממונו שיש לנושה על החייב, והחייב אינו יכול לזכות בחוב, שהרי לא ייתכן שתהיה לו זכות ממונו על עצמו. והוא מסביר (בעמ' ז; וצ"ן לדבריו אלו בסימן כ, עמ' עג, ובסימן כב, עמ' עט) שגם לשיטת ההקנאה, חלות המחילה היא הפקעה וסילוק בלבד, אלא שמעשה המחילה היא מעשה של הקנאה, שהרי אפשר להקנות חוב לאדם אחר, כגון בקניין אגב, ואם הנושה רוצה להקנות את החוב לחייב יש סיבה שהחייב יזכה בו, אלא שבפועל אינו יכול לזכות בו מפני שאי אפשר שיהיה לו דין ממונו על עצמו, והיות שיש סיבה לזכיות הלווה בגוף החוב, זו סיבה להפקעת החוב. בלשון אחרת: מעשה המחילה הוא סיבה לפעולת הקנאה בחוב, ועל כן פקע החוב. הוא מסביר שאין צורך במעשה הקנאה על גוף החוב, כיוון שהחוב בשליטת החייב, ואף שהמחילה נעשית בחוב, התוצאה של המחילה היא לעניין הממונו שעכשיו בבעלות החייב, שלא יצטרך לתתו לנושה, וממנו זה שבשליטת הקונה נקנה לו בדיבור בלבד.

להערה 79

א. יש להוסיף, שלפי הצד הזה, שיש לחיוב יכולת קיום עצמאית, אין צורך אף ברצון החייב.

ב. שאלה זו יכולה להישאל גם לגבי זכות קניינית: האם הנכס שייך לבעליו גם אם אינו רוצה בכך, או שמא רצונו בנכס הוא יסוד קונסטטיטוטיבי בבעלותו עליו? אפשר ששאלה זו עומדת ביסוד השאלה האם הפקר הוא סילוק או הקנאה (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, ליד ציון הערה 73): אם הנכס שייך לאדם גם בלי רצונו, אזי כדי להוציאו מבעלותו לא די שיביע אי-רצון בבעלותו, אלא הוא צריך לעשות פעולת הקנאה לאחריים (או לכל העולם); ואילו אם רצונו הוא תנאי חיוני בבעלותו, די בהבעת אי-רצון – סילוק.

להערה 88

א. ברכת חיים (מגורי), כתובת נג ע"א, עמ' סה, הביין שקהלות יעקב מתכוון לומר שבעלי שיטת ההקנאה יסבירו שמחילת שבועה מועילה בתור פירעון (גישה אקלקטית, כמו אלה שבפרק שישי).

ב. גם שו"ת צפנת פננת (ורשה), סימן רעט, אומר (ברמז) שבמחילה על חיוב להישבע, לפי השיטה שמחילה היא כנתינה (כלומר כפירעון), נחשב כאילו נשבע (ראה בשמו בפרק חמישי, ליד ציון הערה 190).

ג. אבל ר' עמנואל קוטובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 143, כותב שדחוק לומר שנחשב כאילו קיבל את השבועה, שהרי שיטת הפירעון מסתמכת על "הפוכי מטרתא למה לי" (ראה פרק רביעי, הערה 114), ולא שייך בשבועה "הפוכי מטרתא", שהרי התובע אינו יכול להחזיר לנתבע את מה שכאילו נשבע לו.

להערה 99

א. קהלות יעקב, קידושין, סימן יז במהד' תשכ"ב, סימן כא במהד' תשמ"ח, מעיר שחידוש זה גובר רק על החיסרון שהחוב אינו בשליטתו, אבל עדיין שיטת ההקנאה צריכה לומר שממונו החוב נחשב בבעלות הנושה, שאם לא כן אינו יכול להקנותו אפילו לחייב שמוחזק בו, כמו שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם (ובכלל זה כל מה שאינו בבעלות המקנה) אפילו למי שמוחזק בו, וראיה ממה שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם (ראה לעיל, פרק שני, ליד ציון הערה 48).

ב. ראה עמ' 53, ליד ציון הערה 69, הסבר דומה בשם פרי צדיק – שהנושה מקנה את נכסי החייב המשועבדים.

ג. בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ג), כותב הסבר זה בלי קשר לשיטת ההקנאה, מתוך שהוא מקשה שכמו שאי אפשר להקנות דבר שאינו בשליטתו, כך אינו יכול למחול דבר שאינו בשליטתו. בפשטות, לשיטת ההפקעה מועילה מחילת דבר שאינו בשליטתו, שלא כבהקנאה, ואדרבה, יותר קל להסתלק מדבר שאינו בשליטתו.

ד. אבני מילואים מוכיח מכאן שנגזל יכול להקנות לגולן. עטרת משה, שו"ת, חו"מ, סימן לח (עמ' רנב), דוחה את הוכחתו על פי השיטה שמחילה היא סילוק זכות לתבוע, ולכן היא מועילה גם ברבר שאי אפשר להקנות.

מילואים לשער ראשון

להערה 100

שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות ב, מקשה על אבני נזר, הרי גם לריטב"א שעבוד הגוף של החייב אינו ברשות הנושה, מפני שיש לנושה רק שעבוד עליו? כוונתו היא, שיתכן שהריטב"א סובר שהנושה יכול למכור רק את שעבוד הנכסים של החייב (ולכן מכירת השטר תקפה מהתורה), אבל ממון החוב אינו בשליטתו, שהרי הריטב"א שם אומר שבמכירת שטר, רק שעבוד הנכסים נמכר ולא שעבוד הגוף (כמו שראינו במילואים להערה 67). ייתכן שאבני נזר מבחין בין הדברים, שלשיתת ההקנאה, הנושה אינו מקנה לחייב את שעבוד הגוף שלו (ראה במילואים להערה 67 את קושיית אור לציון על שיטת ההקנאה, איך יכול הנושה להקנות לחייב את שעבוד הגוף שלו), אלא רק את ממון החוב, וממון החוב נמצא ברשות הנושה. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ב, מביא את הסברי אבני מילואים ואבני נזר.

להערה 109

א. עוד הסוברים כך: ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלא, מדייק מחידושי הריטב"א, כתובות נג ע"א, שהוא סובר כדעה שזו, שהרי הוא כותב שהמוחלת כתובתה אין לבניה כתובת בנין דכרין מפני שמחילה כפירעון, כאומרת "הריני כאילו קיבלתי". ויש להוסיף את חידושי הריטב"א, כתובות נא ע"א (ד"ה ונראה), שנוקט "מחילה כפירעון", לעניין מחילת כתובה. אבל זה מעצים את הקושי בדעת הריטב"א, שבמקום אחד הוא סובר שמחילה היא הקנאה (עמ' 10, ליד ציון הערה 66), ובמקום אחר אומר שהיא הפקעה (עמ' 5, ליד ציון הערה 31), וכאן אומר שהיא פירעון. ברכת חיים (מגורי), כתובות נג ע"א, עמ' סה, מסביר שלריטב"א מחילה היא גם בגדר הקנאה וגם בגדר פירעון. □

ב. סמ"ע, רמה, ס"ק יד, וערוך השלחן, חו"מ, רמה, ט, כותבים שמחילה עומדת במקום פירעון. סמ"ע, עג, ס"ק מח, נוקט "מחילה עולה במקום פירעון". מצד שני, ר' עזריאל הילדסהיימר, שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז, מביא ראייה לשיטת ההפקעה מלשון סמ"ע, יב, ס"ק כא: "שמיד שמחל לו נסתלק ממנו המוחל".

ג. אפר קדשים, סימן סד, כותב שמחילה נחשבת כאילו שילם הנמחל למוחל, ומביא ראייה מסמ"ע, סימן עג, שם. ד. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ו, ושער משפט, ט, ס"ק א (הובא בפסקי מהרי"ץ צאלח), חו"מ, סימן ח, בארות חיים, הערה רלב, עמ' קלח), כותבים שמחילה היא כאילו שילם הנמחל למוחל, כדמוכה בגיטין עד ע"ב. כוונתם היא לדברי רש"י שם, שהבאנו בהערה 108.

ה. מעין החכמה (שארף), בבא מציעא יג ע"ב, על תוספות ד"ה הני תרתי (דף ע"ב בדפי הספר), כותב שמחילה היא כפירעון, ולכן המוחל צריך להחזיר לנמחל את השטר, כאילו פרע.

ו. טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א), כותב שמחילה היא כפירעון, ומציין שכתב כך גם בחידושי ליו"ד, סימן קסא. אולי כוונתו למה שכתב בחידושי מהרא"ל, יו"ד, סימן קס, שנביא במילואים להערה 219.

ז. שו"ת מהר"צ חיות, סימן טז, אות ד, כותב שמחילה היא כהשבה (לעניין גול).

ח. בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"א), ובהדרן על תמיד (צו ע"א), כותב שמחילה היא כאילו פרע הנמחל למוחל, והוא מצייין שכך כתב שיטה מקובצת בסוגיית מתנה על מה שכתוב בתורה (שלא מצאנו).

ט. ר"א קארו, בחזון נחום (ל' אליעזר נחום), קדשים, תמורה ה, קמח ע"ב, כותב שהסיבה שבאונאה פחות משתות, המכר קיים ואין אומרים שיתבטל מטעם "כל מאי דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני", היא מפני שהמתאנה מוחל ובכך כאילו המאנה החזיר. אבל הוא עצמו מוכיח שם (קמח ע"א), שמחילה אינה כהחזרה, ממה שחובל פחות משווה פרוטה פטור מלשלם מטעם מחילה, ולכן הוא לוקה, והרי אם הנחבל החזיר, לא עשה החובל איסור. וראה ליד ציון הערה 179 ובהערה 179 הסברים לכך ששם לוקה אף שמחילה היא כהחזרה.

י. דברי חיים (אוירבך), דיני דינינים, סימן ב, בהגהה, כותב שבחוב רגיל מועילה מחילה כאומר "הריני כאילו קיבלתי".

יא. שו"ת אגרות משה, יו"ד, חלק א, סימן קנ, ענף ד (עמ' שו), כותב שמחילה היא כמו פירעון, שהתקיים החיוב, כאילו לא התחייב מעולם. דבריו קשים, שהרי בפירעון חוב אינו נחשב כאילו לא התחייב מעולם.

יב. שיטה לא נודע למי, קידושין יט ע"א, כותב שהאומר לבתו הקטנה "צאי וקבלי קידושין", מקודשת אף על פי שרק האב זכאי לקבל את קידושיה בתו, מפני שכסף ניתן למחילה והאב כאילו קיבל בעצמו. זה ניתן להיאמר רק לשיטה שמחילה היא כפירעון, שאילו הפקעה לא תיתכן כאן, שהרי לא היה חוב קודם. אבל סברה זו, שנחשב כאילו קיבל האב כסף קידושין אף שלא קיבל – תמוהה, וכי אישה שתאמר לאיש "הריני כאילו קיבלתי ממך כסף" תתקדש? כנראה, הוא סובר שהעיקר הוא שהמקדש יתן את הכסף, והדין שהאב זכאי לקבלו הוא דין נפרד, זכות שיש לו בבתו, אלא שבדרך כלל אם נתן לבת ולא לאב אינה מקודשת, אבל אם מחל על זכותו, די בבתינה שנתן המקדש לבת; ואין זה כמו אישה האומרת "הריני כאילו קיבלתי ממך", במקום שהמקדש לא נתן כלום.

יג. ראה שער שלישי, עמ' 94, ליד ציון הערה 101, פרשנים שכתבו שלרמב"ם מחילה היא כפירעון, ולכן לווה שמחל למלווה על חובתו להחזיר לו את הריבית שנתן, נחשב שהמלווה קיים מצוות השבת הריבית.

יד. ראה שער שביעי, עמ' 292, ליד ציון הערה 12, שר"צ גרטנר אומר שהב"ח סובר שמחילה כפירעון.

טו. פסקי רי"ד, כתובות נג ע"א (הובא במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח = עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב),

מילואים לשער ראשון

נוקט שהמוחלת כתובתה, כאילו גבתה, ולכן אין לה מזוונות, כמו שהגובה כתובתה אין לה מזוונות. דבריו מתאימים לשיטה שמחילה היא כפירעון. וראה על כך בעמ' 28.

טז. ראה שער שלישי, עמ' 136, ליד ציון הערה 433, בעניין מחילת חיוב שנועד לכפרה, בדברי פני יהושע שנחשב כאילו נתן והחזיר, כשיטת הפירעון.

יז. ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, סעיף 18, פרק שביעי, שמחילה נחשבת כתשלום לעניין הדין שמי שהתחייב מתוך מצוקה אינו יכול לחזור בו אחרי ששילם או אחרי שמחל (את מה שהתחייב למחול). אבל שם זה מצד שקיום ההתחייבות מוכיחה על גמירת דעת, ולא מצד הגדרת מחילה כתשלום.

יח. אבני מילואים, סט, ס"ק א, כותב, שאם אישה אמרה לבעלה "אני מוחלת לך על המזונות", נחשבת כאילו קיבלה מזונות, ולכן עדיין מעשה ידיה (שהבעל זוכה בהם תמורת המזונות שהוא נותן לה – כתובות מז ע"ב) לבעלה. דבר זה מתאים לשיטה שמחילה היא כאילו המחול קיבל. אבל שו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אותיות ז–ח, כותב שאחר כך חזר בו אבני מילואים מדבריו אלה.

יט. ר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף), מביא שרבנו תם אומר שהמוכר שטר חוב יכול למחול עליו מפני שיש לקונה רק שעבוד נכסים, ואילו שעבוד הגוף נשאר אצל המוכר, וכשהוא מחול על שעבוד הגוף, ממילא פוקע גם שעבוד הנכסים. ה"ר מוס"ף שבכל זאת, אם מת הלווה (בחוב רגיל, שלא נמכר), אף שפקע שעבוד הגוף, מכל מקום המלווה יכול לגבות מנכסיו, ואין אומרים שפקע שעבוד נכסים אגב פקיעת שעבוד הגוף. קצות החושן, סו, ס"ק כו (הובא בקובץ שיעורי תורה (ועד להרבצת תורה), חלק ב–ג, עמ' קצו), מביא את ההבדל בין שני המקרים, שרק לעניין מחילה, פוקע שעבוד הנכסים אם נמחל שעבוד הגוף, מפני שמחילה כפירעון ממש (הוא חוזר על הביטוי "מחילה כפירעון" ארבע פעמים), כאילו קיבל המלווה תשלום, והרי אם הלווה פורע, גם הערב פטור, ושעבוד הנכסים הוא כמו ערב; מה שאינו כן אם פקע שעבוד הגוף בגלל מות החייב, שאינו כאילו פירע. כ. בני בנימין (ליפין), עמ' קצו, מקשה, מדוע חשב התלמוד בבבא מציעא לב ע"א לומר שעשה של כיבוד אב ודחה לא תעשה, הרי האב יוכל למחול על כבודו, ואם מחל לא יוכל לחזור בו (ראה שער שלישי, ליד ציון הערה 236).

נמצא שהמצווה לכבדו היא קלה יחסית? הוא מותר, שהעובדה שהוא יכול למחול אינה עושה את המצווה קלה, מפני שהמחילה אינה מבטלת את המצווה אלא היא כאילו הבן קיים אותה, מפני שמחילה היא כקבלה. אבל הוא כותב שהסבר זה אינו נכון אם נאמר שמחילה על חיוב פעולה שאינה זכות ממונית היא הפקעה (ראה בשמו בפרק שלישי, ליד ציון הערה 247).

כא. חקרי לב, י"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פב (עמ' קסט), כותב שמחילה נחשבת נתינה גמורה (כוונתו היא, שנחשב כאילו נתן הנמחל למחול), ומביא ראיה ממה שכתב שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשסד וסימן תשצב, שהנשבע לפרוע את חובו והנושה מחל לו, קיים את שבועתו. אבל יש להעיר ששם יש הסבר אחר מדוע מחילת השבועה תקפה – שהשבועה קיימת רק כל זמן שהחוב קיים (ראה שער שלישי, עמ' 144), והרשב"א לא נקט לשון "קיים את שבועתו".

כב. אמת ליעקב (קמניצקי), מכות ב ע"ב (עמ' רכו), מעלה אפשרות לומר שמחילה כקבלה בממון.

כג. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות א, מבאר שחידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, שאומר שמחילת תנאי מועילה מדין "הפוכי מטרתא לפניה ליה" (במקום שיתן והלה יחזיר, לא יתן כלל), סובר שמחילת חוב היא כאילו הנושה קיבל תשלום, ולכן כשמתנה התנאי מחל על קבלת הכסף שבתנאי, הוא סובר כאילו קיבל את הכסף. גם קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה, נימק, שהרשב"א סובר שמחילה היא כפירעון – שכל מחילה היא כאילו פרע הנמחל למחול. הוא כותב שאי אפשר להסביר את הרשב"א לפי השיטות שמחילה היא הפקעה או הקנאה, שהרי אין חיוב לקיים תנאי, אלא שכשיקיים התנאי, המעשה קיים, ולא שייכות בזה הקנאה או הפקעת זכויותיו, שהרי אין למתנה התנאי זכות על חבירו. גם משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא, עמ' שמג, כותב שהרשב"א שם סובר שמחילה כקבלה. ר' אבא ברמא, שיעורי עיון התלמוד, בבבא בתרא, סימן ג, מסיג הסבר זה, שהרי בתנאי כמו "על מנת שתתני לי מאתיים זוז" צריך נתינת מעות ממש כדי שייחשב קיום התנאי, ומחילה אינה נתינה ממש. אלא, הוא מסביר שמה שכתב הרשב"א שמחילת תנאי של ממון מועילה כאילו קיבל, אין כוונתו שנחשב כקבלה ממש, אלא שלעניין קיום תנאי שתלוי בכוונתו של מתנה התנאי, נחשבת מחילה כאילו קיבל, מפני שאילו קיבל היה יכול להחזיר לו (לדבריו אין להסיק מכאן שמחילת חוב רגילה נחשבת קבלה). יש להקשות על האומרים שהרשב"א מחילה היא כקבלה, הרי כפי שראינו בפרק שני, עמ' 4, ליד ציון הערה 17, הרשב"א עצמו כותב שמחילה היא הפקעה? לכן יותר נראה שלרשב"א מחילת חוב רגיל היא הפקעה, ומחילת תנאי היא כקבלה, כמו ההסברים האקלקטיים שנביא בפרק שלישי, ושלא כפרשנים שהסיקו מדבריו בעניין מחילת תנאי, שיאמר כך גם בעניין מחילת חוב. אבל צריך להעיר, שאם אנחנו עושים הפרדה כזאת, נדחית ההוכחה שהבאנו לעיל, עמ' 17, ליד ציון הערה 109, שרש"י סובר שמחילה היא כקבלה, שהרי דבריו עסקו במחילת תנאי.

כד. גבעת פנחס (ארביטמן), עמ' כט–ל, כותב שמחילה עושה שתי פעולות: מפיקה שעבוד וגם נחשב כאילו קיבל, בשונה מהאומר "הריני כאילו קיבלתי", שרק נחשב כאילו קיבל, ולכן "הריני כאילו קיבלתי" לא מועיל במקום שיש חיוב לתת, מפני שגם אם המקבל קיבל (כאילו), הנותן לא נתן (הוא ומועיל רק בקיום תנאי של

מילואים לשער ראשון

נתינה, שייחשב כאילו נתן – נדרים כד ע"א), ורק מחילה מועילה שם; ולכן בקנס של אונס ומפתה שיש חיוב לתת, לא מועיל "הריני כאילו קיבלתי", וגם מחילה לא מועילה לפני החיוב מפני שלא בא לעולם (ראה שער רביעי, עמ' 191); וכן בקידושין על מנת שאין עליו שאר, כסות ועונה, לא מועיל לומר שהיא כאילו אומרת "הריני כאילו קיבלתי", כיוון שיש עליו חיוב לתת שאר, כסות ועונה.

כה. אבי עזרי, חלק ב, הלכות מכירה, ה, ד (הובא בעיונים במסכתות התלמוד, חלק ב, עמ' רכו), כותב שמחילה אינה מתנה ואינה הקנאה, שהרי הנושה אינו מקנה לחייב את החוב שהוא חייב לו, אלא החייב נפטר מהחוב על ידי לשון מחילה; ומחילה גם אינה הפקעה, מפני שאין אדם יכול להסתלק מחוב שלו (ראה פרק שלישי, ליד ציון הערה 77, שהסברנו שלפי התפיסה שממון החוב נחשב שייך לנושה, הנושה אינו יכול להסתלק ממנו). כנראה, לדעתו מחילה היא פירעון.

להערה 114

א. עוד שהסבירו כך: ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שלב, מבאר את שיטת הפירעון על פי "הפוכי מטרטא".

ב. ר' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 142, כותב שקצות החושן, תכד, ס"ק א, סובר שמחילה היא כאילו שילם החייב לנושה והנושה החזיר לו, אלא ש"הפוכי מטרטא למה ליה", וכאילו הנושה אומר "קיבלתי". כמו כן, נתן פרוי שנביא בשער שלישי, עמ' 94, בעניין ריבית, כותב שמחילה היא כאילו הנושה קיבל והחזיר.

ג. גם במחילת חיוב מותנה (כגון כתובה, שהבעל חייב לשלם רק אם ימות לפני אשתו או יגרשנה), אפשר לראות את המחילה כאילו פרע חייב, פירעון שמותנה בכך שהחיוב יתקיים, והנושה כאילו מחזיר לו גם אם החיוב יתקיים.

להערה 135

א. ר' יוחנן סופר (האדמו"ר מערלוי), "בעניין מחילת חוב בשבת", האוהל, שנה כו, חוב' א–ב (כסלו תשמ"מ), סימן ג. עמ' יח), כותב שכמו שמותר בשבת לסלק את רשותו על ידי הפקר, כך מותר לסלק את שעבודו על ידי מחילה, שהיא סילוק; ומחילה אף קלה יותר מהפקר, שבהפקר האדם מוציא דבר מסוים מרשותו, ואילו מחילה רק מסלקת את החוב, והדבר הנמחל בכלל לא ניכר לעין, ומקח הממכר האסור בשבת הוא רק בדבר הניכר לעין.

ב. תורה לשמה שם מתיר מטעם זה אף למחול תנאי במכר; זאת אף על פי שהמחול על התנאי דווקא מחזק את המכר, שיהיה מוחלט ויחול גם אם לא יתקיים התנאי.

ג. בית אהרן (קלפפיש), גיטין ל ע"ב (ג ע"ד), כותב שהטעם שמותר לבטל רשות בשבת (עירובין עא ע"א) הוא שהביטול הוא מחילת הרשות לאחד מהם, ומחילה היא סילוק ולא הקנאה.

להערה 149

א. אבל ר"י מערלוי (הובא בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא, עמ' מד), העלה אפשרות שהריטב"א מתכוון להתיר רק למי שמחל לצורך עירוב, שמותר מפני שזה צורך מצווה, אבל לא בכל מחילה.

ב. חכם אחד בשו"ת אז נדברו שם (עמ' מד) דוחה את ראיית הריטב"א מהסוגיה בעירובין, בכך שהסילוק בענייני עירוב קל יותר מסילוק רגיל, כמו בדין (עירובין סב ע"א) שאפשר לשכור רשות מגוי לצורך עירוב בפחות משווה פרוטה, ונימק שו"ת משיב דבר, חלק א, סימן כו, מפני שאינה שכירות גמורה. אבל הוא מעיר שהרש"ש שם למד מסוגיה זו שבקניין מגוי די בפחות משווה פרוטה, ומכאן שהרש"ש סבור שאין הברדל בין קניינים בעירוב לשאר קניינים.

ג. שלמי שמואל (ילוב), סימן סד (עמ' קעה), דוחה את הראיה ממה שמותר לסלק רשות, שרק זה מותר מפני שאין בכך מעשה, אבל חוב הוא דבר ממשי, שיש בו שעבוד, שהוא עניין רכוש, ועל ידי המחילה הנתבע פטור מלשלם את חובו, ולכן יהיה אסור בשבת.

להערה 153

חכם אחד בשו"ת אז נדברו שם (עמ' מד), מביא ראייה מחיי אדם, כלל קמד, אות כ, שכתב שמותר לומר "תפילה זכה" ביום הכיפורים עצמו, והרי בתפילה זו האדם מוחל גם על ממון שאחרים חייבים לו; ודוחה, ששם זה לצורך יום הכיפורים, ונחשב צורך מצווה, ולכן אינו דיבור חול. הוא מביא ראייה ממה שאומרים בקריאת שמע על המיטה, גם בשבת, "הריני מוחל לכל מי שחטא נגדי... בממוני" (משנה ברורה, רלט, ס"ק ט, הזכיר סתם "מחילה").

להערה 154

א. יש להעיר, שבדרך כלל החובל לא ירצה במחילה זו, מפני שכתוצאה ממנה יקבל מלקות; ואם כן, תתעורר השאלה של מחילה נגד רצון החייב, שנתון בה בשער שלוש-עשרה, פרק שני. חוט המשולש – ברכי יוסף, דף נה

מילואים לשער ראשון

ע"ב, כותב (במסקנתו) שהמחילה תקפה, שהרי לא מצאנו מקור לחידוש כזה, לומר שאינה תקפה מפני שהיא פוגעת במחילת-החובל; ומתוך כך הוא מקשה, מדוע אמרו בכתובות לג ע"א שהלאו של איסור חבלה נאמר כדי לחייב מלקות בחבלה פחות משווה פרוטה, שאז אין חיוב ממון, ולא אמרו שהלאו נאמר כדי לחייב מלקות גם בחבלה רגילה אם הנחבל מוחל? ומתוך כך הוא מחדש שהלאו של איסור חבלה נאמר רק בחבלה פחות משווה פרוטה (שלא כמנחת חינוך, מצווה מט), מפני שרק בה נחוצה מלקות כהרתעה, שאילו בחבלה שווה פרוטה, חיוב הממון מרתיע, ולכן אין מלקות גם אם הנחבל מוחל על הממון.

ב. דעה חולקת: שו"ת תורת חסד (לובלין), או"ח, סימן נא, אות ה (הובא בספר המועדים בהלכה, עמ' עג במהר"ד, עמ' פט במהר"ד תש"ע), כותב דבר פשוט שחובל משלם ואינו לוקה גם אם הנחבל מחל על הכסף, מפני שבשעת מעשה היה חיוב תשלום שפטר ממלקות. אבל הוא לא דן בהגדרת המחילה. הוא מביא ראייה ממראה הפנים, על ירושלמי בבא קמא, ג, ד (ד"ה בן), העוסק בבן סורר ומורה שאביו מחל לו על חיוב המיתה ולא על חיוב הממון, ובכל זאת הוא מעלה אפשרות שפטר מתשלום בגלל "קם לה בדרכה מיניה" (הירושלמי שם מסתפק האם חיוב המיתה על הגניבה השנייה פוטר מחיוב התשלום על הגניבה הראשונה), הרי שהיות שבשעת המעשה היה עליו חיוב מיתה, חל "קם לה בדרכה מיניה" אף שאחר כך מחל על חיוב המיתה. ³⁹¹

להערה 162

א. רביד הזהב מסביר שאין מלקות באונאה מפני שהיא לא הניתק לעשה, למצווה להחזיר את האונאה, והרי בלא הניתק לעשה, גם אם נתקן הלאו על ידי אדם אחר או ממילא, אינו לוקה, כמו שנאמר במכות טז ע"ב, שהנוטל משכון מגר, שעבר על לאו "לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו", ואינו לוקה מפני שאפשר לתקנו על ידי "השב תשיב לו את העבוט" – אינו לוקה גם אם שרף את המשכון ומת הגר ואין לו יורשים, כך שאין לו למי לשלם, מפני שיש עליו חיוב לשלם אלא שחיובו לגר פקע.

ב. הסבר אחר: ר"א קארו, בחזון נחום (לר' אליעזר נחום), קדשים, תמורה ה (קמח ע"א–ע"ב), מסביר שאינו לוקה מפני שפחות משתות אינו אסור מהתורה. בשאלה האם הוא אסור מהתורה, ראה באנציקלופדיה תלמודית, ערך אונאה, ליד ציוני הערות 11–13.

להערה 167

א. אפר קדשים מסביר בכך את תוספות, מכות טז ע"א (ד"ה תם), שכתבו שאין מצב שגזול לוקה, ואפילו נשרף החפץ הגזול כך שלא יוכל לקיים את "השיב את הגזילה", אינו לוקה, מפני שאז הוא חייב לשלם והמשלם אינו לוקה; ולכאורה קשה, הרי יש חיוב מלקות בגזול פחות משווה פרוטה, שאין בו תשלומין? התירוץ הוא שבאמת גם אז אין מלקות, כאמור.

ב. יש להעיר, שכפי שנראה בשער אחת-עשרה, עמ' 472, יש שהסבירו שהטעם שגזול פחות משווה פרוטה פטור, אינו משום מחילה אלא משום שאינו בגדר ממון חשוב; ולפי הסבר זה לא מובן מדוע אינו חייב מלקות. ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות ו (קו ע"א), מסביר שאינו לוקה מפני שאין "לא תגזול" על פחות משווה פרוטה – ראה בשמו בשער אחת-עשרה, במילואים להערה 391.

להערה 172

א. מעדני שמואל, סימן כח, אות ב, מסביר בדומה לקצות החושן, אבל ביתר שאת: הביאה אינה בגדר חבלה בכלל אלא אם כן היתה באונס, אבל אם האישה הסכימה, זאת בכלל לא בגדר נזק (כלומר, היא אף פחות ממוזיק ברשות), כדברי אור שמח, הלכות נערה, ב, יא; ולכן אין מה שיפטר אותה ממלקות.

ב. גם שו"ת משה מבחוריו, סימן ד (יב ע"ב), מיישב שאצל מפתה זה לא מחילה אלא תנאי שאין לה דין נזק בכלל, כשיטת קצות החושן (ראה שער שש-עשרה, עמ' 700) שמועיל תנאי כזה. עוד הסביר (בדף יב ע"ג) שהמחילה היתה כבר בשעת תחילת החיוב, ולכן נחשב שלא היה חיוב כלל.

ג. שמן למאור (ביימאיל), סימן עה, בסופו, מסביר בדומה על פי דברי קצות החושן, רמז, ס"ק א, שמוזיק ברצון הניזק לא נחשב מוזיק (ראה בשמו בשער רביעי, עמ' 168), ולכן מפתה לא נחשב ששילם, מפני שאינו נחשב מוזיק. ד. אבל קצות החושן מעיר שהסברו אינו מתקבל לפי ר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי) וגיטין פד ע"ב (ד"ה ותיפק), שהסביר שבאומר לחברו "קרע כסותי", הקורע פטור רק מטעם מחילה, ולא מועיל תנאי "על מנת שאין עליך דין נזק" (אבל אור יעקב, סנהדרין, סימן יז, דף לז ע"ד, מעיר שתוספות כתבו כך רק לפי ר' מאיר, האומר שאין מועיל תנאי בממון נגד מה שכתוב בתורה, כפי שהעיר קצות החושן עצמו, סימן רט, ס"ק יא!). ראה שער רביעי, עמ' 168, בשאלה האם הרשאה להזיק נחשבת מחילה.

ה. אור יעקב, סנהדרין, סימן יז (לו ע"ה), מעיר שהסבר זה לא יתקבל לדעת חידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, שלר' יהודה מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון רק משום שמפרשים שהתכוון לומר "על מנת שתמחל", אבל אינו מועיל בדרך של עקירת החיוב (ראה שער שש-עשרה, עמ' 701); ואם כן, במפתה יתומה צריך לומר שפטר מתשלום מצד שמחלה, וחזרות השאלה מדוע הוא לוקה, הרי לבבלי מחילה כתשלום, והמשלם אינו לוקה?

מילואים לשער ראשון

הוא מיישב (בדף לח ע"ד) זאת לדעת הרשב"א, שאף שלא התנו ביניהם, פטור, מפני שעיקר דין התורה מחייב אונס או מפתה רק כשיש אב, אבל במפתה יתומה, שעושה ברצון ומפסידה לעצמה, מעיקר הדין אינו חייב לשלם לה; והיות שהתורה עצמה לא חייבה, אין זה נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה. ^א

ו. דעה חולקת: משנת יעקב, הלכות נערה, א, ט (עמ' רפח), כותב שהגירסה בכתובות לב ע"א "יתומה שוטה מפותה" (גירסה שרשי" שם מזכיר, אבל דוחה) סוברת שהמפתה סתם יתומה אינו לוקה, מפני שהוא בר תשלום בושט ופגם אלא שפטור מטעם מחילה (ומחילה היא כאילו פרע), מפני שבושת ופגם הם חיובי נזק, מחמת שווי הדבר, ובכגון זה יש חיוב גם אם עושה ברצון הניזק (בשונה מקנס – ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 99), אלא שזה מחול; ורק אם היא שוטה, חייב מלקות מפני שהוא פטור מבושת ופגם מפני שאינה בת דעת, וגם פטור מקנס מפני שאין חיוב כלל בעושה מרצונה. ^ב

להערה 179

א. גם מעדני שמואל, סימן כח, אות ג, מסביר (בהסברו השני), שחובל פחות משווה פרוטה לוקה מפני שפחות משווה פרוטה נחשבת רשעה שאינה מסורה לבית דין כיוון שבית דין אינו יושב עליה, ולכן אין סיבה לפטור ממלקות. בהסברו הראשון הסביר (בדעת קצות החושן, תכר, ס"ק א), שמה שפטור מתשלום בפחות משווה פרוטה בגזילה ובנוק אינו משום מחילה, אלא מפני שזה לא נחשב ממון בכלל כיוון שדרך אנשים למחול על זה (וזאת כוונת הגמרא, בסנהדרין נו ע"א, האומרת שפטור מטעם מחילה), ולכן גם בגזול פחות משווה פרוטה מקטן, שאינו בר מחילה (ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 493), או שלא נודע לגזול ולא מחל, פטור (מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א, מסתפק האם פטור במקרה זה); וראיה ממה שנזכר שיעור פרוטה תמיד לעניין ממון, ולא נאמר שמדובר רק באופן ששייכת מחילה; ומאחר שאין זה נחשב ממון בכלל, אין חיוב ממון שיכול לפוטרו ממלקות.

ב. גם אבי הנחל (שפירא), דרושי י (לו ע"ג-ע"ד), מסביר שבחובל פחות משווה פרוטה, בית דין אינו מעניש אותו מפני שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה, אלא הנחבל מוחל מעצמו, לכן זה שילקה אינו נחשב שתי רשעות, ואילו בגזל הטעם שאינו לוקה (ביותר מפרוטה) הוא שזה לאו הניתק לעשה, כאמור במכות טו ע"א, וגם בגזל פחות משווה פרוטה, שהנגזל מוחל, הגזול נחשב כאילו קיים את העשה, ואף שבית דין אינו נזקק לפחות משווה פרוטה, הגזול יכול לקיים את העשה מעצמו, ולכן אינו לוקה.

ג. שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו, בסופו, מסביר שרק ממון חשוב נחשב חיוב ופוטור ממלקות, וגם אם הנחבל מוחל, פטור ממלקות מפני שכבר נתחייב ממון, אבל פחות משווה פרוטה לא נחשב "רשעה", מפני שגם אם היה משלם לא היה נחשב לו הפסד, אלא החובל ששילם "מוחל" לנחבל ונותן לו במתנה, וזה לא נחשב חיוב, וכיוון שגם אם היה משלם פחות משווה פרוטה היה לוקה, כל שכן שאם אינו משלם, לוקה. ד. עמק יהושע (שציון בעמ' 26, הערה 172) מסביר שבחובל פחות משווה פרוטה, היות שהתורה לא חייבה אותו, רואים כאילו אין נזק בכלל, מה שאינו כן בגזול פחות משווה פרוטה, שהממון של הנגזל ואסור לגזולו, אלא שאם גזל פטור מלהשיב מחמת המחילה שאחר כך. עוד הסביר, שהיות שמן הסתם הנחבל מוחל על התשלום, זה כמו מחילה שאינו כן בגזול, שנוטל בכוח, הנגזל אינו בשעת מעשה מפני הכאב; וכן בביאוש, הרי יאוש שלא מדעת אינו יאוש, והיאוש פוטר את הגנב רק אחר כך, ולכן זה נחשב מחילה שאחר כך. גם בספור אבי הנחל, דרושי י (לו ע"ב), הסביר שבגזול, בתחילה הקפיד הנגזל ואחר כך מחל, ומחילה כזאת היא כתשלום ולכן אינו לוקה, אבל בחובל, מראש לא הקפיד הנחבל על פחות משווה פרוטה, ומחילה מראש אינה כתשלום, ולכן הוא לוקה. בדומה מסביר שו"ת משה מבחוריו, סימן ד (יג ע"ב), שחובל פחות משווה פרוטה חייב מלקות מפני שמראש לא היה חיוב ממון.

ה. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ב), מסביר שבגזול ובריבית, הממון היה שלו מקודם, ולכן המחילה היא כאילו נטל והחזיר, ולכן פטור ממלקות; אבל בחובל, המחילה אינה כתשלומין, שהרי לא זכה בממון מעולם, כמו שכתב פני יהושע, בבא קמא קי ע"ב (ראה שער שלישי, ליד ציון הערה 433). והמחילה היא הפקעה גרידא, שאינה פוטרת ממלקות.

ו. אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טו (ט ע"ג), מסביר שהתשלום בחבלה הוא עניין של מחיר (ולא עצם הדבר), מפני שאי אפשר להשיב את עצם הדבר, ולכן התביעה מתחלפת לתשלום, שחיובו מתגלגל לזה שחייב ממון; ובפחות משווה פרוטה בחבלה מעולם לא הגיע החיוב לכלל חיוב תשלומין, שהרי לא נטל ממנו כסף, ורק בשווה פרוטה, יש מקום שיתחלף החיוב על חיוב כסף; ובחבלה פחות משווה פרוטה יש רק "מחילה בשלילה", שלילת ההקפדה, מפני שמעולם לא היה בה חיוב ממון, כאילו נשלל החיוב מראש, ולכן אין המחילה מסירה חיוב מלקות; ורק מחילה חיובית יכולה למלא גם חובת נתינה מפני שהיא מעשה, וממילא כל מה שהנתינה פועלת על הנותן, גם המחילה פועלת.

ז. בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ב), מסביר על פי העיקרון שהוא מניח, שמחילה כפירעון רק במי שהיה חייב לחברו ומחל, אבל אם המחילה באה לפני החיוב, לא שייך לומר שהיא כפירעון, שהרי אין חיוב, אלא זה רק סילוק; ולכן בהכאה שאין בה שווה פרוטה אין לומר שהמחילה היא כפירעון, מפני שבעת ההכאה, המוכה אינו מקפיד על חיוב הממון, וזה כמו מחילה מראש שאינה כפירעון, ולכן לוקה; אבל בגזל פחות משווה פרוטה, יש

מילואים לשער ראשון

לו צער מצד הגזילה, כלשון הגמרא "צערא בשעתא מי לית ליה" (סנהדרין נו ע"א), ורק אחר כך הוא מוחל, לכן המחילה היא כפירעון, ולכן הגזול אינו לוקה; ועוד, שבחובל פחות משווה פרוטה, לא זכה הנחבל מעולם בחצי פרוטה של הכאה, אבל בגזול פחות משווה פרוטה, הרי הגזול היה בעליו, והגזולן גול ממנו, כך שניכר שבשעת הגזול נתחייב ממון, ולכן שייך לומר שהמחילה אחר כך היא כפירעון.

ת. גם בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' ט, מסביר שבחובל פחות משווה פרוטה אין פוטרים ממלקות מצד שמחילה כפירעון, מפני ששם זה לא מצד מחילה אלא מפני שאין חיוב בכלל, שאי אפשר להתחייב חיוב חדש בפחות משווה פרוטה מפני שאינו ממון, מה שאינו כן בגזול פחות משווה פרוטה, זה שלו אלא שהגזולן פטור מטעם מחילה. גם דרך המלך (רפפורט), הלכות אישות, ו, י, מסביר שפטור מפני שפחות מפרוטה לא נחשב ממון, ולא מטעם מחילה, ולכן אינו פטור ממלקות.

ט. חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג, בסופו, מסביר על פי רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, ו, הכותב שהמודה בנוק של חבלה פטור מטעם מודה בקנס, והרי חיוב קנס הוא רק כשבית דין פוסק, ולכן בחבלה פחות משווה פרוטה, שאין בית דין נזקק לה, אין שום חיוב ממון, והפטור אינו בגדר מחילה אלא שלא היה חיוב ממון כלל, לכן חייב מלקות.

י. חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, מסביר שבחבלה פחות משווה פרוטה, אין המחילה כתשלום, מפני שזו מחילה מכללא, והנחבל לא התכוון לעשות חלות של מחילה, אלא רק לא איכפת לו שהחובל לא ישלם, ויש רק הפקעת החוב.

יא. טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א), מסביר שמחילת פחות משווה פרוטה היא מחילה מראש, ורק מחילה אחרי שנתייב נחשבת כאילו שילם. לאור זה הוא כותב (ברמז) שהחובל ברשות הנחבל, שפטור מתשלום, חייב מלקות מפני שזו מחילה מראש שאינה כמו תשלום.

יב. שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (יא ע"א), ור' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ארובן, חלק ג, בסופו, אות י (קו ע"ד), מסבירים בדרך אחרת: השטעם שחובל פחות משווה פרוטה פטור אינו משום מחילה אלא משום שפחות משווה פרוטה אינו ממון חשוב, והיות שאין מחילה, אין "קם לה בדרכה מיניה", וחייב מלקות. צריך להוסיף, שאף שגזול פחות משווה פרוטה אינו לוקה, ורמ"א בנגיס נימק, משום שאין "לא תגזול" על פחות משווה פרוטה (ראה בשמו במילואים להערה 167), הרי הלאו של ההכאה היא על עצם החבלה באדם, ולא משנה שאינה שווה כלום, ולכן הוא חייב מלקות.

להערה 182

א. מעדני שמואל, סימן כח, אות ג, כותב שנחלקו ראשונים בזה, האם חיוב ממון שפקע פטור ממלקות – עיין שם.

ב. חידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו, ס"ק כב, עמ' צו, כותב שגם אם מחילה כתשלום, החובל לוקה אם הנחבל מחל, כיוון שאינו משלם בפועל. והוא כדעת הירושלמי.

ג. שיקול אחר: שו"ת בית יצחק (שמלקיש), אה"ע"ו, חלק א, סימן קיב, אות ה, דן בשאלת "קם לה בדרכה מיניה" במפתח יחומה, לא מצד הגדרת מהות המחילה אלא מצד שזו מחילה על זכות עתידית (ראה בשער רביעי, עמ' 191), ויוצא מתוך הנחה שמועילה מחילת זכות עתידית מכוח קל וחומר כמו שנאמר בנדרים עו ע"א על בעל המיפר נדר עתידית של אשתו (ראה שער רביעי, עמ' 160), ואומר שהשאלה תלויה בשני לשונות בנדרים שם: לפי הלשון שהקל וחומר מלמד שהנדר לא חל בכלל, החיוב הממוני לא חל בכלל, ואין "קם לה בדרכה מיניה"; אבל לפי הלשון שהקל וחומר מלמד שהנדר חל ומיד מתבטל, כך יהיה גם בחיוב, ולכן יש "קם לה בדרכה מיניה".

להערה 184

א. עוד נימק הרדב"ז, שגם לדעה שאפשר לקרש אישה בהנאת מחילת חוב (ראה ליד ציון הערה 194), מותר למחול למודר מפני שלבגי נדר קובע מהו לשון בני אדם, ואנשים אינם קוראים למינת נוק "הנאה". אבל הוא כותב שלפי רבנו תם (בתוספות, תכובות קח ע"א, ד"ה הא), שאסור למדיר לפרוע חוב שהמודר חייב למישהו אחר, אף שזו הנאה עקיפה, אסור למדיר גם למחול לו.

ב. שירי נכנסת הגדולה, יו"ד, רכא, הגהות טור, אות ג, שו"ת משאת משה, אה"ע"ו, חלק א, סימן מה (ד"ה האנמם יש), ובאר היטב, יו"ד, רכא, ס"ק ה (הובא ברש"ש, נדרים לה ע"ב), מביאים ששו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן רסב (שלא מצאנו), מתיר למחול למודר.

ג. ר' חיים רבנוביץ, "בדין ממון החוזר בקידושין", מוריה, גל' קצא, עמ' לו, מביא שרא"ש, נדרים לג, כתב שמדיר רשאי למחול חוב שהמודר חייב לו ואינו נקרא שמהנהו. כנראה הוא מדייק זאת ממה שהרא"ש כתב בדף לג ע"ב, שמתור למדיר לפרוע את חובו של המודר "לשם מחילה". אבל ראה במילואים להערה 185, שהרא"ש אוסר.

להערה 185

א. כמו כן, משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ה, יד, ד"ה כתב מרן (הובא בשערי תודה, חלק ב, דף כה ע"ב),

מילואים לשער ראשון

ואמרי בינה, דיני נדרים, סימן טו, מדייקים מר"ן, נדרים לג ע"א, שאסור למדיר למחול חוב למודר, שהרי כתב "שאלו היה מוחל לו נמצא מהנהו" (וקשה, שהרי לעיל, פרק שני, עמ' 4, ליד ציון הערה 18, ראינו שהר"ן סובר שמחילה היא הפקעה). גם בית לחם יהודה, יו"ד, רכא, ב, אוסר, אלא אם כן ידוע שאלו ביקש ממנו למחול לו לפני הנדר, היה מסכים. אמרי בינה שם מדייק כך גם מתוספות, כתובות קח ע"א (ד"ה הא), ולכן הוא פוסק כך; אבל גידולי שמואל, כתובות שם, דוחה הוכחה זו – עיין שם. וראה בסמוך, שר"ש הירשפרונג סובר שהר"ן מתיר. ב. כמו כן, פירוש הרא"ש, נדרים לג ע"א, אוסר למדיר להשאיל כלי למודר ממנו מאכל, מפני שבזה הוא מוחל לו על דמי השכירות. כמו כן, פירוש הרא"ש, נדרים לו ע"ב (ד"ה במקום), כתב שאסור למדיר ללמד את המודר מקרא במקום שנוטלים על זה שכר, מפני שבזה שהוא מוחל לו על השכר, הוא מהנה אותו. כך עולה גם מתוספות, נדרים לד ע"א (ד"ה הג), וכך כתב גם חידושי מהר"א (אוירבך), הלכות נדה, סימן טז. אבל אפשר לדחות את הראיה מהרא"ש ומהר"ן שם, ששם אסור מפני שהוא נותן משהו – מחזיר לו אבידה, או מלמד אותו וכדומה, ואמנם בדרך כלל אין זו נחשבת הנאה, אבל במקום שרגילים לשלם שכר על כך, זה נחשב הנאה; כלומר, האיסור אינו במחילת החוב אלא בהענקת השירות שנחשב בעל ערך; ואין ללמוד מכאן למצב שהמודר קיבל הלוואה מהמדיר לפני הנדר, ועכשיו הוא רק מוחל לו.

ג. ר' שלום הירשפרונג, "בביאור מחלוקת ראשונים אי מוחל חובו שרי במודר הנאה והמתעפף מזה", בית אהרן וישראל, גל' נב, עמ' כט, מוכיח שחידושי הרשב"א, נדרים לד ע"א, אוסר, שהרי כתב שאם מדיר מחזיר אבידה למודר, במקום שרגילים לקבל על כך שכר, ינתן השכר להקדש, ואסור לו למחול על שכרו, מפני שבזה הוא יכול לקבל שכר ואינו נוטל, הוא כנותן מתנה. והוא כותב (בעמ' לד) שזו גם דעת ר"א מן החר, נדרים שם, שמביא דעה שבמקום שנוהגים ליטול שכר על לימוד תורה שבעל פה, אסור ללמד למודר תורה שבעל פה – הוא מסביר שטעמו הוא שהמדיר מוחל על השכר, ואסור למחול חוב למודר.

ד. כמו כן, משנת ר' אהרן, על רמב"ם, הלכות שכנים, פרק ג, הלכה ג, סימן א, אות א (עמ' נו), כתב בפשטות שאסור למדיר למחול חוב למודר, ומעלה אפשרות שזה טעם האיסור למדיר לפרוע חוב עבור המודר – מפני שהפרוע מוחל למודר על חיובו לשלם לו על שפרע עבורו.

ה. גם שמן לאמור (ביימאיל), סימן סב, כתב כדבר פשוט שאסור.

ו. משנה למלך שם כתב נימוק להחרי: אין זה נחשב הנאה, כמו שמותר למדיר לפרוע חוב שחייב המודר (לדעת הרמב"ם, עמ' 27, הערה 183), מפני שהלווה היה יכול למצוא חברים שלו שיפרעו בשבילו, וזאת לא נחשבת הנאה. אבל הוא דוחה את ההשוואה לפרוע חובו, ששם זה רק גרמא, שעל ידי שפרע אדם זה, החייב הופטר, אבל אם המדיר מוחל את החוב – זה נחשב הנאה ולא גרמא (אבל קובץ שיעורים, קידושין, אות לד = תורת ראשי הישיבות, קידושין, חלק ב, עמ' רפ, מביא שר"ש שקאפ דוחה את הסברו לגבי לפרוע חובו – עיין שם). והוא כותב שאם ביקש החייב מהמדיר הנושה למחול לו, אסור, קל וחומר מהדין שאם המודר ביקש מהמדיר לפרוע עבורו את חובו – אסור (ש"ך, יו"ד, רכא, ס"ק 1).

ז. ר"ש הירשפרונג שם, עמ' לא, כתב שלפי הרשב"א שם, הטעם שמותר לפרוע חובו של מודר הנאה הוא מפני שלדעתו הסיבה שהפרוע חוב חבירו, החייב נפטר, היא מפני שהנושה מוחל לו על ידי הפירעון, ונמצא שזה רק גרמא, שגורם למלווה למחול, ולפי זה אסור למדיר למחול חוב של המודר, מפני שמהנהו ממש; ואילו לר"ן שם, הסיבה שהפרוע חוב חבירו, החייב נפטר, היא מפני שזה נחשב פירעון (ראה בשאלה זו בשער אחת-עשרה, עמ' 437), ואף על פי כן מותר לפרוע חוב של המודר מפני שזה רק מניעת תביעה ולא מגיעה אליו הנאה, לפי זה מותר למדיר למחול חוב של המודר כלפיו מפני שזה רק מניעת תביעה. עיין שם, עמ' לח, שהוא מיישב את דברי הר"ן במקום אחר שמשתמע מהם שהוא אוסר למחול חוב למודר.

ח. גידולי שמואל, כתובות קח ע"א, מסביר את המחלוקת כך: הרדב"ז סובר שמועילה מחילה נגד רצון החייב (ראה בשאלה זו בשער שלוש-עשרה, פרק שני), נמצא שהחייב המודר אינו מסייע להברחת האריתנושה מעליו, ואף אם הוא מסכים למחילה, הרי רצונו אינו גורם לחלות המחילה, שהרי היא מועילה גם בעל כרחו, ולכן מותר לנושה המדיר למחול; ואילו משנה למלך סובר שמחילה נגד רצון החייב אינה תקפה, ונמצא שהמחילה חלה על ידי רצון שניהם, הרי שהברחת האריתנושה נעשית גם על ידי רצון החייב המודר, ולכן אסור.

11. שתי הדעות הובאו בחבצלת השרון (קרליבך), שמות, עמ' תשג.

ט. שאלה דומה, שיתכן שגם היא תלויה בהגדרת המחילה, היא האם מותר ליהנות ממה שעבורה זרה מוחלת לו. ראה ברור הלכה, עבודה זרה יב ע"ב, ציון ה, פסקה ג, שנחלקו הפוסקים לגבי מקום שמי שמניח עטרה בראשו נפטר ממכס שצריך לשלם לעבודה זרה, האם אסור להניח עטרה מפני שהוא נהנה ממה שמוחלים לו על המכס, וזו הנאה מעבודה זרה. אפשר לומר שאם מחילה היא הקנאה, אסור, ואם היא סילוק, מותר.

להערה 197

א. כמו כן, רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף א, סימן ט (עמ' טו), כתב שלשיטה שמחילה היא הסתלקות, המקדש במלווה אינה מקודשת מפני שלא נתן כלום, ואילו ר' מאיר בבבא קמא צט ע"א סובר שמחילה היא הקנאה מפני שהוא נותן לה את הזכויות הממוניות שיש לו עליה, ולכן מקודשת. ובענף ג, סימן ב (עמ' לא-לב), כתב שרש"י, קידושין ו ע"ב (ד"ה חב) אומר שאם מחילת מלווה, מפני שלדעתו מחילה היא הסתלקות מזכות

מילואים לשער ראשון

התביעה, ואינו נותן כלום לאישה, ובקידושין צריך נתינה; ואילו תוספות, כתובות עד ע"א (ד"ה המקדש), כותבים שיכול לקדשה במחילת המלווה, וכן תוספות הרא"ש שם כותב שהמקדש במחילת מלווה הוא כאומר "בהנאת מחילת מלווה" שמקודשת, מפני שהם סוברים שמחילה היא הקנאה של הזכות הממונית, שנותן לה את השעבוד שיש לו בנכסיה מחמת החוב, ובוה היא מתקדשת.

ב. כמו כן, מעדני שמואל, סימן כח, אות ה, כותב שלדעה שמחילה היא הקנאה, מלווה יכול לקנות קרקע של הלווה על ידי שמוחל לו על החוב, מפני שהמחילה היא כנתינת כסף (כמו שכתבו תוספות, ב"ב מציעא טו ע"א, ד"ה האי שטרא), כלומר בזה שמוחל לו, כאילו נותן לו כסף בעין; אבל לשיטה שמחילה היא הפקעה, אינו יכול לקנות בכך.

ג. כמו כן, שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן לט, מסביר שרמב"ם, הלכות מכירה, ז, ד, סובר שמלווה קונה במקדש (כלומר, ראובן יכול לקנות קרקע משמעון על ידי כך שימחל לשמעון חוב ששמעון חייב לו), מפני שהוא סובר שמחילה היא הקנאה, מפני שהלווה המוכר קנה את המלווה והמלווה הקונה קנה את הנכס, ואילו ראב"ד שם סובר שמלווה אינו קונה במקדש, מפני שהוא סובר שמחילה היא סילוק. אבל אחר כך הוא כותב שהרמב"ם סובר שמחילה היא רק סילוק אבל די בסילוק השעבוד כדי לקנות לעניין "מי שפרע", כפי שכתב צ"ח, פסחים לא ע"ב, שקניין לעניין "מי שפרע" הוא קניין כל שהוא כעין שעבוד, ורמב"ם שם מדבר על קניית מיטלטלין במלווה לעניין "מי שפרע" בלבד (אבל קשה, שהרי הוא כותב שם שבקרקע מלווה קונה קניין גמור), והראב"ד סובר שצריך קניין גמור, ואף שיכול לחזור בו ולקבל "מי שפרע", מכל מקום כל זמן שלא חזר בו צריך קניין גמור, ומלווה לא יכול לקנות קניין גמור, מפני שמחילתו היא רק סילוק שעבוד.

להערה 201

א. מקורות נוספים לכך שהנושה יכול להקנות חוב לצד שלישי על ידי שימחל "לו": בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א), כותב שראובן יכול למחול לשמעון חוב שיש לו ביד לוי (כך שהחוב יהיה קנוי לשמעון), במעמד שלושתן, מפני ש"מנה לי בידך תנהו לפלוני" שקול ל"חוב פלוני יהיה מחול לפלוני במעמד שלושתן". אפשר להסביר שהמחילה מועילה בתור הקנאה.

ב. שו"ת אהל יצחק (חסיד), אה"ע"ז, סימן ח, עוסק בשמעון שהיה חייב לראובן חוב בשטר, וראובן מחל את החוב לחתנו, ומכר לו את השטר בלי "כתיבה ומסירה", והוא דן בזה על פי הדינים שנאמרו במוכר שטר חוב – הרי שהוא סובר שמחילה לצד ג' נחשבת כמכירה.

ג. לעומתם, שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו, מביא שר' נתן אשכנזי כותב, בעניין מוכס שמחל לאחד השותפים (שו"ע, חו"מ, קעח, א, לעיל, עמ' 533) ואמר "אני מוחל בשביל פלוני", שהדין הוא שהרווח הוא לאותו שותף בלבד – שאם מחל על כל המכס המגיע משניהם, ואמר "אני מוחל לפלוני", לא מועילה המחילה שיהיה של אותו פלוני, כלומר שיוכל שותף א' לגבות משותף ב' את מה ששותף ב' היה צריך לשלם למוכס. הוא מביא ראייה מפני יהושע, ב"ב קמא קי ע"א, שאומר שכהן שעוד לא זכה בתשלום של גזל הגר אינו יכול למחול עליו (ראה שער שלישי, ליד ציון הערה 433) – לפי זה, גם כאן, היות שעוד לא זכה במכס, לא מועילה המחילה שיוכל השותף הזה לזכות בו. ד. גם שו"ת פורת יוסף (אלפנדין), חו"מ, סימן כב (קיד ע"ב-ע"ג), כותב שנושה אינו יכול להקנות חוב לצד ג' על ידי שימחל "לו" חוב שמישהו אחר חייב לו. כמו כן, שו"ת דבר אמת (מונסוניא), סימן פח (קכד ע"א), כותב שאם ראובן אמר לשמעון "אני מוחל לך במעשה ידי אשתי", שמעון אינו זוכה, כיוון שלא עשו מעשה קניין.

ה. ראה עוד שער רביעי, עמ' 900, במילואים להערה 330, בשם מפי אהרן, על מי שמוחל על חלקו בזכות מסוימת, ועל ידי זה מקנה חלק זה לאדם אחר. וראה שם, עמ' 235, על המסתלק מזכות כדי שצד ג' יקבל אותה במקומו. ו. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיב (ד"ה ועוד בר), עוסק בשאלה דומה: שר אחד היה חייב לשמעון, וגוי אחד אמר לשמעון שישלם לו (לשמעון) שני שלישים מהסכום והגוי יקבל את החוב שחייב לו השר, ושמעון מחל לגוי על השליש האחר – הוא פוסק שהמחילה בטלה, שהרי מחילה שייכת רק לגבי החייב, אבל לצד שלישי צריך הקנאה. יש להסביר, שהיה יכול לנקוט דרך אחרת: ימכור לגוי את החוב בשני שלישים מערכו הנקוב – שכן מקובל למכור חוב בפחות מערכו הנקוב; או שהגוי יתחייב לשלם לשמעון את כל ערך החוב, ושמעון ימחל לו על חלק מהתחייבותו. אך הוא לא עשה כך, אלא מחל לגוי שלישי מהחוב של השר, וזה בלתי אפשרי. זה שונה מדברי בני אהרן, שאומר שעל ידי המחילה לחייב אפשר להקנות את החוב לצד ג'; מהרי"ט דן במי שרצה למחול לצד ג' על חלק מהחוב, ועל ידי זה יקבל את החלק הזה במתנה מהנושה, וגם על כך אומר שלא מועיל.

להערה 216

משנה למלך שם (הובא באמרי בינה, דיני נדרים, סימן טו) כותב שבוה שהתנה ראובן "על מנת שתמחל לי", גילה דעתו שזו הנאה חשובה בעיניו, ולכן אין מקום לנימוקים ש"מפייס הוינא ליה" או "הייתי מוצא אוהבים שיפרעו בעדי" (טעמים שנתנו תוספות, ב"ב קמא נח ע"א, ד"ה א"נ, לכך שהפורע חוב חברו אינו נחשב שהביא לו הנאה ממשית) – שהרי הראה שהוא אינו סומך על אפשרויות אלה (אבל אם כך, זו רק הנאה סובייקטיבית!). הוא מביא ראייה לאסור, ממה שנאמר בקידושין מז ע"א, שהמקדש אישה במלווה שהיא חייבת לו, אינה מקודשת, מפני

מילואים לשער ראשון

שמלווה להוצאה ניתנה, משמע שולוא זה היתה מקודשת, מפני שזו נחשבת הנאה (אף שהיתה יכולה לפייס למחול וכו'), מפני שהסכמתה להתקדש מראה שזו הנאה חשובה בעיניה. עוד טען, שיש אומרים שהמקדש בהנאת מחילת מלווה מקודשת (לעיל עמ' 28), מפני שהאישה גילתה דעתה שהיא מתכוונת להנאה ולא למחילה, ולדעתם, בריבית אפילו לא אמר זאת בפירוש, יהיה אסור, מפני שלא שייך לומר "דעתו אזווז"; וגם לרמב"ם, הלכות אישות, ה, יד, שאינה מקודשת בהנאת מחילת מלווה משום שלא נתן לה שום דבר בשעת הקידושין, הרי בריבית אין צורך שיתן לו את הדבר דווקא עכשיו.

להערה 217

א. מקרה דומה: שו"ת מהר"ם בן ברוך מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשנג, כתב שהנותן מעשר עני לנושה של העני כפירעון חובו, לא קיים מצוות נתינת מעשר עני. גליוני הש"ס, קידושין טו ע"א, מנמק, שהעני קיבל רק פטור מחובו, וכאילו קיבל כסף ולא את גוף המעשר. הרי שלדעתו מה שהמלווה של העני מוחל לו על החוב, אינו נחשב שנתן לו את המעשר.

ב. שו"ת מנחת יצחק, חלק ה, סימן לד, אות ח (הובא בשו"ת במראה הבזק, חלק ג, סימן קל, ובאמונת עתיך, גל' 116, עמ' 16), כתב שמי שמוחל ללווה עני על חובו, נחשב שנתן סכום זה לצדקה, ויכול לנכות אותו מסכום מעשר הכספים שעליו לתת; אבל אם לא מחל ברצונו הטוב, אלא החייב פשט רגל, אינו יכול לנכות חוב זה ממעשר כספים. וראה במילואים להערה 222 על דברי מנחת יצחק.

ג. שו"ת משנה הלכות, חלק יא, סימן תקנב, דן בשאלה אם מי שמחל חוב לעני בפורים מקיים בזה "מתנות לאביונים", וכותב שהדין תלוי בטעמים השונים למתנות לאביונים: אם הוא כדי שתהיה לו סעודה, הרי לא נתן לו כלום ואין לו, ואם הוא כדי להרבות אהבה ורעות, הרי מחילת החוב מביאה אהבה ורעות. ¹

ד. נטעי גבריאל, הלכות פורים, פרק ס, אות ה, דן (בשם שו"ת מוסדי ישעיה, או"ח, סימן ח) במי שהילוה אוכל לחברו, ורוצה לקיים משלוח מנות על ידי מחילת החוב ללווה. ²

להערה 218

א. חלקת יוסף כתב שאם מחילה היא עניין של הקנאה, שעושה חלות הקנאה להפקיע את החוב, נחשב כאילו פרע, שהיית שהנגזל מחל לו על ידי הקנאה, וראים כאילו הקנה הנגזל את החפץ לגזלן, וכאילו קיבל הנגזל את הכסף (כלומר, כאילו מכר הנגזל את החפץ לגזלן, ומחל לו על התמורה – כך נראית כוונתו), ולדעה שמועילה השבת כסף לנתק את הלאו (רא"ש, בבא מציעא, פרק ב, סימן ט; עיין אוצר מפרשי התלמוד, מכות טז ע"א, ליד ציון הערה 102), גם על ידי מחילה מתנתק הלאו. אבל אין דבריו נראים, לחבר את השיטה שמחילה היא הקנאה לשיטה שמחילה היא פירעון בדרך מוזרה כזאת.

ב. אבל שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ג, כתב שגם לדעה שמחילה היא הפקעה, במחילת נגזל מתקיימת מצוות השבה, ורק ביאוש שהוא נגד רצון הנגזל ואינו רוצה שהגזלן ייחנה, עדיין חייב הגזלן במצוות השבה, כמו שכתבו תוספות רבנו פרץ, בבא קמא סו ע"א, והגהות חכם צבי, על ט"ז, חו"מ, קסג, ג, שלכן גזלן אינו קונה ביאוש, אבל במחילה, הנגזל רוצה שתישארו הגזילה אצל הגזלן, ולכן נחשב כפירעון, ונתקיימה השבה. בעצם הוא מרכיב את שיטת ההפקעה עם שיטת הפירעון, וכך הוא מגיע למסקנה שמתקיימת השבה.

ג. לשיטת ההקנאה, יש לשאול איך מועילה מחילה על חיוב זה, הרי בחיוב עצמו אין דבר שאפשר להקנות, וכפי שנראה בשער ארבע-עשרה, עמ' 570, נגזל אינו יכול למחול על החפץ עצמו מפני שאין מועילה מחילה על בעלות, אלא הוא מוחל על החיוב להשיב? ואולי שיטה זו תפרש שהחפץ קנוי כבר לגזלן, אבל רובץ עליו שעבוד לנגזל, שחייב להשיב לו, ובהקנאה שבמחילה הוא מקנה לו את החפץ לגמרי, בלי שהיה עליו שום שעבוד.

להערה 219

א. עמק יהושע (שפירא), סימן ה (עמ' כה במהד' תרפ"ד, דף כו במהד' תרנ"ו), ובספרו אבי הנחל (שפירא), דרוש י (לו ע"ב), מסביר שבגזל ובריבית פחות משווה פרוטה, מאחר שמן הסתם מחל הנגזל (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 472-477), נחשב כאילו קיים הגזלן את המצווה להשיב.

ב. אבל חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כתב שבגזל פחות משווה פרוטה, שמניחים שהנגזל מוחל ולא מחל בפירוש, מחילה זו אינה נחשבת כתשלום גם לדעה שמחילה היא פירעון, שהרי אינו מתכוון להקנות לגזלן ולעשות חלות של מחילה, אלא שלא איכפת לו אם לא ישיב, וממילא נמחל החוב; ובכל זאת הגזלן אינו לוקה, מפני שהלאו הוא על הפסד הממון, ובפחות משווה פרוטה הנגזל מוחל על הממון, ואף שאסור לגזול פחות משווה פרוטה, מכל מקום לאחר הגזילה הוא עומד להימחל, ולכן נחשב שאין שום הפסד ממון, ולא גזל כלום, אם כן אין על זה לאו.

ג. חידושי מהר"ל (ציניץ), יו"ד, סימן קס, ס"ק ג, אות ו, כתב שבו שהנגזל מוחל ואומר "הריני כאילו קיבלתי", נחשב כאילו קיבל הנגזל ומתקיימת העשה של מצוות השבה, שבגללה גזלן פטור ממלקות, לדעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, ג, ותוספות, בבא מציעא סא ע"א (ד"ה לעבור).

מילואים לשער ראשון

ד. תפארת ישראל, נגעים, פרק יב, אות מ, כותב שאם הנגול אמר "הריני כאילו קיבלתי" אין מצוות עשה להשיב. ה. שו"ת מהר"ם שיק, או"ח, סימן שכא, כותב שהתקנה שלא לקבל מגולן (כבא קמא צד ע"ב) היתה ציווי שהנגול ימחל, והוא כאומר "הריני כאילו קיבלתי", ובוה מתקיימת מצוות השבה.

ו. חרות דשמעתתא (קמלהר), חלק א, סימן כד, כותב שגולן המשיב הכול חוץ מפחות משווה פרוטה, קיים מצוות השבה, מפני שמחילה היא כקיום; אבל הוא מעלה אפשרות שגם פחות משווה פרוטה נחשב גול אף שמוחלים, מפני שחצי שיעור אסור מהתורה, ולכן אינו מקיים מצוות השבה. והוא מדייק מתוספות, בבא קמא צד ע"ב (ד"ה אי), שגולן שהחזיר והנגול לא רצה לקבל, נחשב שהחזיר.

ז. משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא, עמ' קסג (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק טו, ס"ק יז וס"ק יט), כותב שלפי רש"י, קידושין נב ע"ב (ד"ה ברשד"ף), שהמקדש אישה בגול שלה, מניחים שמחלה לו, הגולן מקיים מצוות השבה על ידי המחילה, שהיות שהחפץ שלו, הרי לא גול, ואין מה להשיב; ואילו לפי ר"ן על הרי"ף, קידושין כב ע"ב (בדפי הרי"ף), שהוא עדיין חייב להחזיר לה, אינו מקיים "והשיב" בעצם המחילה. והוא מדייק מרמב"ם, הלכות אישות, ה, י, ומתוספות, בבא קמא קי ע"ב (ד"ה כסף), שהם סוברים כרש"י. על מחלוקת רש"י והר"ן, ראה שער אחת-עשרה, עמ' 1128-1129, במילואים להערה 115.

ח. קובץ ביאורים (וסרמן), בבא קמא, סימן יג, כותב שאסור לנגול להכות את הגולן כדי להצילו מאיסור, מפני שהוא יכול להצילו על ידי שימחל לו; אבל הוא מעיר שלא מצאנו שחייב הנגול למחול לגולן כדי להצילו מאיסור. כרם יוסף, בבא קמא כז ע"ב (עמ' שיא), כותב שאכן אינו חייב למחול, מפני שאדם אינו חייב להפסיד ממון כדי להציל את חברו מעשיית אצ"ב; אבל הוא כותב (בעמ' שיג) שהוא חייב למחול לו על מנת שיחזיר, שבוה אינו מפסיד, והגולן ניצל מאיסור (ראה בשמו בשער עשירי, במילואים להערה 12), או שיתן לגולן במתנה על מנת להחזיר.

להערה 222

א. שו"ת ישכיל עבדי, חלק ה, יו"ד, סימן ל, אות ד, כותב שאם משכיר מוריד את דמי השכירות לשוכר תמורת תשלום מוקדם, השוכר פטור מלהפריש מעשר כספים מההפרש, מפני שהכסף שנמצא בידו – כבר הפריש עליו מעשר כספים, וזה לא רווח ממשי חדש בעין, אלא מחילת חוב, רווח "היולי". אבל הוא לא דן בהגדרת מחילה. שו"ת במראה הבזק, חלק ג, סימן קל, כותב כאילו ישכיל עבדי חולק על מנחת יצחק, במילואים להערה 217, הכותב שמי שמוחל ללווה עני על חובו, נחשב שנתן סכום זה לצדקה. ייתכן שכונתו היא שדברי ישכיל עבדי כאן מתאימים לשיטת ההפקעה, ואילו דברי מנחת יצחק מתאימים לשיטת ההקנאה.

ב. נפקויות נוספות: גט מקושר (ציניץ), טיב גיטין, אות ז, דף כה ע"ג (הובא בחרותא דשמעתתא (קמלהר), חלק א, סימן כד), כותב שאם משהו אמר לסופר לכתוב בשכר, והוא מסכים לכתוב בחינם, הוא ככותב בשכר, מפני שאמר "הריני כאילו קיבלתי", לעניין שהוא נחשב כידו של המשלח, גם בלי דין שליחות.

ג. חידושי ר"ש יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן כה, בסופו, מסביר את דברי ר' יוסי (בבא מציעא לה ע"ב) ששוכר שהשאיל, וקרה אונס, השואל חייב למשכיר מפני שהמשכיר אומר לשוכר "דל שבועתך", כלומר אני מוחל על השבועה – טעמו הוא שהשוכר לא השלים בזה את חובתו מפני שאינו נחשב שנשבע, מפני שמחילה אינה כפירעון אלא סילוק, ולכן השואל חייב למשכיר; ואילו חכמים סוברים שחייב השבועה היא רק לפייס את דעת המפקיד, והרי פייס את דעתו במחילה, ואם כן, השלים את חובתו שמירתו, ולכן השואל משלם לשוכר. אבל דבר משה (רוזמירין), בבא מציעא לה ע"ב, אות קלא, מקשה עליו, הרי למעשה המשכיר מחל, והשוכר השלים את השמירה, ומדוע אומר ר' יוסי שהשואל משלם למשכיר?

ד. ברכת אריאל (פריו), חלק ב, סימן מב, אות ג, מסתפק בעבד עברי שיכול להשתחרר בגרעון כסף, והאדון מחל לו, האם חייב להעניק לו, לדעת חכמים בקידושין טז ע"ב שהיוצא בגרעון כסף אין מעניקים לו, מפני ש"אין שלוחו מעמך" אלא ביוזמת העבד, והמחילה היא כאילו קיבל האדון את הכסף, או שבוה גם לחכמים מעניקים לו, מפני שנחשב שהכול בא מצד האדון, "שלוחו מעמך".

ה. רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ג, סימן ג (עמ' לב-לג), כותב שרש"י, קידושין ו ע"ב (ד"ה לא צריכא), סובר שאם מלווה מאריך לאישה שלוחתה ממנו את זמן ההלוואה ומקדש אותה בהנאה זו, אין בוה ריבית קצוצה, מפני שלדעתו מחילה (וכן הארכת זמן שהיא סוג של מחילה) היא הסתלקות, ולא נתינת ממון, כך שהמתנת המעות לא קיבלה ביטוי ממוני, שלא הומרה לשווי כספי, ולא אמר שתמורת השווי של הרווחת הזמן, תקדש לו – ולכן אינו ריבית גמורה; ותוספות שם (ד"ה דארווח) סוברים שזה ריבית קצוצה, מפני שהם סוברים שמחילה היא הקנאת החוב, ולכן אם הוא מקדש אותה במחילה זו, הוא מקדש אותה בנתינת החוב, ואם כן הקידושין הם תמורה ישירה להמתנת המעות, ולכן זו ריבית גמורה.

ו. רוח אליהו (ולדמן), פרק א, מונה רשימה של נפקויות בין שיטת ההקנאה לשיטת ההפקעה (ולא הזכיר את שיטת הפירעון) – עיין שם.

ז. שו"ת להורות נתן, חלק ד, סימן נו, אות לו, כותב שלדעה שמחילה כהקנאה, בעל קרקע שמוחל למי שנוטל מפירות הקרקע, הלה קונה אותם גם בלי כוונה לקנות, מפני ש"דעת אחרת מקנה". נידונו הוא בעל פרס אחרונים,

מילואים לשער ראשון

שהקרקע שייכת לישראל אחר, שהרי לכל ישראל יש לו קרקע בא"י, ולא ידוע מי הוא, אבל בעל הקרקע מוחל מפני שאינו יודע איפה קרקעו. אבל יש להעיר שזו מחילת בעלות.

ח. טורי אבן, מגילה כח ע"א, כותב שכמו שאסור לתת מתנה לנכרי, אסור למחול לו. ייתכן שאסור רק לפי שיטת ההקנאה. הוא כותב שאם גוי חייב ברין להישבע לו, אסור למחול לו על חיובו להישבע, כי אולי השבועה תגרום לו לשלם, וכשמוחל לו הוא כנותן לו מתנה. בהגהות ברוך טעם, על טורי אבן שם, כותב שמוחר למחול לו על השבועה, כי הישראל מתכוון לטובת עצמו, שלא ישמע על פיו הזכרת שם עבודה זרה בשבועה, ומותר לתת לגוי מתנה אם כוונתו לטובת עצמו.

ט. ר' יהודה אריה הלשטוק, "בענין חיוב פרעון בלי תביעת המלוה", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' קנז-קנה, מעלה אפשרות שאם הנושה מוחל, החייב אינו מקיים מצוות פריעת בעל חוב, ורק אם אמר "הריני כאילו קיבלתי", נחשב פרעון וקיים את המצווה, כדברי שו"ע, יו"ד, רכח, לט, על הנשבע לפרוע ואמר הנושה "הריני כאילו קיבלתי".

י. גידולי שמואל, בבא קמא עא ע"ב, ד"ה בעא (עמ' קצב במהד' תשס"ה), מעלה אפשרות שאם גנב שור של שני שותפים, ומחל לו אחד מהם, הוא נחשב כאילו שילם לו (כשיטת הפירעון), וחייב לשלם לשותף השני את חלקו, שלא כמו אם הודה לאחד מהם, שנפטר בזה כלפיו, ופטור לגמרי לפי הדעה שאין חיוב של "חמשה חצאי בקר".

יא. שו"ת משאת משה, אה"ע, חלק א, סימן מה (מד"ה ואולם מאי עד ד"ה מהא ודאי), כותב שמי שנשבע שלא יקבל מתנה מלוי, אין השבועה כוללת שלא ימחל לו חוב (בנידונו קנה מלוי נכס, והעמיד את המחיר כחוב, ולוי מחל על החוב). הוא מעלה אפשרות שיעש מהשמים על על שבועת שקר כי על די מחילה זו הגיעה לו הנאת מתנה, שהרוויח את סכום החוב, ויש עונש שבועה על עילה כל שהיא, אבל אין לפוסלו לעדות ולשבועה בגין שבועת שקר אלא אם עובר על שבועתו בשאט בנפש ממש. הוא מוסיף שגם אם נאמר שיש אומדנא שרצה לאסור הנאות עליו, שלא יהנה ממנו, מכל מקום יש לדרון לפי הלשון, שאינה כוללת מחילה; וגם אם בשעה שנשבע היה בדעתו שלא יקבל ממנו אפילו מחילה, אינו אסור, כי אין פיו ולבו שוים; ואף אינו חייב להשיב ללוי מה שמחל לו כדי שלא יעבור על שבועתו. משמע מדבריו (בד"ה ומן הצד) שאם ידוע מה הניע אותו להישבע, ולפי המניע יש להניח שהתכוון גם לאסור מחילה, אסור. נראה שהלכה זו אינה תלויה בהגדרת מחילה, כי פרשנות שבועה היא לפי לשון בני אדם.

יב. עדות ביהוסף (רייזין), דרוש י, אות כ, כותב שחייב כרת של אכילה ביום הכיפורים פטר מחיוב ממון, לפי ר' נחוניא בן הקנה (כתובות ל ע"א) הסובר שיש דין קם ליה בדרכה מיניה בחיוב כרת, ואף שיום הכיפורים מכפר על חיוב כרת של יומנו (שבועות יג ע"א), וזו מחילה, הרי לשיטה שמחילה היא כפירעון, הוא כאילו נתחייב כרת.

להערה 228

דניאל וייל, "הגיון ההשלמה של חז"ל וההגיון היווני", הגיון א, עמ' 104 ואילך, הסביר על פי רסיסי לילה, אות יז, שבולוגיקה של חז"ל אין "חוק הסתירה" תקף, ולכן שני דברים הפוכים יכולים להיות נכונים; והסביר זאת מתוך השוואה לתורת הקוואנטים, שגם בה ייתכנו שתי הבנות נוגדות, המשלימות זו את זו. ר' מיכאל אברהם, "מחי 'חלות'?", צוהר ב (חורף תש"ס), עמ' 83, חלק עליו, והסביר את "אלו ואלו" וכו' בדרך אחרת: הטעמים לחייב או לפטור ברין מסויים הם "חלויות" מטאפיסיות ממשיות, שכולן קיימות ברין זה, והמחלוקת נוצרת רק לגבי המאפיינים בתחום ההתנהגות בפועל; ובמעבר בין החלויות למאפייניהן (המשקל שיש לטעמים השונים בקביעת ההלכה), רק אחד מהם יכול להיות צודק. על "אלו ואלו" ראה ב' ליפשיץ, "אגדה ומקומה בתולדות תורה שבעל פה", שנתון המשפט העברי כב (תשס"א-תשס"ג), עמ' 233, 304.

להערה 246

א. גם חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כותב שהריטב"א דיבר רק בעבד, שיש למעמדו גם נפקות איסורית, ולכן צריך שחזור שיעשה חלות בנפשו, וגם אם יש על העבד רק שעבוד הגוף לאדם, הרי שעבוד זה יותר חמור משל פועל, שהרי אינו יכול לחזור בו באמצע זמנו, ולכן לא די בגילוי רצון האדון, ולכן כתב שמחילה היא הקנאה, אבל יסכים שמחילת חוב רגיל היא רק הפקעה, גילוי רצונו שאינו רוצה בחוב (ראה בשמו בפרק שני, ליד ציון הערה 50).

ב. דרכי חושן, חלק א, עמ' קנג, כותב שהריטב"א דיבר רק בעבד, שיש לאדון זכות מעשה דינו בגוף העבד, ולכן מחילה לו היא הקנאה, אבל במחילת חוב מסכים הריטב"א שהיא הפקעה, ותועיל גם נגד רצון החייב או במחילה לקטן.

להערה 249

שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, כותב שיש שני סוגי מחילה: אחד, שמוחל על חיוב הגוף ועל שעבוד הנכסים, והשני, שאומר "הריני כאילו קיבלתי", כמו שכתב ר"ן, נדרים כד ע"א, שגם בדבר שאינו ממוני, יכול לומר "זה

מילואים לשער ראשון

רצוני והנאתי, שלא תעשה מה שהתחייבת לעשות להנאתי"; ובוהו אינו מוחל על החיוב, אלא אדרבה, כאילו נתקיים החיוב. הוא מוצא נפקא מינה בין שני הסוגים, שהמוחל מחילה רגילה אינו יכול לחזור בו, מפני שכבר זכה הנמחל בגופו, אבל ב"הריני כאילו קיבלתי", אמנם אם זה ממון אינו יכול לחזור בו מפני שהלה מוחזק בממונו, אבל בדבר שאינו ממון, במה יזכה הלה שהמוחל לא יוכל לחזור בו? (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 370 ולהערה 374, בעניין מחילת עונה). אם כן, הוא מתאר שני סוגים של מחילה, שהראשון נראה כהפקעה והשני כפירעון, ולדבריו, לסוג שפועל כפירעון אין תוקף בחיוב לא ממוני.

להערה 272

ר' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, עמ' 141–142, מוצא מקורות סותרים בחיבורי בעל קצות החושן, באשר להגדרת מחילה:

(א) אבני מילואים, כח, ס"ק יג (שהבאנו ליד ציון הערה 99), מוכיח שנגזל יכול להקנות את החפץ הגזול לגולן (אף שאינו יכול להקנותו לאדם זר), ממה שמועילה מחילה לחייב, וכותב שאין הברד בין מחילה למתנה, אלא שמתנה היא בחפץ ומחילה היא בחיוב – הרי שהוא סובר שמחילה היא הקנאה (ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא טו ע"ב, עמ' שלא, דוחה הוכחה זו, שיתכן שהוא סובר שמחילה היא הפקעה, אבל גם להפקעת זכותו צריך כוח, ומאחר שאדם אינו יכול לפעול שום חלות על דבר שאינו ברשותו, אם כן גם אינו יכול לפעול הפקעה, כמו שאינו יכול להפקיר דבר שאינו ברשותו; ואם בכל זאת מועילה מחילה, אפשר להוכיח מכאן שמועילה הקנאה לגולן).

(ב) אבני מילואים, צג, ס"ק ז, נוקט שמועילה מחילה נגר רצון החייב, וזה כרעה שמחילה היא הפקעה (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 509). על סתירת מקורות אלה העיר גם משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגדה. יש להעיר, שמחנה אפרים אומר במסקנתו (שנביא בשער שלוש-עשרה, עמ' 509) שגם אם היא הקנאה, היא מועילה נגר רצון החייב מפני שהיא הקנאה דמילא; אבל מכל מקום דברי אבני מילואים הם בוודאי שלא כשיטת הפירעון.

(ג) מקצות החושן, פו, ס"ק א, משמע שמחילה היא הקנאה: חידושי הרשב"א, קידושין טו ע"א, הקשה מדוע צריך פסוק כמקור לשעבודא דרבי נתן, הרי בלאו הכי ראובן הנושה יכול לגבות את כל מה ששייך לשמעון, החייב, וזה כולל גם את החוב שלוי חייב לו? ש"ך, חו"מ, קא, ס"ק ג, תירץ שלולא הפסוק, שמעון היה נאמן לומר שמה שהלווה ללוי הוא שטר אמנה או שנפרע, במיגו שהיה מוחל, ועכשיו שפסוק מלמד שיש שעבודא דרבי נתן, שמעון אינו יכול למחול. קצות החושן הקשה, בלאו הכי לא היה יכול למחול, מפני שנושה יכול לגבות גם ממיטלטלין שמכר החייב (כך הוא דין תורה, אלא שחכמים תיקנו שלא יוכל), ואם כן גם אם ימחל, יוכל ראובן לגבות מלוי, שהרי החוב שלוי חייב לשמעון (שהוא כמו מיטלטלין) השתעבד לראובן; הרי שהוא רואה את מחילת החוב כאילו הקנה אותו ללווה, ולכן ראובן יכול לגבות אותו מלוי, כמו שמלווה יכול לטרוף ממי שקנה נכסים מהלווה – שהרי אילו מחילה היתה הפקעה לא היה אפשר לומר כך (כך דייק גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא טו ע"ב, עמ' שלא, מקצות החושן שם).

(ד) קצות החושן, תכד, ס"ק א, כותב שאם הפטור מתשלומין ביתומה מפותה הוא משום מחילה, היה צריך להיות פטור ממלקות (גם אם היתומה אסורה לו באיסור לאו) מפני שלמעשה הוא בר תשלומין, כמו חובל בעבד כנעני שלו; הרי שהוא סובר שמחילה היא קבלה, כמו שבחובל בעבד כנעני שלו הוא כאילו שילם לו ונטל ממנו חזרה (מפני שמה שקנה עבד, קנה רבו), וכן מחילה היא כאילו שילם החייב לנושה והנושה החזיר לו, אלא ש"הפוכי מטרתא איה ליי", וכאילו הנושה אומר "קיבלתי"; וזה הבנה שונה מהקנאה או הפקעה, שהרי אם היא הקנאה או הפקעה, לא יזי המפתה, ואין מקום לקושיית קצות החושן מדוע הוא לוקה.

יש להוסיף את אבני מילואים, טט, ס"ק א (בעניין מחילה על מזונות, שהאישה נחשבת כאילו קיבלה), וקצות החושן, סו, ס"ק כו (שאומר "מחילה כפרעון"), שהבאנו במילואים להערה 109, שעולה מהם שהוא סובר כשיטת הפירעון. בכיכוס, בשלושה מקומות הוא כותב כשיטת הפירעון, ובשלושה מקומות – כשיטת ההקנאה. קשה לפרש זאת כהסבר אקלקטי, שהרי במקורות א-ו הוא מקשה קושיה מתוך שיטת ההקנאה, כאילו שיטה זו הכרחית. אפשר ליישב את דבריו לפי האפשרות שהעלינו בסוף פרק רביעי, ליד ציון הערה 116, שמחברת את שיטת הפירעון ושיטת ההקנאה יחד, משום שרואים כאילו פרע החייב והנושה החזיר לו, והחזרה זו היא ההקנאה. וכך מסביר מעדני שמואל, סימן כח, אות ב, את דברי קצות החושן, סימן טו, ס"ק כו, וסימן תכד, ס"ק א, שמחילה כפירעון, שהיא בעצם שיטת ההקנאה (ראה בשמו בפרק רביעי, הערה 116), לשיטתו שמחילה כהקנאה, בעניין מחילה בלב (ראה בשמו בשער שני, ליד ציון הערה 153).

מילואים לשער שני

להערה 1

א. עוד שכתבו כך: ראב"ד, בשיטה מקובצת, בבא בתרא מ ע"א; רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט, הלכות מכירה, ה, יא, והלכות זכייה ומתנה, ג, ב; חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א; שיטה קדמונית, קידושין טז ע"א; נימוקי יוסף, קידושין טז ע"א, בבא מציעא לט ע"א (בדפי הרי"ף), וסנהדרין ד ע"ב, בדפי הרי"ף (בשם רא"ה; הובא בתוספות יום טוב, סנהדרין, ג, ב); מאירי, קידושין טז ע"א, וסנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה); שו"ת מהר"ם מרטנבורג, דפוס פראג, סימן רמט, סימן שפט, סימן שצב, סימנים תלד-תלה (על שטר מלמד), וסימן תקקצר, דפוס לבוב, סימן שלא, דפוס קרימונה, סימן קע, ותשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן ט; טור, חו"מ, סימן יב, ה, וסימן רמא, ג; תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), וסנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה); תשובות בעלי התוספות, סימן פט, עמ' 170; תוספות הריב"א, סנהדרין ו ע"א; תוספות רבנו משה, סנהדרין ו ע"א (בסנהדרי גדולה, כרך ח); תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, סימן קכה, עמ' 190; פסקי יריד, סנהדרין ו ע"א, ושו"ת הרי"ד, סימן לא; רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, בבא בתרא, פרק א, סימן ב, וסנהדרין, פרק א, סימן ג, שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן ה, וסימן כא, וכלל צ, סימן י, ותוספות הרא"ש, קידושין טז ע"א; תוספות טוך, קידושין טז ע"א; שיטה לא נודע למי, קידושין טז ע"א; תוספות רבנו שמואל בר' יצחק, קידושין טז ע"א; חוקות הדיינים, סימן צט; ספר ההשלמה, סנהדרין, פרק א, סימן ד; מרדכי, כתובות, סימן ריב, וסנהדרין, סימן תרעט (בשם ר"י), וסימן תרפ (בשם ראב"ן וראב"ה); רמ"ך, בשיטה מקובצת, בבא מציעא קיז ע"ב; הגהות מיימוניות, הלכות סנהדרין, כב, אות ד; הגהות אשרי, כתובות, פרק ט, סימן א; פסקי תוספות, קידושין, סימן לא, וסנהדרין, סימן טו; סמ"ג, עשה מח (קצו ע"א), עשה פב (קסא ע"ב), ועשה קו, בסופו (בשם ר"י); שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו, חלק ו, סימן קעה, וחלק ז, סימן תג; צרור הכסף הארוך, דרך ה, שערו ז, אות ז, עמ' תיא (בכתובה); ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א, בדפי הרי"ף (ד"ה גמרא); תשב"ץ, חלק ב, סימן רלח; שו"ת הרשב"ש, סימן שמו וסימן תפ; שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ו, ושורש כה, בסופו, ושו"ת מהרי"ק החדשים, סימן ד (ד"ה ואשר טוען); מהרי"ל, הלכות גיטין, אות י, ושו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קצו (ד"ה וממה); פסקי רקנטי, סימן תקנט; שו"ת הריב"ש, סימן קמב, סימן תעו (עמ' תשב), סימן תעח (עמ' תשיא), וסימן תצג; שו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קלג, עמ' 390; מגיד משנה, הלכות שלוחין, ה, א; משרים, נתיב טו, חלק ג (גם בשם ר' אפרים); כסף משנה, הלכות שלוחין, ה, א (הובא בשו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט, עמ' קח), ושו"ע, אה"ע, קה, ה (על כתובה), וחו"מ, סימן יב, ח, וסימן רמא, ב; לבוש, חו"מ, רמא, ב; שו"ת המב"ט, חלק ג, סימן כג; קה, של שלמה, בבא קמא, פרק ג, סימן לד; שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן כו וסימן קלו; שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן צט; שו"ת מהר"ם גאויזון, סימן כ (עמ' פא); שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז, סימן שלג וסימן ססד, חלק ה, סימן אלף תקפג (ריט), וחלק ו, סימן שני אלפים פו, ורדב"ז, הלכות סנהדרין, כב, ה; שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מו-מו; חידושי מהרי"ט, קידושין יט ע"א (ד"ה אמר רבא); שו"ת ר' עזריאל דיינה, סימן קכ, עמ' 404; שו"ת מהרש"ל, סימן לו, בסופו; שו"ת לך, בסופו; שו"ת אהרן (הלוי), סימן קלט; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן יט; שו"ת שאילת יעב"ץ, חלק א, סימן קמו (הובא בפתחי תשובה, יו"ד, קסא, ס"ק ה); שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רכג, וחלק ג, סימן לא; שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יב, אות א; שו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"א); שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן קצח; שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן מג (לג ע"ד-לד ע"א), וסימן מה (לו ע"ד); צמח ארז, בבא מציעא י ע"א, עמ' תיא (מדאורייתא); זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מחילה, דף נב ע"א; שו"ת מהר"ש (היילפרין), סימן סד (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1373); שו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן פה; שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ב); תורת גיטין, קלד, ס"ק ה; בית שמואל, קלד, ס"ק ז; שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד וסימן נ; אבני מילואים, סט, ס"ק א; פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד ולר"י); שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן יג וסימן שע; שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא; שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן לא, וסימן סו, דף נא ע"ב (שדי באמירה); שו"ת בעי חיי, יו"ד, סימן קפט; שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן לט; שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים רסה-רסו; שו"ת באר עשק, סימן צה (קח ע"ב); סמ"ע, סימן קעו, ס"ק לה, וסימן שא, ס"ק ז (על שומר המתנה לצמצם את אחריותו; הובא בספר ההתחייבות, עמ' 322); שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן לט, בסופו; שו"ת מים החיים (ארולייא), חו"מ, סימן ז; שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטז; אהל יעקב (מנשה), מערכת מ, אות יא; שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד (ד"ה ולי היה); שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג (ריד ע"ג-ע"ד, רטו ע"א); כסף הקדשים, סימן טו, א, וסימן פא, לב; שו"ת

מילואים לשער שני

שער אשר, חלק א, אה"ע"ז, סימן לח (קג ע"ד); ב"ח ופרישה, חו"מ, קעו, טז; ביאר הגר"א, חו"מ, קעה, ס"ק עג; שו"ת שער יהושע, סימן ו; שו"ע הרב, חו"מ, הלכות מכירה ומתנה, סעיף ב; כרם אפרים, מאמר כא; אור ישראל, נתיבות אור, ד"ה יהנה כמו (ושאם תבע את החוב אחרי שמחל, זה גול; הובא בשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה; שו"ת לב שלמה (מחלמא), סימן ב, אות יב ואת יד; מלך שלם, שו"ת, חו"מ, סימן ל (מו ע"ג); חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן לח (מו ע"ד); שו"ת דברי מרדכי (קריספין), חו"מ, סימן י; שו"ת מהרש"ג, חלק ג, סימן קג, בסופו; שו"ת שושנים לרוד (צבאח), חלק ב, אה"ע"ז, סימן קא; גן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ז (עמ' צד); ר' יעקב שור, בוכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כה (עד ע"ב); ערוך השלחן, חו"מ, סימן מ, א, וסימן קכו, ד; ר' יצחק עקריש, המובא בשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, חו"מ, סימן עו (קנד ע"ג); שו"ת ויאסוף שלמה (סוף ספר ויחל שלמה), אה"ע"ז, סימן ח; שו"ת קול מבשר, חלק א, סימן נג, אות ה; ר' צבי שכתר, שערי צדק ג (תשס"ב), עמ' 241 (על "מחול לך" ב"נאמן עלי אבא"); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א; שו"ת אז נדברו, חלק יב, סימן כא (עמ' מה); מעדני מלך, קובץ א (תשמ"ח), עמ' נג; משפט ארץ (תשס"ב), עמ' 529; ראי' גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מז; ר' משה חיגר, "פיצויים בעד מניעת ריווח עקב הפרת חוזה", סיני, כרך צט (תשמ"ו), עמ' קנה; מבוא למשפט העברי בימי התלמוד (אלבק), עמ' 158–159; פד"ה, כרך א, עמ' 297; שו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג, עמ' רמ-רמא; ברכת אברהם (אלנגר), בבא מציעא נ ע"א.

ב. עוד פוסקים רבים כתבו דין זה, אלא שלא הבאנו אותם כאן כיוון שדבריהם הובאו לענין הלכות ספציפיות. לסקירה מקיפה בדין שמחילה אינה צריכה קניין, ראה הלכה פסוקה, חלק ב, סימן יב, עמ' מט-נד.

ג. דעה חולקת: שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ו, מביא דין שכתב כאילו יש דעה שמחילה צריכה קניין; ומהרי"ק דוחה, שאין דעה כזאת. חידושי הגר"ט (מהר" אורייתא), קידושין, סימן קג (עמ' לב), כותב כאילו יש ראשונים שסוברים שמחילה צריכה קניין, ומנמק שהקניין נועד לגלות גמירת דעת, ולכן אם גם הקניין אינו מוכיח, לא מועיל הקניין. ולא כתב מי סובר כך. אולי הוא מתכוון לרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, שנביא בעמ' 47, האומר שנהוג לעשות קניין למטרה זה; אבל גם לדעתו אין זה הכרחי. זכרון יהודה (מונק), סימן כב (מא ע"ד), מביא כאילו בסנהדרין ו ע"א יש דעה שמחילה צריכה קניין; לאמתו של דבר יש שם דעה כזאת רק לגבי פשרה. חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, מביא כאילו מרדכי בסנהדרין אומר שמחילה צריכה קניין כדי לחזק את המחילה, שלא יהיה קניין דברים; ולא מצאנו זאת במרדכי שלפנינו. בית הלל (ליבשיץ), יב, ז, בהגהת בן המחבר, מביא כאילו יש אומרים שמחילה צריכה קניין. הגהות בעל מלוא הרועים, בבא בתרא ע"ב, כותב שהרשב"ם שם (ד"ה ויתר) סובר שמחילה צריכה קניין; אבל ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 73, דוחה את הוכחתו שזו דעת הרשב"ם – עיין שם. שו"ת ר' עזריאל (הילדסהיימר), חו"מ, סימן רכח (עמ' שנו), ולב י, נדרים, סימן יז, אות ב, כותבים כאילו נחלקו ראשונים האם מחילה צריכה קניין. שיעורי ר', אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 217, מביא כאילו יש דעה שצריך קניין, ומנמק, שמחילה היא יצירת חלות וצריכה דעת מלאה; ובהערה 3 הוסיף שאף שהפקר צריך דעת ואינו צריך קניין, הטעם הוא שבהפקר יש הצהרה ברורה של הבעלים ולכן אינו צריך קניין; ואין דבריו מובנים, שהרי גם במחילה יש הצהרה ברורה. ילקוט ביאורים של מהר"ם מתיבתא, כתובות צג ע"ב, עמ' קפג, נוקט כדבר פשוט שמחילה צריכה קניין; עיין שם מה שהקשה לאור זה. חידושים בש"ס להג"ר יוסף שמואל בנימין גינס, עמ' 29, כותב שתוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר), סוברים שמחילה צריכה קניין.

ד. בספר ביצחק יקרא, חלק א, סימן נ, מעלה אפשרות, על פי תוספות, סנהדרין ו ע"א, ד"ה צריכה (שעולה מהם שיש שני טעמים שונים ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור, הודאה ומחילה), שיש שני סוגי מחילה, מחילה סתם שצריכה קניין, ומחילה בדרך הודאה, שאינה צריכה קניין, וזאת על פי שו"ת מהרי" בן לב, חלק א, סימן יט, שכתב שהודאת בעל דין מועילה לטעם התחייבות. ודבריו קשים, שהרי מהרי" בן לב דיבר על הודאת הנתבע, וכאן מדובר בהודאת התובע, וצריך לומר שהודאתו מועילה מטעם מחילה (שהרי לא תיתכן התחייבות לפטור), ולא ייתכן שהודאה תועיל בלי קניין אם מחילה רגילה צריכה קניין.

ה. במחילת חיוב של יצירתו דרוש קניין: ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב (הובא בפנים במשפט, סימן סו, ס"ק כז), כותב שחיוב שנעשה בקניין, לא מועילה מחילה עליו בלי קניין, ומביא ראייה ממה שאין מועילה מחילה על מכר (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 551); ועולה מדבריו בהמשך (קלד ע"ב), שכונותו לחיוב שדרוש קניין ליצירתו, ולא לחיוב שהקניין נעשה בו רק כחיוק. אבל בנו, ר' שלמה אלפסי, חולק עליו שם (קלג ע"ד), ודוחה את ראייתו, שרק בחפץ שגופו נקנה בקניין חל המחילה מועילה מחילה אלא צריך הקנאה כדי להחזירו למוכר, אבל בחוב שיש בו רק שעבוד, מחילתו אינה צריכה קניין מפני שהמחיל אינו מקנה לו שום דבר משלו. הוא מביא ראייה מהדין שמועילה מחילה בלי קניין על חוב בשטר אם המחיל מחזיר את השטר לחייב (ראה שער שיש, עמ' 263), והרי סתם שטר נעשה בקניין, והוא מוסיף (ברך קלד ע"א) שמסתימת הפוסקים משמע שמדובר גם בשטר שדרוש קניין ליצירתו. הוא מביא ראייה נוספת מהדין שאלמנה שהתקה כ"ה שנים מניחים שמחלה על הכתובה ועל התוספת (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 460), וזאת אף שחיוב התוספת חל רק בקניין אם לא היו לו נכסים אותה שעה, כאמור בשו"ע, חו"מ, ס, ו, לגבי מתחייב דבר שלא בא לעולם. הוא מביא ראייה נוספת מקידושין טז ע"א, ששם נאמר שמחילה על עבד עברי אינה צריכה

מילואים לשער שני

קניין לפי הצד שאין גופו קנוי לאדון, והרי עבר עברי נקנה רק בקניין. ר' מסעוד שם (דף קלד ע"ב) דוחה את הראיה מעבד עברי, שהקניין בעבד עברי הוא על מכירת גופו ולא על גרעון הכסף. בעניין זה ראה גם בעמ' 807.

ו. ראיות שמחילה אינה צריכה קניין:

(א) בבבא מציעא קיב ע"א יש מחלוקת, במעביד שהמחה את שכירו אצל חנווני שפרע לו את שכרו, ולא פרע לו החנווני, האם השכיר יכול לחזור ולתבוע את בעל הבית; והמחלוקת היא האם השכיר התכוון למחול למעביד לגמרי או לא; ומדובר שלא עשו קניין על המחילה, שהרי אם עשו קניין, אין מקום לדעה שהוא יכול לחזור על המעביד, שהרי ברור שהתכוון למחול לו לגמרי גם אם לא יפרע לו החנווני, שאם לא כן לא היה צריך קניין? ומכאן שמחילת השכיר תקפה בלי קניין. ראיה זו הביאו: תוספות, בבא מציעא קיב ע"א, ד"ה חוזר (הובא בשו"ת ר' יצחק אלגזי, סימן מו), וסנהדרין ו ע"א, ד"ה צריכה (הובא בשו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע, דף ע ע"ד); רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, ותוספות הרא"ש, בבא מציעא קיב ע"א; תוספות רבנו משה, סנהדרין ו ע"א; מאירי, סנהדרין ו ע"א; הגהות מיימוניות, הלכות מכירה, ה, אות ט; פירוש תלמיד הרמב"ן, סנהדרין ו ע"א; נימוקי יוסף, בבא מציעא סח ע"ב (בדפי הרי"ף).

(ב) בקידושין טז ע"א, התלמוד שואל מדוע אין מועיל שחורר עבד עברי על ידי שהאדון יאמר לעבד בפני שניים "לך"; ומדובר בלי קניין. רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, ותוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חוזר), הוכיחו ששם מדובר בלי קניין, שאם קניין, הרי באמת יצא לחרות, כפי שנאמר בגיטין לט ע"ב שאפילו שפחה כנענית יוצאת לחרות בקניין חליפין (סו"ר). מאירי, קידושין טז ע"א, מבאר את הראיה, שעולה מהסוגיה שבעבד עברי לולא שגופו קנוי היה משתחרר באמירת "לך", ואין לפרש שהתלמוד מתכוון שהאדון יעשה קניין ויאמר "לך", שהרי בקניין לא היה התלמוד אומר שיאמר כך בפני שני אנשים, שהרי קניין עומד לכתיבה בשטר. ראיה זו הביאו: תוספות, סנהדרין ו ע"א, ד"ה צריכה (הובא בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף ק ע"ב, ובשו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסז); מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט; מגיד משנה, הלכות מכירה, ה, יא (הובא בחבליים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א, ובעמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו, סימן ד, עמ' קא במהד' תשמ"ו); שו"ת הריב"ש, סימן קמב, סימן תעו, סימן תעח, וסימן תצג; פירוש תלמיד הרמב"ן, סנהדרין ו ע"א; תוספות רבנו משה, סנהדרין ו ע"א; תוספות טוך, קידושין טז ע"א; תוספות הרא"ש, קידושין טז ע"א ובבא מציעא קיב ע"א; תוספות ר' שמואל בר יצחק, קידושין טז ע"א; חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א; שיטה קדמונית, קידושין טז ע"א; נימוקי יוסף, קידושין טז ע"א, ובבא מציעא סח ע"ב (בדפי הרי"ף); הגהות מיימוניות, דפוס קושטא, הלכות סנהדרין, כב, ה; תשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן ט; שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו, וחלק ו, סימן קצח; תשב"ץ, חלק א, סימן קנח; ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף).

אבל תוספות, קידושין טז ע"א (ד"ה והרב), דוחים הוכחה זו, שהיות שהעבד מוחזק בגופו, זה קניין. חידושי הגרנ"ט (מהד' אורייתא), קידושין, סימן קג (עמ' לב), מקשה על דחייתם, הרי הטעם להצריך קניין הוא משום שחסרה גמירת דעת, וזה שהוא מוחזק בגופו אינו מוכיח שיש לו גמירת דעת למחול. הוא מתוך, שהאדון לא היה מוחל אילולא גמר דעתו, שהרי מיד כשהעבד ישמע על המחילה, יפסיק לעבוד, והאדון לא יכול לכופו מפני שהוא מוחזק בגופו; מה שאינו כך בחוב רגיל, שאמנם הנושה אינו יכול לכוף על הלווה לשלם, אבל הוא יכול לדרת לנכסיו בעל כרחו, ולכן באמירה "אני מוחל" אין הוכחה על גמירת דעת.

משת"ב, קידושין, סימן יב, אות ד, מקשה על הוכחה זו, אולי רק שם מועילה מחילה (לצד שאין גופו קנוי) מפני שהעבד מוחזק בעצמו? הוא מיישב, שמי שהוכיח משם סובר שבכל מחילה החייב מוחזק בגופו ובנכסיו, אלא שיש לנושה שעבוד על נכסיו.

(ג) בכתובות קד ע"א נאמר שהאלמנה ששהתה כ"ה שנים בלי לתבוע את כתובתה, היתומים פטורים, מפני שמן הסתם מחלה, ומדובר שלא עשתה קניין על המחילה, כפי שמוכח ממעשה ר' חייא אריכא שם קד ע"ב. תוספות, בבא מציעא קיב ע"א, ד"ה חוזר (הובא בשו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן ס), הוכיחו ששם מדובר בלי קניין, שהרי אם עשתה קניין על המחילה, איבדה כתובתה מיד, אף בלי המתנת כ"ה שנים. כך הוכיח גם מהרש"א, סנהדרין ו ע"א. ראיה זו הביאו: תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה); תוספות רבנו משה, סנהדרין ו ע"א; מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט; סמ"ג, עשה מח (קצו ע"א). צ"ח, סנהדרין ו ע"א, חמרא וחיי, סנהדרין ו ע"א, ור"ב ליפקין, בהערותיו לתוספות הרא"ש, סנהדרין ו ע"א, הערה 226, דוחים ראיה זו, שאולי שם מדובר במחילה בקניין, אלא שהאלמנה מכחישה שמחלה, וחירושים אינם נאמנים לומר שמחלה, ורק אם שהתה כ"ה שנה, הדבר מוכיח שמחלה. הם מסבירים, שלכן תוספות בסנהדרין הוצרכו להוכיח ממעשה ר' חייא אריכא שמדובר בלי קניין. חמרא וחיי מסביר, שברור ששם מדובר שר' חייא טען שמחלה בלי קניין, שכן אילו היה מדובר שטען שמחלה בקניין, היה לתלמוד לומר זאת. חידושי מהר"ם שיק, סנהדרין ו ע"א, כותב שאין ראיה מעצם זה שמועילה מחילת האלמנה, מפני שאפשר לדרות שמדובר שמחלה ועשתה קניין שאם יאמר בית דין שהמתנה כ"ה שנה היא מחילה, לא תחזור ממחילתה; וההוכחה ממועשה ר' חייא היא ששם מסופר המעשה ולא מסופר שעשתה קניין, ומכאן שאינה צריכה קניין. נפש חיה (לוריא), בבא מציעא קיב ע"א, דוחה ראיה זו, שיתכן שהטעם שהפסידה את כתובתה אינו מטעם מחילה, אלא ששיתקתה היא כהודאה שקיבלה את תשלום כתובתה.

מילואים לשער שני

(ד) את הכלל "טענו חטים והודה לו בשעורים, פטור אף משעורים" (בבא קמא לה ע"ב), נימקו חלק מהראשונים, שהעובדה שלא תבע שעורים מראה שמחל על השעורים (ראה על כך בשער אתה-עשרה, עמ' 426), והיו שם לא עשה קניין. ראייה זו הביאו: תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה); מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט. אך תוספות דוחים ראייה זו, ששם זה לא מטעם מחילה אלא משום שזה כהודאה מצד התובע שהנתבע אינו חייב לו שעורים. (ה) רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג; מרדכי, סנהדרין, סימן תרעט; סמ"ג, עשה קו; הגהות מיימוניות, הלכות מכירה, ה, אות ט; פירוש תלמיד הרמב"ן, סנהדרין ו ע"א; מאירי, סנהדרין ו ע"א; וחיידושי הראי"מ (סלמן), על ירושלמי פאה, פרק ג, דף יד ע"ב ופרק ד, דף טז ע"ג – מביאים ראייה מבבא מציעא ע"ב, וירושלמי פאה, ד, ב, העוסקים במלווה האומר ללווה "הנח את הפירעון על הקרקע והיפטר", ומגיטין ע"ב, העוסק במלווה האומר "זרוק לי חובי והיפטר", שמשמע שמדובר בלי קניין, ומכל מקום המחילה תקפה. אבל תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזר), ותוספות הרא"ש שם, דוחים ראייה זו, שאולי מדובר שם בקניין (ר"ש כהן, מוריה גל' קנט, עמ' פא-פב, מעיר שדחיה זו אפשרית רק לפי הדעה שמועיל קניין חליפין בגוי – ראה בשאלה זו באנציקלופדיה תלמודית, ערך גוי, עמ' שלב-שלב – שהרי בבבא מציעא ע"ב שם מדובר בגוי, וקניין על מחילה צריך להיות חליפין). אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"א), מוכיח שבגיטין ע"ב מדובר שלא עשה קניין, שהרי הגמרא שם אומרת שהחידוש הוא שהנושה אינו יכול לומר "משטה אני כך", והרי שו"ע, חו"מ, פא, יז, כותב שאם עשה קניין אי אפשר לומר "משטה אני כך", הרי שבגיטין שם לא מדובר בקניין. פלפולא חריפתא, על הרא"ש שם, אות ד, דוחה את הראייה, שאולי רק שם מועילה מחילה בלי קניין מפני שהנמחל עשה מעשה שביקש ממנו המחיל לעשות. ר"ב ליפקין, בהערותיו לתוספות הרא"ש, סנהדרין ו ע"א, הערה 230, דוחה את הראייה, ששם אינו מדין מחילה אלא מדין ערב (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 537, אות ד). גם נפש חיה (לוריא), בבא מציעא קיב ע"א, דוחה, שייתכן ששם הוא מדין ערב, לפי השיטה (שו"ע, חו"מ, שפ, א) שיש דין ערב גם ב"זרוק מנה לים". עוד דחה, ששם מדובר במלווה גוי, והלווה פטור מפני שזה רק הפקעת הלוואתו, שמתרת, ושם גם אין חילול השם בזה שלא ישלם. על "זרוק לי חובי" ראה בעמ' 59.

(ו) תוספות הרא"ש, סנהדרין ו ע"א, מביא ראייה שמחילה אינה צריכה קניין, מבבא בתרא מא ע"א, שבמעשה רב ענן נאמר "והא מחיל ליה", ושם לא היה קניין. אבל ר"ב ליפקין, בהערותיו לתוספות הרא"ש שם, הערה 229, דוחה ראייה זו, שלשון מחילה שם אינה בדווקא, שהרי מחילה אינה מועילה בדבר בעין. ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 599-600, הסברים שונים ללשון מחילה שם.

(ז) הגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תלה, וברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו, מביאים ראייה שמחילה אינה צריכה קניין מדברי רב נחמן, בבא מציעא סו ע"ב, שהקונה פירות שלא באו לעולם, לא קנה אף משבאו עולם, אבל אם אכל את הפירות, זכה, והתלמוד מנמק, שהמוכר מוחל לקונה על לקיחת הפירות משבאו לעולם, וזאת אף שאינו עושה קניין על מחילתו. ר"י ליפשיץ, בהערות לתוספות רבנו משה (סנהדרין גדולה, כרך ח), סנהדרין ו ע"א, הערה 29, דוחה את ההוכחה, ששם לא היה חוב מעולם, שמחילה לא נתחייב, אלא הוא קונה את הפירות בזה שהוא לוקח אותם, שזה מעשה קניין, ובורר שאין צורך בקניין כדי ללמד שהמוכר אינו מקפיד. כלומר, הוא מבין שלשון "מחילה" שם אינה בדווקא, אלא במובן מתנה והיתר ליטול; אבל בפשטות המחילה שם היא על חובת הקונה להחזיר את הפירות שלקח, ולזה היה מקום להצריך קניין. בית ישחק, על הרמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, כותב שאף על פי ששם אין זו ממש מחילה אלא מתנה, שהרי מדובר [גם] על פירות בעין (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 153, ובחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), ההוכחה היא שכמו שפירות אלו שהם בידו נחשבים שנתן לו במתנה בלי קניין, כך מחילה אינה צריכה קניין.

(ח) ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכח), ושו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו, מוכיחים שמחילה אינה צריכה קניין, מן האמור בסנהדרין כד ע"א, שתובע האומר לנתבע "מחול לך" אם כך יפסוק הדיין (מדובר בדין פסול, שקיבלו על עצמם) אינו יכול לחזור בו; ושם מדובר בלא קניין, שאילו בקניין, לא היה התלמוד שם אומר שאם אמר נתבע לתובע "אתן לך" אם כך יפסוק הדיין, יכול לחזור בו, לדעה אחת.

(ט) חידושי הראי"מ, פאה, פרק ג, דף יד ע"ב (בירושלמי פאה במהדרות ראי"מ סלמן, תשי"ד), מביא ראייה מהדין במשנה שם, פרק ג, משנה ז, שהמחלק את נכסיו לבניו בפני אשתו איבדה כתובתה מפני שיש אומדנא שמחלה, וזאת אף שלא עשתה קניין.

(י) עמק הלכה (הרוויץ), הלכה ו, סימן ד (עמ' קא במהד' תשמ"ו), מביא ראייה מבבא מציעא צד ע"א, ששם התלמוד אינו מקשה על המשנה מדוע מועילה התנאת שומר לפטור בלי קניין, שבה המפקיד מוחל לו על אחריותו, ומקשה רק על הברייתא האומרת שמועילה התנאתו להחמיר. אך הוא דוחה (בעמ' קב), שייתכן שמחילה צריכה קניין, ורק בשומר היא מועילה בלי קניין מפני שחייב שומר נובע ממה שהתורה אמרה את דעת השומר שהוא מתכוון לכך (תוספות, כתובות נו ע"א, ד"ה הרי), ואם התנה להיות פטור, מעולם לא התחיל חייבו, ועל דעת זה קיבל את השמירה, וזה עדיף ממחילה בגילה.

(יא) שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (קיח ע"א), כותב שמרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, מתכוון להוכיח

מילואים לשער שני

ממוכר שטר ומחלו, שבאופן כללי מחילה אינה צריכה קניין, שהרי לא שייך שם קניין כיוון שכבר הקנה את החוב לקונה, וקניין הקונה קדם לקניין של הנמחל.

(יב) אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"א), מביא ראייה שמחילה אינה צריכה קניין, מכתובות צו ע"א, ששם נאמר שאלמנה שלא תבעה מזונות למשך שנים או שלוש שנים איבדה את מזונותיה, מפני שזה מראה שמחלה; וברור שמדובר בלי קניין, שאילו אם עשתה קניין, הרי מחלה מיד; ועוד ששם נאמר שלא הפסידה מזונותיה שלהבא, ואם מחלה בקניין, הייתה צריכה להפסיד גם להבא.

(יג) אורח משפט, שם, מביא ראייה מבבא מציעא סו ע"ב, ששם נאמר שבמקום שנהוג שהלווה אינו יכול לסלק את המלווה מהמשכנתא על ידי פירעון החוב, והמלווה אמר "אני מוכן להסתלק אם יפרע לי", דבריו מחייבים רק אם עשה קניין, ופירושו התוספות (ד"ה והלכתא) שמדובר שאמר כך אחרי מתן ההלוואה, והטעם הוא מפני שזה לא מחילת חוב אלא מחילת זכות בקרקע, ואילו רב פפא שם סובר שאינו צריך קניין מפני שלדעתו מחילת זכות מועילה כמחילת חוב כמו שהסביר חידושי הריטב"א החדשים שם, ומכאן שמחילה רגילה אינה צריכה קניין. אבל הוא דוחה ראייה זו, שיתכן שהטעם שנפסק שצריך קניין הוא מפני שכל מחילה צריך קניין.

(יד) אורח משפט, שם, מביא ראייה מבבא מציעא קח ע"א, ששם נאמר שמחילת מצרן על זכות הקדימה שלו תקפה רק אם עשו קניין, ורא"ש נימק, שאינו מחילת חוב אלא מחילת זכות בקרקע (ראה שער חמש-עשרה, במילואים, עמ' 1285 ואילך), או כדי שלא יוכל לטעון "משטה אני כך", ומכאן שהדעה שם שאינה צריכה קניין טעמה שזה כמו מחילת חוב, ומכאן שמחילת חוב אינה צריכה קניין. אבל הוא דוחה ראייה זו (בדף כא ע"ב), שיתכן שהטעם שנפסק שצריך קניין הוא מפני שכל מחילה צריכה קניין.

(טו) אורח משפט, שם (כא ע"ב), מביא ראייה מבבא קמא צג ע"א, שם נאמר שהאומר "קרע כסותי ושבור את כדי" והלה קרע ושבר, פטור, והטעם הוא משום מחילה כמו שכתבו תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), וגיטין פד ע"ב, ד"ה ותיפוק (אבל הם כתבו כך רק בדעת ר"מ האומר שאין מועילה התנאה על מה שכתוב בתורה בממוק!); ואין לומר שמדובר שעשו קניין, שהרי אם כן לא הייתה הגמרא שם מחייבת באומר "הכני פצעני" מצד שלא התכוון ברצינות לפטור אותו, כיוון שאם עשה קניין בוודאי התכוון ברצינות לפטור אותו. הוא דוחה ראייה זו, ששם מדובר במחילה מראש, שלא בא לעולם לכלל חיוב, ולכן לא צריך קניין (ראה בשער רביעי, עמ' 168, שקצות החושן הסביר ששם הוא כמויק ברשות, ולכן פטור אף שאין מועילה מחילה על חיוב עתידי), ואין מזה ראייה למחילה אחרי שהיה חיוב.

(טז) ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו, מביא ראייה מהדין שאין דין אונאה אם עבר זמן שהקונה היה יכול להראות לתגר או לקרובו (בבא מציעא מט ע"ב), ונימק רש"י (ד"ה עד כדי) שאחרי הזמן הזה, מחל על אונאתו; והרי שם לא עשה קניין.

יש להעיר שהוכחות א, ג, ד, ו, ז, ט, יב, טז, עוסקות במחילה מכללא, שבה יש אומדנא שהמוחל מחל בלבו, ואולי רק מחילה כזאת מועילה בלי קניין, אבל במחילה מפורשת שמתמכת רק על דיבורו, ייתכן שצריך קניין כדי להוכיח גמירת דעת.

להערה 4

א. כמו כן, תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן צט = תשובות הגאונים (הרכבי), סימן צג (עמ' 283) = שו"ת הרי"ף, סימן קצג, מסביר שמחילה אינה צריכה קניין, מפני שהיא כמתנה שכבר נתקבלה ונמצאת ביד המקבל ולא חסרה משיכה.

ב. שו"ת הרי"ף מיגאש, סימן קו, נימק, שהסכום נמצא בתורת חוב אצל החייב ולא חסרה משיכה.

ג. עיטור, מחילה, ליד אות ד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נב ע"ד ודף נה ע"ד), נימק, שאין צריך קניין מפני שלא חסרה משיכה – וזה בעצם הנימוק שבטקסט.

ד. בני אהרן, חו"מ, רמא (קבא ע"א), מבאר את כוונת המרדכי, שכמו שבמכירת מיטלטלין, אם הם ברשות הקונה, קנה ברגע שהסכים המוכר למכור, משום שחצרו קונה לו, כך גם במחילה, רשותו קונה לו וזוכה במה שבידו ולכן אינה צריכה קניין אחר.

ה. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן צו (הובא בשו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י, עמ' כד), מנמק, שמיד כשמחל, זכה הנמחל במה שבידו.

ו. קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה (הובא בעטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ג), מסביר שלשיטה שמחילה היא הקנאה (ראה שער ראשון, פרק שלישי), אכן צריך קניין במחילה, אבל בכל מחילה יש מעשה קניין, שהחייב זוכה במה שבידו, כמו בקניין חצר או יד, כמו שנימק מרדכי. ¹⁰

ז. נפש חיה (לוריא), בבא מציעא קיב ע"א, כותב שטעם זה שייך רק לשיטת מרדכי, בבא בתרא, סימן תקסה, שממון החוב נחשב ברשות הנושה, ולכן החייב קונה אותו על ידי המחילה מפני שהוא כדבר בעין, ונמצא בחצרו, ולא שייך בו קניין סודר, מפני שהמחילה היא כהקנאת גוף דמי החוב לחייב, ומטבע אינו נקנה בחליפין; אבל הלכה היא שחוב נחשב שאינו ברשותו, כדברי שו"ע, יו"ד, רנח, ח.

מילואים לשער שני

ח. משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' פט), מבאר את כוונת המרדכי, שמחילה אינה צריכה קניין מפני שאפשר להקנות למי שהממון תחת שליטתו גם בלי מעשה קניין, כמו בהקנת פיקדון לשומר. והוא כותב (בעמ' צב) שגם הריטבי"א סובר כך, ולכן סובר שמועילה מחילה לקטן (ראה בשמו בשער שתי-עשרה, עמ' 502).

ט. ברכת אברהם (ארלנגר), קידושין טו ע"א (עמ' עב), מסביר על פי רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, האומר שפיקדון נקנה לנפקד בדברים בלי מעשה קניין כיוון שהוא ברשותו, וכך הוא בחוב, כיוון שהוא נמצא ברשותו של החייב.

י. ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 2, מסביר על פי מה שכתב מחנה אפרים (שנביא בשער שלוש-עשרה, עמ' 509) שגם לשיתת ההקאה זה הקנאה דממילא – אין צריך קניין מפני שאין כאן הקנאה של ממון מיד ליד אלא הקנאת זכות ממונית.

להערה 7

א. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, הגהות בית יוסף, אות ו, נימק, שמחילה אינה צריכה קניין מפני שהחייב מוחזק בחוב והמוחל אינו נותן כלום.

ב. ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ב, מנמק שאינה צריכה קניין מפני שהכסף כבר ביד המקבל, והנותן אינו צריך למסור לו אלא לסלק את כוחו מהכסף – לכן די באמירת "הנני מוחל לך", ובוהו מסתלק מהכסף וממילא זוכה המקבל בכסף.

ג. סמ"ע, יב, ס"ק כא (הובא במאזניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח, בשו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצו, ובשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה), שו"ת כרם שלמה (אמריליו), יו"ד, סימן יא (יב ע"א), ובן ידיר, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מו ע"א), מנמקים שמחילה אינה צריכה קניין מפני שמיד כשמחל, הסתלק המוחל.

ד. שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסו, כותב שהיות שמחילה היא רק סילוק, אינה צריכה קניין, מפני שקניין דרוש רק לחיבור. גם בחידושי רבנו עזריאל, קידושין טו ע"א (עמ' שכה), הסביר שמחילה אינה צריכה קניין מפני שהיא רק פירוד ורק הווייה צריכה קניין ואילו פירוד אינו צריך קניין, כדברי הסמ"ע, שמיד כשמחל, הסתלק המוחל.

ה. אמת ליעקב (קמינצקי), נשים, עמ' מב, נימק שחיוב הלווה לשלם הוא זכות של המלווה והוא יכול להסתלק ממנה בלי קניין (כלומר, שמחילה היא הפקעה). קובץ שיעורים, כתובות, אות רצו, נימק, שהנושה אינו נותן דבר לחייב, אלא רק מסלק את שעבודו, כמו שהפקר אינו צריך קניין.

ו. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 217, מנמק, שבמחילה אין צורך בדעת כמו קניין אלא די במצב נפשי של הסתלקות, ולכן אינה צריכה קניין.

ז. רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, כותב שאין טעם לקניין במחילה, ובהלכה יג נקט שקניין לא מועיל בה. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג (קפ ע"ד), מסביר שקניין הוא מתורת חליפין, חפץ מתורת חפץ, וזה לא שייך במחילה. וחזרו על הסברו בסימן טז (רא ע"ד), והסביר שאף שמחילה אינה צריכה קניין, זה לא שהיא חזקה יותר ממתנה אלא שלא שייך בה קניין, מהטעם הנ"ל.

ח. אבן האזל, הלכות מכירה, א, א, כותב שלרמב"ם הטעם הוא שהיא רק סילוק, ולכן לא שייך בה קניין. ובהלכות זכייה ומתנה, ג, ב, כתב שלרמב"ם הטעם הוא שהיות שהוא מוחל על דבר שהוא כבר אצל החייב, לא שייך קניין, מפני שמיד כשמחל נגמרה המחילה ולא שייך להוסיף עוד קניין על זה. נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה, ביאר שכוונתו היא שסילוק תלוי רק בנושה, וקניין שייך רק בין קונה ומקנה. ¹

ט. ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון ל"ח שמואלביץ, עמ' קעט, כותב שכוונת הרמב"ם היא שלא שייך קניין במחילה, מפני שהיא רצון בעלמא ולא עשייה (ראה בשמו במילואים להערה 153).

י. ס' דויטש, "גמירת דעת", שנתון המשפט העברי ו-1 (תשל"ט-תשמ'), עמ' 88, נימק, שמעשה קניין דרוש רק להעברת בעלות או זכויות קנייניות בנכס, אבל אין צריך קניין להסתלקות מבעלות, כגון בחלוקת ירושה, שחרור עבד או גירושי אישה, ומחילה היא הסתלקות.

יא. פסקי רקנטי, סימן תקנט, מביא שהרי"ף מנמק, "מפני שמעצמו מוחל".

יב. נימוקים אחרים: אוהב מישרים, סימן פח (עמ' תכא-תכב), מנמק, שמה שצריך קניין במכר הוא משום שמה יאמר המוכר לקונה "נשרפו חטיף בעלייה" (זה נאמר בבבא מציעא מו ע"ב כנימוק לכך שרק משיכה קונה), אבל במקום שאין חשש זה, כגון בהתחייבות, אין צריך קניין אלא די שיאמר בפירוש שהוא רוצה להקנות, וכן במחילה, ולא חוששים שמה לא גמר בדעתו, מפני שאין אדם נותן מתנה לחברו אם לא קיבל הנאה ממנו (מגילה כו ע"ב).

אבל נימוק זה אינו שייך במחילה בתמורה.

יג. זכרון יהודה (מונק), סימן כב (מא ע"ד), מנמק שמעשה קניין נועד רק לגלות שיש לו גמירת דעת, ובמחילה יש אומדנא שגומר בלבד למחול. וכן שם, סימן טז (לב ע"ב), נימק שיש אומדנא שהמוחל מוחל בלב שלם, ולכן אין צריך הוכחה לזה (על ידי קניין). כמו כן, תורת נתן (קפלן), חלק ב עמ' 18, נימק שקניין חל לא בגלל מעשה הקניין אלא בגלל גמירת דעת, אלא שאם עשה מעשה קניין יש גמירת דעת, ובמחילה, יש הקנאה בלב שלם ולכן אינה צריכה מעשה קניין. כמו כן, שיעורי ר' דוד פוברסקי, סנהדרין ו ע"א, אות קג, כותב שגם לדעה שמחילה היא הקנאה, אינה צריכה קניין, מפני שמצאנו בכמה מקומות שדברים נקנים באמירה אם יש גמירת דעת בלי מעשה

מילואים לשער שני

קניין. אבל דבריו קשים, שהרי מדובר שם במצבים שבהם יש הוכחה אחרת שיש לצדדים גמירת דעת, ולכן אין צריך קניין, כפי שכתב ר"א הרצוג, פסקים וכתבים, חלק ט, סימן קיא, עמ' תז-תח; ואילו במחילה סתמית אין הוכחה על גמירת דעת.

יד. נעמיות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה, מנמק שמטרת מעשה קניין בכל התורה הוא להשלים את גמירת דעת של הנותן והמקבל (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 335), ובמחילה יש גמירת דעת גם בלי עשיית מעשה, מפני שאינו מוציא דבר בעין מרשותו לרשות אחר. הוא מציין שכך כתב חידושי הגר"ט, סימן ק (במהד' אורייטא).

טו. חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כותב שמחילה אינה צריכה קניין אף שהיא עושה חלות, מפני שחלות כמו של מחילה אינה צריכה קניין, או שדיבור המחילה עצמו נחשב קניין.

טז. צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, דוחה את הנימוק (ליד ציון הערה 4) שהחייב מוחזק, שהרי חוב נחשב שאינו ברשותו, גם לא ברשות החייב; אלא הוא מנמק, שאין צורך שהחוב יצא מרשות הנושה.

יז. ראב"ן, שנביא בשער שיש, עמ' 284, נוקט שמועילה מחילת חוב בשטר בלי קניין, מפני שרואים כאילו הנושה בדק ומצא שאכן החייב אינו חייב לו, וזו הודאה שאינו חייב לו. זה יכול לשמש נימוק לכך שכל מחילה אינה צריכה קניין, על פי התפיסה שמחילה היא הודאה – ראה מאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עין בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76-90.

להערה 12

א. עוד כתבו כך: תשובות בעלי התוספות, סימן פט, עמ' 170; ניווקי יוסף, בבא מציעא סח ע"ב (בדפי הרי"ף); תשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן ט (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן יג וסימן קטז); שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סימן ב (ט ע"ב); ר"ז ורהפטיג, מזכרת, עמ' 516.

ב. גם מאירי, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה), מסביר שפשרה צריכה קניין, מפני שאינו יודע על מה הוא מוחל, וזה כעין מחילת טעות; אבל כיוון שזה לא טעות גמורה, שהרי אמר שהוא מקבל על עצמו את הפשרה, קניין מחזק את הדבר. וכן כתב בקיצור במאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלווקח).

ג. גם שו"ת זקן אהרן (הלוי), סימן קלט, מסביר שמחילת התובע בפשרה צריכה קניין, מפני שאינו יודע מה יפסקו לו, ועוד, שהוא מסכים להתפשר רק מתוך פחד שחברו יזכה בדיון, ולא גמר בדעתו למחול; ואף שקניין בטעות אינו מועיל, מכל מקום בפשרה מועיל קניין, מפני שיש גם מחילה וגם קניין; וגם כאן, אם טעה בחשבון, חוזר. ובסימן קנה הסביר שפשרה נראית כמחילה בטעות ולכן הצריכו קניין, ומכל מקום מועיל קניין מפני שזה לא ממש מחילה בטעות, שהרי המחול עצמו מינה את הדיינים והסכים לפשר. ראה שער שמיני, במילואים להערה 181, בשאלה מדוע מועיל קניין בפשרה, הרי מחילה בטעות בטלה אף בקניין?

ד. יד רמה, סנהדרין כד ע"ב (ד"ה והני), כותב שמי שמוחל בלי לתלות את מחילתו בדעת אחרים או בדעת בעל דינו או בדבר אחר, מחילתו חלה מיד, אבל אם הוא תולה את מחילתו בדבר אחר, צריך קניין, מפני שאין לו גמירת דעת, כיוון שהוא חושב שיתכן שיבואו עדים. ונראה שכונתו להסביר מדוע פשרה צריכה קניין.

להערה 15

גם תוספות הרא"ש, סנהדרין ו ע"א, מנמק שפשרה היא כמו מחילה בטעות מפני שהפשרנים אומרים לכל אחד שאין הדין עמו, כדי להטיל שלום, ומשכנעים אותם למחול שלא כדיון, לכן צריך קניין כדי לחזק את הדבר. גם סמ"ע, יב, ס"ק טו (הובא בשו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא [שהובא על ידי ר' יצחק ידידיה פרנקל, תורה שבעל פה, כרך יט, תשל"ז, עמ' מא], ובתהלה לדוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה, על סימן יב), ושו"ת מטה אשר, סימן ג (י ע"א), מסבירים שבפשרה צריך קניין כדי שלא יאמר שהדיינים הטעו אותו להתפשר.

להערה 19

א. אגב, ר"מ בריס כותב (בעמ' 217, ובהערה 112) שלרמב"ם גם ההסכם לקבל דיינים פסולים עניינו הקניית סמכות לאותו דין, קניין בין הבית דין לצדדים, ולכן רמב"ם, הלכות סנהדרין, ז, ב, כותב שגם הצד האומר "מחול לך" (אם כך יקבע הדין) צריך קניין, מפני שזאת לא הקנאה בין הצדדים עצמם, שבה אפשר לומר שמחילה אינה צריכה קניין.

ב. הסבר אפשרי נוסף: ישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ג, מעלה אפשרות להסביר שאם התובע לא עשה קניין על מחילתו, אינה תקפה, מפני שכנגדו הנחבע מתחייב לקיים את הפשרה, ובלי קניין התחייבותו אינה חלה, ואין זה הוגן שהמחילה תהיה תקפה ואילו ההתחייבות לא תהיה תקפה (ראה בדומה בשער עשירי, עמ' 415, על מחילה הדינית). והוא דוחה הסבר זה בכך שהתובע נכנס לעניין על דעת למחול; ואין כוונתו ברורה. אפשר לדחות

מילואים לשער שני

הסבר זה בכך שאם הנתבע לא יקיים את התחייבותו, מחילת התובע בטלה גם אם עשה קניין, מפני שהייתה מותנית מכללא בכך שהנתבע יקיים את שלו.

להערה 23

א. גם פסקי ר"ד, סנהדרין ו ע"א, כותב שרק התחייבות הנתבע לשלם צריכה קניין, אבל מחילת התובע מועילה בלי קניין. אלא שהוא כותב שגם מחילת התובע צריכה קניין אם יש שטר על החוב, בשיטתו, בשער שיש, שגם מחילה רגילה על חוב בשטר צריכה קניין.

ב. שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנח, מעלה אפשרות שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), מחילה במסגרת פשרה תקפה רק אם עשו קניין, מה שאינו כן לשיטה (שם, פרק שני) שמחילה היא רק סילוק רשות. דבריו קשים, שהרי מחילה רגילה אינה צריכה קניין גם לשיטת ההקנאה, ומדוע מחילה במסגרת פשרה שונה? ¹⁰

להערה 26

א. כמו כן, עיטור, מחילה, ליד אות ד, כותב שלשופרא דשטרא עושים קניין; ובנוסף שטר מחילה שבסוף הלכות מחילה, נקט "הווי עלי סהדי בקניין". כמו כן, רב האי גאון, ספר השטרות, שטר ד, בשטר מחילה כללית, נוקט שעשו קניין. גם בנוסף שטר מחילה שבשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, מוזכר שעשו קניין.

ב. שו"ת ר"י מיגאש, סימן קכב, ושו"ת הרמב"ם (מהר" בלאו), סימן תז, מספרים על מקרים שעשו מחילה בקניין. ג. רמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח, מזכיר קניין על מחילה, ולחם משנה שם מסביר שהקניין נעשה רק כדי שלא יוכל לומר שהיה מהתל, כדברי הרמב"ם בפרק ה שם. כמו כן, רמב"ם, הלכות אישות, כב, יט, מזכיר קניין על מחילת אישה, ואורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג), מסביר שזה לחזק את הדבר, כדי שלא תוכל לטעון "משטה אני", כדברי הרמב"ם שם.

ד. כמו כן, ר' יוחנן שברון, בית אהרן וישראל, גל' יד, עמ' כט, הערה 2, מסביר את מה שרמ"א, סדר הגט, סעיף פא (הובא בתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 424), כותב שבשעת גירושין אומרים לאישה שתמחל על הכתובה, מחשש שיריבו אחר כך בעניין הכתובה והבעל יאמר שעל דעת זה לא גירש אותה ויוציא לעז על הגט, וכתב שיעשו קניין על המחילה – הצריכו קניין רק לרווחא דמילתא, כדי למנוע חששות, כמו שכתב רמב"ם, שנהגו לעשות קניין כדי להודיע שאינו עושה כמהתל.

ה. בשטרי המחילה המובאים בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ז, חו"מ, סימן ט, אותיות ז-ט, נזכר שעשו קניין.

להערה 29

א. קרית מלך רב, חלק ב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"א), מסופק בשאלה זו. ב. כסא אליהו שם מוכיח שיש הבדל בין מקרה זה למקרה בקניית קרקע (הערה 28), שהרי במקום שנהגו למכור קרקע בשטר, לא מועיל קניין כסף לבד גם אם אמר המוכר בפירוש "אני מוכר תמורת כסף זה בלב שלם", מפני שלא סמכה דעתו, כיוון שהוא חושב שהכסף גומר את הקניין, ובאמת לא נעשו דרכי הקניין הראויים; ואילו במחילה, כתב הרמב"ם שם שאם אמר שהוא מוחל בלב שלם, מועיל בלי קניין, גם במקום שנהגו לעשות קניין (כאמור ליד ציון הערה 32); הרי שמחילה שונה מקניית קרקע בכסף.

ג. שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (ד"ה אמנם נראה וד"ה וחורוני), מבחין בין נידונו לקניית קרקע, ששם, במקום שכותבים שטר, לא מועיל כסף בלי שטר גם בהלמיד חכם שידוע שכסף לבד קונה, מפני שהוא יודע שגם שטר הוא קניין שלם בפני עצמו, ולכן הוא רוצה לקנות בשני קניינים גמורים כמנהג המקום, ואין דעתו סומכת לקנות בכסף לבד; מה שאינו כן כאן שהקניין אינו מעלה ואינו מוריד, ובא רק להראות שאינו מהתל, כמו שכתב רמב"ם שם, לכן אף שנהגו לעשות קניין, מכל מקום אם לא עשו קניין, המחילה תקפה אם ידוע שמחל באמת וסמכה דעתו. הוא מוסיף שאם כתוב בשטר המחילה כמקובל "ולפיו כת, קניינו", זו סיבה נוספת שהמחילה תחול בלי קניין, מפני שזה מפרסם שמחילה אינה צריכה קניין והקניין אינו עיקר. הוא רומז (בד"ה והרשב"א) לקושי נוסף, מהדין (קידושין שם) שקניין שטר אינו מועיל בקניית קרקע בלי מתן כסף, והסביר חידושי הרשב"א, קידושין כו ע"א, שזו תקנת חכמים, משום שייתכן שלא סמכה דעתו; וגם במחילה בלי קניין היינו צריכים לומר שאינה תקפה מפני שלא סמכה דעתו. אבל הוא משיב על כך, שהרשב"א שם הסביר שהתלמוד "קם אדעתא דאינשי" והעריך שלא סמכה דעתם לקנות בלי מתן כסף, ואם כן אין לתלמוד משם, מפני שהתלמוד הכיר את דעת בני האדם, אבל לנו אין לומר שאנו יודעים שאין דעת בני אדם למחול בלי קניין. הוא מוכיח שאין צריך קניין, שהרי בימי הרמב"ם והגאונים (כמצוין במגיד משנה, הלכות מכירה, ה, יב) כבר הורגלו לעשות קניין במחילה, ובכל זאת לא אמרו הפוסקים שקניין מעכב.

ד. ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ז (הובא בקיצור בשו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א), כותב שגם אם משווים את נידונו לקניית קרקע, הרי שו"ע, חו"מ, קצב, טז, סובר שגם במקום שכותבים שטר, מועילה חזקה בלבד, ולפי זה גם במחילה אין צריך קניין, שהרי הנתבע מוחזק בחוב; אבל לדעה שבמקום שכותבים שטר לא

מילואים לשער שני

מועילה חזקה בלבד (ראה על כך ברור הלכה, קידושין כו ע"א, ציון א), גם מחילה לא תועיל בלי קניין, מפני שלא סמכה דעתו למחול עד שעת הקניין. לגבי סברת יוסף אומץ שרק במכירת קרקע אומרים כך מפני שגם שטר מועיל בפני עצמו והקונה מעוניין לקנות בשני קניינים גמורים ולא סמכה דעתו לקנות בכסף בלבד, הוא מעיר שההסבר לא יתקבל לפי הדעה המובאת בר"ן על הרי"ף, קידושין י ע"א (בדפי הרי"ף), שהדברים אמורים גם בשטר ראיה.

ה. פנים במשפט, יב, ס"ק יט, מוכיח משו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח, שכתב על פי הרמב"ם שם שבכל מקום שיש לחוש שלא מחל מחפץ לב ולא גמר בלבד, צריך קניין, הרי שהוא מפרש שהרמב"ם הצריך קניין רק במקום שיש לחוש שהיה מהתל, כמו בכעס, אבל במקרה סתמי, אינה צריכה קניין.

ו. שו"ת דבר שמואל (עמאר), חו"מ, סימן ס, מוכיח שהמחילה תקפה, מהרמ"א (הערה 34) האומר שגם אם עשה המוחל קניין פסול, המחילה תקפה, אף שהיה מקום לומר שהתכוון שהמחילה תחול רק אם יעשה קניין גמור, וקל וחומר כאן שאין יסוד להניח כך. הוא מבדיל בין גירוננו לקניית קרקע בכסף, בכך ששטר הוא אחד הקניינים, והוא קניין שלם, אבל כאן הקניין במחילה אינו כלום.

ז. שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא, כותב שמספק, המוחזק יכול לומר "קים לי". שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יט, כותב שהמלווה המוחזק יכול לומר "קים לי" כדעה שיכול לחזור בו אם לא עשה קניין.

ח. המחלוקת מובאת בפד"ר, כרך ט, עמ' 101–102.

ט. ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"א), כותב שבזמננו אין נפקות בשאלה זו, מפני שהשלחן ערוך לא הביא את המנהג שהזכיר הרמב"ם שנהגו לעשות קניין במחילה. דבריו קשים, שהרי זה שאלה של מציאות, אם בזמננו נהגו כך או לא.

להערה 33

א. הם מביאים ראיה ממה שנפסק בתחומים שונים, שהמוסיף קניין פסול על קניין כשר, לא קנה (ראה על כך בחוק לישראל, מתנה, סעיף 6): (א) בבבא בתרא קנב ע"א נאמר ששכיב מרע שנתן מתנה ועשה קניין על כך, המתנה בטלה, מפני שהתכוון להקנות לאחר מותו ואז כבר אינו יכול להקנות בקניין זה; ואף שמתנת שכיב מרע מועילה לאחר מותו בלי קניין, כאן הראה שהוא רוצה להקנות דווקא בקניין. (ב) בבבא מציעא י ע"א נאמר שהמתנפל על מציאה, אינו קונה אותה אף אם היא בתוך ארבע אמותיו, ואף שבדרך כלל ארבע אמותיו של אדם קנות לו, כאן אין קנות לו, מפני שגילה דעתו שאינו רוצה לקנות על ידי ארבע אמותיו אלא על ידי הנפילה, והרי הנפילה אינה מועיל.

ב. שו"ת שער אשר, חלק ב, חו"מ, סימן כו (סז ע"א), מעלה אפשרות שהשלחן ערוך סובר שלא מועילה המחילה, שהרי בחו"מ, קצח, ז, פסק שהמוכר ספינה ואמר לקונה למשוך אותה, ולא משך אלא המוכר רק מסר (העביר את חבל הספינה לקונה), לא קנה הקונה, אף שבדרך כלל ספינה נקנית במסירה, כיוון שהמוכר גילה את דעתו שהוא רוצה להקנות במשיכה. והוא כותב (בדף סו ע"ד) שזאת גם דעת שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן קכג, שהרי הוא כתב שלדעת שו"ת הריב"ש, סימן שמה, אם עשה שני קניינים והזכיר את שניהם בפירוש, די שאחד מהם יהיה כשר, אבל אם עשה שני קניינים והזכיר רק אחד, כוונתו שיקנה רק בזה שהזכיר (ואם הזכיר רק את הקניין הפסול, לא קנה), ולכן בשכיב מרע שעשה קניין לא קנה המקבל מפני שלא הזכיר הנותן את הדין ששכיב מרע קונה באמירה – לפי זה העושה מחילה בקניין, שהזכיר רק את קניין הסודר, המחילה בטלה אם הקניין פסול. אבל הוא כותב (בדף סח ע"א) שגם לפי בית דוד, אם הזכיר את המחילה יחד עם הקניין, מועילה המחילה גם אם לא הזכיר את המחילה בנפרד אחר כך, ורק בשכיב מרע אומרים שלא גמר בדעתו להקנות אלא בקניין, מפני שלא הזכיר את הדין ששכיב מרע קונה באמירה, והרי חכמים לא אמרו ששכיב מרע אינו צריך קניין, אלא אמרו שאמירתו היא בקניין, ולכן היה צריך להזכיר זאת, ואם לא הזכיר, הוא כאומר שאינו רוצה לקנות בזה, אבל במחילה מן הדין אינה צריכה קניין, ולכן לא היה צריך לחזור ולומר את דברי המחילה בנפרד מהקניין, שהרי הדברים הללו אינם מועילים לשם קניין (כך נראית כוונתו).

ג. ערך שי שם מביא ראיה מתוספות, גיטין סו ע"ב (ד"ה והא); על דאיתו ראה ר"נ אתרוג, אוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סימן מא.

ד. רוב דגן (הלוי), חו"מ, רמא, ס"ק ד, כותב שאם כבר מחל אלא שעשה קניין שיכתוב שטר מחילה, החוב מחול גם לדעה זו, שהרי מחל, ולא משנה שהקניין הוא "קניין דברים" (ראה ליד ציון הערה 239), מפני שהקניין הפסול מתייחס רק לשטר ולא למחילה עצמה. ועיין שם, בדיונו בראיות שמביא בני יעקב, דף קז, בעניין זה.

להערה 34

א. נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ב, מעיר שמהרי"ק נוקט "קניין פסול", והיינו כגון שעשה קניין סודר בדבר שאינו כלי, ובזה יש חידוש, שאין אומרים שהתכוון למחול רק בקניין והרי לא היה קניין; אבל אם עשה קניין טוב בפני עדים פסולים (המקרה שליד ציון הערה 40), פשוט שמועיל.

מילואים לשער שני

ב. פוסקים אלו משיבים על הראיות של הדעה הראשונה (במילואים להערה 33): הר"י מיגאש שם, ד"ה ואמנם (הובא בשער אשר שם), מסביר שהטעם שהמתנפל על מציאה לא קנה, הוא שגילה את דעתו שאינו רוצה שיקנו לו ארבע אמותיו, ולכן מתברר שארבע אמות אלה אינן חצרו בכלל, מפני שחכמים תיקנו שארבע אמות של אדם קונות לו רק אם התכוון שאותן ארבע אמות יהיו חצרו, אבל אם הייתה מציאה בחצרו ונפל עליה, אין אומרים שבכך שנפל גילה את דעתו שלא נוח לו שתקנה לו חצרו, מפני שחצרו קונה לו בכל מצב, מתוך שהיא חצרו, והנפילה שנפל עליה הוא דבר נוסף; וגם כאן, מאחר שמחילה אינה צריכה קניין, היא תקפה, והקניין הוא דבר נוסף ואין מתחשבים בו.

ג. שער אשר, שם, משיב על הראיות: (א) (בדף סו ע"ב) רק במתנת שכיב מרע בקניין אומרים "לא גמר להקנותו אלא בקניין", מפני שמעיקר הדין היה צריך קניין אלא שחכמים תיקנו שדי באמירה, ואם גילה דעתו שאינו רוצה בתקנה, כגון אם עשה קניין, מחזירים אותו לדין העיקרי, שצריך קניין; אבל במחילה מעיקר הדין אינו צריך קניין, ולכן אם עשה קניין אומרים שהתכוון רק לחזק את הדבר (כך הסביר גם ביאור הגר"א, חו"מ, רמ"א, ס"ק ו); והוא מסתמך על הבחנת ר"י מיגאש, שהיא הבחנה דומה. והוא כותב שלכך התכוון גם שו"ת פני משה, חלק א, סימן כ, בהבחנתו בין מחילה לשכיב מרע. (ב) (בדף סז ע"ב) מה שאומר הרשב"א, המובא בחידושי הר"ן, בבא מציעא י ע"א (אבל בחידושי הרשב"א, בבא מציעא י ע"ב, נאמר להיפך), שהנופל על מציאה, מבטל גם קניין דאורייתא וזה אינו מתיישב על ידי ההבחנה הנ"ל, שהרי לפיה, אם הקניין העיקרי הוא דאורייתא, אינו מתבטל על ידי תוספת פסולה) – הוא משום שהיה גילוי דעת מפורש שאינו רוצה לקנות, שהרי לא היה צריך ליפול על המציאה, כיוון שכבר הייתה בארבע אמותיו וכבר קנה אותה, ונפילתו מראה שאינו רוצה לקנות בקניין הראשון מפני שאם אינו קונה בעל כרחו; לעומת זאת, במוחל בקניין, שהמחילה והקניין הם בבת אחת, אין כאן גילוי דעת מפורש שאינו רוצה שהאמירה תחול, שהרי ייתכן שרק רצה לעשות דבר נוסף לחזק. (ג) (בדף סז ע"ג) מה שכתב שו"ת הריב"ש, סימן שמה, שבכל שני קניינים, מניחים שהתכוון לקנות בשניהם, ואם אחד לא מועיל, לא קנה (כך כתבו בדעתו שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן לג, ושו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן נא) – אמור רק בשני קניינים, מפני שאנשים רגילים לעשות רק קניין אחד, וכיוון שעשה שני קניינים, הראה שהוא מקפיד על כך, אבל במחילה בקניין, הוא חשב שלא מועילה אמירה בלבד ולכן עושה קניין לחזק, ולכן אם מסיבה כלשהי הקניין לא מועיל, המחילה תקפה.

ד. ר' יעקב שור, בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כד (עג ע"ב), כותב שדעה זו סוברת שגם הנופל על המציאה קונה בארבע אמות, כפי שפסק רמ"א, חו"מ, רסח, א, מפני שלמעשה התכוון לקנות, וכך גם כאן. ה. זכרון יהודה (מונק), סימן יא (כג ע"ג), מקשה מר"ן, נדרים ב ע"א, האומר שנדר בהתפסה דבר האסור בטל, ולא אומרים נספרי את ההתפסה והרי נדר בלי התפסה תקף, וזאת מפני שגילה דעתו שרוצה להתפסה. עיין שם, סימן כב (מא ע"ג), בתירוץ לכך. ובסימן טז (לב ע"ב), הוא מקשה מהדעה שמצוות אינן צריכות כוונה, ובכל אם מתכוון שלא לצאת, אינו יוצא, ואין אומרים שנתעלם מכוונתו ותישאר מצווה בלי כוונה, שיצא. עיין שם לתירוץ.

ו. המחלוקת מובאת בשו"ת ברוך מבנים (סוף ספר זכרונות אליהו, י"ד, במהד' תרצ"ו), סימן ג, עמ' עב.

להערה 38

צמח ארוז, בבא מציעא י ע"א (עמ' תיא), מסביר שכשהחייב רוצה לקנות את ממון החוב, החוב נמצא ברשותו, ולכן קנה מטעם קניין חצר אף שהנושה רוצה להקנות בקניין אחר שהוא פסול, מפני שהוא כמו המקדש אישה על תנאי שיעשה מעשה פלוני, והרי עשה (כלומר, הקניין שעשה מועיל לא בתור קניין אלא בתור קיום תנאי במחילה, ולכן לא משנה שהקניין פסול לפי אַמַת מידה הלכתית). עיין שם, שהוא מיישב מה שקשה על זה מכתובות נה ע"ב וממתנת שכיב מרע שכתוב בה, קניין שגמר להקנותו רק בקניין.

להערה 39

א. עוד פסקו כך: ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כ); רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט (הובא בטור, אהע"ז, קה, ובשערי צדק א (תש"ס), עמ' 139); שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן שו; סימני יוסף, קידושין טז ע"א; שו"ת הריב"ש, סימן קמב, תעז (מב), סימן תעז (עמ' תשיא), וסימן תצג; סמ"ג, עשה פב (קסא ע"ב); ב"י, חו"מ, סח, ו, ושו"ע, אהע"ז, קה, ה (על כתובה); הובא בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז, סימן שכז, חלק ה, סימן אלף תקפג (ריט), וחלק ו, סימן שני אלפים פו; שו"ת יכין ובעז, חלק א, סימן קלג, עמ' 391; ש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק מח; שו"ת זכות אבות, סימן כב (כו ע"ד); שו"ת פני משה, חלק א, סימן נז (קכט ע"ב); שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן לא, סימן מג (לג ע"ד–לד ע"א), וסימן מה (לו ע"ד); כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט, חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ה (הובא בשו"ת תעלומות לב, חלק א, חו"מ, סימן ל); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לה ע"א); שו"ת בני יהודה (עייאש; בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קה ע"ב); שו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קג ע"י); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א.

מילואים לשער שני

ב. פנים במשפט, יב, ס"ק טז, מוכיח מרשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה ומקולי), ומטור, חו"מ, סא, א, שאין צורך בעדים – עיין שם להוכחתו. פנים במשפט, סא, ס"ק ג, מוכיח כן מסמ"ע, סא, ס"ק ב – עיין שם להוכחתו. ג. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ה, מביא ראייה להלכה זו ממה שנאמר בקידושין סה ע"ב, שהודאת בעל דין מועילה גם בלי עדים מפני שאינו חב לאחרים, ולפי זה, גם במחילה, שאינה חבה לאחרים, מועילה הודאת הנושה שמחל גם בלי עדים.

ד. קושיה ממסכת קידושין: בקידושין טז ע"א נאמר לעניין מחילה "באפי תרי", ולכאורה מוכח משם שמחילה מועילה רק אם נעשתה בנוכחות עדים. ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף), מבאר שהתלמוד לא נקט כך בדווקא, אלא לומר שאם מחל בפני עדים, נחשב כאילו חתמו על כך בשטר. נימוקי יוסף, קידושין טז ע"א, וחקרי לב שם, מסבירים שהתלמוד נקט "באפי תרי" לומר שדי בזה כדי שלא יוכל להכחיש. ש"ך שם מבאר שמה שנאמר "באפי תרי" אינו בדווקא, אלא לעומת מה שזכר שם שטר שחרור, הסוגיה מציעה לומר בפני עדים את מה שכתוב בשטר. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"א), מסביר שהתלמוד נקט "באפי תרי", מפני שרגילים למחול בפני שנים כדי למנוע כפירה, כמו שכתבו תוספות, קידושין סה ע"ב (ד"ה לא), על דבר דומה. אבל הוא מקשה, אם זה נכתב רק מחמת הרגילות, מדוע התלמוד מוסיף "או באפי בי דינא"? אמת ליעקב (קמניצקי), נשים, עמ' קסב, מסביר שהתלמוד נקט "באפי בית דין" לפי ההווה אמינא בסוגיה שם, שעבר אין גופו קנוי, שלכן אם הוא עבד שמכרוהו בית דין, צריך למחול בבית דין. הלכה למשה (אמריליו), הלכות מכירה, ה, יא, מסביר שהתלמוד נקט "באפי תרי" כדי שלא יוכלו לערער אחר כך שהוא עדיין עבד (מצד האיטור), אבל לעניין הממון אין צריך עדים.

ה. מקורות נגדיים: שו"ת נאמן שמואל, סימן קא (קלה ע"ג), מצריך עדים. אבל שבט בנימין (פונטרמולי), סימן רצד, כותב שנאמן שמואל מסכים שבמחילה רגילה אין צורך בעדים, והצריך עדים רק בנידון, שהיו שלושה שותפים, שאחד מהם מחל לשותף שהיה אצלו ולא לשלישי שהיה בעיר אחרת, ולא ידע על המחילה, אלא המשך להתעסק על דעת זה – ובזה בלי עדים המחילה בטלה, מפני שהוא כמו מפקיד שרוצה למחול את הפיקדון לאחר. ו. גם שו"ת שעות דרבנן, סימן ב, דף ו ע"ד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף ס ע"ג), כותב שמחילה צריכה להיות בפני עדים.

ז. יד רמה, סנהדרין כד ע"ב (ד"ה והגין), כותב שמחילה מועילה גם בשוק (כלומר, מחוץ לבית דין), ומביא ראייה מקידושין טז שם, שדי באמירה בפני שניים. לא ברור האם כוונתו לומר שצריך עדים.

ח. פוסקים שהזכירו מחילה בפני עדים, ויישוב דבריהם: טור, חו"מ, קנז, ט, נוקט "אם יש עדים שמחלו זה לזה על היוק ראייה", ושם קנה, א: "אם יש ראייה שמחל". חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ה, מיישב שהטור נקט כך מפני שאם אין עדים, הנתבע יכול לכפור.

ט. רמ"א, אהע"ז, קיח, ת, מזכיר מחילה בפני עדים. חלקת מחוקק, קיח, ס"ק ח, מסביר שנקט עדים כדי למנוע הכחשה.

י. שו"ע, חו"מ, פא, כט, כותב: "המוחל חובו בפני עדים, אינו צריך לומר אתם עדיי". שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א, מסביר שלא נקט בפני עדים בדווקא.

יא. שו"ת הב"ח הישנות, סימן כא, נוקט (שלוש פעמים) שמועילה מחילה "בפני שנים". צריך לומר שלא כתב כך בדווקא, אלא כתב כך אגב שהביא את סוגיית קידושין הג"ל, שהזכירה "באפי תרי".

יב. עיין בית מאיר, אהע"ז, לח, לה, בשאלה האם מחילת תנאי בקידושין צריכה עדים.

להערה 40

מהרש"ם, בזכרון יהודה (מוק), קנטרס התשובות, סימן ז (סד ע"ג), מנמק, שבדבר שבין אדם לעצמו מועיל גילוי דעת כגון במצווה, אבל כמה שבין אדם לחברו לא מועילה מחשבה וגילוי דעת, וכל שכן כאן שאין גילוי דעת בדיבור אלא עשה מחילה בפני עדים פסולים, אין זה מבטל את תוקף המחילה; והרי מועילה מחילה בלי עדים, ולכן זה שיש עדים פסולים לא מגרע.

להערה 42

א. עוד שפסקו כך: מהר"ם די בוטון, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כ (הובא בשו"ת חושן האפד, סימן כת, על ידי ר' יוסף מרדכי ידיד הלוי, בשו"ת מפי אהרן, סימן טו, דף פד ע"א, ובפד"ר, כרך ג, עמ' 166); משפט שלום, רט, ד (דף עה), ובספרו שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, וחלק ו, סימן רכו; שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ג; שו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן פה; שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן קכ; שו"ת חוקות החיים, סימן סד, ובספרו שו"ת חיים ביד, סימן נו (עב ע"ב), על סמך שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא (שהסכים למהר"ם די בוטון שם), ועל סמך שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה; שו"ת תורת חכם, סימן כז (קה ע"ב); שו"ת קניני ראם (אנקאווה), סימן כ (כט ע"ד); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טו.

ב. ראיות לעיקרון זה: משפט שלום ושו"ת מהרש"ם, שם, מוכיח כך ממקורות אחדים שאומרים שמועילה מחילה אף בלשון אחרת (והם מובאים בפרק זה על לשונות מחילה), וכן ממקורות אחדים שדנו בלשון מסוימת ופסקו שאינה תקפה, ומעצם ההווה אמינא מוכח שאין צורך בלשון מחילה בדווקא. הוא מביא ראייה גם ממצבים אחדים

מילואים לשער שני

של שתיקה שנחשבת כמחילה (ונביא אותם בשער אחת-עשרה, פרק שלישי ופרק רביעי), אבל הוא כותב שאפשר לדחות ראיות אלה; ואולי כוונתו היא, ששם השתיקה יוצרת אומדנא שמחל, ואולי זה עדיף ממחילה מפורשת בלשון שונה ממחילה.

ג. מהר"ם די בוטון שם, ומהר"ט, סימן ק שם, מביאים ראייה ממה שנאמר בקידושין טז ע"א (לפי ההווה אינא שעבר עברי אין גופו קנוי לאדון), שהאמירה "לך" מועילה כמחילה. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, דוחה ראייה זו, על פי דברי חידושי מהר"ט, כתובות צה ע"א, שהסוגיה שם לא דייקה בלשונה וכוונתה שיאמר האדון לשון טובה של מחילה, ועיקר קושייתה היא שאת הלשון הכתוב בשטר השחרור יאמר בעל פה. אבל יש להעיר שמהר"ט בכתובות שם כותב במסקנתו ש"לך" היא לשון טובה. משפט שלום, רט, ד (דף עה), דוחה ראייה זו על פי קצות החושן, רמא, ס"ק ג, המסביר שהכוונה היא שיאמר לעבד "הרי אתה לעצמך", ויועיל מדין מתנה. ד. יביע אומר, שם, מביא ראייה ממהר"ל הסובר שאפילו מחילה בלב תקפה (ראה עמ' 64, ליד ציון הערה 146). כמו כן, שו"ת מהר"ש שם (ד"ה ומ"ש ר"מ), בהגהה, מביא ראייה ממהר"ט שכותב (ראה ליד ציון הערה 145) שמחילה בלב תקפה אם יש אומדנא שאכן מחל בלבו. אבל אפשר לדחות ראייה זו, שאולי שם מדובר שאמר בלבו לשון מחילה, וזה עדיף מלשון אחרת, אף אם הוציאו בפיו.

ה. קרני ראם שם מביא ראייה מהדין שאלמנה שלא תבעה את כתובתה כ"ה שנים, מניחים שמחלה (ראה שער אחת עשרה, עמ' 459). כמו כן, שו"ת מהר"ש שם (ד"ה ומ"ש ר"מ), בהגהה, מביא ראייה מתוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), שהוכיחו שמחילה אינה צריכה קניין, מדין אלמנה (ראה במילואים להערה 1), הרי שאפילו שתיקה היא מחילה, וכל שכן אם אמר בפיו לשון שאינה לשון "מחילה" ממש. אבל כבר הערנו (לעיל, אות ב), שייחנת ששתיקה בנסיבות המלמדות שמחל, עדיפה על דיבור בלשון לא מתאימה.

ו. שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו (נא ע"ב), כותב בתחילה שבמחילה צריך לשון גמורה, אבל אחר כך כותב ש"זורק חובי והיפטר" ו"הניחו על גבי קרקע והיפטר" הם לשונות גרועים ומכל מקום מועילים כמחילה (ראה עמ' 59), וכן ב"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור מטעם מחילה (ראה עמ' 426) אף שלא נקט לשון מחילה, מפני שבאותו דיבור גרוע השלים את הדבר ולא נשאר לו זכות בו. כנסת הגדולה, ח"מ, רמא, הגהות טור, אות טו, כותב שדבריו יכולים להתיישב עם דברי מהר"ט.

ז. דעה חולקת: שו"ת שער יהושע, סימן ו, כותב שצריך לשון "מחילה" דווקא. הוא מביא ראייה ממה שכתב ראב"ן (עמ' 57, ליד ציון 101) ש"יהי כדברך" מועיל כמחילה רק משום שבנידונו הלווה ביקש ממנו "מחול ליי", ולכן כשהשיב "יהי כדברך" הוא כאילו אמר לשון "מחילה". אבל אפשר לדחות ראייה זו, שהראב"ן הוצרך לנמק כך, מפני שללא בקשת הלווה אין שום משמעות לדברי המלווה "יהי כדברך", אבל לשון אחרת שמשמעת כמחילה תועיל גם אם החייב לא הזכיר גרוע השלים את הדבר ולא נשאר לו זכות בו. הערה 37, מביא ראייה לדעת שער יהושע מנימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), הכותב שצריך שמלווה ימחל בהדיא. לאמיתו של דבר, שם מדובר שהמלווה רק שתק, ובנסיבות שהיו שם לא היה בכך כדי להוכיח שהתכוון למחול; ואין ללמוד מכך שצריך לשון "מחילה" דווקא.

ח. משפט שלום ושו"ת מהר"ש שם, ושו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, מבינים שנתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, סובר שצריך דווקא לשון מחילה, שלכן כתב שלא מועיל "דין ודברים אין ליי" או "די מסולקות ממך" (ראה בשם נתיבות המשפט, במילואים להערה 75). אבל אין הכרח לומר כך, וייתכן שנתיבות המשפט דיבר רק בלשונות אלה, שיש בהם חיסרון מיוחד (כפי שנסביר להלן שם), ולכן באופן רגיל אין משמען שהוא מתכוון למחול; וייתכן שהוא יסכים שאם הנסיבות מלמדות שהתכוון למחול, המחילה תקפה גם בלשונות אלה.

ט. בית דוד שם מסכים בזה לנתיבות המשפט, אבל הוא מסייג זאת, שרק בחוב צריך לשון מחילה דווקא, אבל בדבר שחכמים תיקנו תקנה לטובת האדם מועיל גילוי דעת גם בלי לשון מחילה ובלי קניין, כיוון שהוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" (ראה על כך בשער רביעי עמ' 183, ועוד).

י. אבודרהם, סדר תפלות ערבית של יום הכיפורים (עמ' רפא במהד' ירושלמי, עמ' שטו במהד' אבן ישראל), כותב שמחילה היא לשון חכמים, כלומר, מלה זו אינה מופיעה בתנ"ך, בניגוד ללשון סליחה וכפרה; אבל הוא מוצא בכל זאת מלה זו בתורה, בדרך דרש: ספרי, דברים, פיסקא שיט, דורש מ"ותשכח א-ל מחוללך" (דברים לב, יח) – ה' שמוחל על עוונותיך. הוא דיבר על מחילת עוונות, ובה לשון תורה העיקרית היא "סליחה" ו"כפרה", אבל הוא יסכים שבמחילת חיוב, הלשון העיקרית היא "מחילה".

להערה 43

א. מהר"ש שם מעלה אפשרות שלשיטה שמחילה היא הקנאה (ראה שער ראשון, פרק שלישי), צריך לשון מחילה דווקא; אבל הוא כותב שמפשוטת הפוסקים לא נראה כן.

ב. כמו כן, מעדני שמואל, סימן כח, אות ה, כותב שלפי השיטה שמחילה היא סילוק מתיבעה (שער ראשון, פרק שני), די בגילוי דעת שחוב זה אינו עומד לתביעה, ואילו לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, צריך מחילה מפורשת. הוא מסביר בכך את מה שרש"י, בבא מציעא כ ע"א (ד"ה ש"מ), אומר שנתינת שובר היא מחילה (כך הסביר בדעתו ש"ך, ח"מ, טו, ס"ק לה וסי' נו) – מפני שהוא סובר שמחילה היא הפקעה, וגם בנתינת שובר יש גילוי

מילואים לשער שני

דעת שהנושה רוצה למחול, ואילו תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), פירשו ששובר מועיל מצד מיגו שהיה יכול למחול (על המחלוקת ראה במילואים להערה 54), מפני שהם סוברים שמחילה היא הקנאה, ונתנית שובר אינה מחילה מפורשת, שהרי אין בה הקנאה. כך כנראה הבין גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו, המוכיח שמחילה היא רק סילוק דעתו של הנושה מהזכות, מדין אלמנה ששתקה כ"ה שנים, שאיבדה את כתובתה מפני שמניחים שמחלה עליה (ראה שער אהת"עשרה, עמ' 459), אף על פי שלא עשתה שום מעשה קניין, ואין הוכחה שחשבה בפירוש שהיא מוחלת, אלא רק הוכחה שאין בדעתה לתבוע. כלומר, הוא סבור שלשיטת ההקנאה הדין צריך להיות שלא תועיל מחילה מכלל. אבל דבריהם אינם נראים, שהרי התלמוד מדבר במקומות אחדים על מחילה מכלל (כפי שנראה בשער אהת"עשרה); וכפי שנראה ליד ציון הערה 171, שיטת ההקנאה יכולה להיות עם זה, מפני שגם הקנאה מכלל לא יש לה תוקף, והקנאה מועילה גם בלי לשון מסוימת דווקא.

להערה 49

א. כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח, פסק שבנידונו לא הייתה מחילה, מפני שהיה אפשר לפרש את דברי התובע באופן אחר (ראה ליד ציון הערה 130, על משכיר שאמר לשיכור לרוקן את הבית), וזאת על פי כלל שקבע, שאם יש ספק בפירוש המחילה, מפרשים אותה בצמצום (ראה בשמו בשער שלוש"עשרה, הערה 93).
ב. שו"ת בית שלמה (חסון), יו"ד, סימן יב (לא ע"ב), עוסק בתלמיד חכם שבזיו אותו, באופן שאסור לו למחול על הביזוי (עיין שו"ע, יו"ד, רמג, ט), ואמר דבר שיש ספק איך לפרש אותו; והוא פוסק שהיות שאסור לו למחול, יש להניח שלא התכוון למחול.

ג. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמ-קמא, מסביר שלשון "גרועה" אינה מועילה, אף שמועילה אומדנא שמחל (דהיינו מחילה מכלל), מפני שאומדנא קיימת רק אם הדבר ברור לכול, ועצם זה שהשתמש בלשון גרועה בלבד אינו יוצר אומדנא.

להערה 53

א. ראה גם ליד ציון הערה 61, שיש אומרים שבאומר "אין לי עליך שום תביעה", החוב מחול; וזאת לשון הוראה. ב. שו"ת מהר"ם חלאווה, סימן סב, דן במוכר שדה שכתב לקונה "קיבלתי ממך את דמי המכר", וטוען שכשכתב זאת, אמר לו שאין בדעתו למחול, והלה טען להר"ם – מי נאמן?
ג. ראה עמ' 738, אות ד, שהודאת בעל דין כשהתובע מודה תקפה משום מחילה, לפי מהר"י בן לב.

להערה 54

א. ראה גם אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא כ ע"א, חלק א, ליד ציוני הערות 1, 6 ו-79, שיש מפרשים שאישה שכתבה לבעלה "קיבלתי את כתובתי" (שהוא לשון הוראה), יש בכך מחילה, ויש שפירשו שהבעל פטור מטעם הודאת האישה, אלא שנאמנתה בהודאתה נובעת מיכולתה למחול, מטעם מיגו; עיין שם בנפקיות בין הפירושים.
א1. מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, טז, ז (הובא בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק לה), מביא מי שכתב שנושה האומר שהשטר פרוע, זו מחילה. ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק יג, כותב שמלווה שאומר שלא היה לו פרוזבול, הוא כמחול ללווה; וגם זו מחילה בלשון הוראה.

ב. שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן טו (ד"ה וראיתי מה שקילס), כותב שאם אמר המלווה שהלה לא לווה ממנו, אין זה לשון מחילה, מפני שהוא כאומר שלא פרע. כנראה, הוא מסתמך על הדין שלווה שאמר "לא לוית", ועדים מעידים שלווה ופרע, חייב, מפני שהוא כאומר "לא פרעתי" (שבועות מא ע"ב); ותמוה איך הסיק מזה לעניין מלווה, בלי שיש עדים נגדו.

ג. כלי חמדה, משפטים, סימן ז (ד"ה והנה לכאורה), כותב שנידון שהודה שעדים זוממים אומרים אמת, זו מחילה.

להערה 55

א. הריטב"א שם אינו נוקט שזה "מדין מחילה", אבל כך כותב הרמ"א שם.
ב. הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה הא מני), כותב שלר' יהודה לא מועילה מחילת כתובה (כשהאישה נשואה), אבל אם כתבה "קיבלתי", הבעל פטור, לא מטעם מחילה אלא מפני שהוא כאילו פרע לה, כמו שנאמר בכתובות קא ע"ב שהכותב "חייב אני לך מנה בשטר" יוצר התחייבות חדשה (אבל הוא כותב שלרש"י, פטור מטעם מחילה). המהדיר למאירי, כתובות נא ע"א, הערה ד, מדייק מהמאירי שגם לדעתו כתיבת "קיבלתי" אינה מועילה כמחילה אלא שהוא נחשב כאילו הבעל פרע.

ג. ראה עמ' 1120, במילואים להערה 22, אות ו, שהסמ"ע כותב שב"טענו חטים והודה לו בשעורים", אם התובע מודה שהנתבע אינו חייב לו שעורים, פטור מטעם מחילה גם אם ידוע (כגון בעדים) שהוא חייב שעורים.

להערה 56

א. מהרשד"ם ומשאת משה, חו"מ שם, נקטו שהודה בפני עדים. מהרשד"ם לא כתב שזה מדין מחילה, אבל משאת משה כותב שזה מדין מחילה.

מילואים לשער שני

ב. בנידונו של מהרש"ם, החייב הודה שלא שילם, ובכל זאת פסק שחלה המחילה.
ג. ברכת אליהו, חו"מ, מ, ס"ק ו, הערה 2, כותב שנושה שהודה בעל פה שקיבל פירעון, ואנו יודעים שלא קיבל, לדעת הרי"ף, כתובות סא ע"א (בדפי הרי"ף), זו מחילה תקפה גם אם החוב היה בשטר, כמו שמועילה לדעתו התחייבות בעל פה באמירה "חייב אני לך מנה בשטר", וגם לרש"י, כתובות קא ע"ב, שסובר ש"חייב אני לך מנה בשטר", אינו מועיל כהתחייבות חדשה (אלא כהודאה), כתב ביאור הגר"א, חו"מ, מ, ס"ק ו, שרש"י מסכים במחילה, היינו שמועילה הודאה בעל פה שקיבל פירעון של חוב בשטר, מפני שזו מחילה, שמועילה בעל פה.
ד. ראה שער שלישי, במילואים להערה 30, בעניין מחילת כתובה, שיש אומרים שלא מועילה הודאת האישה בעל פה שקיבלה פירעון על הכתובה. אבל נראה שהם אמרו זאת רק בכתובה ולא בחוב רגיל.

להערה 57

א. מהר"ם מסביר שאין זו מחילה בטעות, מפני שהמוחל היה יכול לברר את האמת לפני שמחל; ונביא את דבריו בשער שמיני, עמ' 334, הערה 103, על מחילה בטעות אם היה יכול לברר. ראה שם פרטים נוספים לגבי טענת מחילה בטעות במקרה זה, כגון אם אחר כך טען "נוכרתי שאתה חייב".
ב. שו"ת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן, סימן קיז (הובא בשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קז ע"ג, ובספר שבועת המשנה, סימן ב, אות ו, עמ' טז), מסתפק, אם השיב שמעון: "איני מוחל לך, אבל אני יודע שלא הלויתי לך, ואתה שאומר שהלויתי לך, תן לי", האם גם אז נחשב כאילו מחל לו.
ג. שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קיא, כותב שמהר"ם פוטר רק אם אמר ראובן תחילה "אני חייב לך כסף", ואז כשהשיב לו שמעון "בוודאי אינך חייב לי", בזה מחל בלב שלם; אבל אם ראובן מכחיש ואומר "איני חייב לך דבר", לא היה צורך ששמעון ישיב לו "אינך חייב לי", ומכאן שהתכוון להשיב לו לפי דיבורו, "אינך חייב לי דבר ואין כאן מחילה", כלומר: לפי דבריך שאינך חייב, אינך צריך למחילתי. אחר כך נקט שבמקרה זה, שראובן מכחיש, או אם אמר אדם לחבירו "אינו חייב לי דבר", בלי שהקדים לו האחר שום דבר, אין החוב מחול, מפני שגם אם היה לשון מחילה, היה בטעות בגלל ההכחשה. ולא מוכן מדוע זו מחילה בטעות. אבל הוא מביא חכם אחר שכתב שגם במצב כזה, החוב מחול.

להערה 59

א. אורים ותומים כותב כך בתגובה לאחרונים שנחלקו בזה: סמ"ע, עה, ס"ק כז, כותב שזו מחילה רק אם אמר התובע "ודאי לי שאינך חייב", אבל אם רק אמר "אינך חייב לי", וידוע שהוא חייב לו, אין זו מחילה. בדומה, ב"ח, חו"מ, עה, י, כותב שאם אמר "ודאי לי" וכו', הנתבע פטור אף לצאת ידי שמים, מטעם מחילה, אבל אם לא אמר "ודאי", זה רק הודאה נגד הודאה, וחייב לצאת ידי שמים. הגהות אמרי ברוך על ש"ך, שם, ס"ק לא, מעלה אפשרות שהיות שמדובר חוץ לבית דין, אם לא אמר "ודאי", ייתכן שלא דק בחשבונו ולא התכוון למחול. גם שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קמח, כותב שהסמ"ע עוסק באמירה חוץ לבית דין, אבל אם אמר בפני בית דין "אין לי עוד תביעה עליי", זו מחילה גמורה. אבל בהגהה מתלמיד הב"ח על הגהות פרישה ודרישה על דרכי משה הארוך, חו"מ, סימן מ, ש"ך, שם (הובא בעמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מה), וט"ז, חו"מ, עה, יא, כותבים שהדין זהה גם אם לא אמר "ודאי".
ב. תשב"ץ, חלק ב, סימן רב, כותב שהודאה כזאת, שהיא מחילה, מועילה גם אם לא אמר "אתם עדי".

להערה 61

א. כך כתבו גם: דברי גאונים, כלל נו, אות לד; שו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן פה ("אין לי עליך שום תביעות"); אהל יעקב (מנשה), מערכת מ, אות יד, בדעת שו"ת מהרי"ק, שורשי י ו שורשי יג, ובדעת שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן קא בדפוס שלוניקי, סימן ק בדפוס ברלין; מהר"ם די בוטון, בשו"ת מהר"ט שם, סימן כ (הובא בשו"ת דברי מלכאל, חלק ה, סימן רח, ובשו"ת חושן האפר, סימן כח) – "אין לי עליך שום תביעה"; שו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג, עמ' רמ ("אין לי עליך שום תביעה"); עמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מב ("אני מוחל על התביעה" או "אין לי עליך שום תביעה").
ב. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן כז, דף עא ע"א (הובא בשו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף קיח ע"ב), כותב שזו גם דעת ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ה, האומר שמועילה מחילת תביעה על דבר בעין (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 559).

להערה 62

א. גם שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן ב (ב ע"א), כותב שהאומר שהוא שמוחל כל התביעה שיש לו, אין זו מחילה.
א1. בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א השני, כותב שאפשר להבחין "ברוחק" בין גירוי המבי"ט ומהרי"ט. ב. ר' אברהם בון דיאה, בשו"ת מהר"ם גאויזון, סימן לח (עמ' קמג), עוסק במלווה שאמר בפני עדים: "הוא עלי עדים שאין לי על אדם זה לא שטר ולא תביעה", והוא פוסק שאינה לשון מחילה, מפני שייתכן ששכח באותו זמן את החיוב, או שבאותו זמן לא רצה לתבוע. אפשר שטעמו הוא שלשון "תביעה" אינה מתייחסת לחוב עצמו, כדעת המבי"ט. אבל יותר נראה שטעמו הוא שנסכיבות אותו מקרה לימדו שלא התכוון למחול, שהרי הנושה הזכיר

מילואים לשער שני

גם שאין לו "לא שטר", ולגבי זה אין מקום לנימוקו של המבי"ט; ועוד, שהנימוק שייתכן שהנושה שכח את החוב אינו שייך בלשון זו דווקא.

ג. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, מצרף לדעה זו גם את שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תלה, שאומר שלא מועיל לומר "לא אתבעך" (ראה הערה 249). גם שו"ת מהרש"ל (לנגסס), סימן לט, כתב שדין שני המקרים שווה. אבל כפי שנראה בעמ' 778, אות ד, דברי גאונים כותב שאין ראייה מדבריו לכאן, מפני שהטעם שלו הוא שאמר לשון עתיד, וזו התחייבות למחול שאינה מועילה אף בלשון מחילה.

להערה 63

א. לפני כן, כתב פר"ד שם (עמ' 165), שרק "אין לי עליך שום תביעה" היא מחילה מפני שבאמירה זו יש מעשה מחילה, אבל באמירת "אין בין הצדדים תביעות אחרות כל שהן", אין מעשה מחילה על החיוב, אלא רק סיפור דברים, שאין ביניהם תביעות אחרות. ולא מובן מה ההבדל בין הלשונות.

ב. שו"ת מהרש"ל (לנגסס), סימן לט, כותב שהדין במקרה זה תלוי בהגדרת מחילה: לדעה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), לא מועיל "אין לי עליך תביעה" מפני שזאת לא לשון הקנאה אלא לשון סילוק, ואילו לדעה שמחילה היא סילוק (שער ראשון, פרק שני), מועיל "אין לי עליך תביעה".

ג. דעה מעניינת נוספת, הנוגעת להקפדה על הלשון שצריך לנקוט לגבי נשוא המחילה, היא של פסקי ר' יחיאל מפאריש, מוריה כז (סיון תשל"א), עמ' פג, אות יא (בלשון "אולי"): שהלשון "מנה שהלוויתי לך מחול לך" אינה מחילה, מפני שמלווה להוצאה ניתנה, ורק "מה שאתה חייב מחול לך" היא לשון מחילה. המהדיר שם, ר' אליהו דב פינס, הערה 1, נימק שלדעתו לא מועילה מחילה על דבר שאינו בעין כמו שלא מועילה על דבר שלא בא לעולם (כפי שנראה בשער רביעי), ומועילה רק מחילה על תביעה וטענה. יותר נראה שטעמו הוא שלא שייך למחול על הכסף שנתן, מפני שהכסף כבר אינו בעולם, שהרי להוצאה ניתנה, ומה שנמחל הוא רק החוב (אף שאינו בעין).

להערה 64

א. ימי שלמה, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, כותב שטור, חו"מ, פז, ח, סובר שמועילה לשון מתנה בחוב, שהרי נקט מצב שהתובע טען "מנה לי בידך", והנתבע משיב "מחלתו לי או נתתו לי במתנה". בדומה, שמחת עולם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מדייק כך מספר התרומות, שער ז, חלק א, אות ג, ומטור, חו"מ, עה, ד, שנקטו אותו נוסח של הנתבע. אבל הוא מעלה אפשרות שהכוונה היא שהתובע טוען שהפקיד אצלו פיקדון, ובפיקדון בוודאי מועילה לשון נתינה. דחיה זו טובה גם לראיה מסימן פז. אבל יש להעיר שבשני המקומות מוזכרת גם מחילה, ומחילה בפיקדון בלטה, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה; ונצטרך לומר ש"מחלת לי" מתייחס לתביעת חוב, ו"נתת לי במתנה" מתייחס לתביעת פיקדון.

ב. דין אמת, רמא, ב, מדייק משו"ת מהרי"ק, שורש צד (שנביא בעמ' 545), שכתב שלא מועילה בפיקדון לשון מחילה, ובכל זאת היא מועילה בחוב, מכאן שבחוב שייך לשון נתינה, בקל וחומר.

ג. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יז (ד"ה ומכל מקום), וישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ה, מדייקים מחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא כ ע"א (הובא בקצות החושן, לט, ס"ק ז), שנושה יכול למכור את החוב לחייב בתורת מכירה שאינה בתורת מחילה, בלי מסירת השטר. ישועות ישראל מוסיף לדייק כך מחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא ז ע"א (עיי' שם להוכחתו).

ד. ראה שער ישיש, עמ' 272, שנודע ביהודה כותב שמועילה לשון מתנה בחוב בשטר: "אני נתן לך את החוב". ה. שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א (ד"ה ועוד נ"ל), כותב שלשון מתנה חזקה יותר מלשון מחילה, בכך שאם אמר "חובי מחול לך", זכה בו הלווה רק מאותה שעה, ויש עליו דין שמים על שציער את המלווה בכך שעניב את הלוואתו זמן מרובה נגד רצונו, אבל אם אמר "חובי לך" נמצא שלעולם בהיתר היה תחת ידו (ולא מובן מדוע). הוא כותב כך גם על גזל כשאינו בעין, שהוא כמו חוב.

ו. אגב, במשפט המוסלמי, חוב שהנושה נתן במתנה לחייב, משמעה ביטול החוב – Maliki Law, Mukhtasar of – Sidi Khalil, Trans. F.H. Ruxton, London 1916, p. 263; Minhaj et Talibin, A Manual of Muhammadan Law according to the school of Shafi'i, Mahiudin abu Zakariya Yahya ibn Sharif en Nawawi, Trans. E.C. Howard, Lahore 1977, p. 234.

להערה 66

א. ישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, מנמק בדומה, שכמו שהמוכר דבר שלא בא לעולם והקונה תפס כשבא לעולם והמוכר ראה ושתק, זכה הקונה מפני שמניחים שהמוכר מחל (בבא מציעא סו ע"ב), כך כאן, היות שהלווה מוחזק והמלווה-הנותן שותק, זכה. עוד הוא מנמק, שבכל מתנה, הנותן גם מסתלק מהנכס, כדברי רשב"ם, בבא בתרא קל"ח ע"א (ד"ה כאן בצווח), וגם כאן, המלווה-הנותן גם הסתלק מהחוב.

מילואים לשער שני

ב. ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעט, נוקט, לגבי נידונו של חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא כ ע"א (שצוין במילואים להערה 64), שהנושה מקנה את החוב לחייב בשטר-שובר – שזה סוג של מחילה שהיא בגדר הקנאה (שלא כמחילה רגילה, שהיא רק רצון – ראה בשמו במילואים להערה 153), ובשונה ממחילה רגילה, היא צריכה קניין, ואינה מועילה בחייב קטן (ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 502) ונגד רצון הנמחל (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 508), ומועילה חזרה ממנה תוך כדי דיבור (ראה ליד ציון הערה 267).

להערה 69

א. ראה בדומה בשער ראשון, ליד ציון הערה 99, שאבני מילואים מסביר שלשיטה שמחילה היא הקנאה, הנושה יכול להקנות את ממון החוב לחייב אף שאינו ברשותו, כמו שנגזל יכול להקנות את הדבר הגזול לגולן. הסברו של פרי צדיק שונה מזה של אבני מילואים, בכך שפרי צדיק מסביר שהנושה מקנה את נכסי החייב המשועבדים, ולא רק את ממון החוב. אבל יש להעיר שלא תמיד יש לחייב נכסים. ב. כנגד זה, אמרי בינה שם מדויק מהר"י מיגאש שם, שאם הנושה אומר בפירוש שאינו רוצה למחול אלא להקנות, ועשה קניין סודר, אין לכך תוקף, מפני שלא מועיל בזה קניין סודר; הרי שלדעתו אי אפשר להקנות חוב לחייב. והוא מנמק, שאף שנגזל יכול להקנות את הדבר הגזול לגולן, טעם הדבר הוא שהגזול שלו ורק אינו בשליטתו, ואילו חוב הוא דבר שאין בו ממש, ולכן אי אפשר להקנותו.

להערה 70

א. כמו כן, כתב שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ריא (הובא בב"י, חו"מ, רנ, מחודש טו, בדרכי משה, חו"מ, רמח, ס"ק י, ברמ"א, חו"מ, רמח, יג [הובא בקהלת יעקב (לורברבוים), אה"ע"ז, כח, ז, ובבית אהרן וישראל, גל' כד, עמ' ל], ובשער משפט, סו, ס"ק ל), שהנותן שטר חוב במתנה לחייב, לא נמחל החוב, מפני שלא אמר לשון מחילה. עיין שער משפט שם שדן מדוע אינו מועיל בתור מתנה. אבל אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כ, דוחה את הראיה מהרשב"א, שבנידונו לא היה יכול להועיל בתור מחילה, מפני שהוא נתן לו את החוב יחד עם חובות אחרים שאחרים היו חייבים לו, ולגביהם לא שייכת מחילה. ישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, כותב שיש לדחוק בלשון הרשב"א שלא התכוון לומר שהמתנה בטלה; ואשר לרמ"א שם, הוא הביא את הרשב"א רק לגבי הנותן "כל נכסיי", וחוב אינו קרוי "נכסי".

ב. משתא דרבותא, חלק ב (חידושי ר' שלמה), רמא, ב, שמחת עולם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, פרי צדיק שם, ושו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן קצג (קצו ע"א), מדויקים מרמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, שנקט לשון מחילה בחוב ולשון נתינה בפיקדון, מכאן שלא מועיל אם נושה אמר לחייב "החוב שאתה חייב לי נתון לך", כמו שיש מדויקים מהרמב"ם שם שלא מועילה לשון מחילה בפיקדון (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 616). אך שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א, בסופו, דוחה דיוק זה (לגבי לשון שו"ע, חו"מ, רמא, ב, במעתיק את לשון הרמב"ם), בכך שרק הבבא השיניה היא בדווקא ולא הראשונה, כלומר, הרמב"ם הבחין בין הלשונות שחוב משום שבפיקדון לא מועילה לשון מחילה, אבל ייתכן שבחוב מועילות שתי הלשונות. עוד אפשר לדחות, שאכן מועילה לשון מתנה בחוב משום שמפרשים שהתכוון למחול (ההסבר ליד ציון הערה 65), ומאחר שזה באמת מחילה, נקט הרמב"ם "מחל", שכולל גם אם אמר לשון נתינה (במלים אחרות, לשון הרמב"ם מתייחסת לאופייה האמיתי של הפעולה, ולא ללשון שנקט הנושה).

ג. מטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות יז, רומז לסתירה שיש בין דברי גנת ורדים הנ"ל לבין דבריו שציונו בעמ' 52, הערה 64. והוא מביא שבכלל ג, סימן מז, כתב שלשון "מתנה" מועילה רק אם אמר שהוא מתכוון למחילה – רמז ליישוב הסתירה.

ד. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"א), כותב תחילה שאין מועילה לשון נתינה בחוב מפני שהיא שייכת רק בדבר שהוא בעין, ומה שבמעמד שלושתן אומרים גם על חוב "מנה שלי בידך, תנהו לפלוני" (גיטין יג ע"א), הוא משום שכשנותן לאדם שלישי שייכת לשון נתינה, מה שאינו כן כאן שנותנו לחייב עצמו; או ששם הפירוש הוא, "כשפתור לי, תן אותו לפלוני", שאז הוא כבר בעין (פרי צדיק שם דוחה את הראיה ממעמד שלושתן, ששם מועיל בתור "הלכת בלא טעא", כאמור בגיטין שם, ואין ללמוד משם למצב רגיל). אבל אחר כך הוא מצלה אפשרות שבחוב מועילה לשון נתינה מפני שמשמעו "מנה לי בידך, כשאתה מביאו לפרוע לי, נתון לך", ואז הוא בעין ושייכת לשון נתינה. מטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות יז, מקשה על סברתו, אם כן גם בפיקדון תועיל לשון מחילה, מפני שנפרש את דבריו: "אותו חייב שיש לך להביא לי את הפיקדון, מחול לך", והרי הלכה היא שלשון מחילה אינה מועילה בפיקדון (ראה שער ארבע-עשרה). אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כ, דוחה הסבר זה של בני אהרן, שהרי אם הוא נותן את הממון רק כשיפרע לו, זה דבר שלא בא לעולם, ועוד, שזה דברים בעלמא, ויכול לחזור בו.

ה. שו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן לט, כותב שהדין באמירת "החוב נתון לך" תלוי במחלוקת אם מחילה היא הקנאה או הפקעה, שלדעה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), מועילה לשון הקנאה בחוב שהרי מחילה

מילואים לשער שני

עצמה היא הקנאה, אבל לדעה שמחילה היא הפקעה (שער ראשון, פרק שני), לא מועילה לשון מתנה בחוב. יש לחזק את דבריו לאור מה שראינו בשער ראשון, ליד ציון הערה 37, שלדעה שמחילה היא הפקעה, ממון החוב שייך לחייב ולכן אין הנושה יכול להקנותו לו.

ו. לגבי מצב שהכסף שנתן המלווה ללווה עדיין בעין, כתב ר"א גוטפריינד שם (עמ' מה–מו), שהדין תלוי במחלוקת הפוסקים, שסמ"ע, מז, ס"ק ד, כתב שהכסף נחשב לגמרי כשל הלווה כאילו הוציא אותו, ואם טוען "פיקדון הם בידי" נאמן, ואילו ש"ך, חו"מ, מז, ס"ק ט, כתב שאם הכסף בעין, הוא כפיקדון וצריך להחזיר אותו עצמו למלווה (ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 56–57); ולפי זה, לסמ"ע לא מועילה לשון נתינה בחוב גם אם הכסף בעין, מפני שנחשב כאילו החייב הוציא את הכסף, ולפי הש"ך, אם הכסף בעין מועילה לשון נתינה מפני שאינו נחשב של הלווה.

להערה 72

זכות אבות כותב, שמתעם זה המתנה תקפה למרות שהבן לא היה מוחזק בקרקע, שלא כ"דין ודברים אין לי", שאינו מועיל אם הנמחל אינו מוחזק (לפי הדעה שליד ציון הערה 75), מפני שאפשר לפרש שהוא מסתלק רק מדין ודברים (ראה ליד ציון הערה 76). על פי זה הוא כותב (בדף כז ע"ג–ע"ד) על נידונו: חצרו של שמעון הייתה ממושכנת לראובן בגלל חוב, ושמעון מת, ואלמנתו נתנה לבתה במתנה את הזכות לפדות את המשכנתא מראובן, אבל עוד לא נשבעה את השבועה הנחוצה לגביית כתובתה (ולכן אינה יכולה לגבות את החצר לכתובתה וממילא אינה יכולה לתת את החצר במתנה) – הוא כותב שאם הבת זכאית לעישור נכסים (כתובות סח ע"א), כלומר שזה חלקה בעיובן אביה, אלא שהחצר משועבדת כשאר הנכסים לכתובת אמה, הבת זוכה בחצר מדין מחילה, כיוון שהאלמנה עוד לא נשבעה שבועת האלמנה, כך שלא היה לה קניין הגוף בנכסים אלא רק שעבוד, שקל להסתלק ממנו, ולכן מיד כשאמרה שהיא נותנת אותו לבתה, מחלה לבתה את שעבודה על החצר (מפני שבעצם החצר שייכת לבת מדין עישור נכסים, אלא ששעבוד האלמנה גובר על זכות הבת, ועכשיו שהיא ויתרה על השעבוד, החצר שייכת לבת ממילא). אבל ראה שער ארבע-עשרה, ליד ציון הערה 31, בשאלה האם מחילתה לבתה צריכה קניין.

להערה 74

א. בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קב ע"ב), כותב שזאת גם דעת שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן רעה, הכותב ש"דין ודברים אין לי" הוא לשון מחילה. והוא כותב (בדף קב ע"ד) שהתירוץ הראשון במרדכי, כתובות, סימן ריב, סובר ש"דין ודברים" הוא לשון מחילה (ראה במילואים להערה 75, על התירוץ השני).
ב. משפט שלום, רט, ד, דף עה (ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, הזכיר את דבריו אלו), כותב שזו דעת שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אה"ע, סימן כא, המדמה לשון מחילה ללשון סילוק ו"דין ודברים אין לי", לעניין זה שלשונות אלה אינן מועילות במחילת בעלות (ראה שער ארבע-עשרה), מכאן שהן מועילות במחילה רגילה.
ג. כמו כן, שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כג), כותב שלשון "דין ודברים אין לי" שווה ללשון מחילה.

להערה 75

א. כך כתבו גם: חידושי מהרי"ט, כתובות צה ע"א (הובא בבני חיי, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות יח, בכנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות יז, בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (קכא ע"ג), ובשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע, סימן קלא); שו"ת זכות אבות, סימן כב, דף כט ע"ג (שכן פשט הסוגיה בכתובות); בני אהרן, סימן רמא (קב ע"ב); ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"א); נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו (שצריך קניין); הובא בנחל יצחק, עג, יט, ענף ו, בשו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב; משחא דרבנותא (חידושי ר' שלמה), חו"מ, יב, כ, דף קלג ע"ב (הובא בשו"ת מפי אהרן, חו"מ, סימן יב, דף סב ע"ב).

ב. כמו כן, מאירי, כתובות צג ע"א (עמ' 424), ותוספות יום טוב, כתובות, פרק י, משנה ד, כותבים לגבי דברי התלמוד שם על שלוש נשים של אדם שמת ואין די בנכסיו לכל כתובותיהן, ובעלת המאתיים כתבה לבעלת המאה "דין ודברים אין לי עמך במאה" – שמדובר שעשו קניין, שאם לא כן, היא יכולה לומר "התכוונתי רק להסתלק מדין ודברים".

ג. בני אהרן כותב (בדף קב ע"ד) שזאת גם דעת מרדכי, כתובות, סימן ריב, בתיורו השני, שהסביר שאין אומרים שיועיל "דין ודברים אין לי" בנכסי אשתו הנשואה מדין מחילה, מפני ש"דין ודברים" הוא לשון גרועה (ראה על דבריו בשער רביעי, במילואים להערה 509) – כוונתו שאין זו לשון מחילה בכלל (גם ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצו [מסומן קפון] ע"ג, מבאר כך את תירוץ המרדכי). אבל הוא מעלה אפשרות שכונת המרדכי היא שהיות ש"ידו כידה" (כתובות פג ע"א), הוא נחשב ממש שותף בנכסיה, ותועיל רק לשון מתנה, ו"דין ודברים" הוא לשון גרוע ואינו לשון מתנה אלא לשון מחילה.

מילואים לשער שני

ד. ר"מ ברודו מוכיח כך משו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, שכותב שקניין מועיל במחילה על קרקע (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 553), שהרי אפילו לשון "דין ודברים אין לי" מועילה עם קניין, משמע שלשון "דין ודברים אין לי" גרועה מלשון מחילה.

ה. שושנים לדוד שם כותב דין זה לעניין משודכים שרצו לבטל את השריון, ואמרדו בערבית לשון שמשמעה "דין ודברים אין לנו בעסק החיתוין".

ו. מהר"ח אור זרוע שם, סימן צה, כותב שגם קניין אינו מועיל כאן, מפני שלרוב הפוסקים, באמירת "דין ודברים אין לי" לגבי קרקע, לא מועיל קניין סתם, אלא אם הקנה את גוף הקרקע (ראה שער שש-עשרה, ליד ציון הערה 324). בסימן צו הוא מוסיף לנמק, שרק שם מניחים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, שאם לא כן לא הועיל הקניין כלום, ולא היה לו לעשותו; אבל כאן מועיל הקניין לעניין זה שאם יש ביד החייב משל אחרים או חוב ביד אחרים, והחייב יקדים לגבותם, זכה, ולא יוכל הנושה להוציא מידו בדין.

ז. שו"ת מהר"ק, שורש פט, כותב שרש"י, כתובות פג ע"א, סובר שזו לשון גרועה, ואילו תוספות שם סוברים שהיא לשון טובה.

ח. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה והא דירר), כותב שאין להביא ראיה לדעה זו ממה שנאמר בכתובות פג ע"א ובכריתות כד ע"ב ש"דין ודברים" אינו מועיל, משום ששם מדובר בקרקע, ובדבר בעין לא מועילה מחילה (ראה שער ארבע-עשרה).

ט. ראה שער חמש-עשרה, עמ' 640, פרשנים נוספים שכתבו שלשון זו אינה מועילה במחילת שעבוד.

י. שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן צז, כותב שאם כתוב בשטר שאמר "דין ודברים" וכו', והעדים אומרים שמחלה לגמרי, נאמנים, ואין זה בגדר "אין חוזר ומגיד", מפני שאין השטר מעיד בפירוש שלא מחל לגמרי.

להערה 78

א. לעומתו, ר"מ בנבנשתי, שם, סימן פג, דף רה ע"ד, מוכיח שאינה לשון הפקר, ממה שמועילה לשון זו אם עשה קניין (כאמור בכתובות פג ע"א), ואם היא לשון הפקר, לא שייך בה קניין, שהרי אינו מקנה לשום אדם (כפי שהקשו תוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה קנו). הוא מסביר, שמה שרשב"ם (שם) כתב שהיא לשון הפקר, הוא רק לגבי שותף האומר כך על הקרקע המשותפת, שלשותף א אין שייכות בחלקו של שותף ב, ולכן "דין ודברים אין לי" משמעו שהשותף מפקיר את חלקו לכל אדם, ואין משמעו הקנאה, אבל כבעל הכותב לאשתו הנושאה "דין ודברים אין לי בקרקע שלך", אינו לשון הפקר, מפני שכשהוא מסתלק, ממילא הקרקע נשאת לאישה שהרי הקרקע היא בעצם של האישה אלא שחכמים תקנו שידו כידה לעניין פירות הקרקע. צריך להוסיף, שגם בחוב, כשהנושה מסתלק, ממילא ממון החוב נשאר לחייב, והוא מופטר מחובו.

ב. ראה לעיל, עמ' 748, במילואים להערה 42, אות ח, שמהרש"ם הבין שטעם נתיבות המשפט הוא ששום לשון אינה מועילה חוץ מלשון "מחילה", ולא משום שיש חיסרון מיוחד בלשון זו.

להערה 81

א. חידושי הרי"ם, חו"מ, סימן צח, ס"ג, מנמק את הדעה שלא מועיל יאוש בחוב, כגון שאמר "וי לחסרון כיס", שאין אומרים שיועיל מטעם מחילה, מפני שיאוש הוא מחשבה שהדבר לא יהיה שלו עוד, ובוה הדבר יוצא מרשותו, והרי בחוב, הנושה אינו יכול להקנות את החוב לחייב שהרי הכסף כבר של החייב; ורק מחילה מועילה מפני שאינו מקנה את הכסף לחייב אלא מוחל על החייב שעליו. מתוך כך הוא כותב, שבחוב שחייב גוי לישראל, שלא שייך בו שעבוד הגוף לשלם, שהרי אינו חייב במצוות, אלא יש כפייה שישלם, וידוע שישלם, מועיל יאוש, שהיות שהנושה חושב שלא ישלם, פקע החיוב.

ב. שו"ת שער יהושע, סימן ו, אומר, שנושה שאמר לחייב "כבר התייאשתי מהחוב", אין זה פוטר את החייב, מפני שלא מועיל יאוש בחוב, וגם אין לפטור מטעם מחילה, שהרי צריך לשון מחילה דווקא, והוא לא אמר לשון מחילה. אבל כפי שראינו בעמ' 748, במילואים להערה 42, אות ז, שער יהושע הוא יחידי בדעתו שצריך לשון מחילה דווקא.

להערה 82

א. כמו כן, בניטין עז ע"ב, נאמר שמלווה שאמר ללווה "זרוק לי חובי והיפטר", וזרק, פטור – הרי ש"היפטר" הוא לשון מחילה (ראה שער עשירי, ליד ציון הערה 15, שמחילה זו מותנית בכך שאלוה זרוק את החוב; וראה שם בשאלה האם זה אכן בגדר מחילה). כמו כן, בבבא קמא צג ע"א נאמר שהאומר "קרב את כסותי על מנת לפטור", פטור; אלא ששם אין זו מחילה רגילה אלא הרשאה להזיק (ראה שער רביעי, עמ' 168 ואילך).

ב. כמו כן, רמב"ם, הלכות סנהדרין, ז, ג, ושו"ע, חו"מ, כב, ג, כותבים שאם נתבע היה חייב שבועה, והתובע אמר לו "הישבע לי בחיי ראשך, והיפטר", פטור מן השבועה החמורה של בית דין (והמחילה מותנית בכך שיישבע בחיי ראשו – ראה שער עשירי, ליד ציון הערה 142). ראה על כך בהערה 113.

מילואים לשער שני

ג. לשונות נוספים: ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 1, כותב שאם הנושה אמר "איני רוצה לראות את הכסף" או "כפרת עונות" וכדומה, חלה מחילה. הוא עוסק בנושה שאמר למישהו שהוא מרחם על החייב מפני שהוא במצוקה כלכלית, והוא כותב (בעמ' 4) שאם זה היה בדרך של סיפור דברים שמסביר מדוע אינו תובע, זה לא מחילה אלא הבעת התחשבות בחייב, ואי רצון לבזבז זמן על תביעת סרק, ולכן אין בכך מחילה אלא רק יאוש מתביעת החוב. חכם אחד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כה), כותב שהלשון "לא נשאר לי אצלו דבר" משמעותה מחילה.

להערה 83

א. סמ"ע, יו, ס"ק כו, נוקט "ויתור" במובן של "מחילה".
ב. בשו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט (נא ע"ג), בשאלה, מובא שטר צוואה וכו כותב לגבי חוב שהאח חייב: "הנני מוותר לאחי הג"ל ולא יוכלו בני התבוע ממנו כלום". אבל המשיב שם אינו דן בלשון זו.
ג. אבל שתי ידות שם מביא שר' יוסף יעבץ כתב שוויתור הוא רק הארכה ולא מחילה גמורה (אלא ששתי ידות לא עסק בדניי ממונות). כמו כן, לקט הקמח שם מביא שרי"ע בן לחסין כתב ש"ויתור" אינו לשון מחילה אלא הארכת זמן.
ד. יש בלשון חז"ל "ויתור" במשמעות של נתינה, כגון בבבא בתרא ט ע"ב, "איוב ותרן בממונו היה", ופירש רש"י (ד"ה ה"ג), שאם היתה לו מלאכה לעשות בשווי חצי פרוטה, נתן לפרועל פרוטה שלמה (ראה על כך בעמ' 594). כמו כן, שו"ת מהרי"ק, שורש ז, כותב שכל ויתור ממון שאדם מוותר לחברו בדרך חסד נקרא "צדקה", וכוונתו למה שאדם נותן לחברו. רד"ק, בספר השרשים, שורש שוע, כותב ששוע הוא ותרן, שנותן יותר מהראוי לו. התשבי, שורש ותר, כותב שוויתרות היא מידה רעה, פיזור כסף לשם אכילה ושתייה. אגרות הפרי מגדים (נדפסו בסוף ספר התשבי, מהד' תשס"ח), אגרות ו, עמ' תב, כותב שוויתור נותן יותר משוע (שאף הוא נותן יותר מהראוי לו), וזה מי שמרגיש שדי לו בקב חרובין. מדבר קדמות, מערכת ו, אות ו, כותב שוויתרות היא מידה ממוצעת בין קמצנות לפיזור, והיא מרת נדיבות. ב' ליפשיץ, משפט ופעולה, עמ' 95, כותב שלשון "ויתור" יכולה להיות במובן "הוספה". וראה עמ' 75, הערה 236, שרשב"ש מדבר על האומר "ויתרתי להקדש", כשהכוונה שהוא נותן משהו להקדש.
ה. אבל ר"י קאפח, בפד"ר, כרך יג, עמ' 83, כותב ש"ויתור" משמעו זלזול ואי הקפדה, ואינו לשון מחילה.

להערה 85

א. ראה בשער שלישי, עמ' 143–152, על מחילת חיוב המחזוק בשבועה, מקורות על כך שלשון זו מתפרשת כמחילה, ושיש אומרים שהיא חזקה אף יותר ממחילה רגילה.
ב. "הריני כאילו קיבלתי" נזכר גם בש"ך, חו"מ, שא, ס"ק ז (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1401), כנימוק לדין ש"מתנה שומר חנם להיות כשואל" – שהוא רואה את עצמו כאילו קיבל את החפץ בהשאלה וחייב באונס. וצריך עיון, מנין לו שלשון זו יכולה ליצור חיוב, אולי היא יכולה רק להפקיע חיוב? ואולי לדעתו זה מועיל מדין אודיתא.
ג. בלשון חז"ל, הנוסח הוא "הריני כאילו התקבלתי" (נדריים כד ע"א; גיטין עד ע"ב), וזה הנוסח בפוסקים. ר' אליעזר קרייני, תורה מציון, שנה ה, חוב' ג, סימן טו, אות ט, מסביר שלא נקטו "קיבלתי" אלא "התקבלתי" מפני שמשמעותו "כאילו קיבלתי", כמו "יש מתעשר ואין כל" (משלי יג, ז) – מראה עצמו כאילו הוא עשיר.

להערה 87

א. דברי גאונים, כלל נו, אות י, כותב שזו גם דעת מהרי"ק שם, שהרי דחה את דברי השואל רק מצד שאין מחילה מועילה בדבר בעין.
ב. שו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן רכז, עוסק בבעלי דין שעשו פשרה, ואמר אחד מהם לשכנגדו "אני מניח לך את הפשרה", והוא פוסק שזו מחילה.
ג. אבל עדות ביהוסף (קאפח), סימן ס, עמ' 348, כותב שמי שהיה חייב למסור לאחר את זכויות הדייר שלו בבניין, והלה אמר "הנח", אינו מחילה.

להערה 89

בנוסח שלפנינו בשו"ת הרא"ש, כתוב שהאומר "אני מוחל לך דבר זה אבל איני רוצה ליטול משלך" אינה מחילה. וכבר תמה בית ישחק, הלכות זכייה וזמנה, ג, ב, שאין העניין מובן: מדוע אם אמר "אני מוחל", אינה מחילה? ובמהד' מכון ירושלים כתוב "אני רוצה" במקום "איני רוצה", וכך הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות כ, ובבני חיי, חו"מ, רמא, הגהות טור, אות ה. ונוסח זה אף יותר תמוה – איך מצד אחד הוא אומר "אני מוחל", ומצד שני אומר "אני רוצה ליטול משלך"? נראה שיש טעות דפוס בשו"ת הרא"ש, שחסרה המלה "מחילה" בתחלת התשובה, כפי שמוכח מהמקבילה במישרים (נראה שהמדפיס מחק מלה זו מפני שחשב שהיא חלק

מילואים לשער שני

מהכותרת של הכלל שעוסק במחילה); והרא"ש בא לומר שמחילה היא כשאומר "אני מוחל לך", ולעומת זאת, אם אמר רק "אני רוצה ליטול משלך", אינה מחילה.

להערה 95

א. אבל ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"א), כותב שאינו לשון מחילה.
ב. בכריתות כד ע"ב נאמר שלשון זו אינה מועילה בקרקע, כששותף אומר כך לשותפו או שבעל אומר כך לאשתו, ואילו בגיטין מג ע"ב נאמר שהיא מועילה בשחרור עבד. מאירי שם תירץ, שבקרקע, האישה והשותף באים לקנות בלשון זה את זכותו של הבעל והשותף בקרקע, ולשון זה אין במשמעותה הקנאה אלא הסתלקות, אבל בעבד אין צורך בהקנאה אלא די במחילה, ולשון זה מועיל במחילה. ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת זכות אבות, סימן כב), מסביר שבקרקע לשון זו אינה מועילה מפני שלא משתמע ממנה סילוק מגוף הקרקע אלא מדין ודברים שיש לו עליה, אבל היא מועילה בעבד, מפני שהוא ראוי לזכות בעצמו אם הוא גדול, ואם הוא קטן זוכים בו "שמים", ולכן מועילה בו גם לשון גרועה. גם תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין), נימקו שעבד יכול לזכות בעצמו, מה שאינו כן שדה (ראה על כך שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 654). חידושי הרמב"ן וחיידושי הרשב"א, קידושי ו ע"ב, וחיידושי הרמב"ן, רא"ה, תוספות רא"ש וריטב"א, כתובות פג ע"א, כותבים ש"אין לי עסק בכ"י" אינו לשון מתנה או הפקר אלא שיהיה לעצמו, ולכן בשרה אינו מועיל מפני ששרה לא יכולה לזכות בעצמה, ומועיל בעבד מפני שהוא יכול לזכות בעצמו. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמה), כותב שזאת כוונת תוספות, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה אין), שכתבו ש"אין לי עסק בכ"י" הוא לשון סילוק (והוא דוחה את הבנת מתנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, שלתוספות שם הוא לשון הקנאה, שהרי אילו היה לשון הקנאה, היה מועיל גם בשדה). משמרות כהונה, בבא בתרא מג ע"א, כותב שלפי הדעה (להלן, עמ' 580) שמועיל "דין ודברים אין לי בשדה זו" אם עשה קניין, אפשר לומר שמה שמועיל "אין לי עסק בכ"י" בעבד כנעני הוא כגון שעשו קניין. ג. נראה, שלעניינו, נושה האומר לשון זו על חוב, לפי הפירוש שמשמעותה היא "הוא לעצמו", לא יועיל כמחילה, שהרי חייב אינו יכול "לזכות בעצמו"; וכן לפירוש שאינו מועיל בקרקע מפני שיתכן שהתכוון להסתלק רק מדין ודברים, גם בחוב לא יועיל. אבל לפי הדעה (ליד ציון הערה 74) שלשון "דין ודברים אין לי" מועילה (ורק בקרקע אינה מועילה, מפני שזו מחילת בעלות), גם "אין לי עסק בו" יועיל כמחילה.

להערה 97

א. אחר כך כותב משפטי צדק שהנסיבות מלמדות שהנושה נשבע מפני שחשב שהחייב לא יסכים למחילה, אלא ירצה לשלם, ויפציר בנושה להישאל על שבועתו, ואילו ידע הנושה שהחייב לא ירצה לפרוע, לא היה נשבע, ואם כן זה כנדר בטעות. משמע מדבריו שאם יישאל על שבועתו, המחילה בטלה. אבל ייתכן שאם אכן התכוון למחול, המחילה תקפה גם אם יישאל על שבועתו, מפני שאינו יכול לחזור בו ממחילתו; אלא שבמקרה הגדון היה סימן כלשהו לכך שבאמת לא רצה למחול, והשבועה הייתה רק למראה עיניים, וציפה להתנגדות החייב, שבעקבותיה יישאל על השבועה, והחייב יפרע; ולכן גם אם לא נשאל, השבועה בטלה בגלל טעות; וגם לא הייתה כאן מחילה, מפני שלא התכוון למחול אלא התכוון להעמיד פנים.
ב. עוד הוא כותב, שהנושה יכול להישאל על שבועתו, ואף שהנודר על דעת חברו אין מתירים לו אלא מדעת חברו (שו"ע, יו"ד, רכת, כ), שם מדובר שנדר על דעתו בגלל איהו טובה שעשה לו חברו, מה שאינו כן אם נדר מעצמו על דעת חברו. ייתכן שהוא מתכוון לומר שאמנם יש כאן מחילה גם בלי השבועה, כאמור, אלא שאם ירצה החייב לפרוע בכל זאת, יהיה הנושה ראשי לקבל את הפירעון אם יישאל על שבועתו.

להערה 101

א. הראב"ן ושו"ע עוסקים במחילת חיוב להישבע.
ב. הראב"ן מנמק נימוק נוסף: שאדם מסכים לדעת בית דין, וכאן בית דין רצה שימחל. אבל הפוסקים הנ"ל הביאו את דבריו בלי פרט זה; הרי שהבינו שגם בלי בקשת בית דין, דבריו מתפרשים כמחילה.
ג. ראב"ן הוכיח שאמירה זו מועילה כמחילה, מהדין שמי ששמע אחר שאמר "הריני נזיר", ואמר הראשון "ואני", נזירות חלה על הראשון (נזיר כ ע"ב). שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב, מקשה על ההוכחה, אולי רק נזירות חלה כך מטעם "יד", מפני שיש "יד" לנדר ולנזירות (נדרים ג ע"א), אבל כאן אולי לא יועיל מה שהנתבע דיבר עמו קודם על מחילה? הוא מתרץ, שמה שמועיל "יד" בנדר הוא מפני שנדר חל בדיבור בעלמא (כהסבר הר"ן, נדרים ו ע"ב), ומכאן שגם במחילה מועיל "יד" מפני שהיא חלה בדיבור בלי קניין (והבאנו עיקרון זה בשמו לעיל, ליד ציון הערה 45).
ד. קול אליהו מדייק מהראב"ן שאם הנושה רק שתק לבקשת החייב, אין זו מחילה – ראה על כך בשער אחת עשרה, עמ' 456.
ה. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 438, ליד ציון הערה 119, שקול אליהו אומר שאם הנתבע נתן לתובע מתנה, ואמר "אני נותן לך מתנה זו על מנת שתמחל לי", והלה קיבל ושתק, חלה מחילה.

מילואים לשער שני

102 להערה

שו"ת חיים ביד, סימן נז (עא ע"ד), נשאל על מי שבזיה רב, ואנשים ביקשו מהרב שימחל לו, והרב הסכים פנים לאותו אדם וביקר אותו. הוא פוסק, שאף שלא מחל הרב בפירושו, מכל מקום מה שהסכים לו פנים וביקרו מראה שמחל. הוא מביא ראייה מהמסופר בבראשית, פרק נ, שאחי יוסף ביקשו ממנו מחילה, ולא נאמר שמחל, אלא נאמר "וינחם אותם" (בראשית נ, כא), היינו שריצה אותם, ובכל זאת ספר חסידים, סימן יא, כותב שיוסף מחל לאחיו. הוא מוסיף, שאף שרבנו בחיי, בראשית נ, יז, כותב שבאמת לא מחל להם יוסף, ולכן נעשו עשרה הרוגי מלכות, זה רק בדיני שמים, אבל בדיני אדם אין צורך במחילה מפורשת. הוא מביא ראייה נוספת (בדף עב ע"ב) משו"ע, יו"ד, שלד, מז, שכותב שמי שבזיה תלמיד חכם, מנדים אותו ואין מתירים לו עד שירצה החכם, והפוסקים נחלקו אם פירושו עד שהחכם יתראה, או עד שהמבוזה יבקש מחילה, גם אם החכם אינו מתרצה, ולכל הדעות אין צורך במחילה מפורשת, אלא אם נתרצה, וזהי מחילה.

117 להערה

מקרה דומה הוא האומר "קרע את כסותי", שאם השומע קרע, הוא פטור, גם אם בעל הבגד לא אמר לו "והיפטר" (ראה ליד ציון הערה 104). מהר"ט מסביר ששם מראש לא היה חיוב, ואין סיבה שיתחייב אם הוא נותן לו רשות לקרוע, ואין זה דומה למקרה הנ"ל, שהיה חיוב והנושה הציע אלטרנטיבה לפירעון, ואמירה סתמית לא מועילה לפטור את החייב מחיובו.

120 להערה

בנידון של מההי"ט, ראובן אמר "כבר מה שעשית עשוי", והוא כותב שזה מחזק את הנטייה לומר שלא התכוון למחול, שאילו התכוון למחול היה לו לומר "מה שעשית הרי הוא עשוי" שמשמע "עכשיו אני מתרצה בו". אבל נראה מתוך דבריו שגם אם לא אמר "כבר", הדין זהה. עוד נימק, שאחרי מעשה, אפילו אמר דברים שמשמעם שהוא מתרצה, אין לפרש שהוא מחל על זכותו, כמו שנאמר בבבא מציעא כב ע"א על מי שראה שאריסו נותן לאורחיו פירות ואמר לו "מדוע לא נתת פירות יפים יותר" – שהוא אמר כך מתוך בושה ולא בלב שלם, וגם כאן, ראובן אמר כך מתוך בושה, כיוון שכתב לו שמעון שעשה לתועלתו ולא היה יכול לעשות באופן אחר; או שאמר כן כדי שישלח לו שמעון את יתרת הכסף. וראה על דבריו להלן, עמ' 792.

137 להערה

לכאורה קשה, הרי בבבא בתרא ג ע"א נאמר ששותפים שהסכימו לחלק ביניהם את הנכס המשותף, יכולים לחזור בהם גם אם עשו קניין (ראה חוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 154, ולהלן, עמ' 92) – ומדוע אין אומרים שבכך מחל כל אחד מהם על זכותו בשותפות ואינו יכול לחזור בו מהמחילה? כנראה, יש הבדל בין שותפות עסקית לשיתוף בנכסים, ששותפות עסקית היא חוזה בין השותפים, שכל רווח מעסק מסוים שיעשו יתחלק ביניהם, ועל חוזה מועילה מחילה, אבל בשיתוף בנכס יש לכל אחד בעלות חלקית בכל פיסת אדמה, ולא מועילה מחילה על זה מפני שזויה מחלת בעלות. ראה על כך בשער ארבע עשרה, עמ' 561.

141 להערה

א. לשונות נוספים: "לך" – בקידושין טז ע"א, בשלב שהגמרא סברה שמועילה מחילה לעבר עברי, נקטה שדי לומר לו "זיל" (לך), כמחילה.
ב. מחילה בפי העדים: שו"ת חושן האפד, סימן לח, דן בשטר שבו אין לשון מחילה מפי בעל הזכות אלא בלשון אמירת העדים "הוא פטור"; ואינו מגיע למסקנה ברורה, האם חלה מחילה.
ג. שו"ת נבחר מכתף, סימן פג (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1179), כותב ששומר שמסר לשומר, וראה בעל הנכס שמסר והביע הסכמה, זו מחילה, שמועילה בלי קניין. לא ברור מהו החיוב הנמחל כאן; אולי זה תלוי בשאלה מתי מתחיל חיוב השומר (שם, סעיף 5, מילואים להערה 98).

145 להערה

א. כך פסקו גם: שער משפט, סה, ס"ק א; מקור ברוך (גינזבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח); שערי תורה (לעזו), חלק א, כלל ג, פרט ד, פרט ה, ופרט יב, אות כה; ערוך השלחן, חו"מ, יב, ח; חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ו (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ו ע"ד); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו, וחלק ו, סימן צט; מאזניים למשפט – משה אחרונה, יב, ח; שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נג; שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ו; שו"ת חיים של שלום (טויבש), חלק א, סימן פג; נחל יצחק, סימן צח, ענפים ד-ה; שו"ת הליכות ישראל, סימן כז.

מילואים לשער שני

- ב. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ור"מ), בהגהה, מדייק כן גם משו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיב.
- ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן ד, ומשפט שלום, רט, ד, דף עב ע"ד, כותב שתשב"ץ, חלק א, סימן צה, סובר כמהרי"ט. התשב"ץ אינו עוסק במחילה אבל כותב באופן כללי (בעמ' רטז) שדברים שבלב הם דברים אם יש אומדנא דמוכח.
- ד. ר' עובדיה ספורנו, בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן פט (עמ' קנט), כותב שמחילה מועילה גם אם לא הוציא דבר מפיו. ה. בשער אחת-עשרה נדון בנפרד בשאלה מתי נחשב שיש אומדנא דמוכח שמחל – "מחילה בכללא".
- ו. ישועות יעקב, אה"ע"ו, לח, ס"ק טו, מסביר על פי דברי מהרי"ט את מה שכתבו תוספות, כתובות עג ע"א (ד"ה לא תימא), שמחילת תנאי בקידושין מועילה מפני שבשעת קידושין התכוון לכך שיוכל למחול על התנאי – ברור לכל שלכך התכוון ולכן אינו דברים שבלב.
- ז. ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ד), מדייק כך מדברי תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיז, שעוסק במי שזן את חתנו, ואחר כך דרש ממנו תשלום על כך. אבל יש להעיר ששם אין זו מחילה, אלא מתנה. ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 2.
- ח. שו"ת הרב"ז, חלק ד, סימן אלף רסט (קצח), כותב שאם ראובן אמר לשמעון "הולך מנה זה לפלוני", ושמעון לקח את הכסף בשתיקה ואחר כך רוצה לתפוס את הכסף כפירעון לחוב שראובן היה חייב לו, ומודה שמתחילה התכוון לעשות את שליחתו של ראובן או שיש עדים על זה, אינו יכול להחזיקו לעצמו. פנים במשפט, יב, ס"ק יז, מסביר שאף על פי ששתיקתו הייתה רק מחילה בלב על זכותו לתבוע את חובו, הרב"ז סובר שהמחילה תקפה מפני שיש אומדנא שמחל, מפני ששתיקה כהודאה, שראובן אומר לו להוליכו לפלוני, ושמעון שתק, ונחשב כאילו גם שמעון אמר שילוך לפלוני. אבל הסברו קשה, שהרי אם כן, מדוע היה הרב"ז צריך את הודאת שמעון?
- ט. בכתובות עד ע"א נאמר שיבם שאמרו לו "חלוץ ליבמתך והיא תתן לך כך וכך" ("חליצה מוטעית"), מועילה החליצה גם אם לא תתן לו. אב בתכמה, דף כו ע"ג-ע"ד, מנמק, שהיבם מחל על התנאי בלב, ומועילה מחילה בלב. כנראה, יש שם אומדנא שמחל.
- י. שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן לט, כותב שגם לדעה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), אם יש אומדנא דמוכח שמחל, המחילה תקפה כמו אילו מחל בפני החייב והחייב התכוון לזכות, מפני שהיות שיש אומדנא, החייב יודע שמחל, והוא כאילו מחל בפניו.
- יא. בית ירוחם, סימן נ (על הלכות מכירה, ה, יא), מסביר שגם לדעה שמחילה בלב אינה תקפה מפני שצריך שהנמחל ידע שהוא מוחל, הרי כאן שניכר לכל שהוא מוחל בלב, הנמחל יודע, ולכן היא תקפה.
- יב. ר' שלמה דוד שפירא, בשו"ת זכרון צבי מנחם, סימן מט (מא ע"ג), כותב שלפי הפוסקים שמחילה בלב תקפה רק אם מוכח לכל העולם, יוכל לחזור בו. נראה שכוונתו לנידונו, תובע שלא טען טענה לטובתו, שמניחים שמחל (ראה שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 48), וכוונתו היא שאין בכך הוכחה ברורה שמחל, ולכן יוכל לחזור בו.
- יג. על העיקרון הכללי שדברים שבלב ובלב כל אדם יש להם תוקף – עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך דברים שבלב, הערה 20. למקורות שצוינו שם יש להוסיף: תוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מהו); חידושי הריטב"א, קידושין נ ע"א (ד"ה דאמרינן). ראה גם חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 28-31.
- יד. דעה חולקת: חידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא לד ע"ב, ד"ה אמר רב הונא (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ובאורח משפט (אנליק), יב, ח), כותב שאם שומר שילם על אבדן הפיקדון, הוא צריך להישבע שאינו ברשותו, ואין אומרים שבזה שבעל הנכס לקח את הכסף ולא ביקש שיישבע, מסתמא מחל על השבועה – אין לומר כך מפני שדברים שבלב אינם דברים. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ו, הוכיח משם שהריטב"א סובר שאין מועילה מחילה בלב גם אם יש אומדנא שמחל. אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות א, דוחה דיוק זה, ששם מדובר שלא מוכח שמחל, וגם אינו מודה שמחל. ר' חיים פלאג'י, בשו"ת סמיכה לחיים, י"ד, סימן ג (כב ע"א), דוחה, שכוונת הריטב"א היא שהיות שאיננו יודעים מה בלב, אין להוציא ממנו בדיינים אם לא ראינו שמחל, וגם לנמחל אסור לעכב את ממונו בטענה שהנושה מחל בלב, מפני שמה שאינו נראה לעיניים אין לו תוקף. אבל ר' רפאל יוסף חזן, שם, סימן ד (כה ע"א), כותב שאי אפשר להסביר כך את הריטב"א, שהרי אי-הידיעה שלנו אינה בגדר "דברים שבלב אינם דברים", שהרי גם אילו היו נחשבים דברים, לא היינו יודעים מה חשב בלב, ואילו הריטב"א נימק מצד "דברים שבלב אינם דברים", הרי שלדעתו, אנו יודעים מה חשב בלב, ובכל זאת אין מתחשבים בו. שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, דוחה את דיוקו של חקרי לב, ששם זה פיקדון, שלא מועילה בו מחילה אלא מתנה (ראה שער ארבע-עשרה), ולכן לא מועיל בלב. דבריו קשים: (א) אם כן, הריטב"א היה צריך לנמק מצד שזה פיקדון ולא מצד שזה מחילה בלב, שהרי על פיקדון לא מועילה אף מחילה בפה. (ב) זאת לא מחילה על פיקדון אלא על חיוב להישבע, שמועילה מחילה עליו – ראה שער שלישי, עמ' 139.
- טו. בבבא בתרא קלב ע"ב נאמר שהמחלק נכסיו לבניו בפני אשתו, ואשתו שתקה, איבדה כתובתה, מפני שמן הסתם מחלה, ואומרים כי מטעם "קולי כתובה" (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 447). רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה ומקולי), ונימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), הסבירו שבגלל "קולי כתובה" מועילה מחילת

מילואים לשער שני

הכתובה אף שלא מחלה בפירוש, אבל בחוב רגיל רק מחילה מפורשת מועילה; וזאת אף שהשתיקה יוצרת אומדנא דמוכח שמחל. פנים במשפט, יב, ס"ק יז, וערוך השלחן, חו"מ, רמא, א, מדייקים מזה שהרשב"ם סובר שלא מועילה מחילה בלב. אבל ראה שער אחר-עשרה, עמ' 448, הסברים להבחנה בין כתובה לחוב אחר. טז, ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ח, מעלה אפשרות שלא מועילה מחילה בלב, והטעם שאלמנה שלא תבעה כתובה כ"ה שנים, איבדה כתובתה מתוך הנחה שמחלה, הוא מ"קולי כתובה". יז, אוצרות יהושע, בבא קמא, סימן ז (עמ' רפד-רפו), ובבא מציעא, סימן כז, אות א, כתב שזו גם דעת הרמב"ם, שהרי בהלכות אישות, יז, יט, כתב שמחילה היא בדברים, משמע שבלב אינה מועילה אפילו יש אומדנא. יח. קונטרסי ישיעורים (גוסטמן), קידושין, שיעור כא, אות ג (קפ ע"ד), מקשה על מהרי"ט, נכון שאם יש אומדנא, אין חיסרון של דברים שבלב, אבל עדיין יש חיסרון שאינו דיבור, ומחשבה לא מועילה אף בנדר. יט. עמדת ביניים – מחילה בלב מועילה רק אם יש מעשה שמוכיח: שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו (נא ע"ב), כתב שכל מקום שכתוב בתלמוד "מסתמא מחל" בלי מחילה בפירוש, מדובר שהחייב עשה מעשה שלא היה ראוי שיעשה אילו לא מחל לו הנושה, או שהנושה עשה מעשה שמגלה שמחל, ואז דינו כאילו מחל בפירוש. הוא מסביר שהטעם שאלמנה מפסידה את כתובתה אם לא תבעה אותה כ"ה שנים או אם בעלה חילק את נכסיו בפניה, אף שלא היה מעשה מוכיח – הוא משום "קולי כתובה", בצירוף עם אומדן הדעת שמחלה, מה שאינו כן בחובות אחרים, שבהם צריך גם אומדן דעתו וגם מעשה. ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ג-ע"ד), מבין מזה שלדעתו מחילה בלב מועילה רק אם יש מעשה של הנושה או של החייב שמעיד שמחל בלבו, אבל בלי זה, גם אם יש הכחה שמחל בלבו, אינה מועילה, שלא כמהרי"ט שסובר שדי בהוכחה בלי מעשה.

להערה 146

- א. שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמז (הובא בשו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, בהגהת בן המחבר), כתב בפשטות שמחילה בלב מועילה, ואם גבה אחר כך, הוא "כמעט גולף". אבל ראה להלן, הערה 176, שיש שהסבירו שכתב כך משום שעסק במחילה על ריבית, שדינה שונה ממחילה רגילה. דרכי חושן, חלק א, עמ' קמז, כתב שאין ראה משאילת יעבץ, מפני שהוא אומר רק שאם הלווה לא תבע מהמלווה להחזיר את הריבית, זו הוכחה שמחל והמחילה מועילה; ואם כן יש אומדנא שמחל, ובוה גם מהרי"ט מודה.
- ב. פני יהושע, בבא מציעא ל ע"ב, כתב בפשטות שמועילה מחילה בלב, אף שבנידונו לא הייתה אומדנא שמחל.
- ג. השואל בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רד, כתב שמי שנדר לנושהו לפתוע את החוב ביום פלוני, ויום זה נפל בשבת, והנושה מחל בלבו על החוב, החייב נפטר בכך; ושם לא היה אומדנא שמחל. כנראה, הוא נקט מחילה בלב, מפני שיש אומרים שאסור למחול בשבת (ראה בשער ראשון, עמ' 21), ויש מקום לומר שרק מחילה בדיבור אסורה ולא מחילה בלב, כמו שהרהור בעסקי חול מותר בשבת (שבת קנ ע"א).
- ד. ר' יעקב שור, בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כד (עג ע"ד), וסימן כה (עד ע"ג), כתב שמועילה מחילה בלב.
- ה. פלא יעבץ, ערך הלוואה (הובא בבית דוד – זכרון טוביה, עמ' שכו), כתב שרצוי שהמלווה לעני יאמר לו שלא יצטרך לשלם, כדי שלא יכשיל אותו באיסור "לווה רשע ולא ישלם", ולא די בזה שימחל לו בלבו, מפני שעדיין הלווה מתכוון לאיסור. הרי שלדעתו מועילה מחילה בלב.
- ו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק א, סימן לז (לג ע"ג), מוכיח שהר"ן על הרי"ף, כתובות לג ע"ב (בדפי הרי"ף), סובר שמחילה בלב תקפה, שהרי הוא אומר לגבי המקדש אישה על מנת שהוא עשיר, ונמצא עני, וכדומה, ואמרה "בלבי היה להתקדש גם אם הוא באמת עני", שאינו מועיל בתורת מחילת תנאי, מפני שהתנאי לא היה להנאתה; משמע שאילו היה התנאי רק לתועלתה הייתה מועילה מחילה אף שמחלה בלבה ולא הייתה הוכחה חיצונית לכך אילולא הודתה על כך. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יג, דוחה ראייה זו, שכוונת הר"ן היא שאילו התנאי היה להנאתה, הייתה מועילה מחילתה בלב אילו עמדה במחילתה עד שהביעה זאת בפיה, ולא עצעם המחילה בלב הייתה מועילה (אלא שאם המחילה הייתה רק אחרי שכבר נתבטלו הקידושין מפני שהתנאי לא התקיים, לא מועילה מחילת התנאי, לפי שו"ת חכם צבי, סימן מא, ד"ה ונמצא). עוד דחה על פי המקנה, קונטרס אחרון, סימן לח, כד, האומר שמדובר שגילתה דעתה לפני הקידושין ובפני עדים שברצונה להתקדש לו בלי שום תנאי, ואם כן זאת מחילה בדיבור.
- ז. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (דף צג ע"ג-ע"ד), כתב שהרי"ף, בבא מציעא ו ע"ב (בדפי הרי"ף), הסובר ששובר-קבלה מועיל גם אם לא בא לידו של החייב (ראה הערה 233) – טעמו הוא מפני שהוא סובר כמהר"ש שמועילה מחילה בלב, והרי נושה המצווה לעדים לכתוב שובר, בלבו למחול לחייב, ולכן החוב מחול, והשובר עצמו אינו נחוק, ולכן לא צריך שיגיע השובר לחייב.
- ח. ר' אביגדור נבנצל, "מחלוקת הרא"ש ורבנו ברוך בספק מחילת כתובה", משפטי ישראל – דיני נזיקין (תשס"ג), עמ' 35, מבאר את הרא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, האומר שמי שנתן את נכסיו לבניו במתנת בריא ונתן לאשתו קרקע כל שהוא ושתיקה, מספק אינה יכולה לגבות את כתובתה, כיוון שיש בגמרא ספק האם בכך מחלה

מילואים לשער שני

על כתובתה (ראה שער שלוש עשרה, במילואים להערה 68) – שטעמו הוא שאף שברוך כלל אומדנא שהוא בספק אינו אומדנא מפני שאלו דברים שבלב (רא"ש, בבא בתרא, פרק ט, סימן כג), מכל מקום מחילה בלב תקפה, ולכן כשיש ספק באומדנא של מחילה, המוציא מחברו עליו הראיה, כבכל ספק בדין. דבריו קשים, שהרי כפי שראינו כאן, אין הבדל בין אומדנא במחילה לאומדנא אחרת, שהרי לפי רוב הפוסקים מחילה בלב מועילה רק אם ניכר לכול שהתכוון למחול, ואם אינו ניכר, אלו דברים שבלב ואינם מועילים.

ט. חשק שלמה, יב, הגהות טור, אות טז, כותב ששו"ת מהר"ם מינץ, סימן טז, פוסק שמחילה בלב תקפה. אבל ר' רפאל יוסף חזן, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד (כה ע"א), ושו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות טז, העירו שזה לא נמצא בשו"ת מהר"ם מינץ. מטה שמעון, יב, הגהות טור, אות כ, מבאי כאילו שחשק שלמה שם כתב שמחילה בלב תקפה.

י. שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בדמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב), מדייק מב"ח, חו"מ, קמו, יד, שלדעתו מועילה מחילה בלב גם בלי הוכחה חיצונית. הראיה היא ממה שהב"ח כתב שבחזקה שאין עמה טענה, המערער צריך להישבע שלא מחל – וזאת אף שלא היה אומדנא שמחל. חשן אהרן, סימן צח, דוחה את הראיה, שיש שם אומדנא שהמערער מחל, מפני שלא היה לו שטר לסמוך עליו, ולכן היה חשוב שימחה, ואם כן העובדה שלא מחה מוכיחה שמחל; ואין לומר שסמך על העדים שיודעים שהקרקע שלו, מפני שהיה צריך לחשוש שמה לא יהיו כאן העדים כשיוודק להם. דבריו קשים: אם יש אומדנא שמחל, מה תועיל שבועתו נגד האומדנא? יא. שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, כותב שלכאורה יש הוכחה שהרמב"ם והשלחן ערוך סוברים שמועילה מחילה בלב גם אם אין לה הוכחה, שהרי רמב"ם, הלכות מכירה, טו, ג, ושו"ע, חו"מ, רלב, ג, כותבים שהקונה נכס וגם והשתמש בו, אינו יכול לחזור בו, שהרי מחל בכך שהשתמש; משמע שגם אם לא נודע ברבים שהשתמש בו, מועילה המחילה אף שהייתה בלב. הוא דוחה את ההוכחה, שהייתה שעשה מעשה, אין זאת נחשבת מחילה בלב, גם אם אף אחד לא ראה שהשתמש. נראה שכונתו היא, שמי שיודע שהקונה השתמש (גם אם הוא יודע זאת רק מתוך הודאתו של הקונה), יודע שמחל, וזו הוכחה שמחל.

יב. שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו, כותב שזו דעת הגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ד, סימן טו (הובא בש"ך, חו"מ, רכו, ס"ק ד), האומר שבאונאה, גם אם שהה כדי שיראה לתגר, שאז הדין הוא שגם באונאה יותר משתות המקח קיים והקונה אינו מקבל חזרה את הפרש מפני שמינחים שמחל – מכל מקום, אם עוד לא שילם למוכר, הוא יכול לעכב את הכסף בעד אונאתו, מפני שהוא נאמן לומר "לא מחלתי", במיגו שיכול לומר "שילמתי לך"; ולכאורה קשה, איך מועיל מיגו נגד האומדנא שמחל (כיוון ששהה ולא תבע), הרי זה מיגו נגד עדים? וצריך לומר, שהייתו שהכסף בידו, אין אומדנא ברורה שמחל, מפני שיתכן שלא מחל ומה שלא תבע עדיין הוא כיוון שיש לו מיגו, והוא סומך על זה שיהיה נאמן במיגו (סברת משנה ללמך, הלכות מכירה, טו, ג; אבל נתיבות המשפט, רלב, ס"ק א, דוחה אותה – ראה שער אחת-עשרה, עמ' 488, על מיגו נגד אומדנא שמחל); ובכל זאת, מהגהות אשרי מוכח שאם הוא מודה שמחל בלב, הוא מפסיק את דמי אונאתו גם אם הכסף בידו, וצריך לשלם את כל המחיר שהסכימו עליו, מפני שמחילה בלב מועילה גם בלי אומדנא.

יג. צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, כותב שזו דעת ש"ך, חו"מ, יז, ס"ק טו, שכתב שתובע שלא טען טענה שהיה יכול לטעון, הדין אינו יכול לחייב את הנתבע על פי טענה זו מפני שיתכן שהתובע מחל; שלכאורה קשה, הרי גם אם מחל, אלו דברים שבלב בלי הוכחה? מכאן שהש"ך סובר שמועילה מחילה בלב בלי הוכחה שמחל, וצבי גאון יעקב מסכים עמו. אפשר לדחות את הוכחתו, שהעובדה שלא טען טענה זו היא הוכחה שמחל, כמו ב"טענו חטים והודה לו בשעורים" (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ועמ' 429).

יד. דמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב, כותב שזו דעת רש"י, כריתות כד ע"ב (ד"ה הכותב), שהרי הוא אומר שהמקבל מתנה ושתק ולבסוף צווח, לא קנה, מפני שהוא אומר שמראש לא רצה – הרי שמועיל סילוק בלב גם כשלא ניכר. דבריו קשים, שהרי שם זה לא סילוק מזכות ששייכת לו, אלא הוא אומר שלא התכוון לקנות. טו. ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב, כותב בתחילה שמהרש"ל הוא דעת יחיד, אבל אחר כך כותב שאם החליט בלבו שהוא מחול, החוב מחול.

טז. שו"ת ושב הכהן, סימן מה, בסופו (הובא בפתי תשובה, חו"מ, רלב, ס"ק ד, ובקובץ הישר והטוב, גל' כ (תשע"ו), עמ' רנז), מסתפק, לפי הטעם שלא מועילה מחילה סתמית באונאה ובמום מפני שיש להניח שלא התכוון למחול (ראה שער שמיני, במילואים להערה 147) – מה הדין אם הוא מודה שבשעה שמחל היה ברעתו למחול בלב שלם, ורק עכשיו הוא חוזר בו? האם מחילתו מועילה מפני שגילה שהתכוון למחול באמת, או שמה אלו דברים שבלב ואינם דברים? ונשאר ב"צריך עיון". בפשטות, הדין תלוי במחלוקת האם מועילה מחילה בלב במקום שאין הוכחה חיצונית.

יז. פנים במשפט, סימן יב, ס"ק יז, ושו"ת חקקי לב, חלק ב, חו"מ, סימן נב (קסח ע"א), אומרים שאפשר לטעון "קיים ליי" כמהרש"ל. כמו כן, שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יח, כותב שהייתו שדעת מהרש"ל מבוססת על שיטת הרשב"א וסיעתו שדברים שבלב מועילים אם אינם סותרים את מה שאמר בפיו (ראה ליד ציון הערה 147), ושו"ך, חו"מ, רסט, ס"ק א, ונתיבות המשפט, רסט, ס"ק א, הסכימו לרשב"א, וכן פסקו שואל ומשיב ואדר"ת (עמ' 768) ויוסף אומץ, סימן מז, אות ה, – החייב המחזק יכול לומר "קיים ליי" כמהרש"ל. ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות ומנגנון", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סב, כותב שאפשר לומר "קיים ליי" כמהרש"ל, ובעמ' סו הוסיף שלכן הוא 769 וצ"ל אף בדיני שמים, והנושה חייב להודיע לחייב שמחל

מילואים לשער שני

בלב. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות יג, מעלה אפשרות שאפשר לטעון "קים לי" כמהרש"ל. אבל ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 4, כותב שאינו יכול לומר "קים לי" שמחילה בלב תקפה.

יח. שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו, בסופו, כותב שמחילה בלב היא ספק בדיון, ויש צד גדול לומר שמחילה בלב מועילה, לכן יש לגלגל על הנושה שיישבע שלא מחל בלב, או שיתן חרם סתם, במקום שיש להסתפק שמה שתקתו היא מחילה.

יט. בספר זכרון מנחם (מיארה), אחורי השער, מביא שכתב בעל נועם המצוות, שראוי שכל מחבר יכתוב בראש ספרו שהוא מוחל למי שירצה לומר דבר חידוש מהספר, שיכול לומר אותו בשם עצמו, כדי שמי שיעשה זאת לא ייענש, ולא די למחול בלב, מפני שאנשים לא ידעו שמחל, ואם בכל זאת יאמר בשם עצמו נמצא עושה עבירה, כמו שאישה שנדרה והפר לה בעלה ולא ידעה ועברה על הנדר, נחשבת שחטאה (קידושין פא ע"ב). עולה מדבריו, שמחילה בלב מועילה לעניין שהאומר אינו עושה עבירה ממש, אלא שעדיין יש לו קצת עבירה מצד כוונתו הרעה (וכך גם בכל מחילה שהנמחל אינו יודע עליה). האמת היא ששם אין זו מחילה אלא מתנה – נתנית רשות לאחרים לומר דברים בלי הזכרת שמו, כמו באומר "אכול עמי" (רמ"א, חו"מ, רמו, יז).

כ. הרחבה: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (דף צג ע"ג), כותב שלמהרש"ל מועילה מחילה בלב גם אם השטר ביד הנושה, שהרי מהרש"ל הביא ראייה מאלמנה ששהתה כ"ה שנים, ושם מדובר גם אם שטר הכתובה בידה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 459).

כא. שו"ת חבצלת השרון (כאב"ר), חו"מ, סימן ל, בסופו, שו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות יב, שו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה, שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ג, אות ט, ר"ע יוסף, בפד"ר, כרך יג, עמ' 42, שו"ת הליכות ישראל, סימן כז, שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן פט (עמ' רמח), שו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ (עמ' תק), וחלק יז, סימן עט, ואמרי איש (דדש), חלק ב, סימן לט, מביאים את שתי הדעות.

כב. אמרי איש שם כותב שגם לדעה זו, אם רק חשב שימחל בעתיד, אין החוב מחול.
כג. ראיות שהיא מועילה: (א) מהרש"ל שם (הובא בעטרת צבי (מווילנא), תשובות שבסוף הספר, לסימן יב) מוכיח מהדין שאלמנה שלא תבעה את כתובתה כ"ה שנים, הפסידה את כתובתה, מפני שמניחים שמחלה (כתובות קד ע"א), מכאן שמועילה מחילה בלב.

שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה (הובא בקצות החושן, יב, ס"ק א, בשו"ת בית שלמה, (דרימר), חו"מ, סימן ס, במשפט שלום, רט, ד, דף עב ע"ד, ובפד"ר, כרך יג, עמ' 42), ר' רפאל יוסף חזן, בשו"ת סמיכה לחיים, י"ד, סימן ד, דף כה ע"א (הובא בפנים במשפט, יב, ס"ק יז), ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג, דף ח ע"א, ר' יהודה ליב ב"ר משה מראדוין, בשאלתו בשו"ת גבעת שאול (ר' שאול בן משה), סימן לג, וחקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ו (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ו ע"ד), דוחים ראייה זו, ששם יש אומדנא דמוכח שמחלה. ר"ב ליפקין, בהערותיו לתוספות הרא"ש, סנהדרין ו ע"א, הערה 228, דוחה את דחיית מהרי"ט, שהיות שאין רגע מסוים שעליו נוכל לומר שמחלה בו, אין לומר שחלה מחילה משום אומדנא דמוכח. דבריו קשים, מפני שאם כן, גם אם נניח שמועילה מחילה בלב, קשה מדוע מפסידה כתובתה, אין אנחנו יודעים שמחלה? אלא צריך לומר שיש אומדנא שבמשך הזמן הארוך שעבר, היה איזשהו רגע שמחלה, שאם לא כן הייתה תובעת את הכתובה, ולא הייתה מוכיחה כל כך הרבה זמן.

על דחיית מהרי"ט קשה, אין הוכיחו תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה), שמחילה אין צריך קניין, ממחילת אלמנה אחרי כ"ה שנים (ראה במילואים להערה 1, ראייה ג), אולי רק שם המחילה מועילה בלי קניין מפני שהייתה אומדנא שמחלה (כפי שהעירו שם, אחרי ראייה טז, עמ' 741)? אפשר לתרץ, שלעניין הצורך בגמירת דעת (ובעדות על גמירת דעת) אין סיבה שאם אנו מסיקים מהתנהגותו שהוא מוחל, יהיה עדיף מאילו אמר בפירושו שהוא מוחל. ההבטחה של מהרי"ט שייכת רק בעניין מחילה בלב, שיש בה חיסרון שיבירים שבלב אינם דברים.

מעדיני שמואל, סימן כח, אות א, משיב על דחיית מהרי"ט, שהוכחת מהרש"ל היא שאילו הדין היה שאין מועילה מחילה בלב מפני שמחילה היא הקנאה (ראה בשמו להלן ליד ציון הערה 168, שזה טעם השיטה שמחילה בלב בטלה), לא היינו יכולים לומר שזה שהאלמנה לא תבעה מראה שהיא מעוניינת להקנות את כתובתה, שהרי אולי היא רק רוצה שלא לתבוע, והדין היה צריך להיות שלא איבדה את כתובתה, שהרי אין כאן מחילה; אלא ודאי שמחילה היא הפקעה, ולכן די שהחליטה לא לתבוע עוד, ומאחר שמחילה היא הפקעה, גם מחילה בלב מועילה, גם כשאין אומדנא שמחל.

ערך השלחן, חו"מ, סימן יב, אות ח (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ו ע"ג), וסימן קעו, ס"ק ח, שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב (ד"ה ומ"ש ר"מ) בהגהה, ור"ע יוסף, פד"ר, כרך יג, עמ' 42, דוחים בדרך אחרת את הראיה מאלמנה שלא תבעה כ"ה שנים – שרק שם מחילה בלב מועילה, בגלל "קולי כתובה". שו"ת יביע אומר, חלק ז, חו"מ, סימן ג, אות ב, ואות יב, משיב על דחיית ערך השלחן, שמהרש"ל סובר שאילו הדין היה שלא מועילה מחילה בלב כלל, לא היה מועיל השיקול של "מקולי כתובה" לעניין שתיקת האלמנה כ"ה שנים, שהרי יש שם שני חסרונות: (א) לא מחלה בפירושו, (ב) מחילתה שמכללא הייתה רק בלב.

(ב) משכנות הרועים, מערכת מ, אות ב, מביא ראייה מגיטין נח ע"ב, ששם נאמר שמי שדרו ממנו את קרקעו ולא התלונן בערכאות, העובדה שלא התלונן מוכיחה שמחל; ועוד ראייה מדין "טענו חטים והודה לו בשעורים",

מילואים לשער שני

שלפי חלק מהפוסקים, פטור מטעם מחילה (ראה שער אהת־עשרה, עמ' 426) – הרי שמועילה מחילה בלב. גם קובץ ביאורים, בבא קמא, עמ' סה, מביא את הראיה מ"טענו חטים והודה לו בשעורים". אוצרות יהושע, בבא קמא, סימן ז (עמ' רפד–רפו), ובבא מציעא, סימן כז, אות א, דוחה את הראיה מ"טענו חטים והודה לו בשעורים", ששם זה יותר ממחילה בלב, מפני שכשחובעו חטים ואינו חובע שעורים, מונחת בזה אמירה שהוא מוחל על השעורים.

(ג) בית הלל (ליבשיץ), יב, ז (ד"ה הקצה"ח), מביא ראיה שהיא מועילה, ממה שנאמר פעמים אחדות בתלמוד "משום יאוש בעלים נגעו בה" (מ"ק ה ע"ב, בבא מציעא כג ע"ב, בבא בתרא פז ע"ב), או "יאושי מייאש מיניה" (בבא מציעא כב ע"ב), כלומר גם אם לא שמענו שאמר "וי לחסרון כיס" אלא אומרים דעתו שהתייאש, מועיל היאוש. הרי שמחילה בלב תקפה. גם את ראיותיהם של משכנות הרועים ובית הלל אפשר לדחות כנ"ל, ששם יש אומדן דעת שגלוי לכל. את הראיה של בית הלל אפשר לדחות עוד, שיתכן שיאוש שונה ממחילה, מפני שיאוש אינו מוציא את החפץ מבעלות האדם, אלא רק מתיר לאדם אחר לקחתו (לפי דעה אחת – ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך יאוש, עמ' קמו), והוא מצב בנייני שאינו שייך במחילת חוב.

(ד) אבני החושן, יב, ס"ק ד, מביא ראיה שמועילה מחילה בלב, שבבבא בתרא כט ע"א נאמר (בהווה אמנא) שטעם חזקת שלוש שנים הוא מפני שבעל הקרקע מוחל למי שאוכל פירות קרקעו למשך שנתיים ואינו מוחל למי שאוכל אותם שלוש שנים, ומקשה התלמוד, שאם כן, כשהקרקע חוזרת לבעל הקרקע אחרי שנתיים הדין היה צריך להיות שהמחזיק אינו חייב להחזיר פירות; ולכאורה היה אפשר לתרץ, שאכן אין לומר ששנתיים בוודאי מוחל, אבל ייתכן שהוא מוחל, ולכן אין ראיה משתיקתו שהמחזיק קנה ממנו אלא ייתכן שהוא גולן ובעל הקרקע שותק מתוך מחילה – ואם כן צריך להחזיר את הפירות שמא לא מחל לו? אלא כוונת הגמרא היא להקשות ממה נפשך: אם בעל הקרקע מוחל על הפירות, הדין היה צריך להיות שתחזור בלי הפירות, ואם הוא אדם קפדן, ואינו מוחל, אי אפשר לומר ששחק מפני שמחל, אלא שתיקתו מראה שמכר לו, וגם אז הדין היה צריך להיות שלא יחזור הפירות; ואם נאמר שמחילה בלב אינה מועילה כשאינו אומדנא, הקושיה לא קשה, שהרי אפשר לומר שזה אדם לא קפדן, ולכן אינה חזקה, ומכל מקום צריך להחזיר פירות מפני שיש שמקפידים ואם כן זה לא דברים שבלב כל אדם ואינה מחילה? אלא, מכאן שמחילה בלב מועילה גם אם אין אומדנא.

(ה) שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מה, ד"ה ונראה לי (הובא בפנים במשפט, יב, ס"ק יז), מביא ראיה אחרת מאותה סוגיה, ממה שסבר רבא בתחילה שבמשך שנתיים מוחל בעל הקרקע, אלא שהמסקנה היא שאין הוכחה שהוא מוחל, ומה ששחק במשך שנתיים הוא משום שלא ראה צורך למחות, מפני שהקונה היה צריך להיזהר בשטרו – משמע שבאמת המחילה שבלב מועילה, אלא שהוא יכול לטעון שלא מחל כיוון שאין הוכחה שמחל. אבל הוא דוחה ראיה זו, שמה שרבא סבר מתחילה שבשנתיים מחל, הוא רק לפני שידע את סברת "לא קפיד", וחשב שאילו לא מחל, לא ייתכן שיראה אדם אחר אוכל פירות מקרקעו ושותק, ולכן יש הוכחה שמחל, ולכן המחילה מועילה; אבל למסקנה שאולי שחק משום שלא הקפיד, וסמך על כך שבעתיד יוציאנה ממנו, השתיקה אינה מחילה, וגם אם הוא מודה שבלבו מחל, יכול לחזור בו.

גם שער משפט, צח, ס"ק א, מביא מבבא בתרא כט ע"א ראיה שמועילה מחילה בלב – עיין שם להוכחתו ולדחייתו. (1) אפשר להביא ראיה אחרת שמועילה מחילה בלב במחלק נכסיו לבניו בנכחות אשתו, ושתיקה, שמניחים שמחילה על כתובתה (ראה שער אהת־עשרה, עמ' 447). אבל שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו, דוחה ששם מועיל מפני שזה דברים שבלבו ובלב כל אדם, ועוד שכתובה אינה נגבית מחיים ולכן הוא כאילו לא התחיל החיוב עדיין, ולכן מועילה מחילה בלב.

להערה 148

א. כך הסבירו גם: ערך שי, חו"מ, יב, ח; ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"ב); שו"ת מהר"ש מהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"); פנים במשפט, יב, ס"ק יז; שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אותיות י–יא (הובא בשו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קפט); ישועת דוד, חו"מ, סימן יב, ח; שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו; קונטרסי שיעורים (גוסטמן), קידושין, שיעור כא, אות ג (קפ ע"ד).

ב. כמו כן, גילת שלום (הוכמאן), דף יד ע"א, כותב על פי הרשב"א שם שמחילה בלב תקפה אם אינה סותרת דברים שאמר. אבל הוא לא הזכיר את מהרש"ל.

ג. אבל ראה במילואים להערה 166, שיש אומרים שגם לפי הרשב"א, מחילה בלב אינה תקפה.

להערה 151

א. ברור שהפרשנים שציינו התכוונו לומר שלשיטת ההפקעה מועילה גם מחילה בלי סימן חיצוני בכלל, שהרי אמרו (ראה הערה 168) ששיטת ההקנאה חולקת ואומרת שלא מועילה מחילה בלב, וזה בוודאי מכוון רק למצב שאין סימן חיצוני, שאילו אם יש סימן חיצוני חייבים לומר שהמחילה תועיל, שהלא יש דוגמאות בתלמוד למחילה כזאת – כגון אלמנה ששהתה כ"ה שנים ולא תבעה כתובתה (כתובות קד ע"א), ועוד.

מילואים לשער שני

ב. ברכת חיים (מגוריי), כתובות קד ע"א (עמ' רנט), מצרף את ההסבר ליד ציון הערה 148 על פי הרשב"א, עם ההסבר שמחילה היא סילוק: הרי חידושי הגר"ט, נדרים, סימן מט, ברכת שמואל, קידושין, סימן א, וחידושי ד' שמואל, פסחים ב ע"א, אות א, וכתבו שגם לרשב"א, מחשבה עושה חלות אינה מועילה גם אם אינה סותרת את דיבורו; ולכן רק לפי השיטה שמחילה היא סילוק, ואינה עושה חלות, אפשר להסביר על פי הרשב"א שמועילה מחילה בלב; והוא מעיר שאכן הרשב"א סובר שמחילה היא סילוק, כפי שראינו בשער ראשון, ליד ציון הערה 16. גם דבר יעקב (שטיינהויז), קידושין מט ע"ב, אות ג, עמ' רס, כותב שלפי ברכת שמואל, רק לפי השיטה שמחילה היא סילוק, ואינה עושה חלות, אפשר להסביר על פי הרשב"א שמועילה מחילה בלב.

ג. משפט החוב (אטינגר), סימן כב (עמ' פ), מסביר שמהרש"ל סובר שמחילה היא הפקעה דממילא, ולכן מועילים בה דברים שבלב, ואמנם דברים שבלב לא נחשבים דעת, אבל כאן אין צריך דעת אלא די שלא איכפת לנושה מהחוב, ולכן די במחילה בלב. הוא מסביר בזה (בעמ' פא) את ראיית מהרש"ל מאלמנה ששהתה כ"ה שנים, שלכאורה קשה, הרי שם יש אומדנא דמוכח שמחלה, ואיך הוא לומד משם למקום שאין אומדנא? הוא מסביר שהראיה משם היא שלמחילה די בניחותא, שהרי העובדה ששתקה כ"ה שנים אינה מוכיחה שהיא רוצה למחול, אלא שאינה מקפידה; והיות שדי בניחותא, היא מועילה בלב. בדרך אחרת הוא מסביר (בעמ' פב) שאמנם כאלמנה יש אומדנא דמוכח, אבל האומדנא לא הייתה קיימת כשמחלה בלבה אלא נוצרה לאחר זמן, שהרי בזמן שמחלה לא היה גלוי לכל העולם, ורק אחרי זמן ידוע לכל שהייתה לה מחשבה זו באחד מהזמנים, ולכן זה דברים שבלב, ומוכח משם שמועילה מחילה בלב.

ד. אבל שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יד, ועטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ו, חולקים על ההסבר שבטקסט, וכותבים שהיות שהיא דברים שבלב, אפילו לשיטה זו לא מועילה מחילה בלב.

ה. קצות החושן, יב, ס"ק א (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן קפו, דף לד ע"ד, ובחלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל), דוחה את האפשרות להסביר שמחילה בלב מועילה מדין סילוק (הוא מתכוון למוסד המשפטי המובחן בשם "סילוק", שנעסוק בו בשער ששעשרה, ולא לשיטה שמחילה היא מדין סילוק, אבל בכל זאת דבריו מתקשרים לכאן), ואם כן אין הבהל בין אם זה מחילה על החוב או סילוק, שהרי גם במחילה אין גזרת ולכן בעל יכול להסתלק מנכסי אשתו הארוסה ולא מנכסי אשתו הנשואה (ראה שער ששעשרה). מעדני שמואל, סימן כח, אות א, מעיר על כך ששם מדובר על נכסים בעין, שלא שייכת בהם מחילה אלא סילוק זכות הירושה לפני שבאה לידו, אבל ייתכן שעל חוב מועילה מחילה בתור סילוק. ישועת דוד, חו"מ, סימן יב, סעיף ח, הבין שקצות החושן סובר שמחילה בלב אינה מועילה ואילו סילוק בלב מועיל. ישועת דוד עצמו כותב שאין הבהל שהרי הטעם שי"דברים שבלב אינם דברים" הוא שהחלטה שבלב אינה החלטה באמת, ואין בדבריו ממשות בפני שאין בהם גמירת דעת, ואם כן אין הבהל בין אם זה מחילה על החוב או סילוק, שהרי גם במחילה אין גזרת הכתוב להצריך דיבור, שהרי די באומדנא דמוכח, ומצד שני גם בסילוק הסכמת הלב אינה נחשבת הסכמה. הוא מעלה אפשרות להסביר שקצות החושן סובר שמחילה בלב אינה מועילה מפני שמחילה עושה חלות (וסובר שגם הרשב"א, בהערה 147, מסכים שדברים שבלב אינם יכולים ליצור חלות גם אם אינם סותרים למעשה או לדיבור), ורק סילוק מועיל בלב מפני שסילוק אינו עושה חלות. אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי קצות החושן, רסט, ס"ק א, כתב שלא מועילה לעניין מחשבה בלתי מציאה לחברו, אף ששם המחשבה אינה עושה את החלות, וזה מראה שקצות החושן סובר שמחשבתו של דברים שבלב היא שההסכמה אינה נחשבת הסכמה, ואם כן הדין צריך להיות שגם סילוק בלב לא יועיל. אבל הוא כותב שלפי נתיבות המשפט אפשר להבחין בין מחילה בלב לסילוק בלב בגלל הסבר זה, שהרי נתיבות המשפט (שנביא בעמ' 766, במילואים להערה 163) כתב שלא מועילה מחילה בלב, ואילו בסימן רט, ס"ק א, כתב על פי הרשב"א, שבמגביה מציאה לחברו מועילה מחשבתו – ההבהל הוא ששם חלות הקניין היא על ידי המעשה שלו ולא על ידי המחשבה, אבל במחילה, המחילה עושה את החלות כמו הפקר, לכן הסכמת לבו אינה מועילה אף שהיא נחשבת הסכמה, ובהו סילוק דומה למגביה מציאה (על הסתירה בדברי נתיבות המשפט, ראה עמ' 768, במילואים להערה 166, אות ה, בשם דרכי חושן). ברכת חיים (מגוריי), כתובות קד ע"א (עמ' רס) מדייק מדברי קצות החושן, שבדבר שלא בא לידו מועיל סילוק בלב; והוא מסביר זאת על פי השיטה (ראה שער ששעשרה, ליד ציון הערה 371) שסילוק מועיל רק בזכות דרבנן מצד "אי אפשר בתקנת חכמים", ולכן מועיל סילוק בלב, שדי שאינו רוצה כדי שלא יזכה. הוא כותב שגם לדעה שמועיל סילוק בדאורייתא, מועיל סילוק במחשבה, מפני שכל שאינו רוצה זכות זו, לא זיכתה אותו התורה. וראה עמ' 766, במילואים להערה 163, אות יד, שהובא שיש מצב שמחילה בלב מועילה מדין סילוק. גם מנחת אשר, בבא בתרא, מהד' תשס"ד, סימן יד, מבין שלפי קצות החושן מועיל סילוק בלב, והוא מנמק, שסילוק אינו חלות על ידי האדם, אלא מציאות, ולכן הוא מועיל בלב (ראה בשמו להלן, אות ח, שזה טעמו של מהרש"ל לגבי כל מחילה בלב).

ו. ישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ה, נוקט שסילוק בלב מועיל כמו יאוש. אבל נראה שאינו מתכוון לשיטה שמחילה היא סילוק, ולא למוסד הנפרד של סילוק, שהרי הוא כותב זאת כדי לומר שמועילה מחילה בלב בשעת התחלת סיימת החיוב, כדבריו נתיבות המשפט, שנביא במילואים להערה 163, אות יא, ובעצם הוא נוטן מתנה בלב. ז. נימוקים נוספים לדעה זו: חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, מסביר שהמוחל בלב, ואינו רוצה שבעבור גופו של החייב, פקע החוב ממילא בלי שום הקנאה, וגם אם נאמר שסילוק רגיל (מחפץ) אינו מועיל בלב, כאן הוא

מילואים לשער שני

יועיל, מפני שתלוי רק במחשבת לבו, שאם הנושה אינו רוצה בהתחייבות החייב, פקעה ממילא. הוא מסתמך על מה שהסביר (ראה בשמו בשער ראשון, עמ' 8), שמחילה מועילה בתור גילוי דעת הנושה שאינו רוצה בחוב, ואם הנושה אינו רוצה בחוב, אין קיום לחוב.

ח. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, מנמק, שמחילה אינה חלות שאדם עושה, אלא מציאות, ולכן די בגילוי דעת בלב, מפני שבעלותו של אדם קיימת רק כל זמן שיש קשר בינו לממונו, וכשהקשר פוקע, נפקעת הבעלות מעצמה ואין צורך במעשה של הפקעה; ובמחילת חוב, שאינו דבר ממשי בידו, כיוון שמוציאו מדעתו, נפקעת בעלותו ממילא; ואילו השיטה הסוברת שלא מועילה מחילה בלב סוברת שמחילה היא חלות ככל קניין, ולא מועילה בלב ככל קניין; ומסקנתו היא שמחילה היא חלות.

ט. צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, נימק, שבמחילה אין צריך דיני קניין ודי בהיסח הדעת, ולכן מועילה מחילה בלב גם אם אין אומדנא שהתכוון למחול, ואין חיסרון של דברים שבלב, מפני שבמחילה אין צריך אמירה או לשון טובה, ודי בהיסח הדעת מהחוב.

י. דרכי חושן, חלק א, עמ' קמט, מעלה אפשרות להסביר על פי מאירי, קידושין נ ע"א, שכתב בהסברו השני שרק במקום שיש לאדם טענה מול אחרים, דברים שבלב אינם דברים, אבל כמה תלוי באדם לברו, הם תקפים, ולכן מועיל ביטול חמץ בלב; לפי זה מחילה תועיל בלב, שהרי אף שהמחילה נוגעת לאחר, הנושה יכול להחליט עליה בעצמו. אבל יש להעיר שזה תלוי בשאלה האם מועילה מחילה נגד רצון הנמחל (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 508).

יא. שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"), מבאר שרק הקדש, הפקר ונדר אין מועילים במחשבה, מפני שהם מוציאים נכס מרשות בעליו, ויש לאדם זכיה בגוף הנכס ואינו יכול להוציאו מרשותו במחשבה לחוד, מה שאינו כן בחוב שיש רק שעבוד על החייב ואין לנושה זכות בחפץ, מועילה אף מחשבה למחול על השעבוד.

יב. ר' אליהו מישקובסקי, "בדין מחילה במיטלטלין ובקרקע", מוריה גל' יג (טבת תשל"), עמ' יח (נדפס גם בקובץ "מחידושי מרן הרב", עמ' סט-עא, ובספרו משנת אליהו, סנהדרין, סימן ח, אות ו), מנמק שבמחילה אין צורך ברצון חיובי, ודי שלא איכפת לו, מפני שאינו בא לחדש דבר אלא להשאיר מצב קיים.

יג. ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"ב), מבאר על פי רמ"א, חו"מ, רו, ד, שכתב שבמתנה דברים שבלב מועילים, והרי מחילה כמתנה, ואם כן מחילה בלב מועילה; ואף ששם הכוונה היא שדברים שבלב יכולים לבטל את המתנה, מכל מקום זה אמור גם בקיום מתנה בנותן או מוחל בלב, מפני שהטעם הוא שרק במכר שקיבל כסף, מן הסתם גמר בדעתו להקנות אלא אם כן אמר בפירוש אחרת, מה שאינו כן במתנה שאינו מקבל כסף. דבריו קשים, שהרי זו סברה לבטל מתנה ואי אפשר להשתמש בה לקיום.

להערה 153

א. בית ירוחם, סימן נ (על הלכות מכירה, ה, יא), מסביר בדומה, שלדעת מהרש"ל מחילה תלויה רק בדעת המחול, ולכן היא מועילה במחשבה, אף שהנמחל אינו יודע עליה.

ב. בדומה מסביר ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעז, שמהרש"ל סובר שמחילה אינה צריכה עשייה, אלא די שאינו רוצה בחוב, והוא פוקע ממילא, ורק במקום שצריך עשייה, דברים שבלב אינם דברים, ואילו רצון מסור ללבו של אדם, ולכן מועיל גם בלב. הוא מסביר בכך (בעמ' קעח) את מה שהוכיח מהרש"ל מאלמנה שהתה כ"ה שנים (ראה במילואים להערה 146, ראה א) – ששם הכתובה נמחלת אף שאין הוכחה שחשבה בלבה "אני מוחלת על הכתובה", הרי שאין צורך בעשייה במחילה, אלא כיוון שלא רצתה את החיוב, הוא נמחל, ומכאן שהיא עניין של רצון לחוד, ולכן היא מועילה בלב.

להערה 158

משפטיק ליעקב, אות יג, כותב שלפי דעה זו יש תוקף למחילה גם לרעת צד ג', אם יש הוכחה שאכן הנושה מחל בלבו. כך הוא מסביר את דברי שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו (שנביא בשער שביעי, ליד ציון הערה 25), שלווה ששילם ריבית למלווה, והוא חייב לנושה אחר ואין לו עוד כמה לשלם, הנושה האחר אינו יכול לחייב אותו לתבוע מהמלווה להשיב את הריבית (כדי שהנושה אחר יוכל לגבות ממנו), אם הוא אומר שהוא מחל למלווה לפני כן בלב, מפני שהוא נאמן מכוח מיגו, שהיה יכול למחול בגלוי. כאן אין חיסרון של דברים שבלב, כיוון שיש הוכחה שהוא אומר אמת.

להערה 163

א. עוד פסקו כך: שער משפט, צח, ס"ק א; נתיבות המשפט, יב, ס"ק ה; ישועות יעקב, אהע"ז, כח, ס"ק ד; שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ג וסימן ס; שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן צב, וחלק ה, סימן ד, ומשפט שלום, רכו, ז, בהגה; מאוניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח; חזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 138);

מילואים לשער שני

אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג); מקור ברוך (גינבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו; ערך שי, חו"מ, סימן יב, ח, וסימן יז, יב; ערוך השלחן, חו"מ, סימן יב, ח, וסימן רמא, א; חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ו; נחל יצחק, צח, ענף ד; שו"ת הרמ"ץ (ויטמאיר), יו"ד, סימן פו; שו"ת בנין יחזקאל, סימן כד; שערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז, עמ' נו, וכלל ג, פרט ד, פרט ה, ופרט יב, אות כה; דמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, סימן יב, ס"ק ב; שו"ת חיים של שלום (טויבש), חלק א, סימן פג; שו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צא, עמ' תקז (כגון מי שקיבל צ"ק והחליט לא לפדותו), וחלק י, סימן מג, עמ' רמב (שוז דעת רוב הפוסקים).

ב. יש לקשר זאת לדברי ש' אלבק, מכוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 154 ועוד, באופן כללי, שגמירת דעת פועלת רק אם היא ברורה לעין כל, על פי מבחן אובייקטיבי ולא סובייקטיבי, כלומר לא משנה מה באמת חשב בלבו. גם במשפט הישראלי, לדברי ג' שלו, חו"מ, מהדורה שניה (תש"ן), עמ' 86, בודקים גמירת דעת באופן אובייקטיבי, היינו מה מבין צופה מן הצד, ולא באופן סובייקטיבי, מה באמת חשב האדם עצמו. וראה בשער אחת עשרה, עמ' 489, שצריך גם את הצד הסובייקטיבי, שבאמת מחל בלבו, וגם הצד האובייקטיבי, שזה ניכר לכול. ג. פנים במשפט, יב, ס"ק יז, מסביר על פי שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ק (הובא בהערה 42), שכתב שלא צריך שהתובע יאמר לשון מחילה בפירוש, ודי שיאמר דברים המוכיחים שמחל, משמע שצריך דיבור, ולא די במחשבה בלב.

ד. ר' יחיאל באסן, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ט, כותב לעניין יורש המחול לעצמו על כתובת אמו (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 526), שהוא צריך למחול בפיו, מפני שדברים שבלב אינם דברים. יש להסביר, ששם אין הוכחה חיצונית שמחל, אף שיש להניח שירצה למחול לעצמו – מפני שאולי לא רצה למחול, שהרי בכך הוא מזיק למי שקנה את הכתובה מאמו.

ה. שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בשו"ת בנין יחזקאל, סימן כד, בשו"ת תרשיש שהם, סימן עא, ובשו"ת הליכות ישראל, סימן כז), כותב שזו גם דעת שו"ע, חו"מ, צח, א, שכתב שגם אם עברו שנים אחדות ממועד יצירת החוב והנושה לא תבעו, עדיין החייב חייב, והנושה אף אינו צריך להישבע שבועת היסת שלא מחל; ולכאורה קשה, הרי רמ"א, חו"מ, עה, יז, אומר שכשיש רגליים לדבר, הנתבע חייב שבועת היסת גם בטענת ספק, וכאן יש רגליים לדבר שמחל, כמו לעניין אלמנה ששהתה כ"ה שנים? התשובה היא כדברי מהרי"ט, שלא מועילה מחילה בלב אם אין אומדנא דמוכח, וכאן גם אם באמת מחל לו בלב, אינו מחול כיוון שאין אומדנא. אבל חשן אהרן, סימן צח, מסביר בדרך אחרת מדוע אין צריך להישבע – מפני שאין אפילו רגליים לדבר שמחל, שהרי ייתכן ששתק מפני שמסך על כך שיוכל לגבות את החוב בעזרת שטרו. ¹⁰

ו. שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו, כותב שדין זה תלוי בתירוץ שונים בתוספות: מהר"י בתוספות, גיטין לב ע"א (ד"ה מהו), בהסברו הראשון, עולה שביטול גט בלב יועיל, אלא שהכמים תיקנו שלא יועיל; ולפי זה מחילה בלב תועיל; אבל בהסברו השני כותב הרי"י שגילוי דעת אינו מועיל, ולפי זה לא מועילה מחילה בלב; ואילו בתוספות, גיטין לג ע"א (ד"ה רבי), משמע שגם ביטול גט בפני עד אחד אינו מועיל מעיקר הדין מפני שאין דבר שבערווה פחות מנשים, וקל וחומר שביטול בלב אינו מועיל, וזו שיטה שלישית, וטעמה כסברת פני יהושע, גיטין לב ע"א (ד"ה ועוד נראה), שהיה שבתחילה היו פיו ולבו שווים למנוה את היסוד, מחשבתו שאחר כך אינה יכולה לבטל את הדיבור קודם; ולפי זה תועיל מחילה בלב, שהרי אינה נוגדת דיבור שקדם לה; ואין לומר שהמחילה נוגדת דיבור קודם, היינו החוב, שהרי אם כן גם מחילה בדיבור לא תועיל מפני שדיבור אינו יכול לעקור מעשה והחוב נעשה על ידי מעשה כגון הלואה, אלא על כרחן זה לא נחשב עוקר דיבור קודם, מפני שמתחילה נעשה החוב לטובת הנושה, שיחזיק בו כל זמן שירצה, אבל כשימחל ויסתלק מהחוב, משם ואילך אין לו חוב, ואם כן גם מחילה בלב תועיל.

ז. שו"ת הרדב"ז, חלק ב, סימן תרע"ט, עוסק באישה שלא היה אומדנא דמוכח שמחלה, וכותב שגם אם היא תאמר שהיה בדעתה למחול, החוב בתוקף עד שתאמר בפירוש "אני מוחלת". הרי שהוא סובר שלא מועילה מחילה בלב בלי אומדנא. אבל אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות א (הובא בדרכי חושן, חלק א, עמ' קנג, ובשו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צא, עמ' תקז), דוחה שיתכן שמשמעות דברי הרדב"ז "היה בדעתה למחול" היא שהיה בדעתה לומר בפירוש "אני מוחלת", ועדיין לא אמרה זאת, ועדיין לא גמרה בדעתה למחול, ובכגון זה גם למהרש"ל אין תוקף למחילה.

ח. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יט, כותב שאם כבר קיבל הנושה את חובו והוא המוחזק, יכול לטעון "קים לי" כדעת רוב האחרונים שמחילה בלב אינה תקפה.

ט. שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן פט (עמ' רמט), כותב שגם הארכת זמן החוב אינה מועילה בלב, אם אין הוכחה חיצונית לכך, מפני שגם הארכת הזמן נחשבת זכות ממונית, כפי שמובח ממה ששו"ע, חו"מ, עג, ב, כותב שאם המלווה טוען שהיום הזמן שקבעו לפירעון, והלווה טוען שקבעו זמן מאוחר יותר, נשבע שבועת היסת, אף ששו"ע, חו"מ, פז, כה, כותב שאין חיוב להישבע על טענה שגם אם יודה בה לא יתחייב ממון.

י. ר' נסים יצחק מורחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ד), מעלה אפשרות שגם מהרש"ל (הערה 146) מסכים למהרי"ט, וכשכתב שמחילה בלב מועילה, התכוון למצב שיש אומדנא דמוכח, כמו באלמנה ששהתה כ"ה

מילואים לשער שני

שנים, שממש הוכיח את דבריו (ראה במילואים להערה 146, ראה א). גם שו"ת בנין יחזקאל, סימן כד, כותב שמהרש"ל סובר כמהרי"ט, שהיה הוא עצמו כותב בים של שלמה, בבא קמא, פ"ק, סימן לד (הובא בישיבת דוד, חו"מ, סימן יב, ח), לגבי טענו חטים והודה בשעורים, שאין לומר שפטור מטעם מחילה, שהרי לא מועילה מחילה בלב, מפני שאין לו גמירת דעת כיוון שלא הוציא את הדברים בפיו; וכדי ליישב את הסתירה בדבריו צריך לומר כהבחנת מהרי"ט (אבל יש להעיר שב"טענו חטים והודה לו בשעורים", יש אומדנא שמחל). שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, מיישב את הסתירה, שרק ב"טענו חטים והודה לו בשעורים" לא מועילה המחילה, מפני ששם מדובר בפיקדון שלא מועילה בו מחילה, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה. הסברו קשה, מפני שאם כן היה לים של שלמה לנמק מצד זה פיקדון. על סתירת ים של שלמה לדבריו (ליד ציון הערה 146) שמועילה מחילה בלב, העיר שו"ת תרשיש שהם, סימן עא (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אותיות טו-טז). שו"ת אבני נזר, אה"ע"ז, סימן תיט, אות ב, כותב בשם מהרש"ל בבבא קמא שמועילה (!) מחילה בלב.

יא. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו (הובא בשו"ת הליכות ישראל, סימן כח), כותב שקנה שאמר למתווך "לא אתן לך שכר תיווך" (לפני שהמתווך עשה לו את השירות) והמתווך שתק, לא אומרים ששתיקתו כמחילה, מפני שמחילה בלב אינה תקפה; ומנמק בכך את שו"ת חו"מ, פ"א, ס"ק ט, האומר שבחוב ברור אין אומרים ששתיקה כמחילה – מפני שמחילה בלב לא מועילה. נראה שכונתו היא שבמקרים אלו אין הוכחה שמחל, ולכן גם אם באמת מחל בלב, אין לכך תוקף. אך יש להעיר שנתיות המשפט, יב, ס"ק ה (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ז, סימן קמא, בקובץ הישר והטוב, גל"י א (תשע"א), עמ' סז, ובשו"ת ראש אליהו, חלק ג, סימן לח, אות ד, עמ' רב), כותב שלכל הדעות, בשתיקה שלפני מעשה, כגון "אכול עמי", מועילה מחילה בלב מפני שמפרשים שהתכוון לתת מתנה – ראה בשמו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 2. וראה עמ' 205–206, על המבטיח לעבוד בחינם, מצד שזו מחילת זכות עתידית לשכר. ¹

יב. שו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא (עמ' קצז), מסביר בכך מדוע אומרים ב"תפילה זכה" בערב יום הכיפורים "אני מוחל" – כדי שיהיה מחילה בפה, מפני שלא די במחילה בלב.

יג. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פ"ג ע"ב (עמ' שמח), כותב שמהרש"ל שסובר שמועילה מחילה בלב, סובר שהמחשבה פועלת את המחילה, והדיבור רק מגלה את מחשבתו, ואילו לדעה שמחשבה לא מועילה ומועילים רק דיבור או אומדנא דמוכח שהוא כמו דיבור, מסתבר שהכול נעשה על ידי הדיבור. גם בברכת אברהם (ארלנגר), סנהדרין כג ע"א (עמ' עד), כתב שלפי מהרש"ל, המחשבה פועלת את המחילה.

יד. הבחנות שונות: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (דף צג ע"ג), עושה הבחנה: בעיקרון לא מועילה מחילה בלב, מפני שהיא דברים שבלב, אלא שהיא יכולה לחול בתורת סילוק (אפשרות שהעלה קצות החושן – ראה עמ' 763, במילואים להערה 151, אות ה), ואמנם סילוק אינו מועיל לדבר שכבר הגיע לידו (כפי שהעיר קצות החושן), אבל מועילה מחילה בלב על כתובה בתורת סילוק, לפי שיטת הראנ"ח (שנביא בשער רביעי, במילואים להערה 674) שבדרבנן מועיל סילוק, והרי כתובה היא דרבנן; וכן מועילה מחילת אלמנה על מזונות, לפי הדעה שמוזנות אלמנה הם מדרבנן; ועוד, מאחר שכתובה לא ניתנה לגבות מחיים, מועילה מחילה בלב בחיים מדין סילוק, וכן באלמנה שמחלה בלב אחרי מותו, מאחר שהתובעת כתובה מפסידה מזונות, לא יכלה לתבוע את הכתובה מפני שהייתה מפסידה מזונות, וכאילו לא הגיע זמן גביית הכתובה, ולכן מועילה מחילת הכתובה בתורת סילוק (כך נראית כוונתו).

טו. שו"ת חיים ביד, סימן נו (עב ע"ג), כותב שמי שחבירו בייש אותו, וגמר בלבו למחול לו, מועילה מחילה בלב לכל הדעות, והמבייש פטור מעונש בגין הבייש, שהרי בענייני הכבוד המדומה, ראוי לאדם למחול על עלבונו. טז. מנחת אשר (תש"ד), בבא בתרא, סימן יד, כותב שגם לשיטה שמחילה בלב אינה תקפה, הרשאה להזיק מועילה בלב (על הרשאת להזיק, ראה שער רביעי, עמ' 168 ואילך), כיוון ששם המחילה אינה חלות שאדם עושה אלא מציאות, ורק בחבות כמו קניינים לא מועילים בדברים שבלב, מה שאינו כן בדברים שנקבעים על ידי רצון וניחותא, שמועיל גם בלב, אפילו בלי אומדנא שזאת כוונתו. כמו כן, ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעה, מבין מדברי נתיבות המשפט, שהובא לעיל, אות יא, ש"אכול עמי" מועיל גם בלב, מכאן שגם הרשאה להזיק, "על מנת להיפטר", מועילה בלב; והוא מנמק, שלעניין זה מועיל רצון לתור, שהיות שאינו רוצה שהלה יתחייב, פשוט שאינו מתחייב.

זו. ראיות שאינה מועילה: (א) קצות החושן, יב, ס"ק א, מוכיח שמחילה בלב אינה מועילה, מן האמור בבבא מציעא יח ע"א, שהמוצא שובר-קבלה, לא יחזיר ללווה, שמה התחרט המלווה והחליט שלא לתנו ללווה; ממשע שהתכוון לתת את השובר – כלומר, מחל ללווה בלבו – וחזר בו; ואם מחילה בלב מועילה, מה בכך שחזר בו, הרי הלווה פטור, וצריך לתת לו את השובר? אלא, מאחר שהיא בלב, אינה מועילה, מפני שהיא דברים שבלב; ואין אומרים שניכר לכל שמחל שהרי כתב שובר, מפני שהרואה יכול לחשוב שלא התכוון למחול בשעת כתיבה אלא בשעת ניתנת השובר ללווה, והרי לא נתן לו.

בית הלל (ליבשיץ), יב, ז (ד"ה קצתה"ח), דוחה ראייה זו, ששם הכוונה היא שמתחילה לא מחל, אלא חשב שהלווה אינו חייב לו עוד, ולכן כתב שובר, ואחר כך בדיק בחשבונותיו ומצא שטעה בחשבונותיו הראשון, ולכן גם אם מתחילה מחל לו, זו מחילה בטעות, שאינה תקפה.

מילואים לשער שני

מעדי שמואל, סימן כח, אות א, דוחה את הוכחת קצות החושן בדרך אחרת: ששם לא מחל מחילה מוחלטת בלבו, אלא חשב למחול אחר כך, והכין את השובר למחול בו אחר כך, ועדיין לא מחל, ולכן החוב אינו מחול; ורק אם מחל בלבו מחילה מוחלטת, שגמר בלבו שהוא מסתלק מחוב זה ולא יתבענו יותר, מחול, לדעת מהרש"ל. הוא מביא ראייה להבנה זו מרש"י, בבא מציעא כ ע"א (ד"ה ש"מ), שאומר (כפי שהסביר אותו ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק לה וס"ק נו) שנתנת השובר מהאישה לבעל היא מחילה על הכתובה (ראה בשמו במילואים להערה 43) – אבל עצם כתיבת השובר אינה מחילה מפני שהיא רק הכנה שאחר כך תמחל.

בדומה דוחה שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"), שמחשבה מועילה (למהרש"ל) רק אם גמר ומחל בלבו, אבל אם החליט בלבו למחול בשפתיו ולא הוציא בשפתיו, המחשבה לא מועילה; ושם שכתב שובר, הרי לא גמר בלבו למחול כבר אז, אלא גמר בלבו לתת לו שובר, ולכן כל זמן שלא נתן לו, לא נמחל.

גם דרכי חושן, חלק א, עמ' קמז–קמח, ישועת דוד, חו"מ, סימן יב, ח (יג ע"ב), וחיודשי הרי"ם, חו"מ, סימן צח, ס"ק ב (ברמז), דוחים את הוכחת קצות החושן, שהכותב שובר אינו מתכוון למחול מיד, אלא מכין אותו לשעת הפירעון. דרכי חושן מוסיף, שגם קצות החושן מוכרח לומר כך, מפני שגם אם מחילה בלב אינה תקפה, הרי כתיבת שובר היא מעשה. הוא מסביר, שאף שלר"ף, בבא מציעא ו ע"ב (בדפי הרי"ף), ששובר מחילה מועיל גם אם לא בא לידי החיוב (הערה 230), הרי כתב נתיבות המשפט, לט, ס"ק יד, שגם לר"ף זה מותנה בכך שיהיה פירעון, ואם כן, בכתיבת שובר הנושה מתכוון שהמחילה תחול רק בשעת הפירעון.

(ב) שו"ת מהרי"ם, חלק א, סימן מה (ד"ה ונראה לי), מביא ראייה מהאמור בקידושין מט ע"ב, בניין מקדש אישה על תנאי, כגון שאמר "על מנת שאין לי בנים", ולא התקיים התנאי, כגון שבאמת יש לו בנים – שגם אם אמרה "בלבי היה להתקדש לו בכל מקרה", אינה מקודשת; וקשה, הרי היא יודעת שמחלה על התנאי, ואם כן באמת היא מקודשת, ומדוע מותרת להינשא לאחר? אלא, המחילה בטלה מפני שדברים שבלב אינם דברים. וראה עמ' 759, במילואים להערה 146, אות ו, שהר"ן הסביר שהמחילה בטלה מפני שהתנאי לא היה לתועלת האישה, וייתכן שהר"ן כתב כך כדי להסביר מדוע מה שהיא אומרת שמחלה בעבר, לא מועיל כמחילה חדשה מעכשיו.

(ג) חיודשי הרי"ם, חו"מ, סימן צח, ס"ק ב, מביא ראייה מהדין שנתבע יכול לדרוש מהנושה "הישבע לי לא פרעתי" (שבועות מא ע"א), ולא מצאנו שנתבע יכול לדרוש מהתובע שישבע שלא מחל לו בלבו, מכאן שגם אילו מחל לו בלבו, לא מועיל. אבל יש להעיר שגם לא מצאנו שיכול לדרוש ממנו להישבע שלא מחל בדיבור, שהיא בוודאי מועילה.

(ד) שער משפט, צח, ס"ק א (הובא בחשן אהרן, יב, ח), מביא ראייה מבבא קמא צג ע"א, ששם נאמר שהאומר "קרע כסותי", הקורע חייב (אם הבגד בא לידו בתורה שמירה), אבל אם שאל "על מנת להיפטר", ואמר בעל הבגד "לא", מפרשים שהתכוון לתמיהה, ופטור; ולכאורה קשה, מדוע כשאמר "לא" זה יותר גרוע מאילו לא שאל אותו בכלל אם התכוון על מנת להיפטר? אלא, ההבדל הוא, שאם אמר "קרע כסותי", חייב, מפני שלא ניכר מלשונו אם התכוון למחול, ואף שיש קצת אומדנא שהתכוון למחול, הרי דברים שבלב אינם דברים; אבל אם שאל "על מנת להיפטר" ואמר בעל הבגד "לא", ויש ספק האם התכוון ברצינות או לתמיהה, המוציא מחבירו עליו הראיה, ואומרים שהתכוון למחול, וזה לא דברים שבלב, מפני שמה שחשב בלבו בא לפרש את מה שאמר "לא", ומצב כזה לא נחשב דברים שבלב, כפי שכתב הר"ן על הרי"ף, קידושין כא ע"א (בדפי הרי"ף). שו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו, דוחה את הראיה, שב"קרע כסותי" סתם לא נפטר מפני שבעל הבגד נאמן לטעון "התכוונתי שיקרע על מנת שישלם", מפני שהנוק הוא ודאי והפטור מספק ואין ספק מוציא מידי ודאי; מה שאינו כן אם אמר הקורע "על מנת לפטור", ובעל הבגד אמר "לא", שאז הקורע גילה את דעתו שאין רצונו לקרוע ולשלם, לכן אילו בעל הבגד התכוון שישלם היה לו לומר לו בבידור שהוא רוצה שישלם, וכשאמר "לא", לשון דו משמעות, נשארם דבריו שאמר על מנת לפטור; ובכלל, הוא כותב, שם אין זו מחילה אלא נתינת רשות לעשות בממונו דבר מסוים (ראה שער רביעי, עמ' 168).

(ה) מקור ברון (גינזבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח), מביא ראייה מבבא קמא כז ע"א, ששם התלמוד מוכיח שהמניח גחלת על בגד של אחר בנוכחות בעל הבגד, ונשרף, חייב מפני שלא אמר לו בעל הבגד "על מנת לפטור", מהדין שהאומר "קרע כסותי" ולא אמר "על מנת לפטור", הקורע חייב; וקשה, הרי בבבא קמא צג ע"א נאמר שב"קרע כסותי" חייב רק אם בא לידו בתורת שמירה, אבל בסתם פטור גם בלי "על מנת לפטור", ובמקרה בגחלת, בעל הגחלת לא היה שומר? ולפי שיטה זו מיושב, שאם אמר בפירוש "קרע", זוהי מחילה בפה ולכן הקורע פטור גם בלי "על מנת לפטור", אם אינו שומר, אבל בגחלת לא מחל בעל הבגד בפירושו, אלא רוצים לפטור מפני שבשתיקתו הראה שמחל, ובזה לא מועילה מחילה מפני שהיא בלב, ולכן חייב גם אם לא בא לידו בתורת שמירה. דבריו קשים, שהרי אם כן איך התלמוד מביא ראייה מ"קרע כסותי" לעניין גחלת, הרי החיוב שם הוא מטעם אחר, ועוד, שמהרי"ט מסכים שמחילה בלב תקפה אם יש אומדנא שמחל, וכאן בשתיקתו הראה שמחל.

נחל יצחק, צח, ענף ה, מביא ראייה מדין מוכר שטר ומחלו, ודוחה אותה – עיין שם.

מילואים לשער שני

טהרת המים (הכהן), שיורי טהרה, מערכת מ, אות ה (צ ע"ג), כותב משפרא, סוף פרשת בהר, נראה שמחילה בלב אינה תקפה. וכונתו אינה ברורה.

להערה 166

א. ברכת חיים (מגורין), כתובות קד ע"א (עמ' רס), מברר את דעת הר"ן בעניין זה, מתוך בירור איך הר"ן מסביר את הדין שאלמנה שלא תבעה את כתובתה כ"ה שנים מפסידה אותה מטעם מחילה: ר"ן, פסחים שם, כתב שלא מועיל ביטול חמץ בלב מפני שהם דברים שבלב, אף שניכר לכול שהוא רוצה לטבל כדי שלא ייאסר החמץ, והסביר דבר אברהם, חלק ב, סימן יד, בסופו, שהר"ן סובר שאומדנא דמוכח (דברים שבלבו ולב כל אדם) מועילה רק אם ברגע שחושב בלבו, ידוע לכל שהוא חושב כך, ובחמץ אין זה ניכר באותו רגע; והרי גם באלמנה לא ידוע רגע המחילה, אלא מזה ששתקה כ"ה שנים מוכח שמחלה בזמן מן הזמנים, אבל לפי הר"ן זה לא מועיל; וצריך לומר שהר"ן סובר שמחילה בלב מועילה גם אם אינה בלב כל אדם, וזה קיים באלמנה (ולא משנה שלא ניכר רגע המחילה); וצריך לומר כמו שכתב חידושי ר' שמואל, פסחים ב ע"א, אות א, שהר"ן מסכים לרשב"א שמועילים דברים שבלב אם אינם סותרים דברים שאמרו, בדבר שאינו עושה חלות; אבל לפי ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכו), שכתב שמחילה אינו פועל חלות במעשה סילוק, אלא עצם המצב שדעתו מסולקת מהזכות, הוא הגורם לסילוק זכותו, והסביר בכך את הדין באלמנה – אין להוכיח שאמרה או חשבה למחול, אלא הראיה היא שאין בדעתה להבוע עוד, מפני שבסוף העשרים וחמש שנה יש אומדנא דמוכח (על אותו רגע) שהיא במצב שדעתה מסולקת מלהבוע, ולכן חלה מחילה; ולפי דבריו אין הכרח לומר שהר"ן סובר שמועילה מחילה בלב שאינה בלב כל אדם.

ב. יש שהסבירו דעה זו גם לפי הרשב"א האומר שדברים שבלב מועילים אם אינם סותרים את מעשיו: האדר"ת, בקונטרס "את דבר המשפט" (נדפס בטור מהד' אל המקורות), סימן יב, מיישב דעה זו גם לרשב"א – שגם במחילה בלב, כיוון שאסור לנושה להשתות בידו שטר פרוע (או מחול), כאמור בכתובות יט ע"ב, הרי בכך שהוא מחזיק את השטר, הוא כאילו עושה מעשה שמראה שאינו מוחל (ולכן מותר לו להחזיק בשטר), וגם כשאומר אחר כך שכבר מחל לו בלבו, אינו נאמן, שהרי לדבריו הוא רשע, שעבר על האיסור להחזיק שטר פרוע, והרי אין אדם משיש עצמו רשע, ולכן אלו דברים שבלב שאינם דברים. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יד, מקשה על הסבור, שלפיו כל הפוסקים הללו מדברים רק בהלוואה בשטר, וזה דוחק.

ג. ר' יעקב דוד אילן, בספר הזכרון שחר אורן, עמ' רסג, כותב שגם לרשב"א, מחשבה אינה יכולה ליצור חלות כגון מחילה, גם אם אינה סותרת את דיבורו, ולכן מחילה בלב אינה מועילה.

ד. חשן אהרן, סימן צח (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן כג, אות יב), מעלה אפשרות שגם לפי הרשב"א, אין מועילה מחילה בלב, מפני שהרשב"א מדבר רק במקום שיש אומדנא שמוכיחה על מה שחשב בלבו, ואז זה מועיל אם אינו סותר את דיבורו. עיין שם, שהוא מביא ראיות שזו כוונת הרשב"א.

ה. רדכי חושן, חלק א, עמ' קנ, מסביר איך נתיבות המשפט (במילואים להערה 166) ספק שלא מועילה מחילה בלב, אף שבסימן רסט, ס"ק א, לעניין הגבחה מציאה במחשבה שתהיה לחברו, הסתמך על הרשב"א: שהוא סובר שלרשב"א מועילה מחשבה רק בהחלטה גמורה, ואדם רגיל להשאיר לעצמו אפשרות לחזור בו ממשבתו, עד שיעשה מעשה מוכיח; ולהוצאת ממון מרשותו צריך גמירת דעת ולא מועילה מחשבה בעלמא, ולכן לא מועילה מחילה בלב.

ו. ר' אברהם מנדל פרידלנר, בצרור החיים, חלק ט, סימן ב, אות ג, עמ' פד, מסביר שנתיבות המשפט סובר שמחילה בלב בטלה אף שהוא סובר כרשב"א, משום שלדעתו מחילה צריכה דיבור דווקא, אלא שאם זה דברים שבלב כל אדם, מועילה המחילה מפני שזה כדיבור ממש; או שזה מדין יאוש.

ז. שו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא (עמ' קצ), מיישב את סתירת נתיבות המשפט, שבמגביה מציאה מועילה מחשבה מפני שזה נטילה מהפקד, ואילו במחילה, החוב קיים, והחוב סותר את מחשבת המחילה, וכדי לשנות מצב קיים לא מועילים דברים שבלב. והוא מוסיף (בעמ' קצב), שהרשב"א דיבר על מחשבה לקבל נירות, ובה אין שינוי מצב ממוני קיים, וזה שונה ממחילה.

ח. נחל יצחק, צח, ענף ג, כותב שגם לרשב"א לא מועילה מחילה בלב, מפני שמה שלדעתו מועילים דברים שבלב שאינם סותרים לדיבורו הוא במקום שהתעורר ספק מה דעתו, כגון בנידר עובר לפניו ואמר "אהא" (עיין שם, שמוכח שזו דעת הרשב"א), אבל במחילה לא התעורר שום ספק כיוון שאין שום סימן חיצוני שמחל. לאור זה, משכן שלום (גל), סימן ד, הערה פד, מעלה אפשרות, שמי ששתק מול נזק חמור ששכנו עושה, והודה שמחל בלבו, מחילתו תקפה, ואף ששתיקתו לבדה אינה מוכיחה שמחל, בגלל חומרת הנזק (רמב"ם, הלכות שכנים, יא, ד), הרי שתיקתו מעוררת ספק מה דעתו. כמו כן, שם סימן ט, הערה צא, הוא מעלה אפשרות שמי שהיה לו חלון פתוח לחצר חברו, וסתם אותו, שאין בכך הוכחה שמחל על זכותו לחלון (רמ"א, חו"מ, קנר, יב), הרי אם הוא מודה שהתכוון למחול בכך על זכותו, מחילתו תקפה, כיוון שסתימת החלון מעוררת ספק מה כוונתו.

ט. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות ו, ואת ג, כותב שגם לרשב"א לא מועילה מחילה בלב, מפני שלדעתו מועילים דברים שבלב רק כדי להשלים ולהסביר מעשה שעשה או אמירה שאמרו (אם אינם סותרים את משמעותו), אבל אינם יכולים ליצור תוצאה כשלעצמם יש מאין, במחשבה ערטילאית, כמו מחילה בלב, שלא היה

מילואים לשער שני

דבר מלבד מחשבתו. הוא מיישב בזה את דברי נתיבות המשפט – אף שפסק כרשב"א, הוא יכול לסבור שמחילה בלב לא מועילה.

י. משפטיך ליעקב שם, אות ו, כותב שלפי מה שכתב עלי זאת, בהגהה על שו"ת זית רענן, חלק ב, סימן לד, שגם לרשב"א, שדבריים שבלב מועילים אם אינם סותרים למה שאמר, יכול לחזור בו מהם – לפי זה גם אם נאמר שלרשב"א מועילה מחילה בלב, יכול לחזור בו. אבל יש להעיר שעלי זאת עצמו הקשה שנתיבות המשפט סותר את עצמו; כנראה הבין שנתיבות המשפט סובר שמחילה בלב לא מועילה כלל, וזה לא מתיישב עם דעת הרשב"א. יא. גם שו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות י, כותב שגם לרשב"א לא מועילה מחילה בלב; אבל לא הסביר מדוע.

יב. משפט החוב (אטינגר), סימן כב (עמ' פב), מסביר שלפי דעה זו, במחילה צריך רצון חיובי להפקיע את החוב, ולכן אינה מועילה בלב.

להערה 168

א. סברה זו יכולה לשמש תשובה לסברת בית הלל (ליבשיץ), יב, ז (ד"ה זכינו), האומר שרק הפקר והקדש אינם מועילים במחשבה אלא צריך דיבור מפני שיש בהם הוצאת נכס מרשות האדם, אבל במחילה, שהחייב מוחזק, ייתכן שמועילה בלב. התשובה היא שגם מחילה היא הקנאה, הוצאת רכוש מבעלות הנושה.

ב. חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כותב שלפי מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא, הכותב (בתחילת דבריו) שלרשב"א לא מועילה מחילה בלי רצון הנמחל מפני שהיא הקנאה (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 1188, במילואים להערה 8), גם לא תועיל מחילה בלב.

ג. אמרי בינה מוסיף, שאף על פי שמסקנת מחנה אפרים שם היא שאף לשיטה שמחילה היא הקנאה, היא מועילה גם בעל כרחו של הנתבע, משום שמחילה היא הקנאה דממילא – בכל זאת מחילה בלב אינה תקפה, כיוון שהיא הקנאה, וצריך שידע הנתבע שהתובע סילק את רשותו ואת זכותו ממנו, וכל זמן שלא ידע הנתבע, המוחל יכול לחזור בו. שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נה, מקשה על אמרי בינה, הרי כמו שאין צורך בהסכמת הנתבע משום שמחילה היא הקנאה דממילא, כך גם ידיעתו אינה נחוצה. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יד, מביא ראייה מחידושי הרשב"א, קידושין כנ ע"א, האומר שהיות שעבד משתחרר על כרחו, גם בהיעדרו מוכים לו. ד. אבל שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א (הובא באוצרות יהושע, בבא קמא, סימן ז, עמ' רפד–רפו – עיין שם), כותב שגם לריטב"א (המשוין לשיטת ההקנאה) מועילה מחילה בלב, וזאת על פי מה שכתב (ראה שער ראשון, עמ' 721, במילואים להערה 67) שגם לריטב"א אין צורך שהנושה יקנה לחיובי אלא החייב צריך לזכות בדבר – וזה יכול להועיל גם בלב.

להערה 186

א. מצאנו עיקרון זה בתחומים נוספים, שמחילה לעני שאינה תקפה מצד דיני מחילה, תקפה מצד נדר צדקה. כך כתב ר' חיים מאיר ואונר, "החליט למחול חוב ולוה העני על מנת לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יב (תשנ"ח), עמ' סז, לגבי מחול שמחזיק את שטר החוב בידו, שלפי חלק מהפוסקים המחילה בטלה (ראה שער שיש, פרק שני) – שאם החייב עני, המחילה חלה מטעם נדר צדקה. והסכים עמו ר' צבי חיים דישון, "הערה בהחליט למחול החוב ולוה העני לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסב (וראה עמ' 281, שכן כתב קרני ראם). הם דנים האם מועילה התרת נדרים לבטל את המחילה – עיין שם גל' יב, עמ' סז, וגל' יד, עמ' קסב–קסז. רצ"ח דישון שם, עמ' קסז, כותב שאם המוחל מסר מודעא מראש שכל נדר שידור יתבטל, כפי שנוהגים לעשות בערב ראש השנה, כאן אין לחייב מטעם נדר.

ב. אבל מחילה שבטלה מטעם טעות, אין לומר שיהיה לה תוקף במחילה לעני מטעם נדר, שהרי גם נדר בטעות בטל. ראה שער שמיני, עמ' 769, במילואים להערה 10, אות י, בשם תשובות והנהגות, ובמילואים להערה 187, אות יד, בשם רח"מ ואונר. כמו כן, מחילה שבטלה מצד פגם בגמירת דעת, נראה שאין לה תוקף בתור נדר, שהרי גם נדר בלי גמירת דעת אינו תקף. אבל יש להעיר שהפוסקים הנ"ל כתבו שהמוחל לעני כשהשטר בידו, מחילתו חלה מטעם נדר, אף שאחד הטעמים לפסול מחילה כזאת היא חשש שלא מחל בלב שלם (ראה שער שיש, עמ' 262).

ג. רח"מ ואונר, שם, עמ' סז, כותב שאם הנושה החליט שיאמר לחייב העני שהוא מוחל, והתכוון שחלול המחילה תהיה על ידי שיאמר לו, וחזר בו לפני שאמר לו, אין חובו בטל מטעם נדר, מפני שהנדר עוד לא חל. אבל רצ"ח דישון שם, עמ' קסג, כותב שבכגון זה, אמנם העני לא זכה עדיין בממון, אבל מוטל על הנושה חיוב אישי לקיים את נדרו.

להערה 189

א. שו"ת הרא"ש, כלל נח, סימן ו, כותב שאם העדים שחתמו על שטר המחילה טוענים שהוא שקרי, אינם נאמנים לפסול את השטר, אבל הם חייבים לשלם לנושה מדינת דגרמי, כיוון שגרמו לו נזק במה שחתמו עליו שקר, שהרי החייב לא יפרע לו כיוון שיש לו שטר מחילה.

מילואים לשער שני

ב. שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן יא, כותב שאם נקרע שטר המחילה, והעדים זוכרים את המעשה, יכתבו שטר מחילה שני, עם תאריך שטר המחילה הראשון.

להערה 193

א. כמו כן, חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא כ ע"א, כותב שאם הנושה אומר "חוב פלוני מחול לך בשטר זה", הוא כעין שטר מקנה, ולא רק שטר ראייה, ואז המחילה חלה משעת חתימת העדים, מטעם "עדיו בחתומיו זכין לו" (שלא כמו בשטר מחילה שהוא רק לראיה, שבו המחילה חלה בשעה שמחל). אבל שיטה מקובצת, בבא מציעא שם, מביא את הריטב"א בלשון "מכור לך" (במקום "מחול לך"), וכן העתיק קצות החושן, סימן לט, ס"ק ז, וסימן פא, ס"ק כז (ראה בשמו במילואים להערה 233, בעניין שטר מחילה שלא הגיע לחייב). כך גרס גם נתיבות המשפט, רד, ס"ק ב, שאף למד מדבריו שיש אופן של מכירת החוב ללווה, שאינה בגדר מחילה. גם דברי חיים (אורבך), דיני הלוואה, סימן לו (הובא באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כ), גרס "מכור", ומוכיח משם שמועילה מכירת החוב ללווה בלי "כתיבה ומסירה". וראה שער ראשון, פרק שלישי, ליד ציון הערה 99, שאבני מילואים מסביר שמחילה היא הקנאת החוב לחייב, והנושה יכול להקנותו לו אף שאינו ברשותו.

ב. אגב, גם שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט, כותב שנושה המוכר את שטר החוב לחייב אינו צריך כתיבה ומסירה; אלא שהוא מנמק שבעצם זה סוג של מחילה, אלא שמחילה זו נקראת קנייה. על נתינת חוב במתנה לחייב ראה ליד ציון הערה 65.

להערה 201

א. שבט בנימין, סימן ב, בהגהה מבן המחבר, ר' חיים ישעיהו פונטריומולי, כותב שאין לפסול שטר מחילה מוקדם מחשש שהנושה יגבה חוב שבאמת נמחל, שהרי שטר המחילה ביד החייב, ואם החוב הוא נאלץ לפרוע עכשיו באמת קדם למחילה והוא כלול במחילה, היה צריך לומר לעדים לכתוב את התאריך הנכון כדי לכלול גם את החוב הזה, וזוהי שלא אמר כלום לעדים, מוכח שהחוב באמת אינו כלול במחילה, מפני שהיה אחרי המחילה, ולכן אינו מפסיד שלא כדין; וגם אין לחשוש שמא לא ראה החייב את שינוי התאריך ולכן שתק, שהרי היה צריך לבדוק את התאריך, וזה שלא בדק, הפסיד לעצמו. דבריו קשים, שהרי אם כן גם שטר מחילה מאוחר יהיה כשר, ולא נחשוש שמא יפסיד הנושה שלא כדין, מפני שאם יש חוב אחרי המחילה האמיתית, היה צריך לומר לעדים לכתוב את התאריך הנכון? נראה שלכן נקט "שהרי שטר המחילה ביד החייב", כאילו רק הוא יכול לומר לעדים איזה תאריך לכתוב. אבל לאמתו של דבר, גם הנושה יכול לדרוש מהעדים לדייק בתאריך.

ב. דעה חולקת: בית אברהם (ישראל), מג, ט (סט ע"א), פוסק ששטר מחילה מוקדם פסול. לענין זה שאין הולכים אחר התאריך המוקדם, אלא חוב שקדם לתאריך האמיתי של המחילה – מחול, כיוון שבאמת המחילה היתה אחריו; ורק שטר חוב מאוחר כשר והולכים לפי הזמן שכתוב בו, והנושה מפסיד את שעבוד הנכסים של זמן הביניים, מפני שבשתיקתו למול שינוי התאריך הראה שהוא מוחל על השעבוד של זמן הביניים, שהרי היה יכול לסרב להלוות על סמך השטר, וזה לא שייך כאן. הוא מסביר (ברמו, בדרך סט ע"ב) שאין לומר שהיה לנמחל לבדוק את התאריך, ובוהו שלא בדק, הפסיד לעצמו, שחוב בזמן הביניים אינו מחול – שהרי המוחל כותב שטר מחילה בלי לשאול את הנמחל. אבל הוא כותב (בדרך ע"א) שהוא מבטל את דעתו מול דעת תורת אמת.

להערה 204

בחילה כותב תורת אמת (בד"ה עוד נראה ובר"ה ושמה י"ל) שמותר לעדים לכתחלה להקדים את תאריך שטר המחילה בלי רשות הנמחל, מפני שאמנם אינם יכולים לייפות את כוחו על ידי איחור השטר, משום שהם מעידים בכך עדות על מה שלא היה, אבל הם יכולים לגרע את כח הנמחל על ידי הקדמת השטר, מפני שבוהו אינם מעידים שקר אלא הם רק מקצרים ומגרעים את עדותם, כאדם האומר "אני רוצה להעיד רק קצת מהעדות שאני יודע". אבל אחר כך (בד"ה ואין לומר) כתב שאסור להקדים בכוונה, מפני שמקצרים בעדותם, ובקיצור הזה אולי גורמים הפסד לחייב, שמא יתבענו הנושה שלא כדין, וגם עוברים באיסור להסתיר עדות – "ואם לא יגיד" וכו'.

להערה 208

א. ש"ך, חו"מ, נד, ס"ק יא, מצמצם את הפסול, וכותב שהשטר כשר אם איחור התאריך נעשה בהסכמת הנושה המוחל, וכן אם העדים טעו, כשר, וכן בספק, הוא כשר; והשטר פסול רק אם בוודאי ידעו העדים את זמן המחילה, ובכל זאת איחרו את תאריך שטר המחילה בלי ידיעת הנושה.

ב. לעומתם, בני יעקב, על העיטור, דף כא ע"ג-ע"ד, מסופק בדיון זה, שהרי לפי תורת אמת, שהשטר נפסל לגמרי, נמצא שמוציאים ממון מן החייב שלא כדין, לחייבו לשלם חובות שבאמת נמחלו; ואמנם בשטר חוב מוקדם גזרו חכמים שייפסל לגמרי, משום גזירה שמא יגבה ממי שקנו קרקע מהחייב מהתאריך המוקדם (בבא מציעא עב ע"א), אבל בשטר מחילה לא מצאנו שגזרו כן; ועדיף להכשיר שטר מחילה מאוחר, מפני שגם אם בטעות ילכו לפי

מילואים לשער שני

התאריך המאוחר ויפטרו את החייב מחובות שבאמת לא נמחלו, יש בכך בסך הכול השארת הממון ביד המוחזק שלא כדון. אבל הוא לא רצה לחלוק על תורת אמת למעשה.

ג. שבט בנימין, סימן ב, בהגהה מכן המחבר, ר' חיים ישעיהו פונטרימולי, כותב שגם תורת אמת לא התכוון לפסול את שטר המחילה לגמרי, כקנס לחייב, שיצטרך לשלם גם חוב שבאמת קדם למחילה, שהרי גם שטר חוב מוקדם נפסל לגמרי רק לעניין גבייה מנכסים שמכר החייב, אבל החייב אינו יכול לטעון להד"ם; אלא השטר המאוחר פסול רק לעניין חוב שנוצר בין הזמן האמיתי של המחילה לבין התאריך הכתוב, והחידוש הוא שאם לא ידוע מה הזמן האמיתי, ויש חוב שלא ידוע אם היה לפני המחילה או אחריה, מספק החוב אינו מחול מפני שיד בעל שטר המחילה על התחנתו, והורעה חזקה שטר המחילה, ויש להניח שהלווה מחזיק שטר מאוחר כדי להיפטר מחוב שבאמת היה אחרי המחילה.

ד. גם בית אברהם (ישראל), מג, ט (סט ע"ב), כותב שתורת אמת לא התכוון לפסול את שטר המחילה לגמרי, שהחייב יצטרך לשלם גם חוב שבאמת קדם למחילה, שהרי המחול מורה שמחל על החוב הזה; אלא השטר המאוחר פסול רק לעניין חוב שנוצר בין הזמן האמיתי של המחילה לבין התאריך הכתוב, והחידוש הוא שלא נאמר ששטר מחילה מאוחר כשר כמו שטר חוב מאוחר.

להערה 211

א. תורת אמת מוסיף (בד"ה עוד יש) שגם אם נניח שיש סתירה בין עדי השטר לבין העדים החדשים, שטר המחילה במקומו עומד, מפני שמעמידים שניים מול שניים, ויישאר הממון בחזקת הנמחל, ושטר המחילה קיים.

ב. בני יעקב, דף כא ע"ד, כותב שמסיבה אחרת יש להכשיר את שטר המחילה מספק: מפני שכל ספק מחילה פטור, מפני שהנתבע מוחזק; אבל ראה שער שלוש-עשרה, פרק רביעי, שיש בכך מחלוקת.

ג. תורת אמת (ד"ה עוד יש צד) מעיר שלכאורה יש דרך אחרת להכשיר מחילה זו, ולומר שאף שהנמחל היה באותו זמן בעיר אחרת רחוקה, הוא מחל על ידי שליח ביום הכתוב במחילה (ראה שער שביעי, עמ' 310, בשאלה האם מועילה מחילה על ידי שליח). אבל הוא דוחה (בד"ה הן אמת) אפשרות זו, כיוון שהמחילה כתובה בסתם, ורגליים לדבר שאם הייתה על ידי שליח, היה כתוב בשטר המחילה שהיה על ידי שליח.

להערה 212

שבט בנימין, סימן קפג, מעלה אפשרות, על פי נימוק זה, שאם כותבים שטר על המחילה בלי רצון המוחל, אין לכתוב (כפי שיש שנהגו לכתוב בשטר המחילה) שהמוחל מחייב את עצמו להעמיד ולקיים את המחילה ביד הנמחל, וישא בכל הוצאה שיצטרך הנמחל כדי להעמיד בידו את המחילה, ונכסי המוחל משתעבדים לזה – מפני שיש למוחל סיבה מוצדקת להתנגד לכתיבת פרטים אלו בשטר. הוא מעלה אפשרות שאין לכתוב כך בלי ידיעתו אפילו עשה קניין על המחילה, אף ש"סתם קניין לכתיבה עומד", וזאת על פי דברי סמ"ע, לט, ס"ק טז, שאף שסתם קניין לכתיבה עומד, זה לא כולל כתיבת אחריות ושאר ייפויי השטר; ועוד, ששו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יח, מביא דעה שאין אומרים "סתם קניין לכתיבה עומד" אם המתחייב דורש שלא יכתבו לו. אבל הוא מעיר שהסמ"ע עצמו אומר שהדין כך רק בעיסקת חנם, אבל במכר ובהלוואה, שהצדדים נהנו, כותבים גם אחריות בשטר, ואם כן, אם המוחל קיבל טובת הנאה כדי למחול, אפשר לכתוב את שטר המחילה עם החיזוקים בלי הסכמתו; ועוד שהש"ך, חו"מ, לט, ס"ק יד, אומר שבכל מקרה כותבים גם אחריות; ועוד, ששו"ע, חו"מ, סא, ה, כותב שמי שמקבל על עצמו לכתוב שטר, כותבים לו כמנהג המדינה, גם את החיזוקים שנהוג לכתוב בשטר.

להערה 213

א. שו"ת פני אריה (ברסלא), סימן פט (עמ' רכג-רכד), כותב שגם לדעת רש"י, קידושין כז ע"א (ד"ה חזרו), ויחידושי הרמב"ן, בבא בתרא עז ע"א, וסיעתם, שאדם יכול להתנגד לכתוב שטר על עצמו בלי לתת טעם, מפני שאינו רוצה שתהיה לשני ראייה, בכל זאת כותבים שטר מחילה בלי דעת המוחל, מפני שהם סוברים כדעת שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף ריא, שכל עדות שבאה להוציא מהאדם דבר שהיה שלו, אפשר לכתוב אותה רק בשליחותו, אף שאין חיובו מותר בגלל השטר, כיוון שעדותם באה לחייבו, וכך גם אם על ידי השטר מותרת חיובו יותר מבעדותם בעל פה; ולכן במחילה, שאינו מתחייב משלו, והשטר אינו מגדיל את חיובו, יכולים לכתוב שלא מדעתו; ואף שהכסף היה שלו בתחילה, מכל מקום אחרי מתן ההלוואה, יש לו רק שעבוד על נכסי החייב, ונכסי החייב לא היו של המוחל; ולכן גם לרש"י ולרמב"ן אין צורך בדעת המתחייב, מפני שהוא כאדם זר, והעדים אינם צריכים להיות שליחים שלו כדי לכתוב. על פי זה הוא כותב שמפקדי שפוטו את השומר מלהחזיר לו את הפיקדון, לפי רש"י ורמב"ן ורשב"א לא יכולים לכתוב בלי דעתו, מפני שעדותם באה להוציא ממנו נכס שלו, אבל לפי ר"י, בתוספות, בבא בתרא לט ע"ב (ד"ה מחאה), ותוספות ורא"ש ומרדכי, שאפשר לכתוב כל שטר שאינו גורם נזק למתחייב, כאן כותבים, מפני שאין לו הפסד מהשטר.

מילואים לשער שני

1219

א. אפשר לנמק על פי תוספות, סנהדרין כט ע"ב (ד"ה הודה), שכתבו שמוכר קרקע זכאי להתנגד לכתיבת שטר על המכר, בטענה שאנשים עלולים לחשוב שהוא שטר חוב, ושהאדם זקוק לכסף, ונכסיו יזולו; וגם כאן, אם יכתבו שטר מחילה, יש חשש שאנשים יחשבו שהוא שטר חוב.

ב. אבל יש להעיר ששבת בנימין, סימן קפג, עוסק במוחל שאמר למישהו לכתוב שטר מחילה, ודן האם הוא יכול לחזור בו מבקשתו לכתוב שטר, על פי השלחן ערוך הנ"ל; משמע שהוא סובר שאפשר לכתוב את השטר גם אם המוחל מתנגד.

ג. שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן צב, וחלק ב, אהע"ז, סימן קא, כותב שאם המוחל אמר לסופר לא לכתוב את השטר, ובכל זאת כתב, אין למחילה תוקף, מפני שהמחילה חלה רק כשמגיע השטר ליד הנמחל. הוא מדבר במצב שלא הייתה המחילה בעל פה, כך שבלי שטר מחילה, אין מחילה כלל, שלא כקצות החושן, שעסק במצב שהייתה מחילה בעל פה, והשטר נועד רק להיות ראייה עליה. ואכן שושנים לדוד, חלק ב שם, כותב שאם מחל בעל פה, אינו יכול למנוע כתיבת שטר, לפי הדעה בשו"ע, חו"מ, לט, ד, שלושה שעשה קניין סודר על ההלוואה, אינו יכול למנוע מהמלווה לכתוב שטר על החוב.

1220

א. שו"ת הרדב"ז, חלק ה, סימן אלף תקפג (ריט), מכשיר שטר מחילה שנעשה בערכאות, מטעמים אחדים: (א) זו מחלוקת הפוסקים. (ב) דינא דמלכותא דינא, במקום שהשלטון מקפיד שלא יכתב שום שטר אלא בפני ערכאותיהם. (ג) רוב שטרי המחילה הנעשים בערכאות באים למחול על שטרות שנעשו בפניהם, ויצירת החוב הייתה על מנת שגם המחילה תהיה בפניהם. (ד) נהגו להכשיר שטרות כאלו.

ב. שו"ת יכין ובועז, חלק ב, סימן מא, בסופו, כותב שבאלג'יר נהגו להכשיר שטרות אלו.

ג. ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סג, כותב שגם לדעה שמועיל שטר מחילה בערכאות, לא מועיל אם כתב אותו סופר נכרי שלא בערכאות, גם אם הוא ממונה על ידי השלטון.

1221

א. כמו כן, סמ"ע, סח, ס"ק יד, כותב שאם כתוב בשטר שהנושה מוחל לחייב בשטר זה, כך שעצם המחילה נעשה בשטר זה, פסול, מפני שדינו כשטר מתנה של ערכאות, שיש פוסלים אותו.

ב. ברומה כתב תשב"ץ, חלק א, סימן קנח, שבמחילה שחלה רק על ידי השטר, כגון שהעדים מעידים שהוא מחל בשטר זה, השטר פסול.

ג. כמו כן, שלטי הגיבורים, בבא בתרא עא ע"א (ברפי הרי"ף), כותב ששטר מחילה שהוא רק לראיה כשר בערכאות, אבל אם הוא שטר שעושה את המחילה, שבלי השטר אין שום דבר שבו יקנה הנמחל את החוב, הוא פסול בערכאות. אבל הוא לא הסביר מדוע צריך אמצעי אחר לחלות המחילה.

ד. דעה חולקת: שער משפט, סח, ס"ק א (הובא בשו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א, ובקנין תורה בשמעתתא, בראשית, פתיחה, עמ' ח), כותב שגם במקרה של הסמ"ע והפרישה, המחילה תקפה, כיוון שהנושה כותב ותותם על השטר, והרי אין הברדל בין מחילה בכתב או בעל פה (כלומר, השטר אינו נחוץ להתקיימות המחילה אלא הוא ראייה), ומאחר שהערכאות אינם רוצים לפגוע במהימנותם, אפשר להאמין להם שזה כתב ידו; ואף אם לא מחל בפיו אלא אמר לערכאות שיכתבו לו שטר מחילה, שעל ידי שטר זה תחול המחילה, מועיל, שהרי מחילה אינה צריכה קניין, ומועילה בעל פה, ואם כן, בזה שציווה לכתוב שטר מחילה הראה שהוא מוחל בלב שלם, ודי בזה, והשטר מיותר; ואין לומר שהיות שהשטר אינו כלום, מחשבתו היא דברים שבלב, שהרי מהרי"ט (עמ' 63, ליד ציון הערה 145) אומר שאם יש אומדנא דמוכח שמחל בלב שלם, מועיל, וכאן יש אומדנא דמוכח. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א, כותב שבמקרה זה השטר כשר גם אם המחילה מותנית, שיכול לחזור בו (ראה שער עשירי, עמ' 407), מפני שהשטר אינו עושה את עיקר הקניין, שהרי מועילה מחילה בעל פה, ואין זה משנה שהוא יכול לחזור בו.

ה. ברומה, חזון איש, אהע"ז, סימן פז, אות כט (הובא במשכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפח), דוחה את דברי הסמ"ע, בנימוק שגם במקרה זה אין צורך בדיון שטר, מפני שהמחילה מועילה בעל פה על ידי חתימת השטר או מסירתו, ולא מדין שטר.

ו. דרכי חושן, חלק א, עמ' קנג-קנד, משיב על טענת שער משפט, שהיות שהנושה רוצה לפעול את המחילה על ידי שטר מחילה של הערכאות, אין לומר שהמחילה תחול על ידי מה שמחל בלב, שהרי הנושה אינו רוצה לפעול את המחילה על ידי מחשבת לבו, והוא כמו העושה קניין שאינו מועיל והתכוון לקנות בו, ועשה עמו קניין מועיל ולא התכוון לקנות בו (לעיל, עמ' 745); וכאן זה יותר גרוע, שהרי אינו רוצה שהמחילה תחול עד שיעשה את השטר.

ז. ערך שי, חו"מ, סח, א, משיב על דברי שער משפט, שמה שמחילה חלה בלי קניין הוא רק אם הוא מוחל בלי

מילואים לשער שני

קניין, אבל אם הוא עושה קניין והקניין אינו טוב, אינו מחול, מפני שהתכוון שתחול רק על ידי הקניין (לפי דעה אחת – ראה לעיל, ליד ציון הערה 33), וכך כאן, התכוון למחול רק על ידי השטר והרי השטר פסול. ר' נחום אתרוג, אוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סימן מא, מעיר כנגד זה שנתביית המשפט אומר שמועיל קניין פסול על מחילה (ראה עמ' 745, במילואים להערה 34). כמו כן, משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפו, בהגדה, כותב שסברת ערך שי נסתרת משו"ת ר"י מיגאש, סימן קן, ורמ"א, חו"מ, רמא, ב, האומרים שמועילה מחילה שנעשית עם קניין פסול. אבל הוא מוכיח משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף לג, האומר שהמתחייב לכתוב שטר מחילה, זה קניין דברים (ראה ליד ציון הערה 240), שלא כסברת שער משפט, שהרי לפי דבריו הדין שם היה צריך להיות שהחוב מחול מטעם מחילה בלב.

להערה 223

א. ר' אברהם גרי, "בטענות ומענות על שטר מחילה, ובטענות אונס ומחילה בטעות", מקבציאל, גל' כא, עמ' מח, כותב שהעיקר כדעת הרמב"ם, ואין דוחים את דעת הרמב"ם מפני דברי הריב"ש.
ב. שו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ה, כותב שלפי דעה זו, מחילה שהושגה בפני שופט בבית משפט חילוני במדינת ישראל אינה תקפה. אבל ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 131, כותב ששטר שנעשה בפני פקיד משרד אינו בכלל זה.
ג. שתי הדעות מובאות במישרים, נתיב ד, חלק ב, מכתב יד (שנדפס ביישורון, חלק כ, עמ' עב), ובשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן נב (קסה ע"ג-ע"ד).
ד. אבל יש שהבינו שבאמת הרמב"ם מכשיר: שו"ת הריב"ש, סימן קמב וסימן תעה, כותב שמה שפסל הרמב"ם שטר מחילה של ערכאות, אינו בדווקא, וכתב כך "אגב שטפא". כנגד זה, שו"ת הרדב"ז, חלק ה, סימן אלף תקפג (ריט), דוחה את האפשרות לומר שאגב שטפא הזכיר שטר מחילה, שאם כן הראב"ד היה משיג עליו.
ה. שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קנח (עמ' צח), כותב שמה שכתב הרמב"ם "פשרות ומחילות" הוא דבר אחד, שהתפשוטו שישלם קצת מהתביעה וימחול קצת, ולכן הוא פסול אם נכתב בערכאות, אבל הוא מסכים שמועיל שטר של הערכאות שהוא על מחילה בלבד.
ו. תשב"ץ ופרישה שם סוברים שבדרך כלל הרמב"ם מכשיר, ומה שפסל הוא רק במקרה החריג הנ"ל.
ז. הבחנות שונות: גם לפי דעה זו, אם השלטון מחייב לכתוב שטרות דווקא בערכאות, השטר כשר מטעם "דינא דמלכותא דינא" – כך כתב שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א, על פי רמ"א, חו"מ, סח, א, שכתב כך לגבי שטר מתנה.
ח. בשו"ת מהר"ם פדואה, סימן מו, מובא מי שטען שהפוסלים שטר מחילה של ערכאות עסקו במחילת פיקדון, שצריכה קניין (כפי שנראה בשער ארבע-עשרה), כך שהשטר הוא הנותן תוקף למחילה, אבל במחילת חוב, שאינה צריכה קניין, והשטר הוא רק לראיה, הוא כשר. אבל המשיבים שם ובסימן מז לא התייחסו במישרין לטענה זו.
ט. מחנה דוד, אוהל סג, כותב שגם לרמב"ם, שטר מחילה יכול לשמש כראיה, והמחילה תקפה, והוא אומר רק שאם שטר החוב ביד הנושה, שאז מועילה רק מחילה בכתב (לר' ישעיה – ראה שער שישיר, ליד ציון הערה 88), לא מועיל שטר מחילה של הערכאות לתת תוקף למחילה, מפני שאין שטר של הערכאות יכול לתת תוקף למעשה, והוא יכול רק לשמש כראיה.

להערה 227

א. גם ב"ח, חו"מ, סח, ז, נימק על פי הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, שהנושה יכול לטעון שלא גמר בדעתו למחול, ושציווה לערכאות לכתוב את השטר רק משום שידע ששטרותיהם כחרס, ואמר כך כמשחק ומהתל, ומחילה שאינה בלב שלם בטלה, ואם מת הנושה טוענים ליורשיו כך; ואכן הרמב"ם יסכים שאם הנושה מודה שמחל בלב שלם, כשר, שהרי גם בלי השטר, מחילה אינה צריכה קניין. בדומה הסביר גידולי תרומה, שער סז, חלק ד, אות ג (עמ' תתתרכ במהד' מכון ירושלים), שיש חשש שלא מחל בלב שלם, וחכמים לא נתנו כוח לערכאות לקבוע שמחל בלב שלם, ורק ישראל יכולים לשער זאת.
ב. אבל ט"ז, חו"מ, סח, א, דחה את הסבר הב"ח, שהרי כל שהערכאות כשרים להעיד עליו, הם כישראל. שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן טו (ד"ה וראיתי מה שקילס), הקשה על הסבר הב"ח, מדוע הרמב"ם פסל באופן מוחלט, הרי היה ראוי לפסול רק אם יטען הנושה שלא הייתה לו גמירת דעת; ועוד, איך יכול לומר שהורה בפני הערכאות רק מפני שידע ששטרותיהם כחרס, הרי שטר מחילה משמש רק לראיה? על כך יש להשיב, שהנושה יוכל לטעון שחשב ששטר מחילה הוא לקניין.

להערה 230

א. בדומה הסביר שו"ת הרדב"ז, חלק ה, סימן אלף תקפג (ריט), שכוונת הרמב"ם למצב שהצדדים ביקשו מן הערכאות "העידו עלינו שמחל פלוני לפלוני או שמחלנו זה לזה" וכיצא בוה, ובוה יש לחשוש שהם משקרים;

מילואים לשער שני

אבל אם החייב פרע לנושה בפניהם, ואמר "כתבו לי שטר שלא נשאר לו אצלי כלום ומחלנו זה לזה", כשר, מפני שאינם חשודים לשקר ולומר שנתן כסף בפניהם אם באמת לא נתן. ב. שו"ת מהרי"ט, סימן נ (ד"ה איברא), ור' ישעיה בן מהרי"ט, בשו"ת זרע אנשים, סימן סח (סט ע"א), מסבירים שלדעת הרמב"ם הערכאות נאמנים רק אם אמרו שראו מסירת כסף מיד ליד, מפני שלא ישקרו ולומר שראו זאת אם לא ראו, אבל אינם נאמנים לומר שהנושה הודה שמחל.

231 להערה

א. שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב (נו ע"ד), מוכיח שהרא"ש סובר כרי"ף – עיין שם להוכחתו. ב. הרא"ש כותב שרש"י, בבא מציעא כ ע"א (ד"ה ועוד), לא פירש כרי"ף. אבל דרישה, חו"מ, לט, כה, מעלה אפשרות שהדין כך גם לרש"י.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישה, סימן פח (צג ע"ב), כותב שטעם הרי"ף הוא, שרק בשטר רגיל צריך שייגע השטר לידו, מפני שהעדים אינם יכולים לזכות לו, כיוון שאינם יכולים להיות גם שלוחים של הלווה וגם שלוחים של המלווה, אבל בשובר, שהממון ביד הלווה, זכה גם אם לא הגיע לידו, מפני שאינו צריך שהעדים יהיו שלוחיו לזכות עברו כיוון שהממון בידו, ולכן עדיו בחתומיו זכין לו ברגע שהמלווה זיכה לו והסתלק מחובו; אבל זה רק לענין שאינו יכול למכור את החוב לאחרים, מפני שכבר זכה הלווה, אבל המוחל יכול לחזור בו כל זמן שלא הגיע ליד הלווה. עוד הוא מסביר, שהש"ך, חו"מ, קפה, ס"ק א, מסתפק האם יכול אדם אחד להיות שליח של הנותן וגם של המקבל, והיות שיש ספק, עדי השטר אינם יכולים לזכות למקבל המתנה, אבל שובר מועיל מספק גם אם לא הגיע ללווה, מפני שהלווה מוחזק; אבל זאת רק בשובר על כתובה, שלא ניתנה לגבות מחיים, ולכן לא נחשב ודאי בחיוב, אבל בשאר שוברים, גם לרי"ף אינו זוכה מיד, מפני שזה בגדר ודאי חיוב וספק בפירעון. הוא כותב (ברך צג ע"א), שאף שמר"ן על הרי"ף, גיטין מז ע"א (בדפי הרי"ף), עולה שגם לדעה שעדי בחתומיו זכין לו, קונה רק בסוף היום ויכול לחזור בו עד סוף היום אלא אם כן מסר לידו, זה לא שייך במחילה, מפני שברגע שחתמו, זכה, כיוון שכשהוא מוחל, זוכה הנמחל מיד, ואינו יכול לחזור בו אף לפני סוף היום; אבל בחוב בשטר, אם השטר ביד הנושה, לדעה שלא מועילה מחילה בעל פה, ומועילה מחילה רק בשובר (ראה שער שיש, עמ' 272), המחילה חלה רק בסוף היום (כך נראית כוונתו).

ד. לבני בנימין, מערכה כב, אות ד, בהגהה, דן בקושיית ש"ך על שיטת הרי"ף – עיין שם.

ה. בגו"י: נתיבות המשפט, סח, ס"ק ה, כותב שטעמו של הרי"ף הוא ש"עדיו בחתומיו זכין לו", וזה לא שייך בשטר מחילה שחתום על ידי גוי, מפני שגוי אינו בר זכיה, ולכן אין לו תוקף אם לא הגיע לידי החייב.

233 להערה

א. לפי אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא כ ע"א, הערה 70, זו גם כוונת דרישה, חו"מ, לט, כה. ב. בדומה כתב פני יהושע, חידושים על חו"מ, סימן לט, בסופו, על טור, סעיפים כד–כה, שאם הנושה מודה שהמחילה הגיעה לידי גמר, או שכתב לשון מחילה גמורה, שניכר שהתכוון ברצינות, זכה החייב במחילה גם אם השטר לא הגיע לידו, מפני שמחילה מועילה בעל פה, והיא חלה משעת כתיבת השטר מטעם "עדיו בחתומיו זכין לו"; אבל אם ניכר שלא התכוון ברצינות, יש להניח שכתב זאת רק כדי שיהיה מוכן לשעת הפירעון, ומועיל רק אם הגיע לידי החייב.

ג. הבחנות אחרות: שער משפט, לט, ס"ק ה, כותב שאם הנושה אמר לאחרים "כתבו שטר מחילה ותנו לחייב", המחילה חלה רק אם הגיע השטר לחייב, גם לדעת הרי"ף.

ד. קצות החושן, סימן לט, ס"ק ז, וסימן פא, ס"ק כו, כותב שאם הנושה כתב לחייב "חוב פלוני מחול לך בשטר זה", גם לרי"ף הוא מועיל רק אם הגיע לחייב, שהרי חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא כ ע"א, כותב שבמקרה זה השטר הוא כעין שטר מקנה (ראה במילואים להערה 193), והמחילה חלה משעת חתימת העדים לדעת אב"י (שהריטב"א עצמו אינו פוסק כמותו), מטעם "עדיו בחתומיו זכין לו", ולכן (אומר קצות החושן) צריך את כל התנאים הדרושים ב"שטר מקנה", כגון שהנייר יהיה של המקנה, ויתן אותו לקונה, ולכן גם לדעת הרי"ף, החוב מחול רק כשהשטר מגיע לחייב, מפני שהוא זוכה בנייר של השטר רק כשהנייר מגיע לידו, וממילא אינו זוכה בחוב עד אז; ורק בשטר מחילה שהוא רק לראיה, שעל זה כתב הריטב"א שם (הובא גם בקהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, ב. בשו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן ג, אות ט, ובבית אהרן וישראל, גל' כד, עמ' ל), שגם בלי "עדיו בחתומיו זכין לו", המחילה חלה בשעה שמחל, מועיל גם אם לא הגיע לחייב.

ה. נתיבות המשפט, לט, ס"ק יד, כותב ששובר שכותבים כקבלה על פירעון, יש להניח שנכתב בתנאי שאכן פרע (גם אם הוא כותב בלשון מחילה), ולכן כל זמן שלא פרע, אין החוב מחול, גם לדעת הרי"ף.

234 להערה

א. הש"ך כותב שרש"י, בבא מציעא כ ע"ב (ד"ה ועוד), תוספות ומרדכי, הבא מציעא, סימן רנה, סוברים שהמחילה חלה רק אם הגיע השטר לחייב. אבל שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב (נו ע"ד), דוחה את הוכחת הש"ך בדעת רש"י. עיין שם לדחיתו.

מילואים לשער שני

ב. על שטר מחילה שלא הגיע לנמחל, ראה: שו"ת ושב הכהן, סימן ז; קונטרסי שיעורים, בבא מציעא, שיעור טו, אותיות ב, ה; נחלת דוד, בבא מציעא יג ע"א; מרחשת, חלק ב, סימן כז, אות ו; חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן יח; חידושי חמדת שלמה, בבא מציעא יב ע"ב, אות ב ואות יח; אמרי מהרש"ח, בבא מציעא כ ע"א; משמרות כהונה, בבא מציעא כ ע"א; באר מים חיים (נוסיון), בבא מציעא יט ע"ב; מעיני החכמה, בבא מציעא כ ע"א; עטרת חכמים, חלק ב, בבא מציעא כ ע"א; חידושי הרי"ם, בבא מציעא כ ע"א; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא; שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן לא; אבני שהם (טומאשוב), חלק א, סימן נט; מרפא לנפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן כקד, אות ד; אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא יג ע"א, הערות 41-47.

להערה 237

א. ר' צבי חיים דישון, "דין ערכות במכירת חמץ", בית אהרן וישראל, גל' ע, עמ' קיג, מדבר על ראובן שאומר לשמעון "אם תמחל לי על חובי כלפניך, אמחל לך על חובך כלפניי", או "אעשה שלוי ימחל לך על חובך כלפניי", ופשוט לו שיש תוקף למחילה לשמעון. אלא שהוא לא דן האם ראובן חייב לקיים את הבטחתו למחול.
ב. שו"ת הרשב"ש, סימן רפו, כותב שגובה הקדש (צדקה) שאמר "אוותר סכום מסוים להקדש", ההקדש לא קנה, כמו ש"אתן" לא מועיל, אלא שהגובה חייב לתת להקדש מדין נדר; ורק אם אמר "ויתרתי להקדש", הרי נתן וגמר את מתנתו. אבל הוא לא עוסק במחילת חוב שהקדש חייב, אלא הגובה רצה לתרום להקדש, וזו מתנה ולא מחילה, כפי שנקט לשון "מתנה".

ג. תשובות הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן תנד, עוסק בשטר שכתוב בו "הודה שימחל לה", והוא אומר שהמחילה מועילה. אבל מן השאלה עולה שזו רק סגנון כתיבת שטר, ובאמת כבר מחל.

ד. ר' יהודה ליב ב"ר משה מראדוין, בשאלתו בשו"ת גבעת שאול (ר' שאול בן משה), סימן לג, כותב שאם אמר "בדעתי למחול לו" יכול לחזור בו, מפני שמשמעו להבא.

ה. שו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן רטז, כותב שזה טעמו של שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו, הכותב שהאומר "אם תתן לי זאת, אמחל לך" יכול לחזור בו בלי קניין. אבל ראה שער עשירי, במילואים להערה 48, שיש שהסבירו שטעמו הוא שזו מחילה מותנית.

ו. הגהות פתחי שערים, סנהדרין מג ע"ב (נדפס בסוף מסכת סנהדרין בתלמוד מהד' וילנא, והובא בשו"ת בצל החכמה, חלק ב, סימן נח, אות א), מעלה ספק בתובע שאמר לנתבע "תןהך ואפסור אותך", והנתבע הודה, וחזר בו התובע ממחילתו, האם יכול הנתבע לומר "הודיתי על דעת שאפטר". מכאן שפשוט לו שהתובע יכול לחזור בו מהבטחתו למחול; אך צריך לציין שכאן זו הבטחה מותנית (שהיא אסמכתא). בצל החכמה שם, אות ח, כותב שאף אם יצאו מבית דין אחרי שהודה הנתבע ולמחרת חזר בו התובע ממחילתו, יכול הנתבע לחזור בו מהודאתו באמתלא הנ"ל. צריך לומר שמדובר שלא מחל ממש, ולא דייקו כשכתבו "שחזר ממחילתו", שהרי אם מחל, אינו יכול לחזור בו, ויכול לחזור בו רק מהבטחתו למחול.

ז. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ב, עוסק בשוחט שבני הקהילה דרשו שיוסיף על עבודתו, ואמר: "מה אתם רוצים ממני, בכל מקרה אני יוצא לפנסיה עוד שנה וחצי". הוא פוסק שאין בזה מחילה על המשך זכותו לעבוד, שהרי לא אמר שהוא עוזב עכשיו, אלא הבטיח שעוד שנה וחצי יעזוב את עבודתו.

ח. נתיבות שכיר, פרק יח, סעיף ה, הערה ז (הובא בשו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג, עמ' רמא), כותב שאם פועל, לפני תחילת העבודה, אמר שימחל אחר כך על השכר, אין זה מחילה, מפני שאין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם – ראה שער רביעי.

ט. שו"ת שערי עזרא (בצרי), חלק א, סימן קו (עמ' רנב), עוסק באישה שמחלה לבעלה על תביעותיה ועל כתובתה כשיתן לה סך מסוים ביום הגירושין, והוא מפרש שלא מחלה לו עכשיו אלא כשיתן, וזו הבטחה למחול, ואינה מועילה מפני שזה קניין דברים, כמו שכתב הרשב"א (עמ' 76, הערה 240).

י. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה, בהגהה, מעלה אפשרות שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), מועילה התחייבות למחול, כהתחייבות לתת לחייב את ממון החוב, ככל מי שתחייב לתת סכום מסוים. גם ר' מנשה קליין, חידושי משנה, פסחים ב ע"א (עמ' ד), רומז שלדעה שמחילה היא הקנאה, תועיל הבטחה למחול (לפחות אם עשה קניין), והיינו לדעה שמועילה הבטחה לתת, "אתן" (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 5). לעומת זאת, נתיבות הקנינים, סימן רג (עמ' שנו), כותב שנכח לשיטה שהיא הקנאה, זה קניין דברים, מפני שהתחייבות לעשות שטר הוא קניין דברים, לדעה ש"אתן" הוא קניין דברים.

יא. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 4, נוקט שמלווה שהתחייב למחול, יש ללווה זכות ממונית אצל המלווה, ויש לו זכות תביעה ממנו לבצע את התחייבותו, שהרי חסכון הלווה הוא ערך ממוני. אבל הוא לא הזכיר את המקורות שצוינו בראש הערה זו, וכתב כך רק כדוגמה לזכות ממונית.

יב. התחייבות למחול שכרוכות בה הוצאות: ר' חסדאי פרחיא, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן ח, דף כד ע"ד, ערך שי, חו"מ, סימן רמג, ומשכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ג (עמ' תרצג), יישבו את סתירת הרשב"א (שנביא במילואים להערה 246), שמה שכתב שמועילה התחייבות לסלק מי גשמים שיורדים מגגו לגג של שכנו, אף שזו הבטחה להסתלק משימוש במרזב, הוא משום שבסילוק מי גשמים יש הוצאות ממון שצריך לתיקון

מילואים לשער שני

הגג, ויש דבר שהחייב יחול עליו, מה שאינו כן בקניין לכתוב שטר מחילה, אין הוצאת ממון, מפני שגם שטר הסופר מוטל על הלווה, לכן אין לקניין על מה לחול והוא "קניין דברים". משכן שלום מוסיף, שבכתיבת שטר מחילה, גם אילו המחול היה צריך לשלם שכר הסופר, לא היה נחשב חוב ממון, מפני שעיקר ההתחייבות הוא למחול, שהוא מעשה בעלמא התלוי ברצון, בלי קשר לשכר הסופר.

יג. אם אחרים שינו את מצבם לרעה על סמך הבטחתו: שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן נ, עוסק בשבתי שקיבל על עצמו בשטר: "שכשיגיע כתב ממהר"א שבידו סחורות", יקרע את שטר החוב שבידו ויכתוב לשותפים ר"ש בר שלמה ולר"י אזובב מחילה על חובם כלפיו. הוא פוסק שאף שלא עשה קניין, אינו יכול לחזור בו, מפני שעל סמך הבטחתו שני הצדדים עשו מעשה – השותפים נתנו כתב למהר"א, והמקבל שלח כתב למהר"א, ובכך נתחייבו השותפים להביא לשבתי את כתב מהר"א. ייתכן שלדעתו הבטחה למחול מועילה בלי קניין רק אם אחרים שינו את מצבם לרעה על פי הבטחתו.

להערה 238

א. הרשב"ש והט"ז כתבו כך על פי הרשב"א שנביא ליד ציון הערה 240, שכתב כך על המבטיח לכתוב שטר מחילה.

ב. דעת הסמ"ע: סמ"ע, יב, ס"ק כ, כותב שקניין שימחל מועיל ואינו קניין דברים, אף שהביא את הרשב"א שם. ט"ז, חו"מ, רג, א, מדייק מכך שהסמ"ע הבין שהרשב"א מתכוון לומר שרק קניין לעשות שטר מחילה הוא קניין דברים אבל קניין למחול מועיל. גאון צבי (הלר), חו"מ, סימן יב, בהגהה, מסביר שההבדל הוא, שלמחול אינו מחוסר מעשה, ואילו שיעשה שטר מחילה הוא מחוסר מעשה; ועל פי זה הוא כותב שבחוב בשטר, יועיל קניין שיחזיר את השטר, כיוון שהשטר בעולם ואין גופו ממון. אבל מאזניים למשפט, יב, ס"ק יב, כותב שהסמ"ע מסכים שאם עשה קניין למחול, אינו מועיל, מפני שהוא לשון עתיד, כפי שמוכת מהרשב"א שם, שלא מועיל לשון עתיד, והסמ"ע אומר רק שמועיל שיאמר "אני מוחל מעכשיו כפי מה שיאמרו המפשרים", שמועיל מפני שהמחילה נעשת מיד, אלא שעושה תנאי שהמחילה תהיה רק בסכום שיסכימו המפשרים, וזה לא נחשב מחוסר מעשה מצד הצריך להחזיר את השטר, מפני שעיקר המחילה הוא על החוב, והוא נמחל מיד, וממילא צריך להחזיר את השטר. שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא, דוחה את הוכחת הסמ"ע – עיין שם.

ג. שו"ת קול מבשר, חלק ב, סימן א, אות י, מביא את מחלוקת הסמ"ע והט"ז.

להערה 240

א. כך פסקו גם: מישורים, נתיב טו, חלק ג, בשם הר"מ בתשובה (הובא בשו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן כו וסימן קלב, ד"ה וכשנסתכל, ובברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן כא, אות ז); רמ"א, חו"מ, רג, א (הובא בשו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד, סימן י, עמ' עג, בשו"ת קול מבשר, חלק ב, סימן א, אות י, ובפד"ר, כרך ו, עמ' 178); מאזניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ז; אורים ותומים, יב, אורים, ס"ק יג; פתחי חושן, קניינים, פרק טו, הערה יח, בדעת ט"ז, חו"מ, רג, א.

ב. הרשב"א נוקט, שזה רק סילוק. אין כוונתו למוסד הסילוק, שנעסוק בו בשער ששיעשרה, אלא כוונתו היא שזה פחות ממחילה.

ג. אמרי איש (דרש), חלק א, סימן מה (עמ' קעז), מנמק שזה רק חיוב לסלק את השעבוד ואינו מחייב את גופו ונכסיו לזה. שו"ת פרח מטה הארץ, חלק א, סימן ט (כז ע"ד), מנמק, שאין לקניין על מה לחול. אבני החושן, רג, ס"ק ב, מנמק שהמתחייב לכתוב שטר הוא כמו המתחייב ללכת למקום פלוני, שהוא קניין דברים.

ד. הרשב"א יוצא מתוך הנחה שהבעת נכונות לכתוב שטר מחילה בעתיד אינה מראה שהוא מוכן למחול עכשיו; אילו היה משתמע כך מדבריו, הייתה חלה מחילה מכללא מיד, ולא היה משנה אם מועילה ההבטחה או לא. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ג (עמ' תרצו), מוכיח כך משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קכט, בעניין מי שהתחייב לסתום את חלונו כל זמן שירצה חברו; והיה יכול להוכיח כך מהרשב"א כאן.

ה. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפה-תרפו, כותב שטעם הרשב"א הוא שרק קניין "אתן" מועיל (ראה שו"ע, חו"מ, רמ"ב, ב), מפני שרואים כאילו עשה קניין בחיוב אותו סכום, שהקניין מתקן את העניין כאילו חייב את עצמו בסכום זה, וזה שייך רק במי שמבטיח שיתן משהו, שנחשב שהתחייב לתת אותו, והחיוב חל ככל חיוב ממון; אבל אם עשה קניין שיעשה שטר מחילה, גם אם נחשב כאילו התחייב בחיוב למחול, אינו מועיל, מפני שמחילה אינה הקנתה החוב לחייב אלא הוא רק סילוק (לפי שיטה אחת, בשער ראשון, פרק שני), שהמלווה מסלק את שעבודו וממילא פקע החוב, ואין זיכוי ממון מנכסי המחול לנמחל, אם כן אין ההתחייבות חוב ממון, אלא חוב של פעולה, ולכן הוא קניין דברים. וחזר על כך בקיצור בענף ג, עמ' תרעב.

ו. שו"ת קול מבשר, חלק ב, סימן א, אות י, כותב שאף לא מועיל חיוב הגוף לתת שטר מחילה כיוון שאינו חיוב ממון ואין על מה שיחול חיוב גופו, וזאת על פי ארץ החיים (טשרנוביץ), בסוף חידושויו על מסכת ברכות (עמ' נב במהד' תש"ך = כח ע"ג במהד' תרכ"א), שכותב שדבר שהוא קניין דברים, לא מועיל חיוב הגוף בקניין לעשותו.

מילואים לשער שני

הוא כותב שאם יש הסכם פשרה ועשו קניין, משמעותו שהוא מוחל מיד כפי שיאמרו המפשרים, אבל אם נכתב בהסכם שיתן שטר מחילה, משמעותו שעוד לא מחל.

ז. אם כבר מחל: שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ג, כותב שאם לווה ומלווה הסכימו שהלווה יפרע כך וכך והמלווה ימחל על השאר ויתן ללווה שטר מחילה על הכול, והלווה פרע, המלווה חייב לתת שטר מחילה, ואף שנאמר בבבא בתרא עז ע"א שהאומר "זכו בשדה זו לפלוני וכתבו לו את השטר" יכול לחזור בו מהתחייבותו לכתוב שטר מתנה, ותישאר מתנה בעל פה, שם הטעם הוא משום שיש לנותן סיבה שלא לרצות שטר – כדי שלא יזולו נכסיו, אבל בשטר מחילה אין סיבה למלווה להתנגד לכך שהמחילה תהיה בכתב, ולכן הוא צריך לכתוב. כנראה, ההבדל בין מקרה זה למקרה של הרשב"א הוא שכאן כבר מחל, וההתחייבות היא רק לכתוב שטר, ולכן ההתחייבות תקפה.

להערה 246

א. ראה שער רביעי, עמ' 173, שר"א ורפהטיג כתב שלרשב"א אין מועילה לשון "התחייבות" במחילת זכות עתידית, ואילו ר"ש דכוכבסקי סובר כנראה שהיא מועילה.

ב. ר"ש גאון מיישב בכך מדוע שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קלה, כותב שמי שהתחייב לסלק מי גשמים מחצר חברו, התחייבותו תקפה אף שהוא רק הסתלקות משימוש במרוב, והרי חזקת מרוב היא רק שעבוד בחצר חברו, אם כן בהתחייבותו אין העברת זכויות לבעל החצר אלא רק סילוק? תירוצו הוא ששם נקט לשון חיוב. יש להעיר שבנידונו של הרשב"א, סימן אלף קלה, עשו קניין.

ג. משכן שלום מקשה, הרי הרשב"א, סימן אלף לג שם, הולך לפי השיטה שמועיל קניין ב"אתן" מפני שהקניין מתקן את הלשון כאילו אמר לשון חיוב (ראה שו"ע, חו"מ, רמה, ב), ואם גם במחילה מועילה לשון "חיוב", הייתה צריכה להועיל גם בלשון אחרת, אם עשה קניין, מפני שהקניין מתקן את הלשון, ומדוע כתב הרשב"א שאינה מועילה (ומכוח זה הוכיח מנחת פתים שם שלשון חיוב אינה מועילה כאן)? הוא מסביר, שרק בנתינת ממון מועיל קניין, מפני שהקניין מתייחס לסכום ולא למעשה הנתינה, וזה ככל חיוב ממון, מה שאינו כן במחילה, שאינה בגדר חוב ממון, אף שמועיל חיוב הגוף להתחייב לעשותה, מכל מקום קניין סתם אינו מועיל לפרש את דבריו באופן של חיוב הגוף.

להערה 248

א. משכן שלום (סגל), מילואים, פרק ז, ענף ב, עמ' תרפח, כותב שטעם הרשב"א הוא שרואים כאילו עשו קניין בחיוב אותו סכום, מפני שהקניין מתקן את העניין כאילו חייב את עצמו בסכום זה, שהתחייב לתת לו את זכויותיו, והחיוב חל ככל חיוב ממון.

ב. ט"ז, חו"מ, רג, א, ובני יעקב (ששון), מאמר שני, קניין, דף סה ע"ב, מקשים, איך הרמ"א פוסק שמועיל קניין להחזיר זכויות, הרי הרשב"א אומר שזה מועיל רק לפי הדעה שקניין "אתן" מועיל, ואילו רמ"א, חו"מ, רמה, ב, פוסק ש"אתן" אינו מועיל? הט"ז מעלה אפשרות שהרמ"א הבין שהרשב"א אומר שלכל הדעות מועיל קניין להחזיר זכויות. אמרי איש (דרש), חלק א, סימן מה (עמ' קעט), מיישב, שהיות שזה דבר מסוים, מועיל, מפני שקנה מיד, ורק הבטחה לתת ממון אינה מועילה, מפני שאין דבר מסוים להקנות.

ג. חידושי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא, סימן ד, אות ח, מיישב, שמה שפסק הרמ"א בסימן רמה כדעה הראשונה בשו"ע שם סעיף א, אין כוונתו לפסוק שלא מועיל "אתן", אלא פסק שגם לדעה שמועיל "אתן", לא זכה האחר בכלום כל זמן שלא הקנה לו, ואין אומרים שאומדים את דעתו שהתכוון להתחייב חיוב ממון גמור ולא רק להתחייב להקנות, שאילו היינו אומרים כך, הדין היה שהאחר זכה מיד, מפני שחל הקניין בפועל.

להערה 249

א. כמו כן, כתב ר"י קורקוס, הלכות שמיטה ויובל, ט, ט (הובא בכסף משנה שם, בתומים סז, ס"ק יב, בפאת השלחן, סימן כט, ס"ק מו, בתורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמא), בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן נד, במשנת יעבץ, הלכות שמיטה, ט, טז, אות א, אין כוונתו לתורת זרעים, שביעית, פרק י משנה ב, עמ' פה, בתוספות ר"ד, על ירושלמי, מכות, פרק א, הלכה ב, ד"ה השוחט, ובקובץ שיעורים, בבא בתרא, אותיות תקן-תקח), שגם אם המלווה התנה עם הלווה שלא יתבענו, החוב מוטל עליו, והוא חייב לפרוע בכל עת לצאת ידי שמים, ואם תפס המלווה מנכסי הלווה, תפסתו מועילה. אבל שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, מעלה אפשרות שר"י קורקוס אומר כך רק על נידונו, שהלווה לו על דעת שלא יתבענו, ולכן יש אומדנא שלא מחל לגמרי, שאם לא כן היה לו לתת בלשון מתנה ולא בלשון הלוואה, אבל ייתכן שאם אחרי מתן ההלוואה אמר לו "לא אתבעך", זו לשון מחילה. וכן המגיה שם (ד"ה והא דירוי) מסביר שבנידונו של ר"י קורקוס אמר כך בתחלת ההלוואה, בדרך תנאי, שהוא אינו יכול לתבעו, ולכן מובן מזה שהלווה חייב לשלם לו מעצמו. מקצוע בתורה, סימן סז, ס"ק יא, הסביר שתפיסה מועילה מפני ש"לא שרי איניש [המלווה] זויי בכדי", ומן הסתם התכוון שיוכל לתפוס. והוא כותב ("לולא דברי ר"י

מילואים לשער שני

קורקוס¹), שאף שהתנה שלא יתבענו, יכול לחזור בו ולתובעו בדין, מפני שהחייב עצמו קיים ועל החייב לפרוע, ואין סיבה שלא יוכל לתבוע, והנאי כזה אינו מועיל; ועוד, הוא יוכל לדרוש מבית דין לכופף את הלווה לשלם, שהרי פריעת בעל חוב היא מצווה שכיפיים עליה (כתובות פו ע"א). משמרת הלבית, פרק י, סעיף יז (כח ע"א), כותב על פי דברי ר"י קורקוס, שכנגון זה בית דין כופה לפרוע, לפי מדרכי, בבא מציעא, סימן נז, האומר שבית דין כופה לקיים מה שאדם חייב בו לפני משורת הדין; ואף שרא"ש, בבא מציעא, פרק ב, סימן ז, סובר שאין כופים על לפני משורת הדין, הרי שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן פט, כותב שהרא"ש מתכוון לומר שאין כופים בשוטים אבל כופים בירידה לנכסים ולפחות בנידוי. הוא מוסיף (בדף כח ע"ד) שהיות שבית דין כופה, מותר למלווה לתפוס לכתחילה.

ב. שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן לט, כותב שהאומר "לא אתבעך" רשאי לתבוע את החייב, ורק אם נדר או נתן תקיעת כף (שהיא כשבועה) שלא לתבועו, אסור לו לתבועו מטעם איסור נדר או שבועה. הוא מתייחס לירושלמי, שביעית, י, א, ובירושלמי הסגנון הוא "על מנת שלא אתבעך", וגם על כך הוא כותב שרשאי לתבועו. ערך שי, חו"מ, עג, ב, מסביר על פי מהר"ם שם, שבאמירה שלא יתבע אין משום מחילת ממון, ולכן לא זכה הלווה בכסף באופן מוחלט.

ג. כמו כן, צפנת פענח, הלכות ערכין, ז, טו, מוכיח מהרמב"ם, הלכות שמיטה שם, שאף שהמלווה התנה עם הלווה שלא יתבענו, נאשר שעבוד.

ד. לעיל, עמ' 52, ליד ציון הערה 61, ראינו שמהר"ט כתב שהאומר "אין לי עליך שום תביעה", זו מחילה. דברי גאונים, כלל נז, אות י (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 153, בדברי משפט, כרך ד, עמ' שמה, בעמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מד, ובשו"ת מהר"ם גאיוון, סימן לח, הערה 28), מעלה אפשרות שהוא לא חולק על שו"ת הרמב"ם (הערה 252) ומהר"ם, ומסכים ש"לא אתבעך" או "לא אבקש" לא מועיל מפני שהוא לשון להבא, ורק "אין לי עליך שום תביעה" מועיל מפני שהוא לשון הווה, ויש הוכחה שהוא מוחל לו. שו"ת תורת ש"י, מהדורא קמא, סימן רמז, דוחה הסבר זה, מפני שלפי זה האומר "איני תובעך", זו מחילה, מפני שזה בהווה, ואין זה מתקבל על הדעת. והוא מיישב בדרך אחרת (שלפיה החיסרון ש"לא אתבעך" אינו שווה הבטחה לעתיד): האומר "לא אתבעך" לא סילק את עצמו מגוף החוב אלא מהתביעה, אבל "אין לי עליך שום תביעה" משמעותו היא שמחל, שאם לא כן הרי יש לו עליו תביעה, אלא זו הודאה שאין לו עליו תביעה מפני שמחל לו.

ה. שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן לט, כותב שהדין במקרה זה תלוי בהגדרת מחילה: לדעה שמחילה היא הקנאה, לא מועיל "לא אתבעך" מפני שזאת לא לשון הקנאה אלא סילוק, ואילו לדעה שמחילה היא סילוק, מועיל "לא אתבעך".

ו. הבחנה: שו"ת תורת ש"י, מהדורא קמא, סימן רמז, כותב שבעיקרון "לא אתבעך" הוא דו משמע, שאפשר לפרש שמוחל לגמרי ואפשר שאינו מוחל ורק לא יתבע, ומספק החוב אינו מחול; אבל יש מקום לומר שאם אין תוקף לדבריו לפי פרשנות אחת, יש לפרש את דבריו באופן שיהיה להם תוקף, כמו שאומר שו"ע, חו"מ, מב, ט, שבספק בפירוש השטר, "יד בעל השטר על התחונה", אבל אם בזה יתבטל השטר לגמרי, השטר תקף; וגם בדיבור בעל פה, אומרים "אין אדם מוציא דבריו לבטלה" ומפרשים את דבריו באופן שתהיה להם תוקף, אם פרשנות זאת אינה מצריכה לשנות את דיבורו; ולכן ב"לא אתבעך", אם נאמר שלא התכוון למחול, נמצא שדבריו לבטלה, ולכן מוכרחים לומר שהתכוון למחול על גוף הממון; אבל אם נשבע שלא לתבוע, אפשר לומר שלא מחל על גוף החוב, ומכל מקום אלו לא דברים לבטלה, מפני שאם יתבענו יעבור על השבועה. הוא כותב כך בדעת הרמב"ם (הערה 252) האומר שאם נשבע שלא לתבוע, החוב אינו מחול; ולדעת הרמב"ם מסכים שאם אמר כך בלי שבועה, החוב מחול. על פי זה הוא עושה הבחנה נוספת: אם קצב זמן (כגון "לא אתבעך למשך שנתיים"), גם בלי להישבע, זה לא לבטלה, מפני שאפשר לומר שדחה את זמן הפירעון בלי למחול על גוף החוב, ולכן אין סיבה לפרש שהתכוון למחילה גמורה; וכן בלשון הווה, אם כתב "אין לי עליך שום תביעה שנתיים מהיום", זה רק דחייה, שעד אז אין לו עליו תביעה. אבל הוא לומד ממהר"ם וממהר"ח אור זרוע שאם אמר "לא אתבעך" גם בלי שבועה, החוב אינו מחול; והוא מסביר שהם עוסקים בנושה שאמר כך בעל פה, וסוברים שבאמירה בעל פה אדם אומר דברים בכדי, כמו שכתב שו"ת מהר"ם מרוטנבורק האחרונים, חו"מ, סימן ח (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, מב, ס"ק ט), שרק בשטר אומרים שהיות שעשה מעשה לכתוב ולחתום, בוודאי התכוון שתהיה לזה משמעות, ולכן כאן ייתכן שלא התכוון למחול, אף שנמצא שדבריו הם לבטלה; ויוצא מדבריו שגם לפי מהר"ח אור זרוע ומהר"ם, אם כתב בשטר "לא אתבעך", זו מחילה. יש לציין שלפי דבריו בספרו ערך שי (שהבאנו לעיל, אות ב) אין הבדל בין לשון הווה ללשון עתיד, וכל האומר לגבי "לא אתבעך" אמור לגבי "איני תובעך".

ז. דעות חולקות: ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שמו, כותב ששו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שפד, האומר שהמבטיח לעשות שרות עבור חברו בחינם, זו מחילה – חולק על מהר"ם ורמב"ם. אבל נראה שאין הכרח לומר כך, שכן בנידון של מהרש"ם, משמעות הדברים היא שלא יתחיל חיוב תשלום בכלל, מפני שהוא עושה את השירות במתנה (ולשון "מחילה" שנקט אינה בדיוקא), מה שאינו כן כאן, שהיה חיוב. מאותה סיבה, אין נראה מה שכתב ר"י גולדברג (בעמ' שמד), שלפי מהר"ם והרמב"ם, האומר "אעשה לך שידוך בחינם", אינה מחילה.

מילואים לשער שני

ח. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן נד, כותב שש"ך, חו"מ, רלב, ס"ק ב, שאומר שאי־תביעה מוכיחה שמחל (ראה שער אחת־עשרה, במילואים להערה 256, אות ו) – חולק על מהר"ם.
ט. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמז, כותב ששלטי הגיבורים (שנביא בשער אחת־עשרה, עמ' 1141, במילואים להערה 256, אות ו), האומר שאם המלווה אינו תובע, הלווה אינו חייב לשלם לו, הרי אם אמר "לא אתבעך לעולם", החוב מחול לגמרי, מפני שאין לפרש שכוונתו לומר רק "אני לא אתבע אבל אתה חייב לשלם לי מעצמך", שהרי לדעתו כל זמן שהנושה אינו תובעו, הלווה אינו חייב לשלם מעצמו (כך נראית כוונתו).

להערה 250

א. עמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מג, לומד משתי הלחם, שכך הדין במי שאמר "לא אבקש את החוב".
ב. ראה שער אחת־עשרה, עמ' 457, על מחילה מכללא במי שאינו תובע את חובו זמן רב.
ג. דעה חולקת: שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמז, כותב שגם אם עשה קניין סודר, אין זה מראה בהכרח שהתכוון למחול, שכן ייתכן שרק ב"דין ודברים אין לי על שדה זו", קניין מועיל, מפני שהזכיר את השדה, לכן מפרשים שהתכוון להקנות את גוף השדה, מה שאינו כן כאן שלא הזכיר את גוף הממון; ועוד, ששם שייך קניין על גוף השדה שצריך קניין ונקנה בקניין, אבל כאן אם נפרש שהתכוון למחול על גוף החוב, הרי מחילה אינה צריכה קניין, ועוד שגוף הממון אינו נקנה בקניין, שהרי מטבע אינו נקנה בקניין סודר, וזה רק סילוק שעבוד; ועוד, שרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה מהו), הסביר שב"דין ודברים" מפרשים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, מפני שקניין סודר בא רק לדבר שיש בו ממש, וכוונתו היא שקניין סודר בא רק כשהלה נותן לו את מחיר הסודר, ולכן זה מראה שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, מפני שאם מדובר על דין ודברים הרי לא נתן לו כלום במחיר הסודר, ולפי זה כאן אפשר לפרש שהתכוון להאריך את הזמן (בנידונו, אמר שלא יתבענו שנתיים), וזה שווה כסף שיכול לשמש כמחיר הסודר, ואין סיבה לומר שמחל על גוף החוב; וגם אם נפרש את כוונת רש"י, שלא שייך קניין סודר על דבר שאין בו ממש, הרי בין הארכת זמן ובין מחילת גוף החוב אין בהן ממש, שהן רק סילוק שעבוד, לזמן או לחלוטין, ואינו נקנה בקניין סודר, ושוב אין סיבה לומר שמחל על גוף החוב. הוא מביא ראיה מפני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא), שכתב שבמקום שדי בדיבור ויש רק סילוק שעבוד, והחיסרון הוא רק שלא דיבר בצורה מפורשת, לא מועיל קניין, מפני שלא שייך לומר שהקנה את הגוף. □

להערה 251

א. לכאורה קשה ממה שכתב שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח, שאם תובע אומר לנתבע "אם לא אומין אותך לדין עד יום פלוני, לא אומינך עוד", ועבר הזמן, יכול עדיין להזמינו, מפני שלא מחל מיד אלא על תנאי (ראה בשמו בשער עשירי, ליד ציון הערה 71), משמע ש"לא אומינך" הוא לשון מחילה. אמרי בינה מסביר ששם, היות שקביעת הזמן הייתה בפני בית דין, זה עדיף, ולכן הוצרך לנמק מצד מחילה מותנית. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, מדייק ממהר"ם שם, ש"לא אומינך" הוא לשון מחילה שמועילה. המגיה שם (ד"ה ומי שרוי"מ) התקשה, שנמצא מהר"ם סותר את עצמו, ותירץ שנושה שנקט לשון שאינה מחילה ממש, מפרשים את כוונתו לפי הנסיבות, והוא התכוון למחול (ראה ליד ציון הערה 47), ובשני המקרים שעסק בהם מהר"ם, הנסיבות לימדו בכל מקרה על כוונה אחרת.
ב. גם שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פ, כותב שהאומר "לא אומין אותך לדין" אלו "פיטומי מילי". אבל שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, כותב שטעמו של מהר"ם אלשיך הוא שאמר "ה' ירחם עליו שלא ירא שיזמין אותו לדין מפני שאנשים אחים אנחנו", ומזה מוכח שלא התכוון למחול לגמרי.

להערה 253

א. נודע ביהודה מוסיף, שאם החייב נשבע לפרוע את החוב, הוא חייב לפרוע, אף שהנושה נשבע שלא לתבוע אותו, שהרי בעצם הוא עדיין חייב בחוב כאמור, ודינו כדין הנשבע לפרוע ביום פלוני ויום זה חל בשבת, שאף שהנושה אינו יכול לתבוע אותו בשבת, הוא חייב לשלם מכוח השבועה (שו"ע, חו"מ, עג, ז); והיות שעל שני הצדדים יש שבועה, ואחד מהם צריך לעבור, בית דין אינו מתחשב בשבועה, אלא הולך לפי הדין, שחייב לשלם. הוא מעלה אפשרות שראוי שביט דין יתיר את שתי השבועות, וישאר הדין שחייב לשלם.
ב. שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, בהגהת בן המחבר, כותב שדברי נודע ביהודה צריכים עיון. כוונתו היא שלכאורה החוב מחול כיוון שניכר שהנושה התכוון למחול. יש להשיב על כך, שהיות שאי־תביעה אינה מחילה (ראה שער אחת־עשרה, עמ' 457), אינו מוכח.

להערה 254

א. תורת חסד שם (קס ע"א), כותב שאם כתב בלשון חיוב "אני מחייב את עצמי שלא אבנה בחצר" (שזו בעצם מחילה על זכותו לבנות בחצר), בקניין או בשטר, החיוב תקף, מפני שהוא חל על גוף האדם, שנתחייב והשתעבד שלא יטפל בבניין. דברי גאונים, כלל מא, אות ז, מקשה, שתורת חסד עצמו בסימן רכב פסק להדיף, שמי שעשה

מילואים לשער שני

קניין שלא יבנה מול ביתו של פלוני באופן שמן הדין הוא רשאי, זה קניין דברים, וזה שונה מסילוק רשות מדבר שיש לו זכות בו, שמועיל בו קניין לרוב הפוסקים, מפני שכאן לא הקנו שום דבר של ממשות, אלא סילק עצמו מלבנות, וזה לא כמו מסתלק מקרקע שאפשר לומר שהוא מקנה לחברו את גוף הקרקע, ואילו כאן הוא מקנה דבר שאין בו ממש, שלא יוכל לבנות.

ב. דעה חולקת: ציון במשפט (מנדל), סימן לו, אות א, כותב שהתחייבות שלא לתבוע, גם אם נעשתה באופן המועיל, בטלה, מפני שחיוב בלשון שלילה הוא קניין דברים, כמו שכתב שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן כד.

ג. שאלה זו תלויה בשאלה כללית האם מועילה התחייבות שלילית, להימנע מעשייה – עיין דברי גאונים שם, וכלל פז, אות נט, וספר ההתחייבות, עמ' 201–205.

להערה 255

א. ר' שלום יצחק מזרחי, שם, מביא ראייה ממה שנאמר בנדרים פז ע"א שבכל דבר תוך כדי דיבור כדיבור חוץ ממגדף, עובד עבודה זרה, מקדש ומגורש, ולא נאמר שגם מחילה היא חריג.

ב. כמו כן, משו"ת איתן האורחי, סימן כה (הראשון), מוכח שמועילה חזרה ממחילה תוך כדי דיבור אף אם זו חזרה מכללא. הוא עוסק בשותפים בזכות לקבל מכס ("אורנדא"), שמחלו חלק מהם לשותף אחד על הרווחים העתידיים, ופוסק שמחילתם בטלה, מפני שהשותף הוא אוזו את החבל בשני ראשים, שאם היה הפסד היה אומר שהוא לא מחל להם על חלקם בהפסדים, והיות שהוא לא מחל להם בפירוש על ההפסדים, הם חוזרים בהם תוך כדי דיבור – כלומר מניחים שחזרו בהם מהמחילה, כיוון שהוא מצידו לא מחל להם. אבל ייתכן שרק חזרה מכללא מועילה מפני שיש אומדנא אובייקטיבית לכך שחזרו תוך כדי דיבור, וזה כעין מחילה עם תנאי מכללא (ראה בדומה בשער עשירי, עמ' 411, בשם שער משפט).

ג. כמו כן, שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן נו (קפב ע"ד), כותב ששכיב מרע שנתן מתנה למישהו בפני אשתו ושתיקה, ששתיקתה מתפרשת כמחילה על כתובתה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 447), וערערה תוך כדי דיבור, מועיל הערעור, מפני שיכולה לחזור בה תוך כדי דיבור. הרי שמועילה חזרה תוך כדי דיבור גם ממחילה מכללא. ד. מנחת פתים, חו"מ, קצה ז, מביא משו"ת מהר"ם בר ברוך מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תלה, אומר שאפשר לחזור תוך כדי דיבור ממחילה. לאמיתו של דבר, מהר"ם אינו עוסק בחזרה ממחילה, אלא בחזרה מהודאה, דהיינו באדם שהורה בבית דין שהוא מחל (בעבר), ותוך כדי דיבור חזר בו ואמר שלא מחל, ומהר"ם אומר שמקבלים את טענתו השנייה ואין אומרים כאן "אין טוען חזר וטוען" כיוון שהיה תוך כדי דיבור.

להערה 265

א. משפט החוב (אטינגר), סימן כב (עמ' פ), מסביר שלא מועילה חזרה תכ"ד לשיטה שמחילה היא הפקעה, שהרי שערי ישר, שער ה, פרק כב, כותב ש"אחי דיבור ומבטל דיבור" בקנינים אינו משום שזה נחשב טעות, אלא זה חידוש, שיכול לעקור דיבורו תכ"ד, שדיבורו לא ייחשב דעת שפועלת קניין; וזה לא שייך במחילה לפי השיטה שאינה מצד מעשה האדם אלא הפקעת התורה, ולכן אין לו כוח לעקור את דיבורו תכ"ד.

ב. אבל קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה, כותב שלא הבין דברים אלו של מחנה אפרים. ייתכן שהסיבה שלא קיבל את הסברו של ארעא דישראל הוא מפני שלפי הסבר זה הדין היה צריך להיות שלא מועילה חזרה תוך כדי דיבור גם לשיטה שמחילה היא הקנאה.

ג. מצד שני, עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב, כותב שגם לשיטה שמחילה היא סילוק, הוא יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, מפני שהשעבוד פוקע רק אחרי כדי דיבור, כיוון שהדיבור לא הוברר עד שישלים הזמן, ורק מקדיש אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, מפני שהקדש חמור, שמועיל אף במחשבה. הוא כותב שחזרה תוך כדי דיבור עוקרת למפרע את המחילה, ולא שהמחילה חלה ואחר כך התבטלה, שהרי לא ייתכן שיווצר שעבוד אחרי שפקע (ורק בקניין אפשר לומר שחל ואחר כך התבטל כשחזר בו).

ד. גם ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעה, כותב שאף שבמחילה די ברצון, ואין צורך בעשייה (ראה בשמו בעמ' 764, במילואים להערה 153, שכתב כך בדעת מהרש"ל, וכתב שמהרש"ל סובר שמחילה אינה הקנאה), המוחל יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, מפני שהרצון עדיין אינו גמור עד שיעור זה.

ה. גם ר' שלום יצחק מזרחי, דברי משפט, כרך ז, עמ' קמ ועמ' קמו, כותב שגם לשיטה שמחילה היא הפקעה, מועילה חזרה ממנה תוך כדי דיבור, והנמחל זוכה בה רק אחרי כדי דיבור. אפשר לנמק את דעתו, כאמור בטקסט, שאחד הטעמים לאפשרות לחזור מפעולה משפטית תוך כדי דיבור, הוא מפני שיש אנשים שעושים פעולות בפזיזות, בלי גמירת דעת מספקת; ונימוק זה שייך גם במחילה.

ו. שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן ד (עמ' רפא), כותב שהיות שמחנה אפרים כותב שזאת מחלוקת, החייב המוחזק יכול לטעון "קיים לי" שהמוחל אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, והמחילה תקפה, מפני שהמחילה היא ודאית, אלא שספק האם בטלה; ואם הנושה תפס, הוא יכול לומר "קיים לי" להיפך.

מילואים לשער שני

להערה 268

א. כמו כן, ערך השלחן, ח"מ, יב, אות ו, כותב שגם לשיטה שמחילה היא הקנאה, אינו יכול לחזור בו תוך כדי דיבור, מפני שיש להניח שמחל בלב שלם, כיוון שזה חמור בעיניו, כמו שר"ן, נדרים פז ע"א, כותב שהטעם שבקדש אין מועילה חזרה תוך כדי דיבור הוא מפני שהוא כל כך חמור, שאדם עושה אותו רק בדעת גמורה (כך נראית כוונתו). ראה עוד עמ' 742, במילואים להערה 7, אות יג, בשם זכרון יהודה ור' דוד פוברסקי, שיש אומדנא שהמוחל מוחל בלב שלם.

ב. אשר לשיטה שמחילה היא פירעון (שער ראשון, פרק רביעי), מתוך מה שהסברנו את ההבחנה של מחנה אפרים, אפשר להסיק שלשיטת הפירעון יוכל המוחל לחזור בו תוך כדי דיבור, כיוון שהיא דומה לשיטת ההקנאה בכך שיש בפעולה המשפטית מרכיב אחר מלבד האמירה. אלא שיש הבדל ביניהם: לשיטת ההקנאה, המרכיב הנוסף הוא דבר שבא מצד הנושה, הקנאת החוב לחייב, ולכן הוא יכול להחליט שאינו רוצה להמשיך לעשות זאת, אבל לשיטת הפירעון המרכיב הנוסף הוא דבר שתלוי בחייב – פירעון החוב "כאלו" – ואין ביד הנושה להחליט שהחייב לא ירצה לעשות צעד זה. לעומת זאת, לפי מי שאמר שגם לשיטת ההקנאה לא יוכל המוחל לחזור בו תוך כדי דיבור כיוון שהמחילה הסתיימה עם האמירה, כך יהיה גם לשיטת הפירעון. מצד שני, לפי האומר שגם לשיטת ההפקעה יכול לחזור תוך כדי דיבור מפני שזה דין כללי בכל פעולה משפטית, זה נכון גם לשיטת הפירעון. ג. ר' מאיר פרלס, בית אהרן וישראל, גל' יז, עמ' כה, כותב כדבר פשוט שבמחילה לא מועילה חזרה תוך כדי דיבור. יש בדבריו טעות סופר, וצריך לומר "במחילה", ולא "במתנה", שהרי מיד אחר כך כתב שיש אומרים שבמתנה צריך קניין, ועוד, שהוא כותב שאמירת "פרעת" (כך צריך לומר במקום "פרעתי", שהרי מדובר באישה שפוגמת כתובתה, כלומר שאומרת לבעלה "פרעת מקצת הכתובה"), היא כמו מתנה, ובוודאי צריך לומר "כמו מחילה", מפני שבזה האישה מוחלת לבעל על חלק מחיובו.

ד. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' נב, כותב שהמוחל על חפץ בעין שנמצא ברשות של אחר, לא מועילה חזרה תוך כדי דיבור אחרי המחילה (לדעה, בשער ארבע-עשרה, עמ' 603, שמועילה מחילה בדבר בעין!).

מילואים לשער שלישי

להערה 1

א. ראה שער רביעי, במילואים להערה 266, אות יד, על הבעייתיות במחילת אישה נשואה על הכתובה, מצד שחיובה עוד לא חל. וראה שער שישי, עמ' 273, שיש אומרים שגם לדעה שמחילה בלי קניין בטלה אם הנושה אינו מחזיר את השטר, כתובה שונה משטר רגיל, ומחילה עליה מועילה בלי קניין גם אם השטר בידה. הכוונה לאופנים שנראה להלן, שהמחילה מועילה. וראה שער תשיעי, עמ' 387, בשאלה האם היא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי". וראה שער אחת-עשרה, עמ' 432, 459 ועוד, על מצבים שמניחים שהאישה מוחלת מכללא על הכתובה.

ב. לעניין תוקף השטר: הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה בא"ד וא"ת), כותב שאף שמחילת כתובה בטלה, מפני שעשו חיווק לדבריהם, מכל מקום השטר בטל, מפני שמחילת השעבוד תקפה, כפי שמוכח מכתובות מג ע"ב, לגבי בעל שכתב שתי כתובות, שהראשון בטל מפני שמחלה (ראה על כך בעמ' 425). בדומה כתב שם בקונטרס אחרון, סו, ג, ס"ק ז (בדעת הרמב"ם, הלכות אישות, יב, ח, ומרדכי, בבא קמא, סימן צג), שאם כתבה "קבלתי", המחילה אינה מועילה מכאן ולהבא, והבעל רשאי לדור עמה מפני שהכתובה קיימת מכאן ולהבא, אבל השיעבוד מתארך השטר למפרע מחול, ושטר הכתובה בטל מפני שהוא שטר שנמחל שיעבודו, ולכן צריך לכתוב כתובה אחרת מזמן שני; ואילו מחילה בעל פה אינה מועילה אפילו לבטל את השטר ואין צריך לכתוב כתובה אחרת. ¹

להערה 4

א. מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ו (הובא בהפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ה), וחלקת מחוקק, סט, ס"ק יא, מסבירים שתנאו בטל אף שכתובה דרבנן, מפני שחכמים עשו חיווק לדבריהם כשל תורה. לחם משנה, הלכות אישות, יב, ו, כותב שכוונתם היא שעשו חיווק יותר משל תורה, ולכן אף שבדבר שבממון תנאו קיים, כאן התנאי בטל; וכן הסביר ר"ן על הרי"ף, כתובות כג ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת תורת חכם, סימן כח, דף קיב ע"ד) בדעת הרמב"ם. לחם משנה עצמו (הובא בבית מאיר, אהע"ז, סט, ו) מסביר שהתנאי נחשב כדבר שבאיסור ולא כדבר שבממון, כיוון שאמרו חכמים שהנושא אישה בלי כתובה, בעילתו בעילת זנות (כתובות נו ע"ב), ולכן התנאי בטל. בני אהובה, הלכות אישות, יב, ח, דוחה הסבר זה, שהרי גם אם תנאו קיים, המתנה כך נחשב בועל בעילת זנות (ריב"ן, בתוספות, כתובות נא ע"א, ד"ה מני – מפני האישה אינה סומכת דעתה, ונימק תפארת אריה, סימן כב, שהיא חושבת שהוא פטור), אם כן התנאי הוא דבר שבממון. בני אהובה עצמו מסביר שתנאי בממון מועיל מפני שבעל הזכות יכול למחול עליה, ואילו בכתובה תיקנו חכמים שאין האישה יכולה למחול, ולכן התנאי בטל, מפני שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה. חידושי חתם סופר, כתובות נו ע"ב, מצרף את שני הנימוקים של לחם משנה: אילו היה מהתורה, לא היה מועיל תנאי בעל פה, כיוון שבעילתו בעילת זנות, וזה איסור שלא מועיל בו תנאי, אבל כתיבה הייתה מועילה; אבל חכמים עשו חיווק לדבריהם יותר משל תורה, ולכן אינו מועיל אפילו בכתב (שוז דעת הרמב"ם, עמ' 85, ליד ציון הערה 29). ²

ב. דעה חולקת: מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ו, וחלקת מחוקק, סו, ס"ק לה, מביאים דעה שהתנאי מועיל. בית שמואל, סו, ס"ק ט, כותב שלפי מרדכי, בבא קמא, סימן צג, תנאי זה מועיל בכתב. ביאור הגר"א, אהע"ז, סו, ס"ק יד, כותב שלפי תוספות, בבא קמא פט ע"א (ד"ה כל), תנאי זה מועיל בכתב. בני בנימין, עמ' קפא, כותב שלדעת רוב הראשונים, מועילה התנאה בעל פה על הכתובה, כר' יוסי בכתובות נו ע"ב.

להערה 7

א. שו"ת תורת חסד (לובלין), אהע"ז, סימן כב, אות א, מנמק שאף שהתקנה הייתה כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה, הרי אחרי שתיקנו שבגלל זה אסור לדור עם אשתו בלי כתובה, אינה יכולה למחול ולטעון "אי אפשי בתקנת חכמים שנתקנה לטובתי", מפני שאי אפשר לטעון כך בתקנה שחכמים תיקנו באופן כולל לעולם. ב. ים התלמוד, בבא קמא פט ע"א (ד"ה בתו"ס), מנמק, שאינה יכולה למחול על כתובה מפני שהיא לא יכולה לעקור תקנת חז"ל. ³

להערה 8

א. ישועות יעקב, אהע"ז, סו, ס"ק ד, מקשה על נימוק זה, הרי הצורך בחיווק הוא מפני שאנשים מזולזלים בנינים

מילואים לשער שלישי

דרבנן, והרי הרמב"ם (עמ' 87, הערה 47) פוסק שהמוחלת כתובתה אין לה מזונות אף בחיי בעלה, ומזונות דאורייתא, ואם כן, אין צורך בחיזוק, שהרי בלאו הכי לא יולדו בו? הוא מתרץ, שאם אמרה שאינה מוחלת על מזונות בחיי בעלה, או אם מחלה רק על חלק מסכום הכתובה, שאז יישארו לה מזונות, המחילה בטלה מפני שאז זה רק מדרבנן וצריך חיזוק, ומשום "לא פלוג רבנן" אמרו שגם אם מחלה סתם לא מועילה מחילתה; אך הוא מעיר שזה דחוק.

ב. ים התלמוד, בבא קמא פט ע"א, מפרשי הים, אות טז, מסביר שלרמב"ם המחילה בטלה אף שכתובה דרבנן, מפני שהמוחלת כתובתה אין לה מזונות, ולרמב"ם אף מחיים אין לה מזונות (עמ' 87, הערה 47), והרי לרמב"ם, הלכות אישות, יב, ב, מזונות דאורייתא, ולכן מחילת המזונות בטלה, מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, ומתוך שלא חלה המחילה על המזונות, לא חלה על הכתובה. על פי זה הוא כותב שאישה שבלאו הכי אין לה מזונות מאיזו סיבה, יכולה למחול על כתובתה, מפני שהיא רק מדרבנן.

ג. חזון איש, אהע"ז, סימן סה, אות ד, מקשה, הרי חיוב כתובה נוצר בשעת הנישואין, ומדוע מחילתה נחשבת התנאה על מה שכתוב בתורה, הרי באונאה יכול המתאנה למחול אחרי המכירה? והוא מסביר שבכל זאת נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה מפני שחיוב הכתובה נמשך ותלוי עד הגבייה. ולא הסביר מדוע זה שונה מאונאה.

להערה 11

א. נימוק נוסף: שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ג), מנמק שמחילה בעל פה בטלה מפני שהאישה יכולה לטעון שלא מחלה, ואילו כתיבת "קיבלתי" מועילה (ראה להלן, ליד ציון הערה 29), מפני שיש ראייה. אבל דבר משה, שם, דוחה את דבריו, שהרי הפרשנים כתבו נימוקים אחרים, כאמור.

ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח (ד"ה והנה זכורני), מנמק על פי פני יהושע (עמ' 136, הערה 433) שכתב שאין מועילה מחילה בדבר שעדיין לא זכה בו המוחל, והרי כתובה לא נתנה לגבות מחיים, ולכן לא מועילה מחילת האישה, מפני שעוד לא זכתה בה. עיין שם, שהוא משלב נימוק זה עם נימוק נוסף, שכתובה נחשבת כגבויה יותר משטר אחר – ראה בשמו בשער שיש, עמ' 285.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן ע (ד"ה והנה בהא), מסביר שהרמב"ם לשיטתו (ראה שער שמיני, עמ' 341) שמחילה בדבר שאינו קצוב אינה תקפה, והרי מוחלת כתובה מוחלת מזונותיה (לדעת הרמב"ם, הערה 47) שהם דבר שאינו קצוב. ובהו יישב את מה שנאמר בבבא קמא פט ע"א "כל לגבי בעלה ודאי מחלה" – שמועילה מחילת כתובה לבעלה, מפני שהיא מוחלת שעבוד הגוף, ומחילת שעבוד הגוף היא מתורת סילוק, וסילוק מועיל גם בדבר שאינו קצוב (ראה בשמו בשער שמיני, עמ' 1048, במילואים להערה 147, אות כח), וכל שאין שעבוד הגוף, גם שעבוד הנכסים פקע.

להערה 13

א. תומים, סו, ס"ק י, כותב שזו דעת "רוב המחברים" .
ב. שו"ת מהרי"ו, סימן יט, מציג את דעת הרא"ש כחולק שחולק על מרדכי והגהות אשרי שהובאו בהערה 1.
ג. מדברי הפוסקים הנ"ל עולה שלדעתם מחילה מועילה גם בעודם נשואים, ולכן ברור שהם חולקים על הדעה הקודמת, אף שלכל הדעות מועילה מחילה אחרי הנישואין, כאמור ליד ציון הערה 21.
ד. בית שמואל, סו, ס"ק ט, כותב ("לולא דברי מגיד משנה") שלרמב"ם רק תנאי שנעשה בשעת נישואין (ראה ליד ציון הערה 4) בטל, בתור תנאי על מה שכתוב בתורה, אבל במשך הנישואין מועילה אף מחילה בעל פה.
ה. באוצר השטרות (גולאק), שטר סא, יש נוסח של מחילת כתובה בחיי הבעל, ובהמשך השטר הבעל מתחייב לה בכתובה חדשה; וזה בהתאם לדעה שבטקסט.

ו. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (דף נה ע"א), כותב שהשלחן ערוך סובר שמחילה בעל פה מועילה גם בעודה נשואה, גם בלי החזרת הכתובה, אם הייתה סיבה שאינו יכול להחזירה (כך נראית כוונתו). אבל אחר כך (בדף ס ע"ב), הוא כותב שלפי השלחן ערוך, המחילה מועילה רק בכתב. המגיה שם כותב שלשלחן ערוך במחילה מועיל דיבור, ורק "קיבלתי" צריך כתיבה מפני שזה כמו שובר.

ז. בספר חיים וחסד (מוסאפיא), בסוף הספר, חידושי דינים מרבני ירושלים, סימן קח (דף צד ע"ד), נאמר שאם אישה מחלה על כתובתה בהיותה בריאה, המחילה תקפה, מה שאינו כן אם מחלה כשעמדה למות. שו"ת חוקות החיים, סימן נו (פג ע"ג), כותב שהפוסק שם סובר שמועילה מחילת אישה לבעלה על הכתובה. אבל הוא כותב שהשתנה המנהג בינתיים, ועכשיו (בזמנו) מנהג ירושלים הוא שלא מועילה מחילת האישה על כתובתה.

להערה 15

שו"ע, אהע"ז, סו, ד, כותב שבכתובה החדשה יכתבו את התאריך הנוכחי. שו"ת באר מים חיים (מוצריי), חלק א, אהע"ז, סימן טז, מקשה, הרי אם הוא רוצה לגרש אותה מיד, ישלם לה מיד, ואם הוא רוצה לקיימה, מחילתה בטלה, והשעבוד הראשון לא נמחל, ומדוע לא יכתבו את הזמן המקורי? הוא מתרץ, שרק לעיקר הכתובה לא מועילה המחילה מפני שתכמים עשו לכך חיזוק, אבל בשאר תנאי כתובה מועילה המחילה, ולכן בכתובה החדשה,

מילואים לשער שלישי

למנה ומאתיים, כותב מהזמן הראשון, ולשאר תנאי כתובה, מהזמן השני. אבל הוא מעיר שזה דוחק שהרי הבחנה זו אינה כתובה, והוא נשאר ב"צריך עיון".

להערה 19

א. דעה חולקת: הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צו, ס"ק ח, וסימן קה, ס"ק ד, וש"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה, מדייקים מתוספות, כתובות לט ע"ב (ד"ה טעמא), שהם חולקים על מרדכי, וסוברים שגם באופן של מחילה על תנאי כנ"ל אסור לדור בלי כתובה, מפני שלא פלוג רבנן.
ב. ישועות יעקב, אהע"ז, סימן טו, ס"ק ג, וסימן צו, ס"ק ו, כותב שתוספות, בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה הכא), סוברים שמחילה בעל פה באופן זה אינה מועילה מפני ש"לא ידעה דמחלה" כיוון שלא ידוע מי ימות קודם (ראה שער שמיני, עמ' 344), אבל מחילה בכתב תקפה. והוא כותב (בסימן צו שם, ד"ה אבל נראה) שגם למרדכי, רק מחילה מועילה אבל לא מועיל בדרך תנאי, לפי הפוסקים (המובאים בב"י, אהע"ז, סימן טו) שבכתובה תנאה בטל משום שחכמים עשו חיוק לדבריהם יותר משל תורה, ואף שנשאר חיוב כתובה אם התגרש, הרי חז"ל תיקנו לה גם באלמנות, משום חניא, ואי אפשר להתנות להפקיע תקנת חז"ל, והיא יכולה למחול רק אחרי הנישואין, כיוון שלא תהא קלה בעיניו להוציאה כאמור, ויכולה למחול גם חוב שנתקן לה מתנאי בית דין. הוא מוסיף (בד"ה ואף שכתוב) שגם אם כתוב בשטר המחילה שהוא נעשה "באופן היותר מועיל על פי תקנת חז"ל", הרי אין שום אופן שיועיל על פי תקנת חז"ל בתנאי זה, כיוון שמחילה לא מועילה כאמור, ואף שיש אומרים שמועילה כתיבת "קיבלתי", וכן יועיל אם התחייב בנגד זה להחזיר לו, הרי לזה לא מועיל מה שכתבו "באופן היותר מועיל" כיוון שצריך שטר מיוחד שתכתוב לו כך, מפני שזה עניין בפני עצמו, ואינו נקרא נעשה התנאי "באופן היותר מועיל".

להערה 29

א. בית אהרן (ואלקין), בבא קמא פט ע"א (ד"ה ועוד), כותב שמה שנאמר בכתובות נו ע"ב שלא מועיל שהאישה תאמר "קיבלתי כך וכך" בעל פה, הוא כגון שעשו תנאי מראש שתאמר כך אחרי הנישואין, מפני שהבעל לא רצה לקדשה אם תהיה כתובתה מאתיים, אלא שידע שלא היה מועיל תנאי מפורש מראש, ולכן עשו תנאי כזה, והיות שלא מחלה מרצונה, אינו מועיל בעל פה, ולגבי הוראה בכתב יש שם מחלוקת תנאים.
ב. ראה שער שיש, עמ' 973, במילואים להערה 1, ראה ח, שחשן אהרן עושה הבחנה בין מחילת כתובה בעל פה לבין מחילה בכתב, על פי השיטה שאין תוקף למחילה בעל פה אם השטר ביד הנושה.

להערה 30

א. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א (הובא בהר צבי, זרעים, חלק ב, סימן מט, עמ' קטז), כותב שלדעת ר' יהודה, לא מועיל שהאישה תאמר "קיבלתי את כתובתי" בעל פה, אף שבכל מקום מועילה מחילה באמירה, מפני שכאן ניכר שזו הערמה ונחשב שמראש נשא אותה בכתובה חסרה, שלא מועיל מפני שהוא נגד מה שכתוב בתורה. ראה על כך בשער תשיעי, עמ' 391.
ב. שו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן יט (כב ע"ב), כותב שטעם הרמב"ם הוא שהעובדה שהכתובה בידה ולא החזירה אותה, מוכיחה שלא מחלה בלב שלם (כשיטה בשער שיש, עמ' 262, שטעם זה אין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה); ולכן אם מכרה כתובתה לאחר מועילה המחילה, מפני שאז אין הוכחה מן העובדה שלא החזירה את הכתובה.
ג. שו"ת אבני נור, אהע"ז, סימן שכא, אות ב, מסביר שטעם הרמב"ם הוא שלא מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה, ואף שהאיסור לשהות עם אשתו בלי כתובה הוא רק מדרבנן, חכמים עשו חיוק לדבריהם. אבל הוא עצמו (באות ד) כותב ("ולא דברי הרמב"ם") שאין זה תנאי על מה שכתוב בתורה, מפני שאפשר שלא ישהה עמה אחר כך. ¹⁰

להערה 32

א. הפלאה משווה זאת למה שיכול אדם להתחייב התחייבות חדשה בשטר, וכך גם הודאת האישה בשטר תקפה. ואכן, בית שמואל, טו, ס"ק ט, ואחרונים נוספים מבחינים בין מקרה זה למחילת האישה, שמקרה זה נקרא "מחילה בכתב" ומחילה סתם נקראת "מחילה בעל פה"; מכאן שאם כתבה לשון מחילה, דינה כדינה בעל פה, ואינה מועילה (לפי חלק מהפוסקים).
ב. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ג (עמ' קכט-קל), מנמק, שאין באן איסור להשהות אשתו בלי כתובה, כיוון שהיא מודה שקיבלה את הכתובה, ואם כן היא צריכה להחזיר לו, ונחשב שיש לה כתובה בזה שאינה מחזירה. הוא מסביר שרק כתיבת "קיבלתי" מועילה מטעם זה, אבל אם אמרה בעל פה "קיבלתי" תהיה נאמנת לומר שהחזירה לו, כך שבפועל לא תצטרך להחזיר, וגם אם היו עדים ואמרה "אתם עדי", היא עלולה לטעון שהחזירה אף שזה שקר, כיוון שהעדים יודעים שהקבלה היתה גם היא שקר, ועוד שהיא עלולה לטעון "משחקת הייתי", כיוון שאין דרך אישה למחול כתובתה, ותהיה נאמנת במיגו שיכלה לומר "החזרתי", כך שבפועל לא

מילואים לשער שלישי

תצטרך להחזיר; מה שאין כן אם כתבה כך, שאז לא תהיה נאמנת לומר שהחזירה לו, מפני שאילו החזירה היתה צריכה לקחת ממנה את השטר שבו כתבה "קיבלתי".

להערה 35

א. כמו כן, שו"ת הריטב"א, סימן קח, כותב שאישה יכולה למחול לבעלה על חיובי כתובתה אם יישאר עיקר הכתובה, שרק עליו נאמר שאסור לשהות עמה בלי כתובה.
ב. נחלת שבעה, שטרות, סימן יט, כותב נוסח שטר למחילת כתובה, ובחידושים, אות ד, הוא מדגיש שהמחילה מועילה רק אם נשאר לה שיעור כתובה דאורייתא, כלומר, שמוחלת רק על התוספת.
ג. המוחלת על עיקר כתובה ותוספת יחד: חידושי הרי"ם, אהע"ז, סו, ס"ק יב, כותב שלפי הדעה שהמקנה דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם וכדומה לא קנה כלל (מרדכי, בבא בתרא, סימן תרג, מביא מי שהסתפק בשאלה זו), הרי המוחלת על כתובה ותוספת, כיוון שלא מועילה מחילת העיקר, גם לא מועילת מחילת התוספת. אבל הוא מעלה אפשרות שלדעה שמחילת עיקר כתובה מועילה בכתב (ראה ליד ציון הערה 31), מחילת עיקר ותוספת יחד דומה להקנאת מיטלטלין ומטבע בקניין סודר, שהמיטלטלין נקנים אף שמטבע אינו נקנה בקניין סודר, מפני שאפשר להקנות את המטבע בקניין אחר (סברה של ר' שמחה, במרדכי, בבא בתרא, סימן תרה), ואף כאן תועיל מחילת התוספת. מצד שני, הוא מעלה אפשרות שמחילה שונה מהקנאה, ואין אומרים שמחילה שבטלה מקצתה, בטלה כולה. □

להערה 38

א. שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח, מביא את הדין שהמחילה כוללת את כתובת בנין דכרין, אף שזו זכות של בניה. הדין מובא גם ביריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן צד, אות ט (חלק ב, עמ' קכ).
ב. עיין חלקת מחוקק, קה, ס"ק יא, ופתחי תשובה, אהע"ז, קה, ס"ק ג, בשאלה איך יכולה המחילה לפגוע במוזנות הבנות ובבנים לעניין כתובת בנין דכרין. ברכת חיים (מגורי), כתובות נג ע"א (עמ' 10), מסביר שבכך שהיא מוחלת על הנדוניה, הבעל אינו יורש את הנכסים ממנה אלא זכה בנכסיה מחיים, וכתובת בנין דכרין היא רק במה שהבעל יורש ממנה, ולכן בניה אינה מקבלים כתובת בנין דכרין. ראה על כך בעמ' 1004, במילואים להערה 52.
ג. חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות נג ע"א, כותב שלפי רש"י, הרא"ה והריטב"א, כתובות שם, גם במוחלת נדוניה אין לה כתובת בנין דכרין על הנדוניה, ואילו רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט, סובר שאם מחלה על עיקר כתובתה, הפסידה כתובת בנין דכרין אף על הנדוניה, אבל המוחלת נדוניה יש לה כתובת בנין דכרין. ברכת חיים (מגורי), כתובות נג ע"א (עמ' 10) מסביר, שהרמב"ם סובר שכתובת בנין דכרין היא זכות האישה ולכן היא יכולה למחול עליו, ואילו רש"י וריטב"א סוברים שהיא זכות הבנים ולכן הוצרכו להסביר שהמחילה היא כפירעון (כפי שנימק הריטב"א שם) ולכן גם הבנים הפסידו.

להערה 39

א. ר' יוסף חיים דאנון, בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קב ע"ג), כותב שאם הנדוניה בעין, אינה כלולה במחילה, מפני שאינה נקראת "כתובה", ועוד שזו מחילת זכות קניינית – ראה על כך בשער חמש-עשרה, עמ' 650–652. גם ר"א קובו, בשער אשר, שם (קב ע"ג), כותב בשם שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קז, שלדעת הרמב"ן והריטב"א, נדוניה בעין אינה בכלל המחילה, מפני שרק אם הנכסים אינם בעין, והיא באה לגבותם מכוח השעבוד שכתוב בכתובה, הם נחשבים כתובה, אבל אם הם בעין, אינם קשורים כל כך לכתובה. והוא כותב (בדף קג ע"ב) שאם לא הביאה מיטלטלין בנדוניה אלא כסף, הכסף כלול במחילה מפני שאינו אותם מטבעות שהכניסה לו; אם אבל הכניסה מיטלטלין ושמו אותם בכסף, והם בעין, אינם כלולים במחילה, כיוון שכשהיא באה לגבות, היא נוטלת אותם משום שבה בית אביה (שו"ע, אהע"ז, פח, ג), וגם אפשר לכונן אותה ליטול אותם ואינה יכולה לבקש כסף במקומם.
ב. אבל ר"א קובו, בשער אשר, שם (קב ע"ג), מביא שר' חיים ן' אלרוייה סובר שגם נדוניה שבעין כלולה במחילת כתובה, מפני שלשון "כתובה" כולל גם נדוניה בעין, ועוד, שבנדוניה שלנו שמים את המלבושים ועושים אותם כסף וכתובים בכתובה "הכלה הכניסה מלבושים שנערכו בסכום כך וכך". ר"א קובו שם (קג ע"ג) מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קנב, שהמחילה כוללת גם נדוניה שהיא בעין.
ג. במחילת נדוניה (נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג) יש גם בעיה של טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי" – ראה על כך בשער תשיעי, עמ' 388, ליד ציון הערה 108.

להערה 46

א. עיין נחל יצחק שם, שהוכיח מיבמות פה ע"א, ומרש"י, גיטין יב ע"א (ד"ה ופרכינן), שגם בחיי הבעל מוזנותיה הם מכוח תנאי כתובה.
ב. הוא מוכיח שיש חיוב מוזנות מצד שמעוכבת להינשא מחמתו, מקל וחומר מאישה שהיא ספק מגורשת, שבעלה

מילואים לשער שלישי

חייב במזונותיה מטעם זה (כתובות צו ע"ב). וכתב שנפקא מינה מזה שאם הבעל משליש עבורה גט ומוכן לגרשה, ואם כן אינה מעוכבת מלהינשא מחמתו, יסכימו גם בעלי דעה זו שהמוחלת כתובתה אין לה מזונות בחייה. ג. ר"ש ישראלי, במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח = עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב, מקשה על נחל יצחק, מהרא"ש והר"ן שם, שנימקן שמזונות בחיי הבעל אינם מתנאי כתובה אלא הם כנגד מעשי ידיה, שלא כמו הנחל יצחק. והוא דוחה את סברתו של נחל יצחק, שחייב במזונות אשתו מצד שמעוכבת מחמתו מלהינשא, שחייב זה קיים רק אם אינה חיה עמו, כגון ספק מגורשת, שאינה אתו, ואף עם אחר היא מעוכבת מלהינשא; אבל אין לחייב מטעם זה באישה החיה עם בעלה ברצונה הטוב ואינה רוצה להינשא לאחר – אינה נחשבת מעוכבת מחמתו. אשר להוכחות נחל יצחק מהמקורות המגדירים מזונות בחיי הבעל כתנאי כתובה, הוא מיישב שאמנם הוא מחיוב תנאי הכתובה אבל אינו תלוי בחיוב הכתובה בפועל, והוא רק נובע מעצם קשר האישות כשם שהכתובה מתחייבת מקשר זה, ולא תלואו חכמים בחיוב הכתובה בפועל, אלא במעשי ידיה, וכל עוד האישה מוכנה לתת מעשי ידיה לבעל, הוא חייב במזונות מכוח תנאי כתובה זה, ולכן גם אם אין עליו חיוב כתובה מפני שהאישה מחלה, חיוב המזונות קיים.

להערה 47

ר"ש ישראלי, במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח = עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב, כותב שגם לדעת הרמב"ם, אם מחלה בעד תמורה, אינה מפסידה מזונות בחיי הבעל, כיוון שדובר במפורש רק על מחילת הכתובה, ודינה כמוכרת כתובתה, שאינה מפסידה מזונות (בית שמואל, צג, ס"ק יח). אבל ר"י קאפח, שם, כותב שאף אם היא מקבלת תמורת לפי ההסכם, אינן כנגד כתובתה אלא כנגד זכויות אחרות שקיבל הבעל על פי ההסכם, אבל כתובתה נמחלה כפשוטה, מפני שאין דרך בני אדם לכתוב לשון מחילה כאשר הדבר נגד תמורה, אלא כותבים שמקבלת כנגד או תמורת כתובתה, ואין הנמחל שוטה עד כדי כך שישלם תמורה, ועם זאת יאמר שעשו לו חסד ומחלו לו, ובעצם כל מחילה היא כנגד תמורה, ולדברי ר' ישראלי בטל דין מחילה מן העולם. הוא כותב שהבעל יכול לטעון "קים ליי" כרמב"ם.

להערה 48

א. נחל יצחק שם מנמק שהרמב"ם סובר שבכגון זה לא שייך אף אחד משני הטעמים לחיוב מזונות: הטעם שהוא תנאי כתובה לא שייך, מפני שנמחל על ידי מחילת הכתובה (שם, ענף ב), והטעם שמעוכבת להינשא מחמתו לא שייך מפני שהיא זו שגרמה לכך שאין לה מזונות, בכך שמחלה (ענף ד). ב. ר"ש ישראלי, במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח = עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב, מנמק, שהיות שמחלה מעצמה, בוודאי מחלה בעין יפה, ויש להניח שהיא רוצה למחול לו הכול, אף שלרמב"ם, הלכות אישות, י, ז, מזונות האישה בחיי הבעל הם מן התורה, ואילו כתובה היא רק מדרבנן.

להערה 55

שארית יעקב (רוטבלום), חלק א, דף קא ע"א, מוצא נפקות בין הטעמים, באיש שגירש את אשתו ונשא אותה שוב, ובשעת הנישואין השניים עשה קניין על התחייבותו: לפי הטעם של חלקת מחוקק, אינה יכולה למחול מפני שהבנות היו בעולם בשעת הקניין, וזכו כבר, בין אם עשה קניין מיוחד על מזונותיהן ובין אם עשה את הקניין על מזונות הבנות בכלל שאר תנאי כתובה, ואפשר לומר שהבעל עשה קניין כדי לחזק את כוח הבנות, שלא תוכל האם למחול; אבל לפי טעם בית שמואל, אם עשו קניין בנפרד למזון הבנות, אינו מחמת תנאי כתובה, לכן האם אינה יכולה למחול, אבל אם עשו קניין בכלל תנאי הכתובה, נגזר החיוב אחר הכתובה, ויכולה למחול. הוא כותב שר' יונתן הכהן, המובא בתשב"ץ, חלק ב, סימן קלח, ובאבני מילואים, קיב, ס"ק ב, סובר בזה כחלקת מחוקק.

להערה 57

א. מהר"ם מסתמך על הסוגיה בבבא מציעא י ע"א שמדמה פועל לעבד עברי, ועל הסוגיה בקידושין טז ע"א האומרת שאין מועילה מחילת אדון לעבד עברי על חיובו לעבוד, מפני שגופו קנוי לאדון (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 632). הוא עוסק במלמד. ב. שו"ת מהר"ט, חלק ב, יו"ד, סימן נ, מבאר שמהר"ם סובר שבמצבים כאלו שהפועל אינו יכול לחזור בו, חל שעבוד על גופו של הפועל כדן עבד עברי, ולכן המעביד אינו יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים שתיקנו לתועלתו שהפועל לא יוכל לחזור בו", מפני שהשעבוד אינו פוקע בדברים בעלמא. ג. א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 295, מנמק את דעת מהר"ם, שהמעביד יכול לחזור בו ממחילתו כדי למנוע מעצמו דבר האבד. ואין דבריו מובנים, שהלא ידע מראש שהדבר אבד, ובכל זאת מחל. ד. בכתב: שו"ת מהרש"ם, ח"מ, סימן קיט (הובא בשבט בנימין, סימן רצד, ובשו"ת משפט כתוב (זיתון), ח"מ, סימן א), כותב שמועילה מחילה לפועל בכתב. אבל ש"ך, ח"מ, שלג, ס"ק מו (הובא בשו"ת פרחי כהונה (הכהן),

מילואים לשער שלישי

אהע"ז, סימן כג, דף קד ע"ד, כותב שאין הברל בין אמירה לכתובה. נתיבות המשפט, שלג, ס"ק יח, כותב שטעם מהרש"ם הוא שאף שפועל גופו קנוי, מועילה מחילה בקניין (כך נראית כוונתו), וכתובה מועילה כמו קניין; ואילו הש"ך סובר שהלשון "לך מעמדי" (הנידון במהר"ם) היא לשון גרועה ואינה מועילה אף בכתב; ומה שכתבו תוספות, קידושין טז ע"א (ד"ה לימא), ש"זיל" מועיל בעבד עברי בשטר אף על פי שגופו קנוי, כוונתם רק ללשון שהזכירו, "הרי אתה לעצמך", אבל לשון גרועה אינה מועילה אפילו בכתב, כפי שמוכח מכתובות פג ע"א. כנראה, הוא סובר שכמו שעבד עברי משתחרר בשטר שחרור (בלשון טובה), כך מועילה מחילה בכתב לפועל בלשון טובה, מדין שטר שחרור.

להערה 58

א. רמ"א כותב שדי לומר "לך מעמדי" גם בלי מחילה.
ב. שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן פח, כותב שמהר"ם דיבר רק במלמד, מפני שהוא סובר שמלמד נחשב דבר האבד, אבל בפועל שאינו דבר האבד, מועילה מחילה. אבל משו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שלג, עולה שמהר"ם דיבר גם בפועל שלא בדבר האבד, אף שהוא יכול לחזור בו, ולכן תמה עליו, מדוע הוא נחשב שגופו קנוי למעביד, לדעת מהר"ם; והרדב"ז עצמו כותב שגם בדבר האבד מועילה מחילה מפני שנחשב שהמעביד מחל על הפסד. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד), מסביר שמהר"ם סובר שגם עבד יכול לחזור בו, על ידי גרעון כסף, ובכל זאת לא מועילה מחילה עליו; ואילו הרדב"ז סובר שיש הברל ביניהם, שפועל יכול לחזור בו גם אם קיבל את שכרו, ויחזיר שכר למעביד, ואם אין לו, הכסף יהיה חוב, כמו שכתב שו"ע, חו"מ, שלג, ג, ואילו עבד עברי לא יכול לצאת בלי לתת כסף ממש, כמו שכתב חידושי הרשב"א, קידושין טז ע"א.

ג. כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט, בתחילתו, כותב שטעמו של הרדב"ז הוא שלדעתו מלמד אינו נחשב דבר האבד, כדעת רבנו יואל המובא במודקי, בבא מציעא, סימן שג, ולכן המלמד היה יכול לחזור בו מעצמו, וכל שכן שהוא יכול לחזור בו אם המעביד מחל לו. עוד נימק, שבנידונו לא היה הפסד מחזור המלמד, ולכן היה יכול לחזור בו. והוא כותב שהפועל יכול לומר "קים לי" כדעה זו.

ד. שו"ת הרדב"ז עצמו, חלק א, סימן שנ (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן טו, דף פד ע"א, ובשו"ת ברכת משה (שאצקס), סימן מב), כתב שפועל שעשה קניין על התחייבותו לעבוד, מאחר שאינו יכול לחזור בו, גופו קנוי כעבד עברי ואין מועילה בו מחילה בלי קניין. שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (קטז ע"ג), כותב שדבריו בסימן שלג עיקר, ואין לסמוך על דבריו שבסימן שנ. פתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק ב, מעיר על סתירת הרדב"ז. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"א), מיישב שאם קבעו זמן לעבודה, מועילה מחילה מפני שנחשב כאילו נשלם הזמן, אבל אם לא קבעו זמן, לא מועילה מחילה, מפני שאין לומר בזה שהזמן כאילו נשלם.

ה. שו"ת לחם רב, סימן ק, כותב שתוספות, קידושין יז ע"א (ד"ה חלה), ור"ש בר אברהם, בתשובות מיימוניות, ספר קניין, סימן ל, שכתבו (לעניין אחר) שפועל אין גופו קנוי, סוברים שמועילה מחילה לפועל באמירה. וכתב (והובא בשו"ת זוע אמת, חלק ב, סימן צו, דף קא ע"א) שאפשר לטעון "קים לי" כדעתם.

ו. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד, כו ע"א), כותב שגם מהר"ם סובר שמועילה מחילה לפועל, ומה שפסק שלא מועילה, הוא מפני שבנידונו היה זה מלמד של בנו, ואינו יכול למחול על זכות של בנו (ראה שער שביעי, עמ' 305). כך כתב ברמזו גם שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן פח. הרמ"א נוקט שזו סיבה אחרת שלא מועילה מחילה למלמד.

ז. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ה, מביא את הרמ"א. אבל בחלק ב, סימן כד (עמ' פח), הוא מביא את המודקי.
ח. המחלוקת מובאת בספר ההתחייבות, עמ' 273, ובמשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ד.

להערה 60

א. כמו כן, משו"ת שאגת אריה, חלק קול שחל, סימן יב (כח ע"ד), עולה שהפועל פטור מלהחזיר את השכר, והוא דן רק במצב שהתווכחו אם מחל.

ב. דעה חולקת: שו"ת ושב הכהן, סימן עב (הובא על ידי ר' אליהו ילזו, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז, דף פז ע"א), כותב שלדעת רש"י ורמב"ם, אם הפועל כבר קיבל כסף מהמעביד, הכסף לא נמחל אלא אם כן המעביד אמר בפירוש "לך, ואין לי עליך דמים", מפני ששעבוד ממון שונה משעבוד הגוף, וייתכן שמחל רק על חיוב הגוף לעבוד ולא על הכסף.

להערה 64

א. גם שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ס, עוסק ברב שמחל על זכות רבנותו, ואחר כך טען שמסר המודעא על מחילתו; הרי שהמחילה עצמה תקפה.

ב. דעה חולקת: כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט (ד"ה ויראה וד"ה ועוד אני), כותב שמלמד שמחל למעביד יכול לחזור בו, ואין המעביד יכול לומר "קים לי" כדעה שבאמירה בעלמא נמחל שעבודו.

מילואים לשער שלישי

ג. שו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, כותב שרב שאמר "איני רוצה עוד ברבנות זו", אין זכותו נמחלת בדיבור בלבד, כמו שאין מועילה מחילה על משכון (ראה שער חמישי, עמ' 251). כנראה, הוא סובר שרבנות היא מעין זכות קניינית, מפני שהיא בגדר חזקה; ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658, על מחילת חזקה.

להערה 66

א. דעה חולקת: חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא עה ע"ב, ושו"ת הריטב"א, סימן קיז, כותב שפועל שנשכר בקניין אינו יכול לחזור בו. שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן צו (קא ע"ג), מנמק, שלדעתו מועילה התנאה על הדין שהוא יכול לחזור בו, מפני שלדעתו "עבדי הם – ולא עבדים לעבדים" (בבא מציעא י ע"א) נאמר רק על עבד עברי ולא על פועל, ומה שאומר התלמוד (שם) שפועל יכול לחזור בו בגלל "עבדי הם", כוונתו להיות שפועל אין גופו קנוי בגלל האיסור להיות עבד לעבדים, לכן הדין נותן שיוכל לחזור בו, בסתם, אם לא התנה. והוא מעלה אפשרות שגם שו"ת הריב"ש, סימן תעו, שכתב שגם אם עשה קניין יכול לחזור בו, מסכים שאם התנה בפירושו שלא יוכל לחזור בו, תנאו קיים; אבל א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 290, הערה 312, מעיר ששו"ת הריב"ש, סימן תפד, כותב שאין תנאי מועיל לעבוד בגופו על כרחו.

ב. גם א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 289–290, מעלה אפשרות לנמק כך את הריטב"א, שהפועל מוחל על זכותו (אבל הוא מעלה נימוקים אפשריים אחרים – עיין שם), ומסביר שאף שמחילה מועילה בלי קניין, בפועל צריך קניין, מפני שסתם שכירות פועל חלה בלי קניין אלא בהתחלת מלאכה, לכן צריך קניין למחילה על זכות החזרה (כלומר שמדובר שלא מחל בפירוש על הזכות לחזור בו, אבל העובדה שעשה קניין מלמדת שזאת הייתה כוונתו, מפני שקניין בא "לטפוי", כדברי שו"ת הריטב"א שם). הוא מוסיף שאף שזכות זו נוגעת לחרותו האישית של הפועל, הריטב"א סובר שזה בגדר "דבר שבממון" שמועילה בו התנאה, כמו שהוא סובר שחיוב עונה הוא דבר שבממון ומועילה בו התנאה (ראה הערה 379).

להערה 67

א. ספרי, דברים, פסקא רע"א, המובא בילקוט שמעוני, פרשת כי תצא, סימן תתקלז, אומר שאם פסק המעביד עם הפועל, אינו עובר על "ביומו תתן שכרו", ופירושו זית רענן, על ילקוט שמעוני שם, אות נה, ור' שלמה בן שמעון, זכור לאברהם (חולון) תשנ"ו, עמ' תד, שהכוונה היא שהתנה עמו מראש. אבל ספרי דבי רב, על הספרי שם (רפה ע"א), גורס גירסה אחרת בספרי ולפיה אין מדובר בהתנאה.

ב. תלמידי הרשב"א, בבא מציעא קיא ע"א, כותב שאם התנה עם הפועל שיפגעו אחריו יום או יומיים, אינו עובר עליו משום "בל תלין", אבל הוא עובר באיסור דרבנן של השהיית השכר. כוונתו היא שהיות שביום הראשון נפטר מ"בל תלין", אינו עובר גם אם הוא מעכב את התשלום יותר, מעבר למועד שהסכימו עליו, אבל לא הוא עובר באיסור דרבנן (כך עולה מרש"י שם, ד"ה אבל, על דברי הגמרא שהם מקורו של תלמידי הרשב"א).

ג. כנסת הגדולה, ח"מ, שלט, הגהות טור, אות ז, כותב שאם התנה המעביד עם שכיר יום לשלם רק אחרי שבוע, או שהתנה עם שכיר שבוע לשלם אחרי החודש, או שהתנה עם שכיר חודש לשלם אחרי השנה, אינו עובר בבל תלין עד שעובר הזמן שהתנו עליו.

ד. אהבת חסד, חלק א, פרק י, נתיב החסד, ס"ק כד, מעלה אפשרות שהתנאי מועיל גם אם אמר "על מנת שלא יהיה עלי בל תלין", מטעם מחילה, ואף שלא מועיל "על מנת שאין לך עלי אונאה", זה משום שיתכן שחשב שבאמת אין במכר אונאה (סמ"ע, רכז, ס"ק לז), מה שאינו כן כאן.

ה. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן א (ד"ה נסתפקתי), כותב שמועיל תנאי "על מנת שלא אעבור בבל תלין", ואף שאמרו בבבא מציעא נא ע"ב שלא מועיל תנאי "על מנת שאין בו אונאה" או "על מנת שלא תשמטני שביעית", זה משום שהתורה רצתה שלא תהיה אונאה, והאיסור הוא על המוכר ועל הקונה, אלא שהמתנאה יכול לחמול, וכך גם במשיטה, לכן לא מועיל תנאי "על מנת שאין בו אונאה", שהרי באמת הוא מאנהו וזה איסור, אבל כאן עיקר האיסור הוא משום "כי אליו הוא נושא את נפשו", לטובת השכיר, ולכן אם התנו שלא יהיה "בל תלין" ולא נכנס על דעת לקבל את שכרו מיד, אין איסור "בל תלין", שהרי השכיר מחל על טובתו.

ו. גם פעולת השכיר, יגיעת שכיר, סימן ז, אות ג, עמ' ריז (במהד' תשס"ה), כותב שמועיל לומר "על מנת לא יהיה בזה איסור בל תלין", מפני שהאיסור נקבע לטובת הפועל, והיות שהוא מסכים, התנאי מועיל.

ז. שו"ת שמע אברהם, סימן ז (כב ע"ג), כותב שאפשר לעשות תנאי שלא יעבור ב"בל תשא" (האיסור להשהות את תשלום השכר יותר מיממה אחרי מועד החיוב – בבא מציעא קי ע"ב) שהוא מדרבנן, קל וחומר ממה שהוא מועיל ב"בל תלין" שהוא מדאורייתא.

להערה 68

א. ר' אליעזר בן פורת, "בענין הלנת שכר", מוריה גל' רלח, עמ' קח, מסביר שאינו בגדר תנאי על מה שכתוב בתורה, מפני שזה בגדר זכות ממון של הפועל, אלא שהוסיפה התורה איסור לאו על מניעת התשלום, וכמו איסור

מילואים לשער שלישי

גזל, שעניינו איסור לקחת מאדם ממון ששייך לו, ולכן אם מחל הפועל על זכותו הממונית, אין איסור "בל תלין"; ואמנם "בל תלין" הוא בגדר איסור ולא ממון (עיינין שם, עמ' קז, בהוכחתו לכך), אבל הוא בנוי על הזכות הממונית של השכיר. עוד נימק, ש"בל תלין" הוא לטובת השכיר, ואדם יכול לומר "איני רוצה דבר שהתורה קבעה לטובתי" כאמור בכתובות מ ע"א על "לו תהיה לאשה".

ב. פעולת השכיר, יגיעת שכיר, סימן ז, אות ג, עמ' ריח (במהד' תשס"ה), כותב בשם ר' דוב קוק שכונות ספר חסידים היא שהתנאי מועיל מטעם מחילה גם אם אינו לפי משפטי התנאים.

ג. שו"ת שמע אברהם, סימן ז (כג ע"א), מנמק על פי האמור בבבא מציעא צד ע"א "מעיקרא לא שעביד נפשיה", שמראש הסכים לשכור אותו כפועל רק על דעת שלא יהיה חייב ב"בל תלין".

ד. אולם המשפט, שלט, י, מקשה, איך מועיל תנאי זה, הרי כל זמן שאינו מוחל על השכר עצמו, נשארה מצוות "בל תלין"? והוא מעלה אפשרות שהתנאי הוא שהפועל ימחל על השכר עצמו כשיתבע מהמעביד ולא יתן לו. דבריו קשים, שהרי הפועל בוודאי לא ירצה למחול על שכרו, והוא מוכן רק שהשכר ישולם יותר מאוחר; ולעצם קושיותו, יש להשיב שגם אם אינו מוחל על עצם שכרו, הוא יכול למחול על הזכות לקבל את השכר במועד, כמו שכל נושא יכול להאריך את זמן הפירעון של החוב בלי למחול על החוב עצמו (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 535). הוא עצמו נשאר ב"צריך עיון", מפני שזו כמחילת דבר שלא בא לעולם, שאינה מועילה, כפי שנראה בשער הרביעי. נראה שכונתו היא שאם הוא מוחל על עצם השכר, המחילה מועילה אף שאינו זכאי עדיין לקבל את השכר, מפני שבעצם הוא מתחייב לעבוד בחינם; אבל אם הוא מוחל רק אם המעביד לא יתן לו כשיתבענו, זו מחילת זכות עתידית.

ה. ראה ליד ציון הערה 385, ובהערה שם, על פועל המוחל על זכויות לא-ממוניות שלו.

ו. מחילת עבד עברי על זכויותיו: רא"ש, קידושין, פרק א, סימן כו (הובא בנתיב חיים (וי"ל), סימן קסט, ובקנין פירות, על מסכת עבדים, סימן מד), כותב שעבד עברי יכול למחול על זכותו לקבל רמת חיים השווה לשל האדון (קידושין כ ע"א). הוא נוקט שהאדון יכול להתנות עמו שלא תהיה לו זכות זו. וראה במילואים להערה 401, בשאלה האם זה כולל מחילה שתגרום לו צער הגוף.

ז. לעניין האיסור להעביד עבד עברי בעבודות בזויות, כגון שיוליך את בגדי אדונו אחריו לבית המרחץ (רמב"ם, הלכות עבדים, א, ז), כותב שלי"ה, שער האותיות, אות ק, קדושת האכילה, אות קסז במהד' יד רמה (הובא במגן אברהם, קסט, ס"א, א), שאם התנו מראש שיעשה עבודות כאלה, מותר. גם אוצר המלך (ר' צדוק), על הרמב"ם, הלכות עבדים, א, ז, כותב שמועילה מחילה על כך, כמו שמועילה מחילת כהן על שימוש בו כיוון שהוא עושה פעולות כאלה עבור עצמו (כאמור ליד ציון הערה 250), ואף כאן, העבד עושה פעולות כאלה עבור עצמו. אבל קניין פירות, על מסכת עבדים, סימן מד, נוטה לומר שאין מחילה מועילה.

ח. לעניין האיסור למכור עבד עברי בצורה בזויה (רמב"ם, הלכות עבדים, א, ה), כותב אוצר המלך (ר' צדוק), על הרמב"ם, הלכות עבדים, א, ה, שאין מועילה מחילת העבד על כך, מפני שעל עצם המכירה יש הגבלות, שהוא רשאי למכור את עצמו רק אם אין לו מה לאכול (רמב"ם שם, הלכה א).

ט. לעניין מחילת העבד על חובת האדון להעניק לו, ראה עמ' 106.

י. א' ורפטיג, ההתחייבות, עמ' 290, הערה 306, נוטה לומר שעבד עברי אינו יכול למחול על זכותו לצאת ב"גרעון כסף", מפני שהתורה הקפידה שתהיה לו אפשרות להשתחרר, מתוך התנגדות התורה לעבדות כפויה.

להערה 69

א. פעולת השכיר, יגיעת שכיר, סימן ד, אות א (עמ' ר במהד' תשס"ה), כותב שהפוסקים שסוברים ששכיר שלא תבע את שכרו, המעביד אינו עובר באיסור כלל (שו"ת עבודת הגרשוני, סימן ז, שו"ת משפטי צדק (גארמיוזאן), סימן קמט, ושו"ת יען יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן עד, אות כד), טעמם מפני שהשכיר מוחל; ואילו הפוסקים שסוברים שהמעביד עובר באיסור אלא שאינו עובר ב"בל תלין" (שער משפט, שלט, ס"א, א, וערך שי, חו"מ, שלט, י), טעמם הוא שלא מועילה מחילת איסור.

ב. דוגמה נוספת למחילה מכללא של הפועל על "בל תלין", אחרי סיום העבודה, היא בדין שהנותן כלי לאומן לתקן אינו עובר ב"בל תלין" כל זמן שהאומן מחזיק בידו את הכלי אף שגמר את מלאכתו (בבא מציעא קיב ע"א). לבוש, חו"מ, שלט, ו, נימק, שבכך האומן מוחל על תשלום שכרו כל זמן שהכלי בידו. כמו כן, מאירי, בבא מציעא קיב ע"א, מנמק, שהאומן מראה בזה שאינו מקפיד על שכרו, ופעולת השכיר, יגיעת שכיר, סימן ו, אות ב (עמ' רי, במהד' תשס"ה), מסביר שכונתו היא שהאומן מוחל. אבל פעולת השכיר שם מביא שפרשנים אחרים נתנו נימוקים אחרים לדין זה.

ג. פשוט שפועל יכול למחול על שכרו אחרי שעבד, כפי שכתב שו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג (עמ' רמא), שהמחילה תקפה בלי קניין.

א. כמו כן, ר' אהרן שמואל, בשו"ת אהל יעקב (שפורטש), סימן כט, עוסק בשניים שהשתתפו בשבועה לעשר שנים, ואחר כך ראו שהרווחים מועטים, והסכימו לבטל את השותפות, ומחלו זה לזה. והוא פוסק שהיות שלא עשו קניין מתחילה על השותפות, אינה מחייבת אותם, וגם אם התחילו להתעסק, יכול כל אחד לבטל את השותפות מכאן ולהבא (רמ"א, חו"מ, קנו, א-ב), אלא שכאן חייבים להמשיך בשותפות מצד השבועה, וכיוון שמחלו זה לזה, השבועה בטלה (למעשה המחילה כאן אינה על חיוב ממוני אלא על חיוב מכוח שבועה גרידא – ראה על כך בעמ' 143 ואילך). גם ר"י שפורטש בסימן ל, שם, כותב שהמחילה תקפה, אלא שהוא כותב שהמחילה חלה רק מומן המחילה, ולא מתחילת השותפות, ורק אם כתבו בשטר המחילה בפירוש שביטלו את השותפות מתחילתו, היא בטלה מעיקרא.

ב. בנידונו של הרדב"ז, חלק א, סימן שז, השותף אמר לשותפו: "אם לא אביא את סכום הכסף שאני חייב עבור חלקי בסחורה, השותפות מחולה לך".

ג. כמו כן, נתיבות המשפט, קנו, ס"ק נה, עוסק בשותפות עסקית, וכותב שחלוקתה מועילה בלי קניין, ולכן אם שותף אחד אמר שהוא רוצה לחלוק, אינו יכול לחזור בו, וכל רכוש השותפות שייך למי ששילם עליו (אף שעד החלוקה היה שייך לשניהם). שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן נט, מסביר, שיש לכל אחד בעלות בחצי מהנכסים, ושעבוד על החצי האחר לשימוש, ולכן כשותף אחד מסתלק מהשותפות, מתבטל השעבוד שהיה לו בחצי האחר, ונעשה לגמרי של השותף האחר בלי קניין (כך נראית כוונתו).

ד. שו"ת איתן האורחי, סימן כה (הראשון), דף כב ע"ד, כותב שאין שותף יכול למחול לשותפו על הרווחים שיצמיח, מפני שאי אפשר למחול על זכות עתידית (ראה בשמו בשער רביעי, עמ' 204–205), אלא אם יחזיר את שטר השותפות. כלומר, השותף יכול לבטל את השותפות, ובכך יפטור את שותפו מלתת לו חלק ברווחים עתידיים (ראה להלן, אות יג, מדוע אין בכך חיסרון של מחילת זכות עתידית). וראה עוד שער רביעי, שם, על מחילת רווחים עתידיים של שותפות.

11. שו"ת לב מבין (ברדוגו), חו"מ, סימן קצט, עוסק בראובן ושמעון שהיו שותפים שותפות עסקית בשעורים, והזולו, ושמעון רצה לעזוב את השותפות, ואמר לו ראובן "אני נוטל את השעורים לעצמי ופותר אותך מההפסד". הוא פוסק שבכך מחל ראובן על חובת שמעון להמשיך בשותפות ולשאת בחלקו בהפסד, ואינו יכול לחזור בו מהמחילה, ואף שלא הקנה לו שמעון את חלקו בשעורים, ממילא נשאר לו זכותו של ראובן. אבל הוא כותב ששמעון יכול לחזור בו ולקבל את חלקו בשעורים אם יתייקרו, כיוון שלא הקנה אותם לראובן.

ה. אמירה נעימה תנינא, חלק ב, מאמר קט, פרח ב (עמ' ריא), כותב ששותפים בייחיים, שכולם רוצים לחזור בהם בתוך הזמן, יכולים, וזה מועיל בתור מחילה שאינה צריכה קניין. כוונתו היא, שכל שותף מוחל לחברו על חיובו להמשיך בשותפות.

ו. ראה שער עשירי, ליד ציון הערה 117, בשאלה מדוע בנידונו של הרדב"ז אין אומרים שהמחילה בטלה מפני שמן הסתם השתנה מצב הדברים בינתיים.

ז. דעות חולקות: הרדב"ז עצמו, חלק א, סימן מט, כותב לגבי הפסקת שותפות עסקית, שאף שכל נכסי השותפות מצויים בחזקת שני השותפים, המחילה צריכה קניין, מפני שבכל זאת כל אחד מוחזק בחלקו, כלומר זו מחילת בעלות (ראה שער ארבעעשרה, עמ' 553, שמחילת בעלות תקפה רק אם עשו קניין).

ח. שו"ת לחם רב, סימן ק (הובא בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף יז ע"ב, נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלח), כותב שלפי דעת מהר"ם (עמ' 88, ליד ציון הערה 57), שאין מועילה מחילה לפועל באמירה מפני שגופו קנוי, גם שותפים לא תועיל מחילה באמירה מפני שהם כשכירים זה לזה (כדברי הרדב"ז, עמ' 91, הערה 77, על שותפים במלאכה). אבל בסוף תשובתו הוא מעלה אפשרות שמהר"ם מסכים שבשותפים מועילה מחילה, מפני הם גומרים בדעתם מתוך שמצייתים זה לזה.

ט. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קסט (הובא בשו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן מט, ובשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן נב, דף קיב ע"א), עוסק בשניים שיצרו שותפות למשך זמן מסוים, ובתוך הזמן הסכימו לחלק את השותפות, כלומר, שמחלו זה לזה על החיוב ההדדי להמשיך בשותפות, והוא כותב שבכל זאת זכאי כל שותף לדרוש להמשיך את השותפות עד סוף הזמן. כנסת הגדולה, חו"מ, קנו, הגהות טור, אות קסח (הובא בשו"ת בית דינו של שלמה, חו"מ, סימן יט, עמ' 435 [נהובא משם בשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן לה]), מסביר שבנידונו הסכימו לחלק אבל לא אמרו שמאז והלאה ירוויח כל אחד ואחד לעצמו, ולכן השותפות ממשיכה, אבל הוא מסכים שאם אמרו שמאז והלאה ירוויח כל אחד ואחד לעצמו, ומה שפסק לחם רב שם (במסקנתו!) שהשותפות נמחלת הוא מפני שבנידונו אמרו שמאז והלאה ירוויח כל אחד ואחד לעצמו. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן נג, מביא את דברי כנסת הגדולה, וכותב שדי בגילוי דעת בלי אמירה מפורשת שמאז והלאה ירוויח כל אחד ואחד לעצמו, ומסביר שאם אין אפילו גילוי דעת כזה, אומדים דעתם שהתכוונו שלא למחול על השותפות עד שיגמרו לחלוק. שו"ת נכת השלחן, חו"מ, סימן יא (עמ' קכח–קכט במהד' אור החיים), מביא את הסברו של כנסת הגדולה, ומסביר על פי זה שגם אין מחלוקת בין הרדב"ז למהרשד"ם, מפני שבנידונו של הרדב"ז, השותף אמר בפירוש שאינו רוצה עור שותפות, ומשמעות דבריו היא שמאז והלאה ירוויח כל אחד לעצמו, וזו מחילה גמורה, ואילו בנידונו של מהרשד"ם רק הסכימו לחלוק, וייתכן שהתכוונו שהיו נפרדים אחרי גמר חלוקתם ואינה

מילואים לשער שלישי

מחילה גמורה. נכח השלחן מוסיף שמהרשד"ם מסכים שאם כתבו זה לזה שרצונם להיפרד מהשותפות, חלה מחילה, ורק אמירה בעל פה אינה מועילה מפני שהיא "פיטומי מילי"; ושככל מקרה, אם הסכימו לחלוק, ושותף אחד לקח את הקרן שלו והרוויח בו, אין לחברו חלק ברווח. לעומתם, בני חיי, חו"מ, קצו, הגהות טור, אות לט, כותב שלחם רב חולק על מהרשד"ם. שו"ת כהנות עולם, סימן לב, כותב בעקבות בני חיי, שהלכה כמהרשד"ם, מפני שאילו ראה לחם רב את מהרשד"ם לא היה חולק עליו.

י. בני חיי, חו"מ, קצו, הגהות טור, אות נב, כותב שאם שותפים כתבו בשטר שהם משעבדים את עצמם זה לזה בקניין לזמן קצוב, אינם יכולים למחול זה לזה על השעבוד בתוך הזמן, כיוון שגופו של כל אחד השתעבר לחברו בקניין, ולכן צריך קניין אחר לבטלו, ולכן מועילה מחילה רק בקניין. אבל נראה שהוא מסכים לרדב"ז (שצוין בהערה) שאם לא שיעבדו את עצמם זה לזה בפירוש, מועילה מחילה בלי קניין.

יא. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן נג, כותב שאם הסכימו לחלוק, וחילקו מקצת הסחורות ואמרו שאת השאר ישאירו בינתיים בלי לחלק אותה, בכך מחלו זה לזה על השותפות, ואין לאחד זכות במה שהרוויח חברו אף שעוד לא גמרו לחלוק. אבל כהנות עולם, שם, כותב שלחם רב מסכים שהשותפות ממשיכה אם נשאר קצת מרכוש השותפות שלא חילקו.

יב. כמו כן, שו"ת נאמן שמואל, סימן קא (קלב ע"ג), כותב ששותפים במשא ומתן משעבדים זה לזה בשעבוד הגוף לחלק ביניהם את הרווחים, ואם הסכימו לחלוק באמירה בעלמא, לא נמחל שעבודם (נקודה זו הובאה בשבט בנימין, סימן רצד), כמו שכתב מהר"ם על פועל (ראה עמ' 88, ליד ציון הערה 57), והסכמתם לחלוק אינה מחילה. עוד כתב (ברך קלג ע"ב) שאם עשו קניין על השותפות, וכל אחד זכה בחלק חברו להרוויח בו, זכות זו אינה מתבטלת במה שהסכימו לבטל את השותפות, עד שיאמר כל אחד "הריני כאילו קיבלתי".

יג. ר' יצחק הכהן רפפורט, בשו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג, ובשו"ת פאת נגב, דף קו ע"ד (אחרי סוף חו"מ), פוסק שאם ראובן נשבע לשמעון להישאר בשותפות עמו עד זמן מסוים, לא מועיל ששמעון ימחל לו על חיובו (וממילא תבטל שבועתו – ראה עמ' 143 ואילך, על מחילת חיוב המחוקק בשבועה), מפני שזו מחילה על חיובו של ראובן לתת לשמעון חלק ברווחים שיעשה בעתיד בסחורה מסוימת, ואין תוקף למחילה על זכות עתידית, כפי שנראה בשער רביעי (ראה בדומה לעיל, אות ד). כנראה, הרדב"ז סובר שאין זה נחשב זכות עתידית, מפני שחיוב ראובן לתת לשמעון חלק ברווחים התחיל עם תחילת השותפות – ראה שער רביעי, עמ' 177, על מחילת חיוב מתחדש, ועמ' 176, על מחילת חיוב עתידי שכבר יש לנושה שייכות בו.

יד. אם יש שטר על השותפות: ליצחק ריח, חלק ב, חו"מ, אות ש, הלכות שותפין, אות מד (צה ע"ב), כותב שאם השותף המחול מחזיק בידו שטר שבו נוצרה השותפות, המחילה אינה תקפה לפי הדעה (שנראה בשער שיש, עמ' 261) שאין תוקף למחילה אם הנושה מחזיק שטר חוב.

טו. מנהג: שו"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן יא (עמ' קצו במהד' אור החיים), כותב שאם מנהג הסוחרים הוא ששותפים שמסכימים להיפרד, כל שותף לוקח את הקרן שלו או קרוב לזה ונושא ונותן לעצמו, ואין מי שטוען שעדיין שותפותם קיימת – מנהג זה מחייב.

טז. מחילה על הזכות לדרוש פירוק השותפות: שו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן לו, אות ג, כותב שבחסכם בין שותפים להאריך את משך השותפות, אין אומרים שהחסכם תקף בלי קניין מפני שכל אחד מוחל בכך על הזכות שהייתה לו עד עכשיו לתבוע פירוק השותפות (עם סיום הזמן המקורי) – מפני שיש בהסכם גם התחייבות של כל אחד לעבוד בעבור השותפות, וייתכן שלשם כך צריך קניין.

להערה 77

בית יוסף, או"ח, סימן רמה, כותב ששניים שהשתתפו במלאכה יכולים למחול זה לזה על התנאים שביניהם ולבטל את השיתוף. כך כתב גם בשו"ע, או"ח, רמה, ג, ששניים שקיבלו קרקע לעשות בה מלאכה בשותפות, יכולים לבטל את השיתוף על ידי שימחלו זה לזה. שם המטרה היא לאפשר לשותף הנכרי לעבוד בשבת; ולא כתב האם צריך קניין על המחילה.

להערה 82

שו"ת הב"ח הישנות, סימן כא (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא, ד"ה ומ"ש ר"מ בשם), עושה הבחנה בעניין זה: בבבא בתרא שם מדובר בשותפים בקרקע, והם יכולים לחזור בהם גם אחרי שהסכימו לחלוק, מפני שכל אחד מהם מוחזק בכל הקרקע, וכדי להוציא אותה מרשותו, צריך מעשה קניין שמועיל בהקנת קרקע. לעומת זאת, שותפים במיטלטלין, שהסכימו לחלק אותם ביניהם לפני הזמן הקבוע למכירת מיטלטלין כאלו (על פי רמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין, ד, ד, האומר שלפני הזמן הקבוע אין לשותף זכות לדרוש את פירוק השותפות על ידי מכירת המיטלטלין), יש בכך מחילה על השעבוד שיש לכל אחד על שותפו לשמור על חלקו של האחר ולתקן את ענייניהם, ומחילה זו אינה צריכה קניין, שהרי חלוקת השותפות אינה מוציאה שום דבר מרשות אחד מהם, אלא רק מבררת מהו חלקו של כל אחד, וכיוון שהשעבוד נמחל, כל אחד מהם יכול לדרוש מחברו לחלוק, מפני שכל אחד יכול לומר "איני מוכן שאדם זר יעסוק בסחורה שלי". נראה שאינו מתכוון להבדיל בין קרקע למיטלטלין.

מילואים לשער שלישי

אלא גם במיטלטלין, אם השותפות נוצרה מתוך ירושה (למשל), אין מועילה מחילה על זכות השותפות, מפני שזו כמו מחילה על בעלות; והוא דיבר רק במחילה על שותפות עסקית במיטלטלין. מצד שני, אם יש בנכס המשותף דין חלוקה, כל שותף זכאי לדרוש את החלוקה אף לפני הזמן הקבוע למכירתו – ראה חוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 137, הערה 9.

להערה 86

א. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיב, כותב שאם אמר לו "מה שעשית עשוי", אין זה מתפרש כהסכמה, אלא כוונתו היא שאחרי מעשה אי אפשר לתקן, ועוד, שייתכן שאמר כך רק משום שהתבייש לגעור בו; ורק אם אמר לו "מה שעשית הרי הוא עשוי", מפרשים זאת כהסכמה למה שעשה, והוא מוחל בכך על החריגה; והבאנו את דבריו בעמ' 59 ובעמ' 757. בנידונו השותף החורג היה חייב כסף לשותפו בקשר למעשה שעשה, ומהרי"ט מוצא בכך הסבר אפשרי אחר למה שאמר – הוא חשש לגעור בו, שמא לא ישלם לו את מה שהיה חייב, אבל לא התכוון למחול לו על החריגה. משנה למלך, הלכות שלוחין ושותפין, ה, א, מתקשה ביישוב דברי מהרי"ט עם דברי הרמב"ם. שו"ת מקור ישראל, סימן מד (פה ע"ד – פו ע"א), מסביר שבנידונו של מהרי"ט, השותף אמר לו מראש בפירוש איך לנהוג, ולכן יש להניח שלא התכוון למחול לו אחר כך על החריגה מהוראותיו. כסף הקדשים, קעו, י, מסביר שבנידונו של מהרי"ט, לא היתה אפשרות לתקן את מה שעשה השותף, ולכן ייתכן שהשותף האחר לא התכוון להסכים אלא לומר שאי אפשר לתקן, ואילו הרמב"ם מדבר במצב שאפשר לתקן, ואם בכל זאת השותף האחר הביע הסכמה, יש בכך מחילה על החריגה. נכנסת הגדולה, חו"מ, קעו, הגהות טור, אות צא, מעלה אפשרות להסביר שרק הסכמה מפורשת מועילה, כדברי הרמב"ם, ואילו מהרי"ט מדבר על "דברים המורים לריצוי", ובכך אין מחילה. גם שו"ת משאת משה, חו"מ, חלק א, סימן מו (ד"ה ומיהו מחוורתא, ד"ה גם אותה), מיישב שהרמב"ם מתכוון למצב שההסכמה "נראית בעליל", או שעשה מעשה שמוכיח שהסכים, אבל לא די בדברים שרק משתמעים כהסכמה. הוא דוחה (בר"ה איברא דלפום, וד"ה דהא ליתא) אפשרות להסביר שמהרי"ט דיבר רק במצב שהשותף היה חייב לו וחשש שאם לא יביע הסכמה, לא ישלם לו – שהרי מהרי"ט כתב שבכל אמירה לאחר מעשה, חוששים שאמר כך רק משום שהתבייש, כאמור.

ב. הפוסקים נחלקו בשאלה אם שתירת השותף כששמע על החריגה מלמדת שמחל. ראה על כך בשער אחת עשרה, עמ' 456.

להערה 90

א. ברך יצחק דוחה את האפשרות (הפשוטה) שהמחילה היא על זכותו בכסף שיגבה בעתיד מלוי (וממילא הכסף יהיה שייך לשמעון), מצד שזה זכות עתידית – ראה בשמו בשער רביעי, עמ' 204; וראה שם לדוגמאות אחדות של מחילה על חיובי שותפים, מצד השיקול של מחילת זכות עתידית.

ב. כמו כן, משפט שלום, רט, ד (עג ע"א), כותב שראובן שהיה לו שטר חוב על לוי בסך מאה, ומכר אותו לשמעון תמורת חמישים, ועשו הסכם שאם יגבה מלוי יותר מחמישים, יהיו ראובן ושמעון שותפים ברווח, שראובן יהיה שלישי, ומחל ראובן לשמעון על חלקו – לא מועילה מחילת ראובן. כיוון שראובן עדיין שותף בגוף החוב ולא עשו כתיבה ומסירה. כלומר, כדי ששמעון יקבל את השלישי של ראובן, ראובן צריך להקנות לו את השלישי בפועל (או לתת בדרך התחייבות), מפני שהשלישי הזה מעולם לא היה חיוב של שמעון לראובן, שנאמר שראובן יוכל למחול לו עליו, אלא כל החוב שייך לראובן, אלא שהוא התחייב לתת לשמעון את הכול חוץ משליש הרווח מעל חמישים. הוא מעלה אפשרות שאחרי שנגבה שמעון מלוי את הכול, המחילה חלה, כמו שכתב שו"ע, חו"מ, רמא, ג, שהאומר "כל מה שתטול מנכסי מחול לך", מחול אחרי שנטול, אף שבשעת המחילה היה של המחיל (ראה שער ארבע עשרה, עמ' 563). אבל הוא דוחה אפשרות זו, מפני שהיה מדובר ששמעון יגבה מלוי, והוא שליח של ראובן, ואם כן, זה כמו נידונם של שו"ת מהר"ם לובלין, סימן ה, ושער משפט, סו, ס"ק ל, העוסקים במי שקנה מחתנו שטר חצי זכר, שהתחייב בו כלפי בתו, שהמכר אינו מועיל מפני שהוא דבר שלא בא לעולם, והיה מקום לומר שמועיל מפני שהקונה תפס – שהרי מדובר במה שהקונה (החותן) עתיד להוריש לבתו (על פי הדין בבבא מציעא ע"ו ע"ב), שקונה דבר שלא בא לעולם שתפס כשבא לעולם, זכה), ובכל זאת פסקו שזאת לא נחשבת תפיסה, מפני שלא הייתה אפשרות למוכר למחות מפני שזה היה ברשות הקונה מאז ומעולם; וגם כאן, זה ששמעון גבה לא נחשב תפיסה, שהרי הוא עשה זאת ברצון ראובן.

ג. דעה חולקת: ר' שמואל הלוי, בתשובתו בשו"ת מהרשד"ם שם, אומר שאכן יתכן מחילת שותף על חלקו בחוב שמישהו חייב לשותפות.

ד. על שותף שמוחל לחייב עצמו על חובו לשותפות, ראה שער שביעי, עמ' 307.

להערה 91

א. שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, א (יג ע"ג), כותב שגם הרמ"ה סובר שמועילה מחילה בריבית, שהרי טור, יו"ד, קסא, מביא שהרמ"ה סובר שאסור לקחת ריבית פחות משווה פרוטה, אבל הלווה אינו יכול לתבוע מהמלווה בבית דין להחזירו – וטעמו הוא, כנראה, שבפחות משווה פרוטה מניחים שמחל. ב. נימוקים: מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן י, מסביר (בדעת הרא"ש), שאחרי שעבר המלווה

מילואים לשער שלישי

על הלאומים של לקחת ריבית, נשאת עליו רק מצווה להחזיר משום "וחי אחיך עמך", ולכן מועילה מחילה. ברכת שלמה (ביניעטה), סימן ג, עמ' נה, מסביר את כוונתו, שהמצווה קיימת רק אם הלווה תובע ממנו, שאז שייכת מצווה להחזיר, ואינה קיימת אם הלווה מוחל. ובסימן ו, עמ' רצט, הסביר את כוונת מחנה אפרים, שהיוות שהלווה מוחל על הממון המגיע לו, לא חייבה התורה את המלווה להחזיר.

ג. שו"ת אבני נזר, י"ד, סימן קסח, אות ב, והמהדיר לספר התרומות שם, במהד' מכון ירושלים, הערה 27, מנמקים, שחייב המלווה להשיב הוא חייב ממוני כלפי הלווה, ולכן הלווה יכול למחול עליו. אבני נזר שם, אות א, מוכיח שהרמב"ם מגדיר כך את חייב השבת הריבית, ממה שכתב מגילת אסתר, על הוספות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, אות יז, שהרמב"ם לא מנה השבת ריבית כמצווה נפרדת מפני שלדעתו היא בכלל מצוות השבת גזילה. ד. אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טז (ט ע"ד), מסביר את דעת הרמב"ם, שאיסור ריבית אינו בגלל הפסד ממון הלווה, אלא זה איסור עצמי, ולכן העובדה שהלווה נותן ברצון, שהוא כמחילה, אינה מתירה את האיסור, אבל אחרי שנתן, והמלווה חייב להחזיר, חייב ההחזרה הוא מצד שיש בידו כסף של חברו, ויש עליו חובת תשלומין, שמטרתה שהלווה יקבל, ולגבי תשלומים מועילה מחילה.

ה. דברי אליעזר, בבא מציעא, סימן יד, אות ב, מסביר שהרמב"ם סובר שאיסור ריבית הוא משום גזל, מפני שהלווה אינו נותן ברצון, אבל אם מחל אחרי שנתן, אינו מוחל מחמת ההלוואה (שאסור משום ריבית), אלא בלב שלם, ולכן היא מועילה.

ו. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מת, אות א, מסביר, שהרמב"ם סובר שאיסור ריבית הוא משום גזל, וחובת ההשבה היא מפני שממון הלווה נמצא ביד המלווה, ואם הלווה מוחל אין ממונו ביד המלווה ולכן אין חייב השבה. ובאות ו הוסיף שאף שחובת השבת ריבית היא מצווה ולא חוב, שלכן יורשי המלווה פטורים מהשבה (בבא קמא ק"ב ע"א), הרמב"ם סובר שיש עליה דין ממון, שממון חברו מוטל על גופו להשיב כמצווה, כמו שעולת ראייה ופדיון הבן הם מצוות ובכל זאת הם נחשבים חוב, שיוצר שעבוד נכסים (קידושין כט ע"ב), ולכן מחילה מועילה. עומק הפשט, חלק א, סימן יב (עמ' רסב), מסביר שאף שזה ממון חברו, הירשים פטורים מגזירת הכתוב (שזוכאת בבבא קמא שם), כמו שכתב מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן ב, שאף שהריבית נחשבת גזל ביד המלווה, הירשים פטורים מגזירת הכתוב.

ז. ר' יהודה זילברברג, "בדין מחילה וחזרה בריבית", הלכה וכספים (תשמ"ו), עמ' קכו, מסביר שהרמב"ם סובר שמצוות החזרת ריבית היא בין אדם לחברו, מפני שהריבית היא כמו גזל, שלא נקנה למלווה, כיוון שהלווה אינו נותן בלב שלם, כמו שכתב מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן ב, בדעת מלחמת ה', בבא מציעא לה ע"ב (ברפי ה"י"ף), ולכן מחילה מועילה; ואף שזה לא חייב ממוני גמור ולכן לא יורדים לנכסיו, הרי המצווה היא שתהיה ללווה חיות, "וחי אחיך עמך", ולכן אם אינו רוצה, אין מצווה, כפי שהסביר שו"ת אבני נזר, י"ד, סימן קמו, אות ג.

ח. משפט החוב (אטינגר), סימן יא, עמ' לא, מסביר שאף שחייב ההשבה הוא בגדר מצווה ואינו חייב ממוני גמור, כגון לענין שאין יורדים לנכסי המלווה, מועילה מחילה על הריבית, מפני שסוד המצווה הוא שגיגע ממון ללווה, ולכן הוא נחשב בעל דין על הממון למחול. בדומה מסביר ר' מרדכי ואקנין, "בענין מחילה בריבית", קול התורה, גל' נו (תשסד), עמ' רנ, שאמנם זהו חייב כלפי שמים, אבל עיקר המצווה היא משום ממון הלווה, ולכן אם מחל המלווה פטור.

ט. ר' רפאל יוסף חזן, בסמיכה לחיים שם, סימן ד (כד ע"א), מקשה על דעה זו, הרי כלל הוא שדיבור אינו יכול לבטל מעשה ("לא אתי דיבור ומבטל מעשה" – קידושין נט ע"ב), ואם כן, איך דיבור המחילה מבטל את מעשה נתינת הריבית? ר"ח פלגי, בהגהתו שם, מתרץ: (א) "לא אתי דיבור ומבטל מעשה" נאמר בדבר שאין בו ענייני ממון, כגון גט, אבל ריבית נאסרה מפני שהיא פוגעת בלווה, ואם הלווה מחל מחילה גמורה, הדיבור מבטל את המעשה. (ב) "לא אתי דיבור ומבטל מעשה" נאמר בדיבור שסותר את המעשה, וכאן אינו סותר, אלא אומר שהריבית שנטל המלווה יהיה היתר בידו. (ג) (בדף כד ע"ב) "לא אתי דיבור ומבטל מעשה" נאמר רק אם המדבר הוא זה שעשה את המעשה, וכאן המלווה עשה את מעשה לקחת הריבית, והלווה אומר את דיבור המחילה. (ד) "לא אתי דיבור ומבטל מעשה" נאמר במעשה שפועל מעשה (יוצר חלות) כמו קידושין או גירושין, אבל בנתינת ריבית לא נולד מעשה חדש בפועל; לא נוצר קשר חדש בין המלווה ללווה.

י. מאורות נתן, על מאור החיים (אונגר), סימן יח, הערה א, עמ' נא, מסביר דעה זו: איסור ריבית הוא במה שהלווה חייב לתת ולא בנתינה עצמה, ולכן כשאומרים למלווה להחזיר והוא רוצה להחזיר, הרי הסתלק חייב הלווה לתת לו וכבר אין איסור מהתורה, ונשאר רק איסור דרבנן, ובוה מועילה מחילת הלווה. ¹

יא. אם המלווה מסרב להחזיר: ר' יהודה בריאל, בשו"ת שמש צדקה, י"ד, סימן לא, כותב שהרמב"ם סובר שאם המלווה מחזיק בכסף באיסור ורוצה את שכו המתנת מעותיו, לא מועילה מחילת הלווה, מפני שהתורה אינה רוצה שיעזור לרשע לעמוד ברשעו, ושהלווה יעבור גם הוא באיסור נתינת ריבית; ורק אם המלווה כבר אינו רוצה באיסור ורוצה להחזיר, והלווה יודע שעשה איסור ושיוכל להסירו בקבלת הכסף, הריבית כמחוזות, וכבר אין איסור ומחילת הלווה אינה נתינת שכו המתנת המעות, אלא הוא נותן מנבלת לבו מתנה גמורה, דבר חדש שמתהווה

מילואים לשער שלישי

ביניהם. כמו כן, שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, ה (טז ע"ב-ע"ג), כותב שרק אם הלווה תובע את הריבית, והמלווה מוכן להחזיר, והלווה מוחל, הלאו נתקן כאילו פרע, מפני שבמצב כזה אין הברל בין אם יקבל ממנו לבין אם ימחל – שבוז נותן לו מתנה (כדעה שמחילה היא הקנאה – ראה ליד ציון הערה 103); אבל אם מוחל סתם, לא נתקן האיטור. אבל ר' שמשון מורפורגו, שם, כותב שגם אם המלווה סירב להחזיר, מועילה מחילה לדעת הרמב"ם. המחלוקת מובאת בסמיכה לחיים, סימן ג, דף כב ע"ב.

יב. בדומה, מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן י (הובא בקול התורה, גל' נו (תשס"ד), עמ' רמח), כותב שלרמב"ם המחילה תקפה רק אם ידעו שניהם שעשו איסור ומחל הלווה בתורת מתנה, ואילו לרא"ש המחילה מועילה אף אם לא ידעו שעשו איסור והמלווה לא בא להחזיר את הריבית, מפני שאחרי שעברו על איסור הריבית, יש רק מצוות השבה משום "וחי אחיך", ולכן המחילה מועילה כמו מחילת גול. מחנה אפרים עצמו דוחה (כהסבר לרמב"ם) את הראיה מגול, ששם כיוון שמועילה מחילה לגולן לפני הגול, מועילה גם אחר כך, אבל בריבית כיוון שמחילה מראש אינה מועילה, גם אחרי הנתינה לא תועיל.

יג. בדומה, שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קמו, אות ה, מדייק מלשון הרמב"ם שהמחילה תקפה רק אם בא המלווה להחזירו והלווה יודע שהוא זכאי לקבל. הוא מסביר, שבמצב אחר, המחילה בטלה מפני שאין על המלווה חיוב ממזני כלפי הלווה, אלא כלפי שמים, כפי שנימק הריטב"א את שיטת הגאונים (ליד ציון הערה 95); אבל אם הבטיח המלווה להשיב את הריבית, נתחייב חיוב ממון מפני שאמירתו היא כמסירה להדיוט ועושה קניין, כפי שכתב הראב"ד המובא בשיטה מקובצת, בבא בתרא קעד ע"א, שדבר מצווה, אמירה כמסירה, והיות שנתחייב חיוב ממזני ללווה, מועילה מחילת הלווה; ואשר לחיוב כלפי שמים, שאותו הלווה לא יכול למחול, חיוב זה מתבטל בכך שהציע להחזיר את הריבית והלווה ידע על כך, כמו שפסק הרמ"א, חו"מ, שסז, א, שגולן שהודיע לנגול שיוכל לקחת את ההפך חזרה, בלי להוסיף סייג זה. באות ז הוא מנמק סייג זה בדרך נוספת: בסתם, המחילה אינה מועילה מפני שהלווה מוחל נגד רצונו, מפני שהוא מוכרח למחול כדי לבטל את העבירה שעשה בנתינת הריבית, והעבירה מתבטלת על ידי המחילה כאילו המלווה השיב לו (ראה בשמו להלן, אות יח); אבל אם בא המלווה להחזיר לו, והלווה יודע שהוא יכול ליטול ממנו, ואז תבטל העבירה על ידי השבת הריבית, הרי אין הלווה אנוס למחול כדי לבטל את העבירה, ולכן מחילתו תקפה. והוא מתקשה (באות ט) מדוע השלחן ערוך כתב בסתם שהמחילה תקפה, בלי להוסיף סייג זה. בסימן קסח, אות ה ואת ה הוא חוזר על מה שכתב שבעיקרון גם לרמב"ם מחילה אינה מועילה מפני שהחיוב של המלווה הוא כלפי שמים. גם שו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן עט, אות ה, כותב שלרמב"ם, המחילה תקפה רק אם החזיר המלווה, והלווה אינו רוצה ליטול, אלא מוחל לו.

יד. ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' נר, כותב שלדעת הרמב"ם, מחילה מועילה רק אם המלווה רצה להחזיר, אבל אם הלווה מוחל מעצמו, אינה מועילה, מפני שהיא כמו המחילה שבשעת הנתינה; והוא מקשה עליו מבבא קמא צד ע"א – עיין שם.

טו. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות ג (הראשון והשני), כותב שהרמב"ם סובר שרק אחרי שהמלווה רצה להחזיר יודע הלווה שעשה איסור ויכול ליטול ממנו, המחילה מועילה, מפני שהיא על ההשבה ולא על גוף הממון, ואינו מתנה על מה שכחוב בתורה, אבל אם לא גילה את דעתו שהוא מוחל על ההשבה, נחשב מתנה על מה שכחוב בתורה, מפני שהיא תנאי על עיקר הדין, שהוא איסור ולא מועיל בו תנאי. אבל ברות ו הוא כותב שלדעת הרא"ש גם בלי זה מועילה המחילה, מפני שזה לא נחשב מתנה על מה שכחוב בתורה, אלא שמחילה בשעת הנתינה לא נחשבת מחילה כלל מפני שהיא באה בגלל ההלוואה, אבל אחרי הנתינה כבר נגמרה המתנה שהרי המלווה קנה את הריבית, אלא שהתורה חייבה אותו להשיב כחיוב חדש, ואז מועילה מחילה מפני שאין זו מחילה בשביל ההלוואה.

טז. הפקעת החטא שנעשה: פרישה, יו"ד, קס, ס"ק ח, כותב שגם לרמב"ם, מועילה מחילה רק לעניין חיוב התשלום, אבל המלווה צריך לעשות תשובה על החטא שחטא. סמיכה לחיים שם (דף כב ע"ב) מעיר שספר התרומות, שער מו, חלק ד, אות ד, כתב שאם מחל, יצא מידי איסור; אבל העלה אפשרות שכוונתו היא שבגלל המחילה, אינו צריך להשיב, אבל עדיין צריך לעשות תשובה. אבל שו"ת ו' איסור יהודה, סימן עז, עמ' קעז, מעלה אפשרות שלרמב"ם מחילת ריבית היא כאומר "קיבלתי", ותקין את האיטור.

יז. מאירי, בבא מציעא סא ע"ב, כותב שלפי הרמב"ם, המחילה מפקיעה גם את איסור הריבית כמו השבה. יח. שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קמ"ב, אות ב, כותב שעל ידי המחילה, מתוקן הלאו של ריבית שעברו המלווה והלווה כמו אם השיב ממש את הריבית, כמו שבגול, אם מחל הנגול, נתכפר הגולן. ראה עוד עמ' 801, במילואים להערה 101, שכן כותב אמרי ישר.

יט. גם שער משפט ט, ס"ק א, כותב שעל ידי המחילה, נחשב כאילו קיים את מצוות העשה להשיב, מפני שמחילה יקבלה – ראה בשמו ובשם פרשנים נוספים במילואים להערה 101.

כ. ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמג-רמד, כותב שהראב"ד, בהשגתו על הרמב"ם שם, הבין שלרמב"ם המחילה נחשבת כאילו החזיר המלווה את הריבית, וביטל את האיטור למפרע (עיין שם, מדוע הבין הראב"ד כך), ועל זה השיג הראב"ד: אם המחילה מבטלת את האיטור, כל אחד יעשה כך כדי להינצל מהאיטור; והיות שמוכרחים לומר שהאיטור נשאר, המחילה בטלה אף מהצד הממוני, מפני שזו מחילה בטעות, שהרי הלווה חשב שאם ימחל יחבטל האיטור לגמרי. הוא כותב שגם ספר התרומות, שער מו,

מילואים לשער שלישי

חלק ד, אות ד, סבור שהאיסור מתבטל, ואילו מגיד משנה סובר שהאיסור אינו מתבטל. ובעמ' רנ כתב שלדעת הרא"ש, האיסור אינו מתבטל. ברית יהודה (בלויא), פרק א, הערה מא, כותב שאמירת הלווה "הריני כאילו קיבלתי" מועילה לתיקון הלאו כמו החזרה בפועל.

כא. עומק הפשט, חלק א, סימן יב, עמ' רסג, כותב שלרמב"ם, על ידי המחילה נחשב כאילו קיבל הלווה את הממון, ולכן אף שחוב השבת הריבית נוצר על ידי חיוב המוטל על המלווה, ועל החיוב אי אפשר למחול, מכל מקום החוב לא נוצר מחדש על ידי החיוב, כיוון שהחיוב מבוטל על ידי קבלת הלווה.

כב. לפני שתבע הלווה את המלווה: ראה שער רביעי, עמ' 180, שקצות החושן, ט, ס"ק א, כותב שלרמב"ם מועילה מחילת הלווה גם אם עוד לא תבע מהמלווה להחזיר לו את הריבית, ואף שט"ז, חו"מ, ט, א, כותב שכל זמן שלא תבע הלווה, אין חיוב על המלווה להחזיר לו, בכל זאת אין זה בגדר מחילת זכות עתידית שאינה תקפה. כג. לפני שבית דין חייב את המלווה: רמב"ם נוקט שיכול למחול "מאחר שאומרים למלווה להחזיר לו". שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו, מסביר, שכל זמן שלא פסק בית דין להחזיר, יש על הממון שם ריבית, שלא מועילה בו מחילה, מפני שכל ריבית היא מרצונו ואף על פי כן אסרה תורה, אבל אם בית דין אמר למלווה להחזיר, יצא מתורת ריבית, והמלווה נעשה חייב ממון ללווה ככל חוב, ובחוב רגיל מועילה מחילה. הוא מסביר שזאת גם כוונת השלחן ערוך במה שכתב "וצריך להחזירו". עוד הוא מסביר, שלפני שבית דין מחייב את המלווה, אסור ללווה למחול, מפני שבזה הוא ממשך את נתנת הריבית שנתן, ורק אחרי שבית דין מחייב את המלווה להחזיר, שיש מעשה בית דין, הלווה כאילו מחזיק שטר בידו, ושטר העומד ליגבות באופן שאין בו ספק, הוא כגבוי לענין כמה דברים, לכן נחשב כאילו כבר גבה הלווה ובמחילתו נתן למלווה מתנה חדשה; וגם לאגונים (בהערה 94), אם שילם המלווה ללווה, יכול הלווה להחזיר לו במתנה. הוא מסביר בכך מדוע רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ו, א, כותב שהמלווה חייב להחזיר אפילו ריבית פחות משווה פרוטה, ואין אומרים שהלווה מחל – מפני שאם נאמר שאינו יוצא בדיונים, כלומר לא יפסוק בית דין שהוא חייב, אם כן לא מועילה מחילה, כאמור; לכן יוצא בדיונים. לכאורה לדבריו נוצר כאן מעגל קסמים: יוצא בדיונים, לכן מועילה מחילה, לכן אינו יוצא בדיונים, לכן אין מועילה מחילה וחוזר חלילה. שו"ת שמש צדקה, יו"ד, סימן לא, מסביר בדרך אחרת את התנאי שמטיל הרמב"ם: אם הלווה מוחל לפני שנתחייב המלווה בבית דין להחזיר, המחילה בטלה, מפני שיתכן שהסיבה שמחל היא שחשב שאינו יכול להוציא את הריבית מהמלווה, או שלא ידע שהכסף הגיע למלווה באיסור, ורק אחרי שאמרו למלווה להחזיר, שאז הלווה יודע שבידו להוציא, וגם יודע שעשה איסור במה שנתן ריבית, הוא יכול למחול.

כד. במחילה בטעות: ספר התרומות, שער מו, חלק ד, אות ד (הובא בסמיכה לחיים שם, דף קט ע"א), כותב שגם לרמב"ם, מחילה בטעות על ריבית בטלה, מפני שיש להניח שאילו ידע, לא היה מוחל באיסור. כה. קניין: שו"ת מהרי"ק, שורש יז, נוקט שהרמב"ם סובר שמועילה מחילה על חיוב החזרת הריבית "בקניין גמור".

כו. מטרת המחילה: ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד–תשנ"ה, עמ' רמד, כותב שהמגיד משנה סובר שלרמב"ם המחילה תקפה רק אם הלווה אומר שסיבת המחילה אינה בגלל הנאתו מההלוואה, מפני שרק אז מחילתו אינה נחשבת נתינת ריבית. הוא כותב שבכך משיב מגיד משנה על השגת הראב"ד, שאם המחילה תקפה, כל אחד יעשה כפי כדו להינצל מהאיסור. אבל דבריו קשים, שהרי עדיין יש חשש שהלווה יערים לומר שאינו מוחל בגלל הנאתו מההלוואה, כדי להינצל מהאיסור.

כז. אם התנו מראש שימחל: מעיל שמואל (פלורנטין), ליקוטים, סימן מו, כותב שאם מחל אחרי הנתינה מפני שכן התנו מראש, המחילה אינה מועילה, לדעת הרמב"ם. וראה חוק לישראל, פגמים בחזוה, עמ' 262, על לווה שמחל מפני שהמלווה הכריח אותו להישבע מראש שימחל.

כח. ראיות: שו"ת ספר יהושע, פסקים וכתבים, סימן טו, מביא ראיה לדעה זו מבבא קמא צד ע"א. שו"ת עמודי אש (איינושטיין), סימן טז, אות י, מעיר שהרמב"ם כבר הביא ראיה זו. ו

כט. באבק ריבית: שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו, מדייק ממה ששו"ע, יו"ד, קס, ה, נוקט שיכול הלווה למחול למלווה על חובת החזרה "אם לקח ממנו ריבית וצריך להחזירו לו", שרק בריבית קצוצה שחייב להחזיר, יכול למחול, אבל באבק ריבית (ריבית דרבנן) שאינו חייב להחזיר מן הדין, אלא רק לצאת ידי שמים, לא שייכת מחילה מפני שהיא כדבר שאינו ברשותו (של הלווה), שהוא כדבר שלא בא לעולם, ואי אפשר למחול דבר שלא בא לעולם, כפי שנראה בשער רביעי.

ל. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן יט, כותב מטעם אחר שאין מועילה מחילת הלווה על חובת המלווה לצאת ידי שמים להחזיר אבק ריבית: ייתכן שאינו מוחל בלב שלם, וזה רק המשך הסכמתו לשלם את הריבית, והסכמתו הראשונית הייתה מתוך אונס, שאם לא כן לא יקבל את ההלוואה, כאמור ליד ציון הערה 93, ורק מחילה על ריבית קצוצה מועילה, מפני שהיא בוודאי נעשית בלב שלם, כיוון שהוא מוותר על זכותו לתבוע את הריבית חזרה בבית דין, זכות שאינה קיימת באבק ריבית. הוא נותן טעם אחר לכך, על פי הסברו (במילואים להערה 93) שמחילת הלווה מועילה מפני שיש להניח שהוא מוחל בלב שלם כדי לתקן את העבירה שעשה בנתינת הריבית, אבל הרי באבק ריבית הלווה אינו עובר עבירה, ואם כן אין הוכחה שמחילתו היא בלב שלם, ולכן היא בטלה.

מילואים לשער שלישי

לא. בשאלה אם אי־תביעת הלווה מהמלווה לאורך זמן מתפרשת כמחילה למלווה על חיוב החזרת הריבית, ראה שער אחת־עשרה, עמ' 467. וראה שער שני, עמ' 67, דינו של לווה שמחל בליבו על חיוב המלווה להחזיר את הריבית, ואין על כך הוכחה חיצונית. וראה שער שביעי, עמ' 293, בשאלה אם מועילה מחילת הלווה, אם הוא חייב חוב אחר לנושה אחר. □

להערה 92

א. שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורת תליתאה, חלק ב, סימן לו, מדייק מהרמב"ם שלפני הפירעון לא מועילה מחילת ריבית, וגם בשעת הפירעון אינה מועילה, מפני שבזוה שייכת סברת הגאונים (ליד ציון הערה 94), שהלווה מוחל כל ריבית ובכל זאת התורה אוסרת. עוד הוא מסביר, שברביבית לא מועילה סתם מחילה, שהרי כל ריבית היא מרצון ומכל מקום התורה אסרה, ורק מחילה מסוג "הריני כאילו קיבלתי" מועילה בריבית, מפני שהוא יכול להחשיב בדיבורו כאילו קיבל ממש, כאילו המלווה החזיר לו את הריבית ממש; אבל לפני הפירעון או בשעת הפירעון אי אפשר לומר שהלווה כאומר "הריני כאילו קיבלתי", שהרי אנו רואים שהוא נותן את הריבית, וברור שהמחילה היא בתורת מתנה, וזה אסור; ורק אחרי הפירעון אפשר לפרש את מחילתו כאומר "הריני כאילו קיבלתי" מפני שאין אדם מוציא דבריו לבטלה, ומפרשים את דבריו באופן המועיל, שהתכוון למחול באופן של "הריני כאילו קיבלתי", ואף שהלכה כחכמים (ערכין ה ע"א) שאדם מוציא דבריו לבטלה, זה רק בדבר שצריך לשנות את לשונו כדי שתהיה משמעות לדבריו, אבל בדבר שדי במחשבה, שאינו צריך לשנות את דיבורו, אומרים שאין אדם מוציא דבריו לבטלה, והרי כאן אין צורך שיאמר בפירוש "הריני כאילו קיבלתי" אלא די בגילוי דעת. הוא מסביר על פי זה את שיטת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ו, א, שאפילו ריבית פחות משווה פרוטה מוציאים מהמלווה בבית דין, ואף שבפחות משווה פרוטה מוחל הלווה מן הסתם, הרי לא מועילה מחילה לפני הנתינה או בשעת נתינה (וכך נימק משנה למלך על הרמב"ם שם); ואף שנאמר בסנהדרין נו ע"א שיש לנגול צער בשעת הגזילה גם בפחות משווה פרוטה, משמע שבשעת מעשה אינו מוחל, אלא רק אחר כך, הרי מחילה אחרי הפירעון מועילה רק אם מוחל בפירוש, שאז מניחים שהתכוון לומר "הריני כאילו קיבלתי", כאמור, אבל בפחות משווה פרוטה אינו אומר כלום, אלא מניחים שמחל כיוון שאינו ממון חשוב, אבל זה כסתם מחילה, שנותן במתנה, ולא מועיל בריבית. בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ב–ע"ג), מסביר בדרך אחרת מדוע חובה להשיב פחות משווה פרוטה למרות המחילה: מפני שמחילה נחשבת כפירעון רק אם ניכר שיש עליו חיוב ממון, ובפחות משווה פרוטה המלווה אינו יודע שעשה איסור, מפני שזה עומד למחילה, ולכן אי אפשר לומר שמחילה כפירעון, ולכן לא מועילה מחילה; ורק בגול פחות משווה פרוטה ניכר שיש חיוב ממון, ולכן המחילה שאחר כך נחשבת כפירעון.

ב. המהדיר לספר התרומות שם, הערה 24, כותב בתחילה שמחילה בשעת פירעון אסורה, והמלווה חייב להשיב בתור מצווה, אבל המחילה תקפה מצד דיני ממונות; אבל אחר כך הוא כותב שגם בדיני ממונות אינה תקפה, מפני ש"כל מאי דאמר רחמנא אל תעביד – אי עביד לא מהני". שו"ת שואל ומשיב, מהדורת תניינא, חלק ב, סימן יט, מסביר בדרך אחרת, על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 93) שמחילת הלווה תקפה מפני שיש להניח שחל בלב שלם כדי לתקן את האיסור שהוא עצמו עשה בנתינת ריבית; אבל בפחות משווה פרוטה המלווה אינו עובר (עיין שם בהסברו לכך), ואם כן אין הוכחה שמחל בלב שלם, ולכן המחילה בטלה. עיין שם להסבר נוסף לעניין ריבית פחות משווה פרוטה.

ג. שו"ת הר"י מיגאש, סימן קכח, רמ"ך, בשיטה מקובצת, בבא מציעא עה ע"א, שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן א, ובית אהרן (ואלקין), בבא מציעא סא ע"א (ד"ה בא"ד יצאו שטרות), כותבים שאין מועילה מחילה על ריבית, ומהקשר עולה שמדובר במחילה לפני נתינת הריבית.

ד. יד המלך (לנדא), על הרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, מעיר שלפני נתינת הריבית או בשעת הנתינה לא שייכת מחילה של הלווה, אלא הכוונה היא להתחייבות שלו לתת כמתנה (והוא כותב שמועילה התחייבות כזאת אחרי פירעון הקרן). אבל אפשר להסביר שהכוונה למחילת חיובו העתידי של המלווה להחזיר את הריבית אחרי שיקבל אותה. וראה שער רביעי, עמ' 860, במילואים להערה 22, אות טו, בשם בני יעקב, על הקושי בכך מצד העיקרון שאין מועילה מחילה על חיוב עתידי.

ה. דעות חולקות: יש שהבינו שהרמב"ם מתיר גם מחילה לפני נתינת הריבית. כך הבין אור זרוע, בבא מציעא, סימנים קסו–קסז (הובא במדרכי, בבא מציעא, סימן שלט), והקשה עליו, וכתב שאסור למחול בשעת הנתינה. כך הבין גם שו"ת הרשב"ש, סימן רע, את הרמב"ם (שהרי הציב מולו את הרא"ש, הסובר שמועילה מחילה רק אחרי הנתינה), וכך הבין אותו שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פד (מג ע"א) וסימן פה (מד ע"ד). סמיכה לחיים, סימן ג, מציינ שטורי, יו"ד, סימן קס, הבין שהרמב"ם סובר שמועילה מחילה גם על ריבית שעתיד המלווה לקחת. סמיכה לחיים עצמו מביא ראיה מלשון הרמב"ם שהוא סובר שמועילה מחילה גם על העתיד.

ו. הראב"ד, בהשגתו על הרמב"ם שם, משיג על הרמב"ם בטענה ש"אם כן מלוי בריבית יעשו כן להתיר להם הריבית". שו"ת מהרש"ם, יו"ד, סימן סז, ברכת שלמה (בינעטא), סימן ג, עמ' רמח, וסמיכה לחיים שם, מדייקים מזה שהראב"ד מבין שהרמב"ם סובר שמועילה מחילה גם על ריבית שעתיד המלווה לקחת. על דעת הראב"ד, עיין פרי האדמה, על הרמב"ם שם.

ז. סמ"ג, לאוין קצא–קצג (סב ע"ד), כותב שלרמב"ם מועילה מחילה על העתיד, אבל רק אם עשה קניין. כמו כן, ב"ח, יו"ד, סימן קס, כותב שהטור מבין שלרמב"ם מועילה מחילה על העתיד, אבל רק אם עשה קניין. ר' רפאל

מילואים לשער שלישי

יוסף חזן, בסמיכה לחיים שם, סימן ד (כג ע"ד), מנמק את דברי הסמ"ג, שמה שמחילה אינה צריכה קניין הוא רק בחוב קיים, אבל על העתיד צריך קניין (וכך כתב גם כנסת הגדולה, יו"ד, קס, הגהות טור, אות כ), אבל אם עשה קניין, המחילה תקפה, אם לא חזר בו אחר כך, והקניין מראה שנותן לשם מתנה ולא לשם ריבית. הוא מעלה אפשרות (בדף כד ע"א) לנמק את דעת המתירים במחילה על ריבית עתידית, שכשהוא נותן את הריבית אינו מתכוון לשם ריבית שהסכימו שישלם, אלא לשם מתנה, מפני ש"לא שביק היתירא ואכיל איסורא"; אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי לווה זה כבר עבר על האיסור ללוות בריבית, ואם כן אין לו חזקת כשרות, שנוכל לומר "לא שביק היתירא ואכל איסורא".

ח. מגילת ספר, לאוין, לאו קצג (קג ע"ה), כותב שלפי הסמ"ג מועילה מחילה לדעת רמב"ם לפני הנתינה, דהיינו שאמר בשעת ההלוואה "הלווני ואתן לך" או "מוחל לך".

ט. ברכת שלמה (בינעטא), סימן ג, עמ' רג, כותב שחידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא סה ע"א, מבין שלרמב"ם מועילה גם מחילה בשעת הנתינה. והוא מסביר שלפי הבנה זו, הרמב"ם סובר שמה שאסרה התורה נתינת ריבית אף שהלווה בהכרח מוחל, הוא משום שיש להניח שאינו מוחל בלב שלם אלא מתוך מחשבה מוטעית שהוא חייב לתת בגלל "אגר נטר", אבל אם הוא יודע שהוא יכול להוציא את הריבית מהמלווה בבית דין ובכל זאת הוא אומר שהוא רוצה לתת, מועילה מחילה אפילו בשעת הנתינה; והסיבה שהרמב"ם נקט שמועילה מחילה אחר הנתינה, היא מפני שאז בדרך כלל יש הוכחה שהוא מוחל בלב שלם, מפני שהוא רואה שהמלווה רוצה להחזיר ואף על פי כן הוא מוחל לו.

י. שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פד (מג ע"א), כותב שיותר פשוט שמועילה מחילה לפני הנתינה, מפני שעדיין לא עשה איסור; ולכן הרמב"ם נקט שמועילה מחילה אחרי הנתינה, לחדש שאפילו אז מחילה מועילה, וכל שכן בשעת הנתינה. לעומת הטענה (ליד ציון הערה 93) שבמחילה לפני הנתינה יש חשש שאינו מוחל בלב שלם, הוא משיב שדברים שבלב אינם דברים.

יא. משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, ומלאכת שלמה (חכים), הלכות מלווה ולווה, ד, יג, כותבים בדעת המגיד משנה, שבריבית דאורייתא לא מועילה מחילת הלווה על מה שעתיד המלווה לקחת ממנו, אבל בריבית דרבנן מועילה המחילה. אבל משנה למלך כותב שמהרמב"ם משמע שגם בריבית דרבנן לא מועילה מחילת הלווה על מה שעתיד המלווה לקחת ממנו. קריית מלך רב, חלק ב, שו"ת, סימן לה, כותב שגם אם זו דעת המגיד משנה (עיין שם), שהוא דוחה את דיוקו של משנה למלך מהמגיד משנה), מותר רק אם לא התנו מראש שיתן, אבל אם התנו, אסור, שאם לא כן כל המלווים יעשו כך, לדרוש מהלווה לחמול, כפי שטען הראב"ד.

יב. מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן י, כותב שלרמב"ם אם לא רצה המלווה לקחת ריבית בגלל האיסור, והלווה גמר בדעתו לתת לו בתור מתנה משום שעשה עמו חסד, המחילה תקפה, מפני שהתורה אסרה רק לתת בשכר מעותיו או כדי שימצאו ללוות, שגם זה הוא שכר מעותיו. אבל שו"ת אבני נור, יו"ד, סימן קמו, אות י, משיג עליו: נכון שאם נתן לו משום חסד שעשה עמו בעבר, ולא בגלל הלוואה זו, אין זה ריבית, אבל בסתם הוא נותן לו משום החסד שבהלוואה הנוכחית, ובגלל האיסור הוא עושה תחבולה לתנו במתנה, וזה אסור. ברכת שלמה (בינעטא), סימן ג, עמ' רמה, מבאר את כוונת מחנה אפרים, שמדובר שהלווה גומר בדעתו לתת רק בגלל החסד, והיה נותן את הכסף למלווה בגלל עצם הטובה שרצה לעשות לו, גם אילו לא היה נותן את ההלוואה בגלל איזה אילוץ. והוא כותב (בעמ' רמו) שהרא"ש אסר גם אם הלווה באמת נותן משום הכרת הטוב, מפני שבכל ריבית, הנתינה אינה כתשלום על ה"אגר נטר" אלא כדי שייסכים להלוות לו בעתיד, ובכל זאת התורה אסרה. אמרי בינה, שו"ת, סימן א, בסופו, כותב שדברי מחנה אפרים צריכים עיון. מחלוקת מחנה אפרים ואבני נור הובא בספר הלכה וכספים (תשמ"ו), עמ' קג.

יג. ברכת שלמה עצמו תולה (בעמ' רמה) שאלה זו בהגדרת איסור ריבית: לפי הצד שאיסור ריבית יסודו בגזל, מפני ש"אגר נטר" באמת אינו שווה כסף, אפשר לומר שהרמב"ם מתיר אפילו מחילה (בשעת הנתינה) בשביל "אגר נטר", כיוון שבוה שהוא מגלה דעתו שהוא מסכים לשלם ריבית אף שאינו חייב באמת, הוא כמו גזול שמתיר לגזול לגזול ממנו, שמותר; אבל לפי הצד שריבית אינו גזל, מפני ש"אגר נטר" שווה כסף, צריך לומר שהרמב"ם מסכים שלא מועילה מחילה בשביל "אגר נטר", שהרי זה מה שהתורה אסרה, ולדעתו מועילה רק מחילה שהלווה מוחל כמתנה בעלמא, כהכרת הטוב. ¹⁰

יד. עמדת ביניים: שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן נא, כותב שלפי הרמב"ם, מחילה לפני הנתינה אינה מועילה להתיר איסור ריבית; אבל היא מועילה לעניין זה שאם גבה המלווה, אינו חייב להחזיר, כמו שמחילה אחרי הנתינה מועילה לעניין זה שהמלווה אינו חייב להחזיר. גם שו"ת בנימין זאב, סימן שסא, כותב כך בדעת הרמב"ם; אבל הוא עצמו חולק על כך, בנימוק שאם כן, כל מלווה יעשה כך כדי לאפשר לו לקחת ריבית. ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמב, כותב שכך סובר המגיד משנה, ובעמ' רמה כתב שכך סובר הסמ"ג בדעת הרמב"ם. ר"ד בורגיל עצמו חולק (בעמ' רמב), מפני שמחילה לפני הנתינה נחשבת מחילה באונס (כאמור ליד ציון הערה 93), ולכן אינה מועילה בכלל (מה שנדפס שם "לפירשי" צריך לומר: "לפירוש"). שו"ת צרור הכסף, יו"ד, סימן ז (יח ע"א), כותב שהראב"ד הבין שלרמב"ם אם מחל לפני הנתינה,

מילואים לשער שלישי

ונטל המלווה את הריבית, אינו צריך להחזיר. הוא כותב (בדף יט ע"א) שיש ללמוד דין זה בקל וחומר ממה שמועילה מחילה אחרי הנתינה אף שנתן בתורת ריבית. טו. נתינה בתורת מתנה: שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן נא, כותב שאם הלווה נתן למלווה מראש בתורת מתנה, והיה נתון לו גם לולא ההלוואה, מותר מדאורייתא, אלא שאסור מדרבנן משום שבאה למלווה הנאה מחמת הלוואתו. הוא כותב שגם הגאונים (ליד ציון הערה 94) הסוברים שלא מועילה מחילת הלווה אפילו אחרי שנתן, דיברו רק במצב שמראש ניתן בתורת ריבית, אבל אם מראש נתן בתורת מתנה, מותר מדאורייתא; אבל הוא כותב שלפי הרא"ש, גם אם אמר הלווה שהוא נתנו במתנה, אסור. אבל ר' דוד בורג'ל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמו, כותב שלפי הגאונים אסור מפני שזו מתנה באונס וזו הערמה, כמו שאמרו לגבי מחילה אחרי ההלוואה. גם שו"ת צרור הכסף, יו"ד, סימן ז (טז ע"ד), משיג על דברי המבי"ט; אבל מעיל שמואל (פלורנטיין), ליקוטים, סימן מו (פט ע"ג), עונה להשגותיו – עיין שם. טז. מחילה מראש בהיתר עיסקא: הראב"ד, בתמים דעים, סימן ס (נדפס גם בספרו, תשובות ופסקים, סימן קמ), מסביר איך עושים עיסקא בהיתר, וכותב שהנפקד ימחל למפקיד, שלא ייענש בדין שמים מטעם גזל וריבית בגלל מה שהנפקד נתן לו מספק כדי לצאת ידי שמים.

להערה 93

א. שואל ומשיב מסביר בדרך נוספת את ההבדל: במחילה אחרי נתינת הריבית, יש להניח שהלווה מחל בלב שלם, כיוון שעבר עבירה בנתינת הריבית, והוא רוצה לתקן את האיסור, ובוה שמוחל הוא כאילו הנושה מחזיר לו (כשיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא פירעון) או שאומר שמה שנתן הוא לשם מתנה; אבל במחילה לפני נתינת הריבית, הרי הלווה עוד לא עבר, ואם כן אין הוכחה שהוא מוחל בלב שלם, ולכן מחילתו בטלה. ב. מעיל שמואל (פלורנטיין), ליקוטים, סימן מו (צ ע"ג), מסביר שאם תועיל מחילה בשעת הנתינה, כל מלווה יעשה כך, שירדוש מהלווה למחול לו כשהוא נתן את הריבית, ויעקוף כך את איסור ריבית, ונמצא שאיסור ריבית יאבד את משמעותו.

ג. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות ג (הראשון), מסביר שלרמב"ם מחילה בשעת הנתינה בטלה מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, שהתורה נתנה למחילה זו דין של גזל, והוא מתנה על איסור "לא תקח"; אבל אחרי שנתן ריבית, שכבר עבר על "לא תקח", וזכה בכסף מדין "אי עביד מהני", יש רק חיוב השבה, ועל כך מועילה מחילה כבכל גזל. בדעת הרא"ש הוא כותב (באות ד ובאות ו) הסבר שונה: סתם לווה מוחל בלב שלם כדי שישגי הלוואות, ואם כן יש כן מתנה גמורה, ובכל זאת התורה קבעה שאינה מועילה כיוון שהיא באה בגלל הקפדת המלווה שיתן ריבית, ולכן המתנה היא גזל, גם אם ימחל; אבל אחרי הנתינה, שכבר נגמרה המתנה, שהרי המלווה זכה בריבית, אלא שהתורה חייבה אותו להשיב כחיוב חדש, מועילה מחילה מפני שאין זו מחילה בשביל הלוואה. לנפקות בין הנימוקים, ראה בשמו במילואים להערה 91, אות טו.

ד. הריטב"א נוקט שמחילה "קודם פירעון" היא באונס. ראשי שיערים, בבא מציעא, סימן כא, אות א, מקשה, הרי שכבר קיבל את ההלוואה, אפילו לפני הפירעון, כבר אינו אנוס למחול? הוא מתרץ, שהריטב"א לשיטתו, שכתב בקידושין ו' ע"ב שריבית נעשית חוב על הלווה על ידי קציצת הריבית (החסכם עם המלווה שיצטרך לשלם ריבית), ולכן כל מחילה לפני הפירעון היא מתוך אונס, מפני שהוא מוחל בגלל החיוב שהקציצה יצרה. בפשטות, כל זמן שלא פרע, ייתכן שירצה לדחות את הפירעון, ולכן הוא נתון לחסדיו של המלווה, ומחילתו היא תוצאה מאילוץ זה.

להערה 94

א. שו"ת בני משה (שלטון), סימן טז (לה ע"ב), כותב שהרי"ף, בבא מציעא לח ע"א (בדפי הרי"ף), סובר כדעת הגאונים. וכך הביין חידושי אנשי שם, על הרי"ף שם. אבל סמיכה לחיים, שם, סימן ג (יט ע"א-ע"ב), דוחה את ההוכחה, בכך שהרי"ף דיבר רק במחילה בטעות, שבה גם לרמב"ם לא מועילה מחילה בריבית (ראה שער שמיני, במילואים להערה 242, בשם שו"ת שתי הלחם, סימן לט).

ב. סמיכה לחיים שם (יט ע"ג) מוצא סתירה בדעת שו"ת בנימין זאב, שבסימן שסא הוא מסכים לגאונים, ואילו בסימן שנג הוא נוטה לומר שמועילה מחילה על ריבית שנתן הלווה, כדעת הרמב"ם.

ג. אגודה, בבא מציעא, סימן קיב, כותב בסתם שמחילה לא מועילה, והמהדיר לשו"ת הרי"ף (מהד' רוטשטיין), סימן כג, עמ' 84, לומד מכך שהוא סובר כמו הגאונים.

ד. לגבי דעת הראב"ד, כנסת הגדולה, יו"ד, קס, הגהות בית יוסף, אות ד, כותב שהוא סובר כגאונים, ואילו שו"ת מהרש"ם, יו"ד, סימן סז, כותב שהוא סובר שמועילה מחילה על ריבית שנתן הלווה ולא על מה שיתן. סמיכה לחיים שם (כ ע"ב) כותב ש"י וב"ח מבינים שהראב"ד מסכים לרמב"ם שמועילה מחילה על ריבית שנתן הלווה, אבל הריטב"א ובית ישחק על הרמב"ם הבינו שהראב"ד מסכים לגאונים בכל דבר. והוא דן (בדף כ ע"ד) האם לריטב"א מועילה מחילת ריבית. בסיכומו (בדף כא ע"ב) הוא מונה את הפוסקים משני המחנות – עיין שם.

ה. שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסח, אות ב, כותב שחידושי הרשב"א, בבא מציעא סא ע"ב, וחידושי הר"ן, בבא

מילואים לשער שלישי

מציעא סא ע"ב, האומרים שאין בית דין גובים מנכסי המלווה את הריבית שקיבל, מפני שחיוב השבת הריבית אינו חיוב ממוני, משום גזילה מהלווה, אלא מצווה המוטלת על המלווה, סוברים שלא מועילה מחילת הלווה על חובת ההשבה, מפני שאין זו חיוב כלפיו, כנימוק הגאונים, ליד ציון הערה 95.

ו. שו"ת ישועות יעקב, חו"מ, סימן ד, כותב שלא מועילה מחילה בריבית לעניין מלווה שדר בחצרו של הלווה, והלווה מחל למלווה על שכר הדירה. דבריו מתאימים לשיטת הגאונים.

ז. שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו, כותב שהט"ז, יו"ד, קסא, ס"ק ג, וח"מ, ט, א, הכותב שבלי תביעת הלווה, אין חיוב החזרת ריבית, סובר כגאונים, ומסביר שטעמם הוא שאם הלווה אינו תובע, אין חיוב להחזיר, ואם אין חיוב לא שייכת מחילה; ועוד, שלפי הגאונים, הלאו של ריבית אינו נחשב ניתק לעשה מצד חובת ההחזרה, מפני שרמב"ם, הלכות תמורה, א, א, כותב שאם הלאו כולל יותר מהעשה, אינו נחשב ניתק לעשה, וכאן הלאו כולל יותר מהעשה, שהלאו הוא גם על הלווה, ואילו העשה בא מצד המלווה, ואין ביד הלווה לקיים את העשה; ורק לרמב"ם שמועילה מחילת ריבית, הלאו נחשב ניתק לעשה, מפני שגם הלווה יכול לתקן את הלאו על ידי העשה, בזה שימחל ללווה ואומר "הריני כאילו קיבלתי", שהוא כאילו החזיר; ולרמב"ם חובה על המלווה להחזיר גם בלי תביעת הלווה, כדי לתקן את הלאו, ואילו הט"ז סובר כגאונים בזה. אבל אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות טז (י ע"א), דוחה הסבר זה, שהרי הלכה כרמב"ם, ואי אפשר לומר שהט"ז סובר כגאונים.

לכן הוא מסביר את הט"ז בדרך אחרת: הט"ז מסכים שגם בלי תביעה יש חיוב להחזיר, אלא כונתו היא שביטוי דין אינו חייב לכופו אם הלווה אינו תובע; ובכל זאת כתב הט"ז שם שכל זמן שלא תבע הלווה את המלווה, מי שהלווה חייב לו חוב אחר אינו יכול לגבות מהמלווה הוה מטעם שעבודא דר' נתן, מפני ששעבודא דר' נתן קיים רק כשיש כפייה, כלשון "מוציאין מזה ונותנים לזה" (פסחים לא ע"א). הוא מסביר שאיסור ריבית הוא איסור עצמי, לא מצד נטילת ממון הלווה, שהיה הלווה רוצה לתת, אלא זה איסור בין אדם למקום, אבל אחרי שנתן את הריבית, חובת החזרת הריבית היא גם מצווה שבין אדם למקום, וגם עניין ממוני, שהרי יש בידו ממון של חברו, והצד של המצווה מוטל עליו גם בלי תביעת הלווה, אבל הצד של הממון תלוי בתביעת הלווה, ובלי תביעתו לא תיתכן כפיית בית דין, ולכן לא חל שעבוד, ומצד המצווה לא שייך שעבוד, ולכן אין שעבודא דר' נתן; וזה שונה מחיוב ממון לצאת ידי שמים, שהוא עניין ממוני, שכן בחיוב המצווה כאן אין סרך של ממון.

ח. שו"ת פני משה, חלק ב, סימן לט, ושו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן ז (יג ע"ד), כותבים שאם הלווה מוחזק הוא יכול לומר "קיים לי" כגאונים. מצד שני, שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פד, דף מג ע"ג (הובא בקרית מלך רב, הלכות מלווה ולווה, ד, יג), כותב שאם המלווה מוחזק אינו יכול לומר "קיים לי" כרמב"ם, מפני שריבית היא איסור ואין לומר בה "קיים לי", כמו שכתב שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהו' שצ"ב, סימנים נב-נג.

ט. מגדל עזר, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, כותב שאינו יכול להכריע במחלוקת, ולכן "הדין יעשה מה שענינו רואות". י. ר' דוד בורגיל, "בענין מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמט, כותב שלדעת הגאונים, מחילת הלווה אינה מועילה גם אם כבר פרע את כל הקרן, ולא רק אם נשאר חלק מהחוב שלא פרע, שאז ייתכן שמחל כדי שהמלווה יאריך את הזמן לגבי השאר. עיין שם להוכחתו לכך.

יא. הגאונים טענו שכל ריבית ניתנת ברצון הלווה, ובכל זאת אסרה התורה, ומכאן שהתורה אוסרת גם אם הלווה מוחל. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ב-ע"ג), מקשה, אם כן, מדוע מועילה מחילה בגזל (כאמור בבבא קמא קד ע"א – ראה שער ארבע עשרה, עמ' 570), הרי סתם גזול מוחל, ולכן נראה שכונתו לדין סתם גזילה יש בה יאוש בעלים – שו"ע, חו"מ, שסח, א), ובכל זאת אסרה התורה? הוא מתרץ, שהמחילה שיש בכל גזל היא נגד רצון הנגזל, ומחילה מרצון הנגזל מועילה, מפני שאינה כמו המחילה שאסרה תורה; ועוד, שבגזל הממון היה של הנגזל בתחילה, ולכן מועילה מחילתו כתשלומין, כאומר "הריני כאילו קיבלתי", אבל בריבית אין שעבוד נכסים על המלווה, והכסף קנוי לגמרי למלווה אלא שהוא חייב להחזיר (עיין שם במקורו לכך). לכן המחילה לא יכולה להיות בתורת תשלומין; ואילו הרמב"ם סובר שמועילה מחילה בריבית מפני שלמעשה המלווה חייב להחזיר, ומועילה מחילה כמו בגזל.

יב. ר' מרדכי מלכו, בתשובתו בספר ברוך טעם, אחרי שער ו (ד"ה ומה שרצה), כותב שלפי הגאונים, בספק ריבית לא מועילה תפיסה, מפני שמה שמועילה תפיסה בספק ממון הוא מפני שמועילה בו מחילה, ולפי הגאונים, לא מועילה מחילה בריבית.

יג. על מחלוקת הרמב"ם והגאונים עיין בהרחבה באוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא סא ע"א (עמ' סג-סט), ובברור הלכה, בבא מציעא סא ע"א, לפני ציון ב. המחלוקת מובאת בארחת חיים, חלק ב, סימן לת, דין ריבית, אות א, ובמנוחת משה, דף ה ע"ד ודף כג ע"ד.

יד. חריגים: שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן סז, בסופו, כותב שהגאונים מסכימים שמועילה מחילה על ריבית שלא באה לידו בתורת ריבית אלא בתורת חוב – עיין שם לנידונו.

טו. סמיכה לחיים, סימן ג שם (כא ע"ג) כותב שהגאונים מסכימים שמועילה מחילה ברווחי "פוליסה", שיש אומרים שאינה נחשבת ריבית. הוא מוסף שהגאונים מסכימים שמועילה מחילה אם המלווה והלווה תלמידי חכמים, שבהם ריבית מותרת לדעת רוב הפוסקים, וגם לדעה שזה לפעמים אסור, מחילה תועיל.

טז. שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן עט (לח ע"ד), ולשון למודים (יעבץ), יו"ד, סימן נח, כותבים שהגאונים

מילואים לשער שלישי

מסכימים שהמלווה רשאי להחזיר את הריבית ללווה, ואחר כך הלווה יתן את הכסף למלווה במתנה גמורה. אבל ר' דוד בורגיל, "זכור מחילה בריבית", זכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' ונ, מדייק מחידושי הרמב"ן, בבא מציעא עג ע"ב, שגם זה אסור – עיין שם להוכחתו. יז. שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן פד (מג ע"ג), כותב שגם לגאונים, אם הלווה היה נותן גם לולא ההלוואה, מותר לו למחול, אבל רק דבר מועט, מפני שבוודאי לא היה נותן דבר מרובה לולא ההלוואה. ובסימן פה (מה ע"א-ע"ב) כתב שבכגון זה מותר לתת אפילו דבר מרובה.

להערה 95

- א. הריטב"א מוסיף, שאף שיש אומרים שגם פריעת בעל חוב היא רק מצווה (כתובות פו ע"א) וששעבודא לאו דאורייתא, בחוב רגיל מועילה מחילה מפני שיש דין ממן לחברו.
- ב. שערי ישר, שער ה, פרק ב, אות כו (הובא בספר משפט החוב (אטינגר), סימן ז), מסביר שכונתו היא, שבחוב רגיל יש לתובע זכות בממונו של הנתבע, והוא יכול לזכות בממון בלי רצון הנתבע, ואילו בריבית יש רק מצווה שהמלווה חייב לעשות לה, להחזיר את הריבית. ברומה מסביר בספר המידות לחקר ההלכה, מידה יא, אות ה, את כוונת הריטב"א, שמחילה מועילה רק על חיוב שיסודו משפטי, שהחוב בא למלא את החיסרון של הצד השני, ולכן השני יכול למחול עליו, ואילו חיוב השבת ריבית מבוסס על מצווה, וזכותו של הלווה נובעת מהמצווה על המלווה לתת, ולכן המחילה בטלה.
- ג. חידושי ר' שלמה היימן, בבא מציעא, סימן ז, מבאר את הנימוק של הריטב"א, שהלווה אינו "בעל דין" למחול, מפני שהמלווה אינו חייב לו כלום. והוא כותב שלפי נימוק זה, המחילה בטלה גם אם מחל שלא מחמת "אגר נטר" אלא מסיבה אחרת, ואילו לפי ה"ש מדקדקים" שהובאו ברא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן ב, שהוכיחו שלא מועילה מחילת ריבית אחרי שניתנה, ממה שאינה מועילה בשעת הניתנה, הרי אם מחל שלא מחמת "אגר נטר" אלא מסיבה אחרת, המחילה מועילה, מפני שאינה דומה למחילה בשעת הניתנה.
- ד. גם בהגהה לדברי חיים (אורבך), דיני דיינים, סימן ב (הובא בקיצור באמרי בינה, דיני דיינים, סימן טז), מנמק דעה זו, שחיוב המלווה להחזיר הוא מצווה, ולא חיוב ממוני, שהרי הלווה נתן לו ברוצן; ואין בכוח הלווה למחול על חיוב מצווה, שהרי אינו בעל הדין שלו בעניין זה; ואילו הרמב"ם סובר שבכל זאת מועילה מחילה, מפני שאמנם זה מצווה, אבל זה מצווה לטובת הלווה, להחיותו, ואם הלווה אינו רוצה, ממילא אין מצווה.
- ה. גם ר' אברהם ראטינברג, המובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קסג, מנמק דעה זו, שאין ללווה שעבוד על המלווה אלא שהמלווה חייב להחזיר לו, ולכן לא מועילה מחילה; אבל שואל ומשיב עצמו דוחה, שזו דווקא סיבה שתועיל מחילה, כיוון שהחיוב קל.
- ו. גם דברי אליעזר, בבא מציעא, סימן יד, אות ב, מסביר שהגאונים סוברים שאיסור ריבית אינו מטעם גזל, מפני שהלווה נותן אותה בלב שלם, ולכן חיוב ההשבה אינו כחיוב השבת גזל אלא חיוב שהטילה התורה על המלווה, ולכן לא מועילה מחילה ללווה. הוא מוסיף שכשם שהלווה נותן את הריבית בלב שלם, ובכל זאת המלווה צריך להחזיר, כך אם מחל הלווה על ההשבה, ומחילתו היא בלב שלם, המלווה צריך להחזיר, מפני שמחילתו היא כנתינת ריבית, ולא פקע שם ריבית בכך מהממון.
- ז. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות א, מנמק, שלדעת הגאונים, איסור ריבית אינו מדין גזל, אלא היא מתנה ובכל זאת התורה אסרה אותו, ולכן חיוב השבת ריבית אינו חיוב השבת גזילה, אלא חיוב המוטל על המלווה, ולא משום שממון הלווה נמצא בידו, ולכן לא מועילה מחילה; חיוב ההשבה נלמד מ"וחי אחיך" – החזיר לו כדי שיחיה, ומחילה אינה מקיימת את ה"וחי". ובאות ג (הראשון) הסביר שהגאונים סוברים שחיוב השבה הוא לשמים, מפני שריבית היא איסור לשמים.
- ח. בשאלה אם חיוב ההשבה הוא ממוני או לשמים, עיין אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא סא ע"ב, הע' 182.
- ט. שו"ת מהר"ם שיק, או"ח, סימן שמב, מסביר את המחלוקת כך: הגאונים סוברים שלא מועילה מחילה, מפני שהמחילה רק מפקיעה את מצוות העשה של "וחי אחיך עמך", המחייבת להחזיר את הריבית, אבל המצווה לא נתקיימה, והיות שמצוות העשה נמלא ממילא עבר על הלאו, לדעה ש"קיימו ולא קיימו" (מכות טז ע"א), כלומר שהעובר על לאו פנתק לעשה פטור ממלקות רק אם קיים את העשה; והרי לא ייתכן שימחל למפרע, ולומר שמעולם לא היה ריבית; ואילו הרמב"ם סובר שמועילה מחילה, מפני שאמנם לא קיים את מצוות "וחי אחיך עמך", אבל הלאו בריבית הוא לאו הניתן להישבון, וחייב רק תשלומין, ועכשיו הופקע חיוב התשלום.
- י. גם שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, א (יג ע"ג), נימק דעה זו, שיש איסור חוץ מהממון, וזה חוב כלפי שמים.
- יא. גם ר' יהודה זילברברג, "בדין מחילה וחזרה בריבית", הלכה וכספים (תשמ"ו), עמ' קכה-קכו, מסביר שהגאונים סוברים שמצוות החזרת ריבית היא בין אדם למקום כמו שכתב הריטב"א, ועל זה לא מועילה מחילה, ואין חיוב בין אדם לחברו להחזיר, מפני שהמלווה קנה את הכסף בכך שהלווה מחל לו, כמו שכתב מתנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן ב, בדעת חידושי הריטב"א, קידושין ו ע"ב.
- יב. גם עומק הפשט, חלק א, סימן יב, עמ' רסג, מסביר שלדעת הגאונים, חיוב השבת הריבית הוא רק חיוב מצווה

מילואים לשער שלישי

שאינה יוצרת חוב ממוני, כפי שאומר שו"ע, יו"ד, קסא, ה, שאין יורדים לנכסיו אלא רק כופים לשלם על ידי הכאה, וכפי שאומר קצות החושן, רצ, ס"ק ג, שאין נכסיו משתעבדים. יג. ר' דוד בורגל, "בענין מחילה בריבית", וזכור לאברהם (חולון), תשנ"ד-תשנ"ה, עמ' רמו, מנמק את דעת הגאונים, שגם במחילה אחרי הנתינה, התורה אמרה את דעת הלווה, שהוא מוחל תמורת קבלת ההלוואה, והוא רוצה להישאר במהימנותו כלפי המלווה, וזו הערמה, והוא אנוס למחול. יד. ברכת שלמה (ביניעטה), סימן ו, עמ' רצט, מנמק את דעת הגאונים, שחובת השבת הריבית אינה מצד שהיא ממון של הלווה, אלא זו מצווה מיוחדת שהטילה התורה, וכל זמן שלא החזיר לא קיים מצוות "וחי אחיך עמך", הרי שגם בלי המחילה זה ממון של המלווה ובכל זאת הוא חייב להחזיר, ולכן לא מועילה מחילה. כנגד זה, הוא מסביר שהדעה האחרת וסוברת שחובת השבת ריבית היא מפני שזה ממון של הלווה וגול ביד המלווה, ולכן מועילה מחילה כמו במחילת גול.

טו. שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהרדור קמא, יו"ד, סימן מו, מנמק את דעתם, שמן הדין אין נכסי המלווה משועבדים ללווה להחזרת הריבית, אלא שיש מצווה עליו להחזיר, והלווה אינו יכול למחול על המצווה כמו שכהן אינו יכול למחול על מתנות כהונה לפני שהגיעו לידו (כפי שנראה בעמ' 124), מפני שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם או לדבר שאינו ברשותו, וכיוון שאין ללווה שעבוד נכסי המלווה, נחשב שאינו ברשותו. טז. לעומת זאת, ראשי שערים, בבא מציעא, סימן כא, אות ב, מוכיח שסמ"ג, לאו קצא (המובא בהגהות מיימוניות, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, אות ע), וקצות החושן, ט, ס"ק א, הבינו שגם לגאונים חובת השבת הריבית היא חיוב ממוני להשבת ממון הלווה (עיין שם להוכחתו). הוא מסביר שלדעתם, טעם הגאונים הוא שכמו שלא מועילה מחילה בשעת נתינת הריבית, אינה מועילה אחרי הנתינה, מפני שגם מה שמוחל אחרי הנתינה יש בה משום נתינת ריבית, משום שהם סוברים שהמלווה אינו זוכה בריבית שנתן לו הלווה מפני ש"אי עביד לא מהני", או שגזרת הכתוב היא שהריבית נחשבת גול, ונמצא שלא קיים הלווה את הבטחתו לתת ריבית, ואם הוא מוחל על חובת ההשבה, נמצא שהוא כאילו נתן ריבית בשעת המחילה מחמת הקציצה (ההתחייבות) הראשונה, ולכן המחילה בטלה. כנגד זה, הוא מסביר שהרמב"ם סובר שהמלווה קונה את הריבית שהלווה נתן, וכבר נשלמה נתינת הריבית, ונשאר רק עשה של "וחי אחיך", ומה שמוחל עכשיו אינו קשור לאיסור ריבית; או שהרמב"ם סובר שלא קנה המלווה את הריבית, אבל כיוון שהלווה נתן את הריבית, כבר קיים את הבטחתו לתת ריבית, וכבר אין קציצת ריבית על הלווה, ונשאר רק "וחי אחיך" המוטל על המלווה, והלווה יכול למחול על חיוב זה בלבד, ואין בכך משום נתינת ריבית.

להערה 96

א. אבל שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קלב, כותב שגם לגאונים מועילה מחילה על ריבית דרבנן; ותמהו עליו כנסת הגדולה, יו"ד, קס, הגהות טור, אות יח, קול יעקב (שאל), חידושים, דף נח ע"ד, שו"ת צרור הכסף, יו"ד, סימן ז (טז ע"ד, יט ע"ב), מלאכת שלמה (חכים), על הרמב"ם שם, וברכת שלמה (ביניעטה), סימן ג, עמ' רנה, שזה נגד המפורש ברמב"ם.

ב. שו"ת גנת ורדים, יו"ד, כלל ו, סימן ו, כותב לגבי החיוב לתת למתעסק בעיסקא שכר טירחה, כדי למנוע איסור ריבית בטיירת המתעסק עבור נתן העיסקא, שאפשר לעקוף חיוב זה בכך שהמתעסק יאמר "הריני כאילו קיבלתי את שכר הטרחה", אבל לא מועילה מחילה על השכר. נראה שטעמו הוא, שלא מועילה מחילה על הריבית שנתן – דהיינו מה שטרח בעבור נתן העיסקא, כדעת הגאונים, וזאת אף שזאת רק ריבית דרבנן, כפי שהוא כותב שם. אם זה טעמו, צריך לומר שגם לדעת הגאונים, יכול הלווה לומר "הריני כאילו קיבלתי את הריבית שהמלווה חייב להחזיר לי"; ויש להעיר שאי אפשר לומר כך לפי השיטה (שער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא כפירעון (כפי שרמז בספר עומק הפשט, חלק א, סימן ו, עמ' קו). אין לומר שטעמו הוא שלא מועילה מחילת פועל על שכרו מראש מפני שזו זכות עתידית (ראה שער רביעי), שהרי בנידונו מדובר שכבר התעסק בעיסקא, ואין זה שכר מראש. ג. שו"ת בעי חיי, יו"ד, סימן קפט, כותב שבריבית דרבנן יש להקל כדעת הרמב"ם, שמועילה מחילה.

להערה 101

א. כמו כן, ר"ח פלגי, בהגהות בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד (כד ע"ב), מסביר שהיות שהמלווה יכול להחזיר את הריבית בפועל, הלווה יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי", ו"הפוכי מטרתא למה לי?". ב. גם אבני החושן, ט, ס"ק ב, ור' מרדכי ואקנין, "בענין מחילה בריבית", קול התורה, גל' נו (תשסד), עמ' רנ, מסבירים שמחילת הלווה תקפה מפני שהוא כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי", ורואים כאילו המלווה החזיר באמת. הסבר זה מתאים לשיטה שמחילה היא כפירעון, כאילו הנחבע פרע לתובע. ג. גם שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קז, הסביר שהמחילה היא כאמירת "הריני כאילו קיבלתי", וכאילו פרע המלווה ונתקיימה מצוות העשה, ושניהם נפטרו מהאיסור שעברו. ד. גם חידושי מהרא"ל (צינץ), יו"ד, סימן קס, ס"ק ג, אות ו, מסביר שבוז שהלווה מוחל ואומר "הריני כאילו קיבלתי", נחשב כאילו קיבל, ומתקיימת מצוות העשה של השבה, שבגללה מלווה בריבית פטור ממלקות, לרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, ג, ותוספות, בבא מציעא סא ע"א (ד"ה לעבור).

מילואים לשער שלישי

ה. גם שו"ת בית דוד (משאלוניקי), יו"ד, סימן עט, דף לח ע"ג (הובא בשו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן עט, אות א), מסביר שבמחילה נחשב כאילו המלווה החזיר ללווה וחזר הלווה ונתן למלווה במתנה.

ו. גם חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), יבמות, סימן מב, בסופו, מסביר שלרמב"ם המחילה מועילה מדין "הריני כאילו קיבלתי", והוא מיישב בזה איך מועילה המחילה גם אם עוד לא תבע הלווה את המלווה, שאז עדיין אין חיוב על המלווה, לדעת ת"ז, חו"מ, ט, א (ראה עמ' 795, במילואים להערה 91, בשם קצות החושן), וכן לרשב"א המובא בנימוקי יוסף, בבא מציעא לד ע"א (בדפי הרי"ף), שיש רק מצווה על המלווה להחזיר, ולא שייכת מחילה על מצווה, ובכל זאת נפטר מטעם "הריני כאילו קיבלתי". כמו כן, חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, מסביר שאף שלרוב הפוסקים חיוב החזרת ריבית היא רק מצווה, מועילה מחילת הלווה עליה ואינו יכול לחזור בו, אף שלא שייכת בזה זכייה בקניין כמו בחוב רגיל שהחייב זוכה בו כשנמחל – מפני שהמחילה היא כאמירת "הריני כאילו קיבלתי".

ז. גם שער משפט, ט, ס"ק א, מסביר שהמחילה מועילה בתור קבלה, וזאת גם במחילה מכללא, שהלווה אינו תובע את המלווה, מה שמלמד שמסתמא מחל (ראה בשמו בשער אהת-עשרה, במילואים להערה 349, אות ז). והוא כותב שלכן גם אם לא תבע הלווה את החזרת הריבית, המלווה אינו חייב מלקות, מהטעם שרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, ג, כתב שאין לוקים על ריבית, מפני שניתק לעשה, שהרי הלווה יכול לתבוע אותה בבית דין, וגם במחילה, הוא כאילו נתן. כך כתב גם פסקי מהרי"ץ (צאלח), חו"מ, סימן ת, בארות חיים, הערה רלב (עמ' קלח), בדעת נתיבות המשפט, ט, ס"ק ב.

ח. גם שער משפט, ט, ס"ק א, בבא מציעא, סימן כא, אות א, מסביר שהמחילה תקפה מפני שהלווה מחשיב זאת כאילו קיבל את הריבית חזרה. הוא כותב כך בדעת השלחן ערוך, שפסק (עמ' 93, הערה 91) שהמחילה תקפה, אף שלדעתו חובת השבת הריבית אינה חיוב ממוני, שלכן פסק שו"ע, יו"ד, קסא, ה, שאין יורדים לנכסי המלווה כדי לגבות ממנו מפני שהחיוב הוא רק מצווה ולא חיוב ממוני, ואם כן אי אפשר להסביר בדעתו כהסבר במילואים להערה 91, בדעת הרמב"ם, שהמחילה תקפה מפני שהחיוב הוא חיוב ממוני. הוא מסביר שאף שהחיוב הוא לכפרה, מועילה מחילה, כיוון שהכפרה תלויה בקבלת הלווה, כיוון שהממוני היה של הלווה לפני כן – ראה בשמו במילואים להערה 433. הוא מוסיף שאף שחיוב השבת הריבית נלמד מהפסוק "וחי אחיך עמך" – החזר לו כדי שיחיה (בבא מציעא סב ע"א), וכאן הלווה לא "חי" מהכסף בשימוש לצרכיו, בכל זאת נחשב ש"חי" מהכסף, כיוון שרואים שקיבל את הכסף, והשימוש שלו בכסף היה שהחזיר אותו למלווה כפי שרצה.

ט. גם עמק יהושע (שפירא), סימן ה (עמ' כה במהד' תרפ"ד, דף כו במהד' תרנ"ו), ובספרו אבי הנחל (שפירא), דרוש י (לו ע"ב), מסביר שבבריית פחות משווה פרוטה, מאחר שמן הסתם מחל הלווה, נחשב כאילו קיים המלווה את מצוות ההשבה.

י. גם לבוש מרדכי, בבא מציעא, סימן כח (סו ע"ד), מסביר שהרמב"ם סובר שמחילה היא כאילו קיים את חיובו להשיב את הריבית, ועקר את הלאו על ידי מחילתו, מפני שכל חיוב שהוא לטובת האדם, הוא כאילו נתקיים בפועל אם רצונו שייחשב כך.

יא. כמו כן, דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא צד ע"ב, אות רסג, עמ' תלח, מעלה אפשרות שמחילה נחשבת כאומר "הריני כאילו קיבלתי", ולכן המלווה נחשב כאילו כסף הריבית אינו בידו, ולכן אינו עובר בשום איסור. אבל הוא אינו כותב כך כדי להסביר את דעת הרמב"ם.

יב. גם טוב טעם ודעת, בעמ' 796, במילואים להערה 92, וחסד לאברהם בעמ' 799, במילואים להערה 94, מסבירים שהמחילה מועילה מטעם "הריני כאילו קיבלתי".

להערה 107

א. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו (ד"ה ועוד אם), ומתנה יהודה (קצין), דף ב ע"ד (במהד' תקס"ג), כותבים שהקהל יכול למחול על המס, ואינם מוזכרים קניין.

ב. דעות חולקות: שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב (ד"ה אמנם מדקדוק), כותב שהראב"ה, המובא בשו"ת מהרי"ק, שורש קפ, בסופו, שסובר שטובי העיר יכולים לעשות רק דבר שהוא לתגנת הקהל, חולק על הר"ש, שהרי מחילה אינה לטובת הקהל. אבל נראה שתורת חיים מתכוון רק למחילה בלי תמורה, כפי שהיה בנידונו, והיא אינה מועילה לפי הראב"ה גם אם עשו קניין, אבל מחילה בתמורה, כגון שמוחלים על מסים עתידים תמורת סכום גדול המשולם מראש, היא לטובת הקהל, ולכן היא מועילה בלי קניין אף לדעת הראב"ה.

ג. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סד, כותב שמדין התלמוד לא מועילה מחילת הקהל על מס, מפני שהיחיד אינו חייב לקהל אלא היחיד והקהל חייבים לשלטון הנכרי, כפי שכותב שו"ת הרא"ש, כל לו, סימן כד; ומה שכתב הרא"ש שמועילה מחילה הוא על מה שכבר פרעו לשלטון, והם יכולים למחול לו על זכותם לתבוע ממנו מה שפרעו לשלטון; ואף שבשעה שמחלו עדיין לא פרעו לשלטון, בכל זאת מועילה מחילת הקהל לעניין זה שלא יוכלו לתבוע ממנו אחרי שפרעו. והוא כותב שמועילה מחילת מס עתידי רק מכוח מנהג. גם אביו של המחבר, בתשובתו שם סימן סה (שסופה נדפס שם דף עב ע"ד-ע"ג ע"א), כותב שמועילה מחילת מס עתידי רק מכוח מנהג,

מילואים לשער שלישי

ומחילת מס על העבר מועילה מעיקר הדין. שו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קנו, כתוב שדברי משפטים ישרים הם נגד כל הפוסקים, ואילו ראה את דברי הפוסקים האחרים היה חוזר בו. ד. בשאלה איך מועילה מחילה על מסים עתידיים, לאור הכלל שאין תוקף למחילה על זכות עתידית, ראה שער רביעי, עמ' 195-199. בדברים שיוואב שם יש גם כדי להסביר את אופן פעולת מחילת המס בכלל.

להערה 111

א. ראנ"ח, חלק ב שם (ד"ה איברא), ושו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז (ד"ה ולדעת), כתובים שמתעם דברי הרא"ש, אכן מחילת מס אינה תקפה בתור מחילה, אלא משמעותה היא שהקהל מתחייב לפרוע את חלקו בחיוב למלך. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (צט ע"ג), מסביר שהתחייבות הקהל תקפה מפני שמעשה של רבים חל בלי קניין. אבל שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה, דף קכג ע"ד). כתוב שדברי הרא"ש אמורים רק במס המוטל בסכום קצוב על כל אחד, שבזה שייך לומר שכולם חייבים למלך, מה שאינו כן במסים המוטלים על הציבור בסתם. כמו כן, בתשובה בפרי האדמה, הלכות שנינים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו (ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח), כתב שהרא"ש מדבר על המס הקצוב המוטל על כל אחד למלך, אבל במסים המוטלים על הציבור בסתם, המחילה אינה התחייבות הקהל לשלם במקומו, אלא מחשיבים את רכושו כממון הפקר שאינו חייב במס.

ב. ראנ"ח, חלק ב שם, מוסיף (בד"ה ועוד נראה), שאם מחלו לו תמורת סכום כסף, הוא פטור ממס, לא מטעם מחילה, אלא אם קיבלו את הכסף שהוא כפירעון חובותיו במס, ואמרו שזה שיעור המס שהיה חייב לשלם לולא המחילה. ג. הוא מוסיף (בד"ה ומעתה נבוא), שאם כתבו בשטר המחילה שקיבלו את הדבר עליהם באלה ובשבועה, מכוח זה המחילה תקפה גם אם אינה תקפה מן הדין.

להערה 112

א. שו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כא ע"א), עוסק באנשים שרבני העיר פטרו אותם ממס תמורת תשלום מופחת, ופוסק שהמחילה תקפה, מפני שגם אחרי מות הרב, המשיכו ראשי הקהל לפעול לפי אותה פשרה, מה שמראה שהסכימו לה. אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נח ע"ג), כתוב שטעמו של נשמת חיים הוא שאין הוכחה שהקהל לא הסכים, והעובדה שהרבנים מחלו מוכיחה שידעו שהקהל מסכים למחילה. ב. בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, נידון שטר מחילה שרק שניים מחמשת המורשים של העיר חתמו עליו. ר' אברהם גאטיניו, בתשובתו שם (צא ע"ג), כתוב שמשום כך אין לה תוקף. גם ר' חיים מודעי, בתשובתו שם (צג ע"א), כתוב כך, ומוסיף (בדף צד ע"א) שאין לומר שיתכן שכולם הסכימו ורק שניים חתמו, מפני שאין שום רמז לכך שכולם הסכימו. אבל אחר כך (בדף צו ע"ב) הוא מעלה אפשרות שמנהג אותו מקום היה שדי בחתימת שני מורשים, ואם כן, המחילה תקפה. ר' אברהם מיוחס, בתשובתו שם (צז ע"א), כתוב יש להניח שאשר המורשים הסכימו למחילה אלא שלא הסתדר להם לחתום, והא ראייה, שרבני העיר כתבו שטר מחילה, ובוודאי לא היו כתובים אותו אילו המחילה היתה חסרת תוקף. הוא דוחה (בדף צז ע"ב) את דברי ר"א גטיניו (בדף צא ע"ד) שהרבנים כתבו את השטר מתוך הנחה שכל המורשים יחתמו, וההנחה התבררה כמוטעית, ולכן המחילה בטלה – שהרי אם כן, היו צריכים לכתוב "אם יסכימו המורשים". ר"א גטיניו (בדף צב ע"א) ור"ח מודעי (בדף צג ע"ג) – הסתמכו על דברי אחד מהמורשים שסיפר שהוא התנגד למחילה. כנגד זה, ר"א מיוחס (בדף צז ע"ג) כתב שאינו נאמן נגד הרבנים שהעידו (כאמור) שכל המורשים הסכימו. מחלוקתם הובאה באות לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נח ע"ב-ע"ג).

ג. ר"א גטיניו (בדף צא ע"ד) ור"ח מודעי (בדף צג ע"ד) מדגישים שאם רק רבני העיר מחלו על המס, אין לכך תוקף, בלי הסכמת טובי העיר.

ד. שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן רמו, עוסק במי שחלק מהקהל הסכימו למחול לו על המס, אבל הוא חשש שהקהל כולו יעזר על כך, והם התחייבו כלפיו לפרוע במקומו אם הקהל לא יסכים למחילה; והוא פוסק שהתחייבות זו אינה תקפה אם היתה בדיבור בלבד.

להערה 122

א. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (צג ע"ד, צד ע"ב), מסביר שהרא"ש סובר שבאופן כללי יש ספק אם לפרש לשון סתמית כמכוננת בלי הגבלת זמן או לזמן הקצר ביותר האפשרי (עיין שם שהסביר מה מקור הספק), ומספק מפרשים בצמצום. הוא מסביר (בדף צו ע"א) שאילו הברירה היתה בין לפרש שהמחילה היא רק לרגע אחד ובין לפרש שהיא לעולם, היינו מפרשים שהיא לעולם מפני שאין משמעות למחילה לרגע אחד, אבל היות שמחילת מס נמדדת לפי מועדי גביית המס, שכל מועד הוא יחידה בפני עצמה, אפשר לפרש שהתכוונו למחול רק על גבייה אחת, שהיא משמעותית. הוא מוסיף (בדף צו ע"א) שבלשון סתמית אפשר לומר שמוזה שלא קבע זמן, משמע שהתכוון לעולם, ואפשר לומר שמוזה שלא קבע שזה לעולם, משמע שהתכוון רק לזמן הקצר ביותר, אבל אין סיבה

מילואים לשער שלישי

לומר שהתכוון למשה באמצע. לשאלה מדוע הרא"ש קובע שהמחילה היא רק למס הראשון ולא לאיזו גבייה שיבחר הקהל למחול עליה במשך הזמן, הוא משיב (בדף צח ע"א) על פי עיקרון כללי שהוא קובע, שהמתחייב התחיבות כלשהי לקיים אותה בהזדמנות הראשונה, שאם לא כן, הוא עלול לדחות אותה שוב ושוב ולא יקיים אותה לעולם. הוא מקשר זאת (בדף צח ע"ג) לכך שהמחילה אינה לעולם: מאחר שהיא חלה מיד, יש לפרש אותה בצמצום, בניגוד לתנאי שלילי, כגון "על מנת שלא תצא מהעיר", שמשמעותו שלא יצא לעולם, מפני שהתנאי אינו חל מיד, שהרי אין חובה לקיים את התנאי. הוא מקשה (בדף צט ע"ב-ע"ג), מדוע כאן אין מפרשים שהתכוונו לעולם, ואילו במחילת חיוב להישבע (להלן ליד ציון הערה 477) מפרשים שהיא לעולם? הוא מיישב: (א) לעניין שבועה, אם נפרש אותה בצמצום, תהיה מחילה לרגע לבר, שהוא חסר משמעות, ולא ייתכן שהתכוונו לזה, ולכן מוכרחים לומר שהתכוונו למחול לעולם, אבל כאן, אפשר לפרש שהתכוונו למחילת המס הראשון, שהיא משמעותית, ולכן מספק מפרשים כך. (ב) מחילת שבועה חלה רק כשהנתבע יתחייב להישבע, והיות שאינה חלה בהחלט, היא כמו תנאי שלילי, שמשמעותו לעולם, כאמור; ואילו כאן הרא"ש עוסק בקהל שמחל אחרי שחל חיוב, ולכן אין סיבה לפרש שהתכוונו למחילה לעולם (יש להעיר שלפי הסבר זה, מחילת מס לפני שנתחייב מתפרשת כמחילה לעולם); או שהרא"ש סובר שמחילת מס נחשבת מעשה חיובי, מפני שהקהל מתחייב לפרוע במקומו לשלטון, כמו שכתב הרא"ש (ליד ציון הערה 110) שהיחיד והקהל חייבים לשלטון.

ב. משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ח, דף מו ע"ג (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צו ע"ג), מעלה ספק, האם פוסקים (מספק) שהפטור היה רק לשנה אחת, גם במצב שהקהילה לא טענה כך. שו"ת דבר משה (אמרי"ל), יו"ד, סימן מו (עו ע"ד), כותב שבכגון זה אין טוענים טענה זו לטובת הקהל. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (קא ע"ג), מביא את שתי הדעות.

ג. הבחנות שונות: שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, בסופו, כותב בדברי הרא"ש אמורים רק במחילה בחינם, אבל אם מחלו לו תמורת סכום קצוב שפירותיו ימשו לחשולם המס מדי שנה, המחילה תקפה לעולם. לעומתו, שו"ת תורת אמת, סימן מח, כותב שאין הבחנה זו חזקה דיה כדי להצדיק להפסיד ממון מהקהילה. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג, בסופו, כותב שראנ"ח מסכים שאם מצב הקהילה הידרדר ונוקק לכסף, המחילה אינה ממשיכה לעולם. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (קא ע"ד), כותב שדעת תורת אמת היא דעת יחיד. שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח, דף קיז ע"ד, מביא את שתי הדעות. דרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעז ע"א), מסביר על פי הראנ"ח את הפוסקים בעניין מה ששאל אמר (שמואל א' יז, כה) שמי שינצח את גלית: "ואת בית אביו יעשה חפשי בישראל", כלומר יהיה פטור ממס. דוד שאל (פסוק כו) "מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הזן והסיר חרפה מעל ישראל כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים", והתכוון לשאל כמה זמן המס מחול לו, שכן עקירת יצחק, שער טו, כותב שלא מגיע לו שכר רב שהרי אפילו חלש יכול להרוג את גלית מפני שה' עוזר לו, ולכן זה לא כמו מחילת מס תמורת תשלום שהיא לעולם, שהרי הריגת גלית אינה דבר גדול, שהרי ה' עוזר. וענו העם "ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו", כלומר המחילה היא לעולם כיוון שאמר "לביית אביו", ותוספות, עירובין טו ע"ב (ד"ה על מנת), כתבו ש"בית אביו" משמע גם יוצאי חלציו. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תקסב, עושה הבחנה דומה, על פי מגיד משנה, הלכות אישות, ז, א, הכותב שתנאי שלילי סתמו לעולם, ובתנאי חיובי, די בזמן קצר; והרי מחילת המס היא שלילית, שהקהילה מוותרת על הזכות ליטול ממנו מס, ולכן ויתור זה קטן, די בזמן קצר; אלא שאם כנגד זה התחייב היחיד לתת סכום קצוב כל שנה, הרי התחייבותו אין סתמה לעולם שהרי היא בקום ועשה, ולכן הוא יכול לחזור בו אם ירצה (כגון שהמס השנתי שהיה צריך לשלם נמוך מהסכום הקצוב שהתחייב לתת), ואין זה צודק שהוא יוכל לחזור בו ואילו הקהל לא יוכל לחזור בו לעולם, ולכן המחילה תקפה רק לשנה אחת; ואילו אם היחיד נתן סכום קצוב מראש, שאינו יכול לחזור בו, נשאת מחילת הקהל במצבה הסתמי, שהיא לעולם.

ד. דרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעז ע"ג), וחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (קב ע"א), כותבים שגם לדעת הרא"ש, אם הקהל עשו חרם לא לתבוע מס ממישהו, הוא פטור לעולם, מפני שלרא"ש יש ספק האם סתם משמעותו לעולם או מעט זמן, וכאן זה ספק איסור, שהולכים בו לחומרא. הם מסבירים בכך מדוע שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמה (ד"ה תשובה), פסק שמחילת מס משמעותה לעולם – מפני שבנידונו עשו חרם לא לתבוע מס. כמו כן, שו"ת דבר משה (אמרי"ל), יו"ד, סימן מו (עז ע"א), כותב שאם הקהל נשבע לא לגבות מס ממישהו, הוא פטור לעולם בגלל ספק איסור, והסיבה ששו"ת תורת אמת, סימן מח, פסק שהמחילה היא רק לפעם הראשונה אף שהיתה שבועה, היא מפני שמי שטען לצמצם את המחילה לא נשבע. אבל חקרי לב שם (קב ע"ב) דוחה את דבריו, שהרי מהרש"ך שם עוסק במקרה כמו תורת אמת, שעברו שלושים שנה, ובכל זאת החמיר מספק, ועוד שחיוב שבועת טובי העיר מחייב את כל בני העיר וגם את מי שנולד אחר כך. דרכי הים נוקט שתורת אמת סובר שלדעת הרא"ש, גם במקום שיש שבועה, פטור מהמס רק שנה אחת.

ה. שו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן יד (ד"ה היוצא), קובע כלל פרשני, שבשלשון שלילית, בסתם המשמעות היא לעולם, אבל בלשון חיובית, בסתם די בפעם אחת – עיין שם בהוכחתו לכן. ועל פי זה הוא כותב שאם אמרו בלשון שלילית, כגון "לא ישלם מס", הוא פטור לעולם, מפני שאם ישלם פעם אחת כל חייו, הוא נגד

מילואים לשער שלישי

כתבם או אמירתם, שאמרו או כתבו שלא יתן והוא נתן; ורק אם אמרו או כתבו לשון חיובית, כגון "שיהיה פטור" ממס, די בפעם אחת, אף שהעניין הוא שלילי, שלא יתן מס, כמו שכתב מגיד משנה, הלכות אישות, ז, א, לגבי התנאי "על מנת שישתוק", שאף שהכוונה היא שלא ימחה, סתם אינו לעולם כיוון שאמר בלשון חיובית.

ו. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (קא ע"ג), כתב שלדעת הרא"ש, גם אם לא גבו ממנו מס כמה שנים, אין זה מראה שהמחילה היתה לכמה שנים, אלא הקהל יכול לומר "מחלתי מרצוני אף שלא הייתי חייב" או "טעיתי", שהרי בנידון הרא"ש, השאלה נשאלה אחרי שפטרו אותו כמה שנים ובכל זאת פסק שהמחילה היא רק לשנה הראשונה. אבל הוא כותב שלהלכה, יש לפסוק שזה מראה שהמחילה היתה לכמה שנים, והיות שאינה רק לשנה אחת, היא לעולם, מפני ש"איזה זמן תתן לו?", ואין הלכה בזה כרא"ש, מפני שהרא"ש הוא יחיד והוא מסופק (ראה בשמו להלן, אות י), ו"הבו דלא לוסף עלה", לפסוק כמותו גם בנקודה זו.

ז. שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח (קטו ע"א-ע"ב, קיח ע"ג), עוסק בקהילה שתיקנה תקנה שעשירים אינם צריכים לשלם מס על רכוש מעל סכום מסוים, והוא מגדיר זאת כמחילה הודית של כל הקהל, כיוון שכל אחד יודע שייתכן שהוא יתעשר וירויח מהתקנה, והוא כותב שהיות שכל בני הקהל הננים ממחילה זו, היא תקפה לעולם, שלא כבנידון הרא"ש, שרק הנמחל נהנה. הוא כותב (ברך קטו ע"ג) שאין צורך במחילה, כיוון שהתקנה טובה לכולם, שהרי גם מי שעשיו עני יכול להיות עשיר בעתיד.

ח. דעה חולקת: שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמה (ד"ה תשובה), עוסק בקהילה שקיבלה עליה בחרם שלא לתבוע מס מ"אנשי רומניא", והוא כותב שהיות שקיבלו זאת בסתם, הקבלה מחייבת אותם לעולם. ר' אברהם גאטניו, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צב ע"ג, כותב שבגלל המחלוקת, הפטור מוגבל לשנה אחת כדעת הרא"ש, כיוון שהקהל נחשב מוחזק. אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נט ע"ד), מעיר שלפי זה, אם מי שמחלו לו מוחזק, מספק המחילה היא לעולם, כדעה שסתם משמעו לעולם.

ט. שו"ת בני חיי, חו"מ, חלק י, סימן קו (ד"ה ובהכי ניחא), כותב שלדעת מגיד משנה, הלכות אישות, ז, א, המחילה היא לעולם, כפי שכתב לגבי קיום תנאי. אבל נקודה זו אינה מופיעה בנוסח אותה תשובה שנדפסה בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח, דף קמב ע"ד.

י. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נב (קא ע"א), כותב שאין הלכה כרא"ש, כיוון ששו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה (הובא בב"י, אה"ע, סימן קיד), ותשב"ץ, חלק ג, סימן ק, סוברים שהתחייבות סתמית מחייבת לעולם. הוא מוסיף שאף אי אפשר לטעון "קיים לוי" כדעת הרא"ש, כיוון שהוא דעת יחיד, והסיבה שהרמ"א פסק כרא"ש היא מפני שלא ראה את התשב"ץ, וחשב שזו מחלוקת רק בין הרא"ש לרשב"א, והיות שזה ספק שקול, פסק לטובת הקהל שהם נחשבים מוחזקים, אבל כיוון שאנחנו יודעים שהתשב"ץ סובר כרשב"א, אי אפשר לומר "קיים לוי" כרא"ש. עם זאת, הוא כותב שהיות שהרמ"א והסמ"ע, קסג, ס"ק מ, פסקו כרא"ש, אין להוציא ממון מספק, והוא מסיים (ברך קא ע"ג) שיש לפשר.

יא. במעשה שנידון בשו"ת בני אברהם שם, הרב כתב בשטר המחילה שהמחילה היא לעולם. בכל זאת, ר' אברהם גאטניו, בתשובתו שם (צב ע"ג), כותב שייתכן שהקהילה מחלה בסתם, והרב כתב שהוא לעולם מפני שסבר כחידושי הרשב"א, גיטין עו ע"א, שלשון סתמית משמעותה לעולם (אבל שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג, בסופו, כותב שגם לדעת הרשב"א, כאן המחילה היא רק לשנה אחת – עיין שם להסברו). אבל ר' אברהם מיוחס, בתשובתו שם (צב ע"ב), דוחה את דבריו, בטענה שהיה אפשר לומר כך אילו היו באים לדרון אחר כך על פי השטר, אבל בשעה שבאים לפוטרו, הרב היה צריך לשאול את טובי העיר אם המחילה הוא לעולם; ומכאן ברור שהרב ידע שהמחילה היא לעולם.

יב. פרשנות מצמצמת אחרת: שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ד-קכד ע"א), מביא שעשו רבני וגבירי שאלוניקי "הסכמה", שכל מי שירצה לצאת מן העיר, יכול, ויהיה פטור ממסים; והוא כותב בשם משא מלך, חלק ב, שער ג, משפט ב, שהמחילה היא רק לשנים הבאות, אבל היוצאים חייבים במסי שאלוניקי שנתחייבו בו עד שעת הפטור. גם בתשובתו בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קמ ע"א), כותב ר' חיים כבונשתי שהם חייבים בכל מה שהיו חייבים עד אז, ונפטרו רק מהשנים הבאות. מצד שני הוא כותב שמי שיצא לפני שנתחייבו הרשות, פטור ממס מכאן ואילך, ואין אומרים שיש לחייבם כיוון שיעציאתם אילצה את הקהילה למחול, כדי למשוך אנשים אחרים לעיר במקומם – אין אומרים כך, מפני שאילו בני הקהילה התכוונו לזה, היו צריכים להתנות שמי שיצא קודם חייב, ודברים שבלב אינם דברים.

יג. שו"ת תורת אמת, סימן מח, מפעיל בנידונו באופן קיצוני את העיקרון של הרא"ש, שמפרשים בצמצום את הפטור ממסים. בנידונו, הקהל פטר רכוש מסוים ממסים "מעתה ועד עולם", "בכל עת ובכל זמן", גם אם יעשו "עריכה" (הערכת הרכוש של כל אחד מבני הקהילה כדי לחשב את המס שעל כל אחד לשלם) כדעה; ובכל זאת הוא כותב שלפי משמעות השטר, אין יעשו עריכה פעמיים, יוכלו לגבות מסים מאותו רכוש בפעם השנייה, וכן אם תהיה עריכה כוללת של כמה קהילות, יוכלו לגבות. הוא כותב, בד"ה נמצא דבנ"ד (הובא באש דת (אלפנדר), פרשת דברים, בסופו, ובדרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין, דף קעג ע"ד) שבגלל לשון "מעתה ועד עולם"

מילואים לשער שלישי

פטור לשנה נוספת – שנתיים. אלא שלמעשה הוא פוסק לטובת הנישום, כיוון שנכתב בשטר "כל הלשון מכל הכתוב פה יוכן תמיד לזכות היורשים ואפי' באפי רחיקי".

יד. מחילה עם חרם: שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט, עוסק באישה שהקהל פטרו אותה מלשלם מס, והטילו חרם על מי שיחבט ממנה מסים, ואחר כך טענו שהמחילה הייתה רק על מסים שהתחייבה בהם בעבר, ולא על מסים עתידיים. הוא פוסק שבגלל החרם, יש ספק איסורי, האם אפשר לגבות ממנה מסים בעתיד, ומספק אין לגבות ממנה. כמו כן, בתשובה בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו (ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח), כתב שאם חזקו את המחילה בחרם על מי שיגבה מס מהנמחל, הקהל אינו יכול לומר שהמחילה מתייחסת רק לחובות העבר.

להערה 128

א. אבל משא מלך, חלק ג, שער ב, משפט ח (דף לא במהד' תס"א, עמ' קיח במהד' תשמ"ט), כותב שגם לרשב"א המס הוא על הנכסים, ובכל זאת הציבור יכולים לומר שפטרו אותו ולא את יורשיו. כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגות בית יוסף, אות קר, מסביר שצריך לפרש כך את הרשב"א, מפני שמדבריו במקומות אחרים מוכח שהמס מונח על הנכסים – עיין שם למקורות שציין. אבל חקרי לב דוחה הסבר זה – עיין שם.

ב. דעה חולקת: ריטב"א, כתובות שם, כותב (גם בשם רבו – הרא"ה) שגם היורשים פטורים, בנימוק שמחילת מס היא על הנכסים ולא רק לאדם.

ג. נודע ביהודה שם כותב שהריטב"א מדבר רק במי שפטרו אותו בגלל טובה שעשה לקהל, ונחשב כאילו פרע את המס בטובה זו שעשה, ולכן גם יורשיו פטורים. עולה מדבריו שהריטב"א מסכים שאם מחלו לו בחינם, יורשיו חייבים.

להערה 154

א. ראה שער שני, עמ' 61, ליד ציון הערה 130, בשם מהרי"ט, על מקרה מיוחד שעלתה בו השאלה האם המשכיר התכוון למחול על דמי השכירות. שם השוכר התחייב מראש לדור בבית שנה ולשלם דמי שכירות, וטען שהמשכיר מחל לו על חיובו, כך שהוא פטור על דמי השכירות אם יעזוב את הבית.

ב. דעה חולקת: שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפא ע"א (הובא בשו"ת בני בנימין, חו"מ, סימן ב, דף ז ע"א, ובשו"ת זכות אבות, סימן כח), כותב שאי אפשר למחול על דמי שכירות, מפני ששכירות היא מכר ליומה. אבל המגיה בשו"ת יאודה יעלה (קובו), חו"מ, סימן יא, כותב שדרכי נעם לא דיבר על מחילת דמי שכירות לזמן שדר בבית, אלא על הזמן שלא דר בו, מהתקופה שהוסכמה מראש.

ג. שו"ת זכות אבות, סימן כח (הובא ברוח חיים (פאלאג''), חו"מ, שיב, ס"ק ו, ובשו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב, עמ' שעז), כותב שגם לדעה זו, הרי אם השוכר עזב את הבית ושכר בית אחר על סמך דברי המשכיר, המשכיר אינו יכול לחזור בו ממחילתו, מפני שאין זה הוגן שהשוכר יצטרך לשלם דמי שכירות על שני בתים. הבאנו את דברי זכות אבות בעמ' 647.

ד. שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב (עמ' שעז), כותב שהשוכר יכול לומר "קיים ליי" שהמחילה חלה.

ה. ראה שער חמש-עשרה, עמ' 647, ובמילואים שם, עמ' 1280, בעניין מחילת שוכר על זכות השכירות יחד עם מחילת המשכיר על דמי השכירות. וראה שער רביעי, עמ' 203, ליד ציון הערה 322, על השיקול שזו מחילת זכות עתידית.

ו. על מחילת משכיר על דמי השכירות ראה חוק לישראל, שכירות ושאלה, עמ' 19, הערה 66.

ז. אם המשכיר מחזיק "שטר ביטחון": ר"א הורביץ, בפד"ר, כרך יז, עמ' 74, כותב שאין תוקף למחילת דמי השכירות אם המשכיר החזיק "שטר ביטחון", שבכך הכסף נמצא בידו. ר"ש דוכובסקי, שם, חולק על כך בנימוק שאי אפשר לגבות ב"שטר ביטחון" בלי דיון.

להערה 184

א. כמו כן, שו"ת פני אהרן, יוד"י, סימן כה (נח ע"ב), כותב שאם מישהו "קנה" מבני הקהל את הזכות להוליך את ספר התורה מההיכל לחיבה מפסח עד סוכות, ובסוכות לא מכרו את הזכות שוב כמנהגם אלא הניחוהו בידו, ולא שילם כסף נוסף – יכולים למחול על חיובו לשלם, בלי קניין.

ב. אבל שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב (עמ' שעז), כותב שקונה קרקע שעשה קניין חזקה ולא שילם, והמוכר מחל לו על התשלום ואמר לו שיצא מהקרקע ויחזיר את הקרקע, הרי גם אם יצא הקונה מהקרקע, לא חלה מחילת המוכר על הכסף עד שהקונה יקנה למוכר את הקרקע, מפני שמחל רק על דעת שיקבל את הקרקע.

להערה 193

א. אם מוסיפים, שגם אין לומר שהבעל מוחל לה על ממון הכתובה, שהרי כשמחלה האישה על הכתובה אם לא תעלה לארץ ישראל, ולא עלתה לארץ ישראל, הבעל זכה בה, והוא מוחזק בנכסים, כאמור בכתובות פג ע"א, שנכסי אשתו הנשואה נחשבים ביד הבעל, ולכן לא תועיל מחילת הבעל לאישה, שהרי אי אפשר למחול על דבר שהוא ביד המוחל (כלומר, על דבר בעין, שזו מחילת בעלות – ראה שער ארבע-עשרה). עוד נימקו, שהיות שנמחל שעבוד הכתובה, ונעשתה שטר שנמחל שעבודו, לא ייתכן שבאמירה בלבד, בלשון גרועה, תחזור הכתובה

מילואים לשער שלישי

לאיתנה אחרי שנמחל שעבודה. כך כותב שו"ת הרר"ז, חלק א, סימן ססד, שאישה שמחלה על כתובתה וחזרה בה, והבעל רוצה להתזיר לה את זכותה, צריך לכתוב לה כתובה חדשה, מפני שזה שטר שנמחל שעבודו. ב. הם נוקטים שהיא מחלה ב"לשון חיוב", וכונתם אינה ברורה.

להערה 198

א. כלפי נימוקה של הדעה הראשונה, שלא מועילה מחילה על דבר שנמצא ביד המוחל, הם משיבים שכאן המחילה אינה על הנכסים אלא על עיקר החיוב, היינו על עצם המחילה.
ב. שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון), עוסק בשותפים בזכות לגבות מכס ("אורנדא"), שמחלו חלק מהם לשותף אחד, ואחר כך המשיכו לעסוק, וקיבלו תשלומים מסוחרים בידיעת אותו שותף. הוא פוסק שבשתיקתו הראה שחזר ומחל להם (מכללא) על מחילתם, וחזרו וקנו בשותפות על ידי מה שעסקו יחד. הרי שהוא נוקט שמועילה מחילה על מחילה. אבל דבריו קשים, שהרי אם המחילה נמחלת, השותפות קמה לתחייה, ומדוע היה צריך לומר שחזרו וקנו בשותפות על ידי שהמשיכו להתעסק יחד? לכן נראה שמה שכתב שמחל על מחילתו הוא רק לשון שאולה, לומר שהשותף התחרט על רצונו להפסיק את השותפות, ולא שזו מחילה תקפה, ועיקר טעם פסיקתו הוא שהמשך ההתעסקות יוצרת את השותפות מחדש.

להערה 199

א. כמו כן, אולם המשפט, שלט, י, כותב שפועל יכול למחול על מה שהמעביד התחייב לספק לו אוכל, גם אם עשו קניין על ההתחייבות.
ב. דעה חולקת: משחא דרבואתא, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סב ע"ב), כותב שאם החיוב נעשה בקניין, הוא נמחל רק עם קניין (ראה עיקרון זה בשמו לעניין ערבות, ומה שקשה עליו, בהערה 138, ובאופן כללי, בעמ' 738). הוא מוכיח זאת מהדין שאי אפשר למחול על מכר (אבל ראה בשער ארבע-עשרה, עמ' 551, ששם הטעם הוא שזו מחילת בעלות).
ג. בדומה, שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב, מביא שר"ש אבן צור כתב בגליון השלחן ערוך שלו, בשם ר' יעב"ץ, שבדבר שצריך קניין סודר (נידונו: התחייבות הגוף לעלות לארץ ישראל), כדי למחול עליו צריך קניין.
ד. ייתכן שזו גם כונת שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"א), העוסק במחילה על שטר מינוי של אדם להיות שד"ר, וכתב שלא מועילה מחילה על "שטר אקנייתא" כזה, וזאת על פי דברי שו"ע, חו"מ, עג, יט, שמחילה שייכת רק על חוב כספי. אבל יש להעיר שהשלחן ערוך שם מתכוון לומר רק שאין מועילה מחילה על בעלות.
ה. סוג מיוחד של מחילה על התחייבות: ראובן התרה בשמעון שלא יעשה כך וכך, והמשמעות היא שאם יעשה כך ויקרה נזק כתוצאה מכך, יהיה שמעון חייב לשלם לראובן; ואחר כך התיר לו ראובן לעשות כן. שו"ת מהרש"ד, חלק א, סימן קכח, דן במצב שיש ויכוח עובדתי אם באמת ביטל את ההתראה, והשאלה היא האם טענת מחילה פוטרת. משמע שפשוט שיש תוקף לביטול ההתראה. אבל מהרש"ך לא קרא לזה "מחילה". יש בכך גם הרשאה להיזק (ראה על כך בשער רביעי, עמ' 168), בנוק עתידי מסופק.

להערה 212

א. דרכי דוד (קסל), סוטה כה ע"א, מרחיב בעניין זה: מחילה אחרי סתירה (עמ' רמב-רמד, רמו-רמז, רג); מחילה אחרי סתירה שלא שהתה בה כדי טומאה (עמ' רמח); מחילה על קינוי בית דין (עמ' רמא, רמג); מחילה בית דין על קינוי של בית דין (עמ' רמג); מחילה בלי ידיעת האישה (עמ' רמד, רמו); באומר שאף אם תסתתר אינו רוצה להשקותה (עמ' רמח); אם מוחל מפני שטעה בזה שחשד בה או מפני שנעשה פחות קפדן (עמ' רמו); מחילה שלא בפני עדים (עמ' רמח); מחילה מכללא על ידי זה שבא עליה (עמ' רמח); מחילה להתירה לבעלה או שלא תשתה (עמ' רמח-רמט); שאינו יכול לחזור בו ממחילתו (עמ' רמט); מחילה בפה כשאין לבו שווה לפיו (עמ' רמט); ולכתחילה אין למחול (עמ' רמד).
ב. בדומה, שו"ת עטרת יצחק, סימן קמו, אות ג, כותב לעניין הדין שאישה שעוברת על "דת יהודית", קנסו אותה להפסיד את כתובתה בגלל חוצפתה לבעלה, בתנאי שהתרה בה (שו"ע, אהע"ז, קטו, ד) – שאם מחל לה על ההתראה, לא קנסו אותה. בעניין זה עיין שו"ת בנין עולם, אהע"ז, סימן ט; דרכי דוד (קסל), סוטה כה ע"א (עמ' רמב, רמד-רמה, רמו, רג).
ג. שו"ת מהרי"ק, שורש קסד, כותב שאישה נשואה שוינתה מפני שחשבה שמתור, אסורה לבעלה מפני שהתכוונה למעול בו. לכאורה, אם מחל לה בעלה על כך שמעלה בו, תהיה מותרת לו. אבל כלי חמדה, פרשת נשוא, דף יט ע"ב, כותב שגם אם מחל לה, היא אסורה לו, מפני שבשעת מעשה (לפני שמחל) מעלה בו, וגם אם מראש התיר לה לזנות, נאסרת לו מפני שגם זה נחשב מעילה בו.

א. שו"ת מהר"ם מינץ, סימן ו, כותב על מקום שהיתה לפרנסים זכות מיוחדת לעלות לתורה, שפרנס יכול למחול על זכותו. ¹⁰⁴⁷

ב. מחילת זכות מצווה מכללא: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רט = תשובות מיימוניות, ספר שופטים, סימן ז = מורדכי, בבא בתרא, סימן תקלג (הובא בשו"ת בנימין זאב, סימן רצא), כותב שאם מישהו היה רגיל לעשות מצווה מסוימת, כגון גלילת ספר תורה, ונתנו הקהל לאדם אחר את המצווה, והראשון היה יכול לתת את הסכום המקובל בעד המצווה ואף על פי כן הסכים לתת אותה לאחר, איבד את זכותו, מפני שמחל עליה, וגם אם אין עדים שהסכים, די בכך שלא ערער, ואיבד את זכותו, אם האחר טוען חזקה שיש עמה טענה כגון "ברשותך נתנו לי הקהל"; אבל אם בשעה שניתנה לאחר לא היה לראשון במה לשלם ואחר כך השיג כסף, הוא יכול לחזור ולזכות במצווה. שו"ע, אר"ח, קנג, כב, ורמ"א, חו"מ, קמט, לא, מביאים דין זה בלי לומר שהוא מחילה; וביאור הגר"א בסימן קנג נימק שמחילה אינה צריכה קניין.

ג. שכן מצווה: אדם יכול למחול על השכר שהוא אמור לקבל מהקב"ה בגלל עשיית מצווה. צנפת פנעה, השמטות להלכות תלמוד תורה, ה, יא (נדפס בספר הפלאה, דף נד ע"ד) = כללי התורה והמצוות, חלק ב, מערכת מ, סעיף כח (הובא בבית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' נא), מסביר בכך מדוע אין כופים לקיים מצווה שמתן שכרה מפורש בתורה (חולין קי ע"ב) – מפני שהאדם מוחל על השכר, כלומר, הוא בוודאי יודע שיש שכר ובכל זאת אינו רוצה לקיים את המצווה, ומכאן שהוא מוחל על השכר, ואם כן אין סיבה שאנחנו נדאג לו יותר משהוא דואג לעצמו. ראה על כך בעמ' 1047.

ד. אבל שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כ ע"ד), כותב שאדם אינו יכול למחול על חלקו לעולם הבא. הוא מנמק (בדף כא ע"ב-ג) שזו מחילה על בעלות שאינה מועילה (כפי שרואה בשער ארבע-עשרה), כיוון שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, ואפילו ריקנים מלאים מצוות כרימון; הזכות כבר קיימת אלא שמחוסר זמן, ולא צריך שבטילה מעשה, אלא שאם יחטא, יפסיד, וקרוב לוודאי לא יגיע למידות של אלו שאין להם חלק לעולם הבא, ואדם ראוי לקבל כל שעה את עולם הבא, ולכן אינו יכול למחול עליו כמו שמתעם זה אינו יכול למחול על ירושת אשתו כשהיא נשואה (ראה שער רביעי, עמ' 226); ואף על פי שזה יבוא לו רק אחרי מותו, לא נחשב מחוסר מעשה, כמו שלעניין סילוק מירושת אשתו הנשואה אינו נחשב מחוסר מעשה. מצד שני הוא כותב (בדף כא ע"ד) שלדעת רבנו חננאל (שנביא בשער רביעי, עמ' 224), שלא מועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה, מפני שלא באה לעולם, גם כאן שאין לו עדיין שום זכות בעין בעולם הבא, לא יועיל סילוק. עוד הוא מנמק (בדף כב ע"א), שעולם הבא דומה לירושת אב, שלא מועיל סילוק ממנה, מפני שאינו תלוי במעשה זה האדם, אלא ה' נתן אותו לזרע ישראל, ורק אם חטא הפסיד אותו. עוד נימק על פי תוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכו'), שכתבו שלא מועיל סילוק של אישה משעבוד כתובתה על נכסי בעלה, מפני שהשעבוד חזק, שכן גם אם הבעל ימכור אותם, יכולה לטרוף מלקוחות (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 1271), כלומר שלכן זה כמו מחילת בעלות שאינה תקפה, וגם בעולם הבא, כיוון שה' אינו יכול (כביכול) להעביר חלקו של אדם זה לאחר, לא מועיל סילוק. הוא כותב (בדף כב ע"ב) שאמנם לפי ר' יונה, המובא בשער רביעי, עמ' 226, הסובר שבעל יכול להסתלק מנכסו מלוג שעתידיים לבוא לו בירושה אפילו אחריו גישואין, מועיל סילוק מעולם הבא, אבל זו דעת יחיד. אבל אחר כך הוא כותב (בדף כו ע"ג) שאף שהעולם הבא ישנו בעין, הרי יש אומרים שמחילת בעלות תקפה (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 603), ועוד, שאיננו יודעים את מהותו של עולם הבא, כלומר שיתכן שאינו בגדר חפץ.

ה. עם זאת, הוא כותב (בדף כב ע"ב) שעל השכר שהוא עתיד לזכות בו על ידי מצוות שיעשה בעתיד, הסילוק חל, כיוון שאין זאת מחילת בעלות. אבל לעניין זה הוא מעורר את הבעיה שאין מועילה מחילה על זכות עתידית (ראה שער רביעי). לגבי מי שלעשה עבירה שבגללה אין לו חלק לעולם הבא, ואומר שאם יזכה לחלק בעולם הבא על ידי שיעשה תשובה, הוא מסתלק ממנו, הוא כותב (בדף כב ע"ב-ג) שלפי השיטה (בשער רביעי, עמ' 213) שלפני האירוסין לא מועיל סילוק הבעל מנכסי אשתו מפני שאין לו שייכות מנכסי האישה, הסילוק כאן לא מועיל מפני שהוא מסתלק בשעה שאין לו שייכות, שכבר איבד את עולמו, ואילו לפי מהר"ם שסובר שמועיל סילוק לפני אירוסין (ראה עמ' 911), כאן מועיל סילוק מעולם הבא. הוא כותב (בדף כו ע"א-ב) שלפי מהר"ט (שנביא בשער רביעי, עמ' 190, ליד ציון הערה 239) שמועיל סילוק בלשון טובה מזכות עתידית גם אם אין לו שום שייכות בה, מועיל לומר "לא יהיה לי חלק לעולם הבא", שהיא לשון טובה; ואף שרשב"ם, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה לא), כתב ש"דין ודברים" לא מועיל מפני שמשמעותו "לא יהיה לי חלק" (ראה עמ' 54), אולי זה רק אם אמר סתם "דין ודברים", ומתפרש כנ"ל, אבל אם אמר בפירוש "לא יהיה לי חלק", מועיל; ולפי בני יעקב ובני אהרן (שער רביעי, עמ' 942, במילואים להערה 606) שלשון תנאי מועילה גם בדבר שלא בא לעולם, מועילה לשון תנאי, כגון "אם אגרש לא יהיה לי חלק לעולם הבא"; ואף שבתי כהונה הסביר בדעתם (ראה שם), שעניין התנאי הוא כאומר "אעשה לך טובה אם תעשה כך וכך", וזה לא שייך כאן, מכל מקום זה לא גרוע מתנאי שאדם מתנה על עצמו אף כמה שאינו טובה לעצמו, ולשיטה זו אין צורך בתנאי בעצם. הוא מוסיף לנמק, שהסילוק מועיל כאן מפני שנידונו דומה להסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, שהרי יהודי יכול לחזור בתשובה כל יום, ואז יזכה לעולם הבא, ויש לו זכות משעה שנולד או משעה שנורר, שזו מחלוקת בסנהדרין קי ע"ב, אלא שלא הגיע

מילואים לשער שלישי

זמנו; וגם מי שיצא מכלל ישראל ומאבד את עולמו, עדיין יש לו שייכות בו, מפני שבידו לשוב ואז יזכה לעולם הבא, ובסתם אין לחשוש שמא איבד את עולמו, מפני שיש לו חזקת כשרות. עוד הוא מנמק, שהשכר שה' הבטיח נחשב כאילו כבר נתן, שהרי הוא בוודאי יקיים. עיין שם שדן בנידונו, שבעל נשבע שאם יגרש את אשתו, לא יהיה לו חלק לעולם הבא – האם דבריו בטלים מטעם אסמכתא, שהוא מפסיד דבר גדול כעולם הבא, רק כדי לספק את כעסו על האישה, ועוד שהוא בטוח שלא יגיע לזה, שלא יצטרך לגרש.

ו. ייתכן שצפנת פענח ובתי כהונה שניהם מסכימים שמועילה מחילה על שכר מצווה מסוימת, ולא על חלק לעולם הבא באופן כללי.

ז. שו"ת מהר"ש הלוי, יו"ד, סימן יח, עוסק במי שאמר "אם אוכל בשר, לא אזכה לעולם הבא", אבל אינו דן האם מועילה המחילה, אלא האם זה נחשב נדר.

להערה 232

א. תורת חסד מנמק באות ב, שאינה יכולה לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים זו שנתקנה לטובתי", מפני שאפשר לומר כך רק בתקנה שבממון ולא במה שתיקנו חכמים בתורת איסור.

ב. הוא כותב (באות ג) שאף בית שמואל דיבר רק באישה שנשבעה שתקבל את הגט, מה שאינו כן אם רק אמרה בדברים בעלמא שיוכל לגרשה בעל כרחא; ועוד, שלבית שמואל היה נימוק אחר בנידונו – עיין שם.

ג. גם שו"ת קול אריה (שווארץ), סימן פה (פד ע"ב), כותב שגם בית שמואל סובר שאינה יכולה למחול לגמרי, לומר שבעלה יוכל לגרשה בכפייה ממנו, והמחילה מועילה רק כבנידונו, שנשבעה לקבל גט, שהכפייה אינה על ידי הבעל אלא על ידי שבועתה, ואם אינה רוצה לקבל גט, אסור לו לגרש אותה נגד רצונה בכפייה ממנו, אבל הוא יכול לגרש אותה מצד שהיא עוברת על דת, שעוברת על שבועתה.

ד. שתי הדעות מובאות בפד"ר, כרך ז, עמ' 362 = ברכת שלמה (טנא), אה"ע"ז, סימן כא, אות ד. ראה על כך בספר ההתחייבות, עמ' 198–199.

להערה 233

א. סוג אחר של מחילה על חרם הוא בחרם שאדם מקבל על עצמו. תשב"ץ, חלק א, סימן כג (ד"ה ונניח), כותב שחייב ונושה שהסכימו שאם לא יפרע עד מועד מסוים יהא מוחרם, ולא פרע, חל עליו חרם והנושה אינו יכול למחול לו, ורק חכם יכול להיתרו; אבל אם לא קבעו שיהיה בחרם, הנושה יכול למחול לו על זכותו לדרוש מבית דין להטיל עליו חרם בגלל הפיגור, כיוון שהחרם עוד לא חל עליו.

ב. תשב"ץ, חלק א, סימן כג (ד"ה ונניח), כותב שקהילה שתיקנה תקנה בנוסח "קילבנו עלינו בכוח חרם" (בלי לומר "העובר יהיה מוחרם" או "אנחנו מחרימים את בעובר"), יכולה למחול למי שעובר על התקנה, מפני שמשמעות לשון זו היא שיחרימו את העובר, ולא שהוא מוחרם באופן אוטומטי, וכל זמן שלא חל עליו החרם, הקהילה יכולה למחול לו.

להערה 236

א. ברכת שמואל, יבמות, סימן ג, אות ג, כותב שמה שהאב יכול למחול אינו משום שהמצווה קלה, אלא משום שהיות שאינו רוצה, אין זה כיבוד וחסר גוף המצווה. ר' שמואל דוב בלוי, "גורי דחייט עשה לל"ח", בית אהרן וישראל, גל' טז, עמ' סט, כותב בשם ר' ברוך בר לייבוויץ (וכנראה), כוונתו לדברים אלו בברכת שמואל), שמחילת אב מועילה רק אם הוא מוחל על כיבוד מסוים זה, שהיות שעתה אינו חפץ בו, זה בכלל לא נחשב כבוד; אבל אם האב רוצה בכיבוד מסוים, אלא שאינו רוצה להטריח את הבן, או שמוחל מסיבה אחרת, הבן חייב, מפני שזו מצווה בינו למקום, ולא מועילה מחילת האב. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), יבמות ה ע"ב, עמ' כז, דוחה את דברי ברכת שמואל, שכן מיבמות שם מוכח שכיבוד אב הוא מצווה בין אדם לחברו, ואם כן האב יכול למחול על חיוב המצווה עצמה (אבל הוא מדייק מתוספות הרא"ש, בבא מציעא לב ע"א, שעיקרו בין אדם למקום). ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות (מהדורא תניינא) מ ע"א, עמ' רעא, וסנהדרין פד ע"ב, עמ' רעא, דוחה את דברי ברכת שמואל, מפני שמשמע מהגמרא שגם אם האב רוצה כיבוד מסוים ומתכבד בו, הוא יכול למחול, הרי שהמחילה אינה מבטלת את הכבוד אלא את החיוב לקיים את המצווה; והוא מביא ראיה מפירוש המשניות לרמב"ם, פאה, פרק א, משנה א, ור"ש שם, שכתבו שכיבוד אב הוא מצווה בין אדם לחברו.

ב. דרכי דוד (קסל), סוטה לח ע"ב, עמ' תצ, כותב שאף שכיבוד אב נחשב בין אדם למקום לפי רמב"ן, שמות כ, יג (ראה על כך אנציקלופדיה תלמודית, ערך כבוד אב ואם, הערה 50), התורה מסרה את הנאת המצווה לאב ולאם, ולכן הם יכולים למחול עליה (כך נראית כוונתו).

ג. ספר חסידים, סימן תקעג, אומר שמחילת האב מועילה רק בדיני אדם, אבל החיוב עדיין קיים בדיני שמים. כמו כן, פלא יועץ, ערך כבוד אב ואם, כותב שהבן נענש בדיני שמים. ר' מאיר אויערבאך, בהגהותיו לטורי אבן, מגילה כח ע"א, מעיר שבוטמה כתב התוספות רא"ש, בבא מציעא לב ע"א, שגם אחרי שמחל "מצווה איכא"; אבל הוא

מילואים לשער שלישי

מקשה על שניהם, שמקידושין לב ע"א משמע שפטור לגמרי. מרפא לנפש (זילבר), חלק ג, סימן ע, אות י, כותב שחייב בדיני שמים רק אם הוא מבטל את הכיבוד מתוך עצלות, אבל אם הוא מבטלו בגלל טירחה יתירה או צער, פטור אף בדיני שמים, מפני שהקב"ה מסכים למחילת האב.
ד. תוספות, קידושין לב ע"א (ד"ה דמחיל), כותבים שאם הבן לא ידע שאביו מחל על כבודו, ולא כיבד אותו, הוא צריך כפרה, כיוון שהתכוון לחטוא אף שבאמת לא חטא, כאמור בניור כג ע"א, שעל כגון זה צריך כפרה.
ה. שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תקכד, כותב שגם אם האב מחל, המצווה נשאר אלא שאין עונש. ¹²⁰

להערה 238

א. קובץ שיעורים שם כותב שגם אם האב אמר שהוא מוחל על כבודו לעולם, הוא יכול לחזור בו. בני בנימין, עמ' קצה, מביא את דבריו, ונראה כמסכים אתו. והוא כותב (בעמ' קצו) שאין צריך חזרה מפורשת של האב, אלא די בחידוש רצונו, כדי לחייב את הבן בכיבוד. אבל אחר כך כתב שאם האב מחל על כבודו, לא יוכל לחזור בו, מפני שהמחילה היא כאילו קיים את המצווה, כיוון שמחילה היא כקבלה (כשיטה שמחילה היא כפירעון – ראה שער ראשון, פרק רביעי). ייתכן שכונתו היא שאם מחל על שירות מסוים שהבן היה אמור לעשות לו, הבן נחשב כאילו עשה את השירות, והאב אינו יכול לחזור בו; אבל למחרת יוכל לחזור בו ממחילתו ולדרוש את השירות הזה, מפני שכאן נוצר חיוב חדש של כיבוד אב, ולא ייתכן שבכך שמחל פעם אחת, הוא כאילו קיבל שירות זה כל ימיו. ראה הבחנה דומה בעניין כיבוד אב בשער רביעי, עמ' 898, במילואים להערה 309, אות כב, בשם מהר"ם שיק.
ב. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות (מהורא תניינא) מ ע"א, עמ' רעא, מסביר שהסיבה למצווה קיימת כל הזמן, והאב לא מחל על הסיבה המחיבת, ואמנם לדעתו האב יכול למחול על קיום המצווה (ראה בשמו במילואים להערה 236), אבל המצווה אינה נעקרת בוה, ונעקר רק הצורך בקיום, ולכן הוא מתחדש תמיד. והוא כותב שהאב יכול לחזור בו גם לגבי כיבוד מסוים שמחל עליו, מפני שבזמן שהוא חוזר בו יש לו צורך חדש באותו כיבוד.
ג. בני בנימין, עמ' קצז–קצח, מדייק מהרמב"ן המנגמק שלא מועיל תנאי בעונה מפני שהיא עיקר הנישואין ולא ייתכנו נישואין לחצאין (ראה עמ' 821, במילואים להערה 372), מכאן שבכיבוד אב שאין מקום לנימוק זה, יועיל סילוק אף שאין זה חיוב של מומן. משמע מדבריו שהאב לא יוכל לחזור בו. בפשטות, כונתו לסילוק לפני חלות החיוב (כהגדרתו – ראה בשמו ליד ציון הערה 208), ולא ברור האם לדעתו בכל יום מתחדש חיוב של כיבוד אב ויכול למחול לפני חלות החיוב החדש, או שרק אם ימחל לבנו לפני שייולד (או לפני שיגיע לגיל מצוות) ייחשב סילוק, אבל אחר כך ייחשב מחילה שלא מועילה לשיטת ההפקעה.
ד. שו"ת משיב דברים, או"ח, סימן יא, מעלה אפשרות שתוספות, כתובות מ ע"א (ד"ה נתי), סוברים שהאב אינו יכול לחזור בו ממחילתו.

להערה 241

א. פענח רוא, שמות כא, יז (הובא בשו"ת ברכה, יו"ד, רמ, ס"ק ח), כותב שהיות שקיבל התראה, לא מועילה מחילה. בהערות רוא דמאי הסביר, שעדים והתראה, יחד עם פסק בית דין, נחשבים מעשה. נראה שלפי הסברו, מועילה מחילה לפני גמר דין.
ב. תורת האהל (מהר"י תשנ"ג), עמ' פא, נוקט שאינם יכולים למחול אף לפני הבאתו לדין.
ג. מנחת חינוך, מצווה מח, וקנין תורה בשמעתתא, פרשת כי תצא, סימן א, אות ו, כותבים שאם מראש התיר לו לחבול בו או לקלל אותו, אינו עובר. גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלב במהד' תשס"ה), מסביר שאף שההורג מי הרשוה להורגו חייב מיתה, שם הטעם הוא שאיסור הריגה מוטל גם על הנרצח, ואילו בחבלה באביו, אין איסור על האב. אבל שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות י, כותב שדברי מנחת חינוך תמוהים. מהר"ם שיק, על תרי"ג מצוות, מצווה מח, אות ב, כותב שלא מועיל מתן רשות, מפני שכבוד האב הוקש לכבוד ה' (אבל שו"ת שבת הלוי, חלק ה, קונטרס המצוות, סימן כד, אות ב, מקשה על סברתו, הרי מחילת כבוד האב מועילה אף שהוקש לכבוד ה'). אמרי דוד (שליסל), מצווה מז, אות ב, כותב שמתן רשות אינו מועיל, מפני שלא מועילה מחילה על צער הגוף (לדעה אחת, בהערה 388); אבל הוא מעלה אפשרות שאם האב אמר לבנו לחבול בו, הוא נחשב "אינו עושה מעשה עמך" כיוון שאסור לאדם לחבול בעצמו, ולכן הבן פטור על הכאתו. משפטים ישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, עמ' רס, הערה תשיב, כותב שרובי מנחת חינוך נוגדים את דברי השאליות והראב"ד. שו"ת ציץ אליעזר, חלק ה, רמת רחל, סימן ה, אות יא, מדייק מהשאליות שם, ומשויירי ברכה, יו"ד, רמ, ס"ק ח, שלא מועיל מתן רשות מראש. שו"ת שבת הלוי, חלק ב, סימן קיב, אות ד, וחלק ה, קונטרס המצוות, סימן כד, אות ב, כותב שלא מועיל מתן רשות; ובחלק ב שם נימק על פי סברת אור שמח (עמ' 120, הערה 305) שהיות שאסור לאדם לקלל את עצמו, אינו יכול למחול לאחר על קללתו. ברכת אברהם (ארלנגר), סנהדרין פד ע"ב, עמ' רעב, מקשה על מנחת חינוך מהסוגיה שם – עיין שם. לדעות נוספות בשאלה זו, עיין שדי חמד שם, ודבר משה שם, אות שפד.

להערה 253

א. קובץ שיעורים, כתובות, אות קמ, מביא ראייה שאינה יכולה לחזור בה מסירובה, מן הראשונים (במיוחד חידושי

מילואים לשער שלישי

הריטב"א וחידושי הרמב"ן, כתובות לט ע"א) שכתבו (לגבי האונס אישה האסורה לו) שהעשה לשאתה אינו דוחה לא מפני שזה "עשה קל" שהיה העשה יכול להיעקר על ידי מחילתה, ואם נאמר שיכולה לחזור בה ממחילתה, אם כן לא נעקר העשה על ידי מחילתה (גם שערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ז, דף קכב ע"ד, מדייק כך מהרמב"ן). יש להעיר שבכך הרמב"ן לשיטתו, שדייק קובץ שיעורים, כתובות, אות קלו, מחידושי הרמב"ן, קידושו מן ע"א, שאם האב לא רצה שהמפתה ישא את בתו, אינו יכול לחזור בו (אלא ששם מדובר לעניין חיוב המפתה בקנס כשאינו נושאה, וכאן לעניין חיוב האונס לשאתה). עוד יש להעיר שאפיקי ים (במילואים להערה 254) כתב שאף לדעה שיכולה לחזור בה, הרי אם אמרה במפורש שהיא מוחלת לעולם, אינה יכולה לחזור בה, ולפי דבריו נדחית ההוכחה מן הראשונים הנ"ל, מפני שאפשר לומר שזה נקרא עשה קל מפני שיכולה לעוקרו לגמרי על ידי מחילה מפורשת לעולם.

ב. קובץ שיעורים, כתובות, אות קמד (הובא בבני בנימין, עמ' קצה), מביא עוד ראייה שאינה יכולה לחזור בה מסירובה, ממה שכתב תוספות הרא"ש, ב"ב מציעא לב ע"א, שרק חובת האונס לשאת את אנוסתו אינה דוחה לאו (אם היא אסורה לו) מפני שהיא יכולה למאן, אבל מצוות כיבוד אב דוחה (בהווה אמינא) לאו אף על פי שאם מחל האב, פטור הבן, מפני שבמחילתו זו לא ביטל האב את העשה לעולם. משמע שסירוב האנוסה מבטל את חובת האונס לעולם (ושבו), לפי מה שכתב אפיקי ים שאף לדעה האחרת מועילה מחילה מפורשת לעולם, אפשר לומר שזאת כוונת תוספות הרא"ש, ואין להוכיח ממנו לגבי מחילה סתמית, שלא תוכל לחזור בה מהמחילה). גם גן שושנים, חלק ב, חזון נהום, סימן ח (עמ' קנג), מדייק כך מתוספות הרא"ש שם.

ג. גם שערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ז (קכב ע"ד), מוכיח כך מתירוף תוספות הרא"ש. הוא מנסה להביא ראייה בדרך זו גם מתירוצו השני של תוספות הרא"ש, שבכיבוד אב, גם אם האב מוחל, אם הבן מכבד אותו, הוא מקיים מצווה, שביארו שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תקכד, ושו"ת חיים של, חלק א, סימן ה, שכונתו היא שגם אם מחל האב, הרי אם עשה הבן את מה שביקש האב יש לו מצווה – מכאן שאם אנוסה ממאנת, נעקרת המצווה לגמרי. אך הוא דוחה את הראייה, שכונתם היא שכאן נעקרת המצווה כל זמן שהיא עומדת בסירובה, אבל היא יכולה לחזור בה מסירובה. ב"דף קכג ע"א הוא תולה זאת בשאלה האם חובת האונס לשאת את אנוסתו היא ככל מצוות עשה, או שהיא רק כמו חיוב תשלומין להפיס את דעתה, שאם זה רק חיוב תשלומין כחיוב ממון, תוכל למחול מחילה עולמית ככל חיובי ממון, אבל אם זה מצוות עשה, ייתכן שלא תוכל למחול מחילה עולמית, מפני שסוף סוף לא קיים את המצווה.

להערה 254

א. גם נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג (ע ע"א), כותב שהיא יכולה לחזור בה.
ב. גם בני בנימין, עמ' קצג ועמ' קצה, כותב שמחילת האנוסה רק דוחה באופן זמני את חיוב האונס לשאתה, אבל היא יכולה לחזור בה. בעמ' קצד, הערה 14, כתב באופן כללי שמוחל יכול לחזור ממחילתו רק במקום שהסיבה הגורמת לחלות הזכות לא נתבטלה על ידי חוסר רצונו, כגון במסתלק בשעת נישואין מזכות שהגורם הוא הנישואין, והם קיימים. וצריך עיון, מדוע באנוסה נחשב שהגורם לחיוב עדיין קיים.
ג. הבחנה בין מחילה מפורשת לסירוב סתמי: אפיקי ים, חלק ב, סימן מב, ס"ק ו, כותב בתחילה שהיא יכולה לחזור בה, ואין אומרים שמחילתה פוטרת אותו לגמרי, מפני שהחיוב לשאתה חל רק ברגע שהיא אומרת שהיא רוצה, ועד אז אין חיוב, ואם כן אי אפשר לומר שהאונס נפטר כיוון שסירובה, שהרי מחילה מועילה רק לבטל חיוב שכבר קיים (הוא רומז לכלל שאין מועילה מחילה על זכות עתידית – ראה שער רביעי), וכאן החיוב עוד לא היה קיים. אבל בס"ק ז הוא כותב שהיא יכולה לחזור בה רק אם אמרה סתם "איני רוצה", שאין זו מחילה גמורה, מפני שבעצם זכות היא לה להיות נושאה ("טב למיתב טן דו"); אבל אם אמרה במפורש שהיא מוחלת לעולם, או שעשתה מעשה שמוכיח על מחילתה, כגון שנתקדשה לאחר, אינה יכולה לחזור בה, מפני שמחילה גמורה מועילה, כמו שכתב שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן יט, שעיקר מצווה זו היא בין אדם לחברו, שיתן לה שאר, כסות ועונה, ובחיוב בין אדם לחברו מועילה מחילה; וזה לא בגדר דבר שלא בא לעולם, אף שעדיין לא נתחייב לה שאר, כסות ועונה, מפני שבכל זאת הוא מחוייב מהתורה לשאתה ולהתחייב בשאר, כסות ועונה, ומועילה מחילה גם על זכות הנישואין (כנראה), הוא חוזר בו ממה שכתב שאין עליו חיוב עדיין, אולי מפני שבידה ליצור את החיוב בכך שתאמר שהיא רוצה – ראה שער רביעי, עמ' 180). כך עולה גם מקרבן העדה ופני משה על הירושלמי שם, שכתבו שאינה יכולה לחזור בה אחרי שנישאה לאחר.

להערה 265

א. כמו כן, שו"ע, י"ד, יח, יז, כותב שחכם יכול למחול לשוחט על חובתו להראות לחכם את הסכין. הרמ"א שם כותב שאם שחט בלי להראות את הסכין לחכם, שהוא חייב נידוי, החכם יכול למחול על הנידוי, והסביר ש"ך, ס"ק כח, שהטעם הוא שחיוב הנידוי הוא בגלל הפגיעה בכבוד החכם. אבל הש"ך (הובא בשו"ת באר משה ירושלימסקי), כבוד חכמים, סימן ד, אות ד) כותב שלדעת רמב"ם, הלכות שחיטה, א, כו, יש טעם אחר לחיוב הנידוי, ולפיו החכם אינו יכול למחול על הנידוי.

מילואים לשער שלישי

ב. ראה שער רביעי, במילואים להערה 309, אות כב, בשם שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, שהחכם יכול לחזור בו ממחלתו.

ג. ב"קום ועשה": אוצרות יהושע, כתובות, סימן יח, לומד מרש"י, כתובות יז ע"א (ד"ה מכסוף), שאסור לחכם המוחל לעשות מעשה שגורם זלוול לכלל תלמידי החכמים, מפני שהוא יכול למחול על כבודו הפרטי ולא על כבודם של שאר תלמידי חכמים. הוא מסביר בכך את דעת הרא"ש (במילואים להערה 267) שאסור לחכם להתחזר אבידה שאינה לפי כבודו; ואת הדין (ליד ציון הערה 267) שאינו יכול למחול על בזיונו, היינו להתיר למישהו לבזותו במעשה; ואת הדין (במילואים להערה 267) שאסור לו לתת את כבודו לעם הארץ – שכל אלו מעשים שגורמים זלוול כללי בכבוד התורה.

ד. חכם שאינו מחדש חידושים: הגמרא בקידושין לב ע"ב מנמקת, שחכם יכול למחול על כבודו מפני שהתורה נחשבת שלו. מכאן למד שדי חמד, כללים, מערכת כ, כלל קנז, אות יט (כרך ג, עמ' 326–327), שחכם שאינו מחדש חידושים אינו יכול למחול על כבודו, מפני שהתורה אינה שלו. והוא מעלה אפשרות שגם חכם שמחדש חידושים אינו יכול למחול על ענייני כבוד ששייכים גם למי שאינו מחדש חידושים, כגון הכינוי "הרב", מפני שעניינים אלו נובעים מהחלק בתורה שאינו שייך לו.

ה. ראש דור (חיד"א), פרשת בהעלותך, בסופו, לומד מהגמרא שם שרק "גברא רבא" יכול למחול על כבוד התורה, ולא תלמיד חכם רגיל, שאינו נחשב שהתורה היא שלו; והוא מסביר את המעשה במגילה כח ע"ב, שתלמיד חכם הרכיב את יוש לקיש על כתפיו להעביר אותו על נחל מים, שזאת לא היתה מחילה על כבוד התורה, מפני שהוא עשה זאת בתמורה לחידוש שלימד אותו ריש לקיש.

ו. מחילה מכללא: בית לחם יהודה, יו"ד, רמב, ס"ק יא, מביא שמשפטי שמואל כתב ששתיקת הרב אינה מועילה כמחילה. אבל בית אהרן (מגיד), חלק א, ערך אב ובנו, עמ' מה, מדייק מחידושי אגדות מהרש"א, קידושין לב ע"ב, שמועילה עשיית מעשה שמלמדת שמחל, וכך עולה גם מחכמת שלמה, קידושין שם. מרפא לנפש (זילבר), חלק ג, סימן ע, אות ט, משיב על כך, שמעשה עדיף אף מדיבור, ואין זה כמו שתיקה.

להערה 267

א. טורי אבן, מגילה כח ע"א, כותב שבכלל זה אסור לתלמיד חכם לתת את כבודו לעם הארץ, כאומר בגמרא שם, כפי שהסביר רש"י, מגילה שם (ד"ה משניאי), שהרואה תלמיד חכם שפל לפני עם הארץ אומר שאין נחת רוח בתורה. אבל מצפה איתן, שבועות ל ע"ב, דוחה את הוכחת טורי אבן שאינו יכול למחול על בזיונו.

ב. למקורות נוספים עיין שדי חמד, כללים, מערכת כ, כלל לא (כרך ג, עמ' 185–187).

ג. בדבר מצווה: רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, יא, יז, כותב שלפנים משורת הדין, תלמיד חכם ישיב אבידה גם אם אינה לפי כבודו, ואילו הרא"ש, בבא מציעא, פרק ב, סימן כא, כותב שאסור מפני שזה זלוול בכבוד התורה. אבל שו"ת חיים שאל, חלק א, סימן פח, אות ג, מעלה אפשרות שהרא"ש כתב כך רק בהשבת אבידה, שבה פטרה התורה בפירוש "וקן ואינו לפי כבודו" (בבא מציעא ל ע"א). מחלוקת הרמב"ם והרא"ש מובאת בשו"ת ברכה, או"ח, סימן קכח, ס"ק ד.

ד. שו"ת הרב"ז, חלק ד, סימן אלף קפט (ק"ט), כותב שהוא יכול למחול על כבודו וללכת להעיד או לעשות דין בפני דין שקטן ממנו או בפני עם הארץ. חיים שאל, שם, מסביר שזה לא ביזיון, מפני שכשהולך, הוברר שהוא אינו מתכוון.

ה. שו"ת חיים שאל, חלק א, סימן פח, אות ג, כותב בשם ר' ברוך צאני, שבדבר מצווה, כבודו מחול אף אם יש בכך ביזיון, מפני שרצונו לקיים את המצווה ואינו מקפיד על הביזיון.

ו. בעדות בעמידה: טורי אבן שם כותב שעמידה כשהוא מעיד בבית דין היא ביזיון לתלמיד חכם, ואינו יכול למחול על כך. כמו כן, ר' ברוך צאני, המובא בחיים שאל שם, כותב שאינו יכול למחול על כך מפני שיש בכך צער הגוף שלא ניתן לימחל (ראה ליד ציון הערה 368 ואילך). כיוון שהרואים יחשבו שהמעיד אינו תלמיד חכם, שהרי שהוא עומד בפני הדין שיושב.

ז. ראה הערה 247, ששיח יצחק מעלה אפשרות שחכם יכול למחול על ביזיון שבשב ואל תעשה.

להערה 302

א. פד"ר, כרך יא, עמ' 108 = שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אותיות א–ב, משיב על טענה זו, שאמנם יש כוח לאב למסור את זכות השררה לאיזה בן שירצה, אבל אין זה משום כבודו, כשם שאב רשאי לחלק את ירושתו בלשון ירושה לפי רצונו למי שראוי ליורשו (בבא בתרא קל ע"א), וזה לא אומר שזכות הנחלה הוא משום כבודו של האב, אלא שהתורה נותנת לאב כוח להנחיל את רכושו לאיזה יורש שירצה. ^פ

ב. עוד נימק דברי מלכיאל, שאינו יכול למחול כיוון שזה בגדר ירושה. נימק זה אינו ברור, שהרי יורש יכול למחול על חוב שירש מאביו (כתובות פה ע"ב), ואמנם אינו יכול למחול על נכס ירש, אבל זה מפני שאין מועילה מחילה על נכס בעין (שער ארבע-עשרה). פד"ר, כרך יא, עמ' 108 = עטרת שלמה, שם, אות א, משיב על טענה זו, שאינו מסלק את עצמו מדין יורש (שאת זה אדם אינו יכול לעשות), אלא הוא מוחל על מה שייכתה לו התורה מצד ירושה, וזוהו הוא יכול להסתלק.

- א. מנחת שי מביא ראייה משו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צח, בסופו, האומר שחכם יכול למחול על מינויו.
 ב. ישירי לב (בארון), עמ' קסט, מסופק בשאלה זו.
 ג. ראה גם שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 224, דעה שיש תוקף למחילה מכללא על ירושת שררה, מכוח שתיקה.
 ד. שו"ת בית שערים, יו"ד, סימן שלד, בסופו, תולה שאלה זו בנימוקים שונים שניתנו להלכה (ליד ציון הערה 272) שמלך אינו יכול למחול על כבודו: חידושי הריטב"א, קידושין לב ע"ב (שלא מצאנו), נימק שאין כבודו מחול מפני שצריך שתהא אימתו עלינו, ואם כבודו מחול לא תהיה אימתו עלינו, ונימוק זה אינו שייך במי שאינו רוצה לקבל מלכות ושררות כלל. כמו כן, רש"י, כתובות יז ע"א (ד"ה שום), נימק שלומדים מהריבוי "שום תשים", וספר המקנה, קידושין לב ע"ב, הסביר את כוונת רש"י, שצריך שכל הזמן יהיה מלך שתהיה אימתו על ישראל, ואם מחל על כבודו, הוא כאילו אין מלך באותה שעה, ולכן אין כבודו מחול – ולפי זה מי שמחל על המלכות לאחר, ישימו עליהם מלך אחר, לכן כבודו מחול (כך ביאר בד"ה אמנם קושטא). והוסף (בד"ה אבל האמת) שאף אם יש רק יורש אחד שירש את המלוכה, אין חלים עליו כל מצוות המלך עד שימנו אותו, ולכן הוא יכול למחול על המלכות. לעומת זאת, לפי מהרש"א, קידושין לב ע"ב, שנימק שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, מפני שמינויו בא מהקב"ה והמלוכה אינה שלו אלא של ה', ואינו יכול למחול כבוד מלכות שמים – לפי זה הירוש אינו יכול למחול על המלוכה, כיוון שהיא באה לו מהקב"ה, ומאותה סיבה גם הירוש כהונה גדולה ושאר שררות אינו יכול למחול (כך ביאר בד"ה ובתחלה עלה; ולא דק ר' אבישי בן דוד, "האם רשאי נבחר ציבור להתפטר מתפקידו", אמונת עתיך, גל' 116, עמ' 84, הכותב שבית שערים סובר שהבן אינו יכול למחול). אבל פד"ר שם, עמ' 111 = שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות ו, כותב שמהרש"א דיבר רק במלך ולא בשאר שררות, וגם במלך, רק כשהוא משמש כמלך, אסור לו לוותר על כבודו מפני שאינו שלו, אבל אם הוא מסתלק ומוותר על מלכותו בכלל והוא נשאר ככל אחד משראל, אין בזה איסור, כיוון שהתורה לא הטילה עליו חובה לשמש בתור מלך ואין בזה זלוזל במלכות, ולכן בן שירוש שררת אביו יכול למחול על זכותו. בירושת רבנות הוא מוצא נימוק נוסף שאפשר למחול: שרב שמחל על כבודו כבודו מחול מפני שהתורה היא שלו (קידושין לב ע"ב), ואם כן, לא שייך הנימוק של מהרש"א. יש להעיר שאור עולם (בלומנפלד), מערכת ק, קנינים, פרק ה (דף ג), מסביר את כוונת רש"י שם, שגם אם המלך מחל, שוב חלה מצווה לכבודו, בגלל "שימות הרבה", כלומר, חיוב הכבוד חל ממילא, שכל זמן שהוא מלך אמרה התורה שחייבים לכבודו.
 ה. שו"ת ר' יהודה בן עטר, סימן ב (עמ' ה), כותב שאינו יכול למחול לאדם זר אבל הוא יכול למחול לאחיו.
 ו. שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן קמג, כותב שאם רב נפטר, והניח שני בנים, והבן הגדול אמר אחר כך שהוא מחל לאחיו הצעיר על הרבנות במחילה גמורה, אבל אינו מחל לזרעו של אחיו, "כיוון דאידיחי אידחי", כלומר, זכות הרבנות לא תחזור לאח הגדול גם אחרי מות האח הצעיר.
 ז. ראה שער שביעי, עמ' 300, הערה 82, בשם אבן יקרה, על יכולתו של המוריש למחול על זכות בנו.

- א. כמו כן, תשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, הגהה א, כותב לעניין חיוב תשלומי תרומה (ראה ליד ציון הערה 403), שאם זר אכל תרומה של עצמו בשוגג אחרי שהפריש אותה, לפני שנתן לכהן, וצריך לשלם חולין מתוקנים, אין הכהן יכול למחול, כיוון שאין זו מתנה המיוחדת לו, וכדי שהמחילה תחול, צריך שכל הכהנים בעולם ימחלו.
 ב. גם קובץ שיעורים, כתובות, אות קעז (הובא בבית אהרן וישראל, גל' קיב, עמ' מ), מעלה אפשרות שכהן אינו יכול למחול בלי שכל כהני העולם ימחלו.
 ג. חידושי משנה מוסיף שאין לומר שכל השבט ימחל, שהרי רק מי שהממון שלו יכול למחול, כמו שהנהגה מהקדש חייב לשלם אפילו פחות משווה פרוטה מפני שבהקדש אין מי שימחל (בבא מציעא נה ע"ב – ראה שער אחת-עשרה, במילואים להערה 386, אות ח), וכאן אין לכל השבט חלק בו, אלא לאחד מהכהנים יש חלק, ועד שבעל הפירות יתן, אין לשום כהן חלק, ולכן לא יכולים למחול לפני כן. הוא מיישב בזה את דברי אור חדש (קאליר), פסחים לה ע"א, שכתב שהאוכל כזית מצה של טבל אינו מקיים מצוות מצה, מפני שחלק ממנו שייך לכהן – ולכאורה קשה, הרי חלקו של כל כהן שווה פחות מפרוטה, ומן הסתם הוא מחל על חלקו? ועוד, שמן הסתם הכהן מחל כדי שמי שאכל יקיים את המצווה, כמו שכתב מגן אברהם, תרלו, ס"ג ג, שהעושה סוכתו ברשות הרבים, ישראל מחלים, וטעמו הוא כנראה מפני שנח להם שישאל אחר יעשה מצווה. התשובה היא, שהכהן אינו יכול למחול.
 ד. מתוספות, כבודו נא ע"ב (ד"ה אבל), עולה שלא מועילה מחילת כהן על פדיון הבן.
 ה. ר"י קורקוס, בתשובתו בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שמ, מוכיח מחולין קלג ע"א, שכהן אינו יכול למחול על זרוע, לחיים וקיבה לפני שהגיעו לידו, ורק אם הוא מ"מכירי כהונה", יכול לזכות אותם לתלמיד חכם עני לפני שהגיעו לידו. הוא כותב לגבי מקום שנהגו לתת לכהן פרוטה במקום הזרוע, לחיים וקיבה, שאין לומר שהכהנים

מילואים לשער שלישי

מוחלים על השאר בגלל המנהג, מפני שזו מחילה בעל כרחם, שהרי אם לא יסכים לקבל את הפרוטה, לא יתנו לו דבר, אלא יתנו לכהן אחר. משמע שאילו היו מוחלים ברצון, היה מועיל, וצריך להסביר כאמור, שהכוונה היא שכל הכהנים מוחלים בגלל המנהג, ולכן המחילה היתה תקפה אילו היתה ברצון.

ו. ר' חיים שלמה בן עזרא, בבתי כנסיות, בית מועד, סימן תרצה, ד (ק"ח ע"ב) [=אגורה באהלך (גאטניו)], דף כ"א ע"ד, בשינויים, מביא ראיות אחדות שמחילת כהן אינה מועילה: (א) חידושי הרשב"א, גיטין ל ע"ב, כותב שכהן שאמר לשיראל "הפרש עלי מתנות כהונה והם שלך במתנה", אינו מועיל אפילו מוכה לו על ידי אחר (עיין שם, שהביא ראיה נוספת לכך מחידושי הרשב"א, חולין קל ע"ב, ודחה אותה ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כג ע"א). (ב) (ק"ט ע"ב = אגורה באהלך, דף כב ע"ג) פסיקתא זוטרתא, פרשת שופטים, דורש "ונתן לכהן" (דברים יח, ג) ולא לשלוחו, ואם מועילה מחילת הכהן, קל וחומר שתועיל נתינה לשלוחו (ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כד ע"ג, דוחה, שלא מדובר על שליח שהכהן שלח ליטול את המתנות, שבוזו שלוחו כמותו, אלא הכוונה לכהן שיש לו שמש קבוע, ובא לומר שאין לתת לו בלי דעת הכהן; או שהכוונה היא שאינו יכול לעשות שליח לקבלם ושהשליח יאכלם, אלא צריך שיקחם הכהן ואחר כך ימחל, ולא שימחל לשליח לפני בואם לידו; ואילו רח"ש משיב על כך בבתי כנסיות, דף קכ"א ע"א, שלא משמע כך מלשון הפסיקתא). (ג) (קכ ע"א = אגורה באהלך, דף כב ע"ד) רש"י, בכורות נ"א ע"א ("ד"ה לפיכך), כותב שאפשר שהכהן יתן לאב את חמש הסלעים של פדיון הבן חזרה במתנה, אבל אין תקנה אחרת, משמע שלא מועילה מחילת פדיון הבן (ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך (כד ע"ד), דוחה ראיה זו, שרש"י מדבר במקרה שכבר נתן את חמש הסלעים, ולכן הדרך היחידה הוא שיחזיר את הכסף). (ד) (קכ ע"ג = אגורה באהלך, דף כג ע"א) טור, י"ד, סימן שה, כותב שהכהן רשאי להחזיר את פדיון הבן אחרי שקיבל אותו, משמע שאינו יכול למחול לפני שקיבל.

ז. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"א), מביא ראיה מירושלמי, תרומות, פרק ו, א, ופרק יא, שלא מועילה מחילת כהן – עיין שם להוכחתו.

ח. אמרי בינה, דיני פדיון הבן, סימן ג, בתחילתו, ושערי חיים (שמאלבין), קידושין, סימן כ, אות ב, כותבים שלא מועילה מחילת כהן על פדיון הבן.

ט. הגהות הרש"ש, בכורות נ"א ע"א ("ד"ה במשנה), כותב שכהן אינו יכול למחול על פדיון הבן כיוון שהתורה מקפידה על אופן הפדיון, שאי אפשר לפדות בקרקע או בשטר – כלומר שלכן אינו נחשב בעלים על התשלום (ראה סברה דומה לעניין מחילת תשלומי תרומה בשם הר"ש, בעמ' 133, הערה 406).

י. בחולין קלד ע"ב, נאמר לעניין מתנות כהונה מבהמה שנשחטת, שמגיע לכהן לא רק הקיבה אלא גם החלב שעל הקיבה, אלא ש"כהנים נהגו בו עין יפה ונתנוהו לבעלים"; ורמב"ם, הלכות ביכורים, ט, יט, שניה את הלשון ונוקט "נהגו הכהנים להניח חלב הקיבה לבעלים", שמשמעותו לשון מחילה. כמו כן, שו"ע, יו"ד, ס"א, ד, נוקט שצריך לתת את חלב הקיבה לכהן "אלא אם כן נהגו הכהנים להניח" אותו – משמע שאז אינו צריך לתת לו אלא מועילה מחילה. גם ערוך השולחן, יו"ד, ס"א, יד, כתב שאם נהגו כך, לא יכול שום כהן לתבוע את חלב הקיבה בטענה שהוא רוצה ואינו מוכן להניחו – כלומר שזו מחילה תקפה. גם ר"י קורקוס, שצוין לעיל, אות ה, מסביר שאנן סהדי שהכהנים מחלו מפני שהוא דבר מועט. אבל אין להוכיח משם שגם מחילת כהן יחיד מועילה, מפני שאולי רק שם, שכל הכהנים מוחלים, המחילה תקפה, מה שאין כן אם כהן יחיד מחל, הכהנים האחרים לא הפסידו את זכותם מפני שלא מחלו. בדומה, מה שמותר לכל אדם לקחת לקט אחרי שנשארה בשדה רק כמות קטנה, מפני שהעניים מתייאשים ממנו (בבא מציעא כ"א ע"ב), הוא מפני שכל העניים מתייאשים. כמו כן, שו"ת תשובות והנהגות, חלק ד, סימן רנב, כותב שאין חובה לתת לכהן תרומה שהיא פחות משווה פרוטה מפני שכהנים מוחלים עליה – כוונתו שכל הכהנים מוחלים מן הסתם.

יא. משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתיא דיאוש ומתנות כהונה, פרק כח, אות ט (סו ע"ד), כותב שעוד לפני נתינת מתנות כהונה, כל הכהנים שותפים בהן שותפות מסוג מיוחד, כמו אם כמה אנשים קנו נכס יחד וקבעו שיהיה שייך למי מהם שפלוגי יחליט שיהיה שלו, כך שלכלל הכהנים יש בהן קניין גמור, ולכל כהן יש קניין על תנאי, ולכן אם אחד מפקיר את חלקו, חלקו עובר לשאר הכהנים. נראה שלפי דבריו, לא מועילה מחילת כהן, מפני שחלקו יעבור לשאר הכהנים.

יב. דעה חולקת: יש פוסקים שמועילה מחילת כהן על מתנות כהונה. פרי חדש, יו"ד, ס"א, ס"ק מג, כותב שאם כהן מחל מתנות כהונה, המחילה תקפה, אלא שאסור למחול משום "כהן המסייע בבית הגרנות". אבל עמודי אהרן, או"ח, תרצה, ד, עמ' רכז, כותב שפרי חדש מתכוון לומר שהמחילה מועילה אחרי שהכהן קיבל אותן (וזאת כדי ליישב את דבריו עם מה שכתב שלא מועילה מחילה במשלוח מנות – ראה הערה 360). לעומת זאת, ר' חיים שלמה בן עזרא, בבתי כנסיות, בית מועד, תרצה, ד (ק"ח ע"ד) [=אגורה באהלך, דף כב ע"א], כותב שאי אפשר לפרש שפרי חדש מדבר בכהן שמוחל אחרי שזכה בהן, שהרי אז פשוט שיכול למחול מפני שזה ממונו לכל דבר (ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כד ע"א, משיב על כך, שאמנם אין בזה חידוש אבל פרי חדש כתב זאת ללמד שאסור מטעם כהן המסייע בבית הגרנות; ועיין בתשובת רח"ש על כך, בבתי כנסיות דף קכ"א ע"א).

יג. מצד שני, ר' דוד אביטן, בהערותיו על ברכי יוסף, או"ח, תרצה, ה, כותב שכהן שאפשר לפרש שפרי חדש מדבר

מילואים לשער שלישי

בכהן שמוחל אחרי שזכה בהן, שהרי אז לא מועילה מחילה, אלא אם רצונו להחזירם צריך להקנותם לנותן במתנה גמורה (שהרי זו מחילת בעלות – ראה שער ארבע-עשרה).

יד. גם חקרי לב, י"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פג-פד, אות עה, עמ' רנא, כותב שאם מחל הכהן על מתנות כהונה, יצא הישראל ידי חובה.

טו. ר' אברהם בן עזרא, בבתי כנסיות, בית מועד, תרצה, ד (קבא ע"ג), כותב שמועילה מחילה על מתנות כהונה, מפני שהתורה זכתה אותן לכהנים, וכאילו הן שייכות לכהנים, ולבעלים יש רק חיוב נתינה. הוא מביא ראיה מ"ש"ת הרשב"א, חלק א, סימן יח, שכותב שהסיבה שאין מברכים ברכת המצוות על מתנות עניים היא מחשש שלא ירצה העני לקבל ונמצא שהמצווה בטלה, ואילו במתנות כהונה נתן טעם אחר, שאין מברכים על נתינתן מפני שהישראל אינו נותן משלו אלא ה' זיכה אותם לתת, משמע שמועילה מחילה על מתנות כהונה, ולכן לא היה יכול לנמק שאם הכהן לא קיבל, המצווה בטלה.

טז. ר' חיים שלמה בן עזרא, בבתי כנסיות, בית מועד, תרצה, ד (קיה ע"ב) [=אגורה באהלך (גאטיניו)], דף כא ע"ד, בשינויים, מביא כמה פוסקים הסוברים שמועילה מחילת כהן: (א) תוספות, חולין דף קד ע"ב (ד"ה וניתנת), ודף קל ע"ב (ד"ה מנין), כותבים שהנותן מתנות לכהן תלמיד חכם, ולא רצה לקבלם, רשאי לתתן לכהן עם הארץ; מזה שלא כתבו דין זה על מקרה שהכהן מחל, מוכח שבכגון זה יצא ידי חובה, ואינו צריך לתת לכהן אחר (אבל ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כג ע"א, דוחה הוכחה זו, שלא נקטו כך מפני שזה לא מצוי, שיהיה כהן רשע, שהוא עשיר, ומוחל כדי שכהן עני אחר לא יקבל; ורח"ש משיב על כך, בבתי כנסיות, דף קכ ע"ד, (ב) במחילה כזאת רשעות – עיין שם בהוכחתו כך, ובדחיית ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כה ע"א). (ב) תוספות, בבא קמא קי ע"ב (ד"ה כסף), כותבים שכהן אינו יכול למחול על גזל הגר מפני שספק מכפר (ראה עמ' 136), משמע שעל שאר מתנות כהונה שאינן לכפרה, כהן יכול למחול. (ג) (קיה ע"ד; אגורה באהלך, דף כב ע"א) במשנה תרומות, ו, א, נאמר שלא מועילת כהן על תשלומי תרומה, ונימק רע"ב, מפני שהם קודש (ראה הערה 406). משמע שלולא זה היה יכול למחול אף שכתוב "ונתן לכהן את הקודש" (ויקרא כב, יד). אבל הוא דוחה, ששם מדובר בתרומה שבאה ליד כהן ואחר כך זר אכל אותה, ואם כן כבר קיים מצוות נתינה, ולכן מחילה היתה מועילה לולא שהיה קודש או כפרה.

יז. משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק ג, כותב שמתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), משמע שכהן יכול למחול על פדיון הבן.

יח. לפוסקים נוספים הסבורים שהמחילה מועילה, ראה הערה 353, ובמילואים שם.

להערה 341

א. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז, דף כב ע"א, מסביר את כוונת מחנה אפרים, שמחילה פועלת כאילו החייב נותן לנושה והנושה החזיר לו (כשיטת הפירעון, בשער ראשון, פרק רביעי), ואין לומר כך בדבר שלא היה של הנושה בעבר.

ב. מחנה אפרים כותב שאף שיש מצבים שכהן יכול למכור מתנות כהונה לפני שהגיעו לידו, מפני ש"עשו את שאינו זוכה כזוכה" (עיין שם למקורות לכך), שם הוא במצב שחליפיהן קיימים, אבל במחילה, אין חליפיהן ביד כהן, ואף שהכהן לא היה מוחל לישראל אילולא קיבל ממנו הנאה מקודם, הרי עכשיו אין חליפיהן ביד הכהן.

להערה 342

משה ידבר, הלכות זכייה ומתנה, סימן ז (נט ע"א), כותב, שאף שאם אמר הישראל לכהן "מתנות יש לך בידי", יש לכהן שייכות במתנות אלו, מפני שהישראל אינו יכול לחזור בו, והיה מקום לומר שמועילה מחילה כמו שבעל יכול להסתלק מנכסיו אשתו הארוסה מפני שיש לו שייכות בהם (שער רביעי, עמ' 217) – הרי סילוק מועיל רק מממון שהקנו לו חכמים, אבל לא מממון שהקנתה לו התורה (ראה שער רביעי, עמ' 244, שיש מחלוקת בזה), והרי מתנות כהונה קנייות לכהן מהתורה, ואמנם התורה לא הקנתה אותן לכהן זה דווקא, אבל היות שאמר הישראל "מתנות יש לך בידי", הן קנייות לו מהתורה, ולכן לא מועיל סילוק.

להערה 346

א. דברי אליהו כותב שלדעתם, זה עניינו של הדין בקידושין ח ע"א, שמועיל פדיון הבן בחפץ ששווה פחות מחמשה סלעים, אם הכהן אומר "לי שווה החפץ חמשה סלעים" – שהכוונה היא שהוא מוחל על השאר. וכך פסקו הלכות גדולות, הלכות בכורות, עמ' תרעג במהד' מכוון ירושלים (הובא בספר האשכול, הלכות פדיון הבן, דף קב ע"ב במהד' אלבק), וש"ך, יו"ד, שה, ס"ק ה, וכן כתב ביאור הגר"א, יו"ד, שה, ס"ק ח, בדעת הרמב"ם, הלכות ביכורים, ז, א. אבל לדעת שו"ת הרשב"ש, סימן קלו (ד"ה ואחר שבגמרא), גם לפי הלכות גדולות הפדיון מועיל רק מפני שהדבר אכן שווה חמישה סלעים עבור אדם זה, אלא שהחמיר בה"ג שימחל על הפרש. דבורת משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן ג, ענף ג, עמ' קט, כותב שמחילת כהן על חלק מפדיון הבן אינה מועילה, וכונת הלכות גדולות היא שהוא מוחל על חשיבות דמי החפץ, שהוא קובע את דמי החפץ כחמישה סלעים מפני שאינו רוצה לקנות ביותר בוול ממוכרים אחרים; כלומר, הוא מוחל על האפשרות לקנות בוול ממוכרים אחרים.

מילואים לשער שלישי

ב. אבל לפי הסברו השני של דברי אליהו שם בדעת תוספות (עמ' צב), גם כאן הכהן אינו יכול למחול, מפני שהאב מקיים את המצווה בדיעבד גם אם יתן את השאר לכהן אחר.
ג. על פי עיקרון זה, שמועילה מחילה של כהן שיש לו זיקה מיוחדת למתנת כהונה זו, אפשר להבין את רש"י, עבודה זרה טו ע"א (ד"ה יאכילנה), הכותב שהשוכר פרה מכהן רשאי להאכילה כרשיני תרומה, מפני שהיה יכול לתת את התרומה לכהן בעל הפרה, ומן הסתם הכהן מוחל לו (נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז, דף כב ע"א, מביא את רש"י כסובר שמועילה כל מחילת כהן על מתנות כהונה, ולא הסביר מדוע) – שם ברור שירצה לתת את התרומה לכהן המשכיר כדי שימחל לו, וזה דומה למכירי כהונה, ולכן הוא יכול למחול. אבל תוספות שם (ד"ה ישראל) כותבים שמדובר שמוזנותיה מוטלות על הכהן ולכן מותר לתת לה תרומה, משמע שלדעתם אם מוזנותיה מוטלות על השוכר, אין מועילה מחילה (כפי שהעיר נחלת יהושע שם).

להערה 348

א. מדברי שערי ישר עולה חידוש, שלשיטת ההפקעה לא מועילה מחילה על שום חיוב שישודו בדין תורה (או תקנת חכמים), משום שעילת החיוב אינה תלויה ברצונו, ולכן גם אם מחל, חוזר החיוב. השווה לדין בשער ראשון, עמ' 19, על מחילת כתובה והיזק ראה – מדוע אין החיוב חוזר וחל.
ב. כמו כן, מענין שמואל, סימן כח, אות ה, כותב שלשיטה שמחילה היא רק הפקעה, אם כהן מחל על פדיון הבה, האב לא קיים את המצווה כיוון שלא נתן לכהן כלום.

להערה 353

א. כמו כן, קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ב, מסביר מדוע לא נימקו הפרשנים את הדין שאין מועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה (עמ' 133), מצד שלא ייתכן שתועיל מחילת כהן אחד לסלק את זכות כל שבט הכהנים – מפני שנחשב כאילו הכהן קיבל, ואם כהן אחד מקבל, אין חיוב לתת עוד.
ב. כמו כן, אהלי אברהם, עמ' רא, מסביר שמחילת כהן על תשלומי תרומה מועילה אם הזר אכל במזיד (משנה תרומות ז, א, הובא בשו"ת תשובה מאהבה, חלק ב, סימן רצט), מפני שמחילה היא כאילו קיבל, וגם אם אינו מ"מכירי כהונה", הזר יצא ידי חובת נתינה כמו אילו נתן בפועל לכהן זה שמחל לו, אף שהתורה שייכת לכלל הכהנים. וכן הוא מסביר (בעמ' רג) את דעת פרי חדש, יו"ד, סא, ס"ק מג, שכהן שמחל על זרוע לחיים וקיבה, הישראל פטור מלתתם לכהן אחר.
ג. כמו כן, משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא, עמ' שמג (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק כ), כותב שתוספות, כתובות ל ע"ב (ד"ה זר), האומרים שמועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה אם כבר הפרישם (ראה ליד ציון הערה 417), סוברים שמחילה היא כקבלה, ולכן יצא ידי חובת נתינה. הוא כותב שזו גם דעת ר"י בן מלכי צדק, תרומות, ו, א, שכתב שהטעם שאין מועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה הוא מורבנן, שמא ייכשל הזר באכילת התרומה (ראה ליד ציון הערה 410) – מכאן שמן התורה המחילה מועילה, וצריך לומר שטעמו משום שמחילה כקבלה. אבל הוא כותב במסכתו (בעמ' שמד) שמחילה גרידא אינה כקבלה, ולכן לא מועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה; ורק במקרה בגיטין ל ע"א, בענין המלווה כסף לכהן, ללוי או לעני על מנת שינכה מחובם כל פעם שיפריש תרומות ומעשרות ויקח לעצמו, מועיל אף שלא בא לידם, מפני שהכהן רוצה שבעל הפירות יחזיק את התרומה אצלו, על חשבון החוב שהכהן חייב לו, מפני שהכהן קיבל כסף ממש, ועכשיו הוא כאומר "במה שקיבלתי את הכסף מקודם, הרי זה כאילו קיבלתי את התרומה", ואמירת "הריני כאילו קיבלתי" היא כקבלה, אבל סתם מחילה, שמשמעה שהוא מסכים שהחייב לא ישלם לו, אינה כקבלה; וגם לגבי המקרה בגיטין, הגמרא שם אומרת שאם אינו מכירי כהונה לא יצא ידי נתינה, מפני ששאר הכהנים לא הסיחו את דעתם מהתרומה, כפי שהסביר רש"י (ד"ה במכירי), כלומר שאר הכהנים טוענים "אין יכול כהן זה למחול, אולי לא נתן לו אלא לכהן אחר"; נכון שאם בעל הפירות יאמר לכהן זה "קח את התרומה", והכהן יאמר "הריני כאילו קיבלתי", יצא ידי חובת נתינה, אבל כאן לא בא אל הכהן, ולכן רק במכירי כהונה, שבורדאי יתן לכהן זה, והכהן מוחל, נחשב כאילו קיבל. הוא כותב (גם במשנת אברהם, על סמ"ג שם, ס"ק כב) ששאלה זו שנויה במחלוקת בירושלמי גיטין, ג, ז, שר' אמי אומר שאם הכהן היה חייב לבעל הפירות מכבר, לא מועיל שהכהן יאמר לו להפריש את התרומה ולהחזיקה לעצמו עבור החוב, ואילו ר' זעירא אומר שמועיל; המחלוקת היא האם מחילת הכהן לישראל נחשבת כנתינה. עוד הוא תולה בשאלה זו (גם במשנת אברהם, על סמ"ג שם, ס"ק כב) מחלוקת בין תוספות לרמב"ם, שהתוספות, גיטין ל ע"ב (ד"ה תניא), אומרים שיורשיו של הכהן יכולים לתת לבעל הפירות רשות להפריש על החוב, גם אם לא ירשו קרקע, כלומר שאינם חייבים בפירועו החוב, והם כסתם כהן, והרי אז הרשות שנותנים הירששים אינה יותר ממחילה, ובכל זאת מחילתם פוטרת אותו, כאילו קיבלו; אבל רמב"ם, הלכות מעשר, ז, י, כותב שאם לא ירשו קרקע, רשותם אינה מועילה, ומשמע שטעמו הוא שאז הם כסתם כהן, וסתם כהן אינו יכול למחול. הוא מקשה, מדוע במעשה רבן גמליאל בספינה (בבא מציעא יא ע"א), שרצה להפריש תרומות ומעשרות מפירות שלא היו עמו בספינה, לא מחלו הכהן והלוי לרבן גמליאל

מילואים לשער שלישי

על התרומות והמעשרות באמירת "הריני כאילו קיבלתי", וייחשב כאילו קיבלו? והוא מיישב (גם במשנת אברהם, על סמ"ג שם, ס"ק כב) ש"הריני כאילו קיבלתי" נחשב כנתינה רק אם הדבר בידו, שהנותן יכול לתת והמקבל יכול לקבל, מה שאינו כן שם שהיו רחוקים מהפירות. ובעמ' קנט שם, הוכיח מבכורות נא ע"ב שלא מועילה מחילת כהן על פדיון הבן ולא "הריני כאילו קיבלתי" (עיי' שם להוכחתו), והוא מנמק (בעמ' קס), שיש מצוות נתינה, ולא מועיל "הריני כאילו קיבלתי" בלי שקיבל באמת; מחילה ו"הריני כאילו קיבלתי" מועילים במקום שהמתחייב התכוון לרווחת המקבל והמקבל כבר אינו זקוק לכך (עיי' שם בהוכחתו לכך מגיטין עד ע"ב), ומועיל מפני שרואים כאילו לא התחייב, אבל לא שנחשב כאילו נתן והחזיר, ולכן פדיון הבן אינו מתקיים במחילה, מפני שהתורה אמרה שצריך נתינה כדי לפדות.

ד. כמו כן, מעדני שמואל, סימן כח, אות ה, כותב שלדעה שמחילה היא הקנאה ונחשבת פירעון (ראה שער ראשון, עמ' 18, שהוא מרכיב את שתי השיטות יחד), מועילה מחילת כהן על פדיון הבן כאילו קיבל חמישה סלעים והחזירם לאבי הבן, והבן פדוי.

ה. גם משנת יעקב, הלכות אישות, ו, ט (עמ' צט), כותב שלפי השיטה שמחילה היא פירעון, מועילה מחילת מתנות כהונה. ו. כמו כן, בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"א), מסביר את מה שנאמר בקידושין ח ע"א שהנותן סודר ששווה פחות מחמישה סלעים לפדיון הבן, לכהן תלמיד חכם, הבן פדוי, ולפי הלכות גדולות (עמ' 815, במילואים להערה 346), הטעם הוא שתלמיד חכם יודע שאין הפדיון חל במה שקיבל את הסודר בלבד, אלא במה שמחל לו על ההפרש הסתלק ממנו החיוב, ומחילה כפירעון, והבן פדוי מפני שכאילו נתן לו את ההפרש. אבל ראה במילואים להערה 346, שיתכן שרק שם מועילה מחילה מפני שכבר בחר בכהן זה, והתחיל לתת לו חלק מהסכום. כמו כן, אוצר פדיון הבן, פרק י, הערה מג, מעלה אפשרות שאם מחל הכול, לא מועיל מפני שלא הגיע הכסף לכהן, ואין נתינה, כסברת מנחת חינוך (הערה 364), אבל אם נתן חפץ, ורק חסר השיעור, ומוחל על השאר, מועיל, מפני שיש נתינה.

להערה 358

א. שו"ת בית יעקב (ציוזימר), סימן קסד, דף קנד ע"ב (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב), כותב שהנודר לתת משהו לעני פלוני והעני מוחל לו – לא מועילה מחילתו, מפני שצדקה באה לכפרה, כלשון הפסוק "וחטאך בצדקה פרוק" (דניאל ד, כד), ואי אפשר למחול דבר שבא לכפרה (ראה ליד ציון 404). וצריך עיון ששו"ת תשובה מאהבה, חלק ב, סימן רצט, ושו"ת דברי יעקב (שור), חלק א, סימן נח, מצטטים משו"ת בית יעקב שם כאילו מחילה מועילה; ואכן בית יעקב כתב כך בתחילת תשובתו, אבל אחר כך חזר בו.

ב. גם שו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן א, דף ה ע"ב (הובא בחוק לישראל, נאמנות בנכסים, עמ' 505), כותב שאי אפשר למחול על "הקדש" לתלמיד חכם או על צדקה, מפני שמצווה להחזיק תלמידי חכמים, והתורה מכפרת, וגם צדקה היא כפרה. אבל הוא כותב שאם הנותן התחיל לטעון שלא הקדיש על דעת כך וכך, וייתכן שבית דין יפסוק שאינו הקדש, העני יכול למחול, כדי שלא יצטרך להתדיין בבית דין.

ג. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן פב, תולה דין זה בשאלה האם אמירה לצדקה כמסירה להדיוט (ראה חוק לישראל, נאמנות בנכסים, עמ' 417-419), כלומר, האם הכסף נקנה לעני על ידי כך שאדם נודר לתת לו: אם נחשב כאילו כבר קנה העני, נמצא שהכסף שבדי הנותן הוא הלוואה, ולכן מועילה מחילת העני, אבל אם אמירה לעני אינה מקנה לו את הכסף ויש על הנודר רק חיוב נדר, הרי כל זמן שלא זכה העני הוא כמוחל דבר שלא בא לעולם, שלא מועילה מחילה עליו, כפי שנראה בשער רביעי (דבריו קשים, שהרי חיוב הנדר כבר קיים). אבל הוא מעלה אפשרות שמועילה מחילת העני מפני שהוא יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי" – במקביל למה שראינו לגבי מחילת כהן, בהערה 355.

ד. משנת המשפט, הלכות צדקה, סימן רנח, ציונים למשפט, ס"ק פה (עמ' שלג), כותב בשם שו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סימן יט, שמי שנדר לתת צדקה לעני מסוים, ואותו עני מחל לו, העני יכול לחזור בו מהמחילה, מפני שהכסף לא נקנה לעני ואינו יכול למחול על מה שלא שייך לו, וגם אם נאמר שאמירה לצדקה כמסירה להדיוט, הרי הנותן יכול להישאל עליו, ולכן הכסף אינו שייך לעני לגמרי, ולכן אינו יכול למחול. אהל יעקב אינו מדבר על מצב שהעני מחל, אלא רק כותב (בדפים כז ע"ד-כח ע"ג) שהנותן יכול להישאל על הצדקה.

ה. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מח, אות א, כותב שלא מועילה מחילת עני על צדקה מפני שהיא חיוב המוטל על האדם בלי קשר לרצונו של העני.

ו. שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), יו"ד, סימן יב, בסופו, כותב שהרוצה לתת לעני, והעני אינו רוצה, ואחר כך העני רוצה, הנותן לא חייב לתת לו מפני שהנדר הראשון התבטל בגלל סירוב העני. אבל שו"ת דברי יעקב (שור), חלק א, סימן נח, חולק עליו, מפני שלדעתו הנדר אינו תלוי ברצון העני.

ז. גור אריה, שבת ב ע"א (הובא בגלינוני הש"ס, שבת שם, בשפת אמת, שבת שם, בשו"ת יד שלום (אונגר), סימן נו, בשו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קטו, בכלי חמדה, פרשת כי תצא, עמ' רלב, בשו"ת שערי דעה (ליטוין), חלק ב – שער יהודה, סימן יז, בסופו, במאור יעקב (בידרמן), עמ' קו, בנעם, כרך כה, עמ' רנא-רנב, ובמשנת המשפט, הלכות צדקה, מילואים, סימן רמו, עמ' תקכ), כותב שמועילה מחילת צדקה, אבל לא כתב האם העני יכול לחזור בו ממחילתו, ולא כתב שהנותן יצא ידי חובה.

מילואים לשער שלישי

ח. שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן עז, בסופו, כותב שאם העני אומר "הריני כאילו קיבלתי", אפשר להוציא מידו את הכסף.

ט. משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא, חלק א, עמ' קס-קסא (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק ד וס"ק ו-ז), כותב שבצדקה לא מועילה מחילה ו"הריני כאילו קיבלתי", כפי שכתב (ראה במילואים להערה 353) ש"הריני כאילו קיבלתי" מועיל רק בדבר שנועד לרווחת חברו, וחברו כבר אינו צריך אותו, ועני אינו יכול לומר "אני לא צריך צדקה", שהרי ידוע שהוא צריך, ועוד שבצדקה יש מצוות נתינה, ולכן אינו נחשב צדקה עד שהעני יקבל. הוא מדייק (במשנת אברהם, על הסמ"ג שם, ס"ק ז) מושי"ת הרשב"א, חלק א, סימן יח, שכותב שאין מברכים ברכת המצוות על נתינת מתנות עניים שמה העני לא יסכים לקבל, מכאן שהמצווה מתקיימת רק כשהעני מקבל, משמע שאם הוא מוחל, המצווה לא נתקיימה.

י. בית הלל (בן נפתלי הירץ), יו"ד, סימן רמח, בהגהה מבין המחבר, ס"ק לא, כותב שהנותן צדקה לעני, והעני לא רצה לקבל ומחל לו, יצא ידי חובת צדקה. צדקה לחיים, סימן תרמט, כותב שזה אמור רק במי שנדר לעני מסוים, אבל מי שנדר לתת צדקה בסתם, לא מועילה מחילת עני מסויים, שהרי יש עוד עניים שיוכל לתת להם. יא. שו"ת דברי יעקב (שור), חלק א, סימן נו, בסופו, כותב שאם העני סירב לקבל מפני שהיה מעט מדי, יכול לחזור בו והנותן חייב לקיים את נדרו, שהרי לא מחל לו על מה שנתן לו, ואינו כאומר "הריני כאילו קיבלתי", אלא רצה יותר.

יב. שו"ת מהרש"ג, חלק ב, סימן רא, עושה הבחנה: אם התחייב לתת צדקה בתורת חיוב, לטובת העניים, העני יכול למחול, אבל אם התחייב בתורת קנס ועונש על חטא וכפרה, עני לא יכול למחול, שהרי אין מועילה מחילה על חיוב שבא לכפרה, כמו בתשלומי תרומה וגול הגר, כפי שנראה בעמ' 133.

יג. נאמר במשנה פאה ו, יא, שהאומר "הרי אני קוצר על מנת שמה שאני שוכח אטול", יש לו שכחה, ונימק ר"ש סירילאו על ירושלמי, פאה, ו, ח, שתנאי בממון מועיל מטעם מחילה, וכאן אין מי שימחל. תפארת בחורים, פאה, על המשנה שם (עמ' תנא), מסביר שכונתו היא שכל זמן שהעניים לא נטלו, אינם יכולים למחול, מפני שאין זה ממנו. משמע מדבריו שגם אם כל העניים ימחלו, אינו מועיל. אבל בפשטות אין צורך לומר כך, וייתכן שכונת ר"ש סירילאו היא שגם אם עניים מסוימים ימחלו, אין למחילתם תוקף לגבי עניים אחרים.

יד. על מחילה על מתנות לאביונים, ראה במילואים להערה 361.

טו. ליקוטי הלכות (ויגדר), הלכות צדקה, סימן רנד, א, מדייק מערוך השלחן, יו"ד, רנט, ג, שמועילה מחילת עני על צדקה.

טז. המדרש וההגיון (ברמן), הדרן לסדר נזיקין, עמ' 153-154, עושה הבחנה: סתם עני, יש לו רק קצת זכות בצדקה כשהוא בא לבית דין לתבוע צדקה, ולכן הוא יכול למחול עליה, ואף שאין תוקף למחילת זכות עתידית, יש לה תוקף אם יש לו כבר שייכות בה, כפי שנראה בשער רביעי, עמ' 178, וכאן יש לו שייכות בזכות; אבל יתום אינו יכול למחול, מפני שכבר יש לו זכות לקבל צדקה, מפני שמיד כשמת האב, מוטל על בית דין להדגור ליתומים, ואי אפשר למחול דבר שכבר נמצא ברשותו. ראה דבר דומה בשמו במילואים להערה 401, ושם נעיר על הקושי שבדבריו.

יז. בשאלה אם הנודר לתת לעני מסוים, ואותו עני לא רוצה לקבל, פטור מנדרו – עיין משנת המשפט, הלכות צדקה, סימן רנה, ציונים למשפט, ס"ק פד, עמ' שלג.

להערה 361

א. כמו כן, חקרי לב, יו"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פב (עמ' קסט), רומז שדעת הרמ"א מתאימה לשיטה שמחילה היא כפירעון.

ב. שו"ת בית יצחק (דנציג), או"ח, סימן נ, מביא ראייה לקרבן נתנאל, מרש"י, גיטין עד ע"ב, ד"ה תיבעי וד"ה אף (שצוין בשער ראשון, עמ' 16) שכתב שמחילה כקבלה.

ג. שו"ת מהר"ם שיק, או"ח, סימן שכא, ומשנה ברורה, תרצה, ס"ק כג, נוקטים שהרמ"א מדבר במי שאמר "הריני כאילו קיבלתי". אבל מהר"ם שיק עצמו, שם סימן שמא, כותב שגם בלי לומר "הריני כאילו קיבלתי" מועילה המחילה, מפני שמטרת משלוח מנות היא להראות שהשולח אוהב את חברו, והרי הראה זאת. אהלי אברהם, עמ' ר, מוכיח מרש"י, גיטין שם, שגם במחילה סתם מפרשים שהוא כאומר "הריני כאילו קיבלתי", ולכן כתב שזו גם כוונת משנה ברורה, שגם במחילה סתם מפרשים שהתכוון לומר "הריני כאילו קיבלתי", וביאר שהוא סובר כמו קרבן נתנאל.

ד. אהלי אברהם, עמ' קצט, כותב שקרבן נתנאל יצטרך להסביר את מה שנקט הרמ"א שגם אם המקבל לא רצה לקבל, יצא, שמדובר במחילה בצורה אחרת, אבל אם ממש לא רצה לקבל, לא יצא, מפני שאז לא שייך לומר שכאילו קיבל; ואילו לפי הנימוק של חתם סופר, גם אז יצא, מפני שסוף הנותן הראה אחווה. הוא מוצא (בעמ' רב) טעם אחר שלא יצא ידי חובה אם מחל, על פי הדעה המובאת בשדי חמד, אסיפת דינים, מערכת פורים, סימן ו, עמ' 227, שמי שלא שלח משלוח מנות אינו יכול להשלים אחרי פורים, מפני שזה לא חיוב ממון אלא

מילואים לשער שלישי

חיוב גברא; ומחילה שייכת רק בחיוב ממון (ראה פרק שמיני, על מחילת חיוב שאינו ממוני). הוא כותב כך כדי להסביר מדוע כאן אומר פרי חדש שלא יצא ידי חובה, ואילו לעניין זרוע, לחיים וקובה, כותב פרי חדש, יו"ד, סא, ס"ק מג, שאם מחל הכהן, יצא ידי חובה (ראה במילואים להערה 353) – ששם זה חיוב ממוני, מה שאינו כן. כלומר, אף על פי שפרי חדש סובר שמחילה היא קבלה (כפי שכותב אהלי אברהם שם), בכל זאת, במשלוח מנות לא יצא ידי חובה, מפני שאין מועילה מחילה בכלל על חיוב גברא.

ה. שו"ת מהר"ם שיק, או"ח, סימן שמב, כותב שבמשלוח מנות, אם הלה לא רוצה לקבל אין חיוב לתת לו אבל הנותן לא קיים את המצווה, כיוון שיש עליו מצווה מה' לתת (ולא שעבוד), ועל המצווה לא שייכת מחילה, אלא שייך רק "הריני כאילו קיבלתי", וגם אם אמר המקבל "הריני כאילו קיבלתי", אין זה מקיים את המצווה אלא רק מפקיע את המצווה, וכדי שתתקיים המצווה, צריך שהנותן יתן, ולא די שהמקבל מקבל; ורק אם כל בני עירו מחלו לו, או שאין שם אדם אחר חוץ מזה שמחל לו, אינו מבטל את המצווה. אבל הוא מעלה אפשרות שאכן יצא ידי חובה אם הלה מחל, מפני שבמשלוח מנות מה שחשוב הוא שישלח, כלשון הפסוק (אסתר ט, י) "ומשלוח מנות", והרי שלח, אלא שהלה מחל, שלא כבצדקה שיש חיוב נתינה, והרי לא נתן כיוון שהלה מחל.

ו. גם ר' חיים שלמה בן עזרא, באגורה באהלך (גאטיניו), דף כג ע"א, כותב שמועילה מחילה במשלוח מנות, מפני שחיובו הוא בלשון "ומשלוח" והרי שלח, בניגוד למתנות כהונה, שאין מועילה בהן מחילה מפני שכתוב בהן "ונתן" (ראה בשמו במילואים להערה 364); ובמתנות לאביונים לא כתוב "ונתן" אבל כתוב "מתנות", ולכן ספק האם מועילה בהן מחילה, ולכן הרמ"א לא כתב שמחילה מועילה בהן. אבל ר' אליקים גטיניו, אגורה באהלך, דף כה ע"א, דוחה את דבריו, מפני שאין הבדל בין לשון שילוח ללשון נתינה, אלא שלשון שילוח הוא על ידי שליח, אבל גם בשילוח צריך מקבל.

ז. ברכי יוסף, או"ח, תרצה, ה (הובא בשו"ת משנה הלכות, חלק יח, סימן שפג), משיב על סברת קרבן נתנאל, שבמשלוח מנות לא יצא אם נמחל, מפני שצריך שיאכל המקבל כפי שכתב תרומת הדשן שזה הטעם של משלוח מנות. הוא מסביר בכך מדוע פרי חדש פסק שמועילה מחילה במתנות כהונה ולא במשלוח מנות – מפני שבמשלוח מנות המטרה היא שיאכלו בסעודה, כדברי תרומת הדשן.

ח. בני חיי, יו"ד, סא, הגהות בית יוסף, אות ג, מביא ראייה שמועילה מחילת משלוח מנות, מפרי חדש (הערה 340) שכתב שמועילה מחילת מתנות כהונה.

ט. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן ט, כותב שכמו שמועילה מחילה במשלוח מנות, כך גם במתנות לאביונים, מפני שהם נאמרו יחד במגילת אסתר.

י. שו"ת תשובה מאהבה, חלק ב, סימן רצט, ואבן יעקב (מסקין), מגילה ד ע"ב (ז ע"א בדפי הספר), כותבים שעני יכול למחול מתנות לאביונים, אבל אינם כותבים שהנותן יצא ידי חובה.

יא. שו"ת בנין ציון, סימן מד, כותב שטעם הרמ"א הוא שממה שכתוב "ומשלוח" ולא "ונתן", משמע שההקפדה היא רק על השילוח, ולא צריך שגייע למקבל, אבל במתנות לאביונים לא מועילה מחילה, מפני שכתוב בהן "מתנות", ורק מה שנגיע למקבל נקרא מתנה, וכאן לא מועיל לומר "הריני כאילו קיבלתי", מפני שאפשר לקיים את המצווה בנתינה לעני אחר. ר' אלעזר ברוך באלד, "בירור מקיף בעניין מצות משלוח מנות", בית אהרן וישראל, גל' סט, עמ' עז, מסביר שבנין ציון בא לומר שרמ"א יכול לסבור כטעם תרומת הדשן, ובכל זאת כיוון שעשה שילוח, קיים את המצווה, ולא הולכים לפי הטעם, מפני שלא דורשים "טעמא דקרא". הוא מיישב בזה את קושית ברכת רפאל, פורים, סימן סט (עמ' רנג), על מה שכתב חתם סופר שלפי הטעם של תרומת הדשן לא מועילה מחילה, הרי לבוש, או"ח, תרצה, ד, כתב את הטעם של תרומת הדשן ובכל זאת פסק שמועילה מחילה – התשובה היא שהלבוש סובר שדי לקיים את עצם המצווה ולא משנה הטעם, והרי היה מעשה שילוח.

יב. שו"ת משפטיך ליעקב (גרינולד), או"ח, סימן סב, כותב שבמתנות לאביונים לא יצא אם אין מקבל, וגם במשלוח מנות, אמנם אם המקבל מחל, הנותן פטור מלתת לאחר, אבל אינו נחשב שקיים את המצווה, כמו מי שאין בו בגד עם ארבע כנפות, שאינו חייב בציצית אבל לא קיים מצוות ציצית.

יג. ר' יהודה ובלון קליטניק, "ברני משלוח מנות ומתנות לאביונים", בית אהרן וישראל, גל' נא, עמ' מה, מנמק את הדעה שאין מחילה מועילה, על פי ספר אפריון, פרשת זכור, שכתב שעיקר החקנה היתה מתנות לאביונים, מפני שניצלו מהמן בזכות הצדקה, ותיקנו גם משלוח מנות כדי שלא יתבייש העני המקבל מתנות לאביונים; ולכן לא מועילה מחילה במשלוח מנות, מפני שאם תועיל, אנשים ימחלו, והעניים יתביישו.

יד. ר' אלעזר ברוך באלד, שם, עמ' עג, כותב שלפי חידושי הריטב"א, מגילה ז ע"ב, וחידושי הרמב"ן, בבא מציעא עז ע"ב, טעם משלוח מנות הוא משום שמחה, להראות שאנו שמחים עם כולם, וזה מתקיים גם אם מחל המקבל. טו. ר' אברהם בן עזרא, בתי כנסיות, בית מועד, תרצה, ד (קכא ע"ג), כותב שאין מועילה מחילה, מפני שמשלוח מנות הוא ממון של המשלוח, לכן אם לא הגיע למקבל ורק מחל, לא עשה המשלוח כלום.

טז. משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא, חלק א, עמ' קס (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ח רמב, אות מד, ס"ק 1), כותב שטעם הרמ"א הוא שתקנת משלוח מנות היתה כלשונה, לשלוח, ואין מצווה שהאחר

מילואים לשער שלישי

יקבל. על פי זה הוא כותב שהרמ"א מסכים שבמתנות לאביונים, לא יצא אם העני מוחל, מפני ש"מתנות" משמע שצריך לתת לעני ושהעני יקבל. עוד הוא מסביר, ש"הריני כאילו קיבלתי" מועיל בדבר שנועד לרווחת חברו, וחברו כבר אינו צריך אותו (ראה בשמו במילואים להערה 353), והמקבל יכול לומר שאינו צריך את משלוח המנות, אבל עני אינו יכול לומר "אני לא צריך מתנות לאביונים", שהרי ידוע שעני צריך מתנות. עוד הסביר (במשנת אברהם, על הסמ"ג שם, ס"ק ז), שטעם תקנת משלוח מנות הוא כדי לפרסם שאדם רשאי לאכול אצל חברו, מפני שיש לכל אחד חזקת כשרות כיוון שחזרו בתשובה מהחטא שחטאו בימי אחשוורוש, ולכן די במשלוח כדי לפרסם, ואילו במתנות לאביונים, אין על זה שם מתנות לאביונים עד שהעני מקבל, ולכן לא מועילה מחילה. יו. מקורות נוספים שדנו במחילת משלוח מנות ומתנות לאביונים, בלי השיקול של הגדרת מחילה: שו"ת משנה הלכות, חלק יח, סימן שפג; שו"ת תורה לשמה, סימן קפח; קול יעקב (שאל), חידושי הלכות, דף י ע"ד; נטעי גבריאלי, הלכות פורים, מהדורא תניינא (תשמ"ו), עמ' קט (משלוח מנות), ועמ' קמב (מתנות לאביונים).

להערה 364

א. כמו כן, שו"ת מהר"ם שיק, אור"ח, סימן שמב, כותב שבמתנות כהונה אמנם מועילה מחילה לפטור את הישראל מלחם, אבל אינו נחשב שקיים את המצווה, מפני שמחילה רק מפקיעה את חיוב המצווה, ואינו נחשב כאילו קיים אותה; ואמנם הלכות גדולות (במעמ' 815, במילואים להערה 346) סובר שכהן יכול למחול על פדיון הבן, אבל שו"ע, יו"ד, שם, ה, חולק ואומר שרק אם החפץ שווה חמשה סלעים למישהו, מועיל "לדידי שווה לי".

ב. שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן ס, בסופו, ור' חיים שלמה בן עזרא, בבתי כנסיות, בית מועד, סימן תרצה, ד (ק"ח ע"ב וע"ד, ק"ע א"ע–ע"ב, ק"א ע"ב) [=אגורה באהלך (גאטיניו)], כא ע"ד, כב ע"א וע"ד], כותבים שאין מועילה מחילה מפני שבמתנות כהונה כתוב "ונתן", ולכן צריך נתינה ממשיית לכהן.

ג. בפדיון הבן יש שיקול נוסף שלא תועיל מחילה: קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות תפח (כנראה הגהת המו"ל), כותב שאם נאמר שהפדיון עושה איזו שהיא חלות, לא יכולה מחילה להועיל, שהרי הכהן לא קיבל כלום ואין דרך שהבן יהיה פדוי, כמו שהמוכר שדה בכסף ואומר "הריני כאילו קיבלתי כסף הקניין", אין השדה נקנית בזה (ודוגמה נוספת לכך, היא שבקידושין לא מועיל שהאשה תקבל פחות משווה פרוטה ותמחל על השאר, מפני שצריך פרוטה לקידושין, כפי שכתב ר' נח שמעונוביץ, "בסוגיא ישראי צריכי שומא", מוריה, גל' ק"ג, עמ' לו); ורק אם נאמר שהפדיון הוא רק פריעת חוב, מועילה מחילה. והוא מביא ראיות שיש חלות על ידי הפדיון – עיין שם לראיותיו, ולכן המחילה בטלה.

ד. סברה דומה כותב ר' נח שמעונוביץ, "בסוגיא ישראי צריכי שומא", מוריה, גל' ק"ג, עמ' לה: אם נאמר שצריך חמישה סלעים בפדיון הבן כדי לעשות את מעשה הפדיון, הרי אם הכהן מוחל ונוטל רק שלושה סלעים, הבן לא נפדה שהרי צריך חמישה סלעים למעשה הפדיון; אבל אם נאמר שיש רק מצווה לתת מתנות כהונה, ועל ידי קיום המצווה נפדה הבן, נחשב שקיבל חמישה סלעים כיוון שמחל על השאר, והיות שנעשתה מצוות נתינה, הבן פדוי, וזה טעם השיטה שליד ציון הערה 345. לא ברור האם לדעתו, לצד השני מועילה מחילה כהן על כל הסכום.

ה. טעם אחר: שו"ת אהלי אהבה, חלק א, סימן נא, כותב טעם אחר שמחילת מתנות כהונה בטלה, הפוך מהטעם שליד ציון הערה 341: מתנות כהונה נחשבות שהן כבר של הכהן, ואדם יכול להסתלק רק מזכות שהיא מתקנת חכמים, אבל אינו יכול להסתלק מזכות דאורייתא (ראה על כך בשער רביעי, עמ' 244), ולכן כהן לא יוכל להסתלק ממתנות כהונה, שהן זכות דאורייתא. הוא מוסיף שגם לר"ן (שער רביעי, עמ' 246, הערה 685) האומר שאפשר להסתלק מזכות דאורייתא, ייתכן שהיות שחובה ומצווה על הכהן לקבל מתנות כהונה (הוא מציין מקורות לזה, וגם מקורות להיפך – עיין שם), אינו יכול להסתלק לפני כן מזכותו. הוא מסביר בכך את הדין שכהן זוכה במתנות כהונה שישאל נותן לו בעל כרחו, מפני שהתורה זכתה לו בלי מעשה קניין. אבל אמרי בינה, דיני נדרים, סימן כב (ד"ה ולע"ד), מדבר על כהן שקיבל תרומה ומוחל על קניין הממון שבו ומחזיר אותה לנותן, לענין השאלה האם מועילה שאלה לחכם על ההפרשה. הרי שלדעתו מועילה מחילה גם כשהתרומה ממש שלו.

ו. אהלי אהרן מעלה אפשרות לומר שמסיבה אחרת (דומה לזו) לא מועילה מחילה: מתוספות, כתובות צה ע"א, ד"ה וכי (שנביא בעמ' 1274), עולה שמי שיש לו שעבוד חזק על נכס, שיכול לטרוף מלקוחות שיקנו את הנכס, אינו יכול להסתלק מהנכס (כמו שאי אפשר למחול על בעלות), ואם שעבודו אינו כל כך חזק, כך שאינו יכול לטרוף מלקוחות, הוא יכול להסתלק מהנכס. לפי זה, בפדיון הבן, לר' יהודה בקידושין כט ע"ב, שסובר שכהן יכול לטרוף את דמי הפדיון מלקוחות שקנו קרקע מהאב, הכהן אינו יכול להסתלק (דבריו קשים, שהרי המלווה יכול למחול על החוב כולו וממילא יפקע השעבוד, ורק אינו יכול למחול על השעבוד בלבד – אם השעבוד חזק, כאמור – ולפי זה, כהן אמנם אינו יכול למחול על השעבוד בלבד, אבל יוכל למחול על מתנות הכהונה לגמרי), ואילו לחכמים החולקים על ר' יהודה, הוא יכול להסתלק. אך הוא דוחה זאת, שהרי כפי שכתב חידושי הריטב"א, קידושין כט ע"ב, גם לר' יהודה, שתם כהן אינו יכול לטרוף מלקוחות, מפני שיכול לקוח לטעון "לכהן אחר אני אתן" וזה ממון שאין לו תובעין, ורק במכירי כהונה, יכול לטרוף מלקוחות; והרי גם במכירי כהונה, אינו יכול לטרוף מצד הזכות שהתורה נתנה לו מפני שזה ממון שאין לו תובעין, ורק מצד הזכות הנוספת שהבעלים הוסיפו לו, שעשאו מכירי כהונה, יכול לטרוף מלקוחות; אם כן גם במכירי כהונה יכול הכהן להסתלק מהזכות הנוספת

מילואים לשער שלישי

הזאת, מפני שהיא עוד לא באה לידו (כלומר, לא באה לידו לעניין מתנות כהונה אלה, אף שהוא כבר קיבל בעבר מתנות כהונה מישראל זה), ומזכות שהתורה זכתה לו הוא יכול להסתלק מפני שאין עמה שעבוד חזק לטרוף מלקוחות, ולכן הוא יכול לסרב לקבל.
ז. בעיה נוספת קיימת במחילה על מתנות כהונה עתידיות, מצד שאין תוקף למחילה על זכות עתידית – ראה שער רביעי, עמ' 239.

להערה 368

א. ר' ישראל איסרליין, מוריה, שנה ה, גל' יא, עמ' יא, מנמק, שזה צער הגוף המוזכר בתורה, אבל על צער אחר מועילה מחילה.

ב. בבעת פנחס (ארכיטמן), עמ' כה, מנמק, שמחילה שייכת רק במצב שאפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי", ובאסור לא שייך לומר "הריני כאילו קיבלתי"; והוא מסתמך על חידושי הרשב"א, כתובות עג ע"א, שכתב שרק בממון אפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי". אבל יש להעיר שהרשב"א דיבר רק על מחילת תנאי, שלא שייכת בה מחילה רגילה ומועילה רק מטעם "הריני כאילו קיבלתי", אבל מחילת חיוב יכולה להועיל מטעם הפקעה (ראה שער ראשון, פרק שני); וגם לעניין מחילת תנאי, חולקים עליו ראשונים אחרים – ראה ליד ציון הערה 511. עוד יש להעיר שלפי דבריו לא תועיל מחילה בשום חיוב שאינו ממוני; ואכן כך כתבנו ליד ציון הערה 210, שכן הוא לפי השיטה שמחילה פועלת כפירעון, היינו כ"הריני כאילו קיבלתי".

ג. השוואה למחילת אנוסה: מה ההבדל בין מחילת עונה, שאינה תקפה, למחילת אנוסה על חובת האנס לשאת אותה, שתקפה, לפי דעה אחת (ראה ליד ציון הערה 252)? ר' יעקב מסקין (שצוין בהערה 367) מסביר שחובת האנס לשאת את אנוסתו מטרתה לפייס את האנוסה, ולכן יכולה למחול, ואילו בעונה יש יותר מזה, שהיא עיקר האישות (כדברי פרישה, הערה 372), ולכן אינה יכולה למחול. שו"ת מנחת שלמה (לוין), סימן לח (עמ' קלד), מסביר שתנאי בעונה גורם לאישה צער הגוף מרובה, שכל ימיה לא תהיה לה עונה, ואילו אנוסה יכולה למחול מפני שזה רק לזמן קצר, עד שתנישא לאחר; ועוד, שפנויה מצטערת פחות מנשואה מכך שאין לה עונה. עוד הוא מעיר, שלפי חידושי הרמב"ן, כתובות מ ע"א, מדובר באנוסה שאסורה לו, ולכן היא מוחלת בלב שלם כדי שלא תעבור באסור, אף שיש לה מזה צער הגוף. עוד יש להעיר שלפי הדעה (ליד ציון הערה 254) שהאנוסה יכולה לחזור בה ממחילתה, דין מחילתה כדין מחילת עונה, ששתי המחילות פטורות לשעתן, אבל האישה יכולה לחזור בה ממנה.

ד. השוואה למחילה על זכות ייעוד: רמב"ם, הלכות עבדים, ד, טז, כותב שהמוכר את בתו לאמה עבריה, והתנה על מנת שהאדון לא ייעד אותה (קידושי ייעוד), התנאי בטל מפני שזה תנאי על מה שכתוב בתורה. זו דעת חכמים בירושלמי, קידושין, א, ב. שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ז, מנמק, שהאב הוא המתנה, והמצווה בהכרח תבטל, מפני שאין לאב דרך ליצור מצב שהמצווה תבטל בדרך אחרת (ואז התנאי לא יהיה נגד התורה) שהרי אין צורך בדעתו כשרוצה האדון לייעדה.

להערה 372

א. רשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה בדבר), נימק את שני הטעמים – מצווה וצער הגוף.
ב. פרשת המלך, על הרמב"ם, הלכות אישות, ו, י (עמ' עב), ביאר את טעם הרמב"ם, שעל שאר וכסות מועילה מחילת האישה (אף שגם הם מצווה על הבעל) מפני שהיא יכולה להשיג אותם ממקום אחר, אבל עונה אינה יכולה להשיג ממקום אחר, לכן זה חלק מהותי מהנישואין, ובלי חיוב זה אין אישות.
ג. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, נימק, מפני שיש לאו, "ועונתה לא יגרע" (שמות כא, י), ופירש הרמב"ם שהיינו בביטול עונתה לצערה, ואם כן גם אחרי שמחלה יש עליו לאו שלא לצערה. עוד הוא מסביר, שמחילה מועילה רק בדבר ששייך למוחל, וכאן היא רוצה למחול לו על גופה, שיהיה רשאי לצערה – זה לא מועיל מפני שגופה אינו שייך לה. בשאלה האם גוף האדם שייך לו, ראה: רש"י וויזן, לאור ההלכה, עמ' קפח–קצו במהד' תש"ו = עמ' תי–תכח במהד' תשס"ד.

ד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קח (עד ע"א), מבאר שלא מועילה מחילה, מפני שהבעל מצווה במצוות פריה ורבייה, ואינה יכולה למחול על זה; ומכאן כתב שאם הבעל כבר קיים פריה ורבייה, מועילה מחילתה על עונה. כמו כן, בית שמואל, א, ס"ק א, מדייק מרמב"ם, הלכות אישות, טו, א, שמועילה מחילת עונה אם כבר קיים פריה ורבייה, ומקשה עליו, הרי הוא עדיין חייב ב"לערב אל תנח ידך" (יבמות סב ע"ב).

ה. חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, בסופו, נימק, "שהרי הן עיקר נישואין של תורה ואינן לחצאין". גם פרישה, אה"ע"ז, לח, ס"ק יג, נימק, שעונה היא עיקר האישות, ואם תהיה אסורה לו עולם, אין משמעות לקידושיה. בני בנימין, עמ' קצו, ביאר את כוונתו, שעונה היא עיקר הנישואין, ואין מקום לנישואין בלי חיוב עונה. וראה ליד ציון הערה 209 בשמו בעניין מחילה על זכות שאינה ממונית באופן כללי.

ו. טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"ב), נימק, שכמו שלא מועילה מחילה לעבד עברי מפני שגופו קנוי, כך לא מועילה מחילת עונה, מפני שחיוב עונה הוא שעבוד על גופו של הבעל.

- א. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, נוקט שמועילה מחילתה בדרך "הריני כאילו קיבלתי", ו"זה רצוני", אלא שהיא יכולה לחזור בה (ראה בשמו בשער ראשון, במילואים להערה 249).
- ב. שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן קלג, בסופו, ותשב"ץ, חלק ב, סימן כב, מזכירים אפשרות שאישה תמחל על עונה, ונראה שהם מתכוונים לאופן זה של מתן רשות, שאינה מחילה כובלת.
- ג. שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יד (נה ע"ד), מדבר על אפשרות שאדם מונע מאשתו עונה מפני שהוא חושב שהיא מחלה לו. אבל אין להסיק מזה שמועילה מחילת עונה, וייתכן שכוונתו היא מתירה לו להימנע מעונה עד שתחזור בה.
- ד. שו"ת ישכיל עברי, חלק ה, יו"ד, סימן כז, אות ג, ס"ק ב וס"ק ד, כותב שאם האישה הרשתה לבעלה למנוע עונה, הוא פטור מפני שמחלה. אבל יו"ש ילזו שם, עמ' ס, מוסר שהמחבר כתב לו שכוונתו היא שהבעל פטור עד שהאישה תחזור בה ממחילתה, ולא שזו מחילה מוחלטת. ¹
- ה. נפקות לעניין נדר: שו"ע, יו"ד, רלט, סז, ואהע"ז, עו, י, אומר שבעל שאסר על עצמו בנדר תשיש עם אשתו, הנדר אינו חל כיוון שהוא חייב בעונה. אבל רמ"א בשני המקומות (הובא בשו"ת קול אריה (שווארץ), סימן פה, דף פג ע"ג) כותב שאם היא הסכימה לכך, הנדר חל כיוון שאינו חייב בעונה, ומקורו במהר"ם בהגהות מיימוניות, הלכות אישות, יד, אות ג, בתשובות מיימוניות, ספר נשים, סימן ב, ובהגהות מרדכי, קידושין, סימן תקנ, ושו"ת מהר"י וייל, סימן א (הובא בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שלוניקי, סימן מד בדפוס ברלין, בשו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז, ד"ה איברא דמסוגית, וסימן כג, ד"ה גם מההיא, ובשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז, דף כז ע"ד). פתחי תשובה, יו"ד, רלד, ס"ק יא, כותב שגם אם אסר על עצמו את התשיש לעולם, הנדר חל. אבל בני אהובה, הלכות אישות, יד, ו, מקשה, הרי אינה יכולה למחול על העונה, ואם כן, הוא עדיין משועבד כלפיה, ואין חל הנדר? הוא מיישב, שמדובר שנדר לזמן קצוב, ומועילה מחילתה לזמן קצוב, והנדר חל למשך הזמן שבו אינו משועבד כלפיה (אבל יש להעיר שלפי מהרי"ט, הערה 375, יכולה לחזור בה גם בתוך הזמן שנקצב; וייתכן שהיות שנדר בזמן שהיה פטור מעונה, הנדר חל גם אם אחר כך יתחדש החיוב; אבל אם כן, הדין כך גם אם נדר לעולם). עוד הוא מיישב, שמעיקר הדין הנדר מפקיע את השעבוד, אלא שחכמים חיזקו את שעבוד הבעל כלפי האישה ולכן הנדר אינו חל (על פי בבא קמא ע"א), והסיבה שחזיקו את השעבוד היא שבלי זה הבעל עלול לנדרו תמיד ובכך יתחמק מחיוב עונה, אבל חשש זה אינו קיים אם הסכימה, שאז היא אומרת "אי אפשי בתקנת חכמים", ולכן נשאר הדין דאורייתא שנדר מפקיע שעבוד. אבל הוא מעיר שהסבר זה אינו שייך אם הבעל נשבע שלא לשמש, שכן שבועה אינה יכולה להפקיע שעבוד. לגבי מהר"ם, הוא מסביר שהוא סובר שמועילה מחילת עונה, כדעה ליד ציון הערה 379, אבל אי אפשר ליישב כך את הרמ"א, שהרי הוא סובר שאינה מועילה. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מד, כותב שגם אם היא יכולה לחזור בה ממחילתה, בכל זאת היות שבשעת הנדר הסכימה, ולא היה משועבד לה, כבר חל הנדר ואינו פוקע עוד, גם אם יבוא שעבוד מחדש על ידי חזרתה. סברה זו כתב גם שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כח ע"ג). ²
- ו. הבחנות שונות: תשב"ץ, חלק א, סימן צד, ד"ה ומה שחזקת (הובא בגליוני הש"ס, נדרים טו ע"ב), מביא דעה ש"על מנת שאין לך עלי עונה", אינו מועיל מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, אבל "על מנת שתמחול לי עונה" תנאו קיים. אבל שערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ה (קכ ע"ג-ע"ד), מעיר שלפי חידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, המובא בקצות החושן, רט, ס"ק יא, לר' יהודה תנאי בממון מועיל מפני שמפרשים שהתכוון "על מנת שתמחלי" (ראה שער שש-עשרה, עמ' 701), הרי שבעונה גם זה לא מועיל (וכן העיר ר"ש ילזו, שם, עמ' נד); ואמנם חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, כתב שבממון מועיל לא באומר "על מנת שאין עלי דין שאר וכסות", הרי כתב שבעונה תנאי אינו מועיל מפני שזה עיקר נישואין של תורה ואינו לחצאין (ראה בשמו במילואים להערה 372), ששמעו שלא מועיל "על מנת שתמחול לו העונה", שהרי גם בזה מנת הטעם שלא ייתכנו נישואין לחצאין. כמו כן, שו"ת בית דוד (משאלוניקי), אהע"ז, סימן כו (הובא בשו"ת מכתם לדוד, יו"ד, סימן יו, ובחינא וחסדא, חלק ב, ציונים מדיני חתן, סימן קג, דף רל ע"א), כותב שגם לדעה שלא מועילה מחילת עונה, הרי המקדש אישה על מנת שתפטור אותו מעונה, תנאו קיים (אולי טעם ההבחנה הוא כפי שנימק בהגהות חוות יאיר, להלן, אות יב), וזאת על פי ר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"א, ד"ה הרי (הובא בערך לחם, אהע"ז, סט, ו), חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב (שבית דוד מכנה "רשב"א"), ופסקי תוספות, כתובות, סימן קצח, שכתבו שתנאי זה מועיל. ואחר כך הוא מביא את הסבר הרמב"ן שם שבעונה לא מועיל "על מנת שאין לך עלי דין עונה" מפני שהם עיקר הנישואין. בית דוד כותב שגם אם לא מועיל "על מנת שתפטור", מועיל תנאי "על מנת שעונתה תהיה כעונת הספנים", שהיא אחת לשישה חדשים (כתובות סא ע"ב), וזאת על פי תוספות שם, שכתבו ששואל יכול להתנות להיות כשומר חינוס, ואינו נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, מפני שהתורה מכירה בכמה סוגי שומרים, וכך כאן, התורה ריבתה כמה עונות, לפי האדם. אבל יש להעיר שתוספות כתבו כך בדעת ר' מאיר, הסובר שלא מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה אף בממון, ואין ראייה שהתנאה כזאת מועילה בדבר שאינו של ממון.
- ז. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קח, דף עג ע"ד (הובא בחבלים בנעמים שם, אות ב, ובשרי

מילואים לשער שלישי

חמד, כללים, מערכת מ, כלל קסג, כרך ה, דף מו), כותב שמה שכתב רש"י שלא מועילה מחילה על עונה, הוא רק אם הבעל התנה עמה כך והיא הסכימה, שיתכן שלא מחלה בלב שלם אלא לבקשת בעלה, אבל אם מחלה מיוממתה, מועיל אף שיש צער הגוף, מפני שברור שמחלה בלב שלם, שהרי אם לא כך, מי ביקש ממנה למחול? גם ר' שלמה הכהן מווילנא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת נ, כלל נב (כרך ה, עמ' 182), כותב שלדעת רש"י, מועילה מחילת עונה אם מחלה מעצמה, ורק במקדש "על מנת שאין לך עונה", שמוחלת עקב בקשתו, לא מועיל גם אם מחלה בפירושו.

ח. ר' שלמה הכהן מווילנא, שם, כותב שגם לדעה שלא מועילה מחילת עונה, הרי במי שאין לו במה להתפרנס, ורוצה לצאת לחו"ל להתפרנס, המחילה תקפה, מפני שהיא בוודאי מוחלת בלב שלם.

ט. בני בנימין, עמ' ר, כותב שבעונה, מאחר שהיא בדבר שבגוף, רק מחילה מפורשת מועילה, אבל בתנאי שעושה הבעל אין מחילה מפורשת מצד האישה, אף שהיא מסכימה לתנאי, ובסתם אינה מוחלת.

י. לחם משנה, הלכות אישות, טו, א, בחירוצו הראשון (הובא בפד"ר, כרך ז, עמ' 367), וש"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצו (ד"ה והנה במה שהאריך), כותבים שרק המקדש אישה "על מנת שאין לך עלי עונה", התנאי בטל, מפני שלא מחלה בלב שלם אלא מתוך רצון להתקדש, אבל אחרי הנישואין התנאי מועיל, מפני שיש להניח שמחלה בלב שלם. גם ישועות יעקב, אה"ע"ז, סימן א, ס"ק א, כותב שמועילה מחילת עונה, ורק לפני הקידושין אינה מועילה, מחשש שאינה מוחלת בלב שלם, אלא כדי שיסכים לקדשה. שערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ו (קכב ע"א), כותב שלפי זה, באנוסה, שהאונס מוכרח לשאתה, מועיל תנאי לפטור מעונה. אבל הוא מעיר שלפי תירוצו השני של לחם משנה, אין דין מיוחד באנוסה. שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטו ע"ד), מקשה על לחם משנה, הרי הסתלקות בעל מנכסי אשתו מועילה רק לפני הנישואין, כפי שנראה בשער רביעי, פרק שמיני, ומדוע כאן הדיון הפוך? עוד הוא מקשה (וכמוהו מקשה ר"ש ילזו שם, עמ' נה), שיותר מסתבר שיועיל כשהוא מקדש אותה על מנת כן, מפני שהיא מקבלת בתמורה את הקידושין. ר"ש ילזו שם, עמ' נה, מקשה על לחם משנה, שלפי דבריו כל מי שמוחל תמורת דבר אחר (שהוא מצב מצוי), יוכל לטעון שלא מחל בלב שלם, אלא כדי להשיג את הדבר האחר, ונמצא שהרבה מחילות בטלות. עוד הוא מביא ראיה משו"ע, אה"ע"ז, קיח, יז, שכותב, שהמוחלת כחובתה לבעלה מפני שבעלה איים לגרשה, מחילתה תקפה וזה לא אונס מפני שבדין היה יכול לגרשה; וכך כן, המקדש היה רשאי להתנות תנאי שלא יהיה חייב בעונה, שהרי לא היה חייב לקדשה בכלל, ואם כן, מחילתה תקפה.

יא. שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטו ע"ד), כותב שלדעת הרמב"ם, ולדעת תוספות, כחובות נו ע"א (ד"ה הרי), המקדש על מנת שיהיה פטור מעונה, תנאו בטל, מפני שתנאי על מה שכתוב בתורה בטל, בדבר שאינו ממוין; אבל מחילה מועילה, וכך גם אם קידש אותה על מנת שתמחל על העונה, ולא משנה שזה צער הגוף.

יב. הגהות חוות יאיר, על ר"ף, בבא מציעא נד ע"א (בדפי הרי"ף), אות כ (הובא בגליוני הש"ס, נדרים טו ע"ב, ובשערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ה, דף קכ ע"ג), כותב שאם התנה לפני הקידושין שלא יהיה עליו עונה, התנאי קיים. הוא מדייק כך מרש"י, בבא מציעא צד ע"א (ד"ה אפילו תימא), המסביר שלר' מאיר, לא מועיל תנאי בקידושין מפני שברגע שאמר לה "הרי את מקודשת לי", נתקדשה, וכבר אינו יכול לצמצם את הקידושין על ידי תנאי, מפני שאין אישות לחצאני; מכאן שלפני הקידושין, התנאי חל. אפשר לדחות את ההוכחה, שרש"י כתב כך כדי להסביר מדוע לא חל התנאי בשאר וכסות לר' מאיר, אבל בעונה יש טעם אחר, צער הגוף, ששייך גם לפני הקידושין.

יג. ראש דוד (חיד"א), פרשת בהעלותך, בסופו (הובא בדרכי שלום (מורגנטאוט), פרשת בהר, דף פד ע"ב), מביא שר' יצחק הכהן למד מתוספות, כחובות סב ע"א (ד"ה אלא), שאם הבעל "פיתה" את אשתו להתיר לו ללכת למקום אחר כדי ללמוד תורה, אין למחילתה תוקף, מפני שאי אפשר למחול על צער התורה (ונראה שכוונתו היא שהוא חייב בעונה גם אם עוד לא חזרה בה ממחילתה), ורק אם התירה זאת מוצגנה הטוב מתוך שְׁמִתָּתָה שבעלה ילמד תורה, מותר לו ללכת, מפני שאין כאן צער הגוף, וגם אם יש קצת צער, המחילה מועילה כיוון שזהו רצונה ויש לה הנאה גופנית, מפני שיגדל כבודה כאשר תלמיד חכם, ויש לה גם הנאה רוחנית, בקבלת חלק משכר המצווה. עיין שם, שהסביר בכך את עניין פרישת משה רבנו מאשתו ציפורת. גם שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אה"ע"ז, סימן טז (כו ע"ג), כותב שאם מחלה עקב פיתוי וריצוי מצד הבעל, ונתנה רשות רק משום שהתביישה לסרב, אין זו מחילה אמיתית ואין לה תוקף.

יד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קצו (ד"ה והנה מהר"א), כותב שאם התנו "על מנת שאין לך עלי שאר כסות ועונה", חל התנאי על עונה, מתוך שהוא חל על שאר וכסות שהם דבר שבממוין, אבל אם התנו "על מנת שאין לך עלי שאר ולא כסות ולא עונה", שלא כללם ביחד, התנאי על עונה אינו חל. אבל שו"ת תורת אמת, סימן סד (ד"ה עוד הקשה הרב), כותב שגם במקרה הראשון התנאי בטל, מפני שבתנאי לא אומרים "מינו שחל על זה, חל גם על זה". גם משנה למלך, הלכות אישות, ו, י, בסופו, כותב שגם במקרה הראשון התנאי בטל, מפני שגם אם אומרים "מינו" כזה בתנאי כולל סתמי, הרי כאן הזכיר בפירוש את העונה, שתנאי אינו יכול לחלו בה. שואל ומשיב דוחה את דבריו, שהרי מועילה מחילת עונה לזמן קצוב (ראה בשמו בהערה 376), ואם כן אין

מילואים לשער שלישי

נוכר האיסור בפירושו בזה שנאמר "עונה", מפני שאפשר לפרשו על זמן קצוב. הוא מוסיף שגם לפי משנה למלך, המקדש קטנה בתנאי כזה (ראה על כך להלן, אות טו), התנאי מועיל אף שנתגלה אחר כך ואז יהיה לה צער, שהרי לא הזכיר את האיסור בפירושו, מפני שבקטנותה לא אכפת לה.

טו. בקטנה: פני משה, קידושין, ב, א (ו ע"ב), קרבן העדה, קידושין, ב, א (הובאו בחבליים בניעמים שם, אות ב), ומשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, כותבים שמועיל תנאי על עונה עם קטנה מפני שאין לה צער הגוף (על הירושלמי שם ראה שער שתיים-עשרה, על מחילת קטנה). בני בנימין, עמ"ר, מקשה על משנה למלך, מדוע המחילה מועילה; ולא ראה את פני משה וקרבת העדה שנימקו כאמור. שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ד, מקשה, מה משנה שהיא עכשיו קטנה, הרי התנאי ימנע ממנה עונה גם כשתהיה גדולה? והוא מתרץ שבקטנה שהאב מקדשה, עונה אינה נחשבת צער הגוף מפני שאינה נוגעת לאב שעושה את התנאי. אבל הוא עצמו באות ז מפרש שכוננת הירושלמי שם הפוכה: כוונתו שאם האב מקדש קטנה על מנת שלא יהיה לה עונה, התנאי בטל מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי בהכרח המצווה תתבטל, מפני שאי אפשר שהאב ימחל אחר כך על חיוב עונה מפני שזה לא בידו; אבל אם גדולה מקדשת עצמה, מועיל תנאי זה, ואינו נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, מפני שאין הכרח שהמצווה תתבטל, שהרי היא יכולה ליצור מצב שכלאו הכי לא יהיה חיוב עונה, והיינו אם תמחל לו, והמחילה תלה עד שתתחזר בה.

טז. ראה פד"ר, כרך ז, עמ' 367–369, בעניין בעל שרוצה לגרש את אשתו והיא מתנגדת, בשאלה האם מועילה אז מחילתה על עונה.

יז. מחילה על התחייבות בעל לאשתו לא לצאת מהארץ: שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז (ד"ה אך קשה) וסימן כג (ד"ה והנה לפום), כותב שאין מועילה מחילה על התחייבות זו, מפני שיש לה צער הגוף מכך שהוא במקום רחוק. בסימן ז הוא מסתמך על דברי רש"י שלא מועילה מחילת עונה. בסימן כג הוא מביא ראייה מטור, אהע"ז, סימן עו, שכתב שגם אם נתנה לו רשות לצאת לסחורה או לדבר אחר באופן שהוא מתבטל מעונתה, מותר לו רק להיות חודש בחוץ וחודש בביתו, מפני שאף על פי שהיא נתנת לו רשות עקב שכנוע או מתוך בושה לסרב, היא מצטערת בבלב. אבל הוא עושה הבחנה לשונית (בד"ה הטעם ה'): אם אמר שלא יצא אלא מדעתה ומרצונה, המשמעות היא שבשעת היציאה היא תרצה, ולכן אם היא נתנה לו רשות לצאת וחזרה בה לפני שיצא, אסור לו לצאת; אבל אם אמר שלא יצא בראשונה, ונתנה רשות, נפטר מהבטחתו ואינה יכולה לחזור בה, מפני שהתנאי היה רק שתתן רשות, והרי נתנה. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד), כותב שלא ייתכן לומר שמחילתה אינה תקפה, שהרי אם כן ייווצר מצב תמוה, שיצטרך להישאר באותו מקום לנצח. שו"ת מהריט"ן, סימן רכז (הובא במשאת משה שם ובשערי רחמים שם), עושה הבחנה לשונית דומה (כלי להזכיר את צער הגוף): אם התנו שלא יוציאנה מהארץ אלא אם כן אביה נתן לו רשות, ואביה נתן לו רשות פעם אחת, הותר גם אם ביתיים חזר בו האב; אבל תנאי "לא יוציאנה כי אם ברשות אביה" משמעותו שבשעת היציאה, אביה ירשה, אבל מה שנתן לו רשות לפני כן לא מועיל אם חזר בו.

להערה 376

א. שואל ומשיב שם (ד"ה והנה מהר"א) כותב שמחילת עונה לזמן קצוב תקפה (ומשמע שאינה יכולה לחזור בה בתוך הזמן), מפני שרק מחילה לעולם נחשבת צער הגוף. גם משנה הלכות שם מעלה אפשרות זו, מפני שגם אז אין לה צער הגוף כיוון שיש לה "פת בסלה".

ב. אבל המדרש וההגיון (ברמקו), הדרן לסדר נזיקין, עמ' 151, דוחה את ההבחנה בין מחילה לזמן קצוב לבין מחילה מוחלטת, שהרי היושב בתענית נקרא חוטא בגלל צערו (תענית יא ע"א), אף שזה רק לזמן קצוב.

להערה 379

א. שיטה מקובצת, כתובות נו ע"א, מביא שרשי מהדורא קמא נוקט לגבי עונה "לא מחלה ליה". ר' שלמה הכהן מוולנא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת נ, כלל נב (כרך ה, עמ' 182), מסביר שלדעתו, התנאי "על מנת שאין עלי עונה" בטל מפני שלא מחלה בפירושו, אבל מחילה מפורשת תועיל.

ב. רמ"א, יו"ד, רלו, סז, כותב שמחילת עונה מועילה אם הבעל אסר על עצמו בנדר לשמש עמה, אף שברך כלל לא חל הנדר כיוון שהוא משועבד לה.

ג. ר' יאיר חיים בכרך, במוריה, גלי רמג, עמ' טז, מביא ראייה שמועילה מחילה – עיין שם.

מילואים לשער שלישי

ד. שו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ג, כותב שאפילו לדעה זו, מועילה מחילת עונה רק אם מחלה בפירוש, אבל אם לא ראינו שמחלה, אין יסוד להניח שתמחל.

ה. שו"ת משאת משה, אהע"ז, חלק א, סימן ז (ד"ה ומההיא, וד"ה אך קשה), מדייק משו"ת מהרי" וייל, סימן א, שמועילה מחילה. אבל הוא עצמו בסימן כג (ד"ה גם מההיא), מדייק מדבריו שאינה מועילה. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כח ע"ג-ע"ד), דוחה את מה שדייק משאת משה בסימן ז – עיין שם.

ו. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שלונקי = סימן מד בדפוס ברלין (הובא בקריית מלך רב, הלכות אישות, טו, א, במחנה אפרים, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ד, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ג), מעלה ספק, האם היא יכולה לחזור בה ממחילתה, מפני שאין מועילה מחילה על עונה מפני שהיא צער הגוף. פתחי תשובה, יו"ד, רלד, ס"ק יב (הובא על ידי ר"ש ילזו שם, עמ' ס), מביא את הראנ"ח כאומר בפשטות שיכולה לחזור בה.

ז. ראה שער תשיעי, עמ' 1092, במילואים להערה 73, אות יד, על מחילת עונה שלא בפני הבעל, בשם יביע אומר.

ח. ר"ש ילזו שם, עמ' נט, כותב שהבעל אינו יכול לטעון "קים לי" כדעה שמחילת האישה תקפה, מפני שעונה הוא עניין איסורי שספקו לחומרא; ועוד, שהוא כטוען "איני יודע אם פרעתיך", שחייב, מפני שבשעת נישואין התחייב בעונתה, אלא שיש ספק האם נפטר ממנה על ידי מחילה.

ט. המחלוקת מובאת בהפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ו, במגן גבורים (איטינגא), קסט, שלטי גיבורים, ס"ק א, בשערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות ה (קכ ע"ד), בשו"ת משנה הלכות, חלק ד, סימן קצא, ובספר ההתחייבות, עמ' 289.

י. "לא יצא בצבא": בשנה הראשונה לנישואין, חלה על הבעל חובה מיוחדת לשהות עם אשתו (ספר החינוך, מצוות תקפא-תקפב). ספר החינוך, מצווה תקפב, בסופו, מביא מחלוקת בשאלה האם מועילה מחילת האישה על חובה זו. חכמת אדם, כלל קכט, אות יט, כותב שהיא יכולה למחול. ר' שלמה הכהן מוילנא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת ג, כלל נב (כרך ה, עמ' 182), כותב שלפי רש"י וסיעתו מחילתה אינה מועילה, ולפי הריטב"א וסיעתו היא מועילה, כמחלוקתם לגבי מחילת עונה. מלאכת הקודש (טולידאנו), דברים כד, ה (רטז ע"ד), מעלה אפשרות שאם יצא ברשות אשתו, הוא פטור. חינוך וחסד, חלק ב, ציונים מדיני חתן, סימן קו (רל ע"ד), אומר שהדעת נותנת שלא מועילה מחילתה מפני שהיא מוחלת שלא ברצונה, מתוך חשש שאם תסרב ישנא אותה, וזה צער הגוף שאי אפשר למחול. שדי חמד, אסיפת דינים, מערכת חתן וכלה, סימן כט (כרך ז, עמ' 453), כותב שלפי טעם ספר החינוך, מצווה תקפב, שטעם החיוב הוא כדי שיתרגל אליה ולא יחשוב על נשים אחרות, לא מועילה מחילה, אבל אם אין לו מה יאכל, והוא צריך לצאת להתפרנס, מחילתה תקפה. אמת ליעקב (קמינצקי), סוטה מד ע"א (עמ' קלב במהר" תשמ"ט, עמ' קו במהר" תשע"ט), מסביר את הדעה שלא מועילה מחילת האישה, שחיוב שמחה בשנה ראשונה אינו חיוב כלפי האישה, אלא התורה חייבה אותו לשמוח בה.

להערה 387

א. חבלים בניעמים, אות ב, הסביר מטעם אחר מדוע מועילה מחילת הפועל: שמדובר שהפועל יום את התנאי, ובוה אין לחשוש שאינו מתכוון בלב שלם, כדברי שואל ומשיב (שהבאנו בעמ' 822, במילואים להערה 374, אות ז) בעניין עונה.

ב. שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן רנא, נממק שזה סוג של צער שאפשר להתגבר עליו, וכאן אינו מצטער כלל כיוון שהוא מקבל תוספת שכר על זה, ורק לגבי בניו ובנותיו נאמר בבבא מציעא שם שאינו יכול למחול (אף תמורת תוספת שכר) על זכותם לאכול, מפני שקטן אין בו דעת ואינו יכול להתגבר על צערו; וזה שונה מעונה שאין מועילה בו מחילה (כאמור ליד ציון הערה 367), מפני שאין ביד האישה שלא להצטער כיוון שכך הטביע הקדוש ברוך הוא בטבע האישה ובגופה.

ג. ראה בשער רביעי, ליד ציון הערה 363, שדרשה מהפוסקים מלמדת שמחילת הפועל מועילה אף שבשעת המחילה זכות האכילה היא זכות עתידית. אפשר לומר שהדרשה מלמדת גם שהמחילה מועילה אף שיש בכך צער.

ד. מאירי, קידושין כ ע"א, מחדש שמעביד צריך לתת לפועל מאכלים כמו שהוא עצמו אוכל (משו"ע, חו"מ, שלא, ב, ומנושאי כליו שם, נראה שאין חובה כזאת), וכותב שאם התנה עמו מראש, מותר לו לתת לו מאכלים גרועים יותר, אבל אין מועיל תנאי לתת לו מאכלים שאנשים אינם רגילים לאכול, כגון לחם מורסן או לחם "משונה ביותר".

להערה 388

א. ספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' שב, מסביר שהאדם מפקיר את גופו לעניין ההכאה, ולכן אין כאן חיסרון של מחילת זכות עתידית – ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 95, לעניין "קרקע כסות".

מילואים לשער שלישי

- ב. שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ו, כותב שהאומר "הכני, פצעני" יכול לחזור בו גם אם הלה כבר התחיל להכותו, כלומר, שהמחילה מועילה רק לפטור אותו מתשלום על מה שהכהו לפני שחזר בו. גם טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א), כותב שהוא יכול לחזור בו לפני ההכאה.
- ג. ר' משה קאשטור, בספר סמיכת זקנים (תשס"ה), עמ' רכה, כותב שב"הכני על מנת לפטור", המכה חייב אם אפשר לומר שחברו אמר זאת בתמיהה, כפי שנאמר לגבי "סמא עיני", להלן, הערה 392.
- ד. מבבא קמא צג ע"א עולה שב"הכני, פצעני", אם לא אמר "על מנת לפטור", חייב. תוספות, כתובות לט ע"ב, ד"ה קרע (הובא באמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ו), כותבים שבכל זאת מפתה בתולה פטור על הצער שהוא גרם לה, מפני שעשה ברשותה, ואף שלא אמרה "על מנת לפטור", הוא פטור מפני שנהנתה מהבעילה. שמן למאור (ביימאלי), סימן עה, מסביר שיש להניח שבגלל האנתה, התכוונה לפטור את המפתה בלב שלם (כך נראית כוונתו). על דברי התוספות ראה עמ' 868 ועמ' 871.
- ה. דעה חולקת: שו"ת מהרי"ק החודשים, סימן טו, כותב שלדעת הרמב"ם, בנזקי גופו לא מועיל "על מנת לפטור", מפני "שהדבר ידוע הוא שאין אדם רוצה בכך"; ואילו לרא"ש ולר' ישעיה מטראני מועיל "על מנת לפטור". הוא כותב שגם לדעה הפוסטת, הרי אם לא הכהו מיד אלא לאחר כן, הוא חייב, מפני שיש להניח שחזר בו וכבר אינו רוצה שיכו אותו, שהרי אין דרך בני אדם לרצות בכך; וגם אם הכהו מיד, אם אמר רק "הייתי רוצה שיכו אותי", חייב. בנידונו מישוה נתן רשות להכניס אותו למאסר, כדי להינצל מחשד, והוא כותב שיש להניח שהתכוון שכשימצא חף ונקי, ישולם לו נזקו.
- ו. תוספות יום טוב, בבא קמא, פרק ח, משנה ז, כותב שגם בהכאה ופציעה בלא חסרון ראשי אברים, אפילו אמר "על מנת לפטור", חייב, מפני שאין דרך בני אדם למחול על צער גופם. מרפא לנפש (זילבר), חלק ג, סימן ע, אות יא, כותב שגם לדעתו, הכאה בעלמא שאינה הכאה גדולה אינה נחשבת צער הגוף.
- ז. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ב), כותב שב"הכני, פצעני", המכה חייב משום שהלה לא התכוון ברצינות לפטור, ורק אם עשה קניין, המכה פטור, מפני שזה מראה שהתכוון ברצינות לפטור אותו.
- ח. שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ג, מעלה אפשרות שהרמב"ם מחייב ב"הכני, פצעני", שהרי כתב סתם שלא מועילה מחילה ב"נזקי גופו" וביטוי זה כולל גם "הכני, פצעני".
- ט. ר"י פרלא, בביאורו לספר המצוות לרס"ג, חלק ב, דף מה ע"א, כותב שרק לדעה שאדם רשאי לחבול בעצמו, כך שיש לו רשות על גופו לעניין חבלה, הוא יכול לתת לאחר רשות לחבול בו, אבל לפי הרמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, א, שפסק שאסור לאדם לחבול בעצמו, אינו יכול לתת לאחר רשות לעשות כן, וגם אין לומר שהוא מחול על התשלום, מפני שזה חיוב עתידי שאין מועילה מחילה עליו כפי שנראה בשער הרביעי, ולכן כאן המכה חייב.
- י. בית ישראל (בבבנישתי), דרוש מב להספד, כותב כאילו הרא"ש סובר שאם אמר "הכני, פצעני, על מנת לפטור", המכה חייב, מפני שמן הסתם לא התכוון הנחבל למחול, אבל אם אמר בסדר הפוך: "על מנת לפטור, הכני פצעני", פטור.
- יא. שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן רנא, כותב שאדם אינו יכול למחול קודם ההכאה, מפני שאסור לאדם לחבול בעצמו (רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, א, ושו"ע, חו"מ, תכ, לא), ולכן אסור למחול צער גופו שיבוא אחר ויחבול בו. אבל לא אינו מדבר על מחילת התשלום על ההכאה.
- יב. לגבי מחילה על התשלום אחרי ההכאה, מעשה הגאונים, סימן פא, והגהות אשרי, בבא קמא, פרק א, סימן כ (הובא בשו"ת חיים ביד, סימן נז, דף ע ע"ד), כותבים שאם הנחבל מחל מעצמו למי שחבל בו, הוא יכול לומר "משטה הייתי" מפני שאדם אינו מחול על צער הגוף, כלומר יש אומדנא שלא התכוון למחול באמת על התשלום מפני שסבל צער הגוף בעת החבלה. מעשה הגאונים שם כותב שאם ביקש החובל מהנחבל למחול לו, ומחל מחול. אבל לשונו אינה ברורה, וייתכן שכוונתו למחילה בנוסף לתשלום, שנדרשת כאמור בבבא קמא צב ע"א.
- יג. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות ז, מעלה אפשרות שמה שכתב טורי אבן, מגילה כח ע"א, שאדם יכול למחול על חבלתו, כוונתו שאם מחל אחרי החבלה, החובל פטור ממלקות.
- יד. בבכ"ר: קנין תורה בשמעתא, שמות, סימן א, אות ד (עמ' ג), כותב שהדין שגוי שהכה ישראל חייב מיתה (סנהדרין נח ע"ב) אמור גם אם הישראל מחל לו, כמו שגוי שגול פחות משווה פרוטה מישראל חייב מיתה אף שהישראל מחול, מפני שהיה לו צער (סנהדרין נו ע"א).
- טו. על ביוש מועילה מחילה – ראה ליד ציון הערה 314.

להערה 391

א. ספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' שג, מסביר שכאן אין לומר שהוא מפקיר את גופו (שזה הטעם לעניין "הכני" – ראה בשמו במילואים להערה 388), שהיות שראשי אברים אינם חוזרים, אדם אינו מפקיר אותם, ולכן צריך לומר שמה שאמר "על מנת לפטור" הוא מחילת הממון על החבלה, והרי לא מועילה מחילה מפני שזו זכות עתידית, שאין מועילה מחילה עליה, כפי שנראה בשער רביעי. בזה הוא מסביר את דק הבית (שנביא בהערה

מילואים לשער שלישי

398. שכתב שניים שאמרו זה לזה "מי שיסמא עין חברו יהיה פטור", פטורים מפני שמחלו זה לזה, אף שאחד האומר לחברו "סמא עיני" חייב – שהרי מחילה הדדית על זכות עתידית תקפה (ראה שער רביעי, עמ' 167).

ב. ראה שער שמיני, עמ' 1067, במילואים להערה 229, אות יב, שהלבוש נמק דעה זו מטעם מחילה בטעות.

ג. בבבא קמא צג ע"א ניתן טעם נוסף שלא מועיל "סמא את עיני": משום פגם משפחה, שהמשפחה נפגמת בכך שיש בה בעל מום. חידושי הראב"ד שם מסביר שני הסברים: (א) שאין לו כוח למחול על חשבוני בני המשפחה, (ב) בגלל פגם משפחה אינו מוחל בלב שלם. שו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ג, מסביר ששני הפירושים תלויים במחלוקת ר"ש וחכמים בכתובות מא ע"א, שר"ש אומר שאם מישוה אומר שפיתה אישה, אינו נאמן, מפני שבכך הוא פוגם אותה, וגם אם האב מסכים (כדי לקבל את הקנס), הסכמתו אינה מועילה מפני שזה פוגם במשפחה, ולכך מתאים ההסבר הראשון; ולחכמים שם צריך לומר כהסבר השני, שאינו מוחל בלב שלם. הוא מסביר שהפגם הוא שהחובל אינו משלם לנחבל, וזה ביזוי, שאין מקפידים על נזקו וצערו.

ד. מחילה על חיים: יפה תואר, על בראשית רבה, פרשה צד, אות ט (תקיג ע"ד במהד' שני), מסביר את מה שהמדרש אומר שאליהו הנביא קרא לר' יהושע בן לוי "מוסר" על שמסר לגוים את עולא בר קושב שהגוים דרשו, אף שר' יהושע בן לוי פייס אותו להסכים כדי שלא יהרגו הגוים את כולם – בכל זאת היה אסור מפני ש"אין אדם שליט בעצמו למחול על דמו", ועוד שמחל רק בעקבות השכנוע של ר' יהושע בן לוי. טל אורות (ג'ויא), פרשת כי תשא (יז ע"ד), מקשה על הסברו הראשון, הרי בתענית יח ע"ב משבחים את פפוס ולוליינוס שמסרו את חייהם כדי להציל את ישראל? אהבת דוד (חיד"א), דרוש ה (כא ע"א במהד' תקנ"ט; הובא בנפש חיים (פלג"ן), מערכת מ, אות כט), מתרץ שמותר למסור את עצמו מרצון עצמו להצלת ישראל, אבל במקרה של ר' יהושע בן לוי, עולא בר קושב לא רצה להימסר, ומחל רק כשר' יהושע בן לוי ביקש, ומחילה כזאת לא מועילה.

להערה 393

א. על שאלה זו עיין במקורות ציינו המהדיר בשו"ת הריב"ש, סימן תפד, מהד' מכון ירושלים, הערה 4א, והמהדיר לחידושי הריטב"א, מהד' מוסד הרב קוק, בבא מציעא נא ע"א, הערה 655.

ב. שו"ע הרב שם כתב שאם שכר משרת והתנה עמו שיוכל להכותו אם לא ישמע בקולו, מותר, כיוון שזה לתועלת המשרת, שיוכל להשיג עבודה, אבל גם אז יכול המשרת לחזור בו מהסכמתו, כמו שראינו לענין מחילת עונה, ליד ציון הערה 374.

ג. ר"מ מסרקסטה שם נוקט שאם אמר "על מנת לפטור", פטור מדיני אדם, ושו"ת דבר יהושע, חלק ד, סימן נד, אות ה, מדייק מדבריו שחייב דיני שמים, ומנמק, שעדיין צריך כפרה (וזאת כאמור בטקסט, שעשה איסור). אבל הוא מעלה אפשרות שפטור גם דיני שמים מפני שמחילה כפירעון (ראה שער ראשון), ונחשב כאילו שילם.

ד. שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסב ע"א), כתב שמי שיש לו כאב, ואמר לחברו "הכני כדי לעצור את הכאב, על מנת לפטור", המכה פטור אף דיני שמים, מפני שהיתה לו סיבה להכות, כמו רב שהרג את תלמידו תוך שהוא רודה אותו (מכות ח ע"א).

ה. דעה חולקת: מהרלב"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס א (דף ס ע"ג בדפוס לבוב, דף רפא בדפוס ונציה, עמ' יז בסמיכת זקנים, מהד' תשס"ה), כתב שמי שבא לבית דין ומבקש שילקו אותו כדי לכפר על חטאיו, מותר להלקות אותו, כמו שהאומר "הכני פצעני על מנת לפטור", פטור, והדבר אף מותר, שהרי רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, א, כתב שהמכה "דרך נציון" עובר בלאו, משמע שאם אינו בדרך נציון מותר. ניומק זה שייך גם בסתם אדם שאומר "הכני". אבל ייתכן שהוא מסכים שבסתם אדם אסור מפני שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, ורק בהכאה לצורך כפרה מותר. משפטים לישראל, חוברת א, פרק י, אות נד, הערה תשיב (עמ' רסא), משיב על הוכחתו מהרמב"ם, שהכוונה לפטור מי שמכה בדרך שחוק בלי כוונה להכאיב, ולא לפטור מי שמכה ברשות, מה גם שיש גורסים "דרך בזיון".

ו. מנחת חינוך, מצוה מח, כתב שאם מישוה נותן רשות לחברו להכותו, אינו עובר בלאו. מטה אהרן (רוזנטל), שבועות כו ע"ב, עמ' קלו, מעלה אפשרות שגם רדב"ז, הלכות סנהדרין, יח, ו, האומר שנפשו של אדם אינה קנויה לו, מסכים עם מנחת חינוך, שחברו אינו עובר על הלאו, אבל הוא עצמו עובר באיסור שאסור לצער עצמו, כיוון שאינו יכול למחול על דבר שאינו שלו. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא פג ע"ב, אות קמג, עמ' שנד, מסביר בדומה, שנמנת חינוך סובר שאמנם לומדים (בבבא קמא צא ע"ב) ממה שזויר נקרא חוטא, שאסור לאדם לחבול בעצמו, אבל אין ללמוד מזה איסור לחבול בחברו; והוא כותב שאכן גם לפי מנחת חינוך אסור לתת רשות לחברו להכותו, מפני שבזה הוא גורם צער לעצמו.

להערה 399

א. מהר"ק רומ"א נוקטים שאינו חייב "להיות עמה", וכונתם למצוות עונה, שהרי הוא חייב להישאר בעלה כיוון שאינו יכול לגרש אותה נגד רצונה.

ב. ר' אליעזר אשר כהנא שפירא, בספר זכרון אשל אברהם (שפירא), עמ' תשי, מסביר שאינו יכול לגרש אותה בעל כרחו, מפני שהאיסור לגרש בעל כרחו נובע מעצם ההתחייבות בשעת נישואין, והרי מחל על המום שהיה מאפשר לו לגרש אותה.

מילואים לשער שלישי

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן קעט (הובא בפר"ד, כרך יא, עמ' 18–19), מביא את העיקרון שבצער הגוף לא מועילה מחילה, לענין הצער שיש לבעל שחי עם אישה נכפית; אבל הוא כותב שאין לכך נפקות, מפני שאמנם אינו צריך לשמש עמה אבל אינו יכול לכופ אותה לקבל גט.

ד. לגבי מום באיש, שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן כד, כותב שאם נמצא מום בבעל, ואשתו מחלה, היא יכולה לומר "עד כה סבלתי אבל מכאן ואילך לא אוכל לסבול להבעל לו", מפני שאין אדם מוחל צער הגוף, והוא חייב לגרשה; ורק אם התנה עמה שהיא מקבלת את המום, מחילתה תקפה, שאם לא כן, כל אישה תערים ותינשא לו בתנאי כזה, ואחר כך תאמר "סבורה הייתי יכולה לקבל" וכו' כדי שיתנו לה כתובה. אבל רמ"א, אה"ע, קנד, א, כותב שאם ידעה לפני שנישאה, הרי מחלה, ואינו חייב לגרשה.

להערה 401

א. אבל חבלים בניעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב, מעלה אפשרות שבדוגמאות הניתנות לכך בקידושין כ ע"א (שינה על מוכין, שתיית יין ישן, אכילת פת נקיייה) אין מניעתן גורמת צער, אבל אם מחילת העבד תגרום לו צער, אינה תקפה.

ב. שו"ת יהודה יעלה (אסאד), חו"מ, סימן לה, כותב שלדעת הרא"ש מועיל תנאי שיקבל רק "לחם צר ומים לחץ", משום שאין זה נחשב צער, אבל לא מועיל תנאי שלא יאכל בכלל, מפני שזה נחשב צער, כדברי מגן אברהם (הערה 384) לגבי שמש.

ג. בדומה, שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אה"ע, סימן לא, מוכיח מתוספות, קידושין כ ע"א (ד"ה כל), שהעבד אינו יכול למחול על זכותו לישון על כר, ומנמק, מפני שאם יצטרך לישון על הקרקע, יש בכך צער הגוף; והוא כותב שהרא"ש מתכוון רק למחילה על הזכויות האחרות של העבד – יין ישן ופת נקיה, שהיעדרן אינו גורם צער. אבל המדרש וההגיון (ברמן), הדרן לסדר נזיקין, עמ' 150, דוחה את דבריו, על פי מה שראינו בעמ' 129, הערה 379, שלפי הירושלמי מועילה מחילה על עונה אף שיש בכך צער הגוף. והוא עושה (בעמ' 152) הבחנה אחרת: מה שרא"ש כתב שמועיל תנאי הוא בשעת קניית העבד, שאז עוד לא זכה בזכות, ולכן הוא יכול למחול עליה, ואף שאין תוקף למחילת זכות עתידית, יש לה תוקף אם יש לו כבר שייכות בה, כפי שנראה בשער רביעי, עמ' 176, ובשעת קניית העבד יש לו שייכות בזכות; ואילו תוספות עוסקים במצב שהוא כבר עבד, וכבר זכה בזכויותיו, ואז אינו יכול למחול. הוא מסתמך על הדין שבעל אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו בשעת הנישואין, כפי שנראה בשער רביעי, עמ' 225; ולאמתו של דבר אין ראייה משם, מפני ששם הטעם הוא שזו זכות בעלות, שאין מועילה מחילה עליה, ואילו כאן זו זכות אישית.

ד. על מחילת האיסור להתעמר ב"אשת יפת תואר", ראה עמ' 115.

ה. ראה במילואים להערה 267, שערות בעמידה היא צער הגוף תלמיד חכם ולכן אינו יכול למחול על כבודו. ו. ראש דוד (חיד"א), פרשת בהעלותך, בסופו, כותב שמי שנושא אדם אחר על כתפיו נחשב צער הגוף, ולא מועילה עליו מחילה, אבל אם עשה זאת ביוזמתו ומרצונו, זו מחילה שמועילה (על פי הבחנה דומה לענין עונה – ראה בשמ"ב במילואים להערה 374); והוא מסביר בכך את המעשה במגילה כח ע"ב, שמישהו הרכיב את ריש לקיש על כתפיו כדי להעביר אותו על נחל מים. אבל דבריו קשים, שהרי שם נאמר שריש לקיש הצטער על כך רק לאחר שהתברר לו שאותו אדם היה תלמיד חכם (ולפני שאמר לו שעשה כן ביוזמתו ומרצונו), משמע שבאדם רגיל מחילה מועילה.

ז. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רי, בסופו, מביא את שאלת האדר"ת האם מועיל תנאי שרוב עושה בתחילת קבלת הרבנות, ונראה שכונתו היא לתנאי שהרב אינו חייב לענות מיד לשואל, אף שההמתנה מצרעת את השואל. הוא פוסק שמחילה מועילה.

להערה 403

א. על הלכה זו ועל טעמיה ראה בהרחבה בדרך אמונה, הלכות תרומות, י, טו. יש להדגיש, שדינו של האוכל במזיד שונה, והכהן יכול למחול לו – ראה עמ' 829.

ב. תשובות ר' אליעזר (גורדון), חלק א, סימן טו, אות יד, הגהה א, מעיר שבדרך כלל אין חידוש בכך שאין מועילה מחילת הכהן, שהרי בלאו הכי אין מועילה מחילת כהן על מתנות כהונה (ראה ליד ציון הערה 340), ומה שהמשה הוצרכה ללמד שלא מועילה מחילה, הוא לזר שאכל תרומה שהכהן כבר קיבל, כך שהוא ממון של כהן זה, ואז היה יכול למחול, לולא הטעם שזה לכפרה. אבל ראה הערה 353 ובמילואים שם, שאור יעקב וקובץ שיעורים כותבים שאכן מועילה מחילת כהן על מתנות כהונה, ומוכיחים זאת ממה שהמשנה הוצרכה ללמד שאינה מועילה בתשלומי תרומה. ג. עמק יהושע (שפירא), סימן ה (עמ' כה במהד' תרפ"ד, דף כו במהד' תרנ"ו), כותב שהיות שאין מועילה מחילה, זו האוכל כזית תרומה שאין בה שווה פרוטה, משלם קרן וחומש, ואף שבפחות משווה פרוטה מניחים שמחל (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 471), הרי אין מועילה מחילה על תשלומי תרומה.

להערה 404

א. נתן פריי, בבא מציעא ו ע"ב (עמ' כח), מסביר את כוונת התוספות, שזה כמו המטיל חובה על אחר מתוך

מילואים לשער שלישי

- כוננה לצער אותו, שעליו נאמר בגיטין עד ע"ב, שלא מועילה מחילה. כלומר, לחיוב התשלום יש מטרה נוספת מלבד עצם התשלום, ולכן אי אפשר למחול עליו.
- ב. ראה ליר ציון הערה 426 ואילך, להסברים מדוע מועילה מחילה לגולן שנשבע לשקר, אף שגם אצלו התשלום נחוץ לשם כפרה.
- ג. אם עבר יום הכיפורים: חידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו, ס"ק כא (עמ' צז), כותב שהיות שהטעם הוא שהתשלום בא לכפר על העבירה לה', הרי אם מחל ועבר יום הכיפורים, הוא פטור, שהרי העבירה לה' נמחלה.
- ד. דעה חולקת: ר"ש, תרומות, ו, א, דוחה נימוק זה, בטענה שעצם זה שיש חיוב חומש אינו מוכיח שהתשלום הוא לכפרה, שאי אפשר למחול עליו, שהרי בבבא קמא קג ע"א נאמר שאפשר למחול לגולן שכפר ונשבע לשקר אף שיש עליו חיוב חומש. תשובות לקושיה זו ראה ליר ציון הערה 424 בעניין מחילה לגולן על חומש. מנחה חדשה (פאפרש), חלק ב, מצווה נא, אות כה, כותב שהר"ש דחה נימוק זה, מפני שהוא סובר שתשלומי תרומה אינם כפרה, כפי שעולה מפירושו, תרומות, ז, א. משנת ר' אהרן, בבא קמא, סימן טו, אות ח (עמ' קמה), מסביר שהר"ש סובר שמועילה מחילה על חיוב שנועד לכפרה, מפני שממון שהתורה חייבה את ראובן לתת לשמעון, נעשה ממון של שמעון, ולכן מועילה מחילה. והוא כותב שהרמב"ם ורש"י, בבא קמא קד ע"ב (ד"ה אלמא), סוברים כר"ש, שמועילה מחילה בכפרה. גם דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קד ע"ב, אות שמה, עמ' תקעה, כותב שרש"י, בבא קמא קד ע"ב, סובר בזה כר"ש.
- ה. ראה בעניין כופר, עמ' 138, ליר ציון הערה 445, איך קובץ שיעורים מסביר מדוע לר"ש מועילה מחילה על כפרה. ו. ראה עמ' 817, במילואים להערה 358, שבית יעקב כותב שלא מועילה מחילה על צדקה מפני שהיא באה לכפרה.

להערה 406

- א. שו"ת בית יעקב (ציוזמיר), סימן קסד (קכד ע"א), מנמק בשם הרע"ב, שהתשלום נקרא "קודש".
- ב. העמק שאלה, שאלתא קיט, ס"ק א, מסביר את נימוק הר"ש, שאינו יכול למחול עד שיפריש הור את התשלומין ויהיו תרומה.
- ג. דברי סופרים (רוזין), סימן א, אות ט, מקשה על נימוק זה, הרי המשנה, תרומות, ז, א, אומרת שאם הזר אכל את התרומה במזיד, יכול הכהן למחול על חיובו שלם, אף שלפי רמב"ם, הלכות תרומות, י, יח, גם במזיד חייב לשלם דווקא פירות הראויים להיות תרומה? אור ליהודה, מקדש וקדשיו, סימן צד, אות יא, מתרץ, שבמזיד, התשלומין אינם נעשים תרומה ולכן זה כחוב בעלמא. דבריו מובנים לפי ההסברים שבסמוך, שנימוקו של הר"ש מבוסס על כך שהתשלומין נעשים תרומה, ולא על עצם זה שהוא צריך לשלם תשלום מיוחד. ¹
- ד. משנה למלך, הלכות תרומות, י, יח, ר' אליקים גטיניו, בספר אגורה באהלך, דף כד ע"א, ומשנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א, מילואים לסימן שיא, עמ' שמג (=משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על ל"ת רמב, אות מד, ס"ק כ), מביאים את הסברי הר"ש והתוספות.

להערה 409

- א. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ב, מסביר שכוונת הר"ש היא, שאננם מחילה כקבלה, כאילו שילם החייב, אבל כאן צריך שישלם דווקא בצורה מסוימת (פירות חולין), ולא די לכך במחילה שהיא רק "כאילו" (כך נראית כוונתו). ראשי שיעורים, בבא מציעא, סימן כא, אות א, כותב בשם ר"א וסרמן שהר"ש סובר שמועילה מחילה בכפרה מפני שמחילה כקבלה, אלא שהעובדה שצריך לתת דבר הראוי להיות קודש, מלמדת שהחיוב אינו מפני שבעל התרומה נחסר אלא משום שהתרומה נחסרה, ולכן לא מועילה מחילת בעל התרומה מצד שמחילה כקבלה. ב. גם נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ג), מסביר שאין מועילה מחילה על תשלומי תרומה, מפני שהתורה הקפידה על אופן התשלום – שהתשלומין יהיו בחולין מתוקנים.
- ג. אור ליהודה, בענייני המקדש וקדשיו, סימן צד, אות יא, מסביר את כוונת הר"ש (וכותב שזה הטעם גם לפי הרמב"ם, הלכות תרומות, י, טו), שאין זה נחשב חוב ממוני לכהן כלל, מפני שבחוב ממוני אין הקפדה לתת דבר מסיים דווקא, אלא החיוב הוא להשלים את התרומה, ולכן הכהן אינו יכול למחול.
- ד. משנת ר' אהרן, בבא קמא, סימן טו, אות ח (עמ' קמה), מסביר את כוונת הר"ש, שמחילה אינה עדיפה מתשלום בדבר שאינו ראוי להיות קודש, שאינו מועיל.

להערה 414

- בן פורת שם (דף נה ע"ד) כותב שטעם זה טוב גם לגבי הקרן: החיוב לתת חולין מתוקנים אינו דווקא לאותו כהן שתורמתו נאכלה, והזר יכול לתת לכהן אחר, אלא שאז הוא יצטרך לשלם לכהן הראשון את דמי תרומתו, וגזירת

מילואים לשער שלישי

הכתוב היא שאם הוא נותן לאותו כהן חולין מתוקנים, הוא נפטר בכך גם מחיוב דמי תרומתו; ולכן אין מועילה מחילת הכהן, מפני שאינו בעלים שיוכל למחול, והוא יכול למחול רק על חיוב הישראל להשיב את הגזל, אבל לא על החיוב לתת חולין מתוקנים.

417 הערה

א. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח (ד"ה והנה זכורני), מסביר על פי הרמב"ם, בהשגתו על ספר המצוות לרמב"ם, שורש יב, שכתב שיש שתי מצוות בתרומה רגילה – ההפרשה והנתינה לכהן; לכן אין הכהן יכול למחול מה שהתורה ציוותה לישראל שיפריש, מפני שההפרשה עוד לא באה ליד הכהן (נראה שהוא רומז לסברת פני יהושע, עמ' 136, ליד ציון הערה 433, שאדם אינו יכול למחול דבר שעוד לא זכה בו), אבל על הנתינה לכהן, שהיא של הכהן, יכול הכהן למחול.

ב. שנות אליהו, תרומות, ו, א (הובא בעמק הנציב, פרשת נשוא, פסקא ד, עמ' כג), כותב שירושלמי, תרומות, ו, א, תולה את הדין במקרה זה במחלוקת רבי ור' אליעזר בר' שמעון, שלרבי שהנתינה לכהן מקדשת את החולין להיות תרומה, ולא ההפרשה, לא מועילה מחילה אחרי ההפרשה, ולר' אליעזר בר' שמעון שהפרשה מקדשת, מועילה מחילה אחרי ההפרשה (אבל פני משה מפרש בדרך אחרת את הירושלמי – עיין שם). שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (מו ע"ג), מסביר שבתשלומי תרומה יש שני חיובים: (א) חיוב ממוני לשלם לכהן את השווי ככל גזל, (ב) חיוב להשלים את הקדושה שנתחללה, ובגלל חיוב זה, צריך לשלם לכהן חולין מתוקנים, וחלה עליהם קדושת תרומה; ולרבי, כאן, היות שאין ההפרשה מקדשת, עדיין אין תשלומין לקדושה, ועדיין צריך לתת לכהן כדי שתחול עליו קדושת תרומה, ואילו לר' אליעזר בר' שמעון שההפרשה מקדשת, כבר יש תשלומין לקדושה, ונשאר רק חיוב ממוני, ועל זה מועילה מחילה כמו כל גזל, והמפורש הוא שלו אלא שאסור לאכלו מפני שהוא זר, אבל הוא יכול למוכרו לכהן. הוא מסביר שלרבי אין אומרים שהיות שמחל על החיוב הממוני, ונשאר רק חובת נתינה כדי שתחול עליו קדושה, ויכול לדרוש כסף מהכהן שהוא נותן לו – אין אומרים כך, מפני שרק נתינה בחינם מקדשת; ועוד, שהיות שנתינה מקדשת, הנתינה אינה רק תשלום ממוני, שהיה תשלום גזל אינו יכול לקדש חפץ, אלא היא מתנת כהונה, וכמו דבר שמתקדש על ידי נתינה להקדש, והיות שהוא מתנת כהונה, אסור לכהן לשלם תמורתו, מפני שהוא ככהן המסייע בבית הגרנות.

ג. לאור זה הוא כותב (בדף נא ע"ד) שלכאורה גם אם מחל לפני ההפרשה, לר' אליעזר בר' שמעון שהפרשה מקדשת, די שיפריש הר לעצמו, ולעניין חיוב הקדושה, ולעניין החיוב הממוני מועילה המחילה; אלא שאז אסור לכהן למחול, מפני שהנתינה היא מתנת כהונה, והוא ככהן המסייע בבית הגרנות, שמוחל כדי שבפעם אחרת יתן לו הישראל מתנת כהונה; ורק אחרי ההפרשה, שהנתינה היא רק חיוב ממוני ולא מתנת כהונה, הוא רשאי למחול. אבל הוא כותב (בדף נב ע"א), שגם לישראל אסור לקבל את המחילה, כמו שאסור לישראל לקבל סיוע שכהן מסייע לו בבית הגרנות, ולכן למעשה יצטרך לשלם, גם לפי ר' אליעזר בר' שמעון, מפני שלדעתו נתינה מקדשת והפרשה מקדשת, וכיוון שיש לישראל אפשרות לקדש חולין מתוקנים על ידי נתינה, ואז נמצא שלא נהנה מהמחילה, ויש לו אפשרות לקדש על ידי הפרשה בלבד, ואז הוא נהנה מהמחילה, הוא חייב לתת כדי שלא ליהנות מהמחילה, מפני שאסור לו ליהנות מצד האיסור לקבל סיוע בבית הגרנות; ועוד, היות שהישראל יוכל לסרב למחילה (ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, הערה 14, שאין מועילה מחילה נגד רצון החייב), הוא חייב לסרב מצד האיסור לקבל סיוע בבית הגרנות, ונמצא שהמחילה בטלה. הוא כותב (בדף נב ע"ג) שאם הפריש ואחר כך הכהן מחל, לר' יוחנן לרבי צריך לתת, ולר' אליעזר בר' שמעון די במה שהפריש, ולר"ל לרבי צריך להפריש שוב מפני שבשעה שהפריש עדיין לא הייתה מחילה, ואם כן היה אז חיוב ממוני, וכל זמן שיש חיוב ממוני אין הפרשה מקדשת, ולר' אליעזר בר' שמעון אין צורך בהפרשה שנייה.

ד. תורת ורע"ם (פומרנצ'יק), תרומות, ו, א, ואור ליהודה, בענייני מקדש וקדשיו, סימן צד, אות יא, מקשים על תוספות, והייסודות עולה שרק לר' אליעזר בר' שמעון הכפרה היא על ידי ההפרשה, אבל לרבי נתינה מקדשת, והלכה כרבי; תורת ורע"ם מותרת ותוספות סוברים שגם לרבי משום תשלומי תרומה יכול לתת לכל כהן שיצא, וחיובו לכהן הנגזל הוא רק משום דיני גזילה, ומחילתו מועילה שלא יצטרך לתת לכהן זה, וכאן שכבר הפריש, ואין חיוב לכהן הזה, גם לרבי הפרשה מקדשת, והמחילה מועילה שיהיה שלו לגמרי. אבל הוא מקשה שזה רק לריש לקיש, ואילו ר' יוחנן אומר שאין הפרשה מקדשת עד שיתן. הוא מדייק מפירושו המשנה לרמב"ם, תרומות, ו, א, שכוונת המשנה היא שהכהן אינו רשאי למחול כדי שהישראל לא יבוא לאכול את החולין שהפריש, מפני שהם קודש, אבל אם מחל, מועילה מחילתו שיהיה שלו, ודי שיפריש, כדעה שהפרשה מקדשת, כשיטת תוספות. בעניין זה עיין מהר"ט אלגזי, הלכות חלה, אות יא, ס"ק ג.

ה. מחילה לפני האכילה: לגבי כהן שאמר לישראל "אם תאכל בשוגג תרומה שלי אני מוחל לך על התשלומין", בן פורת שם (נא ע"ג) כותב שהירושלמי שם תולה את דינו במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש, שלר' יוחנן לא מועילה המחילה, ולריש לקיש היא מועילה, ודי שיפריש לעצמו, כמו שלדעתו הגזול תרומה מאבי אמו כהן ואכלה ואחר כך מת, כך יירש אותה, די שיפריש חולין מתוקנים ותחול עליהם קדושת תרומה וישלם לעצמו. הוא כותב (בדף נב ע"א) שלריש לקיש, הדין כך גם אם מחל אחרי שאכל, אלא שאז אסור לכהן למחול מפני שהוא ככהן המסייע בבית הגרנות, וגם לישראל אסור לקבל את המחילה וממילא המחילה בטלה (כפי שהבאנו בשמו לעיל, אות ג,

מילואים לשער שלישי

לגבי מחילה לפני הפרשה); ורק לפני האכילה הוא רשאי למחול, מפני שאינו ככהן המסייע בבית הגרנות, כיוון שאין זו זכות לישראל שבגללה יתן לו מתנת כהונה פעם אחרת, שהרי אין זה שכית שיאכל תרומה שלו בשוגג. הוא מסביר (ברך נב ע"ג) שלר' יוחנן חייב לשלם, אף שהאוכל תרומת עצמו פטור גם לדעתו, מפני ששם לא חל חיוב נתינה בכלל, אבל כאן שהכהן מחל מראש מה שיתחייב על ידי האכילה, כשהישראל אוכל חל חיוב ואחר כך חלה מחילה, והיות שחל חיוב, המחילה אינה מועילה לר' יוחנן. אבל במסקנתו הוא כותב (ברך נב ע"ג) שיש לגרוס בירושלמי שאם הכהן מחל אחרי האכילה, זו מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש, שלר' יוחנן (שכמוהו פסק רמב"ם, הלכות תרומות, י, כב) לרבי צריך לתת, ולר' אליעזר בר' שמעון די שיפריש, ולריש לקיש בזה לכל הדעות די שיפריש (וריש לקיש יסביר שמה שהמשנה אומרת שאין מועילה מחילה, הוא לומר שאינה מועילה לפטור אף מהפרשה).

להערה 420

א. שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קמו, אות ב, כותב שהגולן מתכפר על ידי המחילה כמו אילו השיב את הגזילה. ב. קובץ שיעורים, פסחים, אות קלג, כותב שאם מחל על הקרן, אין אומרים שממילא נמחל החומש על פי הכלל שאם אין קרן אין חומש (צריך עיון היכן מצא כלל זה), מפני שכלל זה שייך רק אם לא נתחייב מתחילתו בקרן כגון במקום שיש "קם לה בדרכה מיניה", אבל אם כבר נתחייב קרן וחומש, והקרן נמחל, הוא כאילו פרע את הקרן, שעדיין צריך לשלם על החומש. לשונו מתאימה לשיטה שמחילה היא פירעון (ראה שער ראשון, פרק רביעי), אבל תוכן דבריו נכון לכל השיטות.

ג. מתחילה דבריו של אורים גדולים (רי"ס), פרק ג, אות ז (ו ע"א), משתמע שאין מועילה מחילה אחרי שנשבע, שכן הוא מוכיח מהדין שגזול הוא מוכיח מהדין שגזול הוא מוכיח ומת הגר חייב להשיב, ואין אומרים שהגולן מוחל לעצמו כיוון שהוא זכה בנכסי הגר, מכאן שמחילה אינה מועילה אחרי שנשבע, מפני שהנתינה לגזול היא המטרה. אבל באות יב (ח ע"א) הוא כותב שאף שיש מצווה בנתינה, אפשר לומר שהמצווה היא בעצם הפעולה, וממילא תועיל מחילה, ואין ראה מגזול הגר, מפני ששם הוא זוכה ממילא במות הגר, כמו ירושה, וירושה יכולה לבוא רק במקום קבלה ולא במקום נתינה, ובמיוחד אם נאמר שהעיקר במעשה הוא הרצון, ועל ידי המחילה מתמלא הרצון, וזה לא שייך בירוש; ולפי זה יוצא שמועילה מחילה לגזול גם אחרי שנשבע.

ד. ר' אליקים גטיניו, בספר אגורה באהלך, דף כד ע"א, כותב שלפי האומרים שאי אפשר למחול חיוב של כפרה (ליד ציון הערה 404), הדין צריך להיות שהגזול אינו יכול למחול, והוא תמה מדוע הרמב"ם לא כתב זאת; ולא ראה שהרמב"ם פסק שהוא יכול למחול.

להערה 422

א. קובץ שיעורים ורא"י גוטפריינד (שיצוינו בהערות 426–427) הבינו מדברי הר"ש, תרומות, ו, א (שהבאנו במילואים להערה 404), שהחומש כאן הוא לכפרה, ובכל זאת המחילה חלה, והר"ש הקשה מכוח זה על הסוכרים שלא מועילה מחילה בתשלומי תרומה מפני שהם לכפרה (שהבאנו לעיל, ליד ציון הערה 404); וכדי ליישב את קושייתו, הם נתנו את ההסברים דלהלן. ותמה עליו קובץ שיעורים, הרי בתלמוד מפורש שהוא ממון, כאמור בטקסט? לאמיתו של דבר, הר"ש מתכוון לומר שכמו שקרן שחייב הגזול הוא ממון, ולא לכפרה, אף שנוסף עליו חיוב חומש, ולכן מועילה בו מחילה, כך יש לומר גם בתשלומי תרומה, שהם לממון ולא לכפרה, אף שנוסף עליהם חיוב חומש. והר"ש מתכוון להוכיח את דבריו מהאמור בבבא קמא קג ע"א שמועילה מחילה לגזול על הקרן. ואדרבה, בקרן יש יותר מקום לומר שהיא לכפרה מבחומש, שהרי אם הביא את קרבן האשם לפני ששילם את החומש, יצא ידי חובה (בבא קמא קי ע"א), מה שאינו כן אם הביא את הקרבן לפני תשלום הקרן. ואכן, דבר משה (רומויין), כתובות ל ע"ב (חלק ב, סימן שעב, בהערה), מעלה אפשרות שהר"ש מתכוון לומר שחומש אינו לכפרה ולכן מועילה מחילה, וכותב שלפי הגהת ר"י לנדא בר"ש שם, זאת כוונתו. ב. ראה ליד ציון הערה 433, על מחילת גזל הגר, הסברים נוספים מדוע מועילה מחילה לגזול רגיל שנשבע לשקר.

להערה 427

הסבר נוסף: דברי סופרים (רויין), סימן א, אות ג, מסביר על פי הדעה (ראה במילואים להערה 417) שהפרשת החולין שמויעדים לתשלום, שיעשו תרומה, מכפרת – נמצא שהכפרה אינה תלויה בתשלום, ולכן לא מועילה מחילה על תשלומי תרומה, מפני שההפרשה היא כעין קרבן, ומחילה שייכת רק כלפי תשלומין; אבל מחילה לגזול תקפה, מפני שעיקר החיוב של הגזולן הוא לשם תשלום, שלא כתשלומי תרומה שעיקרו ההפרשה. אבל הוא מעיר שהסבר זה אינו מתקבל לדעה (במילואים להערה 417) שהנתינה מכפרת, שלפיה ייתכן שעיקר הכפרה היא בתשלום, וזה כמו תשלום גזלן. באות ו גר מסביר, על פי מה שעולה מרמב"ם, הלכות תרומות, י, כא, שיש שני חיובים על הור: (א) להעמיד תרומה במידה שאכל, (ב) לשלם את הנוק שהזיק; ומחילה שייכת רק לגבי הנוק, אבל על מה שהקפידה התורה שיתן חולין מתוקנים שיהיו תרומה במקום התרומה שאכל, לא שייכת מחילה, מפני שהתורה מצריכה דווקא שיעמיד תרומה במקום התרומה; ובלשון אחרת: יש שני בעלים בתרומה – הבעלים ההדיוט, היינו

מילואים לשער שלישי

הכהן שהוא בעלים על הדמים-השווי של התרומה, והבעלים שהוא כעין גבוה, שכלפיו חייב הזר להעמיד תרומה במקום תרומה, ולא מועילה מחילת הבעלים ההדיוט לגבי הבעלים של גבוה.

להערה 433

א. ראשי שערים, בבא מציעא, סימן כא, אות א, מבאר את כוונת פני יהושע, שאם הממון היה שייך למוחל מקודם, הכפרה היא בנתינה לו, ולכן הוא יכול למחול, והחייב מתכפר מפני שרואים כאילו התובע קיבל את הממון, אבל במקום שהממון לא היה שייך למוחל, הכפרה תלויה בנתינה ולא בקבלה, ולכן אי אפשר לומר שמחילה כקבלה, ומחילה רגילה אינה מועילה, מפני שהחיוב נועד לכפר, והכפרה תלויה בנתינה.

ב. אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן קל (ס ע"א), מציין שבתשובה אחרת הוא דחה את דברי פני יהושע.

ג. שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, מבין שפני יהושע מתכוון לומר שבדבר שלא בא עדיין לידו מעולם לא מועילה מחילה (ראה שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 237, אות ח, מה התקשה בגלל זה). אבל נראה שגם לפי פני יהושע מחילה כזאת מועילה, אלא שלדעתו במחילה על זכות כזאת אי אפשר לראות כאילו נטל והחזיר. הוא מקשה על פני יהושע, מר"ן, נדרים כד ע"א, האומר שהאוסר את הנאותו בנדר על חברו אם לא יתן לו כך וכך, יכול להתיר את הנדר בכך שיאמר "הריני כאילו קיבלתי ממך והחזרתי לך", וזאת אף שהדבר מעולם לא הגיע לידו. גם ראשי שערים שם מקשה מנדרים שם, ועולה מדבריו שהטעם ששם אומרים כך אף שלא היה ממונו הוא מפני ששם אין צורך בכפרה, והבחנת פני יהושע נאמרה רק בחיוב שנועד לכפרה, כהסברו שהובא לעיל, אות א.

להערה 434

א. אהל שם מסביר בכך את הדין שהמחזיר גזל הגר לחצאין או בלילה לא יצא (בבא קמא קיא ע"א), אף שהמחזיר קרן לנגזל ישראל בלילה או לחצאין, יצא – מפני שחיוב התשלום לנגזל ישראל אינו כפרה אלא רק מסלק את עיכוב הכפרה.

ב. נחלת יהושע מוכיח שהתשלום בגזל רגיל הוא ממוני, ממה שאם מת, יורשיו חייבים לשלם.

ג. בדומה הסביר משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (עמ' קסג), שבגזל הגר גזירת הכתוב היא שהגזלן צריך כפרה, כמו שאוכל חֶלֶב צריך כפרה בקרבן, ולכן אי אפשר למחול; אבל בנגזל רגיל ההשבה היא רק לתיקון העול, ולא לכפרה.

ד. בדומה הסביר חזון איש, בבא קמא, סימן כ, אות יז (הובא בחבצלת השרון (קרליבך), במדבר, עמ' פב ועמ' צד), שצריך חיוב הגזלן הוא תשלום הגזילה, אלא שתשלום זה גם מכפר, ולכן הנגזל יכול למחול על חיוב הגזילה, ואז ממילא נפטר הגזלן מהצורך בכפרה; ואילו בגזל הגר, הכהנים לא זכו בחיוב הגזילה שהגזלן חייב, וזכו רק בתשלום כפרה, ולכן לא מועילה מחילתם.

ה. דבר משה (רוזמין, תש"ס), בבא קמא קי ע"ב, אות תלה, עמ' תרסד, מסביר שהיות שהתורה קראה לגזל הגר "אשם", הוא דומה לקרבן אשם בכך שסיבת הנתינה היא כפרה, ולכן לא מועילה מחילה גם אם בסוף נעשה חיוב ממוני, ואילו בחיוב גזלן רגיל, סיבת חיוב חומש הוא ממוני, אלא שכשהוא משלם יש גם כפרה (כפי שהסביר קובץ שיעורים, לעיל הערה 426), ולכן כשמוחל אינו מחוסר כפרה אלא התורה מכפרת עליו בחינם.

ו. אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות ג (ד ע"ג), נוקט שמטרת השבת גזילה היא שהנגזל יקבל, והמטרה אינה שהגזלן יתן, ולכן מועילה מחילה.

להערה 435

א. בדומה מסביר שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן כח (ד"ה והנה זכורני), שבגזל מישראל, עיקר הכפרה הוא על כך שגזל ממנו, במה שבינו לחברו, ועיקר הקפדת התורה היא בשביל הנגזל, ולכן אם מחל לו, נתכפר לו; אבל בגזל הגר אין חיוב בינו לחברו, שהרי הגר מת ואין לו יורשים, ובכל זאת התורה הקפידה שלא יתכפר הגזלן עד שיתן לכהן, ולכן לא מועילה מחילת הכהן, שהרי לא גזל ממנו, אלא שהתורה אמרה שיתכפר בכך שיתן לכהן.

ב. הסבר נוסף: נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כב ע"ג), מסביר שבגזל הגר התורה הקפידה על אופן הנתינה, כגון שיחזיר ביום ולא לחצאין (בבא קמא קי ע"א), ולכן לא מועילה מחילה (ראה במילואים להערה 409, סברה דומה בתשלומי תרומה), ורק בגזל מישראל, שאין הקפדה על אופן התשלום, מחילה תקפה. אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי אין מועילה מחילה בכופר (כאמור ליד ציון הערה 438), אף ששם אין הקפדה על צורת התשלום.

להערה 438

א. אוצר מפרשי התלמוד, על תוספות שם, הערה 61, העירו שמדובר במחילת היורשים, שאילו הנהרג עצמו בלאו הכי אינו יכול למחול בחייו, שהרי עוד לא נוצר החיוב, ואין מועילה מחילה על זכות עתידית (ראה שער רביעי).

מילואים לשער שלישי

ב. תוספות, ראב"ד, רשב"א ור' פרץ שם כתבו שמועילה מחילה על חיוב דמים, והיינו החיוב שלם את דמי הנהגה ליורשיו במקום שאין חיוב כופר מסיבה כלשהי.

ג. רש"ז איריבך, "בעניין תשלומי כופר", מוריה, גל' קסה, עמ' מד-מה = שו"ת מנחת שלמה, חלק א, סימן צ, כותב שבכופר, החיוב נעקר לגמרי מחיוב מיתה בידי שמים לממון, ולאור זה הוא מתקשה מדוע אין מועילה מחילה על כופר.

ד. נימוק נוסף: מנחה חדשה (פאפרש), חלק ב, מצווה נא, אות כה, מנמק, שבעל השור בעצם חייב מיתה בידי שמים, אלא שהתורה נתנה לו דרך להיפטר ממיתה, על ידי תשלום כופר, ואם היורשים מוחלים, אין מה שיפטור אותו ממיתה בידי שמים, והרי הם בוודאי אינם יכולים למחול לו על חיוב מיתה בידי שמים; והוא כותב שאכן מחילתם מועילה לעניין שאין בית דין ממשכנים אותו, אבל הוא חייב לתת מעצמו.

ה. דעה חולקת: מנחת חינוך, מצווה נא, אות יח, כותב שלדעת הרמב"ם, מועילה מחילה בכופר, שאילו סבר שאינה מועילה היה צריך להביא דין זה מפני שהוא דין מחורש; ומנמק, שאף שכופר הוא לכפרה, מועילה מחילה כיוון שלא חלה על הכסף שום קדושה.

ו. משנת ר' אהרן, בבא קמא, סימן טו, אות ט (עמ' קמו), כותב שהראב"ד סובר שמועילה מחילה בכופר, מפני שכופר הוא כפרה אבל יש בו חיוב ממון. אולי הוא סבור ש"חידושי הראב"ד" על בבא קמא, שצוינו בהערה, אינם של הראב"ד.

ז. הריב"א, בתוספות, בבא קמא ד ע"א (ד"ה כראי), אומר ש"קם לה דברכה מיניה" פוטר מחיוב כופר, והסביר ברכת שמואל, בבא קמא, סימן ל, ס"ק ד, שטעמו הוא שלדעתו כופר הוא חיוב ממון שהתורה קבעה כדי שיתכפר. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא סה ע"א, אות לח, עמ' עא, כותב שלפי הריב"א תועיל מחילה על כופר, כיוון שהוא חיוב ממון.

ח. העמק דבר, שמות, כא, ל, כותב שהיורש יכול למחול על כופר, מפני לדעתו אפשר למחול גם על חיוב שהוא לכפרה (ראה בשמו בהערה 437).

להערה 439

א. יש מחלוקת בבבא קמא מ ע"א האם כופר הוא ממון או כפרה, ורמב"ם, הלכות נזקי ממון, י, הלכה ד והלכה ו, פוסק שהוא כפרה.

ב. נחלת יהושע מוכיח שעיקרו לכפרה, מהדין שאם מת בעליו של בעל החיים, יורשיו פטורים.

ג. כמו כן, קובץ שיעורים, פסחים, אות קלג, כותב שתוספות כתבו כך רק לדעה שכופר הוא כפרה.

ד. דעה חולקת: קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ב, מעלה אפשרות שר"ש, תרומות ז, א, שדחה את ההסבר שלא מועילה מחילה בתשלומי תרומה מפני שהם לכפרה (ראה במילואים להערה 404), סובר שמועילה מחילה על חוב שהוא לכפרה. יוצא מדבריו שלפי ר"ש, מועילה מחילה על כופר.

ה. אמרי יעקב (ישורון), שמות כא, ל, כותב שאם יש לנהרג ארבעה בנים, ואחד מהם מוחל על הכופר, בעליו של בעל החיים הנוגח יולם רק שלושה רבעים מהכופר. הרי שלדעתו מועילה מחילה על כופר.

להערה 445

א. אבל קובץ שיעורים, שם, אות ה, מקשה, מדוע לדעה זו מועילה מחילה על כפרה מצד שמחילה קבלה, נאמר שהיות שלא חסר כלום, אינו יכול להתכפר, כמו שמטעם זה מחילה לא פוטרת ממלקות מטעם קם ליה דברכה מיניה (ראה בשמו בשער ראשון, עמ' 27)?

ב. דבר משה (רוזמרין), כתובות ל ע"ב (חלק ב, סימן שעב), ובבא קמא סה ע"א, אות לח, עמ' עב (במהד' תש"ס), מקשה על דברי קובץ שיעורים, שלדעה שמחילה נחשבת קבלה, מועילה מחילה על תשלומי כפרה – אם כן מדוע כתבו תוספות, שם, שמחילה לא מועילה בכופר? וצריך עיון, שלא ראה שקובץ שיעורים הסביר שתוספות סוברים שמחילה היא הפקעה.

להערה 446

א. אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"ד), נוקט שהירושלמי (בניגוד לבלבלי) סובר שאין מועילה מחילה על קנס, ונימק, שהיות שהתורה רצתה להעניש את החוטא, אין מחילה מועילה, מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה. הוא מסתמך גם על חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, הכותב שמה שבממון מועילים מחילה ותנאי (לדעת ר' יהודה!) הוא מפני שהתורה אמרה שיתחייב רק ברצונו של מקבל החיוב, ולפי זה, בקנס שהתורה רצתה לקנסו, החיוב אינו תלוי ברצונו של האחר, ולא מועילה מחילה. עיין שם, שהוא מסביר בדרך פלפול מדוע בכל זאת לבלבלי מועילה מחילה על קנס. אחר כך הוא כותב שבדרך כלל מחילה על קנס אינה התנאה על מה שכתוב בתורה, מפני שאין ודאות שהמחילה תעקר דבר מהתורה, מפני שאולי בלאו הכי יודה החייב ויפטר, שהרי מודה בקנס פטור, ורק בקנס של אונס ומפתה, המחילה נחשבת התנאה על מה שכתוב בתורה מפני שהודאה אינה פוטרת בו, שהרי המודה בקנס באופן שהוא "פוטר עצמו מכלום" בהודאתו, ואחר כך באו עדים, חייב (בבא קמא עד ע"א), וכאן הוא פטור מבושת ופגם על ידי המחילה (כך צריך להיות, ויש בדבריו טעות סופר).

מילואים לשער שלישי

ב. צפנת פענח, על הרמב"ם, הלכות נערה, א, ג, כותב שמחילה על קנס אינה מועילה, משום שהחייב יכול להודות ולהיפטר, ולכן הקנס לא נחשב ברשותו של האחר, ולכן אינו יכול למחול.
ג. ר' משה אביגדור עמיאל, המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות לד (ובקיצור במידה י, אות לו, ובמידה יא, אות ח), כותב שהבבלי סובר שמועילה מחילה על קנס (עיין שם להוכחתו שזו דעת הבבלי), מפני שהבבלי סובר שמחילה היא כפירעון ממש, וגם בקנס אפשר לומר שהחייב מתמלא ממש על ידי הפירעון (נראה שכוונתו היא, שמועילה מחילה אף לפני שבית דין מחייב אותו לשלם, ואף שעדיין לא נחשב אז שחל חיוב קנס, מכל מקום אם הוא פורע אז, מסתבר שהוא מופטר בכך ולא יחויב לפרוע שוב אחרי שבית דין יחייב אותו); ואילו הירושלמי שם סובר שלא מועילה מחילה על קנס, מפני שהוא סובר שמחילה אינה כפירעון ממש אלא פועלת רק שלא יצטרך החייב להוציא את החיוב אל הפועל, וזה שייך רק בממון, שמטרת החיוב הוא בשביל הנושה, וכשהנושה מוחל, מסתלקת סיבת החיוב (היינו שיטת ההפקעה), אבל בקנס מטרת החיוב הוא הפירעון עצמו, לקנוס את החייב, ולא שיכרת מחילה (כמו שלא מועילה מחילה על חיוב שנועד לכפרה). דבריו (דברי שואל ומשיב) קשים, שהרי האמורא בירושלמי האומר שהמחילה אינה מועילה, אינו מנמק נימוק זה, אלא מנמק מפני "שינוי ברשותו", כלומר, הוא דבר שלא בא לעולם, כיוון שהחייב חל רק כשבית הדין מחייב אותו לשלם (ראה בשער רביעי, עמ' 191).
ד. חידושי חתם סופר, כתובות מא ע"ב (ד"ה הרי), מבאר שמחילת קנס מועילה מפני שהמפותה מוחלת בבת אחת על הקנס ועל הבושת ופגם, ומתוך שחלה מחילה על בושת ופגם, חלה על הקנס. אבל לפי הסבר זה לא תועיל מחילה על חצי נזק של שור חם וקנסות דומים שאין עמהם ממון.
ה. מקרה מיוחד שלא מועילה מחילת קנס: בכורי אברהם, על תוספות, כתובות כט ע"א (דף סג ע"א בדפי הספר), כותב שאב שבא על בתו, אינה מוחלת לו על הקנס (אף באופן שהקנס לעצמה, כגון שהתארה ונתגרשה), מפני שאין לה הנאה מהביאה, והיא רק מסכימה לדעת אביה.

להערה 451

אבל שו"ת מקור ישראל, סימן מד (פה ע"ג), מביין ששו"ת מהרי"ק, שורש כג, חולק על משנה למלך, שהרי כתב שמוכח מהסוגיה שם שמועילה מחילה על האשם (ראה הערה 214, בעניין מחילת זכות לעשות מצווה). אבל יותר נראה לומר שהוכחת מהרי"ק היא ממה שנאמר בסוגיה שם לדעת ר' יהודה, שאם עברו שבועיים, היה מקום לומר שמחלו זה לזה על הכסף ועל האשם (אלא שהמסקנה היא שאין מניחים שמחלו), ומועילה מחילתם מפני שזו מחילה על זכות רגילה לעשות מצווה; אבל לדעת חכמים, שקנסו על העבירה של לקיחת האשם קודם, אולי יסכים מהרי"ק למשנה למלך שלא תועיל מחילה על עבירה זו.

להערה 452

א. השלחן ערוך והרמ"א נוקטים דוגמה, שהחייב ביקש שימחל לו, ואמר לו "יהיה כדברך". על לשון זו ראה שער שני, עמ' 57.
ב. להסבר אנליטי אף מועילה מחילה על חיוב להישבע, ראה שער ראשון, עמ' 13-14.
ג. מחילה על שבועה הזכירו גם חידושי הריטב"א, קידושין מג ע"ב (הובא בליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן י, עמ' לז); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן צו = דפוס פראג, סימן תקפז = תשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן ז (מחילת על חיוב אלמנה להישבע בגביית כתובתה); שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימנים רמ-רמא (מחילת על חיוב אלמנה להישבע); תשובת ראב"י אב"ד, סיני כא (תש"ז), עמ' קס (מחילת על חיוב אלמנה להישבע); שו"ע, אה"ע, צח, א (מחילת על חיוב אישה להישבע בגביית כתובתה); הובא בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן מז).
ד. בספר זכרון ויטע אשל, עמ' מט, מובאת טענה שלא מועילה מחילה על חיוב להישבע, אפילו בקניין, מפני שהוא דבר שאין בו ממש, וזהו קניין דברים; ומה שנאמר בכתובות פו ע"ב שמועילה מחילת בעל על חיוב אשתו להישבע לפני גביית כתובתה, הוא מפני ששם התנו בתחילת שעבודה, ועל מנת כן נישאה, מה שאין כן במחילה בשעת תביעת הכתובה. אבל הרשב"א בתשובתו שם (עמ' נב) כותב שהמחילה מועילה ואינו משיב על הטענה שזה דבר שאין בו ממש.
ה. ראה שער ראשון, במילואים להערה 222, שחידושי ר"ש יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן כה, מסביר את דברי הגמרא בבבא מציעא לה ע"ב, כמחילה על חיוב להישבע.
ו. מחילה חלקית על שבועה: שו"ע, חו"מ, כב, ג, כותב שהאומר למי שחייב לו שבועה "דור לי בחיי ראשך", כלומר שהוא מוכן שהוא ינדר נדר במקום שבועה, שהיא יותר חמורה מנדר, יכול לחזור בו ולדרוש ממנו להישבע אם לא עשה קניין, אף שמחל על השבועה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאה, סימן ל (לד ע"ז), נימק שמחילה היא סילוק, וסילוק מועיל רק אם הוא מוחלט, וב"דור לי" זו מחילת מקצת שבועה ולא הסתלק לגמרי ולכן אין מועילה המחילה בלי קניין. דבריו קשים, שהרי נושה יכול למחול על מקצת החוב. הסברים נוספים מדוע המחילה שם לא הועילה, יובאו בשער שמיני, במילואים, עמ' 1058, ובשער עשירי, ליד ציון הערה 142, ובמילואים להערה 66, אות ד, ולהערה 137, אות ב. ההסברים ההם מבוססים על עקרונות כלליים בדיני מחילה.

מילואים לשער שלישי

ז. בשבועה על דבר עתידי: משו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן טו, עולה שמי שחייב להישבע בענין חיוב עתידי (נידונו: הנשבע שאין לו הרבה רכוש, כך שאינו חייב לשלם הרבה מיסים, לענין מיסים עתידיים), אין מועילה מחילה על חיובו להישבע, מפני שהיא מחילה על חיוב עתידי, שאינה תקפה, כפי שנראה בשער רביעי.

ח. כמו כן, הפלאה, כתובות פז ע"א (ד"ה עוד נראה), כותב שאין מועילה מחילה על חיוב עתידי להישבע, לענין חיוב אישה להישבע על טיפולה בנכסי בעלה, והבעל מחל לה לפני שמינה אותה לטפל בהם. אבל הוא כותב שרש"י, כתובות שם (ד"ה על הפוגמת), סובר שהמחילה תקפה אם הבעל קָלל במחילתו גם חיוב שכבר נתחייבה להישבע, לפי הדעה ברמ"א, חו"מ, רט, ד, שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם יחד עם דבר שבא לעולם (ראה שער רביעי, עמ' 179, על מחילת חיוב עתידי יחד עם חיוב קיים). הוא נוקט שחיוב אישה שכבר קיבלה חלק מכתובתה ("פוגמת") להישבע שלא קיבלה הכול, נחשב חיוב קיים; ודבריו קשים, שהרי מבואר בסוגיה שם שהאישה מבקשת מהבעל למחול לה על שבועה זו מפני שהיא צופה שתצטרך לקחת קצת מממונו על חשבון כתובתה, הרי שהמחילה נעשית לפני שחל עליה החיוב להישבע.

ט. גם כבוד הלבנון, סימן י, אות ג, כותב שאין מועילה מחילה על חיוב עתידי להישבע. הוא כותב כך לענין בעל שאינו רוצה להשקות את אשתו הסוטה, שיש בכך מחילה על חיובה להישבע את שבועת הסוטה, אבל זה חיוב עתידי, שהרי אולי תסרב מעצמה לשתות, ואז לא תתחייב שבועה. אבל אחר כך הוא דוחה, שאין זה בגדר חיוב עתידי, ואדרבה, כשנמחקה המגילה אינו יכול לומר "איני משקה". עוד הוא כותב שהיות שבעל יכול למחול על קניויו (ראה ליד ציון הערה 212), ובכך הוא מחל לגמרי על כל חיוביה לעבור את תהליך הסוטה, הוא יכול למחול על חיובה להישבע, שהוא חלק מהתהליך.

י. לעומתם, פני יהושע, כתובות פז ע"א (ד"ה גמרא), וקונטרס אחרון, סימן רכא (הובא בספר הזכרון (טי"ב), מערכת מ, אות י), כותב שמחילת בעל לאשתו על שבועה שתצטרך להישבע אם תהיה אפטרופסית על נכסיו, מועילה אף שהיא זכות עתידית, מפני שאין זו מחילת ממון אלא מחילת שבועה, שמועילה גם לפני שעת החיוב. כמו כן, בית מאיר, אה"ע, צח, א, כותב שמועילה מחילת חיוב עתידי להישבע בשבועה של הנשבע ונטל, מפני שבפצם המוחל מתחייב לשלם בלי שהלה יישבע. לגבי מחילת בעל לאשתו על שבועה שתצטרך להישבע אם תהיה אפטרופסית, הוא מסביר, שהיות שנכנסה להתעסק על דעת זה, זה מועיל ככל תנאי של פועל שחל בדיבור. משפט שלום, רז, טז, מעלה אפשרות על פי זה, שמחילה מותנית על ממון צריכה קניין, ואילו מחילה מותנית על חיוב להישבע אינה צריכה קניין (ראה בשמו בשער עשירי, במילואים להערה 138, עמ' 1116). מצד שני, משמרת שלום, רז, אות כט, כותב שהאומר "דור לי בחיי ראשך והיפטר", יכול לחזור בו ממחילת החיוב להישבע, אם לא עשה קניין, יותר ממחילת ממון מותנית, מפני שזה רק מחילה זמנית, שהרי גם אם הנתבע נשבע בבית דין, מועילה אחר כך תפיסת התובע (שו"ע, חו"מ, פז, ל) בטענה שהלה נשבע לשקר, הרי שהמחילה כאן היא רק זמנית, ולכן יותר קל לחזור ממנה. אין סתירה בין הדברים, מפני שבמקרה השני, הנקודה אינה מצד שנושא המחילה היא חיוב להישבע, אלא שהמחילה מותנית בכך שינדור, והרי אחרי שינדור, עדיין נשארה יכולת לתפוס.

יא. ישועות ישראל, עא, ס"ק ד, מסביר שמחילת שבועת אפטרופסות תקפה אף שהיא חיוב עתידי, כפי שהסביר מהרי"ט (ראה שער רביעי, עמ' 867, במילואים להערה 70) שמועילה מחילת חיוב עתידי אם לא חזר בו, כמו שהמוכר דבר שלא בא לעולם והקונה תפס כשבא לעולם, קנה (בבא מציעא סח ע"א); וכן כשמחיל לה את שבועת האפטרופסות, כשמסר לה אחר כך סחורה לסחור בה בשבילו, מן הסתם קיבלה על דעת שהתירה פטורה משבועה. יב. טענת מחילה: מה הדין אם מי שחייב שבועה טוען שבעל דינו מחל לו על החיוב להישבע, ושכנגדו מכחיש? שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שפו, עושה הבחנה: אם היה חייב שבועה מן התורה, עדיין חייב להישבע; אבל אם היה חייב שבועת היסת, פטור מלהישבע, מפני ששבועה זו היא תקנת חכמים, ואין עושים תקנה לתקנה, אבל מטילים "חרם תסם" על כל מי שטוען על חברו טענת שקר; ואם היה חייב שבועת המשנה, כגון הפוגם את שטרו או שבועת השותפים, חייב להישבע, מפני שתקנו אותה שתהיה כעין שבועת התורה; וכל זאת אם טען "מחלת לי בפני פלוני ופלוני והלכו למדינת הים", אבל אם טען "מחלת לי על השבועה ביני לבין עצמך", אינו נאמן, מפני שאילו מחל לו, היה קורע את השטר או מעמיד עדים שמחל לו, ורק אם אין שטר, הוא פטור מלהישבע.

יג. נפקיות מערכה של מחילה זו: שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן יג, כותב שמחילת חיוב להישבע נחשבת הנאה לנמחל, לענין זה שאם המוחל כפה על הנמחל פעולה משפטית כלשהי, יש לה תוקף כדין כפייה בתמורה. אבל ר' משה ליידי, בשו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן כה (קז ע"א), כותב שהדין כך רק כגון נידונו של מהרשד"ם, שמחל על חיוב להישבע שאינה קצובה (ראה חוק להישבע שבועה אחת, ועוד, שבנידונו היה זה שבועה מהתורה, שבועת השומרים, ואין ללמוד מזה לשבועה דרבנן, ועוד, שבמצב שאם לא יישבע יחשדו בו שלא רצה להישבע מפני שהוא באמת גול, המחילה אינה נחשבת הנאה, שכן הוא היה מעדיף להישבע כדי לטהר את שמו. יד. שו"ת בית דוד (משאיוניקין), חו"מ, סימן יג (יז ע"ג-יח ע"א), לומד מהמרשד"ם שם, שמחילת חיוב להישבע נחשבת הנאה לנמחל, לענין התחייבות אינה קצובה שהתחייב הנמחל: רמב"ם, הלכות מכירה, יא, טז, פוסק שאין תוקף להתחייבות שאינה קצובה (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 5); אבל שו"ת בני שמואל, סימן י, כותב שהרמב"ם מסכים שאם המתחייב קיבל תמורה, ההתחייבות חלה; ובית דוד כותב שאם תמורת ההתחייבות, נמחל

מילואים לשער שלישי

חיובו של המתחייב להישבע, התחייבותו תקפה, על פי בני שמואל. אבל תהלה לדוד (אמאדו), חלק א, דרוש טז (קכב ע"א), כותב שמחילה שבועה אינה נחשבת רווח לנמחל. עיין שם לנפקות לעניין פרשנות המחילה בצמצום. טו. מחילה על חיוב שותף להישבע: שותף בשותפות עסקית יכול לדרוש משותפו להישבע שלא נטל לעצמו כלום מממון השותפות (שו"ע, חו"מ, צג, א); והוא יכול גם למחול על חיוב שותפו להישבע. שו"ע, חו"מ, קעו, ל, עוסק במקרה מיוחד של מחילה על שבועה זו, בשותפות מורכבת של שלושה שותפים; ולא נעסוק בכך כאן מפני שהשקולים שם מבוססים על דיני שותפות.

להערה 457

א. כך עולה גם מבית שמואל, צו, ס"ק ה, המסביר את דברי חלקת מחוקק, צו, ס"ק ה, שאם יורשים נתנו לאלמנה שטר חוב במקום הפרוע לה את כתובתה, היא פטורה מלהישבע – שטעמו הוא שזה מראה שמחלו לה על השבועה. ב. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מח בדפוס שאלוניקי, סימן מט בדפוס ברלין, עוסק באלמנה שגבתה מקצת כתובתה מעיובן בעלה, בנוכחות דיני הקהל ומקצת טובי הקהל, ואמרו לה שאינם רוצים שתישבע, אלא יכתוב לה היורש שטר חוב על שאר הכתובה; והיורש היה שם ושתק. הוא פוסק שהיות שבית דין מחל לה על השבועה, ובית דין הוא שלוחו של היתום, והיתום שתק, נחשב כאילו מחל בעצמו כיוון שהניח לכל הדברים להיעשות על ידי בית דין; ואף שטר, חו"מ, כב, ו, כותב שמי שנתחייב שבועה דרבנן בבית דין, ושתק ויצא מבית הדין, ולא ביקש להופכה על שכנגדו, עדיין יכול להפכה, הרי ששתיקה בבית דין אינה מתפרשת כמחילה, שם הטעם הוא שלא אמר בית דין בפירוש שלא יוכל להפוך את השבועה.

ג. שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ג), כותב שראובן שטיפל בנכסים של שמעון, כך ששמעון היה זכאי לדרוש ממנו שיישבע על סכום ההוצאות שהוציא, ובכל זאת לא דרש ממנו שיישבע, ונגמר החשבון ביניהם, שמעון כבר אינו יכול לדרוש שיישבע, מפני שמחל בכך מכללא. הוא מנמק, שמניחים שמחל, מפני שאדם עשוי למחול שבועה שלא חייב בית דין בפירוש את שכנגדו, ורוב בני אדם מאמינים למי שטוען שהוציא הוצאות, ואינם דורשים מורעה. הוא מביא ראייה (בדף יד ע"ד) מ"ש"ע, חו"מ, צג, ו, האומר לגבי שבועת השותפים והשליחים והאריסים, שאם שתק כשהביא לו השליח את הסחורה ולא תבע שיישבע, אינו יכול לתבוע אחר כך שבועה בטענת ספק.

ד. מנחת אשר, חלק ב, דף מג ע"ג, כותב שאם נתבע חייב להישבע כדבריו, והתובע אומר לנתבע שהוא מאמין לו, זו בעצם מחילה על החיוב להישבע.

ה. שאלת מחילה מכללא על שבועה עלתה במקרה מיוחד: שומר חנם איבד את הפיקדון באופן שמן הדין הוא חייב שבועה, ובמקום להישבע, נתן למפקיד את דמי הפיקדון, והמפקיד השיב "איני רוצה שתפסיד על ידי" והשיב את הכסף לשומר, ואחר כך חזר בו המפקיד ותבע את השומר. הרמב"ם, בתשובה המובאת בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז (הובא במשפט שלום, רט, ד, קונטרס אחרון), משיב שדי שהשומר יקבל "חרם תסם" שלא פשע. הרדב"ז מסביר שבכך שהמפקיד החזיר את הכסף לשומר, הראה שמחל לו על השבועה, ומחילה אינה צריכה קניין, והרמב"ם הצריך חרם תסם רק כדי להפסיק את דעת המפקיד, מפני שאם לא ירצה השומר לקבל חרם, ונמצא שהשומר אכן פשע, נמצא שהמחילה הייתה בטעות, ובטלה; או שהרמב"ם מסופק האם החזרת הכסף כוללת מחילה על השבועה, ומספק לא רצה להשביעו, ובמקום זאת הטיל חרם תסם. דברי גאונים, כלל נו, אות לד, מסביר את הספק, שאפשר להבין את החזרת הכסף לשומר בשתי דרכים: (א) המפקיד מוחל לו על התביעה מפני שהוא מאמין לו בלי שבועה, (ב) הוא אינו מוחל לו אבל אינו רוצה לקבל את הכסף שזמא השומר אכן לא פשע, והוא רוצה שהשומר יישבע שלא פשע. ערך שי, חו"מ, רצה, א, מסביר את הרמב"ם על פי הדין (ליד ציון הערה 483) שגם מי שמחל על "חרם תסם" עדיין זכאי להטיל חרם תסם על שכנגדו, וגם כאן, המפקיד כאילו קיבל על עצמו את נאמנות השומר, אבל זה פוטר אותו רק משבועה, לא מחרם תסם; וכתב שזו כוונת הרדב"ז. דברי גאונים דוחה הסבר זה, שהרי מי שמחל על מומן התביעה אינו יכול להטיל חרם תסם (כאמור בשמו ליד ציון הערה 485).

ו. שאלת מחילה מכללא עולה במצב דומה: שומר ששילם בהתנדבות על אבדן הנכס, באופן שהיה פטור מלשלם, ולא דרש ממנו המפקיד לפני כן שיישבע שאינה ברשותו. חידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא לד ע"ב, מרייק מרמב"ם, הלכות שאלה ופיקדון, ו, א, ומדברי גאונים, שלדעתם השומר פטור מלהישבע שבועה זו, והוא מנמק, שהסכמת המפקיד לקבל את התשלום מראה שהוא מוחל על שבועה זו. אבל הריטב"א (הישנים) מביא שרוב סבר שחייב להישבע גם בכגון זה, ואין אומרים שמחל, מפני שדברים שבלב אינם דברים. מאיר, בבא מציעא לד ע"ב, כותב שזאת אף דעת הרי"ף והרמב"ם, ונימוקם הוא שנטילת הכסף אינה מלמדת שמחל על השבועה. גם רא"ש, בבא מציעא, פרק ג, סימן א (הובא בבאר אלחנן, סימן עד), כותב שאין להסיק מכך שמחל לו על החיוב להישבע, ויותר סביר שלקח את הכסף מפני שתושש שיחזור בו השומר מהסכמתו לשלם. אבל ב"ח, חו"מ, רצה, א, דוחה הסבר זה, שהרי בלאו הכי השומר אינו יכול לחזור בו מהסכמתו אם הביע את הסכמתו בבית דין. כנגד זה, מסביר ה"ש"ן, חו"מ, רצה, ס"ק א, שאמנם אינו יכול לחזור בו, אבל הוא עלול לסרב לשלם, והמפקיד חשש לכך ולכן הוא נטל את הכסף, ולא מחל על השבועה (וכך הסביר גם פלפולא חריפתא, על הרא"ש שם, אות ב); והוא כותב שזאת גם דעת הרי"ף והרמב"ם, והוא פוסק כך.

ז. יש אומרים שאם התובע מת בלי לדרוש מהנתבע להישבע, הדבר מוכיח מחל, ויורשו אינם יכולים לדרוש

מילואים לשער שלישי

מהנתבע להישבע. כך כתב רב האי, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן יח. אבל הרא"ש עצמו שם חלק עליו, והסכים אתו ט"ז, אהע"ז, צח, ס"ק ח.י.

להערה 458

ישועות ישראל, עא, עין משפט, ס"ק ד, מדייק כדעה זו מר"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בב"י, חו"מ, עא, לט), שהרי הוא כותב שמחילה על חיוב להישבע מועילה בלי קניין, והוא עוסק גם בחיוב אישה להישבע כשהיא גובה כתובתה אחרי שגבתה חלק ממנה ("פוגמת"). הוא מנמק, שאף שמחילה זו יוצרת חיוב על המוחל (טענת הרעה החולקת, ליד ציון הערה 459), הרי חיוב השבועה הוא תקנת חכמים לטובת הבעל, והוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים". לאור זה הוא עושה הבחנה: באלו שנוטלים מן הדין אלא שחכמים הטילו עליהם שבועה (כגון פוגמת כתובתה), מועילה מחילת הנתבע, לוותר על התקנה שחכמים תיקנו לטובתו, אבל באלו שמן התורה אינם נוטלים, כגון שכיר ונגזל, וחכמים תיקנו שיטלו על ידי שבועה, כך ששבועתם היא בגדר בירור על הנטילה ולא בגדר חיוב שבועה, אין מועילה מחילה (אלא שגם בזה מועילה מחילה בפני בית דין, מפני שזה מראה על גמירת דעת, כסברת מרדכי, סנהדרין, סימן תרפא). הבחנה זו הובאה בבית אהרן וישראל, גל' מג, עמ' סח. הוא עושה עוד הבחנה, בלווה שמחל ללווה על חיובו להישבע לפני שהוא גובה ממנו: אם זה חוב בשטר, שגובה מהדין בלי שבועה, מועילה מחילה זו מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", ואילו בלווה על פה, שמן הדין אינו גובה, המחילה צריכה קניין, והוא מסביר שזאת כוונת מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, טו, ג, שהצריך קניין.

להערה 459

א. כמו כן, שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מח בדפוס שאלוניקי, סימן מט בדפוס ברלין, כותב על יורש שמחל לאלמנה על חיובה להישבע לפני גביית כתובתה, שלגבי הנכסים שכבר נתנו לה, המחילה חלה גם בלי קניין, מפני שזו מחילה ממש שהרי היא מוחזקת, אבל לגבי שארית הכתובה, צריך קניין על מחילת השבועה. אבל הוא כותב שהיות שבנידונו המחילה נעשתה בפני טובי הקהל, היא מועילה, שהרי מהר"ם מרוטנבורג, המובא בהגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תנו, אומר שרבר שנעשה בפני טובי הקהל הוא כאילו נעשה בקניין. ב. יש מחלוקת דומה לגבי לווה המקבל עצמו שהמלווה יהיה נאמן כשני עדים, אם יטען שהלווה לא פרע. ראב"ה, המובא במרדכי, שבועות, סימן תשעא, כותב שזה מועיל בלי קניין מפני שזה מחילה. אבל ש"ך, חו"מ, עא, ס"ק ז, חולק, בנימוק שאין זו מחילה אלא יצירת חיוב לשלם. ג. יש לציין שכבר במשנה, כתובות פו ע"ב, מוזכרת מחילת בעל על חיוב אשתו להישבע לפני גביית כתובתה, שהיא שבועת "נשבע ונטל". אבל ייתכן ששם מדובר במחילה עם קניין. ד. בעיטור סופרים (תר"ט), דף טו ע"א, מופיע נוסח של שטר שבו יורש נכסי הבעל מוחל לאלמנה על חיובה להישבע לפני גביית כתובתה. ה. שו"ע, חו"מ, כב, ג, דן בנתבע שמחל על זכותו להישבע ולהיפטר, והתחייב לשלם אם התובע יישבע כדבריו. אבל בעיקרה, זאת לא מחילה אלא התחייבות. על מקרה זה עיין שו"ת משאת משה, חו"מ, חלק א, סימן סד.

להערה 468

א. כמו כן, עמק הלכה (הורוויץ), סימן ז (עמ' קיב במהד' תשמ"ו), כותב שאם מחל מפקיד לשומר על חיובו להישבע, והתברר שהפיקדון בידו, הוא חייב להחזיר, מפני שמחילת החיוב להישבע אינה פוסרת מתשלום, כפי שמשמע מתוספות, בבא קמא קח ע"ב (ד"ה ולא). ב. אבל חבלים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ג, כותב לגבי מה שכתב ראב"ן, ליד ציון הערה 470, שאין מועילה תפיסה אחרי מחילת השבועה, שמדובר גם בתפיסה בלי עדים, ואף ששו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ה, ושו"ע, חו"מ, פז, ל, פסקו שגם אם נשבע הנתבע, מועילה תפיסת התובע ממנו, טעמם הוא שיכול התובע לטעון "אני יודע שנשבעת לשקר", וטעם זה אינו שייך אם מחל לו על השבועה; והרי השלחן ערוך שם מדבר בתפיסה בלי עדים, ומכאן שלדעתו לא מועילה תפיסה בלי עדים אחרי מחילה.

להערה 470

א. דעה חולקת: מהר"ם שם מביא שבה"ג והריב"א סוברים שהתפיסה מועילה. ב. כמו כן, שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן ט, כותב שתוספות, בבא קמא קח ע"ב (ד"ה ולא), סוברים שגם אחרי מחילת שבועה, תפיסה מועילה.

להערה 482

צמצום המחילה לעילה מסוימת: ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יג ע"א), עוסק בשותפים שחלקו וכתבו זה לזה בשטר, שאם יעברו שלושים יום ולא יתבעו זה מזה להישבע, הם מוחלים זה לזה

מילואים לשער שלישי

מעכשיו על השבועה, והזכירו בשטר המחילה את החשש שמא נתנה אשתו של אחת השותפים משהו מהנכסים לבתה, מפני שדעתה הייתה קרובה לה, ודרישת השבועה הייתה מפני חשש זה. הוא כותב שהם פטורים משבועה אחרי שלושים יום גם אם עוד לא חלקו, אבל אם יתעורר חשש אחר, המחילה בטלה, מפני שהמחילה הייתה רק על החשש הנ"ל, ולא על חשש אחר שלא חשבו עליו השותפים, שהוא דבר שלא בא לעולם.

להערה 486

א. גם שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן לב (הובא בשו"ת פרי תבואה, סימן י, דף יד ע"ג), עוסק בחיוב המחוקק בשבועה, ועולה מדבריו שמועילה מחילה על החיוב, וממילא פטור מהשבועה.

ב. שו"ת לחם רב, סימנים ע"א, עוסק בקהל שנשבעו לרב להחזיק אותו כרב למשך זמן מסוים, ואחר כך טענו שהרב מחל להם, ודן האם הקהל נאמנים בכך – ועולה מדבריו שהמחילה מועילה לפטור את הקהל מהחיוב, וממילא מהשבועה.

ג. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח, בסופו, עוסק בשוכר שנשבע לא לעזוב את הבית למשך שנה, והוא כותב שאם בתוך השנה מחל לו המשכיר על חיוב שכירותו, ממילא פקעה השבועה. שו"ת כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ב), לומד מדבריו, שמי שנשכר כמשרת למשך שנה, ועשו קניין על השעבוד וגם נשבע על כך, ואחר כך מחל לו המעביד, פקעה השבועה עקב פגיעת השעבוד.

ד. אהל שם (ברונא), חלק א, סימן יג, אות ח, כותב שמועילה כאן לשון מחילה, שהרי הרשב"א נימק שהיות שנפטרו מחיוב הפירעון נפטרו מחיוב השבועה, ונימוק זה שייך גם בלשון מחילה. ובאות ג, כתב ששו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז, סובר שלשון מחילה מועילה. כמו כן, חידושי הריטב"א, נדרים סג ע"א, כותב שאם מחל על השבועה או אמר "הריני כאילו קיבלתי", פטור משבועתו.

ה. מחילה מכללא: שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו, כותב ששותפים שנשבעו זה לזה לקיים את השתפות לזמן קצוב, השבועה נמחלת בדיבור, וגם בלי שמחלו בפירוש, די שהסכימו לחלק את השתפות. אבל שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (סב ע"ב), מדייק משו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב (ד"ה ואחזור), שהשבועה ניתרת רק על ידי התרה מפורשת של חברו, ולא די שהתרה תובן בעקיפין ממה שאמר. אבל יש להעיר שמהרש"ך מדבר על מי שאמר דבר שאפשר להבין ממנו "בדרך רחוקה" שהתכוון למחול, אבל אפשר לפרש את דבריו שלא התכוון למחול. שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קכט (ד"ה ואין לטעון), כותב שהשבועה ניתרת רק על ידי אמירת "הריני כאילו קיבלתי" בפועל, ולא די בכך שיש הוכחה שהוא כאילו אמר "קיבלתי". ר' מרדכי קלעי, בתשובתו בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, כותב שהשבועה ניתרת רק אם אמר לשון מחילה, ולא מועיל מעשה המוכיח שמחל. נדיב לב שם כותב שגם שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו, סובר צריך מחילה גמורה, וצריך לומר "הריני כאילו קיבלתי" בפירוש. ו. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צח, כותב שקהל שנשבע שחכם פלוני יהיה חכם שלהם, והחכם אמר שאינו רוצה להיות חכם עד שכל הציבור ירצו בו, זו מחילה על חיוב הקהל, מפני שבדיבור בעלמא כבודו מחול, וכיוון שאין חיוב, אין שבועה. הרי שמועילה מחילה מכללא, אף שלא אמר לשון מחילה.

ז. שו"ת לחם רב, סימן ק, כותב בשם שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו, שבדבר שיש חיוב ממון, צריך מחילה גמורה ואחר כך תבטל השבועה, ולא די שמקבל השבועה יסכים שלא יקיים אותה; אבל הוא כותב ששותפות אינה נחשבת לעניין זה חיוב ממון, מפני שהיא רק שעבוד לעבוד יחד, ולכן די בהסכמה כדי לבטל אותה. אבל שו"ת כהונת עולם, סימן לב, כותב שגם שותפות נחשבת חיוב ממון, שהרי כל שותף חייב ממון לחברו בגלל השעבוד. ח. שו"ת תורת חסד (פריא), סימן כג (יז ע"ד), כותב שאף אם לא מחל בפירוש על השבועה, הרי אם אמר שהוא מקבל לסלק את הנתבע מכל תביעה, משמעו שהוא מוחל.

ט. ר' יצחק הכהן רפפורט (בעל בתי כהונה), המובא בשו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג, ובשו"ת פאת נגב, דף קו ע"ד (אחרי סוף חו"מ), כותב שמדברי הפוסקים נראה שבמחילת שבועה צריך לומר בפירוש "הריני כאילו קיבלתי", אבל יש דעה שסתמו בפירוש.

י. שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, כותב כאילו השלחן ערוך פוסק שהנשבע לפרוע לחבירו, ומחל לו, לא נפקע ממנו איסור שבועה. אבל השלחן ערוך אומר כך רק על מחילה חלקית – ראה עמ' 850, במילואים להערה 531.

יא. נאמנות על המחילה: שו"ת מהרש"ם, אה"ע"ז, סימן קצח, כותב שאם החייב אומר שהנושה מחל לו על השבועה, והנושה מכחיש, החייב נאמן לגבי השבועה מפני שזה דבר שבינו לבין יוצרו, כדברי שו"ת הרא"ש, כלל י, סימן ב (הובא בב"י, חו"מ, לר, לה, ובשו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן לט [שהובא בשו"ת כהונת עולם, סימן נה, דף סד ע"ג]), אבל החוב במקומו עומד. שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהר"ש ע"ד, סימן י (מג ע"ג), כותב שרק במקרה של הרא"ש שם, שכל התביעה היא על השבועה, שנשבע לאשתו שלא יצא ממנה בלי רשותה, הנשבע נאמן, אבל במצב שיש חיוב ממוני נפרד, שעיקר התביעה היא לפירעון החוב, החייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל, מפני שגם אם נאמן שמחל על השבועה, עדיין נשאר החוב קיים; והסכים עמו שו"ת שער אפרים, סימן סג (ד"ה והנה בוודאי).

יב. שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רפט, כותב שאם החייב נשבע בפני עדים, ואחר כך טוען שהנושה אמר "הריני כאילו קיבלתי" והנושה מכחיש, הנושה נאמן, שאם לא כן, לא הועיל כלום בשבועתו, ואילו אמר לו "הריני כאילו

מילואים לשער שלישי

קיבלתי", היה לחייב להעיד עדים על כך, וכמו שאינו נאמן לגבי החוב, כך אינו נאמן לגבי השבועה. אמרי בינה, יו"ד, דיני נדרים, סימן כג, מקשה עליו, הרי אם אין לנושה שטר, נאמן הלווה לטעון שפרע בלי להביא עדים, אם כן יהיה נאמן שהנושה אמר "הריני כאילו קיבלתי" במיגו שהיה יכול לטעון שפרע; ולטענת הרדב"ז, שאם כן לא הועיל כלום בשבועתו, יש להשיב שהועיל מפני שהיה בטוח שהחייב לא יעבור על השבועה.

יג. ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 522–525, על חייב הטוען שהנושה מחל לו.
יד. אחרי שעבר על השבועה: ר' משה גאלנטי ור' אברהם גבריאל, בשו"ת מהריט"ץ, סימן קסד, כותבים ששותפים בנכס שכל אחד נשבע לחברו שלא ימכור את חלקו בנכס לאדם אחר בלי להודיע לשותפו, ואחד מהם עבר ומכר לאדם אחר, שותפו יכול למחול לו על השבועה ולומר "הריני כאלו קניתי ממך ומחול לך". ואילו מהריט"ץ עצמו שם כותב, שהמחילה בטלה, מפני שכבר עבר על השבועה; ורק אם השבועה הייתה רק "אמכרנו לך", היה נתקן במה שיאמר "הריני כאלו קניתי", גם אחרי שמכר לאחר, מפני שאין בכך עבירה על השבועה.
טו. ראה ליד ציון הערה 514, שיש אומרים שאין מועילה לשון מחילה ומועיל רק "הריני כאילו קיבלתי", ונסביר שם שכונתם היא שאין מועילה לשון מחילה על השבועה בלבד כשאינו מוחל על החוב עצמו, אבל מחילת החוב עצמו בוודאי מועילה להפקיע גם את השבועה.

טז. נידוי: שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תשיג, וחלק ג, סימן שכח, כותב שחייב המגדה את עצמו אם לא יפרע עד יום פלוני, אחרי אותו יום חל עליו נידוי, אפילו פטר אותו הנושה. לכאורה זה סותר את דברי הרשב"א שצוינו בהערה, שהיות שבטל החוב, בטלה השבועה שחייקה אותו. ב"י, יו"ד, סימן רכח (עמ' תעח במהד' הטור השלם), מיישב שמדובר שמחל לו המלווה באונס, ולכן המחילה בטלה, או שרק האריך לו את הזמן, דבר שאינו מועיל, כפי שנראה ליד ציון הערה 531. המהדיר לשו"ת הרשב"א, מהד' מכון ירושלים, חלק ג שם, הערה 2, תירץ בדרך אחרת: שמחל לו אחרי אותו יום, ולכן מחילתו אינה מפקיעה את הנידוי שכבר חל עליו. עוד אפשר לתרץ, שמדובר שפטר אותו רק מהנידוי ולא מהחוב, וזה לא אפשרי, כדברי נודע ביהודה בעמ' 147, ליד ציון הערה 514, בעניין שבועה.

יז. על דעת רבים: שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן כג (יח ע"ד), מדייק משו"ת מהרש"ם, יו"ד, סימן קד, שבמקום ששייך "הריני כאילו קיבלתי", השבועה בטלה גם אם נשבע על דעת רבים; אבל הוא כותב שבשבועה על אי-עשייה, גם לדעה שאפשר למחול עליה (ראה ליד ציון הערה 493), הרי אם נשבע על דעת רבים, מחילה אינה מועילה.

להערה 487

א. קרן אורה, נדרים כד ע"א, מקשה, מנין שאמירת הנושה "הריני כאילו קיבלתי" מועילה אף שאינו הנשבע עצמו, הרי ברישא במשנה, נדרים סג ע"ב, באומר "קונם שאיני נהנה לך אם אי אתה נוטל לבנך כור חטים", אין מתירים על ידי שיאמר האחר "הריני כאילו קיבלתי" (כפי שמתירים בסיפא שם), והטעם הוא שמדיר רוצה שיקבל ממש? בפשטות, כאן מועיל "הריני כאילו קיבלתי" מפני שגם הלווה מסכים שבועתו תבטל, מה שאינו כן בנדרים, שהמדיר עדיין רוצה שנדרו יחול.

ב. דעה חולקת: שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן מג, כותב שאם לווה נשבע לפרוע את החוב בזמן פלוני וכשהגיע הזמן אמר המלווה "הריני כאילו קיבלתי", אין כוונתו למחול על הממון, מפני שאין דרך בני אדם למחול על נכסיהם, ורק השבועה מחולה; וגם אם משתמעת מדבריו גם מחילת הממון, ברור שאילו ידע זאת המלווה לא היה אומר כך, מפני שאין זה סביר שירצה לאבד את נכסיו, ואם כן זו מחילה בטעות, שבטלה. הוא כותב עוד שאף השבועה מבוטלת רק אם הבין מה שאמר.

להערה 489

א. בדומה מנמק שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכז, לגבי נידונו, שניים שנשבעו להיות שותפים למשך זמן קצוב – מחילת שותף על המשך השותפות מועילה מפני שדעתם הייתה שבהגיע הזמן, אם לא ירצו לחדש את השותפות, תפקע השבועה, ומחילת שותף לשותפו על ההמשך היא כאילו הגיע הזמן, ודעתם הייתה שאם שניהם לא ירצו את השותפות, לא יצטרכו להתיר את השבועה בשאלה לחכם.

ב. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן ז (כג ע"ד), מקשה על נימוק זה, הרי רמ"א, חו"מ, עג, ח, כותב שמי שנשבע לשלם לחבירו, אף שלא היה חייב לו, חייב לשלם מחמת שבועתו (ראה לדוגמה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), על הנשבע לתת דבר שלא בא לעולם במתנה), הרי שיתכן חיוב שבועה בלי חיוב ממוני? הוא מתרץ, שרק כאן, שנשבע לפרוע חוב קיים, כך שתלה את השבועה בממון, הרי כיוון שממון נמחל, גם השבועה נמחלה, ואילו שם, שנשבע לשלם אף שאינו חייב, מראש לא התכוון לתלות את השבועה בממון, ולכן השבועה מחייבת אף שאין חיוב ממון.

ג. חקרי לב, יו"ד, חלק ד, סימן פב (עמ' קסט במהד' המאור), נימק, שמחילה היא נתינה גמורה, כלומר,

מילואים לשער שלישי

שנחשב כאילו פרע, והשבועה נתיקמה. דבריו מתאימים לשיטה שראינו בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא כפירעון.
ד. לבוש מרדכי, בבא מציעא, סימן כח (סז ע"ד), מנמק, שמחילה היא כאילו קיים. הוא כותב שזו כוונת ביאור הגר"א, יו"ד, רכח, ס"ק קז, שנימק שבמחילה "כאילו נתיקים" בפועל.
ה. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שק"א), יבמות, סימן מב, בסופו, מסביר שהמחילה על חיוב המחזוק בשבועה מועילה מדין "הריני כאילו קיבלתי", אף שלא שייכת בה מחילה רגילה.
ו. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ח, כותב שלפי הרמב"ן, הטעם הוא שהיות שאמר "הריני כאילו קיבלתי" נפקע חיוב הפירעון ולכן נפקע חיוב השבועה, ואילו לפי ר"ן, נדרים כד ע"א, הטעם הוא שמטרתו בשבועה הייתה לעשות את רצונו של הנושה, ועכשיו שלא איכפת לנושה אם ישלם, נשלם רצונו והשבועה התקיימה, כפי שנימק באופן דומה את הדין שהאומר "קונם שאינך נהנה ממני אם אינך נותן לי כך וכך", ואחר כך אמר "הריני כאילו קיבלתי", הנדר בטל. הוא מיישב בכך את שו"ת מהרי"ק, שורש פא, שמביא תשובה של הרשב"א על מי שנשבע לפרוע והגיעה שמיטה, ופסק שפטור מהשבועה מפני שהתכוון להישבע רק כל זמן שהוא חייב, כמו שאלו מחל הנושה על החוב, לא היה חיוב שבועה, מפני שנחשב כאילו קיבל את חובו, והביא ראה מדין "הריני כאילו קיבלתי" בנדר; ולכאורה קשה, איך זה דומה ל"הריני כאילו קיבלתי", הרי לפי חידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, "הריני כאילו קיבלתי" מועיל משום שהיה יכול לקבל ולהחזיר ו"הפוכי מטרתא למה לי" (כפי שהובא בהערה 495), וזה שייך רק אם הוא אומר מרצונו "הריני כאילו קיבלתי", ואילו שמיטה היא בעל כרחו, ואיך נאמר שהוא כאילו קיבל? ולכן הוא אומר שזו טעות סופר במהרי"ק, וצריך להיות "רמב"ן" במקום "רשב"א", והרמב"ן סובר שהטעם הוא כאמור, ולכן אפשר ללמוד ממנו לשמיטה. בפשטות, כוונת הרשב"א להוכיח שכמו שבמחילה פטור מפני שהשבועה תלויה בחיוב הממוני, כך גם בשמיטה. אבל אהל שם כותב שלא משמע כך מלשון התשובה.
ז. ראה ליד ציון הערה 494, טעם נוסף שפטור מהשבועה.

להערה 490

א. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות א, מביא ראה מנדרים כד ע"א, ששם מי שהנדר היה לטובתו עוד לא זכה בחטים ובכל זאת נאמר שם שמועיל "קיבלתי".
ב. שו"ת מהרי"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן כא, לומד מכאן לנידונו, שנשבעו השוחטים שלא ישחטו בלי לקבל פתק אישור ממחזיק הקרופקא (גובה המס), והוא מחל להם, שמועילה המחילה; ואף שמטרת השבועה היא שלא יוכל השוחט לתרוץ את מעשיו, ובמקום קפידה לא מועילה מחילה, הרי כוונת השוחט בשבועתו הייתה רק לא להעלים דמי הקרופקא מהמחזיק, ולכן זה רק עניין ממוני, שמועילה עליו מחילה.

להערה 492

א. צריך עיון איך ליישב את דברי שי למורא עם דברי הפוסקים ליד ציון הערה 493, שמועילה מחילה על שבועה לעשות מעשה לא ממוני, כיוון שהנשבע תלה את השבועה ברצונו של האחר. ייתכן שהוא סובר כמו הרשב"א, ליד ציון הערה 496, החולק עליהם, ואף שלדעתו, בשבועה לעשות מעשה לא ממוני לא מועילה אף אמירת "הרי כאילו קיבלתי", הוא מסכים שאמירה זו מועילה בשבועה ממונית; וייתכן שהוא סובר שגם בשבועה ממונית בחיוב שאינו כובל, אין מועילה מחילה. ראה על כך ליד ציון הערה 510.
ב. הפוסקים דנים (בלי קשר למחילה) האם שבועה לקיים חיוב שאינו תקף יוצרת חיוב ממוני. עוד הם אומרים שבמצבים מסוימים, השבועה בטלה מחמת טעות, אם חשב בטעות שהחיוב הממוני תקף. ראה על כך חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב), בעניין שבועה על דבר שלא בא לעולם.

להערה 493

א. שו"ת הרא"ש, כלל י, סימן ב, כותב לגבי בעל שנשבע לאשתו שלא יצא מהמקום בלי הסכמתה, שהיא יכולה למחול לו על השבועה. שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב, לומד מדבריו שהוא חולק על הרשב"א האומר שלא מועיל "הריני כאילו קיבלתי" בא"עשויה. אבל שו"ת כהונת עולם, סימן נה (סז ע"ג), כותב שהרשב"א מסכים שיותר בנידונו של הרא"ש, כיוון שלשון השבועה הייתה "בלי רשותה", ובכונן זה פשוט שהיא יכולה להתיר.
ב. שו"ת הורא"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן נט בדפוס שאלוניקי, סימן ס בדפוס ברלין (ד"ה וראיתי כתוב), כותב ששו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו, הכותב שמי שנשבע לפרוע לחבירו אינו חייב עד שיחבענו (ראה ליד ציון הערה 543), סובר שמועילה מחילה, שלא כרשב"א. והוא כותב (ד"ה ובשאלה אחת) שזו גם דעת הריב"ש לעומתו, מתנה אפרים, הלכות שבועות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, דף סה ע"א), כותב שאם לא תבעו הנושה, הרשב"א מסכים לרא"ש שאינו חייב, מפני שנשבע לפרועו רק על דעת שהנושה יחבענו, ורק אחרי שתבעו הנושה, שחלה השבועה, אומר הרשב"א שיותר רק באמירת "הריני כאילו קיבלתי", שהוא כאילו נתיקים נתאו. וראה ליד ציון הערה 545, שיש אומרים שהרשב"א חולק על הרא"ש בגלל דין אחר של הרשב"א.

מילואים לשער שלישי

ג. ר' אפרים נבון, בשו"ת כהונת עולם, סימן נח, מדייק משו"ת הרא"ש, כלל מו, סימן ב, שלדעתו "הריני כאלו קיבלתי" מועיל גם באי-עשייה, שלא כרשב"א, שהרי הרא"ש כתב שמחילת תנאי היא כקיומו בתנאי שהמתנה עשה לטובת עצמו, כגון "על מנת שתשמשי את אבא", משמע שאם אמר האב "אי אפשי שתשמשיני" (שלא בהקפדה) מועיל אף שלא שייך בזה "הפוכי מטרותא למה ליי". ר' משה הכהן, שם סימן נט, דוחה דיוק זה, מפני שהרא"ש כתב כך רק בדרך שקלא וטריא, ולדעתו ביטול תנאי בגט מועיל גם כשאינו לטובתו מטעם "דיבור מבטל דיבור", ומדובר שהבעל אמר "אי אפשי שתשמשיני", ולא שהאב אומר כך, ולכן אי אפשר לומר שזה מפני שמחילה נקבלה, ו"דיבור מבטל דיבור" לא שייך בביטול שבועה; וגם אם נאמר שטעם הרא"ש הוא שמועיל ביטול תנאי שהוא לטובתו, ייתכן שזה רק שם, משום שכשהאב אינו צריך שימוש, נחשב שהתקיים התנאי.

ד. תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא (הובא בשו"ע, יו"ד, רנח, יא), כותב שאיש ואישה שקבלו עליהם חרמות הדדיים להתגרש, ושמי שיסרב יצטרך לתת קנס לצדקה, והתפייסו אחר כך להיות ביחד, בזה נמחל להם החרם. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן קצא, מוכיח שכאן שלדעתו גם בביטול מעשה מועיל רשות ורצון המשביע. ה. שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קד, מוכיח שמועילה מחילה גם על שבועה שלא לעשות מעשה, מהאמור בנדרים סג ע"א, על האומר "קונם שאיני נהנה לך אם אי אתה נוטל לבנך כור חטין", שיכול הלה להתיר את הנדר באמירה: "כלום אמרת אלא בשביל כבודי, זה כבודי".

ו. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קא, וחלק ב, סימן רכב, וחלק ג, סימן קיט, וסימן קלט, כותב שמי שנשבע שלא ישא אישה אחרת על אשתו, רשאי לשאת אחרת אם אשתו נותנת לו רשות. שו"ת דברי ריבון, סימן שצט, ושו"ת גנת ורדים, אה"ע, כלל א, סימן י, כותבים שהאישה יכולה למחול על שבועה זו. שו"ת כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ג), כותב שהסיבה שהם לא כתבו שלפי הרשב"א הדין שונה, היא שהרשב"א מסכים שמועילה מחילת שבועה על ידי מי שהשבועה היתה לתועלתו ולבקשתו – ראה בשמו במילואים להערה 496. מצד שני, מחנה אפרים, הלכות שבועות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, סה ע"א), מעלה אפשרות שגם לפי החולקים על הרשב"א לא תועיל מחילת האישה (אם לא אמר "בלי רשותה"), מפני שקשה לומר שהתכוון שלא ישא אחרת רק אם אשתו תקפיד, שהרי אנו שהרי היא מקפידה ואינה מוכנה שתכנס צרה בתוך ביתה, ומה שהיא מביעה הסכמה הוא רק כדי שלא יתקוטט עמה בעלה. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כב, מעלה טעם נוסף שלא תועיל מחילה: יש לחשוש שיקניטנה בעלה עד שתתן לו רשות, ולכן יש להניח שהשבועה היתה שלא ישא אחרת גם אם נתן לו רשות.

ז. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ק (הובא בשו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה, ד"ה ומה שטוען), עוסק בראובן שנשבע לשאת את בת שמעון (בשאלה לא נזכר שראובן נשבע, אבל מהתשובה עולה שהדין הוא על שבועתו של ראובן), ועשה קניין על חיובו לתת לה "כמשפט הבנות" ולשאת אותה, ומחל לו שמעון על הקניין שעשה; והוא כותב שהיות שהשבועה נועדה רק לקיים את הקניין, והקניין נמחל, לכן גם השבועה בטלה.

ח. שו"ת מהריט"ץ, סימן רכו (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אה"ע, סימן טז, דף כח ע"ב), כותב שבעל שנשבע שלא יוציא את אשתו מהארץ בלי רשות אביה, ואביה מחל על השבועה, מותר לו להוציא אותה, גם אם אחר כך אביה חזר בו.

ט. שו"ת מנחת יחיאל, חלק ב, סימן כה, אות ב, כותב שחתן וכלה שקיבלו על עצמם חרם הדדי שלא להשתדך עם אחר, ומחלו זה לזה על החרם – המחילה מועילה.

י. שו"ת מהרש"ם, יו"ד, סימן קנ, עוסק בקצבים שנשבעו לחכמי העיר שלא להתאגד, ופוסק שטובי העיר יכולים להתיר את שבועתם, מפני ששבועתם הייתה לטובת אנשי העיר, וטובי העיר הם שלוחי אנשי העיר. ובסימן קנד, הוא עוסק במי שנשבע לקהילה להיות שליח ציבור כך וכך זמן, וכותב (בסוף הסימן) שהם יכולים למחול לו.

יא. ר' משה גאלנטי ור' אברהם גבריאל, בשו"ת מהריט"ץ, סימן קסד, ומהריט"ץ עצמו, כותבים ששותפים בנכס שכל אחד נשבע לחברו שלא למכור את חלקו בנכס לאדם אחר בלי להודיע לשותפו, כל שותף יכול למחול לחברו על השבועה ולומר "הריני כאלו קניתיו ממך ומחול לך". מהריט"ץ שם כותב שאם כל אחד נשבע לחברו "אמכור לך את חלקי", נמחל באמירה "הריני כאלו קניתיה".

יב. כמו כן, שו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה (ד"ה ואם כן), עוסק במשודכים שנשבעו לקיים את השידוך, ופוסק שמחילה מועילה. אהבת דוד (חיד"א), דרוש יב (ד"ה ועפ"ז יתבאר), עוסק באישה שנשבעה לבחור להינשא לו, ואביה השיא אותה לאחר, והבחור מחל לה; אבל דיונו אינו הלכתי.

יג. ר' שמעון קסטלאץ, מוריה, גל' רלא, עמ' יח, עוסק בקהילה שנשבעו לחכם מסוים שיהיה רבם, ואחר כך טענו שמחל להם; אבל בתשובתו אינו מתייחס לטענה זו. כנראה, זו אותה שאלה שנשאלו שו"ת מהרש"ם, יו"ד, סימן קלה, שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן כה בדפוס ונציה, סימן כד בדפוס לבוב ובמהד' בוכבוס, ושו"ת לחם רב, סימנים ע–עא. יד. שו"ת פני משה, חלק ב, סימן נג (צח ע"ב), כותב שראובן שנשבע לשמעון להצטרף לקהילה שלו ושלא יחזור לקהילה שהיה בה, אם שבועתו היא לתועלת שמעון בלבד, שמעון יכול למחול עליה; אלא שבנידונו הייתה לאחרים תועלת מהשבועה – ראה בשמו בהערה 517.

טו. ראה עמ' 149, ליד ציון הערה 523, ששו"ת כרם שלמה (אמרייליו), יו"ד, סימן כא (כב ע"ג), עוסק בבני קהילה שנשבעו לקבל עליהם חכם מסוים להיות רבם, והוא פוסק שמועילה מחילת החכם על השבועה.

מילואים לשער שלישי

טו. אור החיים, שמות, ד, יח, כתוב לגבי שבועת משה רבנו ליתרו שלא יצא ממדיין, שיתרו מחל לו על השבועה, ומחילת המשביע מפקיעה את השבועה. עיין שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן קצא, שמיישב מה שקשה עליו מנדרים סד ע"ב, ששם נאמר שבועת משה הותרה על ידי פתח. וראה עמ' 148, הערה 519, שנימוקי יוסף מסביר שלא הועילה מחילת יתרו.

יז. כהונת עולם, סימן רכח, דף עט ע"ד (הובא בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח), מכריע כדעה זו שבטקסט. גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ג-ע"ד), הוא מתיר, בשבועה שהיא לתועלת אדם אחר, מפני שרבים חולקים על הרשב"א. והוא כותב שהראב"ד המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות לג ע"ב (בדפי הרי"ף), חולק על הרשב"א, וששו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב, ושו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן נט בדפוס שאלוניקי, סימן ס בדפוס ברלין, בסופו, פוסקים שלא כרשב"א.

יח. שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב, עוסק בראובן ושמעון שרצו לקנות יחד סחורה מגוי, ועשו תקיעת כף בשבועה שלא ילך אחד מהם לקנות את הסחורה מהגוי לבדו, אלא שניהם יחד, וראובן מחל על שבועת שמעון; והוא פוסק שמועילה מחילת ראובן אף שזו הייתה שבועה שלא לעשות מעשה, וראובן אינו יכול לחזור בו מהמחילה. הוא מביא ראייה משו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו (שהובא לעיל, הערה 73), שאומר ששותפים שנשבעו זה לזה להיות שותפים לזמן מסוים, יכולים לחזור בהם על ידי מחילת השבועה. שם זאת לא שבועה שלא לעשות מעשה, ובכל זאת מוכח משם שמחילת השבועה מועילה אף ששם לא שייך לומר "הריני כאילו קיבלתי", ואפשר ללמוד מזה לשבועה לא לעשות מעשה.

יט. סייג: מחנה אפרים, הלכות שבועות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, סה ע"א), מעלה אפשרות ששמעון יכול למחול רק אם אכן לא איכפת לו אם ראובן לא יקיים את השבועה, מפני שמטרת השבועה היתה לעשות את רצונו של שמעון, וכאן אכן נשלם רצונו גם אם השבועה תחבט; אבל אם איכפת לו, אלא שראובן ביקש ממנו למחול ולכן הוא מוחל, המחילה בטלה, מפני שלא נשלם רצונו. וזו לשונו: "רבשלמא בשאר תנאים שאדם מתנה להנאתו, איכא למימר... דלאו בדוקא קא מתנה, אלא אם יצטרך וירצו או אם יקפיד בהם... ואיכא למימר דאפילו מאן דפליג על הרשב"א, ואמר דאפילו במידי דשב ואל תעשה שייך לומר הכי, עד כאן לא אמרו אלא כשהשתא אינו חושש אם ילך, ונמצא שכבר נשלם רצונו. אבל זה הבעל הבית חושש היה עדיין לתנאו, וצריך הוא מי שישמענו, אם לא שזו פייסו והרבה עליו רעים, לא נמצא זה שנשלם רצונו".

להערה 496

א. הרדב"ז כותב שהיות שזה איסור דאורייתא, ואפשר להתיר את השבועה על ידי חכם, יש לחוש לדעת הרשב"א, אף שהרדב"ז עצמו אינו סובר כרשב"א.

ב. שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן שיג, עוסק במי שנשבע לחותנו לא לצאת מהעיר. הקשה ב"י, יו"ד, סימן רכח (עמ' תעד), מדוע לא התיר מטעם "הריני כאילו קיבלתי" כיוון שהשבועה הייתה לטובת חותנו? שו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן כד, שו"ת תורת אמת, סימן רכח, ושו"ת צמח צדק (לובאוויטש), יו"ד, סימן קצא, מיישבים שלפי הרשב"א, בביטול מעשה אין אומרים "הריני כאילו קיבלתי". בית יוסף עצמו תירץ, שהשבועה לא הייתה ממש לתועלת החותן, ויש לו רק קצת נחת רוח מכך (ונביא אותו בהערה 518). הקשה שו"ת זרע אברהם (יצחקי), יו"ד, סימן ח, דף מה ע"ב (הובא בגליון מהרש"א, יו"ד, רכח, לח), מדוע לא תירץ בית יוסף כמו מהר"י בן לב? שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה ולדעת הרב), מיישב שבית יוסף לא הסביר כמו מהר"י בן לב, משום שבית יוסף סובר ששבועה שלא יוציא את אשתו מן העיר הוא כקיום מעשה, מפני שזו בעצם שבועה להישאר בעיר, ומועיל שיאמר חותנו "הריני כאילו קיבלתי" גם לרשב"א, אילו הייתה בשבועה תועלת מרובה לחותן.

ג. ראה להלן, הערה 508, שיתכן שהבית יוסף סובר שהרשב"א דיבר רק במחילת תנאי, אבל במחילת שבועה מסכים הרשב"א שמועילה מחילה גם על שבועה של אי עשייה, ולכן לא תירץ כמו מהר"י בן לב.

ד. בדק הבית על בית יוסף שם, אחרי שהסביר כאמור את הרשב"א, ציין לר"ן, נדרים כד ע"א, המובא בב"י, יו"ד, סימן רלב, בסופו, שהבית יוסף את הרשב"א בעניין "הריני כאילו קיבלתי". אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ד, מפרש שבדק הבית מתכוון בכך ליישב את הרשב"א כמו מהר"י בן לב. אהל שם מעלה אפשרות, שאף שלשונו היא של ביטול מעשה, שלא יצא מהעיר, מכל מקום הולכים לפי הכוונה, שחותנו רוצה שלא יצא מהעיר כדי שיהיה עם אשתו בעיר, והוא כאילו נשבע שישאר בעיר, וזה קיום מעשה (כדברי תורת אמת הנ"ל), ולכן יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי", שייחשב כאילו הוא נשאר בעיר. אבל הוא דוחה הסבר זה, מפני שמדברי בדק הבית משמע כאמור שהוא סובר ששבועה שלא לצאת מהעיר היא ביטול מעשה, ולכן ציין לר"ן שעסק ב"הריני כאילו קיבלתי" בביטול מעשה.

ה. היתר בדרך אחרת: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיח (ד"ה אלא בדפוק), כותב שגם לפי הרשב"א, בשבועה לא לעשות מעשה, יכול מקבל השבועה לומר: "כלום נשבעת אלא לתועלת? זהו תועלתי", והשבועה מבוטלת, אף שלא מועיל "הריני כאילו קיבלתי". נראה שמהרי"ט מתכוון רק למצב שמקבל השבועה מוצא תועלת אמיתית בכך שהנשבע לא יקיים את שבועתו, כמו בנידונו (ובנידון שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתיב), שראובן איס

מילואים לשער שלישי

אישה, ונשבע שלא לקרש אישה אחרת בנוסף עליה, ומת אחיו ונפלה יבמתו לפניו, ורוצה ליבם אותה, וארוסתו יודעת שאם נתנגד, יגרש אותה כדי שיוכל לייבם את היבמה; ולכן ארוסתו אומרת "כלום נשבעת אלא מפני כבודי? זהו כבודי, שתשא את היבמה, ולא תגרש אותי ותפגום אותי בפני הבריות". ואכן הוא כותב שאם היא מסכימה רק מתוך שהוא משכנע אותה, אבל היא עצמה (=רצונה העצמאי) מעדיפה להתגרש ולא שישא אחרת בנוסף עליה – השבועה אינה מתבטלת אלא צריך התרת חכם, מפני שאז אין זה נכון לומר "זהו כבודי", אלא שהיא מוחלת. גם במעשה בנדרים סג ע"א, באומר "קונם שאיני נהנה ממך אם לא תקח ממני כך וכך", הנדר מתבטל בכך שהלה אומר "כלום נדרת אלא מפני כבודי [לתת לי]? זהו כבודי [שלא אקבל]", מפני שכבודו הוא שלא לקבל מתנה, מפני ש"שונא מתנות יחיה". לעומת זאת, בנידונו של הרדב"ז, לא הייתה שום תועלת לשמעון בזה שראובן לא יקיים את שבועתו, אלא ששמעון רצה למחול, ואת זה אינו יכול לעשות.

ו. כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, יו"ד, סימן מח, בסופו (הובא בשו"ת כהונת עולם, סימן נה, דף סד ע"ב), כותב שהרשב"א סובר כך רק במקום שהנשבע ביקש מחברו למחול לו, אבל אם המשביע עצמו רואה שעדיף לו שהשבועה תתבטל, הוא יכול למחול על השבועה גם במצב שאי אפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי", וזאת על פי הנימוק בנדרים סג ע"ב: "כלום נדרת אלא מפני כבודי? זה כבודי!".

ז. כמו כן, שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (מד ע"ד), כותב שהתרה בדרך "כלום אמרת אלא מפני כבודי? זהו כבודי" שייכת רק אם הוא מסכיב מדוע יש לו יותר כבוד באי-קיום התנאי, כגון שהוא טוען שעדיף שלא יטול מפני ש"שונא מתנות יחיה", וזה לא שייך בתנאי "אם תלך", ולכן הרשב"א אומר שלא מועילה מחילה ב"אם תלך"; וכן בנידונו, ציבור שנשבע לציית לרב עשר שנים, אין לומר "זהו כבודי, שאפרוש מרבנותי", מפני שאדרבה, זה העדר כבוד, ואין השבועה מתקיימת בכך.

ח. גם מחנה אפרים, הלכות שבועות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, סה ע"א), כותב שהרשב"א מסכים שמועילה התרה בדרך "כלום אמרת אלא מפני כבודי? זהו כבודי", אם יש למשביע תועלת מביטול השבועה, כגון אם ראובן השיבע את שמעון שלא יצא מהעיר ואחר כך הוצרך ראובן לשלוח את שמעון מחוץ לעיר לצורך עצמו.

ט. במקום שיש מנהג להתיר: מחנה אפרים, שם (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם שם), מציין שר' משה הכהן כתב שבמקום שנהגו שמקבל השבועה יכול להתיר אותה בלי התרת חכם, הוא כאילו מראש התנו שיוכל להתיר (וכוונתו היא שזה מותר גם לדעת הרשב"א). אבל מחנה אפרים כותב שמדברי הרמב"ן שהביא הב"י לא משמע כך. נראה שכוונתו לשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רפה, שהביא ב"י, יו"ד, סימן רכח, בעניין מנהג שהנשבע על דעת חברו, חברו יכול להתיר; אבל שם מדובר בשבועה "על דעת חברו", לא לתועלת חברו. בהגהת בן המחבר שם, מדייק משו"ת מהרי"ב בן לב, חלק ב, סימן כב, שבמקום שיש מנהג, מותר.

י. שבועה שתלויה במקבל השבועה: מחנה אפרים, שם (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם שם), כותב שדברי הרשב"א אמורים כפי שישנשבע לעשות או שלא לעשות דבר שתלוי בנשבע, כגון לפרוע לנושה במועד מסוים, שהוא חייב להכין כסף לאורו מועד, וכל שלא עשה כך לא קיים את שבועתו, אבל דבר שתלוי במקבל השבועה, כגון שנשבע לשרת אותו, אינו תלוי בדעתו בלבד אלא גם בדעת מקבל השבועה, שהיא אי אפשר לשרתו נגד רצונו, ולכן ברור שהוא נשבע על דעת שחברו ירצה שישרתנו, ואם הוא אומר לו "איני רוצה כך", השבוע מחולה. יא. דעה חולקת: ר' משה הכהן, ככהונת עולם, יו"ד, סימן רכח (ע"ד), כותב שהרשב"א מסכים שהנשבע לתועלת חברו, כל שמחל חברו, בטלה השבועה, מפני שיש אומדנא שהחייב נשבע רק אם ירצה חברו אותה תועלת, ורק בנדר כתב הרשב"א, שאם המדיר מוחל על התנאי הוא כמו מיחל נדרי עצמו, שלא מועיל, ולכן מועיל רק "הריני כאילו קיבלתי" בתנאי של מעשה. אבל הוא כותב (בדף עט ע"א) שאם יש לנשבע תועלת לעצמו מהשבועה, לא מועילה מחילת חברו, מפני שאז לא קיימת האומדנא הנ"ל; והוא מסכיב בכך מדוע מהרי"ב בן לב (הערה 497) פסק שאין מועילה מחילה במי שנשבע להכניס את משודכתו לחופה – מפני שבנידונו גם דרש מאבי הכלה שיכניסנה לו, כך שהוא עצמו היה מעוניין בכך שנשבע, מפני שבזכות זה נשבע לו אבי הכלה. הוא מביא ראיה משו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קנ, שמתיר בעניין קצבים שנשבעו לא להתאגד, על סמך שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן רכח, אף ששם לא שייכת נתינה והחזרה, ומשו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן פג (הובא בשו"ת משאת משה, אה"ע"ז, חלק א, סימן כג, ד"ה ועוד בה), שהתיר בקהילה שנשבעה לא למנות רב חוץ מהרב הנוכחי, ומחל להם על השבועה, וזאת על סמך הרשב"א, הרי שהבין שהרשב"א סובר שמועילה התרה גם במקום שלא שייך נתינה והחזרה. הוא מדייק (בדף עט ע"ב) משו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב, שהרשב"א מתיר גם בכגון זה.

יב. ר' משה הכהן כותב כך גם בתשובותיו, כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ב), שהרשב"א מסכים שבשבועה שהיא לבקשת ולתועלת חברו, אם המשביע הסכים למחול, מועיל, מפני שאנן שהיה שנשבע רק כדי להשלים את רצון חברו, וכאילו אמר בפירוש שלא יעבור על שבועתו בלי רשותו, אבל אם חברו הרשה לו ומחל על השבועה, מועיל, מפני שדברים שבלב שמוכחים, מועילים; והרשב"א דיבר רק במדיר על תנאי, כגון "קונם שאי אתה נהנה לי אם אינך נותן לי כל וכך", מפני שייחכן שבאמת רצה שהלה יתן לו ("לאו מלכא אנא" – איני מלך שנותן בלי לקבל

מילואים לשער שלישי

[נדרים כד ע"א], ולכן אין מועילה מחילה במצב שאי אפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי". הוא מביא ראיות לדבריו: (א) ב"י, יו"ד, סימן רכה, כותב על מי שנשבע לחמיו שלא יצא מהעיר, שלא די ברשות חמיו מפני שהשבעה היתה גם לתועלת אשתו; אבל לולא זה, היה חמיו יכול להתיר לו. (ב) שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן פג, כותב שמועילה מחילת חכם על שבועת הקהל, מפני שיש אומדנא דמוכח שהם נשבעו בשבילו, וכך כתב בסמ"ק, וגם ביו"ד, סימן קז, ואהע"ז, סימן קצח, כתב שהמשיבי לתועלתו יכול למחול על השבועה. הוא מסביר (בדף סד ע"ג) שהסיבה שמהרשד"ם, יו"ד, סימן קד, כתב שאין להתיר במצב שאי אפשר לומר "הריני כאילו קיבלתי" היא שהיו לו טעמים אחרים להתיר, או מפני שכתב תשובה זו בצעירותו, כפי שמתבאר מתוך התשובות האחרות. (ג) שו"ת הרשב"י, חלק א, סימן א, פוסק שהנשבע לאשתו לא לשאת אחרת, היא יכולה למחול על שבועתו, וכן בתשובת הרדב"ז המובאת בשו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה, התיר שבועת שותפים, מתוך הנחה שעל דעת זה נשבעו. מצד שני, הוא מביא פוסקים הסוברים שלרשב"א אין מועילה מחילה על שבועה גם בשבועה שהיא לבקשת חברו ולתועלת חברו: (א) שו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן כד, כותב שלרשב"א לא מועילה מחילה במי שנשבע לחמיו לא לצאת מהעיר. הוא מסביר שמה שכתב שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כב, שהנשבע לאשתו לא לשאת אחרת, היא יכולה למחול על שבועתו, הוא מפני שהאישה היתה מעוניינת שישא אחרת כדי שלא יתקוטט עמה, ושייך הטעם "כלום לא אמרת אלא לכבודי – זה כבודי" (נדרים סג ע"ב). (ב) שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב (שהובא במילואים להערה 493), כותב שמה שהתיר שו"ת הרא"ש, כלל י, סימן ב, במי שנשבע שלא לצאת מהעיר הוא שלא כרשב"א – הרי שלדעתו הרשב"א אוסר. הוא כותב שזו גם דעת שו"ת תורת אמת, סימן רל, שו"ת הרא"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן נט בדפוס שאלוניקי, סימן ס בדפוס ברלין, ושו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל. הוא חוזר על דעתו זו בסמ"ק נז.

יג. מחנה אפרים, הלכות שבועות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, סה ע"א, וחזר על דבריו שם, סימן נח), מקשה על ר' משה הכהן ממה שהרשב"א כתב שאם חייב נשבע לפרוע במועד מסוים, הנושה אינו יכול להאריך את הזמן (ראה עמ' 150, ליד ציון הערה 531). כוונתו היא, שלפי ר' משה הכהן, היינו צריכים לומר שאינו צריך לפרוע במועד מפני שהנושה אינו מקפיד על זה, ויש אומדנא שהחייב נשבע לפרוע במועד רק אם הנושה יעמוד על כך. ר' משה הכהן, שם סימן נו (סה ע"ב), משיב, ששם זה משום שהנושה רוצה שישאר חיוב הפירעון, ולעקור את השבועה לחצאין, ואי אפשר לעקור שבועה מזמן זה לזמן אחר, וגם החולקים על הרשב"א בעניין ביטול מעשה מסכימים אתו לעניין הארכת זמן, שהרי שו"ע, יו"ד, רכה, לט, פסק כרשב"א בעניין הארכת זמן, ואילו ביו"ד, רנח, יא, פסק כתרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא, שמועילה מחילה גם בביטול מעשה. יד. עוד מקשה ר' אפרים נבון, בשו"ת כהונת עולם, סימן נח, על ר' משה הכהן, הרי הרשב"א אסר במדיר "אם תלך למקום פלוני", אף שיש אומדנא שנדר רק על דעת שיתמיד המדיר בהתנגדותו שילך לשם.

להערה 497

א. כמו כן, שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב, כותב שאישה שנשבעה לעלות לארץ ישראל עם בעלה ובעלה מחל לה, המחילה בטלה, ודבריו מתאימים לאמור כאן, שלרשב"א אין מועילה מחילה על שבועה לעשות מעשה לא ממוני.

ב. שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קד, עוסק בראובן שנשבע לשמעון להכניס את בתו (של שמעון) לחופה ולא לשאת אחרת, וכותב שאי אפשר לומר בנידונו "הריני כאילו קיבלתי" שמשמעוהו היא "הריני כאילו קידשת את בתי ונכנסת עמה לחופה ולא קידשת אחרת". אבל שו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה (ד"ה ומה שנראה), כותב שמהרשד"ם פסק כך רק מפני שבנידונו לא מחל ברצונו אלא מפני שהפצירו בו.

ג. שו"ת אגודות אוזב מדברי, יו"ד, סימן כא (כג ע"א), כותב כאילו ט"ז, יו"ד, סימן רכה, ס"ק מה, וסימן רלא, ס"ק ג, סובר שלא מועילה מחילת בעל דין על שבועה שאינה בדבר ממוני (ולא מצאנוהו שם); ואילו ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך, סימן ל (שנביא במילואים להערה 514 לעניין מחילת השבועה בלשון מחילה), סובר שהיא מועילה, כיוון שנהגו כך, ולכן הנשבע נשבע על דעת שאם אחר כך יאמר הלה "מחול" או "פטור", די בכך, וכאילו התנו כך בפירוש.

להערה 500

א. ראה במילואים להערה 514, שיד דוד מעלה אפשרות שמחילת שבועה בלי מחילת החיוב מועילה בחיוב ממוני ולא בחיוב שאינו ממוני.

ב. שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן פח, כותב לעניין פועל שנשבע לעבוד, שלדעת הרשב"א, המעביד אינו יכול למחול על השבועה אלא אם כן התנה כן בשעת השבועה, וצריך לומר לו "הריני כאילו קיבלתי"; והרדב"ז כותב שגם לרשב"א, אם נשבע רק לעבוד זמן מסוים, מועילה מחילת המעביד, מפני שהיא כאילו נשלם הזמן.

ג. שו"ת כהונת עולם, סימן נט, כותב שגם לרשב"א, ראובן שנשבע לשמש את שמעון, שמעון יכול למחול לו על השבועה, מפני שהשימוש שווה מומן, ושמעון כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי את שווי השימוש".

א. בכל זאת, מהרלב"ח כותב שבגלל המחלוקת, בנידונו השבועה הראשונה קיימת ולא השבועה השנייה שנשבעו לקיים את פסק הדין של הבוררים השניים, מפני שאנן סהדי שהצדדים נשבעו את השבועה השנייה על דעת שהראשונה תהיה בטלה לכל הדעות, מפני שלא היו מכניסים עצמם בספק שבועת שווא, והרי לרשב"א הראשונה לא בטלה, לכן השבועה השנייה היא שבועת שגגות או אונסים, והיא בטלה, וממילא הראשונה קיימת.

ב. שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה גם לדברי), מקשה על מהרלב"ח משו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תג, שאומר שראובן נשבע לשלם לשמעון, ואחר כך שמעון הבטיח לשים את העניין ביד מפשרים באופן שאינו יכול לחזור בו, סתמו כפירוש, והוא כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי", הרי שאף לרשב"א נמחלת השבועה וימשיכו בהתדיינות. הוא מתרץ, ששם היה הברל בין החיוב השני לחיוב הראשון, שהחיוב הראשון היה לתת ללוי כספים להרוויח בהם על מנת שיתן את כל הרווח לשמעון, והחיוב השני היה שיתן לו במתנה סכום כסף קצוב בעד אותו רווח, ולכן שם שמעון כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי אותם המעות שהיית חייב לתת לי להרוויח", מה שאין כן בנדון מהרלב"ח, שהדיינים השניים באים לדון על חיוב הממון הראשון.

ג. שו"ת תורת אמת, שם, ד"ה הנג הרב (הובא בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב, דף סג ע"א), מציע פתרון לנידונו של מהרלב"ח, והוא, שיאמר כל אחד: "הריני כאילו קיבלתי כל מה שאתה חייב לי על מנת שתעמוד עמי לדין בפני פלוני ופלוני", מעין הפתרון של הבית יוסף בעניין הארכת זמן (ראה עמ' 151, ליד ציון הערה 536), ולעניין נידונו של הבית יוסף כתב שגם אם לא אמר את התנאי, רואים כאילו אמר (ראה במילואים להערה 536). וכך כתב (בד"ה ואחר שכתבתי) גם על נידונו, שמעון נשבע לראובן לקיים פסק של בורר, ואחר כך סירב לקיים אותו, ואמר לו ראובן "אם תרצה שנעמוד בדין תורה [מחדש], נעמדה יחד" – שהוא כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי על מנת שתעמוד עמי בדין תורה", והשבועה בטלה. דבריו קשים: איך ייתכן שייחשב כאילו קיבל מתכור את התשלום על חיוב, על מנת שימשיך להתדיין על אותו חיוב (זו טענת מהרלב"ח)? רק בנידונו של בית יוסף אפשרי קבלה על מנת שתנאי, שהנושה אומר שהוא (כאילו) קיבל פירעון על חוב זה על מנת שיישבע החייב לפרוע לו חוב חדש.

ד. דעה חולקת: שו"ת מהר"ם אלשקר, סימן צת, כנראה חולק על מהרלב"ח (וכך כותב שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב, דף סב ע"ג, שהוא חולק על מהרלב"ח). הוא עוסק בבעלי דין שבחרו בוררים לפשר ביניהם, ועשו קניין על כך, ונשבעו לקבל עליהם את מה שיגזרו הבוררים, ואחר כך הלכו לעיר אחרת ובחרו שם בוררים אחרים, ועשו קניין וגם נשבעו לקבל עליהם את דינם ולעשות כל מה שיגזרו עליהם. הוא פוסק, שהיות שמרצונם בחרו בוררים אחרים, הותרה השבועה הראשונה ונתבטלה מעצמה, והוא כאילו מחלו זה לזה, שהרי כל אחד מהם נשבע על דעת חברו ולתועלתו. והוא מוסיף, שאפילו לדעת הרשב"א (עמ' 150, הערה 531) שכתב שלא מועילה הארכה ומועיל רק אם המלווה אומר "הריני כאילו קיבלתי" לגמרי, כאן אין לומר "הריני כאילו קיבלתי", שהרי עדיין לא ידעו מה יפסקו הדיינים, ובכל זאת השבועה בטלה, מפני שמן הסתם הם מוחלים על השבועה זה לזה. הרי שמהר"ם אלשקר אומר שלדעת הרשב"א מועילה מחילת שבועה לעשות מעשה, גם כשאי אפשר לנסח את המחילה בנוסח "הריני כאילו קיבלתי", שלא כמהרלב"ח (מהר"ם אלשקר לא הזכיר את דעת הרשב"א בעניין תנאי לביטול מעשה).

עוד נימק מהר"ם אלשקר, שרק במלווה המאריך את הזמן לא ניתרת השבועה לפי הרשב"א, משום שהמלווה עדיין סומך על השבועה הראשונה, שיישאר על החייב חיוב שבועה לפרוע בתאריך המאוחר, ואילו כאן, בעלי הדין בוודאי סילקו את דעתם מהשבועה הראשונה לגמרי כשנשבעו את השבועה השנייה, שהרי אינם יודעים מה היו פוסקים הדיינים הראשונים, ולכן נקרה שבועה ראשונה מעצמה, ומחלו זה לזה, ומחילה כקבלה. הוא מוסיף, שגם אם פסקו הדיינים הראשונים את הדין, והייוו אחד מבעלי הדין לשלם לחבורו, בכל זאת כיוון שהסכימו שניהם לביריה השנייה, עקרו את הראשונה, וכאילו בעל הדין שהדיינים פסקו לטובתו אמר "הריני כאילו קיבלתי", ואף על פי שלא אמר כך בפירוש, סתמו כפירוש. הוא מביא ראייה משו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תג, הנ"ל, שאומר שאם ראובן נשבע לשלם לשמעון, ואחר כך שמעון הסכים למסור את העניין ביד מפשרים באופן שאינו יכול לחזור בו, רואים כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי", מפני שאי אפשר לתפוס את החבל בשני ראשים, ולהעמידו בשני חיובים; ולפי זה, בנידונו רואים כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי", מפני שאין אחד מהם יכול לחזור בו מההסכמה לבוררים השניים, שהרי עשו קניין ונשבעו זה לזה על כך, ולכן גם אם כבר פסקו הבוררים הראשונים את הדין, כל אחד מבעלי הדין סילק את עצמו מהשבועה הראשונה, והותרה מאליה. יש להעיר שהרשב"א כותב בסוף תשובתו, שאם לא אמר "הריני כאילו קיבלתי", ואמר אחר כך שלא היה בודעתו לבטל את השבועה הראשונה בלא קיום פסק המפשרים, השבועה בתוקפה.

ה. שו"ת כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ג), מסביר שמהר"ם אלשקר התיר מפני שלדעת הרשב"א מועילה מחילת שבועה לעשות מעשה אם ברור שהשבועה הייתה לתועלת חברו ולבקשתו (ראה בשמו במילואים להערה 496); ומה שמהרלב"ח חלק עליו הוא מפני שסבר שכל אחד מהנשבעים רצה בשבועה מעצמו כדי להשקיט את הריב, והשבועה לא הייתה רק לתועלת חברו.

ו. שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה ובאמת יש), מעיר שמהר"ם אלשקר היה יכול להוכיח מתרומת הדשן, שו"ת,

מילואים לשער שלישי

סימן שיא, שאפילו פסקו הבוררים הראשונים את הדין, מועילה מחילה, שהרי בנידונו קיבלו הצדדים על עצמם לעשות גירושין, ואין פסיקת החיוב גדולה מזה, ואף על פי כן כתב שמועילה מחילה.

ז. תורת אמת שם מוכיח (בד"ה עוד יש לנו) משו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תג, הנ"ל, שאם קיבלו את המפשרים השניים באופן שכל בעל דין יכול לחזור בו, כגון שלא עשו קניין, אין סתמו כפירוש, אלא השבועה הראשונה במקומה עומדת, ויכול לומר "מה שאמתי שנלך למפשרים אחרים – משטה הייתי כך". אבל הוא כותב (בד"ה ונלע"ד ללמוד) שאם ההסכם השני היה ללכת לדין תורה, אינם יכולים לחזור בהם, גם אם לא עשו קניין, שהרי הם חייבים לעמוד בה, ולכן סתמו כפירוש, כאמור; וגם אם גם ההסכם הראשון היה לדרון בדין תורה ואמרו אחר כך "נעמדה בדין תורה בדיינים אחרים", סתמו כפירוש. אבל הוא מסייג זאת (בד"ה ועוד אני אומר), שאפילו ביררו בפעם הראשונה מפשרים בשבועה, ואחר כך אמרו "נעמדה יחד בדין תורה", אם הראשון הוא הגון לכך ויודע בדין תורה, הם צריכים לעמוד בדין תורה לפניו (וחזר על כך בד"ה גם מה שנראה). אבל יש להעיר שמהרלב"ח משתמש לחילופין בביטויים "בוררים", "בית דין" ו"דיינים", ומהר"ם אלשקר משתמש לחילופין בביטויים "בוררים" ו"דיינים".

להערה 514

א. על פי זה פסק נודע ביהודה בנידונו, קהילה שהטילה חרם על מי שלא ישלם את המס שהקהילה העבירה לשלטון הנכרי, שראשי הקהילה (בצירוף בית הדין) אינם יכולים למחול על החרם, מפני שאי אפשר למחול על החרם בלבד בלי למחול על החיוב עצמו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפא, לומד מדבריו שאמירת "הריני כאילו קיבלתי" אינה מועילה אם אינו מוחל באמת אלא רק כהערמה על החרם.

ב. נודע ביהודה מביא לכך שתי ראיות: (א) (בד"ה ולדעת) הרשב"א (ליד ציון הערה 487) אומר שאם הנושה אומר "הריני כאילו קיבלתי", החייב פטור מהשבועה, ולא אמר שיאמר לו "הריני מוחל לך על השבועה". בהגהות ר' ירוחם פולמן ממניסק, על נודע ביהודה שם, דוחה ראה זן, שהרשב"א לא התכוון להבחין בין "הריני כאילו קיבלתי" לבין לשון מחילה, שהרי בגיטין עד ע"ב מוכח שלשון מחילה היא כמו "הריני כאילו קיבלתי". (ב) בית יוסף (ליד ציון הערה 536), בעניין מלווה המאריך ללווה את הזמן, טרח למצוא פתרון למלווה שאינו מאמין ללווה, שיאמר "הריני כאילו קיבלתי על מנת שתישבע לפרוע לי בזמן פלוני"; ואם אפשר למחול על השבועה לחוד בלי למחול על החוב, הרי היה יכול לומר "הריני מוחל על השבועה על מנת שתפרעני בזמן פלוני", ואז הוא ממילא מחויב לפרוע בזמן החדש כדי שלא יעבור על השבועה ראשונה למפרע; מכאן, שאי אפשר למחול על השבועה באופן שנשאר החוב, ואם הוא מוחל על החוב, ממילא בטלה השבועה ראשונה (ראה בשמו ליד ציון הערה 538, על האומר "הריני מוחל על החוב על מנת שתפרענו בזמן פלוני").

ג. עיקרון זה של נודע ביהודה עולה גם מדברי שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו (שהבאנו ליד ציון הערה 503), שעסק בבעלי דין מפני לבוררים ונשבעו לקיים את מה שיפסקו, ופסקו דין, ובעלי הדין סירבו לקיים את פסק הדין ורצו להתדיין בפני בוררים אחרים, וכתב (בד"ה כלל הדבר) שבשבועה מועילה מחילה רק אם המוחל אינו רוצה את החיוב הממוני בכלל, "נעשה רצוני", אבל אי אפשר שתבטל השבועה וישאר חיוב הממוני שהשבועה תלויה בו, והרי כאן בעלי הדין רוצים שישאר החיוב. לעומת זאת, אם לא פסקו הבוררים הראשונים עדיין, הוא כותב (בד"ה אפילו אם) שיכולים למחול על השבועה זה לזה (חוץ מלדעת הרשב"א – ראה לעיל, ליד ציון הערה 504, בשמו), מפני שרק אחרי שפסקו דין, נמצא שהשבועה היא לשלם סכום מסוים, ואז אין לומר שהשבועה בטלה מפני שכבר נעשה רצון ראובן, שהרי אם כן שמעון יהיה פטור אף מלשלם; אבל לפני שפסקו דין, שעדיין אין חיוב לשלם אלא חיוב לשמוע לפסק העתידי, אפשר לומר שמחלו זה לזה על חיוב זה וכן על השבועה, ובכל זאת ממשיכים לתבוע בבית דין שני, מפני שהחיוב המקורי עדיין תקף.

ד. שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכב (ד"ה והא דאמר), מביא שר' אברהם מונסון כותב שלא מועילה מחילה בלי לומר "קיבלתי", ונראה מה הקשר שכונתו למחילת שבועה לשלם בלי מחילת החיוב.

ה. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (סב ע"ב), כותב ששו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, סובר שרק "הריני כאילו קיבלתי" מועיל ולא לשון מחילה, ואילו אחיו של המחבר, ר' מרדכי קלעי, בתשובתו שם, סובר שמועיל גם "אני מוחל על השבועה" או "אני פטורי", מפני שכך נהגו בזמנו, והיות שנהגו כך, הנשבע נשבע על דעת שאם אחר כך יאמר "מחול" או "פטור", די בכך, וכאילו התנו כן בפירוש; משמע שבמקום שאין מנהג, לא מועילה לשון מחילה, וכונתו למחילת השבועה בלי מחילת החיוב.

ו. שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק ב, סימן טז (ד"ה גם מה), מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן רכח, שלא מועילה לשון מחילה, אלא רק "הריני כאילו קיבלתי", ולכן הוא כותב שיצריך להתיישב בדברי שו"ת מהר"ם אלשקר, סימן צח, הסובר שמועילה מחילה, וכונתו למחילת השבועה בלי מחילת החיוב.

ז. שו"ת להם רב, סימן ק, מביא ששו"ת מהרלב"ח, סימן קלו, כותב שלרשב"א צריך "הריני כאילו קיבלתי", ולרא"ש די במחילה. אבל אף ליד ציון הערה 505, שכונת מהרלב"ח היא שנחלקו האם מועילה מחילה בשבועה מסוג שלא שייך בה "הריני כאילו קיבלתי".

ח. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות א, מדייק מפתחי תשובה, י"ד, רלב, ס"ק כ, בשם שו"ת מקור

מילואים לשער שלישי

ברוך (קלעי), סימן ל, שלשון מחילה אינה מועילה, אלא צריך לומר דווקא "הריני כאילו קיבלתי", ובאותו ג כתב שכן משמע מפתחי תשובה, יו"ד, רכת, ס"ק לד, בשם שו"ת פרי תבואה, סימן עב; וכונתו למחילת השבועה בלי מחילת החיוב.

ט. שו"ת כהונת עולם, סימן לב, כותב שיש לחשוש לדעת הרשב"א, שלשון מחילה אינה מועילה, ומועיל רק "הריני כאילו קיבלתי", כיוון ששו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח, ושו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, חששו לדעתו. י. יד דוד, הלכות אישות, פרק ז, הלכה ו, אות קלד (קנג ע"ג), הגהה ד, מעלה אפשרות שלא תועיל מחילת שבועה, ומדבריו בהמשך עולה שהוא מתכוון שלא תועיל מחילת השבועה באופן שהחוב יישאר, אלא מועילה רק מחילת החוב, וממילא תימחל השבועה. הוא עושה הבחנה בין זה לבין מחילת תנאי, שאפשר לבטל את תליית המעשה בקיום התנאי, מפני שזה חידוש (שתנאי יכול לצמצם את המעשה), ולתנאי אין שייכות עם המעשה אלא הוא דבר אחר, כמו שנימק הרא"ש (שהובא לעיל, ליד ציון הערה 512); אבל בשבועה לפרוע, לא מצאנו שיכול לומר "הריני כאילו קיימתי (צריך להיות: קיימת) השבועה", ואולי אינו יכול למחול על השבועה, ויכול רק למחול על החיוב (כלומר, ואז ממילא תימחל השבועה), שהרי גם אם יקבל את התשלום יכול להחזירו, ויכול למחול לו לגמרי על התשלום בעד טובה אחרת שיעשה לו ויאמר "הריני כאילו קיבלתי אם תעשה לי את הדבר הזה", שגם אחרי שיקבל את התשלום יכול להחזירו לו כהלוואה על מנת שיקיים את התנאי החדש. אחר כך הוא מעלה אפשרות שאפשר למחול שבועה לתת ממון (כוונתו היא – שהחיוב יישאר, ורק השבועה תימחל), מפני שגם אם החיוב יתן, הנושה יכול להחזיר את התשלום לחיוב (כוונתו היא, שרואים כאילו הנושה החזירו לחיוב בחזרת הלוואה חדשה, כך שהחיוב נשאר חייב לשלם לו, אבל חיוב ההלוואה החדשה היא בלי שבועה), ולכן כשהוא מוחל הוא כאילו החיוב קיים את השבועה והנושה החזיר לו, מפני ש"הפוכי מטרחה למה לי"; אבל ייתכן שאם נשבע שילך למענו למקום פלוני או שלא ילך, וכדומה, לכל הדעות אינו יכול למחול באמירה "איני צריך את זה", ורק אם נשבע "אלך למען ראובן בעת שידרוש ראובן או בעת שיצטרך ראובן", יכול ראובן למחול, מפני שהשבועה לא חלה בכלל אם אינו רוצה.

להערה 515

א. כמו כן, נודע ביהודה שם מוכיח (בד"ה והנה סברתו) מט"ז, יו"ד, רכת, ס"ק מז, שהמתחייב בתקיעת כף (שרינה כשבועה – רמ"א, חו"מ, פא, כח) לקיים משהו לזמן פלוני, ושכנגדו מחל לו על תקיעת הכף, תקיעת הכף בלא, ונשאר רק החיוב.

ב. כמו כן, שו"ת ר' אשטרוק אבן שאנ"ג, סימן לח (עמ' 222), עוסק בנושה שמחל לחיוב על שבועתו שנשבע לפרוע לו, ודן האם הערב פטור (אם הנושה תובע אותו משום שאין לחיוב במה לשלם), בטענה שהנושה גרם שהחייב יסרב לפרוע (והבאתי אותו בספרי, חוק לישראל, ערבות, עמ' 178, ושם טעיתי והסברתי שהכוונה היא שהנושה איפשר לחיוב ללכת לחכם שיתיר את נדרו) – משמע שהחוב עצמו לא נמחל, שאילו כן, פשוט שהעוב פטור עקב המחילה לחיוב.

ג. נודע ביהודה עצמו כותב אחר כך (והובא בחידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ו, סימן ב במהד' תשע"א), שאף על פי שאי אפשר למחול על השבועה לחד, בלי למחול על החוב, הרי אם הנושה אינו רוצה למחול על החוב לגמרי, הוא יכול לומר: "לענין שבועתך הריני כאילו קיבלתי" (והסכים עמו ר"ב פרנקל, בהגהותיו על נודע ביהודה שם). וצריך עיון, שהרי אם כן נמצא שהוא חוזר בו מכל מה שאמר לפני כן, ואיך ישיב על הראיות שהביא?

להערה 517

א. מקורות נוספים לכך: שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן כג, בסופו, כותב שראובן שנשבע לשאת את בת שמעון, ושמעון נשבע לתת לו את בתו עם נדוניה, אינם יכולים למחול זה לזה על חיובי השבועה, מפני שהשבועות הן גם לתועלת הבת.

ב. שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), כותב שלא מועילה רשות אבי הכלה להתיר מה שהחתן נשבע לו לשאת את בתו, מפני שזה תועלת הבת, אלא צריך גם את הסכמתה למחול, וכך כתב שו"ת מהרי"י בן לב, חלק ג, סימן עח (בנידונו החתן נשבע לאמה של הכלה). חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו (קלו ע"א), מדויק משו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קד, שבמצב כזה שצריך ששניהם ימחלו, כיוון ששניהם נהנים.

ג. שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן פב, כותב שמי שנשבע לשני שותפים, לא די ששותף אחד ימחל לו.

ד. שו"ת פני משה, חלק ב, סימן נג (צז ע"ד), עוסק בשמעון שהשביע את ראובן שיבוא לבית הכנסת שלו ולא יחזור לבית הכנסת שהיה רגיל להתפלל שם, וכותב שמעון אינו יכול למחול לו על השבועה, מפני שכל בני בית הכנסת מרוויחים משבועה זו, שמעתה יתן ראובן את נדבותיו לקהילה זו.

ה. שו"ת זרע אברהם (יצחקי), יו"ד, סימן ח (מה ע"ב), מסביר את שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן שיג, האומר שמי שנשבע לחותנו לא לצאת מהעיר, חותנו אינו יכול להתיר לו (ראה במילואים להערה 496), שהטעם הוא שעיקר השבועה היתה לטובת אשתו, ולכן לא יועיל שחמיו יאמר "הריני כאילו קיבלתי", בלי שאשתו תאמר כן.

מילואים לשער שלישי

- ו. ראה עמ' 300, שו"ת חקקי לב, ח"מ"ב, סימן א (ה ע"א), כתב שמי שנדר שנכס שלו יהיה "הקדש" לעולם לתלמידי חכמים, לא מועיל שיסתלקו תלמידי חכמים עכשיו, מפני שהם חבים לתלמידי חכמים שבעתיד.
- ז. שו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה (ד"ה מכל מקום), מקשה, הרי מהרש"ם עצמו, יו"ד, סימן קז, כתב שאם נשבע ראובן לחמיו ולאשתו שלא ישא אחרת, יכול חמיו להתיר? הוא מתיר (בד"ה ומה שנראה, והובא בכהנות עולם, יו"ד, סימן רכה, דף עט ע"ב) שבסימן קד לא מחל האב מרצונו הטוב, אלא רק מפני שהפצירו בו למחול, ואם כן לא שייך לומר שאינו חפץ באותו מעשה, שהרי היה חפץ בו אלא שמחמת הפצרתם מחל, ולכן דרושה גם מחילת המשורכת, אבל אם המשביע אינו חפץ באותו מעשה כלל, די שימחל המשביע.
- ח. שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטז ע"ד), כתב בשם דרכי נעם שם, שחמיו יכול להתיר את השבועה, והוא מסיק מכך שמועילה התרה כזאת גם בשבועה לקיים מצווה, כגון נישואין.
- ט. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן כג (זו ע"ד), מביא שיש שטענו שבנידונו הייתה לשבועה תועלת לכלה, ולכן לא מועילה מחילת אביה; אבל הוא עצמו כתב שהנסיבות לימדו שהשידוך לא היה לטובת הבת, ולכן מן הסתם הסכימה למה שאביה מחל לחתן על שבועתו.
- י. אם התועלת היא לקטן: פני משה, חלק א, שם כתב שגם אם הכלה קטנה, צריך את רשותה, וצריך להמתין שתגדל, מפני שקטנה אינה יכולה למחול (ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 493). חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו (קלו ע"ב), מסביר שאין לומר שהאב יכול למחול מפני שידה כיד אביה, מפני שזה נאמר רק במתנה שהיא מקבלת (בבא מציעא י"ב ע"א), אבל בדבר שזכתה בו, כגון שמישהו זיכה לה על ידי אחר, האב לא יכול למחול על זכותה, גם אם הסכימה. הוא מסביר שיש לה תועלת משבועת החתן, מפני שגם קטנה יודעת טעם ביאה. אבל במסקנתו הוא מסכים לנכנס הגדולה, יו"ד, רלט, הגהות טור, אות צג, שהוכיח משו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קיט, שאין צורך ברשותה של הקטנה, ונימק, שהיא ברשות אביה, שכן היא מתקדשת ומתגורשת על ידי אביה, הרי שבענין נישואיה וקידושיה, התורה זיכתה לאב את הבחירה, ואם כן, גם מחילת שבועת הנישואין תלויה באב בלבד, והוא יכול לבטל את שידוכי בתו מפני שהוא יכול לקדשה לאחר.
- יא. בשבועה לשאת אישה שאין לה דעת: מהר"י בן לב שם כתב שגם אם אין לכלה דעת, אמה אינה יכולה למחול על השבועה, מפני שיש לה תועלת מהשבועה, שכן "טב למיתב טן דו". והסכים עמו חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו (קלו ע"ב). אבל שו"ת נחלה ליהושע, סימן כד (הובא בחקרי לב שם), כתב על נידונו של מהר"י בן לב שם, שהיות שאינה בת דעת ואינה מרגישה בהרווחה, כל התועלת היא לאמה, ולכן אמה יכולה למחול.

להערה 518

- א. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן כד, מביא ראייה לדברי בית יוסף מן הפוסקים (עיין שו"ע, יו"ד, רכה, כ), שכתבו שמי שנדר נדר מסוים משום שקיבל טובת הנאה מחברו, אין מתירים לו את נדרו אלא אם חברו מסכים, ולכאורה קשה, הרי אם חברו מסכים, הנדר בטל בלי התרת חכם (שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח, עצמו, מתוך קושיה זו, שמה שאמר "אין מתירין אלא בפניו" משמעונו היא שחכם אין יכול להתיר את הנדר שלא מדעת חברו, אבל אין לדייק משם שגם אם היה מדעתו צריך התרה)? וצריך לומר שהם מדברים בנדר שאינו ממש לתועלתו של חברו, ובוה לא מועילה הסכמת חברו בלבד כדי לבטלו. אבל הוא דוחה הוכחה זו, שאולי פוסקים אלו סוברים כרשב"א (ראה ליד ציון הערה 496), שבנדר של ביטול מעשה אין מועילה מחילת הצד השני, והם דיברו בנדר של ביטול מעשה. שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה ועוד נראה לוי), דוחה את ראיית מהר"י בן לב מעיקרה: רק בהנאה שאמור המשביע לקבל (כגון שהחייב נשבע לפרוע לו חוב), די שיאמר "הריני כאילו קיבלתי", אבל בהנאה שכבר קיבל הנשבע (שבה עסקו הפוסקים הנ"ל), חברו המשביע יצטרך לומר "הריני כאילו קיבלתי מה שנתתי לך", וזה דוחק גדול.
- ב. שו"ת מהר"י, חלק א, סימן קיח (ד"ה ומעתה צריכין), מיישב בדרך אחרת מדוע הרשב"א לא התיר על סמך הסכמת חמיו או חמותו: שבועתו שלא יצא מן העיר נועדה בעיקר להנאת אשתו, ולהחמיר על עצמו אמר "על דעת חמיו או חמותו", שאף אם אשתו תתרצה, לא יהיה רשאי לצאת, והוסיף זאת כדי להבטיח שלא ילחץ עליה שתמחל לו על כך, ולא אמר כך להקל, שיועיל אם יתנו לו חמיו או חמותו רשות בלא רצון אשתו; אבל אם גם אשתו מסכימה ואומרת "כלום נשבעת אלא לתועלתי – זהו תועלתי, שתלך ותרויח", יחד עם מחילת חמיו, מותר.
- ג. שו"ת זרע אברהם (יצחקי), יו"ד, סימן ח (מה ע"א), לומד מדברי בית יוסף לנידונו: שמעון השביע את משרתו שלא ישתה יין ולא ילבש בגדי משי, מפני שרצה שיתרגל לחסוך את כספו – שמעון אינו יכול להתיר לו באמירת "הריני כאילו קיבלתי", מפני שאין לשמעון הנאה ממשית משבועה זו, רק שיוכל להשתבח בהצלחתו לחנך את המשרת.
- ד. דעה חולקת: שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה ונמצא אם כן), כתב שלדעת מהר"י בן לב, שתייר בדרך אחרת את קושיית בית יוסף על הרשב"א בענין חמיו (ראה במילואים להערה 496), אפשר לומר "קיבלתי" גם בהנאה במועט. והוא מעלה אפשרות (בד"ה אבל מכל מקום אפשר) שאחרי שבית יוסף עשה הבחנה אחרת, שתלוי אם אמר "שלא ברשותי", חזר בו מן ההבחנה בין הנאה מרובה למועט, מפני שהרשב"א מיושב בלאו הכי.

א. שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה תו כתב), מדייק מדברי נימוקי יוסף, שנדר שיש בו הנאה לשניים, אי אפשר למוחלו, ולא משנה למי מהם היה עיקר הנדר לתועלתו.
 ב. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, יו"ד, סימן קד, כתוב על מי שנשבע שלא לשאת אישה אחרת מלבד אישה פלונית, ששבעתו היא גם לתועלת הנשבע, מפני שמטרת שבעתו הייתה כדי שיסכימו לתת לו אותה, ולכן ייתכן שגם אם היא תמחל לו, השבעה תקפה. דבריו קשים, שהרי גם מי שנשבע לפרוע חוב, נשבע כדי שהמלווה יסכים להלוות לו, ובכל זאת לכל הדעות מועילה מחילת הנושה.
 ג. לעניין שבעות משה ליתרו: גם שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן נט בדפוס שאלוניקי, סימן ס בדפוס ברלין (ד"ה אלא שהרא"ש), מסביר שמה הוצרך היתר של חכם, מפני שהשבעה היתה גם לתועלת משה עצמו, כיוון שפחד מדתן ואבירם, כפי שפירשו הרא"ש והר"ן, נדרים שם. כנגד זה, מחנה אפרים, הלכות שבעות, סימן י, מציין ששו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רנה, כתוב שמה נשבע שתי שבעות שונות – אחת לצורך יתרו, ואחת לתועלת עצמו.
 ד. הסבר אחר לעניין שבעות משה ליתרו: שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה עוד כתב שם), ושו"ת מהר"ט, חלק א, סימן א (ד"ה ויש להתיישב), מסבירים על פי דעת הרשב"א, ליד ציון הערה 496, שאין מועילה מחילה על שבעה של אי עשייה, ושם השבעה הייתה של אי עשייה, שלא יצא ממדין. לעומתם, שו"ת כהונת עולם, סימן נה (סד ע"ב), כתוב שכאן גם הרשב"א מסכים שמועילה מחילה, מפני שהשבעה הייתה לתועלת יתרו – ראה בשמו במילואים להערה 496. כמו כן, מחנה אפרים, הלכות שבעות, סימן י (נדפס גם בשו"ת כהונת עולם, סימן נו, דף סה ע"א), כתוב שכאן גם הרשב"א מסכים שמועילה מחילה, מפני שהשבעה הייתה לכבודו של יתרו, והיה לו כבוד גדול בהליכת משה למצרים בשליחות ה', ובכגון זה גם לרשב"א מותר מטעם "כלום נדרת אלא מפני כבודי זהו כבודי" – ראה בשמו במילואים להערה 496. אולם שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן א (ד"ה ויש להתיישב), כתוב שכאן לא שייך לומר "זהו כבודי", והסביר ר' משה הכהן, שו"ת כהונת עולם, סימן נו (סה ע"ב), שיתרו לא האמין שמושה יצליח בשליחותו, ואם כן אי אפשר לומר שהחשיב זאת לכבודו בשבילו, ועדיין רצה שישב עמו ועם בתו.
 ה. וראה עמ' 842, במילואים להערה 493, שלדעת אור החיים, יתרו אכן מחל על השבעה.

א. שו"ת בנימין זאב, סימן רעד, כתוב שאם החייב נשבע לפרוע עד יום מסוים והנושה רוצה להאריך לו את הזמן – יאמר "קיבלתי". ייתכן שלדעתו הארכת הזמן אינה מפקיעה את השבעה, ולכן הוצרך לומר "קיבלתי" סתם, שמפקיע את כל החוב.
 ב. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צג (קלט ע"א), כתוב שלדעת הרשב"א, אם הנושה אמר "הריני כאילו קיבלתי, ואני מאריך את הזמן", השבעה בטלה לגמרי, שהרי לפי דברי הנושה, הוא כאילו קיבל את פירעון החוב.
 ג. ראה עמ' 852, במילואים להערה 539, שיד דוד הבין לרשב"א, אם הנושה האריך את הזמן, החייב פטור לגמרי משבעתו. וראה במילואים להערה 496, בהסברו של ר' משה הכהן לדברי הרשב"א.
 ד. סתירה ברשב"א: שו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן קנט, אומר שמי שנשבע לחבירו לפרוע לו כן וכך ביום מסוים, והגיע הזמן ביום טוב או בשבת – המלווה יכול להאריך את הזמן. המהדיר שם התקשה בסתירת הרשב"א, וכתוב שדחוק ליישב שכאן מועיל מפני שהוא מאריך רק משום שהוא שבת.
 ה. ראה עוד במילואים להערה 545, על תנאי הארכת זמן.
 ו. ראיות לרשב"א: עמק הנציב, פרשת נשוא, פסקא ג, עמ' כ בהגהה, מביא ראייה לרשב"א: בבבא קמא קד ע"א אומר רבא "נשבע [הגולן] שלא גול, ואחר כך התברר ששיקר], אע"ג דקאמר ליה [הנגולן] גולן] יהיו לי בידך [=החזק את הכסף אצלך בינתיים בעבורי], כיוון דבעי כפרה [=הנגולן צריך לכפר על שבעות שקר] לא סגי עד דימטי לידיה [של הנגולן]; ולכאורה קשה מהמשנה, בבא קמא קג ע"א, האומרת שמועילה מחילת הנגול לגולן גם אם נשבע לשקר; התשובה היא, שרק מחילה מוחלטת מועילה, אבל לא מועילה הארכת זמן, שנראה אותו כאילו החזיר הגולן לנגול וחזר והלווה לו הנגול לזמן חדש. אבל הוא מציין שמלחמות ה', בבא קמא לו ע"ב (בדף הר"ף), גורס בדף קד "יהיו לך בידך", כלומר אינו זוקף את הסכום עליו במלווה מפני שאינו מאמין לגולן שיפרע לו כיוון שנשבע לשקר; אבל אם הנגול סמך על הגולן והאריך את הזמן, אינו צריך להביא את הכסף לנגול אם הוא במקום רחוק; ולפי זה אין ראייה לרשב"א.
 ז. ערך שי, חו"מ, שלט, י, מביא ראייה לרשב"א מהוהר, ויקרא פה ע"א, האומר שגם אם אמר פועל למעביד "תאה השכירות בידך", אסור לו לעכבו.
 ח. הבחנות שונות: בער משפט, עג, ס"ק ז, כתוב שבדרך כלל מועילה הארכת הזמן להפקיע את השבעה, מפני שהארכת הזמן היא כמחילה, והחייב נשבע רק כל זמן שחל עליו חיוב מן הדין לשלם; והרשב"א והשלחן ערוך מדברים במי שנשבע לפרוע לפני הזמן שקבעו מראש, או שלא קבעו זמן בכלל, והחייב נשבע לפרוע בזמן מסוים, כן ששבעתו אינה תלויה בחיוב ממוני, שנוכל לומר שאם נמחל החיוב, בטלה השבעה (ראה בשמו בהערה 491).

מילואים לשער שלישי

אבל המהדיר לשו"ת הרשב"א, מהר" מכוון ירושלים, חלק א, סימן תשסד, הערה 2, כותב שדחוק להעמיד בכך את הרשב"א, ולכן הוא מסביר שאין לפטור כאן מהשבועה מצד שהחייב הממוני נמחל, מפני שהחוב קיים אלא שנדחה מועד הפירעון.

ט. שו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"ב), מדייק משו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח, שהוא סובר שאמנם הארכת הזמן כך שיישאר בחיובו אינה אפשרית בדרך של מחילה, אבל היא אפשרית בדרך של "הריני כאילו קיבלתי", גם לרשב"א; ומהר"י בן לב מסתפק בנידונו, שהנושף לא הייתה בת דעת, אולי לא תוכל לומר "הריני כאילו קיבלתי".

י. חיוב שהותנה בהפרת השבועה: שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ה, עוסק בחייב ונושה שהתפשרו שישלם חלק מהחוב במועד מסוים, אבל אם לא יפרע אז, יחזור לתקפו החוב המלא, והחייב נשבע לפרוע במועד; ואחר כך האריך הנושה את זמן, כך שלפי השלחן ערוך, השבועה עדיין בתוקף והחייב הפר אותה. אבל הוא כותב שמחילת העודף עדיין תקפה, מפני שהיא הייתה מותנית רק בכך שלא יעכב את התשלום החלקי שהתחייב בשטר ובקניין, והיינו שלא ברצון הנושה, והיות שהנושה האריך את הזמן, והופקע חיוב הפירעון בזמנו, אף על פי שהשבועה עדיין תקפה, אין זה הפרת התנאי, שיתחייב בגלל זה לשלם את כל החוב, שהרי כשהאריך את הזמן, התכוון שלא תבטל הפשרה הקודמת, ועל זה אין צורך לומר "הריני כאילו קיבלתי", שהרי על העודף לא הייתה שבועה.

יא. הבחנה בין זה למחילת תנאי: שו"ע, אה"ע, לח, לו, פוסק שמי שהלך למקום רחוק וקידש אישה על תנאי "אם אבוא תוך שנים עשר חודש תהיי מקודשת מעכשיו", יכול להאריך את הזמן בהסכמת האישה, ומקורו בשו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ט. ט"ז, אה"ע, לח, ס"ק כ, ובית שמואל, לח, ס"ק סד, מקשים, מדוע זה שונה מהארכת זמן בשבועה? שו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן ט (יא ע"א), מתרץ, שמועילה מחילת תנאי והארכת זמן של תנאי אם שני הצדדים מסכימים, אבל בשבועה, הנשבע צריך להתאמץ לקיים את שבועתו, ולא די בכך שהוא לא יתנגד לשנות אותה, ולכן לא מועילה הארכת הזמן.

יב. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צג (קלט ע"א), כותב שגם לדעה שמביא ר"ן, נדרים כד ע"א, שמועילה מחילת תנאי חייבי (כגון "אני מדיר אותך אם חלך למקום פלוני"), מפני שמראש התנה את התנאי רק כדי להשלים את רצונו, ועכשיו שהוא מוחל על התנאי, נשלם רצונו – כאן אין מועילה מחילה על הזמן, מפני שרק בקיום תנאי, אפשר לומר שדי בגילוי דעת שלא איכפת לו מהתנאי, אבל בשבועה על זמן מסוים, לא די בגילוי דעת שיאמר שלא איכפת לו מהזמן. ולא הסביר מדוע לא נאמר שמראש קבע את הזמן רק כדי להשלים את רצונו, ועכשיו נשלם רצונו בלי קביעת הזמן.

להערה 532

א. לבוש מרדכי, בבא מציעא, סימן כח (סז ע"ד), מנמק שרק מחילה גמורה מועילה מפני שהיא כאילו קיים את השבועה (ראה בשמו במילואים להערה 489), ואילו הארכת הזמן אינה קיום השבועה.
ב. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, מנמק שהשבועה "לפרוע לזמן פלוני" כוללת שתי שבועות, לפרוע באותו זמן ולפרוע אחרי אותו זמן, וכשמע שהשבועה השנייה קיימת, כך הראשונה. והוא מביא גם את דעת ארחות חיים (הערה 539).

ג. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ז, מסביר שהרשב"א לשיטתו, בחידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, ש"הריני כאילו קיבלתי" מועיל מפני שנחשב כאילו קיבל ממש, ולא שכל מילוי רצונו הוא כקיום השבועה, ולכן גם אם מחל על הזמן, ונמצא שמילוי רצונו עכשיו הוא שלא יפרע לו, מכל מקום מילוי רצונו אינו פוטר אותו משבועתו, והוא חייב לשלם; וכן הוא חייב לפרוע בזמן אף שלא תבעו הנושה, אף שאי-תביעה היא כמחילה.

להערה 536

א. שו"ת תורת אמת, סימן רל, ד"ה ואין לומר (הובא בהגהות ר"ב פרנקל לשו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז), כותב שאפילו לא אמר הנושה נוסח זה, ובכלל לא אמר "הריני כאילו קיבלתי", אלא חזר החייב ונשבע על הזמן והסכים הנושה, סתמו כפירוש, והוא כאילו אמר "קיבלתי" בנוסח של הבית יוסף; וזאת אפילו לדעת חידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, המצריך שיהיה כאילו מקבל ממנו וחוזר ונותן לו.

ב. אבל שו"ת כרם שלמה (אמריאליו), יו"ד, סימן כא, מוכיח ממה שהבית יוסף הצריך לומר בפירוש "על מנת שיישבע שוב שיפרע בזמן מסוים", משמע שאם אמר בסתם "הריני כאילו קיבלתי", החייב פטור לגמרי, אף שיש אומדנא גדולה שהנושה התיר על מנת שיישבע שוב שיפרע בזמן המאוחר; והוא מוכיח מכאן באופן כללי, שבהתרת שבועה אין מתחשבים באומדנא שהתיר רק בתנאי מסוים, מפני שהיות שהותרה לשעה, הותרה לעולם.

ג. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (סג ע"א), מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן תג, שאין סתמו כפירוש, שהרי הוא עוסק בראובן שנשבע לתת לשמעון מה שירוויח לוי בכספו, ורוצה לתת סכום קצוב במקום זה, ונשבע לקיים את מה שיקבעו המפשרים איזה סכום קצוב יתן, ופסק הרשב"א שאם מסר שמעון את הדבר למפשרים באופן

מילואים לשער שלישי

שאינו יכול לחזור בו, סתמו כפירושו, כאילו אמר "הריני כאילו קיבלתי", וטעמו הוא, שהיות שנשבע לקיים מה שיאמרו המפשישים, ודאי מחל על החיוב הראשון, ולכן מניחים שמחל ואמר "הריני כאילו קיבלתי"; הרי שאומרים שיעיל גם בלי אמירת "הריני כאילו קיבלתי", רק במקרה שהחייב התחייב חיוב שני, שאינו יכול לחזור ולתבוע את החיוב הראשון, אבל אם אין הוכחה כזאת, צריך אמירה מפורשת; ואם כן, במקרה של הארכת זמן, שהמוחל לא נשבע להאריך אלא הלווה נשבע, ועדיין יכול המלווה לחזור בו מההארכה, אין הוכחה שמחל; ואין לומר שמה שהשביע את הלווה הוא הוכחה שאינו רוצה לתבוע בזמן שנקצב תחלה – שהרי הרשב"א מצריך שני דברים: (א) שיתקשר באופן שלא יכול לחזור בו, (ב) שיווצרו שתי תביעות אם לא נאמר סתמו כפירושו, ואילו כאן הוא יכול לחזור מההארכה, ואין כאן שני חיובים שונים; וכאן אין סיבה להניח שמחל על החוב, שהרי אנחנו רואים שהוא תובע אותו; רק אם נשבע למחול על החיוב הראשון והוא מתרצה בחיוב אחר, סתמו כפירושו שבוודאי מחל. והוא מדייק (בדף סג ע"ב) משו"ת מהר"ם אלשקר, סימן צח, שבמקרה של הארכה, צריך שיאמר בפירושו "הריני כאילו קיבלתי", ואין אומרים שסתמו כפירושו, מפני שדעתו על השבועה הראשונה.

להערה 538

א. אמרי בינה, יו"ד, דיני נדרים, סימן כג, מעיר שיש דרך אחרת שבה אין חיסרון של "תנאי ומעשה בדבר אחד": שיאמר "הריני כאילו קיבלתי על מנת שתתחייב לי מחדש לפרוע לזמן פלוני", שאינו "תנאי ומעשה בדבר אחד" מפני שהחייב הראשון נמחל, והתנאי הוא חיוב חדש, ואם לא יתחייב מחדש או יתחייב ולא ישלם בזמן החדש, תבטל המחילה. ר' ירוחם יהודה פרלמן, בשו"ת תפארת זיו, סימן מ, דף צא ע"ד (=אור גדול, חלק ב, סימן טז), מציע דרך דומה: שיאמר "הריני כאילו קיבלתי וחזרתי והלוויתי לך על מנת שתפרע לי את ההלוואה השנייה".

ב. חכמת אדם, כלל ק, סימן מד, מסתפק האם מועילה הלשון שהזכיר נודע ביהודה.

ג. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ז, בהגהה, כותב שמהבית יוסף מוכח שלשון זו אינה מועילה, ממה שלא הוציע פתרון זה. הוא מוצא סיבה אחרת מדוע הרשב"א סובר שאינה מועילה: מפני שלדעתו המחילה מועילה רק מטעם "הריני כאילו קיבלתי", שתיחשב כאילו קיבל ממש, וצריך קבלה מוחלטת, ולא שייך להתנות בתנאי, שהרי אז זה קבלה מסופקת, שמה לא יתקיים התנאי; ורק אם יאמר "הריני כאילו קיבלתי על מנת שישבע שיפרע לזמן פלוני", והלווה יישבע כך מיד, מועיל, מפני שאז זה קבלה מוחלטת, כיוון שהתנאי מתקיים מיד. הוא מקשר זאת לדעת הרשב"א (ליד ציון הערה 495) שלא מועילה מחילת תנאי בתנאי של אי-עשייה, מפני שלדעתו אין מועילה מחילה כפשוטה אלא רק בדרך "הריני כאילו קיבלתי". וראה ליד ציון הערה 496, בשאלה האם יש להקיש מדעת הרשב"א בעניין תנאי, לדעתו בעניין מחילת שבועה. עוד על מקרה זה ראה בשמו בשער אחר-עשרה, במילואים להערה 256, אות יט, בעניין אי-הביעה.

ד. המקנה, קונטרס אחרון, לח, לו, הסביר בדרך אחרת מדוע "הריני מוחל לך על מנת שתשלם לזמן פלוני" אינו פתרון: מפני שגם אם יאמר כך, עדיין מוטל על החייב לשלם בזמן הראשון, שמה ימות או יעני או ייאנס ולא יצליח לקיים את התנאי, ונמצא עובר על שבועתו, מפני שאנוס אינו כמאן דעביד, כמו שנפסק בשו"ע, יו"ד, ריג, ג, שבנדר על תנאי, צריך לנהוג באיסור הנדר, שמה יתקיים התנאי (וכן הסביר גם ר' ירוחם יהודה פרלמן, בשו"ת תפארת זיו, סימן מ, דף צא ע"ד = אור גדול, חלק ב, סימן טז); ורק בדרך שהציע הבית יוסף, מחילה גמורה על מנת שישבע, חשש זה אינו קיים, שהרי קיים את התנאי מיד כשנשבע לפרוע בזמן השני, ואם ימות או ייאנס אחר כך, שלא יוכל לקיים את שבועתו השנייה, הוא לא ייענש על אי-קיום השבועה, מפני שהוא אנוס. אמרי בינה שם מעיר שגם לזה יש פתרון: יאמר "הריני כאילו קיבלתי על מנת שישלם בזמן פלוני אם יחיה ולא יעני", וכך התנאי לא יוסף חיוב יותר ממה שהיה חייב מכוון שבועתו הראשונה.

ה. בפשוט, תועיל לרשב"א מחילה מותנית על החוב, וממילא השבועה בטלה. אבל ייתכן שהרשב"א יאמר שמחילה מותנית על החוב אינה גוררת את פקיעת השבועה, מפני שאף שהרשב"א הסביר שהוא נשבע רק על דעת שיהיה חייב בחוב (כאמור ליד ציון הערה 489), ייתכן שהנשבע התכוון ששבועתו תפקע רק אם בוודאי יהיה פטור מהחוב, ולא במחילה מותנית על החוב, שאז הוא רק ספק פטור.

להערה 539

א. שו"ת זרע אברהם (יצחקי), יו"ד, סימן כד (צב [מסומן צו] ע"ג-ע"ד), כותב במסקנתו שארחות חיים סובר שגם אם הנושה אמר בפירושו שהוא מאריך את הזמן ואינו מתיר את השבועה, השבועה בטלה, אף שלא רצה בכך. והוא פוסק כמותו (בדף צד ע"א, צה ע"א). לעומתו, שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צג (קמ ע"ב), כותב שגם לפי ארחות חיים והראב"ד (להלן, אות י), אם אמר "בכלל השבועה אני מאריך את הזמן", השבועה קיימת, כיוון שאינו מתיר את השבועה.

ב. עוד הסוברים כארחות חיים: חידושי הריטב"א, נדרים סג ע"א, כותב שאם הנושה האריך את הזמן, החייב אינו חוזר לחיוב שבועתו (כלומר, הוא פטור לגמרי), אלא אם כן התנה בשבועתו מראש שיהיה חייב בשבועה לכל זמן שיקבע הנושה "כמו שנהגו". כלומר, המנהג במקומו אכן היה שהחייב נשבע שיפרע בזמן מסוים אלא אם כן אחר כך יאריך לו הנושה את הזמן.

מילואים לשער שלישי

ג. בך הבית, יו"ד, רכח (עמ' תעה במהד' הטור השלם), כותב שמשו"ת הרא"ש, כלל י, סימן ב, ומשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רמו, משמע כדעת ארחות חיים. גם שו"ת שער אפרים, סימן סג (ד"ה וראיתי מ"ש), כותב שמשו"ת הרא"ש שם משמע כארחות חיים. אבל ש"ך, יו"ד, רכח, ס"ק קא, ושו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רנח, אומרים שלא משמע מהם כך. בשו"ת המיוחסות שם כתוב שאם הנושה האריך את הזמן באונס, ומסר מודעא על כך, החייב לא נפטר משבועתו; משמע שאם האריך בלי אונס, נפטר; אבל ייתכן שכונתו היא שהארכה מועילה ולא שנפטר לגמרי.

ד. בית הלל (ליבשיץ), עג, ז, ושו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטז ע"ד), מבינים שהשלחן ערוך פוסק כמו ארחות חיים, שהיות שבטל הזמן הראשון, בטלה גם השבועה, והיות שבטלה מקצתה, בטלה כולה, כיוון שלא נשבע על הזמן השני.

ה. שו"ת שער אפרים, סימן סג (ד"ה ונדמה), סובר, כנראה, שגם הרשב"א סובר שאם האריך את הזמן, כל השבועה מבוטלת (ומה שכתב שהשבועה בתוקפה הוא אם אמר בפירוש שהוא רוצה רק להאריך את הזמן ושהשבועה תישאר בתוקפה לגבי עצם החוב), שהרי הוא לומד מהרשב"א לנידונו, שהובא בהערה 534: הייתה תקנה בקהל, שבשבת נחמו ובשבת תנוכה ידרוש רב מחברת ביקור חולים ולא רב אחר, ומי שעובר על זה יהיה בנידוי; ובשנה מסוימת נתנו הגבאים לרב הקהילה (שאינו מהחברה) לדרוש. הוא פוסק שאינם יכולים למחול רק פעם אחת ושהתקנה תישאר בתוקפה, אלא מאחר שמחלו עליה פעם אחת, נבטלה לגמרי; וברור שלא התכוונו שהתקנה תישאר בתוקפה ורצו למחול רק אותה פעם, שהרי אז לפי הרשב"א לא חלה שום מחילה, ונמצא שחייבים נידוי על אותה פעם, וחזקה על בני החברה שלא יעשו איסור כזה, אלא ברור שמחלו לגמרי על התקנה. הוא כותב (בד"ה ואם יתעקש וד"ה אבל ז"א) שיכולים בני החברה לוותר על התקנה, אף שאינה הסכמה משלהם אלא גזרה שהרב גזר בהרם, מפני שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים".

ו. גם יד דוד, הלכות אישות, פרק ז, הלכה ו, אות קלד (קנג ע"ב), הגהה ד, כותב שגם הרשב"א סובר שהחייב נפטר מהשבועה לגמרי על ידי ההארכה אף שלא נפטר מהחוב, מפני שהשבועה נעשתה לטובת הנושה, וכיוון שהנושה אינו מקפיד על פירעון בזמן, החייב נפטר משבועתו; ואף שהנושה מקפיד על עצם הפירעון, הרי כוונת השבועה הייתה רק על היום שנקבע, ואם עבר היום ולא פרע, כבר אינו עובר, כמו שכתב שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תקלח, ובתשובות אחרות של הרשב"א המובאות בב"י, יו"ד, סימן רכח (עמ' תעח), שלא כשו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו, המובא בב"י שם, שאומר שהשבועה כוללת שני דברים – שיפרע לו ושיפרע לו בזמן, ולכן אף שעבר על פירעון בזמן, נשאר חייב לפרוע. הוא מקשה על סברת ארחות חיים שהחייב נפטר משבועתו לגמרי מטעם "שבועה שהותרה מקצתה הותרה כולה", הרי אין כאן התרה, אלא השבועה מבוטלת מפני שמראש הוא נשבע רק על מה שמקפיד הנושה (כלומר, יש אומדנא שכך התכוון), וראוי לומר שמה שאין הנושה מקפיד, אין השבועה חלה, ובמה שהקפיד, השבועה חלה, ונמצא שיהיה מותר רק באופן חלקי. הוא כותב (בדף קנג ע"ג) שדעת הרשב"א מובנת רק לפי דעתו בחידושי הרשב"א, נדרים כד ע"א, שביטול תנאי מועיל רק בתנאי שאפשר להחזירו (בגון תשלום כסף, שאפשר לראות כאילו פרע וקיבל חזרה), שלכן בהארכת זמן אין לומר שמה שישלם אחר כך נחשב כאילו שילם מוקדם יותר, אלא צריך לומר שמה שאומר הנושה עכשיו, ייחשב כאילו קיבל לגמרי והחזיר לחייב, וכיוון ש"קיבל", נפטר ריב, סימן רמו, הוא מסביר בכך שהרא"ש שחולק על הרשב"א, וסובר שמועיל ביטול תנאי גם בתנאי של אי עשייה (בהתאם לנימוקו לאפשרות למחול תנאי, ליד ציון הערה 512, ששייך גם בתנאי של אי עשייה), סובר (כפי שהביא ב"י, יו"ד, סימן רכח) שבשבועה יכול המלווה לומר "הריני כאילו קיבלתי בזמנו על מנת שיפרע אחר כך" (לא דק, שהרי כפי שראינו לעיל בהערה זו, בך הבית אומר שלרא"ש פטור משבועתו לגמרי, ואת הפתרון של "הריני כאילו קיבלתי על מנת לפרוע אחר כך" אומר הבית יוסף בדעת הרשב"א). אבל הוא כותב שאינו יכול להכריע נגד הבנת הבית יוסף, שהבין שהרשב"א בתשובה שם סובר שאי אפשר למחול על השבועה בהארכת הזמן, מפני שהחייב נשבע כדי לזרז את עצמו, ולכן הנושה אינו יכול להחזיר את שבועתו כיוון שהיא לא נעשתה לטובתו. הוא מעלה אפשרות שבשבועה לפרוע חוב לזמן, לא מועילה הארכה גם אם יאמר "כאילו נפרעתי ליום זה אפילו תפרע מאוחר", מפני שזה היפך השבועה לגמרי; ותועיל רק מחילת החוב לגמרי, או אם השבועה הייתה "אפרע בזמן פלוני אם ידרוש הנושה".

ז. גם המהדיר לשו"ת הרשב"א, מהד' מכון ירושלים, חלק א, סימן תסד, הערה 2, כותב שהרשב"א מסכים שאם האריך את זמן החוב, פקעה השבועה, ובכך מיושב מה ששו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן צד, וחלק ז, סימן קנט, ושו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רמו, אומר שמועילה הארכת הזמן; ורק אם הוא רוצה שהשבועה תישאר בתוקפה לזמן המאוחר, אינו יכול לבטל את השבועה לזמן הראשון.

ח. משנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרובול, חלק ב, על שו"ע, חו"מ, סז, י, פנים חדשות, אות יג, ס"ג (עמ' סה), כותב כאילו נודע ביהודה שם סובר שאם הנושה אומר "הריני כאילו קיבלתי", עצם החוב אינו נמחל ורק השבועה בטלה, וזמן הפירעון נדחה.

ט. נימוקי יוסף, נדרים ז ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא באמרי בינה, יו"ד, דיני נדרים, סימן כג), כותב בשם הריטב"א שהנשבע לפרוע, והנושה הפירעון את הזמן, החייב פטור מפני שהיא כמחילה לשעתו. כמו כן, הגהות מרדכי,

מילואים לשער שלישי

שבועות, סימן תשפג, כותב שאם ראובן נשבע לפרוע לשמעון עד יום מסוים, והגיע הזמן ולא פרע, שמעון יכול להאריך את הזמן, באמירת "קיבלתי". לא ברור האם לדעת נימוקי יוסף והגהות מרדכי, השבועה נשאת לעניין התאריך המאוחר.

י. שו"ת מהר"ם אלשקר, סימן צח, מביא שהראב"ד כתב, שהנשבע לפרוע בזמן פלוני, יכול הנושה להאריך את הזמן בלי התרת חכם, מפני שהוא נשבע על דעת הנושה, וכאילו אמר "שבועה שאפרע כל זמן שתראה". שו"ת זרע אברהם (יצחקי), י"ד, סימן כד (צד ע"ד-צה ע"א), כותב שלראב"ד, השבועה בטלה לגמרי, ואפשר למחול על הזמן שקבעו גם בלי לומר "הריני כאילו קיבלתי", מפני שהחיוב לפרוע בזמן הוא חיוב שאפשר למחול עליו.

להערה 540

א. חידושי ר"ע איגר, י"ד, רכת, לט, מביא ראייה לדברי הש"ך שארחות חיים אינו חולק על הרשב"א, ממה שתשובות הגאונים הקצרות, סימן שכו, כתב כארחות חיים, ובסימן רצט כתב כרשב"א. יש להעיר ששמחה עמנואל, "תשובות הגאונים הקצרות", בתוך: עטרה לחיים, עמ' 446-447, כותב שסימנים אלו שבתשובות הגאונים הקצרות (בין היתר) הועתקו משו"ת הרשב"א, דפוס קושטא רע"ו, שיש בו תשובות של הרשב"א ושל חכמים אחרים, ואם כן ייתכן שסימן שכו וסימן רצט הם מחכמים שונים.

ב. שו"ת שער אפרים, סימן סג (ד"ה וראיתי מ"ש), מיישב את קשיית הש"ך, על פי מה שכתב (ראה ליד ציון הערה 534) שמועילה התרת השבועה לגבי מקצת הסכום, אבל לא ייתכן שהשבועה תישאר בתוקפה על כל הסכום, ותחבטל רק לגבי הזמן.

ג. המהדיר לחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עד ע"ב, הערה 277, מקשה על הש"ך, הרי ארחות חיים אומר שחייב לשלם אבל פטור מהשבועה (כך משמע מארחות חיים האומר "לא יהיה ראובן חייב עוד באותה שבועה", משמע שהחוב עצמו קיים), ואילו מהרשב"א עולה שאי אפשר שיאריך את הזמן ושיעמוד בחיובו. בפשטות, הרשב"א מתכוון רק שלא ייתכן שיעמוד בחיוב השבועה, אבל ייתכן שיעמוד בחיובו הממוני.

ד. יד שאול, רכת, ס"ק לח, כותב שהדין כאן תלוי במחלוקת שנשבע לחברו שיפרע לזמן מסוים, ועבר הזמן ולא פרע, ששו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו, אומר שהשבועה עדיין קיימת מפני שיעקר השבועה היה על עצם הפירעון והזמן נקבע רק כדי לזרז, ושו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקלח, אומר שכבר אינו חייב לפרוע מחמת השבועה – לכן הרשב"א (לשיטתו) אומר שלא מועילה הארכת הזמן, שהיות שהנושה אינו אומר "הריני כאילו קיבלתי",

החייב עובר על השבועה, ולא מועילה הארכת הזמן מפני שהשבועה הייתה על הזמן, ואין לומר שמחל לו על הזמן, שהרי לפי הרשב"א השבועה היא רק על דבר אחד; וארחות חיים סובר כרא"ש, שיש שני חלקים בשבועה, (א) שיפרע בזמן, (ב) שיפרע גם אחרי הזמן, ואם האריך את הזמן, מחל על החלק הראשון של השבועה ונשאר החלק השני, ולכן הוא אומר שנדר שהותר מקצתו הותר כולו. הוא מיישב בזה את קשיית הש"ך: אף שהוא עוקר חלק מהשבועה רק מכאן ולהבא, בכל זאת החלק השני של השבועה מתבטל ממילא כיוון שהוא רק המשך של החלק הראשון. והוא דוחה את תירוץ הש"ך שארחות חיים מדבר באומר "הריני כאילו קיבלתי", שהרי ארחות חיים מדבר על הארכת הזמן, ואם "קיבלתי", החייב פטור לגמרי. המהדיר לחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עד ע"ב, הערה 277, מקשה על יד שאול, הרי כמו שלרשב"א לא מועילה הארכת הזמן כיוון שהשבועה הייתה על אותו יום והוא לא קיים אותה, איך לארחות חיים מועילה מחילה על חלק מהשבועה?

ה. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ז, מיישב את קשיית הש"ך, שהנימוק מצד שנדר שהותר מקצתו הותר כולו אינו בדיוק, אלא זו לשון מושאלת, ועיקר טעמו הוא שמה שנשבע לפרוע לזמן פלוני, היא שבועה דווקא לזמן פלוני, ואם האריך את הזמן אין שבועה כלל, ואין לומר "פלגינן דיבורא".

ו. שו"ת זרע אברהם (יצחקי), י"ד, סימן כד (צב [מסומן צו] ע"א), דוחה את הבנת הש"ך את ארחות חיים, שכן לפיה אין חידוש בדברי ארחות חיים, וגם לא היה לו לנמק בכך שנדר שהותר מקצתו הותר כולו.

להערה 541

א. כמו כן, עמק הניצב, פרשת נשוא, פסקא ג, עמ' כ, בהגהה, כותב שרמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, ה, ה, וראב"ד שם, גורסים בבבא קמא קד (שהובא במילואים להערה 531) כמו מלחמות ה' (עינין שם בהוכחתו לכן); ולכן לפי דעתם ולפי פירושו שני בתוספות, בבא קמא קד ע"א (ד"ה אמר), מועילה הארכת זמן לגולן כמו מחילה גמורה, ובלבד שיקיים את התנאי, שישלם בסוף; וכן אם נשבע לשלם עד זמן פלוני, יכול הנושה להאריך את הזמן ובלבד שישלם בסוף, ולא פקעה שבועתו לגמרי על ידי ההארכה.

ב. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ז, כותב שהרא"ש סובר שהנושה יכול להאריך את הזמן מפני שהנשבע לפרוע לזמן פלוני, עיקר השבועה על הפירעון, ונכלל בזה גם הזמן, ואפשר לבטל את הזמן בלי לבטל את עיקר השבועה, מפני שהטעם של "הריני כאילו קיבלתי" הוא שדי במילוי רצונו, שייחשב כמילוי השבועה מפני שהנשבע לטובת חברו כוונתו אם ירצה חברו; ולכן הרא"ש, שנביא ליד ציון הערה 543, סובר שאם הנושה לא תבע אותו, אינו עובר על השבועה, שהרי מילא את רצונו, והארכת הזמן דומה לאיטביעה.

446-471

ההערה 544

א. מהרלב"ח מוסיף (בד"ה ועוד ראיתי) טעם אחר שלא בטלה השבועה בנידונו לפי הרא"ש: שכאן בית הדין השביעי אותם במטרה לסיים את המחלוקת, ואם כן, לא יוכלו לבחור בית דין אחר אפילו ברצון שניהם, שהרי בזה לא תסתיים המחלוקת (אך בכל זאת הוא כותב שמועיל שיאמר כל אחד מהם לחבירו "הרי הוא כאילו קיבלתי", מפני שאז סוף סוף לא נשאר ביניהם שום מחלוקת). שו"ת תורת אמת, סימן רל (ד"ה והנה המעייין), מקשה עליו, הרי אם הם מסכימים ביניהם, אין מקום למחלוקת וקטטה, והושגה המטרה של בית דין? יש להשיב על כך, שהם לא הסכימו לפתרון אלא הסכימו להמשיך להתקוטט במסגרת אחרת.

ב. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (סב ע"ג-ע"ד), מסכים למהרלב"ח, שהשבועה תלויה בתביעה, מפני שעל דעת זה נשבע, שהרי ברור שיתבע אותו, שאם לא כן לא היה משיב אותו, ולפני שתבע, השבועה כלל לא חלה; אלא שאם נתן את כל נכסיו לאחר, הוא עובר על שבועתו, שמא יתבענו הנושה ולא יוכל לפרוע; אבל בנידונו של מהרלב"ח, ששניים נשבעו זה לזה, כל זמן שאין תביעה, אין שבועה, ואין לחוש שמא יתבענו, שהרי שניהם נשבעו לציית לברורים החדשים, ואם כן, לא נשארה לשבועה הראשונה שום חלות.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קפא, כותב שגם לפי הרא"ש, אם תלו את החיוב באדם אחר, כמו בנידונו, שהיה אסור (בחרם) לשוחטים לשחוט עד שהחייב יפרע סכום מסוים לקופת הקהל, הוא חייב גם בלי שיתבעו אותו, מפני שהוא תביע ועומד בכך שהשוחטים רוצים לשחוט; וכן אם שטר החוב מושלש ביד שלישי, הוא נחשב כתביע, וחייב לשלם.

ד. על איתביעה שמתפרשת כמחילה או כהארכה, ראה שער אחת-עשרה, עמ' 446-471.

447-493

ההערה 545

א. ט"ז, חו"מ, עג, ו, כותב שזו גם דעת הרא"ש, ומה שכתב שאינו עובר הוא רק במי שנשבע בלשון "אפרע לך כל זמן שתתבעני", שפשוט שאינו עובר כל זמן שהנושה אינו תובע.

ב. קצות החושן, עג, ס"ק ו, מסכים לט"ז שהוא עובר גם בלי תביעה, ומביא ראיה מהדין (ליד ציון הערה 531) שהנושה אינו יכול להאריך את זמן השבועה, ואם נאמר שאין חיוב שבועה כל זמן שאינו תובעו, הרי כשמאריכו, לא יתבענו עד הזמן החדש? יש לדחות, שאם מצד אי-התביעה, יכול הנושה לחזור בו ולתבוע לפני המועד החדש ואז יחייב החייב לשלם; והם רוצים לקבוע מועד חדש, שלא יוכל הנושה לתבוע לפניו. וכך שו"ת מנחת שי (שור), חלק א, סימן י, דוחה את הראיה, שאם לא תבעו אינו עובר על השבועה, מפני שנשבע על דעת שיתבענו, ומה שנאמר שהנושה אינו יכול להאריך את זמן השבועה הוא בכגון שתבעו, ואם כן חייב לקיים את שבועתו ולא מועילה מחילה על הזמן.

ג. ראה עמ' 840, במילואים להערה 493, בשם הראנ"ח ומחנה אפרים, בשאלה האם הרשב"א חולק על הרא"ש.

ד. אמרי בינה, דיני גביית חוב, סימן ב, מביא את המחלוקת.

494-541

ההערה 547

א. חידושי הריטב"א, נדרים סג ע"א, כותב שאף שמחל לו עמידת יום אחד, לא מחל על השאר. מדבריו בהמשך משמע שהטעם הוא שזה תנאי שנועד לצער, שאינו יכול למחול עליו, כאמור בגיטין עד ע"ב, בעניין תנאי בגט.

ב. יד דוד, הלכות אישות, פרק ז, הלכה ו, אות קלד (קנג ע"ב), הגהה ד, מפרש את דברי הריטב"א שם, שאם נשבע שיעמוד באיצטגניס כמה ימים, או בלי הגבלה, עד שיפרע לו, והמלווה אמר על יום מסוים שאינו מקפיד עליו, נמחל לו יום זה, מפני שבשבועתו התכוון החייב לטובת הנושה, שהנושה יראה שהוא משתדל להשיג כסף לפרוע, וכיוון שהמלווה מוצא שאין לו צורך לזה באותו יום ומוחל לו, נמחל, מפני שהשבועה הייתה רק לרצון המלווה וכל זמן שירצה המלווה, אבל עצם השבועה לא נמחלה. ובדף קנג ע"ג כתב שלפי ההבנה (ליד ציון הערה 531), שלרשב"א לא מועילה הארכת זמן לעניין השבועה, גם בשבועה לעמוד באצטגניס, אי אפשר למחול; וגם לשו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו (הובא בב"י, יו"ד, סימן רכח, ובשו"ת מהרלב"ח, סימן קלז), שאומר שהנשבע לפרוע לזמן פלוני, ועבר הזמן, חייב עדיין בשבועה מפני שהשבועה כוללת גם לפרוע בזמן וגם לפרוע בכלל, ייתכן שאינו יכול לפרוע חלק מהזמן או כל הזמן מהאצטגניס, מפני שזהו שבועה שנשבע הלווה כדי לזרז את עצמו לפרוע בזמנו, וכיוון שלא פרע בזמן והנושה לא מחל לו לגמרי ביומו, אינו נפטר משבועה לשבת באיצטגניס. אבל הוא מעלה אפשרות שהרא"ש סובר בזה כריטב"א, שהרי חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עד (שהובא בהערה 541), סובר כרא"ש לגבי הארכת הזמן, שחל חיוב השבועה על הזמן השני, ומכל מקום לגבי שבועת איצטגניס הוא סובר שהמלווה אינו יכול להאריך אותו.

מילואים לשער רביעי

להערה 4

- א. דעת הרשב"א: שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן קפ, פוסק שאין תוקף למחילה על חוב עתידי (גם בשו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ריז, כתב (ברמוז) שאין מועילה מחילת זכות עתידית, אלא שכתב שבנידונו הדבר בא לעולם – ראה בשמו במילואים להערה 179). אבל תשובה זו ראתה אור רק בשנת תקפ"ה (1825), ולכן תשובת הר"ן, שהופיעה בשנת שי"ז (1557), היא ששימשה בסיס עיקרי לפוסקים בעניין זה, אף שהרשב"א קדם לר"ן.
- ב. אבל במילואים להערה 22, נראה שיש שדייקו להיפך מתשובה אחרת של הרשב"א.
- ג. בני בנימין, עמ' קעד, הערה 3, מדייק מהרשב"א האומר שהמקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", התנאי מועיל משום שמפרשים שהאישה התכוונה למחול (ראה על כך בשער שש"עשרה, פרק שישי, עמ' 704), מכאן שמועילה לדעתו מחילה על דבר שלא בא לעולם, שהרי התנאי הוא בשעת קידושין, והאישה זוכה בשאר וכסות רק בנישואין. לעומתו, דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נד ע"א, מדייק מחידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב (שיובא בעניין מחילת ירושה, ליד ציון הערה 379), שלדעתו לא מועילה זכות עתידית, והוא מסביר שמחילת שאר וכסות מועילה מפני שחיובם נחשב שכבר נוצר, מפני שהבעל נתחייב ברגע הקידושין. וראה עמ' 861, במילואים להערה 22, שטיב גיטין מוכיח מדיון זה שמועילה מחילת זכות עתידית; עמ' 884, במילואים להערה 227 בשם יד רמה, שמועיל תנאי על שאר וכסות בשעת קידושין מפני שחיובו מתחיל מאז; ליד ציון הערה 304 ואילך, בשאלה אם מזונות עתידיים נחשבים זכות עתידית; עמ' 908, במילואים להערה 390, בשם בני יעקב, ועמ' 926, במילואים להערה 492, בשם מחנה אפרים, ששם מועיל מפני שעל דעת כן התקדשה לו; במילואים להערה 401, בשם בתי כהונה, שמועיל מפני ששיקר הזכות בא לבעל בשעת קידושין; עמ' 914, במילואים להערה 412, בשם תוספות ור"ש דיכובסקי, ששם מועיל מפני שהוא בדרך תנאי גמור; ובמילואים להערה 606, בשם תוספות כנ"ל.
- ד. פוסקים נוספים הסוברים כך: שו"ת הרשב"ש, סימן רמג, כתוב שלשון מחילה שייכת רק בדבר שהנמחל חייב למוחל כבר, ולא במה שעדיין אינו חייב לו, מפני שאין עכשיו שום חיוב שימחל, ואפילו מחל "מעכשיו" ונתן לנמחל במתנה, לא מועיל, מפני שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם. שו"ת הרשב"ש, סימן תקי, נוקט שאין מחילה מועילה במה שמתאחר אחריה; אבל ייחכן ששם מדובר שמחל בסתם על כל מה שהוא חייב לו, ומן הסתם אינו כולל חיוב עתידי, ואין ללמוד מזה למחילה מפורשת על חיוב עתידי.
- ה. גם שו"ת בשמים ראש, סימן ריח, כתוב שמי שאומר לפני שנתחייב החייב "יאה מחול לך" – אינו מחול.
- ו. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן צו, כתוב שמי שאמר לחבירו "כשיהיה לי חוב אצלך, אני מוחל לך מעכשיו", אינה מחילה, כיוון שבשעה שמחל לא היתה לו כלפיו שום זכות.
- ז. ר' אליהו ילוד, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פז ע"א), מוכיח שהשלחן ערוך סובר שאין מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, שהרי מחילה כמתנה, כאמור בשו"ע, חו"מ, רה, ג, ומתנה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם.
- ח. שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן יט, אות טז, מביא כאלו שו"ת מהר"ם לובלין, סימן ה, ושו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן סב, כותבים שבת אינה יכולה למחול שטר חצי זכר (שבו אב מתחייב לבתו סכום גדול, על תנאי שאם בניו יתנו לה אחרי מותו מנכסיו כחצי חלק של זכר, תמחל על החוב) לאב מפני שהוא דבר שלא בא לעולם. לאמתו של דבר הם כותבים שאינה יכולה להקנות אותו מפני שהוא דבר שלא בא לעולם.
- ט. הדין שלא מועילה מחילה על זכות עתידית מובא בשו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן צג, עמ' קפב (כחידוש של עצמו), בהפלאה, כתובות סח ע"א (ד"ה מתניתין), בוכרין יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פח ע"ד), ובשו"ת מאה שערים (פסחוביץ), חו"מ, סימן א.
- י. שו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן כ, כתוב שלפי מלחמות ה', בבא קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), הכותב שמלווה נחשב דבר שלא בא לעולם והמלווה אינו יכול להקדישו, יוצא שאין מועילה מחילת מלווה, שהרי לא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם (ענין שם איזו קושיה הוא מיישב בכך). דבריו תמוהים, שהרי אי אפשר לומר שאין תוקף למחילת חוב. וצריך לומר בהסבר שערי זיו, חלק א, סימן צד (קנב ע"א), שמחילתו מועילה מפני שלגבי הלווה הוא בא לעולם. עוד אפשר לומר כהסבר שהבאנו בשער ראשון, עמ' 724, במילואים להערה 99, בשם אבני מילואים, שמחילה מועילה אף שמתן החוב אינו בשליטת הנושה, מפני שהמחילה היא כלפי הלווה שמחזיק בממון, כמו שנגזל יכול להקנות את הדבר הגזול לגזול עצמו.
- יא. ים התלמוד, בבא קמא פט ע"א (ד"ה בתוס'), כתוב שאישה שמחלה על כתובתה באופן שהמחילה תחול כשתאלמן או תתגרש, זו מחילת דבר שלא בא לעולם, שאינה תקפה.

מילואים לשער רביעי

יב. ראה שער שביעי, הערה 82, ששׁו"ת אבן יקרה, חלק א, או"ח, סימן ו, כותב לעניין ירושת שררה, שאם נניח שאין לממונה בחייו זכות להוריש את השררה, אלא זכות זו נוצרת אחרי מותו, אינו יכול למחול על זכות בנו. יג. שׁו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן נט, אות ג, כותב שקבלן שהבטיח שאם יאחר בבנייה, ינכה מדמי המכר, זו מחילה על התשלום לפני תחילת המלאכה, ואין לה תוקף; אבל אם אמר שאם יאחר יהיה המחיר נמוך יותר, דבריו תקפים בתור תנאי (כלומר, שקבעו שזה יהיה המחיר).

יד. רא"צ שינפלד, "הסכם ממון קדם נישואין", תחומין כב (תשס"ב), עמ' 153, כותב שלא מועילה מחילת בעל על מעשי ידי אשתו לפני הנישואין, מפני שזה דבר שלא בא לעולם. אבל בעמ' 105 הבאנו מקורות שלפיהם המחילה תקפה. המקנה, קונטרס אחרון, סד, ה, מסביר שהיא מועילה מטעם "אי אפשרי בתקנת חכמים".

טו. לסיכום קצר של דיני מחילת דבר שלא בא לעולם, ראה: אהבת עולם (כודרי), חלק א, עמ' תקפב-תקפג. טז. ראיות להלכה זו: שׁו"ת הר"ן, סימן כג, מביא ראייה מבבא בתרא קע"ב, שם התלמוד מחפש דרך לפתור את בעיית כתיבת שובר-קבלה על שטר חוב שאבד והיה כתוב בו תאריך מאוחר (אחרי תאריך ההלוואה בפועל), שיש חשש שמא כתוב בשטר תאריך מאוחר אחרי זמן השובר, כך שאין תוקף לשובר, והמלווה יתבע שוב. לכאורה, הפיתרון הוא שיכתבו בשובר שהמלווה מוחל ללווה על חוב של סך פלוני שהוא חייב לו ועל כל שעבוד של שטר שיתחייב לו מיום זה ואילך מסכום זה, ובוזה יהיה הלווה יותר מוגן מרמאות המלווה. ואמנם אילו כתבו כך היה המלווה יכול לחזור בו מהמחילה עד יצירת החוב, כאמור ביבמות צג ע"א, שמוכר דבר שלא בא לעולם, יכול לחזור בו עד שיכואו לעולם גם לדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם – אבל בעיה זו הייתה נפתרת בכך שימחל "מעכשיו". שהרי המוכר דבר שלא בא לעולם "מעכשיו" אינו יכול לחזור בו לדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם. אלא מכאן שאי אפשר למחול על חוב שלא בא לעולם, ולכן נוסח לא היה מועיל. על ראייה זו עיין שׁו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן כ, אות יט.

יז. ר' גרשון אשכנזי, שׁו"ת חוות יאיר, סימן נ, דוחה את ראיית הר"ן על פי דעת רש"י, בבא מציעא טז ע"ב (ד"ה קניה), ותוספות, בבא מציעא טז ע"ב (ד"ה קניה), הסוברים שגם ב"מעכשיו" יוכל לחזור בו קודם שבא לרשותו. יח. כמו כן, שׁו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה אך הר"ן), כותב שלשית רש"י שמועילה חזרה גם ב"מעכשיו", אין ראייה מבבא בתרא, ואם כן מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, ויועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין.

יט. שׁו"ת ב"ח (הישגות), סימן קכד (ד"ה וכן פירשו), דוחה את ההוכחה מסוגיה זו, שאכן מחילה יכולה לשמש פיתרון, אלא שאין בה צורך, מפני שדי בפיתרון שהתלמוד מציע שם, לכתוב שובר בלי תאריך; ואף שהר"ן העלה חששות לגבי פיתרון זה, שאם המלווה באמת לווה לאותו לווה סכום זה בעתיד, לא יוכל לגבות, מפני שהלווה יציג את השובר (שאין בו תאריך) ויטען שפרע את החוב החדש, ונמצא המלווה מפסיד שלא כדין; ומצד שני יש חשש שהמלווה ירוויח שלא כדין, שיביא עדים על תאריך כתיבת השובר, ויוציא את שטרו הישן שכתוב בו תאריך אחרי תאריך השובר, ויגבה בו שלא כדין – אין מתחשבים בחששות אלו.

כ. גם כסא דהרטנא, על שׁו"ת בשמים ראש, סימן ריח, דוחה כך את הוכחת הר"ן מסוגיה זו – שלא היה צורך בפיתרון אחר; והא ראייה, שהרי יש פיתרון אחר, שיתן המלווה "נאמנות" ללווה, שיהיה נאמן לומר שהשטר הוא מאוחר אף פרוע, ובכל זאת הסוגיה לא הציעה דרך זו – אלא, מפני שאין צורך בפיתרון אחר. כא. עיין גן נולד, כפתור ג, פרח יג (מב ע"ג), וטיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מד ע"ד), לדחיות לראיית הר"ן.

כב. שׁו"ת הרשב"ש, סימן רמג, מוכיח שלא מועילה מחילה על זכות עתידית, מירושלמי, כתובות, ט, א, האומר שהאומר לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסייך", מחילתו אינה מועילה לעניין נכסים שהיא תירש אחר כך.

כג. ביאור הגר"א, חו"מ, רט, ס"ק יז, ובני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עח ע"ג, מביאים ראייה מהירושלמי, כתובות, ג, ז, האומר שלא מועילה מחילת מפתה על הקנס המגיע לה עקב הפיתוי לפני העמדה בדין, מפני שהחיוב עוד לא בא לעולם.

כד. אבל הר"ן לא הביא הוכחה זו מהירושלמי, כנראה מפני שהביא במקום אחר את חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א, שהבין ש' מונא בירושלמי שם חולק וסובר שמועילה המחילה כאן, ופסק כ' מונא – ראה עמ' 192, ליד ציון הערה 246. ואף שהרמב"ן פסק כ' מונא מפני שלדעתו החיוב נחשב שבא לעולם, ולא משום שחלק על הקביעה העקרונית שלא מועילה מחילה על חיוב עתידי (ראה להלן שם) – מכל מקום לא רצה הר"ן להסתמך על דעה בירושלמי שאינה להלכה.

כה. מאירי, קידושי ו ע"ב (ד"ה המוכר), מביא ראייה מכתובות פו ע"ב, שם נאמר שבעל יכול למחול לאשתו על חיובה להישבע ועל חיובו של מי שיקנה ממנה להישבע, הרי שמועילה מחילה על חיוב עתידי להישבע. אבל במילואים לשער שלישי עמ' 835, הבאנו הסבר מדוע מועילה מחילה על חיוב עתידי להישבע אף שמחילה זכות עתידית בטלה.

כו. שׁו"ת משפטי צדק (גארמזיאן), סימן קלז, מביא ראייה מסוגיית בבא בתרא קכו ע"א-ע"ב, שם אומר רב פפא שבכור שנטל חלק כפשוט בשדה מסוימת, מחל בכך על חלק בכורתו בשדה זו, אבל לא בשאר הנכסים, מפני שאין לו חלק בכורה לפני החלוקה, ואין מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם. אבל ראה עמ' 938, במילואים

מילואים לשער רביעי

להערה 576, שיש שפירושו (קצות החושן ור' גרשון אשכנזי) שגם לדעת רב פפא יכול הבכור למחול על חלק בכורה, אלא שמפרשים את כוונתו, שלא התכוון למחול על כל הנכסים.

להערה 7

א. ערך לחם, חו"מ, רמא, ג, מביא דין זה (לא בשם הר"ן, כדרכו שלא לציין מקורות לדבריו), ומנמק שאי אפשר למחול דבר שלא בא לעולם, ומוסיף: "ובכתיבת החיוב חזר בו". אולי הוא מתכוון ליישב בזה את קושיית חוות יאיר (עמ' 158, ליד ציון הערה 17) מדוע לא נאמר שבשעת יצירת החיוב חלה המחילה מפני שהחייב מוחזק בכסף – התשובה היא שבכך שיצר את החוב אחר כך, חזר בו ממחילתו.

ב. ט"ז, חו"מ, רט, ד, מנמק בשם הר"ן, שעוד לא נתחייב לו דבר שתחול עליו מחילה, ואחר כך, כשמתחיל החיוב, המחילה הקודמת אינה מפקיעה אותה.

ג. המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות לח, מסביר שאף שהתחייבות מועילה בדבר שלא בא לעולם (שו"ע, חו"מ, ס, ו), מכל מקום מחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, מפני שמחילה היא כפירעון (ראה בשמו בשער ראשון, הערה 47), שהוא דבר בפועל, ודבר בפועל יכול לחול רק בדבר שבא לעולם, ואילו התחייבות היא בכוח, ודבר בכוח יכול לחול גם בדבר שלא בא לעולם.

ד. נימוקים נוספים: שו"ת בשמים ראש, סימן ריח, מנמק תחילה את הנימוק הפשוט, שלא שייכת מחילה לפני החיוב, ומנמק עוד, שבשעת ההלוואה (שאחרי המחילה) הרי אמר "הלוואה" ולא "מתנה", וביטל בכך את דיבורו הראשון. אבל הוא כותב שיש לדחות נימוק זה, וכוונתו היא שאולי אינו יכול לחזור בו ממחילתו. הטענה שהתחייבות שאחר כך מבטלת את המחילה שמקודם, מועילת בפד"ר, כ"ך א, עמ' 296 (בלי קשר להלכה שאין מועילה מחילה על זכות עתידית).

ה. גן נעול, כפתור ג, פרח יג (מב ע"ג–ע"ד), מנמק, שמה שהנושא רוצה להקנות את ממון החוב לחייב, בלשון מחילה, כבר נעלם לפני שהתחייב לו, כמו מי שמקנה נכס לאחר שלושים יום בשטר, והשטר נקרק לפני כן, שאינו נקנה (תוספות, יבמות צג ע"א, ד"ה קנויה). הוא מוכיח שהטעם אינו מצד דבר שלא בא לעולם, שהרי הירושלמי (במילואים להערה 4, אות כג) אומר שלא מועילה מחילה על קנס לפני העמדה בדין, אף שהירושלמי מדבר לפי ר' עקיבא, ור' עקיבא סובר ביבמות צג ע"ב שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם.

ו. טעם נוסף לכך שלא מועילה מחילה על זכות עתידית, הוא על פי דעת תוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר), ובבא מציעא נא ע"ב (ד"ה הכא), שמחילת כתובה היא כמחילה בטעות, בגדר "לא ידע דמחל", מפני שייכתן שהאישה תמות לפני הבעל ולא תהיה משמעות למחילה (ראה על כך שער שמיני, עמ' 344); ולפי זה, כל מחילה לפני זמן החיוב היא בגדר "לא ידע דמחל", מפני שבכל חיוב עתידית יש ספק האם יחול, ולא מועילה מחילה אם לא ידע בתחילה. אבל ראה שער שמיני שם, שרוב הראשונים חולקים בזה על התוספות.

ז. טעם חלקי: שו"ת איתן האורחי, סימן כה (הראשון), עוסק במחילת דבר שלא בא לעולם בלי קניין, וכותב שאינה מועילה, שהרי מה שמחילה מועילה בלי קניין הוא מפני שממון החוב ביד החייב, ואין משיכה גדולה מזו (מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, שהבאנו בשער שני, עמ' 44), אבל כאן הזכות העתידית לא הייתה עדיין בידי החייב, ואם כן אין לומר שקנה אותה במשיכה. גם ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 140, כותב סברה זו. אבל טעם זה אינו טוב למקום שהמחילה נעשתה בקניין, שגם אז אינה מועילה, כפי שנראה ליד ציון הערה 64.

להערה 10

א. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 217, כותב שלפי הצד שהחיסרון בהקנת דבר שלא בא לעולם הוא חוסר גמירת דעת, הרי אם מחילה צריכה דעת מלאה, לא תועיל בדבר שלא בא לעולם, ואילו אם די בדעת פחותה, מפני שהיא רק הסתלקות, תועיל בדבר שלא בא לעולם.

ב. ראה שער תשיעי, למצבים שמחילה בטלה מפני החשש שלא נעשתה בגמירת דעת מלאה. כפי שנראה שם, במצבים מסוימים, במחילה חוששים יותר לחוסר גמירת דעת בממכר במצבים המקבילים, ואילו במצבים אחרים, במחילה חוששים פחות.

להערה 19

א. חוות יאיר עצמו תירץ, שאם ייוודע למחול שהנמחל הזיק לו או התחייב לו בכל דרך אחרת, ולא ישתוק אלא יביע רצון בקיום החוב, הוא חוזר בו בכך מהמחילה, ולכן זה שונה משתיקת המוכר דבר שלא בא לעולם. צריך להוסיף, שאם ישתוק, אכן תחול המחילה, מפני ששתיקתו מעידה שהוא ממשך לדצות במחילת החיוב. אבל יש להעיר שהסבר זה שייך לחיוב בגין נזק וכדומה, שנובע ממעשה של המזיק-הנמחל (כגון נידונו, מחילת על השגת גבול עתידית בין סוחרים), שבו הניזק יכול לחזור בו מהמחילה כשייוודע לו על הנזק, ובכגון זה נפסק שהמחילה אינה תקפה, כמו שבמוכר דבר שלא בא לעולם, אם מחה כשראה שהקונה תפס, המכר בטל. הסבר זה אינו שייך

מילואים לשער רביעי

בחיוב כגון הלוואה, שנוצר באופן מוסכם על ידי התחייבות. למעשה, הסברו של דברי מלכיאל ששייך בחיוב כגון הלוואה (ואינו שייך בחיוב שנוצר בלי רצונו של מי שמחל), זהה מבחינה מהותית להסברו של חוות יאיר: יצירת החיוב מלמדת על צרון לבטל את המחילה. שני ההסברים משלימים זה את זה, כאשר כל אחד שייך בסוג אחר של חיוב.

ב. לאור הסברו, דברי מלכיאל מחדש שאם אפשר לפרש את ההתחייבות באופן שאינה כוללת את החיוב שעליה מחל המוחל, המחילה תקפה. דוגמה לכך היא נידונו: אישה מחלה לבעלה על חיוב הכתובה אם תתאלמן, ונשאר חיוב הכתובה אם תתגרש (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 19, על תוקפה של מחילה כזאת); והמחילה הייתה זמן ניכר לפני הנישואין, כך שזו הייתה מחילה על זכות עתידית; אבל מה שכתבו כתובה בשעת החופה לא סתר את המחילה, מפני שמטרת הכתובה היא שיהיה לה במה לגבות אם תתגרש, אבל נשארה המחילה על הכתובה אם תתאלמן, ולכן היא תקפה. הוא מוסיף, שאין לחשוש שמא חזרה בה מהמחילה, מפני שלא אמרה כלום, ושטר המחילה שכתבה מקודם משמש כאומדנא שהיא ממשיכה למחול. הוא מנמק עוד, שהיות שבשעת הנישואין לא חזרה בה מהמחילה, התחייבותו בכתובה הייתה על דעת כן, רק לכשתתגרש ולא לכשתתאלמן, והוא פטור גם בלי המחילה שמקודם. אבל נראה שדברי מלכיאל חוזר בו (בד"ה אך נראה), ומתרחץ בדרך אחרת מדוע לא מועילה תפיסת הנמחל: רק במכירת דבר שלא בא לעולם מועילה תפיסת הקונה, מפני שהמוכר מן הסתם רוצה להישאר במהימנותו כיוון שלקח כסף מהקונה (תוספות, בבא מציעא סו ע"ב, ד"ה התם), אבל מחילה היא דברים בעלמא, ודברים אין בהם משום מחוסרי אמנה (בבא מציעא מט ע"ב, לדעה אחת), ואין סיבה שהמוחל ירצה לקיים את המחילה.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א), מתרחץ (וכמוהו מתרחצים בקיצור פתחי חושן, קניינים, פרק יט, הערה נא, ור"ש דרכובסקי, לדוד עד עולם, עמ' 120), שבהקנאה מועילה תפיסה רק אם תפס הקונה לפני שהמוכר חזר בו (סמ"ע, רט, ס"ק יא), מפני שרק אז, שתקת המוכר כשראה שהקונה תפס מוכיחה שהסכים לתפיסה; ואם כן, כאן לא מועילה התפיסה, אף שתפס לפני שחזר בו המוחל (שהרי המוחל חזר בו רק אחרי היווצרות החיוב, כגון מתן הלוואה), שהרי לא תפס במעשה אלא הוא תפס ועומד, ורק בתפיסה במעשה אפשר לומר שתיקת המוחל לנוכח מעשה התפיסה מוכיחה שהוא מסכים לתפיסה. לכאורה דבריו קשים, שהרי אם הלווה לו המוחל אחרי המחילה, יש כאן תפיסה חדשה. ייתכן שהוא סבור שגם אז שתקת המלווה-המוחל אינה מראה שבכוונתו להסכים לתפיסה הנוספת, שהרי הוא נתן לו את הכסף תמורת התחייבות חוזרת של הנמחל לשלם לו על הלוואה, ולא כמתנה. ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שמד, מציין שנחלקו הפוסקים בשאלה האם אמנם (כדברי שואל ומשיב) לא מועילה תפיסת הקונה אם היה תפס לפני כן, ומסיק מזה שלדעה שבתפס ועומד מועילה התפיסה, תועיל מחילת דבר שלא בא לעולם.

ד. ר"י פולא, בבאורו לספר המצוות לרס"ג, חלק ב, דף מד ע"ב, מתרחץ בדומה (ולדבריו זאת גם כוננת בני יעקב, דף עז ע"ג, בתירוצו לקושיה זו), שרק אם הקונה תפס אחרי שהדבר בא לעולם ובא לרשות המקנה, זכה, מפני שאז המקנה הראה שמחל כיוון שלא חזר בו, אבל אם הדבר היה ביד המקבל מראש ומעולם לא בא לרשות המקנה, אין לומר שיועיל מצד תפיסה; ובמחילת דבר שלא בא לעולם, ממון החיוב נמצא ברשות הנמחל עוד לפני המחילה. הוא מוסיף (בדף מד ע"ג) שיש דעה שתפיסה בהקנאת דבר שלא בא לעולם מועילה רק מדעת המוכר, שאז שתקתו מוכיחה שמחל, וזה לא שייך כאן. גם נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ב, מסביר שהתפיסה מועילה רק אם ידע המוכר על כך, כמו שכתב ש"ך, חו"מ, סו, ס"ק סו, שאז מוכח שמחל לקונה, וזה לא שייך כאן, שהנמחל מוחזק ממילא מראש.

ה. משפט שלום, רט, ד (עג ע"ב), מתרחץ בדומה (הוא נוקט את הדוגמה של מפותה המוחלת על קנס), שזה לא נחשב תפיסה, מפני שהמוחל לא יכל לקחת את הכסף בשעת יצירת החיוב, שהרי הוא כבר ביד הנמחל. עיין שם, שהוא מביא מחלוקת האם כיוצא בזה נחשב תפיסה לעניין זה.

ו. שו"ת מגן גבורים (אישטורושה), סימן נו (צב ע"ג), מתרחץ (הוא נוקט את הדוגמה של בעל המסתלק מנכסי אשתו לפני האירוסין), שבהקנאת דבר שלא בא לעולם, המקנה מעביר את הזכות העתידית (שעתידה להיות שלו) למי שלא היה לו זכות בכלל, ולכן מועילה תפיסה, ואילו במחילת דבר שלא בא לעולם, למוחל אין שום זכות, ובאותה עשה הכול ביד הנמחל, כך שהמחילה אינה עושה כלום, ולכן לא מועילה תפיסה.

ז. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן קעד, מסביר שבמחילת דבר שלא בא לעולם לא מועילה תפיסה, שהרי רבנו תם, בתוספות, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה התם), הסביר שתפיסה מועילה בדבר שלא בא לעולם מפני שהמוכר רוצה לעמוד במהימנותו, והרי המבטיח מתנה מרובה רשאי לחזור בו (בבא מציעא מט ע"א), ואין בכך משום מחוסר אמנה, ומחילה היא כמתנה, שאין סיבה להניח שירצה לעמוד במהימנותו. לגבי נידונו, שותף בגביית מכס שמחל על אחוז מסוים מחלקו ברווחים בעתיד, והשותף האחר הוא שגבה את המכס והיה אמור לתת ממנו חלק לשותפו, הוא נותן טעם אחר שתפיסה אינה מועילה: תפיסה מועילה בדבר שלא בא לעולם אם המוכר ראה שתפס ושתק, ושתקתו מראה שמחל, אבל בנידונו, מה שהרווחים הגיעו לשותף אחד היה על דעת שיתן חלק ממנו לשותף האחר, ולא כתפיסה לצורך עצמו.

ח. פד"ר, כרך ח, עמ' 7-8, מתרחץ על פי נתיבות המשפט, רט, ס"ק ג, שכותב שתפיסת הקונה מועילה רק אם מראש עשה מעשה קניין מהסוג שמועיל לאחר זמן, כגון קניין כסף בקרקע, ובמיטלטלין כגון שאמר המוכר "משוך

מילואים לשער רביעי

וקנה לאחר שיבוא לעולם", והקונה משך אחרי שבא לעולם, והיות שעשה קניין, קנה, אבל אם קנה בקניין סודר, שגם דברו שבא לעולם לא מועיל לאחר זמן, אין התפיסה מועילה; ומחילה דומה לקניין סודר, שהרי אף בחוב שכבר ישנו בעולם, לא מועילה מחילה באופן שתחול לאחר שלושים יום (ראה שער עשירי, עמ' 400, על מחילה לאחר זמן), מפני שכבר כלה הדיבור של המחל.

ט. רז"ג גולדברג, כתורג ג, פרח יג (מב ע"ד), מקשה קושיה דומה על פי חידושי הרשב"א, גיטין ל ע"א, הכותב שאכן תפיסה מועילה במחילה על חיוב עתידי, ומה שנאמר שהמחילה לא מועילה היינו שהמוחל יכול לחזור בו מהמחילה לפני שנוצר החוב (על דעה זו, ראה עמ' 867, במילואים להערה 70), אבל אינו יכול לחזור בו אחרי שחל החוב, בגלל התפיסה. וראה במילואים להערה 99, מה שהסביר על פי זה.

י. ראה עמ' 902, במילואים להערה 352, שמנחת יחיאל נתן חוקק למחילת זכות עתידית מתוך השוואה לתפיסה במכירת דבר שלא בא לעולם.

יא. גן נעול, כפתור ג, פרח יג (מב ע"ד), מקשה קושיה דומה על פי חידושי הרשב"א, גיטין ל ע"א, הכותב שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם אם הדבר יבוא לעולם ברשות הקונה, ולכאורה לפי זה תועיל מחילה בדבר שלא בא לעולם, שהרי בעת שיהיה נקנה לחיוב הכסף שהקנה לו על ידי מחילה זו, הוא ברשות החייב. הוא מיישב על פי הסברו (שהבאנו במילואים להערה 7), שהקניין שבו הנושה רוצה להקנות את ממון החוב לחיוב, היינו המחילה, מתבטל מיד אחרי שאמר לשון מחילה, וקניין זה כבר אינו קיים כשכא החיוב לעולם, ואין דרך שייקנה לחיוב. יב. בן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מח ע"ג), כותב שבמחילה על דבר שלא בא לעולם, גם אם נטל הנמחל, מוציאים מידו. ואין בזה חידוש, שהרי הדבר היחיד שהוא יכול ליטול הוא כסף ההלוואה, והרי ברור שהוא חייב להחזיר את כסף ההלוואה, שהרי אמרנו שההלוואה אינה נמחלת.

להערה 22

א. ר' גרשון אשכנזי כותב שבעיקר הדין, הלכה כרמ"א, אהע"ז, צב, א, שלא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין, מפני שזה דבר שלא בא לעולם, ומכל מקום, כיוון שנהגו בעבר להכשיר שטר סילוק שנעשה קודם האירוסין על פי מהר"ם (האומר שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם – ראה עמ' 240, ליד ציון הערה 646), לכן גם אנתנו מכשירים שטר כזה מצד המנהג (ודברי הרמ"א אמורים במקום שאין שם מנהג).

ב. וצריך עיון, שהוא עצמו בשו"ת עבודת הגרשוני, סימן ד, מביא את הר"ן, שמחילת זכות עתידית בטלה.

ג. ראשונים נוספים הסוברים כדעה זו: מהר"ם: שו"ת הב"ח, שם (ד"ה וכן פירשו), כותב שזו דעת מהר"ם מרוטנבורג, בעמ' 236, ליד ציון הערה 606, שפסק שאף שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, אדם יכול להסתלק מדבר שלא בא לעולם. ואף שהאחרונים הבחינו בין מחילה לסילוק (ראה ליד ציון הערה 654), הב"ח סבור כנראה שאין מקום להבחנה. וראה להלן, ליד ציון הערה 647, עוד שכתבו שמהר"ם חולק על הר"ן.

ד. רשב"א: יש מן האחרונים שכתבו שזאת דעת הרשב"א, וזאת על סמך מה שכתב בתשובה המובאת בב"י, חו"מ, רמא, מחודש ב (שנביא בהרחבה בעמ' 563-567), שאם ראובן אמר לשמעון שהוא מוחל לו על מה שיטול מנכסיו, ושמעון נטל, ראובן אינו יכול לחזור בו. מכאן מדייקים מהר"ם די בוטון, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כ, שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד, ושו"ת ברך יצחק, חו"מ, סימן זי (בלשון ספק), שלדעתו מועילה מחילה לפני יצירת החיוב, שהרי כאן החיוב שנמחל – חובת החזרת החפצים שנטל – לא היה קיים בשעת המחילה (ואינם מביאים את הר"ן). גם שו"ת מהרא"ש (צינץ), חו"מ, סימן מא, אות ו, מעיר שזו מחילת זכות עתידית. הם יצטרכו להסביר את חלקו הראשון של תשובת הרשב"א, שבו הוא אומר שעד שנטל שמעון יכול המוחל לחזור בו (שאותו שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח, דווקא מביא כמקור לכך שלא מועילה מחילת זכות עתידית) – שהטעם הוא מפני שעד שנטל אין עליו חיוב, ולכן אין המחילה חלה, ולכן המוחל יכול לחזור בו, ורק אחרי שנוצר החיוב, חלה המחילה. וכך מסביר ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ה (הובא בשו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יב, אות ב).

ה. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח, דף נו ע"א, ובבני יעקב, דף עח ע"א-ע"ב [שהסכים עמו]), מקרב אף את הר"ן לדעה זו, ומסביר שהר"ן עוסק במצב שהחייב חזר והתחייב לאחר שנמחל, ואז חל עליו חיוב מחדש, אבל יסכים לרשב"א שאם אינו חוזר ומתחייב, הוא רשאי ליטול על סמך מחילת הנושה. כנראה, הוא מתבסס מה שהסביר שם, שמועילה לשון מחילה למרות שזו מחילה על בעלות, מפני שבשעה שנטל, המוחל כאילו נתן לו מתנה (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 162). אבל הסברו קשה, שהרי הנימוק שלו לתוקף המחילה על פי סוגיית נדרים (ליד ציון הערה 29) טוב גם למי שחזר והתחייב; ועוד, שגם במקרה של הרשב"א, יש התחייבות חדשה – לקיחת החפץ יוצרת חיוב להחזיר אותו. כנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות לט, מדגיש שגם לפי הבנת מהרי"ט בדעת הרשב"א, אם חזר בו המוחל, המחילה בטלה.

ו. שו"ת משפטי' ליעקב, חלק ג, סימן ה, אות ג, כותב שלפי הסביר סמ"ע ונתיבות המשפט, שנביא בשער ארבע עשרה, ליד ציוני הערות 143 ו-153, לדברי הרשב"א, לא מועילה מחילה על דבר שעוד לא נתן, ולפי הסברו של הש"ך שנביא בעמ' 564, ליד ציון הערה 144, היא מועילה.

ז. כאמור, להבנת פרשנים אלו, לפי הרשב"א מחילה על זכות עתידית מועילה כשנוצר החיוב, ועד אז יכול המוחל לחזור בו; ויש להעיר שלפי רז"ג גולדברג ועוד פרשנים, זו דווקא דעת הר"ן – ראה במילואים להערה 70.

מילואים לשער רביעי

יצוין שהפלאה, כתובות מא ע"ב (ד"ה עוד נראה), כותב שגם אם מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, המוחל יכול לחזור בו לפני שהחיוב בא לעולם.

ת. לכאורה אפשר לפרש שכוונת הרשב"א היא שמחל על החפצים עצמם, וזו מחילה על דבר שבא לעולם. אבל קשה לפרש כך, שהרי אין מועילה מחילה על בעלות. ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 563 ואילך, בחינת תשובת הרשב"א מהיבט זה.

ט. גם שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה ואולם), וסימן נב (ד"ה תשובה), מבין כנראה שהרשב"א חולק על הר"ן, שכן הוא מביא את הר"ן כחולק על הרשב"א.

י. בנידונו של מהר"ם די בוטון (לעיל, אות ד), ראובן התחייב לזון את חתנו למשך השידוכין, ומן הדין אם השידוך מתבטל, צריך החתן להחזיר לחותן מה שנתן לו, אבל ראובן כתב בשטר: "אם יבוא הדבר לידי פירוד... מה שהוא עושה עם ה' ועם נפשו עושה" (כלומר, מה שאני זן את חתני, אני עושה כמתנה), והשידוך התבטל; והוא פוסק שהחתן פטור מלהחזיר, מפני שראובן מחל, ומחילתו תקפה מפני שהחתן כבר לקח מממונו, אף שחייב ההחזרה נוצר רק אחרי המחילה. בנידונו של דרכי נעם, ראובן פטר את שמעון אם יתירשל בנכסים של ראובן שהוא מתעסק בהם, והוא פוסק שמועילה מחילה אף שהחיוב עוד לא בא או לעולם.

יא. גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"א), כותב שבמקרה של הרשב"א, אף שהנכסים בעולם, החיוב הוא דבר שלא בא לעולם, מפני שכל זמן שלא נטל שמעון מהנכסים, לא נתחייב, וזו מחילת דבר שלא בא לעולם.

יב. שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן יד, מקשה על הרשב"א, מדוע ראובן אינו יכול לחזור בו ממחילתו אחרי שנטל שמעון, נאמר שכלה דיבור מחילתו, כדברי תוספות, יבמות צג ע"א (ד"ה קניה), שאי אפשר להקנות דבר לאחר שלושים יום בקניין סודר או במשיכה (בלי כסף) בלי לומר "מעכשיו", מפני שאחרי שלושים יום כבר הוחזר הסודר וכלתה המשיכה? הוא מתרץ, שאף שכלה דיבורו, דיבורו מועיל אם לא חזר בו.

יג. לעומתם, חכמת שלמה, חו"מ, רמא, ג, שואל ומשיב שם, ומשפט שלום, רט, ד (דף עה), דוחים את הדיוק מהרשב"א. הם מסבירים שבמקרה של הרשב"א, המחילה חלה אף על פי שבזמן המחילה היה זה דבר שלא בא לעולם, מפני שבקנתא דבר שלא בא לעולם מועילה תפיסת הקונה אחרי שבא לעולם (שו"ע, חו"מ, רט, ד), והרי כאן הנמחל תפס (נטל את הנכס) לפני שחזר בו המוחל; והרשב"א שם אכן הוכיח את דבריו מדין קונה דבר שלא בא לעולם שתפס; ואם כן, אפשר לומר שגם הרשב"א מחילת זכות עתידית בטלה, ורק משום שתפס, מועיל. אך יש להעיר שההשוואה אינה מדויקת, שהרי כאן התפיסה לא באה אחרי שהחוב (הנמחל) בא לעולם, אלא התפיסה עצמה יצרה את החוב – החובה להחזיר הנכסים. מכל מקום, אפשר לומר שהתפיסה והחיוב באים כאחת. גם בית מאיר, אהע"ז, צח, א, הערה ב (בשו"ע מהד' ראש פינה), מסביר שבמקרה של הרשב"א, שתיקת ראובן בשעת הנטיה היא המחילה. וראה לעיל, ליד ציון הערה 17, בשם חוות יאיר, מדוע בכל מחילת דבר שלא בא לעולם אין אומרים שתועיל כיוון שתפס הנמחל אחרי המחילה.

יד. חכמת שלמה מסביר על פי זה את מה שכתב הרשב"א שם שבקרקע "אני מוחל לך על מה שתטול מנכסי" אינו מועיל גם אם החזיק בה – מפני שאף על פי שתפיסה מועילה בהקנתא דבר שלא בא לעולם, הרי בקרקע אין מועילה תפיסה.

טו. בדרך דומה מיישב טל אורות (ג'ויא), עניין דבר שלא בא לעולם (קיא ע"ב), את קושיית בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עח ע"ג (שנביא בעמ' 877), על הדעה (ראה שער שלישי, עמ' 93) שמועילה מחילת לווה על חיוב המלווה להחזיר ריבית עתידית – והרי זה חיוב שלא בא לעולם? טל אורות מתרץ, שתפיסה מועילה בהקנתא דבר שלא בא לעולם, ולכן יש מקום לומר שמחילת הלווה מועילה, כיוון שהמלווה תופס את הריבית. עוד הוא מתרץ על פי דעת הר"ן שכתב שהמקנה דבר שלא בא לעולם אמנם יכול לחזור בו אבל אם אינו חוזר בו, נקנה (ולא מצאנו בר"ן דברים כאלו) – לכן יש מקום לומר שמועילה המחילה אם לא חזר בו הלווה עד מתן הריבית.

טז. דחייה אחרת לראיה מהרשב"א: חידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה דאמר רב), ושו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ד, מסבירים שבמקרה של הרשב"א המחילה הועילה אף שלא בא החיוב לעולם, מפני שהיה בידו לתת לשמעון את הנכסים מיד, ולכן נחשב שבא החיוב לעולם (ראה עמ' 180, על החריג של מה שבידו).

יז. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סה, ושו"ת תועפות ראם (אנקאוה), סימן קז, דווקא מוכיחים מחלקה הראשון של תשובת הרשב"א, שהמוחל "מה שיטול מנכסיו" יכול לחזור בו לפני שנטל – מכאן שלא מועילה מחילה על חיוב עתיד. כמו כן, שו"ת הגם שאול (דגאן), חלק א, סימן לט, דוחה את הראיה של מהר"ם די בוטון מהרשב"א, בכך שהרשב"א אומר שמועילה המחילה רק אחרי שנטל, אבל עד אז הוא יכול לחזור בו.

יח. שבט בנימין, סימן רכא (פ ע"ב), כותב שהרשב"א סובר שהמחילה מועילה רק לגבי נכסים שהיו למוחל כשמחל, שהיות שהיה יכול לתת אותם במתנה, חלה עליהם מחילה, אבל אינה חלה על נכסים שהגיעו למוחל אחר כך, ואם שמעון לקח נכסים אלו, מוציאים מידו. מהמשך דבריו נראה שטעמו הוא שלגבי הנכסים העתידיים, זו מחילת דבר שלא בא לעולם, שאינה חלה. אבל הוא כותב (בדף פ ע"ג) ששו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן

מילואים לשער רביעי

כא, וכנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות לט (שצוינו לעיל, אות ה), סוברים שלדעת הרשב"א המחילה מועילה גם לנכסים שהגיעו אליו אחרי המחילה.

יט. ראה במילואים להערה 4, שבני בנימין, עמ' קעד, מדייק מהרשב"א שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם. כ. רבנו אלחנן: ר' בנימין ליפקין, בני בנימין, עמ' קפה, כותב שרבנו אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"ב, ד"ה הרי (הוא במשנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, מילואים, עמ' תקלד), וגיטין פד ע"ב (ד"ה ותיפוק), האומר שב"קרע כסותי" הקורע פטור מטעם מחילה, סבור כנראה שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם (ודוחק לומר שמדובר רק אם אמר "קרע כסותי" בשעת הנוק, שאינו דבר שלא בא לעולם). גם דרך המלך (רפפורט), הלכות אישות, ו, י, כותב שלפי תוספות שם, מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם. וראה הערה 99, הסבר אחר, לפיו ר' אלחנן מסכים שאין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם.

כא. רמב"ן: תורת אהרן, חו"מ, סימן לה, מביא כאילו הר"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הרי"ף), מביא שהרמב"ן (הוא בחידושיו לכתובות לו ע"ב), פוסק שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, שלא כירושלמי. האמת היא שהוא אומר רק שקנס נחשב שבא לעולם, כפי שנראה להלן, ליד ציון הערה 257. גם אחר כך כותב תורת אהרן בפשטות שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם.

כב. רשב"ם: גנוי חיים, מערכת ד, אות יב, ור' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"א), כותבים שהרשב"ם סובר שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, שהרי לדעתו מועילה הסתלקות בן מירושלמי (ראה עמ' 908, במילואים להערה 390). ר' מרדכי הלוי כותב (בדף ח ע"ב) שגם הגהות אשרי סובר שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, שהרי הוא כותב (ראה עמ' 938, במילואים להערה 576), שמועילה מחילת בכור על חלקו (ודבריו קשים, שהרי טעם הגהות אשרי שם הוא שחלק בכורה נחשבת שבאה לעולם, כמבואר בתלמוד). אבל הוא מתקשה בזה, שכן לא מצא מי שיזכיר שרשב"ם והגהות אשרי חולקים על הר"ן.

כג. רמב"ם: טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"ב), מוכיח מהרמב"ם, הלכות גירושין, ו, יט, שסובר שאפשר לבטל גט לפני שנכתב, מכאן שאפשר לדעתו למחול על חוב לפני היווצרותו. והוא כותב שגם מי שסובר שלא מועיל ביטול גט לפני שנכתב, יכול לסבור שמועילה מחילת זכות עתידית, אלא שהוא סובר שבוה שכתב את הגט ביטל את דבריו הראשונים, והוא יסבור שמי שמחל ואחר כך כתב שטר חוב, ביטל בוה את המחילה. ראה על כך להלן, אות כו.

כד. מן האחרונים: עטרת חכמים, חלק ב, על קידושין נב, דף כו ע"ד בדפי הספר במהד' תרכ"ו (הוא בעין הרועים, ערך מחילה, אות ל), כותב כבדרך אגב שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, ואינו מזכיר את המקורות הרגילים בעניין. שו"ת ויחי יוסף (וייס), חלק ב, סימן לב, אות ג, מביא את דעתו בצד הדעה האחרת. כה. שו"ת באר עשק, סימן פא, השאלה החמישית, כותב שמחילה על דמי שכירות מועילה יותר מחוב רגיל, מפני שעוד לא הגיע זמנה, שהרי אינה משתלמת אלא לבסוף. ולא הזכיר את המקורות הרגילים.

כו. טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב, דף מה ע"א (ובספרו שו"ת מהרא"ל (צינץ), חו"מ, סימן מא, אות ו, ציון לדבריו אלו), כותב שמועילה מחילת זכות עתידית; אלא שמי שנטל הלוואה אחרי שהמלווה מחל לו עליה, מחל בכך למלווה על מחילתו, ולכן חיוב הלווה תקף.

כז. שו"ת ויחי יוסף, חלק ב, סימן לב, אות ג, מסביר על פי שיטה זו את ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן ע, הכותב שאפשר להפוך עיסקא (המוגדרת כמחצה פיקדון ומחצה הלוואה, כשהרווח מתחלק בין הנותן למתעסק) להלוואה בלי מעשה קניין – שהוא מטעם מחילה, שהנותן מחל למתעסק את חלקו ברווח, ואף שאין הרווח בעולם, מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם. אבל הוא עצמו, בספרו שו"ת ויען דוד (וייס), חלק ב, סימן רמד, אות ב, כותב שהיות שקרן העיסקא מושעבד לנותן למה שריוות, הרווח נחשב שבא לעולם. אפשר להסביר זאת על פי החריג בעמ' 176, שאם יש למוחל קצת שייכות בזכות, מועילה מחילה עליו.

כח. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 139, כותב שהאשונים סוברים שמחילה היא סילוק (ראה שער ראשון, פרק שני), סוברים שמועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, מפני שאינה כמו הקנאת דבר שלא בא לעולם שאינה תקפה.

כט. מהר"ם די בוטון, בתשובתו בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כ, בסופו (הוא בשו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סימן ו), וברכות מים, חו"מ, סימן רמח (רמג ע"ב), כותבים שאפשר לומר "קיים ליי" כדעה שמועילה מחילת דבר שלא בא לעולם.

ל. ר' מנשה מלכה, "פטור ממסים לחלק מהקהל במס עתידי", שערי צדק, כרך יד, עמ' 132–137, מביא את המחלוקת האם מחילת זכות עתידית תקפה.

לא. ראיות לשיטה זו מהתלמוד: (א) הב"ח מביא ראיה מכתובות פנ ע"א, ששם נאמר שבעל יכול להסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, אף שעוד לא זכה בנכסיה. ראה פרק תשיעי, שהשיטה האחרת מבחינה בין מחילה לסילוק (ליד ציון הערה 654), או אומרת ששם יש לבעל קצת שייכות בנכסים ולכן מועיל הסילוק (ליד ציון הערה 651).

הב"ח מעלה אפשרות לדחות ראיה זו, שרק בנכסי אשתו שזכה בהם הבעל שלא על ידי מעשיו, וכן בנדון של מהר"ם (שהוא מוכיח ממנו, כפי שראינו לעיל, אות ג), בבעל שקנה בית, שזכתה אשתו בשעבוד כתובתה עליו

מילואים לשער רביעי

שלא על ידי מעשיה, מועילה מחילתה על השעבוד, אבל מחילה על חוב שלא נתחייב בו עדיין לא תועיל, מפני שאחרי המחילה, החוב נוצר על ידי מעשי החייב והנושה ולא נוצר ממילא. אבל הוא דוחה דחיה זו, שהרי המאור, כתובות מב ע"א (ברפי הרי"ף), כתב להיפך, שדבר שבא ממילא, כמו ירושה, אי אפשר לעקור, כפי שנראה ליד ציון הערה 500.

(ב) שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא, מביא ראייה מבבא קמא צג ע"א, ששם נאמר שהאומר "קרע את כסותי, שבר את כדי, על מנת לפטור" – פטור, הרי שמועילה מחילה לחוב עתידי. בעמ' 168, ליד ציון הערה 98, נראה שקצות החושן דוחה ראייה זו, ששם פטור מפני שהזיק ברשות, ולא מטעם מחילה.

(ג) ר' בנימין ליפקין, בני בנימין, עמ' קפה, כתב ששיטה זו סוברת שר' מונא בירושלמי (שהבאנו במילואים להערה 4) האומר שהמפתח נערה שנתארסה ונתגרשה פטור גם מקנס, טעמו משום שהוא סובר שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, ושיטה זו פוסקת כדעתו.

(ד) טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"א), מביא ראייה מהתנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", שמועיל מפני שממון ניתן למחילה, וזאת אף שזה חיוב עתידי. תשובות לראיה זו ראה במילואים להערה 4, אות ג.

להערה 30

א. בני יעקב, מאמר ב, קניין (עח ע"ב), מקשה קושיה דומה מנדרים צ ע"א, ששם נאמר (במסקנת הסוגיה) שחכם יכול להתיר נדר עוד לפני שחל (אך יש להעיר שמדובר שם באדם שכבר נדר אלא שהתנה את הנדר בתנאי והתנאי עוד לא התקיים, וגם בזה פסק שו"ע, יו"ד, רכח, יז, שלא מועילה התרה אז; עוד יש להעיר שמהרי"ט שם [הובא בשבט בנימין] סימן רכא, דף פ"א, דווקא מציין שחכם אינו יכול להתיר נדר לפני שחל, ומסביר זאת בכך שחכם עוקר את הנדר למפרע). והוא מיישב את שתי הקושיות על ידי הבחנה בין נדר למחילה, שבנדר יש טעם לומר שתועיל ההפרה לפני שבא לעולם, מקל וחומר, שאם התורה נתנה לחכם או לבעל רשות להפר אחרי שכבר בא הנדר לעולם, כל שכן שיכול להפר לפני כן (אילולא גזירת הכתוב בבעל); אבל מחילה דומה להקנאה, שאינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, אף שזו הפקעת שעבוד. אולי הוא מתכוון להבחנה של שואל ומשיב, ליד ציון הערה 39.

ב. חלקת יואב, מהדורא קמא, או"ח, סימן טז, כותב שלגבי סילוק מנכס (כגון בעל המסתלק מנכסי אשתו) לא קשה מהפרת נדרים, שהרי סילוק אינו מועיל אחרי שבא הנכס לידו (כגון בתקופת הנישואין – ראה שער ארבע עשרה, עמ' 580), ואם כן, אי אפשר לומר קל וחומר, "אם מועיל סילוק אחרי שבא לידו, להוציא מידו, קל וחומר שיועיל לפני שבא לידו (כגון לפני האירוסין), שלא יבוא לידו" (אבל אפשר להשיב על דבריו, שהרי סילוק מנכס מועיל אם יש לאדם זה קצת שייכות בו ועדיין אינו בבעלותו, כגון בבעל המסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, כפי שנראה להלן, ליד ציון הערה 428, ואם כן היינו צריכים לעשות קל וחומר: אם מועיל סילוק אחרי שיש לו שייכות, לבטל שייכות זו, קל וחומר שייכות שיש לו שייכות, יועיל שלא יגיע לשייכות). אבל ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 121, כותב שבכל זאת קשה, שהרי מועיל סילוק בקניין אחרי נישואין, אם כן קל וחומר שיועיל גם לפני האירוסין. ונראה להשיב על כך, שדיו מן הדין להיות כנדון, ויועיל לפני האירוסין רק בקניין.

ג. גם טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מד ע"ד), מביא את הראיה מנדרים.

להערה 40

א. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ה, תירץ בדומה לשואל ומשיב, שמחילה היא מתנה (כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שלישי, שמחילה היא הקנאה), ולכן כמו שאין אומרים שתועיל הקנאת דבר שלא בא לעולם קל וחומר ממה שהיא מועילה אחרי שבא לעולם, כך גם במחילה אין אומרים קל וחומר כזה. ר"ש דיכובסקי שם, עמ' 121, דוחה את דבריו (בדומה לחלקת יואב), שרק בהקנאה אין מקום לקל וחומר, משום שהקל וחומר מבוסס על כך שקל יותר להשאיר את המצב כמות שהוא, ואם כן לא תחול הקנאה שהיא שינוי המצב, ובמחילת הבעל לאישה (לדוגמה) אין שינוי המצב, שהרי אין צורך שתזכה האישה במחילה, אלא רק צריך שהבעל לא יקבל זכויות בנכסיה, וזה השארת המצב כמות שהוא, ויש מקום לקל וחומר. אפשר שהוא מתכוון לומר, שאף שברוך כלל (לפי השיטה שמחילה היא הקנאה) מחילה נוצרת על ידי הקנאת החוב לחייב (שיש בכך שינוי מצב), מכל מקום יכולה להיות מחילה גם בדרך סילוק – כגון שהוא אומר שמראש לא יחול שום חיוב.

ב. עוד כתב בית יצחק שם, שלפי רב, בערכין כט ע"ב, שאינו אומר את הקל וחומר הזה, בעניין המוכר את בתו הקטנה כאמה, יוצא שפשוט שלא תועיל מחילה בדבר שלא בא לעולם; ומסביר שזאת דעת הירושלמי בכתובות (שהובא במילואים להערה 4), שאומר שאין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם.

ג. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 121, מיישב את הקושיה מהפרת נדרים, שלא מועילה מחילת חוב לפני ההתחייב, מקל וחומר, מפני שלפני ההלוואה אין שייכות בין החייב לנושה, ורק בנדר יש מקום שתועיל הפרה לפני הנדר, מפני שיש שייכות בין הבעל לאישה, ואכן לפני האירוסין אינו יכול להפר נדרים שנדרה אשתו (גם לר"א) מפני שאז אין לו שייכות בה. הוא מסתמך על מה שמשמע משו"ת

מילואים לשער רביעי

הרשב"א, חלק א, סימן תתקס, שבסילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין (ראה להלן ליד ציון הערה 392), מלבד מה שלא בא לעולם, יש חיסרון שאין לו שייכות בה.

להערה 54

א. חידושי הרא"ה, כתובות מא ע"ב, כותב שהמפתה פטור ממה נפשך, שאם היא זוכה מכח עצמה, הרי מחלה, ואם היא זוכה מכח ירושה, הרי אין מגיעה לה ירושה במקום האחים (דבריו קשים, שמשמע שאם אין אחים, תירשנו, והרי אין אדם מוריש קנס זה לבניו). והוא כותב שלדעה שאי אפשר למחול קנס (ראה להלן, ליד ציון הערה 245), המפתה חייב לה קנס אבל הוא פטור מבושת ופגם מפני שמחלה.

ב. נימוקים נוספים: תפארת ישראל, כתובות, פרק ד, בועז, אות א, מביא שאביו נימק דעה זו, שמחילת הבת מועילה אף שמחלה לפני שהזכות הייתה שלה, ואף על פי שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, טעם הדבר הוא שיש לכך תוצאה רצויה, שהנכס יישאר בידי בעליו המקורי, מה שאינו כן כאן, שאם נאמר שהמחילה אינה מועילה, התוצאה מכך תהיה שהמפתה חייב לשלם. לכאורה, זו יכולה לשמש כסברה לומר שתועיל כל מחילת זכות עתידית. אבל נראה שהוא לא התכוון לכל מחילת זכות עתידית, אלא רק לגידונו, שהזכות כבר קיימת, אלא שהיא של אחר.

ג. שו"ת חכם צבי, סימן קמו, בסופו, מנמק דעה זו, שאמנם אינה יכולה למחול על זכות של אביה, אבל היות שלא עמדה בדין בחיי האב, לא זכה האב בתשלומין, ורק אנוסה זוכה אם מת האב, כאילו נאנסה עכשיו, כיוון שהאב לא זכה בהם בחייו, אבל במפותה אם נרצה לראותה כאילו נתפתה עכשיו, הרי הוא פטור בגלל מחילתה. ד. קובץ שיעורים, חלק ב, אות יא, ס"ק ג, מנמק דעה זו, שזכות האב בבתו הוא קניין לזמן, עד שתיבגר (או עד שימות) ולא יותר, ויש לבת גם בנערותה זכות על זמן בגרותה, ולכן מועילה מחילתה, שלאחר שתיבגר (או שימות האב) לא תוכל לתבוע את המפתה; ואילו הדעה האחרת סוברת שבשעת נערותה יש לאב זכות בה גם לאחר זמן בגרותה, אלא שהזכות פוקעת כשתיבגר (או שימות), ולבת אין שום זכות כשהיא נערה, ולכן לא מועילה מחילתה. בספרו קובץ שיעורים, כתובות, אות קנה, מסביר שדעה זו סוברת שיעיקר חיוב הקנס הוא לבת, והאב זוכה ממנה, ולכן אם מת האב, מועילה מחילתה למפרע, ואילו הדעה האחרת סוברת שהאב זוכה מצד עצמו, ולאחר מיתת האב הבת זוכה רק מכאן ולהבא, ולכן מה שמחלה בשעת ביאה חסר תוקף.

ה. קהלות יעקב, כתובות, סימן לה במהד' תשכ"ה, סימן מג במהד' תשמ"ח, אות ד, מנמק שיטה זו, שכשמת האב לפני העמדה בדין, הבת אינה זוכה בקנס מכוח האב אלא מכוח עצמה, שהיא זו שהזקה ונפגמה, והרי היא מחלה. ו. אבן ישראל, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, טו, מנמק דעה זו, שרק אנוסה זוכה אם מת האב, מפני שיעיקר חיוב הבעל היה כלפיה, אלא שהתורה זיכתה לאב את התשלומין, ולכן אם אין אב, הבעל חייב לשלם לה את החיוב שנתחייב לה, אבל במפותה אי אפשר לומר שנתחייב לה, שהרי מחלה, אלא הוא נתחייב לאב, לכן כשמת האב הוא פטור, מפני שהיא אינה יכולה לרשת כשיש אחים (כלשון הראב"ד "וכי יורשת אביה היא?"), והאחים אינם יכולים לרשת מפני שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו (כתובות מג ע"א). עוד הוא מנמק, שהראב"ד סובר שהטעם שיתומה מפותה יכולה למחול על הקנס, הוא מפני שמסרה לו את גופה לעשות בה כרצונו (הנימוק בהערה 98), ולפי זה צריך לומר שהטעם שמפתה חייב כשיש לה אב, הוא מפני שהחיוב מתחילתו הוא לאב, וזה לא רק שזכות התשלומין היא לאב, ולכן אם מת האב, הוא פטור.

ז. חידושי הגר"ט, סימן מא (במהד' אורייתא), עמ' מז, מסביר שדעה זו סוברת שבחיוב אונס ומפתה יש שני דינים של חיוב, אחד לאב ואחד לבת, והרי הבת מחלה את דינה. ¹⁰

ח. בדומה, בד קודש, חלק ג, סימן כד (לד ע"ב), מסביר (לגבי בושח ופגם) שהראב"ד סובר שהאב זוכה בממון בכלל זכותו בתבולות בתו, וליתומה קנס זכות מכוח סיבת חיוב נפרדת; ולכן אם מת האב אחר כך, מועילה מחילתה על זכות עצמה, ואינה יכולה לתבוע את חיוב הבעל כלפי האב. עוד הסביר (בדף לה ע"ב) שאם מת האב, מועילה מחילתה למפרע. וכן בספרו בד קודש, קידושין, סימן ט, עמ' קעט, הוא מנמק דעה זו, שבאונס ומפתה יש שני דיני חיוב: כשהיא ברשות אביה, החיוב הוא לאב, ואם היא יתומה, החיוב לבת; וגם כשהיא ברשות אביה, יש לה סיבת תביעה, אלא שהאב קודם, וכשמת האב, חוזרת לה זכות תביעתה מכוח עצמה, אבל במפותה הרי כבר מחלה. ברכת חיים (מגוריי), כתובות מא ע"ב, עמ' ד, מביא הסבר זה בשם שיעורי הגר"ד פוברסקי, קידושין, אות ב – שלראב"ד כשמת האב, הבת גובה מהדין עצמי שלה, שנתרוקן מדין קנס של אביה ונעשה דין שלה; והוא מעיר שלפי זה גם לפי מה שכתב חידושי ר' חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג, שלראב"ד האב זוכה בעיקר הדבר המחייב ולא רק בתשלומין, מועילה מחילתה, מפני שהיא זוכה מדין עצמי, ויכולה למחול על הדין העצמי שלה. הוא מסביר שאף שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, כאן מועיל מדין סילוק או מזיק ברשות.

ט. ר' מרדכי מן, "קנס דאונס ומפתה", הנאמן, גל' יג, עמ' 6, מסביר שהראב"ד סובר שפטור מפתה יתומה אינו משום מחילה, אלא משום שהחיוב קנס הוא רק מפני שעשה נגד רצונה (או נגד רצון אב, ואם האב בחיים), ולכן המפתה פטור כאן, מפני שהחבר למפרע שהקנס היה שלה והוא לא עשה נגד רצונה; ואכן הוא חייב בושח ופגם גם לראב"ד, מפני שהחיוב בהם אינו מצד שעשה נגד רצונה, שהרי כל חובל חייב בהם, אלא שהמפתה יתומה פטור בהם משום מחילה, ולא הועילה מחילתה כאן, מפני שחשבה שהתשלום הוא לאב, וזו כמחילה בטעות

מילואים לשער רביעי

(כהסברו לרמב"ם, ליד ציון הערה 63). אבל דברי רבנו שפטיה, סימן יב, אות א, דוחה את דבריו, בטענה שהם נוגדים את כל הראשונים, שהסבירו שמפתה יתומה פטור משום מחילה. והוא מביא (באות ב) שרוב"ב ליבוביץ הסביר שהראב"ד סובר שהתביעה היא של הבת אלא שהאב זוכה ממנה, ולכן במקרה הזה הפסידה מטעם "קצע שיראין שלי"; אבל זה שייך בקנס, ולא בבושת ופגם, שהאב זוכה בהם מיד, ולכן הראב"ד סובר שבושת ופגם לבת, מפני שהיא יורשת אותם מהאב, שזכה מיד.

י. ראה עמ' 193, ליד ציון הערה 264, שמשנה למלך נימק שמחילת יתומה מפותה מועילה אף שחיוב קנס חל רק משעת עמידה בדין, מפני שיתברר בעתיד שעכשיו היה של הבת; ואולי אפשר להרחיב את דבריו לעניינינו, שהתברר למפרע שהקנס שייך לה. לפי דבריו אין ללמוד מכאן למקרה שהזכות מגיעה לאדם רק אחרי שמחל. יש להעיר שייחכן גם הרמב"ן, הרשב"א וקהלות יעקב התכוונו לנימוק של משנה למלך.

להערה 59

נראה שזו גם כוונת המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אות כא, המנמק דעה זו, שהחיוב הולך ישר לאב, ולכן כשמת אינה זוכה בו אלא בתורת ירושה. דבריו קשים, שהרי לפי הסברו מה שאינה זוכה אינו בגלל מחילתה, ואם כן, הדין היה צריך להיות כך גם באנוסה ולא רק במפתה. נראה שחסר בהסברו, והוא התכוון להסביר שלדעה זו, הסכמת המפותה עוקרת את החיוב מעיקרו (סברה שכתב שם לפני כן), ולכן גם אם מת האב, אינה זוכה, מפני שמצדה, מראש לא היה חיוב, אף שבאנוסה, אם מת האב, החיוב עובר אליה מצד עצם החיוב, ולא מצד ירושה.

להערה 61

א. קצות הרושן, פח, ס"ק כ, בסופו, ביאר שזאת כוונת כסף משנה, הלכות נערה, ב, יג, הכותב שמה שהרמב"ם מחייב שבועת מודה במקצת באונס ומפתה, מדובר ביתומה, שכשהיא אומרת "אנאנסי" היא תובעת בושת, פגם וצער, וכשהוא אומר "פיתיתין" הוא פטור מצער וחייב בושת ופגם, והקשה עליו משנה למלך, הלכות נערה, שם, הרי מפתה יתומה פטור לגמרי – קצות הרושן הסביר שכוונת כסף משנה היא שבא עליה בחיי האב ואחר כך מת האב, שאז גם מפתה חייב לה בושת ופגם.

ב. מראה הפנים, כתובות, ד, א (ד"ה רבי), תולה שאלה זו במחלוקת בירושלמי מתי חל חיוב הקנס, שלדעה שהחיוב חל משעת הנזק, כבר זכה האב בקנס, ואין מחילתה מועילה, אבל לדעה שחיוב קנס הוא בסוף, הרי עכשיו הוא שלה, ותועיל מחילתה.

ג. המחלוקת מובאת בבית מאיר, אהע"ז, קעז, א (ד"ה והבת).

להערה 62

א. חידושי הרשב"א (מהדורת הירשקר), כתובות מא ע"ב, הריטב"א שם, ושיטה להר"ן שם, נימקו בדומה, שהיות שבשעת הביאה החיוב היה לאב, ואז לא הייתה יכולה למחול, מפני שלא הייתה לה שום זכות בתשלום, לכן גם כשמת האב לא נפטור המפתה. כמו כן, נימוקי יוסף, כתובות מא ע"ב, נימק, שהיות שבשעת הביאה היה לה אב, אין מחילתה מועילה, אף על פי שאחר כך חזרה וזכתה בו בשעת העמדה בדין. גם רבנו קרשקש שם נימק שאינה יכולה למחול, מפני שבשעת הביאה אינה בת מחילה, שהרי הקנס שייך אז לאב, ורק עכשיו שמת האב נתרוקנה הזכות לה, וזכתה בו, ועכשיו אינה מוחלת.

ב. הריטב"א נימק, שבשעת הביאה לא הייתה של עצמה שתוכל למחול על גופה, ומה שחזרה וזכתה בקנס בשעת העמדה בדין הוא בגדר "פנים חדשות באו לכאן", ואין מחילתה הראשונה כלום. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב, אות ב, מבאר את הנימוק של הריטב"א, שלא ייתכן שתהיה רשות לחצאין, והיות שלא הועילה רשותה כיוון שבשעת מעשה הייתה ברשות האב, לכן כשפקעה זכות האב, היא יכולה לחזור ולתבוע.

ג. ים של שלמה, כתובות, פרק ד, סימן א, מנמק, שהיות שבשעת מעשה, התשלום היה צריך להיות של האב, אלא שעדיין לא זכה, והמפתה היה חייב, לכן כשפקעה זכות האב, התשלום שלה, ואז אינה מוחלת.

ד. הפלאה, כתובות מא ע"ב (ד"ה עוד נראה), מנמק, שבשעת הביאה הקנס היה של אביה, וגם אם מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, המוחל יכול לחזור בו לפני שהחיוב בא לעולם, ובכך שהבת העמידה את הבועל בדין אחרי מות האב, היא מראה שהיא חוזרת בה.

ה. חרות יעקב (שציון בהערה 53) מבאר שלרמב"ם היא זוכה בתורת ירושה מהאב, והאחים אינם יורשים מפני שזה ממון שבא לאב רק מזכות בתו, שזיכתה לו התורה, ואין אדם מוריש זכות בתו לבנו (כתובות מג ע"א), אלא היא קודמת לרשת, ומחילתה בטלה, מפני שכשמחלה, החיוב לא היה שלה. לפי דבריו, מקרה זה הוא כמו המקרה של ר"ע איגור, ליד ציון הערה 50, בכך שמחל מעכשיו על חוב שמישהו חייב לאביו, וסובר ששם המחילה בטלה.

ו. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב, אות ב, מסביר שהרמב"ם סובר שהטעם שמועילה מחילת הקנס ביתומה מפותה הוא שגם לפני העמדה בדין יש בקנס זכות תביעה (ראה בשמו במילואים להערה

מילואים לשער רביעי

258), וכאן שבשעת הפיתוי האב היה בחיים, שהאב היה התובע העיקרי, עדיין לא חל דין תביעת הבת, ורק לאחר שיפקע כוח האב, חל דין הבת מכאן ולהבא, ואין מוכרחים לומר שחל למפרע, מפני שרק חיוב שנעשה על ידי אדם על ידי קניין והתחייבות, אם לא חל בשעת הקניין, אינו חל אחר כך, ומוכרחים לומר שחל למפרע, אבל דין תורה, כמו שהוא יכול לחול בשעת מעשה, כך הוא יכול לחול אחר כך כל זמן שלא פקע כוח התביעה; ולכן כאן אין מועילה מחילתה, מפני שזה דבר שלא בא לעולם, שהרי בשעת הביאה לא היה לה שום דין תביעה, וגם לפי הדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, כאן אין זה מועיל, מפני שאין הוכחה שהתכוונה שתחול המחילה בעתיד.

ז. חידושי הגרנ"ט, סימן מא (במהד' אורייתא), עמ' מז, מנמק דעה זו, שבאונס ומפתה יש רק דין גבייה אחד, של הבת, והאב זוכה בדינה, ובשעת הביאה לא הייתה יכולה למחול מפני שאז האב היה בעלים על דינה, ולכן אם מת האב, הבת זוכה.

ח. תזון איש, אהע"ז, סימן קלה, לרף מא ע"ב, ד"ה לא הספיקה (הובא באמרי דוד (הורליק), סימן טז, אות ו), מנמק דעה זו, שהתורה נתנה את הזכות לאב כדי להגן על הבת, ולא סמכה על הבת עצמה, ולכן גם אם מחלה, עדיין הבעל נחשב חוטא נגדה, שהרי התורה לא נתנה לו רשות לפוגמה, ולכן הוא חייב קנס, והאב זוכה ממנה (כלומר התורה מלמדת שמחילתה לא מועילה, בכך שקבעה שהקנס לאב), ואם מת או בגרה, הקנס לעצמה; ואילו הדעה האחרת סוברת שאם מת אביה או בגרה המפתה פטור, מפני שאמנם אם האב חי, החטא הוא כלפי הבת והאב זוכה ממנה, אבל כשמת האב נמצא שהקנס לבת, מחילתה חלה למפרע.

ט. בד קודש, חלק ד, סימן כו, מסביר שהרמב"ם לשיטתו (כפי שכתב חידושי ר' חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג, בדעתו) שעיקר חיוב הקנס הוא לבת, והאב זוכה ממנה, ואינה יכולה למחול על זכותה מפני שזכותה משועבדת לאב, וזאת גם אם מת האב אחר כך; והראב"ד לשיטתו (כפי שכתב רבנו חיים הלוי שם) שעיקר החיוב הוא לאב, ויש חיוב נפרד לבת אם האב מת, והיא יכולה למחול על זכותה הנפרדת.

י. תורת חיים (ליבוויץ), סימן כה, מנמק דעה זו, שמה שמפוחה אין לה קנס אינו משום שמחלה, אלא מפני שכל חיוב קנס הוא מפני שעבר על רצונה וכאן לא עבר על רצונה, אבל אם היה לה אב בעת הביאה, רצונה אינו חשוב אלא רצון האב חשוב, ולכן היא יורשת מהאב זכות זו, והיא לא מחלה על "שבח הנעורים" שתזכה בו לאחר מיתת האב. בפשטות, אפשר לנסח אותו נימוק במונחים של מחילה: אמנם היא מחלה בשעת הביאה, אבל אז החיוב היה לאב, כך שמחילתה לא הועילה, וכשמת האב היא יורשת את זכותו מפני שלא מחלה ולא הביעה הסכמה אחרי הביאה.

יא. אבן ישראל, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, טו, מבאר את דעת הרמב"ם על פי אור שמח, הלכות עבדים, ד, ה, הכותב שאף על פי שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו, היא עצמה יורשת את הזכויות שלה שהתורה זיכתה לאב, וזה מה שמלמדת הדרשה "והתנחלתם אותם לבניכם, ולא בנותיכם לבניכם" (כתובות מג ע"א) – שהבנים אינם יורשים אלא היא יורשת. לפי זה, במפוחה, אף על פי שלא נתחייב לה הבעל כלום, מפני שמחלה, מכל מקום נתחייב לאב, וזאת החיוב הזה היא יורשת. הוא מבאר בדרך נוספת, שהרמב"ם סובר שעיקר החיוב במפתה הוא לבת, אלא שזכות התשלומין היא לאב, ולכן כשהאב חי אינה יכולה למחול, וכשמת האב אחר כך, התשלומין חוזרים אליה (וכיוון שעיקר החיוב הוא כלפיה, אין להקשות מדוע היא יורשת אותו ולא בניו).

יב. המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אותיות כ-כא, מבאר שלדעה זו, עיקר חיוב הקנס הוא לבת (באות כב, הוכיח ממקום אחר שהרמב"ם סובר שהחיוב הוא לבת, והאב זוכה ממנה), והאב זוכה ממנה, ולכן כשמת האב, ועכשיו אינה רוצה למחול, הקנס שלה, לא מכוח ירושה (שהרי יש לה אחים שירשים), אלא מפני שבאופן זה הופקעה זכות האב ומיילא נשאר ברשותה, ומה שמחלה בשעת מעשה לא הועיל, מפני שאז מחילתה גרמה חובה לאחרים, שאביה לא יוכל לזכות ממנה.

יג. בד קודש, קידושין, סימן טז, עמ' קעט, מנמק דעה זו, שבגלל זכות האב, הבת מעוכבת מלהפקיע את החיוב על ידי מחילה, ולכן אם מת האב, היא יכולה לתבוע, מפני שלא הועילה מחילתה בזמנה.

יד. תבואת שמש, על הרמב"ם, שם, ונחל איתן, על הרמב"ם, שם, הלכה יג, כותבים שלרמב"ם הפסוק "מאן ימאן", שנדרש בכתובות מד ע"ב לרבות חיוב קנס ביתומה, בא ללמד שיש קנס במפוחה גם אם מת האב לפני העמדה בדין, שלא נאמר שפטור מפני שמחלה.

טו. נחל איתן, שם, משווה זאת לדין בבבא מציעא טז ע"א, שגולן שמכר את השדה שגול, ואחר כך נפלה לו בירושה, יכול לתבוע מהקונה בתור יורש, אלא אם כן גילה דעתו שהוא רוצה שתישאר בידי הקונה כדי שיישאר במהימנותו, הרי שהוא יכול לבטל את המכירה הראשונה אף על פי שעכשיו השדה שלו, מפני שבשעת המכר לא הייתה שלו; ואף כאן, אף על פי שעכשיו הקנס שלה, היא יכולה לבטל את המחילה שמחלה כשלא היה שלה.

טז. אם האב עצמו בא עליה: מקרה מיוחד הוא אם האב עצמו בא עליה כמפתה, ומת. קהלות יעקב, כתובות, סימן לב במהד' תשכ"ה, סימן מג במהד' תשמ"ח, אות ג, מוכיח מתוספות ישנים, כתובות כט ע"א, שהבת היתה זוכה בקנס לולא הפטור של "קם ליה ברבחה מיניה" – חיובו במיתה על ביאת בתו פוטרת מתשלום. הוא מסביר שאין לפטור מצד ששניהם מחלו, מפני שעד העמדה בדין הקנס שייך לבת ואחר כך זוכה האב ממנה, ולכן

מילואים לשער רביעי

האב אינו יכול למחול מפני שבשעת הביאה הקנס שייך לבת, והבת אינה יכולה למחול מפני שזכותה משועבדת לעבור אחר כך לאב. הוא מוסיף (באות ד) שהדין כך גם לראב"ד, שסובר שעיקר חיוב הקנס הוא לאב, מפני שהדין כך רק אם בסופו של דבר המפתה עמד בדין בחייו, אבל אם מת האב לפני שהמפתה עמד בדין, התברר שעיקר החיוב היה לבת, ולכן לא היה יכול למחול. וראה בשער שביעי, במילואים להערה 73, בשאלה האם מועילה מחילת האב, במקרה זה שבא עליה, ובמקרים אחרים שמחל.

יז. שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן רעד, מסביר שאף ששניהם מחלו, מחילתם בטלה, מפני שהקנס אינו נחשב של האב, שהרי אם תבגר לפני העמידה בדין, יהיה שלה, וגם אינו שלה, שהרי אם המפתה יעמוד בדין, הקנס יהיה של האב.

יח. קובץ שיעורים, חלק ב, אות יא, ס"ק ד, מסביר שעיקר חיוב הקנס הוא לבת, אלא שהאב זוכה ממנה, ולכן הוא אינו יכול למחול, וגם הבת אינה יכולה למחול מפני שאין בכוחה להפקיע את זכות האב לקבל ממנה. יט. בד קודש, חלק ד, סימן כו, מסביר שרק הבת יכולה להסתלק מזכותה, מפני שעיקר החיוב הוא כלפיה (כפי שכתב חידושי ר' חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג, בדעת הרמב"ם), אבל האב אינו יכול להסתלק, מפני שאינו יכול להסתלק מעצם זכותו בבתו, שהרי זכות זו מתחדשת כל הזמן, ועל זכותו בכסף הקנס אינו יכול להסתלק מפני שאין לו זכות בו לפני העמידה בדין; וכן הבת אינה יכולה להסתלק, מפני שזכותה משועבדת לאב, ולכן אם מת האב או בגרה, יכולה לתבוע (לולא "קם לה בדרכה מיניה").

כ. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, כט ע"א (עמ' קצב), תולה דין זה במחלוקת הרמב"ם והראב"ד, על פי מה שכתב הגר"ט (לעיל), אות ז, ובמילואים להערה 54, אות ז, שלראב"ד יש לאב ולבת לכל אחד זכות בפני עצמו, אלא שלאב יש עדיפות כל זמן שהבת תחתיו, והיות שיש לבת זכות בפני עצמה, אם נתפתה בחיי האב ומת, הרי מחלה, ואילו הרמב"ם סובר שיש רק זכות אחת, והאב זוכה מצד זכות הבת שייכת לו, ולכן מחילתה בטלה מפני שהיא משועבדת לאב, וגם אם התבטלה זכות האב על ידי שמת או שבגרה, זכותה קיימת; לפי זה, אם האב בא על בתו, לראב"ד תביעת הבת נמחלת ולא תוכל לתבוע את יורשי האב גם אם מת האב (גם לולא דין קם ליה בדרכה מיניה), ולרמב"ם לא מועילה מחילתה מפני שהיא משועבדת לאב, ואף שכאן גם האב מחל, הרי החיוב הוא בגלל הפגם בבת (ראה בשמו במילואים להערה 98), ואמנם בביאה בהסכמה אין פגם, אבל כל זמן שאינה ברשות עצמה, הסכמתה אינה מועילה, והוא כמו דבר שלא בא לעולם, וגם הסכמת האב אינה מועילה, מפני שיש לו זכות זמנית בלבד.

להערה 65

א. כמו כן, מגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה (הובא בשו"ת מקור ישראל, סימן נא, ד"ה וגם), כותב שבן אינו יכול להסתלק מירושת אביו בחייו גם אם עשה קניין מפני שהיא דבר שלא בא לעולם.
ב. וראה עמ' 173, ליד ציון הערה 126, שתורת חסד כותב שמחילה על זכות עתידית בלשון התחייבות מועילה בקניין; משמע שלשון מחילה סתם אינה מועילה אף בקניין.
ג. הרשב"ש מביא ראייה ממה שהירושלמי, כתובות, ט, א, אומר שלא מועילה הסתלקות מדבר שעוד לא בא לידו, ומשמע משם שמדובר גם אם עשה קניין. לא ברור מניין לו שהירושלמי מדבר גם על מי שעשה מעשה קניין.
ד. ר' גרשון אשכנזי מביא ראייה ממה שהר"ן הוכיח שלא מועילה מחילה על זכות עתידית, ממה שהתלמוד לא פתר את בעיית השובר המאוחר על ידי שימחל המלווה ללווה על כל חיוב עתידי (ראה במילואים להערה 4), ואם על ידי קניין מועילה מחילה על זכות עתידית, עדיין קשה, מדוע לא תיקנו שיכתוב בשובר שהוא מוחל גם על מה שיתחייב לו בעתיד, ויעשה קניין, שמועיל? מאכן שלדעת הר"ן אי אפשר למחול על זכות עתידית אפילו בקניין.
ה. אבל בן ירד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מו ע"א), כותב ששמעון המוחל ליהודה על זכות עתידית הראייה לבוא לו מיד יוסף, שעתידי יהודה להתחייב לשמעון כשיקח מיוסף מה שמגיע לו וללוי – צריך קניין מפני שאינו בידו, וצריך הקנאה כסתם מתנה. הרי שלדעתו מועיל קניין. אבל הוא לא הזכיר את המקורות בעניין מחילת זכות עתידית.

ו. שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שיז), עוסק במחילה על ירושת אביו בחיי אביו, ומביא על כך את שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, האומר שאם עשו קניין, מפרשים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע. דבריו קשים, שהרי הרשב"א מדבר על מחילת קרקע שברשותו, והקניין גובר על הכלל שלא מועילה מחילת בעלות (ועל כך נביא את דבריו בשער ארבע-עשרה, עמ' 553), אבל בירושה עתידית, הרי גם אם התכוון להקנות, זו הקנאת דבר שלא בא לעולם שאינה תקפה? אולי הוא מתכוון למחילת קרקע מסוימת, שעליה הביא את דעת רבנו תם, המובא בטור, חו"מ, ריא, א, שבן יכול להקנות קרקע מסוימת שהוא עתיד לרשת מאביו.

להערה 70

א. שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה, כותב שמחילה בדבר שלא בא לעולם בטלה מעצמה, גם אם לא חזר בו.

מילואים לשער רביעי

ב. אבל שער המלך, עמ' 891, במילואים להערה 266, ר' רפאל יוסף חזן, עמ' 180, הערה 173, ור"צ גולדברג, במילואים להערה 19, אות ט, ובהערה 99, סבורים שמחילה על זכות עתידית מועילה אם לא חזר בו המוחל עד שבאה הזכות לעולם; וראה עמ' 905, במילואים להערה 377, שנראה שזו גם דעת כסף הקדשים. בעמ' 860, מילואים להערה 22, אות ז, ולהערה 62, אות ד, הבאנו שכך כתב ההפלאה. גם ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ע"א), כתב שסילוק מדבר שלא בא לעולם מועיל אם לא חזר בו עד שבא לעולם, מפני שאז בעל הזכות זוכה בה למפרע, וסילוקו מועיל למפרע; ומביא מקור לכך מחידושי מהרי"ט, קידושין ס ע"א, בחידושי לרי"ף (ד"ה לא צריכה, עמ' סד במהד' תשנ"ג), שעולה מדבריו שהמקדיש דבר שלא בא לעולם, כשבא לעולם חל ההקדש למפרע. עיין שם, שמהרי"ט עוסק במי שהיה לו כסף לעסקא והקדיש אותו, ובסוף הרוויח, כך שהתברר למפרע שהסכום הזה היה שלו; וגם בנידונו של ר' מרדכי הלוי עצם הנכס היה בעולם בזמן הסילוק – עיין שם. ראה גם עמ' 895, במילואים להערה 306, שביע אומר כתב שאישה שמחלה על מזונותיה שלעתיד, רשאית לחזור בה מפני שזה זכות עתידית; ושם נסביר שאם לא חזרה בה, נחשב כאילו מחלה מחדש אחרי זמן החיוב; ולכאורה אפשר לומר כך בכל מחילת זכות עתידית.

ג. כמו כן, ישועות ישראל, עא, עין משפט, ס"ק ד, מביא שמהרי"ט כתב שהחסרון במחילת דבר שלא בא לעולם הוא רק אם הוא חזרו בו, כגון המוחל לחברו על כל החובות שיתחייב לו בעתיד, וזוהו שאחר כך כתב לו שטר, הסכים להתחייב לו (וחזר בו מהמחילה), אבל אם לא חזר בו מועילה המחילה כמו שהמוכר פירות דקל והקונה תפס קנה. אולי הוא מתכוון למהרי"ט שנביא בעמ' 189, הערה 229, האומר שגם במצב שמועיל סילוק, יכול לחזור בו מהסילוק; אבל קשה ללמוד מדבריו למחילת זכות עתידית, שאינה מועילה.

ד. כמו כן, פד"ר, כרך ב, עמ' 316, קובע שמחילה על שכר פעולה שעדיין לא נעשתה אינה תקפה, כדין מחילה על דבר שלא בא לעולם, אבל אם הגיע זמן התשלום, והעובד לא תבע, אין להוציא מידי המעסיק.

להערה 81

דברי ר' משולם קשים, שהרי התלמוד אומר שגם מכירת דבר שלא בא לעולם בטלה אף שהקונה נותן כסף בתמורה (בבא מציעא סו ע"ב). אפשר שרבנו משולם דיבר רק במצב כמו זה שהוא נשאל עליו: שלושה שעשו הסכם שאם משהו אחר יתן מתנה לאחד מהם, הוא יתחלק בה בשווה עם שניים האחרים – שם מדובר בהקנאות הדריות שוות, ויש לכל אחד "רווח נקי" – הוא יקבל חלק מהמתנה, תמורת הסכמתו לתת לאחרים חלק במתנה שהוא יקבל. ייתכן שרבנו משולם לא התכוון לומר שכל הקנאת דבר שלא בא לעולם בעבור תמורה – מועילה. וכך אפשר לפרש גם את דברי הרמ"א, שהתכוון רק למצב כזה. אבל חתם סופר (הערה 83) ושואל ומשיב (עמ' 167, הערה 84) הבינו שהרמ"א מתכוון לכל הקנאה שיש כנגדה הקנאה אחרת. אמנם חתם סופר אומר שההקנאה מועילה רק אם שתי ההקנאות נעשות בשטר אחד או בקניין אחד, אבל אין זה מיישב את מה שהקשינו, שהרי גם כסף ניתן באותו שטר ובאותו קניין.

להערה 84

א. גם פד"ר, כרך א, עמ' 299, כתב שלפי רבנו משולם, תועיל מחילת זכות עתידית, הכרוכה בהתחייבות נגדית. גם שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות לח, כתב שלדעה שמועילה הקנאה הדרית של דבר שלא בא לעולם, מועילה גם מחילה הדרית של דבר שלא בא לעולם.

ב. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קס, שו"ת לחם רב, סימן קיח, שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כב וסימן כד (גם בשם שו"ת בני שמואל, סימן ל, שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רח, שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן עד, שו"ת בני אהרן, סימן מב, ושו"ת כרם שלמה (אמריאליו), חו"מ, סימן מד), מפרשים שמה שעולה משו"ת הרא"ש, כלל פט, סימן ח, המובא בטור, חו"מ, סימן צג, כה, וסימן קעו, לו, שאם גויים העלילו עלילה על שותף אחרי פירוק השותפות, וגרמו לו בכך הפסד, השותף האחר אינו נושא עמו בהפסד, אף שהעלילה מתייחסת למשהו שהיה בעסק השותפות – שטעמו הוא שבשעה שחלקו את השותפות, מחלו זה לזה (מכללא) על אחריות הדרית לנזקים של עלילה. והרי זו מחילה על חיוב עתיד; וצריך לומר שהיא מועילה מפני שהיא מחילה הדרית.

ג. כמו כן, נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ב, כתב שמועילה מחילה הדרית על זכויות עתידיות, לפי השיטה ברמ"א, חו"מ, קעו, ג, ששותפות חלה אף בדבר שלא בא לעולם משום שזו הקנאה הדרית, ומתוך רצונו של כל אחד לקנות, הוא גומר בדעתו להקנות לחברו.

ד. ראה גם פרק שביעי, עמ' 198, ליד ציון הערה 288, שמשא מלך אומר שמועילה מחילת קהל על מיסים, מפני שהקהל מרוויח ממנה.

ה. ראה גם פרק שיש, עמ' 190, הערה 240, שייתכן שלדעת מהרי"ט מועיל דווקא סילוק בתמורה מזכות עתידית.

ו. ראה עוד עמ' 232, ליד ציון הערה 568, הסבר לתשובה אחרת של שואל ומשיב על פי העיקרון שמועילה מחילת זכות עתידית בעבור תמורה.

ז. ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ע"א), מעלה אפשרות שהמוחל על זכות עתידית ונהנה ממחילתו, גומר בדעתו למחול והמחילה תקפה. הוא מביא ראיה מרשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב

מילואים לשער רביעי

(ד"ה התם), הכותב שאמירת "בני פלוני לא יירשני" אינה חלה מפני ש"מה הנאה יש לו לבן שימחל", משמע שאילו הייתה לו הנאה הייתה מועילה המחילה, אף על פי שהירושה לא באה לעולם. אבל הוא כותב שמרשב"ם, בבא בתרא, פרק ג (ואינו מציין באיזה דף) נסתרת הבחנה זו. והוא דוחה את הראיה מהרשב"ם, בבא בתרא, קכו, שהרשב"ם סובר שמועילה מחילת כל דבר שלא בא לעולם (ראה במילואים להערה 22, אות כב), ואי אפשר ללמוד מדבריו לדעה, שהלכה כמותה, שברוך כלל אין מועילה מחילה כזאת. אבל אחר כך (ברף י ע"א) הוא כותב על סמך משא מלך הנ"ל שאם יש למוחל רווח ממחילתו, היא תקפה אפילו בדבר שלא בא לעולם. והסכים עמו בזה ר' יום טוב אלגזי, שם, דף יא ע"א.

ח. טעם אחר לתת תוקף למחילת זכות עתידית בעבור תמורה, הוא שאפשר לראות את המחילה כתנאי מתלה לזכייה בתמורה, והרי תנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם (שו"ע, חו"מ, רט, ד). כך עולה משו"ת דברי מלכיאלי, חלק ד, סימן קנה, העוסק במי שעשה הסכם עם אישה שיינשאו, אבל אם תמות, לא יירשנה, ואם הוא ימות, לא תקבל כתובה; והוא כותב (בר"ה אך עדיין) שאף שזו מחילה על זכות עתידית, היא מועילה בתור תנאי שמועיל בדבר שלא בא לעולם, כיוון שעשו "זה כנגד זה" – כלומר מחילה הדדית, שבה כל מחילה מותנית במחילה האחרת (על נידונו ראה גם במילואים להערה 19). ראה גם ליד ציוני הערות 411, 554, 682, ובמילואים להערות 401, 606, על סילוק ררך תנאי מזכות עתידית. אלא שהוא כותב שלענין מחילת הכתובה, אין לתת לה תוקף בתור תנאי – ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 19.

להערה 88

א. כמו כן, פד"ר, כרך א, עמ' 299, פוסל במסקנתו את המחילה בגלל החולקים על רבנו משולם.
ב. כמו כן, מזל שעה, שו"ת, סימן ב (קב ע"א), כותב שלפי רבנו משולם מועילה מחילה הדדית של חובות עתידיים, ולפי מהר"י בן לב אינה מועילה, והמוחזק יכול לטעון "קיים לי" ככל צד.
ג. שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שיז), כותב שגם לפי רבנו משולם לא מועילה מחילה הדדית של חובות עתידיים, מפני שלשון סילוק גרוע מלשון הקנאה. ואין טעמו מובן.
ד. כמו כן, שו"ת הרשב"ש, סימן רמג, עוסק באישה שמחלה לבעלה על כל מה שיהיה חייב לה מחמת העובר שתלד (שכר הנקה וכו'), ועשתה זאת כדי שישכים לגרשה, ופוסק שמחילתה בטלה מפני שהחיובים לא באו לעולם, וזאת אף שבתמורה קיבלה המוחלת הנאה, שהסכים לגרשה אותה. ראה גם עמ' 196–197, ליד ציוני הערות 277 ו-282, שהראג"ח ותורת חסד עסקו במחילת מס עתידי בעד תמורה, ולא אמרו שבגלל זה היא מועילה.

להערה 91

א. דין זה הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן יג, בחידושי חתם סופר, עבודה זרה נט ע"ב, ובאמרי בינה, דיני נדרים, סימן כב (ד"ה וראיתי).
ב. אמירה נעזמה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ב, מסביר שברור שבעל הכסות התכוון לפטור אותו, מפני שאילו התכוון לתבוע אותו, לא היה לו לבקש ממנו לקרוע ואחר כך לתבוע ממנו, אלא היה מעדיף שלא יקרע, שהרי בגד אינו עומד לקריעה. בפרח ג הוסיף, שאין לומר שאמירתו באה להתיר את איסור הקריעה, מפני שעדיין אסור לקרוע משום כל תשחית (כאמור ליד ציון הערה 121), אלא ברור שהתכוון לפטור מתשלום.
ג. תוספות, כתובות לט ע"ב (ד"ה קרע), חידושי הריטב"א, מועד קטן כו ע"ב, ומהר"ל, המובא בשו"ת ב"ח (הישנות), סימן קיז, כותבים כאילו המזיק פטור רק אם הלה אמר "והיפטר". שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפו, מסביר שתוספות ומהר"ל כתבו כך מפני שבנידונם היה צער הגוף (ראה על כך לעיל, עמ' 130). אבל הריטב"א עסק בנוק ממוני. להסבר אחר לדברי תוספות, ראה עמ' 871.
ד. ממגיד משנה, הלכות חובל ומזיק, ה, יא (הובא בשו"ת שמע אברהם, סימן סח, דף קסא ע"ג), עולה שאם הלה שאל את בעל הבגד "על מנת לפטור?", ואמר לו "כן" בתמיהה, הוא חייב, ואם אמר "לא" בתמיהה, הוא פטור. פלפולא חריפתא, על הרא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן יח, אות ס, כותב (בדעת הרא"ש) שאם אמר "לא" ונראה קצת שהתכוון ברצינות, פטור, כיוון שמראש אמר לו לקרוע, אבל אם נראה מאוד שהתכוון ברצינות, חייב, ומפרשים שהתכוון לחזור בו מהרשות שנתן לקרוע.
ה. יש להעיר שאם אמר "על מנת לפטור", אפשר להסביר שפטור מטעם תנאי בממון, לפי השיטה (ראה שער שש עשרה, עמ' 701) שמועיל תנאי בממון גם בדרך "על מנת שלא יהיה עלי דין זה" (ולא רק בדרך "על מנת שתמחל"), ואין זה מטעם מחילה.

ו. על הראשונה בלב להזיק, ראה שער שני, במילואים, עמ' 766. על הראשונה להזיק נגד רצון הנמחל, ראה שער שלוש-עשרה, במילואים, עמ' 1190.

ז. דעות חולקות: המאור, בבא קמא לג ע"א (ברפי הרי"ף; חסר לפנינו ומצוטט באופן חלקי במלחמות ה' שם), ור' יהונתן מלוניל, בבא קמא צג ע"א, סוברים שב"קרע כסותי" חייב אם הלה לא אמר "על מנת לפטור", גם אם אינו שומר. נתיבות משפט (אלגזי), נתיב כג, חלק ב, דף קיא ע"א (בתחילת דבריו), משכנות הרועים, מערכת א,

מילואים לשער רביעי

אות צו (ד"ה עוד כתב ה' הנו' ס"ס), ושו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמו, כותבים שר' אפרים ומהרי"ח, המובאים בתרומת הדשן, שו"ת, סימן שיו, סוכרים כבעל המאור. צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה והנה לכאורה, דף רכ ע"ד), מביא ראייה לדעת המאור מבבא קמא כז ע"א – עיין שם לראייתו. וראה עמ' 1335, בהשלמות לעמ' 1020, שהוא כותב שמהר"ם סובר כמו המאור. אבל משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א, כותב שאפשר להסביר את ר' אפרים ואת מהרי"ח בדרך אחרת – עיין שם (וראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 2). ח. ר' אברהם ברודא, המובא בתפארת צבי (אמשטרדם תקט"ו), פרשת בראשית (ב ע"א), מוכיח שב"ק"רע כסותי" חייב אם לא אמר "על מנת להיפטר", גם אם אינו שומר, מבראשית רבה, פרשה מט, אות ד, האומר שאברהם היה אומר למי שהתארת אצלו, שאם לא יברך לה', יצטרך לשלם. ויש לדחות, שזה היה פונדק, שמוכן שהאוכל חייב לשלם בו על אכילתו גם בלי להתנות מראש.

ט. בני חיי, יו"ד, קלב, הגהות בית יוסף, אות א, כותב שב"ק"רע כסותי" חייב; ושו"ת משאת משה, חלק א, יו"ד, סימן יט (עט ע"א), תמה עליו, שחייב רק אם בא לידו בתורת שמירה. בדומה צריך עיון, מה שכותב שו"ת תועפות ראם (טויבש), חו"מ, סימן לד, שב"ק"רע כסותי" חייב אם הלה לא אמר "על מנת לפטור".

י. מוחזק: שו"ת מהר"ם די בוטון, סימן כז (מז ע"א), כותב שבהרשאה להזיק, המזיק פטור גם אם הניזק מוחזק בנכסיו. הוא כותב כך על מפתח (ראה במילואים להערה 98, אות ט, שהמפתח יתומה פטור מטעם הרשאה להזיק), שהוא פטור מבושת ופגם גם אם המפתח מוחזקת בנכסיו מפני שיש אומדן דעת שלא איכפת לה בתשלום, בגלל הגנת הבעילה (עיין שם להוכחתו לכך).

יא. בטעות: ראה שער שמיני, עמ' 1034, במילואים להערה 85, אות טז, בשם קובץ שיעורים, על מי שהרשה לאחר להזיק לו בטעות, כגון האומר "ק"רע בגד זה" ולא ידע שהבגד שייך לו.

להערה 95

א. ספר העיקרים (איגור), חלק א, עמ' שב, מסביר באופן קצת שונה: בעל החפץ מפקיר אותו לעניין הקריעה, והרי החפץ בעולם ואפשר להפקירו. בדומה מסביר ר"י פרלא, בביאורו לספר המצוות לרס"ג, חלק ב, דף מד ע"ב, שבעל הכסות כאילו מקנה לו את הכסות במתנה לעשות בו כרצונו.

ב. שו"ת דברי חיים, חלק א, אה"ע"ז, סימן ט (ד"ה אך), ודברי חיים, בבא מציעא סד ע"ב (עמ' קכח במהד' הרוויץ, תשנ"ט). נימק שפטור מפני שזו אבידה מדעת, שהמזיק לה פטור, ורק אם הוא ביד שומר, חייב (אם לא אמר "והיפטר") מפני שאינו אבידה מדעת, שהרי הוא שמור על ידי השומר.

ג. לעומת זאת, גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלג במהד' תשס"ה), כותב שנתנת רשות אין משמעותה הפקר, שהרי גם מי שקיבל את הרשות אינו יכול לזכות בחפץ, מפני שאולי לא יקרע, או אחרים לא יתנו לו לקרוע; ולכן אם אדם שלישי יקרע, הוא חייב, מפני שלא קיבל רשות, ואינו הפקר.

ד. בספר החפץ חיים – חייו ופעלו, כרך א, פרק ה, עמ' 33–34, מסופר שהתנה ה"חפץ חיים" עם קהילה, שהוא מסכים להיות רב אם ימחלו לו מראש על חיוביו אם יטעה בפסיקת דין או אם יפגע בהם. לפי האמור כאן מובן מדוע המחילה תקפה.

ה. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז, כותב שב"שבור כד"י, פטור מפני שהלה מחל לו מראש.

ו. נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, עמ' ג, כותב על פי זה, שהמוחל מראש על נזק שיעשה שורו של חברו, המחילה חלה (כפי שפסק הרמב"ם – ראה בשמו בעמ' 947, במילואים להערה 654), כיוון שנתן רשות. יש להעיר שבנידונו המוחל לא נתן לו רשות להזיק, אלא רק נתן לו רשות להכניס את שורו לחצרו, ובכך הסתכן בכך שהשור יזיק לו.

להערה 98

א. שיעורי הלכה (בלוך), עמ' צט, מקשה על קצות החושן, הרי בעל הכסות לא אמר "על מנת לפטור", ויש אומדנא דמוכח שהוא רוצה שהקורע יהיה חייב לשלם, והוא נתן לו רשות רק על דעת שיהיה חייב לשלם, ואם כן, הקורע אינו מזיק ברשות כיוון שאינו משלם? הוא מיישב בשלושה אופנים: (א) גם אם אמר בפירוש "ק"רע ושלם, ואם לא תשלם אל תקרע", אין לחייב את הקורע לשלם מטעם מזיק, מפני שאם ישלם, נמצא שהוא מזיק ברשות, נמצא שאין סיבה לחיוב; ואמנם אם לא יהיה חייב לשלם, נמצא שהוא מזיק בלי רשות (וזו מעגל קסמים), הרי הסיבה צריכה להימצא באופן שיתחייב, וכאן אם יתחייב, אין סיבה לחיוב, לכן אי אפשר לחייבו. אבל הוא מעיר שלפי הסבר זה, עדיין הוא עשה איסור, שאסור להזיק ממוון חברו, שהרי אם לא ישלם נמצא שהזיק בלי רשות, ויצטרך לשלם (לצאת ידי שמים) כדי להינצל מהאיסור. (ב) גם אם התנה בפירוש כאמור שהוא מתיר לו רק אם ישלם, אי אפשר לומר שאם לא ישלם נמצא מזיק בלי רשות, שהרי קיבל רשות לקרוע כיוון שהיה יכול לשלם, וזה שאחר כך אינו משלם אינו סיבה לחיבו, שהרי היה רשאי לקרוע, כיוון שהתנאי הוא בעתיד (המהדיר, שם, עמ' קפז, הערה 4, מסביר את דבריו, שהרשות להזיק אינו חלוצה שנאמר שבטלה למפרע, אלא זה תלוי במציאות, והמציאות לא השתנתה, שהרי הייתה לו רשות להזיק ולשלם, ורשות זו מבטלת מעליו שם מזיק וממילא אין גם איסור; והרשות אינה מותנית בכך שיהיה חייב לשלם, אלא בזה שישלם בפועל, ולכן אם ירצה לשלם, יש לו רשות לקרוע, וממילא גם אם אחר כך לא ישלם, לא מתבטלת הרשות, מפני שעל הרשות לא שייך דין

מילואים לשער רביעי

תנאי). ג) אם לא התנה בפירושו שיצטרך לשלם, אלא יש רק אומדנא שהתיר לו על מנת שישלם, פטור מלשלם, מפני שמה שמועיל אומדנא דמוכח אינו משום שהוא חושב את התנאי בלבד אלא שאומרים דעתו שהוא עושה את החלות מפני שהוא חושב שזה מצב הדברים, ולכן אם נתגלה אחר כך שטעה, חסר ברצון שלו, ולעניין חלות, לא מועילה מחשבה לעשות את החלות אם באמת חסר רצונו לעשות את החלות; אבל זה שייך רק בהקנאה, אבל לעניין מתן רשות, לא משנה שאילו ידע שלא ישלם לו לא היה נותן רשות כך שנתנת הרשות הייתה בטעות, מפני שסוף סוף נתן לו רשות, ולא משנה מדוע נתן, כך שהלה עשה את הנוק ברשות, ואינו נחשב מזיק. והוא מעלה אפשרות שלפי הסבר זה, אם אמר בפירושו שהוא מתיר לו רק על מנת שישלם, הקורע חייב. המהדיר שם, עמ' קפו, הערה 6, כותב שהוספות, סנהדרין עג ע"ב (ד"ה במפותה), ושיטה מקובצת, כתובות כט ע"א (ד"ה ועל אשת אחיו), שכתבו שאם מפותה אמרה בפירוש שאינה מוחלת, המפתה חייב (ראה להלן, אות ט, על פטור מפתה), סוברים כמו ההסבר השלישי, שמועיל תנאי "אם לא תשלם איני נותן לך רשות"; ואילו תוספות, כתובות כט ע"א (ד"ה ועל אשת), כנראה סוברים שגם אם אמרה בפירוש שאינה מוחלת, פטור, וזה כשני הטעמים הראשונים.

ב. קובץ שיעורים, כתובות, אות קעז, כותב שלפי התירוץ השני בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), שגם באומר "קרע כסותי על מנת שאין לך דין נזיקין" פטור, גם לדעה שלא מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בלשון "על מנת שאין עלי דין" (ראה שער ש-שעשרה, עמ' 701), הטעם הוא שהתורה חייבה רק מי שזיק נגר רצונו של הניזק.

ג. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, מסביר שמזיק ברשות פטור מפני שרואים כאילו בעל הנכס עצמו משתמש בו, כיוון שהוא מסכים למה שהקורע עושה.

ד. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף ב, פרח ג, מוצא נפקות מהעיקרון של קצות החושן, בגוי שאמר לגוי "קרע כסותי", ונתגייירו: אם זה רק בגדר מחילה, הרי גוי אינו בר מחילה שהרי גוי נהרג על פחות משווה פרוטה (ראה שער שנים עשר, במילואים להערה 78); ואם בנוק ברשות אין חיוב בכלל, גם בגוי פטור.

ה. ר' ישראל אדלשטיין, "בענין ספק קם ליה בדרבה מיניה, ובדין אין ספק מוציא מידי ודאי", שחר אורח (ספר זכרון), עמ' שכה, מוצא נפקות נוספת: במצב שיש ספק האם בעל הבגד אמר "קרע כסותי", הרי אם זה בגדר מחילה, חייב כמו בכל ספק מחילה (ראה שער שלושה עשר, עמ' 518), מפני שיש ודאי סיבת חיוב וספק פטור, ואילו לפי הסבר קצות החושן, שהוא לא נחשב מזיק בכלל, פטור. ¹

ו. רז"ג גולדברג, "דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 60, מסביר על פי עיקרון זה את דעת אור שמח, הלכות חובל ומזיק, ד, ב (במילואים), שאישה שנגנפה את עצמה פטורה מלשלם דמי ולדות לבעל: הולדות הם כנופה, אלא שהתורה זיכתה את התשלום (כשארם אחר הפיל אותם) לבעל, וכאן שהפילה אותם בעצמה אין זה בגדר מזיק, שהרי הולדות כנופה, ולכן אין הבעל לזכה. ²

ז. אפשר להסביר על פי עיקרון זה גם את הדין שדיין שקיבלוהו עליו הצדדים וטעה, פטור מלשלם, ולשיטת הרא"ש, סנהדרין, פרק ד, סימן ה (כמוסבר בקצות החושן, כה, ס"ק ג), הטעם הוא משום שמחלו לו. ברכת אברהם (ארלנגר), סנהדרין ה ע"א (עמ' ג), מקשה, הרי זו מחילה על דבר שלא בא לעולם? ההסבר הוא, שבקבלת הדיין על דעת אישית שיטעה, כאילו מראש הרשו לו לטעות.

ח. עוד אפשר להסביר על פי זה את מה שנפסק באמונת עתיד, גל' 121, עמ' 20, שאדם יכול למחול על לשון הרע שסיפור עליו בעתיד – מפני שזו הרשאה להזיק.

ט. במפתח: כך נימקו חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א (הובא במנחת חינוך, מצווה מט, במנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, בדברי אליהו (חזן), חלק ג, הלכות טוען ונטען, ג, ח (עמ' קמו), באמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ו, בקהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד"ש תשכ"ה, סימן ט (עמ' קלח) במהד"ש תשמ"ח, באור ליהודה – מקדש וקדשיו, קונטרס שערי עיון, אות עג, עמ' יח, ובספר דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ג, רי"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בזכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א, דף מח ע"ד בדפי הספר, בנחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ג, ובשו"ת שעות דרבנן, סימן א, דף ה ע"ב), שמפתה פטור מהקנס (במצב שהקנס אינו שייך לאב, שאילו אם הוא שייך לאב אין לה סמכות למחול עליו), מפני שבהסכמתה לביאה, היא כאומרת "קרע שיראין שלי והיפטר" (השוואה שעושה התלמוד עצמו, בכתובות לט ע"ב), שלא רק מחלה לו על הקנס אלא מסרה לו את גופה לעשות בה כרצונו (חידושי הריטב"א, כתובות מ ע"א [הובא בספר המצוות לרס"ג, חלק ב, בביאור, דף מד ע"ג], נוקט: "גופה מוחלת לו"), והיא שגורמת ועושה הכול. ולפני כן הסביר הרמב"ן בדת הירושלמי, כתובות ז, האומר שאין תוקף למחילת המפתה, שהירושלמי חולק על ההסבר הנ"ל, מפני שרק באומר "קרע את כסותי" פטור הקורע, מפני שרואים כאילו בעל הכסות נתן אותו לקורע, אבל כאן אין הקנס שלה, שהרי עדיין לא זכתה בו. הסבר זה הובא בככורי אברהם, הדרן על תמיד, דף צו ע"א.

י. חזון איש, אה"ע, סימן עז, אות יב, מסביר את השוואת הרמב"ן ל"קרע את כסותי", ששם אין זו מחילת ממון, אלא אמירת בעל הכסות עושה שאין כאן מעשה קריעה כלל. הוא מסביר שכנגד זה, הירושלמי המחייב סבור שתמיד פיתוי הוא ברצון האיש, ואף על פי כן התורה חייבה משום שהבועל גרם גם את הרצון, וגם ביתומה מפותה הוא חייב על שגרם לה רצון, ואם כן אין לומר שבגלל מה שרצתה נחשב שאין מעשה בכלל. הוא מחדש

מילואים לשער רביעי

שלפי טעם זה, זה דין מיוחד במפתה, אבל בקנס אחר גם לירושלמי מועילה הסכמה בשעת מעשה לפטור, מדין "קרק כסותי". כמו כן, חזון איש, אה"ע, סימן קלה, לרף מב (ד"ה בתו' כט), כותב שגם לירושלמי, האומר לחברו "הנח שורך החם ליד שורי ואם יגחנו, תיפטר", פטור, מפני שגם בלי מחילה, אין תנאי החיוב במצב זה, ורק מפתה חייב, מפני שהפיתוי הוא חטאו, ועל זה הוא חייב, ולא מועילה הסכמתה, ואמנם אחרי שמתחייב קנס בבית דין היא יכולה למחול, אבל לפני כן לא מועילה מחילתה אפילו אחרי הביאה, מפני שהוא דבר שלא בא לעולם.

יא. להשלכה מהסבר זה על דין מפתה יתומה שוטה, ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 501.
יב. באר אלחנן, סימן יט, אות ב, כותב שכוונת הרמב"ן היא שזאת לא מחילה אלא מראש לא היה חיוב, שאינו נחשב מויק בכלל כיוון שעשה ברצונה, וזה מרחיב יותר מהסברו של קצות החושן, תכד, ס"ק א (שלא התייחס לשאלת דבר שלא בא לעולם), שזה תנאי שלא יהיה בו דין נזק.

יג. פד"ר, כרך א, עמ' 308, מסביר דין זה על פי העיקרון (ראה בשמו בשער שש-עשרה, עמ' 1299, במילואים להערה 371) שצדדים לפעולה משפטית יכולים להסכים ביניהם שהם עושים את המעשה על דעת שזכויות וחייבים שברוך כלל נוצרים על ידי מעשה זה, לא ייווצרו.

יד. קצות החושן, פת, ס"ק יא, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (ע"ב), וחזון איש, אה"ע, סימן עז, אות יב, מעירים שהטעם הזה של הרמב"ן אינו שייך באנוסה שמחלה על הקנס אחרי הביאה (או בקנס אחר – אחרי מעשה הנזק). לטעמים אחרים שטובים גם למקרה ההוא, ראה פרק שביעי, ליד ציון הערה 252 ואילך.

טו. שו"ת הרשב"ש, סימן נא, מנמק את דברי הרמב"ם, הלכות נערה, ב, י, שהמפתה בוגרת פטור מבושת ופגם – מפני שהיא מחלה. גם חידושי הרא"ה, חידושי רבנו קרשקש, ורש"ש, כתובות לב ע"א, כותבים (ברמז) שבוגרת מפתה מוחלת על בושת ופגם. גם שו"ת הריב"ש, סימן מא, כותב שהמפתה הבוגרת פטור לגמרי, מפני שהיא מוחלת.

טז. עמק יהושע (שפירא), סימן ה (עמ' כה במהד' תרפ"ד, דף כו במהד' תרנ"ו), מסביר בדומה לרמב"ן, שביתומה מפתה מועילה מחילה אף שהקנס עדיין לא בא לעולם, מפני שזו מחילה מראש, ואין דין נזק בכלל.

יז. בד קודש, חלק ד, סימן כו, כותב שהרמב"ן אינו מתכוון לומר שאין כאן מעשה נזק, שהרי אם כן המפתה היה צריך להיות פטור גם בחיי האב, לדעה שעיקר החיוב הוא לבת והאב זוכה מהבת, אלא כוונתו היא שהבת מוחלת על גורם החיוב, שהוא בשעת הביאה, ולכן בחיי האב, המפתה חייב, מפני שאין הבת יכולה למחול על סיבת החיוב כיוון שהיא משועבדת לאב.

יח. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ז, מסביר שאין זה נחשב כמחילה לפני החיוב, אלא רואים כאילו אמרה בשעת הביאה "קרק שיראין שלי".

יט. שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עג, מסביר שמפתה בוגרת פטור מלשלם (כוונתו לתשלום בושת ופגם, שאילו קנס אין אף לבוגרת אנוסה), מפני שהסכמתה מראה שלא אנס אותה, ולכן אין לחייב על אונס, ופיתוי הדברים מביא אותה לרצון; ומה שנקטו שו"ת מהרי"ק, שורש קסח, וכסף משנה, הלכות נערה, ב, י, שפטור מטעם "מחילה", אינו בדיוק, שהרי בשעת הפיתוי לא היה עליו עדיין שום חיוב.

כ. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף ב, פרח ג, מסביר שלמפתה יש הנאה, ולכן היא יכולה להחשיב את הביאה לדבר שאינו מויק, ועוד, שהיא משתתפת במעשה הנזק, ואף שהיא קרקע עולם, היא מסייעת בפסוק רגליים; אבל בלי זה, נזק ברשות נחשב נזק. הוא מביא ראיה להסברו מתוספות, כתובות לט ע"ב (ד"ה קרק), שהוצרכו לומר שמפתה פטור בגלל הנאת הבעילה, הרי שלולא זה גם מויק ברשות נקרא מויק. כך הסביר גם נתיבות משפט, שנביא בעמ' 874. להסבר אחר לדברי תוספות, ראה עמ' 868, בשם שואל ומשיב.

כא. שו"ת מהרי"ש ענגיל, חלק ד, סימן פה, כותב שאם הביאה הייתה תחילתו באונס וסופו ברצון, מיד בתחילת הביאה נתחייב קנס, ולא מועילה המחילה אחר כך, שהרי אינה כמו מויק ברשות; ורק אם היא אסורה לבעול מחייבי כרת, שבתחילת הביאה לא נתחייב מפני שמתור להורגו כמו ורדף, ו"קם ליה בדרכה מיניה", ונתחייב רק בסוף ביאה, שהיה ברצון, אפשר לומר שפטור כמו מויק ברשות.

כב. הסבר אחר: ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, כט ע"א (עמ' קצא-קצב), כותב שלדעת תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הר"י), מויק ברשות חייב, ובכל זאת המפתה פטור לפי הבהללי מפני שעשה ברשות, כיוון שחייב הקנס הוא על פגמת הנערה, שנעשתה בעולה, ואם עשה ברשות, אין זה פגם; ואילו הירושלמי סובר שחייב קנס הוא על מעשה הביאה, ולכן העובדה שהיה ברשות אינה סיבה לפטור, וגם מחילת הכסף אינה מועילה לפני עמידה בדין כיוון שזה דבר שלא בא לעולם.

כג. ראה בשער ראשון, עמ' 25-26, בשם קצות החושן, תכד, ס"ק א, ועוד, בנפקות לעניין "קם ליה בדרכה מיניה" ממה שקרק כסותי" או מפתה יתומה יש בהם יותר ממחילה.

כד. כנגד זה, דברי יחזקאל, סימן כד, אות א, מסביר שהירושלמי סובר שלא מועילה מחילת המפתה, מפני שלדעתו "קרק כסותי" פטור רק במויק שחייב על הפסד ממון חברו, שאם חברו מסכים, אינו נחשב מויק, אבל בקנס, החיוב

מילואים לשער רביעי

אינו על ההפסד של הנערה אלא מפני שהתורה קנסה על מעשה כזה, ולכן אין היא בעלים על המעשה, שתוכל לתת רשות.

כה. שו"ת מנחת שי (שור), חלק א, סימן ק, דוחה את דברי קצות החושן שמפתה פטור מטעם מזיק ברשות, שהרי סמ"ע, תנא, ס"ק כב, כותב שהמזיק צער הגוף ברשות חייב (אם לא אמר "על מנת לפטור") – ראה בשער שלישי, עמ' 130. גם שמן למאור (ביימאיל), סימן עה, דוחה את הסבר קצות החושן, שב"ק"רע כסותי" פטור מטעם מזיק ברשות, שהרי בבבא קמא צג ע"א נאמר שב"הכני, פצעני" חייב אם לא אמר "על מנת לפטור", ואם מזיק ברשות לא נחשב מזיק היה צריך להיות פטור, שהרי לדעת קצות החושן גם בחבלה מזיק ברשות פטור, כפי שכתב שמטעם זה מפתה יתומה פטור אף שיש בה חבלה.

כו. להסבירים אחרים מדוע מועילה מחילת מפותה, ראה במילואים להערה 252; וגם ההסבירים בטקסט ליד ציון הערה 256 למחילת אנוסה טובים גם למפותה. הערה בקטן: ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 499, בשאלה האם מועילה הרשאת קטן להזיק.

להערה 99

א. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ב), כותב שב"ק"רע כסותי" פטור משום מחילה, כמו שכתב ר' אלחנן, ומועיל מפני שזו מחילה מראש, שלא בא לעולם לכלל חיוב. ולא התייחס לכלל שאין מועילה מחילה על זכות עתידית. ב. חזון איש, אהע"ז, סימן נו, אות יג, כותב שר' אלחנן סובר שב"ק"רע כסותי", בעל הבגד מוחל מיד אחרי הקריעה, מפני שהוא יכול לחזור בו תוך כדי דיבור אחרי הקריעה, ולתבוע, ואם שתק, הראה שמחל, וכן אם אינו נמצא שם, מחל, כמו שהתנה. בכך מוסבר מדוע אין זו מחילת זכות עתידית.

ג. מעדני שמואל, סימן כח, אות ג, כותב שגם לר' אלחנן, שברך כלל מזיק ברשות פטור מדין מחילה, כלומר יש עליו שם מזיק אלא שהניזק מוחל, הרי מפתה אינו נחשב מזיק, מפני שמעשה ביאה אינו בגדר חבלה, ורק באונס שהוא בעל כרחו, הביאה נחשבת חבלה, אבל כשהיא מסכימה, אין זה נחשב נזק; וזה לא מדין מחילה. בדומה, דברי יחזקאל, סימן כד, אות ה, כותב שלר' אלחנן מפתה יתומה פטור מטעם סילוק (כהסבר ליד ציון הערה 257), וסובר שמועיל תנאי על מה שכתוב בתורה באופן של "על מנת שלא יהיה דין קנס", כחידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב (ראה שער שש-עשרה, עמ' 704); או שהוא סובר שמפתה יתומה פטור מפני שכל החיוב הוא אם נעשה נגד רצונה, והתורה בכלל לא חייבה קנס במצב שהיא מסרה לבעול את גופה לעשות בה כרצונו, והיא שגורמת ועושה הכול, כפי שנימק חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"ב (שהובא בעמ' 192, הערה 251), כלומר שחייב קנס הוא רק אם הבעול גורם, ואילו כאן היא גרמה; ורק ב"ק"רע כסותי" אומר ר' אלחנן שאם אמר "על מנת שאין עלי דין נזק" לא מועיל לפטור, מפני שעצם מעשה הנוק נעשה בחפז, ואף שנתן רשות, יש עליו תורת מזיק, ואילו בקנס במפתה יתומה אין מעשה מחייב בכלל.

ד. בני יעקב, מאמר ב, קניין (עז ע"ב), מסביר ש"ק"רע כסותי" אכן מועיל מטעם מחילה, כמו שהנתן חפץ לחברו ובשעת הנתניה אומר "הריני מוחל לך חפץ זה", מועיל (ראה שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 116), וכך כאן, בזה שבעל הבגד נתן לו רשות לקרוע, הוא כמוחל את הדבר עצמו, ואינו מוחל על החיוב העתידי; והוא כותב שלכן פטור גם אם מראש נתן לו בתורה שמירה (אם אמר "והיפטר"), והוא מנוק, שהוא מחמת שווי הדבר, ואז יש חיוב גם אם הוא חוזר בו ממה שחייב אותו בשמירה.

ה. אבל משנת יעקב, הלכות נערה, א, ט (עמ' רפז), כותב שר' אלחנן מסכים שמפתה יתומה פטור מקנס מפני שמסרה לו את גופה, ובוזה לא קנסה אותו התורה, וזה שונה מנוק, שהוא מחמת שווי הדבר, ואז יש חיוב גם אם עושה מרצונו, אלא שיש מחילה.

ו. המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אות כ, מדייק שב"ק"רע כסותי" פטור משום מחילה ולא שהחיוב מופקע מעיקרו, ממה שנאמר בבבא קמא צג ע"א, שבאומר "סמא את עיני", המסמא חייב "משום פגם משפחה", כלומר שבגלל פגם משפחה לא מועילה מחילה, אבל אילו לא היה חיוב כלל, לא היה מועיל פגם משפחה ליצור חיוב. ובאות כא, כתב שלר' אלחנן, פטור מטעם מחילה. ושם הוסיף שגם לדעה שבנוקי ממון החיוב נקער מעיקרו, מפני שאדם יכול לתת רשות להזיק כמו שהוא יכול לתת את ממונו במתנה, הרי במפתה, שאינו עניין ממוני, אינה יכולה לעקור את החיוב מעיקרו, והיא יכולה רק למחול אחרי המעשה, מפני שמעשה הפגם הוחלף בממון.

ז. נימוקים נוספים: שערי ציון (סופר), חלק ז, סימן ז, ענף ד, אות ד, הערה ט, כותב שלדעת חידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב, האומר "ק"רע כסותי" מוחל על הזכות לתבוע את נזקיו, והוא יכול למחול שלא תחול זכות זו במעשה הנוק, וחל דין מיוחד במעשה הנוק, שלא חל חיוב ממון על המזיק, וזה כעין סילוק מכות תביעת נזקיו. ראה בשמו בשער שש-עשרה, במילואים להערה 360, שהסביר על פי זה את דין המקדש "על מנת שאין לך שאר וכסות".

ח. פד"ר, כרך ח, עמ' 80–81, ור' ישראל יפרת, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין, כרך ג, עמ' רעט, מסבירים שהקורע פטור מטעם תנאי, שהתנה מראש שלא יתחייב. ראה שער שש-עשרה, עמ' 703 ועמ' 707, שמועילה התנאה לפטור מחיוב עתידי. אבל דבריהם קשים, שהרי הקורע פטור גם אם לא אמר בעל הבגד "על מנת להיפטר", כלומר שלא היה בדרך תנאי.

א. תוספות, בבא קמא צג ע"א, ד"ה הא (הובא בשו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן ט, דף יא ע"ד, ובספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' ג), מנמקים שהמפקיד אינו אומר כן כדי לפטרו אלא זה "פיטומי מילי", שהוא אומר לו כדי שישמור לו ברצון ולא ידאג שמה יקדק עמו יותר מדאי אם הכסות תיקרע ויעמוד בדין. כך ניקמו גם מרדכי, בבא קמא, סימן צט (הובא בנתיבות המשפט, שמד, ס"ק א), ושו"ת מכתם לדוד, יו"ד, סימן יח.

ב. תוספות שם (הובא באמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ב), כותבים שאם אמר לו "קרע כסותי" לפני נעשה שומר, פטור גם אם נעשה שומר. אמירה נעימה, שם, פרח ד, מסביר שאם היה כבר שומר, חיובו אינו יכול להתבטל על ידי אמירת "קרע כסותי" בלי "על מנת לפטור", מפני שכבר יש חזקת חיוב, ומה שאמר "קרע כסותי" – התכוון שיקרע על מנת לשלם, ואף שאלו דברים שבלב, הם מועילים כדי להשאיר את חזקת החיוב (אפשר להסביר בפשטות, שהם מועילים מפני שהם דברים שבלב כל אדם); אבל אם אמר "קרע כסותי" בזמן שמסר את הכסות לשמירה, שהחיוב והפטור באים בבת אחת, מועיל גם לשון פטור שאינו כל כך ברור, שלא לתת לחיוב להתחזק לחיוב ברור, וכל שכן אם לשון הפטור בא לפני המעשה המביא לחיוב, כגון שלא היה שומר כלל, שמועיל פטור שאינו ברור, מפני שאין להוציא מחזקת ממון.

ג. רמ"א, חו"מ, שפ, א, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (ד"ה ובס"פ), ושו"ת שמע אברהם, סימן סח, דף קסב ע"ג (בשם טור, חו"מ, שפ, ג, ואינו מפורש בדברי הטור), כותבים שגם אם לא אמר לו "על מנת להיפטר", אלא אמר לו "קרע" ושאל אותו השומר "על מנת להיפטר?" והשיב בחיוב, השומר פטור, וגם אם השיב בשלילה מניחים שהתכוון בתמימה, שברור שהוא פוטר אותו. שו"ת דברי חיים, אה"ע, חלק א, סימן ט (ד"ה ואם כן), מסביר שרק אם לא אמר "על מנת להיפטר" חייב, כיוון שהשומר חייב בהשבה, ולא יצא ידי השבה בקריעה, אף שמצד המפקיד זו אבידה מדעת, אבל כאן שהשומר אמר "על מנת להיפטר", המפקיד פוטר אותו מחיוב ההשבה, וגם אם השיב בשלילה מניחים שהתכוון בתמימה, כיוון שניכר שהוא מוכן שהשומר יקרענו ושהבגד אינו חשוב בעיניו.

ד. יגדילי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלג במהד' תשס"ה), לומד מהסבור של קצות החושן, שמי שבגדו נגזל, ואמר לגולן "קרע כסותי שגזלת", והגולן קרע, הוא פטור רק אם אמר "על מנת לפטור", כיוון שכבר היה עליו חיוב, והחיוב אינו פוקע באמירת "קרע" בלבד. הוא כותב עוד, שמי שכסותו מופקדת אצל שומר, והמפקיד אמר לאדם שלישי "קרע כסותי", וקרע, הקורע חייב לשלם לשומר, כיוון שהשומר חייב מדין שומר שפשע.

ה. שנות חיים (קלוגר), אחרי קונטרס דרך החיים, סימן יד (דף יב ע"ד), מביא את ההבחנה בין שבא לידו בתורת שמירה למצב אחר. שו"ת מכתם לדוד, יו"ד, סימן יז וסימן יח, מביא את הדין שגם בשומר, אם אמר "על מנת לפטור", פטור.

ו. תפארת צבי (אמשטרדם תקט"ו), פרשת בראשית (ב ע"א), כותב ששומר חייב כאן מפני שיש לו הנאה (הסבור לכך לא ברור – עיין שם), ולכן הדין כך רק בשומר שכו.

ז. שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף צז, לומד מדין זה שאם שמעון אמר לראובן "כשם שתעשה בשלך תעשה בשלי", וגוים היו חייבים כסף לשמעון, וראובן מחל על החוב, חייב ראובן לשלם על הנוק, שהרי האומר לשומר "קרע כסותי", ולא אמר "על מנת לפטור", השומר חייב, וכל שכן כאן, שהשליט את ראובן על החוב לטובתו, להציל מידם ולא למחול להם.

ח. מרדכי, בבא קמא, סימן ק (הובא בשו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן סה), וים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן ע, מוכיחים מדין זה שמלווה שאמר ללווה שהכסף יהיה מהיום והלאה בתורת עיסקא, חצי מלווה וחצי פיקדון, אין לכך תוקף. שו"ת זית רענן, חלק ב, סימן ט"ב, אות ה, מדגיש שההוכחה אינה לעניין זה שאין הלווה חייב לתת חצי הרווח למלווה, אלא לעניין זה שאין הלווה נפטר מאחריותו על החצי, שאין אומרים שהמחילה על אחריות זו מועילה בדיבור. שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסד ע"ג), דוחה את ההוכחה בשתי דרכים: (א) אם הגיע מועד הפירעון, פנים חדשות באו לכאן; (ב) שם המלווה נכנס לעניין זה כדי להרוויח, והנכנס להרוויח יודע שייתכן שיפסיד, והוא מוחל בלב שלם. וראה על כך בעמ' 1097 ובשער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1134.

א. שיעורי הלכה (בלוך), עמ' צח, מנמק את המיוחד בשומר, ש"קרע כסותי" משמעותו שהקריעה לא תהיה סיבה להטיל על הקורע חיוב חדש, אבל אין במשמעותו פטור לחיובים שסיבת חיובם בא כבר מקודם, ולכן בשומר, שכבר חייב מדין שומר, אין בכך כדי לפוטרו. ועיין שם עוד בעמ' ק, על דין שומר.

ב. שמן למאור (ביימאיל), סימן עה, הסובר שטעם הפטור ב"קרע כסותי" אינו מטעם מזיק ברשות (כפי שראינו בשמו במילואים להערה 99) אלא מטעם מחילה, מפני שנחשב כאילו פטר אותו בפירושו, מסביר שאם בא לידו בתורת שמירה, חייב, מפני שב"קרע כסותי" יש ספק האם משמעותו כאילו פטר אותו בפירושו, ומספק הוא פטור מטעם "איני יודע אם נתחייבת", אבל אם הוא שומר, שחיובו מתחיל בשעת קבלת השמירה, הרי כשיש ספק האם מחל לו, זה כמו "איני יודע אם פרעתיך", שחייב.

ג. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרח ג, מסביר שבאמירת "קרע כסותי", בעל הכסות מסיר מתבו את החיוב שהיה עליו ככל אדם מטעם מזיק, אבל לא הסיר מעליו את החיוב הנוסף שיש עליו מדין שומר.

מילואים לשער רביעי

ד. שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסד ע"א), מסביר שגם לדעת הטור, חו"מ, רסא, א, הסובר שאבידה מדעת היא הפקר, כאן הקורע חייב, מפני שיש להניח שבעל הבגד התכוון לתבוע את הקורע לדין אחר כך, מה שלא שייך באבידה מדעת, שאין אדם כנגדו שיוכל לתבוע לדין אחר כך; ועוד, שבאבידה מדעת עשה מעשה בידים, וכאן רק דיבר, ואולי התכוון לשטות בו.

103 להערה

א. שיעורי הלכה (בלוך), עמ' קא-קב, מקשה על הסבר קצות החושן, מדוע מזיק ברשות פטור ונהנה ברשות חייב? הוא מסביר בדרך אחרת, שהיות שלא אמר "על מנת לפטור", יש אומדנא שהוא מתיר לו רק על מנת לשלם, ולכן חייב, לא כתשלום על ההנאה, אלא מטעם פסיקת שכר תמורת האכילה, ורק במזיק פטור אף שיש אומדנא שלא התכוון לתת לו רשות אם לא ישלם (ראה בשמו במילואים להערה 98), מפני שאין לחייבו מטעם פסיקת שכר אלא מדין מזיק, והרי אינו מזיק כיוון שעשה ברשות. לאור זה הוא מחדש שאם האוכל טעה וחשב שהמאכל שייך לעצמו, ולא אכל על דעת לשלם שכר, אין לחייבו מצד הנאתו, מפני שהוא נהנה ברשות; ואילו לפי קצות החושן, במצב זה חייב בתשלומי הנאה.

ב. קהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט (עמ' קלט) במהד' תשמ"ח, מקשה על קצות החושן, הרי הרמב"ן (עמ' 870) בבילואים להערה 98) הסביר שמפחה יתומה פטור מקנס מטעם הרשאה להזיק, והרי תשלום הקנס הוא על ההנאה, כאמור בכתובות מ ע"ב "הנאת שכיבה חמישים", ואם כן לפי דברי קצות החושן הדין היה צריך להיות שחייב אף שעשה ברשות.

ג. גם נתיבות משפט (אלגזיז), נתיב כג, חלק ב (קיא ע"א), כותב שב"קרע כסותי" פטור רק אם לא נהנה, מפני שיש להניח שקרע מפני שהבין שבעל הבגד פוטר אותו (גם אם לא אמר "על מנת ליפטר"), אבל אם נהנה מהנזק, ייתכן שהזיק כדי ליהנות על דעת להתחייב, ולכן הוא חייב, אלא אם כן הבעלים אמר "על מנת להיפטר". הוא מסביר בכך את תוספות, כתובות לט ע"ב (ד"ה קרע), שכתבו שמפחה פטור מפני שהמפחה כאילו אמרה "קרע שיראין", ואף שלא אמרה "על מנת לפטור", מחלה לגמרי בגלל הנאת בעילה; ולכאורה קשה, מדוע הוצרכו לזה, הרי רק אם בא לידו בתורת שמירה חייב אם לא אמר בעל הבגד "על מנת לפטור"? ההסבר הוא, שהיות שהוא נהנה, היה צריך להיות חייב כיוון שלא אמרה "על מנת לפטור", ולכן הוצרכו לומר שבכל זאת פטור מפני שמחלה לגמרי כיוון שגם היא נהנתה. כך הסביר גם אמירה נעימה, שהבאנו בעמ' 871. אבל צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה ואשר אני, דף רכב ע"ג), כותב שגם אם יש הנאה למזיק, הרי אם לא בא לידו בתורת שמירה, פטור גם אם בעל הבגד לא אמר "והיפטר", ובכל זאת תוספות הוצרכו לומר שהמפחה נחשבת כאילו אמרה "והיפטר", מפני שיש לה צער פיסוק רגלים.

104 להערה

דעה חולקת: סמ"ע, שא, ס"ק יד, כותב שאם אמר לו לקרוע, וקרע, פטור גם אם אחר כך אמר בעל הבגד "שמרהו ליי". שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסב ע"ד), כותב שמבי"ט ומהר"ט מסכימים לזה, והם מדברים במי שהפקיד בגד בתורת שמירה ואמר "קרע על מנת לפטור", ולכן אם אחר כך אמר "אל תקרע", חזר הדין למצב הראשון, שהוא חייב כשומר; והם מסכימים שאם לא בא לידו בתורת שמירה, ואמר "קרע", אינו יכול לחזור בו. עם זאת, הוא כותב (בדף קסג ע"א) שכל זמן שלא קרע, הבגד ברשות בעליו, וחברו אינו יכול לזכות בו, משום שבעל הבגד יכול לומר שהתכוון שיקרע מפני שהיה זקוק לבגד קצר יותר (כמו שכתב הגהות מיימוניות, הלכות חובל ומזיק, ה, יא, אות ד, שיתכן שזאת היתה מטרותו), ולא התכוון להפקיר את הבגד. הוא מביא לכך ראיה מהדין (שו"ע, יו"ד, שמ, יט), שהאומר "השאילני חלוקן שאבקר את אבא", ומת אביו, רשאי לקרוע אבל חייב לאחות את הקרע, והסבירו ש"ך, יו"ד, שמ, ס"ק מח, וט"ז, ס"ק כ, שאף שהקורע על אביו ואמו אסור לו לאחות את הקרע, הרי כאן בעל הבגד לא התכוון להקנותו לו אלא שיוכל לקרוע כדי שלא יתבייש בוה שאינו קורע; הרי שאף שקיבל רשות לקרוע, אינו זוכה בגלל זה בבגד. הוא מוכיח (בדף קסג ע"ד) ששו"ת המב"ט, חלק א, סימן שו, סובר שהלה אינו יכול לזכות בבגד לא לפני שקרע ולא אחרי שקרע.

105 להערה

א. משנה למלך, הלכות אישות, טו, א, כותב שלפי הצד שאישה המוותרת על עונתה, זו נתינת רשות, הרשות אינה מועילה אם ניתנה לפני הנישואין (כמו שכתב הרמב"ם שם), מפני שמתן רשות מועיל רק אחרי שחל החיוב, כמו שהאומר לחברו "חצר זה, לכשאקחנו אני נותן לך רשות לפתוח עליו חלונות", אין להבריו תוקף, מפני שבשעת נתינת הרשות עוד לא חל על חברו חיוב להימנע מפתיחת חלונות. מדבריו עולה שמתן רשות אז אינו מועיל גם אם לא חזרה בה ביתניים (שהרי אם חזרה בה, חייב הבעל בעונה גם אם הרשתה לו אחרי הנישואין); והטעם הוא, שאין שום משמעות למתן רשות בשלב זה. ולדבריו כך יהיה הדין גם במי שאין לו עדיין כסות, ואומר למישהו "קרע כסותי".

ב. גם משנת יעבץ, חו"מ, סימן כט, אות ד, כותב שהטעם שיכול לחזור בו כאן הוא מפני שלא מועילה מחילה על נזק שלהבא, כלומר, שהקורע פטור רק מטעם הרשאה להזיק ולא מטעם מחילה.

מילואים לשער רביעי

ג. ר' שלום אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 129, כותב שהניזק יכול לחזור בו מהתחייבותו שלא להקפיד כשיזיק לו, או לדרוש שהלה לא יזיק יותר, אפילו כבר התחיל להזיק, שהרי לא הקנה לו זכות בדבר להזיקו – שאת זה אי אפשר לקנות – אלא רק הבטיח למחול.

להערה 112

א. הרא"ש שם אומר שאם מחל על אותם נזקי שכנים ועשה קניין, אינו יכול לחזור בו. וכך פסק שו"ע, חו"מ, קנה, לו, שמועיל קניין אף בנזקים חמורים כגון עשן. הב"ח מסביר שקניין סודר מחזק את הדבר, שלא יוכל לומר "חשבתי שאוכל לסבול את הנזק, וראיתי שאיני יכול". אפשר ללמוד מזה שב"קרקע כסותי", אם עשה קניין סודר, אינו יכול לחזור בו. אבל ייתכן שכאן שזה נזק במעשה האדם, לא יועיל קניין. על דברי הב"ח שם ראה גם בשער שמיני, במילואים להערה 181. אבל חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן א, אות א, כותב שלא מועילה מחילה על היזק ראייה (כוונתו למחילה על הנזק עצמו, להבדיל ממחילה על חובת בניית הכותל – ראה ליד ציון הערה 113) אף בקניין, כמו שהאומר "קרקע כסותי" יכול לחזור בו גם אם הכסות הגיעה לידו של האחר (שזה קניין), והטעם הוא, שלא שייך קניין בנזק. ובאות ג הוא מדייק גם מקיצור פסקי הרא"ש, בבא בתרא שם, שלא מועילה מחילה על היזק ראייה אף בקניין. וצריך עיון איך יסביר את ההבדל בין היזק ראייה לנזקי עשן, שמועיל בו קניין.

ב. נתיבות המשפט, קנה, ס"ק כ, כותב שגם בשאר נזקי שכנים, שמועילה בהם חזקה, אם מחל בלי קניין, הוא יכול לחזור בו, אם הדבר הניזק היה שם בשעה שהסמיך אליו את הדבר המזיק, לדעה שצריך שלוש שנים וטענה שקנה ממנו, שהרי הנימוק שהוא דומה ל"קרקע כסותי" שיכול לחזור בו, שייך בכל הנזקים. אבל קצות החושן, קנה, ס"ק טז, כותב שבנזקים אחרים, אם מחל, אינו יכול לחזור בו, גם לדעה שצריך חזקה שלוש שנים וטענה, מפני שתוקפה של חזקה נזקים אינה מפני מחילת הנזק, אלא שהיות שאינו מזיק בידים, כל שעמד בהיתר מועיל, והניזק צריך להרחיק את עצמו, כמו הדבר שבחזקה (המזיק) קדם לבור (הניזק), אין צורך להרחיק את האילן (בבא בתרא כה ע"ב), וכך כאן, היות שמחל לו או קנה ממנו, הרי עמד ברשות, גם אם התחיל המזיק אחרי שכבר היה שם הדבר הניזק; ואפילו לתוספות, בבא בתרא יח ע"ב (ד"ה ואי לא), האומרים שבנזקים חוץ מאילן לא מועיל אפילו התחיל הנזק בהיתר, מדובר שהתחיל את הנזק מעצמו בהיתר, אבל אם התחיל ברשות הניזק, מועיל, ולא יוכל הניזק לחזור בו אחר כך, כיוון שאינו מזיק בידים. ר' יששכר גואלמן, "בגדרי חזקת נזיקין וחזקת תשמישים", זכור זאת ליעקב, עמ' קפט, דוחה את הסבר קצות החושן, כיוון שמרמב"ם, הלכות שכנים, יא, ד, עולה שחזקת נזקין הוא מדין מחילת הנזק. והוא מיישב (בעמ' קצ) בדרך אחרת את הקושיה מ"קרקע כסותי": שם בעל הכסות יכול לחזור בו מפני שהקורע אינו מפסיד מכך כלום, אבל כאן המחזיק יפסיד אם הלה יחזור בו, ולכן אינו יכול לחזור בו. בדומה מסביר שמן לאמור (ביימאיל), סימן עא, שאם יש הנאה למזיק בנזק שהוא עושה, הנזק עצמו מועיל כקניין חזקה של שימוש, כמו שבחזקת תשמישין, השימוש עצמו הוא קניין חזקה כמו שכתב נתיבות המשפט, קצב, ס"ק ו, ורק בנזק שאין בו הנאה למזיק (כמו "קרקע כסותי") אי אפשר לקנות בחזקה, ורק מחילה שייכת, ומהמחילה הוא יכול לחזור בו. על פי זה הוא כותב שבחזקה ראייה, שיש הנאה למזיק (מפני שהוא עומד בחפשיות בביתו או בחצרו ורוצה שיהיה לו חלון, לדוגמה), הוא קונה שעבוד בחצר חברו שיהיה לו זכות לראות בחצר חברו; ומה שכתב הרא"ש שלא מועילה מחילה על היזק ראייה, הוא אם אמר לשון מחילה, ובוה גילה דעתו שאין כוונתו להקנות, אלא רק אינו מקפיד, ולכן זה דומה ל"קרקע כסותי", שיכול לחזור בו.

ג. מעדני שמואל, סימן כז, אות א, מסביר שחזקת נזקין מועילה מפני שהמחזיק עושה שימוש בשלו, אלא ששימוש זה מפריע לשכנו ויכול השכן למחות, וכאשר השכן מוחל (או שותק, ומראה בזה שמחל), וזה הלה במה שבידו, שלא יוכל שכנו לחזור בו ולמחות עוד; וזה שונה מ"קרקע כסותי", ששם אין שום שימוש לפני הקריעה, ולכן לא חלה שום זכות בזה, אלא שכל זמן שבעל הכסות שותק, הלה מזיק ברשות, אבל בעל הכסות יכול לחזור בו לפני שקרע.

ד. ר' יצחק אייזיק טייך, שנביא במילואים להערה 114, כותב (גם בדעת סמ"ע, קנו, ס"ק ד) שבכל נזקי שכנים מועילה מחילה בלי קניין מפני שבזה המוחל מוסר לשכנו את הזכות שהייתה לו בקרקעו לנזק ממנו לעשות את השימוש המזיק. עיין שם (ד"ה ואי לאו), שדחה את הסבר קצות החושן הנ"ל. ה. נתיבות המשפט, קנה, ס"ק כ (ובקיצור בס"ק יג), כותב שאם לפני שבא הדבר הניזק, נתן הניזק רשות בפירוש להעמיד שם את הדבר המזיק, גם בעשן ובית הכסא אינו יכול לחזור בו, מפני שאינו כמו "קרקע כסותי", אלא כאילו אומר הניזק שהוא מתחייב שלא יעמיד שם את הדבר הניזק, וזו התחייבות כובלת. אך יש להעיר שיש אומרים שלא מועילה התחייבות שלילית – ראה א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 201 ואילן. אפשר לומר שהניזק (העתידי) מקנה לשכן זכות בשדרו, שלא יוכל ה"ניזק" לשים שם את הדבר הניזק, ואם ישים, לא יוכל לנצל אותו כדי לאסור על השכן פעולות כלהשן (אין לומר שמחל לו על זכותו לשים שם את הדבר הניזק, שהרי לא ייתכן שבעל קרקע ימחל על זכות בקרקעו למי שאין לו בעלות בקרקע).

ו. תוך כדי דיבור: חזון איש, אה"ע, סימן נו, אות יג, כותב שבעל הבגד יכול לחזור בו תוך כדי דיבור אחרי הקריעה, כפי שהבאנו בשמו במילואים להערה 99.

להערה 113

א. יש להעיר שהדברים אמורים גם אם רק צד אחד מחל לחברו. עוד יש להעיר שאם מחלו זה לזה, זו מחילה הדדית, ולעיל, פרק חמישי, ליד ציון הערה 84, ראינו שמחילה על זכות עתידית תקפה, לפי דעה אחת, אם המחול מקבל דבר בתמורה.

ב. אבל חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן א, אות א, כותב שלפי רבנו תם, בתוספות, בבא בתרא כג ע"א (ד"ה אין), הסובר שבנוק של עשן וכדומה לא מועילה מחילה אף בקניין מפני שיכול לטעון "סבור הייתי שאוכל לסבול" – גם בהיזק ראייה לא מועילה מחילה על חובת בניית הכותל.

ג. נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ג, כותב שהאומר לחברו "חצר זו, לכשאקנה, אני נותן לך רשות לפתוח חלונות עליה", אין לך תוקף (כפי שכתב משנה למלך – ראה במילואים להערה 109 ובמילואים להערה 309, אות כד), אף שהרשאה להיזק מועילה לפטור מהחיוב העתידי – כאן אין לך תוקף, מפני שהוא יכול לחזור בו עד עשיית הנזק, והיזק ראייה מהחלון הוא נזק תמידי, ולכן הוא יכול לחזור בו גם אחרי שהתחיל הנזק, לעניין הנזק שלהבא. נראה שאין זה סותר את דברי הרא"ש (שנחל יצחק עצמו מביא), מפני שכאן אין חיוב ממוני של בניית כותל, שבגללו פסק הרא"ש שהמחילה חלה. אבל מהמשך דבריו נראה שאם בעל החצר נתן רשות לפתוח חלון כשהחצר כבר היתה שלו, המחילה חלה: הוא כותב לגבי שותפים בחצר, שאחד מהם אמר לשכנם "אם בחלוקת החצר, יגיע לחלקי החלק שליך חלונך, אני מתיר לך להשאיר את החלון", השכן רשאי להשאיר את החלון, כיוון שיש ספק האם שותפים שחלקו, מתברר למפרע שזה היה חלקו של כל אחד מראש, או ש"אין ברייה" והם כאילו מכרו את חלקיהם זה לזה (תוספות, גיטין מז ע"ב, ד"ה טבל), והשכן מוחזק בחלונו, ויכול לטעון שזה היה חלקו של אותו שותף מראש, ומחילתו היתה תקפה (והוא מסביר שמה ששו"ע, חו"מ, קנ"ד, יז, פוסק שבמקרה זה אין תוקף לדברי השותף, כוונתו שבעל החלון לא יכול לכופף את השותף להרחיק מכנגד החלון, מפני שהשותף מוחזק בחצרו ויכול לומר "אולי זה לא היה חלקי המקורי, ואין תוקף לרשות שנתתי לך"); וראינו אומר שיכול לחזור בו כיוון שהיזק ראייה מתחדש כל הזמן. ¹

להערה 114

א. משנת יעבץ, חו"מ, סימן כט, אות ד, מבאר את ייחודו של היזק ראייה בדרך אחרת: מחילת היזק ראייה אינה מחילה על נזק אלא מחילה על עצם הזכות של שותפים לחלק את הקרקע, מפני שחלוקת קרקע בין שותפים אינה חלוקה גמורה כל זמן שהם מוזקים זה לזה בראייתם, והחיוב לבנות כותל הוא חלק מזכות החלוקה; ולכן אין המוחל יכול לטעון אחר כך שלא מחל על היזק ראייה בעתיד, כמו שלפני שחלקו לא היה יכול לטעון שיש היזק ראייה. הוא מוסיף שאף שמחילת שותף על זכותו לחלוק טעונה קניין, כפי שראינו בשער שלישי, עמ' 91, הרי זה משום שיש בכך הקנאת חלקו במתנה לחברו, לעניין זה שחברו יכול להשתמש בחלקו לעולם, ונתינת מתנה צריכה קניין, כפי שהסברנו שם, ואילו במחילה על היזק ראייה אינו נותן לחברו כלום במתנה, שהרי עצם החלוקה קיימת וכל אחד משתמש רק בחלקו, והוא מוחל רק על הזכות לעשות חלוקה גמורה, שחברו לא יזיק לו בהיזק ראייה, ולזה אין צורך בקניין. יש להעיר שהסבר זה שייך רק בשותפים שחלקו, ולא בין שני שכנים סתם, וייתכן שבהם לא תועיל מחילת היזק ראייה לעתיד; ואכן משנת יעבץ, שם, אות ב, כותב שיש הברדל בין דיני היזק ראייה בין שותפים שחלקו, שהוא חלק מזכות החלוקה, לבין דיניו בין שכנים סתם, לעניין אחר – עיין שם.

ב. ר' יצחק אייזיק טייך, המובא בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן לא (ד"ה והנה ניל), מבאר בדרך אחרת: מה שצריך להרחיק נזקין הוא מפני שיש זכות לשכן, שמעון הניזק, בקרקע של ראובן, שיכול למנועו משימוש מסוים הגורם לו נזק, ושמעון יכול למחול על זכותו, מפני שבוה הוא מוסר לראובן את הזכות שהייתה לו בקרקעו, ולכן אינו מחויב עוד להרחיק (יש להעיר שלפי זה, זו מחילה זכות קניינית – ראה על כך בשער המשעשרה, עמ' 653), ולכן אינו יכול לחזור בו; וזה שונה מ"קרקע כסותי" שיכול לחזור בו, מפני שהקריעה אינה שימוש המביא לקודע תועלת ולכן לא נתפס בוה קניין, אלא נתינת רשות גרידא.

ג. ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן א, אות ה, כותב שמחילה מפורשת על היזק ראייה מועילה, אף שאינה מועילה מחילה על נזקי שכנים המוזכרים בבבא בתרא, פרק שני, מפני שחיוב בניית כותל אינה רק אמצעי לסלק את הנזק, אלא חכמים הטילו עליו גם חיוב ממוני לבנות כותל, ועל חיוב זה שייכת מחילה. ובסימן ב, אות יב, הסביר שחיוב בניית כותל הוא מדין זכויות השכנים, ולכן מועילה מחילה, ואילו בנוזק השכנים המוזכרים בבבא בתרא, פרק שני, אין חיוב ממוני מוגדר אלא חיוב לסלק את הנזק, ועל כך לא שייכת מחילה, כמו ב"קרקע כסותי"; ואמנם גם בהיזק ראייה החיוב הוא מדין הרחקת נזק, אבל אין זה חיוב גברא לסלק את הנזק, אלא חכמים הפכו את זה לחיוב לבנות כותל, וזה חיוב ממוני, ועל זה אפשר למחול, ואכן איסור היזק ראייה לא נמחל, ולכן אף על פי שמחל ראובן, רשאי ראובן לבנות כותל, ושמעון אינו יכול לטעון שראובן מעמעט את אורו (כפי שכתב חידושי חתם סופר, בבא בתרא ב ע"ב), מפני שהמחילה היא רק על חיובו להשתתף בבניית הכותל.

להערה 126

א. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע (הובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א), עוסק בקהל

מילואים לשער רביעי

שמחל לאדם מסוים על חיובו לשלם מס, וכותב שהמחילה חלה אף שחיוב המס לא בא לעולם, מפני שבנידונו התחייבו הקהל שלא לקחת מיסים מהנמחל, והתחייבות מועילה בדבר שלא בא לעולם. דברי גאונים, כלל מא, אות ז, ושו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מד ע"ד), מדייקים ממחרשד"ם שהמחייב עצמו בשב ואל תעשה, בלשון חיוב, שלא יקח דבר מסוים מחברו, התחייבותו חלה גם בחיוב עתידי שלא מועילה לגבי מחילה. ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ט ע"ד), מבין שלדעת מהרשד"ם מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם מטעם התחייבות לא לקחת, גם אם לא אמר בפירוש לשון חיוב, מפני שמפרשים כך את דבריו של המסתלק (כנראה הוא כותב כך כדי להסביר את דברי מהרשד"ם שמחילת הקהל מועילה מטעם סילוק – ראה במילואים להערה 654, על הקשיים שבדברי מהרשד"ם). על פי זה פסק ר' מרדכי הלוי לגבי נידונו, שהיה סילוק מזכות עתידית, שהסילוק מועיל מפני שהסילוק שם היה עדיף מסילוק גילי, שכן בשטר הסילוק כתב המסתלק גם לשון חיוב: "מחוייב אני לעשות", לגבי חיוב אחר שקיבל על עצמו באותו שטר, וזה מעיד שגם לשון הסילוק הוא התחייבות לא לקחת, מפני שרואים כאילו תוך כדי דיבור אמר את שני הלשונות, כמו שכתב שו"ת הרד"ך, בית ל, שכל הכתוב בשטר אחד נחשב כאילו נאמר תוך כדי דיבור. שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נח ע"א), כותב שלפי מהרשד"ם, מחילת המס בנידונו היתה תקפה כיוון שנקטו לשון חיוב, שחיבו את "כוללות" העיר שלא יוכלו לתבוע ממנו מס.

ב. אבל שו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, מבין שמסקנת מהרשד"ם שם היא שלא מועיל סילוק מטעם חיוב, מפני שלא מועיל חיוב שלילי. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סד, דוחה את הסבר מהרשד"ם שהקהל התחייב לא לטול ממנו מס, בכך שאין זו התחייבות אלא מחילה, ורק התחייבות בדבר שלא בא לעולם מועילה מפני שזה שעבוד הגוף. וראה עמ' 198, הערה 287, איך הבין ברך יצחק את כוונת מהרשד"ם.

ג. פוסקים נוספים שפסקו כך: שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד השני (קפד ע"ב), עוסק במוחל חיוב עתידי, שכתב בשטר המחילה "וחייבו את הבאים אחרינו", והוא פוסק שהמחילה מועילה מפני שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם.

ד. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ד–קכד ע"א), ובתשובתו בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ד), כותב שמועילה מחילת מיסים בלשון חיוב, מפני שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם. אבל הוא מציין שיש פוסקים שסוברים שאי אפשר להתחייב בדבר שלא בא לעולם, כמו שכתב שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כג, שיש דעה כזאת; ועוד, שאם זה מטעם חיוב, המחילה אינה כובלת את בניהם של אנשי הקהל הנוכחיים; ועוד, שהטעם של חיוב אינו מועיל לבניהם של המוחלים, שהרי הם פטורים מלקיים התחייבות של אביהם.

ה. תומים, מב, ס"ק יא, מערכת מ, מסביר את הנידון בשו"ת מהר"ק, שורש ז, בשותפים שאחד מהם השקיע בשותפות חלק גדול יותר בכסף, והסכימו שבכל הוצאה יתן כל אחד באופן יחסי לכסף שהשקיעו בשותפות, אבל בחיוב צדקה שתוטל עליהם יתן כל אחד בשווה – שאף שזו לכאורה מחילה על חיוב עתידי, שהשותפים האחרים מחלו למשקיע הגדול על חיובו לתת חלק גדול יותר בחיוב צדקה, בכל זאת יש לה תוקף, מפני שבעצם הם התחייבו לתת עבורו מה שעליו לתת לצדקה יותר מהם.

ו. משכנות הרועים, מערכת מ, סימן יא, כותב לעניין מחילה על זכות עתידית, שאם השטר כתוב בלשון חיוב "מעכשיו", מועילה המחילה, על פי הדין שמועילה התחייבות בהקנת דבר שלא בא לעולם. אבל הוא כותב זאת בקשר לדברי כנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות כה (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ב), ששוכר שמחל למשכיר על כל הוצאה שיצטרך להוציא לצורך תיקונים בבית (שמן הדין חייב המשכיר לתקן) עד חמש מאות זוז לשנה – המחילה בטלה מפני שזה דבר שלא בא לעולם. אם כן, ייתכן שלדעתו בדרך כלל לא מועילה לשון התחייבות במחילה, ורק כנגדן זה מועילה התחייבות, מפני שהשוכר בעצם מתחייב לשלם הוצאות אלה, וזה לא רק התחייבות שלא לתבוע. מצד שני, ייתכן שהשוכר אינו חייב לתקן את התיקונים הללו, אלא הוא יכול להשאיר את המצב כפי שהוא, ואם כן, אין זו התחייבות.

ז. ברכות מים, חו"מ, סימן רמח (רמג ע"א–ע"ב), כותב שאם המוחל חייב את גופו, שהתחייב להעמיד את המחילה, ועשה קניין, מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, והכוונה היא שהוא מתחייב לסלק את גופו ממה שהיה ראוי לו לקחת ולהעמידה ביד הזוכה בה, או שמתחייב למחול בשעה ששייכת המחילה.

ח. בני יעקב, מאמר ב, קניין (עח ע"א), מבאר, שאף שזו התחייבות שלילית, בכל זאת חל חיוב על גוף המוחל שלא לקחת. לגבי התחייבות במחילת הקהל על מס (נידונו של מהרשד"ם, לעיל, אות א), הוא מוצא דרך נוחה יותר להסביר מדוע המחילה תקפה: מפני שהקהל מתחייב לתת לשלטון את המס שאותו אדם היה חייב לפרוע (שהרי המס לקהל שימש לקהל לשלם את המס שדרש ממנו השלטון הנכרי), כלומר, יש כאן פן חיובי. בדף עח ע"ג השתמש בעיקרון זה ליישב את הדעה שמועילה מחילת לווה למלווה על חיובו (העתידי) להחזיר לו את הריבית שעתידי המלווה לקחת (ראה בשמו בעמ' 860, אות טו) – התירוץ הוא שמדובר במחילה בלשון חיוב. ¹⁰

ט. חריגים: תורת חסד כותב (בדף קנט ע"ד) שאם לא נקט לשון חיוב, אלא אמר שלא יירש את אשתו, אינו מועיל גם אם עשה קניין, מפני שקניין מתקן את העניין רק אם אמר לשון סתמית כגון "אתן" או "אעשה כך וכך",

מילואים לשער רביעי

ואז רואים כאילו התחייב (שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמב), אבל האומר לשון שלילית, "לא אעשה", "לא אירש" – אין הקניין יכול לתקן את העניין, לעשות משלילה חיוב.

י. שו"ת הרשב"ש, סימן רמג, כותב שגם אם כתוב בשטר המחילה לשון חיוב, "חיוב זה חייבתי עצמי מעכשיו", הרי אם כתב בתחילת השטר ובסוף השטר לשון מחילה, אין זה מועיל, מפני שכך ביטל את לשון החיוב.

יא. ראה גם פרק שמיני, ליד ציון הערה 415, על סילוק לפני האירוסין בדרך התחייבות.

יב. אמצעי אחר לתת תוקף למחילה על זכות עתידית: ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 123–124, מציע דרך אחרת לתת תוקף למחילה על זכות עתידית, וגם היא משתמשת בלשון התחייבות: ראובן, המוחל, יתחייב לשלם סכום גדול לנמחל, שמעון, ויעשו תנאי עם קניין, שאם ימחל ראובן על הזכות העתידית כשתיווצר, מחול חובו הגדול כלפי שמעון מעכשיו. בכך תושג המטרה של מחילת הזכות העתידית, שהרי ראובן בוודאי ימחל כדי להינצל מהחוב הגדול (הוא עוסק במחילת בעל לאשתו לפני האירוסין על זכויותיו בנכסיה; וכוונתו היא שהוא מבטיח למחול אחרי האירוסין, שאז יש תוקף למחילה, כפי שנראה להלן, ליד ציון הערה 426). הוא בונה מודל זה על פי המודל של "שטר חצי זכר", שבו מי שרוצה שבתו תירש מנכסיו כחצי חלק שירש כל בן מבניו הזכרים, מתחייב לבתו סכום גדול, ועושה תנאי שאם יתנו לה בניו חלק מירושתו כחצי זכר, יופטר מהחוב (רמ"א, אה"ז, קח, ג; ושטר חצי זכר עצמו בנוי על תקנת חכמי ספרד, המבוא ברמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח). דרך זו טובה יותר מדרכו של תורת חסד, מפני שהתחייבות שלא לתבוע אינה מחייבת את יורשיו, ואילו בדרך של ר"ש דיכובסקי גם יורשיו ייאלצו למחול כדי שלא להתחייב בסכום הגדול; וזו הסיבה שעושים שטר חצי זכר בדרך זו ולא בדרך התחייבות גרידא. אבל הוא מוצא פגם בהצעתו, שכן לגבי שטר חצי זכר, אומר רמ"א, חו"מ, רפא, ז, כמוסבר בשו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן צה, שהעיקר הוא נתינת חלק חצי הזכר ולא ההתחייבות של החוב הגדול, מפני שהמטרה היא שהבת תקבל חצי זכר, והגבייה היא בדרך של ירושה; וגם כאן, העיקר היא מחילת זכותו, והזכות לא באה לעולם, ואיך תועיל התחייבות? אך דבריו אינם מובנים, שהרי יש הבדל בין מה שנותן תוקף לחיוב לבין צורת הפעלת החיוב: צמח צדק בוודאי מסכים שתוקף החיוב הוא מכה ההתחייבות לתת במתנה את הסכום הגדול, ואילו להורשת החלק של חצי זכר אין תוקף מצד עצמו, שהרי אי אפשר להוריש למי שאינו בר ירושה. צמח צדק אומר רק שצורת הפעלת המתנה היא כאילו היא יורשת, לעניין פרטי הדינים שהוא מונה שם. וכך כאן: תוקף המחילה היא מטעם התחייבות, ולא משנה שזו מחילה על זכות עתידית, מפני שהמחילה רק מעצבת את הצורה של מאזן הזכויות של כל צד. מכל מקום, ר"ש דיכובסקי משיב על פגם זה, שכמו שאין מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם אבל מועילה התחייבות לתת חפץ מסוים שעוד לא בא לעולם, כמו שכתב שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן סה (שציון בהערה 124), כך מועילה התחייבות למחול, אף שכאן זאת לא התחייבות לשעבוד גופו אלא מחול על זכויותיו בחפץ או בחוב שעוד לא בא לרשותו. למעשה ר"ש דיכובסקי זונח את הצעתו המקורית ועובר לדרך שהציע תורת חסד; אבל כאמור לא היה צורך בכך. אבל הסתמכותו על הרשב"א קשה, שהרי כפי שנראה ליד ציון הערה 128, הרשב"א עצמו אומר שלא מועילה הבטחה למחול, אפילו בקניין. צריך לומר שהוא סובר כדעה שהבאנו בשער שני, עמ' 76, שגם לדעת הרשב"א מועילה הבטחה למחול אם נקט לשון התחייבות. אבל ראה ליד ציון הערה 129, שר"א ורפהטיג סבור שגם לרשב"א לא מועילה הבטחה למחול על זכות עתידית אף בלשון התחייבות.

להערה 141

א. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 119, מסביר את המחלוקת, שלדעה הראשונה החיסרון בדבר שלא בא לעולם הוא שלא סמכה דעת המקנה, וכאן שציון בפירוש שאף שלא בא לעולם הוא רוצה להקנות כשלא לעולם, יש גמירת דעת (כנגד זה אפשר לטעון שהעובדה שציון זאת בפירוש אינה מוסיפה לו גמירת דעת, שהרי אם נאמר כן, הדין היה צריך להיות שתועיל הקנאת דבר שלא בא לעולם אם אמר "אני רוצה להקנות אף שלא בא לעולם"); והדעה השנייה סוברת שהטעם שהקנאת דבר שלא בא לעולם לא מועילה הוא מפני שאין לקניין על מה לחול, וגם כאן אין לו על מה לחול עכשיו (כנגד זה אפשר לטעון שכאן יש לקניין על מה לחול בשעת חלות הקניין). על שני הטעמים בהקנאת דבר שלא בא לעולם ראה ליד ציון הערה 8.

ב. ר' שלמה דיכובסקי, שם, כותב שלגבי סילוק מנכס עתידי (נידונו: בעל המסתלק מנכסי אשתו לפני האירוסין), לא תועיל דרך זו גם לדעה הראשונה, שהרי לדעה הראשונה בעניין הקנאה, הכוונה היא שכשיבוא הנכס לעולם, יבוא לרשות המוכר ואחר כך יעבור לרשות הקונה, על ידי מעשה הקניין שנעשה בשעת המכר; אבל בסילוק אי אפשר לומר שכשיבוא הנכס לעולם, יגיע לרשות המסתלק (שהוא הבעלים על פי עיקר הדין) ואחר כך יחזור למסולק, שהרי יורשיו שהגיע לרשות המסתלק, לא מועיל סילוק, שהרי זו מחילה על בעלות (בנידונו: שהרי סילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה אינו מועיל, מטעם זה).

להערה 151

א. ר' יום טוב אלגזי שם (ף יא ע"ב) הסביר, שמה שהקנו הכולל ללוי מועיל מדין תנאי, שהסתלקו על תנאי

מילואים לשער רביעי

שהירושה תהיה ללוי (גם ר' מרדכי הלוי שם העלה אפשרות זו; אבל הסבר זה קשה, שהרי אם זה סילוק מותנה, נאמר שלוי לא קנה, ולא התקיים התנאי, והסילוק בטל, והנכסים שייכים לכולל, והכסף שנתן ראובן חוזר אליו, ומגיע לכולל בכלל שאר עיובנו). הוא מוסיף, שגם אם לא כתבו בפירוש לשון תנאי, מפרשים כך את כוונתם (ומביא כדוגמה דברים שונים שדי להם בגילוי דעת ואינם צריכים תנאי גמור – עיין שם), שהרי המנהג שהכולל מסתלק הוא רק במצב שיש יורש אחד בארץ ישראל, ואז הכולל מסתלק מחלקו של היורש שבחולל, מפני שבסופו של דבר, הירושה תגיע לכולל במשך הדורות (אם ימות אחד מהצאצאים בלי יורשים בארץ ישראל), ולכן גם בסתם, כוונת הכולל היא שהירושה תעבור ליורש שנמצא בירושלים, שאילו אם הכולל יסתלק לגמרי, חלק מהנכסים יגיעו ליורש בחולל, ואין סיכוי שיגיעו לכולל בעתיד.

ב. יישום נוסף: המדרש וההגיון (ברמן), הדרן לסדר נזיקין, עמ' 152, כותב שאישה אינה יכולה למחול על עונה בשעת קידושין, אם איש מקדש אותה "על מנת שאין לך עלי עונה" (כפי שכותב רש"י, שהבאנו בשער שלישי, עמ' 127, הערה 367; אלא שרש"י נימק מצד שאין מועילה מחילה על צער הגוף, והמדרש וההגיון סבור שהיא מועילה, כפי שהבאנו בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 370), מפני שאין לה שום שייכות בה עד שתיכנס לחופה, מפני שעד אז היא אסורה לו, ורק "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" מועיל (ראה שער ששעשרה, פרק ישיעי), מפני שיש לה שייכות בהם משעת האירוסין, אלא שהתורה פטרה אותו ונתנה לו זמן להתכונן לנישואין, ולכן מועילה מחילה. משנה למלך, הלכות אישות, טו, א, מסתפק, האם מועילה מחילת אישה על עונה כשהיא ארוסה כמו שמועיל אז סילוק מנכסיה – האם יש לאישה קצת שייכות בזכות העונה כשהיא ארוסה, ולכן תועיל אז מחילה, או לא. מעשה רקח, הלכות אישות, טו, א, כותב שכשהיא ארוסה, היא יכולה למחול על עונה בנישואין. וראה עמ' 914, במילואים להערה 412 בשם זרע אמת, שמועילה מחילה או בדרך התנאה. וראה במילואים להערה 309, דעה שגם לפני האירוסין מועילה מחילת העונה, ודעה שגם כשהיא נשואה, העונה נחשבת זכות עתידית.

להערה 162

א. גם אור שמח, הלכות מכירה, כב, י (ד"ה וגוף), כותב שכמו שהמקנה דבר שבא לעולם עם דבר שלא בא לעולם קנה, כן גם בסילוק, אם בעל הסתלק מנכסי אשתו (נראה שכונתו שהסתלק בשעת האירוסין, שאז לא מועיל סילוק מנכסים עתידיים, לדעה ליד ציון הערה 448), הסילוק מועיל גם לנכסים העתידיים להגיע לבעלתה, מתוך שהוא מועיל לנכסים שכבר יש לה.

ב. גם דרך ישרה, חלק א, סימן כב (עמ' קיז), כותב (גם בדעת ביאור הגר"א, חו"מ, רט, ס"ק לא), שלדעה שהמקנה דבר שבא לעולם עם דבר שלא בא לעולם קנה את שניהם, אפשר להסתלק מדבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם, מה שאינו כן לדעה שבהקנאה לא קנה. יש להעיר שדרך ישרה שם כותב שסילוק מדבר שלא בא לעולם אינו מועיל גם לדעה שהקנאת דבר שלא בא לעולם מועילה (ראה בשמו בעמ' 946), ולפי זה היה מקום לומר שאינו מועיל גם יחד עם דבר שבא לעולם, אף שבהקנאה הוא מועיל.

ג. מהר"ש ענגיל שם מבאר שזאת כוונת הירושלמי, כתובות, ג, ז, האומר שמועילה מחילת מפותה על קנס אף שלא בא לעולם (שהרי חיוב קנס נוצר רק בשעת העמדה בדין), הואיל ומועילה המחילה לעניין בושת ופגם, שבאו לעולם (דבריו קשים, שהרי מפותה מוחלת לפני הביאה, ואז עוד לא חל אף חיוב בושת ופגם; ואם משתמשים בהסבר שמועילה מחילת בושת ופגם מפני שזו הרשאה להזיק, כאומר בהערה 98, הרי גם הקנס נמחל מאותה סיבה). הוא מסביר בזה את השיטה (שנבא במילואים להערה 576), שגם לרב פפא הסובר שאין לכבור חלק בכורה לפני חלוקת העיובון, אם אמר בשעת חלוקת הקרקע הראשונה "אני מוותר על כל חלק בכורתך", מחילתו מועילה (ורק בסתם אמר רב פפא שזה שלקח חלק במקצת נכסים בשווה אינו גילוי דעת שהוא מוחל על חלק בכורתו בכל הנכסים). ההסבר הוא, שהיות שמועילה מחילתו לאותה קרקע שבאה לעולם, היא מועילה גם לשאר הנכסים, אף שהם לא באו לעולם (כלומר, שאין לו עדיין חלק בכורה בהם, כיוון שעדיין לא חולקו בין האחים).

ד. שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן סב (ד"ה והנה לכאורה), כותב שלדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם, תועיל מחילת זכות עתידית עם זכות קיימת, כגון קנס עם בושת ופגם; וזה יכול לשמש טעם מדוע מועילה מחילת יתומה מפותה על הקנס. גם חידושי חתם סופר, כתובות מא ע"ב (ד"ה הרי), כותב שמחילת יתומה מפותה על הקנס לא מועילה מצד עצמה, אלא שמתוך שהיא מוחלת בושת ופגם, מועילה מחילתה על הקנס. ובחידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א, מהדורא תניינא (ד"ה הבא על אחותו), כתב שמחילת הקנס מועילה מטעם זה לפי הדעה שמחילת זכות עתידית עם זכות קיימת תקפה.

ה. כמו כן, אבות ציון (קליין), כתובות כט ע"א (ד"ה תוספות בד"ה על אשת אחיו), ונחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה בתוספות הנ"ל, טו ע"ג בדפי הספר), כותבים שמועילה מחילת יתומה מפותה על הקנס, מפני שהיא מוחלת גם בושת ופגם שבאו לעולם, על פי הדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם, אבל נערה שנתארסה ונתגרשה, ונתפתחה, שאז הבושת והפגם לאב, כך שאינה יכולה למחול עליהם, גם אינה יכולה למחול על הקנס אף שהקנס שלה, מפני שאינה יכולה למחול על דבר שלא בא לעולם בלבד.

מילואים לשער רביעי

ו. ראה גם שער שלישי, עמ' 835, שהפלאה כותב שרשי" סובר שמועילה מחילת חיוב עתידי להישבע יחד עם חיוב קיים להישבע.

ז. לפי דעה זו, מיושבת קושיית שו"ת הלכות טענות, חלק ב, סימנים רסה-רסו, על המנהג לכתוב בשטרות: "כל מין טענה וזכרון שפול באותו דבר עד סוף העולם הכול מחול לו מעכשיו", והרי אין תוקף למחילת חיוב עתידי? התשובה היא, שהמחילה כוללת גם חובות קיימים, ולכן היא חלה גם על חובות עתידיים. מטה שמעון, סא, הגהות בית יוסף, אות כח, מיישב, שאכן המחילה תחול רק על חיובים שכבר נוצרו. עוד אפשר להסביר, ששם מדובר בחיוב שכבר נוצר, אלא שהתובע עלול למצוא טענות חדשות להוכיח שהחיוב תקף, ועל זה הוא מוחל.

ח. לעומת פוסקים אלו, דברי יחזקאל, סימן כד, אות א, כותב שאין מחילת הקנס מועילה אגב מחילת בושת ופגם (מלבד מה שהוא סובר, כאמור ליד ציון הערה 168, באופן כללי שמחילת זכות עתידית אינה מועילה גם כשהיא נמחלת יחד עם זכות קיימת), מפני שהפטור מבושת הפגם אינו בגלל מחילה אלא מכח ההרשאה להזיק, שבגללה המעשה אינו בגדר מעשה מזיק (כמוסבר ליד ציון הערה 95), ואילו בקנס ההרשאה להזיק אינה יכולה לפטור (ראה במילואים להערה 98, שהוא מסביר כך בדעת הירושלמי), ויש רק מחילה, והמחילה היא על הקנס בלבד.

להערה 168

א. עוד כותב דברי יחזקאל, שהקנאת דבר שלא בא לעולם יחד עם דבר שבא לעולם מועילה (לפי אותה דעה) רק אם הקנה את שניהם באותו זמן, היינו שהקנאת שניהם תחול בזמן שיבוא הדבר לעולם, מפני שרק אז אפשר לומר שמתוך שמועילה הקנאת הדבר שבא לעולם, מועילה גם הקנאת הדבר שלא בא לעולם; ולכן גם מחילת שני חובות, אחד שבא לעולם ואחד עתידי, מועילה רק אם קבע שהמחילה על החוב הקיים תחול כשתיוצא הזכות העתידית (על קביעה שמחילה תחול לאחר זמן ראה שער עשירי, עמ' 400), כך שהמחילה על שניהם תחול יחד, אבל בסתם, המחילה על החוב הקיים חלה מיד, ולכן אין תוקף למחילה על הזכות העתידית.

ב. שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נה), כותב שלא מועילה מחילת זכות עתידית יחד עם מחילת זכות רגילה, מפני שלדעתו הקנאת דבר שלא בא לעולם בטלה גם אם הקנה אותו יחד עם דבר רגיל.

ג. כמו כן, ר' שלמה ילון, "עיצוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נו, מוכיח מתוספות, ב"ב בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרכ) וכתובות פג ע"א (ד"ה כדרכ), שמחילת זכות עתידית אינה תקפה גם אם ביחד עמה נמחלה זכות קיימת – עיין שם להוכחתו.

ד. דעה יותר קיצונית, היא של שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ג), הכותב על מקרה מסוים (המקרה אינו ברור) של מחילת דבר שבא לעולם עם דבר שלא בא לעולם, שגם הדבר שבא לעולם לא נמחל, מפני שבוודאי התכוון לתלותם זה בזה (כמו הדעה בבבא בתרא קמג ע"א שהמקנה "לאתה וחמור" התכוון לתלותם זה בזה), שהרי באותו מקרה מחל רק משום שרצה לגבות ולהרוויח.

להערה 170

א. גם קרית מלך רב, הלכות אישות, טו, א, כותב שמחילה מועילה על זכות ש"בירו" ליצור, שהרי נפסק בקידושין סב ע"ב שדבר שבידו נחשב שבא לעולם. הוא מביא ראייה מהאמור בקידושין יט ע"א שאב יכול לומר לבתו הקטנה שתקבל קידושין לעצמה, והרי האב זכאי לקבל את כסף קידושה, ובכל זאת מועילה מחילתו לבתו על הכסף אף שעדיין לא זכה בו, וזאת משום שבידו לקדשה למי שירצה. שו"ת יבא הלוי, אה"ע, סימן ו, דוחה ראייה זו, ששם הכוונה היא רק שיש לה רשות לקדש את עצמה, אבל אחרי הקידושין, האב זכאי לקחת את כסף, מפני שמחילתו בטלה. קרית מלך רב עצמו דוחה ראייה זו, שיתכן ששם המחילה אינה חלה, והאב יכול לחזור בו ממחילתו, והקידושין חלים רק אם לא חזר בו האב בינתיים.

ב. גם הפלאה, כתובות לה ע"ב, ד"ה תוד"ה הממאנת (הובא בחידושי ר"ע איגר, כתובות לה ע"ב, ד"ה ואמרת), כותב שאם בידו ליצור את החיוב, מועילה מחילה עליו, אלא שהוא כותב שבנידונו לא נחשב "בידו": יתומה שנסואה מדרבנן, ונתפתחה, מחילתה על הקנס לא מועילה, מפני שהחיוב לא בא לעולם, מפני שזכרון חיוב קנס מפני שהיא אשת איש, ורק אם תמאן ויתברר למפרע שלא הייתה אשת איש, יתברר שהיה חיוב קנס; ואף שבידה למאן, הרי צריכה למאן בפני דינים, ואולי לא יסכימו, ולכן אין זה נחשב בידה (אבל אין נפקא מינה מכך, שהרי בלאו הכי אין לה קנס, מפני שהיא בחזקת בעולה).

ג. ראה גם עמ' 939, במילואים להערה 576, שמהר"ש ענגיל אומר שבמקרה מסוים מועילה מחילה על חלק בכורה מפני ש"בידו" להשיג את הבכורה. וראה במילואים להערה 22, אות טז, שחידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה דאמר רב), ושו"ת בית יצחק (שמלקיש), אה"ע, חלק א, סימן קיב, אות ד, מסבירים שאם ראובן אומר לשמעון "מה שתטול מנכסי מחול לך" המחילה מועילה אף שלא בא החיוב לעולם, מפני שהיה בידו לתת לשמעון את הנכסים מיד. ראה גם שער שלישי, עמ' 811, במילואים להערה 254, שאפיקי ים כותב (במסקנתו) שהחיוב לשאת אנוסה אינו נחשב זכות עתידית אף שהחיוב לשאתה חל רק ברגע שהיא אומרת שהיא רוצה, והסברנו שטעמו הוא שבידה ליצור את החיוב בכך שתאמר שהיא רוצה.

מילואים לשער רביעי

להערה 179

א. ראה פרק שביעי, עמ' 209, ליד ציון הערה 365, בעניין מחילה לשומר, שדברי חיים אומר שבכל חיוב מותנה, גם אם החיוב יחול רק בשעת קיום התנאי ולא יחול אז למפרע מעכשיו, מועילה מחילה. וראה פרק שביעי, ליד ציון הערה 371, בעניין מחילה לערב, שאם התנאי הוא של שב ואל תעשה, מועילה מחילה לפני התקיימות התנאי. דוגמאות נוספות לכך ראה הערה 55, על מפותה, והערה 338, על שותף.

ב. שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן ריו, מביא מי שטען שאין מועילה מחילת אחריות על מכירת קרקע (כלומר, שהקונה מוחל על חובת המוכר לפצות את הקונה את תיטרף הקרקע ממנו), מפני שהוא דבר שלא בא לעולם. אבל הוא עצמו כותב שמחילה זו תקפה, מפני שחיוב המוכר כבר קיים, ולא משנה שייתכן שלא יגיע לגבייה (שייתכן שהקרקע לא תיטרף ממנו), כמו שאישה יכולה למחול על שעבוד נכס של בעלה לכתובתה (כתובות צה ע"ב – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639) אף שייתכן שתמות בחייו ולא תגבה את הכתובה. חיוב המוכר באחריות הוא בעצם חיוב שמונתה בכך שהקרקע תיטרף, והרשב"א אומר שהמחילה חלה לפני שנתקיים התנאי.

ג. שו"ת מגן דוד (גיג), אהע"ז, סימן א (כב ע"ד), עוסק במי שהתחייב לשלם לכלתו סכום מסוים אם בנו יגרש אותה; ואחר כך היא מחלה לו על חיובו כלפיה, לפני שהבעל גירש אותה; והוא פוסק שהמחילה תקפה. הרי שלדעתו מועילה מחילה על חיוב מותנה, לפני שהתקיים התנאי. זאת אף שמשמע מלשון ההתחייבות שהיא לא הייתה אמורה לחול למפרע מעת קיום התנאי. והוא נוקט שהמחילה חלה ברגע שחיוב האב אמור לחול, היינו ברגע שהבעל מגרש.

להערה 183

א. כך כתב גם שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח – ראה בשמו בעניין מחילה על מסיס, בפרק שביעי, ליד ציון הערה 282. גם שו"ת הרמ"ז, או"ח, סימן יב, אות ו, כותב שמועילה מחילת קהל על המס העתידי אף שמחילת דבר שלא בא לעולם בטלה, מפני שדברי הקהל מועילים בלי קניין.

ב. גם ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (טו ע"ג), רומז שהסתלקות של רבים מדבר שלא בא לעולם מועילה כמו בהקנאה. אבל הוא מעיר שמהרשד"ם (שנביא בעמ' 197, ליד ציון הערה 283) דן בקהל שמחל למישהו על מסיס, מצד שזה חיוב עתידי, ואינו אומר שהמחילה תקפה כיוון שזה מעשה של ציבור.

ג. גם שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן עט, ושו"ת דברי יבנות, סימן סג, עוסקים במחילת מסיס עתידיים, ואומרים שמה שהקהל עושה מועיל; אבל הם לא הזכירו את הבעיה שזו זכות עתידיה.

להערה 186

א. ר' גרשון אשכנזי עצמו סובר שמועילה כל מחילה על זכות עתידיה, כאמור בהערה 22, אבל כאן הוא כותב שהיא מועילה גם לדעה שברוך כלל אין מועילה מחילה על זכות עתידיה.

ב. דעה חולקת: שו"ת איתן האזורי, סימן כה (הראשון), כותב שגם אם עשה המחיל תקיעת כף (שהיא כשבועה – סמ"ע, רא, ס"ק ה) כשמחל על זכות עתידיה, אינה חלה, מפני שתקע כף רק למה שמחל בדיבורו, והיות שמחילתו בטלה, אין לתקיעת הכף על מה לחול. לא ברור איך הוא יסביר את דינו של הרמ"א בהערה 188, שמועילה שבועה בהקנאת דבר שלא בא לעולם – הרי הוא נשבע רק על מה שהקנה בדיבורו, ודיבורו לא חל? ג. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (ד"ה ותו דבלאו"ה), כותב שלפי הדעה שבאופן כללי שבועה אינה מחייבת במצב שהחיוב הממוני אינו תקף, כאן המחילה בטלה גם אם נשבע.

להערה 190

עוד הסבר נותן אבני מילואים לכך שהשבועה נותנת תוקף ממוני למחילה: לגבי הדין שאין קרקע נקנית בכסף במקום שנוהגים לקנות בשטר, אלא אם כן אמר הקונה בפירוש שהוא רוצה לקנות בכסף בלבד (קידושין כו ע"א), כותב שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן פב (פ), שאם נשבע על המכר, הוא כאילו אמר בפירוש שהוא רוצה לקנות בכסף בלבד, שהרי אילו היה בדעתו שיוכל לחזור בו עד כתיבת השטר, לא היה נשבע; לפי זה, גם כאן, בכך שנשבע, הוא כאילו אמר בפירוש בין הקידושין לנישואין שאינו רוצה לזכות בנכסים. אבל אפשר לדחות את ההשוואה: במקרה של מהר"י בן לב, השאלה היא מה הוא רוצה בשעת נתינת הכסף, ובזה אפשר לומר שהשבועה מוכיחה שאז רצה שהכסף יקנה. לעומת זאת, כאן לא חשוב מה הוא רוצה עכשיו, שהרי עכשיו גם אם ירצה אינו יכול למחול, ואנחנו צריכים שימחל אחרי שיווצר החוב, והשבועה שהוא נשבע עכשיו אינה יכולה להוכיח שהוא ירצה למחול גם כשייווצר החוב, שהרי ייתכן שבינתיים הוא יתחרט. אולי אבני מילואים סובר, שהיות שגם כשייווצר החוב עדיין יהיה מוטל עליו חיוב שבועה, ברור שירצה למחול אז בגלל חיוב השבועה. אבל אם כן, בעצם זו חזרה על ההסבר הראשון שהציע.

להערה 191

א. גם הר"ן, בתשובתו שהובאה בעמ' 156, עוסק במקרה דומה, ובכל זאת הוא פוסק שהמחילה שנעשתה לפני כן אינה מבטלת את המתנה. שער משפט מסביר, ששם מדובר במקרה הפוך: הבה התחייב לאביו בשטר בסכום

מילואים לשער רביעי

מסוים, ובגלל בקשת הכלה, האב נתן לו שטר מחילה לפני כן על כל מה שיתחייב לו בנו, ולכן הבן היה מוכרח לקבל את המחילה, כדי להשביע את רצון הכלה, ואם כן, מה שהבן נתן לו אחר כך את השטר הוא ברצון ולא באונס. נראה שכונתו היא ששם לא היה אילוף חיצוני שחייב את הבן להתחייב לאביו, אלא אדרבה, האילוף היה מצד הכלה שביקשה מהאב למחול, ולכן אין סיבה להניח שההתחייבות לא הייתה מרצון.

ב. טיב גיטין (צ"ג), אות מה, ס"ב (מה ע"א), מסביר שבנידונו של הר"ן, התחייבות הבן הייתה תקפה אף שמחילת האב מראש היא כגילוי דעת מצד הבן שאינו מתחייב בלב שלם אלא סמך על מחילת אביו – מפני שהבן נשבע שלא יערער על התחייבותו, וזה פועל כמו ביטול מודעא.

להערה 195

א. ראה גם פרק חמישי, עמ' 176, הערה 149, בעניין "שייכות קצת", שר' מרדכי הלוי פסק שמועיל סילוק מזכות ירושה, בירושה שמבוססת על תקנה מקומית, מפני שמועילה מחילה על זכות שהיא רק מדרבנן.

ב. ראה גם פרק שמיני, עמ' 220, הערה 456, בעניין סילוק בעל מירושת נכסי ארוסתו שיגיעו לבעלותה בעתיד, שהב"ח אומר שהסילוק מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים".

ג. כמו כן, בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה ע"כ לא), לומד מתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שמועיל סילוק מזכות עתידית דרבנן.

ד. כמו כן, ר' אברהם הלוי, בשו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה ולע"ד אין), פסק, שבמקום שיש תקנה שאישה מקבלת חצי מירושת בעלה, והסתלקה מזכותה זו כשהיו נשואים, הסילוק מועיל. הוא אינו דן מצד שזו זכות עתידית, אלא מצד שאפשר לומר שנחשבת שכבר זכתה בירושה, וזהו סילוק מבעלות, שאינו תקף (שמטעם זה אכן ר' יעקב הלוי שם אמר שלא מועיל הסילוק), ובכל זאת פשוט לו שמועיל למרות שזו זכות עתידית (וכן ר' יעקב הלוי, שם, אומר שמועיל סילוקה לפני הנישואין) – אולי מפני שזו תקנה.

ה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תנינא, חלק א, סימן צא (ד"ה והנה לכאורה), מעלה אפשרות שלפי שיטה זו, נושה יכול למחול על שעבודו בנכסים שיקנה החייב אחרי יצירת החיוב ("דאיניני"), שהרי שעבוד זה הוא מדרבנן (הוא נוקט "סילוק"). אבל אחר כך כתב שאינו יכול למחול מפני שאין לו שום שייכות בנכסים (והוא מסתמך על העיקרון, בעמ' 176, שמועילה מחילה על חיוב עתידי אם יש לו קצת שייכות בחיוב); ודבריו קשים, שהרי לשיטה זו מועילה מחילה על זכות דרבנן גם אם אין לו שום שייכות בה. אבל אחר כך כתב שוב שהמחילה מועילה, מפני ששעבוד נכסים עתידיים הוא רק כדי שלא תנעול דלת בפני לווים, וכאן אין מקום לטעם זה (שהרי הנושה מוכן להלוות גם בלי שעבוד זה – כך נראית כוונתו), וגם ההסבר שהשעבוד מועיל מפני שהחייב מחייב את גופו לא שייך (שהרי הנושה אינו רוצה בחיוב זה – כך נראית כוונתו). וראה עמ' 943, במילואים להערה 609, שר"ש שקאפ כותב שמועילה הסתלקות משעבוד "דאיניני".

להערה 199

א. עוד נימק הראנ"ח, כמו שרמב"ן (שנביא בעמ' 928, מילואים להערה 492, אות יט) הסביר את הירושלמי על בעל הכותב אברהם של אשתו יירש אותה, שאין זה סילוק מירושתה אלא התחייבות, שכשיירש, יתן לאביה, ומועילה התחייבות דבר שלא בא לעולם, וגם כאן אפשר לפרש את דברי הבן, שהוא מתחייב שאחרי שירש את חלקו בכתובת בנין דכרין, יחזיר אותו לעיובו, שכל הבנים יירשו אותו בשווה. וראה סברה דומה של ראנ"ח לענין מס, בעמ' 196, ליד ציון הערה 280. אבל דבריו קשים, שהרי אם כן, תועיל כל מחילת דבר שלא בא לעולם, מפני שנראה זאת כהתחייבות של הנושה שכשיבוא החיוב לעולם, יתן את הכסף לנמחל. וצריך לומר שהרמב"ן כתב כך רק בנידונו, שלא הייתה לשון הסתלקות או מחילה, ואי אפשר ללמוד משם למי שנקט לשון מחילה או הסתלקות.

ב. שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), י"ד, סימן סא, אות ו, מסביר על פי הרמב"ן והראנ"ח, את האמור בבבא מציעא קט ע"א, על שותל שאמור לקבל חלק מהרווחים מהעצים, ועשה תנאי שאם יגרום נזק, יפסיד את חלקו ברווחים; ולכאורה המחילה על שבח שלא בא לעולם היא מחילת זכות עתידית? ההסבר הוא, שהוא מתנה שאם יפסיד במקצת, יחזיר לבעל השדה את השבח שיתול בשאר אילנות. אלא שהסוגיה שם אומרת שהמחילה בטלה מסיבה אחרת – אסמכתא. וראה עמ' 1256, במילואים להערה 380, שה"י בשמים הבין שהמחילה שם היא על שבח שכבר בא לעולם.

להערה 204

א. האומר "דין ודברים אין לי בנכסיך" וכדומה, אינו מועיל בתורת הודאה, מפני שזה לשון להבא, "לא יהא לי דין ודברים" וכו', כמו שכתבו חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א, והר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף (הובאו באבני מילואים, צב, ס"ק א).

ב. על אודיתא ראה: אנציקלופדיה תלמודית, ערך אודיתא; חוק לישראל, מתנה, סעיף 6; ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 263–275.

להערה 220

א. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, דוחה ראייה זו, שהסכמתה לביאה היא בגדר "מעשה", ומהרי"ט (שיובא בעמ' 189), הסובר שמסתלק יכול לחזור בו מדבר שדיבור מבטל דיבור, מסכים שאין דיבור מבטל מעשה.

מילואים לשער רביעי

ב. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, דוחה ראייה זו, ששם היא סילקה את עצמה בשעת המעשה (הביאה) שגורם את החיוב, ולכן לא יכול חיוב להתהוות אחר כך (ראה בשמו בשער ששע"ש, במילואים להערה 94 ולהערה 347, שסילוק פועל על ידי אירצון שהמעשה יגרום חיוב). גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, דוחה כך את הראיה.

להערה 222

א. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, דוחה ראייה זו, שמהר"ט מסכים שאם ברגע הסילוק, מישוהו זכה במה שהסתלק ממנו, אינו יכול לחזור בו אחר כך, מפני שאינו יכול להוציא את הנכסים מרשות הזוכה; וכאן, ברגע שהסתלק היבם מהנכסים, זכה בהם אחיו הקטן, וכיוון שנכנסו לרשותו, כבר אין היבם יכול לחזור בו.
ב. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, וכתובות, סימן מט, אות ד, דוחה ראייה זו, שייחכן ששם היבם היה יכול לחזור בו.
ג. שו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן יט, אות ט, חולק על הר"ן, וכותב ששם לא היה האח יכול להסתלק, מפני שבמקום שיש ייבום, בטלה דין ירושת אח, והמייבם זוכה בנכסי אחיו רק מצד ייבום; אם כן, האח שאינו מייבם הוא כאדם זר, וסילוק שייך רק בדבר שהוא עכשיו של ראובן, ושמעון עומד לזכות בו, ושמעון מסתלק, שלא יזכה, וממילא נשאר ברשות ראובן.

להערה 224

א. גם שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (ד"ה ועוד), כותב שבעל המסתלק מנכסי אשתו הארוסה אינו יכול לחזור בו מפני שהיא זכתה מיד בכל זכות שיש לו בנכסים (ראה במילואים להערה 229, שכן הבין נתיבות המשפט את דעת מהר"ט, ויש שהבינו להיפך).

ב. נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, מנמק כמו מהרי"ט מדוע אין מועילה חזרה ממחילה במקרים שהזכיר קצות החושן: בקנס של מפותה, הבעל זוכה בו, וכן ביבם שהתנה עם אחיו שלא יזכה בכל הנכסים מחמת ייבום, האח זוכה בחלקו בנכסים מיד, ולכן הראשון אינו יכול לחזור בו. יש חידוש ברברי נתיבות המשפט, שהוא משתמש בנימוק זה גם במחילת זכות אישית – קנס המפתה, בעוד שהיה מקום לומר שרק במחילת זכות קניינית, שהנכס קיים כבר, אפשר לומר שהנמחל זכה בנכס מיד. נתיבות המשפט כנראה סובר שגם בזכות אישית, אפשר לומר שהנמחל זכה בממונו מיד, לעניין שלא יוכל המוחל לתובעו בעתיד בשל הזכות העתידית. אמרי דוד (הורליק), סימן כב, עמ' 110, מסביר שנתיבות המשפט סובר שעוד לפני העמדה בדין יש לניזק זכות תביעה לכופף את המזיק לבוא לבית דין, ולכן אם הסתלק הניזק, זכה המזיק בקנס – היינו שבטלה זכות הניזק; ואילו קצות החושן סובר שלפני העמדה בדין אין לניזק שום זכות ממונית, והוא יכול רק לכופף על בית דין לדון את המזיק, ולכן אין לומר שעל ידי הסילוק זכה הנתיב; או שיש לניזק זכות ממונית לפני העמדה בדין, אבל המזיק אינו יכול לזכות בה, מפני שכמו שאי אפשר לבטל את עצם החיוב על ידי סילוק, מפני שהוא דבר שלא בא לעולם, כך אי אפשר לבטל את זכות התביעה, מפני שזכות זו היא תוצאה מהחוב. לגבי היבם, הוא מבאר שנתיבות המשפט סובר שלכל אח יש זכות שאם ייבם יירש את הכול, ולכן כשאחד אחד מסתלק, זוכים האחרים בזכות לחלק את הנכסים ביניהם, ולכן המסתלק אינו יכול לחזור בו מהסילוק; וקצות החושן סובר שאין זכות ירושה למי שמיבם, אלא הירושה תלויה ועומדת, ומדין תורה המייבם יורש, ולכן אין לומר שעל ידי הסילוק, האחר זוכה.

ג. כמו כן, נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, מסביר שהבעל אינו יכול לחזור בו לפני הנישואין, מפני שזכות הבעל בפירות היא זכות בגוף לפירותיו, וכיוון שהסתלק מזכותו בנכסים, זוכה האישה בגוף הנכסים לגמרי, ומה שגדל גדל ברשותה, והבעל לא יזכה.

ד. בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה בגמ' וכו'), כותב שמאותה סיבה, שותף המסתלק כלפי שותפו מחלקו בקרקע אינו יכול לחזור בו מהסתלקותו, מפני שמיד אחרי הסילוק זוכה השותף האחר בכל הקרקע, כיוון שעוד לפני כן כל הקרקע הייתה משועבדת לו, שהרי בחצר שאין בו דין חלוקה יש לכל אחד שעבוד על כל הקרקע (כמו שכתב ר"ן, נדרים מה ע"ב). אך יש להעיר שהסברו אינו טוב לקרקע שיש בה כדי חלוקה. עוד יש להעיר, שזהו סילוק מבעלת שאינו מועיל – ראה שער ארבע-עשרה.

ה. אבני מילואים, צב, ס"ק ג, מקשה על מהר"ט, שנימוק זה שייך בסילוק מפירות נכסי אשתו, שהיא זוכה מיד בנכסים גם לעניין הפירות, אבל בסילוק מירושת אשתו, האישה לא זכתה בכלום בזה שהבעל הסתלק, שהרי בלאו הכי, כרגע הנכסים שייכים לה; ומדוע לא יוכל לחזור בו? קובץ על ידי (אילן), כתובות פג ע"א, אות ו, מיישב קושיה זו על פי מה שכתבו המפרשים, שלרמב"ם ירושת הבעל את אשתו אינה ירושה רגילה אלא היא מזכויות הנישואין, והזכות נקנית לבעל משעת הנישואין, ולכן כאן כשהבעל מסתלק, האישה זוכה בזכות זו (כך נראית כוונתו).

להערה 227

קובץ על ידי מסביר (באות ג), שקצות החושן (לעיל, הערה 215) סובר שאינו יכול לחזור בו מהסילוק, מפני שהוא

מילואים לשער רביעי

סובר שסילוק הוא ביטול זכייה, שהרי הוא מדמה אותו ל"על מנת שאין עליך דין" וכו' (ראה שער שש-עשרה, פרק שישי, בניין השואת סילוק להתנאה), והיות שיש חלות דין סילוק, הסילוק חל עכשיו; ואילו נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, סובר שסילוק הוא רק אירצון לזכות, מניעת זכייה, ולכן מדמה אותו למחילה, ולכן המסתלק יכול לחזור בו (לאמיתו של דבר גם נתיבות המשפט אומר שאינו יכול לחזור בו). בשאלה האם יש בסילוק הבעל מניעת זכייה או ביטול זכייה, הוא כותב באות ג, שלרש"י ותוספות, כתובות פג ע"א, שסילוק הבעל הוא מדין "אי אפשי תקנת חכמים", פירושו שהיות שאינו רוצה את התקנה, מראש לא היה שלו, מפני שהתקנה לא חלה עליו, ואין כאן חלות דין סילוק או מחילה; אבל לשאר ראשונים יש חלות דין סילוק. והוא כותב שלפי תוספות ר"ד, כתובות פג ע"א, אין כאן חלות של קניין, של ביטול סיבת הזכייה, אלא שהיות שאינו רוצה את הנכסים, אינו זוכה בעל כרחו, וממילא לא חלה זכות הבעל. הוא כותב שלשיטה שזכות הבעל בנכסיה מתחיל רק מהנישואין, צריך לומר שהסילוק הוא שלא יזכה משעת הנישואין, כדעת תוספות ר"ד; אבל לדעה שזכות הבעל מתחילה באירוסין (וכן יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק, אומר שמועיל תנאי על שאר וכסות בשעת קידושין מפני שחיובו מתחיל מאז, שיתחייב על ידי הנישואין; ראה על כך במילואים להערה 4), אפשר לפרש שזה חלות של קניין, ביטול הזכייה בפועל. הוא מדייק מהר"ן (עמ' 213, הערה 396) הכותב שבעודה ארוסה מועיל סילוק מפני שכבר זכה במקצת, מכאן שלדעתו סילוק הוא חלות של הפקעה ממה שזכה.

להערה 229

- א. גם שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה וג"ל עוד), כותב שמהר"ט סובר שהבעל יכול לחזור בו, שהרי מהר"ט כתב "בשעת נישואין זכתה בו מיד", מכאן שעד הנישואין יכול לחזור.
- ב. אבל משנה למלך, הלכות מכירה, ל, ג, כותב שראיות מהר"ט אינן הכרחיות.
- ג. מהר"ט כותב "זמאחר שסילוק עצמו בשעת נישואין, זכתה היא תיכף בכל זכות שיש בהם". אי אפשר לפרש שהסילוק היה בשעת נישואין, שהרי אז לא מועיל סילוק; ולכן (כנראה) אבני נזר הבין כאילו יש פסיק לפני "בשעת נישואין", כלומר שהסילוק היה בשעת האירוסין, ולכן חל, אבל הוא יכול לחזור בו עד הנישואין. אבל פירוש זה קשה, שהרי לשון "תיכף" משמעה מיד אחרי הסילוק; ועוד, שמהר"ט כתב בסתם לפני כן "ואינו יכול לחזור בו"; ועוד, מדוע לא זכתה בנכסיה מיד בשעת הסילוק, ומדוע היא צריכה לחכות עד הנישואין כדי לזכות בהם (אבני נזר סובר כנראה שבזמן האירוסין אין משמעות לזכייתה, שהרי בלאו הכי הבעל אינו אמור לקבל אז זכות בנכסיו, ורק בשעת הנישואין, שהבעל אמור לקבלם, שייך לומר שזכתה בהם מיד; וזה דחוק). לכן יותר נראה שזו טעות הדפוס, וצריך להיות "אירוסין" במקום "נישואין". אמרי דוד (הורליק), סימן כב, עמ' 110, הערה 179, כותב שהפסיק צריך להיות אחרי "בשעת נישואין", והכוונה לפני הנישואין, והאישה זוכה מיד, אף לפני הנישואין, כפי שהבין נתיבות המשפט את דעת מהר"ט. אבל פירוש זה דחוק מצד הלשון, כמובן.
- ד. עוד הסוברים כך: אבני נזר שם כותב (בד"ה ואמנם) שגם לדעת הרשב"א יכול לחזור בו עד הנישואין – ראה בשמו בשער שש-עשרה, עמ' 712.
- ה. ר' יוסף דוב בעריש, המובא באבני מילואים, נא, ס"ק ג (ס"ק ד במהד' דיימטורבסקי), כותב שהמסתלק מזכות עתידית יכול לחזור בו. אבל הוא כותב שבעל המסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה אינו יכול לחזור בו, מפני שהוא מזהירים הנגנים באמירה בגלל הנאת חיתון, כ"שטרי פסיקתא" (כתובות קב ע"ב). אבל יש להעיר שהדין ש"שטרי פסיקתא" מועיל בלי קניין הוא מצומצם, ומותנה בכמה תנאים (ש"ע, אה"ע, נא, א).
- ו. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, כותב שהבעל יכול לחזור בו מהסתלקותו, עד הנישואין, כיוון שהסילוק מועיל מפני שהבעל אמר שאינו רוצה שהנישואין יגרמו לו את הזכות (ראה בשמו בשער שש-עשרה, במילואים להערה 347), והרי כאן חזר בו ובשעת הנישואין הוא רוצה שיגרמו לו את הזכות. גם בספרו על כתובות, סימן מט, אות ד, כתב שיכול לחזור בו עד הנישואין מפני שדיבור מבטל דיבור בכל דבר שאינו חל מיד.
- ז. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, מדגיש שהוא יכול לחזור בו רק עד הנישואין, אבל אם לא חזר בו עד אז, אינו יכול לחזור בו אחר הנישואין, מפני שהוא נשא אותה על דעת שאין לו זכות בנכסים, ובכך נעשה מהסילוק הזה דין תנאי אמור; ואף שיש לבעל כוח בנכסי אשתו ("ידו כידה"), וזכה בנכסים מכוונה, אבל אחרי שהוא זוכה, הוא מסתלק מהם שוב וחוזר חלילה, וכן אם הגיעו לבעלותה נכסים מחדש, אין הבעל זוכה בהם כיוון שכבר הסתלק, וסילוקו נשאר תמיד בתקפו. הוא היה יכול להסביר על פי מה שהבאנו בשמו במילואים להערה 222, שגם למהר"ט, אינו יכול לחזור בו אם מישוה כבר זכה בנכסים, והרי ברע הנישואין האישה זוכה בנכסים. במלים אחרות, הסיבה שאינו יכול לחזור בו אחרי הנישואין הוא מפני שאז כבר נוצרה הזכות והסילוק חל, וכפי שהצגנו את השאלה בטקסט, הדין הוא האם יכול לחזור בו מהמחילה לפני שתגיע הזכות לעולם.
- ח. כבוד הלבנון, סימן י, אות ג, כותב כאילו קצות החושן שם סובר שאפשר לחזור בו מסילוק לפני שבא לעולם.
- ט. אבל נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, כותב שלדעת מהר"ט, הבעל אינו יכול לחזור בו מסילוקו, מפני שהאישה זכתה מיד בנכסיה, ורק בנידון פסק שיכול לחזור בו, כפי שנראה ליד ציון הערה 237.

מילואים לשער רביעי

י. ראה עוד פרק שמיני, עמ' 223, הערה 489, בעניין הסתלקות בעל מירושת ארוסתו, שלראב"ד כנראה הוא יכול לחזור בו עד הנישואין, מפני שלדעתו הטעם שההסתלקות מועילה הוא שהיא נישאת לו על דעת כן.
יא. בני אהובה, הלכות אישות, כג, א, מסופק האם הסילוק חל ברגע שהנכסים באים לעולם, ועד אז הוא יכול לחזור בו, כמו בשעבוד "דאיני" (שיכול לחזור בו משעבוד נכסיו העתידיים עד שיקנה אותם, לפי דעה אחת ברמ"א, חו"מ, ק"ב, א), או שהוא חל מיד, כמו בהקנת דבר שלא בא לעולם לדעה שהיא מועילה, באומר "מעכשיו". אבל הוא אינו מתייחס לסילוק רגיל של בעל מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה, אלא לסילוק מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה בשעת הסילוק.
יב. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יא, כותב שנושה המוחל על שעבוד נכס שיקנה החייב בעתיד (שעבוד שחל אם כתב לו החייב "דאקנה"), כגון במקרה של מהר"ם (פרק שמיני, עמ' 236, ליד ציון הערה 606), יכול המוחל לחזור בו כל זמן שלא קנה הנמחל את הקרקע, גם אם עשה קניין על המחילה, ואחרי שקנה, אינו יכול לחזור בו גם אם לא עשה קניין על המחילה.

להערה 238

א. תשורת שי מוסיף, שאין אומרים שהנפקד הסתלק גם לגבי הבעל, מפני שאם לא כן דבריו חסרי משמעות, והרי הוא הסכים לבקשת האישה, והיא בוודאי לא הייתה רוצה שיחזור בו, והרי אילו ידעה שזאת כוונתו לא הייתה מפקידה אצלו – אין אומרים כן, מפני שיש משמעות לסילוק אם לא יחזור בו לפני זמן גביית כתובתה.
ב. על פי דבריו מובן מדוע אין אומרים "זכין לאדם שלא בפניו" – שהאישה תזכה עבור בעלה בנכסים שהנפקד מסתלק מהם. אבל ייתכן שלפי דבריו מועיל סילוק כלפי אדם זר, מדין "זכין", ורק אם הסתלק כלפי אדם אחר שיש לו תביעה על החייב (העתידי), הוא יכול לחזור בו מהסילוק.
ג. אפשר להסביר בדרך אחרת מדוע אין כאן "זכין": מפני שעוד לא נוצר החיוב, ואין במה לזכות.

להערה 245

א. דבר משה (רוזמרין), כתובות, חלק ב, סימן תקטו, מדייק מבית יעקב שם, שאחרי שבאו עדים, מחילה מועילה, אף שבית דין עוד לא פסק את הדין, מפני שכבר לא מועילה הודאה, וזאת אף שהניזק אינו זוכה בקנס עד פסק הדין. הוא מעלה אפשרות לנמק, שמחילה היא סילוק (כשיטה בשער ראשון, פרק שני), ואדם יכול להסתלק מדבר שלא לעולם אף שאינו שלו עדיין.
ב. לעומתו, שערי תורה (לעזו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יא (עמ' סא), כותב שטעם הירושלמי הוא שאם יודה יפטר, ובכל זאת הוא כותב (בעמ' סב) שקנס לפני פסק דין נחשב דבר שלא בא לעולם גם אם כבר בא עדים ונחקרה עדותם, אף שאם יודה אז, אינו פטור.
ג. שו"ת תפארת צבי (תקע"ו), אר"ח, סימן ו (ד"ה יש להסתפק), דוחה את ההסבר שטעם הירושלמי הוא שאם יודה יפטר, שהרי לפי תירוש אחד בתוספות, בבא מציעא לג ע"ב (ד"ה כגון), דבר נחשב דבר שלא בא לעולם רק אם יש ספק אם יגיע לחיוב, חוץ מהאפשרות להודות ולהיפטר, והרי כאן בעל ונתחייב בוודאי. לכן הוא מסביר שטעם הירושלמי הוא שיתכן שהאב יסכים להשיאה למפתח, שאז הוא פטור מקנס, ולכן הקנס אינו חיוב ברור ואינו נחשב ברשותה, ולכן אינה יכולה למחול. אבל הוא מעיר שזה נכון אם האב עדיין בחיים, כגון שנתארסה ונתגרשה (שבזה עסק הירושלמי), שהקנס לעצמה אבל האב יכול להשיאה; אבל ביתומה מפותה טעם זה אינו תקף, מפני שהיא תמיד יכולה לסרב להנישא לו, ולכן חיוב הקנס ברור ולכן מחילה מועילה.
ד. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יב, מסביר שטעם הירושלמי שלא מועילה מחילה על קנס, הוא שזו התנאה על מה שכתוב בתורה – הניזק אינו יכול למחול ולעשות שלא יתחייב המזיק בקנס כלל, שהרי התורה קנסה אותו על כרחו (כאילו החיוב אינו כלפי הניזק אלא כלפי שמים, אלא שהתשלום הוא לניזק); ואין לומר שכשמוחל הוא כאילו קיבלו והתחירו (כשיטה שמחילה היא פירעון – ראה שער ראשון, פרק רביעי), שהרי המזיק חייב לתת רק כשיחייבוהו בית דין (יש להעיר שלפי זה, תועיל מחילה אחרי שבית הדין מחייב אותו). לפי דבריו, מה שנימק הירושלמי "אינו ברשותו" אין כוונתו שלכן זו זכות עתידית, ואי אפשר למחול על זכות עתידית, אלא שלכן אין לראותו כאילו פרע והתחיר, אבל עצם הטעם הוא שזהו תנאי על מה שכתוב בתורה. לא ברור מדוע לא רצה חזון איש לפרש את הירושלמי כהבנה המקובלת, שאין מועילה מחילה על זכות עתידית. לדבריו, בחיוב שאינו מוטל על ידי התורה, כך שאינו נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, אכן תועיל מחילה על זכות עתידית.
ה. שו"ת שוואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"ד), מוכיח שאי אפשר למחול על קנס: מדוע יתומה אנוסה מקבלת קנס, הרי ייתכן שסופה היה ברצון, ומחלה, ומספק האונס פטור (בפשטות התשובה היא על פי הכלל שאם בוודאי חל חיוב וספק האם פקע, חייב, כמו ב"איני יודע אם פרעתיך" – ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 518, בעניין ספק מחילה)? אלא צריך לומר שאי אפשר למחול על קנס.
ו. ראה עוד שער שלישי, במילואים, עמ' 833–834, ששואל ומשיב והמידות לחקר ההלכה כותבים שטעם הירושלמי הוא שבקנס מטרת החיוב הוא הפירעון עצמו, לקנוס את החייב, ולא שייכת מחילה, ולא מצד שזו זכות עתידית.

מילואים לשער רביעי

ז. חידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א, מהדורא קמא (ד"ה מ"ש תוס'), ומהדורא תניינא (ד"ה הבא על אחותו), כותב שטעם הירושלמי אינו משום שזו זכות עתידית (ראה בשמו במילואים להערה 162, שאין זה חיסרון לגבי מפתח שהרי היא מוחלת גם על בושת ופגם; אבל יש להעיר שבקנסות אחרים החיסרון קיים), אלא משום שהתורה חיובה קנס על עצם זה שפיתה אותה עד שהסכימה למחול על בושתה ופגמה. לאור זה הוא כותב שבבעילת איסור, כגון ממזרת או עריות, המחילה תקפה, מפני שאין אשמה במפתח ששיכנע אותה למחול אלא בה, שהסכימה, שהרי "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין"; והוא כותב שהבחנה זו מוסכמת הן על הירושלמי הן על הבבלי, ואין מחלוקת ביניהם. עוד כתב (במהדורא תניינא שם) שאם מחלה בפירוש, כגון שאמרה "אין לי עליך קנס", מחילה מועילה.

ח. נחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה והנה בפשוט, יד ע"א בדפי הספר), כותב שטעם הירושלמי הוא שקנס אינו חיוב מן הדין, ולכן אינו תלוי במי שהתורה זיכתה לו את הקנס, והוא יכול למחול רק מה שהוא שלו מן הדין, מה שאין כן מה שהתורה קנסה מי שעשה מעשה רע. אבל ראה שער שלישי, ליד ציון הערה 446, שלפי רוב הפוסקים אין זה שיקול למנוע מחילה. אבל אחר כך (ד"ה והנה לפ"ז, יד ע"ג בדפי הספר, וד"ה ולפי"ז מתורץ, טו ע"ב בדפי הספר) כתב שטעם הירושלמי הוא שקנס הוא דבר שלא בא לעולם, מפני שיתכן שהחייב יודה ויפטור. ^פ

ט. בית הלל (ליבשיץ), יב, ז (ד"ה ונלענ"ד), מביא את הירושלמי (ולא את הרמב"ן החולק), וכותב על פיו שבקנס לא שייכת פשרה, שהרי פשרה מורכבת ממחילה של צד אחד ומהתחייבות של הצד השני (ואינו עוסק דווקא באונס ומפתח).

י. ראה עמ' 880, במילואים להערה 162, שדברי יחזקאל מסביר מדוע לירושלמי אין אומרים שמחילת הקנס תועיל אגב מחילת הבושת ופגם.

יא. עוד הסוברים שהמחילה אינה תקפה: חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה תוד"ה כדרב), כותב שתוספות, כתובות מב ע"א (ד"ה ר"ש), שכתבו שקנס נחשב דבר שלא בא לעולם מפני שהחיוב חל רק בשעת העמדה בדין, סוברים שלא מועילה מחילת מפותה על קנס.

יב. בית לוי (סגל), שער טוען ונטען, פרק ח (דף מח ע"ד), מנוחת אשר, חלק א, דף נט ע"א, זכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א, דף מט ע"ג, וכלי חמדה, משפטים, סימן ז (ד"ה והנה לכאורה), כותבים שמחילת קנס אינה תקפה מפני שהקנס לא בא לעולם.

יג. פני יהושע, כתובות לב ע"א (ד"ה השתא), כותב שהאמורא עולה סובר כירושלמי, שאין מועילה מחילה על הקנס.

להערה 251

א. רמב"ם, הלכות נערה, א, ט, כותב שמגורשת מן האירוסין, קנסה לעצמה ולא לאביה, ולכן אם נתפתה, אין לה קנס מפני שמחלה. נחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה ולפי"ז מתורץ, טו ע"ב בדפי הספר), מוכיח מכאן שהרמב"ם סובר שמועילה מחילת קנס.

ב. יש שעושים הבחנה בין יתומה מפותה, שמועילה מחילתה, לבין נערה שהתארסה ונתגרשה, שאין מועילה מחילתה אף שקנסה לעצמה – ראה עמ' 879, במילואים להערה 162 בשם מהר"ש ענגיל, במילואים להערה 245 בשם תפארת צבי, ובמילואים להערה 252 בשם הפלאה.

ג. בהגהה על כסף משנה, הלכות שמיטה, ט, יב, ברמב"ם דפוס אמשטרדם תס"ב (נדפס גם בספר הליקוטיוס, במהר" פרנקל), נכתב שקנס אונס ומפתח, כיוון שנתחייב מן התורה, אין ב"ד (בית דין או בעל דין – ראה בהמשך הערה זו) יכול למחול. מסגרת זהב, שביעית, פרק י (נדפס בסוף משניות עם ע"א פירושים), מקשה על דבריו, שלא שמענו שאדם אינו יכול למחול על ממונו, הרי אפילו על נדר אפשר למחול ולומר "הריני כאילו קיבלתי" (נדרים כד ע"א), ועוד, שרמב"ם, הלכות נערה, ב, יז, נוקט שאב אינו יכול לתת למי שירצה לבוא על בתו מדין מחילה, ומכאן שחונן מבמקרה זה מועילה מחילה. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' עה, מקשה עוד על ההגהה מהפוסקים שמנינו, שאמרו שמועילה מחילת יתומה מפותה. בעמ' פב הוא מיישב, שאף שבעל הדין (הנערה) יכול למחול על הקנס, הוא אינו המחייב אותו, אלא בית דין (וזה פתרון ראשי התיבות "ב"ד") מחייב אותו בעל כרחו מהתורה, ובית דין אינו יכול למחול. ^פ

ד. מהרש"א, כתובות כט ע"א (הובא בחידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א, מהדורא קמא, ד"ה קנס), כותב שגיורת מפותה אין לה קנס מפני שקנסה שלה (שהרי אביה הוא גוי) ומחלה.

ה. הפלאה, כתובות מב ע"א (ד"ה בא"ד דאפילו), מביא את מחלוקת הירושלמי והבבלי בעניין זה.

להערה 252

א. הסוברים אחרים מדוע מועילה מחילת מפותה: הפלאה, כתובות כט ע"א, ד"ה בא"ד ולמאי (הובא בנחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א, ד"ה והנה הא, דף טו ע"א בדפי הספר), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק

מילואים לשער רביעי

ב, סימן קג (מח ע"ד), מנמקים, שהיות שהוא פטור מבושת ופגם מפני שמחלה, הרי אם יודה ואחר כך יבואו עדים יהיה חייב בקנס, מפני שפטור עצמו לגמרי בהודאתו (שאו אין פטור של מודה בקנס – בבא קמא עה ע"א), ואם כן חל חיוב הקנס עוד לפני העמדה בדיון (מפני שאינו יכול להודות ולהיפטר – כהבנה שהבאנו בהערה 245, שזו כוונת הירושלמי), ולכן מועילה מחילה על הקנס. הפלאה כותב על פי זה, שנערה שנתארסה ונתגרשה, ואחר כך נתפתתה, לא מועילה מחילתה, מפני שהקנס לעצמה ובושת ופגם לאביה (רמב"ם, הלכות נערה, ב, טז), ואם כן, היא לא יכלה למחול על הבושת והפגם, ולכן אם המפתה יודה, לא יפטור עצמו לגמרי, ולכן הודאתו תפטור אותו מהקנס, ולכן עדיין לא חל חיובו, ולכן אין מחילתה מועילה. הוא כותב שזאת כוונת הירושלמי; אבל קשה לומר כך בדעת הירושלמי, שהרי הירושלמי אומר שהמפתה פטור בבושת ופגם מטעם מחילה, ואם הם לאב, לא מועילה מחילתה. הפלאה, כתובות לה ע"ב (ד"ה ועוד), כותב על פי הסבר זה, שבמאמנת שנתפתתה לפני מיאונה, שיש לבעל חלק בבושת ופגם (כתובות סה ע"ב), אינה יכולה למחול על בושת ופגם, ולכן אם המפתה יודה, יחייב עצמו בהודאתו בושת ופגם, ולכן ייפטר מקנס בהודאתו, ואם כן, זה דבר שלא בא לעולם ואין מועילה מחילתה (אבל אין נפקא מינה, שהרי בלאו הכי הוא פטור כיוון שהיא בחזקת בעולה). נחלי דבש שם (ד"ה ולפי"ז מתורץ) כותב על פי זה שבאופן שהמפתה פטור מבושת ופגם מטעם "קם לה בדרכה מינה", ובקנס אין פטור "קם לה בדרכה מינה", מועילה מחילה על הקנס, כיוון שאינו דבר שלא בא לעולם, שהרי אם יודה לא ייפטר כיוון שההודאה אינה מחייבת אותו בושת ופגם.

ב. בני בנימין, עמ' קפד, כותב שלפי השיטה (שנביא להלן, פרק תשיעי, ליד ציון הערה 685) שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, אפשר לפרש שיתומה מפותה אין לה קנס, מטעם סילוק שמועיל בדבר שלא בא לעולם, והיא דומה לבעל שמתלק מנכסי אשתו בעודה ארוסה (ולא לפני האירוסין) שמועיל, שהרי שעת הביאה היא הגורמת לחיוב, כמו שהסבירו רמב"ן, חידושי הרא"ה, כתובות מ ע"א, ור"ן (עמ' 193, הערה 261); והשיטה שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא (ליד ציון הערה 674) תפרש כנימוק השני של הרמב"ן (הערה 98), משום מזיק ברשות.

ג. חזון איש, אהע"ז, סימן קלה, לדרך מב (ד"ה ולפום), מסביר שטעם הבבלי שמפתה יתומה פטור אינו מדין מחילה אלא מפני שהתורה לא חייבה על חטא זה, כיוון שהסכימה, וחיוב מפתה חל רק אם יש אב, ואז הסכמתה אינה משנה מפני שהתורה מינתה את האב עליה כמחסה ומגין. על פי זה כתב שמפתה יתומה פטור גם אם אמרה "על מנת שישלם קנס" (שלא כתוספות בסנהדרין, שנביא במילואים להערה 257), מפני שאין חיוב מפתה אם אין אב; ורק אם אמרה שישלם בתורת שכירות (כאתנן), הוא חייב.

ד. ר' ברוך שפירא, בשו"ת נשמת חיים (ברלין), חו"מ, סימן סז, כותב שלפי חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, של"י יהודה מועיל נטאי שלא יהיה עליו דין שאר וכסות (ראה עמ' 1295), תועיל מחילת מפותה על הקנס, שהיות שהבועל עושה מדעתה, לא חל עליו חיוב כלל; ואילו לרשב"א (שם), שגם לר' יהודה אפשר רק למחול על שאר וכסות ואי אפשר להתנות שלא יהיה עליו דין שאר וכסות, לא תועיל מחילת מפותה מפני שזה דבר שלא בא לעולם, והרי החיוב חל על המפתה.

ה. אמרי בינה (א"ש), כתובות כט ע"א (פז ע"א בדפי הספר), נוקט שמפותה שעושה מדעתה, היא כמוחלת גם אחרי הביאה, והבבלי סובר שמועיל מפני שזו נחשבת מחילה אחרי החיוב. הדין שמועילה מחילת מפותה על קנס מובא בישועות יעקב, אהע"ז, כו, ס"ק א.

להערה 257

א. משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה וראיתי), כותב שהשוואה זו מתאימה לדברי הרמב"ן במלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), שנביא בהערה 486, שאדם יכול להסתלק מדבר שהוא זוכה בו מהתורה. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות מהודא תניינא, כט ע"א (עמ' קצא), מוסיף כנגד זה, שהירושלמי סובר שאין אדם יכול להסתלק מדבר שהוא זוכה בו מהתורה, ולכן לא מועילה מחילת קנס.

ב. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כו (עמ' קכד), וקצות החושן, פח, ס"ק יא, מבנינים שכונת הרמב"ן בהשוואתו ל"דין ודברים אין ל"י היא על פי הדעה (להלן, פרק תשיעי, עמ' 242, ליד ציון הערה 654) שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, שלא כמחילה. ולא הסבירו מדוע מחילת המפותה נחשבת סילוק ולא מחילה.

ג. כמו כן, ר' שלמה דייבובסקי, "בעניני זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 111, מבאר נימוק זה של הרמב"ן על פי דעת ה"ט"ז (שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 654), שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, גם כשאין לו שייכות לזכות, שלא כמחילה.

ד. אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 107, הערה 171, מבאר את ההשוואה על פי מה שהסביר (ראה בשמו במילואים להערה 428) שסילוק הבעל מועיל מפני שכבר בעודה ארוסה יש לבעל זכויות, וגם בקנס, החוב חל בשעת המעשה וגמר דין הוא רק נטאי בחיוב.

ה. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות מהודא תניינא, כט ע"א (עמ' קצא), מקשה איך יתיישב הסבר זה לפי הדעה (ליד ציון הערה 229), שגם כשסילוק מועיל, המסתלק יכול לחזור בו מהסילוק? ותירץ, שכאן המפותה מסתלקת מעצם דין הקנס, שלא תחול זכות לתבוע קנס, ולכן אינה יכולה לחזור בה.

ו. על פי נימוק הרמב"ן, כתב שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף יא, שלפי רבנו חננאל ורז"ה, שנביא בפרק

מילואים לשער רביעי

שמייני, עמ' 224, ליד ציון הערה 492, שסוברים שלא מועיל סילוק בעל מירושת ארוסה, לא תועיל מחילת אנוסה על קנס. אבל יש לציין שגם לדעתם מועיל סילוק מפירות נכסיה, כמפורש בתלמוד, כתובות פג ע"א, ואפשר ללמוד מחילת אנוסה משם.

ז. שיעורי הגר"ד (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלב, כותב שלפי נימוק זה, האב אינו יכול למחול על הקנס לפני העמידה בדין, שהרי אינו יכול להסתלק מעצם זכותו בבת, ועוד, שהקנס חוזר ומתחדש כל שעה, ואינו יכול להסתלק מזכותו בכסף הקנס מפני שזכותו עדיין לא קיימת לפני העמדה בדין.

ח. תוספות, סנהדרין עג ע"ב (ד"ה במפותה), ושיטה מקובצת, כתובות כט ע"א (ד"ה והשתא דאמרין), כותבים שמפותה שאמרה "איני מוחלת על הקנס", מקבלת קנס. דברי יחזקאל, סימן כד, אות י, כותב שאפשר לומר כך לפי ההסבר של סילוק, אבל להסבר (ליד ציון הערה 98) שזה מוזק ברשות, היא מפסידה גם אם אמרה כך. חידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א, מהדורא תניינא (ד"ה איברא), כותב שאף שתוספות, כתובות כט ע"א (ד"ה ועל אשת), שמקביל לתוספות בסנהדרין, לא כתבו כך, אין זה משום שלדעתם אינה מקבלת קנס אפילו אמר כך, אלא מטעם אחר – עיין שם. שיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו [השני], אות כא, מנמק, שאין אומרים שהיות שהיא מפותה לא שייך כלל דין קנס אצלה, אלא המפתה פטור מטעם מחילה, אבל מעיקר הדין חל חיוב קנס; ולכן אם אמרה בפירוש שאינה מוחלת, הוא חייב. ברכת אברהם (ארלנר), כתובות מהדורא תניינא, כט ע"א (עמ' קצב-קצג), כותב שתוספות בכתובות סוברים שהמפתה פטור גם בכגון זה, מפני שלדעתם החיוב של קנס הוא על פגימת הנערה, שנעשתה בעולה, וכשעשה ברשות אין לה פגם, ואילו תוספות בסנהדרין סוברים שאין לפטור מטעם מוזק ברשות, מפני שלדעתם הקנס הוא על הנאת השכיבה, מצד חטא הזנות עצמו.

להערה 258

א. גם חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב, אות ב, מבאר (בדעת הרמב"ם) שמועילה מחילת הקנס מפני שגם לפני העמדה בדין יש בקנס זכות תביעה.

ב. גם נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, מסביר שכוונת הרמב"ן היא שהמפותה מסתלקת מזכות התביעה, שלא תתבע לעולם את הקנס, וממילא זוכה הבעל, וכך פועל גם סילוק בעל מנכסי הארוסה, כדברי חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א; ואינו כמו סילוק לפני אירוסין, שאינו מועיל (כפי שנראה ליד ציון הערה 395), מפני ששם אין לבעל שום זכות באישה, אבל כאן יש לה זכות בגופה לתבוע את הקנס אם יבוא עליה, ומזה היא מסתלקת.

ג. רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ג, סימן ט, עמ' מב-מג, כותב שרק לפי השיטה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הסתלקות, אפשר לומר שמועילה מחילה על זכות התביעה של הקנס לפני העמדה בדין, מפני שבעל הזכות יכול להסתלק ממנה, אבל לפי השיטה (שער ראשון, פרק שלישי), שמחילה היא הקנאה, אי אפשר לומר שהיא תועיל בקנס לפני העמדה בדין, שהרי אין זו זכות שאפשר להקנות; והוא תולה בכך את המחלוקת האם מועילה מחילת קנס.

ד. אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז, מסביר את כוונת הרמב"ן, שאינה מוחלת על חיוב הממון (שעדיין לא נוצר) אלא מוחלת לו את גופה, היינו סילוק.

ה. שו"ת חבל יעקב, חלק א, סימן כ, אות ג, מסביר את הטעם של הר"ן, שהתורה מחייבת רק מי שאונס נערה בעל כרחו, וכאן שהסכימה, לא חייבה התורה בכלל, שהרי כל חיוב ממון שחייב ראובן לשמעון, אם שמעון אינו רוצה, התורה לא חייבה את ראובן.

להערה 263

א. דברי יחזקאל, סימן כד, אות ד, מסביר בדומה, שהיות שעל ידי הביאה הוא מתחייב, נחשב שהסתלקה בזמן שהזכות קיימת, מפני שבשעת הביאה היא זוכה בדין קנס לאחר עמידה בדין.

ב. שמן למאור (ביימאיל), סימן עה, מסביר את דברי הר"ן, שעיקר חיוב הוא בגלל מעשה הפיתוי, והיות שהיא מחלה על מעשה הפיתוי, ואין חיוב, העמדה בדין אינה יכולה לחייב בקנס.

ג. בתשובה לטעם זה, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ג), מסביר בדרך פלפול שהירושלמי (הערה 244), הסובר שאין מועילה מחילת הקנס, סובר שאין לומר שיש חיוב משעת הביאה, מפני שאם כן אי אפשר לחייבו ממון, מפני שהוא חייב מלקות מטעם איסור "קדשה", ואין אדם לוקה ומשלם, ולכן צריך לומר שהחיוב הוא רק בשעת העמדה בדין, ולכן המלקות אינן פוטרות אותו מתשלומין, מפני שהמלקות הן על שעת הביאה וחיוב הממון בא אחר כך. על פי זה הוא כותב שעולא סובר שאם יש חיוב מלקות וממון, משלם ואינו לוקה (כתובות לב ע"א), יכול לסבור שחיוב קנס הוא משעת הביאה, ואם כן יכולה למחול, ומיישב בזה איך עולא אומר בכתובות לב ע"א שמפתה יתומה פטור מקנס (שמס' הוכיחו תוספות, כאמור ליד ציון הערה 248, שהבבלי סובר שמחילה מועילה).

ד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"ב), כותב שלפי טעם זה, לא מועילה מחילת קטנה על קנס (אפילו הגיעה לגיל הפעוטות, שיכולה למחול על חיוב רגיל – ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 494), מפני שקטנה אינה יכולה לזכות עד שתגדל ותקבל בבית דין, מפני שאין לה זכייה בלי שאחר יזכה בשבילה (דעת

מילואים לשער רביעי

אחרת מקנה" – שו"ע, חו"מ, רמג, טו), ולכן החיוב כלפיה מתחיל רק בשעת עמידה בדין ולכן לא מועילה מחילתה לפני כן. בכך מובן מה שמשמע מתוספות, כתובות לה ע"ב (ד"ה ולא), שמועילה מחילת נערה על הקנס ולא מועילה מחילת קטנה. אבל דבריו קשים: הרי מי שמויק לקטנה חייב (בבא קמא פז ע"א) מפני שהתורה מזכה לה, ואין זה כמו מציאה שאינה יכולה לזכות בה. וראה שער שתיים-עשרה, עמ' 499, על קטן שנתן הרשאה להזיק. ה' ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' פ, מבאר את דברי משנה למלך, שמשעת ביאה מתחייב המפתה, על פי דעת הרשב"א שגם בקנס חייב המזיק לצאת ידי שמים עוד לפני העמדה בדין. דבריו קשים, שהרי חידושי הרשב"א, בבא קמא עה ע"א, אומר שלפני העמדה בדין אין חיוב קנס אפילו לצאת ידי שמים; ועיין באוצר מפרשי התלמוד, בבא קמא עד ע"ב, הערה 30, שלא מצאנו שום דעה בראשונים שיש חיוב לצאת ידי שמים אז. אבל שם שלמה (גנצפריד), סוגיה דטבח ומכר ביוה"כ, דף עט ע"א (נדפס גם בפני שלמה, גנצפריד), בבא קמא עא ע"א, עמ' סא), כותב שהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ז, סימן ו, סובר שבקנס חייב לצאת ידי שמים לפני העמדה בדין, והוא מסביר בכך את דעת הבבלי שמועילה מחילת קנס לפני העמדה בדין. ו. שו"ת ישועות מלכו, השמטה לאהע"ז אחרי הכתבים [סימן קח בפרויקט השו"ת] (הובא בשו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קצא), מביא כאילו הר"ן כותב שאף שאי אפשר למחול דבר שלא בא לעולם, מפותה יכולה למחול שלא יתחיל החיוב, אף שבקנס אינו זוכה עד שיעמוד בדין, והוא כותב שמועילה גם מחילה בלב שלא יתחיל חיוב. דבריו קשים, שהרי אם כן כל מחילת דבר שלא בא לעולם תועיל בתור מחילה שלא יתחיל החיוב.

להערה 264

א. כמו כן, דברי אליהו (חזון), חלק ג, הלכות טוען ונטען, ג, ח (עמ' קמז), כותב שלפי חידושי הרשב"א, בבא קמא עד ע"ב, הסובר שבכל קנס, אחרי העמדה בדין חל חיוב למפרע, נמצא שמועילה מחילה בקנס לפני גמר דין, אף שעדיין אין חיוב, מפני שאחרי העמדה בדין, תחול המחילה למפרע; והוא מעלה אפשרות שגם הרמב"ם סובר כך.

ב. אבל חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה תד"ה כדרב), כותב שלדעת תוספות, בבא קמא לג ע"א (ד"ה איכא), וכתובות מב ע"א, חיוב קנס חל משעת העמדה בדין ולא למפרע, ולכן לא תועיל מחילת קנס. ג. טעם נוסף: חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מב, בתחילתו, כותב שלפי תוספות, הטעם שמועילה מחילה בקנס הוא שאדם יכול למחול על זכות התביעה שלו, שהרי חיוב קנס הוא זכות שזיכתה התורה לתובע שיוכל לכוף את המזיק לשלם קנס, ובמקום שאין בית דין, כמו בבבלי, יכול לכופו לשלם מדין "עביד אינש דינא לנפשיה", כמו שכתב רא"ש, בבא קמא, פרק א, סימן כ, ולכן אם מחל בעל הזכות על זכותו, שעל זכות זו אפשר למחול, בטל חיוב הקנס, מפני שכופים על קנס רק אם יש עדיין זכות לתובע. עיין שם שהסביר מדוע תוספות אינם יכולים לומר את הטעמים האחרים. צריך להוסיף שזכות התביעה קיימת מפני שכבר נעשה מעשה נזק, ואי אפשר לומר כך בכל מחילת זכות עתידית. אמרי דוד (הורליק), סימן יג, אות ג, בסופו, מעלה אפשרות להסביר שהירושלמי חולק על סברה זו, מפני שלדעתו, לפני העמדה בדין אין לניזק שום זכות תביעה ממונית, אלא שהוא יכול לכוף את בית דין לדון אותו. ובהערה 100, הוא מעיר שאבי עזרי, הלכות גביהה, ג, ח, חולק על הסבר ר"ש שקאפ, שהרי הוא כותב שאם אין חיוב קנס לפני העמדה בדין, לא מועילה מחילה גם אם יש לו זכות ממונית לתובעו בדין, מפני שזכות ההעמדה בדין היא תוצאה מהחיוב העתידי, והיות שאי אפשר למחול על החיוב עצמו, גם אי אפשר למחול על זכות התביעה.

להערה 266

א. עם מהר"ק הסכימו ש"ך, חו"מ, טו, ס"ק עה, ושו"ת שמחת יהודה, סימן פז. גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן קפב (סו ע"ג), וחלק ג, סימן כב (טז ע"ב), דברי משפט, שטו, ס"ק ב, שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כו ע"ב), שו"ת משפטין ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות טו, ושו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף יא, כותבים שאפשר למחול על חוב לפני זמן הפירעון, ונימקו שזה לא נחשב דבר שלא בא לעולם, מפני שכבר יש שעבוד נכסים.

ב. גם שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קיב, כתב שמחילה מועילה במקרה זה, אף שכפי שראינו בעמ' 855, במילואים להערה 4, לדעת הרשב"א אי אפשר למחול על חוב שלא בא לעולם.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן כו (כד ע"ב), מקשה על מהר"ק ממלחמות ה', בבא קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), האומר שחוב נחשב דבר שלא בא לעולם, לעניין שהנושה אינו יכול להקדישו. והוא מתרץ שאף שאינו יכול להקדיש אותו או להקנות אותו לאדם אחר, הוא יכול למחול עליו תוך זמנו ללווה עצמו, כמו שנגזר אינו יכול להקנות את החפץ הגזול לאחר אבל יכול להקנותו לנגזל עצמו (שאגת אריה, סימן צג, בסופו; ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 111). ערך שי, חו"מ, טו, כו (מח ע"א), כותב שלפי מלחמות ה', מועילה מחילת חוב לפני מועד הפירעון מטעם סילוק, שמועיל בדבר שלא בא לעולם (ראה להלן, ליד ציון הערה 645). לאמיתו של דבר, מלחמות ה' שם נוקט שחוב הוא דבר שאינו ברשותו (כלומר, שאינו בשליטתו), ולא שהוא דבר שלא בא לעולם;

מילואים לשער רביעי

הוא לא נקט דווקא חוב לפני זמן הפירעון, אלא גם אחרי זמן הפירעון נחשב שאינו ברשות הנושה, ואף על פי כן מועילה מחילה אז, כמובן.

ד. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג (ד"ה ואומר), מציין שגם שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמט, כותב שחוב נחשב שבא לעולם אף לפני מועד הפירעון. אבל הרשב"א שם לא עסק במחילה.

ה. בית ישיחק, הלכות מכירה, כב, א (קט ע"ב), כותב שזו גם דעת שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קיב, שכתב ששמעון שחייב לראובן, ולוי חייב לשמעון, ולא הגיע זמנו של חיוב לוי לשמעון, ראובן לא יכול לגבות מלוי, ולכן אם שמעון מחל ללוי לפני זמן הפירעון, חובו מחול. הוא מדייק כגם מחידושי הריטב"א, כתובות יט ע"ב.

ו. ים התלמוד, בבא קמא פט ע"א (ד"ה ותובין), מסביר שמוכר שטר חוב יכול למחול עליו אף לפני מועד הפירעון (כגון כתובה, בעודה נשואה), מפני שהוא נחשב שבא לעולם, מפני שכל הנכסים כבר משועבדים לו.

ז. הפלאה, קונטרס אחרון, צא, ס"ק ב, נוקט שאישה שהכניסה שטר חוב לבעלה כנכסי צאן ברזל, ומחלה עליו (ללווה), ומת הבעל (שבחיינו אין תקוף למחילה מפני שיש לו זכות בשטר), המחילה מקבלת תוקף, וגם אם הוא נחשב דבר שלא בא לעולם, הרי מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם כיוון שהשעבוד מתחיל בתחילת ההלוואה. נראה שהוא מתכוון לדברי מהר"ק, שמועילה מחילת חוב לפני מועד הפירעון מפני שהשעבוד כבר התחיל.

ח. שו"ת כפי אהרן (עזריאל), חלק ב, חו"מ, סימן י (קכג ע"א), מדייק ממהר"ק שם שאם הנושה היה מסלק את עצמו מגוף החוב עד זמן הפירעון, לא היה יכול למחול לפני זמן הפירעון.

ט. דעה חולקת: שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כא (הובא בשער המלך, הלכות מכירה, כב, ט, ובדרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין, דף קעב ע"ד), מעלה אפשרות שרמב"ן וספר התרומות, האומרים שהטוען שהמלווה מחל לו, פטור (בחוב על פה; ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, במילואים, עמ' 1201), סוברים שמחילה קודם שגיע זמן הפירעון אינה מועילה, כיוון שעדיין אינו יכול לתבעו, והוא כמחול דבר שלא בא לעולם. הוא אומר כך בדעתם כדי שיוכלו לדחות את ראיית מהר"ם, המובא במרדכי, בבא בתרא, סימן תסט (ראה להלן, אות טז), שאינו נאמן בטענת מחילה, שאלו היה נאמן, גם הטוען "פרעתיק בתוך זמני" היה נאמן במיגו שהיה יכול לטעון שהמלווה מחל לו – הדחייה היא שלא מועילה מחילה בתוך זמנו. אבל שו"ת מטה אשור, סימן ג (יא ע"ב), ושו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ד ע"ג), כותבים שאין להתחשב בדברי הראנ"ח, מפני שהראנ"ח אומר תירוץ אחר ליישב את הרמב"ן ואת ספר התרומות, ואולי התירוץ האחר הוא הנכון, ולפיו הרמב"ן וספר התרומות אינם חולקים על מהר"ק.

י. שבט בנימין, סימן רכא (פ ע"ב), כותב שהרשב"א סובר שלא מועילה מחילת חוב שלא הגיע זמנו, מפני שהכסף שהיה ביד המלווה בשעת המחילה כבר אינו בעולם, שהרי מלווה להוצאה ניתנה. הוא מסתמך על מה שכתב (ראה עמ' 859, במילואים להערה 22) שלדעת הרשב"א, המוחל "מה שיטול פלוני מנכסי", אין מחילתו חלה לגבי נכסים שישגו אחרי המחילה.

יא. שבט בנימין, סימן כו, מעיר שגם דעה זו מסכימה שמועילה מחילת אישה נשואה על כתובתה, אף שעוד לא הגיע מועד הפירעון, מפני שכל יום יכול להיות מועד הפירעון, אם הבעל ימות בו. בהערת בן המהר"ם, שם, מקשה על דעה זו, שלפיה צריך לומר שהדין שהמוכר שטר חוב יכול למחול עליו אמור רק אחרי מועד הפירעון, וזאת לא שמענו.

יב. שו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, חו"מ, סימן נג, עמ' שעא, מביא את מהר"ק, ואחר כך כותב שלרוב הפוסקים, חוב לפני מועד הפירעון נחשב שלא בא לעולם לעניין היכולת למכור אותו או להקדיש אותו; אבל הוא לא עסק במחילה. כמו כן, חקרי לב, יו"ד, חלק ג, סימן קיא, עמ' רנה, מביא את מהר"ק, ומציין שפוסקים רבים חלקו עליו, אלא שאינו עוסק במחילה.

יג. הבחנה: שו"ת משכן בצלאל (קנטרוביץ), אות מ, סימן קכט, ס"ק א, מעלה אפשרות שאם קבעו זמן לפירעון, נחשב שקיים חיוב גם לפני סוף הזמן, ומועילה מחילה, שהרי הזמן יבוא ממילא, בוודאי, והוא רק מחוסר זמן, ובוה עוסקת הוכחת מהר"ק מפסחים (ראה להלן, אות טו, וראה הערה 371 על חיוב שמחוסר זמן בלבד); אבל במקרה כמו של מהר"ק, שלא קבעו זמן אלא אמרו שכשימות פלוני יוכל הנושה לגבות, שמחוסר מעשה, בוה לא תועיל מחילה; וזאת מפני שמיבמות לד ע"א מוכח שמחוסר זמן נחשב שבא לעולם (עיי' שם בס"ק ב להוכחתו), ואם כן, אין להוכיח ממחוסר זמן למחוסר מעשה. אבל בס"ק ג כתב פירוש אחר לסוגיה ביבמות, ולפיה נדחית ההוכחה (עיי' שם), ואם כן אפשר להוכיח ממחוסר זמן למחוסר מעשה. הוא מציין ששו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן לה, מעלה אפשרות להבחין כך (אלא שהוא אינו מרבר על מחילה), אבל כתב שרמב"ם (לדעה אחת – ראה עמ' 241–243), שייך יד. בכתובה: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן כו (כג ע"א), כותב שאישה נשואה יכולה למחול על כתובתה, מפני שהיא נחשבת חיוב שבא לעולם, מפני שכבר משעת הנישואין, משועבדים נכסי הבעל לכתובתה, אף שהחיוב לשלם בפועל יחול רק כשימות או יגרשנה. אבל הוא כותב (בדף כג ע"ג–ע"ד) שהרמב"ם, הלכות אישות, יב, ח, סובר שלא מועילה מחילת כתובה גם אם האישה כתבה "קייבלתי כן וכך", מפני שעוד לא התחיל החיוב, והוא דבר שלא בא לעולם, וגם סילוק, שמועיל בזכות עתידית (לדעה אחת – ראה עמ' 241–243), שייך רק בדבר שנעשה לטובת מי שמסתלק, שיכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", אבל כתובה לא נתקנה לטובת האישה אלא כדי למנוע בעילת זנות, וגם אם תסתלק יצטרך הבעל לכתוב כתובה אחרת מפני שאסור לשהות עם

מילואים לשער רביעי

אשתו בלי כתובה, אם כן לא שייך סילוק מהחוב שהרי עדיין מקצת החוב עליו, לפחות כתובה בשיעור מאה זו (כאלמנה). בכך הוא מיישב את האמור בבבא קמא פט ע"א לגבי כתובה "כל לגבי בעלה ודאי מחלה", משמע שמועילה מחילת כתובה – שם מדובר שמכרה את הכתובה, ואם כן אין איסור בעילת זנות, מה גם שבעלה יכתוב לה כתובה אחרת, ולכן אפשר שתסתלק מכתובה זו, שהרי כבר הסתלקה על ידי המכירה. אחר כך (בדף כד ע"ב) נימק את דעת הרמב"ם, שלדעתו כתובה נחשבת דבר שלא בא לעולם, שלא כחוב רגיל שמועילה בו מחילה לפני זמן הפירעון כדברי מהרי"ק, מפני שחוב עומד ליגבות כשיגיע הזמן, ואילו כתובה אולי לא תגבה (סברה שכתב ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק א, לעניין הקנאת חוב או כתובה במעמד שלושות), ומאחר שלא באה לעולם, לא סמכה דעתה למחול בלב שלם. והוא מיישב על פי זה את הסוגיה בבבא קמא שם – שם כבר מכרה את הכתובה, ולכן אין מקום לומר שלא סמכה דעתה, שהרי בשבילה אין נפקא מינה, מפני שהקנה עתיד לגבות ולא היא, ולכן מחילתה חלה. אבל יש להעיר שבית שמואל, סו, ס"ק ט, כותב שמה שכתב הרמב"ם, הלכות אישות, יב, ה, שאין מחילת האישה חלה הוא רק בשעת הנישואין ממש, משום התנאה על מה שכתוב בתורה, אבל במשך הנישואין מחילתה תקפה, וזה מה שכתב בהלכות אישות, יז, יט, שמחילת כתובה תקפה. ראה להלן, אות טו, ראה ג, שמהרי"ק שם כותב שמחילת כתובה תקפה מפני שהיא נחשבת שבאה לעולם; וראה שער שלישי, עמ' 82–86, על מחילת כתובה. ערך ש"י, חו"מ, סו, כו (מח ע"א), כותב שחייב הכתובה הוא דבר שלא בא לעולם כיוון שייכתן שהאישה תמות בחיי הבעל, והחוב לא יגיע לפירעון, ובכל זאת מחילת הכתובה מועילה בתור סילוק, שמועיל גם בזכות עתידית – ראה ליד ציון הערה 645. הוא כותב כך גם לגבי המוכר שטר חוב ומחל עליו – היות שהחייב יכול לפרוע לקונה, אינו ברשות הנושה, ומחילתו מועילה רק מטעם סילוק.

טו. הראיות שמהרי"ק מביא לדבריו: (א) רש"י, פסחים לא ע"א (ד"ה כ), כותב שלפי רבא, מלווה אינו יכול להקדיש קרקע של הלווה (המשועבדת לו) משום שהלווה יכול לסלקו בכסף, ונקט "ולא הקדיש את החוב אלא את הקרקע", משמע שאת החוב עצמו, יכול המלווה למכור או להקדיש בתוך הזמן (בזה הוא חולק על מלחמות ה' (לעיל, אות ג), שכתב שאינו יכול להקדישו אפילו אחרי זמן הפירעון), וכל שכן שיכול למחול בתוך הזמן (זה "כל שכן", מפני שמחילה קלה יותר מהקדשה או מכירה, שכן היא מועילה גם במה שאינו ברשותו). (ב) בכתובות יט ע"א נאמר שמלווה האומר ששטר החוב הוא "שטר אמנה", אינו נאמן, אם הוא חב בדבריו לאחרים, שבגלל זה לא יוכלו נושי המלווה לגבות את חובותיו כלפיהם מפני שעבודא דר' נתן; והקשו תוספות שם (ד"ה וכגון), מדוע אינו נאמן במיגו שהיה יכול למחול; ואם נאמר שבתוך זמנו אינו יכול למחול, יכלו התוספות לתרץ שמדובר שעוד לא הגיע זמנו לגבות, ולכן אינו יכול למחול; והעובדה שלא תירצו כך מלמדת שפשוט לתוספות שאפילו בתוך זמנו יכול למחול.

ש"י שמתת יהודה, סימן פז, דוחה ראייה זו, שתוספות סוברים ששעבודא דרבי נתן חל רק אם הגיע זמן הפירעון, כמו שכתב ר"ן על הרי"ף, כתובות ו ע"א (בדפי הרי"ף), ולכן לא יכלו תוספות להעמיד את הסוגיה בשלא הגיע זמן הפירעון, שהרי הסוגיה אומרת שיש שעבודא דרבי נתן באותו מקרה. כך דחו גם בית ישחק, הלכות מכירה, כב, א (קט ע"ב), וגן נעול, כפתור ג, פרח יג, דף מא ע"ד (כנגד זה, תפארת יעקב, חו"מ, פו, ס"ק ו [הובא בבית אהרן וישראל, גל' נו, עמ' נח], כותב שמהרי"ק סובר שאם הגיע זמנו של החוב ראשון, אף שלא הגיע זמנו של השני, יש שעבודא דרבי נתן, מפני שאין בכוחו של המלווה השני בממון המשועבד למלווה הראשון). עוד דחה שמחת יהודה, שכל שחוקה אין אדם פורע תוך זמנו (בבא בתרא ד ע"ב), כך אינו עשוי למחול תוך הזמן; אך לא מובן אין נדחית בכך הוכחת מהרי"ק – סוף סוף קשה מדוע תוספות לא העמידו לפני זמן הפירעון שאז אי אפשר למחול, לפי הנחה זו; אבל לפי מהרי"ק, שמועילה מחילה לפני זמן הפירעון, מובן מדוע לא יכלו תוספות להעמיד לפני זמן הפירעון, מפני שגם אז יש לו מיגו שהיה יכול למחול לנושה, ואין לומר שלא מועיל מיגו מפני שאינו נאמן לומר שמחל תוך זמנו (מפני שהוא דבר שאינו שכיח) – שהרי מכל מקום יש לו מיגו שהיה יכול למחול לפני עדים, ו"אין אדם מוחל תוך זמנו" שייך רק כשטוען שמחל ואין עדים על כך.

שער המלך, הלכות מכירה, כב, ט, דוחה את ראיית מהרי"ק בשתי דרכים: (א) הסוגיה שם היא לדעת רב, הסובר (ביבמות צג ע"א) שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ולכן לדעתו אפשר גם למחול על חוב עתידי, ולכן לא יכלו תוספות לתרץ מצד שלא מועילה מחילה על זכות עתידית, אבל הלכה היא שאי אפשר להקנות ולמחול דבר שלא בא לעולם, וייתכן שזה כולל חוב לפני מועד הפירעון. כך דחה גם בית ישחק, הלכות מכירה, כב, א, דף קט ע"א (ואילו גן נעול, כפתור ג, פרח יד, דף מג ע"א, משיב על דחייה זו – עיין שם). (ב) אולי חוב לפני מועד הפירעון נחשב שלא בא לעולם, אבל זה אומר רק שהמוחל יכול לחזור בו מהמחילה אבל כל זמן שלא חזר בו המחילה קיימת (כהבנת כסף הקדשים בעמ' 905, במילואים להערה 377, וראה עמ' 867, במילואים להערה 70), וזאת כוונת תוספות שיש לו מיגו, שהיה מוחל ולא היה חוזר בו עד סוף הזמן. אבל שער המלך דוחה דחייה זו, שהיות שבסוגיה שם מדובר שחב לאחרים, הרי גם אם לא חזר בו, המחילה בטלה, והנושה שלו גובה ממנו כיוון שהממון עדיין ברשותו כיוון שהוא יכול לחזור בו מהמחילה, ורק מחילה שאינו יכול לחזור ממנה מועילה גם אם חב לאחרים, כמו שהמורכ שטר חוב ומחלו מחול אף שחב לאחרים, מפני שזו מחילה גמורה, שאינה על חוב עתידי, וחלה מיד, ואינו יכול לחזור ממנה. בכך הוא דוחה גם את הדחייה הראשונה: אם חוב שלא הגיע זמנו נחשב שלא בא לעולם, המוחל יכול לחזור בו עד שיגיע זמנו, שהרי גם לפי הדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא

מילואים לשער רביעי

לעולם, המקנה יכול לחזור בו עד שבא לעולם, והיות שהמלווה יכול לחזור בו מהמחילה, נושהו יכול לגבות ממנו, ואין מיגו. טל אורות (גיויא), עניין דבר שלא בא לעולם (קיד ע"ג), משיב על החיית שער המלך את דחיותו, על פי חידושי הרשב"א, בבא מציעא טז ע"ב, וש"ת הר"ן, סימן כג, שכתבו שאם אמר "מעכשיו" אינו יכול לחזור בו אף לפני שהדבר בא לעולם, לפי הדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, ואם כן, גם אם נאמר שחוב לפני זמן הפירעון הוא דבר שלא בא לעולם, לא יכלו התוספות להעמיד לפני זמן הפירעון, שהרי גם אז יש לו מיגו, שהיה יכול למחול ב"מעכשיו" ולא היה יכול לחזור בו (לפי רב הסובר שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם). תפארת יעקב, חו"מ, פו, ס"ק ו, דוחה ראייה זו, שאולי בדרך כלל אי אפשר למחול תוך הזמן, ורק כאן שהנושה חייב לאחר, הרי כשהגיע זמן החוב הראשון, נחשב כאילו הגיע זמן החוב השני, מפני שהנושה הראשון יכול לגבות משעבודא דר' נתן (כאמור בשמו, לעיל בראיה זו), ולכן הוא יכול למחול.

שו"ת ארצות יהודה (דבוריץ), סימן כ, דוחה את הראיה בדרך אחרת, ואין דבריו מובנים. (ג) בכתובת פה ע"ב, ועוד מקומות בתלמוד, נאמר שאישה יכולה למכור את כתובתה בחיי בעלה, אף שזמן פירעון כתובתה הוא רק אחרי מות הבעל, ואם היא יכולה למכור אז, כל שכן שהיא יכולה למחול אז. (ד) נאמר בכתובות שם שאישה שמכרה את כתובתה יכולה למחול עליה לבעלה, ואין לומר שהכוונה היא שתמחל כשתוכל לגבותה עקב גירושין או מיתת הבעל, שהרי התלמוד אומר "דודאי מחלה", ואם התגרשה למה תמחול לו? הרי מן הסתם היא שונאת אותו, וגם אם מת, אין סיבה לומר שבוודאי תמחל ליורשי הבעל; אלא, הכוונה היא שבוודאי תמחול לו בעודה נשואה מתוך אהבתה, ומכאן שהיא יכולה למחול אף על פי שעוד לא הגיע זמן גביית הכתובה.

(ה) בכתובות נו ע"א נאמר, "בתחלה [תחילת חופה או תחילת ביאה] דברי הכול יכולה למחול" על כתובה, הרי שאישה יכולה למחול על כתובתה אפילו בעודה נשואה.

שו"ת משכן בצלאל (קנטרוביץ), אות מ, סימן קכט, ס"ק א, דוחה את ראיות מהרי"ק מכתובה (על פי שו"ת שארית יוסף כ"ז). סימן לה, שעוסק במכירת חוב לפני מועד הפירעון, ודחה כן את הראיה, שכתובה היא מעשה בית דין, לכן האישה זוכה בה ויכולה למוכרה ולמחול עליה אף לפני זמן גבייתה, מפני שכוח בית דין הוא חזק, ואולי אי אפשר למחול על חוב אחר לפני מועד הפירעון. גם כנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות מ, מעלה אפשרות להבחין בין חוב רגיל לכתובה, שבחוב רגיל יש זמן קבוע ולכן אינו עשוי להיפרע לפני הזמן, ואילו בכתובה אין זמן קבוע מפני שלא ידוע מתי ימות הבעל, ואם כן, כל יום הוא זמנה.

גן ועול, כפתור ג, פרח יג (מ ע"ב-ע"ד, מא ע"א-ע"ד, מב ע"א), דוחה באריכות את ראיות מהרי"ק – עיין שם. טז. שו"ת שמחת יהודה, סימן פז, מביא ראיות נוספות למהרי"ק: (א) מהר"ם, המובא במרדכי, בבא בתרא, סימן תסט, מוכיח שאין חייב נאמן לומר "מחלת לי" (ראה על כך בשער שלוש-עשרה, עמ' 522), ממה שאין חייב נאמן לומר "פרעתי בתוך זמני" במיגו שיטען "מחלת לי"; ואם נאמר שלא מועילה מחילה תוך הזמן, אין הוכחה, שהרי אולי מה שאין נאמן במיגו הנ"ל הוא מפני שלא היה יכול לטעון "מחלת לי" שהרי הם נמצאים לפני זמן הפירעון ואז לא מועילה מחילה. (ב) ר"י מיגאש, בשיטה מקובצת, כתובות יט ע"א, כותב שמלווה נאמר לומר שהחוב פרוע (גם אם הוא חב לאחרים בכך) מיגו שהיה יכול למחול, אבל אם עוד לא הגיע זמן הפירעון, אינו נאמן, מפני שחוקק אין אדם פורע תוך זמנו; וממה שלא כתב שחוקק הזמן אינו נאמן מפני שאין לו מיגו מפני שלא הייתה מועילה מחילה, מוכח שמועילה מחילה גם תוך הזמן.

יז. כנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות מ (הובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט, דף נג ע"ד), מביא ראיה למהרי"ק ממה שחכמים מחייבים אלמנה להישבע שלא מחלה לבעלה על הכתובה (רמב"ם, הלכות אישות, טז, ד), הרי שהמחילה מועילה (ודוחק לומר שהיא צריכה להישבע שלא מחלה אחרי מות הבעל, שאז בוודאי המחילה מועילה, מפני שהגיע זמן הפירעון, שהרי לא סביר שתמחול לו אז, כשהיא שונאת אותו על גירושיה). והוא דוחה את הראיה, שאולי סתם מחילה לא מועילה אז, אבל אם מחלה בשבועה, השבועה מחייבת אותה אף שהמחילה בטלה, והיא צריכה להישבע שלא מחלה בשבועה. עוד דחה, שאולי בחוב רגיל לא מועילה מחילה, ורק כתובה נחשבת דבר שלא לעולם עוד לפני זמן הפירעון, ומועילה מחילה עליו (כהבחנת משכן בצלאל, לעיל, אות טו, ראייה ה).

יח. פני שלמה (גנצפריד), בבא קמא פח ע"ב (עמ' עו), מביא ראיה למהרי"ק, מבבא מציעא כ ע"א, שנוכרת שם מחילה על כתובה. אבל הוא דוחה: (א) ייתכן שמדובר שם שמחלה אחרי הגירושין, שאז כבר הגיע זמנה של גביית הכתובה. (ב) בבבא מציעא שם מדובר שהייתה קרקע המיוחדת לכתובתה, כמו שכתב רש"י, בבא מציעא יט ע"ב (ד"ה ומפיק), ואולי רק אז מועילה מחילה מפני שאז השעבוד בא לעולם. (ג) אפשר להעמיד את הסוגיה שם כדעה שאדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם, שלפיו אפשר גם למחול על זכות עתידית. כך הוא דוחה גם את מה שבבבא קמא פט ע"א מוכרת מחילת אישה נשואה על כתובה – הרי הסוגיה שם מעמידה את המשנה שם כר' מאיר, והוא סובר (ביבמות צג ע"ב) שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם.

להערה 269

א. מהרי"ק מביא עוד ראיה מרמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, האומר: "מחל לחבירו חוב שהיה לו עליו או

מילואים לשער רביעי

נתן לו הפיקדון שהיה לו אצלו הרי זו מתנה הנקנית בדברים", הרי שאפשר למחול, ואין לומר שמדובר רק בחוב בשטר, שהרי אם כן היה לו לומר בפירוש "חוב שיש עליו שטר". ממהלך הדברים נראה שמהרי"ק בא להוכיח שמועילה מחילה על חוב בעל פה לפני זמן הפירעון (שזה לא היה פשוט, כאמור), שהרי את עצם זה שמועילה מחילה על חוב אין צורך להוכיח; אבל לא מובן איך משמע מקידושין שם ומהרמב"ם שם שמדובר לפני זמן הפירעון.

ב. אבל ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 139, מסביר שמועילה מחילה חוב לפני מועד הפירעון מפני שהנכסים משועבדים לנושה, כמו שכתב ר"י מיגאש, בבא בתרא קכה ע"ב, שחוב בשטר נחשב "מוחזק" לענין שבכור נוטל בו פי שניים, גם אם מת האב לפני מועד הפירעון, מפני שיש שעבוד נכסים. ולפי דבריו, בחוב בעל פה לא תועיל מחילה לפני מועד הפירעון.

להערה 270

א. גם בפרח יג (מב ע"ג-ע"ד), מנמק גן נעול (לאו דווקא בחוב על פה) שבחוב לפני זמנו, יש שעבוד הגוף על החייב, והמחילה מפקיעה את שעבוד הגוף, וממילא יתבטל שעבוד הנכסים. ושמ, פרח יד (מג ע"א-ע"ב), הוא מוכיח שיש על החייב גם שעבוד נכסים עוד לפני שהגיע הזמן, ואותו אפשר למחול.
ב. הוא מנמק עוד, בפרח יד (מג ע"ד) ובפרח טו (מה ע"א), על פי דעת המאור, בבא קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), שחוב נחשב שבה לעולם. עוד הוא מנמק, בפרח יד (מג ע"ד), שמועילה מחילה חוב תוך זמנו, מפני שהוא מחוסר זמן והזמן בא ממילא, ומשנה למלך (עמ' 209, הערה 371) כותב שדבר שמחוסר זמן בלבד נחשב שבה לעולם. גם נימוקים אלו שייכים גם בחוב על פה.

להערה 274

א. הרשב"א כותב שהמחילה תקפה רק אם זה מנהג המקום, מפני שמנהג קובע בדיני ממונות (ראה לעיל, פרק שישי, ליד ציון הערה 210, על מנהג); וכן אם הקהל כבר פרע את המס לשלטון הנכרי, והייתה לקהל תביעה על אדם פלוני כיוון שהקהל פרע בשבילו לשלטון, מחילתם תקפה, כיוון שחיובו לקהל כבר חל; אבל אם פטרוהו מכל מה שיתבע השלטון ושיפרעו הם בשבילו – אינו מועיל, מפני שאין אדם מוחל דבר שלא בא לעולם. עוד הוא כותב, שאם חייבו הציבור את עצמם ואת נכסיהם לשלם לאדם זה כל מס שיוטל עליו לפרוע לשלטון, זה מועיל מדין חיוב שהתחייבו לו; אבל אם נקטו בדרך של מחילה, אינו מועיל, גם אם כתבו לו אחריות, מפני שאם המחילה לא מועילה, אין מקום לאחריות עליה.
ב. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סד, ואבי המחבר, שם, סימן סה, כותבים שמחילת מס בטלה מפני שהוא דבר שלא בא לעולם.

ג. דרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעב ע"ד), כותב שלפי השיטה, שהבאנו במילואים להערה 266, שלא מועילה מחילה על חוב לפני זמן הפירעון, לא מועילה מחילת מס, שהרי אחד ההסברים של הראנ"ח שמועילה מחילת מס הוא (כפי שנראה בעמ' 196, ליד ציון הערה 276), שחיוב המס הוא כמו חוב שעוד לא הגיע זמן פרעונו.

להערה 275

א. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ד), מוכיח מן הראשונים הללו שפטור הקהל ליחיד ממסים מועיל אפילו בלי קניין ואפילו בדבר שלא בא לעולם.

ב. שו"ת תורת חסד (פריאי), סימן קצה, דוחה את ההוכחה משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרמד, ששם מדובר שהשלטון פוטר מישהו, וזה מועיל מטעם דינא דמלכותא דינא, אבל סתם אדם שפוטר אדם אחר – לא מועיל מפני שהוא דבר שלא בא לעולם; ועוד, שאולי הרשב"א מדבר על חיוב מס שכבר נתחייבו. בדבריו מיושבת הסתירה לכאורה בין שתי תשובות הרשב"א. הוא דוחה את הראיה מהריטב"א, שהוא בא לומר רק שהפטור אינו מועיל ליורשיו אחרי מותו (ראה על כך בשער שלישי, עמ' 99), ולא דיבר על מסים שחיובם נוצר אחרי המחילה.

ג. בני יעקב, מאמר ב, קניין (עח ע"א), מעלה אפשרות לדחות את הראיה משו"ת הריב"ש, ששם הועילה המחילה על המס, מפני שבנידונו, כשקיבלו הקהל עליהם אדם זה כחזון, התנה על מנת שלא יתחייב במס, וכתבו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב), שתנאי מועיל אף בדבר שלא בא לעולם. אבל הוא דוחה דחיה זו, מפני שמהריב"ש מוכח שגם אם לא היה תנאי אלא היו פוטרם אותו אחרי המינוי, היה מועיל.

ד. היה אפשר ליישב, שהראשונים הללו סבורים שמועילה מחילה על זכות עתידית. אבל האחרונים לא רצו לומר שהם חולקים על הר"ן (הערה 4), במיוחד לגבי הריב"ש, שהיה תלמידו.

ה. לאור דברי הרשב"א (במילואים להערה 274), אפשר ליישב שהראשונים נתנו תוקף למחילה זו מטעם מנהג, בהנחה שאכן כך היה המנהג בזמנם.

להערה 287

א. בנידונו של ברוך יצחק הייתה בקהילה תקנה, שאדם שהעריכו שיש לו 300,000 "לבינים" (סוג של מטבע), פטור

מילואים לשער רביעי

מלהישבע שאין לו יותר מזה; והוא אומר שלא מועילה מחילה על החיוב להישבע, מפני שחיוב זה הוא דבר עתידי; או שבעצם זו מחילה על המיסים עצמם (אם באמת יש לו יותר משלש מאות אלף), והם חיוב עתידי. בנידונו לא נקט הקהל לשון "לא נקח", ולכן לא היה יכול לומר שהמחילה תקפה מפני טעמו של מהרשד"ם. ב. תורת חסד שם דוחה את הסבר מהרשד"ם בכך, שבכתובות שם מדובר בויתור שאינו גורם חיוב לאדם אחר, ואדם יכול לוותר על תקנת חכמים שנתקנה לטובתו בלבד, ואין ללמוד מזה למחילה על מס, שבגללה מתרבה חיוב המס על האחרים; ועוד, שמחילה על מסים עתידיים דומה לסילוק מנכסי אשתו לפני שאירס אותה, שאינו מועיל (כפי שנראה להלן, פרק שמיני, ליד ציון הערה 395). גם בני יעקב, מאמר ב, קניין (עו ע"ד), מקשה על הסבר מהרשד"ם, הרי מחילת מיסים דומה לסילוק לפני האירוסין שאינו מועיל מפני שאין לבעל שייכות בנכסי אשתו, שהרי אין לקהל שייכות במיסים העתידיים כיוון שעוד לא נתחייב במיסים אלו בכלל. ג. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סד, דוחה הסבר זה, שהרי היחיד אינו חייב לקהל, אלא הוא והקהל חייבים למלך (ראה בשער שלישי, במילואים להערה 107); ועוד, שבכתובות פג ע"א נאמר שסילוק מועיל רק בזכות שבאה "ממקום אחר", ופירש רש"י (ד"ה ממקום): זכות שעל ידי מעשיו באה לו, וכאן הזכות לא באה לקהל על ידי מעשיהם אלא מנחלת אבותיהם. ד. ר"א ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 202, הערה 72, מקשה על השוואת מהרשד"ם לסילוק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, הרי מחילת מיסים אינה ויתור על זכות העתידה לבוא לידי הקהל אלא מחילה על חוב שעדיין לא נוצר. לא ברור מדוע הוא מבדיל בין חיוב לזכות, שהם שני צדדים של אותה מטבע. ה. שו"ת משפטי צדק, חלק ב, סימן עד השני (קפד ע"א), עוסק בשתי קהילות בעיר אחת, שמחלקות ביניהן את המס שצריכים לשלם לשלטון הנכרי, ואחת מחלה לאחרת על סכום מסוים; והוא מביא על כך את דברי מהרשד"ם שמחילה על מסים תקפה.

להערה 292

א. בדומה, שו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יט (צו ע"ב), מנמק שכל מה שעושים רבים קיים מכוח מנהג. ב. דרכי היס – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעב ע"ד – קעג ע"ב), מסביר בדרך דרוש את הפסוקים בשמואל א פרק יז, העוסקים בהבטחת שאל המלך למי שיהרוג את גליית, על פי ההסברים שהבאנו לתוקפה של מחילת מס: שאול הבטיח (בפסוק כה) שהוא "יהיה חפשי בישראל", כלומר יהיה פטור ממס. דוד אמר כששמע את זה (שם פסוק כו) "מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז" – כלומר הרי מחילת המס בטלה, מפני שיש בזה מחלוקת, ומספק חייב מפני שהרבים נחשבים מוחזקים. והשיבו לו (פסוק כז): "ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו", והוא כמו ההסבר שמחילת הקהל מועילה מפני שכל דברי הקהל תקפים, גם בדבר שלא בא לעולם, ולכן נאמר "ויאמר לו העם" – כולם בהסכמה אחת. ואחר כך (פסוק ל): "ויסב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישבהו העם דבר כדבר הראשון" – הוא שאל עוד מישהו כדי לברר אם זה בהסכמת רבים, והשיבו בחיוב. לשון שאול "עשה חפשי" היתה לשון התחייבות, שמתחייב לא לקחת מס, שהרי לא אמר "יהיה חפשי", ומה שדוד נקט שבכל זאת המחילה בטלה, אליאב הבין שלפי דעתו לא מועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם, ולכן לא מועילה מחילת המס, ועל כן אמר לו (פסוק כח) "למה זה ירדת ועל מי נטשת מעט הצאן" – ואמנם השארת אותם עם שומר, אבל הרי שומר פטור מאונס, ואין לומר שהתחייב להיות כשואל שהרי זו התחייבות בדבר שלא בא לעולם, שאינה מועילה, לדבריך. והשיב לו דוד (פסוק כט) "מה עשיתי עתה הלאו דבר הוא", כלומר, באמת מועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם, והשארתי שומר שהתחייב להיות כשואל, והתחייבותו מועילה בלי קניין באותה הנאה שהאמינו לו, כאמור בכבא מציעא צד ע"א, אבל דברי שאלו הם רק "דבר" בלי קניין, ולכן לא מועילה מחילת המס מטעם התחייבות. ר' מנשה מלכה, "פטור ממיסים לחלק מהקהל במס עתידי", שערי צדק, כרך יד, עמ' 139, רומז לדברי דרך השער, וכותב שדברי שאלו מובנים לפי הדרעה שמועילה מחילת מס.

להערה 304

א. אבל בית יעקב (לורברבוים), כתובות מז ע"ב, כותב שתוספות, כתובות שם, מתכוונים לומר שאם קבעה משך זמן שלגביו "איני ניוונת ואיני עושה", היא יכולה לחזור בה בתום הזמן, אבל לא באמצע הזמן; ואינה יכולה לומר שזה יחול לעולם, מפני שאינה יכולה לעקור לגמרי את תקנת חכמים. ב. תוספות, בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה יכולה), כותבים שהאומרת "איני ניוונת ואיני עושה" יכולה לחזור בה למחרת. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, מעלה אפשרות שכונתם למצב שהיא הגבילה בזמן את מחילתה, או שבטתם יש להניח שהיא מוכוננת רק לזמן מוגבל, אבל אם אמרה בפירוש שהיא מוחלת לעולם, לא תוכל לחזור בה. ג. אבני מילואים, סט, ס"ק א (הובא בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן לא, ד"ה אחר כתבי, ובתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 136), כותב בתחילה שאם אמרה "איני ניוונת ואיני עושה", נחשבת כאומרת "אי אפשי בתקנת חכמים", ויכולה לחזור בה (לפי מישורים, נתיב כג, חלק ה) ולומר שהיא רוצה את התקנה, מפני שכל יום יש חיוב חדש

מילואים לשער רביעי

של מזונות, והרי לא מחלה על העתיד; אבל אם אמרה "אני מוחלת לך על המזונות", אין במשמעותו ויתור על התקנה, אלא נחשבת כאילו קיבלה מזונות (כמו השיטה שמחילה היא פירעון – ראה שער ראשון, פרק רביעי), ולכן עדיין מעשה ידיה לבעלה; וכן אם הבעל אמר לה "צאי מעשה ידיך במזונותיך" והסכימה, זו מחילה על המזונות ואינה יכולה לחזור בה; גם לפי מישרים (ולא הזכיר בעיית מחילה על דבר שלא בא לעולם). אבל אחר כך הוא כותב בדרך אחרת, לפיה גם ב"צאי מעשה ידיך במזונותיך" יכולה לחזור בה מפני שחייב המזונות מתחדש בכל יום. יביע אומר שם מבין שזו מסקנת אבני מילואים, וסובר שטעמו הוא משום שזו מחילה על חיוב עתידי. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, כנראה הבין שמסקנתו היא שבמחילה אינה יכולה לחזור בה, והוא מסביר שאבני מילואים סובר שהחיוב חל מראש לכל הזמן ולכן אין זו מחילת חיוב עתידי.

להערה 306

א. יביע אומר כותב שלדעה זו, רשאית האישה לחזור בה ממחילתה מכאן ולהבא. אבל לכאורה מחילתה מועילה רק ליום הראשון, וליום השני לא מועילה, ויכולה לתבוע מזונות על היום השני גם אם לא חזרה בה עד לאחר זמן רב, כמו שהמקנה דבר שלא בא לעולם, לא מועילה ההקנאה גם אם לא חזר בו משבא לעולם. ייתכן שהוא סובר שהיות ששתקה ולא חזרה בה ממחילתה, מפרשים זאת כמחילה חדשה אחרי שכבר נוצר החיוב של כל יום, שמועילה. ראה על כך בהערה 70.

ב. קובץ שיעורים שם מנמק, שלדעת תוספות, החיוב מתחדש כל יום מפני שחייב מזונות אינו חיוב ממון, אלא הבעל חייב להאכילה כשהיא צריכה לאכול, והצורך לאכול נוצר כל יום, ולא נוצר מראש. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שא), מקשה עליו, שבכתובות ע"א נאמר שבעל אינו יכול להדיר את אשתו הנאה ממנו "כיוון דמשועבר לה", הרי שחייב הבעל במזונות אשתו חל מראש. הוא מביא שר"א גורביץ ביאר שיש שתי סיבות לזכית מזונות: אחת, שמיד שנישאת יש לה זכות אכילה לכל הנישואין, וגם לריטב"א (הערה 305) שכל יום הוא זכות נפרדת, כבר זכתה בזכויות אלה בשעת הנישואין; וסיבה שנייה, שהיות שהיא אשתו הנשואה לו, גם אם אבדה זכות נישואיה (מכות פעולת הנישואין), יש לה זכות זו מפני שהיום היא אשתו; והזכות השנייה היא דבר שלא בא לעולם.

ג. ר' יוסף דוב בעריש שם מנמק על פי שיטתו, בהערה 229, שאף שמועיל סילוק מזכות עתידית, המסתלק יכול לחזור בו.

ד. חידושי מהר"ם ש"פ, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד וכשרוצה), מדייק מלשון תוספות שם, שיכולה אישה לחזור בה מ"איני ניונית", גם למסקנה שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם.

ה. בית אולפנא דר' יוחנן, בית אהרן וישראל, גל' טו, עמ' ק, מסביר את המחלוקת, שדעה אחת סוברת שאמירת "איני ניונית ואיני עושה" היא רק מחילה על המזונות, וממילא נפטרת מלתת לבעל מעשה ידיה, ולכן יכולה לחזור בה, ואילו הדעה האחרת סוברת שיש בכך סילוק מדין מזונות, ולכן אינה יכולה לחזור בה. ולא הסביר מדוע מחילה זו שונה ממחילה בגיליה, שבו המוחל אינו יכול לחזור בו.

ו. לעומתם, נחל יצחק, עה, יא, בסופו (הובא על ידי ר' מיכאל פודור, תבונות ארי (תש"ז), עמ' קצב–קצג), כותב שגם לדעה שהחיוב מתחדש כל יום, מועילה מחילה, מפני שהחיובים העתידיים הם רק מחוסרי זמן, שאינו נחשב דבר שלא בא לעולם, כדברי משנה למלך שיובא בעמ' 209, הערה 371.

ז. ראה שער שמיני, במילואים להערה 147 ולהערה 148, שיש מקום לומר שלא תועיל מחילה מזונות מפני שהיא מחילה שאינה קצובה.

להערה 307

א. שתי הדעות הובאו בבי"א, אהע"ז, סימן פ, בסופו, עמ' קכא במהד' הטור השלם, ברמ"א, אהע"ז, סט, ד (שניהם על "איני ניונית ואיני עושה"), בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן ססד, בשו"ת הרמ"ץ, יוד, סימן פו, אות כ, ובפד"ר, כרך ה, עמ' 213.

ב. מחנה אפרים, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ד, מביא ראייה מכתובות קז ע"א שאם אמרה "איני ניונית ואיני עושה לעולם" אינה יכולה לחזור בה – עיין שם לראייתו.

ג. גם לפי הדעה שמחילת אישה על מזונותיה תקפה ואינה יכולה לחזור בה, ייתכן שנפרש שלא התכוונה למחול לעולם אלא לזמן קצר. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 142–145, דן בשאלה איך יש לפרש את המחילה, ומביא ראייה ממחילת קהל למישהו על המס, שהרא"ש מפרש את המחילה בצמצום, שהיא חלה רק לשנה אחת – ראה בשער שלישי, עמ' 98. הוא דוחה את הראיה, על פי ישועות ישראל, ס, עין משפט, ס"ק ח, שכתב שב"ש ואל תעשה" מפרשים שהוא לעולם, וב"קום ועשה" די בעשייה אחת, ומחילת מס נחשבת "קום ועשה" מפני שהקהל יצטרך לשלם במקומו לשלטון הנכרי, אבל מחילת מזונות היא "שב ואל תעשה" ואם כן היא לעולם. עוד הוא דוחה את הראיה (בעמ' 144), שחיוב מס הוא חיוב שנה, מתחדש כל שנה, ולכן מחילת מס אינה לעולם, אבל חיוב מזונות חל עם הנישואין לכל החיים, והאישה מוחלת על חלות החיוב בשעת הנישואין, ואם כן זו מחילה עולמית. אבל הוא מעיר שיש מחלוקת האם חיוב מזונות הוא חיוב אחד שמתחיל בשעת הנישואין, או חיוב מתחדש כל יום, כפי שהבאנו בטקסט.

מילואים לשער רביעי

ד. קובץ שיעורים, כתובות, אות קעת, כותב שלפי הירון השני בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), ארוסה יכולה להסתלק מזכותה לשאר (מזונות) וכסות.

ה. בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה ע"כ לא), כותב שלפי שו"ע, אהע"ז, סט, ד, שמוזנות האישה היא תקנה מדרבנן, אין לארוסה מזונות, ולכן אין מועילה מחילת מזונות לפני הנישואין, כיוון שהוא חיוב עתידי; אבל לדעה בכתובות מז ע"ב, שמוזנות מהתורה, שנלמד מהפסוק "שאר וכוסות" שעוסק ביעוד אמה עבריינה, שהוא אירוסין, גם ארוסה מקבלת מזונות, ולכן מועילה מחילתה על מזונות (כנראה הוא סובר שאין זה חיוב המתחדש בכל יום), ולכן מועילים קידושין "על מנת שאין לך עלי שאר וכוסות", שמשמעותה שהיא מוחלת על המזונות (ראה על כך בשער ש-עשרה, עמ' 704), והמחילה אינה לפני יצירת החיוב אלא באותו רגע, ולכן היא תקפה (ראה בשמו בהערה 137, שמועילה מחילה ברגע יצירת החיוב). עוד הסביר את פעולת התנאי הזה, שהתנאי הוא שהיא תמחל כשיחול החיוב, ואף שהחיוב הוא דבר שלא בא לעולם, הרי מועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם (וחזר על הסבר זה שם, בבא מציעא נא ע"ב, ד"ה תוד"ה הכא). אבל חידושי ר' חיים מטלז, בבא מציעא נ ע"ב, עמ' קסט, רוחה הסבר זה, שהרי לפיו, הקידושין תלויים עד אז, שאם לא תמחל, הקידושין יתבטלו, ולא משמע כך מסוגיית התלמוד. והוא עצמו מסביר על פי העיקרון שגם כשתנאי בטל מסיבה כלשהי, הצד שהתנאי תלוי בו חייב לקיימו בתור שכר פועל, כיוון שהצד השני עשה פעולה בעבורו; וכך כאן, הבעל עשה פעולת קידושין על מנת שתמחל על שאר וכוסות, והיא חייבת לקיים את התנאי, ולמחול מפני שנהנתה מפעולתו (צריך להוסיף, שאף שהיא תמחל אחרי הנישואין, שהרי לפני כן אין למחילה תוקף, בכל זאת הקידושין אינם תלויים, כיוון שאינם מותנים במחילה). בית אהרן (קלפשי), בבא מציעא נא ע"א, מסביר שתנאי שאין לה שאר וכוסות הוא סילוק ולא מחילה, לפי השיטה שמועיל גם לומר "על מנת שאין עלי דין שאר וכוסות" (קצות החושן, רט, ס"ק יא), ומועיל סילוק מזכות עתידית (ראה על כך ליד ציון הערה 645).

להערה 309

- א. גם ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אות ב, כותב שהסוברים שאישה האומרת "איני ניונית ואיני עושה" אינה יכולה לחזור בה, סוברים שתקנת חכמים לזון את אשתו היא תקנה אחת לכל חייה, ואם כן יכולה למחול היום על כל החיוב, והדעה האחרת סוברת שבשעת כל סעודה יתחייב הבעל במזונותיה, ואם כן המחילה לא חלה על חיוב המזונות של מחר, שהוא חיוב עתידי.
- ב. על פי דעה זו אפשר להבין את תוספות, בבא מציעא יז ע"ב (ד"ה הוציאה), שכתבו לגבי אישה התובעת את כתובתה ובעלה טוען "לא גרשתיך", שאינו חייב שאר וכוסות אף שלדבריו היא אשתו, מפני ש"טענו חטים הודרה לו בשעורים", פטור; והרי לפי תוספות, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה לימא), הטעם ששם פטור הוא מפני שהתובע מחל על השעורים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426), ולכאורה שאר וכוסות הם זכות עתידית ולא מועילה מחילה עליהם (כך הקשה בית אהרן (קלפשי), בבא מציעא שם; וישועות יעקב, אהע"ז, סט, ס"ק ב (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 135), מוכיח מתוספות שם שהם סוברים שמועילה מחילה במזונות? ולפי הדעה שחיוב מזונות נחשב חיוב שכבר חל, אין קושי.
- ג. חידושי הראנ"ח, כתובות פז ע"א (ד"ה ובמלתי), מסופק בעניין זה: ייתכן שהאומרת "איני ניונית ואיני עושה" אינה יכולה לחזור בה מפני שכבר זיכתה לבעל את המזונות והסתלקה מהם, ותנאי של סילוק מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, כמו שבעל אינו יכול לחזור בו מסילוקו מפירות נכסי אשתו; ומצד שני ייתכן שהיא יכולה לחזור בה, מפני שמוזנות הם יותר דבר שלא בא לעולם מפירות, מפני שבפירות, גוף הנכסים כבר מצוי ביד האישה.
- ד. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 139, מעלה אפשרות שגם לדעה שחיוב מזונות מתחדש כל יום, מועילה מחילה עליה, מפני שעצם החיוב חל מתחילת הנישואין, אלא שזמן הפירעון הוא בכל יום מחדש, והרי מועילה מחילת חוב לפני זמן הפירעון, כאמור ליד ציון הערה 266; ומצד שני ייתכן שמחילת חוב לפני זמן הפירעון מועילה רק משום שהנושה נחשב מוחזק בחוב בגלל שעבוד נכסי החייב (ראה בשמו במילואים להערה 269), ובמזונות אין שעבוד נכסים (גיטין מח ע"ב), ולכן לא תועיל מחילה.
- ה. רו"ע גולדברג, המובא בספר ההתחייבות, עמ' 524, מסתפק באישה שמחלה על חיובי בעלה תוך הנישואין (לאו דווקא על מזונות), האם חיובו עוד חל לא והיא יכולה לחזור בה מהמחילה, או שברגע הנישואין מתחייב הבעל במזונות לכל משך הנישואין, ולכן היא יכולה למחול גם על מזונות שלעתיד.
- ו. המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות לד, מסביר את שתי השיטות: עצם הקידושין מחייבים את הבעל בשאר ובכסות, וכל רגע שהקידושין קיימים יש סיבה חדשה לחיוב, וגם אם מחלה על שאר וכוסות, יכולה לתבוע אחר כך על סמך סיבת החיוב שהתחדשה; אבל לפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא ממש כפירעון, דהיינו מילוי החיוב, הרי שמחלה על שאר וכוסות, כאילו קיבלה שאר וכוסות לכל חייה, ואינה יכולה לחזור בה.
- ז. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, מסביר שדעה זו סוברת שהתקנה היתה מעשה ידיה לעולם כנגד מזונותיה לעולם, ולכן האומרת "איני ניונית ואיני עושה" מסתלקת מהתקנה לעולם ואינה יכולה לחזור בה, והדעה הקודמת סוברת שבכל שבוע הקיצבה של מעשה ידיה היא כנגד הקיצבה של מזונות, ולכן אין קשר בין שבוע לשבוע אחר, ולכן היא יכולה לחזור בה בשבוע שלאחר מכן. עוד הסביר שדעה זו סוברת שמראש חל חיוב מזונות

מילואים לשער רביעי

לעולם, אלא שזמן הפירעון הוא כל יום לפי הצורך, ולכן אינה יכולה לחזור בה, והדעה הקודמת סוברת שחיוב מוזנות מתחדש כל יום, מפני שהבעל חייב לזונה לפי הצורך, וכל שעה התקנה מחייבת לגבי אותו זמן, ולכן מחילתה חלה רק על המזונות של אותו זמן, והיא יכולה לחזור בה אחר כך. מרבירי עולה שגם לדעה שהחיוב מתחדש, אין כאן חיסרון של זכות עתידית, משום שהיא יכולה לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", ורק לגבי דברי אבני מילואים (במילואים להערה 304) על אופן שהיא מוחלת על המזונות, הוא מעיר שלא מועילה מחילתה מפני שזו זכות עתידית, לדעה שהחיוב מתחדש.

ח. ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 2, כותב שלפי השיטה שמחילה היא סילוק, האישה אינה יכולה להסתלק מהחוב העתידי במזונות, ואילו לשיטה שמחילה היא הקנאה, נמצא שכשהיא מוחלת לבעל, היא מחזירה את השעבוד לבעל והבעל קנהה אותה, ואם כן יהיה פטור גם בעתיד. דבריו קשים, שהרי אי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם.

ט. טעמים אחרים שהמחילה תקפה: ר"ן על הרי"ף, כתובות כג ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת הרמ"ץ, יו"ד, סימן פו, אות ב) מנמק, שאם תוכל לחזור בה, תאמר "איני ניוונית" כשיש לה מלאכה, ותחזור בה כשאינן לה, ולקחה מידת הדין (כלומר, יש כאן תחושת אי-צדק שאי אפשר לבסס על הלכה מפורשת, ובכל זאת מתחשבים בה). מאיר מנמק שאם תוכל לחזור בה, תאמר כן בכל פעם שיוזמן לה רוח, וכשתרגיש שהרוח מסתלק, תחזור בה. הם לא נימקו מהטעם שחיוב המזונות עוד לא חל (אולי המאירי לשיטתו, לעיל, הערה 20, שמועילה מחילה על זכות עתידית). י. ר' שלמה ליל, "עיצוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרס – קובץ לזכרו, עמ' נו, מנמק שמוזנות דרבנן, ומראש תיקנו שאם אמרה "איני ניוונית ואיני עושה" ו"אי אפשי בתקנת חכמים", נתבטלה התקנה ולא יכולה לחזור בה, שאם לא כן לקחה מידת הדין, כפי שכתב הרי"ן; ועוד, שהבעל יכול לפרוע לה את מוזנותיה מראש כמה שנים, ובווד שמחלה היא כאילו אומרת "קיבלתי מוזנות לכל השנים", וזה לא דבר שלא בא לעולם (דבריו קשים, שהרי אם כן, כל מחילת זכות עתידית תועיל מטעם זה). כנגד זה, הוא מסביר שתוספות סוברים שהיא יכולה לחזור בה מפני שמשמעות דבריה היא שהיא מוותרת על תקנת חכמים שלטובתה, ולא שהיא מודה שקיבלה את הפירעון.

יא. ראה טעם נוסף להלן, אות כ, בשם ספר עומק הפשט.

יב. הבחנות שונות: משנה למלך, הלכות אישות, ו, י (הובא בשו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ו), כותב שגם לדעה שהאומרת "איני ניוונית ואיני עושה" יכולה לחזור בה, טעמה הוא שאין זה מחילה אלא בגדר "אי אפשי בתקנת חכמים", ולכן לדעה זו היא יכולה לחזור בה ולומר "אפשי בתקנת חכמים" (כמו ההבחנה של אבני מילואים, בתחילת דבריו, במילואים להערה 304); אבל המוחלת חיוב שאר וכסות, אינה יכולה לחזור בה, כמו שמי שנתחייב לחבירו לזוננו ומחל לו חבירו על השעבוד, השעבוד פוקע. הוא לא הזכיר את בעיית דבר שלא בא לעולם. אבל שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, מסביר שטעם הרי"ן שאינה יכולה לחזור בה הוא משום שהיא אומרת "אי אפשי בתקנת חכמים", וסובר שהאומר "אי אפשי בתקנת חכמים" אינו יכול לחזור בו; והוא מסביר שהרי"ן לשיטתו, בשו"ת הרי"ן, סימן מח, שמועיל "אי אפשי בתקנת חכמים" גם אם בכך מופקעת התקנה לגמרי. יג. מחנה אפרים, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ד, כותב שהטעם של הרי"ן, שאין זה הוגן שתוכל לחזור בה כשנוהה לה, שייך רק אם אמרה מעצמה "איני ניוונית ואיני עושה", שהיות שהיא עקרה את התקנה נגד רצון הבעל, אין זה הוגן שתוכל לחזור בה כשנוהה לה, אבל אם הבעל אמר לה "צאי מעשה דין במזונותיך" והסכימה, אין לומר כך, שהרי הבעל יזם זאת, ועד עכשיו והסכימה ועכשיו כבר אינה מסכימה. אבל הוא כותב שאם אמרה שאינה ניוונית לעולם או למשך זמן קצוב, גם בלי הטעם של הרי"ן אינה יכולה לחזור בה; ולכן הדין כך גם אם אמר מחנה והסכימה.

יד. מבנה אפרים שם, בסוף הסימן, כותב שאם אמרה "איני ניוונית ואיני עושה" בשעת הקידושין, יש לכך תוקף אף שעוד לא הגיע זמן חיוב המזונות. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מוזנות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 137, מסביר (ברמז) שאף שמחילה אינו מועילה לפני שעת החיוב, "איני ניוונית ואיני עושה" מועילה מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", שאפשר לאומרו גם לפני שעת החיוב.

טו. שו"ת תורת חסד (לובלין), אה"ע"ו, סימן כב, אות א, מביא שהריטב"א (שלא מצאנו) כותב שאם אמרה "איני ניוונית ואיני עושה היום", או שאמרה סתם, יכולה לחזור בה, מפני שכל יום הוא חוב נפרד, אבל אם אמרה "איני ניוונית ואיני עושה לעולם", לא יכולה לחזור בה. כמו כן, ישועות יעקב, אה"ע"ו, סט, ס"ק ב, כותב שאם אמרה "איני ניוונית ואיני עושה לעולם" אינה יכולה לחזור בה, והמחלוקת היא רק אם לא אמרה "לעולם".

טז. בית יעקב (לורברבוים), כתובות מז ע"ב, כותב שלדעת תוספות, כתובות מז ע"ב (ד"ה זימנין), האומרת "איני ניוונית" יכולה לחזור בה רק אם אמרה מראש שהיא מסתלקת רק לזמן קצוב (וכן בבית יעקב, כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד התם), כותב שאישה שאמרה "איני ניוונית ואיני עושה" לזמן קבוע אינה יכולה לחזור בה); והוא מוכיח מתוספות, כתובות קז ע"א (ד"ה חיישינן), שאם הבעל אמר "צאי מעשי דייך במזונותיך", והסכימה, אינה יכולה לחזור בה.

יז. מחילה לפני האירוסין: פד"ר, כרך א, עמ' 266, עוסק באישה שמחלה לפני האירוסין על חיוב הבעל במזונותיה, וכותב שהמחילה אינה מועילה לפי הרמ"א שכתב כך לגבי הסתלקות בעל מזכויותיו (ראה ליד ציון הערה 396); אבל הוא כותב שהבעל יכול לטעון "קים לי" כדעה (ליד ציון הערה 399) שמועיל עוד לפני האירוסין.

מילואים לשער רביעי

הוא כותב שאם מחלה בשעה שנשאו ונתנו על הליכה לחופה, ורק על סמך זה נכנס הבעל לחופה, המחילה תקפה (ראה ליד ציון הערה 409, סברה מקבילה לעניין הסתלקות בעל).

יח. בדרך תנאי: בית שמואל, טט, ס"ק ו, כותב שלדעה ששאר וכסות דרבנן, לא מועיל תנאי ("הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות") לפטור את הבעל, מפני שחכמים עשו חיזוק לדבריהם. אבל חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ז, כותב שמועיל תנאי בשאר וכסות, וראיה ממה שרמב"ם, הלכות אישות, יב, ו, אומר שמועיל תנאי לפטור את היתומים ממוזנות אלמנה וממעשה ידיה (אבל הרי הרמב"ם שם, בהלכה ב, כותב שחיוב שאר וכסות הוא דאורייתא!); ואמנם הגהות מרדכי, כתובות, סימן רצד (הובא ברמ"א אהע"ז, לח, ה), פוסק כ' יהודה בכתובות נו ע"ב, שבכל דבר שכיח לא מועיל תנאי, אבל שאר הפוסקים הפסקו כ' יוסי שם, שלא עשו חיזוק אף בדבר שכיח.

יט. פד"ר, כרך ז, עמ' 366 = ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן כא, אות יז, כותב שמועיל לקדש אישה על מנת שאין עליו חיוב שאר וכסות אף שזו מחילת חיוב עתידי, מפני שהצדדים רוצים שהקידושין יחולו בלי חיוב מוזנות, וזאת על פי חידושי ר"ע איגר, כתובות נו ע"א, ובית יעקב (לורברבוים), צב, ז (שנביא בעהרה 411), שכתבו ש"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" אינו דרך תנאי, אלא הבעל קידש אותה בלי חיוב זה, ומכאן שכלל הוא שקניין שגורר אחריו חיובים וחיות, יוצר הקניין יכול להטיל מגבלות, שהקניין לא יגורר חיובים אלו. וראה בשער ששעשרה, עמ' 709, על תנאי כזה שפועל כשירי; ושם עמ' 703 על סילוק ביחס להתנאה, שברוך תנאי מועיל יותר מפני שעל דעת זה הסכימו להינשא.

כ. חידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, כותב שמשמעות התנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" היא "על מנת שתמחלי לי על השאר והכסות". קצות החושן, רט, ס"ק יא, מקשה על רשב"א, איך היא יכולה למחול, הרי זה דבר שלא בא לעולם? בספר עומק הפשט, חלק א, סימן ו (עמ' צט), מתרץ שהאישה מחילה על ה"ערך הנוכחי הנקי" של חיוב המוזנות למשך כל הנישואין, היינו כמה זה שווה במונחים של היום, וזה לא נחשב דבר שלא בא לעולם מפני שהוא ערך ממוני ממשי עכשיו. הוא מסתמך (בעמ' קב) על סברת ר"ש שקאפ, מערכת הקנינים, סימן ו, הכותב לגבי הנותן "נכסי לך ואחריו לפלוג" – שהוא נותן לשני זכות בנכסים שיהיו שלו אחרי זמן מסוים, מפני שאפשר לחלק נכס לזמנים, שתשמישו יהיו שייכים לראובן לזמן מסוים ולשמעון לזמן אחר, כלומר רואים את אורך חיי הנכס כאילו מכוון כולו עכשיו ביד בעל הנכס, והוא יכול לחלקו כרצונו, ולכן חיוב עתידי נחשב בא לעולם. אבל יש להעיר שלפי השיטה שחיוב מוזנות מתחדש כל יום, אין ביד האישה עכשיו "ערך נוכחי נקי" של חיוב המוזנות של כל משך הנישואין, שהרי החיובים של הימים הבאים עוד לא נוצרו (כמו שמתעם זה אין אומרים שתועיל מחילה זכות עתידית שכלל לא התחילה, מצד שקיים כבר "ערך נוכחי נקי"); ולפי השיטה שחיוב המוזנות אינו מתחדש כל יום, אין צורך בסברה של "ערך נוכחי נקי", מפני שזה לא חיוב עתידי. ובכלל, נראה שקושיית קצות החושן לא הייתה על שאר וכסות, אלא על "סילוק בדבר תורה בדבר שלא בא לעולם" (כלשונו), שבו נעסוק בפרק השיעי, עמ' 244.

כא. מחילת בעל על זכותו במעשי ידיה של אשתו: דברי סופרים (יברוב), הלכות אבלות, סימן שפ, ס"ק ל, כותב שבעל יכול למחול לאשתו על מעשה ידיה מראש למשך ימי אבלותו (כדי לעקוף את איסור האבל במלאכה). אפשר להסביר זאת בדומה להסבר שבטקסט לגבי מוזנות: זכות הבעל במעשי ידיה מתחילה כבר בשעת הנישואין, ואינה מתחדשת בכל יום, ולכן אין זו מחילת זכות עתידית.

כב. עיקרון דומה במחילה על מצוות כיבוד אב ואם: ארץ צבי (לעיל, אות א), הערה 4, מעלה אפשרות שמצוות כיבוד אב מתחדשת כל יום, בכל פעם שהאב צריך משהו, ולכן לא מועילה מחילה היום על החיוב שיתחייב הבן מאחר. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריה, אומר מטעם אחר שאב (או רב או כהן) שמחל על כבודו, מחילתו אינה מועילה על החיוב בעתיד: מפני שאין על הבן חיוב הגוף לכבד את אביו, אלא מצווה שה' ציווה לכבדו, ולכן לא שייכת בו מחילה רגילה אלא בדרך "הריני כאילו קיבלתי", "זה רצוני והנאתי, שלא תעשה מה שנתחייבת לעשות להנאתי", שלא מועיל בדבר שלא בא לעולם, כמו שכתב לפני כן, שמחילה בדרך "הריני כאילו קיבלתי" לא מועילה בחיוב עתידי, לעומת מחילה רגילה, שמועילה בחיוב עתידי, כדברי מהר"ק, עמ' 194 (הערה 266) על חוב שלא הגיע זמן הפירעון. נראה שכוונתו לחיוב המוטל על גופו אלא שלא הגיע זמן הביצוע, שבוה מחילה רגילה מועילה, על פי דברי מהר"ק, ומחילה בדרך "הריני כאילו קיבלתי" בטלה, מפני שכל זמן שלא הגיע זמן הביצוע, אין לראות כאילו אי-הביצוע הוא ביצוע (מפני שהוא אומר "זה רצוני, שלא תבצע"), וכיבוד אב הוא דוגמה לכך שהחיוב הכללי כבר קיים, אבל זמן הביצוע הוא כל יום מחדש. ראה הבחנה דומה בשער שלישי, עמ' 810, במילואים להערה 238, בדעת בני בנימין; ושם, עמ' 112, על מחילת כיבוד אב באופן כללי.

כג. מחילת חיוב הבעל ב"עונה": בשער שלישי, עמ' 127–129, ראינו שיש אומרים שאישה אינה יכולה למחול על חיוב בעלה בעונה, מפני שהמחילה גורמת לה צער הגוף, ויש אומרים שבכל זאת המחילה תקפה. כאן נדון בשיקול נוסף – שלכאורה זו מחילה על חיוב עתידי, דהיינו על חיוב הבעל בעונה בעתיד. קרית מלך רב, הלכות אישות, טו, א, כותב שאפילו לפני הנישואין, אם שניהם הסכימו לקידושין, אין זה בגדר דבר שלא בא לעולם, שהרי בירו לשאת אותה (ראה בשמו לעיל, עמ' 880, על דבר שבידו). אבל שו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סימן ו, דוחה את דבריו, שאין זה נחשב בירו, שהרי זה תלוי בהסכמת האישה.

מילואים לשער רביעי

כד. משנה למלך, הלכות אישות, טו, א, כותב שגם אם נאמר שאישה שמרשה לבעלה למנוע את עונתה אין זה בגדר מחילה אלא רק נתינת רשות (ראה בשער שלישי, עמ' 128, בשאלה זו), אינה מועילה לפני הנישואין, מפני שנתינת רשות מועילה רק אחרי שחל החיוב, כמו שאין תוקף לאמירה "חצר זה לכשאקנו אני נותן לך רשות לפתוח חלונות מולך" (נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ג, מציין מקור לדין זה, בשו"ע, חו"מ, קנ"ד, יז, האומר כך בשותפים לפני חלוקה), כיוון שבשעת נתינת הרשות עדיין לא חל החיוב שלא לפתוח חלונות מולך. אבל קרית מלך רב דוחה את ההשוואה, ששם באותה שעה אין לו שום קניין בחצר, ולכן לא מועילה נתינת רשות, ואילו כאן האישה שולטת בגופה ויכולה לתת רשות, והיא כמו משכיר בית שאמר לשוכר לפני השכירות "אני נותן לך רשות לפתוח בו חלונות", שאף שלא קנה השוכר עדיין את החצר, מועילה נתינת רשות. הוא מביא ראה לכך ממה שמועילה אמירת "קרע כסותי" (לעיל, ליד ציון הערה 91); אבל הוא דוחה, שגם שם יכול האומר לחזור בו לפני שהלה קרע (כאמור ליד ציון הערה 108), ומשנה למלך מתכוון לומר שלא מועילה נתינת הרשות אם חזרה בה אחר כך (ראה עמ' 876, במילואים להערה 113, שנחל יצחק מסביר בדומה מדוע לא מועילה נתינת רשות לפתוח חלונות, והוא דוחה בכך את אריית משנה למלך משם). יבא הלוי, שם, דוחה את הראיה מ"קרע כסותי", שהוא מועיל בתור תנאי. קרית מלך רב מוסיף שאם קידש אותה על סמך מחילתה, ושתקה בשעת הקידושין, באותה שעה נתקיימה מחילת העונה. אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 107, הערה 170, מסביר את דעת משנה למלך, שנתינת רשות על דבר שלא בא לעולם אינה מועילה מפני שלא סמכה דעתו, כמו שמתעם זה לא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם (ראה ליד ציון הערה 10). אבל הוא דוחה את הראיה מחלון, ששם זו מחילה ממש, שהרי אילו היה רק נתינת רשות, היה יכול לחזור בו ולדרוש את סתימת החלון, ואין משם ראייה לנתינת רשות גרידא. כה. בשאלה האם מועילה מחילה על עונה בתקופת האירוסין, ראה במילואים להערה 151.

כו. ר' שלמה ליו, "עניבו נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נה–נו, כותב שלא מועילה מחילת עונה (אפילו כשהיא נשואה) מפני שהעונה שלהבא הוא דבר שלא בא לעולם; אלא שכל זמן שלא חזרה בה, הבעל פטור, מפני שאינה צריכה לקבל את עונתה בעל כרחיה. הוא מסביר שאף שהחיוב תלוי בזמן והזמן יבוא ממילא, הוא נחשב חיוב עתידי כיוון שאין בידו לקיימו עכשיו (עיין שם בהוכחתו לכן שכגון זה נחשב דבר שלא בא לעולם). הוא מוסיף (בעמ' נז) שאף שמועילה מחילת חוב לפני מועד הפירעון (כאמור ליד ציון הערה 266), כאן הדין שונה, שהרי אין בידו לפרוע עכשיו את מה שהוא חייב בעונה לעתיד. הוא דוחה (בעמ' נט) גם את האפשרות לתת תוקף למחילה על ידי התחייבות בקניין על המחילה, והרי מועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם (שו"ע, חו"מ, ס, ו) – כאן ההתחייבות לא תועיל, מפני שעונה היא דבר שאין בו ממש, וקניין סודר אינו יכול לחול על דבר שאין בו ממש, ולכן קניין על עונה הוא קניין דברים.

להערה 311

א. שו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן נג, אות ג, כותב שגם לפוסקים שבחיי הבעל אם אמרה "איני ניוזנת ואיני עושה" יכולה לחזור בה, הרי אלמנה שאמרה כך אינה יכולה לחזור בה, מפני שבחיי הבעל המזונות אינם תלויים בכתובה, ואף מוחלת כתובתה יש לה מזונות, ולכן לא מועילה מחילתה על המזונות, אלא שהיא אומרת "אי אפשי בתקנת חכמים", ולכן היא יכולה לחזור בה ולומר שהיא רוצה בתקנת חכמים, אבל אלמנה שמוחלת על הכתובה, אין לה מזונות, ולכן היא יכולה למחול על המזונות לגמרי, ואינה יכולה לחזור בה. כמו כן, הפלאה, קונטרס אחרון, צה, א, כותב שרק בחיי בעלה היא יכולה לחזור בה מפני שחכמים עשו חיזוק לדבריהם, לתקנת המזונות, אבל אלמנה יכולה לחזור בה. אבל בית מאיר, אהע"ז, צה, א, כותב שלדעה זו גם אלמנה יכולה לחזור בה. ב. שו"ע, אהע"ז, צג, טז, פוסק שמי שאמר בשעת מותו שקרקע פלונית תהיה בשביל מזונות אלמנתו, והיא שמעה ושתקה, הפסידה את זכותה לתבוע מזונות מנכסים אחרים. בית שמואל, צג, ס"ק כז, מנמק, ששתיקה מעידה שהיא מחלה. פד"ר, כרך א, עמ' 297, מקשה, שבית שמואל עצמו, שם, ס"ק ו, וחלקת מחוקק שם, ס"ק ה, מסתפקים האם מועילה מחילת תנאי כתובה (כגון מזונות אלמנה) בעודה נשואה בלי עשיית קניין, והרי במקרה בסעיף טז לא עשו קניין. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 131, מעיר שבאר היטב, אהע"ז, צג, ס"ק ו, בבית אבי דברי חלקת מחוקק ובית שמואל בלי המלה "אפשי", כלומר שפשוט שהמחילה מועילה בלי קניין. הוא מסביר שהספק הוא, שיתכן שזו מחילת דבר שלא בא לעולם, מפני שלדעת ראב"ד, הלכות אישות, יח, יד, החיוב חל רק במות הבעל, ומצד שני, מהרמב"ם שם עולה שלדעתו החיוב מתחיל בחיי הבעל, ואין זו מחילת דבר שלא בא לעולם.

ג. פד"ר שם, עמ' 299, כותב שאין מועילה מחילת מזונות אלמנה לפני הנישואין, מפני שאז הם דבר שלא בא לעולם. ר' מיכאל פודרו, תבונות ארי (תש"נ), עמ' קצג, כותב שלדעה (ליד ציון הערה 308) שחיוב המזונות מתחיל משעת נישואין, מועילה מחילתה בחיי הבעל על מזונותיה לאחר מותו, אבל לדעה (ליד ציון הערה 305) שהחיוב חל כל יום, לא מועילה מחילה מפני שזה חיוב עתידי, וזה לא רק מחוסר זמן (ראה בשמו במילואים להערה 306), שהרי חסרה מיתת הבעל. יש להעיר ששו"ע, אהע"ז, צג, ג, כותב שמועילה התנאה שלא תקבל מזונות באלמנותה, וחלקת מחוקק, צג, ס"ק ה ובית שמואל, צג, ס"ק ו, כתבו שכונותו היא שהתנו כך בשעת הנישואין.

מילואים לשער רביעי

להערה 312

א. שו"ת הרשב"ש, סימן רמג (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אותיות ז-ח), עוסק באישה שהייתה מעוברת בזמן גירושיה, ומחלה לבעל בקניין "מעכשיו" בשטר על חיובו לשלם מזונות וכסות של העובר שייולד, ופוסק שהמחילה בטלה, מפני שמחילה אינה מועילה במה שאינו חייב לו עדיין, אפילו מחל "מעכשיו", מפני שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם. אבל אפשר לדחות את הראיה משם, ששם עדיין לא התחיל החיוב בכלל, שהרי העובר עוד לא נולד, מה שאינו כן אם הילד כבר נולד, שחיוב המזונות כבר התחיל.
ב. ר"א ורפהטיג, "תוקפו של הסכם להפריה חוץ גופית", תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 182 הערה 4, מעיר שיש קושי במחילת מזונות ילדים לעתיד.

להערה 315

א. כמו כן, שו"ת הרי"ף, סימן קא, עוסק במי שהתחייב לפרנס את חמותו כל חייה, ואחר כך מחלה לו על חיובו לפרנס אותה, ופוסק שהוא פטור מהמזונות שלעתיד בגלל המחילה. אבל הוא אינו מזכיר שיש בעיה של מחילת זכות עתידית. בנידונו היא מחלה לו תמורת הסכמתו לשאת את בתה, ואולי לכן המחילה מועילה, כדעה ליד ציון הערה 84 שמועילה מחילת זכות עתידית בעבור תמורה.
ב. ראה גם שער שביעי, עמ' 1006, במילואים להערה 64, בשם גנת ורדים, הדין במחילת אישה על התחייבות בעלה לזון את בתה, מצד שהחיוב עוד לא חל.

להערה 322

כמו כן, בני יעקב, מאמר ב, קניין (עח ע"ג), ומשנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, מערכת מ, אות סט, מוכיחים (בתור קושיה על ראנ"ח שבהערה 323) מקידושין מח ע"א, ששם נאמר שישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, הרי שאין אומרים שכל חיוב השכירות חל מראש. יש להעיר, שלהלן, פרק שביעי, עמ' 207, ליד ציון הערה 356, נראה שהש"ך מפרש ש"ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף" לעניין פועל משמעותו שהחיוב מתחיל בתחילת העבודה, אבל אין כוונתו שכל חיוב השכר חל בתחילה, אלא על כל דקה שהוא עובד, מתחייב המעביד בשכר אותה דקה.

להערה 330

א. כמו כן, שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו (ד"ה עוד כתב), עוסק בראובן ושמעון שעשו שותפות עסקית בניניהם, בשטר ובקניין, והתנו שראובן יקבל שני שלישים (לדוגמה) ושמעון יקבל שליש, ואחר כך מחל ראובן לשמעון על ההפרש, כך שיקבל כל אחד חצי; והוא פוסק שאם בשעת המחילה לא היה רווח בכסף המשותף, המחילה בטלה, שהרי שמעון אינו חייב כלום לראובן, שהרי עדיין לא בא לידם שום רווח, וזה דבר שלא בא לעולם. הוא מוסיף (בד"ה כלל) שאין מועיל לשון מחילה אפילו בקניין סודר, כיוון שעדיין לא בא הרווח לעולם, וכשיבוא הרווח הרי חזר הסודר לבעליו. אבל הוא כותב (בד"ה עוד כתב), שאם אמר לשמעון: "אני פוטר אותך מחיוב זה שנתחייבת לי" או "אני מפקיע או מבטל כוח חיוב זה שנתחייבת לי" וכיוצא בזה, יש לזה תוקף. אולי הוא סובר שכבר חלה על השותף חובה לתת לו את החלק הגבוה ברווחים לכשיגיעו, ואף שזו התחייבות עתידית, מועילה מחילה עליה, כפי שראינו ליד ציון הערה 318.

ב. לעומתם, שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א, עוסק בשותף (ב"אורנדא") שמוחל על חלקו בהכנסות בעתיד (ולא על זכויותיו בעבר), ובכל זאת פסק שהמחילה מועילה. כמו כן, בית דוד, שהבאנו בעמ' 184, ליד ציון הערה 200, כותב שמועילה מחילה על זכות מכוח תקנה, מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", וכונתו לאורנדא, כנראה. וראה עמ' 945, במילואים להערה 651, בשם מחוקק יהודה, על סילוק מאורנדא.

ג. ר' אליהו ילון, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פה ע"ד), כותב שחד"ר (חלוקא דרבנן) – כנראה כוונתו למנהג שרבנים היו מקבלים אחוזים מסחורות מסוימות שנמכרו בקהילה, היא דבר שלא בא לעולם ואסמכתא, ובכל זאת מועילה זכית הרבנים בזכויות אלה מפני שהמזכים אינם מזכים ממון ממש אלא את זכות החזקה. על פי זה הוא כותב שאם הסכימו הרבנים להכניס עוד רב עמהם, מחלו לו, והוא זוכה עמהם בזכותם (אך קשה להבין איך פועלת זכיה זו, הרי המחילה היא למי שמשלם את ה"מס" הזה, היינו מוכרי הסחורות, ואין הזכות עוברת בכך לאחר? ואולי אין הכוונה למחילה אלא לנתינה, בדומה לדברי בני אהרן, להלן פרק שמיני, עמ' 235, ליד ציון הערה 601, על הקנאת מתנה על ידי מחילתה). וראה שער ראשון, מילואים להערה 201, עמ' 732, על הקנאה באמצעות מחילה. הרי שלדעתו מועילה מחילה על זכות זו, מפני שלדעתו זכות החזקה באה לעולם. זאת אף שבזכות זו אין לומר את הנתימק של ר"א איטינגא ליד ציון הערה 335, בדמי שכירות, שהריחיים מצויים בעולם, שהרי כאן ה"מס" ינתן גם על שחורות שעוד לא באו לעולם.

להערה 333

שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מד ע"ב), עוסק במצב דומה, שותף שמחל לשותפו על חלק מהרווחים שעתידיים להרוויח, וכותב שזו מחילה על זכות עתידית, שאינה מועילה. הוא מוסיף (בדף מד ע"ג)

מילואים לשער רביעי

שאינן לפרש את מה שאמר שהוא מוחל, כהסתלקות מחזקתו בחנות המשותפת (הוא מכנה אותה "פתחי הסוחרים"), וממילא שותפו זוכה, שהרי בדבר שצריך הוצאה מרשות לרשות צריך להקנות את גוף הדבר. הוא מסתמך על דברי משנה למלך (עמ' 199, הערה 294) בעניין מחילת דמי חזקה. הוא מסביר (בדף מד ע"ד) שגם אם כוונת השטר היא התחייבות השותף לא לקחת יותר מסכום מסוים, ומועילה לשון התחייבות במחילת דבר שלא בא לעולם, כאמור ליד ציון הערה 126, עדיין חסרה הקנאת המקום, כדי שעל ידי זה יזכה הקונה, שהרי עדיין המקום של השותף הנוכחי, ואם ימות, יורשו יירשו את המקום. עוד הוא כותב (בדף מה ע"א) שגם אם כתוב בשטר לשון "קניין", הרי יש מחלוקת האם לשון קניין מתפרש כאילו הקנו את גוף הדבר, ומספק "המוציא מחברו עליו הראיה".

להערה 334

א. על פי האמור בטקסט אפשר ליישב את קושיית ר' יצחק מאייו, בשו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כח, ושבת בנימין, סימן כו וסימן רכא (פ ע"א), על נוסח שטר היתר עיסקא הנהוג (שהוא בעצם חלוקת רווחי הסחורה בין שותפים – המתעסק ונותן העיסקא): "אם יעלה [הרווח] שיקבל המתעסק מהכסף יותר על סך הקציעה [אחוז הרווח שנקצב שיינתן לנותן העיסקא], מוחל למתעסק על העודף" (עיין ברית יהודה (בלויא), פרק מ, סעיף ד) – הרי זה מחילה על דבר שלא בא לעולם? אפשר ליישב שהיות שהרווחים יצמחו מסחורה מסוימת, אפשר למחול על הסחורה לרווחיה. שבת בנימין, סימן רכא (פ ע"ב), מיישב, שהמחילה מועילה אף שהרווח עדיין לא נוצר, מפני שכבר נתחייב העוסק בשטר העסק לתת חצי הרווח לנותן העיסקא.

ב. וראה במילואים להערה 340, דברי שו"ת מפי אהרן על מחילה במצב של "גוף לפירותיו".

ג. מהרי"א הלוי הסתמך על הדין שמועיל סילוק מזכות עתידית אם כבר יש לו שייכות בה, כמו בנידונו של מהר"ם (עמ' 236, ליד ציון הערה 606), כפי שהסביר הסמ"ע ליד ציוני הערות 143, 650. שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, מבין שהשוואה זו נכונה רק לפי השיטה שמחילה היא סילוק, אבל לא לפי השיטה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה. אבל לפי מה שהסברנו בטקסט שזה כמו הקנאת גוף לפירותיו, דברי מהרי"א נכונים גם לפי השיטה שמחילה היא הקנאה.

להערה 340

א. לא דק בספר דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 15, שכתב שמהרשד"ם מדבר רק על השכר על מה שכבר עסק, ומסכים שמועילה מחילה מראש על שכר הטירחה – הרי במפורש אומר מהרשד"ם שיותר פשוט שאינן מועילה מחילה על שכרו במה שעוד לא עסק, מפני שהוא לא בא לעולם.

ב. גם המקנה, קידושין מח ע"ב (ד"ה מר סבר), ואבני מילואים, כח, ס"ק מא (הובאו שניהם בדבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא צט ע"א, עמ' תקלב-תקלג), כותבים שלא מועילה מחילה על שכר בעד עבודה שעוד לא נעשתה, מפני שהוא זכות עתידית.

ג. ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שמח, כותב ששו"ת מהרי"ק, שורש קלג (הובא בבי", חו"מ, שלא, ג, בדרכי משה, חו"מ, שלג, ס"ק ג, במחנה אפרים, הלכות שכירות פועלים, סימן ו, ובשו"ת דברי משה (מורח), חו"מ, סימן צח וסימן קג), סובר כמהרשד"ם (לענין השכר על העבודה שבעתיד), שהרי הוא עוסק בראובן שהבטיח לשמעתן לעשות עבורו פעולה בחינם, ופסק שראובן יכול לחזור בו לפני סיום הפעולה (אבל ראה ליד ציון הערה 349, שגם לדעה שהמחילה תקפה, הוא יכול לחזור בו ממנה). הוא מדויק (בעמ' שנא) ממהרשד"ם, שהוא מסכים שמועילה מחילה על כל שכרו אם התחיל בפעולתו ואחר כך מחל, מפני שזה נחשב דבר שבא לעולם. הוא מסביר זאת על פי חזון איש, בבא קמא, סימן כג, אות ה, הכותב שתחילת המלאכה נחשבת כקניין לחייב את המעביד בכל שכרו. אבל הוא כותב שטעם זה שייך רק אם עשה את הפעולה לפי בקשת חברו, ואז רגע תחילת הפעולה הוא קניין, אבל העושה מיוזמתו, עצם הפעולה אינה מחייבת את מקבל ההנאה (אלא הוא חייב רק על ידי שבסופו של דבר, "ממנוי גבך"), ולכן לפי מהרשד"ם לא תועיל המחילה או.

ד. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (ע"ב), כותב שמי שמחל על מינויו להיות שו"ר, מינוי שכולל זכות לקבל אחוזים מתרומות שיאסוף בערים מסוימות, מחילתו בטלה, מפני שלא מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם; ואין לומר שהמחילה תועיל כמו שאדם יכול למכור דקל לפירותיו (ראה לעיל, ליד ציון הערה 335, בענין שכר ריחיים), מצד שערי השליחות ישנן בעולם ורק הכסף שהוא אמור לגבות מהן אינו בעולם – שהרי דבר שאינו ברשותו דינו כדבר שלא בא לעולם, והערים אינן ברשותו.

להערה 346

א. גם ר' ישראל יפרח, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין כרך ג, עמ' רעט, כותב שעובד שהתנה מראש שלא יקבל פיצויי פיטורין ודמי חופשה – מועיל, אף שזו זכות עתידית, מפני שזה דרך תנאי.

ב. על תנאי שלא לזכות בזכות עתידית, ראה שער שש-עשרה, עמ' 699.

ג. כמו כן, פר"ד, כרך ב, עמ' 316, כותב שאם עשו הסכם שהמשכורת לא תעלה על סכום מסוים, אין לכך תוקף כמחילה שהרי זו מחילת זכות עתידית אבל יש לכך תוקף כתנאי לעצם חוזה העבודה, היינו שעל שכר למעלה מסכום זה פג תקפו של חוזה העבודה מעיקרא.

מילואים לשער רביעי

ד. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב, כותב שאף שזמן חיוב המעביד בפיצוי פטורין הוא כשמסתיימת העבודה, מכל מקום מועילה מחילתו מראש, מפני שיש לפועל שייכות בהם כבר מתחילת העבודה, ובעל זכות עתידית יכול למחול עליה אם יש לו קצת שייכות בה (ראה ליד ציון הערה 143); וגם אם מחל עליהם בחוזה שנעשה לפני תחילת העבודה, המחילה מועילה, מפני שגם אז יש לו שייכות בהם, כיוון שחווה העבודה מחייב אותו לעבוד, ואמנם פועל יכול לחזור בו באמצע עבודתו, אבל זה מדין "ולא עבדים לעבדים", ולא מצד דיני הקניין. הוא מוסיף, שאם המחילה נעשתה במסגרת חוזה עבודה, היא תקפה בתור תנאי, שהמעביד שכר את העובד רק בתנאי זה, שהרי תנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם, כאמור.

ה. שו"ת כסאות בית דוד, חלק א, סימן צז, אות ג, כותב שפועל שוויתר על זכותו לפנסיה, אם נאמר שחיוב המעביד חל בשעה ששכר את הפועל, מועילה מחילה, אבל אם נאמר שהחיוב חל רק אחרי שהוא גומר לעבוד, אין מועילה מחילה מראש, כיוון שזו זכות עתידית. הוא מדייק משו"ת ציץ אליעזר, חלק ב, סימן כו, שכותב שכששוכרים שוחט, מתחייבים להחזיקו כל חייו, משמע שהחיוב מתחיל בתחילת שכירותו; ואילו משו"ת דברי מליכאל, חלק ד, סימן סד, הוא מדייק שהחיוב מתחיל אחרי שהוא גומר לעבוד.

להערה 348

א. לכאורה, אפשר לנמק את דעת ערך לחם, שאינו יכול לדרוש שכר מפני שבוזה שהבטיח לעשות בחינם, שיעבד את גופו לזה. אבל ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שמד, כותב שאי אפשר לומר כך, שהרי מחנה אפרים, הלכות שכירות פועלים, סימן ו, כותב שרק האומר "גופי שאול לך" משעבד את גופו לעשות בחינם, אבל אם אמר רק לשון הבטחה, אין שעבוד על גופו לעשות בחינם, ויכול לחזור בו. על טענה זו אפשר להשיב, שאמנם הוא יכול לחזור בו לפני עשיית העבודה, אבל אם הוא מקיים את ההבטחה, ועושה את העבודה, זו מתנה, ואינו יכול לדרוש עליה שכר.

ב. שו"ת כרם שלמה (אמריאליו), יוד"י, סימן יא, דף יב ע"א-ע"ב (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ט ע"ג), כותב ששוחט ובודק של קהילה, שמחל לבני הקהילה על חיוביהם כלפיו – מועילה מחילתו (גם על חיובם בגין שירותיו אחרי המחילה – כך נראית כוונתו) מפני שמועיל סילוק בדיבור בעלמא מכסף שעוד לא זכה בו, כאמור בתשובות פנ ע"א על בעל המסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה (אבל להלן, שער שמיני, ליד ציון הערה 654, נראה שיש אומרים ששם הטעם הוא שסילוק הוא שונה ממחילה), ואין זה כמו סילוק לפני האירוסין שאינו מועיל (ראה להלן, שער שמיני, ליד ציון הערה 395), שהרי כאן הכסף עתיד לבוא לו מכוח התנאי, וזה כמו "נחלה הבאה לאדם ממקום אחר" שמועילה בו לשון מחילה (כלומר, זה דומה לסילוק אחרי האירוסין, מפני שיש לו שייכות בכסף כמו שם – כך נראית כוונתו); ועוד, שכאן נחשב שזכה בכסף, מפני שבני העיר חייבים לתת לו את הכסף שקצבו לתת לו מכת התנאי שביניהם, וזה חוב שלא הגיע זמן הפירעון שלו, שמועילה בו מחילה (ראה לעיל, ליד ציון הערה 266). נימוקי האחרון קשה, שהרי עוד לא נוצר החוב על שירותיו לעתיד, ואין זה כמו חוב קיים, שרק זמן הפירעון הוא בעתיד.

ג. ר' ישראל יפרח, "הסכם ליד ציון הערה 395", שורת הדין, כרך ג, עמ' רעז-רעט, כותב שפועל שהתנה מראש שלא יהיה זכאי לתשלומים מסוימים – התנאות מועילה, ואף שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, כאן זה בדרך תנאי, ולכן מועיל, כמו ב"שבור כדי". נימוקי הראשון הוא בעצם שהמעביד כאילו אומר "אני שוכר אותך על מנת שלא תהיה לך זכות פלוגית". נימוקי השני הוא כנימוק של פד"ר, ליד ציון הערה 347.

להערה 352

א. מנחת יחיאל שם, אות ד, מסביר שאף שאין מועילה מחילה על זכות עתידית, הרי כאן כשנגמר השידוך וחתמו על התנאים, נוצר החיוב, וכיוון שהשדכן לא תבע אז, זכה הלה מדין מחילה מפני שהוא מוחזק, כמו שבמכירת דבר שלא בא לעולם, מועילה תפיסת הקונה מפני שהמוכר ידע ושתק, ובוזה מחל המוכר. והסברו קשה, שהרי אם כן, כל מחילת זכות עתידית תחול מטעם זה. וראה ליד ציון הערה 17, שאין תפיסה מועילה לעניין מחילת זכות עתידית. על פי הסברו הוא כותב (באות ה) שאם השדכן טוען שמחל מפני שחשב שהשידוך יהיה קל, ואילו ידע שהיה צריך להשקיע הרבה זמן ומאמצים בשידוך, לא היה מוחל, המחילה בטלה, מפני שהשדכן טוען ברי שהתכוון למחול רק אם יהיה קל, והאחר אינו יודע, והוא כמו "איני יודע אם פרעתין" כיוון שהמחילה חלה רק אחרי שנתייבב, כאמור, וזה חיוב ודאי וספק בפירעון, ודי שהשדכן יקבל על עצמו חרם שמחל רק על דעת זה. עוד הוא מנמק, שהמחנות מודה במקצת, מפני שהוא בוודאי חייב לשלם על ההוצאות של השדכן, ולכן הוא חייב בכל, כדין המודה במקצת ומסופק לגבי השאר. עוד הוא מנמק, שיש אומדנא שהשדכן אומר אמת, שעל דעת זה לא מחל לו, ואף שאין מוציאם ממון באומדנא שאינו מוכח הרבה, הרי גם באומר "איני יודע אם נתחייבתי" חייב לצאת ידי שמים, ומועילה תפיסה, יכול בית דין לסמוך על הדעה שאפשר להוציא על ידי אומדנא. הוא מסביר (באות ו) שדברי השדכן אינם נחשבים דברים שבלב, כיוון שלשונו יכולה להתפרש כך.

מילואים לשער רביעי

ב. ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שמד-שמו, מסביר את דעת חוט השני, שאף על פי שאין מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, הבטחת השדכן כובלת מפני שהוא מסתלק מזכותו לשכר, שאינו רוצה לזכות בה, ואמנם סילוק מזכות הבאה לאדם על פי דין, כגון בעל המסתלק מנכסי אשתו, אינו מועיל לפני האירוסין מפני שאין לו שום שייכות בהם (כאמור ליד ציון הערה 396) – אבל זה רק בזכות שהתורה זיכתה לאדם, אבל בשכירות פועל, וזכות נובעת רק מכוונתו ליטול שכר, ולכן אם מראש הוא אומר או חושב שאינו מתכוון ליטול שכר, אין לו זכות בפעולה זו, והלה זוכה מההפקר ופטור מלשלם. משום כך הוא כותב, שהדברים אמורים גם במתוך שבא מיוזמתו, בלי בקשת הצד השני, שאז החיוב לשלם לו אינו מדין שכירות פועל אלא מדין יורד לשדה חברו, "ממוני גבך" (רמ"א, חו"מ, רסד, ד) – אם הבטיח לעשות בחינם, הלה פטור מלשלם, מפני שמראש לא התכוון לזכות בפעולה זו, וכיוון שלא התכוון, אין לו ממון אצל חברו, ואינו יכול לטעון "ממוני גבך". בעמ' שמו, הוא מדייק מסתימת לשונו של חוט השני שהוויתור מועיל בכל לשון, ואף בלשון מחילה. מדבריו עולה שלדעתו אין הבחנה בין מחילה לסילוק, אלא בין זכות שהתורה זיכתה לו, שבה גם סילוק אינו מועיל, לבין זכות שבאה לאדם בגין מעשיו, שקיים הזכות תלוי ברצונו (כגון כאן – רצונו ליטול שכר), שבה גם לשון מחילה תועיל. וצריך עיון, מדוע לדעתו במקרה של שו"ת הר"ן (הערה 4), שדן בשטר חוב שהנמחל כתב למוחל, לא הועילה המחילה, והרי זכותו נבעה רק מכוונתו שכותב השטר יתחייב לו?

ג. שו"ת אורח משפט (קוק), חו"מ, סימן טו, כותב מעצמו ששדכן שהבטיח לעשות בחינם אינו יכול לדרוש שכר, מפני שמעיקר הדין שום שדכן אינו יכול לדרוש שכר, כיוון שהוא לא נחסר כלום במה שעשה, אלא שחייבים לשלם לו מטעם המנהג, מפני שהוא יורד על דעת לקבל שכר, אבל אם יש איזה גילוי דעת שהוא עושה בחינם, לא יקבל שכר.

ד. בגלל המחלוקת האם מועילה מחילה על השכר העתידי, ר' יוסף גולדברג, דברי משפט, כרך ד, עמ' שנא, כותב שהיות שאין הוכחה כמי הלכה, הולכים לפי המוחזק.

להערה 359

א. אבל קהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, טו, מסביר שבית שמואל מבין שלפי תוספות, לא מועילה מחילה מפני שעוד לא התחייב. שואל ומשיב מקשה על הבנתו, שהרי אם כן לא היו תוספות שם צריכים לומר שאינה מקודשת בהנאת מחילת שכרו מפני שאינו יכול לתבעו בדיון, אלא יכלו לנמק מצד שלא מועילה מחילה; אלא, מתוספות מוכח שכבר נתחייב ולכן מועילה מחילה. עוד הוא מוכיח (בדף טו ע"ד) שבית שמואל לא התכוון לומר שאינו יכול למחול מפני שעוד לא התחייב: הרי ר' מאיר סובר שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם (גיטין יג ע"ב), ואם כן קל וחומר שיכול למחול דבר שלא בא לעולם, ומדוע לדעתו אינה מקודשת (בבבא קמא צט ע"א ר' מאיר אומר שמקודשת במקרה זה, אבל הגמרא מנמקת זאת מטעמים שונים, ולא משום שהמחילה מועילה)? מכאן שלא התכוון בית שמואל לכך.

ב. שארית יעקב (רוטבלום), חלק א, דף מח ע"א, כותב בדעת תוספות שם (תוך דחיית הבנת בית שמואל בדעת התוספות), שאומן שמוחל על שכרו על תיקון כלי, לפני שהוא מחזיר אותו, אם נאמר שעדיין לא חל חיוב, המחילה אינה תקפה.

להערה 362

אפשר ליישב את הקושי על פי הסברה ליד ציון הערה 347. מרפא לנפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן קלב, אות א, מיישב שזה לא נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה כמו שחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא צד ע"א, כותב שהתנאה עם שומר אינה תנאי על מה שכתוב בתורה מפני שהתורה לא ציוותה שאסור לשנות את חיובו אלא קבעה שזה חיובו של שומר אבל מותר לשנות, וכן בפועל, התורה נתנה רשות לפועל לאכול ואין ציווי על בעל השדה לתת לו; ועוד, שרק מי שהתורה חייבה אותו לתת אינו יכול להתנות להיפטר, אבל כאן הפועל הוא זה שעושה תנאי. כוונתו היא שזה מועיל בתור תנאי ולא מחילה, ותנאי מועיל גם בדבר שלא בא לעולם. עוד הוא מיישב (באות ב), שהמחילה היא על צערם מכך שאינם אוכלים שבשעת המלאכה, והם מוחלים בשעת העבודה ולא לפני כן, ואין זה דבר שלא בא לעולם. עוד הוא מיישב (באות ג), שהמחילה אכן אינה תקפה, כיוון שמחל לפני החיוב, והרמב"ם לא התכוון לומר שאסור לבנים לאכול בגלל המחילה, אלא שאם לא יאכלו, ההסכם שעשה הפועל עם המעביד (שיקבל שכר נוסף בגלל המחילה) יהיה תקף.

להערה 371

א. תשורת שי מוסיף, שגם לדעה שמחוסר זמן נחשב דבר שלא בא לעולם (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דבר שלא בא לעולם, ליד ציוני הערות 385–394), הרי תפיסת הקונה מועילה בהקנת דבר שלא בא לעולם, וכאן הערב תופס את השובר (צריך לומר: תפוס בממונו שלו). אבל ראינו בפרק שני, ליד ציון הערה 17, שמחילת זכות עתידית אינה חלה אף שהחייב תופס את ממונו כשכבא החיוב לעולם.

מילואים לשער רביעי

ב. לדעת ר"ב ליפשיץ (ראה בספרו, אסמכתא, עמ' 207–208), חיוב ערב חל מרגע הבטחתו לערוב, ורק חיוב התשלום מתחיל אחר כך, ולכן מועילה מחילה מיד.

ג. מחילת ערב לחייב: כפי שכתבתי בחוק לישראל, ערבות, עמ' 699, אות יב, לכאורה היות שחיוב חייב לערב חל רק אחרי שהערב פורע בעבורו לנושה, לא תועיל מחילת הערב לחייב לפני שהוא פורע בעבורו. אבל תומים, קכט, ס"ק יז, כותב שבערב הנושא נותן ביד, לפי התפיסה שחיוב החייב לערב אינו חל בעת מסירת הכסף לחייב אלא רק אחרי פירעון הערב לנושה – אם מחל הערב לחייב לפני שפרע לנושה, המחילה מועילה. וכבר הקשיתי עליו בחוק לישראל, ערבות, עמ' 101, הערה 243, הרי זו מחילה על חיוב עתידי? תורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 354, כותב שערב יכול למחול מראש לחייב על זכותו להיפרע ממנו אם יפרע בעבורו, ואף שזו זכות עתידית, מועיל סילוק מזכות עתידית. אבל כפי שנראה בעמ' 241, הוא סובר כסמ"ע, שסילוק מזכות עתידית מועיל רק אם כבר יש לנושה "שייכות" בזכות, ולא ברור איזו שייכות יש כאן.

ד. מחילת חייב לערב: בחוק לישראל, ערבות, עמ' 410, כתבתי שנראה שאם ערב נתן ערבות לחיוב עתידי, ומחל החייב לערב על התחייבותו כלפיו לערוב בעדו, התחייבותו בטלה, והנושה אינו יכול לתבוע אותו מפני שעוד לא נוצר חיובו כלפי הנושה. אמנם זה נראה כמחילה לפני יצירת החיוב, אבל באמת כבר נוצר החיוב כלפי החייב, מפני שמדובר שם שהחייב שיעבד את נכסיו לערב בשטר "מעכשיו".

להערה 374

א. גם המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מד, מסביר שהחייב מוחל בזה על זכות השמיטה, ואין זו מחילה על זכות עתידית, מפני שהזכות הדינית שהחוב יושמט בשביעית נוצרה כבר משעת ההלוואה, אף שהדבר במציאות עוד לא בא לעולם, ששנת השמיטה עוד לא באה. גם חזון איש, אהע"ז, סימן נו, אות טו (הובא בבית ישי (חידושים), סימן ה, אות א, ובשחר אורח (ס' זכרון), עמ' שכח), כותב שיש ללווה זכות שחובו יישמט, והתנאי הוא מחילה על זכות זו (ועיין דבר דומה במשנת יעקב, הלכות אישות, ו 1, עמ' קא, בדעת חידושי הרמב"ן, כבא בתרא קנו ע"ב). גם עמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו, סימן ב (עמ' צד במהד' תשמ"ו), ותורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמה), נוקטים שהלווה מוחל על זכות השמיטה. כמו כן, יש מן הראשונים שהביאו לעניין תנאי זה את גררי "לא ידע דמחל", כמו תוספות, בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה על), שציון המידות לחקר ההלכה שם, וחידושי הרי"ם, חו"מ, סז, ט (וראה שער שמיני, עמ' 1056, במילואים להערה 176, בשם קצות החושן). אבל ההסבר שזו מחילה קשה, שהרי שמיטה אינה חוב של הנושה לחייב, אלא פטור של החייב.

ג. ואכן יש הסברים אחרים לאופן פעולתו של התנאי: רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל, ט, י, מפרש שהתנאי הוא התחייבות של החייב לשלם גם אחרי שמיטה. פרישה, חו"מ, קג, כז, מסביר שזו תקנת חכמים, כדי שלא לנעול דלת בפני לווים. חידושי הרי"ם, חו"מ, סז, ט, מסביר ששמיטה היא כמו הפקר והסתלקות מהחוב, והתנאי הוא שהלווה לא יקנה את החוב על ידי הסתלקות המלווה. הרי"ם, בהסברו השני, שו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן פב, אות ו, וחידושי ר' חיים מטלו, בבא מציעא נא ע"א, עמ' קעג, מסבירים שאם לא יקיים את תנאו לשלם, הכסף גול בידו למפרע משעת הלוואה, ואין השביעית משמטת גול. חידושי הגר"ח (סנטסיל), סימן קכז, עמ' עו = מהד' משור תשס"ח, עמ' קפח-קפו, מסביר שהמלווה תולה את קיום ההלוואה, שהיא הגורמת לשביעית להשמיט, בכך שלא תשמוט, ולכן הלווה חייב לקיים את תנאי ולשלם, שאם לא כן אין הלוואה. קהלות יעקב, מכות, סימן ג במהד' תשכ"י, סימן ד (עמ' כא-כב) במהד' תש"נ, ושביעית, סימן יח במהד' תשל"ב, סימן כד (עמ' צה) במהד' תש"נ, מסביר שהמלווה מלווה בתנאי שאחרי השמיטה, הלווה יתן לו מתנה בסכום ההלוואה, ואם לא יתן, תתבטל ההלוואה למפרע, והכסף הופך לגול או לפיקדון שאינם נשמטים. להסברים אחרים לתוקפו של התנאי הזה עיין אוצר מפרשי התלמוד, חו"מ ג ע"ב, ליד ציוני הערות 73–74.

ד. בני בנימין, עמ' קפז, כותב שגם בדעת הרמב"ם אפשר לומר ש"על מנת שלא תשמטני בשביעית" מועיל בתור סילוק מהזכות שהשמיטה פוטרת, ולא מטעם התחייבות בחוב חדש לפרוע אחרי שביעית, ומה שכתב "חייב עצמו" כוונתו שגם לחיוב עצמו מה שלא היה חייב מן הדין; והוא דוחה את הפירוש שזה חיוב חדש לפרוע אחרי שמיטה, שהרי לא היה קניין על התחייבות, ואת הכסף שקיבל קיבל בתורת הלוואה (והכסף אינו יכול ליצור עוד חיוב), וקשה לומר שיש כאן "גמר ומקני" שמועיל בלי קניין, שהרי אין כאן גילוי דעת מיוחד. ועיין שם, מה שהקשה עוד על פירוש זה.

ה. ר' יאיר הונוגסברג, "בענין קביעות זמן ותנאים בשמיטה", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' קגי, כותב שלפי ההסבר שבתנאי זה הלווה מוחל על זכותו שהחוב יישמט, אסור לעשות תנאי כזה, ואילו לרמב"ם שתנאי זה הוא התחייבות, מותר.

ו. על מחילת חיוב עתידי להישבע, ראה שער שלישי, במילואים, עמ' 835, בשם פני יהושע, שהמחילה תקפה.

להערה 377

א. כך כותב גם הגהות אשרי, שנביא בעמ' 938, מילואים להערה 576, לפי הנוסח המתוקן שלו, שנביא שם. כך כתבו גם תוספות, שהבאנו בעמ' 223, הערה 487.

מילואים לשער רביעי

ב. נאמר בכבא בתרא קלה ע"א, שראובן שאמר על מרדכי "אינו אחי" (כדי שלא יקבל מרדכי חלק בירושת אביהם), ואחר כך מת מרדכי, ראובן אינו מקבל חלק בירושת מרדכי, גם אם שמעון אחי ראובן אומר שמרדכי הוא אחיהם. מהר"ם, המובא ברא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן מ, ובמרדכי, בבא בתרא, סימן תקצ, מנמק, שראובן מחל (לשמעון) על חלקו בירושת מרדכי, בזה שאמר "אינו אחי" (וראה עוד על כך בעמ' 1352). משנה למלך, הלכות נחלות, ד, ח, מקשה על נימוקו, הרי המחילה לא תועיל לגבי נכסים שהגיעו לבעלותו של מרדכי אחי מחילת ראובן, שהרי מחילה לא מועילה בדבר שלא בא לעולם? לכאורה היה יכול להקשות יותר טוב, הרי לא מועילה מחילה על ירושה דאורייתא, אפילו לנכסים שכבר היו ביד המוריש בשעת המחילה (אולי סבר שהיות שכאן אין עדות שמרדכי הוא אחי, אלא תביעת ראובן לרשת את מרדכי מבוססת על כך שמרדכי נוכן שמעון אמר שהוא אחי, אם כן זה כמו מתנה של מרדכי ושל שמעון לראובן, ולא ירושה, ולכן מועילה מחילה על נכסיו). קובץ הערות (וסרמן), סימן מ, אות ט, מקשה על מהר"ם, הרי זה דבר שלא בא לעולם, וגם אין מועילה מחילה על דבר בעין (כאמור בשער ארבע-עשרה; על קושי זה ראה עמ' 612-613), וגם אין מועיל סילוק מירושה דאורייתא. ואכן, כסף הקדשים, עה, על ש"ך, ס"ק לג (חלקו נדפס בדף רי), מקשה על מהר"ם, הרי זו מחילה על זכות עתידית (כנימוק הרשב"א, ליד ציון הערה 379, שירושה עתידית נחשבת דבר שלא בא לעולם). אלא שכסף הקדשים סבור שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם אם לא חזר בו עד שבא לעולם (בניגוד למה שאמרנו לעיל, פרק רביעי, ליד ציון הערה 70), ולכן לא שלל את דברי מהר"ם לגמרי, אלא מקשה רק מדוע התלמוד שם מתקשה במה שנאמר במשנה שראובן מקבל חלק בירושתו של מרדכי, הרי התלמוד יכול היה להעמיד את המשנה בשחור בו ראובן מדבריו תיכף לפני מיתת מרדכי, ומחילה אינה מועילה אז מפני שזה דבר שלא בא לעולם. נראה שכוונתו להוכיח בקושייתו שהטעם שראובן אינו מקבל חלק בירושה אינו מטעם מחילה אלא מטעם הודאת בעל דין. אבל הרי גם הודאת בעל דין, במי שהודה שבעל דינו פטור, היא מטעם מחילה – כך יצטרך לומר שו"ת מהר"ם בן לב, חלק א, סימן יט, שאומר שהודאת בעל דין, במי שהודה שהוא עצמו חייב, אינה מטעם נאמנות אלא מטעם התחייבות. עוד יש להעיר, שהגאונים סוברים (כנראה) שמחילה מועילה בתור הודאה – ראה על כך במאמרי, "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76-90.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב), מקשה על מה שכתבו תוספות, קידושין סא ע"ב (ד"ה אי), שבני גד ובני ראובן הסתלקו מחלקם בארץ כנען – הרי לא מועיל סילוק מירושה דאורייתא? הוא מתרץ שזה הועיל מפני שהסתלקו לטובת עצמם, כדי לקבל את עבר הירדן. והוא נשאר ביצרון עיון". לא ברור האם נחשב שהסתלקו לפני מות המוריש, או אחרי כן. אם נחשב שהסתלקו אחרי מות המוריש, זו מחילה על בעלות. ואכן חידושי מהר"ט, קידושין סא ע"ב, ובדרשותיו, צפנת פענח, פרשת מטות, דרוש ב (קצ ע"ג), מקשה אותה קושיה על תוספות, מצד שארץ ישראל הייתה מוחזקת ביד ישראל, כאמור בבבא בתרא קט ע"א (כלומר, נחשבו כיורשים אחרי מות המוריש), וכולם היו שותפים בה, והרי שותף אינו יכול להסתלק מחלקו? והוא מתרץ, שהיות שבני גד ובני ראובן בררו לחלקם את הגלעד, זכו שאר השבטים בכל ארץ כנען, כדין אחים שחלקו בגורל, ועלה הגורל לאחד על חלק מטיים, שבוה קנה גם האחר את חלקו, כאמור בכבא בתרא קו ע"ב. כלומר, זה לא פעל בתור סילוק אלא בתור חלוקת שותפות בגורל.

ד. הבחנות שונות: המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מד ואות מו, כותב שמועילה מחילת בן על ירושת אביו, ואינו דבר שלא בא לעולם מפני שיש לו כבר זכות דינית בירושה (באות מו הסביר שאף ש"לא ידע דמחל" שהרי ייתכן שימות לפני אביו – מועילה המחילה, מפני שהחיסרון של "לא ידע דמחל" קיים רק באונאה שעיקרה איסור; ראה בשמו בשער שמיני, במילואים להערה 170). ואילו באות מז הסכים לדברי הר"ן (הערה 381), שלא מועיל סילוק מירושת אביו מפני שהבן ראוי ליורשו כל רגע – ומנמק, שכל רגע יש סיבה חדשה לזכות בירושה. הוא מתכוון כנראה להבחנה שהוא עושה (ראה בשמו בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 666) בין מחילה לסילוק, שמחילה היא כפיריון ממש, כאילו מילא את חיובו, ולכן לא יוכל החיוב להתחדש על ידי סיבה חדשה, שהרי כבר "פרע", ואילו סילוק אינו כפיריון אלא מונע את התהוות החיוב; ולכן אפשר למחול על הירושה ולא להסתלק. ראה על דבריו בשער שש-עשרה, עמ' 678 ועמ' 697.

ה. המעשה והמדרש (מרגולין), פרשת ויחי, עמ' קכב, כותב שכן אינו יכול להסתלק מירושתו מפני שירושתו היא טבעית, שלכן אינה מוזכרת בתורה, ואילו בשאר היורשים, הירושה נקראת מתנה, ולכן הם יכולים להסתלק.

להערה 381

א. כך נימקו גם חידושי הרמב"ן, כתובות שם, חידושי הרשב"א, כתובות שם, הרא"ש שם, חידושי הרא"ה, כתובות מ ע"א, חידושי הרי"ם, כתובות צא ע"ב (ד"ה הנה סברת), ור' בנימין פרידמן, בית אהרן וישראל, גל' נט, עמ' נב. ב. שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שטז), מביא את טעם הרשב"א, ובעמ' שיד מביא את טעם הר"ן, ולא העיר על הסתירה ביניהם.

ג. קובץ הערות (וסרמן), סימן מ, אות ב, מסביר שהר"ן סובר שהסילוק הוא מדין יורש, והיות שכן יש לו דין יורש בנכסי אביו מרגע לידתו, אינו יכול להסתלק, אף שעדיין אין לו זכייה בנכסים; ואילו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרי), סוברים שהסילוק אינו מדין יורש אלא מהזכות בנכסים, ולכן גם בן היה יכול להסתלק אילו לא

מילואים לשער רביעי

סברו שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא (כאמור ליד ציון הערה 674). ולא הסביר מדוע לפי הר"ן אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסים עצמם. והוא כותב (באות ג) ששו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן כב, סובר כתוספות (עיי' שם הוכחתו לכך), שאי אפשר להסתלק מדין יורש, רק מהנכסים.

ד. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מסביר שהר"ן סובר שסילוק בעל מנכסי אשתו הוא סילוק מזכותו כבעל (ראה בשמו לעיל, הערה 227, ולהלן, במילואים להערות 397 ו-401, והערה 432) וכאן אינו יכול להסתלק מזכותו כבן, שכבר קיימת; אבל אילו היה זה סילוק מהנכסים, היה מועיל, מפני שהנכסים עדיין אינם שלו (והוא מציין שר"ע איגר [שלא מצאנו] הסביר שהיורש זכה בנכסים עוד בחיי האב ונחשבים שלו, אלא שאינם ברשותו ולכן אינו יכול להסתלק).

ה. יש להעיר שהר"ן דיבר במחילת ירושת אב, ובה נכון לומר שמרגע לידתו, הבן ראוי לרשת, כיוון שבן קודם בירושה לכל אדם. לא ברור האם יאמר כך לגבי מורשיים אחרים שמדאורייתא, כגון אח את אחיו: הוא אינו ראוי לרשת מרגע לידתו, שכן ברגע לידתו ייתכן שאביו היה בחיים, ואביו קודם לו לרשת את בנו (שהוא האח המוריש). מצד שני אפשר לומר שאם נוצר מצב שאדם זה הוא המועמד לרשת (כגון שהאב מת, ואין לאח המוריש בנים), מועילה מחילת האח, כיוון שברגע מחילתו, הוא כבר ראוי לרשת.

ו. בני בנימין, עמ' קפ-קפא, מסביר שלא מועיל סילוק מירושה דאורייתא מפני שדין הירושה חל כבר בלידת היורש ואינו יכול להסתלק ממנו, וכן לא יועיל סילוק מזכיה בפועל בירושה מפני שהוא כעין מחילה שאינה מועילה בדבר שלא לא לעולם (ראה בשמו במילואים להערה 672, בעניין ההבחנה בין דרבנן לדאורייתא). והוא מסיק מתוך כך, שבן המסתלק מירושת אביו ברגע המוות, שאז חלה הזכיה בפועל, הסילוק מועיל, ורק אם הסתלק בחיי האב אינו מועיל, מפני שזה דבר שלא בא לעולם.

ז. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, מסביר שלא מועיל סילוק יורש מירושתו, מפני שיש לו זכות כבר משגולד, וסילוק מועיל רק לפני המעשה שגורם את הזכות. ראה בשמו בשער שש-עשרה, במילואים להערה 94.

ח. תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קע, מסביר על פי האמור בעירובין ע"ב, שירוש' כ"רעא דאבוה", ולכן אם מת אביו בשבת, היורש יכול לבטל את רשותו בחצר המשותפת, אף שבכניסת שבת לא היה יכול לבטל, מפני שאביו היה יכול לבטל; הרי שגם בחיי האב יש ליורש זכות בנכסים.

ט. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכח (קנט ע"ב), מביא כאילו הר"ן כתב שהטעם שאינו יכול להסתלק מירושה הוא מפני שלא באה הירושה לרשותו שיוכל להקנותה, והוא מפרש שהטעם הוא שזה דבר שלא בא לעולם. דבריו קשים, שהרי הר"ן כותב טעם הפוך. אולי הוא מתכוון לחידושי הר"ן, בבא בתרא קכו ע"א, שכותב שבכור אינו יכול להסתלק מבכורתו לפני חלוקת העיזבון, לדעה אחת, מפני שעוד לא זכה בה.

י. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"א), מקשה על הר"ן, שאם נחשב שבא לידו, יועיל בתורת מחילה, ואם לא, יועיל בתורת סילוק (כדעה שמועיל סילוק מזכות עתידיה)? בפשטות, התשובה היא שהירושה נחשבת שבאה לידו, ולא מועילה מחילה מפני שזו מחילת בעלות.

יא. בדומה, ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ט ע"ב-ע"ג), מקשה על הר"ן, הרי בחידושיי לכבא בתרא קכו ע"א, כתב שרק מי שראוי לזכות בדבר, יכול להסתלק ממנו, ואין כתב כאן שהיות שראוי לזכות, אינו יכול להסתלק? אולי מתרץ שבכבא בתרא דיבר רק על חלק בכורה, שנקראת "מתנה", והתלמוד (בבא בתרא קכד ע"א) מפרש שהיא כמו מתנה, שהמקבל זוכה בה רק כשהיא מגיעה לידו, וכיוון שיש הקפדה שגיע לידו, לא מועיל סילוק בזמן שאינו יכול לזכות; אבל לעניין חלק ירושה, שאינו נקרא "מתנה", רק מי שאינו ראוי לזכות, יכול להסתלק.

להערה 379

א. כמו כן, ר"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, ותוספות הרא"ש, כתובות פד ע"א (ד"ה רב אלפס), הסביר (בשם רבנו גננאל), שלא מועיל סילוק הבן, מפני שלא היה לו כלום בנכסים, וירושה היא רק לאחר מיתה.

ב. גם שו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן ד (ע"ב), כותב שלא מועיל לומר למורישו "דין ודברים אין לי בנכסך לאחר מיתה", משום שלא מועיל לשון סילוק בדבר שאין לו בו שום זכות.

ג. גם שו"ת שי למורא (יונה), סימן מב (מט ע"ב), כותב שלא שייכת מחילה על ירושה (הוא עוסק בירושת נכדה מסבה), מפני שמחילה היא רק בדבר שכבר חל חיובו, ובחיי המוריש עדיין אין חיוב.

ד. גם שו"ת מקור ישראל, סימן נא, ד"ה וגם (וחזור על הדברים בסימן נב, ד"ה תשובה), מנמק, שלא מועיל סילוק ומחילה מדבר שלא בא לרשותו, ומטעם זה אין הברל בין מוחל כל ירושת אביו לבין מוחל חלקה.

ה. גם ראב"ד, הלכות אישות, יב, ט (שנביא ליד ציון הערה 528, לעניין ירושת בעל את אשתו), תורת גיטין, סימן קלד, סעיף ד, וברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"א, מנמקים שירוש' אינו יכול למחול על ירושתו מפני שהיא דבר שלא בא לעולם.

ו. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף א (עמ' קכו), מנמק שאין לבן שום זכות בנכסים, גם לא זכות

מילואים לשער רביעי

ירושה, ואין לו אפילו "שייכות" בהם (ראה ליד ציון הערה 428, שמועיל סילוק בעל מירושת אשתו כיוון שיש לו "שייכות" בירושתה), ולכן אין לו ממה להסתלק; וגם אינו יכול להסתלק מ"שם יורש", כיוון שזה דבר של מציאות שקיימת בעל כרחו.

ז. גם חידושי העילוי ממיציציט, סימן נח, אות א, מנמק, שאדם אינו יכול להקנות דבר שאין לו זכות בו. ח. משב יעקב, חלק ב, עמ' קיז, כותב שנימוק זה תלוי במחלוקת (שנביא בשער שש"עשרה, עמ' 701, ובמילואים שם) איך מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון: לפי הרשב"א שהוא מטעם מחילה, לא יועיל תנאי שהיורש לא יירש, מפני שזו מחילת זכות עתידית; ואילו לפי הרמב"ן, עמ' 1295, שהתורה אינה מטילה חיוב אם שני הצדדים אינם רוצים בו, ואינו מצד מחילה, יועיל תנאי שהיורש לא יירש. והוא כותב שהרמב"ם (במילואים להערה 389) סובר שהטעם הוא שבירושה כתוב "חוקת משפט", ולכן אי אפשר לשנות אותה (ראה בשמו ליד ציון הערה 525), ולא נימק מטעם מחילת זכות עתידית, מפני שהוא סובר כרמב"ן. משב יעקב עוסק במחילת חלק בכורה, אבל הסבירו טובים למחילת ירושה בכלל.

להערה 389

א. טעמים נוספים: רמב"ם, הלכות נחלות, ו, א, כותב שמוריש אינו יכול לעקור נחלה מירשו, כיוון שירושה נקראת "חוקת משפט" (במדבר כו, יא), משמע, דבר שאי אפשר לשנות. ר' בנימין רבינובין תאומים, המובא בספר תחוקה לישראל על פי התורה, חלק ב, עמ' 209, מנמק בכך את הדין שמחילת יורש אינה תקפה. ראה טעם זה ליד ציון הערה 527, בעניין הסתלקות בעל מירושת אשתו הנשואה. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צג), מסביר שהטעם של "חוקת משפט" שייך בהתנאה שעושה המוריש, "בני פלוני לא יירשני", והתנאה פועלת בעצם הדין שלא יחול בדרך הרגילה, והרי "חוקה" אינה יכולה להשתנות; ואילו כשזה בא מצד היורש, היות שאינו "בעלים" על הירושה, אינו יכול לעשות התנאה, והוא יכול רק להסתלק, וסילוק עניינו שה"דין" לא יפעל את תוצאותיו הרגילות (ראה בשמו בשער שש"עשרה, ליד ציון הערה 370, על ההבחנה בין התנאה לסילוק), ובוה אין חיסרון של "חוקת משפט" שהרי דין הירושה אינו משתנה, ולכן צריך את הטעם שאינו מועיל מפני שירושה זו לא באה על ידי מעשיו (נימוקו של מגיד משנה, הלכות נחלות שם), שבגללו אינו בגדר בעל המעשה, שיוכל לגרום שהדין לא יפעל את התוצאות. ראה הבחנה דומה בשמו במילואים להערה 527. זכרון שמואל (רוובסקי), סימן סג, אות ב, כותב שהטעם של "חוקת משפט" בא להסביר מדוע אין חוקה להתנאה שעושה המוריש, בהסכמת היורש (ראה בשמו במילואים להערה 391).

ב. אבני החושן, רעח, ס"ק י, כותב שלפי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), הטעם הוא שלא מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה. הוא מסביר, שבממון מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה מפני שהוא יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי" (בני אהובה, הלכות אישות, יב, ח), וזה שייך בחיוב פרטי בדבר של קצבה, שיכול לומר כאילו קיבל את המגיע לו, אבל בירושה אפילו יקבל הרבה, הרי אין לו חוב על אביו, ומה שישאר הוא שלו (ואין דבריו כרויים). ג. ר' אלחנן וסרמן, באהא יצחק (מן), גיטין, עמ' תנג, מנמק, שהתורה זיכתה לו ירושה זו שלא מדעתו, ואין לו כלל דעה בזה, ולא שאלוהו מראש אם הוא רוצה בכך.

ד. מי מרום, חלק יב, דברים, מאמר כה, עמ' עז, מנמק שאינו יכול להסתלק מירושת אביו כמו שאינו יכול להסתלק מלהיות בן לאביו, שהרי בן יורש הם דבר אחד.

ה. אורים גדולים (ריינס), פרק ח, הצעה ד (נג ע"ד), מנמק, שבירושה, הגורם להעברת הנכסים הוא מצד המוריש, מפני שעם מותו, הירושה מגיעה מאלה לירוש, ולכן הירוש אינו יכול לסרב לרשת, כיוון שהוא לא גורם לה.

ו. קנין תורה בשמעתתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפג, מנמק על פי תוספות, שנביא בשער שמיני, עמ' 343, האומרים שחיוב שאין ודאות שהוא יתקיים, אין מועילה מחילה עליו, מפני שהיא כמו מחילה בטעות; וכל יורש שמוחל אינו יודע אם ימות לפני מות המוריש או אחריו, ולכן מחילתו בטלה. כך נימק גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"א, בדעת תוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב); והוסיף שבכל זאת מועילה מחילת בעל על ירושת אשתו (כאמור ליד ציון הערה 479), מפני שהיא מדרבנן, והוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים". אבל ראה שער שמיני שם, עמ' 344, שרבים חולקים על התוספות.

ז. ר' שלום אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 235, מסביר שלא מועיל גילוי דעת של יורש שאינו רוצה לרשת, מפני שלרוב בני אדם יש גמירת דעת לקנות את הנכסים ברגע מות המוריש, ומי שאומר אחרת – בטלה דעתו, ואומרים את דעתו שגם הוא רוצה לרשת ודבריו הם דברי הבאי. זאת בהתאם לשיטתו הכללית בספר זה, שדיני ממונות מבוססים על גמירת דעת לפי מבחן אובייקטיבי.

להערה 390

א. אמנם בעיטור לפנינו כתוב שרב כהנא עוסק בירושה דרבנן, אבל בשער החדש, על העיטור שם, אות יד, מתקשה, שהרי העיטור אומר שבירושה דרבנן אין מועיל תנאי (ראה בשמו להלן, פרק שמיני, הערה 497), ונדחק לפרש שכוונתו כאן היא לתנאי על פירות נכסי אשתו, ולא על ירושתה; וגרסת הגהות מרדכי נראית יותר. לקושיה איך מביאה הסוגיה על זה את דברי רבא "אי אפשי בתקנת חכמים" אם מדובר גם בדאורייתא, אפשר לתרץ כתירוץ הר"ן (שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 685), שדברי רבא הובאו להראות חידוש שגם בדרבנן לא עשו חיזוק

מילואים לשער רביעי

לדבריהם. שער החדש, אות טז, מדייק מלשון העיטור שהמוריש יכול להתנות שהיורש לא יירש, במקביל למקרה בבבא בתרא קכו ע"ב, ששם המוריש מתנה "בני פלוני לא יירש"; אבל הוא מעיר שמלשון התלמוד בכתובות פג ע"א משמע שהיורש מתנה.

ב. כמו כן, חידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ח ע"א), מדייק מרשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם), הכותב לגבי "בני לא יירש", שאף על פי ששחק הבן אין זה מעיד שמחל מפני שאולי שחק רק משום שאינו רוצה להכחיש את אביו – משמע שאם מחל בפירוש, מועיל. גם המעשה והמדרש (מרגליון), פרשת ויחי, עמ' קכג, ור' בנימין רבינוביץ תאומים, המובא בספר תחוקה לישראל על פי התורה, חלק ב, עמ' 209, כותבים שזו דעת הרשב"ם שם, אבל ר"ב רבינוביץ תאומים כותב שזו דעת יחיד. קנין תורה בשמעתתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפג, נוקט שרשב"ם סובר שאם הבן מחל באופן שאין לפרש שאמר זאת רק כדי לא להכעיס את אביו, כגון שאביו רוצה שיירש, המחילה תקפה. אבל אור זרוע, בבא בתרא, סימן צ, מפרש שהרשב"ם מתכוון לבכורה, שאפשר למחול עליה מפני שהיא נקראת "מתנה", כפי שנראה ליד ציון הערה 576; אבל בירושה של חלק פשוט, הרי כתב רשב"ם, בבא בתרא מט ע"ב (שציון בהערה 377), שאפילו מחילה מפורשת אינה תקפה. ראה גם עמ' 940, במילואים להערה 584, שקצות החושן מפרש שהרשב"ם מתכוון לחלק בכורה. עיין אהל שם (ברונא), חלק א, סימן כט (נח ע"ד), המסביר איך פירוש זה מתיישב בסוגיה שם. ג. כמו כן, ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן ג, מוכיח מבבא בתרא שם שמועיל סילוק מירושה שלא באה לרשותו.

ד. המעשה והמדרש (מרגליון), פרשת ויחי, עמ' קכג, כותב כאילו ראב"ד, המובא בספר התרומות, שער ס, אות ג, ובטור, חו"מ, רעח, יא, סובר שמועילה מחילת יורש, כדעה זו. ודבריו קשים, שהרי הראב"ד מדבר רק על מחילה אחרי מות האב, וגם בזה הוא כותב שהבן יכול לחזור בו.

ה. חידושי הרמב"ן, כותבות לו ע"א, כותב שאפילו בירושה של תורה, יכול המוריש להתנות עליה לפני שהיה ראוי ליורשה. גם שיטה מקובצת, כותבות לו ע"ב (ד"ה מתני'), נוקט שגם בדאורייתא מועילה מחילה אם אינו ראוי ליורשו. אבל נראה שכונתם היא לירושת ארוסתו, לדעה שירושת אשתו דאורייתא, ואין ללמוד מדבריהם שמועילה מחילה על ירושה רגילה דאורייתא.

ו. ראיות לשיטה זו: יש ראייה לשיטה זו מבבא בתרא קכו ע"ב, ששם המשנה אומרת "האומר, איש פלוני בני בכור לא יטול פי שנים, איש פלוני בני לא יירש עם אחיו" – לא אמר כלום, והגמרא שואלת: "לימא מתניתין דלא כר' יהודה, דאי ר' יהודה, האמר דבר שבממון תנאו קיים", ומשיבה: "התם ידעה ומחלה, הכא לא קמחיל" – משמע שאילו היה הבן מוחל בפירוש, הייתה מחילתו מועילה, אף על פי שהיא על ירושה עתידית. ר"ג אשכנזי (לעיל, אות ג) מביא מכאן ראייה לדעת מהר"ם, עמ' 236, ליד ציון הערה 606, שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם. ז. הדעה הראשונה דוחה ראייה זו בכמה דרכים. חידושי הרשב"א, בבא בתרא שם, חידושי הריטב"א, בבא בתרא קכו ע"ב (הובא בשו"ת מקור ישראל, סימן נא, ד"ה וגם, וסימן נב ד"ה תשובה), ותוספות, כותבות נו ע"ב, ד"ה הרי (הובא בנתיבות המשפט, רט, ס"ק 1), דוחים, שהסוגיה אמרה כך לרווחא דמילתא, ששם אף לא מחל בפירוש, אבל האמת היא שגם אילו היה מוחל בפירוש לא היה מועיל.

ח. כמו כן, נימוקי יוסף, בבא בתרא נה ע"ב (בדפי הרי"ף), פירש את הסוגיה שם עם תוספת: "הכא לא מצי מחיל, דדבר שלא בא לידו של בן, אינו יכול למוכרו ולא למוחלו, ואפילו אי מצי מחיל, ודאי לן דלא מחיל אף על פי ששחק כדי שלא יכעוס אביו".

ט. גם בני יעקב, מאמר ב, קניין (עו ע"א), מתרץ שהסוגיה יכלה לתרץ שמחילה אינה מועילה בזה בכלל מצד "חוקת משפט" (ראה עמ' 227, ליד ציון הערה 527, בשם הרמב"ם), אלא שהתרצן תירץ לפי הבנת המקשן שחשב שירושה אינה דבר יוצא דופן. בדרך זו הוא מיישב מדוע הסוגיה שם לא תירצה את הקושיה מ"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", ששם מועיל מפני שעל דעת כן התארכה לו (ראה על כך במילואים להערה 4), מה שאינו כן בסילוק מירושה, ששם לא שייך נימוק זה – הוא מיישב, שהסוגיה יכלה לתרץ כך אלא שתירצה לפי הבנת המקשן. י. תורה תמימה, במדבר, כז, אות ל, תירץ שאכן כוונת הלשון "לא קא מחיל" היא שאינו יכול למחול, מפני שירושת בן מאביו היא דבר טבעי שאי אפשר לשנות.

יא. יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק, מתרץ, שכונת הגמרא היא שרק בשאר וכסות מועיל תנאי מפני שהבעל מתחייב בהם בזמן הקידושין ובאותו זמן האישה יודעת על תנאו ומוחלת עליהם, אבל ירושה חלה משעת לידת הבן, שאז הוא ראוי לרשת, ובאותה שעה אינו מוחל, שהרי הוא לא נולד על דעת אותו תנאי ("לא ידע"), ולכן לא מועיל מה שהוא מוחל אחר כך.

יב. קצות החושן, רעח, ס"ק יג, מתרץ שהגמרא אמרה כך משום שבכור יכול להסתלק מחלקו (ראה ליד ציון הערה 576), ולכן לא יכלה לומר שגם סילוק מפורש לא מועיל, שהרי במשנה נזכר גם תנאי שבכור לא יירש פי שניים.

יג. תירוצים נוספים: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ב), מיישב, שהגמרא חשבה שלר' יהודה האב יכול להתנות שלא יירשנו בנו, ואם כן, הירושה אינה נחשבת שבאה לידי היורש עוד בחיי

מילואים לשער רביעי

המוריש, שהרי ייתכן שהאב יתנה שלא יירש, ולכן מועיל סילוק, אלא שאם הבן לא מחל, לא מועיל התנאי של האב, ומה שהר"ן (ליד ציון הערה 381) אומר שלא מועיל סילוק מירושה מפני שנחשב שבא ליד היורש, הוא אחרי שהגמרא אמרת שלא מועיל תנאי של האב מפני שהבן לא מחל, וממילא נחשב שבא לידו (שהרי אין לאב אפשרות למנוע את הירושה). עוד תירץ, שאמנם לא מועיל סילוק מירושת אביו, אבל מועיל "לא יירש בני" מתורת מחילה, מפני שיש ליורש זכות גדולה בנכסים, שנחשב כאילו כבר זכה בהם, שלכן לא מועיל סילוק מירושה (טעם הר"ן), ולכן הוא יכול למחול, שהרי מועילה מחילה על זכות עתידית אם כבר יש למחול קצת זכות בה, כאמור ליד ציון הערה 143. דבריו קשים, שאם כן, כל מה שכתבו הפוסקים שלא מועיל סילוק מירושת אביו, אין לו משמעות, שהרי הוא יכול למחול, ותועיל המחילה מפני שיש לו קצת זכות בה. וקשה לומר שמה שקובע אם זה מחילה או סילוק הוא הלשון המדויקת שאמר האדם.

יד. ראייה נוספת שמחילת ירושה תקפה: מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י, מביא ראייה ממה שהמשנה בבבא בתרא קנו ע"ב נימקה שלא מועיל לומר "פלוגי בני לא יירש" מפני "שהתנה על מה שכתוב בתורה", ולכאורה הייתה יכולה לנמק מצד שבן אינו יכול להסתלק מירושת אביו, וטעם זה עדיף, שאילו הטעם של תנאי על מה שכתוב בתורה הוא מטעה, מפני שאפשר להבין ממנו שאם הסכים הבן לדברי אביו, שאז אינו מתנה על מה שכתוב בתורה, מועיל (כפי שהתלמוד אומר שם, שתנאי בממון מועיל, ורק אם המוטב מתנגד, התנאי אינו מועיל, מטעם התנאה על מה שכתוב בתורה, גם לר' יהודה); וממה שלא נימקה כך מוכח שאכן מועיל סילוק מירושת אביו. והוא דוחה הוכחה זו, על פי מגיד משנה, הלכות המוריש לא יוכל לומר שלא יירשנו. כוונתו היא, שגם כשסילוק של המוטב מה שכתוב בתורה הוצרך כדי שהאב המוריש לא יוכל לומר שלא יירשנו. כוונתו היא, שגם כשסילוק של המוטב לא מועיל – כמו הסתלקות יורש מירושתו – מועיל דרך תנאי של הצד המטיב, אבל אז יש בעיה של מתנה על מה שכתוב בתורה, שתנאי קיים רק אם המוטב מסכים, מה שאינו כן שם, שהיורש לא מחל.

טו. רביד הזהב (טריויש), בראשית לו, ד (הובא בתורה תמימה, במדבר, כז, אות טו), מביא ראייה מהמדרש (עיין בראשית רבה, פרשה פב, ג) האומר שעשיו אמר "אין לי חלק במתנה שניתנה לי הארץ", כדי שלא יצטרך לשאת בחובת "ועבדום ועינו אותם"; משמע שמועיל סילוק מירושת אב. הוא דוחה ראייה זו, שהסתלקותו הועילה מפני שהוא רצה להיפטר מצער הגוף שהיה מגיע לו עקב הירושה, "ועבדום ועינו אותם". כך נימק גם המדרש והמעשה, פרשת ויחי, עמ' קכג. ולא הסבירו מדוע שיקול זה נותן תוקף לסילוק.

להערה 391

א. כך עולה מפירושו של מחנה אפרים לסוגיית בבא בתרא קנו ע"ב, האומרת שלא מועיל שאב יאמר "פלוגי בני לא יירשנו", מפני שהוא התנאה נגד מה שכתוב בתורה, וגם ר' יהודה הסובר שמועיל תנאי נגד מה שכתוב בתורה, מסכים שכאן אינו מועיל, מפני שהבן לא הסכים למחול. מחנה אפרים שם כותב (בשם "רוב המפרשים" – ראה עמ' 908, אותיות ז-י) שבאמת גם אם מחל, אינו מועיל, מפני שבן אינו יכול להסתלק מירושת אביו, וטעם הגמרא הוצרך מפני שדברי האב היו צריכים להועיל כיוון שהתנה עם הבן שלא יירשנו הוא אלא הוא מורישם לשאר בניו, אלא שאינו מועיל מפני שזה תנאי נגד מה שכתוב בתורה והבן לא מחל. עולה מדבריו שאם הבן הסתלק וגם האב אמר שלא יירש, התנאי תקף.

ב. דעות חולקות: אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן כט (נט ע"ד), מוכיח מהסוגיה שם שלא מועיל סילוק יורש בצירוף מחילת הבן והתנאת האב – עיין שם להוכחתו. זכרון שמואל (רוזנבסקי), סימן סג, אות ג, כותב שלפי רשב"ם, בבא בתרא קנו ע"ב ("ד"ה תתס), אם הבן מחל וגם האב אמר שלא יירש, אינו יורש, מפני שתנאי בממון מועיל גם נגד מה שכתוב בתורה אם הצד השני מחל, והפעולה נעשית על ידי התנאה, והמחילה רק מאפשרת להתנאה לחול; ואילו לפי חידושי הרשב"א, בבא בתרא קנו ע"ב, גם בכגון זה המחילה אינה תקפה, מפני שהוא לשיטתו (ראה שער שרש-עשרה, עמ' 701), שתנאי על מה שכתוב בתורה מועיל רק באופן של "על מנת שתמחל", היינו שמחילת הצד הזוכי היא שמפקעה את החיוב, ולכן בירושה, שלא מועילה מחילת היורש, גם לא מועילה התנאת האב; והוא כותב (באותם) "באותם" ההתנאה והמחילה יחד אינן תקפות בגלל הדין המיוחד שיש בירושה, "חוקת משפט", שאי אפשר לשנותה (ראה במילואים להערה 389).

להערה 396

א. כך פסקו גם נימוקי יוסף, בבא בתרא כו ע"ב, בדפי הר"ף (מפני שאין לו שום שייכות בנכסים והוא מסולק ועומד ולא שייך סילוק); חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין עז ע"א; שו"ת הרי"ש, סימן תד (הובא בבני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עז ע"ד, ובשו"ת תורת אמת, סימן לב); מישרים, נתיב כג, (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ח ע"ד); בדק הבית, אהע"ז, סימן סט, ושו"ע, אהע"ז, סט, ז (בבעל העושה תנאי שלא יירש אותה); רמ"א, אהע"ז, צב, א (הובא בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן פח, דף קכב ע"ד, ובתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 356); שו"ת בשמים ראש, סימן ריח (מפני שהוא "פיטומי מילי"); חלקת מחוקק, סט, ס"ק יב (מפני שאין לו שייכות בנכסים); בית מאיר, אהע"ז, סימן צב, א (ברעת הרמב"ם, הלכות אישות, כג,

מילואים לשער רביעי

א. וסימן צח, א; נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו; שו"ת בני יהודה (=בית יהודה, חלק ב), סימן טו (פ ע"א); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן צא (ד"ה והנה לכאורה); נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ב; שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה; חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מט, אות ד; קהלות יעקב, בבא בתרא, סימן ט, עמ' לט; הגהות והערות על הטור השלם, חו"מ, רעח, אות נה; ר"י גולדברג, דברי משפט, חלק ד, עמ' שמה-שמו; ר' יוסף רפאל עזיאל, בשו"ת משפטי עזיאל, חו"מ, סימן מ (ד"ה ועמד לנגדו); נחלי דבש (שלזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה והנה הר"ן, דף יד ע"ב בדפי הספר).

ב. כך כתב גם מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר). אבל במקום אחר (ד"ה זה שביארנו) הביא שכתבו הגאונים שלפני האירוסין אינו יכול להפקיע את עצמו מירושתה, והוא כותב ש"יש לפקפק בה". ר' אברהם סופר, בהערותיו למאירי שם, עמ' 362, הערה יב, מעיר שדברי המאירי שלא מועיל כאן סילוק סותרים לשיטתו שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, שהבאנו לעיל, פרק שלישי, עמ' 159, הערה 20.

ג. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 107, כותב שזו גם דעת הרמב"ם, הלכות אישות, כג, א, שהדגיש לגבי מה שמועיל סילוק הבעל, "ועודה ארוסה קודם נישואין". על סילוק לפני האירוסין, עיין אמרי דוד (הורליק), סימן כג.

ד. אם הסתלק בערכאות: שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה אך ברכוש), כותב שלפני האירוסין הבעל אינו יכול להסתלק מירושתה גם אם הסתלק בערכאות הגויים, ואין אומרים בזה "דינא דמלכותא דינא", כיוון שהטעם ש"דינא דמלכותא דינא" הוא משום שמי שעושה פעולה משפטית בערכאות מתכוון שהפעולה תועיל כמו לפי דיני ערכאות, כפי שהסביר ש"ך, חו"מ, עג, ס"ק לט, אבל כאן, גם אם התכוון לכך, אין לרצונו תוקף, כיוון שלפני האירוסין עדיין אין לו זכות בנכסיה.

ה. אם אמר "דין ודברים אין לי לאחר שאארסך": קריית מלך רב, הלכות אישות, טו, א, כותב שגם לדעת הר"ן, אם אמר "דין ודברים אין לי בנכסיך לאחר שאארסך", הסילוק תקף, מפני שבידו לקדש אותה כיוון שהסכימו על כך (ראה בשמו במילואים להערה 170, שדבר שבידו נחשב שבא לעולם), כפי שנפסק בקידושין סב ע"ב, שהאומר "פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה לכשיתלשו", ונתלשו, התרומה חלה; והה"ן דיבר במי שאמר רק "דין ודברים אין לי".

ו. ראיות לשיטה זו: בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה בגמ' אי הכי), מביא ראיה לדבריהם מן העובדה שבכתובות פג ע"א נקט התלמוד שאמירת "דין ודברים אין לי בנכסיך" מועילה בכותב לאשתו "בעודה ארוסה", ולא נקט "לפני שנישאת", משמע שלפני האירוסין אין זה מועיל.

ז. אבל לפי יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר), דוחה הוכחה זו, שלא היה אפשר להעמיד את המשנה לפני האירוסין, מפני שכתוב במשנה "וכותב לאשתו"; ואין לומר שהיה אפשר להעמיד שהוא מסתלק בשעת קידושין ממש, שאז היא נקראת אשתו, שהרי הדעת נותנת שגם לר"ן מועיל אז הסילוק. ולכן הוא כותב שהר"ן לא למד את דינו מהוכחה זו, אלא הוא הולך לשיטתו בתשובה, שהבאנו לעיל פרק שני, ליד ציון הערה 4, שלא מועילה מחילה על חוב שלא בא לעולם.

ח. שו"ת מעשה חייא, סימן ד (בדפוס ונציה = סימן ג בדפוס פיורדא), כותב שדחיית פני יהושע טובה להוכחה מסוגיית כתובות פג ע"א, מפני שבמשנה שם כתוב "הכותב לאשתו", משמע שהיתה אשתו בשעת הסילוק; אבל אפשר לדייק כך פסוגית בבא בתרא מט ע"א, שמעמידה את המשנה "אין לאיש חזקה על נכסי אשתו", במי שהסתלק מנכסי אשתו "בעודה ארוסה", ולכן מועיל סילוק מנכסיה, ומהעובדה שלא נקטה שמדובר בכתב לה קודם הנישואין, שכולל גם כשעודה ארוסה וגם לפני האירוסין, מוכח שסילוק מועיל רק בארוסה ולא לפני האירוסין. ט. שו"ת הב"ח, סימן קכד, דוחה את הראיה, שהתלמוד נקט "ועודה ארוסה" משום שאין דרך לכתוב "דין ודברים אין לי" וכי' לאישה קודם שהתארסה, בזמן שאין לו שייכות בנכסים; או שהתלמוד נקט כך לרבותא, לחדש שאין אומרים שדין ארוסה כדין נשואה.

י. ישועות יעקב, אהע"ז, צב, ס"ק ב, דוחה את ההוכחה מכתובות בדרך אחרת – עיין שם.

יא. חידושי חתם סופר, כתובות פג ע"א (ד"ה הכותב), מקשה על הניסיון להוכיח ממה שכתוב "בעודה ארוסה" ולא "עד שלא נישאת", הרי ר' ינאי (שנוקט "בעודה ארוסה") סובר שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם (בימות צג ע"א), וכל שכן שיסבור שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, כגון לפני האירוסין, שהרי סילוק קל יותר מהקנאה, ומדוע לא נקט "לפני הנישואין"? הוא מתרץ, שלפני האירוסין "לא עבדי דאחו", ובזה לא מועילה הקנאה אף לרעה שאדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם (בבא מציעא לג ע"ב). ראה דברים דומים בשמו בעמ' 916. בית יעקב (לורברבוים), כתובות פג ע"א (ד"ה בא"ד ואע"ג), מתרץ שגם ר' ינאי סובר שסילוק לפני האירוסין לא מועיל, מפני שלפני האירוסין לא שייך סילוק בכלל. אבל ראה להלן, אות יג, ששואל ומשיב כתב שלרעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אפשר להסתלק גם מדבר שאין לו עדיין שום זכיה בו.

יב. חתם סופר דוחה את ההוכחה, שהסוגיה נקטה ארוסה דווקא (אף שבאמת מועיל סילוק לפני האירוסין) מפני שהמשנה אומרת שהתנאי "דין ודברים אין לי" וכי' מועיל רק לעניין זה שאם תמכור את נכסיה, המכר יחול; והרי לפני האירוסין אין משמעות לכך, שכן גם בלי התנאי הזה, יכולה אישה למכור נכסים שהגיעו לבעלותה לפני האירוסין (ולא רצה לפרש כרמב"ן, בעמ' 219, ליד ציון הערה 452, שהתנאי מועיל לנכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך).

מילואים לשער רביעי

יג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"א), מביא ראייה לעיקרון זה, שלא מועיל סילוק כשאין שום שייכות: התלמוד בבבלי ביקדושין סג ע"א מוכיח שרבי סובר שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ממה שהוא אומר שאפשר לשחרר עבד לפני קנייתו, באמירה "לכשאחך הרי עצמך קניו לך"; ולכאורה קשה, אולי שם זה פועל בתורת סילוק, שהאדון מסלק את השעבוד שיש לו על העבד, ורק סילוק בדבר שלא בא לעולם מועיל, מה שאינו כן הקנאה? אלא מכאן שמי שסובר שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, סובר שגם אי אפשר להסתלק מדבר שלא בא לעולם, אם אין לו שום זכיה בו.

להערה 397

א. ר' אברהם יצחק בלון, אהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנב-תנג, מציע שני הסברים לכך שסילוק לא מועיל לפני אירוסין: (א) סילוק אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם, ואין לבעל שום זכות לפני האירוסין (הוא מביא הסבר זה כהסבר שני). (ב) גם אם לפעמים אדם יכול לפעול בדבר שלא בא לעולם, הרי דיבור שנוגע לאדם אחר מועיל רק אם הוא מדבר עם האחר, ולפני האירוסין, אין לאישה שייכות לדין זה, ואין עליה שם "בעל דבר", ולכן הדיבור עמה אינו יכול לחול, והוא כאילו מדבר עם עצמו.

ב. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מסביר שר"ן לא מועיל סילוק לפני האירוסין, מפני שלדעתו סילוק בעל מנכסי אשתו הוא מזכות הבעל, וסילוק זה מועיל בארוסה מפני שהזכות כבר התחילה, מה שאינו כן לפני האירוסין, שאז עוד לא התחילה זכות הבעל.

ג. שו"ת שבט הלוי, חלק ז, סימן רז, אות ו, מנמק, שהסתלקות אדם מדבר שאין לו שייכות לגמרי הוא "פיטומי מילי", כמו אם יאמר אדם שהוא מסתלק מבית פלוני שיש לפלוני בעיר פלונית.

ד. ראה גם עמ' 945, במילואים להערה 651, בנימוקו של זכר שלמה, מדוע לפני אירוסין לא מועיל סילוק.

ה. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 109, כותב שאף שהט"ז סובר שסילוק מועיל לפני שחל חיוב, מפני שהאדם מונע מהזכות לבוא אליו (כפי שנראה בפרק תשיעי, עמ' 242, ליד ציון הערה 654), מכל מקום, צריך שיהיה למסתלק איזה קשר עם הדבר שהוא מסתלק ממנו, אבל אם אין שום קשר, סילוק הוא דברים בטלים, ולכן לא מועיל סילוק לפני האירוסין. גם שו"ת ויען דוד (וייס), חלק ב, סימן רמד, אות א, כותב שהט"ז מסכים שכאן אין מועיל סילוק, מפני שאין לבעל שום שייכות.

ו. תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קסז ועמ' קעג, מסביר שאף שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, מפני שסילוק עניינו שהאדם מונע את עצמו מהחפץ, מניעת זכויות, הרי לפני האירוסין אין לו סמיכת דעת להסתלק. ובעת חידושי הר"ן, ב"ב בתרא מט ע"א, שנימק ש"כבר הוא מסולק ועומד", הוא מסביר (בעמ' קסט) שסילוק מועיל רק מדבר שיש לו כבר זכויות ורק עצם הממון אינו ברשותו, והוא יכול להסתלק מהזכויות, ולפני אירוסין אין לו שום זכויות. והוא כותב שגם רש"י ותוספות, כתובות פג ע"א, סוברים שלא מועיל סילוק לפני האירוסין, אבל מטעם אחר: שיש שום שייכות בנכסים אז.

ז. בקידושין לאחר זמן: גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה ונראה), כותב שאם קידש אישה שיחולו הקידושין לאחר שלושים יום, שהדין הוא שיכולים לחזור בהם תוך שלושים יום – סילוק מנכסיה מועיל תוך שלושים, מפני שזמן החלות בא מאליו, ומניחים שלא יחזרו בהם מרצונם להתקדש, ונמצא שבתקופה זו יש לבעל שייכות בנכסים.

להערה 401

א. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א (עמ' שמא-שמב), מציינין שלפי גירסת כתב יד ברמב"ם, הלכות אישות, כג, ב, הוא אומר שמועיל סילוק לפני האירוסין. והוא מנמק שיטה זו, שסילוק הוא מטעם התנאה, והוא רק גילוי דעת שאינו רוצה את הזכות (ראה בשמו במילואים להערה 657), וזה בגדר "אי אפשי בתקנת חכמים", שהרי זכויות הבעל בנכסי אשתו הן מדרבנן, ולרמב"ם, הלכות אישות, יב, ג, גם ירושת הבעל את אשת אשתו היא מדרבנן.

ב. בני אהרן, חו"מ, סימן רמא, דף קכה ע"א (בדעת שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כח, שלא מצאנו, שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כב ע"ג, כו ע"א), חידושי חתם סופר, כתובות פג ע"א (ד"ה כותב), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש), כותבים שמהר"ם (שיובא בעמ' 236, ליד ציון הערה 606) האומר שאישה יכולה להסתלק משעבוד נכסים עתידיים של הבעל לכתובתה, חולק על הר"ן, וסובר שמועילה הסתלקות הבעל לפני האירוסין.

ג. אבל שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (הובא במחנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן י, ובברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א, עמ' שמא), כותב שמהר"ם אינו חולק על הר"ן, שמה שאמר מהר"ם שמועיל סילוק במי שאין לו עדיין שייכות בנכסים הוא רק במתנה תנאי גמור, ובזה הרשב"א והר"ן מסכימים (ראה עמ' 215, ליד ציון הערה 411, שכך כתבו בית יעקב ועוד), כמו שמועיל תנאי "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", אף שבאותה השעה עדיין לא הייתה לה שום שייכות בשאר ובכסות (שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו, דף כב ע"ג-ע"ד, דוחה את הראיה משאר וכסות, שהתנאי של שאר וכסות נעשה בשעת

מילואים לשער רביעי

קידושין, ואז בא לה עיקר זכות זו, ואחרי שקידש אותה יש לה שייכות לעניינים אלו, ואף שהקידושין והסילוק באים כמעט בבת אחת, מכל מקום בשנת הסילוק כבר יש לו שייכות מפני שכבר אמר "הרי את מקודשת לי", ועיקר הסילוק בא כשהיא מקבלת את הכסף, שהיות שקיבלה אותם בשתיקה, היא מסתלקת, והסילוק בא אחרי קבלת הקידושין, ויכול לחול; ראה על כך במילואים להערה 4, ובשער ששעשרה, במילואים להערה 367, בשמו, ורק בסילוק בלא תנאי, צריך שיהיה שייך בו קצת. אבל שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה אך על), כותב שמהר"ט סובר שמהר"ם חולק על הר"ן. על הבחנה זו ראה בשמו במילואים להערה 683. וראה הבחנה דומה בעמ' 942, במילואים להערה 606 בשם בני אהרן. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו, דף כג ע"ד (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות טז), כותב שמהר"ט לא מתכוון לתנאי מתלה, אלא עושה הבחנה בין לשון טובה ללשון גרועה (כהבחנתו של מעשה חייא, עמ' 952, במילואים להערה 683), ונקט "תנאי" מפני שברך כלל בלשון תנאי הוא לשון טובה ומפורשת, ו"דין ודברים" סתמו לשון גרועה, מפני שמשמעו שאינו מסתלק מגוף הרב, אבל כל סילוק בלשון טובה מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, מפני שעדיין לא זכה בו, אף שאין לו שייכות בו, ואילו לשון גרועה כמו "דין ודברים" הוא חלש ומועיל רק בדבר שיש לו שייכות קצת בו, שהיות שתחילתו הופקע, מושך עצמו וגומרו, אבל אם אין לו שייכות, אין מקום ללשון גרועה לחול, והוא כולו דבר שלא בא לעולם, ורק לשון טובה, שמפורש שהוא מסתלק מגוף הרב, מועיל להסתלק מדבר שלא בא לעולם אפילו אין לו שייכות, שמשתלק מגוף הרב כשהיה ראי לו, ואף שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם מפני שאין מה שהקניין יחול עליו, סילוק עדיף, והוא בא אל הגוף, שמעביר ממנו כל זכות שעתיד להיות לו בדבר ההוא, גם בלי שיש לו שייכות, בדומה לדין שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם. הוא כותב (ברף כד ע"ב) שלפי זה, תנאי על שאר וכסות אינו מועיל מצד שהוא תנאי מתלה אלא מפני שהוא לשון טובה ומפורשת, ומועיל מטעם הסתלקות האישה.

ד. קצות החושן, רט, סי' יב, כותב שאין מחלוקת בין מהר"ם לר"ן, ורק בנידונו של מהר"ם הועיל סילוק כיוון שכבר השתעבר הבעל לכתובת אשתו, ולכן האישה נחשבת שייכת אפילו בקרקע שלא קנה עדיין, כמו שבארסה מועיל סילוק הבעל אפילו מנכסים שיגיעו לבעלתה אחר כך (ראה ליד ציון הערה 443); אבל לפני האירוסין, עדיין לא נוצרה זכות בכלל, וגם למהר"ם לא מועיל סילוק.

ה. שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה מכל מקום), כותב שמהר"ם חולק על הר"ן, ובכל זאת אין הלכה כמותו, מפני שהרמ"א (עמ' 909, במילואים להערה 396) פוסק כר"ן. וראה במילואים להערה 683, שמעשה חייא כותב שיש מחלוקת חלקית בין מהר"ם לר"ן.

ו. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מעלה אפשרות שלדעת התוספות (עמ' 217, הערה 432) שהסילוק מועיל בארסה מדין "אי אפשי בתקנת חכמים", אף כשיבואו לעולם, יועיל גם סילוק לפני האירוסין, וזאת לפי מה שנימק (בהערות 381, 397, 432) את דעת הר"ן לפי השיטה שהסילוק הוא מדין בעל. גם דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלא), מעלה אפשרות שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), וגיטין עז ע"א (ד"ה וכדרב), סוברים שמועיל סילוק לפני האירוסין, שהרי כתבו שהסילוק מועיל בארסה מפני שירושת הבעל היא דרבנן, ונימק זה שייך גם לפני האירוסין; אבל הוא מעלה אפשרות שלדעתם שני תנאים נחוצים: שתהיה זכות דרבנן, ותהיה לבעל "שייכות", ולפני האירוסין חסר התנאי השני.

ז. שמחת בנימין, כתובות פג ע"א, אות ג, כותב שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), סוברים שמועיל סילוק לפני האירוסין, שהרי כתבו שסילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה נחשב סילוק מדבר שלא בא לעולם, ואף על פי כן מועיל, ואם כן יועיל גם לפני האירוסין. כמובן, אפשר לדחות את הוכחתו, שכונתם היא שבמשך האירוסין הנכסים נחשבים שלא באו לעולם לגמרי, אבל יש לבעל קצת שייכות בהם, ולכן מועיל הסילוק, מה שאינו כן לפני האירוסין.

ח. ראה עוד עמ' 217, ליד ציון הערה 434, שלפי נימוקיהם של הריטב"א ופני יהושע לכך שמועיל סילוק במשך האירוסין, יש להניח שיועיל גם לפני האירוסין.

ט. הט"ז, בשו"ת הגאונים בתראי, סימן טז (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ג), כותב שמטעם אחר מועיל הסילוק אף לפני האירוסין: הנכסים נחשבים נכסים שאינם ידועים לבעל, שאינו זוכה בהם (כתובות עט ע"א), מפני שהוא חשב שהסילוק מועיל. אבל נימוק זה אינו שייך בהסתלקות מירושתה.

להערה 402

- א. פר"ד, כרך א, עמ' 302 (נדפס גם בשו"ת עזר משפט, סימן יד), נוטה לדעה זו, בנימוק שהשידוכין אינם סיבה הלכתית ליצירת זכות הבעל, ולכן עדיין אין לבעל שום זיקה לנכסי האישה, שמחמתה ויכול להסתלק מהם.
- ב. דברות משה שם מנמק על פי מה שהסביר (ראה במילואים להערה 428) שבאירוסין יש לבעל שייכות לנכסים מפני שאם הדברים ימשיכו בדרך הרגילה, יינשאו והבעל יזכה בנכסים – והרי לפני האירוסין, גם אם היו שידוכין, אין עומדים להיות נישואין, ואף שברור לנו שיהיו נישואין מצד שיש קנס על מי שחוזר בו מהשידוכין ויש חרם ושבעה, זה רק ידיעה חיצונית, אבל אין לו בעצם מענייני האישות שום שייכות.
- ג. קובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות ו, מנמק, ששידוכין רק יוצרים התחייבות ממונית בין הצדדים, והתחייבות שלא יחזרו בהם, אבל מעיקר הדין לא נוצרת לבעל שום זכות לעניין הזכויות שחכמים תיקנו לבעל באשתו.

מילואים לשער רביעי

להערה 403

א. כך כתב גם שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן קא, דף קנג ע"א (הובא בפר"ד, כרך א, עמ' 301).
ב. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 110, כותב שאחרי שידוכין, שהבטיח לשאת אותה, לט"ז יועיל סילוק אף לפני האירוסין, כמו שלדעתו מועיל סילוק ממתנה שהובטחה (ראה בשמו בעמ' 941, במילואים להערה 595); ואילו לסמ"ע, שלא מועיל לא סילוק ולא מחילה על מתנה שהובטחה (ראה שם), לא יועיל גם סילוק אחרי השידוכין לפני האירוסין.
ג. אבל מפי ר' יעזר אריאל שמעתי שרברי חתם סופר אינם שייכים בשידוכין שבזמננו, שאין נוהגים לעשות קנסות וחרמים.
ד. שו"ת שבט הלוי, חלק ז, סימן רו, אות ז, כותב שאם נאמר שהטעם שאחרי האירוסין נחשב שיש לבעל שייכות, הוא מפני שיש לו קניין בנכסים, כפי שמוכח מכתובות עח ע"א שיש לבעל אז ספק אחיזה בנכסים, שמא ישאנה – הרי לפני אירוסין לא יועיל סילוק אפילו השתדכו, שהרי אין לו קניין כזה.
ה. חידושי חתם סופר, גיטין עז ע"א (ד"ה בכותב), כותב דבר דומה, שאחרי שבידך ברכת אירוסין, לפני נתינת הטבעת, מועיל סילוק, מפני שבשלב זה דבר רחוק הוא שיתבטלו האירוסין, ולכן נחשב "עבידי דאתו", ולכן הוא יכול להסתלק. אבל קובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות טו, כותב על כך שקשה לעשות הפסק בין ברכת האירוסין לאירוסין.

להערה 405

א. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש), מעלה אפשרות שלא מועיל כאן קניין סודר, מפני שבזמן שהנכסים באים לרשותו (שאו הקניין אמור להקנות לה את הנכסים) כבר חזר הסודר לבעליו.
ב. ר' ברוך אנגיל מביא ראייה מרבנו יונה, המובא בשו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שא, האומר שקניין מועיל בסילוק רק אם הוא נעשה באחרונה (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 581); הרי שהוא מצריך שקודם יסתלק ואחר כך יעשו קניין; ולפי זה, קודם אירוסין, שהסילוק אינו מועיל, גם הקניין אינו מועיל. ואין דבריו מובנים, שהרי אם כן מדוע מועיל קניין בנשואה, הרי גם שם לא מועיל סילוק? אלא, מה שרבנו יונה מצריך שהקניין יהיה אחרי הסילוק הוא כדי שלא ייראה כאילו זה קניין על הסילוק, שזה לא מועיל, אלא יהיה קניין להקנות את גוף הנכס, שזה מועיל, ולעניין זה אין הבלד בין לפני האירוסין לאחרי הנישואין. מכל מקום, הנימוק שבפנים תקף.
ג. מגן גבורים שם (צב ע"ג) מנמק, שזו הקנאת דבר שלא בא לעולם, שאינה מועילה.
ד. הט"ז, בשו"ת הגאונים בתראי, סימן טז (הובא בפתחי תשובה, אהע"ז, צב, ס"ק א), כותב שסילוק לפני האירוסין מועיל אם הבעל הוא עם הארץ, וחדש שהסילוק מועיל; והוא חייב לכתוב על כך שטר לאישה אם עשה קניין, מפני שסתם קניין לכתיבה עומד.

להערה 410

א. גם חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ט, כותב שאם לא חזר בו עד האירוסין, הסילוק חל (ראה בשמו במילואים להערה 651, שהסילוק מועיל מטעם תנאי אם לא חזר בו עד האירוסין). על פי זה הוא כותב שמועיל סילוק בשעת השידוכין, אף שזה לפני האירוסין, שהרי הקידושין נעשים לפי התנאים שבשידוכין אם לא חזר בו בינתיים, וראים כאילו בשעת חופה וקידושין התנה את כל תנאי השידוכין.
ב. שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות לו, מסביר על פי דברי חזון איש, את שו"ת דברי מלכאל, חלק ד, סימן קנה, העוסק בבעל ואישה שהתנו לפני האירוסין שאם היא תמות, הבעל לא יירשנה, וכן להפך, וכותב שאף שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, מועיל תנאי בו, ומצדיק בזה את שטר הסילוק הנהוג – כוונתו שגם לשון סילוק מועיל מפני שהוא מקדש על תנאי זה, שלא תהיה לו זכות זו שהסתלק ממנה.
ג. לפי דעה זו, מה שכתבו הפוסקים שלא מועיל סילוק לפני אירוסין, הוא אם חזר בו מהסילוק לפני האירוסין.

להערה 412

א. גם שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז (ד"ה והנה גם), כותב שאם האישה התנתה לפני האירוסין, מועיל, לפי התירוץ השני בתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב) וכבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב), שכתבו שסילוק אינו מועיל מדין תנאי משום שהאישה צריכה להתנות, שעולה מדבריהם שאם האישה מתקנה, מועיל, מפני שעל מנת כן נתקדשה ונישאת (ראה שער שש-עשרה, פרק שישי, עמ' 707–708, על דברי התוספות). עוד העלה אפשרות (בר"ה העולה) שתנאי באופן של "חוזין", שנישאת לו חוזין מירושטה, מועיל מדין שיעור (כך נראית כוונתו).
ב. גם מהרי"א עניזל, בהגהותיו לאבני מילואים, צב, ס"ק ה, הגהה ב (הובא באמנות עתיך, גל' 125, עמ' 35), כותב שמועיל סילוק לפני האירוסין, אם האישה מתנה בדרך תנאי, וכתבו בשטר שהיה תנאי גמור, וקידש על דעת התנאי. שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות ל, מדייק ממהרי"א עניזל, שתנאי מועיל גם לעניין שלא יירש אותה.

מילואים לשער רביעי

ג. גם חידושי חתם סופר, גיטין עז ע"א (ד"ה בכותב), כותב שאם תתקדש לו על תנאי, והיא תעשה את התנאי, שאם אינו מסולק אינה מקודשת, מועיל; אבל הוא כותב שאין זו עצה טובה, שהרי נמצא שיהיו כל בעילותיה בעילות זנות אם יחזיק הבעל בנכסים אחר הסילוק.

ד. גם שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה, כותב שתנאי גמור מועיל לפני האירוסין גם לר"ן ורשב"א – ראה לעיל, במילואים להערה 401.

ה. גם ר' מרדכי הלוי, להלן, אות ח, כותב שתנאי גמור מועיל לפני האירוסין גם לרשב"א.

ו. גם שו"ת זרע אמת, חלק ב, סימן קה (קטז ע"א), כותב שהמקדש אישה על מנת שתמחלו לו על עונה, התנאי מועיל (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 374, אות יא, שמועילה מחילת עונה), ואף שחיוב עונה מתחיל רק אחרי הנישואין, ולא מועילה מחילת זכות עתידית, הרי התנאה על דבר שלא בא לעולם מועילה (רמ"א, חו"מ, רט, ח). גם ר' שלמה ילוז, "עיקוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ספר ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נח, כותב שהמקדש "על מנת שאין לך עלי עונה", העונה מחולה אף שהיא חיוב עתידי (ראה בשמו בעמ' 899, במילואים להערה 309, אות כו), מפני שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם, ומשמעות התנאי היא "על מנת שתמחלי ולא תחזירי בך".

ז. שו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן כד (נדפס גם בחלק ב, סימן מח), מקשה, איך מועיל תנאי זה, הרי בכתובות עג ע"ב נאמר שמי שקידש אישה על תנאי ונשא אותה בלי להזכיר את התנאי, גם בתנאי לטובת האישה, מניחים שכשנס סתם, מחל על התנאי, כמו שפסק שו"ע, אהע"ז, לה, לו (הוא מעיר שעל סוגיית כתובות פג ע"א זה לא קשה, מפני ששם מדובר בלשון סילוק, ולא שהקידושין תלויים בתנאי הזה, לכן אין סיבה לומר שהיא מוחלת לו על הסילוק על ידי עשיית הנישואין בלי תנאי)? הוא מיישב על פי דברי הר"ן על הרי"ף, קידושין כה ע"ב (בדפי הרי"ף), המובא בחלקת מחוקק, לה, ס"ק נו, ובית שמואל, לה, ס"ק סג, וחידושי הריטב"א, קידושין ס ע"א, האומרים שהמקדש אישה על מנת שיתן לה סכום מסוים ונשא אותה סתם, אמנם התנאי נמחל על ידי הנישואין, אבל הוא חייב לתת לה את הכסף מדין חוב; וכך גם כאן, אמנם התנאי נמחל, אבל הבעל חייב לקיים את התנאי שלא יקח את פירות נכסיה או את ירושתה. עוד כתב על פי ט"ז, אהע"ז, לה, ס"ק יח, שהתנאי מתבטל רק אם כנס זמן ניכר אחרי עשיית התנאי, אבל אם נשא מיד, ברור שהתכוון לשאתה על דעת התנאי ולא מחל על התנאי, וכן אם עשה את התנאי לפני האירוסין וחזר על התנאי בשעת הנישואין, התנאי קיים, מפני שניכר שלא התכוון למחול עליו. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 115, מיישב את הקושיה, שרק בתנאי שהוא חיצוני לקידושין אומרים שמחל עליו שכנס סתם, כגון "על מנת שאין עלייך נדרים" או "על מנת שתתן לי מנה", אבל בתנאי שהוא על גוף זכויות הקידושין, כגון שלא יהיה זכאי בנכסיה, אין כאן רק קידושין על תנאי, אלא אלו קידושין לחצאין, שאינם פועלים את מלוא הזכויות הרגילות, ולכן התנאי לא נמחל על ידי שכנס סתם, שהרי יש כאן קידושין חלקיים. מתוך כך הוא מחדש, שגם אם בשעת הנישואין האישה תאמר שהיא חוזרת בה ומוכנה שהבעל יקבל זכויות בנכסיה – אינו מועיל, מפני שהקידושין היו לחצאין, וממילא אין מה שיזכר לו עכשיו את נכסיה. אחר כך (בעמ' 118) הוא כותב שברוך תנאי, שהוא מקדש אותה על מנת שלא יהיו לו זכויות בנכסיה, מועיל מדין פועל, שיהיה חייב לתת לה את זכויותיו בנכסיה, מפני שבוזה שנישאה לו, כאלו עשתה עבורו עבודה של פועל (את סברה זו בשמו ליד ציון הערה 415, בעניין סילוק בדרך התחייבות), אף שלא מועיל מדין תנאי, כמו שכתב רש"י, יבמות קו ע"א (ד"ה הב), שהאומר ליבם "חלוץ לה על מנת שתתן לך מאתים זוז", חייב לתת לו בתור שכירות, אף על פי שהתנאי עצמו אינו מועיל מפני שחליצה אינה אפשרית על ידי שליח. דברים אלו מתאימים למה שכתב אהלי אהרן על פי הרי"ט והריטב"א.

ח. דעה חולקת: מתנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י, מדייק משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקס, שגם תנאי גמור לפני האירוסין אינו מועיל, שהרי הוא השווה תנאי לפני האירוסין לתנאי אחרי נישואין, והרי אחרי נישואין לא מועיל אף תנאי גמור. והוא דוחה את הוכחת תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדב), שמועיל תנאי גמור בסילוק בעל מנכסי אשתו, ממה שהמקדש אישה על מנת שאין לה עליו שאר ונסות, מועיל אף שאין לה שייכות בנכסי – ששם מועיל מפני שהבעל רוצה להיפטר מחיוב מזונות, והאישה מסכימה, ואם כן לא חל עליו חיוב, אבל כאן, היות שאין הסילוק מועיל, וזכה הבעל בנכסים (ההבחנה אינה ברורה, כפי שמעיר ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 113, שהרי גם כאן נוכל לומר שהיות שניהם הסכימו, לא יזכה בנכסים). אבל הוא מוכיח מהירושלמי, כתובות, ט, א, שהמשנה אינה עוסקת במצב שהאישה עשתה תנאי, אלא במצב שהבעל סילק את עצמו מירושתו שלא בדרך תנאי (עיי' שם להוכחתו – ואינה מובנת), ורק על כך אמר התלמוד שמדובר בעודה ארוסה ולא לפני האירוסין, ולפי זה, אם האישה מתנה לפני האירוסין על מנת שלא יירשנה, מועיל. ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגוז), סימן ו (ח ע"ד), דוחה את הבנת מתנה אפרים ברשב"א, מפני שמה שנקט הרשב"א שם "תנאי" כוונתו לסילוק, כמו שהר"ן קורא לסילוק "תנאי", והרשב"א עצמו בסוף דבריו נוקט "מסתלק", וברור שזאת כוונתו, שהרי הרשב"א עצמו כתב בשו"ת, חלק ג, סימן קיט (הוא בבי"ח, חו"מ, רג, רג, שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם, וכך כתב מתנה אפרים עצמו, הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם, סימן ה, שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם) (אבל דבריו אלו קשים,

מילואים לשער רביעי

שהרי הכלל שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם מתייחס בדרך כלל לפעולה משפטית בדבר שבא לעולם, ורק התנאי לא בא לעולם). מטעם זה גם אהלי אהרן שם תמה על מחנה אפרים.

ט. הבחנות שונות: אבני מילואים, צב, ס"ק טו, כותב שהרמב"ם נימק שלא מועיל תנאי בירושת אשתו משום "חוקת משפט" (ראה עמ' 227, ליד ציון הערה 525), כדי ללמד שגם אם קידש אישה או נשא אותה על תנאי גמור שלא יירשנה, לא מועיל מטעם זה, וזה יותר גרוע מאילו התנה בעודה ארוסה; ולפי זה, תנאי בשעת קידושין או לפני כן לא יועיל לעניין ירושתה (אבל יועיל לעניין זכותו בפירות נכסיה – כך נראה להוסיף). אבל ר"ש דיכובסקי, שם, עמ' 116, דוחה את דבריו, שהרי שר"ע, אהע"ז, סט ז, כותב שתנאי בעודה ארוסה מועיל לעניין ירושתה. אפשר להשיב על כך, שכונות השלחן ערוך לסילוק, ולא דייק בלשונו. בדרך זו יש לדחות את מה שדייק ר"ש דיכובסקי מהשלחן ערוך שם, שכותב שלא מועיל תנאי להסתלק מירושתה לפני האירוסין, מכאן שלא מועיל בדרך תנאי לפני האירוסין, שלא כמהר"ט בעמ' 911, במילואים להערה 401 – יש לדחות, השלחן ערוך לא דייק בלשונו, וכונתו לסילוק שלא בדרך תנאי.

י. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 113–114, עושה הבחנה בין שני סוגי תנאי: (א) תנאי הדומה לסילוק, שהבעל רוצה שזכותו תפקע על ידי דיבור בלשון תנאי, אינו מועיל לפני האירוסין. (ב) אם הוא מקדש אותה על מנת שלא יהיה לו חלק בנכסיה, התנאי מועיל מפני שאין המלים "על מנת" וכו' מפקיעות, אלא מה שנעשה מעשה הקידושין על תנאי הוא שמפקיע, שהתנאי עושה שיהיו קידושין לחצאין (כדברי תוספות, כתובות נו ע"ב, ד"ה הרי), והקידושין יפקיעו את הזכויות, ואף על פי שלפני האירוסין הוא דבר שלא בא לעולם, הרי תנאי מועיל בדבר שלא בא לעולם. הוא דוחה בזה את ראיית מחנה אפרים מהרשב"א שם, שמשווה תנאי לפני האירוסין לתנאי אחרי נישואין – שם מדובר בתנאי מהסוג הראשון (שהרי אחרי הנישואין לא שייך תנאי מהסוג השני, שהרי אינו מקדש אותה אז); ואילו מה שכתבו תוספות, שבדרך תנאי מועיל, הוא בתנאי מהסוג השני, כמו שבשאר וקסות מדובר שאמר: "אם אין לך עלי שאר וקסות, יהולו הקידושין, ואם יש, לא יהולו", כמו שכתב חידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א (על תוספות ד"ה כדרב), עמ' רכח, וגם אם לא התנו בשעת קידושין אלא לפני כן, בשעת השידוכין, הוא מקדש על דעת כן, כיוון שלא חזר בו עד הקידושין, כמו שכתב אבני נור (ליד ציון הערה 409); ראה על כך במילואים להערה 4.

יא. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (זו ע"א), מעלה ספק, האם מועיל שהאישה תעשה תנאי לפני האירוסין (כך נראית כוונתו) שהיא מכניסה לו נכסים על תנאי שלא יירשנה: מצד אחד, הרי מועיל תנאי על מה שלא בא לעולם, בשונה מסילוק שאינו מועיל לפני האירוסין; אבל מצד שני, הרי זה מתנה על מה שכתוב בתורה, שמועיל בממון (לרשב"א – ראה שער שש"עשרה, עמ' 701) רק משום שנחשב כ"על מנת שתמחל", והרי בדבר שלא בא לעולם לא מועילה מחילה.

יב. בהקשר זה נביא את דברי הפוסקים על סילוק לפני האירוסין ב"לשון טובה", דהיינו לשון ברורה שאינה ניתנת לפירוש אחר:

יג. שו"ת מעשה חייא, סימן ד (בדפוס ונציה = סימן ג בדפוס פיורדא), כותב שלפי מהר"ם (בעמ' 236, ליד ציון הערה 606), לשון טובה מועילה לפני האירוסין, כמו שכתבו תוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה דכתב), שלשון טובה מועילה גם בנשואה, ורק לשון גרועה כמו "דין ודברים אין לי" וכו', שעליה נאמר בכריתות כד ע"ב "מדון ודברים סליק נפשיה, מגופה של קרקע לא סליק נפשיה", אינה מועילה לפני האירוסין מפני שצריך שתהיה למסתלק שייכות בדבר, ואילו לר"ן גם לשון טובה לא מועילה, שהרי בשו"ת הר"ן (הערה 4) כתב ששום מחילה לפני החיוב אינה תקפה.

יד. אבל בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכד ע"ד), כותב שגם סילוק בלשון טובה אינו מועיל לפני האירוסין, אף שהוא מועיל בנשואה, כמו שכתבו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב).

טו. ג' מרדכי זיסקינד רוטנבורג, אב"ד לובלין, בשו"ת חוות יאיר, סימן נא (נדפס גם בשו"ת ר' מרדכי זיסקינד מרוטנבורג, סימן יב, הובא במשפט שלום, רט, ד, דף עה), מוכיח משו"ע, אהע"ז, סט ז, שאפילו לשון טובה אינה מועילה בסילוק מירושת אשתו לפני האירוסין, שהרי שלחן ערוך כתב: "זה שאמרנו שאין התנאי מועיל להסתלק מירושתה היינו במתנה עמה אחר שנשאת או קודם שאירסה", והיינו בלשון טובה, ולכן יש הבלל בין ירושה לשאר דברים, שאילו לשון גרועה אינה מועילה בסילוק לפני האירוסין אפילו מדברים אחרים שהוא או היא חייבים בהם. הוא דוחה את ראיית מעשה חייא מתוספות, שרק בנשואה, לשון טובה מועילה, אבל קודם אירוסין לא מועילה אפילו לשון טובה, כיוון שאין לבעל אז שייכות בנכסי האישה.

טז. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כג ע"ד), כותב שסילוק לפני אירוסין אינו מועיל אפילו בדרך תנאי, אלא אם עשה תנאי גמור, אבל הוא כותב שלפי מהר"ט מועיל סילוק בלשון טובה – ראה בשמו במילואים להערה 401. ובדף כה ע"ד הלה אפשרות שלפני אירוסין לא מועיל אפילו תנאי גמור מפני שאין לו שום שייכות, ורק בשאר וקסות מועיל תנאי גמור, מפני שהשייכות והסילוק באים כאחד.

להערה 414

א. דברי בית יעקב קשים: מדוע בסילוק רגיל (שלא בדרך תנאי) לפני האירוסין לא נאמר שיועיל מפני שהוא נשא

מילואים לשער רביעי

אותה על דעת כן (כפי שאומר אבני נזר, ליד ציון הערה 409)? והרי גם על סילוק סתמי אפשר ליישם את דברי הריטב"א שיועיל בתור שור, במיוחד לפי דברי בית יעקב עצמו, שנביא בשער שש-עשרה, פרק רביעי, עמ' 679, שסילוק הוא שור. אילו לא הסתמך על הריטב"א, יכולנו ליישב שלדעתו, אם אינו בדרך תנאי, לא נוצרת תלות בין הנישואין לבין איהזכיהי בנכסים.

ב. שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אותיות לא-לב, כותב שלפי תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), הכותבים ש"הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" מועיל רק אם עשה כמשפטי התנאים, גם תנאי שלא תהיה לבעל זכות בנכסי אשתו צריך להיות כמשפטי התנאים; אבל לפי חידושי ר"ע איגר, כתובות נו ע"א, ותוספות ר"ע איגר, פאה, ו, יא, אות סט, הכותב שתנאי לפטור משאר וכסות אינו בדרך תנאי אלא שמקדש אותה בלי חיוב שאר וכסות (ראה על דבריו בשער שש-עשרה, במילואים להערה 347), אין צורך במשפטי התנאים גם כאן.

להערה 416

א. כמו כן, שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ג, כותב שאפשר לעשות סילוק לפני קידושין בדרך התחייבות, שהבעל מתחייב להחזיר לה את הפירות שהוא יקבל ממנה, וזאת על פי הרמב"ן, עמ' 928, במילואים להערה 492, אות יט, שכתב דבר דומה לגבי סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה.

ב. סילוק שיחול אחרי האירוסין: ראה פרק חמישי, עמ' 175, ליד ציון הערה 142, דברי ר"ש דיכוכבסי שמי שמסתלק מחיוב עתדי ואומר שהסילוק יחול כשייוצר החוב, אינו מועיל. לענין סילוק לפני האירוסין שיחול אחרי האירוסין, הוא כותב (בעמ' 120), שיש עוד סיבה שזה לא יועיל: שהרי שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק ב, סימן קסו, כתב שגם לר' מאיר, הסובר (במות צג ע"ב) שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, לא מועיל סילוק לפני האירוסין, מפני שלא "עבידי דאתו", כפי שנאמר בבבא מציעא לג ע"ב שגם לר' מאיר לא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם שלא "עבידי דאתו" – ראה בשמו במילואים להערה 396 אות יא, ובהערה 650 (לא ברור מנין לו שגם הדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם אם אמר שתחול כשיבוא לעולם) נשעלה מתבסס החריג שבפרק חמישי, שם], מוגבלת רק לדבר ש"עבידי דאתו". אבל הוא כותב שסברה זו אינה קיימת בסילוק בזמן שידוכין (או אחרי רישום במשרד הרבנות), מפני שאז נחשב "עבידי דאתו", מפני שהצדדים אינם רגילים לחזור בהם אחרי שידוכין (או רישום) – ראה בשמו במילואים להערה 403 בענין סילוק אחרי השידוכין. אך הוא מוצא סיבה אחרת שלא יועיל: משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקס, משמע שלפני האירוסין יש חיסרון נוסף מלבד מה שלא בא לעולם – שאין לו שייכות בה. אבל בפשטות היינו הך, והרשב"א הוסיף זאת כדי לומר שאם יש לו שייכות, נחשב שבה לעולם אף על פי שעדיין אינו שלו בפועל.

להערה 420

א. כמו כן, שו"ת תורת חסד (פריא), סימן פג וסימן צא (סה ע"ד), כותב שמועיל סילוק בשעה שמתחננים אפילו לפני האירוסין; וכנראה, טעמו הוא בגלל הנאת החיתון.
ב. אבל חתם סופר, גיטין עז ע"א, ד"ה בכותב (הובא בקובץ בירורים שביבי אש, סימן פג, אות יז), חולק, בנימוק שאם החיסרון הוא בדבר הנקנה, שאינו בר קניין כמו כאן, אינו מועיל גם בסמוך לקידושין, מפני שחיבת החיתון אינה יכולה להועיל בדבר שלא מועיל בו קניין.

להערה 426

א. שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסז), נוקט שבבעל בנכסי אשתו כשהיא ארוסה "המחילה מועילה מדין סילוק".

ב. ראה ליד ציון הערה 213, מחלוקת האם הבעל יכול לחזור בו מהסילוק עד הנישואין.

ג. ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך ירושת הבעל, ליד ציון הערה 829, שיש אומרים שתקנת רבנו תם שאם האישה מתה בשנה הראשונה, אביה או אחיה יורשים אותה, ולא הבעל, מבוססת על יכולת הבעל להסתלק מירושתה לפני הנישואין.

ד. באמירה: פוסקים אלו נקטו שמועיל סילוק באמירה. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות מהדורא תנינא פג ע"א, עמ' שמ, מדייק מהרמב"ם, הלכות אישות, כג, א, שנקט כתיבה, שלדעתו אמירה אינה מועילה, מפני שהוא יכול לטעון שהיה משטה בה.

ה. רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן ד, עמ' כ, כותב שלשיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, די באמירה, ואילו לשיטה (שם, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, הבעל צריך להקנות לאישה את זכותו בנכסיה, ולכן צריך כתיבה, מפני ששטר הוא קניין, ואף שבדרך כלל מועילה מחילה באמירה, כאן יש חשש שאינו מוחל בלב שלם, ולכן צריך קניין. ולא הסביר מדוע יש חשש שאינו מוחל בלב שלם.

ו. בהקנאה: עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מט ע"א (הובא בשו"ת מגן גבורים (איטרוושה), סימן נו, דף צב ע"א), כותב שלא מועילה כאן לשון הקנאה, אפילו בקניין, מפני שזו הקנאת דבר שלא בא לעולם.

מילואים לשער רביעי

ז. פרשנות: בכתובת פג ע"א נאמר שאם אמר הבעל "דין ודברים אין לי בנכסייך", מפרשים שהתכוון להחזיר לה למכור אותה, ולא שהתכוון להסתלק מכות פירות נכסיה, ורק אם הוסיף "ובפירותיהם", מפרשים שהתכוון להסתלק גם מהפירות. רמב"ם, הלכות אישות, כג, ב, כותב שאם עשו קניין, מפרשים שהתכוון להסתלק גם מהפירות, גם אם לא אמר "ובפירותיהם". רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א (הובא בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לג), כותב שכך גם דעת הרי"ף, כתובות מא ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בספר גילת שלום, דף יב ע"א); ומקשה עליו, שלא מצאנו שקניין יכול לשנות את משמעות הלשון. לחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קנין סודר, סימן נו (נא ע"ד), מיישב ש"נכסיו" משמע הסתלקות מלאה, אלא שיד בעל השטר על התחנותה ולכן אינו מסולק מהפירות, אבל אם עשו קניין, משמע שהקנו את גוף הקרקע, כלומר הבעל מקנה לאשה את זכות הפירות בקרקע. אבן האזל, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מביא את דברי הרמב"ם כדוגמה לכך שקניין יכול לחזק סילוק. שו"ע, אה"ע, זב, ג, מביא את שתי הדעות. שו"ת הרדב"י, חלק ד, סימן אלף רח (קלח) (הובא בערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, בסופו), מביא את דברי הרמב"ם על מי שכתב לארוסתו "שלא יוכל למכור ולא למשכן ולא לקחת דבר מכל נכסיה". בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכד ע"ב), ולחם שלמה שם (נא ע"ב), כותבים ש"ל"א לא מועיל קניין בארוסה לעניין זה.

ח. חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"ב, מעיר שאף שהמוכר או נותן את נכסיו, הפירות בכלל, כאן הדין שונה, מפני שזכויות הבעל בנכסי אשתו הן זכויות "החלוקות", לפעמים יש לו פירות ולא הגוף, ולפעמים יורש אותה ואין לו פירות. תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קסח, מסביר שבמכר או מתנה הכול בכלל, מפני שמעשה הקנאה כולל הכול, אבל סילוק הוא מניעה, עקרה מהזכויות, ואם לא הזכיר בפירוט זכות מסוימת, אין היא נעקרת אלא היא חלה ובמילא. ט. בכתובות שם נאמר שאם הבעל אמר לה רק "דין ודברים אין לי בנכסייך ופירותיהן", בלי להוסיף "ובמותן", הוא עדיין זכאי לרשת אותה. תוספות, יבמות לו ע"ב (ד"ה קניין), כתובות נ ע"א (ד"ה הבעל), בבא קמא פח ע"ב (ד"ה באושא), ובבא בתרא קלו ע"ב (ד"ה רב), ונימוקי יוסף, בבא בתרא סה ע"א (בדפי הרי"ף), כותבים שבכגון זה, אם מכרה מנכסיה, ומתה, הבעל מוציא מיד הלוקחות, מחמת תקנת אושא. עיין שם בתוספות, באיזו לשון בדיוק צריך לנקוט כדי שהמכר יתבטל.

י. על פרשנות לשון הסילוק של הבעל, מכמה הוא מסולק, עיין גם שו"ת מהרי"ק, שורש יג, ודרכי הים – דרך השער, דרוש א לנישואין (קעג ע"ד, קעז ע"ב).

יא. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כג ע"א), כותב שגם בשעת אירוסין ממש מועיל סילוק הבעל, והוא נחשב שיש לו שייכות בנכסיה, מפני שהאירוסין והסילוק באים כאחת. ראה על כך בעמ' 910, אות ז.

להערה 428

א. ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 109, כותב שלסמ"ע הסובר שסילוק חל רק אם יש "קצת שייכות" (כפי שנביא בשמו בעמ' 241, ליד ציון הערה 650), מועילה מחילה בארוסה מפני שהוא סובר כראב"ד, בשיטה מקובצת, כתובות עח ע"א, האומר שבנכסים שהגיעו לאישה אחרי האירוסין (שנרדו בהם ליד ציון הערה 443), יש ספק לכאמרי האם הם נחשבים בזכות הבעל או בזכות האישה, כיוון שהיא זקוקה לנישואין, כלומר שיש לבעל זכות מסוימת בנכסי ארוסתו, ולכן יש לסילוק על מה לחול; ואילו הט"ז (שנביא בעמ' 242, ליד ציון הערה 654), סובר כרש"י ותוספות, כתובות שם, שחולקים כנראה על הראב"ד, ולדעתם אין לבעל זכות בארוסה, ולכן הוא הסביר שהטעם שמועיל סילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, הוא מפני שסילוק יכול לחול גם על זכות עתידית.

ב. ר' אברהם יצחק בלון, באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנב, מסביר, שיש לבעל זכות בכוח בנכסי אשתו משעת הקידושין, מפני שזכויות הבעל בנכסי האישה הם מפרטי קניין האישות; והיות שכבר יש לו זכות בכוח, יכול לחול סילוק שהוא דין בכוח ולא בפועל.

ג. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף א (עמ' קכו), מסביר את ה"שייכות", שהקידושין עושים את כל הקניין, שיחולו כל הדינים שבין איש ואשתו אחרי הנישואין, ולכן באירוסין כבר יש לבעל קניין לזה שאם יהיו לה נכסים, יהיו לו הזכויות שתיקנו חכמים לבעל, אלא שהנכסים אינם נחשבים שלו ממש (שאלו כן, לא היה מועיל סילוק), כיוון שיתכן שאחד מהם לא ירצה לעשות נישואין, אבל יש לו שייכות בנכסים, כיוון שבדרך כלל הנישואין מתקיימים. הוא מוסיף, שגם אם נאמר שהנישואין עושה את הקניין לעניין הזכויות שבין איש לאשתו, בכל זאת קניין הקידושין יוצר התחייבות להגיע לנישואין, שהרי ארוסה שמסרבת להינשא נחשבת מורדת (כתובות סד ע"א), והתחייבות זו מביאה לקניין הבעל בנכסים, ולכן יש לו שייכות בנכסים. בענף ד (עמ' קלב) הסביר את השייכות בדרך אחרת: שאם האישה לא תעשה כלום, שלא תמכור את הנכסים, הם יהיו לבעל כשישאנה, וסתם מאורסים עומדים להינשא, ולכן נחשב שיש לו שייכות.

ד. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, מסביר שלדעת ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף), אף שלא מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, הוא מועיל אחרי שסיבת החיוב כבר באה לעולם, ואמנם זכויות הבעל בנכסי אשתו חלות רק משעת הנישואין, אבל סיבתן היא הקידושין, והנישואין רק משלימים את החלות של הזכות בפועל, ולכן מועיל סילוק אחרי הקידושין.

ה. חזון איש, אה"ע, סימן עז, אות ט, מסביר שסילוק מועיל בארוסה, מפני שהבעל כבר זכה בה לעניין זה שכשישאנה יזכה בנכסיה. דבריו מתאימים לדברי פרשנים אלו, שהסילוק מועיל מפני שיש לבעל שייכות בה.

מילואים לשער רביעי

ו. אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 106–107, מסביר את ה"שייכות", שבשעת האירוסין חלה זכות הבעל לקבל את פירות אשתו ואת ירושתה כשתינשא, כמו הקנאה "מעכשיו ולאחר שלושים יום", שכבר עכשיו יש לו שייכות, ואף שלא מועיל סילוק מבעלות, כאן מועיל סילוק מפני שבפועל עוד לא הגיע הזמן ההוא, ועוד לא בא לרשותו, ורק הגורם קיים; או מפני שכשהיא ארוסה אין לבעל זכות בגוף האישה, אלא האירוסין הוא הגורם של הזכות, ומועיל סילוק מפני שאז רק הגורם קיים.

להערה 430

א. גם תוספות ר"ד, כתובות פג ע"א, מסביר שאמירה מועילה בארוסה מפני שאחר כך היא נישאת לו על דעת שלא יזכה בנכסים. משמע מדבריו ומדברי הריטב"א שהוא יכול לחזור בו מהסילוק עד הנישואין (כך מדייק ברור הלכה, כתובות פג ע"א, ציון א, מהרי"ד), ורק כשנישא, אינו זוכה בנכסים מפני שעל דעת כן נישאו. אמרי דוד (הורליק), סימן כב, עמ' 111, כותב שלדעת הרי"ד, מצד הסילוק עצמו יכול לחזור בו גם אחרי הנישואין, אבל אם יחזור בו יתבטלו הקידושין שהיו על דעת שהוא מסולק. וקשה, אם זה הטעם שמועיל סילוק, מדוע התלמוד, כתובות פג ע"א, אומר שבנישואה לא מועיל סילוק מפני שידרו כידה, הרי יש נימוק יותר פשוט: מפני שבזה אין לומר שנישאה לו על דעת כן?

ב. גם ר' אהרן ואלקין, בספריו חשן אהרן, יב, ח, בית אהרן, כתובות נו ע"א (ד"ה אלא), ושו"ת זקן אהרן, חלק ב, סימן קמ, מסביר שבנכסי ארוסה, לא מועילה מחילה מפני שעוד לא זכה בהם הבעל, אלא אמירתו מועילה כתנאי, שהבעל מתנה שלא יזכה בנכסים.

להערה 432

א. גם קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, אומר שלפי התוספות, הסילוק מועיל מדין "אי אפשי בתקנת חכמים". וראה פרק שיש, עמ' 183, על מחילת זכות עתידית דרבנן.

ב. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כג ע"ב), כותב שסילוק הבעל מועיל בגלל "אי אפשי בתקנת חכמים".

ג. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצח), כותב שחידושי הרא"ה, כתובות פג ע"א, סובר שלענין פירות נכסי ארוסתו, הסילוק מועיל מדין "אי אפשי בתקנת חכמים", ולא קיבל את הטעם (ליד ציון הערה 428) שיש לו "קצת שייכות", מפני שהוא סובר שהנישואין הם רק זמן חלות הזכויות ולא סיבה לזכויות, ולכן בעודה ארוסה עדיין אין לו קשר לזכויות שיבואו אחר כך בזמן הנישואין. יצוין שגם חידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א, כותב שעוד לא זכה בנכסי ארוסתו, והוא מתנה עמה שלא יזכה בהם, ומועיל מפני ש'אדם מתנה עליה שלא ירשנה'. אבל הוא כותב שגם לרא"ה, לענין ירושה, מועיל מדין סילוק (ולא הסביר איך זה מתיישב עם הכלל שאין מועיל סילוק מזכות עתידית). מצד שני, הוא מעלה אפשרות (בעמ' שא) שהתוספות סוברים שסילוק מנכסי ארוסה אינו מדין "אי אפשי בתקנת חכמים" אלא מדין סילוק, ומה שמביאה הסוגיה את "אי אפשי בתקנת חכמים" הוא כדי להראות שכמו שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" בתקנה שהיא לטובתו כך הוא יכול להסתלק מדבר שהוא לטובתו (הוא מוכיח זאת [ברמז] מתוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה כדרב, שכתבו שאלו היה התלמוד מביא את "אי אפשי בתקנת חכמים" בלבד, היינו חושבים שזה מועיל רק בדבר שבא לעולם – ואילו היה הסילוק פועל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", לא היה מקום לחשוב כך, שהרי ב"אי אפשי" לא הבעל עושה את הסילוק אלא חכמים עוקרים את התקנה, ואם כן לא משנה שאינו בעולם). הוא מסביר שתוספות סוברים שאין להסתמך כאן על "אי אפשי בתקנת חכמים", מפני שאין לנו ידיעה ודאית שהתקנה לטובתו, על פי מה שכתב ארוז דבי רב, כתובות, סימן ב, אות א, שרק אם האדם מעיד שהתקנה לטובתו ואינו צריך אותה, מועיל "אי אפשי בתקנת חכמים".

ד. אבל דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ב (עמ' קכו ועמ' קכט), כותב שאין להסתמך כאן על "אי אפשי בתקנת חכמים", כיוון שהבעל אינו יכול להסתלק מההתחייבות לנישואין, לומר שלא תהיה מחויבת להינשא לו, שהרי לא שייכת מחילה על זה, ותמיד יוכל לתבוע שתינשא לו; והיות שנשאת סיבת החיוב, שהיא ארוסתו, אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסים. וראה שם בהרחבה, הסברים שונים לכך שהסוגיה הוצרכה להסתמך על נימוקים אחרים. עוד נימוק, בענף ה (עמ' קלד), שאמירת "אי אפשי בתקנת חכמים" היא כמו זכות בעלות, שיש לאדם זכות שלא לרצות את התקנה, אבל בתקנה שזיכו לו חכמים דבר שלא בא לעולם, שאין לו כוח מצד בעלותו להקנותו לאחרים, אינו יכול להסתלק ממנה באמירת "אי אפשי בתקנת חכמים"; אלא שהיות שמועיל סילוק מזכות עתידית, מועיל כאן "אי אפשי בתקנת חכמים". ראה עוד בשמו בהערה 487, לענין סילוק בירושה, שאין להסתמך על "אי אפשי בתקנת חכמים".

ה. טעמים אחרים: פסקי הרי"ד, כתובות, פרק ט, הלכה א, אות ה (הובא בשלטי הגיבורים, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף, ובשו"ת שמחת יום טוב, סימן כט, עמ' שטו), כותב שהבעל כאן דומה לאדם שאינו רוצה לקבל מתנה שרוצים לתת לו. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ג, מדייק מלשונו שיש כאן רק גילוי דעת שאינו

מילואים לשער רביעי

רוצה, ואין כאן חלוחות של קניין סילוק, ולכן אין חיסרון של דבר שלא בא לעולם, מפני שהסילוק אינו עושה חלוחות, אלא ממילא, היות שאינו רוצה, הממון אינו נעשה ממון שלו בעל כרחו. הסברו קצת קשה, שהרי אם כן, מדוע לא מועיל סילוק מנכסי אשתו לפני האירוסין? ובאופן כללי יותר: מדוע לא נאמר שתועיל מחילת זכות עתידית, בתור גילוי דעת שאינו רוצה? וקשה לומר שהוא אכן סובר שמועילה מחילה על זכות עתידית.

ו. מישרים, נתיב כג, חלק ה (נז ע"ד), מנמק, שמיד כשהסתלק הבעל, האישה זכתה בנכסים, ואינו יכול לחזור בו. ז. ראה עמ' 231, הערה 560, שאבני מילואים כותב שלפי רש"י, הטעם הוא שזו זכות שהגיעה אליו מכוח מעשיו, שהוא נושא אותה, ולכן זה שונה מירושת אבותיו, שאי אפשר להסתלק ממנה. אבל יש להעיר שעדיין קשה, הרי אין מועילה מחילה על זכות עתידית גם בכגון הלוואה שהיא באה מכוח מעשיו? ראה ליד ציון הערה 488, על הנימוק שהזכות בא על ידי מעשיו, לענין סילוק מירושה.

ח. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מדייק מר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (כדפי הרי"ף), שהוא סובר שהסילוק הוא מזכות הבעל, שקיימת כבר בשעת אירוסין, ולא מהנכסים, ולכן נחשב שבא לעולם.

להערה 437

א. כמו כן, פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה תני ר' חייא), נוקט שאמירת "דין ודברים אין לי" וכו' היא כמחילה בעלמא כיוון שהאישה מוחזקת בנכסיה, ולכן די באמירה, בלי מעשה קניין.

ב. כמו כן, דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ה (עמ' קלו), מסביר שבדבר שעוד לא בא לידו מועיל לשון "דין ודברים", ומניחים שהתכוון בלב שלם, מפני שלא איכפת לו כל כך מדבר שעוד לא בא לידו, ורק בסילוק מדבר שכבר בידו לא מועיל לשון גרועה, שמה לא התכוון בלב שלם.

להערה 439

דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף א (עמ' קכו), וענף ה (עמ' קלה), כותב שאם הסילוק מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", אין צורך בלשון טובה, שהרי הבעל אינו מקנה כלום לאישה בדבריו, אלא אומר שאינו רוצה את התקנה, ואם כן די שנדע שאינו רוצה את התקנה, וגם באמירת "דין ודברים" וכו' אנו יודעים זאת.

להערה 447

הסבר אחר: יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנד–שנה), מנמק את הירושלמי, שספק אם יבואו הנכסים לרשות האישה, ולכן אינו יכול לסלק את עצמו מהם. אבל דבריו קשים, שהרי בפשטות, הדין שאין מועילה מחילה על זכות עתידית אינו משום שספק האם יבוא לעולם, אלא נוהג גם בדבר שבבואי יבוא לעולם, כמו שלענין הקנאת דבר שלא בא לעולם, גם המוכר פירות דקל ש"עבידי דאתו", אין ההקנאה מועילה כיוון שעוד לא באו לעולם.

להערה 448

א. פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה במשנה), הפלאה, כתובות עט ע"ב, וגידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה הכותב), מדייקים מתוספות, כתובות עח ע"ב (ד"ה לא כר"י), שכתבו שבמשנת כתובות פג ע"א מדובר בנכסים שהגיעו לבעלותה במשך האירוסין, משמע שסוברים כר"י, שלא מועיל סילוק מנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הנישואין. אבל חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י, כותב שאין לדייק כך מתוספות שם, מפני שהוכחתם היא רק מכוח לשון המשנה, "בנכסיך", שמשמע שמדובר על נכסים שהם עכשיו בידה.

ב. שו"ת פני משה, חלק א, סימן פג (רו ע"ד), כותב שגם לדעת מרדכי, כתובות, סימן ריב, לא מועיל התנאי שהתנה כשהיא ארוסה, לנכסים שהגיעו לבעלותה כשהיא נשואה, מפני שלא באו לרשותו. אבל הוא עצמו, בחלק ב, סימן קי, דף ריא ע"ב (והסכים עמו בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עז ע"ג), כותב שהרא"ש והמרדכי דברו רק בנשואה, שידו כידה, לכן לא מועיל סילוק, אבל בארוסה מועיל סילוק גם מנכסים עתידיים, מפני שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם.

ג. תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קעג, מנמק דעה זו, שיש לבעל סמיכת דעת לגבי נכסים שיגיעו לבעלותה כשהיא ארוסה, מפני שזכותו תחול בשעת הנישואין ואז כבר יהיו ברשותה, וסילוקו מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", אבל לגבי נכסים שיגיעו לבעלותה כשהיא נשואה, שאז ירו כידה, אין לו סמיכת דעת להסתלק, ואין מקום לומר "אי אפשי בתקנת חכמים".

ד. דעה זו הובאה בקצות החושן, רט, ס"ק יג, ובשו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל).

ה. נדרי וזריין, נדרים פח ע"ב (ד"ה ואי אמרת), מביא כאילו רמ"א, אהע"ז, צב, ב, כותב שלא מועיל סילוק זה מנכסים שהגיעו לבעלותה אחר כך אלא אם כן אמר זאת בפירוש. לאמיתו של דבר, הרמ"א כותב שמן הסתם אם אמר "נכסים" אינו כולל נכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך אלא אם כן אמר זאת בפירוש.

מילואים לשער רביעי

- ו. נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, נוקט שאם חזר בו, והגיעו לבעלותה עוד נכסים, הוא זוכה בפירות. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון".
- ז. בשטר: ב"ח, אה"ז, צב, כתב ש"ר" לא מועיל סילוק מנכסים שהגיעו לבעלות האישה אחרי שנישאת, גם אם כתב את סילוקו בשטר.

להערה 451

א. אבל משנה למלך מדייק מה"ר שם, שהתנאי מועיל לנכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך כשהיא ארוסה, אבל לא לנכסים שיגיעו לבעלותה כשהיא נשואה (אבל חזון איש, אה"ז, סימן עז, אות י, דוחה דיוק זה מה"ר, שנקט "אחרי נישואין" רק בלשון רווחת, ולא בדווקא), והוא מתקשה בהבנת ההבדל בין שתי הקבוצות.

ב. בני אהובה, הלכות אישות, כג, א (הובא בגידולי שמואל, כתובות פג ע"א, ד"ה הכותב), אבני מילואים, צב, ס"ק ו, ועטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצה), מבארים את ההבדל, שהסילוק אינו יכול לחול מיד מפני שאין לבעל שום שייכות בנכסים שעדיין אינם ברשות ארוסתו, אלא צריך לומר שהסילוק יחול כשיבואו הנכסים לרשותה; ויש להשוות זאת למי שמשעבד דבר שלא בא לעולם ("דאיני"), שיכול לחזור בו עד שיבוא לעולם, מפני שרק אז חל השעבוד (ראה עמ' 215, הערה 410, שיש מחלוקת בשאלה האם הוא יכול לחזור בו), אבל הוא מועיל רק אם בשעה שבא לעולם היה המשעבד ראוי לשעבד, ואילו בנכסים שהגיעו לבעלותו כשהוא גוסס, שאינו ראוי אז לשעבד, לא מועיל השעבוד שעשה קודם; לכן בנכסים שהגיעו לבעלותה במשך האירוסין, שהיה מועיל סילוק אז, מועיל מה שהסתלק קודם, והסילוק יחול כשיגיעו לבעלותה, מה שאינו כן בנכסים שהגיעו לבעלותה במשך הנישואין, שלא היה יכול להסתלק אז. גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה הכותב), מקשה על הסבר זה, הרי בסילוק מדבר שלא בא לעולם אינו יכול לחזור בו (ראה פרק שיש, עמ' 188 ואילך, על חזרה), והרי לר' מאיר (הסובר ביבמות צג ע"א, שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם) אם הקנה דבר שלא בא לעולם "מעכשיו", שאינו יכול לחזור בו, מועיל גם אם בשעת חלות הקניין לא היה יכול להקנות. כגון שמת (ע"ן שם, שהוא מציין מקורות לכך), ואם כן, היות שכאן אינו יכול לחזור בו מהסילוק, יועיל גם לנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הנישואין אף שאז לא היה יכול להסתלק, שיחול הסילוק למפרע (יש לציין שאכן בני אהובה מסופק האם להשוות את נידונו לשעבוד דבר שלא בא לעולם, שחל רק כשיבוא לעולם, או להקנות דבר שלא בא לעולם, ב"מעכשיו", שחל לפי ר' מאיר מיד, לפי דעה אחת?) הוא מתרץ, שרק קניין "מעכשיו" שהיה ראוי לחול לאחר זמן (כלומר, יוכל לעשות קניין זה גם בעתיד, בדרך כלל), חל מיד גם אם נולדה סיבה אחר כך שאין הקניין יכול לחול, אבל בסילוק באירוסין, לא יועיל סילוק גם "מעכשיו" כיוון שאין אפשרות של סילוק בשעת נישואין. עטרת שמואל מביא שר"א גורביץ הקשה על ההסבר הנ"ל, שאם כן, יועיל סילוק לפני האירוסין, שיחול אחר האירוסין, אף שאין לו שייכות בנכסים, כמו לדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם? אפשר לתרץ שרק אם יש לו קצת שייכות בנכסים, הסילוק דומה להקנאה לדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ואילו לפני כן הוא דומה להקנאה לפי הדעה שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם.

ג. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (יבמות, סימן לו, אות ג, מבאר את ההבדל, שהסילוק פועל שלא יחול הדין של זכות הבעל לעניין פירות וירושה, ודין זה חל ברגע הנישואין, ולכן לגבי נכסים שלא היו בידה בשעת הנישואין, הדין לא היה יכול לגרום לבעל שייכות בנכסים, ודין זה אינו נוגע לנכסים אלו, ולכן לא מועיל סילוק לגביהם; אבל הוא מועיל לגבי נכסים שהיו לה בשעת הנישואין, שאז הוא ראוי לזכות בהם מדין בעל, ולא משנה שלא היו בשעת סילוק, העיקר שהיו בשעת חלות הסילוק.

ד. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ה (עמ' קלו), מבאר את ההבדל, שכל זמן שלא חזר בו מהסילוק, הוא כאילו מסתלק כל הזמן, ואם כן, כשהגיעו לבעלותה הנכסים בתקופת האירוסין, מועיל סילוק כיוון שכבר יש לו שייכות, אבל אחרי הנישואין, גם אם הוא נחשב שעדיין הוא מסתלק, כבר לא מועיל סילוק, כיוון שכשהגיעו לבעלותו, כבר זכה, ולפני שהגיעו לבעלותו אינו יכול להסתלק, כמו שהאישה עצמה אינה יכולה להסתלק מהם, כיוון שאין לה שייכות בהם.

ה. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מבאר את ההבדל בין סוגי הנכסים, שבנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הסילוק לפני הנישואין, יועיל סילוק בשעתו על אחר כך (גם לרא"ש), מפני שאין בזה חיסרון של "כלתה קניינו", אבל בנכסים שהגיעו לבעלותה אחר הנישואין לא מועיל סילוק מפני שאז "ידו כידה" (וכותב שזו כוונת אבני מילואים, צב, ס"ק ו). עוד הוא מסביר על פי ישועות יעקב, אה"ז, צב, ס"ק ב, שרק באלו שהגיעו לבעלותה לאחר הנישואין לא מועיל סילוק, מפני שאז לא מועיל לשון סילוק.

ו. מצבים מיוחדים: גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה ונראה), כותב שאם משהו הקנה לארוסה נכסים באופן שיחול הקניין לאחר הנישואין, והסתלק הבעל במשך האירוסין, נחשב שהגיעו לבעלותה לאחר הנישואין, והסילוק אינו מועיל לדעת הר"י, מפני שהנכסים מגיעים לבעלותה רק לאחר הנישואין, וכותב (בד"ה כן מסתבר) שאם קיבלה קרן בעודה ארוסה והנתון שייר לעצמו פירות, ואחרי הנישואין הגיעו לבעלותה גם הפירות, מועילה הסתלקות הבעל בעודה ארוסה מהפירות (גם לר"י), מפני שנחשב שיש לו בהם קצת שייכות, כיוון שגוף הנכס היה שלה כבר מהאירוסין, כמו שסילוק מועיל על נכסים שהיו לה באירוסין גם אם התייקרו אחרי הנישואין.

מילואים לשער רביעי

להערה 452

א. חידושי הא"ה, כתובות שם, כתב כמו הרמב"ן. גם שו"ת הריטב"א, סימן קלט, כתב שהסילוק מועיל גם לנכסים עתידיים.

ב. טור, אה"ז, צב, כתב שהרא"ש סובר כרמב"ן (אבל שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות ב, כתב שמהרא"ש כתובות, שם, משמע שהסילוק אינו מועיל לנכסים שגיעו לבעלותה אחרי נישואין). פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה במשנה), כתב שזו גם דעת תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה הכותב) – עיין שם להוכחתו. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג, ד"ה ואומר דלכאורה (הובא בדרכי היס – דרך השער, דרוש א לנישואין, דף קעב ע"ד), כתב כדבר פשוט שהסילוק מועיל גם לפירות שעוד לא באו לעולם. בית שמואל, צב, ס"ק ו וס"ק ז, מכריע כדעה זו, וכותב (בס"ק ז) שזו דעת האגודה, כתובות, סימן קיד, ומביא ראיה ממה שמועיל סילוק מפירות שעוד לא צמחו. כמובן, הר"י ישיב על ראיה זו, סילוק מהפירות מועיל מפני שהנכסים עצמם (הקרקעות) כבר מצויים בעולם, מה שאינו כן כאן, שהנכסים עצמם עוד לא הגיעו לרשותה.

ג. שיטה להר"ן, כתובות שם, שו"ע, אה"ז, צב, ב, וספר גילת שלום, דף יא ע"ד, מביאים את שתי הדעות. ר' שלום יוסף גלבר, ור' אריה פרייזלר, בשערי הוראה, גל' ו, עמ' קיא, כותבים שאפשר לומר "קיים לי" שלא מועיל סילוק לנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הנישואין.

ד. גידול שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה ונראה), כתב שגם לר"ן (עמ' 213, הערה 396) ולרשב"א (הערה 395) שלא מועיל סילוק לפני האירוסין, מועיל סילוק כשהיא ארוסה מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה, מפני שזכה באישה קצת על ידי האירוסין, כיוון שהם עומדים להינשא.

ה. ראיות: הרמב"ן מביא ראיה לדבריו מתוך הקושיה: מדוע הבעל צריך להתנות "דין ודברים אין לי בנכסיך" כדי שאם תמכור מנכסיה יהיה המכר קיים (כפי שמפורש במשנה, שזו התוצאה היחידה מתנאו כיוון שלא הזכיר פירות), הרי בלאו הכי כך היה הדין בתקופת המשנה, שאישה נשואה יכולה למכור נכסים שהגיעו לבעלותה לפני שנשאה (ורק אחרי תקופת המשנה "חזרו ונמנו" שמכרה בטל, כאמור בכתובות עז ע"ב), ואם כן התנאי "דין ודברים" – שנוכר בתקופת המשנה – לכאורה מיותר? תירוץ הרמב"ן הוא שעל ידי תנאי זה, הבעל מסתלק אפילו מנכסים שגיעו לבעלותה לאחר שתינשא, שמעיקר הדין בנכסים אלו המכר שלה בטל, והתנאי מועיל שהמכר יהיה קיים. הוכחה זו מובאת בחידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א. הרשב"א דוחה את ראית הרמב"ן מיכולת האישה למכור, שנפקא מינה שיהיה מותר לה למכור לכתחילה, שמעיקר הדין אם היא שואלת אך לנהוג, ואמרים לה שלא תמכור נכסים שהגיעו לבעלותה לפני הנישואין, ועכשיו שהתנה עמה בעלה בלשון זו, לכתחילה יועצים לה שתמכור. בשאלה האם התנאי מועיל להתיר למכור לכתחילה נחלקו ראשונים, ואין כאן מקומו.

ו. הרמב"ן דוחה את הראיה מהירושלמי, על ידי כך שהוא מפרש שבירושלמי מדובר במסתלק מנכסי אשתו הנשואה, ואינו מועיל, מפני שידרו כידה" גם בנכסים שעתידיים ליפול לה (על דין זה ראה להלן ליד ציון הערה 511 ואילך, בעניין סילוק מפירות נכסי אשתו הנשואה).

ז. אבל חידושי הרשב"א שם דוחה את הסבר הרמב"ן לירושלמי, מפני שמהירושלמי משמע שהטעם שהסילוק אינו מועיל הוא משום שאינו ברשותו, הפוך מהסבר הרמב"ן, שלפי דבריו במה שכבר הגיעו לבעלותה פשוט שהסילוק אינו מועיל (בנשואה) והספק היה רק במה שהגיעו לבעלותה לאחר מכן.

ח. גם משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה וכתב), מקשה על העמדת הרמב"ן בירושלמי, ממה שנימק הירושלמי שאין אדם יכול להתנות על דבר שאינו ברשותו, ולרמב"ן קשה, אדרבה, מאחר שאינם ברשותו מועיל הסילוק כמו בארוסה.

ט. קרבן נתנאל על רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, אות ה, ודרך ישרה, חלק א, סימן כב (עמ' קיח), מתרצים את קושיית הרשב"א ומשנה למלך, שמה שהירושלמי מנמק שזה לא ברשותו, הוא לומר שלכן אף אם עשו קניין, הסילוק אינו חל, מפני שהקניין אינו יכול לחול עליו, ואילו לנכסים שכבר היו בבעלותה, מועיל סילוק בקניין בנשואה. ואכן, בית שמואל, צב, ס"ק ו, מפרש שהירושלמי בא לומר שלא מועיל קניין. וראה שער ארבע-עשרה, עמ' 580–581, על קניין בהסתלקות בעל מנכסים עתידיים של אשתו הנשואה.

י. אבני מילואים, צב, ס"ק ו, מסביר שהירושלמי בא לומר שהיות שלא באו הנכסים לרשותו, לא ייתכן שיועיל סילוק מגוף הנכסים, וגם אין לומר שיועיל סילוק מזכותו בגוף האישה (שמשמע זה לדעתו מועיל סילוק מנכסים העתידיים ליפול לארוסתו, כאמור במילואים להערה 456) שהרי כבר זכה בה בנישואין, וידו כידה. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצה), מקשה עליו, הרי הרמב"ן נוקט "ידו כידה אף במה שעתיד לבוא לידה", משמע שהטעם הוא שרואים כאילו כבר זכה בנכסים.

יא. פני משה, על הירושלמי שם (דף נא ע"ב), מתרץ, שלפי הרמב"ן, נימוק הירושלמי "שאינו ברשותו" אין פירושו שעוד לא בא לרשותו, אלא שאין לבעל רשות לסלק עצמו מנכסי אשתו הנשואה, מפני שידו כידה.

יב. עוד הקשה משנה למלך שם על מה שהסביר הרמב"ן שבנשואה לא מועיל סילוק מפני ש"ידו כידה" גם במה שעתיד ליפול לה, שהרי אם כן חסר בירושלמי עיקר הטעם – שידו כידה. רידב"ז, על הירושלמי שם, מתרץ,

מילואים לשער רביעי

שהטעם שכתב הרמב"ן אכן מצוי בדברי ר' בון בהמשך הירושלמי, המנמק שהסילוק אינו מועיל מפני שכבר זכה בזכות אכילת פירות גם לנכסים עתידיים.
ג. עוד קשה על הרמב"ן, שהירושלמי מעמיד את המשנה בארוסה (כמו הבבלי), וקשה לפרש את דברי הירושלמי הסתמיים (בהמשך אותה סוגיה) בנושאה.
יד. מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה כתב לה), דוחה את הראיה מהירושלמי בדרך אחרת: שאחרי שאמרו "ויש אדם מתנה על מה שאינו ברשותו", השיב ר' בון "מזכותו את למד חיובו", כלומר כשם שהוא יכול לזכות בנכסי אשתו (אילו לא היה מתנה) אף על פי שלא היו ברשותה בשעת התנאי, כך הוא יכול למחול עליהם, ואם כן, מסקנת הירושלמי היא שהבעל יכול למחול על נכסים שיגיעו בעתיד (וכך פירש גם קרבן העדה); ומה ששאלו בירושלמי שם אחר כך "דין ודברים אין לי בנכסיך העתידיים ליפול מהו", והשיבו "וכי יש אדם מתנה על מה שלא בא לעולם", אף זה אינו נשאר למסקנה כמו בשאלה הקודמת, ותשובת ר' בון טובה גם לזה.

להערה 456

א. נימוקים אחרים: הריטב"א שם נימק, שסילוק מועיל במתנה שבאה לו ממקום אחר, גם לפני שבאה לרשות אחד מהם.
ב. אבני מילואים, צב, ס"ק ו (הובא בשו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן כא), מסביר שהרמב"ן סובר שהבעל מסתלק מגוף האישה, כלומר שלא יזכה באישה בשעת נישואין לעניין זכויות בעל בנכסי אשתו, ולכן מועיל הסילוק גם מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה.
ג. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, מסביר שהסילוק מביא לכך שהנישואין לא יגרמו לו את הזכות בנכסי אשתו (ראה בשמו בשער ששע"שרה, במילואים להערה 94 ולהערה 347), ולכן לא משנה מתי יגיעו הנכסים לאשתו.
ד. כמו כן, קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מנמק שהרמב"ן סובר שסילוק הבעל הוא מזכותו כבעל, ולכן הוא מועיל לכל נכסיה, ורק סילוק אחרי הנישואין לא מועיל מפני שכבר חלה עליו זכות בעל; ואילו הר"י (הערה 448) סובר שהסילוק מועיל רק מנכסים שכבר מצויים לבעלותה, מפני שהוא סובר שהסילוק הוא מהנכסים. ובאות ג הסביר שסילוק הוא רק גילוי דעת שאינו רוצה, דהיינו מניעה שלא לזכות, שמסתלק שלא יזכה, ואין כאן "חלות", ולכן הוא מועיל לכל הנכסים שיהיו.
ה. שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן צז, נימק, שגם נכסים שיגיעו לבעלותה אחרי הנישואין נחשבים שבאו לעולם, מפני שהבעל "שייך בהם" קצת.
ו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב), מעלה אפשרות לנמק דעה זו, שאגב שמועיל הסילוק מנכסים שכבר הגיעו לבעלותה, מועיל גם לנכסים שיגיעו לבעלותה בעתיד (וכך אמנם מנמק בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עו ע"ב – ראה במילואים להערה 651), כמו שאדם יכול להקנות דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם (ראה ליד ציון הערה 163, שנחלקו זה הפוסקים). אך הוא דוחה הסבר זה (ברף נו ע"ג), שהרי אם כן מדוע הגמרא שואלת בכתובות פג ע"ב, האם הכותב "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירי פירותיהן" (כלי לומר "מפירותיהן") הסתלק גם מהפירות, הרי ברור שהסתלק מהפירות (שכבר באו לעולם) מפני שאם לא כן לא יועיל הסילוק מפירי פירות (שעוד לא באו לעולם)? והוא נשאר בקושיה, מדוע מועיל סילוק מנכסים שלא באו לעולם. וראה פרק חמישי, ליד ציון הערה 162 ואילך, על מחילת דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם.

להערה 468

א. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ב, מקשה, הרי במשנה בכתובות פג ע"א נאמר שבמצב מסוים הבעל מסתלק מפירות ולא מפירי פירות, הרי שמועיל סילוק חלקי? הוא מתרץ, שפירי פירות הוא זכיה נפרדת ולא נחשב "מקצת". אבל ארזא דבי רב, כתובות, סימן לד, אות ג, כותב שדחוק לומר שפירות ופירי פירות הם זכויות שונות. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שז), מעלה אפשרות שהכמים סוברים שהם זכות אחת ולכן אינו יכול להסתלק רק מפירות.
ב. וראה ליד ציון הערה 446, בעניין דעת הר"י, דברי חזון איש האם סילוק הבעל הוא סילוק מהזכות או מהנכסים.

להערה 479

א. כך פסקו גם: שו"ת מהר"ן בן לב, חלק ב, סימן כד; שו"ת המב"ט, חלק א, סימן שט, וחלק ב, סימן קכח; שו"ת בנימין זאב, סימן תיז; שו"ת מהריט"ן, סימן ה (ד"ה איברא); סמ"ע, קמט, ס"ק י; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קי (הובא בשו"ת יקרא אברהם (אדאדי), חו"מ, סימן לט, דף עד ע"א), סימן קנד וסימן רכב; שו"ת דברי ריבון, סימן קנא (ד"ה וגם), וסימן רצג; ר' אברהם מונסון, בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן יח (ט ע"א); שו"ת מהר"ש, אהע"ז, סימן כח (ד"ה וכי"כ הרב מהרשד"ם); שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כז. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רצא, מביא שכך פסק מהרי"ק.
ב. רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, כותב שהיות שיש מחלוקת בשאלה זו ואין ראיה ברורה לשום צד, יש לומר

מילואים לשער רביעי

שכל תנאי שבממון קיים, כלומר, שהסילוק מועיל. ר' אברהם הלוי, בשו"ת גנת ורדים, אה"ע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה וגם ראיתי), מסביר, שאף על פי שהבעל מוחזק בנכסי אשתו מן הדין, ולכן הרא"ש כותב במקומות אחרים (שהביא גנת ורדים לפני כן) "העמד ממון בחזקתו", מכל מקום כאן מסתברת יותר הדעה שהתנאי קיים, שהרי תנאי ממון הוא.

ג. נכסים שאבדו: שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סה (עמ' ריז), כותב שגם לרי"ף, הסילוק מועיל רק לעניין נכסים שלה שנשארו בעין אחרי מותה, שהבעל אינו יורשם, אבל אם אבדו חלק מן הנכסים, אינו חייב לשלם עליהם ליורשי אשתו בגלל הסילוק, שהרי מעולם לא התחייב באחריות נכסים אלו אחרי מותה, אלא רק הסתלק.

ד. תוספת כתובה: שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קי (הובא בשו"ת ויקרא אברהם (אדאדי), חו"מ, סימן לט, דף עד ע"א), כותב שלא מועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה, לעניין תוספת כתובה (כלומר, שיצטרך לתת תוספת כתובה ליורשיה), מפני שהוא ממון הבעל. נראה שכוונתו לומר שזאת למעשה התחייבות של הבעל לתת סכום זה ליורשי אשתו, ולשם כך צריך מעשה קניין.

ה. הסתלקות מכללא: שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קי (הובא בשו"ת ויקרא אברהם (אדאדי), חו"מ, סימן לט, דף עד ע"א), כותב שיש תוקף לתנאי של הבעל עם אשתו לפני הנישואין, שאם תמות בחייו, הירושה שלה תעבור לזרעה (אף שאי אפשר לתת מתנה למי שעוד לא נולד), מפני שהבעל נחשב כאילו הסתלק מירושתה, וממילא יורשיה יירשו אותה.

ו. בגיורת: גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה כן), כותב שמועיל סילוק מירושת אשתו גם אם אין אדם אחר שיזכה, כגון המסתלק מירושת אשתו הגיורת ואין לה יורשים – הנכסים יישארו הפקר, אף שמחילה לא שייכת בזה.

ז. ראיות: הרמב"ן, בספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הר"ף), מביא ראיה מהדין שמועיל "דין ודברים אין ליי" וכי בארוסה לעניין זה שתוכל למכור גם נכסים שיגיעו לבעלותה אחרי הנישואין (ראה ליד ציון הערה 452, שזו דעתו, ולפני כן שם הבאנו שיש חולקים), הרי שמועיל תנאי על דבר שלא בא לעולם אף על פי שאפילו לאשתו אין זכות בהם עכשיו, ואפשר ללמוד משם לדין ירושה.

ח. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שיא), דוחה ראיה זו, שרבונו חננאל (הערה 492, החולק על הרמב"ן) סובר שירושת הבעל חלה רק בשעת מיתת האישה, כמו כל הירושות, ולכן אין מועיל סילוק ממנה, ואילו שאר זכויות הבעל חלות בשעת הנישואין, ולכן הבעל יכול להסתלק מהפירות ומזכות המכירה.

ט. חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (ד"ה אבל עיקר), מביא ראיה מדברי רב כהנא, כתובות פג ע"א, "נחלה הבאה ממקום אחר, אדם מתנה עליה שלא יירשנה", הרי שמועיל סילוק הבעל מירושת ארוסתו, כמו שהבעל יכול להסתלק מנכסיה ומפירותיהם אף על פי שעוד לא באו לידו.

י. כנגד זה הסבירו תוספות רי"ד, כתובות פג ע"א, ומחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י (הובא בבני בנימין, עמ' קפה), שרבונו חננאל לא התחשב בדברי רב כהנא מפני שרב כהנא דיבר לפי הדעה שירושת הבעל דרבנן, ומועיל בה "אי אפשי בתקנת חכמים", אבל לדעה שהיא דאורייתא, לא מועיל סילוק, מפני שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא.

יא. חזון איש, אה"ע"ז, סימן עז, אות א, דוחה את הראיה מרב כהנא, שהוא אמר כך בדעת תנא קמא, להסביר מדוע זה שונה מסילוק בן מירושת אביו, שבעל זוכה בירושה רק בקניין ולכן יכול להתנות; אבל הלכה כרשב"ג.

להערה 480

א. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ה (עמ' קלו), כותב שלפי ההסבר (ליד ציון הערה 379) שהסיבה שלא מועיל סילוק מירושת אב היא מפני שהיורש עדיין אינו שייך בנכסים, לא יועיל סילוק ארוס מנכסים שיגיעו לבעלותה אחרי הנישואין, שהרי לאישה עצמה אין שייכות בנכסי אביה בחיי האב, וממילא גם לבעל אין שייכות בהם ואינו יכול להסתלק מהם (ובעמ' קלו הוסיף שכך גם הדין גם בנכסים שיגיעו לבעלותה באירוסין אחרי הסילוק, מפני שבשעת הסילוק לא היו לו שייכות בהם); אבל לפי הר"ן (עמ' 211, הערה 381) שהסיבה שלא מועיל סילוק מירושת אב היא שנחשב שהבן כבר זכה בה, יועיל סילוק ארוס מנכסים שיגיעו לבעלותה אחרי הנישואין, שהרי הוא בוודאי לא נחשב כאילו זכה בנכסים, שאילו כן, לא היה מועיל סילוק מירושתה בכלל. הוא מוסיף (בעמ' קלו) שלפי תוספות, שהטעם שמועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה הוא מפני שזו ירושה דרבנן (ראה הערה 487), מועיל סילוק מירושתה גם מנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הנישואין. אבל הוא מדייק מתוספות, כתובות עז ע"ב (ד"ה לא כר"י), שלא מועיל סילוק מנכסים שהגיעו לבעלותה אחרי הנישואין.

ב. ראה גם ליד ציון הערה 442, בעניין הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה, לגבי נכסים שהגיעו לרשותה אחרי הסילוק. ייתכן שחלק מהמקורות שיובאו שם מתכוונים לסילוק מירושתה, וכן להיפך.

להערה 484

א. ראה גם ליד ציוני הערות 453–456, בנימוקים לדעה שמועיל סילוק הבעל בזמן האירוסין מפירות נכסי אשתו

מילואים לשער רביעי

שעדיין לא הגיעו לבעלותה – שהוא מסתלק מזכותו בגוף האישה, שהיא כבר בעולם; או שהוא נחשב "שייך קצת" גם בנכסים אלו. גם נימוקים אלו יכולים לשמש כאן, לגבי סילוק מירושת נכסים שעדיין לא הגיעו לבעלותה.
ב. נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות ב, נימק שאמנם אינו יכול להסתלק מדין הירושה מפני שבמציאות הוא בעלה ואינו יכול להסתלק מקורבתו, אבל הוא יכול להסתלק מזכות התביעה.
ג. הרמב"ן, בספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), נימק שאין זו מחילה אלא תנאי. וראה מה שהערכנו על דבריו בהערה 453, כשנימק בדומה מדוע מועיל סילוק הבעל מפירות נכסים עתידיים של ארוסתו. ייתכן שכונתו לומר שהנישואין חלים רק על מנת שלא יירשנה, שעל דעת זה נשא אותה, כפי שהראב"ד (הערה 489) נימק שזה ההבדל בין ירושה זו לירושת אביו.

להערה 486

א. גם חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"ב, מסביר שכאן מועיל סילוק מפני שעוד לא זכה בירושת ארוסתו ואולי לעולם לא יזכה, שהרי אולי לא ישאנה, ורק מירושת אביו אינו יכול להסתלק, מפני שהוא זוכה בה כבר עכשיו והיא ראויה לו, וכל זמן שימות האב, יזכה.
ב. הסבר נוסף: ר' שלום אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 237, מסביר שרק מחילת ירושה רגילה אינה מועילה, מפני שסתם אדם אינו גומר בדעתו להפסיד את ירושתו (ראה בשמו בהערה 389), אבל בעל יכול למחול על ירושת אשתו כשהיא ארוסה, מפני שרק רוב נשים רוצות שבעליהן יירשון, ורק רוב בעלים רוצים לרשת (ולא כולם), ולכן הוא יכול לומר שהוא מהמיעוט שאינו גומר בדעתו לרשת. זאת בהתאם לשיטתו בכל ספרו, שדיני ממונות מבוססים על גמירת דעת, וגמירת דעת היא לפי מבחן אובייקטיבי, מה רוצים רוב בני אדם, ואין מתחשבים בגמירת דעת הסובייקטיבית של אדם זה.

להערה 487

דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלג), מסביר נימוק זה, שמדאורייתא קרוביה מצד אביה הם היורשים, ונמצא שמה שיש לבעל עכשיו, הזכות לקבל את נכסיה אחרי מיתתה, היא בעצם גם בידם, והם שייכים לירושה, ואינם כורים, אלא שחכמים אמרו שיש לבעל זכות להפקיע את זכותם, אבל זכות הירושה עדיין ברשותם אם תסולק זכות ההפקעה שלו; ואמנם אינו יכול להקנות את ירושתו לאחר, כיוון שאפשר להקנות רק דבר שנמצא ברשותו, וזה לא קיים בירושה, שאינו יכול עכשיו להביאה לרשותו, אבל לעניין קרוביה, לא חסרה רשות לזה כיוון שיש להם זכות ירושה, וזה כמו שאפשר להקנות דבר המצוי בשוק אף שעדיין אין שלו (סמ"ע, רט, ס"ק כג), שהיות שהאב יכול להביאו כל זמן שירצה, נחשב ברשותו, ולכן הבעל יכול להסתלק ויישאר הנכסים ממילא של קרוביה. הוא מוסיף שאף שבשעת הסילוק אביה ואחיה הם היורשים, ובשעת מיתתה יהיו לה בנים שירשו אותה, אין זו סיבה לבטל את הסילוק, כיוון שהבן מסלק את זכותם ביום שנולד. והוא כותב בענף ה (עמ' קלד), שלפי תוספות שם, אין לנמק כאן על סמך "אי אפשרי בתקנת חכמים", כיוון שכבר נפקע מקרוביה דין הירושה כיוון שהאיש והאישה עומדים להגיע לנישואין, ולכן גם לפני הנישואין כבר זכה בתקנה שהוא יהיה יורש, ודבר שכבר נעשה אי אפשר לבטלו על ידי "אי אפשרי בתקנת חכמים". ראה עוד בשמו בהערה 432, מדוע "אי אפשרי בתקנת חכמים" אינו מועיל לעניין זכות לפירות.

להערה 488

דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ג (עמ' קלא), מסביר נימוק זה, שמעשה הקידושין הביא לבעל את הזכות שתהיה שלו בנישואין, כך שיש לו שייכות בנכסים, ואילו לא הייתה לו זכות בחיי האישה, לא היה יכול לרשת אותה במותה, אלא קרובי משפחתה היו יורשים, ומועיל סילוק מזכות עתידית אם יש כבר שייכות, כאמור ליד ציון הערה 428; ואילו ירושת אב אינה באה על ידי מעשיו, ולכן אין לבן שום זכות בחיי האב, מפני שגם בלי שתהיה לו זכות בחייו, אין אחר שיירש, ולכן אינו יכול להסתלק ממנה (ראה בשמו בהערה 379).

להערה 489

א. אבל יש להעיר שלפי נימוק זה, הוא יכול לחזור בו מהסילוק עד הנישואין, שרק אז הוא זכאי בירושתה בפועל.
ב. חידושי הגר"ח (סטנסיל), סימן קכז, עמ' עו (עמ' קפו במהד' מישור תשס"ח), מסביר את נימוק הראב"ד, שהדין היה צריך להיות שמועיל סילוק, אלא שאינו מועיל מפני שהירושה היא דבר שלא בא לעולם, אבל עכשיו שהתנה בזה את הנישואין, יש מה שיקיים את הסילוק – העובדה שהתנה בו את הנישואין. במהד' מישור שם, עמ' קפה, מסביר שהיות שעל מנת כן נישאת, אין זה דיבור בעלמא, מפני שהוא חייב לקיים את תנאו, כיוון שאם לא יקיים, יתבטלו הנישואין.
ג. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צג-צד), מסביר את דעת הראב"ד, שסילוק עניינו שהדין לא יביא לתוצאות הגילול שלו (ראה בשמו בשער שש"עשרה, ליד ציון הערה 370), וזה יכול להיות בשני אופנים:

מילואים לשער רביעי

(א) מצד הבעלות על התוצאות עצמן, היינו הנכסים, שעליהם אמור לחול דין ירושה, (ב) מצד ה"בעלות" על עשיית ה"חלות", שהיות שהוא זה שעושה את החלות, הוא יכול לעשות שהחלות לא תפעל את התוצאות; ולפני הנישואין, אמנם אין לו בעלות על הנכסים, מפני שעדיין אינם שלו, והם דבר שלא בא לעולם, אבל יש לו בעלות על החלות, מפני שהוא זה שעושה את החלות הנישואין שיש בו דין ירושה, ולכן מועיל סילוק, שדין ירושת הבעל לא יפעל את התוצאה של חלות ירושה על הנכסים, וזאת כונת הראב"ד כאן, וזו גם כונת מגיד משנה (הערה 488) שנימק שהבעל יכול להסתלק כיוון שירושה זו באה לו על ידי מעשיו; אבל אחרי הנישואין אין מקום לסילוק מצד שהוא עושה את החלות, שהרי החלות של הנישואין כבר נעשתה, וגם מצד בעלות על הנכסים אין מקום לסילוק, מפני שאינם שלו עדיין והם דבר שלא בא לעולם (נימוקו של הראב"ד, בעמ' 228, ליד ציון הערה 528), ולכן סילוק אינו מועיל.

להערה 491

א. קובץ שיעורים, כתובות, אות ש, מקשה, לרמב"ם שלא מועיל סילוק מירושת אשתו הנשואה מפני שנאמר "חוקת משפט" (ראה עמ' 227, ליד ציון הערה 525), מדוע מועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה? הוא מתיר, שרק בנשואה, חכמים עשו חיזוק לדבריהם כמו בשל תורה, ולא בארוסה (אך הוא מציין שתירוצו זה אינו שלם). חידושי הגר"ח (סטנסיל), סימן קצו (עמ' קפו במהד' מישור, תשס"ח), מסביר ש"חוקת משפט" שייך רק אחרי הנישואין, שהבעל כבר נעשה קרוב וראוי לרשת, ולא בעודה ארוסה. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צג), מסביר את כוונתו, שבעודה ארוסה הבעל מסלק מעצמו שם של יורש, ו"חוקת משפט" שייך רק ביורש, שירושתו לא תשתנה; אבל הוא מקשה עליו, אם כן, מדוע מועיל סילוק מירושת מקצת נכסים, כאמור ליד ציון הערה 501, אין ייתכן סילוק משם יורש לגבי מקצת הנכסים? חידושי הגר"ח החדש, מהד' מישור (תשס"ח), עמ' קפה, מסביר שלרמב"ם, בארוסה מועיל סילוק מפני שעדיין לא חלה גזרת הכתוב של "חוקת משפט". בדומה, עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שיג), מתיר שהרמב"ם סובר שדין "חוקת משפט" חל רק אחרי שנהיה יורש, שאינו יכול לשנות את דיני הירושה, אבל בעודה ארוסה הוא יכול להסתלק מלהיות יורש, ואין בזה דין "חוקת משפט". אבל הוא מקשה על תירוץ זה, הרי הרמב"ם (עמ' 222, הערה 479) כתב שמועיל סילוק מקצת הנכסים, ואילו קובץ שיעורים (שהובא ליד ציון הערה 467) כתב שאם הסילוק הוא מ"דין יורש" לא מועיל סילוק ממקצת בלבד. קנין תורה בשמעתא, פרשת פנחס, סימן ב, עמ' קפו, מסביר ש"חוקת משפט" אינו חל על ארוס כיוון שעדיין אינו יורש. ב. חזון איש, אה"ע, סימן עז, אות ב, מדייק מתשובת הרמב"ם המובאת במגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה, שהרמב"ם מפרש שרשב"ג (בכתובות פג ע"א) ורב (שם ע"ב) אמרו רק בירושת נשואה שתנאי נגד מה שכתוב בתורה בטל, אבל בארוסה הוא תקף, כדברי רב כהנא בכתובות פג ע"א; ואף שרב סובר שכל תנאי על מה שכתוב בתורה בטל, הלכה נפסקה כך רק בירושת נשואה; או שרב אמר כך רק אם לא ידע שמחל, כגון באונאה, וכן בירושה (שחשב שימות לפניו ובלאו הכי לא יודמן לו לרשת אותה – ראה ליד ציון הערה 498), ולכן הגמרא משווה זאת לאונאה; והרמב"ם פסק כרב וכרשב"ג בנשואה, אבל בארוסה מועיל תנאי. זאת בניגוד לרמב"ן שמפרש שמחלוקת רשב"ג וחכמים היא בארוסה, ואין הלכה כרשב"ג וכרב, מפני שרב שישיתו שתנאי בממון בטל ואין כך הלכה, אבל בנשואה לא מועיל תנאי גם לחכמים כמו שלא מועיל שכן יאמר "לא אירש את אבא". ג. חזון איש, שם, אות ח, מסביר שזה בדרך של סילוק, שהרי בירושה אין מקום למחילה או להקנאה, אלא לטענת "אי אפש", שנחשב סילוק. הוא כותב שמה שרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום), אומר שטעם רב כהנא הוא מפני שירושת הבעל דרבנן, אבל למ"ד ירושת הבעל דאורייתא, לא יועיל תנאי – מתאים לדעת רבנו חננאל (הערה 492) והרמב"ם (ראה לעיל, אות ב, שהוא מסביר את דעת הרמב"ם בשונה מהרמב"ן), אבל לרמב"ן שתנאי על ירושה בארוסה הוא ככל תנאי גם אם היא דאורייתא. באותי הסביר שתנאי בירושת ארוסה אינו מחילה על נכסיה, שהרי בירושה לא שייכת מחילת נכסים, אלא הוא מסלק מעצמו זכות יורש, והנישואין לא עושים אותו לירש, לכן זה בגדר סילוק, ולא שייך בזה קניין מפני שאינו מקנה כלום; ומשמר כך, אינו יכול לחזור בו. ב.ר.

להערה 492

א. כמו כן, יש שפסקו כרשב"ג שאומר במשנה, כתובות פג ע"א, שלא מועיל תנאי שלא יירש הבעל: תשובות גאוני מזור ומערב, סימן רכח; ספר הישר (מהד' שלזינגר), סימן לג (הובא במרדכי, כתובות, סימן ריג); הגהות מיימוניות, הלכות אישות, כג, אות א, בשם ראב"ה; ראב"ן, כתובות פג ע"א (רסג ע"א במהד' ענורייך); חידושי ר"י אלמדי, כתובות פג ע"ב, בשם ר' יצחק גיאת; העיטור, תנאי, חלק א, בשם בעל מתיבות; תוספות, בבא בתרא נ ע"ב (ד"ה במאן); תוספות הרא"ש, כתובות פד ע"א (בשם הלכות גדולות [שלא מצאנו] ור"י); ספר המכריע, סימן מז (ד"ה ובפסק), בשם רב טרנואי גאון; טור, אה"ע, צב, בשם רבנו תם ור"י, נמצא שלדעתם לא מועיל סילוק בעל מירושת אשתו כשהיא ארוסה, שהרי המשנה היא בארוסה, כפי שמעמידים הבבלי כתובות פג ע"א, והירושלמי, כתובות, ט, א.

ב. הגהות הרמ"ך, הלכות אישות, יב, ט, כותב שלא מועיל סילוק בעל מירושת ארוסתו, שהרי המשנה היא בארוסה

מילואים לשער רביעי

ההלכה כרשב"ג שהתנאי בטל. ובפרק כג, ה, הוא כותב שהדין נותן לפסוק כרשב"ג, ושאין הלכה כרב כהנא; אך שם הוא מסיים ב"צריך עיון".

ג. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תעה, כותב שבעל אינו יכול להתנות שלא יירש את אשתו "עד שתעמוד האשה במקומה כגון דין ודברי" אין לי בנכסיה ובפירותיהן בחייה"; ולא כתב אם כוונתו לזמן האירוסין או לזמן הנישואין.

ד. אוצר הגאונים, כתובות פג ע"ב, חלק התשובות, אות תריד, הערה ג, כותב שהלשון הראשון של הרי"ף, שבו אינו חולק על רבנו חננאל שפסק כרשב"ג (כפי שציין השגות הראב"ד על הרי"ף, שם), הוא מלשון ספר המתכות שהיה יסודו של הלכות הרי"ף.

ה. המחלוקת מובאת בשו"ת הריב"ש, סימן סד וסימן קב, בשו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קד, בשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פג, סימן פד וסימן צא (סו ע"א), בשו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שלו (רסו), בשו"ת דרכי נעם, אה"ע"ז, סימן כח (ד"ה וכתב הרב הגדול), בשו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף יא, ובספר ההתחייבות, עמ' 162-163. ו. בית שמואל, צב, ס"ק יז (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ו, ובשערי הוראה, גל' ו, עמ' קיא), כותב שאפשר לומר "קיים ל" כדעת רבנו חננאל. שו"ת דברי מלכיאל, חלק ד, סימן קנה (ד"ה אך עדיין), כותב שאם האישה מוחזקת, אין להוציא מירושה מצד אביה.

ז. בקניין: רב האי, בתשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ד, סימן נג (נדפס גם באוצר הגאונים, כתובות, חלק התשובות, אות תריט), כותב שאפילו התנו עם הבעל שלא יירש את אשתו ועשו קניין, הקניין בטל, מפני שהלכה כרשב"ג.

ח. בדרך תנאי: מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י, כותב שרבנו חננאל דיבר בלשון סילוק בעלמא, והוא בטל, אבל תנאי גמור מועיל כאן גם לדעת רבנו חננאל, שהרי תנאי בממון קיים, ולכן הבעל יכול להתנות לפני הנישואין שלא תהיה לו זכות בירושת ארוסתו, מפני שעל דעת זה נישאת, כמו שהמקדש אישה על מנת שאין עליה שאר וכסות, התנאי תקף, מפני שדבר שבממון ניתן למחילה, ועל דעת זה נישאו, אף שחיוב המזונות לא בא לעולם בשעה שהתנה (ראה על כך בעמ' 855, אות ג). והוא מביא ראיה מדברי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שמועיל תנאי גמור, שעל מנת כן נישאה (ראה שער שש-עשרה, פרק ישישי, על דרך תנאי). הוא מפרש על פי זה את הירושלמי, כתובות, ט, א, האומר: "הלכה כרשב"ג אבל לא לעניין דבריו אלא שבסוף זכה בהם" – רשב"ג אומר שגם בדרך תנאי לא מועיל, מפני שהוא סובר שתנאי על מה שכתוב בתורה בטל גם בממון, ואילו אנחנו פוסקים כמותו רק בלשון סילוק, מפני שאין תוקף לסילוק מדבר שלא בא לעולם. לכאורה קשה, הרי אותו נימוק, שנשא אותה על דעת כך, קיים גם בלשון סילוק (כפי שאנן כותב אבני נור לעניין אחר – ראה ליי ציון הערה 409). כנראה, הוא סבור שרק אם נקט לשון תנאי, שמתלה את הנישואין בכך שלא יירשנה, גם הנישואין שלאחר זמן מתבצעים על דעת כן; מה שאינו כן בסילוק סתמי, שלא נקשר בדרך של התלייה עם הנישואין. נביא את דברי מחנה אפרים בעמ' 709.

ט. בדרך התחייבות: שו"ת הרד"ך, בית כד, חדר א = בית כח בדפוס קושטא (ד"ה תשובה), כותב שגם לדעה זו, אם הבעל התחייב להחזיר לירשי אשתו חלק ממה שהכניסה לו בכתובה, התחייבותו תקפה, מפני שאין כאן תנאי שלא יירש, אלא שירש ויחזיר (ראה להלן, אות יח, בשם רמב"ן בהסבר הירושלמי); אבל הוא כותב (בד"ה ועתה אומר) שאם הכניסה לבעלה ממן שלה (לא של אביה) על מנת שבעלה לא יירשנה, התנאי בטל, מפני שבוה אין מקום לומר שזה מתנה על מנת להחזיר לירשיה, מפני שמיד שכנישאת זכה בהם הבעל ממילא כבכל אישה (דבריו קשים, שהרי בנידונו התנאי נעשה בתוך הכתובה, ואם כן עוד לא זכה בנכסיה, אלא מראש נתנה לו על מנת להחזיר). כמו כן, שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ו, כותב שגם לדעה זו, הבעל יכול להסתלק מהירושה על ידי הודאת חוב או התחייבות, וכוונתו היא שיתחייב להחזיר לירשיה את הירושה שיקבל ממנה, כמו שכתב בעניין פירות – ראה במילואים להערה 416.

י. סילוק מירושה ומפירות יחד: חידושי ר"ע איגר, כתובות פג ע"א (ד"ה מתני'), מדייק מהמשנה, כתובות פג ע"א, שרשב"ג, אף שאין מועיל סילוק בעל מירושת אשתו, מועיל סילוקו מפירות נכסיה; ואין אומרים שהיות שהבעל כלל את שניהם בלשונו "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהם בחייה ובמתן", כשם שבטל הסילוק לעניין ירושה, הוא בטל גם לעניין הפירות, לדעה שהאומר "קנה אתה וחמור" לא קנה בכלל (כבא בתרא קמג ע"א). הוא מנמק, שסילוק עדיף לעניין זה מהקנאה כמו שהוא עדיף ממנו לעניין דבר שלא בא לעולם. הוא מתכוון לדעה (שנביא בפרק תשיעי, ליד הערה 432, 456-457), שסילוק (שלא כמחילה) מועיל בדבר שלא בא לעולם. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ד, מסביר שר"ע איגר סובר שדין "אתה וחמור לא קנה" (לדעה זו) אינו רק מחמת אומדנא (שיש להניח שהמקנה התכוון שהקניין יחול רק אם שניהם יקנו, ואינו רוצה שאחד יקנה ואחד לא יקנה) אלא שיש דין במעשה קניין שאם בטל מקצתו בטל כולו, ולכן דין זה נוהג רק בקניין ולא בסילוק, במיוחד לפי התפיסה שסילוק הוא רק אירצון לזכות ואינו חלות; וגם לתפיסה שסילוק הוא חלות (על שתי התפיסות, ראה בשמו במילואים להערות 227, 432-456), אין מקום לומר בו שהיות שבטל מקצתו בטל כולו, כיוון שהוא מעשה סילוק נפרד על כל דבר. ישועות יעקב, אה"ע"ז, צב, ס"ק ה, מסביר שבארוסה אין מקום לומר שהיות שבטל מקצתו בטל כולו כמו ב"את וחמור", מפני שסילוק חל באמירה בעלמא. גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה וכתב),

מילואים לשער רביעי

מסביר, שב"את וחמור", מדובר בקניין אחד, ומאחר שהקניין נתבטל לגבי החמור, נתבטל לגמרי, אבל סילוק "בחיך ובמותך", שהסילוק מחיים הוא רק על הפירות והסילוק במותה הוא רק על הירושה, אינם תלויים זה בזה, אלא כל אחד הוא סילוק בפני עצמו, ולכן אינו מתבטל כולו. מצד שני, שו"ת שואל ומשיב, מהרורא רביעאה, חלק ב, סימן רכ (ד"ה והנה ר"ח), מסביר שלרשב"ג אין אומרים שמתוך שהסילוק חל לגבי הפירות, יחול גם לגבי הירושה, וזאת מפני שהזכיר את שניהם במפורש "נכסים ופירות בחיים ובמותי", ובכגון זה אין מועיל "מתוך" כזה, כפי שכותב משנה למלך, הלכות אישות, ו, י, בסופו.

יא. ראיות לשיטה זו: חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (ד"ה אמר רב), וחידושי הרא"ה שם, כתבו שרבונו חננאל מביא ראיה מן הירושלמי, כתובות, ט, א, ששם אומר ר' ירמיה על בעל המתנה שלא יירש את אשתו, שתנאו בטל, כרשב"ג.

יב. אבל רמב"ן שם (ד"ה אבל עיקר), והרא"ה שם דוחים ראיה זו, שר' ירמיה סובר שהמשנה עוסקת בבעל הכותב כך לאשתו הנשואה, ולכן ר' ירמיה פוסק שאינו יכול להסתלק מירושתה (אבל יש להעיר שר' ינאי בירושלמי שם מעמיד בארוסה); ואין מכאן ראיה לארוסה.

יג. הרמב"ן מוסיף (וכך כתב גם העיטור, תנאי, חלק א, ליד אות יא), שמהבבלי מוכח שטעמו של רשב"ג אינו משום "דבסוף הוא זוכה בהן" כבירושלמי (שלכאורה טעם זה שייך גם בארוסה), ממה שלא אמרו בבבלי כתובות פד ע"א, בהסבר האמירה שרב פסק כרשב"ג ולא מטעמו, "ורב סבר ירושת הבעל מדברי סופרים אלא דהכא משום דבסוף הוא זוכה בהן"; ולכן אין הלכה בזה כירושלמי.

יד. מלחמות ה', שם, דוחה את ראית רבנו חננאל מהירושלמי שפוסק כרשב"ג מפני ש"סוף זכה בהן", שאין להעדיף את רב בירושלמי (שלפיו הלכה כרשב"ג מפני שלא מועיל סילוק מדבר שאינו בידו) על רב בבבלי (שלפיו הלכה כרשב"ג מפני שבממון תנאו בטל ולכן אין הלכה כמותו); ועוד, שגדולי הגאונים מעולם לא סמכו על הירושלמי בפסיקת הלכה; ועוד, שהיות שהבבלי מעמיד בארוסה, אין לומר "בסוף הוא זוכה בהם", כאמור לעיל ליד ציון הערה 486, בהבחנתו בין ירושת ארוסה לירושה רגילה, ואילו הירושלמי מעמיד בנשואה, ולכן התנאי בטל, מפני שהוא כבן המסתלק מירושת אביו, שאינו מועיל מפני שהוא ראוי לירושו, ואין זו ירושה שהיא עתידה לבוא ממקום אחר (כארוסה). הוא דוחה את הראיה מרב פסק גם בבבלי כרשב"ג, בכך שרב סובר שתנאי בממון בטל, אבל הלכה היא שתנאי בממון קיים, ולכן אין הלכה כרשב"ג; ועוד, שרב כהנא אומר שאפשר להתנות על ירושה הבאה ממקום אחר, בארוסה, וזה כתנא קמא, הרי שהלכה כתנא קמא; ועוד שהלכה כרבים, ורשב"ג הוא יחיד. ובספר הזכות נקט, שהיות שטעמו של רב לפסוק כרשב"ג, שבממון תנאו בטל, נדחה, שהרי הלכה נפסקה שבממון תנאו קיים, נשאר רשב"ג יחיד נגד רבים.

טו. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות א, מיישב את רבנו חננאל, שאין הוכחה שהבבלי חולק על הירושלמי האומר שטעם רב הוא שלפני מותה אין לה זכות בנכסים ומשמתה כבר ירש, ומה שהבבלי אומר שטעם רשב"ג הוא משום מתנה על מה שכתוב בתורה, כוונתו היא שתנאי בירושה הוא תנאי על מה שכתוב בתורה מפני שאינו תנאי ממוך, אבל הוא מסכים ששאר תנאי ממון קיים (וראיה ממה שבמקומות אחדים בתלמוד, כתובות נו ע"א, קידושין יט ע"ב, בבא מציעא נא ע"א, צד ע"א, ובבא בתרא קכו ע"ב, מובאת מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה כמקור למחלוקת האם מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה, ולא מובאת מחלוקת רשב"ג ותנא קמא); ומה שרב הוצרך לומר את הטעם שעשו חזיון לדבריהם ולא אמר את טעם רבנו חננאל, הוא מפני שהתנאי היה (קמא); ומה שרב הועיל למרות טעם רבנו חננאל משום "אי אפשרי בתקנת חכמים", ורק מפני שעשו חזיון, לא מועיל; ותנא קמא סובר שירושת הבעל דרבנן ולא עשו חזיון, או שהוא סובר שהיות שירושת הבעל באה על ידי נישואין, הוא יכול להתנות שהנישואין לא יקנו לו זכות זו; ואף שהירושלמי חולק על הבבלי בטעמו של רב, שלבבלי הטעם הוא שעשו חזיון ולירושלמי הטעם הוא משום "בסוף הוא זוכה", והירושלמי סובר (כנראה) שאי אפשר לומר שטעם רשב"ג הוא משום מתנה על מה שכתוב בתורה מפני שב שאומר "לא אירש" אינו תנאי בכלל – כנראה הבבלי סובר שאפשר לפרש כך בדברי רשב"ג, שלעומת תנא קמא שסובר שזה תנאי ממוך, רשב"ג אומר שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, או שבאמת טעם רשב"ג הוא שתנאי על מה שכתוב בתורה בטל, אבל דברי רב יכולים להיות נכונים להלכה, שעשו חזיון לדבריהם כשל תורה בירושה; והיות שבסוגייתנו לא נאמר שמישהו חולק על רב, כך הלכה.

טז. אבני מילואים, צב, ס"ק ג, מעלה אפשרות לפרש את הירושלמי (לא ברור האם הוא מתכוון ליישב את רבנו חננאל או את הרמב"ן), שהבעל יכול לחזור בו אחר כך מהסילוק מהירושה, כיוון שהאישה עדיין לא זכתה בכלום בגלל הסילוק, בניגוד לסילוק מפירות, שזכתה בהם עכשיו (ראה בשמו בפרק שישי, ליד ציון הערה 215, בעניין חזרה מסילוק).

יז. רבנו חננאל שם (פג ע"ב) מביא ראיה נוספת ממה שאמר רב אשי, בכתובות פג ע"ב, "בנכסייך" – ולא לאחר מיתה", כאילו שכוונת רב אשי היא שאי אפשר להסתלק מירושתה, מפני שעוד לא באה לידו. אבל מלחמות ה', כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), כותב שידוע שאין זה פירוש דברי רב אשי. כוונתו היא, שרב אשי רק הסביר שלכן בלשון סתומה, שאמר רק "בנכסייך", מניחים שהוא לא התכוון להסתלק מירושתה, ואינו עוסק במי שהתנה בפירוש על הירושה.

מילואים לשער רביעי

יח. יש ראייה לדעה שההסתלקות תקפה, מהירושלמי, כתובות, ט, א, בסופו, האומר: "הלין דכתבין לנשיהון אי מיתת בלא בנין, כל מאי דילה תהדר לבני נשא" – תנאי ממון הוא וקיים". הרי שמועילה ההסתלקות הבעל מירשת אשתו בעודה ארוסה. אבל שכנגדם דוחים ראייה זו, שאין מדובר בהסתלקות של הבעל, אלא שם האב מתנה על הנדוניה שהוא נותן לבתו, שהיא תחזור אליו אם תמות בתו בלי בנין; כלומר, הוא נותן לבעל את הנדוניה כמתנה מותנית, והתנאי המפסיק הוא אם תמות אשתו בלי בנין. הראיה ודחייתה מובאות בחידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן יז בדפוס ונציה, סימן טז בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט, ובשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קנד), בחידושי הרא"ה שם, ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, בשו"ת הריב"ש, סימן סד וסימן קב, ובשו"ת חכם צבי, סימן נז. הפירוש השני מובא בתשובות הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן תכד, במאור, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), ובשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שט וסימן שי. השגות הראב"ד, על הרי"ף שם, והגהות הרמ"ך, הלכות אישות, יב, ט, נוקטים שהאב הוא כאומר "נכסי לך ואחריו לפלוני". העיטור, תנאי, חלק ראשון, ליד אות יג, הרמב"ן שם, ר"ן על הרי"ף, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת דברי ריב"ב, סימן קנא, ד"ה תשובה), ור"ב אשכנזי שם, נוקטים שזה מתנה על מנת להחזיר. הראיה מובאת בשו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף שלו (רסו). נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות ג, מסביר את מה שהירושלמי קורא לזה התנאה על מה שכתוב בתורה, על פי שיטת ר' אביגדור, בשו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ב (כמוסבר בקצות החושן, רמא, ס"ק ד), שבמתנה על מנת להחזיר, יש למקבל קניין הגוף לזמן – לפי זה, בחיי האישה, הנכסים שלה לגמרי, וכשתמות יש לה זכות להוריש, אבל בגלל התנאי של האב חוזרים הנכסים לאב ממילא, ולכן זה נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה.

יט. חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב (הובא בשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן רכב, ובשו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו, דף כב ע"א); חידושי הרא"ה שם; ושו"ת הריב"ש, סימן סד, סימן קב וסימן רו (עמ' רנד), דוחים עוד, שאין כאן ההסתלקות הבעל מהירושה (שהרי אינו יכול להסתלק), אלא האישה מתנה עם הבעל שאחרי שירשנה יחזיר את הממון ליורשיה, כלומר, הבעל מקבל על עצמו התחייבות שאחרי שירש יתן את הירושה במתנה ליורשיה, אם היא תמות בלי בנין. ראה עמ' 882, במילואים להערה 199, מה שלמד הראב"ח מדברי הרמב"ן.

כ. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן כו, דף סט ע"ג (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף י ע"א), לומד מדברי הרמב"ן, שמי שמחל לאחיו על כל זכויותיו בנכסים שהיו בביתם המשותף, ובכללם גם נדונית אשתו, ומתה אשתו, אין לו זכות בנכסיה, מפני שלא התכוון להתנות שלא יירש את אשתו (תנאי שאינו מועיל), אלא התחייב שכשירש את אשתו, יוכל אחיו לקחת את הנכסים.

כא. מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה כתב לה), מביא מי שדוחה את הראיה מהירושלמי, שרק בדרך זו מועיל סילוק מהירושה, מפני שהבעל אינו עוקר את הירושה באופן מוחלט אלא עקירה מותנית, שאינו נחשב עוקר לגמרי אלא גורם לעקור, אבל סילוק מוחלט מירושתה אינו מועיל.

להערה 494

א. כך נימקו גם השגות הראב"ד על הרי"ף, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), ומחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן יא. תשובות על נימוק זה ראה ליד ציון הערה 486 ואילך.

ב. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ד, מבאר את הנימוק של רבנו חננאל, שהנישואין אינם נותנים לבעל זכות בנכסי אשתו, אלא הופכים אותו ליורש, אבל הזכות עצמה עוד לא באה לעולם, ולכן אינו יכול להסתלק ממנה.

ג. נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות ב, מבאר נימוק זה, שאף שמועיל סילוק מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה אף שהם דבר שלא בא לעולם, הטעם הוא שהבעל מסתלק מהזכות שיש לו באישה לזכות בפירותיה על ידי הקידושין, זכותו שלכשתינשא לו יזכה בה מכוח הנישואין בפירות, ומעכשיו הוא מסתלק שלא יזכה בפירות על ידי הנישואין, וזה מועיל מפני שאינו מסתלק מגוף הפירות אלא מהזכות שיש לו על ידי קניין האישות, כמו שז"ל בקידושין, ושז"ל מועיל בדבר שלא בא לעולם; אבל ירושת הבעל אינה מחמת קניין האישות, שהרי אין לבעל זכות בחייה לרשת אותה, אלא שבוז שנסאה נעשית קרובתו, וממילא הוא יורש, והסילוק מירושתה אינו מזכות שיש לו באשתו אלא מהנכסים שיירש בעתיד, ולכן אינו מועיל, מפני שהם דבר שלא בא לעולם.

ד. אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 106, מבאר בדומה, בשתי דרכים: (א) הבעל מסתלק מהזכות שיש לו בנכסים, ובפירות כבר יש לו זכות, ולכן סילוק מהפירות מועיל, אבל בירושה, אין מושג של זכות ירושה, מפני שירושה אינה זכות של האדם, אלא הוא דין תורה שחל אחרי מות המוריש, ולפי כן אין לו זכות; (ב) הבעל מסתלק מהנכסים עצמם, והם דבר שלא בא לעולם, אבל בפירות יש לו זכות בגוף הנכסים ולכן מועיל סילוק.

ה. הגהות מרדכי, כתובות, סימן רצד, מקשה על טעם זה של רבנו חננאל, שאינו מתאים ללשון רשב"ג שנימק "מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה".

ו. ראה שער שלישי, במילואים, עמ' 808, שבתי כהונה לומד משיטה זו שאין מועילה מחילה על חלק בעולם הבא, מפני שהיא זכות עתידית.

להערה 497

א. גם ראב"ן, כתובות פג ע"א (רסג ע"א במהד' ענרייך), נימק שהלכה כרשב"ג מפני שחכמים עשו חיזוק לדבריהם.

מילואים לשער רביעי

ב. רמב"ן שם (ד"ה ואחרים) דוחה נימוק זה, שהרי ירושה היא כפירות, ואין סיבה שתנאי יועיל בפירות ולא בירושה; ועשו חזוק רק בכתובה (כתובות נו ע"ב), מפני שלכל אישה יש כתובה, והיא שכיתה. כך דחו גם הרא"ה והריטב"א, כתובות שם. וראה עמ' 224, ליד ציון הערה 491, בשם בית יעקב בדעת הרמב"ן, שירושה אינה שכיתה.
ג. דברות משה, בבא מציעא, סימן סב, ענף ב, עמ' שכא, מסביר את מה שאומר רשב"ג בכתובות פג ע"א שלא מועילה מחילת ירושת אשתו מפני שזה תנאי על מה שכתוב בתורה, אף שהבעל אומר זאת אחרי הקידושין ולא בתורת תנאי – שזה בכל זאת אותו עיקרון, שכשיש תנאי, המעשה חל באופן מוחלט והתנאי עוקר אותו, ואם זה תנאי נגד התורה אינו יכול לעקור אותו, ולכן אפשר ללמוד משם ש"דין דבריים" אינו יכול לעקור.

להערה 499

א. הרמב"ן שם (ובספר הזכות, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף), הרא"ה שם והריטב"א שם, דוחים נימוק זה, שמה שבאונאה תנאו בטל אינו משום שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, אלא משום שלא גמר בדעתו למחול, והוא כסתם מוכר, שאונאתו היא מחילה בטעות ואינה מחילה; ועוד, שרק באונאה נחשב "לא ידע דמחל", מפני שהוא חושב "אני בקי במכר ולא תקרה לי אונאה", אבל כאן הרי ידע מראש שאם אשתו תמות בחייו, יפסיד את ירושתה בגלל תנאי זה, ובכל זאת התנה. הרמב"ן מוכיח זאת, שהרי אם גם בירושה הבעל נחשב ש"לא ידע דמחל", איך אמרו בכתובות פג ע"ב על רב "קסבר ירושת הבעל דרבנן וחכמים עשו חזוק לדבריהם", הרי אפילו בדבר הירושת תנאו בטל (אם מחל בטעות). הרא"ה מוסיף לדחות, שאם זה נחשב ש"לא ידע שמחל", אם כן גם אישה שמוחלת על כתובתה נחשבת "לא ידעה דמחלה", מפני שאולי תמות בחייו, ומדוע מועילה מחילת כתובה? ראה שער שלישי, עמ' 784, בשם ישועות יעקב, שאכן מטעם זה מחילת כתובה אינה תקפה.

ב. ספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הרי"ף), דוחה טעם זה, שהרי הטעם היחיד שהסוגיה מעלה לכך שתנאו בטל הוא מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה או מפני שהוא מתנה על תקנת חכמים שעשו חזוק לדבריהם, ולא נזכר הטעם ש"לא ידע דמחל"; והרי מועילה מחילת אישה לבעלה על קבורתה או על פדיונה או שלא תנכה מזונות וכתובה באלמנותה, אף שאינה בטוחה שזה יקרה; אלא, מועילה מחילתה מפני שהיא יודעת מה מחלה (כלומר, ידעה שיש סיכוי שזה יקרה ועל זה מחלה) וכמה מחלה, וגמרה דעתה למחול, ויש לומר כך גם כאן.

ג. הריב"ש, בשיטה מקובצת, כתובות פד ע"א, דוחה טעם זה בטענה שמחילה על ירושת הבעל אינה נחשבת "לא ידע דמחל", מפני שהוא מוחל על זכותו בנישואין. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ו, מסביר שזכות הבעל בירושת אשתו חלה כבר בשעת נישואין כדבר ודאי (אלא שמימוש הזכות מוטל בספק), ונחשב שהוא ידע על אבדן זכותו.

ד. לחם משנה, הלכות אישות, יב, ט, מקשה, הרי רמב"ם, הלכות מכירה, יג, ג, פוסק שבאונאה תנאו בטל, ובהכרח טעמו הוא מפני ש"לא ידע דמחל", ואין פסק (כמצוין בהערה 479) שסילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה מועיל, הרי "לא ידע דמחל"? הוא מתרץ שהרמב"ם סובר שבירושה נחשב ידע דמחל, ויפרש שהסוגיה בכתובות פד ע"א שהשוותה ירושה לאונאה, ששתיהן נחשבות תנאי על מה שכתוב בתורה, היא כאבי בבבא מציעא נא ע"ב, הסובר שטעם רב האומר ש"לא ידע דמחל" הוא מפני שרב סובר כר' מאיר שנתת אל על מה שכתוב בתורה בממון בטל, ולא כרבא שם, שנימק משום ש"לא ידע דמחל". אבל הוא מקשה, שאם כן, הסוגיה בכתובות אינה כהלכה, שהרי הלכה כרבא בבבא מציעא שם, שרב דיבר גם לדעת ר' יהודה, שתנאי בממון קיים, ואם כן צריך לומר שטעמו הוא מפני ש"לא ידע דמחל", ולפיו הלכה כרב שאין מועיל תנאי בירושה (אף בארוסה)? הוא מתרץ שרבא אינו חולק על אביי להלכה, ומסכים שהלכה כשמואל (החולק על רב) מפני שהוא סובר כר' יהודה. חידושי מהר"א אסאד, כתובות פד ע"א (ד"ה הלחם משנה), מתרץ את קושיית לחם משנה, על פי מהרש"א, כתובות פד ע"א, שהוכיח שברבנן מועיל תנאי גם אם "לא ידע דמחל", והרי ירושת הבעל דרבנן, ולכן מועיל תנאי אף ש"לא ידע דמחל", שלא כאונאה, שהיא דאורייתא.

ה. בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, טו, ו, מסכים לתירוץ של לחם משנה, שהמוחל על ירושה נחשב "ידע דמחל", והסוגיה בכתובות היא כאביי, ומה שהקשה על כך לחם משנה, שאם הלכה כרבא, צריך לומר שרב פסק כרשב"ג מפני שעשו חזוק לדבריהם יותר משל תורה, ואם כן היינו צריכים לפסוק כרב בזה – בית יעקב מתרץ, שהיות שהמשנה אומרת שמועיל סילוק מפירות ולא לעשו, כך יהיה גם בירושה; ורב לשיטתו ביבמות פג ע"א שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, ויסבור שמועילה גם מחילת דבר שלא בא לעולם, ובפירות מועיל "דין דבריים אין ליי" וכו' מטעם מחילה ולא מטעם סילוק, ובירושה אין מקום שימחל למוריש, ולכן הוא סובר שלא מועיל "דין דבריים אין ליי" בירושה (משום שגם סילוק מירושה אינו מועיל מפני שחכמים עשו חזוק לדבריהם), ואם כן איננו צריכים לפסוק כמותו בזה; אבל היות שאנחנו פוסקים שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, גם לא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם, וצריך לומר ש"דין דבריים אין ליי" וכו' מועיל בפירות מטעם סילוק, ולא עשו חזוק לדבריהם, ומכאן שגם בירושה לא עשו חזוק לדבריהם.

ו. חידושי ר' חיים הלוי, הלכות מכירה, יג, ג (הובא בספר המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות לו), כותב שהרמב"ם סובר שבעל המסתלק מירושת אשתו נחשב ידע דמחל, מפני שיש לבעל ידיעה דינית ודאית, כיוון שירושת הבעל היא חלות דין בעצם האישות, שכבר בשעת הנישואין זוכה הבעל במעמד של יורש, ואם כן בסילוקו

מילואים לשער רביעי

הוא עוקר עכשיו דין יורש באופן ודאי (הוא כותב כך כדי להסביר מדוע לעניין סילוק מירושת אשתו הנשואה, נימק הרמב"ם, עמ' 227, ליד ציון הערה 525, שאינו מועיל מטעם "חוקת משפט", ולא נימק מצד שלא ידע דמחל). בכך מיושבת קושיית לחם משנה: אף שבאונאה נחשב שלא ידע דמחל, התלקות מירושה שונה.

ז. המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מ, מסביר שהרמב"ם סובר שלא משנה שסילוק מירושת אשתו נחשב לא ידע דמחל, מפני שהחיסרון שלא ידע דמחל קיים רק באונאה, שהיא ממון המסתעף מאיסור, ויש בו בעיית מתנה על מה שכתוב בתורה, ואם מצד מחילה, הרי צריך מחילה ודאית, אבל ירושה היא ממון גרידא, ואין בה בעיה של מתנה על מה שכתוב בתורה; ועוד, שרק באונאה נחשב "לא ידע דמחל", מפני שבכל אונאה יש ספק מחילה ומכל מקום נאסר. אבל הוא עצמו כותב אחר כך שגם הרמב"ם זקוק לטעם שלא ידע דמחל, להסביר מדוע לא יועיל סילוק מירושת אשתו הנשואה מצד מחילה.

ח. מהרש"א, כתובות פד ע"א, מסביר שתנא קמא החולק על רשב"ג סובר שאף ש"לא ידע דמחל", ואם כן הוא מתנה על מה שכתוב בתורה, מכל מקום לדעתו מועיל תנאי כמה שכתוב בתורה דרבנן, ולא עשו חיזוק לדבריהם. כנראה, הוא מבין ש"לא ידע דמחל" אינו פגם בעצם המחילה, בגמירת דעתו, אלא רק סיבה לבטל את העדיפות של דבר שבממון, שמועיל בו תנאי על מה שכתוב בתורה.

ט. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שי), מקשה, לפי השיטה (היא השיטה הפשוטה) ש"לא ידע דמחל" הוא פגם בעצם המחילה, מדוע המחילה תקפה לדעת תנא קמא, הרי זו מחילה פגומה? הוא מביא שר"א גורביץ תירץ, שלתנא קמא, הסילוק מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", כיוון שירושת הבעל דרבנן, ובוה אין צורך בגמירת דעת שלמה ודי בגילוי דעת שאינו רוצה, שהרי לא תיקנו חכמים את התקנה למי שאינו רוצה בה, ולכן מועיל הסילוק אף שלא ידע דמחל.

להערה 500

א. חידושי הגר"ח (סטנסיל), סימן קכו, עמ' עו (עמ' קפו במהד' מישור תשס"ח), מסביר את טעם המאור, שרק מי שיש לו זכות שמכוחה הוא זוכה אחר כך, יכול להסתלק מזכות זו, אבל לירש אין שום זכות על המוריש בחייו, שנאמר שהוא מסתלק מזכות זו, אלא זו זכייה ממילא. כמו כן, אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 105, הערה 166, מסביר את טעם המאור, שירושה אינה זכות של היורש, אלא היא דין תורה שחל אחרי מות המוריש, ולפני כן אין לו זכות, ואינו יכול להסתלק מהנכסים מפני שהם דבר שלא בא לעולם.

ב. מלחמות ה', שם, דוחה את טעם המאור, שהרי לא מצאנו מי שפסק כרשב"ג בגלל טעם זה; ועוד, שבבבא בתרא קכו ע"ב נאמר בתחילה שהמשנה ש"האומר לא יירש בני – לא אמר כלום" אינה כר' יהודה שאומר שתנאי בממון קיים, ואחר כך נאמר שר' יהודה מסכים ששם לא מועיל משום שהבן לא ידע דמחל, ומדוע לא אמרה הסוגיה שירושה שונה מפני שהיא ממילא? ועוד, מדוע לא אמרה סוגיית כתובות פג ע"ב (כשחיפשה הסבר לאימרה של רב "הלכה כרשב"ג ולא מטעמיה"), שרב סובר שתנאי בממון קיים (שלא כרשב"ג) חוץ מירושה שבאה ממילא; ועוד, ששביעית באה ממילא ומפקיעה חובות, ובכל זאת מועיל תנאי שלא ישמטנו בשביעית. כנראה, מלחמות ה' הבין סברת המאור היא שירושה היא דין ולא זכות, כמו יציאת עבד עברי אחרי שש שנים, ולא מועיל סילוק מדין.

ג. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שיא), מביא שר' אברהם גורביץ הסביר שטעם המאור הוא השלמה לסברת רבנו חננאל (ליד ציון הערה 494): רבנו חננאל מסביר מדוע אינו יכול להסתלק מהנכסים – מפני שלא באו לעולם, והמאור מסביר מדוע אינו יכול להסתלק מזכות הירושה שהיא באה על ידי הנישואין (והיא כבר קיימת) – מפני שירושה היא דבר שממילא ואינה זכייה מיוחדת באישה או בנכסים, ואינו יכול להסתלק מהירושה שהרי אחרי הכול, הוא בעלה.

ד. את קושיית מלחמות ה' על המאור מבבא בתרא קכו, מתרץ עטרת שמואל (בעמ' שיב), שלא מדובר שם בסילוק הירושה (שאינו מועיל מפני שהירושה באה ממילא) אלא בהתנתא האב, והרי האב זכאי להנחיל למי שירצה (הוא מסתמך על מגיד משנה, בעמ' 935, במילואים להערה 529, שתנאי שעושה בעל החיוב עדיף על סילוק של בעל הזכות). את קושיית מלחמות ה' על המאור, מדוע מועיל תנאי בשביעית – מתרץ עטרת שמואל, שם, שהמאור סבור שדין השמיטה חל בחוב בזמן ההלוואה, שהחוב נקלש בכך שהוא יוכל להיות מופקע על ידי שביעית, ולכן מועיל תנאי אז לבטל דין זה. בדומה מתרץ שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צג), שסברת המאור שייכת רק בסילוק מצד הבעל, שסילוק עניינו להביא לכך שדין מסוים לא יפעל את התוצאות הרגילות שלו, והמאור אומר שהוא יכול לפעול רק בדבר שבא על ידי מעשיו, שהיות שהוא בעל המעשה, הוא יכול לגרום שה"דין" של המעשה שלו לא יפעל את התוצאות, ואילו בירושה שהיא ממילא, אין לו יכולת לגרום שהדין לא יפעל את התוצאות; ובבבא בתרא קכו מדובר בהתנאה שעושה המוריש, והתנאה עניינה עיצוב עצם הדין בדרך שהאדם רוצה (ראו בשמו בשער שש עשרה, ליד ציון הערה 360, על ההבחנה בין סילוק להתנאה), ובוה מסכים המאור שמועיל גם בירושה דממילא, שהיות שהמוריש הוא "בעלים" על הדין, הוא יכול להניח בירושה דין של עצמו, שלא יחול דין ירושה כלפי פלוני (לולא החיסרון שהיורש אינו מוחל); וכן כ"על מנת שלא תשמטני בשביעית", זו התנאה (ולא סילוק) ולכן היא מועילה גם בדבר שבא ממילא.

מילואים לשער רביעי

ה. עטרת שמואל שם מביא שר' אברהם גורביץ אמר שהמאור יכול לתרץ את מה שמוכח מהמשנה ומרב כהנא שמועיל סילוק מירושת ארוסה, שהמשנה ורב כהנא סוברים שירושת הבעל דרבנן, ואם כן הירושה היא אחת מזכויות הנישואין ולא דבר שממילא, ולכן מועיל סילוק, או שמועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", והמאור עצמו פוסק שירושת הבעל דאורייתא, והיא דבר שממילא, ולכן לא מועיל סילוק, ולא מועיל "אי אפשי בתקנת חכמים".

ו. עטרת שמואל, שם, מקשה על המאור מגיטין פה ע"א, ששם נידון מי שגירש את אשתו בלשון "הרי את מותרת לכל אדם חוץ מירושתיך", משמע שמועיל לשייר בגירושין לעניין ירושה, ואם היא ממילא, איך אפשר לשייר? הוא מתרץ, שהוא יסביר שהסוגיה שם סוברת שירושת הבעל דרבנן, ולדעה זו מועיל תנאי, כאמור.

ז. חזון איש, אה"ע"ז, סימן עז, אות ד, כותב שטעם המאור הוא כטעם רבנו חננאל (עמ' 224, ליד ציון הערה 494), שהירושה היא דבר שלא בא לעולם, וזאת כוונת המאור באומרו שירושה היא ממילא, שהוא יורש ממילא מפני שהוא קרוב של המת בשעת נפילת הירושה, ורק אז הוא זוכה בה, ולא משום שיש לו זכות או קניין במוריש או בנכסי המוריש. את קושיית מלחמות ה' על המאור מבבא בתרא קכו – הוא מתרץ, שהגמרא שם חשבה שלפי ר' יהודה שמועיל תנאי בממון, גם בידי ירושה מועיל תנאי, ועל זה אומרת הגמרא שהמוריש אינו "בעלים" להתנות, ולכן לא מועיל מה שאמר "לא יירש בני", אלא הירוש צריך למחול, אבל באמת גם אם מחל הירוש, מחילתו בטלה. ח. טעמים נוספים: רבנו תם, בספר הישר, מהר" שלזינגר, סימן לג = דפוס וינה, סימן סב (הובא במרדכי, כתובות, סימן ריג), מנמק שאינו יכול לומר "איני יורש את אשתי", מפני שהירושה נופלת בפניו בעל כרחו, כמו ירושת בן את אביו, שאינו יכול לומר "איני יורש את אבי" מטעם זה. טעם זה דומה לטעם של המאור. ר"מ יעקובסון, המובא באור עולם (בלומנפלד), מערכת ק, קניינים, פרק ה (דף נג), מסביר את רבנו תם, שירושת הבעל אינה דין ממון אלא דין קרוב שחידשה התורה, וממילא נעשה יורש, ואי אפשר להסתלק מזה. אור עולם עצמו דוחה הסבר זה, שהרי רבנו תם מברר על סילוק לפני הנישואין, ואילו הבעל נעשה יורש רק אחרי הנישואין. והוא עצמו מסביר את רבנו תם, שרק תנאי כמו "הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" מועיל, מפני ששאר וכסות הוא חיוב שהתורה מטילה על הבעל לתת לאשתו, ותלוי בעשייתה, מפני שהממון שלו (כלומר, זה לא שהתורה קבעה שממון שלו שייך לאישה), אבל לא מועיל סילוק מירושת ארוסה שחייב לתת הירושה מונחת לפניו מפני שהיא שלו לפי התורה, ולא חסרה עשייה מצדו, וגם אם יסתלק ממנה, היא חוזרת אליו.

ט. פרישה, אה"ע"ז, צב, ס"ק יד, מנמק, ש"דין ודברים אין ל"י" הוא לשון גרושה, וכדי להסתלק מירושת ארוסתו צריך מתנה גמורה, מפני שארוסה נחשבת כאילו נשא אותה, ובא לידו. כלומר, הסילוק אינו מועיל מפני שהוא כמו סילוק מבעלות. אבל זה הפוך ממה שכתב רבנו חננאל (ליד ציון הערה 494), שנחשב דבר שלא בא לעולם. י. תוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב), מסבירים בדעת רב, שרק מהפירות תוך הבעל להסתלק מפני שהם יישארו ביד מי שהם עכשיו – האישה, אבל לא מועיל סילוק מירושת ארוסה שחייב לתת הירושה, מפני שהם כורים ביחס לבעל. חידושי הגר"ט, כתובות, סימן מד, עמ' נג (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' שט), מקשה, שלפי טעם זה, מעיקר הדין אינו יכול להסתלק מהירושה (וכן דייק משם מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן יא), ואילו מלשון הגמרא (כתובות פג ע"ב) "חכמים עשו חיווק" משמע שמעיקר הדין מועיל סילוק? הגר"ט מתרץ על ידי הבחנה בין סילוק מהנכסים לבין סילוק מדין יורש: סילוק מזכותו בנכסים אינו מועיל מפני שהירוש הוא ממלא מקומו של המוריש, ואין זה בגדר זכייה שאפשר להסתלק ממנה (וזה כוונת התוספות בנימוקם); אבל לגבי סילוק מדין "בעל", מעיקר הדין היה יכול להסתלק, ובכל זאת אינו יכול מפני שחכמים עשו חיווק לדבריהם, שלא יועיל תנאי הנוגד תקנת חכמים, מפני שאי אפשר לעשות נישואין לחצאין.

יא. מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י, מנמק שרבנו חננאל סובר שירושת בעל את אשתו היא מהתורה, ולכן אינו יכול להסתלק ממנה, והוא סבור שמה שרב כהנא אמר שמועיל סילוק הוא מפני שלדעתו ירושת הבעל היא מדרבנן. אבל הוא מקשה על הסבר זה, שהרי הראב"ד והרשב"א סוברים שירושת הבעל היא מהתורה, ובכל זאת פסקו שמועיל מירושת אשתו כשהיא ארוסה (על דעת הראב"ד, ש, דאה עמ' 922, במילואים להערה 479; את הראב"ד ואת הרשב"א לא מצאנו). וראה עמ' 952, במילואים להערה 674, מה למד בני בנימין מדבריו. יב. פרשת המלך, הלכות אישות, יב, ט (מב ע"א), מנמק, שרבנו חננאל סובר שגם כאן שייך הטעם (ליד ציון הערה 527) שאי אפשר לשנות דיני ירושה, מפני שנאמר בהם "חוקת משפט".

להערה 505

סילוק מירושת נכסי צאן ברזל: אבני מילואים, צב, ס"ק ז, כותב, שלר' נתן בכתובות מז ע"א, הסובר שאם מתה אשתו הארוסה, הבעל יורש את הנדוניה, והיינו נכסי צאן ברזל, לא מועיל סילוק מירושת נכסי צאן ברזל שהכניסה לו, מפני שהוא כבר זכה בירושה, ולעניין זה היא כנשואה.

להערה 507

א. מסיבה זו, אין לתמוה על כך שמצד אחד אנחנו אומרים שמי שאין לו עדיין זכות אינו יכול למחול עליה, ומצד שני אם יש לו זכות מלאה אינו יכול למחול (נשואה) – התשובה היא שרק במחילה על בעלות, שהיא זכות קניינית, מי שיש לו זכות מלאה אינו יכול למחול, אבל מחילה על זכות אישית אכן מועילה כשיש לו זכות מלאה.

מילואים לשער רביעי

ב. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, מנמק, שלסילוק אחרי הנישואין יש רק כוח של דיבור בעלמא, ויכול לחזור בו, כפי שאיננו ליד ציון הערה 229 (ורק אם הסתלק לפני הנישואין, ולא חזר בו עד הנישואין, אינו יכול לחזור בו, כהסבר יד המלך שהבאנו בהערה 229), וגם אם לא חזר בו בפועל, הרי הוא זוכה בנכסים מכוח זכותו כבעל, ש"דו כידה", ובה נתבטל כוח הסילוק. אבל לפי ההסבר שבטקסט, "ידו כידה" הוא הסיבה לכך שזו נחשבת מחילת בעלות, שאינה מועילה, ולא הסיבה לכך שהסילוק חל ומתבטל.

ג. משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק ב, שמעתתא דחצר, פרק יג, אות ח (יד ע"ד), ופרק טז, אות ו (ז ע"א), מסביר שהמסתלק מנכסי אשתו כשהיא נשואה אינו יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", מפני שהנכסים כבר קנויים לו. ד. הלכה מקבילה היא שבעל אינו יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא נשואה, כפי שנראה ליד ציון הערה 523. כפי שנראה ליד ציון הערה 538 ואילך, יש חריגים להלכה ההיא, כגון מצבי ביניים בין אירוסין לנישואין, ונראה שאותם חריגים קיימים גם כאן.

להערה 509

א. בני אהרן, שם, מתרץ, שבארוסה, עדיין לא זכה בכלל. ואין זה מובן, שהרי זו סיבה שלא יועיל סילוק.

ב. עוד קשה על המרדכי, הרי חלק מהפירות הם בעולם, ומדוע התלמוד אומר שלא מועיל הסילוק בכלל?

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"ג), מסביר את המרדכי על פי סמ"ע, רט, ס"ק כא (שנביא בפרק תשיעי, ליד ציון הערה 650), האומר שסילוק מדבר שלא בא לעולם אינו מועיל, אם עדיין אין לו שום זכות בו, ולכן בנשואה לא מועיל סילוק (אבל עדיין קשה, מדוע בארוסה מועיל סילוק). הוא רומז, שלפי השיטה (שנביא שם, ליד ציון הערה 654) שסילוק שונה ממחילה וסילוק מועיל בכל דבר שלא בא לעולם, אין מקום לדברי המרדכי.

ד. המרדכי שם מציע הסבר נוסף: שלא מועיל "דין ודברים אין לי" וכו' בנשואה מפני שהלשון גרועה. מכאן מדויק שואל ומשיב שם, שבששון טובה, יועיל הסילוק.

להערה 511

א. עמק יהושע (שפירא), סימן יג (עמ' סז במהד' תרפ"ה), כותב שירושלמי, נזיר, פרק ב, מתכוון לומר שבעל אינו יכול להסתלק מנכסי אשתו העתידים ליפול לה, מפני שהם דבר שלא בא לעולם.

ב. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), יבמות, סימן לו, אות ג, מנמק, שענין הסילוק הוא שלא יחול הדין של זכיית הבעל בנכסים, וחלות הדין היא רק בשעת הנישואין, והדין אינו מתחדש בשעת נפילת הנכסים, מפני שהנכסים אינם הסיבה לכוח זכיית הבעל, אלא הם רק מציאות החפץ שיחול עליו כוח זכיית הבעל שחלה כבר בשעת הנישואין, ואחרי שחל הדין לא מועיל סילוק.

ג. אורים גדולים (ריינס), פרק ח, הצעה ד (נד ע"ב), מנמק, שגם בנכסים אלו, הנישואין הם הגורמים להגעת הנכסים לרשותו, ואינו יכול לבטל את התוצאה כל זמן שהגורם קיים.

ד. פירוש הרמב"ם בירושלמי קשה, שהרי הירושלמי מנמק שהנכסים עוד לא ברשותו, ואילו הרמב"ם מנמק מצד שידו כידה. ר' אברהם יצחק בלוך, באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנג, מנמק ששני הטעמים משלימים זה את זה: הבעל מקבל זכות כללית בפירות נכסי אשתו, וגם זכות פרטית בכל פרי בפני עצמו. מהזכות הכללית אינו יכול להסתלק מפני שידו כידה, אלא שבכל זאת היה יכול להסתלק מקניינו בנכסים, שלגביהם כל פרט הוא נפרד, ועל זה אומר הירושלמי שאינו יכול מפני שאינו ברשותו.

ה. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א, עמ' שמ, מנמק, שרק אם הסתלק לפני הנישואין, מועיל הסילוק גם מנכסים שהיא תקבל אחרי הנישואין (כאמור ליד ציון הערה 452), מפני שאז לא חלה תקנת חכמים (שהבעל זוכה בנכסיה) בנישואין אלו בכלל, אבל אם הוא מסתלק אחרי הנישואין, הוא צריך להסתלק מזכותו בנכסים, וסילוק זה לא מועיל בדבר שלא בא לעולם.

ו. משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה ומיהו), מיישב על פי דין זה את קושייתו: מדוע בכתובות פג ע"א הוצרכו לנמק שבנשואה לא מועיל סילוק מפני ש"ידו כידה", הרי יכלו לנמק שיש לבעל זכות בנכסים גם אם תמכור אותם, והרי כתבו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה וכי), שמי שיש לו זכות כזאת אינו יכול להסתלק בלי קניין (ולכן אישה אינה יכולה להסתלק מקרקע של בעלה המשועבדת לכתובתה, כאמור בכתובות פג ע"א)? הוא מתרץ, שהתלמוד רצה להסביר מדוע לא מועיל הסילוק אף לנכסים שעתידיים לבוא לבעלותה – וזה דווקא משום ש"ידו כידה", ואין הדין כך בשעבוד רגיל. הוא מתרץ את קושייתו בדרך אחרת: שהוצרכו לטעם של "ידו כידה" מפני שבלעדיו היה מועיל סילוק מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים". דבריו קשים, שהרי תוספות, כתובות פג ע"א, כתבו שאישה אינה יכולה להסתלק משעבוד כתובתה מן הטעם הנ"ל, אף שגם שם לכאורה אפשר לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" – בתקנה שחכמים תיקנו כתובה לאישה; הרי ש"אי אפשי בתקנת חכמים" נדחה מפני זכות שיש לה תוקף גם אם הנכס יימכר.

ז. חידושי מהרי"א אסאד, כתובות פג ע"א (ד"ה אי הכי), מיישב את קושיית משנה למלך, שהסוגיה באה להסביר

מילואים לשער רביעי

מדוע אין אומרים שבנשואה יועיל סילוק לפני שצמחו הפירות, שבזה היא דומה לארוסה, שעדיין לא זכה הבעל בפירות; והתירוץ הוא שידו כידה, שלכן לא מועיל סילוק מגוף הנכסים מפני שכבר זכה בגוף הנכסים, ולכן רואים כאילו זכה גם בפירות שעדיין לא צמחו.

ח. ראה שער ארבע־עשרה, פרק חמישי, עמ' 581, בשם הריטב"א ועוד, שאף שקניין מועיל בסילוק מנכסי נשואה, אינו מועיל בנכסים העתידיים ליפול לה. ישועות יעקב, אהע"ז, צב, ס"ק ה, כותב שבנשואה מועילה מחילת נכסים שכבר הגיעו לרשותה, ולא אלו שעתידיים להגיע, וצריך לומר שכונתו למחילה בקניין.

להערה 514

א. רבנו יונה מסביר בכך מדוע התלמוד מביא בכתובות פג ע"א את דברי רבא, שאישה יכולה לומר "איני ניונית ואיני עושה", אחרי דברי רב כהנא הכלליים שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" – שבא ללמד שמועיל סילוק אחרי הנישואין מפירות נכסים אלו כמו שאישה יכולה לומר "איני ניונית ואיני עושה" גם אחרי הנישואין. ב. גם דברי חיים, בבא מציעא יב ע"א (עמ' לח במהר" הורוויץ, תשנ"ט), כותב שמועיל סילוק הבעל אחרי הנישואין מנכס שיגיע לה בעתיד.

ג. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כב ע"ב), כותב שדעת רבנו יונה היא דעת יחיד.

להערה 515

א. גם בספרו, קובץ הערות, סימן מ, אות ג, כתב שאם הסילוק הוא מדין בעל, לא מועיל סילוק מנכסים שעוד לא זכתה בהם האישה, מפני שכבר יש לו דין בעל, אבל אם הסילוק הוא שלא יזכה בנכסים, הסילוק מועיל. ראה בשמו במילואים להערה 381, על שתי הבנות אלה בגדר סילוק מירושה.

ב. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, מסביר את דעת רבנו יונה על פי הסמ"ע, בעמ' 241, ליד ציון הערה 650, האומר שמועיל סילוק מזכות עתידית אם כבר יש לאדם "שייכות" בה, והרי יש לבעל "שייכות" בנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה, כיוון שהיא כבר נשואה לו.

להערה 516

א. תוספות רי"ד, על ירושלמי, כתובות ט, א (נב ע"ב–נר ע"א), מיישב לדעת הרי"ף את מה שרב פוסק בירושלמי כרשב"ג, שלא מועיל סילוק מירושת אשתו – שהירושלמי לשיטתו בעניין אחר ואין הלכה כמותו באותו עניין (עין שם לפירוט).

ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ד (ד"ה והנה במ"ש), כותב כאילו הרמב"ם סובר שמועיל סילוק הבעל מירושת נשואה, מפני שהוא סובר שירושת הבעל מדרבנן, והרי פוסקים רבים סוברים שברירשה דרבנן מועילה מחילה.

להערה 517

א. כמו כן, מאירי, כתובות נא ע"א, מביא דעה שמועיל תנאי במשך הנישואין שלא יירש את אשתו, מפני שזכות הבעל בנכסי אשתו הוא כעין שיעבוד, ומועילה מחילה עליה, מפני שלדעתם מחילה מועילה גם בדבר שלא בא לעולם.

ב. כמו כן, חמרא וחיי, סנהדרין עא ע"א, מביא ש"אחד מגדולי המפרשים האחרונים" כתב שבעל יכול להסתלק מירושת אשתו לאחר נישואיה.

להערה 518

א. גם בני בנימין, עמ' קפא, כתב כך בדעת תוספות. ובעמ' קפ, כתב כך בדעת תוספות רי"ד, כתובות פג ע"א, שגם הוא הבחין בין ירושת אשתו לשאר ירושות, בכך שהיא דרבנן. גם קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריד, כותב כך בדעת רשב"ם ותוספות (בעמ' 223, הערה 487) שנימקו שלא מועיל סילוק מנחלת אביו משום שהיא מדאורייתא. ב. כך עולה גם מספר המכריע, סימן מז (ד"ה ומה), הכותב שהבעל יכול להסתלק מירושת אשתו מפני שהיא נחשבת שכבר באה לעולם, כיוון שכבר זכה בנכסיה לאכול פירות בחייה, וגם זכה בגוף, שאם מכרה אותם אשתו בחייה ומתה, הבעל מוציא מיד הלקוחות תקנת אושא (כתובות עח ע"ב) – משמע שהוא מדבר על סילוק אחרי הנישואין.

ג. עמדת ביניים: עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצט), מדייק מתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שכתבו שתנאי בלשון טובה מועיל אפילו לדבר שבא לידו, מכאן שהם סוברים שבעל יכול להסתלק מירושת אשתו אחרי הנישואין בלשון טובה אף ש"ידו כידה"; ויוכלו לתרץ שמה שאמרה הגמרא שלא מועיל סילוק בנשואה הוא רק לעניין פירות. יותר נראה שהם יתרוצו שהגמרא עוסקת בלשון גרושה, "דין ודברים אין ליי" וכו', ולכן סילוק אינו מועיל.

מילואים לשער רביעי

להערה 523

א. בתשובה זו ובפירוש המשניות, כתובות, ט, א, פוסק הרמב"ם כרשב"ג בכתובות פג ע"א, וסובר שרשב"ג מדבר רק בסילוק אחרי הנישואין. לחם משנה, הלכות אישות, כג, ה, מעיר שהוא צריך לומר שתנאי קמא סובר שאף בנישואין מועיל סילוק מפני שהוא סובר שכל תנאי בממון קיים, אף בירושה (ואינו סובר את העיקרון של "חוקת משפט" – ראה ליד ציון הערה 525), אבל אחרי הנישואין צריך קניין, כמו בסילוק מפירות של אשתו הנשואה. לאור זה הוא מקשה, מאחר שרמב"ם הסיפא של המשנה שעוסקת בירושה היא בקניין, הסוגיה יכלה להעמיד גם את הרישא בנשואה כיוון שמדובר בקניין, ומדוע העמידה בארוסה? הוא מתרץ, מפני שר' חייא שנה במשנה "האומר", וכפי שהסביר הר"ן על הר"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הר"ף), משמעות "האומר" היא אף בלי קניין, ולכן צריך להעמיד בארוסה.

ב. אם האישה התנתה: ב"ח, אה"ע, סימן ט, ופרישה, אה"ע, סט, ס"ק יג, כתבים שגם אם האישה הנשואה התנתה שלא יירש הבעל – התנאי בטל. כמו כן, שער החדש, על העיטור, תנאי, חלק א, אות טז, מדייק מהעיטור, שבגמרא מדובר בתנאי שעושה המוריש (האישה); והוא תמה על כך, מפני שמהמשנה משמע שמדובר שהיורש (הבעל) מתנה. וראה עמ' 218, ליד ציון הערה 443, בעניין סילוק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה לפני שהגיעו לבעלותה, שייכתן שהיורש למי מבין שמדובר שהאישה מתנה.

ג. בית שמואל, צב, ס"ק יח, כותב שהסילוק בטל גם אם בחרה אדם אחר לרשת אותה וגם אם הבעל מסכים לכך.

להערה 524

א. ספר הזכות, כתובות מב ע"א (בדפי הר"ף), מנמק שהוא כבן האומר לאביו "לא אירשך", שאינו יכול להתנות כך מפני שהוא ראוי לרשת, והוא יכול רק למחול ולתת, ואי אפשר לתת דבר שלא בא לעולם. נביא את דבריו בעמ' 678.

ב. ארזא דבי רב, כתובות, סימן לג, אות ב (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' רצח), מסביר שהבעל נחשב כשותף עם האישה גם בירושה, מפני שזכות הבעל בירושה היא זכות בנכסים מחיים (ראה עמ' 937, במילואים להערה 531, אות ט, בשם ארזא דבי רב), ולא מועיל סילוק של שותף מחלקו בנכס המשותף, בלי להקנותו לאחר.

ג. ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אותיות א–ב, מסביר שהסתלקות בעל מירושת אשתו הנשואה היא כמחילת בעלות, מפני שכבר בחיי אשתו יש לו קניינים במקצת בנכסיה לעניין הירושה (שלא כאדם רגיל שאין לו קניין בנכסי מורישו בחיי המוריש), ובמותה נגמרים הקניינים הללו והופכים להיות קניינים גמורים; ורק כשהיא ארוסה, שעדיין אין לו קניינים בנכסי אשתו, שהרי אינו יורש אותה ואינו אוכל פירות, הוא יכול למחול, מפני שאז יש לו רק זכות בפירות ובירושה לכשתינשא, ואין זה בעין.

ד. המידות דבר ההלכה, מידה כג, אות מג, מקשה, הרי האומר "שדה זה כשאיירשנו מאבי מכור לך" אינו מועיל מפני שהוא דבר שלא בא לעולם, הרי שאין רואים כאילו כבר זכה הבן בירושת אביו? הוא מתרץ, ששם העצם הוא שאין לומר שהוא מוכר את זכות הירושה (שהיא כבר בעולם), שהרי זכות זו באה מצד שהוא קרוב ואינו יכול למכור אותה לזר, אלא הוא רוצה למכור את השדה עצמה, והרי היא דבר שלא בא לעולם, אבל סילוק מירושה היא מזכות הירושה, והזכות באה לעולם.

ה. אבני מילואים, צב, ס"ק טו, כותב שלכאורה לפי טעם זה, עכשיו שנוהגת תקנת שו"ם שבעל אינו יורש את אשתו בשנה הראשונה (רמ"א, אה"ע, נג, ג), הוא יכול להסתלק אז, שהרי אינו ראוי לרשת אותה אז. אבל הוא דוחה זאת, מפני שגם אחרי תקנת שו"ם, אם מתה האישה בשנה הראשונה, הבעל יורש כדינו, אלא שהוא חייב להחזיר למשפחתו חלק מהירושה; ומטעם זה אף שרבנו חם (בתוספות, כתובות מז ע"ב, ד"ה כתב, הובא ברמ"א שם) אומר שכל זמן שלא הגיעה הנדוניה לידי הבעל אינו יורש אותה, מכל מקום אינו יכול להסתלק ממנה לפני כן, כמו שאינו יכול להסתלק מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 581, על סילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה).

ו. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא מט ע"ב, מקשה על הסבר הר"ן, שכשהיא נשואה כבר חלה תקנת חכמים וכאילו ירושתה כבר באה לידו – הרי גם מזונות אישה היא תקנה ובכל זאת היא יכול למחול עליהם (ראה לעיל, ליד ציון הערה 307)? הוא מיישב על פי השיטה (ליד ציון הערה 308) שחייב מזונות מתחדש כל שעה, כך שהיא יכולה למחול על החיוב שעוד לא זכתה בו; והסיבה שתיקנו שירושה תחול מיד וחייב מזונות יתחדש, היא מפני שבחייב מזונות בכל יום יש צורך חדש, ואילו ירושה היא חד פעמית, וחל שם יורש כבר בנישואין. עוד הוא מיישב, שירושה נחשבת כאילו באה לידו מפני שכל רגע הוא ראוי לרשת, אבל במזונות, גם אם כבר חל חיוב לכל החיים, אינו נחשב כאילו בא לידה, מפני שאינה יכולה לגבות הכול מראש.

ז. עוד הסברים לכך שירושה נחשבת דבר שבא לעולם לעניין זה, ראה במילואים להערה 529 על דברי הראב"ד.

להערה 527

א. עיין שו"ת ר' עקיבא איגר החדשות (תרצ"ח), סימן יד, פרשת המלך, הלכות אישות, יב, ט, ובאן האול, הלכות נחלות, ו, א, מניין למד הרמב"ם טעם זה. וראה הערה 389, שימוש ב"חוקת משפט" לעניין המחול על ירושת אביו.

מילואים לשער רביעי

- ב. ברכת שמואל, בבא מציעא, סימן לט, אות א, מביא שר' חיים מבריסק הסביר את "חוקת משפט", שירושה אינה רק זכות ממונית, אלא היא איסור, מפני שהוא דין בסדר הירושה, ולכן לא מועילה התנאה עליה.
- ג. המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מ, מבאר את הטעם של "חוקת משפט" (בירוש באופן כללי), שבירושה הירוש הוא "בעל המעשה" ולא "בעל הדין", שלא כשאר דיני ממונות שהוא גם "בעל הדין" ולכן הוא יכול לשנות את הדין, מה שאינו כן בירושה שאינה הסכם בין שנים, אלא התורה קובעת שיירש, ולכן לא מועילה התנאה. והוא מחבר (באות מג) את טעמי הר"ן (הערה 524) והרמב"ם: הטעם שלא מועיל סילוק הוא כמו שהסביר הר"ן, שהוא עומד לרשת, והטעם שלא מועיל תנאי הוא משום "חוקת משפט"; וגם לא מועילה מחילה כפי שהסבירו תוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר), מפני ש"לא ידע דמחל", כיוון שחשב שימות קודם. על הנימוק שלא ידע דמחל, ראה ליד ציון הערה 498, שהפוסקים שלא מועיל סילוק מירושת ארוסה נימקו שלא ידע דמחל; ואילו הסוברים שמועיל סילוק מירושת ארוסה, וסוברים שנחשב ידע דמחל (כפי שהסברנו שם, הערה 499), לא יכלו לנמק לגבי נשואה שנחשב שלא ידע דמחל.
- ד. בדומה מסביר שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צג), שגם לרמב"ם, הטעם שסילוק הבעל אינו מועיל הוא מפני שהנכסים לא באו לעולם, כנימוק הראב"ד ליד ציון הערה 528, ואין בסילוק מקום לטעם של "חוקת משפט", מפני שסילוק אינו משנה את הדין אלא גורם שה"דין" (זכות הבעל לרשת) לא יפעל את התוצאות הרגילות שלו – שהבעל יירש; והטעם של "חוקת משפט" הוצרך רק למצב שהאישה מתנה שלא יירש, שהיות שהאישה היא "בעלים" על הירושה, היא יכולה להניח בירושה "דין" של עצמה, שלא יירש הבעל, ודי שהיא בעלים על הדין, ולא משנה שהנכסים לא באו לעולם, וזו התנאה, ובכל זאת התנאה בטלה מטעם "חוקת משפט", כיוון שהתנאה משנה את הדין עצמו. ראה בשמו בשער ששע"ש, ליד ציון הערה 370, להגדרת סילוק והתנאה. וראה הבחנה דומה בשמו במילואים להערה 389, על ירושה דאורייתא.
- ה. חידושי העילוי ממיצ"ט, סימן עב (עמ' קפא), מבאר את דין "חוקת משפט", שסילוק שייך רק בדבר שאם בעל הזכות לא יתבע אותה, אין נותנים לו אותה, אבל בירושה יכולים לדון גם בלי תביעה, שכן לומדים בבבא בתרא קיג ע"ב מ"חוקת משפט", לפי רש"י, סנהדרין לד ע"ב (ד"ה להיות), היינו שגם אם לא יתבע נותנים לו בעל כרחו, לכן אינו יכול להסתלק; והיות שבירושה לא מועיל סילוק, גם לא מועיל תנאי, מפני שהם תלויים זה בזה.
- ו. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ה, כותב שמה שהרמב"ם נימק שלא מועיל תנאי בירושה שנאמר "חוקת משפט", אינו הטעם האמיתי אלא סמך בעלמא, ואין זה דרשה, שהרי אין הראשונים יכולים לדרוש דרשות מפוסקים מעצמם, ומפשוטו של מקרא לא מוכח שלא מועיל תנאי, ועוד, שהסוגיות בבבא בתרא קנו ע"ב ובכתובות פג ע"ב לא נימקו מצד זה; אלא הטעם האמיתי הוא כמו שכתב הראב"ד (הערה 528), שאין לירוש זכות עד המיתה, ובשעת הירושה לא מועיל תנאי מפני שהיא באה ממילא.
- ז. זכר שלמה (וינגרביץ), עמ' סב, מסביר מדוע מועיל סילוק מהירושה באירוסין (כאמור ליד ציון הערה 479) למרות "חוקת משפט" – מפני שאז עדיין אינו חוקת משפט, מפני שעוד לא חלה זכותו, ויש לו רק שייכות, שמאפשרת סילוק. בדומה מסביר פרשת המלך, הלכות אישות, יב, ט (מא ע"ג), ש"חוקת משפט" חל רק כשהוא כבר יירש, היינו אחר הנישואין.
- ח. ראה במילואים להערה 529, שלפי מגיד משנה, טעם זה אינו בא להסביר מדוע הבעל אינו יכול למחול, אלא מדוע האישה אינה יכולה לשלול ממנו את הירושה בהתנאה.

להערה 529

- א. כפי שנראה ליד ציון הערה 531, הראב"ד, הלכות אישות, כג, ז, אומר שאפילו קניין אינו מועיל בסילוק מירושת אשתו הנשואה, מפני שזה קניין דברים, שהרי אין בכך הקנאה לשום אדם. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שיג), מבאר את שני הנימוקים של הראב"ד, שבפרק יב הוא דן על הסילוק מהנכסים, וכתב שאינו מועיל מפני שלא באו לעולם, ובפרק כג דן מצד עצם זכות ירושתו, ועל זה כתב שזה קניין דברים מפני שעכשיו אין לו זכות.
- ב. חידושי הגר"ח החדש, מהר" מישור (תשס"ח), עמ' קפה, מסביר את כוונת הראב"ד, הלכות אישות, כג, ז, שלא מועיל סילוק כאן מפני שבמותה הוא יירש אותה ממילא, ודבריו אינם מועילים לעקור את זה, וגם אם עשה קניין, לא שייך בזה קניין.
- ג. ראה עמ' 223, ליד ציון הערה 489, שהראב"ד הסביר מדוע בכל זאת מועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה אף שהנכסים לא באו לעולם – מפני שעל דעת זה נשא אותה אחר כך.
- ד. מדוע הרמב"ם לא רצה לנמק כמו הראב"ד? מגיד משנה, הלכות אישות, יב, ט (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן יז בדפוס ונציה, סימן טז בדפוס לבוב ובמהר"ד בוחבוט [עמ' קלב]; עיין שם להסברו בדברי מגיד משנה), בזכרון שמואל (רוזובסקי), סימן סג, אות ב, ובבני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עו ע"ב), מפרש שהרמב"ם לא הסתפק בנימוק של הראב"ד, מפני שהוא רצה לכלול גם מקרה שהאישה התנתה שהבעל לא יירש, ותנאי מועיל גם בזכות עתידית (ראה בשער ששע"ש, פרק שיש, עמ' 710, בעניין תנאי שעושה בעל החיוב). וראה עמ' 909, במילואים

מילואים לשער רביעי

להערה 390, מה שכתב מחנה אפרים על סמך דברי מגיד משנה; ועמ' 930, במילואים להערה 500, מה שכתב עטרת שמואל על סמך דברי מגיד משנה. וראה במילואים להערה 527, הסברו של שיעורי עיון התלמוד לכך שהרמב"ם לא הסתפק בנימוק של הראב"ד.

ה. חידושי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא, סימן כט, אות ז (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' שיג), מסביר שהרמב"ם לא נימק כטעם הראב"ד מפני שלדעתו ירושת הבעל אינה מדין קירבה אלא הוא מזכויות האישות, ולכן אין בה חיסרון של דבר שלא בא לעולם, מפני שהבעל מסתלק מעצם הנכסים, ורק ירושות אחרות שהן משום קירבה ולא זכה בכלל בנכסים, הן בגדר דבר שלא בא לעולם.

ו. המידות לחקר ההלכה, מידה כג, אות מא, מסביר שהרמב"ם לא רצה לנמק כראב"ד מטעם דבר שלא בא לעולם, מפני שלולא "חוקת משפט" היה מועיל מדין תנאי, שהרי תנאי מועיל גם בדבר שלא בא לעולם כמו בבני גד ובני ראובן; ועוד, שזה נחשב בא לעולם, מפני שדין הירושה בא בשעת הנישואין, והסילוק הוא מהדין, כלומר, זה כמו חוב שלא הגיע זמן הפירעון, שיש בו זכות גבייה כבר מזמן ההלוואה (ראה ליד ציון הערה 266), וכן כאן, זכות ירושת הבעל מתחילה משעת הנישואין, ויכול להסתלק מהזכות הדינית (לא מהזכות המציאותית) שיש לו על הדבר. באות מב הוא מביא ראייה שזכות ירושה נחשבת שבאה לעולם: בבבא בתרא קכו ע"ב נאמר שאב אינו יכול לומר "בני פלוני לא יירש" מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה או מפני ש"לא ידע דמחלי", ולא נימק מצד שזה דבר שלא בא לעולם, הרי שזה נחשב שבא לעולם מפני שהזכות הדינית של הירושה קיימת כבר עכשיו. הוא כותב שהראב"ד יתיר שזה נכון בירושה דאורייתא, אבל בירושה דרבנן אין לירוש זכות עכשיו, מפני שכלל הוא שלתקנה דרבנן אין "בכוח" לפני שהמעשה בא בפועל, שהרי תקנת חכמים מועילה רק מצד הפקר בית דין שהוא מושג ממוני בלבד; ואילו הרמב"ם כתב "עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה", כלומר לדעתו חכמים קבעו שהתוצאות למעשה של התקנה יהיו כמו תוצאות של דין דאורייתא אף שבאופן מהותי לא היו צריכות להיות תוצאות כאלה. הוא מקשה (באות מג) על הראב"ד, הרי מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, כפי שעולה מכתובות פג ע"א, ואדרבה, סילוק שייך רק בדבר שלא בא לעולם, שאילו אם בא לעולם לא יועיל סילוק, ולכן לא מועיל סילוק מנכסי אשתו הנשואה (כפי שראינו ליד ציון הערה 507), מפני שהם נחשבים שבאו לעולם.

ז. פרשת המלך, הלכות אישות, יב, ט, דף מ ע"א (הובא באבן האזל, הלכות נחלות, ו, א), נימק, שבלי "חוקת משפט", הבעל היה יכול להסתלק מדין יורש שיש לו, ואין זו הסתלקות מהנכסים (שהם דבר שלא בא לעולם). עוד נימק (בדף מ ע"ב) שהיות שאדם יכול להנחיל למי שירצה אף שזה דבר שלא בא לעולם (רמב"ם, הלכות נחלות, ו, ב), היה מקום לומר שהמוריש יכול גם לומר "בני פלוני לא יירשני", ו"חוקת משפט" מלמד שאינו יכול. ח. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, מסביר שהרמב"ם לא נימק מצד שזה דבר שלא בא לעולם, כמו שנימק הראב"ד, מפני שהרמב"ם סובר שכבר בשעת נישואין זוכה הבעל בזכות זו (עיון שם, שהוכיח זאת).¹⁰

להערה 530

כמו כן, דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ה (עמ' קלו), כותב שאין מועיל סילוק מנכסים אלו, מפני שהוא ראוי לרשת אותה כל משך הנישואין, ונחשב כאילו זכה בכל ירושתה, כמו שנימק הר"ן בירושת אב (עמ' 211, ליד ציון הערה 381). דברות משה שם מבין שהרמב"ן, שהובא ליד ציון הערה 511, מתכוון לסילוק מירושה; ומסביר שהסיבה שהרמב"ן נימק (כפי שהבאנו שם) ש"ידו כידה" גם בנכסים שיעניו לבעלותה אחר כך, ולא נימק כאמור שנחשב שזכה בכל ירושתה, היא מפני שיתכן שהבעל יגרש אותה, ולכן אינו נחשב שזכה.

להערה 531

א. עוד כתבו כך: פני יהושע, כתובות פג ע"א, ד"ה והתניא, ד"ה וכדבר וד"ה בא"ד ונראה (בהבלעה); חלקת מחוקק, סימן סט, ס"ק יב, וסימן צב, ס"ק טו; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קי; בית שמואל, צב, ס"ק יח; פרישה, אהע"ז, צב, ס"ק ו, וסמ"ע, קמט, ס"ק י; ט"ז, אהע"ז, צב, ס"ק ב; בי"ח, אהע"ז, סימן סט וסימן צב; אמרי משפט (אלמליח), סימן יא, אות ז, בדעת כסף משנה, הלכות אישות, כג, א; יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, ז; לחם משנה, הלכות טוען ונטען, יג, ח; בית מאיר, אהע"ז, סט, ו.

ב. כמו כן, שו"ת חוות יאיר, סימן מז, עוסק בסילוק בקניין, ומכל מקום כתב שלא מועיל סילוק מירושת אשתו אחרי הנישואין.

ג. תומים, כו, ס"ק ד, מוכיח שלא מועיל קניין לעניין ירושה, מהרמב"ם בתשובה (שצוינה בהערה 523) שכתב שהלכה כרשב"ג בנשואה, והרי בנשואה מדובר בקניין כאמור בכתובות פג ע"א, ומכל מקום אומר רשב"ג שתנאו בטל מפני שהוא הנחה על מה שכתוב בתורה; והוא מוכיח מכאן באופן כללי שתנאי על מה שכתוב בתורה אינו מועיל אף בקניין.

ד. לעומתו, עמק הלכה (הוורוויץ), הלכה ו, סימן ד (עמ' קג-קד במהד' תשמ"ו), כותב שגם אם בדרך כלל מועיל תנאי נגד מה שכתוב בתורה בקניין, בכל זאת, כאן הקניין ררוש נגד החיסרון של לשון סילוק, ולכן אינו יכול לפעול גם נגד החיסרון של מתנה על מה שכתוב בתורה. עוד הסביר, שמה שמועיל קניין בסילוק מנכסי אשתו הנשואה (ראה להלן, עמ' 580-581) הוא מפני שמניחים שהתכוון להקנות לה את גוף הקרקע, כיוון שהוא יודע

מילואים לשער רביעי

שלשון "דין ודברים אין לי" אינה מועילה בתורת תנאי, ואין לומר שחשב שמועיל כתנאי, שהרי אם כן לא היה עושה קניין; ולפי זה, במקום שצריך קניין לעצם ההתחייבות, כגון בירושה אחרי הנישואין, שצריך קניין כדי להתגבר על החיסרון שהוא נגד מה שכתוב בתורה, אין סיבה להניח שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, שהרי ייתכן שעשה את הקניין כדי לתת תוקף לעצם ההתחייבות.

ה. דעה חולקת, הסוברת שקניין מועיל כאן (נוסף על ר"ע איגר, שנביא בהערה 537): פסקי הרי"א, כתובות, פרק ט, הלכה א, אות ה (הובא בשלטי הגיבורים, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף, ובשו"ת שמחת יום טוב, סימן כט, עמ' שטו), כותב שתנאי שלא יירש את אשתו הנשואה מועיל אם עשה קניין. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כא ע"ד-כב ע"א), מקשה, הרי לא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם; ואין לומר שמועילה הקנאה לאישה יותר מלאדם זר, מפני שהיא המורשה עצמה, שהרי בשעה שהבעל יורש אותה ורוצה להקנות לה, היא כבר מתה, כך שבעצם הוא מקנה ליורשיה.

ו. משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והנה אמ), מעלה אפשרות שלפי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), מועיל כאן קניין כמו שמועיל קניין בכל מחילה על בעלות (ראה שער ארבע-עשרה, פרק רביעי, עמ' 553), מפני שלדעת התוספות אין כאן בעיה של דבר שלא בא לעולם או שראוי ליורשו (עיין שם), איך הסיק כך מדברי התוספות). אבל הוא כותב שכל הפוסקים סוברים שלא מועיל קניין.

ז. שו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות ט, מדייק כך מפירוש המשנה לרמב"ם, כתובות, ט, א. והוא עושה הבחנה בדעת הרמב"ם: לא מועיל קניין על הסילוק בנשואה, אבל מועיל קניין שמקנה לאישה את זכות הירושה. ח. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלב), מדייק מתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שמועיל קניין לעניין סילוק מירושה.

ט. ארוז דבי רב, כתובות, סימן לג, אות א (הובא בעטרת שמואל, כתובות פג ע"א, עמ' רצו), נימק דעה זו, שמועיל קניין אף שהירושה לא באה לעולם, מפני שירושת הבעל אינה מדין קורבה כשאר ירושות, אלא היא אחת מזכויות האישות, וכבר בחייה יש לו זכות בנכסיה על לאחר מיתתה, ולכן שייך כאן קניין, שהבעל מקנה לה את הזכות שיש לו בנכסיה להרשת אותה. אשר לקושיית ר"ע איגר (הערה 537), שיחזור ויירש אותה אחרי שהקנה לה את נכסיה, עטרת שמואל שם מתרץ שהקניין מראה שכשומר "דין ודברים אין לי בנכסיך" התכוון לפעול על גוף הנכסים, שלא יזכה בהם לעולם, והוא מסתלק לגמרי מזכות הירושה. עוד אפשר לתרץ, שהוא אינו מקנה לה רק את הנכסים, אלא את עצם זכות הירושה, ולכן אין לומר שיחזור ויירש אותה כשתמות.

להערה 554

שו"ת מהר"ם פדואה, סימן יז, מביא ראייה לריב"ש מחידושי הרשב"א, בבא בתרא נא ע"ב (הובא במגיד משנה, הלכות אישות, כב, כז), שכתב שאם אישה מכרה לאחר מתנה שנתן לה בעלה, ומתה, הבעל יכול להוציא אותה מהקונה, אלא אם כן התנה בפירוש שלא יוציא מהקונה כשתמות; וכמו שמועיל תנאי שלא יוכל להוציא מהקונה, כך מועיל תנאי שלא יירשנה. אבל בני יעקב, מאמר ב, קניין (עו ע"ד), חולק על הריב"ש, שהרי לא מועיל סילוק מירושת אשתו הנשואה; והוא דוחה את הראיה מהרשב"א, שרק בקונה מועיל תנאי, מפני שהוא עושה קניין גמור שאין לו דין ודברים על הקונה, ולכן תנאי מועיל גם לאחר מיתתה, מפני שהקרקע נמצאת בעולם ומעכשיו הוא מקנה לה את הקרקע, כמו שמועיל קניין באישה שמתלקת משעבודו על קרקע של בעלה, שלא תוכל לטרוף מהקונים (כתובות צה ע"א), אף שכתובה נגבית רק אחרי מותו, מפני שעכשיו היא מקנה לו את גוף הקרקע לעולם, אבל בירושה לא מועיל תנאי, מפני שאינו יכול לזכות לה את הירושה; ואדרבה, מהרשב"א יש ראייה הפוכה, שנקט שתנאי מועיל שלא יוכל להוציא מהקונה, ולא כתב שתנאי מועיל שלא יירשנה (אף שהוא עסק שם בירושה).

להערה 564

א. שואל ומשיב מביא ראייה מהר"ן על הרי"ף, כתובות מ ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ט ע"ג, בשו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שטז), בשו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כא, ובבני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עז ע"ד [שמועיל מפני שיש לו שייכות בנכסים]). האומר שנכסי שומרת יבם נחשבים "נחלה הבאה ממקום אחר", ולכן כשיש שני יבמים, ואחד מתנה לפני שהוא מייבם שלא יזכה בנכסי האח המת יותר מחלקו מוחת היבום, ההתנאה מועילה; אלא ששם הסילוק הוא לטובת אחיו, וכאן הסילוק הוא לטובת היבמה, היינו לטובת יורשיה ממשפחת אביה.

ב. קצות החושן, רעה, ס"ק יג, מסביר שהר"ן לשיטתו (ראה הערה 685), שמועיל סילוק גם מזכות דאורייתא. הוא מסביר שתוספות הסוברים שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא (ראה עמ' 244, הערה 674) יסבירו את דברי הגמרא בכתובות פב ע"א על שני אחים שנפלה להם יבמה, שיכול אחד מהם לומר לאחיו "פליגנא לך בנכסי" (שעליה הסתמך הר"ן), שכמו שמועיל סילוק בכבוד, גם לתוספות (ראה עמ' 233, ליד ציון הערה 584, בשם קצות החושן על בכור), גם ביבם מועיל סילוק, מפני שיבם נקרא בכור, כאמור ביבמות כד ע"א (וחזר על סברה זו באבני מילואים, צב, ס"ק ד). הוא מביא שבנו פירש שכונת התלמוד היא שהיבם מכר לאחיו חלק בירושה, ויורש פשוט (שאינו בכור) יכול למכור את חלקו אף לפני החלוקה, לדעת תוספות, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה לא). על הר"ן שם ראה עמ' 187.

מילואים לשער רביעי

ג. אבני החושן, רעה, ס"ק י, מסביר את הר"ן, שיבם יכול להסתלק מפני שיש לו חלק בנכסים גם לפני יבום, בניגוד לבכור שאינו יכול להסתלק בחיי אביו מפני שאין לו חלק בו עדיין (ראה בשמו במילואים להערה 592).
ד. ר' חזקיה אברהם הכהן, בשו"ת שעות דרבנן, סימן א (ג ע"א, ה ע"א), מסביר שהיות שהיבם יכול להסתלק מהנכסים על ידי שיחלוץ, לכן הוא יכול גם להתנות שלא יזכה בנכסים גם אם ייבם, אף שעדיין אין לו זכות בנכסים. אבל חותנו, ר' שלמה הכהן (שם דף ד ע"ג), דוחה הסבר זה בכך שאין בידו לחלוץ לבדו, שהרי אינו יכול לחלוץ בלי בית דין.

להערה 565

א. מהר"י בן לב מסביר שאינו מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי אינו מסלק את עצמו מן הירושה, אלא הוא רוצה לזכות בה ומחייב את עצמו להחזירה ליורשיה. הוא מעלה אפשרות שהמתחייב כך צריך לכתוב שהוא מתחייב להחזיר "מה שיירש ממנה", שבזה הוא מראה שהוא יורש אותה, ולכן אינו בגדר מתנה על מה שכתוב בתורה. אבל הוא מעלה אפשרות שאינו צריך לכתוב "מה שיירש ממנה", ודי שיכתוב "להחזיר ליורשיה", ואין זה בגדר מתנה על מה שכתוב בתורה, מפני שאפשר לפרש שכוונתו היא שירש את אשתו והוא מתחייב להחזיר.
ב. שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קכא, מעלה אפשרות שרבו חננאל (עמ' 224) מסכים שדרך זו מועילה, כיוון שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם, ואינו מבטל ירושה.
ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן לח (ד"ה ואם אולי), כותב שלשם כך צריך לעשות קניין שמועיל, ולא די אם כתב את הנכס בערכאות על שמה (כבנידונו).¹

להערה 576

א. יד רמה שם כותב שאין לבכור קניין גמור בנכסים לפני החלוקה, ויש לו רק "זכות בעלמא", ולכן הוא יכול למחול.
ב. קהלות יעקב, בבא בתרא, סימן ט, עמ' לט, מסביר שלדעת יד רמה יש לבכור רק זכות לתבוע חלוקה ולזכות בפי שניים, והוא יכול למחול על זכות זו.
ג. מנהג: שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כו, דף צח ע"ד (הובא בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פא), מדייק מהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו, שרק אם נטל חלק כפשוטו, או מחל בפירוש, מועיל, אבל לא מועיל מנהג שנהגו לא ליטול בכורה.
ד. טעם מחודש: ר' שלום אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 235, מסביר שמועילה מחילת בכורה וסילוק ממנה, מפני שרק רוב בני האדם גומרים בדעתם לרשת בכורה ולא כל בני האדם, מפני שהטעם שבכור מקבל פי שנים הוא כדי שיהיה לו שלטון וכבוד בין היורשים וכך יוכל לנהל את העיובון טוב יותר, אבל לא כל הבכורים רוצים טירחה זו, ולכן המחילה תקפה. זאת לעומת מחילת ירושה שאינה מועילה, מפני שאנשים אינם גומרים בדעתם להפסיד את ירושתם. ראה בשמו בעמ' 907, במילואים להערה 389. ולא הזכיר את הבעיה שזו זכות עתידית.
ה. בירור בדעת רב פפא: חידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"א, וקצות החושן, רעה, ס"ק יב, מחדשים שגם לפי לרב פפא שאמר בבבא בתרא שם שאין לבכור חלק בכורה קודם חלוקה, הרי אם מחל עליו בפירוש, אינו יכול לחזור בו ממחילתו, שהרי הברייתא בבבא בתרא קכד ע"א אומרת שבכור שאמר "איני נוטל [חלק בכורה בירושה] ואיני נותן [השתתפות כפולה בתשלום חובות האב]", הוא רשאי, מה שאינו כן בפשוט, והרי גם פשוט יכול להסתלק מחלקו (אחרי מות המוריש) לפי הראב"ד, המובא בטור, חו"מ, רעה, יא, אלא שהוא יכול לחזור בו; ומכאן שגם לרב פפא, אם אמר הבכור "איני נוטל חלק בכורה", אינו יכול לחזור בו, מפני שאדם אינו יכול לחזור בו מסילוק (ההשוואה לפשוט היא תוספת של קצות החושן); והמחלוקת בין רב פפא לרב פפי בבבא בתרא שם היא רק במה שנידון בסוגיה, בכבוד שוויתר בשדה אחת, שלרב פפי הסובר שיש לבכור קודם חלוקה, הוא כאילו קיבל בבת אחת מתנה של אלף זהובים, ואם ויתר בשעת החלוקה של שדה אחת, גילה בכך שאינו רוצה את המתנה, ולכן הפסיד חלק בכורה בכל הנכסים; ואילו לרב פפא שאין לבכור קודם חלוקה, נמצא שהמתנה לא באה לו בבת אחת אלא כל פעם שמחלקים נכס, באה לו חלק ממתנתו, ואם כן, ויתור בשדה אחת אינו מראה על ויתור בכל הנכסים. קצות החושן מסביר שאם אמר בפירוש "איני נוטל בכל הנכסים" או "איני נוטל ואיני נותן", מועיל גם לרב פפא, מפני שסילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם (ראה, ליד ציון הערה 654, על ההבחנה בין מחילה לסילוק). ואינו יכול לחזור בו. אבל הוא מדייק מהרשב"ם שאינו גורס "מה דאחי לידיה וכו'", וכתב "בשאר נכסים לא מצי מחיל", מפני שהוא סובר שגם אם מחל בפירוש לא מועיל לרב פפא (מפני שלא בא לעולם).
ו. גם ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ, פירש את דברי רב פפא "לא אחיל" – שבפועל לא מחל, אבל אם הוא רוצה למחול. הוא יוכל למחול אף שלא בא לעולם (לשיטתו, לעיל, פרק שלישי, ליד ציון הערה 22, שמועילה מחילה על זכות עתידית); והמחלוקת בין רב פפי ובין רב פפא היא, שרב פפי סבר שיש לבכור קודם חלוקה, לכן יש להניח ש"מדאחיל בהא אחיל נמי בכולהו", שהיות שיש לו חלק בכל הנכסים, יש להניח שמחל

מילואים לשער רביעי

בכולם; ורב פפא סבר שאין לבכור קודם חלוקה, ולכן אין סיבה להניח ש"מדאחיל בהאי אחיל בכולהו", מפני שיש מקום לומר שמה שיש לו מחל, ומה שאין לו לא מחל, אף על פי שהיה יכול למחלו אילו רצה; ולכן נאמר "לא אחיל" ולא "לא מצי מחיל". אך הוא מסכים שהרשב"ם, שפירש "לא מצי מחיל דאין מקנה דבר שלא בא לעולם", סובר שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם.

ז. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא, כותב בדעת הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו, שגם לרב פפא, אם אמר בפירוש שהוא מוחל לאחיו על חלק בכורתו, מועילה מחילתו.

ח. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (ע"ב), מדייק כקצות החושן גם מהסמ"ע, רעח, ס"ק כה, שהסביר שלדעה שאין לבכור קודם חלוקה, אינו מפסיד את חלקו בכל הנכסים, שהרי מה שנטל מתחילה כפשוט לא היה גילוי דעת שוויתר, שהרי לא היה לו אז חלק בבכורה, כלומר, שהיות שלא מחל בפירוש, אין להסיק מתוך התנהגותו שמחל, כיוון שעדיין לא בא חלק הבכורה לרשותו; משמע שאם מחל בפירוש, מועיל לכל הדעות (והוא מביא ראיה לפירוש זה – עיין שם). הוא מנמק שהמחילה מועילה אף שחלק הבכורה לא בא לעולם, מפני שהוא מוחל על חלק שבא לעולם עם שאר הנכסים שחלקו בהם עוד לא בא לעולם (ראה בשמו בפרק חמישי, ע"ב 179, ליד ציון הערה 162), ואכן המחילה מועילה רק אחרי שחילקו שדה אחת, והוא מוחל על חלקו בה ובשאר הנכסים. עוד נימק (בדף ע"ב ע"ג), שאף שאינו נחשב ממש שלו, מכל מקום מאחר שבידו לכופ את האחים לחלוק וזו תהיה לו (לבכור) זכות בנכסים, לכן כבר עכשיו נחשב דבר שבא לעולם, כמו שנאמר בקידושין ס"ב ע"א, שכל שבידו אינו נחשב מחוסר מעשה (על מחילה על דבר שבידו להשיג, ראה לעיל, פרק חמישי, ע"ב 180, ליד ציון הערה 170 ואילך). הוא מבאר שהרשב"ם שם שחולק ואומר שלרב פפא אין לבכור חלקו, לא מועילה אף מחילה מפורשת – אינו מתחשב בסברה שזה בידו, מפני שלפני חלוקה, כל הנכסים הם בחזקת כל היורשים בשווה, אלא שהתורה הטילה חיוב על היורשים לתת לבכור את חלק בכורתו אם יתבענה, ולרב פפא הבכור זוכה רק כשחלקו מגיע לידו, ולכן אינו נחשב בידו, מפני שמחוסר הקנאה מרשות לרשות (מהיורשים לבכור).

ט. צבי גאון יעקב, סימן יג, ע"ב 58, מסביר שלדעת רב פפא לא הפסיד את חלק בכורתו אף שמועיל סילוק, מפני שסילוק מועיל רק באמירה מפורשת, שהיא מעשה קניין, וכאן לא אמר שום דבר לגבי שאר הנכסים. הסברו מתאים להסבר הג"ל, שגם לרב פפא, מועילה מחילה מפורשת.

י. דעה חולקת: הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כו, דף צח ע"ד), כותב בשם ירושלמי, שבכור שמחל בפירוש על ירושתו, אינו מחול. קצות החושן, רעח, ס"ק יג, מעיר שזה לא מופיע בירושלמי. עזר החדש, על העיטור, תנאי, חלק א (ל"ז ע"ב), אות טז, ואבני החושן, רעח, ס"ק י, מסבירים שהגהות אשרי מתכוון לירושלמי, כתובות, ט, א, שפוסק כרשב"ג שבעל אינו יכול להסתלק מירושת אשתו (ראה במילואים להערה 516). אבל שם לא מדובר בבכור, ושם מדובר שהבעל מסתלק בחיי אשתו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד (נח ע"א), ומהדורא תליתאה, חלק א, סימן עח, ובספרו ציון ירושלים, על ירושלמי, כתובות, ט, א, מביא שאביו הגיה "בירושה" במקום "בירושלמי", ומדובר בירושת פשוט, בניגוד לבכור שזוכר קודם, ובוה אכן אין מועילה מחילה, כפי שראינו ליד ציון הערה 377, מפני שזכה בחלקו לגמרי וזו מחילת בעלות שאינה תקפה. כך הגיהו גם שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא (הובא בשו"ת שמחת יום טוב, סימן כט, ע"ב טו), ר' יהושע בנבנשתי, המובא בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא (קצו ע"א), המעשה והמדרש (מרגולין), פרשת ויחי, ע"ב קכב, ותורה תמימה, במדבר, כז, אות ל. יש ראיה להגהה זו מכך שאור זרוע, בבא בתרא, סימן צ, שהוא מקורו של הגהות אשרי, לא הזכיר שום ירושלמי.

יא. שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע, סימן ה, בתחילת דבריו, מביא את הפסוק "מכרה כיום את בכורתך ל"י כראיה שמחילת בכורה אינה תקפה. יש לדחות ראיה זו, שאילו מחל יעקב על הבכורה, היו הוא ועשיו מתחלקים בשווה, ויעקב רצה לקבל שני שלישים, כדין בכור, ולשם כך היה צריך לקנות.

להערה 578

א. קנין תורה בשמעתתא כותב שאם הבכור מוחל בדיבור, מחילתו מועילה רק אם נאמרה בפני עדים. עיין שם בהוכחתו לכך. ולא הסביר מדוע זה שונה ממחילה רגילה שמועילה בלי עדים, כפי שראינו בשער שני, ע"ב 49.

ב. ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא, דף קצו ע"א (תשובתו נדפסה גם בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סב), מעלה ספק האם מישרים, נתיב כו, חלק ב, חולק ומצריך דיבור, וכותב שגם אם הוא חולק, אי אפשר לומר "קיים ל"י" כדעתו מפני שהוא יחיד. בנידונו, אחד מהיורשים קיבל סכום מהירושה, וכתב שהוא מקבל את כל הסכום הזה עבור חלקו בירושה; ור"ח בנבנשתי (שם דף קצה ע"א) כותב ("לכאורה") שזו מחל על חלק הבכורה וחלק הפשיטות שלו.

להערה 582

א. ר' נפתלי חיים הלונדר, המובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (ע"ב), מדייק מהרמב"ם שלא מועילה מתאה בלי עדים, והוא מדייק כך גם מלשון נימוקי יוסף ושלחן ערוך. הוא מנמק, שאם חלק בסתם, אינו נאמן

מילואים לשער רביעי

לומר שמָּחָה, ואף שיש לו מיגו שהיה אומר שבאמת לקח חלק בכורה (שהרי הפשוט אינו נאמן לומר שהבכור לקח בשווה, כמו שחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל אם אין לו מיגו של "פרעתי" – ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 522), והו מיגו נגד "אנן סהדי", מפני שברור לנו שמחל. מהר"ש ענגיל (שם, דף ע"ט ג') מנמק בדרך אחרת מדוע אינו נאמן במיגו: מפני שזה מיגו להוציא, שהרי האחים מוחזקים, ואף שאנחנו פוסקים שיש לבכור חלק בכורה לפני החלוקה, יש רק חיוב על האחים כלפיו לתת לו חלק בכורה, כמו שכתב נתיבות המשפט, רעה, ס"ק ט (אבל אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן כט (נט ע"א), דוחה הבנה זו של נתיבות המשפט – עיין שם). אבל הוא כותב שזה לא מיגו נגד "אנן סהדי", מפני שהוא אומר בפירוש שמחה, ולכן אין "אנן סהדי" שמחל. ב. שו"ת פתחא זוטא, חו"מ, סימן לח, מנמק, שהיות שהכול מתנה אחת, כדברי נימוקי יוסף שם, לכן כדי שהמחילה לא תחול על כל הנכסים, צריך לעשות מעשה גדול, היינו להודיע זאת בפני עדים, ואם אמר שלא בפני עדים, מניחים שלא היה לו רצון גמור להחזיק בכורה בשאר הנכסים. ג. פסקי הרי"א, בבא בתרא, פרק ח, הלכה ב, אות יא (הובא בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עא, דף קצו ע"א), כותב שאם אמר "בוה אני מותר על חלק בכורה", לא הפסיד חלק בכורה בשאר הנכסים.

להערה 584

א. גם שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן סז, כותב שלפי הטעם שכן אינו יכול להסתלק מירושת אביו מפני שהוא כבר ראוי לרשת, בכור יכול להסתלק מחלק בכורה בחיי האב שהרי הוא יכול להסתלק אפילו אחרי מיתת האב לפני חלוקה; אבל הוא כותב שלפי הטעם (ליד ציון הערה 379) שסילוק מירושת האב אינו מועיל מפני שהיא דבר שלא בא לעולם, גם סילוק מחלק בכורה אינו מועיל בחיי האב. ב. גם שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שיר-שט), כותב שמועילה מחילת בכור על חלקו בחיי אביו, מפני שחלק בכורה נקרא מתנה, והוא זוכה בה רק אם הוא מתכוון לזכות בה. הוא כותב כך גם בדעת הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו. ג. קצות החושן מביא ראה מבבא בתרא קכו ע"ב, ששם נאמר שאב אינו יכול לומר: "בני בכור לא יירש פי שניים" מפני שהבן "לא ידע דמחל", משמע שאם ידע ומחל, מועיל. ד. קצות החושן ושמחת יום טוב מוכיחים כך גם מרשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם), שהסביר שדברי האב אינם חלים מפני שמה ששחק הבן אינו משום שמחל אלא משום שלא רצה להכעיס את אביו, משמע שאילו מחל באמת, היה מועיל (אבל קצות החושן מעיר שנימוקי יוסף, בבא בתרא נה ע"ב (בדפי הרי"ף), הסביר שהבכור אינו יכול למחול מפני שחלקו עוד לא בא לידו). ראה במילואים להערה 390, שיש שהבינו שהרשב"ם סובר כך גם בירוש רגיל, ואילו קצות החושן סובר שהרשב"ם מתכוון רק לחלק בכורה. אבל זכרון שמואל (רוובסקי), סימן סג, אות ד, מקשה עליו, הרי הרשב"ם כתב שלדעת רב פפא אפילו מחילה מפורשת של בכור אינה חלה אחרי מות אביו מפני שעדיין אין לו זכות בנכסים, כפי שראינו במילואים להערה 576, ואם כן בוודאי בחיי אביו אינו יכול למחול; וקצות החושן יכול לומר רק בדעת עצמו, שמועילה מחילתו בחיי אביו, כשם שלדעתו מועילה מחילה מפורשת אחרי מות האב גם לרב פפא, כפי שראינו במילואים להערה 576. ה. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות תג, מסביר שאף שבכור אינו יכול למחול על חלקו אחרי מות האב לפי הדעה שאין לו חלק קודם חלוקה (כאמור ליד ציון הערה 573), מועילה מחילה בחיי האב אף שאו עדיין אין לבכור כלום, מפני שבחיי האב, אין המחילה על הנכסים, אלא הוא מסלק את עצמו מדין בכור, אבל לאחר מיתת בכור יש לו דין בכור, ואינו יכול להסתלק מזה, והמחילה היא על הנכסים, והיא אינה אפשרית לפי השיטה שאין לבכור חלק לפני החלוקה. ו. קצות החושן מיישב בזה את הקושיה איך חלה מכירת הבכורה של עשו ליעקב, הרי היא דבר שלא בא לעולם? התשובה היא שבוה שאמר עשו "למה זה לי בכורה" (בראשית כב, לב), הסתלק ממנה, וממילא עברה ליעקב. נקודה זו הובאה בבית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' קח. גם דרכי שלום (מוראגוטו), פרשת פקודי (סו ע"ב), מסביר שהועילה התנאת עשיו בחיי אביו שלא יקבל את הבכורה, כיוון שעוד לא זכה בה, ולכן יעקב אמר לו "מכרה כיום" (שם, לא), בחיי האב. אבל מנחת מרדכי (עליאש), פרשת תולדות, עמ' לח, מקשה על הסבור, אם כן מדוע אמרה התורה "וימכור את בכורתו" (שם, לג), הרי זאת לא מכירה אלא סילוק? ועוד, אם עשיו הסתלק מחלק בכורתו, נמצא שיעקב ועשיו נעשו פשוטים, ואיך יעקב קיבל את עבודת הקרבנות בתור בכור?

להערה 592

א. בני יעקב, דף עו ע"ג, מרחיק לכת יותר ואומר שמטעם "חוקת משפט", אף המוריש אינו יכול לשלול חלק בכורה מהבכור, כמו שמטעם זה אינו יכול לשלול חלק "פשוט" מירוש, כדברי רמב"ם, הלכות אישות, יב, ט (ראה) ליד ציון הערה 525). משמע מדבריו שאף מחילת בכור על חלקו בחיי האב בטלה. כמו כן, משב יעקב, חלק ב, עמ' קיח, כותב שלפי הרמב"ם לא מועילה מחילת חלק בכורה בחיי האב בגלל "חוקת משפט", אבל אחרי שמת האב, הבכור יכול להסתלק מחלקו כלפי שאר הירשים, מפני שאין זה בגדר שינוי ירושה ואינו תלוי ב"חוקת משפט".

מילואים לשער רביעי

ב. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סג, אות ה, עוסק באב שחילק את נכסיו לבניו בשווה, והאח הבכור חתם שהוא מסכים, והוא כותב שיש לפרש את חתימת האח כמחילה לאב ולאחים, שמועילה גם לדעת נתיבות המשפט.

ג. מחלוקת קצות החושן ונתיבות המשפט מובאת בספר המעשה והמדרש (מגרוולין), פרשת ויחי, עמ' כג.

ד. הבחנות אחרות: דברי חיים, פרשת תולדות (עמ' קע במהר" הורוויץ, תשנ"ט), כותב שבבכור לא מועיל סילוק מפני שזו התנאה על מה שכתוב בתורה, אבל מחילה מועילה מפני שאינה התנאה על מה שכתוב בתורה כיוון שמחילה כהקנאה (כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שלישי), והוא כאילו מקנה לאב את חלקו לאחר כך, ואמנם אי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, אבל ההקנאה מועילה אם הקונה תפס כשכא לעולם (שו"ע, חו"מ, רט, ד), ואם כן, הבכור יכול למכור את הנכסים לאב, שהנכסים שלו, מפני שהוא תפוס (אבל ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), שיש אומרים שצריך תפיסה חדשה); ואין לומר שגם אחרי המכירה, הבכור יזכה בחלק בכורה אחרי מיתת האב כיוון שהם נכסי אביו – שהרי בכור אינו נוטל חלק בכורה ב"ראוי", ונכסים אלו מגיעים לאב אחרי מותו, מפני שאז חלה מכירת הבן לאב, וזה כמו נכס שהאב קונה אחרי מותו מאדם זר, שנחשב "ראוי". והוא כותב על פי זה שאדם יכול להסתלק מחלק ירושתו לטובת אחריו, ואינו מתנה על מה שכתוב בתורה מפני שהוא יורש ומקנה לאחריו, ואין בעיה של דבר שלא בא לעולם מפני שלזה מועיל הסילוק, שהוא מתנה שלא יוכל לבטל את המכירה; והוא מסביר בזה את מכירת הבכורה ליעקב. לא ברור האם לדעתו אפשר להסתלק גם מחלק הפשיטות וטובת אחיו, או רק מחלק הבכורה. ובמקום אחר (שם, עמ' קפה) הסביר את מכירה הבכורה ליעקב בדרך אחרת: יורש אינו יכול למחול על חלקו, באופן שהוא נותן את חלקו במתנה לאחריו, מפני שאין תוקף למתנה בדבר שלא בא לעולם; וגם סילוק אינו מועיל ממה שהוא יורש ממילא, מפני שכשמת המוריש, היורש יורש ממילא, ואף שהסתלק, הירושה חוזרת לסבא, כאמור בבבא בתרא קלו ע"ב, והוא יורש ממנו; אבל עשו לא נקרא זרע אברהם אלא זרע יצחק, ולכן היות שהסתלק, לא ירש מיצחק, והירושה חוזרת לאברהם, ואת אברהם רק יעקב יכול לרשת. ה. זכרון שמואל (רוזובסקי), סימן סג, אות ה, מוכיח שחידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב, סובר שבכור אינו יכול להסתלק בחיי האב, אף שכתב שרב פפא מודה שמועילה מחילה מפורשת אחרי מותו (כפי שראינו במילואים להערה 576), ומסביר, שהוא יכול להסתלק אחרי מות האב מפני שכבר קיבל זכות ליטול חלק בכורה (אמנם לא קיבל זכות בגוף הנכסים, לרב פפא) מפני שהיא "מתנה", אבל בחיי האב שאין לו שום זכות, לא מועיל סילוק. והוא כותב שמה שכתב הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו (שעליו הסתמך קצות החושן), שסילוק מועיל בחיי אביו, הוא בכגון שגם האב שלל ממנו חלק בכורה, והתנאת האב מועילה מפני שהוא בעלים על זכות זו, והרי גם נתאי על מה שכתוב בתורה מועיל אם בעל הזכות מוחל, ובכורה נקראת מתנה ולכן היא רק זכות של הבכור, בשונה ממחילת ירושה רגילה שאינה מועילה גם עם התנאת האב, בגלל "חוקת משפט" (ראה בשמו בהערה 391). אבל באותו ה' ו' הוא כותב שלרמב"ם, גם בכגון זה לא מועילה מחילת הבן, מפני שאין "בעלים" על דין הבכורה בחיי האב; ולא הסביר מנין לו שהרמב"ם חולק.

ו. דעה חולקת: שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מד, כותב שבכור אינו יכול לוותר על חלק בכורתו בחיי אביו מפני שהיא זכות עתידית.

ז. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות תג, כותב שיד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק, סובר שלא מועילה מחילת בכור בחיי האב.

ח. אבני החושן, רעח, ס"ק י, כותב שבכור אינו יכול להסתלק מחלק בכורתו בחיי אביו כיוון שעדיין אין לו שום שייכות בו, וזאת על פי חידושי הר"ן, בבא בתרא קכו ע"א, שכתב שלפי הדעה שאין לבכור זכות בחלק הבכורה אחרי מות אביו לפני החלוקה, אינו יכול להסתלק ממנו. עוד הוא מנמק על פי מה שכתב (ראה בשמו במילואים להערה 389) שלא מועיל סילוק מירושה בחיי המוריש מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, ונימוק זה קיים גם כאן. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סג, אות ו, מעלה ספק, אם בכור הסתלק מחלק בכורה ורוצה לחזור בו, האם יוכל לטעון "קיים לי" כדעת אבני החושן, שהסילוק לא חל, כיוון שדברי גאונים, כלל יב, סעיף ד, מביא מחלוקת אם בכור נחשב מוחזק בחלק הבכורה, ורק המוחזק יכול לטעון "קיים לי".

להערה 595

ר' שלמה דיכובסקי, "בעניין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לרוד עד עולם, עמ' 110, כותב (בעקבות הסמ"ע) כאילו זה המקרה של שו"ת הר"ן, שראובן ידע ששמעון רוצה לתת לו מתנה, ואמר "אני מוחל לשמעון כל מה שיתן לי"; והיות שכתב הט"ז (ראה פרק תשיעי, עמ' 242, ליד ציון הערה 654) על שו"ת הר"ן שאף שמחילה לא מועילה, יועיל סילוק, והיות שר"ש דיכובסקי כותב (ראה הערה 397) שגם לט"ז סילוק מועיל רק אם יש למסתלק איזה קשר עם הדבר שהוא מסתלק ממנו, הוא נדחק להסביר שכאן נחשב שיש לראובן קשר עם שמעון כיוון שידע ששמעון יתן לו מתנה, ולכן יועיל סילוק לפי הט"ז.

להערה 597

א. כמו כן, טיב גיטין (הלר), גיטין לב ע"ב (ד"ה והנה), מסביר את הדין שבסוגיית גיטין שם, שמקבל מתנה

מילואים לשער רביעי

שעדיין לא זכה בה, ואמר "אי אפשר", המתנה בטלה, שהטעם הוא מתורת סילוק, מפני שמצד אחד עדיין אינה שלו, ומצד שני עכשיו זה זמן שהוא יכול לזכות בה, כמו המסתלק מנכסי אשתו הארוסה. אבל בפשטות הסוגיה בגיטין עוסקת בשעת נתינת המתנה ממש, והמקבל הביע אז רצון לא לזכות בה, ולכן אינו קונה אותה, ואין זה בגדר סילוק.

ב. כמו כן, שו"ת שמחת יום טוב, סימן כט (עמ' שטו), כותב שמקבל מתנה שגילה דעתו מראש שאין רצונו לזכות בה, ואחר כך הנותן זוכה לו על ידי אחר, אינו זוכה במתנה, אם הנותן חוזר בו מהמתנה, וידע שהמקבל גילה דעתו מראש שאינו רוצה, וזאת גם אם המקבל רוצה לחזור בו ולזכות במתנה. לא ברור מדוע ידיעת הנותן על הסירוב משנה.

ג. יש להעיר נתיבות המשפט עצמו כותב בספרו מקור חיים, תנ, ס"ק ח, שאדם אינו יכול להסתלק מחמץ שעתידי להיכנס לבעלותו בפסח, כגון עקב זיכיון שקיבל מהשלטון הנכרי, מפני שהחמץ נקנה לו בקניין, ודומה להסתלקות מירושת אביו, שאינה מועילה. לעומתו, פרי מגדים, או"ח, תנ, משבצות זהב, ס"ק ו, כותב שהוא יכול להסתלק מחמץ זה, כמו שאפשר להפקיר דבר שלא בא לעולם. מחלוקתם הובאה על ידי רב"מ אורחי, נועם ד, עמ' קסב.

להערה 605

א. בני אהרן מציין שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כח (שלא מצאנו) עוסק במקרה דומה.
ב. ר"י קאפח, בפד"ר, כרך יג, עמ' 81, כותב שסילוק הוא רק הסתלקות מזכויות אדם ברכוש של אחר, באופן שהרכוש יישאר של האחר, ואינו יכול להקנות את הזכות לאדם שלישי. בשער שני, עמ' 57, הבאנו שר' שלום מזרחי פסק שהמוחל "לטובת פלוני", המחילה בטלה לגמרי. וראה עמ' 92, על מחילת חוב, שיזכה בו צד ג'.

להערה 606

א. כך פסקו גם: רמ"א, חו"מ, רט, ח (הובא בדרך ישרה, חלק א, סימן כב, עמ' קיז); שו"ת שואל ומשיב, מהרורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א).

ב. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכה ע"א), כותב (כדי ליישב את מהר"ם עם הר"ן, עמ' 213, הערה 396, שאומר שבעל אינו יכול להסתלק מנכסי אשתו לפני האירוסין), שמהר"ם מדבר באומרת בדרך תנאי, כמו שהסבירו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שאפשר לקדש אישה על מנת שאין לה שאר וכסות, אף שעדיין אין לה שייכות בשאר וכסות, מפני שזה בדרך תנאי (ראה על כך במילואים להערה 4). יוצא שלדעתו לא מועיל סילוק במקרה זה, גם לפי מהר"ם. ראה הבחנה דומה בעמ' 911, במילואים להערה 401 בשם מהר"ט. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כג ע"א-ע"ג), כותב שאין כוונת בני אהרן שהבעל אומר לאישה "על מנת כן אקנה את הבית, שבשעה שאצטרך למוכרו לא תעכבי אלא תסלקי את שעבודך" – שהרי לא ייתכן שיעקר הקניין בכך שהיא תחזור בה ותעכב עליו למכור, שכן הדבר תלוי במוכר; אלא הוא מתנה עם האישה כך: "אני עושה לך טובה, לקנות בית (שזה מועיל לה, שתוכל לגבות ממנו את כתובתה), בתנאי שלא תעכבי, כלומר תסלקי ממנו את שעבוד כתובתך לעניין זה שאם ארצה למכור, לא תמנעי ממני", ואינה יכולה לחזור בה מהסכמתה לתנאי זה; ולדעתו, תנאי בעיקרו מועיל משום סילוק, אלא סילוק על ידי תנאי יותר חזק, בכך שהוא מועיל גם בדבר שעוד אין לו שייכות בו, ולכן השתמש מהר"ם בלשון "סילוק". והוא מעיר שזה לא כמו תנאי רגיל שחלות משפטית מותנית בו, אלא כאדם שעושה טובה לחברו בתנאי שחברו יעשה לו טובה אחרת. והוא מוסיף שלפי זה, צריך לדחוק שמה ששו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקס, כותב שלא מועיל סילוק לפני האירוסין, אפילו "התנתה" עם הבעל, לא מועיל, אינו בדיוקא, אלא זה לשון הודעה, אבל יועיל בדרך תנאי.

ג. גם בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עה ע"ב-ע"ד, כותב (כדי ליישב את מהר"ם עם הר"ן) שבדרך סילוק אינו מועיל, ובדרך תנאי מועיל. שו"ת בתי כהונה, שם (כד ע"ב-ע"ג), כותב שלפי בני יעקב, עיקר התנאי הוא שהאישה לא תוכל לעכב אם יצטרך למוכרו, אבל אם ירצה למוכרו בלי הכרח, תוכל תעכב, וסילוק מועיל באופן כזה שהוא לשון תנאי, ואף שלא היה בעולם בשעת התנאי, אדם יכול להתנות על דבר שלא בא לעולם שכשיבוא לרשותו, על מנת כן יבוא, ועל מנת כן נכנס לרשותו, מפני שאין מזכים לאדם נגד רצונו, אבל סילוק לבד אינו מועיל בדבר שבשעת הסילוק לא הייתה לו שום שייכות בו. הוא מקשה על בני יעקב, מדוע תנאי זה עדיף על סילוק גרידא, הרי התנאי דווקא מצמצם את הסילוק, שאילו הייתה מסתלקת סתם, הייתה מסולקת מכל דבר, והתנאי מועיל שהסילוק הוא רק לעניין מכר. עוד הוא מקשה, ש"כשאצטרך למוכרו" אינו מופיע בדברי מהר"ם כתנאי אלא כחשש של הבעל, שאולי יצטרך למוכרו, ולא בא לשלול מצב שירצה למוכרו בלי שיצטרך.

ד. גם שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח, הבין כנראה שמהר"ם עוסק בדרך תנאי, שהרי הוא מסביר שמהר"ם נקט אשתו הנשואה, לחידוש, שאף שהבעל שיעבד לה לכתובתה בשעת נישואין את מה שהוא עתיד לקנות, היא יכולה למחול שיעבוד זה, וכל שכן שמועיל תנאי זה לפני האירוסין או במשך האירוסין לפני הנישואין, כמו שמועיל אז תנאי שלא יהיה לה שאר וכסות. דברים נכונים לעניין דרך תנאי, אבל בדרך סילוק, ייתכן שלא יועיל לפני האירוסין, כמו שאין מועיל סילוק הבעל מזכויותיו לפני האירוסין (כאמור ליד ציון הערה 395).

ה. הרחבה: הפלאה, כתובות מב ע"א (ד"ה עוד נראה, השני), וקונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק לו, מרחיב הלכה זו, וכותב שכמו שאפשר לשעבד דבר שלא בא לעולם ("דאקנה"), מועילה גם מחילת שעבוד בדבר שלא בא לעולם.

מילואים לשער רביעי

בקונטרס אחרון שם הוא כותב כך לעניין שעבוד של כתובה על קרקע, שהיא יכולה למחול למי שיקנה את הקרקע מבעלה (הוא מעיר שאם היא מוחלת לבעל, היא יכולה לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי"), לכשיקנה, אף שכרגע אין לה זכות כלפי הקונה (ראה על כך בעמ' 163, הערה 49). ובס"ק מ (הובא בנחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענף ב) הוא מסביר בכך את דינו של מהר"ם, שהאישה הייתה יכולה למחול גם אם עדיין לא היה לה שעבוד בכלל, ואף ששעבוד הנכסים לכתובתה מתחדש כל הזמן מכוח תקנת שמעון בן שטח (כתובות פב ע"ב), מכל מקום, היות שהועילה מחילתה לפני שקנה הבעל את הנכס, היא מועילה גם להבא.

להערה 609

חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, מקשה, לפי מה שהסביר (ראה בשמו בשער ששע"ש, במילואים להערה 94) שסילוק מועיל רק לפני המעשה הגורם את הזכות, איך מועיל סילוק האישה אחרי הנישואין, הרי שעבוד הכתובה נוצר כבר בנישואין? הוא מתרץ, ששעבוד הנכסים שיקנה הבעל אחרי הנישואין ("דאיני") חל רק אחר כך, בשנת קניית הנכסים, ולכן האישה יכולה להסתלק לפני הקנייה. על מחילת שעבוד "דאיני" ראה עמ' 882, במילואים להערה 195, בשם שואל ומשיב.

להערה 615

גם בני יעקב, מאמר ב, קניין (עז ע"א-ע"ב), מקשה על מהר"ם מתוספות, כתובות שם, שכתבו שבשעבוד כזה שאפשר לטרוף מלקוחות לא מועיל סילוק ממנו בלי קניין; וכותב שכאן גם אם עשו קניין לא יועיל סילוק, מפני שלא שייך כאן קניין, שהרי הקרקע עוד לא באה לעולם ואין על מה שיחול הקניין. הוא דוחה אפשרות לתרץ שמהר"ם מדבר בארוסה, ומועיל סילוקה מפני שיש לה שייכות קצת בנכסים, ומצד שני אינה יכולה לטרוף מלקוחות מפני שעדיין לא חל חיוב הכתובה, ולכן אין שעבודה חזק ואין צורך בקניין כדי להסתלק ממנו – מפני שמשלשון התשובה משמע שהייתה נשואה (הוא מציין שגם שו"ת הרא"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן קב בדפוס שאלוניקי, סימן קא בדפוס ברלין, הבין כנראה שבמקרה של מהר"ם, הייתה נשואה). הוא מתרץ, שמהר"ם סובר שרק קרקע שכבר קנויה לבעל, שבו מדובר בכתובות שם, אין מועילה הסתלקות האישה משעבודה (בלי קניין), מפני שיש לה זכות בקרקע, ולא מועיל "דין ודברים אין לי" מפני שזה לשון תפילה או הפקר (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 579), אבל בנידונו של מהר"ם, הקרקע עוד לא הייתה ביד הבעל, ולכן ידה לא כל כך חזקה בה שנאמר שלא יועיל סילוק, שהרי אין לה זכות בכלל בקרקע זו עכשיו; ומצד שני, מועיל סילוק מפני שיש לה שייכות בחיוב הכתובה; ואף שהירושלמי אומר (לפי פירוש הרמב"ן, עמ' 231, ליד ציון הערה 511) שלא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה אף מנכסים שעוד לא הגיעו לבעלותה, זה רק בהסתלקות הבעל, מפני שידו כידה, אבל לא בהסתלקות האישה, מפני שאין ידה חזקה כל כך. בדף עז ע"ד הסביר, שסילוק האישה מועיל מפני שהוא ממש כמו הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, כיוון שאחרי שיקנה הבעל את הקרקע, לא תוכל האישה להסתלק מפני שיהיה לה חלק בקרקע, ואילו לפני שהוא קונה את הקרקע, אין לה זכות בה גם אם היא נשואה, אבל יש לה שייכות בה, ולכן היא יכולה להסתלק.

להערה 642

א. לעומתו, דרכי שלום (סטול), קונטרס התשובות, סימן ב (הובא בעין יהודה, סימן ז, אות ח), מסביר את מה שכתב שו"ת ראשית ביכורים (כהן), סימן ה, בשטר מכירת חמץ שלו, אות טו, שהמוכר מסלק את עצמו מהחמץ שיגיע עבורו בפסח ברכבת וכדומה, וממילא יזכה בו הגוי הקונה כשיגיע לרשותו – שכונתו לסוג של חמץ שיווצר בפסח מתבואה של היהודי (כך נראית כוונתו), והסילוק פועל כהפקר, שמועיל בדבר שלא בא לעולם, כמו שכתב שו"ת הב"ח, סימן קכד, מפני שזה כנדר, והגוי זוכה בו. בכך הוא מיישב את מה שהקשה שו"ת דברי מלכאל, חלק ד, סימן כב, אות יז, על ראשית ביכורים שם, מדוע צריך שהגוי יזכה בחמץ, הרי אם היהודי הזה מסתלק, הוא נשאר לבעלים הראשונים (משום שהוא הבין שהכוונה לחמץ שמישהו שולח לו בפסח) – התשובה היא שהכוונה לחמץ שנוצר מתבואה שלו.

ב. כמו כן, שו"ת מנחת שלמה (לוין), סימן עח (עמ' רלז), כותב שמועיל סילוק מירק שעתידי לצמוח מקרקעו.

להערה 646

א. כמו כן, מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה אמר המאירי), כותב שאדם יכול לסלק את עצמו בלשון סילוק מדבר שלא בא ברשותו.

ב. גם ישועות יעקב, אה"ע"ז, סט, ס"ק ב, ר"י זאבי, אורים גדולים, לימוד לח, ור' אפרים נבון, שם, לימוד מא, כותבים שמועיל סילוק מזכות עתידית.

ג. ראיות לכך מהתלמוד: מהר"ם שם מוכיח שמועיל סילוק מנכסים עתידיים, ממה שעולה מסוגיית כתובות פג ע"א שמועיל סילוק מפירות שעוד לא צמחו (ראה ליד ציון הערה 460). כמו כן, חידושי הרשב"א, כתובות פג

מילואים לשער רביעי

ע"א (ד"ה אמרי), כותב שהסוגיה לומדת מדברי רב כהנא, שבסילוק בעלמא דרך תנאי (אינו מתכוון לתנאי מתלה אלא במובן של הסכם) אפשר להתנות ולהסתלק אפילו מדבר שלא בא לעולם, אבל רק ב"נחלה הבאה לו לאדם", היינו על ידי מעשיו (ראה ליד ציון הערה 488), ו"ממקום אחר", היינו שאינה ראויה לו עדיין (ראה ליד ציון הערה 486), כגון ירושת הבעל לפני הנישואין. תוספות, כתובות שם (ד"ה כדרב), ושיטה להר"ן, כתובות שם, נוקטים שמוכח מדברי רב כהנא שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם או שלא בא לרשותו. אבל מהרש"א, כתובות שם (ובדומה מהר"ם שיף שם, ד"ה בא"ד ולמאי), כותב שהסילוק מהפירות נחשב דבר שבא לעולם מפני שהוא כמו סילוק מ"דקל לפירותיו" (ראה בשמו ליד ציון הערה 460), ובכל זאת, ההלכה שמועיל סילוק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, אף שהבעל זוכה בנכסים רק בשעת הנישואין (ראה ליד ציון הערה 426) מוכיחה שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ה, מעלה אפשרות שהוכחח מהר"ם היא ממה שמועיל סילוק מפירי פירות, כאמור במשנה שם, אף שאינם בגדר "דקל לפירותיו". אבל הוא כותב שלפי מה שכתב הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צב, ס"ק ו, שסילוק מפירי פירות נחשב סילוק מזכות בנכסים לפירי פירות – לפי זה אין להוכיח מכאן שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם. עוד הוא דוחה את ההוכחה, שאפשר לומר שעל ידי הסילוק מהפירות, הוא כנותן אותם במתנה לאישה, ואז אין לבעל בהם פירות, לא מטעם מחילה אלא מפני שלא חיקנו לו פירות בזה, וממילא אין לו פירי פירות (כלומר, אולי הסילוק אינו יכול לפעול באופן ישיר בדבר שלא בא לעולם, אבל הוא פועל באופן עקיף).

ד. על הסתלקות מזכות עתידית, עיין אמרי דוד (הורליק), סימן כה, אותיות א-ד, וסימן כו.

להערה 647

א. כמו כן, שו"ת הבי"ח (הישנות), סימן קכד (הובא בשו"ת שארית ישראל (מינצברג), י"ד, סימן עג, עמ' קפג, והבאנוהו לעיל, פרק שלישי, ליד ציון הערה 21), פוסק שמועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם מפני ש"מחילה אינה אלא סילוק".

ב. כמו כן, אבני מילואים, צב, ס"ק ו, כותב שמהר"ם חולק על הר"ן, וסובר שמועיל סילוק גם מדבר שאין לו שום שייכות בו.

ג. ראה במילואים להערה 401, בעניין סילוק בעל לפני האירוסין, עוד פרשנים שאמרו שמהר"ם חולק על הר"ן, ואחרים שכתבו שאינו חולק.

ד. ר' מרדכי זיסקינד ומעשה חייא שם (הובא בשו"ת יבא הלוי, אה"ע, סימן ו) כותבים שאפשר לומר "קים ליי" כר"ן.

ה. לעומתם, בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכה ע"א), כותב שאין נראה לומר שהר"ן ומהר"ם חולקים.

להערה 650

א. ספר העיקרים (איגור), חלק א, עמ' שב, כותב שטעם הסמ"ע הוא ששעבוד גופו כבר בעולם, וחלה עליו מחילה, וממילא אין שעבוד נכסים. והוא מקשה (בעמ' שה) על טעם זה, אם כן, איך אפשר להסתלק משעבוד של קרקע אחת בלבד, הרי שעבוד הגוף עדיין קיים? כלומר, לא ייתכן שהוא אינו מסתלק מן העיקר, ומסתלק רק ממה שנובע מן העיקר. לכן הוא מנמק בדרך אחרת מדוע חל הסילוק בנידונו של מהר"ם: החיסרון במחילת דבר שלא בא לעולם הוא מפני שזה אסמכתא (כלומר חוסר גמירת דעת – ראה ליד ציון הערה 8), ולכן מועיל סילוק משעבוד על קרקע, שהרי הקרקע נמצאת ביד הלווה (או ביד הקונה מהלווה) שזוכה בסילוק, כמו שאין חסרון אסמכתא במחילה, מפני שהממון כבר נמצא ביד הנמחל (ראה שער עשירי, עמ' 416 ואילן), ולכן הסילוק חל אף שהשעבוד לא בא לעולם. לפי הסברו, מה שקובע אינו האם כבר יש "שייכות", אלא אם יש נכס בעין ביד הנמחל. ודבריו קשים, שהרי בנידונו של מהר"ם הקרקע עוד לא הגיעה לידי החייב הנמחל (הבעל שחייב בכתובה). אולי הוא הבין שהרמ"א (שעליו מוסבים דברי הסמ"ע) דיבר בקרקע קיימת, ורק החוב עוד לא נוצר.

ב. חידושי חתם סופר, גיטין עז ע"א (ד"ה בכותב), מסכים להבחנת הסמ"ע, ומסביר אותה על פי האמור בבבא מציעא לג ע"ב שאפילו לדעה שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מדובר רק בדבר שעשוי לבוא לעולם ("עבידי דאתי"), ולכן מועילים מחילה או סילוק רק בזכות עתידית שיש לאדם קצת שייכות בה, כגון בנידונו של מהר"ם, שאחרי שכבר השתעבד הבעל לכותבתה, כל מה שיקנה "עבידי דאתי" להיות תחת שיעבודה, ולכן היא יכולה להסתלק מנכס שעוד לא קנה.

להערה 651

א. גם שו"ת אחלי אהרן, חלק א, סימן כד = חלק ב, סימן מח, ושו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יא, אות יח, מסכימים לסמ"ע.

ב. גם כנסת הגדולה, אה"ע, צב, הגהות בית יוסף, אות ז, וקצות החושן, רט, ס"ק יב, מסבירים שבנידונו של מהר"ם הועיל סילוק מפני שהייתה לאישה שייכות בשעבוד, ואילו באישה לפני אירוסין, אין לבעל שייכות בה.

מילואים לשער רביעי

ג. גם משנה למלך, הלכות אישות, פרק טו, א, ופרק כג, א (ד"ה מעשה), כתב שגם מחילה וגם סילוק מועילים בדבר שיש לתובע קצת זכות בו.

ד. שו"ת ברכת יוסף (נלדא), ח"מ, סימן יח (ד"ה ואמנם), מסכים לסמ"ע, ומסביר את כוונתו, שמה שפסק הרמ"א שאפשר להסתלק מדבר שלא בא לעולם, הוא אם יש לו כבר שעבוד אלא שעוד לא זכה בדבר. על פי זה הוא פוסק שמועיל סילוק בנידונו: ראובן ושמעון שהיו שותפים, וקנו י"ש עתידי מבעל אחוזה, שהתחייב לספק להם י"ש שייצור במפעל שלו; ושמעון מכר את זכותו לראובן, מכר שמועיל מכוח דינא דמלכותא דינא (המעשה שם יותר מורכב, ופישטתי אותו לפי הבנתי ועל פי הנחוץ לענייננו). הוא פוסק שהמכר חל גם בדין תורה, מפני שכשקיבל שמעון את הכסף מראובן, הסתלק מחלקו ביי"ש העתידי, וסילוק זה מועיל כמו סילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה (כוונתו היא שגם כאן יש לשמעון שעבוד על הי"ש אלא שעוד לא זכה בו, ולכן הוא יכול להסתלק). אבל משפט שלום, סימן קטט, הגהה ב (מתוך ספר משמרת שלום), מקשה על ברכת יוסף משו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהר" מכוון ירושלים, שכתב שחוכר אינו יכול להסתלק מן החכירות (הכוונה היא לזכות עתידית לגבות מס), עד שיקנה את הזכות לקהל כמו שהם הקנו לו; ושם הקניין על החכירות נעשתה בסיטומתא. הוא מסביר שלדעת הרא"ש לא מועיל סילוק ומחילה מסיטומתא, משום שהוא סובר שסיטומתא היא קניין גמור ולא רק התחייבות שמתחייבים זה לזה. נראה שכונתו היא לעיקרון שאין מועילה מחילה על בעלות (ודבריו קשים, שהרי שם מדובר בחכירות לגבות מס, שאינה זכות קניינית); והוא מבין שהדבר אמור גם על סילוק מבעלות עתידית.

ה. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ב ואות ו, כתב שלפי הדעה שמחילה היא הפקעה (שער ראשון, פרק שני), צורך הסמ"ע שמחילה וסילוק היינו הך, ולא מועיל סילוק מזכות עתידית; ואילו לדעה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, אפשר לומר שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם כמו שאי אפשר להקנותו, אבל סילוק מועיל. והוא מוכיח שגם סילוק אינו מועיל לפני חלות החיוב, מהדעה (ליד ציון הערה 245) שלא מועילה מחילת מפתה, מפני שזו זכות עתידית, שהרי מחילת מפתה ודאי אינה הקנאה, שהרי אינה נותנת כלום לבעל, והיא רק מפקירה לו את גופה, שלא יתחייב עליה, וזה ממש כסילוק, ומכל מקום אינו מועיל מפני שעוד לא נוצר החיוב. עולה מדבריו שכשהוא דיבר על סילוק, התכוון למחילה בדרך סילוק, שמשלם את עצמו.

ו. מחוקק יהודה, א"ח, תנ, חוקי דעת, ס"ק ג (פ ע"ב), כתב על פי הסמ"ע שמועיל סילוק מ"אורנדא", היינו זיכרון מהשלטון לקבל הכנסה מסוימת, מפני שמצד אחד כבר יש לו שייכות בזכות, ומצד שני ההכנסות שבפועל עוד לא באו לעולם. הוא עוסק במכירת אורנדא על חמץ לגוי לפני פסח, שהמכירה עצמה בטלה מפני שזה דבר שלא בא לעולם, ור"ת מועילה רק על ידי כך שהוא מסתלק. על מחילת אורנדא ראה גם עמ' 62, 185, 900.

ז. משפט שלום, רט, ד (דף עה), כתוב בשו"ת בשמים ראש, סימן ריח, סובר כסמ"ע ולא כט"ז (הערה 654).
ח. גם קנין תורה בשמעתא, פרשת תולדות, עמ' עב, ופרשת ויצא, עמ' עט, כתב שמועיל סילוק בדבר שלא בא לעולם אם יש לו קצת שייכות בו.

ט. גם זכר שלמה (זינגרביץ), עמ' ס-סא, כתב שמועיל סילוק רק בדבר שלא בא לעולם, שאילו בדבר שבא לעולם, צריך קניין מפני שזו מחילת בעלות (ראה שער ארבע עשרה, עמ' 580), אבל הוא מועיל רק אם יש לו קצת שייכות בו, מפני שהסילוק אינו יכול לחול עכשיו, כיוון שאין ממה שיסתלק, וגם אין לומר שסילוקו עכשיו מועיל לכשיבוא החפץ לעולם, שלא תחול בעלותו עליו, שהרי כשבא לעולם כבר כלה הדיבור של סילוקו; ועוד, הרי כל זמן שלא חלה בעלותו אין לו ממה להסתלק, ואחרי חלות בעלותו לא מועיל סילוק; אלא הסילוק חל עכשיו, לגבי הדין בכוח שיש לו לקבל זכות בעתיד, וממילא כשיגיע הזמן, לא יקבל זכות זו, מפני שניתק הדין בכוח שהיה לו לפני כן, וממילא אין תחילת הדין שמהווה חלות בעלותו בנוכח; ובמילים אחרות, הסילוק אינו מועיל על עצם הדבר שלהבא, אלא על דיניו הנוכחיים של עכשיו, וממילא אין תחילת הדין ולא התגשמותו; ולכן כל זמן שאין לו שום שייכות, כגון לפני אירוסין, לא מועיל סילוק, מפני שעדיין אין אפילו דין בכוח. והוא מסביר (בעמ' סב) שלגבי שעבוד נכסים (נראה שכונתו לנידון שליד ציון הערה 606) מועיל סילוק מפני שכבר היה מעשה הלוואה.

י. גם בני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עו ע"ב, כתב שמהר"ם אינו חולק על הר"ן, אלא במקרה של מהר"ם היתה לאישה שייכות בכחובה ולכן הועיל סילוקה מהשעבוד, מה שאינו כן במקרה של הר"ן. אך הוא מקשה על תירוץ הסמ"ע: מה בכך שכבר השתעבד לה, הרי הקרקע שרצה הבעל לקנות עוד לא באה לעולם, ואינו כמו סילוק מנכסים שמועיל לבעלות ארוסתו אחר כך, שמועיל (לפי דעה אחת – ראה פרק שמיני, ליד ציון הערה 452), שהיות שהוא מסלק את שעבודו מן הנכסים הקיימים עכשיו, ממילא הוא מסתלק גם מנכסים שיגיעו לבעלותה אחר כך (ראה לעיל, פרק חמישי, ליד ציון הערה 162 ואילך, על מחילת דבר שלא בא לעולם עם דבר שבא לעולם), אבל כאן אין תוכל להסתלק רק מקרקע שעוד לא קנה? אבל הוא מסיים ש"רב גובריה" של הסמ"ע, ואין לדחות את דבריו. הוא מוכיח (בדף עז ע"ד) שגם שו"ת הריב"ש, סימן תד, סובר שסילוק ומחילה היינו הך, שהרי הריב"ש מסביר שמועיל סילוק בארוסה מפני שיש לבעל שייכות בנכסיה, ולא הסביר שרק מחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם אבל סילוק מועיל. שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (בה ע"א-ע"ב), מקשה על בני יעקב, הרי הטעם שצריך קצת שייכות הוא מפני שסילוק עניינו שמשלם עצמו מדבר מסוים, ויזכה בו מי שהוא בידו ויהיה קנוי לו כך שהמסתלק לא יוכל לחזור בו, ובדבר שלא בא לעולם הוא רוצה שכשיבוא הדבר לעולם, שאז ראוי להיכנס לרשותו, לא ייכנס לרשותו אלא יזכה בו האחר, וזה ייתכן רק בדבר שיש בו קצת שייכות, שהסילוק

מילואים לשער רביעי

חל על אותה שייכות, שקצת הזכות שבידו היא התחלת הזכות הגמורה שתבוא, ואף שאינו קניין גמור לאותה שייכות, די בלשון קל, ומסתלק ממנו, ומזכה לאדם האחר, מפני שהסילוק מצא מקום לנוח, ואגב זה ממשך אחריו גמר הזכות, והיות שאין לו ראשית שיגיע למסתלק, אין לו אחרית; ולפי זה, לא צדק בני יעקב במה שכתב שהאישה יכולה להסתלק מהקרקע מפני שיש לה שייכות בכסף, שהרי צריך שתהיה למסתלק שייכות בדבר שהוא מסתלק ממנו, והיא אינה יכולה לזכות כלום לבעל עכשיו משלה, וזה שיש לה סמיכות דעת בגלל הכסף שיש לה שייכות בו, אינו מועיל, והרי הכסף אינו עומד לקניית שדה, ואין כאן שום אגד אחר; ועוד, שראובן יכול להסתלק אם יש לו שייכות, באופן ששמעון זוכה במה שבידו גם לענין אותה שייכות, ונפקעה השייכות שהייתה לראובן במה שביד שמעון; אבל לא ייתכן שראובן יסתלק מדבר שיש לו שייכות בו, ושיזכה שמעון לכשיבוא לידו, כמו כאן שהאישה מסתלקת, ושיזכה הבעל בקרקע שעדיין מצויה ביד המוכר, במיוחד שבאמת אין לה שייכות בקרקע. יא. בני בנימין, עמ' קפח, כותב שהסמ"ע, שסובר שמחילה מועילה בדבר שלא בא לעולם אם כבר יש למוחל קצת שייכות בחוב העתידי, טעמו הוא שלדעתו ר' מונא (בירושלמי, כתובות, ג, ז, בענין מפותה – ראה ליד ציון הערה 246) סובר שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, והוא פוסק כמותו. אבל יותר נראה, שלדעת הסמ"ע, אם יש לו קצת שייכות בזכות, הזכות נחשבת שבאה לעולם; שהרי אם הוא סובר שמועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, היה צריך לומר שתועיל גם בלי שייכות. ¹¹

יב. ראה גם פרק שמיני, עמ' 911, במילואים להערה 401, בענין סילוק לפני האירוסין, שמהר"ט אומר שמהר"ם לא חלק על הר"ן (עמ' 213, להערה 396) שאמר שאין מועיל סילוק לפני האירוסין, אלא הר"ן דיבר בסילוק בלשון גרועה ומהר"ם דיבר בסילוק בתנאי גמור (ולא התייחס לשו"ת הר"ן).

יג. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ט, מיישב את סתירת מהר"ם והר"ן בדרך השנייה, אבל בשונה מהסמ"ע: שגם לדעת מהר"ם, אישה שהסתלקה משעבוד כתובתה לפני שהבעל קנה את הנכס, תוכל לחזור בה מסילוקה עד שיקנה הבעל את הנכס, מפני שלא מועילים מחילה וסילוק מזכות עתידית, ורק אם שתקה עד אז, נחשבת כאילו הסתלקה גם בשעת הקנייה, שאז מועיל סילוק, ולכן התכוון מהר"ם כשאמר שסילוקה תקף; וכן מה שכתב הר"ן שלא מועיל סילוק הבעל לפני האירוסין, כונתו היא שהוא יכול לחזור בו עד האירוסין, אבל אם לא חזר בו, הסילוק חל. וראה פרק שמיני, ליד ציון הערה 409, שגם אבני נזר כותב כך.

יד. יש להעיר, שגם אלו שהולכים בדרך הראשונה (ליד ציון הערה 647), סוברים שמחילה וסילוק הם דבר אחד. טו. ראה פרק שביעי, עמ' 902, במילואים להערה 348, שכרם שלמה כותב שמועילה מחילה על שטר עבודה, ומביא ראייה מסוגיית סילוק, ואינו מבחין ביניהם.

טז. שו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן מ, מצייץ שיש מחלוקת האם מועיל סילוק מזכות עתידית. יז. ר' גרשון אשכנזי, בשו"ת חוות יאיר, סימן נ, כותב שסברת הסמ"ע היא סברה קלושה. רמ"ז רוטנבורג, שם, סימן נא, דוחה את הסבר הסמ"ע מפני שמסתימת הרמ"א משמע שסילוק מועיל בכל מצב.

יח. ט"ז, חו"מ, רט, ד, מקשה על הסמ"ע, שעולה מדבריו שאם אין עדיין שעבוד כלל, לא מועיל הסילוק, והרי סילוק מועיל במי שכותב לאשתו הארוסה "דין ודברים אין לי בנכסיי ובפירותיהם"? נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, קצות החושן, רט, ס"ק יג, כסא הדרסנא על שו"ת בשמים ראש, סימן ריח, ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ב), משיבים על קושייתו, שארוסה נחשבת שיש לבעל שייכות בנכסיה, מפני שהיא עומדת להנשא לו (כפי שאמרנו ליד ציון הערה 428), ואכן לפני האירוסין אינו יכול להסתלק מפני שאין לו שייכות בנכסיה (כפי שראינו ליד ציון הערה 396).

יט. ראה עמ' 224, ליד ציון הערה 494, שרכבו חננאל סובר שאין מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם. כ. שו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ (עמ' תקא), כותב שלא מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם.

כא. דרך שרה, חלק א, סימן כב (עמ' קטז), כותב שגם לדעה שאפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, לא מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, מפני שהקנות דבר שלא בא לעולם מועילה לדעה זו בכך שהנכס נקנה לקונה כשיבוא לעולם, אבל סילוק אינו יכול לחול כשיבוא לעולם שהרי אז כלתה קניינו, והסילוק כבר אינו קיים, וגם ב"מעכשיו" לא יועיל, מפני ש"מעכשיו" שייך רק במעשה קניין שיש לו חלות, שעושה כאילו עיקר המעשה נעשה עכשיו, ואין לזה מקום בסילוק. הוא מוסיף (בעמ' קיז) שבסילוק מירושת אשתו יש טעם אחר שאינו מועיל גם לדעה זו: סילוקו אינו יכול לחול כשיבוא לעולם, והיינו לאחר מותה, מפני שאז אינה יכולה לעשות מעשה קניין.

להערה 654

א. ר' שלמה דרכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 111, מבאר את דעת הט"ז על פי השיטה שמחילה היא הקנאה (ראה שער ראשון, פרק שלישי), שלפי זה סילוק שונה ממחילה בכך שהמסתלק רק מונע את עצמו, ואינו מקנה כלום (אבל בשער ששעשרה, ליד ציון הערה 112, נעיר, שכפי שהסברנו בשער ראשון, עמ' 11, טעם השיטה שמחילה היא הקנאה הוא מפני שממון החוב נמצא ביד הנושה ואי אפשר שהחייב יפקע בלי שיקנה את הממון לחייב; ואם כן, לכאורה, לא ייתכן שהחוב יפקע על ידי סילוק שאין בו הקנאה). הוא מעלה אפשרות שהט"ז מסכים שמחילה אינה כהקנאה אלא היא כעין סילוק, אבל יש שני מיני סילוק: יש שהוא מסתלק ומוחל על זכות ממשית שיש לו בחפץ, והוא מחילה, ויש שאינו מסתלק מזכות בחפץ אלא מסלק את

מילואים לשער רביעי

עצמו, ופועל כביכול מניעה בגופו שלא יזכה, מעין "אי אפשי בתקנת חכמים", כדי שלא תחול זכות זו כלפיו, ואין מזכים לאדם בעל כרחו; ולכן אומר הט"ז שמחילה שייכת רק בדבר שבא לעולם, כיוון שבמחילה נעשה סילוק מגוף החפץ, ואילו סילוק גרידא הוא על גוף האדם, שמונע את עצמו, וזה אפשרי גם בחובו שלא בא לעולם, שהרי גופו בעולם (על הגדרות אלה ראה בשער ששעשרה, ליד ציון הערה 153). וראה פרק שמיני, עמ' 911, במילואים להערה 397, שר"ש דרכובסקי כותב שגם לט"ז, צריך שיהיה למסתלק איזה שהוא קשר עם הדבר שהוא מסתלק ממנו.

ב. חתן סופר, שער המקנה והקניין, חלק ב, סימן כה, מביא את דעת הט"ז שרק מחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם מפני שמשמעות מחילה היא שמוחל לו משלו (ראה בשער ששעשרה, ליד ציון הערה 99, שחתן סופר כותב שמחילה היא בלשון טובה, "אני מוחל", וסילוק הוא בלשון גרוע כגון "דין ודברים אין לי" וכדו'). והוא מביא גם את דעת הסמ"ע.

ג. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, ושערי תורה (לענו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נג), מביאים את הט"ז, שמועיל סילוק לפני יצירת החוב.

ד. לא דק שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א), כשכתב כאילו הט"ז סובר שאין מועיל סילוק מזכות עתידית, ולסמ"ע הוא מועיל.

ה. גם פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה אמרי), כותב שהר"ן מסכים למהר"ם (ליד ציון הערה 606), שאישה יכולה להסתלק משעבודה על הקרקע שבעלה עתיד לקנות, מפני שאינה רוצה כלל לזכות באותו שעבוד. אבל לא ברור האם הוא מתכוון להסבר הט"ז, שכל סילוק הוא כזה "שאינו רוצה לזכות כלל", או שאם אינו רוצה לזכות כלל, גם סילוק וגם מחילה תקפים.

ו. גם דברי חיים, פרשת תולדות (עמ' קע במהד' הורוויץ, תשנ"ט), כותב (על פי פסקי הרמ"א שם) שסילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם ומחילה אינה מועילה מפני שהיא כמו הקנאה.

ז. נחל יצחק, סימן פח, ס"ק ג, ענפים ב–ג, מביא את הט"ז (ומחזק את דבריו על פי הר"ן בעניין קנס, עמ' 193, העל ליד ציון הערה 256). שסילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם ומחילה אינה מועילה. הוא מיישב בכך את רמב"ם, הלכות נזקי ממון, ז, ה, ושו"ע, חו"מ, שצח, ה, שפסקו שמי שהכניס את שורו לחצר חברו ברשות ונגח שורו את שורו של בעל החצר, הוא פטור, ונימק מגיד משנה שם (על פי תוספות, בבא קמא מז ע"ב, ד"ה אימא), שרואים כאילו אמרו שייפטר כל אחד מהם על נגיחת שורו; ולכאורה קשה, הרי זו מחילת זכות עתידית? התשובה היא, שההסכם ביניהם מועיל מדין סילוק. הסבר אפשרי אחר הוא שההסכם מועיל בתור הרשאה להזיק, שעסקנו בה בעמ' 168 ואילך.

ח. לפי התפיסה שהטעם שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא בגלל חוסר גמירת דעת (ראה ליד ציון הערה 8), לא מובן מדוע מועיל סילוק מזכות עתידית, הרי חסרה גמירת דעת, ומדוע יש הבדל בינו לבין מחילה? אמרי דוד (הורליק), סימן כא, עמ' 108, מסביר דעה זו, שלהקנאת דבר שלא בא לעולם אין סמיכת דעת, אבל לסילוק מדבר שלא בא לעולם יש די סמיכת דעת; או שלהקנאה צריך גמירת דעת מוחלטת, ולסילוק די ברצון בלי גמירת דעת מוחלטת. אשר לתפיסה שהטעם שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם הוא בגלל חוסר בעלות, הוא מסביר שסילוק אינו צריך בעלות, אלא די בגילוי דעת שאינו רוצה בזכויות העתידות לבוא אליו, והתורה ויתרה נותנת זכות למי שאינו רוצה אותה; ואילו הדעה השנייה סוברת שגם לסילוק צריך בעלות, מפני שהוא לא רק גילוי דעת אלא מעשה של הפקעה כמו הפקר, שפועל רק בדבר שיש לו בעלות, ולכן אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם. אבל הוא לא הסביר מדוע סילוק שונה ממחילה.

ט. גם שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן סג (הובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריא ע"ב–ע"ג), סובר כנראה שמועיל סילוק מזכות עתידית ולא מחילה, שכן הוא כותב שגם אם נאמר שהחוב של מס עתיד הוא דבר שלא בא לעולם ואין מחילת הקהל מועילה בו (ראה בשמו לעיל, פרק שביעי, ליד ציון הערה 277), אפשר לפטור את הנמחל על פי מה שכתב מהר"ם, שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם; ולא הסביר מה ההבדל היסודי בין מחילה לסילוק, ומדוע מחילת מס נחשבת סילוק (שמועיל) ולא מחילה (שאינה מועילה). בנידון, הפטור היה בלשון "ופטורנו בהם את ראובן בנו מלהיות פורע בקהלתנו מפרחים ועולי מלכות". הוא מסתמך גם על שו"ת הריב"ש, סימן תד, הסובר מצד אחד שאין מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, ומצד שני הביא את הדין (ליד ציון הערה 426) שבעל יכול להסתלק מפירות נכסי אשתו ומירושתה כשהיא ארוסה, אף על פי שלא זכה בה עדיין, מפני שכבר יש לו שייכות בנכסיה. אם כוונתו לומר (על פי הריב"ש) שהגדרת סילוק היא ויתור על דבר שיש לו שייכות בו, עדיין טעון הסבר מדוע נחשב שיש לקהל שייכות במסים שבעתיד. אפשר לומר שיש לקהל שייכות במסים שלעתידי מפני שהם עשויים להגיע, ויש קשר בין קהל ליחיד כמו בין בעל לארוסתו. אבל ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ג, ט ע"ג), מדייק ההיפך משו"ת הריב"ש, סימן תד, שם, שהרי הריב"ש כתב שלא מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, ורק באירוסין מועיל סילוק הבעל מפני שיש לבעל זכות בארוסה; ואילו סבר שיש הבדל בין מחילה לסילוק, לא היה מקום להקשות מסילוק הבעל על מחילה.

מילואים לשער רביעי

- י. גם בני אהובה, הלכות אישות, כג, א, מיישב את סתירת הרמ"א, שלשון סילוק מועיל ולא לשון מחילה – עין שם להסברו.
- יא. גם שו"ת בית יצחק (שמלקיש), אהע"ז, חלק א, סימן קיב, אות ד, שו"ת הרמ"ץ, יו"ד, סימן פו, אות ב, וכבוד הלבנון, סימן י, אות ג, כותבים שמועיל סילוק מזכות עתידית, ולא מחילה.
- יב. גם שו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי (ריא ע"ב), כותב שסילוק מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, כמו שכתב מהר"ם, אף שלא מועילה מחילה בדבר שלא בא לעולם, כמו שכתב הר"ן.
- יג. גם חלקת מחוקק, צ, ס"ק ס, שו"ת דברי ריבות, סימן פה (ד"ה וא"ת נהי), שו"ת בנימין זאב, סימן תיו, שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן סח, שו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, חו"מ, סימן כו (סט ע"ב), ר' צבי הירש קאלישר, תבונה (תרכ"א), סימן כו, חידושי הגר"ח (סטנסיל), סימן קכו, עמ' עז = עמ' קפו במהד' מישור תשס"ח (בדעת הרמב"ם), ודברי שאול – יוסף דעת, יו"ד, שכ, ו, כותבים שמועיל סילוק מזכות עתידית.
- יד. ט"ז, יו"ד, קסט, ס"ק כו, כותב שמועילה הסתלקות מלווה מריבית העתידה להגיע אליו מלווה נכרי, אף שהוא דבר שלא בא לעולם; אלא ששם אין מטרתו לפטור את הלווה, אלא שיהודי אחר יגבה את הריבית מהלווה הנכרי. ראה על כך בעמ' 57, הערה 100.
- טו. גם גמילות עקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט (עמ' קלח) במהד' תשמ"ח, כותב שמחילה אינה מועילה בזכות עתידית, ואילו סילוק מועיל מזכות עתידית, מפני שעיקר דין סילוק הוא לזכות עתידית.
- טז. ר' אליהו קלאצקין, בתשובתו בספר תקנת רבים, עמ' 6 (הובא בשו"ת שארית ישראל (מינצברג), יו"ד, סימן י, עמ' עג), מביא (בעניין ההצעה לעשות היתר עיסקא כללי) שיש אומרים שמועיל סילוק מזכות עתידית.
- יז. גם שו"ת מנחת שלמה (לוין), סימן עח (עמ' רלז), כותב שמועיל סילוק מזכות עתידית, ואדרבה, בדבר שכבר שייך לו אינו מועיל.
- יח. אורים גדולים (זאבי), לימוד לח, כותב שמועיל סילוק מזכות עתידית, מפני שאינו הקנאה. על פי זה הוא כותב שמועיל שחרור עבד שהוא עובר, אף שעובר לא בא לעולם, מפני ששחרור עבד הוא בהסתלקות האדון.
- יט. אורים גדולים (ריינס), פרק ד, אות ד (יא ע"ד), כותב שלא מועילה מחילת זכות עתידית אבל סילוק מועיל בזכות עתידית, מהטעמים שהסבירו סמ"ע וט"ז. ולא עמד על כך שיש הבדל גדול בין דעותיהם.
- כ. גם מקור חיים (לורברבוים), תלד, ס"ק ב, ושו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא קמא, סימן ריט (ד"ה הנה מכתבם), כותבים שמועיל סילוק מזכות עתידית.
- כא. גם ספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' רצו, כותב שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם אבל מועיל סילוק. בעמ' ש, נימק, שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, מפני שמי שרק מסלק את כוחו ואינו מקנה, גומר בדעתו. אבל בעמ' שא, כתב על פי הסמ"ע, שסילוק מדבר שלא בא לעולם מועיל רק בדבר שיש בו קצת ממשות בעולם, היינו שכבר נשתעבד לו, ובפשטות זה בניגוד לט"ז, שלדעתו סילוק מועיל גם בלי שייכות.
- כב. גם שו"ת הרמ"ץ, יו"ד, סימן פו, אות ב, כותב שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם (לעניין אב שמכר לבנו את מסחרו כדי שיטפל בו בימי אבולו, שהוא מסתלק בכך מזכותו במעשי ידי בנו להבא), ובאותו ו הביא את הר"ן שסובר שלא מועילה מחילת דבר שלא בא לעולם.
- כג. שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שע, כותב שאף שאין מועילה מחילת זכות עתידית, מועיל סילוק מזכות עתידית, וזאת על סמך סוגיית כתובות פג ז, ועל סמך מהר"ם (הערה 606), ועל כן מה שקהילה פוטרת משפחה ממיסים עתידיים (ראה על כך ליד ציון הערה 283) מועיל בתור סילוק. דבריו קשים: (א) מדוע מחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, וסילוק מועיל? (ב) מדוע מה שהקהילה פטרה את המשפחה ממיסים נחשב סילוק ולא מחילה, והלא בלשון השטר לא נזכר לשון סילוק? וגם במקרה של הריטב"א (עמ' 196, הערה 275) נזכר סתם פטור ולא סילוק, ואף על פי כן, לפי מהרש"ם, הריטב"א אומר שהמחילה מועילה מטעם סילוק. (ג) מדוע לא נאמר שכל מחילה על זכות עתידית תועיל בתור סילוק? ובמלים אחרות, איזה ויתור נחשב מחילה ואיזה נחשב סילוק? ייתכן שמהרש"ם סובר שאם נקט הנושא לשון מחילה, אין לראות זאת כסילוק מהחוב מעיקרו, אלא החוב קיים ומחל עליו, וזה בלתי אפשרי לגבי זכות עתידית.
- כד. ר' מרדכי הלוי, בתשובתו בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו, דף ט ע"ד (שהבאנו בהערה 126), מביין שלדעת מהרש"ם מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם מטעם התחייבות לא לתבוע, גם אם לא אמר בפירוש לשון חיוב, מפני שמפרשים כך את דבריו על המסתלק, והתחייבות מועילה בדבר שלא בא לעולם. זה ההיפך מדברי ברך יצחק בדעת מהרש"ם (שהבאנו בעמ' 198, הערה 287), שלדעתו התחייבות מועילה מטעם סילוק, ולר' מרדכי הלוי סילוק מועיל מטעם התחייבות. ייתכן שלדעתו כל סילוק יועיל מטעם זה: מפרשים את דבריו כהתחייבות לא לתבוע. אבל הסבר זה קשה, שהרי אם אומרים כך בסילוק, מדוע לא נאמר כך במחילה, ותועיל מחילה על זכות עתידית מטעם זה?
- כה. גם שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן ו, כותב שלא מועילה מחילת זכות עתידית אבל מועיל סילוק מזכות עתידית, וזאת גם אם לא כתב לשון סילוק אלא שמתעמק מדבריו ומהנסיבות שהוא רוצה להסתלק. לדוגמה, גם אם נקט לשון הקנאה, שאינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, מכל מקום אם עשו קניין, הסילוק מועיל מפני שקניין מתקן את הלשון (עיקרון זה נאמר [בתחום אחר] בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמב, הובא בב"י, חו"מ, קצה, עתידית מטעם זה?)

מילואים לשער רביעי

מחדש כ; אבל בני אברהם מעיר ששׁו"ת בני שמואל, סימן יח, כותב שיש חולקים על הרשב"א, ואומרים שכונתו להקנות באופן המועיל, והיינו בסילוק; וגם אם לא עשו קניין, הרי אם כתב "והודה שאין לו שום תביעה וטענה ושום חלק וזכות בעסק", זה מועיל כסילוק, מפני שלא צריך לומר "אני מסתלק" ממש, אלא די בדברים שמשמעם כן, כגון "דין ודברים אין לי עמך" (ראה פרק שישי, עמ' 185, על מחילת זכות עתידית בלשון הודאה, שהאומר "הסתלקתי", מניחים שהתכוון להסתלק באופן המועיל, היינו כשכא לעולם; אבל כאן לא הודה שהסתלק, אלא הודה שאינו שלו; ומצד שני, הודאה שאינה שלו עדיפה, שהיא ממש אודיאתא). הוא מביא ראיה ממחרש"ם שם שכתב, על מי שפטר והוהו הקהל ממסים בלשון "לא יקחו משום אחד מהם", שמועיל כסילוק אף שזה זכות עתידית. עוד ראיה הוא מביא משׁו"ת פני משה, חלק ב, סימן סו, הכותב שאישה שמכרה בתים של בעלה לנושה של בעלה, אף שהמכירה בטלה כיוון שמכרה דבר שאינו שלה, מכל מקום הנושה יכול לטרוף אותם לפירעון חוב של הבעל מפני שהאישה כתבה שהסתלקה משעבודה בבתיים, וגם אילו לא כתבה כך, היה מועיל מפני שבכלל המכירה יש סילוק. דבריו קשים, שהרי אם כן, בכל מחילת זכות עתידית (שלדעתו אינה מועילה, בניגוד לסילוק), נפרש זאת כסילוק, ויועיל, ומדוע הר"ן פסק שאינו מועיל?

כו. במילואים להערה 266 הבאנו שערך שי, חו"מ, סו, כו (מח ע"א), כותב שחיוב כתובה הוא דבר שלא בא לעולם, ובכל זאת מחילת הכתובה מועילה בתור סילוק, שמועיל בדבר שלא בא לעולם. דבריו קשים, שהרי אם כן, כל מחילת דבר שלא בא לעולם תועיל בתור סילוק, ואין משמעות להלכה שמחילת דבר שלא בא לעולם בטלה. כז. תורת ישראל (וולפין), חלק ב, עמ' קסז, מסביר שסילוק מדבר שלא בא לעולם מועיל מפני שהמסתלק מונע את עצמו מזכויות בחפץ, ולכן הוא חל רק בזכות שאינה בעולם (ולא הזכיר שמחילה שונה).¹⁰⁰ כח. שׁו"ת ויען דוד (וייס), חלק ב, סימן רמד, אות א, מביא את מחלוקת הסמ"ע והט"ו בפירוט. ר' מנשה מלכה, "פטר ממסים לחלק מהקהל במס עתיד", שערי צדק, כרך יד, עמ' 138–139, מביא את מחלוקת הסמ"ע והט"ו.

להערה 655

א. גם בכנסת הגדולה, חו"מ, רט, הגהות טור, אות כו (הובא בשׁו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן ו), כותב שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, ועל פי זה פסק שמועיל סילוק מחכירות מס ("אלמענה" או "נאבילה"), אף שהוא דבר שלא בא לעולם. הוא כותב שברוך זו אפשר למכור חכירות "אלמענה" – שהמוכר מסתלק מזכותו, וממילא הקונה יכול לזכות בה. ואין זה מובן, שהרי זכות המוכר היא כלפי הקהל, שיכול לגבות מהם, ואם הוא מסתלק, פוקע חיוב הקהל כלפיו, ואין יכול הקונה לזכות בחיוב זה? אין זה כמו דברי בני אהרן (פרק שמיני, עמ' 235, ליד ציון הערה 601, בעניין סילוק ממתנה שהובטחה), שאחד האחים מסתלק מחלקו במתנה, לפני נתינתה, כדי שאחיו יזכו בחלקו; ודומה לו עניין יעקב ועשיו, שקצות החושן (שהבאנו בעמ' 940, במילואים להערה 584) אומר שעשיו הסתלק מחלקו וממילא זכה יעקב – מפני ששם הרכוש עובר ממילא לבעלות השותפים האחרים, מה שאינו כן כאן, שהקונה זר למוכר. בעיה דומה ראינו בעמ' 177, הערה 151, בדברי קדושת יום טוב על הסתלקות של כולל ירושלים מזכותו בעיובן מסוים, והקנתה לאדם אחר. שם ר' מרדכי הלוי מסביר שזה פועל כהתחייבות של הכולל לתת את הירושה לאותו אדם, אבל כאן אין לומר כך, שהרי החכירות היא דבר שאין בו ממש, ואין מועילה התחייבות להקנותו; אלא אם נאמר שבעצם החכירות נשארת של הראשון, אלא שהוא מתחייב להעביר לקונה את ההכנסות. וראה על כך עמ' 57, הערה 100.

ב. גם בספרו שׁו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רט (ד"ה ומה שהרא"ש), כתב שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם אבל מחילתו בטלה.

ג. לעומת כנסת הגדולה, שׁו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל), סובר שאין מועיל סילוק מזכות חכירות, משום שהיא נחשבת שהיא בבעלותו, גם זכות החכירות שבעתיד, ואין מועיל סילוק מבעלות (ראה על כך בשער חמש עשרה) – ההיפך מבעיית דבר שלא בא לעולם. הוא נשאל על אדם שהיה לו רשיון מטעם הממשלה שלא יוכל אדם אחר למכור דבר מסוים חוץ ממנו (מונופול), וזיכה לאחר את טובת ההנאה בלשון "אני רוצה", והוא פוסק שלא מועיל סילוק זה, מפני שכבר זכה בטובת ההנאה שלא ימכור אדם מלבדו, ואדם אינו יכול להסתלק מדבר שהוא שלו, אף על פי שעדיין לא הגיע הזמן שיקבל רווח מאותה טובת הנאה, קל וחומר מסילוק בעל מנכסי אשתו הנשואה, של מועיל לעניין נכסים שגיגעו לבעלותה אחר כך (לדעה אחת – ראה ליד ציון הערה 511), וגם מפני שכבר יש לו זכות בנכסים שלה, אף על פי שגם לאישה יש כוח בנכסים שהרי הגוף שלה, וקל וחומר כאן שטובת ההנאה היא שלו לגמרי (אפשר לדחות את הראיה, ששם זה כמו סילוק מבעלות, כיוון שהיא נשואה ויידו כידה", מה שאינו כן כאן, שאין זו בעלות אלא זכות אישית). אבל הוא כותב שכאן האדם מוכה לאחר את טובת ההנאה שלו מהרשיון שלו, ולכן יועיל קניין. הוא מנסה לומר שהיות שאדם קנה טובת הנאה זו רק מכוח סיטומתא ותקנת קהל, שזה רק דרבנן ולטובתו, לכן יועיל סילוק, לשיטה שברבנן מועיל סילוק (ראה ליד ציון הערה 674); ועוד, שזה דבר שבא על ידי מעשיו, שגם זו סיבה שיועיל סילוק (ראה במילואים להערה 646); וגם אם הקניין מועיל מאוריינתא, הרי העובדה ששילם עבור טובת ההנאה מראה שהיא לטובתו, והוא יכול לומר מעין "אי אפשי בתקנת חכמים שנתקנה לטובתי" (הוא מוסיף לנמק שגם על קניין מהתורה אפשר מוחל ולומר "הריני כאילו קיבלתי", כמו שפסק שו"ע, אה"ע, לח, לח, שאדם יכול למחול על תנאי שהוא לטובתו; אבל דבריו קשים,

מילואים לשער רביעי

שהרי זה נאמר רק במחילת תנאי מתלה או מפסיק, מה שלא שייך כאן). אבל הוא דוחה זאת, שהרי גם האומרים שמועיל סילוק בדרבנן או בדבר שזכה על ידי מעשיו, מודים שבעל אינו יכול להסתלק מנכסי אשתו הנשואה, אפילו מפירות נכסים שגייעו לבעלותה אחר כך, אף על פי שזכות נכסי מלוג הוא מתקנת חכמים, וגם זכה בהם על ידי מעשיו; וקל וחומר בנידוננו, שזכות האדם בטובת ההנאה עדיפה מזכות בעל בנכסי אשתו (אבל אפשר לדחות כאמור, שכאן זאת לא בעלות); ומה שהפוסקים הוצרכו לתת טעמים מדוע לא מועיל סילוק מירושת אביו, ונימקו משום שהיא דאורייתא ולא באה לו על ידי מעשיו (ראה פרק שמיני, ליד ציון הערה 388), אין להסיק מזה שבכל זכות דרבנן ושבאה על ידי מעשיו מועיל סילוק, אלא רק שם היה מועיל סילוק אילו היה דרבנן ועל ידי מעשיו, מפני שאין לבן כלום בנכסי אביו בחייו, והאב יכול למכור אותם. כוונתו היא, שאלו סייגים שנאמרו לעניין הכלל שלא מועילה מחילת זכות עתידית, אבל לא מצאנו שהם סייגים לכלל שלא מועילה מחילת בעלות.

להערה 656

א. בית יעקב מסביר בזה את דברי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שמועיל "דין ודברים אין לי" וכו' בנכסי ארוסה למרות שלא באו לעולם, שלכאורה קשה, הרי אין אדם מוחל דבר שלא בא לעולם? תשובתו היא שזה מטעם סילוק ושיוור, שמועיל גם בדבר שלא בא לעולם.
ב. אבל הוא כותב ששיוור שהוא נגד דין תורה נחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, והוא בטל, כמו שנאמר בחולין קלד ע"א על "על מנת שהמתנות שלי". על פי זה הוא מסביר את דברי בית שמואל, סט, ס"ק ו, שלפי הדעה שחיוב הבעל בשאר וכסות הוא מדרבנן, לא מועיל התנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", מפני שחכמים עשו חזיון לדבריהם יותר משל תורה (כלומר, שבית שמואל מתכוון למקרה שאמרו כן לפני הנישואין, שאז הוא מועיל רק בתורת סילוק ותנאי, ותנאי אינו מועיל נגד מה שכתוב בתורה, אבל הוא מסכים שאחרי נישואין מועיל, מטעם מחילה, שמועילה גם נגד מה שכתוב בתורה; וכזה מיושבים המקורות שאומרים שמועיל תנאי זה גם לדיעה שחיוב שאר וכסות הוא דרבנן – ששם מדובר בתנאי שנעשה אחרי הנישואין). אבל הוא אומר שרק במונות עשו חזיון לדבריהם, מפני שמונות שכיחים, אבל לעניין בעל המסתלק מנכסי אשתו, חכמים לא עשו חזיון לדבריהם, מפני שפירות וירושה אינם שכיחים (הבחנה שמקורה בכתובות נו ע"ב).

להערה 657

א. קצות החושן, יב, ס"ק א, כותב שסילוק מועיל רק בדבר שלא בא לידו, ולא בחוב, ומביא ראייה לכך מכתובות זה ע"א.
ב. קצות החושן, פח, ס"ק יא (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב, דף טז ע"ג), כותב שאף שלא מועילה מחילה על קנס לפני העמדה בדין, מפני שהחיוב עוד לא נוצר (ראה ליד ציון הערה 244), מועיל סילוק; וזאת בהתאם לשיטתו כאן, שסילוק מזכות עתידית מועיל. הוא מסתמך על הר"ן (עמ' 193, הערה 257) שהסביר שמחילת אנוסה על הקנס מועילה מדין סילוק. אבל חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, בסופו, דוחה את דבריו, על פי שיטתו (ראה שער שש-עשרה, במילואים להערה 94) שסילוק מזכות מועיל רק לפני המעשה הגורם את הזכות, ולכן אי אפשר להסתלק מחיוב חצי נזק של שור תם אחרי הנגיחה (שזה נידונו של קצות החושן). שהיא הגורמת את הזכות.
ג. גם ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"א (עמ' שמא), מסביר על פי קצות החושן, שסילוק הוא בגדר התנאה, שעל ידי גלוי דעתו מתבטל דין תורה, ומראש לא חל החיוב, ולכן הוא מועיל גם בדבר שלא בא לעולם; ואילו מחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, מפני שהיא חלה בחוב עצמו, בין לשיטה שמחילה היא הקנאה ובין לשיטה שהיא הפקעה (ראה שער ראשון), שבעל הזכות מבטל אותה, וזה אפשרי רק אם החיוב קיים. אבל אחר כך (בעמ' שמב) הוא מסביר בדרך שונה: שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם מפני שהיא על הכסף שחברו חייב לו, ולכן אינה אפשרית לפני שיש חיוב, ואילו סילוק הוא מחילה על הדין, שלא יחול, ולכן אפשר להסתלק גם לפני הזמן שהחיוב היה צריך לחול. הוא מחזק הסבר זה על פי התפטיסה (ליד ציון הערה 8) שהחיסרון בדבר שלא בא לעולם הוא שאין תוקף למה שנעשה בלי בעלות – מחילה צריכה בעלות כיוון שהיא על הכסף, וסילוק אינו צריך בעלות כיוון שהוא על הדין.

להערה 658

גם פד"ר, כרך א, עמ' 300, אומר שמועיל סילוק מזכות עתידית מפני שגדר סילוק הוא סילוק מזכות עתידית, בבחינת הבעת רצון "איני רוצה שזכות זו תבוא לי"; אבל זאת רק אם יש למסתלק קצת זיקה לזכות (על פי דין סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין); ליד ציון הערה 395; ראה שם, הערה 398, את נימוקו של פד"ר לכך שצריך קצת זיקה). ציון שבמקרה שעוסק בו פד"ר, לא נקט בעל הזכות לשון מחילה או סילוק, ובכל זאת פד"ר נתן תוקף לווייתור מטעם סילוק. עוד יש להעיר, שמדברי פד"ר יוצא שמחילה (לעומת סילוק) אינה מועילה אם יש רק קצת שייכות, אלא רק כשהחיוב בא לעולם לגמרי. ובעמ' 303 הסכים דווקא לשיטת הסמ"ע, שאין סתירה

מילואים לשער רביעי

בין מהר"ם לר"ן, מפני שמקרה של מהר"ם כבר היה לאישה שעבוד על חלק מנכסי הבעל; ולאור זה צריך עיון מנין לפד"ר שיש בכלל הבל בין מחילה לסילוק, כיוון שהט"ז הבחין בניניהם רק כדי ליישב את הר"ן עם מהר"ם?

להערה 660

גם משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה עוד רצו), מביא מי שהוכיחו כך מהמשנה, אבל הוא דוחה את ההוכחה, שהמשנה לא נקטה לשון מחילה מפני ששם מדובר בדבר מסוים, פירות או ירושת קרקע, שבוה לא מועילה לשון מחילה (אך יש להעיר שגם לשון סילוק לא שייך בדבר מסוים – ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 578 ואילך), וגם לשון מתנה אינה מתאימה מפני שהנכסים לא באו לעולם, והלשון המתאימה היא "דין ודברים".

להערה 665

דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ד (עמ' קלב-קלג), תולה את דין סילוק מזכות עתידית בהסברים שונים לכך שלא מועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם (הבאנו הסברים נוספים בעמ' 157): הסבר אחד הוא מצד הקנה, שהחפץ צריך לבוא ממש לרשותו בפועל, וזה בלתי אפשרי בחפץ שלא בא לעולם או שלא נמצא ברשות המוכר, אבל מצד המקנה שייכת בו הקנאה, כיוון שאף בדבר שבא לעולם, ההקנאה היא רק על הזכות, שהרי עצם החפץ אינו משתנה כשהבעלות עוברת, וזכות קיימת גם בדבר שלא בא לעולם – לפי הסבר זה סילוק מועיל בדבר שלא בא לעולם, כיוון שאין צורך במעשה קניין, אלא בעל הזכות מסתלק, והחפץ נשאר אצל מי שהוא שלו ממילא. אבל הסבר שני הוא שהחיסרון בהקנאת דבר שלא בא לעולם הוא גם מצד המקנה, שאינו יכול להקנות דבר שאין לו שייכות בו, ולפי הסבר זה גם סילוק אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם.

להערה 672

בני בנימין מדייק גם מתוספות ר"ד, כתובות פג (הערה 674), שההבדל בין דאורייתא לדרבנן הוא בסילוק מדבר שלא בא לעולם, משמע שגם בדאורייתא שייכת פעולת סילוק אלא שהמונע היא מפני שלא בא לעולם (אלא שלמעשה סילוק הוא תמיד מדבר שלא בא לעולם). הוא מדייק כך גם מתוספות בנימין (במילואים להערה 674), שנקטו שבעל אינו יכול להתנות שלא יירש את אשתו או שלא יירש את אביו מפני שהירושה לא באה לעולם. אבל הוא דוחה הבנה זו (בעמ' קעט), בטענה שאין סברה שיהיה הבל בין דאורייתא לדרבנן מצד דבר שלא בא לעולם (יש להשיב על טענה זו, כמוסבר בטקסט, שההבדל הוא שבזכות עתידית דאורייתא אין מועיל סילוק כמו שאין מועילה בה מחילה, ורק בזכות דרבנן מועיל סילוק מטעם "אי אפשרי בתקנת חכמים", טעם שאינו שייך בדין דאורייתא [לדעה זו], כמוסבר ליד ציון הערה 675). לכן הוא עושה הבחנה (בעמ' קעט-קפ) בין סילוק מדין הזכות, לפני שחל עצם הזכות, לבין סילוק מזכיה בפועל, כאשר עצם הזכות כבר חלה אבל עוד לא חלה הזכיה בפועל: המסתלק מירושה דאורייתא אין זה סילוק מדין מהירושה, שהרי דין הירושה חל כבר בעת לידת הירושה, אלא מהזכיה בפועל, ולגבי הזכיה בפועל אין סיבה לחלק בין דאורייתא לדרבנן, שהרי רק לגבי סילוק מעצם הזכות יש מקום לומר שדין התורה הוא מוחלט, מה שאינו כן לגבי סילוק מזכות בפועל; לזה מנמק הר"ד שלא מועיל סילוק מהזכיה בפועל מפני שהיא דבר שלא בא לעולם, וסילוק מהסוג הזה הוא כעין מחילה, שמפקיעה זכות שכבר זכה, ולכן אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם; לעומת זאת, בתקנת חכמים, הסילוק הוא מעצם התקנה (נראה שכוונתו היא לבעל המסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה, שזה סילוק מעצם דין הזכות, מפני שעוד לא חל דין הירושה), וזהו סילוק שלא כעין מחילה, ולכן הוא מועיל גם בדבר שלא בא לעולם. אך בעמ' קפא הוא מעלה אפשרות שטעם הדבר שלא מועיל סילוק מזכיה בפועל בדבר דאורייתא הוא שאין מקום לסילוק מזכיה בפועל במקום שאין דין סילוק, ומה שכתבו תוספות ותוספות ר"ד שזה מטעם דבר שלא בא לעולם הוא בהווה אמינא, כשהגמרא חשבה שזה מדין מחילה. הסברו השני נראה דחוק, ולכן הסברו הראשון נראה יותר (ודחייתו להסברו הראשון אינה הכרחית, כאמור), גם מהסיבה שהסברו בטקסט.

להערה 674

א. כך כתבו גם: חידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א, ד"ה וא"ת (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה עוד צידד, בקצות החושן, רט, ס"ק יא, בארעא דרבנן, מהדורא קמא, מערכת ס, סימן תסה, ובכרם חמר, חלק ב, עט סופר, דף סב ע"ב), בדעת תוספות, כתובות פג ע"א; משנה למלך שם, בדעת תוספות, בבא בתרא מט ע"א, ד"ה וכדרב (גם בזכות שמעשיו גרמו ליצירתה); שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן מה, גם בדעת התוספות והגהות אשרי (שבעמ' 236); שו"ת מעשה חייא, סימן ד, בדעת רש"י, כתובות פג ע"א; שערי תורה (לעון, תשס"ח), חלק א, כלל ז, פרט ד, אות ז (עמ' נג), בדעת תוספות, כתובות שם (ובעמ' נד נתב שוז דאלב ד"ה וסד"ק); שו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה ואל"), בדעת תוספות, גיטין עז ע"א (ד"ה וכדרב) ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב); בני בנימין, עמ' קעט-קעט, בדעת תוספות, גיטין שם ובבא בתרא מט ע"א שם, ובדעת רש"י, כתובות פג ע"א, ד"ה ממקום (שכתב "דהואיל משום תקנתא דידיה תקון רבנן"); חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות,

מילואים לשער רביעי

סימן מב, בתחילתו, בדעת תוספות, גיטין שם וכתובות שם; קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ריא, בדעת תוספות, בבא בתרא שם, ואות ריב, בדעת רשב"ם; אורים גדולים (ריינס), פרק ה, הצעה ד (נד ע"א), בדעת רש"י ותוספות; מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, בדעת רש"י, כתובות פג ע"א, ובדעת תוספות, בבא בתרא שם.

ב. בני בנימין, עמ' קפה, מדייק כך גם ממחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן י, שנימק את דעת רבנו חננאל ור"י שלא מועיל סילוק מירושת ארוסה בכך שירושת הבעל היא מהתורה (ראה פרק שמיני, עמ' 931, במילואים להערה 500), ויישב בכך מדוע רב כהנא פסק שמועיל סילוק מירושת אשתו הארוסה, מפני שהוא סובר שירושת הבעל דרבנן – הרי שלדעתו רבנו חננאל ור"י סוברים שסילוק אינו מועיל בדאורייתא.

ג. הבחנה: ר' צבי הירש קאלישר, תבונה (תרכ"א), סימן כו, כותב שתוספות מסכימים שמועיל סילוק מזכות עתידית דאורייתא, ומה שכתבו שסילוק הבעל מועיל רק משום "אי אפשי בתקנת חכמים" (היינו רק זכות דרבנן), הוא בכגון שהסתלק רק מירושת אשתו ולא מפירות נכסיה, שאז סילוקו מירושתה אינו סילוק אלא מתנה, שאחרי שהיו ברשותו כל חייה, יתנם ליורשיה במותה, והרי אי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם, ולכן צריך את הטעם "אי אפשי בתקנת חכמים"; אבל אם הסתלק גם מנכסיה בחייה, די בסילוק מירושתה, בלי "אי אפשי בתקנת חכמים".

ד. ראיות לשיטה זו: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד, דף נז ע"ד (עיין שם בשאלה האם אפשר להסתלק מלרשת איסורי הנאה) מביא ראיה לדעה זו, שבדאורייתא לא מועיל סילוק, מקידושין יז ע"ב, שם נאמר שהיות שירושת גר מגוי היא מרבנן, יכול הגר לומר ל"אחיו" הגוי, לאחר מות אביהם, "טול אתה עבודה זרה [שבבעיזבון אביהם] ואני מעות", מפני שהוא מסתלק מאיסור ההנאה; משמע שאלו היה יורש מדאורייתא לא היה יכול להסתלק מירושתו; ואין לומר שבירושה יש סיבה מיוחדת שלא מועיל סילוק, כפי שראינו בפרק שמיני, ליד ציון הערה 381, שהרי אם כן, לא היה מועיל סילוק גם להלכה, שהיא דרבנן.

ה. הוא מביא עוד ראיה (בדף נח ע"א): בבבא בתרא קכו ע"א יש דעה שבכור שנטל חלק פשוט בחלק מהנכסים, לא הפסיד את חלק בכורתו בכל הנכסים, ונימק הרשב"ם (עמ' 232, ליד ציון הערה 573), מפני שאי אפשר למחול על דבר שלא בא לעולם; וקשה, מדוע לא נאמר שיועיל מטעם סילוק? אלא, מכאן ראיה שבדאורייתא לא מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם.

ו. מלשונו משמע שגם הסוברים שמועילה הסתלקות מדבר שלא בא לעולם, יכולים לסבור שלא מועילה הסתלקות מזכות דאורייתא. זאת בניגוד למה שהסברנו ליד ציון הערה 672 שזו אותה מחלוקת. אולי הוא סבור ש"זכות דאורייתא" היא זכות מן הדין, בניגוד לזכות מכות הסכס, כגון הלוואה, והמחלוקת האם מועילה הסתלקות מדבר שלא בא לעולם היא לגבי זכות מכות הסכס.

להערה 675

מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, מנמק דעה זו, שאי אפשר להסתלק מזכות עתידית דאורייתא, מפני שלא מועילה חלות דבר שלא בא לעולם, אבל בזכות עתידית דרבנן, ההסתלקות מבוססת על כך שתקנת חכמים נתקנה רק לרצונו, ואינה צריכה חלות וקניין מצד האדם, ודי בגילוי דעת שאינו רוצה את התקנה, והיות שאין חלות וקניין, היא מועילה גם דבר שלא בא לעולם.

להערה 683

א. משנה למלך מיישב בזה את מה שעולה מכתובות פד ע"א שמועילה הסתלקות מירושת אשתו במשך האירוסין גם לפי הדעה שירושת הבעל היא דאורייתא, מפני שתנאי בממון קיים – ששם מדובר בשעשה תנאי ממש.
ב. כמו כן, שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה ודע שהרב), כותב שגם לשיטה זו, בדאורייתא מועיל תנאי גמור, ולכן מהר"ם (שהבאנו בפרק שמיני, ליד ציון הערה 606) כותב שמועילה הסתלקות אישה משעבוד כתובתה אף שהוא מדאורייתא – מפני שמדובר שהתנו תנאי גמור שלא יהיה לו שעבוד עליה, ורק "דין ודברים" וכו', שהוא לשון גרועה ואין במשמעותה שסילק את עצמו מגוף הדבר, לא מועיל בדאורייתא. גם שו"ת מעשה חייא, סימן ד בדפוס ונציה, סימן ג בדפוס פיורדא, כותב שלשיטה זו, רק סילוק בלשון "דין ודברים אין לי", שהיא לשון גרועה, אינו מועיל בדאורייתא, אבל תנאי על גוף הקרקע או הנכסים בלשון טובה – מועיל, ולכן מהר"ם כותב שמועיל סילוק בנידונו אף שהיה סילוק משעבוד שהוא דאורייתא. על פי זה פסק מהר"ט בנידונו (שהבאנו ליד ציון הערה 237), שנפקד הבטיח למפקדה שלא יתפוס את הפיקדון על חוב שיתחייב לו בעלה, שאין הבטחה זו כובלת, מפני שהיא יותר גרועה מלשון "דין ודברים" וכו', שהרי לא אמר שהוא מסלק את שעבודו אלא אמר שלא יתפוס את הפיקדון בחובו, והרי יש לו זכות דאורייתא (אבל קצת החושן, רט, ס"ק יב, מעיר על פסק זה, שפוסקים רבים סוברים שמועיל סילוק בדאורייתא). אבל מעשה חייא שם נשאל על אותו נידון כמו מהרי"ט, ופסק ש"לא תתפסם בחובך" נחשב לשון טובה, שלא כמהרי"ט (ראה על כך בעמ' 707). אבל אחר כך הוא כותב ששו"ת הר"ן (הערה 4), האומר שמחילה שלפני החיוב אינה תקפה, חולק

מילואים לשער רביעי

על מהר"ם, ולדעתו גם סילוק שמועיל מטעם מחילה, שנעשה לפני השעבוד (כמו בנידון שנשאל עליו), אינו מועיל אף בלשון טובה, מפני שהשעבוד הוא דאורייתא. לכאורה קשה, הרי בארוסה מועיל סילוק מפני שיש לבעל קצת שייכות בנכסיה (ראה ליד ציון הערה 428), ומעשה חייא כתב שם שבנידונו היה לנפקד קצת שייכות בנכסיה מפני שהפיקדון היה בידו, והייתה לו איוו תביעה עליה שיוכל לטעון עד כדי דמיו והיה נאמן בשבועה במיגו? צריך לומר שהוא סובר בדאורייתא, גם אם יש לתובע-המוחל קצת שייכות, לא מועיל סילוק. עוד קשה, שהוא כותב כך בדעת הר"ן, והרי כפי שנביא בהערה 685, רבים אומרים שלדעת הר"ן סילוק במקביל לארוסה מועיל גם בדאורייתא.

ג. בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף עה ע"ב-ע"ג, כותב על נידון מהרי"ט, שהיה לשון תנאי, שהמפקדה אמרה לנפקד "על מנת שלא תתפסנו בחובך", ולכן התנאי קיים. אבל שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כד ע"ד), מעיר שזה לא תנאי ממש, אלא לשון תנאי, ועניינו שאם לא יסכים, היא לא תפקד בידו; ואמנם אילו הייתה לנפקד איוו הנאה בזה, היה אפשר לומר שהתכוונה לומר "אעשה לך טובה זו על מנת שלא תתפסנו בחובך", אבל כאן הנפקד אינו נהנה מהפיקדון, ואינו זוכה בשום דבר על ידי הפקדה, ולכן אין מקום לתנאי, אלא היא באה לומר שיצטרך להחזיר את הפיקדון לפי דרישתה כמו כל נפקד, וזה חיוב בעלמא שהאישה ביקשה שיתחייב לה, ויכול להועיל רק מדין סילוק, ולא מטעם תנאי. הוא מעלה אפשרות לומר שמועיל מטעם ההנאה שהיא מאמינה לו, כמו שערב משתעבר בגלל הנאה זו. אבל הוא דוחה אפשרות זו, ואין דחיתו מובנת.

ד. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אהר"א, מסביר שלדעה זו לא מועיל סילוק בדאורייתא, משום שאין לאדם כוח למנוע את דין התורה מלחול, ואף סילק את עצמו, דין התורה במקומו עומד, אבל כשהוא עושה דרך תנאי, יש סיבה המעכבת שלא יחול הדין, שהרי אם יתחייב בשאר וכסות (לדוגמה), יתבטלו הקידושים ויתבטל גם חיוב שאר, וכלל הוא בתורה שכל דין שאם יחול מוכרח להתבטל, אינו חל כלל מתחילתו.

להערה 685

א. כמו כן, שיטה להר"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה אמרי), כותב שמה שאמר רב כהנא בכתובות שם שאדם יכול להסתלק מנחלה שבאה לו "ממקום אחר" בא למעט ירושת אביו, שהיות שהוא ראוי ליורשו כל שעה הוא כאילו זכה בה ולא מועיל סילוק; ועולה מדבריו בדאורייתא מועיל סילוק, חוץ מבירושה.

ב. חידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א, ד"ה וא"ת (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה והתוספות), כותב שמהר"ם סובר שסילוק מועיל בזכות שמהתורה, שהרי פסק (ראה פרק שמיני, ליד ציון הערה 606) שאישה יכולה לסלק את שעבוד כתובתה מנכסיה שהבעל יקנה. אבל מהרי"ט ומעשה חייא (במילואים להערה 683) כתבו שמהר"ם דיבר רק במקרה שאמר לשון טובה, שהוא תנאי גמור, אבל גם לדעתו, "דין ודברים אין לי" וכו' לא מועיל בזכות דאורייתא, מפני שהיא לשון גרועה.

ג. אבני מילואים, צב, ס"ק ד, כותב שרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה ממקום), סובר שגם בדאורייתא מועיל סילוק, שהרי כתב שבעל יכול להסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, משום שהם באים "על ידי מעשיו", שכל שבא על ידי מעשיו הוא קל ויכול להסתלק ממנו, ומה שנימקה הגמרא מטעם "אי אפשרי בתקנת חכמים" אינו בדוקא. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצז), משער שאבני מילואים לא גרס ברש"י את המלים "משום תקנתא דידיה תקון רבנן", שמהן למדו הפרשנים (במילואים להערה 674) שרש"י סובר שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא.

ד. אבני מילואים, צב, ס"ק ז, כותב שהאומרים שמועיל סילוק בעל מנכסי צאן ברזל של אשתו כשהיא ארוסה (ראה פרק שמיני, ליד ציון הערה 469), סוברים שמועיל סילוק מזכות דאורייתא. אגב, מדבריו מוכח שהמחלוקת האם מועיל סילוק מזכות דאורייתא כוללת גם זכות מוכח הסכס, כגון זכות הבעל בנכסי צאן ברזל, שהוא זוכה בהם מפני שקיבל עליהם אחריות, ולא רק זכות מוכח דין תורה.

ה. בני בנימין, עמ' קפד, מוכיח שגם יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק, סובר שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, שהרי עולה מדבריו שאילו היה אדם יכול להסתלק מירושת אביו בשעת לידה, היה מועיל אף שזה דאורייתא. והוא כותב שגם ר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי) וגיטין פד ע"ב, ד"ה ותפוק (הובא בשו"ת מהר"ם אלשקר, סימן לא), האומר שב"קרע כסותי" הקורע פטור מטעם מחילה, סובר שמועיל סילוק בדאורייתא (גם בזכות עתידית כמו ב"קרע כסותי"), שהרי חיוב מויק הוא מהתורה. הוא מדייק גם מתוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכי), שמועיל סילוק משעבוד דאורייתא. הוא פוסק (בעמ' קפה) כרוב הראשונים, שמועיל סילוק מזכות דאורייתא (ומצדיק בזה את השלחן ערוך שלא הביא את הדעה האחרת, לעומת צמח צדק, בחידושי המשניות, כתובות, פרק ט מ"א, שתמה מדוע לא הביא אותה); אבל אם המסתלק מוחזק, יכול לטעון "קים לי" כדעה האחרת.

ו. המחלוקת מובאת בדברי חיים (אוריבך), דיני קידושים, סימן כג (ראה בשמו בשער ששיעוריה, במילואים להערה 342, נפקות מן לעניין המקדש על מנת שלא תהיה לאישה שאר וכסות), בשו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן כא, בשיעורי הגר"ד (פובריסקי), ענהרין עד ע"א, אות קלב, בתורת ישראל (וולפין), חלק א, עמ' קעג-קעד, ובמנוחת אשר, חלק א, דף כ ע"ד. מנוחת אשר דן בזה לגבי המקדש שפחה, לאור דברי הר"ן, נדרים ל ע"א, שאישה מתקדשת בכך שהיא מפקירה את עצמה כלפי המקדש, והרי שפחה במצבה הנוכחי אינה יכולה להתקדש, ואם כן, זה כסילוק מדבר שלא בא לעולם).

מילואים לשער רביעי

ז. דעת התוספות: קצות החושן, רט, ס"ק יא (הובא בנחל יצחק, סימן לט, קונטרס שעבודא דאורייתא, סימן ב, ענף י, בשו"ת משפטין ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב, ובאור עולם (בלומנפלד), מערכת ק, קניינים, פרק ה, דף נג; והוא חוזר על דבריו באבני מילואים, צב, ס"ק ב), כותב שאף תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שכתבו (כפי שהבאנו במילואים להערה 674) שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא, מסכימים שלפי ההלכה מועיל סילוק בדאורייתא, מפני שהלכה היא שבדבר שבממון תנאו קיים (ראה שער שש"עשרה, עמ' 700, שלדעתו סילוק היינו התנאה, וזה מה שמבדיל בינו לבין מחילה), ומה שכתבו שלא מועיל סילוק בדאורייתא, הוא רק לפי הסוגיה בכתובות, שאמרה שהבעל יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", משמע שמועיל סילוק רק בדרבנן, ולכן תוספות פירשו את הסוגיה (ולא להלכה) שמועיל רק בדרבנן, מפני שהסוגיה שם סוברת שסילוק מזכות דאורייתא היא התנאה על מה שכתוב בתורה, שתנאו בטל; ולכן פירשו תוספות שבדאורייתא לא מועיל סילוק מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה.

ח. הוא מדייק כך גם מתוספות, גיטין עז ע"א (ד"ה וכדרב), שכתבו שלרב הסובר שמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו קיים, מועיל סילוק בדאורייתא, ולכן כתבו שהסוגיה בגיטין אינה כרב, ושמסקנת הסוגיה בכתובות אינה כרב – מכאן שתוספות מסכימים שלהלכה, שפוסקים שבממון תנאו קיים, סילוק מועיל בדאורייתא מדין תנאי בממון. אבל מהרש"א, גיטין שם, פירש שכונת תוספות היא שלשון גרועה אינה מועילה בדאורייתא למסקנת הסוגיה בכתובות, גם לרב, אבל לשון טובה תועיל (וכונת תוספות היא למסקנת הגמרא בדף פד, שלא כקצות החושן שהבין שכוונתם לסוגיה בדף פג; וכונת תוספות היא, שלמסקנה, רב עצמו אינו סובר כך, שלא כקצות החושן, שהבין שכוונתם היא שהמסקנה היא נגד רב), ואם כן, ראיית קצות החושן נדחית.

ט. נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו (הובא בדרך ישרה, חלק א, סימן כב, עמ' קיח), דוחה את הסבר קצות החושן (גם בני בנימין, עמ' קפב, קובץ שיעורים, בבא בתרא, אותיות ריב-ריג, שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ד, אות יא, הערה י, ושו"ת שבט הלוי, חלק ו, סימן רמ, דוחים את הסבר קצות החושן – עיין שם לטעמיהם), שגם לפי התוספות, היות שאנו פוסקים שמועיל תנאי בממון גם בדבר שכתוב בתורה, יועיל סילוק בדאורייתא – הרי תוספות בכתובות שם כתבו שאף שבדבר שבממון תנאו קיים, מכל מקום אמירה שלא בדרך תנאי בטלה (לולא סברת "אי אפשי בתקנת חכמים"); הרי שגם לדעה שמועיל תנאי בממון, סילוק אינו מועיל בדאורייתא, לפי תוספות, ומועיל רק בדרבנן דבר שתיקנו לטובתו (עיין שו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן כא, שיישב את קושיית נתיבות המשפט מהתוספות). כנגד זה, אבני מילואים, צב, ס"ק ב, מביא ראייה שגם שלא בדרך תנאי מועיל תנאי בממון, ממה שבכתובות נו ע"א מביא התלמוד ראה מדברי ר' יהודה ב"דין ודברים אין לי", שהוא סובר שמועיל תנאי בממון בדרבנן, אף שזה לא בדרך תנאי. יסוד המחלוקת ביניהם הוא שלקצות החושן מועיל תנאי בממון גם בסגנון "על מנת שאין לך עלי דין שאר וכסות", לדוגמה, ולכן גם סילוק שלא בדרך תנאי, שעניינו שהוא אומר שלא יהיה לו עלי דין זה, מועיל אף בדאורייתא. לעומתו, לפי נתיבות המשפט תנאי בממון מועיל רק בסגנון "על מנת שתמחלי לי על שאר וכסות", כשיטת הרשב"א (ראה הערה 677), אבל לא מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי דין שאר וכסות", ולכן לא מועיל סילוק, שעניינו עקירת הדין (ובלשוננו: "שלא בדרך תנאי").

י. בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה וכרב כהנא), כותב שלדעה שגם בזכות עתידית דאורייתא מועיל סילוק, הוא גם אישא מתנה שלא יהיה לה שאר וכסות, מועיל (גם לר' מאיר) מפני שזו סילוק לפני הנישואין (ורק אם הבעל מתנה, אינו מועיל, לדעת ר' מאיר, כתובות נו ע"א, מפני שהוא מתנה נגד דין שהוא לרעתו). הוא מוכיח שגם דרך תנאי מועיל ולא אומרים שנראה עוקר דבר מהתורה (ראה במילואים להערה 683, שמרה"ט כותב שדרך תנאי מועיל בדאורייתא גם לשיטה הראשונה), שהרי תנא קמא, בכתובות פג ע"א, אומר שסילוק בעל מירושת אשתו מועיל גם דרך תנאי, כפי שמוכח ממה שרשב"ג חלק עליו בטענה שזה תנאי על מה שכתוב בתורה. הוא מסביר שרשב"ג סובר שרק בדרבנן מועיל סילוק, כמו השיטה ליד ציון הערה 674. ראה על דבריו בעמ' 704.

יא. יש להקשות: הרי הרשב"א והר"ן סוברים שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, ואם כן, מדוע אמרו שאין מועיל סילוק בעל מפירות נכסי אשתו לפני האירוסין (פרק שמיני, עמ' 213, ליד ציוני הערות 395–396) ומדוע הוצרכו לנמק (לעיל, פרק שמיני, ליד ציון הערה 428) שמועיל סילוק מפירות נכסי אשתו כשהיא ארוסה מפני שיש לו "קצת שייכות" בהם? צריך לומר שהם סוברים שגם כשסילוק מועיל, הוא מועיל רק במי שיש לו "קצת שייכות" בזכות. אבל אם כן, לא יהיה נכון ללמוד מזה שמועילה מחילה על זכות שיש למוחל "קצת שייכות" בה, כפי שאמרנו בפרק חמישי, עמ' 176, שהרי לפי האמור, הר"ן והרשב"א אומרים זאת רק בסילוק ולא במחילה.

יב. קושיה על דעה זו: לכאורה קשה על שיטה זו, ממה שהתלמוד, כתובות פג ע"א, מנמק את יכולת הבעל להסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, על פי דברי רבא שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", משמע שסילוק מועיל רק בזכות דרבנן? ר"ן על הר"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הר"ף (הובא בחתן סופר, שער המקנה והקניין, חלק ב, סימן כה), ושיטה להר"ן, כתובות פג ע"א (ד"ה אמרי), מתרצים שדברי רבא הובאו כדי להראות שגם בדרבנן מועיל סילוק, שאילו מדברי רב כהנא (שהובאו לפני כן) "נחלה הבאה לאדם ממקום אחר, אדם מתנה עליה שלא יירשנה" היינו חושבים שרק בדאורייתא מועיל, אבל בדרבנן, חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה – קא משמע לך, שלא עשו.

מילואים לשער רביעי

יג. חידושי הרשב"א, בבא בתרא, דף מט ע"א ודף קיב ע"א (ד"ה ונמצא), מבאר את לשון רב כהנא "נחלה הבאה לו ממקום אחר אדם מתנה עליה שלא יירשנה", ש"ממקום אחר" אין משמעו מתקנת חכמים, אלא ירושת הבעל את אשתו נקראת כך מפני שהיא עתידה לבוא על ידי מעשה שעוד לא נעשה, שהרי הבעל יורש את אשתו רק כשתמסור לו את עצמה ברצון לחופה, ולכן מועיל סילוק מירושת הבעל אף שלדעתו היא דאורייתא.

מילואים לשער חמישי

להערה 2

א. עוד פסקו כך: שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז; שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ב); קצות החושן, רמא, ס"ק ב (הובא בעטרת מרדכי (וינברג), סימן ב, דף ד ע"ב), בדעת חידושי הרשב"א, קידושין ח ע"ב; שרשי היס, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד, דף טז ע"ד (מפני שמהר"ם, הערה 73, החולק, הוא יחיד); שו"ת רביד הזהב (אברן), סימן ד, אות ז.

ב. יש להעיר שחידושי הר"ן שם, וחידושי הריטב"א, קידושין טו, לא הזכירו שקניין מועיל.
ג. דעת הראב"ן: בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א-ע"ב), כותב שזו דעת הראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא במרדכי, סנהדרין, סימן תרפ"א), האומר שאם נושה מחל לחייב על חיובו להישבע ואחר כך תפס ממנו משכון, המחילה תקפה – משמע שאם בשעת המחילה היה בידו משכון, המחילה בטלה. גם שו"ת מפי אהרן, סימן יב (בדף נו ע"א), כותב שלראב"ן לא מועילה מחילה בלי החזרת המשכון (ראה שער שיש, במילואים להערה 159, אות מד, לעניין שטר, איך יישב את לשון הראב"ן). אבל בני אהרן דוחה (בדף קכב ע"ג) ראה זו, שמה שנקט הראב"ן שתפס משכון כוונתו שהיה לו משכון לפני המחילה ואחרי המחילה המשיך לתפוס אותו. אפשר לדחות בדרך אחרת, שהראב"ן נקט כך מפני שמעשה שהיה כך היה, והמחילה היתה תקפה גם אילו תפס לפני כן.

ד. דעת הרמב"ם: חידושי מחנה אפרים, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מדייק מרמב"ם, הלכות אישות, ה, יד, שאומר שהמקדש אישה במחילת חוב שהיא חייבת לו, והחזיר לה את המשכון שלה – מקודשת, מכאן שלדעתו אין מועילה מחילה על חוב עם משכון בלי קניין. נראה שדיוקו הוא, שמשמע מהרמב"ם שאם לא החזיר לה את המשכון אינה מקודשת, וצריך לומר שהטעם הוא, שלא סמכה דעתה, כיוון שהוא יכול לחזור בו מהמחילה. ה. שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז, מוכיח מרמב"ם, הלכות אישות, ה, יז, שפסק שלא מועיל לקדש אישה בחוב של אחר (אלא אם כן הקנה לה אותו במעמד שלושתן), מפני שאין לה סמיכות דעת, מפני שהוא יכול למחול לחייב ככל מוכר שטר חוב, ומכל מקום פסק רמב"ם, שם, ה, כג, שהמקדש אישה במשכון שקיבל מאדם אחר שלוה ממנו, מקודשת, הרי שהרמב"ם סובר שאינו יכול למחול ללווה כיוון שהמשכון קנוי לו. אך יש להעיר שלפי זה מוכח שהרמב"ם סובר שאף בקניין אינו יכול למחול, שהרי אילו קניין היה מועיל, לא היתה לה סמיכות דעת, שמה יעשה קניין וימחל.

ו. דעת רש"י ותוספות: דבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות רטו, מעלה אפשרות שתוספות ורש"י, קידושין טז ע"א, שעולה מהם שלא מועילה מחילה לעבד עברי על קניין הממון, טעמם הוא שבחוב עם משכון, מחילה צריכה קניין, ועבד עברי גופו קנוי כעין משכון, ולכן מחילת עבד עברי מועילה רק בקניין.

ז. מעין החכמה (שארף), בבא מציעא יג ע"ב, על תוספות ד"ה הני תרתי (דף ע"ב בדפי הספר), מעלה אפשרות שתוספות, שם, סוברים שלא מועילה מחילת חוב עם משכון אם המשכון ביד הנושה. עיין שם להוכחתו.

ח. דעת הלבוש: שו"ת מט"א, סימן ג (ח ע"ג), מדייק ממה שכתב לבוש, חו"מ, רמא, ב, שמחילה מועילה בחוב עם משכון, וצריך להחזירו לחייב – משמע שלדעתו בלי החזרת המשכון, המחילה בטלה.

ט. דעת השלחן ערוך: שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נג ע"ד), מביא ראיות שלשו"ע לא מועילה המחילה: (א) שו"ע, אה"ע"ז, כח, יב, פוסק שהמקדש אישה במשכון של אחר, מקודשת, מפני שיש לו קניין בגוף המשכון; ואם מחילה מועילה בלי החזירו את המשכון, היינו צריכים לחשוש שמה כבר מחל על החוב, והמשכון שיך לחייב, ואם כן, אינה מקודשת. (ב) (בדף נה ע"א) שו"ע, חו"מ, סו, ל, כותב שהמוכר שטר חוב ויש משכון בידו, ומסר את המשכון לקונה, אינו יכול למחול לחייב (ראה ליד ציון הערה 46), הרי שאין מועילה המחילה בלי להחזיר את המשכון; ואף שמחנה אפרים, הלכות זכייה מהפקר, סימן ט, דייק להיפך מהטור שכתב דין זה (ראה עמ' 961 במילואים להערה 37), טעמו הוא שהטור מסיים "שכבר זכה הלוהק במשכון", משמע שהדין כך רק משום שמסר את המשכון לקונה, אבל השלחן ערוך אינו כותב מלים אלה. (ג) (בדף נה ע"ג) שו"ע, חו"מ, עג, יט, כותב שלא מועילה מחילת משכון. אפשר לדחות, ששם מדובר על מחילת המשכון עצמו, בלי מחילת החוב.

י. דעת הסמ"ע: שו"ת שמן רקה, חלק א, סימן ע (ע ע"א), בהגהה, מוכיח שהסמ"ע סובר שמחילת חוב עם משכון מועילה רק אם החזיר אותו, שהרי סמ"ע, רמ"ה, ס"ק יד, כותב שלא מועילה מחילת משכון (מפני שזו מחילת בעלות), וציון לרמ"א, רמא, ב, הכותב שמועילה מחילת חוב עם משכון. גם שו"ת מגן שאול (חנניה), סימן כד, ושו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט, כותבים כך בדעת הסמ"ע (ראה עמ' 969-970), על דעת הסמ"ע בעניין מחילה כשהשטר ביד הנושה). וראה במילואים להערה 73, אות א, שיש אומרים שהסמ"ע סובר שהמחילה תקפה.

מילואים לשער חמישי

יא. עוד הסוברים כך: שו"ת באר יצחק, אה"ע, סימן טז, ענף ד (ד"ה אמנם נלע"ד), כותב שכל מי שפסק (ראה שער שיש, עמ' 261) שבחוב עם שטר אינה מועילה מחילה בלי החזרת השטר, יסבור גם במשכון, שמחילה אינה מועילה בלי קניין. כך כתבו גם אמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות יב, ושו"ת מר ואהלות (ענתביב), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"ג), ונימקו שהטעם (עמ' 262) שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם – שייך גם במשכון (הנימוק ליד ציון הערה 7).

יב. שו"ת מהר"ם די בוטון, סימן כו, מביא מי שרצה לומר שאם המפותה מוחזקת בנכסים של המפתה, לא נפטר מחיובו מחמת מחילתה (על מחילת מפותה ראה עמ' 163 ועוד). כנראה, טעמו הוא שזה כמחילת חוב שיש עליו משכון בידי הנושה. אבל מהר"ם די בוטון דוחה את דבריו על ידי הוכחה מכתובות מב ע"א. עיין שם לדחייתו. יג. שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ו (=פד"ר, כרך ו, עמ' 106), כותב ששו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קיא, סובר כך – ראה בשמו בשער חמש-עשרה, במילואים להערה 50.

יד. צמצום דעה זו: נתיבות המשפט, רמא, ס"ק א (הובא בשו"ת תשובת מהר"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה, ובשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ו = פד"ר, כרך ו, עמ' 105–106), ובספרו קהלת יעקב (לורברבוים), אה"ע, כח, יא, כותב שגם לדעה זו, המחילה (בלי קניין) מועילה לעניין שלא יוכל הנושה לגבות מהחייב או מהמשכון, אף שהמשכון בידו, מפני שהוא יכול למחול על שיעבוד הגוף, וממילא נמחל שיעבוד המשכון שהוא כערבות בעד שיעבוד הגוף; ופוסקים אלו מתכוונים לומר רק שאינו צריך להחזיר את המשכון, מפני שמדאורייתא יש לנושה זכות בגוף המשכון שלא יצטרך להחזירו בלי לקבל את כספו, וזכות זו אינה תלויה בשיעבוד הגוף של החייב, וכדי למחול עליה צריך קניין. הוא כותב דבר מקביל לגבי שטר – ראה שער שיש, במילואים, עמ' 971, אות מח. טו. לעומתו, שו"ת ישועות מלכו, כתבים, סימן יא, כותב שדברי נתיבות המשפט "אינם כלום". כמו כן, שו"ת אמרי יוסף, חלק ב, סימן קלה, כותב שדבריו תמוהים, והם נגד דברי העיטור.

טז. אמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות יג, מקשה על נתיבות המשפט ממה שלרא"ש (שנביא בעמ' 960, במילואים להערה 37) המקדש אישה בחוב שלה שיש עליו משכון מקודשת – והרי לפי נתיבות המשפט, שהמוחל יכול להחזיק את המשכון אצלו, אין לה סמיכות דעת. קהלת יעקב שם מסביר שהיא מקודשת מפני שגולד לה קניין חדש בכך שמעתה לא יוכל המקדש-הנושה למכור את המשכון ולגבות ממדמו. טבעת החושן, רמא, על נתיבות המשפט שם, מסביר, שרק אם הוא יכול למחול על עיקר החוב, אין לה סמיכות דעת, אבל כאן שאינו יכול למכור את המשכון, והוא יכול רק שלא להחזיר לה אותו, אינה חוששת. וראה ליד ציון הערה 29, שאמרי בינה עצמו כותב שגם לדעה זו, נמחל שיעבוד הגוף, אלא שהוא כותב שלא נמחל השיעבוד שעל המשכון.

יז. ר' חנוך הנדל פרידלנד, כנסת חכמי ישראל, קונטרס ח (תרנ"ו), סימן קסז, אות א, מקשה על נתיבות המשפט: נכון שהמשכון קניו לנושה גם בלי שיעבוד הגוף (שלא כשאר שיעבוד נכסים, שהוא רק ערבות בעד שיעבוד הגוף), אבל זה רק לעניין שאינו צריך לחבוע את הגוף תחילה, אבל כאן שאין מגיע לו תשלום החוב מהחייב, לא ייתכן שיוכל להחזיק את ממונו החייב בביתו בלי סיבה, אלא המשכון נקנה לחייב בחזרה. הוא מביא ראייה מהדין בכבא קמא מט ע"ב, שגר שמת, ויש בידו משכון של ישראל, לא מועיל שמישהו יחזיק במשכון – הרי שהחייב קונה את המשכון עם פקיעת החוב (ראה במילואים להערה 37 על השוואת הדין שם לנידוננו); וכך כאן, עם פקיעת החוב על ידי המחילה (לדעה אחת – עם קניין, ולדעה השנייה – בלי קניין), המשכון נקנה לחייב, שהרי מדין משכון גר של מוכח שכל זכות הנושה במשכון תלויה בקיום החוב, שאילו היתה לו זכות גם בלי החוב, היתה מועילה החזקת אותו אדם שתפס אותו. הוא מביא ראייה נוספת ממשכנתא, שאם הנושה מוחל על החוב, המשכנתא פוקעת (ראה בשמו בשער חמש-עשרה, במילואים להערה 49).

יח. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הברא, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלט, מקשה על נתיבות המשפט, אם החוב מחול, מה הטעם בהחזקת המשכון כלחץ על החייב לפרוע?

יט. דבר דומה לדברי נתיבות המשפט, כותבים שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב, בסופו (פ ע"א), ושפת החושן (איטאח), חלק ב, סימן קכב, אות א: שהיות שיש מחלוקת, הנושה אינו יכול לגבות מהחייב, אבל החייב אינו יכול להוציא את המשכון מידו עד שיפרע את החוב. מתנה דוד, אוהל סג, כותב על כך, שאם החייב תפס כסף מהנושה, אין מוציאים מידו עד שהנושה יתן לו את המשכון, בגלל הספק.

כ. ראיות לדעה זו: (א) העיטור, מחילה, ליד אות ה, תוספות ר"י הזקן, קידושין טז ע"א, חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"א, וחידושי הר"ן, גיטין שם, מביאים ראייה מקידושין טז ע"א, ששם נאמר במסקנה שעבד עברי גופו קניו לארוננו, ולכן לא מועילה מחילת הארון לעבד. כוונתם היא, שהיות שגם משכון קניו למלוה מדר' יצחק (בבא מציעא פב ע"א), מחילה בו בטלה.

כא. אבל מרדכי מביא ראייה הפוכה מאותה סוגיה, כאמור במילואים להערה 37, וראייתו היא מהצד השני של הסוגיה, שבהוה אמינא, שאם אין גוף עבד עברי קניו, מועילה מחילת הארון.

כב. שער משפט, רמא, ס"ק א, מבאר שדעה זו סוברת שמשכון דומה לעבד עברי כפי שמעמדו מוגדר במסקנת הסוגיה, מפני שגופו קניו, ומה שאמרת הסוגיה בהוה אמינא שמחילה בהוה אמינא עבד עברי מפני שאין גופו קניו (אף שהעבד עצמו הוא משכון לגבי הארון) הוא מפני שלהוה אמינא עבד עברי הוא כמו משכון קרקע, שבו גם

מילואים לשער חמישי

הר"ן אומר (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 643) שמועילה מחילה מפני שאינה קנויה. ר"א ליכטנשטיין, בהערותיו לחדושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"א, הערה 400, מבאר שהעיסור סובר שהיות המשכון קנוי למלוה לקדש בו אישה וכדומה, נחשב שגופו קנוי בדומה לעבד עברי, ואילו המרדכי סובר שהמשכון קנוי למלוה על לעניין שהוא שומר שכר, ולכן אינו דומה לעבד עברי.

כג. תיקון סופרים, על העיסור, מחילה (רט ע"ד), מבאר את ההוכחה, שעצם זה שגוף העבד קנוי, אינו יכול להיות סיבה שלא מועיל דיבור במחילתו אלא צריך שטר שחרור, שהרי הדין היה צריך להיות שתועיל מחילת גרעונו בדיבור, והאדון יתן לו שטר שחרור להפקיע את קניין גופו, כדין המפקיע עבדו; אלא, שכוונת התלמוד היא שהיות שגופו קנוי, הוא כמשכון אף שהוא מוחזק בגופו, ולכן אי אפשר למחול על הגרעון, כמו שאי אפשר למחול על משכון כיוון שהנושה מחזיק בו.

כד. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עח ע"ג), מבאר את ההוכחה, שאף שהמשכון אינו קנוי לנושה לגמרי, הרי גם עבד עברי אינו קנוי לגמרי לאדון ואף על פי כן לא מועילה מחילה; וקל וחומר הוא: עבד עברי אינו תפוס ביד האדון, ואף על פי כן אין מחילה עליו מועילה, וקל וחומר שלא תועיל במשכון שתפוס ביד הנושה. כה. גן נעול, כפתור ד, פרק ו, אות ד (טו ע"ד), מבאר את ההוכחה, שכמו שבעבד עברי לא מועילה מחילה אף שעבד עברי קונה עצמו בגרעון כסף ומכל מקום אין אומרים שמחילת הכסף היא כאילו נתן לו העבד כסף, כך במשכון אין אומרים שהמחילה היא כאילו החייב שילם לנושה. אפשר להבין את דבריו לפי התפיסה (בשער ראשון, פרק רביעי) שמחילת חוב רגילה היא כאילו החייב פרע – אין אומרים כך במשכון ובעבד עברי, מפני שאין אומרים "כאילו פרע" כשמולו יש קניין בגוף הדבר. אפשר להבין את דבריו גם לפי התפיסה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה, ואין רואים כאילו פרע, וזה גופא מוכח מעבד עברי – שבשום חוב אין אומרים כאילו פרע; ורק בחוב רגיל מועילה מחילה בתור הפקעה, וזה לא שייך במשכון כיוון שהוא קנוי לנושה.

כו. שו"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב (עב ע"ד), מקשה על הבנת העיסור והריטב"א שהיות שעבד עברי גופו קנוי לא מועילה מחילה עליו, מפני שגופו הוא משכון – הרי גם לדעתם מחילת החוב מועילה אם הנושה מחזיר את המשכון, כפי שנראה ליד ציון הערה 13, והרי מחילה לעבד עברי מקבילה להחזרת המשכון, שהרי כשהאדון אומר לו "לך", העבד זוכה בעצמו? הוא מתרץ, שבעבד עברי אין לומר שתועיל המחילה מצד החזרת המשכון, מפני שעבד עברי נחשב גופו קנוי מצד שיש לאדון קניין איסור בו, שמוותר בשפחה, כפי שמסביר חידושי הריטב"א, קידושין טז, והחזרת גופו אינה יכולה להפקיע את קניין האיסור.

כז. דחיות לראיה זו: מאירי, קידושין טז ע"א, דוחה (ברמז) את הראייה, שעבד עברי גופו קנוי לאדון לגמרי למלאכתו כעין דקל לפירותיו למשך זמן עבודתו, ולכן לא מועילה מחילה על גרעונו, ואילו משכון אינו קנוי לנושה לגמרי.

כח. בדומה, אמרי הצבי, בבא קמא מט ע"ב, אות יז, דוחה את הראיה, שרק בעבד עברי לא מועילה מחילה, מפני שקניין אדון בעבד עברי הוא ממש קניין הגוף לזמן, והעבד אינו יכול לצאת מעצמו, ורק אם הוא נותן כסף לאדון, הוא כאילו האדון מוכר לו את גופו חזרה, ויש גזירת הכתוב שהאדון חייב לקבל את דמי הפדיון, ואילו משכון אינו קנוי לנושה, שהרי אם החייב פורע, הנושה חייב להחזיר לו את המשכון.

כט. אהלי יודנה (הכהן), דף נד ע"ב, דוחה את הראיה על פי רש"י קידושין שם, שפירש "גופו קנוי – דלא שייך ביה מחילת מוהב אלא לשון שחרור", כלומר שגופו אינו ממון שתועיל בו מחילה, אלא גופו קנוי לאדון לעבוד בו, אבל דבר ששייכת בו מחילת ממון, גם אם גופו קנוי, תועיל בו מחילה.

ל. שו"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב (עד ע"א), דוחה את הראיה, שבעבד יש לאדון קניין איסור, ולכן לא מועילה מחילה, אבל מועילה מחילה למעשה ידיו, כדברי הריטב"א, קידושין שם, ואילו במשכון אין גופו קנוי כל כך, ולכן מועילה מחילת החוב גם בלי החזרת המשכון.

לא. (ב) מאירי, קידושין טז ע"א, ובבא קמא מט ע"ב, וש"ת מפי אהרן, סימן יב (נד ע"ב), שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי, שרשי היס, הלכות זכיה ומתנה, ב, יד (טז ע"ב), וש"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פז (צב ע"ג), ומהדורא שתיחאה, סימן ל (לג ע"ב–ע"ג), מביאים ראייה מירושלמי, כתובות יג, ב, האומר על הפורע חוב חברו, שהחייב אינו חייב לשפות אותו מפני שהוא יכול לטעון: "הייתי מפיס את הנושה למחול לי ולהחזיר לי את המשכון", משמע שמחילה אינה מועילה בלי החזרת המשכון.

לב. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עח ע"ד), דוחה את הראיה, שהירושלמי עוסק בפורע חוב חברו, והפורע נטל את המשכון של הנושה, והירושלמי אומר שבכל זאת החייב פטור מפני שהיה יכול לפייס את הנושה למחול לו, והמחילה היתה מועילה גם בלי החזרת המשכון. צריך להוסיף שלפי זה, מה שנאמר שם שהנושה היה מחזירו לו, הוא חלק מטענת החייב: הייתי מבקש מהנושה למחול לי, והיה מוחל לי, ואז משכונני היה בידי, לכן גם עכשיו תן לי את משכונני; או שקול אליהו לא גרס את המלים "הייתי לי משכונני" בירושלמי. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ג), מקשה על פירושו, שאם כן הירושלמי היה צריך להזכיר את העיקר "יהיה הוא עתה ביד הפורע". הוא מצטין (בדף נו ע"ד) שקול אליהו מביא את הירושלמי לפי הגירסה שהעתיק אותו המאירי, בלי המלים "ויהיה לי משכונני", ומזה הוכיח שמועילה מחילה בלי החזרת המשכון, ואילו בירושלמי

מילואים לשער חמישי

לפנינו מופיעות מלים אלה, וכך גרסו בירושלמי: שו"ת הרא"ש, כלל ט, סימן ב, שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן תכ, תוספות, בבא קמא נח ע"א (ד"ה א"ג), כתובות קח ע"א (ד"ה הא), ובבא מציעא לא ע"ב (ד"ה אם), שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תקסד, ושו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכד, והוא כותב שגם המאירי גרס כך אלא שקיצר בדבר המובן, ולפי גירסה זו אין ראייה לקול אליהו.

לג. (ג) תוספות ר"י זוקן, קידושין טז ע"א, ושיטה לא נודע למי, קידושין יט ע"א, מדייקים מהגמרא בקידושין יט ע"א, שלומדת שהמקדש אישה בחוב שלה שיש עליו משכון, מקודשת, מקידושי ייעוד של האדון באמה עבריה, ואומרת לגבי אמה עבריה "היא גופה משכון היא" – משמע שמשכון קנוי למלווה כמו שאמה עבריה קנויה לאדון, וממילא לא מועילה מחילה עליו. שיטה לא נודע למי דוחה, שההוכחה של הגמרא היא שאין דעת האישה להתקדש במחילת הנושה אלא בקניית המשכון, ואין כוונת הגמרא לומר שהמשכון באמת קנוי לנושה.

לד. (ד) אב"ד קיקעל, המובא בשו"ת ישועות מלכו, כתבים, סימן יא, ור"א דינין, בהערותיו לחידושי הריטב"א, קידושין ח ע"ב, הערה 675, מביאים ראייה מהסוגיה בקידושין ח ע"ב, האומרת שהמקדש אישה במשכון שקיבל מאדם אחר – מקודשת; ואם הנושה יכול למחול, אין לה סמיכות דעת, והדין היה צריך להיות שאינה מקודשת, כמו שהמקדש בחוב שחייב לו אדם אחר, אינה מקודשת, מפני שהיא חוששת שימחל (קידושין מח ע"א).

לה. ברכי יוסף, חו"מ, יב, טו (לו ע"ג), ובעל ישועות מלכו שם, דוחים ראייה זו, שהיות שקידש אישה במשכון, הוא כמוכר שטר חוב לאחר נתן גם את המשכון לקונה, שאז לכל הדעות אינו יכול למחול – ראה ליד ציון הערה 46. גם שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד, ושיטה לא נודע למי, קידושין ח ע"ב, מסבירים כך מדוע שם היא מקודשת.

לו. תיקון סופרים, על העיטור, מחילה (רי ע"א), דוחה ראייה זו, שדעת האישה סומכת, מפני שגם אם ימחל, תוכל להוציא מהמקדש את דמי המשכון, מפני שהיא תסרב להחזיר את המשכון בלי שהמקדש ישלם לה את דמיו. מצד שני הוא מוכיח (עיינין שם) שהריטב"א אינו מקבל דחייה זו, מפני שהיות שהמקדש מוכרח להחזיר את המשכון לחייב, הוא ישכנע אותה להחזיר לו את המשכון כדי שיוכל להחזירו לחייב.

לז. (ה) שו"ת באר יצחק, יו"ד, ואה"ע"ז, סימן כג, ענף ג, ואה"ע"ז, סימן טז, ענף ד (ד"ה ולשיטה), ובספרו נחל יצחק, יב, ח (הובא בשערי צדק א (תש"ס), עמ' 140), מביא ראייה מן האמור בבבא קמא לה ע"ב, שב"טענו חטים והודה לו בשעורים" מועילה תפיסת השעורים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426); ולכאורה קשה (כפי שהקשה ט"ז חו"מ, פת, טז), הרי ב"טענו חטים והודה לו בשעורים" מניחים שמחל התובע על השעורים (ולכן לא תבע אותם), ואם כן איך מועילה תפיסה? לשיטה שלא מועילה מחילה במשכון, מובן מדוע מועילה תפיסת השעורים, שהרי אם תפס, שיש משכון בידו, לא מועילה מחילה (אבל ראה ליד ציון הערה 25, שיתכן שאם יש למלווה פיקדון משל הלווה שלא ניתן לו כמשכון, הדין שונה ממשכון; עוד יש להעיר, שלפי זה מועילה תפיסת השעורים רק אם היו בידו בשעת תביעת החטים, המוכיחה שמחל על השעורים). אך הוא מביא שהאחרונים תירצו את קושיית הט"ז בדרך אחרת: שאם תפס, אין הוכחה שמחל על השעורים, מפני שהוא יכול לומר "לא תבעתי את השעורים מפני שהייתי מוחזק" (ראה שער אחת-עשרה, שם); ולפי זה, אין ראייה משם לענייננו.

לח. חידושי הפלאה (בגליון השו"ע הנפוץ), חו"מ, יב, ס"ק ב, מיישב קושייה של ש"ך, חו"מ, פח, ס"ק כב, בסוגיית בבא קמא שם, על פי הדעה שלא מועילה מחילה אם יש משכון, עיינין שם; וזו ראייה לשיטה זו.

לט. (ו) שער משפט, רמא, ס"א א, מביא ראייה שמשכון גופו קנוי לנושה, מבכורות כח ע"ב, ששם נאמר שדיין שזיכה את החייב, חייב לשלם גם לפי הדעה שגרמי פטור, אם היה לנושה משכון ונטלנו הדיין ממנו ונתנו לחייב; ואם נאמר שמשכון אין גופו קנוי לנושה, הדיין היה צריך להיות פטור כמו שמוזק שעבודו של חברו פטור לפי הדעה שגרמי פטור, כמו שכתב ש"ך, חו"מ, שפ"ו, ס"ק יב.

מ. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאחא, סימן ל (לד ע"ג), כותב שהדין שם מובן לפי דעה זו, שמחילה כאן בטלה, שהיות שהדיין זיכה את החייב, הנושה מחל לו על החוב מתוך יאוש (בדומה לאמור בכריתות כד ע"א בעניין שור הנסקל), אלא שהמחילה אינה תקפה כל זמן שיש בידו משכון, כדעה זו, ולכן כשנטל ממנו הדיין את המשכון, הויק לו (שגרם שהמחילה תהיה תקפה), וקילקל את גוף החוב, יותר ממוזק שעבודו, ולכן חייב. עיינין עוד בעניין זה בשואל ומשיב שם (לג ע"ד).

מא. מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן שלז, דוחה ראייה זו על פי קצות החושן, כה, ס"ק ח, שהסביר שזה יותר ממוזק שעבודו, כיוון שהדיין מפקיע את החוב בזה שהוא פסק שהלווה פטור מחובו.

מב. (ז) מאירי, בבא קמא מט ע"ב (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נד ע"ג), מביא מי שהביא ראייה מהמחלוקת בירושלמי, גיטין, א, ה, האם מועילה מחילת חוב בשטר (ראה שער שיש, במילואים, עמ' 973), ופירש שהמחלוקת תלויה בשאלה האם שטר דומה למשכון, מכאן שלכל הדעות אין מועילה מחילת חוב עם משכון.

להערה 3

א. הרא"ה מביא ראייה ממה שלא מועילה מחילת אדון לעבד עברי, לפי הצד בסוגיית קידושין טז ע"א שגופו קנוי לאדון. על ראייה זו ראה במילואים להערה 2, אות כ ואילך.

מילואים לשער חמישי

- ב. גם מן הראשונים, במילואים להערה 2, אות כ ואילך, שהביאו ראייה לדין משכון מסוגיית עבד עברי, עולה שהטעם שלא מועילה מחילת החוב הוא מפני שהמשכון קנוי לנושה.
- ג. חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, נימק, שיש בחוב זה קניין הגוף. ייתכן שניסוח זה בא לענות על קושי: מה בכך שהמשכון קנוי לנושה, הרי יוכל למחול על חיוב הגוף של החייב, וממילא נפקע קניין המשכון, מפני שהמשכון הוא רק ערב על החיוב? תשובתו היא, שקיום המשכון מחזק את החוב עצמו, ולכן אי אפשר למחול עליו.
- ד. חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לז ע"א, נימק, שקניין אינו פוקע על ידי מחילה.
- ה. ראה עוד בשם רוח אליהו, בנימוקי הדעה האחרת (עמ' 256, ליד ציון הערה 43), שטעם דעה זו הוא שמחילה היא הקנאה.
- ו. חידושי רבנו עזריאל, קידושין טז ע"א (עמ' שכה), מנמק דעה זו, שמחילה היא שלילה ולא הווייה.

להערה 11

שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ב), כותב שלרא"ש אין מועילה מחילה על משכון אף בקניין, והוא מסתמך על המקורות שנביא בשער ארבע-עשרה, עמ' 555, האומרים שלדעת הרא"ש לא מועילה מחילת בעלות אף בקניין, שהרי שו"ת הרא"ש, כלל ז, סימן י, שמקורות אלו הסתמכו עליו, מזכיר משכון. אבל יש לדחות, ששם מדובר על מחילת המשכון עצמו, וכאן מדובר על מחילת החוב. לדעה זו אי אפשר להסביר כהסבר משכנות הרועים שהקניין מקנה לחייב את המשכון, שהרי אם כן תועיל מחילה על המשכון עצמו בקניין מטעם זה. אלא צריך להסביר שמחילת החוב עצמו אינה מועילה מפני שהמשכון קנוי לנושה ומחזק את החיוב עצמו, אבל עשיית קניין יוצרת די גמירת דעת למחול אף חוב כזה, וממילא נמחל גם המשכון.

להערה 17

- א. גם תיקון סופרים, על העיטור, מחילה (רט ע"ד), כותב שלפי העיטור גם במשכנו בשעת ההלוואה אין מועילה מחילה, אף שאז המשכון אינו קנוי למלוה – מפני שמה שהמחילה בטלה אינו בגלל הקניין אלא מפני שהמלוה מוחזק (ראה בשמו במילואים להערה 2, אות כג).
- ב. עוד יש להעיר שיש אומרים שמשכון קנוי למלוה מדר' יצחק גם אם מישכנו בשעת ההלוואה – ראה ברור הלכה, בבא מציעא פא ע"ב, ציון ז, פרק ג (השני).

להערה 18

אבל שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה, מדייק מסתימת בעלי שיטה זו, שגם באופן שהנושה לא היה יכול להחזיר את המשכון, המחילה בטלה, והוא מנמק, שיש לנושה קצת קניין בגוף המשכון. נראה שכוונתו היא, שאף שכאן אין מקום לנימוק הסובייקטיבי, שאינו תקף אם לא היה יכול להחזיר (שלכן במצב המקביל בשטר, המחילה מועילה – ראה שער שיש, עמ' 267), הרי הנימוק האובייקטיבי שייך גם כאן.

להערה 29

- א. גם משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפה–קפו), כותב שגם לדעה זו, מועילה מחילה על שעבוד הגוף של החייב, שהרי לגביו לא משנה שיש משכון, אלא שהשעבוד אינו פוקע מהמשכון במחילה לחוד, מפני שיש לנושה בעלות בו. אבל הוא לא דן במצב שאבד המשכון באונס.
- ב. וראה עמ' 957, במילואים להערה 2, אות יד, שנתיבות המשפט מרחיק לכת ואומר שלדעה זו נמחל גם שעבוד הגוף וגם הזכות לגבות מהמשכון, אלא שעדיין רשאי הנושה להחזיק במשכון.

להערה 37

- א. עוד פסקו כן: שו"ת משאת בנימין, סימן ז; ערוך השלחן, חו"מ, סימן יב, ח, וסימן רמא, ג; פעמוני זהב, יב, ח (ז ע"ב), בדעת הסמ"ע; מנחה חדישה (פאפרש), מצווה מב, אות י, בדעת הש"ך; שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כ (עז ע"ד, עט ע"ב), בדעת מאירי, בבא קמא מט ע"ב; שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, בדעת תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה במלוה); און אהרן, מערכת מ, אות לט, בדעת השלחן ערוך; שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון), בדעת הסמ"ע, רמא, ס"ק ז.
- ב. שו"ת הריב"ש, סימן תעז (עמ' תשב) וסימן תעח (עמ' תשיא), נוקט שמועילה מחילה בלי קניין גם בחוב שיש עליו שעבוד – ונראה שכוונתו למשכון.
- ג. שו"ת הרשב"א ושיטה לא נודע למי שם כתבו רק שהמחילה מועילה, ולא כתבו שאינה צריכה קניין, אבל הדבר מובן מאליה.
- ד. דעת תוספות ורא"ש: תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה במלוה), ורא"ש, קידושין, פרק א, סימן כו, כותבים שהמקדש אישה בחוב שלה שיש עליו משכון, מקודשת גם אם אינו מחזיר לה את המשכון, אלא מוחל לה על

מילואים לשער חמישי

החוב, אף על פי שהמשכון בידו. מכאן מוכיחים בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א-ע"ב); מתנה אפרים, הלכות זבייה מהפקר, סימן ט; פני אברהם (פרלמן), סימן עד (סה ע"ד); שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"א); שו"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב (עב ע"ד); כבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא; אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ד); ואבי זורי, חלק ב, הלכות מכירה, ה, ד – שתוספות ורא"ש סוברים שמועילה מחילה בלי קניין בחוב עם משכון, שהרי אילו סברו שהנושה יכול לחזור בו מהמחילה אם המשכון בידו, לא היתה מקודשת, שהרי אין לה סמיכות דעת, מפני שהיא חוששת שיחזור בו מהמחילה (סברה שנאמרה במצב בדומה בקידושין מח ע"א). באותה דרך מוכיח בית שמואל, כח, ס"ק ל, שהטור, אה"ע"ז, סימן כח (הובא בכינוי "יש אומרים" בשו"ע, אה"ע"ז, כח, יא), סובר כך, שהרי כתב שהמקדש אישה בחוב שיש עליו משכון מקודשת גם אם אינו מחזיר לה את המשכון. אבני מילואים, כח, ס"ק כו, מוכיח כך מתוספות, רא"ש וטור בדרך פשוטה: אילו היו סוברים שהמחילה בטלה, לא היתה מקודשת מפני שעדיין לא זכתה בכסף הקידושין. כך הוכיח גם מגילת ספר, עשין, עשה מח (לה ע"ב), והוסף שאין לומר שמדובר שעשו קניין על המחילה, שהרי לא נזכר קניין בשום פוסק שמביא את דבריהם, ועוד שלומדים הלכה זו מר' יוסי בר' יהודה, בקידושין יעוד (קידושין יט ע"א), ושם אין קניין. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יב, דוחה את ההוכחה שבדרך השנייה, על פי מה שכתב (ראה ליד ציון הערה 28) שגם לדעה שאין מועילה מחילת חוב עם משכון, המחילה בטלה רק אם הנושה טען שלא מחל בלב שלם – אם כן, המקדש אישה בחוב עם משכון, היא מקודשת כל זמן שאינו חוזר בו (אף שהוא יכול לחזור בו); ובכל זאת אפשר להוכיח בדרך הראשונה, שלפי תוספות ורא"ש המחילה תקפה, שהרי אילו היה יכול לחזור בו מהמחילה, לא היתה מקודשת גם כשעוד לא חזר בו, מפני שלא סמכה דעתה.

ה. לעומת זאת, יד דוד (קרלין), הלכות אישות, ה, טז, אות קנד (עב ע"א-ע"ב), מעלה אפשרות שתוספות ורא"ש סוברים שבדרך כלל לא מועילה מחילה בלי החזרת המשכון אלא בקניין, משום שהעובדה שלא החזיר את המשכון מראה שאינו מוחל בלב שלם (כנימוק ליד ציון הערה 7), והם דיברו רק במחילה עם מעשה גדול כזה, שמקדש אישה ונעשית אשת איש, ובוזה "אנן סהדי" שהאדם מוחל בלב שלם, והוא כאילו עשה קניין, מפני שבמקום שראים בבירור שעושה בלב שלם אין צריך קניין, וממילא נפקע הקניין שיש לו במשכון, וחוזר לאישה. גם שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ב), מעלה אפשרות שתוספות ורא"ש סוברים שבדרך כלל לא מועילה מחילה בלי החזרת המשכון, ורק בנידונם היא מועילה, מפני שהנושה נהנה מהמחילה, מכך שהאישה נקנית לו על ידה. שו"ת דבר משה (אמריאליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ג ע"ב), דוחה את הדיוק מתוספות ורא"ש, שהמחילה מועילה רק לעניין קידושין, שהוא כאילו קיבל את כספו כיוון שהוא מקדש אותה בכספו, משום חומרא דקידושין, מה שאין כן במחילה רגילה (ואין דבריו מובנים). ארץ צבי (עם תאמי צביה), אה"ע"ז, סימן כח, ס"ק לו, דוחה את הדיוק מהתוספות, שכאן היות שקידש אותה, נקנה לה המשכון, ולכן אינו יכול לחזור בו מהמחילה (בית שמואל העלה אפשרות לומר כך, אבל כתב שדחוק לפרש כך). הוא כותב שכך מוכח מחידושי מהרי"ט, קידושין ג ע"א.

ו. דעת הטור: טור, אה"ע"ז, סימן צג (ליד אות כ), כותב שאלמנה ששהתה שלוש שנים ולא תבעה את מזונותיה, יש להניח שמחלה עליהם, אבל אם יש לה משכון, אין שתיקתה מעידה שמחלה (ראה על כך בשער אחת-עשרה, עמ' 461). בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א-ע"ב), מדייק מדבריו שאם מחלה בפירוט, מועיל גם אם יש לה משכון (והוא כותב שאלו דרושות ששם אין הכוונה למשכון ממש אלא שהיא תפסה, כמו שכתבו הר"ן על הרי"ף, כתובות נה ע"ב, ברפי הרי"ף, ומגיד משנה, הלכות אישות, יח, כו, אבל משכון קנוי לנושה – מפני שאין נראה לחלק בין תפיסה למשכון; אבל ברף קכב ע"ג הוא מציין שחידושי הריטב"א, קידושין מח ע"ב, מבחין בין משכון לתפיסה לעניין קידושין, וראה גם עמ' 254, הערה 25, הבחנה בין תפיסה למשכון). הוכחות נוספות שזו דעת הטור הובאו לעיל, אות ד, ולהלן אות ח.

ז. דעת מישורים: מישורים, נתיב טו, חלק ג, בתחילתו, כותב בשם הרא"ש: "אם חייב לו שום דבר שיוכל לתפוס, המחילה יכול לחזור אם לא קנוי", ולא נקט "אם יש בידו". בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א-ע"ב), מדייק מדבריו שגם אם יש בידו משכון, אינו יכול לחזור בו מהמחילה, כדעת מהר"ם. אבל הוא דוחה, שמישורים נקט כך לחידוש, שלא רק אם יש בידו משכון, המחילה בטלה, אלא גם אם החייב חייב לו דבר שאינו נוגע למחילה זו, המחל יכול לחזור בו אם לא קנו (ולא הסביר מדוע הוא יכול לחזור).

ח. דעת בעל התרומות: מתנה אפרים, הלכות זבייה מהפקר, סימן ט (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נה ע"א, ודף נח ע"א), וכבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, כותבים שספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ג (= ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קעח), וטור, חו"מ, סו, כט, סוברים שמועילה מחילה גם כשיש משכון, שהרי הם נקטו שהמוכר שטר חוב ומסר את המשכון לקונה אינו יכול למחול לחייב מפני "שכבר זכה הלוקח במשכון" (ראה ליד ציון הערה 46). ייתכן שדיוקם הוא, ששמעם שבחוב רגיל, שלא נמכר, מועילה המחילה אף שהמשכון לא נמסר לחייב; או, ששמעם שאילו לא מסר את המשכון לקונה היה המוכר יכול למחול אף שהמשכון בידו. אבל שו"ת שמתח יום טוב, סימן מז, דוחה דיוק זה – עיין שם.

ט. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ב), דוחה דיוק זה, שיתכן שלדעתם גם אם המשכון בידו

מילואים לשער חמישי

לא מועילה מחילה, מפני שזו מחילה גרועה, אלא שנקטו שמסר את המשכון, מפני שהיה מקום לומר שאז מועילה המחילה כבכל מוכר שטר חוב, וחיידו שאינה מועילה, מפני שכאן החוב קנוי לקונה לגמרי מהתורה, ואין אדם מוחל דבר שאינו שלו; ומה שספר התרומות נימק "שכבר זכה הלוקח" ולא נימק מצד שלא החזיר את המשכון לחייב אלא לקונה – הוא משום שהעיסור (לגבי מוחל חוב עם שטר, בשער ישישי, עמ' 265) הבחין רק בין אם הדבר בידו או אינו בידו. כלומר, ייתכן שלדעתם אם לא החזיר אין המחילה מועילה משום שהמשכון נשאר בידו, אבל אם אינו בידו מועילה המחילה גם אם לא מסר אותו לחייב אלא לאדם אחר, ולכן ספר התרומות לא היה יכול לנמק מצד שלא החזיר לחייב אלא לקונה.

י. שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד (טו ע"ג), דוחה את הדיוק על פי מה שכתב העיסור (ראה שער ישישי, עמ' 265) שבמוכר שטר חוב מועילה מחילה מפני שהשטר אינו ביד הנושה, ולכן הוצרך ספר התרומות לנמק שכבר זכה הקונה במשכון (כלומר שהמשכון קנוי לנושה החדש, שהוא הקונה) – מפני שאילו היה ביד הנושה היה יכול למחול על ידי החזרת המשכון; אבל לא היה די לנמק מצד שהנושה אינו יכול להחזיר אותו לחייב (כיוון שהוא ביד הקונה), מפני שאילו לא זכה הקונה במשכון (מפני שאין משכון קנוי לנושה, לפי דעה זו) אלא רק היה בידו, היתה מועילה המחילה מפני שמצד אחד אין המשכון קנוי לנושה (לפי הנחתנו הנ"ל) ומצד שני אין הוכחה מאי החזרת המשכון שהרי לא היה בידו; ואין לדייק מזה שלפני שנתן לקונה את המשכון, יכול למחול, מפני שיתכן שדיוק זה נכון רק בתנאי שהמוחל מחזיר את המשכון לחייב.

יא. דעת הרמב"ם: קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כד ע"ד), ומנחה חדשה (פאפרש), מצווה מב, אות י, מדייקים מסתימת הרמב"ם שלדעתו מחילה מועילה גם אם המשכון ביד המוחל.

יב. דעת הרשב"א: יש מהאחרונים שלא ראו את דברי הרשב"א המפורשים בתשובתו הנ"ל, ודנים בדעתו על פי מקורות אחרים. מגילת ספר, עשין, עשה מח (לה ע"ג), וש"ת אחי וראש, חו"מ, סימן יב (עג ע"א), מוכיחים ממה שחיידו הרשב"א, קידושין יט ע"א, הביא את תוספות, שכתבו שהמקדש אישה בחוב שלה עם משכון מקודשת גם אם אינו מחזיר את המשכון, והקשה עליהם, איך תקדש בחוב שאינה בעולם, ולא הקשה, הרי הוא יכול לחזור בו מהמחילה ואם כן במה הוא מקדש אותה – מכאן שהוא סובר שאינו יכול לחזור בו מהמחילה אף שלא החזיר את המשכון. אבל אפשר לדחות הוכחה זו כפי שנדחתה הוכחה דומה בדעת התוספות, לעיל, אותיות ד–ה.

יג. מגילת ספר מוכיח כך גם מחידושי הרשב"א, קידושין ח ע"ב, שכתב שהמקדש אישה בחוב של אחר שיש עליו משכון, מקודשת מפני שאינו יכול למחול לחייב אחרי שנתן לה, ולכן יש לה סמיכות דעת, משמע שרק אחרי שנתן את המשכון לאישה אינו יכול למחול לחייב, אבל תועיל מחילה כשהמשכון בידו. אבל הוא דוחה הוכחה זו, ששם הכוונה היא שתועיל מחילה בקניין או בהחזרת המשכון.

יד. מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן שלו, כותב שש"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף מא (הובא ברמ"א, חו"מ, עב, יד), סובר שמועילה מחילה, שהרי הוא כותב שיש למלווה רק שעבוד במשכון ולא קניין גמור.

טו. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יג, מדייק ממה שכתב הרשב"א (הערה 46) שאם מכר לאחר את החוב עם המשכון אינו יכול למחול מפני שמכר את זכותו בגוף המשכון, משמע שאם לא מכר את החוב, מועילה מחילה אף כשהמשכון אצלו. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ד), דוחה הוכחה זו – עיין שם.

טז. גן נעול, כפתור ד, פרח ו, אות ד (טו ע"ג), מוכיח שהרשב"א סובר שהמחילה תפה, מחידושי הרשב"א, בבא קמא מט ע"ב, שכתב שאפילו לדעה שנושה קונה את המשכון, יש לו רק שיעבוד, שהרי החייב יכול לפרונו בכסף. אבל הוא דוחה, שכונת הרשב"א היא שהקניין שיש לו בגוף המשכון דומה לשעבוד, שאינו שלו לגמרי, שהרי החייב יכול לפרונו בכסף.

יז. מנחה חדשה (פאפרש), מצווה מב, אות י, מוכיח שזאת דעת הרשב"א, מחידושי הרשב"א, יבמות מה ע"ב, האומר שעבד עברי הנמכר לגוי יכול להשתחרר בכך שאדונו יאמר לו "לך", והרי הנמכר לגוי אינו פחות קנוי לאדונו במשכון, שהרי בבבא קמא ק"ג ע"ב נאמר שגופו קנוי לגוי, הרי שרשב"א מועילה מחילה במשכון.

יח. לעומתם, קצות החושן, רמא, ס"ק ב, מדייק מחידושי הרשב"א, קידושין ח ע"ב (ד"ה תם), שכתב "ואינו יכול למוחלו", שלא מועילה מחילה בחוב עם משכון. אבל מנחה חדשה (פאפרש), מצווה מב, אות י, דוחה, שהרשב"א שם כותב כך רק על נושה שמכר או נתן את המשכון לאחר.

יט. כמו כן, אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ד), כותב כאילו הרשב"א בגיטין ובקידושין כותב שאין מחילה מועילה.

כ. דעת השלחן ערוך: אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ד), מדייק ממה ששו"ע, חו"מ, סו, ל, כותב שהמוכר חוב עם משכון, אינו יכול למחול (ראה ליד ציון הערה 46), מכאן שאם לא מכר, יכול למחול.

כא. הבנה אחרת בדעת המרדכי: מגילת ספר, עשין, עשה מח (לה ע"ב), כותב שמה שכתב מרדכי שמועילה מחילת חוב כשמחזיק משכון הוא אם משכנו בשעת הלואתו, אבל במשכנו שלא בשעת הלואתו, המשכון קנוי למלווה, כאמור בבבא מציעא פב ע"א, וגם למרדכי אין מועילה מחילה. ראה הבחנה זו לפי הדעה האחרת, ליד ציון הערה 15.

כב. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורה בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות ו, מעלה אפשרות שסמ"ע, רמא, ס"ק ז, מבין

מילואים לשער חמישי

שהמרדכי סובר שאם לא החזיר את המשכון בשעת המחילה, המחילה בטלה, והמרדכי מחדש רק שמועילה לשון מחילה ואין צריך לשון מתנה (שלא כבמחילת בעלות), מפני שלשון מחילה מתייחסת לחוב, וממילא חוזר המשכון לחייב.

כג. בעניין מחילה על משכון קרקע, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 642–643.

כד. דעות שהדין בספק: ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ד, כותב שזה ספיקא דרינא. קצות החושן, רמא, ס"ק ב (הובא בשו"ת אמרי ישר, חלק ב, סימן קלה), ושער משפט, רמא, ס"ק א, כותבים שהיות שהנושה מוחזק במשכון, קשה להוציאו ממנו נגד הרעה שהמחילה לא מועילה. כמו כן, אמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות יד, אורח משפט (אנליק), יב, ח (כג ע"א), ושו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (ק"ט ע"א), כותבים שהמחזיק במשכון (הנושה) יכול לומר "קיים לי" שהמחילה בטלה אם לא החזיר אותו. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", האבר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלט, כותב שהדין בספק, ולכן הנושה אינו צריך להחזיר את המשכון.

כה. לעומתם, שו"ת אחי ורשא, חו"מ, סימן יב (עד ע"ג), כותב שהחייב יכול לומר "קיים לי" שהמחילה תקפה. כו. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"א), כותב שהיות שיש מחלוקת, הנושה צריך להחזיר את המשכון לבעליו. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נח ע"ג), מקשה, הרי כשיש ספק, אין מוציאים מהמוחזק.

כז. המחלוקת האם המחילה תקפה מובאת בשו"ת בית הלוי, חלק א, סימן כא, אות ד, בשו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסו, בדרכי איש (ארוואץ), כבוד הרב, דף צח ע"ג, בערך השלחן, אהע"ז, סימן קה, אות א, בשו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג, עמ' רמ, בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ו = פד"ר, כרך ו, עמ' 105–106, ובשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן פח (נד ע"א).

כח. ראיות לדעה זו: (א) מהר"ם ומרדכי שם מביאים ראייה ממה שעולה מקידושין טז ע"א, שולוא שעבד עברי גופו קנוי לאדונו, היה משתחרר בכך שאדונו יאמר לו "לך", וגם במחילה כשיש משכון, כל מקום שהמשכון נמצא – הוא שלו (של החייב). בני אהרן, חו"מ, רמא (קכב ע"א–ע"ב), מבאר ראייה זו, שעבד עברי הוא עצמו משכון, ומכל מקום נהיה משתחרר באמירת "לך", שהיא כהחזרת משכון, שהרי הוא מוחזק בעצמו, וגם מוחל חוב שיש עליו משכון נחשב כהחזרת המשכון, מפני שבכל מקום שהוא, הוא ברשות החייב, כיוון שאין גופו קנוי לנושה. כט. אבל שו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד (ד"ה ובאה"ע), ושו"ת ברית אברהם (פצנבוסקי), חו"מ, סימן א, אות ג, דוחים ראייה זו, שבעבד אין מקום לנימוק הסובייקטיבי (של הרעה האחרת – ראה ליד ציון הערה 7) שאילו התכוון למחול בלב שלם, היה לו להחזיר את המשכון.

ל. קצות החושן, רמא, ס"ק ב, אמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות יד, מגילת ספר, עשין, עשה מח (לה ע"ב), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתא, סימן ל (לג ע"ב), דוחים את ההוכחה, שרק בעבד, אילו לא היה גופו קנוי היתה מועילה מחילה מפני שעבד מוחזק בעצמו, מה שאין כן כאן שהמשכון ביד המוחל (ובכך מיישב ר"א יפהן בהערותיו לחידושי הריטב"א, יבמות מז ע"א, הערה 74, את הקושי [שעורר כבר מנחה חדשה (פאפרש), מצווה מב, אות ין, שהריטב"א שם (הובא בנימוקי יוסף, יבמות טז ע"א, בדפי ה"ף], אומר שבעבד עברי הנמכר לגוי אין צריך שטר שחרור, ואילו הוא עצמו אומר, כמצוין לעיל, הערה 2, שלא מועילה מחילה על חוב עם משכון – ההבדל הוא שעבד עברי מוחזק בעצמו). כנגד זה, מבאר ענבי ביכורים (עדס), סימן כג, שמרדכי סובר שאין לפירש שבעבד עברי מוחזק מחילה רק מצד שהמוחל אינו מוחזק בו, כמו בהקנתא פיקדון לנפקד, שהרי לשון מחילה אינה מועילה בפיקדון (ראה שפי ארבע-עשרה), וצריך לומר שמחילת העבד מועילה מידן מחילת חוב, ומוכח שמועילה מחילת חוב שיש בו משכון. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"א), מבאר שהמרדכי סובר שאין סברה לומר שהיות שהמשכון ביד המוחל, לא תועיל המחילה, מפני שמה בכך, כיוון שהשעבוד פקע (כפי שמוכח מעבד עברי שמועילה מחילה להפקעת שעבוד), וממילא חוזר המשכון לבעליו.

לא. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עח ע"ב), דוחה את ההוכחה, שהיות שהמשכון קנוי לנושה, שאם לא יפרע לו החייב, הוא שלו, דינו כעבד עברי לפי מסקנת הסוגיה שם, שעבד עברי גופו קנוי ולכן לא מועילה מחילה; ואף שהחייב יכול לסלק את הנושה בכסף ולקבל את המשכון חזרה, הרי כך הוא גם בעבד עברי. כנגד זה, שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"א), מיישב את מרדכי, שהוא סובר שגוף המשכון אינו קנוי לנושה, כפי שכתב שהוא קנוי רק לענין שהנושה חייב כשומר שכו.

לב. (ב) מאירי, בבא קמא מט ע"ב, תשב"ץ, חלק ב, סימן ב, וחידושי מחנה אפרים, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מוכיחים מן האמור בבא קמא מט ע"ב, "משכנו של ישראל ביד הגר, אם מת הגר [ואין לו יורשים] פקע שעבודו", ונאמר שם שמתעם זה חזר המשכון לרשות ישראל החייב ובטל חובו, גם אם ישראל אחר תפס את המשכון (ותוספות שם, ד"ה משכנו, כותבים שאף שמלווה קונה משכון, אין זה קניין גמור אלא יש לו רק שעבוד עליו, שהרי החייב יכול לפדותו בכסף), ואף על פי שהגר קנה את המשכון, החוב נמחל במותו בלי קניין, וכל שכן שאם מחל הנושה בפירוש, שאין צריך קניין גם אם המשכון ביד הנושה. התשב"ץ אינו מתייחס לחוב עם משכון, אלא כנראה הוא בא להוכיח שמחילה באופן כללי אינה צריכה קניין, ומכל מקום הוכחתו טובה לענייננו.

לג. מאירי, בבא קמא שם (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נד ע"ג), דוחה את ההוכחה, שרק במשכון של גר פוקע השעבוד, מפני שכשמת הגר הוא כאלו חזר המשכון ללווה מפני שלא היה מי שיזכה בו, וכל מקום

מילואים לשער חמישי

שהוא, הוא ברשות החייב, מה שאין כן במחילה, עדיין המשכון ברשות הנושה. מאירי, שם, כותב שלפי זה, אכן אם המשכון היה בידי מישהו אחר עוד בחיי הגר, אותו אדם זוכה בו.

לד. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נז ע"א), דוחה את הראיה, שרק במות הגר, פקע שעבוד המשכון, אבל מחילה אינה מועילה כל זמן שהמשכון ביד המלווה, מפני שהנושה יכול לומר: "משטה הייתי כך, והא ראיה, שלא החזרתי את המשכון" (כמו הנימוק של השיטה האחרת, ליד ציון הערה 7).

לה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתה, סימן ל (לג ע"ג), מסביר על פי הרא"ה בשיטה מקובצת, בבא קמא מט ע"ב, שרק לגבי הנושה עצמו, רואים כאילו גוף המשכון שלו, אבל לגבי אדם אחר, שעבוד הנושה על המשכון נחת ביחס לבעלות החייב, ולכן אם מת הגר-הנושה, אף אם אחר תפס את המשכון, החייב מקבל את המשכון מפני שהוא בבעלותו. הוא מתכוון לדחות בזה את ההוכחה הג"ל. אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יד, מנסח את דחיית הרא"ה כך: שאף שלא מועילה מחילה על חוב עם משכון, מפני שקניין הנושה בו גובר על בעלות החייב, הרי במיתת הגר, בעלות החייב, שהעיקר שלו, אחרי שפקע חובו, גוברת על מה שאדם אחר זכה במשכון, מפני שקניין הגר-הנושה במשכון לא היה קניין גמור.

לו. עוד אפשר לדחות הוכחה זו, ששם, כשמת הגר, קניינו במשכון נעשה הפקר, ולכן חזרת הבעלות המלאה ללווה, מה שאין כן במחילה, אולי היות שהמלווה עדיין חי, קניינו במשכון אינו יכול לפקוע בריבוי בלבד.

לז. שו"ת שמחת יום טוב, סימן מז (עמ' תקח במהד' תשס"ז), דוחה את הראיה, שמדובר שם במשכון בשעת הלואה, שהחייב נתן ולא בית דין, ואז אינו קנוי לנושה (ראה על הבחנה זו ליד ציון הערה 15). הסבר זה רמז גם בדבריו יד דוד (זינצהיים), בבא קמא מט ע"ב, הנוקט שמי שסובר שנושה קונה משכון גם בשעת הלואה וגם אם נתן לו החייב מעצמו, צריך לפרש שבגר, המשכון חוזר לבעליו מפני שבמיתת הגר נפקעת ההלוואה והיא כמחילה, ויצטרך לומר שמועילה מחילה בחוב עם משכון. רמז בדבריו שלדעה שיש מצבים שנושה אינו קונה משכון, אפשר להעמיד את הסוגיה בגר באופן כזה שלא קנה, ולכן חזר המשכון לחייב, וגם מחילה באופן זה מועילה, ואין ראיה משם שמחילה מועילה גם באופן שהנושה קונה את המשכון.

לח. שמחת יום טוב, שם, דוחה את הראיה בדרך נוספת: שכשמת הגר, המשכון אינו נעשה הפקר, שהרי יש בו זכות ללווה, ולא ייתכן הפקר עם שיוור, מפני שאם בעל החפץ משייר לעצמו זכות בו, אינו מופקר, שהרי הפקר צריך להיות הפקר גמור כמו שמיטה; ולכן מי שתפס את המשכון לא זכה בו, ולכן ברגע שהלווה מוחל לעצמו את החוב שתפס מהגר, ממילא פוקע שעבוד המשכון, מפני שאינו קנוי לאף אדם, והלווה זוכה בו בכל מקום שהוא.

לט. אמרי בינה, דיני יום טוב, סימן כא, אות יג (הובא באמרי הצבי, בבא קמא מט ע"ב, אות יז), דוחה את הראיה, שהיות שבכל רגע יכול החייב לפרוע ולהפקיע את קניין הגר במשכון, לכן כשמת הגר בלי יורשים, פוקע ממילא קניין הגר במשכון. שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד (טז ע"ג), דוחה בדומה, שאף שיש לנושה קניין במשכון ולכן לא מועילה מחילה, זה רק קניין חלקי כיוון שהחייב יכול לפרונו, ולכן אם מת הגר, פקע שעבודו, וזכה החייב במשכנו. אבל הם לא הסבירו מדוע לא נאמר כך לענין מחילה.

מ. אמרי הצבי, בבא קמא מט ע"ב, אות יז, דוחה את הראיה, שהטעם שלא מועילה מחילה בחוב עם משכון לדעה האחרת הוא מפני שיש לנושה קניין בגוף המשכון; אבל אם החייב רוצה לפרוע, חייב הנושה להתיר את המשכון ואין לו עוד זכייה בגוף המשכון; ולכן גם במחילה, אם החייב רוצה לפרוע, והנושה אינו רוצה לקבל, אלא מוחל, הוא חייב להתיר את המשכון לחייב, ואז אם אינו רוצה לקבל את הכסף אלא מוחל, מועילה המחילה שהרי המשכון אינו בידו; וכך במשכון של גר, אם החייב אומר שהוא רוצה לפרוע, חייב מי שתפס את המשכון להתיר לו את המשכון, ופקע הקניין שקנה את המשכון אחרי מיתת הגר, ואילו בדמי החוב הרי המחזיק לא עשה שום קניין, לכן אין לחייב את החייב לשלם לו את דמי החוב שהיה חייב לגר, שהרי החייב מוחזק בכסף זה וקוֹרֵם לזכות בו.

מא. גן נעול, כפתור ד, פרח ו, אות ד (טז ע"ב), דוחה את הראיה, שיתכן שלא מועילה מחילה כשיש משכון, משום שלא הוחלש שעבודו של המלווה על החייב, אבל כשמת הגר-המלווה, באותו רגע פקע שעבודו על החייב, ולכן מי שהחזיק במשכון אינו יכול לזכות בשעבוד שהיה לגר על החייב; וגם אם החזיק במשכון בחיי הגר בדיעת הגר, זה לא סיבה שיוכח שעבודו הגוף של החייב, ולכן פקע גם קניין הגר במשכון.

מב. יש להעיר, שמי שמסביר את הדין בגר מצד מחילה, צריך לומר שזו מחילה של סילוק ולא של הקנאה (ראה שער ראשון, על הגדרות אלה), שהרי הגר אינו יכול להקנות שום דבר במיתתו.

מג. (ג) בית שמואל, כח, ס"ק ל (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתה, סימן ל, דף לד ע"ד), מביא ראיה שמועילה מחילה בחוב עם משכון, מהאמור בקידושין יט ע"א, שהמקדש אישה בחוב שלה שיש עליו משכון, מקודשת; ואם הוא יכול לחזור בו ממחילתו על חובה, הרי אין לה סמיכות דעת, שמא יחזור בו (סברה שנאמר בקידושין מח ע"א על מצב דומה).

מד. חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לח ע"א (ד"ה והא), דוחה ראיה זו, שהסוגיה שם אומרת כך רק לפי ר' יוסי בר' יהודה שאומר לגבי קידושי ייעוד באמה עברה "מעות ראשונות לאו לקידושין ניתנו", והאדון

מילואים לשער חמישי

מקדש אותה במחילת חוב (שעבודה כלפיו) שיש עליו משכון (גופה), אבל הלכה היא שמעות ראשונות לקידושין ניתנו, ולא מועילה מחילת חוב שיש עליו משכון. אבל לעיל, אות ד, הבאנו שתוספות ורא"ש ונוד פסקו שמקודשת, וציינו שיש מי שהבין מדבריהם שלדעתם המחילה מועילה; והדחיות שדחינו שם יכולות להיות דחייה גם לראיה זו מהתלמוד.

מה. קהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז, כח, יא, דוחה ראייה זו, על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 2), שגם לדעה שמחילת חוב עם משכון בטלה, הנושה אינו יכול לגבות את החוב מן המשכון, ונמצא שהאישה קיבלה קניין חדש. מו. (ד) שו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ו, מביא ראייה מביצה כט ע"א, ששם נאמר שחנווניים אספו שלוש מאות גרבי יין ושמן מברורי המידות (כשהחנווני מוזג מידה מסוימת של יין או שמן לתוך כלי הקונה, אינו מוזג מידה שלמה מפני שחלק מהטיפות נדבקות לדפנות הכלי שלו, וטיפות אלה מצטברות לכמויות גדולות במשך הזמן) ורצו להקדישם (מפני שלא רצו ליהנות מדבר שאינו שלהם), ואמרו להם גזברי ההקדש שאין צורך, ונימק רש"י (ד"ה אמרו), שהקונה מוחל על חייב המוכר לתת לו את הטיפות הללו, מפני שיקח זמן עד שהטיפות ירדו מהדפנות, והקונה אינו רוצה להפסיד זמן; וקשה, אולי חלק מהכמות היה ממצבים שהקונים לא שילמו מיד, שאז לא הועילה מחילת הקונה בשעת הקנייה, מפני שהכסף היה ביד הקונה, וזה בגדר מוחל כשהמשכון בידו (יש להעיר שזה יותר ממשכון, מפני שכאן לכל הדעות הכסף קניו לגמרי לקונה כל עוד לא שילם ויש עליו רק חיוב לשלם, ואילו במשכון יש אומרים שאינו קניו לגמרי לנושה), ואילו כשכא לפרוע, אינו טרוד ובודאי אינו מוחל אז על מה שהפחית המוכר ממידתו, ואמנם אינו תובעו אז להשלים את המידה, אלא משלם בשלמות, אבל זו מחילה בטעות, שחשב שנתן לו הכול, או שחושב שהמחילה הראשונה הועילה; ואם כן, מדוע אמר הגזברים שפטורים מלהחזיר? אלא מכאן שמועילה מחילה גם אם יש משכון ביד המוחל. בדומה הוא מוכיח מרש"י שם, על דברי המשנה שאבא שאלו בן בטנית היה ממלא את מידותיו מערב יום טוב ונותנם ללקוחות ביום טוב, ורש"י (ד"ה שהיה) נימק, שאין מודדים ביום טוב; ולכאורה היה יכול לנמק שלא רצה לגזול את בירוורי המידות מהלקוחות, ולכן מילא את המידות לפני כן כדי שכל הטיפות שברפנות ירדו, וזה דרוש רק ביום טוב, מפני שבימות החול הלקוחות מוחלים כדי לא להפסיד זמן, ורק ביום טוב שאסור לתת כסף, אלא הקונה פורע אחרי יום טוב, מחילת הקונה ביום טוב עצמו בטלה, שהרי דמי היין הם כמשכון בידו, וגם כשהוא פורע אחרי יום טוב, אינו מוחל, כאמור; ומזה רש"י לא פירש שאבא שאלו נהג כך משום שהמחילה בטלה, מוכח שלדעתו מועילה מחילה גם כשיש משכון. אבל הוא דוחה את הראיה השנייה, שביום טוב אין כלל בעיה של ברורי המידות, מפני שהקונה מאמין לחנווני שזה המחיר של המידה בניכוי הבירורים, כיוון שמדובר בחנווני שהוא רגיל אצלו; ורק כשהוא קונה בחול וקוצב מחיר בשעת הקנייה, ואינו סומך על נאמנות המוכר, שייך גזל בבירורי המידות. הוא דוחה בדרך אחרת: גם אם נאמר שלא מועילה מחילת הקונה כשאינו פורע מיד, מפני שהיא כמחילה כשיש משכון, היא יכולה לחול בתור התחייבות, שתמורת הנאת הקונה מכך שהמוכר מאמין לו שפרע אחרי יום טוב, הקונה מתחייב לשלם לו גם על בירוורי המדיות שלא קיבל. צריך להוסיף, שמניחים שהוא מוכן להתחייב בכך, כדי שלא יצטרך לחכות עד שתנות הרתיחה. יש להעיר שדחייה זו דוחה גם את הראיה הראשונה, מפני שכשהקונה פורע אחרי שעת הקנייה, יש לו הנאה ממה שהמוכר מאמין לו.

מו. אבל יש להעיר ששו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, כתב שגם לדעה (בשער שיש) שלא מועילה מחילה כשהשטר ביד המוחל מפני שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, הרי אם יש ביד המוחל כסף מזומן משל הנמחל, מניחים שמחל לו בלב שלם, אלא שלא החזיר לו את הכסף מפני שהוא מעוניין להשתמש ביתיים בכסף ולהרוויח בו; ולפי זה ייתכן שלגבי בירוורי המידות, מועילה מחילת הקונה אף שהכסף בידו, אף לדעה שאין מחילה מועילה אף המשכון ביד הנושה.

מח. (ה) שו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט, מביא ראייה ממה שנאמר בכתובות צו ע"א, שאלמנה שלא תבעה זונות שנתיים או שלוש איבדה את מזונותיה מפני שיש להניח שמחלה (ראה שער אהת'עשרה, עמ' 460), והרי ב"י, אהע"ז, סימן צג, מביא הרבה פוסקים שאלמנה נחשבת מוחזקת בנכסי הבעל, והם משכון עבור המזונות, הרי שמועילה מחילה אף שיש משכון. הוא דוחה הוכחה זו, שהיות שלא תבעה, "אנן סהרי" שמחלה, וזה מנהג שאם שתקה שלוש שנים ודאי מחלה, וזה מועיל כסיטומתא, ועושה קניין, והרי גם לדעה שאין מועילה מחילה אם יש משכון, היא מועילה אם עשו קניין (כאמור ליד ציון הערה 2). הוא מיישב בזה את קושיית בית שמואל, צג, ס"ק כה, הרי נאמר בירושלמי כתובות, יא, ב (ונפסק בשו"ע, אהע"ז, צג, יד), לגבי אלמנה שלא תבעה זונות למשך שנתיים, שאם תפסה משכון בתוך השנתיים, לא איבדה את מזונותיה, והרי גם בלי תפיסת משכון, כל נכסי הבעל נחשבים כמשכון עבור מזונותיה, כדברי ב"י שם? התירוץ הוא, שברוך כלל המחילה תקפה אף שיש משכון, מפני שיש קניין כאמור, ורק אם תפסה משכון תוך השנתיים, אין תוקף למחילה, מפני שזה דבר לא מצוי, שתתפוס משכון למזונות ולא תבעה, ולא שייך מנהג בדבר שאינו שכיח (רמב"ם, הלכות שחיטה, יא, יג), ולכן אינו סיטומתא, ולכן לא מועילה מחילה, מפני שיש לה משכון. בזה הוא מיישב מדוע רמב"ם, הלכות אישות, יח, כו, אומר שאלמנה ענייה שלא תבעה מזונותיה אחרי שנתיים, ולא כתב שהזין כך רק אם היא ענייה ופרוצה (כמו שמשמע מכתובות שם) – מפני שהמחילה מועילה מצד סיטומתא, ואם מדובר רק בענייה פרוצה, זה לא שכיח, ואי אפשר לומר שזה מנהג, ולכן פירש שבכל ענייה הדין כך. הוא דוחה בדרך אחרת את ההוכחה: מה

מילואים לשער חמישי

שאלמנה נחשבת מוחזקת בנכסי בעלה כמשכון, הוא תקנת חכמים, והם אמרו והם אמרו, והגבילו את תקנתם, שהיא מוחזקת רק עד שנתיים, ואחר כך זה כסתם תביעה, ולכן אחר כך מועילה מחילה. והוא מיישב בזה גם את קושיית בית שמואל: שאם תפסה משכון תוך השנתיים, היא עדיין מוחזקת במשכון אחרי השנתיים, ולכן לא מועילה המחילה. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כג ע"א), מציין שבירושלמי שם יש מחלוקת האם מועילה המחילה אם תפסה משכון, והוא מנמק, שמחילתה היא רק בתורת אומדנא (כלומר לא מדובר במחילה מפורשת אלא מכללא). נראה שכוונתו היא שיתכן שמועילה מחילה מפורשת גם אם יש משכון, וטעם הדעה שם שאינה מועילה הוא מפני שלא היתה מפורשת.

להערה 39

- א. גם פסקי רקנטי, סימן שלו, מנמק שאין צריך קניין מפני שאין גוף המשכון קנוי לנושה, ובשעת המחילה חוזר המשכון לנמחל בכל מקום שהוא.
- ב. שיטה לא נודע למי, קידושין טז ע"א, מנמק, שגוף המשכון אינו קנוי לנושה (שלא כעבד עברי, שהאדון זוכה בו בתורת מכירה ומשתמש בו), אלא הוא ערבון על כספו, וכשהוא מוחל על כספו, פוקע שעבוד המשכון.
- ג. חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות א, ואורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ד), מסבירים שדעה זו סבורה שהמשכון אינו קנוי קניין הגוף לנושה, והוא מוחל רק על שעבודו עליו.
- ד. שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ז, כותב שטעם דעה זו הוא שיש לנושה רק שעבוד על המשכון, שהרי החייב יכול לסלק את הנושה בכסף.
- ה. אמרי הצבי, בבא קמא מט ע"ב, אות יז, כותב שטעם דעה זו הוא, שאין לנושה קניין במשכון שהרי החייב יכול לסלקו על ידי פירעון החוב, ולכן מועילה מחילה מפני שהוא כאומר "הריני כאילו קיבלתי", שאז רואים כאילו פרע החייב.
- ו. גן נעול, כפתור ד, פרח ו, אות ד (טז ע"א), מבאר שהמרדכי סובר שהמשכון אינו קנוי לנושה, ומה שנאמר שבעל חוב קונה משכון הוא רק "זכות מבחון".
- ז. לבוש, חו"מ, רמא, ב, מנמק, שהמחילה היא על שעבוד המשכון ולא על גוף המשכון.

להערה 40

- א. עוד נימקו כך: ברכי יוסף, חו"מ, יב, טו (לו ע"ג), מנמק, שהחוב נמחל בדיבור מפני שלהוצאה ניתנה, וממילא המשכון הופך לפיקדון, והוא של החייב.
- ב. שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, מנמק שעיקר המחילה היא על החוב ולכן אינה בגדר מחילת דבר בעין.
- ג. אהלי יהודה (הכהן), דף נד ע"ג, מנמק, שכל קניינו של הנושה במשכון הוא משום הממון שחייב לו החייב, והיות שמחל לו על הממון, נתבטל הקניין.
- ד. משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפה-קפו), מנמק, שמראש חלה זכות המשכון באופן שיהיו בו דיני ערבות, ולכן הוא חל רק כשהוא ערב לשעבוד הגוף, ואם מחל הנושה על החוב, ופקע שעבוד הגוף, פקע גם השעבוד של המשכון. אחר כך (בעמ' קפו-קפו) הוא מסביר בצורה קצת אחרת, כדי להסביר מדוע משכון עדיף מסתם שעבוד נכסים בתחומים אחרים כגון שמיטה: משכון הוא זכות לקבל ממון מהחפץ, ולא רק לקבל את החוב, לכן לא מועילה מחילת החוב כדי להפקיע את שעבוד המשכון, אלא שמן הסתם המוחל מוחל גם על המשכון.

להערה 43

גם שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לב, תולה בזה את המחלוקת לגבי משכון, אבל הוא בא מכיוון אחר: כפי שראינו במילואים להערה 37, אותיות כח-ל, המרדכי מביא ראייה ממה שמחילה מועילה בעבד עברי (לצד שאין גופו קנוי), מכאן שמועילה מחילה על חוב עם משכון; וקצות החושן דחה ראייה זו, שרק בעבד עברי מועילה מחילה מפני שהוא מוחזק בעצמו. שמחה לאיש כותב שהבחנה זו אינה מתקבלת לשיטה שמחילה היא הפקעה, מפני שאם היא הפקעה, הרי גם במשכון שבבית הנושה, ברגע שמחל והסתלק, המשכון הופך לפיקדון, והוא ברשות החייב, והיה צריך להיות שהמחילה תועיל; רק לשיטה שמחילה היא הקנאה, ההבחנה של קצות החושן מתקבלת, שהיות שהמשכון ברשות הנושה, המחילה בטלה, מפני שצריך להקנותו לחייב. הוא מבאר שהמרדכי סובר שמחילה היא הפקעה, ולכן אין לדחות כך את הראיה מעבד עברי, והריטב"א סובר שהיא הקנאה, לשיטתו (שהבאנו בשער ראשון, עמ' 10), ולכן הוא סובר שאין ראייה מעבד עברי, ולכן הוא סובר שלא מועילה מחילה בחוב עם משכון (ראה עמ' 251, הערה 2, שזו דעת הריטב"א).

מילואים לשער שישי

להערה 1

- א. יש פוסקים נוספים שייתכן שהם סוברים כדעה זו:
- ב. דעת המאירי: מאירי, קידושין טו ע"א, כותב בתחילה שמועילה מחילה על שטר חוב, אבל אחר כך הוא כותב שלדעה שאין מועילה מחילה על חוב עם משכון (ראה שער חמישי), אין מועילה מחילה על חוב בשטר, והוא פוסק אחר כך שלא מועילה מחילה במשכון, משמע שכך דעתו גם בשטר.
- ג. כמו כן, שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עח ע"ד), מדייק ממאירי, בבא קמא מט ע"ב, שהמחילה בטלה אם לא החזיר את השטר.
- ד. דעת חכמי ספרד: ב"ח, חו"מ, רו, כ (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ג), כותב שחכמי ספרד, המובאים ברמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח, חששו לדעה שמחילת חוב בשטר צריכה קניין.
- ה. דעת בעל הלכות גדולות: ישועות יעקב, חו"מ, סימן עב, ב (ד"ה עיין בפוסקים), כותב שבה"ג סובר כד' ישעיה, ולכן פסק בהלכות שבועה (עמ' תקעז במהר"י מוכן ירושלים) שהדין שאם אבד המשכון הפסיד הנושה את כל החוב, אינו שייך בחוב בשטר – מפני שהטעם שאבד כל חובו הוא מפני שנחשב כאילו התנה שאם יאבד המשכון יאבד את כל חובו (ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 99), וזה בגדר מחילה, ואין תוקף למחילה אם יש שטר. ועיין שם (ד"ה והנהגה בהא) שהסביר מדוע לדעה האחרת אבד כל החוב גם בחוב בשטר, גם לר' ישעיה.
- ו. גאון: אור שמח, הלכות מכירה, יא, ד, מעלה אפשרות שהגאון, המובא בראב"ד שם, סובר שמחילה אינה מועילה אם לא החזיר את השטר – עיין שם לטעם שפירש כך.
- ז. דעת הרא"ש: שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפ ע"ג (הובא בשו"ת קרני ראם (אנאקאווא), סימן כ, דף כז ע"ד), מוכיח שהרא"ש סובר שאין מועילה מחילה על חוב בשטר בלי קניין, שהרי שו"ת הרא"ש, כלל ז, סימן י, אומר שמלווה שמחל ללווה על משכונו, המחילה אינה מועילה מפני שלא שייכת מחילה בדבר בעין. והוא כותב (בדף קפ ע"ד) שלפי זה לא מועילה מחילת המשכיר על דמי שכירות אם יש שטר על השכירות. גם שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה עוד כתב (בנו של דרכי נעם), כותב שהרא"ש סובר שבחוב בשטר, המחילה צריכה קניין או שיחזיר לו את השטר. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"א), דוחה את הוכחת דרכי נעם, שטעם הרא"ש בעניין משכון הוא שאין מועילה מחילה על דבר בעין, ואילו כאן ממון החוב אינו בעין, ותועיל מחילה, ולא משנה שיש שטר (כך דחו גם ברכי יוסף, חו"מ, יב, טו, דף לו ע"ג, שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב, דף עט ע"ג, שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ג ע"ג, מחנה דוד, אוהל סג, ושו"ת מר ואהלות (ענתביב), חו"מ, סימן כו, דף קיח ע"ד). עוד הוא מקשה (בדף ט ע"ב ובסימן ד) על מה שכתב דרכי נעם שדין משכון כדין שטר, הרי מחילת משכון אינה מועילה אף בקניין (ראה שער חמישי, במילואים להערה 11, עמ' 960, בשמו), ואם כן לא יועיל קניין גם במוחל חוב עם שטר אם אינו מחזיר את השטר, ואיך דרכי נעם כותב שלרא"ש תועיל המחילה בקניין? ועוד, שאם מחילת חוב בשטר דומה למחילת משכון, יצטרך קודם להחזיר את השטר ואחר כך למחול, ובסדר הפוך לא יועיל, שהרי בשעת המחילה לא היה מקום ללשון מחילה אלא ללשון נתינה; והרי דרכי נעם מסתמך על הסמ"ע (עמ' 284, הערה 173) שכתב "צריך להחזיר את השטר", משמע שמועילה החזרת השטר אחרי המחילה (ראה בשמו במילואים להערה 159, אות מו ואות נב).
- ח. ברכי יוסף, חו"מ, סימן יב, אות טו (לו ע"ג), מדייק מלשון הטור שם שהרא"ש חולק על ר' ישעיה, שלא כדרכי נעם. אבל הוא מעלה אפשרות (בדף לו ע"ד) שהרא"ש סובר כר' ישעיה, ומה שכתב הטור שהרא"ש חולק על ר' ישעיה, הוא לעניין מה שסובר ר' ישעיה שמחילה בפשרה תמיד צריכה קניין, אבל הוא יכול לסבור כר' ישעיה שבסמ"ח מחילה כשמחזיק שטר צריך קניין. וראה במילואים להערה 159, אותיות יח-כא, עוד על דעת הרא"ש.
- ט. דעת ראב"ן: ראה עמ' 990, במילואים להערה 159, אות מד, שיש אומרים שגם ראב"ן, מהר"ם, מרדכי והרמ"א סוברים שלא מועילה המחילה כאן.
- י. דעת העיטור: תשב"ץ, חלק ב, סימן ב (הובא באמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות ט), מדייק מהעיטור, בירורין, שצריך כאן קניין. אורח משפט (אנליק), יב, ה (כג ע"א), מסביר שדייק כך מהעיטור שם, דף א ע"ד (במהד' רמ"ז) – עיין שם. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נג ע"ג, נה ע"ד), ומקנה אברהם, מערכת מ, אות קעה, כותבים שהעיטור, מחילה, ליד אות סא, סובר שהמחילה אינה תקפה, שהרי הוא מקשה מדוע מחילת כתובה תקפה, ומתרץ שמדובר שהחזירה את הכתובה. מפי אהרן (בדף נו ע"ב) מוכיח שהעיטור סובר שהמחילה תקפה רק אם החזיר את השטר, שהרי הוא פסק כך במשכון (ראה שער חמישי, עמ' 252). גם תיקון סופרים (על העיטור),

מילואים לשער שישי

מחילה, דף ריד ע"א, כותב שהעיטור סובר שהמחילה בטלה, ומה שכתב "לקולא", היינו קולא לבעל השטר, מפני שהוא מוחזק. אבל ראה עמ' 991, במילואים להערה 159, אות נה, שהש"ך ועוד כותבים שהעיטור מסופק.

יא. דעת הרמב"ם: שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"א), כותב שהרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, סובר שהמחילה אינה תקפה, שהרי כתב שמוחל צריך לעשות משהו להראות שאינו מהתל, ואם כן כאן צריך להחזיר את השטר כדי להראות שאינו מהתל. מדברי לב ים, נדרים, סימן יז, אות ה (עמ' קמ), עולה שלדעתו הרמב"ם סובר כר' ישעיה.

יב. שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נא (ד"ה ובדף מ"ד), כותב שרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ה, ח-ט, סובר כר' ישעיה, שהרי האמוראים בכתובות מד ע"א חולקים מה הטעם שאם יש שני שטרות מכר על אותה שדה לאותו אדם, השטר השני מבטל את הראשון – האם הוא משום שהקונה מחל מכללא על הראשון, או משום שהקונה הודה מכללא שהראשון הוא פסול (ראה עמ' 425); ומחלוקת זו תלויה בשאלה האם מועילה מחילה נגד שטר, ומי שסובר שלא מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, סובר שהטעם הוא משום הודאה, והרמב"ם שם פסק כטעם זה.

יג. שו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן יט (כב ע"ב), כותב שטעם רמב"ם, הלכות אישות, יב, ח, שאין מועילה מחילת אישה על כתובה בכתבת "קיבלתי", הוא שהעובדה שהכתובה בידה ולא החזירה אותה מוכיחה שלא מחלה בלב שלם; וזה כשיטה שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה.

יד. ראה שער שני, עמ' 773, במילואים להערה 223, אות ט, שמחנה דוד מסביר את דברי הרמב"ם על פי שיטת ר' ישעיה. טו. אבל ראה במילואים להערה 159, אותיות ג-י, הוכחות שהרמב"ם סובר שהמחילה מועילה.

טז. דעת רש"י: שו"ת עזרת יהודה, סימן פה, כותב שרש"י סובר כשיטה זו, ומסביר בכך את דברי רש"י, בבא מציעא כ ע"א (ד"ה איתא), על דברי רבא שהמוצא שובר (קבלה על כתובה) יחזיר לבעל, ואין חוששים שמא מכרה האישה את כתובתה באייר (לדוגמה) לאחר, ואחר כך כתבה שובר לבעל בתאריך של ניסן (לדוגמה) ונתנה אותו לבעל אחרי המכירה, כך שמן הדין הקונה זכאי לגבות את הכתובה מהבעל, אבל הבעל יציג את השובר כאילו מחלה על הכתובה לפני שמכרה אותה – אין חוששים לכך, מפני שהיא יכולה למחול לבעל גם אחרי שמכרה אותה, ככל מוכר שטר חוב; ומרש"י שם משמע שהשובר עצמו הוא מחילה; אבל אחר כך (ד"ה לשהי כתובות) כתב "ומתוך דבידה למחול שטר כתובתה לבעלה עכשיו, לא חיישינן", ומדוע לא פירש כלעיל שהשובר עצמו הוא מחילה? התשובה היא שבתחילת הסוגיה מדובר שהכתובה אינה בידה ואז מועילה מחילה לכל הדעות, ולכן פירש כפשוטו שהשובר עצמו הוא מחילה; אבל אחר כך הגמרא מעמידה שהיו לה שתי כתובות, ויש בידה כתובה אחת, ובוזה רש"י סובר (כר' ישעיה) שלא מועילה מחילה, ולכן פירש "בידה למחול", כלומר שהיתה יכולה למחול באופן המועיל, היינו בלשון מתנה או בקניין, שמועילים גם לר' ישעיה. אבל ראה במילואים להערה 159, אות יא, הוכחה שרש"י סובר כדעה האחרת.

יז. דעת התוספות: חשן אהרן, יב, ח (הובא בשערי צדק, א, תש"ס, עמ' 145), ובספרו בית אהרן (ואלקין), כתובות יט ע"א (ד"ה בתורה וכונן), מוכיח שזו דעת תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכונן), שהרי הם הקשו, מדוע לא נאמין למלווה האומר ששטר החוב הוא "שטר אמנה", מיגו שהיה יכול למחול? והרי מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, טז, ז (הובא בש"ך, חו"מ, סו, ס"ק לה), אומר שמלווה האומר "פרוע הוא" או "אמנה" וכדומה, הוא כמוחל עכשיו; ואם כן, קשה מדוע תוספות הוצרכו לומר מיגו, הרי אמירתו "אמנה" הוא עצמה מחילה? אלא, כיוון שיש בידו שלם, לא מועילה מחילה בלי קניין, ולכן אין לומר שאמירתו "אמנה" תועיל בפני עצמה כמחילה, ולכן הקשו שיש לו מיגו שהיה יכול לעשות קניין ולמחול (כך הוכיח משם גם שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא). אך הוא דוחה הוכחה זו, שמסיבה אחרת לא היו יכולים לומר שעצם אמירת "אמנה" היך מחילה, שהרי מדובר שם שאמירתו חבה לאחרים (לנושים שלו), וייתכן שהוא אומר "אמנה" כדי שנושיו לא יוכלו לגבות מנכסי הלווה שלו, וסומך על הלווה שיפרע לו אחר כך (וכפי שתוספות אכן תירצו את קושייתם), והיות שיתכן שאינו אומר זאת בלב שלם, אין לראות זאת כמחילה, שהרי גם מחילה מפורשת בטלה אם יש חשש שאינה בלב שלם; לכן תוספות הוצרכו לנקוט שנאמין לו במיגו שהיה מוחל בקניין, שאז ברור שהוא מוחל בלב שלם. אבל הוא מעיר שמהש"ך משמע שגם בחב לאחרים, האומר "אמנה" או "פרוע" זו מחילה.

יח. שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נא (ד"ה ובדף מ"ד), כותב שתוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה והלכתא), סוברים כר' ישעיה (וכך כתב גם בחלק אה"ע, חלק א, סימן פו, הראשון, ד"ה גס), ומסביר בכך את מה שתוספות כתבו שלגי כתובה לארוסה, מאחר שבאירוסין אין שטר כתובה אלא יש כתובה מתנאי בית דין, אם כתב לה כתובה, היא גובה רק מזמן השטר, מפני שהשטר מבטל את מה שזכתה מתנאי בית דין, ורק במכר, אם כתב שני שטרות על אותה שדה לאותו אדם, ובשטר השני יש תוספת שאין בראשון, הראשון אינו מתבטל; חתם סופר מסביר שטעם ההבדל הוא, שבארוסה, החיוב הראשון בטל מטעם מחילה, ואילו במכר, המחילה אינה מועילה בגלל השטר הראשון שביד הקונה.

יט. אבל שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז, מבאר את דעת תוספות שם על פי דברי שבות יעקב (עמ' 285, ליד ציון הערה 186), שגם השיטה האחרת, אם יש רק אומדנא שמחל, המחילה אינה מועילה אם יש בידו שטר – ולכן אם אין שטר בידו על החיוב הראשון (כמו בארוסה), יש אומדן דעת שמחל על החיוב הראשון בגלל השטר החדש, והמחילה תקפה, אבל אם היה בידו שטר על החיוב הראשון, אין מועילה האומדנא שמחל

מילואים לשער שישי

על החיוב הראשון; וזאת אם יש תוספת בחיוב השני, אלא שאם אין תוספת בחיוב השני, מניחים שמחל גם אם יש שטר בידו על החיוב הראשון, מפני שיש אומדנא דמוכח, שאם לא כן מדוע כתב שטר חדש, ורק אם אין אומדנא כל כך טובה (שייתכן שכתב את השני בגלל התוספת), אומרים שהעובדה שהשטר בידו מראה שלא מחל. כ. הפלאה, כתובות מא ע"ב (ד"ה מתניתין), ומחנה לוי, שבועות לו ע"ב (ד"ה והנה בספר), כתבים שתוספות, שבועות לו ע"ב (ד"ה ואין), סוברים שלא מועילה מחילה בחוב בשטר בלי החזרת הכתובה, ורק שטר מחילה מועיל. עמ' כו, דוחה את הוכחת ההפלאה – עיין שם.

כא. דעת הטור: שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ג), ושו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ד, כתבים שזו דעת טור, אהע"ז, סימן צו, הכותב שאלמנה שכתובתה בידה אינה צריכה להישבע שלא מחלה, מפני שאילו מחלה, היתה מחזירה את כתובתה – משמע שהוא סובר שמחילה אינה מועילה בלי החזרת הכתובה. הוא מוכיח שזו גם דעת ב"י שם, שמשב על דברי הטור, שאולי כתבה לבעל שטר מחילה ולכן לא היה איכפת לו להשאיר את הכתובה בידה – הרי שגם הוא סובר שלא מועילה מחילה בדיבור בלי החזרת הכתובה, ורק שטר מחילה מועיל. ראה עמ' 272, שאם המוחל כתב שטר מחילה, היא תקפה לכל הדעות גם אם שטר החוב ביד הנושה.

כב. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (ע ע"ד–עא ע"א), דוחה הוכחה זו, שייתכן שמחילה מפורשת מועילה, ואין מבטלים את דיבורו מכח אומדנא מצד מה שלא החזיר, אבל בטור שם השאלה היא האם לחשוש שמא מחלה, ורק בזה אומר הטור שהעובדה שלא החזירה מוכיחה שלא מחלה. כך דוחה שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ד), גם את הראיה מב"י. גם שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ג ע"ב), כותב שלפי טור ובית יוסף אם ידוע בוודאי שמחלה, מועילה המחילה אף שהשטר בידה, אבל אם לא ידוע אם מחלה והיא טוענת שלא מחלה, אינה צריכה להישבע אם השטר בידה מפני שזה מסייע לטענתה שלא מחלה. ראה הבחנה זו בעמ' 285, ליד ציון הערה 186, בשם שבות יעקב.

כג. דעת הראב"ד: ראב"ד, המובא בספר התרומות, שער נא, חלק ב, אות ב (ובש"ך, חו"מ, סו, ס"ק לה), כותב שהמוכר שטר אינו נאמן לומר שהחוב פרוע מיגו שהיה יכול למחול. ר' חיים יהודה לייב איטינגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא (נד ע"ג), מעלה אפשרות שטעמו הוא שהוא סובר כ"ר ישעיה, שנושה אינו יכול למחול חוב בשטר בדיבור בלבד, אלא צריך לכתוב שובר, ואין אומרים מיגו על דבר שלא די בדיבור לעשותו.

אבל ראה ליד ציון הערה 29, שר' ישעיה מודה שמועילה מחילה במוכר שטר, אף שאינו מחזיר את השטר. כד. דעת השלחן ערוך: ר' אהרן בכור אלהדיף, בשו"ת מפי אהרן, סימן יב (נג ע"ד) וסימן יז (פח ע"א), כותב שזו דעת השלחן ערוך, שהרי רמ"א, חו"מ, רמא, ב, כותב ש"יש אומרים" שמועילה מחילה בלי קניין נגד שטר, משמע שהבין שלשלחן ערוך צריך קניין. גם כסא דהרסנא, על שו"ת בשמים ראש, סימן קלד, כותב שהרמ"א הביא כך את השלחן ערוך. מפי אהרן מביא עוד ראיה (בדף נה ע"א), משו"ע, אהע"ז, קה, ה, הכותב שמחילת כתובה מועילה בלי קניין בתנאי שאינו בשחוק, ומכאן שלדעתו אין מועילה מחילה בלי החזרת השטר, שהרי אז יש חשש שמחל בשחוק. הוא מביא עוד ראיה (בדף נה ע"ב ובדף נו ע"ד), משו"ע, אהע"ז, כת, ח, הכותב שהמקדש אישה בשטר חוב, מקודשת אם הנייר שווה פרוטה, ונימק בית שמואל, ס"ק כב, שהנייר אינו גרוע ממשכון – הרי שהשלחן ערוך סובר שנייר (שטר) כמשכון, ואם כן, כמו שמחילה אינה מועילה אם המשכון נשאר ביד הנושה (ראה שער עמישי, שיש מחלוקת בזה), כך גם אם השטר נשאר בידו. הוא מדייק (בדף נה ע"ג) מט"ז, חו"מ, יב, ח, מהסמ"ע ומחשיך שהם הבינו שלפני השלחן ערוך, נחוצה החזרת השטר – עיין להוכחתו.

כה. פעמוני זהב, יב, ח (ע"ג–ע"ד), כותב שהסמ"ע הבין שהשו"ע, שסתם, סובר כ"ר ישעיה, שהמחילה אינה תקפה. אבל ש"ך, חו"מ, יב, ס"ק יז, תמה איך הסמ"ע חולק על הרמ"א, האומר שהיא תקפה, ומכאן שהש"ך הבין שגם שו"ע סובר כרמ"א, שהרי סתם; ומה שרמ"א כתב "יש אומרים" אינו משום ששו"ע חולק אלא מפני שהוא מביא את דברי המרדכי שהוא יחיד.

כו. שו"ת נשאל דוד, חו"מ, סימן א, מוכיח שהשלחן ערוך סובר שלא מועילה מחילה אם המוחל מחזיק שטר, ממה שהרמ"א כתב "ויש אומרים" בלשון מחלוקת; ועוד, ששו"ע, חו"מ, רמא, ב, כותב "מחל חוב או נתן פיקדון", משמע שמדובר בחוב שדומה לפיקדון, שנמצא ביד הנמחל, ולא אם השטר ביד המוחל; וזאת כוונת סמ"ע, יב, ס"ק כא, שכתב שלא מועילה המחילה אם השטר בידו, אף שבסימן רמא, ס"ק ז, כתב שהיא מועילה – מפני שבסימן יב הוא מתייחס לשלחן ערוך ולא לרמ"א. גם שו"ת ארצות יהודה (דבורין), סימן יט (כא ע"ד), כותב שהשלחן ערוך סובר שאינה מועילה.

כז. ראה עוד במילואים להערה 159, אותיות ל–לט, הוכחות שהשלחן ערוך סובר שהמחילה מועילה. כח. דעת הסמ"ע: סמ"ע, יב, ס"ק כא, כותב שאינה מועילה. וכך הובאה דעתו בפעמוני זהב, יב, ח, ובספרו שו"ת קרני ראם, סימן כ (כו ע"ד) וסימן כד, במנוחת אשר, חלק ב, דף טז ע"ב, בשו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא, בשו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, עמ' של, בשו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, בדברי משפט, יב, ח, ס"ק ג, בכנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות ו, בספר המקנה, קידושין יג ע"א (ד"ה אמר לה נכסי), בשו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נא, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, בשו"ת בני יהודה, חלק ב, סימן קצג (קצו ע"א), בשו"ת כרם שלמה (אמריליו),

מילואים לשער שישי

י"ד, סימן יא (יב ע"א), בברכי יוסף, חו"מ, יב, טו (לו ע"ב), בשו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מ, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ב ע"ג), בשו"ת דבר אליהו (לרמן), סימן פד, בחזקה רבה, אה"ע, חלק א, הלכה מד (עמ' 139), ובפד"ר, כרך ג, עמ' 167.

כט. כמו כן, בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א (השלישי), שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג (קפ ע"ד), חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן א, שו"ת מגן שאול (חנניה), סימן כד, ושו"ת מפי אהרן, סימן יב (דפים נג ע"ד, נה ע"ב, סא ע"א) וסימן יז (פח ע"א), מפרשים את מה שכתב סמ"ע, רמא, ס"ק ז, על הדעה שמועילה מחילה על חוב בשטר, שצריך להחזיר את השטר אחר כך – שכוונתו היא שאם לא החזיר, המחילה אינה מועילה בלי קניין.

ל. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (ע ע"א), בהגהה, מוכיח שהסמ"ע סובר שמחילת שטר מועילה רק אם החזיר אותו, שהרי סמ"ע, רמא, ס"ק יד, כתב שלא מועילה מחילת משכון (מפני שזו מחילת בעלות – ראה שער ארבע עשרה), וצ"ק לרמ"א, חו"מ, רמא, ב, שקובע דין אחד לשטר ולמשכון. אבל יש לדחות, ששם מדובר על מחילת המשכון עצמו, ששונה ממחילת חוב שיש עליו משכון.

לא. אבל ראה הערה 173, שאחרים הבינו שכוונת הסמ"ע בסימן רמא היא שהמחילה מועילה, אלא שמוטלת עליו חובה להחזיר את השטר. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות י, דוחה את הפירוש שלפי הסמ"ע, החוב אינו מחול אם לא החזיר, שהרי הסמ"ע מתייחס לרמ"א האומר שהחוב מחול בלי קניין גם בלי החזרת השטר.

לב. מצד שני, שו"ת מר ואהלות (ענתיב), חו"מ, סימן כו (קיו ע"ג), דוחה את ההבנה שהסמ"ע מתכוון לומר שהמחילה מועילה בלי החזרת השטר ואחר כך צריך להחזירו, שהרי פשוט שאם המחילה מועילה אסור לו להחזיק את השטר בידו. אבל הוא מעלה ספק (בדף קיו ע"א-ע"ד) מה דעת השלחן ערוך, לפי הבנת הסמ"ע.

לג. שו"ת כהנות נעלם, סימן ז (י ע"ג), מבאר שמה שסמ"ע בסימן יב הביא את דברי ר' ישעיה, אינו משום שפסק כמותו, אלא ציטוט מהטור. גם קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"א), כותב שהסמ"ע מתכוון לומר רק שלר' ישעיה צריך קניין, ולא שהוא פוסק כך (וכן כתב מחנה דוד, אוהל סג), ובדברי הסמ"ע סתורת המלים "לר' ישעיה". כמו כן, גאון מלך (הלך), חו"מ, סימן יב, בית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ת, ורי"ש נתנון, בהגהות חלק לשבעה, על נחלת שבעה, שטרות, סימן יט, אות קפד (במהד' אוצר הפוסקים), כותבים שמה שכתב הסמ"ע שם שצריך קניין, כתב כך בדעת השלחן ערוך, שחולק על הרמ"א, והוא עצמו סובר כרמ"א.

לד. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעה ע"ג), מוכיח שסמ"ע, מ, ס"ק ג, סובר שמועילה מחילה על חוב בשטר, שהרי כתב שאם הודה בעל פה שמחל על חוב בשטר, החוב מחול. ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"ב), דוחה, שהסמ"ע כתב כך בדעת הרמ"א אבל הוא עצמו חולק. אורח משפט (אליק), יב, ח (כב ע"ג), דוחה על פי הדעה (לד ציון הערה 142) שגם לדעה שאינה מועילה, היא תקפה כל זמן שלא חזר בו.

לה. שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אה"ע, סימן קכ, כותב שסמ"ע בסימן יב מתכוון לומר שלפי השלחן ערוך, מחילה בחוב בשטר צריכה קניין, ובסימן רמא, הוא מתכוון לומר שלדעת הרמ"א, המחילה תקפה אלא שמכריחים את המחול להחזיר את השטר לנמחל.

לו. עטרת צבי (מווילנא), יב, ס"ק ט, כותב שסמ"ע סימן יב מתכוון לפסוק שמועילה מחילה גם כשמחזיק שטר, שהרי צ"ק לסימן רמא, ששם הרמ"א כותב שהיא מועילה.

לז. שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב (נו ע"ב), כותב שלדעת הסמ"ע הדין בספק, ומה שכתב בסימן יב הוא בדעת הרמב"ם.

לח. מאמר קדישין, יב, ס"ק ט (הובא בפעמוני זהב, יב, ת, דף ו ע"ד, ובספרו שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד), עושה הבחנה בדעת הסמ"ע: מה שכתב בסימן יב שאינה מועילה, הוא במחילה במסגרת פשרה, ובוה כל זמן שהשטר בידו אינו גומר בדעתו למחול, ומה שכתב בסימן רמא שהיא מועילה הוא במחילה רגילה.

לט. שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון), עושה הבחנה אחרת בדעת הסמ"ע: מה שכתב סמ"ע סימן יב שבחוב בשטר לא מועילה מחילה בלי קניין – הוא במחילה על עסק או שותפות או משא ומתן שאינו ביד הנמחל ממש, בדומה לפשרה שאינה בידו, ולכן המחילה מועילה רק אם החזיר את השטר או עשה קניין; ובסמ"ע סימן רמא מדובר במחילת חוב, שהוא ביד הנמחל, ולכן כתב שמחילה בדיבור מועילה אף בחוב בשטר.

מ. כסא הדרסנא, על שו"ת בשמים ראש, סימן קלד, עושה הבחנה אחרת בדעת הסמ"ע (גם הוא מתכוון ליישב בכך את הסתיירה בין סמ"ע בסימן יב לסמ"ע בסימן רמא): אם הנושה תבע את החוב, והחייב שיכנע אותו למחול לו, והשטר ביד המחול, הוא יכול לומר "שיטתי בך, ומחלתי רק מחמת ההפצרה", מפני שיש אומדנא שהיה ששהטר בידו לא גמר בדעתו למחול; ואילו מחילה מיוזמת הנושה מועילה, והעובדה שלא החזיר את השטר אינה מוכיחה שלא התכוון למחול בלב שלם, מפני שהוא כאילו אומר "כשאמצא את המפתח אחזיר את שטרך" (על פי בבא מציעא עה ע"א: "הלווני עד שאמצא את המפתח"). ראה סברה זו בעמ' 263, הערה 12 בשם משכנות הרועים.

מא. נסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות מה, נשאר ב"צריך עיון" בשאלה מה כוונת הסמ"ע. מב. דעת הלבוש: שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ג), מדייק ממה שכתב לבוש, חו"מ, רמא, ב, שמחילה מועילה בחוב בשטר, וצריך להחזירו לחייב – משמע שבלי החזרת השטר, המחילה בטלה. הוא מדייק כך גם ממה שכתב לבוש, אה"ע, צו, ב, שאלמנה צריכה להישבע שלא מחלה על כתובתה, ואף שכתובתה בידה, אולי מחלה וכתבה

מילואים לשער שישי

לבעל שטר מחילה ולכן לא חשש להשאיר בידה את הכתובה; משמע שבלי החזרת השטר או כתיבת שטר מחילה, המחילה בטלה.

מג. עוד הסוברים כך: שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נד ע"ד), כותב שמי שסובר שלא מועילה מחילה בלי החזרת משכון (ראה שער חמישי, פרק שני), סובר כך גם בשטר.

מד. אבל שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד (טז ע"ב), כותב שהעיסור (שהבאנו בשער חמישי, עמ' 251) סובר שלא מועילה מחילה על חוב עם משכון, ואילו לעניין שטר הביא את המחלוקת בירושלמי (ראה להלן, אות סח), מפני שיש מקום לומר שרק במשכון אינה מועילה מפני שהוא קנוי לנושה, אבל בשטר היא מועילה, מפני שאין לנושה קניין בשטר, כיוון שהוא רק לראיה. כמו כן, שו"ת מר ואהלות (ענתיבין), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"ג), כותב שיש מקום לומר שבמשכון לא מועילה מחילה, מפני שגופו ממון והוא קנוי לנושה, ובשטר היא מועילה, מפני שאין גופו ממון אלא הוא לראיה בלבד, והיות שמחל על החוב, נמחל ממילא גם השעבוד.

מה. הפלאה, קונטרס אחרון, סימן עז, ס"ק ד, כותב (באחד מהסבריו) שזו דעת הגאונים, ולכן גאונים "המתבטא" תיקנו לגבי אישה שאמרה "מאיש עלי", והבעל מגרש אותה, שהבעל צריך לשלם לה על נכסי צאן ברזל שאבדו (ראה ברור הלכה, כתובות סג ע"א, ציון ב, פרק יב), אף על פי שהאומרת "מאיש עלי" מוחלת על כל כתובתה (כפי שאומר רמ"א, אה"ע"ז, עז, ב, שאם היא מבקשת את כתובתה, דינה כאומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה"), מפני שהמחילה אינה מועילה, מפני שהשטר בידה, כדעת ר' ישעיה. אבל בהסבר אחר כתב, שהסיבה שהיא מקבלת נכסי צאן ברזל היא מפני שאינה מוחלת מחילה גמורה, אלא אומרת רק שהיא מוכנה להפסיד את הכתובה אם הדין יהיה שהיא מפסידה.

מו. שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג, מעלה אפשרות ששו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן טז, סובר שאם השטר ביד הנושה, מחילה אינה חלה, ראה בשער אחת-עשרה, עמ' 1129, במילואים להערה 119, את דבריו על תשובת מהר"י בן לב. משכנות הרועים, מערכת ש, אות קעז, ושו"ת מחזה אברהם (די בוטון), סימן לא, אות ה, כותבים ששו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, סובר כר' ישעיה.

מז. דעה זו נזכרה בפד"ר, כרך א, עמ' 266.

מח. צמצום דעה זו: נתיבות המשפט, רמא, ס"ק א (הובא בשו"ת פני יצחק (בהר"ד), סימן יב, דף לה ע"א, ובשו"ת עמודי אש (איוונשטיין), עמודי ירושלים, על ירושלמי, כתובות יג, ב), כותב שגם לדעה שלא מועילה מחילה, הנושה אינו יכול לתבוע את החייב, מפני ששעבוד הגוף נפקע על ידי המחילה, אלא שהוא זכאי להתחזק בשטר עד שיפרע לו, מפני שזכות זו אינה בטלה על ידי מחילה (הוא כותב דבר מקביל לגבי משכון – ראה עמ' 957, אות יד). ראה דבר דומה במילואים להערה 197, לפי השיטה האחרת.

מט. שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה, כותב שלפי דבריו, המחילה אינה מועילה לעניין גוף השטר גם אם לא היה הנושה יכול להחזיר את השטר (שלא כפוסקים שאומרים ששיטה זו מסכימה שמועילה מחילה אם לא היה הנושה יכול להחזיר את השטר – ראה ליד ציון הערה 47), שהרי הוא מסביר בכך מדוע לשיטה זו מועילה מחילה במוכר שטר חוב, אף שלפי פוסקים אחרים, הקונה מעכב את השטר.

נ. אבל ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, כותב שמהפוסקים לא משמע כנתיבות המשפט. גם אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות י, כותב שמכל הפוסקים משמע שלא כנתיבות המשפט, אלא הנושה זכאי לתבעו לדעת ר' ישעיה, ושכך משפט הירושלמי, יט"ן א, ה, שאמורא אחד אומר "לא מחל עד דמסר ליה שטרא", כלומר גם לעניין גוף החוב המחילה בטלה, וכך משמע מהעיסור שהביא הש"ך (עמ' 991, במילואים להערה 159, אות נה), שפסק לקלא מטעם "המוציא מחבור עליו הראיה", ואינו יכול לגבות בו, ואם נאמר שלכל הדעות אינו זכאי לגבות את גוף החוב, היה לו לומר זאת. כמו כן, אמרי יושר שם כותב שדברי נתיבות המשפט תמוהים, והם נגד דברי העיסור.

והוא דוחה את מה שנתיבות המשפט מוווה זאת לדין שבמוכר שטר ומחלו, הקונה אין צריך להחזיר את גוף השטר ללווה – ששם הטעם הוא משום שאנו הנייר שייך לקונה, ואם הלווה מוכן לשלם לו את שווי הנייר, הקונה חייב להחזיר לו כמו שכתב נתיבות המשפט, סו, חידושים, ס"ק סא. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלט, מקשה על נתיבות המשפט, אם החוב מחול, מה הטעם בהחזקת השטר כלחץ על הלווה לפרוע? נא. הבנה אחרת בדברי ר' ישעיה: שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן צח (צו) (והסכים עמו בני שמואל, על

הטור, חו"מ, סימן יב), מזהה את דברי ר' ישעיה עם דברי ראב"ן ואבי העזרי, שהביא מרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, שמה שנאמר בסנהדרין ו' ע"א שפשרה צריכה קניין, כוונתו שאם לא עשה קניין, הנתבע יכול לחזור בו מהתחייבותו לתת (על פי הפשרה), אבל התובע אינו יכול לחזור בו ממה שמחל במסגרת הפשרה, מפני שמחילה אינה צריכה קניין. הוא מפרש כך את דעת ר' ישעיה מפני שהטור מביא את דברי ר' ישעיה במסגרת דיני פשרה, כאומר שמה שפשרה צריכה קניין הוא רק בהתחייבות הנתבע לתת, או במחילת התובע כשהוא מחזיק שטר, אבל במחילה בלי שטר, אינה צריכה קניין. גם שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, חלק ד, החוט המשולש, הטור השני), סימן ה, כותב כמהר"י בן לב שר' ישעיה הוא כמו ראב"ה. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, הגהות בית יוסף, אות ו, מבין שמהר"י בן לב מפרש שר' ישעיה מדבר רק במחילה במסגרת פשרה, אבל מודה שמחילה רגילה מועילה גם אם לא החזיר את השטר. והוא מוכיח זאת ממה שהטור הביא את ר' ישעיה בסימן יב העוסק בפשרה ולא בסימן רמא העוסק במחילה רגילה. הוא מביא עוד ראיות להבנה זו – עיין שם.

מילואים לשער שישי

נד. כמו כן, שו"ת מגן שאול (חנניה), סימן כד, ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"ב), שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סימן ב (ט ע"ב), לשון למודים (יעבץ), חו"מ, סימן יב, ס"ק ז (ה ע"ג-ו ע"א), שונה הלכות (שלם), על הלכות גדולות, הלכות דיינים (כד ע"ג), וכבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, כתובים שר' ישעיה הצריך קניין רק במחילה על ידי מפשרים, אבל יסכים שמחילה רגילה תקפה בלי קניין גם אם השטר בידו. מגן שאול מדייק כך גם מב"ח ומפרישה, סימן יב. לשון למודים מסביר שרק בפשרה, העובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא גמר בדעתו למחול (הנימוק ליד ציון הערה 2), אבל במחילה רגילה אין לומר כך, מפני שמחל מרצונו. נג. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כד ע"ד), מסביר את הבנת כנסת הגדולה בדעת ר' ישעיה, שרק בפשרה, שאינו מוחל מיוזמתו אלא בעצת הדיינים, העובדה שהשטר בידו מראה שלא גמר בדעתו להקנות, מה שאין כן כשמחל מיוזמתו.

נד. ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"א), מיישב בזה מדוע טור, חו"מ, פא, לג, כתוב בסתם שמחילה מועילה, משמע גם בחוב בשטר, ולא ציין שר' ישעיה חולק.

נה. גם מאוניים למשפט, יב, ס"ק יג, כתוב שר' ישעיה דיבר רק בפשרה ולא במחילה רגילה. אבל בכל זאת הוא כותב שגם במחילה רגילה, אם אינו מחזיר את השטר, דינו כמו פשרה, ולכל הדעות המחילה בטלה.

נו. לעומתם, רוב הפורשים הבינו שר' ישעיה דיבר במחילה רגילה. לדוגמה, שו"ת מטה אשר, סימן ג (ו ע"ד), כותב שש"ך, חו"מ, יב, ס"ק יז, ומהר"ם ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, פירשו את ר' ישעיה על כל מחילה, ולא דווקא בדרך פשרה. כמו כן, שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נח ע"ג), מוכיח משו"ת בשמים ראש, סימן קלד, שר' ישעיה מדבר במחילה סתם. וכך מוכיח כבוד יום טוב שם ממשה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א. ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, יב, אות כה, כותב שר' ישעיה מדבר במחילה רגילה; אבל באות כו הוא מעלה אפשרות שר' ישעיה דיבר רק בפשרה.

נד. שו"ת כהונת עולם, סימן ז (י ע"ג), מדייק משו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן א, משו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, ומשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, שהבינו שר' ישעיה דיבר בכל מחילה.

נה. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כד ע"ד), כותב שהש"ך הבין שר' ישעיה מדבר גם במחילה רגילה, והוא כותב שזה הפירוש הנכון בדעת ר' ישעיה, ומה שנקט זאת בפשרה, הוא לומר שאין הבדל בין מחילה במסגרת פשרה לבין מחילה רגילה, כדעת רב"ן (לעיל אות נא).

נט. גם שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ג ע"א), כותב שר' ישעיה דיבר גם במחילה רגילה, ובה לומר שדין פשרה כדן מחילה.

ס. ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"ב), כותב שסמ"ע וש"ך, סימן יב, דרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ב, ושו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב, הבינו שר' ישעיה דיבר על מחילה רגילה, והם הבינו שאמנם הוא מדבר על פשרה אבל כוונתו היא שמחילה בפשרה דינה כמחילה רגילה שאינה צריכה קניין אלא אם כן יש שטר ביד המוחל.

סא. כמו כן, פסקי רי"ד, סנהדרין ו ע"א (שהבאנו בשער שני, במילואים להערה 23), מסביר את מה שהתלמוד מצריך קניין בפשרה, שמדובר שהנושה מחזיק שטר, ומשמע שהוא בא לתרץ את קושיית הראשונים מדוע פשרה שונה ממחילה רגילה, והוא אומר שאין הבדל ביניהם, וגם מחילה רגילה צריכה קניין אם השטר ביד הנושה.

סב. ראיות לדעה זו: (א) שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קנג, ס"ק ג), מביא ראיה מהדין (כתובות קד ע"א; רמב"ם, הלכות אישות, טז, כא; טור, אה"ע, סימן קא; וראה שער אחת-עשרה, עמ' 459), שאם אלמנה שהתה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה, ויש בידה שטר כתובה, היא יכולה לגבות את כתובתה, ורק אם אין בידה שטר כתובה מניחים שמחלה; ואם מחילה מועילה גם אם השטר ביד המוחל, מדוע כששטר כתובתה בידה גובה היא יכולה לגבות את כתובתה?

סג. שבות יעקב שם (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן ה), שו"ת ישמח לב (פרנ"י), חלק ב, חו"מ, סימן ע (קיד ע"ג), שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ד), ויד דוד, הלכות אישות, פרק ה, הלכה טז, אות קנד, הגהה א, דוחים ראיה זו, שיתכן שאם ידוע בוודאי שהנושה מחל, על פי הודאת עצמו או על פי עדים, החוב מחול גם אם יש בידו שטר, ורק אם לא מחל בפירוש, אלא שמצד הסברה מניחים שמחל, כמו באלמנה, הנושה טוען שלא התכוון למחול, הרי אם השטר בידו, מניחים שלא מחל אף ששתק, מפני שבדרך כלל המוחל מחזיר את השטר. וכך דחה שו"ת שמן רקה, חלק א, סימן ע (דף ע ע"ג), את הראיה על פי בית שמואל, קא, ס"ק ז (הובא בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג), שהסביר כך.

סד. שערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז, מבאר את ההבחנה, שרק אם מחל בפירוש, יש להניח שהתכוון למחול באמת שהרי אין אדם מוציא דבריו לבטלה, אבל אם לא מחל בפירוש, אלא שיש מקום לומר ששתיקתו מראה שמחל, ויש הוכחה הפוכה מן העובדה שלא החזיר את השטר, מניחים שלא מחל, והסיבה ששתק היא שמסך על השטר שבידו.

סה. אבל תורת אביגדור, או"ח, סימן קנג (מב ע"ג), דוחה הבחנה זו, שהרי אם שתקה כ"ה שנים, יש הוכחה חזקה שמחלה, והרי היא כאילו מחלה בפירוש; וכמו שלפי השיטה האחרת, אי החזרת השטר אינה מראה שלא מחל בלב שלם אם מחל בפירוש, כך גם אם לא מחלה בפירוש אלא שתיקת כ"ה שנים מוכיחה שמחלה, הדין היה צריך להיות שאי החזרת השטר אינה מראה שלא מחלה.

מילואים לשער שישי

סו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ג), דוחה את הראיה מאלמנה, שכתובה נחשבת גבויה ומוחזקת יותר משאר חוב בשטר (כמו שכתב ב"ח, אהע"ז, סימן ט), ולכן פחות מועילה בה מחילה. אבל ראה במילואים להערה 13, שיש שכתבו שכתובה נחשבת פחות כגבויה משטרות אחרים.

סז. (ב) אבני מילואים, ק, ס"ק ז, מבאר על פי שיטה זו מדוע בכתובות צה ע"א מצריכה הגמרא קניין במחילת אישה על שעבוד כתובתה – מפני שיש בידה שטר כתובה. ובכך יש ראייה עקיפה לדעה זו. אבל אפשר לדחות ראייה זו על פי ההסברים האחרים שנביא בשער חמש-עשרה, עמ' 640–641, מדוע שם צריך קניין.

סח. (ג) ראייה מן הירושלמי: שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נג ע"ג), כותב שבמחלוקת בירושלמי, גיטין, א, ה (ט ע"א), וקידושין, ג, ד, דף סד ע"א בדפוס ונציה (הובא בעיטור, מחילה, ליד אות נו, ובהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ב, סימן יז) האם מועילה מחילה על חוב בשטר בלי למסור את השטר לחייב, יש לפסוק כ'ר' מנא, שהלכה כמותו ברוב הירושלמי (יד מלאכי, כללי התלמוד, כלל קצה), ואף שלא מפורש בירושלמי מה סובר ר' מנא, אלא "חד אמר... וחד אמר", הרי רב"ז, הלכות מעשר שני, ג, ו, ונחמד למראה, תענית, פרק א, דף רא ע"ג, כתבו שהמוזכר ראשון הוא בעל הדעה המוזכרת ראשונה, ונמצא שרב מנא סובר שלא מועילה מחילה עד שיחזיר את השטר. אבל קרבן העדה בגיטין שם גורס "עד דמחל ליה שטרא", ומפרש (והובא בשו"ת פני יצחק, בהר"ד, סימן יב, דף לה ע"א), שהמחלוקת היא בנושה שמחל על החוב ולא מחל בפירוש גם על השטר, אבל אם מחל בפירוש גם על השטר, לכל הדעות – מחול.

סט. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נד ע"ד), כותב שאין להרבות במחלוקת, אלא לשתי הדעות בירושלמי, מחילת שטר אינה צריכה קניין, והמחלוקת היא בשאלה האם מועילה מחילה בלי להחזיר את השטר, שהרי כתוב שם "עד דמסר ליה שטרא" ולא "עד שיתפוס קניין"; ואין לומר שבאמת לאותה דעה צריך קניין, והחזרת השטר היא במקום קניין – שהרי לא היה לו לסתום אלא לפרש.

ע. ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, מפרש שהמחלוקת בירושלמי היא במקרה הפוך: שמחל על השטר ולא על החוב, האם צריך להחזיר לו את השטר, ויהפוך לחוב בעל פה; אבל אם מחל לו על החוב, לכל הדעות החוב מחול.

עא. ש"ך, חו"מ, רמא, ס"ק ד, גורס בירושלמי "עד דמכר שטרא". שו"ת שמן רחם, חלק א, סימן ע (סט ע"ד), מבאר שלגירסת הש"ך, הדעה הנשנית סוברת שמועילה מחילה רק אם המחול מחזיר את השטר בתורת מכירה, ולא מועיל להחזיר לו בלי קניין. הוא מבאר, שהיות שהוא מוחזק בשטר ומחזיר את השטר, אין קניין גדול מזה, ואז המחילה בוודאי מועילה, והמחלוקת היא אם אינו מחזיר את השטר, שלפי קרבן העדה אם הוא אומר שהוא מחול על השטר, מועיל לכל הדעות, ולפי העיטור והש"ך, יש מחלוקת האם מועילה המחילה.

עב. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג (סט ע"ד), כותב שמהירושלמי בגיטין מוכח כ'ר' ישעיה, ולא ביאר את הראיה.

עג. (ד) שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פז (צב ע"ג), כותב שמוכח מירושלמי כתובות פרק יג שאם לא החזיר את המשכון לא מועילה מחילה (ראה שער חמישי, עמ' 958, במילואים להערה 2, אות לא), וכך הדין גם בשטר. עד. (ה) שו"ת ר"ח כהן, חו"מ, סימן ו, שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב (נו ע"ב), מחנה לוי, בבא מציעא יג ע"א, ושו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, מביאים ראייה מבבא מציעא יג ע"א, ששם נאמר שמי שמצא שובר לא יחזיר אותו שמא נמלך הנושה והחליט שלא לתת אותו, ואין אומרים "עדידי בחתומי זכין לו" מפני שטור לא הגיע לידו הנמחל; והקשה הש"ך, חו"מ, לט, ס"ק לט, משם על שיטת הר"ף, טור, חו"מ, לט, כה, שבשטר מחילה וזה לא הגיע לידו הנמחל; והקשה החתימה אף שלא הגיע לידו (ראה שער שני, עמ' 74); וצריך לתרץ שחוששים שמא השטר עדיין ביד הנושה ולכן לא מועילה מחילתו, ורק כשהשובר מגיע לחייב חלה המחילה אף שהשטר ביד הנושה (כפי שנראה ליד ציון הערה 88). ועיין שו"ת ר"ח כהן, חו"מ, סימן ז, שדוחה ראייה זו.

עה. (ו) שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"), מביא ראייה מהאמור בבבא בתרא קלב ע"א–ע"ב (שנביא בעמ' 447–448), שהנותן נססיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהיא, איבדה את כתובתה, מפני שמנתיבים שמחלה, ו"מקולי כתובה שנו כאן", כלומר שבחוב רגיל במצב מקביל אינו נמחל; ואין זה משום שמלווה רגיל אינו מתכוון למחול במצב כזה, שהרי אם כן לא שייך לקרוא לזה "מקולי כתובה", אם ההבדל הוא שיש אומנא שאישה מוחלת ונושה אחר אינו מחול; אלא, יש אומנא שגם נושה רגיל היה רוצה למחול, ובכל זאת לא מועילה מחילתו מפני שיש שטר בידו, ורק בכתובה תיקנו שתועיל מחילה, משום "קולי כתובה".

עז. (ז) דברי משפט, יב, ח, ס"ק ג, ושו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות י, מביאים ראייה מרש"י, גיטין קא ע"א (ד"ה והאיש), האומר שאם האיש כותב את השובר על פירעון הכתובה הוא צריך להקנותו לאישה ואז היא תתן לו אותה, והקשה הרשב"א שם, מדוע צריך שהשובר יהיה של האישה, הרי די בהודאה, וכן מהר"ם שם שם הקשה, הרי די במחילה או בהודאה בעל פה ששילם? ההסבר הוא, שרש"י סובר שאם שטר הכתובה בידה, לא מועילה מחילתה בלי קניין, כשיטה זו, ובכל זאת המחילה תקפה אם כתוב לו שובר (כאמור ליד ציון הערה 88), בתנאי שהשובר בגדר "ספר המקנה", כדי שיוכל לשמש במקום קניין, ולכן צריך שיהיה קנוי לאישה.

עז. (ח) חשן אהרן, יב, ח, מביא ראייה מכתובות נו ע"א, ששם נאמר שבכתובה לא מועיל שהאישה תאמר "קיבלתי" בעל פה אלא היא צריכה לכתוב זאת בשטר, והקשו הריטב"א ותוספות ינשים שם, מדוע לא יועיל בעל פה בתור מחילה? התשובה היא, שלא מועילה מחילה מפני ששטר הכתובה בידה, ורק מחילה בכתב מועילה, כאמור ליד

מילואים לשער שישי

ציון הערה 88 (ראיה זו הביא גם בספריו בית אהרן, כתובות דף יט ע"א, ד"ה בתורה וכגון, ודף נו ע"א, ד"ה והנה נהי וד"ה תודיה ה"ז, ויש"ת זקן אהרן, חלק ב, סימן קמ, וכך הסביר גם בבית אהרן, בבא קמא פט ע"א, ד"ה בתורה כל; וגם ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143, הביא ראיה זו). חידושי מהר"ם שיף, שם, תירץ בדרך אחרת, שבגמרא שם מדובר שהבעל התנה עמה מראש שתקבל רק מאה זוז, ואין זה מועיל בעל פה מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, ובשטר מועיל גם תנאי על מה שכתוב בתורה; אבל אם היא מוחלת אחר כך, מועיל גם בעל פה. אבל חשן אהרן דוחה פירוש זה, מפני שאם יש חיסרון של תנאי על מה שכתוב בתורה, לא מועיל שיכתוב, שהרי החיסרון של מתנה על מה שכתוב בתורה אינו העדר כוונה לתנאי גמור, אלא גם אם ידוע שהוא מתכוון לתנאי גמור, אינו מועיל, מפני שאינו יכול לעקור דבר מהתורה, וזה שייך גם בכתב (הוא דוחה כך את מהר"ם שיף גם בספרו בית אהרן, כתובות נו ע"א, ד"ה והנה נהי). אבל אחר כך הוא דוחה את מה שהסביר את הסוגיה על פי שיטת ר' ישעיה, שהרי מדובר שם על מחילת חלק מסכום הכתובה, ובוהו גם לר' ישעיה מועילה מחילה נגד שטר, כאמור ליד ציון הערה 50 (וכך דחה גם בבית אהרן, כתובות נו ע"א, ד"ה הן). הוא דוחה את ההוכחה בדרך נוספת: הסיבה ששם לא מועילה מחילה בעל פה היא שהאישה יכולה לומר לבעלה "משחקת הייתי בך", כמו שכתב חלקת מחוקק, סו, ס"ק יג, ורק מחילה בשטר מועילה, מפני שהעובדה שעשתה מעשה גמור מראה שלא התכוונה בשחק (כך דחה גם בבית אהרן, כתובות נו ע"א, ד"ה אלא). ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 145, דוחה את ההוכחה, ששם מדובר שהיה הסכם ביניהם שתמחל, ולכן היא קצת כמו אנוסה למחול, ולכן צריך קניין. וראה שער שלישי, פרק שני, עמ' 85, על מחילת כתובה באופן של אמירת "קיבלתי". ע"ה. (ט) חשן אהרן שם מביא ראיה מכתובות נו ע"א, ששם נאמר שבסוף ביאה לכל הדיעות לא מועילה מחילת האישה בעל פה על כתובתה, ולכאורה קשה מדוע אין מחילה מועילה אחרי שזכה? וההסבר הוא, שהיות שיש בידה שטר כתובה, לא מועילה מחילה בלי קניין. ראיה זו הביא גם בספרו בית אהרן, כתובות יט ע"א (ד"ה בתורה וכגון), ודף נו ע"א (ד"ה ולפמ"ש), וכך הסביר גם בבית אהרן, בבא קמא פט ע"א (ד"ה בתורה כל). ע"ה. ר' חיים יהודה ליב איטינגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא (נד ע"ג), מביא ראיה לר' ישעיה מסוגיית בבא מציעא כ ע"א (הוכחה מורכבת – עיין שם). ור' חיים כהן רפפורט, שם, סימן יב (נה ע"ד – נו ע"א), דוחה את הוכחתו (עיין שם).

פ. שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד), מביא ראיה לר' ישעיה מתוך מה שלדעתו מיושבת קושית תוספות, בבא מציעא ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון) – עיין שם.
פא. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות יא, מביא ראיה לר' ישעיה משבועות מח ע"א – עיין שם.

להערה 2

א. עוד נימקו כך: ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצד [מסומן קפד ע"ד]; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תתיחאה, סימן ל (לג ע"ג); כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, הגהות בית יוסף, אות ו (שהודעה בזה שהוא משטה ולא מחל מחילה גמורה; הובא בחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט, עמ' קמג); בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א השלישי (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נה ע"ג); נפש חיה (לוריא), בבא מציעא יז ע"ב; שו"ת מפי אהרן, סימן יב (דפיס נו ע"א, ס ע"ג, סב ע"ג); שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח; ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, סימן יב, אות כה (בהסברו השני); ברכי יוסף, חו"מ, יב, טו (לו ע"א); שו"ת אהל יעקב (שפורטש), סימן ל (מ ע"ג); מאזניים למשפט – משנה אחרונה, יב, ח; שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"א); שו"ת שמן רחוק, חלק א, סימן ע, דף ע ע"א ודף עא ע"ד (הובא בדברי גאונים, ככלל נו, אות כא, ובשו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ, עמ' תק); ישועות יעקב, אהע"ז, קא, ס"ק א; שו"ת באר יצחק, יוד, סימן כג, ענף ג; חתן סופר, שער המקנה והקנין, חלק ב, סימן כה; שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה; חזקת רבה, אהע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 18; ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבהאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלז, בדעת העיסור, מחילה (נו ע"ב במהד' רמ"י).

ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, נוקט נימוק זה בסגנון אחר: כיוון שלא ידוע לכל שמחל, הוא יכול לחזור ולגבות בשטר, כיוון שהשטר בידו וסתם שטר אינו עומד למחילה. נראה שכונתו היא שניכר שלא התכוון למחול בלב שלם.

ג. חשן אהרן, יב, ח, כתב שמדרכי אינו טובר שזה הטעם של שיטה זו, שהרי הוא מביא ראיה שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, ממה שמוכר שטר יכול למחול עליו (ראה עמ' 993, במילואים להערה 159, אות פא), ולפי טעם זה אין הוכחה משם, מפני שברור שר' ישעיה מסכים שבמוכר שטר המחילה מועילה כיוון שלא היה יכול להחזיר את השטר, כאמור בעמ' 265.

ד. שו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד (ד"ה ובאה"ע), מקשה על נימוק זה, שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם – אם כן, איך מועיל ביטול מודעות בגט אם נעשתה המודעה בכתב והוא מונח ביד הבעל, הרי אילו ביטל בלב שלם היה לו לקרוע את כתב המודעה? הוא מיישב (בד"ה אמנם באמת), שש"ך, חו"מ, פא, ס"ק עב (שנביא במילואים להערה 159, אות יג), אומר שהודאה של הנושה שנפרע מועילה אף כשיש שטר בידו, ורק מחילה אינה מועילה אם השטר בידו; וביטול תנאים ומודעות נאמר בלשון הודאה: "אני מעיד על עצמי שלא עשיתי שום דבר הגורם לבטל את הגט", ולכן הוא מועיל אף אם נשאר השטר בידו. עוד תירץ

מילואים לשער שישי

(בר"ה והעיקר ברור), שרק בשטר יש להניח שאילו מחל בלב שלם היה מחזיר את השטר לחייב, משום שהנייר שיין לחייב, ששילם את שכר הסופר, ואסור לנושה להחזיק בידו חפץ שאינו שלו; אבל בביטול מודעא בכתב, שהנייר שלו, ייתכן שאף שביטל בלב שלם, לא נתן אותו לאישה משום שהוא שלו, ואין לומר שאילו ביטל בלב שלם היה לו לקרוע אותו – שהרי זאת לא מצינו.

להערה 6

ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך אין אדם מוציא דבריו לבטלה, שכלל זה שנוי במחלוקת נאנים, וחכמים חולקים עליו בערכין ה' ע"א, ובדרך כלל אין הלכה ככלל זה. עם זאת, הפוסקים מרבים להשתמש בו: שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרי; רשב"ם, בבא בתרא קלג ע"א (ד"ה ואם); מגיד משנה, הלכות זכיה ומתנה, י, א, והלכות מלווה ולווה, כה, יד; שו"ת הריב"ש, סימן תפ; שו"ת מהרי"ק, שורש קפב; ב"י, חו"מ, רנג, א; שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן ג, בסופו; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט, בסופו; שו"ת חוט השני, סימן צ; שו"ת בית יהודה (עיי"א), חו"מ, סימן יג (ד"ה תשובה בעניינים); שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן לח (ד"ה ולכאורה קשה); שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עד (ד"ה גם מה); שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק ב, סימן צ, בסופו; שו"ת ראש יוסף (אישקאפה), דף ג ע"ב; שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עב (רט ע"ב); שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן מא; שו"ת מוצל מאש, חלק א, סימן לט; שו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן א (עמ' ד); ושו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק ב, סימן עא, במהד' תרצ"ד = חו"מ, סימן צב במהד' תשע"א, בסופו. שו"ת מהרי"ק, שורש צד, כותב שאם ייתכן שהאדם נקט לשון מסוימת מתוך טעות, שלא ידע שלשון זו אינה תקפה, מפרשים את דבריו באופן שתהיה לה משמעות. חידושי הריטב"א, כתובות נח ע"ב (הובא בשער המלך, הלכות נדרים, פרק יב, הלכה י, עמ' קנו), כותב שאומרים שאין אדם מוציא דבריו לבטלה אם אין זה מצריך לשנות לשון שאמר. שו"ת טוב טעם ודעת, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן לו, כותב שדבר שמועיל במחשבה בלי דיבור, אומרים שאין אדם מוציא דבריו לבטלה. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן לו בדפוס שאלוניקי, סימן לו בדפוס ברלין (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, רנג, הגהות בית יוסף, אות יג), כותב שחכמים מסכימים שאם אפשר לפרש את דבריו באופן המועיל, מפרשים כך, וקהלת יעקב (אלגזי), מדות חכמים, מערכת א, אות ג, מביא ראייה לדבריו – עיין שם לראיתו. ברכי יוסף, יו"ד, רנח, ז (ד"ה ואעיקרא), כותב שחכמים מסכימים בדבר "שיכול להתפרש על נקלה" באופן שיתן משמעות דבריו ולא יהיו לבטלה. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צז (עמ' שסו), כותב על פי ברכי יוסף שם, שאם יש אומדנא, לכל הדעות אומרים "אין אדם מוציא דבריו לבטלה". שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן קט, כותב שבמקום שאין צורך לומר שלא דקדק בלשונו, וצריך רק לפרש את כוונתו, שעשה באופן המועיל, לכל הדעות מפרשים את כוונתו באופן המועיל, מפני שלא היה אומר דברים לבטלה. ¹³

להערה 13

א. קושיות על טעם זה: ש"ך, חו"מ, יב, ס"ק יז (הובא בתורת אביגדור, או"ח, סימן קנג, בחידושי הפלאה (בגלין השו"ע הפנין), חו"מ, יב, ס"ק ב, ובפ"ד, כרך יא, עמ' 191); שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ב); שו"ת הכנות עולם, סימן ז (ט ע"א); כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות ו; יד אהע"ז, ט, הגהות בית יוסף, אות יג; שו"ת מר ואהלות (ענת"ב), חו"מ, סימן כז (קיה ע"ד); נחמד למראה, שביעית, פרק י (חלק א), דף קמא ע"ד; ושו"ת חסד לברכה (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ג – מקשים על הב"ח, הרי הלכה בכית הלל (סוטה כה ע"ב) ששטר העומד להיגבות אינו כגבוי? בגלל קושי זה דוחה נחל יצחק, יב, ח, ענף ה, את נימוק הב"ח. גם שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, מקשה על הטעם של הב"ח, הרי הב"ח עצמו בחו"מ, סז, ה, כותב שהלכה היא ששטר אינו כגבוי. והוא כותב (והסכים עמו ברכי יוסף, חו"מ, יב, טו, דף לו ע"א) שיש טעות סופר בב"ח, וצריך לומר "שלא כדעת רוב הפוסקים", כלומר שו"י ישעיה חולק על רוב הפוסקים, ופוסק ששטר כגבוי, ולכן פסק שהמחילה כאן בטלה. שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ב, מוסיף להקשות על הב"ח, שאף שמרדכי, יבמות, סימן נב, פסק כבית שמאי, ששטר הוא כגבוי, הרי הוא עצמו אומר בסנהדרין, סימן תרפ (הובא בהערה 159), שמחילה מועילה גם אם יש בידו שטר.

ב. הגהות אמרי ברוך, על הש"ך שם; שו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן עד; קצות החושן, יב, ס"ק א (הובא באמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ז, בשם "האחרונים", בשו"ת ארצות יהודה (דברין), סימן ט, דף כב ע"א, במנוחת אשר, חלק ב, דף טז ע"ב, ובחתן סופר, שער המקנה והקנין, חלק ב, סימן כה); משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעג ע"ב); מהר"ם גלנטי, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כז, דף רכז ע"א (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נה ע"ג); שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן מט; דברי משפט, יב, ח, ס"ק ג; בית אל (נתנון), חלק א, חדר סב, פרק ד, אות ד (סו ע"א); שו"ת שארית יעקב (דניוון), חלק ב, חו"מ, סימן נג, אות ג (=המאסף (קואניקה), שנה יד, סימן יז); שו"ת עזרת יהודה, סימן פה; שו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עג (ברמז); שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח; בית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח; אורח משפט (אגליק), יב, ח (כב ע"ב); נחל יצחק, סו, אות ב, ענף ו, ושו"ת באר יצחק, אהע"ז, סימן טז, ענף ד (ד"ה אמנם נלע"ד); ר' אליהו ואראנאן, שערי ציון שנה ד (תרפ"ח) חוברת יב-יג, דף י ע"ד; ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 133; ור' דוב וייס, "בעניני מחילה", הברא, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח – מיישבים קושי זה על פי תוספות, סוטה כה ע"ב, ד"ה ובה"סברי (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, פב) [כ"ללי מיגר], הגהות בית יוסף, אות נו, ובנחל יצחק, יב, ח, ענף א), שכתבו שבית הלל מסכימים שחוב ברור הוא כגבוי, ורק בכתובה אמרו שאינה כגבוי, מפני

מילואים לשער שיש

ששעבוד כתובה עומד בספק, שמה לא ימות הבעל בחייה ולא יגרש אותה. גם אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ט, מדייק מתוספות שם, ששטר כתובה אינו כגבוי, ושטר חוב אחר הוא כגבוי.

ג. שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב (הובא באמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ט, בעטרת מדרכי וינברג), סימן ב (ד ע"ב), בשו"ת מאה שערים (פסחוביץ), חו"מ, סימן א, בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד, בשו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן יט (כב ע"ג) [בקיצור], ובפד"ר, כרך ב, עמ' 53 [בקיצור]. מיישב את קושיית הש"ך, שרק לגבי כתובה של סוטה, אם מת הבעל לפני שהסוטה שתתה, שיש ספק האם מגיעה לה כתובה, והספק נולד עוד בחיי הבעל, אמרו בית הלל ששטר אינו כגבוי, מפני שאינה עומדת להיגבות, שמה תמות האישה לפני הבעל; וכן בנפל הבית עליו ועל מורישו, ויש ספק האם המוריש מת ראשון, כך שנושי היורש יכולים לגבות גם מנכסי המוריש, או לא, נפסק שאינו כגבוי (יבמות לח ע"ב), מפני שאינו עומד לגבות מנכסים אלו בוודאי; אבל שטר שביד מלווה, ביחס לנכסי הלווה עצמו, בוודאי עומד לגבות, והם כאילו ברשות המלווה, ולכן סובר ר' ישעיה שגם לבית הלל, השטר כגבוי, ולכן המחילה צריכה קניין. גם שו"ת מצוות כהונה, סימן ג, מיישב שבית הלל דיבר רק בכתובה, שיש בה ספק. גם ישועות יעקב, חו"מ, עב, ב (ד"ה כבר הבאתי) נימק שגם לבית הלל, שטר כגבוי אם הוא בוודאי עומד להיגבות.

ד. אבל אמרי בינה שם, אות ט, מקשה על הבחנת התוספות, הרי בבבא מציעא סב ע"א נאמר שבשטר שיש בו ריבית, לפי בית שמאי הסוברים ששטר העומד לגבות כגבוי, לא יעזור לקרוע את השטר מפני שכבר עשה איסור, ונימק רש"י (ד"ה כגבוי), שכבר שיעבד הלווה את קרקעותיו לקרן ולריבית – והרי לפי התוספות, גם לפי בית הלל שם הוא כגבוי מפני שזה חוב ברור שאין בו ספק? הוא מיישב, ששם אינו כגבוי משום שאסור לגבות את הריבית שבשטר. ה. שערי ציון (סופר), חלק א (תשמ"ז), סימן ב, ענף ד (עמ' מה), דוחה את מה שקצות החושן, יב, ס"ק א, כתב על פי נכסת הגדולה, שאם השטר ברור, הוא כגבוי, שהרי אכן האול, על ספר משפטים, מילואים דף פו ע"ג, הסביר את דברי נכסת הגדולה, שאינו כגבוי ממש אלא הנושה נחשב מוחזק בחוב, והנכסים משועבדים לו, ולפי הגדרה זו מחילה צריכה להועיל בלי קניין, שהרי אין זה נחשב שהנושה נתן את הכסף חזרה לחייב (שאו היה צריך קניין), שהרי אינו נחשב כאילו זכה בו.

ו. כמו כן, שו"ת שמן רקה, חלק א, סימן ע (עא ע"ב), מקשה על תוספות שם, הרי בגיטין לו ע"א מובאת לעניין שמיטה דעת בית הלל ששטר אינו כגבוי, ומדובר בחוב ברור. עיין שם, שהוא דוחה עוד את האפשרות ליישב את הב"ח על פי תוספות שם.

ז. כמו כן, ר' שלמה שלוש, "מחילה בלב אם מועיל, מחילה אם צריך קניין ומחילה ונקיט שטרא – אם צריך קניין", שערי צדק א (תש"ס), עמ' 140, מביא ראיות שגם חוב ברור אינו כגבוי – עיין שם לראיותיו.

ח. שו"ת דבר משה (אברוך), סימן כ, אות ט, מיישב את הב"ח בדרך אחרת: שמה שנפסק שאינו כגבוי, הוא רק לעניין גבייה מנכסי יתומים (שבועות מח ע"ב), מפני שהבא לגבות מנכסי יתומים חייב להישבע, ולכן אינו כגבוי, מפני שאולי לא ירצה להישבע, אבל שטר שהנושה יכול לגבות בו בלי שבועה, כגון שהחייב מודה בו או שיש עדים, גם לבית הלל הוא כגבוי. כך הסביר גם נודע ביהודה שם.

ט. שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, מיישב שדעה זו סוברת שבית הלל מסכימים ששטר נחשב כגבוי לעניין שהלווה אינו מוחזק יותר מהמלווה, ולכן לא מועילה לשון מחילה, אלא צריך לשון מתנה.

י. שו"ת דבר משה (אמרילי), סימן כ, אות ט, סימן ה (ג ע"ג), מיישב את הב"ח, שיש ראשונים הפוסקים ששטר כגבוי. יא. לב ים, נדרים, סימן יז, אות ה, מיישב שכונת הב"ח היא שגם לבית הלל נחשב כגבוי לעניין שהנושה נחשב מוחזק, כמו שכתב שב שמעתא, שמעתא א, פרק כד, נפקויות אחדות מזה שהנושה נחשב מוחזק בגלל השטר. יב. בית הלל (ליבישץ), יב, ז (ד"ה וכן), מקשה על טעם הב"ח, הרי לשעבוד גופו של החייב בוודאי מועילה מחילה כמו שעבוד עברי משתחרר בכך שאדונו אומר לו "לך" (כוונתו להוה אמינא בקידושו טו ע"א, שיש בעבד עברי רק שעבוד הגוף ולא קניין הגוף, ולכן מועילה מחילה), וכמו שאומר רמ"א, חו"מ, סג, ח, שבפועל מועיל לומר "לך מעמדי" (ראה שער שלישי, עמ' 88); והיות שפקע שעבוד גופו של החייב, ממילא פקע גם שעבוד הנכסים, מפני שהם רק ערבים, וכשהחייב פטור גם הערב פטור?

יג. משכנות הרועים, מברכת מ, אות ז (קעג ע"ב), מקשה על הב"ח, שהרי לפי זה הרא"ש (החולק על ר' ישעיה – ראה עמ' 988 במילואים להערה 159, אותיות יח-כא) סובר ששטר אינו כגבוי, ואילו ב"ח, אה"ע, סימן ט, בסופו, כתב שהרא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ג, סובר ששטר העומד לגבות כגבוי? הוא מקשה עוד על הב"ח (בדף קעג ע"א), שלפני האמוראים בירושלמי גיטין, א, ה, החולקים האם מועילה מחילה בשטר, היו צריכים לומר שהדין תלוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל, האם שטר העומד להיגבות כגבוי.

יד. מנוחת אשר, חלק ב, דף טז ע"ב, לומד מדברי הב"ח (שהוא מביא בשם קצות החושן), שהמקדיש כסף, ומסר את הכסף לגזבר, והוא חייב חוב בשטר, הוא עדיין יכול להישאל על הקדשו, וזאת על פי ש"ך, חו"מ, רנה, ס"ק ו, שכתב ש"אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט" מועיל לעניין שנקנה להקדש אבל כל זמן שלא הגיע בפועל לגזבר יכול להישאל על ההקדש, והוא מסביר שרק אם הגיע ליד הגזבר, קנה כאילו המקדיש מחל להקדש (הוא משובח וזאת לדין שהמוכר דבר שלא בא לעולם והקונה תפס כשלא לעולם, קנה מפני שהמוכר מוחל לו – בבא מציעא סח ע"א, ואף כאן, ההקדש הוא כמו דבר שלא בא לעולם, בכך שאפשר להישאל עליו, ומסירה לגזבר היא כתפיסת

מילואים לשער שישי

הקונה, ולכן אינו יכול להישאל, וכאן שהשטר ביד הנושה, הנושה נחשב מוחזק בחוב ולכן לא מועילה מחילת החייב להקדש והגובר אינו זוכה, וכאילו לא הגיע לידו, שאפשר עדיין להישאל עליו.

להערה 23

א. נימוקים נוספים: (א) אי אפשר למחול על שעבוד הגוף: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאמה, סימן ל (לג ע"ב), מנמק, שהנושה אינו יכול למחול על שעבוד הגוף מפני שהגוף בעין, ואכן גם לר' ישעיה, במחילה על חוב בשטר, נמחל שעבוד הנכסים מפני שהממון אינו בעין (נימוק זה קשה, שהרי אם כן, גם בחוב בעל פה לא תועיל מחילה לשעבוד הגוף); והמחלוקת בירושלמי (במילואים להערה 1, אות סח) האם מחילה מועילה בשטר היא האם מועילה מחילה על שעבוד הגוף שאינו קניין הגוף (כלומר, האם הוא נחשב דבר בעין או לא).
ב. (ב) לא הגיע זמן הפירעון: שואל ומשיב שם (לד ע"ב) מנמק, שכל זמן שהשטר נשאר אצל הנושה לא הגיע זמן הפירעון, מפני שהחייב אינו צריך לפרוע אם הנושה אינו מחזיר לו את השטר. נימוק זה קשה, שהרי הלכה היא שמועילה מחילה על חוב לזמן הפירעון (ראה שער רביעי, עמ' 194).
ג. (ג) יש בשטר קניין: תשב"ץ, חלק ב, סימן ב, מדרייק מדברי העיטור, בירורין, שצריך קניין במחילת שטר מפני שיש קניין בכל שטר; והוא מקשה על העיטור, הרי אם משכנו של ישראל היה ביד גר ומת הגר בלי יורשים, נמחל המשכון אף שהמשכון היה קנוי לגר (בבא קמא מט ע"ב), וכל שכן שמחילה בפירוש מועילה (ראה שער חמישי, עמ' 963, אות לב, שפרשנים הוכיחו מבבא קמא שם שמועילה מחילה גם אם המשכון ביד הנושה). אמרי בינה, דיני דיניים, סימן כ, אות ט, מסביר את כוונת העיטור, שדבר שהיה בקניין אינו פוקע בלי קניין. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כג ע"א) מקשה על נימוק זה, הרי העיטור, מחילה, ליד אות נז, כותב שמוכר שטר יכול למחול מפני שהשטר אינו בידו (ראה ליד ציון הערה 29), ולפי הנימוק של תשב"ץ, הרי גם אם אינו בידו, גופו קנוי בשטר.
ד. מאירי, בבא קמא מט ע"ב, מביא ש"גדולי הדורות שלפנינו" (בעל ההשלמה) נימקו שזה דומה למחילה על חוב עם משכון.

ה. כמו כן, שדה יהושע, על ירושלמי גיטין, א, ה, בסופו (הובא ברש"י הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד, דף טז ע"ב, ובספר לאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב), נימק שבשטר כמו במשכון לא שייכת מחילה אלא נתנה. ו. בדומה, שו"ת מהר"ם מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, עמ' ח, עמ' של ("חקרי הלכה"), נימק, שמחילה רגילה מועילה מפני שאין למחול זכות בגוף הדבר, והוא מוחל רק על תביעתו ושעבודו, אבל כשיש שטר, שהמוחל צריך לבטל את השטר שלו, צריך קניין.

ז. ראה עוד עמ' 283, ליד ציון הערה 169, בשם רוח אליהו, שטעם דעה זו הוא שמחילה היא הקנאה.
ח. (ד) תורת אביגדורו, או"ח, סימן קנג (מב ע"ג), מנמק, שבחוב בשטר, כשהחייב פורע, חייב הנושה להחזיר לו את השטר מפני שהשטר שייך לחייב, כיוון שהוא נותן את שכר הסופר (שו"ע, חו"מ, לט, יז); וכשהנושה מוחל על חובו, שעבוד הגוף ושעבוד הנכסים נקים לחייב בדיבור בעלמא, אבל אינו חייב להחזיר את השטר, מפני שהשטר אינו נקנה באמירה בעלמא, כיוון שהוא שווה ממון, לצור על פי צלוחיתו, וכדי להקנותו לחייב צריך לשון נתנה וקניין, ולא מועילה לשון מחילה; אבל המוחל מתכוון גם להחזיר את השטר, שלא יוכל לתבוע בו שוב, ובמעשה אחד הוא רוצה לעשות שני דברים – מחילת החוב והחזרת השטר, וזה כמו "קנה אתה וחמור", שלפי רב המנונא בבבא בתרא קמג ע"א, לא קנה כלום, ולכן לדעתו לא מועילה מחילת השטר, מתוך שלא נקנית החזרת השטר; והדעה האחרת סוברת כרב נחמן בבבא בתרא שם, שב"אתה וחמור" קנה מחצה, וגם כאן מועילה המחילה, אלא שאינו צריך להחזיר את השטר.

ט. (ה) ערך שי, חו"מ, רו, טז, מנמק, שדברים שבעל פה אינם יכולים להרע שטר.
י. (ו) שו"ת צפנת פענח (דווינסק), חלק א, סימן לא (וברמו בצפנת פענח, מהדורא תניינא, דף סד ע"ד), מסביר (בהתייחסות לדעה זו שבירושלמי) על פי עיקרון שהוא מניח שדבר שנכתב, לא נחשב שנפסק, אלא כל זמן שהכתב קיים, נחשב כאילו עכשיו אומר אותו.

להערה 29

א. עוד הסבירו כך: תומים, יב, ס"ק ח (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד, בבית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח, בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג, בתורת אביגדורו, או"ח, סימן קנג, במנוחת אשר, חלק ב, דף יג ע"ב, בחזקה רבה, אה"ע, חלק א, הלכה מד, עמ' 139, בחוקת משפט, הלכות מכירה, פרק ל, ביאורים, אות לד, בשו"ת ש"י יצחק, חלק יז, סימן עט, ובשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאמה, סימן ל, דף לג ע"ד); ישועות יעקב, אה"ע, קא, ס"ק א, שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא; מקנה אברהם, מערכת מ, אות קעח; מאזניים למשפט, יב, ס"ק יג; ברית אבות (קורייאט), סימן יב (פה ע"ג); שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ד; משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעה ע"ב); חתן סופר, שער המקנה והקנין, חלק ב, סימן כה; ר"ש נתנוון, בהגהות חלק לשבעה, על נחלת שבעה, שטרות, סימן יט, אות קפד (במהד' אוצר הפוסקים); שו"ת אמרי יוסר, חלק ב, סימן קלה; לאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 144.

מילואים לשער שישי

ב. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב, דף קסג ע"א (הובא במטה שמעון, ס, הגהות טור, אות נט), מסביר שהמחילה מועילה כאן מפני שהשטר אינו ביד הנושה, ורק אם השטר בידו המחילה בטלה לשיטה זו, מפני שהנושה יכול לחזור בו ולתבוע בשטר שבידו.

ג. אבל ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, דוחה את הסברה שבטקסט, מפני שאדרבה, כאן יותר יש להניח שלא מחל בלב שלם, כדי לא לגרום נזק לקונה. כמו כן, חתן סופר שם כותב שהמרדכי, שהקשה על שיטה זו, מדוע מועילה המחילה כאן (ראה במילואים להערה 159, עמ' 993), סובר שאם כשהיה יכול להחזיר ולא החזיר תולים שלא מחל בלב שלם, אם כן, במוכר שטר ומחלו, שזו עבירה כלפי הקונה, יש להניח שלא מחל בלב שלם, מחמת חזקת כשרות.

ד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"ב), כותב שגם אם השטר ביד הנושה, אין לומר שהיה צריך להחזיר את השטר לחייב, שהרי השטר שייך לקונה, ואמנם הנושה יכול למחול לחייב, אבל הקונה אינו צריך להחזיר את הנייר (לפי דעה אחת ברמ"א, חו"מ, טו, כג), ולכן לא משנה שהשטר ביד הנושה. והוא מיישב בזה את מה שכתב רמב"ם, הלכות מכירה, ו, יד, שהמוכר שטר חוב אגב קרקע, עדיין יכול למחול – המחילה תקפה אף שהשטר בידו, מפני שרואים כאילו אינו בידו, שהרי הוא של הקונה, וכאילו הקונה הפקיד אצלו את השטר.

להערה 31

א. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"ב), ותפארת יעקב, חו"מ, יב, ס"ק י, מנמקים על פי רבנו תם שם, שמה שהוא מוחל הוא שעבוד הגוף, והרי השטר אינו נחוץ לשעבוד הגוף ואינו כולל את שעבוד הגוף מפני ששעבוד הגוף הוא תוצאה מעצם ההלוואה; לכן לא משנה שהשטר בידו; וממילא נמחל שעבוד הנכסים, מפני שהוא כערב על שעבוד הגוף.

ב. בית יהודה (לנדא), חו"מ, יב, ח, מוסיף שגם בלי דברי רבנו תם, אפשר להסביר שאינו כגבוי מפני שהמוכר אינו יכול לגבות את החוב.

ג. אבל אבני החושן, יב, ס"ק ד, מקשה על הסבר זה, הרי השטר הוא כגבוי אצל הקונה, והדין צריך להיות שלא תועיל אפילו מחילה בקניין. שו"ת עטרת יצחק, סימן קמז, אות ב, מיישב, שרק אם השטר נחשב מוחזק ביד המחול, המחילה טעונה קניין, מפני שהמחילה היא בעצם הקנאה לחייב, ואילו כאן, שאינו מוחזק אצל המוכר, הוא יכול למחול על שעבוד הגוף ששייך לו, וממילא נמחל שעבוד הנכסים שאצל הקונה, ולא משנה שהקונה מוחזק.

להערה 32

א. גם תפארת יעקב, חו"מ, יב, ס"ק י מסביר (בהסברו השני), על פי השיטה (רמב"ם, הלכות מכירה, ו, יב) שמחילת שטר שנמכר מועילה מפני שמכירת שטר מדרבנן, ונשאת למוכר זכות קלושה, אבל לא נשאת לו שום זכות בשטר מפני שהכל נמכר, גם שעבוד הגוף וגם שעבוד נכסים, ולכן הוא יכול למחול, מפני שהשטר אינו בידו.

ב. גם רד"ב נמכר, בהערותיו לשיטה לא נודע למי, קידושין טז ע"א, הערה 58, מסביר שרק אם השטר עדיין ביד הנושה, נחשב שעבודו בידו, ולכן אינו יכול למחול (לשיטה זו), ואילו מוכר שטר חוב יכול למחול מפני שהשטר יצא מידו ושעבוד נכסיו פקע ונחשב חוב על פה לעניין היכולת למחול.

ג. נימוקים נוספים: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן ל (לד ע"ד), מסביר על פי נימוקו (ראה ליד ציון הערה 23) לשיטת ר' ישעיה, שאין מועילה מחילה נגד שטר מפני שמחילה היא סילוק, ואם השטר עדיין בידו, לא הסתלק; ולכן מוכר שטר חוב יכול למחול אף שהשטר ביד הקונה, מפני שסוף סוף השטר אינו ביד המחול (כהסבר העיטור), ואם כן, המחול הסתלק לגמרי.

ד. שואל ומשיב, שם (לג ע"ג), מסביר על פי נימוקו האחר (ראה במילואים להערה 23) לשיטת ר' ישעיה, שלא מועילה מחילת חוב בשטר מפני שיש שעבוד הגוף – אם מכר את השטר, יש עדיפות ללווה שהגוף שלו, על הקונה, מה שאין כן ביחס למלווה. כלומר, רק בהתמדרדות בין הלווה למלווה – המלווה גובר, מפני שיש בידו שעבוד הגוף, ואילו בין הלווה לקונה, הלווה עדיף.

ה. שו"ת מהר"ש מוהלבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"), נימק, שרק כשהשטר בידו, שכדי למחול הוא צריך לבטל את השטר, אין מועיל דיבור בלבד, אבל כאן בלאו הכי אין ביכולתו לבטל את השטר שביד הקונה, אלא הוא מוחל רק על השעבוד שלו, ועל כן מועילה מחילה כדיבור.

ו. תורת אביגדור, או"ח, סימן קנג (מב ע"ג), מסביר על פי נימוקו (ראה במילואים להערה 23) לשיטת ר' ישעיה מצד "את וחמור", שהמחול מתכוון גם למחול על החוב וגם להחזיר את השטר, ולהחזרת השטר לא די במחילה אלא צריך הקנאה – הרי כאן שהשטר אינו בידו, כשהוא מוחל, אינו מתכוון להחזרת השטר אלא למחילת החוב בלבד, ואין בעיה של "את וחמור".

ז. אם התנו שלא ימחל: ש"ך, חו"מ, טו, ס"ק עח, כותב שגם אם התנה הקונה עם המוכר שלא ימחל, הוא יכול למחול. אבל שו"ת עמודי אור, סימן קא (הובא בקיצור בשו"ת ארצות יהודה (דבורץ), סימן כ), מעיר שאם מחל,

מילואים לשער שישי

נתבטל המכר בגלל התנאי, ונמצא שהשטר של הנושה אלא שהוא מופקד אצל הקונה, ולכן מחילתו בטלה (ראה בשמו במילואים להערה 47; אבל ראה שם, שלפי פוסקים רבים מחילתו תקפה כיוון שהשטר אינו בידו), אבל היות שהמחילה בטלה, ממילא המכר קיים, והמחילה מועילה, ונוצר כאן מעגל קסמים; ובמעגל קסמים כזה נחלקו תוספות ורמב"ן, גיטין פג ע"א, במגרש "על מנת שלא תינשאי לפלוני", שגם שם אם תינשא לפלוני, יתבטלו הגירושים, אבל כיוון שהגירושים בטלים, הנישואין לפלוני בטלים – לפי תוספות, התנאי הוא שלא תינשא נישואין תקפים, ולכן הנישואין בטלים, וגם כאן מחילתו בטלה, מפני שהתנאי הוא שלא ימחל מחילה תקפה, והרי כאן אינה תקפה, מפני שאם תהיה תקפה, המכר בטל וממילא לא מועילה מחילה; ואילו לרמב"ן, התנאי הוא שלא תעשה מעשה נישואין, גם אם אינם תקפים, ואם תעשה כן, הגירושים מתבטלים, וגם כאן, המכירה בטלה כיוון שעשה מעשה מחילה, והיות שהשטר שלו, לא מועילה המחילה; ונמצא שממה נפשך המחילה בטלה, אלא שבמחלוקת תוספות ורמב"ן תלויה השאלה האם השטר שייך למוכר או לקונה.

להערה 34

- א. אבל ראה להלן, ליד ציון הערה 46, שיש אומרים שלפי הנימוק הסובייקטיבי, שאי החזרת השטר מראה שלא מחל בלב שלם, ר' ישעיה סבור שאין מחילה מועילה גם בשטר מהסוג שאינו כגבוי.
- ב. קבלה על תשלום: ר' נפתלי נוסבוים, דברי משפט, כרך ד, עמ' שלח, מביא את המחלוקת בשאלה האם מועילה מחילה אם השטר ביד המוחל, לענין קונה ששילם חלק ממחיר הנכס, ויש לו קבלה על כך, ומחל למוכר על חיוב שהמוכר חייב כלפיו בגלל התשלום. כלומר, לדעתו, גם בזה לר' ישעיה לא מועילה המחילה. לא ברור האם יש בשטר כזה שעבוד נכסים.
- ג. כמו כן, עדות ביהוסף (קאפח), סימן ס, עמ' 349, כותב שלר' ישעיה, מחילת שטר התחייבות למכור זכות דייר בבנין מסוים, צריכה קניין; וגם שם לא ברור האם יש שעבוד נכסים בשטר.
- ד. אהל משה (וינברג), סימן ט (נ ע"ג), מעלה אפשרות, שאם צד לשידוך מחל לצד האחר על חיובו בקנס אם יבטל את השידוך, ושטר התנאים ביד המוחל, המחילה בטלה לדעת ר' ישעיה; ושו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא (עמ' רנח), כותב בפשטות שלר' ישעיה המחילה בטלה; וגם שם לא ברור האם יש שעבוד נכסים בשטר.

להערה 42

- א. הם מסתמכים על האמור בגיטין לו ע"א (ראה ליד ציון הערה 33), ששטר שאין בו אחריות נכסים לכל הדעות אינו נחשב גבוי.
- ב. בספרו נחל יצחק, יב, ח, ענף ה, העיר שר' פנחס המובא בחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"א, אומר שגם אם אין בשטר אחריות נכסים, לבית שמאי הוא כגבוי, ורק לענין שמיטה שטר כזה נשטט מגזירת הכתוב; ואילו הריטב"א שם דחה את דברי ר' פנחס.
- ג. כמו כן, שו"ת תורת חכם, סימן כח (קז ע"ד), כותב שר' ישעיה מסכים ששטר שחתומים בו עדים פסולים, מועילה מחילה עליו, מפני שהוא בגדר כתב ידו של המתחייב, שאינו שטר.

להערה 45

כמו כן, ר' צבי חיים דישון, "הערה בהחליט למחול החוב ולוה העני שלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסב, כותב שהנימוק הסובייקטיבי אינו קיים בכתב יד, ורק בשטר בחתימת עדים, שאסור לנושה להחזיקו אם הוא פרוע, מפני שהוא עלול לתבוע בו את החייב ברמייה, והחייב לא יהיה נאמן לומר שפרע, אבל בכתב יד, החייב נאמן לומר שפרע, ואם כן מותר לנושה להחזיק בו אחרי שנפרע, מפני שאין חשש שיתבע בו ברמייה, ואם כן, העובדה שלא החזיר אותו אינה ראייה שלא מחל בלב שלם. לעומתו, ר' חיים מאיר ואונר, שם, עמ' קסד, מציין שערוך השלחן, חו"מ, נו, א, אומר שאסור לנושה להחזיק כתב יד שנפרע; ועוד, שרמ"א, חו"מ, סט, ב, פוסק שבחוב בכתב יד, החייב אינו נאמן לומר שפרע, ואף שרבים חולקים עליו, יש לחשוש שמא בית דין טועה יחייב את החייב כדעת הרמ"א, ולכן אסור להחזיק את השטר אחרי שנפרע, ולכן הנימוק הסובייקטיבי קיים גם בכתב יד. הוא מוסיף, שאם עוד לא הגיע זמן הפירעון, גם בכתב יד החייב אינו נאמן לומר שפרע, לכל הדעות (שו"ע, חו"מ, סט, ה), ולכן לא תועיל מחילה או בגלל הנימוק הסובייקטיבי. רצ"ח דישון, שם, עמ' קסה, מקבל את דבריו בהסתייגות.

להערה 47

- א. כך עולה גם מש"ך, תומים, משכנות הרועים, ושואל ומשיב, שהסבירו שמוכר שטר חוב ומחול, המחילה מועילה בלי קניין מפני שהשטר לא היה בידו – ראה לעיל, ליד ציון הערה 29 ובמילואים שם.
- ב. כמו כן, ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (מה ע"ג), עוסק ברב שמחל על חיובי הקהל כלפיו, ואומר שהמחילה תקפה אף שהחייבים היו כתובים בשטר, והשטר היה בביתו ולא קרע אותו, מפני שיתכן שאילו

מילואים לשער שיש

היה בידו ממש היה קרוע אותו, ולכן העובדה שלא קרע אותו אינה הוכחה שלא התכוון למחול. אבל הוא לא הזכיר את המחלוקת בעניין מחול כשהשטר בידו.

ג. דעה חולקת: אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), כתוב שכאן המחילה בטלה לפי ר' ישעיה, מפני שאף שאין הוכחה מאי החזרת השטר, הרי אילו התכוון באמת למחול, היה לו לתת לחייב שובר.

ד. שו"ת עמודי אור, סימן קא, כתוב כדבר פשוט שכאן המחילה בטלה לפי ר' ישעיה.

ה. עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ד, מעלה אפשרות ש"לא פלוג רבנן", והמחילה בטלה לשיטת ר' ישעיה גם אם השטר לא היה ביד המוחל.

ו. שו"ת מגן שאול (חנניה), סימן כד, עוסק בשטר שלא היה ביד הנושה בעת המחילה (נידונו: חתן שמחל לחמיו על חיובו לפרנסו), ובכל זאת כתוב שלפי ר' ישעיה, אינו מחול.

ז. ר' יוחנן שבררון, בית אהרן וישראל, גל' יד, עמ' כט, הערה 2, כתוב בתחילה על פי הש"ך שכאן לכל הדעות המחילה תקפה, ואחר כך הוא כתוב שלפי הטעם ששטר כגבוי (ליד ציון הערה 13), גם כאן המחילה בטלה לפי ר' ישעיה.

ח. אם השטר ביד שלישי: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שחיתאה, סימן ל (לד ע"ב), כתוב כדבר פשוט שגם אם השטר ביד בית דין, הוא כאילו בחזקת שניהם, ולא תועיל מחילה.

ט. אבל שו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"א-ע"ב), מעלה ספק, האם ר' ישעיה מסכים שאם השטר היה מושלש ולא היה ביד הנושה, מועילה המחילה: מצד אחד, היות שהוא מושלש לטובת שני הצדדים, שיוכה בו הצד שאינו מסרב, נחשב כאילו שניהם מוחזקים בשטר, ואם כן המחילה בטלה; ומצד שני, מצאנו הבחנה בין מי שמוחזק בעצמו לבין כשהדבר ביד שלישי (לעניינים אחרים), בשו"ת הריב"ש, סימן שפז, ובמגיד משנה, הלכות מכירה, יא, ה.

י. שו"ת זכר חיים (שוהט), סימן י, עוסק במחילה על חוב בשטר כשהשטר ביד שלישי, ואינו מזכיר את המחלוקת במחילת שטר.

להערה 50

א. תורת אביגדור, או"ח, סימן קנג (מב ע"ג), כתוב על נידונו, ששמעון היה חייב לראובן חמישים בשטר, ואחר כך ראובן לקח הלוואה משמעון עבור לוי, והתנו שאם לא יפרע לוי עד פורים, ראובן יפרע, ולא פרע לוי עד פורים, ובכך נתחייב ראובן לפרוע, וממילא חלק מחיוב שמעון כלפיו מחול (על ידי קיזוו); והוא כתוב שהיות שהמחילה היתה על חלק מהחוב, אין הוכחה ממה שלא החזיר את השטר, ואין לומר שאילו מחל בלב שלם היה צריך לכתוב על השטר שחלקו נפרע – שהרי ייתכן שאינו רוצה לגרע את השטר, מפני שאולי עבור כמה ימים יפרע לוי את חיובו, ואז יצטרך את השטר עבור כל החמישים. יש להעיר שסברה זו אינה קיימת במחילה רגילה על חלק מהחוב, שבה אין שום אפשרות שיצטרך את השטר אחר כך על כל החוב. אחר כך הוא כתוב על פי מה שנימק (ראה במילואים להערה 23) את דעת ר' ישעיה מצד "את וחמור", שהמחול מתכוון גם למחול על החוב וגם להחזיר את השטר, ולהחזרת השטר לא די במחילה אלא צריך הקנאה – הרי במחילה חלקית, היות שהוא זקוק עדיין לשטר ואינו מתכוון להקנותו חזרה, אין כאן "את וחמור" והמחילה תקפה. ¹³²

להערה 61

א. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ח, כתוב שמתעם זה "זרוק לי חובי והיפטר" מועיל בחוב בשטר גם לר' ישעיה (שלא כדעת משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א), מפני שבזה אין הוכחה ממה שלא החזיר את השטר, שהרי אולי רצה להחזיק את השטר בידו עד שהלווה יזרוק (שהרי הזריקה היא כמו תנאי במחילה). אור שמח, הלכות מלווה ולווה, טז, א, מסביר שב"זרוק לי חובי והיפטר" מועילה מחילה בלי קניין אף בחוב בשטר, מפני שחל כאן דין ערב כיוון שהחייב עשה על פי הנושה, ולכן זה כפירעון. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג (סט ע"ד), מעלה אפשרות שאמנם זה לא מועיל בתור מחילה מפני שיש לנושה שטר, אבל מועיל בתור נתינת רשות, כמו "קרע כסותי", אלא שהיות שמועיל רק מצד נתינת רשות, הנושה יכול לחזור בו עד שזירוק. כמו כן, דין אמת, קכ, א (כו ע"ד), כתוב שכאן החייב נפטר כיוון שעשה מעשה על פי הנושה ונגרם לו נזק, ולא מטעם מחילה. ראה שער עשירי, ליד ציון הערה 15 ובמילואים שם, בשאלה האם "זרוק חובי והיפטר" הוא מחילה, פירעון או מתן רשות.

ב. שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ד, וישועות יעקב, אהע"ז, קו, ס"ק ד, מסבירים על פי זה את דברי בית שמואל, צו, ס"ק יא, שהטעם שאלמנה צריכה להישבע שלא מחלה על הכתובה גם אם השטר בידה, הוא מפני שחוששים שמא מחלה על תנאי – כוונתו היא שיתכן שמחלה רק אם ימות, אבל אם יגרשנה ישלם לה, ולכן נאלצה להחזיק אצלה את שטר הכתובה, ולכן אי החזרת השטר אינה מלמדת שלא מחלה בלב שלם.

ג. בעניין מחילה על חיוב מותנה, ראה הלך, ליד ציון הערה 132.

להערה 62

ראה גם שער עשירי, עמ' 405 ואילך, שיש פוסקים שמחילה מותנית צריכה קניין מצד התנאי. תהלה לדוד

מילואים לשער שיש

(אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב), מעיר שב"ח, חו"מ, רו, כ (המובא לעיל, במילואים להערה 1, אות ד, ובשער עשירי, במילואים להערה 56, אות יד), הסביר שהצריכו קניין בתיוקן חכמי ספרד (ראה שער עשירי, ליד ציון הערה 13) מפני שלפעמים המוחל מחזיק בשטר החוב, וחששו לדעת ר' ישעיה שאז צריך קניין, וזאת אף שבתיוקן חכמי ספרד זו מחילה מותנית; ושגם שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא, מצריך קניין במחילה מותנית מצד התנאי, אף שבנידונו היה חוב בשטר.

להערה 68

א. יש בעיה אחרת במחילת שעבוד קרקע: יש לנושה כאילו חלק בגוף הקרקע – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך. ב. ר"מ ברודו עוסק באישה שמחלה למי שקנה מבעלה קרקע המשועבדת לכתובתה, הנידון בכתובות זה ע"א. ג. דעה חולקת: שערי תורה (לעוו), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כז, כותב שגם אם הנושה מחל רק על שעבוד של נכסים מסוימים והחוב עצמו נשאר, המחילה בטלה לדעת ר' ישעיה, מפני שאילו מחל בלב שלם, היה צריך לכתוב בתוך השטר שהוא מוחל על שעבוד הנכסים הללו.

להערה 70

א. דברי משה, שונה הלכות, וגור אריה יהודה מתייחסים לדין בכבא בתרא קלב ע"א, שהמחל נכסיו לבניו בפני אשתו, איבדה את כתובתה מפני שמניחים שמחלה, והרשב"ם שם (ד"ה אבדה) אומר שמחלה רק על שעבודה על הנכסים שיש לבעל אז. ראה עמ' 995, במילואים להערה 159, שישועות יעקב, שואל ומשיב, דברי משה וגור אריה יהודה, דחו בכך את הראיה מבבא בתרא שם. ב. כמו כן, הפלאה, כתובות מד ע"א (ד"ה לימא, וד"ה תוספות ד"ה והלכתא), כותב שבמקרה בכתובות מד ע"א, בשני שטרות היוצאים בזה אחר זה, שהראשון מבוטל מפני שהקונה מחל על השעבוד מזמן ראשון (ראה עמ' 425), מועילה מחילה גם לזעה זו מפני שהיא רק מחילת שעבוד. ג. דעה חולקת: מחנה לוי, שבועות לו ע"ב (ד"ה והנה בספר), כותב שר' ישעיה לא מועילה מחילה על שעבוד קרקעות בחוב בשטר.

להערה 88

א. ראה עמ' 988, במילואים להערה 159, אות כה, שאחרונים הסבירו בכך מדוע ריב"ש הכשיר מחילה על שטר. ב. ראה במילואים להערה 1, שהאחרונים הסבירו בכך את סוגיית בבא מציעא יג ע"א וגיטין כא. ג. מטה אשר מביא ראה מלבוש, אה"ע, צו, ב, שכתב לגבי אלמנה התובעת כתובה, שהיא צריכה להישבע שלא מחלה עליה, מפני שיתכן שכתבה לבעל שטר מחילה ולכן לא החזירה את הכתובה – הרי שהמחילה מועילה בכגון זה אף שהשטר בידה. ד. שו"ת מצוות כהונה, סימן לו, מביא ראה שמועילה מחילה כאן, משו"ת הריטב"א, סימן קצו (הובא בב"י, חו"מ, יב, מחודש ז), שאף שפשרה צריכה קניין, היא תקפה אף בלי קניין אם כתב בשטר בלשון הודאה שקיבל את הפשרה, אבל ראה הערה 122, שיש מי שהסביר שטעם הריטב"א הוא שהמחילה נעשתה בפני עדים, והערתו שהריטב"א כלל אינו עוסק במחילה. כמו כן, שו"ת ויאמר יצחק שם מביא ראה משו"ע, חו"מ, עא, ד, האומר שמועיל שובר בכתב יד המלווה אף על שטר שיש בו "נאמנות" (התחייבות החייב להאמין לנושה אם יטען שלא פרע). אבל יש לזדות ראיות אלה, ששם זה בדרך הודאה שמועיל גם לר' ישעיה (כאמור ליד ציון הערה 93), ועוד, שואלי הריטב"א והשו"ע סורבים שלא כר' ישעיה, ואין מהם ראה שר' ישעיה מסכים כאן. ה. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 135, מדייק מהעיסור, שמחילה בכתב תקפה גם בלי קניין גם אם השטר ביד הנושה, מפני שהעובדה שהוא עושה מעשה מראה שהוא מוחל בלב שלם. ו. גם שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסב ע"ד), כותב שאם מחל בכתב, זה מועיל יותר, אבל כתב שזה דחוק. ז. יצוין ששו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן יא, ושו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן לה וסימן קיא, עוסקים במחילת שטר חוב על ידי כתיבת שטר מחילה, ואינם אומרים שיש מחלוקת בזה. ח. בכתובה עקיפה: ישועות יעקב, אה"ע, קו, ס"ק ד, כותב שלענין זה, גם אם הכתיבה עקיפה, כגון בכתוב לבניו כל נכסיו וכותב לאשתו קרקע כל שהוא, שמניחים שמחלה על גביית כתובתה מנכסיו (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 447) – נחשב שמחל בכתב, ומועיל גם לשיטת ר' ישעיה. ט. בכתובות מד ע"א, נאמר שבשני שטרי מכר על אותה קרקע לאותו קונה, הראשון מבוטל מפני שיש אומדנא שהקונה מחל על השעבוד מהזמן הראשון. לבני בנימין, מערכה כב, אות ד, כותב שהשטר השני הוא אמנם כמו שובר לשטר הראשון, מפני שהוא הוכחה שמחל הקונה, אבל הרי השטר השני הוא ביד המוחל-הקונה, ושובר מועיל רק אם הגיע לנמחל (ראה שער שני, עמ' 74); עיין שם, שהסביר שהמחילה מועילה מטעם אחר. עוד הוא כותב (באות ה) שאם נושה מפקיד חפצים אצל החייב, ובין החפצים מונח שובר על שטר החוב, החייב אינו זוכה בשובר, מפני שפיקדון נמצא בבעלות המפקיד, ולכן לא מועילה המחילה, כיוון שלא נתן לו את השובר שיהיה

מילואים לשער שישי

שלו. והוא כותב שבנידון בכתובות קי ע"א, שיש ללווה שטר מכר, שקנה שדה מהמלווה, שטר המכר הוא הוכחה שהמלווה מחל לו (שאם לא כן לא היה צריך למכור לו את השדה אלא לגבות את התשלום בחובו), ויכול לשמש כשובר, מפני ששטר המכר נמצא ביד הקונה-הלווה וקנוי לו, שהרי הקונה משלם את שכר הסופר, ולכן המחילה מועילה (ויש להעיר שזה סוג של כתיבה עקיפה). הוא כותב (באותו ו) לגבי הנידון האחר בכתובות קי ע"א, בשניים שהוציאו שטרי חוב זה על זה, שהשטר המאוחר הוא כמו שובר על החוב הראשון, מפני שאילו החוב הראשון היה עדיין קיים, לא היה המלווה לווה מן הלווה של החוב הראשון – אם בשעת התביעה בבית דין, המלווה הראשון היה עדיין חייב למלווה השני, כך שהשטר השני היה עדיין שייך למלווה השני (מפני שאף שהלווה נותן שכר הסופר, וכשפרע את חובו, צריך המלווה לתת לו את השטר, בכל זאת השטר קנוי למלווה בתור משכון, וכל משכון קנוי למלווה), נמצא שהשטר הראשון כבר נראה בפסולו, מפני שהמחילה עליו היתה תקפה בגלל השובר שהיה ביד המלווה השני וקנוי לו, ואינו חוזר ומתכשר על ידי פריעת השטר השני; אבל אם בשעת התביעה של השטר הראשון, כבר נפרע השטר השני, ואז השטר השני היה שייך למלווה הראשון (ששילם עליו את שכר הסופר, מפני שהוא הלווה בשטר השני) והוא ביד המלווה השני רק כפיקדון, ואינו יכול לשמש כשובר לעניין זה, ולכן השטר הראשון בהכשרו מפני שהמחילה עליו לא הועילה.

י. דעה חולקת: שו"ת בני יהודה, סימן קצג (קצו ע"א), עוסק במחילה בכתב, ובכל זאת הוא אומר שהיות שהנושה לא החזיר את השטר, המחילה בטלה לדעת הסמ"ע.

יא. כמו כן, שו"ת עזרת יהודה, סימן פה, כותב (כפי שהבאנו בשמו בעמ' 968, במילואים להערה 1, אות טז, בעניין דעת רש"י, שרש"י לא רצה לפרש ששובר מועיל בתור מחילה אם שטר הכתובה ביד האישה, מפני שסבר כר' ישעיה – משמע שלדעתו אף מחילה בכתב בטלה לפי ר' ישעיה.

להערה 91

א. שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק א, סימן פו הראשון (ד"ה גם), מנמק, שעל ידי השובר, המוחל מנקה את הנכסים לחייב, בתור "ספר המקנה", ובוזה נפקע שעבודם.

ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, ומהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"א), מנמק, שאם כתב שובר, מן הסתם מדובר שהנושה טען שאבד השטר או שאינו בידו, שאם לא כן היה יכול להחזיר את השטר ולא הוצרך לשובר, כאמור בשו"ע, חו"מ, נד, ב, ואם כן אין ראייה ממה שלא החזיר את השטר, שהרי לא היה בידו. ובמהדורא חמישאה שם כתב שלפי זה, אם יש בידו שטר ובכל זאת הסכים החייב שיכתוב שובר, המחילה בטלה.

ג. אם המחילה נעשתה בפומבי: ייתכן שיש חריג דומה, במקום שהמחילה נעשתה בפומבי, שברור שנעשתה בלב שלם, ומועילה גם לשיטת ר' ישעיה. שו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"ג), כותב שאם המוחל מחל בפרסום גדול, אינו יכול לטעון "שטרך בידי מאי בעי", מפני שהנמחל ישיב שלא חשש להשאיר בידו את השטר מפני שהדבר נעשה בפרסום גדול. ייתכן שכונתו לומר שמשום כך המחילה תקפה גם לשיטה זו. וראה על כך בעמ' 984, במילואים להערה 121.

להערה 93

א. כמו כן, בעמ' 974, במילואים להערה 2, אות ד, הבאנו בשם באר יצחק, שר' ישעיה מסכים שהודאה (שהמלווה מודה שהלווה אינו חייב לו) מועילה גם אם השטר ביד הנושה, ומשכנת הרועים אומר כך על מחילה בדרך הודאה.

ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן ל (לד ע"ב), מפרש כך את דברי ר"ן. נדרים כו ע"א, ש"לבלטלן וזוותא"י הוא כמחילה – שאף שיש לנושה שטר, הוא אומר שהשטר שקר, כמו שכתב הר"ן, ואם כן השטר הוא כחריס. כלומר, זו מחילה בדרך הודאה, ולכן היא תקפה.

ג. כך אפשר להבין את חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א, האומר שמועילה הודאת הנושה שהחייב פרע גם אם ידוע שלא פרע, והסביר דרכי משה, חו"מ, מ, ס"ק א, שהוא מדין מחילה, אף שהריטב"א מדבר על כתובה, ושם יש שטר ביד האישה. ובכך נדחה מה שרצה שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב, דף קסב ע"ד, להוכיח משם שהריטב"א חולק על ר' ישעיה.

ד. דעה חולקת: ברכת אליהו, חו"מ, מ, ס"ק ו, הערה 2, כותב שלפי ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק עב, אם אומר הנושה "קבלתו", וידוע שלא קיבל, והשטר בידו, לפי ר' ישעיה צריך קניין, שהרי לשון "קבלתו" מועיל מדין מחילה, שהיא עצמה צריכה קניין. אבל הדברים אינם מפורשים בש"ך שם; הש"ך אומר רק שבמחילה, ר' ישעיה מצריך קניין, ולא אמר כך על לשון הודאה.

להערה 98

א. אבל המגיה שם מעלה אפשרות שאחרי מיתת הבעל, שאין עוד ספק אם תגבה, היא כגבויה, ולא מועילה מחילה. והוא מעלה אפשרות שרק אם לא מחלה בפירוש אלא שתקה, באופן ששתיקתה מלמדת שמחלה, יש הבדל בין כתובה לשטר אחר, אבל אם מחלה בפירוש אין הבדל בין כתובה לשטר אחר.

ב. יד אהון, אהע"ז, ט, הגהות בית יוסף, אות יג, כותב שכתובה נחשבת כגבויה גם לבית הלל, מפני שהיא מעשה

מילואים לשער שיש

בית דין. ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 145, מקשה עליו, הרי מחלוקת בית שמאי ובית הלל בסוטה כה ע"א, היא בכתובה, ועוד שתוספות שם (ד"ה בית הלל סכרי) כתבו שכתובה אינה כגבויה מפני שהחוב אינו ברור.

להערה 107

א. חשן אהרן, יב, ה, כותב שהטעם של הב"ח (עמ' 263, הערה 13) שייך גם בכתובה.
ב. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, כותב שבכתובה סביר יותר שלא תועיל מחילה, שהרי הטעם ששטר העומד לגבות הוא כגבוי, חזק יותר בכתובה, כמו שכתב ב"ח, אה"ע"ז, סימן ט, שכתובה נחשבת כגבויה מפני שהאישה מוחזקת יותר מנושה אחר, והיות שהיא מוחזקת יותר, מהראוי שלא תועיל מחילה. ראה גם ליד ציין הערה 185, שיש אומרים שגם לשיטה האחרת אין מועילה מחילת כתובה, מטעם זה.
ג. כמו כן, בית הלל (בן נפתלי הירץ), אה"ע"ז, קה, ה, מבין בפשטות שלר' ישעיה, צריך קניין גם בכתובה. כמו כן, חידושי הרי"ם, אה"ע"ז, סו, ג (עמ' רלב במהד' תשע"ט), כותב שלר' ישעיה, מחילת כתובה (כשהשטר בידה) מועילה רק בכתב.

להערה 115

א. דברי משה מסביר שיתכן שלא החזירה את שטר הכתובה מפני שהיא רוצה להינשא ולהראות (בשקר) שמגיע לה עוד לגבות כתובה, או שהיא מפחדת להחזירו שמא יפסיקו לתת לה מוונת.
ב. בדומה מסביר ישועות יעקב, אה"ע"ז, קא, ס"ק א, לגבי אלמנה שלא תבעה כתובה 25 שנים, שלא ראתה צורך להחזיר את השטר מפני שברור לכול שמחלה, ולכן אין הוכחה ממה שלא החזירה.
ג. העיקרון שגם לדעה זו מועילה מחילה אם יש אומדנא שמחל, מסביר את הדין בכתובות מד ע"א, שבשני שטרי מכר על אותה קרקע לאותו קונה, הראשון מבוטל מפני שיש אומדנא שהקונה מחל על השעבוד מהזמן הראשון.

להערה 117

כמו כן, שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו (ד"ה עוד כתב), עוסק בשטר שותפות, שנכתב בו ששותף אחד יקבל יותר מחצי מהרווחים, ואחר כך הוא מחל לשותפו על העודף, והוא פוסק שהמחילה מועילה בלי קניין (גם לר' ישעיה), משום שהטעם שצריך קניין (לר' ישעיה) הוא מפני שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם, וכאן אין לומר כך (כך נראית כוונתו), שהרי בשטר זה נזכר כל עניין השיתוף, ולא היה צריך להחזיר את השטר, מפני שהשטר נחנף כדי לקיים את השיתוף; ואין לומר שהיה צריך לכתוב בגופו של שטר את מחילת העודף, מפני שלא הכול יודעים לעשות זאת, ויש שחושבים שאם יכתבו איזה שהוא שובר בגופו של שטר, ייגרע כוחו של השטר. הוא מתייחס למחילת חלק בשותפות כמחילת חוב, אף שזו בעצם הקנאה. אולי הוא מדבר במצב שהכסף נמצא ביד הנמחל, ויש עליו חיוב לתת חלק מהכסף לשותף האחר, ולכן שייכת בזה מחילה רגילה.

להערה 118

א. כמו כן, שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמ, עוסק בהירש ושלום שרצו לקנות בית בשותפות, ועשו שטר שותפות בקניין, אבל לא יכלו לרשום במירשם את המכר על שם שניהם, ולכן הסכימו שהירש יקנה הכול על שמו, ושלום נתן לו ערבון על חלקו; וכשבאו לכתוב את חלקו של שלום על שמו, הירש לא הסכים עד שיעשו חלוקה של הבית, ולכן שלום לקח חזרה את הערבון, וחזר בו מהמכר ומחל לשלום על החלק שקנה. הוא כותב שהיות שיש שטר על השותפות, המחילה בטלה לדעה שלא מועילה מחילה נגד שטר. כנראה, זאת לא נחשבת מחילת בעלות, שאינה מועילה, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה, מפני שלא היה לשלום חלק קנייני בבית, שלפי המירשם היה כולו של הירש.
ב. שו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סימן ל (מ ע"ג), מסתפק האם שטר שותפות דינו כשטר חוב, לעניין זה שאם שטר השותפות ביד אחד מהשותפים, המחילה צריכה קניין (לדעת ר' ישעיה).
ג. שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון), כותב שאם יש שטר ביד שותפים על שותפות ברווחים עתידיים, לא מועילה מחילת שותף לשותפו בלי החזרת שטר השותפות, מפני שהוא חוב שלא בא לעולם, ואינו יכול לומר "ידי מסולקת ממנו" בעוד שטר השותפות אומר שהם שותפים ולא מסולקים (ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 790-792); ועוד, שלא מועילה מחילה על דבר בעין, ושטר שותפות שביד השותפים הוא בעין, ולכן לשון מחילה אינה מועילה. ראה גם בשער ארבע-עשרה, עמ' 561-562, על מחילת שותף על חלקו.

להערה 121

א. מטה אשר מביא (בדף יג ע"א) ראייה: ש"ך, חו"מ, עא, ס"ק י, כותב שאף שר' ישעיה, המובא בטור, חו"מ, עא, ה, סובר שאם יש "נאמנות" בשטר, הלווה חייב גם אם עדים מעידים שהמלווה הודה שפרע לו, מכל מקום הוא סובר שאם יש עדים שמחל, הלווה פטור; וזאת אף שר' ישעיה סובר שלא מועילה מחילה על חוב בשטר, והרי שם מדובר שהשטר ביד המלווה ובכל זאת הוא סובר שהמחילה מועילה – וצריך לומר שהטעם הוא מפני

מילואים לשער שיש

שמחל בפני עדים. והוא מביא תשובה כ"י של ר' משה הכהן, האומר שמועילה מחילה בפני עדים גם על חוב בשטר.

ב. ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ט ע"א), מביא ראייה גם משו"ע, חו"מ, פא, כט, הכותב שהמוחל בפני עדים אינו צריך לומר להם "כתובו", כלומר, הם יכולים לכתוב שטר מחילה בלי הוראה ממנו. הרי שמחילה בפני עדים היא כמחילה בשטר.

ג. אבל שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ה ע"ב), דוחה את ראיית מטה אשר מהר"ן, שהר"ן אינו אומר שאם יש עדים נחשב כאילו עשו שטר, אלא אומר שאם יש עדים, המוחל אינו יכול להכחיש. בני בנימין שם משיב על כך, שעדיין אפשר להוכיח ממה שהר"ן אומר שאם יש עדים, אינו יכול להכחיש, כאילו יש שטר – מכאן שמחילה בעדים היא כמחילה בשטר.

ד. דבר משה שם דוחה גם את ראיית מטה אשר מהש"ך, שאולי השו"ע, סעיף ג, שעליו מוסב הש"ך, שם מדבר בחוב על פה. בני בנימין משיב על כך, ששו"ע, שם, סעיף א, כותב "אפילו היא מלווה על פה", הרי שהוא מדבר בשני הסוגים (אבל יש להעיר שיתכן שדברים אלו של השלחן ערוך אינם מוסבים על סעיף ג).

ה. דבר משה שם דוחה את ראיית מטה אשר מאותה תשובה שבכתב יד, ששם המחילה נעשתה בפרסום גדול, דבר שמוכיח שהוא רוצה למחול.

להערה 127

כמו כן, אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות י, כותב שאם דיינים נבררים פסקו לנושה שימחל, המחילה מועילה גם לר' ישעיה גם אם השטר בידו. אבל יש להעיר שכפי שהבאנו בשער שני, עמ' 45, הפרשנים כתבו שפשרה צריכה קניין מפני שבפשרה יש למוחל פחות גמירת דעת כיוון שהוא מוחל לפי הוראת הדיינים ולא מיוזמתו.

להערה 145

א. נפש חיה מברר על פי זה את מה שכתבו תוספות, בבא מציעא יז ע"ב (ד"ה הוציאה), שאישה שתובעת כתובתה, ובעלה השיב "לא גרשתין", פטור משאר וכסות אף על פי שלדבריו היא אשתו, וזאת מטעם "טענו חטים והודה לו בשעורים – פטור"; הוא כותב שאפשר לומר כך גם לפי השיטה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426) ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור מטעם מחילה, מפני שמועילה מחילה האישה על שאר וכסות, כאמור.

ב. ראה גם לעיל, עמ' 275, שגור אריה יהודה כותב שמועילה מחילה על כתובת בנין דיכרין אף שהיא תנאי בית דין, כיוון שאין עליה שטר.

להערה 146

א. כמו כן, שו"ת עטרת יצחק, סימן קמז, אות ג, מביא מי שכתב שלפי הנימוק הסובייקטיבי, אם הנושה מחזיק פסק דין, לא מועילה מחילה, וגם אם לא היה פסק הדין בידו בשעת המחילה, ולא היה יכול להחזיר אותו, הרי אם אחר כך תהיה לו אפשרות להשיג את פסק הדין ולהחזיר, ולא עשה כן, הדבר מוכיח למפרע שלא מחל בלב שלם. אבל הוא עצמו מעלה אפשרות שפסק דין אינו נחשב כשטר, מפני שאין בו שום שעבוד.

ב. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 133, מעלה אפשרות שאם יש פסק דין מחייב, לא מועילה מחילה לדעת ר' ישעיה, כמו אם יש לנושה שטר, כמו שלעניין שיטה, מעשה בית דין אינו משמט מפני שהוא נחשב כגבוי (שביעית, פרק י, משנה ב), וחייב אינו נאמן לטעון שפרע אם יש מעשה בית דין מפני שנחשב כאילו הנושה מחזיק שטר (בבא מציעא יז ע"ב). אבל אחר כך (בעמ' 134–135) כתב שמה שהחייב אינו נאמן לטעון שפרע אינו מפני שהנושה מוחזק בחוב. לעניין פסק דין על מזונות, הוא כותב שמועילה מחילה גם לדעת ר' ישעיה, מפני שאין לומר שהאישה מוחזקת בגלל שעבוד הנכסים, שהרי אינה יכולה לגבות מזונות ממי שקנו קרקע מהבעל (גיטין מח ע"ב), וגם הנימוק הסובייקטיבי אינו קיים שהרי פסק הדין נמצא ביד כל אחד מהם.

ג. כמו כן, שו"ת דבר אליהו (לרמון), סימן פד, כותב שלדעת ר' ישעיה אין מועילה מחילה על חוב שכתוב בתורה, מפני ש"מלווה הכתובה בתורה ככתובה בשטר" (בכורות מט ע"ב; ראה בשמו בשער שלישי, הערה 453, בעניין מחילה על חיוב להישבע). זאת אף על פי שזה דומה למעשה בית דין, שגם תוקפו שקול לחוב בשטר אלא שאין שטר ביד הנושה.

להערה 147

א. בנידוני, ראובן ושמעון לוו מלוי בשותפות, וראובן נתן ללוי שטר חוב על כל הסכום, ושמעון נתן ללוי כסף בדיעת ראובן, כדי שלוי ישתדל לעשות להם טובה במסחר השותפות שלהם, אבל לוי לא השתדל; ושמעון אמר ללוי "החזק בכסף שנתתי לך עבור החוב שלנו" (במקום השטר), ולוי הסכים, ואחר כך חזר בו מהסכמתו, ותבע את ראובן על סמך השטר, וטען שהוא תופס את הכסף שנתן לו שמעון בגלל חוב אחר ששמעון היה חייב לו. הוא פוסק שלוי אינו יכול לחזור בו, מפני שברגע שהסכים להחזיק את הכסף בשביל חוב השותפים, זו מחילה

מילואים לשער שיש

על חובם, ומחילה אינה צריכה קניין, ומה שאומר ר' ישעיה שלא מועילה מחילה אם יש שטר ביד המוחל, הוא במחילה בחינם, אבל כאן שלא היה מגיע לו הכסף שנתן לו שמעון כשכר פעולה, שהרי לא השתדל עבורם, ובכל זאת הכסף נשאר בידו במתנה, "אנן סהדי" שמחל בלב שלם ואינו יכול לחזור בו. כלומר, כאן "מגיע" לראובן ושמעון שימחל להם על השטר, כיוון שבמקום זה קיבל כסף; זה לא כמו מחילה רגילה שהיא כעין מתנה, שאינה "מגיעה" ללווה.

ב. כמו כן, שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז, כותב לגבי הדין (בבא בתרא קלב ע"א) שהמחלק נכסיו לבניו בפני אשתו, איבדה את כתובתה, מפני שמניחים שמחלה, שהמחילה חלה גם לפי ר' ישעיה, אף ששטר הכתובה בידה, מפני שהיא קיבלה קצת מהנכסים, ואומדים את דעתה שהיא מוכנה למחול על כתובתה תמורת אותו מקצת. ג. כמו כן, שו"ת בית שלמה (דרימר), או"ח, חלק ב, סימן קט, אות ד, כותב שאישה שמחלה על כתובתה כדי שבעלה יגרש אותה, גומרת בדעה למחול גם בלי קניין, גם לדעת ר' ישעיה, תמורת הנאתה. אבל הוא מעיר ששו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב, עוסק במצב כזה, ואינו אומר שהמחילה מועילה מטעם זה, אלא מטעמים אחרים.

ד. אבל אמרי בינה (אש), גיטין כ ע"ב (קכו ע"ד בדפי הספר), כותב שלר' ישעיה, מחילת כתובה כדי שהבעל יגרש טעונה קניין.

להערה 151

א. צריך להוסיף, שאף שהתרת חכם עוקרת את השבועה למפרע, המחילה אינה מתבטלת, מפני שלא ייתכן שחובו שהופקע, יחזור ויחול מעצמו. וראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך התרת נדרים, ליד ציוני הערות 733–734, בעניין מי שזכה בממון של מי שאסר אותו על עצמו בנדר, וחכם התיר את הנדר, בשאלה האם התבטלה זכייתו. ב. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נד ע"א), נוקט שאם מחל בשבועה, השבועה מחייבת אותו אף שהמחילה בטלה, והוא מיישב בכך את הקושיה (ראה במילואים להערה 159, בעניין דעת הרמב"ם) מהדין שאלמנה צריכה להישבע שלא מחלה – היא צריכה להישבע שלא מחלה בשבועה.

להערה 154

א. מטה אשר מדייק כן מסמ"ע, רמא, ס"ק ז, שנקט "צריך להחזיר את השטר אחר שמחל" (לפי ההבנה, במילואים להערה 1, שהסמ"ע סובר שלא מועילה מחילה בלי החזרת השטר). ב. שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ב ע"ג), נוקט שהסמ"ע שם מתכוון לומר שמועילה מחילה אם החזיר את השטר מיד אחרי המחילה; ונימק (בדף ג ע"ד) שזה מעשה גדול, כמו קניין. ג. כמו כן, המקנה, קונטרס אחרון, כח, ג, מעלה אפשרות שהמחילה תקפה גם לדעת ר' ישעיה אם החזיר את השטר אחר כך.

להערה 158

א. נחלת שבעה מנמק, שמועיל סילוק בלי קניין מזכות שעוד לא הגיעה לידו (ראה על כך בשער רביעי, פרק תשיעי). דבריו קשים, שהרי גם מחילה רגילה מועילה בלי קניין, ובכל זאת אם יש שטר ביד הנושה, צריכה קניין, לדעת ר' ישעיה. צריך לומר שהוא סובר שיותר קל להסתלק מזכות שעדיין לא הגיעה אליו, ממחילת זכות שכבר היתה שלו. ב. נידונו הוא מחילה על שטר חצי זכר, שבו האב מודה (הודאה פיקטיבית) שלוה סכום גדול מבחו, ושמון הפירעון יחול שעה אחת לפני מותו, וההלוואה היתה על תנאי שאם בניו יתנו לה חלק בירושה כחצי זכר, יהיו פטורים מפירעון ההלוואה. נראה שכונתו היא שהכסף עוד לא הגיע לבת, מפני שבאמת לא נתנה שום הלוואה. ג. כמו כן, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן רכו, כותב שדבר שיש לומר שלא התחיל החיוב מעולם, אינו נחשב כגבוי ומועילה מחילה גם אם השטר בידו. מהקשר דבריו נראה שהוא מתכוון למי שאמר מראש "לא תהיה חייב לי", כדברי נתיבות המשפט לגבי "אכול עמי" – ראה שער שני, עמ' 766, במילואים להערה 163, אות יא. ד. אבל שו"ת מטה אשר, סימן ג (יג ע"א), מוכיח משו"ת כרם שלמה (אמרייליו), יו"ד, סימן יא (יב ע"א), שהוא חולק על נחלת שבעה וסובר שגם בדבר שעוד לא הגיע לידו, לא מועילה מחילה נגד שטר, שהרי הוא עוסק שוחט ובודק של קהילה, שמחל לבני הקהילה על חיוביהם כלפיו בגין שירותיו בעתיו, ובכל זאת הביא את מחלוקת ר' ישעיה והמרדכי.

ה. חריגים אפשריים נוספים: שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה, כותב שאם אין שטר על החוב, אלא שהערכאות הוציאו לטובת הנושה "טאבילא" על נכס של החייב, שמשמעותו היא שהחייב אינו יכול למוכרו ולמשכנו, אלא הוא משועבד לנושה (עיקול) – מועילה מחילה גם לשיטת ר' ישעיה, מפני שהחוק היה שסילוק החוב הוא רק על ידי שטר מחילה, ולא על ידי החזרת שטר הטאבילא, כך שאין מקום לנימוק הסובייקטיבי שאי החזרת השטר מוכיחה שלא התכוון למחול בלב שלם; ולכן מועילה גם מחילה בעל פה (ראה בשמו בשער שני, הערה 98).

מילואים לשער שישי

ו. מנוחת אשר, חלק ב, דף יג ע"ב, כותב שמחילה לעצמו תקפה גם אם השטר בידו, גם לדעת ר' ישעיה, מפני שכאן אין חשש שאינו מוחל כלב שלם, שהרי הוא בוודאי מוחל לעצמו כלב שלם. אבל ראה ע"ש שלושי-עשרה, עמ' 525 ואילך, שיש אומרים שמחילה לעצמו אינה תקפה אם היא חבה לאחרים, גם אם אין שטר. ו.

להערה 159

א. עוד פסקו כן: שו"ת משאת בנימין, סימן ז; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו (הובא בספר ליצחק ריח, חלק ב, חו"מ, אות ש, הלכות שותפין, אות מד, דף זה ע"ב); משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז, דף קעג ע"א, בדעת העיטור, מחילה, ודף קעה ע"ג; שו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנז; ט"ז, חו"מ, יב, ח (נדפס בשו"ע הנפוץ, בדף טז ע"ב); נחלת שבעה, שטרות, סימן כד; שו"ת מהרי"א הלוי, חלק א, סימן עד; שו"ת בשמים ראש, סימן קלד; פעמוני זהב, יב, ח, דף ו ע"ד (גם בדעת הרא"ש, המובא בטור, חו"מ, יב, ט), ובספרו שו"ת קרני ראם, סימן כ (כו ע"ד) וסימן כד (שאי אפשר לומר "קים לי" כר' ישעיה מפני שהיא דעת יחיד, ואף אם בא לצאת ידי שמים אין צריך לחשוש לה); שו"ת בקש שלמה, סימן כג (נה ע"א); שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ג), בדעת שו"ת מהרלב"ח, סימן קט; כבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, בדעת העיטור; שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן עג (מב ע"ב); שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ג, וחלק ב, חו"מ, סימן כב, דף עט ע"א וע"ד (גם בדעת שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן פו, שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב, כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, ושו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו); שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כו ע"ב); שו"ת שושנים לרוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא; אבי עזר (נדפס בתפארת ישראל על המשנה, סוף סדר נשים), אהע"ז, סימן נ (הובא בפתחי תשובה, אהע"ז, נ, ס"ק ט); ברית אבות (קוריאת), סימן יב, דף פה ע"ג (שאי אפשר לומר "קים לי" כר' ישעיה, מפני שהיא דעת יחיד); תורת חיים, שבועות לו ע"ב; שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ח, וסימן יב, ענף יב; שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קיז (גם בשם רב"ץ); אורח משפט (אגליק), יב, ח (כב ע"א); שו"ת בית שלמה (דרימר), אורח, חלק ב, סימן קט, אות ד (שו"ת רוב הפוסקים); שו"ת ר' עקיבא איגר, תשובות חדשות (תשל"ח), חו"מ, סימן ה (שו"ת דעת הרבה פוסקים); שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג; אגם מים (תשל"ח), עמ' כד, בדעת תוספות, בבא מציעא ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון); עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ה; שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כב); המקנה, קונטרס אחרון, כח, ג (ד"ה וכן), בדעת חידושי הרשב"א, גיטין כ ע"ב; עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ד ע"ד), בדעת חידושי הרשב"א, שם; נכח השלחן (לבטון), חו"מ, סימן טו, דף ס ע"א (שו"ת רוב הפוסקים); ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 147-148 (שאי אפשר לומר "קים לי" כר' ישעיה).

ב. כמו כן, תוספות ר"י הזקן, קידושין טז ע"א, כותב שמועילה מחילה בלי החזרת השטר. כוונתו היא שמועילה מחילה בלי קניין, שהרי הוא כותב זאת כניגוד לחוב במשכון שבו לא מועילה מחילה בלי קניין, לדעתו (ראה שער חמישי, הערה 15).

ג. דעת הרמב"ם: קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כד ע"ד), ושו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג (מא ע"א), מדייקים מסתימת הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, שהוא סובר שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה. ד. ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, חידושי הפלאה (בגליון השו"ע הנפוץ), חו"מ, יב, ס"ק ב, ושו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג, מוכיחים שרמב"ם, הלכות אישות, יז, יט, וש"ע, אהע"ז, קה, ה, סוברים שמועילה מחילה גם אם השטר בידי הנושה, שהרי כתבו שמועילה מחילת כתובה בלי קניין. שו"ת מר ואהלות (ענתיב), חו"מ, סימן כו (ק"ח ע"א), מוסיף, שמסתימת לשונם מוכח שמדובר גם אם הכתובה בידה. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (סט ע"ג), מוסיף, שאין לומר שמדובר שהחזירה לו את שטר הכתובה, מפני שאם כן, לא היה לרמב"ם לכתוב שמועילה מחילה "בדבריהם בלבד", שהרי החזרת השטר היא מעשה משמעותי.

ה. בדומה מוכיח משם שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עז ע"ד-עט ע"א), שהרי הרמב"ם שם כותב שמחילת כתובה מועילה בלי קניין, ובלבד שלא יהיה בשחוק, ואם המחילה מועילה רק אם החזירה את השטר, אין שום הוזה אמינא שזה בשחוק והיתול; ומכאן שמדובר גם בשלא החזירה את השטר, ולכן יש מקום לומר שזה היה בשחוק. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ב), משיב על כך, שייחכן שלרמב"ם צריך להחזיר את הכתובה, וזה עצמו מגלה שאינו דברי שחוק; כלומר, הרמב"ם כתב שצריך שיהיה ברור שלא היה בשחוק, ואחת הדרכים לגלות זאת הוא על ידי התורה הכתובה. מתנה רוד, אוהל סג, דוחה את הוכחה קול אליהו, שאולי מדובר שהחזירה את השטר, ובכל זאת ייתכן שהתכוונה רק לשנות את החוב מחוב בשטר לחוב בעל פה, ולא התכוונה למחול לגמרי, ולגבי המחילה המוחלטת היה זה בגדר היתול.

ו. חלקת מחוקק, ק"ח, ס"ק יד (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, בחידושי ר' שלמה אלפסי, משחא דרבנותא, חו"מ, סימן יב, דף קלד ע"ג, ובשו"ת מאה שערים (פסחוביץ), חו"מ, סימן א), מוכיח שהרמב"ם והשלחן ערוך סוברים שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, מרמב"ם, הלכות אישות, פרק טז, ד, ופרק יז, ז, וש"ע, אהע"ז, צו, ב, הכותבים שאלמנה התובעת את כתובתה צריכה להישבע שלא מחלה עליה לפני כן, והרי מדובר שכתובה בידה, שאם לא כן, אינה גובה (רמב"ם, הלכות אישות, טז, כא), ובכל זאת עולה מהרמב"ם שאילו מחלה, המחילה היתה מועילה. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ב), דוחה הוכחה זו על פי מה שכתב חלקת מחוקק עצמו בסימן

מילואים לשער שישי

צו, ס"ק יא, שחוששים שמא כתבה שובר לבעל, ואז המחילה תקפה גם בלי החזרת השטר גם לשיטה האחרת (ראה ליד ציון הערה 88). משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ד), מקנה אברהם, מערכת מ, אות קעה, ברית אבות (קוריאט), סימן יב (פה ע"ג), שו"ת מר ואהלות (ענתיבין), חו"מ, סימן כו (קיו ע"ד), ושו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (סט ע"ג), דוחים, שהחשש הוא שמא מחלה בקניין, שאז המחילה מועילה גם לדעה האחרת גם אם השטר בידה. גם ערך השלחן, אה"ע"ו, סימן קה, אות א (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נג ע"ג), והפלאה, קונטרס אחרון, סימן קה, ס"ק ה, דוחים, שחוששים שמחלה לו בקניין או בשטר מחילה. שו"ת באר יצחק, אה"ע"ו, סימן טז, ענף ד (ד"ה ובאה"ע), ושו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ב), דוחים על פי מה שכתב בית שמואל, צו, ס"ק יא, שהחשש הוא שמא מחלה מחילה מותנית ולכן שטר הכתובה עדיין בידה, ומחילה מותנית מועילה גם לדעה האחרת גם בלי החזרת השטר (ראה ליד ציון הערה 61). פתחי תשובה, אה"ע"ו, קה, ס"ק ד (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 135), דוחה על פי מה שכתב נודע ביהודה עמ' 271, (ליד ציון הערה 79), שאם אין לחייב נכסים בשעת המחילה, מועילה מחילה על חוב בשטר גם לדעה האחרת – ואף כאן, ייתכן שמה שכתבו הרמב"ם והשו"ע שמועילה מחילה על כתובה הוא במצב שאין לבעל נכסים. שו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט (ד"ה ותו דבלאו"ה), דוחה, שהחשש הוא שמא מחלה בשבועה או בלשון הודאה.

ז. שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג, מדייק שזו דעת הרמב"ם, ממה שבהלכות מכירה, ה, יא, כתב בסתם שמועילה מחילה בלי קניין.

ח. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ב), מוכיח שזו דעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כג, יא, שהרי הוא כותב שנושה האומר "אבד שטרי", אין כותבין לו שטר חדש, שמא נפרע או מחל – הרי שמועילה מחילה על חוב בשטר בלי החזרתו. אבל הוא דוחה דיוק זה, שהכוונה היא שחוששים שמא מחל בקניין, והרמב"ם לא אמר זאת בפירוש מפני שאין שם מקומם של פרטי דיני מחילה; ועוד, ששם השטר אבד, והיות שאינו ביד המלווה, מועילה מחילה גם לר' ישעיה (ראה על כך ליד ציון הערה 47).

ט. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ג), מדייק מרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, כב, י, מספר התרומות, שער ג, חלק ו, אות יג, ומשו"ע, חו"מ, קיד, ד, שכתבו שנושה, שבא לטרוף קרקע ממי שקנה קרקע מן החייב, צריך להישבע שלא מחל; והרי רק בחוב בשטר אפשר לטרוף ממי שקנו מן החייב – ומכאן שאילו מחל, היתה מועילה המחילה בלי החזרת השטר (אבל גם את זה אפשר לדחות, שחוששים שמא מחל בקניין).

י. דעת רש"י: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (עט ע"ב), מוכיח שרש"י, כתובות קד ע"א (ד"ה גובה), סובר שמועילה מחילת כתובה בלי החזרת הכתובה, שהרי כתב לגבי אלמנה ששהתה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה, שאם שטר כתובתה בידה לא הפסידה מפני שזה מוכיח שבא מחלה, משמע שאילו מחלה בפירוש היה מועיל, אלא שכאן לא מחלה בפירוש ואי החזרת הכתובה מראה שבאמת לא מחלה.

יא. אבל יש להעיר שיש אומרים שגם לפי השיטה האחרת, מועילה מחילת כתובה בלי החזרת הכתובה – ראה ליד ציון הערה 96.

יב. דעת התוספות: שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי, וחשק שלמה, כתובות יט ע"א, מוכיחים שתוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), סוברים שמועילה מחילה גם אם השטר בידו, שהרי הקשו מדוע אין אומרים שמלווה נאמן לומר ששטר החוב הוא שטר אמנה (למראית עין), גם אם הוא חב בכך לאחריים, במיגו שהיה יכול למחול. אבל ראה עמ' 968, מילואים להערה 1, אות יז, שחשן אהרן מדייק מתוספות שם להיפך.

יג. דעת בעל התרומות: משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעג ע"א), וברכי יוסף, חו"מ, יב, טו (לו ע"א), מוכיחים שספר התרומות, שער מב, חלק ה, אות ד, ושו"ע, חו"מ, פא, כט, סוברים שמועילה מחילה על חוב בשטר בלי החזרת השטר, שהרי הם כותבים שאם נושה מוחל חוב בשטר בפני עדים, הם יכולים לכתוב שטר על המחילה גם אם לא אמר להם "כתובי"; ואילו סברו שהוא יכול לחזור בו מהמחילה, הדין היה צריך להיות שהעדים לא יוכלו לכתוב שטר על המחילה אם לא יאמר להם לכתוב, שמה יתורו בו. אבל ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק עב (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כ, דף כז ע"ד), כותב שמה שזכר שם חוב בשטר מתייחס רק להודאה, שנוכרת שם, אבל במחילה מדובר בחוב בעל פה, שאילו בשטר, הרי לר' ישעיה צריך קניין. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (ס ע"ג), דוחה את הראיה משם, שכמו שבתחילת אותו סיניף, העוסקת בהודאה, מדובר שהודה המלווה רק בפירעון חלק מהחוב, כלשון השו"ע "כך וכך מהחוב", כך במחילה מדובר שמוחל על חלק מהחוב, ואז גם לשיטה האחרת מועילה מחילה גם בלי החזרת השטר (ראה ליד ציון הערה 50). עוד הוא דוחה, שכונות השו"ע למלווה שמודה בפני עדים שמחל בפני עדים, ובלשון הודאה אינו יכול לטעון "משטה אני בך", ורק אם מחל בתשובה לתביעה או בעקבות שכנוע, והשטר בידו, לפי השיטה האחרת יכול לטעון שהיות שהם שאלו שלא כהוגן, הוא שיטה בהם.

יד. דעת הרשב"א: שמרו משפט, על חוקות הדיינים, סימן צט (עמ' שמו), מוכיח שהרשב"א סובר שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה (בלי קניין), שהרי חוקות הדיינים שם מביא שרבו (הרשב"א) עוסק בחוב בכתב ידו, וכותב שמועילה מחילה בלי קניין. אבל ראה ליד ציון הערה 42, שיש אומרים שבחוב בכתב ידו מועילה מחילה גם לשיטה האחרת.

טו. חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן א, מביא ראיה שהרשב"א סובר שמועילה המחילה, שהרי שו"ת הרשב"א,

מילואים לשער שישי

חלק א, סימן תתקכו (הובא בב"ב, חו"מ, ס, מחודש ה), עוסק בחוב בשטר ואומר שמועילה מחילה עליו, ולא כתב שהיתה מחילה בקניין. הוא כותב שגם שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צ, הבין שלרשב"א שם מועילה מחילת חוב בשטר בלי החזרת השטר ובלי קניין. אבל הוא דוחה ראייה זו, שלשון הרשב"א שמחל "מחילה גמורה" משמעותה שעשה קניין. עוד יש להעיר ששם מדובר שטר מחילה, ובוה יש שכתבו שגם לשיטה האחרת מועילה המחילה, כאמור ליד ציון הערה 88.

טז. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"א), מוכיח ששו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ט וסימן י, סובר שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, שהרי הוא עוסק במחילה כזאת ואומר שהיא תקפה. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ג-ע"ד), דוחה את ההוכחה, ששם מדובר שהיה שטר מחילה, שמועיל גם לפי השיטה האחרת, כאמור ליד ציון הערה 88.

יז. המקנה, קונטרס אחרון, כח, ג, מוכיח שחידושי הרשב"א, גיטין כ ע"ב, סובר שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, שהרי הוא מזכיר מחילת כתובה גם כשהשטר ביד האישה. אך יש להעיר שהוא עצמו כתב, בספר הפלאה, שגם הסוברים שאין מועילה מחילה בלי החזרת השטר, מסכימים שבכתובה היא מועילה – ראה עמ' 273, הערה 96.

יח. דעת הרא"ש: מטה שמעון, ס, הגהות טור, אות נט, מוכיח שזו דעת הרא"ש והטור, שהרי שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן י (הובא בטור, חו"מ, עז, ח), כותב ששניים שלוו בשטר אחד וחמל המלווה לאחד מהם, גם חברו נמחל, ושם מדובר שהשטר ביד הנושה, שהרי הוא מחזיק בו כדי לתבוע את החייב האחר. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קצה ע"ב-ע"ג), ולאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב, דוחים, ששם מדובר שעשה קניין או שכתב שטר על המחילה, וזה מועיל גם לפי ר' ישעיה (כאמור ליד ציון הערה 88). עוד הם דוחים, ששם המחילה מועילה גם לר' ישעיה, כאמור ליד ציון הערה 72, מפני שהעובדה שלא החזיר את השטר אינה מוכיחה שהוא משטה, כיוון שהמלווה חשב שהלווה השני עדיין חייב לו ולכן הוא צריך את השטר עדיין, ולכן אין מקום לנימוק שאי החזרת השטר מוכיחה שהיה משטה.

יט. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"א), מביא ראייה משו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן ג, העוסק באלמנה שמחלה ליתומים על כתובה מחילה טמירתא, ומצד שני שלחה מורשה לגבות את כתובתה; והרי המורשה ודאי מחזיק את שטר הכתובה בידו כדי לגבות, שאם לא כן לא יוכל לגבות שמה מחלה, ובכל זאת הרא"ש לא אמר שהיות שלא החזירה את שטר הכתובה, אין המחילה מועילה; ומכאן שהרא"ש סובר שגם בלי החזרת הכתובה, מועילה מחילה. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ג-ע"ד), דוחה ראייה זו, שמדובר שאין בידה כתובה, ומכל מקום היא יכולה לתבוע, כגון שהירושם מודים שעוד לא פרעו לה, או שנשבעה שלא מחלה, שאז היא גובה גם בלי שהכתובה בידה; או שהרא"ש מדבר במקום שאין כותבים כתובה, ושם גובים בלי שהכתובה בידה (והמחילה מועילה בלי החזרת כתובה, שהרי אין מה להחזיר). מחנה דוד, אוהל סג, דוחה את הראיה, שהרא"ש מדבר במקום שאין כותבים כתובה, כך שאין שטר כתובה; או שמדובר שכתבה שובר, שאז המחילה תקפה גם אם השטר בידה (כאמור ליד ציון הערה 88).

כ. שונה הלכות (שלם), על הלכות גדולות, הלכות דיינים (כד ע"ג), מוכיח מטור, חו"מ, פב, יז, העוסק בלווה הטוען "מחלת לי" בחוב בשטר, ולא כתב שלרא"ש המחילה בטלה, מכאן שלרא"ש היא תקפה.

כא. ר' אליהו יוסף שלטון, בשו"ת פורת יוסף (אלפנדרי), אהע"ז, סימן ז (נב ע"א), מדייק מהרא"ש המובא בטור, חו"מ, יב, ט, כחולק על ר' ישעיה, מכאן שלדעתו מועילה מחילה גם אם הנושה מחזיק שטר. והוא מביא (בדף נב ע"ב) ששו"ת משפט צדק, חלק ג, סימן יג, כתב שלרא"ש המחילה תקפה.

כב. דעת הריטב"א: ראה עמ' 982, במילואים להערה 93, הוכחת משאת משה שהריטב"א סובר כשיטה זו, ודחייתה. כג. דעת הטור: שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, מוכיח מטור, חו"מ, פב, יז, העוסק בלווה הטוען "מחלת לי" בחוב בשטר, מכאן שלדעתו מועילה מחילה גם בלי החזרת השטר. גם משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קצב ע"ב), מדייק מן העיטור ומתשובות הרמב"ן, סימן כט, המובאים בטור שם, פב, טז, שנחלקו האם נאמן לוה בטענת מחילה בחוב בשטר, משמע שהם סוברים שמועילה מחילה על חוב בשטר. שניהם כותבים שדוחק לומר שמדובר שהחייב טוען "מחלת לי בקניין", שאז המחילה תקפה גם לפי השיטה האחרת.

כד. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ח ע"ב), ושו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (ע ע"ד-עא ע"א), מוכיחים שהטור סובר שמחילה מועילה בלי קניין גם אם השטר אצל הנושה, שהרי טור, חו"מ, יב, ט, כתב שהרא"ש אינו סובר כר' ישעיה, ודרכו לפסוק כרא"ש.

כה. דעת הריב"ש: שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"א), מוכיח שזו דעת שו"ת הריב"ש, סימן תד, שהרי הוא עוסק במחילה אף שבנידונו היה חוב בשטר והשטר היה ביד המוחל. שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב, אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות י, מחנה דוד, אוהל סג, ושו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ע"ד), דוחים הוכחה זו, שבנידונו של הריב"ש עשו שטר מחילה, ואז מועילה המחילה גם לר' ישעיה (כאמור ליד ציון הערה 88), ואין ראייה משם למחילה בדיבור בעלמא. אמרי בינה דוחה עוד, שבנידונו של הריב"ש המחילה הועילה גם לשיטה האחרת, משום שבררו להם דיינים והדיינים פסקו שימחל לו, וזה עדיף ממוחל מעצמו (ראה בשמו במילואים להערה 127).

מילואים לשער שישי

כו. מחנה דוד, אוהל סג, מוכיח משו"ת הריב"ש, סימן תצג, שמועילה מחילה גם כשהשטר ביד הנושה, כדיבור בעלמא – עיין שם להוכחתו.

כז. דעת התשב"ץ: שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"א), מוכיח שתשב"ץ, חלק ב, סימן רעה, סובר שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, שהרי הוא עוסק במחילה כזאת ואומר שהיא תקפה. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נו ג–ע"ד), דוחה את ההוכחה, בשתשב"ץ מדובר במחילה בפני ערכאות, ומחילה כזאת מועילה גם לשיטה האחרת בלי החזרת השטר (כאמור ליד ציון הערה 129). שו"ת מר ואהלות (ענתביב), חו"מ, סימן כו (קיח ע"ד), דוחה בשתשב"ץ מדובר שמחל בערכאות, וגם לא היה שטר אלא כתב ידו, ואז המחילה מועילה גם לשיטה האחרת, כאמור ליד ציון הערה 42.

כח. דעת הרשב"ש: קול אליהו, שם, מוכיח ששו"ת הרשב"ש, סימן עח, סובר שמועילה מחילה בלי החזרת השטר, שהרי הוא עוסק במחילה כזאת ואומר שהיא תקפה. מפי אהרן, שם, דוחה, שברשב"ש מדובר שהיה שטר מחילה.

כט. דעת מהרי"ל: מהרי"ל, הלכות גיטין, אות י, כותב שבשעת סידור הגט אומרים לאישה למחול על הכתובה, ואינה צריכה קניין. מכאן מוכיח אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), שהוא סובר כדעה זו.

ל. דעת השלחן ערוך: ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימין, חו"מ, סימן ב (ו ע"ב), כותב שהרמ"א הביין שלשלחן ערוך לא מועילה מחילה כאן בלי קניין, שהרי רמ"א, חו"מ, רמא, ב, כותב "ויש אומרים" שמועילה. ר' בנימין נבון, שם, סימן ג (ז ע"ד), דוחה את ההוכחה על פי הפוסקים המובאים ביד מלאכי, כללי השו"ע, כלל ו, שכתבו שגם כשכותב הרמ"א "ויש אומרים" אינו בא לחלוק על השלחן ערוך; וכאן ייתכן שהרמ"א כתב "ויש אומרים" מפני שהמרדכי הוא היחיד שכתב דין זה בפירוש (וכך הסבירו גם שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן כד, ברית אבות (קרוייאט), סימן יב, דף פה ע"ד, ושו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע, דף סט ע"ג). שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קיז, ושו"ת בקש שלמה, סימן כג (נה ע"ב), מביאים שהרב יעב"ץ (יעקב אבן צור) כתב שיש טעות הדפוס ברמ"א שם וצריך להיות "ויש אומרים" בלי ו, מפני שגם השלחן ערוך סובר שמועילה מחילה נגד שטר, ואילו "ויש אומרים" משמעוהו שהרמ"א בא כחולק עליו.

לא. ר' בנימין נבון שם מביא ראיות שלדעת השלחן ערוך, מועילה כאן מחילה בלי קניין: (א) שו"ע, חו"מ, יב, ח, סוחרם וכותב שמחילה אינה צריכה קניין, משמע גם אם השטר ביד הנושה. גם שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג, מוכיח כך משם. (ב) שו"ע, חו"מ, פב, יא, מביא מחלוקת האם נאמן לווה הטוען "מחלת לי" בחוב בשטר, משמע שהוא סובר שאם המלווה מודה שמחל, המחילה תקפה בלי קניין. גם שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), שו"ת יורו משפטיך ליעקב, סימן נג, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן רכו, ושו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ח, הביאו ראייה זו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיארה, סימן ל (לג ע"ב), דוחה ראייה זו על פי מה שהסביר (ראה במילואים להערה 23) שגם לר' ישעיה, אם הנושה מחל על חוב בשטר, נמחל שעבוד הנכסים, אבל אינו יכול למחול על שעבוד הגוף מפני שהגוף בעין; והמחלוקת בשו"ע שם היא האם הלווה נאמן לומר שהמלווה מחל על שעבוד הנכסים. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (דף ע ע"א), וחוקה רבה, אהע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 18, דוחים ראייה זו, שאולי בשו"ע שם מדובר שהשטר אינו ביד המלווה, ואז גם לר' ישעיה מועילה מחילה. עוד אפשר לדחות שמדובר שהלווה טוען "מחלת לי בפני עדים והלכו למדינת הים", והרי לפי דברי משה, ר' ישעיה מסכים שמועילה מחילה בפני עדים (כאמור ליד ציון הערה 124), והיות שהעדים הלכו למדינת הים, אי אפשר לברר האם הלווה אומר אמת. (ג) שו"ת, חו"מ, צח, ס"ק ב, כותב בדעת השו"ע שאם הלווה טוען שהמלווה מחל בפירוש, הוא נאמן במיגו שהיה יכול לטעון שפרע, ושם מדובר בחוב בשטר – הרי שהבין שהשו"ע סובר שמחילת חוב בשטר מועילה. (ד) קרית מלך רב (שהבאנו לעיל, אות ג) מוכיח מסתימת לשון הרמב"ם, שגם בחוב בשטר מועילה מחילה בלי קניין; ונוכל לדייק כך גם מהשו"ע, חו"מ, רמא, ב, שהעתיק את לשון הרמב"ם.

לב. שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט, מציין שר' פתחיה בירדוגו (בעל שו"ת נפת צופים) הוכיח שהשו"ע סובר שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה.

לג. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"א), מוכיח כך משו"ע, אהע"ז, צג, יח, שאומר שאם שטר הכתובה אינו ביד האישה, בסתם חוששים שמא מחלה או מכרה, משמע שמועילה מחילת כתובה במפורש גם אם השטר בידה.

לד. ברית אבות (קרוייאט), סימן יב (פה ע"ג), ואורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), מביאים ראייה משו"ע, חו"מ, צח, א, הכותב "אין אומרים [שמחל לו]", ומדובר שם שהשטר בידו, כמפורש בדברי השו"ע שם, משמע שמחילה מועילה.

לה. שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קיז, מוכיח כך משו"ע, אהע"ז, קכז, ה, הכותב שמחילת כתובה מועילה בלי קניין; וכותב שכך מוכח גם משו"ע, חו"מ, פא, כט.

לו. שו"ת השמים החדשים, חו"מ, סימן פו, מוכיח כך משו"ע, חו"מ, עא, ג, האומר שאם יש עדים שמחל, הלווה

מילואים לשער שישי

פטור גם אם יש בשטר "נאמנות". אבל ברית אבות (קוריאט), סימן יב (פה ע"ג), דוחה את הראיה, ששם מדובר שמחל בקניין, או שהשטר היה ביד שלישי.

לז. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), מביא ראיה מרמ"א, חו"מ, נו, א, הכותב שאסור להשהות שטר מחול מטעם "אל תשכן באהלך עוולה", ואם לא מועילה מחילה כשהשטר בידו, איזו עוולה יש, הרי החוב לא נמחל? מכאן שהמחילה תקפה.

לח. און אהרן, מערכת מ, אות לט, כותב שלדעת השלחן ערוך, המחילה תקפה אף בלי קניין. לט. עוד הוכחות שזו דעת השלחן ערוך, נמצאות בין ההוכחות (לעיל, אותיות ד, ו, ט, יג) שכן דעת הרמב"ם ובעל התרומות, כיוון שהשלחן ערוך העתיק את דבריהם.

מ. דעת הרדב"ז: שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"א), כותב שזו דעת שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן ססד, שכתב שאישה שמחלה על כתובתה באמירת "מאיים עלי" וחזרה בה, נמחל שעבורו וצריך לכתוב לה כתובה אחרת – הרי שהמחילה מועילה אף שהשטר ביד האישה.

מא. עוד הסוברים כך: ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"א), מוכיח שזו דעת שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קעט, שו"ת תורת חיים (מהרש"ש), חלק ג, סימן סה, שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן י"א, ושו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן לא, שהרי הם הביאו את דברי חידושי הריטב"א, כתובות נו ד, א, ש"קיבלתני" מועיל כמחילה גם על חוב בשטר (ראה עער שני, עמ' 51), וכתבו שהדין כך גם באמירת "קיבלתני" בעל פה.

מב. שו"ת מטה אשר, סימן ג (י ע"ב), מדייק ממה שבני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א השלישי, מקשה על סמ"ע, יב, ס"ק האומר שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, משמע שהוא חולק עליו, וסובר שמועילה מחילה בלי החזרת השטר.

מג. שו"ת השמים החדשים, חו"מ, סימן פו, מוכיח שר"ש אבן דגאן סובר שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה, שהרי כתב שטענת מחילה מועילה גם אם יש "נאמנות" בשטר.

מד. הבנה אחרת בדעת הראב"ן (וממילא גם מהר"ם, מרדכי והרמ"א שהביאו אותו): שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נה ע"ד-נו ע"א), מסביר שמה שכתב הראב"ן "הואיל והחוב ביד הלווה זכה במה שבידו" כוונתו היא שהמחילה תקפה גם אם לא כתב הנושה שטר מחילה, אבל רק בתנאי שהחזיר את השטר; ומה שהשווה חוב בשטר לחוב בעל פה כוונתו היא שכמו שבחוב על פה צריך שהדברים יוכיחו שמחל מחילה גמורה, כך גם בשטר, ולכן צריך להחזיר את השטר. אבל צריך עיון, שהרי לפני כן הוכיח שלפי הראב"ן מועילה מחילה בלי החזרת השטר, מן העובדה שהביא ראיה ממוכר שטר חוב ומחלו.

מה. כמו כן, שו"ת אהל יעקב (שפורטש), סימן ל (מ ע"ג), כותב שאף הרמ"א סובר שצריך קניין, ומה שכתב שאינה צריכה קניין, כבר כתב הסמ"ע, רמא, ס"ק ז, על דבריו, שצריך להחזיר את השטר, כלומר שאם לא החזיר, המחילה בטלה אם לא עשה קניין; ואין לומר שמה שכתב הסמ"ע "צריך להחזיר" כוונתו שכופים אותו להחזיר, שהרי אם כן היה לו לכתוב "חייב להחזיר", ועוד, שאם כן, לא יהיה שום מצב שאם הנושה מחזיק שטר, המחילה צריכה קניין. נראה שכוונתו היא, שלא מסתבר לומר שהרמ"א חולק על ר' ישעיה.

מו. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ז ע"ג), כותב שהסמ"ע, יב, ס"ק כא, סובר שלמרדכי מועילה מחילה רק אם הנושה מחזיר את השטר, שהרי המרדכי הוכיח שאינה צריכה קניין, ממה שמועילה מחילה במוכר שטר חוב (ראה להלן, אות פא); והרי שם השטר אינו ביד המחול, ואי אפשר ללמוד משם שגם במצב שהשטר עדיין ביד המחול, המחילה תקפה. בסמ"ע ד, הוא חוזר על הסבר זה בדעת הסמ"ע.

מז. גם שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (דף ע ע"א במהד' תרס"ט), כותב שהסמ"ע הבין שהמרדכי (והרמ"א שהעתיק אותו) מדבר בששהשטר אינו ביד הנושה, המקביל למוכר שטר ומחלו, שממנו הוכיח המרדכי, אבל אם השטר בידו ולא החזיר אותו, זו הוכחה שלא מחל בלב שלם, ולכן המחילה בטלה. גם שמן רקח עצמו (בדף ע ע"ד) נוקט שזו כוונת המרדכי, ושוק הראש סובר שגם אם היה שטר בידו בשעת המחילה, היא מועילה. גם בספרו שו"ת שמן רקח, חלק ב, ביאורי חו"מ, סימן יב, אות ב (סא ע"ב), הוא כותב שמרדכי מדבר במצב שאין השטר בידו כשמחל, ברומה למוכר שטר שממנו מביא המרדכי ראיה.

מח. כמו כן, ננסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, הגהות בית יוסף, אות ו, מעלה אפשרות שהסמ"ע מבין שהמרדכי סובר שאם לא החזיר את השטר בשעת המחילה, אינה מועילה, והמרדכי מחדש רק שמועילה לשון מחילה ואין צריך לשון מתנה (שלא כמחילת בעלות), מפני שלשון מחילה מתייחסת לחוב, וממילא חוזר השטר לחייב.

מט. כמו כן, שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ב ע"ד), כותב שסמ"ע, רמא, ס"ק ז, מתכוון לומר שגם לדעת המרדכי והרמ"א, המחילה תקפה רק אם החזיר את השטר מיד אחר כך; וזאת כדי שלא תהיה מחלוקת בין המרדכי לר' ישעיה. הוא כותב (בדף ד ע"א) שגם שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, מבין שמרדכי סובר שהמחילה מועילה רק אם החזיר את השטר.

נ. כמו כן, שו"ת פני אהרן, יו"ד, סימן כה (נח ע"א), כותב (גם בדעת הסמ"ע) שהרמ"א סובר שלא מועילה מחילה אם השטר בידו, שהרי הרמ"א פוסק (בסימן רמא, ב), שלא מועילה מחילה על דבר בעין, וכפי שכתב שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, שני המקרים תלויים זה בזה (אבל במילואים להערה 1, אות ז, בניין דעת הרא"ש, הבאנו

מילואים לשער שישי

מי שדחו את השוואת דרכי נעם; והרמ"א אומר רק שמועילה מחילה על חוב בשטר אם המוחל מחזיר את השטר. נא. גם מאוניים למשפט, יב, ס"ק יג, וחזקה רבה, אה"ע, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 18, כותבים שהרמ"א (וממילא גם ראב"ן ומרדכי) מדבר במצב שהשטר אינו ביד הנושה.

נב. אבל שו"ת מטה אשר, סימן ד, דוחה את ההבנה שלפי המרדכי מועילה מחילה על חוב בשטר רק אם הנושה מחזיר את השטר, שאם כן היה צריך לומר בפירוש שצריך להחזיר את השטר; ועוד, שמהמרדכי משמע שכאן אינו יכול לומר "משטה הייתי", שהרי רק לגבי מחילה בדרך פשרה כתב שצריך קניין מטעם טענת "משטה הייתי" (ראה שער שני, עמ' 45-46). כמו כן, שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן כו (ק"ז ע"ב), דוחה את ההבנה שהרמ"א מדבר באופן שהחזיר את השטר, שהרי אם כן לא היה קורא לזה "דברים בעלמא".

נג. הבנה אחרת היא של שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, שרמ"א (וממילא גם ראב"ן ומרדכי) מדבר בשטרות אחרים, חוץ משטר חוב, ואין כאן מחלוקת, שאף ר' ישעיה דיבר רק בשטר חוב שיש בו איסור "אל תשכן באהלך עוולה", ולכן אי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם (ראה בשמו ליד ציון הערה 102 וליד ציון הערה 117, על שטר שותפות וכתובה, לדעת ר' ישעיה).

נד. ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצד (מסומן קפד) ע"ד (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ז ע"ג), כותב שמי שסובר שמחילה על חוב עם משכון מועילה בלי קניין (ראה שער חמישי, עמ' 255), קל וחומר שתועיל לפי דעתו מחילה בלי קניין אם השטר בידי הנושה, שהרי חוב בשטר חלש יותר, שהוא פחות נחשב "הילך" מחוב במשכון (רמ"א, חו"מ, פז, א). בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א השלישי (הובא בפעמוני זהב, יב, ת, דף ז ע"ג), דוחה, שיש מקום לומר שרק במשכון מועילה מחילה, מפני שאדם עשוי להפקיד את חפציו אצל אחרים, וייתכן שזו הסיבה שכשמחל על החוב, השאיר את המשכון אצל המלווה, אבל בשטר, אין דרך להניח שטר אצל המלווה, וגם למלווה אסור להשהות שטר פרוע, והעובדה שהשאיר אצלו את השטר מראה שהמחילה לא היתה מרצונו השלם (הנימוק ליד ציון הערה 2), ולכן המחילה בטלה.

נה. פוסקים מסופקים: ש"ך, חו"מ, סימן פא, ס"ק ע, וסימן רמא, ס"ק ד (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב, בשו"ת מהרש"ם, סימן ז, סימן ק"ז, חו"מ, פז, א). סימן ק"ב, בשו"ת הרי בשמים, חלק ג, סימן ק"ב, בשו"ת ישיב יצחק, חלק ת, סימן צ, עמ' תקא, באמרי איש (דדש), שו"ת, חלק ב, סימן יט, עמ' רנב [על מחילה לבנק על חובו לבעל חשבון], ובשו"ת באר יצחק, אה"ע, סימן טז, ענף ד), כותב (גם בדעת העיטור, מחילה, דף נו ע"ב, במהד' רמ"י) שהדין כאן בספק – האם צריך קניין. משכנות הוועים, מערכת מ, אות ז (קעג ע"א), שו"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן י (מו ע"א), ור' נפתלי נוסבויס, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סב, כותבים שלפי השי"ך, תפיסת הנושה מועילה.

נו. שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן ק"ז, מבאר את דברי השי"ך, שהעיטור פסק לקולא משום שיש מחלוקת – מפני שהחייב נקרא מוחזק גם נגד שטר בספקא דדינא (עיין שם, שהביא מחלוקת האם לווה נחשב מוחזק כשיש שטר). שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עח ע"ג), כותב שהעיטור סובר שהולכים לקולא, כלומר המחילה תקפה ואין מוציאים מן החייב.

נד. אבל תיקון סופרים, על העיטור, מחילה, דף יד ע"א (הובא בברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו, דף לו ע"ג), כותב שמה שכתב העיטור שמספק הולכים לקולא, כוונתו שאינה תקפה, וראיה משו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה (הובא בב"י, אה"ע, סימן צג) טור, חו"מ, פב, טז, שסוברים שטענת מחילה היא טענה גרועה. אבל ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"ג), כותב שכוונת העיטור היא שהמחילה תקפה, כהבנת השי"ך; ודוחה את הראיה מסימן פב, שאמנם אין החייב נאמן לטעון שהנושה מחל, אבל אם ידוע שמחל, המחילה תקפה גם אם השטר ביד הנושה. ראה שער שלושה עשרה, עמ' 1197, במילואים להערה 70, שערך השלחן תולה את פרשנות כוונת העיטור בשאלה האם יש להקפיד למחילה שיש על הפקוחה מחלוקת חכמים.

נה. יש להעיר, ששי"ך, חו"מ, נז, ס"ק כ, כותב שאסור לנושה להשהות שטר שנמחל, כמו שאסור להשהות שטר פרוע; וצריך לומר שמדובר שמחל בקניין, שאילו בלי קניין, השי"ך מסופק האם המחילה תקפה, ואין סיבה לאסור להשהות (ולא דק אורח משפט (אנליק)), יב, ח, דף כב ע"ג, שהוכיח משם שהמחילה תקפה).

נט. גם שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קכט (ד"ה אך מלשון), שו"ת עמודי אור, סימן קא, ושו"ת ר"ח כהן, חו"מ, סימן ז, בסופו (הובא בפסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה, עמ' שנו – שלכן תפיסה מועילה), אומרים שהדין בספק. ס. שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן א, כותב שמספק חייב כמו "איני יודע אם פרעתיך". גם שו"ת עדות בעיקב (בוטון), סימן סז (קעג ע"ב, קעה ע"א), כותב שמספק חייב, שהרי יש ודאי חיוב וספק האם נפטר מהחייב. אבל ר' נפתלי נוסבויס, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סב, כותב שהחוב מחול מספק, אף שהחוב ודאי והפטור מסופק, כיוון שהספק בדין ולא במציאות, והחייב יכול לטעון "קיים ל"י כפוטרם, כמו שכתב בדומה ש"ך, חו"מ, קכ, ס"ק מג.

סא. ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ז, חו"מ, סימן ג, אות ג), כותב שמספק אין מוציאים מהמוחזק (והוא דן מצד ספק מחילה). ואחר כך הוא כותב שיד בעל השטר על העלינות, והחייב נחשב מוציא. סב. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן קסח, כותב שמספק, הנושה אינו יכול לגבות על ידי השטר, אבל החייב אינו יכול לדרוש את השטר חזרה.

מילואים לשער שישי

סג. שו"ת דברי מלכיאל, חלק ה, סימן רח, כותב שהיות שיש מחלוקת, הרי אם החייב נתן לנושה שטרות ובטחונות, אינו יכול להוציאם מהנושה, מפני שהנושה מוחזק בהם.

סד. שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב, דף נו ע"ב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב), כותב שאפשר לסמוך על הדעה שמועילה מחילה כאן, ואין לפסוק בוודאות שהמחילה בטלה.

סה. פוסקים רבים כותבים שהחייב יכול לומר "קים לי" כדעה שהמחילה תקפה, מפני שהוא מוחזק: שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"א); שו"ת מגן שאול (חנניה), סימן כד; שו"ת מילי דעזרא, חו"מ, סימן לד; שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ד, י ע"ג, יב ע"ג); שו"ת מצוות כהונה, סימן ג; שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן קכ; חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמג); שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי; ברית אבות (קוריאט), סימן יב (פה ע"ג); שו"ת מר ואהלות (ענתביץ), חו"מ, סימן כו, דף קיט ע"א (הובא בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף יז ע"א = מקבציאל, גל' כט, עמ' קלו); ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב; ר' אברהם ן' פשט, בשו"ת פורת יוסף (אלפנדר), חו"מ, סימן כא (קרב ע"ד); שו"ת אהל יצחק (חסיד), השמטות, סימן לג (עז ע"ג); שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא; ערוך השלחן, חו"מ, יב, ה.

סו. שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, כותב שבמחלוקת זו, יכול המוחזק לומר "קים לי". הוא מעלה אפשרות שבנידונו, מי שמכר את ביתו ושייר לעצמו זכות דירה בבית, ואחר כך מחל על זכות הדירה, ויש למוכר שטר על חיוב הדירה [=זכות השימוש ש]ן, ולא החזיר את השטר – קרקע בחזקת בעלים ראשונים עומדת, והוא יכול לומר "קים לי" שהמחילה בטלה.

סז. גם שו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן ה, חלק ב, סימן קלג, וחלק ה, סימן כב (ד"ה גם יש), כותב שהמוחזק יכול לטעון "קים לי". כך כתב גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, בשם ר' חיים יוסף עליענברג. הוא כותב שבשטר שתופת שלפיו יש לשניים זכות על אדם שלישי, ושותף אחד מחל לשני על חלקו, הוא נחשב מוחזק ויכול לטעון "קים לי" שהמחילה בטלה.

סח. שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ב, ותורת אביגדור, או"ח, סימן קנג, כותבים שאם המוחל מוחזק, הוא יכול לטעון "קים לי" כדעה שהמחילה אינה תקפה.

סט. שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד, ובשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ג), כותב שאי אפשר להוציא ממון נגד הרמ"א שפוסק שמועילה המחילה כאן (הוא עוסק בכתובה). אבל פד"ר, כרך ב, עמ' 53, כותב שנודע ביהודה שם חושש לדעת ר' ישעיהו.

ע. שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו (יא ע"ג), שו"ת מנחת הקומץ, סימן קח, ופד"ר, כרך ג, עמ' 167, כותבים שמספק, אי אפשר להוציא מהמוחזק, שמה המחילה תקפה. גם שרשי הים, חלק ג, הלכות זכיה ומתנה, ב, יד (טז ע"ד), ודיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, אות ז, אומרים שהיות שיש מחלוקת, הולכים לפי המוחזק.

עא. גם שו"ת תורת חכם, סימן כח (קז ע"ג), ושפת החושן (איטאח), חלק ב, סימן קכב, אות א, כותבים שמספק המחילה מועילה. אבל שפת החושן מוסיף שמספק גם אי אפשר להוציא את השטר מהנושה.

עב. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ה, סימן רכו, כותב שמספק אין מוציאם מהחייב, מפני שהוא נחשב מוחזק, ובעל השטר אינו נחשב מוחזק, כמו שכתב שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן ו.

עג. נחלת שבעה, שטרות, סימן יט, חידושים, אות א (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף י ע"א ודף יא ע"ד, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ה ע"ג, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נג ע"א ודף נח ע"א) כותב שמספק אין קורעים את השטר ואין מגבים בו, ותפיסה מועילה.

עד. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קלח, כותב שאף שהש"ך כתב שהדין בספק, תפיסת הנושה מועילה רק לפי הטעם הסובייקטיבי, ולפיו המחלוקת היא האם באמת התכוון למחול, והוא טוען טענת ברי שלא התכוון למחול, ותפיסה מועילה בטענת ברי; אבל לפי הטעם שהוא כגבוי, שלפיו המחלוקת היא האם שטר נחשב כגבוי, לא שייכת כאן טענת ברי, ולא מועילה תפיסה ברי.

עה. ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב, מעלה אפשרות שאם הנושה מחל, והחייב לא ידע על כך ולכן פרע לנושה, הנושה רשאי להחזיק בכסף, שמה הלכה כדעה שאין תוקף למחילה.

עו. קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"א), כותב שהיות שיש מחלוקת, הנושה צריך להחזיר את השטר לבעליו. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נח ע"ג), מקשה, הרי כשיש ספק, אין מוציאם שום דבר מהמוחזק. קרית מלך רב מביא ראייה מבבא מציעא קי ע"ב, ששם נאמר שקרקע נחשבת גבויה כיוון שהיא עומדת לגבייה, וזאת אף שיש ספק. שו"ת קול אליהו, חלק ב, חו"מ, סימן כב (עט ע"ד–פ ע"א), מבאר, שכונתו היא, שכמו ששם על היתומים להביא ראייה שהם השביחו את הקרקע מפני שהקרקע בחזקת הנושה כיוון שסופו לגבות, גם כאן, היות שסוף השטר להגיע לחייב, הוא נחשב ברשותו, ואין מוציאם ממנו. קול אליהו דוחה ראייה זו, שרוב הפוסקים פירשו ששם מדובר באפותיקי מפורש, שהוא קנוי לנושה, ולכן השבח נגרר אחריו; ועוד, ששם הקרקע עתיה לבוא לנושה בוודאי. מפני ששעבודא דאורייתא, ואילו בשטר, ספק האם יגיע לחייב, מפני שיש ספק האם המחילה תקפה והשטר אמור לחזור לחייב, או שהמחילה בטלה והשטר יישאר ביד הנושה כפירעון החוב, ואם כן, אין לומר שהוא בחזקת החייב.

עז. שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ה ע"ג), כותב שאף שהחייב פטור מטעם "קים לי", אי

מילואים לשער שישי

אפשר לכוף על הנושה לתת לו את השטר, ואם תפס מנכסי החייב, הוא (הנושה) יכול לומר "קים לי" שהמחילה בטלה.

ע. ר' חיים מאיר ואזנר, "החליט למחול חוב ולוה העני על מנת לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יב (תשנ"ח), עמ' 10–10, כותב שאף שהחייב יכול להיפטר בטענת "קים לי", הרי אם הוא פורע מעצמו, מותר לנושה לקבל ממנו, מפני שאז הוא נעשה מוחזק ויכול לטעון "קים לי" שהמחילה אינה תקפה; ואף שש"ת בית יעקב (ציוזמיר), סימן 10 (הובא בפתחי תשובה, י"ד, קסא, ס"ק ג; וראה שער שמיני, במילואים להערה 85, אות יח, שיש חולקים עליו), כותב שהפורע חוב שהוא חייב בו רק לצאת ידי שמים וחושב שהוא חייב מן הדין, צריך הנפרע לומר לו שהוא חייב רק לצאת ידי שמים, טעמו הוא שהנותן לא התכוון לצאת ידי שמים, ואם כן הכסף גזל ביד המקבל, אבל כאן ייתכן שמועילה תפיסה, מפני שזה ספק בדיון, ולכן מותר לנושה להחזיק בכסף ואינו צריך לומר לחייב שמחול לו ושהוא יכול להיפטר בטענת "קים לי".

עט. ש"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עד, עוסק במי שטוען "קים לי" שמועילה מחילה גם כשיש שטר, ואינו אומר האם טענה זו מתקבלת.

פ. המחלוקת מובאת בשו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קכד, בסופו, בשו"ת בנין יחזקאל, סימן כד, בשו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן לט (עט ע"ב), בשו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"ב), בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמב וסימן קמג, בשו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן פח, בפנים במשפט, סימן 10, ס"ק כו, במשאה דרבנות, ניומוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב (קלג ע"ד), בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), י"ד, סימן 10, אות ג, בשו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן פח (נד ע"א), בשו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן 10 (כו ע"ד), בשו"ת ישיב יצחק, חלק י, סימן מג (עמ' רמ), בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן פט (עמ' רמח), בגן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ט (עמ' צה), בפד"ר, כרך א, עמ' 266, בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות טז, בחוקת משפט, הלכות מכירה, פרק ל, ביאורים, אות לד, ובשו"ת נאמן שמואל, סימן קא (קלה ע"ב).

פא. ראיות לדעה זו: (א) ממוכר שטר חוב: ראב"ן, שו"ת, סימן ק (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן שצב, ובמורדכי, סנהדרין, סימן תרפ; הראיה מובאת גם בשדה יהושע, על ירושלמי גיטין, א, ה, ובשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב), מביא ראיה מדברי שמואל, כתובות פה ע"ב–פו ע"א, קידושין מח ע"א, בבא קמא פט ע"א–ע"ב, בבא מציעא כ ע"א, ובבא בתרא קמו ע"ב, שהמוכר שטר חוב ומחלו – מחול, ושם מדובר בלי קניין, שהרי אינו יכול לעשות קניין על המחילה אחרי שהקנה את השטר לקונה (כלומר, אם צריך קניין, הכוונה היא שצריך להקנות את החוב לנמחל, וכך פועלת המחילה, אבל כאן אינו יכול להקנות את החוב לנמחל, שהרי אינו בידו; אבל ראה הערה 24, שיש אומרים שהקניין במחילה על שטר הוא קניין חליפין, ומטרתו שונה). משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז, דף קעב ע"ב, דוחה את הראיה, שמדובר שם שמחל בקניין (וכך דחו גם יד דוד, הלכות אישות, פרק ה, הלכה טז, אות קנד, הגהה א, ומקנה אברהם, מערכת מ, אות קעח); ואחר כך, בדף קעב ע"ה, הוא מביא את דחיית הראב"ן הנ"ל לדחייה זו. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"א), כותב שאין לומר שמדובר שמחל בקניין, שהרי בכל מחילה שבתלמוד אין קניין, כדברי רמב"ם, מכירה, ה, יא. בדומה, שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ח, כותב שאין לומר שמדובר בקניין, מפני שסתם מחילה משמעה בלי קניין.

פב. חלק מהפרשנים דחו ראיה זו על ידי כך שהסבירו שגם לדעה שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, היא מועילה במוכר שטר חוב; הבאנו את דבריהם בעמ' 265, ליד ציון הערה 29.

פג. נתיבות המשפט, רמא, ס"ק א, דוחה על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 1, אות מח) שגם לדעה שמחילה כאן בטלה, הנושה אינו יכול להבוע את החייב, אלא שאינו צריך להחזיר את השטר לחייב – ואכן במוכר שטר חוב ומחלו, הקונה אינו צריך להחזיר את השטר לחייב.

פד. רה"ל איטנגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא, דף נד ע"ג (ברמז), ערך השלחן, אה"ע"ז, קה, אות א, מקנה אברהם, מערכת מ, אות קעח, והפלאה, קונטרס אחרון, סימן קה, ס"ק ה, דוחים שמדובר שכתב שובר, שאז המחילה תקפה גם לפי הדעה האחרת (ראה ליד ציון הערה 88).

פה. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"א), מעלה אפשרות לדחות, שמדובר שמכר את שטר החוב אגב קרקע שאז אין צריך כתיבה ומסירה (שו"ע, חו"מ, סו, י), ואז השטר עדיין ביד המוכר, ומדובר שכשמחל, החזירו לחייב, ולכן המחילה תקפה. אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי לא ייתכן לומר ששמואל מדבר רק במקרה שמכר אגב קרקע, מפני שאם כן היה לו לומר כך בפירוש; ועוד, שבקידושין מח ע"א מובאים דברי שמואל לענין המקדש בשטר חוב, והרי שם מדובר שמסר לאישה את השטר בשעת הקידושין, שהרי אם רק הקנה לה אגב קרקע אינה מקודשת כמו שאינה מקודשת בחליפין. עיין שם עוד דחיות לדחייה זו.

פו. משכנות הרועים שם מעלה אפשרות אחרת לדחות, שטעמו של שמואל הוא כמו הגאונים, המובאים ברי"ף, כתובות מה ע"א (בדפי הרי"ף), שמחילת המוכר מועילה מפני שמיניחים שבוך בחשבונותיו וראה שהחייב אינו חייב לו; ולפי זה אין זו מחילה אלא הודאה שהחייב אינו חייב לו, ור' ישעיה מסכים שהודאת הנושה מועילה גם בחוב בשטר. אבל הוא דוחה (בדף קעב ע"ב) תירוץ זה, שהרי הרי"ף, כתובות מה ע"א (בדפי הרי"ף), דחה את פירושו הגאונים. עיין שם עוד דחיות לדחייה זו.

מילואים לשער שישי

פו. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות יא, דוחה, שמוכר שטר יכול למחול רק אם יש לחייב טענה על השטר, שבגללה הוא יכול לדרוש מהנושה "הישבע לי שלא פרעתיך", ואז אינו נכבוי, שמא לא יצוה המלווה להישבע, והקונה לא יכול לגבות אם המוכר אינו נשבע, לכן המוכר יכול למחול אף על פי שכבר מכר; ומאחר שהוא יוכל לגבות רק אחרי שיישבע, ר' ישעיה מסכים שמועילה מחילה (ראה בשמו ליד ציון הערה 137).

פח. (ב) ממחילת כתובה: בית שמואל, קה, ס"ק יב, מביא ראייה מהדין, בכתובות נג ע"א, שאישה יכולה למחול על כתובה (הוא לא ציין את המקור בתלמוד).

פט. עיטור, מחילה, ליד אות סא (הובא בפד"ר, כרך ג, עמ' 167), דוחה, שמדובר שהחזירה את שטר הכתובה לבעל. כך מסביר את דבריו משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ג).

צ. משכנות הרועים, שם (קעב ע"ד), דוחה את הראיה, שמדובר שעשתה קניין על המחילה.

צא. עוד דחייה היא על פי הסוברים (ליד ציון הערה 96) שגם לדעה שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה היא מועילה בכתובה.

צב. ראיות נוספות מסוגיות המזכירות מחילת כתובה (חלק מהדחיות הנ"ל טובות גם לראיות אלה): (1) חידושי מהר"ם שיף, כתובות נו ע"א, מביא ראייה מדברי רבין, כתובות נו ע"א, שלפי ר' יוסי מועילה מחילה בעל פה על כתובה, והלכה כמותה. אבל הוא דוחה, ששם לא מדובר במחילה אלא מדובר שהתנה מראש להפחית מכתובתה.

צג. בדומה, חשן אהרן, יב, ח, דוחה ראייה זו, ששם עשו גם תנאי מראש להפחית מהכתובה, וגם מחלה אחר כך, ולכן לר' יוסי זה מועיל מפני שהוא סובר שמועיל תנאי ממון נגד מה שכתוב בתורה ולא עשו חכמים חיזוק לדבריהם. וכך דחה גם בספריו בית אהרן, כתובות נו ע"א (ד"ה ולפמ"ש), ושו"ת זקן אהרן, חלק ב, סימן קמ.

צד. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (דף ע ע"ב), ותורת אביגדור, או"ח, סימן קנג, דוחים, ששם מדובר שמוחלת על חלק מכתובתה בלבד, ואז גם לר' ישעיה המחילה תקפה (ראה ליד ציון הערה 50).

צה. שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ה, דוחה, שמדובר שמחלה לו על תנאי, כגון רק אם ימות ולא אם יגרשנה, או מחלה רק לו ולא ליורשיו אם ימות, ור' ישעיה מודה שמחילה מותנית מועילה (ראה ליד ציון הערה 61). בענף ו, הוא דוחה בדרך אחרת: שו"ת יוסי לשיטתו, במסכת פאה, פרק ג, משנה ז, ששם הוא אומר שהמחלק נכסיו לבניו ונתן לאשתו קרקע כל שהוא, איבדה את כתובתה אם קיבלה עליה גם אם לא כתב לה, מפני שמניחים

שמחלה על שעבוד כתובתה על נכסים אלו (הבאנו הלכה זו בעמ' 447), ועולה מבכא בתרא קלב ע"א שדי באומדנא קלה כדי שנאמר שמחלה על הכתובה, גם אם יש אומדנא נגדית מן העובדה שלא החזירה את כתובתה, ואמנם

שם לא היתה יכולה להחזיר את הכתובה מפני שהיתה זקוקה לה כדי לגבות מנכסים שיקנה הבעל בעתיד, אבל עדיין היתה צריכה להחזיר אותה ולהחליף אותה עם כתובה אחרת, הרי שר' יוסי הולך אחרי אומדנא קלה שתועיל מחילה; ולשיטתו הוא אומר בכתובות נו שם שמועילה מחילת כתובה בעל פה; אבל הלכה כר' ישמעאל בר' יוסי

בכתובות קד ע"א, שאם השטר בידה לא מועילה מחילה, מפני שהולכים אחר האומדנא שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם (הנימוק ליד ציון הערה 2), להעמיד את השטר בחזקתו. עוד הוא דוחה, שלרוב הפוסקים אין הלכה כר' יוסי, אלא מחילת כתובה אינה מועילה בעל פה והיא מועילה רק אם כתבה "קיימתי", והטעם הוא

או מפני שהלכה כר"מ ור' יהודה נגד ר' יוסי, או שפוסקים כלישנא קמא שם שהמחלוקת היא בתחלת ביאה, אבל בסוף ביאה אף לר' יוסי מחילה בעל פה בטלה.

צו. (2) שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו (יא ע"ב), שו"ת ר' חיים כהן, חו"מ, סימן ז, עמ' רכ (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא), שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פח (צג ע"ג), שו"ת אלף המגן (רובינשטיין), חלק ב, סימן כא, וערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, מביאים ראייה מהדין בכתובות קד

ע"א, שאלמנה ששהתה כ"ה שנים ולא תבעה כתובתה, מניחים שמחלה על כתובתה (הבאנו הלכה זו בעמ' 459–460), ויש דעה שכתובה שם שמדובר גם אם שטר הכתובה בידה, אלא שאין הלכה כך, מפני שאז אין מניחים שמחלה, אבל מכל מקום מוכח משם שאם היתה מוחלת בפירוש, היתה מועילה המחילה אף שהשטר בידה. שו"ת

מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן נב (נו ע"א), מוסיף שגם ר' ישמעאל בר' יוסי שאומר שלא איבדה את כתובתה אם השטר בידה, טעמו הוא ששתיקה אינה מוכיחה על מחילה, כיוון שהשטר בידה, מפני שאילו מחלה, היתה מוסרת ליתומים את השטר (כפי שפירש רש"י שם, ד"ה גובה), אבל הוא מסכים שאילו מחלה בפירוש, היתה

מועילה. ערוך השלחן שם מביא ראייה גם מירושלמי כתובות, יב, ה, האומר שמועילה מחילת כתובה אם עברו כ"ה שנים גם אם שטר הכתובה בידה. שו"ת שמן רקח, חלק א, סימן ע (ע ע"ד), מביא ראייה מהבבלי שם בסגנון אחר, ממה שנחלקו באלמנה שהשתקה והשטר בידה, ולא נחלקו בכל מחילה על שטר – מכאן שלכל הדיעות מועילה מחילה מפורשת על חוב בשטר, גם אם השטר בידו, והמחלוקת היא רק בסתם, האם מניחים שמחלה. אבל מהמשך

דבריו, שהוא אומר שמוכח מהתלמוד שמועילה מחילה אם אין השטר בידו, עולה שהוא מבין שאין משם ראייה שתמיד מועילה המחילה בכל חוב בשטר, מפני שאולי מדובר שהשטר לא היה בידה (כל כ"ה השנים!). וראה עמ' 972, במילואים להערה 1, אות סב, בשם שבות יעקב.

צז. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ז (קעב ע"ג), דוחה את הראיה מאלמנה, שלמסקנת הסוגיה מדובר בשאין כתובתה בידה; והוא אינו עושה את ההבחנה הנ"ל, בין מחילה מפורשת למחילה מכללית.

מילואים לשער שישי

צח. כמו כן, הפלאה, קונטרס אחרון, קה, ס"ק ה, מסביר שר' ישעיה יפרש שהמחלוקת שם לגבי מקרה ששטר כתובתה בידה, היא שאלה כללית האם מועילה מחילה מול שטר, והטעם שפוסקים שאינה מועילה שם, היא מפני שבאופן כללי, מחילה אינה מועילה אם השטר ביד הנושה.

צט. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן כ, אות יא, דוחה ראייה זו על פי מה שכתב (ראה ליד ציון הערה 137) שר' ישעיה מסכים שהמחילה תקפה בשטר מהסוג שאי אפשר לגבות בו בלי שיישבע הנושה, והרי אלמנה גובה את כתובתה רק בשבועה, כיוון שהיא באה לגבות מנכסי יתומים, ולכן המחילה תקפה גם לר' ישעיה.

ק. רי"ש נתנון, בהגהות חלק לשבעה, על נחלת שבעה, שטרות, סימן יט, אות קפד (במהר" אוצר הפוסקים), דוחה את הראייה, שהאלמנה לא היתה צריכה לחפש את יורשי בעלה לתת להם את שטר הכתובה. נראה שכוונתו היא שהעובדה שלא החזירה להם את שטר הכתובה אינה מוכיחה שלא מחלה בלב שלם, כיוון שיתכן שאינה נפגשת עמהם, שלא כמחילה רגילה, שהמוחל נפגש עם החייב כשהוא מוחל לו.

קא. ישועות יעקב, אהע"ז, קה, ס"ק ב, דוחה ראייה זו, שרק מחילה מפורשת אינה מועילה אם השטר ביד הנושה, מפני שאילו מחל בלב שלם היה צריך להחזיר את השטר כדי שלא יוכל לגבות בו, אבל במחילה מכללא, שיש הוכחה שמחל, אין חשש שיגבה את החוב, ולכן לא היה צריך להחזיר את השטר, ולכן המחילה תקפה. קב. לדחייה נוספת לראייה זו ראה עמ' 275, הערה 113, מצד אומדנא.

קג. (3) ישועות יעקב, אהע"ז, קה, ס"ק ד, מביא ראייה מבבא בתרא קלב ע"ב, ששם נאמר ששכיב מרע שחילק את נכסיו לבניו בפני אשתו, מחלה מכללא על כתובתה, אף אם שטר הכתובה בידה, ומכאן שמועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה.

קד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתא, סימן ל (לד ע"א), דוחה את הראייה, ששם המחילה תקפה מפני שקיבלה משהו, שכתב לה חלק בנכסיו, והנהגה שעשה אותה שותף בין הבנים היא הנאה חשובה כאילו נפרעה, והיא יכולה לומר "לדידי שווה לי כדמי כל הכתובה", שהרי פירעון הכתובה מפקיע את הכתובה גם אם השטר בידה. כלומר, אין זה בגדר מחילה, שאינה תקפה, אלא בגדר פירעון. גם שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז, דוחה מצד שקיבלה תמורה – ראה עמ' 280.

קה. ישועות יעקב שם, שואל ומשיב שם (דף לד ע"ב), וגור אריה יהודה, שם, דוחים על פי הריג שליך ציון הערה 50, שבמחילה חלקית, שהמוחל זקוק עדיין לשטר לצורך גביית השאר, לכל הדעות המחילה תקפה; והרי כאן, למרות המחילה, היא גובה את כתובתה מנכסים שיקנה הבעל אחר כך (רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"א, ד"ה אמר רב נחמן; שו"ע, אהע"ז, קה, א), ולכן היא צריכה את השטר כדי לגבות מהנכסים ההם.

קו. עטרת צבי (מווילנא), תשובות שבסוף הספר, לסימן יב, דוחה, ששם זה דין מיוחד, "מקולי כתובה", כמפורש בבבא בתרא שם.

קז. (4) שו"ת ר"ח כהן, חו"מ, סימן ו, מביא ראייה מכתובות נו ע"א, ששם הגמרא מקשה "טעמא דכתבה לו, אבל על פה לא, אמאי? דבר שבכמון הוא"; ואם נאמר שאם השטר ביד הנושה לא מועילה מחילה, יכלה הגמרא לתרץ שהיות שהשטר בידה, אין מועילה מחילה בעל פה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא, דוחה את הראייה, ששם מתחילה הוא כתב לה כתובה מאתיים והיא כתבה לו "קיבלתי מנה", שזה דבר מזור, ובוודאי הוא כתב כתובה רק כדי שלא לביישה או כדי לא לשנות מהמנהג, ואם כן אין מקום לטעמו של ר' ישעיה שהעובדה שלא החזירה את השטר מוכיחה שלא מחלה בלב שלם, מפני שאולי הסיבה שהיא לא החזירה היא רק מצד הבושה או המנהג (כך נראית כוונתו).

קח. (5) שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ז, מביא ראייה מהאמור בבבא בתרא קלב ע"א, שהכותב כל נכסיו לאשתו, "תיקיע כתובתה ותעמוד על מתנתה", ופירש רשב"ם (ד"ה אמר ר"נ), שמחלה על שעבוד כתובתה כשקיבלה את המתנה, הרי שמועילה מחילת כתובה, אף שמדובר ששטר הכתובה בידה, שהרי כתוב "תיקיע כתובתה". אבל הוא דוחה את הראייה, שטעם ר' ישעיה הוא שהעובדה שלא החזיר את השטר יוצרת אומדנא שלא התכוון למחול בלב שלם (כאמור ליד ציון הערה 2), ושם יש אומדנא הפוכה, שהיא מוחלת בלב שלם על שעבוד הכתובה, כדברי הגמרא שם, "ניחא לה דתיפוק עלה קלא" שהבעל כתב לה את כל נכסיו במתנה; ועוד, ששם אין אומדנא ממה שלא החזירה את הכתובה, שהרי היא עדיין זקוקה לכתובה כדי לגבות מנכסים שיקנה הבעל בעתיד (על פי האמור ליד ציון הערה 70).

קט. במקורות נוספים נזכרת מחילת אישה על כתובתה לבעלה: כתובות מד ע"א, "אחולי אחילתיה"; כתובות נו ע"ב, על המתנה עם אשתו שכתובתה תהיה פחות ממאתיים וזו, שהיא מוחלת; כתובות פו ע"א – מחילה על כתובה לאחר שנמכרה, והמוחל הוא יורש של האישה. וצריך ליישב מקורות אלה כמו שיושבו המקורות הנ"ל.

קי. (3) מכתובות קד: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתא, סימן ל (לד ע"ד), שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב (נו ע"א), וערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, מביאים ראייה מכתובות קד ע"א, ששם נאמר שבחוב (חוץ מכתובה), אם יש לנושה שטר, הוא גובה גם אם עברו כ"ה שנים ולא תבע, מפני שאין דרכו למחול; משמע שאילו מחל בפירוש היה נמחל אף שיש לו שטר.

קיב. (ד) מקידושין טז: תוספות ר"י הזקן (המחבר הוא ר' אברהם מן החר), קידושין טז ע"א, מביא ראייה מהגמרא

מילואים לשער שיש

בקידושין טז ע"א שחשבה לומר שמועילה מחילה על עבד עברי – משמע שמועילה גם באותו סוג עבד עברי שנקנה בשטר. נראה שכונתו היא ששם המחילה תקפה אף ששטר הקניין נמצא ביד האדון, מן הסתם. וכך מוכיח אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), מן ה"הווה אמינא" בסוגיה שם שמועילה מחילה בעבד עברי, וזאת אף שיש עבד עברי שנקנה בשטר, והרי קניין שטר בעבד עברי הוא כשטר חוב, שהאדון קונה את השעבוד בשטר חוב (והגמרא לא נקטה שהאדון החזיר את השטר).

קיב. (ה) מגיטין עח: משכנות הרועים, מערכת מ, אות יב, מביא רביה מגיטין עח ע"ב, ששם נאמר שמלווה האומר ללווה "זרוק חובי והיפטר", וזרק את חובו, נפטר, מפני שהמלווה מחל בכך על החוב; ואין לומר ששם מדובר רק בחוב על פה, שהרי הגמרא שואלת מה החידוש בזה, ולא אמרה שהחידוש הוא שרק חוב על פה נמחל בדרך זו (כך נראית כוונתו).

קיג. גם שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ח, מביא רביה ממה שהגמרא שם שואלת מה החידוש, ואינה אומרת שהחידוש הוא שמועיל גם אם השטר בידו, בתור מחילה? אלא, שגם זה פשוט שמועיל; ואין לומר שבאמת מדובר שאין בידו שטר, ולכן הגמרא שואלת מה החידוש, מפני שעדיין קשה מדוע הגמרא נדחקה להעמיד באמר "זרוק לי חובי בתורת גיטין", הרי היתה יכולה לומר שהחידוש הוא שגם אם השטר בידו, המחילה תקפה אם יש סיבה לתלות שבגללה לא החזיר את השטר (ראה ליד ציון הערה 50, שבזה מודה ר' ישעיה שמועילה המחילה); אלא, שהיה פשוט לגמרא שבכל מקרה מועילה מחילה גם כשהשטר בידו. עוד הוא מביא רביה ממה שהמשנה בגיטין עח ע"א אומרת בסתם לגבי מקרה זה "וכן לגבי החוב", ואינה עושה הבחנה בין חוב בשטר לחוב בעל פה, וכן הגמרא אינה עושה הבחנה זו, וכן טור ושו"ע, חו"מ, סימן קכ, הביא דין זה ולא עשו הבחנה זו. קיד. עוד אפשר לדחות רביה זו על פי אמרי בינה, שנביא בעמ' 269, ליד ציון הערה 61, האומר שגם לדעת ר' ישעיה, "זרוק חובי והיפטר" מועיל גם בחוב בשטר.

קטו. (ו) מקידושין יט ע"א: שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ז, מביא רביה מן האמור בקידושין יט ע"א, שביעור, האמה העבריה מקודשת לאדון על ידי מחילת האדון על חובה, והרי לעיתים מכירת האמה מתבצעת על ידי שטר, שהאב כותב שטר מכו, ובכל זאת המחילה תקפה אף שיש שטר ביד האדון.

קטז. (ז) מירושלמי כתובות: שרשי היס, חלק ג, הלכות זכיה ומתנה, ב, יד (טז ע"ב), וציון ירושלים, על ירושלמי כתובות יג, ב, מביאים רביה מירושלמי כתובות יג, ב, ונדרים ד, ב, האומר על הפורע חוב חברו בשטר, שהחייב יכול לומר: "מפייס הוינא ליה והוא מחיל לי", ואם יש משכון: "מפייס הוינא ליה והוא יחב לי משכוני", משמע שרק במשכון נחוצה החזרת המשכון, אבל בחוב בשטר מועילה המחילה גם בלי החזרת השטר.

קיו. שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נד ע"ב), דוחה רביה זו, שכונת הירושלמי "והוא מחיל לי", היא שהיה מוחל לו ברצון גמור, ואין ייודע שזה ברצון גמור? על ידי החזרת השטר; ובכך מוסברת המלה המיתרת "והוא" – שיעשה ברצון ולא כמטשה; אבל במשכון לא היה די בזה, שהרי כיוון שיש בידו חפץ, לא מועילה מחילה אלא נתניה, שהרי אין מועילה מחילה על דבר בעין. אבל יש להעיר, שמחילת חוב עם משכון שונה ממחילת המשכון עצמו, שהיא מחילת דבר בעין.

קיא. עמודי ירושלים, על ירושלמי כתובות שם, דוחה את הראיה על פי נתיבות המשפט (עמ' 971, במילואים להערה 1, אות מח) האומר שגם לר' ישעיה אינו יכול לתבעו, אלא שאינו צריך להחזיר את השטר, ולפי זה לא איכפת ללווה שהמלווה אינו מחזיר לו את השטר, שהרי גם כך לא יוכל לתבעו.

קיב. (ח) שו"ת שמן רקה, חלק א, סימן ע (ע ע"ב–ע"ג), מביא רביה מהאמור בכתובות צו ע"א, שאלמנה ששהתה שתיים או שלוש שנים ולא תבעה מזונות, איכרה את מזונותיה, ורש"י (ד"ה עשירה) נימק, שהעובדה שלא תבעה מוכיחה שמחלה (נביא הלכה זו בעמ' 460); והרי מזונות הם תנאי כתובה, כלומר יש עליהם שטר, ולא החזירה את השטר ולא עשתה קניין, ומכאן שבכיוצא בזה המחילה מועילה; ואין לומר שמדובר במקום שאין כותבים כתובה, שהרי טור ושו"ע, אהע"ז, צג, יד, הביא דין זה בסתם. הוא דוחה, ששם מסכים ר' ישעיה שהמחילה תקפה מפני שאין הוכחה ממה שלא החזירה את הכתובה, שהרי היא מחלה רק על המזונות שלעבר ועדיין צריכה את השטר בשביל המזונות שלהבא ובשביל הכתובה עצמה (ראה ליד ציון הערה 50, על מחילה חלקית).

קכ. (ט) ירושלמי, כתובות יג, ט (עא ע"ב), מדבר על מחילת מחילת חובות הרדיים בחוב בשטר. וקשה לפרש שמדובר שהנושה החזיר את השטר, שהרי שם זו מחילה חלקית, לפי פירוש אחד. אבל לפי פירוש זה אפשר לדחות את הראיה לאור החריג ליד ציון הערה 50, שגם לדעה האחרת, מועילה מחילה חלקית גם אם השטר ביד הנושה.

קכא. דחייה כללית: שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, דוחה את כל הראיות מהסוגיות שמוכח מהן שמחילה מועילה גם אם שטר ביד הנושה – שהסוגיות ההן סוברות שלבית הלל שטר אינו כגבוי בכלל, ולכן מחילה מועילה, ור' ישעיה פסק כדעה בירושלמי, גיטין, א, ה, שלא מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, שטעמו הוא ששטר נחשב כגבוי לענין זה (ראה ליד ציון הערה 13, שאחד הטעמים של ר' ישעיה הוא ששטר נחשב כגבוי).

מילואים לשער שיש

להערה 164

- א. כמו כן, הפלאה, קונטרס אחרון, סימן טו, ס"ק ז, מנמק שהיות שנמחל עיקר החוב, ממילא בטל גוף השטר, כפי שהסביר רבנו תם (המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י) במוכר שטר.
- ב. גם שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קיז, מנמק שכשמחל על החוב, נמחל שעבוד השטר.
- ג. ברכי יוסף, חו"מ, יב, אות טו (לו ע"ג), מנמק, שהחוב נמחל בדיבור מפני שלהוצאה ניתנה, ואחרי שנמחל החוב, השטר הוא כחרס בעלמא.
- ד. שו"ת משפט וצדקה בעיקב, חלק א, סימן ב (ט ע"ג), שו"ת משפטי צדק (גארמיוזון), סימן פא, ושו"ת בקש שלמה, סימן כג (נה ע"ב), מנמקים, שכשמחל, הופקע כוחו של השטר ונמחל שעבודו.
- ה. ערך שי, חו"מ, עג, ב, מנמק, שבגלל המחילה, השטר אינו עומד ליגבות, ולכן המחילה תקפה – המחילה וקניינו באים כאחד.
- ו. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות ו, מביא מי שנימק, ששני העדים שמחל בפניהם מריעים את שני העדים של השטר, כמו שאלו באו שני עדים והעידו שהשטר פרוע, לא היינו מגבים בו. אבל כנסת הגדולה דוחה טעם זה, מפני שמה שמחילה אינה צריכה קניין אינו בגלל העדים, שהרי גם אם יש עדים, הוא יכול לומר "משטה אני בכך" אם לא אמר "אתם עדי" (ראה על כך בשער תשיעי, עמ' 376).
- ז. לבוש, חו"מ, רמא, ב, מנמק, שהמחילה היא על שעבוד השטר ולא על גוף השטר.

להערה 169

אבל עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ד, כותב להיפך: לפי השיטה שמחילה היא סילוק, הרי אם יש לנושה שטר, אין זה סילוק, אלא הוא כמשטה, ולכן המחילה בטלה; ואילו לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, לא משנה שיש בידו שטר, כמו שאפשר למכור שטר חוב, ולכן המחילה מועילה.

להערה 173

- א. אבל ראה עמ' 969, במילואים להערה 1, אות כח, שיש אחרונים שהבינו שכוונת הסמ"ע היא שהמחילה מועילה רק אם החזיר את השטר, כדעת ר' ישעיה.
- ב. דין זה נאמר באופן כללי, בשו"ע, חו"מ, סא, יב, על כל שטר שנפרע או שנמחל שעבודו.
- ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, מביא כאילו נתיבות המשפט, רמא, ס"ק א, כותב שגם לדעה שהמחילה תקפה, אין הנושה חייב להחזיר את השטר, והוא חולק עליו, שהרי לפחות צריך לשרפו מפני שאסור להשהות שטר פרוע. אבל ראה עמ' 971, במילואים להערה 1, אות מה, שכוונת נתיבות המשפט היא שלדעה האחרת, המחילה תקפה אבל אין הנושה חייב להחזיר את השטר.
- ד. מעין החכמה (שארף), בבא מציעא יג ע"ב, על תוספות ד"ה הני תרתי (דף ע"ב בדפי הספר), כותב בתירוץ הראשון, שתוספות שם סוברים שהמוחל על חוב בשטר אינו חייב להחזיר את השטר לחייב, מפני שלגבי שווי הנייר, הוא כמשכון, והם סוברים שאין מועילה מחילת חוב אם המשכון בידו (ראה שער חמישי, עמ' 251). בתירוץ השני כתב שלתוספות מחילה היא כפירעון, ולכן המוחל צריך להחזיר את השטר, ורק בנידונם, שלר' מאיר אין גובים בשטר שאין בו אחריות, מטעם מחילה, שהיות שמחל על השעבוד מחל גם על הקרן, בזה אינו חייב להחזיר את השטר ללווה, מפני שבתחילת ההלוואה היתה מחילה, בכך שלא כתב אחריות, ואם בכל זאת מסר הלווה שטר למלוה, בוודאי התכוון שיהיה ברשות המלווה לפחות עד שיפרע לו מרצונו.

להערה 180

- א. כמו כן, ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, מעלה אפשרות שדין ממרני שונה מדין שטר רגיל, שהרי כל המוציא גובה בו, ואינו מיוחד למלווה לברו, ואם מכרו אינו יכול למחול. לא ברור האם הוא מתכוון לומר שלכן בממרני המחילה בטלה אם לא החזיר אותו לחייב, או שהמחילה תקפה, אלא שהחייב אינו יכול לכופו להחזיר את הממרני.
- ב. ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב, לומד מדברי חסד לאברהם וערוך השלחן, לנושה שיש בידו צ"קם של החייב על סכום החוב.
- ג. גם נחל יצחק, יב, ח, ענף ד, מעלה אפשרות שממרם שנכתב לכל מוכ"ז, נחשב כגבוי לכל הדעות, שהרי שו"ע, חו"מ, קד, ג, כותב שמי שתפס שטר אינו כאילו תפס כסף, וסמ"ע, ס"ק י, נימק, שהמלווה הראשון יכול למחול, ולכן אינו כאילו תפס כסף; ולפי זה, בממרם, שמי שמוכר אותו אינו יכול למחול, המחזיקו נחשב כתופס כסף, ולכן לא תועיל מחילה על ממרם (אפילו לפני שמכרו) בלי קניין, מפני שהוא כגבוי. אבל הוא מעיר שלא מצאנו מי שאומר שאם לא נזכר בשטר שם המלווה, הוא כגבוי. ובענף ה כתב שגם ממרם אינו כגבוי.
- ד. ר' צבי חיים דישון, "הערה בהחליט למחול החוב ולוה העני לשלם" – אם מותר לקחת ממנו, מבית לוי, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסב, מביא שבית שמואל, נג, ס"ק יג, כתב שהמחזיק ממרני נחשב מוחזק בחוב, והוא כותב

מילואים לשער שיש

שלפי זה לא מועילה מחילה אם הממירני ביד הנושה, לפי נימוקו של הב"ח לשיטת ר' ישעיה, שלא מועילה מחילה אם הנושה מחזיק בשטר מפני שהוא נחשב כגבוי (ראה עמ' 263, הערה 13); והוא כותב שצ"ק הוא כממירני כיוון שאפשר להעביר אותו.

ה. דברי אגונים, כלל נו, אות כא, מזכיר הרבה פוסקים שסוברים ששטר למוכ"ז אינו כמוחזק לכל דבר (לא לעניין מחילה).

ו. עטרת צבי (מווילנא), יב, ס"ק ט, ומאמר קדישין, יב, ס"ק ט, כותבים שבממרות שלנו, שכתוב בהם סתם "לכל המוציא", אפשר לצרף את השיטה שלא מועילה מחילה. מדבריו עולה שהוא מסופק מה תהיה דעת שיטה זו לעניין ממירני. אבל הוא מוסיף, שלפי התקנה שאין קונים ממר"ם בלי ידיעת הלווה, מועילה מחילה גם אם הוא בידו.

להערה 182

א. גם שו"ת דברי משה (זקס), סימן יא, ענף ח, מסביר, שבכתובה לא מועילה מחילה בעל פה, מפני שהאישה יכולה לומר "משחקת הייתי בכך" או "נחת רוח עשיתי לבעלי ולא מחלתי בלב שלם", או "חשבתי שמחילתי לא תועיל מפני שאסור לשהות בלי כתובה".

ב. אבל רמ"א, אה"ע"ז, סדר הגט, סיפ"פ פא (שהבאנו בעמ' 744), כותב שבזמן סידור הגט, אומרים לאישה שתמחל על הכתובה. וראה ליד ציון הערה 96, שיש אומרים שגם לפי הדעה האחרת מועילה מחילת כתובה בלי קניין, וכל שכן שתועיל לדעה זו. שם מדובר במחילה אחרי מות הבעל או אחרי גירושין. על מחילת כתובה בכלל, ראה שער שלישי, עמ' 82-86.

להערה 185

א. כמו כן, הפלאה, כתובות דף נא ע"א (ד"ה הא מני), ודף נו ע"א (ד"ה תוד"ה טעמא), מעלה אפשרות שגם לשיטה זו, לא מועילה מחילה בכתובה מפני שהוא תנאי בית דין.

ב. דברי משה, שם, ענף ו, כותב שהמורדכי סובר שרק בכתובה יש אומדנא, שמה שלא החזירה את הכתובה מוכיח שלא מחלה, אבל בשאר שטרות אין אומדנא זו, כהבחנת שואל ומשיב, בהערה 184. ולא הסביר מה טעם ההבדל.

ג. נימוק נוסף: שואל ומשיב שם (ד"ה והנה זכורני), מנמק עוד, שהאישה מוחלת מן הסתם רק שלא תקבל את הכתובה כשימות הבעל, אבל בוודאי לא תמחל שלא תקבל אם יגרש אותה, שהרי אם כן תהיה קלה בעיניו להוציאה; ולכן היא נחשבת תפוסה בשטר, ורק במי שמוחל לגמרי בלי שיו, המחילה תקפה לדעה זו, מפני שנפקע כוח השטר ותפיסת הנושה בשטר אינה כלום, אבל כאן שנשאר לה עוד כוח בשטר, היא נחשבת תפוסה בשטר ולא מועילה מחילה (הפוך מהסברה ליד ציון הערה 50, שבמחילה חלקית יותר יש מקום לומר שהיא מועילה).

ד. עם זאת, שואל ומשיב שם (ד"ה והנה זכורני), מנמק את הדין שאם מכרה את כתובתה, היא יכולה למחול עליה לבעלה (כתובות פו ע"א), בכך ששני הנימוקים אינם קיימים: אינה נחשבת גבויה כיוון שהשטר אינו בידה (ראה לעיל, ליד ציון הערה 28, לעניין מוכר שטר חוב ומחלו), ומחילה תקפה מפני שהשטר קיים ביד הקונה (נראה שכונתו לומר, שלכן אין מקום לנימוק האחר, שהבאנו בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 11, שאינה יכולה למחול מפני שעוד לא זכתה בכתובה בחייה); וכן, היא תמחל לבעלה לגמרי שהרי לא תקבל כלום אף כשיגרשה, ולכן מועילה מחילתה, מפני שאינה נחשבת תפוסה בשטר.

להערה 186

א. ראה במילואים להערה 1, אות סג, שהם דחו בכך את הראיה לר' ישעיה מכתובות קד (אף שבית שמואל אחרון אומר דבר הפוך בדעת ר' ישעיה – ראה עמ' 275, ליד ציון הערה 113). וראה גם דברי מקור ברוך שהובאו בשער שלוש עשרה, עמ' 1201, במילואים להערה 98, אות י, בעניין טענת מחילה.

ב. גם חזקה רבה, אה"ע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 139), כותב שגם לדעה שמחילה מפורשת מועילה בלי החזרת השטר, הרי במקום שיש רק "אנן סהדי" שמחל, הדעת נותנת שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל.

ג. עטרת צבי (מווילנא), תשובות בסוף הספר, לסימן יב, מקשה על שבות יעקב מדברי שו"ע, חו"מ, קנד, יב, בשם הרא"ש, שמי שבנה מול חלון חברו, ושחק בעל החלון, זו מחילה, ורמ"א נוקט שמדובר גם אם בעל החלון מחזיק שטר על זכותו בחלון. שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז, מיישב, שטעמו של הרא"ש שם אינו מצד שבעל החלון מוחל מן הסתם, אלא מדובר שהבונה טוען שבעל החלון מחל לו בפירושו, ומביא ראיה ממה ששתק כשבנה מולו, וזה מועיל אף שיש שטר לבעל החלון כמו שחזקת שלוש שנים מועילה בקרקע אף אם יש לבעל הקרקע שטר שהיא שלו, מפני ששתיקתו מוכיחה שהאמת היא כדברי המחזיק, שטוען שקנה מבעל הקרקע; אבל אם המחזיק אינו טוען שמחל בפירושו, אלא אומר ששתיקת בעל החלון מראה שמחל מכללא, אין להוציא את הדבר מחזקתו, מפני שהעובדה שבעל החלון לא החזיר את השטר מראה שלא מחל. לגבי הרמב"ם, הלכות שכנים, ז, ז, שאומר שהבונה זוכה גם אם לא בא בטענה, אלא אומר ששתיקת בעל החלון מוכיחה שמחלה, הוא מיישב שמה שאומר שבות יעקב שאי החזרת השטר מוכיחה שלא מחל, בסתם, הוא רק במצב שהחזרת השטר

מילואים לשער שיש

היא מחילה בפני עצמה ואין צורך בפעולה נוספת כגון בשטר חוב – בזה יש לומר שאלו התכוון למחול היה צריך להחזיר את השטר והיה די בכך; אבל בנידונו לא די במחילה, שהרי הבונה רוצה לזכות בזכות של חברו, והרי זכות בקרקע נקנית רק בכסף, בשטר או בחזקה, והחזרת השטר אינה מעלה ואינה מורידה לעניין המחילה, אלא העיקר הוא החזקה, ולכן בחזקה לבדה קונה על ידי אומדן דעת שמששתק, מחל, ואין לומר שאלו מחל היה לו להחזיר את השטר, שהרי החזרת השטר לא היתה מועילה לשכנגדו לעניין מחילה.

ד. עוד מקשה עטרת צבי שם על שבות יעקב, מבבא בתרא קלב, ששם נאמר שמועילה מחילה מכללא של אישה על כתובתה, במחלק נכסיו לבניו (וכך מקשה גם חזקה רבה שם). אפשר ליישב באותן דרכים שמיישבים את הקושיה משם על ר' ישעיה (ראה במילואים להערה 159, אותיות קך-קה).

ה. ראה גם עמ' 968, במילואים להערה 1, אות יט, שגור אריה יהודה מבאר את דעת תוספות על פי שבות יעקב.

ו. דעה חולקת: ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ו ע"ד), כותב שגם לפי שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן מה, האומר שמחילה בלב תקפה אם יש אומדנא שמחל, הרי אם יש בירו שטר, המחילה בטלה לדעה שאף מחילה מפורשת צריכה קניין אם השטר בידו.

ז. ראה עוד ליד ציון הערה 113 ואילך, שיש אומרים שגם לדעה האחרת, אם יש אומדנא שמחל, המחילה תקפה.

להערה 197

בדומה, גאון צבי (הלר), חו"מ, סימן יב, כותב שעל שעבוד הגוף מועילה מחילה גם כשיש שטר, אבל אין מועילה מחילה על שעבוד נכסים, מפני שעיקר השטר הוא על הנכסים; והוא כותב כך בדעת הסמ"ע, שסובר כדעה זו שכעיקרון מועילה מחילה גם אם השטר ביד הנושה (ראה בשמו בעמ' 970, במילואים להערה 1, אות לג, לגבי דעת הסמ"ע). אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ד), דוחה הסבר זה, שהרי מקידושין טז ע"א מוכח שיותר קשה למחול על שעבוד הגוף משעבוד נכסים, והרי שעבוד נכסים הוא רק מכוון הגוף.

להערה 198

א. מצד שני, אהל יהושע מוכיח שמועילה מחילת שעבוד בלבד, ממה שנאמר בבבא בתרא קלב ע"א, שהכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהיא איבדה כתובתה, מפני שתיקתה מראה שמחלה, ומסביר הרשב"ם (ד"ה אבדה) שלא מחלה על הכתובה לגמרי אלא על שעבוד נכסים מסוימים, הרי שמועילה מחילה מוגבלת כזאת אף שיש לה שטר.

ב. יש לציין שסמ"ע, נו, ס"ק ב, ש"ך, נו, ס"ק ב, ותומים, נו, ס"ק א, עוסקים בנושה שמחל על שעבוד הקרקעות, ודנים האם מותר להשהות שטר זה, ועולה מדבריהם שפשוט שהמחילה החלקית הזאת תקפה.

ג. על מחילת שעבוד בלבד, ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך.

להערה 200

א. חריגים נוספים אפשריים: אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג-ע"ד), מעלה אפשרות לומר ששטר העשויה בערכאות, לא מועילה מחילה עליו גם לדעה זו, מפני שהוא כגבוי. אבל הוא דוחה זאת, שהרי שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד, כתב שגם לבית שמאי, הסוברים ששטר כגבוי, מועילה מחילה עליו, וכך יהיה בשטר של ערכאות. גאון צבי (הלר), חו"מ, סימן יב, כותב שגם לדעה זו, לא מועילה מחילה חלקית בלי קניין, ורק אם הנושה מוחל על שעבוד הגוף לגמרי, נמחל גם שעבוד נכסיו, אבל אם הנושה מוחל רק חלק מהחוב, כך שישאר אצלו חלק משעבוד הגוף, לא מועילה מחילה בלי קניין, שהרי אינו יכול למחול על שעבוד הנכסים כיוון שהשטר בידו. נראה שכוונתו היא שהיות שנשאר שעבוד הגוף על חלק מהחוב, כל נכסיו משועבדים לאותו חלק, ונמצא שהמחילה לא פעלה כלום. הוא כותב כך כדי ליישב את מה שכתב סמ"ע, יב, ס"ק כ, שבפשרה, אם יש שטר, הנושה צריך לעשות קניין שיחזיר את השטר אם כך יאמר המפטר – הסיבה היא ששם זו מחילה חלקית (בפשוטות), ההבדל הוא שבפשרה יותר צריך קניין מבמחילה רגילה, כפי שראינו בשער שני, עמ' 45). אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (לג ע"ד), חולק עליו, בנימוק שאמנם כשמוחל מקצת נשאר שעבוד הגוף במקצת, אבל השאר נפקע. גאון צבי עצמו מעלה אפשרות שש"ך, חו"מ, סו, ס"ק פג, שכתב שמוכר שטר יכול למחול חלק מהחוב בלבד, חולק על הסמ"ע.

מילואים לשער שביעי

להערה 1

ראה ליד ציון הערה 84, שחייב אינו יכול למחול על חיוב נושה להישבע לפני שיגבה ממי שקנה נכס מהחייב, אף שזכות הקונה לקבל את השבועה באה אליו בגלל החייב, בעצם.

להערה 2

א. בית יצחק (חבר), ברירה, סימן ז, אות ג, כותב שאחים, ראובן ושמעון, שהחלקו בשטרי חוב שירשו מאביהם, וראובן מחל על שטר שביד שמעון, מחילתו בטלה, ואף שלפי הדעה ש"אין ברירה", אחים שחלקו הם כאילו קנו זה מזה את חלקו של חברו (רמב"ם, הלכות שמיטה ויובל, יא, כ), כאן אין דינו כמוכר שטר רגיל, אלא כמוכר שטר שכתוב בו "לכל המוציא" בלי שם המלווה, שאפשר להקנותו לאחר בלי כתיבה ומסירה, והמלווה אינו יכול למחול עליו אחרי שנמכר (ש"ך, חו"מ, טו, ס"ק י), וגם יורשי שטרות דינם כבעלי שטר שכתוב בו רק "לכל המוציא", מפני שכוחם שווה בשטר זה, ואין אחד עיקר יותר מחברו, ולכן אחד אינו יכול למחול על חלקו של אחריו, גם אם "אין ברירה". באות ד הסביר בדרך אחרת מדוע אינו יכול למחול: ליורשים אלו יש שעבוד על הלווה בלבד, לכן בזה שראובן מוכר שטר לאחיו (לדעה שאין ברירה) הוא כמסתלק משעבודו, וממילא נשאר הכול ברשות שמעון, ולכן ראובן אינו יכול למחול, ורק מוכר שטר יכול למחול מפני שהמכירה מדרבנן או מפני שנשאר שעבוד הגוף אצלו, כאן, שראובן הסתלק מהחוב, נשאר שני השעבודים ברשות שמעון, והסילוק מועיל מהתורה, ולכן ראובן אינו יכול למחול. המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אותיות צד-צה, מסביר בדרך אחרת מדוע ראובן אינו יכול למחול: "אין ברירה" אומר רק שהבעלות בגוף הקרקע היא בעלות של קונה ולא של יורש, אבל בנוגע לשווי הממוני שבדבר, לכל אחד יש חלק מצד ירושה; ולכן ביורשי שטרות, שאין גופם ממון, וכשמוכרים אותם המכירה אינה של גוף השטרות אלא של שוויים הממוני, הרי לכל אחד שקיבל חלק מהשטרות, יש השווי הממוני של השטרות בתור ירושה, וראובן אינו יכול למחול את השווי שירש שמעון.

ב. חידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא נו ע"ב (נדפס אחרי דף ס; הובא באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות ו), מביא מי שאומר שהקונה אינו יכול למחול על החוב, כיוון ששעבוד הגוף נשאר אצל המלווה-המוכר (כשיטת רבנו תם, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י, שלכן מועילה מחילת המוכר), ורק שעבוד הנכסים נמחל; והוא עצמו כותב שמחילת הקונה תקפה, כאילו אומר "הריני כאילו קיבלתי את הפירעון מן הלווה", והרי אם הלווה פורע לו, ברור שהחוב מחול, מפני שהמלווה התכוון שיקנה את כל החוב, ונתן לקונה רשות לעשות בחוב מה שהוא רוצה.

להערה 6

דוגמה נוספת: מלחמות ה', בבא קמא יב ע"א (בדפי הרי"ף), כותב שמי שהניח גחלת על לבו של עבד כנעני של אדם אחר, והעבד היה יכול להוריד אותה, ולא עשה כן, ומת, המניח חייב לשלם, מפני שאף שהעבד מחל על גופו, אין הוא יכול, מפני שהחייב הממוני על הריגתו הוא כלפי הארון.

להערה 8

א. תומים, לו, ס"ק יח, מזכיר בדרך אגב את הדין הכללי שאין מועילה מחילה אם חב לאחרים.
ב. דעה חולקת: יש ראשונים הסבורים שמחילת שמעון תקפה – תשובות הרמב"ן, סימן כט, המובא בספר התרומות, שער נא, חלק א, אות ד, ובחזון איש, בבא קמא, סימן טו, אות יג; מאירי, כתובות יט ע"א, ובבא מציעא כ ע"א (ד"ה השניה). וראה ברור הלכה, כתובות יט ע"א, אחרי ציון ד, שכן עולה מתוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), בתירוצם הראשון, מנימוקי יוסף, בבא מציעא יא ע"ב (בדפי הרי"ף), ובבא בתרא פא ע"א (בדפי הרי"ף), מהמאור, כתובות ו ע"א (בדפי הרי"ף), ומישרים, נתיב יד, בסופו.
ג. שו"ת הריטב"א, סימן טז, כותב שהמחילה תקפה, אבל המהדיר מעיר שזה סותר את מה שכתב בחידושי הריטב"א, כתובות יט ע"א, שהיא בטלה. שו"ת הריטב"א שם דן בחיוב המחול בתשלום הנוק שגרם לנושה שלו על ידי המחילה. עיין אור הלבנה, חלק ד, עמ' קכא-קכג, על דעת הרמב"ן שהמחילה כאן תקפה. קובץ ביאורים (וסרמן), גיטין, סימן כא (הובא בשעלי דעת, גל' ז (תש"ן), עמ' 160), מביא את השיטה שמחילה מועילה כאן.

מילואים לשער שביעי

יריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה), סימן לד, אות ב (חלק א, עמ' רד), כותב שלדעת הרשב"א, המחילה תקפה. שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ח, ד"ה וכן נראה (יח ע"א, במהד' תומ"ד), כותב שמי שגזל מגזלן, והגזלן מחל לו, הנגזל אינו יכול לגבות ממנו משעבודא דר' נתן. תומים, לז, ס"ק יד, כותב שלדעת הרשב"ם, מועילה מחילה על שדר"ג.

ד. דרך ישרה, חלק א, סימן נב, עמ' רז, מסביר את המחלוקת, שאם גדר שעבודא דר' נתן הוא שיש חוב ישיר של לוי לראובן, שמעון אינו יכול למחול, ואילו אם הגדר הוא שראובן יכול לגבות מפני שחובותיו של שמעון משועבדים לראובן, שמעון יכול למחול.

ה. תומים, פו, ס"ק י, בסופו, כותב שאם יש ללוי רק מיטלטלין, מחילת שמעון תקפה. אבל נתיבות המשפט, פו, ס"ק ו, כותב שגם אז אינה תקפה.

ו. ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 100–101, על ערב הנושא ונותן ביד, שמחל ללווה, במצב שהלווה חייב כלפי המלווה מדין שעבודא דר' נתן.

ז. עיין ישועת דוד, חו"מ, סימן לח, בעניין מי שהתנה שישתעבד רק לנושה שלו ולא לאחר.

ח. על מצב שיש שדר"ג בגלל חיוב כתובה, עיין תומים, פו, ס"ק י; בית אהרן וישראל, גל' נו, עמ' מט ועמ' נח. ט. על הדין באופן כללי עיין שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' קכו–קכח.

י. נושא אחר הוא האם הנושה הראשון יכול למחול לחייב השני אחרי שהתגבש שעבודא דר' נתן (הזכרנו זאת בשער רביעי, עמ' 162–163). ט"ז, אהע"ז, צו, ס"ק י, כותב שהמחילה תקפה, ולוי פטור אף כלפי שמעון, ואילו בית שמואל, צו, ס"ק כא, כותב שהמחילה אינה תקפה. נחל יצחק, סימן פו, אות א, ענף א (הובא בדרך ישרה, חלק א, סימן נב, עמ' רז), מסביר שאם גדר שעבודא דר' נתן הוא שהשעבוד של לוי לשמעון משועבד לראובן, ראובן אינו יכול למחול, אבל אם גדרו הוא שיש חוב ישיר מלוי לראובן, ראובן יכול למחול.

להערה 9

מכאן למדו הר"ן שם (הובא בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יב, דף נד ע"ד), וחידושי הריטב"א, כתובות יט ע"א, בקל וחומר, שאשת איש שחבלה באחר, שאין לה מה לשלם, מפני שמה שקנתה אישה קנה בעלה, ומכרה את כתובתה לנחבל, יכולה למחול על כתובתה לבעלה (כאמור בבבא קמא פט ע"א), אף שאם התגרש יצטרך הבעל לשלם לנחבל (לולא מחילתה), מפני שחיוב הבעל בכתובה אינו ודאי, ועדיין לא חל. א

להערה 11

א. דבר דומה כותב ט"ז, חו"מ, פו, ה: שמועילה מחילת שמעון ללוי לפני שהתברר בבית דין ששמעון חייב לראובן. בדומה כותב המחילת שלמה (חכים), הלכות מלווה ולווה, ב, ו, שלפני שבאו לבית דין, שלא נתחייב מדין נתן, יכול שמעון למחול. אבל ש"ך, חו"מ, פו, ס"ק יא (הובא בשו"ת חוות יאיר, סימן פ), ונתיבות המשפט, פו, ס"ק ו, חולקים. מחלוקתם מובאת בנחל יצחק, סימן ט, ענף ב.

ב. כמו כן, שו"ת שער שלמה, סימן קמז (קלג ע"ד), כותב שלפני שעמדו ראובן ושמעון בדין, המחילה תקפה, שאם לא כן "לא שבקת חיי לכל בריה", שכל מי שחייב כסף למישהו, ומחל על חוב אחר לפני כמה שנים, מחילתו בטלה. אבן האזל, הלכות אישות, יב, יט, כותב ששמעון יכול למחול אם ראובן עוד לא תבע את לוי.

ג. מישורים, נתיב יד, בסופו, כותב בשם הראב"ד שאם הגבוי בית דין לראובן שטר חוב של שמעון שהיה לו על לוי משעבודא דר' נתן, ראובן אינו יכול למחול (שינינו את השמות כדי להתאימם למבנה שנקטנו). שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן קב (הובא בשו"ת שער שלמה, שם), מדייק מזה שלפני שהגבוי בית דין, הוא יכול למחול. כך אפשר להסביר את מה שכתב מישורים שם (במסקנתו) שמוכר שטר חוב יכול למחול גם אם הוא חייב לאחרים, גם אם השטר אינו בידו. א

להערה 17

כמו כן, שו"ת ארבעה טורי אבן, סימן ט, עוסק במי שלא היה לו במה לשלם שכר למלמד של בנו, והבן מצא מציאה, והמלמד טען שהוא זכאי לקבל את המציאה כיוון שמציאת קטן שייכת לאביו (בבא מציעא יב ע"א) – למעשה זו טענת שעבודא דר' נתן; ופסק שהיות שמציאת קטן לאביו רק מדרבנן, האב יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", והמציאה שייכת לבן. הרי שלדעתו מועילה מחילת האב לבנו כיוון שזכות האב היא רק מדרבנן. אבל שער משפט, פו, ס"ק ה, כותב שהמלמד זוכה אם תפס את המציאה, מפני שהאיסור לגזול מציאה מחרש, שוטה וקטן הוא רק מפני דרכי שלום (גיטין נט ע"א), ומדאורייתא המציאה שייכת למלמד. מצד שני, הוא מעלה אפשרות שרק בשעבודא דר' נתן יגדל, שמעון אינו יכול למחול ללוי, מפני שלוי כבר נתחייב לו, ושמעון החזיק בזכות זו, אבל כאן האב עדיין לא זכה במציאה, והוא יכול לומר שאינו רוצה לזכות בה (ואין מזכים לאדם דבר בעל כרחו), כמו שראובן שרוצה לתת לשמעון מתנה, ושמעון חייב כסף, שמעון רשאי לסרב לקבל את המתנה, וגם אם קיבל אותה סתם, הוא נאמן לומר שלא קיבל אותה לשם מתנה, גם אם הוא חייב לאחרים, כאמור בשו"ע, חו"מ, רמה, ז, ורמ"א, חו"מ, רמה, י. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון", כיוון שבכתובות פג ע"א נאמר שאדם אינו יכול להסתלק מזכות שכבר באה לעולם (ראה שער רביעי, עמ' 225), ולפי זה המציאה שייכת לו.

מילואים לשער שביעי

להערה 18

א. שער משפט, פו, ס"ק ה, מוכיח שתשובות הרמב"ן, סימן עא, המובא בספר התרומות, שער נא, חלק א, אות ד, סובר שלפי הראב"ד לא מועילה מחילה בשעבודא דר' נתן גם אם החיוב המחול הוא מדרבנן, שהרי הוא הקשה על הראב"ד (שהובא בהערה 8) מבבא קמא פט ע"א, ששם נאמר שאם אישה שהזיקה מחלה לבעלה על כתובתה, הניזק אינו יכול לגבות מכתובתה, אף שהבעל משועבד לניזק מדר' נתן; ולא תירץ שכתובה מדרבנן ולכן היא יכולה למחול.

ב. שער משפט שם מוכיח שזו גם דעת שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן א, שהרי הוא פוסק שאלמנה אינה יכולה למחול על כתובתה אם היא משועבדת משעבודא דר' נתן, וזאת אף שחיוב כתובה הוא מדרבנן.

ג. הט"ז מביא ראייה ממה שכתב הר"ף, כתובות מד ע"ב (ברפי הר"ף), שמועילה מחילת שטר חוב מכור מפני שמכירת שטרות דרבנן. אבל שער משפט, שם, דוחה את הראיה, ששם מהתורה המוכר עדיין יכול לגבות מהלווה, וחכמים תיקנו רק שלא יוכל לחזור בו מהמכירה, אבל לא תיקנו שהלווה יצטרך לשלם גם אם המלווה מחל לו; אבל לענין מזונות אשתו, הרי שעבודא דר' נתן הוא מהתורה, ולכן הבעל משועבד למלווה של האישה כמו שהוא משועבד לאישה, ולא משנה ששעבודו לאישה הוא מדרבנן. כלומר, לא מועילה מחילת חיוב דרבנן אם היא פוגעת בזכות מכוח שעבודא דר' נתן, ומועילה רק מחילה שפוגעת בזכות שהיא עצמה מדרבנן.

ד. בעניין זה עיין בית אהרן וישראל, גל' נו, עמ' מו.

להערה 25

גם שער משפט, ט, ס"ק א, כותב כך לגבי מה שכתב ט"ז, חו"מ, ט, א (שנביא בקיצור בהערה 29), שלווה ששילם ריבית ולא תבע את המלווה להחזיר לו, ואותו לווה חייב לעוד נושה, ואין לו עוד כסף, אין מוציאים ממנו משעבודא דר' נתן מפני שאין חיוב כל זמן שלא תבע, ואף שמה שאין חיוב כשלא תבע הוא מפני שמסתמא מחל (ראה בשמו בשער אחת-עשרה, במילואים להערה 349, אות ז), ולא מועילה מחילה כשחב לאחריים, הט"ז מדבר במצב שהמלווה הראשון לקח את הריבית לפני שהלווה לווה מהשני, והלווה נאמן לומר שמחל לראשון לפני ההלוואה השנייה, בכך שלא תבע את הראשון.

להערה 29

ישועת דוד, חו"מ, סימן ט, סעיף א (יא ע"ג, במהד' תרצ"ג), מקשה עליו, הרי קצות החושן שם הסביר שהמחילה מועילה אף שחיוב החזרת הריבית חל רק כשהלווה תובע אותה ואינו נחשב דבר שלא בא לעולם, כיוון שהיה בידו לתבוע, ודבר שבירו נחשב שבא לעולם (ראה בשמו בשער רביעי, ליד ציון הערה 174); והרי באותם מצבים שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, ההקנאה חלה רק כשהדבר בא לעולם, וכך כאן, שזו מחילת חוב שלא בא לעולם, ומועילה רק מפני שהוא בידו, המחילה תחול רק כשיתבע אותו; והרי באותו שעה יש שעבודא דר' נתן? ואין לומר שכוונת קצות החושן היא שהלווה מוחל לו על זכותו לתבוע אותו, ואם כן, המחילה חלה עכשיו (בדף יב ע"א הסביר שכך הביין נתיבות המשפט, ט, ס"ק ב, את המחילה), שהרי אם כן, לא היה צריך לנמק מצד שזה בידו.

להערה 32

א. גם שער משפט, ט, ס"ק א, כותב שכאן אין שעבודא דר' נתן מפני שחיוב ההחזרה הוא רק מדין "וחי אחיך עמך", וכאן לא יחיה מזה הלווה שהרי נושהו יטול, והיות שאין שעבודא דר' נתן, המחילה תקפה.

ב. גם תפארת יעקב, חו"מ, ט, ס"ק א, כותב שמועילה מחילת הלווה, למרות שעבודא דר' נתן, מפני שמטרת תשלום המלווה היא לטובת הלווה, כאמור, וכאן שהלווה עצמו אומר שאינו רוצה בטובה זו, אין שעבודא דר' נתן. אלא שהוא מפקפק בסברה זו, מפני שמהתלמוד משמע שרק בתקנת חכמים אדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים"; וראה בשער רביעי, עמ' 244 ואילך, בעניין סילוק מזכות דאורייתא.

להערה 33

ברכי יוסף, חו"מ, ט, אות א, מעלה ספק: אם הלווה טוען שמחל על הריבית – האם הוא נאמן, אף שבכך הוא גורם הפסד למלווה האחר (והוא מעלה אותו ספק לגבי מי שנתן שוחד ואומר שמחל לדיין על חיובו להחזירו – ראה ליד ציון הערה 34); משמע שאם אכן מחל, מחילתו מועילה.

להערה 35

גם נתיבות המשפט, ט, ס"ק ב (הובא בפסקי מהרי"ן (צאלח), חו"מ, סימן ח, בארות חיים, הערה רלב, עמ' קלח), כותב שאם לא תבע, מניחים שמחל, והמחילה מועילה גם אם הוא חייב לאחר. מה שציטט נתיבות המשפט מקצות החושן שכופים אותו לתבוע, הוא מתחילת דברי קצות החושן, אבל במסקנתו חזר בו.

מילואים לשער שביעי

להערה 39

א. שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לו ע"ג), כתב שמהרי"ט שם עוסק באישה פנויה, ובכל זאת המחילה בטלה מפני שהיא חבה לבעל שעתידי לשאתה. ואכן בתשובת מהרי"ט שם לא נזכר שהיא נשואה. אבל קשה לומר שבמצב כזה מחילה לא תועיל, שהרי אם כן שום מחילה לא תועיל, שמא המוחל יתחייב לאדם אחר והמחילה תגרום הפסד לאותו אדם. מהרי"ט מדבר על מקרה מיוחד – שהיה חשש שהיא מחלה מתוך טעות, ויש מקום לומר שאם תאמר אחר כך "גם אילו ידעתי את האמת, הייתי מוחלת", המחילה תהיה תקפה למפרע (ראה בשער שמיני ליד ציון הערה 29, שגם אז המחילה בטלה), ועל כך אמר שהמחילה אינה מקבלת תוקף על ידי אמירה זו, אם בשעה שאמרה זאת היתה נשואה, והיה בכך נזק לבעל. ואכן שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סח ע"ד), כתב שמדובר שהיתה נשואה כשאמרה "הייתי מוחלת גם אילו ידעתי את האמת", אבל אם לא, מחילתה תקפה, כמו שאישה שנתנה מתנה ואחר כך נישאה, המתנה תקפה אף שהיא חבה לבעלה שלעתיד.

ב. מאירי, כתובות סח ע"ב (ד"ה דין זה), כתב שיתומה שהשיאה בקטנותה, ולא נתנו לה עישור נכסים מעיבון אביה כמגיע לה (שו"ע, אהע"ז, קיג, א), וגדלה ולא מחתה, הפסידה; והמהדיר, הערה ו, מקשה, הרי עכשיו היא נשואה והזכות שייכת לבעלה, ואיך יכולה למוחל על זכותו? ושם סח ע"א (ד"ה אמר המאירי) מביא המאירי את דברי תוספתא כתובות, ו, ז, שגם אם בעלה מחל על כך, מחילתו בטלה, מפני שאינו יכול להפקיר את זכותה.

ג. הפלאה, כתובות לה ע"ב, ד"ה ועוד (הובא בדברים אחדים (קלצקין), אות קפו, עמ' קלח), כתב שממאנת שנתפתה לפני המיאון, אינה יכולה למוחל על הקנס כל זמן שהיא תחת בעלה, שהרי הקנס משועבר לבעל לפירות ככל תשלומי חבלה של האישה (כתובות סח ע"ב). אבל אין נפקא מינה מכך שהרי בלאו הכי המפתה פטור מפני שהיא בחזקת בעולה.

ד. ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב (צו ע"א), כתב שלא מועילה מחילת אישה על שטר חצי זכר מפני שאלו נכסי מלוג שפירותיהם שייכים לבעל.

להערה 43

קצות החושן, רעח, ס"ק יב (הובא בדברי חיים (אוירבך), דיני דינים, סימן ב), כתב, שאף שתוספות, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה והלכתא), כתבו שהבכור יכול לחזור בו מסילוקו ולתבוע את חלקו ואז יתחייב לשלם פי שניים לנושה של האב, אין מחייבים אותו לחזור בו מסילוקו כדי לפרוע, בגלל מצוות פריעת בעל חוב – מפני שאין חיוב עצמי על הבכור לפרוע, שהרי זה נושה של אביו, ולא שלו, אלא שאם הוא יורש, הוא חייב לפרוע, ואם אינו רוצה חלק בכורה, אין כופים אותו להיות יורש ולהיות חייב לפרוע.

להערה 46

א. שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן רמ, פוסק שמועילה מחילת בן לאמו האלמנה על חיובה להישבע לפני שתגבה את כתובתה מנכסי בעלה, שעברו לבן בירושה, וזאת אף שהבן היה נשוי, ואשתו טענה שמחילתו פגעה בה, שכן נכסיו היו משועבדים לכתובת אשתו, ועכשיו אמו לקחה חלק מהנכסים, עקב מחילתו. הוא משווה זאת להלכה שבעל יכול לתת מיטלטלין שלו במתנה, אף שאשתו מפסידה שלא תוכל לגבות כתובתה מהם בעתיד. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רה = שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקפז = תשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן ז, עוסק בשאלה דומה, ונראה שגם הוא פוסק שהמחילה מועילה, אבל אין דבריו ברורים. גם הרשב"א, בתשובה שנדפסה בספר זכרון ויטע אשל, עמ' מט-נב, עוסק בשאלה זו, והוא פוסק (בעמ' נב) שמחילת הבעל תקפה בחייו, כמו שהוא יכול למכור את נכסיו אף שהם משועבדים לכתובת אשתו, אבל אחרי מותו, כשתבוא אשתו לגבות את כתובתה, ותמצא לגבות מנכסים שאמו לקחה לכתובתה, תוכל לדרוש מאמו להישבע, כמו שהיא יכולה לגבות ממי שקנה את נכסי הבעל (אם אין לו נכסים אחרים).

ב. אבל מהר"ח אור זרוע, שם, סימן רמא, מזכיר את הדין (כתובות צג ע"ב) שמי שמת והיו לו שתי נשים, כך שעובונו משועבר לכתובותיהן, הראשונה יכולה לגבות את כתובתה מעובונו רק אם תישבע לאישה השנייה שעוד לא גבתה, וכותב שגם אם היוורש מוחל לאישה הראשונה על חיובה להישבע כלפיו, היא צריכה להישבע כלפי השנייה, מפני שהנכסים משועבדים גם לשנייה.

להערה 47

א. ישועות יעקב מביא ראייה משו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתנז – עיין שם.

ב. מהרי"ט מביא ראייה מהריב"א (שנביא בעמ' 1008, במילואים להערה 76) האומר שאדם אינו יכול לוותר על תקנה שנתקנה לטובתו אם בכך נפסד אדם אחר. לעומתו, ר"י באסן כתב שריב"א אינו מתכוון להפסד לבעל דינו, אלא להפסד לאחרים שגם לטובתם נתקנה התקנה – עיין שם לפרטי ההבחנה. גם אמרי בינה, שנביא בהערה 49, נוקט שהריב"א מתכוון לפגיעה באדם אחר מלבד התובע.

ג. המחלוקת מובאת בכנסת הגדולה, חו"מ, קח, הגהות טור, אות פז, ובחבלים בנעימים, חלק א, סוגיא ז, אות ב. חבלים בנעימים שם, אות ג, מביא ראייה למהרי"ט מחידושי הרמב"ן, כתובות מז ע"ב, האומר שאף שזכות הבעל לאכול פירות נכסי מלוג של אשתו היא כנגד חובתו לפדותה אם תישבה, אינה יכולה לומר "איני נפדית ואיני

מילואים לשער שביעי

נותנת פירות", מפני שיש בתקנה זו גם טובת הבעל, שהרי הוא מעוניין לפדותה; הרי שאדם אינו יכול לומר "אי אפשר בתקנת חכמים" אם התקנה נתקנה גם לטובת אחרים.

להערה 49

אמרי בינה מנמק עוד: (א) אם התקנה היא גם לטובת חברו, אינו יכול לומר "אי אפשר בתקנת חכמים", כמו שכתב נימוקי יוסף, ב"ב קמ"א ג ע"א (בדפי הרי"ף), והשבועה בגובה מנכסים מכורים נתקנה גם לטובת המוכר-הלווה, למנוע מצב שיצטרך לפצות את הקונה על טריפה בשל חוב שכבר נפרע. (ב) יש דעה (במילואים להערה 73) שאין לומר "אי אפשר בתקנת חכמים" להוציא ממון. (ג) המוכר קיבל אחריות (חיוב לשפות את הקונה אם תיטרף הקרקע) מפני שסמך על כך שהקונה ידרוש שבועה, מפני שידע שהנושה לא יישבע לשקר, ואילו ידע שהקונה ימחל לא היה נותן אחריות. עיין שם לדחייתו את ראיית הפלאה מתוספות, כתובות צב ע"ב (ד"ה דינא).

להערה 50

א. כנסת הגדולה נוקט שכופים אותו על מידת סדום. נשמת כל חי, שם (בדף נו ע"ד), כותב שהדין כך בכל חיוב, גם בחיוב מס לקהל.
ב. דעה חולקת: ערך השלחן, חו"מ, ק"א, אות ז (כו ע"ג), כותב ש' יחיאל באסן חולק על כנסת הגדולה, שהרי הוא אומר, ליד ציון הערה 46, על מקרה דומה, שהחייב יכול למחול על זכותו גם אם בכך נגרם נזק לנושה שלו, ואילו מהרי"ט, הערה 47, הכותב שם שהחייב אינו יכול למחול, מסכים לכנסת הגדולה בעניין "קיום ל"י".

להערה 51

כמו כן, שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קעו (ד"ה עוד נסתפקתי בנדון), כותב שאם אישה נותנת מתנה, ובעלה יכול לבטל את המתנה אם יביע התנגדות, נושה של הבעל אינו יכול להכריח את הבעל שימחה כדי שיוכל לגבות את חובו, מפני שהבעל יזכה רק אם יעשה מעשה של מחאה, ואין לנושה כח לכופו שיעשה מעשה ב"קום עשה" כדי שיוכה הנושה. ראה דבר דומה בעמ' 1001, במילואים להערה 7, בשם שער משפט.

להערה 52

א. פסקי רי"ד, כתובות נג ע"א (נדרס גם בגליון תלמוד דפוס וילנא בשם "תוספות רי"ד"), כותב שראובן שאמר לשמעון "קנה ממני בסודר שאתן ללוי חפץ פלוני", ועשו קניין, ולא אמר לו "זכה ללוי" – שמעון יכול למחול על חובו של ראובן ללוי כיוון שההסכם היה בינו לבין ראובן, וזאת אף שאין זו זכות שלו אלא של לוי. הוא מביא ראייה מהדין בכתובות נג ע"א (הובא בהפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ה), שאישה המוחלת על כתובתה, גם כתובת בנין דכרין בטלה (ראה שער שלישי, במילואים להערה 38, עמ' 785), אף שזו זכות של בניה. אבל בתוספות רי"ד שם, ובהערה 427 בפסקי רי"ד שם, מובאת דעה ששמעון אינו יכול למחול, ודעה זו דוחה את הראיה משם, שכתובת בנין דכרין היא הכתובה עצמה, שעוברת לבנים אם אמם מתה, והיות שהיא יכולה למחול על כתובתה, ואין כתובה, ממילא בטלה כתובת בנין דכרין. עוד אפשר לדחות על פי גנת ורדים (במילואים להערה 64, ולעיל, עמ' 882, במילואים להערה 195), האומר שכל זמן שלא חל החיוב, יכול מקבל ההתחייבות למחול, וחיוב כתובת בנין דכרין אינו חל בחיי האם (ראה שער רביעי, עמ' 184, בעניין כתובת בנין דכרין). שו"ת הרשב"ש, סימן תקלז, בסופו, מסביר שבכתובת בנין דכרין, הבנים יורשים את ממונה של אמם, ואם האם מוחלת, לא נשאר כלום לבנים לירש. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, יז, יט (הובא בפתחי תשובה, אה"ע"ז, קה, ס"ק ג), מנמק שמן הדין אין תוקף לכתובת בנין דכרין כמתנה לבני האישה כיוון שבשעת המתנה עדיין לא נולדו, ותוקפה היא רק מכח תנאי בית דין, וחלק מהתקנה היא שאם מחלה על כתובתה, בטלה גם כתובת בנין דכרין. על פי זה הוא נוטה לומר שאם התנתה עם בעלה שאחר מותה, כתובתה תעבור למישהו שגדול כבר, כך שזכה בו מן הדין, לא תוכל למחול. אור שמח, הלכות אישות, יט, יב, מסביר שמחילתה נחשבת כאילו פרע לה את הכתובה, ואם פרע לה, אין מה להנחיל לבניה, ולכן אם מחלה, אין להם כתובת בנין דכרין. ר' מרדכי אילן, "מחילת אישה על מנוחת", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 125, מסביר שמחילת האישה תקפה מפני שכתובת בנין דכרין היא זכות שלה, כמו שכתב רמב"ם, הלכות אישות, יב, א, שהבעל מתחייב לאשתו שבניה הזכרים יירשו את כתובתה, והיות שההתחייבות היא כלפיה, היא יכולה למחול. ר"ש דייכובסקי, תחומין טו (תשנ"ה), עמ' 288, פוסק כדעה ששמעון אינו יכול למחול מפני שלוי נעשה בעל דין, ומביא ראייה מהדין (ליד ציון הערה 117) שמי ששכר מלמד ללמד את בנו, אינו יכול למחול למלמד על חיובו ללמד, אם הבן אינו מוחל, מפני שיש למלמד חיוב כלפי הבן; ועוד ראייה מהדין (ליד ציון הערה 113) שהמתחייב לאישה לזון את בתה, האישה אינה יכולה למחול, מפני שהחיוב הוא כלפי הבת, וזאת אף על פי שבשני המקרים הללו, ההתחייבות לא היתה כלפי הנער או הבת.

ב. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן פא (ד"ה ובמאי), כותב (בדרך אגב, בלי שנשאל על מצב כזה) שמי שהתחייב לאביו להוציאו ולפוטרו מנושיו (ולא התחייב כלפי הנושים בלשון ערבות), ומחל לו אביו, מחול, ואין

מילואים לשער שביעי

הנושים יכולים לגבות ממנו. הרי שמועילה המחילה אף שהתחייבותו היתה לטובת צד שלישי, הנושים. נראה שטעם הדבר הוא, שהבן לא התחייב לשלם לנושים, אלא לפטור את אביו, והרי הוא יכול לקיים התחייבות זו על ידי שכנוע הנושים למחול לאביו (לדוגמה), בלי לשלם לנושים.

ג. שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קכא, עוסק בבעל ואישה שעשו הסכם, שאם האישה תמות בחיי בעלה, אדם בשם שמואל מושקטו יקבל קצת פחות מחצי מהנכסים שלה; ואחר כך האישה מחלה על חיובי בעלה. לשון השטר היה שהסכימו לתת לאותו שמואל, ולכן הוא פוסק (בסוף התשובה) שמחילתה תקפה, מפני שהיא לא התחייבה לתת לו, וגם הבעל התחייב רק אם תרצה אשתו, והפה שאסר הוא הפה שהתיר, וכשם שהיו יכולים לתת את כל נכסיה (בחייה) למישהו אחר, הם יכולים גם לבטל את ההסכם לתת לשמואל. אבל הוא מסייג זאת, שאם עשו את ההסכם קודם הנישואין, שהיא נותנת את הנכסים ביד בעלה על תנאי שיוזכה שמואל בכך, ויש בזה קניין, אינה יכולה למחול.

להערה 54

א. הבאנו את דבריו בשער שלישי, עמ' 148, ליד ציון הערה 517, ושם הבאנו מקורות נוספים על מחילה על חיוב המחוזק בשבועה, שהנשבע התחייב לטובת צד שלישי.

ב. אבל שו"ת דרכי נעם, י"ד, סימן ה (ד"ה ומהני טעמי), כותב שאם חתן נשבע לשותף של אבי הכלה לתת סכום מסוים לכלה, מועילה מחילת השותף על שבועתו, אף על פי שהוא זכות לחמיו ולכלה, מפני שהדבר תלוי רק בנשבעים עצמם. כוונתו היא שחובי שבועה תלוי בכוונת הנשבע, וכאן הוא נשבע על דעת השותף, ולכן השותף יכול למחול על שבועתו. ייתכן שהוא יסכים שבחוב ממוני אינו יכול למחול.

להערה 61

שאלה אחרת היא האם בכגון זה יכול הצד השלישי למחול למתחייב. בעמ' 1001, במילואים להערה 8 הבאנו את דעת הט"ז, שבמצב שיש שעבודא דרבי נתן, יכול הנושה הראשון למחול לחייב השני. לפי זה, אם נתקיימו תנאי שעבודא דר' נתן כאן (כגון, בדוגמה זו, שאין לאפוטרופוס במה לשלם ליתום), יכול הצד השלישי למחול למתחייב, לדעת הט"ז. לכאורה, לא משמע כך משו"ת המב"ט, חלק א, סימן מח, העוסק בראובן שהתחייב בשטר לתת לאפוטרופוס על יתום סכום גדול בשביל היתום, והיתום מחל לראובן על כל חוב או זכות שהיו לו אצלו. הוא פוסק שהתחייבותו של ראובן אינה מחולה, כיוון שהוא היה חייב למסור את הסכום לאפוטרופוס, והיתום בא מכוח האפוטרופוס, שהרי אילו האפוטרופוס היה תובע את ראובן בעזרת השטר, לא היה מופטר בטענת "פרעתי ליתום"; והמחילה הכללית היתה רק על מה שראובן היה חייב ליתום, ואילו שטר זה היה כתוב על שם האפוטרופוס, שיגבה ממנו את הכסף, והשטר היה ביד האפוטרופוס. לכאורה, המב"ט סבור שאף על פי שהמוטב האמיתי של החיוב הוא היתום, מחילתו אינה תקפה, מפני שבאופן רשמי האפוטרופוס הוא נמען החיוב. אבל שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד (עמ' קצג), כותב שטעם המב"ט הוא שזה דבר לא שכיח, שיהיה חוב עליו וכתוב על שם האפוטרופוס, ולא העלה על דעתו שיש חוב כזה, ולכן לא התכוון לכלול אותו במחילה הכללית שעשה. מדבריו יוצא שאם אכן מחל היתום בפירוש על חוב זה, מחילתו תקפה.

להערה 63

א. בדומה הסביר פנים במשפט, יב, ס"ק כב, שמהר"ט פטר את המשוך מפני שהמשוך התחייב בתנאי שהאב ישכנע את הבת להנישא, והיות שחזר בו האב, ממילא פקע חיוב המשוך. יש להוסיף, שהיות שהיו התחייבויות הדדיות, הדבר דומה להסכם בין שני אנשים (כאן – החתן והכלה), שתלו אותו בתנאי שתלוי ברצון אדם שלישי (כאן – אבי הכלה), שהאדם השלישי יכול לעשות דבר שיבטל את התנאי.

ב. דיני ממונות, חלק ג, שער א, פרק א, הערה 16, מסביר שבנידונו של מהר"ט, היה תנאי שהאישה תהיה מפויסת, ואם האב מתנגד אינה מפויסת, ועוד, ששם היה מדובר שבלי הסכמת האב לא היה יכול לכנוס את הבת, ולכן מחילת האב תקפה.

ג. חקרי לב מנמק עוד, שאם לא יופטר החתן, לקתה מידת הדין, שאם החתן חוזר בו, נפטר אבי הבת, ואילו אם אבי הבת חוזר בו, לא יופטר החתן עד שגם הבת תתנגד (לפי דבריו, הבעיה קיימת משום שבנידונו לא היה אבי החתן בעניין; אבל שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז, דף קפו ע"ד, כותב שהעובדה שאין כאן הדדיות אינה סיבה לפטור מטעם "לקתה מידת הדין"), ועל דעת זה לא נשבע, כאילו התנה מראש שאם האב יחזור בו, הבת לא תזכה, שהרי הבת זוכה רק בגלל שבועתו.

ד. שו"ת דרכי נעם, י"ד, סימן ה (ד"ה ומה שטוען), לומד מדברי מהר"ט שמועילה מחילת אב על מה שהחתן נשבע לתת לכלה, מפני שהחתן נשבע רק לחמיו, ולא לכלה, ועל דעת זה נשבעו שניהם, שיוכלו לפטור כל אחד את חבירו. אבל חקרי לב שם כותב שאין ללמוד מדברי מהר"ט לביטול שידוך על ידי מחילה, שנחשב כקיום השבועה (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים להערה 517, בעניין מחילת חיוב המחוזק בשבועה), שהיות שהקיום בפועל הוא לתועלת הבת, גם המחילה צריכה לבוא מהבת.

להערה 64

א. יש קושי במה שאומר צפנת פענח שהמחילה מועילה לפני התגבשות החיוב, שהלא אין מחילה מועילה לפני יצירת החיוב, כפי שראינו בשער רביעי? נראה, הוא סובר שבמקרים אלו החיוב נחשב שכבר נוצר, כיוון שהעילה לחיוב כבר נוצר, אלא שלא התגבש לחיוב בפועל.

ב. השווה דברי הר"ן, בעניין מחילת שעבודא דר' נתן, בעמ' 291, ליד ציון הערה 9, שמועילה מחילת שמעון ללוי לפני זמן הפירעון של חובו של לוי, מפני שאז לוי עדיין אינו משועבד לראובן.

ג. אפשר להסביר בכך את שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח (ד"ה בעיקר), הכותב שאם ראובן כתב לשמעון: "הריני חייב לך מנה, ואם לא אתנו לך, אני מחויב מעכשיו ליתנו ללוי", יכול שמעון למחול על החיוב – טעמו הוא שעוד לא התגבש חיוב ראובן כלפי לוי, כיוון שחיוב זה מותנה בכך שלא יתן לשמעון.

ד. כמו כן, שו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה עוד הביא), כותב שהנושא אישה ומתחייב כלפיה לזון את בתה חמש שנים, האישה יכולה למחול לו עד הנישואין, כיוון שעדיין לא חל החיוב על הבעל, ונמצא שלא זכתה הבת בהתחייבותו, אבל אחרי הנישואין, שכבר זכתה הבת במזונות, אין לאמה כוח לפטור אותו מלזונה, מפני שאינה יכולה להפקיע את זכות בתה (כאמור ליד ציון הערה 111); ואם חיוב חמש השנים עוד לא הגיע, כגון שהתנו כן בפירוש (כלומר, שהתנו שחמש השנים יתחילו מתאריך פלוני), יכולה האישה למחול על החיוב לבעל גם אחרי הנישואין, כיוון שעדיין לא חל החיוב. לכאורה, זוהי מחילת זכות עתידית, שאינה תקפה (כפי שראינו בשער רביעי); ואולי הוא סובר שזאת לא נחשבת מחילת זכות עתידית, מפני שכבר יש על הבעל עילת חיוב, אלא שהבת עוד לא זכתה בה כיוון שזמן החיוב עוד לא הגיע. ובלאו הכי צריך לומר כך, שהרי אם עוד לא חל החיוב בכלל, מדוע צריך את מחילת האישה, מדוע לא יוכל הבעל לחזור בו מעצמו? וצריך לומר שזה נחשב מצב ביניים, שמוטב להתחייבות לא זכה בה, אבל ההתחייבות חלה על המתחייב.

להערה 66

א. שו"ת הרשב"ש, סימן תקלז, מנמק, שחיוב הבעל במזונות הבנות הוא משום חיבת הנישואין, ולכן אם האישה מחלה, החיוב מחול, גם אם לא מחלה על כתובתה אלא רק על מזונות הבנות.

ב. אור שמח, הלכות אישות, יט, יב, מסביר שטעם הרמב"ם הוא, שחיוב הבעל בתנאי כתובה לזון את הבנות לאחר מותו הוא משום טובת אמן, שתדע שבנותיה יהיו ניוונות, ולכן היא יכולה למחול. ¹⁰

ג. אבל הראב"ד שם חולק וסובר שמחילת הכתובה אינה גוררת את מחילת מזונות הבנות. בית שמואל, קיב, ס"ק ג, מעלה ספק האם לדעתו מועילה מחילה מפורשת של האם על מזונות הבנות. אבני מילואים, קיב, ס"ק א, כותב שאם מחלה בפירוש על מזונות הבנות, מחילתה תקפה גם לדעת הראב"ד – עיין שם להוכחתו. אבל אור שמח, הלכות אישות, יט, יב, כותב שלדעת הראב"ד אף אם מחלה בפירוש על זכות הבנות, מחילתה בטלה, כמו שאם פרע הבעל את כתובתה, הוא עדיין חייב במזונות הבנות.

להערה 73

א. וראה ליד ציון הערה 79, שהזכות שייכת לבת, וממנה היא עוברת לאב. בשער רביעי, עמ' 863–866, הבאנו תפיסות שונות בשאלה מי בעל הזכות.

ב. מחילת האב: חזון איש, אהע"ז, סימן קלה, בדבריו על דף כט ע"א, ובדבריו על דף מא ע"ב (ד"ה כט וד"ה מכאן), כותב שאם מסר האב את בתו למישהו לבוא עליה, הבעל חייב קנס אף שהאב מחל בכך על חיובו, מפני שאין לאב רשות לזה, שכן החטא הוא כלפי הבת, ולכן אם מת האב או בגרה, הבעל חייב לשלם לה קנס. בדבריו על דף מא ע"ב (ד"ה כט), הוא כותב שגם בחיי ובעודה נערה, הבעל חייב לשלם לה, אלא שאז אביה יגבה ממנה כדין מעשה ידיה (אבל בד"ה מכאן, כתב שהקנס לאב). ושם הוא מדייק מהירושלמי, שגם אם מחל האב אחרי הביאה, הבעל חייב, מפני שהחיוב הוא לבת והאב אינו יכול למחול זכות שלה.

ג. ראב"ד, הלכות נערה, ב, יז, כותב שאם האב הניח את בתו לכל מי שירצה לבוא עליה, המפתה פטור מפני ש"מדעתו עושה". קהלות יעקב, כתובות, סימן לה במהד' תשכ"ה, סימן מג, אות ב במהד' תשמ"ח, מסביר שכונתו היא שהאב מחל לו. הרי שלדעתו מועילה מחילת האב. קהלות יעקב מסביר שהראב"ד סובר שמועילה מחילת האב מפני שהאב הוא שמעמיד את הבעל בדין, ועיקר החיוב מתחילתו הוא לאב. הרמב"ם שם מנמק ננימוק אחר לכך שהאב פטור, ולפיו יש הבדל בין מחילה חד פעמית לבין הפקרת הבת, וקהלות יעקב מסביר שהרמב"ם סובר שלא מועילה מחילת האב, מפני שעיקר החיוב הוא לבת, ורק אחרי העמדה בדין האב זוכה ממנה. שיעורי הגר"ד (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלא, מסביר שהראב"ד סובר שהקנס שייך לאב, מכוח בעלותו על בתו, ולכן הוא יכול למחול עליו, ואילו הרמב"ם סובר שאינו יכול למחול מפני שעיקר חיוב הקנס הוא לבת, אלא שהתורה יזכה לאב את התשלומין, והוא זוכה מבתו. ובאות קלג כתב שהראב"ד סובר שיש שני חיובים, חיוב

מילואים לשער שביעי

אחד לאב בגלל בעלותו על הבת, וחייב אחד לבת, אם היא יתומה, ולכן מועילה מחילתה אם נבעלה כשהיתה יתומה או אם בגרה.

ד. ברכת שמואל, כתובות, סימן מב, אות א, כתב שאם אב נתן רשות למישהו לבוא על בתו, ובגרה או שמת האב, לפי תוספות, כתובות כט ע"א (ד"ה ועל אשת), הבעל חייב, מפני שכשגברה או שמת האב, פקעה מחילת האב. הוא מוכיח זאת ממה שכתבו שאם בא עליה האב בפיתוי ואחר כך מת האב או בגרה, היא יכולה לגבות (מהאב או מיורשיו), ואף שמחלה בשעת הפיתוי, לא מועילה מחילתה מפני שבשעת המחילה הזכות היתה של האב; וזאת אף שבביאתו עליה גם האב מחל, הרי שלדעת תוספות מחילתו פוקעת כשהוא מת או אם בגרה. אבל הוא כותב שלפי תוספות, סנהדרין עג ע"ב (ד"ה במפותרה), מחילתו אינה פוקעת כשגברה, משום שהם סוברים שזכות האב בקנס מבוססת על כך שגוף הבת שייך לו, ובבגרותה רק זכותו הממונית פוקעת ולא גופה, והביאה היה נזק ברשות; וכנגדם, תוספות בכתובות סוברים שזכות האב אינו על גופה של הבת אלא יש לו זכות ליטול את הממון ממנה, וכשגברה, פוקעת זכותו וממילא פוקעת מחילתו, מפני שלא היה הבעלים על המחילה כיוון שהבגרות מפקיעה את ממונו. באות ב הוא כותב שהרמב"ם סובר כתוספות בכתובות, ואילו ראב"ד, הלכות נערה, ב, יז, כתב שאם האב נתן רשות לבוא עליה, אין קנס, מטעם מחילה, מפני שהוא סובר שחייב הקנס הוא לאב, ולכן מועילה מחילתו, והבגרות אינה מפקיעה את מחילתו מפני שהוא הבעלים על החבלה ועל הגוף ובשעת מעשה היה מזיק ברשות.

ה. חידושי הרשב"א, כתובות לו ע"א, כתב שהאב על בתו, אין לומר שיהיה פטור מפני שמחל לעצמו, כיוון שאין לאב זכות בקנס עד שעת העמדה בדין, ואם מת, או בגרה קודם שמת, קנסה לעצמה. שיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו [השני], אות כב, מסביר שהאב אינו בעל הקנס אלא הוא זוכה מהבת, ולכן אינו יכול למחול אף לעצמו. קהלות יעקב, כתובות, סימן לה במהד' תשכ"ה, סימן מג במהד' תשמ"ח, אות ב, מסביר שהרשב"א סובר שהאב אינו יכול למחול, מפני שהוא זוכה בקנס רק אחרי העמדה בדין. שיעורי הגר"ב (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלב, כתב שאב שבא על בתו בפיתוי, ובגרה, היא יכולה לתבעו, מפני שמחילתה לא הועילה כיוון שזכות האב מעכבת, כאמור ליד ציון הערה 80, ואף שהאב "מוחל" לעצמו בשעת הביאה, אין לכך תוקף, מפני שאז אין לו עדיין זכות ממון בפועל.

ו. רז"ג גולדברג, "דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 60, כותב כדבר פשוט שאם אב נתן רשות לאנוס את בתו, האנוס חייב. והוא כותב על פי זה, שלדעת אור שמח, הלכות חובל ומזיק, ד, ב (במילואים), שעובר שייך לאם, אלא שהתורה זיכתה את התשלום עליהם (דמי ולדות) לאב, אם מישהו גרם להפלתם, הרי גם אם האב התייר לרופא לעשות הפלה, הרופא חייב.

ז. מחילת הבת: רמב"ם, הלכות נערה, ב, טו, סובר שמפותרה שבגרה לפני העמדה בדין, זוכה בקנס, בבוסת ובפגם. ברכת שמואל, כתובות, סימן מב, אות ב, מסביר שאף שמחלה, מחילתה בטלה מפני שהזכות לא היתה שלה בשעת הביאה.

ח. רז"ג גולדברג, "דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 60, מסביר שמחילת מפותרה אינה מועילה מפני שהאב זוכה בזכויות הבת.

ט. ראה ליד ציון הערה 80, שמחילתה בטלה גם לדעה שהזכות בעיקרה שלה, מפני שהזכות עתידה לעבור לאב. י. אבל שיעורי הגר"ב (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלא, כותב שלדעת הראב"ד, מפותרה שבגרה אין לה קנס מפני שמחלה על זכותה.

להערה 75

א. כמו כן, שו"ת מהרא"ל (צינץ), חו"מ, סימן מא, אות ה, עוסק בצעירה פחותה מבת עשרים, שמכרה נכסים שירשה, שהדין הוא שאין תוקף למכר, אבל לדעת הרמב"ם, הלכות מכירה, כט, יז, אם עבר הצעיר את גיל עשרים ושתק, זכה הקונה, מפני שבשתיקתו הראה שמחל. בנידונו הצעירה נישאה לפני גיל עשרים. הוא כותב שמטעם זה, שתיקת האישה אינה יכולה להעניק תוקף למכר, שהרי יש לבעלה זכות בפירות הנכסים.

ב. שו"ת מהר"ם חלאווה, סימן קנב, עוסק באישה נשואה שהפקידה פיקדון אצל אביה, והוא התחייב בשטר להחזיר לה אותו אחרי מותו, ואחר כך מחלה לאביה. הוא פוסק שאם בעלה לא ידע על הפיקדון, מחילתה תקפה, שהרי נאמר בכתובות עז ע"א שאין לבעל זכויות בנכסים של אשתו שאינם ידועים לו; אבל אם ידע הבעל על הפיקדון, מחילתה בטלה, כמו שכתב חידושי הרמב"ן, בבא בתרא נב ע"א, שאישה נשואה שהפקידה פיקדון אצל אחר אינה נאמנת לומר של מי הם.

ג. יש לציין, שעל זכות הבעל בפירות נכסי אשתו נאמר בבבא קמא צ ע"א: "אלמוה רבנן לשיעבודא דבעל".

להערה 76

א. ראה על מקרה זה בחוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 170-171. שם נידונו טענות אחרות שטען שמעון.

מילואים לשער שביעי

ב. מהר"ם מסתמך על ריב"א שאמר בעניין אחר שאין אדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" אם הדבר יגרום הפסד לאחרים. אבל אוצר מפרשי התלמוד, בבא קמא ז ע"ב, ליד ציוני הערות 25–30, מביא תירוצים אחרים לקושיה שהביאה את הריב"א למסקנתו זו. עיין שם.

ג. מרדכי נוקט שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" רק אם הוא מוחזק והדבר לא יגרום הפסד לאחרים. חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא ז, אות ב, מבין שהתנאי העיקרי הוא שיהיה מוחזק, ואם הוא מוחזק הוא יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" גם אם הדבר גורם הפסד לאחרים; זאת בהתאם למה שכתב שם, אות א, ש"אי אפשי בתקנת חכמים" מחדש שאדם יכול להסתלק אף מחיוב, אם החיוב נתקן לטובתו (כגון חיוב מעשה ידיה, שנתקן לטובת האישה, שתקבל מזונתה, ונאמר בכתובות פג ע"א שיכולה לומר "איני ניוזנית ואיני עושה" בגלל "אי אפשי בתקנת חכמים"), וזאת אף שהוא גורם הפסד לאחר. לפי דבריו, אין ללמוד מדברי מהר"ם שלא מועילה מחילה על ידי בעל הזכות העיקרי.

ד. תומים, קב, ס"ק ג, ודברי התורה, קב, ס"ק ב, מביאים את דברי המרדכי ש"אי אפשי בתקנת חכמים" אינו מועיל להוציא ממון.

ה. דעה חולקת: חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן נו (עמ' תלו), כותב שבשידוכין, די במחילת הבת על חיובי המשדוך כלפיה, אף שגם אבי הבת נהנה מחיובי המשדוך. הוא מביא ראייה ממה שכתב הר"ן, נדרים כד ע"א, לגבי נדר לתת משהו לבן, שאם הבן אינו סמוך על שולחן אביו, הבן יכול לומר "הריני כאילו קיבלתי" ולא האב, אף שהאב נהנה מהרווחת בנו, הרי שהקובע הוא מי שנהנה בעיקר. חקרי לב, יו"ד, חלק ג, סימן קיב (ד"ה ואי), נוקט שבנידונו של הר"ן, לא היתה שום תועלת לאב ולכן האב לא היה יכול למחול; אבל לא היה צריך לומר כך, אלא גם אם נחשב שהאב נהנה מהמתנה לבנו, אינו יכול למחול מפני שאינו הנהנה העיקרי.

ו. אבל חקרי לב חלק ב שם כותב שלעניין מחילת חיוב המחוזק בשבועה (ראה בשער שלישי, עמ' 148), צריך גם את רשות האב, בגלל חומרת השבועה.

ז. ראה בשער שלישי, במילואים להערה 517, עמ' 848, בשם דרכי נעם ועוד בעניין מחילת חיוב המחוזק בשבועה, כשהשבועה מביאה תועלת לאדם אחר מלבד המשביע, האם די במחילת המשביע.

ח. חקרי לב, יו"ד, חלק ג, סימן קיב (ד"ה ואי), כותב שסוחרים שהסכימו ביניהם שמי שיעשה דבר מסוים בלי הסכמת חבריהם, יתן קנס ל"חברה קדושה", ואחר כך הסכימו הסוחרים לבטל את הקנס, מחילתם תקפה, מפני שעיקר ההסכם היה לטובת הסוחרים, אלא שלשם חיוזוק קבעו שישולם קנס לאותו "הקדש". הוא מסביר בכך את תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיא, שכתב על מצב דומה, שאם הסכימו הצדדים, מועילה מחילתם על הקנס שהיו אמורים לתת לצדקה. לכאורה קשה, שהיינו צריכים לומר שלא תועיל מחילת הצדדים מפני שכבר זכה בו ה"הקדש", כפי שכתב הרא"ש שהובא בעמ' 291, ליד ציון הערה 6, על מצב דומה. סמ"ע, רט, ס"ק ג (הובא בערוך השלחן, חו"מ, רט, ד), מסביר, ששם לא היה על אף אחד חיוב ברור לתת לצדקה, ולכן בידם לומר "הרי הוא כאילו החלפנו".

ט. אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן נ, בסופו, מסתפק לגבי אב שפסק מזונות לבנו ולכלתו, ומחל בנו (שהוא העיקר) על החיוב, האם פקעה גם זכותה של הכלה? הוא מעלה אפשרות שיש אומדנא שהתחייב רק לשניהם יחד, שמטעם זה אומרים שאם מת אחד, פטור מלשלם מזונות לשני (ראה בשמו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 5), כמו שכתב ערך לחם, חו"מ, ס, ד, מפני שלא ייתכן לומר שהטפל יהפוך לעיקר, וגם כאן כיוון שהעיקר מחל על חיובו, נפקע גם החיוב הטפל. אך הוא מעלה אפשרות שהעיקר החיים, אלא שמחל, לא נפקע חיובו של הטפל.

להערה 80

א. כמו כן, חידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א, מהדורא קמא (ד"ה שיש להן קנס), מסביר שאף שהקנס שייך לבת, והאב זוכה ממנה מפני שכל "שבח נעורים" לאב, בכל זאת אינה יכולה למחול, מפני שהאב עתיד לזכות בו מהעמדה בדין ואילך.

ב. חידושי ר"ש שקאפ, כתובות, סימן מב, אות א, מיישב על פי ההסבר (ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 62, אות ו) שהסיבה שמועילה מחילה על הקנס ביתומה מפותה, היא מפני שהבת היא בעלת זכות תביעה על הקנס (להבדיל מזכות ממונית ממשית), ויכולה למחול על הזכות, ובזכות זו מותנה חיוב בית דין לכופף את הבעל לשלם, ועכשיו שמחלה אין כופים אותו לשלם – לפי זה יש לומר שכשיש אב, כיוון שחל דין תורה של זכות תביעה הקנס, זוכה האב בזכותו מיד, ומחילתה שבאה על ידי מחשבתה, שצריכה לחול אחרי חלות הזכות (שהיא כל קניין של אדם, כיוון שזה על ידי מעשיו, צריך קצת שהות), מחילתה זו אינו יכולה לחול, מפני שכבר קדמה זכות האב – שהרי זכות של התורה חלה מיד בלי שום שהות, שלא כמעשה של אדם. אבל הוא כותב שלפי הטעם של סילוק, שהיתומה מתרצה שלא יחול דין תביעה קנס, וסילוק זה חל בשעת הביאה, הרי אם נאמר שבכל אונס ומפתה האב זוכה מכוח זכות הבת, יש לפטור כל מפתה, מפני שמראש אין לה שום זכות תביעה, שהרי הבת הסתלקה, ואם כן, האב לא יוכל לזכות ממנה.

ג. המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אותיות כ–כא, מבאר שאינה יכולה למחול לו מפני שזה חב לאחרים – האב, שהוא זוכה ממנה מיד, כמו שבשעבודא דרי' נתן אין שמעון יכול למחול ללוי שחייב לו, מפני שזה חב לראובן

מילואים לשער שביעי

ששמעון חייב לו; והוא סובר שהסכמת הבת היא רק מחילה, היינו שהיתה סיבה לחיוב, ועכשיו יש סיבה חדשה לפטור, שאילו הסכמתה היתה עוקרת את סיבת החיוב לגמרי, היא היתה פוטרת את המפתה אף על פי שהיא חבה לאב, מפני שאז זה לא היה דומה לשעבודא דר' נתן. גם מדבריו עולה כלל, שבעל זכות אינו יכול למחול עליה אם היא עתידה לעבור לאדם אחר, מפני שהראשון אינו יכול לחוב לשני.

ד. אבן ישראל, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, טו, כותב שעיקר החיוב הוא לבת, ורק זכות התשלומין היא לאב, ובכל זאת אין פוטרים כל מפתה בנימוק שלא היה חיוב מראש מפני שעשה מרצונה, מפני שהרמב"ם סובר שאינה יכולה לבטל את החיוב מעיקרו, ומה שמפתה יתומה פטור, אינו משום שאין חיוב, אלא יש חיוב, אלא שהסכימה לפטור מהחיוב, כהסבר הראשון של הרמב"ן (שהבאנו בשער רביעי, עמ' 193), שזה מועיל (אף שאי אפשר למחול על זכות עתידית) מצד שאדם יכול להתנות על ירושה הבאה לו שלא יירשנה, כלומר, שאין זה מחילה אלא תנאי. ה. קהלות יעקב, כתובות, סימן לה במהד' תשכ"ה, סימן מג במהד' תשמ"ח, אות א (הובא בברור הלכה, כתובות מא ע"ב, ציון ה, פרק ב) מסביר שאף שלדעת חידושי הרשב"א, כתובות לו ע"א, האב זוכה רק בשעת העמדה בדין, ולפני זה החיוב הוא לבת, בכל זאת מחילתה בטלה, מפני שזכייתה משועבדת להגיע לאב.

ו. קהלות יעקב, פסחים, סימן כג במהד' תשכ"ו, סימן כד במהד' תשמ"ז, בסופו, מסביר שמחילתה בטלה מפני שיש לאב זכות גבייה ולא לבת. אבל ברכת חיים (מגורי), כתובות מא ע"ב, עמ' ב, מעיר שהסבר זה נכון אם מחילה היא ויתור על זכות התביעה (כמו שכתב קהלות יעקב שם), אבל אם היא הפקעת עצם החוב לא מוסבר בכך מדוע מחילתה בטלה.

ז. בר קורש, קידושין, סימן ט (עמ' קעט), מסביר שגם אם עיקר חיוב אונס ומפתה הוא כלפי הבת, מפתה חייב, מפני שזכותו של אביה מונעת ממנה מלהפקיע את החיוב על ידי מחילה. ובספרו שיעורי הגרבי"ד (פוברסקי), סנהדרין עד ע"א, אות קלא, הוא מסביר שלרמב"ם, אף שעיקר החיוב הוא לבת, אינה יכולה למחול, מפני שבה היא מפקיעה את הזכות שהתורה נתנה לאב מכוחה, והיא משועבדת בזה לאביה שזוכה ממנה; ולכן אם בגרה, היא יכולה לתבוע, מפני שאז היא כבר אינה מוחלת, ומה שמחלה קודם היה חסר תוקף. ובאות קלב הוסיף שזכות האב בתשלומין מונעת מהבת מלמחול על סיבת החיוב ולהפקיע את זכות אביה, מפני שהיא משועבדת לו שתהיה לו זכות מכוחה.

ח. ברכת חיים שם (עמ' ב) מסביר על פי מה שכתב חידושי רבנו חיים הלוי, הלכות נערה, ב, יג, שגם לרמב"ם, החיוב הוא לאב, אלא שסיבת החיוב היא הבת – לפי זה מובן מדוע אינה יכולה למחול.

ט. מאירי, כתובות לח ע"ב, כותב שאם מחלה בת לאונס, מחילתה בטלה, מפני שהקנס שייך לאב.

י. ראה שער רביעי, ליד ציון הערה 53 ואילך, בשאלה האם מועילה מחילת המפתה אם אחר כך מת האב. יא. אישה המוחלת על דמי ולדות: אור שמח, הלכות חובל ומזיק, ד, ב (במילואים), כותב שאישה שהפילה בעצמה את עובריה, פטורה מלשלם דמי ולדות לבעל, מפני שהעובר הוא גופה, ושייך לה, אלא שהתורה זיכתה לבעל את התשלום עליו אם אדם אחר גרם להפלתו, ולא אם הפילה בעצמה. רז"ע גולדברג, "דיני נזיקין בהפלות מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 60, מסביר זאת בשתי דרכים: (א) היות שהעובר כגופה, היא הויקה ברשות, ומזיק ברשות פטור. (ב) היא אינה בגדר מזיק ברשות, כיוון שהתשלום שייך לבעל והוא לא נתן רשות, ובכל זאת היא פטורה מפני שמי שמזיק לעצמו אינו בגדר מזיק בכלל. הוא כותב שתהיה נפקות בין ההסברים, ברופא שהפיל ברשות האם: לפי ההסבר הראשון הוא פטור, מפני שהוא מזיק ברשות, ולפי ההסבר השני הוא חייב, מפני שלא הויק לעצמו. והוא כותב שהרא"ש, בבא קמא, פרק ה, סימן ה, סובר שאין זכות לאם בעובר, וכל הזכות שייכת לאב, ולכן גם אם האם מחלה, המזיק חייב לאב, אבל אם האב התיר לרופא להפיל, הוא פטור.

להערה 88

א. אבל תורת חיים עצמו חולק על ב"י, וכותב שמחילה לאחר מיתה אינה מועילה לדעת הרשב"ש, גם בתקנה שונה מזו של טוליטולה, שהרי בכל תקנה שייך הטעם של הרא"ש (הערה 91) שהתקנה אינה נותנת לאישה שליטה על הנכסים בחייה, ואילו יכלה למחול לבעל, הבעל תמיד היה מפעיר בה למחול לו; אלא, הרשב"ש עוסק רק במוחלת מעכשיו, שבה גם בתקנת טוליטולה, אם מחלה מעכשיו המחילה מועילה, כאמור ליד ציון הערה 91. והוא כותב שכך הביין שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ו, סימן רכב, את דברי הרשב"ש. יש להוסיף נימוק לכך, שלא מועילה מחילה על זכות עתידית (ראה שער רביעי), מה שעוד שהזכות לא תהיה שלה אחרי מותה.

ב. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סה ע"א), כותב שהרא"ש (הערה 91) חולק על הרשב"ש וסובר שאם התקנה מחייבת את הבעל להחזיר קצת הגדוניה, האישה אינה יכולה למחול לבעל. ובמסקנתו (דף סו ע"א) פסק שאינה יכולה למחול, לגבי נידונו שהיה כתוב בכתובה בהתאם למנהג, שהבעל יחזיר חצי הגדוניה. שו"ת עדות ביהוסף (אלמושיניו), חלק ב, סימן כח, כותב שאישה אינה יכולה למחול על ההישבון; גם על מה שהכניסה משלה, מפני שזה חוב שהבעל חייב ליורשיה, ולא לה.

ג. שו"ת מהרז"ש, אה"ע"ו, סימן כ, כותב שהבעל יכול לטעון "קים ליי" כדעה שהמחילה תקפה, שהרי הוא מוחזק.

להערה 90

א. בית שמואל, קיח, ס"ק ח, כותב שלפי תקנת שו"ם, אינה יכולה למחול.

מילואים לשער שביעי

ב. עבודת משא, סימן סד, אות ז, דף נו ע"א (הובא בשו"ת חוקות החיים, סימן נו, דף פד ע"א) מביא תקנה באיזמיר שאישה שהכניסה נדוניה לבעלה, לא תמחל את ההשבון לבעלה או לאחריה, ואין תוקף לשטר מחילה שהאישה מחלה לבעל, וכן אם הודתה שקיבלה, זה בטל, אלא אם כן חתום על השטר איזה "מרבין תורה" שיתן טעם לדרב. תקנה זו הובאה בשו"ת חיים שאל, חלק א, סימן עד, אות יז. אבל חוקות החיים שם (פד ע"ד) כותב שאם היא מודה בפני שני עדים שקיבלה כך וכך וכתבה שובר, מועיל גם בלי חתימת מרבין תורה, אם אינו מעיקר הכתובה.

ג. שו"ת תורת חסד (פריחיא), סימן פז (הובא בשבט בנימין, סימן קכ), מציין שבשאלוניקי היתה תקנה שלא תועיל מחילה על הישבון, אלא אם חתם עליה חכם "גדול מובהק", שמצא סיבה מוצדקת למחול.

ד. כנסת הגדולה, אהע"ז, קיח, הגהות טור, אות קה, כותב שעכשיו שתיקנו שלא מועילה מחילת הישבון, אישה גם לא יכולה למחול כתובת בנין דכרין, מפני שזה פוגע ביורשיה, אף שהגמרא אומרת שהמחלת כתובה, גם כתובת בנין דכרין נמחלת, מהטעם שהוסבר במילואים להערה 52.

ה. תקנה דומה תיקנו בפאס, שנת שס"ג (כרס חמר, חלק ב, סימן מג), שהנותן נדוניה לאישה בתנאי שיזכה בירושתה מכוח תקנת הקהילות או מכוח תנאים שהתנו ביניהם, צריך לכתוב בכתובה שהוא נותן את הנדוניה בתנאי הנ"ל, ואז לא תוכל למחול על זכות זו בלי רשות נותן הנדוניה, גם אם בית דין מסכים למחילתה. אשר לכתובות שהיו קיימות בעת התקנת התקנה, שלא נכתב בהן תנאי זה בפירוש, התקנה קבעה שלא תועיל מחילת האישה על זכות יורשיה או נותן הנדוניה או יורשיה, אפילו מחילה בקניין ובשבועה, אלא אם כן מחלה בהסכמת בית דין, ובנוכחות אלו שיש להם זכות בכתובה זו, ואם לא ירצו לבוא, תספיק הסכמת בית דין. המתקנים נימקו את הצורך בתקנה זו, שמחילת האישה לבעל היא הונאה למי שנתן לה את הנדוניה על דעת לקבל חלק אם תמות בלי זרע. בתקנה משנת שס"ה (שם סימן מד), צמצמו את ההגבלות, וקבעו שמחילת האישה תועיל בלי בית דין, גם אם כתוב בכתובה שהנותן נתן את הנדוניה על דעת שחלק מנכסיה יעברו ליורשיה או לנותן הנדוניה, ובלבד שתמחל בנוכחות אחד מ"חכמי המעמד הנמנין לדין", ויתרו על הצורך שהקרב הוזה ימצא בשעת המחילה; ונמסר שם שבשלב מאוחר יותר, נהגו שאין צורך בנוכחות החכם, אלא די שהסופר ילך לחכם ויקבל את הסכמתו. מ' עמאר, "מחילת האשה את זכויותיה הכספיות בתקנת פאס", ספונות יט, עמ' 31, מסביר שביטלו את הצורך בהסכמת בית דין מפני שהיה קשה לכנס שלושה דיינים; וביטלו את הצורך בהסכמת קרובי האישה ואת הצורך לכתוב את התנאי בכתובה מפני שזה גרם לקטטות בינם לבעל. בכרס חמר, חלק ב, סימן קפ, מוסברת יורשיה לנוכחות חכם, בכך שהחכם יוכיח את האישה על איסור העברת נחלה; ושם מובאת דרישה נוספת: שיעידו עדים שמחלה, וגם שהבעל יכתוב לה כתובה חדשה, מפני שאסור לשהות עם אשתו בלי כתובה.

ו. על תקנות חכמי מרוקו, המגבילות את יכולת האישה למחול לבעלה, ראה בהרחבה: מ' עמאר, שם, עמ' 23–49.

להערה 95

א. מהר"ש ומשאת משה מסבירים שזה טעמו של שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קעט, העוסק באישה שהודתה בפני עדים שקיבלה את כל כתובתה, ופוסק שהבעל פטור גם אם הבעל הודה שבאמת לא נתן לה. חוקות החיים (בדף פד ע"א) כותב שלפי מנהג ירושלים, מועילה הודאה, מפני שלא שמענו שתיקנו שאינה מועילה.

ב. דעה חולקת: שו"ת לב שלמה (הלוי), סימן מ, כותב ששו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כד, סובר שגם בדרך הודאה לא מועיל. אבל חוקות החיים (בדף פד ע"א) כותב שגם מהר"י בן לב סובר שהודאה מועילה, והוא מחייב בנידונו רק מפני שבנידונו היו ריעותות, שהאישה היתה אנוסה בהודאתה, והבעל הודה שלא שילם. הוא מוכיח משו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק ג, סימן סה (קא ע"ב), שמהר"י בן לב מסכים למהרשד"ם בעניין הודאה.

ג. שו"ת פני אהרן, אהע"ז, סימן ז, כותב שמהרשד"ם סובר שמועילה הודאה פיקטיבית, ואילו מהר"י בן לב סובר שמועיל רק אם קיבלה באמת.

ד. פני אהרן מציין שמהר"ש גאון, המובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן יא, מעלה אפשרות שאם הודתה האישה שנפרעה חלק בכתובתה, הבעל פטור לגמרי מן ההישבון, שהרי התחייב להחזיר "מחצית מה שהכניסה לו" ואי אפשר לקיים את זה מפני שכבר פרע לה מחצית; אבל הוא כותב שאי אפשר לומר "קיים לי" כמהר"ש גאון מפני שהוא לא כתב כך בצורה ודאית.

להערה 105

א. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן כד, כותב שאם הבעל התחייב לתת שליש מכתובתה (לדוגמה) ליורשיה, אם תמות בלי זרע, לפי הדעה שבשטר שכתוב בו "משעתבדנא לך ולכל דאתי מחמתך", אם מכר את השטר אינו יכול למחול עליו – כאן האישה אינה יכולה למחול, ואילו לדעת הרמב"ן, המובא בר"ן על הרי"ף, גיטין ו ע"א (בדפי הרי"ף), ששם מועילה מחילה, משום ש"אין ברירה", כאן יכולה האישה למחול; אבל אם הסתלק מירושתה לגבי אותו שליש, סילוק שמועיל בעודה ארוסה (כפי שראינו בשער רביעי, עמ' 222 ואילך; אבל שו"ת תורת חסד (פריחיא), סימן פד וסימן צא (סה ע"ב), מקשה עליו, שיש אומרים שלא מועיל סילוק מירושת אשתו בעודה ארוסה,

מילואים לשער שביעי

כפי שראינו שם, עמ' 224), כבר זכו היורשים, ואינה יכולה למחול. מהר"י בן לב מוסיף (והובא בשו"ת לחם רב, סימן קעו, ד"ה ועוד אני, ובשו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא, דף סו ע"ג), שאף אם לא כתב בלשון סילוק, בכלל התחייבותו להחזיר לירשיה הוא מסתלק מהירושה, וממילא זכו היורשים. שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח, מבאר את כוונת מהר"י בן לב, שאם היתה כתובתה שלוש מאות, לדוגמה, היורשים זוכים במאה, לא מכוח חיוב ושעבוד אלא ממילא, שהירושה באה להם כיוון שהבעל הסתלק, ולכן אינה יכולה למחול לו אותם מאה, מפני שגם אם נשאר לה עליו בסוף רק מאה, זוכים בו היורשים מכוח ירושה, שהרי מאותה שעה הסתלק הבעל מירושת שליש הכתובה שהוא מאה, וממילא הם זוכים בו; אבל אם נתנה הכול במתנה לבעלה (או לאדם אחר), היורשים מפסידים, שהרי כשהסתלק הבעל, נשארו הנכסים ברשותה להנחילם לכל מי שתוצה, ועכשיו אינו בא מחמת ירושה אלא מכוח מתנה. אבל שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סה ע"ב), כותב שפירוש מהרי"ט דחוק. שו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כה, דוחה את דברי מהר"י בן לב מפני שהם בניגוד לדברי הרא"ש (הערה 91); והוא דוחה את הנימוק שכבר זכו היורשים, בכך שהם זוכים רק אחרי מות האישה, והיא יכולה למחול בחייה, כמו שכל נושה יכול למחול לחייב אף שיורשיו אמורים לזכות בחוב אחרי מותו; והוא מוסיף שגם אם התחייב בלשון "מעכשיו", היורשים זוכים רק אחרי מותו. ועיי' שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן קכח, מה שכתב על דברי מהר"י בן לב. ב. כמו כן, שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צא, כותב על פי שו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן ז (שאינו עוסק במחילה אלא במתנה שהאישה נתנה), שאם הבעל התחייב בעת הנישואין לתת חצי הנדוניה לירשיה אם תמות בחייו, אינה יכולה למחול, מפני שאם האב נתן את הנדוניה, נתן על תנאי שיתן חצי לירשיה, ואם לא יתן, המתנה בטלה למפרע; וגם אם האישה עצמה נתנה, הרי בעת הנישואין, הבעל התחייב שאם תמות בחייו, יתן חצי הנדוניה לירשיה, ואם תמות בחייו, מתברר למפרע שהיה חייב ליורשים ולא לאישה, ולכן מחילתה בטלה. ג. אבל שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן יז בדפוס ונציה, סימן טו בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט (=סימן יא בדפוס ונציה, סימן י בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט), עמ' קכח (הובא בחלקו באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן נא, ד"ה והא דמבורא), כותב שגם אם הבעל התחייב לתת שליש לירשיה, היא יכולה למחול, גם לדעה שבשטר שכתוב בו "משתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך", המוכר לא יוכל למחול, מפני ששם נמצא בפנינו מי שבא מחמתו בשעת המחילה – מי שקנה את השטר, וכבר זכה קונה זה בשעבוד הלווה; אבל בנידוננו, כשהאישה באה למחול, אין מי שבא מחמתה, שהרי אין ודאות שיושר זה העומד עכשיו בפנינו יירש, ואין ודאות שהיא תמות בחיי בעלה, ושיזכו היורשים מחמת חיובה, ו"אין בריה". עוד כתב (בעמ' קכט) שגם אם הסתלק מחלק מירושתה, תוכל למחול לבעלה, שהרי שו"ת הרא"ש, כלל פד, סימן ב (הובא בטור, חו"מ, רמח"י, יב) כותב שמי שנתן את נכסיו לבניו והתנה שיוירשוה אחרים, הם יכולים למכור ולתת לאחרים, וכל שכן בנידוננו, שהנכסים מעיקרם הם שלה, אלא שהבעל היה ראוי לרשת אותה, והסתלק מלרשת אותה, אבל בחייה הם עדיין שלה, ולכן היא יכולה למכור ולתת ולמחול. והוא כותב (בעמ' קל) שאף מהר"י בן לב שכתב שהמחילה בטלה, כונתו לאישה שאמרה שהמחילה תחול אחרי מותה, ובזה, היות שהבעל מסתלק מהירושה, זכו היורשים כבר משעת מותה, שאז חלה הירושה, ולא מועילה מחילתה, אבל אם מחלה בחייה, מחילתה קיימת, משום שמחילתה שמעכשיו קדמה לזכות היורשים שלאחר מיתה; ואף אם באו יחד, אי אפשר שתחול מחילתה, כיוון שהיורשים זוכים מכוח הבעל. ובעמ' קלב הנדיר שפר"י מהר"י בן לב, הבעל כאילו מוזכר ליורשים מעכשיו ולאחר מיתה אז מה שהתנה שלא יירש אותה. אבל אחר כך (בעמ' קלג) כתב שגם אז מחילתה תקפה, שהרי אם באנו לזכות יורשיה מחמת מיתה יזכה להם בתנאי הסילוק, צריך לומר שזכותם קיימת גם אם מת בעלה קודם מיתה או שגירשה, ולא תוכל למחול, וזה ודאי לא נכון, שהרי אפילו בתקנת טוליטולה תקנו רק שלא תוכל לשנות כל עוד שהיא נשואה, אבל אם מת בעלה או גירשה, כל עוד שהיא פנויה היא יכולה לעשות בנכסיה כרצונה. והוא מדייק משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקסב, על ראובן שכתב "שיוור" לאשתו, כלומר, שאם תמות בלי זרע לא יירש אותה, שאין אומרים שכבר זכו היורשים מחמתה, ולא זכו היורשים בחייה אף על פי שהוא הסתלק מהירושה, שהרי הנכסים ישארו ביד הבעל עד שתמות, ולכן היא יכולה למחול. ד. שו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה עוד הביא), כותב בסתם שמחילת האישה תקפה מפני שעדיין לא הגיע זמן זכות היורשים בהישבונו. בנידוננו היה נהוג לכתוב בכתובה שאם האישה תמות בלי בנים, הנדוניה שהביאה לבעל תחזור ליורשיה; כלומר, זו התחייבות של הבעל כלפי האישה לתת את הנדוניה ליורשיה. ה. מהרח"ש שם, שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פד, ושו"ת לב שלמה (הלוי), סימן מ, כותבים שהבעל יכול לומר "קיים לי" כר"ב אשכנזי שמועילה מחילת האישה.

להערה 106

- א. ביאור הגר"א, חו"מ, ס, ס"ק מג, מנמק שלוי אינו יכול למחול, מפני שיש הודאת בעל דין של לוי, שהיא כמאה עדים.
- ב. ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, ס, אות לג, מעלה אפשרות שאם לוי מחל לפני שהודה שהחוב שייך לראובן, אינו נאמן לומר שראובן הוא המלווה, כיוון שכבר מחל, ועכשיו הודאתו חבה לשמעון, ועצם זה שמחל היא הוכחה

מילואים לשער שביעי

נגד הודאתו, שהרי אדם אינו עשוי למחול חוב של אחר, ואם כן, המחילה תקפה; ויש לחשוש שבאמת לוי הוא המלווה ומחילתו תקפה, אלא שעכשיו הוא חוזר בו ולכן הוא עושה קנוניה עם ראובן לומר שראובן הוא המלווה. מצד שני הוא מעלה אפשרות שאינו נחשב חב לשמעון, מפני שזה לא הפסד לשמעון, אלא הוא יצטרך לפרוע את החוב שהוא חייב, ואין זה הפסד מכיסו, אלא מניעת הרווח מהמחילה. הוא מדריך מלשון הטור שבמקרה זה מועילה מחילת לוי, אבל הוא מדריך משו"ע (וכך מדריך גם ביאור הגר"א, חו"מ, ס, ס"ק מג) שגם אז לא מועילה מחילת לוי. מטה שמעון, ס, הגהות טור, אות נט, מעיר שהשאלה קיימת רק לדעה שמחילה מועילה גם אם השטר ביד הנושה (ראה שער שיש), שהרי כאן השטר ביד לוי, ולדעה שאין מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, בכל מצב מחילת לוי אינה חלה. בית אברהם (ישראל), ס, יז (ק"ג ע"ג), כותב שבמצב הנדון, מחילת לוי בטלה, מפני שאין חוששים לקנוניה אם אין ריעותא בשטר, ועוד, שש"ת הרמ"א, סימן לג, כותב ככלל, שאם מי שנמצא בסיכון להפסיד היה צריך להיזהר ולא נזהר, אין חוששים לקנוניה, וכאן הלווה היה צריך להיזהר ולדרוש את השטר מלוי כשמחיל, ולא נזהר, ולכן אין חוששים לקנוניה. מטה שמעון דוחה את ראייתו שכל שאין ריעותא בשטר אין חשש קנוניה – עיין שם. הוא חולק גם על הסברה שהלווה היה צריך להיזהר, מפני שטענת "מחלת לוי" היא טענה חזקה (כלומר, היה נאמן בכך גם בלי לקבל את השטר; אבל בשער שלוש-עשרה, עמ' 522 ואילך, נראה שבסתם הטוען טענת מחילה אינו נאמן). אבל גם הוא כותב במסקנתו שאין חוששים לקנוניה, מפני שאם אמנם לוי הוא המלווה האמיתי, הלווה יוכל להביא עדים שלוי המחול הוא המלווה האמיתי, ובוה ימנע קנוניה; ועוד, שבמקום לחשוש שבאמת לוי הוא המלווה והוא עושה קנוניה על חשבון הלווה, יש לחשוש שבאמת ראובן הוא המלווה ולוי עושה קנוניה עם הלווה, לומר שמחיל, על חשבון ראובן (כך נראית כוונתו); ולא יועיל להצריך עדים על המחילה, מפני שגם את זה יערים לוי לעשות, למחול בפני עדים.

ג. ספר התרומות שם מביא דעה שהודאת לוי אינה מועילה לעניין שנוכח את שמעון לפרוע לראובן (ולא דיבר על מחילה). ש"ך, חו"מ, ס, ס"ק לב, פוסק כדעה זו, וממק, שהיות שהחוב כתוב על שם לוי, הוא ממונו, גם אם היה שליח של ראובן באמת, מפני שמלווה להוצאה ניתנה, ושמעון נעשה חייב ללוי, ולוי נעשה חייב לראובן. קצות החושן, ס, ס"ק ט, משיב על סברת הש"ך, שהיות שראובן עשאו שליח להלוות, והאחריות היא על ראובן, זה ממון של ראובן, ולא יצא מידו (שנאמר "להוצאה ניתנה"). הוא כותב שגם אם באמת לוי הוא המלווה, הוא יכול להקנות את שטר החוב באודיאת, בזה שיודה שהיה שלוחו של ראובן להלוות, אף שזו הודאה פיקטיבית, אלא שבמקרה זה, כיוון שאודיאת מועילה בתור קניין, אין כוחה יותר מקניין, ולכן לוי יכול למחול, כמו מוכר שטר חוב; ובנידונו מדובר שזה היה באמת כסף של ראובן, ולכן לוי אינו יכול למחול. גם נתיבות המשפט, ס, ס"ק ז, חולק על הש"ך, וממק שהודאת לוי היא כמאה עדים, ואינו יכול לחזור בו ממנה, לפחות במקום שיתכן שזה אמת; וגם לעניין שראובן יכול לתבוע את שמעון על פי הודאת לוי, אף שלא יועיל מטעם הודאת בעל דין מפני שהוא חב לשמעון, מכל מקום לוי נאמן במיגו שהיה נותן את השטר לראובן במתנה, ואמנם אילו היה נותן במתנה לוי היה יכול למחול, מכל מקום היות שמאמינים לו שמראש השטר היה של ראובן, אינו יכול למחול. הוא כותב בספר התרומות עוסק במצב שידוע שבאמת לוי היה המלווה, וההודאה היא פיקטיבית, ואף על פי כן ספר התרומות סובר שאודיאת היא קניין גמור, ולכן לוי אינו יכול למחול; ואילו החולקים עליו סוברים שאודיאת אינו קניין אלא מטעם הודאת בעל דין, והודאתו אינה יכולה לחוב לשמעון. אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן טז, חולק על מה שכתב נתיבות המשפט שלוי אינו יכול למחול, שהרי לא ייתכן שעל ידי יקבל יותר כוח מאילו באמת נתן במתנה, שאז היה יכול למחול. הוא חולק גם על מה שכתב נתיבות המשפט שספר התרומות סובר שאודיאת היא קניין גמור, מפני שמלשונו משמע להיפך.

ד. שו"ת אמרי דוד (הורוויץ), סימן קי, כותב שראובן שלקח כסף של שמעון והילוה אותו ללוי, אינו יכול למחול ללוי, שהרי זה כסף של שמעון. אבל הוא כותב שאם ראובן נתן "זירע" (כעין ערבות) לשמעון, הדבר מראה שהכסף היה שלו, שהרי ידוע שסרסור שלוקח כסף מאחד להלוות לאחר, אין המלווה חפץ ב"זירע" של הסרסור. כלומר, אם ראובן לוקח כסף של שמעון בהלוואה, ומלווה אותו ללוי, יכול ראובן למחול ללוי, מפני שאז אינו פועל כשלוחו של שמעון אלא באופן עצמאי; ובמקרה הנדון לא היה ברור אם ראובן פעל כשליח או באופן עצמאי, ואמרי דוד לומד מן העובדה ששמעון הסכים לקבל ערבות מראובן, מכאן שהוא ראה את ראובן כלוה שלו ולא רק כסרסור-שליח.

ה. ראה גם שער שמיני, עמ' 1035, במילואים להערה 100, בשם עולת שמואל, בעניין שטר שהיה כתוב על שם נפתלי אבל הזכות היתה שייכת ללוי, ופסק שמחילת נפתלי בטלה.

להערה 107

א. ביאור הגר"א, חו"מ, סו, ס"ק קא, מצייין מקור לכך בבבא בתרא ל ע"א – נכסי דבר טיסי; ובסימן ס, ס"ק נ, הביא מקור מבבא קמא קב ע"ב.

ב. ערך לחם, חו"מ, ס, י, מסביר שאין אומרים שכתב את החוב בשם לוי בתור מודעה למחילה, לומר שאינו רוצה שחוב זה יהיה כלול במחילה, שהרי מה שכתב בשם לוי לא היה כדי להוציא את הכסף מרשותו.

ג. סמ"ע, ס, ס"ק ל, כותב שאם הגיע השטר ללוי, אין ראובן יכול למחול עליו, מפני שיתכן שראובן זיכה את

מילואים לשער שביעי

הכסף ללוי על ידי כתיבת השטר על שמו. אבל ש"ך, ס, ס"ק לו, כותב שרק אם הקנה ראובן את הכסף ללוי, ראובן אינו יכול למחול עליו, אבל עצם זה שהשטר ביד לוי אינו אומר שהחוב שייך לו, מפני שיתכן שאינו שלו אלא שכתבו את השטר על שמו ומסרוהו לו מאיזו סיבה. גם שו"ת מעשה חייא, סימן יח (עמ' 413), נוקט רק שאם ראובן זיכה את הכסף ללוי במתנה, ראובן אינו יכול למחול (ושלא ככנסת הגדולה, חו"מ, ס, הגהות בית יוסף, אות זה, שכתב שמעשה חייא סובר כסמ"ע). נתיבות המשפט, ס, ס"ק כב, כותב שאין מחלוקת בין הסמ"ע לש"ך, אלא הסמ"ע מדבר על שטר שמראש בא לידי לוי, היינו שראובן אמר "כתבו שטר על שם לוי ותנו בידו את השטר", ואז השטר נקנה ללוי, והש"ך מדבר על מצב שראובן אמר "כתבו שטר על שם לוי ותנו לי את השטר", שאז החוב שייך עדיין לראובן, כמבואר בטור, חו"מ, ס, יז (שהובא בהערה 106). שו"ת משאת משה, חו"מ, סימן ד (יט ע"ב), מביא את מחלוקת הסמ"ע והש"ך.

ד. ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, סימן ס, אות לו, מסביר שמחילת ראובן תקפה גם אם השטר ביד לוי וגם אם לוי עשה את שם ראובן מורשה לגבות את החוב בשבילו, מפני שבכל זאת בשעת כתיבת השטר לא אמר בפירוש שהוא נותן את הכסף ללוי.

להערה 108

א. שו"ת מעשה חייא, סימן יח (עמ' 413), מסביר שכתבו את השטר ע"ש לוי מפני שלוי היה אדם חשוב ששמעון ירא ממנו, ולא יסרב לפרוע לו.

ב. שו"ת משאת משה, חו"מ, סימן ד (יט ע"ג), כותב שהרשב"א מדבר בשראובן אמר לשמעון שלא בפני לוי לכתוב את שם לוי בשטר, ואז לוי אינו בעל דינו, מפני שלא הקנה לו.

ג. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן צ, נשאל על ראובן שהלווה כסף של זבולון לשמעון וללוי, וכתב בשטר ששמעון ולוי חייבים לראובן כך וכך "שהם מנכסי זבולון שבידו", ואחר כך כתב ראובן לשמעון וללוי שטר מחילה; והוא לומד מהרשב"א שם שמחילת ראובן תקפה, מפני ששמעון ולוי יכולים לטעון "אנחנו קיבלנו מראובן". אבל משאת משה שם (יט ע"ב) מתקשה בדבריו, שהרי בנידונו ידעו שמעון ולוי שהכסף של זבולון, ומשו"ת הרשב"א משמע שאם הכסף באמת של לוי, ראובן אינו יכול למחול. חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ו, מיישב, שהרשב"א מתכוון לומר שגם לוי, בעל הכסף, יכול למחול, אבל גם ראובן, שהילוה את הכסף, יכול למחול, מפני שלוי האמין לו להלוות את הכסף והאמין לו גם לגבות את הכסף, ומחילה היא כפירעון (כמו השיטה בשער ראשון, פרק רביעי). עיין שם עוד בעניין זה.

להערה 111

א. מהריט"ץ שם עוסק באבי הכלה שמחל על מה שנתחייב אבי הבעל לבתו, בערבות על הכתובה, ומנמק, שהמחילה בטלה מפני שכבר זכתה בערבות.

ב. חבליים בנעימים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב, מביא ראייה לכך ממה שנאמר בכבא מציעא צג ע"א (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיחאה, סימן א, ד"ה נסתפקתי) שאדם לא "קוצץ" על בניו הקטנים, כלומר, אם הם עובדים בשדה של אחר, וזכאים לאכול תוך כדי מלאכה, אינו יכול לקחת כסף מבעל השדה על מנת שלא יאכלו בניו, והתלמוד שם צב ע"ב מנמק, שהקטנים אינם יכול למחול, והאב אינו יכול למחול על זכותם.

ג. דוגמה נוספת אפשר למצוא במעשה בכבא קמא פד ע"א (הובא בצפנת פענח, הלכות אישות, יט, יב), בחמור שהזיק לתינוק, שדינו לשלם על פי שומת התינוק כעבד, והאב אמר שאינו רוצה שישומו אותו מפני שזה בייזון לילד, ונפסק שם שהיות שהילד מפסיד בכך את דמי הנוק, האב צריך לפייס את הילד כשיגדל; הרי שלא מועילה מחילת האב על מה שמגיע לילד, בלי להתחייב לפצותו על כך. כך הסביר מאירי שם.

ד. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן ריז, כותב שאישה שהשיאה את בתה, ועשתה "פשרה" עם החתן, שהבת תלך לגור עמו בעירו, פשרתה אינה יכולה לחוב לבתה. אבל למעשה שם זאת לא היתה מחילה אלא הטלת חיוב על הבת ללכת למקומו של הבעל.

ה. חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"ב, כותב שבת קטנה שנתקדשה, וקבעו זמן לנישואין, והיא רוצה להינשא בזמן, והאב אינו רוצה, אינו יכול למחול על זכותה להינשא בזמן שקבעו.

ו. הפלאה, קונטרס אחרון, סט, ו, ס"ק ו, כותב שבייעוד אמה עבריה לאדון, האב אינו יכול להתנות בצער הגוף. נראה שכונתו היא, שאינו יכול למחול לאדון על מצוות עונה כשייעד את הבת. הוא מסתמך על האמור בכבא קמא פז ע"ב, שאין לאב זכות בצער בתו.

ז. מנחת חינוך, מצווה מו, אות ד (הובא בבני בנימין, עמ' קצט, הערה 16), כותב שאב המקבל קידושין עבור בתו הקטנה אינו יכול למחול על זכויות בתו בשאר, כסות ועונה, מפני שהן שייכות לבת ולא לו. והוא מפרש את מה שמשמע מירושלמי, קידושין, א, ב, שמועיל תנאי שעושה האב עם המקדש "על מנת שאין לה עליך שאר וכסות ועונה", שהוא משום שמפרשים שהתנאי הוא "על מנת שהבת תמחל לך", והרי מועילה מחילת קטנה שהגיעה לגיל הפעוטות (ראה שער שתיים עשרה, עמ' 494). אבל אבי עזרי, מהדורא קמא, הלכות אישות, ו, י, פירש שכונתו

מילואים לשער שביעי

הירושלמי היא שלכן לא מועיל תנאי שהאב עושה לגבי בתו הקטנה, מפני שזו זכותה ולא זכות האב, וגם אם תסכים, הסכמת קטנה חסרת תוקף. יש להעיר שמדובר בזכות שאינה שייכת לבת, בעצם, מפני שמעשה ידיה וכו' לאב, ובכל זאת האב אינו יכול למחול. אבל חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק ב, אות ב, כותב (במסקנות) שהאב יכול למחול במקומה על זכות הייעוד, כיוון שאין בכך צער, כמו שהוא יכול לקדש אותה למוכה שחין.

ח. בפד"ר, כרך ט, עמ' 101, נפסק שאישה שפטרה את בעלה מחיובו במזונות בנם במסגרת הסכם גירושין, אין לכך תוקף, מפני שאין האם יכולה לפטור את האב מחיובו על חשבון הבן. אבל המהדיר לשו"ת הרשב"ש, סימן רמג, הערה 15, מדייק מדברי הרשב"ש שם, על מחילת אישה לבעלה על מזונות עבור ילד שהיא תלד, שאילו היה זה חיוב שבא לעולם, היינו אילו הילד כבר נולד, המחילה היתה תקפה, ומכאן שלדעתו חיוב המזונות לילד נחשב חיוב כלפי האישה ולא כלפי הילד, שאילו כן, לא היתה מחילתה תקפה.

ט. ר"ש ישראלי, משפטי שאול, פסקי דין, סימן כה, עמ' קעה = עדות ביהוסף (קאפח), סימן כה, עמ' 132, כותב שאישה אינה יכולה למחול לבעלה על חיובו במזונות ילדיהם, גם אם נאמר שהיא נחשבת אפטרופוס שלהם.

י. ראה הערה 73, שלא מועילה מחילת אב על חיוב אונס ומפתה כלפי בתו מפני שזו זכות שלה.

יא. ראה שער רביעי, עמ' 201, ליד ציון הערה 312, ששו"ת הגם שאול עוסק באישה שמוחלת על מזונות בניה, ולא העיר שזו מחילת זכות של אחר.

יב. המוחל על זכות של בהמתו: מצאנו שאדם אינו יכול למחול אף על זכות של בהמתו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיחאה, סימן א (ד"ה נסתפקתי), כותב שהמשכיר בהמה לדוש בה, אינו יכול למחול לשוכר על זכותה לאכול בשעת דישתה. הוא מנמק, שצער בעל חיים אסור מדאורייתא.

להערה 113

א. אמרי ביתה, דיני הלוואה, סימן מז, מסביר שהחיוב לזון את בת אשתו הוא התחייבות לבת עצמה, ולכן אמה אינה יכולה למחול, אף שהבעל התחייב לזון אותה בשביל הרווחת האם.

ב. התוספתא מדבר על קטנה, אבל גם אם הבת גדולה, אין מחילת האם מועילה, כסתימת לשון השלחן ערוך, אלא שאז הבת עצמה יכולה למחול.

ג. ר"ש ישראלי, בפד"ר, כרך יא, עמ' 181, כותב שאם במחילת האישה כלפי האב, קיבלה על עצמה למלא את כל צרכי הבת, המחילה מועילה, כיוון שאין הבת נפסדת.

ד. ראה עמ' 1006, במילואים להערה 64, בשם גנת ורדים, שהאישה יכולה למחול על מזונות הבת לפני הנישואין.

ה. בשאלה אם אישה שמחלה על כתובתה, מחילתה פוטרת את הבעל גם מלתת לבנותיו מזונות, שהם מתנאי הכתובה, ראה שער שלישי, עמ' 87.

להערה 115

דוגמה נוספת: שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קצו, עוסק בלוי שהתחייב בשטר בעקבות בקשת אביו, לפרנס את אחיו הקטן, שלמה, ונתן את השטר לאביו וחזיר לו את השטר, ופוסק שהחזרת שטר החיוב אינה פוטרת. שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן לט (עט ע"א), מסביר שכונות מהרשד"ם היא שהמחילה בטלה מפני שלוי זיכה את השטר לשלמה על ידי אחר, ובוה זכה שלמה בחיוב, והאב אינו יכול למחול על זכות של בנו (וברומה הסביר שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה, דף קז ע"ב). זאת אף שלוי התחייב על פי בקשת האב.

להערה 116

א. מהר"ן בן לב שם מביא ראייה לכך ממה שכתב הר"ן, נדרים כד ע"א, לגבי הדין שראובן האומר לשמעון "קונם שאתה נהנה ממני אם אין אתה נותן לבני כור חטים", יכול ראובן להתיר את נדרו באמירת "הריני כאילו קיבלתי" – שרק אם הבן סמוך על שולחנו, מועיל שיאמר "הריני כאילו קיבלתי" מפני שבנדרו התכוון להרווחת עצמו, אבל אם אין הבן סמוך על שולחנו, לא מועילה מחילת האב על זכות הבן.

א1. שו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא (עמ' רנז), כותב שהאב יכול למחול על ההוצאות שהוציא במסגרת השידוך, שמן הדין חתן חייב לשלם לו אם ביטל את השידוך.

ב. לגבי מה שהאב התחייב לבתו, אבי עזר (נדפס בתפארת ישראל על המשנה, סוף סדר נשים), אהע"ז, סימן נ (הובא בפתיח תשובה, אהע"ז, נ, ס"ק ט), כותב שמועילה מחילה הרדית של החתן ואבי הכלה, אף שזה פוגע בכלה, מפני שהיא עוד לא זכתה בנדוניה מאביה, אלא הוא רק התחייב לה בקניין "אתן", והתחייב לה רק על דעת שתינשא. לעומתו, שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קסג, כותב שהפרישה שם סובר שגם לגבי התחייבות האב לבתו, לא מועילה מחילה, משום שלדעתו זו התחייבות תקפה.

להערה 117

א. מהר"ם שם, דפוס קרימונה, מסביר שהבן זכה בחיוב המלמד מדין עבד כנעני (קידושין ז ע"א) אף שלא נחסר כלום.

מילואים לשער שביעי

ב. שו"ת שפת היים (מיו), י"ד, סימן כב (כה ע"ב), לומד מדברי הרשב"א ומהר"ם, שגם אם אחר כך המלמד מחל לאב, לא מועילה מחילתם על זכותו של הבן, מפני שעל ידי התחייבות האב למלמד, זכה הבן, ולכן המלמד אינו יכול למחול לאב, מפני שבזה הוא מפקיע את זכות הבן.

להערה 118

דעה חולקת: ר' מיכאל בלייכר, "צוואה – עריכתה וניסוחה", שורת הדין, כרך ב, עמ' שג, אומר לגבי שטר חצי זכר, שבו האב מודה שהוא חייב לבת סכום גדול, וגם יורשיו חייבים חוב זה אחרי מותו, והוא כותב בשטר שאם יתנו היורשים לבת כשיעור חצי זכר בכסיו, "יסולק בזה החוב [של הסכום הגדול]" – הרי שמועילה מחילת הבת על חוב יורשיו לבתו, אף שזו זכות של הבת, והאב הוא זה שקובע שהיא תמחל, מפני שהפה שאסר הוא הפה שהתיר, כלומר, היות שהחוב הוא רק מכות הודאתו, הוא יכול לבטלו על ידי שיאמר שהבת מוחלת. הוא נותן הסבר אחר לכך על פי הנוסח של שטר חצי זכר שנחלת שבעה, שטרות, סימן כא, שלפיו אם יתנו לה היורשים כשיעור חצי זכר, ההפרש בין שיעור זה לסכום החוב יהיה מתנה ליורשים, "כי על מנת כן נמסרו המעות לידי מעיקרא", כלומר הבת הלווה לו את הסכום הגדול (לפי הודאתו הפיקטיבית) על מנת שאם יתנו לה כחצי זכר, היא תתן להם את ההפרש במתנה. הוא מעלה אפשרות שהאב הוא כאומר "זרוק חובי לפלוני והיפטר" (ראה על כך בשער עשירי, ליד ציון הערה 15), כלומר, האב מודה שהחוב (הפיקטיבי) היה כך, שהבת "המלווה" אמרה לו "שלם לי כחצי זכר ותיפטר מהחוב הגדול".

להערה 123

א. חקרי לב שם (עמ' תלו) מדייק משו"ת המב"ט, חלק ג, סימן קיט, שבקטנה מועילה מחילת האב, ואף על פי שבנידונו לא היה שייך הטעם שהוא יכול לקדש אותה נגד רצונה לאדם אחר, שהרי הוא עוסק בבית שכבר נתקדשה והאב נשבע להכניס אותה לחופה, והיו בזה כבר אינו יכול לקדשה לאדם אחר – בכל זאת הרי קטנה מתגרשת על ידי אביה, שמקבל את גטה, ואחרי שנתגרשה היא נשאת ברשות האב; הרי שגם בנישואי קטנה, יזכה התורה לאב, ואם כן גם בשבועה על נישואין, תלוי רק באב.

ב. שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), עוסק בבית שנשדכה כשהיא קטנה, ומחל האב לחתן על חיובו אחרי שגדלה, וכותב שלא מועילה מחילת האב. ייתכן שגם הט"ז מסכים שמחילה אחרי שגדלה אינה מועילה.

ג. שו"ת נחלה ליהושע, סימן כד, כותב שאם הבת אינה בת דעת אלא "משועממת", ואינה מרגישה בהרווחה, יכולה אמה למחול למשדוך, כיוון שהתחייבות המשדוך היא לטובת האם. אבל שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן עח, כותב שגם אם אינה בת דעת, ואמה היא אפטרופסית עליה, לא מועיל שתאמר אמה "הריני כאילו קיבלתי", מצד "הפה שאסר הוא הפה שהתיר", שהרי זכות הוא לבת במה שתינשא במועד, משום מזונות ומשום "טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו", ואין חבין לאדם אלא בפניו, ולכן אמה אינה יכולה לחוב לה ולסלק את זכותה. חקרי לב, י"ד, חלק ב, סימן נו (עמ' תלו), מסכים למהר"י בן לב, שהרי "טב למיתב טן דו", וזה זכות לה, וזכין לאדם שלא בפניו גם אם אינו יודע את הזכות כמו שזכין לקטן בן יומו אף שאינו מבין.

ד. שו"ת הריב"ש, סימן קב, כותב שאם אבי הבת התנה עם המשדוך בקניין ובשבועה שה"צדאק" (חיוב ממוני של בעל לאשתו שהיה נהוג בארצות האיסלם) לא יבוקש בחייו – התנאי תקף אם היא היתה קטנה, כיוון שהאב זכאי בביתו הקטנה, ובידו למוסרה למי שירצה, ועוד שהוא היה פורע את הנדוניה, ולכן היה בידו להתנות עם הבעל כל מה שירצה. אבל אין ללמוד מדבריו שאב יכול למחול על זכות של בתו הקטנה, שהרי כאן זה לא בדרך מחילה אלא תנאי מגביל בחיוב, שנעשה כבר בשעת התחייבות הבעל כלפי בתו.

ה. להריגים נוספים, שמצאנו בפוסקים שעסקו באב המוחל על זכות בנו, ראה עמ' 1006, במילואים להערה 64, בשם גת ורדים, על אם שמחלה של זכות בתה, לפני שנתגבשה הזכות; ליד ציון הערה 146 בעניין שתיקת בעל הזכות, וליד ציון הערה 62 בעניין התחייבויות הדדיות. אלא שהריגים אלו אינם מיוחדים לאב ובנו.

להערה 125

א. בנידונו של תרומת הדשן, בית דין עשה פשרה בין היתומים לבין עצמם, אבל הוא מביא ראייה מבבא קמא כא ע"א, שם נדון אדם שהשתמש בקרקע של יתומים, ואמר לו רב נחמן "פייס אותם", כלומר, "אני פוטר אותך מלשלם את כל חיובך ליתומים אם תוכל לשכנע אותם לקבל פחות"; הרי שבית דין התפשר בשם היתומים בתביעתם מאדם אחר. מהר"י בן לב, חלק ב, שם, ושו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קיב (ד"ה ואף על גב), לומדים מדבריו לעניין אפטרופוס. שו"ת פני משה, חלק א, סימן סט, פוסק כמהר"י בן לב, אבל הוא מעיר על דבריו, שלכאורה אפשר להבחין בין בית דין לאפטרופוס. כמו כן, בני חיי, חו"מ, יב, הגהות בית יוסף, אות א הראשון, מצטט את תרומת הדשן כאילו הוא אומר שאפטרופוס יכול למחול על ממון היתומים. כמו כן, שו"ת לחם רב, סימן קעו, כותב שאפטרופוס יכול לעשות פשרה עבור היתום. גם שו"ת חכם צבי (הנוספות), סימן ג, כותב לעניין תביעת חוב שאחרים חייבים ליתומים, שאם המצב הוא שאם לא יתפשרו, קרוב לבוא לידי הפסד כל החוב, מותר לאפטרופוס להתפשר. אבל הוא כותב שראוי "להושיב בית דין יפה מומחה ובקי בדנינים, ולהודיעם כל תוכן

מילואים לשער שביעי

הדברים, ולהראותם עד היכן הדברים מגיעין, וכמה ממון צריכין לוותר, ועל פי בית דין יעשו האפוטרופסין מה שיעשו בעניין הפרשה. ודווקא בית דין יפה ומפורסם בדורו לבקי ומומחה"ם. ב. אבל שו"ת הרשב"ש, סימן תקף, כותב שאפוטרופוס אינו יכול למחול במסגרת פשרה עבור היתום. ייתכן שבנידונו הפרשה לא היתה לתועלת היתום. ג. חוק לישראל, אפוטרופסות, עמ' 150, מדייק מר"ן על הרי"ף, קידושין יז ע"א (בדפי הרי"ף), שאפוטרופוס אינו יכול לוותר על חלק של היתום בעיזבון.

להערה 126

א. מהרש"ך כותב שהאפוטרופוס נידון כטועה בדבר משנה, ומחילתו בטלה. ב. כמו כן, שו"ת לחם רב, סימן קעו, כותב שכמו שאפוטרופוס שנתן מתנה מנכסי יתומים אין לה תוקף, כך אפוטרופוס שמחל חוב שאחר חייב ליתום, אין למחילתו תוקף.

להערה 131

א. אבל מהר"ן ב"ן לב מעלה אפשרות, שהיות שכדי שהשבועה תבוטל, צריך לומר "הריני כאילו קיבלתי", כאילו הכניס אותה לחופה (ראה שער שלישי, עמ' 143 ואילך, שכך הדין במחילת חיוב המחוקק בשבועה), ובנידונו היתומה לא היתה בת דעת, לא יוכלו בית דין לומר זאת בשמה. לא ברור מדוע העובדה שאינה בת דעת מחלישה את כוח בית דין. ב. חוקת עולם (שטרן), סעיף נט, עמ' 548, כותב שבית דין יכול להפקיע חוב של יחיד, אבל לא למחול עליו.

להערה 132

א. כמו כן, נימקי יוסף, בבא בתרא טז ע"א, בדפי הרי"ף, שורה 9 מהשוורות הרחבות (הובא בשו"ת צמת צדק (קרוכמל), סימן צז, בתומים, סו, ס"ק עב, בבית אברהם (ישראל), סימן סו, בסופו, בשו"ת תורת אמת, סימן רג, ובשורת הדין, כרך ז, עמ' ריב-ריג), כותב שאח אינו יכול למחול על חלקו של אחיו בירושה. נתיבות משפט, על מישורים, נתיב יד, דף ע"ד (הובא בהלכה למשה (אמריליו), הלכות מכירה, ו, יג, בסופו), מוכיח מרש"י, בבא קמא קט ע"א (ד"ה ונמחליה), שהדין כך גם אם עוד לא חילקו בנייהם את הירושה, ואין אומרים שמתוך שהוא יכול למחול על חלקו, הוא יכול למחול גם על השאר, מפני ש"אין ברייה", ולא הוברר חלקו של כל אחד. ב. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן צג (ובמקבילות שצוינו בהערה 138), פוסק לגבי שטר חוב של ראובן, שמעון ולוי, ויש בו ערב, שאם לוי פטר את הערב בלא ידיעת חבריו, אין הערב פטור, כיוון שלא פטרוהו ראובן ושמעון. שו"ת תורת אמת, סימן קמ (ד"ה אם כן בנ"ד), לומד משם לנידונו – שותפים שאחד מהם נרצח, וכן הנהרג השיג פיצויים מהרצח ומחל לו על תשלום נוסף – שהיות שכן הנהרג לבדו פטר את הרצח, השותף האחר יכול לחזור ולתבע מהרצח.

ג. כמו כן, שו"ת הריטב"א, סימן טז, עוסק בראובן ואשתו שהללו לשמעון, וקיבלו ממנו שטר משכנתא; ואחרי מות ראובן, יורשי ראובן מחלו לשמעון על שטר המשכנתא. הוא פוסק שהמחילה חלה לעניין החצי של ראובן, ולא לעניין החצי של האישה.

ד. שו"ת הריב"ש, סימן תצו (הובא בשו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה), כותב שאף שבעל יכול לדרון על נכסי אשתו מפני שהוא כשותף עמה כיוון שהפירות שלו, אינו יכול לעשות פשרה לגביהם.

ה. בדומה, שו"ת מהר"ם מינץ, סימן ו, כותב שבמקום שיש לפרנסים זכות מיוחדת לעלות לתורה, וחלק מהפרנסים מחלו על זכותם, והסכימו שה"סגן" יעלה אנשים לתורה לפי החלטתו, הפרנסים אחרים שלא מחלו לא איבדו את זכותם בגלל מחילת הפרנסים הראשונים, מפני שאינם יכולים למחול זכות של אחר. ב.

ו. דעה חולקת: שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפט ע"א), כותב שמחילת שותף תקפה לפי סמ"ג, עשין, עשה פכ, המובא במרדכי, כתובות, סימן רלט, הסובר (הפוך מהשיטה שנפסקה בשו"ע, חו"מ, קכב, ט) שאם השותף השני לא היה בעיר, מועיל מה שהשותף הראשון עמד בדין עבור השותפות. והוא כותב שהמוחזק יכול לומר "קים ליי", כמו שכתב שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קסב (על תביעת שותף באופן כללי), שאפשר לומר "קים ליי" כדעה זו. אבל שו"ת שער אפרים, סימן קלג (פה ע"ד), מעלה אפשרות שהסמ"ג דיבר רק בתביעה רגילה, שהיא תקפה אם האחר אינו בעיר, אבל אם שותף אחד התפשר, אין פשרתו מחייבת את האחר אם לא היה בעיר.

להערה 133

א. משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (חלק א, עמ' קס), ובספרו משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק ה, מקשה, הרי שו"ע, חו"מ, עז, י, כותב ששניים שהללו בשטר אחד, כל אחד יכול לגבות את כל החוב, ואם מחילה משמעותו "הריני כאילו קיבלתי" (כלומר, לשיטה שמחילה היא כאילו פרע החייב והנושה קיבל – ראה שער ראשון, פרק רביעי), נמצא שכאן ראובן המחול כאילו גבה את כל החוב, והרי הוא זכאי לגבות את כל החוב? הוא מיישב שמחילה היא כמו "הריני כאילו קיבלתי" רק אם הנושה אינו צריך את

מילואים לשער שביעי

הפירעון, כפי שעולה מגיטין עד ע"ב, וראובן אינו יכול לומר ששמעון אינו צריך את חלקו, בעוד שמעון טוען שהוא צריך אותו; ורק אם פרע הלווה בפועל לאחד המלווים, נחשב כאילו פרע לשניהם, מפני שפרע לאחד מאלו שזכאים לגבות את כל החוב, ויעביר לשותפו את חלקו.

ב. ברין שחלקו של השותף שמחל מחול, לכאורה יש בעיה, שכן חלקו אינו מבורר. שו"ת ברית עולם (ולר), סימן סא, אות ב, כותב שגם לדעת הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ה, שאי אפשר להקנות דבר שאינו מסוים, אפשר למחול שעבוד של דבר שאינו מבורר, מפני שהמחול מסלק את עצמו מהשעבוד. הוא מסביר בכך את מה שנאמר בגיטין מב ע"א, ששותף בעבד כנעני יכול לשחרר את חלקו – מפני שבזה הוא מוחל על שעבודו והעבד זוכה בעצמו ממילא. דבריו קשים, שהרי שחרור עבד אינו מחילה, ולא מועילה מחילה על עבד כיוון שגופו קנוי לאדון, כאמור בקידושין טז ע"א אף בעבד עברי (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 632–634). יכולה להיות נפקות יותר משמעותית לדבריו בנושאים משותפים, ששדה אחת משועבדת להם, ואחד מהם מוחל על חלקו בשעבוד, שהמחילה מועילה אף שחלקו בשדה אינו מבורר. קל וחומר שמועילה מחילה על חלק מחיוב חזוי, שאין משמעות לכך שאינו מבורר, מפני שהחיוב אינו מוחשי. ¶

ג. בעיה נוספת לגבי חלקו של השותף שמחל, היא מצד שזו מחילה שבטלה מקצתה, לגבי חלקו של האחר. ראה על כך בשער שלוש-עשרה, עמ' 537, בשאלה האם מחילה שבטלה מקצתה בטלה כולה.

להערה 134

א. אבל ש"ך, חו"מ, עז, ס"ק יט (הובא בשו"ת שער שלמה, סימן קמז, דף קלג ע"ד), כותב שהרשב"א דיבר רק בשטר שכתוב על שם אחד, והאחר קיבל הרשאה ממנו, שאז חלקו של השותף המרשה אינו מחול מפני שהוא יכול לומר לשותף המורשה "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", אבל אם השטר כתוב על שם שניהם, דרך הוא שכל אחד יכול לעשות מה שירצה, כאילו התנו "בין לתקן בין לעוות", שאם לא כן, אף אחד לא ירצה לעשות עסק עם השותף, שמה חברו ימחה; ומה שכתב תשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן יב (שצוין בהערה 138), שאם שני שותפים מחלו לגוי שלישי, חייבים לשלם לו, הוא באופן שבעבר היו שותפים ואחר כך נפרדו; או שהתנאה מכללא היא רק לתת תוקף לפעולה אחת כלפי אחרים, אבל עדיין ביניהם לבין עצמם, אם אחד גרם הפסד לשותפות, הוא חייב לשלם לחבריו. תומים שם משיב על טענתו, שכאן אינם שותפים במשא ומתן אלא רק בחוב זה שהלוו יחד, ולכן גם אם השותף המרשה הרשה את השותף המורשה לגבות, לא הרשה למחול; וגם בשותפים גמורים, אינו יכול למחול בלי ידיעת השותף האחר, שעל זה לא "כרתו ברית". גם שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן כה, חולק על הש"ך, מפני שאינם נחשבים שותפים, וגם שותף רגיל אינו יכול למחול על חלקו של חברו. ¶

ב. מצב אחר הוא שהשטר כתוב רק על שם אחד מהשותפים, והוא מחל. שו"ת שער שלמה, סימן קמז, בתחילת דבריו (קלג ע"א), כותב שאם נכתב בשטר החוב רק שמו של שמעון, שמעון אינו יכול למחול על חלקו של ראובן, אם הוא מודה שחלק מהחוב שייך לראובן. אבל בסוף דבריו (קלד ע"ד; הובא בשו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן לו) כתב שמי שהשטר היה על שמו יכול למחול הכול, מפני שהחייב יכול לדחות את האחר ולומר "לאו בע"ד ידי אתי", אלא ששמעון חייב אז לשלם לראובן על הנוק. הוא מוכיח זאת מסמ"ע, קח, ס"ק כט, שאומר שאם שותף שהשטר כתוב בשמו, הודה שהחייב פרע – הודאתו מועילה. הוא משווה זאת לדברי בעי חיי (הערה 145) על מקרה ששותף אחד עשה סרסרות עם אחר, שיכול למחול אף שיש לשותפו חלק ברווח.

להערה 145

כמו כן, שו"ת שער שלמה, סימן קמז (קלג ע"ד), כותב שרק אם החוב נוצר במעמד שני השותפים, כך שהחייב נתחייב לשניהם, אחד אינו יכול למחול חלק חברו, אבל אם החייב השתעבד רק לשותף אחד, ואין שטר חוב ברור עליו וזה חוב על פה וצריך דיניים כדי לתבוע, הוא יכול למחול הכול.

להערה 146

א. כמו כן, שו"ת מהרי"ק, שורש קצא, עמ' תיח, עוסק ביתום שהיתה לו "חזקת ישוב" במנטובה (שכללה זכות מטעם השלטון להלוות בריבית), וראשי הקהל ביקשו לקחת מס מנכסי היתום, ואמו (שהיתה אפוטרופיטית עליו) אמרה להם שבדעתם לעקור לבלוניה בגלל קשיי הפרנסה שם; והוא כותב שבזה מחלה על חזקת הישוב של היתום במנטובה, ואף שאינה יכולה למחול על זכות של בנה, כאן יש אומדנא דמוכח שנודעו לו הדברים מאחר שהיה דר עמה בביתה, ומזה שלא אמר לאנשי הקהל שאינו מסכים למה שאמרה אמו, גילה דעתו שהוא מסכים. אבל ר' ישראל מברונא, בתשובה שנדפסה במוריה, שנה ד, גל' י"א – גל' (מו), עמ' מז–מח, חולק על מהרי"ק, בטענה שמה שהבן שחק אינו חסכמה אלא מפני שאסור לסתור את דברי אביו ואמו (קידושין לא ע"ב), או שתתק מפני שלא היה איכפת לו במה שאמו אמרה, מפני שידע שאין לאפוטרופוס סמכות לגרום נזק ליתום, ועוד, מפני שחשש שאם יתנגד לדבריה יצטרך לשלם מס לקהל במנטובה, אבל אנו סהדי שלא נוח לו במה שאמרה אמו, שיפסיד בזה את חזקת הישוב.

מילואים לשער שביעי

ב. מצוות כהונה תולה שאלה זו במחלוקת (ליד ציון הערה 149) בשותף שמחל למי שחייב כסף לשותפות, והשותף האחר היה בעיר, האם מועילה מחילת השותף. הוא כותב על פי שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן עו, שגם אם המוחל על זכות של בתו האלמנה, שהיתה גרה בביתו, ושתקה, מחילת האב מועילה.

ג. אבל ערך השלחן, חו"מ, יב, אות י, תמה על מהרשד"ם שם, הרי גם אם נשווה זאת לשותף שמחל על חוב לשותפות ושותפו היה בעיר ולא מחה, שמועילה המחילה לדעת הרדב"ז, הרי אין זה נכון אם הבת "יושבת בירכתי הבית", שאין דרכה ללכת לבית דין לתבוע, ולכן גם אם ידעה ושתקה זה לא מראה שמחלה, שהרי כתב הריטב"א (הערה 154) שאישה שהיא שותפה נחשבת כאילו אינה בעיר, וכן שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, רצ, הגהות בית יוסף, אות קלב), כתב (לעניין פשרה) ששתיקת אישה אינה מחילה, מפני ש"דרך נשים לה".

להערה 149

א. שו"ת שער אפרים, סימן קלג (פה ע"ג), כותב על פי הדין הכללי בשותפים, שאם יש שני אפוטרופסים, ואפוטרופוס אחד עשה פשרה עם אדם זר, והאפוטרופוס האחר היה בעיר, שתיקתו מראה שהסכים למעשיו של הראשון.

ב. כמו כן, כנסת הגדולה, חו"מ, קכב, הגהות טור, אות לו, כותב שאם שותף אחד מינה מורשה לגבות את החוב, ובשעת המינוי, היה השותף האחר בעיר, והמורשה מחל לחייב במסגרת פשרה, המחילה תקפה גם לגבי השותף האחר.

ג. גם מהרשד"ם מסכים לרדב"ז, כנראה, שהרי כפי שנביא ליד ציון הערה 153, הוא כותב שרק אם השותף האחר היה קטן, מחילת השותף בטלה גם אם הקטן היה בעיר. המגיה בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ד, מדייק משו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קסב, שפשרת שותף אחד תקפה אם השותף האחר היה בעיר.

ד. שו"ת מצוות כהונה, סימן ג, כותב שאפשר לומר "קים לי" כרדב"ז, שהמחילה תקפה.

להערה 151

א. המגיה בשו"ת תורת משה, חו"מ, סימן ד, מדייק משו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן פט, ומשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן סא (דף קמא), שמחילת שותף אחד אינה מחייבת את האחר גם אם היה בעיר, וגם אם מחל בפני עדים, שהרי הם נקטו שכל מה שעשה השותף מעצמו שלא על פי בית דין בטל גם אם השותף האחר שמע ולא מחה, משמע אף אם מחל בעדים. הוא מדייק משו"ת בנימין זאב, סימן שצט, שאינו מבחין בין פטרה לדין, והיינו כדעת הרדב"ז. אבל הוא מעלה אפשרות ששם מדובר בפשרה על פי בית דין, שהיא כמו דין.

ב. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן מח, כותב שבמחלוקת מהרלב"ח והרדב"ז, יש לעשות פשרה.

להערה 157

א. שו"ת דרכי נעם, יוד, סימן ה (ד"ה ואמנם בנדרן), עוסק בשידוכין, שאבי הכלה ביקש משליחו לפשר בינו לבין חתן, מפני שרצה לבטל את השידוך, ועל פי זה מחל השליח לחתן על השבועה שנשבע על התחייבותו במסגרת השידוכין, והשליח גם נשבע לשלם על כל נזק שיבוא לחתן מצד חמיו. הוא פוסק שהמחילה תקפה מפני שמעשי השליח מראים שירע שאבי הכלה אינו רוצה עוד בחתן זה, ומחל לו בכל לבו. עוד נימק (בר"ה ומהני טעמי) שיש אומדנא דמוכח על כך, מפני שחזקה ששליח עושה שליחותו, ואילו לא ידע שאבי הכלה מוכן למחול, לא היה מוחל. כנראה, הוא הוצרך לנימוקים אלו מפני שלא אמר לו אבי הכלה למחול אלא לפשר, ובכל זאת המחילה מועילה מפני שיש הוכחות שאבי הכלה רצה שימחל. ¹⁰⁵

ב. משנה למלך שם (הובא במשכנות הרועים, מערכת א, אות צו, דף לו ע"ד, ד"ה עוד כתב הרב הנוכח אך), כותב עוד, שאין לחייב את השליח על כך שהנושה הפסיד את חובו, כיוון שהשליח פעל לפי בקשת הנושה; ואף שהאומר לחברו "קרע סכותי" וקרע, חייב אם בא לידו בתורת שמירה (בבא קמא צג ע"א), ואם כתב את הנכסים על שם השליח (בגון בהרשאה – ראה הערה 172), הוא כשומר – שם הטעם הוא שמן הסתם אין אדם מוחל על נזקי, ומן הסתם התכוון לומר "שבור ותהיה חייב לשלם לי", אבל כאן שאמר לו "מחול חובו של פלוני", הוא פטור, מפני שאולי החייב עשה איוו טובה לנושה, ולכן אמר לשליח שימחל לו. וראה דיון דומה במילואים להערה 172.

ג. אור שמח, הלכות מלווה ולווה, טז, א, תמה על משנה למלך, מה ההווה אמינא לחייבו? ממה נפשך: אם מחל בשליחות המלווה, הרי לא הוא "גרום את הנזק" של המחילה, אלא הנושה, שהרי שלוחו של אדם כמותו; ואם מחל שלא בשליחות הנושה, המחילה אינה חלה? והוא כותב שרק במקרה של מהר"ם (במילואים להערה 172), שמחל חוב של גוי, יש מקום לדון בחיוב השליח, מפני שהגוי לא יפרע גם אם המחילה חסרת תוקף הלכתי. בדומה העיר צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (רכג ע"ג, ד"ה ולפקד קשה וד"ה הן אמת).

ד. על מצב שהשליח טוען שהנושה התיר לו למחול והנושה מכחיש, עיין רמ"א, חו"מ, קעו, יא, ובשער שלוש עשרה, במילואים להערה 105.

להערה 158

א. כמו כן, שו"ת מקור ישראל, סימן סז, מעלה אפשרות שלא מועיל מינוי שליח למחול, מפני שמחילה היא דברים בעלמא, ושולחו של אדם כמותו רק בשליח לעשות מעשה, כמו שיש סוברים שלא מועיל שליח בביטול חמץ, מפני שביטול הוא מתורת הפקר, ואדם אינו יכול למנות שליח להפקיר את נכסיו.
 ב. הבחנה: משכנות הרועים שם כותב שגם לפי מהר"ט, הרי בחוב בשטר, אם הנושה מסר את השטר לשליח, מועילה מחילתו, כיוון שזה דבר מוחשי. ייתכן שלדעתו המחילה מועילה רק אם השליח מסר את השטר לחייב.

להערה 165

א. חזון יחזקאל, פסחים ד ע"ב (הובא בספר ודרשת וחקרת, חלק ד, פרשת ויקהל, עמ' שא), נימק את דברי הר"ן, שהפקר הוא מעשה שלילי, שהבעלים מסלק את עצמו מהחפץ, ויכולה להיות שליחות רק למעשה חיובי ולא למעשה שלילי; ולפי נימוקו מובנת ההשוואה למחילה. אבל ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, עמ' נו, שגם לעניין הפקר יש מחלוקת האם הוא מחילה או הקנאה.
 ב. יצוין שאנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, הערה 86, כותב בשם בית מאיר, אהע"ז, קכ, ד, שהטעם שלא מועיל הפקר על ידי שליח הוא שהפקר הוא דיבור, ו"מילי לא מימסרן לשליח"; ואינו מפורש בדבריו, אבל הוא מפורש באמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות טו.

להערה 171

א. בנוסח שטר הרשאה, בספר השטרות לר' יהודה ברצלוני, שטר כג, כותב בעל הזכות שהוא מתיר למורשה רשות לעשות פשרה. פסקי רקנטי, סימן תקמט, לומד מדבריו שיש רשות למורשה לעשות פשרה.
 ב. אבל שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן קכד (הובא בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן נח), כותב שגם אם נתן לו המרשה הרשאה לפשר, התכוון מן הסתם רק לפשרה שבית דין עושה, שהוא קרוב לדין, ולא שיוכל לפשר מעצמו; וגם אם כתב במפורש שיוכל לפשר מעצמו, אינו יכול למחול לגמרי, מפני שמחילה שונה מפשרה; וגם אם כתב בהרשאה "לא אוכל לומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", אינו יכול למחול, מפני שהמרשה כתב כך רק מפני שאם לא כן יכול המרשה לטעון כך על כל מעשה שיעשה לרעתו; וגם אם כתב "בין לתקן בין לעוות", אינו יכול למחול, מפני שאפשר לפרש שהכוונה היא רק לגבי מצב שיפסקו הדיינים לרעתו, ולא שהוא עצמו יוכל למחול; ומה שכתב הרמב"ם שאם כתוב בהרשאה "בין לתקן בין לעוות", הוא יכול למחול, הוא אם כתוב כך בהרשאה לפני המלים "זיל דון וזכי", ליד המלים "עשייתו כעשייתך", ושם זה מיותר, מפני שלא היה מקום לטענת "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", ולכן ברור שהתכוון שיוכל למחול. ¹⁷¹

להערה 172

א. מערכת דברי אמת מסתמך על נימוקי יוסף, בבא קמא כז ע"א (כדיפ הרי"ף), שכותב שהרשאה יש בה שליחות והקנאה. הוא כותב שטעם זה ייתכן שר"י מיגאש ושאר הפוסקים ה"ל סוברים שאין מועילה מחילת שליח, אבל מועילה מחילת מורשה; דחיה זו רמוזה גם בשו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, לגבי תשובת הרשב"א (להלן, אות ג). אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות טו, אף מדייק ("משמע קצת") מר"י מיגאש שם שרק הרשאה מועילה ולא שליחות רגילה.
 ב. צריך להדגיש, שכפי שכתבו אור זרוע, בבא קמא, סימן רצו (הובא בהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ז, סימן ה, ובפסקי רקנטי, סימן תקמט), ושו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער ב, סימן רכז, עמ' 232 (הובא בספר השליחות וההרשאה במשפט העברי, עמ' 388), אף שהנושה נתן הרשאה למורשה לגבות את חובו, עדיין יכול הנושה למחול על החוב, מפני שאין למורשה זכות מלאה בחוב.
 ג. מהר"ם בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף צז (הובא בשו"ע, חו"מ, קכג, ו) = שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרצט (א), דפוס קרימונה, סימן נב, דפוס לבוב, סימן שעג, מרדכי, בבא קמא, סימן צו, ותשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן יב, כותב שאם שמעון הרשה את ראובן לטפל בחוב שגוי חייב לו, וראובן מחל לגוי על כל החוב, חייב ראובן לפרוע לשמעון מפני שהזיק לו, גם אם אמר לו שמעון "כשם שתעשה בשלך, תעשה בשלך". הוא נימק על פי הדין (בבא קמא צג ע"א; ראה על כך בשער רביעי, עמ' 169) שהאומר לחברו "קרע כסותך", וקרע, חייב, אם בא לידו בתורת שמירה, אלא אם כן אמר לו "והיפטר", ואף כאן ששלח אותו כדי להציל את החוב, הוא דומה לשומר, ולכן גם אם אחר כך אמר לו למחול, המורשה חייב (אבל מרדכי שם כותב שאם אמר לו למחול, פטור אף שלא אמר "על מנת להיפטר", מפני שלא בא לידו בתורת שמירה, וכך כתב גם בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, עמ' יג, בסופו [הובא ברמ"א, חו"מ, קצו, יא]; בנואה, חנוכה, סימן קכז, עמ' 232 (הובא בספר מראש אמר לו כך). לכאורה עולה מדבריו שהחוב מחול (שאם לא כן, מה יש לדון אם ראובן חייב על שמחל?). אבל כפי שכותב שו"ת ידיו של משה, יו"ד, סימן ח, בהגהה, אין ראייה משם שמחילה על ידי מורשה תקפה, מפני ששם הלווה היה גוי, והיות שמחל לו המורשה, לא יפרע לנושה, אף שמן הדין ייתכן שהוא חייב לשלם. ואדרבה,

מילואים לשער שביעי

אפשר להבין מדברי מהר"ם שיש להניח שהנושה לא התכוון ברצינות להרשותו למחול, שלכן אם מחל, חייב לשלם, ומאותה סיבה החוב אינו מחול. אבל אפשר לומר שאין זה שמניחים שלא התכוון ברצינות, אלא שאולי רצה שימחל, אבל רצה שהשליח ישלם לו על כך. וצריך עיון שו"ת שער אפרים, סימן קלג (פה ע"ד), כותב כאילו שו"ת הרשב"א שם כותב שאם נתן שמעון לראובן רשות בפירוש למחול על החוב, הוא יכול א. ד. שער אפרים, שם, עוסק באישה וחמיה שהיו אפוטרופסים, והאישה נתנה הרשאה לאפוטרופוס האחר להתפטר וכתבה שכל מה שיעשה יהיה עשוי, וגם אם ימחל על חלק מהעיובו, יהיה כאילו היא מחלה. הוא פוסק שההרשאה תקפה. אבל הוא כותב (בדף פו ע"א) שלעניין מחילת כל החוב יש מקום לפקפק, כלומר, ייתכן שהתכוונה רק שיוכל למחול על חלק מהחוב, לא על כולו.

להערה 173

א. כמו כן, שו"ת מהרלב"ח, סימן קלו (ד"ה ועוד אני), כותב ששליח שמחל, המחילה בטלה, אם לא כתב לו בעל הזכות בפירוש שיוכל למחול.
ב. שו"ת הרמב"ם, מהד' בלאו, סימן סג, בסופו, עוסק בהרשאה שלא כתוב בה "ולית לן למימר ליה לתקוני שדרתיך ולא לעוותי", ואומר שהמורשה יכול לעשות מה שמפורש בהרשאה שיוכל לעשות; משמע שלא יוכל למחול.
ג. ר' שמשון, המובא בשו"ת אור זרוע ומהר"ם בר ברוך, סימן קמו (נדפס בסיני, כרך כה, עמ' פח), ור' שמחה, המובא באור זרוע, בבא קמא, סימן ש, מסופקים האם מורשה יכול לעשות פשרה בלי רשות. כנראה בשני המקומות צריך לומר ר' שמחה, כפי שמעיר המהדיר בסיני שם.
ד. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס לבוב, סימן שלא = דפוס קרימונה, סימן קע, בסופו, כותב שמורשה יכול למחול, מפני שהנושה כאילו אמר לו מראש "אם תרצה למחול, אני מוחל מעיקרא", או "אם תמחול לו אני מוחל לו". משמע שסתם מורשה יכול למחול. אבל לשון התשובה אינה ברורה וייתכן שגפלה בה שיבוש.

להערה 176

א. שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז, מוכיח משו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן רכ (הובא בב"י, יו"ד, סימן רכה, עמ' תסח במהד' הטור השלם), שאם ציבור עשו חרם על דעת רבים להטיל מס על כל בני העיר בשווה, טובי העיר ("הברורים") אינם יכולים למחול לאנשים מסוימים על חיוב המס. הוא מעלה שני טעמים אפשריים לכך: (א) מינוי הברורים לא כלל הענקת כוח למחול; (ב) בנידונו מיעוט הברורים התנגד למחילה, ומה שהולכים אחר רוב הברורים הוא מצד המנהג, וסומכים על מנהג זה רק לעניין ממון ולא לעניין איסור שבוועה.
ב. שו"ת בנימין זאב, סימן רכה, כותב שאם ממוני הקהל אמרו לשליח ציבור (בנידונו היה גם גבאי צדקה) שהוא יכול להפסיק לעבוד, אין תוקף למחילתם, מפני שזה על חשבון הקהל שזקוק לו, וחובו הוא לקהל. שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב (כה ע"ב), מסביר שעל ידי התחייבות הממונים לש"ץ, זכה הקהל. הוא לומד מדברי בנימין זאב שאם הש"ץ מחל לממונים על מינויו, אין למחילה תוקף, מפני שבזה הוא מפקיע את זכות הקהל; וכן אם הרב מחל לממונים על מינויו כרב, מחילתו בטלה, מפני שהתחייבות הממונים רב הוא לתועלת בני העיר.
ג. תומים, מב, ס"ק יא, כותב שקהילה שמחלה למישהו, שבחייב הצדקה של בני הקהילה, יתן פחות מהסכום שהוא חייב על פי דין – מחילה זו אינה מועילה לגבי פדיון שבויים שנשבו אחר כך, מפני שהשבויים עצמם לא מחלו.
ד. סוג מיוחד של זכות ציבורית היא מתנות כהונה. בפשטות, מחילת כהן על מתנות כהונה אינה מועילה מפני שזו זכות של כל שבט הכהנים. דגנו בכך בשער שלישי, עמ' 123 ואילך.

להערה 178

א. ר"א מיוחס מנמק עור (בדף צו ע"ד), שגם אם נאמר שבני העיר אינם יכולים לפגוע במה שמגיע לעניים, גדר המחילה היא שבני הקהל מתחייבים לפגוע לצדקה במקום מי שנמחל חיובו (ראה שער רביעי, עמ' 196, שיש שהסבירו כך את מחילת המס), וההתחייבות מועילה בלי קניין מכוח המנהג שכל מעשי טובי העיר חלים בלי קניין.
ב. ר"ח מודיע מגיע (בדף צה ע"ג) לאותו נימוק, אבל בדרך עקיפה: בני העיר אינם יכולים לפגוע במה שמגיע לעניים, ולכן העניים יכולים לגבות ממי שנמחל, אבל אז מי שנמחל יחזור לגבות מראשי הקהל שפטרו אותו, ולכן אין טעם שהעניים יגבו ממנו, אלא שאר בני העיר ישלימו לעניים את מה שחסר. הוא מוסיף, שבדרך כלל ראשי הקהל מוחלים למישהו על ההשתתפות למשך כמה שנים תמורת סכום גדול שהוא משלם מראש, ויש להניח שהם עשו חשבון שפירות הסכום הזה שווים למה שהיה משלם אילולא המחילה, כך שהעניים אינם מפסידים.
ג. תומים, מב, ס"ק יא, מסביר בדומה את דברי שו"ת מהרי"ק, שורש ז, שנשאל על מי שנתפסרו עם ראובן שיתן לצדקה רק לפי מספר בני הבית ולא לפי רכושו (כך התומים מתאר את הפשרה, אף שבלשון מהרי"ק ההסכם

מילואים לשער שביעי

פחות ברור), ומהר"ק דן האם פדיון שבויים כלול בפשרה זו; ולכאורה, איך המתפשרים יכולים למחול על זכותם של השבויים? התומים מסביר, שההסכם היה שהם יתנו במקום ראובן מה שהיה אמור לתת לצדקה יותר, וזאת לא מחילה אלא התחייבות.

ד. עוד מנמק ר"א מיוחס (בדף צז ע"ד), שטובי העיר יכולים לסלק אדם מסוים שלא יהיה שותף עמהם בחיוב הצדקה, שלא ייחשב מבני העיר (ראה שער שלישי, עמ' 96, על הסבר זה לעניין מחילת מס), וממילא הוא פטור. גם ר"ח מודעי מתבסס על נימוק זה, אבל הוא עושה הבחנה (בדף צה ע"ד, צו ע"א): מחילה על תשלומי צדקה בלבד אינה תקפה מפני שזו מחילה על זכות עתידית וזכות שאינה קצובה; ורק מחילה שכוללת את התשלומים למלך ולצדקה תקפה, מפני שבמחילה על המס למלך, מסלקים את שעבוד גופו, שהוא משועבד לקהל מטעם דינא דמלכותא (שלא כבחיוב הצדקה, שהציבור מוסמך לחייבו אבל לא נוצר שעבוד על גופו), ובכך לא ייחשב בין יושבי העיר, וממילא הוא פטור גם מצדקה כיוון שאינו נחשב בין יושבי העיר. ר"א מיוחס דוחה את הבחנתו (בדף צח ע"א-ע"ב) בטענה שבני העיר הם שותפים לכל צרכי העיר, ולכן היחיד משועבד לקהל גם לעניין צדקה.

ה. עוד מנמק ר"א מיוחס (בדף צח ע"א), שהמחילה חלה מכוח המנהג שכל מה שטובי העיר עושים חל בלי קניין. ו. דעה חולקת: ר' אברהם גאטיניו, בשו"ת בני אברהם, שם, דף צב ע"ב, כותב שבעניני צדקה ותלמוד תורה ושלוחי ארץ ישראל וכדומה אין טובי העיר יכולים למחול, מפני שאינם יכולים למחול על מה ששייך לעניים; ועוד, שנהגו להתפשר בעניני מסים, ולכן יש לזה תוקף, אבל בעניני צדקות לא נהגו להתפשר ולכן לא מועילה מחילתם בלי קניין. ר' חיים מודעי דוחה (בדף צה ע"ג) את ראייתו מהמנהג, שמה שלא נהגו לפטור מהצדקות הוא מפני שהתשלום לקהילה כולל גם את המס שהקהילה מעבירה למלך הנכרי וגם את הצדקות, ואין כמעט מציאות של פטור מצדקות בלי פטור מהמס; והרי נהגו שהקהל פוטרם יחיד מן העריכה (שומת הרכוש של כל אחד), וזה כולל גם את המס למלך וגם את הוצאות העיר לעניים, הרי שמועילה מחילה בלי קניין גם על הצדקות. ר"א מיוחס דוחה (בדף צז ע"ד, צח ע"א) את דברי ר"א גטיניו על המנהג, בכך שיש מנהג כללי שכל מה שעושים טובי הקהל לטובת העיר תקף בלי קניין, וזה שייך גם במחילת חיוב צדקה.

ז. את היתר לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נט ע"ב-ע"ג), מביא את דברי ר"א גטיניו ואת דברי ר"ח מודעי.

להערה 183

א. לגבי תשובת הרשב"א שם שאי אפשר למחול על חזקה בבית כנסת, הסביר נתיבות המשפט, קמט, ס"ק טו, שמדובר בבית כנסת של רבים, ששייכת לכל העולם. שו"ת תורת אמת, סימן קפג (ד"ה הן אמת), מסביר שגם אם יש פרנסים של בית הכנסת, הם ממונים על רכוש בית הכנסת ולא על בית הכנסת עצמו. אחר כך הסביר (בד"ה והנה עתה) שהרשב"א מירב במצב שיש זכות לעוברים ושבים לתבוע מפרנסי בית הכנסת לעשות בו כרצונם, ונמצא שהוא שייך לכל העולם.

ב. שו"ת דברי מלכיא, חלק א, סימן צו, אות ג, מביא לעניין זה את דברי ר' שמעון בכתובות מא ע"א, שאם מישאו אומר שאנס בת, ובני משפחתה אומרים שהם מאמינים לו ומוחלים על פגם המשפחה הנובעת מכך, מחילתם בטלה, שמא יש אחד מבני המשפחה בחו"ל שאינו מוחל; ולכן אין מאמינים לו שאנס; וחכמים שם חלקו עליו רק משום שבני המשפחה מעוניינים שהמורה שאנס ישלם. ראה בשמו בעמ' 827.

ג. מגן אברהם, תרלו, ס"ק ד (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן פה, ד"ה מ"ש בעניין), כותב לעניין העושים סוכה ברשות הרבים, שגם אם נאמר שישראל מחלו (כלומר, שיש להניח שישראל מוכנים שהקרקע תשמש לסוכות, שהרי יש להניח שהם מעוניינים בקיום מצוות), הרי יש גם לגוים חלק ברשות הרבים, והם לא מחלו (כלומר, אין סיבה להניח שירצו לאפשר קיום מצוות). שבט מנשה (גרוסברג), סימן קלד, מסביר על פי דבריו את האמור בנחמיה ח, טז, שעשו סוכות ברחובות ירושלים; וצריך להוסיף, שמסקנת מגן אברהם אינה שייכת שם, כיוון שאין לגוים חלק בירושלים.

להערה 184

א. גם שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצב (הובא בב"י, חו"מ, תיו, מחודש ג), מעלה אפשרות שבני העיר יכולים למחול על הוצאת זיזים לרשות הרבים, אלא ששתיקתם אינה מתפרשת כמחילה. והוא מספר שבארצו נהגו לעשות בורות תחת רשות הרבים (על אף האיסור שבתלמוד), ומנמק, מפני שהכול מוחלים על כך (הובא ברמ"א, חו"מ, תיו, א). ייתכן שמחילה כזאת מועילה לכל הדעות, מפני שזו מחילה כללית על סמך אומדנא כללית שכל אדם רוצה שיתנו לו זכות לעשות בור תחת רה"ר, אם ירצה, ולכן הוא מוכן שאחרים יעשו כן (ולא מתוך שתיקה; אבל צריך עיון מדוע אין אומרים אומדנא זו לגבי זיזים), ולא ספציפית לאדם מסוים, ואין צורך לקבל מחילה מפורשת מכל האנשים בעולם ולא מנציגיהם. משו"ת תורת אמת, סימן קפג (ד"ה עוד טוענים), עולה שהבין שרק במקרה זה מועילה מחילת הרבים, מפני שהכול נוהגים כך.

ב. שו"ת שעות דרבנן, סימן ב (ו ע"ג), מביא מחלוקת זו לגבי שבעה טובי העיר שמחלו על ממון "הקדש", ובגלל המחלוקת, הוא פוסק שמחילתם בטלה.

ג. נתיבות המשפט, קמט, ס"ק ט, כותב לעניין העמדת שובך, שמועילה מחילת בעלי הגינות שבעיר על הנוק שיעשו להם היונים, מפני שהם כיחידים.

מילואים לשער שמיני

להערה 1

- א. כמו כן, תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), ועוד ראשונים, שהבאנו בשער שני, עמ' 45, נקטו שפשרה צריכה קניין מפני שהיא כמחילה בטעות; הרי שמחילה בטעות בטלה בדרך כלל.
- ב. כפי שנראה בנספח, עמ' 364, רבנו תם לומד מן הסוגיה התלמודית שמחילה בטעות בטלה בדרך כלל. וראה עמ' 1081, במילואים להערה 316, אות יד ואילך, עוד שפירשו את הסוגיה כרבנו תם.
- ג. שו"ת מהר"ם לובלין, סימן ה, פוסק כרבנו תם. שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, שער העניינים, סימן כ, מביא את הדין שמחילה בטעות בטלה.
- ד. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מו, פוסק על פי רבנו תם, שיתומים שביקשו את ממון ירושתם מהאפוטרופוסים, והם נתנו להם מעט מהנכסים, והיתומים מחלו להם על כל תביעה נוספת, ואחר כך נודע ליתומים שאביהם הניח הרבה יותר – מחילתם בטלה, מפני שאילו ידעו שהיו עוד נכסים, לא היו מוחלים, וכאן אין מקום לומר שרצו "דליקום בהמנותיה" (ראה ליד ציון הערה 310), ועוד שזה בגדר "לא ידע דמחל". בתשובה נוספת, חלק ב, חו"מ, סימן פד, מהרי"ט פוסק על פי רבנו תם, שבפשרה בטעות, גם אם הנתבע התחיל לפרוע, הוא יכול לחזור בו ולדרוש את התורת מה שפרע, מפני שרק בכמירת דבר שלא בא לעולם, אם תפס הקונה אחרי שבא לעולם, אינה מחילה בטעות מפני שגם אילו היה המוכר יודע שיוכל לחזור בו לא היה חוזר בו, מפני שהוא רוצה ליקום בהימנותיה (ראה ליד ציון הערה 310), והוא גומר בדעתו להקנות, אבל בדרך כלל מחילה בטעות בטלה גם אם כבר פרע. למעשה, שם זאת לא היתה מחילה בטעות, שהרי הסכמת נתבע לפשרה היא התחייבות ולא מחילה. ה. המאור, בבא בתרא מט ע"א (דפי הרי"ף), כותב בפשטות שמחילה בטעות בטלה. הוא כותב כך לגבי מי שנתן דרך לרבים בתוך שדהו על דעת שיפסיקו ללכת בדרך אחרת שהיתה בתוך שדהו, ולא הפסיקו. גם מלחמות ה' שם כותב בפשטות שזו מחילה בטעות והיא בטלה (לאמתו של דבר, זאת לא מחילה אלא נתניה). אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן כא, כותב שהיות שהגהות אשרי (עמ' 357, הערה 250) סבור שמחילה בטעות תקפה, הרי כאן שתיקנו הרבים את הדרך והחזיקו בהילוך, כדברי רשב"ם, בבא בתרא ק ע"א (ד"ה שהחזיקו), וכו' בה אף שבעל הקרקע מחל להם בטעות; ועוד, שהריב"ש (עמ' 1080, במילואים להערה 316) אומר שמחילה בטעות בדין תקפה, וכאן בעל הקרקע חשב שמועיל מה שלקחו בלי רשותו, ולכן המחילה תקפה. גם שו"ת פני יהושע (קראקא), חלק א, חו"מ, סימן ד, כותב שבכגון זה, זכו הרבים גם אם בעל הקרקע נתן להם בטעות, שחשב שבתמורה יקבל את הדרך הקודמת, או שטעה וחשב שהדרך שנתן אינה שלו.
- ו. ירושלמי, כתובות, יא, ב (הובא בשו"ע, אה"ע, צג, ה), אומר שאף שברוך כלל אלמנה התובעת את כתובתה מפסיקה לקבל מזונות, הרי אם רימו אותה היתומים, כגון שאמרו לה שאדם גדול רוצה לשאת אותה, ומטרתם היתה שתתבע את כתובתה (מתוך ציפייה שלא תזדקק עוד למזונות מהם), יש לה מזונות. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישה, סימן פח (צג ע"ד), מנמק, שהירושלמי סובר שהטעם שאלמנה מפסידה את המזונות אם תבעה את כתובתה הוא מפני שמחלה (מכללא) על מזונותיה, ולכן אם תביעה נבעה מטעות, המחילה בטלה מפני שהיתה בטעות. הוא מיישב את הירושלמי גם לפי דעת הגהות אשרי (הערה 250), שמחילה בטעות תקפה, שהוא דיבר רק כשנותנים לאחר (כלומר במי שמחל על זכותו לקבל דבר שנמצא ברשותו של החייב), וכאן הנכסים בחזקת האלמנה, כאמור בכתובות צו ע"ב, ולכן מחילתה בטעות בטלה; ואכן, במצב שהנכסים אינם בחזקתה (עיי' שם למצב מסוג זה), המחילה תקפה.
- ז. שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קיא, כותב שנושה שהודה שהחייב פטור, מפרשים את הודאתו כמחילה (מכללא), אבל על מצב מסויים הוא אומר שמה שהודה הנושה הוא מחילה בטעות, והיא בטלה – עיי' שם.
- ח. שו"ת אגרות אזור מדברי, חו"מ, סימן יד (נה ע"ד), מביא את הדין שמחילה בטעות בטלה כדבר פשוט שאדם לוקח בחשבון בהתנהגותו: הלכה היא שמי שהיה בבית בווער, ואחר כך מצאו בה כף יד, אין מתירים את אשתו, שמה נקטעה ידו וברח מתוך בושה (יבמות קטו ע"א). הוא מקשה, איך ייתכן שבגלל הבושה הוא נמנע מלחזור, הרי בזה הוא פוגע באשתו, שכן הוא מונע ממנה עונה, שזה צער לה? ודוחק לומר שהוא חושב שהיא מוחלת לו מפני שהיא חושבת שהוא מת, שהרי זו מחילה בטעות. הוא מתרץ, שבכל זאת חוששים, בגלל חומרת איסור עריות.
- ט. תשובות אלה מתאימות לשיטת רבנו תם, שהרי הן עוסקות במי שידע שהוא מוחל ואין איסור בדבר, ולא בחריגים שגם לרש"י המחילה בטלה בהם (ראה בנספח, עמ' 355 ועמ' 361). ודוחק לומר שהם סברו שרש"י לא דיבר על מחילה רגילה, אלא על הקנאה, שבה עוסקת הסוגיה (ראה בנספח, עמ' 354), והיא תקפה מפני שהמקנה רצה להקנות אלא שהיה פגם טכני (כגון דבר שלא בא לעולם), אבל הוא מסכים שמחילה רגילה בטעות בטלה. י. פוסקים נוספים שסוברים שמחילה בטעות בטלה יובאו בהמשך השער, לגבי פרטי הדינים.

מילואים לשער שמיני

יא. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קיח), שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, ושו"ת עולת שמואל (פלורנטינו), חו"מ, סימן לו, דף צו ע"ב (ברמז), כותבים שאם המוחל מוחזק, הוא יכול לטעון "קים לי" כרבנו חם.

יב. במחילת חיוב לא ממוני: דברות משה, שבת, סימן כו, הערה פב (עמ' תקיז), כותב שכן שמוחל לאביו על שלא חינך אותו, זו מחילה בטעות, מפני שאילו ידע את גודל העונש בשמים, לא היה מוחל.

יג. דעה חולקת: כפי שנראה בנספח, עמ' 355 ואילך, רש"י וראשונים נוספים סבורים שמחילה בטעות תקפה, בדרך כלל. נתיבות המשפט, צב, ס"ק ב, בסופו, מעלה אפשרות שחידושי הר"ן, בבא מציעא ו ע"א (שיובא בשער שלוש עשרה, במילואים להערה 27), סובר שמחילה בטעות תקפה. שו"ת פני משה, חלק א, סימן פא וסימן צו (רמז ע"ב), ר' משה שטיילית, בשו"ת זרע אנשים, סימן עא, בסופו, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא (שברדך כלל יכול לטעון "קים לי" ורק בנידונו לא היה יכול – עיין שם), שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (ק ע"א), שו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, ושו"ת סם חיי, סימן כו (נו ע"ד) וסימן כז (נט ע"א), כותבים שהנמחל יכול לטעון "קים לי" כרש"י, שמחילה בטעות תקפה. שו"ת בני אהרן, סימן קו, כותב שרבנו חם הוא יחידה. נחל יצחק, סימן צב, ס"ק ו, ענף ב, כותב שמחילה בטעות הוא ספיקא דדינא, ואם הנושה תפס הוא יכול לומר "קים לי" שמחילה בטעות בטלה. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ד), ושו"ת עט סופר (טיל), חו"מ, סימן א (כו ע"ג, כו ע"א, ל ע"ג) כותבים שלרוב הפוסקים מחילה בטעות תקפה. אבל יש להעיר שפני משה עצמו, חלק ב, סימן כו (נט ע"ב), כותב שרש"י הוא יחיד בדעתו.

יד. שימוש בביטוי "מחילה בטעות" למצבים שאינם מחילה: יש שהפוסקים דנים בטעות, שלא בעניני מחילה, ונוקטים שזו מחילה בטעות, ואינם מדייקים בלשונם. לדוגמה, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן פה, עוסק בשותף שנתן לשותפו מממון השותפות, ונוקט שייחכן שזו מחילה בטעות מפני שאילו ידע שידרשו ממנו להישבע שלא עיכב בידו מממון השותפות לא היה נותן. דוגמה נוספת יש בדברי קצות החושן שנביא בעמ' 1034, במילואים להערה 85.

להערה 8

א. מהר"ק הובא בב"י, חו"מ, רעו, מחודש ב, בדרכי משה, חו"מ, רמא, ס"ק ג, בשו"ת מהרשד"ם, יוד, סימן קא, וחו"מ, סימן מד וסימן קיג (שם הוא כותב שאפשר לסמוך עליו להלכה), בסמ"ע, כה, ס"ק ל, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי [מהד' שצ"ב], סימן ע, דף קג ע"א [=מהד' שע"ד, סימן כד], בשו"ת דבר אמת (מונסיניגו), סימן פה, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג, עמ' פד, בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יד, בסופו, בשו"ת בעי חיי, אה"ע"ז, סימן כ, וחו"מ, חלק ב, סימן מב, דף מג ע"ד, בשו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן ג, בשו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כב, דף מד ע"ב, בשו"ת אדרת אליהו (ריק), סימן יג, דף לב ע"ג, בנחלת שבעה, שטרות, סימן כד, בשו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן יב, בשו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן ח, אות טו, בשו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנו, בשו"ת שופריה דיעקב, אה"ע"ז, סימן לג, בשו"ת חון רב, חו"מ, סימן יג, בשו"ת ר' יחיאל באסן, סימן מה, בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו (מט ע"ג), בשו"ת עדות יעקב (בוטון), סימן עא (קצו ע"ג), בשו"ת בני יהודה, סימן מב (קה ע"ד), בשו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קע, בשו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד (קעג ע"ג), בשו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מו, בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן מה, בסופו, בשו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קב, בשו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י וסימן קא, בבן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מט ע"א), בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסו, ועל ידי ר' אברהם סגרי, מקבציאל, גל' כא, עמ' מט. על תשובה זו ראה בעמ' 333.

ב. גם שו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן רגו, כותב ששירות שמחלה על ירושתה והתברר שלא ידעה כמה היתה ירושתה, המחילה בטלה בגלל הטעות, והוא מסתמך על מהר"ק (בלי לציין מראה מקום).

ג. ראה עמ' 1026, במילואים להערה 23, בשם זרע יעקב, שמצב כזה הוא בגדר "לא ידע דמחל".

ד. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לד, כותב שבכגון זה, גם אם בית דין עשה טעות בזמן המחילה וקבע שהסכום שקיבל הירש חלקו לשווי בירושה שמחל, הרי אם התברר שזו טעות ודאית, המחילה בטלה, ואמנם לכתחילה אין בודקים אחרי בית דין, אבל אם בדקו ומצאו טעות, דינם חוזר.

להערה 10

א. דוגמאות נוספות לטעות בעובדה: שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שסד, שואל, מדוע אישה האומרת על בעלה "אני רוצה לא בו ולא בכחובתי", מפסידה את כתובתה (שו"ע, אה"ע"ז, עו, ב) מטעם מחילה, הרי היא יכולה לומר "אמרת זאת רק מפני שחשבתי שיגרשני מיד, אבל עתה שאינו רוצה לגרש, אני חוזרת לכתובתי", ומחילה על כתובתה היא מחילה בטעות? והוא משיב, שמתרים בה בפירוש "אם לא תחזירי כן, הפסדת את כתובתי", והרי היא יודעת שייחכן שלא יגרש אותה, שהרי איננו יכולים לכופר אותו לתת גט, ואם בכל זאת עמדה במרדה, היא מראה שהיא מוחלת גם אם לא יגרש אותה, ואין זו מחילה בטעות. הרי שהוא יוצא מתוך נקודת מוצא שמחילה בטעות בטלה, אלא שבמקרה הנידון לא היתה טעות, אלא רצתה למחול גם אם יתברר שלא תתגרש.

ב. שו"ת הריב"ש המיוחסות, סימן לג (עמ' עט), נשאל על שניים שהשתדכו, ואחרי השידוכין, אבי הבת אמר לאבי הבן שהבת חולה, וביקש מאבי הבן למחול על השידוך ולהחליף את הבת באחותה; ובאמת הבת לא היתה חולה. בפועל אבי הבן לא הסכים למחול, והוא נקט שאילו מחל, זו היתה מחילה בטעות.

מילואים לשער שמיני

ג. בבבא בתרא קלב ע"א נאמר שאם בעל נתן את כל נכסיו לאשתו במתנה, הפסידה את כתובתה, מפני שמחלה בכך על שעבוד כתובתה מנכסים אלו, ולכן אם היה עליו חוב שקדם למתנה, הנושה יכול לגבות מן הנכסים. אבל נימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א, ברפי הרי"ף (הובא בשו"ע, אהע"ז, קז, ה), כותב בשם הריטב"א בשם רא"ה בשם רבו, שאם התברר שהוא נתן לה כדי להזיק לה, לא הפסידה את כתובתה. ביאור הגר"א, אהע"ז, קז, ס"ק יג, ממק, שזה מחילה בטעות. נביא הלכה זו בשער אחת-עשרה, עמ' 481.

ד. בית הלל (ליבשיץ), יב, ז (ד"ה הקצה"ח), כותב שנושה שחשב שהחייב אינו חייב לו עוד, ולכן כתב שובר, ואחר כך בדיק בחשבונו ומצא שטעה בחשבונו הראשון, זו מחילה בטעות, והיא בטלה, גם אם מתחילה מחל לו בליבו.

ה. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"ב), עוסק בלווה שפשט את הרגל, ובאמצעות מפשרים הגיע להסדר עם הנושים, שהלווה ישלם לכל הנושים חצי מחובם, והשאר יהיה מחול, והנושים יביאו את שטרי החוב למפשר, שימסרם ללווה אחרי שיפרע חצי; וכל הנושים מסרו את השטרות, ואחר כך התברר שיש ללווה די כסף לשלם הכול. הוא כותב שיש מקום לומר שהמוחל יכול לחזור בו מטעם מחילה בטעות.

ו. שו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לב, עוסק בציבור שלא חייבו מישהו במס מפני שחשבו שאין לו רכוש, והתברר שיש לו רכוש, ופוסק שזו מחילה בטעות והיא בטלה.

ז. שו"ת כרם שלמה (אמריליו), חו"מ, סימן נב, בסופו, כותב שמי שמחל חלק מהחוב מפני שחשב שהלווה עני ואחר כך התברר שבשעת המחילה היה לו ממון, המחילה בטלה בגלל הטעות.

ח. בית מאיר, אהע"ז, קעח, טו, מסביר את הדין (שו"ע, חו"מ, נו, ב), שאם הלווה פרע ללווה במטבעות לא טובים, המלווה יכול לחזור בו מפני שאילו ידע שהם פגומים לא היה מקבל אותם (סמ"ע, ס"ק ז) – שהוא מפני שמחילה בטעות בטלה.

ט. ערוך השלחן, חו"מ, מ, א, כותב שאם הנושה אמר לחייב "קיבילתי ממך כך וכך על החוב שאתה חייב ליי", מפני שהיה סבור שקיבל ממנו, והתברר שלא קיבל, זו מחילה בטעות והיא בטלה.

י. שו"ת תשובות והנהגות, חלק ב, סימן תרצה, כותב שנושה שחשב שהחייב עני ולא יפרע, ולכן התייאש ומחל לו בלבד, והתברר שלא היה עני – על החייב לשלם. ראה בשמו בשער שני, ליד ציון הערה 186, עמ' 69, שהוא סובר שמחילה בלב לעני מועילה מדין צדקה, ואם כן אין זו מחילה בטעות אלא נדר לצדקה בטעות. הוא כותב שאף שרמ"א, חו"מ, קסג, ג, כותב שיאוש מועיל בחוב, הרי יש חולקים עליו, וגם הרמ"א דיבר רק בכגון נידונו, שמראש היה חשב שהחייב לא יפרע. אבל אמרי איש (דדש), חלק ב, סימן לט (עמ' רצט), כותב שאם מחל מפני שחשב שאין לחייב כסף, דינו תלוי במחלוקת האם מועיל יאוש בחוב.

להערה 14

א. דוגמאות נוספות לטעות בדין: שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן כד, ד"ה והשתא (לה ע"ב), פוסק שלאחרי שמחלה לחנוך מפני שחשבה שהדין עמו, המחילה בטלה, שכן יש להניח שטעתה בדין, מפני שלא הכול יודעים את הדין.

ב. שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב, בסופו (הובא בשו"ת בית שלמה (דרימר), או"ח, חלק ב, סימן קט, אות ד, בתחומין, כרך יד (תשנ"ד), עמ' 304, ובפד"ר, כרך ה, עמ' 211, וכרך טו, עמ' 187), כותב שאישה שמחלה על כתובתה כדי שבעלה יגרש אותה, ונמצא שהגט פסול, המחילה בטלה מטעם מחילה בטעות (ראה על דבריו בהערה 187). פד"ר, כרך ה, עמ' 235, לומר מדבריו שיבמה שמחלה על הכתובה כדי שהיבם יסכים לחלוץ מיד, והיבם סירב, המחילה בטלה.

ג. שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, עוסק במי שמחל על "חזקת אורנא" מפני שהמשכיר העלה את דמי השכירות, וכותב שהמחילה בטלה, מפני שאילו ידע שמן הדין המשכיר לא היה יכול להעלות את דמי השכירות, לא היה מוחל לו, ולכן זו מחילה בטעות.

ד. שו"ת פרי תבואה, סימן י (יג ע"ד), עוסק במשכיר שמחל לשוכר בגלל טענתו שנתאנה בסכום השכירות, אבל אילו ידע את הדין שאין אונאה בשכירות קרקע, לא היה מוחל (שו"ע, חו"מ, רכז, לב); והוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות.

ה. גן נעול, כפתור ד, פרח ט (כ ע"ב), מסביר את מה שכתב מרדכי, בבא קמא, סימן ק (ראה לעיל, עמ' 415, חוק לישראל, שומרים, סעיף 14, מילואים להערה 22), שמלווה אינו יכול לומר ללווה שההלוואה תהפוך לעסקא, שהלווה יהיה פטור מאונס על חצי הסכום ויתן למלווה חצי מהרווחים – טעמו הוא שדיבור אינו מועיל להפוך הלוואה לעסקא, לכן אסור לו לקחת את הרווחים מטעם איסור ריבית, ולכן מה שמחל על חוב אונס הוא מחילה בטעות, שלא ידע שלא יקבל את הרווחים. וראה שער תשיעי, עמ' 1097, במילואים להערה 153, בשם ב"ח ודברי חיים, שהמחילה בטלה מפני שמניחים שלא מחל בלב שלם.

ו. שו"ת דברי חיים, חלק ב, אהע"ז, סימן כז (ד"ה ואם כן), ושו"ת ויען דוד (וייס), חלק ב, סימן רמד, אות ב, כותבים שהמקדש אישה בכך שמחל לה חוב שהיא חייבת לו, מפני שלא ידע שהקידושין אינם חלים (שו"ע, אהע"ז, כח, ז), המחילה בטלה מפני שהוא מחל לה רק מפני שחשב שתתקדש לו בכך.

מילואים לשער שמיני

ז. דעה חולקת: ראה במילואים להערה 316, שש"ת הריב"ש, סימן שלה, כותב שבטעות בדין, המחילה תקפה. ואכן שו"ת מים קדושים, סימן א (ג ע"ג), כותב שיש מחלוקת האם בטעות בדין המחילה בטלה, וזאת על פי כנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות ו, שמביא תחילה את הריב"ש, ואחר כך מביא פוסקים שחולקים עליו.

להערה 15

א. מקור נוסף מהתלמוד לעיקרון זה הוא בבבא מציעא מ ע"א, ששם נאמר שאח שהשקיע בהשכחת נכסי עיזונו אביו, לפני חלוקתו בין האחים, יש לכל האחים חלק בשבת, מפני שמניחים שהוא מחל לאחים על הוצאותיו; אבל אם לא ידע שיש לו אחים, והתברר שיש לו אח, אין לאותו אח חלק בשבת מפני שאין מחילה אם לא ידע הנושה על החוב.

ב. שו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג (סט ע"ג), מעלה סברה לגבי נידונו, שנוכל ללמוד ממנה נקודה חשובה למצבים אחרים שלא ידע דמחל: הוא פוסק שמי שמחל לבעל דינו במסגרת פשרה, ואחר כך נזכר שהיו עוד חובות שלא היו לעיני המפשרים – הוא אף פחות מ"לא ידע דמחל", מפני שהחובות ההם בכלל לא נכללו במחילה. נוכל להרחיב את דבריו, שבחלק מהמקרים שלא ידע דמחל, אפשר לומר שהמחילה בכלל לא חלה, מפני שהתייחסה לחיובים אחרים ולא לחיוב זה. כמובן, הדברים אמורים רק במצבים שהנמחל היה חייב חיובים אחרים לאותו נושה.

ג. אונאה פחות משישית נחשבת מחולה, ואין אומרים שהמחילה בטלה מפני ש"לא ידע דמחל" (בניגוד לאונאה יותר משישית, שבזה נאמר בתלמוד שאף ששחק, המחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל – ראה עמ' 361, הערה 291). נראה שהטעם הוא, שיש אומדנא מטבע האדם שאדם מוחל על דבר מועט כזה, והמחילה אינה נובעת משתיקתו באותו זמן. לגבי הדין שאין אונאה בקרקעות ועבדים ושטרות, ואין אומרים שההפך שחזר מפני ש"לא ידע דמחל", מסביר חידושי ר' חיים מטלז, בבא מציעא נ ע"ב, עמ' קסח, שזו גזירת הכתוב, ומה שהסוגיה (ראה הערה 291) קשרה את דין אונאה למחילה בטעות, הוא מפני שגזריה הם כמו מחילה בטעות.

ד. בדבר הרשות: ר' אברהם יצחקי, בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן ג (סד ע"ב), כותב שהחיסרון ש"לא ידע דמחל" שייך רק במתנה על מה שכתוב בתורה, כפי שמוכח מתוספות, כתובות פג ע"ב (ד"ה וקסבר), שכתבו שבעל יכול להתנות שלא יזכה בפירות נכסי אשתו מפני שלא שכח שיש לה פירות ולכן חכמים לא עשו חיזוק לדבריהם (תנתג חכמים שהפירות לבעל) שייחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, וזאת אף ששם לא ידע דמחל. נראה שכונתו היא ששם אינו יודע כמה פירות יהיו – "לא ידע מאי דמחיל". גם מהרש"א, כתובות פד ע"א (הובא בחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב, דף ר ע"ב), כותב שהחיסרון ש"לא ידע דמחל" שייך רק במתנה על מה שכתוב בתורה. גם הפלאה, קונטרס אחרון, סימן סט, ס"ק ז, כותב שסברת לא ידע דמחל מועילה רק במקום ששייך שחכמים עשו חיזוק לדבריהם, שתנאי לא יוכל להפקיע אותם, ולכן בעל יכול להסתלק מירושת אשתו כשהיא ארוסה (ראה שער רביעי, עמ' 222), אף שזה בגדר לא ידע דמחל (ראה ליד ציון הערה 160), מפני שלפני הנישואין לא עשו חיזוק לדבריהם; והוא כותב שזו גם דעת לבוש, חו"מ, רכז, כא, הכותב שאין מועילה מחילה על אונאה מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, ולא היה די בנימוק שלא ידע דמחל. ר' משה חיון, שם סימן ד (עא ע"ג), דוחה את דברי ר"א יצחקי על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 160) שלדעת תוספות, אם המוחל מטופק, נחשב ידע דמחל. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קיט), דוחה את דברי ר"א יצחקי, שהרי דברי הגמרא בבבא מציעא נא, שמחילה בטלה אם "לא ידע דמחל", הם גם לפי הצד שמועיל תנאי על מה שכתוב בתורה. אבל חקרי לב עצמו, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב (רא ע"א), מדייק מנימוקי יוסף, בבא מציעא לא ע"א (בדפי הרי"ף), ומחידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא נא ע"א, שלא ידע דמחל שייך רק במקום שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה. דרך המלך (רבין), הלכות נדרים, דף נד ע"ב, מוכיח מחידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"ב, שאם לא ידע דמחל, המחילה בטלה גם בדבר הרשות, אף שאין לומר שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, וזאת מפני שאינו גומר בדעתו למחול; והוא מביא ראיה לכך (בדף נד ע"ג) גם מבבא מציעא סז ע"א (עיינין שם). כך הבין גם שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכב (ד"ה ויתר), המובא במילואים להערה 127, כפי שמעיר ר"א יצחקי. וראה עמ' 1055, במילואים להערה 170, בשם רבנו חיים הלוי ואבן ישראל, הסברים שונים לכך שלא מועילה מחילה אם לא ידע דמחל, ועיקר ההסברים הם לגבי תנאי על מה שכתוב בתורה; ובשם אמרי אש, כדברי ר"א יצחקי.

ה. סוג מיוחד של מחילה בטעות, שדומה למי שלא ידע דמחל, הוא מי שלא התכוון בכלל למחול: שו"ת הרדב"ן, חלק א, סימן רצא (הובא בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לה בדפוס ונציה, סימן לב בדפוס לבוב, סימן לג במהד' בחובוט, עמ' רמט), כותב שמי שנקט לשון מחילה, ולא התכוון למחול, זו מחילה בטעות, מפני שאילו ידע שזה לשון מחילה לא היה אומר כך. גם כאן ברור שהמחילה בטלה גם לשיטת רש"י.

להערה 23

א. שו"ת סם חיי, סימן כז (נט ע"ב), כותב שבנידונו של שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו, שהמוחל חשב ששותפו

מילואים לשער שמיני

הוציא רק שמונת אלפים, ואת זה החזיר לו, ואחר כך מחל, ואחר כך התברר שהשותף הוציא יותר מזה, ואכן היה חייב למוחל – זה בגדר לא ידע דמחל, שהרי כשמחל חשב שאינו מוחל על שום חוב, ולכן המחילה בטלה. ב. שו"ת אחי תם, סימן י, עוסק במתעסק ומקבל עיסקא שחלקו ביניהם את הסחורה, ונותן העיסקא כתב למתעסק שטר מחילה, והתברר שהמתעסק רימה אותו על ידי הערכה שקרית של הנכסים, ולקח יותר מהמגיע לו, והוא כותב שזה בגדר לא ידע דמחל, ולכן גם לרש"י, המחילה בטלה. ג. שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן יח (עמ' קכ), עוסק בשמעון שמחל לראובן שותפו משום שראובן הציג עצמו כעני, ושמעון לא ידע שראובן החזיק בחלק מממון השותפות; והוא כותב שנחשב "לא ידע דמחל". ד. מתנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ד, כותב ששותפים שחלקו, ואחר כך התברר שלפני החלוקה אחד מהם הכניס לממון השותפות כסף פרטי שלו בטעות – מחילתו בטלה, שהרי הגהות אשרי (עמ' 357, הערה 250) כתב שנתן לחברו ממון מפני שחשב שהממון שייך לחברו, זו אפילו פחות ממחילה בטעות, וכך כאן, שחשב שממון זה שייך בחלקו לשמעון, מפני שחשב שהשותפות חלה על כל עסקיו, אין כאן מחילה. ה. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ד), עוסק ביורש שמחל לאחיו על חלקו בירושה תמורת סכום מסוים, והתברר שטעה בהערכת חלקו בירושה (כנידונו של מהרי"ק, עמ' 319, הערה 8), וכותב שהמחילה בטלה גם לשיטת רש"י, מפני שזה בגדר "לא ידע דמחל" שבו מודה רש"י, מפני שחשב שהאח לא היה חייב לו, ולכן מחל. ו. פוסקים נוספים שפסקו לגבי נידונם, שהמחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל: ז. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכו), בהגהה מבין המחבר, כותב שבנידונו המחילה בטלה מפני שהתברר שמראש המוחל לא שם לב לסכום שחסר מהקדן, ולכן אין כאן אפילו מחילה בטעות. ח. ראה גם עמ' 1022, במילואים להערה 1, שמהרי"ט פסק בנידונו שהמחילה בטלה מפני שלא ידע שמחל. ט. מאירי, קידושין ו ע"ב (ד"ה המקדש במלוה), מביא דעה שאם אישה נתנה למלוה ריבית קצוצה, ואחר כך אמר לה "הרי את מקודשת לי בדינך זה של ריבית שאני מחזיר לך", אינה מקודשת, ואף שהמקדש אישה בדבר שגול ממנה, מקודשת, מפני שהסכמתה להתקדש מוכיחה שמחלה לו על הגזילה (ראה עמ' 1128), הטעם הוא שידוע לכל שגולן צריך להחזיר את הגול, ולכן הסכמתה להתקדש מוכיחה שמחלה לו, אבל לא הכול יודעים שהמלוה חייב להחזיר ריבית, והיא חושבת שהמלוה נתן לה משלו, וזה מחילה בטעות, מפני שבאמת לא נתן לה כלום משלו. למעשה זה בגדר "לא ידע דמחלה", מפני שהיא לא ידעה שהוא חייב לה משהו. ¹⁰⁵²

להערה 28

א. גם שו"ת מהר"ם מינץ, סימן ו, כותב על נידונו שמי שמחל בטעות רשאי לחזור בו מהמחילה, ואינם נחשב שחזרו בדבריו (כלומר, שייחשב "מחוסרי אמנה").
ב. שו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצו, עוסק בראובן שתבע משמעון 5000, ושמעון כפר, ומינו את לוי כמפטר; ואחר כך ראובן אמר ללוי שהוא מוכן להסתפק ב-2500, ולוי הלך לשמעון ושמעון אמר שהוא לתת 3000. הוא כותב שהתובע אינו יכול לחזור בו ממחילתו, משום מחוסר אמנה, כמו שרמ"א, חו"מ, רד, יא, כותב שבמכר, גם אם עלה השער, אסור לחזור בו גם אם לא עשה קניין, משום מחוסר אמנה. דבריו אינם ברורים, שהרי לפני כן כתב שאילו ידע שממעון מוכן לתת 3000, היה דורש 3000 ולא היה מוחל 2500, מחילתו תקפה על אף הטעות, על פי הריב"ש (עמ' 1080, במילואים להערה 316) שכתב שבטעות בדין המחילה תקפה (וזה עצמו לא מובן, שהרי כאן זו טעות במציאות ולא בדין); ואם כן, היה צריך לומר שהמחילה תקפה כיוון שמחילה אינה צריכה קניין, והמידה של "מחוסר אמנה" שייכת רק בדבר שצריך קניין ולא נעשה לגביו קניין.

להערה 29

א. כך כתבו גם: שו"ת פני יהושע (קראקא), חלק א, חו"מ, סימן ד (שהמחילה בטלה רק אם המוחל מביא ראיה שטעה); שו"ת נבחר מכסף, סימן קטו (שרק אם יש ראיה גמורה שטעה המוחל, מחילתו בטלה); שו"ת מפי אהרן, סימן יב (סא ע"ב); ערך שי, יו"ד, רנ"ג, ה; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ו (שאם לא מוכח בכיורו שהוא טעות, ורק ייתכן שאילו ידע לא היה מוחל, המחילה תקפה).
ב. שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד (פט ע"ד), מוצא הקבלה לדין זה כמה שכתב ט"ז, יו"ד, רלב, ס"ק טז, שמי שנשבע שלא יעשה דבר פלוני מפני שחשב שזה איסור גדול, ואחר כך נודע לו שאינו איסור גדול, שבועתו בטלה מטעם טעות, אבל זאת רק אם בשעה שנשבע אמר שהוא נשבע מפני שזה איסור חמור.
ג. הרשב"א, בתשובה המובאת בב"י, חו"מ, רמא, מחודש ב, לומד מהדין שמועילה תפיסה דבר שלא בא לעולם מטעם מחילה בטעות (ראה ליד ציון הערה 237), שמי שאומר "אני מוחל לך על מה שתטול מנכסי", והלה תפס – תפיסתו תקפה. סמ"ע, רמא, ס"ק י (הובא בשו"ת שער אפרים, סימן קלא), מסביר שגם אם המחילה היתה בטעות, היא תקפה משום שלא ברור שהיה בטעות. ראה על כך בעמ' 563, 792, ו-1052.
ד. מקור נוסף: שו"ת הרי"ף, מהד' לייטר, סימן קכד = שו"ת הרי"ף, דפוס בילגוריי, סימן קמד = גנוז קדם, ספר ד, סימן ח, עמ' 39 = תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן קב, הובא בעיטור, פשרה, דף עה ע"ג במהד' רמ"י (ומשם הובא בנימוקי יוסף, סנהדרין א ע"ב, בדפי הרי"ף, בב"י, חו"מ, כה, מחודש ז, ובכסף משנה, הלכות

מילואים לשער שמיני

סנהדרין, ו, ה' בשו"ע, חו"מ, כה, ה' [שהובא בשו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן י, ובספר אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף סא ע"ג], בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן ו, ד"ה ואי מיהא, ובשו"ת פני יהושע (תנודלי), סימן יב, ובפסקי רקנטי, סימן רנג (הובא בשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שט), כותב שמי שנתחייב שבועה, ועשה פשרה כדי להיפטר מהשבועה, ואחר כך התברר שלא היה חייב שבועה, הפשרה בטלה בגלל הטעות; אבל אם בזמן עשיית הפשרה לא הזכיר את השבועה, הפשרה תקפה, גם אם מצא ראייה אחר כך, מפני שיתכן שהיה מוחל גם אילו ידע על הראייה, שהרי אדם עשוי למחול על שלו כדי לחסוך התדיינות. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן ס (סג ע"ב), מנמק, שהיות שהתפשרו סתם, יש להניח שהתכוונו שהפשרה תחול גם אם ימצאו ראייה חדשה, מפני ש"המוציא מחברו עליו הראיה". בעמ' 1081, במילואים להערה 316, אות יד, נראה שהגר"א נימק את הרי"ף על פי שיטת רבנו תם. שו"ת עזרת ישראל, סימן לד (ד"ה וגדולה), לומד משם שמחילה בטעות בטלה רק אם גילה את דעתו מראש לגבי סיבת המחילה. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י וסימן קא, מסביר שצריך גילוי דעת שהתפשר בגלל השבועה, מפני שאין אומדנא דמוכח שלולא חיוב השבועה לא היה מתפשר, שהרי גם בלי זה, דרך אדם להתפשר אם אין ראייה לטובתו, כדי להשקיע את הריב; ובסימן קא הוסיף, שגם אם אינו חייב שבועה, אפשר להטיל עליו חרם סתם, ואדם עשוי להתפשר כדי לא יטילו עליו חרם סתם. ¹⁰

ה. שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ס, ד"ה ומ"ש הש"ך (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב), כותב שלפי הרי"ף, אם הזכיר את ענין השבועה בשעת הפשרה, אף אם לא אמר בפירוש שהוא מתפשר בגלל השבועה, המחילה בטלה בגלל הטעות.

ו. הבחנות שונות: שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, כותב שצריך גילוי דעת רק במצב שיש ספק זכות לזה כמו לזה, ויש סיכוי שירוויח על ידי הפשרה, אבל במקום שאינו זוכה כלום בפשרה, אלא מפסיד בבירור מכפי זכותו בדין תורה, אין זה פשרה אלא מחילה ממש, כמו שכתב שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צח, ונתיבות המשפט, דה"ט ס"ק ט (ראה בשמו במילואים להערה 87), והיא בטלה גם אם כשמחל לא הזכיר מדוע הוא מוחל. ז. גם שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן קטז (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט, דף קפח ע"ד, ובשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, סימן טו, דפים סז ע"ד, סח ע"א), עושה הבחנה בין מחילה רגילה לפשרה, שפשרה בטעות בטלה רק אם היה גילוי דעת, כדברי העיטור, משום שהתובע כבר חשב לתבוע, והנתבע כבר ראה שתובעים ממנו, ובכל זאת עשו קניין על הפשרה, וזה מראה שכל אחד מהם גמר בדעתו לבטל את דעתו ולתלותו ביד המפשר, מתוך מחשבה "היות שחברי שם את עצמו ביד המפשר, גם אני כן", ומתוך כך הוא גומר בדעתו ומקנה לשכנגדו, ולכן אינו יכול לטעון שטעה (אם לא היה גילוי דעת); אבל במחילה רגילה, בלי בית דין ומפשרים, אין להניח שימחל אדם על ממונו בכדי, במקום שקרוב לוודאי שלא ידע המוחל שהיה יכול לתבוע, ולכן הוא נאמן אם הוא אומר שטעה, כמו שכתב מהרי"ק (עמ' 332, ליד ציון הערה 91); וגם בפשרה, אם הדיין טעה את בעל הדין, בין בשוגג בין במזיד (המקרה שבשו"ת הרי"ף, עמ' 348, הערה 209), ברור שזו הסיבה שהסכים בעל הדין לעשות פשרה, ולכן זו פשרה בטעות והיא בטלה גם בלי גילוי דעת. בדומה הסביר חכם אחד בתשובתו במהרש"ם שם, שפשרה בטעות תקפה גם אם המוחל לא ידע שהדין עמו (אלא אם כן היה גילוי דעת, כדברי העיטור), שהרי תמיד הדין עם אחד מהם, ותמיד יוכל לטעון שאילו היה יודע שהדין כמותו לא היה עושה פשרה, ואם כן, שום פשרה לא תתקיים (טענה זו כתב גם ר' אהרן חסון, המובא בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' ש"ב, סימן ע, דף קנ ע"ג); וההסבר הוא, שגם אם הדין כחבר מהם, כל אחד חושב שמה לא יצא זכאי בדין, ולכן הוא מוכן למחול גם אם יתברר שהדין עמו, ויותר סביר להניח שהוא מוכן למחול משום כך מלומר שטעה בדין (וסברה זו אינה קיימת במחילה רגילה). שניהם כתבו כך בתשובה לחכם אחר (שתשובתו מובאת בתחילת סימן קטז), שאמר שגם פשרה בטלה אם צד אחד לא ידע שהדין עמו. שו"ת איש מצליח, חלק א, חו"מ, סימן א, כותב שלדעת מהרש"ם, אם מראש פנה לפשרה, והתברר שהדין עמו, הפשרה בטלה, מפני שיש להניח שהסכמתו להתפשר נבעה מכך שחשב שהדין לגמרי עם חברו, אבל אם תיכנן מראש לתבוע את חברו, כך שהוא יודע שיתכן שהדין עמו, ומישהו שכנע אותו להתפשר, העובדה שעשה קניין על הפשרה מוכיחה שהתכוון לקבל את החלטת המפשר גם אם יתברר שהדין עמו, ואינו יכול לטעון שזה היה טעות; אבל אם התברר שטעה במציאות, שנודע הסכום אחרי הפשרה, המחילה בטלה גם אם הפשרה נעשתה על ידי אמצעי, שלא כהבנת דבר משה (שם) בדעת מהרש"ם. ¹¹

ח. שו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כח, עושה הבחנה דומה: במקרה של הרי"ף (הערה 209), שהדין אמר לבעל דין בטעות שהוא חייב שבועה, ולכן התפשר, הפשרה בטלה גם אם לא גילה את דעתו שהוא מתפשר בגלל השבועה, מפני שברור שזו סיבת הפשרה; ומה שכתב הרי"ף שהפשרה בטלה רק אם היה גילוי דעת – הוא במצב שבאמת היה חייב שבועה לפי הראיות שהיו אז, וידע זאת מעצמו, והדין לא אמר לו זאת, ועשה פשרה כדי שלא יצטרך להישבע, ואחר כך מצאו ראיות שלפיהן היה פטור משבועה (שאלו במצב של טעות הדין, בהכרח מדובר שהדין אמר לו שהוא חייב שבועה), ובזה הפשרה בטלה רק אם היה גילוי דעת שהתפשר בגלל השבועה, מפני שבלי גילוי דעת אין הוכחה שזו סיבת הפשרה, כיוון שהדין לא הזכיר לו את השבועה; וגם במקרה כזה, שהדין לא טעה, הרי אם הדין חייב אותו שבועה ובגלל זה התפשר, ואחר כך נתגלתה ראייה חדשה ולפיה אינו חייב שבועה, הפשרה בטלה בגלל הטעות, אף בלי גילוי דעת, מפני שברור שהמניע לפשרה היה מה שבית דין חייב אותו שבועה. והוא כותב באופן כללי, שרק אם יש עדים או אומדנות שמוכיחות היטב שלא ידע על הראייה בשעת

מילואים לשער שמיני

הפשרה, הפשרה בטלה מטעם טעות כשמתגלה הראיה, אבל אם ספק האם ידע על ראיות אלה בשעת הפשרה, מספק המחילה תקפה מטעם "המוציא מחברו עליו הראיה".

ט. שו"ת מים קדושים, סימן א (ג ע"ג-ע"ד), עושה הבחנה אחרת: אם המוחל ידע כמה הנתבע חייב לו, ובכל זאת מחל, המחילה בטלה רק אם הזכיר מראש שהוא מוחל מפני שאין לו ראיה, ואז, אם אחר כך מצא ראיה, המחילה בטלה; אבל אם המוחל לא ידע כמה הנתבע חייב לו, ומחל, והתברר שהנתבע חייב לו הרבה, המחילה בטלה גם אם לא הזכיר מראש שהסיבה שהוא מוחל היא שהוא חשב שסכום החוב הוא נמוך, מפני שיש אומדנא דמוכח שאילו ידע את האמת לא היה מוחל. הוא מסתמך על משפטים ישירים, שם, שעשה הבחנה דומה. אבל דבריו קשים, שהרי אם המוחל ידע כמה הנתבע חייב לו, יש אומדנא שאילו ידע שיש לו ראיה, לא היה מוחל. הוא כותב ששו"ת הרי"ף, סימן קד, חולק על העיטור, שהרי פסק שאם לא היו עדים לתובע, ועשה פשרה, ואחר כך באו עדים, המחילה בטלה מפני שאילו ידע שיש עדים לא היה מתפשר; הרי שהמחילה בטלה אף שלא הזכיר בשעת המחילה שהמניע המחילה הוא שאין לו ראיה. והוא נשאר ב"צריך עיון", שכן הרי"ף עצמו, בשו"ת הרי"ף, סימן קכד, כותב כמו העיטור.

י. שו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג (סט ע"ג), מוכיח מתוספות, גיטין יד ע"א (ד"ה ולא פש), שאדם אינו נאמן לומר שטעה כשמחל; אבל בנידונו פסק שהמוחל נאמן לומר שטעה ולא ידע על חובות נוספים שבעל דינו היה חייב לו, מפני שחובות אלו לא היו רשומים בפנקסו אלא בפנקסו של החייב, והוא לא היה יכול לזכור אותם. יא. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות יד (הובא בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סח ע"ג), כותב שהמוחל אינו נאמן לומר שטעה. יב. דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 13, כותב בשם שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, שאם הדברים מוכיחים שהתכוון למחול, אינו נאמן לטעון אחר כך שטעה בחשבון, ושלא ברק בחשבונותיו לפני כן.

להערה 32

בפשטות, גם אם המחילה עצמה היא רק מכללא, אינה מתבטלת על ידי טעות של דברים שבלב (היינו, שאינה מוכחת), שהרי המחילה היא "דברים שבלב כל אדם" (שם לא כן, מראש לא היה לה תוקף). אבל ישועות יעקב, אהע"ז, קא, ס"ק ג, נוקט שבמחילה מכללא מכוח שתיקת הנושה, אם שתקתו מוכיחה שמחל בפה, אין מבטלים את המחילה בשל טעות שאינה ברורה, מפני שאלו דברים שבלב, שאינם יכולים לעקור מעשה שעשה, אבל אם שתקתו מוכיחה רק שגמר בלבו למחול, המחילה בטלה אם ייתכן שטעה, מפני שדברים שבלב יכולים לבטל דבר אחר שבלב; ומסקנתו היא כצד הראשון – ראה בשמו בשער אחת-עשרה, הערה 1.

להערה 42

א. ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סימן יא, דף עה ע"א (הובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט, דף נב ע"ג), משתמש בעיקרון זה לגבי נידונו: אהרן ושמואל עשו פשרה לגבי תביעות הדידות, ותביעות אהרן היו במסגרת שותפות שהיתה לו עם אחרים; ואחר כך תבע אהרן את שמואל על סמך שטר חוב שהיה לו באופן אישי (לא כחלק מהשותפות) על לוי, וטען שזה לא כלול במחילות שבפשרה, מפני שהפשרה היתה רק לגבי תביעות השותפות. הוא פוסק, שיש להניח, שכמו ששמואל לא ידע על חיוב זה, ולכן לא הכניס אותו לכלל המחילה, גם אהרן לא ידע עליו כשמחל, כמו שרואים במעשה רב ענן, שאף שסביר מאוד לומר שהשכן ידע, מפני שכל אדם יודע איפה גבול שדהו, מכל מקום יש הוכחה שלא ידע, ממה שרב ענן לא ידע; וכל שכן בנידון זה, שסביר לומר שאהרן לא ידע על השטר הזה מפני שבשעת המחילה היו עסוקים רק בחשבונות השותפות. ¹

להערה 47

כבבא בתרא קלב ע"א נאמר (כפי שנביא בעמ' 481) שאם בעל נתן את כל נכסיו לאשתו במתנה, הפסידה את כתובתה, מפני שמחלה בכך על שעבוד כתובתה מנכסים אלו, ולכן נושה שלו (בחוב שנוצר אחרי הכתובה ולפני המתנה), יכול לגבות מן הנכסים (אף שלולא המתנה לא היה יכול לגבות מפני שהם משועבדים לכתובה). לכאורה, זו מחילה בטעות, שהרי אילו ידעה על החוב לא היתה מוחלת. רשב"ם שם, ד"ה ותעמוד (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן נג, ד"ה והטעם הב'), מסביר שאינה טעות, מפני שהיתה אפשרות שהנושה לא יגבה מהנכסים, אילו הבעל היה משלם כסף לנושה (ראה במילואים להערה 190, שמה שבסופו של דבר הנושה גבה הוא התפתחות עתידית, שאין המחילה בטלה בגללה). שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ב), מקשה, הרי ייתכן שאילו ידעה שיש חוב לא היתה מוחלת כתובתה, שמה הבעל לא ירצה לשלם כסף? והוא מיישב שיש להניח שידעה על החוב, שהרי לשטר ש פירסום. דבריו מתאימים לעיקרון שהמוחל אינו יכול לומר שטעה בדבר שאין רגילים לטעות בו.

להערה 53

על מקרה דומה, כתב שער משפט, כה, ס"ק טז (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, כה, ס"ק יג), שאם התפשר הנתבע

מילואים לשער שמיני

כדי להיפטר משבועה, ואחר כך הביא עד אחד המסייע לו, והרי עד המסייע פוטר מחיוב שבועה, אינו נחשב פשרה בטעות, מפני שכבר נתחייב לו ממון על ידי הפשרה, ואין עד אחד נאמן בממון, ואומרים שהוא משקר. כלומר, אף שאילו ידע שיש לו עד, לא היה מתפשר, בכל זאת הפשרה תקפה, מפני שלא ייתכן שעד אחד יוכל לבטל חיוב ממוני, אפילו בעקיפין כמו כאן.

להערה 54

א. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע"ג), כותב שהנמחל המוחזק יכול לטעון "קים לי" כמהר"י בן לב, שאם אין רגליים לדבר שטעה, המחילה קיימת. והוא מביא את דברי כנסת הגדולה, חו"מ, עט, הגהות בית יוסף, אות יב, הכותב (לא רק על מחילה) שמהר"י בן לב דיבר רק בטעות גמורה, אבל אם יש מחלוקת בדין, גם אם אין רגליים לדבר שטעה, המוחל נאמן לומר שטעה וחשב שמן הדין אין הממון שלו.

ב. שו"ת לחם רב, סימן ק (הובא בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב, דף ע"ד), עוסק בשותף שהסכים לחלוקת השותפות, וטוען שהסכים בטעות מפני שחשב שאינו יכול למנוע משכנגדו את חלוקת השותפות. הוא פוסק שאינו נאמן, מפני שהלכה פשוטה היא שהיות שנשבעו בתחילה להישאר בשותפות עד זמן מסוים, כל שותף יכול למנוע את החלוקה (גם נדיב לב עוסק במקרה כזה). הוא לא נקט לשון מחילה, אבל למעשה הנידון הוא שמחל על זכותו להישאר בשותפות.

ג. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נא ע"ג), מעיר שמהר"י בן לב סותר את עצמו בחלק א, סימן צג (צא), ששם כתב (לעניין נתינה בטעות) שגם אם יש רגליים לדבר אין לומר שטעה בדין; ולכן הוא כותב שהנמחל המוחזק יכול לומר "קים לי" כדעה זו.

ד. שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יד, בסופו (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, בספר אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף סא ע"ג, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט, ד"ה תשובה, בשו"ת וזאת יהודה (מסלתון), אה"ע"ז, סימן יב, ד"ה ויעיין בתשובה, ובשו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י וסימן קא), אומר שמי שמחל במסגרת פשרה, ואומר שהתפשר מתוך טעות בדין, מחילתו בטלה מפני שאנשים אינם יודעים להלכה, ועשויים לטעות בה, ואנן סהדי שטעה, שאם לא כן, לא היתה לו סיבה למחול. ¹

להערה 56

גם בני אהרן שם (הובא בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן יב, דף כב ע"א) פסק בנידונו שהמחילה תקפה אף שטען שטעה בדין, משום שלא היו רגליים לדבר שלא ידע את הדין. גם שו"ת פני משה, חלק א, סימן צו (רמז ע"א), כותב, על פי מהר"י בן לב, שראובן שהתנה עם שמעון שאם יעלילו על שמעון, ינכה מהחוב ששמעון חייב לו, וראובן טוען שזו מחילה בטעות, מפני שחשב שמן הדין הוא חייב לשלם על העלילה שהעלילו על שמעון – מחילתו תקפה, כיוון שאין רגליים לדבר שטעה בדין.

להערה 58

א. שו"ת דברי מרדכי (קריספין), חו"מ, סימן י, עוסק בשמעון שגידל את בת אחיו ושירך אותה עם לוי, ומחל לה על כל מה שהוציא עליה, ואחר כך יצא שטר חוב ששמעון היה חייב לאלמנה מסוימת (כנראה, שלוה ממנה כדי לזון את היתומה), ושמעון טוען שטעה כשמחל, מפני שחשב שהחוב היה על היתומה. הוא דוחה את טענת שמעון, מפני שאנן סהדי שידע שהחוב לא היה על היתומה, כמפורש בשטר. אבל ייתכן שכונתו היא שגם אם לא ידע, מחילתו תקפה מפני שהיה לו לבדוק היטב את השטר (על פי העיקרון ליד ציון הערה 101, שהמוחל צריך לברר).

ב. שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אה"ע"ז, סימן לו (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אה"ע"ז, סימן פז וסימן צא), עוסק ביתומה שהסתלקה מירושת אמה תמורת נדוניה שנתן לה אביה, ואחר כך בעלה טען שהאב נתן לה פחות מרבע ממה שמגיע לה. והוא פוסק שאין זו מחילה בטעות, מפני שידעו שיש נכסים רבים בעיזבון, ובכל זאת מחלו.

להערה 60

א. חשן אהרן, סו, כג (ד"ה שם במחבר), מנמק דין זה על פי הכלל (מגילה כו ע"ב) שמתנה כמכר מפני שמן הסתם המקבל עשה נחת רוח לנותן, ובתמורה הוא נותן לו; וייתכן שהקטן טעה וחשב שהמקבל עשה לו נחת רוח, ולכן המחילה בטלה. בדרך נוספת הוא מסביר, שמדובר בקטן שיש לו אפוטרופוס, ולכן גם אם הוא בגיל "הפעוטות", אין מחילתו תקפה – ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 495.

ב. גם שו"ת ד' יחיאל באסן, סימן מה, כותב שקטן שמחל למי שהיה חייב כסף לאביו, ויש עדים שהנמחל היה חייב לאב סכום גדול יותר מחשב הון, מחילתו בטלה מפני שהיה בטעות. דבריו מתאימים למה שכתב מהרי"ק שמיניחים שקטן לא ידע את האמת. הוא מוסיף, שאם אין עדים, והקטן טוען "בר"י שטעה, הנמחל צריך להישבע שבועת היסת שלא טעה, ואם הקטן טוען "שמא", הנמחל צריך לקבל על עצמו חסם סתם. נראה שכונתו היא

מילואים לשער שמיני

למצב שהנמחל טוען ששמע מהבן שהוא יודע את הסכום האמיתי של החוב, ולכן לדבריו אין זו מחילה בטעות. ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 493 ואילך, בשאלת תוקפה של מחילת קטן. ג. דעה חולקת: משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, יא, א, והלכות סנהדרין, ז, ט, כתב שכאן ברור שידעו הקטנים שאדם זה היה חייב לאביהם, שהרי מחלו לו, והיות שידעו, יש להניח שחקרו וידעו גם את היקף החובות. אבל שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד (עמ' קצא), כתב שמשנה למלך דיבר רק בכגון נידונו של מהרי"ק, שהיו עוד יורשים גדולים והשטר היה בידם, לכן מניחים שהקטן ידע, מפני שהיה יכול לברר אצל אחיו; אבל בכגון נידונו של נחפה בכסף, ששטר החוב לזכות המוריש היה ביד סבתא של היורשת, והחוב היה מוטל על הסבתא ובתה וחתנה, והם אמרו לנכדה שלא נשאר כלום מאביה ואמה – יש להניח שלא ידעה, שהרי לא היה לה את מי לשאול, כיוון שקרוביה היו נוגעים בדבר ולא היו מעוניינים לגלות לה. הוא מקשר זאת לדין שאם המוחל היה יכול לברר ולא בירר, המחילה תקפה גם אם טעה (ראה ליד ציון הערה 101), וכתוב שבנידונו הנכדה לא יכלה לברר.

להערה 63

גם ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קז ע"א), כתב שירשי ראובן שמחלו על חובות שמישהו היה חייב לאביהם, ואחר כך טענו שבשעת המחילה לא היה בידם הפנקס של אביהם, וטעו ולא ידעו את חשבונותיו, ואילו ידעו לא היו מוחלים – אינם נאמנים, שהרי כן גדול מן הסתם מכיר את עסקי אביו, מה עוד שמלשון שטר המחילה בנידונו, "מחילה גמורה בכל החשבונות שבפנקס", מוכח שראו את הפנקס.

להערה 67

גם שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נא ע"ד), כתב שאישה שמחלה, וטוענת שטעתה בדין, נאמנת, שהרי נאמר בקידושין יג ע"א: "אטו כולהו נשי דינא גמירי?", וכך כתב גם חידושי הרשב"א. כתובות עט ע"א (הובא במגיד משנה, הלכות זכיה ומתנה, ו, יב; ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 31). והוא מציין ששו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא, ושו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן פג, השתמשו בכלל שאישה לא יודעת דין, גם להוציא ממון.

להערה 71

בנוסף לכך היתה במקומו של ר' יעקב בירדוגו תקנה האומרת: "יתומה שעשתה מחילה בנכסים הראויים לה מצד ירושת אביה או ירושת אמה, שלא בהסכמת בית דין, המחילה בטלה, אפילו אומרת 'קילתי כל הסך הראוי לי בירושתך', ואם מחלה בהסכמת הארוס, היא קיימת". הוא מסביר שהתקנה באה לחזק את כוחה, שגם אם לא נתגלה אחר כך שהעיובון היה גדול יותר, אלא היא טוענת "מה שמחלתי הוא מחסרון דעתי, ושמא הטעיתם אותי", לא תועיל מחילתה, מפני שהאב או האחים עשויים להטעותה ולסלקה בפתות מחלקה, ומורים היתר מפני ירושתה מן הדין, וגם מאחר שהיא צפונה בירכתי הבית, ודעתה קלה, ועשויה לטעות ולהאמין לדברי האב והאחים, כיוון שהיא סמוכה על שולחנם, ובפרט שהשתדלו להשיאה; וזאת גם אם היא גדולה; אלא שאם בית דין או הארוס שלה הסכימו למחילתה, המחילה תקפה, מפני שהסכמתם מראה שהם יודעים שזהו חלקה או מעט פחות ולא היתה טעות בדבר, ושעדיף לה להניח לאב או לאחים את הקרקע ואת המיטלטלין שאינם ראויים לה, ולקבל נדוניה ראויה לה לנישואיה (ונראה שזאת כוונתו במה שכתב בסיומן י [ד"ה ולענין אם יכולה], שאם מחלה בהסכמת הארוס, לא תוכל לטעון שזו מחילה בטעות – שמדובר שלא נתגלה שחלקה בעיובון גדול מהסכום שקיבלה). הוא מציין שהיתה מחלוקת באשר להיקף התקנה, שמהרש"ס (כנראה: ר' שמואל סירירו) חידש שהתקנה היא רק בנערה, שהיא עדיין ברשות אביה, ומסתמא היא טועה ומתביישת, אבל בוגרת שיצאה מרשות אביה אין סתמה טועה ומתביישת כלפי האב או האחים, ולכן מחילתה תקפה כמו בכל אדם; ואילו דוד המחבר כתב (על פי המנגוג שבימיו) שהתקנה חלה גם על בוגרת מפני שאפילו בוגרת סתמה טועה ומתביישת, כיוון שעדיין דעתה קלה, ושמתח הנישואין ואימת אביה ואחיה שהיא מתגוררת אצלם גורמות לה למחול, ומן הסתם כל מעשיה נעשים מתוך טעות. והוא כותב שמהרש"ס יסכים שדין בוגרת כדין נערה בזמן שאין מדקדקים לברוק בשערות, שהרי מעיקר הדין, גם אם הגיעה לגיל גדלות, הרי אם לא הביאה שתי שערות, היא כקטנה, ולכן התקנה חלה עליה גם אם היא גדולה בשנים; והוא יסכים גם (כך כתב בד"ה ועוד היה) במקום שהמצב הוא שכל יתומה, אפילו גדולה, כל הודאותיה ומחילתה, בין אם אומרת "קילתי" או "יודעת אני שיותר מזה הוא חלקי ואני מוחלת" אינו אלא לימוד מהאב או האחים, ואנן סהדי שאינה יודעת כלום, ולכן מניחים שטעתה. אבל הוא כותב (בד"ה ממוצא) שאם יש עדים שהאב והאחים הודיעו לה את סך כל הנכסים, וידעה כמה היא נוטלת וכמה היא מוחלת, וידעה ומחלה ברצון שלם ובישוב הדעת, לא מתוך אונס ולא מתוך קלות ראש – אינה יכולה לחזור בה ממחילתה (גם אם לא ניתנה הסכמת הארוס או בית דין למחילתה, ואפילו היא רק נערה); אבל לא די שתאמר "ידעתי שחלקי כך וכך ומחלתי", מפני שאנן סהדי שאינה יודעת כלום, והיא אומרת מה שמלמדים אותה אביה ואמה לומר.

מילואים לשער שמיני

להערה 73

- א. תשב"ץ, חלק ב, סימן רכח, כותב שהמוחל אינו יכול לטעון "טעיתי" בלי להביא ראיה, כמו שכתבו הר"ף, גיטין ו ע"א (בדפי הר"ף), ותוספות, גיטין יד ע"א, ד"ה ולא פש (שהואבו גם בשו"ת הרא"ש, כלל סט, סימן ו, שנימק שלא שכיח שאדם יטעה, ואדרבה הוא מדקדק היטב לפני שהוא מוציא כסף מידו), על טעות באופן כללי. ב. נחיות המשפט, צב, ס"ק ב (הובא בנחל יצחק, סימן צב, ס"ק ו, ענף ב), כותב שהמוחל אינו נאמן לומר שטעה אלא אם כן יש לו מיגו. ובסימן יז, ס"ק ב, כתב שבספק מחילה (כגון שלא מחל בפירושו אלא שאפשר להסביר את התנהגותו כמחילה מכללא), הוא נאמן לומר שמה שמחל היה בטעות.
- ג. נחל יצחק, יז, יב, ענף א, כותב שאם המוחל טוען שטעה בדיון, וחשב שהדיון הוא כך וכך ולכן מחל, הוא נאמן רק אם יש בין הפוסקים מי שסובר כפי שהוא חשב, אלא שזו מיעוט שאין הלכה כמותו; אבל אם אין שום דעה כזאת, גם אם הוא טוען ברי שטעה, אינו נאמן. נידונו הוא מחילה מכללא. ראה בשמו בשער אחת-עשרה, לגבי תובע שתבע פחות מהמגיע לו.
- ד. משכן שלום (סגל), סימן ד, הערה נא, כותב שהשותק מול חזקת תשמישים של שכנו, אינו נאמן לומר שטעה, באופן שהדיון פשוט שיכול למחות, מפני שאנן סהדי שהוא יודע את הדיון, וגם אם היה מסופק היה מברר את הדיון או היה מוחה מספק; והוא מעלה אפשרות שאינו נאמן אף במיגו. עיין שם, שהוא מביא מקורות בתחומים שונים, האם אדם נאמן לומר שטעה.
- ה. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ד), ור' ישראל יפרח, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדיון, כרך ג, עמ' רפ, כותבים שהמוחל אינו נאמן לומר שטעה. זרע יעקב כותב שאינו נאמן גם אם נשבע על כך.
- ו. דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 9, כותב שתלמיד חכם שמחל, וטוען שמחל בטעות מפני שלא ידע את הדיון, אבל הדיין מכיר אותו שאינו טועה בכך, אינו נאמן להוציא ממון, אבל נאמן להחזיק בידו. הוא מסתמך על כנסת הגדולה, חו"מ, עט, הגהות בית יוסף, אות יד (הובא בלב מבין (נאבאר), הלכות שלוחין, ז, ז, דף קסג ע"ב), שכתב כך באופן כללי (לא על מחילה). דיני ממונות מסתפק האם הדיון כך כבעל מקצוע שטוען שטעה. אבל שוב יש להעיר, שלפי הנימוק של מהר"ם (עמ' 323, ליד ציון הערה 32) הרי היות שאין אומדנא דמוכח שטעה, המחילה תקפה לכל דבר, ולא משנה מי מוחזק. כנסת הגדולה עוסק במצבים שסתם אדם נאמן לומר שטעה, כגון אם הודה שהוא חייב חיוב מסוים, ובוה יש מצבים שהוא נאמן לומר שטעה, והודאתו בטלה. שם אין מקום לסברת "דברים שבלב אינם דברים", ששייכת רק במקום שנעשה מעשה (כגון מכר – המקרה בקידושין מט ע"ב, ששם מקורו של הכלל), שהמעשה אינו מתבטל בגלל מה שחשב בלבו גם אם באמת חשב כך. אבל דבר שאמר – אם אכן אמירתו נבעה מתוך טעות, היא בטלה. בזה מסתפק כנסת הגדולה, שייחכן שאף שאדם רגיל נאמן לומר שטעה, תלמיד חכם אינו נאמן, שהרי מן הסתם הוא יודע את הדיון. ואין מקום ללמוד מדבריו לעניין מחילה, שהיא בגדר מעשה, שאינו יכול להשתנות בגלל דברים שבלב.
- ז. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע ע"ה), מקשה על כנסת הגדולה, הרי הרבה פעמים תלמידי חכמים טועים, כמו רב ענן בבבא בתרא מא ע"א (זו היתה טעות במציאות!), ורמב"ם, הלכות סנהדרין, ו, ה, שמדבר על דיין שטעה.
- ח. גם שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ס, כותב שתלמיד חכם שמחל, מן הסתם לא טעה בדיון.

להערה 75

ר' מלאכי הכהן, בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קו ע"ג), מביא משו"ת הרמ"א שם את העיקרון (הפשוט) שאם הוא יודע את הדבר שהוא מוחל עליו, ויודע את כל העובדות, המחילה תקפה אף על פי שטעה. בנידונו, נושה מחל על חשבונות שבפנסק, אחרי ראיית החשבונות, אבל טעה בחשבונות ההם, ופסק שהמחילה תקפה מפני שהטעות אינה דבר שהתחדש לו אחרי המחילה. הוא מסתמך (בדף קו ע"ד) גם על שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיט, שכתב שאם הכול היה גלוי לפניו בשעת המחילה, אין זו מחילה בטעות (זוה פשוט). בסוף התשובה, ר' יהודה עייאש כותב שהוא מסכים לכול.

להערה 80

- א. בדומה פסק שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן קטז, לגבי פיקדון שאבד, והשומר לא רצה להישבע, והביא את דמי הפיקדון לבעל הנכס, ובעל הנכס אמר לו "איני רוצה שתפסיד על ידי" והחזיר לו את מה שנתן לו – שאם נמצא שהפיקדון בידו או שפשע בו, המחילה בטלה מפני שזו מחילה בטעות.
- ב. לעומת זאת, אם לא התבררה עובדה חדשה, בעל הנכס אינו יכול לחזור בו ממחילתו. כך פסק שו"ת מהרא"ש (היילפרין), סימן סד (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1373), ששומר שכר שאירעה בנכס גנבה ואבדה, ואמר לו בעל הנכס: "אני מוחל לך על התשלומין אם תישבע שאין הנכס ברשותך", והשומר קיבל על עצמו להישבע, אין בעל הנכס יכול לחזור בו ממחילתו זו בטענה שהיתה בטעות, מפני שיש להניח שבעל הנכס התכוון למחילה

מילואים לשער שמיני

גמורה, שהרי הייתה לו זכות ממונית גמורה כלפי השומר, והוא ויתר עליה ביוצין, מפני שרצה שהשומר לא יפסיד מכספו, אלא שחשש שהשומר משקר, ולכן דרש שיישבע; ואינו יכול לטעון "מחלתי מפני שחשבתי שלא יהיה מוכן להישבע לשקר אלא ישלם, ועכשיו שהתברר שהוא מוכן להישבע לשקר, התברר שטעיתי" (ראה בשמו במילואים להערה 181, שבמקרה אחר הוא מקבל טענה דומה), שהרי אילו רצה שישלם, לא היה מוחל על התשלום.

להערה 85

א. מקורות נוספים: הרשב"א, בתשובה שנדפסה בספר זכרון ויטע אשל, עמ' מט, עוסק ביתומים שמחלו לאלמנה על חיובה להישבע, בקניין, וטענו שעשו כן מפני שחשבו שתסכים להתפשר בשעבוד, ולא התפשרה, וזו מחילה בטעות. הוא פוסק (בעמ' נב), שהמחילה תקפה, מפני שמה שאמרו שמחלו על דעת שתתפשר, הוא דברים שבלב, ואולי באמת לא מחלו על דעת זה ורק אחרי המחילה הם מתחרטים.

ב. שו"ת דרכי נעם, יו"ד, סימן ה (ד"ה והרדב"ז), מדייק משו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכו (שהבאנו בשער שלישי, עמ' 91, בעניין מחילת שותפות), שגם אם יש רגליים לדבר שאילו היה יודע דבר מסוים לא היה מוחל, המחילה אינה בטלה מטעם טעות, אם לא אמר בפירוש שהוא מוחל על דעת כן, מפני שדברים שבלב אינם דברים. בנידון של הרדב"ז, שותפים התחילו לחלוק, ובוה מחל כל אחד על זכותו להישאר בשותפות, ואחר כך ראה שותף אחד שיש בשותפות רווח, ולכן חזר בו ואמר שאינו רוצה לחלוק, והרדב"ז פסק שאינו יכול לחזור בו. שם היו רגליים לדבר שמחל מראש מפני שחשב שאין רווח בשותפות, ובכל זאת לא הועילה לו חזרתו, וצריך לומר שטעם הרדב"ז הוא מפני שלא אמר מראש שמחל מטעם זה. נראה שהוא מתכוון למצב שה"רגליים לדבר" התבררו רק אחרי המחילה (כפי שהיה בנידון של הרדב"ז), אבל ייתכן שהוא מסכים שאם כבר בשעת המחילה ברור מדוע הוא מוחל, המחילה בטלה מטעם טעות (כדברי מהר"י בן לב, ליד ציון הערה 54), מפני שאין זה דברים שבלב בלבד, אלא בלב כל אדם.

ג. שו"ת מהר"ט"ף החדשות, סימן צג, עמ' קפג, עוסק בנמחל שביקש מהמוחל למחול לו כיוון שהמצב הוא כן וכך, והסתבר שהמצב היה שונה; וכותב שיש הוכחה שטעה, מפני שדברי הנמחל הם כמו תנאי, שהמוחל מחל בתנאי שהמצב הוא כפי שאמר לו הנמחל. ובסימן קע, הוא נותן דוגמה להוכחה שהמחילה נבעה מהטעות: אם אמר בשעת המחילה שראוי למחול לחייב מפני שהוא עני, והסתבר שהיה עשיר.

ד. פרישה, חו"מ, קנד, לה, כותב על נידונם של הגאונים (הערה 29), במחילה שבשתיקה מול חזקת תשמישין, שגם אם יודע שטעה ברין, המחילה תקפה, מפני שיתכן שגם אילו ידע את האמת, היה מוחל. משכן שלום (סגל), סימן ד, הערה נב, מסייר שהוא כותב כך רק בנידון, שהשכנים היו אחים, ואדם עשוי למחול לאחיו ולכן ייתכן שהיה מוחל לו גם אילו ידע, אבל בדרך כלל, בשתיקה מול חזקה, אם יודע שטעה, המחילה בטלה מפני שמניחים שאילו ידע, לא היה מוחל. כמו כן, ט"ו, חו"מ, קנד, כא, כותב שברוך כלל בחזקת תשמישין המחילה בטלה אם המוחל טוען שהסיבה ששתק היא מפני שלא ידע שמחאתו תועיל, מפני שהנמחל צריך להוכיח שהיתה מחילה טובה, מפני שהוא המוציא מחברו (אך יש להעיר שטענה זו אינה שייכת במחילת חוב, שבה הנמחל מוחזק), ורק בנידון של הגאונים, שאח אחד המשיך לנהוג כמו שאביהם היה נוהג, המחילה תקפה. מפני שיתכן שגם אילו ידע האדם האחר שהוא יכול למחות, היה שותק כדי שיתקיים "תחת אבותיך יהיו בניך". עיין משכן שלום שם, שמוסיף סברא שבאותו נידון יש להניח שלא היה מוחל גם אילו ידע, ולכן המחילה תקפה. משכן שלום מקשה על דעה זו, הרי אם יודע שטעה, כלומר שלא ידע שמחאתו נגד חזקת התשמישין של שכנו תועיל, המחילה בטלה מצד ש"לא ידע דמחל", שלא ידע שהלה נוטל ממנו שימוש שאינו זכאי לו? הוא מתרץ, ואין תירוצו מובן. בפשטות, גם אם לא ידע דמחל, המחילה בטלה רק במצב שאילו ידע, לא היה מוחל (כמו בדוגמאות ליד ציון הערה 16 ואילך), אבל היו יאש כי סיבות לומר שיתכן שגם אילו ידע, היה מוחל, כאמור.

ה. שו"ת מהר"ש"ך, חלק ג, נוספות, סימן יב, כותב שראובן ושמעון שנחייבו יחד ללוי, ולוי מחל לראובן מפני שחשב ששמעון עשיר, והתברר ששמעון עני, המחילה בטלה מפני שזו מחילה בטעות. הוא מוכיח שזה היה המניע למחילה (כדי להוכיח שהיה קשר סיבתי בין טעותו למחילה), ממה שראובן נשבע שלא יגלה שלוי מחל לו עד שיפרע שמעון, וראובן התחייב להתאמץ לדאוג ששמעון יפרע.

ו. גנוי חיים, מערכת מ, אות מו, עוסק בשמעון שהיה חייב לראובן 430, ושמעון לא רצה לפרוע ולכן נלקח לבית סוהר, ושוחזר על ידי כך שקרובו ערב בעדו, בתנאי שהקרוב יתפוס את כל נכסי שמעון כדי לשלם לראובן; וראובן מחל לאותו קרוב על 130, והקרוב נתן לראובן שטר חוב על 300; ואחר כך שמעון אמר לראובן: "הקרוב שלי החזיר לי את כל נכסי, ולכן אשלם לך הכול, והחזר לו את השטר של 300", ולכן ראובן קרע את השטר, אבל באמת לא נתן הקרוב את הנכסים לשמעון. הוא פוסק שהקרוב חייב בכלל, מפני שיש אומדנא שמה שמחל לו ראובן היה על דעת שהקרוב יתן את הנכסים לשמעון, וזה מחילה בטעות, שהיא בטלה.

ז. ר' אליהו יוסף פלטרין, בשו"ת פורת יוסף (אלפנדרי), אה"ע"ז, סימן ז (נב ע"א), כותב שבעל שאמר שהוא רוצה לנסוע למרחוק, ואשתו פחדה שלא יחזור וביקשה גט, ומחלה לו על תוספת כתובתו כדי שיסכים לגרש, וגירש אותה, ובסוף לא נסע, והתברר שהוא אמר זאת בערמה כדי שתסכים להתגרש – מחילתה בטלה, מפני שיש אומדנא שאילו ידעה שזה ערמה, לא היתה מוחלת. והסכים עמו ר' יוסף אלפנדרי, שם סימן ח (נג ע"ד).

מילואים לשער שמיני

ח. שו"ת תורת חיים (מהרמ"ש), חלק ג, סימן קב (ד"ה ואיברא שהרב), מביא ששו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע, ושו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט, כתבו שמחילת מס תקפה גם אם אחריה התרבו המסים שעל הקהל, והוא מסביר (ד"ה אמנם יראה) שטעמם הוא שמצוי הוא שיתרבו המסים, ויש להניח שהיו מוחלים גם אילו ידעו זאת. ראה עמ' 1059, במילואים להערה 187, בשם שער יהושע, שהעלאת מסים חריגה אינה סיבה לבטל מחילה מחמת טעות, מפני שהיא היתה צפויה, ויש להניח שהקהל היה מוחל גם אילו ידע עליה.

ט. ראה עמ' 1060, במילואים להערה 187, בשם תורת חיים, שמחילת מס בטלה אם אחריה ירדו בני העיר מנכסיהם כך שהקהל היה זקוק לכספי המסים, מפני שזהו דבר לא צפוי, ויש אומדנא דמוכח שאילו ידעו, לא היו מוחלים. ר' אברהם גאטיניו, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צב ע"א, פוסק על פי זה שבנידונו מחילת המס בטלה. אבל ר' חיים מודעי, בתשובתו שם (דף צה ע"א-ע"ב), ור' אברהם מיוחס בתשובתו שם (צז ע"ג), כותבים שאין ללמוד כך מתורת חיים, מפני שבנידונום לא ירדו כל כך מנכסיהם, וייתכן שהיו מוחלים גם אילו ידעו זאת. בספר אמת היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נט ע"א), לומד מדבריהם שמחילה בטלה מחמת אומדנא רק אם ידוע בבירור שאילו ידעו מה יהיה לא היו מוחלים. הוא כותב (בדף נח ע"ד) שבנידונו, שהמחילה היתה רק לחלק מהמסים לכמה שנים, ועדיין יהיו חייבים אם תהיה הוצאה חדשה, ייתכן שהיו מוחלים גם אילו ידעו את האמת. ר' חיים מודעי, שם, כותב שלפי שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט, שמחילת המס פועלת על ידי סילוק שעבוד גופו מלהיות נחשב כבני עירם (ראה בשמו בשער שלישי, עמ' 111), לא משנה שהמצב התנהג, והמחילה תקפה גם אם קרה דבר שאף אחד לא היה יכול לצפות; ור"ח מודעי מעלה אפשרות שלפי השו"ת שפיטור ממסים הוא רק מטעם מחילה, ולא כהסבר הראנ"ח (ראה שער רביעי, עמ' 196), יש מקום לומר שהיא בטלה בגלל הטעות. ולא הסביר מדוע הדין קשור להגדרת המחילה.

י. גם שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י, עוסק במחילת מס, שראשי העיר טענו שהיא בטלה מפני שהעיר הגיעה ל"דחק גדול", והתרבו המסים, ואילו ידעו זאת לא היו מוחלים. ר' בבנישטי גאטיניו (שם דף נז ע"ב) ור' רפאל יעקב אברהם גירון (שם דף ס ע"א), כתבו שזה לא רלוונטי, מפני שהנמחל היה "תרגומן" שפיטור ממס מטעם המלך (ראה על כך בעמ' 100, הערה 136), והמחילה התייחסה רק למס שהתחייב לפני שנעשה תרגומן, והתרבות המסים אינה משפיעה על חיובי העבר. ר' רייא גירון הוסיף, שהתרבות המס היא דבר שכיה, ומזה שלא התנו מוכח שראשי העיר היו מוכנים שהמחילה תתקיים גם אם יתרבה המס; כלומר, לא היה קשר סיבתי בין הטעות לבין המחילה. יא. ר' נסים שלמה אלגזי, בשו"ת בעי חיי, יו"ד, סימן קפו, עוסק בראובן ששידך את בנו לבתו של שמעון אחיו, וחזר בו, ולוי אחיהם היה מטפל בסחורות של ראובן בחינם, וטוען שהוא מחל על שכרו רק מפני ששידך את בנו לבתו של שמעון, ואילו ידע שחזר בו, לא היה מטפל. הפוסק מציין שלוי היה עושה חסד עם הכול, ואפילו לפני השידוכין היה מתעסק בכספו של שמעון אחיו, והוא לומד מכך שמראש התעסק בסחורותיו של ראובן בתורת מתנה, ואין להניח שהיה חוזר בו בגלל ביטול השידוך. אך יש להעיר ששם אין זו מחילה, שהרי מעולם לא הוסכם שיקבל שכר, אלא זהו שירות בחינם.

יב. שו"ת שואל ונשאל, חלק ב, חו"מ, סימן טו, עוסק בראובן שביקש משמעון לקנות לו זהובים, וקנה ומסרם לו, ואז שמעון היה משודך עם בתו, ולא ביקש שכר טירחה; ואחר כך נתבטל השידוך, ושמעון תבע ממנו שכר טירחה, באמרו שמתחילה מחל על שכר הטירחה מפני שהיה משודך עם בתו, וזו מחילה בטעות שהרי נתבטל השידוך (למעשה זאת לא מחילה אלא מתן שירות בחינם, בטעות). הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שאין ונדאות שהסיבה שמחל היא שחשב שישא את בתו, אלא ייתכן שמחל מספק כדי שישכים לגמור את השידוכין, ועל דעת כן עשה עמו טובה זו, ואם לא עלה בידו, לא עלה; ועוד, שרבים עושים שירות כזה בחינם. ראה גם שער רביעי, עמ' 902, במילואים להערה 352, בשם מנחת יחיאל, על שדכן שמחל על שכרו, וטוען שמחל מפני שחשב שהשידוך יהיה קל, ואילו ידע שיצטרך להשקיע הרבה זמן ומאמצים בשידוך, לא היה מוחל.

יג. שו"ת הריב"ש, סימן רכו, עוסק באישה שמחלה לבעלה על תנאי הכתובה מפני שנתן לה את נכסיו במתנה, ולא ידעה שאין תוקף למתנתו. בתחילה הוא מדייק משו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן יב, בסופו, שזו מחילה בטעות. אבל אחר כך הוא כותב שזאת לא מחילה בטעות, מפני שגם אילו ידעה את האמת היתה מוחלת, בגלל מה שהבעל החשיב אותה בנתינת המתנה, כמו ששו"ת מהר"ט, חלק ב, חו"מ, סימן נו (ד"ה והטעם ה"ב), כותב שהנותן מתנה מפני שהמקבל הטיב לו, והתברר שאותה הטבה לא היתה תקפה – זאת לא מתנה בטעות, מפני שבכל זאת נהנה מזה שהמקבל החשיב אותו, והמתנה תקפה.

יד. שו"ת הריב"ש, סימן רכו, עוסק בשותף שהציע לשותפו או שישכיר ממנו את חלקו, או שישכיר לו את חלקו, או שידורו בבית בחלוקת זמנים. הוא פסק שהשותף האחר יכול לבחור בחלוקת זמנים, אף שמן הדין השותף הראשון היה יכול לחייבו לבחור רק בין שתי האפשרויות הראשונות, מפני שהראשון מחל מכללא על זכותו להציע רק את שתי האפשרויות הראשונות. ישועות ישראל, סימן יז, עין משפט, ס"ק ג, מבסיר שאף שיתכן שזו מחילה בטעות, שלא ידע את הדין, מכל מקום אין זו טעות ברורה, שהרי ייתכן שהוא מעדיף חלוקת זמנים, כך שגם אילו ידע שאינה חייב להציע אפשרות זו, היה מציע, ולכן מחילתו תקפה. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 429, על תובע שתבע פחות מהמגיע לו, וטען שטעה.

טו. שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק א, סימן קג, כותב על מחילה במסגרת פשרה, שאם הפשרה נעשתה על כמה

מילואים לשער שמיני

דברים, ונמצאה טעות רק בפרט אחד מהם, המחילה תקפה, אבל אם נמצאה טעות בתנאי העיקרי, ובלי תנאי זה לא היה עושה את הפשרה, המחילה בטלה.

טו. חידושי ר"ע איגרו, כתובות כט ע"א (ד"ה תוד"ה ועל אשת אחיו), כותב שמי שקידש את בתו שלא בידיעתה וקיבל את גיטה שלא בידיעתה, ואחר כך נתפתחה, קנסה לעצמה, כדין ארוסה שנתגרשה, ואין אומרים שמחלה על הקנס בכך שהסכימה להיבעל, מפני שהיא חשבה שהיא פנויה ושהקנס שייך לאביה, כך שאין בכך מחילה (ראה על כך במילואים להערה 229, בעניין הרשאה בטעות להזיק). בעצם, זה בגדר "לא ידע דמחלי". קובץ שיעורים, כתובות, אות פה, חולק, בנימוק שגם אילו ידעה את האמת, היתה מוחלת. כוונתו היא, שהיא מוחלת מתוך הנאתה מהביאה, ויש להניח שהיתה מוחלת גם אילו ידעה שהקנס שייך לה. כנגד זה, ייתכן שר"ע איגרו סובר שאילו ידעה, לא היתה מסכימה למחול על התשלום.

יז. חידושי ר"ע איגרו, שם, מעלה ספק בכתב שאביה קידש אותה בידיעתה אבל קיבל גט בשבילה שלא בידיעתה, שמצד אחד אפשר לומר שהמפתח חייב, מפני שלא מחלה, שהרי היא חשבה שהיא מאורסת, כך שהבועל פטור מקנס מטעם "קם ליה בדרבה מיניה"; ומצד שני, אפשר לומר שהוא פטור, מפני שהיא יודעת שיש לה שייכות בקנס, כיוון שיצאה מרשות אביה, וחלה מחילה. יש להעיר שגם מי שפטור מטעם "קם לה בדרבה מיניה" חייב לצאת ידי שמים (רש"י, בבא מציעא צא ע"א, ד"ה רבא), ויש כאן שאלה כללית, במחול שחשב שהמחול חייב רק לצאת ידי שמים, ובאמת היה חייב חיוב גמור, האם מחילתו בטלה בגלל הטעות, או שהיא תקפה מתוך הנחה שגם אילו ידע את האמת היה מחול.

יח. בעניין קרוב, שו"ת בית יעקב (ציוזמיר), סימן ס, כותב שמי שפטור מדיני אדם וחייב רק בדיני שמים, וחשב שהוא חייב בדיני אדם, ופרע, ואחר כך נודעה לו האמת, המקבל חייב להחזיר לו, מפני שזה פירעון בטעות. קצות החושן, עה, ס"ק ד, חולק עליו, בנימוק שיש להניח שהיה משלם גם אילו ידע את האמת (הוא מביא כאילו בית יעקב כותב שזו מחילה בטעות, אבל הוא לא דק, שהרי זו נתינה בטעות). שתי הדעות מובאות בשערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ט, פרט ג, עמ' שמ (המסביר שהמחלוקת היא בשאלה האם מה שיש לישראל חזקת כשרות, הוא גם בדבר שחייב בו רק לצאת ידי שמים, ואם כן, בכגון זה אינו נחשב טעות, או שחזקת כשרות היא רק לדבר שהוא חייב לעשות בדיני אדם), ובמשמרת להבית, פרק י, סעיף יז (כח ע"ב). וראה מקורות נוספים על כך לעיל עמ' 993, ולהלן עמ' 1350, ובחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 167-168; וראה על כך בספר דורש משפט (ויצמן), סימן עה, עמ' כח. אבל קשה ללמוד משם למחילה בטעות, מפני שלא מצאנו מצב שנושה חייב למחול מדיני שמים. יט. למקום נוסף שנפסק בו שהמחילה תקפה מפני שיתכן שהיה מחול גם אילו ידע את האמת – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 187 (להלן, עמ' 1392), בשם בני בנימין, לפי דעה אחת.

כ. דיונים נוספים בשאלה האם מניחים שהמחול לא היה מחול אילו ידע את האמת, יש בשער עשירי, עמ' 410, בעניין אומדנא שהמחול התכוון שמחילתו תהיה מותנית בתנאי מסוים. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 117, על טעות בחוזה באופן כללי, שזכות הביטול מבוססת על תנאי מכללל שהחווה תקף רק אם העובדות הן כפי שהוא חושב. □

להערה 87

א. שו"ת משכנות יעקב, חו"מ, סימן י (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, כה, ס"ק יג, ומשם בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קסד, דף קסג ע"ד), כותב שרק אם הדיין טעה וחייב אותו שבועה, או שאמר לו שהוא חייב מומן, מחילתו בטלה, משום שמוכח בבירור שבגלל זה הסכים להתפשר, ולא היה צריך להעלות על דעתו שהדיין טועה; אבל אם הדיין אמר לו רק שלא ברור שיוכה, אף שבאמת הדין היה עמו, המחילה תקפה, שהרי אילו רצה היה יכול ללכת לדין והיה סיכוי שיוכה, אלא שהוא מוכן למחול מספק מפני שאינו רוצה להתאמץ מספק; והרי אם נאמר שגם אז המחילה בטלה, יתבטלו כל הפשרות, שהרי תמיד הצדדים מתפשרים מפני שאינם יודעים מה הדין, ואילו ידע צד אחד שהדין לטובתו לא היה מסכים להתפשר, אלא שהיה שאין הדין ברור להם וכל אחד חושש שיצא חייב, הם מוחלים זה לזה ברעת גמורה מספק, ואין לבטלו אחר כך בגלל זה. הוכחה זו קשה, שהרי בפשרה רגילה לא מתברר לעולם עם מי הדין, אבל ייתכן שאם יתברר עם מי הדין, מחילתו בטלה. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 198-199 (להלן, עמ' 1396-1397), שיש אומרים שאם התברר שהדין עמו, הפשרה בטלה; אלא שמשכנות יעקב סובר כדעה שהובאה שם, שרק אם דיין הטעה אותו ואמר לו שאין הדין עמו, הפשרה בטלה. למקורות שהובאו שם יש להוסיף את שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י, הכותב שאם אחרי הפשרה התברר בעדים ובראיה שהדין עם המחול, מחילתו בטלה, מפני שיש אומדנא דמוכח שמחול רק משום שחשב שהזכות אינה שלו או שלא היו לו עדים, ואילו ידע לא היה מחול.

ב. גם נתיבות המשפט, רה, ס"ק ט, כותב שגם אם התברר בבית דין שהדין עם התובע שמחל במסגרת הפשרה, מחילתו תקפה (שלא כמו מצב שאחר כך באו עדים לטובתו – ראה בדברי הרשב"א שהובאו בעמ' 346, ליד ציון הערה 185), וזאת על פי הרא"ש (עמ' 1070, במילואים להערה 249) שכותב שמחילה בטעות תקפה אם ידע שהוא נתן משלו ורק טעה בדין; ועוד, שמראש היה מסופק האם הדין עמו, ועל דעת זה התפשר, כדי "לקנות" את הספק, ואינו פשרה בטעות.

מילואים לשער שמיני

ג. על פרט נוסף בתשובת הרי"ף, ראה במילואים להערה 29.
ד. מקור נוסף: שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימנים לג-לד, עוסק באישה שמחלה על חלקה בעיבון אביה תמורת נדוניה שנתן לה אחיה, ואחר כך טענה שזו טעות מפני שהתברר שחלקה בירושה היה גדול מהנדוניה. הוא פוסק שהמחילה תקפה כיוון שבית דין כתב מראש שחלקה בעיבון שווה פחות ממה שנתן לה אחיה, ואי אפשר להכחיש את דברי בית דין, והוא מאריך לדחות את הטענות ששומת בית דין היתה מוטעית (עיין שם). הוא מנמק עוד, שאין אונאה בקרקעות (בבא מציעא נו ע"א), ולכן אין מתחשבים בטעות בהערכת שווי הקרקעות שבעיבון; ועוד, שבנידונו האישה הודתה מראש שהיא יודעת שאחיה נתן לה יותר מהמגיע לחלקה בעיבון, וזו הודאת בעל דין, וגם אם נאמר שהודתה רק כדי לחזק את כוחו, מכל מקום זו הוכחה שגמרה בדעתה למחול גם אם יתברר שחלקה גדול יותר. אבל בסימן לד הוא מביא שיש שפסקו שהמחילה בטלה מפני שלדעתם בית דין טעה בשומה.

להערה 88

א. שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קמה, לומד מכאן, שאם נחלקו שני דיינים בדין מסוים, ולכן התובע והנתבע עשו פשרה, ואחר כך שלחו לחכם לשאול מה הדין, והכריע כצד אחד – הפשרה תקפה, שהרי מראש ידע המוחל שיש מחלוקת, ובכל מחלוקת, אם ישאל, תהיה הכרעה, והדיין הראשון עדיין מחזיק בדעתו.
ב. כמו כן, שו"ת אהלי חם, סימן י, שהבאנו בעמ' 1026, עוסק במתעסק ומקבל עיסקא שחלקו ביניהם את הסחורה, ונותן העיסקא מחל למתעסק, והתברר שהמתעסק רימה אותו על ידי הערכה שקרית של הנכסים, ולקח יותר מהמגיע לו. הוא כותב שהמחילה בטלה רק אם נותן העיסקא מוכיח שהמתעסק העריך את הנכסים הערכה לא נכונה.
ג. שו"ת מהריט"ץ, סימן ריג (ד"ה איברא), עוסק בשותפים, יעקב ויוסף, שחילקו את השותפות ביניהם, ומחלו זה לזה על כל תביעה הדדית; ואחר כך יעקב טען שמחילתו היתה בטעות, מפני שהיו ברשות יוסף הרבה מנכסי השותפות שלא לקח בחשבון בשעת החלוקה. הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שיוסף יכול לטעון שיעקב לא טעה, אלא באמת באותם הימים היה ליוסף רק כסף מועט, ורק אחרי שחלקו הרוויח הרבה; כלומר, מה שחשב המוחל לא היה שונה מהמצב האמיתי.
ד. שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קע, כותב שמי שמחל מפני שהחייב היה עני, וטוען שהמחילה בטלה בגלל טעות, עליו להוכיח שהחייב היה עשיר באותו זמן.

להערה 93

א. מחנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ד, שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קל ע"ב), ושו"ת נזכר הלכה, סימן דף טו ע"ב (נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלה), מביאים ממהרי"ק שם את העיקרון שבמצב מסופק יש להניח שטעה מפני שאנשים אינם רגילים לתת מתנות.
ב. ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סימן יא (עה ע"א), ושו"ת מים קדושים, סימן א (ג ע"ב), מוכיחים ממהרי"ק שם, שאם יש רגילים לדבר, ואנן סהדי שטעה, המחילה בטלה.
ג. סברה זו משמשת גם את ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבואת, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב, הכותב שמחל לערב – זו מחילה בטעות, מפני שאין אדם מאבד ממונו לדעת, ומחילה בטעות בטלה. לא ברור אם כוונתו שבנידונו היתה טעות, או שכל מלווה שמוחל לערב זו טעות.

להערה 95

א. שו"ת מהריט"ץ, סימן ריג (הובא בשו"ת פרי תבואה, סימן ז), מוכיח מדברי מהרי"ק כאן שלא צריך הוכחה שטעה, שהרי הוא כותב "גם מפני שמוכיה שגם אחיו לא ידעו", משמע שגם בלי הוכחה זו, המחילה בטלה. מהריט"ץ מסביר שמה שהגמרא נקטה במעשה רב ענן (ליר ציון הערה 289) "כמו שאתה לא ידעת, כך השכן לא ידע", הוא מפני שלא היה ידוע האם המוחל טעה, ואדרבה זה דבר שלא רגילים לטעות בו, היכן הגבול בין השדות, ואם כן היינו אומרים שלא טעה אלא ידע ומחל, ולכן הוצרכו לומר שזה שרב ענן לא ידע מוכיח שגם השכן לא ידע. כלומר, רק שם היה צורך בהוכחה שטעה, מפני שמן הסתם היינו מניחים שידע מפני שלא רגילים לטעות בזה, אבל במקום שרגילים לטעות (או בסתם), מניחים שטעה גם בלי הוכחה שטעה.
ב. אבל שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לג וסימן לד, כותב שמהרי"ק סובר כך רק בכגון נידונו, שברור שהמוחל קיבל מעט מדי, והספק היה האם ידע את האמת ומחל, ובה אומרים שמן הסתם לא ידע; אבל אם בית דין אמרו שהמוחל קיבל סכום השקול לסכום העיבון שמחל, אלא שיש ספק האם בית דין טעה (נידונו, שהובא במילואים להערה 87) – בזה אין הנחה שטעה. הוא מוסיף שמהרי"ק עצמו לא סמך על הסברה שמן הסתם טעה, שהרי בסוף דבריו הסתמך על כך שהיו עדים שלא ידע כשמחל.

להערה 100

א. בנידונו של עולת שמואל, ראובן לחץ על לוי למחול לו על כל תביעותיו מעיסקו עמו בעניין המכס; ונפתלי,

מילואים לשער שמיני

שופתו של לוי, שהמכס היה כתוב ב"טימיוסוק" (שטר רשמי) על שמו, מחל לראובן; ואז לוי הסכים לכתוב שטר מחילה לראובן; ואחר כך טען שעשה זאת מפני שחשב שמחילת נפתלי תקפה, כך שחשב שמחילתו (של לוי) לא מעלה ולא מורידה; ובאמת מחילת נפתלי לא היתה תקפה מפני שאין משמעות למה שכתוב בשטר פיקטיבי שהמכס הוא של נפתלי (ראה שער שביעי, עמ' 304), ולכן מחילת לוי היתה בטעות. הוא פוסק (בדף עד [מצויין עג] ע"ב) שלוי נאמן לומר שטעה בכך, כמו שכתב שו"ת מהרי"ק, שורש כ, שלא הכול יודעים הלכה, ולכן מחילתו בטלה. הוא מצייין שגם שו"ת מהריט"ץ, סימן ט, כתב שכל שאפשר לתלות בטעות, תולים (ולא מצאנוהו שם).

ב. לכאורה קשה, מדוע בתשובה שהבאנו בעמ' 326, ליד ציון הערה 51, מהרי"ק מצריך הוכחה שהמוחל טעה, ולא הסתפק בעיקרון שיש להניח שטעה, שאם לא כן לא היה מוחל? אפשר לומר ששם היו סימנים נגדיים שהעידו שידע, ולכן צריך הוכחה שטעה.

ג. שו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן לג (ד"ה והנה אפ"י), כתב שגם אם הנתבע טוען ברי שהתובע ידע, נאמן התובע לומר שלא ידע, משום שחזקה אין אדם מוחל ממונו חנם, כמו שכתב מהרי"ק, והנתבע שאומר שהמוחל ידע – צריך להביא ראיה לכך.

ד. כמו כן, שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, כתב, שמדרכי שהובא בשו"ע, חו"מ, קעו, יב (שלא מצאנו), אומר שחזקה אין אדם מוחל חובו בחנם, ולכן יש אומדנא דמוכח שהמוחל מחל מתוך טעות. על פי זה הוא כותב בנידונו, שמניחים שהנושה מחל רק מפני שחשב שאין ללווה כמה לפרוע לו.

ה. גם שו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט (נא ע"א), משתמש בעיקרון שחזקה אין אדם מוחל ממונו בכדי, אם הוא יכול לגבותו בעדים או בראיה. על פי זה הוא קובע שבנידונו האישה טעתה כשמחלה על חלק מכתובתה. הוא מוסיף לנמק, שהעובדה שמחלה על חלק גדול מכתובתה, 700, ונשארו לה רק 500, מוכיחה שחשבה שמגיע לה רק 300 (כפי שהיא טוענת שחשבה כך), שאם לא כן לא היתה מוחלת כל כך הרבה, שהרי אינה טיפשה. הוא מביא (בדף נא ע"ב) עוד הוכחה שטעתה, מן העובדה שבסוף חזרה בה מהמחילה. אבל זו הוכחה תמוהה, שהרי ייתכן שהיא לא טעתה, אלא שהיא חזרה בה מתוך חרטה, וטוענת שרק שטעתה כדי שיבטלו את המחילה. על מקרה זה ראה גם עמ' 336, ליד ציון הערה 114.

ו. פוסקים נוספים החולקים על הגאונים: שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לו ע"א), מדייק מחידושי הרשב"א, בבא בתרא מא, בשם הראב"ד, שכל שאפשר לתלות בטעות, תולים (ולא ברור איך מוכח כך מדבריו). הוא מדייק גם משו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן מא, שאם אפשר לתלות קצת בטעות, תולים (ולא ברור איך מוכח כך משם). הוא מסביר שהרשב"א לשיטתו בחלק ב, סימן רעח, שהביא ראיה מאונאה לעניין מחילה בטעות, משמע שהמחילה בטלה אלא אם כן אין שום צד לתלות שהיה בטעות, כמו באונאה.

ז. נתיבות המשפט, יז, ס"ק יב, מוכיח שהמוחל נאמן לומר שמחילתו נבעה מטעות, ממה שנאמר בבבא מציעא סו ע"ב (הובא בעמ' 354, ליד ציון הערה 237) שבאסמכתא בהלוואה, הפירות חוזרים ללווה מפני שמחילה בטעות בטלה, ואין אומרים שהלווה ידע שאסמכתא לא קונה ובכל זאת מחל על הפירות. אבל הגאון מתייחס בתשובתו (הערה 329) לנידון זה כאילו לא מוכח שטעה, ובכל זאת הפירות חוזרים בגלל איסור ריבית (הגאון נוקט כלל, שמחילה בטעות בטלה אם מוכח שטעה, כמו במעשה רב ענן, או שיש ריבית, כמו באסמכתא בהלוואה). ייתכן שהוכחה נתיבות המשפט היא ממה שהסוגיה אמרה בתחילה שהפירות חוזרים מפני שזו מחילה בטעות, עוד לפני שנזכר הנימוק של ריבית.

ח. שו"ת פרי תבואה, סימן י (יג ע"ד), כתב שהמחילה בטלה אם המוחל אומר שטעה, גם אם לא הביא ראיה לדבריו, מפני שחזקה שאין אדם מוחל את שלו בחינם, וזה מוכיח שאכן טעה, ולכן דינו שונה מקניין בטעות, שבו אינו נאמן לומר שטעה (רי"ף, גיטין ו ע"א, בדפי הרי"ף). הוא מוסיף לנמק (בדף יד ע"ב), שיש חזקת חיוב.

ט. יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קטז, מוכיח ממעשה רב ענן שאם יש ספק האם ידע המוחל שהממון שהוא מוחל עליו שייך לו, המחילה בטלה, שהרי רב נחמן אמר לרב ענן "כמו שאהא לא ידעת, גם השכן לא ידע", הרי שלא היתה ודאות שהשכן לא ידע (הגאונים הסבירו, כאמור ליד ציון הערה 329, ששם "מוכח" שהשכן טעה, ואילו יד רמה סבור כנראה שאין הוכחה מאידיעת רב ענן, שכן ייתכן שרב ענן לא ידע ואילו השכן ידע, ובכל זאת רצה למוחל, ורב נחמן לא אמר זאת כהוכחה אלא כתשובה לרב ענן, שאמר שהשכן ודאי מחל – על זה ענה שיתכן שלא ידע, ולכן מחילתו בטלה). גם שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד, מוכיח ממעשה רב ענן שגם אם יש ספק האם המוחל ידע כמה מחל או לא, מניחים שלא ידע, שהרי נאמר שם "הוא נמי לא ידע", ולא שאלו את השכן האם ידע, אלא מניחים שמן הסתם לא ידע, אלא אם כן אמר "אני יודע ומחל" (או: "ידעתי ומחלתי"). לכאורה אפשר להבדיל בין מקום שיתכן שלא ידע שזה ממונו ("לא ידע דמחל"), שאז המחילה בטלה (ובזה עוסק יד רמה ובזה יש הוכחה מרב ענן), לבין מקום שהוא יודע שזה ממונו אלא שספק האם ידע פרט חיוני שהוא סיבה שלא למוחל, שאז המחילה תקפה. אבל הבחנה זו אינה נראית, שהרי הנימוק (ליד ציון הערה 32) שאלו דברים שבלב שייך בשני סוגי הטעויות. דרכי נעם מביא ששו"ת מהרי"ק, שורש י, כתב שמן הסתם אדם אינו מעלה על דעתו דבר שאינו בטלה (אבל לא מצאנו זאת בדבריו); ועל פי זה כתב בנידונו, מי שמחל לאפוטרופוס

מילואים לשער שמיני

על נזק שייגרם על ידי פשיעתו, והפסידו הנכסים יותר משליש הקרן, שיש להניח שהמוחל לא צפה זאת, מפני שהוא דבר נדיר מאוד, ולכן זו מחילה בטעות, ובטלה.

י. בדק הבית, חו"מ, קנ"ד, לח, כותב על דברי הגאונים (הערה 29), שבנידונם יש הוכחה שהמוחל טעה, מפני שהדין שהוא אומר שלא ידע (שאם לא מחה באחיו שהעביר מים דרך שדהו, אחיו מקבל חזקה) הוא דין "זר" (=מזור). שו"ת שער אפרים, סימן קלא, בהגהה מכן המחבר, מבין שבדק הבית סובר באופן כללי שגם אם לא מוכח שהמוחל טעה, המחילה בטלה. אבל שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד, דף פט ע"ד (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמ"א, ס"ק ד, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב), ומשכן שלום (סגל), סימן ד, הערה נא, כותבים שבדק הבית חולק על הגאונים רק מפני שלדעתו, באותו נידון מוכח טענה, אבל הוא מסכים שאם אין הוכחה שטעה, המחילה תקפה. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, מציג את המחלוקת כך, שבדק הבית סובר שאם הדין הוא דין מזור, ייתכן שטעה ברין, מפני שלא הכול יודעים הלכה, ולכן המחילה בטלה, והגאון והטור סוברים שאין הוכחה שטעה. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן כג, לומד מבדק הבית בקל וחומר, שמי ששתק מול נזקי שכנים, נאמן לטעון ששתק מפני שלא ידע שחזקת נזקין מועילה לאלתר, שהרי דין זה שנוי במחלוקת, ואינו צריך להישבע על כך. אבל הוא מעיר שסברת בדק הבית דחוקה מאד, ועוד, שיש תוצאה קשה מדבריו, שיהבטל דין חזקת נזקין לאלתר, שהרי כל נזק יטען שלא ידע את הדין, ולא מצאנו זאת בשום פוסק. אבל לגבי נידונו הוא פוסק שהמחילה בטלה מפני שהיתה הוכחה שהמוחל טעה. בעניין דומה, רא"ש, בבא בתרא, פרק א, סימן ח, כותב על מקרה מיוחד של חזקת תשמישין, ששתקתו אינה מחילה מפני שלא הכול יודעים שצריך למחות בנידונו; כלומר, מניחים שטעה בשתיקתו. יש להעיר שדוגמאות אלה מיוחדות, שלא היתה מחילה מפורשת, אלא שתיקה שבדרך כלל מתפרשת כמחילה, וכאן ייתכן שאין לפרשה כמחילה כיוון ששתקתו לא נבעה ממחילה אלא מטעות.

יא. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נב ע"ג), מדייק ממה שרמ"א, חו"מ, כה, ה, הצריך שגילה דעתו שהוא מוחל בגלל הנחה מסוימת (שהתבררה כמוטעית), ושו"ע לא כתב זאת, משמע שהוא חולק; ועוד ששו"ע, חו"מ, יב, סעיפים יד–טו, הביא את שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, שמבטל מחילה בטעות גם בלי גילוי דעת; וכן עולה מדבריו בתשובות בית יוסף, דיני כתובות, סימן י, בסופו; ואף בשו"ת אבקת ורכל, סימן קמב, נקט שהיה גילוי דעת, אין כוונתו זוה תנאי הכרחי, אלא שבנידונו המעשה היה כך. הוא מציין שגם שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג, כתב שאין צורך שיעידו עדים שהתפשר בגלל מחשבתו המוטעית.

יב. ראה עמ' 1042, במילואים להערה 127, שכנסת הגדולה כותב שמה שכתב מהרש"ם שמחילה בטעות בטלה גם אם כתב "אני מוחל כל טעות שתגלה", הוא רק אם יש עדים או ראייה שטעה, אבל בלי זה אינו נאמן לומר שטעה. לכאורה אפשר לדייק מזה שאם לא כתב נוסח כזה, המחילה בטלה גם אם אין ראייה שטעה; אבל ייתכן שאז עדיין צריך אומדנא, אף שאין צריך ראייה כמו עדים.

להערה 101

א. מהר"ק הובא בשו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז, דף רב ע"ג (על יתומים שמחלו לאלמנה מתוך טעות, ואילו היו משביעים אותה היו מגלים את הטעות), בשו"ת מים חיים (סילווח), סימן יג, עמ' רסח–רסט (על יורש שמחל מחמת טעות, אבל היה יכול לבדוק בחשבונות ולברר באיזה מצב היו הנכסים), בשו"ת אהלי תם, סימן י, בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב (על נושה שהיה יכול להשביע את החייב על טענתו שאין לו במה לשלם, ולא השביעו, ומחל, והתברר שהיה לו), בשו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (ק ע"ב), בבית אבות (קוריאט), ליקוטים, דף עו ע"א, בשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קז ע"ב, בשו"ת נפת צופים, אהע"ז, סימן ד (על בת שהסתלקה מחלקה בירושת אביה תמורת סכום שנתנה לה אמה, ויכלה לדרוש מאמה להישבע שאין למוריש עוד נכסים, ובכל זאת מחלה לה על השבועה), בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עה, דף קכ ע"א–ע"ב (על מי שהיה יכול ללכת למקומו של בעל דינו ולהטיל חרם כדי למצוא ראיות שידע שיש לנתבע, ובכל זאת, כדי שלא ללכת להתריינות, כתב שהוא מוחל, ושגם אם תמצא איוו עדות, תיחשב כחרס הנשבר), ובשו"ת שופרה דיעקב, אהע"ז, סימן י.

ב. הדין הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז.

ג. שו"ת מים קדושים, סימן א (ג ע"ב), מסייג את דברי מהר"ק, שהוא מדבר במצב שהדיינים חייבו את הנתבע שבועה, והתפשרו, ובזה מחל על השבועה, והיה צריך לדרוש שיישבע כדי לברר את האמת; אבל אם התפשרו בלי עמידה בדין, לא היה צריך להשביע את החייב, מפני שהיה רשאי לסמוך על מה שאמר לו, וכשהתברר אחר כך שהטעה אותו, המחילה בטלה. הוא מוכיח הבחנה זו, שהרי בנידונו של מהר"ק עצמו, שהובא לעיל ליד ציון הערה 8, המוחל היה יכול להשביע את אחיו לגבי סכום הירושה, ולא עשה כן, ובכל זאת פסק שהמחילה בטלה. ד. מקור נוסף: שו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סח ע"ג (הובא בשו"ת שפת הים, חו"מ, סימן קד), כותב שאם המוחל היה יכול לברר, ולא בירר, המחילה אינה בטלה מטעם מחילה בטעות, מפני שאם עלה בדעתו שיש לו זכות אצל חברו, ובכל זאת לא בירר, יש להניח שידע ומחל. הסתמך עליו שו"ת שפת הים, חו"מ, סימן כד, העוסק בשותף שמחל לשותפו על כל הנכסים של השותפות שהיו ברשותו, והיתה להם חזקה על

מילואים לשער שמיני

חנות אחת, שבשעת המחילה, היתה החזקה ביד גוי, ואחר כך המוחל טען שמחל בטעות, מפני שחשבו שהחזקה אינה שווה כלום, כיוון שחשבו שהיא לא תגיע לידי ישראל, ולכן מחל. הוא פוסק שזאת לא מחילה בטעות, מפני שהמוחל היה צריך לומר בפירוש שאם החזקה תגיע לידי ישראל, יישאר בשותפות; ועוד, שהיות שהגוי בחנות, היא כאילו ריקה, ולכן אילו לא מחל, היה צריך לומר כך בפירוש. אבל משמע מדבריהם שהם משתמשים בלשון "לברר" שלא במובן של מהרי"ק, לברוק מה האמת, אלא במובן של "להבהיר", להתנות בפירוש, כלומר, שהיה צריך לומר "אני מוחל מפני שהמצב הוא כך וכך", ובכך שלא אמר כך, הראה שהמניע למחילה אינו מה שחשב שזה המצב. אבל דבריהם קשים, שהרי אם, כן, כל מחילה בטעות תהיה תקפה אם לא אמר "אני מוחל מסיבה פלונית".

ה. שו"ת דבר משה (אמריאליו), חלק ג, חו"מ, סימן ג (נג ע"ד), כותב שאם המוחל לא ידע את סכום החוב, וחשב שהנתבע משקר בדבר סכום החוב ובכל זאת מחל, המחילה תקפה גם אם התברר שטעה. שו"ת מים קדושים, סימן א (ד ע"ב), כותב שאין להסיק מכך שאם המוחל היה צריך לחשוש שהנתבע משקר ובכל זאת מחל, המחילה תקפה, אלא דבר משה כתב כך מפני שבנידונו היה יכול לברר בקלות את האמת, על ידי שיכתוב לבניו לשאול האם קיבלו מהנתבע מה שהנתבע אמר שנתן להם, ולא עשה כן, ולכן מניחים שמחל בכל זאת. ¹⁰⁴
ו. ראה עמ' 1041, במילואים להערה 127, בשם חקרי לב, שמי שהתנה שהמחילה תחול גם אם יתברר שטעה, המחילה בטלה רק במצב שלא היה יכול לברר מראש.

להערה 104

א. כסף הקדשים, על ש"ך, עה, ס"ק לג (חלקו נדפס בדף רי, בדפוס הנפוץ של השלחן ערוך), מביא ראה שאינו נאמן אם אחר כך אמר "טעיתי", ממה שהגמרא, בבא בתרא קלה ע"א, אומרת בעניין חלוקת ירושה בין אחים, שאם ראובן טען שפלוני הוא אחיהם, ושמעון טען שאינו אחיהם (ולא רצה שיטול חלק בירושת אביהם), ומת אותו פלוני, ראובן אינו צריך לתת לשמעון חלק בירושת אותו פלוני, מפני ששמעון מחל לו (שמשם למד מהר"ם את דינו), והגמרא לא העמידה שאחר כך טען "טעיתי", שאז לא היתה צריכה להעמיד ב"איני יודע" ולהקשות על הדעה שברי עדיף. הוא מביא עוד ראה מבבא קמא לה ע"ב, שם נאמר ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור, ולפי הסבר אחד הטעם הוא משום שהתובע מחל מכלל על השעורים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426), הרי שאינו יכול לטעון "טעיתי בכך שלא תבעתי שעורים".

ב. כסא דהרסנא, על בשמים ראש שם, מביא לכך ראה מהוכחת מהר"ם מהגמרא; ומעשה בצלאל על פסקי רקנטי, סימן תקמז, דוחה – עיין שם.

ג. עמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מה, מדייק מדברי מהר"ם, שאם שמעון אמר מיוזמתו "אינך חייב לי", בלי שראובן הקדים לומר שהוא חייב, ואחר כך אמר "טעיתי בחשבונני", זו מחילה בטעות, מפני שלא היה צריך לברוק בחשבונותיו תחילה.

ד. אבל בשמים ראש שם כותב שאם שמעון נותן אמתלא טעה, והדיין סבור שהוא אומר אמת, חייב ראובן לשלם לצאת ידי שמים.

ה. דעה חולקת: ב"ח, חו"מ, עה, י, כותב שאם אחר כך אמר שמעון "טעיתי ונזכרתי שאתה חייב לי", ראובן חייב, שהרי כאן רואים ששם לב לברוק. אבל בני יהודה שם משיב על טענה זו, שלא משנה שהוא בודק אחר המחילה, כיוון שבשעת המחילה מחל בלב שלם.

ו. מעשה בצלאל על פסקי רקנטי, סימן תקמז, מנמק את דעת הב"ח, שעכשיו יש ספק האם באמירת שמעון התכוון למחול, וזה בגדר "איני יודע אם פרעתיך", ולכן ראובן חייב, בגלל חזקת חיוב. עיין שם, שהוא דן במחילת ירושה באופן זה, מצד גרדי ספק ירושה. ישועות ישראל, סימן מ, עין משפט, ס"ק א, מביא את מחלוקת הסמ"ע והב"ח.

להערה 105

א. מקור נוסף בראשונים: שו"ת הרשב"ש, סימן נ, עוסק במי שירש חצר מאביו, ומכר את החצר, ומחל על כל זכות שיש לו על הקרקע, אם מכוח כתובת אמו או מצד אחר; ואחר כך התברר שיש לאמו זכות בחצר (והבן ירש זכות זו – כנראה זאת הכוונה), והבן טוען שלא ידע על כך כשמחל. הוא פוסק שמחילתו תקפה, ואין זו מחילה בטעות, מפני שהעובדה שלקח כסף בעד המחילה מראה שידע שיש לו בה זכות, והיה לו לברר היטב מה הזכות בדיוק, והיות שלא בירר, הפסיד לעצמו.

ב. תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז), סימן יז, נוקט שהמחילה בטלה בנידונו מטעם טעות, אלא אם כן הסתיר דבר שלא נגלה להם והיה לו להשיב את הנתבע, ומחל; כלומר, שאם היה יכול למנוע את הטעות על ידי שישביע את הנמחל, ולא עשה כן, המחילה תקפה.

ג. ר' שם טוב אבא, בתשובתו בשו"ת סם חיי, סימן כו, דף כז ע"א (הובא בתשובת ר"ח עשאל, שם סימן כז, דף נט ע"א), ושו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ג, אות ב, מביאים ראה לעניין זה מתשובות הרמב"ן, סימן נד, המובא בספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ט (הובא בש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק מג), האומר על פי ירושלמי, קידושין, ג, ד, בעניין אחר (ולא בעניין מחילה), שמי שהיה יכול לברר ולא בירר, אינו נחשב טועה.

מילואים לשער שמיני

ד. שו"ת מחנה חיים, חלק ב, אה"ע"ו (כרך ד), סימן מ (עמ' קכ-קכא), כותב שראובן ושמעון שהיו הרבה תביעות וחשבונות רבים ביניהם, ועשו פשרה, ואחר כך נודע לראובן שהיו חפצים מסוימים או כסף שהיה יכול לתבוע משמעון בלי ששמעון יוכל לנכות כנגדם עקב תביעותיו – אינו יכול לטעון שמחילתו במסגרת הפשרה היתה בטעות, מפני שמראש היה יכול ללכת לרב, ולברר באילו תביעות הוא יכול לזכות בדין, ולא יתפשר עליהן; ומשלא בירר, מחל, כדברי הגמרא בגיטין נח ע"ב (הובא במלחמות ה', בבא בתרא כ ע"ב, בדפי הרי"ף), שמי שהיה יכול לתבוע לערכאות ולא תבע, הראה שהוא מוחל; וגם כאן, היות שבעל דינו שונא אותו, אינו יכול לסמוך עליו שיגלה לו כל מה שהוא חייב לו, ולכן היה צריך לבדוק זאת מראש אצל רב. הוא מיישב בזה (בעמ' קכב) את דברי שו"ת הריב"ש, סימן רכז, בסופו, המובא ברמ"א, חו"מ, יז, יב, האומר שגם אם דיין רואה שמגיע לתובע יותר משהוא תובע, אסור לו לחייב את הנתבע יותר, כיוון שהתובע מחל מכללא על ההפרש בכך שלא תבע (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 429); והקשו ש"ך, ס"ק טו, ונתיבות המשפט, ס"ק א, הרי לא ידע דמחל, שכן לא ידע שהלה חייב לו עוד – התשובה היא, שהעובדה שלא שאל חכם לפני שהלך לבית דין מראה שמחל בלב שלם, ונחשב שידע המחל. קצות החושן, יז, ס"ק ג, מיישב שהריב"ש לשיטתו (הערה 316) שמחילה בטעות תקפה. הסבור קשה, שהרי הרמ"א מביא את הריב"ש אף שהרמ"א (עמ' 318, הערה 2), פוסק שמחילה בטעות בטלה.

ה. דעה חולקת: שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (דף לח ע"ג-ע"ד) מביא את דברי מהרי"ק, ומציין (בדף לו ע"ב) דף לו ע"ב) שגם אחיו כתב (כמו מהרי"ק) שהמחילה תקפה אם היה יכול לברר ולא בירר. אבל הוא עצמו מביא (לפני כן) ראיות אחרות להיפך, שמחילה בטעות בטלה אפילו היה יכול לברר ולא בירר: (א) (לה ע"ד) נאמר בבבא מציעא נא ע"ב שאם הקונה אמר למוכר "אני יודע שהחפץ שווה יותר ממאה ובכל זאת אני משלם רק מאה, על מנת שאין לך עלי אונאה" – לפי רב המחילה של המוכר בטלה מפני שטעה (והקונה לא אמר "אני יודע שהוא שווה מאתיים"), אף שהמוכר היה יכול לברר כמה הוא שווה באמת, שהרי מוכר "קיים לי בגויה" (בבא מציעא נא ע"א), ועוד, שהראב"ד, המובא בחידושי הריב"א (הישנים), בבא מציעא נז ע"א, כותב שרוב בני אדם יודעים להבחין בטעות של שתות, ואם כן, היה יכול לברר, ואף על פי כן המחילה בטלה בשל הטעות. (ב) בבבא בתרא מא ע"א, בעניין רב ענן, נאמר שמחילה בטעות בטלה, אף ששם השכן היה יכול לברר את מקום הכותל הראשון. (ג) (לו ע"ג) מדוע רבא חילק לעניין תנאי באונאה בבבא מציעא נא ע"ב: "כאן בסתם כאן במפרש", ולכאורה היה לו לומר "כאן בשיכול לברר כאן שאין יכול לברר", כלומר, שהברייתא האומרת שתנאי באונאה מועיל הוא באופן שהיה יכול לברר, ולא בירר, שהוא כאילו אמר "יודע אני" וכו', ומה שאמר רב שהתנאי אינו מועיל הוא אם לא היה יכול לברר; ואין לומר שלכך התכוון כשאמר "כאן בסתם כאן במפרש", שהרי מלים אלה אינן סובלות משמעות זו. (ד) (לו ע"ב) שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, כותב שהמחילה בנידונו בטלה מפני שבטעות שהתובעת מחלה לא היה ברור לה כמה היא מוחלת, ולא כתב שהמחילה בטלה כיוון שלא היתה יכולה לברר, שאז היה משמיענו חידוש, שגם אם לא ידעה, המחילה תקפה אם היתה יכולה לברר. (ה) שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעז, כותב "כל דלא ידע לא מצי מחיל", משמע שהמחילה תקפה רק אם ידע את כל הפרטים, אבל אם לא ידע, המחילה בטלה גם אם היה יכול לברר ולא בירר. (ו) (לו ע"ג) שו"ת רמ"ע מפאנו, סימן מב, עוסק במוחל שהיה יכול לברר ולא בירר, ובכל זאת כתב שהמחילה בטלה מפני שהיא מחילה בטעות.

ו. הבחנה: שו"ת נחפיה בכסף, חלק ב, אה"ע"ו, סימן יד (עמ' קצא), כותב שלפי מה שכתב משנה למלך, הלכות מכירה, טו, ג, שהרי"ף, בבא מציעא ל ע"ב (בדפי הרי"ף), והרמב"ם סוברים שהקונה מקח טעות יכול לחזור בו גם אם היה יכול לבדוק לפני שקנה ולא בדק (על דעה זו ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 119-123, ולהלן, עמ' 468), נמצא שהרי"ף והרמב"ם סוברים שמחילה בטעות בטלה גם אם היה יכול לברר; אבל הוא כותב שגם לדעתם, אם מחל בפירוש, המחילה תקפה, אם היה יכול לברר ולא בירר, מפני שיש אומדנא דמוכח שגמר בדעתו למחול, שאם לא כן לא היה עושה למחול בפירוש, ורק המחילה מכללא, הם סוברים שאף שהיה יכול לבדוק, המחילה בטלה. בטלה. מחנה חיים (שצוין לעיל, אות ד), עמ' קכ-קכא, עושה הבחנה בין מקח טעות למחילה: קונה יכול לומר שהסיבה שלא בדק היא שסמך על המוכר שלא ימכור לו דבר פגום, אבל מוחל אינו יכול לסמוך על בעל דינו, שהרי הוא שונא.

להערה 107

גם שו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כח, כותב שמה שמהרי"ק כתב שאם היה יכול לברר על ידי השבעת הנתבע ולא דרש שבעה, המחילה תקפה, הוא אם התובע טוען שמא; אבל אם ראובן תובע משמעון טענת ודאי, ושמעון כפר, ושמעון חויב שבעה, והתפשרו – בזה ייתכן שראובן היה אנוס, מפני שפחד להפסיד את כל תביעתו על ידי השבעת שמעון, מפני שחשש שמעון יישבע לשקר, ולכן כשאחר כך נמצאה ראייה לטובת ראובן, המחילה בטלה (וקשה, שלדבריו המחילה בטלה בגלל אונס ולא בגלל טעות). יש להעיר, שהוא מתייחס לתשובה זו שהביא מהרי"ק בשם "ס"ח" כאילו היא של הסמ"ג (ראשי תיבות של "ספר המצוות"), ומציג אותו כחולק על בה"ג; ובאמת זו תשובת בה"ג עצמה.

113 ההערה

א. כמו כן, שו"ת אהלי תם, סימן י, עוסק במתעסק ומקבל עיסקא שחלקו ביניהם את הסחורה, ונותן העיסקא נתן למתעסק שטר מחילה, והתברר שהמתעסק רימה אותו ולקח יותר מהמגיע לו; והוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות, ואף שאילו הביא שמאים לשום את הנכסים מראש, הטעות היתה נמנעת, בכל זאת הוא היה רשאי לסמוך על המתעסק, מפני שהוא זה שטיפל בנכסים והיה בקי בהם, ואנשים אינם משקרים ברבר שעתיד להתגלות, ולכן לא היה צריך לחשוך בו.

ב. שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ג, עוסק בראובן שהיה חייב לשמעון חוב באופן פרטי, וראובן היה גם בשותפות עם עוד שותפים שהיו חייבים לשמעון; וראובן נתן לשמעון שטר חוב שמישהו היה חייב לו, ושמעון כתב בכתב ידו שאין מגיע לו מהשותפים כלום אלא מראובן, וגם החזיר את "הקשר" (?) של השותפים. הוא פוסק (באות א), שהיות שהשטר היה של ראובן, הפירעון הוא על החוב הפרטי של ראובן. הוא מסביר (באות ב) שאף על פי ששמעון מחל לשותפים בכך שכתב שאין מגיע לו כלום מהם, וגם החזיר להם את הקשר – הרי זו מחילה בטעות, מפני ששמעון חשב שראובן עשיר ויוכל לפרוע את החוב, ולכן מחל לשותפים (כלומר, זקף לזכותם את הפירעון שקיבל), והתברר שבשעת מעשה ראובן לא היה עשיר, ולכן מחילתו לשותפות בטלה, והפירעון נזקף כפירעון לחוב הפרטי של ראובן; ואין אומרים שהיה צריך לברר אם ראובן עני, מפני ששמעון הכיר את ראובן יותר טוב מכל בני העיר, ובכל זאת לא ידע שהוא עני, ולא היה צריך לברר יותר, ולכן המחילה בטלה.

114 ההערה

מקור נוסף בעניין טעות בדין שהיה אפשר לברר: שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן ח, אות ד, עוסק בשוכר ששילם למשכיר על חדר פתוח, כמחיר חדר, אף שהחוק אומר שרק על חדר סגור מותר ליטול את שכר הדירה הקצוב על חדר. הוא פוסק, שהעובדה שהשוכר לא מזה, מראה שמחל על זכותו לקבל את כספו חזרה, כיוון שהחוק מפורסם בעתונים, כמו שבאונאה, אם עבר זמן כדי שהקונה שהתאנה יראה לתגר ולא מזה, מחל על זכותו לקבל את ההפרש חזרה – ראה שער אחת-עשרה, עמ' 462 (גם שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצא, ושו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ, עמ' קכ-קכא, מוכיחים משם שאם היה יכול לברר ולא בירר, המחילה תקפה). כנראה, הוא סובר שזה לא מחילה בטעות, מפני שהיה יכול לברר את האמת בעזרת העיתון. אבל קשה, שבאות א שם, הוא דן בטעות של המשכיר, שקיבל שכר דירה מהשוכר, ואחר כך נודע לו שנחלק חוק שהמשכיר רשאי להעלות את שכר הדירה – והוא פוסק שאף שיש בכך מחילה מצד המשכיר, זו מחילה בטעות; ומדוע זו מחילה בטעות, הרי החוק מפורסם בעיתון?

123 ההערה

א. כמו כן, שו"ת הרי"ף, סימן קד = גנוי קדם, ספר ד, עמ' 41 (הובא בפסקי רקנטי, סימן תיב), כותב שמי שתבע חוב, ולא היו לו עדים, והנתבע כפר, ועשו פשרה, ולא הזכיר בפשרה שגם אם יבואו עדים לטובתו לא יוכל לחזור בו, ובסופו של דבר באו עדים לטובתו, הפשרה בטלה. משמע מדבריו שאם אמר בשעת הפשרה "גם אם יבואו עדים אחר כך, אני מוחל", המחילה תקפה גם אם יבואו עדים לטובתו.

ב. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לג וסימן לד עוסק באישה שהסתלקה מעיבון אביה תמורת הנדוניה שנתן לה אחיה, וכתבה שגם אם יתברר שחלקה בעיבון גדול יותר מהנדוניה, היא מוחלת, והוא פוסק שבגלל זה המחילה תקפה גם אם יתברר שטעתה. אבל שם היו לו נימוקים אחרים (ראה בשמו במילואים להערה 87).

ג. שו"ת משפטים צדיקים, סימן קי, כותב שבת שהסתלקה מעיבון אביה תמורת נדוניה, ונכתב בשטר הסילוק שהיא מוחלת אף על פי שנתברר לה שחלקה בעיבון גדול "יותר ויותר" ממה שנתנו למשודך, הסילוק תקף גם אם נודע לה שהעיבון היה בסכום גדול ביותר, מפני שאפשר לפרש את לשון השטר, שהיא מוחלת גם אם יתברר שחלקה בעיבון גדול הרבה יותר מהנדוניה, מה עוד, שהיה כתוב בשטר שהכול יתפרש לטובת הנמחל.

125 ההערה

א. לבוש, חו"מ, רכז, כא, מסביר ש"על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מפני שמשמעותו היא שלא יהיה עליו דין אונאה, ותנאי כזה אינו מועיל מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה. סמ"ע, רכז, ס"ק לו, דוחה את דבריו, כיוון שהוא מתנה רק שימחל על האונאה. בית אהרן (ואלקין), ב"ב מציעה נא ע"ב (ד"ה ולפמ"ש), מיישב את הלבוש, שאין לפרש שהתכוון לתנאי שימחל, שהרי לא ידע על מה ימחל, וצריך לומר שהתכוון שלא יהיה עליו דין אונאה, ותנאי כזה אינו מועיל מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה.

מילואים לשער שמיני

ב. יש להעיר שריב"ן, בתוספות, בבא מציעא נא ע"ב, ד"ה במה (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב (כרך ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קכב), מפרש את הגמרא שם כך שהמחילה מועילה גם אם לא אמר במפורש את שיעור האונאה ולא אמר "יודע אני" וכו', ואם כן לדעתו אין ראייה משם.
ג. כנסת הגדולה, חו"מ, רכז, הגהות בית יוסף, אות כב, כותב שהריב"ן הוא יחיד בדעתו. אבל שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סו ע"ד), ושו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לו ע"ב), מציינים שמגיד משנה, הלכות מכירה, יג, ג, אומר שלפי "קצת מפרשים", תנאי מועיל באונאה גם אם לא אמר בפירוש "יודע אני", אלא נחשב כאילו אמר זאת, והסבירו כנסת הגדולה, חו"מ, רכז, הגהות טור, אות מד (הראשון), ולחם משנה, שם, שכונת מפרשים אלו לפסוק כדעת שמואל וריב"ן; ואף שמגיד משנה לא פסק כך, אפשר לומר "קיים לי" כדעה זו.

להערה 126

א. מהרש"ם הובא בשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן כד, בשו"ת אהל יצחק (חסיד), חו"מ, סימן סז, בשו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג, בשו"ת הון רב, חלק ב, חו"מ, סימן יג, בשו"ת ידיו של משה, חו"מ, סימן סג (על מוחל שחשב שאין לנמחל במה לשלם, ובאמת היה לו), בשו"ת פני משה, חלק א, סימן נז, דף קכט ע"ד (הובא בשו"ת דרכי נועם, חו"מ, סימן כד, ובשו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן לג), וחלק ב, סימן כו, דף מט ע"ב, וסימן לט, בחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב (ר ע"ד), בשו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כט ע"א), בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, סימן טו (סו ע"א), בחיקון סופרים, על העיטור, פשרה, דף עד ע"א, ועל ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סז.
ב. כך כתב גם שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכג), בשם שו"ת מנחת שמואל, סימן כד, וכוונתו לשו"ת עולת שמואל (פלורנטין), סימן כד (עז ע"ג), שיצא לאור יחד עם ספרו מנחת שמואל.
ג. גם שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, עוסק במי שמחל "כל טעות שתגלה", ובכל זאת פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות.
ד. ידיו של משה, שם, כותב שהדין כך גם אם התנו שהמוחל לא יוכל לטעון שום טענה נגד המחילה.
ה. שו"ת חושן האפרד, סימן לט (מה ע"א), כותב שלרמב"ם שמחילה שאינה קצובה בטלה (כאמור ליד ציון הערה 147), הרי אם כתב "כל טעותא", המחילה בטלה, מפני שאינה קצובה.

להערה 127

א. שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכא), מדייק מלשון פני משה, חלק ב, סימן כו שם, שאף שלדעת רש"י (עמ' 355) מחילה בטעות תקפה, הרי רש"י מסכים שהיא בטלה אם לא ידע דמחל (כאמור ליד ציון הערה 290), ובוה לדעתו גם אם אמר בפירוש שהוא מוחל גם על מה שעתידי להתגלות, מחילתו בטלה, מפני שאין ידע דמחל. אבל הוא מתקשה, שאחר כך כתב פני משה שבנידונו לדעת רש"י המחילה חלה, והרי בנידונו סבור היה שלא יתגלה. הוא כותב (בעמ' קכג) שאם לא ידע דמחל, גם אם כתוב בשטר שלא יוכל המוחל לומר שמחילה היתה בטעות ושם יאמר כך אין באמירתו כלום, בכל זאת המחילה בטלה, גם לרש"י, שהיות שעצם המחילה היתה בטעות, גם כל מה שכתוב בשטר היה בטעות.
ב. שו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן נג (הובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ג, ובחקרי לב שם, עמ' קכו), עוסק בשותפים, ראובן ושמעון, שחילקו את השותפות על פי בוררים, ובמסגרת החלוקה נתן שמעון לראובן סכום מסוים, וראובן מחל לו "כל טעות, גם אם יתברר לו רק לאחר זמן", ולא מחל דבר קצוב; ואחר כך ראובן מצא חיובים חדשים של שמעון כלפיו שהבוררים לא התחשבו בהם. הוא פוסק שחיובים אלו אינם כלולים במה שמחל, מפני שזו מחילה בטעות, שלא ידע דמחל.
ג. גם שו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כח, כותב שבאותם מצבים שהמחילה בטלה, היא בטלה גם אם התנו בפירוש שהוא מוחל גם אם יתברר שהיה חייב כפליים.
ד. שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רפד, עוסק בראובן שהיה חייב לשמעון שלושה דולר, וכפירעון נתן לו ספר, והסכימו ביניהם להיות שאינם יודעים את ערך הספר, כל אחד מוחל לחברו אם הוא שווה יותר משלושה דולר או פחות; ואחר כך התברר שהיו על הספר הגהות של החיד"א, והוא יקר מאוד, ואילו ראובן ידע זאת לא היה מוחל. הוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שראובן התכוון רק שאם יתברר ששווי הספר עצמו יהיה יותר משלושה דולר, הוא מוחל לשמעון, ולא העלה על דעתו שיימצא בו דבר אחר שמעלה את ערכו, וזו מחילה בטעות. הרי שאף שאמר שהוא מוחל גם אם יתברר שטעה, המחילה בטלה אם היתה טעות גדולה. עוד נימק, שלא מועילה מחילה על הספר, מפני שזו מחילת בעלות (ראה שער ארבע-עשרה).
ה. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קיח), עוסק בשותפים שכתבו שטר מחילה זה לזה (בעקבות פשרה), וכתבו בו שגם אם יתברר שטעו, אפילו מאתיים, מחלו זה לזה; ואכן היתה טעות, שהבוררים

מילואים לשער שמיני

חשבו שלכל אחד היה קרן שווה, ובאמת הקרן של ראובן היה 250 ושל שמעון היה 400. והוא פוסק (בעמ' קכו) שאי אפשר להוציא מהמחוקק נגד מהרשד"ם וסיעתו, שלפיהם המחילה בטלה אם לא כתב "יודע אני" וכו'.

ו. דעת כנסת הגדולה: בדברי כנסת הגדולה ובתשובותיו בעי חיי יש מקורות סותרים בעניין זה. כנסת הגדולה, חו"מ, רכו, הגהות טור, אות מב (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קיח), נוטה לומר (כמו מהרשד"ם) שמי שמחל "כל טעות שעתידה להתגלות", המחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל. אבל כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות יד, כותב (גם בדעת מהרשד"ם) שאם כתב שהוא מחל "כל טעות שעתידה להתגלות", המחילה בטלה רק אם יש ראייה או עדים שטעה. בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפח ע"ד), ובכנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות יט (הובא על ידי ר' חיים יעקב, מקציאל, גל' כא, עמ' עא), כותב שגם לפי מהרשד"ם, אם כתב "אם נשאר שום תביעה, הכול מחל", מועילה המחילה. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כג, מדייק משם שהוא חולק על מהרשד"ם. אבל חקרי לב שם, עמ' קכו, מעיר שבכנסת הגדולה מהדורא בתרא, שם, כתב שאם יש ראייה על הטעות, המחילה בטלה גם אם התנו מראש, וזה בעצם כדעת מהרשד"ם. מטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות ג, כותב ששו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מב, מסכים למהרשד"ם.

ז. שו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סח ע"ג (הובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לח ע"ג, ובשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב) כותב שמה שכתב מהרשד"ם שהמחילה בטלה, הוא אם לא עלה על דעתו שיש לו עוד תביעה, אבל אם כתב שגם אם יתגלה שטעה ושיש לו זכות, הוא מחל על הטעות, אבל אם כתב שהוא מחל על כל תביעה שתתברר שיש לו, נמצא שלא מחל רק על טעות, אלא על כל טעה שיש, ועל כך כותב כנסת הגדולה סימן רמא שם שלפי מהרשד"ם, המחילה תקפה. מטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות ג, דוחה, שהרי מהרשד"ם כתב שהיות שהמחילה היא בטעות, גם מה שהתנו מראש הוא בטעות, ואם כן גם אם התביעה היא דבר בפני עצמו, הרי גם המחילה עליה היא בטעות.

ח. ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קו ע"ד), עוסק במי שכתבו בשטר שמחלו "כל טעות שאפשר להימצא", וכותב על פי כנסת הגדולה שם, שהמחילה תקפה.

ט. שו"ת ידיו של משה, חו"מ, סימן סג, כותב שכנסת הגדולה סובר שהמחילה תקפה רק אם כתב "יודע אני שיש לי בידך", כדעת מהרשד"ם.

י. שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לח ע"ד), מבאר שכנסת הגדולה, מהדורא בתרא, שם, מדבר על מצב שלא ברור אם היתה טעות – ששמעון מת, ויורשיו מחלו לאשתו על זכותם בעיובן, והיא נישאה לראובן, ומתה, ויורשי שמעון טוענים שמחילתם היתה בטעות מפני שאמרה שנשאר רק מעט מנכסי שמעון ובאמת נשאר סכום גדול יותר, ואמנם ייתכן שאלו אינם נכסי שמעון אלא בינתיים מצאה מציאה וכדומה, וזאת לא מחילה בטעות, אבל אם כן היתה חייבת להישבע שמצאה מציאה וכדומה, והיות שמתה ולא נשבעה, המחילה בטלה מטעם טעות; אלא שהיות שכתבו בשטר המחילה "מחל על כל תביעה או זכות", אי אפשר לערער על המחילה בטענה שהיתה צריכה להישבע שמצאה מציאה וכדומה.

יא. בשבועה: שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עה (קכ ע"ב), כותב שאם המוחל נשבע על מחילתו, נוסף על מה שהתנה "גם אם יתברר שטעיתי", ראוי להחמיר ולומר שהמחילה תקפה, שהרי מהרשד"ם עצמו כתב שיש מקום לחולק לחלוק, ולומר שהמחילה מועילה בגלל ההתנאה – ראה על כך במילואים להערה 220.

יב. דברי מהרי"ט: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קכב, כותב ששטר שכתוב בו שבכל ספק שיפול בשטר, יהיה יד בעל השטר (הנושה) על העליונה – אין תוקף לתנאי זה, מפני שהחייב לא ידע על הספק ולא היה יכול לקבל על עצמו חיוב זה; והוא מביא ראייה מאונאה, שמחילה אינה מועילה אם לא ידע דמחל; אלא שבנידונו זאת לא מחילה אלא התחייבות, ואומר שזו התחייבות בטעות ואינה חלה. שו"ת חכם צבי, סימן ד (ד"ה ועוד דהא), כותב שהמחוקק יכול לומר "קיים לי" כמהרי"ט. שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, מבאר שדברי מהרי"ט מבוססים על הרשב"א הנ"ל, שגם אם כתב "הריני מחל בלא שגג", הרי אם לא ידע, המחילה בטלה. שו"ת כרם שלמה (אמריילי), חו"מ, סימן סד (קצב ע"א), מקשה על מהרי"ט, שיוצא מדבריו שהתנאי כתוב בכדי. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קיח), מיישב, שנכון שהנושה חשב שתנאו תקף, אבל דעתו אינה קובעת, כיוון שאינו תקף מצד הדין, ומה ש"דורשים לשון הדין" הוא רק באופן שאינו נגד הדין. שו"ת רזע אברהם (יצחק), חו"מ, סימן ג (סד ע"ב), מקשה על מהרי"ט, שעולה מכתובות פד ע"א, ש"לא ידע דמחל" נאמר רק בתנאי על מה שכתבו בתורה, אבל סתם תנאי מועיל גם אם לא ידע, ומחילה בטעות בטלה רק משום גזל, שהנמחל מחזיק בידו דבר של המוחל באיסור, אבל בעשיית תנאי, הרי אדם יכול לקבל על עצמו חיוב בלי לדעת כמה הוא, אם זה לא נגד מה שכתוב בתורה (ראה על כך במילואים להערה 15). חקרי לב שם (עמ' קכ) מקשה, הרי שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן נו, שו"ת פני משה, חלק ב, סימן נח דף קה, וכנסת הגדולה, חו"מ, מב, הגהות בית יוסף, אות כה ואות לו, ושו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט, כותבים ששטר שכתבו בו "ואם יהיה ספק, יהיה יד בעל השטר על העליונה", התנאי תקף (שלא כמהרי"ט), אף על פי שבמחילה כתבו בלשונם שהיא בטלה גם אם התנו שהיא תחול גם אם יתברר שטעה, מפני שלא ידע דמחל? הוא מתרץ, שהם סוברים ששם נחשב

מילואים לשער שמיני

שהחייב ידע דמחל, מפני שהיה יכול ללכת לחכם שיאמר לו באיזה ביטוי מלשון השטר יש ספק וכמה יפסיד מזה, ואילו לא רצה להפסיד היה יכול למחות, והיות שלא דאג לברר, הראה שהוא מוחל לגמרי (כלומר, שהוא מוכן בלב שלם להתחייב לשלם יותר משהוא חייב באמת; על מוחל שהיה יכול לברר, ראה ליד ציון הערה 101 ואילך), מה שאין כן במוחל "כל טעות שיתגלה", שאינו יכול לברר עכשיו את המציאות, ולכן זו מחילה בטעות והיא בטלה. לעומתם, מהרי"ט אינו מבחין בין המקרים. שו"ת שער אשר, חו"מ, סימן ח (ט ע"ב), מקשה על הוכחת מהרי"ט, הרי מי שעשה תנאי באונאה היה בטוח שאין אונאה, ולכן התנאי בטל, אבל בנידונו של מהרי"ט החייב ידע שיתכן שהיו ספקות בשטר, וקיבל על עצמו שיוכרעו לטובת הנושה? עיין שם, ובתפארת אדם (בן דוד), חו"מ, סימן ז וסימן כה (צג ע"ד), עוד על דברי מהרי"ט. ר' משה חיון, בשו"ת זרע אברהם שם, סימן ד (כמובא בשו"ת צל הכסף, חלק א, סימן לו, דף רו ע"ב), מסביר את דברי מהרי"ט באופן שגם לדעתו מועילה תניה בשטר שבה צד אחד מקבל על עצמו דעתו של כל פוסק שהיא לטובת שכנגדו.

יג. הבחנות שונות: שו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, כתב שמהרשד"ם דיבר באופן ש"לא ידע דמחל", היינו שהתברר שהחוב היה יותר גדול וכדומה; אבל אם ידע מה שמחל אלא שהיתה טעות אחרת, כגון שמחל מפני שחשב שאין לנמחל במה לפרוע, והתברר שהיה לו – אם כתב שהוא מבטל כל טענת מחילה בטעות, המחילה תקפה, כמו אם כתב "יודע אני" וכו', שאז המחילה תקפה (כאמור ליד ציון הערה 136).

יד. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יח, בסופו, כתב שאם גם הנמחל לא ידע שהחוב גדול יותר, והמוחל אמר שהוא מוחל גם אם יתברר שהוא חייב יותר – המחילה תקפה, על פי חידושי הריטב"א הישנים (במילואים להערה 169); אבל אם הנמחל יודע שהוא חייב יותר, והנושה אינו יודע, והנמחל בא עליו ברמאות כדי שישכחם למחול לו, המחילה בטלה, כמו שיש איסור אונאה גם בדברים שנתמעטו מהצד הממוני של אונאה, כגון קרקע. נראה שכוונתו היא שאסור לנמחל ליהנות ממה שרימה את המוחל, והוא חייב לשלם את חובו. אלא שבמסקנתו הוא מעלה אפשרות שגם כאן יכול הנמחל לטעון "קים לי" שהמחילה תקפה.

להערה 129

א. מחנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ו (הובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ד, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ב), מסכים עם מהרי"ט, שגם אם התכוון בלבו שהוא מוחל גם אם יתברר שהלה חייב לו יותר, המחילה בטלה, גם אם כתוב בשטר המחילה "ואפילו טעותא דיתגלי", שהרי בשעת המחילה לא ידע המוחל האם הנמחל חייב לו עוד, ואדם אינו יכול למחול על דבר שאינו יודע, מפני שזה כמו מחילה בטעות.

ב. אבל אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יח, כתב שחידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא נא ע"א, שנביא במילואים להערה 169, סובר שבמצב כמו של מהרי"ט, שהחליט בלבו למחול בלב שלם, המחילה תקפה. והוא מסביר שמהרי"ט לשיטתו (ראה שער שני, עמ' 66; וראה שם, במילואים להערה 163, אות ז, שאמרי בינה חולק עליו) שלא מועילה מחילה בלב אם אינה ניכרת כלפי חוץ.

להערה 131

מהרי"ט מביא ראייה נוספת מתוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר), שכתבו שבעל שמתנה שלא יירש את אשתו, נחשב "לא ידע ומחל", מפני שאינו יודע אם תמות בחייו, כך שאינו יודע אם יש לו על מה למחול, ולכן תנאו בטל. ראייה זו קשה, שהרי ייתכן ששם מדובר שהבעל חשב שימות קודם, אבל ייתכן שאם חשב בלבו "גם אם היא תמות קודם, לא אירש", לא התנאי תקף. גם מחנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ו, מביא את הראיה מתוספות, אבל הוא מציין שיש שחלקו עליהם וכתבו ששם נחשב שידע דמחל. על התוספות, ראה גם ליד ציון הערה 160.

להערה 133

א. גם חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכא), כתב שאם כתב "אני מוחל כל טעות שתתגלה עד סכום פלוני", המחילה בטלה, שלא כמו בכתוב "אני יודע" וכו', שהרי שו"ע, חו"מ, רכז, כא, כתב לעניין אונאה שהתנאי של "יודע אני" וכו' מועיל, משמע שהתנאי של "אני מוכר במאתיים גם אם יתגלה שהוא שווה רק מאה", אינו מועיל; ועוד, שמבבא מציעא נא ע"ב עולה שתנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מפני שלא ידע דמחל, ופירש רש"י, בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה מי ידע), שהוא חשב שאין בו אונאה, ולפי זה גם אם אמר "אני מוחל גם אם יתגלה שאינו שווה כך", אינו מועיל, מפני שגם אז לא ידע דמחל. עוד על מקרה זה ראה ליד ציון הערה 156.

ב. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ג), כתב שהמחילה בטלה גם אם כתב "עד סכום פלוני", מפני שזה פשוטי מילי, ובאמת חשב שאינו חייב לו כל כך. אבל שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סז ע"ב), מעיר שכתב כך בדרך אגב, שהרי בנידונו לא אמר המוחל "עד סכום פלוני"; ומדייק מרבריו בחלק ב, סימן כו, שבמצב זה המחילה תקפה. עיין שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ג, שמבאר איך דבר משה מפרש את דברי פני משה.

מילואים לשער שמיני

ג. חקרי לב שם, עמ' כג, מביא ראייה מחידושי הרמב"ן, בבא מציעא נא ע"ב, שכתב שלשון הברייתא "שווה דינר" היא בדווקא, אם כן גם "יודע אני" וכו' הוא בדווקא, ולא מועיל בדרך ספק "אם תהיה אונאה כך וכך". בעמ' קכד, הוא מסביר שזאת כוונת הגמרא האומרת שאין מועיל תנאי באונאה מפני ש"לא ידע דמחל" – שלא ידע בוודאי שיש אונאה, וזה כולל גם מי שמסופק ואומר "אני מוחל אם תהיה אונאה". הוא מסביר (בעמ' קכו) שמה שרמב"ם, הלכות מכירה, טו, ד, ושו"ע, חו"מ, רלב, ז, כותבים שבמקום במקום מועיל תנאי "כל מום שיש במקום זה עד סך פלוני", מדובר שאמר "יודע אני שיש במקום הזה מום", שזה לשון ודאי, ורק לא אמר איזה מום יש.

ד. מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן טז (הובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט, דף נב ע"ב), אומר שהרמב"ם סובר לעניין אונאה (וכן לעניין מקח טעות) שאם המוכר עושה תנאי שהמכר יהיה תקף גם אם המחיר גבוה מדי, התנאי אינו מועיל אם הקונה אינו יודע את האמת, מפני שלא גמר בדעתו למחול, אבל אם הקונה המתאנה עושה את התנאי, המחילה מועילה גם אם אינו יודע; ואילו שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, נוקט גם בדברי הקונה "יודע אני שווה כך וכך", משמע שלא מועילה מחילה על הספק אם ימצא טעות. אבל חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכו), מעלה אפשרות שהרשב"א מסכים שמועילה מחילה על ספק, אלא שלא דק בלשונו. ועיין דרך המלך (ריב"ז), הלכות נדרים, דף נג ע"ד, שהקשה על ראייה שהביא מחנה אפרים להבחנתו בדעת הרמב"ם.

להערה 134

א. שו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סז ע"א (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קכד), כותב שיש תוקף למחילה בלשון "כל טעות שתתגלה עד סכום פלוני", על פי דברי רמ"ע מפאנו. הוא מסביר (בדף סח ע"א) שמה שכתב רמ"ע מפאנו שהמחילה בטלה הוא רק בלשון "עד סכום מסוים", שבו אין פירוט הסכום, וכונתו שמחילתו תחול אם תהיה על סכום סביר, אבל אם זה סכום מופלג אין זה כלול במחילה, אבל אם ציין סכום, המחילה תקפה. אבל חקרי לב שם, עמ' קכד-קכה (הובא בשו"ת חושן האפר, סימן לט, דף מה ע"ב), כותב שרמ"ע מפאנו מצריך שידע את סכום הטעות. דבר משה עצמו שם (דף סז ע"ג) כותב שלפי רמ"ע מפאנו, המחילה בטלה אם כתב "אפילו מסך מסויים".

ב. דבר משה שם (סז ע"א), הובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לו ע"ד), מנמק, שרק אם לא נתן קצבה לדבריו, הוא יכול לטעון "לא ידעתי שתתגלה טעות כל כך גדולה", אבל אם נתן קצבה, לא יוכל לחזור בו אם הטעות היתה בתחום קיצבה זו. הוא מביא ראייה מסמ"ע, רכו, ס"ק לט, שכתב שלא מועיל תנאי סתמי "אני יודע שיש בו אונאה", מפני שאף שאדם יכול למחול דבר שאינו קצוב (ראה ליד ציון הערה 146 ואילך), הרי כאן, אם לא אמר את הסכום, הוא יכול לומר "לא ידעתי שיש בו אונאה כל כך גדולה". נראה שכוונתו היא, שלפי הסמ"ע, התנאי מועיל אם אמר שהוא מוחל "עד סכום פלוני", שהרי אז אינו יכול לומר "לא ידעתי שיש בו כל כך הרבה".

ג. ברית אבות (קורייאט), ליקוטים, דף עו ע"א, כותב שאם כתב "אפילו יחברר שטעיתי, עד סך פלוני", המחילה תקפה, כמו באונאה ובמום.

ד. גם שו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כט, כותב ששטר מחילה הדרתי, שכתוב בו שהצדדים מוחלים זה לזה גם אם יתברר שאחד חייב לחברו עד סך עשרת אלפים – המחילה תקפה גם אם התברר שטעו, מפני שכוונתם היא שכל טעות שיימצא בטעות הזה, המוחל מוחל עליה, כמו שפסק שו"ע, חו"מ, רלב, ז, לגבי מום במכר, שמועיל אם אומר "אני מוחל כל מום שיימצא במקום עד כך וכך".

ה. שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אה"ע, סימן יד (עמ' קצא), כותב שהנמחל יכול לטעון "קים לי" כדעה שכאן המחילה תקפה; ומצד שני, אם המוחל מוחזק, הוא יכול לטעון "קים לי" כדעה שהמחילה בטלה, אלא אם כן נשבע למחול, שאז לא מועיל "קים לי".

ו. הבחנה: שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אה"ע, סימן יד (עמ' קצא-קצב), כותב שאם היה יכול לברר מראש את הסכום, וגם אמר "עד כך וכך", והתברר שסכום החוב היה מתחת לסכום שקבע, המחילה תקפה, מפני שרואים כאילו אמר "יודע אני שהחוב הוא כך וכך", ואינו יכול לומר שמחילתו נבעה מטעות, שהרי היה יכול לברר, ובוה שלא בירר, גילה את דעתו שהוא רוצה למחול; אבל אם לא היה יכול לברר, המחילה בטלה, מפני שמה שאמר "עד כך וכך" הוא פירוט מילי, שכן חזקה שאין אדם מוחל על ממונו בכדי אם הוא יכול לתובעו בעדים או בראיה אחרת, אלא מחל מפני שחשב שאין לו ראייה.

להערה 135

שו"ת חושן האפר, סימן לט, דן בשטר מחילה שכתוב בו שהנושה מוחל על כל טעות, "אפילו עד מאה זהובים", ונמצא שהיתה טעות ביותר ממאה זהובים. הוא כותב שיש מקום לומר שאמר "אפילו" כדי להגדיל את המחילה, והסכום אינו בדווקא; עיין שם (דף מג ע"ד-מג ע"ד), שהוא מביא פרשנים האומרים שכשכתוב "אפילו כך וכך" בדברי חז"ל, בדברי חיבורים מאוחרים, ובלשון בני אדם, אין זה בדווקא, אלא גם מעבר לשיעור זה בכלל. אבל

מילואים לשער שמיני

במסקנתו (ברך מה ע"א) הוא כותב שהמחילה בטלה ממה נפשך, שאם "אפילו" אינו בדווקא, היא בטלה מפני שהמחילה אינה קצובה (נימוק זה קשה, שהרי הנמחל המוחזק יכול לטעון "קים לי" כדעה, ליד ציון הערה 148, שמחילה שאינה קצובה קיימת); ואם הוא בדווקא, המחילה בטלה מפני שהחברר שהחוב היה גדול ממאה. והוא מציין (ברך מה ע"ב) שדבר משה (שהבאנו במילואים להערה 134) עוסק במי שנקט "אפילו עד סכום כך וכך" וכותב שהמחילה תקפה אם החוב היה פחות מסכום זה, מפני שהוא כאילו אמר "יודע אני שהחוב הוא כך וכך"; ומוכיח ממנו ש"אפילו" הוא בדווקא.

להערה 139

א. שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז, כותב שאם המוחל אמר "דקדקתי בחשבון וביררתי מה שמגיע לי, ואני מוחל" הוא כאומר "יודע אני" וכו'.
ב. אבל שו"ת נפת צופים, חו"מ, סימן כט, כותב שאם אמר "יודע אני שיש בידך משלי עשרת אלפים ועל דעת כן אני מוחל לך", המחילה בטלה (שלא כרשב"א!) מפני שאמר כך רק "להשיב את דעתו".

להערה 144

א. ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ד, כותב שכן משמע משאלות, שאילתא קיג (אבל רא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן טז, כותב בשם השאלות, שהקונה מבעל הבית הוא כמפרש "יודע אני שאינו שווה אלא מנה", וחקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קכו, מדויק מזה שהוא סובר שצריך שיאמר את הסכום), ומהלכות גדולות, בבא מציעא נא (מהד' הילדסהיימר, כרך ב, עמ' 385), שנקטו "אודעיה מזבונא דלא שויה הכי ואנא הכי הוא דמזבונא ליה" (ולא נקט סכום), ומרש"י (ראה באות ב, מה הראיה מרש"י). והוא מסביר, שהם סוברים שמועילה מחילה שאינה קצובה (ראה להלן, עמ' 340–341, על מחילה שאינה קצובה).
ב. גם שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רסו–רסז (הובא בערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ד), כותב שמה שנאמר בבבא מציעא נא ע"ב שתנאי לפטור מאונאה מועיל רק אם אומר "אני יודע שהוא שווה כך וכך ואף על פי כך" וכו', אינו בדווקא, אלא מועיל גם אם אמר רק "יודע אני שיש בו אונאה". הוא מביא ראיה מתשובת הרשב"א שבסמון, שלא נקט "כך וכך"; וכן מרש"י, בבא מציעא נא ע"א (ד"ה מבעל), בעניין הדין שקונה מבעל בית אין בו אונאה מפני שהפצעים שהוא מוכר יקרים בעיניו, שנימק שהקונה כאילו אומר "יודע אני שיש בו אונאה", בלי "כך וכך". חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכב), דוחה את הראיה מרש"י, שרש"י סמך על הברייתא המובאת בסוגיה אחר כך, שמזכירה סכום; ומבאר (בעמ' קכד) ששם הרי לא אמר "יודע אני וכו'" ומכל מקום נחשב כאילו אמר, ונוכל לומר גם שנחשב כאילו אמר "יודע אני ששווה סכום פלוני" אף שלא ידע כמה הוא שווה, ולכן המחילה תקפה. בשאלה האם בתנאי באונאה צריך לקבוע סכום קצוב, עיין גם שו"ת מקור ברוך (קלע), סימן מג.
ג. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יח, מדויק ממחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יד, שגם לרמב"ם, הלכות מכירה, יג, ד, הסובר שתנאי באונאה מועיל רק אם הזכיר את סכום האונאה, הרי במחילה, מועיל תנאי "יודע אני שיש לי בידך יותר ואני מוחל", אלא שלדעתו המחילה בטלה אז כיוון שאינה קצובה (ראה ליד ציון הערה 147).

להערה 147

א. כמו כן, שו"ת ר' אברהם בן הרמב"ם, סימן סט וסימן עא, כותב שאין תוקף למחילה שאינה קצובה, מפני שמחילה היא מתנה, ומתנת דבר שאינו מסוים אינה תקפה (לדעת רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ה). מדבריו בסיומן עא עולה שהודאת הנושה שהחוב נפרע, מועילה גם אם אינה קצובה.
ב. שו"ת חושן האפר, סימן לט (מה ע"א), מעיר שלפי זה, הרמב"ם יפסול גם מחילה בטעות אם אמר "אני מוחל גם אם יתברר שטעיתי בדבר סכום החיוב" (המקרה שנידון ליד ציון הערה 123 ואילך), שהרי גם שם אין קצבה. אולם אין לדעת מה יאמר הרמב"ם במקום שלא היתה טעות בסכום אלא הטעות נוגעת לסיבת המחילה, ואמר "אני מוחל גם אם יתברר שטעיתי בדבר הסיבה".
ג. הטור מסביר בכך את דברי רמב"ם, הלכות מכירה, טו, ו, שבמקח טעות, גם אם המוכר התנה "על מנת שאין אתה חוזר עלי אם ימצא מום במקח", יכול הקונה לחזור עליו אם ימצא מום, ורק אם אמר הקונה "אני מקבל עלי כל מום שיימצא במקח שיפחית מדמיו עד סכום כך וכך" – התנאי מועיל, מפני שהקונה-המוחל צריך לדעת כמה הוא מוחל. גם שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רו (קלו), מסביר שהרמב"ם שם הוא לשיטתו שהתחייבות שאינה קצובה אינה תקפה; והוא כותב שהרמב"ם מסכים שבמקום שנהגו הכול שבלשון זו נמחל כל מום ואונאה, מנהג מבטל הלכה.
ד. אבן ישראל, הלכות מכירה, יג, ג (ד"ה עוד צ"ע), מסכים עם הטור, ומסביר את מה שסיים הרמב"ם שם "כמו המפרש בהגוייה" (שמה למד הכסף משנה, הלכות מכירה, טו, ו, שטעם הרמב"ם אינו משום שזו מחילה שאינה קצובה אלא מתוך השוואה לתנאי באונאה), שכונתו למה שכתב בהלכות מכירה, יג, ג, שלא מועיל תנאי "על

מילואים לשער שמיני

מנת שאין לך עלי אונאה" מפני ש"לא ידע כמה אונאה יש בה כדי שידע וימחול", כלומר, מפני שמחילה שאינה קצובה בטלה. והוא מסביר (בד"ה ונראה לומר) שהרמב"ם סובר כחידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, שתנאי בממוץ על מה שכתוב בתורה מועיל מפני שלא חייבה התורה אלא אם בעל הזכות רוצה בה, ולדעתו על כל פרוטה ופרוטה צריך רצון של המאנה שלא יחזיר לו את האונאה, ולכן התנאי אינו מועיל אם אינו קצוב.

ה. ישועות יעקב, אהע"ז, סט, ס"ק ב, ושער המלך, הלכות מכירה, יא, טז (עמ' שפט), מבארים על פי זה מדוע לרמב"ם, הלכות מכירה, יג, ג, העושה תנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" ולא ידע כמה אונאה יש, והאם בכלל יש אונאה, התנאי אינו חל – מפני שזה דבר שאינו קצוב, ואי אפשר למחול על דבר שאינו קצוב. אבל שער המלך מעיר שהסבר זה לא יתקבל לפי בני שמואל, על טור, חו"מ, סימן ס, דף פז ע"ד (מקורות נוספים לכך ראה בחוק לישראל, ערבות, עמ' 50), שכתב שגם לרמב"ם יש תוקף להתחייבות שאינה קצובה תמורת הנאה – שהרי המתאנה (שהוא המוחל) קיבל הנאה: אם זה המוכר, קיבל כסף (אמנם פחות מערך הדבר), ואם זה הקונה, קיבל את החפץ (אמנם שווה פחות מכסף ששילם).

ו. מנחת חינוך, מצווה תקעו, מקשה לאור זה על מה שכתב רמב"ם, הלכות שכירות, יב, יד, שפועל שהתנה עם המעביד שלא יאכל מהפירות שהוא עובד בהם, לא יאכל מפני שמחל (ראה שער שלישי, עמ' 130, ושער רביעי, עמ' 208) – הרי לרמב"ם מחילה שאינה קצובה בטלה?

ז. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטו, כתב שגם לפי הרמב"ם, מחילה במסגרת פשרה מועילה אף שהמוחל אינו יודע מראש את הסכום שיקבעו המפשרים שהוא יפסיד, וזאת משום שידוע הסכום שלגביו חלוקים בעלי הדין, או משום שמעשה בית דין יש לו תוקף מיוחד, וגם בפשרה של מפשר יחיד, "לא פלוג רבנן", והיות שהוא נעשה על ידי החלטה של מתווך, הוא חזק יותר ממה שאדם עושה בינו לבין חברו. שו"ת איש מצליח, חלק א, חו"מ, סימן א, מדגיש שההרשד"ם לא דיבר על מחילה רגילה, שלא כפי שהבין אותו שו"ת דבר משה (אמרי"ל), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סז ע"ד).

ח. אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז, מקשה על דעה זו מהתוספתא (שהובאה בשער שביעי, עמ' 305) האומרת שהמתחייב לזון את בת אשתו, האישה אינה יכולה למחול לו מפני שזו זכות של הבת, משמע שמחילת הבת תקפה (אם היא גדולה), והרי מזונות אינם קצובים? הוא מתרץ ששם מדובר על מחילה לאחר מעשה, שהיה צריך לתת מזונות ולא נתן, והוא חייב לתת דמי מזונות, ולאחר מעשה, דמי המזונות ידועים, ועל זה הבת יכולה למחול.

ט. עוד שפסקן שמחילה שאינה קצובה בטלה: שיטה מקובצת, כתובות סח ע"א (ד"ה ולפי), והפלאה, כתובות סח ע"א, ד"ה מתניתין (בפירושו הראשון), הסבירו את דברי רש"י שם (ד"ה מה שארזי), על פי הדעה שמחילה שאינה קצובה בטלה (עיין שם). והעיר שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א, שגם רע"ב, על משנה כתובות, ו, ו, פירש כרש"י, שם, ואם כן גם הוא סובר שמחילה שאינה קצובה בטלה.

י. חידושי הרמב"ן, בבא בתרא נט ע"א, כתב שלא מועילה מחילה על היוק ראייה, ואחד מנימוקיו הוא: "מי ידע כמה מטי ליה דימחול". שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רפד, מוכיח מכאן שהוא סובר שמחילה שאינה קצובה בטלה.

יא. ר' יצחק הכהן רפפורט, בשו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג, כתב ששותף אינו יכול למחול לשותפו על שבועתו להישאר בשותפות עד זמן מסוים, מפני שאינו דבר קצוב, ואינו יודע כמה הוא מוחל; ואף ששו"ת מהר"ם אלשקר, סימן צח, כתב שאפשר למחול על הסכמה לקבל הכרעת בוררים (ראה שער שלישי, במילואים, עמ' 845), זה משום ששם הסכום השנוי במחלוקת היה ידוע, ורק החלטת הבוררים לא נודעה, ולכן זה נחשב דבר קצוב; ועוד, שמחילה כקבלה (לשיטה שהבאנו בשער ראשון, פרק רביעי), ומחילה אינה מועילה אם לא ידע מה מחל כיוון שאין מעשה.

יב. זכרון צבי מנחה, כתובות מב ע"א (מח ע"ד בדפי הספר), כתב שראב"ד, הלכות נערה, ב, יג, סובר שאין תוקף למחילה שאינה קצובה (עיין שם להוכחתו לכך), ואף שראב"ד, הלכות מכירה, יא, טז, סובר שהתחייבות בדבר שאינו קצוב תקפה, טעמו הוא שמועילה התחייבות בדבר שלא בא לעולם, וכל שכן שתועיל בדבר שאינו קצוב, אבל לא מועילה מחילת דבר שאינו קצוב כמו שאינה מועילה בדבר שלא בא לעולם (כך נראית כוונתו).

יג. ר' שלמה בן מובחר, בשו"ת תורת חיים (מהרש"ש), חלק א, סימן סג (ד"ה ובחייב המס וד"ה ואני בעניוית), כתב שגם החולקים על הרמב"ם מסכימים שלא מועילה מחילת הקהל על מס בגדים, מפני שהמס משתנה משנה לשנה, ומשתנים גם מחירי הסחורות שעושים מהן את הבגדים, והוא "עול כבד בלי קצבה", ולכן זו מחילה בטעות.

יד. פעמוני זהב, יב, יד (ח ע"ג), מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, שהוא סובר שמחילה שאינה קצובה בטלה, שהרי כתב שמי שאמר שהוא מוחל גם אם יחברו שהוא טועה, והחברו שטעה, המחילה בטלה מפני שלא ידע כמה הוא מוחל (ראה בשמו ליד ציון הערה 124; אבל בפשטות שם מדובר רק שהזכיר סכום במחילתו, ואומר שגם אם יחברו שהחוב גדול יותר, הוא מוחל; וזה יותר גרוע ממי שאומר מראש שהוא מוחל כל מה שהלה חייב, בלי לקבוע סכום). הוא מתקשה, שהלא הלכה היא שהתחייבות שאינה קצובה תקפה; והוא מיישב (והובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן צב, וחלק ב, אהע"ז, סימן קא), שהרשב"א כתב כך רק לגבי

מילואים לשער שמיני

נידונו, שהמוחל עשה "מחילת שמים", כלומר, תלה את מחילתו בדיני שמים, והחייב לא יצא ידי שמים להיפטר במחילה זו כיוון שאינה קצובה (כך נאית כוונתו), אבל מעיקר הדין, מועילה מחילה שאינה קצובה.

טו. חניא וחסדא, כתובות סח (חלק ג, דף קמז ע"ד), מסתפק האם המוחל יכול לומר "קים לי" כרמב"ם שמחילה שאינה קצובה בטלה.

טז. צפנת פענח, השמטות להלכות תלמוד תורה, ה, יא (נדפס בספר הפלאה, דף נד ע"ד, והובא בצפנת פענח, כללי התורה והמצוות, חלק ב, מערכת מ, סעיף כח), מסביר על פי דעה זו מדוע כופים על לווייה, מפני שאין לשכרה שיעור (סוטה מו ע"ב) – מפני שהמסרב ללוות אינו יכול לטעון שהוא מוחל על השכר, שהרי מחילה שאינה קצובה בטלה. ר' מאיר יחזקאל בוקשפן, "בענין אין כופין על מצות עשה שמתן שכרה בצדה", בית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' נב, כתב על פי זה, שמה שכתב צפנת פענח שם, שהטעם שאין כופים לקיים מצווה שמתן שכרה מפורש בתורה (חולין קי ע"ב) הוא מפני שהמסרב לקיים מוחל על השכר (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים, עמ' 808), שייך רק בשכר עולם הזה, ששיעורו ידוע, ולא בשכר עולם הבא, ששיעורו אינו ידוע.

יז. חריגים: ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב, דף קו ע"ב (הובא בפעמוני זהב, יב, יד, דף ט ע"ב), כתב שגם לרמב"ם, אם אמר הנושה שהוא מוחל על כל החשבוניות שבפנקסו, ובשעת המחילה הפנקס היה בעין ויכל לברר כמה הלה חייב, המחילה מועילה מפני שזה נחשב קצוב. הוא מוכיח משו"ת פרח מטא אהרן, חלק ב, סימן פ, שכיוצא בזה נחשב קצוב. בסוף התשובה, ר' יהודה עייש כתב שהוא מסכים לכול.

יח. בתמורה: ר' מלאכי הכהן שם (הובא בחניא וחסדא, כתובות סח, חלק ג, דף קמז ע"ג, בפעמוני זהב, יב, יד, דף ט ע"ג, ובשו"ת שושנים לרוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן צב, וחלק ב, אהע"ז, סימן קא), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"ב), כתבו (כדברי שער המלך, לעיל, אות ה) שגם לרמב"ם, אם המוחל מקבל תמורה, מועילה מחילה שאינה קצובה, כמו שאומר בני שמואל שם לענין התחייבות שאינה קצובה (ראה בשמו במילואים להערה 186, דבר דומה בכל מחילה בטעות). שואל ומשיב מיישב בזה מדוע מועילה מחילת יתומה מפורת על בושת וקנס, כמבואר בכתובות לב ע"א, אף שאינם קצובים – מפני שהיא חשבה תמורה, שהמפתח ישא אותה (בדומה מיישב גם אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז, שהיא נהנית מהביאה). אחר כך הוא מבאר על דרך הפלפול, ויוצא מדבריו שהמפתח באמת חייב מפני שהמחילה אינה קצובה. גם ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' ע, מסביר שמחילת יתומה מפורת מועילה בגלל הנאתה. כמו כן, שו"ת קול יעקב (שואל), סימן ו, כתב שאם הקהל מחל למישהו על המס תמורת סכום שהוא שילם מראש, המחילה תקפה גם לדעת הרמב"ם, על פי בני שמואל שם. כמו כן, זכרון צבי מנחם, כתובות קז (נא ע"ד בדפי הספר), כתב שכמו שבמכירה מועילה מכירת דבר שלא בא לעולם תמורת דבר אחר (רמ"א, חו"מ, רט, ח), כך תועיל מחילת אישה על זנוניתה, אף שאינם קצובים, אם כנגד זה הבעל מקנה לה את מעשה ידה.

יט. בשעת קידושין: קצות החושן, ס, ס"ק ג (הובא באומר לציון (פריד), אות קיא הראשון, בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 142, באוצרות יהושע, גיטין, סימן יט, עמ' קפה, ובשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות ב), כתב שמה שמוחלים הצדדים בשעת קידושין ("דברים הנקנים באמירה") מועיל גם בדבר שאינו קצוב גם לרמב"ם, היות שהצדדים נהנים מזה שמתחננים, כמו שטעם זה מועילים חיובים שונים לא קצובים שהצדדים מתחייבים בשעת קידושין (רמב"ם, הלכות מכירה, יא, יז). הוא מסביר בכך את הדין שאפשר לקדש אישה "על מנת שאין לך שאר וכסות" (כתובות נו ע"א). אבל בית אהרן (קלפשיש), בבא מציעא נא ע"א, מקשה על הסבר זה, שבבבא בתרא קכו ע"ב נאמר שלדעה שמועילה מחילת שאר וכסות, תועיל גם מחילת ירוש על ירושתו, אף שגם היא אינה קצובה, ואינה בשעת קידושין. אבן ישראל, הלכות מכירה, יג, ג (ד"ה עוד צ"ע), מקשה על הסבר זה, שבבבא מציעא נא ע"א נאמר שההבדל בין מחילת שאר וכסות לבין מחילת אונאה הוא שבאונאה לא ידע דחמל, ולפי קצות החושן הגמרא היתה צריכה לומר שההבדל הוא שבשאר וכסות יש הנאת חיתון.

כ. עוד הסוברים קצות החושן: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן כב (טז ע"ד), מיישב את מה שכתב הר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף (ראה שער רביעי, עמ' 219), שבעל יכול להסתלק מנכסים שיפלו לאשתו לאחר הנישואין, אף על פי שזה דבר שאינו קצוב, ולרמב"ם לא מועילה מחילה שאינה קצובה – הרי כמו שבשעת הקידושין מועילה התחייבות שאינה קצובה, כך אם הבעל מסתלק כשהיא ארוסה, מועיל אף שאינו קצוב (עוד אפשר לנמק, שסילוק מועיל לרמב"ם בדבר שאינו קצוב, שלא כמחילה – ראה להלן, אות כז). כמו כן, שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רטו (הובא באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז), מסביר בכך מדוע מועיל תנאי "על מנת שאין לך שאר וכסות", אף שאינו קצוב. אבל הוא מביא ראיה שמועילה מחילה שאינה קצובה, ממה שבעל יכול להסתלק מפירות נכסי אשתו אף שאינו יודע כמה הם, ולא דחה (כמו שואל ומשיב) שהסילוק מועיל משום שזה בשעת הקידושין. כנראה, הוא הבין שהסילוק מועיל כל זמן שהם מאורסים, גם אחרי שעת הקידושין, אף שאו אין זה "נקנה באמירה" (וזה קושיה על שואל ומשיב).

כא. כמו כן, ישועות יעקב, אהע"ז, סט, ס"ק ב, מסביר שמועיל תנאי "על מנת שאין לך שאר וכסות", אף שאינו

מילואים לשער שמיני

קצוב, מפני שבזכות הנאת החיתון, האישה מוחלת בלב שלם, אבל סתם מחילת מזונות בטלה לדעת הרמב"ם מפני שאינה קצובה.

כב. אומר לציון (פריד), אות קכב, מסביר מדוע מועיל תנאי "על מנת שאין לך שאר וכסות", על פי מה שחידש שם שאודיתא מועילה (גם לרמב"ם) גם בדבר שאינו קצוב – שהכוונה שהיא מודה בפני עדים שהיא חייבת לבעלה כנגד השאר והכסות שמגיעים לה.

כג. שו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"א), עוסק במחילת חתן על התחייבות חותנו לפרנס אותו, וכותב שהיות שמספר השנים היה קצוב, המחילה נחשבת קצובה, ומועילה גם לרמב"ם; ואף שש"ך, חו"מ, ס, ס"ק י, כתב שיש מחלוקת האם כגון זה נחשב קצוב, החותן המוחזק יכול לומר "קים לי" שזה נחשב קצוב.

כד. שבועה ונדר: שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסח), כותב שאם נדר המוחל נדר לחזק את המחילה, גם לרמב"ם הוא חייב לקיים מצד הנדר, אף שהמחילה אינה קצובה, כדברי שו"ת הריב"ש, סימן שלה, לגבי מי שנשבע להקנות דבר שלא בא לעולם.

כה. מנהג: שו"ת פני משה, חלק א, סימן נז (קל ע"ב), כותב (בלשון "אולי") שבמקום שמנהג הסוחרים הוא להתחייב גם בלי קיצבה (כמו ב"ערי פרנקיאה" בימיו), מועילה מחילה על דבר שאינו קצוב גם לרמב"ם. ר' מלאכי הכהן, בשו"ת בני יהודה שם (דף קו ע"ג), לומד מדבריו לעניין מקום שנהגו לכתוב שטרי מחילה סתם בלי הזכרת הסכום. כמו כן, שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף רו (קלו), כותב שהרמב"ם מסכים שמועיל תנאי במקח טעות אם נהגו למחול כל מום במקח.

כו. ישועות יעקב, אהע"ז, סט, ס"ב, כותב שמועילה מחילת דבר קצוב גם אם המוחל אינו יודע כמה הוא, וזאת לפי גידולי תרומה, שער סד, חלק א, אות ב (עמ' תתקנב במהד' מכוון ירושלים), הכותב שלרמב"ם מועילה התחייבות בדבר קצוב גם אם המתחייב אינו יודע כמה הוא (כגון "מה שהעלטה מצודתי"). אבל הוא עצמו חולק על גידולי תרומה, מפני שטעם הרמב"ם הוא משום חוסר גמירת דעת, וזה קיים בדבר שאינו יודע את קצבתו גם אם הוא קצוב. כמו כן, זכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א (מח ע"ד בדפי הספר), כותב בדעת רבב"ד, הלכות נערה, ב, יג, שאין תוקף למחילת דבר שאינו יודע את קצבתו גם אם הוא קצוב, כגון בושט ופגם (אחרי הביאה). כז. סילוק: שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קצח, כותב שגם לרמב"ם סילוק שאינו קצוב תקף, מפני שסילוק הוא דבר "שאין לו חיוב אלא ויתור סילוק זכות", אף שהוא סובר שלא מועילה מחילה שאינה קצובה. על ההבחנה בין מחילה לסילוק לעניין זה, ראה בשער שש"עשרה, עמ' 688.

כח. גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א), מעלה אפשרות שסילוק שאינו קצוב תקף גם לרמב"ם, שלא כמחילה, כמו שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם שלא כמחילה (ראה על כך בשער רביעי, פרק תשיעי; והשוואה נזכרת גם בחקרי לב, להלן, אות לב). הוא מיישב בזה את האמור בכתובות לב ע"א שמפתה יתומה פטור גם מבושט ופגם מפני שמחלה, אף שאינם קצובים, כפי שנאמר בכתובות מב ע"א שהם "לא קיץ" (משם הביא שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רסז, ראה שמועילה מחילה שאינה קצובה; אבל ר"ב ליפשיץ העיר שמדובר במושגים שונים: הרמב"ם דירב על מצב שלא ידוע מה גובה החיוב, מפני שהוא חיוב שנמשך גם בעתיד, ואילו בכתובות שם כוונת התלמוד היא שחיוב בושט מאדם לאדם, שלא כמו קנס, אבל זה עדיין סכום ידוע, לגבי המקרה הספציפי). תשובתו היא ששם המפתה פטור מפני שהיתומה משתלקת, כפי שהסביר (191), הרמב"ן, כתובות לו ע"ב, כתובות לו ע"ב, כתובות יד ע"א, בדפי הרי"ף (שהבאנו בשער רביעי, עמ' 191), שזה דומה לבעל המסתלק מנכסי ארוסתו (וכך תירצו גם חקרי לב, שנביא להלן, אות לב, בעמ' קכד, ואמרי בינה, דיני הלוואה, סימן מז). אחר כך תירץ, שהסכמת המפתה לביאה היא יותר ממחילה, מפני שלא התחיל החיוב בכלל, וזו הרשאה להויק (כפי שראינו בשער רביעי, במילואים להערה 98), ולא משנה שאינו קצוב. ראה ליד ציון הערה 227, על טעות בהרשאה להויק. ראה שער רביעי, עמ' 168, שהרשאה להזיק פוטרת אף שזו מחילה על זכות עתידית, שלא כמחילה רגילה. גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק א, סימן ע (ד"ה והנה לכאורה), מסביר שגם לרמב"ם מועיל סילוק בעל מפירות נכסי אשתו ומנכסים שיבואו אחר כך, אף שאינם קצובים, מפני שרק המוחל דבר שלו שאינו קצוב לא גמר בדעתו למחול, אבל הבעל מסתלק מדבר שלא זכה בו עדיין, ואינו רוצה לזכות בו, ובה אין אומרים שלא גמר בדעתו להקנות כיוון שאינו קצוב. הוא מסביר בכך (בד"ה והנה בהא) איך מועיל תנאי בקידושין "על מנת שאין לך עלי שאר כסות", אף שאינם קצובים, ותנאי זה משמעותו "על מנת שתמחל" (ראה שער שש"עשרה, עמ' 701) – מפני שזה בגדר סילוק, שהרי קידש אותה והיא אשתו, והיא מסלקת את כוחה משאר וכסות. הוא מסביר (עמ' 701) – מפני שזה בגדר סילוק, שהרי קידש אותה והיא אשתו, והיא מסלקת את כוחה משאר וכסות. שחסרה גמירת דעת, אבל בסילוק, כשהוא מסלק את עצמו, הזכות נשארת ממילא ביד חברו, ולכן הוא מועיל אף אם אינו קצוב.

כט. גם שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן מג (סג ע"ג), כותב שהרמב"ם מבחין בין מחילה לסילוק, ומיישב בזה את מה שאומרת הסוגיה בבבא מציעא נא ע"א, שרב שאומר שלא מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה", אלא אם כן מחל סכום קצוב, באומרו "יודע אני ששווה מנה ובכל זאת אני קונה במאתיים", יכול לסבור כ"ר יהודה, שבשאר וכסות מועיל תנאי, ולכאורה קשה, הרי שאר וכסות אינם קצובים; התשובה היא שבשאר וכסות, האישה רק מפקינה מעליה את זכותה לכסות ולמזונות, ומסלקת את עצמה מהם, ולכן התנאי תקף אף שאינו קצוב, אבל

מילואים לשער שמיני

מחילה דומה להתחייבות, שאינה מועילה לרמב"ם אם אינה קצובה. לא ברור מדוע הוא קורא לתנאי באונאה "מחילה", ומדוע אי אפשר לומר גם שם שהקונה מסלק את עצמו מזכותו להחזיר הכסף אם תהיה אונאה; מה עוד, שבשני המקרים מדובר בדרך תנאי, ויש אומרים שסילוק והתנאה היינו הך (ראה שער ששע"ש, עמ' 698).

ל. גם דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נג ע"ג, מסביר שרמב"ם מועיל סילוק גם אם אינו קצוב, והיינו אם לפני היווצרות החיוב, הצדדים מתנים שלא יהיה חיוב; ולכן מועיל תנאי בקידושין "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" אף שאינו קצוב, מפני ששם המקדש בא לפטור את עצמו מהחיוב, שאינו רוצה להתחייב, ואין זה בגדר מחילה, ולכן אין צורך שהאישה תדע כמה היא מוחלת; ולכן שומר שכר יכול להתנות להיות כשומר חנם לפני שהוא מקבל על עצמו שמירה, מפני שמראש לא השתעבר (בבא מציעא צד ע"א), אף שלא ידע בעל הנכס האם יינזק הפיקדון, כך שלא ידע דמחל. יש להעיר שהוא תופס בחדא מחתא את נידון השומר שבו בעל הנכס "לא ידע דמחל" במובן שלא בטוח אם יש חוב בכלל (ראה ליד ציון הערה 166), עם מחילה שאינה קצובה שבו המוחל "לא ידע מאי דמחל", כלומר, שהוא יודע שיש חיוב, אבל אינו יודע את כמותו.

לא. גם ישועות יעקב, אהע"ז, סט, ס"ק ב, כותב שהרמב"ם מסכים שמועיל סילוק שאינו קצוב, ולכן מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", אף שאינו קצוב – מפני שהבעל מסתלק מהחיוב לפני שנתייבב.

לב. גם חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכג), כותב, שגם לדעה שמחילה שאינה קצובה בטלה, מועיל סילוק מדבר שאינה קצוב, כמו שאפשר להסתלק מדבר שלא בא לעולם, אף שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם (ראה שער רביעי, פרק תשיעי). הוא מיישב בזה מדוע מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", אף שאינו קצוב – מפני שזה סילוק, שהאישה שמסתלקת מזכותה לשאר וכסות, ואף שבשאר וכסות זה לשון תנאי ולא סילוק, הרי תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), כתבו שמועיל תנאי יותר מלשון סילוק, לגבי המסתלק מנכסי אשתו הארוסה. הוא מיישב בזה גם מדוע מועיל "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהם" (כתובות פג ע"א) אף שאינו קצוב – ששם מועיל מדין סילוק; ואמנם שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו, דחה הסרה (לא אך מצאנו דחייה זו בדבריו שם), מפני שהגמרא בכתובות פג ע"א מעמידה "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהם" בסילוק מסיבה אחרת, אבל זה משום שלגמרא לא היתה בעיה של חוסר קיצבה, מפני שהסוגיה שם היא כדעת ר' ינאי הסובר שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם (יבמות צג ע"א), וכל שכן שיסבור שאפשר להקנות דבר שאינו קצוב, אבל לדידן ההסבר הוא שזה סילוק ולכן יועיל אף שאינו קצוב. וראה להלן, אות מג, שייתכן שגם מהרשד"ם מבחין בין מחילה לסילוק לעניין זה.

לג. גם זכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א (מח ע"ד בדפי הספר), כותב שגם לשיטה זו, מועיל סילוק שאינו קצוב, ולכן מועילה מחילה מפותה על בושת ופגם – היא סילוק מראש.

לד. גם בית אהרן (קלפ"ש), בבא מציעא נא ע"א, כותב שמועיל סילוק שאינו קצוב, ולכן מועיל תנאי בקידושין על מנת שתמחל על שאר וכסות. פ

לה. גם שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן עה, מסביר (כמו דרך המלך, לעיל, אות ל), שמועיל תנאי לפטור משאר וכסות כיוון שהתנה מראש, מפני שהחיסרון במחילה שאינה קצובה הוא שזו אסמכתא, שחשב שנסכום נמוך, וספק האם מחל בלב שלם, והחוב הוא ודאי, וספק מחילה אינה פוטרת, כמו בטענת "איני יודע אם פרעתיך"; ואף שגם הנושה מתפקד, יש להעמיד את החיוב בחזקתו; ואילו כאן, שבעת התחלת החיוב בשאר וכסות התנה שלא יתחייב, יש ספק האם המחיל החיוב בכלל, והוא פטור כמו בטענת "איני יודע אם נתייבבתי". פ

לו. מחילת מסיים: משא מלך, חלק ה, שער א, משפט ד, דף מה ע"ג (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפד ע"ב, ובשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא), כותב שמחילת הקהל על מיסים מועילה אף שאינם קצובים, מטעם כוח הציבור בענייני ממון, כיוון שזה לתקנת הקהל. שו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יט (צו ע"ב), מביא שנימקו שהמחילה תקפה מפני שכל מה שעושים רבים קיים, מכח מנהג.

לז. שו"ת הראשונים, חלק ב (ראם עמקום), חלק ב, סימן סג (ד"ה ועוד נראה), כותב שקהל שמחל למישהו על המסים, המחילה תקפה אף שבשעת המחילה לא ידעו הקהל את שיעור המסים שיתחייבו, מפני שמעשה הרבים חזק. עוד כתב (והובא בספר אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף נו ע"ג) שאם הנמחל נתן לקהל כסף תמורת המחילה, המחילה תקפה (על מחילה שאינה קצובה כנגד תמורה, ראה לעיל, אות יח; על מחילה בטעות כנגד תמורה, ראה ליד ציון הערה 182). ובחלק א, סימן מט (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד השני, דף קפד ע"א, בשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קל, בשו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן סג, ד"ה שוב מצאתי וד"ה הנה כתב, ובשו"ת מהר"ם בלויארו החדשות, סימן יג, עמ' קמב), כתב שמחילת מסיים תקפה אף שאינה קצובה, מפני שאין זו מחילת המיסים עצמם אלא מחילת שעבוד גופו של האדם, או מפני שרואים כאילו אין לו ממון, ומי שאין לו ממון פטור ממש (נימוק דומה נמצא בתשובה בפרי האדמה, הלכות שנינים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו, ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח). סברות אלה שימשו אותו גם נגד הבעייה שזו זכות עתידית – ראה שער רביעי, עמ' 196. שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נז ע"ד), מביא ששו"ת הראשונים, חלק ב, סימן סג, נימק שהשעבוד הוא על גוף האדם.

לח. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן סד (הובא בשו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י, דף נח ע"ג), מסביר שמחילת מס מועילה מתורת מנהג (ראה בשמו בשער שלישי, במילואים, עמ' 802), מפני שטעם הרמב"ם שלא מועילה

מילואים לשער שמיני

התחייבות שאינה קצובה הוא מפני שלא סמכה דעתו, וכאן סמכה דעתו מפני שזה המנהג. גם שו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קל, מסביר שהמחילה תקפה בגלל מנהג, כמו סיטומתא.

לט. כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכ, כותב בשם ר"א גאליקו, שמועילה מחילה למסים שאינם קצובים. כך כתב גם בתשובתו בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט ע"ג).

מ. ראה להלן, אות מב, הסבר מהרשד"ם שהמחילת מס מועילה מטעם סילוק.

מא. דעה שגם לרמב"ם מועיל: שו"ת פני משה, חלק א, סימן נז (קל ע"א), מעלה אפשרות שגם לרמב"ם מועילה מחילה שאינה קצובה, מפני שהטעם שכתב הרמב"ם בהתחייבות שאינה קצובה, בהלכות מכירה, יא, טז, "שאיך כן דבר ידוע שנתן במתנה", אינו שייך במחילה.

מב. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע (הובא בשו"ת פני משה, חלק ב, סימן קי, דף ריב ע"א, בשו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה, דף צז ע"ד, בשו"ת תורת חיים (מהרש"ש), חלק א, סימן סג, ד"ה ועוד שאין, בשו"ת משפטים ישרים (חסדן), סימן סד, ובשו"ת ר"ב אנג'יל, סימן כז), כותב שהרמב"ם מסכים שמועילה מחילה של קהל על מיסים אף שאינה קצובה, מפני שהקהל רק מסלק את עצמו. מהרשד"ם (הובא על ידי ר' שלמה דייכובסקי, "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לדוד עד עולם, עמ' 124) מוכיח שהרמב"ם מסכים שמועיל סילוק שאינו קצוב, מהדין שמועילה הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו. ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קו ע"א), מביא ראייה שגם שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח, סובר שמועילה מחילה שאינה קצובה (אלא שאינו אומר כך בקשר לדעת הרמב"ם), שהרי מהרשד"ם עוסק כיושר שהתפשר עם אלמנה מפני שהיא אמרה ששאריו רק מעט מנכסי המוריש, ואחר כך התברר שנשאריו יותר, והוא דן האם לבטל את המחילה מטעם מחילה בטעות, ולא דן מצד שזו מחילה שאינה קצובה, הרי שהוא סובר שמחילה שאינה קצובה תקפה.

מג. אבל כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קיח ואות קכ, כותב בשם שו"ת מהרשד"ם, סימן שע, שם, שמחילה על מיסים שאינם קצובים בטלה, ורק לשון סילוק מועילה, כמו ההבחנה לעיל, אותיות כז-לה (אבל הוא מביא שו"ת ר"א גאליקו, בתשובה כתב יד, כתב שהמחילה תקפה, ושכן מוכח מכו"ת שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט). גם שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א, מעלה אפשרות שמהרשד"ם דיבר רק על סילוק ולא על מחילה. גם שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן מג (סג ע"ג), ושו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יט (צו ע"ב), מביאים את מהרשד"ם כמבחיין בין מחילה וסילוק לעניין זה. אבל ייתכן שההבחנה שעושה מהרשד"ם בין מחילה לסילוק נוגעת רק לבעיה אחרת במחילה מיסים – שהם דבר שלא בא לעולם; ראה שער רביעי, עמ' 195 ואילך.

מד. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכב), כותב שמגיד משנה (במילואים להערה 148, אות 1) הכותב שטעם הרמב"ם בעניין מקח טעות הוא שלא ידע דמחל, לא רצה לפרש שהטעם הוא שהמחילה אינה קצובה, כמו שהוא סובר בהתחייבות שאינה קצובה, מפני שמחילה שונה מהתחייבות, בכך שהיא רק סילוק, ואפשר להסתלק ככל שהוא, כמו שטעם זה מחילה אינה צריכה קניין.

מה. שו"ת נאמן שמואל, סימן קב, דף קמה ע"א (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף יב ע"ג), כותב שמה שכתב הטור שלרמב"ם מחילה שאינה קצובה לא מועילה, הוא רק במחילה על מום במקח, שזה תלוי באחרים לשער כמה נפחם חפץ המדויק מחמת המום, אבל במוחל חוב, כיוון ששיעור החוב אינו תלוי באחר, מועיל גם לרמב"ם. ובסימן קג, דף קמו ע"ד (הובא בספר אשר שם) כתב סברה אחרת: שגם לרמב"ם, שלא מועילה התחייבות שאינה קצובה, מועילה מחילה שאינה קצובה (שלא כטור), מפני שהדבר כבר נמצא ביד הנמחל. אבל בסימן קג שם העיר לפני משה, סימן נז, משווה מחילה להקנאה, ושו"ת דבר משה (אמיריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ה ע"ב), מבין מכך שנאמן שמואל חזר בו.

להערה 148

א. כמו כן, כנסת הגדולה, חו"מ, רכז, הגהות טור, אות מר, הראשון (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קכב), כותב שלדעה שמועילה התחייבות שאינה קצובה, מועיל תנאי באונאה (וממילא גם כל מחילה תועיל) גם אם לא קצב את הסכום.

ב. יש שכתבו בסתם שמחילה שאינה קצובה תקפה: כך פסק כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, יב, הגהות בית יוסף, אות יב.

ג. תוספות, כתובות פט ע"ב (ד"ה יכול), ובבא מציעא יז ע"ב (ד"ה הוציאה), כותבים על אישה שתובעת את כתובתה, ובעלה השיב "לא גרשתין", שאף שלכאורה לדבריו הוא חייב בשאר וכסות – מכל מקום הוא פטור מטעם "טענו חטים והודה לו בשעורים" – פטור אף מן השעורים. גם תוספות, מכות ג ע"א (ד"ה מעידין), כותבים שהוא פטור משאר וכסות מטעם מחילה. דברי חיים (אוירבך), דיני כתובה, סימן כד, מעיר שלפי הדעה ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור מטעם מחילה (תוספות, בבא קמא לה ע"ב, ד"ה לימא – ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ואילך), צריך לומר שתוספות סוברים שמועילה מחילה על דבר שאינו קצוב, שהרי מזונות (שאר) אינם קצובים (כך העיר גם זכרון צבי מנחם, כתובות פט, דף נ ע"א מדפי הספר); ואילו הרמב"ם שסובר שמחילה שאינה קצובה בטלה, יתרוץ לשיטתו את קושיית התוספות בדרך אחרת – עיין שם.

מילואים לשער שמיני

ד. ספר התרומות, שער סד, חלק א, אות ב, עמ' תתקנ"ג (הובא בשער המלך, הלכות מכירה, יא, טז, עמ' שפט), פוסק שהתחייבות שאינה קצובה תקפה, ומסביר שרק באונאה לא מועיל תנאי אם אינו אומר "יודע אני ששווה כך וכך", מפני שכל קונה יודע שהמוכר מעלה את דמי המכר, והוא כאילו מחל על האונאה, ובכל זאת אמרה התורה שהאונאה אינה מחולה. אפשר להבין מדבריו, שרק באונאה, שיש חידוש של התורה, לא מועיל תנאי שאינו קצוב, אבל מחילה אחרת שאינה קצובה תקפה. ואכן חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכב), מיישב בכך את חטירת שו"ע, שבאונאה, בחו"מ, רכז, כא, הצריך דבר קצוב, ואילו במום במקח, בחו"מ, רלב, ז, כתב שמועיל לומר "עד כך וכך" – מפני שביטול המקח מחמת מום אינו חידוש של התורה, ולכן מועילה מחילה גם אם אינה קצובה. כך תירץ גם נתיבות המשפט, ס, ס"ק ד (דבריהם קשים, שהרי אם כן, היה צריך להיות שיועיל תנאי במום גם בלי לומר "עד כך וכך"). חקרי לב מבאר את דעת ספר התרומות (כנגד קושיה של שו"ת בני משה (שלטון), סימן יג, דף כו ע"ב) שזה חידוש, מפני שמקובל במשא ומתן שהמוכר מעלה את המחיר ככל האפשר, והקונה היה צריך לברר על ידי מומחה מה המחיר האמיתי, והיות שלא בדק, זו לא מחילה בטעות (על הצורך לברר, ראה ליד ציון הערה 101), ואף על פי כן התורה אמרה שאינה מחילה, וזו בוודאי גזרת הכתוב, שאף שיש להניח שמחל, המחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל, ורק אם אמר סכום קצוב, המחילה תקפה. ה. דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נב ע"ב, מדייק מרשב"ם, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם), המסביר שלא מועיל "לא ירשני בני" מפני שהבן אינו מוחל, משמע שאם מחל מועיל, אף שאינו יודע כמה הוא מוחל.

ו. יש הסבר אחר לדברי הרמב"ם בעניין מקח טעות: כמו שבאונאה לא מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה", אלא אם אמר "אני יודע שהוא שווה כך וכך ובכל זאת אני משלם יותר" (או נוטל פחות), והטעם הוא מפני שבלי קצבה זו, "לא ידע דמחל", כך גם במקח טעות – כך הסבירו מגיד משנה, הלכות מכירה, יג, ג, ופרשנים נוספים שהובאו בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 132. וראה שם, עמ' 133, הערה 98, מדוע הטור לא הסביר כן.

ז. אבל אין להסבר זה נפקות לגבי מחילה רגילה, שהרי רק במקח טעות התנאי הוא בגדר "לא ידע דמחל", מפני שיתכן שאין שום מום במקח, אבל במחילה רגילה, כשיודע שיש חוב אלא שלא יודע כמה הוא, אין זה "לא ידע דמחל", ואכן, ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב (קה ע"ג), כותב בסברת המגיד משנה שייכת רק במקח טעות שדומה לאונאה, אבל אם אדם מתחייב מעצמו ואינו דומה לאונאה, אפשר למחול גם אם אין לו קצבה. גם שו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ט, כותב שלפי נימוק המגיד משנה, יש הברל בין אונאה למחילה (גידונו – מחילת מזונות).

ח. שו"ת דבר אליהו (לרמז), סימן פד, כותב (בדומה למגיד משנה) שגם לדעה שמועילה התחייבות שאינה קצובה, לא מועילה מחילה על מום במקח אם אינו קצוב, מפני שהיא מחילה לא ודאית, שהרי הקונה אינו יודע על המום, וזה דומה למחילה בטעות, מפני שבמום במקח יש תרתי לריעותא: אולי בכלל אין מום, וגם אם יש מום, שוויו אינו יודע (שוב יש להעיר, שגם נימוק זה אינו שייך במחילה רגילה שאינה קצובה, שבה המוחל יודע שיש חוב אבל אינו יודע כמה הוא). עוד נימק, על פי בני שמואל (שהובא במילואים, עמ' 1047, אות ה), האומר שגם לרמב"ם מועילה התחייבות שאינה קצובה אם המתחייב מקבל תמורה, ובמחילה שאינה קצובה במקח טעות אפשר לומר להיפך: היות שהמוכר מקבל מומן, הקונה אינו יכול למחול מום שאינו קצוב כיוון שאין לו גמירת דעת, ומה שהקונה מקבל את החפץ אינו נחשב הנאה, שהרי יש בו מום (שוב יש להעיר שנימוק זה אינו שייך במחילה רגילה, שבה המוחל אינו משלם לנמחל). הוא מוצא סיבה נוספת שלא תועיל מחילת אונאה אם אינה קצובה: מפני שהיא מלווה הכתובה בתורה שהיא ככתובה בשטר, ויש אומרים שלא מועילה מחילת חוב כשהשטר בידו (ראה בשמו בשער שיש, במילואים להערה 146).

ט. שו"ת ושב כהן, סימן מה, כותב שהטור והשו"ע מסכימים לרמב"ם שבמקח טעות לא מועיל תנאי שאינו מפורש, מפני שבטעם אינו מוחל, ולמד זאת קל ותומר מאונאה (בדומה לסברת מגיד משנה), שהרי באונאה עד שתות מוחל, ואילו במום אפילו בכל שהוא בטל המקח. והוא כותב שלכל הדעות, אם אמר "אני מקבל על עצמי כל מום שיימצא במקח עד סכום פלוני", התנאי מועיל, מפני שאז יש קצבה, והוא מוחל מן הסתם; ולכל הדעות, גם אם הודה המתאנה שמראש התכוון למחול גם אם יהיה מום או אונאה – לא מועיל, מפני שאין קצבה ולא מועילה מחילה בלב (ראה שער שני, עמ' 66).

י. כמו כן, שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כט ע"א), מציין ששו"ע, חו"מ, רלב, ז, פוסק כרמב"ם לעניין מקח טעות, אף שפסק שהתחייבות שאינה קצובה תקפה (שו"ע, חו"מ, ס, ב); וטעמו הוא כמו שתנאי באונאה אינו מפני שלא ידע דמחל וזו מחילה בטעות (וכך הסביר גם זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת ד, אות ד, דף כו ע"ב). משמע מדבריו ששו"ע סובר שלא מועילה מחילה שאינה קצובה. כמו כן, שו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פה, מביא משו"ע שם, שלדעתו המוחל צריך לדעת את הסכום שהוא מוחל, ואינו כותב שזה רק במקח טעות.

יא. ב"ח, חו"מ, רו, כז (הובא בבן יידי, הלכות זכייה ומתנה, ג, א, דף מז ע"א, בפעמוני זב, יב, יד, דף ח ע"ד, ובשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קה ע"ג), מוצא חיסרון אחר במחילה שאינה קצובה במקח טעות: טעם הדעה שהתחייבות שאינה קצובה תקפה הוא שהמתחייב תולה בדעת עצמו בלבד, אבל במחילת מום במכר, המכירה

מילואים לשער שמיני

תלויה בדעת שניהם, שהמוכר מוכן למכור במחיר נמוך רק אם הקונה לא יחזור עליו בשום טענת מום, והקונה מוכן למחול רק על מום קטן ולא מום גדול, ולכן המחילה בטלה, מפני שהקונה יוכל לומר "לא התכוונתי למחול לך על פי דעתך אלא על פי דעתי, ואני רציני למחול רק על מום קטן". יש להעיר, שגם נימוק זה שייך רק במקח טעות ולא במחילה שאינה קצובה רגילה.

להערה 149

א. גם נימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בתומים, צב, ס"ק ד), כותב שאדם יכול למחול על כל החובות הישנים שחברו חייב לו.

ב. כמו כן, שו"ת רבנו גרשום מאור הגולה, סימן ס = תשובות חכמי צרפת ולותיר, סימן פה, כותב שמי קיבל עליו שיעיבון אביו יחולק בין הבנים לפי מה שיאמר אחיו כמה נתן אביהם לכל אחד, והגיע לו פחות משליש מהעיובון, אינו יכול לטעון שזו מחילה בטעות, שאילו ידע שיקבל כל כך מעט לא היה מוחל, כיוון שהסכים לכך מראש, כמו שמי שנשבע לחברו, אין חברו יכול לומר "אילו הייתי יודע שישבע כך, לא הייתי מסכים לקבל את השבועה". זאת אף שולא הסכים, היה מקבל חצי מהעיובון, ומחילתו לא היתה קצובה, שהרי לא ידע כמה יאמר אחיו.

להערה 151

א. כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן יב, הגהות בית יוסף, אות יב, מוכיח כך מנוסח שטר המחילה של מהר"ש יפה, בספר תיקון סופרים, שטר נ (הובא אצל גולאק, אוצר השטרות, שטר רפב), ושל ספר לכל חפץ, סימן כו, שמדברים על מחילת כל התביעות בלי לנקוב בסכום קצוב. בספריו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפט ע"ב), וכנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, סימן ס, הגהות בית יוסף, אות ז, הביא ראה ממקורות אלה שגם לרמב"ם מועילה מחילה אם סך התביעה ידוע אלא שלא ידוע כמה ממנה נמחל – היינו המקרה ליד ציון הערה 154, יש תקרה.

ב. פעמוני זהב, יב, יד (ח ע"ג), מוכיח מנוסח שטר מחילה כללית הנהוג, "על כל תביעה שבעולם", שמחילה שאינה קצובה תקפה.

להערה 152

א. דרכי נעם שם עוסק במי שמחל לאפוטרופוס על נזק שייגרם על ידי פשיעתו, והרי הנזק אינו בסכום קצוב; ופסק שהמחילה בטלה מפני שזה אסמכתא, שלא התכוון למחול כל כך הרבה, ושונה מהתחייבות שאינה קצובה מפני שמחילה חלה בדברים בעלמא, וזו מחילה בטעות, שכן אילו ידע שיהיה הפסד גבוה כל כך לא היה מוחל. אבל שו"ת בני יהודה, סימן מב (קה ע"ד), דוחה את ראיותיו של דרכי נעם.

ב. כמו כן, שו"ת חוות יאיר, סימן קסג, עוסק במוכרי סכות שמחלו זה לזה על נזק שייגרם אם ישיג זה את גבולו של זה, ופוסק שהמחילה בטלה משום שאי אפשר לשער את הנזק, ועוד, שבמעשה השגת גבול יש הרבה בחינות ודוגמאות, והמחל יכול לומר "לא עלה על דעתי שיעשה חברי רעה [כל כך חמורה] שאמחול לו", וגם אם אמר "בכל אופן", הוא יכול לומר שלא חשב ש"איש ברית" יעשה כך.

ג. כמו כן, שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן צג, עמ' קפב, כותב שאין תוקף למחילה על הפסד שאינו ידוע כמה יהיה, מפני שאין למוחל סמיכות דעת לכך, וראה מאונאה, שמחילה עליה מועילה רק אם קבע סכום.

ד. כמו כן, דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נג ע"ב (הובא בשו"ת נשמת כל חי, חלק ב, חו"מ, סימן יא, דף כט ע"א, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ד, אות א), כותב בתחילת דבריו בדעת נימוקי יוסף, בבא מציעא לא ע"א (בדפי הרי"ף), שהרי"ף סובר שמחילה שאינה קצובה בטלה, אף שהרי"ף סובר שמועילה התחייבות שאינה קצובה. אבל אחר כך (בדף מג ע"ג) הוא חוזר בו וכותב שנימוקי יוסף לא התכוון לומר כך בדעת הרי"ף.

ה. כמו כן, ר"י אקאפה, בפד"ר, כרך יג, עמ' 82, כותב שהמוחל על כספי שילומים העתידיים להגיע מגרמניה, ואינו יודע כמה יגיעו, והגיע סכום גדול, מחילתו בטלה מטעם מחילה בטעות, מפני שאנן סהדי שלא התכוון למחול על סכום גדול כפי שנתקבל; ומה שכתב רמ"א, חו"מ, רמא, ג, שהמוחל לחברו "מה שיטול מנכסיו", וחברו נטל, אינו יכול לחזור בו (ראה שער ארבע עשרה, עמ' 563) – שם מדובר בנכסים מוגדרים, ומשמעותו היא שהוא מוחל גם אם יטול הכול פחות משהו, ולכן הסכום ידוע (לפחות התקרה), ואינו טעות.

ו. פוסקים נוספים הסבורים שמחילה שאינה קצובה בטלה: גור אריה, חו"מ, יב, ס"ק טז (הובא בבן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף מז ע"א), כותב שהמוחל צריך לדעת את סכום המחילה. שו"ת מצות כהונה, בהשמטה בסוף הספר אחרי המפתחות (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ט), סובר שלא מועילה מחילה אם לא קצב את סכום דבר הנמחל.

ז. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו (עמ' קכד), כותב שאפשר לומר "קים ליי" כדעה שמחילה בטלה אם לא הזכיר סכום. שו"ת פני משה, חלק א, סימן נז (קכט ע"ג), וחלק ב, סימן כו, דף מט ע"ג (הובא בשו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סז ע"ב, ובשו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן

מילואים לשער שמיני

יד, דף קע"ג, א, כותב שהמוחל יכול לומר "קיים לי" כרמב"ם אם הוא מוחזק. שו"ת שערי עורה (טראב), חו"מ, סימן ג, מוצא סתירה בפני משה בשאלה האם אפשר לומר כאן "קיים לי" כרמב"ם, ועיין שם לתירוץ.
ח. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' נג, כותב שמי שנתן את משכורתו לאשתו, ואחר כך אמר "גם לי יש חלק בכסף", שמשמעו שיש לאישה חלק בכסף – גם אם נפרש את דבריו כהוראה שנתן לה במחילה מראש, הרי היות שאמר שיש לו "חלק" בכסף, ולא אמר כמה, המחילה אינה מסוימת, ולא חלה המחילה. שם זה יותר גרוע ממחילה שאינה קצובה, שהרי שם לעולם לא נוכל לדעת מה הסכום.
ט. שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטז, כותב שראובן שהבטיח לוותר לשמעון מחלקו בהתאם לסכום שיקבל בפשרתו עם לוי, המחילה בטלה, מפני שמחילה שאינה קצובה בטלה, ובשעה שמחל לא ידע את הסכום.
י. שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לו ע"א), כותב שלא מועילה מחילה אם המחל אינו יודע בביורר את הסכום שהוא מוחל, וראיה ממה שנאמר בכתובות נו ע"ב, שאין מועילה מחילת אישה על כך שמיטלטלין המיועדים לכתובתה יוזלו, מפני ש"לא ידעה דקא מחלה". הוא מביא (בדף לו ע"ב) עוד ראיה מתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה אין), שפירשו את מה שכתוב בכתובות ז ע"א, על הבעל בתחילה בשבת, שמתפסים לה מיטלטלין לכתובתה (שלכאורה קשה, הרי בדף נו ע"ב נאמר שאין עושים כתובה מיטלטלין שמא יפחתו דמייהו), שמדובר שהוא מקבל על עצמו אחריות אם יוזלו, וכך כתב גם סמ"ג, עשה מה, דף קכו ע"ב (הובא בב"י, אהע"ז, סימן סו), וכן פסק שו"ע, אהע"ז, סו, ב; ולכאורה לא היו צריכים להעמיד בכך, אלא יכלו לתרץ ששם תוכל למחול מראש על מה שיוזלו, והיא תהיה מוכנה למחול מפני שזה רק לזמן מועט? ההסבר הוא שתירוץ זה אינו נכון, מפני שמחילה כזאת בטלה מפני שהיא אינה יודעת מה סכום ההחילה. אפשר לדחות ראיות אלה, ששם ייתכן שלא יוזלו המיטלטלין בכלל, ואם כן לא ידעה דמחלה, מה שאין כן במקום שידוע שיש חוב ורק לא ידוע כמה הוא.

יא. הבחנות שונות: בן ירד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מו ע"א), עוסק במי שאמר "אני מוחל לך כל רווח שיבוא לך מיד יוסף", באופן שהרווחים אמורים להיות של המחל מפני שהנמחל חייב למוחל; והוא מעלה אפשרות שזה נחשב מכר, ומועיל אף שאינו קצוב, מפני שהוא מחל בגלל חסד שעושה עמו הנמחל. הבחנה זו מתאימה למה שנאמר לעיל, עמ' 1047, אות יח, שמועילה מחילה שאינה קצובה בעבור תמורה.

יב. הפלאה, כתובות סח ע"א, כותב שגם לדעה שמחילה שאינה קצובה תקפה, הרי מחילה מכללא, כגון מכוח אי־תביעה, אינה מועילה אם אינה קצובה, מפני שאפשר לומר שהיות שלא ידע כמה הלה היה חייב לו, לכן לא תבע, ואין הוכחה שמחל. נידונו הוא בת שפסקו לה פרנסה מעטה מדי, והוא אומר שאין בכך מחילה על המגיע לה, מפני שיתכן ששתקה מפני שחשבה שזה כל מה שמגיע לה, כיוון שזה לא דבר קצוב. אבל נראה שגם לדעתו, מחילה מוחלטת מכללא, היינו אם שתיקתו מעידה שמחל לגמרי, מועילה גם אם אינה קצובה.

יג. דעה שצריך קניין: שו"ת נאמן שמואל, סימן קא, דף קלה ע"ב (הובא בשבט בנימין (פונטריוולי), סימן רצד), כותב שמחילה דבר שאינו קצוב היא כמו מחילה של פשרה, שצריכה קניין.

יד. כמו כן, שו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"א), כותב בתחילה שגם לחולקים על הרמב"ם, מחילה שאינה קצובה צריכה קניין כמו שלדעתם התחייבות שאינה קצובה צריכה קניין (עיין שם במקורותיו לכך). אבל אחר כך (בדף יב ע"ב) כתב שהיות שלחולקים על הרמב"ם, מועילה ערבות שאינה קצובה בשעת מתן מעות אף בלי קניין מפני שאמירת הערב היא במקום קניין (ראה מקורות לכך בחוק לישראל, ערבות, עמ' 48), הרי גם מחילה שאינה קצובה מועילה בלי קניין, ככל מחילה שאינה צריכה קניין.

טו. דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נג ע"א, כותב שהדין תלוי בשני הסברים של רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, לכך שפשרה צריכה קניין (ראה שער שני, עמ' 45): לפי הסברו הראשון, שיש חשש שיתברר שהדין עם התובע, ויאמר "אילו ידעתי לא הייתי מוחל", וזה כמו מחילה בטעות – יוצא שצריך קניין במצב ש"לא ידע דמחל", וכך גם במחילה שאינה קצובה; אבל לפי הסברו השני, שפשוטה צריכה קניין כדי שלא יסרבו בפשה (כלומר, כדי לחייב את הנתבע לשלם), יוצא שאינה צריכה קניין גם אם לא ידע דמחל ובמחילה שאינה קצובה. טז. שו"ת הלכות קטנות, חלק ב, סימנים רסה–רטו, כותב שמחילה על סכום לא ידוע (הוא עוסק במחילת זכות עתידית) תקפה אם עשה קניין או שטר, כמו שפשרה בקניין תקפה אף שלא ידוע כמה התובע מוחל.

להערה 154

א. גם משו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו (מט ע"ג), עולה שגם לרמב"ם, המחל עד סכום מסוים, מחילתו תקפה. ב. גם שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (קפט ע"ב), כותב שגם לרמב"ם, אם סך התביעה ידוע אלא שלא ידוע כמה ממנה נמחל, המחילה תקפה.

ג. שו"ת ישכיל עברי, חלק ב, חו"מ, סימן ה, אות יג, כותב שגם לדעה שמחילה שאינה קצובה בטלה, הרי מי שנתן את נכסיו לבנו במתנה, וכתב בשטר המתנה "וכל מה שנטל כבר ממני – מחלתי לו", המחילה תקפה אף שלא הזכיר סכום מסוים, מפני שמחל על חפצים שנטל בנו מביתו, והרי הוא יודע כמה חפצים יש לו, אם כן הוא בעצם מוחל לו על כל חפציו, עד כולם, שהרי גם את הנשארים הוא נותן במתנה, לכן זה כאילו ידוע לו כמה מחל, ולכן המחילה תקפה.

מילואים לשער שמיני

ד. אבל שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ג), כותב (על שותפים שמחלו זה לזה, בלי לדעת כמה אחד מהם הוויית) שאם המחול אינו יודע כמה הוא מוחל, זו מחילה בטעות והיא בטלה, גם אם כתב בשטר המחילה "אני מוחל לראובן עד סכום כך וכך", מפני שהמחילה היתה פיטומי מילי, והמחול חשב ששותפו לא היה חייב לו. מזל שעה, הלכות זכיה ומתנה, פרק ד (עז ע"ב), מביא ראייה שגם בנידונו של בעי חיי נחשב שאינו קצוב, ממה שהרמב"ם כותב שלא מועילה מחילה על "כל מום שיימצא במקח" (כפי שהבאנו לעיל, עמ' 1045, אות ג), אף שגם שם יש תקרה – שווי הממכר.

להערה 160

א. כמו כן, שו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ (עמ' קכב), כותב שלא מועילה מחילה בעל על ירושת אשתו, מפני שאנן סהדי שלא מחל בלב שלם, כיוון שאינו יכול לדעת האם תמות אשתו בחייו.
ב. ראה שער רביעי, עמ' 907, במילואים להערה 389, אות ו, שקנין תורה בשמעתתא מסביר בכך מדוע אין יורש יכול למחול על ירושתו.
ג. אבל חידושי הראנ"ח, כתובות פד ע"א, עמ' רלג-רלד (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן צד, ובחקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן כו, עמ' קיט), כותב שגם תוספות סבורים שנחשב ידע דמחל, ולכן מועיל תנאי שלא יירש את אשתו, ומה שכתבו שאינו מועיל, הוא רק לפי ההוהה אמינא של הסוגיה. כך כתב גם ר' משה חיון, בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן ד (עא ע"ג-ע"ד), בדעת תוספות. אבל דרך המלך (רב), הלכות נדרים, דף נד ע"ב, דוחה את הסברו בדעת תוספות.
ד. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז, בסופו, כותב שכתביעת ספק, "אולי אתה חייב יותר", המחילה תקפה גם אם יתברר שהחייב היה חייב יותר, מפני שעל דעת כן התפשרו. אבל שו"ת מים קדושים, סימן א (ד ע"א), מקשה עליו, שהפוסקים ביטלו מחילה בטעות גם במצבים שהמחול לא ידע מה גובה החיוב, כגון בנידונו של מהרי"ק בעמ' 319, ליד ציון הערה 8. לכן הוא מסביר שדרכי נעם לא התכוון לקבוע כלל, אלא הוא נתן תוקף לפשרה בנידונו מפני שהיתומים בנידונו חששו שהאלמנה תגמור את כל הנכסים ולכן הסכימו להתפשר, והתכוונו למחול גם אם יתברר שטעו בסכום, ואגב זה הוסיף לנמק שהתביעה היתה בספק; אבל אין ללמוד מדבריו למצבים אחרים.

להערה 164

ישועות יעקב, אהע"ז, טו, ס"ק ד, כותב שגם הרמב"ם סובר כך, ולכן פסק שלא מועילה מחילה כתובה (על דעת הרמב"ם ראה בשער שלישי, עמ' 83, ובמילואים שם). אבל הוא כותב שאם האישה מכרה את כתובתה, המחילה תקפה, מפני שבמצב זה הזכות היחידה שלה בכתובה היא שעל ידי חיוב הבעל בכתובה, אינה קלה בעניני להוציאה, מפני שהבעל יודע שיצטרך לשלם ללקונה אם יגרש אותה; והרי לגבי זכות זו, ידעה דמחלה, שהרי זו זכות ודאית.

להערה 166

א. ראה גם עמ' 1057, במילואים להערה 181, שר' יונה אומר שאם יש ספק בחוב לא מועילה מחילה בלי קניין מפני שזו מחילה בטעות – שמחל מפני שהיה בטוח שאין חיוב.
ב. ישועות יעקב, אהע"ז, צח, ס"ק ג, ובית אל (נתנון), חלק א, חדר סג (סז ע"ד), כותבים על פי תוספות, שבעל שמוחל לאשתו על חיובה להישבע ליורשים לפני גביית כתובתה – המחילה בטלה מפני שלא ידע דמחל, שהרי אולי תמות בחייו ולא תהיה חייבת להישבע שבועה זו. ישועות יעקב כותב שאין לומר שהמחילה תחול מצד שהיא כוללת מחילה בחייו, שאם יגרשנה לא תצטרך להישבע (צריך להוסיף, שלגבי גירושין הוא נחשב ש"ידע דמחל" כיוון שהוא יודע אם ירצה לגרש אותה) – שהרי בלאו הכי בדרך כלל גרושה אינה צריכה להישבע שלא נפרעה, מפני שדרך כלל גביית הכתובה היא סמוכה לגירושין, ואין אדם פורע תוך זמנו. אבל בית אל כותב שאם מחל בשעת מוחו, נחשב שידע דמחל.

להערה 169

א. על פי דברים אלו אפשר להסביר את דברי הריטב"א במקום אחר. בכתובות נו ע"ב נאמר שאין עושים כתובת אישה מיטלטלין מפני שאולי יזולו המיטלטלין והאישה אינה יודעת שזה יקרה ולכן מחילתה בטלה (ראה על כך לעיל, עמ' 1053, אות ז). חידושי הריטב"א שם (ד"ה התם), מקשה ברמו (לפי הגהות המהדיר, הערה 60), הרי לשיטת רש"י (עמ' 355, ליד ציון הערה 240) מחילה בטעות תקפה? והוא מתרץ שבכל זאת אין להתיר זאת בכתובה (כנראה, כוונתו היא מצד האיסור לשהות עם אשתו בלי כתובה). לכאורה קשה, הרי לא ידעה דמחלה (כלשון הסוגיה) ובכונן זה גם לרש"י אין המחילה תקפה (כאמור ליד ציון הערה 290)? התשובה היא, ששם היא יודעת שיש סיכוי שיהיה לה על מה למחול, והריטב"א לשיטתו שבמצב של ספק, נחשב "ידע דמחל".
ב. חידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא נא ע"א, מביא שר"ש מעלה אפשרות שרק באותה התנאי בטל מפני

מילואים לשער שמיני

שלא ידע דמחל, מפני שיש אומדנא שאילו הקונה ידע שיש בו אונאה לא היה קונה, אבל בתביעות בין אדם לחברו ייתכן שהוא מוכן למחול בכל אופן בגלל "נייה נפשא" (כלומר, מפני שהנמחל עשה לו נחת רוח; או כדי שתהיה לו מנוחה מהתדיינות), ועוד, שבאונאה יש איסור. נראה שאין כוונתו לומר שכל מחילה בטעות תקפה, אלא כוונתו למצב שידע מראש שיתכן שהוא מוחל על דבר שהוא שלו מן הדין. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יח, מוצא נפקא מינה בין שני הטעמים האלו: אם יש אומדן דעת שהמוחל לא ידע על זכותו, אבל אין בכך איסור, ולטעם הראשון זו מחילה בטעות, והיא בטלה; ולטעם השני, היא תקפה מפני שרק בדבר איסור כמו אונאה התנאי בטל. אבל חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב (ר ע"ד), כתב שרוב הפוסקים חולקים על הריטב"א הישנים, וסוברים שאם לא ידע דמחל, המחילה בטלה.

להערה 170

א. גם הריב"ש בשיטה מקובצת, כתובות פד ע"א (הובא במחנה אפרים שם, והלכות מכירה, דיני אונאה, סימן טז), כתב שרק באונאה נחשב שלא ידע מפני שהיה בטוח שאין אונאה כיוון שבדק את השווי, אבל בירושה, הבעל יודע על הזכות שיש לו בנכסים, היינו בסיכוי שאשתו תמות לפניו, והוא מוחל עליה.
ב. גם רבנו תם, בספר הישר, מהד' שלזינגר, סימן לג = דפוס וינה, סימן סב (הובא במדרכי, כתובות, סימן ריג, ובחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב, דף ר ע"ג), כתב שבירושת הבעל נחשב ידע דמחל מפני שמן הסתם ידע שהוא יכול לרשת אותה.

ג. חידושי רבנו חיים הלוי, הלכות מכירה, יג, ג, מוכיח שגם הרמב"ם סובר שבירושת הבעל נחשב ידע דמחל, ממה שכתב בהלכות אישות, יב, ט, שבעל המתנה שלא יירש את אשתו, תנאו בטל, שנאמר "לחוקת משפט", משמע שאילו לא גזירת הכתוב, הייתה מחילתו תקפה אף שלא ידע מי ימות קודם, וטעמו הוא, שהיות שהוא יודע שמעתה נפקעת ממנו זכות הירושה, נחשב שידע ומחל, אף שאינו יודע אם בפועל תתממש הזכות. והוא מבאר שהמחלוקת נובעת ממחלוקת בהבנת הדין שלא מועילה מחילה אם לא ידע דמחל: לרמב"ם, מה שלא ידע דמחל אינו חיסרון בגמירת דעת, אלא הוא מבטל את הייחוד של דבר שבממון שמועיל בו תנאי על מה שכתוב בתורה, ודינו ככל תנאי על מה שכתוב בתורה שחסר חוקף, ולכן די בידיעה בנוגע לעיקר חלות התנאי (יש להעיר שהסבר זה שייך במחילה על זכות שבתורה, וקל וחומר שבזכות רגילה מועילה מחילה אף אם הזכות מסופקת, מפני שאין בזה חסרון גמירת דעת). לעומת זאת, לתוספות, אם לא ידע דמחל אין התנאי כלל, משום שאין לו גמירת דעת, ולכן צריך שידע ידיעה ממשית בממון עצמו, אם יבוא לכלל ירושה, ולא די שידע ידיעה כללית על זכותו לרשת. אכן ישראל, הלכות מכירה, יג, ג (ד"ה עוד צ"ע), דוחה הסבר זה, שהרי הרמב"ן (הערה 167) סובר כרמב"ם לענין ידיעת ספק, אף שהוא כותב (שם) שהחיסרון של "לא ידע דמחל" קיים גם בדבר הרשות, שאינו תנאי על מה שכתוב בתורה. והוא מסביר (בד"ה ונראה לומר) את המחלוקת בדרך אחרת: הרמב"ן לשיטתו, בכבא בתרא קכו ע"ב, שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה תקף מפני שלא חייבה התורה אם בעל הזכות אינו רוצה בה, ולכן מועילה מחילת ירושה, מפני שהתורה עשתה אותו לירוש רק אם הוא רוצה, והיות שידע את עצם זה שיש לו דין יורש, ורצה שלא יהיה יורש, אינו מתנה על מה שכתוב בתורה (והוא מסביר בזה מדוע לא מועיל תנאי "על מנת שאין לך – על אונאה" – מפני שהמתאנה אינו יודע כלל אם הוא מפיק ממנו בכך את זכות חזרת האונאה, ולכן אין בכך הבעת רצון שחברו לא יחזיר את האונאה, ולכן המחילה בטלה). לעומת זאת, תוספות סוברים כחידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה מועיל כמחילה (על מחלוקת הרמב"ן והרשב"א ראה עמ' 704), ולכן צריך מחילה על הממון הממשי, והמוחל על ירושה אינו יודע אם תתממש זכותו בממון, ואילו ידע לא היה מוחל, ולכן המחילה בטלה.

ד. גם המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות לח ואות מה, כתב ש"לא ידע דמחל" שייך רק באונאה, אבל מחילת כתובה היא מחילה ודאית למקרה שהבעל ימות קודם.
ה. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן צד, וחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב (ר ע"ב–ע"ג), כתבים שמי שסובר שמועילה הסתלקות בעל מירושת אשתו (ראה שער רביעי, עמ' 222, שזו דעת רוב הפוסקים), צריך לסבור שזה נחשב "ידע דמחל".

ו. ראה במילואים להערה 229, ששיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו (השני), אות כה, מוכיח ממה שהראב"ד, הלכות נערה, ב, טו, כתב לענין מפתח, שאם מת האב אחרי הפיתוי, הבת אינה זוכה בקנס, מכאן שלדעתו פטור מפתח יתומה אינו משום שהיא מוחלת, אלא שהיות שעשה מדעתה, לא שייך כלל קנס לעצמה, והיא יכולה לקבל רק מכוח אביה. אבל המגיה שם מעלה אפשרות שלראב"ד הפטור הוא מטעם מחילה, ואף שלא ידעה שימות אביה ושהקנס יהיה שלה, מועילה מחילתה. זה מובן לפי השיטה שמועילה מחילה במצב שיש ספק האם יש חיוב.

ז. המחלוקת בין תוספות לראשונים האחרים מובאת בחידושי העילוי מייציט, סימן עב, עמ' קעז (בענין ירושת אשתו), בדרך המלך (ריב), הלכות נדרים, דף נג ע"ד, נד ע"ב, ובפרשת המלך, הלכות אישות, יב, ט (מ ע"ג). תומים, סו, ס"ק י, ושו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, כתבים שרוב הראשונים חלקו על תוספות בזה. משפט שלום, רלב, ז, כתב שבגלל המחלוקת במחילה בדבר מסופק, המוחזק יכול לטעון "קיים לי".

ח. אמרי אש (פיליצר), חידושי מסכתות, עמ' לה, מקשה, איך מועילה מחילת קונה קרקע על אחריות המוכר

מילואים לשער שמיני

למקרה שהקרקע תיטרף ממנו, הרי לא ידע דמחל, שהרי לא ידע אם יטרפו ממנו? ותירץ, שרק בתנאי נגד מה שכתוב בתורה, כגון באונאה, צריך שידע מה הוא מוחל, מה שאין כן באחריות במכר, שאינו נגד מה שכתוב בתורה. יש להעיר שמחילת אחריות במכר היא בגדר "לא ידע דמחל" בספק, ולפי הראשונים החולקים על התוספות, מאחר שזה ספק, נחשב ידע דמחל, ואין קושיה. עוד יש להעיר שקנייה בלי אחריות אינה מחילה על זכות האחריות, שהרי מה שבדרך כלל המוכר חייב באחריות הוא מפני שמקובל שהמוכר מקבל על עצמו אחריות, ולא שיש לקונה זכות מעיקר הדין כמו באונאה.

להערה 171

א. גם תוספות, בבא מציעא שם, בתירוץ השלישי (הובא ביצועות יעקב, אהע"ז, צח, ס"ק ג, ובבית אל (נתנוזן), חלק א, חדר סג, דף סז ע"ד), כותבים שהיא נחשבת שידעה דמחלה, מפני שהיה קל בעיני הבעל לגרשה אחרי שתמחל כיוון שלא יצטרך לפרוע לה כתובה, כך שהיא יודעת שיש סיכוי טוב שחייב הכתובה יחול, בכך שיגרש אותה. שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסט-רע), מסביר שהפוסקים שכתבו בסתם שמועילה מחילת כתובה, משמע אפילו בעל פה, סוברים כתירוץ זה בתוספות.
ב. ישועות יעקב, אהע"ז, צח, ס"ק ג, לומד מדברים אלו של תוספות, שאם המחילה כוללת חיוב ודאי וחיוב מסופק, המחילה חלה (גם לשיטתם לעיל, שאין מועילה מחילה אם החיוב מסופק), שהרי הם אומרים שהמחילה פוטרת את הבעל מכתובה בין אם יגרש אותה ובין אם ימות, כיוון שהחיוב בגין גירושין קרוב לוודאי, אף שהחיוב בגין מותו אינו ודאי.
ג. ישועות יעקב, אהע"ז, סימן סו, ס"ק ג, וסימן צו, ס"ק ו, כותב שלפי תירוץ זה של תוספות, אם מחלה באופן שהמחילה תחול רק אם ימות אבל אם יגרשנה יהיה חייב לתת את כתובתה (על מחילה כזאת ראה שער שלישי, עמ' 84, בשם מרדכי), נחשבת לא ידעה דמחלה, והמחילה בטלה. עוד כתב בסימן סו, שדברי התוספות כאן אינם נכונים לפי השיטה שכתובה דאורייתא (אבל הסברו לכך אינו ברור).
ד. שו"ת שלם, חו"מ, סימן כו (לט ע"א), מעיר שבכתובות נו ע"ב נאמר בדעת ר' יוסי שהמוחלת כתובה ידעה ומחלה. אפשר לדחות ראייה זו, שיתכן שזו רק דעת ר' יוסי אבל ר' יהודה חולק עליה בזה.
ה. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן צד, מוכיח מכתובות נו ע"א שמחילת כתובה נחשבת ידע דמחל אף שספק מי ימות קודם (עיין שם להוכחתו).

להערה 176

א. כמו כן, קצות החושן, סז, ס"ק ג, כותב שתנאי "על מנת שלא תשמטני בשביעית", נחשב שהלווה ידע דמחל, מפני שידע שיתכן שלא יפרע את החוב עד שביעית, ולכן רמב"ם, הלכות שמיטה, ט, י, פוסק שתנאי זה מועיל אף שפסק שלא מועיל תנאי באונאה. אבל חידושי העילוי ממיצ"ט, סימן עב (עמ' קעז), כותב שבמחילה אנו דנים על מה יהיה הסוף, אם עכשיו בשעת התנאי עלה על דעתו למחול, וכאן אולי לא עלה על דעתו למחול מפני שחשב שירפע לו לפני שביעית. לחם משנה, הלכות מכירה, יג, ג, מסביר שבשביעית כבר נודע שהשביעית משמטת, ורק לא ידע אם יפרע קודם; אבל הוא מעיר שזה דחוק. בדומה הסבירו סמ"ע, רכז, ס"ק לו, וש"ך, חו"מ, סז, ס"ק ג (ברמזו). שו"ת שאגת אריה החדשות, סימן טו, אות ג (הובא בשו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן פב, אות ו), מקשה על לחם משנה מתוספות, כתובות פד ע"א (ד"ה וסבר), האומרים שהמתנה שלא יירש את אשתו נחשב לא ידע דמחל מפני שיתכן שימות בחייה, אף שזה כמו שביעית. וראה על כך באוצר מפרשי התלמוד, מכות ג ע"ב, ליד ציוני הערות 62-68. על הבעיה שזו מחילה על זכות עתידית, ראה שער רביעי, הערה 374.
ב. חידושי הגר"ח החדש, מהד' מישור (תשס"ח), עמ' קפו, מסביר שלא משנה שלא ידע, מפני ש"על מנת שלא תשמטני" אינו בגדר מחילה (כמו בתנאי באונאה) אלא מצד שעל דעת זה זקף את המלווה, ואם אינו מסכים, אין כאן הלוואה (ראה בשמו בשער רביעי, במילואים, עמ' 904).

להערה 177

לאור זה, כותב הרי"ם שבעלי שיטה זו דיברו רק בדבר שאינו בידו בכלל (כמו בירושת אשתו – אין בידו להביא לכך שתמות בחייו), אבל בדבר שהוא "בידו ולא בידו", שזה אסמכתא (תוספות, בבא מציעא עד ע"א, ד"ה הכא), שחשב שיוכל לגרום לכך שהזכות לא תגיע אליו (נידונו – מחילת זכות שמיטה, שהיה יכול לפרוע לפני סוף שביעית כך שלא תהיה לו זכות שמיטה), זו מחילה בטעות גם לשיטה זו, כיוון שאילו ידע שהזכות תגיע אליו לא היה מוחל עליה.

להערה 179

עוד פסקו כך: שו"ת מהר"י וייל, סימן לג (הובא בשו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב, דף לד ע"ד); תשב"ץ, חלק ב, סימן ב וסימן רכח; עיטור, פשרה (על פשרה בטעות בקניין), הובא בנימוקי יוסף, סנהדרין א ע"ב (בדפי הרי"ף), שהובא בבי"י, חו"מ, יב, מחודש טז (ומשם הובא בבן יידי, הלכות זכיה ומתנה, ג, א, דף

מילואים לשער שמיני

מט ע"א; שו"ת הרשב"ש, סימן תקפב; שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קצו (ד"ה וממה); רמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשו"ת שער אפרים, סימן קלא, בהגהה מכן המחבר, בנחלת שבעה, שטרות, סימן יט, חידושים, אות א, ובשו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן ח); שו"ת אבקת רוכל, סימן קמב; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, וחלק ב, חו"מ, סימן מו; לבוש, חו"מ, רמא, ב; שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן פו וסימן רכח; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מב, דף מג ע"ד, בשו"ת אדרת אליהו (ריק"י), סימן יג, דף לב ע"ג, ובשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצ); כנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות כב, בשם מהר"א גאליקו; שו"ת נבחר מכסף, סימן צב וסימן קטו; שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כו, דף מט ע"ג (הובא בשו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כג); שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז (רב ע"א) וסימן כד; שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן יח (עמ' קכג); שו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן ב, בסופו; שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן מב (מג ע"ד); שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע ע"ג); שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ג, אות ב; ר' אברהם סגרי, מקבציאל, גל' כא, עמ' נא; שו"ת נפת צופים, אהע"ז, סימן ד; שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן י; נתיבות המשפט, קכו, ס"ק ג; שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רפד, וחלק ט, סימן שעו; שו"ע הרב, חו"מ, הלכות מכירה ומתנה, סעיף ב; ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ו; מהר"ם שיק, "בדין מחילה בטעות בצדקה", בית הלל, גל' ג, עמ' טו; שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יב, אות א; שו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פה; שו"ת איתן האזרחי, סימן כה (הראשון); שו"ת משפטי צדק (גארמייאן), סימן קל; חידושי רבנו עזריאל, קידושין טז ע"א (עמ' שכה), ושו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסו; שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן יז (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז, וחלק ב, אהע"ז, סימן קא); שו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא; חקי חיים (בורגל), חו"מ, רמא, ד (עא ע"ג).

להערה 181

א. קניין בפשרה: תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), ונימוקי יוסף, בבא מציעא סח ע"ב (בדפי הרי"ף), ועוד ראשונים שהבאנו בשער שני, פרק שני, ב, כותבים שפשרה היא כמחילה בטעות, מפני שלא ידע מראש מה יגזור עליו הדיינים, ולכן היא צריכה קניין. שו"ת שער אפרים, סימן קלא, וחסד ומשפט, סנהדרין ו ע"א, מקשים, אם כן, גם קניין לא יועיל כמו שקניין אינו מועיל במחילה בטעות? מאירי, סנהדרין ו ע"א, מסביר שפשרה אינה טעות גמורה, שהרי סבר וקיבל, ולכן קניין מועיל. גם שו"ת זקן אהרן (הלוי), סימן קנה, מיישב שקניין מועיל מפני שפשרה אינה ממש מחילה בטעות, שהרי המחיל מינה את המפשרים והסכים מראש למה שיקבעו. גם שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח (הובא בשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אהע"ז, סימן יד, עמ' קצ, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סז ע"ג, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו, דף לח ע"א-ע"ב, ובשו"ת תשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה), מיישב שתוספות הדגישו "היו כמו מחילה בטעות", מפני שאינם שווים ממש: במחילה בטעות, שהנושה מוחל מדעת עצמו, הוא יכול לומר שמחיל רק מה שהתכוון למחול ולא יותר, וגם את הקניין עשה מתוך טעות, אבל בפשרה, בעל הדין תלה עצמו בדעת אחרים, ויש להניח שגמר בדעתו לעשות כל מה שיאמרו המפשרים, וביטל את דעתו מפני דעתם, ולכן רק אם לא עשה קניין הוא יכול לומר "לא חשבתי שתחליטו כן, ולכן איני מסכים לפשרה", והפשרה בטלה, אבל אם עשה קניין, חזק את הדבר, וגמר בדעתו לעשות ככל שיחליטו, ומועיל אף על פי שהקניין נראה כקניין בטעות. תיקון סופרים, על העיטור, פשרה (עד ע"ב), מבאר את כוונת תוספות בדרך אחרת: שמה שלא מועיל קניין במחילה בטעות, הוא כגון מעשה רב ענן (ליד ציון הערה 289), ששם לא ידע השכן בכלל שהקרקע היא שלו, אבל בפשרה, מראש נכנס לעניין על דעת להפסיד משלו, ואמנם ייתכן שחשב שהמפשרים יפסוקו יותר לטובתו, אבל הרי ידע שיתכן גם להיפך, ולכן זה לא ממש מחילה בטעות, ולכן קניין מועיל. אבל הוא כותב שאינו בא לחלוק להלכה על מהרשד"ם.

ב. חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן לו, מיישב, שבפשרה, הקניין מיותר, ובא "לטפויי", שגם בטעות אינו חוזר. דבריו קשים, שהרי אם כן, היינו צריכים לומר בכל מחילה בטעות שהיות שהקניין מיותר, הוא נותן תוקף למחילה אף שהיתה בטעות. וראה עמ' 1064, במילואים להערה 210, בשם שואל ומשיב, מדוע קניין מועיל בפשרה.

ג. שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לח ע"ב), כותב שאם הצדדים נחלקו לגבי סכום מסוים, והתחייבו לקיים את דברי המפשר, מועיל קניין, אבל אם לא היה סכום ידוע, אכן לא מועיל קניין, מפני שלא ידע דמחל. אבל שו"ת אדרת אליהו (ריק"י), סימן יג (לב ע"ב), כותב על פי שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שמח, שבעלי דין העושים פשרה, ועשו קניין ושבועה לקבל את החלטת המפשר, וטעה הבורר, אין המחיל יכול לחזור בו, מפני שקיבל על עצמו מה שיאמר המפשר, ואין זה קניין בטעות מפני שבשעת הקניין לא היתה טעות ורק אחר כך באה הטעות על ידי המפשר; והוא מנמק, שעל ידי הקניין, המפשר קונה את כוחו של בעל הדין, ובאותה שעה לא היה פסול של טעות. גם שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו (סז ע"ג), מוכיח ממהרשד"ם שם, שאם יש מפשרים, קניין מועיל גם אם לא ידעו מה הסכום הכולל. כנגד זה, שו"ת איש מצליח, חלק א, חו"מ, סימן א, דוחה את הוכחתו ממהרשד"ם, ומעלה אפשרות שגם בפשרה, שתולה בדעת אחרים, גם אם עשה קניין, אם נודע אחר כך שהיה סכום גבוה יותר, המחילה בטלה. ¹

ד. חידושי רבנו יונה, סנהדרין ו ע"ב (הובא במקנה אברהם, מערכת מ, אות קעז), מביא שיש אומרים שאם ספק

מילואים לשער שמיני

האם יש חיוב, מחילה צריכה קניין כדי שלא יאמר המוחל, "אילו ידעתי שהוא חיוב לי לא הייתי מוחל"; אך הוא דוחה דעה זו, מפני שאם כן, גם קניין לא יועיל. נראה שכוונתו לומר, שאכן קניין אינו מועיל אם היה ספק בחיוב, מפני שזו מחילה בטעות, שמחל מפני שחשב שאין חיוב והתברר שיש חיוב, ובכל זאת פשרה מועילה בקניין אף שהחיוב בספק, מפני שלא מתברר בסוף שטעה, שהרי הפשרה אינה קובעת מה הדין האמיתי, האם באמת היה חיוב. ה. כל זה אמור במצב שהספק בדין או במציאות (שבגללו התפשרו) לא התברר. אבל אם התברר אחר כך שהתובע צדק בדינו, והוא טוען אילו ידע זאת, לא היה עושה פשרה, מחילתו בטלה, מפני שזו פשרה בטעות. דוגמה לכך ראה במילואים להערה 29, עמ' 1028, בשם העיטור.

ו. דעות חולקות: שו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סימן ל (מ ע"ג), כותב שמחילה בטעות בקניין תקפה. כמו כן, ב"ח, חו"מ, קנה, סא, כותב שהר"י והרא"ש (המובאים בטור שם) שאומרים שבנוק בין שכנים שלא מועילה חזקה לגביו, כלומר, שאם השכן רק שתק, הוא יכול לאסור על שכנו לעשות את הנזק, בכל זאת מועילה מחילה, טעמם הוא שבלי קניין יכול המוחל (כלומר, מי שרק שתק) לומר שזו מחילה בטעות, מפני שחשב שהוא יכול לסבול ואינו יכול, אבל אם עשה קניין, הקניין מחזק את מחילתו, ומונע את טענת "סבור הייתי שאני יכול לסבול" וכו'. הרי שלדעתו מועיל קניין במחילה בטעות.

ז. רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, כותב שמעביד שהמחה פועל אצל חנווני, שהחנווני ישלם לו את שכרו, והפועל הסכים, ומחל בכך למעביד, ואחר כך החנווני סירב לשלם לפועל, הפועל יכול לחזור בו ממחילתו למעביד, מפני שזו מחילה בטעות; ומהוסיף "שאם עשה קניין, פשוט שהתכוון למחול לו אפילו לא יתן לו". חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן לו, ומחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יד, מדייקים מזה שהרא"ש סובר שמחילה בטעות בקניין תקפה. אבל נתיבות המשפט, קכו, ס"ק ג, פירש שהרא"ש עוסק במצב שהחנווני לא חזר בו לגמרי אלא דוחה את הפועל באופן זמני, אבל הוא מסכים שאם בסוף לא נתן החנווני, המחילה בטלה גם אם עשו קניין, מפני שזה קניין על מחילה בטעות. ראה על כך בשער עשירי, במילואים להערה 56, אות ב, ולהערה 108.

ח. שו"ע, חו"מ, כב, ג, כותב שאם ראובן נתחייב שבועה לשמעון, ואמר לו שמעון "אני מוכן שתישבע לי בחיי ראשך במקום שתישבע שבועת הדיינים החמורה יותר", שמעון יכול לחזור בו עד שראובן יישבע. שו"ת מהרא"ש (היילפרין), סימן סד, מנמק, שזו מחילה בטעות, שהיה בטוח שראובן לא יישבע לשקר, ועכשיו שהוא רואה שראובן רוצה להישבע, התברר שטעה. אבל יש להעיר ששו"ע שם כותב שאם עשו קניין על מחילה זו, אינו יכול לחזור בו; נמצא שהסבור ייתכן רק בהנחה שמחילה בטעות מועילה אם עשה קניין. וראה שער שלישי, במילואים להערה 452, עמ' 834, ושער עשירי, במילואים להערה 66, אות ד, הסברים אחרים לזכותו של המוחל לחזור בו.

להערה 186

א. ר"ב אנגיל שם מסביר על פי הרשב"א שם, שרק במוכר באונס נאמר שמיניחים שהסכים בגלל התשלום (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 237), מפני ששם הוא מקבל תשלום חדש עבור הנכס, מה שאין כן כאן שהספק שהוא מקבל הוא חלק מהחוב, שהוא כסף שלו; ועוד, שרק במכירת קרקע באונס המחילה תקפה בגלל התשלום גם בתשלום חלקי, מפני שאין אונאה בקרקע, ואפשר לראות את הכסף שקיבל כמתורה הולמת (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 254, שזו דעת ר' יונה), מה שאין כן בפירעון חוב חלקי.

ב. דרכי נעם שם (רב ע"ב-ע"ג) מסכים למהרי"ק, אבל הוא כותב שבנידונו, שהמוחל הרוויח מהמחילה, המחילה תקפה על אף הטעות. הוא עוסק באלמנה שהיתה מקבלת מזונות מעיזבון בעלה, והיתומים רצו שתקח את כתובתה כדי שתפסיק לקבל מזונות, והתפשרו, וקיבלה את כתובתה, ונתנה ליורשים סכום מסוים בתנאי שימחלו לה על חובתה להישבע שעדיין לא קיבלה את כתובתה; ואחרי זמן, עמדה להינשא בשנית, והתחייבה לתת לבעל השני סכום גדול, יותר מסכום כתובתה, וזה נותן יסוד לחשד שנטלה מנכסי הבעל הראשון יותר מהמגיע לה; והיתומים טוענים שמחילתם על השבועה היתה בטעות, שאילו ידעו שיש יסוד לחשד שלקחה מנכסי הבעל הראשון שלא כדין, לא היו מוחלים לה על חיובה להישבע שלא עשתה כן. בכל זאת הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שהאלמנה היתה יכולה לקחת מזונות כל חייה, ולכן היה כדאי ליורשים למחול לה על השבועה כדי שנתנה את כתובתה ותפסיק לקחת מזונות – זה רווח בשבילים; ועוד, שרק מי שהיה יכול לתבוע, ומחל, ומחילתו היתה בטעות, יכול לחזור בו ולתבוע את שלו, אבל כאן היתומים לא יכלו לתבוע ממנה כלום כל זמן שלא תבעה את כתובתה, ולכן כאשר הסכימה להפסיק לקחת מזונות מחלו בלב שלם על חיובה להישבע, בגלל המזונות שחטסו.

ג. דעה חולקת: ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב, דף קו ע"ד (הובא בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן לו), כותב שאם הנמחל שילם למוחל עבור המחילה, יש להניח שמחל בלב שלם בגלל התשלום, כדברי שו"ת מהרי"ק, שורש קפו, שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן כח, שו"ת מהר"ש, קונטרס מורעא, סימן לח, ונחלת שבעה, שטרות סימן כד (הם לא עסקו במחילה); וכן אם הנמחל מחל למוחל על חוב אחר, יש להניח שמחל בלב שלם בגלל הנאתו מן ההודיות. עוד נימק (ברך קז ע"א) על פי שיטת רבנו תם (ראה עמ' 364), שמחילה בטעות תקפה אם המוחל רוצה "ליקום בהימנותיה", וכתב שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (ראה במילואים להערה 316), שסברת "ליקום בהימנותיה" שייכת במקום שעשה מעשה, ואם הנמחל שילם תמורת המחילה, זה מעשה גדול, ואנן סהדי שמי שלוקח ממון כדי למחול,

מילואים לשער שמיני

וכותב את המחילה, מעוניין "ליקום בהימנותיה". ראה עמ' 371, ליד ציון הערה 361, שייתכן שזו גם דעת בעל הלכות גדולות. ראה עמ' 1047, במילואים להערה 147, דבר דומה בשם ר' מלאכי הכהן, לעניין מחילה שאינה קצובה. ד. ראה עמ' 1049, במילואים להערה 147, בשם ראנ"ח, דבר דומה לעניין מחילת מס.

להערה 187

א. יש להוסיף לאלו את המקורות דלהלן:

ב. תשובות הרמב"ם, דפוס ליפסאי, סימן רו (הובא באמרי בינה, דיני גביית חוב, סימן לב) = שו"ת פאר הדור, סימן קפא, כותב שאם ראובן מחל לשמעון על סמך הבטחת לוי שישלם עבורו, ולוי לא קיים את הבטחתו, זו מחילה בטעות, ובטלה.

ג. ראב"ן, שו"ת, סימן צט, עוסק בראובן שהלווה להגמון על משכון, ואחר כך עשה שותפות עם שמעון ולוי והלווה להגמון הלוואה נוספת על אותו משכון, ולאחר זמן חלקו את השותפות, וקבעו שבמקום שראובן יקבל חלק בכסף שנשאר בשותפות, ויכל לגבות את כל החוב מההגמון לעצמו, בעזרת המשכון; אבל אחר כך כפר ההגמון בהלוואה השנייה, וראובן הוכרח להחזיר לו את המשכון, ונמצא שלא קיבל כלום מחלקו בשותפות. הוא פוסק שמחילת ראובן על חלקו בכסף של השותפות היא מחילה בטעות, מפני שלא ידע שההגמון יכפור, והמחילה בטלה, ועליהם לתת גם לראובן חלק בכסף של שותפות; וזאת אף שבנידונו הטעות היתה לגבי מה שאירע אחרי המחילה. הוא מביא ראייה מדברי רב בבבא קמא ט ע"א, שאחים שחלקו את עזבון אביהם, ונושה של אביהם טרף קרקע מאחד מהם, החלוקה בטלה וההפסד מתחלק בשווה בין שניהם (וכן פסק שו"ע, חו"מ, קעה, ד), ואין אומרים שהיות שידעו שיש נושה, חלקו על דעת זה שכל אחד הסתכן בספק שיטרוף מהם הנושה, וכל שכן כאן, שבשעת החלוקה לא ידעו שיכפור ההגמון. הוא מוסיף שאף שנאמר בבבא קמא שם ששני אחים שחלקו, אחד נטל קרקע ואחד כספים, ונושה של אביהם נטל קרקע, בעל הכספים אינו חייב להשתתף בהפסד, מפני שהוא יכול לטעון "אתה לקחת קרקע על דעת שאם תיטרף ממך לא אשלם, ואני לקחתי כספים על דעת זה שאם ייגנבו לא תשלם" (יש להעיר שרי"ף, בבא קמא ד ע"א, בדפי הרי"ף, פוסק שמתחלקים בהפסד, ולפי ברור הלכה, בבא קמא ט ע"א, ציון ד, פרק ב, זו גם דעת רמב"ם, הלכות נחלות, י, א, ושו"ע, חו"מ, קעה, ד), שם הטעם הוא שבכספים ובקרקע יש מעלה וחיסרון בכל אחד: בכספים יש סכנת גניבה ובקרקע יש סכנת טריפה, ויש מעדיפים את זה ויש את זה, אבל כאן ששמעון ולוי נטלו כסף וראובן נטל את המשכון, אין עדיפות לזה על זה, מפני ששניהם עוללים להיגנב ולא להיטרף, ולכן שמעון ולוי אינם יכולים לטעון "לקחת מה שאתה מעדיף על דעת זה שתסתכן בכך".

ד. תוספות, כתובות ע"ב (ד"ה והאידיא), עוסקים באישה שמחלה לבעלה על "דברים קטנים" שהוא חייב לתת לה, ואחר כך הוא הדייר אותה הנאה ממנו, והם כותבים שלא מחלה לו על דעת שידיר אותה, ולכן הוא חייב לה. הרי שמחילה בטעות בטלה אף בגלל דבר שקרה אחרי המחילה.

ה. שו"ת מהר"ם מינץ, סימן ו, עוסק בקהילה שהיה בה מנהג שיש סדר קבוע בעליות לתורה, והאחראי ("הסגן") רצה לעשות שינוי, שיקרא את העולים לפי בחירתו; וחלק מפרנסי הקהילה מחלו על זכותם לעלות לפי הסדר הקבוע במנהג הקהילה; אבל ההבורש דסגן מעלה את הקוראים לפי שיקולים אישיים שלו, מתוך רצון לנקום בחלק מהאנשים. הוא כותב שיש אומדנא ומוכח שמחלו על דעת שהסגן יקרא כל אחד לפי חשיבותו, ויכולים לומר שלא מחלו על דעת שיעלה לפי שיקולים אישיים, ואולי כשמחלו לא שמו לב אם זה לטובת הקהילה. הרי שהוא סובר שמחילה בטעות לגבי התפתחות עתידית בטלה, והוא מיישם את זה במחילת זכות שאינה ממונית.

ו. שו"ת מהר"י וייל, סימן לג, עוסק בלאה שמחלה לאַחֲזִיה שהיו חייבים לה, מפני שנתנו לה שטרי חובות של גוים כפירעון, אבל הגוים לא רצו לשלם לה; והוא פוסק שזו מחילה בטעות, והיא בטלה.

ז. שו"ת מהרש"ן, חלק ב, סימן צג (הובא בשו"ת שעות דרבנן, סימן ט, דף טז ע"ב), עוסק באישה שמת בעלה, ומחלה על חלק מכתובתה, ובשעה שמחלה היה הבן שלהם בחיים, ואחר כך מת הבן. הוא כותב בתחילה שהמחילה בטלה, מפני שהסכימה למחול רק מתוך ציפייה שהבן יירש את בעלה, כך שבעצם המחילה היא לבנה, ואילו ידעה שימות הבן, ועיבון בעלה יעבור ליורשי האחרים, לא היתה מוחלת. הרי שלדעתו גם מחילה שנבעה מטעות בדבר התפתחות עתידית נחשבת מחילה בטעות. אבל אחר כך הוא כותב שהדיון כך רק לדעת ר' חיים כהן, במדרכי, כתובות, סימן קעו, אבל לפי ראבי"ה, המובא במדרכי שם, המחילה תקפה, כיוון שזכה בנה בכספים בגלל מחילתה, וגם אם מת אחר כך, יורשי הבן (שהם קרובי הבעל) יורשים את הנכסים. עיין שם, להסברו לכך שהמחלוקת תלויה במחלוקת במדרכי.

ח. שו"ת שער יהושע, סימן פז (עמ' קלב), עוסק בקהל שמחל למישהו על חיובו לשלם מס, ואחר כך הטיל השלטון הנכרי מס חדש על הקהל, והקהל טען שזה בגדר אונס שאינו שכתי, והמחילה בטלה מפני שהיתה בטעות. הקהל הסתמך על דין דומה במכר, שמוכר שקיבל על עצמו אחריות למקרה שהמימכר יאבד באונס, פטור מאחריות אם קרה אונס שאינו שכתי (שו"ע, חו"מ, רכה, ג). הוא מביא שר' אברהם אסקנודי פסק שהמחילה תקפה, ואינו דומה למכר, שבו יש סכום מירבי שיצטרך לשלם – שווי המימכר, ואילו כאן אין גבול למס שעלול השלטון הנכרי להטיל, שהרי הוא מחדש גזירות על ישראל כל הזמן, ולכן הכול נחשב שכתי. מדבריו עולה שבעיקרון גם התפתחות עתידית יכולה לבטל מחילה, אלא שבנידונו אין זה נחשב טעות. פ

מילואים לשער שמיני

ט. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב, ד"ה וכל זה וד"ה אמנם יראה (הובא בשו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יח, דף צה ע"ד, וסימן כ, דף צו ע"ד, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צב ע"א, דף צה ע"א ודף צז ע"ג, ובשו"ת מהר"ש לאגיארו החדשות, סימן יג, עמ' קנה). עוסק במי שראשי הקהל מחלו לו על המס לעולם, ואחר כך התרבה העוני בעיר, והוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שיש אומדנא דמוכח שאילו ידעו שזה יקרה, לא היו מוחלים, שכן לא היה צפוי שעיר עשירה תידלדל כל כך. זאת אף שמדובר בהתפתחות שאחרי המחילה. וראה עוד במילואים להערה 85, בשאלה אם בכגון זה יש להניח שאילו ידע לא היה מוחל. וראה במילואים, עמ' 1033, בשם שו"ת צרור הכסף בשאלה זו, וגם מדבריו עולה שמחילה בטעות גם אם מדובר בהתפתחות שאחרי המחילה.

י. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סה, עוסק בבני עיר שעזבו את עירם, וראשי הקהל מחלו להם על המס, מפני שחשבו שיבואו אחרים לעיר במקומם ויהיה מי שישלם את המס, אבל למעשה לא באו אחרים. הוא פוסק (בד"ה והנה זה החכם) שהמחילה בטלה בגלל הטעות, מפני שיש אומדנא דמוכח טובא שבמס כבר כמו זה שהיה, לא היו מוחלים אילו ידעו שלא יבואו אחרים, מה עוד (כך הוסיף בד"ה גם ראיית שכתב) שבראש "ההסכמה" שבה נכתב שמי שעזבו את העיר פטור מהמס, נימקו שסומכים על כך שיבואו אנשים חדשים. זאת אף שמדובר בהתפתחות שאחרי המחילה.

יא. שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ג), עוסק במי ששכר ריחיים עם זיכיון ("אונדא"), ועל רבע השנה הראשון שלם רק שבעים אחוז מהסכום שהתחייב, והמשכירים לא תבעו עוד, מה שמלמד שמחלו לו על ההפרש; אבל אחר כך הפסיק את השכירות מפני שכבר לא היתה רווחית; והוא פוסק שמחילתם היתה בטעות, מפני שאילו ידעו שיפסיק את השכירות בזמן שפחות רווחי, לא היו מוחלים (כך נראית כוונתו). זאת אף שמדובר בהתפתחות עתידית. יב. בית מאיר, אה"ע"ז, ע"ט, בסופו, כותב שבעל שאמר לאשתו "צאי מעשה ידיך במוזוניתיך", והסכימה, ובכך מחלה על מוזנותיה, ואחר כך נתחדש שמעשה ידיה אינם מספיקים למוזנותיה – זו מחילה בטעות, והיא בטלה. יג. אמרי איש (דדש), חלק ב, סימן לט, כותב שנושה שמחל מפני שחשב שאין לחייב ממה לשלם, ואחר כך התעשר החייב, המחילה בטלה מפני שהיא בגדר יאוש, שאינו מועיל להפקיע חוב (ראה שער שני, עמ' 54, על יאוש). נראה שעיקר טעמו הוא שהמחילה בטלה מפני שהיתה בטעות (וזאת אף שהטעות היתה בשינוי המצב אחרי המחילה), אלא שהוא בא להשיב על טענה אפשרית, שנאמר שהחוב יפקע מטעם יאוש, ועל כך הסביר שיאוש אינו מפקיע חוב.

יד. ר' חיים מאיר ואונר, "החליט למחול חוב ולוה העני על מנת לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יב (תשנ"ח), עמ' 50, עוסק במלווים שהלוו לעני, ופרע 80%, וראה האחראי שלא יוכל לשלם יותר, והחליטו למחול לו על שארית החוב, בלי להודיע לו; ואחר כך הלווה לקח הלוואה ממישהו אחר כדי לשלם להם. הוא כותב שהמחילה בטלה מפני שהיה לנושה שטר (ראה בשמו בשער שיש, במילואים להערה 45 ולהערה 159, אות עח), וגם אם נראה זאת כנדר של צדקה לאותו עני, הרי הנדר היה בטעות, שלא ידעו שיוכל לפרוע על ידי נטילת הלוואה אחרת, ונדר בטעות בטל (שו"ע, יו"ד, רנ"ג, ז) – וזאת אף שהטעות היא לגבי התפתחות עתידית. ושם, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסד, הוסיף שהאומדנא שלא היו מוחלים אילו ידעו שיקח הלוואה כדי לפרוע – היא אומדנא חזקה, וזה יותר סביר משעני יתעשר, שרק בו נאמר שאינו נחשב נדר בטעות.

טו. ישועות ישראל, סימן יז, עין שפוט, ס"ק ג, בסופו, כותב שאם תובע ויתר על חלק מתביעתו כדי להימנע ממחלוקת, והנתבע לא הסכים, התובע יכול לחזור בו, מפני שמחל רק כדי להשקיט את המריבה, וזה לא הועיל. צריך לומר שטעמו הוא שזה מחילה בטעות, אף שהטעות היא לגבי התפתחות עתידית.

טז. שו"ת כהונת עולם, סימן לב, כותב שאם שותף מחל לשותפו על חיובו להמשיך בשותפות, ואחר כך חברו "היתל בו ופרץ את הגדר", המחילה בטלה. זאת אף שהטעות היא לגבי התפתחות עתידית.

יז. שו"ת שרי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כב, עוסק בראובן שמת, ויוסף, אחד מנושיו, הלך בשליחות שאר הנושים לגבות חובות שאחרים היו חייבים לראובן, ועשו הסכם שיוסף יגבה את חובו בשלמות, וממה שנשאר, האחרים יגבו באופן יחסי; והלך וגבה, אבל נושים גוים של ראובן אילצו את יוסף לתת להם כסף עבור חובם, ונשאר לו כסף רק עבור החוב שראובן היה חייב לו; אבל חובו של ראובן ליוסף היה בעל פה, וחובותיו לאחרים היו בשטר, כך שהיתה להם זכות קדימה. הוא פוסק (בדף מד ע"ב) שמה שהנושים האחרים מחלו על חובם – זו מחילה בטעות, מפני שלא עלה על דעתם שלא יקבלו כלום לחובם. זאת אף שהטעות היא לגבי התפתחות עתידית. ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 137, שהמחילה כאן היא מסוג "מה שתטול מנכסי מחול לך". יח. שו"ת דברי שמואל (ארדיטי), חו"מ, סימן ג (ד"ה באופן המתבאר מדבריהם), עוסק בבעל "חזקה" (מסוג שנהג בארצות האימפריה העותמנית – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658) שרצה לתווך במכירת הבית מבעליו הנכרי ליהודי, ומחל לו על דמי החזקה מפני שהסתפק בדמי התיווך שיקבל, ובסופו של דבר אותו קונה קנה בתיווכו של אדם אחר; והוא פוסק שזו מחילה בטעות, ובטלה. זאת אף שהטעות נבעה מהתפתחות עתידית.

יט. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ג, עוסק במי שמחל על זכותו לפנסיה תמורת זה שיעלו את שכרו, אבל למעשה באותו זמן ביטלו הטבות שונות כך שלא הרוויח מזה, ועודף שמחל על הפנסיה מפני שחשב שיעסיקו אותו עד גיל 75, ובפועל פיטרו אותו בגיל 65. הוא פוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות, וזאת אף שזו התפתחות עתידית.

מילואים לשער שמיני

כ. שו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טו ע"א (נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלד), עוסק בנושה שמחל כשבעלי הדין עשו שלום ביניהם, אבל אחר כך הצד השני חידש את הריב, והוא פוסק שזו מחילה בטעות, מפני שהראו שהם נוהגים במרמה, שהתכוונו לפטור את עצמם ולמסור את ממונו לגוים (עיי'ן שם מה היה הנידון). לכאורה זו דוגמה להתפתחות עתידית, שהרי הסתמך על מה שחידשו את הריב אחרי המחילה. אבל ייתכן שטעמו הוא שהתנהגותם אחרי המחילה מוכיחה שכבר בזמן המחילה לא התכוונו לקיים את הבטחתם.

כא. בחוק לישראל שם, עמ' 187, הערה 336, הובא שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב, סובר שמחילה בטעות עתידית בטלה, שהרי פסק לגבי אישה שמחלה על כתובתה לפני קבלת גט, ונמצא הגט פסול, שהמחילה בטלה מפני שאילו ידעה שהגט שתקבל פסול, לא היתה מוחלת. אבל ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ח, אות ט, מבין שנודע ביהודה סובר שמחילה בטעות עתידית אינה בטלה, ולכן כתב שאם האישה סירבה לקבל גט חדש, מחילתה אינה בטלה מטעם מחילה בטעות, שהרי זו טעות עתידית, ובנידונו של נודע ביהודה, הבעל סירב לגרש בגט חדש, ולכן המחילה בגלל הטעות. דבריו קשים, שהרי גם סירוב הבעל בא אחרי המחילה, והוא בגדר טעות עתידית. עוד כתב שגם אם האישה מסרבת לקבל גט חדש, המחילה בטלה מטעם אומדנא (ראה שער עשירי, עמ' 410 ואילך, על תנאי מכללא), שיש להניח שמחלה רק על דעת שתתגרש, אף שלא שייך שם הטעם של מחילה בטעות; ודבריו קשים, שהרי אם כן, בכל טעות עתידית, נאמר שבטל מטעם אומדנא.

להערה 190

- א. יש להוסיף לאלו את המקורות דלהלן:
- ב. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמג, ובשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא), עוסק בראשי קהל שמחלו למישהו על מס שמגיע לקהל, ואחר כך טוענים שאילו ידעו שהשלטון הנכרי ידרוש מהקהלה סכום גבוה מאוד לא היו מוחלים. אחד מנימוקיו לקיים את המחילה היא שבשעת המחילה לא היתה טעות, והטעות היא רק מצד מה שיתחדש אחר כך, והרי כמו שהיה אפשר שיפסידו, היה אפשר שירוויחו, וזה היה סיכון מחושב. הדברים מופיעים גם בתשובה בפרי האדמה, הלכות שוכנים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו, ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא הראנ"ח.
- ג. שו"ע, חו"מ, ככו, י, כתב שאם ראובן היה חייב ללוי, והמחה ללוי חוב ששמעון היה חייב לו (לראובן), ובתמורה מחל לו לוי על חובו, והתברר ששמעון היה עני ולא היה יכול לשלם, מחילת לוי לראובן בטלה בגלל הטעות (דין זה הובא בעמ' 322, הערה 25), אבל אם העני רק אחרי ההמחאה, המחילה תקפה.
- ד. דגול מרובה, חו"מ, יב, יד, כותב שתובע שמחל במסגרת פשרה, מפני שלא היו לו עדים, ואחר כך נודע שבשעת המחילה כבר היו עדים, המחילה בטלה (כדברי שו"ע שם), אבל אם היו עדים רק אחרי המחילה, המחילה תקפה. עיין פתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק כ, שו"ת חמדת משה, סימן קמג, ומעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן תיב, והניח איך ייתכן שהעדים לא ידעו על החיוב בשעת המחילה, ואחר כך ידעו. מעשה בצלאל שם מעלה אפשרות שאם הפשרה היתה על קרקע, היא בטלה גם אם העדים ידעו רק אחר כך, וזאת על פי ההבחנה ברמ"א, חו"מ, יד, ג, שבמכר מיטלטלין, אם המוכר גילה את דעתו מראש שהמכר הוא לצורך מסוים, ואחר כך קרה דבר שבגללו אין צורך במכר, המכר קיים בכל זאת, אבל בקרקע, המכר בטל. חמדת משה שם כותב שהבחנת דגול מרבכה אינה מוכנת מסברה, שהלא בשני המצבים יש טעות; והוא מוכיח משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה, שבשני המצבים הפשרה בטלה.
- ה. שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קע, כותב שמי שאמר שהוא מוחל מפני עניו של החייב, והתברר שהיה עשיר אז, המחילה בטלה בגלל הטעות, אבל אם היה עני באותה שעה ואחר כך התעשר, המחילה תקפה.
- ו. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן א, ד"ה ואבא היום), כותב שמחילה בטעות בטלה רק אם בשעת המחילה כבר נולדה הטעות, שאילו המוחל היה יודע בשעת המחילה שהדברים כך לא היה מוחל, אבל אם נולדה הטעות אחר כך, המחילה תקפה.
- ז. חידושי הרי"ם, בבא קמא סו ע"א (ד"ה יאוש אמרי, עמ' מד במהד' תשס"ז), כותב שרק אם בשעת המחילה היתה טעות, היא בטלה. הוא מסביר בכך איך מועיל יאוש באבידה, הרי זה יאוש בטעות, שאילו ידע שיימצא לא היה מתייאש? התשובה היא ששם זו טעות בהתפתחות עתידית, שבשעה שהתייאש עוד לא נמצאה האבידה, ועל להבא לא אומרים "אלו ידע"; ואכן אם התייאש אחרי שנמצא, היאוש בטל.
- ח. שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק א, סימן קג, מביא את זכרון יוסף, ואינו מביא דעה חולקת. הוא כותב שגם אם ספק האם הדבר אירע לפני המחילה או אחריה, מספק המחילה תקפה.
- ט. שו"ת דגל מחנה אפרים, חו"מ, סימן ג (עמ' קעו), כותב שמחילה תקפה גם אם אחרי המחילה הנמחל התקוטט עם המוחל, או שהיו אוהבים והפכו לשונאים.
- י. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן מא (הובא בכנסת ישראל (ששון), דף כ ע"א), כותב ששותפים שחילקו ביניהם

מילואים לשער שמיני

את הרווח, נחשבים שמחלו זה לזה על חיוביהם, ואם התברר שאנשים שהיו חייבים להם פשטו את הרגל, כך שלא היה רווח בשותפות, זו מחילה בטעות והחלוקה בטלה; אבל אם רק אחרי החלוקה פשטו החייבים את הרגל, המחילה תקפה.

יא. דברי זכרון יוסף הובאו בשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא, ובתחומין יח (תשנ"ח), עמ' 68. יב. ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 5 (עמ' לז-לא בספר), כותב על פי זכרון יוסף, שהמוחל לאדם פרטי בגלל מצבו הכלכלי הקשה, המחילה תקפה גם אם אחר כך התעשר, אבל גם לפי זכרון יוסף, המוחל לבעל עסק, והתעשר, המחילה בטלה, מפני שידוע שיש עלייה ושפל במצבו של בעל עסק, ולא נכון לאמוד את מצבו לפי נקודת זמן מסוימת. דבריו קשים, שהרי העובדה שצפוי שישתפר מצבו היא דווקא סיבה לומר שהמוחל לא טעה.

יג. בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 187 (להלן, עמ' 1392), הובא רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"א (ד"ה ותעמוד), בין הסוברים שמחילה בטעות עתידית בטלה, ובאמת הוסבר שם שהוא סובר שהיא תקפה. ויש להוסיף שמשנת יעקב, הלכות זכייה ונתנה, ו, א (עמ' רד), מבאר גם הוא שהרשב"ם מתכוון לומר שטעות עתידית אינה סיבה לביטול, ובנידונו לא היתה טעות ביחס למצב הדברים בהווה, מפני שאף שהאישה מחלה על כתובתה כיוון שהבעל נתן לה את נכסיו במתנה, והנכסים היו משועבדים לנושה, הרי באותו זמן הנכסים היו שלו ואין זה טעות בהווה. עוד יש להעיר, שבניגוד למקור ברוך (גינבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח), שהובא שם, האומר שלפי הדעה שנושה גובה למפרע, המחילה בטלה מפני שמתברר שבשעת נתינת המתנה הנכסים לא היו של הבעל – משנת יעקב שם כותב שגם לדעה זו בשעת הפתיחה הנכסים היו שלו, ולכן המחילה תקפה.

להערה 196

א. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נב ע"א), מוכיח משו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן י, בסופו, ומשו"ת אבקת רוכל, סימן קמב, שמחילה בטעות בכתב בטלה, שהרי הוא עוסק בפשרה בכתב ובכל זאת פוסק שהיא בטלה מטעם טעות. גם שו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ג, מוכיח כך מאבקת רוכל שם. שו"ת קרני ראם (אנאוווא), סימן קסד (קסד ע"א), מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה, שמחילה בטעות בכתב בטלה. ב. פעמוני זהב, יב, יד (ח ע"ב-ע"ג), כותב שאילו ראה ר' מלאכי הכהן שם את תשובת הרשב"א, היה פוסק שכתב אינו מועיל.

ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, כותב ששו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן קקב (שלא עסק במחילה), סובר בזה כרשב"א (עיין שם).

ד. יפה ענף, מערכת מחילה, אות יא, כותב שאין לומר "קים לי" כתוספות שסוברים (כפי שכתב בדעתם מים חיים, ליד ציון הערה 199) שמחילה בטעות בכתב תקפה, שהרי ריטב"א בפרק אף על פי (שלא מצאנו) הביא את דברי תוספות בלשון "ואין לומר".

ה. גם שו"ת ידיו של משה, חו"מ, סימן סג, כותב שראיתו של מים חיים אינן מוכרחות. □

להערה 197

א. גם ר"ח פיזארו, בשו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן פה (כמובא במטה שמעון, רכז, הגהות טור, אות צג, ובשו"ת בקש שלמה, סימן כג, דף נה ע"ב), וישועות יעקב, אהע"ז, סו, ס"ק ג וס"ק ד, לומדים מתוספות, בבא מציעא שם, שגם אם לא ידע דמחל, אם כתב "קיבלתי", מועיל. בקש שלמה, שם, מעיר שמהר"ח פיזארו מצמצם יותר ממים חיים, שלפי מים חיים מועיל גם בלי לכתוב "קיבלתי".

ב. גם שו"ת בעי חיי, אהע"ז, סימן כ (כמובא בישרי לב (חזן), מערכת מ, אות כב – ולא מצאנוהו בבעי חיי שם, וראה על כך בהערה 48), כותב שמחילה בטעות בכתב תקפה.

ג. שו"ת שער אשר, חו"מ, סימן ח (ט ע"ב), כותב ששו"ע סובר שכתובה כדיבור, ולפי זה אין הבדל בין בכתב לבין בעל פה. דבריו קשים, שהרי "כתיבה כדיבור" אומר רק שבדברים שצריך דיבור, מועילה גם כתיבה, אבל ייתכן שיש דברים שכתובה עדיפה בהם מדיבור.

להערה 199

א. גם שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן פז, מוכיח מתוספות שם, שמחילה בכתב מועילה גם בטעות. אך הוא כותב שתוספות כתבו רק כך לגבי נידונם, שיש ספק אם יבוא לידי חיוב, שבוזו אמרו שאינו מועיל בתורת מחילה (ראה ליד ציון הערה 164), ובוזו מועילה כתיבה, שהרי כל שטר מועיל בכגון זה, שהרי כל חיוב הכתובה הוא רק על הספק; והם יסכימו שאם בכלל לא ידע דמחל, כמו באונאה, שאינו יודע אם יש אונאה כלל, לא מועילה מחילה גם בכתב.

ב. אבל חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן יב (רא ע"א), דוחה את הוכחת מים חיים מהתוספות – עיין שם.

מילואים לשער שמיני

להערה 206

א. מים חיים מקשה על עצמו, מדוע מקשה הסוגיה בבבא מציעא נא ע"ב מברייתא האומרת שמועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה", על רב שאומר שאינו מועיל, הרי אפשר לתרץ ששם מועיל תנאי מפני שמדובר בכתב? הוא מתרץ, שהקושיה שם היא לפי אביי שאומר שטעם רב שלא מועיל תנאי באונאה הוא מפני שהוא פוסק כר' מאיר הסובר שגם תנאי בממוץ נגד מה שכתוב בתורה בטל, וטעם זה שייך גם בכתב, ואילו אנחנו פוסקים כרבא שטעם רב הוא שלא ידע דמחל, וזה רק במחילה בעל פה.

ב. הוא כותב (בעמ' רעא) שאף שמהרשד"ם (הערה 195) סובר שגם מחילה בטעות בכתב בטלה, אפשר לומר "קים לי" כתוספות.

ג. הוא מעלה אפשרות שהרשב"א (הערה 194) מסכים שאם גם מחל בכתב וגם נדר, המחילה מועילה, מפני שזה מראה שמחל בלב שלם אף שלא ידע דמחל.

ד. ר' ישראל יפרח, "הסכם עבודה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין, כרך ג, עמ' רפ, כותב שאפשר לטעון "קים לי" שמחילה בטעות בכתב תקפה.

ה. מקנה אברהם, מערכת מ, אות קעח, מסביר שמים חיים סובר שאף שרבים חולקים על תוספות, אפשר לומר "קים לי" כתוספות מפני שהם נחשבים רבים. שו"ת הון רב, חלק ב, חו"מ, סימן יג, תמה איך אפשר לומר "קים לי" נגד כל הראשונים? והוא מסביר שמים חיים פסק כך מפני שבנידונו היה גם נדר. אבל מקנה אברהם מעיר שמים חיים אמר רק שגם לחולקים על התוספות, המחילה מועילה בגלל הנדר.

ו. שו"ת שער אשר, חו"מ, סימן ח, דף ט ע"ב (הובא בשו"ת בקש שלמה, סימן כג, דף נה ע"ב), ושו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, מביאים את דברי מים חיים, שאפשר לומר "קים לי" כתוספות. אבל שו"ת מפי אהרן, סימן יב (סא ע"ב), כותב שגם לדעת שער אשר, אם הסיבה שכתב את מחילתו היא מפני שהוא רחוק מהעיר ואינו יכול לדבר עם הנמחל, אינו מועיל, ורק אם היה יכול למחול בעל פה ומחל בכתב, זה מראה שהיתה לו גמירת דעת (כך נראית כוונתו). עוד הוא כותב שאם המוחל מוחזק, הוא יכול לומר "קים לי" כדעה שגם בכתב, המחילה בטלה. שו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא, מביא ששו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב, כותב שבגלל המחלוקת יש ללכת אחר המוחזק.

ז. הון רב, שם, עוסק בבני ראובן שתבעו את שמעון בטענה שנטל מנכסי אביהם, מפני שמצאו ארגו פתוח בחנות אביהם, ששמעון היה מטפל בה; ושמעון נתן להם סכום מסוים, ובני ראובן כתבו לו שטר מחילה על כל התביעות, ועל "כל טעות שתתגלה בעתיד"; ואחר כך מצאו שטר האומר ששמעון קיבל מראובן תשעים שטרי חוב על גוים, והם טוענים שזל זה לא מחלו. והוא כותב שתוספות מסכימים שכאן המחילה אינה כוללת סכום זה, מפני שהתביעה החדשה נתגלתה להם רק אחר כך, וברור שלא התכוונו למחול על זה; ורק באחים או שותפים שמחלו זה לזה, יש להניח שהיות שידע על מקצת, מחל גם על מה שלא ידע. ¹

להערה 209

א. כמו שו"ת הרי"ף פסקו: רמב"ם, הלכות סנהדרין, ו, ה (הובא בשו"ת הרשב"ש, סימן רכה, סימן תקה, סימן תקח וסימן תקנב, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז, בשו"ת אבקת רוכל, סימן קמב, בשו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קמז, בשו"ת אדרת אליהו (ריקין), סימן יג, דף לג ע"ב, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, חו"מ, סימן טו, דף סח ע"ב, ובשו"ת פני יהושע (חנדלי), סימן יב, טור, חו"מ, כה, ז (הובא בשו"ת משאת בנימין, סימן ז), ושו"ע, חו"מ, כה, ה. על דברי הרי"ף ראה ליד ציון הערה 87.

ב. פוסקים נוספים כתבו שפשרה בטלה אם הדיינים הטעו את המוחל: שו"ת הר"י מיגאש, סימן קנב, כותב שאם אמרו הדיינים שהנתבע אינו חייב לתובע, ולכן התובע התפשר בסך מסוים בקניין, ופטר את הנתבע מכל תביעה שיש לו, והתברר שבאמת הנתבע היה חייב לו סכום מסוים – הפשרה בטלה, מפני שאילו ידע את האמת, לא היה מתפשר.

ג. גם שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן צו, כותב שאם אמר בית הדין לצד אחד: "טובה לך הפשרה, מפני שאם יבוא עד שני לטובת בעל דינך, הוא יזכה", ועשה פשרה, והתברר שמה שאמר לו בית הדין לא היה נכון – זו פשרה בטעות, והיא בטלה. ²

ד. יש דרך אחרת ליישב את תשובת הרי"ף עם שיטתו שמחילה בטעות תקפה בדרך כלל: מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן רנג, מיישב, שנידונו של הרי"ף נחשב "לא ידע דמחל" (שבו המחילה בטלה גם לשיטת רש"י בעמ' 355, כאמור בעמ' 361, ליד ציון הערה 290), שהרי התובע חשב שהוא חייב שבועה, והנתבע מחל לו על השבועה בעד מה שמחל מהחוב, וזה שהוא פטור משבועה הוא כאילו יש לו תמורתו, מפני שפטור השבועה שווה ממוק, אם כן, לפי מחשבתו (המוטעית), לא מחל דבר משלו, מפני שחשב שמן הדין הנתבע היה פטור, מפני שחיובו התקזז עם חיוב שבועתו.

להערה 210

א. גם תשב"ץ, חלק ב, סימן סב, כותב שרק אם הדיין הטעה אותו, מחילתו בטלה מפני הטעות, אבל אם טעה מעצמו, גמר ברעתו למחול כל מה שמחל בפירושו.

מילואים לשער שמיני

ב. כמו כן, נחלת שבעה, שטרות, סימן כד, סעיף ד, אות ב (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רמ"א, ס"ק ג), כותב שאם שני הצדדים טעו, כך שהמוחל טעה מעצמו, המחילה תקפה, ורק אם הנמחל הטעה אותו, המחילה בטלה. הוא עוסק בפשרה, ושו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק א, סימן קג, כותב שנחלת שבעה כתב כך רק בעניין פשרה, שכן הוא נימק ששני הצדדים נכנסים לסיכון ולכן הם מוכנים שהפשרה תהיה תקפה גם אם יתברר שטעו, מה שאין כן במצב שרק צד אחד מקנה והצד האחר קונה, שאז המחילה בטלה גם אם שניהם טעו. אבל זכרון יוסף (הערה 212) מביא את דבריו על מחילה סתם.

ג. גם ר' יחזקאל פרנקל, המובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, כותב שבפשרה שעושה התובע בעצמו, אינו יכול לחזור בו בטענה שהיה בטעות, ומביא ראיה מסמ"ע, יב, ס"ק טו, שכתב שצריך קניין בפשרה כדי שלא יאמר שהדיינים הטעו אותו (ראה שער שני, עמ' 45 ואילך), מכאן שבפשרה שעושים בעלי הדין עצמם אינו יכול לומר שהטעו אותו, ולא משנה מה היה בלב, כיוון שבפניו אמר שהוא מסכים (ראה עמ' 323, ליד ציון הערה 31, בשם מהר"ם, הסברה של דברים שבבלב). ומהרש"ם שם מביא ראיה לכך מהתשב"ץ שם.

ד. שו"ת שואל ומשיב, מהרורא תליתאה, חלק א, סימן מח, מבאר על פי דברי התשב"ץ את מה שכתבו תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), שאם עושים פשרה על פי עצת הדיינים צריך קניין – מפני שאז הדיין כאילו מטעה אותו למחול; אלא שקניין מועיל (אף שקניין אינו מועיל במחילה בטעות – ראה ליד ציון הערה 180), משום ששם הדיינים לא התכוונו להטעותו, אלא חשבו שכן הדין, אבל אם הטעהו הדיין בכוונה, המחילה אינה מועילה אפילו בקניין. וראה הערה 180, בשאלה מדוע מועיל קניין בפשרה.

ה. ר' שם טוב אבא, בתשובתו בשו"ת סם חיי, סימן כו (נו ע"א), מעלה אפשרות שגם לשיטת רש"י, שברוך כלל מחילה בטעות תקפה (עמ' 355, ליד ציון הערה 241), המחילה בטלה אם המוחל הוטעה על ידי הנתבע. גם שו"ת משנה הלכות, חלק ט, סימן שעו, כותב שגם לדעה שמחילה בטעות תקפה, הרי אם הטעהו אחרים – היא בטלה. ו. שו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצו, כותב שגם לריב"ש (עמ' 1080, במילואים להערה 316) שבטעות בדין המחילה תקפה, הרי אם הטעהו אחרים היא בטלה.

ז. שו"ת מהרי"א ז' ענין, סימן ז, אות ז (הובא בשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא), כותב שאם הנושה התפשר מפני שהדיין אמר לו שהדין נוטה לחובתו, המחילה בטלה.

להערה 214

א. שו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט (ג ע"ד), מביא ראיה משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, שעוסק במוחל שחשב מעצמו (ולא הטעהו) שאין לו עדים על תביעתו, ונמצא שיש לו עדים, ואומר שהמחילה בטלה. ב. מהרש"ם שם עוסק בשניים שעשו עיסקא, ובשעה שהחזיר המתעסק את הקרן, התפשרו שבעל העסקא לא יתבע עוד. בעל העיסקא טען שהוכרח להתפשר כך מפני ששמע שלמתעסק אין במה לשלם, ואחר כך נודע לו שהטעהו ובאמת היה למתעסק במה לשלם. מהרש"ם מביא ראיה מרמ"א, חו"מ, רמ"א, ב, שכתב בסתם שמחילה בטעות בטלה, משמע גם אם טעה מעצמו.

ג. כמו כן, שו"ת מצוות כהונה, בהשטמה בסוף הספר, מוכיח משו"ת מהרי"ק, שורש קיא, שגם אם לא הטעו אותו (נידונו – בת מחלה לאחים על עישור נכסים, ואחר כך התברר שאביהם הניח הרבה יותר נכסים ממששבה) המחילה בטלה, מפני שיש אומדא דמוכח שאדם אינו מוחל סתם על סכום גבוה.

להערה 215

ראה עוד חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 198–199 (להלן, עמ' 1396–1397), בשאלה האם פשרה בטעות בטלה אם טעה מעצמו; ושם, עמ' 209–211, בשאלה הכללית האם יש הברל בין טעות עצמית להטעייה; ושם, עמ' 145–146, לגבי מחילה בטעות במסגרת מעמד שלושתן, שראובן המחל לנושוהו שמעון את חובו על לוי, ובתמורה מחל שמעון לראובן על חובו כלפיו, והתברר שלוי אינו יכול לפרוע – האם המחילה בטלה בגלל הטעות במצב שגם ראובן לא ידע שלוי אינו יכול לפרוע, או רק אם ידע.

להערה 216

א. שו"ת חמדת משה, סימן קמג, מוכיח כך משו"ת מהרי"ק, שורש קיא, המבטל את המחילה בנידונו בגלל טעות אף ששם גם הנמחל טעה; ודוחה בכך את נתיבות המשפט, כה, ס"ק כ (עמ' 370, הערה 356), שעולה מדבריו שבמצב כזה המחילה תקפה.

ב. כמו כן, שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קסו (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רלב, ס"ק ד), כותב שהמוכר טבעת שלא ידע שהיא מזויפת, ואמר לקונה: "איני ערב לך שהוא טוב", והקונה אמר "אני מוחל על הערבות שלך", המקח בטל מפני שזו מחילה בטעות, אף שגם המוכר טעה (והביא ראיה ממעשה רב ענן). הוא מוסיף, שהיות שהקונה לא ידע שזה מזויף, זה יותר גרוע ממחילה בטעות, וזאת בכלל לא מחילה ("לא ידע דמחל").

להערה 217

עוד פסקו כך: שו"ת אהלי תם, סימן י (הובא בבני חיי, חו"מ, רמ"א, הגהות בית יוסף, אות ט, ושם צויין בטעות

מילואים לשער שמיני

סימן קי; שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג, ד"ה ומאחר להוכחנו, וחלק ב, סימן מב (מג ע"ד), וכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות טור, אותיות פא–פב (הובא בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג, בשו"ת לב מבין (ברדוגו), חו"מ, סימן קעז, ובשו"ת שעות דרבנן, סימן ב, דף ז ע"א; שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רסח (על מוחל שכתב "אני נודר ומתעצה"); שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ו; שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע ע"ב); ר' אברהם סגרי, מקבציאל, גל' כא, עמ' נא; ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סח (גם אם קיבל חרם); שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ב, סימן ט (נג ע"ב); שו"ת דבר אמת (מונטוניגו), סימן פה; שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן יז (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז, וחלק ב, אהע"ז, סימן קא); שו"ת כרם שלמה (אמריליו), חו"מ, סימן נב, בסופו (עוסק במוחל שנשבע ובכל זאת פוסק שהמחילה בטלה בגלל טעות). שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן קד (ד"ה עוד ראיתי), עוסק במי שמחל מפני שהדיינים פסקו שעליו למחול, והתברר שהדיינים טעו בהבנת המציאות, ולכן הוא פוסק שהמחילה בטלה גם אם נשבע.

להערה 220

א. שו"ת סם חיי, סימן כז (נט ע"ג), מקשה על נימוק זה, הרי פני משה אמר (שם דף מט ע"ב) שרש"י (עמ' 355) הוא יחיד, והרי באיסור הולכים אחר הרוב, והרוב סוברים שאינה מחילה ואין עליו הכוונה.
ב. גם שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן עה (קק ע"א), כותב שאם נשבע יחד עם המחילה, חלה השבועה, ואינה בגדר שבועת שגגות, מפני שהטעות לא היתה בעיקר השבועה אלא (לדוגמה, בנידון) מפני שחשב שאין לו ראייה. נימוקו אינו מובן: הרי שו"ע, יו"ד, רלב, ו, פוסק שמי שנדר "קונם ככר זה עלי אם אכלתי ושתיתי" ואחר כך נזכר שאכל ושתה, זה נדר שגגה ובטל, מפני שאילו ידע את האמת לא היה נודר; וגם כאן, אילו ידע שיש לו ראייה, לא היה נשבע.

ג. אפשר להשיב על נימוקו של פני משה, שגם לפי רש"י, המחילה אמנם תקפה, אבל השבועה בטלה מפני שהיא שבועה בטעות.

ד. הבחנה: שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט, דף קפח ע"ג (הובא בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב), כותב שאם מחל באופן שלכל הדעות זו מחילה בטעות, היא בטלה גם אם נשבע, אבל אם מחל באופן שיש דעת מיעוט שהיא תקפה, השבועה מחייבת אותו.

ה. מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יד (הובא באורח משפט (אנליק), יב, ז), כותב שגם לרמב"ם, הלכות מכירה, יג, ג, שלא מועיל תנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" (אם לא ציין את שיעור האונאה), מפני שלא היה בדעתו למחול, התנאי מועיל אם נשבע שלא יתבע את האונאה, מפני שאז הוא גומר בדעתו ומוחל. כלומר, אם לא נשבע, המחילה בטלה, מפני שאף שמשמעות דבריו היא שגם אם זה לא המחיר הנכון, הוא מוחל, בכל זאת יש להניח שאלו "פיטומי מילי", והוא אומר זאת רק מפני שהוא בטוח שזה המחיר האמיתי; ואילו אם נשבע, המחילה תקפה, לא מצד השבועה עצמה, אלא השבועה מגלה שיש לו גמירת דעת, ולכן המחילה תקפה גם בהיבט של דיני ממונות. אבל נראה ששבועה על מחילה בטעות שונה, מפני שכאן השבועה מן הסתם נבעה מאותה טעות שהביאה אותו למחול (ובכלל לא הזכיר בדבריו את האפשרות שהוא טועה, הרי שכל דבריו מבוססים על טעות, שחשב שמצב הדברים הוא כך וכך, וזה לא היה נכון). אפשר ליישם את סברת מחנה אפרים רק במוחל שאמר מראש שהמחילה תחול גם אם יתברר שטעה, שאז בדרך כלל אינו מועיל (לרשב"א) מפני שלא גמר בדעתו (ראה עמ' 337, ליד ציון הערה 124), ובכל זאת, אם נשבע, הדבר מראה שגמר בדעתו; וכן אכן כתב תורת חיים, ששם שבועה מועילה, כפי שראינו בעמ' 1042, אות יא.

להערה 223

א. בנידוןו בסימן שע, טובי הקהל מחלו לאדם מסוים על חיובו במס תמורת סכום מסוים, ואחר כך התרבו תביעות השלטון הנכרי מהקהילה היהודית, וטובי הקהל טוענים שאילו ידעו שהשלטון יטיל עליהם כל כך הרבה מיסים, לא היו מוחלים, וזו מחילה בטעות. הוא פוסק על פי הרא"ש שהמחילה תקפה, שהרי בנידוןו של הרא"ש, בשעה שחישבו את המס, היתה זו טעות גמורה, ובכל זאת פסק הרא"ש שפטורים, וכל שכן כאן שיתכן שלא היתה טעות מצד הקהל, שהרי ייתכן שאותו פלוני דווקא הפסיד מהמחילה, שהרי ייתכן שהרווח שהיה יכול לעשות מהסכום שנתן לקהל, היה עולה על סכום המיסים שנמחלו לו; ועוד, שבנדון הרא"ש רק שלושה טעו, ובכל זאת מחילתם תקפה, וכל שכן כאן שהדבר נודע לכל הקהל, והסכימו, מפני שבאותה שעה היה נראה להם שיש לקהל רווח מהמחילה. אולי טעמה הוא שגם בזמנו היה נהוג שמחילה בטעות על מס תקפה, ומה שכתב בסימן תה, הוא בסוג אחר של טעות, שהיתה טעות בהערכת רכוש, שהיא טעות חמורה יותר, ובה המנהג היה שמחילה בטעות בטלה.
ב. שו"ת הראג"ח, חלק א, סימן מט (הובא בשו"ת מהר"ש לאניאדו החדשות, סימן יג, עמ' קמג, בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד (השני), דף קפד ע"א, ובשו"ת שער יהושע, סימן פז, עמ' קלא), כותב (בלי להזכיר את הרא"ש) שמחילת ראשי הקהל על המס תקפה, מפני שיש לבית דין כוח מיוחד. הדברים מופיעים גם בתשובה בפרי האדמה, הלכות שנינים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו; ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ,

מילואים לשער שמיני

השמות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח. הבאנו דברים דומים בשמו בשער רביעי, עמ' 182, כהסבר לכך שהמחילה תקפה אף שהיא על זכות עתידית.

ג. אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג (נו ע"א-ע"ב), מנמק את פסיקת הרא"ש בשתי דרכים: (א) היות שהוברר על ידי הקהל, מהשמים נגרם שטעו, מפני שהיתה סייעתא דשמיא לאותו נישום שטעו לטובתו. (ב) הם תיקנו תקנה על פי דעתם שה' חנן אותם, ומן השמים רצו והסכימו שיכוונו את דעתם בתקנותיהם גם על פי התורה.

להערה 225

א. ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סימן יא (עה ע"ג), כותב על פי המב"ט, שאהרן ושמואל שעשו פשרה לגבי תביעות הדריות, ותביעות אהרן היו במסגרת שותפות שהיתה לו עם אחריים, ואחר כך תבע אהרן את שמואל על סמך שטר חוב שהיה לו באופן אישי (לא כחלק מהשותפות) על לוי, וטען שזה לא כלול במחילות שבפשרה, מפני שהפשרה היתה רק לגבי תביעות השותפות – לא חלה המחילה על החוב הפרטי שלו מפני שזו מחילה בטעות, אבל הפשרה לגבי חלקו בשותפות עומדת בתקפה. אבל צריך להעיר שזה לא דומה לגמרי למקרה של מהרש"ם (הערה 226).

ב. שו"ת נפת צופים, אה"ע, סימן ד, כותב שאישה שנתנה לבתה נדוניה, ובתמורה, הבת הסתלקה מזכותה בירושת נכסי מורישיה, ואחר כך טענה שהטעו אותה, והראו לה רק דבר מועט, ובאמת נכסי המורישים היו רבים – זו מחילה בטעות, ומן הנכסים שנודעו עליהם רק אחר כך, הבת טטול את חלק ירושתה כדינה; אבל הפשרה קיימת לגבי הנכסים שידעו עליהם בשעת הפשרה, ואין אומרים שהיות שהיתה טעות, הכול בטל, ותקף חלק ירושתה גם בנכסים שידעה עליהם. והוא מביא ראייה מהמב"ט שם.

ג. חקרי לב, חו"מ, חלק ב (חלק ג במהד' המאור), סימן ל (הובא במשנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, מערכת מ, אות סו), כותב שמסברה, המחילה תקפה לגבי הסכום שידע עליו; אלא שהוא נשאר בספק להלכה. שו"ת חושן האפר, סימן לט (מג ע"ד), מבין שמסקנתו היא שהכול בטל.

ד. אבל שו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמא, כותב בשם שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו, שהמחילה בטלה גם אם המנהג הוא שהיא תקפה.

להערה 226

א. כמו כן, שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תלח (הובא בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות ז), עוסק במוכר וקונה שמחלו זה לזה אונאת שתות, ואחר כך נמצא אונאה יותר משתות, ופסק שבטל המקח לגמרי, ואין אומרים שיחזיר רק מה שעודף על שתות. נראה שטעמו הוא שמה שמחל שתות היה בטעות, שאילו ידע שהאונאה גבוהה יותר, לא היה מוחל בכלל. הוא מביא ראייה מ"אם בא לפנות מנפה את כולו" (בבא בתרא צד ע"א), כלומר, אף שאדם מוחל מן הסתם על רובע טינופת לסאה חטים, מכל מקום אם יש יותר מרובע, אינו מוחל בכלל. הוא מביא ראייה מעצם הדין שבייתר משתות בטל המקח, אף שבסתם אדם מוחל על פחות משתות – בכל זאת החלק ה"מחול" מצטרף לשאר אם ביחד יש יותר משתות, ובטל המקח.

ב. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לד, עוסק באישה שמחלה על חלקה בעיובן אביה תמורת הנדוניה שנתן לה אחיה, ואחר כך טענה שזו טעות מפני שהתברר שחלקה בירושה היה גדול מהנדוניה. הוא מביא חכמים שפסקו שכל המחילה בטלה בגלל הטעות; והוא עצמו כותב שלא היתה טעות (ראה בשמו במילואים להערה 87), וגם אם היתה טעות, המחילה בטלה רק לגבי הסכום הנוסף, שלא ידעה עליו.

להערה 229

א. ראה עוד עמ' 1048, במילואים להערה 147, על הרשאה להזיק בדבר שאינו קצוב, בשם שואל ומשיב. ב. בית יצחק מביא ראייה שמחילה כזאת מועילה אף בטעות: הרי מפתח יתומה פטור מלשלם את הקנס מפני שמחלה, ורו"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הרי"ף), נימק, שהיא כאומרת "קרע כסותי" (ראה על כך בעמ' 870); וקשה, אם כן מדוע נאמר בכתובות מב ע"א שפשוט שהקנס ניתן לאב (באונס ומפתח, באופן כללי) "מודקיהיב מפתח, דאי לעצמה – הא מחלה" – הרי ייתכן שהקנס ניתן לבת, ובכל זאת מפתח חייב מפני שמחילה אינה מועילה מפני שהוא פיתה אותה לשם אישות, ועל דעת זה מחלה לו, ובסוף אביה לא רצה שישאנה, ואילו ידעה לא היתה מוחלת, וזה מחילה בטעות? מכאן שגם מחילה בטעות כזאת תקפה.

ג. גם שו"ת מהרי"ק, שורש קכט (הובא בבית שמואל, קעז, ס"ק א, בקיצור, בשו"ת מהרש"ם, אה"ע, סימן קלז, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן יז, בשו"ת מהר"ם די בוטון, סימן כו, דף מח ע"א, ובשו"ת עבודת השם, אה"ע, סימן ב, דף מב ע"ג), מוכיח משם שהיות שהמפתח עשה מדעתה, הוא פטור, אף שהטעה אותה (בדבריו ההוכחה יותר מבווארת, שהמפתח נתן קנס רק אם אינו נושא אותה, כמפורש בכתובות לט ע"ב, והרי בקידושין מו ע"א, מוכח שעיקר החיוב במפתח הוא במפתח לשם אישות, הרי שטעתה כשהסכימה). והוא מסביר שאף שמחילה בטעות בטלה, הרי כאן שנבעלה שלא על ידי קידושין גילתה דעתה שלא איכפת לה בתשלום, והתכוונה רק להנאת בעילה. נראה שהוא מתכוון לעיקרון של בית יצחק, שהרי בכל מזיק ברשות, אפשר לומר שבוה שהניק התיר לו להזיק

מילואים לשער שמיני

גילה דעתו שלא איכפת לו מהנזק (ואמנם בנוק רגיל הניזק אינו נהנה, בשונה ממופתה, אבל בכל זאת מן הסתם היתה לניזק סיבה להתיר לחברו להזיק, ובגללה הרשות קיימת גם בטעות). שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עג, מציין ש"הפוסקים" הסבירו שאין זה נחשב מחילה בטעות כיוון שהסכימה מראש, וזה יותר ממחילה.

ד. בית מאיר, אה"ע, קעז, א (הובא בפתחי תשובה, אה"ע, קעז, ס"ק א, ובפסקי דין ירושלים, דיני ממונות וביורור יהדות, חלק ו, עמ' קכב), מקשה על סברת מהרי"ק, הרי היא סירבה להיבעל אלא אם יכסה את בושטה על ידי נישואין, ואין סיבה להניח שהתכוונה להנאת בעילה. כלומר, נכון שגילתה את דעתה שלא איכפת לה מבושטה, אבל זה היה משום שחשבה שבתמורה לכך ישאנה, ולא שלא איכפת לה בכלל מבושטה. והוא כותב שאילו היה כדאי לחלוק על מהרי"ק, היה חולק. עיין שם, שהוא דוחה את ראיית מהרי"ק מכתובות. שו"ת אבן שתיא, סימן עה (צ"ע א), מיישב את מהרי"ק, שאמנם ייתכן שהיא חשבה שההתחייבות לשאתה מחייבת, אבל הרי הכלל הוא שאם אין הוכחה גמורה שהמוחל טעה, המחילה תקפה (כאמור ליד ציון הערה 29), וכאן אין הוכחה, שהרי רוב הנשים אינן מסכימות לזנות בשביל נישואין, ורק הפרוצות ביותר מסכימות, והרי פרוצות מסכימות גם בחינם בשביל הנאת הבעילה, ואם כן אין הוכחה שטעתה.

ה. שרשי הים, הלכות נערה, א, ג (ד"ה ולדיד), כותב שתוספות, סנהדרין עג ע"ב (ד"ה במפותה), חולקים על מהרי"ק (עיין שם להוכחתו), והוא דוחה את הוכחת מהרי"ק (עיין שם). פתחי תשובה, אה"ע, קעז, ס"ק א, כותב ששו"ת שבות יעקב, חלק ג, סימן קלח, ושו"ת חתם סופר, אה"ע, חלק ב, סימן קס, חולקים על מהרי"ק (ואינו מפורש בדבריהם).

ו. שו"ת חתם סופר, אה"ע, חלק א, סימן קכה, כותב שמהרי"ק מסכים שאם משודך בא על משודכתו, הוא חייב לשלם אם הפר את הבטחתו לשאתה, שהרי היה ברור לה שישאנה. ובאה"ע, חלק ב, סימן קה, כתב שגם למהרי"ק, אינה מחילה גמורה, אלא צריך לשלם שכר פעולה הראוי לאותו פעולה.

ז. שו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט וצדק, סימן כ, מביא את מחלוקת מהרי"ק ובית מאיר.

ח. לגבי מפתה שלא דיבר על נישואין בשעת הבעילה ממש, ורק קודם לכן הבטיח שישאנה, ולאחר זמן בא עליה סתם ולא הזכירה לו אז את הבטחתו – מהרי"ק מוצא טעם נוסף שהמחילה תקפה: שאין אומרים שמחלה על דעת כן, כמו שנאמר בקידושין ו ע"א, שהמוכר את נכסיו, ומתחילה גילה דעתו שהוא מוכר את נכסיו על מנת לעלות לארץ ישראל, אבל לא הזכיר זאת בשעת המכירה, זה בגדר דברים שבלב, וגם אם לא עלה לארץ ישראל, המכר אינו מתבטל (נקודה זו הובאה בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן נד). בית מאיר, אה"ע, קעז, א (הובא בפתחי תשובה, אה"ע, קעז, ס"ק א, ובפסקי דין ירושלים, דיני ממונות וביורור יהדות, חלק ו, עמ' קכא–קכב), חולק על דברים אלו של מהרי"ק, מפני שיש לדמות את האישה למוכר ואת הבעל לקונה, ושו"ע, חו"מ, רכא, א, פוסק שמי שביקש לקנות נכס, והמוכר דרש מאתים והקונה הסכים לתת רק מאה, ואחר כך לקח הקונה את הנכס סתם, הוא חייב לתת מאתים; וגם כאן, בין אם מראש לא הסכימה להיבעל עד שיבטיח נישואין, והיא דרשה הבטחה זו, ובין אם המפתה הבטיח מיומנתו את הנישואין ואחר כך האישה הסכימה בסתם, יש להניח שהסכימה על סמך ההבטחה ראשונה, והבעל צריך לשלם כמו שדרשה האישה מראש. הוא מביא ראיה נוספת מדין אתנן, שחל גם אם רק לפני מעשה הבטיח לשלם.

ט. שו"ת שושנים לרוד (צבאה), חלק ב, אה"ע, סימן י, כותב שגם בית מאיר וחתם סופר סוברים שאם רק אחרי הביאה הבטיח לה שישאנה, וזאת כדי שלא תפרסם את מה שעשה, ובסוף לא נשא אותה, הוא פטור מלשלם, מפני שהוא רק מטשה בה, ואין אומרים שהוא חייב לשלם מטעם מחילה בטעות (הוא עוסק במשודך שבא על משודכתו).

י. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"א–ע"ב), מביא שהאחרונים הסבירו שמפתה יתומה פטור מבושטה ופגם, לא מצד מחילה אלא מפני שאין חיוב על נזק שהמוזיק עושה מרצון הניזק, ולכן הוא פטור גם אם אמרה כן בטעות, והיינו כדברי בית יצחק (אבל משמע קצת מדבריו שהבין שמהרי"ק עצמו לא התכוון לכך). הוא עצמו הסביר על פי רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, והגהות אשרי שם, שעולה מדבריהם שבכל מחילה בטעות מועילה תפיסה, ולכן ביתומה מפותה, תפיסת המפתה מועילה – כלומר, הוא תפוס בממונו ואי אפשר לחייבו לשלם. הסברו קשה, שהרי רק תפיסה אחרי מעשה מועילה ולא אם היה תפוס לפני כן (ראה הערה 251), והמפתה היה תפוס בממונו עוד לפני הביאה. ואולי הוא מתכוון לומר שעצם הביאה נחשבת תפיסה, היינו שתפס את ההנאה, ותפיסה זו נעשתה אחרי המחילה; ואם כן, אפשר להסיק מדבריו שכל מוזיק ברושת פטור גם אם הרשות ניתנה בטעות, שהרי מעשה הנזק הוא כמו תפיסה אחרי המחילה. וזה כדעת בית יצחק, מטעם אחר. יא. לעומתם, ישועות יעקב, אה"ע, כו, ס"ק א, כותב שאם פיתה לשם אישות, לא מועילה מחילתה על הקנס, מפני שזו מחילה בטעות, בכך שחשבה שישא אותה; ובכל זאת מועילה מחילתה על הבושת ועל הפגם, אף שזה בטעות, מפני שעשה מרצונה ולא התכוון לפגמה.

יב. דעות חולקות: לבוש, חו"מ, תכא, יב, כותב שהאומר "קטע את ידי, על מנת לפטור", חייב (לפי דעה אחת – ראה שער שלישי, עמ' 130–131), ואף שמחל על התשלום, זו מחילה בטעות, שחשב שיכול לסבול את הכאב, ולא היה יכול. זאת אף שמדובר בהרשאה להזיק.

מילואים לשער שמיני

יג. אהל משה (חידושי רא"מ הורוויץ), כתובות כט ע"א, כותב על קנס מפתה, שאם הפיתוי היה בטעות ובאונאה, זו מחילה בטעות, ומקבלת קנס. זאת אף שפיתוי הוא הרשאה להזיק.
יד. ראה שער רביעי, עמ' 165, ליד ציון הערה 63, ולעיל, במילואים להערה 85, עמ' 1034, שר"ע איגר ור' מרדכי מן כותבים שמחילת מפותה אינה מועילה אם בשעת הביאה חשבה שהקנס מגיע לאביה, גם אם באמת הקנס היה שלה, מפני שלא ידעה שמחלה. הרי שלדעתם גם בהרשאה להזיק, המחילה בטלה אם היתה בטעות. ואכן שיעורי ר' דוד פוברסקי, כתובות כט ע"א, סימן לו השני, אות כא ואות כה, כותב שר"ע איגר כתב כך מפני שלדעתו, מה שמפותה אין לה קנס, הוא מטעם מחילה, אבל מעיקר הדין חל חיוב קנס, ולכן כאן שלא ידעה שהיא צריכה לקבל הקנס, שלא ידעה למחול, המפתה חייב; אבל לפי הראב"ד, הלכות נערה, ב, טו, פטור מפתה יתומה אינו משום שהיא מוחלת (שהרי כתב שאם מת האב אחרי הפיתוי, הבת אינה זוכה בקנס, אף שבשעת הביאה לא יכלה למחול), אלא שהיות שעשה מדעתה אין חיוב קנס בכלל, ולדעתו גם במקרה הנ"ל המפתה פטור. וראה על דבריו במילואים להערה 170.

להערה 238

א. באר מים חיים, כתובות שם, כותב שגם במכר באסמכתא, הקונה אינו יכול לחזור בו מפני שהמוכר תפוס בכסף, ומחילת הקונה בטעות תקפה. בניטין שם הוא מנמק, שהקונה התיימשך מהכסף, וזה על פי נימוקו של הגהות אשרי (ליד ציון הערה 258), אבל נראה שגם הטעם של רבנו תם (ליד ציון הערה 310) שהוא מוחל בלב שלם כדי להישאר בנאמנותו, שייך גם כאן, שהקונה רוצה להישאר בנאמנותו.
ב. באר מים חיים (נוסיונון), כתובות דף צא ע"ב ודף קא ע"א, כותב ששמואל ורמי בר חמא בסנהדרין כד, ורב כהנא בבבא מציעא קד ע"ב, סוכרים שמחילה בטעות בטלה, ולכן לדעתם באסמכתא לא מועילה תפיסת הקונה. פ"ק.
ג. ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 163–168, שהפוסקים למדו מדין מכירת דבר שלא בא לעולם למצבים אחרים של עיסקאות שנפל בהן גנם טכני, והצדדים לא ידעו על כך, ובכל זאת הן תקפות בגלל הנחה שיש מחילה אף שהיתה בטעות. למקורות המניינים שם אפשר להוסיף את שו"ת ישועות מלכו, השמטה לאהע"ז אחרי הכתבים [סימן קח בפרויקט השו"ת], האומר שאף שהפקר לעניים ולא לעשירים אינו נחשב הפקר, הרי אם קדם העני זוכה, זכה מטעם מחילה, כמו במוכר דבר שלא בא לעולם, ומה שכתב ר"ש, פאה, ו, א (הובא בב"י, חו"מ, רעג, ב), שבכגון זה לא מועילה זכיית העני, הוא במצב שחזר בו המפקיר לפני שזכה העני, או שהעני נטל שלא בידיעת המפקיר, וכדעה (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)) שתפיסה במכירת דבר שלא בא לעולם מועילה רק אם ידע המוכר כשהקונה נטל, ושתק.
ד. עוד יש להוסיף את ר' נסים שלמה אלגזי, בשו"ת בעי חיי, יו"ד, סימן קפו, שדן בלוי שהתעסק בסחורה של אחיו ראובן בלי לדרוש שכר, ואחר כך דרש שכר מפני שראובן ביטל שידוך שעשה עם שמעון אחיהם; והוא פוסק שאף שהתעסקותו בחינם היתה בטעות, מפני שלא ידע שראובן ביטל את השידוך, אבל כבר "תפס" ראובן, במובן זה שקיבל את השירות בחינם, ולא היה שום רכוש של ראובן ביד לוי שיוכל לתפוס עבור שכרו.

להערה 241

א. חידושי חתם סופר, בבא מציעא סו ע"ב, מקשה על השיטה הזאת, שהטעם שבמקרה של אסמכתא המחילה בטלה הוא מפני איסור ריבית, אם כן, היינו צריכים לומר להיפך, שהלווה מוחל גם על הקרקע, ובכך נמנע איסור ריבית באכילת הפירות, מפני שהקרקע שייכת למלווה-הקונה? הוא מתרץ, שלמסקנת הסוגיה, שתיקת הלווה אינה מעידה על מחילה, שכן ייתכן ששתיקתו נבעה מכך שידע שאסמכתא לא קונה וידע שיקבל את הקרקע ואת הפירות חזרה בגלל איסור ריבית דאורייתא. בחידושי לבבא בתרא מא ע"א תירץ, שהמלווה אינו יכול לקנות את הקרקע על ידי המחילה כיוון שלא עשה בה מעשה קניין.
ב. אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מז, אות א, מקשה, מדוע זה נחשב ריבית, הרי הלווה נתן את הפירות למלווה מפני שטעה וחשב שהקרקע והפירות שייכים למלווה, ולא נתן לשם "אגר נטר"? הוא מתרץ על פי חידושי הריטב"א (החדשים), בבא מציעא שם, שכותב "לא היה דעתו מעולם אלא על הלוואה", שעולה מדבריו שמראש לא התכוון שהקרקע תעבור לבעלותו של המלווה, אלא אמר זאת רק כדי שהמלווה יסכים להלוות לו, והיות שהתכוון שזה יהיה כתמורה להלוואה, נמצא שמה שהוא מתיר למלווה לאכול את הפירות הוא ריבית.
ג. יישום נוסף לעיקרון שהמחילה בטלה אם יש בה איסור ריבית: מגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, ו, ב, כותב שמלווה הדר בחצרו של הלווה העשויה להשכרה, שהדין הוא שחייב לשלם לו שכר, ולא נתן לו שכר אלא הלווה פרע לו את חובו בשלמות – הלווה יכול לתבוע ממנו את מה שנתן לו, מטעם גזל. ב"י, יו"ד, סימן קסו, עמ' שצד (הובא בש"ך, יו"ד, קסו, ס"ק ה), מסביר שגם אם אמר לו הלווה שהוא מוחל לו על דמי השכירות, זו מחילה בטעות, שבעניין הלוואה היא בטלה מטעם ריבית. מחנה אפרים, הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית, סימן טז, מבאר את דברי ב"י, שאף שלפני כן אמר הלווה שהוא מוחל על השכר בגלל אגר נטר, מכל מקום הוא יכול לטעון "חשבתי שמותר, ואילו ידעתי שאסור לא הייתי מוחל לך את השכר"; ואף על פי שבסתם אבק ריבית הלווה אינו יכול לומר "לא ידעתי שזה אסור ואילו ידעתי לא הייתי נוטין", זה בריבית שהתחייב לשלם בתחילת העיסקה

מילואים לשער שמיני

התחייב בה להנאתו מפני שהיה זקוק לעיסקה, ויש להניח שגם אילו ידע שאסור, היה משלם; אבל כאן לא הנהגה הלווה מזה שהמלווה דר בחצרו, שהרי זה לא היה תנאי לנתינת ההלוואה, וגם בלי זה היה מקבל את ההלוואה. ד. נתיבות המשפט, רח, ס"ק א, מקשה, מדוע אין אומרים שכל לווה שנתן ריבית קצוצה או אבק ריבית, תחזור אליו משום שזו מחילה בטעות (למעשה זו נתינה בטעות), שאלו ידע שאינו חייב לתת לא היה נותן? הוא מיישב, שהתורה הקנתה למלווה ריבית שנתן הלווה מדעתו, כפי שמוכח מבבא קמא ק"ב ע"א.

להערה 242

א. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כג, שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג (עמ' פג), שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן ה, ר' שם טוב אבא, בשו"ת סם חיי, סימן כו (נו ע"ד), שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, וסימן עג (צט [מסומן פט] ע"ד), שער משפט, כ, ס"ק א, גושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומוזיק, ח, ו (ד"ה נקטינן מדבריו), שו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כו ע"ב), שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכא), והמגיה שם, כותבים שהרי"ף פירש כרש"י. גם שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסו), אומר שלרי"ף מחילה בטעות תקפה. גם שו"ת שתי הלחם, סימן לט (ד"ה ודבר מחילה), כותב שלרי"ף, אם יש איסור, מחילה בטעות בטלה, משום שאנן סהדי שלא נוח לו לעשות איסור, אבל אם אין איסור, מחילה בטעות תקפה. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"א), וסימן כג, כותב שהרי"ף סובר כרש"י, אבל בסימן כג הוא מדייק מתשב"ץ, חלק ב, סימן רכח, שהרי"ף סובר כרבנו תם.

ב. לכאורה, נימוק זה קשור למחלוקת (המובאת ברמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג; ראה שער שלישי, עמ' 93-94) האם לווה יכול למחול למלווה על חיובו להתחזיר לו את הריבית שפרע לו. עיין על כך: שו"ת בני משה (שלטון), סימן טז (שהוכיח מכאן שהרי"ף סובר שאין מועילה מחילה על ריבית); חידושי אנשי שם, על הרי"ף שם (כנ"ל); ספר התרומות, שער מו, חלק ד, אות ד; חידושי הריטב"א (החדשים), בבא מציעא סז ע"א; שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"א); גושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומוזיק, ח, ו (ד"ה ואני הדל, ואילך); שו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ג (יט ע"א-ע"ב); שו"ת שתי הלחם, סימן לט; חידושי ר' שלמה היימן, בבא מציעא, סימן ז. ספר התרומות, הריטב"א, סמיכה לחיים, זרע יעקב ושתי הלחם כותבים שרק כאן שטעה, מניחים שלא התכוון לעשות איסור, אבל מחילה בידועין תקפה.

להערה 244

א. עיין שו"ת סם חיי, סימן כז (נט ע"א), המסביר איך אפשר להבין את הרי"ף כרבנו תם; ושו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (צט [מסומן פט] ע"ד), שכותב שאי אפשר להבין את הרי"ף כרבנו תם. ב. שו"ת משפטיים ישרים (חסון), סימן ס (סב ע"ד), ושו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ב, חו"מ, סימן ז (ז [מצוין בטעות] א-ע"ב), כותבים שיש מחלוקת מסוימת בין רש"י לרי"ף, שרש"י אומר שמחילה בטעות תקפה אלא אם כן יש ריבית קצוצה (מהתורה), ואילו מלשון הרי"ף משמע שגם אם יש רק אבק ריבית (מדברגן), היא בטלה. ראה ליד ציון הערה 246, שגם הרמב"ן עושה הבחנה זו. אבל שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (צט [מסומן פט] ע"ג), כותב שגם לרש"י גם בריבית דרבנן המחילה בטלה, מפני שזה נראה כריבית דאורייתא.

להערה 249

א. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קיג, ושו"ת מהריט"ן החדשות, סימן צג, עמ' קפד, וסימן קע, מדייקים מתשובת הרשב"א המובאת בבי"י, חו"מ, רמא, מחודש ב, שהוא סובר שמחילה בטעות תקפה בדרך כלל, שהרי כתב שמבבא מציעא שם מוכח שמחילה בטעות תקפה. אבל מהרשד"ם מעלה אפשרות שהרשב"א מסכים שהמחילה בטלה אם עדיין לא נגמר עניין המחילה, כגון אם עשה פשרה שהחייב יפרע חלק והשאר יימחל, ועדיין לא פרע. ב. לעומתם, שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ד), מדייק ממה שכתב מישרים, נתיב טו, חלק ג, בשם הרשב"א (הובא בהערה 316), שהרשב"א סובר כרבנו תם, ומה שכתב בשו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קיא (הובא בבי"י, חו"מ, סימן רנג, מחודש ו [שהובא בכתבי מהר"ם איררה, פסקים, סימן צו, עמ' רץ], וסימן שטו, מחודש א [שהובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן טו]), שמחילה בטעות תקפה, הוא מפני שרוצה "ליקום בהימנותיה" (ראה במילואים להערה 316, להסבר אחר לדברי הרשב"א שם).

ג. עוד ראשונים שסוברים שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה והמקרה באסמכתא בהלוואה הוא חריג; פסקי יו"ד, בבא מציעא סו ע"ב, חולק על מה שכתב רש"י שזה ריבית קצוצה, מפני שלדעתו זה רק אבק ריבית; אבל גם הוא נמנע שאף שהוא רק אבק ריבית, החמירו חכמים ואמרו שהמחילה בטלה. וכך הבין המהדיר בהערה 113, שהרי"ד מסכים לרש"י שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה.

ד. חידושי תלמיד הרשב"א, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה למה), מסביר, שבמקרה של אסמכתא, התנאי נעשה בדרך הלוואה, ויש איסור ריבית. הרי שגם לדעתו מחילה בטעות תקפה בדרך כלל, וכאן זה חריג בגלל האיסור. ה. גם חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סו ע"ב, נימק שבמקרה של אסמכתא, המחילה בטלה משום איסור

מילואים לשער שמיני

ריבית, שהרי התנאי של המכר הוא אסמכתא והלווה לא גמר בדעתו להקנות, והתכוון רק להלוואה, והיות שיש כאן רק הלוואה, הפירות שאכל המלווה הם ריבית. הרי שהוא מפרש כרש"י, שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה, והמקרה באסמכתא הוא חריג (וכן שו"ת סם חיי, סימן כז, דף נט ע"ב, שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א, דף כו ע"ב, ושו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג, עמ' פג, כתבים שהריטב"א סובר כרש"י); והוא כותב שיש הרבה גמגומים (קשיים) בפירוש רבנו תם. גם חידושי הריטב"א, ב"ב בתרא מא ע"א, כותב שמחילה בטעות תקפה, כגון מי שעושה פשרה מפני שאמרו לו שהדין עם חברו, והתברר שאין זה כך.

ו. גם אור זרוע, בבא מציעא, סימן קצ, מפרש כרש"י ש"הכא הלוואה" הוא מצד ריבית.
ז. גם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, שערי תשובות, שער א, סימן תעו = דפוס לבוב, סימן תכו, מנמק שבמקרה של אסמכתא, אף שזו רק ריבית דרבנן, גזרו. ממה שנימק ששם זה חריג מטעם איסור ריבית, מוכח שהוא סובר שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה.

ח. המאור הגדול, בבא מציעא לח ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב שבמכר מחילה בטעות תקפה, ורק במקרים של אסמכתא ושל "את ונוולא" (בבא מציעא סו ע"א; ראה במילואים להערה 316), שדומה להלוואה, ויש איסור, היא בטלה. משמע שלדעתו רק במקום שיש ריבית, המחילה בטלה, כרש"י.

ט. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג (עמ' פג), שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן יח (עמ' קכ) (בנו של בעל תורת חיים), ושער משפט, כ, ס"ק א, כתבים שרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ו, ד, סובר כרש"י, שהרי הוא כותב שבמקרה של אסמכתא, הפירות חוזרים מפני שזו ריבית קצוצה, משמע שאם אין ריבית, מחילה בטעות מועילה. אבל המגיה בתורת משה שם (עמ' קכא) דוחה את ההוכחה, שלא דיבר הרמב"ם על מחילה בטעות לעניין מכר, ואין להוכיח מדבריו שהוא סובר כרש"י. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ד), כותב שמן הסתם הרמב"ם מסכים לרי"ף (הערה 242), שסובר כרש"י. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כו ע"ג), כותב על פי ב"י, חו"מ, סימן רו, שהרמב"ם סובר כרש"י.

י. המגיה בשו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן יח (עמ' קכא), מדייק ממה שכתב ספר התרומות, שער מו, חלק ב, אות ח, שההבדל בין המקרים הוא שבהלוואה יש איסור, מכאן שבעל התרומות סובר כרש"י.

יא. תשב"ץ, חלק א, סימן יג (עמ' נח), כותב שמחילה בטעות תקפה רק במקום שאין ריבית, אבל במקום שיש ריבית, אינה מחילה (כך צריך לומר, ויש שם טעות סופר). וזה כשיטת רש"י. גם בחלק ב, סימן ב, כתב שמסוגיית בבא מציעא עולה שבדרך כלל מחילה בטעות תקפה.

יב. ראה גם עמ' 1080, במילואים להערה 316, שיש שכתבו שגם לשיטת רבנו תם, מחילה בטעות בדרך כלל תקפה (כגון הריב"ש, לפי מים חיים וקצות החושן).

יג. נתיבות המשפט, צב, ס"ק ב, בסופו, מעלה אפשרות שחידושי הר"ן, בבא מציעא ו ע"א, סובר שמחילה בטעות תקפה (עיי' שם, איך משמע כך מהר"ן), וצריך לומר שהוא מתכוון לומר שהר"ן סובר כרש"י.

יד. המגיה בפסקי תוספות, בבא מציעא, סימן רכ, ביאור הגר"א, חו"מ, סו, ס"ק עח (הובא בשו"ת אהל משה (קצנלנברגין), סימן מג, בסופו), שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ט, פרט ג, אות יב, עמ' שמג, ושו"ת מים חיים, סימן יג (עמ' רסו), כתבים שגם הרא"ש סובר שמחילה בטעות תקפה בדרך כלל. גם שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן עג (הובא בשו"ת בני אהרן, סימן קו), כותב שרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, סובר שמחילה בטעות תקפה (אלא אם כן לא ידע דמחל). הוא מיישב בזה מדוע שו"ת הרא"ש, כלל ט, סימן ד, כותב ששורתף שפדה את שותפו מהשבי, ולא תבע אותו שנים אחדות על הוצאות הפדיון, אין זה מראה שמחל עליהן, מפני שאולי התכוון לתובע בשעת חלוקת השותפות (ראה עמ' 466, ליד ציון הערה 342); משמע שאם שתק בשעת החלוקה, ולא תבע, זה מראה שמחל, ולא אומרים שהמחילה בטלה מפני ששתיקתו נבעה מטעות, שחשב שהיה חייב מן הדין לפדותו כיוון שהוא שותפו ובאמת לא היה חייב, וזו מחילה בטעות – הטעם הוא מפני שגם אם המחילה הייתה בטעות, היא תקפה. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן ג (עמ' פד), כותב שהרא"ש סובר כרש"י, שרק כשיש ריבית או שלא ידע דמחל, המחילה בטלה; ומה שכתב הרא"ש בעניין "את ונוולא" שהפירות חזרו מפני שמחילה בטעות בטלה (ראה עמ' 1081, במילואים להערה 316) – כוונתו היא שהיות שיש שם ריבית, המחילה בטלה משום שהיתה בטעות. גם שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ב-ג), כותב שהרא"ש סובר כרש"י, ומה שהסביר לגבי "את ונוולא" – כוונתו שמחילה בטעות בדין תקפה רק בכגון דבר שלא בא לעולם, שהטעות הייתה בפירות עצמם, אבל במכר באסמכתא, שהטעות הייתה בגוף הקרקע, והפירות הם תוצאה, אין אומרים שמחל, מפני שהקרקע שבו הייתה הטעות חוזרת, וכל שכן שהפירות שהם תוצאה מזה, יחזרו; או שבדבר שלא בא לעולם מועילה מחילה מפני שהקונה אוכל את הפירות תמורת הכסף ששילם, והמוכר מנכה מדמי המכר (שעליו להחזיר לקונה) את שווי הפירות שאכל הקונה, אבל במכר באסמכתא, שהקרקע חוזרת, גם דמי המכר חוזרים לקונה, ולא מועילה מחילה על הפירות, שאז הקונה היה מקבל את הפירות בלי לשלם. הוא כותב שכמו הפירוש הראשון נראה בדעת שו"ת הריב"ש, סימן שלה, וכמו הפירוש השני נראה מבעל המאור, אלא שבעל המאור הסביר לגבי "את ונוולא" מצד איסור ריבית, והרא"ש בא מצד גזל. הוא מוסיף (בדף כח ע"א), שמן הסתם גם הטור סובר כרש"י, כמו אביו הרא"ש. שו"ת בני שמואל, סימן לה (פא ע"ב), כותב שהרא"ש סובר כרש"י. גושפנקא דמלכא, הלכות חובל ומוזיק, ח, ו (ד"ה והרא"ש), כותב שהרא"ש סובר שבטעות בדין, המחילה תקפה, אבל בטעות בגוף

מילואים לשער שמיני

העניין, היא בטלה (כך כתב גם אהל משה בדעת הרא"ש – ראה עמ' 1072, במילואים להערה 254); ולגבי "את ונוולא", המחילה בטלה לדעתו בגלל איסור הריבית (כך הסביר בד"ה ולעני"ד נראה). ועיין שם (ד"ה גם קשה לי, ואילך) שדן בדברי ידע יעקב שם. וראה עמ' 1083, אות כג, מי שהבינו שהרא"ש סובר כרבנו חס"ד.

להערה 251

א. שו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עב, מבאר שלפי מהרי"ח, במכירת דבר שלא בא לעולם, המוכר חשב שהמכר תקף, ונתן מרצונו, ולא העלה על דעתו שזה טעות, ולכן הוא מתיישב ומוחל; אבל במקום שיש ריבית, הוא כאילו אמר בפירוש שהוא מוחל על דעת שלא יהיה בכך שום איסור, ואילו בדבר שלא בא לעולם אין אומדנא דמוכח כאילו עשה תנאי שהוא נתן לקונה על דעת זה.

ב. לימודי ניסן, בתוך קובץ הראב"ד (מהד' אלפרט), על בבא מציעא סו ע"ב, הערה 112, מקשה על מהרי"ח (וקושייתו קשה גם על רש"י), מדוע במלוה שדר בחצרו של הלווה בחצר שאינה עומדת להשכרה, אין מוציאים מהמלווה, מפני שזה רק אבק ריבית (שו"ע, יו"ד, קטו, א), הרי היינו צריכים לומר שיש להניח שהלווה אינו מוחל לו, מפני שיש בזה ריבית דרבנן? הוא מתרץ, ששם לא היתה טעות, שהרי הלווה ידע שהמלווה דר בחצרו בלי שזה מגיע לו, ובכל זאת לא דרש שכר, מה שאין כן כאן שהלווה טעה, שחשב שהפירות שייכים למלווה מפני שזכה בקרקע. הוא כותב שלפי זה, אם אכן לא ידע הלווה שהמלווה דר בחצרו, המלווה חייב לשלם לו שכר דירה. אחר כך כתב, שיותר נראה לתרץ ששם אף שלא מחל הלווה, המלווה פטור, מפני שהלווה לא התנה עמו שישלם, והרי על עצם השימוש אינו חייב לשלם מפני שאינה עומדת להשכרה; כלומר, שם אין צורך במחילה לפטור אותו, מפני שאין מה שיחייב אותו, ורק אילו דרש שכר מראש היה חייב.

ג. אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ז, מקשה על דברי מהרי"ח, שבמקרה של אסמכתא המחילה בטלה בגלל האיסור – מה בכך שיש בזה איסור, הרי יאוש חל אפילו בטעות מפני שאין בו צורך בחלות (ראה בשמו ליד ציון הערה 266)? הוא מתרץ, שיאוש מועיל רק אם הטעות היתה במצב שמביא ליאוש (שזה היאוש הרגיל, כגון באבידה), אבל אם הטעות היתה ביאוש עצמו, כגון שיש איסור, שלא ידע שאסור לו להתיישב, היאוש אינו מועיל. עוד תירץ, שבכל יאוש בטעות יש צד קלוש, שאולי גם כשהאמת נודעה לו, הוא מסכים להשאיר את הדבר ביד הקונה מפני שהדבר כבר נעשה, ולא היתה רעה מצד הקונה, אבל אם יש איסור בתנינה זו, יש אומדנא דמוכח שאינו מסכים, אפילו על צד קלוש.

ד. ערך שי, אהע"ז, כז, א (ד"ה אך), מקשה על מהרי"ח, מדוע בקידושי טעות, הכסף חוזר למקדש (כפי שנאמר בתרבות עו ע"ב), הרי היינו צריכים לומר שהמקדש התיישב מהכסף והאישה זכתה בו (בפשטות, קושיה זו קשה גם על רש"י, שהיינו צריכים לומר שהמקדש מחל על הכסף, וזו מחילה בטעות, שמועילה)? הוא מתרץ תירוצים אחדים: (א) האישה לא התכוונה לזכות בכסף הקידושין במתנה, אלא חשבה שזכתה בתורת קידושין, והיא כמו העודד בנכסי הגר וכסבור שלו הן, שלא קנה, כאמור ביבמות נב ע"ב (יש להוסיף, שאף שאין צורך כוונה לקנות אם יש דעת אחרת מקנה, כאמור באנציקלופדיה תלמודית, ערך דעת אחרת מקנה, הערה 46, הרי כאן אין דעת אחרת מקנה, שהרי הדרך היחידה שתקנה היא על ידי יאוש). (ב) (בד"ה או) מהרי"ח סובר כשו"ת מהרי"י וייל, סימן צ, המובא בסמ"ע, קצה, ס"ק יא, שלא מועיל קניין סודר במתנה שלא בפני המקבל, מפני שיתכן שהמקבל אינו רוצה לזכות כיוון ש"שונא מתנות יחיה" (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 6); ובדומה, בקידושי טעות, שהאישה התכוונה לזכות בכסף בתור קידושין, והקידושין לא חלו, הכסף אינו נקנה לה כמתנה, מפני שבשעת מעשה לא היה ברור שהיא מוכנה לקבל מתנה מהמקדש שלא מדעתו, שזה גרוע ממתנה רגילה; ורק קונה דבר שלא בא לעולם קנה על ידי היאוש של המוכר, מפני ששילם כסף, ואין זו מתנה. (ג) (בד"ה ואפשר וד"ה לכן) מהרי"ח סובר שקידושי טעות חוזרים רק אם האישה הטעתה את המקדש, כגון שהסתירה מום שהיה בה, ואז היא חייבת להחזיר את הכסף משום גרמי, ולכן לא קנתה ביאוש, מפני שהכסף בא לידה באיסור, כמו שיאוש אינו מועיל בגולן.

ה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק א, סימן כג (יב ע"ד), מבין שלפי מהרי"ח, מחילה בטעות מועילה רק אם זכה הנמחל; ומכאן הוא מסיק שרק בהלוואה (במקרה שהוא עוסק בו, שאינו ברוך), כיוון שזכה הנמחל, הוא שלו, ואם חלל בפקידון הוא מוחל ולא זכה בו הנמחל, ומחילה בטעות בטלה לגביהו.

ו. חריגים: שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ד), סימן פא (בקיצור), וסימן צו (רמו ע"ב), וחלק ב, סימן כו, דף מט ע"ג (הובא בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח, עמ' קכא, בתשובות ר' אליעזר, חלק א, סימן כה, אות כז, דף פז ע"א, בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ג, ועל ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סז), וחלק ג, סימן נט (קא ע"א), כותב שלרש"י מחילה בטעות תקפה רק אם נעשה מעשה עקב המחילה, כגון שהקונה דבר שלא בא לעולם אכל אותו (הוא מבין שהמחילה היא בצעם המכר, ולא בשתיקה המוכר כשראה שהקונה תפס, שהרי אין מעשה אחרי שתיקה זו), אבל אם לא נעשה שום מעשה, המחילה בטלה גם לרש"י; ואף אם הנמחל תפס לפני המחילה, תפיסתו אינה מועילה, וראיה ממה שנאמר בבבא מציעא שם שתנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל אף על פי שהמאנה תפוס (ר' שם טוב אבא, בתשובות בשו"ת סס חיי, סימן כו, דף נו ע"א, מקשה על פני משה, הרי באונאה, המאנה תופס אחרי המחילה, שהרי נתנית הכסף ומסירת הנכס הן אחרי התנאי, ואף על פי כן המחילה אינה מועילה? אלא צריך לומר כאמור בגמרא, שהטעם שאין מחילה מועילה באונאה הוא משום שיש ידע דמחל; ובדומה הקשה עליו שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג, דף ק ע"א); ורק

מילואים לשער שמיני

תפיסה אחרי המחילה מועילה. על פי זה פסק בחלק א, סימן פא, שבכור שנטל חלק כפשוט בחלק מנכסי אביו בטעות, מפני שחשב שאין מגיב לו חלק בכורה, אמנם מחילתו מועילה לרש"י לגבי מה שכבר חלקו, אבל לגבי מה שעוד לא חלקו, לא הפסיד חלק בכורה; ואף שבדרך כלל, בכור שלקח חלק כפשוט, מניחים שהתכוון למחול על חלק בכורה בכל הנכסים (בבא בתרא קכו ע"א; ראה שער רביעי, עמ' 233), הדין כך רק אם לא טעה, אבל אם טעה, המחילה מועילה רק לגבי החלק שנטל בפועל, כמו בקונה דבר שלא בא לעולם, שזוכה רק במה שתפס. שו"ת סם חיי, סימן כז (נט ע"ג), מקשה על פני משה, אם כן, מדוע הגמרא לא הסבירה שבאונאה המחילה בטלה מפני שלא נעשה מעשה, ומדוע נוקקה להסביר שאונאה היא חריג מפני שלא ידע דמחל? בגלל קושיה זו, שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רסז (הובא בתורת משה שם, עמ' קכב), דוחה את הבחנת פני משה. מחנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן כו, כותב שלפי הטעם שהמוכר רוצה "ליקום בהמנותיה", המחילה חלה גם אם תפס הקונה מקודם, ולפי הטעם שהיות שהמוכר רואה שהקונה אוכל את פירותיו ושותק, גילה דעתו שהוא מסכים למה שעשה (ראה ליד ציון הערה 317), הרי אם תפס מקודם, אינו מועיל. אבל אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אותיות כא–כב, כותב שגם הטעם שהמוכר רוצה "ליקום בהמנותיה" שייך רק אם ראה (או גם אם לא ידע, לשיטה אחת שליד ציון הערה 317) שהקונה מכניס לרשותו דבר שלא היה לו לפני כן, אבל אם היה תפוס לפני כן ולא עשה שום דבר חדש, אין הוכחה שהמוכר מחל.

ז. שו"ת פני משה, חלק ב, סימן כז (מט ע"ג), כותב שבנידונו גם לפי רש"י המחילה בטלה, מפני שבנידונו הנמחל סיפר למוחל שהוציא שמונת אלפים, ועל סמך זה מחל לו, ואחר כך נמצא שהנמחל רימה אותו. משמע שהוא בא לומר שגם רש"י מודה שאם הנמחל הטעה את המוחל בודון, המחילה בטלה. גם מדברי תשב"ץ, שהבאנו בעמ' 348, ליד ציון הערה 207, עולה שגם לפי רש"י, אם הטעו את המוחל, המחילה בטלה.

ח. שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, כותב שאם גם הנמחל לא התכוון לזכות בחוב שנמחל, כלומר שגם הנמחל טעה, המחילה בטלה גם לרש"י. ראה בשמו במילואים להערה 292, שהוא מתרץ את הקושיה מרב ענן על פי יסוד זה. על פי זה הוא פוסק בנידונו: ראובן ושמעון היו שותפים, ועשו חלוקה בשומה של חשבון, ומחלו זה לזה על כל טעות שתתגלה בעתיד; אבל התברר שטעות גסה בחשבון בחיבור המספרים, כך שראובן הפסיד אלק. היות שגם שמעון הנמחל טעה, הוא לא התכוון לזכות בסכום מעבר לחלקו, ולכן המחילה בטלה. נראה שביסוד דבריו עומדת תפיסה, שמחילה היא פעולה דר-צדדית, שגם הנמחל נוטל בה חלק, ולכן אם אין לו כוונה לזכות בחוב הנמחל, המחילה בטלה; מתפיסה זו נגזרת גם הדעה שאם הנמחל מתנגד למחילה, אין לה תוקף (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 508 ואילך), אלא שירך אברהם מרחיק לכת ודורש רצון חיובי, ולא רק חוסר התנגדות. ואמנם במעשה שהוא נשאל עליו, אפשר לומר שזאת לא מחילה ממש, אלא נתינה, אם נניח שהנכסים היו ברשות ראובן, והוא נתן את חציים (ועוד אלק) לשמעון – אבל מדבריו הכוללניים, שבכל מחילה בטעות צריך את רצון הנמחל, עולה שהוא מדבר גם על מחילה ממש.

ט. קושיה על רש"י: ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכח, מקשה על רש"י, אם מחילה בטעות תקפה, מדוע מוכר באסמכתא ובמקח טעות חייב להחזיר את דמי המכר, הרי הקונה מחל על הכסף? כך היה צריך להיות לפחות אם הכסף אינו בעין; ולפי הדעה (ליד ציון הערה 286) שבדבר שלא בא לעולם מועילה המחילה גם אם הוא בעין, הרי במקח טעות ובאסמכתא, גם אם הכסף בעין חיינו צריכים לומר שהיות שסילק הקונה את דעתו מהכסף מפני שחשב שהכסף נעשה של המוכר, המוכר אינו צריך להחזיר לו; וכן לגבי חפץ שנמכר באסמכתא, היינו צריכים לומר שהקונה אינו צריך להחזיר, מפני שהמוכר חשב שהאסמכתא מועילה, כמו שאומרים בדבר שלא בא לעולם? הוא מתרץ, שבמקח טעות, הכסף ניתן רק על מנת שהדברים יהיו כמו שהתנו, ואם אין המקח מתקיים, הכסף הוא מלווה או פיקדון, וזה כמו שהקונה שעוריים ונמצא חטים, לא קנה כלל, מפני שקניינו נעשה על שעורים, והוא כאילו אמר בפירוש שהוא נותן רק לזה ולא לשום מקח אחר; וכן בכל חווה על תנאי, אם לא התקיים התנאי, החווה בטל גם אם צד אחד חשב שהתקיים התנאי ולא ידע שהתבטל, כיוון שאמר בפירוש שהמקח נעשה רק אם יתקיים התנאי, וזה כמו "לא ידע דמחל"; ורק בפירות שלא באו לעולם, אף על פי שהמכירה היתה באסמכתא ולא חלה, בכל זאת הפירות הם דבר חדש שבא אחר כך, ואמנם הם תלויים במכירה זו, אבל התנאי לא היה עליהם, אלא הקונה לקח את הפירות מפני שחשב שהתנאי התקיים, ועשה עכשיו מעשה קניין חדש, ולא משנה שהמוכר היה חוזר בו אילו ידע שהמכר בטל.

להערה 254

שו"ת אהל משה (קצנולנובוגין), סימן מג (לד ע"ד), מיישב קושיות אלה על רש"י, בכך שהוא אומר שלרש"י מחילה בטעות במעשה (כמו בקניין בטעות, וכן במעשה רב ענן, ליד ציון הערה 289) בטלה, ורק בטעות בדין (הנידון בסוגיה – שהמוכר חשב שמועילה מכירת דבר שלא בא לעולם), היא קיימת. ובסימן לא (כו ע"א–ע"ב), הוא כותב שגם רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, עושה הבחנה זו.

להערה 256

אבל שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן ס (סב ע"ד), מקשה, הרי בשומא בטעות ובקניין טעות, ידע שלוקחים

מילואים לשער שמיני

ממנו את ממונו ומחל? ואין לומר ששם נחשב שלא ידע מפני שחשב שהוא חייב לחברו ופורע את חובו – שהרי גם במוכר דבר שלא בא לעולם אפשר לומר שלא ידע, מפני שהוא חושב שהקונה קנה. משפטים ישרים עצמו (כדף סג ע"א) מיישב את הקושיה משומא בטעות, שהיא בטלה מטעם "ועשית הישר והטוב", סברה שנאמרה באותה סוגיה בבבא מציעא לה ע"א בכל שומא, ששמו נכס של לוזה ומסרוהו לנושה שלו, שחוזרת (אם בעל הקרקע רוצה לפדותה) גם אם לא טעה; ושם נאמר שגם רב נחמן, שאינו סובר שכל שומא חוזרת מטעם "ועשית הישר והטוב", מסכים בשומא בטעות, שלא ראוי שהשומר יוכל להחזיק אצלו פיקדון ששייך לאתר משום ששילם עליו בטעות.

להערה 258

א. גם שו"ת מהרא"ל (צינין), חו"מ, סימן מא, אות ט, מסביר שמחילה בטעות מועילה מטעם יאוש והפקר, והרי הממון בא לידי הנמחל בהיתר.

ב. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכז, כותב בקשר לדברי מהרי"ח, שדין מחילה בטעות היא מחלוקת בירושלמי בבא קמא, ד, ה, בשור הנסקל שהומו עדין, שר' יוחנן אומר שכל הקודם זוכה, מפני שבעל השור התייאש ממנו, ואילו ריש לקיש אומר שלא זכה מפני שזה יאוש בטעות (בכריתות כד ע"א מובאת רק דעת ר' יוחנן). גם שער משפט, כ, ס"ק א, הסביר שר' יוחנן שם סבור שמחילה בטעות תקפה מפני שהמחלל התייאש. ג. נחל יצחק, סימן צב, ס"ק ו, ענף ב, כותב שהנימוק של מהרי"ח אינו מתקבל לפי דעת ר' צבי אשכנזי, בהגהתו בט"ז, חו"מ, קסג, ג, שבחוב לא מועיל יאוש (על דעה זו ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך יאוש, ליד ציון הערה 434 ואילך), ולפי, מחילה בטעות על חוב – בטלה. הוא יצטרך לומר שמהרי"ח דיבר רק על דבר שלא בא לעולם, שמועיל בו יאוש, ורק בו מחילה בטעות תקפה, ולא דיבר על מחילה רגילה על חוב.

ד. מתעוררת שאלה, לפי השיטה שמחילה בטעות בטלה, מדוע אינה מועילה מטעם יאוש? שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קח (ד"ה וכן מוכח), מסביר על פי מה שהוכיח שם לפני כן שבנתינת ממון בטעות אין אומרים שהתייאש, כיוון שאפשר להחזיר את הממון, אלא הוא כאילו נתן על תנאי, שאם העובדות הן כפי שהוא חושב, יזכה הלה בכסף. והוא כותב (בר"ה לכן) שאין הלכה בזה כמהרי"ח, וזה מתאים למה שנפסק (ליד ציון הערה 2) שמחילה בטעות בטלה.

להערה 261

א. גם שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן שצא (הובא בנתיבות הקנינים, סימן רה, עמ' שצט), מבאר את סברת מהרי"ח שיאוש בטעות מועיל, שהרי כל יאוש באבידה הוא טעות, שאילו ידע שמישהו ימצא אותה לא היה מתייאש, ובכל זאת לומדים מפסוק שיאוש קונה (בבא מציעא כז ע"א, לפי תוספות שם, ד"ה מה), שהיות שסילק את דעתו מהחפץ, אף על פי שזה היה מתוך טעות, יכול כל אדם לזכות בו, והמאבד אינו יכול לחזור בו מהיאוש אחרי שמישהו זכה; וכן במחילה בטעות, שכבר קנאו הנמחל, שהרי הממון ברשותו, המחילה תקפה.

ב. גם שו"ת באר יצחק, יו"ד, סימן כג, ענף א, מבאר את דברי מהרי"ח, שיאוש מועיל אף בטעות שהרי כל יאוש באבידה היא בטעות, שכן אילו ידע היכן האבידה לא היה מתייאש, ובכל זאת זכה המגביה (הוא מביא ראיות שיאוש בטעות מועיל – עיין שם). הוא כותב שמהרי"ח סובר שאף בטעות בדין שייך דין יאוש.

ג. אבל צבי גאון יעקב, סימן יז, דוחה את הסבר קצות החושן, בטענה שיאוש מועיל רק באבידה מפני שחסרה לבעל החפץ רק ידיעת עצם הדבר (מקום החפץ), ולא חסרה לו ידיעה שכלית, וכך ראוי להיות, שהיות שאינו יודע איפה החפץ, הוא מתייאש, וגם אם הוא אומר שאינו מתייאש, בטלה דעתו; אבל מי שחסרה לו ידיעה שכלית, לא שייך לומר שבטלה דעתו, מפני שמי שיודע את הדין או הסברה לא היה מתייאש, ורק הוא התייאש מפני שלא ידע את הדין או הסברה, ואם כן, זה מעשה של שוטה שאינו מועיל (גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכז, דוחה את סברת קצות החושן בכך שבאבידה אין זו טעות, ואמנם אילו ידע איפה החפץ לא היה מתייאש, אבל אז לא היתה זו אבידה, וזה שהיא אבידה אינו טעות, מפני שהיא באמת אבודה ממנו). צבי גאון יעקב מביא ראיה לכך שלא זכה כאן מטעם יאוש, ממה שבכל מקח טעות, אין אומרים שהמכר קיים בגלל יאוש של הקונה; והוא כותב שרוב הפוסקים חולקים על מהרי"ח. ובסימן יג (עמ' 58), הקשה על מהרי"ח, שלפי דבריו גם הפקר בטעות יועיל, והרי אין הלכה כך.

ד. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות קעא (הובא בנתיבות הקנינים, סימן רה, עמ' שצח), מקשה על מהרי"ח, הרי יאוש שייך רק בדבר שאבוד מבעליו, וכאן (במכר שאינו תקף) החפץ אינו אבוד מבעליו, שהרי מי שמחזיק בחפץ יציית לפסק דין.

ה. שו"ת משפטים ישרים (חסון), סימן ס (סג ע"א), כותב שהמלים בהגהות אשרי "ביאוש בעלים" הן טעות סופר, שהרי אין כאן יאוש, אלא כוונתו היא שהנמחל קנה על ידי רשותו (קניין חצר) כיוון שהמחלל הפקיר. אבל הוא לא הסביר מדוע הפקר בטעות מועיל.

מילואים לשער שמיני

להערה 265

א. בספרו, חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא מציעא, סימן כ (עב ע"ג), הקשה על מהרי"ח, איך יועיל יאוש בטעות, הרי יאוש הוא משום רצון, כפי שהסביר שם (עא ע"ג) שענין יאוש של מאבד אבידה הוא להיות שקטנים הסיכויים שימצא את החפץ, הוא מסכים שיוכה בו אדם אחר, כיוון שהוא חושב שבכל מקרה לא ימצא אותו, ואין לו תועלת ממנו, ואין לו הפסד בזה שאחר ייהנה בו, ולכן אינו נחשב בעיניו להקפיד על מציאותו; ולפי זה, ביאוש בטעות, שחשב שלא תהיה לו תועלת, ובאמת תהיה לו, אסור לזכות בו.
ב. גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' שכו, מבאר שמהרי"ח אינו מתכוון לומר שזה ממש יאוש, אלא כעין יאוש, סילוק דעתו, ולכן היא מועילה בטעות – ראה את הסברו ליר ציון הערה 282.

להערה 266

א. בדומה מסביר שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 216, את כוונת מהרי"ח, שרק מכירה בטעות בטלה מפני שמכירה צריכה דעת מלאה, אבל מחילה אינה הקנאה אלא הסתלקות הבעלים שמאפשרת לחייב לזכות בממון, ולכן די בדעת יותר נמוכה, ולכן היא מועילה גם בטעות.
ב. בדומה מסביר מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, וסימן כח, אות ג, שלדעת מהרי"ח, מחילה אינה קניין וחלות שאדם עושה, אלא כעין יאוש, שהאדם אינו עושה, אלא על ידי יאוש, בעלותו נפקעת ממילא, וכן במחילה, הרי ממון החוב אינו ברשות המוחל, ויש לו רק שעבוד עליו, וברגע שהחליט לא לגבותו, פוקעים בעלותו ושעבודו מהממון ממילא, ולכן היא חלה אף בטעות כמו יאוש.

להערה 267

מקור נוסף להבחנה בין קרקע למיטלטלין: רמב"ם, הלכות מכירה, כט, יז, מביא שרבותיו אומרים שצעיר שפחות מכן כ' שמכר קרקע שירש, המכר בטל גם אם עבר גיל כ' ולא מחה (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 373). שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), חו"מ, סימן מג (נא ע"ד), מנמק שאין אומרים ששתיקתו היא כמחילה, מפני שיתכן ששחק מפני שלא ידע שיש לו כוח לבטל את המכר, וזו מחילה בטעות, ומה שנאמר בבבא מציעא שמחילה בטעות מועילה, הוא רק במכירת מיטלטלין, אבל קרקע היא תמיד בחזקת בעליה. אבל הוא כותב שהרמב"ם שם, החולק על רבותיו, סובר שמחילה בטעות מועילה גם בקרקע. קדמו לו ספר ההשלמה, בבא בתרא, פרק ט, סימן יג, דף קנה ע"ב, וקצות החושן, רלה, ס"ק ו, שנימקו שהרמב"ם למד את דבריו מדין קונה דבר שלא בא לעולם שתפס. אבל מאירי, בבא בתרא קנה ע"ב (ד"ה דברים אלו, השני), כותב על דברי ההשלמה, שאין "ראיה כל כך" מדבר שלא בא לעולם. גם שו"ת מהרא"ל (צינץ), חו"מ, סימן מא, אות ה, כותב שטעם הרמב"ם הוא שבשתיקתו הראה שמחל, והוא מסיק מכך שאם המוכר חשב שהמכר תקף, שתיקתו אינה מועילה, מפני ש"לא ידע דמחל" (ראה לעיל, ליר ציון הערה 15).

להערה 272

א. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שיח), מקשה על קובץ שיעורים, הלא בסוגיית בבא מציעא סו ע"ב מדובר במכירת דבר שלא בא לעולם, ועל כך אומר רש"י שמחילה בטעות תקפה. יש להשיב על כך, שאחרי תפיסת הקונה, הדיון אינו על המכר אלא על מחילת המוכר לקונה על חיובו להשיב את מה שתפס. עוד הוא מקשה, שלשיטה (בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, גם במחילה יש הוצאה מרשות לרשות. הוא מיישב (בעמ' שכ) על ידי שהוא מוכיח שרש"י סובר שמחילה היא סילוק ולא הקנאה (הבאנו את דבריו בשער ראשון, במילואים להערה 36, אות ב).

ב. שו"ת עונג יום טוב, סימן קנט, מסביר שטעמו של רש"י הוא שרק דבר שצריך מעשה או אמירה, בטל מחמת טעות, אבל מחילה, שמועילה גם בלב (אם הצופה מבחין מבין שזאת כוונתו – ראה שער שני, עמ' 63), אינה מתבטלת על ידי טעות; במחילה אין מעשה, אלא היתה תביעה, ועל ידי המחילה פקעה התביעה, ולכן היא מועילה גם בטעות, מפני שדי ברצון. הסבור קשה, שהרי אדרבה, הדעת נותנת שדבר שתלוי במעשה, הרצון אינו צריך להיות שלם, מפני שיש מעשה, אבל אם יש רק מחשבה ורצון בלי מעשה, צריך שיהיה רצון מלא כדי שהמחשבה תפעל.
ג. שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (צט [מסומן פט] ע"ד), מיישב את דין קניין בטעות שבגיטין יד ע"א, ששם ידוע שהגנן התחייב רק אם נשאר אצלו כסף של האחרים, והוא כאילו התחייב על תנאי, והתנאי לא התקיים. דבריו קשים, שהרי בכל מחילה בטעות אפשר לומר שמחל על תנאי שהמצב הוא כך וכך, ותנאי זה לא התקיים, ובכל זאת לרש"י המחילה תקפה.

להערה 282

א. גם רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ב, סימן ג (עמ' יט), וענף ג, סימן א (עמ' ל–לא), מבאר שהסבורים שמחילה בטעות תקפה, טעמם הוא שמחילה היא הסתלקות התובע מזכותו לתבוע את שלו, וקובע מציאות של אי תביעת חוב, הרי שבטל החוב ואיננו, שהמוחל שומט את החוב מידו, וגם אם זה היה מתוך טעות, הרי הסתלקות

מילואים לשער שמיני

ושמט את החוב מידו, שלהסתלקות בעלמא אין צורך בגמירת דעת, מפני שרק ליצירת חלות דרושה גמירת דעת, דעת מקנה, וכאן אין יצירת חלות אלא פקיעת החוב; ואילו השיטה האחרת סוברת שמחילה היא הקנאה (כשיטה בשער ראשון, פרק שלישי), שהנושה מקנה לנמחל את הזכות המגיעה לו, ויש כאן חלות דין קניין, ולשם כך צריך גמירת דעת, ולכן אם היה בטעות, היא בטלה.

ב. כמו כן, מעדני שמואל, סימן כז, אות ג, וסימן כח, אות ד, מסביר שרש"י סובר שהיות שמחילה היא רק דבר שלילי, שהנושה מסתלק מחיובו, היא אינה צריכה רצון, מפני שכאשר הוא מוחל ואינו תובע, החוב אינו עומד לתביעה, והוא פוקע ממילא, לא בגלל מה שהנושה עשה אלא התורה מפקיעה אותו ממילא. בסימן כח שם הוסיף שהדעה האחרת סוברת שמחילה היא הקנאה, ולכן צריך רצון, ולכן אם היא בטעות, היא בטלה.

ג. גם נתיבות הקנינים, סימן רה (עמ' שצט), מסביר על פי השיטה שמחילה היא סילוק – שאינה זקוקה לרצון חיובי ולחלות מצד האדם, אלא די שלא יתנגד, ולכן היא מועילה אף בטעות, מפני שהטעות אינה בגללו אלא מבחינת המצב עצמו.

להערה 288

א. צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, מנמק את דעת רש"י, על פי כלל שהוא קובע, שפעולה משפטית מהסוג שדי שתחול רק לשעה, ואחר כך נמשכת תוצאתה ממילא – חלה גם בטעות, מפני שאף שאחר כך נודע לו שטעה, הרי הפעולה כבר חלה; ורק פעולה משפטית מהסוג שצריך שתימשך תמיד (כגון הקנאה, שאם תהיה רק לזמן, יחזור הנכס לרשותו בתום הזמן), אינה מועילה בטעות, מפני שכשמתגלה לו שטעה, כבר אינו רוצה בה, והרי אנו זקוקים עדיין לרצונו. כדוגמאות לסוג הראשון הוא מונה הפרת נדרים, יאוש, ביטול גט, וחליצה, שהם פעולות מפקיעות, ודי בהפקעה חד פעמית; וגם מחילה היא כזאת, שכן היא רק סילוק החוב (לפי השיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני), ולכן היא מועילה גם בטעות. אבל קשה להסכים עם העיקרון שהוא מחדש – מעששה שנעשה בטעות יש לו תוקף כיוון שבשעת מקשה היה רצון. ב. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שכח–שכט), מיישב את רש"י, שרש"י סובר כמו רבנו תם לפי הבנת הריב"ש (עמ' 1080, במילואים להערה 316) שרק בטעות בדין המחילה תקפה, וקניין בטעות והקדש טעות בטלים מפני שהם טעות במציאות.

להערה 290

א. כך תירצו גם: מהרי"ח, בהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא, במחנה אפרים, הלכות שותפות, סימן ד, בשו"ת זרע אנשים, סימן עא, בסופו, בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח, עמ' קיט, בשו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן עב, ובחקרי לב, חו"מ, חלק ב [חלק ג במהד' המאור], סימן כז, עמ' קכו); חידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א (הובא בשו"ת עזרת ישראל, סימן לד, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן כג, בחידושי חתם סופר, בבא בתרא שם, בשו"ת ר"ב אנגיל, סימן נג [שהובא בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כז, דף לו ע"ג, בשו"ת אם הדרך, חו"מ, סימן יב, ועל ידי ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סז], ובשיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 215); רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב (הובא בקובץ שיעורים, בבא בתרא, אות קעא, בשו"ת בני יהודה, סימן מב, דף קו ע"ג, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פא, בשער משפט, כ, ס"ק א, בשו"ת מהרש"ן, חלק ג, סימן קה, ובשו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג, עמ' רסה), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא טו ע"ב.

ב. כך משמע גם מתשובות הגאונים (הרכבי), סימן שמב, הנוקט שאצל רב ענן "אפילו מחילה ליכא".

ג. מן האחרונים תירצו כך גם שו"ת פרי צדיק (צנור), סימן ט (עמ' קמח), שו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן מב, ומנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן כח, אות ג.

ד. גם יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קטו, מסביר (בלי קשר לסוגיית בבא מציעא) שבמעשה רב ענן המחילה לא הועילה מפני שלא ידע השכן שרב ענן נוטל משהו מממונו.

ה. נראה שזאת גם כוונת לבוש מרדכי, בבא קמא, סימן לו (עו ע"א) במהד' תרפ"ד ותשי"ז, סימן ס במהד' תשע"ג, שמיישב את הקושיה מרב ענן, שמחילה בטעות תקפה רק אם המוחל נותן למקבל את הדבר, ומקנה לו, אבל אם מחל חוב שיש עליו, ומחילתו היא מה שלא תבע ממנו את חובו (ואינו מקנה לו), מפני שחשב ששילם לו, זאת לא מחילה בכלל, מפני שזה בטעות.

ו. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"א), נוקט שלרש"י מחילה בטעות תקפה אם טעה בדין, אבל אם טעה בגוף ודעניין, כמו באונאה, מחילתו בטלה. נראה שכונתו היא למצב ש"לא ידע דמחל", שאז מחילתו בטלה. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כו ע"ג), מבין את דבריו כפשוטם, ודוחה אותם, שכן מהגהות אשרי מוכח שגם בטעות בממון המחילה תקפה.

ז. גם שו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכג), שו"ת סם חיי, סימן כז, דף נט ע"ב–ע"ג (הובא בשו"ת שערי עזרה (טראב), חו"מ, סימן ג), שו"ת אהלי תם, סימן י, ומטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות ב (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ב), כותבים שגם לרש"י מחילה בטעות בטלה אם לא ידע דמחל.

ח. שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן עג (צט [מסומן פט] ע"ג–ע"ד), מסביר בדומה, שבמעשה רב ענן המחילה בטלה משום שלא התכוונו לזכות, לא רב ענן ולא השכן, מפני שלא ידעו על הטעות, ורש"י סובר שצריך כוונה לקנות; ואחר כך נוקט ששם לא ידע דמחל.

מילואים לשער שמיני

ט. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), אהע"ז, סימן קמה, אות ב, כותב שאם לא ידע דמחל, המחילה בטלה לכל הדעות. נידונו – מחילת בעל על הקפדתו שעדים יחתמו על הגט בשליחותו.
י. הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן לו, כותב בשם ר"י באופן כללי, שכל שלא ידע דמחל, המחילה בטלה. הדין נזכר בקיצור פסקי הרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב (בלשון ברורה יותר מברא"ש עצמו). משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק ב, שמעתתא דחצר, פרק יב, אות י (יד ע"א), מדייק מזה שלדעת הגהות אשרי, מחילה בטעות תקפה אם הוציא את הכסף מידו ונתן לחברו מתוך טעות שטעה בדין (שאו ידע דמחל), כגון מוכר דבר שלא בא לעולם ותפס הקונה והמוכר שתק מפני שחשב שהמכר תקף, והטעם הוא שרואים כאילו הפקיר את ממונו לשכנגדו.
יא. שו"ת אהלי יעקב (קשטר), סימן יח (לא ע"א), מסביר לשיטת רבנו תם (ליד ציון הערה 310), שבענין רב ענן, אין אומרים שהשכן רצה "ליקום בהימנותיה", מפני שעשה בלי ידיעה.
יב. אור החמה, בבא בתרא מא ע"א, כותב שהרמב"ן מפרש את ההבדל בין הסוגיות, שבמכירת דבר שלא בא לעולם, המחילה היא על כך שמכר בזול, כפי שרגילים למכור בזול דבר עתידי או דבר שיתכן שהמוכר יפדה חזרה, והמוכר חושב שהמכר חל ולכן הוא מוחל על ההפרש במחיר, אבל זה טעות, שכן אילו ידע שאינו חל היה דורש מחיר מלא, ולא היה חוזר בו, ולכן המחילה תקפה; אבל השכן של רב ענן לא ידע כלל שהוא נותן לו מתנה, ולכן עצם הקניין היה בטעות ולכן בטל, כמו שבאונאה "לא ידע דמחל".
יג. ראה ליד ציון הערה 15, מקורות נוספים לפסול מחילה במצב שלא ידע דמחל.
יד. דעה חולקת: המגיה בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכא), מעלה אפשרות שלפי רש"י, במקום שאין איסור, אפילו לא ידע דמחל, מועילה מחילה. כנראה, הוא סובר שרש"י מיישב את מעשה רב ענן באחד התירוצים שבמילואים להערה 292.

להערה 292

א. תירוצים אחרים ליישוב סוגיית בבא בתרא: חידושי מהרי"א ציטרון, עמ' עד, מיישב שבבבא בתרא נאמר שמחילה בטעות בטלה מפני ששם זו הקנאת קרקע של השכן לרב ענן ולא מחילה רגילה. אבל הסברו קשה, שהרי גם במקרה של מכירת דבר שלא בא לעולם אין זו מחילה רגילה, אלא הקנאה.
ב. שו"ת באר יצחק, יוד"י, סימן כג, ענף א, בית אהרן (קלפשיש), בבא קמא סו ע"א (לב ע"א בדפי הספר), ושו"ת פרי יצחק (בלזר), חלק ב, סימן סה, אות כה, מיישבים על פי מהרי"ח (הערה 257) שמסביר שמחילה בטעות מועילה מטעם יאוש, והרי אין יאוש בקרקע, ולכן רב ענן לא זכה בקרקע. בדרך זו מבאר פרי יצחק גם את האמור בקידושין סג ע"א שבכותב לעבד "לכשאחקך הרי עצמך קנוי לך מעכשיו", השחרור אינו מועיל לפי הדעה שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, וקשה הרי גם לדעה זו מועילה תפיסה, והעבד מוחזק בעצמו? התשובה היא, שתפיסה דובר שלא בא לעולם מועילה מטעם מחילה בטעות, שהיא מטעם יאוש, ויאוש אינו מועיל בעבר מפני שהוא כקרקע.
ג. כמו כן, אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ז, מיישב על פי מה שכתב שמחילה בטעות אינה מועילה בקרקע (ראה בשמו ליד ציון הערה 267) – והרי מעשה רב ענן היה בקרקע. אבל שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קח (ד"ה אך בבבא מציעא), דוחה הסבר זה, כיוון שהשכן לא ידע כלל שהקרקע נגזלת ממנו, ולכן הוא כמו מצב שאינו יכול להוציא את הקרקע בבית דין, שאז אינו נחשב ברשותו, ומועיל יאוש בקרקע. והוא מתרץ (בד"ה לכן) בדרך אחרת על פי מהרי"ח: שיאוש מועיל רק אם התייאש לפני שהנכס בא לידי הזוכה, כך שהגיע לידו בהיתור, אבל מי שנותן כסף לחברו על פי עדים (עדי שקר), שלא ידע שאינו חייב, או על פי דין (שטעה), או שטעה מעצמו וחשב שהוא חייב לו, והתברר שטעה, לא זכה להם מטעם יאוש, מפני שהתייאש רק אחרי שהגיע הכסף לזוכה; והיות שזו טעות, הכסף שביד חברו הוא כמו גול שלא מועיל בו יאוש מפני שבא לידו באיסור; ומה שכתב מהרי"ח שמחילה בטעות מועילה מטעם יאוש הוא בחוב, שהגיע לידו בהיתור.
ד. קצות החושן, קמב, ס"ק א (הובא בשו"ת פרי החיים (רוזנברג), חו"מ, סימן יח), ביאר על פי נימוקו של מהרי"ח (הערה 257) לכך שמועילה מחילה בטעות – שהנמחל זוכה מטעם יאוש: טעם זה אינו שייך במעשה רב ענן, מפני שרב ענן חשב שהקרקע היא שלו, והזוכה בהפקר ולא התכוון לקנות, לא קנה (יבמות נב ע"ב); ואין לומר שיקנה מצד דעת אחרת קנאה (שאו אין צורך בכוננת הקונה לקנות – חידושי הריטב"א, יבמות נב ע"ב), שהרי מצד זה הוא קניין בטעות, שאינו מועיל. דבריו קשים, שהרי מהרי"ח עצמו הסביר בדרך אחרת מדוע רב ענן לא זכה: מפני שהשכן לא ידע דמחל. קצות החושן יצטרך להסביר שמה שרב נחמן אמר לרב ענן "כמו שאתה לא ידעת כך השכן לא ידע", עיקרו מצד שרב ענן לא ידע ולכן לא זכה מההפקר, אלא שהוצרך לומר שהשכן לא ידע כדי שלא תהיה "דעת אחרת מקנה". נתיבות המשפט, קמב, ס"ק ג, דוחה את הסבר קצות החושן, שלפיו אילו זכה רב ענן בקרקע אחרי שנודעה לו הטעות, היה קונה כיוון ששכנו התייאש; ולא משמע כך מהסוגיה. שו"ת אורח ישר, סימן לח, משיב על כך, שאילו נודעה הטעות, היאוש היה מתבטל, ולא היה מועיל לעשות קניין אז (אפילו בכוננת לקנות), שהרי יאוש אינו מוציא את הנכס מרשות הבעלים עד שהוא מגיע לרשות הזוכה. גם משנת אריה (יוכט), בבא בתרא, סימן ל, משיב, שרב ענן לא היה יכול לזכות אחרי שנודעה הטעות, מפני שאז כבר כלה

מילואים לשער שמיני

היאוש, כמו שכתב נתיבות המשפט, קה, ס"ק ב, שיאוש אינו מוציא את הנכס מרשות הבעלים עד שמישהו זוכה בו. עוד הקשה נתיבות המשפט, סימן קמב, שם, איך ייתכן שאם השכן לא ידע את האמת ורב ענן ידע, שיזכה מטעם מחילה בטעות? אורח ישר מתרץ, שרב ענן חשב שהשכן נותן לו מתנה, ואז היה קונה אילו התכוון לקנות, מדין יאוש. אבל משנת אריה שם מסכים עם נתיבות המשפט, שהטעם של יאוש אינו שייך במעשה רב ענן, מפני שהשכן לא ידע בכלל שאבד לו, וזה כמו יאוש שלא מדעת. עוד נימק, שיאוש אינו מועיל בקרקע.

ה. שו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן סד, מיישב, שבמעשה רב ענן, מחילת השכן לא הועילה כיוון שטעה, כמו שמתנה בטלה אם יש אומדנא שלא נתן בלב שלם (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 242), מה שאין כן במוכר דבר שלא בא לעולם, שמכר אינו מתבטל באומדנא בלבד. הסברו קשה, שהרי במכר של דבר שלא בא לעולם, האומדנא שהמוכר מחל באה לחזק את המכר ולא לבטל אותו. ובסימן עב תירץ, שבענין רב ענן, מדובר בקרקע וצריך מעשה קניין, והיות שהיה בטעות, רב ענן לא קנה מפני שלא היה מעשה הקנאה, מה שאין כן בפירות שלא באו לעולם, שאחרי שאכל אותם, די במחילה בעלמא על חיוב התשלום בעבורם, ואף כשהם בעין, קנאם כשנתנם בכליו, ומועילה מחילה על דמי הפירות.

ו. בספר לחקרי הלכות, סימן פ (עמ' קיד), מתרץ, שבמעשה רב ענן מדובר בקרקע, ובקרקע לא מועילה תפיסה מפני שהיא עומדת בחזקת בעליה. ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 153, אות ה, ולהערה 169, שהוא מסביר כך את דברי הרשב"א על האומר "מה שתטול מנכסי מחול לך", שהרשב"א מושהו לקונה דבר שלא בא לעולם שתופס אותו כשכא בעולם.

ז. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 220, מיישב שבמעשה רב ענן זו מחילת חפץ בעין, שצריכה דעת גמורה מפני שהיא מעין הקנאה (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 13), ולכן מחילה בטעות אינה מועילה בה (ובהערה 6 שם נוסף הסבר דומה, שבמעשה רב ענן מדובר בהקנאה ממש, ולכן לא הועילה בטעות, והגמרא לא דייקה בלשונה כשקראה לזה "מחילה"); ורש"י דיבר רק על מחילת חוב, שאינה צריכה דעת גמורה מפני שהיא רק הסתלקות, ולכן היא מועילה גם בטעות (ראה בשמו במילואים להערה 266). ח. חידושי חתם סופר, בבא בתרא שם, ושו"ת חתם סופר, חלק ו, סימן כח (הובא בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מד), מיישב, שבמעשה רב ענן לא היתה דעת אחרת מקנה, מפני ששכנו טעה, ולכן רב ענן לא קנה את הקרקע.

ט. מעדני שמואל, סימן כז, אות ג, וסימן כח, אות ד, מיישב על פי חידושי הרשב"א, בבא בתרא מא ע"א, שעולה מדבריו שרב ענן חשב שקנה מפני שהשכן הקנה לו בכך שסייע לו, כלומר, זאת הקנאה ולא מחילה, והקנאה בטעות בטלה, שלא כמחילה.

י. שו"ת ירך אברהם, חלק ב, סימן סד, מתרץ שגם רב ענן לא התכוון לזכות וגם השכן לא התכוון לזכות לו, ולכן המחילה בטלה.

יא. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שכח-שכט), מיישב את רש"י, שרש"י סובר כמו רבנו תם לפי הבנת הריב"ש (עמ' 1080, במילואים להערה 316), שרק בטעות בדין המחילה תקפה, ובמעשה רב ענן, המחילה בטלה מפני שהשכן טעה במציאות.

להערה 293

א. חידושי העילוי ממיציט, סימן עב (עמ' קעח), מקשה, מדוע לא תועיל מחילה ב"לא ידע דמחל", אם הוא אומר בפירוש שהוא מוחל גם אם הלה חייב לו, כגון במי שהתנה שאם יש אונאה, הוא מוחל עליה – מה בכך שלא ידע שיש חוב, הרי מחילתו לא נבעה מטעות? יש להעיר, שקושייתו היא רק על אותם מצבים שהוא אומר שהוא מוחל, כגון "על מנת שאין לך עלי אונאה", ולא למצבים שלא היתה מחילה מפורשת אלא מכללא, שבהם אמרנו שאין להסיק מהתנהגותו שהוא מוחל, מפני שלא ידע דמחל, כגון במעשה רב ענן. הוא מתרץ (בעמ' קעט) – כך נראה, שהוא בא ליישב קושיה זו, שלולא דין תורה, לא היה חיוב להחזיר אונאה (גם אם לא עשו תנאי) מפני שמחלו זה לזה, שכן המקח נעשה על דעת זה, והתורה חידשה שאף שהמתאנה מחל (בלי תנאי מפורש), המאנה חייב להחזיר, מפני שאילו ידע המתאנה שהמחיר אינו שווה לחפץ לא היה מסכים למקח, והתורה חידשה שמחילת אונאה בטלה; ולכן גם אם עשה תנאי, נשאר דין אונאה כבתחילה, מפני שאילו ידע שהחפץ אינו שווה למחיר לא היה עושה את הקניין על תנאי זה, וזה ככל מחילת אונאה. אבל יש להעיר שהסבר זה טוב רק לאונאה, ולא למקרים שהובאו בעמ' 321–322, שהפוסקים פסלו בהם מחילה מטעם "לא ידע דמחל", אף שגם בהם היתה מחילה מפורשת. ב. נתיבות הקנינים, סימן רה (עמ' שצח), מסביר שאם לא ידע כלל, אין כאן מחילה אפילו בטעות.

ג. וראה עמ' 338, ליד ציון הערה 128, שמחנה חיים מסביר שאין לאדם כוח למחול על דבר שאינו ידוע לו.

להערה 295

נתיבות המשפט, קמב, ס"ק ג (הובא בשו"ת פרי החיים (רוזנברג), חו"מ, סימן יד), מסביר על פי מהרי"ח: אם ידע שהוא נותן דבר שלו, אלא שטעה בדין, כגון במוכר דבר שלא בא לעולם, מועיל יאוש כיוון שבא לידו בהיתר, אבל במעשה רב ענן, לא ידע המסייע כלל שהוא נותן, ולכן זה כמו יאוש שלא מדעת, כיוון שבא לידו באיסור, ולכן אינו מועיל.

מילואים לשער שמיני

להערה 297

הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן לו, מביא שר"י הסביר שבדבר שלא בא לעולם נחשב ידע דמחל, מפני שהמוכר יודע שאחרי שבא לעולם, הדבר שווה יותר ממה ששילם לו הקונה, ולא דאג לבדוק אם הוא יכול לחזור בו, ולכן המחילה תקפה. נראה שכוונתו היא שהיה לו אינטרס לחזור בו כיוון שהדבר שווה יותר עכשיו שבא לעולם, ואם בכל זאת לא ניסה לחזור בו, הראה שמחל.

להערה 310

א. מחלוקת רש"י ורבנו תם מובאת אצל ר' איתמר ורהפטיג, "הסיפור 'מחרוזת הפנינים' לאור ההלכה", תחומין ל (תש"ע), עמ' 307.

ב. בדומה מסביר ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 81, שהמחילה תקפה אף שהיא בטעות מפני שגם אילו ידע את האמת היה מוחל, שהרי רצה למכור את הדבר.

להערה 311

א. אבל שו"ת אהל משה (קצנולנבוין), סימן מג (לה ע"א), כותב שיש הבדל בין "ליקום בהימנותיה" של בבא מציעא שם לזה של רבנו תם: שם, ברגע שהגולן קונה מהגנול, הקרקע נקנית למפרע לקונה, מפני שהגולן נעשה שלוחו לקונה, מה שלא שייך כאן; אלא כאן זה פועל בצורה שונה: העובדה שהמוכר ראה שהקונה תפס ושחק מראה שהוא רוצה שיחול קניין עכשיו, בשעת התפיסה, והוא רוצה זאת בלב שלם בגלל הכסף שנתן לו הקונה בעבר, וגם אם היה יודע שיכול לחזור בו, לא היה חוזר בו, מפני שהוא מעוניין שיחול הקניין עכשיו; אבל אם לא תפס הקונה, אין אומרים לו לתפוס, שהרי לא היה מעשה קניין. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רכד, אות ט, משתמש בסברת "ליקום בהימנותיה" בתחום אחר על פי רבנו תם – עיין שם. ³¹¹

להערה 314

א. שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח (כח ע"ב), מסביר שבאונאה לא שייך "ליקום בהימנותיה" מפני שהקונה שהתאנה לא רוצה לבטל את המכר אלא רוצה לקבל את האונאה חזרה, ואין בכך חוסר מהימנות. ב. קצות החושן, עה, ס"ק ד, כותב שרבה שהקשה מאונאה, אכן אינו סובר את סברת "ליקום בהימנותיה", וסובר שבין בטעות בממון ובין בטעות בדיון, המחילה בטלה; עיין שם שהוא מיישב בכך את דברי רבא במקום אחר. ג. אור החמה, בבא בתרא מא ע"א, כותב שלפי רבנו תם, לגבי דבר שלא בא לעולם ואסמכתא בהלוואה, עצם חלות המכר היא בטעות, ואין הבדל בין טעות בדיון לבין טעות במציאות, ולכן תוספות מפרשים שבדבר שלא בא לעולם גם אילו ידע את האמת לא היה חוזר בו, כדי ליקום בהימנותיה, וזאת אף על פי שמכר בזול, כפי שנהוג למכור מכירה עתידית בזול (ראה גם במילואים להערה 297 ולהערה 316, אות א, ובעמ' 1076, אות יב, שנמכר בזול); הרי ברור שמדובר שמכר בזול, שהרי מדובר בשמט ואכל, והשאלה אינה האם חייב לשלם, שהרי כבר שילם, אלא הדין הוא האם הוא חייב לשלם את ההפרש במחיר. הוא מסביר שלפי רבנו תם, עיקר הטעם שבאונאה המחילה בטלה הוא שאין למתאנה עניין ליקום בהימנותיה. הוא מסביר לפי רבנו תם את ההסדל בין דבר שלא בא לעולם לאסמכתא, שבדבר שלא בא לעולם, המוכר רוצה שהפירות יעברו לקונה, ולכן גם אם המכר בטל, הרי אם הקונה אכלם ועשה בהם קניין אחר, יש להניח שהמוכר רוצה בזה שהרי רצה למכור, אבל באסמכתא, הרי הלווה לא התכוון באמת למכור, אלא חשב שיפגע את החוב לפני שיחול המכר, ואינו מוחל על הפירות.

להערה 316

א. שו"ת פרי צדיק (צורו), סימן ט (עמ' קמה), מסביר שבאסמכתא בהלוואה לא שייך "ליקום בהימנותיה", מפני שהלווה לא הקנה למלווה את הפירות שלאחר שלוש שנים "בעצם ובראשונה", אלא הוא לָוָה, ומה שהמלווה אוכל את הפירות לאחר שלוש שנים הוא רק תוצאה דממילא ממעשהו של הלווה. ובעמ' קמו, הסביר בדעת הרא"ש (שלפי הבנת פרי צדיק, סובר כרבנו תם), שרק בדבר שאדם יודע שהוא שלו כמו בתפיסת דבר שלא בא לעולם, שהמוכר יודע לאחר שבאו לעולם כמה הם שווים יותר מהמחיר שמכרם בו, והתכוון להקנות לקונה את ההפרש, אף שההקנאה לא היתה תקפה מצד הדין, בכל זאת אינו יכול לחזור בו בטעות טעות, מפני שהוא רוצה ליקום בהימנותיה; אבל באסמכתא, שהלווה חשב שהקרקע נקנתה למלווה כשלא פרע לו אחרי שלוש שנים, ושהמלווה אוכל פירות של עצמו, זו מחילה בטעות, והיא בטלה, ולא שייך ליקום בהימנותיה. ³¹⁶

ב. שו"ת מהרא"ל (צינין), חו"מ, סימן מא, אות ז, כותב שגם מהר"ם, במרדכי, בבא מציעא, סימן שכד (הכותב שהמתחייב באסמכתא, גם אם כבר שילם, מחזירים לו, והובא בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 166; ושם הובאו דעות אחרות), מפרש כן את ההבחנה בתלמוד: בדבר שלא בא לעולם מועילה תפיסה מפני שאין טעות בגוף המכר, שהרי המוכר נקח בלב שלם, אלא שהמכר בטל מצד הדין, וזה רק טעות בדיון, ואילו באסמכתא, הלווה אינו גומר בדעתו להקנות, שכן באמת לא רצה למכור למלווה, אלא שטעה וחשב שהמכר תקף, ולכן גם אם ציווה לתת את הפירות למלווה מפני שחשב שקנה, לא הקנה לו בלב שלם, ואילו ידע שאסמכתא בטלה לא היה נותן.

מילואים לשער שמיני

ג. מדוע, לרבנו תם, הסוגיה ניסחה את ההבחנה שבטקסט בלשון "הכא הלוואה, התם זביני"? מפני שהנקודה העיקרית היא שבאסמכתא בהלוואה, הלווה בכלל לא רצה למכור את השדה, אלא רצה הלוואה, ואגב זה עשה הסכם מכר, ולכן אין לו עניין "ליקום בהימנותיה", בניגוד לדבר שלא בא לעולם, שהמוכר רצה למכור; וזה לא קשור לריבית (שלא כפירוש רש"י, ליד ציון הערה 240). שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, מפרש לפי רבנו תם ש"הכא הלוואה" פירושו שהעיסקה חזרה להיות הלוואה כתחילתה (לפני שהפכה למכר), שאילו הסכימו שהמלווה ימשיך לאכול פירות בתורת משכנתא, היה מועיל, מפני שהיא אבק ריבית שאינו יוצא בדיינים, ועכשיו שהקנה אותה בתורת מכר, והמכר אינו תקף בגלל הריבית, חזרה להיות הלוואה בלא משכנתא, ולכן הפירות חוזרים ללווה. ד. הבנה אחרת בדעת רבנו תם: חלק מן הראשונים מביאים את דעת רבנו תם בצורות שונות, והצד השווה שבהן (לעומת הצורה המקובלת) היא שאין בהם הנימוק של "ליקום בהימנותיה": בספר הישר, סימן תקצב (הובא בחידושי הרשב"א, בבא מציעא סו ע"ב), מסביר רבנו תם, שבדבר שלא בא לעולם, אף שלא סמכה דעת המוכר, מכל מקום זה מכר, והפירות שחפס הקונה הם כאילו קנאם; ואילו באסמכתא בהלוואה, אינו מכר, שהרי מראש הלווה לא מכר את השדה אלא מישכן אותה, ולכן הפירות שאכל אחרי שלוש שנים לא היו קנויים למלווה מתחילה. טעם ההבחנה אינו מובן. הרשב"א (שם) מסיק מכאן באופן כללי, שלרבנו תם כל מי שטעה בתחילתו, כגון כאן, שהלווה חשב שהמשכנתא הפכה למכר, זו טעות גמורה, והמחילה בטלה, כמו שבאונאה המחילה בטלה, וכמו מי שמתיר לחברו ליטול חפץ מרשותו או שנתן לו מתוך מחשבה שהוא של חברו, ונמצא שאינו של חברו.

ה. גם נימוקי יוסף, בבא מציעא לו ע"ב (בדפי הרי"ף), מביא את דעת רבנו תם על פי הרשב"א, שבדבר שלא בא לעולם המחילה תקפה מפני שהמוכר התכוון למכור והקונה התכוון לקנות, אלא שהמכר בטל בגלל העניין עצמו, שלא באו הפירות לעולם, ולכן לא סמכה דעתו, ולכן המוכר יכול לחזור בו, אבל הפירות שחפס הקונה הם כאילו קנאם, ולכן אין מוציאים מיד; אבל באסמכתא בהלוואה, הלווה לא התכוון למכור את השדה, אלא הוא טועה וחושב שהשדה מכורה למלווה אחרי שלוש שנים ושמותר למלווה לאכול פירות, והוא לא ידע דמחל, כמו שאמרו לעניין אונאה, כמו ראובן שמניח לשמעון ליטול חפץ מרשותו, או נתנו לו, וחשב שהוא של שמעון, ונמצא שאינו של שמעון, וכל כיוצא בזה שמתחילה זו מחילה בטעות, היא בטלה. והוא מביא ראיות מתחומים שונים שאם יש טעות מן ההתחלה, הדבר בטל.

ו. שו"ת שתי הלחם, סימן לט (ד"ה ודבר מחילה), מבאר את דעת נימוקי יוסף, שמחילה בטלה אם עיקר סיבת מחילתו היה בטעות, כגון שהתיר לחברו ליטול חפץ מרשותו או שנתן לו במחשבה שהוא של חברו ונמצא שאינו של חברו, או לווה האומר "אם לא אפרע עד זמן פלוני, יהיה שליך", שמה שהתיר למלווה לאכול פירות אחרי אותו זמן הוא משום שחשב שכך הדין; אבל מי שמוחל בלי סיבה מוטעית, אלא שהמחילה לא היתה באופן המועיל (כגון במכירת דבר שלא בא לעולם), אמנם היא בטלה להבא, אבל לעניין מה שאכל הקונה, מחילה בטעות תקפה. דבריו קשים, שהרי גם בדבר שלא בא לעולם, המוכר מחל מתוך טעות, שחשב שהמכר תקף.

ז. שו"ת משפטים ישרים (חסוק), סימן ס (סג ע"א), מבאר את כוונת הרשב"א ונימוקי יוסף, שבאסמכתא בהלוואה, בשומא בטעות ובקניין בטעות, לא היה נותן אילו היה יודע את האמת, אבל בדבר שלא בא לעולם, רצונו למכור אותו אינו נובע מטעות, אלא שמן הדין המכר בטל. והוא קובע כלל (בדף סג ע"ב), ש"לרשב"א הכול תלוי אם היתה טעות מראש בשעת מעשה, או לא. והוא מבאר (בדף סג ע"ג) על פי זה את שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעז (הובא בשו"ת מחנה חיים, חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סימן מ, עמ' קכ, ובמאזניים למשפט, יב, ס"ק יד, ליד ציון הערה 185), העוסק במי שחייב מאה, וכפר בכול, והנושה התפשר על חמישים, מפני שחשב שלא ימצא ראייה, ומצא ראייה, ופוסק שהמחילה בטלה מפני שהיתה בטעות – שהרשב"א לשיטתו, שבדבר שלא בא לעולם המחילה תקפה מפני שלא היתה טעות מעולם, אבל בנידונו היתה טעות מראש, שחשב שלא ימצא ראייה, ולכן שכמצא ראייה, התבטל הכול. ייתכן שהוא מבין שהרשב"א סובר (כמו מהר"ם, עמ' 363, ליד ציון הערה 306), שבדבר שלא בא לעולם מדובר שלא טעה, וידע שלא מועילה מכירת דבר שלא בא לעולם, ובכל זאת ביצע את המכר מפני שהצדדים רצו בו; ולכן הוא אמנם יכול לחזור בו, אבל לגבי מה שכבר תפס הקונה, אינו יכול לחזור בו. מצד שני, ייתכן שהוא הבין ש"לרשב"א מדובר שהמוכר טעה וחשב שמכירת דבר שלא בא לעולם תקפה, אבל טעות זו אינה משנה, מפני שגם אילו ידע את האמת, היה מוכר, והיה מתיר לקונה לקחת את הפירות, מפני שהצדדים רוצים את המכר.

ח. נראה שזאת גם כוונת מישרים, נתיב טו, חלק ג (הובא בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שכא, ובשו"ת זרע יעקב נאים), סימן יד, דף כח ע"ד, שכתב בשם "החידושי", שבדבר שלא בא לעולם המועילה תפיסה משום שהמוכר מכר מדעת אלא שלא ידע אם המכר קיים לפי הדין, אבל אם בעיקר המכר או המתנה אינו מתכוון לתת מדעתו, אלא שחשב שהוא חייב לחברו ברין, ואחר כך נודע לו שאינו חייב מן הדין, הוא יכול לחזור בו אף אם כבר אכל המקבל, מפני שבדרך כלל מחילה בטעות בטלה. שו"ת בני אהרן, סימן קו, ושו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ב, סימן ג (עמ' פג), הבינו שהוא מתכוון לומר שאם לא ידע דמחל (הנידון ליד ציון הערה 292), המחילה בטלה; אבל בפשטות מישרים מדבר על מי שיודע שהוא נותן משלו, ומכל מקום המחילה בטלה מפני שרק אם מראש רצה במכר, כגון בדבר שלא בא לעולם, המחילה תקפה, כפי שהסביר משפטים ישרים בדעת הרשב"א. שו"ת עולת שמואל (פלורנטיין), חו"מ, סימן לו (צה ע"ד), מבאר שמישירים מבחין בין דבר שלא בא לעולם, שהטעות היתה

מילואים לשער שמיני

אחרי שמכר, ולכן המחילה תקפה, מפני שהמוכר רוצה ליקום בהימנותיה, לבין אם בשעת המכר או המתנה או המחילה היתה טעות, שחשב שיתחייב מן הדין ולכן נתן, שאז המחילה בטלה, מפני שבוהו אין לומר שהוא רוצה "ליקום בהימנותיה", שהרי כבר אז היה בטעות. ¹⁰⁵

ט. חידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א, מביא שרבנו תם גורס בבבא מציעא סו ע"ב "התם זביני שאני" (אבל יצוין שבספר הישר, הגירסה כלפנינו), ומפרש שבדבר שלא בא לעולם, גם אם ידע המוכר שהוא יכול לחזור בו לא היה חוזר בו, ואילו במצבים האחרים אילו ידע את האמת לא היה מוחל.

י. שו"ת הריב"ש, סימן שלה (עמ' תמה), מביא שרבנו תם הסביר שבאסמכתא בהלוואה, המחילה בטלה משום שהלווה לא מחל בפירוש על הפירות (שהרי עיקר העיסקה היתה על הקרקע), ואילו מוכר דבר שלא בא לעולם מוחל מדעת (שהרי עיקר העיסקה היתה על הפירות – כך נראית כוונתו), אלא שהוא טועה בדין, שחשב שהמכר תקף, ולכן המחילה תקפה. שו"ת בני אהרן, סימן קו, מעיר שהריב"ש אינו מביא את הטעם שהוא רוצה "ליקום בהימנותיה". אבל שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קב, מפרש שגם הריב"ש הבין שרבנו תם מסתמך על טעם "דליקום בהימנותיה" לגבי דבר שלא בא לעולם, ומפרש שטעה בדין, שלא ידע שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, ומכל מקום המחילה חלה, כיוון שלא טעה בממון, שהרי ידע מה הוא מוכר, ועל דעת כן מכר, ואף שלא ידע שהיה יכול לחזור בו, שמא אף אם היה יודע, לא היה חוזר בו, משום רצונו ליקום בהימנותיה; ומה שכתבו התוספות "ולא מחילה בטעות היא", כוונתם שאין טעות במחילת הממון, אלא טעות בדין; ומה שכתבו התוספות שראב"א לא הבין, היינו שלא הבין הבדל זה שבין סוגי הטעויות, ולכן הקשה מאונאה, ובאמת לא קשה משם, מפני שבאונאה יש טעות בממון, שלא ידע דמחל, אבל בדבר שלא בא לעולם יש טעות בדין. בדומה הסביר שו"ת עט סופר (טול), חו"מ, סימן א (כח ע"ג), את הריב"ש. גם קצות החושן, עה, ס"ק ד (הובא בשו"ת פרי החיים (רוזנברג), חו"מ, סימן יד, בבית יחיאל, חו"מ, חלק א, חידושים, סימן כז, עמ' קנ, ובתורת נתן (קפלן), חלק ב, עמ' 40), שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קמה (ד"ה מכתבו), שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן נח, שו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצו, שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע ע"ג), ושו"ת שואל ומשיב, מהדורת תניינא, חלק א, סימן כא (הובא בשו"ת ישיב יצחק, סימן פ, עמ' שמא), כותבים שלפי הריב"ש, בטעות בדין המחילה תקפה, ובטעות בממון המחילה בטלה. שו"ת מים חיים (סילוה), סימן יג (עמ' רסו), כותב שהריב"ש הבין שגם לרבנו תם בדרך כלל מחילה בטעות תקפה. גם קצות החושן, יז, ס"ק ג (הובא בדעת תורה, י"ד, סימן ה, ס"ק יד), כותב שהריב"ש סובר שרבנו תם מחילה בטעות תקפה בדרך כלל, וזה הטעם בתפיסת דבר שלא בא לעולם (ראה בשמו במילואים להערה 105). על פי זה כותב שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן כה, לעניין מלווה שכתב ללווה בכתב ידו שאינו חייב לו, היינו מחילה, ואחר כך טען המלווה שטעה בחשבון – שאפשר להשתמש בשיטת הריב"ש שמחילה בטעות תקפה, כסניף לפטור את הלווה. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קמה (ד"ה מכתבו), מביא ראיות להבנת הריב"ש (עיין שם), וכותב שלפי הריב"ש המחילה תקפה בטעות בדין גם אם יש בכך איסור ריבית. מהרש"ם שם מבאר בזה את מה שכתב שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קיא (הובא בבית יוסף, חו"מ, סימן רנג, מחודש ו, וסימן שזו, מחודש א, בשו"ת הראב"א, חלק א, סימן קכ, בסופו [שהובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל, ובשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ג, אהע"ז, סימן ו], ובשו"ת דברי ריבות, סימן קצו, ד"ה ועוד מצאתי), שמחילה בטעות תקפה – מפני שבנידונו היתה טעות בדין. קצות החושן, דז, ס"ק ג, כותב שהרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, מביא את רבנו תם שלא כמו בריב"ש. שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ס, כותב שאפשר לומר "קיים ליי" כריב"ש, שמחילה בטעות בדין תקפה. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שכח), מנוקם את שיטת הריב"ש שבטעות בדין המחילה תקפה, לגבי דבר שלא בא לעולם – שאין להאמין למוכר הטוען שחשב שאדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מפני שצריך היה לדעת את הדין. אבל יש להעיר שלפי נימוק זה, אם זה דין שלא רבים יודעים, המחילה בטלה. אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה, סימן מו, אות ג, מעיר שלפי קצות החושן, סימן ז, שם, צריך לומר שהטעם שבאסמכתא בהלוואה הפירות חוזרים הוא מפני שלא ידע דמחל, מפני שהיה ביניהם רק עסק של חוב, והיות שגבה המלווה את הקרקע, נפרע החוב, והפירות הם של המלווה ממילא (לפי מה שחושב הלווה בטעות שהמכר תקף), ומראש לא התעסקו בפירות. אבל אמרי צבי, שם, אות ה, חולק על קצות החושן, ואומר שגם לריב"ש, לרבנו תם מחילה בטעות בדרך כלל בטלה; וכוונתו היא כמו שכתב הרשב"א (לעיל, אות ד) בשם רבנו תם, שבדבר שלא בא לעולם, המוכר רצה את עצם מכירת הפירות, ואף עשה עליהם קניין, אלא שהקניין לא תפס, והטעות היתה רק בזה שלא ידע שהוא יכול לחזור בו, ואין זו טעות בעצם הדבר, ואילו באסמכתא בהלוואה הלווה אינו רוצה את מכירת הקרקע, אלא רוצה ללוות ולפרוע בזמנו, ועיקר הסכמתו היתה להלוואה, אלא שהוכרח להסכים גם למכירה, והיות שאין לו הסכמה גמורה על עצם הדבר, מחילתו בטעות בטלה. כמו כן, ישועות ישראל, סימן יז, עין משפט, ס"ק ג, כותב שהריב"ש לא התכוון לומר (כבהנת קצות החושן) שכל מחילה בטעות בדין תקפה, אלא אמר כך רק בדבר שלא בא לעולם, שבשעה שמכר לא טעה, וטעה רק כשהקונה תפס. דבריו אינם מובנים, שהרי המוכר חשב שהמכר תקף, ואם כן, טעה כבר בשעת המכר. ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' סו, כותב שדברי הריב"ש בדעת רבנו תם קשים, שהרי עולה מהם שרבנו תם, אי ידע דמחל, המחילה תקפה, שלא כהגהות אשרי שעולה ממנו שרבנו תם כל שלא שייך ליקום בהימנותיה, המחילה בטלה. יא. שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ז (ז [גדפס ו] ע"ג), כותב שהיו גירסאות שונות בדברי רבנו

מילואים לשער שמיני

תם, שהרי הטעם שליקום בהימנותיה חסר בחידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א. אבל הוא כותב שאין ביניהן נפקות להלכה.

יב. ספר ההשלמה, בבא מציעא, פרק ה, סימן ו, מביא שרבנו תם אומר שמחילה בטעות בטלה, ולגבי דבר שלא בא לעולם אין מוציאים מידי הקונה, מפני שקנה פירות אלו ותלשם.

יג. ר' אשר מלוניל, בבא מציעא סו ע"ב, מביא שר' יעקב (=רבנו תם) פירש שמחילה בטעות בטלה, אלא שבדבר שלא בא לעולם, היה מוכר אלא שלא סמכה דעתו, ולכן הפירות תתפס הקונה נחשבים כאילו קנאם, ואינו חייב להחזירם, מפני שהמוכר ראה שנטלם ולא חזר בו, ויש להניח שעכשיו הוא מקנה אותם לקונה, כאילו אמר לו "לך חזק וקנה"; אבל באסמכתא בהלוואה, בתחילה הלווה לא מוכר את הקרקע למלווה אלא מישכן אותה, ואחרי שלוש שנים, אין דרך שיקנה המלווה את הפירות, ומה ששתק הלווה בשעת לקיחת הפירות אינו על דעת להקנותם, וגם מה שהתיר למלווה לקחת את הפירות הוא רק משום שאין לו כסף לפרוע את חובו, ולא שהוא מקנה לו.

יד. עוד הסוברים כרבנו תם: שו"ת הרי"ף, סימן קכד (שהובא במילואים להערה 29), כותב שמי שנתחייב שבועה, ועשה פשרה כדי להיפטר מהשבועה, ואחר כך התברר שלא היה חייב שבועה, אבל לא הזכיר את השבועה בפשרה – הפשרה קיימת. ביאור הגר"א, חו"מ, כה, ס"ק מ, כותב שמקורו במה שנאמר בבבא מציעא סו ע"ב "התם זביני הכא הלוואה", וכפירוש רבנו תם. כנראה, הוא סובר שגם כאן שייך "ליקום בהימנותיה", כיוון שעשה את הפשרה מרצונו, אלא שאילו הזכיר את השבועה בפשרה, הפשרה היתה בטלה, מפני שגילה את דעתו שהוא מוחל רק בגלל הפשרה. וראה עמ' 1027, במילואים להערה 29, שמפסטיש ישרים מסביר שטעם הרי"ף הוא שמן הסתם אומרים שהתפשרו על הכול – כלומר, מפני שלא ברור שטעה. שו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד (קצג ע"ג), כותב ש"שאר רבוותא" חולקים על רש"י.

טו. הפוסקים שהבאנו בפרק שני, שסוברים שמחילה בטעות בטלה, סוברים כרבנו תם. טז. סוגיית "את ונוולא": בבבא מציעא סו ע"א, נידונה אישה ששלחה מישהו לקנות קרקע מקרוב שלה, והקרוב אמר לשליח: "האם כשיהיה לי כסף, היא תחזיר לי את הקרקע?", והשליח השיב "הרי אתם קרובים, תסתדרו ביניכם" ("את ונוולא אחי"). ואחר כך נתן לה כסף. במסקנת הסוגיה אומר רבינא שגם פירות שאכלה הקונה חוזרים למוכר. רבנו תם בספר הישר, סימן תקצב, תוספות שם, ד"ה פירי (הובא בב"י, יו"ד, סימן קעד), המאור הגדול, בבא מציעא לח ע"ב (בדפי הרי"ף), רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לו (הובא בט"ז, יו"ד, קעד, ס"ק ג, ובש"ך, יו"ד, קעד, ס"ק ה), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא סו ע"א, הרי"ז, בקונטרס הראיות, בבא מציעא, פרק ה, ראה ו, עמ' קמד (הנוקט שטעה כחשבוש שלא יפדה את השדה), ב"י, יו"ד, סימן קעד (בדעת טור, יו"ד, סימן קעד), שו"ך, יו"ד קעד, ס"ק ה (בדעת הטור שם; הובא בשו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח, דף כח ע"ד), הסבירו שטעמו הוא שהקרוב מחל על השבועה על הפירות, ומחילה בטעות בטלה. רבנו תם בספר הישר כותב שרבינא חולק בזה על רב נחמן שסובר בבבא מציעא סו ע"ב שבמכר בדבר שלא בא לעולם, מחילה בטעות תקפה, והוא פוסק כרבינא. אבל תוספות רבנו פרץ, בבא מציעא סו ע"א, עושה הבחנה: בדבר שלא בא לעולם, מחילת המוכר תקפה משום שבשעת המכר אמר לקונה בפירוש שהוא מוכר לו פירות, אבל כאן מכר לו קרקע סתם, והתכוון שתחזור לו הקרקע (עם הפירות) כשיהיה לו כסף, ולכן מה שאיפשר לקונה לאכול פירות הוא מחילה בטעות, שאינה תקפה. כמו כן, מרדכי, בבא מציעא, סימן תלו, מביא שרבנו יואל הלוי הסביר שרק בדבר שלא בא לעולם מחילה בטעות תקפה, מפני שגמר דעתו במכירת הפירות כל שלא יחזור בו, וגם אם היה יכול לחזור בו לא היה חוזר בו, ולכן מחל, אבל במקרה של רבינא המוכר לא גמר בדעתו לגמרי להקנות (את הפירות) כשהתנה שיוכל לחזור בו כשירצה. שו"ת מהרא"ל (צינץ), חו"מ, סימן מא, אות ו, מסביר את כוונת ר' יואל, שבדבר שלא בא לעולם, הפירות נקנים לקונה על ידי מחילת המוכר, שהיות שהמוכר מכר לו, התכוון שהקונה יקנה כשיבא לידו, כמו אילו אמר לו "אני מוחל לך מה שתטול", ונטל (הנידון בפניו, חו"מ, רמא, ג), ואמנם שאילו ידע שאין למכירתו תוקף היה חוזר בו, אבל היות שתפס הקונה לפני שהמוכר חזר בו, זכה; אבל ב"את ונוולא", הקרקע אינה יוצאת מרשות המוכר במחילה, אלא צריך קניין, וגם לגבי פירות הקרקע, לא התכוון למחול עליהם, אלא שחשב שהקרקע שייך לקונה, והיות שעל הקרקע לא מועילה מחילה, הקונה צריך להחזיר את הפירות. בדומה, פני יהושע, בבא מציעא סו ע"א (ד"ה בא"ד מ"מ), עושה הבחנה, שעיקר הטעם של "ליקום בהימנותיה" הוא שאפילו ידע שהוא יכול לחזור בו לא היה חוזר בו, וזה לא שייך במקרה של רבינא, ששם המוכר התנה מראש שיוכל לחזור בו כשיהיה לו כסף. שו"ת פרי צדיק (צורו), סימן ט (עמ' קמו), מסביר (בדעת הרא"ש; על שיתת הרא"ש בסוגיה זו ראה גם במילואים להערה 249) את ההבחנה, שבמקרה של רבינא, כל זמן שהמוכר לא נתן לקונה כסף, הוא חושב שהשדה של הקונה, והפירות של הקונה, וכשנודע לו שמצד הדין השדה אינה מכורה, וממילא הפירות שלו, התחרט, והפירות חוזרים מפני שמחילה בטעות בטלה, מפני שלא ידע שהם שלו, וסברת "ליקום בהימנותיה" שייכת רק אם מחל על דבר שהוא יודע שהוא שלו, כמו במכירת דבר שלא בא לעולם. מהרא"ל שם, אות ז, כותב ששו"ת הריב"ש, סימן שלה, מפרש שההבחנה היא, שבדבר שלא בא לעולם, המוכר מכר את הפירות שאכל הקונה, והרי אכל ברשות, ולכן קנה, אבל ב"את ונוולא" המוכר התיר לקונה לאכול את הפירות, רק מפני שחשב שהקרקע קנתה לו, והיות שקניין הקרקע בטל, גם הפירות חוזרים. מהרא"ל עצמו מפרש בדרך אחרת: המוכר דבר שלא בא לעולם מכר רק את הפירות, והמוכר הסכים כיוון שהקונה שילם לו על הפירות, ואין הטעיה, מפני שגם אם המוכר היה

מילואים לשער שמיני

יודע שהמכר בטל, היה מוכר, ולכן הוא מוחל בלב שלם, ומוכן שהקונה יקבל את הפירות תמורת הכסף ששילם; אבל ב"א ונוולא", אמנם המוכר הסכים שהקונה יקבל את הקרקע ואת הפירות, אבל ייתכן שאילו ידע שהמכר בטל, לא היה מסכים שהקונה יאכל פירות, בגלל איסור אבק ריבית, ובגלל הטעות, המחילה בטלה. ^א

יז. סייגים לתוקף המחילה: שו"ת פני משה, חלק א, סימן נו (קכט ע"ג), מבין שהגורם החשוב לשיטת רבנו תם הוא שבדבר שלא בא לעולם עשה המוכר מעשה ומכר, ולכן מניחים שמחל כדי שיישאר במהימנותו; ומכאן הוא מסיק שבנידונו, שהמוחל לא עשה מעשה, המחילה בטלה. גם בחלק ב, סימן כו (מט ע"ג), הוא כותב שהטעם של מהימנות שייך רק בעושה מעשה, כגון שמוכר דבר שמן הדין לא חל עליו קניין, ואנן שהי הוא מוחל כדי להישאר במהימנותו; ולכן הוא כותב שבנידונו, שותף שהשתמש בדמי השותפות לדבר שלפי תנאי השותפות אסור היה לו להשתמש בהם בעבורו, וסיפר לשותפו שהוציא כסף, אבל לא מסר את הסכום האמיתי אלא פחות, ובפירוק השותפות מחלו זה לזה על כל תביעה – שם אין מקום לסברת רבנו תם, כיוון שלא עשה מעשה, וכשהוא חוזר מדיבורו אין חסרון מהימנות. לכאורה קשה, אם המעשה הוא הקובע, מדוע באסמכתא בהלוואה המחילה בטלה? מדוע מכירת דבר שלא בא לעולם (על ידי הסכם) נחשבת יותר מעשה מההסכם שעשה המלווה עם הלווה שאם לא יפרע תוך זמן מסוים, השדה תהיה קנויה לו? צריך לומר שפני משה מסתמך על ההסבר הנ"ל, שבאסמכתא בהלוואה לא שייך "ליקום בהימנותיה" מפני שהלווה באמת לא רצה את המכר, ופני משה בא להוסיף תנאי נוסף, שגם אם רצה, מכל מקום אין "ליקום בהימנותיה" אם לא עשה מעשה. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן לב (ע ע"ד), כותב שפירוש לומר "קיים לוי" כדעת פני משה. גם ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא, עמ' טו, כותב שרבנו תם דיבר רק במקום שעשה מעשה, שאז שייך לומר שהוא רוצה במחילה כדי ליקום בהימנותיה.

יח. סייג נוסף כותב פני משה, חלק ב, שם: טעם המהימנות שייך רק במה שיצא מרשות המוחל כל זמן שלא חזר בו בפירוש, ובוה מניחים שמחל כדי להישאר במהימנותו לגבי מה שהתבצע על פי ההסכם שעשה, אבל אם חזר בו בפירוש, הרי הראה שלא איכפת לו להישאר במהימנותו; ולכן במוכר דבר שלא בא לעולם, רק אם אכל הקונה פירות לפני שחזר בו המוכר, אינו צריך לשלם, אבל אם אכל פירות אחרי שחזר בו המוכר, הוא חייב לשלם, מפני שהמוכר הראה שהוא כבר אינו מוחל (סייג זה כתב גם בחלק ג, סימן נט, דף קא ע"א, והובא בשו"ת סם חיי, סימן כז, דף נט ע"ב). על פי זה פסק בנידונו, שהמוחל היה מוחזק וחזר בו ממחילתו בטענה שזו טעות – המחילה בטלה, מפני שאין מקום לסברת "ליקום בהימנותיה", כיוון שהמוחל חזר בו לפני שהתבצע משהו על סמך ההסכם שעשה. לכאורה, גם אם הנמחל מוחזק, אין מקום לסברת "ליקום בהימנותיה" אם לא התבצע משהו על פי ההסכם שעשה, כגון שהיה מוחזק עוד לפני המחילה, ולא עשה מעשה חדש אחרי המחילה.

יט. ר' משה שטיילי, בתשובתו בשו"ת זרע אנשים, סימן עא, בסופו, כותב שרבנו תם דיבר רק במחילה מכללא, כמו אסמכתא בהלוואה ומעשה רב ענן (ליד ציון הערה 290), שמחילה בטעות בטלה מפני שתולים את שתיקתו בכך שטעה, אבל אם מחל בפירוש, בוודאי התכוון למחול גם אם הנמחל באמת לקח ממנו משהו, שהרי הלשון "אני מוחל לו" שייך רק על מה שהנמחל לוקח משל המוחל. אבל נראה שרוב הפרשנים הבינו שרבנו תם דיבר גם במחילה מפורשת – ראה לדוגמה בתשובות שהבאנו בפרק שני, שפסקו גם לגבי מחילה מפורשת שהיא בטלה בגלל הטעות. עם זאת, יש מקור נוסף המחזיך כך בין מחילה מכללא למחילה מפורשת: שו"ע, חו"מ, צג, ז, מביא דעה שאם שותף פטר את שותפו בפירוש משבועת השותפים, אינו יכול לחייבו להישבע עוד שאף על ידי גלגול; ושו"ת ירכון יוסף, חו"מ, סימן ד (פט ע"ב), מבאר שאף שמחילתו היתה מחזיך בטעות, שחשב ששותפו נאמן, ואחר כך ראה שאינו נאמן, בכל זאת אלו דברים שבלב, שאינם יכולים לבטל את הדיבור של המחילה; מה שאין כן אם לא מחל לו בפירוש, אלא שחלקו את השותפות בלי שידרוש ממנו להישבע, ויש הנחה שמחל – בוה המחשבה שמחל רק על דעת שהוא נאמן, יכולה לבטל את המחשבה של המחילה.

כ. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), חו"מ, סימן מג (ד"ה ומה שטוענים), כותב שלדעת רבותיו של הרמב"ם, המכר תקף רק במיטלטלין, אבל בקרקע שנמכרה באופן שאין לו תוקף הלכתי, המכר אינו תקף גם אם המוכר שתק כשנודע לו שאין תוקף למכר, מפני ש"קרקע בחזקת בעליה עומדת". הוא מסביר בכך מדוע לגבי הדין שפחות מכן עשרים שמכר קרקע שירש מאביו, אין למכר תוקף, הם פסקו, כפי שהובא ברמב"ם, הלכות מכירה, כט, יז, שגם אם שתק כשגדל, המכר בטל – טעמם הוא שיתכן שלא מחל, ובכל זאת שתק מפני שלא ידע שהוא יכול לחזור בו מהמכר.

כא. ספק או ודאי: נימוקי יוסף, בבא קמא ט ע"א (בדפי הרי"ף), הסביר (לא בשם רבנו תם, אלא בשם הרמ"ה) שבדבר כלל מחילה בטעות בטלה, ורק בדבר שלא בא לעולם היא תקפה, מפני שיש להניח שגם אילו ידע שהמכר בטל, היה מוחל על הפירות, במכר – מחמת הכסף שקיבל, ובמתנה – כדי שיישאר במהימנותו, ומספק אין מוציאים מהתופס; ולמד מכאן (והובא בסמ"ע, שסג, ס"ק כב) שהדר בחצר חבירו שאינה עומדת להשכרה, ונתן דמי שכירות לאדם אחר בטעות, חייב אותו אדם להחזירו, מפני שזו מחילה בטעות. שו"ת בני שמואל, סימן לה (פא ע"ב), שהרמ"ה סובר כרבנו תם, וכך גם הרא"ה, הרשב"א והריטב"א, שנימוקי יוסף מביא כמסכימים לרמ"ה. משפט שלום, רט, ד (דף עב ע"ד), מצייר שלפי נימוקי יוסף, בדבר שלא בא לעולם המחילה חלה רק מספק, שלא כסמ"ע, רט, ס"ק יב, שכתב שתיפסת פירות של דבר שלא בא לעולם מועילה בתורת ודאי. משפט שלום מדייק גם מתוספות, בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה התם), שזה בתורת ודאי, ומנמק, שהיות שיש למוכר חזקת כשרות, שהוא רוצה להישאר

מילואים לשער שמיני

במהימנותו, מניחים שמחל, וגם אם טען אחר כך שלא התכוון למחול, אינו נאמן. הוא מקשה על נימוקי יוסף האומר שזה רק ספק, איך המחילה מועילה, הרי מחילה בלב מועילה רק אם יש אומדנא דמוכח שמחל (ראה שער שני, עמ' 63), וכאן שיש ספק, אין אומדנא דמוכח? הוא מתרץ, שעל עצם המחילה יש אומדנא דמוכח מזה ששתק, אלא שייחכן שזו מחילה בטעות, שאילו ידע שמן הדין אינו קונה, לא היה מוחל, ועל זה סובר נימוקי יוסף שאין ספק טעות מוציא מידי ודאי מחילה, ומעמידים את המחילה על חזקתה, ומועילה בוודאי (וראה עמ' 323 ואילך, על מצב שלא ידוע האם המחל טעה). אבל אחר כך (בדף עג ע"א) הוא מעלה אפשרות שהמלה "מספיקא" בנימוקי יוסף שייכת לעיל, למלים "שמיט ואכיל", כלומר הקונה תפס מספק מפני שלא ידע אם המוכר ימחל, והיות ששתק המוכר אחר כך ולא חזר בו מיד, מוכח שמחל לו באופן ודאי. יש להעיר שגם חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סז ע"א, בפירושו האחרון (הובא באמרי בינה, דיני הלואה, סימן סג, אות כו), מפרש שבדבר שלא בא לעולם המחילה מועילה מספק, שייחכן שידע המוכר שהמכר לא חל ואף על פי כן הוא מוכן שהקונה יאכל תמורת כספו; אלא שזה לא כשיטת רבנו תם.

כב. שו"ת מהרי" בן לב, חלק ב, סימן עג (הובא בשו"ת בני אהרן, סימן קו), כותב שלשיטת רבנו תם, שרק בדבר שלא בא לעולם המחילה תקפה, מפני שגם אילו ידע לא היה חוזר בו מהמחילה מפני שרצה להישאר במהימנותו – לפי זה בנידונו, שותף ששילם ממצעות השותפות הוצאה פרטית, והשותף השני לא תבע אותו בשנת חלוקת השותפות מפני שחשב שהראשון היה זכאי לשלם ממצעות השותפות, המחילה בטלה מפני שלא שייכת שם עמידה במהימנותו. אבל אין להסיק מכך שהוא פוסק כרבנו תם, שהרי היו לו נימוקים נוספים – עיין שם.

כג. מקרה נוסף ששייך בו "ליקום בהימנותיה": שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן פו, עוסק בראובן שמסר לשמעון בגדים למוכרם במצרים ולקנות בהם סחורה מסוימת, ובמקום זאת קנה בהם מצנפות; ושמעון סיפר לראובן על השינוי, וראובן שתק; ולאחר זמן מסוים שמעון הביא לראובן את המצנפות, וראובן לקח את חלקו; ואחר כך ראובן התחיל לפרוע לו את החשבונות שהיו ביניהם; ולאחר זמן מסוים, תבע ראובן את שמעון על מה ששינה בשליחותו, וטען שלא התכוון למחול לו, ומה שיצר רושם כאילו מחל לו, היה מפני שחשב שתעלה הסחורה לטובתו, אבל כיוון שלא עלתה לו כרצונו, אינו מוחל לו (זו טעות במצב הדברים בעתיד – ראה ליד ציון הערה 187). הוא פוסק שהמחילה תקפה, שהרי לפי רבנו תם, מחילה בטעות תקפה במקום שיש סברת "ליקום בהימנותיה", וכאן כשלקח ראובן את המצנפות כבר ידע ששינה שמעון בשליחותו, ובכל זאת הסכים. כלומר, אף על פי שחשב שהמצנפות יועילו לו, מניחים שהיה מוכן לעסיקה גם אם לא יועילו לו, כדי "ליקום בהימנותיה".

כד. דעת הרא"ש: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קב, כותב בתחילה שהרא"ש סובר כשיטת רבנו תם, אבל אחר כך הוא מפרש את דברי הרא"ש בדרך אחרת – עיין שם. שו"ת פרי צדיק (צרור), סימן ט (עמ' קמז), כותב שהרא"ש סובר כרבנו תם, שמחילה בטעות בטלה בדרך כלל, כפי שמוכח משו"ת הרא"ש, כלל סט, סימן ו, שכתב את סברת "ליקום בהימנותיה" לגבי דבר שלא בא לעולם; ומה שכתב הרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, בתחילת דבריו, שטעם הדין באסמכתא בהלוואה הוא משום איסור ריבית, וגם תירץ את קושיית תוספות על רש"י, הוא כתב כך רק בדעת רש"י, ואינו סובר כך. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כח ע"ג), כותב שבי"ח, חו"מ, סימן רו, ופלפולא חייפאת, על הרא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לט, אות מ, הבינו שהרא"ש סובר כרבנו תם. וראה עמ' 1070, אות יד, שיש שכתבו שהרא"ש סובר כרש"י.

332 להערה

דרך אחרת ליישב את סוגיית בבא בתרא עם סוגיית בבא מציעא, יש בגניזת קדם, ספר ה, עמ' 119–120. אבל לא ברור איזו הבחנה הוא עושה. ייתכן שכוונתו לומר שאם דנים על נכס מסוים כגון קרקע, מה שלא חזר בו בהתחלה לא משנה, ורק אם זו פעולה משפטית שמתמשכת כגון אכילת פירות, אפשר למתוח קו שמחבר בין לפני חזרתו לבין אחרי חזרתו.

350 להערה

הלכות גדולות מסיים לגבי החלק השני – "חזרה שבועה למקומה". שו"ת לב מביין (ברדוגו), השמטות, סימן י, מביין שכוונתו היא שהנתבע צריך להישבע, והוא מקשה, הרי התובע מחל על השבועה, ודי שיחזיר לו הנתבע את הממון התגלה? הוא מעלה אפשרות שמדובר שהנתבע טוען שהיה לו רק ממון זה שהתגלה, שהיה חפצים ותכשיטים, ולכן התובע יחזיר לנתבע את הממון שנטל ממנו, והנתבע יתן לתובע את מה שהתגלה, כך שהפשרה התבטלה, ולכן חזרה השבועה למקומה; אבל אם הנתבע רוצה לקיים את הפשרה, ולהחזיר את הממון שנתגלה, בלי שהתובע יחזיר את הממון שנתן לו הנתבע, הוא פטור משבועה. אבל יש להעיר שהביטוי "חזרה שבועה למקומה" מופיע בשבועות מז ע"א, ולפי פירושו אחד, המשמעות היא שהנתבע אינו צריך להישבע; וייתכן שזאת כוונת בה"ג.

מילואים לשער תשיע

להערה 3

א. שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן לט (פא ע"א), כותב שאם לא מחל מרצונו הטוב, מחילתו אינה תקפה.
ב. כרם אפרים, מאמר כא, לומד מדברי דרכי נעם לנידונו: שמעון מכר סחורה לראובן בקניין גמור, והממשלה החרימה את הסחורה לפני שהגיעה לקונה; והיה להם דין תורה בעניין אחר, וזה נגמר בכך שראובן אמר שיסבול את ההפסד של הסחורה וישלם את כל המחיר; ואחר כך טען שמחל על ההפסד מפני שחשב שבזכות זה לא יתעקש עמו המוכר בעניין התביעה האחרת, אבל בפועל המוכר התעקש בעניין התביעה האחרת. הוא מעלה אפשרות שהמחילה בטלה מפני שניכר שמחל רק כדי שהמוכר יבוא לקראתו בעניין התביעה האחרת. אבל יש להעיר ששם זאת לא מחילה ממש, אלא התחייבות לשלם את מחיר הסחורה; ועוד, שאילו היתה זו מחילה, היה יותר מקום לבטל אותה מטעם מחילה בטעות (וכאן זו טעות בשינוי המצב אחרי המחילה – ראה עמ' 346), ולא מטעם חוסר גמירת דעת במחילה.

ג. דעות חולקות: מחנה דוד, אוהל סב, מדייק משו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז (ראה עליו בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 290 = להלן, עמ' 1400), שהמחילה תקפה גם אם ניכר שאינו מוחל מרצונו (שלא כדרכי נעם), שהרי כתב שאישה שמחלה על כתובתה מפני שבעלה איים לגרשה, מחילתה תקפה מפני שלא מסרה מודעה. עיין שם, שהוא דוחה את הוכחת דרכי נעם מהרמב"ם.

ד. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו, דף קנו ע"ג (ד"ה וראיתי), כותב שלדעת הרי"א^ז, אם יש אומדנא גמורה שאינו מוחל בלב שלם, המחילה בטלה, שהרי פסקי הרי"א^ז, כתובות, פרק יא, הלכה א, אות כה (הובא בשלטי הגיבורים, כתובות נו ע"א, בדפי הרי"ף), כותב שבמתנה מתחשבים בדברים שבלב, שאם ניכר שאין לו גמירת דעת, המתנה בטלה, והרי רמב"ם, הלכות מכירה, י, ג, כתב שמחילה דינה כמתנה (לעניין אונס). אבל הוא כותב (בר"ה וכד מעיינינו) ששאר הפוסקים חולקים על הרי"א^ז, וסוברים שאין מתחשבים בדברים שבלב.^ח

להערה 6

א. ראה גם ליד ציון הערה 30, שיש שדייקו מהרמב"ם שם שאם לא עשה קניין, הוא נאמן אם טען שלא התכוון למחול.

ב. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן עז (עמ' מסד), כותב על נידונו שמעיקר הדין המחילה תקפה, אלא שיש לפשר, מפני שיתכן שהמוחלת לא גמרה בדעתה למחול, ועשתה שטר מחילה רק כדי לדחות את היורש שלה מלרשת אותה.

להערה 7

שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (קכא ע"ב), לומד מדברי דרכי נעם וגנת ורדים לנידונו: ראובן ושמעון היו שותפים, והממון היה ביד ראובן, וכשבאו לחלוק את השותפות, כתב ראובן לשמעון, "אם אחשב את כל ההפסדים, תפסיד הרבה, לכן אני מחשב רק את הרווחים". משמעות הדבר היא ש"מחל" לשמעון על חלקו בהפסדים, ובכל זאת הוא פסק שאין תוקף למחילה זו, מפני שלא הייתה לשון מחילה ברורה, שהרי לא כתב "אני מוחל לך על ההפסדים", אלא אלו היו פיטומי מילי, ומטרתו הייתה ששמעון יסכים להאריך את זמן השותפות.

להערה 8

אבל שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד (יט ע"ד), כותב שאינו צריך לומר שהוא מוחל בלב שלם, חוץ מהמוחל בלי קניין במקום שנהגו לעשות קניין (ראה שער שני, עמ' 48). גם הלכה למשה (אמרייליו), הלכות מכירה, ה, יג (הובא בשו"ת שמע אברהם, סימן סח, דף קסג ע"ד), כותב שבמקום שלא נהגו לעשות קניין, אם אמר דברים שהדעת סומכת עליהם ולא היה בצחוק, המחילה תקפה גם אם לא אמר "מחלתי בלב שלם", מפני שמן הסתם מחל בלב שלם.

להערה 12

א. דרכי נעם, בשני המקומות, מסביר בכך את דברי הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, "שאיין קניין מועיל כלום" לעניין מחילה – שקניין אינו מועיל אם ידוע לנו שלא גמר בלבו למחול.

מילואים לשער תשיעי

ב. ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבנותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ג, מביא את דרכי נעם, שקניין אינו מועיל. אבל שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נט ע"א), כותב שבנו (ר' שלמה אלפסי) חולק שם, מפני שהמוחל שעבד את גופו בקניין (ואינו מפורש בדבריו).
ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא (ד"ה ועוד שהרי), כותב שבמקום שנראה קצת כאונס כגון שהמוחל אמר "מה אוכל לעשות", ובכך גילה דעתו שאינו רוצה למחול, אלא שאין לו ברירה, ומחילתו היא רק פירוטי מילי – אין מועילה מחילה בלא קניין. משמע שקניין יועיל.

להערה 17

א. שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן ה, אות א, כותב בסתם שבמחילה לא שייכת טענת השטאה והשבעה (שטוען שאמר מחל רק כדי שבניו לא ירגישו שבעים).
ב. ראה גם שער שיש, עמ' 277, ליד ציון הערה 123, שמחנה דוד אומר שמי שמוחל בפני עדים, אינו יכול לטעון "משטה אני בכך". והוא דיבר אף במצב שהשטר ביד הנושה.
ג. בן יידי, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מה ע"ג), כותב שרק המוחל חוב קיים אינו צריך לומר "אתם עדי", מה שאין כן במחילת חוב לכשיחייב לו, שהיא בעצם התחייבות לתת מתנה, והרי האומר לחברו "אתן לך מתנה", אם לא אמר "אתם עדי", יכול לטעון "משטה" (כנראה הוא מתכוון לאחד האופנים שמועילה מחילת זכות עתידית – ראה בשמו בשער רביעי ליד ציון הערה 659 ובמילואים להערה 65, על אופנים כאלו). והוא כותב שגם בכגון זה, אם דיבר דרך הודאה, אינו יכול לטעון "משטה"; וכן אם אמר ביוזמתו "בפני עדים אלו אני מוחל לך", אינו יכול לטעון "משטה", כמו שנפסק שבהודאה ביוזמת הנחבע אינו יכול לטעון "משטה" (שו"ע, חו"מ, פא, ה).
ד. דעה חולקת: מאירי, קידושין טו ע"א, כותב שרק אם נראה לעדים שאינו מהתל, המחילה תקפה בלי "אתם עדי", אבל בסתם, בלי "אתם עדי", המחילה בטלה, שמא הוא מהתל. ר"א סופר, בהערותיו למאירי שם, הערה 9, הוסיף שאם מחל בפני בית דין, המחילה תקפה גם בלי "אתם עדי", כמו שכתב רמב"ם, הלכות טוען ונטען, ז, ג, שמועילה הודאה בפני בית דין בלי "אתם עדי".

להערה 24

א. ר' יחיאל באסן כתב כך כדי ליישב את דברי רש"י, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה נהרדעי), על דברי הגמרא שם, שבר מצרא שאמר לקונה "קנה לך", ומוחל בכך על זכות הקדימה, מחילתו חלה רק אם עשה קניין – רש"י נימק, שאם לא עשה קניין, הוא יכול לטעון שהיה משטה. ר"י באסן הסביר שמדובר שלא היו עדים, ולכן יכול היה לטעון "משטה", לולא הקניין. אבל הוא מעיר שלפי הסבר זה, אם בר מצרא אמר בפני עדים "קנה", אינו צריך קניין; ולא מצאנו זאת בפוסקים. מהר"ש הלוי, החולק על ר"י באסן, כפי שנראה ליד ציון הערה 29, מיישב את רש"י בדרך אחרת: ששם זאת לא מחילה רגילה אלא הסתלקות מזכות שתיקנו לו חכמים, כלשון הרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג, שזה "סילוק ומחילה", ובוה יש חשש משטה (ראה על דבריו בשער חמש-עשרה, הערה 176, על הסתלקות מצרן, ובשער שש-עשרה, ליד ציון הערה 255, בנפקויות בין מחילה לסילוק). ולא הסביר מדוע שם יש חשש משטה. אפשר ליישב את רש"י בדרך אחרת: שאף שברוך כלל מוחל אינו יכול לטעון "משטה הייתי", כאן הוא יכול, מפני שיש לו אמתלא, כפי שכתב רש"י שם, ששיטה בקונה כדי להוריד את המחיר, שאלו ביקש המצרן לקנות מבעל השדה, היה דורש ממנו מחיר גבוה, מפני שידע שהיא בעלת ערך מיוחד בעיניו כיוון שהיא בצד שדהו, ועכשיו שאדם זר יפנה לבעל השדה לקנות, ידרוש ממנו מחיר נמוך יותר. ראה ליד ציון הערה 33 על מוחל שנתן אמתלא לכך שמחל אף שלא התכוון לכך בלב שלם. ר"ב ליפשיץ תירץ בדרך אחרת: שמצרות היא זכות קניינית וקשה יותר לבטלה.

ב. מצוות כהונה שם, מביא ראה לדבריו מקידושין טו ע"א, ששם נאמר לעניין מחילה: "באפי תרי", והרי מחילה מצד עצמה תקפה בלי עדים, וצריך לומר שהעדים נחוצים כדי שלא יוכל לטעון "משטה הייתי". אבל כנסת הגדולה, חו"מ, לב, הגהות בית יוסף, אות ה, דוחה ראה זו, שאולי העדים הוצרכו שם כדי שלא יוכל לטעון שלא מחל בכלל, אבל אולי אם יודה שמחל, לא יוכל לטעון שהיה משטה.
ג. ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ג, כותב שאם המוחל טוען "משטה הייתי בכך", המחילה בטלה, והיא תקפה רק אם יש עדים. דבריו מובנים על פי דעת ר"י באסן שאם אין עדים, המוחל נאמן לומר "משטה הייתי", מה שאין כן אם יש עדים. הוא עוסק במחילה על חוב בשטר, ואולי רק שם הוא נאמן לומר שהיה משטה, מפני שהעובדה שלא החזיר את השטר מראה שלא מחל בלב שלם (ויש אומרים שלכן המחילה בכלל אינה מועילה – ראה שער שיש); אבל לעיתים אינו זקוקים לעיקרון של ר"י באסן כדי להסביר את מה שכתב שעדים מועילים.

להערה 29

א. גם הרדב"ז שניבא ליד ציון הערה 33 אומר שגם בלי עדים אינו יכול לטעון "משטה".
ב. כמו כן, שו"ת תעלומות לב, חלק א, חו"מ, סימן ל, מוכיח שלא מועילה טענת השטאה במחילה, ממה שאם יש עדים, אינו יכול לטעון "משטה הייתי", גם אם לא אמר "אתם עדי", כאמור ליד ציון הערה 17, ופשוט לו שנזכחות עדים אינה משנה אם לא אמר "אתם עדי". והוא דוחה את הוכחת ר"י באסן מהטור – עיין שם.

מילואים לשער תשיעי

ג. גם שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט, כותב שאין הלכה כר"י באסן.
ד. שלחנו של אברהם, חו"מ, סימן יב, מביא ראייה לדעה זו מר"ן על הר"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף), ומש"ך, חו"מ, שלג, ס"ק מח, שמדבריהם משמע שצריך עדים רק כדי שלא יכחיש, ולא כתבו שצריך אותם כדי למנוע טענת השטאה. אבל תעלומות לב שם, שו"ת שואל ונשאל, חלק ה, חו"מ, סימן עא, וגן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ז (עמ' צד), העירו שהוא עצמו, בספרו מצוות כהונה, פסק כמו ר"י באסן, כאמור בהערה 24.

להערה 35

א. כמו כן, ב"ח, חו"מ, סח, ז, כותב שמי שמחל בשטר מחילה בחתימת עדים גויים בערכאות, יכול לטעון שלא גמר בדעתו למחול ושציווה לערכאות לכתוב רק משום שידע ששטרותיהם חסרי תוקף הלכתי, ואמר כך כמשחק ומהתל, וכן אם מת הנושה, טוענים ליורשו כך, מפני שרק מחילה בלב שלם תקפה. הרי שהמחול נאמן לומר שלא מחל ברצינות, מפני שהוא נותן אמתלא. אבל ט"ז, חו"מ, סח, א, חולק על הב"ח, בטענה ששטר של הערכאות תקף על פי ההלכה. על שטר מחילה של ערכאות, ראה עמ' 73-74.

ב. בדומה כתב בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מה ע"ג), שאם המחול טען שאמר שהוא מחול רק כדי שהלה יעשה את רצונו, ולא מחל בכל לבו, הוא נאמן, מפני שזו אמתלא גדולה. אבל נידונו אינו ברור. הוא כותב (בדף מז ע"א) שבנידונו היה אומדנא דמוכח שלא היה בדעתו למחול, שהרי אין דרך למחול מאתיים תמורת מאה. ודבריו קשים, שהרי כל מחילה היא הפסד לנושה.

להערה 37

שו"ת פני יצחק (בהר"ד), סימן יב (דף לה ע"א), עוסק במי שגירש את אשתו, והתברר שהגט פסול, וסירבה לקבל גט כשר, והוא קיבל היתר מאה רבנים לשאת אישה שנייה, והתקנה היא שהבעל צריך להשליש גט וכתובה לאשתו הראשונה לפני שיוכל לשאת את השנייה; אבל בנידונו האישה כבר מחלה על הכתובה כשקיבלה את הגט הפסול, ולכן הוא אומר שהבעל אינו צריך להשליש כתובה. הוא כותב שהאישה לא תוכל לטעון שידעה כבר אז שהגט פסול, ולכן אמרה שמחלה אבל לא התכוונה למחול באמת אלא מחלה כמהתלת – שהרי אילו לא התכוונה למחול באמת, הייתה צריכה למסור מודעא על המחילה. כלומר, לדעתו המחול אינו נאמן לומר שהתכוון בצחוק גם אם נתן אמתלא, מפני שהעובדה שלא מסר מודעא מוכיחה שהתכוון ברצינות. כנגד זה, הדעה החולקת סבורה שהמחול יכול לטעון שלא הרגיש צורך למסור מודעא מפני שבכלל לא התייחס ברצינות לכל העניין.

להערה 40

א. יש להוסיף את שו"ת באר מים חיים (מוצירי), חלק א, אהע"ז, סימן טז, בסופו, הכותב לגבי מחילת אישה על כתובתה, שרק אם יש עדים שהבעל כפה עליה למחול, המחילה בטלה, ואז היא בטלה גם אם קרעה את שטר הכתובה.

ב. שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן לו (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן צב), עוסק בתיומה מאם שהסתלקה מירושת אמה תמורת נדוניה שנתן לה אביה, ואחר כך בעלה טען שמחילתה ניתנה מתוך אונס, שכן האב אמר שאם לא תסתלק, לא יסכים לנישואין; והוא פוסק שאינה נחשבת אנוסה מפני שלא גילתה דעתה מראש. נראה שכוונתו היא, שאין עדים על האונס.

להערה 45

בהערה 188 שם, מובאת דעת ר' אפרים, המובא בהגהות מיימוניות, הלכות מכירה, פרק י, אות ב, הכותב שמודעא מועילה רק אם עדי המודעא הם עצמם עדי המחילה, שאם לא כן, ייתכן שאחרי המודעא הסכים למחול. שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן י (ד"ה ולזה), כותב שר' אפרים מודה שאם יש עדים שבשעת גמר הדבר, הודיע שהוא אנוס, המחילה בטלה. ¹⁰

להערה 46

א. שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, כותב שנושה שלא הצליח לגבות את חובו, מפני שהחייב כפר בחוב או סתם סירב לשלם, ומחל לחייב על חלק מהחוב כדי שיסכים לפרוע לו את החלק האחר – לשיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הקנאה, המחילה בטלה מפני שהיא מחילה באונס, ולא גמר בלבו להקנות, ואין לומר שגמר בלבו למחול משום שקיבל כסף, מפני שנימוק זה שייך רק במכר, כשקיבל את כל תמורת הנכס, ואילו כאן קיבל רק מקצת החוב; ואילו לשיטה (בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא רק סילוק שעבוד, יש מקום לומר שאפילו קיבל רק מקצת הכסף, גמר בדעתו וסילק את עצמו מכל החוב.

ב. ראה הלכה דומה בשער שלישי, במילואים, עמ' 813, בשם ר"י קורקוס, לגבי מקום שנהגו לתת לכהן פרוטה

מילואים לשער תשיעי

במקום הזרוע, לחיים וקובה, שאין לומר שהכהנים מוחלים על השאר בגלל המנהג, מפני שזו מחילה בעל כרחם, שהרי לא יתנו כלום לכהן שלא יסכים לקבל את הפרוטה, אלא יתנו לכהן אחד. □

להערה 56

א. כך פסקו גם: שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח; שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפ ע"ד (הובא במטה שמעון, יב, הגהות טור, אות כב, בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט, בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ד"ה ונחזור לענינו, בתשובת ר' מסעוד אלפסי, שבמשחא דרבוחא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב, דף ז ע"א, וברדני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 13); שו"ת שעו אפרים, סימן קמב, בהגהת בן המחבר; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קיא (ד"ה ואחר שבאנו); שו"ת תועפות ראם (טוביש), חו"מ, סימן לד (הובא במשפט שלום, רט, ד); שו"ת חיים שאל, חלק ב, סימן יג (גם בשם ר' יצחק הכהן רפפורט, בעל בתי כהונה); שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נח ע"ד); שו"ת תורת חכם, סימן כז (קד ע"ג); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"ע"ז, סימן עו; אהל יעקב (מנשה), מערכת מ, אות יא; שו"ת בקש שלמה, סימן כג (נה ע"א); ר' חיים דוד חזן, בשו"ת שערי רחמים (פונקו), חלק א, חו"מ, סימן י, דף יח ע"ד (שזו דעת רוב הפוסקים).

ב. שו"ת הרא"ש, כלל מו, סימן ב (הובא בשו"ת מעשה אברהם (אשכנזי), אה"ע"ז, סימן א, דף קלד ע"ד, ובשו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב, דף כה ע"ב), כותב לגבי מחילת תנאי, שהיא מועילה רק אם מחל "שלא בהקפדה". ג. ר' אליהו ילזו, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז (פו ע"ד), מוכיח שהשלחן ערוך סובר שמחילה מתוך כעס בטלה, משו"ע, יו"ד, רסו, עג, שפסק שהמשהיר את עבדו בלשון שמשמעה שלא נשאר עליו שעבוד כלל ושגמר בלבו לדבר זה – אינו יכול לחזור בו, ומלשון "גמר בלבו" עולה שהשחרור צריך להיות בלב שלם ולא מתוך כעס; ועוד, ששו"ע, חו"מ, רה, ג, כתב שמחילה כמתנה, שאינה מועילה באונס, הרי שהוא סובר שמחילה שלא בלב שלם בטלה, וכן יסבור במחילה בכעס. שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד, דף כא ע"א (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב), מוכיח ששו"ע סובר שמחילה בכעס בטלה, שהרי שו"ע, אה"ע"ז, קה, ה, כתב שמחילה מועילה רק אם ניכר שהוא בדעת נכונה.

ד. שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), עוסק באבי משרכת שנתן רשות למשוך לשאת אישה אחרת, ואחר כך טען שאמר זאת מתוך כעס, והוא פוסק שהנסיבות מלמדות שלא אמר זאת מתוך כעס, ולכן הרשות מועילה לפטור את המשוך מחיוביו. מכאן מדייק חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד (עמ' פט), שפני משה סובר שמחילה בכעס בטלה.

ה. חקרי לב, יו"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פב (עמ' קעח), מעלה אפשרות שמה שכתב מישרים שמחילה בכעס בטלה, הוא משום שעסק במחילה לפועל, ודרך מעביד לכעוס על פועל, ולומר לו "צא", בלי כוונה אמיתית לפטר אותו, ואנן סהדי שכשיגמור לכעוס, ירצה את הפועל, ולכן המחילה בטלה, מה שאין כן בצב שאנן סהדי שגם אחרי הכעס ירצה את המחילה.

ו. ראה גם שער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 223, וליד ציון הערה 226, שיש מצבים שהנושה שותק אל מול פגיעה בו, ובכל זאת אין מפרשים זאת כמחילה, אלא מפרשים ששתק מתוך כעס.

להערה 60

א. דחיות לראיות תורת חיים מגט: (א) שו"ת מעשה אברהם (אשכנזי), אה"ע"ז, סימן א, דף קלד ע"ד (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נח ע"ד), דוחה, שהיות שכחנים הם בעלי מריבה תמיד, שנאמר "ועמך כמריבי כהן" (הושע ד, ד), מועיל מעשה שהם עושים בכעס, שהרי הם התרגלו לכך, אבל ישראל אינו רגיל לכעוס, ולכן אם הוא משנה מדרכו ועושה מעשה מתוך כעס, אינו מועיל. (ב) מקום שמואל, שער התירושים, בבא בתרא קס ע"ב, דוחה, שספק אם מעשה שנעשה בכעס מועיל, לכן מחילה בכעס בטלה מספק (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 518 ואילך, על ספק מחילה), ובגט, מספק הוא מועיל לאסור אותה לכהן, ולכן הוצרכו לתקן גט מקושר, כדי שהכהן לא יגרש את אשתו בכעס (שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד (כ ע"ב), מקשה על הסבר זה, שאם כן, הגמרא היתה צריכה לומר שתיקנו גט מקושר מפני שאם הכהן יגרש מתוך כעס, האשה עולה לחשוב שהיא מותרת ביניה לאהרן, ובאמת הוא אסורה מספק). (ג) שו"ת מהרי"ם (פאדווא) מבריסק, סימן לח (ע"ב-ע"ג), אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ה, פני שלמה (גנצפריד), בבא בתרא קס ע"ב, וחידושי חתם סופר, גיטין כו ע"ב (ד"ה ורוק), דוחים, שאולי הגט פסול בגלל הכעס, ומכל מקום אוסר אותה לכהן מדין "ריח הגט". (ד) עוד דוחה מהרי"ם, שמחילה בכעס בטלה מפני שאדם עשוי לדבר דיבור מתוך כעס ולא בלב שלם, אבל גט בכעס כשר מפני שאין תולים שמעשה שעשה אדם לא היה בלב שלם, אלא מניחים שהיה בלב שלם. כך דוחים גם אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ה, ושו"ת דובב מישרים, חלק ב, סימן לח. בדומה דוחה שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד (כ ע"ב), על פי המאור ליד ציון הערה 63, שמעשה בכעס מועיל. גם שו"ת ברכת משה (שאצקס), סימן מב, מביא שהאחרונים הבחינו בין מעשה לדיבור. (ה) שו"ת דובב מישרים, חלק ב, סימן לח (הובא בשו"ת ישיב יצחק, חלק ז, סימן פ, עמ' שמג), דוחה, שבגט זה לא דרך כעס גמור אלא זה אופי של כחנים

מילואים לשער תשיעי

שהם קפדנים. (ו) בחלק ג, סימן לר, הוא מביא שר' חנוך פרווא דחה, שכמו שמכר באונס תקף בגלל התמורה שהמכר מקבל, כך גט מועיל באונס מפני שבזכותו הבעל נפטר משאר, כסות ועונה, ורק באונס ממש כתבו תוספות, בבא בתרא מח ע"ב (ד"ה קדיש), שהגט פסול מפני שהבעל מעדיף להיות נשוי ולשלם שאר, כסות ועונה, מה שאין כן כאן, שזה רק כעס. (ז) פני שלמה (גנצפריד), בבא בתרא קס ע"ב, דוחה, שמדובר שאינו מגרש בתחילת הכעס, שאז הכעס הוא חזק, אלא אחר כך, כשהכעס מתמעט. אולי כוונתו היא, שאף שהכהן כותב את הגט מיד כשהוא כועס כעס חזק, הרי עובר זמן עד שהוא נותן את הגט, ואז הכעס כבר התמעט, כסברת חקרי לב, ליד ציון הערה 62.

ב. אשר לראיה משבועת ה', דוחה מהר"ם שרק אצל אדם שייך לומר שכעסו אנס אותו, מה שאין כן אצל הקב"ה; ועוד, שבנדר ובשבועה יש דין מיוחד שהם תקפים גם בכעס (עיינין שם במקורו לכך).

ג. שו"ת דובב מישרים, חלק ב, סימן לח, מביא ראייה מגיטין כו ע"ב, ששם נאמר שחוששים שאדם יכעס על אשתו ויזרוק לה גט, הרי שמועיל גט מתוך כעס. והוא דוחה, שכונת הגמרא היא שהגט בטל בגלל הכעס, ונמצא שהוא מעגן את אשתו, שאינה יכולה להינשא לאחר. גם חידושי חתם סופר, גיטין כו ע"ב (ד"ה וזרק), מיישב, שבגלל הכעס, היא כספק מגורשת, ואינה יכולה להינשא לאחר, וגם אין לכופו לקיים חיובי אישות כלפיה, ונמצא שהוא מעגן אותה.

ד. דובב מישרים, שם, מביא ראייה משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תרנו, האומר שמועיל הקדש מתוך כעס. בחלק ג, סימן לד, הוא מביא שר' ברוך שמעון שניאורסון דחה, ששם לא היה כעס בעצם ההקדש, אלא מתוך שכעס על בניו העביר מהם את ירושתו והקדיש אותו, ולכן ההקדש חל, ואין ראייה למצב שהמחילה עצמה היתה בכעס. ה. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד (עמ' פט), כותב שזו גם דעת ר' ברוך קלעי, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל, שעסק במי שמחל מתוך כעס, ולא אמר שהמחילה בטלה מטעם זה. אבל המגייה בשו"ת בני בנימין, חו"מ, סימן ג (ח ע"ד), כותב שרק אחי המחבר, ר' מרדכי קלעי, בתשובתו שם, אומר שהיא תקפה, ור' ברוך קלעי עצמו חולק. שו"ת שפת הים (מיו), יו"ד, סימן כב, תמה מדוע מקור ברוך לא פסל את המחילה בנימוק שמחילה בכעס בטלה.

ו. ר"א בן ארוליא, המובא במנחת זכרון, מערכת מ, מחילה, אות ה, דף מה ע"א (הובא בשנות חיים, על און אהרן, מערכת מ, אות מב), ושו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ח = פד"ר, כרך ו, עמ' 107, מדויקים משו"ת הר"י מיגאש, סימן נח, שנביא במילואים להערה 63, שהוא סובר שמחילה מתוך כעס תקפה, ור"א בן ארוליא תמה עליו, שהוא היפך מדעת הרמב"ם (עמ' 374, הערה 2) שכותב שצריך שהמחילה תהיה ב"דעת נכונה". וראה במילואים להערה 63 ובהערה 71, הבנות אחרות בדעת הר"י מיגאש.

ז. כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות יב, מדויק מהר"ם, המובא באגודה, בבא מציעא, סימן קיח, שעוסק במעביד שאמר למלמד "לך ממני" בכעס, ופוסק שהמחילה בטלה מפני שחיוב המלמד הוא לילד ולא לאב (ראה שער שביעי, עמ' 305–306), ולא נימק מצד מחילה בכעס – מכאן שהוא סובר שמועילה מחילה מתוך כעס. אבל חקרי לב, יו"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פב (עמ' קצח), דוחה, שמהר"ם אינו עוסק במחילה מתוך כעס. אולי כוונתו היא, שמה שנוכר באגודה שם "כעס" אינו מדויק, שהרי בדברי מהר"ם במקורות מקבילים (שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתעג, ומרדכי, בבא מציעא, סימן שמו), חסרה המלה "בכעס".

ח. שו"ת ר' עקיבא אגה, תשובות חרשות (תשל"ח), חו"מ, סימן ה (=מהד' המאור, חלק ד, חו"מ, סימן א), כותב שמחילה בכעס תקפה, ומה שכתב הרמ"א (הערה 56) שאינה תקפה הוא רק בנידונו, מעביד שאמר לפועל "לך מעמדי", שאם אמר לו דרך כעס, אין משמעותו מחילה, אלא כאומר "איני רוצה לראות את פניך", מה שאין כן בלשון מחילה ממש, שמועילה אף בדרך כעס. גם שו"ת ברכת משה (שאצקס), סימן מב, כותב שאם מחל בפירוש מתוך כעס, המחילה מועילה, ורק ב"לך מעמדי", שלא אמר בפירוש שמחל, אומר הרמ"א שאינו מחול כיוון שאמר מתוך כעס, מפני שאין משמעות לשונו שהוא מוחל, וכך גם בפועל שאמר למעביד "תוכל לשכור אחר" מתוך כעס, אינו מחול.

ט. שו"ת באר מים חיים (מוצירי), חלק א, אה"ע"ז, סימן טז, עוסק באישה שקרעה את שטר כתובתה מתוך כעס, ופוסק שהכתובה מחולה, ואינו מזכיר את הדעה שמחילה בכעס בטלה; ושו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ח = פד"ר, כרך ו, עמ' 107, מעיר על כך שדעתו היא נגד הרמ"א.

י. שו"ת דובב מישרים, חלק ב, סימן לח, כותב שמחילה בכעס בטלה, אבל בחלק ג, סימן לד, הוא כותב שפסק כך בעיקר מפני שבנידונו לווה מחל למלווה על משכון, שבזה אומרים שהתכוון רק לרחות את המלווה (שו"ע, חו"מ, עב, כו), אבל במצב אחר אולי המחילה תקפה; והוא כותב שמספק הנמחל יכול לטעון "קיים לי" שהמחילה תקפה.

יא. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד, עמ' פט (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד, דף יט ע"ב), כותב שהנמחל יכול לומר "קיים לי" כדעה זו, מפני שהנמחל נחשב מוחזק. ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט מפני שבנידונו לווה מחל למלווה על משכון, שבזה אומרים שהתכוון רק לרחות את המלווה (שו"ע, חו"מ, עב, כו), אבל במצב אחר אולי המחילה תקפה; והוא כותב שמספק הנמחל יכול לטעון "קיים לי" שהמחילה תקפה.

מילואים לשער תשיעי

משה (שאצקס), סימן מב), כותב שמספק אין מוציאים מהמוחזק, שמא המחילה תקפה. אבל שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד, דף כ ע"ג (הובא בשו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טו ע"א = מקבציאל, גל' כט, עמ' קלד), כותב שאי אפשר לומר "קיים לי" שהמחילה תקפה, מפני שלא מצאנו דעה כזאת (!). יב. שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק ב, סימן קיא, בסופו מביא את שתי הדעות. יג. דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, אות יג, כותב שבעניין זה, הכול תלוי בראות עיני הדיינים, האם באמת התכוון למחול, וראוי לפשר. יד. הבחנות שונות: שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן קל (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, שלג, ס"ק יז), כותב שתורת חיים דיבר רק במי שמחל בפני בית דין ועדים, אבל הוא מסכים שמחילה בכעס שלא בפני בית דין ועדים היא פיטומי מילי. והוא מביא גם את הדעה הראשונה, השלטת. טו. שו"ת מעשה אברהם (אשכנזי), אהע"ז, סימן א (קלה ע"א), מעלה אפשרות שהרמ"א (הערה 56) דיבר רק בפועל, שדרך לגרשו מתוך כעס, וכשישכך כעסו של המעביד, ירצה לחזור בו, וגם בכעסו הוא חושב שהפועל לא ילך מפני שיכין שזה בכעס, אבל במצב אחר, שאנן סהדי שגם אחרי שישכך הכעס הוא ירצה בקיום המחילה, אולי הרמ"א מסכים שהמחילה תקפה.

להערה 61

א. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג, דף קפ ע"ד (הובא בשו"ת מחזה אברהם (די בוטון), סימן לא, אות ח, ובשו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד), וסימן טז (הובא בשו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, ד"ה ובתשובה להרב), כותב שאם הנסיבות מלמדות שלא מחל ברצון אלא מתוך כעס, המחילה בטלה גם אם עשו קניין. זאת כפי שהבאנו בשמו ליד ציון הערה 12, שלא מועיל קניין אם מוכח שלא מחל ברצון. אבל הוא עצמו כותב אחר כך (סימן ג, קפא ע"א) שאם הנסיבות מלמדות שאמר כך מתוך כעס, מן השפה לחוץ, ומתוך מעשיו ודבריו אנו יודעים שאין בלבו למחול, מחילתו אינה מועילה בלי קניין – משמע שעם קניין, היא מועילה. ב. שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד, מדייק ממה שכתב חתם סופר (במילואים להערה 60, אות יד) שגם לתורת חיים מועיל רק אם מחל בפני בית דין ועדים, הרי שלדעת מישרים, לא מועיל גם קניין בפני בית דין.

להערה 62

א. בנידונו של חקרי לב, רב התמיד חודש ימים במחילתו על חיוב בני העיר לשלם לו. והוא כותב שאדם כועס שעה או שעתים בלבד, וגם שינה מפיגה את הכעס. ולפי זה, אם עברו יותר משעה או שעתים אחרי שכעס, ונשאר במחילתו, היא תקפה. ב. גם חקרי לב, יוד"ו, חלק ג (חלק ד במהד' המאור), סימן פג-פד, אות פא, כותב שאם אחרי שמחל בכעס, הוא עומד בדבריו וסופו ברצון – המחילה תקפה. זכרנו לחיים, חלק ב, מערכת מ, מחילה, אות ג, כותב על פי זה, שמי שמחל מתוך כעס, וטען שהיא בטלה, ואחר כך רוצה בקיום המחילה – היא תקפה. ג. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), עוסק באבי משורכת שהתיר למשורך לשאת אישה אחרת, ואחר כך טען שאמר זאת מתוך כעס, והוא פוסק שמתן הרשות מועיל מפני שגם אחר כך התמיד במחילתו, בכך שביקש מהמשורך רק להחזיר לו כסף מזומן שנתן לו, ולא דרש שישא את המשורכת. ד. דעה חולקת: שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כט ע"ב), עוסק במחילה מותנית. באופן שהמחילה תחול רק אם יגרש, והוא פוסק שהמחילה בטלה כיוון שמחל מתוך כעס, אף שהגירושין נעשו ברצונו בלב שלם, מפני שהעיקר הוא ראשית המחילה, וסופו אינו יכול להוסיף לו כוח. זאת אף שהתמיד במחילה זמן ניכר, אחרי שכעסו כבר שכך.

להערה 63

א. כמו כן, שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט, עוסק באישה שמחלה לבעלה על כתובתה, ועל סמך מחילתה שילם לה כסף לפרנסתה, והיא לקחה את הכסף ברצון ושוב אמרה "מחול לך", והוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שגם אם נניח שבתחילה מחלה מתוך כעס, הרי בזה שעשתה מעשה, היא מראה שבטל הכעס, ועשתה את מה שעשתה ברצון. ב. כמו כן, ר' בנימין נבון, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ח ע"ג), כותב שאם מעשיו של המוחל מוכיחים שגמר בלבו למחול, המחילה תקפה גם אם דיבר בכעס, מפני שהעיקר הוא המעשה, ואולי בשעת מעשה התרצה וגמר בלבו. הוא מדייק כך ממנה"ט ומדרכי נעם הנ"ל. בנידונו היה ברור שכל כוונת המוחל הייתה כדי לקבל את תורת החוב מהחייב, מאיזה טעם, מפני שלא פרע לו בזמנו, או מפני שהיה זקוק לכסף, והעובדה שבאותו רגע לקח ממנו את הכסף מלמדת שגמר בלבו למחול. הוא מביא ראיה ממה שמכר ומתנה בכעס מועילים אם עשה מעשה קניין, מפני שהעיקר הוא המעשה. ג. שו"ת ה"י מיגאש, סימן נח, כותב שאם הנושה קרע את שטר החוב ואמר "מחלתי לך את הסך", זו מחילה,

מילואים לשער תשיעי

אף על פי שהוא טוען שקרע מתוך כעס. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ה, שו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד (ע"א), שו"ת שמע אברהם, סימן סח (קסג ע"ג), ודיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 13, מסבירים שהמחילה תקפה אף על פי שהיתה כבעס מפני שעשה מעשה של קריעה. בפשטות טעמו של ר"י מיגאש הוא מפני ששם לא ידוע אם מחל מתוך כעס או לא, ורק הנושה טוען כך. בעניין קריעת שטר החוב ראה שער אחת-עשרה, עמ' 441, על מחילה מכללא במעשה. להסברים אחרים לדברי הר"י מיגאש, ראה הערה 71 ובמילואים להערה 60, אות ו.

ד. ר' מרדכי קלעי, בשו"ת מקור ברוך, סימן ל, דף מה ע"ג (הובא בשו"ת ישמח לב (גאגין), חו"מ, סימן ד, דף כ ע"א, ובהגהה בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג, דף ח ע"ג), עוסק במחילה מתוך כעס, ובכל זאת הוא אומר שאם המחילה עשה מעשה (בנידונו: רב שמחל על רבנותו, ושבר את כסא הרב), המחילה תקפה.

להערה 65

נידונום היה סביב ר' אהרן בכור אלהרדיף עצמו, שמחל על רבנותו, וטען שמחל מתוך כעס. והוא מביא (בדף פח ע"א) כמה הוכחות לכך שמחל מתוך כעס: "אילו מחלתי באמת, הייתי מחזיר לקהל את שטר המינוי ואת כל הזכויות שמסרו לי, ומכך שמה שאמרתי להם שאני מוחל היה לדחייה בעלמא; ועוד, יש אומדנא דמוכח שלא מחלתי, שהרי הם הציעו לי חמישים ל"פ תמורת תביעותי, באמצעות ר"מ ממך, ולא רציתי, ואמרתי 'איך אמחול על טענותי בסך קטן כזה'". עוד הוכיח (בדף צא ע"ג): "הרי גלוי לכול שמחלתי מחמת הבזיונות שבזו אותי; ועוד ראה, ממה שתבעתי אותם כמה פעמים ולא השיבו מיד: 'מחלתי'". על ספק מחילה באופן כללי, ראה עמ' 518 ואילך.

להערה 71

א. בדומה, שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), כותב שמחילה על ידי כעס תקפה אם אמר "אתם עדי", מפני שזה מראה שמחל ברצון.
ב. כמו כן, שו"ת שושנים לרוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עז, מסביר את מה ששו"ת שופריה דיעקב (בירדוגו), אהע"ז, סימן כט, עוסק במחילה מתוך כעס ובכל זאת כותב שהמחילה תקפה – שטעמו הוא שהמחל מחל בשטר, והיו כמה תיקונים [=תיקוני לשון] בשטר המחילה. לאמיתו של דבר, בשופריה דיעקב שם לא נזכר שהמחלחל כעסה, אלא שהייתה אנוסה מפני שבעלה היה מכה אותה.

להערה 73

א. כך פסקו גם: כסא אליהו, חו"מ, רמא, אות ד; שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו; משכנות הרועים, מערכת מ, אות ט (הובא בבית דוד – זכרון טוביה, עמ' שכד); שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן יט (בשם "הרבה פוסקים"); שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן ד; שו"ת קרני ראם (אנקאוה), סימן כד; רוב דגן (עטייה), קונטרס אות לטובה, סימן מב, אות ב; מחנה דוד, אוהל ס; שו"ת קרית מלך רב, חלק ב, סימן יא (שהדעת נוטה לומר שהמחול גמר בדעתו ומחל; כיוון בהלווה מוחזק; הובא בד"ץ אמת, חו"מ, סימן יב); שו"ת מנחת יחיאל, חלק ב, סימן כה, אות ב; שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ח (כ ע"ג); שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן ה, אות יא; ר' יעקב שור, בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סימן כד (עג ע"ד) וסימן כה (עד ע"ג); שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט (גם בדעת ערך השלחן, חו"מ, סימן יב, פנים במשפט, יב, ס"ק יח, ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק א, סימן לו); ר' ירוחם פישל אדלר, "עיונים בנושא אין כותבים פרוזובל אלא על קרקע", המעין, כרך כח, גל' א, עמ' 48.

ב. עוד הסוברים כך: ר' יצחק בר שמואל, באור זרוע, בבא מציעא, סימן קפ, ובהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן כא, מזכיר אפשרות שמלווה ימכור חוב שגוי חייב לו, ויאמר לקונה "אני מוחל לגוי על החוב ולא אודיע לו, ואתן לך מה שיתן לי" (מטרת המחילה היא לעקוף איסור ריבית – עיין שם), ובנוסח זה הובא בב"י, יו"ד, סימן קעג, ובש"ך, יו"ד, קעג, ס"ק ח; וזו מחילה שלא בפני הנמחל. שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קלד, שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, ומהר"ש"ם, בסוף הסכמתו לס' שלמי רגלים (לנגסם), מוכיחים משם שלדעתם מחילה כזאת מועילה מיד, שאם לא כן, נמצא שהנכרי חייב לו וממעותיו שהיו ביד הנכרי הוא נותן לקונה יותר, ויש בכך איסור ריבית. אבל שו"ת קרית מלך רב, חלק ב, סימן יא (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א), דוחה, שרק שם גמר בדעתו ומחל, כדי שלא יהיה איסור ריבית (שו"ת תשורת שי, שם, סימן תח, דוחה את דחיתו, שאם כן, לא היה צריך לומר "אני מוחל" אלא היה יכול לומר "אני מקנה לו את החוב", ובגלל איסור ריבית גמר ומקנה, כמו שאמרו תוספות, בכורות יח ע"ב, ד"ה אקנויי, שאדם גומר בדעתו להקנות בשביל קיום מצווה). יוסף אומץ שם דוחה את הראיה, שאולי המחילה תקפה רק כל זמן שלא חזר בו, ויש להניח שלא יחזור בו כדי שלא יעבור באיסור ריבית. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות ד, דוחה את הראיה, שרק שם המחילה תקפה מפני שאינו מוחל על גוף החוב אלא רק מסלק את הכות שיש לו בדיני ישראל שלא תועיל המכירה, ועושה זאת כדי לעקוף איסור ריבית. עוד יש להעיר, שבתשובה מקבילה, בתשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן לא, כתוב "אני מוחל לך", כלומר לקונה, ולפי גירסה זו אין לדעת מה סובר ר"י בר שמואל בעניין

מילואים לשער תשיעי

מחילה שלא בפני החייב. אבל שו"ת תורת ש"י, שם, סימן תח, כותב בגירסה זו שגויה, מפני שלא שייכת מחילה לקונה, שאינו חייב לו כלום, ואין לפרש שהוא מוחל מה שיקח הקונה אחר כך מהלווה, שהרי לא מועילה מחילה דבר שלא בא לעולם (ראה שער רביעי).

ג. שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (=שיווי ברכה, חו"מ, סימן יב), דברי גאונים, כלל נו, אות א, ומטה שמעון, יב, הגהות טור, אות כ, כותבים שלדעה (בשער שני, עמ' 64) שמחילה בלב מועילה, כל שכן שמועילה מחילה בפה שלא בפני הנמחל. ברכת משה, על מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן יא, אות ב, כותב בנוסח מרחיב יותר: שהפוסקים שדנו האם מחילה בלב מועילה – בוודאי סוברים שמחילה שלא בפני החייב מועילה.

ד. משפט שלום, רט, ד (דף עה), מוכיח מתשובת הרשב"א, המובאת בב"י, אהע"ז, סימן צו (עמ' רלא), שמועילה מחילה שלא בפני החייב, שהרי הרשב"א עוסק באישה שתפסה נכסים מבעלה בחייו, ואחרי מותו, לקראת גביית כתובתה, לא רצתה להישבע את השבועה שאלמנה צריכה להישבע (לפני גביית כתובתה) שלא נטלה מנכסיו, ולכן מחלה על החלק שנשארו מכתובתה; ואחר כך התברר שהבעל מחל לה (בחיוו) על מה שהיא תפסה משלו, ועלתה טענה שמחילתה הייתה בטעות מפני שלא ידעה שהבעל כבר מחל לה, והרשב"א דוחה, שייטכן שידעה שהבעל מחל אלא שלא רצתה במחילתו – מכאן שהמחילה של הבעל תקפה אף אם היא לא ידעה עליה. אבל מחילת הבעל שם אינה ממש מחילה, שהרי האישה לא הייתה חייבת להחזיר לו את מה שתפסה, אלא שהבעל היה רשאי לראות את התפיסה כפירעון חלק מהכתובה, ובמקום זאת החליט שזו תיחשב מתנה לאישה.

ה. אמרי בינה, רט, ד, מביא ראייה מתוספות, כתובות פט ע"ב (ד"ה כ"ול), שכתבו אישה שאמרה "גירשני בעלי" והוא אמר "לא גרשתי", אין לה כתובה מפני שאולי בעלה דובר אמת, וגם אין לה מזונות מפני שלפי דבריה אינה אשתו, וזה כמו "טענו חטים והודה לו בשעורים"; והרי יש אומרים ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור מטעם מחילה (ראה שער אחר-עשרה, עמ' 426 ואילך), ושם מדובר שהבעל אינו לידה, ואם כן מחילתה על המזונות הייתה שלא בפניו, ואף על פי כן המחילה תקפה. הוא דוחה ראייה זו, ששם המחילה הייתה בפני בית דין, ואולי רק מחילה כזאת מועילה שלא בפני החייב.

ו. ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה), כותב שלדעה שהפקר בינו לבין עצמו מועיל מהתורה (טור, חו"מ, רעג, ח), גם מחילה שלא בפני החייב מועילה, כמו שהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן לב, משווה מחילה להפקר (על דברי הגהות אשרי, ראה שער שמיני, עמ' 358).

ז. כסא אליהו, חו"מ, רמא, אות ד, כותב שמוכח משו"ת מהר"י בן לב, חלק ד, סימן טז, שמועילה מחילה שלא בנוכחות החייב. ולא ברור איך למד כך מדבריו.

ח. מול שעה, הלכות זכיה ומתנה, ח, ו, דף צד ע"ב (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות א), כותב שלדעה שהפקר וערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה (הובא בשו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א, ובשו"ת דברי שלום (קריוז), חלק ג, סימן קצ"ז), כתבו שזו גם דעת תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר), ורא"ש, קידושין, פרק א, סימן כה, שכתבו שמועילה מחילה לקטן משום שזו כמחילת שעבוד בעלמא (ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 502), והרי קטן הוא כשלא בפניו (בבא קמא קיב ע"א). שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן לה, אות ד, נוקט שיש אומרים שמחילה שלא בפני הנמחל תקפה.

ט. לעניין מחילת בעל על קניו שקינא לאשתו (שלא תסתתר עם פלוני), כותבים בית אל (נתנון), חלק א, חדר נו, פרק ה הראשון, בסופו (סב ע"א), אור שמה, הלכות סוטה, ז, ז, ושערי ישר, שער א, פרק יז, בתחילתו, שהמחילה תקפה גם שלא בפניה. וראה להלן, אות כא, דעת מאירי וכלי חמדה בשאלה זו.

י. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט, כותב שאפילו תפס הנושה, מוציאים ממנו, ואינו יכול לומר "קים לי" שהמחילה מועילה, מפני שלכל הפוסקים מחילה שלא בפני החייב תקפה. י

יא. הבחנה: קבא דניחוחא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא מו, כותב שמחילה נגד רצון הנמחל מועילה רק בנוכחות הנמחל. נביא את דבריו בשער שלוש-עשרה, במילואים להגדה 14, אות יב.

יב. על הארכת זמן שלא בפני החייב, ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 536, בשם אמונת יוסף.

יג. ראיות שהמחילה תקפה: בית מאיר, אהע"ז, קו, א, ופנים במשפט, יב, ס"ק יח (מסומן יט), מוכיחים שמחילה שלא בפני הנמחל מועילה, מרב נחמן בבבא בתרא קלב ע"ב, האומר שהמחלק את נכסיו לבניו נתן לאשתו קרקע כלשהי – איבדה את כתובתה מטעם מחילה מכללא, מפני ששמעה ושתקה, וכתבו רא"ש, בבא בתרא, פרק ה, סימן לד, ונימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), שרב נחמן סובר שאיבדה את כתובתה גם אם לא נכתה שם, ומשמע שמדובר שגם כששמעה אחר כך ושתקה (שזו מחילה מכללא), לא היה הבעל לידה. פנים במשפט

מוסיף שאף שבסוגיה שם נאמר שדין זה הוא "מקולי כתובה", והסביר רשב"ם (ד"ה ומקולי), שבחוב אחר, רק מחילה בפירוש מועילה – הכוונה היא רק לעניין ששתיקה מועילה בכתובה ואילו בחוב אחר צריך דיבור, אבל גם בחוב אחר, אם הנושה אמר בפירוש "מחילתי", המחילה תקפה גם שלא בפני החייב. אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות ד (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ח), דחה ראייה זו, ששם מדובר שנתן לה קרקע כל שהוא, ונחשב כאילו קיבלה אותה לפירעון כתובתה והסתפקה בזה, ולכן המחילה תקפה, מה שאין כן במחילה בחינם.

יד. כסא אליהו, חו"מ, רמא, אות ד, מוכיח שמועילה מחילה שלא בפניו, ממעשה אשת ר' עקיבא, בכתובות סג

מילואים לשער תשיעי

ע"א, שאמרה שהיא מוכנה שילך ללמוד תורה עוד 12 שנים, ומוכח משם שהוא נפטר מחיוב עונה מטעם זה, אף שחשבה שאינו שומע, והרי רשות שאישה נותנת לבעלה לעזוב אותה היא בגדר מחילה. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ג, דוחה ראייה זו, על פי לחם משנה, הלכות אישות, טו, א, ומשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, שכתבו שמה שאישה מרשה לבעלה למנוע את עונתה, אינו בגדר מחילה, אלא שכל זמן שהיא אינה תובעתו מותר לו להימנע, אבל בידה לתבוע כל עת שתרצה (ראה בשמם בשער שלישי, עמ' 128); והיות שאין זה מחילה רגילה, נדחית הראייה משם, מפני שבאמת אילו הודיעה לו שהיא חוזרת בה, היה שב לביתו, אלא שעד אז היה רשאי להימנע מעונה. עוד דחה על פי הדין (כתובות סב ע"ב) שיותר לתלמיד לצאת ללמוד תורה כמה שנים שלא ברשות האישה, ואם כן מעיקר הדין היה ר' עקיבא רשאי לצאת שלא ברשותה, ולא היה צריך מחילה ממש מצידה. טו. שו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן לט, ורוב דגן (עטייה), קונטרס אות לטובה, סימן מב, אות ב, דוחים את הראייה משם, שאף שהיא לא ידעה שר' עקיבא שמע, מחילתה היתה תקפה כיוון שהוא שמע אותה. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ט, משיב על דחיה זו, שטעמה של הדעה שמחילה שלא בפני החייב בטלה הוא שאולי הנושה לא גמר בדעתו למחול, מפני שהוא חשב שהחייב אינו שומע, ולא משנה אם באמת החייב שומע. אבל שו"ת מהרש"ל שם מנמק דעה זו על פי השיטה שמחילה היא הקנאה, ולכן אינה מועילה בלי ידיעת החייב, ולפי זה אם הוא יודע על המחילה, אף שהמוחל אינו יודע שהוא יודע, המחילה תקפה (ראה בשמו במילואים להערה 85).

טז. ערוך השלחן, חו"מ, רמא, ד, מביא ראייה מהדין שמועילה מחילה מכללא, באלמנה שהשתה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 459), וקל וחומר במי שמחל בפירושו ושלא בפני החייב. גם משכנות הרועים, מערכת מ, אות כ, מביא ראייה זו מאלמנה ומ"טענו חטים והודה לו בשעורים", שיש אומרים שהוא פטור מטעם מחילה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ואילך).

יז. גם שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו, מביא ראייה בדרך זו מהדין (כתובות צו ע"א; שו"ע, אהע"ז, צג, יד) שאלמנה שניזונית מהיתומים ושתקה שתיים או שלוש שנים ולא תבעה מזונות, מניחים שמחלה על המזונות, ואם לוותה מאחרים את המזונות אין זו מחילה (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 460-461), והרי היתומים אינם יכולים לדעת אם מחלה (מכללא) שהרי ייתכן שלוותה מאחרים, הרי שמועילה מחילה בלי ידיעת הנמחל; ואין לומר שבאמת השתיקה מועילה כמחילה רק אחרי שנודע ליתומים שלא לוותה, שהרי ר"ן על הרי"ף, כתובות נה ע"ב (בדפי הרי"ף), ומגיד משנה, הלכות אישות, יח, כו, אומרים שמיד אחרי שתקה שלוש שנים, גם אם תפסה משכון מהיתומים, הפסידה. אפשר לדחות ראיות אלה, שבמחילה מכללא, יש אומדן דעת כללי שמחל, וכל אדם יודע על אומדן דעת זה, ולכן היא עדיפה על מחילה מפורשת שאינה יודעה לכול.

יח. שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה = שיעור ברכה, חו"מ, סימן יב, מביא ראייה מן האמור בקידושין לב ע"א, "דרב הונא קרע שיראי באפי דרבה בריה, אמר איזיל ואיחזי אי רתח", ומקשה התלמוד "ורילמא רתח וקעבר אלפני עיור", ומתוך "דמחל ליה ליקריה", ולדעת הריטב"א בחידושיו שם לא ידע הבן שמחל האב, וכן מוכח מספר חסידים, סימן קנב, שלא כמו שכתבו תוספות שם (ד"ה דמחל) שהודיע לו; הרי שלפי ספר חסידים והריטב"א מועילה מחילה שלא בפני הנמחל.

יט. יוסף אומץ, שם = שיעור ברכה, שם, מביא ראייה ממגילה כח ע"א, שמר זוטרא "כי סליק לפוריא הוה אמר שרי ליה לכל מאן דצערין". אבל רוב דוחה (בד"ה אמנם אין) את הראיות מר' עקיבא, מרב הונא וממר זוטרא, שאמנם מוכח משם שמועילה מחילה שלא בפניו, אבל אולי המוחל יכול לחזור בו, ורבי עקיבא ידע שאשתו אינה חוזרת בה, וגם רב הונא רצה במחילה ולא חזר בו. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ב, תמה על דחיה זו, שהרי אם מחילה שלא בפניו תקפה, אינו יכול לחזור בו לאחר שמחל, שהרי זכין לאדם שלא בפניו, ואין החייב מחוסר משיכה או קניין אחר. נראה שכוננת יוסף אומץ היא שאין תוקף למחילה, ולכן המוחל יכול לחזור בו, אלא שכל זמן שהמוחל לא חזר בו, הנמחל פטור מלכבד את אביו או לקיים עונה, ואינו נענש מהשמים על אי קיומם, בדומה לדחיית יביע אומר (לעיל, אות יד) לגבי עונה.

כ. יוסף אומץ, שם (ד"ה ויש קצת) = שיעור ברכה, שם, מביא ראייה מדין חזקת קרקעות בשלוש שנים, שמועילה מפני שבעל הקרקע בוודאי ידע שהלה משתמש בקרקעו ומשלא מחה, הפסיד לעצמו (רמב"ם, הלכות טוען ונטען, אב, ב); ואם המוחל שלא בפני הנמחל יכול לחזור בו, הרי בעל הקרקע יוכל לטעון: "נכון ששמעתי ומחלתי לו, אבל אחר כך חזרתי בי, ומאז עברו פחות משלוש שנים".

כא. דעה חולקת: מאירי, סוטה כה ע"א, פירש את דברי הגמרא שם, שבעל יכול למחול לאשתו על קניו (מה שהזכיר אותה שלא תסתתר עם פלוני), "שהרשה לה להסתתר עם אותו שקינא לה". מדייק מזה שו"ת יוסף אומץ, סימן מז, אות ה (ד"ה ועלה) = שיעור ברכה, חו"מ, סימן יב, שלדעתו המחילה תקפה רק אם אמר זאת לאישה. והוא דוחה, שהמאירי כתב כך מפני שאם מחל על קניו שלא בפניו ונסתרה ולא ידעה על המחילה, אמנם המחילה מועילה אבל היא צריכה כפרה, כמו שנאמר בניזר כג ע"א על אישה שנדרה והפר לה בעלה בלי ידיעתה. כלי חמדה, פירוש נשוא, דף כ ע"א, כותב שמחילת קניו שלא בפני האישה מועילה לענין שאינה שותה מי סוטה, אבל אינה מועילה להתיר אותה לבעלה אם נסתרה.

כב. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח, מביא חכם אחד שכתב שאין תוקף לסילוק (היינו מחילה) שלא

מילואים לשער תשיעי

בנוכחות החייב, מפני שהחייב אינו מתכוון לקנות, ובסילוק אין לומר ש"דעת אחרת מקנה", ולכן הסילוק מועיל רק אם נודע אחר כך לחייב. אבל תשורת שי דוחה נימוק זה, מפני שברגע שהנושה מסתלק מהחוב, זכה בו החייב, מפני שחצרו קנהה לו שלא מדעתו.

כג. ראה גם במילואים להערה 85, עוד הסוברים שמחילה זו בטלה.

כד. שו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצז, כותב שגם לדעה זו, אם אמר הנושה למישהו "אמור לחייב שאני מוחל לו", המחילה תקפה, מפני ששלוחו של אדם כמותו, והוא שליח של התובע ושל הנתבע. על שליח למחול, ראה שער שביעי, עמ' 310 ואילך. כמו כן, שו"ת מנחת יחיאל, חלק ב, סימן כה, אות ב, נוקט, שאם אמר הנושה לשלוחו של החייב שיאמר לחייב שהוא מוחל לו, פשוט שהמחילה תקפה.

כה. שו"ת משפט כתוב (זיתון), חו"מ, סימן א, כותב שאפשר לומר "קים לי" כדעה שהמחילה בטלה. ר' צבי חיים דישון, "הערה בהחליט למחול החוב ולוה העני לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסב, מעלה אפשרות שאפשר לטעון "קים לי" שהמחילה בטלה.

כו. ר' חיים מאיר ואזנר, "החליט למחול חוב ולוה העני על מנת לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יב (תשנ"ח), עמ' סח, מעלה אפשרות שמחילה שלא בפני החייב בטלה.

כז. הבחנה: שו"ת משפט כתוב, שם, כותב שגם לדעה שמחילה שלא בפני החייב בטלה, מחילה בשטר מועילה גם שלא בפניו כמו שבכל קניין זכין לאדם שלא בפניו. כנראה הוא סבור שמחילה בשטר היא הקנאה, מה שאין כן מחילה בעל פה.

כח. ראיות שמחילה זו בטלה: שו"ת יוסף אומן, סימן מז, אות ה (ד"ה ועלה) = שיעור ברכה, חו"מ, סימן יב, מביא ראייה מלשון התלמוד בקידושין טז ע"א לעניין מחילה על עבד עברי: "לימא ליה באפי תרי זיל, אי נמי באפי בי דינא זיל", הרי שצריך שיאמר לעבד עצמו. והוא דוחה, שהתלמוד נקט כך לחידוש, שאפילו לשון "זיל" היה מועיל אילו לא שגופו של עבד עברי קנוי לארדון. אולי כוונתו היא, שהתלמוד לא דייקק בלשונו, ונקט "ליה" אף שזה מיותר, מפני שעיקר החידוש שהתלמוד רצה לחדש הוא שדי בלשון "זיל". מחנה דוד, אוהל ס (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ד), דוחה ראייה זו על פי תוספות שם (ד"ה לימא), שכתבו שקושיית התלמוד היא שאותו לשון שכתוב בשטר יאמר לו בעל פה – לכן נקט התלמוד לשון נוכח, "זיל", כדוגמת לשון השטר. כוונתו היא, שהיות שנקטו "זיל", לשון נוכח, נקטו גם "ליה", מפני שזו הלשון המתאימה.

כט. בית מאיר, אהע"ז, לח, לה (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ח), מוכיח שלא מועילה מחילה שלא בפניו, ממה שכתב שו"ע, אהע"ז, לח, לה, שהמקדש על תנאי, ולאחר כמה ימים ביטל את התנאי בינו לבניו, מקודשת סתם – משמע שמועיל רק אם ביטל את התנאי בפניה. אבל הוא דוחה ששו"ע נקט "בינו לבניה" כדי לכלול תנאי שהוא לטובתה, שביטולו צריך את הסכמתה.

להערה 80

אבל ר' עזרא יצחייק, "שווא תמנות יחיה" במחילת חוב", בית דוד – זכרון טוביה, עמ' שכד, כותב שלפי השיטה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, יש בה משום ש"מ". אלא שהוא כותב (בעמ' שכה) שלפי הדעה (בשער שלוש-עשרה, עמ' 508) שמועילה מחילה נגד רצון הנמחל, הרי אם מחה הנמחל, אינו עובר בש"מ."

להערה 83

א. על פי סברה זו, הסביר ערך השלחן, שם (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה), שגם לרמב"ם, הלכות נדרים, ב, טז, ושו"ע, חו"מ, רעג, ז, האומרים שלא מועיל הפקר בינו לבין עצמו, זה רק בהפקר, מפני שרק אם היה שם משהו אחר שהיה יכול לזכות בו, יצא הדבר מרשותו, כמו שכתב רא"ש, נדרים, פרק ד, סימן יא, אבל במחילת חוב אין צריך זכייה אלא די בסילוק שעבוד, ולכן היא מועילה שלא בפניו.

ב. גם שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן ח (כ ע"ג), נימק שמצד הנמחל אין צריך שום מעשה.

ג. קרית מלך רב, חלק ב, סימן יא, נימק, שהיות שמחל בפני עדים, המחילה תקפה. אבל שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח, דוחה את דבריו, בכך שעדים אינם יכולים ליצור קניין אם אין קניין.

להערה 85

א. אבל דברי גאונים, כלל נו, אות א, ושו"ת ישיב יצחק, חלק ח, סימן צ (עמ' תק), וחלק י, סימן מג (עמ' רמא), כותבים בשם ערך השלחן, שם, שלדעה שמחילה היא הקנאה, אינה מועילה שלא בפני החייב, מפני שאי אפשר להקנות לו בלי ידיעתו (וכך כתב גם ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143, מעצמו). יש להוסיף, שיש להשוות מחילה להפקר, שאינו מועיל שלא בנוכחות אחרים (לדעה במילואים להערה 83), וגם כאן שייך הטעם (שנאמר בהפקר) שצריך שיהיה נוכח מישהו שיוכל לזכות בדבר, כיוון שאנחנו מדברים לפי השיטה שגם במחילה, החייב צריך לזכות בחוב שמקנה לו הנושה. כנגדם, שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה, מעיר שעריך השולחן לא דיבר על שיטת ההקנאה, אלא רק על שיטת ההפקעה. אולי דברי גאונים וישיב יצחק הבינו ממה שעריך השלחן הזכיר דווקא את שיטת ההפקעה, משמע שלשיטת ההקנאה הדין הפוך, כמוסבר בטקסט. כנגד זה,

מילואים לשער תשיעי

יביע אומר הסביר שערך השלחן נקט את שיטת ההפקעה לשם חידוש, מפני שלשיטת ההקנאה פשוט יותר שמועילה המחילה שלא בפני החייב.

ב. תוספות חיים ובארות שלמה שם נקטו שייתכן שלשיטת ההקנאה אין תוקף למחילה שלא בפני החייב.
ג. שו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן לט, כותב שגם אם אין תוקף למחילה שלא בפני החייב לפי שיטת ההקנאה, הרי אם החייב עמד במקום נסתר ושמע שהנושה מוחל לו, והתכוון לזכות, המחילה מועילה (ואם המלווה אינו מאמין לו, יטיל חרם סתם).

להערה 102

א. כמו כן, שו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן ה (הובא בטור, אהע"ז, סימן צ, ובשו"ת שערי חמים, חלק א, חו"מ, סימן כד, דף מה ע"א), כותב שאישה שהסתלקה מקרקע מסוימת שלא יחול שעבוד כתובתה או שאר חיובי הבעל כלפיה על קרקע זו, ונתנה לו את הקרקע במתנה גמורה – יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי". אבל הוא כותב (והובא בשו"ע שם) שאם קיבלה עליה אחריות, שאם יטרוף נושה של בעלה מהקונה, היא תשלם, הסילוק תקף, מפני שלא היתה אומרת כך אילו לא היתה לה גמירת דעת להקנות. ברוך הבית, אהע"ז, צ, יח (הובא בשו"ת ברוך מבנים [סוף ספר זכרונות אליהו, יו"ד, במהד' תרצ"ו], סימן ג, עמ' עא), כותב שאם מחלה כלפי נושה של בעלה, ועשתה קניין, אינו יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", אבל אם מחלה כלפי הבעל עצמו, לא מועיל קניין, לא צריך קבלת אחריות. והוא כותב שהרמב"ם, הלכות אישות, יז, יא, סובר שקניין מועיל גם במחילה כלפי הבעל.
ב. דוגמה אחרת לחוסר גמירת דעת של אישה המוחלת לבעלה: ראה שער שלישי, עמ' 823, במילואים להערה 374, אות י, בשם לחם משנה, שאישה המוחלת לבעלה על עונה לפני קידושה, מניחים שלא מחלה בלב שלם אלא כדי שיסכים לקרש אותה.

להערה 104

א. הפלאה, קונטרס אחרון, קה, ס"ק ד, מסביר שנימוק זה מבוסס על כך שאסור אדם לדור עם אשתו בלי כתובה, כלומר, היא יכולה לטעון לבעלה: "הסיבה שאיני מוחלת אינה מפני שאני מתכננת את הגירושין והמיתה, אלא מפני שאסור לך לדור עמי בלי כתובה".
ב. מהרי"ו וי"ל שם נימק בקיצור, שאם אינה מסכימה למחול, לא תהיה לו איבה.
ג. שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצח, נימק, שמחילה היא רק סילוק שעבוד. אולי כוונתו לומר שלכן די ברמה נמוכה של גמירת דעת.
ד. ראב"ד, הלכות אישות, כב, יח, בית שמואל, צ, ס"ק ס, ושו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא (רח ע"א-ע"ב), נימק, שבמחילתה עקרה את השעבוד מעיקרו. אולי כוונתם היא, שלא היתה עושה דבר כל כך מרחיק לכת אילולא התכוונה לכך ברצינות.
ה. בשאלה האם אישה המוחלת רק על שעבוד הכתובה בנכסי הבעל, ולא על הכתובה עצמה, יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", ראה שער אחת-עשרה, עמ' 1135, במילואים להערה 182, אות ח, בשם הפלאה והזקה רבה.

להערה 109

א. שו"ת הריב"ש, סימן קמח, כותב שלפי הרמב"ם, המוחלת לבעלה נכסי צאן ברזל יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי"; וכוונתו לרמב"ם, הלכות אישות, כב, יז, שכתב שאם נתנה את נכסי צאן הברזל לבעל במתנה, היא יכולה לטעון כך. והוא כותב שאם פרע לה, וכתבה לו שמחלה לו, אינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", שהרי היה פירעון ממש.
ב. אבל שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז (הובא בב"י, אהע"ז, סימן צ, בשו"ת מהרי"י בן לב, חלק ב, סימן מז (בתחלתו), בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לח, ובשו"ת מצוות כהונה, סימן לז), כותב בסתם שמחילת נדוניה תקפה ואינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", מפני שלא שייכת בזה איבה. גם שו"ת הרא"ש, כלל נה, סימן ג (הובא בשו"ת הרא"ח, חלק א, סימן כד), כותב שמועילה מחילת נדוניה (אבל לא הזכיר טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי"). כמו כן, מגיד משנה, הלכות אישות, כב, יח, ושו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד, כותבים שלדעת הראב"ד, הלכות אישות, כב, יח, מועילה מחילה על שדה שהכניס לה שום משל, דהיינו נכסי צאן ברזל; אבל מגיד משנה כותב שלרמב"ם המחילה בטלה. כמו כן, כסף משנה, הלכות אישות, כב, יח, מעלה אפשרות שלרמב"ם אינה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי" במחילת נכסי צאן ברזל, מפני שאילו היה בעלה מבקש ממנה למחול, היתה אומרת לו "בקשתיך מראה שאתה מתכנן לגרש אותי או שאמות, ולכן אתה רוצה להקל על חיובך כלפיי אז". שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן ל (ד"ה שוב ראיתי), כותב שבעל יכול לומר "קיים לי" כרא"ש.
ג. בית שמואל, צ, ס"ק ס, כותב על פי שו"ת הריב"ש, סימן קמט, שאם כותבים את הנדוניה בלשון "על סך כך וכך", המחילה תקפה גם אם הנדוניה בעין, כיוון שכותבים אותה בתור כסף. שו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קג ע"ב), מקשה עליו, שהריב"ש עוסק באישה שלא הביאה מיטלטלין בנדוניה אלא כסף, ולא באישה שהכניסה מיטלטלין ושמו אותם בכסף.
ה

מילואים לשער תשיעי

להערה 112

א. הפלאה, קונטרס אחרון, קה, ס"ק ד, נוקט שאם היא מוחלת את הגדוניה (בלבד) רק אם תתאלמן ולא אם תתגרש, או סמוך למיתת הבעל, שלא שייכים הטעמים הנ"ל "אתה נתת ענין בגירושין ובמיתתה" (שהרי הוא עומד למות, וגם לא ירוויח מהמחילה אם יגרש אותה) ו"לכל הנשים יש כתובה" (שהרי לא לכל אישה יש גדוניה) – תוכל לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי" והמחילה בטלה.
ב. שו"ת מטה אשר, סימן ג (יא ע"ג), מביא מי שאומר שאפשר לומר "קים לי" כדעה שהמחילה בטלה.

להערה 117

א. בית שמואל, צ, ס"ק טו, נימק שהיות שכשנכסי צאן ברזל בעין לא מועילה הקנתאם לבעל מפני שהאישה יכולה לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי" (כאמור ליד ציון הערה 109), לכן אם אינם בעין, מחילהם מועילה רק בקניין. בשאלה מדוע צריך קניין, עיין גם מעשה רקח, על הרמב"ם, שם, ונתיבות משפט, נתיב כג, חלק ד (קלה ע"א).
ב. ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבנותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב (קלד ע"ד), מנמק, שדבר שנעשה בקניין, לא מועילה מחילה עליו בלי קניין (ראה בשמו בשער שני, במילואים, עמ' 738, אות ה).

להערה 126

א. רמ"א, אהע"ז, סדר הגט, סעיף פא (שהבאנו בעמ' 744), כותב שבשעת הגירושין אומרים לאישה שתמחל לבעל על הכתובה מחשש שמא יריבו אחר כך בעניין הכתובה, והבעל יאמר שעל דעת זה לא גירש אותה, ויציא לעז על הגט. ר' רפאל אשכנזי, בית אהרן ישראל, גל' יד, עמ' כט, נוקט שיעשו קניין על המחילה. ר' יוחנן שברדון, שם, הערה 2, מסביר שאף שברוך כלל מחילה אינה צריכה קניין, כאן צריכה, כמו שמחילה במסגרת פשרה צריכה קניין מפני שהוא מוחל רק עקב צעת הדיינים, וגם כאן היא מוחלת רק עקב דרישת הרב שמסדר את הגט. אבל הוא מעיר ששו"ת נודע ביהודה, מהרורא תניינא, אהע"ז, סימן לב, עוסק באישה שמחלה על הכתובה לפני הגירושין על פי דרישת מסדר הגט, ולא כתב שהיא צריכה לעשות קניין.
ב. פד"ר, כרך א, עמ' 266, עוסק בבעל שמחל על התחייבות אישה שלא לחבוץ ממנו דבר, ועשה כן מפני שהיתה מציקה לו ולוחצת עליו למחול, ודעת המיעוט היא שבגלל זה המחילה בטלה; אבל דעת הרוב שם, עמ' 263, היא שנסיבות אלה דווקא מוכיחות שמחל בלב שלם, כיוון שרצה שלום בית.

להערה 128

א. כמו כן, רב האי, ספר השטרות, שטר קב (עמ' 70), נוקט מצב שהחייב הפציר בנושה עד שמחל לו, ופוסק שהמחילה תקפה.
ב. שו"ת חיים ביד, סימן נו (עא ע"ד), עוסק במי שמחל אחרי שהפצירו בו אחרים למחול (על ביווי הרב), ואומר שהמחילה תקפה.
ג. שו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן ל (קצד ע"א), ור' שמואל ב"ר יצחק, בשו"ת מהר"ש, אהע"ז, סימן כד, בסופו, מוכיחים מהדין שהמפתח נערה יתומה פטור מתשלום, מפני שמחלה לו על התשלום (כתובות לב ע"א), מכאן שמה שאישה מוחלת מפני שגבר מפתח אותה למחול, מחילתה תקפה (יש להעיר, ששם זאת לא מחילה חוב קיים, אלא הרשאה להזיק, ובוה אפילו הרשאה בטעות מועילה, כפי שראינו בשער שמיני, עמ' 351-352). אבל אחר כך כותב משאת משה לענין נתינת מתנה, שאם זו אישה נשואה, והפציר בה בעלה הרבה לתת לו, זו נחשבת מתנה שלא מרצונה.
ד. ראה גם עמ' 377, ליד ציון הערה 18, שר"י באסן אומר שהמוחל בעקבות בקשת החייב אינו יכול לטעון "משטה הייתי". וראה ליד ציון הערה 153, שאין אומרים שמחל רק מפני שהתבייש לסרב לבקשה, ולא התכוון למחול באמת.

להערה 132

א. ברומה, חשן אהרן, יב, ת, ובספרו בית אהרן, כתובות נו ע"א (ד"ה והנה הרמב"ם), מסביר שבגמרא שם מדובר שמראש הסכימו הבעל והאישה להפחית מהכתובה, אלא שלא יכלו לעשות תנאי כזה מראש, מפני שהוא תנאי נגד תקנת חכמים, ולכן עשו תנאי ביניהם שאחרי כן תמחל לו על חלק מהסכום, ונמצא שאחרי הנישואין היא אינה מוחלת מעצמה אלא מפני התנאי ששערו, ולכן מחילתה מועילה רק בכתב או בקניין. הוא מסביר שמה שכתב רמב"ם, הלכות אישות, יז, יט, שמועילה מחילת כתובה בלי קניין, הוא אם לא עשו תנאי מראש שתמחל, אלא אחרי הנישואין מחלה מרצונה.
ב. יש סוג מיוחד של מחילה שתקפה גם אם נעשה במרמה: אישה שעוברת על "דת יהודית", קנסו אותה להפסיד את כתובתה בגלל חוצפתה לבעלה, בתנאי שהתרה בה (שו"ע, אהע"ז, קטו, ד); ואם מחל לה על ההתראה, לא קנסו אותה (כמו שבעל יכול למחול על מה שקינא לאשתו, לענין דין סוטה – סוטה כה ע"א; ראה שער שלישי, עמ' 109). שו"ת עטרת יצחק, סימן קמז, אות ג, כותב שגם אם מחל לה במרמה (כדי שתחשוב שלא תפסיד את כתובתה אם תנהג כך, ותנהג כך, ותפסיד את כתובתה), המחילה תקפה ואינה מפסידה את כתובתה, מפני שמחילתו גרמה לה לחשוב שאינו מקפיד כל כך, ואין זו חוצפה. נימוק זה אינו שייך במחילה רגילה, שהיא על חוב.

מילואים לשער תשיעי

137 להערה

פד"ר, כרך ה, עמ' 234, עוסק בבעל שמת בתאונת עבודה, וחברת הביטוח חילקה את דמי הביטוח, חצי להוריו וחצי לאלמנתו, לפי חוק הירושה של המדינה; ואחר כך טענו ההורים שכל הכסף מגיע להם על פי דין תורה שאלמנה אינה יורשת את בעלה; וטענו שהטעם שהסכימו לקבל רק חצי ומחלו מכללא על החצי האחר, אף שיכלו לפנות לבית דין ולתבוע את הכול לפי דין תורה, הוא מפני שהיה דרוש להם כסף תוך זמן קצר. נפסק שהמחילה תקפה, ואינה נחשבת מחילה מתוך מצוקה, מפני שהיו יכולים להחיש את הדין בבית הדין ולהגיע לכלל פשרה בכל הענינים הכספיים.

140 להערה

א. רבנו תם, בספר הישר שם, בסופו, כותב שאם מחלה לו כדי שיסכים לגרש אותה משום שהיא מואסת בו, בשנה הראשונה אין מחילתה תקפה כדי שלא יהו ננות ישראל הפקר, אבל אם הוא מגרש אותה לאחר י"ב חודש, הוא פטור מן הכתובה.

ב. רא"ש, כתובות, פרק ה, סימן לד, בסופו, כותב שהמצב היה שאישה היתה כועסת על בעלה ומבקשת שיגרש אותה בלי כתובה, והבעל היה מנצל זאת כדי לגרש בלי כתובה, והאישה היתה מתחרטת אחר כך על מחילתה; ולכן האמוראים האחרונים תיקנו שממתינים שנה כדי לאפשר להם להתפייס, ואם גירש אותה תוך השנה, אין מתחשבים במחילתה אלא הוא חייב בכתובתה, וזאת כדי לעודד אותו להתפייס עם אשתו. ייתכן ששיקול נוסף היה שייטכן שמחלה מתוך פיזיות, ורק אם עברה שנה ועמדה במחילתה, מחילתה תקפה.

ג. הפלאה, קונטרס אחרון, סימן עז, ס"ק ד, כותב (באחד מהסבריו) שגאוני המתיבתא שתיקנו לגבי אישה שאמרה "מאיס עלי", והבעל מגרש אותה, שהבעל צריך לשלם אם אבדו נכסי צאן ברזל (ראה ברור הלכה, כתובות סג ע"א, ציון ב, פרק יב), אף על פי שהאומרת "מאיס עלי" מוחלת על כל כתובתה (כפי שאומר רמ"א, אה"ע"ז, עז, ב, שאם היא מבקשת את כתובתה, דינה כאומרת "בעינא ליה ומצערנא ליה"), סוברים כתוספת (לפי זר וטרטא) ולכן מחילתה על כתובתה בטלה.

ד. שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא (ד"ה ועוד שהרי), ובספרו משפט שלום, רט, ד, מדייק מתוספות שם, שגם מחילה על ידי צער מועילה. כנראה הוא מדייק כך מדעת אמימר. ה. ראה שער עשירי, עמ' 410, ליד ציון הערה 87, שהרדב"ז כותב שמחילה זו מותנית מכללא בכך שבעלה יגרשנה.

144 להערה

כמו כן, בשטר המחילה המובאים במחזור ויטרי, סימן תקס, עמ' 793, בשו"ת הריטב"א, סימן קט, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח, בתיקון סופרים (יפה), שטר עב, בשו"ת שעוה דרבנן, סימן ב, ובספר השטרות של יהודי אנגליה, M. Davis, Hebrew Deeds of English Jews Before 1290, London 1888, pp. 288, 326 (הובא על ידי חנינא בן מנחם, "מתנה טמירתא", בשנתון המשפט העברי יג (תשמ"ז), עמ' 39), נאמר "כתבוהו בשוקא". וראה שער ארבע-עשרה, ליד ציון הערה 70, בשם רועי ישראל, שבאותם מצבים שהמחילה מועילה בהם בתור מתנה, צריך לכתוב "כתבוהו בשוקא", וחובה זו חזקה אף מבמתנה רגילה.

147 להערה

א. ט"ז, אה"ע"ז, קג, ס"ק ב (הובא במנחת פתים, חו"מ, רמב, ג), מנמק שרק מתנה טמירתא בטלה מפני שהנותן נתן בסתרי כדי לרמות, אבל במחילה אין רמאות. דבריו קשים, שהרי גם במחילה טמירתא ייתכן שהנמחל עשה טובה לנושה ולכן הוא מוחל לו למראית עין בלבד כדי ליצור מצג של החזרת טובה; או שהנמחל לחץ עליו למחול לו, ולכן הוא יוצר מצג של מחילה כדי שיפסיק ללחוץ. אולי הוא מתכוון לסיבות אפשריות אחרות שיש לאדם להסתיר מתנה, שאינן שייכות במחילה – ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

ב. שו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן ג (הובא בטור, אה"ע"ז, סימן קד, בסופו, ברמ"א, אה"ע"ז, קג, ב, ובשו"ת המב"ט, חלק א, סימן רלט, בשאלה), עוסק ביותמים שהיו חייבים לתת כתובה לאלמנה, ובית דין עשה "הכרזה" על נכסיהם במטרה למכורם לפירעון הכתובה, והאלמנה מחלה להם בסתרי על הכתובה, ובכל זאת ביקשה מבית דין למכור את נכסי היתומים, וגבתה מן התמורה את כתובתה; והיתומים באו להוציא את נכסיהם מן הקונה בטענה שהמכירה הייתה בטעות, כיוון שמחלה להם על הכתובה. הוא פוסק שאינם יכולים להוציא מידו, מפני שעשו "מזימה", ובית דין מכר כדין, מפני שלא ידעו על המחילה הטמירתא. האחרונים מציעים הסברים שונים לדברי הרא"ש, וכולם מבוססים על ההנחה שמחילה טמירתא תקפה:

ג. מהרש"ל, בביאורו לטור, אה"ע"ז, סימן קה (הובא בפרישה, אה"ע"ז, קה, ס"ק י, ובט"ז, אה"ע"ז, קה, ס"ק ו), מבאר שהרא"ש אינו מתכוון לומר שכל מחילה בסתרי בטלה, אלא רק בנידונו, שכבר הכירו על נכסי היתומים בבית דין, שלכן היה על היתומים לפרסם את המחילה, והסתרתם את המחילה היא מרמה.

ד. בי"ח, אה"ע"ז, סימן קד (הובא בחלקת מחוקק, קג, ס"ק ו), פירש את דברי הרא"ש, שהמרמה היא שכפו על

מילואים לשער תשיעי

האישה למחול להם על הכתובה, שכן העובדה שלא פירסמו את המחילה אף שכבר הכריז בית דין על הנכסים, מראה שמחלה באונס או בשחוק או שהטעו את העדים. גם לדבריו, סתם מחילה טמירתא שאין בה מרמה – תקפה. ה. גם ט"ז, אהע"ז, קג, ס"ק ב, מסביר שברוך כלל מחילה טמירתא תקפה, ורק כאן, שניכר שנעשתה רמאות, שהסתירו את המחילה כדי לבטל את המכר, המחילה בטלה.

ו. חלקת מחוקק, קג, ס"ק ו, מסביר שמדובר שהיתומים ידעו על המחילה אלא שרצו להערים ולטרוף מהקונה שלא כדין, מפני שחשבו שהאחריות למכירה מוטלת על האלמנה, ובאמת אינם יכולים לטרוף ממנו, מפני שזו מרמה; ואמנם המחילה תקפה ביחס ליתומים, אבל ביחס לקונה זה מרמה, ולכן אינם יכולים להוציא ממנו.

ז. דעה חולקת: קול שמחה, חידושי סוגיות, בבא מציעא ה ע"א, סובר שמחילה טמירתא בטלה. הוא כותב לעניין "טענו חטים והודה לו בשעורים", שהתובע מוחל מכללא על השעורים בזה שנתבע רק חטים (ראה שער אחת עשרה, עמ' 426 ואילך), אבל עד הודאת הנתבע בשעורים, זה מתנה טמירתא, שהרי התובע עדיין יכול לתבוע גם שעורים, ומתנה טמירתא בטלה, והמחילה מתגלה רק אחרי ההודאה – עיין שם לנפקות מכך.

להערה 149

א. תשורת שי מעלה טיעון נגד דבריו, שיש להניח שמחל בלב שלם כדי שלא יעבור באיסור שבועת שקר (טיעון דומה משמש לתת תוקף למכירת חמץ לגוי – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 84–85), והסתיר את זה מהלווים מפני שברעתו לגזול מהם, וגזול קל בעיניו מאיסור שבועת שקר. הוא משיב על כך שאילו היה מוכן לגזול, היה מוכן גם להישבע לשקר, שהרי הלכה שהחשוד על ממון חשוד גם על שבועה (בבא מציעא ו ע"א). עוד אפשר להשיב על כך, שהנושה חשב שדי במחילה פיקטיבית כדי שיוכל לומר בשבועתו "אין לי רכוש, וכל החובות שאנשים היו חייבים לי כבר נמחלו".

ב. תשורת שי כותב שאם הלווה גוי, המחילה תקפה גם אם מטרת המחילה היא הברחה, מפני שמניחים שגמר בדעתו למחול כדי להשיג את מטרת הברחה, ואחר כך יגבה מפני שנכסי גוים הם הפקר "כמדובר" (בבא בתרא נד ע"ב). הוא מיישב בזה את הגהות אשרי (לעיל, עמ' 1090, במילואים להערה 73) האומר שמלווה יכול למכור חוב בריבית שגוי חייב לו, וימחל לגוי על החוב בלי להודיע לו, ויגבה מהגוי, ויתן לקונה את הפירעון, ובכך יינצל מאיסור ריבית – אין אומרים שהמחילה בטלה כיוון שמחל רק כדי להינצל מאיסור ריבית, כיוון שגם אם מחל בלב שלם, יהיה מותר לו לגבות מהגוי, כאמור.

להערה 153

א. מצבים נוספים שמניחים שלא מחל בלב שלם:

ב. מרדכי, בבא קמא, סימן ק (שהבאנו לעיל, עמ' 414–415, והובא בעדות ביהוסף (קאפח), סימן ס, עמ' 349, ובחוק לישראל, שומרים, עמ' 1377–1381), כותב שמלווה שאומר ללווה באמצע זמן ההלוואה "יהיה כסף ההלוואה אצלך כעסקא", שבדבריו למעשה מחל ללווה על אחריותו לאונס לגבי מחצית הסכום – אין זה פוטר אותו מאחריות זו (אף שברור שמלווה רוצה למחול לו על כך, וזאת כדי שחצי מהרווחים יהיו שלו), מפני ש"אין המעשה משתנה בחליפת הדברים", כלומר, אין בכוחו להפוך הלוואה לעסקא כדיבור בלבד. שו"ת הב"ח (הישנות), סימן כא, ודברי חיים (אורבך), דיני שומרים, סימן כג, מנמקים, שמניחים שלא התכוון ברצינות למחול (ולא הסבירו מדוע). הב"ח מסיק מכך שאם היה מעמד גמור על ידי מפשרים, המחילה תקפה. ראה על דברי מרדכי, צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (רכא ע"א-רכב ע"ב), ולהלן עמ' 873. וראה שער שמיני, עמ' 1024, במילואים להערה 14, אות ה, שגן נעול מנמק מטעם מחילה בטעות; ושער עשירי, עמ' 415, ליד ציון הערה 121, שישועות ישראל מנמק מטעם תנאי מכללא.

ג. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן נד, מעלה אפשרות שמשכיר שרצה שהשוכר יצא מהבית ואמר "לא אתבעך שכר דירה שאתה חייב לי", המחילה בטלה, כיוון שאמר כך רק כדי שהשוכר יסכים לצאת, בדומה לדברי נימוקי יוסף, בבא מציעא עב ע"ב (בדפי הרי"ף), בעניין אחר.

ד. שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן ל, עוסק באב שנתן לבן אחד קרקע במתנה, ושאר בניו מחו, ולכן הסכימו שכל הבנים יכתבו שטר מחילה לאביהם. הוא פוסק, שאין תוקף למחילת הבן על הקרקע, מפני שברור שמחל רק למראית פנים, מפני שלא רצה לבייש את אביו ולצער, שבניו האחרים דרשו ממנו לעשות מחילה, אבל באמת לא רצה להפסיד את שלו, וידע ששטר המחילה לא מועיל, מפני שמחילה על קרקע אינה תקפה (ראה שער ארבע עשרה, עמ' 550); וברור שגם האב לא התכוון לבטל את המתנה (בנידונו האב נשבע לתת לו את המתנה, ועל כך הוא מוסיף הוכחה שהאב לא התכוון לבטל את המתנה, מפני שאז נמצא שעבר על שבועתו), אלא רק רצה לסלק את מחאת שאר בניו, והטעה אותם בכך שאותו בן ימחל, וידע שמחילתו בטלה. למעשה נימוק זה מיותר, מפני שהמחילה בטלה כיוון שלא מועילה מחילת קרקע.

ה. שו"ת פורת יוסף (אלפנדר), חו"מ, סימן כב (קיד ע"ד), כותב שמי שמחל רק כדי למנוע ריב בין איש לאשתו, מחילתו תקפה רק אם עשה קניין.

מילואים לשער עשירי

להערה 3

לא מצאנו מחילה המותנית במעשה שיעשה המוחל. אבל אין זה אומר שאין לכך תוקף. הסיבה שלא מצאנו זאת היא שאין למוחל טעם להתנות כך, כיוון שבידו לעשות את המעשה, והוא כאומר "חובך מחול אם ארצה" – והרי יותר פשוט שימחל כשירצה בכך. אבל נראה שיש תוקף למחילה כזאת, כמו שכותבים תוספות, נדרים מח ע"ב (ד"ה הלין), שאפשר לתת מתנה בתנאי "מעכשיו על מנת שארצה לאחר שלושים", ואז נגמרת המתנה מיד. ראה גם שער אחת-עשרה, עמ' 1119, במילואים להערה 18, בשם מהר"ם שיף, על אישה המוחלת על שעבוד מוקדם לכתובתה אם תרצה לגבות משעבוד מאוחר סכום גדול יותר.

להערה 10

נראה שר"ע יוסף מדבר גם באופן שגילה את דעתו שהוא עושה על דעת התנאי. דבריו מובנים על פי חידושי הרשב"א, גיטין עה ע"ב, שכתב (בעניין אחר) שתנאי שאינו כמשפטי התנאים יותר גרוע מאילו לא עשה את התנאי, ולכן לא מועיל כאן אומדא.

להערה 11

מחילה המותנית באי-עשיית מעשה שאינו חייב בו: שו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סימן קמג, ור' חיים אליהו, ר' מתתיה זכרי, ר' רפאל משה אלבאז, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנז, עוסקים באישה שהתחייבה בקניין ללכת עם בעלה לארץ ישראל, ואם תסרב, מחלה לו "מעכשיו" על כתובתה. הם כותבים שהתחייבותה לעלות בטלה, מפני שהיא קניין דברים, כמו שכותב שו"ע, חו"מ, רג, א, שלא מועיל קניין בדבר שאין בו ממש כגון שעשה קניין "שילך עם פלוני למקום פלוני", והיות שעיקר החיוב בטל, בטלה גם המחילה שבאה כדי לחזק אותו, מפני שמשבטלה הסיבה, בטל המסובב. מדבריהם עולה עיקרון שמחילה מותנית אין לה תוקף אם היא באה לחזק התחייבות חסרת תוקף. ואין עיקרון זה מוכרח, מפני שאולי החיוב העיקרי לא חל אבל הסנקציה חלה, כמו שכותב א' ורהפטיג, ההתחייבות, עמ' 384–386, שאחד האופנים לתת תוקף להתחייבות הוא תיקון חכמי ספרד (הערה 13), שהמחילה בו באה לחזק התחייבות שיש בה אסמכתא – שהיא עצמה אינה תקפה; אלא ששם התקנה היא לעשות את ההתחייבות בלי תנאי, כך שהיא תקפה. הפוסקים בשו"ת דבר אמת שם העלו אפשרות שמועילה התחייבות האישה כיוון שהאישה עשתה קניין בלשון חיוב, מפני שזה מחייב את גוף האישה, כמו שכתב שו"ע, חו"מ, ס, ו, לגבי התחייבות ברבר שלא בא לעולם.

להערה 12

א. אורח משפט (אנליק), כו, ב (מו ע"ב), נוקט בפשטות שמועיל תנאי "אם תפרע בזמן פלוני, מחול". כנראה, שם הכוונה היא שאם יפרע חלק מהחוב, יתרת החוב מחולה, ולכן מסכים נודע ביהודה, שהרי התנאי הוא בחלק אחד מהחוב והמעשה הוא בחלקו האחר.
ב. נראה שגורדע ביהודה סובר כר"ע יוסף, ראה ליד ציון הערה 10, שבמחילה מותנית, לא מועיל תנאי אם לא נתקיימו "משפטי התנאים".
ג. כרם יוסף, בבא קמא כו ע"ב (עמ' שיג), עוסק במי שמוחל "על מנת שיחזיר" (במקביל למתנה על מנת להחזיר), ונראה שכוונתו היא שמוחל עכשיו, על מנת יפרע את החוב במועד אחר – כנידונו של נודע ביהודה; והוא כותב שלשיטה (שער ראשון, פרק שלישי), שמחילה היא הקנאה, היא מועילה, ולשיטה (שם פרק שני) שהיא סילוק, אינה מועילה, מפני שסילוק צריך להיות מושלם, ומועילה רק מחילה "על מנת שיתן לי במתנה".

להערה 13

א. שו"ת הר"י מיגאש, סימן צז, נוקט תיקון זה בדרך קצרה: "יש לפלוני אצלי כך וכך [נו התחייבות בלשון הודאה], ולא אפטר ממנו [התחייבותי לא תהיה מחולה] אלא בתנאי כך וכך".
ב. תשובות הרמב"ם, מהר" בלאו, סימן רפא, משתמש בתיקון חכמי ספרד כדי לתת תוקף להתחייבות בשידוכין:

מילואים לשער עשירי

המשודך עשה קניין שהוא חייב עשרים דינרים לאליעזר, ואליעזר עשה קניין שהוא מוחל על החוב כאשר יקבל המשודך על עצמו מה שהתחייב לעשות. מלשוננו עולה שזו מחילה מותנית ולא התחייבות למחול בעתיד. גם בסימן פח נקט בדרך זו בהתחייבות בשידוכין.

ג. שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן יב (כפי שהוסבר בב"י, חו"מ, רז, טו, עמ' נא), רומז לדרך זו. ד. שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קצ, מציינ שמורו נהג בשידוכין על פי תיקון חכמי ספרד. נראה שכוונתו להלכות ומנהגי רבנו שלום מנוישטט (רבנו של מהרי"ל), סימן תו (עמ' קכד-קכה), שם מתוארת התחייבות בקנס בשידוך בדרך זו.

ה. שו"ע, אהע"ז, שם, נוקט דרך זו בהתחייבות בשידוכין, ונקט פעם אחת "אם יקיים... הרי החוב מחול", ופעם שנייה "אם יכניס בתו... יהא החוב מחול לר".

ו. שו"ת הרמ"א, סימן כב, מביא שטר שכתבו בו התחייבות כזאת, ומסביר שהתכוונו לתיקון חכמי ספרד. ז. סמ"ע, רז, ס"ק מה, כותב שבתיקון חכמי ספרד צריך שני קניינים ושני שטרות, אחד להתחייבות ואחד למחילה, אבל אם כתוב בשטר אחד שראובן התחייב לשמעון מנה, ואם יעשה ראובן כך וכך יהיה החוב מחול – זה נראה כאסמכתא מפני שהמחילה כתובה בעירו, ונראה כאילו אמר "אני חייב מנה אם לא אעשה כך". חקרי לב, יו"ד, חלק ג, סימן קיב (ד"ה אמת), מסביר שהסמ"ע למד זאת משו"ע, אהע"ז, שם, המזכיר שטר גמור לכל צד; והוא דוחה, שכן היה המנהג בשידוכין, ואין ללמוד מזה לכל תיקון חכמי ספרד; או ששו"ע הצריך שני שטרות מפני שהיה שטר עם חיוב מוחלט, ותנאי בעל פה, ומסרו את העניין לשליש, שבוה לא ייתכנו שני הצדדים בשטר אחד. והוא כותב שגם לסמ"ע, גם אם הכול בשטר אחד, אינו אסמכתא אלא נראה כאסמכתא, ולרווחא דמילתא אמרו לעשות שני שטרות. הוא מציינ ששו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל, ושו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא, עסקו בשטר אחד שבו החיוב והמחילה, וכתבו שמועיל תיקון חכמי ספרד; ומציינ שהמנהג בזמנו היה לעשות את החיוב ואת המחילה בשטר אחד. ח. פתחי חושן, קניינים, פרק כא, הערה נא, ציטט מהט"ז, חו"מ, רז, טז, לעניין תיקון חכמי ספרד, שהוא מתחייב למחול מעכשיו אם יהיה כך וכך. ולא דק, שהרי התחייבות למחול אינה תקפה (ראה שער שני, עמ' 75 ואילך). ט. חידושי העילוי ממייצ"ט, סימן פא (עמ' ריח), כותב שהרמב"ם עצמו אינו סובר כתיקון חכמי ספרד. כנראה, כוונתו היא שלדעת הרמב"ם אין בו צורך, אלא די ב"מעכשיו" כדי להסיר כל אסמכתא. ¹⁶

להערה 16

א. כך יש להבין גם את חידושי הרשב"א, נדרים מה ע"א (הובא במעשה רקח, הלכות נדרים, ה, ו), הכותב שמלווה שאמר ללווה "הגבה מצאיא זו ותן לי והיפטר [מחובך]", פטור. הוא מסביר שזאת גם כוונת רמב"ם, הלכות נדרים, ה, ח, שאומר שהמודר הנאה מאביו, ומת אביו, יכול לפרוע את חובו בנכסים שירש – שהוא מגלה למלווה שאלו נכסים שאסר עליו אביו, ופטור מחובו. כלומר, רואים כאילו המלווה אמר לו "אם תראה לי את הנכסים שהניח אביך, אני מוחל לך על חובי".

ב. אבל יש שהסבירו את פטור הלווה ב"זרוק חובי והיפטר" בדרכים אחרות, שאינן קשורות למחילה. פלפולא חריפתא, על רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, אות ד, כותב שב"זרוק חובי והיפטר" הלווה מופטר כיוון שהמלווה רוצה לפטורו על ידי שיעשה מה שאומר לו המלווה לעשות. גם אמרי בינה, דיני גביית חוב, סימן כז (ד"ה כתב), מעלה אפשרות שהוא פטור מטעם פירעון, מצד שהוא עשה מה שהמלווה אמר לו לעשות, אף בלא מחילה. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ח, מסביר שלפי הבנה זו, הסיבה שבאמירת "זרוק חובי" בלי לומר "והיפטר" אינו פטור (גיטין עח ע"ב; שו"ע, חו"מ, קב, א), היא מפני שהנושה לא התכוון לפטור אותו אלא לומר "זרוק את הכסף ושמור עליו עד שאקחנו", כמו שכתבו רש"י, גיטין עח ע"ב (ד"ה ותיפטר), סמ"ע, קב, ס"ק א, (הובא בשמן למאור (ביימאיל), סימן נט), ומשכנות הרועים, מערכת א, אות צו (ד"ה איברא). הוא מוסיף, שלדעה שבאומר "זרוק מנה לים" חייב מדין ערב, ב"זרוק חובי" הלווה פטור מדין ערב (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 537, עוד שאמרו כך); והרא"ש, בבא מציעא, שם, שלא הסביר כך, הולך לשיטתו, בקידושין, פרק א, סימן יג, שפוטרי ב"זרוק מנה לים". הוא מבין שאם זה מועיל מדין ערב, אין זה בגדר מחילה; וצריך לומר שהוא מפרש שזה כפירעון, כיוון שהמלווה "קיבל" משהו – הנאת האמון וכדומה. וראה בשמו בשער שיש, עמ' 980, שהלווה פטור גם אם יש שטר על החוב.

ג. נחלת יהושע (שפירא), חלק א, סימן כג (סט ע"ד), מעלה אפשרות שהלווה פטור מטעם נתינת רשות, כמו "קרע כסותי", ולכן המלווה יכול לחזור בו עד שירוק, כמו שכתב מהרי"ט (שיצוין בעמ' 1107, במילואים להערה 66). ד. תהלה לרוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב), מוכיח שזה בגדר מחילה שאינה מותנית (מפני שהתנאי אינו מפורש), שהרי תוספות, בבא מציעא, קיב ע"א (ד"ה חזון), ורא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, הוכיחו שמחילה אינה צריכה קניין, ממה שמועיל "זרוק חובי והיפטר" בלי קניין, והרי מחילה מותנית צריכה קניין (כאמור ליד ציון הערה 48). אבל ראה במילואים להערה 56, שיש שכתבו בגלל קושי זה, שתוספות ורא"ש שם סוברים שמחילה מותנית אינה צריכה קניין.

ה. שערי חיים (שמואלביץ), גיטין, סימן לב, אות ד, וסימן מד, אות ב, כותב שבעצם די שיאמר "זרוק חובי", ובוה נפטר החייב, שהרי נתיבות המשפט, שמד, ס"ק ד, כותב שאם הלווה והמלווה ייחדו חפץ לפירעון, המלווה זוכה

מילואים לשער עשירי

בחפץ בלי קניין; אלא שיש לנושה זכות בפירעון, שהממון יגיע אליו, ולא די שהממון נעשה ממון של הנושה, ולכן כאן אמנם הממון נעשה של הנושה, אבל הלווה עוד לא נפטר מחובו עד שהתשלום יגיע לנושה; ולכן צריך שיאמר "והיפטר", שבכך הנושה מוחל גם על הזכות שהפירעון יגיע אליו. ראה בשמו בשער חמישי, ליד ציון הערה 36, ובשער שישי, ליד ציון הערה 78, שמחילה זו תקפה גם אם יש ביד הנושה שטר או משכון, גם לדעה שמחילה רגילה בטלה אם השטר או המשכון בידו. ¹

להערה 19

א. סוגים נוספים של תנאי המשמשים מטרות מיוחדות: חזון איש, אה"ז, סימן עז, אות טז (הובא בשומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' קצ), מוצא מחילה מותנית לבעל שכתב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסייך ובפירוהיך", לדעת ר' יהודה, שהפירות שייכים לאישה (בגלל הסתלקות הבעל) אבל פירי פירות שייכים לבעל (כתובות פג ע"א) – הוא מפרש שפירי הפירות שייכים לבעל מדין נכסי מלוג; לפי הראשונים שפירשו שהיא חייבת לקנות קרקע בפירות אלו, ופירות אותה קרקע יהיו לבעל, ההסבר הוא פשוט: באמירת "דין ודברים" וכו', הבעל מחל על בעלותו המוחלטת בפירות, אבל לא מחל על זכותו לקניין פירות באותם פירות, ולכן האישה חייבת לדאוג שיהיו לבעל פירות מאותם פירות; אבל לפי הראשונים שסוברים שאינה צריכה לקנות קרקע בפירות הנכסים, אי אפשר לפרש כך, שהרי אם שמר הבעל לעצמו זכות קניין פירות, אסור לאישה לכלות את הפירות; אלא יש לפרש שכשאמר הבעל "דין ודברים" וכו', הוא מחל מחילה מותנית: אם האישה תאכל את הפירות, הוא מוחל עליהם לגמרי, ואם היא תקנה קרקע בפירות, אינו מוחל על זכות נכסי המלוג בפירות מהקרקע הזאת – פירי הפירות. ב. שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן סז (קעה ע"ד), נשאל על אלמנה שנתנה לבניה מתנה מתוך כתובתה, בתנאי שאם ימותו בניה, הסכום יחזור אליה. הוא כותב שאין זה בגדר מתנה על מנת להחזיר, שבו רשב"ם, בבא בתרא קלו ע"ב (ד"ה זה מוקדש), פוטר בגנבה ואבדה, אלא זו מחילה על חלק מכתובתה, בתנאי שלא ימותו בניה, ולכן אם מתו, חזר חוב כתובתה על כל נכסי בעלה. ג. חקרי לב, ח"מ, חלק א, סימן לח (מח ע"ד), כותב שהמוחל בתנאי שישלם החייב לאדם אחר (כמו במעמד שלושתן), וחזר בו החייב, כך שהאדם האחר לא זכה, בטלה גם המחילה. ²

להערה 20

א. שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מב [מסומן מג ע"א]), כותב על המחילה המותנית שבנידונו, שכשמתקיים התנאי, החוב מחול למפרע. ב. ראה ליד ציון הערה 53, נפקות בין מחילה שחלה מעכשיו לבין מחילה שחלה בשעת קיום התנאי, לעניין הצורך בקניין.

להערה 21

א. ערך שי, ח"מ, יז, יב, כותב שבתנאי של "אם" יכול לחזור בו עד קיום התנאי. ב. פד"ר, כרך ג, עמ' 169 (הובא בתורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 422-423), עוסק במחילת אישה על כתובה בתנאי שהבעל יתן לה גט, וכותב שיש להניח שהתכוונה שעם קבלת הגט תחול המחילה, מפני שאין סיבה שתמחל לו מעכשיו לפני מתן הגט. ויש להעיר שאומדנא זו קיימת בכל מחילה מותנית שבה קיום התנאי הוא לטובת המוחל. פד"ר כותב עוד, שאם יש ספק האם המחילה אמורה לחול מעכשיו או מעת קיום התנאי, מספק יכול המוחל לחזור בו עד קיום התנאי, מפני שהחוב הוא ודאי, ולכן גם המחילה צריכה להיות ברורה. ³

להערה 22

כמו כן, שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות ב, כותב שהנושה יכול למחול באופן שמחילתו תחול רק לאחר זמן, בלי שתהיה מותנית בתנאי כלשהו; אלא שהוא כותב (באות ג) שאינו יכול לקבוע שהמחילה תחול לאחר מותו, מפני שברגע מותו, החוב עובר ליורשיו, והוא כבר אינו יכול למחול. ⁴

להערה 25

א. גם עצי ארוים, ג, ס"ק יח (ד"ה אך), כותב שבתיקון חכמי ספרד, הוצרך הרמב"ם לומר שמוחל "מעכשיו", מפני שבמצב אחר, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי; וזאת אף שהרמב"ם שם נוקט שעשה קניין. אלא שהוא כתב לגבי תיקון חכמי ספרד, שאם מסרו את שטר החוב לשליש, אינו יכול לחזור בו ממחילתו (גם בלי "מעכשיו"), מפני שהשליש לא ימסור את שטר החוב למוחל במצב שיחזור בו. ב. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מא ע"ד), עוסק במי שכתב בשטר המחילה שאם יתיקיים התנאי, "משם ואילך הריני כאילו קיבלתי ומחול לו", ולא כתב שמאז מחול למפרע "מעכשיו"; והוא פוסק שהמוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי, גם אם עשה קניין. הוא נוקט (בדף מב [מסומן מג ע"א]) שהמוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי, גם אם עשה קניין סודר, מפני שזה קניין דברים, שהרי לא מחל מעכשיו אלא עשה קניין שימחל

מילואים לשער עשירי

בעתיד. אבל דבריו קשים, מפני שלפי התיאור בשאלה שם, לא היתה התחייבות למחול אלא מחילה על תנאי; ואם כוונתו לומר שכל מחילה על תנאי עתיד היא התחייבות למחול, מדוע לא יוכל לחזור בו אחרי קיום התנאי? הרי התחייבות למחול אין לה תוקף – ראה שער שני, עמ' 75 ואילך. וראה במילואים להערה 66, מקורות לכך שהמחול יכול לחזור בו עד קיום התנאי, חלקם נקטו שהדין כך רק אם לא עשה קניין, וחלקם סתמו את דבריהם. ¹

להערה 29

א. בנידונו של ברכת רצה, בעל התחייב לתת קנס, ואחר כך עשו קניין, שאם יגרש, הקנס יהיה מחול לו, ומטרת הקנס היתה לאלץ אותו לגרש, והיה אנוס שלא יוכל לגרש, מפני שזה גט פסול בגלל הכפייה.

ב. אבל חלקת מחוקק (הובא בהרי בשמים שם) מעלה אפשרות שבתיקון חכמי ספרד (הערה 13), כגון שראובן רוצה להתחייב לשלם כך וכך לשמעון אם לא יקיים שידוך, והתיקון הוא שראובן יתחייב התחייבות מוחלטת, ושמעון ימחול לו אם ראובן יעשה את השידוך, ובגלל אונס לא עשה את השידוך – יש אומדנא דמוכח שראובן התחייב רק על דעת שלא יהיה אונס, ולכן אם מחמת אונס לא היה יכול לקיים את התנאי, המחילה תקפה. לעומתו, משנה למלך ומהר"ם אלשיך נקטו את דבריהם על תיקון חכמי ספרד, ומשנה למלך הסביר שלפי התיקון, הדבר תלוי במחול, והוא התכוון למחול רק אם התנאי יתקיים, ואם התנאי לא יתקיים, לא יהיה מחול, ולא משנה שאי קיום התנאי נבע מאונס. נתיבות המשפט שם נימק בדרך אחרת, ואין דבריו מובנים.

ג. חידושי העילוי ממיצ"ט, סימן פא (עמ' ריח), כותב כמו משנה למלך לענין תיקון חכמי ספרד: לדוגמה, אם הנתבע רוצה להתחייב שאם לא יבוא, יהיה התובע נאמן, התיקון הוא שהנתבע מתחייב התחייבות מוחלטת, והתובע מוחל לו מחילה הפוכה, "אם הנתבע יבוא, לא אהיה נאמן", ואז אהיה התובע לא בא מחמת אונס, "אונס לאו כמאן דעביד", ואינו נחשב כאילו בא, אלא המחילה בטלה והתובע נאמן.

ד. כמו כן, שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן כח, עוסק בראובן שהיה חייב לשמעון 10,000, חלקו בתורת עיסקא, על רווח של אלף לשנה, ושמעון מחל על רווח של שלוש שנים, בתנאי שראובן ישלם את הקרן בשלושה מועדים קבועים, ואם לא יעמוד באחד מזמני הפירעון, תבטל מחילת הרווח; וראובן מת לפני שהגיע זמן הפירעון הראשון. הוא פוסק שהמחילה בטלה, אף שהטעם שלא קיים ראובן את התנאי היה משום שמת, והוא מוכיח זאת ממה שנפסק בתחומים אחרים שאי-קיום תנאי מחמת מיתה נחשב שלא התקיים התנאי.

ה. דעה חולקת: בית מאיר, אהע"ו, נ ו (ד"ה הג"ה), כותב שאפשר לומר "קיים ל"י כעיסור, שלישות גט (דף מה ע"ג במהד' רמ"י), שספק אם אונסא כמאן דעביד (כפי שביאר בית מאיר, אהע"ו, לח, א, את דעת העיסור), ולדעתו, כאן נחשב שהתקיים התנאי, והמחילה חלה.

ו. ערך שי, חו"מ, רו, טז, כותב שהמבי"ט חולק על משנה למלך, שהרי שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן ריח, עוסק ב"הטבה", שהיו עושים כדי לעקוף איסור ריבית, שראובן (הלווה) מוכר לשמעון (המלווה) בית בכירה חלוטה, ומאמין לקונה, ואחר כך הקונה כותב לו מרצונו שהוא מתחייב למכור לו את הבית חזרה כשיתן לו המוכר כסף (יותר מששילם הקונה); והמבי"ט כותב שגם אם מת הקונה, יורשי הקונה חייבים למכור את הבית למוכר (אם הוא רוצה), ואף שהרשב"א (המוכר בצדור הכסף) כותב שמלווה שעושה תנאי "אם לא תפרע לי תוך שלוש שנים, השדה שלך תעבור לבעלותי", ומת הלווה תוך הזמן, השדה נחלטת למלווה מפני ש"אתה" משמע "ולא יורשיך", כלומר שרק אם הלווה עצמו פורע, השדה תחזור אליו, ולא אם יורשיו יפרעו – רק שם, שהמלווה עושה את התנאי, התנאי מתפרש לטובתו, אבל ב"הטבה", הסתמכות המוכר על הקונה היא מצד המוכר מפני שהוא המדבר, ולכן יש לפרש את הדברים לטובת המוכר, שגם יורשי הקונה חייבים למכור לו חזרה; וכך כאן, בתיקון חכמי ספרד, שעושים כדי לסלק את האסמכתא, והמתחייב מאמין לשכנגדו שימחול לו, דינו כאילו התנה המתחייב, ולכן יש לפרש את ההתחייבות לטובתו, שהיה פטור אם יהיה אונס. הוא מוסיף, שבלאו הכי זה ספקא דינא ואין להוציא מהמחוקק, כמו שכתב בית מאיר שם.

להערה 30

א. עצי ארזים, נ, ס"ק יח, מקשה על משנה למלך (הערה 29) מהרמב"ם כאן. כנראה, הוא סבר שאין להבדיל בין תנאי שלילי לתנאי חיובי.

ב. שו"ת נחפה בכסף, חלק א, חו"מ, סימן כט (קמח ע"א), כותב על פי ש"ך, חו"מ, כא, ס"ק ג, שהמתחייב בתנאי שתלה בצד האחר ("על מנת שתעשה כך וכך"), והלה רצה לעשות אבל בגלל אונס לא עשה, ההתחייבות חלה, מפני שיש להניח שאיכפת לו התוצאה ולא איכפת לו מה גרם לה, ורק בתנאי שתלה בעצמו, יש להניח שהתכוון שיהיה ברצונו. אלא שהוא לא דיבר על מחילה, ולא דיבר על תנאי שלילי. ¹

ג. קיום התנאי אחרי הפסקת האונס: פרישה, חו"מ, כא, א, כותב על מי שמחל בתנאי "אם לא אבוא ביום פלוני" ונאנס באותו יום, שאמנם אין זה נחשב קיום התנאי, אבל אם הפסיק האונס למחרת ועדיין לא בא, המחילה חלה. אבל הוא עצמו, בסמ"ע, כא, ס"ק ה, הסתפק בזה. ש"ך, חו"מ, כא, ס"ק ד, כותב שגם אם לא בא למחרת, המחילה בטלה, מפני שהתנאי התייחס רק לאותו יום. ט"ז, חו"מ, סימן כא, כותב שהדין תלוי במחלוקת שו"ת

מילואים לשער עשירי

הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן רנט, ושו"ת הרא"ש, כלל ח, סימן ו, המובאת בשו"ע, יו"ד, רכח, מא, במי שנשבע לעשות משהו ביום פלוני, ונאנס ולא עשה אז, האם השבועה עדיין מוטלת עליו; וכאן הנמחל יכול לטעון "קים לי" כמו הדעה שעדיין צריך המחל לקיים את התנאי, ולכן אם לא בא למחרת כשלא היה אונס, החוב מחול.

להערה 33

לגבי מי שעשה תנאי כפול, עם צד חיובי וצד שלילי, כגון בנידונו של הרמב"ם, הלכות סנהדרין שם, שאמר "אם לא אבוא יהיה הנתבע נאמן, ואם אבוא לא יהיה נאמן", ונאנס ולא בא – בתחילה חידושי העילוי מייצייט כותב שהמחילה תקפה והנתבע נאמן, מפני שהולכים אחרי סוף דבריו, שהיה תנאי חיובי, והרי לא בא (התנאי לא התקיים), ולגבי התנאי החיובי אין לומר שייחשב כאילו בא כיוון שנאנס, שהרי "אונס לאו כמאן דעביד". אבל הוא מעלה אפשרות (בעמ' ריז) שבתנאי כפול, העיקר הוא ה"הן" (הצד שלפני המחילה תחול), שכולל במשמעותו את שני הצדדים, וה"לאו" הוא רק תוספת מחמת גזירת הכתוב שצריך תנאי כפול (ראה ליד ציון הערה 27), ואם כן במקרה הנ"ל העיקר הוא מה שאמר "אם לא אבוא, תחול המחילה והנתבע יהיה נאמן".

להערה 37

ר"י באסן שם כותב שבתנאי שלילי, כגון "אם לא יעכב את השידוך", הרי אם המעשה נעשה, התנאי בטל, גם אם לא נקבע זמן, ולא מועיל אחר כך לתקנו, כגון שיביא את השידוך לידי גמר. בנידונו היה נוסח כפול: "החוב מחול אם יבוא הזיווג לידי גמר, ולא יעכב את הזיווג", והוא כותב שהמשמעות היא שהחוב מחול בהתמלא אחד משני התנאים: (א) אם יבוא הזיווג לידי גמר, גם אם עיכב בתחילה, (ב) אם לא יעכב, גם אם לא יבוא הזיווג לידי גמר.

להערה 39

א. גם פד"ר, כרך ה, עמ' 208, עוסק באישה שמחלה על הכתובה ועל מזונות, תוך הסכמה להתגרש, והתחרטה מלהתגרש, ופוסק שגם אם נאמר שהמחילה מותנית בגירושין, כאן נחשב שהתנאי התקיים, מפני שהבעל מוכן לגרש, כמו שכתב ב"י, אהע"ז, סימן קמג, בשם מהר"י בירב, שבתנאי של נתינה, אם רצה לתת והלה סירב לקבל, נחשב שהתנאי התקיים גם אם לא נתן. אבל הוא מעיר שגט מקושר (נכון), סימן קיט, ס"ק כ (י ע"א), כתב שמהר"י בירב דיבר רק אם היה ביד הנותן לתת בעל כרחו, מה שאין כן במקום שיש תקנה שלא לגרש אישה בעל כרחו. ברכת שלמה (טנא), אהע"ז, סימן ח, אות יא, דוחה את הראיה ממהר"י בירב, שהוא דיבר רק בתנאי מפורש, אבל אם הסכימו להתגרש ועשו הסכם עם ויתורים הדדיים, יש אומדנא שההסכם על הרכוש תלוי בגט, ואם אין גט, ההסכם בטל.

ב. פד"ר שם, עמ' 208, נימק עוד, שהבעל יכול לטעון "קים לי" כרמ"א, אהע"ז, קמג, ח, שבתנאי בגט שמוטל על האישה לקיים, אם היא מוכנה לקיים ורק הבעל אינו מוכן, נחשב כאילו נתקיים התנאי; ואמנם שם מדובר בתנאי שנעשה לטובת הבעל, ואם אין צורך בו, הרי נתקיים התנאי, ואילו כאן שהבעל דורש גם עכשיו את הגירושין, נמצא שלא קיבל את הטובה של התנאי, אבל אם נאמר שהתנאי של גירושין הוא לטובת הבעל, הרי הוא יכול למחול על קיום התנאי (ראה ליד ציון הערה 47), והמחילה תהיה תקפה גם בלי הגירושין.

ג. פד"ר שם, עמ' 209, מביא ראיה משו"ת הרא"ש, כלל יא, סימן ו (הובא בשו"ת המב"ט, חלק ב, סימן קנח), העוסק ביבמה שנתנה סכום כסף ליבם, והוא מחל לה על כל תביעותיו מכוח ממון אחיו, בתנאי שיחלוץ תוך זמן מסוים, והוא התחרט; ופסק שמחילת היבם תקפה, משמע גם אם לא יחלוץ. ברכת שלמה שם, אות יב, דוחה, שזה שונה מגט, שבו יש חיובים הדדיים מכוח הנישואין, וכל זמן שהם נשואים, החיובים קיימים, מה שאין כן ביבם, שאין ביניהם חיובים ממוניים הנובעים מדיני יבום, ולכן המחילה נחשבת דבר נפרד מהחליצה.

ד. פד"ר שם, עמ' 211, נימק עוד על פי קצות החושן, רמג, ס"ק ב, שכתב שאם שניים עשו תנאי שכל אחד התכוון בכך לקבל טובה מהצד שכנגד, וצד אחד אינו רוצה לקיים את התנאי, יכול הצד שכנגד לומר "הריני כאילו קיבלתי"; וגם כאן, שהתנו את המחילה בתנאי הגירושין, כוונת כל אחד היתה לקבל טובה מהצד שכנגד, ואם האישה אינה רוצה להתגרש, יכול הבעל לומר "הריני כאילו קיבלתי", והמחילה תקפה; ואף שכתב קצות החושן שאם תבע מהצד שכנגד לקיים את התנאי, אינו יכול לטעון הריני כאילו קיבלתי, מפני שבזה הוא מגלה בדעתו שעל ידי אי קיום התנאי, המעשה לא יתקיים – זה רק בנידונו, תנאי שיכתבו שטר, שתועלתו היא רק כדי להבטיח את הקניין, מה שאין כן כאן, שמה שהבעל דורש גירושין אינו כדי להבטיח את המחילה אלא מפני שהוא רוצה להתחתן שנית; וראיה משו"ת הרא"ש שם, שפסק שמחילת היבם חלה, משמע גם אם היבמה דורשת חליצה, והטעם, מפני שמה שהאישה דורשת חליצה אינו כדי להבטיח את המחילה אלא כדי להתירה להינשא.

להערה 40

גם פד"ר שם, עמ' 211–212, עושה הבחנה זו: בתנאי של "על מנת" שהוא "מעכשיו", מועילה חזרה מקיום התנאי, אולם המחילה נשארת, מפני שדיבור מבטל דיבור ולא מעשה, ולכן בכוחו לבטל רק את התנאי שהוא דיבור ולא

מילואים לשער עשירי

את המחילה שהיא מעשה, שהרי היא חלה "מעכשיו"; אבל בתנאי של "אם", המוחל יכול לבטל את התנאי מעיקרו, וגם לבטל את המחילה, מפני שחלותה הוא לכשיתקיים התנאי, ולכן אינה נחשבת מעשה, ודיבור יכול לבטל אותה.

להערה 43

א. אבל משכנות הרועים, מערכת ת, אות יב, כותב בסתם, לעניין תנאי שחלק מהחוב מחול אם יפרע (את השאר) עד זמן מסוים, ופרע רק חלק, שכל המחילה בטלה, מפני שהחוב המקורי קיים, והנושה התכוון למחול רק אם יפרע הכול (חוץ מסכום המחילה).¹⁰

להערה 44

שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן כט (יח ע"ג), עוסק במצב שיש ספק בפרשנות התנאי, שלפי פירוש אחד התנאי התקיים, ולפי פירוש אחר התנאי לא התקיים, ובתחילה הוא כותב שמספק הנתבע פטור, אבל אחר כך הוא כותב שזה בגדר "איני יודע אם פרתין", כיוון שהחוב ודאי והמחילה בספק, והנתבע חייב; ואחר כך הוא כותב שוב שמספק הנתבע פטור כיוון שהתובע אינו יכול לטעון ברי.

להערה 45

א. קול אליהו מוסיף לנמק (בד"ה אמנם הרואה) שאין הצדקה שמשום שמת ראובן, תבטל המחילה, ובכך יפסידו יורשיו את הכסף שנתן אביהם כל שנה לשמעון כקיום התנאי.
ב. בנידונו נכתבה תנינת הסכום השנתי בשטר המחילה גם כתנאי למחילה וגם כהתחייבות של הנמחל, והוא כותב שהתחייבות זו חלה גם על הירושים מפני שהיא כמו החזר הלוואה. הוא מוסיף לנמק (בד"ה ואולם לעניות) שהיות שנתחייב לפרוע חוב גמור, כבר נשתעברו נכסיו, וגם אם מת, נשאר השעבוד. אגב, זו דוגמה לחיוב שהנמחל מקבל על עצמו יחד עם המחילה, במקביל לאמור בחוק המתנה, התשכ"ח-1968, סעיף 4, שנותן מתנה יכול להטיל על המקבל חיוב יחד עם קבלת המתנה.

להערה 48

א. כך פסקו גם: ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ד, בדעת מגיד משנה, הלכות מכירה, יא, יח (שלכן הצריך קניין על המחילה בתיקון חכמי ספרד – הערה 13); שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו (נא ע"ב); בני יעקב, מאמר שני, קניין, דף קי ע"א; שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא; אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, בדעת שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג (שלכן הצריך קניין במשכיר שמחל לשוכר על דמי השכירות אם יצא מביתו); שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אה"עו, סימן עו (על אישה שמחלה לבעלה על כתובתה אם יתן גט); שו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן נה, דף מא ע"ג בדפוס פיעטקוב (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 767); שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן כח; נתיבות המשפט, רו, חידושים, ס"ק מח (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סב ע"ב); שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמז; שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד); אגם מיים, תש"ה, עמ' רלב; חכם אחד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כט), בדעת שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח.
ב. פוסקים נוספים הסוברים כך יובאו בהערה 66, בעניין היכולת לחזור אם לא עשה קניין.
ג. נודע ביהודה, שנביא בעמ' 417, ליד ציון הערה 137, כותב שמחילה שמונית בתנאי שיש בו אסמכתא צריכה קניין; ואמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, מביא את דבריו כאילו דיבר על כל מחילה מותנית.
ד. פרישה והט"ז נוקטים את הדוגמה של תיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13).
ה. עזר מקודש, סימן קיט, כותב שבעל ואישה שהסכימו להתגרש, ועשו קניין סודר שאם האישה תחזור בה, תפסיד שאר, כסות ועונה – מחילתה תקפה. ייתכן שנקט קניין מפני שזו מחילה מותנית, שצריכה קניין.
ו. נראה שזה טעם המרכזי, סנהדרין, סימן תרפ, הפוסק לגבי תובע שהסכים להתריין בפני דיינים פסולים, ואמר לנתבע "מחול לך אם יפסוק הדיין שאתה פטור", שהוא יכול לחזור בו לפני גמר דין אם לא עשו קניין – טעמו הוא שהמחילה מותנית בכך שהדיין יפסוק שהנתבע פטור, ולכן צריך קניין. נראה שזאת כוונת שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיאתה, סימן ל (לד ע"ד), שהסביר שצריך שם קניין מפני שזאת לא מחילה גמורה אלא מחל רק כפי מה שיאמרו הדיין (הפסול), ואם כן לא הסתלק לגמרי, ומחילה היא סילוק (השיטה בשער ראשון, פרק שני), וסילוק מועיל רק אם הוא מוחלט – כוונתו היא שהמחילה מותנית בכך שהדיין יפטור את הנתבע. יצוין שגם בספרו דברי שאול – יוסף דעת, יו"ד, שכ, ו, כתב שלא מועיל סילוק על תנאי, כגון בעל בהמה שמסתלק מעובר שעתידי להיוולד לה, ועושה תנאי, שהוא מסתלק רק אם יהיה זכר. אבל שם הוא מתכוון למוסד המשפטי המיוחד של סילוק, ששונה ממחילה – ראה שער שש"עשרה.
ז. אבל שו"ת בית יצחק (שמלקיש), חו"מ, סימן סו, אות א, כותב שמשפטי שמואל הצריך קניין רק אם אמר "אם תתן לי זאת אמחול לך", שאמר בלשון עתיד ועדיין לא חלה המחילה (ראה שער שני, עמ' 75 ואילך, על התחייבות למחול). גם שו"ת מהרש"ם, חלק ו, סימן רטז, מעלה אפשרות שזו כוונת משפטי שמואל.
ח. בני יעקב שם מביא ראייה מר"ן, נדרים כז ע"ב (ד"ה ונמצא), שאומר שאף שהוראה מועילה בלי קניין, בכל

מילואים לשער עשירי

זאת, האומר "אם לא אבוא עד מועד פלוני, שטרי הראיה שלי יתבטלו" ("ליבטלן זכוותא"), שהוא מודה בכך שהראיות אינן אמת, ההודאה מועילה רק בקניין, מפני שהוא מתנה את הודאתו בכך שלא יבוא עד זמן פלוני. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, רוחה את הראיה, ששם זאת לא מחילה אלא הודאה, ולא שייכת הודאה על תנאי (שהרי אין אמת על תנאי), אבל במחילה הטעם שאינה צריכה קניין הוא מפני שעל ידי דיבורו זוכה הנמחל מיד כמה שבידו, וזה שייך גם במחילה מותנית.

ט. שו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קד ע"א), כותב שהמוחל יכול לומר "קים לי" כדעה זו, שמחילה מותנית אינה חלה בלי קניין ושהוא יכול לחזור בו.

י. ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קצח, מבין (כנראה) שכונת אמרי בינה (שם) הוא שבלי קניין, אין תוקף לתנאי, אלא המחילה חלה באופן מוחלט. והוא מתקשה להסביר מדוע צריך לכך קניין, שהלא סברה היא שתנאי יכול לצמצם מחילה, שהיא רק רצון בלי עשייה (ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 153), ורק בתנאי המצמצם עשייה צריך ללמוד את כוחו של התנאי מבני גד ובני ראובן (קידושין סא ע"א).

להערה 50

א. גם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשיח (=מרדכי, סנהדרין, סימן תרעז), והט"ז שם, משווים דין זה לדין שפסרה צריכה קניין. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז, מסביר את ההשוואה לפסרה, שגם כאן זה כמחילה בטעות מפני שהמוחל התכוון לדאוג לכך שלא יתקיים התנאי כדי שהמחילה לא תחול.

ב. אבל תהלה לרוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב), כותב שאינו דומה למחילה שבפסרה; ולא נימק. ג. שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו, דף נא ע"ב (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט), מנמק שזה דומה קצת לאסמכתא, וניכר שהמוחל לא סמך דעתו למחול עד כדי שלא יוכל לחזור בו.

ד. ערך שי, חו"מ, שלט, י, מסביר שצריך קניין משום אסמכתא, והוא כותב על פי זה שאם המחילה מותנית בתנאי שלילי (נידונו: פועל שהמחזה המעביד לחנווני, והסכים הפועל, ומחל בכך על "בל תלין" בתנאי שהחנווני לא יחזור בו, ולכן כתב שו"ע, חו"מ, שלט, י, שייכול הפועל לחזור בו מהמחאה), מהתורה המחילה חלה בלי קניין כל זמן שהתנאי לא התבטל, מפני שאסמכתא קונה מהתורה (ב"ח, חו"מ, רז, יח).

ה. נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א, עמ' נה ועמ' נח, מבאר שלשיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, הקניין אינו נחוץ בשביל עצם חלות המחילה אלא רק כדי לגלות גמירת דעת, וקניין סודר עניינו גילוי גמירת דעת, ולשיטה (בשער ראשון, פרק שלשישי) שמחילה היא הקנאה, הקניין דרוש כדי להקנות את ממון החוב לנמחל, והנושה מקנה לחייב את זכותו בחוב. דבריו קשים, שהרי אם כן, כל מחילה תצטרך קניין לשיטת ההקנאה.

להערה 52

כמו כן, שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד), מנמק שמחילה תקפה בלי קניין מפני שהנמחל זוכה מיד בממון החוב שבידו (ראה שער שני, עמ' 44, ליד ציון הערה 4), ובמחילה מותנית, הוא זוכה רק כשיקיים התנאי, ולכן המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי; אבל אם עשה קניין, הוא כאומר שהמחילה תחול "מעכשיו", ולכן היא תקפה.

להערה 54

א. כמו כן, ר' אלעזר בן ארחא, בהערות על רמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח (נדפס בספר הר"מ במוז"ל – קובץ תורני מדעי, עמ' קעט), כותב שתיקון חכמי ספרד (לעיל, הערה 13) אינו צריך קניין אם המוחל אמר שהוא מוחל "מעכשיו". כמו כן, משו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות י, עולה שאם אמר "מעכשיו", אינו יכול לחזור בו אף לפני קיום התנאי.

ב. על ההבחנה בין מחילה "מעכשיו" למחילה אחרת ראה ליד ציון הערה 20. ג. פד"ר, כרך ג, עמ' 169, נוקט שאם המחילה היא "מעכשיו" המוחל אינו יכול לחזור בו אם הנמחל רוצה לקיים את התנאי, אבל אם המחילה אינה "מעכשיו" אלא בשעת קיום התנאי, הוא יכול לחזור בו לפני קיום התנאי; וכשיש ספק אם התכוון למחול מעכשיו או בשעת קיום התנאי, הרי ספק מחילה בטלה (עיינן שם, שהוא מביא מקורות על כך), ולכן המוחל יכול לחזור בו.

ד. גם ר"ש ישראלי, במשפטי שאול, פסקי דין, סימן כח (=עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב), כותב שאם המחילה היא "מעכשיו", המוחל אינו יכול לחזור בו אף לפני קיום התנאי, כל עוד החייב מוכן לקיים את התנאי; אולם אם המחילה תחול רק לאחר שהתנאי יבוצע, הוא יכול לחזור בו לפני שבוצע התנאי. הוא מסתמך על מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אסמכתא, סימן ו, שהסביר שרמב"ם, הלכות מכירה, יא, יח, נקט בתיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13) "החוב מחול לו מעכשיו" (דבר שהתקשה בו שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן ז, ד"ה והואיל) כדי שלא יוכל לחזור בו מהמחילה. אבל יש להעיר ששו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ל, הסביר שהרמב"ם נקט "מעכשיו" רק "לשופרא דטרא". ר"ש ישראלי כותב שאם יש ספק האם התכוון המוחל למחילה מעכשיו, הוא יכול לחזור בו, שהרי שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שסד, פסק שאם יש ספק במחילה, החוב קיים, כיוון שהחוב מבורר, ורק לשון המחילה אינו מבורר (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 518 ואילך).

מילואים לשער עשירי

ה. שו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ט ע"א), נוקט שאם אמר "מחול לך ותן לי כך וכך", אינו יכול לחזור בו, מפני שהשלים את הדבר ולא נשאר לו שום זכות בו. נראה שכוונתו היא, שמשמעות לשון זו היא שהמחילה חלה מעכשיו, אלא שמוטל על החייב לשלם סכום מסוים, ולכן המחול אינו יכול לחזור בו.
ז. מהרש"ם ומפד"ר שם עולה שגם אם לא אמר "מעכשיו", הרי אם התכוון לכך, מועילה המחילה בלי קניין.
ז. שו"ת קניני ראם (אנקאווא), סימן טט, כותב שאם הנושה אמר "אם תתן לי כך וכך, השאר מחול לך", אין זה הטלת תנאי אלא דרך בני אדם (כלומר דרך פשרה), וגם לפי משפטי שמואל, יועיל בלי קניין.
ח. חריג נוסף: שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט, כותב שגם לט"ז (הערה 48) שצריך קניין, הרי אם המחול מחילה מותנית נוקט לשון "חייב", המחילה תקפה אף בלי קניין, כמו שלשון חיוב מועיל בפשרה במקום קניין, כמו שכתב סמ"ע, יב, ס"ק יח. אבל דבריו קשים, שהרי הסמ"ע כתב כך על מי שכותב "אני חייב כך וכך", ובמחילה לא שייכת לשון כזאת.

להערה 56

- א. עוד הסוברים כך: ר"י מיגאש: שו"ת עמודי אש (איינושטיין), סימן כא, אות ה (קיא ע"א), כותב שזו דעת שו"ת ר"י מיגאש, סימן קו, שעוסק בנושה שאמר לחייב שאם יפסוק השופט הערבי (אולי צריך לומר: הערכי = הערכאות) לטובתו, הכסף יהיה לו במתנה, כלומר שהוא מחול על החוב, ופסק שהמחילה מועילה בלי קניין, וזאת אף שזו מחילה מותנית. אבל הוא דוחה הוכחה זו, מפני ששם מדובר שהמחול חזר בו רק אחרי שהתקיים התנאי, ואולי רק אז מועיל בלי קניין.
ב. תוספות ורא"ש: ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ד (הובא בשו"ת שער אשר, חלק א, אה"ע, סימן לח, דף קד ע"א), חכם אחד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' ג), ומשמרת שלום, רז, אות כט, אומרים שזו דעת תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), העוסקים בפועל האומר למעביד "אני פוטרך מתשלום שכרי אם יתן לי התנוני את שכרי", ואומרים שאין צריך קניין על כך. וכך מדייק שו"ת עמודי אש (איינושטיין), סימן כא, אות ה (קיא ע"א), מרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (הובא בש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טו), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא קיב ע"א, שכתב כמו תוספות.
ג. עמודי אש, שם, כותב שזו דעת הרא"ש, שהרי רא"ש, שם, הוכיח שמחילה אינה צריכה קניין מ"זרוק חובי והיפטר", והרי שם זו מחילה מותנית (ראה לעיל, עמ' 400, ליד ציון הערה 16), ואף על פי כן כתב שאינה צריכה קניין.
ד. מהר"ם: שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ובספרו משפט שלום, סימן רז, טז, מדייק משו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס לבוב, סימן שלא, שמחילה מותנית אינה צריכה קניין, שהרי כתב שמורשה לגבות חוב יכול למחול עליו (ראה שער שביעי, עמ' 312), מפני שהנושה נחשב כאילו אמר למורשה "אם תרצה למחול, החוב מחול מעכשיו", ומחילה אינה צריכה קניין; וזאת אף ששם זו מחילה מותנית. בשו"ת מהרש"ם שם ובספרו משמרת שלום, רז, אות כט, העיר שדבריו נראים סותרים למה שכתב בדפוס פראג, סימן תשיח, שהובא בהערה 71. אפשר לתרץ, שבסימן שלא, נקט "מעכשיו", ואז מועיל בלי קניין גם לדעה הקודמת (לפי שיטה אחת, ליד ציון הערה 54); והסיבה שמפרשים את כוונת הנושה שהתכוון למחול "מעכשיו" על תנאי (אף שהנושה לא מחל בפירוש בכלל) היא מפני שמן הסתם הוא רוצה שהמחילה תבצע באופן שהיא תהיה תקפה, והרי רק אם תחול "מעכשיו" היא תקפה בלי קניין (לדעה הנ"ל), ולפי זה הוא סובר שצריך קניין.
ה. ערך שי, חו"מ, רז, טז, דוחה את הראיה משו"ת מהר"ם, סימן שלא, ששם זה מועיל יותר מתנאי רגיל, כיוון שידוע שרצונו למחול בתנאי זה, כמו שכתב קצות החושן, ס, ס"ק ב, שאסמכתא קונה אם ידוע שבלבו להקנות.
ו. ריטב"א: ראה שער חמשעשרה, עמ' 1276, במילואים להערה 43, שתשובות ר' אליעזר דוחה את דברי שער משפט (במילואים להערה 66) שהסתלקות מלווה ממשכנתא בטלה מפני שהיא מותנית, בכך שהוא מוכיח מחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סז ע"ב, שמועילה מחילת חוב מותנית.
ז. רשב"ש: ערך השלחן שם, אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות טז, ושו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות ג, וחלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ב [=פד"ר, כרך ו, עמ' 103], מדייקים משו"ת הרשב"ש, סימן תקעב, העוסק במלווה שאמר ללווה "אם תתן לי כך וכך מהחוב הזה, אמחול לך השאר", וכתב שזו אסמכתא, מפני שאמר "אם תעשה כך וכך אעשה כך וכך" – משמע שאילו אמר "מחול לך אם תעשה כך", היה מועיל בלי קניין. אבל שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט (קכא ע"ד), מבין שהרשב"ש מתכוון לומר שכל מחילה מותנית היא אסמכתא.
ח. נימוקי יוסף: נימוקי יוסף, סנהדרין ד ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בתוספות יום טוב, סנהדרין, ג, ב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג), כותב בשם הרא"ה, שמה שנאמר לגבי קבלת דינים פסולים, שתובע האומר "מחול לך אם יפסוק הדין שאתה פטור", אינו יכול לחזור בו, לא מדובר שאמר לו "מחול לך" בפירוש, מפני שאז פשוט שמועיל מפני שמחילה אינה צריכה קניין, אלא מדובר שהתובע אומר "עלי לעשות מתביעה זו מה שיאמרו אבא או אביו, לפטור או לחיוב", שאין לשון זה לשון מחילה. יוצא מדבריו שאם אמר "מחול לך", מועיל בלי קניין אף שזו מחילה מותנית. שו"ת קניני ראם (אנקאווא), סימן טט, מוכיח משם שתוספות יום טוב ור"ע מברטנורא שם (שכתב כמו נימוקי יוסף) סוברים שמחילה מותנית אינה צריכה קניין. אבל יש להעיר ששם מדובר לאחר גמר דין, ואז אף ב"אתן לך" אינו יכול לחזור בו, אף אם לא עשה קניין.

מילואים לשער עשירי

ט. שלחן ערוך: אורח משפט (אנליק), יב, ה (כא ע"ג), כותב שזו דעת ב"י, חו"מ, קעו, טז, האומר ששותף ששינה מההיול המוסכם של השותפות, ושותפו הסכים למעשיו, הסכמתו מועילה בלי קניין מפני שמחילה אינה צריכה קניין, ופרישה, חו"מ, קעו, טז, מסביר שהחידוש הוא שאין אומרים שמחל רק על דעת שלא יפסידו בגלל השינוי. אבל יש להעיר ששם אין זו מחילה מותנית, אלא מחילה על חיוב שלא ידוע אם יהיה – מחילת זכות עתידית מסופקת. כנראה, אורח משפט סובר שאם מועילה מחילת זכות עתידית מסופקת בלי קניין, אף שיש בה חוסר גמירת דעת בגלל הספק, מועילה גם מחילה מותנית בלי קניין, אף שיש בה חוסר גמירת דעת.

י. שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט, כותב שזו דעת שו"ע, חו"מ, רו, יא, הפוסק שמחילה באסמכתא מועילה אף על פי שהיא מותנית (הערה 131), ומשמע שהיא מועילה בלי קניין. אבל ראה עמ' 417, הערה 137, שנודע ביהודה אומר שמחילה עם אסמכתא צריכה קניין.

יא. יש להביא עוד ראייה שזו דעת השלחן ערוך: שו"ע, אה"ע, ז, נ, ו, מביא את תיקון חכמי ספרד (ליד ציון הערה 13), שיש בה מחילה מותנית, בלי להזכיר קניין.

יב. רדב"ז: אמרי בינה שם, ערך השלחן שם, יביע אומר, חלק ה וחלק ו שם, ומשמרת שלום שם, אומרים שזו דעת שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז, שהרי הוא עסק במחילה מותנית, ובכל זאת כתב שאינה צריכה קניין. אבל יש להעיר שבנידונו התקיים התנאי, ובזה אולי גם לדעה הקודמת מועיל בלי קניין, כאמור ליד ציון הערה 70.

יג. לחם משנה: יביע אומר, חלק ה, שם, אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ג), שו"ת עמודי אש (אייזנשטיין), סימן כא, אות ה (קיא ע"א), ומשפט שלום, רו, טז, אומרים שזו דעת לחם משנה, הלכות מכירה, יא, יח (הובא בשו"ת משפט שקד, חלק א, סימן ג, דף יד ע"ב, ובאורח משפט (אנליק), כו, ג, דף מז ע"ב), שנימק את מה שהרמב"ם (הערה 13) הצריך קניין בתיקון חכמי ספרד, שהוא משום שנהגו להצריך קניין במחילה כדי להודיע שאינו אומר כמהתל (כבריר הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג); ולא הסביר שהרמב"ם הצריך קניין מפני שזו מחילה מותנית, ומכאן שהלחם משנה סובר שמחילה מותנית אינה צריכה קניין.

יד. ב"ח: כך מדייקים יביע אומר, חלק ה שם, ומשפט שלום, רו, טז, גם מב"ח, חו"מ, רו, כ, שהסביר שהצריכו קניין בתיקון חכמי ספרד מפני שלפעמים המוחל מחויב בשטר החוב, וחששו לדעה (שהבאנו בשער שיש) שאז צריך קניין; ולא הסביר שהצריך קניין מפני שמחילה מותנית צריכה קניין, משמע שהוא סובר שמחילה מותנית אינה צריכה קניין.

טו. מהרש"ך: משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק ב, מערכת מ, אות ע (הובא ביביע אומר, חלק ה וחלק ו שם), ור' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143, כותבים ששו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן ז, סובר שמחילה מותנית אינה צריכה קניין. כנראה, הוכחתם היא ממה שמהרש"ך שם (יד ע"א) הקשה מדוע הרמב"ם הצריך קניין בתיקון חכמי ספרד, ולא הסביר שצריך קניין מפני שזו מחילה מותנית.

טז. ערך שי, חו"מ, רו, טז, דוחה את הדיוק ממה שפרשנים אלו לא הסבירו שבתיקון חכמי ספרד הצריך הרמב"ם קניין מפני שזו מותנה – ייתכן שלא רצו להסביר כך מפני שמשמשים בתיקון חכמי ספרד בשידוכין, אף ששם יש מחילה הדרית, ובמחילה הדרית לכל הדעות אין צריך קניין (ראה בשמו ליד ציון הערה 65). עוד הוא דוחה, שבתיקון חכמי ספרד, המתחייב (שהתחייב התחייבות מוחלטת) סמך על נאמנותו של שכנגדו, שימחל, ולכן אין אסמכתא במחילתו, ולכן העובדה שזו מחילה מותנית אינה יכולה להיות סיבה להצריך קניין, ולכן הוצרכו לתת הסבר אחר מדוע הזכיר הרמב"ם קניין.

יז. מחנה אפרים: שו"ת עמודי אש (אייזנשטיין), סימן כא, אות ה (קיא ע"א), כותב שזו דעת חידושי מחנה אפרים, הלכות מכירה, יא, יח, שכתב שמחילה מותנית אינה צריכה קניין. אבל ראה הערה 54, שהוא עוסק באומר "מעכשיו".

יח. משפט שלום, רו, טז, מוכיח מהראשונים שאבני קודש הוכיח שהם סוברים שמועילה מחילה באסמכתא בלי קניין (ראה עמ' 1116, במילואים להערה 138) אף שהיא מותנית – הרי שלדעתם מחילה מותנית אינה צריכה קניין. ויש להוסיף את כל הפוסקים, שנביא בהערה 138, שסוברים שמחילה באסמכתא אינה צריכה קניין.

יט. משפט שלום, רו, טז, נוטה במסקנתו לפסוק שאין צריך קניין, אבל הוא נשאר בספק. הוא כותב שאף שנודע ביהודה הצריך קניין במחילה עם אסמכתא (ראה עמ' 417, הערה 137), הוא יסכים שבמחילה מותנית בלי אסמכתא אין צורך בקניין. ובמשמרת שלום, שם, העיר ששו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קכב, כתב שאם כותב בשטר שבכל ספק שיפול בשטר, תהיה יד התובע על העליונה, ועשו קניין על כך, זה קניין בטעות, מפני שלא ידעו איהו ספק יהיה, ואולי אילו ידע הנתבע שהספק נוטה לטובתו, לא היה מסכים לקניין (ראה שער שמיני, במילואים להערה 127, אות יב); ולפי זה גם כאן לא מועיל קניין כיוון שלא ידוע אם התנאי יתקיים. זו בעצם קושיה על הדעה שצריך קניין: אם צריך קניין, איך הקניין מועיל?

כ. יביע אומר, חלק ה שם, כותב שהמוחזק יכול לומר "קים לי" כפוסקים שאינה צריכה קניין. אבל עולה מדבריו שגם לדעה זו, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי. שו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן עט, כותב שיביע אומר שם פוסק שמחילה מותנית צריכה קניין.

כא. שו"ת דברי שלום (משאש), חו"מ, סימן נא, שו"ת עטרת משה, חו"מ, סימן נב, אות ד, וגן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ט (עמ' צה), מביאים את המחלוקת האם מחילה מותנית צריכה קניין.

מילואים לשער עשירי

כב. ראייה לדעה זו: צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, מביא ראייה שבמחילה מותנית, אפילו לא עשה קניין, אינו יכול לחזור בו, מדין טענו חטים והודה לו בשעורים, שפטור מהשעורים מפני שהנושה מחל לו מכללא (ראה עמ' 426), והרי הנושה מחל על השעורים רק אם יתן לו הנתבע את החטים, ולא עשה קניין, ובכל זאת המחילה תקפה. דבריו קשים, שהרי שם בסופו של דבר הנתבע אינו נותן את החטים, שהרי הוא כופר בהם, ואם נאמר שמחילת השעורים מותנית בתשלום החטים, הרי המחילה בטלה מפני שהתנאי לא התקיים? □

להערה 59

- א. כמו כן, שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא, מסביר בכך מדוע שואל יכול להתנות להיות כשומר חנים בלי קניין (בבא מציעא שם; שו"ע, חו"מ, שמד, א) – שהמשאיל מוחל לו על חיובי שואל.
ב. אורח משפט כותב שלא די בטעם של סמ"ע, שא, ס"ק ז (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 578 ועמ' 587), ששומר יכול להתנות בלי קניין שיהיה פטור מפני שמחילה אינה צריכה קניין – שהרי זה כמו אסמכתא, כמו שאם שומר חנים מתנה שיהיה חייב כשואל, צריך קניין, מפני שזה כמו אסמכתא (ש"י, חו"מ, שא, ס"ק ז), וכך גם במחילה מותנית, שהיא דומה לאסמכתא. וראה עמ' 1346, במילואים להערה 147, בהשלמות, בשם ר"י ויידינפלד, על בעיית האסמכתא כאן.
ג. אך יש להעיר שפרישה, ט"ז ובני יעקב (שהובאו בהערה 48) כתבו שבתיקון חכמי ספרד, המחילה צריכה קניין מפני שהיא מותנית, וזאת אף ששם המחילה נעשית בשעת ההתחייבות.

להערה 66

- א. עוד פסקו כך: שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (שמשכיר שמחל לשוכר על דמי השכירות אם יצא מהבית, יכול לחזור בו כל זמן שלא יצא מהבית; וכן נושה האומר לחייב "זרוק לי חובי והפטר", יכול לחזור בו כל זמן שלא זרקו; וכן משאיל שאמר לשואל "שלח לי את החפץ והפטר", יכול לחזור בו עד שהשואל שולח; הובא במשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, בשו"ת כהונת עולם, סימן ז, דף ט ע"א, ובשו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ו, הגהה א; שו"ת יביע אומר, חלק ה, חו"מ, סימן א, אות י (שאישה שמחלה על מזונות וכתובה בתנאי שהבעל ימציא לה שטרות על סכום מסוים, יכולה לחזור בה עד ביצוע התנאי, גם אם הבעל מוכן לקיים את התנאי, ורק האישה מעכבת); שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד); שו"ת בית שואל אחרון, חו"מ, סימן ו, דף יא ע"ג (שמשלח שמחל לשליח על חיובו באונס אם יישבע, יכול לחזור בו כל זמן שלא נשבע השליח; הובא בפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יב [שהובא בשו"ת תבואות שמש, חו"מ, סימן חן], ובשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קיז); קצות החושן, סימן עא, ס"ק ג, וסימן עג, ס"ק א (שמלווה שנותן ללווה "נאמנות", שיהיה נאמן לומר "פרעתי", יכול לחזור בו ממחילתו עד שיאמר הלווה "פרעתי"); שער משפט, סימן יז, ס"ק ו (על תובע שמחל מכללא על חלק מתביעתו, בתנאי שהנתבע יסכים לשלם את השאר), סימן כב, ס"ק ה (על "דור לי בחיי ראשך", להלן, אות ד, ועל תובע שהביע נכונות למחול חלק מהחוב, בתנאי שיסכים הנתבע לשלם את השאר), וסימן שטו, ס"ק א (ששורר שאמר למשכיר "אם תחזיר לי את כספי, אפסיק את השכירות", יכול לחזור בו ממחילתו עד שיקבל את דמי השכירות חזרה, אלא אם כן עשה קניין); תהלה לדוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב).
ב. שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן ו, כותב שתובע שהבטיח לנתבע, שהוא יאמין לו במה שהוא אומר "בין צדק" (כלומר, שהוא מוחל לו אם יאמר שהוא פטור), התובע יכול לחזור בו כל זמן שהנתבע לא אמר כלום (הוא נוקט שזה משום שהנתבע אמר זאת חוץ לבית דין, אבל לא ברור אם זה תנאי הכרחי); ולא הזכיר שהדין שונה אם עשה קניין; ולא השתמש בלשון מחילה. הוא מביא ראיות לכך מהדין שהאומר "קרע כסותי והיפטר" יכול לחזור בו לפני שהלה קרע (ראה שער רביעי, עמ' 170), ומתשובת הרשב"א המובאת בבי, חו"מ, רמא, ד, שהאומר "מה שתטול מנכסי מחול לך" יכול לחזור בו כל זמן שלא נטל – ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 563 ואילך (אלא ששם החוב עוד לא קיים). אבל הוא כותב שאם תקעו כף על הדיבר, תקיעת הכף מחייבת את התובע כמו שבועה, ולכן אם הוא חוזר בו, הוא צריך להישאל לחכם על השבועה.
ג. גם שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, עולה שאם עשה קניין, אינו יכול לחזור בו אף לפני קיום התנאי. הוא עוסק בתנאי מכללא.
ד. בית שואל אחרון שם, שער משפט, סימן כב שם, ובית שלמה שם, הביאו ראייה משו"ע, חו"מ, כב, ג, האומר שאם הנתבע מחויב שבועה, ואמר לו התובע "דור לי בחיי ראשך והיפטר", כלומר, שמחל לו על חיובו להישבע אם ינדור, הוא יכול לחזור בו כל זמן שלא נדר הנתבע, אם לא עשה קניין. מפני שהמחילה היתה מותנית בכך שינדור. אבל אבני החושן, יב, ס"ק ה, דוחה את הראיה, ששם המחילה היא בגוף הדבר, שהקל עליו משבועה חמורה לקלה, ולכן הוא יכול לחזור בו, אבל כאן מחל לו על החוב, ונגמרה המחילה, אלא שאינו רוצה להאמין לו שנאנס (בלי שבועה) – בזה לא יוכל לחזור בו ודי שיישבע (והדחייה אינה מובנת). והוא נשאר ב"צריך עיון". משמרת שלום, רו, אות כט, דוחה ראייה זו, ששם אמר "והיפטר", כלומר המחילה תחול כשידור, ולכן צריך קניין, אבל אם מחל באופן שהמחילה תחול מעכשיו, יועיל בלי קניין (ראה בשמו בהערה 54). עוד דחה, ששם זה רק

מילואים לשער עשירי

מחילת חיוב להישבע, וקל יותר לחזור ממנה מפני שהיא רק מחילה זמנית, שהרי גם אם נשבע, מועילה תפסת התובע (שו"ע, חו"מ, פד, ל), בטענה שהלה נשבע לשקר (לכאורה זה סותר לרבינו במשפט שלום, המובא בעמ' 1116, במילואים להערה 138, שמחילת חיוב להישבע מועילה בלי קניין יותר ממחילת ממון; נראה שדעתו היא שבמחילה גמורה, קל יותר למחול חיוב שבועה, ורק כאן, שמחילת השבועה מותנית בכך שיישבע שבועה קלה יותר, קל יותר לחזור מהמחילה, מפני שגם אם המחילה תקפה, מועילה תפסתו בטענה ששיקר כשנשבע את השבועה הקלה). הוא יצטרך להסביר שמה שאמר "דור לי והיפטר", התכוון שייפטר מחיוב השבועה ולא מהממון, שהרי אם התכוון שייפטר מהממון, לא תועיל תפיסה, וזו מחילה מוחלטת ולא זמנית. וראה שער שמיני, עמ' 1058, במילואים להערה 181, אות ת, בשם שו"ת מהרא"ש, הסבר אחר לכך שב"דור לי" יכול לחזור בו. ה. שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד, כותב שמה שכתב שו"ע שם שאם אמר "דור לי בחיי ראשך" ועשה קניין אינו יכול לחזור בו, טעמו הוא משום שהנדר בא במקום שבועה שהיה חייב להישבע, אבל אם התובע אמר שאם הנתבע יקבל חרם על כך שטענתו אמת, הוא מוחל לו על כל התביעות – הוא יכול לחזור בו גם אם עשה קניין, מפני שזה קצת דומה לאסמכתא, שאולי אמר זאת מפני שהיה בטוח ששמעון לא יסכים לקבל חרם, ויש אומרים שמחילה באסמכתא פסולה (ליד ציון הערה 130). וראה עמ' 1115, במילואים להערה 137, שאבני החושן כותב ש"דור לי בחיי ראשך" הוא אסמכתא.

ו. שו"ת כהונת עולם, סימן ז (ט ע"א), עוסק בנושה שאמר לחייבים: "החזירו לי את כספי ואפטרו לכם" (לא ברור מהתשובה איהו חיוב נוסף היה עליהם מלבד החזרת הכסף), והוא פוסק שהיות שעוד לא פרעו לו, "לא הועילה להם רמאותם", כלומר, הוא יכול לחזור בו כל זמן שלא יחזירו לו את כספו. ז. שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עד (ד"ה וע"ד מה), מביא ראייה מרי"ף, בבא מציעא ו ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא ברא"ש, בבא מציעא, פרק א, סימן מט), האומר שהמוחל בשובר (שטר מחילה), המחילה חלה בשעת החתימה משום ש"עדיו בחתומיו זכין לו" אף שלא הגיע לידו של הנמחל (ראה שער שני, עמ' 75) – הרי שאף שהשובר כתוב וחתום, אילו לא "עדיו בחתומיו זכין לו" לא היינו אומרים שהמחילה חלה מיד, והטעם הוא, מפני שהמוחל תלה את המחילה בשובר, משמע שהתכוון שלא תחול המחילה עד שיזכה הנמחל בשובר. הוא לומד משם לנידון, כלה שאמרה לחתן "אקרע את שטר התנאים", והחתן שתק, ששתיקתו מלמדת שמחל על דמי הבושת שחייב בהם מי שמבטל שידוך, אבל היות שתלה את מחילתו בקריעת שטר התנאים, הרי כל זמן שלא נקרע השטר, אינו מחול. לאמיתו של דבר, זאת לא מחילה מותנית אלא מחילה על חיוב מותנה, שהרי חיוב הבושת מותנה בקריעת התנאים. ח. מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט (הובא באורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כא ע"ב), ושער משפט, שטו, ס"ק א, מבארים על פי זה את הדין בבבא מציעא סז ע"ב, שבמשכנתא, במקום שנהוג שהלווה אינו יכול לסלק את המלווה בכסף, לא מועיל שהמלווה יאמר "אסתלק אם תשלם לי כסף" (ראה שער חמשעשרה, עמ' 642) – הטעם הוא מפני שלא סילק את עצמו מעכשיו אלא אמר "אם תשלם לי, אסתלק", ואם כן, זו מחילה מותנית, ויכול לחזור בו ממחילתו עד שיתקיים התנאי. יש להעיר ששם זה אף פחות ממחילה מותנית – זו התחייבות למחול.

ט. קצות החושן, סימן עא וסימן עג שם, מביא ראייה מן האמור בסנהדרין כד ע"א, שתובע המקבל על עצמו דיין פסול ואומר לנתבע "מחול לך אם יפסוק הדיין שאתה פטור", יכול לחזור בו לפני גמר דין אם לא עשו קניין. י. יש להעיר שיביע אומר שם כתב שאפשר לומר "קים לי" כדעה שאינה צריכה קניין (ראה הערה 56), ומכל מקום כתב שהמוחל יכול לחזור בו.

יא. משפטי שמואל כותב שהוא מטוסף בדבר. אבל שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן כח, כותב שהוא כתב כך משום שבנידונו הנמחל היה מוכן לקיים את התנאי ואילו המוחל רצה לחזור בו, אבל במקרה אחר ודאי שיכול לחזור בו. יב. אבל שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, משמרת שלום, רו, אות כט, ושו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג (ט ע"א), כותבים שמשפטי שמואל עוסק במי שאמר "אם תעשה כך וכך אמחול לך", ואז אם לא עשה קניין, הוא יכול לחזור בו עד קיום התנאי, מפני שאמר בלשון עתיד "ואמחול לך" (שזו התחייבות למחול), מה שאין כן אם מחל כבר אלא שהטיל תנאי במחילתו. כמו כן, דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 14, מביא הגהה כ"ז על ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ד, שמה שמשפטי שמואל הצריך קניין אינו משום שזו מחילה מותנית אלא משום שזה סיפור דברים בעלמא, שמבטיח למחול ועדיין לא מחל.

להערה 69

אבל ייתכן מצב שהנמחל שינה את מצבו לרעה לשם קיום התנאי, כדי שהמחילה תקיים, ואילו ידע שהמחילה אבדה ולא היה עושה את מה שעשה; ואולי אז יש לחייב את התובע לפצותו על כך מדין ערב; ושואל הוא יהיה חייב בכך רק אם אמר את התנאי בסגנון "עשה כך וכך וחובך זה מחול" (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 85, שיש אומרים שיש חיוב מדין ערב רק במי שביקש מחברו להוציא את הכסף). מכל מקום, פני משה כותב על נידונו שלא משנה שלא הודיע לנתבע, מפני שהאונס שקרה לכסף (ראה ליד ציון הערה 80, שהתנאי היה שהכסף יגיע ללוי, והכסף הגיע ללוי באופן שלא השיג את מטרת הנושה) לא היה קשור לידעית הנתבע על חזרת התובע; כלומר, גם אילו ידע הנתבע את האמת, לא היה יכול להציל את הכסף. ודבריו קשים: הרי אילו ידע, היה פורע לנושה ולא היה שולח את הכסף ללוי.

מילואים לשער עשירי

להערה 70

כמו כן, שו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קד ע"א), עוסק באישה שמחלה על כתובתה בתנאי שבעלה יגרש אותה, ובעלה גירש אותה, והוא פוסק שהיות שנתקיים התנאי, אינה יכולה לחזור בה ממחילתה גם אם לא עשתה קניין. אבל הוא כותב שכך מוכח מההר"ם שם, ודבריו קשים, שהרי מהר"ם אומר להיפך – ראה הערה 71.

להערה 71

א. גם מדברי יביע אומר מוכח שלדעה שצריך קניין, המוחל יכול לחזור בו גם אחרי קיום התנאי אם לא עשה קניין, שהרי הוא סבור (ראה עמ' 1106, במילואים להערה 56, אות כ) שגם לדעה שאין צריך קניין, יכול לחזור בו עד קיום התנאי.

ב. גם שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, סימן קמט, דף קכא ע"ג (הובא בשו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עז), כותב (על פי מהר"ם ומשפטי שמואל שם), שבמחילה מותנית, גם אם קיים הנמחל את התנאי, המחילה בטלה, מפני שלא סמכה דעת המוחל למחול בהחלט, וצריך קניין. אלא שבנידונו היה תנאי בשב ואל תעשה, שהנמחל לא יעשה דבר מסוים, ותנאי שלילי כזה "אוגד" אותו לעולם, שבשום נקודת זמן אי אפשר לומר שהתנאי כבר התקיים בשלמות, ואולי רק בכגון זה אמר שהמחילה בטלה.

ג. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מב [מסומן מג] ע"ג), כותב בתחילה שגם אם עשה קניין, המוחל יכול לחזור בו עד קיום התנאי (ראה בשמו בהערה 25), ואחר כך הוסיף שיש עוד סיבה לבטל את המחילה בנידונו: שלא עשה קניין על המחילה, ומחילה מותנית צריכה קניין. ממהלך דבריו משמע שאם לא עשה קניין, יכול לחזור בו אחרי קיום התנאי – שאם לא כן, אין הברל בין שעשה קניין ללא עשה קניין.

להערה 78

גם תורת המשפט (אריאל), חלק ג, עמ' 423, כותב (על פי משפט איש, תשי"ז, עמ' שג, ואינו מפורש שם) שאם היה הסכם גירושין שכלל מחילת הכתובה, והבעל ביקש לחזור לשלום בית, המחילה בטלה. שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן סט וסימן עז, מבין שמשפטים ישרים חולק על שו"ת ויאמר יצחק שנביא במילואים להערה 89, שכתב שהמחילה תקפה גם אם מתה לפני שהספיק לגרש אותה. אבל נראה שאין בהכרח מחלוקת ביניהם, שהרי בנידונו של ויאמר יצחק לא היה תנאי מפורש, והוא הסיק מכך שהמחילה היא מוחלטת.

להערה 84

שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו, כותב שלשיטה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, המוחל יכול לחזור בו (גם אחרי כדי דיבור) אם המחילה נעשתה במסגרת הסכם כולל, והנמחל חזר בו מחלקו בהסכם. דבריו קשים, שהרי הדין צריך להיות כך גם לשיטה (שם, פרק שני) שמחילה היא סילוק, שהרי אמנם מחילה היא מעשה חד צדדי של הנושה, לשיטה זו, אבל אם הוא עשה זאת במסגרת הסכם עם החייב, הפרת ההסכם מצד החייב צריכה לבטל את המחילה, מפני שיש תנאי מכללא, שמחל בתנאי שהחייב יקיים את חלקו בהסכם.

להערה 89

א. דעות חולקות: שו"ת ויאמר יצחק, חלק א, סימן קמח (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט), כותב שבעל ואישה שעשו הסכם לפירוד, והאישה מחלה בקניין על הכתובה, והבעל הבטיח בקניין לגרשה תוך זמן קצוב, ומתה תוך הזמן, או שעשו שלום, הכתובה מחולה. מכאן שהוא סובר שאין מניחים שהתכוונה להתנות את המחילה בגירושין. ראה על דבריו במילואים להערה 78.

ב. שו"ת שופריה דיעקב (בידרוגו), אהע"ז, סימן מ, עוסק בבעל ואישה שהתפשרו על הכתובה, והתכוונה להתגרש, אבל הגט התעכב בגלל סכסוכים ביניהם, והאישה מתה לפני שנתגרשה; והוא פוסק שהיות שמחלה על הכתובה, אין ליורשיה זכות על פי תנאי כתובה. הרי שהוא סובר שהמחילה אינה נחשבת מותנית בגירושין.

להערה 90

משפטי שאול, פסקי דין, סימן כח (=עדות ביהוסף (קאפח), סימן יב), עוסק בהסכם גירושין, שנאמר בו בין השאר שהאישה מותרת על הכתובה. ר"א גולדשמידט שם פירש שהמחילה מותנית בגירושין. אבל ר"י קאפח שם פירש את המלים "מוחלת בזה" שבהסכם, שהיא מוחלת בשעה זו בחתימת הסכם זה, בלי התלייה בשום תנאי אחר.

להערה 98

אבל שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן א (ד"ה והנה אם), כותב (כדבר פשוט) שאין הברל בין בריא לשכיב מרע לעניין מחילה. כמו כן, לבוש, יו"ד, רסז, עז, כותב ששכיב מרע ששיחרר את עבדו והבריא, אינו יכול לחזור בו מ"מחילת שעבודו", מפני שהעבד זכה בעצמו מיד.

להערה 99

כבר הראשונים פסקו שלוי יכול לחזור בו, אבל לא כתבו אם מדובר רק במצב ששמעון חזר בו, אבל ברור

מילואים לשער עשירי

שלדעתם אם שמעון חזר בו, יכול לוי לחזור בו: רי"ף, בבא מציעא סח ע"א (בדפי הרי"ף); רמב"ם, הלכות מכירה, ו, ט; שו"ע, חו"מ, סימן קכו, ב, וסימן שלט, י.

להערה 100

א. דעות חולקות: שו"ת מהר"י וייל, סימן לג, כותב שגם אם לוי מחל בקניין, הרי אם שמעון מסרב לשלם ללוי, המחילה בטלה מפני שזה קניין בטעות. בנידונו אישה מחלה לאתיה מפני שנתנו לה חובות שגוים היו חייבים להם, והגוים כפרו בחובות.

ב. כמו כן, נתיבות המשפט, קכו, ס"ק ג, כותב שגם אם עשו קניין, הרי אם חזר בו שמעון, המחילה בטלה מפני שזו מחילה בטעות, שאין מועיל בה קניין (ראה שער שמיני, עמ' 345); ולטענה (ליד ציון הערה 101) שגם בלי קניין לא היה יכול לחזור בו, הוא משיב, שלולא הקניין היה יכול לחזור בו אם שמעון אינו חוזר בו (כדעה ליד ציון הערה 104), ובגלל הקניין, אינו יכול לחזור בו אם שמעון לא חזר בו. כנגד טענה זו, תהלה לרוד (אורטינברג), חו"מ, סימן ה (על סימן יב), מסביר שהיות שלוי אמר רק "אני מוחל לך ואסמוך על שמעון", אין זה תנאי ממש שהמחילה מותנית בכך ששמעון ישלם, ולכן אם עשו קניין, המחילה מועילה גם אם שמעון חוזר בו. וראה שער שמיני, במילואים, עמ' 1058, אות ו, שיש שהסבירו שהרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (שהוא מקור הדין שמועיל קניין כאן), סובר שמחילה בטעות תקפה אם עשו קניין.

להערה 108

א. הש"ך מוכיח כך מרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, מתוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), מנימוקי יוסף, בבא מציעא סח ע"א (בדפי הרי"ף), מב"ח, חו"מ, קכו, ה, ומשו"ת מהר"י וייל, סימן לג.

ב. תומים, קכו, ס"ק ד, עושה הבחנה: אם אמר בפירוש "אני מוחל לך", אינו יכול לחזור בו אם שמעון אינו חוזר בו; אבל אם אמר רק "אני סומך על שמעון", הוא יכול לחזור בו, מפני שזאת לא לשון מחילה.

ג. תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), מעלים אפשרות שמחלוקת רבה ורב ששת, בבבא מציעא קיב ע"א, במעביד שהמחה פועל אצל חנווני, האם הפועל יכול לחזור בו ולחבו את המעביד – אמורה בפועל שאמר "אני מוחל לך אם ישלם לי החנווני, ואם לא ישלם, אתבע ממך", והמחלוקת היא האם יכול הפועל לתבוע את המעביד (היינו, לחזור בו מהמחילה) אם עוד לא ישלם לו החנווני, אבל החנווני גם לא חזר בו בפירוש. כאן היה תנאי בלשון "אם", שבו יכול לחזור בו עד קיום התנאי (ראה ליד ציון הערה 21), ולכן אם משמעות התנאי היא "אם ישלם לי בפועל", הפועל יכול לחזור בו עד התשלום בפועל, ואם משמעות התנאי היא "אם יהיה מוכן לשלם לך", אינו יכול לחזור בו כלל, מפני שהחנווני מוכן לשלם, אלא אם כן סירב.

להערה 119

א. פני יהושע, בבא מציעא סב ע"ב (ד"ה בא"ד ו"ל), כותב שמי שקונה מיטלטלין בהנאת מחילת חוב, מן הסתם אינו מוחל עד שיקבל את המיטלטלין, שהיות שלא ייחדם לו, הם באחריות המוכר.

ב. כמו כן, ר' חיים רבינוביץ, "בדין מומן החוזר בקידושין", מוריה גל' קצא, עמ' לו, כותב שהמקדש בהנאת מחילת מלווה, כאילו קבע עם האישה שבעד הגאה זו תתקדש לו, ולכן אם יתבטלו הקידושין, תבטל המחילה, שהרי מחל על תנאי מכללא שתתקדש לו.

להערה 123

א. דוגמאות נוספות לתנאי מכללא במחילה: רמ"ך, בשיטה מקובצת, בבא מציעא קיח ע"א, כותב שאם נפל כותל לגינתו של אחר, וכדי להיפטר מחיובו לפנות את האבנים, אמר בעל הכותל לבעל הגינה שהוא נותן לו אותן במתנה – בעל הכותל יכול לחזור בו מהמתנה כל זמן שלא נטל בעל הגינה את האבנים לעצמו, אבל בעל הגינה אינו יכול לחזור בו מהסכמתו לקבל את האבנים, מפני שמחל בזה על חיוב בעל האבנים לפנותן (והוא מסיים ב"צריך עיון").

אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות טז, מקשה עליו, הרי בעל הגינה מחל רק בתנאי (מכללא) שיזכה באבנים, והיות שבעל הכותל יכול לחזור בו, לא זכה בעל הגינה באבנים באופן מוחלט, ומדוע מחילתו תקפה?

ב. שו"ת שילמורא (הגרמן), סימן מז, עוסק בראובן ושמעון שעשו שידוך לבניהם, ורבו, וראובן רצה לחזור בו, ולמחול בכך לשמעון על התחייבותו, אבל ביקשו מהרב לפטור אותם מהסכם, והרב לא רצה. והוא פוסק שהיות שרצו שיכתוב הרב שהם פטורים, כאילו התנה את המחילה בכך, ולכן כל זמן שלא נכתב, לא חלה המחילה, ויכול לחזור בו.

להערה 126

קצות החושן, שטז, ס"ק ג, הוסיף לנמק, שאין זכות השכירות של השוכר נמחלת בדיבור בעלמא, לפי שו"ת הריב"ש, סימן תקי (ראה שער חמשעשרה, עמ' 644), ולכן גם אם הסכימו השוכר והמשכיר שיצא מן הבית ויופטר מדמי השכירות, עדיין לא חזרה זכות השכירות מהשוכר למשכיר; ואין לומר שמחילת המשכיר על דמי השכירות תיחשב כאילו שילם לשוכר ויקנה בכך חזרה את זכות השכירות, כיוון שמחילת חוב אינה קונה קרקע

מילואים לשער עשירי

(כאמור ליד ציון הערה 118), והיות שלא זכה המשכיר בבית השכור, הוא יכול לחזור בו ממחילת דמי השכירות, אלא אם כן אמר לשוכר: "הריני פוטר אותך מהשכירות, ובהנאת מחילת המלווה, תצא מן הבית", שבוז קנה המשכיר את הבית השכור (שו"ע, חו"מ, רד, י), והיות שהתקיים התנאי שמכללא, גם מחילת המשכיר על דמי השכירות תקפה. [א]

להערה 129

א. ישועות ישראל, יב, עין משפט, ס"ק ג, מעלה אפשרות שטעם מהריט"ץ הוא שחוב דמי שכירות חלש יותר מחוב רגיל, מפני ש"ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף", ואם נפל הבית, השוכר פטור מדמי שכירות, ולכן מועילה גם מחילה כזאת, אף שלא התקיים התנאי באופן ממש.

ב. ראה שער חמש-עשרה, עמ' 647, דעות נוספות לגבי מחילה הדדית של שכירות ודמי שכירות.
ג. שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יב, אות א, כותב שכששניים מתפשרים, וזה מוחל לזה וזה ימחל לזה, לא מועילה מחילתו של אחד עד שגם חברו ימחל לו, ועד אז, יכול המוחל לחזור בו, מפני שיש תנאי מכללא, שמחל רק כשגם חברו יסתלק. יש להעיר שבפשרה רגילה אין מחילה הדדית, אלא התובע מוחל והנתבע מתחייב, ומחילה הדדית קיימת רק אם ראובן היה חייב לשמעון חוב אחד ושמעון היה חייב לראובן חוב אחר (במצב שאין קיזוז אוטומטי). ר' מאיר אורבך (בעל אמרי בינה!), בתשובתו שם, סימן יג, מסכים שבמחילה הדדית, המוחל האחד יכול לחזור בו אם חברו עוד לא מחל; אבל הוא כותב שבנידונו, אכן התקיים התנאי שהותנתה בו מחילת ראובן, שהרי שמעון שתק ולא תבע את ראובן, ושתיקתו מלמדת שמחל, ולכן ראובן אינו יכול לחזור בו ממחילתו.

להערה 130

א. כך פסקו גם: נימוקי יוסף, נדרים ט ע"ב (בדפי הרי"ף); נימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א (בדפי הרי"ף), בשם רש"י והרמב"ן; חידושי הריטב"א, נדרים כז ע"ב, ובבא בתרא קסח ע"א; ר"ן, נדרים כז ע"ב (ד"ה שאני; שו"ת הרשב"ש, סימן תקעב (בשם "יש אומרים", על נושה שאמר לחייב "אם תתן לי כך וכך אמחול לך את השאר"); תשובות הגאונים (הרכבי), סימן ריד (הובא בקיצור בעיטור, בירורין, ליד אות ס), לפי הגהת ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 57 (על האומר "תביעה זו מחלתי לך אם יאמרו לי פלוני ופלוני הפשרנים"); שו"ת הריב"ש, סימן שלה (עמ' תמה), בדעת שו"ת הרא"ש, כלל קה, סימן כז, ובדעת רש"י שם; רמ"א, חו"מ, רז, יא; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קכח (ד"ה אם כן כ"ש), בדעת טור, חו"מ, סימן נד; שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן כד (על יתום שמחל לאפוטרופוס אם יהיה הפסד בנכסים בגלל פשיעתו); שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא, בדעת הגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ו, סימן יח; שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא (הובא בשו"ת בני בנימין, חו"מ, סימן ג, דף ט ע"א); אגם מים (תשל"ה), עמ' רנה (העוסק במחילה ופוסל אותה בגלל אסמכתא).

ב. דרכי נעם שם מסביר שבנידונו של הרשב"א, בב"י, חו"מ, רמא, מחודש ב, באומר "מה שתטול מנכסי מחול לך" (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 563), המחילה תקפה מפני שלא אמר "אם תטול מנכסי מחול לך" שבוז יש אסמכתא, והיות שלא אמר "אם", הוא כאילו הפקיר לו את נכסיו ואין בזה אסמכתא. הרי שהוא מבין שהרשב"א לשיטתו בבבא מציעא שם, שמחילה באסמכתא בטלה.

ג. עוד הסוברים כך: מהר"ם: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קל, ודפוס לבוב, סימן שנו, מוכיח שבמשכון אסמכתא פסולה (כגון אם אמר המלווה "אם לא תשלם לי תוך זמן קצוב, משכונך קנוי לי"). מדין הנותן ערבון; משמע שהוא סובר שגם לענין "ערבונני מחול" אסמכתא פוסלת; אבל מהמשך דבריו משמע שכתב כך רק משום שהבין שהתנאי הוא שאם יחזור בו, הוא נותן את הערבון בהקנאה, ולא במחילה.

ד. לבוש: ש"ך, חו"מ, כא, ס"ק ה, כותב שמהלבוש, חו"מ, כא, א, משמע שמחילה באסמכתא צריכה קניין בבית דין חשוב, כלומר שלדעתו מחילה היא ככל התחייבות, שכדי לבטל את האסמכתא צריך קניין בבית דין חשוב.
ה. שו"ת מהר"ם גלגטי, סימן נו, עוסק במחילה באסמכתא, וכותב שהיא תקפה רק אם אמר "מעכשיו", וזה כדעת הראב"ד.

ו. צמצום דעה זו: שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן סו, אות ב (ד"ה מיהו כל זה), כותב שגם לראב"ד, מחילה שיש בה אסמכתא אינה בטלה לגמרי, אלא הממון "יהא מונח". לדוגמה, קונה שנתן למוכר ערבון ואמר "אם אחזור בך, ערבונני מחול", וחזר בו, אינו יכול לתבוע מהמוכר להחזיר לו את הערבון, אף שיש במחילתו אסמכתא, אלא יהיה מונח ביד המוכר, אבל המוכר לא קנה את הכסף שיהיה שלו אף על פי שהקונה לא קיים את התנאי, אלא יהיה מונח בידו עד שסיכים הקונה לקנות. [א]

להערה 131

א. כך פסקו גם: נימוקי יוסף, בבא בתרא עח ע"א (בדפי הרי"ף); שו"ע, חו"מ, רז, יא (הובא בבית אבות (קורייאט), סימן יב, דף פה ע"ד, בספר העיקרים (איגר), חלק א, עמ' שה, ובשו"ת אמרי אש (ש"י), חו"מ, סימן כא); אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות טז; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא); שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט (על מלווה שהתחייב בכתב ידו שאם ימסור את שטר

מילואים לשער עשירי

החוב לגוי שיגבה אותו מהחייב, יאבד את חובו; הובא בשו"ת קרני ראם (אנאקווא), סימן סט; שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, ברע"ת רבנו תם, בתוספות, בבא מציעא עד ע"א (ד"ה הכא); תומים, עב, ס"ק יא, ברע"ת תוספות, בבא מציעא פב ע"א (ד"ה לא).

ב. עוד הסוברים כך: שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא, כותב שזו גם דעת טור, חו"מ, עב, ד, הכותב שמלווה יכול להתנות שפיסד את כל חובו אם יאבד המשכון, אף שזה תנאי עם אסמכתא – טעמו הוא שאין ספול של אסמכתא במחילה. בנידונו, מעביד היה משלם לפועליו בשטר בכתב ידו, ומתנה בפירוש בעת שכירת הפועל, שאם הפועל מאבד את השטר, המעביד לא משלם; הרי שהפועל מוחל על שכרו, בתנאי, כקנס, וזהו אסמכתא.

ג. אגם מים (תשל"ה), עמ' ריא, מסביר את תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה), על פי השיטה שמחילה באסמכתא תקפה, הרי שלדעתו זו דעת תוספות.

ד. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמז, שו"ת אהלי תם, סימן ר (= שו"ת זקן אהרן (הלוי), סימן סח), שו"ת פני משה, חלק א, סימן צו, דף רמו ע"ג (הובא בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ג, דף ט ע"ג), שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, שו"ת ברית יעקב, חלק א, סימן קא, שו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, חו"מ, סימן לא (הובא בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן נ, אות א), משפט שלום, רו, יא, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן יב (כא ע"ב–ג), שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן ה (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, רו, ס"ק יג, בנתן פרי, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנה, ובשו"ת להורות נתן, חלק טו, סימן קלג), שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות ב, ר' יצחק ידידיה פרנקל, "דיון תנאי פצוים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מ, ר' שלמה זעפרני, "תוקף חיוב קנסות בהפרת הסכם וכרית דירה", אור תורה, שנה לב (תש"ס), גל' שבב, סימן קיט, עמ' תשנח (גם לאשכנזים), חזון איש, חו"מ, ליקוטים, סימן טז, אות יא (הובא בעמק המשפט, חלק א, סימן לא, אות ו), ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 5, ור' יצחק גליקמן, נועם, כרך ג, עמ' קצב, כותבים שאפשר לומר "קיים ל" כרמב"ם. בנידונו של פני משה, ראובן התנה עם שמעון שאם יעלילו עליו, ינכה מהחוב שהוא חייב לו.

ה. שו"ת ברית אברהם (פצענובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ד, כותב שאם נתקיים התנאי, אי אפשר להוציא מהנתבע, נגד דעת הרמב"ם והשלחן ערוך שהמחילה תקפה. בנידונו התנו שאם ישלם החייב סכום מסוים תוך זמן מסוים, תהיה יתרת החוב מחולה.

ו. זכור לאברהם (אביגדור), דף קנט ע"א, כותב שלפי הרמב"ם אין אסמכתא במחילה, בין אם אמר "כל זמן שיהיה כך" ובין אם אמר "כשיעשה כך מעכשיו".

ז. המחלוקת מובאת בשו"ת הריב"ש, סימן רסג, בשו"ת פרדס רמונים (אביגדור), חלק א, חו"מ, סימן כב, עמ' קעז, ובעצי ארוים, ג, ס"ק יח–יט.

ח. "ערבוני מחול": הרמב"ם אומר את דבריו לגבי קונה שנתן למוכר ערבון ואמר "אם אחזור בי מהמכר, ערבוני מחול לך"; הרמב"ם פוסק שהמחילה תקפה אף שיש בה אסמכתא. שיעורי רבנו חיים הלוי, בבא קמא–בבא בתרא, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' לח (נדפס בשיבושים בחידושי הגר"ח בסוגיות הש"ס, בבא מציעא, סימן סא), מסביר שההסכם היה שאם לא יתקיימו התנאים (כלומר, שאף אחד לא יחזור בו), יקנה הקונה קרקע כשיעור ערבונו, והתנאי הוא רק שאם הקונה יחזור בו לא יקנה את הקרקע, והערבון יישאר ביד המוכר, ואי הקנייה היא בגדר "מעכשיו", שמועיל באסמכתא.

ט. דברות משה, בבא מציעא, סימן סב, ענף ג, עמ' שכג, כותב שהרמב"ם דיבר בכגון שלא עשו קניין מוחלט על השדה, כך שהערבון לא נחשב פירעון, אלא הוא משמש כקנס למי שיחזור בו, כך שכשקונה נתן את הערבון למוכר היה כבר קניין על הכסף שיהיה שייך למוכר אם יחזור בו הקונה; אבל אם עשו קניין מוחלט על השדה, נתחייב הקונה למוכר את כל שווי השדה כמו חוב, כך שהכסף שנתן הקונה הוא פירעון, ואם אמר שאם לא יפרע את השאר יתבטל המכר והערבון יישאר למוכר במתנה, אסמכתא פוסלת, מפני שלשם כך צריך רצון ברור של הקונה, שהכסף שניתן לפירעון יהפוך למתנה. ¹

י. השלשת שטר אחרי פירעון חלקי: בבבא בתרא קסח ע"א אומר ר' יהודה שמי שפרע מקצת חובו, ומסרו את שטר החוב לשליש, והתנו שאם לא יפרע את יתרת החוב עד מועד מסוים, יחזיר השליש את השטר למלווה ויוכל לגבות ממנו את כל החוב – ההסכם בטל מפני שזה אסמכתא (וכך פסקו רמב"ם, הלכות מכירה, יא, ה, ושו"ע, חו"מ, נה, א). נימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א (בדפי הרי"ף), מקשה משם על דעה זו, הרי שם זו מחילה מצד הלווה, שהסכים שאם לא יפרע את היתרה במועד פלוני, הכסף שנתן בפירעון חלקי יהיה מחול, והמלווה יגבה את כל החוב? והוא כותב שאם לפרש שההסכם הוא שמה שפרע הלווה יחשב פירעון החוב, והוא מתחייב לשלם את יתרת החוב ועוד תוספת על החוב (והתחייבות באסמכתא פוסלה) – שהרי אי אפשר להשתמש בשטר זה לתוספת תשלום, שהרי נמחל שעבודו (כפי שכתב פירוש הרא"ש, נדרים כז ע"ב).

יא. הפרשנים מיישבים, שאכן זאת לא מחילה אלא התחייבות, ולכן האסמכתא פוסלת אותה. חידושי הרשב"א, נדרים כז ע"ב (הובא בחידושי מהר"ם שיק, בבא מציעא סו ע"א, עמ' קסה, ובאבן האזל, הלכות מכירה, יא, ד), מסביר שהלווה מתחייב שאם לא יפרע במועד, יצטרך לשלם תוספת על פי השטר, ולשאלת נימוקי יוסף הרי נמחל שעבוד השטר, הוא מתוך, שכשיחזיר השליש את השטר, הכסף שפרע הלווה מקודם יהפוך למתנה, ומכל מקום אין זו מחילה שאינה נפסלת באסמכתא, שהרי המחילה תלויה בנתינת השטר.

מילואים לשער עשירי

יב. בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כד, אות ג, מבאר על פי לשון הרמב"ם, הלכות מכירה, יא, ה, שנקט שההסכם הוא שאם לא יפרע במועד, "יתן לו שטר", ולא נקט שהכסף שפרע יהיה מתנה, ומכאן שהוא מפרש שהתנאי הוא שהלווה מתחייב לשלם עוד; והכוונה היא שהלווה מקבל על עצמו התחייבות חדשה, שיהיה לשטר תוקף אף שנמחל שעבודו. עיין שם לבאורו איך יש תוקף להתחייבות זו.

יג. בני יעקב, מאמר שני, קניין (קח ע"ג), תירץ, שאף על פי שהלווה מוחל מה שכבר פרע, זה נחשב להוציא, שהרי המלווה גובה את החוב פעם נוספת, והוא יכול להוציא בשטר זה את כל הכסף המלווה בגלל הקנס שנתחייב הלווה, ורק בכגון שמוחל על הכול אם לא יבוא בזמן פלוני ואינו גובה עוד – זה נחשב מחילה שאמכתא אינה פוסלת בה. גידולי תרומה, שער סג, אות א, תירץ קושיה זו בדרך אחרת – עיין שם. שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ב, מסביר שההסכם הוא שהעודף יהיה מתנה (ומציין שכך כתב ש"ך, חו"מ, סימן מה, ס"ק ב, וסימן רז, ס"ק טז), ואף שנמחל שעבוד השטר, הלווה קיבל על עצמו לתת מתנה, והתחייבות זו פסולה מטעם אסמכתא. יד. דברות משה, בבא מציעא, סימן סב, ענף ג, עמ' שכג, מסביר שאף שההסכם הוא שאם לא ישלם את יתרת החוב עד יום פלוני יהיה מה שפרע כבר מתנה למלווה (וזה מחילה), עדיין צריך את רצון הלווה, מפני שהוא נתן את הכסף כפירעון, ואי אפשר להפוך את הפירעון למתנה בלי רצון הלווה, ורצון מסופק אינו מועיל לשם כך (ראה בשמו במילואים להערה 134, בטעם השיטה שמחילה עם אסמכתא תקפה).

טו. שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן סו (ד"ה וחדש לן), תירץ ששם מדובר שנתן למלווה מטבעות והם עדיין בעין, שבוה לא מועילה מחילה (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 568), וההסכם היה שאם לא יפרע הכול בזמן, הוא נותן למלווה במתנה את המטבעות, ואסמכתא פוסלת בהתחייבות לתת; ואכן, אם נתן בפירעון החלקי כסף שיוכל המלווה להוציא מיד, שאז ההסכם הוא שהוא מוחל על מה שנתן אם לא יפרע במועד, אין פסול של אסמכתא. ראה בשמו להלן, אות כג, על "ערבוני מחול" בחפץ.

טז. מגיד משנה, הלכות מכירה, יא, ה (הובא בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט), כתב שאם השטר ביד שלישי, ההסכם נחשב הוצאה ולא מחילה, ולכן אסמכתא פוסלת, אבל אם פרע מקצת והשאר את השטר ביד המלווה ואמר "אם לא אפרע עד יום פלוני, גבה את כולו, ומה שפרעתי מחול לך", מועיל, מפני שהמלווה מוחזק וזו מחילה, שאינה נפסלת על ידי אסמכתא. והסכים עמו ש"ך, חו"מ, רז, ס"ק טז.

יז. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ג, סימן קל (ס ע"ב-ע"ג), מסביר שזו אכן מחילה, ובכל זאת אסמכתא פוסלת בה, מפני שטעם הרמב"ם שאין אסמכתא במחילה הוא שכמו שבהקנתא דבר שלא בא לעולם מועילה תפיסת הקונה (בבא מציעא סו ע"ב), כך הוא גם באסמכתא, והרי בכל מחילה הנתבע תופס; אבל זאת רק במה שבא בתורת מכו, כמו ב"ערבוני מחול", אבל לא במה שבא בתורת הלוואה, מפני איסור ריבית, כמו שפירש שריי, בבא מציעא סו ע"ב (ראה שער שמיני, עמ' 355), ולכן במי שפרע מקצת חובו, שהוא בתורת הלוואה, אסמכתא פוסלת.

יח. הרחבת דעה זו: יש אומרים שהעיקרון שאין אסמכתא במחילה היא בעצם פרט של כלל גדול יותר, שאין פסול אסמכתא אם ה"מעשה" הנותנה אמור להשאר ביד המוחזק את מה שבידו. לדוגמה, שו"ת מהרש"ם, אה"ע"ז, סימן עב, כתב על פי דברי הרמב"ם כאן, שמשודך שעשה תנאי שאם לא ישא את המשודכת, כל המתנות שנתן לה במשך השירוקי יהיו לה במתנה מוחלטת מעכשיו (אף שמן הדין היה זכאי לתובען חזרה) – תנאו תקף למרות האסמכתא, מפני שהיא מוחזקת.

יט. כמו כן, ט"ז, חו"מ, רז, יא, כתב שאף על פי שב"ערבוני מחול" אין זה מחילה ממש, שהרי לא מועילה מחילת בעלות (ומוכיח שאין מדובר בפירעון – עיין שם), בכל זאת אין פגם של אסמכתא הרמב"ם גם אם לא אמר לשון מחילה. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, מביא לכך ראייה מנדרים כז ע"ב, ששם אמר הנושה שאם יהיה כך וכך, "ליבטלן זכותאיי", שמשם מקור הרמב"ם, ולא נקט שם לשון מחילה. אבל פרישה, חו"מ, רז, טו, כתב שאכן ב"ערבוני מחול" זו מחילה ממש, ומועילה מחילה עליו שלא כבמחילה על משכון, מפני שנתן לו כדי שגופו יהיה קנוי לו (כלומר, שבעצם זו נתינה).

כ. בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כד, אות א, כתב שהרמב"ם סובר באופן כללי, שבכל מצב שהמוכר או הנותן אינם צריכים לעשות כלום, אלא הדבר כבר נמצא ביד המקבל, והוא יכול לעשות בו כרצונו, אין חיסרון של אסמכתא, מפני שזאת לא סתם הבטחה לעשות, אלא כבר נעשה המעשה, שמסר לו את הדבר. והוא מוכיח מהרמב"ם שגם בקרקע, אם המקבל החזיק לפני שהתנו, קונה, ואין חיסרון של אסמכתא, מפני שלא חסר שום מעשה מצד המבטיח.

כא. מגיד משנה, הלכות חמץ ומצה, ד, ה, מביא את המחלוקת אם יש אסמכתא במשכון.

כב. משפט שלום, רז, יא, מדייק מב"י, חו"מ, רז, יא, ומכסף משנה, על הרמב"ם שם, ומט"ז, חו"מ, רט, ז, שגם אם לא אמר לשון מחילה, אין חיסרון של אסמכתא, ובלבד שאינו להוציא. הוא מדייק כך גם מהר"ן, המובא בב"י, חו"מ, רז, טו (כנראה, כוונתו לנימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א, בדפי הרי"ף), שהקשה על הרמב"ם מ"הלווה על שדוה"ו" – הרי שהבין שהרמב"ם לא דיבר במחילה דווקא. ובמשמרת שלום, רז, אות כב, הוא מדייק מהט"ז, שגם בערבון שהוא חפץ, אין חיסרון של אסמכתא לדעת הרמב"ם. אבל הוא מציין ששו"ת שארית יוסף (כ"ץ), סימן סח, עוסק במצב שהכסף נשאר ביד המוחזק, ובכל זאת הוא פוסק שפסול מטעם אסמכתא,

מילואים לשער עשירי

ולא כתב שלרמב"ם אין בזה פסול של אסמכתא – הרי שהוא סובר שרק במחילה ממש, לרמב"ם אין חיסרון של אסמכתא. ²³⁸

כג. אבל שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן סו, אות ב (ד"ה מיהו כל זה), כתב שגם לדעת הרמב"ם, "אם אחזור בי, ערבוני מחול לך", מועיל רק אם הקונה נתן למוכר כסף בערבון באופן שהמוכר יכול להוציאו כשירצה, והוא חייב לקונה רק כחוב של הלוואה, ולכן מועילה מחילה על החוב, ובמחילה אין אסמכתא פוסלת; אבל אם נתן למוכר חפץ באופן האמור, המוכר חייב להחזיר לו, מפני שלא מועילה לשון מחילה בחפץ, וזאת אף שגם שם המוכר מוחזק. לעומתו, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמו, מביא את הרמב"ם על מי שנתן חפץ כערבון.

כד. לב ים, נדרים, סימן יז, אות ב, ונתן פרוי, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנז, מיישבים על פי חתם סופר את קושיית הראשונים (כגון הר"ן שהובא בב"י שם) מבבא מציעא סו ע"ב, ששם נאמר שלדעה שאסמכתא אינה קונה, מלווה שאומר "אם לא תפרע לי תוך שלוש שנים, השדה שלך תהיה קנויה לי", מועיל רק אם אמר "מעכשיו" – שם מסכים הרמב"ם שאסמכתא פוסלת, מפני ששם צריך הקנאה גמורה להקנות את השדה למלווה, אף שהיא כבר בחזקת המלווה, שאוכל פירות, כאמור ברמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ו, ד.

כה. פרישה, חו"מ, רז, טו (הובא על ידי ר' נפתלי נוסבוים, דברי משפט, כרך ד, עמ' שלו), מסתפק בדעת הרמב"ם, אם הקונה אמר "אשלם" והכסף ביד המוכר, האם אין פסול של אסמכתא, או שרק בלשון מחילה אין פסול של

אסמכתא. ²³⁹

להערה 132

בדומה, נימק מאירי, נדרים כז ע"ב, "דמהשתא גמר ומחיל". ר' יצחק ידידיה פרנקל, "דין תנאי פצוים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מג, ביאר את כוונתו, שהוא גומר בדעתו ומחיל מעכשיו, ועושה הכול משעת הקניין, כיוון שלא חסר שום מעשה, שהרי מחילה אינה מעשה, וחסר רק קיום התנאי. בדומה ביאר בנו, בספרו תפארת אריה, סימן לז, עמ' קעה, את כוונת המאירי, שמחילה אינה מעשה, ורק בדבר שצריך מעשה, אין הוכחה שגמר בדעתו עד שמסר את הדבר לקונה, וחסר רק קיום התנאי.

להערה 134

א. אור שמח, הלכות מכירה, יא, ד (הובא על ידי ר' שלמה זעפרני, אור תורה שנה לב (תש"ס), גל' שצב, סימן קיט, עמ' תשנח), מנמק, שרק בהקנאה או בהתחייבות באסמכתא, יש אומדן דעת שאינו עושה בדעת שלמה, אלא משום שהוא חושב שהתנאי לא יתקיים, אבל במה שביד חברו, האדם חוקר היטב וחושב גם על האפשרות שהתנאי לא יתקיים, ומוחל על דעת כן. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ג, סימן ה, אות ב, מסביר את דבריו, שברור שמחל בגמירת דעת, כיוון שהוא יודע שיש ביד הנמחל כסף, וקל לנמחל לממש את מחילתו על ידי החזקת הכסף. לאור זה הוא כותב שהמוחל מחילה מותנית על מה שיתן לנמחל בעתיד, כגון "אם אחזור בי, הערבון שאתן לך יהיה מחול לך", גם לרמב"ם מחילתו בטלה מטעם אסמכתא, מפני שבשעת המחילה אין מומן ביד הנמחל (וחזור על כך באות ג). אבל יש להעיר שבכגון זה יש בעיה של מחילת זכות עתידית – ראה שער רביעי.

ב. שו"ת אמרי אש (א"ש), חו"מ, סימן כא, מנמק, שהיות שהוא עצמו מסר את הממון לחייב, מעמידים אותו בחזקת מי שהממון אצלו עכשיו; ואין טעמו משום שברור שהוא גומר בדעתו למחול.

ג. שו"ת דברי חיים, ליקוטים והשמטות (במהד' וולף), סימן ו, עמ' יג, נימק על פי מה שכתבו הראשונים (כגון חידושי הריטב"א, קידושין מז ע"ב, ד"ה הא), שמישיכה מועילה רק בקניין מוחלט – לכן אין מועילה משיכה באסמכתא, מפני שעדיין אין קניין מוחלט. נראה שכוונתו היא, שמחילה אינה צריכה קניין, ולכן לא משנה שמישיכה אינה קונה.

ד. דברות משה, בבא מציעא, סימן סב, ענף ג, עמ' שג, מסביר שאסמכתא פוסלת בקניין מפני שבמעשה קניין צריך שיהיה ניכר לכל שהמקנה רוצה בו, ורצון שאינו ברור אינו יכול לעשות את המעשה למעשה קניין; וכאן שהדבר ברשות הקונה והוא משתמש בו כבעלים, מועיל בלי מעשה קניין.

ה. באר מים חיים (נוסנינון), כתובות צא ע"ב, מנמק, שב"ערבוני מחול", אף שזו אסמכתא, מחילת הקונה על הכסף מועילה אף שהיא בטעות, שחשב שאסמכתא קונה. כנראה, הוא מתכוון לדעה שהבאנו בשער שמיני, שמחילה בטעות תקפה. ראה בשמו בשער שמיני, במילואים להערה 238.

ו. דרך ישרה (פרנקל), חלק א, סימן א, עמ' קסח, מנמק שהמוחל כאילו כבר נתן את הכסף ביד הנמחל אם יתקיים התנאי, ודבר שכבר נעשה בקניין, אין אסמכתא פוסלת בו. גם במאמרו, "דין תנאי פצוים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מד, נימק שהיות שהממון כבר ביד הנמחל, המעשה שעשה כבר הוא מעשה גמור, ולכן אין פסול של אסמכתא, ולא משום שגמר בדעתו להקנות. אבל הוא כותב שם, עמ' מג, שלפי טעם זה, אם הכסף היה בידו עוד לפני עשיית התנאי, אסמכתא פוסלת, מפני שאינו מוסר כלום בשעת המחילה, שנוכל לומר שגומר דעתו מפני שעושה הכול מעכשיו. כלומר, הרמב"ם דיבר רק במחילה שב"ערבוני מחול", שהקונה עושה את המחילה המותנית בשעת מסירת הכסף למוכר, אבל מחילת חוב קיים פסולה גם לרמב"ם, אם יש בה אסמכתא. גם שו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כז ע"ג), כותב שהרמב"ם דיבר רק אם מסר על פי תנאי זה, כמו ב"ליבטלן זכוותא" ובערבון, שהיות שהתפיס על דעת זה והממון ביד חברו, גומר בדעתו

מילואים לשער עשירי

ומקנה, אבל מה שכבר היה ביד חברו, שיש שם רק מחילה קלה, אסמכתא פוסלת; והוא כותב שלך התכוון מגיד משנה, הלכות מכירה, יא, ב.
ז. עוד אפשר לנמק על פי העיקרון שהראיתי בעבודת הדוקטור, שהמשפט העברי מעוניין לתת תוקף למחילה גם במצבים שאין תוקף לפעולות משפטיות אחרות, וזאת כדי לחנך את האדם למחול לאחרים על פגיעות בו. □

להערה 137

א. הם מביאים ראייה משו"ע, חו"מ, כא, א (כמוסבר בסמ"ע, כא, ס"ק 1), שכתב שהאומר "אם לא אבוא עד יום פלוני, יתבטלו זכויותיי" צריך קניין (אבל מועיל גם קניין שלא בבית דין חשוב); והרי שלחן ערוך סובר כמו הרמב"ם שבמחילה אין אסמכתא פוסלת (ראה במילואים להערה 131, אות א), ובכל זאת הצריך קניין. אבל אבן האזל, הלכות מכירה, יא, ד (ר"ה אלא דמ"מ), כותב שהרמב"ם מסכים שב"ליבטלן זכוותא" המחילה פסולה בגלל אסמכתא, מפני שהתנאי היה על זכויותיו שהשליש בבית דין, כך שביטול החוב תלוי בזה שביטול הדין לא יחזיר לו את הזכויות; ולפי זה אין ראייה משם שצריך קניין במחילה רגילה באסמכתא.
ב. אבני החושן, יב, ס"ק ד, מסביר בכך את מה שכותב שו"ע, חו"מ, כב, ג, שהאומר למי שחייב לו שבועה "דור לי בחיי ראשך", יכול לחזור בו ולדרוש שיישבע, אם לא עשה קניין, אף שמחל על השבועה – מפני שזה אסמכתא, שאין כוונתו למחול לו על השבועה, שהרי אינו רוצה שיישבע (אלא שישלם), ואינו רוצה שידור לו, שהרי אין לו תועלת בזה, אלא הוא בטוח שהנתבע לא ידור אלא ישלם, מפני שהוא יודע שהנתבע חייב לו, ולכן צריך קניין. גם הוא עושה את ההשוואה למחילה בפשרה. אבל בס"ק ה הוא מעיר שבמצב ההתובע מסופק, כגון בשבועת השומרים (שהשומר צריך להישבע שלא פשע, ובעל הנכס אינו יודע את האמת), לא שייך לומר שהיה בטוח שלא יישבע, ואין בכך אסמכתא, והמחילה תועיל בלי קניין. וראה במילואים להערה 66, שיש שהסבירו ששם צריך קניין מפני שזו מחילה מותנית; וראה שם את דברי אבני החושן על כך.
ג. שו"ת בריית אברהם (פצונבסקי), יו"ד, סימן סא, אות ג, רומז שהפוסקים שהבאנו ליד ציון הערה 48, שסוברים שכל מחילה מותנית צריכה קניין, בוודאי יאמרו שמחילה באסמכתא (היינו שהיא מותנית בתנאי שיש בה אסמכתא), צריכה קניין. וראה הערה 50, שנודע ביהודה אומר שכל מחילה מותנית צריכה קניין כמו מחילה במסגרת פשרה.
ד. דרך ישרה, חלק א, סימן מ (עמ' קעא), כותב שעל עצם מחילת הממון אין צריך קניין מפני שאסמכתא אינה פוסלת במחילה, והקניין נחוץ רק להראות שאינו כמשחק בדבריו, וזו כוונת נודע ביהודה בנימוקו שזה כמו מחילה בטעות (כלומר שלכן יש חשש שהוא כמשחק).
ה. ר"ב ליפשיץ, אסמכתא, עמ' 332, הערה 251, כותב שטעם הלכות גדולות, הלכות דייגין (עמ' תקסב במהד' מכון ירושלים), שמחילה בפשרה צריכה קניין, הוא מפני שהיא מחילה מותנית, שהיא אסמכתא, לכן צריך קניין, כדי שההתחייבות תהיה "מעכשיו".
ו. סוג הקניין: נודע ביהודה כותב שלעניין זה לא מועיל קניין סודר, מפני שזה קניין דברים, כמו שכתב רמ"א, חו"מ, יב, ז, לעניין פשרה, ומקורו במרדכי, סנהדרין, סימן תרפ, שצריך להקנות את החפץ עצמו (שעליו עושים את הפשרה); ושלא כסמ"ע, יב, ס"ק כ, והגהות הב"ח למרדכי שם, אות מ, שהבינו שהמרדכי אומר שבמחילה בפשרה מועיל קניין סודר. ולא ברור, לפי נודע ביהודה, על מה יש לעשות קניין – איזה חפץ יש כאן? אבל ר' נפתלי נוסבויס, דברי משפט, כרך ד, עמ' שלו, כותב שמועיל כאן קניין סודר, כמו הדעה הראשונה שמביא הרמ"א שם, שבמחילה על ידי פשרה מועיל קניין סודר (ולא ראה שנודע ביהודה כתב שלא מועיל קניין סודר). והוא כותב שלא מועיל שטר כקניין, כמו שפסקו תומים, יב, ס"ק ז, ונתיבות המשפט, יב, חידושים, ס"ק יז, לגבי פשרה, כמו שבערב אחר מתן מעות צריך דווקא קניין סודר ולא מועיל שטר (שו"ע, חו"מ, קט, ה).
ז. ב"ערבונני מחול": שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן ט, אות יב (הובא בשו"ת להורות נתן, חלק טו, סימן קלג, ובנתן פרוי, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנה), כותב שנודע ביהודה הצריך קניין רק בנידונו, שהמוחל אמר "אם לא אבוא במועד פלוני, החוב מחול", אבל ב"ערבונני מחול" (ראה הערה 131), נתינת הערבון היא עצמה קניין, שנתן הקונה ערבון למוכר על דעת זה שאם יחזור בו, יהיה של המוכר; והוא מביא ראייה לכך מסתימת שו"ע, חו"מ, רז, יא, בעניין "ערבונני מחול", שלא כתב שצריך קניין.
ח. ר' יהודה הלוי שם הסביר ש"ערבונני מחול" מועיל בלי קניין מפני שהקונה בא לקנותו באותה שעה בדבר ההוא, והיות שמתכוון להקנותו, אין פסול של אסמכתא. אולי הוא התכוון להסברו של אמרי יושר.

להערה 138

א. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק א, סימן צו (רמז ע"ג), כותב שאפשר לומר "קים לך" כדעה (שהבאנו בשער שני, עמ' 47) שבמחילה בפשרה אין צריך קניין, ואם כן, גם מחילה באסמכתא אינה צריכה קניין; או שרק מחילה בפשרה צריכה קניין מפני שהוא מוחל על ידי המפשרים, מה שאין כן כאן, שמוחל מדעתו.
ב. אשר להוכחת נודע ביהודה משו"ע, סימן כא, שהבאנו במילואים להערה 137, אפשר לדחות על פי הסברו של שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קכט, דף קה ע"א (על פי ט"ז, חו"מ, סימן כא), ששם מדובר שבכלל לא

מילואים לשער עשירי

ברור שיש חוב, שהרי הנתבע מכחיש, והתובע צריך להישבע כדי לגבות, והיות שאין לו שום דבר ודאי ביד חברו שתחול עליו המחילה, צריך קניין. אבל ב"ח, חו"מ, סימן כא (ד"ה ואיכא), וט"ז, חו"מ, סימן כא, כותבים להיפך: שבמחילה שיש בה אסמכתא, אם לא ברור האם יש חיוב, די בקניין בלי בית דין חשוב ובלי "מעכשיו" – משמע שאם החיוב ברור, המחילה מועילה רק בקניין בבית דין חשוב בגלל האסמכתא. אבל ט"ז שם מדייק מהרמ"א שצריך קניין בבית דין חשוב גם אם לא ברור החיוב.

ג. אבני קודש (דמשק), סימן לה, מוכיח שהראשונים דלהלן סוברים שאין צורך בקניין: בכתובות פו ע"א, המשנה עוסקת בעל הפוטר את אשתו משבועה שתהיה חייבת להישבע אם תהיה אפוטרופסית, והמרא מקשה, איך היא יודעת שהוא ימנה אותה לאפוטרופסית? ותוספות, כתובות פו ע"א (ד"ה אלא), מקשים מדוע הגמרא לא תירצה שמדובר שכבר עשאה אפוטרופסית; ור"ן על הרי"ף, כתובות מו ע"ב (בדפי הרי"ף), מעיר שאף שנקטה המשנה "כתב לה", היא מועילה גם באמירה, שהרי מחילה אינה צריכה קניין; והרי לפי הדעה שמחילה באסמכתא צריכה קניין, הכול מיושב – צריך שם קניין מפני שיש אסמכתא במחילה זו, שהרי הבעל לא ידע אם תתמנה אפוטרופסית, ואם תפגום מכתובתה; ולכן הגמרא לא יכלה להעמיד שכבר מינה אותה אפוטרופסית, מפני שאם כן לא היה אסמכתא ולא היה צריך קניין ולא היתה המשנה צריכה לנקוט שכתב לה; ומכאן שהראשונים שכתבו שבמשנה שם כתיבה לאו דווקא (משפט שלום, רו, טז, מצוין שכן כתבו ניימוקי יוסף, ר"ה וריטב"א; וכן כתבו בית שמואל, צח, ס"ק א, חלקת מחוקק, צח, ס"ק א, וט"ז, אהע"ז, צח, ס"ק א), סוברים שמחילה באסמכתא אינה צריכה קניין. אבל משפט שלום, רו, טז, דוחה ראייה זו, שאולי רק מחילת חיוב להישבע מועילה בלי קניין, אפילו היא מותנית, אבל מחילת ממון צריכה קניין אם היא מותנית, כמו שפני יהושע, כתובות פו ע"א (שהבאנו בשער שלישי, במילואים, עמ' 835), כתב שמועילה מחילת שבועה גם לפני שחל החיוב, שלא כמחילת ממון (ראה על דבריו במילואים להערה 66, אות ד). עוד דחה, ששם זאת לא אסמכתא ולא מחילה מותנית, מפני שמחילה מותנית (או מחילה עם אסמכתא) היא כשיש חיוב ודאי אלא שיתכן שלא תחול המחילה, אבל שם הספק הוא אם יהיה חוב בכלל, וזה בעצם מחילת זכות עתידית מסופקת, ובעצם כשהבעל אומר "לא תצטרכי להישבע", דבריו יהיו נכונים בכל מקרה – בין אם תהיה אפוטרופסית (והוא מוחל על חיובה להישבע) ובין אם לא תהיה (ואז בכלל לא תהיה חייבת להישבע), ואולי רק במצב כזה מועילה המחילה בלי קניין.

ד. ערך שי, חו"מ, רו, טז, דוחה ראייה זו, ששבועת אפוטרופוס היא מדרבנן, וגם פסול אסמכתא היא מדרבנן (לפי מדרכי, בבא קמא, סימן מו), ואין עושים תקנה לתקנה (בבא מציעא ה ע"א), ולכן המחילה מועילה בלי קניין. ה. עוד מוכיח אבני קודש שם שזו דעת כסף משנה, הלכות מכירה, יא, ז, שהרי כתב שלרמב"ם כל קניין מסיר את הפגם של אסמכתא בהתחייבות, ולא רק קניין של בית דין חשוב; ואם גם מחילה באסמכתא צריכה קניין, יוצא שאין הברל בין מחילה באסמכתא להקנאה באסמכתא, והרמב"ם לא היה צריך לומר שיש הברל ביניהם. ו. ר' יצחק ירידיה פרגל, "דין תנאי פצוים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מא, כתב שרמ"א, חו"מ, כא, א, הכותב שמי שהתנה שאם לא יבוא ליום פלוני, יאבד את זכותו, תנאו תקף רק אם עשה קניין – טעמו מפני שמחילה באסמכתא בטלה; הרי שלדעתו גם לשיטה הראשונה, אם עשה קניין, המחילה תקפה, ומכאן שלשיטה השנייה, היא תקפה גם בלי קניין. אבל ייתכן שהוא מפרש כמו ש"ך, חו"מ, כא, ס"ק ה, שהרמ"א מצריך קניין בבית דין חשוב, ורק אז מועיל לשיטה הראשונה, ואילו לשיטה השנייה ייתכן שצריך קניין רגיל.

להערה 147

א.ב.פ.

ג. חריג נוסף: שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן קו (קה) (הובא בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סג, אות יג), כותב שנושה שהארץ את זמן פירעון החוב, שהחייב יוכל לפרוע במשך חמש שנים, כל שנה חמישית מהחוב, ואם לא יפרע אחד מהפרעונות בזמנו, יצטרך לפרוע את כל החוב – אין זו אסמכתא, מפני שהנושה רצה להתחסד עמו ולהגן על עצמו אם יהתל בו הלווה. ולא ברור מדוע אין בכך אסמכתא.

להערה 148

א. אבל הרמב"ם והשו"ע, שצוינו בהערה 131 ובמילואים שם, פוסקים שב"ערוכני מחול", המחילה תקפה אף שהתחייבות המוכר בטלה. ר' יצחק ירידיה פרגל, "דין תנאי פיצוים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מד, מסביר שהם חולקים על סברת הריטב"א, מפני שלדעתם הטעם שמועילה מחילה באסמכתא אינו מפני שגמר בדעתו למחול, אלא מפני שעשה כבר את כל המעשה (ראה בשמו במילואים להערה 134), וזה קיים גם כאן. גם בנו, בספרו תפארת אריה, סימן לו, עמ' קעט, כותב שהרמב"ם חולק על הריטב"א, מפני שלדעתו במחילה כלה אין דנים בחשש לחוסר גמירת דעת (ראה בשמו במילואים להערה 134).
ב. ייתכן שהטעם שאינם מקבלים את סברת הריטב"א, הוא בגלל קושיית הרי בשמים על סברה זו, מתוספות, כתובות מו ע"ב (ד"ה שלא), שכתבו שבדבר שתלוי בדעת שני צדדים, אין הולכים אחר אומדנא, ואם כן אין ללכת אחרי האומדנא שהקונה לא התכוון למחול כאן, כיוון שזה תלוי גם בדעת המוכר.

מילואים לשער עשירי

להערה 150

א. בני יעקב, דף קח ע"ד, מיישב בדומה, שהרמב"ם מדבר במי שאמר שאם לא יבוא עד זמן פלוני, יתן את שוברו, שזאת לא מחילה אלא נתינה. והוא כותב שהרמב"ן סובר שאין זה נחשב כמחילה, ומועיל רק אם עשה קניין בבית דין חשוב, מפני שמדובר שהודה (על תנאי) ששטרותיו מזויפים, ולא מסרם ביד הלווה אלא ביד בית דין, וזה כמו התחייבות לתת, שאסמכתא פוסלת בה.

ב. כמו כן, שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), יו"ד, סימן סא, אות ג, כותב שאם החוב הנמחל הוא חוב בשטר, לפי הדעה שלא מועילה מחילה בלי קניין אם השטר ביד הנושה, המחילה בטלה, מפני שגם לדעה זו, מחילה באסמכתא מועילה רק בקניין (לפי הדעה ליד ציון הערה 137), והקניין אינו יכול גם להפקיע את האסמכתא, וגם לעמוד מול השטר.

להערה 153

א. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, מסביר בדומה למחנה אפרים, שהמחילה היא על שבח האילנות שהוא בעין, ובחפץ בעין לא שייכת מחילה (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 386), אלא זו הקנאה, שהרמב"ם מסכים שאסמכתא פוסלת בה.

ב. שו"ת ברית אברהם, יו"ד, סימן סא, אותיות ה-ו, מסביר בדומה למחנה אפרים, שהרמב"ם מפרש שבגמרא מדובר כפי שפירש סמ"ע, של, ס"ק ג, שהשביח קצת והפסיד קצת, ובסך הכול יש יותר שבח, והתנה שאם יגרום הפסד חלקי, יחזיר לבעל השדה את השבח של המקצת האחר, ואם כן, זאת לא מחילה אלא הקנאה, ולכן אסמכתא פוסלת בהתחייבותו; ואילו רש"י, בבא מציעא קט ע"א (ד"ה אפסיד), פירש שאחרי שהשביח, התנה שאם יגרום הפסד במה שלא בא עדיין לעולם, יזכה בעל הקרקע בשבח שבא לעולם, שזו מחילה על השבח שכבר יש לו, ובכל זאת המחילה בטלה מטעם אסמכתא, לשיטתו שיש פסול אסמכתא במחילה.

ג. אבל מעשה בצלאל שם דוחה את דברי מחנה אפרים, ואומר שהבטחת השותל היא רק מחילה על שכרו כפועל, ולא על חלקו בשבח, שהרי מאחר שעשה תנאי שיסתלק בלי שבח בכלל אם יגרום הפסד, פשוט שלא יקבל יותר משיקבל סתם אדם היורד לשדה חברו העשויה ליטע ונטעה שלא ברשות, שמקבל כמה שאדם היה רוצה לתת בשדה זו לנוטעה (בבא מציעא קא ע"א), ואף שעשה הסכם עם בעל השדה שישלם לו יותר מסתם אדם, ההסכם לא היה על אופן שיגרום הפסד, כיוון שהתנו שבאופן זה לא יקבל, ואמנם תנאי זה הוא אסמכתא, אבל אי אפשר לומר שבגלל זה יהיה כאילו התנו שיטול שכר יותר מן הרגיל גם אם יגרום הפסד, כמו שאין אומרים "אונס רחמנא חיביבה"; אלא הוא נחשב כיוורד שלא ברשות, כאמור, והרי רש"י, בבא מציעא קא ע"א (ד"ה גלית), ביאר שנטע שלא ברשות נוטל כשאר שותלי העיר, ונימק חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא קא ע"א, שהיות שבעל השדה ראה ושתק, הנוטע כאילו ירד מדעת בעל השדה; ולפי זה, בנידונו, שהתנה שיסתלק בלי שבח כלל אם יגרום הפסד, אמנם התנאי הוא אסמכתא ואינו מועיל, אבל לא שייכת סברת הריטב"א שייחשב כיוורד מדעתו, שהרי לא שתק, ודי שיטול כפועל סתם; ונמצא שהתנאי שעשו שיפסיד הוא מחילה על שכר פעולתו, שהוא ככל חוב, ואין לו חלק בקרקע.

ד. חריג נוסף: מגיד משנה, הלכות מכירה, יא, ג, מנמק את דעת הרמב"ם שאין אסמכתא בקונה בית על תנאי אם החזיק בו, שכמו שמועיל "מעכשיו", קל וחומר שמועיל אם מחזיקו עתה. תפארת אריה, סימן לו, עמ' קעה, מדייק מדבריו, שעיקר הטעם הוא שעשה מעשה שמחזיקו עתה, שזה קניין חזק, אבל אם היה בידו לפני כן כפיקדון, אסמכתא פוסלת. אבל הוא כותב שלפי הנימוק של המאירי, בעמ' 1114, במילואים להערה 132, שהעניין הוא שבמחילה אין מעשה, הרי גם בדבר שנמצא אצל הקונה עוד לפני כן כגון בהלוואה או פיקדון או משכון, ועכשיו מקנה בקניין סודר, אסמכתא אינה פוסלת, כיוון שלא חסר שום מעשה קניין.

מילואים לשער אחת-עשרה

להערה 1

א. יש מצבים שספק בהם האם התכוון למחול. ראה על כך בשער שלוש-עשרה, עמ' 521.
ב. על מחילה מכללא במחילת בעלות, ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 574 ואילך, שיש לכך עדיפות על מחילה מפורשת, מפני שאפשר לפרש זאת כהקנאה מכללא.
ג. הפרשנים השתמשו במחילה מכללא ככלי להסברת הלכות בתלמוד ובראשונים, הפוטרות חייב במצבים מסוימים בלי לנמק – הטעם הוא שהנושה מחל מכללא.

להערה 3

רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף א, סימן י (עמ' טז), כותב לגבי המחילה מכללא במי שנתן את כל נכסיו לאשתו (ראה ליד ציון הערה 462), שאין לה תוקף לפי השיטה שמחילה היא הקנאה, מפני שלשיטה זו, צריך איוה מעשה או אמירה שתעשה את החלות, כמו שצריך בכל הקנאה, וכאן לא היה מעשה המעיד שמחלה; ויש לה תוקף רק לשיטה שמחילה היא רק הסתלקות מזכות, ואין צורך במעשה או בגמירת דעת, ודי במציאות של הסתלקות, והעובדה שהיא מחזיקה בשטר המתנה מראה שתביעותיה הממוניות על בעלה הן רק בשטר זה, ונמצא שמחלה על שעבוד כתובתה. ושם, ענף ב, סימן ח (עמ' כד–כה), כתב לעניין מחילה מכללא על כתובת ארוסה (ליד ציון הערה 15), שהיא תקפה רק לשיטה שמחילה היא הסתלקות, ולא לשיטת ההקנאה. וכך כתב שם, סימן ט (עמ' כה–כו), לעניין מחילה מכללא בשני שטרי מר (ליד ציון הערה 19). ושם, ענף ב, סימן יא (עמ' כז), כתב לעניין הנותן נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא (ראה ליד ציון הערה 180), שרק לשיטה שמחילה היא סילוק, די בכך ששתקה, שמראה שאינה תובעת את הכתובה, אבל לשיטת הקנאה לא די בשתיקה אלא צריך מעשה. לפי דבריו, לשיטת ההקנאה, מחילה מכללא מועילה רק במעשה – המקרים שבפרק שני, ולא במקרים שבפרקים שלישי, רביעי וחמישי. וראה בשמו במילואים להערה 22 לעניין "טענו חטים והודה לו בשעורים", שגם שם הוא אומר לשיטת ההקנאה, אי-תביעה אינה יכולה לשמש כמחילה; ובמילואים להערה 296 לעניין אלמנה שלא תבעה מזונות.

להערה 11

א. ראה גם במילואים להערה 455, על האמתלא שהנושה שתק מפני שהיה מעוניין שהחייב יעבוד כדי שיהיה לו במה לשלם, וחשש שאם יתבע אותו, לא יעבוד; מילואים להערה 100, שהעובדה שהנושה מסר מודעא אינה הוכחה שלא מחל; הערה 321, על האמתלא שהנושה שתק מפני ששכח את החוב; וליד ציון הערה 46, טענת אישה שלא תבעה את בעלה מחשש שהדבר יעכב את הליך גירושיה.
ב. תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 219, נוקט כדוגמה לאמתלא, עוברת ששתקה על אי קבלת חלק משכרה לחדש אחד, מתוך מחשבה שתקבל יותר בחודש שאחריו, ובסופו של דבר לא קיבלה יותר בחודש שאחריו. אבל נראה שאין זו דוגמה לאמתלא שמחמתה אומרים שהשותק לא התכוון למחול, אלא אומרים שהתכוון למחול מחילה מותנית (בכך שתקבל יותר בחודש שאחריו), והתנאי לא התקיים. על תנאי מכללא במחילה, ראה עמ' 410 ואילך.
ג. תורת המשפט שם, עמ' 220, נוקט אמתלא אחרת: שבעל הזכות השהה את תביעתו כמה חדשים, כדי שהחייב יתן לו מידע שהיה זקוק לו, ויעשה פעולות הנחוצות לו, ובעל הזכות חשש שאם יתבע אותו מיד, החייב יסרב לשתף עמו פעולה; ולכן אין מפרשים את אי-התביעה כמחילה. אלא שבנידונו לא היתה זו אי-תביעה, אלא הימנעות מלפטר פועל שנהג שלא כדין.
ד. דוגמה אפשרית נוספת לאמתלא, היא שהנושה טעה במציאות או בהלכה, והוא טוען שהסיבה ששתק היא משום שטעה. אבל אין זו דוגמה לאמתלא המבטלת את האומדנא שמחל בלבו, כיוון שבמצב זה אכן יש אומדנא שהוא מחל, אלא שמחילתו בטלה בגלל הטעות. לכן מקומו של עניין זה בשער שמיני, העוסק במחילה בטעות. ראה לדוגמה שם, עמ' 333, ליד ציון הערה 98, בשם מהרי"ק בעניין "קוטמו". אולם גם בשער זה נביא פוסקים שביטלו מחילה מכללא מטעם טעות – ראה הערות 39, 48, 105, 175, 240, 349, 400, 526, 464.

להערה 13

א. מהרי"ק לא כתב כך כעיקרון כללי, אלא פסק כך לגבי מקרה מסוים – ראה ליד ציון הערה 91.
ב. אבל שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), אה"ע"ז, סימן ק, אות ד, כותב שדברי מהרי"ק אינם מוסכמים על הכול, כיוון שהוא מסתמך על מרדכי, בבא בתרא, סימן תקנט, האומר בעצמו שדבריו נאמרו לפי רבנו תנאלי ולא לפי

מילואים לשער אחת-עשרה

רשב"ם; והוא מביא פוסקים נוספים שאמרו על מצבים שונים (שנביא בהמשך הפרק) שאין מסיקים מחילה מתוך מעשה שנעשה. לאמיתו של דבר אין בכך כדי לסתור את דברי מהר"ק לגמרי, אלא לומר שיש מצבים שמסיקים מחילה מתוך מעשה שנעשה, ויש שאין מסיקים כך.

להערה 14

בחלק מהדוגמאות, המחילה מבוססת על כך שהנושה תבע או גבה דבר שמגיע לו, ולא תבע חוב אחר, ונמצא שבעצם, שתיקתו (לגבי החוב האחר) היא ההוכחה שמחל. בכל זאת, דוגמאות אלה אינן שייכות לקטיגוריה של מחילה המוסקת מתוך שתיקת הנושה (פרקים שלישי ורביעי), מפני שכאן יש גם מעשה: התביעה האחרת.

להערה 18

א. מהר"ם שיף, כתובות שם, כותב שאין לפרש שמחלה מחילה מוחלטת על השעבוד המוקדם, שהרי אם זו מחילה מוחלטת לא תוכל לגבות בכלל מן התאריך המוקדם, אלא הכוונה היא שמחלה על השעבוד המוקדם בתנאי שתדע לגבות שלוש מאות. אפשר לפרש שהיא מוחלטת עכשיו בתנאי זה, כמו שראינו בשער עשירי, במילואים להערה 3, שאפשר למחול "על מנת שארצה"; ואפשר לפרש שהכוונה היא שאם היא תובעת שלוש מאות, הראתה בכך שמחלה על השעבוד המוקדם. לפי הפירוש השני, עצם כתיבת השטר השני אינה מראה שמחלה על הראשון, ואם כן, מקרה זה אינו דוגמה למחילה המוסקת מתוך עשיית שטר חדש, אלא למחילה המוסקת מתוך תביעת חוב אחר ולא חוב זה (ליד ציון הערה 20).

ב. תשב"ץ, חלק ג, סי' רה, כותב שנושה שיש לו שטר משכנתא על קרקע של החייב, ואחר כך החייב נשא אישה ועשו שטר משכנתא חדש, והנושה שמר על השטר שבידו – לא מחל על השעבוד של השטר הראשון, מפני שלשם כך שמר על השטר הראשון בידו: כדי לשמור על זכות הקדימה שלו מהתאריך הראשון. ¹

להערה 19

צפנת פענח, סנהדרין ו ע"א, מבאר את דברי התלמוד, כתובות מד ע"א, ששם היה מעשה (עשיית שטר חדש) ולכן לא מועילה אמתלא. לא ברור האם הוא מתכוון למקרה של שתי כתובות (ליד ציון הערה 18) או למקרה זה, של שני שטרי מכר ומתנה, ששניהם נמצאים בכתובות שם. ²

להערה 22

א. כך נימקו גם: רמ"א, חו"מ, פח, יב (הובא בספר ביצחק יקרא, חלק א, סימן נ, ובבית אהרן וישראל, גל' צ, עמ' עה); תומים, פא, ס"ק יא; שו"ת שבת יעקב, חלק ב, סימן קמח; אוצרות יהושע, בבא קמא, סימן ז (עמ' רפד–רפו), בדעת הרמב"ם, הלכות טוען ונטען ג, י; וזכרון צבי מנחם, כתובות מב ע"א (מח ע"ד ברפי הספר), בדעת השגות הראב"א, הלכות נערה, ב, יג; פני שלמה (נגצפריד), בבא קמא לו ע"א, עמ' לו במהד' תשנ"ט; דברי אליהו (חזון) חלק ג, הלכות טוען ונטען ג, ח (עמ' קמו), בדעת תוספות, גיטין מ ע"ב (ד"ה הודאת), ובדעת הרמב"ם; שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק א, סימן מג, אות יב; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן כד, אות ד (נו ע"א); ברכת אריאל (פריז), חלק ב, סימן לד, עמ' קכ; כבוד הלבנון, סימן יד, אות ח; מנוחת משה, דף נ ע"א, בדעת הרמב"ם. ב. תוספות, בבא קמא וסנהדרין שם, מעלים אפשרות נוספת, שפטור מטעם הודאה – שהתובע הודה מכללא שאינו חייב שעורים.

ג. שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן ו, מבאר את הטעם שפטור משום מחילה, שאף על פי שהמחילה מוסקת מתוך שתיקה, העובדה שלא תבע שעורים היא רגילים לדבר שמחל, ורגילים לדבר הוא כמו חזקה גמורה, כפי שנאמר בניזיר סג ע"א.

ד. לענין חטים ושעורים שהם פיקדון בעין, ראה בשער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1237–1238, שיש אומרים שהנתבע חייב בשעורים שהרי לא מועילה מחילה על דבר בעין, ואחרים אומרים שהוא פטור, אמנם לא מטעם מחילה מכללא אלא מטעם מתנה מכללא.

ה. מרומי שדה, סנהדרין ו ע"א (הובא בספר צבי הסנהדרין, סנהדרין ו ע"א, עמ' צ), מסביר שתוספות, בבא קמא שם, הוכרחו לנמק מטעם מחילה, מפני שהם כתבו שרבה בר נתן סובר שגם ר' גמליאל המחייב שבועת מודה במקצת על החטים, פטור מלשלם שעורים, ואם הפטור הוא מטעם הודאה, מדוע הנתבע חייב שבועת מודה במקצת, הרי התובע הודה שאינו חייב לו שעורים, ואם כן, כפירת הנתבע בחטים היא "כפירה בכלל", שאין עליה שבועה? לכן הוצרכו לנמק, שכשהתובע שומע מהנתבע שהוא חייב לו שעורים, ושותק, שתיקתו מראה שהוא מוחל, אבל בשעה שהודה הנתבע, היה עדיין חייב בשעורים, ולכן הוא חייב שבועת מודה במקצת. אבל נתיבות המשפט, פת, ס"ק ג (הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן ו, אות ז), הסביר מעין זה גם לטעם של הודאה – שהנתבע חייב להישבע שבועת מודה במקצת מפני שהודאת התובע באה רק אחרי הודאת הנתבע, בזה שהתובע לא אמר אז "אתה חייב לי גם שעורים". לפי דבריו, חזרת השאלה מדוע תוספות לא נימקו מטעם הודאה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ו. סמ"ע, פח, ס"ק כג (הובא בשו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ז), כותב שגם לפי הפרשנים שנימקו מטעם הודאה, עיקר הטעם הוא משום מחילה, שהיות שהתובע הודה שהנתבע אינו חייב לו שעורים, אף שבאמת הוא חייב שעורים, מחל לו – ראה שער שני, עמ' 51, בעניין לשון הודאה שמתפרשת כמחילה. אבל ש"ך, חו"מ, פח, ס"ק יז (הובא במשפט שלום, רט, ד, דף עה), כותב שלדעת הרא"ש ותוספות, אין הטעם משום מחילה.

ז. רש"י, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה פטור), נוקט שהתובע אומר "לא נתתי לך שעורים" (שמשמעותו הודאה), ומחל לנתבע. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 91, מסביר שכונתו היא, שהתובע מודה שבאמת לא נתן שעורים, אבל הודאת הנתבע בשעורים יוצרת עליו חיוב לשלם שעורים גם אם באמת לא קיבל שעורים, ועל חיוב זה התובע מוחל.

ח. רוח אליהו (ולדמך), פרק א, ענף ג, סימן ה (עמ' לה), כותב שההסבר ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור מטעם מחילה, מתאים לשיטה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, שבוה שהתובע אמר שאינו תובע שעורים, סילק את עצמו מזכות תביעת השעורים, ולכן הנתבע פטור; אבל לשיטה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, גם אם אומר התובע שאינו תובע שעורים, אין כאן מחילה, מפני שזה לא משתמע כהקנאת הזכות עליהם (וצריך לומר שלדעתו, לשיטה זו רק לשון "אני מוחל" משמעותו הקנאת הזכות), ולכן צריך לומר שהוא מדין הודאה. הוא מסביר את מה שכתבו תוספות, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה לימא), "כיון שהודה לו שאין חייב לו שעורים ומחל לו", שהם סוברים שהודאה מועילה מדין התחייבות והקנאה, כדעת שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן יט, סימן יט, כיון כוח ההקנאה כדי שתחול מחילה, שהיא הקנאה. דבריו מתאימים למה שהבאנו בשמו במילואים להערה 3, שמחילה מכללא מכוח שתיקה אפשרית רק לשיטה שמחילה היא סילוק. אבל יש להעיר שכל מצב של שתיקה הנושה אפשר לראותו כהודאה, וממילא החוב נמחק מטעם הודאה, כמו שהסביר לגבי "טענו חטים והודה לו בשעורים", גם לשיטה שמחילה היא הקנאה.

ט. צמח צדק שם לומד מדין זה, שקהל שתבעו ממישהו מס על שנה אחת ולא על שנה אחרת, הדבר מוכיח שמחלו על המס על השנה האחרת.

י. ראה ליד ציון הערה 533, בשאלה האם הוא נאמן לטעון "לא מחלתי", אם יש לו מיגו.

יא. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק א, סימן כג (יא ע"ד), מביא שתלמיד אחד אמר שלפי הטעם של מחילה, גם אם תבעו חטים והודה חטים ושעורים, פטור על שניהם, מפני שבוה שלא תבע את שניהם הודה שאינו חייב לו. אבל המחבר דוחה את דבריו בדחייה המבוססת על דיני שבועה – עיין שם.

יב. סוגיית "טענו חטים והודה לו בשעורים" היא רחבה ומקיפה מאוד. כאן אנחנו מצמצמים בהבנת הנימוק של מחילה ובנפקיות מנימוק זה.

להערה 23

שו"ת מהר"י ברונא, סימן רעא, תירץ את קושיית הרא"ש, שמדובר שהדיין אמר לתובע "קָבַע ממנו את כל התביעות שיש לך עליו", ובכל זאת תבע רק חטים, וזה מוכיח שמחל על שאר התביעות, שאם לא כן היה צריך לומר "איני רוצה לתבוע הכול עכשיו"; אבל אם הדיין לא אמר לו כך, אלא רק הנתבע אמר לו כך (יש בדבריו טעות סופר, שהתחלפו כמה פעמים המלים "תובע" ו"נתבע"), העובדה ששתק ולא תבע עוד אינה מוכיחה שמחל, מפני שאולי לא איכפת לו מדברי הנתבע. והוא כותב שאין לתרץ שמדובר שטען "הלויתך חטים ביום פלוני" והלה השיב "שעורים היו" (הוא כותב שכן מתרץ הרא"ש [והובא בטור, חו"מ, פח, טו, ובשו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן כה], אבל האמת היא שהרא"ש כתב כך לפי הטעם של הודאה) – שהרי גם אז אין הוכחה שמחל, מפני שאולי יש לו סיבה אחרת לשתוק ולא לתבוע שעורים.

להערה 24

א. גם מרומי שדה (במילואים להערה 22) הסביר שההוכחה שמחל היא ממה ששמע את הודאת הנתבע, ושתק.

ב. רמ"ש שור, "בענין תובע שתבע פחות מהמגיע לו באמת", בית אהרן וישראל, גל' ז, עמ' עה, מסביר שמניחים שמחל לגמרי, מפני שזה ציר הוויכוח בין בעלי הדין, אם הוא חייב חטים או שעורים, ואילו היה חייב שעורים היה התובע צריך לתבוע עכשיו, כיוון שהחייב מודה בהם, ואין לומר שהתכוון לתבוע אותם בפעם אחרת.

להערה 27

אבל אבני זהב, פרשת משפטים, דף מז ע"ג, כותב שלפי השיטה שהטעם ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור הוא משום מחילה, לא מועילה תפיסת התובע; אבל הוא כותב שתוספות, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה לימא), סוברים שהטעם הוא שזו מחילה מטעם הודאה, ולכן מועילה תפיסה. עיין שם בהסברו לכך.

להערה 29

א. שו"ת באר יצחק, אה"ע, סימן טז, ענף ד, מנמק על פי הדעה שאין מועילה מחילה אם יש לתובע משכון (ראה שער חמישי) – היות שהתובע תפס, יש בידו משכון, ולכן מחילת השעורים אינה חלה. וראה עמ' 254, בשאלה האם נכס שתפס הנושה נחשב משכון לעניין זה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. תומים, פא, ס"ק יא, מנמק, שמה שיש ביד התובע, אף על ידי תפיסה, נחשב שלו, ולא שייכת בו לשון מחילה. ובסימן פח, ס"ק י, ד"ה ובהו (הובא בקיצור במנוחת אשר, חלק א, דף סא ע"א), נימק, שהוא כאילו אמר "בורר לי שהיו חטים, ואם היו שעורים, מכל מקום איני מוחל, והסיבה שלא תבעתי היא שהשעורים בידי".

להערה 31

א. עוד נימק (בעמ' רמ) על פי מה שכתב (ראה שער ארבע-עשרה, במילואים להערה 530) שלדעת הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, מועילה מחילת דבר בעין שנמצא ברשות אדם אחר כגון פיקדון, אבל אם הוא ביד המוחל, אין מועילה מחילה – לפי זה מובן, שאם תפס שעורים לפני התביעה, לא מועילה מחילה עליהם, כיוון שהם ברשותו, מה שאין כן אם תפס אחר כך, שבשעת המחילה לא היו ברשותו. אבל ראה שער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1237–1238, ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" יכולה להיות בהלוואה, שאז אין זו מחילה על דבר בעין. ב. הוא מעלה אפשרות שרשי סובר שתפיסה מועילה גם אחרי התביעה, מפני שהוא סובר שאין מועילה מחילת דבר בעין בכלל, ומועילה רק מחילת זכות לתבוע אותו, ולכן אם לא תפס, אינו יכול לתבוע את השעורים בבית דין, אבל אם תפס אינו צריך לתבוע, ובית דין אינו נזקק להוציא מידו שהרי לא מחל על עצם השעורים. □

להערה 39

א. לעומתו, רשי, גיטין לה ע"א (ד"ה אין), מנמק באופן אחר – עיין שם. כמו כן, ישועות יעקב, אהע"ז, צג, ס"ק ג, ושו"ת עמודי אש (אייזנשטיין), עמודי ירושלים, על ירושלמי כתובות, יא, ב, כותבים שאין זה מטעם מחילה. ב. עוד יש להקשות על נימוקו של בית יעקב, מדוע היתה צריכה לתבוע מזונות, הרי היא כבר מקבלת מזונות באופן שוטף? ג. בית יעקב מסביר על פי נימוקו את דברי בית שמואל, צג, ס"ק יג, שאם אין כסף ליתומים לשלם את הכתובה או שאינם רוצים, היא זכאית למזונות – מפני שאז מחילתה על הכתובה מתבררת כמחילה בטעות, ואף גרועה מכך. הוא מסביר בכך גם את הדעה בשו"ע, אהע"ז, צג, ה, שאם האלמנה תבעה את כתובתה רק מתוך לחץ (שלא זנו אותה), אינה מפסידה מזונות – מפני שאז מחילתה היא כמחילה באונס.

להערה 43

דעה חולקת: חידושי הרי"ם, בבא מציעא לו ע"א (עמ' ריג-ריד), כותב שגם כגון זה, מניחים שמחל על השעורים, אף שיש לו אמתלא, שהסיבה שלא תבע שעורים היא מפני שרצה לתבוע חטים ולא מפני שמחל (אף שגם אמתלא שרצה לשקר מתקבלת – עיין שם הוכחתו לכך), מפני שבהודאה בפני בעל דין ובבית דין לא מועילה אמתלא.

להערה 45

א. הסברים נוספים: נפש חיה (לוריא), בבא מציעא לו ע"א, מסביר על פי הדעה (בשער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1237–1238) שאם החטים והשעורים בעין, אין מחילה מפני שאין מועילה מחילה על דבר בעין, והרי כאן הכלים נמצאים בעין (וכך הסביר גם בית יהודה, שנביא במילואים שם). עוד תירץ, שגם לדעה (שם) שגם אם החטים והשעורים בעין, מניחים שהתובע מקנה את השעורים לנתבע מכללא, הרי הנתבע יכול לקנותם בקניין חצר רק משום שהמפקיד מסתלק מזכותו במקום הימצאות הפיקדון (מקום שנחשב קנוי למפקיד כל משך ההפקדה), כדי שהנפקד יוכל לקנות בקניין חצר, אבל כאן לא סילק המפקיד את עצמו מרשותו זו כיוון שהוא תובע את הכלי הגדול. ב. חידושי הרי"ם, בבא מציעא לו ע"א (עמ' ריג), מסביר, שכמו שמקבל מתנה שסירב לקבל אותה, המתנה חוזרת לנותן (שו"ע, חו"מ, רמה, י) מפני שהוא נתן רק על דעת שהמקבל יסכים לקבל, כך כאן, כל אחד מהם מוחל ואומר שחבלי הקטן שייך לאחר, והאחר אינו זוכה מפני שמחל, ולכן הוא נשאר של הראשון כמו שהיה. ג. עוד הסביר, שכל אחד מהם יכול לומר: "הסיבה שלא תבעתי את הקטן היא שרציתי לתבוע את הגדול", ואף שברוך כלל אמתלא זו אינה מתקבלת מפני שהיא כלפי אותו נתבע (ראה בשמו במילואים להערה 43), הרי כאן האמתלא היא כלפי בעל דין אחר, ולכן היא מתקבלת.

להערה 47

א. סמ"ע, יז, ס"ק כו, בסופו, כותב שאם הנתבע מסרב לשלם, הדיין רשאי או חייב לאיים על הנתבע שאם לא ישלם כתביעת התובע (הנמוכה), יגדה אותו עד שיתן מה שהוא חייב מן הדין; או שגם מצד הדין, אם הנתבע אינו מוכן לשלם כתביעת התובע, רואים כאילו התובע לא תבע פחות מהמגיע לו, אלא כאילו באו לבית דין בלי לציין את סכום בתביעה, ולכן הדיין יכול לחייב אותו בכל הסכום. אבל ר' משה שלום שור, "בענין תובע שתבע פחות מהמגיע לו באמת", בית אהרן וישראל, גל' צ, עמ' עג, מקשה עליו, הרי שו"ע, חו"מ, ב, ב, כותב שרק גדול הדור או טובי העיר יכולים לקנוס; והוא כותב שמהרמ"א משמע שלא כסמ"ע. □

48 ההערה

א. רמ"א הוכיח דין זה מהמעשה ברבינא ורוניא בבבא בתרא ה ע"א, שרבינא הקיף את שדהו של רוניא בגדר מארבעת צדדיה, ומן הדין רוניא חייב לשלם לו חצי מהוצאות הגדר, אבל רבינא הציע לו שישלם לו רק עלות של שכר שומר שהיה צריך להציב בשעת הקציר; ורבינא חייב את רוניא רק כהצעת רבינא. תוספות, סוכה לד ע"ב (ד"ה ולדרוש), נימקו, שרבינא מחל לו. אלא ששם כוונתם היא שידוע שמחל לו, כפי שהיה באמת, ואין ללמוד מדבריהם שגם במקרה סתמי, נניח שמחל מכללא.

ב. שו"ת זכרון צבי מנחם, סימן נ (מא ע"ד), מסביר על פי הש"ך את דברי רבנו אפרים, המובא בפירושו ר' יונתן מלניל, סנהדרין כט ע"א, דף ח ע"ב בדפי הר"ף (הובא בתמים דעים, סימן רטז, ומשם בכנסת הגדולה, חו"מ, יז, הגהות טור, אות לו), שמה שאמרו שאם דיין ראה זכות לבעל דין, עליו להודיע לו, הוא רק לנתבע ולא לתובע. אבל תומים, יז, ס"ק ח, כותב שדיין צריך לדאוג גם לתובע בזה.

ג. ט"ז, חו"מ, יז, יב, נוקט שבסתם, אם ייתכן שמחל, אל יפסוק לו הדיין יותר, אבל אם ברור שהוא טועה, מצווה לדיין לומר לו את האמת.

ד. תומים, יז, ס"ק ח, מעלה אפשרות שרק בתובע תלמיד חכם מניחים שמחל, אבל בתובע עם הארץ, יותר יש להניח שהוא טעה; וסיים ב"צריך עיון". אבל מלוא העומר, במדבר כז, ה, מביא הבחנה זו בשמו כדבר מוחלט. לעומת זאת, רמ"ש שור שם, עמ' עד, כותב שאין הבל בין תלמיד חכם לעם הארץ, כמו שאין אומרים שרק באדם ותן מניחים שמחל, מפני שהדין הוא אחד, שאם לא כן, "נתת דברך לשיעורין".

ה. לכאורה קשה, אם מחל, מה משנה אם הדיין יפסוק יותר משתבע, הרי התובע יחזיר לנתבע את מה שמחל? תשובה לכך נותן הלבוש שם: ייתכן שכשראה שהדיין פוסק יותר משתבע, הוא יחזור בו ממחילתו, ויורה היתר לעצמו ולעשות כן כיוון שהכול רואים שהדיין עמו.

ו. לבוש, ערוך השלחן (הובא בדברי שלום שם), ומשנה הלכות, שם, נימקו עוד, שאולי התובע יודע שהוא חייב לו (לנתבע) חוב אחר, ולכן אינו תובע את כל מה שמגיע לו בחוב הנוכחי.

ז. חידושי הפלאה (בגליון השו"ע הנפוץ), חו"מ, יז, יב, מנמק עוד, על פי הדין שהאומר "איני יודע אם פרעתיך" בלי שהנושה תבע אותו, פטור (שו"ע, חו"מ, עה, י), וגם כאן, ייתכן שהנושה מחל, והיות שאינו תובע את הנתבע, הוא פטור מספק. אבל הוא מעיר שיתכן שהדיין צריך להודיע לתובע את זכותו, כדי שיתבע, ואז יהיה הנתבע חייב אף שהוא טוען "איני יודע אם פרעתיך".

ח. דעה חולקת: כפות תמרים, סוכה לד ע"ב (ד"ה כתבו עוד), כותב שהריב"ש והרמ"א דיברו רק בכגון שידוע שהתובע מחל, אבל אם אין זה ידוע, חייב הדיין לשאול אותו אם טעה, משום השבת אבידה, והרי אם טעה, זו מחילה בטעות שאינה מועילה (יותר נכון: זה בגדר "לא ידע דמחל", מפני שלא ידע שמגיע לו בכלל – ראה שער שמיני, עמ' 320).

ט. כמו כן, נתיבות המשפט, יז, ס"ק א, כותב שבמקום שאם הנתבע לא ישלם, יש גזל בידו (וזה המצב הרגיל), על הדיין לפסוק אף יותר משהתובע תובע, מפני שמניחים שהתובע טעה, ואין מניחים שמחל, מפני שאנשים אינם יודעים הלכה, ומה שלא תבע הוא בגדר "לא ידע דמחל", והיית בית דין להודיע לו שטעה; וריב"ש ורמ"א דיברו במקרה חריג, שבלי תביעה אין חיוב בכלל (עיי' שם בביאור המקרה). ועיי' רמ"ש שור שם, עמ' עג, שמקשה על נתיבות המשפט.

י. כמו כן, שו"ת מעיל צדקה, סימן נג, כותב שאם ייתכן שטעה, בית דין רשאי לומר לו שמגיע לו יותר, ואין מניחים שמחל, מפני שבסתם אין אדם מוחל.

יא. ישועות ישראל, סימן יז, עין משפט, ס"ק ג, כותב שאין טעמו של הריב"ש משום מחילה, שהרי גידונו של הריב"ש הוא בקרקע ומחילה בקרקע אינה מועילה (ראה שער ארבע-עשרה), אלא, טעמו הוא מפני שבגידונו לא היתה טעות ברורה, ולכן אין לדיין לפסוק יותר (ראה בשמו בשער שמיני, במילואים להערה 85, אות יד); אבל אם הטעות מפורשת, הדיין חייב לומר לו, כדעת כפות תמרים. יוצא שהוא חולק על רמ"א שמביא את הריב"ש כאילו הוא דיבר בכל מצב. הוא כותב שגם לפי כפות תמרים, אם הנתבע טוען שהוא פטור, אין לדיין לתת לתובע יותר משטען, גם אם מן הדין הנתבע חייב, כגון שטען "פרעתי" בחוב בשטר.

יב. מקרה אחר הוא אם התובע מציע פשרה – ראה על כך שער עשירי, ליד ציון הערה 94.

49 ההערה

א. אבל ש"ך, חו"מ, יז, ס"ק טו (והסכים עמו תומים, יז, ס"ק ח), נוקט שיש רק ספק האם מחל, מפני שייתכן שהתובע טועה בדין, ובכל זאת מספק אין להוציא מהנתבע. על פי זה כתב ש"ך, ס"ק יז, שהיות שהטעם הוא שאין להוציא ממון מספק, הרי אם כבר הוציא הדיין את כל הסכום מהנתבע ונתן אותו לתובע, לא יחזיר לנתבע, מפני שהתובע המוזק יכול לטעון "לא מחלתי אלא טעיתי". והסכימו עמו אורים, יז, ס"ק כט, ופסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו, עמ' שס–שסא. אבל רמ"ש שור שם, עמ' עג, כותב שלא משמע כך מהרמ"א.

ב. ערך שי, חו"מ, יז, יב, מסביר שאף שיש רק ספק אם מחל, מפני שבדרך כלל אדם אינו מוחל, בכל זאת אין

מילואים לשער אחת-עשרה

מוציאים מהנתבע, מפני שהמומן הגיע לידו בהיתר, וזו תפיסה בהיתר לפני שנולד הספק, וזה רק ספק גזל, שאין חובה להחזירו.

ג. שער משפט יז, ס"ק ו, כתב שלפי הש"ך יוצא שאם התובע מודה שמחל, מוציאים מידו גם אם תפס. אבל שער משפט עצמו כותב שגם אז אין מוציאים מהתובע, מפני שהוא יכול לחזור בו מהמחילה עד גמר דין, מפני שכל זמן שלא קיבל עליו הנתבע לפרוע את החלק שנשאר מהחוב, המחילה צריכה קניין (על העיקרון שיכול לחזור בו במצב כזה, ראה בשמו בשער עשירי, הערה 93); ואמנם כל זמן שהתובע לא קיבל את הכסף, גם אם הדיינים פסקו יותר משתבע, צריכים לתקן את פסק הדין ולפסוק רק כמה שתבע, שהרי התובע לא חזר בו ממחילתו, וכשיפסקו כסכום שתבע, זה גמר דין, והתובע לא יוכל לחזור בו ממחילתו; אבל אם כבר קיבל התובע את הכסף יותר משתבע, אף שמחל, הרי היה יכול לחזור בו מהמחילה, ואמנם היה גמר דין אבל הרי הנתבע לא התכוון לזכות בהפרש, שהרי מה שמחילה מועילה בלי קניין הוא מפני שהכסף ברשות החייב ורשותו קונה לו, אבל כאן הנתבע לא התכוון לקנות ואז רשותו אינה קונה לו (תוספות), בבא בתרא נד ע"א, ד"ה אדעתא; ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, במילואים להערה 14, אות טז, בעניין מחילה נגד רצון הנמחל), וכל שכן שכאן קיבל הנתבע על עצמו את פסק הדיינים לשלם הכול, וגם התובע חזר בו מהמחילה כשהדיינים פסקו יותר משתבע, וגם אם עכשיו יודיעו הדיינים שטעו, הרי המחילה אינה יכולה לחול מפני שהכסף אינו ברשות הנתבע. הוא מרחיק לכת וכותב, שלולא דברי הרמ"א, היה אומר שאם הדיינים פסקו יותר משתבע, ובעלי הדין קיבלו את פסקם, לא יבטלו את פסק הדין, מפני שבכך התובע חזר בו ממחילתו, וגמר דין מועיל רק אם התובע עומד במחילתו ואז נקנה הכסף לנתבע, מה שאין כן כאן, שבשעת גמר דין הנתבע לא התכוון לזכות בהפרש ואילו התובע חזר בו; ומה שכתב הריב"ש שפסק הדין בטל, הוא מפני שבנידונו הסתלקו בעלי הדין מהדיינים הראשונים (שפסקו יותר משתבע) והלכו לדיינים אחרים, ולכן ראוי לבטל את הפסק הראשון. ⁴⁷

להערה 50

א. ר' משה שלום שור, "בענין תובע שתבע פחות מהמגיע לו באמת", בית אהרן וישראל, ג' צ, עמ' עה, מסביר שאין כאן משום "פתח פיך לאילים", כפי שכתב כסף משנה, הלכות סנהדרין, כא, יא, שזה נאמר רק בבעל הדין המבקש לטעון ואינו יודע לסדר את דבריו נכון, אבל במצב אחר אסור לעזור לו משום "אל תהיו כעורכי הדיינים". ב. אבל ערוך השלחן, חו"מ, יז, יט, כתב שאם הדיין יודע שהתובע הוא ירא אלקים ואינו בקי בדין, ושכביר להניח שהסיבה שלא תבעו יותר הוא משום שלא ידע את הדין וחשש מגזל, יכול הדיין לומר לו שעל פי הדין מגיע לו יותר, ואז אם אכן מחל לו או שהוא חייב חוב אחר לנתבע, הוא יספר זאת לדיין כיוון שהוא ירא אלקים; ואם טעה, הוא נאמן לומר שטעה; וגם אם אינו יודע אם התובע ירא אלקים, הרי אם ברור לו שהתובע לא ידע על זכותו, צריך הדיין לומר לו שיש לו זכות זו. כמו כן, תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 198, כותב שאם נראה לבית דין שהתובע טעה ולא ידע שמגיע לו יותר, על בית דין להודיע לו, מדין השבת אבידה.

להערה 51

א. נתיבות המשפט כתב כך בדעת הש"ך, שאילו הוא עצמו סובר שגם אם לא אמר התובע כך, פוסקים לו כמגיע לו, חוץ מבמקרה חריג, כאמור במילואים להערה 48.

ב. שער משפט מביא ראייה מהדין (שו"ע, חו"מ, רלב, ב) שהמקבל כסף בפירעון חוב או במכר, ומצא עודף בכדי שאין הדעת טועה, מניחים שהפוער התכוון לתת לו מתנה, אבל אם אחר כך אומר הנותן "טעיתי ולא התכוונתי למתנה", חייב להחזיר לו (ש"ך, רלב, ס"ק ב), וכל שכן שכאן התובע נאמן לומר שטעה בדין, מפני שרבים אינם יודעים הלכה, אפילו תלמידי חכמים; וגם לפי הגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תלג, האומר ששם הנותן אינו נאמן לומר שטעה, כאן זה יותר גרוע מפני שיותר מצוי לטעות בדין; ועוד, שהחייב ודאי וספק אם מחל, והתובע טוען ברי, והאומר "איני יודע אם פרעתין" חייב אם התובע טוען ברי (שו"ע, חו"מ, עה, ט).

ג. מעיל צדקה שם כותב שאם התובע אומר שטעה, הוא אמנם נאמן, אבל בית דין צריך לומר לו שאם הוא משקר (ובאמת מחל), זה גזל; והוא מעלה אפשרות שמטילים עליו חרם סתם אם באמת מחל. ערך שי, שם, מפסק בדבריו, מפני שאין אומדנא שמחל, וזה רק ספק, ואם כן זו מחילה בלב שאינה מועילה אם אין אומדנא ניכרת לכל (ראה שער שני, עמ' 64); אלא שכל זמן שלא חזר בו התובע, אין מוציאים מיד הנתבע, מפני שאין אסור גזל אם הנגזל אינו מקפיד, אבל זה לא שהנתבע זכה זכייה מוחלטת על ידי הגזל. כנגד זה אפשר לומר על פי מהרש"ם (הערה 49) ושער משפט, שיש יותר נטייה לומר שמחל, כיוון שלא אמר "איני רוצה כל מה שמגיע לי", וזה בגדר אומדנא ניכרת לכול.

ד. ר' שלמה דוד שפירא, בשו"ת זכרון צבי מנחם, סימן מט (מא ע"ג), כותב שגם לש"ך, אם אחרי טענתו הנמוכה שבתחילה, טען טענה שלפיה הוא זכאי ליותר, מניחים שמראש טעה בדין; וגם אם נאמר שמראש מחל ועכשיו הוא חוזר בו מהמחילה, הוא יכול לחזור בו מהמחילה מפני שזה רק מחילה בלב, אף שמוכח שמחל (ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 145, אות יב). אולי כוונתו היא שהוא יכול לחזור בו מפני שאין הוכחה ברורה שמחל. ה. רמ"ש שור, שם, עמ' עז-עז, כותב שהריב"ש והרמ"א לא התכוונו לומר שמחל מחילה עולמית, אלא שמחל

מילואים לשער אחת-עשרה

באופן זמני – הוא הפחית את סכום התביעה כרי שהדיין יקבל את דבריו יותר, ולכן אחר כך הוא יוכל לומר שלא התכוון למחול לעולם, ויוכל לתבוע אחר כך את ההפרש, אבל כל זמן שלא תבע, אין לתת לו.

ו. על הטענה שטעה ראה שער שמיני, עמ' 1039, במילואים להערה 105, בשם מחנה חיים. ז. הבחנה: נחל יצחק, יז, יב, ענף א, כותב שבדבר שיש בו מחלוקת, ואמר שטעה בדיון, הוא נאמן; אבל בדבר שלכל הדעות מגיע לו יותר, ותבע פחות, גם אם הוא טוען ברי שטעה, אינו נאמן להוציא מן החייב המוחזק, כיוון שזה ספק מחילה, ואף ש"איני יודע אם פרעתוך" חייב, הרי אם לא היה עליו לדעת, הוא פטור (משנה למלך, הלכות שאלה ופיקדון, ד, א), וכאן הנתבע לא היה יכול לדעת אם התובע התכוון למחול או לאו. בענף ב, הוא כותב בשם בנו, ר' צבי, שהנתבע פטור אף לצאת ידי שמים (על פי עיקרון כללי בספק מחילה – ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, עמ' 1198, במילואים להערה 74).

ח. דעה חולקת: קצות החושן, יז, ס"ק ג (הובא בשו"ת פרי החיים (רוזנברג), חו"מ, סימן יד), כותב שלדעת הריב"ש, גם אם באמת טעה התובע, אין פוסקים לו יותר משתבע, מפני שהריב"ש הולך לשיטתו בסימן שלה, שמחילה בטעות תקפה (ראה על כך בשער שמיני, במילואים, עמ' 1080, אות ז). אבל נתיבות המשפט, יז, ס"ק א, מקשה עליו, שכאן זה בגדר "לא ידע דמחל" (ראה שער שמיני, עמ' 320), מפני שהתובע אינו יודע כלל שחברו חייב לו את הסכום הנוסף, ובכגון זה גם לריב"ש המחילה בטלה. ישועות ישראל, יז, עין משפט, ס"ק ג, דוחה את מה שקצות החושן כתב שהריב"ש לשיטתו בעניין מחילה בטעות – עיין שם לדחייתו. רמ"ש שור, שם, עמ' עד, מקשה על קצות החושן, הרי קצות החושן עצמו סובר שלא מועילה מחילה בלב אם אין אומדנא ניכרת שמחל (ראה בשמו בשער שני, עמ' 66), וכאן הרי ייתכן שלא מחל אלא טעה מפני שאינו יודע את הדיון (כלומר, הריב"ש דיבר רק במחילה מפורשת, ואילו מחילה מכללא נוצרת רק אם יש ודאות שהתכוון לכך בלי טעות). הוא מיישב על פי קצות החושן, קעב, ס"ק א, הכותב שיאוש בטעות מועיל, ואף כאן מה שהתובע לא תבע הכול הוא בגדר יאוש, ולכן מועיל גם במחשבה וגם בטעות כמו יאוש. אבל הסבר זה קשה, שהרי גם יאוש חל רק אם ניכר שהתייאש, וכאן ייתכן שהסיבה שלא תבע היא מפני שלא ידע את הדיון, ולא התייאש בכלל.

ט. כמו כן, תומים, יז, ס"ק ח, כותב שגם אם התובע אומר "טעיתי ולא מחלתי", אין אומרים שיקבל את ההפרש מטעם "ברי עדיף", מפני שה"שמא" של הנתבע (שאינו יודע אם התובע מחל או טעה) הוא טוב, מפני שלא היה עליו לדעת".

להערה 53

א. האישה טענה שהסיבה ששתקה היא מפני שלא ידעה שמגיעה לה הצמדה. פד"ר שם דוחה את טענתה, בכך שבזמן עריכת ההסכם עמדה על זכויותיה ודרשה הצמדה.

ב. אבל הוא כותב שמחילת האישה מתייחסת רק לעבר, אבל בתשלומים שמכאן ואילך חייב הבעל לשלם עם הצמדה, כפי שהסכימו.

להערה 57

דוגמה נוספת: פד"ר, כרך יד, עמ' 114, כותב כדבר פשוט שמי שתבע 6000, ואחר כך מסביר שהוא תובע משכורת עד סוף השנה, ולפי החשבון זה יותר מ-6000 – אין אומרים שמחל. כנראה, טעמו הוא שמניחים שטעה בחשבון.

להערה 59

ר"ב אנגיל מביא ראיה משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן לז, ומהר"ן על הרי"ף, כתובות מב ע"ב (בדפי הרי"ף), המובאים בב"י, חו"מ, נח, מחודש ב, האומרים שמי שנושה בחברו שני חובות, ופרע לו הלווה ואמר שהוא בשביל חוב א, יכול המלווה לומר שקיבל את הפירעון בשביל חוב ב (אם יותר נוח למלווה שיהיה בשביל חוב ב, מאיזו סיבה), ומה ששתק אינו משום שהסכים לדברי הלווה, אלא שתק כדי לתפוס; הרי שאף שעשה מעשה, אין שתיקתו כמחילה, מאחר שלא עשה מעשה במה שנשאר ביד החייב, ואולי הסיבה ששתק היא מפני שירע שאם יאמר את דעתו, החייב לא ישלם לו.

להערה 62

בכתובות סח ע"ב נאמר שיתומה שהשיאה אחיה ואמה, ונתנו לה פחות מעישור נכסים, ולא דרשה את כל עישור הנכסים – היא מראה בכך שמחלה על השאר. אבל שם ההוכחה אינה ממה שנכתב חלק, שהרי גם אם לא גבתה כלל, מניחים שמחלה, כפי שנראה ליר ציון הערה 305.

להערה 63

א. שו"ת מהרשד"ם, י"ד, סימן עט, עוסק בראובן שנשבע לתת למשורכת של אחותו 35,000 כשייכנס לחופה עם אחותו, והאח נתן רק 30,000, והבחור כנס את אשתו לחופה ושתק ושטר השבועה בידו; והוא פוסק שהעובדה ששתק ולא תבע בזמנו אינה מראה שמחל על השאר. ייתכן שטעמו הוא ששם האח נשבע לתת, והחתן סמך על

מילואים לשער אחת-עשרה

כך שיוכל לחייבו לקיים את שבועתו; וייתכן שטעמו הוא כטענת החתן המובאת בשאלה שם, שהוא הגיע מעיר אחרת לשאת את האישה, ולכן לא ידע איך לעמוד על שלו, מה גם שהזמן שלפני נישואין אינו זמן הולם להתוכח על סכומים.

ב. כך צריך להסביר את שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן קלה, שפסק שנושה שקיבל חלק מהפירעון, אין בכך הוכחה שמחל על השאר – שטעמו הוא שבנידונו היתה סיבה מוצדקת לכך שהנושה גבה רק חלק מהחוב.
ג. בכגון זה, יש שגם אם מחל בפירושו על השאר, המחילה בטלה מפני שיש להניח שמחל מפני שפחד שאם לא ימחל לא יקבל כלום – ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 306 (להלן, עמ' 1412).

להערה 65

א. נימוק של מהרי"ד בטקסט קשה: נכון שברור שהוא שמח לקבל חלק, אבל אין זה מוכיח שהוא מוחל על השאר. וראה בשמו בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 307 (להלן, עמ' 1413), מדוע אין זו נחשבת מחילה באונס.
ב. עוד נימק, שיייתכן שאותו חלק מהחוב שהוא מקבל, שווה לכל הקרן. כגון שהיתה הלוואה בריבית, או שהיה חוב של סחורה (עיסקא) וכבר הרוויח, כך שגם כשהוא מקבל רק חלק מהרווחים, זה שווה לקרן, ולכן יש להניח שהוא שמח לקבל את מה שקיבל, וגמר בדעתו למחול על השאר ומתייאש ממנו.
ג. הוא כותב שגם אם תפס הנושה כסף מהחייב, מוציאים ממנו, כיוון שמניחים שמחל, ואומדנא דמוכח מועיל אף להוציא. ראה על כך בעמ' 1170, במילואים להערה 534.

להערה 68

א. העיתור שם כותב נפקא מינה מטעם זה, שאם לא ידע שמחל, חייב שבועה, והסביר שער החדש, אות פה, שאם התחדש לו חשש חדש, שלא ידע עליו כשחלקו, הוא זכאי לדרוש שבועה.
ב. וראה בשער שמיני, עמ' 1082, במילואים להערה 316, אות יט, בשם זכרון יוסף, שהמחילה מכללל שמחל לשותפו על השבועה, מתבטלת אם היתה בטעות.
ג. ראב"י אב"ד, סימן קלו, שם, כותב שטעם זה, אם הפסידו את כל הכסף שהשקיעו, כך שלא היתה שום חלוקה, שותף זכאי לתבוע משותפו להישבע, מפני שאולי שותף זה תיכנן להשביע את האחר לפני שייגיע ההפסד, ואין בשתיקתו הוכחה שמחל.
ד. שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן נה, כותב שמחילה זו כוללת גם שאינו יכול להטיל על שותפו חרם סתם, כפי שכותב שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קנט (ד"ה עוד אני), שהבאנו בעמ' 143, שמי שמחל על חוב אינו יכול להטיל על החייב חרם סתם בקשר לחוב.
ה. בסוגיית שבועות שם נאמר שאם שותף א נתחייב לשותף ב שבועה מסיבה אחרת, שותף ב יכול לגלגל עליו שיישבע בעניין השותפות. ראב"י אב"ד, סימן קיב, נימק, שאין אומרים שמחל לו על חיובו להישבע, מפני שאולי לא רצה להשביעו עכשיו אלא בזמן אחר. דבריו קשים, שהרי אם כן יוכל להשביעו גם בלי לגלגל? ואכן בגלל קושי זה דחה חידושי הריטב"א, שבועות מח ע"ב, את ההסבר שהטעם שאחרי החלוקה השותף פטור משבועה, הוא מטעם מחילה.
ו. הרמ"ה שם אומר שבמקרים אחרים שיש חיוב שבועה בטענת ספק (כגון אריס), גם אם נפרדו זה מזה, בעל הבית יכול לדרוש שיישבע, מפני שאין הוכחה שמחל על השבועה, כיוון שרק לבעל הבית יש חלק בגוף הממוקן.
ז. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יג ע"ב–ע"ג), כותב שאם שותפים בחנות ובבית חילקו את נכסי החנות ולא חילקו את נכסי הבית, לפי הרמ"ה כל אחד מהם עדיין יכול לדרוש מחברו להישבע, מפני שאין הוכחה שמחלו זה לזה, שהרי ייתכן שתכננו להשאיר את השבועה עד חלוקת נכסי הבית. אבל הוא מעלה אפשרות שהרמ"ה יסכים באחים שירשו מאביהם חנות ובית, וחילקו את החנות והסכימו ביניהם שבחיי האלמנה לא יחלקו את נכסי הבית, שבזה אין לומר שהתכוונו להשאיר את השבועה על נכסי החנות עד חלוקת הבית, שהרי זה עלול להיות אחרי הרבה זמן, אם תאריך האלמנה ימים, ולכן שתיקתם מוכיחה שמחלו על השבועה.
ח. אם אחד מהם מוחזק: השואל בשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן נה, טען ששותף המוחזק בממון של חברו, יכול לדרוש ממנו שבועה, כמו שמצאנו במקומות אחרים שאם הנושה מוחזק, אין אומדנא שמחל (ראה ליד ציוני הערות 29, 302, 536). המשיב עושה הבחנה: אם עשו חשבון כשחלקו, ונשאר דבר קצוב של ראובן אצל שמעון לפי החשבון, שמעון אינו יכול להשביעו עוד, מפני שאילו היתה לו טענה, לא היה מודה בשעת גמר החשבון שמגיע ממנו עוד הסך הקצוב; אבל אם שמעון היה חייב לראובן חוב בפני עצמו, ולא דיברו עליו בשעת החלוקה, הוא יכול לדרוש אחר כך שיישבע שלא תפס ממנו לחובו. אבל הוא מביא מי שסובר שגם בכגון זה אינו יכול להשביעו, ומסיים שהמוחזק יכול לטעון "קיים לי".
ט. ראה ליד ציון הערה 472, שבתחומים מסוימים יש הנחה ששותפים מוחלים זה לזה בגלל יחסי הקירבה שביניהם. אבל נידונו אינו יכול לשמש דוגמה לכך, שהרי כפי שנראה ליד ציון הערה 69, ההנחה שתובע מוחל על חיוב הנתבע להישבע, אמורה גם במי שאינם שותפים. זאת ועוד: כפי שנראה בהערה 342, בכל מה שנוגע לעניינים ממוניים של השותפות עצמה, אין הנחה שהם מוחלים זה לזה.

להערה 69

כמו כן, שו"ת פרי תבואה, סימן י (יד ע"ג), כותב לגבי הדין שמי שהוציא הוצאות על נכסי חברו מקבל החזר רק אם נשבע כמה הוציא, שאם עשו חשבון וחברו לא דרש ממנו להישבע, מחל לו בכך על השבועה, ואינו יכול לדרוש ממנו אחר כך להישבע, מפני שרוב בני האדם אינם דורשים שבועה זו, ולכן יש להניח שגם הוא מחל.

להערה 70

א. הרב"ז מעלה אפשרות נוספת: שהרב"ם מסופק האם אפשר להסיק ששמעון מחל, ולא רצה להשביעו מן הספק, ולכן הטיל רק חרם סתם.
 ב. ברומה, חידושי הריטב"א הישנים, בבא מציעא לד ע"ב (ד"ה אמר רב הונא), מעלה אפשרות שלדעת הרמב"ם, הלכות שאלה ופיקדון, ו, א, שומר ששילם על אבדן הפיקדון אינו צריך להישבע שאינו ברשותו, מפני שבזה שבעל הנכס לקח את הכסף ולא ביקש שיישבע, הראה שמחל על השבועה. הריטב"א עצמו חולק עליו בנימוק שזה מחילה בלב – ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 145, אות יד.

להערה 71

א. המהדיר באמרי בינה, אהע"ז, סימן לו, הערה 324, כותב שבפועל, אף שמחלה, היא מקבלת את שווי כתובתה, אבל אין זה נחשב כפירעון מהבעל, אלא היא נחשבת שמקבלת את כתובתה מההפקר.
 ב. תורת גיטין, קכד, ס"ק יד (כמוסבר באמרי בינה שם), מפרש שהבעל מגרש אותה על תנאי שתמחל. אבל אמרי בינה עצמו דוחה פירוש זה, שהרי דבריו לא נאמרו לפי "משפטי התנאים".
 ג. שערי חיים (שמואלביץ), גיטין, סימן מד, אות ג (הובא בחידושי ר' נחום, גיטין, אות תב), כותב שהרשב"א אינו מתכוון לומר שאין בכך פירעון בכלל, מפני שבאמת מועיל לתת גט באופן שהאישה מקבלת את הנייר לצורך דבר אחר, ובלבד שלא יהיה עיכוב שתזכה בנייר בשביל הגט, כלומר אם הבעל מעכב שלא תזכה בנייר בתורת גט, ואינו מוכן שתזכה בו בתורת גט אם לא תזכה בו לצורך הדבר האחר – אינו גט; וכאן הבעל אינו מוכן שהאישה תקבל את הגט לצורך גט בלבד אם לא תזכה בו כפירעון לכתובה, שהרי אז יהיה עדיין חייב בכתובה, מפני שכל שהנושה יכול לזכות בממון מעצמו, אינו נחשב פירעון החוב; ועל כך אומר הרשב"א, שהיא מוחלת על זכות זו, ומוכנה שפירעון זה יועיל, אף שיכולה לזכות בטס בלאו הכי, לגט. הוא כותב שמתעם זה המחילה מועילה גם אם שטר הכתובה בידה, כיוון שזאת לא מחילה על עצם החוב אלא על זכות באופן הפירעון (ראה בשמו ברומה בשער שיש, ליד ציון הערה 78). זאת בניגוד לתפארת יעקב שם, הכותב שלרשב"א המחילה אינה מועילה אם השטר בידה.
 ד. דעה חולקת: פרי חדש, אהע"ז, קכד, ס"ק כד, והמקנה, קונטרס אחרון, כח, ג (ד"ה וכן), כותבים שכונת הבעל היא שהטס ישמש כפירעון הכתובה, ולא שתמחל – עיין שם איך הם משיבים על הקושי שעורר הרשב"א. קהלות יעקב, גיטין, סימן יז, אות ב, כותב שזו גם דעת מאירי, גיטין כ ע"ב, תוספות, גיטין כ ע"ב (ד"ה התקבלי), וטור, אהע"ז, סימן קכד (עיין שם להוכחתו לכך). עטרת מרדכי (וינברג), סימן ב (ג ע"ד), כותב שזו דעת תוספות ותוספות הרא"ש. תפארת יעקב, גיטין כ ע"ב (ד"ה ועוד), כותב שזו דעת הטור, רש"י ותוספות, והוא עצמו מסכים (בד"ה לכן) לדעה זו. חידושי ר' נחום (פרצוביץ), גיטין, אות תב, כותב שזו דעת תוספות והרמב"ם (עיין שם להוכחתו לכך). בית לוי (גולדברג), גיטין כ ע"ב, כותב שזו דעת הרמב"ם (עיין שם להוכחתו לכך).
 ה. יש להעיר שאין נפקא מינה עקרונית בין אם נאמר שזה מחילה או נאמר שזה פירעון, מפני שבסופו של דבר הבעל פטור, אבל ייתכן שיש נפקא מינה בפרטים.

להערה 75

תורת גיטין, קכד, ס"ק יד, כותב (בדעת בית שמואל, קכד, ס"ק כ) שבכונן זה אף אינה מגורשת, מפני שאז אי אפשר לפרש שהבעל התכוון שתמחל, שהרי לא תסכים למחול, אלא התכוון לתת בתורת פירעון, ובוזה הגט פסול כאמור ליד ציון הערה 71. אבל נתיב ים, גיטין, סימן י, כותב שבית שמואל סובר שאם סירבה להתגרש, לא נפטר מהכתובה אבל הגט תקף.

להערה 76

כבר בתלמוד, בבבא בתרא מא ע"א, מצאנו שרב ענן טען שהיות ששכנו סייע לו לבנות את הגדר ביניהם על קרקע של השכן, מחל בכך על אותה חלקת קרקע (אלא ששם נפסק שהמחילה בטלה מפני שהיתה בטעות – ראה שער שמיני, ליד ציון הערה 289), אבל שם זו מחילת בעלות מכללא, שהיא בעצם מתנה מכללא.

להערה 87

א. מהר"י בן לב ובני אהרן מביאים ראייה משו"ת הרא"ש, כלל פט, סימן ד, האומר שראובן שנשבע, ושתפו

מילואים לשער אחת-עשרה

שמעון פראו, ועברו כמה שנים ולא תבעו שמעון, אין זה מראה שמחל, מפני שייתכן שרצה להמתין עד שעת חלוקת השותפות (ראה על כך ליד ציון הערה 342); מכאן שאם שתק בשעת החלוקה, ולא תבע, הדבר מראה שמחל. ב. בדומה, בפ"ד, כ"ך י"א, ע"מ' 231, נידון הסכם גירושין שבו הבעל והאישה חילקו ביניהם את תמורת מכירתה של דירתם, והאישה לא קיזזה מהסכום המגיע לבעל את סכום הכתובה, ובית הדין האזורי קבע שהדבר מוכיח שמחלה על הכתובה. אבל ר"מ אליהו שם, ע"מ' 231, דוחה מסקנה זו, מפני שבהסכם נכתב שהדירה תימכר וכונסי הנכסים יחלקו את הסכום שיתקבל לאחר תשלום החובות לשני הצדדים, ואם כן, הכסף לא היה בידה שהיא תוכל לקזז; ועוד, שהדירה נמכרה לפני סידור הגט, ונמצא שהיא קיבלה את חלקה בתמורת הדירה לפני שעת פריעת הכתובה, שהיא זמן הגירושין, כך שהיא לא יכלה לקזז סכום זה; ועוד, שהבעל הבטיח לה שיתן לה את דמי הכתובה אחרי הגירושין, והיא האמינה לו, ולכן לא קיזזה את סכום הכתובה. גם ר"ש ישראלי, שם, ע"מ' 234, כותב שאין הוכחה מהעובדה שהאישה לא קיזזה את תמורת הדירה כנגד חוב הכתובה, מפני שהיא בטחה בהבטחות הבעל שישלם לה אחרי הגירושין. מדבריהם עולה שאם אכן דמי המכר הגיעו לידיה, וגם הגיעה שעת גביית הכתובה, הבעל לא הבטיח לשלם את הכתובה, העובדה שלא קיזזה מוכיחה שמחלה על הכתובה.

להערה 89

א. מצאנו עיקרון זה במקרים נוספים של יורשים שלקחו פחות מהמגיע – וגם שם זו מחילת בעלות. שו"ת דברי ריבוב, סימן תי (הובא בעטרת צבי (מווילנא), בתשובות שבסוף הספר, לסימן יב, בשם "שו"ת הריב"א"), עוסק בראובן ששתי נשיו מתו בחייו והיו לו בנים משתייהן, וכשמת לקחו בניו כל אחד חלקו בשווה, ורק אחרי שנתיים תבע בן האישה הראשונה כתובת בניו דכרין (שבגללה הגיע לו יותר, כיוון שכתובת האישה הראשונה היתה גדולה יותר), ופסק שבכך שנטל חלק בשווה, מחל על כתובת בניו דכרין, ומביא ראיה ממכור שנטל חלק כפשוטו. על תשובה זו ראה שער שיש, ע"מ' 275, ושער שמיני, ע"מ' 326, הערה 48.

ב. שו"ת גור אריה יהודה (תאומים), חו"מ, סימן טז, מסכים לדברי תשובה זו, אבל הוא אומר שאינו מטעם מחילה, כמו שכתב חכמת שלמה, סנהדרין ו ע"א, שהדין שבכור שנטל חלק כפשוטו ויתר, אינו מטעם מחילה אלא מפני שהבכורה נקראת מתנה (בבא בתרא קכד ע"א), ואדם יכול לסרב לקבל מתנה; ומה שדברי ריבוב משווה כתובת בניו דכרין לבכורה, הוא מפני שגם כתובת בניו דכרין היא כמתנה שנתנו לו חכמים, ובכך שהיורש חלק עם אחיו בשווה, גילה את דעתו שאינו רוצה לקבל את המתנה, ולכן לא יזכה בה עוד. ^א

ג. אבל אם יש סיבה אחרת לכך שהיורש לא לקח את כל המגיע לו, לא נאמר שמחל. לדוגמה, שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צג (ד"ה ועדיין), עוסק בשלוש אחיות, שמת אביהן, ולפני מותו מינה האב שניים מהתננים, שמעון ולוי, אפטרופסים על העיזובן, ונשות שמעון ולוי לקחו נדוניה מהעיזובן, ואחר כך חילקו את הידושה, ואחר כך טען יעודה (בעל האחות השלישית) שמגיע לו יותר. הוא פוסק שהעובדה ששתק בשעת החלוקה אינה מתפרשת כמחילה או כמתנה (מכללא), מפני שהנכסים לא היו ברשותו, ולא היה יכול להתנגד בשעת החלוקה, ואדרבה, היה פיקח בכך ששתק וקיבל חלק, על דעת לתבוע עוד אחר כך. ^א

ד. מרדכי, בבא מציעא, סימן רסד, מביא שראב"ן כתב שותף שחילק את נכסי השותפות שלא מדעת חברו, מפני שהיה זקוק לכסף, ואחר כך התייקרה הסחורה, הפסיד, מפני שבכך שחילק את הנכסים, הוא כאילו מחל על הרווח שלו בגלל הצורך שלו בכסף. כנראה, מדובר שהוא מכר את חלקו בסחורה, וכך הפסיד את ההתייקרות, ועכשיו הוא תובע חלק בהתייקרות של הסחורה שנשארה.

ה. שו"ת פני משה, חלק ב, סימן לט, עוסק בעיסקא, שבסופה המתעסק ונותן העיסקא חילקו את הסחורה, והמתעסק התחייב בשטר לשלם סכום מסוים כערך הסחורה שנשארה ברשותו, ואחר כך התברר שנותן העיסקא לא שלם לו שטר טירחה. והוא פוסק שבזה המתעסק התחייב לשלם את ערך הסחורה שנשארה ברשותו, ולא התחשב בשכר המגיע לו, הריאה שהוא מוחל על השכר. אבל הוא כותב שיש איסור ריבית אם אינו נותן למתעסק שכר טרחה; וגם לרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, הסובר שמועילה מחילה על ריבית שהלווה כבר נתן (ראה שער שלישי, ע"מ' 93), הרי כאן זה לא המצב. נראה שכונתו היא, שהריבית היא במה שנותן העיסקא לקח חצי מהרווח בלי לטרוח ובלי לשלם שכר טרחה, וכאן עוד לא קיבל את חצי הרווח בשלמותו (שהרי חלק מהסחורה נשארה ביד המתעסק, כאמור), ולא מועילה מחילה על ריבית לפני שהלווה נתן אותה. ראה שיקול דומה מצד ריבית, ליד ציון הערה 347.

להערה 93

א. בנידונו, ראובן לווה משמעון בלי שטר. ייתכן שרק בגלל זה אמרים שהיה צריך לתפוס את הכסף, אבל אילו היה בשטר לא היה יכול לתפוס (מפני שבית דין היה כופה עליו לשלם לשמעון), ולא היתה אומדנא שמחל. ב. גם שו"ת שאילת יעבץ, חלק ב, סימן לז (הובא בשו"ת תרשיש שהם, סימן עז, ובשו"ת מהרש"א, חלק ב, סימן טו), עוסק בנושה (מכוח חוב של תיווך) שלא תבע את חובו שלוש שנים, ובנתיים לווה מהחייב, והוא פוסק שזו הוכחה שמחל לו או שמסיבה כלשהי לא היה חייב לו, ורק עכשיו, מתוך שנאה שהתעוררה ביניהם, הוא תובע אותו. אבל הוא מביא מי שפסק באותו מקרה שאין כאן מחילה. ^א

מילואים לשער אחת-עשרה

ג. יש מי שאומר דבר הפוך: שרק אם הנושה לא שילם חוב לחייב, יש להניח שבתמורה מחל על החוב ההחייב חייב לו. כך כתב שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן מד, בסופו, שאם ראובן לא שילם לשמעון את דמי ה"פאטוריה" (שכר טיפול במכירת סחורה) שהיה חייב לו, יש אומדנא דמוכח שמחל לשמעון, שדר בביתו, על חיובו בדמי השכירות. כאן זה לא מעשה ולא שתיקה, אלא דווקא מחדל, אי-פירעון חוב אחר, הוא יסוד להנחה שמחל בתמורה על החוב הנוכחי.

ד. מצב דומה, של נושה שקיבל כסף מהחייב ואינו לוקח אותו כפירעון לחוב אלא רואה אותו כמשמש תפקיד אחר, ומסיקים מזה שמחל על החוב – הוא במקדש אישה בדבר שגול ממנה, שהסכמתה להתקדש בו מלמדת על מחילה לגולן. אבל זה נאמר רק במקדש בחפץ הגזול, ואין ללמוד ממנו ללווה שמקדש את האישה שהילוותה לו, לומר שהדבר מוכיח שמחלה לו, מפני ששם אין זה אותו כסף שנתנה לו בהלוואה. ראה על כך בעמ' 437 ובעמ' 1129. מלבד זה, שם מדובר במחילת בעלות, ונעסוק בכך בשער ארבע-עשרה, עמ' 571–572.

להערה 100

א. גם שו"ת זכרון יהודה (בן הרא"ש), סימן עג, כותב (על מחילת בעלות מכללא) שאי-תביעה מוכיחה שמחל גם אם מסר מודעא, מפני שאולי מחל ובכל זאת מסר מודעא מפני שחשב לתפוס את החבל בשני ראשים, כדי לקבל פעמיים. ב. באר יצחק מוסיף לנמק, שבנידונו לא מסר מודעא על השליש אלא על האישה, והיות שלא גילה דעתו שהשליש הוא אנס, הרי הוא כאילו לא מסר מודעא כלל, ועוד שבית דין מזומן לסדר את הגט, והיה יכול או לעקל על פי בית דין את הכסף שביד השליש.

להערה 101

לא ברור מדוע המוכר אינו יכול לטעון שמכר על דעת לתבוע אחר כך את ההפרש, כמו בקונה ששילם יותר מהמחיר ביודעין, כאמור ליד ציון הערה 147. אולי רק בקונה, שכשאינו יודע שהתאנה, זכותו לקבל את האונאה מוגבלת עד כדי שיראה לתגר, לכן גם כשהוא יודע, הוא יכול לטעון שסמך על יכולתו לחזור בו במשך הזמן הזה, ולכן לא תבע מיד (ראה שם, שזה הטעם), אבל במוכר, שאין הגבלת זמן על זכותו לתבוע את אונאתו אם לא ידע שהתאנה, אין לומר שכשהוא יודע, סמך על כך, שהרי אין זה סביר שלעולם יוכל לתבוע אף שידע. ^א

להערה 105

א. פתחי חושן, שכירות, פרק ו, הערה ז, מדייק ממאירי, בבא מציעא קא ע"ב, שלדעתו גם כאן, מניחים שמחל. אבל מ' ויגודה, חוק לישאל שם, עמ' 113, כתב שאין הכרח להבין כך את דברי המאירי. נימוקי יוסף, שם (הובא באמונת עתיך, גל' 125, עמ' 113), מעלה אפשרות שהרמב"ם סובר שכאן מניחים שמחל. ב. סייג נוסף יש בדברי שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן רכה: שגם אם ראה את המום (גם אם זה לא מום מסוג חוסר דלת), הרי אם המום מפריע מאוד, כגון בסביבה של עשן, הוא יכול לטעון: "חשבתי שזה לא יפריע לי והתברר לי שזה מפריע לי" (כלומר, זו מחילה בטעות).

להערה 113

א. הרא"ש שם כותב שהדין כך רק אם הסכימה לאיחור התאריך. אבל אבני מילואים, קנו, ס"ק יא (ד"ה וקשיא), כותב שגם אם לא הסכימה, הבעל כאילו אומר "הרי את מגורשת בתנאי שאני אוכל פירות עד הזמן ההוא", ואז אם תתבע פירות לפני הזמן הזה, הגט יתבטל (ולפי דבריו אין זה משום מחילת האישה). והוא מסביר שהרא"ש לא רצה לפרש כך, שהרי אם זה תנאי, הבעל היה צריך לעשות את התנאי כמשפטי התנאים. ב. אבל הרשב"א עצמו כותב שאם תלך לבית דין ביום הגירושין עם גיטה, בית הדין יתן לה אישור, שמתאריך פלוני נמסר גיטה לידה, ומאז הפירות שלה; והסביר חידושי חתם סופר, גיטין כ ע"ב (ד"ה והנה), שלדעתו אינה מוחלת על הפירות.

להערה 114

^א אבל קובץ שיעורים שם מציין שגר"ש שקאפ (כוונתו לדברים ששמע ממנו בעל פה) הביא ראייה שאינו מטעם מחילה, מהדין שאדם יכול לשלם מחצית השקל עבור חברו (נדרים לג ע"א), ושם לא שייך לומר שחברו יוצא ידי חובתו מטעם מחילה. ^ב

להערה 115

א. כך כתבו ר"ן על הרי"ף, קידושין כב ע"ב (בדפי הרי"ף), ונימוקי יוסף, קידושין נב ע"ב, בדעת רש"י, קידושין נב ע"ב (ד"ה בדשדיך), על גולן שקידש את הנגולת במה שגול ממנה. ^א ב. אבל לעניין גול, ר"ן שם (הובא בשו"ת שפת הים (מיו), אהע"ז, סימן יא, דף סט ע"ג, ובפד"ר, כרך י, עמ' 1128

מילואים לשער אחת-עשרה

- 133) מדייק מירושלמי קידושין, ב, א, שהוא עדיין חייב להחזיר לה, וכן פסקו חידושי הרשב"א, קידושין נב ע"ב, ורמ"א, אהע"ז, כח, ב.
- ג. לעומת זאת, מראה הפנים, קידושין ב, א (ד"ה חטף), מעלה אפשרות שגם לירושלמי, הוא פטור, והירושלמי המחייב להחזיר עוסק במי שקידש אישה בלי שהיו משודכים קודם. משנה למלך, הלכות אישות, ה, י, מדייק מחידושי הרשב"א, גיטין כ ע"ב (שצוין בהערה 71), שאינו חייב להחזיר לה.
- ד. אבן האזל, הלכות אישות, ה, י (ד"ה גזל), מבאר את השיטה שהוא עדיין חייב להחזיר את הגזל, שכל גזלן מתחייב בשעת הגזלה בתשלומי ממון אם לא יחזיר את החפץ, והוא נפטר מחיוב זה כשהוא מחזיר את הגזילה בתורת השבה, אבל אם הוא מוכר את הגזילה לנגזל, או מחזיר לאישה הנגזלת את הגזילה באופן שתתקדש, אינו מקיים מצוות השבה, וחייב לשלם, מפני שהיא מקנה לו את הגזילה באופן שלא תהיה בזה השבה, וממילא נשאר עליו החיוב תשלומין, וגם הוא קידש אותה באופן זה שהרי לא הזכיר שהוא רוצה לקיים בזה השבת גזילה. גם שו"ת להורות נתן, חלק יד, סימן צא, מסביר בקיצור, שהיא מחלה על החזרת הגזילה בעין, מפני שהיא רוצה להתקדש בחפץ עצמו, אבל לא מחלה על החזרת השווי. ¹³⁴
- ה. משנת אברהם, על ספר חסידי, סימן שיא (עמ' קסג), ועל הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק טו, מבין שטעם הירושלמי הוא שאין מעילה מחילה לגזלן לפטור ממצוות השבה. אבל בפשטות הירושלמי סובר שמחילה מפורשת תקפה, אלא שכאן אין מפרשים את שתיקת האישה כמחילה גמורה אלא כהארכת זמן ההשבה. וכן משמע מפני יהושע, קידושין יג. כנגד זה, משנת אברהם על הסמ"ג שם כותב שרק במקדש בכסף, שיכול להחזיר כסף אחר, אפשר לומר שהתכוונה רק להאריך את הזמן, אבל לא בחפץ בעין, שהרי אז לא שייך לומר שהתכוונה לקבל את החפץ כקידושין וישאר חוב עליו להשיב את החפץ.
- ו. שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן יג, מביא את המחלוקת לגבי גזל.
- ז. חידושי הרשב"א, קידושין יג ע"א, מסייג זאת, שאם הגזלן אמר לה "אם אתן לך, תתקדשי לי?", משמע שבחזרתו בלבד הוא מקדש אותה, ולכן פטור מלשלם.
- ח. משנה למלך, שם, מעלה אפשרות שרש"י סובר שרק לגבי גזל היא מוחלת, ולא בחוב. כמו כן, להם משנה, הלכות אישות, ה, יב, כותב שבגזל יש להניח שהתכוונה לקבל את הגזל כהשבת הגזילה מפני שהגזלן הוא אלם, אבל בחוב, ייתכן שהתכוונה שישלם לה את חובה בפעם אחרת, ולא מחלה.
- ט. אבני מילואים, כח, ס"ק ח, עושה הבחנה לעניין חוב: אם בתחילה אמר "קחי מטבע זה שאני חייב לך" ואחר כך אמר "לא לשם פירעון אלא לשם קידושין", והסכימה, יש להניח שלא התכוונה למחול, שהרי אמר בפירוש "לא לשם פירעון"; ואפילו לדעת רש"י שבגזל היא מוחלת, הטעם הוא שהחפץ שלה, והיא הסכימה להתקדש לו בזה, הרי שמחלה לו, והיות שנתנה לו [=מחלה] את מה שגזל, אין עליו חיוב שלם את דמי הגזילה; אבל אם אמר לה "קחי מטבע זה שאני חייב והרי את מקודשת לי בו", הרי שניהם באין כאחד, לשם פירעון ולשם קידושין, והיות שהסכימה, הראתה שמחלה; ואילו בגזל, אם אמר לה "קחי מטבע זה ותהיי מקודשת בו" ולא אמר "בפירעון הגזילה", אפשר לומר שאמנם הסכימה לקידושין ומחלה על גוף הגזילה כדי שיהיה לה במה להתקדש, אבל על דמי הגזילה שנתחייב משעת הגזילה לא מחלה. ¹³⁵ אבן האזל, הלכות אישות ה, י (ד"ה והנה המל"מ), מדייק מחידושי הרשב"א, קידושין יג ע"א, שבגזל, אם לא הזכיר החזרת הגזילה, יש להניח שהקנתה לו רק על מנת שישלם לה, אבל בחוב, אם הזכיר את החוב, החוב מחול, כדעת אבני מילואים.
- י. ישועות יעקב, אהע"ז, כח, ס"ק ד, עושה הבחנה לעניין גזל: אם קיבלה את הגזל בשתיקה, אמנם מניחים שהיא מסכימה להתקדש אם היו משודכים מקודם, אבל אין זה מראה שמחלה; אבל אם אמרה "כן", משמע מדבריה שהיא מסכימה לכל דבריו, כולל מחילה.
- יא. שו"ת שפת הים (מיו), אהע"ז, סימן יא (עג ע"ד), כותב שאם העדים השתיקו את המקדש, יש להניח שהיא לא מחלה על הגזל, והסיבה ששתיקה היא מפני שהרגישה שאין צורך במחאתה כיוון שאחרים משתיקים אותה.
- יב. בעניין גזל, יש בעיה של מחילת בעלות; ראה על כך בשער ארבע-עשרה, עמ' 570. וראה שם, במילואים להערה 599 בשם רביד הזהב, על מחלוקת רש"י ור"ן כאן.
- יג. דעה חולקת: פני יהושע, קידושין יג ע"א (ד"ה היא), כותב שאין לומר שמקודשת מתוך הנחה שמחלה לו, מפני שדברים שבלב אינם דברים, ואין הוכחה שמחלה; והוא נותן הסבר אחר לכך שהיא מקודשת – עיין שם.

להערה 119

- א. כמו כן, אבני מילואים, קכו, ס"ק יא (ד"ה וקשיא), כותב שהנותן גט לאשתו "בתנאי שתמחלי לי על פירות נכסי מלוג עד זמן מסוים", וקיבלה את הגט, מניחים שמחלה את הפירות (ראה בשמו במילואים להערה 113).
- ב. אך קול אליהו מצוין ששו"ת מהר"ן בן לב, חלק ד, סימן טז, מסתפק, בשולח גט לאשתו "בתנאי שתמחלי לי על חובתי להחזיר לך את הנדוניה שלך", ומת לפני שמחלה לו – האם מועיל קיום התנאי על ידי שתמחל ליוורשי; ולפי האמור, היה צריך לומר שמגורשת כיוון שעצם קבלתה את הגט מראה שמחלה על הכתובה. בדומה הוא מעיר ששו"ת הריב"ש, סימן שיו, עוסק בבעל שאמר לשלוחו לתת לאשתו את הגט רק אם תמחל לו על הכתובה (כמבואר בשאלה בסימן שטז), וקיעה את כתובתה, ופסק שקריעת הכתובה אינה מחילה (ראה בשמו בהערה 136);

מילואים לשער אחת-עשרה

הרי מן הסתם, השליח להולכת הגט אמר לה "אם תמחלי על הכתובה אתן לך את הגט", ולפי האמור היה צריך לומר שעצם הסכמתה לקבלת הגט מוכיחה שמחלה.

ג. מחנה רוד, אוהל סא, מעלה אפשרות לומר שבנידוניהם של קול אליהו ושל מהר"י בן לב ושל הריב"ש, אין הוכחה שמחל, שהרי המחילה היא קיום התנאי, ואינו חייב לקיים את התנאי, ואולי אינו רוצה לקיים את התנאי.

להערה 122

תרומת הדשן כותב כך לגבי דין "ספק ויבם" שביבמות לו ע"ב: אישה שהתייבמה לאחיו של בעלה המת, תוך פחות משלושה חדשים ממותו, וילדה תוך תשעה חדשים ממותו, כך ספק האם הוא בנו של הראשון או של השני (שכן אישה יכולה ללדת אחרי שבעה חדשי הריון), וכתוצאה מכך יש ספק האם רכשו של המת עובר בירושה לילד ("הספק"), כבנו של המת, או ליבם, כאחיו של המת. שם הדין הוא שיחלוקו. הוא מסביר בכך את האמור בהמשך הסוגיה שם, שאם אחר כך מת היבם, בניו הוודאיים יורשים את כל רכושו, וה"ספק" אינו מקבל כלום, שמה הוא בן של הבעל הראשון. אף שה"ספק" טוען: "ממה נפשך: אם אני בנו של הראשון, תנו לי את כל הרכושו של הראשון (גם את החצי שאביכם נטל), ואם אני בנו של היבם, תנו לי חלק אתכם", אין משנים את פסק הדין הראשון, שהיבם מקבל חצי מנכסי הבעל הראשון. תרומת הדשן מנמק, שה"ספק" מחל לו על מה שנטל. §

להערה 125

תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 221, כותב כך על מעשה הפוך, שהיתה בו מחילה מצד הפועל: פועל ומעביד עשו חווה עבודה למשך תקופה מסוימת, ובו מחל הפועל על זכויות מסוימות, ובתום התקופה המשיך לעבוד בלי חידוש החווה. הוא פוסק ששתיקתו מלמדת על המשך המחילה על אותן זכויות. וראה שם, עמ' 221–224, על המשכת תנאי חווה שנקבע לתקופה מסוימת, אחרי התקופה, לאו דווקא לעניין מחילה. §

להערה 133

דוגמה דומה היא במלחמות ה', בבא בתרא ב ע"ב (כדפי הר"ף), בסופו, שכותב (בדעת תנא קמא) שהעושה גדר סביב שדה של שכנו, משלושה צדדים, חברו פטור מלשלם לו, מפני שהמגדר לא עשה זאת בשביל שכנו אלא בשביל עצמו, ומחל על חסרונו משום טובת עצמו. אבל שו"ע, חו"מ, קנה, ו, מנמק מטעם אחר: שלא הועיל לו, כיוון שעדיין צד אחד פרוץ.

להערה 136

א. שו"ת מצוות כהונה, סימן ג, מסביר את דברי ר"י מיגאש, שאף שקנס של שידוכין חל רק על ידי שטר, הרי כאן היה שטר בתחילה, וחל חיוב קנס, ואז נשאר החיוב גם אם עכשיו אין שטר.
ב. בשאלה לעניין מה בכל זאת נגרע כוח הנושה בגלל קריעת השטר, עיין שו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כד (מה ע"ג), וסימן לד, ושו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י, דף קה ע"א ואילך.
ג. יפה ענף, מערכת מחילה, אות י, הביין שטעם ר"י מיגאש שם הוא משום שהנושה קרע בכעס, ולומד מכך שאם קרע שלא בכעס, חלה מחילה. אבל משכנות הרועים, מערכת מ, אות ה, מצוות כהונה שם, שפת הים שם, שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן קלא, שו"ת מפי אהרן, סימן יב (נט ע"א), ושו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ו = פד"ר, כרך ו, עמ' 106, הבינו שר"י מיגאש סובר שקריעת שטר אינה מתפרשת כמחילה. ראה שער תשיעי, הערה 71, ובמילואים להערה 60, אות ו, ולהערה 63, הבנות שונות בדברי ר"י מיגאש.
ד. דעות חולקות: שו"ת חוקות החיים, סימן סד (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ח = פד"ר, כרך ו, עמ' 107), עוסק בנושה וחייב שרבו ביניהם, ואמר הנושה "אני מבין שצעקת עלי בגלל השטר שהכרחת אותך לכתוב לי – הרי הוא קרוע לפניך", וקרע את השטר; ופוסק שמעשה קריעת השטר מלמדת שמחל, גם אילו שתק, וכל שכן שבנידונו עוד אמר לחייב: "האם עכשיו התרצית ונעשה רצונך?".
ה. כמו כן, שו"ת באר מים חיים (מוצרי), חלק א, אהע"ז, סימן טז (הובא ביביע אומר, שם), פוסק, שאישה שקרעה את כתובתה, זו מחילה, שהרי אם בעלה רוצה לגרשה לא תוכל לגבות את כתובתה, שהרי שו"ע, אהע"ז, ק, ו, פוסק שגרובה שאין שטר כתובתה בידה, והבעל טוען שפרע או שמחלה, אינה גובה. יש להעיר, שאף שלעניין החזרת שטר, נראה ליד ציון הערה 142 שבכתובה יש סיבה מיוחדת לומר שהחזרה היא מחילה, הרי זה אמור רק בהחזרה בשעת הגירושי, ונידונו של באר מים חיים לא היה בשעת גירושי.
ו. בדומה, שו"ת חוקי חיים (גאנין), סימן לט (עט ע"א–ע"ב), כותב שקריעת שטר מלמדת על כוונה למחול, אלא אם כן יש אומדנא להיפך, כגון שקרע אותו כדי לכתוב שטר חדש מפני שזמנו של השטר הראשון עבר. הוא דוחה את הראיה שהביא המב"ט מהדין (שו"ע, חו"מ, סו, יג) שהחזרת שטר מתנה אינה מבטלת את המתנה (ראיה זו הביא גם משכנות הרועים, מערכת מ, אות ה), ששם הטעם הוא שצריך כתיבה ומסירה של השטר כדי

מילואים לשער אחת-עשרה

להקנות את החפץ חזרה לנותן, אבל החזרת שטר חוב או קריעת השטר הן מחילה גמורה, מפני שמחילה אינה צריכה קניין. גם ר' יעקב ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (ק ע"א), דוחה כך את הראיה.

ז. בדומה דוחה רוב דגן (הלוי), חו"מ, רמג, ס"ק ב, את ראיית המבי"ט, שאולי רק החזרת שטר מכר ומתנת קרקע אינה מועילה מפני שמחילה אינה מועילה בקרקע, אבל בשטר חוב, אולי החזרת השטר נחשבת כמחילה על החוב. ח. רוב דגן שם כותב שגם אם כתבו בשטר תנייה שלא תועיל מחילה (על תנייה שלא תועיל מחילה, ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 528 ואילך), קריעת השטר יכולה לשמש כמחילה ולהפקיע את החוב, ואין אומרים שתנייה משמשת כמו מודעה מראש נגד המחילה (סברה שכותב המבי"ט שם) – משום שקריעת השטר היא כביטול מודעה, כיוון שה"מודעה" כתובה בשטר.

ט. פד"ר, כרך א, עמ' 263, עוסק בבעל שורף שטר שבו התחייבה האישה לא לתבוע ממנו שום דבר, ופוסק שזו מחילה; ומוסיף, שאף שבנידונו נשאר לבעל העתק חתום של ההתחייבות, והוא טוען שלא התכוון למחול מפני שסמך על ההעתק, הרי אלו דברים שבלב שאינם דברים, מפני שבפיו ובמעשיו מחל לה. אבל ייתכן שבאותו מעשה, אכן אמר לה בפירוש שהוא מוחל לה, כפי שנאמר שם "בפיו ובמעשיו ביטל", אף שזה לא נזכר בפסק הדין בפירוש.

להערה 137

א. כך פסק גם זכרנו לחיים, חלק א, מערכת מ, מחילה, אות ט, לגבי ראובן שהיה חייב לשמעון אף, וירד מנכסיו, ושמעון התפשר עמו שישלם חמש מאות, והחזיר לו שמעון את השטר – הוא פוסק שהחזרת השטר אינה מחילה. אלא ששם היה שיקול מיוחד: שכבר כתב מאחורי השטר קבלה על פירעון כל האלף, ולכן גם אם היה השטר בידו לא היה מועיל לו.

ב. גם שו"ת מהר"ם גאויזון, סימן כ (עמ' פג), פוסק בנידונו שהחזרת השטר אינה מחילה, אבל גם זאת מטעם מיוחד: מפני שהיו סחורות של הנושה ביד החייב, ופחד שהחייב יתפוס אותן, ויש אומדנא דמוכח שהסיבה ששטק והחזיר את השטר היא משום שפחד מזה, ולא משום שמחל. לפני כן (בעמ' פא) כתב, שהחייב נאמן לומר "מחלת ל"י מיגו שהיה יכול לומר "פרעתי לך" (לפני הזמן שנקבע), ולא ברור מדוע למסקנה אינו מתחשב בטענה זו. אולי מדובר ששמעון לא טען "מחלת לי בפירוש" אלא "שתיקתך [אן החזרת השטר] מראה שמחלת", ובזה לא שייך מיגו מפני שזו לא שאלה של נאמנות אלא של אומדן דעת. על מקרה הפוך, שהמיגו מסייע לנושה, ראה ליד ציון הערה 533.

ג. ראה גם חוק לישראל, ערבות, עמ' 125–126, בעניין חיוב ערב אחר מתן מעות אם הנושה החזיר על פיו את השטר לחייב – הרי שהחייב אינו מופטר על ידי עצם החזרת השטר. אלא ששם יש הוכחה שלא התכוון למחול, שאילו התכוון למחול, לא היה דורש מהחייב להעמיד ערב.

ד. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שו, פוסק בנידונו שעל ידי החזרת השטר, נתבטל השטר וכל מה שכתוב בו, אבל זאת משום שבנידונו השטר נכתב עקב איומי התובע, וידוע שלא נעשה מדעתו של החייב, ומתברר שנתבטל מעיקרו.

ה. דעה חולקת: שו"ת שי למורא (הגרמן), סימן מז, בהגהת בן המחבר, פסק שהחזרת השטר היא אומדנא דמוכח שמחל. אבל המחבר עצמו שם מסופק בזה: מצד אחד, שו"ע, חו"מ, סו, יג, אומר שקונה המחזיר למוכר שטר קניין, אינו מבטל בכך את ההקנאה, מפני שצריך להקנות אותו למוכר מחדש; משמע שבשטר הלוואה, שהמחילה אינה צריכה קניין, החזרת השטר היא מחילה; והטעם הוא שזה שהלווה מחזיק את השטר הוא סימן שהנושה מחל לו, כמו שבשניים אדוקים בשטר, שניהם נחשבים מוחזקים (בבא מציעא ז ע"א); ועוד, שביט שמואל, צו, ס"ק כא, מעלה אפשרות שאלמנה שהיה שטר של מי שהיה חייב לבעלה, והחזירה אותו ללווה ואמרה "אני מקבלת סכום זה עבור כתובתי", החוב מחול אף שזה לא חוב שלה – משמע שהחזרת השטר מבטלת את החוב. מצד שני, שו"ע, חו"מ, רמה, ט, כותב "החזיר השטר וגם עשה לו מחילה" (בשטר מתנה), משמע שהחזרת שטר אינה מחילה; אבל הוא דוחה ראיה זו, ששו"ע נקט כך לחידוש, שלא מועיל אפילו מחל. מכל מקום, לגבי נידונו כתב שהיות שהנושה התנה מראש בשעה שהחזיר את השטר שבדעתו לטעון עוד, אין זו מחילה.

להערה 142

א. ר"ע יוסף מוסיף, שאף על פי שבנידונם, כיום סידור הגט, הצהירו הבעל והאישה שיש ביניהם הסכם הדדי לגט, ואינם מבקשים מבית הדין לתת תוקף להסכם (כמתואר שם, אות ג), ויש מקום לומר שיש כאן גילוי דעת שבעניינים הכספיים הקשורים למתן הגט, משאיר כל צד את זכויותיו לעצמו על פי ההסכם שביניהם – בכל זאת המעשה של מסירת הכתובה לבית הדין מבטל את גילוי הדעת שמתחילה, מפני שמעשה מבטל דיבור (כפי שהסביר באות ד).

ב. אבל ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא, עמ' 231, מבין מדברי פד"ר, כרך ו שם, שמסירת השטר אינה מלמדת שמחלה.

להערה 143

א. בדומה, כותב שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ה, שהנותן טבעת למשודכתו, ונשתתה, ובוטלו השידוכין, ואביה הבטיח שידאג להחזרת הטבעת – אין להסיק מכך שהמשודך התכוון להסתמך רק על האב ולמחול לה, שהרי אם משודך נתן מתנה למשודכת ואחר כך נתבטלו השידוכין, היא צריכה להחזיר את גוף המתנה, כמבואר בב"י, אה"ע, סימן נ, ואינה יכולה לשלם כסף במקום גוף הטבעת, ונמצא שלא נפטרה מעולם מחובה. ¹⁴³

להערה 150

א. על פי זה כותב נתיבות המשפט שם (ובקיצור בסימן רסד, ס"ק ה, הובא בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' סו), שמדובר רק אם התאנה שתות, אבל אם הפרש היה יותר משתות, שהוא שיעור שבו המכר מתבטל, אינו יכול לחזור בו (שלא כסמ"ע, ס"ק יח), שהרי כאן אין לומר שהיה בדעתו לתובעו אחר כך ולבטל את המקח, שהרי אם כן לא היה קונה אותו כלל מראש. כך כותבים גם מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יט, ושו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב, בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"א (ד"ה והנה הרמ"א), וחשן אהרן, רכז, ו. זקן אהרן, בית אהרן וחשן אהרן מוסיף שאין לומר שהוא רוצה להשתמש בחפץ לזמן קצר ומתכנן לתבוע אחר כך את ביטול המקח, שהרי במצב של מקח טעות, החפץ נחשב גול ביד הקונה (משנה למלך, הלכות אישות, ה, ז), ואסור לקנות על דעת להשתמש ואחר כך להחזיר, ולכן חייבים לומר שהסיבה ששטק היא משום שמחל, ורק באונאה שתות בדיוק, היה מותר להערים כך מפני שבכל מקרה המקח קיים והוא משתמש בשלו. חשן אהרן שם כותב שלגבי מום במקח, אם ידע הקונה על המום כשקנה, אינו יכול לטעון אחר כך שזה מקח טעות (כך מוכח מרמב"ם, הלכות מכירה, טו, ג, שנקט "ולא ידע הקונה"), וזה מתאים לדבריו הנ"ל, שהיות שאם נקבל את דברי הקונה, המקח יתבטל, אין לומר שמראש קנה על דעת לתבוע, מפני שאין סיבה שיקנה על דעת לדרוש את ביטול המכר אחר כך.

ב. ב"ח, חו"מ, רכז, ט, מקשה על מרדכי (שצוין בהערה 147), הרי אפילו בהפרש בכדי שאין הדעת טועה (כלומר, שבורר שנתן כבונה ולא בטעות), פסק שו"ת הרא"ש, כלל קב, סימן ד, שמניחים שידע ומחל, על פי בבא בתרא עז ע"א (ראה במילואים להערה 235), וכל שכן שכאן, שידע בשעת הקנייה שהוא שווה פחות, נאמר שמחל? נתיבות המשפט וזקן אהרן שם תירצו, שהרא"ש מדבר ביותר משתות, ואז אכן מחול, כאמור.

ג. קצות החושן, רכז, ה, מתרץ שבכדי שאין הדעת טועה, המוכר והקונה מתכוונים לתתה ולמחילה, מפני שכל אחד מהם יודע שחברו יודע כמה שווה החפץ, והקונה מוחל ונותן, כאילו המוכר התנה "בתנאי שאין לך עלי אונאה"; אבל בכדי שהדעת טועה, והמוכר אינו יודע שהקונה יודע את שווי החפץ, הרי המוכר לא התכוון לתנאי הנ"ל, והיות שהמוכר אינו מוכר בתנאי שימחל, גם הקונה אינו מוחל אף שהוא יודע את האמת. אבל נתיבות המשפט שם דוחה את מה שכתב קצות החושן שאם שניהם יודעים על האונאה נחשב כאילו התנה, שהרי לא נעשה תנאי לפי משפטי התנאים, וגם אין כאן תנאי מכללא, שהרי אין כאן אומדנא דמוכח, ועוד, שמוכח מבבא מציעא נא ע"ב, לגבי "על מנת שאין בו אונאה", שצריך שיאמר "יודע אני שאינו שווה אלא מנה", וגם זה מועיל רק לר' יהודה ולא לר' מאיר, כמו שכתבו התוספות שם (ד"ה במה).

ד. דעה יחידאית היא של ב"ח, חו"מ, רכז, ט, שכתב שרק אם גילה הקונה את דעתו בפני עדים שהוא רוצה לתבוע את אונאתו אחר כך, אין אומרים שמחל; והיות שמדובר שאמר כך בפני עדים, הוא יכול לתבוע גם אחרי "כדי שיראה". הוא צימצם את הדין למצב כזה, מפני קושייתו הנ"ל, שמהרא"ש מוכח שבדרך כלל מניחים שמחל.

ה. קצות החושן, רכז, ה, מקשה על הב"ח, אם בלי גילוי דעת מניחים שמחל, גילוי דעת לא יוכל להוציא מידי חזקת מחילה, ואין לומר שזה יועיל כמודעא על אונס, שהרי לא ידוע שהיה אונס, וכתב רמ"א, חו"מ, רה, ד, שבמכר בפחות משוויו מועיל מודעא רק אם ידעו עדים את אונסו. ¹⁴⁴

להערה 151

נימוק נוסף: מעניי החכמה, מהדורא בתרא, בבא מציעא מט ע"ב, אות פד, כותב שאם ידע שהמכר שווה פחות, ובכל זאת קנה, הוא יכול לחזור בו עד כדי שיראה לתגר, מפני שמה שהתכוון לקיים את המקח הוא דברים שבלב; אבל הוא נשאר על כך ב"צריך עיון". והוא לא ציין שדין זה נאמר כבר בראשונים.

להערה 155

לעניין מצרן, החתימה מהווה הוכחה שמחל, כפי שנראה בשער חמש-עשרה, ליד ציון הערה 181. סמ"ע, קעה, ס"ק כח, מסביר שרק חתימת הנושה אינה הוכחה שמחל, מפני שיש למלווה רק שעבוד על הקרקע, והוא יכול לומר "חשבתי שהחייב יפרע בכסף או בדברים אחרים, ולכן לא היה איכפת לי שהקרקע אינה ברשותו". ¹⁴⁵

להערה 164

א. תשורת שי מוסיף, שאם הקדים חלק מדמי השכירות, הוא יכול לטעון שהסיבה שהשתמש היא מפני שידע

מילואים לשער אחת-עשרה

שיהיה לו קשה להוציא מהמשכיר את דמי הקדימה, ולכן החליט להשתמש במושכר למשך זמן ששווה לדמי הקדימה, ואין בכך הוכחה שמחל לכל התקופה שהוסכם עליה.
ב. תשורת שי עוסק במום שהיה במושכר מתחילת השכירות.
ג. נראה שהשוכר אינו יכול לטעון ששתק על דעת שאם המשכיר יתנהג אליו יפה, ימחל לו, ואם המשכיר ינהג עמו שלא כדין, יתבע ממנו – שהרי אילו זאת היתה כוונתו, היה צריך לומר כך למישהו, בדומה לדברי בנין יחזקאל ליד ציון הערה 93. אבל נראה שאם יתברר שזה דרכם של שוכרים, שאינם תובעים מיד, כדי להישאר ביחסים טובים עם המשכירים, הרי האומדנא תשתנה, ונאמר ששתיקתו (ואפילו העובדה שהוא ממשיך לשלם) אינה מוכיחה שמחל.

להערה 165

א. חסד לאברהם נוקט שזו מחילה בטעות (ראה על דבריו בשער שמיני, ליד ציון הערה 232), אבל נראה שכונתו היא שאין מחילה בכלל.
ב. הוא כותב שמהר"ם פדואה מסכים גם בחוכר שדה ואכלה חגב (שו"ע, חו"מ, שכב, א), ובחוכר שאמר "שדה שלחין אני חוכר ממך" ויבש המעיין, שזה שהחוכר המשיך לעבד את השדה אינו מראה שמחל. נראה שכונתו היא שגם כאן שייך הטעם האמור, שהיות שהרווח קצוב, המשכיר לא היה יכול לבטל את השכירות, ולכן החוכר לא היה צריך להודיע לו.
ג. הוא כותב לגבי הריחים, שאם המשכיר התחייב להביא אבנים, ולא הביא, ובכל זאת השוכר נתן את השכר ואמר שהוא על העבר, זו מחילה, שהרי ידע שהמשכיר לא קיים את תנאו ובכל זאת שילם את כל דמי השכירות; אבל אם נתן את דמי השכירות בסתם, העובדה שלא ניכה לו מהשכר על כך שלא העמיד אבנים, אינה מוכיחה שמחל, מפני שהסוחרים נוהגים שלא לנכות סכום מהחשבון עד סיום כל החשבונות שביניהם.

להערה 168

א. דברי חיים מביא ראהי מרמ"א, חו"מ, קנו, ז, העוסק בבעל "חזקת ישוב" שעזב את העיר. אלא שרמ"א שם מביא מחלוקת בשאלה האם הפסיד בכך את חזקתו. הדעה שהביא הרמ"א, שהפסיד את חזקתו, היא של שו"ת מהרי"ק, שורש קצא, והוא לא נימק מצד מחילה, אלא מצד תקנה. מהרי"ק ברונא, מוריה, שנה ד גל' יא, עמ' מו-מו, כותב שתקנה זו חלה רק במקום שנהגו לפי חרם הישוב שתיקן רבנו גרשום מאור הגולה.
ב. דברי חיים מביא ראהי גם משו"ת מהרי"ק, שורש קלב, שכתב שמי שקנה חזקת ישוב, להחזיק חנות ולהלוות בה, והתעכב שנים אחדות עד שהגיע לעיר – אין בכך אומדנא שמחל, מפני שאולי היה דחוק לכסף.
ג. הוא מסביר שמה שכתב כנסת הגדולה, חו"מ, קמ, הגהות טור, אות קנו, בשם כמה פוסקים, שמי שעזב את העיר איבד את חזקתו – אמור לעניין תקנות החזקות של הספרדים (ראה הערה 339), ואין ללמוד מהן לעניין אורנא. ועיין כנסת הגדולה שם, אותיות קס-קעב, שיש מצבים שבכל זאת לא הפסיד את חזקתו בעזיבת המקום. ויש להעיר שמה שאיבד את חזקתו שם הוא כנראה מטעם תקנה, ולא מטעם מחילה.
ד. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן קלג (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קסה), כותב שמנהג "עיר המערב" הוא כדעה השנייה ברמ"א שם, שמי שעזב את העיר לא איבד את חזקת היישוב, והוא לומר משם לתקנות החזקות של הספרדים. אבל הוא מביא שרח"ס, מתכמי פאס, כתב שאיבד את חזקתו. יש להעיר שהוא מתכוון ל"חזקת היישוב" במובן של תקנות קהילות מרוקו, על זכות של מי ששכר קרקע מגוי – ראה בהשלמות לעמ' 1288. וראה שם על אבדן החזקה עקב שתיקה. על דברי הרמ"א ועל מנהג קהילות במרוקו במי שעזב את העיר, עיין שו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קעז (אבל הוא אינו מזכיר מחילה).
ה. שו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן מ (ד"ה ובדברי), כותב שאם היה יושב בעסק ובא אחר ושכר אותו מהשלטון, והראשון יצא מהעסק ולא תבע את האחר, זו הוכחה שמחל; אבל אם השכיר את העסק למישהו והלה לא שילם לו דמי שכירות, ואז מישהו אחר שכר אותו מהשלטון, אין הוכחה שמחל.

להערה 173

א. כמו כן, ר' אברהם אנקאווא, בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן פה, עוסק בבעל "חזקה" בחנות, שלא תבע מהשוכר דמי שכירות, ופוסק ששתיקתו אינה מתפרשת כמחילה, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא מפני שמסך על כך שחזקתו ידועה, וידע שיוכל לגבות את השכירות כל זמן שירצה, ומתוך רחמנות לא רצה לדקדק עם השוכר, ולגבות ממנו שכירות, ורק כששמע שבאים לגזול את חזקתו, מזה.
ב. מצד שני, שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן קלג, נשאל על קרקע של גוים שהיתה ממושכנת למשה, שלפי תקנות הקהל, משה זוכה ב"חזקה" בקרקע זו, ואחרי מותו קנה אהרן את הקרקע מהגוי, ויורשו של משה שתק; והוא פוסק ששתיקתו אינה מתפרשת כמחילה, משום שלא היו להם עדים שמישה קנה. לכאורה דבריו נוגדים את דברי מהרש"ם ושבות יעקב, שלפיהם שתיקה מתפרשת כמחילה רק אם לא היתה לנושה ראייה ברורה. ייתכן שכונת תקפו של יוסף היא שהיורשים בכלל לא ידעו על כך שמישה קנה את הקרקע, וזו הסיבה ששתקו – ראה ליד ציון הערה 176 על מצב שבעל הזכות לא ידע עליה.

174 להערה

אבל יש מי שאומר שגם שתיקת מלווה אל מול סכנה עתידית שממילא, והימנעות מעשיית מעשה שתגן על זכותו, מוכיחה על מחילה: אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא יג ע"ב, הערה 67, כותב בשם מעין החכמה (שארף) שם (על תוספות ד"ה הני תרתי, דף ע"ב בדפי הספר; ואינו מפורש בדבריו) שמלווה שלא כתב פרוובול מוחל בכך ללווה על זכותו לגבות אחרי השמיטה. אבל קשה לראות זאת כמחילה, שהרי מה שאינו גובה הוא מפני שהתורה שמטה את חובו.

175 להערה

א. מקרה דומה הוא בשומר שמסר את הפיקדון לאחר בנוכחות בעל הנכס, ובעל הנכס שתק. על כך אומר מרדכי, בבא מציעא, סימן רעג, שאין עליו חיוב רגיל של שומר שמסר לשומר. אבל המרדכי ופוסקים אחרים שעסקו בדین זה (ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 415-417, ועמ' 1177-1180) לא נקטו ששתיקתו היא מחילה, אלא שהיא הסכמה. רק שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן רכט (הובא בחוק לישראל שם, עמ' 458) נוקט שזו מחילה ומחיל עליה את הכלל שמחילה בטעות אף שלעניין זה לא משנה אם זו מחילה או הסכמה, שהרי גם הסכמה בטעות בטלה.

ב. אבל פעמוני זהב, חו"מ, סימן שפ, כותב בשם משב"ר, שאישה שתלתה בגדים על חבל גבוה במקום שהם נשמרים, ואישה אחרת העבירה את הבגדים לקצה החבל, למקום קרוב לגג, כך שמי שנמצא על הגג יכול לקחת אותם, ובעלת הבגדים ראתה ושתיקה, ואחר כך נגנבו – שתיקת בעלת החבל, מתפרשת כמחילה לאישה השנייה, כיוון שמעשה האישה השנייה לא היה מעשה נזק ברור בשעת מעשה. משב"ר הביא ראייה מהפוסק חלון לחצר חברו, והלה שתק, ששם נפסק ששתיקתו מראה שמחל. אבל פעמוני זהב דוחה ראייה זו, שהרי שם בעל החלון עשה את החלון ברשות של עצמו, מה שאין כן אישה זו, שעשתה מעשה בבגדים של אישה אחרת; והוא כמו הרואה שחברו שובר את כליו, ושותק – שזה לא מראה שמחל. אבל במסקנתו הוא פוטר בנימוק שהמעשה היה רק גרמא, מה גם שבעלת הבגדים יכלה לתקן את הנזק על ידי החזרת הבגדים למקומם.

ג. ראה גם עמ' 456, ליד ציון הערה 251, שמעין גנים אומר שהעובדה שהנוק אינו ודאי, היא דווקא סיבה להניח שמחל.

177 להערה

א. יש להזכיר מצב מיוחד ששתיקת הנושה מתפרשת כמחילה כשאינה לנוכח פגיעה בו, אלא דווקא לנוכח התפתחות לטובתו: בבבא קמא קד ע"ב נאמר שאם גולן הודה שגול, רואים כאילו הוגדל רוצה שהחפץ יהפוך להיות פיקדון ביד הגולן. דברי חיים (אורבך), דיני שומרים, סימן כג, מסביר שמניחים שמחל לגולן ברצון גמור על חיובו בהשבת הגזילה בתור גולן כדי שיהיה פיקדון או מלווה בידו. הוא מסביר שזה טעם ההבדל בין דין זה לדין שמלווה המביע רצון שההלוואה תהפוך לעיסקא, אין לכך חוקף, כפי שראינו בשער רביעי, במילואים, עמ' 873, אות ח (שנתיבות המשפט, שמד, ס"ק א, הקשה מה טעם ההבדל ביניהם) – ששם חוששים שאלו פירוטי מילי, ולא התכוון ברצינות. אבל הסברו קשה: הרי גם מלווה יכול למחול לגמרי ללווה? וראה עמ' 570 ואילך, על עצם האפשרות למחול לגולן.

182 להערה

א. הספק במתנת בריא: הסוגיה בבבא בתרא קלב ע"ב מעלה ספק האם הדין כך גם אם הבעל עשה זאת כשהיה בריא, או רק אם עשה זאת כשהיה שכיב מרע. רשב"ם שם (ד"ה בבריא) מסביר, שיש מקום לומר שאם היה בריא, האישה אינה מוחלת, כיוון שהיא יודעת שיתכן שישגי עוד נכסים בעתיד שתוכל לגבות מהם, ואינה רואה צורך למחות עכשיו, שבזה תכעים אותו, ולא התכוונה למחול על שעבוד כתובתה על נכסים אלו. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן קלד, הגהות מיימוניות, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, אות ו (הובא במשכנות הרועים, מערכת מ, אות שז, דף רלג ע"א, שמנמק מפני שכתובה היא מדרבנן), וש"ע שם פוסקים שגם בבריא, מניחים שמחלה. כך פסק גם שו"ת מהר"ם בן לב, חלק ב, סימן פב, מספק. אבל ראב"ן, בבא בתרא קלב ע"א (עמ' תפה במהר" דבליצקי), פוסק שמספק – יחלוקו.

ב. בית יוסף, אה"ע, סימן קו, מציין שגירסתו ברי"ף, בבא בתרא סא ע"א (בדפי הרי"ף), היא שהספק בבריא נשאר בחיקו ולכן הכתובה בחזקה ועל הבעל להביא ראייה שמחלה. אבל שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה תשובה), מוכיח מרא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, ומנימוקי יוסף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), שהרי"ף סובר שמספק אינה גובה. מהר"ט מנמק, ששטר העומד לגבות אינו כגבוי (כדברי בית הלל, בסוטה כה ע"ב).

ג. הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, מביא שרבונו ברוך מאריך יוון כתב שמספק אינה מפסידה את כתובתה. מוכיח מהר"ט שם מנמק, שהיות שהיורשים אינם יודעים אם מחלה, שהרי זה ספק בתלמוד, הם כאומרים "הלויתני ואיני יודע אם פרעתיך", שחייב; ואילו הדעה אחרת סוברת שאינה יכולה לטעון ברי שלא מחלה, כיוון שנתן לבניו בפני עדים ושתיקה, ולכן הפסידה את כתובתה.

ד. ראה על כך בשער שלושעשרה, עמ' 519, הערה 69, בעניין ספק מחילה.

ד2. ר"י מיגאש, בבא בתרא קלב ע"ב, כותב שפשוט לגמרא שגם בבריא, היא מוחלת על זכותה לגבות מנכסים שברשותו, והספק הוא רק לגבי נכסים שיקנה בעתיד, לשיטתו (שהבאנו בהשלמות לעמ' 448) שבשכיב מרע לא

מילואים לשער אחת-עשרה

תוכל לגבות אף מנכסים שיגנה הבעל בעתיד, מפני שהיא מניחה שהוא ימות בקרוב ולא ישיג עוד נכסים, ולכן היא מוחלת על כתובתה לגמרי, גם לעניין נכסים עתידיים; בבריא, לעומת זאת, ייתכן שמחלה רק על הנכסים הקיימים, כיוון שירעה שיוכל להשיג עוד נכסים, שתוכל לגבות מהם.

ה. נחלקו הפוסקים (הובאו בבית שמואל, קו, ס"ק ד, ובשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב) בשאלה האם מניחים שמחלה גם אם חילק את הנכסים לבניו שלא בנוכחותה, ושתקח כששמה על כך.

ו. שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עב, כותב שמניחים שהיא מוחלת משום שיש לה "הנאה מרובה" ממה שהבעל עשאה שותף בין הבנים.

ז. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו, נימק שאף שמחילה בלב אינה מועילה, כאן אלו דברים שבלבו ובלב כל אדם (ראה שער שני, עמ' 63), ועוד, שחיוב כתובה בחיי הבעל אינו חיוב ברור, ולכן מועילה בו מחילה בלב.

ח. חלקת מחוקק, קו, ס"ק ו, מקשה מדוע לא תוכל לומר שהסיבה ששתקה היא מפני ש"נחת רוח עשיתי לבעלי", ולא מפני שמחלה? יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן קמט, מתרץ, שהעובדה ששתקה כששמה על המתנה לבנים, ואף הסכימה לקבל מתנה לעצמה, מוכיחה שהוא מוחלת בלב שלם. בית שמואל, קו, ס"ק ט, מתרץ שבמחלת כתובה אין מתקבלת טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי" – ראה שער תשיעי, עמ' 388. הפלאה, קונטרס אחרון, קו, ס"ק ו, מקשה, הרי הטעם שאינה יכולה לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי" בכתובה הוא מפני שלכל הנשים יש כתובה (ולכן לא היתה צריכה להתבייש מהבעל בכך שאינה מוחלת על הכתובה, ואם אף על פי כן מחלה, ניכר שמחלה בלב שלם – ראה שער תשיעי, שם); ולפי זה, כאן שאינה מוחלת על הכתובה אלא על שעבוד נכסים אלו (ראה ליד ציון הערה 183), יש מקום לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי"? הוא מתרץ, שהיות שבשכיב מרע לא שכיה שישגי נכסים חדשים אחר כך, זה בעצם כאילו מחלה על כל הכתובה. חזקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 140), מקשה על ההפלאה, הרי הדין הזה אמור גם בבריא (כפי שפסק שו"ע, לעיל, אות א), שלגביו אכן שכיה שיהיו לו נכסים חדשים? והוא מתרץ בדרך אחרת: היות שלולא המחילה היתה יכולה לטרוף מנכסים אלו בוודאי, ונכסים עתידיים הם בספק, ואין ספק מוציא מידי ודאי, ועל הנכסים הנוכחיים היא מוחלת לגמרי, לכן זה דומה למחילה מלאה על הכתובה. הוא מוסיף, שאין לומר ששתיקתה לא נבעה מתוך מחילה אלא מתוך שלא איכפת לה לשתוק מפני שהיא סומכת על הנכסים העתידיים, שהרי נכסים אלו הם רק בספק (כך נראית כוונתו). יש להעיר שחוספות, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה מכלל), כותבים שאם רק הסכימה לחלוקה והבעל לא נתן לה שום קרקע, אין זה מוכיח שמחלה, מפני שהיא יכולה לומר שהסיבה שהסכימה היא מטעם "נחת רוח עשיתי לבעלי"; ורא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, השתמש בנימוק זה כדי להסביר מדוע אם הבעל נתן את נכסיו לאחרים (לא לבניו) אין אומרים ששתיקתה מוכיחה שמחלה.

ט. שו"ת יכין ובעז, חלק ב, סימן לב, מביא דעה שאיבדה את כתובתה רק אם קיבלה עליה, כלומר שמחלה בפירושו.

י. העיטור, מתנת שכיה מרע, דף נט ע"ב במהד' רמ"י (הובא בשו"ת הרשב"ש, סימן קנו וסימן שמו, בשו"ת יכין ובעז, שם, ובשו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן לב), מביא שר' קלונימוס הנשיא כתב שדין זה נהג רק בדורות הראשונים, אבל בימינו ייתכן שהסיבה ששתקה היא שהתביישה, ולא שמחלה.

להערה 184

א. אבל רשב"ם, בבא בתרא קלג ע"א (ד"ה א"ל רב יימר), כותב שהדין כך גם אם נתן לאחרים. ב"י שם כותב שהרשב"ם מתכוון להוסיף יורשים אחרים, אבל לא מי שאינם יורשים; אבל הוא כותב שהרא"ש הבין שלרשב"ם, כל אדם בכלל. שו"ת מהר"י"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה תשובה), מביא חכם אחד שכתב שגם רבנו חננאל סובר שכל אדם בכלל. כך עולה גם מראב"ן במרדכי, כתובות, סימן רמח, ובבא בתרא, סימן תרלא, העוסק במי שנתן מתנה לאביו בנוכחות אשתו, וכותב ששתיקתה מוכיחה שמחלה.

ב. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב, מביא את שתי הדעות. מהר"ט שם כותב שמספק האישה אינה גובה את כתובתה גם אם הבעל נתן לאחרים.

להערה 185

א. ראב"ן נימק שאם שייר, מתוך שהיא יכולה לגבות כתובתה ממה ששייר, סמכה דעתה, ויכולה לגבות מכל הנכסים. אבל מרדכי, כתובות, סימן רמח, ובבא בתרא, סימן תרלא, מביא שראב"ן עצמו עוסק במי שנתן מתנה חלקית, וכותב ששתיקת אשתו מוכיחה שמחלה. בית שמואל, קו, ס"ק ז, מסביר שהראב"ן סובר שהגמרא מדברת במחלק נכסיו שלא בפניה, ואז מפסידה רק אם נתן גם לה ורק אם נתן את כל נכסיו, אבל אם נתן בפניה ושתקה, זו הוכחה שמחלה, גם אם לא נתן לה וגם אם נתן רק חלק מנכסיו.

ב. רמ"א, אהע"ז, קו, ב, והו"מ, רנב, ב, מביא את שתי הדעות. ט"ז, אהע"ז, קו, ס"ק ג, כותב שהלכה כמהר"ם, שהרי רמ"א מביא אותה בשני המקומות באחרונה, ועוד שכך מוכח מהסוגיה (ענין שם להוכחתו).

ג. תרומת הדרשן, פסקים וכתבים, סימן פו, כותב שגם לפי ראב"ן, אם הוא נתן כמה מתנות, ובחלקן הסכימה ובחלקן שתקה, אין שתיקתה מוכיחה שהיא מוחלת.

להערה 186

א. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב, מביא שראב"ן סובר שגם אם לא נתן לה כלום, מניחים שהיא מוחלת, כיוון ששתקה כשנתן את כל נכסיו לבניו. הוא מתכוון לראב"ן המובא במרדכי, שצוין במילואים להערה 185. המחלוקת מובאת גם בשו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן קעד.
 ב. הרא"ש שם מביא שרבנו חננאל סובר שרק אם נתן לה קרקע בשווי החלק שקיבל כל אחד מהבנים, מחלה, מפני שרק אז אפשר לומר שהחשיב אותה. חידושי הר"ן, בבא בתרא קלב ע"ב, מביא שרבנו חננאל סובר שרק אם הסכימה לחלוקת הנכסים ("קבלה"), וגם נתן לה מעט קרקע, היא מוחלת. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב, כותב שלפי הרא"ש בדיעת רבנו חננאל, אם נתן לה חלק כאחד מבניו, מוחלת, ואם נתן לה קרקע כל שהוא, היא מוחלת רק אם הסכימה לחלוקת הנכסים; ואילו לפי הר"ן בדיעת רבנו חננאל, גם אם נתן לה חלק כאחד מבניו, היא מוחלת רק אם הסכימה לחלוקת הנכסים.

להערה 189

א. עוד פסקו כך: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קו (הובא בשערי תורה (לעז), חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כד) וסימן קג, וחלק ב, חו"מ, סימן מה, ד"ה ועדיין (משום שלא איכפת לו מה שהחייב עושה), וסימן קיב (ד"ה ויש לחקור את"ל); שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכא וסימן שכט; ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ג, סימן טו, וחלק ו, סימן פו, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב); שו"ת מהר"ם גאוויון, סימן נד; שו"ת הרי"ם, אהע"ז, סימן כ, עמ' רה; כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות בית יוסף, אות קכת, ובספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ג); שו"ת באר שבע, סימן לט, השאלה השנייה, בסופה; שו"ת מהר"ח"ש, אהע"ז, סימן לז; שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט (נה ע"א); שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן קעד; שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני (לו ע"ג).

ב. ספר התרומות על שעבודו, מדוע אינו מחול? המהדיר בהערה 5 הסביר שהתרומות מתכוון ל"קבלה" במובן שפירש הר"ן, בבא בתרא שם, לגבי האישה, שזאת הסכמה להיות שותפה עם הבנים בנכסים, ולא קבלה למחול. על כל פנים, זהו מעשה ולא שתיקה.

ג. ראה ליר ציון הערה 145, על נושה שנתן סודר לחייב להקנות בו את נכסיו לאחרים. וראה עמ' 1353, על מי שראה שגולן מכר קרקע שלו לאחר.

11. שו"ת בית שלמה (דרימר), חו"מ, סימן כד, עוסק ברחל שהקדישה את כל נכסיה ל"הקדש" בית כנסת כשהיתה שכיב מרע, ואחותה לאה שמעה ושתיקה, ואחר כך תפסה כמה נכסים של רחל, וטוענת שרחל חייבת לה כסף, ושהסיבה ששתקה היא כדי שלא להכעיס את רחל. הוא פוסק (בדף יד ע"ד) שאין מניחים שמחלה. אבל הוא מעלה אפשרות שאילו היתה טוענת שהחפצים שלה, שתיקתה היתה מוכיחה שהיא מוחלת, כיוון שהיתה צריך למחות על אבדן חפציה. ¹¹

ד. אבל תשב"ץ, חלק ג, סימן פה, כותב שמי שחייב חוב בשטר, ושיעבר לנושה מיטלטלין אגב קרקע, שהדין הוא שגם אם החייב קידש אישה, הנושה יכול לטרוף מהאישה את כסף הקידושי – הרי אם הנושה היה בעיר בשעת הקידושין, ושחק, מניחים שמחל על זכויות לטרוף מהכסף.

ה. שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן לב (עמ' צה), מביא שיעב"ץ (ר' יעקב אבן צור) כותב שרק בכתובה רגילה מניחים שמחלה, כיוון שהיא רק שעבוד, ובכך שהבעל נתן לה קרקע, העלה אותה מדרגת שעבוד לדרגת קניין, ולכן זה כבוד עבורה, ולכן מניחים שמחלה; אבל בכתובה קאשטיליאנא, שלפי התקנה יש לה חלק בגוף הנכסים (ראה על כך בשער חמש-עשרה, במילואים, עמ' 1289), אין שתיקתה מוכיחה שמחלה.

להערה 196

א. מהרש"ף שם כותב שגם לעניין נדוניה, אם הבנים נכנסו לדור בבתי שנתן להם אביהם, והיא הסכימה, איבדה את הנדוניה, מפני שזה כאילו הסכימה לקיים את צוואת הבעל, שזו מחילה על הנדוניה.

ב. דעה חולקת: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה והטענה), מדייק מספר התרומות, שער נט, חלק א, אות ב, וממגיד משנה, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, שנדוניה דינה ככתובה לעניין זה. הוא מנמק, שההבדל בין כתובה לבין חוב רגיל הוא שאישה עתה קרובה אצל בעלה ונוח לה לעשות לבעלה נחת רוח ולקיים את דבריו כיוון שגם הוא חלק לה כבוד ועשאה שותף עם בניו, וטעם זה שייך גם בנדוניה. והוא כותב שזו גם דעת הרא"ש והר"ן, ומה שכתבו שנדוניה דינה כחוב רגיל, הוא רק בנדוניה שכתובה בשטר בפני עצמו, ודינה כדין חוב רגיל כיוון שהיא יכול לגבות אותו כל זמן שתרצה בחיי בעלה, אבל אם היתה כלולה בכתובה, דינה ככתובה, גם לרא"ש. הוא מוסיף (בר"ה) אלא (הא) שלפי חידושי הרמב"ן, כתובות נד ע"ב (הובא במגיד משנה, הלכות אישות, טז, א), דין נדוניה (נכסי צאן ברזל) כדין כתובה לעניין זה. ¹²

להערה 197

א. ראה במילואים להערה 215, קשיית משנה למלך מדברי הרא"ש.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. לעומת הרא"ש, פאת ים (מיו), ליקוטים, אות מ (צז ע"ב), כותב שכן שהיה סמוך על שלחן אביו, והבן עבד והרוויח, ונתן מתנה לאחר ממה שהרוויח, והאב ידע ושתק, המתנה תקפה אף שהאב זכאי לקבל את מעשי ידי בנו, מפני ששתיקת האב היא כמחילה.

ג. שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני (לז ע"ג), לומד משו"ת הרא"ש לנידונו: אישה התחרטה מהחייב שלה בפני בעלה, והבעל שתק. הוא פוסק ששתיקתו אינה מוכיחה שמחל. הוא מנמק עוד (בדף לו ע"ד), שבנידונו הבעל לא קרע את שטר החייב שבידו; ואין לומר שהסיבה שלא קרע היא שהשטר כלל גם ראייה לטובת אשתו על נכסי מלוג שלה, שהרי היה יכול לקרוע את השטר ולכתוב בשטר אחר את נכסי המלוג שלה, או היה יכול למסור לה את השטר, כך שתוכל להשתמש בו רק לטובתה.

להערה 205

א. פרחי כהונה (קצבורג) – כתר כהונה, סימן יז, עמ' נג-נד, כותב שרק בנידונו של מהר"ם פדואה יש הנחה שמחל על העבר, מפני שקצב שכר על להבא ולא תבע על העבר, אבל אם לא דיברו בכלל על שכר, אין הוכחה שמחל, ויכול לתבוע על העבר. הוא עושה הבחנה נוספת: בנידונו, היה זה רב יחיד, שיש להניח שמחל על השכר בעבר בגלל הכבוד שקיבל, אבל במקום שיש רב מקומי, שמקבל את הכבוד, הרי אם אדם אחר מורה הלכה מלבדו, אין לו כבוד, ולכן אין סיבה להניח שמחל; ועוד, ששם יש להניח שמחל, מפני שיש קצת איסור בנטילת שכר על הוראת הלכה, כפי שנימק מהר"ם פדואה, מה שאין כן במקום שיש כבר רב מקומי, ואין מצווה בהוראה מלבדו, מה גם שלא נהוג להקפיד על איסור זה, ולכן אין סיבה להניח שמחל. ¹

ב. דעה חולקת: ביאור הגר"א, חו"מ, שלה, ס"ק יא, דוחה את ראיית מהר"ם פדואה, ותורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 203, מבין שהוא חולק עליו. הוא מסביר (בעמ' 205) את דעת הגר"א על פי שיטת הרא"ש (עמ' 426, הערה 23) שביטענו חטים והודה לו בשעורים" אין הוכחה שמחל על השעורים, מפני שייתכן שיתכנן לתבוע אותם בנפרד.

להערה 208

א. אבל שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכ, מביא ששו"ת הרשב"א פסק ששתיקתו מראה שמחל, ונראה שכונתו לשו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קיא. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל, כותב שבגלל המחלוקת, מספק הדר פטור.

ב. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז, בסופו, עושה הבחנה: אם שתק כשראה שהוא דר בחצרו, הדבר מוכיח שמחל; אבל מי שהשכיר את ביתו, ולא תבע דמי שכירות זמן רב, אין זה הוכחה שמחל, כיוון שכבר גילה את דעתו שהוא רוצה שישלם דמי שכירות.

להערה 212

א. דוגמה אפשרית נוספת: רמב"ם, הלכות אישות, יב, כ, ושו"ע, אהע"ז, ע, ט, כותבים שמי שעמד לנסוע למקום רחוק, ואמר לאשתו שבמקום שיתן לה מזונות כפי שהיה חייב, ומעשה ידיה יהיו שלו, כמגיע לו, הוא ישאיר בידה את מעשה ידיה, והיא תשיג לעצמה מזונות, והאישה שמעה ושתקה – הבעל פטור מלתת לה מזונות, ומעשה ידיה שלה; ותורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 206, מנמק, שבכך ששתקה על אף שידעה שהבעל אינו משאיר לה מזונות למשך זמן נסיעתו, הראתה שהיא מוחלת על זכותה למזונות. אבל בית מאיר, אהע"ז, ע, ט, כותב שאינו מטעם מחילה, מפני שלדעת הרמב"ם מחילת מזונות אינה תקפה כיוון שאינם קצובים (ראה שער שמיני, עמ' 340); אלא טעמו הוא, שהיות שהוא יהיה במקום רחוק, חכמים עשו תקנה לטובת הבעל, שאם שתקה, והראתה שהיא בטוחה שמעשה ידיה יספיקו למזונותיה, אין בית דין בודק מדי פעם אם הם מספיקים לה. ראה על כך ברור הלכה, כתובות קז ע"א, ציון ה. ¹

להערה 215

א. משנה למלך, הלכות זכייה ומתנה, י, ט, מקשה מדברי ראבי"ה על שו"ת הרא"ש, בעמ' 449, הערה 197, האומר בנידונו ששתיקה אינה מוכיחה שמחל, ואילו ראבי"ה סובר בנידונו ששתיקת הבן מוכיחה שמחל, כלומר הודה שידע שלא נפרעה כתובתה. הוא מיישב, שבנידונו של ראבי"ה, הנכסים בחזקתה, לגביית כתובתה, אלא שחכמים הטילו עליה להישבע, ולכן שתיקת הבן מועילה להראות שהוא יודע שלא נפרעה. לאמיתו של דבר, ראבי"ה לא כתב ששתיקתו מוכיחה שידע שלא נפרעה כתובתה, ולא הזכיר מחילה כלל, אלא כתב ששתיקתו היא הודאה שסכום זה שבידו שייך לאלמנה, וזה כמובן לא שייך בנידונו של הרא"ש.

ב. ט"ז, אהע"ז, קו, ג, מסביר את דברי ראבי"ה לעומת מהר"ם, בעמ' 448, הערה 185, האומר על אישה השומעת שבעלה נותן חלק מנכסיו לבניו, ושותקת, ששתיקתה אינה מוכיחה שמחלה על שעבוד כתובתה – שמהר"ם דיבר רק ברבר שברור שהוא חייב, כגון כתובה העומדת ליפרע אחרי שתשבע, בזה לא תפסיד על ידי

מילואים לשער אחת-עשרה

שתיקתה מפני שאפשר לומר שהיא סומכת על שטר כתובתה, ואין סיבה שתתווכח עם בעלה על כך, אבל בנדרן ראבי"ה, הנכסים כבר בידה, ואין לו חוב עליה, והוא יכול רק לדרוש ממנה להישבע, ולכן אם היא נותנת מנכסיה לאחרים בפני בנה והוא שותק, היא מבינה שלא יבקש ממנה להישבע על הכתובה.

ג. ש"ך, חו"מ, פא, ס"ק ט, מסביר את דברי ראבי"ה לעומת הדין, ליד ציון הערה 189, ששתיקת נושה בחוב רגיל אינה מוכיחה שמחל, והדין ליד ציון הערה 217, ששתיקת בן כשאביו שולל ממנו ירושה אינה מוכיחה שמחל – שבנידונו ייתכן שבאמת הנכסים שייכים לאלמנה, ושתיקת הבן מתפרשת כהודאה, מה שאין כן בחייב הנותן נכס שהוא בוודאי משועבד לנושה, ובכן שהוא יורש ודאי.

ד. קצות החושן, פא, ס"ק ו, דוחה את הסבריהם של הט"ז ומשנה למלך, בטענה שראבי"ה אינו מתכוון לומר שהבן מודה שמגיעה לה כתובה, שהרי אינו יכול לדעת אם נפרעה, אלא שהבן מודה שהוא חייב לה כסף בגלל מציאה שמצאה וכדומה, שנמצא בידו. ¹⁰¹

להערה 222

אבל שו"ת מהרי"ק, שורש קיח, ענף ב, עוסק בראובן שהיה לו זיכיון מן ה"אדון" להפעיל חנות להלוואה בריבית לגוים, ומת האדון, ומשמעון קנה את הזיכיון מהאדון שלאחריו, ופסק שהיות שראובן ידע על מיתת האדון הראשון, ומן הסתם ידע ששמעון קנה את הזיכיון מהאדון, ולא השתדל להוציא זיכיון מהאדון השני, הראה שהסתייגות דעתו מן הזיכיון, והפסיד אותו. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז, מציין שיש תקנה שאם שותק עשר שנים, איבד את חזקתו.

להערה 228

א. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא קמא, סימן כה, אות א, ושיעורי הלכה (בלוך), שיעור "קרע כסותי", עמ' צח, מסבירים שאף על פי שאם בעל בגד אומר לאחר "קרע כסותי", והלה קרע, הקורע פטור (ראה שער רביעי, עמ' 168), שם זה לא מטעם מחילה אלא מטעם מזיק ברשות, כפי שהסביר קצות החושן, רמז, ס"ק א, ואילו כאן חייב, מפני שאין מחילה, וגם אינו מזיק ברשות, שהרי מניח הגחלת לא קיבל רשות.

ב. עוד הסביר ר"ש שקאפ שם, על פי האמור בבבא קמא צג ע"א, שמפקיד שאמר לשומר "קרע כסותי" וקרע, חייב – נידונו דומה לשם, שבשניהם היתה סיבה מחייבת (שם – חיוב שמירה, וכאן – מעשה הנחת הגחלת) ובשניהם רק אמירה מפורשת פוטרת. ¹⁰²

ג. א' שיינפלד, חוק לישראל, נזיקין, עמ' 183, דן בחיוב זה מההיבט שאין מוטלת על הניזק חובה למנוע את הנזק (חובה המוטלת לפי שיטות משפט אחרות), ולא מן ההיבט ששתיקת הניזק נחשבת מחילה (והרי חיוב המזיק כאן נובע משני נימוקים מצטברים: (א) אין מפרשים את שתיקת הניזק כמחילה, (ב) אין מוטלת על הניזק חובה למנוע את הנזק). הוא מביא מקורות נוספים לכך שאף שהניזק נכח בשעת מעשה הנזק, ושחק ולא מנעו, המזיק חייב. מצד שני, בהערה 29, הביא את ההלכה שאם בהמה נפלה לבור ומתה, והניזק לא דרש מהמזיק להעלות את בהמתו מהבור, המזיק פטור על פחת הנבילה משם ואילך, מפני ששתיקת הניזק מראה שמחל. ובעמ' 182, הערה 20, הביא מקורות האומרים שאם הגחלת נפלה בשוגג על הבגד, ובעל הבגד ראה ושותק, בעל הגחלת פטור, מפני שלא היה צריך לדאוג לבגד יותר מבעל הבגד. וראה שם, עמ' 366–367, בדברי רז"א גולדברג על כך, ובעמ' 388–390, בסיכום הדברים. ר' עידו רכניץ, "הקטנת נזקי אדם על ידי הניזק", משפטי ישראל – דיני נזיקין (תשס"ג), עמ' 269–291, דן בעניין זה מבחינת אחריות הניזק למנוע את הנזק, ולא מההיבט ששתיקת הניזק היא מחילה. ראה גם ר"א שיינפלד, תחומין יא (תש"ן), עמ' 361–368.

ד. מכאן קשה על שו"ת מהר"ם פדואה, סימן מ (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסא), שכתב שהרואה שחבירו מזיק לו ושותק, זו הוכחה שמחל, מפני שדרך אדם למחות אם הוא רואה את "שורו טובח בפניו", אלא אם כן הוא מוחל. אין ליישב שהוא מתכוון לנזק בשוגג, שאז כאמור המזיק פטור עקב שתיקת הניזק, שהרי שם טעם הפטור אינו משום מחילת הניזק, אלא משום שהניזק היה צריך למנוע את הנזק בעצמו. על דברי מהר"ם פדואה עיין שערי תורה (לעזר), חלק א, כלל ג, פרט י, אותיות יד–טז, ולעיל עמ' 450. בפרט יב, אות כד, כתב ששו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קן, חולק בזה על מהר"ם פדואה.

ה. שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן קיט, דף קמט ע"ג (הובא בכנסת הגדולה, יו"ד, שלד, הגהות טור, אות קס, ובשו"ת חיים ביד, סימן נז, דף רע ע"ד), כותב שחכם שביו אוהו ושותק ולא ביקש לעשות דין במבוה, אין זו הוכחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא מפני שהוא שומר זאת בלבו, ועוד, ששתיקה היא תגובה מכובדת לביזוי, כמו שנאמר ש"חסותא דבבלאי" – שתיקתא" (קידושין עא ע"ב). אבל שם זאת לא מחילה על זכות ממנונית.

להערה 235

א. צריך עיון, שראב"ן, בבא מציעא נא ע"א (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תשפג), כותב שאין דין אונאה בתגר ספסר, מפני שהוא יודע כמה הנכס שווה, והוא מוחל על ההפרש משום שהזדמן לו מקח אחר שיש בו יותר רווח – והרי זו דעת ר' יהודה בבבא מציעא נא ע"א, שאין הלכה כמותו (ראה הערה 101). ואולי כוונתו למצב שברור שהתגר יודע שטעה, שאז חכמים מסכימים שאין בו דין אונאה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. אבל שו"ת הרא"ש, כלל קב, סימן ד (הובא בטור, חו"מ, רכז, יא, בשו"ע, חו"מ, רכז, ט [ומשם בנפש חיה (לוריא), בבא מציעא עו ע"ב], ובפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסו ועמ' שע), כותב שמי שמכר בזול בשיעור יותר מכדי שהדעת טועה, שניכר שמכר מתוך דוחקו, מפני שלא ייחכן שטעה בהפרש כזה, מניחים שמחל. שו"ת מהר"ם די בוטון, סימן נא (צב ע"א), מביא ראיות לכך – עיין שם. ראה על כך בעמ' 1132, במילואים להערה 150.

238 להערה

אך הרשב"א כתב להיפך, ששתיקה בשעת ההכרזה מראה שמחל: שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קמב (הובא בבי"י, חו"מ, קמו, מחדשו ו, ובשו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן קעח), כותב שמי ששמע את ההכרזה ושחק, איבד את זכותו, מפני ששתיקתו מראה שמחל; ומוסיף לנמק מכוח התקנה. משמע מדבריו שגם בלי התקנה, הפסיד מטעם מחילה. שו"ת ר' ברוך אנגיל, סימן ד (ו ע"ג-ע"ד), מביא מי שיישב בין הרשב"א לבין הריטב"א והרא"ש, שצוין בהערה 240 (שעולה מדבריו שבמקום שאין דינא דמלכותא, אינו מפסיד את זכותו), שאם יש לו זכות ברורה על אותה קרקע, כגון על ידי שטר, אינו מפסיד את זכותו על ידי שתיקה (אלא אם כן יש תקנה), אבל מי שאין לו זכות ברורה בקרקע, ויש לו רק ערעור על הקרקע, איבד את זכותו על ידי שתיקתו. ר"ב אנגיל דוחה יישוב זה, בכך שבנידונו של הרשב"א היתה לשותק זכות ברורה בקרקע, שהרי היה מוחזק שהיא של אבותיו. ר"ב אנגיל מציע שתי דרכים ליישב: (א) בנידונו של הרשב"א, מדובר באלמנה שמכרה קרקע שהיתה של בעלה, ובנו מערער על המכר, והקרקע היתה בחזקתו מפני שהיה מוחזק שהיא של אביו, ולכן כשאמו מוכרת את הקרקע היא באה להוציא את הקרקע שלו מרשותו, ואף שהחזיקה בקרקע, אין לאישה חזקה בנכסי בעלה (בבא בתרא מב ע"א), וחזקה שאין אדם רואה שמוציאים את קרקעו מחזקתו ושותק, ולכן השתיקה מוכיחה שמחל; ואין לומר שהסיבה ששחק היא משום "השני נוח ליי", שהרי היה די שיאמר דבר קל, שלא נשבעה על כך שלא קיבלה את כתובתה כבר, ואז לא היתה יכולה למכור. לעומת זאת, בנידונו של הרא"ש והריטב"א, הקרקע היתה בחזקת המוכר, שהכול יודעים שהוא שלו: בנידונו של הריטב"א, בית דין מכר קרקע של יתומים, שהכול ידעו שהיא שלהם, ובנידונו של הרא"ש היה לתובע רק שעבוד בקרקע, והיה צריך להביא ראיות כדי שבית דין יגבו לו את זכותו, לכן לא איבד את זכותו בשתיקתו (לולא דינא דמלכותא), מפני שיתכן שהסיבה ששחק היא מפני שהאחר הוא בעל קטנות והשני נוח לו, או מפני שלא היה יכול אז להוכיח את אמיתות ערעורו. (ב) בנידונו של הרשב"א, בעל הכותב שחק אחרי שהקונה אכל את פירות השדה במשך שנות חזקה, וחזקה אין אדם רואה שאוכלים מהקרקע שלו במשך שנות חזקה ושחק, ולכן שתיקתו מראה שמחל; מה שאין כן בנידונו של הרא"ש והריטב"א, שהקונה לא החזיק שנות חזקה. הוא לא הזכיר את דברי הרשב"א בחלק ב (ראה הערה 241), ואכן שם יש סיבה מיוחדת שלא הפסיד את זכותו: היתה ראייה גלויה לכל, ורואים כאילו הוא מחה.

240 להערה

א. הרא"ש כותב שגם במצב כזה, אם ההכרזה היתה רק "כל מי שיש לו זכות יבוא ויערער" (בלי סנקציה), לא איבד את זכותו בזה שלא עירער, מפני ששתיקתו אינה מחילה, ואולי לא היה נראה לו שיש לו מקום זמן לתבוע באותו זמן. שו"ת הרשב"ש, סימן תסה, מסביר (כך נראית כוונתו) שטעמו של הרא"ש הוא שזו מחילה בטעות, מפני שלא ידע שיש לו זכות. אבל ייתכן שהרא"ש מתכוון שגם אם ידע שיש לו זכות, אין זו מחילה, מפני שאולי שחק מפני שחשב שכרעג לא יצליח להוכיח שיש לו זכות.
ב. שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן לד (דף ע ע"ב), כותב שהרא"ש מסכים לריטב"א, שבמקום שאין חוק של השלטון, לא הפסיד את זכותו מפני ששחק.
ג. תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 217, לומד מכאן שחברה ששולחת חשבון עם חיוב, ובו הודעה שאם לא יערער המקבל על החשבון תוך שלושים יום, ייחשב כהודאה בנכונותו, ולא ערער – אין בכך מחילה, אלא אם כן יש חוק הקובע שזו מחילה.
ד. אבל שו"ת מנחת יצחק, חלק ג, סימן קלד, כותב שאם חייב פשט את הרגל, וחוק המדינה הוא שאם נושה שלו שותק, הוא מחויב להסדר הנושים ומקבל רק אחוים מחובר – אין תוקף לחוק זה אף מצד דינא דמלכותא דינא, כפי שכתב שו"ת מהרי"ל, סימן עח בדפוס קרימונה, סימן פב בדפוס האנווא (הובא בבי"י חו"מ, קכח, ב, בש"ד, חו"מ, קכו, ס"ק ח, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן סט וסימן צו), באופן כללי לגבי חוק השלטון שקובע שמי שלא בא למשפט, מפסיד. אלא שלעניין פשיטת רגל, שו"ת חמדת הנפש, סימן יח, כותב שהנושה מפסיד מטעם יאוש – ראה חוק לישראל, פנמים בחוזה, עמ' 308 (להלן, עמ' 1414).

247 להערה

א. דבר דומה הוא בפועל שבטל ממלאכתו, והמעביד היה יכול לסלק אותו בשל כך ולא סילק אותו – שו"ת רבנו גרשום מאור הגולה, סימן עב, כותב ששתיקתו מוכיחה שמחל, והוא חייב לשלם לפועל את שכרו. אבל בפשטות זאת לא מחילה שהרי שתיקתו זו גורמת התחייבות, אלא זו שתיקה שהיא כהסכמה.

מילואים לשער אחת-עשרה

להערה 248

א. כמו כן, פתחי חושן, גניבה, פרק יד, הערה כג (הובא בבית אהרן וישראל, גל' קלו, עמ' קמא), כותב שאם מוכר תולה מודעה בולטת, שאינו מקפיד על חובתו להוסיף מעט במשקל (בבא בתרא פח ע"ב), ועל דעת זה קונים, הקונים מוחלים בכך על חובה זו של המוכר.
ב. שו"ת חיים ביד, סימן נו (עב ע"ד), כותב לעניין פגיעה מילולית, שאם הפוגע ביקש מחילה, והנפגע שתק, נחשב שמחל.

להערה 250

א. מהריט"ץ שם כותב שאין לומר שהסיבה ששתק היא כדי לגלות איפה נכסי השותפות, משום שבנידונו, גם אחרי שנודע לו, המשיך לשותק.
ב. פרישה, חו"מ, קעו, טז (הובא בשו"ת מנחה חדשה (שור), חלק ב, שירי מנחה, דף נה ע"א), כותב שלדעת בית יוסף המחילה תקפה גם אם בשעה שהסכים לשינוי, היה סבור שיבוא רווח מחמת השינוי, והתברר שהשינוי גרם להפסד.
ג. ערך השלחן, חו"מ, קעו, אות ח, מדייק מפרישה, חו"מ, צג, כו, שאם השותף שתק, מפרשים זאת כמחילה גם אם נודע לו רק אחרי זמן ניכר. פ

להערה 255

א. מקור ישראל מסביר שאף ששו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ריט, אומר שגם אם התנו מראש, שתיקתו מראה שמחל, הרי בנידונו היה מעשה בנוסף לשתיקה, שמכר את סחורתו לאחרים כאדם העושה בשלו, ומעשה הוא חזק יותר, ואילו לא היה מוחל, לא היה עושה מעשה.
ב. הוא כותב עוד (ברף פו ע"ב) שאם מראש אמר ראובן לשמעון איך לנהוג, ושמעון שינה, הוא חייב אפילו אמר ראובן דברים המראים שהסכים, ומסביר שזה המקרה שעוסק בו שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיב, ולכן פסק שאפילו אמר דברים שמשמעם שהוא מסכים, לאחר מעשה, אין בכך מחילה (עין שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן מז, דף צז ע"ג, שהתקשה בדברי מהרי"ט). אבל הוא כותב שאפשר לומר "קיים לי" כמהרי"י בן לב וסיעתו ששתיקה אינה כמחילה בשום מצב.
ג. גם החכם האלמוני, שתשובתו מובאת בשו"ת מקור ישראל שם (פו ע"ב), כותב (על פי שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ריט, ושו"ת דברי ריבות, סימן קלד), שאם התנו בפירוש לפני כן שלא יעשה כך וכך ואחר כך עשה, השתיקה אינה הוכחה למחילה, ורק מעשה של הסכמה מתפרש כמחילה, אבל אם מראש השתתפו סתם ולא הזהירו לא לעשות כך וכך, וכששמע שעשה כך, שתק, רואים כאילו הסכים.
ד. גם שו"ת בני אהרן, סימן מ (מג ע"ב) וסימן קיב (קטו ע"ד), עושה הבחנה זו, אבל הוא כותב שצריך לברוק האם הבחנה זו תקפה בכל מקום.

להערה 256

א. עוד כתבו כך: שו"ת הריב"ש, סימן קכד וסימן תרו (על יורש של אישה שמתה בחיי בעלה ולא תבע את המגיע לו על פי תקנות הקהילות); ר' ישראל איסרלין, במוריה, שנה ה, גל' יא, עמ' יב (על אישה שלא תבעה זמן רב אישה אחרת שהוציאה עליה שם רע); שו"ת הריב"ש, סימן תד (כמוסבר בשו"ת מהרש"ם, חלק א, סימן מ, וחלק ב, סימן טו); ים של שלמה, בבא קמא, פרק ב, סימן יז (על בעל בית שלא תבע דמי שכירות מהשוכר; הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל); שו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן רכא (על חוב של דמי שכירות); שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוטבוט; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז (בחוב או בגזל); שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן עח; שו"ת מהר"ם גאויזון, סימן כ (עמ' פג); שו"ת באר שבע, סימן לט, השאלה השנייה, בסופה; שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז, בסופו; ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ב); שו"ת נאמן שמואל, סימן קד (קמח ע"א); שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז; שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן סט; שו"ת מהר"ש, אה"עז, סימן לו (על מי שלא תבע זכות "הישבון" – חיוב בעל שמתה אשתו בלי זרע, לתת חצי ירושתה ליורשיה ממשפחתה), ובספרו שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן סח, ד"ה אמנם מה (פט ע"ג), וד"ה ונתה אבא, ג' וד"ה וגם מה; שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן עח (על חוב בגין הוצאות טיפול בנכסי חברו); שו"ת גליא מסכת, חו"מ, סימן י (יד ע"א); שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט (נה ע"א); שו"ת דבר שמואל (אבוהב), סימן מא (בעניין שטר מתנה); שו"ת הליכות ישראל, סימן כז; ר' אליהו ילוד, בשו"ת מפי אהרן, סימן טז, דף פו ע"א (על חיוב פועל לעבוד ועל חיוב מעביד לשלם לו); שו"ת מנחת יצחק, חלק א, סימן קיב, אות ו; שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קז, ובספרו מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד; שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ס; שו"ת מראה יחזקאל (הוכברג), חלק א, סימן לד; פד"ר, כרך יא, עמ' 111, 137, עמ' 143-144, ועמ' 190; ר' אברהם סגרי, מקבציאל, גל' כא, עמ' נא (יורש שלא תבע את חלקו בירושה); ר' חיים שלמה שאנן, "אחריות בעל הבית לנוק פועל", שורת הדין, כרך ג, עמ' רע.

ב. שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז, מביא ראייה ששתיקת הנושה במשך כמה שנים אינה מוכיחה שמחל, ממה שלא

מילואים לשער אחת-עשרה

מועילה חזקה שלוש שנים בלי טענה שמכר (בבא בתרא מא ע"א), הרי שאין אומרים ששתיקתו במשך כמה שנים היא מחילה. אבל יש להשיב על כך, ששם זו מחילת בעלות, שאינה מועילה (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 574 ואילך, לעניין מחילת בעלות מכללא).

ג. שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו, מביא ראייה לכך מבבא קמא קיח ע"א, שם נאמר שהאומר "מנה לך בידי ואיני יודע אם החזרתי" פטור כיוון שהנושה לא תבע אותו, משמע שאם החייב ידע שלא פרע, הוא חייב, אף שהנושה לא תבע אותו.

ד. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן נ (כב ע"ב), מוכיח מבבא מציעא ו ע"א שאי-תביעה אינה מוכיחה שמחל – עיין שם להוכחתו.

ה. שו"ת אבקה וכול, סימן קמג, בסופו, כותב שאי-תביעה אינה מוכיחה שמחל, אבל יכולה לשמש ראייה שהחוב נפרע וכיוצא בזה, כדברי שו"ת הרא"ש, כלל סד, סימן ד, כלל סח, סימן כ, כלל עז, סימן ד, וכלל עט, סימן יג (הובא ברמ"א, חו"מ, סא, ט), שאפשר לגבות בשטר חוב ישן, אלא שלעיתים העובדה שלא גבה במשך הרבה זמן מעורר חשד, וצריך דרישה וחקירה בדבר קיום החוב. בשאלה מתי צריך דרישה וחקירה, עיין שו"ת באר מים חיים (מוצרי), חלק ב, חו"מ, סימן ב. יש להעיר שבארבע התשובות הנ"ל לא הזכיר הרא"ש מחילה. ¹

ו. דעה חולקת: הריא"ז, בקונטרס הראיות, בבא מציעא סג ע"ב, ופסקי הריא"ז, בבא קמא, פרק י, הלכה ח, אות ו (הובא בשלטי הגיבורים, בבא קמא מה ע"ב, בדפי הרי"ף, אות א, שהובא בש"ך, חו"מ, רלב, ס"ק ב, בשו"ת מנחת שי (שור), חלק א, סימנים י-א, וחלק ב, סימן צו, בצמח מנחם, סימן כא, אות ו, באמרי איש (דדש), חלק ב, סימן לט, ובעינים במסכתות התלמוד (ויין), חלק א, עמ' שיט), כותב שאם המלווה אינו תובע את החוב, הלווה אינו חייב לשלם לו מאליו, מפני ששתיקת המלווה מלמדת שהוא רוצה לתת לו מתנה. משמע שלדעתו אי-התביעה מוכיחה שמחל.

ז. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן נ (כב ע"ב), מעיר שהריא"ז היה צריך לומר "רוצה למחול לו" במקום "רוצה לתת לו מתנה". ובסימן קפא, הוא מבין שהריא"ז סובר שזו מחילה גמורה, וכותב שדבריו אינם נכונים. אבל אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ה, מסביר שהריא"ז מתכוון לומר שמראש המלווה התכוון לתת לו מתנה, ומעולם לא היה חייב על הלווה, ולא רצה לומר שהיתה הלוואה ועכשיו מחל לו, שהרי אין להפקיע חזקה חיוב על ידי אומדנא. הוא מביא (באות ו) ראייה שזאת כוונתו, ממה שתומים ונתיבות המשפט וקצות החושן בתחילת סימן ט, שדנו בשאלה האם מלווה שנטל ריבית חייב להחזיר אותה לפני שהלווה תובע אותו (ראה הערה 349, ושער שלישי, במילואים, עמ' 795, אות כב, ועמ' 799, אות ז), לא הזכירו את הריא"ז – ההסבר הוא, ששם ברור שעצם החוב לא היה מתנה (שזה טעמו של הריא"ז – שהתכוון מראש למתנה) והשאלה שם היא רק האם מחל על הריבית. גם דרכי חושן, חלק א, עמ' קמו, מבין שהריא"ז סובר שהנושה התכוון לתת במתנה מראש. ר' מאיר שברדרון, "בחיוב פריעת חוב בלא תביעה", בית אהרן וישראל, גל' קלו, עמ' קיד, מדייק מלשון הריא"ז שמדובר במתנה מראש, וכן ממה שהריא"ז למד דין זה מבבא מציעא סג ע"ב, ששם נאמר שמי שקיבל תשלום גבוה יותר מהשגוע לו ("טופינא"), פטור מלהחזיר, והרי שם הכוונה היא שהנותן התכוון למתנה בשעת הנתינה. והוא כותב שהבנה זו עדיפה, שהרי אם זו מחילה, קשה, הרי מחילה בלב בטלה (ראה שער שני, עמ' 63 ואילך); ודבריו קשים, שהרי גם מתנה בלב אינה מועילה, מפני שדברים שבלב אינם דברים, אלא צריך לומר שהיא מועילה מפני שיש אומדנא שהתכוון למתנה, ואינו דברים שבלב, ומאותה סיבה דבריו יועיל גם בתור מחילה.

ח. יש נפקות בין שתי הבנות אלה בדעת הריא"ז, לעניין שעבודא דר' נתן: אם לוי חייב לשמעון ושמעון חייב לראובן, ושמעון שתק ולא תבע את לוי, האם יוכל ראובן לגבות מלוי? מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד, כותב שהיות שטעם הריא"ז משום מחילה, יוכל ראובן לגבות מלוי, שהרי לא מועילה מחילה בשעבודא דר' נתן (ראה שער שביעי, עמ' 291 ואילך). אבל ר"מ שברדרון, שם, עמ' קטו, כותב שלפי הפירוש שהריא"ז מתכוון לומר שנתן מתנה מראש, לא יוכל ראובן להוציא מלוי, שהרי מעולם לא נתחייב לוי לשמעון; ואין לומר שלא נאמץ לשמעון להתכוון למתנה (שהרי אדם אינו נאמן בהודאתו לחוב לאחריים), שהרי כאן אין זה עניין של נאמנות, אלא שתיקתו מוכיחה שהתכוון למתנה. לנפקות נוספות ראה להלן, אות ט ואותיות יג-יד.

ט. ר"מ שברדרון, שם, עמ' קטו, כותב שהמשאל חפץ ולא תבע מהשואל להחזיר, באופן שברור שלא שכה, השואל פטור מלהחזיר, לפי ההבנה שהריא"ז סובר שהתכוון למתנה מראש, וגם לפי ההבנה שהריא"ז סובר שהתכוון למחול, פטור, שהרי הספק לגבי הלוואה היא האם אי-התביעה יכולה להוכיח שהתכוון למתנה או אולי רק מוכיחה שמחל, אבל צריך לומר אחד מהשניים, ובשאלה שהמשאל יכול לתת את החפץ לשואל במתנה גם כשהוא ביד השואל, נניח שהתכוון לתת במתנה לאחר זמן. אבל הוא כותב שלדעת שער משפט, צח, ס"ק א, טעם הריא"ז הוא שמוניחים שלא איכפת לו וממילא זה נמחל (ולא שזה מוכיח שמחל או נתן בפיו), ואם כן אי אפשר להניח שהתכוון לתת במתנה שהרי מתנה אינה יכולה להינתן ממילא, ולפי זה השואל חייב להחזיר, מפני שמחילה לא מועילה בדבר בעין. אבל כפי שנראה בשער ארבע-עשרה, עמ' 574 ואילך, לגבי מחילת בעלות מכללא, גם בחפץ בעין אפשר להסיק משתיקתו שהתכוון לתת במתנה מכללא, וזה מועיל.

י. בני חיי, חו"מ, רלב, הגהות בית יוסף, אות ב, מקשה על הריא"ז, שיוצא מדבריו, שאם מת המלווה אחרי מועד

מילואים לשער אחת-עשרה

הפירעון, הלווה לא ישלם לירשיו, מפני שיוכל לטעון שהעובדה שהמלווה לא תבעו בזמנו, מראה שנתן לו במתנה. גם שער משפט, צח, ס"ק א, כותב שלפי הרי"ז, אם מת הנושה, יורשיו אינם יכולים לגבות. ²⁷² יא. ר' מאיר יעקב גינצבורג, בהגהותיו לביאור הגר"א, חו"מ, עג, ס"ק יד (נדפס בשו"ע מהר" מורשה להנחיל, ב"קובץ חיבורים), מסביר על פי הרי"ז את סמ"ע, עג, ס"ק יט, וש"ך, חו"מ, עג, ס"ק יט, הכותבים שהנשבע לפרוע חוב בזמן פלוני והגיע הזמן והנושה לא תבע, אינו חייב לפרוע (ראה שער שלישי, עמ' 152 – שהעובדה שהנושה לא תבע מראה שמחל, ולכן החייב אינו עובר על השבועה (אבל יש להעיר, שש"ך עצמו בסמ"ע רלב שם נשאר ב"צריך עיון" על הרי"ז, ואם כן קשה להסביר את הש"ך בסמ"ע עג על פי הרי"ז). הוא מיישב בזה את דברי שו"ע, חו"מ, עג, ז, שהנשבע לפרוע חוב ביום פלוני, ויום זה חל בשבת, חייב לפרוע קודם, ואם לא פרעו קודם חייב לתת משכון בשבת, וזאת אף ששם בוודאי הנושה לא תבע אותו בשבת (ומשם הקשה ט"ז, חו"מ, עג, ו, על הסמ"ע) – שם אין ראייה שהתכוון למחול, מפני שאולי הסיבה שלא תבע היא בגלל איסור שבת, ולא משום שמחל. הוא מיישב בזה את קושיות קצות החושן, עג, ס"ק ו, על הסמ"ע, משו"ע, יו"ד, רכח, לט, האומר שאם לווה נשבע לפרוע לזמן פלוני, המלווה אינו יכול להאריך את הזמן וישאר חייב (ראה שער שלישי, עמ' 150), ולפי הסמ"ע קשה, מדוע זה גרוע מאם לא תבעו? התירוץ הוא, ששם האריך את הזמן ולא מחל על החוב. אבל אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן ג, אות ו, דוחה הסבר זה, על פי מה שכתב (ראה להלן, אות יט) שהרי"ז אינו מתכוון לומר שהנושה מחל לגמרי, וגם אם לפי הרי"ז מחל לגמרי, הוא לא סובר כך בחייב שנשבע לשלם בזמן פלוני, שהרי כוונת הרי"ז היא שמניחים שמראש התכוון המלווה לתת את הכסף במתנה, אבל אם נניח שמתחילה נתן לשם חוב אין להשתמש באומדנא לבטל את החוב (ראה לעיל, אות ז, בשמו); וכאן שרודש מהחייב שיישבע שישלם, אי אפשר לומר שמראש נתן במתנה, והיות שיש חזקת חיוב, אי אפשר להפקיעו באומדנא; ועוד, שגם לרי"ז, אם תבעו אחר כך, חייב לשלם (ראה בשמו להלן, אות יט), הרי שזאת לא אומדנא ודאית שהתכוון למתנה, והיות שזה ספק, יש להחמיר לעניין שבועה, שהרי ייתכן שיתבענו אחר כך ויתברר שלא התכוון למתנה ונמצא שעבר על השבועה למפרע. יש להוסיף, שהסמ"ע נוקט "עדיין מוזהר בשבועתו לפרוע לו כשיתבענו", הרי שאין כאן מחילה גמורה. אהל שם, אות ז, מסביר את הסמ"ע והש"ך מטעם אחר, מצד פרשנות השבועה, ולא מצד מחילה – עיין שם.

יב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן נ (כב ע"ב), כותב שהרי"ז מסכים שאם רק למשך זמן קצר לא תבע, אין זה מוכיח שהתכוון למחול, שהרי המלווה אינו צריך לתבוע אלא הלווה צריך לפרוע. והוא מעלה אפשרות שהרי"ז עוסק בנושה ששתק 25 שנים, כמו השיעור שנקבע באלמנה (ליד ציון הערה 272). לאור זה כותב ר"מ שבדרון, שם, עמ' קטו, שקשה לסמוך על הרי"ז, כיוון שיש ספק מה שיעור הזמן של אי-התביעה שפוטרת. יג. ובני החושן, רלב, ס"ק ב, כתב שהרי"ז מדבר בחוב על פה, וזו אי-התביעה מלמדת שהתכוון לתת במתנה, אבל בחוב בשטר אי אפשר לומר כך, שהרי אילו התכוון למתנה לא היה כותב שטר. ר' מאיר שבדרון, "בחיוב פריעת חוב בלא תביעה", בית אהרן וישראל, גל' קלו, עמ' קיד-קטו, מעיר שלפי זה גם בנושה שנטל משכון הרי"ז מחייב, שהרי זו הוכחה שלא התכוון למתנה. אבל הוא כותב שהבנתה זו ייתכן רק להבנת הרי"ז מתכוון שהנושה נתן במתנה מראש, אבל לפי ההבנה שכוונת הרי"ז למחילה, ייתכן שהמלווה התכוון מראש להלוואה ולכן עשה שטר או נטל משכון, ואחר כך החליט למחול; אלא שזה יועיל רק לשיטה (בשער חמישי ובשער שיש) שמועילה מחילה בחוב בשטר ובמשכון.

יד. ר"מ שבדרון, שם, עמ' קיב, כותב שהרי"ז מסכים שבהלוואה קטנה, הלווה עדיין חייב, מפני שיתכן שהסיבה שהנושה שתק הוא משום ששכח; וכן אם הנושה בחו"ל, שתיתקו אינה הוכחה שמחל. אבל הוא כותב (בעמ' קיג) שלפי ההבנה (להלן, אות יח) שהרי"ז מתכוון רק שאי-התביעה מלמדת שהנושה מאריך את הזמן, דבריו אמורים גם אם הנושה בחו"ל, מפני שהיא אומדנא שכל זמן שאינו תובע, בין באונס בין ברצון, יתאריך זמן הפירעון (ולא הסביר מניין שזאת כוונת הנושה). עוד הוא כותב שגם במצבים שהרי"ז אומר שמינחים שמחל, היא אחר כך תבע, אפילו לאחר זמן רב, וטען שלא מחל, והסיבה ששתק הוא משום ששכח, הלווה חייב; אלא שהוא כותב (בעמ' קטו) שאם לא תבע לפני השמיטה בעודו יודע שעוד מעט תישמט, זו הוכחה שמחל, ואינו נאמן לומר אחר כך שלא התכוון למחול.

טו. כסא הדרסנא, על שו"ת בשמים ראש, סימן מו, כותב על דברי הרי"ז, שתלוי לפי ראות עיני בית דין (כלומר, בית דין יעריכו האם באמת התכוון למחול), ואין לך אלא מקומו ושעתו. טז. אהל שו"ת לחמי תודה, סימן כג, דף צא ע"ד (הובא בשו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן ה, אות ב), כותב שהרי"ז לא התכוון לומר שהחוב מחול, אלא הוא אומר רק שהחייב אינו צריך לשלם מיוזמתו, מפני שיש להניח שהנושה התכוון לתת לו מתנה, ואין להניח ששכח, מפני שאדם עשוי לבדוק את חשבונותיו כל שעה; אבל אם אחר כך הנושה תובע את החוב, וטוען ששכח לתבוע בזמנו, על החייב לשלם לו, ואם מת הנושה, טוענים כך לירשיו. משמרת שלום, רלב, ב, מקשה על לחמי תודה, הרי ש"ך, חו"מ, עב, ס"ק קמב, כותב שאין טוענים לירוש אלא להחזיק לו מה שבידו, ולא להוציא משכנגדו; ותירץ על פי חוות דעת, קט, ס"ק יא, האומר שבספק פירעון טוענים ליתומים אף להוציא, מפני שיש חזקת חיוב, וכל שכן שבטענת מחילה, שהיא טענה גרועה, טוענים

מילואים לשער אחת-עשרה

שלא מחל אף שזה להוציא. אבל ר"מ שברדון, שם, עמ' קיד, מעיר שזה שייך רק לפי ההבנה שלריא"ז עכשיו מחל, כך שיש חזקת חיוב, אבל לפי ההבנה שמראש נתן לו במתנה, אין חזקת חיוב, ולא טוענים לירושים מפני שזה להוציא, ופטור כלפי הירושים.

יז. גם אמרי בינה, דיני גביית חוב, סימן ב, כותב שגם לריא"ז, אם הנושה תבע אחר כך, על החייב לשלם לו, וכן אם מת הנושה, על החייב לשלם לירושיו, מפני שההנחה שרצה לתת לו מתנה הוא רק ספק. גם בדיני דיינים, סימן טז, הוא כותב שהריא"ז מסכים שאם תבע לאחר זמן, על החייב לשלם לו, והנושה נאמן לומר שלא מחל, וכן אם מת הנושה, יורשיו גובים, וטוענים להם שלא מחל, ואף שאין טוענים ליתומים להוציא ממון, כאן זה שונה, מפני שמחילה היא טענה גרועה. אבל הוא כותב שאם בית דין כפה עליו לתבוע (כדי שיוכל לשלם חוב שהוא חייב לאחר), יש להניח שמחל, שאם לא כן היה תובע בעצמו. גם בחלק השו"ת, סימן א, אות י, הוא נוקט שכונת הריא"ז היא רק שהוא פטור כל זמן שהנושה לא תבע אותו.

יח. כמו כן, שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יב, כותב שגם לדעת הריא"ז, אם הנושה תבע אותו אחר כך, הוכיח סופו על תחילתו שלא מחל לו. כך כנראה הבין אותו גם שו"ת אמרי יוסר, חלק א, סימן קז (ובספרו מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד, תמה על הריא"ז, אם שתיקתו מוכיחה שמחל, מדוע הוא חייב אם הנושה תבע אותו אחר כך? ואם אין הוכחה שמחל, מדוע הוא פטור בכלל?). כמו כן, נחל יצחק, ט, ענף ב, ור' נפתלי נוסבוים, "עידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סג, כותבים שהריא"ז אינו מתכוון לומר שיש כחן מחילה גמורה, אלא שרואים כאילו האריך לו את הזמן (כדעה ליד ציון הערה 269). גם ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב, מעלה אפשרות שזאת כוננת הריא"ז. גם ערך שי, חו"מ, שלט, י, ובספרו שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רמו, נוקט שלדעת הריא"ז, הנושה נתן לו את החוב במתנה רק כל זמן שלא יתבע אותו, ומאריך לו את הזמן, וגם אם עברו כמה שנים שלא תבע, על החייב לשלם כשהוא תובע אותו. יט. גם אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ו, כותב במסקנתו שהריא"ז מתכוון לומר רק שהחייב אינו צריך לשלם אם לא תבעו הנושה, אבל הוא חייב לשלם אם תבעו, מפני שאולי התכוון לתת לו במתנה רק את הארכת הזמן, ולא את עצם ההלוואה, ולכן אם הנושה מת, הלווה חייב לשלם לירושים; אך הוא מעיר שדווקא לפרש כך את לשונו. הוא מביא ראיה שזה הפירוש, שהרי הריא"ז לא נקט שקבעו זמן לפירעון, משמע שמדובר שלא קבעו זמן, ואם כן אי אפשר לומר שזו מתנה גמורה, שהרי אין הוכחה ממה שלא תבעו, שהרי לא קבעו זמן, ואולי תיכנן לתבוע בעתיד; ורק אם קבעו זמן ועבר הזמן ולא תבע, אפשר לומר שנוצר אומדנא שהתכוון למתנה, והחייב אינו צריך לשלם אף לירושים. והוא כותב שלפי הריא"ז, גם אם קבעו זמן, ועבר הזמן ולא תבעו ואחר כך תבעו, הלווה חייב לשלם, שהרי הריא"ז הביא ראיה מבבא מציעא סג ע"ב, ששם נאמר שמי שקיבל תשלום גבוה יותר משהגיע לו ("טופינא"), פטור מלהחזיר, והרי שם הדין הוא שאם הנותן תבע אחר כך, המקבל חייב להחזיר לו את הפרש ("רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן יב). גם לגבי החידוש המצומצם של הריא"ז, שפטור מלשלם כל זמן שלא תבעו, מקשה עליו אהל שם, אות ה, שאין ראיה מטופינא, ששם הנותן לא הסביר מדוע הוא נותן את התוספת, ואילו כאן היה אמר בפירוש שהוא נותן את הכסף כהלוואה, ואם כן, אין לפרש שהתכוון לתת אותו במתנה; וכן במקדש אחותו (קידושין מו ע"ב), ובמכר צמד במחיר שאין הדעת טועה בו (בבא בתרא עח ע"א), ששם נאמר שהתכוון לתת במתנה, מדובר שנתן שלא על מנת להחזיר, מה שאין כן בהלוואה, שאמר שהוא רוצה שהלווה יחזיר. §

כ. לעומתם, ר' מאיר שברדון, "בחיוב פריעת חוב בלא תביעה", בית אהרן וישראל, גל' קלז, עמ' קיג, כותב שמהריא"ז נראה שזה לא רק הארכה אלא מחילה גמורה.

כא. רביד הוזהב (טרייוויש), שמות כב, כד, מעלה אפשרות שהריא"ז מדבר רק בעניי שאינו רוצה לקבל צדקה, שנותנים לו כסף בהלוואה (כתובות סז ע"א) ובאמת מתכוונים למתנה, ובהלוואה כזאת אין מצוות פריעת חוב, אבל בהלוואה גילה המצווה קיימת גם אם הנושה אינו תובע.

כב. ש"ך, חו"מ, רלב, ס"ק ב, נשאר ב"צריך עיון" על הריא"ז (והובא בערך שי, חו"מ, עג, ו).

כג. ים של שלמה, בבא קמא, פרק ב, סימן יז, כותב שמאור זרוע משמע שבעל בית שלא תבע מהשוכר דמי שכירות בזמנו, יש להניח שמחל, אלא אם כן בעל הבית לא ידע או שהוא קטן. נראה שכונתו לאור זרוע, בבא קמא, סימן קכה (ד"ה דעת).

כד. נתיבות המשפט, סא, ס"ק י (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סא, ס"ק ה), כותב שהמנהג הוא שלא לגבות מירושים בשטר ישן. שו"ת תרשיש שהם, סימן עא, מדייק מדבריו שאם עבר זמן והנושה לא תבע, יש אומדנא דמוכח שמחל. האמת היא שנתיבות המשפט מנמק שהעובדה שעבר זמן היא ראיה שהחוב נפרע, ולא שמחל.

כה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליאה, חלק א, סימן שיג, כותב על נידונו שתיקת בעל הזכות למשך זמן רב מוכיחה שמחל. אבל המקרה שם אינו ברור.

כו. שו"ת יד יצחק (גליק), חלק א, סימן ח, אות ד, עוסק בלווה שהעני, ועברו עשרים שנה, וזכה בהגולה, והוא מעלה ספק, האם יש להניח שהנושה התיישב מפני שהיה עני, ומחל; ואחר כך הוא דן מצד השאלה האם מועיל יאוש בחוב, ולא מצד מחילה. וראה שער שני, בשאלה האם מי שמתיישב מהחוב, מפרשים זאת כמחילה.

כז. קטן: מנחת צבי (שפיץ), חלק ב, סימן ב, אות י, ואות יב, כותב שפועל קטן שלא תבע את שכרו – אין בכך

מילואים לשער אחת-עשרה

הוכחה שהוא מוכן לרחות את הזמן, מפני שדרכו של קטן להתבייש לתבוע. כלומר, אף שגדול שלא תבע, אפשר להסיק מכך שהוא מוכן להאריך את הזמן (גם אם אין מסיקים מכך שהתכוון למחול לגמרי), הרי בקטן שלא תבע, אף את זה אי אפשר להסיק. וראה עוד לעיל, אות כג, בשם ים של שלמה, שגם לדעה שאי-תביעה מוכיחה על מחילה, בנושה קטן אין הוכחה שמחל.

להערה 257

א. דעות חולקות: חשן אהרן, סימן צח, כותב שרק בנושה שלא תבע חוב בשטר זמן רב, אין אומדנא שמחל, מפני שאולי הסיבה שלא תבע אותו היא שסמך על השטר שבידו (כפי שנאמר לעניין אלמנה שלא תבעה את כתובתה זמן רב, שאם שטר הכתובה בידה אין הוכחה שהיא מחלה, מפני שאולי הסיבה ששתקה היא מפני שסמכה על השטר שבידה – ראה ליד ציון הערה 280); אבל בחוב בעל פה, גם אם יש עדים, אי-התביעה מוכיחה שמחל, מפני שלא היה יכול לסמוך על העדים, שמא לא ימצא אותם; אלא שגם אז, אם יישבע שלא מחל, יכול לגבות. כמו כן, ר' יוסף חזן, מוריה, גל' רכט, עמ' כז, כותב שמה שכתב שו"ת הרא"ש (שצוין במילואים להערה 256, אות ה) שאפשר לגבות אחרי שתיקה ארוכה, הוא רק אם יש לנושה שטר מקוים, שאין פוסלים אותו משום אומדנא של מחילה.

ב. שו"ת תורת אמת, סימן קג (ד"ה וטענת השתיקה), נוקט שאף שבנידונו הנושה שתק ולא תבע – אינה מחילה, כיוון ששטרו בידו. אבל ייתכן שנקט כך מפני שבנידונו היה שטר, ואינו בדווקא.
ג. ר"ש ישראלי, פד"ר, כרך יא, עמ' 178–179, כותב שרק אם יש שטר חוב בידו, העובדה ששהה זמן רב ולא תבע אינה מוכיחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא שיש בידו הוכחה ברורה על חובו; אבל אם אין בידו שטר חוב, אי-תביעתו לאורך זמן מוכיחה שמחל, גם אם החייב נתחייב על פי פסק דין, מפני שאין בידו הוכחה מדעת המתחייב, ולכן היה צריך לחשוש שמא החייב יחפש אמתלאות להשתמט מלשלם, והיה צריך למהר להוציא ממנו את החוב, ואם השתהה, אות היא שמחל.

להערה 268

אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן יג, אות ו, מוכיח שהגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תלג, סובר שהוא חייב לשלם גם אם הנושה לא תבע אותו, ממה שהוא אומר שמי שקיבל מחברו תשלום יותר משהגיע לו ("טופיינא"), שהוא פטור מלהחזיר (בבא מציעא סג ע"ב), פטור גם אם המשלם תבע ממנו אחר כך את הפרש; ומכאן שהגהות מרדכי בוודאי סובר (שלא כרי"ז, במילואים להערה 256) שאי-תביעת הלוואה שונה מטופיינא, שהרי אילו היה דומה לה, התוצאה הייתה שמי שמלווה לזמן ועבר הזמן ולא תבעו, נפטור (גם אם תבע אחר כך), והרי אף בכתובה נמחל רק אם האלמנה שתקה 25 שנים, אבל בפחות מזה, חייב, ובשבוטותו מו ע"ב נאמר שיש חזקה ששכיר אינו משתתה בתביעת שכרו, ובכל זאת נאמר בבבא מציעא קיב ע"א שאם לא תבעו, המעביד אינו עובר "בבל תלך", הרי שלא נפקע החיוב; ואם כן, הגהות מרדכי חייב לומר שיש הבדל בין טופיינא לאי-תביעה, שבטופיינא יותר סביר להניח שהנותן התכוון למתנה, ולכן המקבל פטור גם אם תבעו אחר כך, אבל באי-תביעת הלוואה לא מוכח כל כך שהתכוון למחילה, ולכן אם תבעו אחר כך, חייב, ואם כן אין ללמוד מטופיינא לאי-תביעה בכלל, וחייב לשלם גם אם לא תבעו. פ

להערה 269

א. כמו כן, הרי"ש שהבאנו בשער שלישי, עמ' 152, כותב שאף מי שנשבע לפרוע בזמן פלוני, ולא תבעו הנושה בזמנו, אינו חייב לשלם עד שיתבע אותו. ייתכן שהמחלוקת היא האם אי-התביעה מתפרשת כמתן הארכת זמן. ראה על כך במילואים להערה 256, אותיות יח–ט.
ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן נ (כב ע"ב), כותב שקצות החושן ונתיבות המשפט מסכימים שהוא חייב לפרוע אף שלא תבעו, אלא שנחלקו במצב שיש לו נושים אחרים, למי יפרע קודם. פ

להערה 272

א. למקורות נוספים שהביאו דין זה, ראה לפי מפתח העניינים, ערך כתובה – מחילתה, במחילה מכללא.
ב. הפלאה, כתובות קד ע"א (ד"ה שם אמר), מקשה, מדוע האלמנה מפסידה את כתובתה, הרי היא יכולה לטעון שתבעה במשך השנים הללו, ולכן גם אם תודה שלא תבעה, נאמין לה כשאוזמת שלא מחלה, במיגו שיכלה לומר שתבעה? ותירץ שמדובר שאין שטר כתובתה בידה (כאמור ליד ציון הערה 280), ולכן היתומים נאמנים לומר שפרעו לה, ולכן הם נאמנים לומר שלא תבעה, במיגו שיכלו לומר שפרעו; ואכן, אם שטר כתובתה בידה, גובה את כתובתה (כאמור ליד ציון הערה 280), מפני שאז היתומים אינם יכולים לטעון שפרעו, ואין להם מיגו, ואילו לאלמנה יש מיגו; ועוד, שאם שטר הכתובה בידה, זה הוכחה שלא מחלה, שהרי אילו מחלה היתה קורעת אותו (ראה במילואים להערה 257 בשם חשן אהרן, בעניין שטר). עוד תירץ, שאין לה מיגו שיכלה לומר שתבעה, מפני

מילואים לשער אחת-עשרה

שאינה נאמנת לומר שתבעה, כיוון שהיתה צריכה לתבוע בפני עדים. עוד תירץ (והובא בספר ציון במשפט (מנדל), סימן מא, אות ב), שזה מיגו להוציא, שאינו מועיל; ורק אם שטר כתובתה בידה, היא נחשבת מוחזקת לענין זה שאינו נחשב מיגו להוציא, ולכן היא נאמנת לומר שלא מחלה. וראה ליד ציון הערה 533 בשאלה הכללית האם מועיל מיגו נגד אומדנא שהנושה מחל.

ג. חלקת יואב, אהע"ז, סימן ח, מקשה על האומדנא שמניחים שמחלה, הרי שו"ת מהרי"ק, שורש קכט, כותב שהולכים אחרי אומדנא רק אם יש מעשה בפנינו ומסופקים באיזה אופן נעשה המעשה, אבל אי אפשר לחדש מעשה על ידי אומדנא, כגון גמל האוחר בין הגמלים (בבא בתרא צג ע"א), לומר שהוא הזיק; ואיזה מעשה יש כאן? הוא מתרץ, שהיה לה לעשות מעשה לתבוע ולא תבעה, ועל זה בנוי האומדנא.

ד. ראה שער שביעי, עמ' 1018, במילואים להערה 146, בשם ערך השלחן, ששתיקת אישה אינה מוכיחה על מחילה על זכותה מפני שאין דרך נשים לעסוק בתביעות. צריך לומר שהוא מדבר באישה שספונה בביתה, ולא בכל אישה, ולכן בנידוננו מפרשים את שתיקת האלמנה כמחילה, וכן במקרים נוספים בשער זה (ראה ליד ציוני הערות 180, 199, 291, 304) מסיקים מחילה מכללא משתיקת אישה נושה.

להערה 283

א. ראה ברור הלכה, כתובות קד ע"א, ציון ב, פרק ב, לגבי אלמנה שגרה בבית בעלה אבל אינה מקבלת מזונות. ב. מקור ברור שם כותב באופן כללי, שאם יש לה "טענה טובה ואמתלא חזקה" להסביר מדוע לא תבעה כל הזמן הזה, גובה גם אחרי 25 שנים.

להערה 286

א. ראה ברור הלכה, כתובות קד ע"א, ציון ב, פרק א, לגבי מצב שאין מביאים לה את המזונות עצמם אלא דמי מזונות. ב. מעשה רקח על הרמב"ם שם כותב שאם שולחים לה את המזונות על ידי שליח, שתיקתה מראה שמחלה, מפני שאין לה סיבה להתבייש לתבוע.

להערה 289

א. עוד פסקו כך: שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו; שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז; משחא דרבנותא, חידושי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלד ע"א; פד"ר, כרך י, עמ' 367, וכרך יא, עמ' 137. לגבי הנדוניה, ראה ברור הלכה שם, פרק ד.

ב. ר' מסעוד אלפסי, במשחא דרבנותא שם, דף קלד ע"ד, מנמק, שרק בכתובה מניחים שמחלה, מפני שלא נחסרה כלום כנגד התחייבות הבעל, אבל נדוניה היא נחסרה, שהרי נתנה לו את הנדוניה, ולכן אין להניח שהיא מוחלת. ג. ר"ן על הר"ף, כתובות סה ע"א (בדפי הר"ף), כותב ש"אפשר" שנדוניה כחוב, ושו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה והטענה), לומר מכך שהר"ן מסופק בזה. ראה בשמו על נדוניה בענין אחר, במילואים להערה 196.

להערה 291

א. ר"ש ישראלי, פד"ר, כרך יא, עמ' 180, עוסק באישה שפסקו לה מזונות בהצמדה למדד יוקר המחייה, בתאריך י"ד בטבת תשל"ב, ותבעה רק בתאריך ג' באלול תשל"ד, והוא פוסק שהבעל נאמן לומר שמחלה לו, כיוון ששתקה כל כך הרבה זמן, והרי טיבו של חיוב מזונות להיפרע עם חלות החיוב, ואין משהים אותם. ולא הזכיר את השיעורים של שנתיים או שלוש שנים. ראה בשמו בשער שלוש-עשרה, ליד ציון הערה 101, לגבי טענת מחילה על חלק מהחוב; ושם מדובר שהנתבע טוען שמחל בפירושו, או טוען שזה מוכיח שמחל. ב. הרשב"א, בתשובה המובאת בב"י, אהע"ז, סימן עז, וברמ"א, אהע"ז, פ, יח, כותב שבעל נאמן לטעון שאשתו מחלה לו על חיובו במזונות לשעבר, ונימק שער משפט, עח, ס"ק ב, שיש אומדנא שמחלה, שהרי שתקה עד עכשיו. צריך לומר שזאת לא אומדנא גמורה, שהרי כאן נאמר שרק אחרי שלוש שנים יש אומדנא שמחלה, אלא שהאומדנא מצטרפת לכך שהוא טוען בטענת ברי שמחלה בפירושו.

להערה 292

ראה עמ' 489, הערה 534, ובמילואים שם, בשם בית שמואל ובית מאיר, שאינה נאמנת לומר שלא מחלה, במיגו שתאמר שתבעה בתוך הזמן וכדומה. אבל שו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט, כותב שאם תפסה משכון אחרי שלוש שנים (שלא בפני עדים), ואומרת שתבעה תוך שלוש שנים, היא נאמנת במיגו שיכלה לומר "לא תפסתי", והיתה נאמנת, והיתה יכולה לקחת את המשכון לעצמה לצורך מזונותיה. הוא מוסיף, שבאלמנה ענייה

מילואים לשער אחת-עשרה

ופרוצה, שדי בשנתיים להוכיח שמחלה (כאמור ליד ציון הערה 295), אם תפסה משכון שלא בעדים אחרי שנתיים (בשנה השלישית), היא נאמנת לומר שלא מחלה, במיגו, מפני שמה שבית שמואל אומר שלא מועיל מיגו אחרי שלוש שנים הוא מפני שרוב אלמנות מוחלות בשיעור זה, וזה חזקה הבאה מכח רוב (ואין מועיל מיגו נגד חזקה), אבל בתוך שלוש שנים אין רוב, ואמנם באישה זאת שהיא ענייה ופרוצה יש הוכחה שמחלה כבר אחרי שנתיים, אבל יועיל לה מיגו. הוא מסביר בכך מדוע הרמב"ם, הלכות אישות, יח, כו, השמיט את ההבדל בין צנועה לפרוצה (ראה במילואים להערה 296) – מפני שהיא יכולה לומר "אני יודעת שאני צנועה", ונאמנת בזה, ולכן לא תפסיד את מזונותיה.

להערה 296

א. מעשה רקח, על הרמב"ם שם (הובא בשו"ת שבט הלוי, חלק ו, סימן רכד), כותב שגדר ענייה ועשירה לעניין זה נקבע לפי המקום והזמן.
ב. הסוגיה בכתובות שם (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיד) אומרת עוד, שאם היא אלמנה צנועה, השיעור הוא שלוש שנים, ואם היא פרוצה, השיעור הוא שנתיים, משום שיתכן שהסיבה שהצנועה לא תבעה תוך שנתיים היא מפני שלא רצתה לבוא לבית דין לתבוע מתוך צניעותה, ולא משום שמחלה. בדבר פסיקת ההלכה בהבדל בין צנועה לפרוצה, ראה שו"ת הרשב"ש, סימן שיד במהד' תק"ב, סימן שיט במהד' מכוון ירושלים, ברור הלכה שם, ציון י, פרק א, ובית אהרן וישראל, גל' לה, עמ' צא-צב.
ג. רוח אליהו (ולדמון), פרק א, ענף ג, סימן ח (עמ' מ), כותב שלדעת רש"י שם, אם היא ענייה או פרוצה, השיעור הוא שנתיים, ואילו לפי הרא"ש, כתובות, פרק יא, סימן ד, רק אם היא גם ענייה וגם פרוצה, השיעור הוא שנתיים. והוא מסביר שרש"י סובר שמחילה היא בגדר סילוק (כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני), ולכן ברגע שלא תבעה את המזונות בזמן הראוי לה, הראתה שהיא מוחלת; ואילו הרא"ש סובר שמחילה היא בגדר הקנאה (כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שלישי), ולכן צריך דבר שיש בו כדי להביע יצירת דין, שניכר לכול, ורק אז נחשב שעשתה מעשה של אי הליכה לבית דין, שהוא כמעשה מחילה. ראה בשמו הבחנה זו במילואים להערה 3.

להערה 300

א. חזקה רבה, אה"ע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 17, נימק, שהיא יכולה לומר שהסיבה ששתקה היא מפני שמכחה על כך שתוכל לגבות מהמשכון, ולא משום שמחלה. סברה דומה במחילה מכללא באופן כללי, ראה ליד ציון הערה 536.
ב. עיין שו"ת הרשב"ש, סימן שיד, פרשת המלך, על הרמב"ם שם, משנה הלכות שם, וברור הלכה, שם, ציון י, פרק ב, לפוסקים נוספים שפסקו כך, ובשאלה האם הרמב"ם פוסק כך.
ג. אם תפסה משכון אחרי שלוש השנים, אין זה משנה את הדין ששתיקתה מלמדת שמחלה – ראה הערה 534 בשם בית שמואל.
ד. מקור סותר: שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן נג, בסופו, עוסק בשמעון שהיה חייב לראובן, ומת שמעון, ובית דין נתן לראובן את נכסי שמעון להתעסק בהם לטובת יתומי שמעון, ועברה שנה; והוא פוסק שהעובדה ששתק עד עכשיו ולא גבה את חובו מנכסי שמעון, מוכיחה שמחל. לכאורה, לפי סברה זו, בנידונו הדין היה צריך להיות שמניחים שהאלמנה מחלה על המזונות, שאם לא כן, היתה צריכה לגבות את המזונות מהמשכון. נראה שפסיקת חתם סופר מצומצמת רק לנידונו, שהיה צריך למצוא זכות ליתומים, ואין ללמוד מדבריו למקומות אחרים.

להערה 301

א. שמן ראש מוכיח זאת מבית שמואל, פ, ס"ק כז – עיין שם להוכחתו.
ב. בית מאיר (הערה 302) הוכיח להיפך מירושלמי, כתובות יא, ב, האומר: "לזונה או שיש בידה משכון לא ויתרה", משמע שולוא זה, ויתרה, אף על פי שבמשכון לא די אלא אם תבעה היורשים ולא רצתה להחזיר, ואי-הרצון להחזיר הוא בעצם תביעת המזונות חוץ לבית דין, ובכל זאת הירושלמי אומר שרק בגלל המשכון אין הוכחה שמחלה, אבל צמם מה שתבעה אינו שולל מחילה, וצריך לומר שהסיבה היא שזו תביעה מחוץ לבית דין. שמן ראש דוחה הוכחה זו, שאם יש לה משכון, היורשים אינם יכולים להכחיש אותה, שהרי הם תובעים עכשיו את המשכון ממנה, אבל אם רק תבעה, הם יכולים לטעון שלא תבעה, והם נאמנים, מפני שאחרי שלוש שנים, היורשים הם המוחזקים (ראה בשמו בשער חמישי, במילואים להערה 37, אות מח, שכתב שחכמים תיקנו שרק בשלוש השנים הראשונות היא נחשבת מוחזקת בנכסי הבעל); ואמנם גם במשכון הם יכולים לטעון שתפסה רק אחרי שלוש שנים, ואז אין תפיסה מועילה, אבל אפשר לומר שמדובר שתפסה תוך שלוש שנים שלא בפני עדים, ויש לה מיגו.

להערה 305

א. הפלאה, כתובות שם (על תוספות ד"ה בין נשאו), חידושי ר"ע איגר, כתובות שם, ומשמרות כהונה, כתובות שם, כותבים שבחחילה סברה הסוגיה שטעמו של ר' שמעון בן אלעזר שם, האומר שהפסידה עישור נכסים, הוא

מילואים לשער אחת-עשרה

משום מחילה, אבל למסקנה טעמו אינו משום מחילה. אבל הסוגיה פוסקת כרבי החולק עליו, ולפיו רק אם לא מחתה הפסידה, וזאת משום שמניחים שמחלה. [1]

להערה 306

א. בסוגיה שם נאמר שהדין כך רק אם היא גדולה, שאילו קטנה אין תוקף למחילתה. ראה על כך בשער שתיים עשרה, עמ' 493 ואילך, על מחילת קטן. חידושי הרשב"א, כתובות שם (הובא במגיד משנה, שם, הלכה יב, בב"י, אה"ע"ז, סימן קיג, ברמ"א, אה"ע"ז, קיג, ז, ובש"ת צמח צדק (לובאוויטש), חו"מ, סימן מג, דף נא ע"ד), כתוב שגם אם גדלה והמשיכה לשתוק, אין זה מוכיח שמחלה, מפני שבזמן שהיתה צפויה למחות בתחילה, היתה קטנה. אבל מאירי, כתובות סח ע"ב, כתוב שאם שתקה אחרי שגדלה, הפסידה.

ב. שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יז (הובא בבב"י מילואים, קיג, ס"ק ז), חלקת מחוקק, קיג, ס"ק כא, ובית שמואל, קיג, ס"ק כ, הסבירו שהיות עשישור נכסים הוא רק תקנת חכמים, ולא ממונה ממש, העובדה שלא דרשה אותו מוכיחה שמחלה. חלקת מחוקק ובית שמואל שם מסבירים בכך את רמ"א, אה"ע"ז, קיג, ז, הכותב שאם אב ציווה בשעת מותו לתת לבתו שליש מנכסיו, והשיאוה אחיה ולא נתנו לה שליש, ושתקה, הם חייבים לתת לה – טעמו הוא שזו זכות שהיא נכסיה ממש, ולכן אין מפרשים את אי-קבלת השליש כמחילה עליו. מכל מקום, הם (וט"ז, ס"ק ט) מעירים שאף שהרמ"א מסתמך על שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף מג, לא לכך התכוון הרשב"א.

להערה 310

דוגמה נוספת לשתיקה למשך זמן קצוב שמתפרשת כמחילה: חידושי הריטב"א, קידושין מב ע"א (ד"ה יכולין למחות), כתוב שאם בית דין מינה אפטרופסים ליתומים קטנים, שיחלקו ביניהם את עיזבון אביהם, הרי כשהם מגיעים לגיל גדלות, הם יכולים למחות נגד אופן החלוקה, ולדרוש לעשות חלוקה אחרת; אבל אם לא מחו שעה אחת אחרי גדלותם, כבר אינם יכולים למחות, מפני ששתיקתם מתפרשת כמחילה. אלא שאין לדבריו נפקות להלכה, כיוון ששו"ע, חו"מ, רפט, א, פוסק שאינם יכולים למחות בכלל.

להערה 319

[2] מראה יחזקאל (הוכברג), הגהות לשו"ע, חו"מ, סימן צח (צה ע"ג), מקשה מדין זה על שו"ע (עמ' 457, הערה 256) האומר שנושה שלא תבע את חובו במשך זמן רב, אין זה מוכיח שמחל. אבל כפי שראינו, במקרה זה יש מאפיינים מיוחדים שמחמתם מפרשים את השתיקה כמחילה, ולכן אין מקום לקושייתו. והוא עצמו, בחלק השו"ת, חלק א, סימן לד, מוכיח ממקום אחר באותה סוגיה שאין מניחים שמחלו, שכן הגמרא אומרת שם שבמקרה הנ"ל, אם עבר גם השבוע של המשמרת השנייה, המשמרת הקבועה מקבלת את האשם ואת הכסף, ואין אומרים שאלו מחלו לאלו ואלו מחלו לאלו, אלא חזר הדין המקורי שהמשמרת הקבועה מקבלת את שניהם.

להערה 320

א. ערך שי (הערה 321) הבין שטעמו של עבודת הגרשוני הוא, ששמעון מחל על חיוב ראובן להביא את הסחורה בזמן, וממילא נמחל גם חיוב הקנס על אי הבאת הסחורה. אבל עבודת הגרשוני אינו נוקט לשון מחילה, וייתכן שאינו סובר שחיוב ראובן נמחל לגמרי, אלא נמחל רק החיוב המיוחד להביא את הסחורה עד זמן פלוני. ייתכן שהוא מסכים אי-תביעה בחוב רגיל אינה מוכיחה על מחילה גמורה אלא רק על הארכת הזמן (כפי שיש שהסבירו בדעת הרי"א – ראה עמ' 1141, במילואים להערה 256), אבל בחיוב המוגבל בזמן (ראה הערה 322, שכאן עוסקים בכגון זה), אי-התביעה עד אותו זמן מוכיחה על מחילה גמורה.

ב. עוד אפשר לנמק את דברי עבודת הגרשוני, שגם אם נאמר שלא נמחל חיובו להביא את הסחורה, בכל זאת הוא פטור מהקנס, מפני שהקנס הוא חיוב מותנה, ונחשב שלא התקיים התנאי, מפני שמשמעות התנאי הוא, שיהיה חייב לשלם קנס אם לא יביא את הסחורה במועד מסויים לבקשת שמעון, ותנאי זה לא התקיים.

ג. שו"ת דברי חיים, חלק ב, יו"ד, סימן יא, עוסק במצב דומה, ופוסק להיפך: שגם אם היתה מחילה על החיוב הראשון, מה שתלוי בו (מה שמקביל לקנס) מתבטל אם החיוב לא בוצע. בנידון, שוחט נשבע שלא יקח תמורת השחיטה יותר מהשכר שנקצב לו מהקהל, וטוען שבועתו נתבטלה כיוון שהקהל לא שילם את שכרו בזמן, והקהל השיב שלא תבע אותם; והוא פוסק שגם אם נאמר שהקהל התכוונו לשלם רק כשיתבע, והם פטורים מלשלם כיוון שלא תבע (כלומר שהיתה מחילה על חיובם לשלם), השבועה בטלה מפני שהיא היתה מותנית (מכללא) בכך שישלמו, ולא משנה שהיתה הודקה לכך שלא שילמו. אלא שהוא כותב שבנידון נאמן הקהל היה אמור לקחת מקופת הקהל ולשלם לשוחטים, וההסכם היה שאם אנשי הקהל ימנעו מהנאמן מלשלם לשוחט את שכרו, הקחת פטור מהשבועה, וכאן הקהל לא מנעו מהנאמן מלשלם, אלא הנאמן הוא האשם, ולכן השוחט עדיין חייב בשבועה. ד. עיין משפט שלום, קצ, טו, שדן בדברי עבודת הגרשוני.

מילואים לשער אחת-עשרה

להערה 321

א. ערך שי מביא ראה מהדעה (שער שלישי, עמ' 152), שמי שנשבע לפרוע לחברו, וקבע זמן לקיום שבועתו, חייב לקיימה גם אם לא יתבענו חברו באותו זמן. אבל יש להעיר שיש גם דעה שפוטרת (ראה שער שלישי שם).
ב. הוא מוסיף, ששמעון יכול לטעון שהסיבה ששתק היא ששכח.
ג. גם לגבי נידונו של דברי חיים (במילואים להערה 320), הוא כותב שהקהל חייב לשלם אף שהשוחרט לא תבע אותם, מפני שהשוחרט יכול לומר "הטעם שלא תבעתי אינו משום שמחלתי אלא כדי שתחבטל השבועה שנשבעתי".
ד. הוא כותב שגם לדעת עבודת הגרשוני, רק אם החייב אמור לפרוע לנושה, והנושה שותק, שתיקתו מראה שמחל, שהרי הוא יודע שהחייב אינו פורע לו ובכל זאת שותק; אבל אם החייב אמור לפרוע לשליש, אולי הנושה אינו יודע שהחייב אינו פורע, ולכן שתיקתו אינה הוכחה שמחל.

להערה 323

א. ראה גם הערה 306, שלעניין עישור נכסים, שתיקה מוכיחה על מחילה כיוון שזו תקנה.
ב. בעניין תקנות ה"חזקות" (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658, להגדרתן, ועל האפשרות למחול עליהן מחילה מפורשת), ראה ליד ציון הערה 340 שמהרשד"ם אומר שאם עברו הרבה שנים ובעל החזקה לא תבע, אבל יש אמתלא שהסיבה שלא תבע היא משום שלא היה לו ממי לתבוע, אין מניחים שמחל. מכאן שולוא אמתלא זו, היינו מניחים שמחל. והוא מביא ראה מאלמנה ששהתה כ"ה שנים ולא תבעה את כתובתה (לעיל, עמ' 459). חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן צא (קטו ע"ג), מסביר שאף שבחוב רגיל אפילו המתין כ"ה שנים אין הוכחה שמחל, מהרשד"ם סובר שדין חזקות כדן כתובה מפני שתיקה תקנת חכמים. הוא כותב (בדף קיד ע"ד) שלדעת מהרשד"ם, רק אחרי כ"ה שנים מניחים שמחל על החזקות, כמו בכתובה (ומציין שכך הביין גם שו"ת בית שלמה (חסון), חו"מ, סימן ד, את מהרשד"ם), ושלא כשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל, כנסת הגדולה, חו"מ, מהדורא בתרא, קמ, הגהות טור, אות יב, שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז, ושו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן צב, שהבינו שלדעת מהרשד"ם גם בזמן קצר יותר מניחים שמחל. כנסת הגדולה שם (הובא בחקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן קיא, דף קסה ע"ב) מדייק משו"ת לחם רב, סימן קס, שאפילו שתק חמש שנים, ואין אמתלא לשתיקתו, לא הפסיד את חזקתו. חקרי לב, סימן צא שם, מסביר זאת על פי מה שכתב שרק אחרי כ"ה שנים, השתיקה מוכיחה שמחל.
ג. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז (הובא ביפה ענף, מערכת שכירות, אות נד), כותב שגם לדעה, בהערה 208, שמשכיר ששתק זמן רב ולא תבע את דמי השכירות, אין זה הוכחה שמחל, הרי כאן שמדובר בחזקות שאינן קיימות ממש, השתיקה מוכיחה שמחל.
ד. שו"ת מהרש"ך, חלק ג, תשובות נוספות, סימן ט (הובא בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן כה וסימן ל), ושו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ו, סימן א, תקנה ג (הובא בפרי האדמה, הלכות טוען ונטען, יב, ב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ס), כותבים שאם עברו עשר שנים מאז שהנכרי, בעל הנכס, הוציא את היהודי, בעל החזקה, מהנכס, איבד את חזקתו. אבל הם לא נימקו מטעם מחילה, וייתכן שהוא חלק מהתקנה.

להערה 324

זכור לאברהם, (אלקלעי), חלק ג, חו"מ, ע' שכירות, אות ס (ק"ע ע"ב, במהד' תרנ"ה), מסתפק, במי שעשה פעולה או סרסרות (תיווך) עבור חברו, או נתן לו את סוסו להטעין עליו משא, ועבר הרבה זמן ולא ביקש ממנו שכר – האם שתיקתו הארוכה מראה שמחל. ר"ע יוסף, פד"ר, כרך יג, עמ' 42, כותב על כך שהיות שבזמננו נהוג לשלם דמי תיווך, שתיקת המתווך אינה מוכיחה שמחל. בספר הלכות מתוככים, פרק טז, סעיף ו, פסק שאין המתווך מפסיד את שכר טרונו בזה שלא תבע זמן רב.

להערה 325

כמו כן, שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט (הובא בשו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ה, סימן יג, ד"ה ותו דאף לדעת), שעוסק באותו מעשה שעוסק בו מהרשד"ם, כותב שהיות שמדאורייתא אין לאב שום זכיה במעשי ידי הבן ובשכירותו, אלא חכמים תיקנו לאב שזכה במעשי ידיו משום איבה, לכן די בגילוי דעת כלשהו שאין האב מקפיד – מה שאמר האב לבן בנידונו שיתעסק בכל אשר ירצה מפני שכל מה שירוויח יהיה לעצמו. יש להעיר שמהרשד"ם אינו מזכיר שהאב אמר "כל מה שתרוויח יהיה לך", ואולי בגלל זה פסק לטובת האב, כפי שנראה בהערה 455.

להערה 330

א. רמ"א שם כותב שאם לא ידוע אם בא עליה, הרי אם שהה עמה שלושים יום, חזקה שבא עליה, ונודע לו המום, ושתיקתו מוכיחה שמחל. ראה על כך בעמ' 1164, במילואים להערה 470.
ב. לגבי מקרה הפוך, אישה שמצאה מום בבעל, שו"ת מהרי"ק החדשים, סימן כד, כותב שגם אם שתקה ימים

מילואים לשער אחת-עשרה

רבים אין זה נחשב מחילה, מפני שאולי הסיבה ששתקה היא משום שלא ידעה שהיא יכולה למחות. ייתכן שההבדל בין אישה לאיש הוא שאישה אינה יכולה להתגרש נגד רצון הבעל, ולכן מתקבל על הדעת שתחשוב (בטעות) שאינה יכולה לדרוש גירושין בגלל עילה כזאת.

ג. אבל שו"ת דבר יהושע, חלק א, סימן עא (עמ' רל), כותב שאישה שלא ידעה בשעת הנישואין שבעלה סריס, ושהתה עמו וקיבלה ממנו מזונות ולא אמרה שהיא רוצה לבטל את הקידושין בגלל מקח טעות, הדבר מראה שמחלה.

להערה 332

א. דעה חולקת: כסף משנה, על הרמב"ם שם, כותב שאם בא עליה, גם אם לא שהה, מניחים שמחל מיד. המחלוקת בינו לבין מגיד משנה מובאת בבית שמואל, קיז, ס"ק יט.
ב. כמו כן, בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, קיז, י (הובא בפד"ר, כרך ו, עמ' 200), כותב שלדעת הרמב"ם, גם אם לא ידע על היקום, מניחים שמחל בגרע שבא עליה, מפני שאין אדם נושא בעילתו בעילת זנות. על דבריו עיין אור גדול, סימן ה, אות יד, ופד"ר, כרך ח, עמ' 183.

להערה 333

א. מהריט"ץ מסביר שהרמב"ם שם נקט שבא עליה רק משום שאז יש הוכחה שהבעל ידע על המום.
ב. כמו כן, פרישה, אהע"ז, לט, ס"ק כח, כותב שגם אם לא בא עליה, אם שהה כמה ימים, מניחים שמחל, מפני שחזקה שידע.
ג. מהריט"ץ שם מתקשה, מדוע מוכר שהתאנה ועבר זמן ולא תבע, אין אומרים ששתיקתו מוכיחה שמחל (רמב"ם, הלכות מכירה, יב, ו; שו"ע, חו"מ, רכז, ח), בשונה מבעל ואישה? נראה שההבדל הוא שמעמד של נישואין הוא יותר משמעותי, ואדם שבעדו לבטל את הנישואין אינו עשוי לשהות בכך, ולכן השהייה מוכיחה שמחל.
ד. דעה חולקת: טיב קידושין (צינץ), סימן לט, ס"ק יב, כותב שרק אם כנס אותה לחופה, עששה מעשה להכניסה לרשותו, שתיקתו מעידה שמחל, אבל אם רק קידש אותה (נידונם של חלקת מחוקק ובית שמואל), אין שתיקתו מוכיחה שמחל, מפני שייחוס שהסיבה ששתק היא מפני שידע שיוכל להימנע מלשאת אותה; או ששתק מפני שלא היה בטוח אם המום חמור מכדי לסבול אותו.

להערה 336

ר"ע בן שמעון, פד"ר, כרך יא, עמ' 74–75, כותב שאם לא היה לאישה מום גדול, אלא שהיתה הולכת ומתרפאת, וזה דבר שאפשר לסבול, שתיקתו מוכיחה שמחל, גם בזמננו; וכן אם הוא טוען שהיא מאוסה לו מפני שהיתה חולה בעבר, שתיקתו מוכיחה שמחל; ורק אם היא חולה עכשיו, הוא יכול לטעון "הסיבה ששתקתי היא מפני שקיוותי שתתרפא, ולא מתוך מחילה".

להערה 338

אבל שו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן קצג (קצז ע"א–ע"ב), כותב שאף שהרשב"א כותב שהאומר "מה שתטול מנכסי מחול לך", ושחק בשעה שהלה נטל, רואים כאילו מחל באותה שעה (ראה לעיל, עמ' 447), מכל מקום אין ללמוד מזה לנידונו, אישה שכתבה בצוואה שהיא "מניחה" את הנדוניה לבעלה, שזו לשון גרועה (ראה שער שני, עמ' 55), ושחקה אחר כך (כך שיש שתיקה בצירוף לשון גרועה), שהרי הבעל אינו יכול ליהנות עד אחר מיתת הנותנת. נראה שכונתו היא, שאין הבעל יכול לקבל את הנדוניה עד לאחר מיתתה, כלשון הצוואה, ואחרי מותה אינה יכולה למחול.

להערה 340

א. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן צב, מקשה על מהרשד"ם, הרי בתקנות ה"חזקות" נקבע שאם הניח את החצר פנויה עשר שנים, איבד את זכותו, וזאת אף שלא היה שום אדם שימחה בו, ואולי היתה לו סיבה שלא לדרור שם. ותיירץ שמתקני התקנה ראו לנכון לקבוע שאם הניח אותה פנויה עשר שנים, איבד את חזקתו, אבל אם ישב שם מישאו, אפילו גוי, שלא חלה תקנה זו, לא איבד את חזקתו, וגם מחילה אין כאן, מן הטעם שהסביר מהרשד"ם.
ב. בנימוק דומה השתמש שו"ת לחם רב, סימן קצג, העוסק במי שנתן מתנה בשטח, ועבר זמן רב והמקבל לא תבע את המתנה, והוא פוסק שאין הנותן יכול לטעון שכבר נתן אותה, במיוחד אם המקבל מסביר שהסיבה שלא תבע את המתנה היא מפני שפחד מחתנו של הנותן (כן נראה, שצריך לגרוס שם "חתנה של לאה" במקום "מתנה של לאה"). אלא שהוא לא דיבר על האפשרות שמחל.
ג. כמו כן, באר יצחק, שצוין בעמ' 436, הערה 100, כותב בתוך דבריו שהנושה יכול לטעון שלא תבע מפני שחשב שהנתבע לא יציית לדין; אבל הוא כתב זאת לגבי עניין אחר, ולא ברור מה ההשלכות מדבריו.

מילואים לשער אחת-עשרה

ד. ראה גם במילואים להערה 349, בשם שער משפט, על נושה הטוען שהסיבה ששחקן היא שחשב שאין לו זכות לתבוע.

להערה 342

א. בנידון של הרא"ש, השותף ראובן נשבה, ושותפו שמעון פדה אותו, ומתו, ואלמנותיהם באו לחלק את רכוש השותפות, ואלמנת שמעון תובעת את מה שהוציא לפדיונו של ראובן. על תשובת הרא"ש ראה עמ' 327 ועמ' 1070.
ב. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכט, מסביר ששמעון יכול לטעון שלא ראה צורך להודיע לראובן שראובן חייב לו, מפני שחשב שראובן ידע זאת, ומעולם לא היה מצב שביירו בכתב את זכויותיהם ההדדיות והשמיטו זכות זו.
ג. המגיה בשו"ת יאודה יעלה (קובו), חו"מ, סימן יא, כותב שאם השותפים היו עושים חשבון בכל שנה, ואחד מהם לא תבע תביעה מסוימת, הדבר מראה שמחל, מפני שאינו יכול לטעון שהמתין עד שעת החלוקה, כיוון שהחשבון השנתי נועד לסידור כל התביעות ההדדיות.

ד. שו"ת מהר"ם די בוטון, סימן יח (לד ע"א), פוסק על פי הרא"ש, ששותפים שהסכימו שראובן יקח מממון השותפות כך וכך כל יום למונותיו, ובמשך כל שנות השותפות לקח גם מזונות לשבת ויום טוב ולימי חוליו, ושמעון לא מחה – זאת לא הוכחה שמחל, מפני שאולי רצה להמתין עד שעת החלוקה, שאז יתחשבו ככול; וזאת גם אם במשך השנים עשו חשבון כמה לקח כל אחד, ושמעון לא מחה, מפני שאולי המתין לשעת חלוקה שאז ישור את החלקים. אבל הוא כותב שאם בחשבון שעשו אמר ראובן שהוא לקח כך וכך בעד מזונותיו בימי בריאותו וחוליו, ושמעון השיב שיתחלקו בשווה ברווח שנשאר מזה, זו הוכחה שמחל.

ה. ראה ליד ציון הערה 472, שבתחומים מסוימים יש הנחה ששותפים מוחלים זה לזה בגלל יחסי הקירבה שביניהם. אין זה סותר למה שנאמר כאן, ששותפים אינם מוחלים זה לזה, שכן בכל מה שנוגע לעניינים הממוניים של השותפות עצמה, כל שותף בוודאי מקפיד על שלו, שכן הוא נכנס לשותפות למטרת רווח. ההנחה שהשותפים מוחלים זה לזה נוגעת רק לעניינים צדדיים.

להערה 349

א. אוצרות יהושע, בבא מציעא, סימן כז, אות א (עמ' תד), ובית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כה, אות א, כותבים שזה גם טעמו של רש"י, בבא מציעא סא ע"ב, ד"ה עד (הובא בט"ז, יו"ד, קסא, ס"ק ג), הסובר שבית דין מוציא את הריבית מהמלווה רק אם הלווה תובע. אבל אוצרות יהושע כותב שחידושי הרשב"א, בבא מציעא סא (שלא מצאנו), סובר שגם אם הלווה לא תבע את הריבית, מוציאים מהמלווה. והוא נמנע מהרשב"א סובר שכאן אין אומדנא שמחל, שהרי ייתכן שהטעם שלא תבע את הריבית הוא מפני שהתבייש, כיוון שהמלווה עשה לו טובה.

ב. על מחילת החיוב להחזיר ריבית, ראה שער שלישי, עמ' 93–94.

ג. דעת הט"ז: ט"ז, יו"ד, קסא, ס"ק ג, וח"מ, ט, א (הובא בשו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ו, ובצמח מנחם, סימן כא, אות ו), כותב שהמלווה אינו חייב להשיב עד שיתבענו הלווה. תומים, ט, אורים, ס"ק ב, שו"ת אמרי יושר, חלק א, סימן קז, שער משפט, ט, סימן א, בית יחזקאל שם, אות ב, ונתיבות המשפט, ט, ס"ק ב, נימקו שהט"ז סובר שמתן הסתם מחל לו. נתיבות המשפט מסיק מזה שאם הלווה חייב לאדם אחר, אי אפשר לכופו לתבוע את הריבית מהמלווה כדי שיוכל לשלם לנושה האחר, כיוון שהחוב מחול. §

ד. שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא קמא, יו"ד, סימן מו, דוחה הסבר זה בדעת הט"ז, מפני שהכלל הוא שאי-תביעה אינה מוכיחה שמחל.

ה. ישועת דוד, חו"מ, סימן ט, סעיף א (יא ע"ד), מקשה על הסבר זה, הרי סמ"ע, ט, ס"ג, אומר שחיוב החזרת שוחד חל רק אם הנותן תובע אותו, ובריבית החיוב חל גם אם הלווה אינו תובע, והט"ז חולק ואומר שגם בריבית חייב רק אם הלווה תובע, ויסוד המחלוקת הוא האם עצם חיוב החזרת ריבית קיים כשאין תביעה; ואם זה מצד מחילה, מדוע יש מקום להבדיל בין ריבית לשוחד? לכן הוא מפרש שהט"ז סובר שלפני שהלווה תובע, אין חיוב בכלל, ולא שיש חיוב אלא שהוא נמחל.

ו. הבנה אחרת בט"ז: נחל יצחק, ט, ענף ב, כותב שהט"ז אינו מתכוון לומר ששתיקת הלווה מוכיחה שמחל מחילה גמורה, אלא שהיא מוכיחה שהלווה האריך לו את זמן הפירעון, מפני שמראש נתן את הריבית ברצון, ולכן יש להניח שאינו דורש פירעון מיידי; ולכן אם אחרי ששחקן הלווה, תבע את המלווה, הט"ז מסכים שהלווה חייב לשלם.

ז. מנחת פתים, חו"מ, קכו, ד, נוקט שלפי הט"ז, התורה חייבה להחזיר את הריבית רק כשהלווה תובע.

ח. הבחנות שונות: ר' שאול טוביה מטלו, בשו"ת עטרת יצחק, סימן כב (לב ע"ב), כותב שאם הלווה לא תבע, המלווה חייב להחזיר מצד מצוות "וחי אחיך עמך", אלא שבית דין אינו יכול לכופו להחזיר, מפני שהוא יכול לטעון שיתכן שהלווה מחל; וכן אם מת הלווה, בני הלווה אינם יכולים להוציא מהמלווה, מפני שהוא יכול לומר שהלווה מחל, מפני שסתם לווה מוחל על הריבית, שלא ככחוב רגיל.

ט. בית מאיר, יו"ד, קסא, ה, כותב שאי-תביעה מוכיחה שמחל, לדעת הרמב"ם והשו"ע (שהבאנו בשער שלישי, עמ' 93–94) שמועילה מחילת ריבית; אבל אם הלווה תבע, הוא מגלה דעתו שלא מחל. משמע קצת מלשונו שגם

אם עבר זמן לפני שתבע, התביעה מוכיחה שלא מחל. §

מילואים לשער אחת-עשרה

י. שער משפט ט, ס"ק א, כותב שהמלווה אינו חייב להחזיר את הריבית אם לא תבעו הלווה, מפני ששתיקת הלווה מוכיחה שמחל, כיוון שמראש נתן לו ברצון, ובכל זאת אם תבעו אחר כך, וטען שלא מחל, נאמן, מפני שהוא טוען ברי, והמלווה אינו יודע אם הלווה מחל לו, והיות שהכסף הגיע לירי המלווה שלא כדין, ברי עדיף; ועוד, שהלווה יכול לומר שמה שלא תבע עד עכשיו היה מתוך טעות, שחשב שאין לו זכות לתבוע, וזו מחילה בטעות, שאינה מועילה. אוצרות יהושע, בבא מציעא, סימן כז, אות א (עמ' תד), מקשה עליו, אולי הלווה משקר, ובאמת לא טעה, ובכל זאת מחל, ואיך נוציא ממון מהמלווה מספק? אפשר להשיב על כך, שבספק מחילה, החוב קיים, מפני שהחוב הוא ודאי והפטור בספק – ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 518 ואילך, בעניין ספק מחילה.

להערה 351

א. גם שארית חיים (ברודא), י"ד, קסא, ה (טז ע"ב–ע"ג), דן מצד תיקון הלאו על ידי המחילה, אבל הוא מגיע למסקנה הפוכה: הוא כותב שרק אם הלווה תובע את הריבית, והמלווה מוכן להחזיר, והלווה מוחל, הלאו נתקן כאלו מפני שבמצב כזה אין הברל בין אם יקבל ממנו לבין אם ימחל, כיוון שבמחילתו הוא נותן למלווה את החוב במתנה (זה כשיטה בשער ראשון, פרק שלישי, שמחילה היא הקנאה; והוא מסביר שבמחילה כזאת עוסק רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, שהבאנו בשער שלישי, עמ' 93, האומר שמועילה מחילת ריבית); אבל אם מחל סתם, לא נתקן האיטור, ואם כן אין לומר שאי-תביעה מוכיחה שמחל, שהרי מחילה כזאת אינה מתקנת את הלאו, והרי מוטל עליו לתקן את הלאו.

ב. ר' יוסף זכריה שטרן, בשו"ת עטרת יצחק, סימן כ וסימן כא, כותב בדומה בדעת סמ"ע, ט, ס"ק ג, שגם אם הלווה לא תבע את הריבית, המלווה חייב להחזיר, מפני שגם אם נניח ששתיקת הלווה מוכיחה שמחל, המלווה חייב להחזיר משום מצוות 'וחי אחיך עמך', שמשם לומדים שריבית קצוזה יוצאה בדיינים (וכך כתב גם המגיה שם, סימן כב, דף לב ע"ג); ורק אם המלווה מוכן להחזיר והלווה מוחל לו בפירוש, הוא פטור אף ממצווה זו. ג. ראה שער שלישי, עמ' 94, בשאלה לפי איזו שיטה בהגדרת מחילה, מועילה מחילה מפורשת של הלווה על חיוב המלווה להחזיר את הריבית.

להערה 354

א. שו"ת שאילת יעבץ, חלק א, סימן קמו (הובא בפתחי תשובה, י"ד, סימן קס, ס"ק ו, וסימן קסא, ס"ק ה, בשו"ת תרשיש שהם, סימן עא, ובבית אהרן וישראל, גל' כז, עמ' מו), כותב שאם שתק הלווה זמן מסוים ולא תבע, מניחים שמחל, אלא אם כן נתן אמתלא לשתיקתו, כגון שפחד לתבוע מפני שהמלווה אלים, ואם לא נתן אמתלא, וטוען שלא מחל, משיבעים אותו שלא מחל, וגובה. למעשה הוא סובר שהלווה עדיין יכול לתבועו (כדעה זו), ומה שכתב שמניחים שמחל, נפקא מינה למקרה שלא תבע, אלא נושה אחר של הלווה מבקש לגבות משעבודא דר' נתן, או שנושה של המלווה מבקש לגבות ממנו כסף זה.

ב. ראה גם עמ' 444, ליד ציון הערה 159, שלדעת כנסת הגדולה, אף במעשה המוכיח שהלווה מחל, אין מניחים שמחל, בגלל איסור ריבית, וקל וחומר שיאמר כך כאן, שרק השתיקה מוכיחה שמחל.

להערה 359

ראה שם, הערה 56, מקרה אחר של מקח טעות שבו אין מפרשים את שתיקת הקונה כמחילה, מפני שאם ימחל ייגרם לו איסור: שו"ת הב"ח, הישנות, סימן קנא, עוסק במי שקנה מגוי בהמה נקבה אחרי שהגוי אמר לו שהבהמה כבר ילדה, כך שלא תהיה בעיה של לידת בכור (שאסור בעבודה ובאכילה עד שיפול בו מום), ואחר כך התברר שזו היתה טעות, ובכל זאת הקונה שתק, ואחר כך נולד זכר שהוא בכור – אין מפרשים את שתיקתו כמחילה על זכותו לחזור בו, מפני שאנן סהדי שיהודי רוצה להפקיע קדושת בכור על ידי שהוא שייך לגוי, שהרי זו מצווה (טור, י"ד, סימן שכ), ולכן יש להניח שהסיבה ששתק הוא מפני שסמך על כך שמן הדין המכר בטל בגלל הטעות, ולא מפני שמחל.

להערה 368

א. מהר"ם פדואה מסתמך על חידושי אגודה, בבא בתרא, פרק ג (שמקורו באגודה, בבא בתרא, סימן עו, והובא ברמ"א, חו"מ, קמט, לא), האומר שאין תוקף לחזקת שלוש שנים בקרקע של הקהל, ומקורו בבבא בתרא לו ע"א, ששם נאמר שלא מועילה חזקה בקרקע של ריש גלותא, ופירש רשב"ם (ד"ה ולא), שהיות שהם עוסקים בצרכי ציבור, אינם יודעים מי מחזיק בשלהם. ב"י, חו"מ, קמט, יג, מביא את דברי האגודה, וכתב עליהם "ולא נהירא"; אבל ב"ח, חו"מ, קמט, יב, כותב שב"י מתכוון לחלוק על נקודה אחרת בדברי האגודה. ב. כמו כן, בבבא בתרא ס ע"א (הובא בשו"ת משאת בנימין, סימן ד, ד"ה אמנם, ובשו"ת דברי מלכיאל, חלק א, סימן צו, אות ג) נאמר שהמוציא זיו מביתו לרשות הרבים, ואף אחד לא מחה בו, לא קנה בכך חזקה, מפני שאין מי שימחל לו על כך.

מילואים לשער אחת-עשרה

ג. חידושי הרמב"ן, בבא בתרא צט ע"ב, נוקט שחכמים תיקנו ששתיקת הרבים אינה נחשבת מחילה, כדי למנוע מצב שבו כל אחד יקח זכות של הרבים, ולא ימחו מפני שזו "קדירה דבי שותפיי".
ד. על עצם האפשרות למחול על זכות של הציבור, ראה שער שביעי, עמ' 313.

להערה 369

אבל שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן ד, פוסק שאם מעריכי המס לא הטילו על אדם מסוים לתת מס, מפני שלא ידעו שיש לו רכוש רב, הוא פטור, ושו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תה (הובא בשו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לב, ד"ה שוב), נוקט שטעמו הוא משום שמחלו.

להערה 378

ברכי יוסף מסביר ששוחד שונה מלווה שלא תבע את הריבית מהמלווה, ששם אין מניחים שמחל (ראה ליד ציון הערה 354), מפני שלא מועילה מחילה בעת נתינת הריבית, אבל בשוחד מועילה מחילה בשעת הנתינה (אבל יש להעיר, שאם כן, זאת מתנה ולא מחילה!), ובדרך כלל מי שנותן שוחד נותן בלב שלם יותר מריבית, ולכן מניחים שמחל. פסקי מהרי"ץ (צאלח), חו"מ, סימן ח, בארות חיים, הערה רלב (עמ' קלו), כותב שזאת גם כונת פרישה, חו"מ, ט, ב, שמניחים שנתן לו במתנה מראש, ולא שמחל אחר מעשה.

להערה 379

א. שער משפט, ט, ס"ק א (הובא בבית אהרן וישראל, גל' צ, עמ' עה), כותב שזו הוכחה שמחל, אבל הוא נאמן אם התברר שמגיע לו רק פחות משווה פרוטה, נזקקים לדון בתביעתו – שמדובר שהוא מכריז שאינו מוחל. אבל אם אמרי בינה כותב שגם אם מת, יורשיו יכולים לתבוע את החזרת השוחד; אבל אם בית דין כפו עליו לתבוע כדי שיוכל לפרוע את חובותיו לאחרים, כך שגם כשתבע, לא תבע מרצונו, זה הוכחה שמחל.

להערה 381

א. גם ישועות ישראל, סימן ו, עין משפט, ס"ק א, הבין כנראה שהטעם שאין בית דין נזקק הוא משום מחילה, שכן הוא הסביר את מה שכתב חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא נה ע"ב, שאם תחילה תבע פרוטה, ואחר כך התברר שמגיע לו רק פחות משווה פרוטה, נזקקים לדון בתביעתו – שמדובר שהוא מכריז שאינו מוחל. אבל הוא מעיר שמהפוסקים נראה שבכגון זה אין בית דין נזקק.
ב. אפשר להסביר קצת בשונה מהלבוש, שהעובדה שהוא תובע אינה מוכיחה שלא מחל, שהרי ייתכן שמחל ועתה חזר בו.
ג. יצוין שגם רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא), נוקט שבית דין לא נזקק להשיב גזילה פחות משווה פרוטה, מפני שמחול לו. אבל ייתכן שכתב נימוק זה רק בגלל, שבו מפורש בתלמוד, סנהדרין שם, שיש מחילה.
ד. על פי נימוק זה מסביר הלכה פסוקה, סימן ו, אות א, הערה 15, את דברי חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא נה ע"ב, בשם רבותיו (הובא בדמשק אליעזר (ניצברג), חו"מ, ו, ס"ק א), שבית דין נזקק לתביעת פחות משווה פרוטה אם התביעה היא על דבר בעין – מפני שבזה לא שייך הטעם של מחילה, שהרי אין מועילה מחילה על דבר בעין, אפילו מחילה מפורשת (ראה שער ארבע-עשרה). ובברור הלכה שם (בסוף ספר הלכה פסוקה), סימן ו, הערה א, נימק דעה זו על פי מה שכתב שם שזאת לא מחילה גמורה, אלא הנושה מוחל כיוון שהוא יודע שבית דין לא יודק לו, והרי בדבר בעין עבדי איניש דינא לנפשיה (שו"ע, חו"מ, סימן ד), ולכן אין צריך בית דין, ולכן אינו מוחל; והיות שאינו מוחל, בית דין נזקק לו; וזו הסיבה שאדם אינו יוצא ידי חובתו בערבה גזולה אף שהיא פחות משווה פרוטה (קושיית תוספות ר"ד, סוכה מא ע"ב) – מפני שהיא דבר בעין ואינו מוחל. תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ח, מסכים לריטב"א, על פי מה שכתב (ראה במילואים להערה 386) שיש חיוב השבת גזילה בדבר בעין שהוא פחות משווה פרוטה. אבל ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 573 ועמ' 575, על מחילה מכללא לגולל על פחות משווה פרוטה שהוא בעין, שיש דעה שהיא מועילה בתור מתנה מכללא או מטעם שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה.
ה. ישועות דוד, חו"מ, סימן ו, כותב שהטעם הוא שפחות משווה פרוטה אינו ממון, והנושה מוחל; ולכן בית דין נזקק לתביעת כלי שהוא פחות משווה פרוטה, מפני שהוא חשוב ונחשב ממון; ולכן שני שותפים שתובעים פרוטה יחד, נזקקים להם, מפני שאינם מוחלים. כלומר, לדעתו רק במקום ששני הטעמים שייכים, אין נזקקים.
ו. דין פחות משווה פרוטה בתחומים אחרים: משבועות לו ע"ב מוכח שגם בפקידון ובהלוואה פחות משווה פרוטה, אין חיוב להחזיר. בפשטות, אם בגול מניחים שהנגזל מחל, אף שנעשתה עבירה חמורה, קל וחומר שבדברים אחרים בעל הזכות מוחל. בית הלל (ליבשיץ), סימן ו, כותב שהמלווה או מפקיד פחות משווה פרוטה אינו מוחל, שהרי אילו מחל, לא היה מלווה או מפקיד, אלא היה נותן במתנה; ורק אם הנתבע כופר או מסרב לשלם, התובע מוחל פחות משווה פרוטה מפני שאינו רוצה לטרוד בדין.

מילואים לשער אחת-עשרה

ז. באונאה: ש"ע, חו"מ, רכו, ה, פוסק שבאונאה של פרוטה או פחות, אין חובה להחזיר. חשן אהרן, רכו, ה, ניםק, שדרך משו ומתן היא שאנשים מוחלים על פרוטה מפני שהיא דבר מועט, אף שדרך כלל פרוטה היא ממוך. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות יג, מדייק מהפלאה, כתובות ק ע"א, ששתי מכירות ובכל אחת אונאה פחות משווה פרוטה, אינן מצטרפות.

ח. ברמאות במידות ובמשקלות: מנחת חינוך, מצווה רנח, מקשה, מדוע אין מלקות ברממה במידות ובמשקלות פחות משווה פרוטה כמו בחובל פחות משווה פרוטה? תורת האהל, עמ' תפה–תפו במהד' תשנ"ג, דף קכב במהד' תש"ח, מתרץ, שחובל לוקה מפני שאין אדם מוחל על חבלה זו (כלומר, אמנם הנחבל מוחל על התשלום מפני שהוא פחות משווה פרוטה אבל אינו מוחל על עצם ההכאה), מה שאין כן ברמאות פחות משווה פרוטה, אדם מוחל עליה, ולכן אין בזה לאו בכלל. עוד הוא מתרץ, שהכאה היא גם חטא נגד ה', ביזוי צלם אלקים, ולכן בפחות משווה פרוטה, שאי אפשר לחייבו לשלם, מפני שאין לבית דין עניין לרון בפחות משווה פרוטה, הדרך היחידה למשפט צדק היא במלקות, ואילו ברמאות של משקלות, אין עבירה בין אדם למקום (חוץ ממה שעצם הצער לחברו הוא עבירה למקום), והיות שאינו יכול לתבוע בדין, אין כאן עבירה על הלאו, ולכן אין מלקות, מפני שהלאו הוא רק במצב שהעוול הוא נושא לתביעה בבית דין.

ט. בתרומה: תוספות, פסחים לב ע"ב (ד"ה ואין), כותבים שזר שאכל תרומה פחות משווה פרוטה בשוגג פטור מלשלם לכהן. דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף ג, מסביר, שאף שלא שייכת שם מחילה, שהרי כהן אינו יכול למחול על חיוב תשלומי תרומה (משנה תרומות, ו, א; ראה שער שלישי, עמ' 133), הרי בתשלומי תרומה נאמר "ונתן לכהן את הקודש" (ויקרא כב, יד), ופחות משווה פרוטה אינו נחשב "נתניה" ⁵⁷⁴. י. בשומר: זכרון יהודה (לאש), סימן לג (לט ע"א), כותב שהמפקיד חמץ פחות משווה פרוטה אצל אחר, והנפקד קיבל על עצמו אחריות, אינו עובר עליו באיסור "בל יראה" בפסח, מפני שעל פחות משווה פרוטה המפקיד מוחל. והוא כותב שאם זה חמץ של גוי, שאינו מוחל על פחות משווה פרוטה (ראה במילואים להערה 386), השומר עובר ב"בל יראה". ראה חוק הישראל, שומרים, עמ' 48, שאין חיוב שמירה על פחות משווה פרוטה; אבל שם לא נאמר שהוא משום מחילה.

יא. במזיק: אפר קדשים, סימן סד, בסופו, נוקט שמזיק פחות משווה פרוטה פטור מטעם מחילה, אלא שעבד כנעני שנחבל אינו מוחל על פחות משווה פרוטה, מפני שגויים אינם מוחלים מן הסתם על פחות משווה פרוטה (ראה במילואים להערה 386). על שוחר פחות משווה פרוטה, ראה עמ' 574.

להערה 384

- א. משו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ז, עולה שמה שבית דין אינו נוקק לפחות משווה פרוטה אינו מטעם מחילה, שהרי הוא כותב שם שמתעם זה גזול פחות משווה פרוטה פטור אף שלא שייכת בו מחילה, שהרי זו מחילת בעלות. וראה על כך בשמו בעמ' 573–574.
- ב. עונג יום טוב, על דרוש, דף י"ג, כותב שלרש"י הטעם הוא משום מחילה, ולרשב"א הטעם הוא שאינו נקרא ממוך. ג. גם מדברי אמרי בינה, דיני דינים, סימן יב (ד"ה וקצת), שנביא בהערה 385, עולה שהבין שהטעם אינו משום מחילה.
- ד. גזע ישי, אות קנה, כותב שהדין שאין בית דין נוקק לפחות משווה פרוטה נלמד מהפוסק "לאשמה בה" (ויקרא ה, כו), שירושלמי שבועות ו, א, ממעט ממנו פחות משווה פרוטה. הוא לומד מכך שהדין אמור גם בדבר בעין, שלא כרבותיו של הריטב"א (במילואים להערה 381).

להערה 385

- א. אורח משפט (אנליק), סימן ו, בהגהה מבן המחבר, מביא שר' יוסף ראפ כתב ששניים שהזיקו פרוטה, בית דין נוקק לתביעה, מפני שלניזק יש תביעה פרוטה, ולכן אינו מוחל. אבל בן המחבר עצמו כותב שעיקר הטעם שאין בית דין נוקק לפחות משווה פרוטה הוא מפני שאינו ממוך שניתן לגבות בבית דין, שהרי נפסק שאם התחילו בפרוטה, גומרים גם בפחות משווה פרוטה (שו"ע, חו"מ, ו, א), וצריך לומר שמדובר שאינו מוחל (שם לא כן אין על מה לדון), משמע שאם בתחילה זה פחות משווה פרוטה, אין בית דין נוקק גם אם אמר שאינו מוחל. אפשר לדחות ראייה זו, כדברי הלבוש, שמה שאמר שאינו מוחל – בטלה דעתו, או כהסבר ההפלאה, ליד ציון הערה 383, שההבדל הוא שב"גומרים" מדובר בתביעת הנתבע, שלגביו אין זו מחילה אלא התחייבות.
- ב. שו"ת תורה לשמה, סימן שלג, כותב שמי שתובע שתי תביעות מן הנתבע, שבכל אחת יש חצי פרוטה, בית דין נוקק לתביעתו, מפני שתצאי הפרוטה מצטרפים, כמו שפסק הרמב"ם, הלכות שבועות, ז, יא, שמי שנשבע לשקר על כפירה בתביעת שני חצאי פרוטה, חייב קרבן שבועה.

להערה 386

- א. תוספות יום טוב, בבא קמא, פרק ט, משנה ו, כותב שהגזול פחות משווה פרוטה אינו חייב להוליכו אחריו הנגזל למקום רחוק, אבל אם בא אליו הנגזל, חייב הגזול לתת לו. הלכה פסוקה, ברור הלכה (בסוף ספר הלכה

מילואים לשער אחת-עשרה

פסוקה), סימן ו, הערה א, מנמק, שמה שגזול מוחל על פחות משווה פרוטה היא מחילה באונס, שמוחל מפני שהוא יודע שביט דין אינו נזקק לפחות משווה פרוטה (אבל יש להעיר שהוא עצמו כתב, כפי שראינו במילואים להערה 381, אות ד, שהטעם שבית דין אינו נזקק לפחות משווה פרוטה הוא בגלל מחילה, ואם כן זה מעגל קסמים; ועוד קשה, שאם זה מחילה באונס, היא בטלה לגמרי), והיות שאינה מחילה ברצון, אינה פוסלת את הגולן מחובת השבה, אף שבטלה דעתו של הנגזל האומר שלא מחל (כפי שכתב הלבוש, הערה 381, לענין הזיקקות בית דין). אבל יש להעיר שרמב"ם שם כתב שהגולן פטור מלהשיב, משמע שהוא פטור גם אם הנגזל בא אליו. ב. על הגזול שווה פרוטה משותפים, ראה הערה 491.

ג. בגוי: רמב"ם, הלכות מלכים, ט, ט, פוסק שגוי שגזל פחות משווה פרוטה מישראל, אף שהישראל מחל לו, חייב מיתה ככל גוי העובר על מצוות בני נח. בטעם הדבר, עיין רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא), ובמה שהקשה עליו יד המלך (לנדא), הלכות גניבה, א, ב (ד"ה וראיתי לרש"י). חידושי הריטב"א, עבודה זרה עא ע"ב (הובא בשו"ת מצוות כהונה, סימן לח), מסביר שהישראל אינו מוחל לו מראש אלא לאחר זמן, שלא לתבוע אותו בדין, ולכן הוא חייב על הגזילה. עונג יום טוב על דרוש, דף ט ע"ד, מנמק, שאף שהישראל מוחל, הרי מחילה אינה עדיפה מהשבה (ואינה עוקרת את החוב מתחילתו), ובפחות משווה פרוטה לא שייכת השבה. יד המלך שם (ד"ה ויש לי וד"ה אבל דבריהם), מסביר שהלאו "לא תגזול" אינו על חסרון ממון בלבד אלא גם על הצער שציער הגולן את הנגזל, ובשעת הגזילה עצמה לא שייכת מחילה, ונתחייב מיד מיתה על הצער (כפי שהגמרא בסנהדרין נו ע"א מנמקת, שהוא חייב בגלל הצער שבשעת הגזילה), וחייב המיתה פוטר אותו ממצוות השבה משום "קם לה בדברא מיניה", ולכן קיום העשה של ההשבה אינו מנתק את הלאו ולכן הוא חייב מיתה; ועוד, שאין כוח בעשה של השבה לנתק לאו של חיוב מיתה, אלא רק חיוב מלקות; ועוד, שבגוי אזהרת לאו ועשה שווים בעונש מיתה, ולא שייך שיעשה ינתק את הלאו שעליו לפוטרו מעונש מיתה, שהרי גם על העשה עצמה הגוי חייב מיתה. תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ב, מסביר שאף שפחות משווה פרוטה אינו ממון (ראה בשמו במילואים להערה 389), גוי מקפיד על פחות משווה פרוטה ולכן לגביו זה ממון והוא חייב מיתה על גזילתו. שו"ת ברית יעקב (ליבשיץ), חלק א, סימן ה (י ע"ד), מסביר שהגוי חייב מפני שדין פרוטה הוא שיעור, ואין שיעורים בבני נח (רמב"ם, הלכות מלכים, ט, י). גם ר' יעקב ישראל קנייבסקי, "בענין פחות משווה פרוטה", בית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' כ, מסביר שהוא חייב מפני שאין שיעורים בבני נח, ובכל זאת היה צריך להיות פטור מפני שפחות משווה פרוטה אינו ממון, אבל היות שגוי אינו מוחל על פחות משווה פרוטה, זה ממון לגביו. קנין תורה בשמעתא, פרשת נח, עמ' כז-כח, מסביר שמניחים שהנגזל התנגד בשעת הגזילה, ולכן הגוי עבר איסור (ראה בשמו במילואים להערה 412), והנגזל מחל רק אחר כך. ר' יעקב שטיגליץ (אריאל), מתתיה (תשל"א), עמ' 99 (נדפס אחר כך בהוספות בספר ברורים בהלכות היראה, עמ' 373-405 = שו"ת באהלה של תורה, חלק ד, סימן כד), מסביר שגם לשיטה שפחות משווה פרוטה אינו ממון (ליד ציון הערה 389), הטעם הוא שדין התורה שקבע שיעור פרוטה גרם לכך שרק פרוטה נחשבת ממון, ואילו בכך נוח שאין בו שיעורים, גם פחות משווה פרוטה נחשב ממון, ולכן הוא חייב כאן. ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה גל' קפא, עמ' קב, מסביר על פי תוספות, עירובין סב ע"א (ד"ה בן), וחידושי הרשב"א וחידושי הריטב"א שם, שגוי פטור מפני שלגביו, פחות משווה פרוטה נחשב ממון חשבוש מפני משווה פרוטה (לעומת דבריו ליד ציון הערה 391, שלגביו ישראל אינו נחשב ממון מפני שמוחלים עליו). שו"ת תשובות יהודה, סימן עג, אות ב, כותב שגוי שגזל פחות משווה פרוטה מישראל פטור מהשבה מפני שהישראל מוחל, ולדעה שגוי קונה במשיכה, הגול קניו לו, אבל לדעה שאינו קונה במשיכה (מחלוקת בעבודה זרה עא ע"א), המחילה בטלה, מפני שאין למי למחול, כיוון שהגולן לא קנה את הגזילה. גליוני הש"ס, סנהדרין נט ע"א (הובא בעיונים במסכתות התלמוד, חלק א, עמ' של), מסביר שבישראל פחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון מפני שדרך ישראל למחול עליו, אבל בגוים פחות משווה פרוטה נחשב ממון מפני שאין דרכם למחול. עיונים במסכתות התלמוד, חלק א, עמ' שלא, מסביר שבישראל גזל בישורא, יש צד איסור וצד ממון, ולכן מתחשבים במחילת פחות משווה פרוטה, אבל בגוי דיני גזל הם רק דיני איסור והיתר, ולכן חייב גם בפחות משווה פרוטה, מפני שלמעשה עשה איסור. ¹⁰

ד. תפארת ציון, שם, אות ד הערה 3, כותב על פי ביאור הגר"א, חו"מ, שמת, ס"ק א, שגוי שגזל פחות משווה פרוטה חייב בהשבה. והוא מסביר שמה שנאמר בעירובין סב ע"א ובעבודה זרה עא ע"ב, שגזל בכך נוח לא ניתן להישבח בפחות משווה פרוטה, פירושו שאינו לאו הניתק לעשה, ואין אומרים שההשבה תפטור אותו ממתה. אבל הוא כותב שאי אפשר להוציא ממנו בבית דין, כמו שאומר ירושלמי, בבא מציעא, ד, ב, ומנמק שחייב גוי בהשבת פחות משווה פרוטה אינו בכלל מצוות דינים, שאזהרתן היא מיתתן, אלא זו מצוות עשה, שאינו חייב מיתה עליה, ולכן אי אפשר להוציא בבית דין. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון" על הירושלמי, שהרי לגביו גוי אין הבדל בין פרוטה לפחות משווה פרוטה.

ה. גוי שגזל פחות משווה פרוטה מגוי – שו"ת מצוות כהונה, סימן לח, כותב שהוא חייב להחזיר, מפני שאינו מוחל.

ו. ישראל שגזל פחות משווה פרוטה מגוי פטור אף שגוי אינו מוחל על פחות משווה פרוטה (סנהדרין נו ע"א), פטור. מנחת חינוך, מצווה קל, אות ה, נימק, שהשבה אינה שייכת בגוי, ופחות משווה פרוטה אינו ממון ואי אפשר

מילואים לשער אחת-עשרה

להוציא בבית דין, אלא שהגזולן לא קנאו. גם חשן אהרן, סימן ו, כתב שהגזול מגוי פחות משווה פרוטה פטור מפני שאינו ממון, לשיטתו (ליד ציון הערה 390) שדי בטעם אחד כדי לפטור.

ז. ר' יהודה נבון, בהגהתו בספרו של אביו, מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א, כתב שהגזול פחות משווה פרוטה מגוי חייב לפי הטעם של מחילה, מפני שזה לא שייך כשגזול מגוי שאינו בר מחילה, ורק לפי הטעם האחר הוא פטור. הוא מוכיח (והובא בדברי חיים (אוירבך), דיני גניבה וגזילה, סימן ב) מרמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, ו, שהגזול מגוי פחות משווה פרוטה פטור. ^א

ח. בהקדש: בבבא מציעא נה ע"ב מובאת דרשה שהגזול מהקדש פחות משווה פרוטה, חייב להשיב. נחל יצחק, סימן ו (הובא בספר לפלגות ראובן, חלק ג, שו"ת בסופו, אות י, דף קו ע"ד), ומנחת חינוך, מצווה רנח (הובא בשירת הלויים (תשס"ח), פסחים, סימן סד, אות ד), מסבירים שהפסוק הוצרך כנגד הטעם שפחות משווה פרוטה אינו ממון, שבכל זאת בהקדש חייב, ואילו הטעם של מחילה לא שייך, שהרי הקדש אינו מוחל. כמו כן, אורח משפט (אגליק), סימן ו, בהגהה מבן המחבר, מוכיח ממה שצריך פסוק בהקדש, מכאן שהפטור בגזול רגיל אינו מטעם מחילה.

ט. דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף ב (עמ' צב), מסביר שהגזולן חייב מפני שזה נחשב ממון, והקדש אינו מוחל. גם תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ב, וקנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' מט), מסבירים שהגזולן חייב מפני שפחות משווה פרוטה נחשב ממון לגבי הקדש, כיוון שאין מי שימחל. עוד נימק קנין תורה שם, שאסור משום חצי שיעור, שאסור מהתורה מפני שראוי להצטרף עם עוד קצת ולהגיע לשיעור שלם, ואמנם בנגזול רגיל אינו מצטרף מפני שבינתיים מחל על הפחות משווה פרוטה הראשון (כאמור ליד ציון הערה 394), אבל בהקדש שאין מחילה, זה יכול להצטרף. אך יש להעיר שטעם זה יכול להסביר רק את האיטור, אבל לא את חובת ההשבה, שהרי אין עונש על חצי שיעור.

י. בדבר בעין: תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ח, כתב שאם הדבר הגזול בעין, יש חיוב השבה גם אם הוא פחות משווה פרוטה, מפני שבעלות בגוף הדבר (שהיא המחייבת בהשבה – ראה בשמו במילואים להערה 389) קיימת גם בפחות משווה פרוטה; וגם אם הנגזול הוא בר מחילה וידע ומחל, הרי לא מועילה מחילה על דבר בעין. אבל בעמ' 475, ראינו דיון בשאלה למי הגזול שייך אם החפץ בעין. וראה עמ' 570 ואילך, בעניין מחילה גזל.

להערה 387

א. כך נימקו גם: משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ו, א (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן יט); עמק יהושע (שפירא), סימן ה (ד"ה ע"כ); מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן ב; שו"ת מצוות כהונה, סימן לח; חשן אהרן, סימן ו, בדעת תוספות, בבא קמא קד ע"ב (ד"ה כסף) ובדעת תוספות, בבא מציעא סא ע"א (ד"ה אם); בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא סא ע"א (ד"ה והנה במנחת); שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן שב; שו"ת מהר"צ חיות, סימן טז, אות ד, וסימן נט; אור שמח, הלכות מלכים, ט, ט; ישועות יעקב, יו"ד, קסא, ס"ק א; ר' יחזקאל איישישקין, המאסף (קואניקה), שנה יז, סימן ל = דבר יחזקאל (איישישקין), עמ' 58 ועמ' 81–82; מנוחת משה, דף נב ע"ב; ישועות ישראל, סימן ו, עין משפט, ס"ק א; עינים למשפט, סנהדרין נו, אות ז, בדעת רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא); קהלות יעקב, סנהדרין, תוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח, בדעת רש"י שם; חדותא דשמעתתא (קמלהר), חלק ב, סימן נט; בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ב); שארית חיים (ברודא), יו"ד, קסא, א; ש' אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 63.

ב. אורח משפט (אגליק), סימן ו, בהגהה מבן המחבר, כתב שתוספות רי"ד, סוכה מא ע"ב, סובר שאף שאדם מוחל על גזל פחות משווה פרוטה, חייב הגזולן להשיב לצאת ידי שמים. הדברים אינם מפורשים בתוספות רי"ד; הוא כותב רק שזה נקרא גזל ופסול למצווה. לעצם העניין, דבריו קשים, הרי כל מחילה פוטרת לגמרי, אף לצאת ידי שמים? אפשר להבין את דבריו על פי דברי הלכה פסוקה (במילואים להערה 386), שוהי מעין מחילה באונס. על דברי הרי"ד ראה עמ' 1159, במילואים להערה 411.

ג. דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף א (עמ' פח–פט), כתב שרש"י, בבא מציעא נה ע"ב (ד"ה גומרין), מפרש את דברי הגמרא בסנהדרין, שנגזל מוחל על פחות משווה פרוטה, שזו מחילה רק על תביעה בבית דין ומנגישה, אבל בעצם הוא עדיין חייב לו, ולכן פירש (שם) שבית דין נזקק לנתבע שתבע פחות משווה פרוטה מהתובע (ראה ליד ציון הערה 382), מפני שאמנם הנתבע מחל על התביעה מפני שהיא פחות משווה פרוטה, אבל לא מחל לגמרי, ולכן יש לנכות חיוב זה מחיובו לתובע; ואילו הרמב"ם מפרש את דברי הגמרא בסנהדרין כמחילה גמורה, ולכן הוא סובר (כפי שכתב בדעתו כסף משנה, הלכות סנהדרין, כ, יא), שאם הנתבע תבע פחות משווה פרוטה, אין בית דין נזקק לו. ^א

להערה 388

א. כמו כן, ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות ה (קה ע"ד), כתב שלדעת רבנו חננאל, עירובין סב ע"א, והרמב"ם, הטעם הוא שנתקבלה הלכה למשה מסיני ששיעור ממון הוא פרוטה. ^א

להערה 389

א. תכריך מרדכי, סימן ז, עמ' נ–נא, כתב שזה הטעם לפי רש"י, ומה שנקט רש"י, סנהדרין נו ע"א (ד"ה צערא),

מילואים לשער אחת-עשרה

מחילה, אין כוונתו שהגולן פטור מפני שהגולן מחל לו בפועל, אלא שזו הסיבה שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון – מפני שישאלם הם רחמנים ואינם מדקדקים על פחות משווה פרוטה (וכך הסביר גם תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ב). הוא מסביר שבכל זאת אסור לגזול פחות משווה פרוטה, מפני שאיסור גזילה תלוי בבעלות, שאסור לקחת דבר משל חברו, ויש דין בעלות גם על פחות משווה פרוטה. בדומה מסביר תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ה, שפחות משווה פרוטה אינו ממון, ולכן אין עליו בעלות של שווי הממון, ולכן אין חיוב השבחה; אבל יש גדר בעלות על גוף הדבר גם בפחות משווה פרוטה, ולכן יש איסור גזילה על גזילת גוף הדבר, אבל אין לאו, מפני שהתורה גזרה את הלאו רק בדבר שיש בו גם חיוב השבחה, כמו שכתב רש"י, סנהדרין נז ע"א (ד"ה צערא).

ב. בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' ח, מביא ראייה שהטעם הוא שפחות משווה פרוטה אינו ממון – עיין שם להוכחתו.

ג. לכאורה קשה, אם אינו נחשב ממון, מדוע אסור לגזול פחות משווה פרוטה? פרי אהרן (בגון), סימן ה, עמ' לט, מסביר שהגולן עצמו שהוא פחות משווה פרוטה, שנכדל מרכוש הגולן, והגולן צריך לתבוע ממון זה בלבד, אינו ממון, שהוא מוחל, אבל כשהוא בידו עם שאר ממון, הוא מצטרף לכל רכושו והכול שלו, שהרי לדוגמה, מי שיש לו אוצר חטים, אין לומר שכל חטה אינה שלו מפני שהיא פחות משווה פרוטה; ולכן אסור לגזול פחות משווה פרוטה – מפני שכשהוא בא לגזול, הוא מצורף לשאר רכושו של הגולן, והגולן מקפיד עליו, אבל אחרי שגול, והפחות משווה פרוטה כבר נכדל מרכושו, הגולן מוחל, ולכן אין חיוב השבחה. על האיסור לגזול פחות משווה פרוטה ראה עוד עמ' 475, ליד ציון הערה 412.

ד. ראה שער ראשון, עמ' 730, במילואים להערה 179, אות ח, שדרך המלך מסביר בכך שלכן חובל בחבירו בפחות משווה פרוטה לוקה – מפני שאין חיוב ממון שיפטור ממלקות. וראה שם, עמ' 728, במילואים להערה 167, בשאלה מדוע לשיטה זו אין חיוב מלקות בגזול פחות משווה פרוטה.

להערה 390

א. זכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פט ע"א), משלב את שני הטעמים כך: בית דין אינו נזקק לו כיוון שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון (כנימוק ליד ציון הערה 384), אבל עדיין הגולן היה חייב להחזיר מעצמו, כיוון שהראה שפחות משווה פרוטה חשוב לו, ולזה מועיל הטעם של מחילה, לפטור את הגולן מלהשיב.

ב. ישועת דוד, חר"מ, סימן ו, נוקט שהטעם הוא שאינו ממון, ומוחל. דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף ב-ג, מעלה את שתי האפשרויות, האם פחות משווה פרוטה נחשב ממון או לאו.

ג. שו"ת מחנה חיים, חלק א, סימן סז (קה ע"ב), נוקט שאינו חייב בהשבחה מפני שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה, או מפני שהגולן מוחל.

ד. עונג יום טוב על דרוש, דף י ע"ב, מסביר שאין חיוב על הגולן, כיוון שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון להיכנס לרשות הגולן, ואין חיוב השבחה על דבר שלא נכנס לרשותו; אלא שבכל זאת היה לנו לחייבו מטעם מזיק, ועל זה פטור מהטעם של מחילה. ¹

להערה 391

בדומה, קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' מח), מסביר שעיקר הטעם הוא שאינו נחשב ממון, ומה שהגמרא בסנהדרין מנמקת מטעם מחילה הוא כעין טעמא דקרא, שלכן אינו נחשב ממון, וזה רק בישראל שמוחלים, אבל בגוים שאינם מוחלים (ראה במילואים להערה 386), הוא נחשב ממון; והנימוק של מחילה רק בא לטעמים, כדי שלא נתמה איך ייתכן שלישאל מותר ולגוי אסור.

להערה 392

א. מתנה אפרים (הובא בתפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות א) מוסיף שאף שימחל כשידע, הרי זה כיאוש שלא מדעת, שאינו מועיל אף שיתייאש כשידע. כך הסביר גם יד המלך (לנדא), הלכות גביהא, א, ב (ד"ה והנה כל).

ב. אבל מהר"ם שיק על תרי"ג מצוות, מצווה קל, אותיות ב-ג, כותב שגם בכגון זה, פטור, כיוון שימחל כשידע, ואמנם זה כמו יאוש שלא מדעת, אבל בכבא מציעא כב ע"א נאמר שהמפריש תרומה מפירות של אחר וכשנודע לבעלים הביע הסכמה, הסכמתו מועילה למפרע כאילו היה רצון בשעת ההפרשה, מפני שזה מצווה, וכך כאן, הרי מצווה למחול פחות משווה פרוטה כדי ללמדנו מידות טובות, ולכן המחילה שימחל כשידע, חלה למפרע. קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' מט), מקשה עליו, שלא מצאנו שמצווה למחול פחות משווה פרוטה, אלא הגמרא אומרת רק שזה מידה טובה של ישראל. עוד הוא דוחה, שגם אם נאמר שזה מצווה, הרי אם כשיודע, יהיה שווה פרוטה, כך שלא ימחל, נמצא שגם מקודם, כשהיה פחות משווה פרוטה, לא היה עומד למחול אם יצטרף עוד חצי פרוטה, ואינו דומה למי שלקחו ממנו חצי פרוטה וידע, שמחל, שאינו מצטרף עם עוד חצי פרוטה, ואילו כאן שסומכים על כך שימחל כשיודע לו, ואם עד הידיעה כבר גולו ממנו עוד חצי פרוטה, אינו מוחל, ואם כן, אותה פחות משווה פרוטה לא היתה עומדת להימחל.

ג. דעה חולקת: בית הלל (ליבשיץ), סימן ו, כותב שגם אם לא ידע שנגב, אינו גרוע מאילו ידע וצעק שאינו מוחל, שבכל זאת נמחל (ראה בשמו במילואים להערה 402).

מילואים לשער אחת-עשרה

להערה 394

א. עוד כתבו כן: שער משפט, ו, ס"ק א; חשן אהרן, סימן ו (לשיתו ליד ציון הערה 390, ששני הטעמים נכונים לקולא); ביכורי חיים (רוין), חלק ד, סימן א, אות א; ספר המדע (כתי ופלת), יו"ד, קסא, א; עמק יהושע (שפירא), סימן ה, ד"ה ולכאורה; חידושי הרי"ם, חו"מ, שמח, ס"ק א; מנחת חינוך, מצווה קל (לפי הטעם של מחילה) (הובא בשני איליהו (ר' יוסף חיים), דרוש ה, דף יג ע"ב); בנין שלמה (רבינוביץ), סימן לא; שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסא, אות י (מפני שהמחילה הופכת את הממון למתנה); שו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ה; בכורי אברהם, סימן ה (כג ע"ג); שו"ת הר צבי, או"ח, חלק ב, סימן צו; תפארת ציון (ריבקין), סימן ב, אות סג ואות סו; שו"ת משה מבחוריו, סימן ד (יב ע"ג); שיעורי מצוות (מילר), דף טז ע"א (הובא בעט סופר (סופר), חלק ג, כלל סב, סוף פרט ד); קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' נ).

ב. שער משפט שם (הובא בישועת דוד, חו"מ, סימן ו, ובתורת ירוחם, סוף ספר פרי אהרן, סימן ה, עמ' שמג = קול תורה, שנה ג, חוב' יב, אלול תרצ"ד, סימן קסז, עמ' יב) כותב שמה שמשמע מרמב"ם, הלכות שבועות, ז, יא, שבמקרה זה מצטרפים חצאי הפרוטה, הוא כגון שגול יותר משווה פרוטה, והחזיר חלק, ונשאר חייב פחות משווה פרוטה, שאינו נמחל (ראה דעה כזאת ליד ציון הערה 417).

להערה 395

א. כמו כן, אורח משפט (אנליק), סימן ו, כותב שאם גול ולווה, והחזיר חלק מהגול ומההלוואה באותו זמן, ונשאר פחות משווה פרוטה מכל אחד, מצטרפים, מפני שבאותו רגע מצטרפים חצאי הפרוטה, לפני שהגול הספיק למחול. ב. מנחת חינוך, מצווה רנח, אות ו, כותב שאם גול חצי פרוטה והנגול לא ידע על כך, או שגול ממי שאינו בר מחילה, חצי הפרוטה שגול אינו שלו, אלא שלא נתחייב בהשבה, ואם שוב גול חצי פרוטה, הם מצטרפים והוא עובר בלא וחייב בהשבת כל הפרוטה, והם מצטרפים אפילו לזמן מרובה כמו מעילה (מעילה כ ע"א).

להערה 397

א. בריכת המלך שם מביא ראיה מתוספות רי"ד, סוכה מא ע"ב, שכתב שהדס גזול וערבה גזולה פסולים למצוות ארבעת המינים, אף שהם פחות משווה פרוטה, כיוון שלא קנאם, ואינם נחשבים "לכס". אבל מנחת חינוך, מצווה קל, אות ד (הובא בשארית ישראל (שציפנסקי), חלק א, עמ' שעד), כותב על פי מה שכתב (ליד ציון הערה 411) שלפי הטעם של מחילה, הממון שייך לגולן, מה שאין כן לפי הטעם שאינו נחשב ממון, הרי אם גול אחד מארבעת המינים והוא שווה פחות מפרוטה, לפי הטעם של מחילה, הוא נחשב של הגולן, והוא יוצא בו מצוות נטילת ארבעה מינים, מה שאין כן לפי הטעם האחר. ¹

ב. אבל ערך שי מציין שנודע ביהודה כתב בנידונו שזה נחשב יאוש, והוא לומד מכך שגם כאן הגולל מתיישב מפחות משווה פרוטה, ולכן אם נתנו הגולן לאחר, האחר קנאו ביאוש ושינוי רשות, ולא יצטרף עם עוד פחות משווה פרוטה. ג. לעומת זאת, מהרש"ם, בהערותו לערך שי שם (נדפס בראש הספר, בהסכמות), מדייק מתוספות, קידושין מ ע"ב (ד"ה וי"א), שגול פחות משווה פרוטה אינו בגדר דבר שאין בעליו מקפיד עליו.

ד. כמו כן, שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצא, דוחה הסבר זה בטענה שיש הבדל בין פחות משווה פרוטה לבין דבר שאין בעליו מקפיד עליו: שם לא איכפת לבעליו אם אדם אחר נוטל אותו אבל לא מחל עליו, ואם כן, לא הוציאו מרשותו, ולכן נוטלו אינו זוכה בו, ואילו אם בעליו מחל, יצא מרשותו, והגולן זוכה בו. הוא מביא ראיה מלשון רש"י, סנהדרין נ ע"א (ד"ה משום), שישראל מוחלים על פחות משווה פרוטה מפני שהם רחמים, הרי שאינו נחשב גול בעיניהם בכלל, וזה לא רק מחילה על ההשבה, שהרי אילו זה היה עדיין נחשב גול ביד הגולן, זאת לא היתה רחמנות. הוא מוסיף, שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה (שער ראשון, פרק שלישי), בוודאי הפחות משווה פרוטה קניי לגולן, וגם לדעה (שם, פרק שני) שמחילה היא רק סילוק, הרי היות שהנגול מסלק את רשותו מהממון, הגולן הוא כזוכה מהפקד, כבמציאה אחרי יאוש. יש להעיר שהוא משתמש במושגים של הגדרת מחילה האמורים במחילת חיוב, אף שהוא מתייחס כנראה לפחות משווה פרוטה שקיים בעין. בשאלה האם מחילת גול היא מחילת בעלות, ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 570 ואילך. ²

להערה 399

כמו כן, דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף א (עמ' פט), מסביר ששני פחות משווה פרוטה מצטרפים, מפני שהמחילה על פחות משווה פרוטה היא מחילה מותנית (בתנאי מכללא), והנאי הוא: אם לא יתחייב לו עוד פחות משווה פרוטה, שהרי המחילה באה מכוח אומדנא, והאומדנא קיימת רק אם לא יתחייב עוד פחות משווה פרוטה. הוא כותב (בעמ' פח) שלרש"י הם מצטרפים מטעם קצת שונה: המחילה על פחות משווה פרוטה אינה מחילה ממש, אלא מחל רק על זכות התביעה בבית דין (ראה בשמו במילואים להערה 387), ולכן אם גול עוד פחות משווה פרוטה, הוא מצטרף אף לעניין זה שיוכל לתובעו בבית דין, מפני שהוא כאילו התנה שיוכל לתובעו בבית דין גם על הפחות משווה פרוטה הראשון, אם יגנוב עוד פחות משווה פרוטה.

מילואים לשער אחת-עשרה

להערה 400

א. אבל יש להעיר שזו טעות הנוגעת לדבר שבעתיד, וכפי שראינו בשער שמיני, עמ' 346, יש אומרים שטעות כזאת אינה מבטלת את המחילה (ראה עמ' 487, הערה 526, שמשנה הלכות אומר דבר דומה, שגם עליו יש להעיר כך). כנגד זה אפשר לומר שכאן שזו מחילה מכללא, היא בטלה גם בטעות מסוג זה, על פי סברת ערך שי ליד ציון הערה 399, שאומדנא אחת יכולה לבטל אומדנא אחרת. ראה שער עשירי, עמ' 410, על החפיפה בין דיני תנאי מכללא ודיני מחילה בטעות.

ב. שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן שב, כתב שאף שבגזול פחות משווה פרוטה, הנגזל מוחל, הרי אם חזר וגזל עוד פחות משווה פרוטה, הם מצטרפים, והוא חייב לשלם כל הפרוטה, מפני שאינו מוחל על שווה פרוטה. כנראה הוא רומז לטעם שזו מחילה בטעות.

ג. אולי זאת כוונת אמרי בינה, דיני דיניים, סימן יב (ד"ה וקצת), שכתב שאם גזל פחות משווה פרוטה שוב ושוב, אינו נמחל, מפני שהנגזל לא יעביר על מדרתו למחול, כיוון שזה לא "דבר קל" (לשון רש"י, סנהדרין נט ע"א, ד"ה משום). ד. גם הלכה פסוקה, ברור הלכה, סימן ו, הערה א (לו ע"א), כתב שאם גזל פעמיים פחות משווה פרוטה, המחילה הראשונה בטלה מפני שהיא ענין מחילה בטעות. עוד הסביר (כדף לו ע"ד) שכל מחילת פחות משווה פרוטה מכללא אינה מחילה ברצון אלא באונס, מפני שהוא יודע שבית דין לא יודקק לו, ולכן הפחות משווה פרוטה יכול להצטרף עם עוד פחות משווה פרוטה, מפני שאו בית דין כבר יודקק לו, ומחילתו הראשונה בטלה מפני שלא היתה בלב שלם. □

ה. הסברים נוספים: אמרי בינה, דיני בשר וחלב, סימן ב, ובהגהתו לדברי חיים (אירבך), דיני גניבה וגזילה, סימן ב, כתב שאף שהנגזל מחל על החצי הראשון, הוא מצטרף לחצי השני, כמו שפסק רמב"ם, הלכות מאכלות אסורות, די, ג, שמי שאכל חצי זית איסור והקיאו וחזר ואכל אותו חצי זית, חייב, מפני שהגרזן נהנה מכזית מדבר איסור, אף שהנאתו הראשונה כבר אינה קיימת בשעת אכילת החצי השני.

ו. פתחי משפט, סימן ו, אות א, כתב ששני חצאי פרוטה מצטרפים מפני שזה בגדר חצי שיעור, וזה כמו כל חצי שיעור, שאם מצא מקום, מצטרף. ואין דבריו מובנים. הסבר נוסף כתב ר"י קניבסקי, בית אהרן וישראל, גל' עב, עמ' כא, אבל אין דבריו מובנים.

ז. זכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פט ע"א), כתב ששני החצאים מצטרפים אם הוא טוען שלא מחל על החצי הראשון, כדי שיצטרף עם החצי השני ויוכל לתבוע; והרי אם הנגזל נותן אמתלא להסביר שלא מחל, מקבלים את דבריו, והגולן חייב, כפי שנביא בשמו במילואים להערה 402.

ח. ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 574, ליד ציון הערה 230, הסבר נוסף בשם רביד הזהב.
ט. שו"ת משנה הלכות, חלק ט, סימן שעו, כתב שאם בפעם הראשונה אמר הנגזל בפירוש שאינו מוחל, הרי אף שברוך כלל בטלה דעתו, מפני שבית דין הפקיר את חלקו בפחות משווה פרוטה (ראה בשמו במילואים להערה 402), אבל לא יעשו בית דין תקנה למי שגזול פחות משווה פרוטה שוב ושוב, ולכן הוא חייב.

להערה 401

א. גם שו"ת דברי מליכאל, חלק ב, סימן עח, כתב שהם מצטרפים, מפני שהגזול פחות משווה פרוטה, אינו נקה לו, אלא שפטור מהשבה. ובחלק ג, סימן קכו, ביאר את כוונתו, שכתב כך לפי הטעם שפטור פחות משווה פרוטה אינו משום מחילה.

ב. בכך אפשר להסביר את פני יהושע, כתובות לב ע"א (על תוספות ד"ה ואי), ומנחת חינוך, מצווה מט (עא ע"ד), הכותבים שהחובל בחברו פחות משווה פרוטה פעמיים, מצטרפים לפרוטה וחייב לשלם – שהוא לפי הנימוק שהפטור אינו משום מחילה אלא משום שפחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון.

ג. אבל מנחת חינוך, מצווה רנח, אות ו, כתב שגם לפי טעם זה אינם מצטרפים, מפני שיש מחילה. כלומר, הוא מבין שגם לפי הטעם שיש גזירת הכתוב שפחות משווה פרוטה אינו ממון, נשאר גם האומדנא שהנגזל מוחל על פחות משווה פרוטה, כדעת חשן אהרן, ליד ציון הערה 390, ששני הטעמים נכונים.

להערה 402

א. אבל פרי אהרן (בגון), סימן ה, עמ' לט, בית הלל (ליבשיץ), סימן ו, קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' נ), עיונים במסכתות התלמוד, חלק א, עמ' של (על פי גיליוני הש"ס, סנהדרין נט ע"א), ושו"ת משנה הלכות, חלק ט, סימן שעו, כותבים שגם אם אמר הנגזל שאינו רוצה למחול, בטלה דעתו. משנה הלכות מנמק, שבית דין מפקיר את בעלותו בפחות משווה פרוטה. □ גם שו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ב, כתב (לעניין השבת אבידה) שגם אם אמר שאינו מוחל על פחות משווה פרוטה, בטלה דעתו. ראה במילואים להערה 416, מה שכתב קנין תורה על פי זה.

ב. זכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פט ע"א-ע"ב), עושה הבחנה: אם הנגזל מצהיר "לי זה שווה פרוטה" (כלומר, שאינו מוחל), בטלה דעתו, אבל אם יתן הסבר (אמתלא) מדוע זה שווה לו, אין אומרים שבטלה

מילואים לשער אחת-עשרה

דעתו, והגולן חייב להשיב; אלא שאין בית דין נזקק לו, מפני שלעניין היוקקות בית דין, לא מחילתו קובעת אלא העובדה שפחות משווה פרוטה אינו ממון (ראה בשמו במילואים להערה 390) – כך נראית כוונתו. הוא מסביר שאף שכתב הר"ן על הר"ף, קידושין ד ע"א (בדפי הר"ף), שהמקדש בפחות משווה פרוטה, האישה אינה יכולה לומר "לי זה שווה פרוטה", הדין כך רק בקידושין, שבהם צריך שיהיה נחשב כסף לכל אדם ולכן לא די שבעיניה זה כסף, אבל לעניין גול, מה שקובע הוא האם הנגול מוחל, וזה תלוי רק בו.

להערה 403

זכרון יהודה (מונק), חידושים מלוקטים, סימן כ (פט ע"א), כותב שאם החפץ היה אצל הנגול באיסור, כגון שהוא עצמו גול אותו, זה מראה שהחשיב אותו אף שאינו שווה פרוטה, ולכן אם משהו יגול ממנו, אין מניחים שמחל לו, ולכן הגולן חייב להשיב; אלא שאין בית דין נזקקים לו מפני שהוא פחות משווה פרוטה, ואינו נחשב ממון (על פי ההכחנה שהובאה בשמו במילואים להערה 390).

להערה 406

א. שו"ת מהר"צ חיות, סימן נט, כותב שבפשוטות חייב להשיב מפני שהקטן אינו מוחל, ותמה מדוע לא מצאנו הלכה זו בפוסקים.
ב. אבל מהר"ם שיק, על תרי"ג מצוות, מצווה קל, אותיות ב-ג, כותב שגם כאן נחשב שנמחל, כיוון שאילו היתה להם דעת, היו מוחלים, כעין הסברה שכתב לעניין מי שלא ידע (ראה במילואים להערה 392).

להערה 407

ר' משה אהרן בנגיס, בתשובתו בספר לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו, אות יא (קז ע"א), ור' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קב, כותבים שפטור, על פי מה שכתבו (ליד ציון הערה 391) שפחות משווה פרוטה אינו ממון מפני שמוחלים עליו, ולכן הגולן פטור גם במקום שאין מחילה.

להערה 409

א. בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג, עמ' יב, כתב שאם התייקר, חייב להשיב, מפני שגם כשהיה פחות משווה פרוטה, אף שהנגול מחל, לא נקנה לגולן, מפני שהמחילה רק פוטרת מהשבה, כמו שכתב שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, אהע"ז, סימן עז, שדבר שאין בעליו מקפיד עליו, אמנם מותר ליטלו אבל אינו נחשב קנוי לזוכה (ראה בשמו ליד ציון הערה 397), ולכן אם התייקר והוא עכשיו שווה פרוטה, חייב בהשבה.
ב. דברות משה, בבא מציעא, סימן מט, ענף א (עמ' פט), כותב שלרש"י שבפחות משווה פרוטה אין מחילה גמורה (ראה בשמו במילואים להערה 387), והנגול מוחל רק על זכות התביעה בבית דין, הרי אם התייקר, הוא יכול אף לתבוע בבית דין. הוא מעלה אפשרות שגם לרמב"ם שעל פחות משווה פרוטה אדם מוחל מחילה גמורה (ראה בשמו שם), הגולן חייב להשיב אם התייקר, מפני שיש אומדנא שהנגול לא מחל על דעת שיתייקר. זו דוגמה נוספת לתנאי מכללא במחילה מכללא.

להערה 410

א. אור זרוע, בבא קמא, סימן תכג (הובא בהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ט, סימן כד), כותב בשם ר"ש בן אברהם, שאם נשבע לשקר אחרי שהתייקר, הוא חייב קרבן שבועה.
ב. אבל מחנה אפרים, הלכות גזילה, סימן א, כותב שאם גזל פחות משווה פרוטה, אף על פי שהתייקר אחר כך, פטור מהשבה אפילו לא מחל הנגול, משום שפחות משווה פרוטה אינו ממון, ומה שטור, חו"מ, שסו, ג, כותב בשם הרמ"ה שאם התייקר אחר כך צריך להחזיר, הוא במי שגזל הרבה אלא שאחר כך מחל הנגול חוץ מפחות משווה פרוטה (ראה על כגון זה ליד ציון הערה 415), שהרמ"ה סובר שאם נתייקר חייב להחזיר, כיוון שבא לידו בתורת גזל, והוא שייך לנגול והתייקר בבעלותו.

להערה 411

א. אבל ראה ליד ציון הערה 397 בשם ערך שי ובריכת המלך, שגם לפי הטעם של מחילה, הממון אינו שייך לגולן.
ב. קנין תורה בשמעתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' מח), כותב שהממון נחשב של הגולן בגלל המחילה, אף שלדעתו אין זה עיקר הטעם (ראה בשמו במילואים להערה 391).
ג. ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קא, כותב כדבר פשוט שעקב המחילה, כבר אינו שייך לנגול.
ד. תוספות רי"ד, סוכה מא ע"ב (הובא בעץ השדה (פוסק), סימן תרמט, ס"ק ד), כותב שהממון אינו שייך לגולן,

מילואים לשער אחת-עשרה

מפני שהתורה הקפידה עליו, אף שהנגזל אינו יכול להוציאו בבית דין, ולכן הגזול ערבה שהיא פחות משווה פרוטה, אינו יכול לקיים בה מצוות נטילה בסוכות, מפני שאינה "לכם". ראה על דבריו במילואים להערה 381, אות ד, ולהערה 397 אות א.
ה. שו"ת מחנה חיים, חלק א, סימן סז (קה ע"ג), כותב שהממון שייך לגזולן והוא יכול לקדש בו אישה, מפני שאינו נחשב גזל כיוון שהנגזל מוחל.
ו. יש להעיר שמנחת חינוך, מצווה שכה, כותב שלדעת רש"י, פחות משווה פרוטה אינו שייך לאדם גם אם אינו גזול. □

להערה 412

א. כמו כן, יד המלך (לנדא), הלכות גניבה, א, ב, ד"ה אמנם לדעתי וד"ה והנה כל (הובא בשו"ת הר צבי, או"ח, חלק ב, סימן צו), כותב שהלאווים של גניבה וגזילה נאמרו בסתם, גם על פחות משווה פרוטה, אלא שפחות מפרוטה נמחל, והמחילה היא כהשבה (כמו השיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא כפירעון), ונתקיים העשה "והשיב", ונתקן הלאו "לא תגזול"; אבל המחילה אינה מתירה את האיסור לכתחילה כיוון שלא שייכת מחילה על דבר בעין, כפי שנראה בשער ארבע-עשרה.
ב. לעומתו, חידושי הריטב"א, עבודה זרה ע"ב (ד"ה ת"ש), כותב שהנגזל מוחל מראש ואינו גזל כלל. שו"ת מצוות כהונה, סימן לח, מדגיש שבכל זאת יש איסור.
ג. כמו כן, שו"ת מחנה חיים, חלק א, סימן סז (קה ע"ב), כותב שהנגזל מוחל בשעת גזילה כדי שהגזולן לא יעבור על ידו בלאו של גזילה, ומחילת הנגזל מועילה להפוך את הגזול למתנה; ובכל זאת הגזולן עובר באיסור חמס, כאמור בבראשית רבה פרשה לא, ה, שגזילת פחות משווה פרוטה אסורה מטעם חמס. וראה שער רביעי, עמ' 171, בעניין הרשאה לגזול.
ד. קנין תורה בשמעתתא, פרשת נח, עמ' כז-כח, עושה הבחנה: אם הנגזל שותק כשהוא רואה שמישהו גזול ממנו פחות משווה פרוטה, הרי שמחל גם בשעת הגזילה, וזה כמעט כמתנה, ומוותר; ובישראל הגזול מישיראל, בסתם מניחים שהיה כן, מפני שהוא אוהבו; אבל אם הנגזל צועק בשעת הגזילה, זה בגדר גזל, ואסור משום חצי שיעור, אלא שמניחים שהוא מוחל אחר כך; ואם אינו יודע שנגנב, אי אפשר לומר שהוא מוחל בשעת הגניבה, ולכן אסור מטעם חצי שיעור.
ה. שואל ומשיב עצמו, במהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קל (פח ע"ב), כותב שלפי הטעם של מחילה, איסור גזל פחות משווה פרוטה אינו מצד הנגזל, שהרי מחל, אלא מצד הגזולן – שלא ירגיל את עצמו לגזול. כמו כן, קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' מט), מנמק שאסור כדי שלא נתרגל למידות מושחתות. □

להערה 416

א. דעה חולקת: קנין תורה בשמעתתא, במדבר, לחג השבועות, סימן יב (עמ' נ), כותב שהוא פטור, ומנמק, שאין מתחשבים בגילוי דעתו שאינו מוחל, מפני שבטלה דעתו אצל כל אדם, ומחילים את הכלל שאדם מוחל על פחות משווה פרוטה (ראה בשמו במילואים להערה 402).
ב. גם ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה גל' קפא, עמ' קא, כותב שהוא פטור, ומנמק (בעמ' קב) שאין בפחות משווה פרוטה תורת ממון מפני שמוחלים עליו (ראה בשמו בהערה 391), ולכן גם במקום שאין מחילה, כמו כאן, הגזולן פטור.
ג. מקור המחלוקת היא בהבנת המשנה בבבא קמא קג ע"א האומרת שבמצב כזה הגזולן אינו חייב להוליך את התשלום לנגזל אם הוא במקום רחוק: דעה זו מבינה שהשמעות היא שאין חובת השבה כלל, ואילו הדעה שבטקסט מבינה שאינו חייב ללכת למקום רחוק, אבל הוא חייב להשיב אם הנגזל במקום קרוב. □

להערה 417

א. הם נוקטים שבכגון זה, היות שלא מחל על השאר, חיוב זה מצטרף לעוד חיוב כזה של פחות משווה פרוטה, לעניין שאם כבר נושבע לשקר, חייב עליו קרבן שבועה.
ב. ר' חיים יואל בלוך, משפטי ארץ א (תשס"ב), עמ' 312, מוצא מקור להלכה זו ברא"ש, המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא קג ע"א – עיין שם.

להערה 421

א. מצוות כהונה כותב שהמוצא אבידה פחות משווה פרוטה לפני שנודע למאבד, כך שלא הספיק למחול, חייב להחזיר, אבל אם אחר כך נודע לו, אינו חייב להחזיר, מפני שמן הסתם מוחל, וזה לא כמו מי שהגביה לפני יאוש ואחר כך המאבד התייאש (יאוש שלא מדעת), שחייב להחזיר, שהרי גם בגזל מועילה מחילה אחרי שגזל.
ב. תוספות, בבא מציעא כז ע"א (ד"ה לגיזתו), מקשים, מדוע הסוגיה מצריכה פסוק לחייב השבת גיזת זנב של בהמה, הרי אם היא שווה פרוטה, פשוט שחייב, ואם היא פחות משווה פרוטה, באמת פטור? פתחי משפט, סימן

מילואים לשער אחת-עשרה

ו, אות א, מתרץ שמדובר שהיא פחות משווה פרוטה, ובכל זאת חייב בהשבה, מפני שהטעם שפטור מהשבת פחות משווה פרוטה הוא מצד מחילה והפקר, וכאן זה לא שייך, שהרי הגיזה היא על הבהמה של המאבד שהיא ה"חצר" שלו (בהנחה שחצר מהלכת קוננה), ועוד שהפקר הוא רק כשמוציא את החפץ מרשותו, וכאן הגיזה היא ברשותו – על בהמתו.

להערה 423

גם שו"ת אורח ישר, סימן יח, נתיב ב, מנמק כך, אלא שלדבריו המחילה גורמת לכך שאינו נחשב ממון – ראה בשמו בהערה 429. אבל הוא כותב שאם אדם אחד איבד שווה פרוטה, ושניים הגביהו יחד, המאבד אינו מוחל, ולכן הם חייבים בהשבה אף שכל אחד משיב פחות משווה פרוטה.

להערה 425

א. דברות משה מסביר שבאבידה פחות משווה פרוטה, המאבד מסתמא אינו מוחל, כיוון שאין טירחה בתביעה, מפני שהמוצא מן הסתם מחזר אחריו כדי לקיים מצוות השבת באבידה, ובכל זאת הוא פטור מגזרת הכתוב. ב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סימן קל (פח ע"ב), כותב שצריך פסוק לפטור פחות משווה פרוטה באבידה, ללמד שאין חוששים שמא היא שווה פרוטה במקום אחר. ג. פרי אהרן (בגון), סימן ה (עמ' מ), מסביר שהפסוק הוצרך ללמד שאמנם לגבי המאבד זה נחשב ממון מפני שהוא מצורף לשאר רכושו (ראה בשמו במילואים להערה 389), אבל לאדם אחר אינו ממון מפני שהוא פחות משווה פרוטה נפרד, ולכן אין חובת השבה. ד. אבן האזל, הלכות גזילה ואבידה, יג, א, כותב שהרמב"ם אינו סובר כדרשה שם, אלא פוטר מסברה (אולי כוונתו היא, משום שזה לא נחשב ממון), או לומד מריבית (ליד ציון הערה 431) ואונאה (לעיל, עמ' 1153, אות ז).

להערה 431

א. דעה חולקת: משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ו, א (הובא בשו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות י, ובספר לפלגות ראובן, חלק ג, שו"ת בסופו, אות ו, דף קו ע"א), כותב שלדעת הרמב"ם אפילו פחות משווה פרוטה הוא ריבית קצוצה והלווה יכול לתבוע אותה מהמלווה בבית דין, ואף שבתחומים אחרים פחות משווה פרוטה אינו נחשב ממון, מרבים מ"כ"ל דבר אשר ישך" לאסור אפילו פחות משווה פרוטה, ולכן גם "וחי אחיך" (שהוא המקור לחיוב החזיר) הוא אף על פחות משווה פרוטה; ואין אומרים שיהיה פטור מטעם מחילה, מפני שלגבי ריבית לא מועילה מחילה מראש, לרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, ולכן גם פחות משווה פרוטה יוצאה בדיינים. ב. ר' אברהם ישעיה וולפא, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא, עמ' קא, מביא את שתי הדעות כחלוקות בשאלה האם יש חיוב השבת פחות משווה פרוטה במקום שאין מחילה.

להערה 434

א. גם שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קסא, אות ב, כותב שבריבית צריך פסוק מיוחד למעט פחות משווה פרוטה, מפני שאין לפטור מטעם מחילה כיוון שלדעת כמה פוסקים לא מועילה בריבית מחילה, ואפילו לרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, שמועילה מחילה בריבית, הרי מפורש בדבריו שזה רק אם אמרו למלווה להשיב ואחר כך מחל הלווה. ובאות יא, כתב שאם לקח ריבית פחות משווה פרוטה, ואחר כך לקח עוד פחות משווה פרוטה, המלווה חייב להחזיר, מפני שהוא קונה אותו בלקיחתו, וזה ממון גמור של המלווה אלא שמוצה עליו להשיבו, ולכן הוא מצטרף עם חצי הפרוטה הנוספת גם אם מחל לו הלווה על הראשון, מפני שאין לו מה למחול, שהרי כבר נקנה למלווה, ואף מצווה אין עליו להשיבו, ועדיין החצי פרוטה היא אצלו בתורת ריבית כיוון שהמחילה חסרת משמעות. ב. שו"ת דברי מלכיאל, חלק ב, סימן עח, כותב שבריבית לא שייך הטעם של מחילה, שהרי גם ביותר מפרוטה הלווה נותן מרצונו, ואף על פי כן הוא יכול לתבוע אותה חזרה; אלא פטור מגזרת הכתוב. אבל הוא כותב שבריבית שני פחות משווה פרוטה אינם מצטרפים, מפני שהמלווה לקח אותו בהיתר, ונקנה לו. אבל בחלק ג, סימן ס, כתב שבריבית פחות משווה פרוטה, מן הסתם הלווה מוחל. ^א

להערה 439

מקור נוסף למחילת דבר מועט הוא תוספות, ב"ב מציעא עה ע"א (ד"ה וכדברי), הכותבים שבהלוואת כיכר לחם אין איסור ריבית גם באנשים שבדרך כלל מקפידים זה על זה, מפני שכאן כל אדם מוחל מן הסתם כיוון שמדובר בסכום קטן, ונותן שלא בתורת ריבית. לאמיתו של דבר, אין זו מחילה אלא מתנה.

להערה 440

א. הכוונה היא שמחלו אחרי שנודעה האמת, שאילו מה שנתנו לפני כן – זה מחילה (או יותר נכון: מתנה) בטעות; ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 614 ואילך, מקורות המזכירים מחילה בשעת נתינה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. בשאלה איך נמחלת זכותם של הקטנים שבקהל, ראה עמ' 498, ועמ' 1174, במילואים להערה 4.

להערה 441

א. יש להעיר שהגמרא, בבא בתרא שם, אומרת שיש צד לומר שציבור מוחל יותר מיחיד (ותוספות נימקו כאמור), ויש צד לומר להיפך.

ב. אבל ליד ציון הערה 368, ראינו ששתיקה ממושכת של ציבור אינה מוכיחה שמחלו, מפני שיתכן שהסיבה שכל אחד שתק היא מפני ססמך על חבריו שיתבעו. סברה זו אינה שייכת כאן, שהנחה שמחל היא מחמת גודל החיוב. מצד שני, הסברה כאן, שלכל אחד יש רק זכות מועטת, אינה שייכת שם, שמדובר במחילת מס, שהוא חיוב המוטל על כל אחד מן התושבים, מפני שאם ימחלו לאחד, יצטרכו למחול לאחרים, ואז יהיה זה הפסד גדול לכל תושב.

להערה 443

אבל באר יצחק שם, ונחל יצחק, סימן זה שם, כותב שמחילה זו תקפה רק אחרי שחכמים תיקנו שאי אפשר לגבות ממיטלטלין שמכר החייב, אבל לפני כן לא היתה תקפה, שהרי אין תוקף למחילת שעבוד שקיים גם כלפי קונים – ראה שער חמש-עשרה, במילואים, עמ' 1271, אות ז, בשם תוספות, כתובות זה ע"א (ד"ה וכי).

להערה 444

אבני מילואים, לא, ס"ק א, כותב בדעת רש"י, קידושין ז ע"ב (ד"ה אי דאמר), שהאומר לאישה "התקדשי לי בחפץ זה ששווה חמשים", והחפץ שווה פחות מחמשים, אבל ההפרש קטן משישית, מקודשת, מפני שהיא מוחלת על מה שקטן משישית, כמו באונאה בכרך; וכן אם קידש אותה במטבע, והמטבע חסר פחות משישית, מקודשת, מפני שהיא מוחלת, כמו בקנייה במטבע חסרה (בבא מציעא נא ע"ב).

להערה 445

א. עצי לבונה, יו"ד, קס, ו (נדפס רק בספר העצמאי, ולא בליקוטים שנדפסו בגליון השו"ע), מעלה ספק באונאה פחות משתות, האם היא כלולה בלאו אלא שהמאנה פטור מלשלם מטעם מחילה, או שאינה כלולה בלאו; ונפקא מינה האם המאנה חייב מלקות.

ב. ש' אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 181–182, הסביר שרוב בני אדם מוחלים על הפרש פחות משתות, ולכן מניחים שגם אדם זה מוחל; ולא רצו חכמים לקבוע את הדין לפי אופיו של כל אדם פרטי, על איוה סכום הוא מוחל, מפני שאז היו צריכים לבדוק כל אדם, ועדיף ללכת לפי רוב בני אדם. א.

להערה 447

אבל פרישה, חו"מ, רכו, מ, ובספרו סמ"ע, רכו, ס"ק מט, כותב בשם תוספות, בבא בתרא סא ע"ב (ד"ה שמע), שמה שאין אונאה בקרקעות אינו משום שאדם עשוי לשלם הרבה עבור קרקע, אלא זו גזירת הכתוב. אבל הדברים אינם מפורשים בתוספות שם.

להערה 453

כמו כן, ר' בצלאל אשכנזי, שם, מביא שהרשב"א כתב בחשובה בכתב יד (והיא נדפסה בשו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן מב), שאם לא מחה האב בחייו, מה שהרוויח הבן, ושומר לעצמו, שייך לעצמו, כאילו האב נתן לו במתנה, גם אם מחה בהיפרדו מעל שולחנו. ראה חיים, חלק ב, פרשת בהעלותך (מט ע"א), כותב בשם ר"ב אשכנזי שם, שבן הסמוך על שולחן אביו – מה שהרוויח שייך לאב, אבל אם אלו בגדים שחלקם בלה ואבד, אביו מוחל על מה שבלה ואבד. א.

להערה 455

א. מהרש"ם שם (הובא בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח, דף סב ע"ד) עוסק בבן גדול שסמוך על שולחן אביו, שעשה מלאכה, ולמשך זמן רב האב לא לקח ממנו את שכרו, ופסק שהאב לא איבד את זכותו, מפני שהוא יכול לטעון ששתק כדי שישתדל הבן להרוויח יותר, ואילו היה תובעו ומוציא ממנו, היה הבן מפסיק לעבוד (ביודעו שהשכר לא יהיה שלו), והיה האב מפסיד. ייתכן שטענה זו שייכת בכל חוב – הנושה מעוניין שהחייב יעבוד כדי שיהיה לו במה לשלם. אבל ייתכן שבחוב רגיל הטענה לא שייכת, מפני שגם אם יתבענו, החייב יהיה מעוניין לעבוד, מפני שמה שירוויח מעבר לסכום החוב יהיה שלו, ורק בבן, שכל מה שישתכר יהיה לאב, התביעה תגרום לו להפסיק לעבוד. מכל מקום, הטענה בוודאי אינה שייכת בחייב שכבר יש לו במה לשלם, מפני שאז אין לנושה סיבה לחשוש מן האפשרות שלא ישתכר עוד; וכן, הטענה אינה שייכת בחייב שאינו עובד (או שעובד ואינו מרוויח די לחיסכון). א.

ב. יצוין שתמים דעים, סימן נח, פירש את הירושלמי באופן אחר, ולפיו אין מדובר על מחילת האב לבנו – עיין שם. ועיין שו"ת בני אהרן, סימן נד (ס ע"ד), שביאר את דבריו. א.

מילואים לשער אחת-עשרה

ג. ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 503, שיתכן שבכלל אין תוקף למחילה זו, גם אם מחל בפירוש.

להערה 456

א. אבל משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ד, יד, קצות החושן שם, שו"ת ר' עזריאל (הילדסהיימר), אהע"ז, סימן קסא, ושו"ת יביע אומר, חלק ח, או"ח, סימן כט, אות ה, כותבים שרוב הפוסקים סוברים שבכל מצב קניין פירות אינו בקניין הגוף, שלא כתוספות שם (ואם כן אין נפקות מכך שהאב מוחל).

ב. מצד שני, בבבא בתרא קלו ע"ב, ר' יוחנן אומר לעניין זה שאב אינו מוחל לבנו, אלא שאין הלכה כר' יוחנן בזה.

ג. קהלת יעקב (ברוכין, מקרלין), סוכה מא (מ ע"ב בדפי הספר), כותב שבדברי התוספות דחוקים, מפני שלא מצאנו אמורא שסובר שיש הבדל בין אב לאח. וראה עמ' 1260, שהרי"ף כותב שבמתנה מהיום ולאחר מיתה, מן הסתם האב מוחל לבנו על פירות המחוברים לקרקע בשעת מות האב.

ד. מקום נוסף שמניחים שאב מוחל לבנו, הוא לעניין הסבה בליל הסדר. אסור לתלמיד להסב בנוכחות רבו, מפני שאין זה מכבודו, אבל בן מיסב בנוכחות אביו גם אם אביו הוא רבו, מפני שמניחים שהאב מוחל לו. כך כתבו אבודרהם, סדר תפילות הפסח, עמ' רטז במהד' תשכ"ג, כל בו, סימן נ, מגן אברהם, תעב, ס"ק ו, פרי חדש, או"ח, תעב, ה, חק יעקב, תעב, ס"ק ט, יד אהרן, או"ח, תעב, הגהות טור, בגדי ישע (ויגו), תעב, ה, שו"ע הרב, או"ח, תעב, יא, שו"ת פנים מאירות, חלק א, סימן צג, ערוך השלחן, או"ח, תעב, ז, ומשנה ברורה, תעב, ס"ק יד.

להערה 459

חלקת מחוקק, פ, ס"ק לה, כותב שאם היא חולה, ומעשה ידיה שהיא מסוגלת לעשות לא יספיקו למונותיה, יש להניח שאינה מוחלת, ורק אם היא מסוגלת לזון את עצמה, שתיקתה מוכיחה שמחלה גם לאותן פעמים שלא יספיקו לה מעשה ידיה.

להערה 461

ייתכן שיש גם הנחה לכיוון ההפוך, שבעל מוחל לאשתו מן הסתם. כך נראה להסביר את הנמקתו של חידושי הריטב"א, כתובות עט ע"ב, ד"ה ישבע (הובא בפר"ד, כרך ה, עמ' 169), ובבא מציעא לט ע"א, לדין שאם בעל הוציא הוצאות על נכסי אשתו, ואכל מפירותיהם, אינו מקבל החזר הוצאות גם אם אכל פחות משהוציא, ולדין שאם הבעל לא אכל, הוא מקבל רק את הוצאותיו, ואין מקבל חלק מהשבח כמו שמקבל היורד לנכסי חברו ברשות והשביחם. הריטב"א נימק, שמניחים שהבעל מוחל לאישה על כך (וכך נימק גם נימוקי יוסף, כתובות עט ע"ב). ייתכן שהריטב"א סובר שיש הנחה כללית שבעל מוחל לאשתו עקב אופי הקירבה שביניהם.

להערה 462

ראה עמ' 1118, במילואים להערה 3, שרוח אליהו כותב שבכגון זה, המחילה אינה מועילה לשיטה שמחילה היא הקנאה.

להערה 463

שו"ת הרא"ש, כלל מא, סימן א, וכלל נה, סימן ז, כותב שהיא מוחלת גם על זכותה לגבות את כתובתה מנכסים שמכר הבעל לפני המתנה, מפני שכשהקונים קנו נכסים אלו, הניחו לה קרקעות "בני חורין" אצל הבעל שתוכל לגבות מהם, ואין הצדקה שהם יפסידו בגלל מחילתה על שעבודה בנכסים ההם. לעניין נכסים אלו, אין מחילה ישירה, אלא היא מפסידה את זכותה לגבות מהלקוחות כתוצאה ממחילתה העיקרית.

להערה 465

שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה ואם באנו), כותב שגם אם כתב בשטר המתנה שהוא נותן לה את כל נכסיו חוץ מסכום כתובתה, שמשמעותו שסכום זה יישאר ליורשיו, והיא תגבה מהם את כתובתה – היא מפסידה את כתובתה, ואין אומרים שמה שהוסיף הם דברים מיותרים ובאים ללמד שלא תפסיד את כתובתה, מפני שאינם דברים מיותרים, מפני שהיה צריך לומר זאת כדי שלא יחול כאן הדין שהנותן את כל נכסיו לאשתו, המתנה בטלה מפני שמניחים שהתכוון רק לעשות אותה אפטרופא (בבא בתרא קלא ע"ב – ראה ליד ציון הערה 470).

להערה 469

מהרי"ט כותב שכאן אין לנמק שהיחוד באישה הוא מצד "קולי כתובה" (כמו ליד ציוני הערות 187, 275), מפני שזה יכול להיות סיבה רק לצמצום כוחה של האישה בגבייה מהבעל או מיורשיו, ואילו כאן משמעות המחילה היא צמצום כוחה לעומת נושים אחרים.

להערה 470

א. שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קיט (ד"ה ואני רואה), כותב שגם בנשואה יש מצבים שאינה נעשית אפטרופא (עיין שו"ע, אהע"ז, קו, א-ב, וחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א)), ובכגון זה חל הדין שבטקסט, שמחלה על כתובתה. ב. אבל שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לט, דף פז ע"ג (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף יא ע"ג), מביא דעה שגם נשואה מוחלת על כתובתה (חידושי הרמב"ן, בבא בתרא שם, מעלה אפשרות זו, אך הוא דוחה אותה), והוא כותב שאפשר לומר "קים לי" שמחלה.

ג. דוגמאות נוספות למחילה מכללא ביחסי בעל ואישה: שו"ת הר"י מיגאש, סימן קנ, כותב שמי ששהה עם אשתו עשר שנים ולא ילדה, שדינו הוא שהוא חייב לגרשה ולתת כתובה אם האישה תובעת זאת מצד "בעינא חוטרא לירא", הרי אם שתקה ומחלה, אינו חייב לגרשה ולתת כתובה. לא ברור אם כוונתו היא לומר ששתיקה מוכיחה שמחלה. ד. רמב"ם, הלכות אישות, יא, טו (ובעקבותיו שו"ע, אהע"ז, סח, י), כותב שבעל שלא מצא באשתו בתולים, אבל לא טען זאת בבית דין בהודמנות הראשונה, אינו יכול לטעון טענת בתולים, מאחר שהשתתה. ממגיד משנה, הלכות אישות, כה, ו (הובא בשו"ת דברי יהושע, חלק א, סימן עא, עמ' רל), עולה שהטעם הוא שהשהייה מוכיחה שמחלה (היינו, מחל על זכותו לגרשה בלי לתת כתובה). אבל שו"ת תשרות שי, מהרורא קמא, סימן רפה, מדייק מרש"י, יבמות קיא ע"ב (ד"ה נסתר), שהטעם הוא שאינו נאמן, ולא משום שמחל, ולכן אם האישה מודה שלא היתה בתולה, היא מפסידה את כתובתה, ואין אומרים שמחל. שו"ת הרא"ש, כלל לו, סימן ב, נוקט שהייתה ששהה, אינו נאמן בטענתו, שכן אילו היתה האמת כדבריו, היה טען זאת מיד בבית דין; ואמנם יש מצב שמתקרת דעתו של הבעל והוא מתפייס (כלומר, מוחל לה), אבל אז הוא ישתוק לעולם, ונדיר הוא שיתפייס ואחר כך יתחרט, ויותר סביר שהוא מעליל עליה על-ידי מפני שהתעוררה בלבו שנאה כלפיה. יש לשאול, מדוע זה שונה מחוב רגיל שבו אין אומרים שהשהייה מוכיחה שמחל או שאין אמת בתביעה? נראה שההבדל הוא שבחוב רגיל מדובר שיש לתובע ראייה על קיום החוב, ואילו כאן אין לבעל הוכחה שהיתה בעולה, אלא שאם היה מתלונן מיד היה נאמן מפני שחזקה אין אדם טורח לסעודה ומפסיד אותה (כתובות י ע"א), כלומר שזהו סביר לומר שהיתה באמת בתולה והוא תיכנס מראש לטעון שלא היתה בתולה כדי להיפטר מתשלום כתובתה, שהרי אם כן לא היה טורח לשאת אותה ולהכין סעודה לכתחילה; ואילו כאן אין חזקה זו קיימת, שהרי ייתכן שהיתה בתולה והוא טרח בסעודה מפני שהיה בדעתו לקיימה, ורק אחר זמן עלתה בלבו שנאה כלפיה והחליט להעליל עליה זו. מכל מקום, לדעת הרא"ש, הטעם אינו שמוניחים שמחל אלא שמוניחים שהוא משקר.

ה. הרמב"ם שם כותב שאם נסתרה עמו, ולא טען מיד טענת בתולים, כבר אינו יכול לטעון; וטעמו הוא, שיש להניח שבא עליה, ונודע לו שאינה בתולה, והיה צריך לטעון מיד. חלקת מחוקק, קיז, ס"ק יח, מקשה, מדוע זה שונה ממום באישה, ששם רק אחרי שלושים יום מניחים שבא עליה ונודע לה המום (כאמור בעמ' 1148, במילואים להערה 330)? ר' אליעזר אשר כהנא שפירא, בספר זכרון אשל אברהם (שפירא), עמ' תשט, מיישב, שלעניין טענת בתולים, עצם הביאה היא הבדיקה, וזוהי שלא טען בבית דין, הראה שמחל, מה שאין כן במום, צריך לעשות מעשה מיוחד של בדיקה לפני הביאה, ולכן רק אם עברו שלושים יום יש הוכחה שמחל.

ו. ר' אליעזר אשר כהנא שפירא, שם, עמ' תשז-תשח, כותב שאם התייחדו לפני הנישואין, שאינו יכול לטעון טענת בתולים (שו"ע, אהע"ז, סח, א), הרי גם אם היא הודתה שנבעלה לאחר, אינה מפסידה כתובתה, מפני שבה שנקנס לחופה אף שידע שלא יוכל לטעון טענת בתולים, מחל על טענה זו; וכן אם היא טוענת "בתולה הייתי ולא בא עלי", אין לבעל טענת בתולים, לטעון שהיתה בעולה כשכא עליה בחופה, מפני שמחל עליה כיוון שידע שלא יוכל לטעון.

להערה 472

א. ראה ליד ציון הערה 68, ששותפים שחלקו, ולא השביעו זה את זה, מניחים שמחלו. אבל דין זה אינו יכול לשמש דוגמה למחילת שותפים בשל יחסי הקירבה שביניהם, שהרי ההנחה שתובע מוחל על חיוב הנתבע להישבע, נהגת גם במי שאינם שותפים, כאמור ליד ציון הערה 69.

ב. יש נפקות הפוכה הנובעת מהכלל ששותפים אינם מקפידים זה על זה: שאם שותף אחד השתמש בחצר המשותפת שימוש שאינו קבוע, לא קנה בכך חזקה על אותו שימוש, מפני ששתיקת השותף האחר אינו מלמדת על מחילה, כיוון שייתכן שהסיבה ששתק היא מפני ששותף אינו רגיל להקפיד על שותפו (בבא בתרא נו ע"ב, ורמב"ם, הלכות שכנים, ה, ה). הדעת היתה נותנת שדווקא שם נניח יותר ששותפים מוחלים, כמו שכתב נתיבות המשפט (עמ' 453, ליד ציון הערה 231), שאף שלעניין המניח גחלת על בגד של אחר ושתק, מניחים שלא מחל והסיבה ששתק היא מפני שידע שיוכל לתובעו, בכל זאת בנוקז שכנים שתיקה מתפרשת כמחילה, מפני שאין לומר שמסקן על האפשרות לתובעו, כיוון שסכום הנזק קשה למדידה. נראה שההסבר לדבר הוא שברור ששותף אינו מוחל לשותפו על כל דבר, שהרי אם כן יוכל להגיד למצב שלא יישאר לו שום חלק בנכס המשותף. כנראה, הקובע הוא ששותף מוחל על דבר חד פעמי שעשה שותפו בעבר, כמו בדוגמאות דלהלן של בגדים שקנה אחד השותפים, או מתנה שנתן, אבל אינו מוחל על דבר שיישאר לאורך זמן, כגון ששותפו יקח ממנו מקצת מחלקו בנכס, ולכן אינו מוחל

מילואים לשער אחת-עשרה

לשותפו על עשיית שימוש מסויים בחצר עד כדי שתהיה לו חזקה על כך, דבר שישאר לאורך זמן. וליתר הסבר: כפי שנימקה הגמרא, שותף אינו מקפיד על כך ששותפו יעשה תשמיש חד פעמי בחצר, ומשום כך שתיקתו למראה שימוש כזה אינה הוכחה שהתיר לו את זכות השימוש באופן קבוע; ומצד שני, אין יסוד להניח שמחל לגמרי ומתיר לו שימוש זה לעולם (הנחה שלא תודקק להוכחה משתיקתו – שאינה הוכחה כאמור – אלא תהיה מבוססת על אומדנא כללית ששותף מחל), מפני ששותף אינו מחל על פגיעה ארוכת זמן בחלקו.

ג. מצד שני, מגיד משנה, הלכות שכנים, ה, ה (הובא בסמ"ע, קמ, ס"ק כב, וכך פסק גם ערוך השלחן, חו"מ, קמ, יז), כותב שאם שותף אחד העמיד מחיצה בחצר, שהיא דבר שגם שותפים מקפידים עליו, והאחר שתק, קנה חזקה מיד, מפני שמניחים ששותפו מחל, אף שאדם רגיל שהעמיד מחיצה בחצר של אחר, קנה חזקה רק אחרי שלוש שנים. הסמ"ע מנמק, שבשותף יש יותר יסוד להנחה שמחל מבאדם רגיל. נתיבות המשפט, קמ, ס"ק כ (הובא באבן שהם (וינמן), סימן קמ, עמ' קסח), מסביר שבאדם זר מדובר שהוא רוצה לזכות בבעלות בקרקע, ולכן צריך שלוש שנים, ואילו בשותף מדובר שהוא רוצה רק זכות שימוש בקרקע, ולזה אין צורך שלוש שנים. על שותף שטוען לזכות בחלקו של שותפו בקרקע מטעם חזקה שלוש שנים, עיין שו"ע, חו"מ, קמט, ב; ושם לא נזכרת הסברה ששותפים מוחלים, וכנראה הטעם הוא שלגבי קניית הקרקע עצמה, אינם מוחלים זה לזה מן הסתם. שו"ת קרני ראם (אנקאווה), סימן קסה, כותב על פי שו"ע שם, שבחצר שיש בה דין חלוקה מועילה חזקה בשותפים, ולכן אם שותף אחד החזיק והאחר שתק, מניחים שמחל, והאחר זכה.

ד. לחם משנה, הלכות שכנים, ו, יב, כותב ששותף שפתח חנות בחצר המשותפת, קנה חזקה, מפני שגם שותפים מקפידים על כך, כיוון שהחנות עושה רעש, ואם בכל זאת שתק האחר, הראה שמחל.
ה. דוגמאות אפשריות נוספות למחילה מכללא של שותף לשותפו: רמב"ם, הלכות שווחין, ט, ח, כותב ששותפים שחלקו, ונשארו להם חובות אצל אחרים, אינם יכולים להשביע זה את זה את השבועה ששותף רגיל צריך להישבע (שלא לקח כלום מהשותפות), מפני שכאן החובות קצובים, וכשייפרעו, יתחלקו בשווה. שו"ת זכרון יוסף, חו"מ, סימן ד (פט ע"ב), מעלה אפשרות שהטעם הוא משום מחילה, שהיות שלא נשאר כלום בשותפות שאחד יכול לקחת בלי ידיעתו של האחר, יש להניח שמחלו זה לזה על השבועה (לכאורה, זאת לא מחילה, אלא הטעם הוא שאין מקום לחשש גזילה). אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי הרמב"ם כותב שם שאם נשאר אפילו דבר מועט מנכסי השותפות שעוד לא חילקו ולא ידוע הסכום שלו, הם יכולים להשביע זה את זה, משמע גם אם הדבר הוא מופקד ביד אחר, כך שאין חשש שאחד מהם יטול אותו בלי ידיעת חברו, בכל זאת יכול אחד לדרוש מהאחר להישבע, הרי שבכיצא בזה אין מניחים שמחל. לכן הוא מפרש שהטעם כאן הוא שהחוב באמת נחשב מחולק. למסקנתו אין כאן מחילה.
ו. רמב"ם, הלכות שווחין, ח, ד, כותב שמי שנתן בהמה לחברו לגדל תמורת חלק ברווחים, וילדה, כל אחד מקבל חצי מהוולד, והמגדל חייב לטפל בוולד למשך זמן מסוים; ואם רצה לטפל בוולד מעבר לזמן הזה, ישום אותו, וברוחים שאחר כך יקבל שלושה רבעים (חצי בגלל חלקו בוולד, ורבע נוסף בגלל חלקו ברווח שנובע מהחצי ששייך לאחר); אבל אם לא שם אותו, מניחים שמחל על חלקו ברווח, והוא מקבל רק חצי. נראה שהטעם שמניחים שמחל הוא מפני ששותפים רגילים למחול. אבל שו"ע, יו"ד, קעז, כג, כותב דין זה בלי להזכיר מחילה. על דין זה ראה עוד בעמ' 1228.

ז. דוגמה לאומדנא למחילה הדרתית בין כל בני הציבור: רשב"ג אומר בבבא בתרא קיח ע"ב, שמותר לאדם לשים צרכי בנייה ברשות הרבים, ואם הזיק, הוא פטור. תפארת ישראל, בבא מציעא, פק"י, אות לט, מנמק, שאנשים מוחלים זה לזה על כך, מפני שזה דבר שכל אדם יודקק לו כשיבנה את ביתו. אבל אין הלכה כרשב"ג בזה. ראה ליד ציון הערה 516, שיש מחילה הדרתית כזאת לגבי עשיית סוכה ברשות הרבים, אבל רק בין היהודים. נביא דוגמאות נוספות בהשלמות לעמ' 1168.

ח. דוגמה לאומדנא למחילה הדרתית בין בני קבוצה מסויימת: חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא יב ע"ב, כותב לגבי פועל שבניו הקטנים לוקחים את הלוקט שהוא משאיר אחריו, שהטעם להיתר זה הוא שהעניים האחרים מוחלים את זכותם בלוקט, לבני הפועל הקטנים, כדי שאם הם עצמם יעברו כפועלים, בניהם הקטנים יוכלו ללקט אחריהם.

להערה 477

- א. מגיד משנה, הלכות נחלות, י, ג, מנמק שבסתם מוחלים זה לזה כל זמן שהם ניוונים ומתפתנים מן העיזובן, גם אם לאח אחד יש יותר בנים מלאח אחר.
- ב. נימוקי יוסף שם מביא שהרמ"ה נימק, שאין לוקחים את הבגדים בחשבון, מפני שאין לומר שהטעם שהאחרים שתקו הוא שממכו על כך שיוכלו לתפוס את הבגד ולשום אותו, שהרי לאב עצמו אין זכות בבגד שנתן לבניו, ולכן ברור ששתיקתם נבעה מחילה. לט"ם הגיבורים, בבא קמא שם, כותב שלפי נימוק זה, גם בגדי שבת אינם נלקחים בחשבון.
- ג. מאירי, בבא קמא יא ע"ב, מנמק, שלגבי בגדי האחים עצמם, שתיקתם אינה מלמדת שמחלו זה לזה, מפני שיתכן שהסיבה ששתקו היא מפני שלא נאה להם למחות, אבל לגבי בגדי בניהם ובנותיהם ונשיהם, שתיקתם מלמדת שמחלו זה לזה, מה גם שיש להניח שכולם מסכימים לכך, מצד שכבוד הוא להם כשבני ביהם מתכבדים אצל שאר העם. שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהר" בוחבוט, דוחה נימוק זה. מפני שלפני לא מובנת ההבחנה בין בגדי שבת לבגדי חול; ודרך עץ החיים (אלגזי), חו"מ, סימן צז (לט ע"ג), תמה עליו, שהמאירי מנמק הבחנה זו לשיטתו, כפי שנביא במילואים להערה 479.

מילואים לשער אחת-עשרה

478 להערה

א. גידולי תרומה כותב שלפי טעם זה, גם בגדים שאינם לבושים בשעת החלוקה אינם נלקחים בחשבון, וכך גם בגדים שקנו להם ועדיין לא לבשו (והוא מדויק כך ממגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, א, ה); ואילו לפי הטעם של ביזיון, בגדי חול שאינם עליהם, שיוכל להביאם לבית דין לשומה, נלקחים בחשבון.
ב. דרך עץ החיים (אלגזי), חו"מ, סימן צו (לט ע"א), מדייק ממאירי, בבא קמא יא ע"ב, שבגדי חול שאינם עליהם נלקחים בחשבון. אבל אחר כך (בדף לט ע"ג) הוא כותב שלפי הנימוק של המאירי (במילואים להערה 479) לעניין בגדי שבת, אלו אינם נלקחים בחשבון, שהרי הם שונים מבגדי שבת שהם מוצנעים.
ג. משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, א, ה, כותב שלרא"ש ולרש"י, בבא קמא יא ע"ב (ד"ה מה), בגדי חול המונחים בקופסה נלקחים בחשבון.
ד. שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן רי (ד"ה אבל מה), כותב שבגדים שקנו לבניהם ועדיין לא לבשו, נלקחים בחשבון.

479 להערה

מאירי, בבא קמא יא ע"ב, מנמק, שבגדי יום טוב ושבת מוצנעים שאר הזמן, ולכן שתיקת האחים אינה מלמדת על מחילה, מפני שיתכן שהסיבה ששתקו היא מפני שסמכו על כך שיחלקו אותם ביניהם בשעת חלוקת הנכסים.

481 להערה

תמים דעים, סימן נח (=ראב"ד, תשובות ופסקים, סימן קלח), כותב שגם אם נשאר האחים בשותפות כמה דורות, והגונים אוכלים מהנכסים, אין לוקחים זאת בחשבון, בין קטנים ובין גדולים, מפני שמן הסתם הם מוחלים זה לזה, אלא שאם אבי המשפחה עדיין חי, עד שלושה דורות נמשכת המחילה, אבל אחרי כן, מה שאוכלים או משקיעים נלקח בחשבון, מפני שאז מי שאוכל או משיח הוא כאדם זר, כיוון שאין לו חלק בנכסים.

482 להערה

א. נימוקי יוסף ורמ"א כתבו כך על אחים, אבל נתיבות המשפט, קעו, ס"ק יט, כותב דין זה בסתם שותף.
ב. שלטי הגיבורים שם מסביר את ההבדל בין מתנה לבין בגדי שבת, שאין מניחים שמחלו עליהם (כאמור ליד ציון הערה 479), מפני שאפשר לומר שהסיבה ששתקו היא מפני שידעו שבשעת החלוקה יוכלו לשום אותם, כיוון שהם ברשותם, מה שאין לומר במתנה, שניתנת לאדם זר וכבר אי אפשר יהיה לשום אותה. אבל הוא כותב שלפי הרמ"ה, במילואים להערה 477, אין ראייה מהסוגיה לדין זה, שהרי הסוגיה מדברת על בגדי בניהם דווקא, שבו יש טעם מיוחד, כאמור; והבין מזה ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסומן קלח] ע"ג), ובשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קה (קכג ע"ד), שהוא חולק על נימוקי יוסף.
ג. גידולי תרומה, שער א, חלק א, אות ז, מעיר שדברי יוסף נכונים רק לטעם הרמב"ם, ליד ציון הערה 478, שכל אח מקנה את הבגדים לבניו, אבל לא לטעם הרא"ש, ליד ציון הערה 477, מצד הביזיון של הבאת הבנים לבית דין, טעם שאינו שייך במתנה. אבל דרך עץ החיים (אלגזי), חו"מ, סימן צו (לט ע"ב), מעיר שמשלטי הגיבורים שם עולה שדברי יוסף אמורים לפי הטעם של ביזיון. שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כט (נד ע"ד), מסביר שנימוקי יוסף סובר שאמנם בבגדי חול יש סברה לומר שמוחלים בגלל הביזיון, אבל מצד שני יש סברה לומר שאינם מוחלים והסיבה ששתקו היא מפני שכל אחד חשב "למה לי למחות, הרי הבגדים ברשות אחי"; ובמתנה, אמנם אין טעם של ביזיון שבגללו יש להניח שמחלו, אבל מצד שני אין בה הטעם הנגדי, שהרי המתנה כבר יצאה מרשות האחים, ולכן דין בגדי חול ומתנה שווה, ובשניהם מוחלים.
ד. דברי יוסף שם (נה ע"א-ע"ב) מסביר את ההבדל בין דין זה לדין (ליד ציון הערה 342) ששותף שהשתמש בממון השותפות לצורך עצמו והאחר שתק, אין מניחים שהתכוון למחול, מפני שיתכן שהסיבה ששתק היא מפני שסמך על כך שבשעת החלוקה יתחשבו – שרק במתנה, השתיקה היא מחילה, מפני שאין אדם רואה "שורו טבוח בפניו" ושותף, והיה לו לומר לאחיו או לשותפו "מדוע אתה מבזבז את הנכסים לתת מתנות?", ולכן השתיקה מוכיחה שמחל; אבל אם הוציא שותף אחד מממון השותפות לדבר שמוטל עליו לעשות בדרך העולם, כגון לפדיונו מהשבי או לנדוניית בנותיו, שאינו בגדר בזבז נכסים, השתיקה אינה מלמדת שמחל, מפני שידוע שדרך שותפים ואחים לקחת מכספי השותפות למה שדרוש להם לצרכיהם, והאחרים שותקים מפני שסומכים על ההתחשבות בשעת החלוקה. בנידונו היתה אמאלא נוספת, כפי שהוא כותב שם (בדף נד ע"ג) – שהאחרים שתקו מפני שחשבו שהאב התיר בצוואתו לכל בן לקחת מהעיוזון לנדוניית בנותיו, ובאמת זה לא נאמר בצוואה, ולכן זו מחילה בטעות.
ה. דעה חולקת: סמ"ע, רפח, ס"ק א, כותב שהאחים הם שותפים, ואסור לשותף לתת דבר מהשותפות במתנה לאחר, ואם נתן מוציאם מידו. דרך עץ החיים שם לומר מדבריו שלדעתו שתיקת האחים אינה מלמדת שמחלו על המתנה.

483 להערה

א. פסקי רי"ד, בבא בתרא קלט ע"א, כותב שמדובר שגדול האחים אכן טורח בעבור האחים.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן לח בדפוס ונציה, סימן לה בדפוס לבוב, סימן לו במהד' בוחבוט, כותב בשם "שיטה לא נודע למי", שמנכים מחלקו של האח הגדול בגדי שבת ומועד. כנראה, טעמו הוא שבשבת ובמועד אינו פועל לטובת המשפחה. פ

להערה 487

אבל פרישה, חו"מ, רפו, ב, כותב שר' ישעיה לא התכוון לעשות הבחנה בין אם כולם גדולים לבין אם חלקם קטנים, אלא לומר שאם לא גילו את דעתם בשום הקפדה עד שבאו לחלוק, מניחים שלא הקפידו בכל מה שעבר עד עכשיו, אבל אם גילו דעתם בעודם בשותפות, אף ששתקו תחילה, מתגלה למפרע שמתחילה לא שתקו מתוך מחילה אלא על דעת לחבוע אחר כך. כך כתב גם בדרישה, חו"מ, רפו, א, ש' ישעיה סובר שאם בעודם בשותפות דרשו שלא יוציא זה יותר מזה, גילו את דעתם שאינם רוצים למחול, והם כאילו מחו מראש, אבל אם לא גילו שום הקפדה כל הזמן שהיו שותפים, מניחים שמחלו, גם אם אחרי החלוקה אחד מהם רוצה לעשות חשבון על העבר, מפני שחז' אמרו שמחלו, מתוך שלא גילו את דעתם כשהיו שותפים.

להערה 489

א. אבל תמים דעים, סימן נח, כותב שותף רגיל שונה מאח, כפי שנאמר בבבא בתרא מב ע"ב ששותף שהשקיע בנכס המשותף מיוזמתו נחשב כיווד ברשות, כלומר הוא מקבל חלק בשבח כמו אדם זר שהשקיע בנכס, ואין אומרים שחולקים בשווה.
ב. תשב"ץ, חלק ג, סימן פז, בסופו, נשאל על שותפים שהיו רגילים לקחת ממנון השותפות לפרנסת משפחתם, ואחד לקח יותר מהאחר, והוא כותב שהדין תלוי בראות עיני בית דין ובמנהג השותפים באותו מקום, שאם אין דרכם להקפיד על זה, ההפרש מחול.

להערה 491

מזל שעה, הלכות זכייה ומתנה, א, יד (נד ע"ב), ולב מבין (נאבארו), הלכות גזילה ואבידה, א, ו, דף קלג ע"ד (הובא בפנים במשפט, ו, ס"ק א, דף יא ע"ב), מעלים אפשרות ללמוד מזה, שהגזול שווה פרוטה משותפים, אף שגזול רק פחות משווה פרוטה מכל אחד, חייב להשיב, מפני שייתכן שאחד מהם מחל לחברו, כיוון ששותפים אינם מקפידים זה על זה, והגזול חייב לאחד מהם שווה פרוטה.

להערה 502

אבל ר"י, המובא בתוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה בתוספתא), ובאור זרוע, בבא קמא, סימן נ, כותב שרק אמירה בפני בית דין מועילה, מפני שאז בית דין ינסה למצוא פתרון, ואם בית דין אינו קובע שחלקו, סימן הנא שביט דין ראה שאין דרך לתקן כך.

להערה 506

ריב"ם, בתוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה ואם), ובאור זרוע, בבא קמא, סימן נא, ובבא בתרא, סימן קסב, מנמק עור, שהאחים הקטנים מוחלים כיוון שהם יודעים שאם לא ישיבחו הגדולים, לא יהיה רווח, שהרי הקטנים אינם יכולים להשביח. בשאלה איך מועילה מחילת קטן כאן, ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 498. ועיין בתשובת ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות בעיקב (בוטון), סימן עא (קצד ע"א-ע"ב), על פרטי דינים ביורשים שהגדולים השביחו את הנכסים.

להערה 512

א. רי"מ מזרחי, בתחילת תשובתו (סא ע"ב), מעלה אפשרות ששתיקת ראובן מוכיחה שמחל על חלקו בחנות, מפני שמניחים שמחל משום כבוד אמו. אבל אחר כך (ברף סב ע"ג) הוא דוחה, שייתכן שמחל כדי לתת לאחיותיו ולא משום כבוד אמו. נראה שכונתו היא, שלכן רק מה שדרוש לנישואי האחיות מחול, כאמור ליד ציון הערה 513. פ
ב. ראה ליד ציון הערה 77, בשאלה האם יש כאן מחילה מכללא מצד שראובן סיעע ללוי.

להערה 513

א. אבל בלימוד קמו, כותב ר"י זאבי שאין כאן מחילה ממש, שאילו כן (והוא מבין שלדעת ר"א יצחקי זו מחילה ממש), היינו צריכים לומר שיש אומדנא שמחל להן על הכול, כיוון שחשב שהאחיות יצטרכו את כל הכסף, ולא ידע שהנכסים יצמיחו רווחים, כמו שאם בית דין גבו ממישהו ארבע מאות זוז לפרנס עני, והיה די במאתים (אף שבית דין חשב שצריך ארבע מאות), המתור לאותו עני (משנה שקלים, ב, ה), ואין אומרים שיש אומדנא שנתן רק כדי צורכו. ייתכן שכונתו היא שאין כאן מחילה ממש, מפני שזו מחילה על דבר בעין (כפי שהעירו הוא ורי"מ מזרחי שם; ראה דברי ר"א יצחקי על כך, להלן עמ' 624), ורק לצורך נישואי אחיותיהם הוא מוכן לתת, וזו הקנאה ולא מחילה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ב. ראה במילואים להערה 512, שגם ר"מ מזרחי סובר שרק מה שנדרש לנישואי אחיותיו מחול.

להערה 515

א. דוגמאות נוספות: ראה במילואים להערה 512, שפרי הארץ מעלה אפשרות שאדם מוחל משום מצוות כיבוד אם, ודוחה זאת. וראה עמ' 1365, בהשלמות שם, שנשמת חיים מקבל אפשרות זו.
ב. קנין תורה בשמעתא, פרשת חיי שרה, אות ג (עמ' סא), כותב שמוטר לאישה לעשות מצוות עשה שהזמן גרמא, מפני שהטעם שהיא פטורה הוא מפני שהיא משועבדת לבעל לשרתו (מלמד התלמידים, פרשת לך לך, עמ' טז, הובא בכל בו, סימן עג), והבעל מוחל מן הסתם כדי שתוכל לעשות מצווה; אבל לעבד אסור לעשות מצוות עשה שהזמן גרמא, מפני שמן הסתם האדון אינו מוחל לו, כיוון שעשיית מצווה כזאת מראה על פריקת עול.
ג. ראה עמ' 467, ליד ציון הערה 351, בשם אמרי יושר, בעניין מחילת חיוב החזרת ריבית. למקרה הפוך, שמניחים שלא מחל מפני שהמחילה תגרום לאיסור, ראה שם, ליד ציון הערה 348, בעניין מחילת חיוב החזרת ריבית, בשם תמים דעים.
ד. המדרש וההגיון (ברמון), הדרן לסדר נזיקין, עמ' 154, כותב שאישה שבאה לקבל צדקה, ואחר כך בא איש לקבל, מן הסתם היא מוחלת ומוכנה שיקבל תחילה, מפני שקדושת האיש גדולה יותר. ¹

להערה 522

ר"ש ישראל מדגיש שטעם האיסור הוא מצד הנוק שהבהמות עושות, ולכן מועילה מחילה עליו; אבל אם האיסור היה מצד הפגיעה ביישוב ארץ ישראל, לא היתה מועילה מחילה. ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך בהמה דקה, ליד ציוני הערות 15–19, בשאלה מה טעם האיסור. וראה נ' רקובר, איכות הסביבה, עמ' 113–119, דעות שונות בדבר גידול בהמה דקה בזמננו.

להערה 523

דוגמאות נוספות: איתן זן-בר, "בדין זכין", בלכתך בדרך, תשנ"ה, עמ' 49, כותב שבחלוקת ארץ ישראל בזמן יהושע, אף שבהכרח היתה בזה קצת חובה, שיתכן שאדם לא יקבל את סוג הקרקע שרצה, מכל מקום יש להניח שכולם מחלו זה לזה, מפני שאם לא כן לא היה אפשר לחלק את הארץ. לאמיתו של דבר, זו מחילה הדינית מכללא, המבוססת על אומדנא שכל אחד מוחל מפני שהוא יודע שיתכן שהוא עצמו ירוויח מחלוקה זו, ולכן הוא מעוניין שאחרים ימחלו לו. ¹

להערה 524

א. אבל רמ"א, שם, מביא דעה שגם לשנייה מגיע עישור נכסים, על פי ירושלמי, כתובות, ו, ו, וכך פסק ביאור הגר"א שם, ס"ק כד.
ב. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן לא, כותב שאף שיש מחלוקת, הראשונה יכולה לומר "קיים לי" שהשנייה הפסידה. אבל בחלק ג, סימן קא (הובא בשערי צדק א (תש"ס), עמ' 146), הוא מעלה ספק מי נחשב מוחזק.

להערה 525

אבל פסקי רי"ד שם (הובא במהר"י בן לב, סימן לא שם) נימק שבכונן זה אין סיבה לאמור את דעת האב שרצה שבתו תקבל עישור נכסים מנכסיו לצרכי נישואיה, שהרי יש לה כסף בלי זה, ולא נימק מצד מחילה. כך משמע גם מר' יונתן מלוניל, כתובות ל ע"ב (בדפי הרי"ף), שנקט שהפסידה מפני שיש לה נכסים אחרים, ולא נקט שמחלה. ¹

להערה 527

א. דוגמה נוספת היא בדינו של רמ"א, או"ח, שכג, א, שבשבת ויום טוב מותר לקחת מאכל או משקה ממוכר בכלי מידה, ובלבד שיפחית קצת מהמידה או יוסיף קצת, בגלל איסור מדידה בשבת; והסביר מגן אברהם, שכג, ס"ק ב (הובא במשנה ברורה, שכג, ס"ק ג), שאין בכך איסור גול, כיוון שהצד ה"נגזל" יודע שהכול רגילים בכך בשבת וביום טוב. כלומר, הוא מוחל על ההפרש בגלל המנהג.
ב. שו"ת מהר"ם שיק, חו"מ, סימן ל (הובא בפתחי חושן, גניבה, פרק יד, הערה כג, ובבית אהרן וישראל, גל' קלו, עמ' קמ) מסביר על פי הרשב"א ומגן אברהם את מה שלא נהגו שמוכר יוסיף מעט על המידה (חובה שמקורה בבבא בתרא פח ע"ב) – כלומר, שהנהגו למחול (על מחילה זו, ראה שער שלישי, עמ' 106). והוא כותב שזו גם כוונת שו"ת הרא"ש, כלל עז, סימן ב, הכותב שהמנהג שלא להשמיט חובות בשביעית תקף משום שרואים כאילו התנו "על מנת שלא תשמטני בשביעית" – שכוונתו היא שמחלו על זכות זו (ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 904, על מחילת שמיטה).
ג. אבל שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, כותב שקונה שנתן ערבון למוכר לפני המכר, וחזר בו, ולא כתבו בשטר "אם אחזור בי, ערבוני מחולי", ולא דיברו על כך, אינו מחול גם אם יש מנהג של הסוחרים שהערבון נמחל.

מילואים לשער אחת-עשרה

הוא מוכיח זאת משר"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רמז, שכתב שגם לרמב"ם, הסובר שמחילת הערבון תקפה (ראה שער עשירי, במילואים, עמ' 1112), "ערבוני מחול" מועיל רק אם אמרו כך בשעת המכר, ולא די שדיברו על כך לפני כן, וכל שכן כאן שלא דיברו על זה כלל. אבל דבריו קשים, שהרי ייתכן שמהרשד"ם דיבר על מקום שלא היה מנהג למחול על הערבון. ¹

להערה 532

א. אבל שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב, כותב על נידונו, שאף אם היתה אומדנא שהנושה מחל, הרי אם הנושה טוען ברי שלא מחל, החוב אינו מחול מפני שהחייב בא רק מכוח אומדנא, וזה טענת שמא, והרי בית שמואל, סח, ס"ק כב, כותב (אבל אינו מפורש בדבריו) שברי ושמא, ברי עדיף במקום ששטר מסייע לברי. יש להשיב על דבריו, שהיות שיש אומדנא, זה כמו "אנן סהדי", שמסייע לטענת שמא.
ב. תמוה מה שכתב שו"ת מקור ישראל, סימן נב, בתחילתו, שאם לא היתה מחילה גמורה אלא אומדנא, הנושה יכול לטעון "מי אומר שמחלתי".
ג. ראה עמ' 426, ליד ציון הערה 28, בעניין טענו חטים והודה לו בשעורים, שהסמ"ע אומר שאם הנושה מוחזק, הוא יכול לטעון "אני יודע שלא מחלתי". וראה עמ' 1122, במילואים להערה 49, בעניין מי שתבע פחות מהמגיע לו, שהשי"ך אומר שזה ספק מחילה ולכן אם הנושה מוחזק הוא יכול לטעון "לא מחלתי". ²

להערה 533

א. חכמת שלמה, אהע"ז, קיז, י, כותב לעניין האומדנא שבעל מחול על מומי אשתו אם בא עליה ושתק (ליד ציון הערה 330) – שאם הוא טוען שלא מחל, נאמן אם אין עדים שבא עליה, מפני שיש לו מיגו, שהיה יכול לומר "לא באתי עליה"; וזאת בקל וחומר, שהרי בממון אדם מוחל יותר, ובכל זאת אומר הגהות אשרי שהוא נאמן לומר שלא מחל, קל וחומר כאן, שהזקה שאין אדם מתפייס במומים. אבל הוא נשאר ב"צריך עיון", מפני שהוא מדייק מהרמב"ם שגם בכגון זה אינו נאמן לומר שלא מחל (עיינין שם להזכחתו).
ב. פתחי תשובה, חו"מ, רכז, ס"ק ב (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסט), קרית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה ומה שטען), פעמניי זהב, רכז, ז (בשם זכור לאברהם, חלק ב, אות א), שו"ת עמודי אור, סימן קה, ודברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן נ, ענף ב, עמ' קה, כותבים שגם לדעת הגהות אשרי שהוא נאמן בגלל המיגו, הוא חייב להישבע שבועת היסת שלא מחל, אף שהמוכר אינו יכול לטעון ברי "מחלתי", כמו אילו טען את טענת המיגו – כגון "פרעתי". לאור זה כותב דברות משה שם, ששבועה זו מועילה רק באונאת שתות בדיוק, שלא יצטרך לשלם את דמי האונאה, אבל לא מועיל לבטל את המקח באונאה יותר משתות, שהרי זה כנטילה, ושבועה לא מועילה ליטול.
ג. פתחי תשובה שם כותב שלפי הגהות אשרי, הקונה נאמן במיגו גם אם שילם ורק אחר כך תפס (שלא בעדים) מהמוכר, מפני שיש לו מיגו שהיה אומר "לא תפסתי"; אלא שאם המוכר תפס ממנו, כך שאין לו מיגו של "פרעתי" או "לא תפסתי", אינו נאמן.
ד. שו"ת גליא מסכת חו"מ, סימן י (יד ע"ג), כותב שהגהות אשרי מסכים לעניין קונה שידע שיש מום במקח והשתמש בו, מה שמוכיח שמחל (ראה עמ' 437), שהדין כך גם אם כספו בידו, מפני שבכל זאת ברור שמחל, שהרי אם לא כן נמצא שמה שהשתמש היה בגזל, וחזקה שאינו גזלן. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 128, שכך כתב גם שו"ת דבר אליהו (לרמז), סימן פד. אבל שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רפה, כותב שאם כספו בידו, הוא נאמן לומר שלא מחל, במיגו שהיה יכול לומר "הודעתי למוכר על המום לפני שהשתמשתי". לכאורה, מיגו זה קיים גם אם אין כספו בידו; כנראה, הוא סבור שמיגו זה מועיל רק אם הוא מוחזק בכסף, שאם לא כן זה מיגו להוציא, שאינו מועיל. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 129, הערה 75, שגליא מסכת סבור שאפילו הודיע למוכר, אם השתמש במקח, מניחים שמחל; זה מסביר מדוע גליא מסכת לא כתב שמועיל המיגו שנקט תשורת שי. וצריך עיון מדוע תשורת שי לא נימק שיש לו מיגו שיאמר "כבר שילמתי למוכר", כמו המיגו של הגהות אשרי.
ה. שער משפט, רכז, ס"ק ב (הובא בשו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות טו), כותב שלפי הגהות אשרי, גם אם הכסף אינו בידו, הוא נאמן לומר שלא מחל, מיגו שהיה יכול לומר שהיה אנוס ולכן לא בירר אצל תגר, ואף שזה מיגו להוציא, מועיל, שהוא טוען ברי והמוכר טוען שמא. אבל הוא מגביל זאת למצב שאכן היה נאמן לומר שהיה אנוס, והיינו שלא היה יכול להביא עדים שנאנס – עיינין שם.
ו. ר' אברהם דוב לוי, פסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסה, מביא שחידושי ר"ע איגר (נדפס תחילה בדרוש וחיודוש), בבא מציעא מט ע"ב, כותב שגם מוכר שנתאנה, אם היה מוחזק, יכול לחזור בו אף אחרי ששהה כדי שיראה, ואין אומרים שמחל, מפני שיש לו מיגו (וכוונתו למצב שהמימכר עדיין היה בידו, כגון שעשו רק קניין כסף בלי משיכה, שאילו אם המימכר אינו בידו, בלא הכי הוא יכול לחזור בו בלי הגבלת זמן, כאמור בשו"ע, חו"מ, רכז, ח; ובעמ' שסו, פסק כך למעשה (הוא עוסק במכירת קרקע, שבה בדרך כלל המוכר אינו יכול לחזור בו אם שהה כדי להראות לתגר, כמו שכתב ש"ך, חו"מ, רכז, ס"ק ה). אבל הוא עצמו, שם, עמ' שעג, מביא שר"ע איגר שם כתב כך רק אם עדיין לא היה קניין גמור אלא לעניין "מי שפרע", שבוה אין שהייתו מוכיחה שמחל,

מילואים לשער אחת-עשרה

מפני שאולי סמך על מה שבידו לחזור על ידי קבלת מי שפרע, אבל אם עשה קניין אחר חוץ מכסף, כיוון דאין בכוחו לחזור ואין לו על מה לסמוך, מוכח שמחל. ר' יהושע וייס, שם, עמ' שסט, כותב שלגבי מוכר, המיגו הוא שהיה יכול לטעון שהחזיר את הכסף לקונה, ולכן כתב שבנידונו, שהיו לקונה אסמכתאות שפרע למוכר, המוכר לא היה יכול לטעון שהחזיר, ואם כן, גם אינו נאמן לטעון שלא מחל. וראה בשמו במילואים, עמ' 1172, אות יב, על הנימוק שבמוחזק אין בכלל אומדנא שמחל.

ז. נראה שהיות שאם הוא מוחזק, הוא נאמן לומר שלא מחל, הרי אם החייב אינו תובע ממנו להחזיר את ממונו (כגון שאינו יודע שממונו אצלו), הנושה רשאי (ברדני שמים) להמשיך להחזיק בו, אם הוא יודע בעצמו שלא מחל. ת. על מקרה הפוך, שאין אומדנא שהנושה מחל, אבל החייב טוען שמחל מכללא ויש לחייב מיגו, ראה עמ' 1131, במילואים להערה 137, בעניין החזרת השטר, שמהר"ם גאויזון אומר שלא מועיל מיגו. פ.

להערה 534

א. כך כתבו גם: ר' נפתלי חיים הולנדר, המובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט, דף עט ע"ב (על אלמנה שלא תבעה כתובתה 25 שנים, ויש לה מיגו שהיתה יכולה לומר שאכן תבעה תוך הזמן); חזקה רבה, אהע"ז, חלק ג, הלכה קפ, עמ' 17 (על אלמנה שלא תבעה מזונות שלוש שנים, ויש לה מיגו שהיתה יכולה לומר שתבעה במועד – ונימק שזה מיגו נגד חזקה); קצות החושן, רכז, ס"ק ג (על קונה ששהה כדי להודיע לתגר, ונימק שזה מיגו נגד חזקה; הובא בדברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן נ, ענף ב, עמ' קו); הפלאה, קונטרס אחרון, קא, ס"ק ה (על אלמנה שלא תבעה כתובתה 25 שנים, ויש לה מיגו שהיתה יכולה לומר שאכן תבעה תוך הזמן, ונימק שזה מיגו נגד חזקה); חידושי ר' יצחק אלמדיה (בספר שני המאורות הגדולים), סימן סב, דף כב ע"ד (שדעת הגהות אשרי היא דעת יחיד); שו"ת ברכת חיים (ירושם), סימן נו, אות מ (על מוכר שהתאנה ובכל זאת כתב לקונה שיבוא לראות את הנכס – אגן שהדי שמחל ולא מועיל מיגו נגדו).

ב. שו"ת תנודי אור, סימן קח, מסביר שאף שמועיל מיגו נגד חזקה, כאן זה מיגו הדעה, שהרי זו העזה לומר "פרעתי" (ונראה שכך יהיה במיגו שיאמר "לא תפסתי"), ותומים, עה, ס"ק ד, כותב שמיגו הדעה אינו מועיל נגד חזקה. פ.

ג. כמו כן, לעניין קונה ששהה יותר משיעור להודיע לתגר, תשב"ץ, חלק א, סימן פד (עמ' צג), כותב שגם אם המתאנה תפס, מוציאים ממנו, מפני שאפשר להוציא ממנו על פי האומדנא שמחל. שו"ת ברכת חיים (ירושם), סימן נו, אות י, ואותיות יב–ג, מוכיח שיש חזקה ודאית שמחל (לעומת הנימוק של משכנות יעקב, במילואים להערה 536, אות י, שזה רק בגדר ספק). שהרי אם זה רק ספק, נמצא שגם אם באמת מחל, זו מחילה בלב שאינה מועילה (ראה שער שני, עמ' 63); ועוד, שקצות החושן, רנ, ס"ק ה, כתב בדעת הרא"ש, בבא בתרא, פ"ק ט, סימן כא וסימן כג, שספק אומדנא לא מועיל, מפני שגם אם באמת התכוון לכך, אלו דברים שבלב שאין מתחשבים בהם. גם נפש חיה (לוריא), בבא מציעא מט ע"ב, כותב שקצות החושן לשיטתו (ראה שער שני, עמ' 66), שמועילה מחילה בלב רק אם ניכר לכל העולם, ולפי זה, אם לא היה ודאי שמחל, לא היה מועיל אפילו להחזיק, ומכאן שהחזקה ודאית, ומועילה גם להוציא.

ד. רנ"ח הולנדר שם הסביר על פי זה את הדין שאלמנה ששתקה 25 שנים, אם שטר הכתובה בידה, אינה מפסידה את כתובתה (ראה ליד ציון הערה 280) – מפני שהיא נחשבת מוחזקת כיוון שיש לה שטר, ומועיל מיגו לטובתה, מפני שיש ספק האם יש אומדנא שמחלה (כך נראית כוונתו). אבל מהר"ש ענגיל שם מקשה עליו, הרי כאן בוודאי מחלה, ואמנם יש ספק האם מועיל מיגו נגד חזקה, אבל כאן אינה נחשבת מוחזקת לעניין זה, גם אם יש לה שטר. ה. גם ישועות יעקב, אהע"ז, קא, ס"ק א, מעלה אפשרות שלא מועיל כאן מיגו (לעניין אלמנה שתפסה מן העיזובן שלא בעדים, ויכולה לטעון שזה רכוש שלה), מפני שלא מועיל מיגו נגד "אגן שהדי".

ו. כנגד זה, פתחי תשובה, חו"מ, רכז, ס"ק ה (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסט), מסביר שהדעה הקודמת סוברת שהאומדנא שמחל אינה חזקה אלימתא, ומועיל מיגו נגדה.

ז. מעיני החכמה, מהדורא בתרא, בבא מציעא מט ע"ב, אות פד, מדייק מתוספות, בבא מציעא מט ע"ב (ד"ה כד), שהם חולקים על הגהות אשרי, שהרי הם כתבו שיש שיעור קבוע למשך זמן החזרה גם אם התגר רחוק, וזאת משום "לא פלוג רבנן", שכן תיקנו חכמים, ואם כן, גם אם לא שילם, לא פלוג רבנן.

ח. בית מאיר, אהע"ז, צג, יד, מביא ראייה שלא מועיל מיגו, מהדין (ליד ציון הערה 291) שאם אלמנה שתקה שלוש שנים, הפסידה מזונות, ולכאורה היינו צריכים להאמין לה שלא מחלה, מיגו שהיתה יכולה לומר שתבעה מחוץ לבית דין תוך ג' שנים; ומכאן שלא מועיל מיגו אחרי שלוש שנים. שו"ת שמן ראש (אשכנזי), חו"מ, סימן ט, דוחה הוכחה זו, שמיגו זה אינו מועיל, מפני שהוא מיגו להוציא, כיוון שאחרי שלוש שנים אינה נחשבת מוחזקת. אבל שמן ראש מביא מה"ך על הרי"ף, כתובות נה ע"ב (בדפי הרי"ף), ראייה אחרת שלא מועיל מיגו – עיני שם להוכחתו. ט. ראה עמ' 1125, במילואים להערה 65, בשם מהר"ד, שגם אם תפס הנושה כסף מהחייב, מוציאים ממנו, כיוון שמניחים שמחל, ואומדנא דמוכח מועיל אף להוציא.

י. הבתנות שונות: פלפולא חריפתא שם, ונתיבות המשפט, רכז, ס"ק ב, מסכימים כאמור להגהות אשרי שמועיל מיגו נגד האומדנא שמחל, אבל כתבו שלעניין המחילה באונאה פחות משות, לא מועיל מיגו, מפני ששם הטעם הוא שכך דרך משא ומתן (כלומר, יש אומדנא יותר חזקה שמחל). ראה במילואים להערה 536, שמחנה אפרים עושה הבחנה זו מטעם אחר.

מילואים לשער אחת-עשרה

יא. שו"ת בנין יחזקאל, סימן כד, עושה הבחנה דומה: מועיל מיגו נגד אומדנא חלשה שמחל, ולא נגד אומדנא חזקה שמחל. בנידונו, ראובן תבע את שמעון, ושמעון השיב "הרי פרעת לי השבוע חוב, והעובדה שלא עיכבת את הכסף בחובך מוכיחה שמחלת" (על טענה זו ראה עמ' 435), וראובן היה מוחזק מראש (או שתפס אחר כך שלא בעדים). הוא פוסק שראובן נאמן לומר שלא מחל לשמעון, מפני שמדובר שאין עדים שפרע לשמעון, כך שיש לו מיגו שהיה יכול לומר שלא פרע אי פעם לשמעון; והמיגו מועיל מפני שהאומדנא שמחל היא אומדנא חלשה, מפני שראובן יכול לטעון שבאמת לא מחל, והסיבה שפרע לו את חובו ולא תפס את הכסף עבור החוב שכנגדו, היא מפני שהאמין לשמעון שיפרע לו, וגם סמך על כך שיוכל לטעון "לא פרעתיך" (סברה זו קשה, שהרי אם יטען כך, שמעון יתבע ממנו את החוב), ואף שזה שקר, הרי לא העלה על דעתו ששמעון יכפור לו בשקר כיוון ששמעון יודע שכנגד השקר שלו יוכל ראובן לשקר; ואף אין הוכחה ממה שלא הזכיר ראובן בפני עדים ששמעון חייב לו, מפני שאולי הסיבה שלא עשה כך היא שלא חשד בכלל בשמעון שיטען בשקר שפרע; ואמנם אין זה מקובל לפרוע חוב למי שחייב לפרוע, אבל זה לא אומדנא חזקה בדרגת "אנן סהדי", ולכן מועיל מיגו נגדו. הוא מסתמך על שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן ז, שאומר דבר דומה לעניין טענת פירעון. הוא נותן דוגמה נוספת לכך באונאת שתות, שאם הקונה שהה כרי להראות לתגר, שזה מראה שמחל, בכל זאת אם הוא מוחזק בכסף הוא יכול לטעון "לא מחלתי", במיגו, כמו שכח הגהות אשרי, אם הקונה נותן אמתלא מדוע שהה יותר מכדי להראות לתגר, כגון שהיה אנוס, ולכן האומדנא שמחל אינה בגדר אנן סהדי. לעומת זאת, הוא כותב שבאלמנה ששהתה כמה שנים ולא תבעה מזונות, הפסידה מזונות גם אם יש לה מיגו (כמו שכתבו בית שמואל ובית מאיר), מפני שיש אומדנא חזקה שמחלה, כיוון שאין לה אמתלא מדוע לא תבעה – שאם משום שלא רצתה לנגוש את היתומים, יכלה לתבוע חוץ לבית דין; לכן "אנן סהדי" שמחלה, ולא מועיל מיגו נגד "אנן סהדי". הוא נותן דוגמה נוספת לכך, במקרה הנ"ל בראובן שפרע חוב לשמעון, אם ראובן אומר שכתב את שמעון לדין ושמעון סירב, העובדה שפרע ראובן חוב אחר לשמעון היא אומדנא חזקה שמחל, שהרי לא היתה לו שום דרך להציל את חובו על ידי איזו טענת שקר, שלא כמו במצב הקודם, ולכן לא יועיל מיגו של ראובן מצד שתפס שלא בעדים. אבל הוא מעלה ספק לגבי המקרה האחרון, שהרי אמנם יש אומדנא חזקה שמחל, אבל הרי לא מצוי שאדם מוחל חובו לאדם זר שלא עשה לו שום טובה, וסביר לומר שיש אמת בטענת ראובן שלא מחל ושהסיבה שפרע לו היא מפני שלא רצה להתקוטט עמו, ועוד, שלדעת בית מאיר, הש"ך ופולפולא הריפתא סוברים שמועיל מיגו גם נגד אומדנא חזקה.

יב. נפש חיה (לוריא), בבא מציעא מט ע"ב, כותב בדעת קצות החושן, שאם ידועה החזקה שמחל, כגון שידוע שעבר הזמן של "כדי שיראה לתגר", לא מועיל מיגו, מפני שהוא נגד חזקה; אבל אם החזקה אינה ידועה בלי דברי התובע, כגון שללא דברי הקונה לא היה ידוע שעבר הזמן, הוא נאמן לומר שלא מחל, במיגו שיאמר שלא עבר הזמן. הוא מסתמך על ש"ך, חו"מ, קח, ס"ק ז, האומר שרק מיגו של "הפה שאסר" מועיל נגד חזקה, היינו שהחזקה ידועה רק מתוך דבריו, אבל אם החזקה כבר ידועה, לא מועיל מיגו נגדו.

יג. משאח דרבווא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, רכז, ז, כותב שרק באונאה של שתות, יכול לומר "לא מחלתי, והיה ברעתי שכשתתבעני לשלם, אשלם לך בניכוי האונאה", אבל אם האונאה יותר משישית, הרי גם אם לא שילם, יש הוכחה שמחל, ממה שלא החזיר את החפץ, שהרי הברירה בידו או להחזיר את החפץ או לשלם את כל המחיר. אבל פעמוני זהב, רכז, ז, מדייק משו"ת חוות יאיר, סימן קפז, שגם אז אינו מחול.

להערה 535

אבל הפלאה עצמו, בקונטרס אחרון, קא, ס"ק ה (הובא בשו"ת באר משה (דנושבסקי), חו"מ, סימן טו), מציין שש"ך, חו"מ, פב, ס"ק לט, אות א ואות טו, כתב שאומרים מיגו להוציא את התובע טוען ברי והנתבע טוען שמה, וכאן האלמנה טוענת ברי שלא מחלה והיתומים אינם יכולים לדעת. וראה עיקרון זה בשם שער משפט, במילואים להערה 533.

להערה 536

א. כמו כן, שו"ת עמודי אור, סימן קח, ומחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יג (הובא בשו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות יג, אות טז, ואותיות לא–לב), כותבים שהגהות אשרי מתכוון לומר שהמיגו מרע את האומדנא, מפני שהתובע יכול לומר שלא חש לברר, מפני שחשב "הרי אוכל לטעון שפרעתי". אלא שעמודי אור כותב מסברה זו תלויה במחלוקת ראשונים אחרת, שההכרעה בה היא שטענה כזאת אינה מתקבלת (עיין שם). ומחנה אפרים (הובא בדברי משפט, רכז, ג, ס"ק א) כותב שהדין כך רק בקונה ששהה כרי להודיע לתגר, שיש אז אומדנא שמחל, אבל באונאה פחות משתות, ש"דרך העולם למחול", כלשון רא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן כ, אין לומר שמתק מפני שסמך על יכולתו לכפור, שהרי זה נגד "דרך העולם", ולכן אינו נאמן במיגו לומר שלא מחל, מפני שזה מיגו נגד המנהג. אבל הוא כותב שלדעת הרמב"ם, הלכות גניבה, ז, ה, גדר המחילה באונאה פחות משתות הוא ש"רוב בני אדם מוחלים", ולכן אם הוא מוחזק, הוא נאמן לומר שהוא מהמייעט שאינו מוחל, כמו שכתבו תוספות, בבא בתרא צב ע"א (ד"ה וליחזי), לעניין אחר, שהמוחזק יכול לומר שהוא מהמייעט.

ב. יש הבדל בניסוח בין הפרשנים: שער משפט נימק שהיות שכספו בידו, לא חשש לברר אצל התגר אם התאנה; ואילו בית מאיר נימק שהיות שכספו בידו, לא חשש לתבוע את החזר האונאה.

מילואים לשער אחת-עשרה

ג. אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא נ ע"א, הערה 97, מעיר שלפי טעם בית מאיר, הרי גם אם באמת נודע לו שהתאנה, הוא יכול לומר שלא מחל, מה שאין כן לפי הנימוק של מיגו. ובהערה 98, מעיר שלפי טעם שער משפט, אם נודע לו שהתאנה, אינו יכול לטעון שלא מחל. קריית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה ולענ"ד), מנסח בצורה שונה קצת: הקונה יכול לטעון שלא מחל, וזה שלא הראה אותו לתגר הוא משום שידע שיש לו זמן להראותו עד שישלם. ד. פתחי תשובה, חו"מ, רכז, ס"ק ב, כותב שלפי טעם זה, אינו צריך להישבע שלא מחל; וגם אם המוכר תפס ממנו (שלא בעדים) אין מניחים שמחל, כיוון שלא היה צריך לברר; אבל אם בשעת הקנייה שילם למוכר ורק אחר כך תפס ממנו (שלא בעדים), מניחים שמחל, מפני שהיה צריך לברר אצל תגר. ראה בשמו במילואים להערה 533 על הדין במצבים אלו לפי הטעם של מיגו.

ה. סברה דומה יש בטענה חטים והודה לו בשעורים, ותפס שעורים – ראה עמ' 426. וראה בדומה במילואים להערה 306 ועמ' 461.

ו. ראה גם חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 122, שמשנה למלך, הלכות מכירה, טו, ג, כותב סברה דומה בקונה שהיה יכול לברוק אם יש מום בממכר ולא בדק, שמניחים שמחל, אבל אם כספו בידו, אין הוכחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה שנתק היא מפני שכספו בידו. נתיבות המשפט, רלב, ס"ק א, מבין שהוא מדבר גם במצב שאין לו מיגו (כגון שלא היה יכול לטעון שכבר פרע למוכר, כגון שקבעו זמן ועוד לא הגיע הזמן, שאינו נאמן לומר שפרע – זו דוגמה שנתן דברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן ג, ענף ב, עמ' קח), והוא מקשה עליו, שהגהות אשרי אומר (לענין אונאה) שרק אם יש לו מיגו, נאמן לומר שלא מחל (וכך הקשה גם שו"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן טו, דף טז ע"ד). דברות משה, בבא מציעא, חלק ב, סימן ג, ענף ג, עמ' קי, מיישב, שלגבי מום בממכר, מן הסתם לא רצה לקנות חפץ זה, וכדי שיחול המכר, צריך רצון חדש וקניין חדש, וכאן שתיתק אינה מעידה על רצון חדש, מפני שיתכן שהיות שכספו בידו, לא הקפיד לברוק או לתבוע אף שידע על המום; אבל באונאה, שתיתקו מעידה שהיתה לו איזו סיבה לקנות דווקא ממוכר זה ביוקר, וגם אם הכסף בידו עדיין יש קצת הוכחה שהתכוון לקנות גם במחיר הגבוה.

ז. שו"ת ברכת חיים (ירוחם), סימן נו, אות יז, כותב סברת ביניים: שטענת "שתקתי מפני שסמכתי על המיגו" אינו שוללת לגמרי את האומדנא שמחל, אבל היא מחלישה אותה, כך שיועיל מיגו נגדה, מפני שמיגו מועיל נגד אומדנא חלשה ולא נגד אומדנא חזקה (עיין שם בהוכחתו לך); וכך מתיישרת לשון הגהות אשרי יותר טוב. ח. אבל חידושי ר"ע איגר, בבא מציעא מט ע"ב, כותב סברה נגדית, שאולי אינו יכול לומר "סמכתי על המיגו", והיינו שסמך על כך שיוכל לטעון טענת שקר, מפני שבכל זאת היה צריך להראות לתגר, במקום לסמוך על האפשרות לטעון שקר.

ט. כמו כן, שו"ת בנין יחזקאל, סימן כד, כותב לגבי אלמנה ששהתה כמה שנים ולא תבעה מזונות, שאין לומר שהסיבה ששתקה היא מפני שידעה שאם יטענו שמחלה תוכל לטעון שתבעה או הזכירה ואז היא נאמנת – מפני שלא היה לה להכניס את עצמה למצב כזה שתצטרך לטעון שקר.

י. לענין קונה שהיה יותר מכדי הודיע לתגר, משכנות יעקב כותב טעמים נוספים לומר שאין הוכחה שמחל: (א) היות שממונו בידו לא מועילה מחילה, מפני שמחילה היא רק על חוב, וכאן זו מחילה על חפץ בעין, והיינו הוא כאומר למוכר "אני מוחל לך על מה שתגזול ממני", ואמירה זאת באדם רגיל (כלומר, שלא במסגרת מכר) אינה מתירה לו לעבור על איסור גזל (ראה שער רביעי, עמ' 171), ואיסור המוכר לקחת מהקונה יותר משווי הנכס הוא כאיסור גזילה. (ב) בשהייה כדי להראות לתגר, אין הוכחה גמורה שמחל, אלא הדין מבוסס על כך שאין להוציא ממון מן המוכר מספק (עיין שם, שהוכיח כך מרא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן טו, ומשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן יט), ולכן אם הקונה מוחזק, אין מוציאים ממנו את הסכום העורף מספק. נפש חיה (לזריא), בבא מציעא מט ע"ב, מעלה אפשרות שמשכנות יעקב סובר שאומדנא זו אינה ספק שקול, אלא יותר נוטה לומר שמחל, כמו רוב, ולכן מתחשבים בה אם הקונה אינו מוחזק, אבל אין להוציא מקונה מוחזק על סמך האומדנא, שהרי אין הולכים בממון אחר הרוב להוציא. על טעמו הראשון משיב נפש חיה, שקצות החושן לשיטתו (שנביא בעמ' 575), שרק מחילת בעלות מפורשת בטלה, אבל במחילה מכללא המוסקת משתיקה, השתיקה מוכיחה שהתכוון לתת ממנה, וגם כאן, שתיקת הקונה מוכיחה שהוא מתחייב לשלם את כל המחיר שהוסכם, כאילו עשה תנאי מפורש שלא יהיה בו דין אונאה. תשובה על טענתו השנייה ראה במילואים להערה 534 בשם ברכת חיים ונפש חיה.

יא. הבחנות שונות: חידושי ר' מאיר שיעור חזקה, עמ' א, אות ו, כותב שבמקב טעות בגלל מום במקח, אם הקונה מוחזק בכסף, אין אומרים שהעובדה שלא בדק מוכיחה שמחל; אבל באונאה, אם עבר הזמן שהיה יכול להראות לתגר, מניחים שמחל גם אם הוא מוחזק בכסף, מפני שהיה לו להראות מיד לתגר, שהרי שכח שהשער ישתנה, ואז לא יוכל לחזור בו (רמ"א, חו"מ, רכז, ט); ועוד, שהתקנה שתקנו חכמים שעז זמן זה יכול לחזור הוא משום תקנת השוק, שאם לא כן שום מוכר לא יוכל להיות בטוח במכר, שמא יטען הקונה שהתאנה.

יב. ר' היושע וייס, בפסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסט, כותב לגבי מוכר שהתאנה, והוא מוחזק בכסף, ועבר זמן כדי שיראה לתגר, שאין הוכחה שמחל, מפני שיתכן שהסיבה שלא מיהר לברוק אם נתאנה היא מפני שהיה מוחזק; אבל אם ידע זמן רב שנתאנה, ובכל זאת לא תבע את הקונה לדין, מוכח מחל, אף שהוא מוחזק. אבל ר' אברהם דוב לוי, שם, עמ' שעב, מדייק מלשון בית מאיר ומשכנות יעקב שגם בכגון זה אין הוכחה שמחל.

מילואים לשער שתיים-עשרה

להערה 1

א. עוד כתבו כך: תוספות ר"ד ופסקי ר"ד, בבא בתרא קלט ע"א; חידושי הרא"ה, כתובות מד ע"ב (בקטנה); ר"ן על הרי"ף, קידושין יז ע"א (בדפי הרי"ף), ד"ה יתומים (הובא בנימוקי יוסף, קידושין מב ע"א); חידושי הריטב"א, כתובות סח ע"ב; נימוקי יוסף, בבא קמא ט ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בבנין שלמה (רבינוביץ), סימן לא); שיטה מקובצת, כתובות סח ע"ב, ובבא מציעא צב ע"ב, בשם "שיטה"; שו"ת מהרי"ק, שורש נא; שו"ע, אהע"ז, קיג, ז; שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתצ (תמט) (ביתום); ט"ז, חו"מ, רפו, א; תומים, קיצור תקפו כהן, סימן קל (נ ע"ב); ביאור הגר"א, חו"מ, רצ, ס"ק לח (ביתום); משנה ראשונה, פאה, ד, א; מנחת חינוך, מצווה תקעו; שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן קח, אות ג; שו"ת קרית חנה (קובלניץ), סימן כב (כד ע"ג); ר' אהרן ׳ חסון, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן נב, והלק ב, סימן ח (גם לא פשרה); שו"ת אורח ישר, סימן מב, נתיב א (ביתום); שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן צז (בקטנה); שמענתא חדתא (ברודא), כתובות כט ע"ב (בקטנה); נחלי דבש (שלינגר), כתובות כט ע"א, ד"ה ולפי"ז יש, טו ע"ב בדפי הספר, וד"ה ואמאי אקרי, דף טו ע"ד בדפי הספר (בקטנה); שו"ת תפארת צבי (תקע"ז), אר"ח, סימן ו (ד"ה אולם לכאורה); אמרי בינה (אש), גיטין כז ע"א, דף קל ע"ג בדפי הספר (בקטנה); מזל שעה, הלכות זכיייה, פרק ח (צד ע"א); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צג, ד"ה ומה (בקטנה); שו"ת מהרי"ט צהלון החדשות, סימן סט (בקטנה); שמחת יום טוב (ציניץ), ביצה כט ע"א; אגודת אוזב (בורנשטיין), מערכת יאוש שלא מדעת, אות ד; שו"ת מהר"ם מינץ, סימן עב (ביתום); שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכ (ביתום); הפלאה, כתובות דף כט ע"א (ד"ה שוב) ודף עד ע"א (ד"ה פירשי" ד"ה ע"י שליח); תוספות ר"ע איגר, בבא מציעא, ב, א, אות טז; ב"ח, אהע"ז, סימן קעז (עמ' תקעב); שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה כלל) וסימן נב (ד"ה תשובה); אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א); דעת מרדכי, חלק ב, סימן לח; שו"ת שמן המור, אהע"ז, סימן ג, דף לט ע"ב (הובא ברב ברכות, מערכת א, אות א, עמ' ו במהד' תשמ"ה); שו"ת אחיעזר, חלק ג, סימן פא, אות כח; פני יהושע, כתובות ק ע"א (ד"ה אמר ר"נ); שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן יז; ר' רפאל יוסף חזן, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סימן ד, דף כד ע"ג (על חוב שירש מאביו); שו"ת אורח משפט (קק), חו"מ, סימן כד (עמ' רלו); חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (סאפ), בבא מציעא, סימן כ (עא ע"ג); ר' מיכאל בלייכר, "צוואה – עריכתה וניסוחה", שורת הדין, כרך ב, עמ' שג (בקטנה); איתא זן-בר, "בדין זכין", בלכתך בדרך, תשנ"ה, עמ' 49.

ב. כבר בתלמוד, בבא מציעא ע"ב (ומשם נפסק ברמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, טו, טז, ובשו"ע, חו"מ, רס, ו) ופסחים נ ע"ב, נאמר "יתמי לאו בני מחילה ניהו". אולם שם מדובר ב"יתום" ולא בקטן. ובבבא מציעא שם מדובר ביאוש או בהפקר, כמו שכתב רש"י שם. אבל מעין החכמה (שארף), בבא מציעא שם, ואגודת אוזב (בורנשטיין), מערכת יאוש שלא מדעת, אות ד, כותבים שיאוש של קטן מועיל, ובנידונה של הסוגיה שם, שנפלו תמרים מרקל של יתומים, וידוע איפה התמרים, ונפלו ברשות בעליהם, מדובר בהפקר או במחילה, ולכן אינו מועיל. האמת היא שזו מחילת בעלות – ראה על כך בשער ארבע-עשרה. נתן פריז, בבא מציעא כב ע"ב (עמ' קיג), ותורת הקנינים (רובינפלד), חלק ב, פרק טז, הערה קב, הגהה ג, כותבים ששם גם אם הגיעו לגיל הפעוטות אינו הפקר (כסתימת לשון השלחן ערוך), וחכמים לא תיקנו שם שיועיל, מפני שזו "מחילה לכל אדם", ולא שייך בה "מסתמא עשו לו נתן רוח" (ראה במילואים להערה 7, שזה טעם תקנת מתנה בפעוטות). על יאוש של קטן עיין אנציקלופדיה תלמודית, ערך יאוש, הערות 148–152.

ג. שו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רסח, מעלה ספק האם מועיל סילוק בקטן – האם מועיל הפקר שלו מדין סילוק. וראה במילואים להערה 7, שקהלות יעקב אומר שאפילו בפעוטות לא מועיל סילוק. על סילוק ראה שער ש-עשרה. וראה עמ' 1180, במילואים להערה 60, שדברי רבנו שפטיה אומר שמועיל סילוק של קטן; ועמ' 1178, במילואים להערה 44, שרש"י סגל כותב שאינו מועיל.

ד. שו"ת פני משה, חלק א, סימן עז (קפו ע"ד), כותב שמי שנשבע לעשות דבר לטובת קטן מסוים, הקטן אינו יכול למחול לו על שבועתו.

ה. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 216, כותב שאם במחילה צריך דעת מלאה, מחילת קטן אינה תקפה, ואילו אם מחילה היא רק הסתלקות, די בדעת פחותה, ומחילת קטן תקפה. כמו כן, שו"ת עמק הלכה (בוימל), חלק א, סימן כד, כותב שלשיטה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, מחילת קטן תקפה. דבריהם קשים, שהרי אין מי שאומר שהיא תקפה. □

מילואים לשער שתיים-עשרה

להערה 3

משכנות הרועים, מערכת מ, אות כט, מוכיח מחידושי הרשב"א, בבא מציעא צב ע"ב (הובא במרפא נפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן קלב, אות ב), שכתב שגם אם הודיע לקטנים שהוא שולל מהם זכות אכילה בשעת מלאכה, אין זה מועיל, מפני שאינם בני מחילה – הרי שלדעתו גם מחילה מפורשת של קטן אינה מועילה. 60.

להערה 4

א. אור זרוע, בבא קמא, סימן קכה (הובא בהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ב, סימן ו), כתב ששתיקת קטן אינה מחילה, גם באותם מצבים (שראינו בשער אחת-עשרה, פרקים שלישי ורביעי) ששתיקת נושה מוכיחה שמחל מכללא (נידונו – קטנה שלא מחתה במי שגר בדירתה).

ב. רש"י ואורח משפט, שצוינו בהערה 1 ובמילואים שם, עסקו במחילה מכללא.

ג. כמו כן, יש שעסקו בהנחה שציבור מוחל על זכות מסוימת שלו, ופסקו שהמחילה בטלה מפני שיש בציבור קטנים שאינם יכולים למחול – ושם זאת מחילה מכללא. ראה לדוגמה ר' נפתלי נוסבוים, בשו"ת ראש אליהו (כ"ז), חלק ג, סימן כא (עמ' ק).

ד. אבל אהלי יעקב (לעויטאן), סימן ה, אות כט (עמ' כט), כתב שדבר שאנשים אינם רגילים להקפיד עליו, מחול גם אם הוא שייך לקטן לפני גיל הפעוטות, כגון אבידה שאין בה סימן, או שאריות תבואה מפורזות ("מכנסתא דבי דרי" – בבא מציעא כא ע"א), שאין לו הפסד מהמחילה, מפני שהוא בוודאי לא יטרד לאסוף תבואה כזאת. והוא מסביר בכך את האמור בבא מציעא כא ע"ב, שאחרי שהלכו ה"נמושות" בשדה, מותר לכל אדם ליטול לקט, מפני שהעניים מתייאשים ממנו, אף שהלקט שייך גם לעניים קטנים (קושיית ר' עקיבא איגר, שנביא בהערה 44).

להערה 7

א. כך כתבו גם: חידושי הריטב"א, כתובות דף לו ע"א, דף פו ע"א ודף קז ע"א; הגהות מיימוניות, הלכות מכירה, כט, אות ב; שו"ת הריב"ש, סימן כ, סימן קח וסימן תסח; שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן צג, בסופו; הפלאה, כתובות קא ע"ב (ד"ה תורה הנושא); מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יז, בסופו; שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן א; שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן מה; מנחת חינוך, מצווה מו, אות ד; בני בנימין, עמ' קצט, הערה 16; שו"ת נאמן שמואל, סימן קב (קלו ע"ג); בית מאיר, אה"ע"ז, ע, ט; שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קג (מח ע"ב, מט ע"א); אורח משפט (אנליק), יב, לפני סעיף ז (גם על פשרה), וסעיף ח; דברי אברהם (מנדלסון), דף כח ע"א; משפט שלום, רלה, א; חלקת מחוקק, קה, ס"ק יז; בית שמואל, קה, ס"ק טו; קצות החושן, סו, ס"ק כט; קהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט במהד' תשמ"ח (עמ' קלה).

ב. ביתום: משו"ת הריב"ש, סימן כ (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, ד"ה ואפילו לצד), סימן קח, בסופו, וסימן תסח, משמע שמחילה מכללא אינה מועילה ביתום, לגבי זכות שירש מאביו, גם אם הוא מעל גיל הפעוטות; ומסימן כ שם משמע שכך הדין גם אם הוא מעל גיל שתיים-עשרה. רש"י, בבא מציעא סז ע"א (ד"ה אכל), כתב שיתומים שלוו, והמלווה לקח מהם קרקע כמשכנתא, ואכל פירות ביותר משווי החוב, הוא חייב להחזיר את העודף, מפני שבית דין הוא אביהם של יתומים, והוא שליט לעשות משפט, והוא לא מחל על העודף, והוא כאילו סילק את המלווה מהקרקע הממושכנת ברגע שאכל פירות כשיעור החוב. וכתב אילת השחר, בבא מציעא סז ע"א (ד"ה וביתמי), שמדובר בפעוטות, ולכן לא נימק רש"י שיתומים אינם בני מחילה, מפני שהוא בא לחדש שגם אם הם פעוטות, ואין להם אפטרופוס, ושחקן, שמחילתם מועילה, בכל זאת בית דין אינו מוחל, ומחילת היתומים בטלה. אבל רב אשי בבבא מציעא שם פוסק שאפילו יתומים קטנים לא יקבלו את העודף חזרה, וכך פסק גם רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ז, א. איילת השחר מנמק, ששם המחילה תקפה מפני שאין צריך מחילה בפועל, שהרי המלווה קיבל את המשכנתא ויש לו קניין לאכול פירות עד שיסלקו את החוב. עולה מדבריו שם, שקל וחומר שאם מחלו בפירוש, בית דין אינו מבטל את המחילה.

ג. סילוק: קהלות יעקב, כתובות, שם (עמ' קלה ועמ' קמ), כתב שסילוק אינו מועיל בפעוטות, מפני שרק מחילה שהיא הקנאה כמו מתנה, תיקנו שתועיל כמו שתיקנו במתנה, מה שאין כן בסילוק, שאינו עניין של נתניה אלא סילוק רשות לעצמו. ראה בשמו בהערה 60.

ד. דעה חולקת, שגם בגיל הפעוטות לא מועילה המחילה: שיטה מקובצת, כתובות סח ע"א, ד"ה לכן פי' (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, ד"ה וחזיתיה לרבינו), כתב בפירושו הראשון, שרש"י שם (ד"ה מדעתה), סובר שמחילת פעוטות אינה מועילה.

ה. בספר דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ב, כתב שתוספות, כתובות מב ע"א (ד"ה לאביה), שכתבו שמתה יתומה קטנה חייב מפני שמחילתה אינה מועילה, משמע אף אם היא בגיל בפעוטות, סוברים שאין מועילה מחילה בפעוטות (אבל יש להעיר שחידושי הריטב"א, כתובות לו ע"א [הובא בדברי אברהם (מנדלסון)], דף כח ע"א), כתב שאף שמחילת פעוטות מועילה, מפתה פעוטה יתומה חייב, מפני שפיתוייה נחשב אונס, ואינה מוחלת). והוא כתב שגם הראב"ד סובר שאין מועילה מחילה בפעוטות, ולכן כתב שאונאה בפעוטות אינה מחולה (ראה עמ' 496 ליד ציון הערה 29). ובסימן יב, אות א, הסביר שהראב"ד סובר שתיקנו חכמים רק שמועילה מתנה של

מילואים לשער שתיים-עשרה

פעוטות, כדי שאנשים יעשו את רצונו ("יעבדו מיליה"), והיא מכמר, שכן מן הסתם המקבל עשה לנותן איוו נחת רוח (מגילה כו ע"ב), מה שלא שייך במחילה. עמק יהושע (שפירא), סימן יב (דף סג ע"ב במהד' תר"מ, עמ' סו במהד' תרפ"ה), מעלה אפשרות לפרש כך גם בדעת רש"י, גיטין נט ע"א (ד"ה עד שתות).

1. משכנות הרועים, מערכת מ, אות כט, כותב שזו דעת חידושי הרשב"א, בבא מציעא צב ע"ב, הכותב שקטנים אינם בני מחילה, ולא הבדיל בין קטן לפני עונת הפעוטות לקטן אחרי עונת הפעוטות. אבל שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד (ד"ה תו חזיתיה), דוחה, שהרשב"א שם מתכוון למחילה מכללא, שרק היא לא מועילה, כאמור ליד ציון הערה 12. עוד מוכיח משכנות הרועים מ"ש"ת הריב"ש, סימן כ, העוסק בקטן בן שמונה (בגיל הפעוטות), ובכל זאת מביא את הדין שיתומים אינם בני מחילה. על כך יש להשיב שהריב"ש שם אומר שמחילה מפורשת של פעוטות תקפה. ז. שו"ע הרב, חו"מ, הלכות מציאה, סעיף ז, כותב שמחילת קטן בטלה (לענין תמרים שנפלו מהדקל שלו – "תמרי דזיקא"), אבל מתנתו מועילה מדרבנן – הרי שהוא עוסק בפעוטות, ואף על פי כן הוא אומר שמחילתו בטלה. פתחי חושן, אבידה ומציאה, פרק ב, הערה ו, מקשה עליו, שהרמב"ם והשו"ע (הערה 25) פסקו שמחילת פעוטות תקפה, לענין אונאה; והוא מתרץ ששו"ע הרב סובר שרק באונאה המחילה תקפה, מפני שזה במסגרת מכר, ותיקנו שתועיל כדי שאנשים ישאו ויתנו עמו.

להערה 12

א. כמו כן, ר' ברוך, המובא במדרכי, כתובות, סימן קצ, ובהגהות אשרי, כתובות, פרק ו, סימן יב (שהובא בבית שמואל, קיג, ס"ק יז, בנתיבות משפט (אלגזי), נתיב כג, חלק א, דף צח ע"ג, בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד, ד"ה ואלום מצאתי, ובבית אהרן וישראל, גל' לח, עמ' ק), כותב לגבי יתומה שהשיאה אמה או אחיה ופסקו לה "פרנסה" (הקצבה לצרכי נישואין) פחות מ"עישור הנכסים" המגיע לה, שלא הפסידה את זכותה, גם אם היתה בגיל הפעוטות, ורק אם היתה גדולה, הפסידה מטעם מחילה מכללא (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 461). מכאן שגם הוא סובר שמחילה מכללא אינה מועילה בפעוטות. גם ר"ן על הרי"ף, כתובות כ ע"א (בדפי הרי"ף), נימק שהמחילה שם בטלה מפני שלא מחלה בפירוש.

ב. גם שיטה מקובצת, כתובות סח ע"א, ד"ה ועוד י"ל (הובא בשו"ת מצוות כהונה, בהשטמה בסוף הספר, ובשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד ד"ה וחזיתיה לרבינו), כותב (בפירושו השני) בדעת רש"י, שאין מועילה מחילה מכללא בפעוטות, מפני שזו רק תקנת חכמים.

ג. תשובות הרמב"ן (מהד' שאוועל), סימן קט, שמקורו בשו"ת הריב"ש, סימן כ (עמ' כז), סימן קח, וסימן חסח (עמ' תרפח), כותב שרק מחילה מפורשת של קטן מועילה, אבל מחילה מכללא, במצב שבגדול מפרשים אותה כמחילה, בקטן אין מפרשים כך. מריב"ש, סימן כ וסימן קח, עולה שהרמב"ן דיבר בפעוטות, אבל בפחות מגיל זה אין מועילה אף מחילה מפורשת, שהרי הוא משווה זאת למתנה, שמועילה רק בפעוטות.

ד. ביאור הגר"א, חו"מ, רלה, ס"ק ט (הובא בשו"ת עמק הלכה (בוימל), חלק א, סימן כז, ובבבית יצחק (איזקסון), סימן יט, דף כז ע"ד), מביא את הבחנת הרמב"ן בין מחילה מפורשת למחילה מכללא. דעת מרדכי, חלק ב, סימן ה (עמ' כו), מקשה עליו, הרי באונאה מועילה המחילה אף שהיא מכללא (ראה ליד ציון הערה 25)? הוא מתרץ שבאונאה, המחילה נוצרת גם בלי דעתו, שהרי גם אם המתאנה אמר "איני מוחל", בטלה דעתו (ראה בשמו במילואים להערה 26), מה שאין כן בכגון תמרי דזיקא, שאם אמר שאינו מוחל, דבריו מועילים, ואם כן, המחילה תלויה בדעתו, ולכן אינה מועילה בקטן, שאין לו דעת, אף בגיל הפעוטות. עוד הסביר שהגר"א התכוון להוציא רק כגון תמרי דזיקא, שהיא מחילה לכל אדם (ובעצם אינה מחילה אלא הפקר, כאמור במילואים להערה 1), והיות שאינה דומה למכר שהיא לאדם מסוים, אינה בכלל תקנת פעוטות, מה שאין כן באונאה, שהיא מחילה לאדם מסוים, ודומה למכר ולמתנה, מה עוד שהיא קורה במסגרת מכר, ולכן תיקנו שתועיל המחילה. תורת הקנינים (רובינפלד), חלק ב, פרק טז, הערה קב, הגהה ג, מסביר שהגר"א סובר שבפעוטות לא תיקנו מחילה מכללא מפני שאין בכך משום כדי חייו. הוא מעלה אפשרות שגם לדעת מגיד משנה (הערה 14) אין מועילה מחילה מכללא בפעוטות, ורק באונאה תיקנו שמחילתו תקפה מפני שהיא קורה במסגרת מכר, שיש בו משום כדי חייו. ובהערה קד כתב שהגר"א סובר שגם לרמב"ם, רק באונאה מועילה מחילת פעוטות מפני שהיא כמחילה בפירוש, ולא במחילה מכללא אחרת.

ה. עוד יש להבחין בין מחילה מכללא עקב אומדן כללי (כגון אונאה) שהיא יותר חזקה, לבין מחילה שרק מוכחת מתוך התנהגות – שלא תועיל בפעוטות.

ו. נחל איתן, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, יא, כותב שגם הרמב"ם מבחין בין מחילה מכללא למפורשת, ולכן בהלכות גזילה ואבידה, טז, כתב שאסור לקחת תמרים שנפלו מעץ של יתומים, מפני שמחילתם בטלה, ומשמע שמדובר גם בפעוטות; ומה שפטר (בהלכות נערה שם – ראה ליד ציון הערה 59) מפתה יתומה קטנה בגיל הפעוטות, הוא מפני שזה נחשב מחילה מפורשת, כיוון שהיא נהנית מהביאה. הוא יצטרך להסביר שהסיבה שהרמב"ם אומר (ליד ציון הערה 25) שמחילת פעוטות על אונאה מועילה, היא שזה במסגרת מכר, שתיקנו שיועיל בפעוטות.

להערה 15

א. כמו כן, חידושי הרשב"א (מהד' הירשור), כתובות נג ע"ב (ד"ה כ), כותב על נידונו של ר' ברוך, במילואים להערה 12, שהטעם שהמחילה אינה מועילה בפעוטות היא שהיא נוגעת לקרקע (ראה ליד ציון הערה 20), משמע שבמטלטלין מועילה מחילה מכללא בפעוטות.

מילואים לשער שתיים-עשרה

ב. משפט שלום, רלה, א, בסופו, מדייק מסמ"ע, רלה, ס"ק יד, שגם מחילה מכללא מועילה בפעוטות.
ג. מרכבת המשנה, מהדורא בתרא, הלכות מכירה, כט, ח, כותב בדעת הרמב"ם להיפך מהדעה הקודמת: שרק באונאה, היות שאצל כל אדם יש הנחה שהוא מוחל, היא מועילה בעונת הפעוטות (ויש להעיר שנימוק זה שייך בכל מחילה מכללא), מה שאין כן במחילה מפורשת, שתלויה באמירתו, שתגלה את דעתו במיוחד. אבל נחמד למראה, על ירושלמי, עירובין, פרק ז (חלק ב, דף צו ע"ב), מעיר שזה הפוך מהבחנת הריב"ש (במילואים להערה 12). עוד הוא מקשה, שבבבא מציעא כב ע"ב, בעניין "תמרי דזיקא", מדובר במחילה שקיימת אצל כל אדם, ובכל זאת אומר התלמוד שאינה מועילה ביתומים. מרכבת המשנה עצמו, בהמשך דבריו, מסכים למגיד משנה, שזו תקנה – כלומר, הוא מבחין בין קטן שהגיע לעונת הפעוטות למי שלא הגיע.
ד. בדומה כתב שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ב, סימן קצב, דף מא ע"ב–ע"ד (הובא בשם משמעון (פירסט), חלק א, עמ' שעג), שבאונאה, היות שאילו היה גדול, היתה המחילה תקפה, היא תקפה גם בקטן, שאמנם אינו מוחל בלב שלם, אבל אין זה משום שאינו רוצה אלא מפני שאין לו דעת, והמאנה אינו גוזל ממנו, וגזל קטן אסור רק מדרבנן (גיטין נט ע"ב), וכאן הדבר בא לידו בהיתר; באונאה אין צורך בדעתו למחול, אלא מן הסתם הוא מוחל (כנראה, כך הוא מבין שמחילה מכללא היא בלי דעתו, אלא מן הסתם), ולכן היא מועילה גם בקטן; ומה שנאמר בבבא מציעא כב ע"ב לעניין תמרי דזיקא "יתמי לאו בני מחילה" הוא מפני שיאוש שלא מרעת אינו מועיל, ובקטן, אף אם הוא יודע על אברן החפץ, הוא כאילו אינו יודע; ואמנם ברור שאילו היה גדול היה מוחל ומתיישב, אבל ביאוש צריך יאוש בפועל; וכן מה שנאמר בפסחים נ ע"ב "יתמי לאו בני מחילה" הוא במחילה מפורשת, באופן שאין הוכחה שהוא מוחל מכללא. הוא לא הזכיר פעוטות, ומשמע שלדעתו תועיל מחילה מכללא גם בפחות מעונת הפעוטות. ¹⁶

להערה 16

א. כמו כן, שו"ע, חו"מ, רלה, ג, כשכתב שמועילה מחילת פעוטות על אונאה, נקט "שאינו לו אפטרופוס", מכאן שלדעתו אם יש לו אפטרופוס, אינו יכול למחול. כמו כן, חשן אהרן, סו, כג (ד"ה שם במחבר), וקהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט במהד' תשמ"ח (עמ' קלט), כותבים שלרמב"ם אם ש' לו אפטרופוס, אינו יכול למחול, כדעתו לעניין מתנה.
ב. אבל קהלות יעקב מעלה אפשרות שהוא יכול למחול למי שהזיק לגופו, מפני שאפטרופוס ממונה על ממון הקטן ולא על תשלומי נזקי גופו.

להערה 23

א. חידושי ר' עקיבא איגר, כתובות סח ע"ב, מקשה על הוכחת ר' ברוך – עיין שם לקושייתו.
ב. אבל קרית מלך רב שם (עמ' שמא) מעלה אפשרות שר' ברוך מדבר במצב שנותנים לפרנסת נישואין לפי אומדן דעתו של האב, ואז היא גובה גם ממיטלטלין, ולכן כתב שאם היא בגיל הפעוטות, מחילתה תקפה.

להערה 24

א. בית מאיר מביא ראייה לסברה זו, ממה ששטר חוב נחשב מיטלטלין לעניין שפעוטות יכולים למכור אותו (שו"ע, חו"מ, רלה, א), אף שאפשר לגבות בו מקרקע. אמרי בינה, קונטרס בדיני קניינים, סימן כד (רלג ע"א), כותב שהרשב"א יוכל להשיב על ראייה זו, שרק שטר חוב נחשב מיטלטלין לעניין זה מפני שגובים בו גם ממיטלטלין, ואילו עישור נכסים נגבה רק מקרקע; ועוד, שבעישור נכסים אין שעבוד הגוף על היורשים (אחיה של היתומה), אלא הם חייבים רק מקרקע שירשו, ולכן השעבוד הוא כגוף הקרקע, ואילו בשטר חוב יש שעבוד הגוף, וגם על המיטלטלין, ולכן אינו כקרקע. על פי זה הוא כותב שבמצב שיש שעבוד הגוף על היורשים (עיין שם לדוגמה שהוא נותן), גם לרשב"א תועיל המחילה.
ב. שבילי דוד, אהע"ז, קיג, ס"ק ב, מסביר שמחילת חיוב הגוף אינה כקרקע.
ג. בית שמואל, קיג, ס"ק ז, מביא את שתי הדעות. בעניין זה עיין ברור הלכה, כתובות סח ע"ב, ציון ב, פרק ח.

להערה 26

נימוק אחר, שאינו מטעם תקנת הפעוטות: דעת מרדכי, חלק ב, סימן ה (עמ' כו), מסביר שבאונאה אין צורך במחילה, אלא יש מחילה מכללא שכל העולם מוחלים, ואין מקפידים על זה, ואין זו אונאה בכלל, וזו נקראת "מחילה" רק ב"שיתוף השם", ומותר לכתחילה להונות פחות משתות, כמו האפשרות השנייה שהעלה רא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן כ, ולכן לא משהו שלקטן אין דעת למחול (וכך הסביר גם טיב גיטין (להר), גיטין נט ע"א); וכן לאפשרות הראשונה ברא"ש שם, שאסור לכתחילה להונות פחות משתות, אבל כל אדם מוחל מפני שזו מחילה הכרחית כיוון שאי אפשר לצמצם, הרי גם מי שיאמר שאינו מוחל, בטלה דעתו, ואם כן, אין צורך בדעתו של הקטן, ולכן האונאה מחולה (צריך להוסיף, שלפי נימוק זה, הדין צריך להיות כך גם בפחות מגיל הפעוטות, אלא

מילואים לשער שתיים-עשרה

שאו אינו יכול למכור ולקנות). קונטרסי שיעורים, בבא מציעא, שיעור כב, אות ג (דף פט ע"ג), מסביר שהרמב"ם סובר שבאונאה פחות משתות, כיוון שאנשים מוחלים, נעשה המחיר כך, ואין צורך במחילה בכלל. מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יז, מעלה אפשרות לנמק כך את הרמב"ם, אבל הוא דוחה נימוק זה על ידי שהוא מוכיח שבפחות משתות אין מחילה אוטומטית (עיי'ן שם להוכחתו), ומנמק במסקנתו כמו מגיד משנה.

להערה 29

א. גם רש"י, גיטין נט ע"א (ד"ה עד שתות), כותב שבקטן, באונאה פחות משתות, מחזירים לו את האונאה – כלומר שמחילתו בטלה. אבל מגיד משנה שם כותב שיש טעות סופר ברש"י. עמק יהושע (שפירא), סימן יב (דף סג ע"ב במהד' תר"מ, עמ' סו במהד' תרפ"ה), מעלה אפשרות שרש"י כתב כך רק להוה אמינא, לפי שהגיע התלמוד למסקנה שמתנה של פטויות מועילה, אבל למסקנה, כמו שמועילה מתנתו, מועילה גם מחילתו. וראה עמ' 1174, במילואים להערה 7, שיש אומרים שראב"ד ורש"י סוברים שמחילת פטויות אינה מועילה בכלל.

ב. גם אור זרוע, סנהדרין, סימן ס, כותב שמחילת קטן על פחות משתות בטלה – כלומר, אף בגיל הפטויות.

ג. מאירי, גיטין נט ע"א, ובבא בתרא קנה ע"א, ובית יהודה (פרנקל), דף מה ע"ג, מביאים את מחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

ד. חידושי הגר"ס, מנחות עז ע"א (עמ' פט–ז), כותב שגם לראב"ד, אף שהמאנה חייב להחזיר לקטן את הפרש האונאה, המכר תקף באונאה עד שתות, מפני שקיום המכר הוא דין באונאה ואינו נובע מהמחילה. כך עולה גם מהמאירי, גיטין נט ע"א, בדעת הראב"ד.

ה. גידולי שמואל, בבא מציעא מט ע"ב (ד"ה ונראה אף), כותב שהראב"ד מסכים שאונאה פחות משתות מחולה, מפני שמחילה זו אינה תלויה ברצון המתאנה, אלא גם אם הוא אומר שאינו מוחל, בטלה דעתו, ולכן גם בקטן האונאה מחולה; והוא חולק רק ביותר משתות, אם עבר זמן שיוכל להראות למומחה.

להערה 32

א. ראה עוד במילואים להערה 58 בעניין מפתח, השלכה אחרת מעיקרון זה.

ב. לעומת סברה זו, כותב חשן אהרן, טו, כג (ד"ה שם במחבר), שאמנם אסור לגרום נזק, אבל לא מצד עצם מעשה הנזק, כמו שאסור לגזול אפילו על דעת להחזיר, שאינו גורם הפסד, אלא האיסור הוא רק גרימת הפסד, ואם כן כאן מותר כיוון שהוא ישלם לקונה אחר כך, כדין כל מוחל שטר שנמכר; ועוד, שקטן אינו בר עונשין, ולכן אין לגביו איסור, כמו שכתב רא"ש, בבא מציעא, פרק א, סימן מח. אבל הוא מעיר שלרש"י, גיטין נג ע"ב (ד"ה מטמא), יש איסור דרבנן על ההיזק עצמו (כך כתב בדעתו בחשן אהרן, לד, יב), ולפי זה יש מקום לדברי קצות החושן.

להערה 43

א. נידונם של התוספות הוא אחים גדולים וקטנים שעדיין לא חלקו את ירושת אביהם, והגדולים השביחו את הנכסים והודיעו שהם רוצים שכל השבח יהיה שלהם, והדין הוא שכל השבח מכל הנכסים שייך לגדולים, מפני שהקטנים מוחלים על חלקם (ראה על כך בשער אחתי-עשרה, עמ' 484), ומחילתם תקפה מפני שזו רק מניעת רווח ולא הפסד, והרווח לא הגיע לידם, שזה בעצם אותו הדבר במלים שונות – אילו היה הרווח בא לידם, והיינו מוציאים מהם, זה היה בגדר הפסד. וראה ליד ציון הערה 45, הסבר אחר לכך שמחילת הקטנים תקפה.

ב. ראה עמ' 589, שבעצם זו מחילת בעלות, ולשון "מחילה" אינה בדווקא, והכוונה להקנאה.

ג. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 216, נוקט שתוספות אומרים שמועילה מחילת קטן במקום שאין לו הפסד.

ד. ר' שלום מרדכי סגל, "בענין שואל מקטן ובענין טבעת קידושין של יורשים", בית אהרן וישראל, גל' סב, עמ' קלא, כותב שטעם תוספות הוא שיש אומדנא שלא יקפידו כשיגדלו. ובעמ' קלב הסביר על פי מה שכתב (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 316), שבעניין השבח של האחים, אין זו מחילה רגילה שהרי זו מחילת בעלות, אלא די שאינו מקפיד ומתיר לאדם אחר להשביח את קרקעו, ואז השבח שייך למשביח כמו המחילה נכס הפקר; ומחילה כזאת אין קטן יכול למחול, מפני שזה רק חוסר הקפדה (וכך כתב במאמרו, מבית לוי, גל' ח, עמ' קמג, בשם ר' יצחק דו"מטורבוסקי). יש להעיר שלפי דבריו אין ללמוד מכאן למחילת חוב רגיל.

ה. צפנת פננת, הלכות אישות, יט, יב, מביא את דברי התוספות כראיה לדבריו שהגורם זכות לאחר יכול למחול עליה לפני שהתגבשה הזכות – ראה שער שביעי, ליד ציון הערה 64.

ו. ר' שמואל הבלין, "יותור על זכויות או הקנאה", שבילין, גל' כז–כח, עמ' פו, מסביר את דברי תוספות על פי מה שהביין (ראה בשמו בהשלמות לעמ' 1173) שלפי הגישה שמחילה היא סילוק, קטן יכול למחול, ומחילה לפני יצירת החיוב היא סילוק לכל הדעות, ולכן קטן יכול למחול לפני שהזכות באה לידו. דבריו קשים, שהרי אין מועילה מחילה על זכות עתידית, כפי שראינו בשער רביעי; ואמנם "סילוק" מועיל לפני יצירת החיוב, לפי דעה אחת שראינו שם, פרק תשיעי, אבל הכוונה לסילוק שהוא מוסד משפטי נפרד ממחילה, כפי שנראה בשער שש-עשרה.

מילואים לשער שתיים-עשרה

ז. ראה עמ' 1182, במילואים להערה 70, שברית יצחק מבין שדברי תוספות אמורים גם בשוטה, ומסביר על פי זה את תקפותה של מחילת שוטה מפותה.

להערה 44

א. אבל אוצרות יהושע, בבא מציעא, סימן ג (עמ' שמג), כותב שאם נאמר (כצד אחד בקובץ שיעורים, חלק ב, אות יז, ס"ק ג) שמתנות עניים נחשבות ממון העניים גם לפני שהעניים זכו בהן – לא תועיל מחילת העניים הקטנים על הלקט גם לפי תוספות שם, שלא כר"ע איגר. ר"ש הבלין, ציון במילואים להערה 43, מסביר על פי מה שכתב (שם) שמועילה מחילת קטן לפני שהזכות הגיעה אליו – העניים הקטנים מוחלים לפני שהזכות הגיעה אליהם, ולכן מחילתם תקפה, והליכת הנמושות היא רק גילוי מילתא שאז התייאשו כל העניים, אבל היאוש בפועל אצל העניים, גדולים וקטנים, חל עוד לפני כן. צריך לומר שכונתו היא שהתייאשו עוד לפני שבעל השדה הפריש את הפאה, שאז זכו בה העניים. אבל הסברו דחוק, לומר שעוד בשלב מוקדם כל כך הם חושבים על מה שיהיה כשילכו הנמושות. עיין תפארת ישראל, פאה, ת, א, בועז, אות א, שמיישב את קושיית ר"ע איגר, ואין תירוצו מובן.

ב. צפנת פענח, על הרמב"ם, הלכות אישות, יט, יב, מסביר על פי התוספות את דברי ירושלמי, קידושין, א, ב, שהמקדש קטנה יכול לעשות עמה תנאי "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", אף שזוהי מחילה – מפני שעוד לא זכתה בשאר ובכסות. מכאן שהוא מבין שהתוספות מתכוונים גם לזכות אישית ולא רק לזכות בעלות (וכך הבין גם עמק הלכה, להלן, אות ו); אלא שבזכות אישית המשמעות של "לא בא לידו" היא שעוד לא נוצרה הזכות. אבל אם כן קשה, הרי זו זכות עתידית, שאף גדול אינו יכול למחול עליה? וראה עמ' 200–201 בשאלה האם אישה יכולה למחול על מזונות לפני הנישואין. דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ד, וסימן יב, אות א, מבאר בדרך אחרת את הירושלמי: שאף שמחילת קטן בטלה, הרי בתנאי בממון על מה שכתוב בתורה די ברצון של בעל הזכות להתנות שלא לקבל אותה, כפי שהסביר חידושי הרמב"ן, בבא בתרא ככו ע"ב, שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה מועיל לא לקבל אותה, שהתורה הטילה את החיוב רק ברצונו של בעל הזכות (בעל הזכות). עמק יהושע (שפירא), סימן יב (סג ע"ב), מסביר את הירושלמי, שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה אינו מועיל מטעם מחילה, אלא מועיל גם אם אומר "לא יהיה עלי דין זה" (ראה שער ששע-עשרה, עמ' 701, שנחלקו בזה הפרשנים). ג. דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ה, הסביר את התוספות, שרק אם הדבר בא לידו, שצריך מחילה, קטן אינו יכול למחול מפני שמחילה היא הקנאה (כשיטה שהבאנו בשער ראשון, פרק שלישי), וקטן אינו יכול להקנות, אבל דבר שעוד לא בא לידו, די בכך שלא ריצה, וגם קטן יכול שלא לרצות (ראה בשמו במילואים להערה 60 בעניין מפתח). נמצא שהוא סובר שרק מחילת דבר שבא לידו היא הקנאה, ואילו מחילת דבר שלא בא לידו היא פחות מהקנאה.

ד. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא קמא, מהדורא תנינא, סו ע"א (עמ' קעג), מסביר שתוספות סוברים שכלל, מחילת קטן תקפה, אלא שלמעשה אינו מוחל, ולכן הם אומרים שבדבר שלא הגיע לידו, המחילה תקפה, מפני שיש להניח שהוא מוחל. אבל הוא מעיר שאפשר לומר כך רק בקטן שמבין קצת, ולא ביוניק שדיים. עוד יש להעיר שלפי הסבר זה, תוספות סוברים שבכל מחילה, אם הקטן מחל בפירוש, מחילתו תקפה. והוא מדייק מרש"י, בבא מציעא כב ע"ב, שמחילת קטן בכלל אינה תקפה; משמע, שרש"י יאמר שאינה תקפה גם אם הדבר לא הגיע לידו. ה. שו"ת שו"ת ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן קצב (מב ע"א), כותב שלפי תוספות, קטן שקיבל מתנה על מנת להחזיר, שאין לו הפסד מכך שיפקיר אותו, שהרי קיבל אותו רק על מנת להחזיר, יוכל להפקיר אותו. ו. שו"ת עמק הלכה (בימל), חלק א, סימן כד, כותב שלפי התוספות, מועילה מחילת קטן על קנס, מפני שעוד לא בא לידו, שכן חיובו נוצר רק בהעמדה בדין (ראה עמ' 191–194, אין מועילה מחילת גדול על קנס לפני שנוצר), והוא מנמק את דברי התוספות על פי השיטה (ראה שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, ולכן היא תקפה בקטן, אבל אם הדבר כבר בא לידו, אינה תקפה, כפי שעולה מכתובות פג ע"א, שאין מועיל סילוק מדבר שכבר בא לידו. הוא רומז שבגדול מחילה יכולה להועיל מדין הקנאה (מה שקטן אינו יכול לעשות), ולכן אין להחיל את הכלל שאין מועיל סילוק מדבר שכבר בא לידו. אבל דבריו קשים, שהרי אם זו זכות קניינית שכבר באה לידו, גם מחילה (בתורת הקנאה) לא תועיל, שכן זו מחילת בעלות, ואם זו זכות אישית, הרי בזה לא נאמר הכלל שאין סילוק מועיל מדבר שכבר בא לידו.

ז. דעות חולקות: יד רמה, בבא בתרא, פרק ט, סימן ד, כותב לגבי נידונם של תוספות, שהקטנים אינם יכולים למחול. ר' שלום מרדכי סגל, "בענין שואל מקטן ובענין טבעת קידושין של יורשים", בית אהרן וישראל, גל' סב, עמ' קלא, כותב שזו גם דעת חידושי הריטב"א, בבא בתרא קמג ע"ב, הכותב (בשם רבנו תם) כרמ"ה, ש"השבח לעצמם" (לאחים שהשיבחו) היינו רק נגד חלקם, הרי שהוא סובר שגם בזה אין מועילה מחילת קטן. והוא מסביר (בעמ' קלב–קלג) שבניגוד לתוספות שסוברים שמועילה מחילת הקטנים מפני שדי בחוסר הקפדה על השימוש בקרקעם להשבח (ראה בשמו במילואים להערה 43), הרי הרמ"ה סובר שכדי שהשבח יהיה שייך למשבח לא

מילואים לשער שתיים-עשרה

די בחוסר הקפדה אלא צריך הסתלקות גמורה של הבעלים, והסתלקות קטנים בטלה. אבל הוא מעיר ששו"ע, ה"מ, רפז, א, פוסק בכך כתוספות, שכל השבח שייך לאחים הגדולים, גם השבח שבחלקם של הקטנים.
ח. כמו כן, אולם המשפט, רפז, א, ודרכי דוד (לוין), בבא קמא כא ע"א, מוכיחים שהרמ"ה, המובא בנימוקי יוסף, בבא קמא ט ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בספר וגר זאב, עמ' קנה), חולק על התוספות, שהרי הרמ"ה אומר שאם הטעם שב"זה נהנה וזה לא חסר" פטור הוא משום מחילה, הדר בחצר (שאינה עומדת להשכרה) של יתומים קטנים חייב לשלם, מפני שיתומים אינם יכולים למחול; וזאת אף ששכר הבית לא הגיע לידם; הרי שלדעתו גם בכגון זה אינם יכולים למחול, כיוון שיש להם זכות מן הדין. רש"מ סגל דוחה הוכחה זו (עיין שם לדחייתו), אבל הוא כותב שמדברי הרמ"ה ביד רמה שם מוכח שהוא חולק על תוספות.
ט. אוצרות יהושע, בבא מציעא, סימן ג (עמ' שמג), מדייק מרש"י, בבא מציעא כב ע"ב (ד"ה יתמי), הכותב שבקטן "אין הפקדו הפקר", מכאן שהוא סובר שלא מועילה מחילת קטן בשום מצב, גם אם הדבר עוד לא בא לידו.
י. תורת נתן (קפלן), חלק ב, עמ' 10, מקשה על תוספות שם, הרי בקטן בן יומא לא שייכת מחילה. כלומר, פשוט לו שתוספות מסכימים שמחילת קטן כזה אינה מועילה גם על דבר שעוד לא הגיע לידו, והרי תוספות כתבו את דבריהם כדי להסביר מדוע אם אחים גדולים השביחו את נכסי העיבור, מועילה מחילת הקטנים על השבח – והרי הלכה זו נאמר בתסם, ומשמע שהיא נאמרה גם על תינוק בן יומא?
יא. צמח ארוז, פאה, פרק ה, משנה ה (עמ' סח), מקשה על תוספות מפסחים נ ע"ב, שם נאמר "יתמי לאו בני מחילה" לגבי מי שעושה סחורה בנכסי יתומים. כנראה, הוא מפרש שהתלמוד מתכוון שהיתומים אינם יכולים למחול על כך שהעוסק יקבל חצי מהרווח, וזאת אף שהרווח עוד לא בא לידם. אבל בפשטות כוונת התלמוד למצב שהעוסקא תיגמר בהפסד, ואז חצי ההפסד הוא על חשבון היתומים, והם אינם יכולים למחול על הפסד זה גם לדעת התוספות, שכן מדובר בהפסד מתוך נכסים שכבר היו שלהם.

להערה 47

אבל אולם המשפט כותב שתוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה ואם), חולקים וסוברים שאין בזה תקנת חכמים, אלא מן הדין מועילה מחילת הקטנים במקרה הראשון, כפי שהם נימקו (ראה ליד ציון הערה 43), מפני שהשבח עוד לא הגיע לידי הקטנים; ולפי זה, במקרה השני, שמדובר על הוצאות מנכסים שכבר יש להם, אין מחילתם מועילה.

להערה 50

בספר פעולת השכיר, קונטרס יגיעת השכיר, סימן ד, אות ב, כותב שקטן שעבד כשכיר יכול להסכים לדחות את מועד פירעון שכרו, כמו שלעניין "בל תלין" הוא נחשב שכיר גמור (רמב"ם, הלכות שכירות, יא, ו). הוא כותב שמשמע זה מועילה אף הסכמתו להפחתה מהתשלום המקובל בשוק. אבל יש להעיר שמבא מציעא צב ע"ב מוכח שאין מועילה מחילת פועל קטן על זכותו לאכול בפירות שהוא עובד בהם. ייתכן שלדעתו, הפחתה מהתשלום המקובל בשוק אינה בגדר מחילה.

להערה 54

א. כך כתבו גם: חידושי הרמב"ן, כתובות מד ע"ב, ובספרו מלחמות ה', כתובות טז ע"ב (בדפי הרי"ף); חידושי הרשב"א, כתובות לה ע"ב; חידושי הריטב"א, כתובות לו ע"א; שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן סג (מפני שפיתוי קטנה הוא אונס); מהרש"א, כתובות לה ע"ב, על תוספות ד"ה ולא פיתוי (הובא בדברי אברהם (מנדלסון), דף כח ע"א); ב"ח, אהע"ז, סימן קעז (עמ' תקעב); שו"ת אביר יעקב (אביגדור), סימן מה (נה ע"א); מנחת חינוך, מצווה סא, אות ט, ואות י, ס"ק ב; משנה למלך, הלכות נערה, ב, יג (הובא בבית מאיר, אהע"ז, קעז, א, ד"ה והבת).
ב. תבואת שמש, על הרמב"ם, הלכות נערה, ב, טו, כותב שהראב"ד סובר שהפסוק "מאן ימאן" (שמות כב, כז), שנדרש בכתובות מד ע"ב לרבות חיוב קנס ביתומה, בא לחייב קנס ביתומה קטנה מפותה, לשיטתו, שהוא סובר (בהלכות סוטה, ב, ג) שפיתוי קטנה נחשב אונס, הרי שאינה מוחלת.
ג. שו"ת עמק הלכה (בויםל), חלק א, סימן לד, הערה 2, מסביר שתוספות מחייבים מפתה יתומה קטנה, אף שהם סוברים שמחילה היא סילוק מועילה מחילת קטן (ראה בשמו במילואים להערה 44), מפני שכאן המחילה אינה על הממון, אלא היא מסרה את עצמה לביאה מרצון, וקטנה אינה יכולה לעשות זאת (הפוך מדעת אור שמח וסיעתו, בהערה 60). עוד נימק על פי הגר"א (עמ' 1175, במילואים להערה 12), שכתב שלא מועילה מחילה מכללא של קטן. אבל דבריו קשים, שהרי הבנת הגר"א היא לגבי פעוטות, שתיקנו שתועיל מחילתם, והגר"א אומר שתיקנו רק במחילה מפורשת; אבל בהנחה שלדעה שמחילה היא סילוק, היא מועילה בקטן, אין סיבה שתועיל רק אם היא מפורשת.

להערה 58

א. לעומת סברה זו, הסבירו חידושי רבנו קרשקש, כתובות לה ע"ב, ושו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב,

מילואים לשער שתיים-עשרה

סימן קג (מח ע"ב), ש"פיתוי קטנה אונס הוא" נאמר רק לעניין איסורה לבעלה, ולא לעניין מחילת הממון. נחל איתן, הלכות נערה, ב, יא, מוסיף שכמו שמועילה מחילה במסגרת פשרה באונס מפני שהאונס מקבל דבר בתמורה (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 295–303 = להלן, עמ' 1401–1409), כך מועילה מחילת הפעוטה אף שהיא אנוסה (שהרי פיתוי קטנה הוא אונס), בגלל הנאתה מהביאה.

ב. מנחת חינוך, מצווה סא, אות ט, נוקט לעניין זה שמחילת פעוטה תקפה מדרבנן, וברור הלכה, כתובות מ ע"א, ציון ב, פסקה ב, במין שהוא מתכוון לומר שהיות שהתקנה לתת תוקף למעשי פעוטה היתה משום כדי חייו (גיטין נט ע"א), וכאן נימוק זה אינו קיים, מחילתה בטלה.

ג. נחל איתן, שם, נותן טעם אחר שלא תועיל מחילתה אף בעונת הפעוטות: שלא תיקנו חכמים מחילה לפעוטות במקום שיש איסור (ראה ליד ציון הערה 32), וגם כאן, יש איסור "קִנְיָה" בביאת פנויה.

להערה 60

א. באר אלחנן מסביר בזה גם מדוע פסק הרמב"ם שם שהמפתה שוטה או חרשת פטור אף שאינן יכולות למחול, וכן מדוע רש"י, כתובות לב ע"א (ד"ה שוטה), כותב שביתומה שוטה מפותה אין חיוב ממון. וכך כתב גם מעדני שמואל, סימן כח, אות ה, בדעת רש"י שם. אבל ראה ליד ציון הערה 71, בעניין שוטה, שדברי רבנו שפטיה חולק. ב. דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ה, מוסיף, שגם לפי ההסבר שמחילת יתומה על קנס מועילה כמו סילוק בעל מנכסי ארוסתו (ראה עמ' 193), כאן מחילת הקטנה תקפה, מפני שכדי להסתלק די שאינה רוצה (שוה פחות ממחילה), ולזה אינה צריכה דעת (ראה במילואים להערה 1, בשאלה האם מועיל סילוק של קטן). באות ו נימק את דעת התוספות (הערה 54) שהמפתה חייב אף שהיא הסכימה, מפני שהם סוברים (תוספות, כתובות מ ע"ב, ד"ה הא) שפיתוי קטנה נחשב אונס, לעניין איסורה לבעלה, ולכן הרצון שלה אינו יכול לעשות את המפתה למוזק ברשות, ולכן המפתה חייב. והוא כותב (באות ז) שגם לדעת הרמב"ם, מפתה יתומה מתחת לגיל שש חייב (ובכך עוסקים דבריו בהלכות מלכים – ראה להלן, אות ד), מפני שהוא מסכים שפיתוי קטנה בגיל זה נחשב אונס (כמו שכתב מגדל עוז, הלכות איסורי ביאה, ג, ב), ולכן הרצון שלה אינו יכול לעשות את המפתה למוזק ברשות. ג. המידות לחקר ההלכה, מידה ו, אות כא, כותב שלפי השיטה שפטור מפתה אינו בגדר מחילה אלא שמראש נעקר החיוב, גם מפתה קטנה פטור, מפני שאין צריך את דעתה בתור סיבה אלא בתור העדר סיבה, שלא היה סיבה לחיוב. אבל באות כג, הוא כותב שאין זה טעמו של הרמב"ם הפוסק, שהרי לדעתו פטור מפתה הוא בגדר מחילה (ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 99), אלא טעמו הוא לשיטתו, בהלכות סוטה, ב, ד, שפיתוי קטנה אינו אונס, מפני שלדעתו רק לדבר חיובי אין לקטנה רצון, אבל לדבר שלילי יש לה רצון ומחילה, והיא פועלת רק לדבר שלילי, להפקעת החיוב.

ד. מנחת חינוך, מצווה סא, אות כא, מקשה, הרי הרמב"ם עצמו, הלכות מלכים, י, ג, כותב שהמפתה קטנה חייב. דברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות א, מתרץ שמדובר שם שאמרה "איני מוחלת", שאז גם מפתה יתומה חייב, כמו שכתבו תוספות, סנהדרין עג ע"ב, ד"ה במפותה (וראה לעיל, אות ב, תירוץ נוסף שלו). באר אלחנן שם מיישב, שבהלכות מלכים דיבר על הקנס, וחיוב הקנס אינו בגלל הנזק אלא בגלל עצם מעשה הביאה, והמפתה פטור רק מטעם מחילה, וקטנה אינה יכולה למחול; ואילו בהלכות נערה דיבר על בושת ופגם, שבהם החיוב הוא על הנזק, ואם זה ברצונה אין זה מעשה נזק, ואף בקטנה פטור. כמו כן, קהלות יעקב, כתובות, סימן לא במהד' תשכ"ה, סימן לט במהד' תשמ"ח (עמ' קלט–קמ), בהסברו השני, הסביר שלפי הרמב"ם הוא פטור מבושת ופגם מטעם הרשאה להזיק, שמועילה גם בלי תקנת הפעוטות, מפני שלמעשה הניזק הוא הגורם לנזק זה ומוזק לעצמו, כיוון שהמוזק מוזק על פי הרשאת הניזק (וחזר בו ממה שכתב בעמ' קלח, שהרשאה להזיק אינה פוטרת אף בפעוטות מפני שאינה דומה למתנה שתיקנו שתועיל בפעוטות); אבל הוא חייב קנס, מפני שחיוב הקנס הוא על ההנאה, ועל הנאה חייב גם בהרשאה (ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 103), וגם אין לפטור מטעם סילוק, כאמור.

ה. הבנה אחרת ברמב"ם: נחל איתן, הלכות נערה, ב, יא, ודברי רבנו שפטיה, סימן יא, ענף א, אות ב, וסימן יב, ענף א, כותבים שמה שפטור הרמב"ם מפתה ממאנת הוא משום שהגיעה לעונת הפעוטות, שמחילתה מועילה. גם קהלות יעקב, שם, מסביר (בהסברו הראשון) שהרמב"ם פטור מטעם תקנת פעוטות, ומיישב את סתירת הרמב"ם על ידי הבחנה בין קנס לבושת ופגם, כמו באר אלחנן, אבל מטעם אחר: מחילת בושת ופגם היא מחילה רגילה, שתיקנו חכמים שתועיל בפעוטות, מפני שהיא דומה למתנה שתיקנו שתועיל, אבל מחילת קנס מועילה רק מדין סילוק (ראה עמ' 193), ובו לא תיקנו חכמים שיועיל בפעוטות.

ו. נחל איתן שם מוסיף, שמפתה חרשת ושוטה פטור מבושת ופגם (אף שבהן אין תקנת פעוטות), מפני שאין להן בושת וגם אין להן פגם, שכן אין להן שווי הלימכר בשוק.

מילואים לשער שתיים-עשרה

להערה 61

א. בדומה, שמן למאור (בימאיל), סימן נט, כותב שמלווה קטן שאמר ללווה "שלח לי על ידי פלוני", והלווה שלח, הוא פטור, מפני שבכך המלווה מחל לו (ראה בשמו בשער שני, עמ' 59, הערה 115), ומחילה מועילה גם בקטן; וצריך לומר שכוונתו היא שמחילה באופן כזה, של הרשאה להזיק, מועילה בקטן.
ב. כמו כן, מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, כותב שהאוכל דבר של קטן ברשותו, פטור אף שהקטן אינו יכול להקנות. עולה מדבריו שהרשאה להזיק מועילה גם בקטן, אף שקטן אינו יכול למחול. פ

להערה 64

א. חידושי הריטב"א, בבא בתרא קנה ע"ב, כותב שמחילה דינה כמתנה לעניין קרקע שירש מאביו, אך הוא לא ביאר באיזו מחילה מדובר.
ב. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה, כותב בתחילה שאינו יכול למחול על "חזקת קרקע" שירש מאביו; אבל אחר כך הוא כותב שבכלל לא שייכת מחילה ב"חזקה", מפני שהיא כמו קרקע (ראה עמ' 658). יש להוסיף שאם עשה קניין, שאז מחילה על קרקע תקפה, מטעם "מגופה של קנה מידו" (ראה עמ' 553), מעשהו יועיל בתור מתנה.

להערה 65

א. הפלאה כותב שאף שהרשב"א סובר שאין מועילה מחילת קטנה בגיל הפעוטות על זה, כפי שראינו בעמ' 495, ליד ציון הערה 20, הוא מסכים שמועילה מחילתה אם היא גדולה ופחותה מבת עשרים.
ב. אבני מילואים, ק"ג, ס"ק ה, ואמרי בינה, קונטרס בדיני קניינים, סימן כד (רלג ע"א), דוחים הסבר זה, בנימוק שזה מכמר ולא כמתנה, אם קיבלה קצת מעישר הנכסים. אבל הם כותבים מטעם אחר שהרשב"א מסכים שמחילתה מועילה כאן: מפני שזו רק זכות בקרקע, כיוון שירשי האב יכולים לתת לה כסף במקום קרקע.
ג. שו"ת אוריין תליתא (תאומים), סימן עא, מסביר הבחנה זו מטעם אחר: הרשב"א מסופק, האם עישור נכסים נחשב קרקע או מיטלטלין, ומספק זה נובע ספק נוסף, האם חלה כאן תקנת הפעוטות, והרי בספק תקנה מעמידים על הדין (קצות החושן, שסב, ס"ג, ג), ולכן המחילה בטלה; אבל אם היא גדולה מתחת לגיל עשרים, הרי מהתורה מחילתה תקפה, אלא שיש תקנה שאינה תקפה, ולכן כאן שיש ספק האם נחשב קרקע או מיטלטלין, המחילה תקפה. פ
ד. ר' ברוך (שצוין בעמ' 495, הערה 23) אומר שמועילה מחילתה על עישור נכסים, ועולה מדבריו שטעמו הוא שזה רק זכות בקרקע. וכבר הקשה עליו חידושי ר"ע איגר, כתובות סח ע"ב, שגם בקרקע ממש, מועילה מתנה בגיל הזה; ופשוט לר"ע איגר שמחילה כמתנה לעניין זה.

להערה 66

א. שו"ת שופריה דיעקב (בידרוגו), אהע"ז, סימן י (ד"ה והגם שנאמר), מעלה אפשרות שמועילה רק הסכמת ארוס אחרי קידושין, אבל משודך בלא קידושין, הסכמתו אינה מועילה, שמה הוא מסכים מפני שהוא כאנוס להסכים מחשש שמשפחתה לא תתן לו לשאת אותה. שו"ת ויען אברהם (ריוח), אהע"ז, סימן כג, לומד מלשון התקנה שלא מועילה הסכמת המשודך, והוא מנמק, שרק אחרי האירוסין, שהארוס שייך בגוף הנכסים, סילוקו מועיל, בדומה למה שכתב הר"ן (שער רביעי, עמ' 213), שלא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין מטעם זה. אבל הוא מציין שנהגו שהסכמת המשודך מספיקה, וכותב שאין להרהר אחר המנהג.
ב. שו"ת שופריה דיעקב (בידרוגו), אהע"ז, סימן לג (ד"ה ובירור), כותב שהמנהג הוא שגם בוגרת צריכה הסכמת בית דין או הסכמת הארוס, מפני שהיא עלולה להסתלק רק בגלל קלות דעתה ושמתת התנוה. שו"ת ויען אברהם (ריוח), אהע"ז, סימן כג, כותב שמנהגם הוא שבבוגרת מועיל סילוק בלי שום הסכמה.
ג. שו"ת שושנים לרוד (צבאח), חלק א, אהע"ז, סימן פז, מעלה ספק האם לפי התקנה, בוגרת צריכה את הסכמת הארוס, או שמא אינה צריכה, כמו שאינה צריכה את הסכמת בית דין; והוא כותב שהיות שיש ספק בפירוש התקנה, חוזר הדין לדין תורה, והמחילה תקפה. ויען אברהם, שם, ושו"ת משפטים צדיקים, סימן קי, כותבים שמועילה מחילת בוגרת גם בלי הסכמת הארוס, והמגיה שם מציין שכך כתבו גם שו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן עז במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סימן עב במהד' תשע"א, ושו"ת נפת צופים, אהע"ז, סימנים ד, ט ור"ט.
ד. ראה ענין חמש-עשרה, ליד ציון הערה 215, ששו"ת ויען אברהם, אהע"ז, סימן יב, מעלה אפשרות שמחילה זו אינה תקפה משום שזו מחילת בעלות.

להערה 70

א. כמו כן, ר' מרדכי מן, הנאמן, גל' יג, עמ' 6, מסביר שלרש"י שם, מפתה שוקה פטור אף שאינה יכולה למחול, מפני שהפטור של מפתה יתומה אינו משום מחילה, אלא משום שאין חיוב קנס אם הביאה היא מרצונה, וכאן היה מרצונה, ואין חיוב כלל, ובשביל זה אין צריך דעת. ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 863, אות ט, שכתב שזו

מילואים לשער שתיים-עשרה

שיטת הראב"ד, ואילו לרמב"ם הפטור ביתומה מפותה הוא מטעם מחילה, של "קרק כסותי", ולפי זה בשו"ת חייב מפני שאין לה דעת למחול.

ב. גם משנת יעקב, הלכות נערה, א, ט (עמ' רפז), כתב שלפי ההסבר שפטור מקנס מטעם שעושה ברשות, גם מפתה יתומה שוטה פטור, מפני שהתורה לא חייבה קנס אם עושה ברצונה, וזה שייך גם בשוטה.

ג. גם ברית יצחק (איוקסון), סימן יט (כו ע"ד), מסביר כך, והוא מציע דרכים נוספות להסביר את הדעה שמועילה מחילת שוטה מפותה: (א) על פי תוספות (עמ' 497, הערה 43) שכתבו שקטן יכול למחול על זכות שעוד לא באה לידו, והרי חיוב קנס נוצר רק בשעת העמדה בדין, ועוד לא בא ליד המפותה. (ב) על פי ביאור הגר"א (עמ' 1175), במילואים (הערה 12) האומר שמחילת קטן בפירוש מועילה, ואפשר לומר שמחילת מפותה דומה למחילה בפירוש. אבל שם ראינו שהגר"א מדבר על גיל הפעוטות, והרי בשוטה לא נתקנה חקת הפעוטות.

ד. אבל לבני בנימין, מערכה כא, אות ג (ל ע"א), כתב, שגם לרש"י מפתה שוטה חייב מפני שאינה יכולה למחול, ומה שרש"י כותב שמפתה יתומה שוטה פטור הוא במי שאינה שוטה גמורה, ויש בה דעת למחול, אלא שאינה פיקחת, ולכן אין לה בושט ופגם, מצד שערכה אינו יורד בגלל הביאה ואין לה בושט מזה.

להערה 71

א. דברי רבנו שפטיה מביא ראה מהרמב"ן (שהבאנו בשער רביעי, במילואים, עמ' 870, אות ט) לעניין מחילת זכות עתידית, בקנס, המגדיר זאת כאומר "קרק שיראין שלי", הרי שהמפתה נחשב מויק ברשות. ראה בשמו במילואים להערה 60 לעניין קטנה, שלדעתו רצונה מועיל לעשותו מויק ברשות, שלא כחרשת ושוטה.

ב. כמו כן, חמרא וחיי, סנהדרין עד ע"א, כתב בשם תלמידי ר' פרץ, ששוטה מפותה שמחלה, אינו מחול. כמו כן, דברי אברהם (מנולטון), דף כח ע"ב, כתב שמפתה יתומה חרשת חייב מפני שאינה יכולה למחול.

להערה 76

א. אבל אבן האזל, הלכות מכירה, יב, א (ד"ה וברין), הבין שמה שנאמר במשנה, בבא מציעא נו ע"א, שאין אונאה בהקדש, פירושו שאין חיוב להחזיר את ההפרש להקדש, מפני שאין איסור לאו על אונאת הקדש. הוא כותב שאין לפרש שאסור להונות הקדש ובכל זאת המאנה פטור מלשלם מטעם מחילה, שהרי לא שייכת מחילה בהקדש. מתוך כך הוא מקשה על הרמב"ן, ויקרא כה, יד (הובא בספר החינוך, מצווה שלז), שכתב שבקרקע יש לאו על אונאה אלא שאין חיוב תשלום מפני שמוחלים, הרי קרקע נזכרת במשנה שם יחד עם הקדש, משמע שדינם שווה. קושיה זו קשה גם על תוספות הרא"ש, שפירש את מה שנאמר שאין אונאה בהקדש, שהמאנה חייב לשלם אפילו באונאה כל שהוא – הרי בקרקע זה לא הפירוש, אלא הפירוש הוא שהמאנה פטור מלהשיב גם באונאה יותר משתות.

ב. נחל יצחק, סימן עג שם, כתב שמטעם זה, בחוב להקדש, גם מיטלטלין משתעבדים, כיוון שמדאורייתא גם מיטלטלין משתעבדים למלוה, כדברי חידושי הרשב"א, קידושין טו ע"א, אלא שהיות שאין דעתו סומכת על מיטלטלין, אגן סהדי שהמלוה מחל עליהם, כדברי תומים, לט, ס"ב ק (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 478) – ולפי זה בהקדש, שלא שייכת בו מחילה, גם מיטלטלין משתעבדים. ועיין נחל יצחק, שם, לעניין יאוש של הקדש.

להערה 78

א. מחילת גוי: בפשטות, גוי שמחל על חוב, מחילתו מועילה. וכך כתב בפירוש שו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן ז, דף טו ע"ג (הובא בשו"ת ישיב יצחק, חלק יז, סימן פ, עמ' שמ). כך מוכח גם מרש"י, להלן, אות ג, וכך כתבו שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן טז, ושו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן שה, בדעת רש"י. מגן גבורים מביא ראה מדברי הגמרא, סנהדרין נט ע"א, שגוי הגוול מגוי פחות משווה פרוטה חייב מפני שאינם בני מחילה, משמע שאילו היו מוחלים היתה המחילה מועילה אף שלא עשו קניין על המחילה.

ב. מגן גיבורים שם (הובא ביפה ענף, מערכת מחילה, אות ז, ובמטה שמעון, קצד, הגהות טור, אות ד), כתב שהיא מועילה אף בלי קניין, כמו מחילת ישראל, מהטעם שראינו בשער שני, עמ' 44, שהדבר הנמחל הוא ביד החייב, וחסרה רק אמירה, ולכן נקנה הדבר לחייב בלי קניין.

ג. גם אם גוי מחל על פחות משווה פרוטה, המחילה מועילה – כך מוכח מרש"י, סנהדרין נט ע"א (ד"ה משום). אלא שיש הברדל בין יהודי לגוי לעניין מחילה מכללא על גזל פחות משווה פרוטה – ראה עמ' 1154.

ד. אבל הראב"ד, בפירושו על תורת כהנים, פרשת בהר, פרק ח, כתב שעבר של גוי אינו משתחרר על ידי שהאדון מוחל לו, מפני שגוי אינו בן מחילה, כיוון שכל קניינו בכסף. הראב"ד עוסק במחילה על פחות משווה פרוטה, היינו בגוי שקנה עבר עברי ונשאר משש השנים זמן ששקול לעבודה השווה פחות משווה פרוטה, ומחל לו על כך. אבל נראה שלדעתו שום מחילה אינה מועילה בגוי, שהרי נימוקו (שיוסבר באות ה) אינו מוגבל לפחות משווה פרוטה דווקא.

מילואים לשער שתיים-עשרה

ה. שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן טט וסימן שה, וחלק ז, סימן רנח וסימן רסב, ובספרו חידושי משנה, פסחים ב ע"א (עמ' ד), עין הרוצים, ערך מחילה, בהערה (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה), ומשפט שלום, רט, ד (דף עה), מסבירים שהראב"ד סובר שמחילה היא סוג של קניין (כשיטה שמחילה היא הקנאה – ראה שער ראשון, פרק שלישי), והיות שגוי קונה ומקנה רק בכסף, לא מועיל בו קניין מחילה שהיא בלי תמורה. ו. משנה הלכות, חלק ו, סימן שה, מוסיף שלפי השיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הפקעה, היא מועילה בגוי.

ז. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן טז, מעיר שיש מחלוקת בבכורות יג ע"א–ע"ב, האם גוי קונה בכסף או במשיכה, ודברי הראב"ד תלויים במחלוקת זו.

ח. אבל הסבר זה קשה: וכי לראב"ד גוי אינו יכול לתת מתנה, כיוון שאינו מקבל כסף בתמורה? אלא צריך לומר שכשגוי נותן מתנה, מועיל קניין משיכה, מפני שאין ברירה אחרת, כיוון שלא שייך במתנה קניין כסף (כמו שכתבו תוספות, עבודה זרה ע"א, ד"ה פרדשני, שגם לדעה שמשיכה מועילה במכר רק מדרבנן, ומן התורה רק כסף קונה, הרי במתנה מועילה משיכה מהתורה מפני שאין דרך אחרת, שהרי אין שם כסף שניתן בתמורה); וכך נאמר גם במחילה, גם לדעה שהיא הקנאה, שתועיל ההקנאה בדרך אחרת.

ט. שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן שה, כותב שיראים, סימן תכב, האומר שדבר שנגזל מגוי לא נחשב "שלכם", סובר שאין מועילה מחילת הנגזל הגוי, ולכן אינו נחשב "שלכם", והחולקים עליו סוברים שמועילה מחילת הגוי, ולכן הוא נחשב "שלכם".

י. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף ב, פרח ג (עמ' קמו), כותב בפשטות שגוי אינו יכול למחול, ומבין שזה הטעם שהגזול ממנו חייב גם על פחות משווה פרוטה (ולא כהבנה הפשוטה שמן הסתם אינו רוצה למחול – ראה שער אחת-עשרה שם), אלא שהוא כותב שאם הגוי אמר למישהו "קריע כסותי", וקריע, הקורע פטור מפני שזה יותר ממחילה, אלא אינו נקרא מויק כלל. השווה סברה זו בשער רביעי, במילואים להערה 98, לעניין מחילה על זכות עתידית בהרשאה להזיק, ולעיל, ליד ציון הערה 60, לעניין הרשאה של קטן להזיק.

יא. יש להזכיר שהמשפט הרומאי לא הכיר במחילה גרידא אלא במקרים מסוימים – ראה בחיבורי: המחילה במשפט העברי, דוקטוראט, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006, שער ראשון, פרק תשיעי, נספח: תפיסת המחילה במשפט הרומאי (פורסם גם באינטרנט: <https://www.scribd.com/doc/200341878>). על כן נראה שדברי הראב"ד מבוססים על הבדל רעיוני בין עולמו של היהודי, המעודד ותרנות ביחסים בין בני אדם, לבין עולמו של הגוי, שעומד על שלו ואינו מוותר. הגוים אמנם נותנים מתנות, אבל דווקא היהדות מסתייגת ממתנות, כאמור "שונא מתנות יחיה", מפני שיש בה מידה של ציירת מחויבות והחזקת טובה, המוסווית בחסד, מה שאינו קיים במחילה. יב. מחילת מומר: חידושי הריטב"א, יבמות סב ע"א (הובא בנימוקי יוסף, יבמות יט ע"ב, בדפי הרי"ף, בשו"ת חוקות החיים, סימן סה, בשו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן קו במהד' תשי"א, חלק א, סימן סה במהד' תשע"א, ובדעת מרדכי, חלק ב, סימן א, עמ' ח), כותב שמחילת מומר מועילה כמחילת ישראל גמור.

יג. מחילת מת: בסנהדרין מה ע"א נאמר שלפי דעה אחת, אם נאסף כסף לצורך קבורת מת, ונשאר עודף, המת מוחל על הזלזול בו, ומוכן שהכסף ילך ליורשיו; וכך פסק שו"ע, יו"ד, שנו, א, כמוסבר בט"ז שם, ס"ק א. משמע שמת יכול למחול, והרי זה אינו מתקבל על הדעת. ואכן רש"י שם (ד"ה תנא קמא) מפרש שהוא מוחל מחיים, כלומר, יש אומדנא (לפי דעה זו) שכל אדם מוחל על הביזיון שיהיה לו אם יישאר עודף מהכסף שייאסף לקבורתו. ¹⁰

יד. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות ג, כותב שנושה אינו יכול למחול באופן שהמחילה תחול לאחר מותו, מפני שברגע מותו, החוב עובר ליורשיו, והוא כבר אינו יכול למחול. ראה גם שער עשירי, עמ' 401, ליד ציון הערה 28, בשם בית יצחק, על מחילה מותנית שמועד חלותה חל אחרי מות המוחל.

להערה 80

א. כמו כן, תוספות, קידושין יט ע"א, ד"ה אומר (הובא בשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז, דף מד ע"ג), אומרים בקושייתם (לפני שאמרו שמהתורה קטן יכול לזכות לעצמו אם דעת אחרת מקנה, והיינו אחרי גיל "צורר וזורקו") שבקידוש ייעוד, הבת הקטנה זוכה בשו"ר (ערך הקטנה שהיה נשאר לה לעשות בשביל האדון עד הבאת סימני גדלות אילולא ייעד אותה, ובוזה היא מתקדשת), גם אם קטן אינו יכול לזכות, מפני שזה רק מחילת שעבוד שהאדון מוחל לה. בדומה כותב רא"ש, קידושין, פרק א, סימן כה.

ב. כך כותב גם מול שעה, הלכות זכיה, פרק ח (צד ע"א–ע"ב), על כל נושה שמוחל לקטן, על פי תוספות והרא"ש שם.

ג. שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ת, אות ה, מוכיח שמועילה מחילה לקטן, מבבא מציעא מ ע"א: "גדולים לגבי קטנים ידעי וקא מחלי", ומכתובות סח ע"ב: "הא גדולה ויתרה", לגבי זכותה של יתומה לקבל סכום מסוים להוצאות פרנסתה (לצרכי נישואין) מעיזבון אביה, ופירש רש"י: מחלה, ומשמע מסתימת הסוגיה שמדובר גם אם היתומים (שחייבים לתת לה "פרנסה" מן העיזבון, ומחלה להם על כך) הם קטנים.

ד. שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן ז, עמ' תכה, כותב בשם העיטור, שמועילה מחילת אב לבנו הקטן. נראה

מילואים לשער שתיים-עשרה

שכוונתו לעיטור, שיתוף, ליד אות מא, שהבאנו בשער אחת-עשרה, עמ' 479, לעניין אב שמחל מכללא לבנו הקטן על שכר מלאכה שקיבל או על מציאה שמצא, דברים שמן הדין שייכים לאב. ה. כמו כן, חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא יב ע"ב, כותב לגבי פועל שבניו הקטנים לוקחים את הלקט שהוא משאיר אחריו, שהטעם להיתר זה הוא שהעניים האחרים מוחלים את זכותם בלקט, לבני הפועל הקטנים.

להערה 83

א. אלא שקהלות יעקב שם כותב שלדעה שמהתורה אין מועילה דעת אחרת מקנה לקטן (אפילו אחרי הגיל של "צרוור וזורקו"), והוא קונה רק מדרבנן, המחילה לא תועיל מהתורה לשיטת ההקנאה גם בקטן כזה. כמו כן, מחנה אפרים שם, ביכורי יוסף שם ומהרש"ם שם כותבים שאלו סברו תוספות שם כשיטת ההקנאה, לא היו יכולים לומר (את מה שאמר) שהאמה העבריה זוכה בשויר מטעם מחילה, כיוון שהתוספות אמרו זאת לפני שאמרו שקטן קונה מהתורה אם דעת אחרת מקנה.

ב. פתחי חושן, הלוואה, פרק יב, הערה יד, מעלה אפשרות שהיות שקטן בגיל "צרוור וזורקו" זוכה בדעת אחרת מקנה רק מדין יד, היינו במשיכה או בהגבהה, ולא בקניין חצר (שו"ע, חו"מ, רמג, סעיף יט, וסעיף כג), לא תועיל מחילה לקטן, שהרי מחילה אינה מגיעה לידו. מצד שני, הוא כותב שלפי ש"ך, חו"מ, רמג, ס"ק ו, שקטן זוכה במציאה מדין יד מפני דרכי שלום גם בפחות מ"צרוור וזורקו", נמצא שגם במתנה הוא זוכה בגיל הזה מדרכי שלום אם היא בידו, וזאת אף שבגיל הזה אין לו "יד", ואם כן, תועיל גם מחילה לקטן כזה מדרכי שלום.

ג. ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ה, כותב שלפי הדעה שמחילה היא הקנאה, אי אפשר למחול לקטן, שלא כתוספות. כנראה, כוונתו היא לפי הצד שאין קטן קונה מהתורה גם אם דעת אחרת מקנה.

להערה 84

א. קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה, כותב שהריטב"א סובר שמחילה היא קצת כהקנאה, ולכן לא מועילה מחילה לעבד, כמו שכתב בחידושו, קידושין טז ע"א (ראה במילואים להערה 92), מפני שכל מה שקנה שייך לאדון, אבל מחילה לקטן תועיל, כמו דבר שנקנה לקטן מאליו, כגון ירושה. כמו כן, זכור לאברהם (וי"ס), מכתבי תורה, עמ' יב, ופתחי חושן, הלוואה, פרק יב, הערה יד, כותבים שלפי מסקנת מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקד, סימן יא, שגם אם מחילה היא הקנאה, היא מועילה נגד רצון החייב מפני שהיא הקנאה דממילא (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 509) – לפי זה מועילה מחילה לקטן, מפני שהיא הקנאה דממילא.

ב. גם דרכי חושן, חלק א, עמ' קנג, כותב שלפי הצד במתנה אפרים שמחילה היא רק הקנאה דממילא, תועיל גם מחילה לקטן גם לשיטת ההקנאה, מפני שבקטן מועילה הקנאה של דעת אחרת. ¹

להערה 89

א. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 479, שנחלקו פוסקים בשאלה האם מן הסתם מניחים שהאב מוחל לבנו, ומשמע שפשוט להם שאם מחל בפירוש, המחילה תקפה.

ב. מהרי"ט אלגזי, בשו"ת ברך משה (גלגטי), סימן כח (קח ע"ד), כותב שדינה של מחילת האב תלוי במחלוקת בין מחנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן ב, לבין מהרשד"ם, שם, בשאלה אם בן גדול הסמוך על שולחן אביו שקיבל מתנה ואביו מחל עליה – האם הבן זכה. על מחלוקת זו ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א).

להערה 90

א. חידושי הר"ן, בבא מציעא יב ע"ב (הובא בנימוקי יוסף, שם) כותב שהר"ן אומר שזה נכון רק בקטן, אבל בן גדול הסמוך על שולחן אביו, יש לו יד לזכות במתנה שאביו נתן לו.

ב. אבל ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א), שיש אומרים שאב נתן מתנה לבנו הקטן הסמוך על שולחן, הבן קנה.

להערה 92

א. מחילה לטוטה: שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ה, כותב שמועילה מחילה לטוטה כמו שמועילה מחילה לקטן, גם לשיטה שמחילה היא הקנאה, שהרי לטוטה יש בעלות על נכסיו (כגון אם ירש נכסים) ואין נכסיו הפקר, אלא שאינו יכול לקנות משום שאין לו דעת, ואם כן, מחילה, שאינה צריכה דעת לקנות, מועילה גם לטוטה.

זאת על פי מה שכתב (ראה להלן, אות יז) בדעת הריטב"א, שזה טעם ההבדל בין מחילה לקטן לבין מחילה לעבד. ב. מחילה לגוי: ש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק צג, כותב (ומקורו בתשובות מיימוניות, ספר משפטים, סימן סח), שמחילה לגוי תקפה. כמו כן, הגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סימן כא, שהובא בשער תשיעי, במילואים להערה 73, אות ב, עוסק במחילה לגוי (אבל לפי הגירסה האחרת שהבאנו שם, לא מדובר על מחילה לגוי). כמו כן,

מילואים לשער שתיים-עשרה

ר' אליהו מלונדריש, בפסקיו, שנדפסו במוריה, גל' קעא, עמ' יז, עוסק בראובן שאומר לשמעון "מחול לגוי פלוני ואשלם לך", ומחל לו, ודן האם ראובן חייב לשלם לשמעון; ומכאן שפשוט לו שהמחילה תקפה. כמו כן, בשער שביעי, במילואים להערה 172, עמ' 1019, הבאנו פוסקים הדנים במחילת חובו של גוי. אבל יש לדחות את ההוכחה משם ומר' אליהו, שאילו החוב אינו מחול, אלא שאי אפשר לגבות מהגוי כיוון שהוא חושב שהמחילה תקפה, והדיון הוא בהשלכות של אייכותל זו.

ג. טורי אבן, מגילה כח ע"א, כותב שמי שגוי חייב להישבע לו על תביעה ממונית שהוא תובע מהגוי, ומחל לו על השבועה, עובר ב"לא תחנם" – האיסור לתת לגוי מתנת חנם (עבודה זרה כ ע"א). אפשר ללמוד מדבריו בקל וחומר, שהמחול לגוי על חוב ממוני, עובר ב"לא תחנם". וכך כותב בפירושו שו"ת מראה כהן (אדלר), מהדורא תליתאה, סימן קסה (רסג ע"ב), שהמחול לגוי עובר ב"לא תחנם". שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן ט, מביא שר"י שאול" כתב שלפי תוספות, בבא קמא קח ע"ב (ד"ה ולא), האומרים שמחילת השבועה אין במשמעותה מחילת הממון נשוא התביעה (ראה שער שלישי, עמ' 140), אין בכך איסור "לא תחנם", מפני שעדיין תועיל תפיסה (אבל ראה שער שלישי, עמ' 141, שיש אומרים שתפיסה אינה מועילה אחרי מחילת השבועה). מהר"י הכהן עצמו דוחה את דבריו, שהרי חיוב שבועה של גוי הוא רק בדיני הגוים, ובדיני הגוים לא תועיל לו תפיסה.

ד. מחילה לעבד: חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א (ד"ה אלא שטר), בשם רבו (הובא בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א, דף נד ע"א, ובמנחת אשר (תש"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א), וחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"ב, כותבים שאדון אינו יכול למחול לעבד כנעני שלו על מעשי ידיו, ולהוציאו בכך לתרות, מפני שאין לעבד "ד" לזכות לעצמו, כמו שאינו יכול לזכות במתנה שאדונו נתן לו. כפי שראינו בשער ראשון, פרק שלישי, האחרונים הסבירו את דבריו בכך שהוא סובר שמחילה היא הקנאה.

ה. נראה שגם לשיטה זו, אם העבד חייב חיוב כלשהו לאדם זר, מועילה מחילה עליו, בכך שהנושה מקנה את ממונו החוב לעבד, אלא שהאדון זוכה ממנו מיד, מפני שמה שקנה עבד קנה רבו.

ו. אבל לשיטה שראינו בשער ראשון, פרק שני, שמחילה היא הפקעה, יכול האדון למחול לעבד על חיוב שהוא חייב לו, והוא יכול למחול אף על עצם חיובו של העבד לעבדו בשבילו. האדון יכול לסלק את עצמו מחיוב העבד כלפיו, ואז החיוב פוקע מעצמו (וקל וחומר שאדם זר יכול למחול לעבד, מאותה סיבה) – כך עולה מן האחרונים, ובראשם מתנה אפרים, שהבאנו בשער ראשון, עמ' 10, שדייקי ממה שהריטב"א אומר שלא מועילה מחילת אדון לעבד, שהוא סובר שמחילה היא הקנאה, משום שאילו סבר שהיא הפקעה, היתה מועילה.

ז. יש להעיר, שאין מדובר כאן באדון שמחל לעבד על כל קניינו בו. מחילה כזאת אינה תקפה, כפי שנראה בעמ' 634, מפני שגוף העבד קנוי לאדון, ואי אפשר למחול על בעלות. הריטב"א שם עומד על נקודה זו, ומדגיש שהוא מדבר באדון שמחל לעבד רק על מעשה ידיו – על חיוב העבד לעבדו בשבילו.

ח. מאירי, קידושין ו ע"ב (ד"ה כתב), כותב שלשון מחילה מועילה בשטר שחורו של עבד כנעני, מפני שאינו הקנאה אלא מחילה. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, מסביר שהמאירי סובר שמחילה אינה כמתנה, שאילו מחילה היתה כמתנה לא היה לעבד יד לזכות בה; אלא המאירי סובר שמחילה היא הפקעה וסילוק, ולכן היא מועילה כשחורו עבד כמו שמועיל הפקר, והיות שסילק האדון את רשותו מהעבד, העבד יכול לזכות בעצמו. דבריו קשים, שהרי מחילה כפני עצמה אינה מועילה בעבד כנעני, שהרי גופו קנוי, כאמור; אלא המאירי מדבר על הנוסח שכותבים בשטר השחרור, ואינו צריך יד לזכות בשחרורו. מכל מקום, מלשון המאירי מוכח שאינו סובר שמחילה היא הקנאה, שאילו סבר שמחילה היא הקנאה לא היה מתאים לכתוב לשון מחילה בשטר שחרור, כיוון ששטר שחרור אינו הקנאה.

ט. שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן פג (נה ע"ד), כותב שלרמב"ם, הלכות עבדים, ה, יז, עבד קונה את גופו באמירת האדון בלבד, מפני שהעבד מוחזק בגופו, וזה כמחילה שאינה צריכה קניין.

י. שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לו, מקשה על הדעה שמחילה היא הפקעה, מדוע מחילה לעבד עברי אינה מועילה (כפי שנראה בעמ' 632) והפקר מועיל, הרי גם הפקר הוא הפקעה (בפשטות, התשובה היא שכל מחילה על דבר בעין אינה מועילה אף שהפקר מועיל בו, כפי שהסביר בהמשך מדוע הדין כך גם לשיטת ההפקעה, ועבד עברי גופו קנוי, כאמור בקידושין טז ע"א, ולכן זו מחילה על דבר בעין)? הוא מסביר על פי דברי תוספות, גיטין לח ע"א (ד"ה המקר), שהפקר מועיל מפני שבהפקר מסלק האדון את רשותו מעל העבד; בצירוף דברי רמב"ם, הלכות נדרים, ב, יד, שהפקר נכר, כלומר כמו שנדר הוא מועיל קניין, שקונה בדיבור, כך גם הפקר ולכן הוא מועיל בעבד; ואילו מחילה היא רק הפקעה, לכן אינה מועילה בעבד. הוא מציע הסבר נוסף: שתוספות סוברים שבהפקר, הבעלים מסתלק מהחפץ (אך הוא מציין שאין זה מתאים ללשונם "מסלק רשותו"), ולכן הוא מועיל בדיבור, ואילו במחילה, גם לדעה שהיא הפקעה, היינו שמסלק את החפץ מרשותו לחיבי, ולכן אינו מועיל בדיבור. אבל נראה דחוק לומר שלשיטת ההפקעה הנושה "מסלק" חפץ לחיבי – שהרי אם כן, זו כמעט הקנאה. יא. ר' עמנואל קוסובסקי, "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישינם, עמ' 142, כותב שלשיטה (שער ראשון, פרק רביעי) שמחילה היא כאילו פרע החיוב, תועיל מחילת אדון לעבד כנעני על חיוב שהוא חייב כלפיו,

מילואים לשער שתיים-עשרה

מפני שאפשר לומר שרואים כאילו שילם העבד לאדון את חיובו. זאת בניגוד לקטן, שאינו בר דעת, ולכן אין לראותו כפורע חיובים כחלק מפעולת המחילה, כפי שאמרנו ליד ציון הערה 87.

יב. יש סתירה בריטב"א, שלעניין מחילה לקטן, כתב בחידושו, קידושין יט ע"א, כמו התוספות (בעמ' 1183, במילואים להערה 80), שלגבי קדושי יעוד מועילה מחילת שעבוד מעשה ידיה של הקטנה, ואף על פי שאי אפשר לזכות לקטן, אפשר למחול לו, מפני שאין בכך נתינה, שיצטרך יד לזכות, וזה מתאים לשיטת ההפקעה (כאמור ליד ציון הערה 81); ואילו בחידושו, קידושין טז ע"א, כתב שאין מועילה מחילה לעבד מפני שאין לו יד לזכות בה, וזה מתאים לשיטת ההקנאה, כאמור. תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה, מיישב את סתירת הריטב"א, שבייעוד, שאביה כאילו אומר לה "צאי וקבלי קידושיך מהאדון", אינה צריכה זכייה, שהרי מעשה ידיה שלה אלא שיש עליה שעבוד – חיוב לתת את מעשה ידיה לאדון, ואם מחל לה, בטל השעבוד, כמו בכל מחילת חוב, שהממון שייך לחייב, מפני שמלווה להוצאה ניתנה, והמחילה היא כאילו נפרע החוב, וממילא בטל החוב והשעבוד ואין צורך בזכייה; מה שאין כן במחילה על עבד כנעני, שאינה מחילה ממש, שהרי אי אפשר למחול על דבר בעין (דבריו קשים, שהרי הריטב"א אינו מדבר על מחילה על גוף העבד אלא על מעשה ידיו, שאינם דבר בעין; ואולי הוא סובר שזו מחילה על דבר בעין, מפני שהוא מתכוון למחילה על השעבוד הממוני של העבד לאדון, ולכן אומר שאם המחילה תחול, יצא (לחרות), אלא זה מתנה, שמקנה לו את עצמו, אלא שקוראים לזה מחילה מפני שכל לשון שמשמעו הסכמה שיהיה לעצמו, היא בגדר מחילה, והיות שזו מתנה, צריך זכייה, והיות שעבד כנעני אינו יכול לזכות, המחילה בטלה. כלומר, הריטב"א סובר שמחילה אינה הקנאה, ומה שכתב שלא מועילה מחילה לעבד הוא משום שזאת לא מחילה אלא מתנה.

יג. קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה, מיישב את הסתירה, שהריטב"א סובר שמחילה היא קצת כהקנאה, לכן לא מועילה מחילה לעבד, מפני שכל מה שקנה שייך לאדון, אבל מחילה לקטן תקפה, כמו דבר שנקנה לקטן מאליה, כגון ירושה. כמו כן, זכור לאברהם (וייס), מכתבי תורה, עמ' יב, מיישב את הסתירה, על פי מסקנת מחנה אפרים שגם אם מחילה היא הקנאה, היא מועילה נגד רצון החייב מפני שהיא הקנאה דממילא (ראה עמ' 509) – לפי זה מחילה לקטן תקפה מפני שהיא הקנאה דממילא, ומחילה לעבד בטלה, מפני שמה שקנה עבד קנה רבו ואין לו זכייה בכלל. דברי קהלות יעקב וזכור לאברהם הובאו באופן חלקי במילואים להערה 84.

יד. ר"א דינין, בהערותיו לחידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א, הערה 792, מיישב את הסתירה, שעבד כנעני קנוי קניין הגוף לאדון ולכן אינו יכול לזכות ממנו במחילה, אבל בקטנה החיסרון אינו שהיא קנויה לאדון אלא שהיא קטנה ואין לה דעת, ולכן תוכל לזכות במחילה.

טו. שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ה, מיישב, שמחילה לקטן מועילה מפני שקטן קונה כשרעת אחרת מקנה לו. דבריו קשים, שהרי הריטב"א בדף יט דיבר לפי הדעה שקטן אינו קונה גם אם דעת אחרת מקנה. טז. שו"ת עמק הלכה (בוימל), חלק א, סימן כד, הערה 2, מיישב, שלעבד אי אפשר למחול מפני שאין לו יד כלל, מה שאין כן קטן. אבל הוא מעתיק מהריטב"א כאילו כתב שקטן יכול למחול, בעוד שהריטב"א כותב שאפשר למחול לקטן.

יז. שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ד, מיישב, שלדעת הריטב"א, מחילה כמתנה, וצריך שהנמחל יקנה את הדבר שנמחל לו, ולכן לא מועילה מחילה לעבד כנעני, משום שאין לו בעלות על שום ממון, ואף אם יתאפשר להכניס דבר לרשותו, אין הדבר נעשה קניינו, כיוון שאין לו כוח בעלות כלל ואין לו יד כלל להחזיק בקניינו; אבל לקטן יש כוח בעלות, שהרי ממונו אינו הפקר, ואם ירש נכסים, הם שלו, ואסור לגדולם ממנו מן התורה, והחיסרון בקטן הוא רק במעשה הקניין שאינו יכול לעשות, ועל כן אין בכוחו להכניס דבר לרשותו, אבל אם תימצא האפשרות שהדבר ייכנס לרשותו הרי הוא בחזקתו, ולכן מועילה מחילה לקטן, מפני שמחילה היא על שעבוד, ואין חפץ שיצטרך הקטן לקנותו, ולכן הקטן קונה את המחילה אף בלי מעשה קניין; אלא שלשיטה שמחילה בגדר סילוק, מועילה מחילה לעבד כנעני, מפני שאין צורך שהדבר הנמחל ייכנס לרשות העבד אלא די בסילוק הבעלים מקנינו, ואם אין לו אדון, ממילא יצא לחירות, ופקע מלהיות עבד אף בלי שיקנה את עצמו. ¹⁵

יח. על סתירת הריטב"א עיין גם שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א, ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב, עמ' של (שתיירצו לסתירה משולל הנהגה), ושו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אותיות לא-לב. וראה שער ראשון, עמ' 36-39, שיש שתיירצו את הריטב"א בכך שמחילה לעבד ומחילה לקטנה הן סוגים שונים של מחילה.

להערה 94

אבני מילואים מוצא נפקות נוספת מהמחילה, לעניין השאלה בשו"ת מהרי"ב בן לב, חלק ד, סימן טז, במי שגירש את אשתו בתנאי שתמחל לו על כתובתה, ומת לפני שמחלה (והשאלה היא האם חל הגט, ופטורה מייבום) – היא יכולה למחול לו אחרי מותו, ובכך מתקיים התנאי, והגט קיים, שכן יש תוקף למחילה למת אף בלי למחול לירושים, בעוד שאולי מחילה לירושים במישרין לא היתה נחשבת קיום התנאי.

מילואים לשער שלוש-עשרה

להערה 2

- א. עוד כתבו כך: אור הלבנה, חלק ד, עמ' קז; צמח ארז, בבא מציעא י ע"א (עמ' תיא), בדעת תוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה אומר); אמת ליעקב (קמינצקי), נשים, עמ' מב; צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58; קבא דקשייחא, קושיא מו, בהשמות (נדפס בגליון, במהד' תשמ"ה); חזון איש, אהע"ז, סימן קמח, לרף כט ע"א (ד"ה ועיקר); גידולי שמואל, כתובות קח ע"א, בדעת שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן תקסו.
- ב. חידושי הרא"ה, כתובות נג ע"א (הובא בר"ן על הרי"ף, כתובות יט ע"ב, בדפי הרי"ף), וחידושי הריטב"א, כתובות נג ע"א, בשם יש אומרים, אומרים שביהודה, שנהגו שהיתומים יכולים לתת לאלמנה את כתובתה על כרחא כדי להיפטר ממוזנות (כתובות נב ע"ב), אם היא מוחלת על כתובתה, אין לה מוזנות, מפני שאם נאמר שיש לה מוזנות, נמצא שתוכל לעקוף בכך את תקנתם. זאת אף שברור שהיתומים היו מתנגדים למחילה אילו הייתה גורמת לכך שבוה יתחייבו לשלם לה מוזנות. מכאן הוכיחו אבני מילואים, צג, ס"ק ז (הובא בשו"ת מהרש"ל (לנגס), סימן יג), שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קכא, אות ז, וח"מ, סימן נד (הובא במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ב) וסימן קסד, חלקת יואב, אהע"ז, סימן לב (ד"ה וכן מוכח), אמרי בינה, דיני פדיון הבן, סימן ג, בתחילתו, ודיני דיניים, סימן כ, אות ב (הובא בשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ב, אות ח), בית אהרן (קלפיש), גיטין ל ע"ב (ג ע"ד), קבא דקשייחא, סימן מו, שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות א, חזון איש, אהע"ז, סימן קמח, לרף כט ע"א (ד"ה ועיקר), תורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמ), דברי התורה, יב, ס"ק א, שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ב, מנחת אשר (תש"ד), בבא בתרא, סימן יד, ר"מ שטרנבוך, אהל יצחק (מן), עמ' תשצו, ודרכי חושן, חלק א, עמ' קג, שלפי הרא"ה מועילה מחילה נגד רצון הנמחל.
- ג. אמרי משה (סוקולובסקי), סימן כד, אות ז (הובא בדבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות ריו), כותב שלפי ההוה אמינא, בקידושין טז ע"א, שעבד עברי אין גופו קנוי לאדון, והאדון יכול למחול לו על שעבודו, המחילה היתה מועילה אף נגד רצונו. הרי שלדעתו מועילה מחילה נגד רצון החייב.
- ד. אבני מילואים, כח, ס"ק כז, מדבר על מחילת אדון על עבדות של אמה כדי ליעדה, ודן מצד שהקידושין הם נגד רצונה, ולא מפריע לו שהמחילה היא נגד רצונה, לשיטתו (שצוינה ראש הערה זו) שמועילה מחילה נגד רצון החייב.
- ה. אורח משפט שם מיישב בכך את קושיית קצות החושן, לז, ס"ק י, על מה שנאמר בבבא בתרא מג ע"א, שבני עיר שנגנב ספר תורה שלהם, הם פסולים להעיד נגד הגנב, מפני שהם נוגעים בדבר כיוון שספר התורה שייך לכולם, אבל אפשר שיסתלקו שניים מבעלותם בספר ויעידו; והכוונה היא שיתנו את חלקם בספר לגנב במתנה (עיין בקצות החושן שם, מניין שזאת הכוונה) – הרי הגנב לא יסכים לקבל את חלקם, כדי שלא יוכלו להעיד נגדו; התירוק הוא פי חידושי הרשב"א שם, שכתב שהסתלקות זו היא מטעם מחילה (חידושי הרשב"א שם נקט אפשרות שהכוונה היא שיסתלקו וימחלו על חלקם, ואפשרות אחת שיסתלקו ויתנו את חלקם לבני העיר; אבל יש להעיר ששו"ע, חו"מ, לו, יח, נוקט שהסילוק מועיל רק עם קניין, על פי דברי הגמרא שם "שקנו מידו", ואם כן, זה בעצם הקנאה, שבוודאי אינה מועילה נגד רצון המקבל, ומחילה מועילה אף נגד רצון הנמחל. כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות טו (עמ' תקפג), תירץ שגם אם לא מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כאן הגנב רוצה לזכות בחפץ, שהרי לשם כך גנב.
- ו. צבי גאון יעקב שם מסביר בזה מרוע שו"ע, חו"מ, עה, יא, פוסק שראובן האומר לשמעון "אני חייב לך" והשיב שמעון "אינך חייב לי", ראובן פטור בתורת ודאי מטעם מחילה (ראה על כך בשער שני, עמ' 51), אף שלענין הודאות סותרות של נותן ומקבל, נפסק שהדין בספק (גיטין מ ע"ב) – שם אי אפשר שהמקבל יקנה מעכשיו נגד רצונו, והדין הוא רק על העבר, האם נתן לו בעבר, ובוה יש ספק מפני שלא ידוע עם מי האמת; מה שאין כן כאן, שאף שראובן אינו רוצה את המחילה, היא תקפה.
- ז. חוסן ישועות (מיוולש), יבמות נב ע"ב, כותב שבמחילה אין צריך את דעת הזוכה, גם אם נאמר שבמתנה צריך שהמקבל יתכוון לקנות. אבל אין ללמוד מדבריו שהמחילה תועיל גם אם הנמחל מביע התנגדות, מפני שהוא אומר רק שאין צריך שהנמחל יתכוון לזכות.
- ח. שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד (הובא בשו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ח), תמה איך מועיל מה שהיה נהוג לכתוב בכתובה, שהבעל לא יוכל לפתות את אשתו למחול, ואם תמחל עקב פיתויו, המחילה תהיה

מילואים לשער שלוש-עשרה

בטלה (ראה ליד ציון הערה 149). מכאן שהוא סובר שמועילה מחילה גם אם הנמחל מתנגד, ולכן לא היה יכול לומר שתנאי זה מועיל מפני שיש בכך הודעה מראש שהבעל (הנמחל) מתנגד למחילה.

ט. ראיות לדעה זו: שו"ת שואל ומשיב, מהרורא רביעאה, חלק א, סימן כג (יא ע"ד), וצבי גאון יעקב שם (ברמו), מוכיחים שמחילה נגד רצון החייב תקפה, מהדין ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור, ויש שפירשו שהוא מטעם מחילה, שהתובע מחל לו על השעורים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426 ואילך), וזאת אף שהנתבע אינו רוצה במחילה, שהרי הודה שהוא חייב שעורים.

י. באר אלחנן, סימן יט, אות ב, מסביר על פי דעה זו מדוע מועילה מחילה נחבל לחובל על התשלומין, אף שמן הסתם החובל מתנגד למחילת הממון, שהרי עקב המחילה יחויב מלקות (ראה שער ראשון, עמ' 24). כמו כן, ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח, מביא שר' אליהו ברוך קמאי הקשה, אם לא מועילה מחילה נגד רצון הלווה, מדוע חובל פחות משווה פרוטה לוקה ואינו משלם (ראה שער ראשון, עמ' 26), הרי הוא פטור מתשלום מטעם מחילת הנחבל מכללא, והחובל מן הסתם מתנגד למחילה שהרי בגללה יתחייב מלקות, ואם כן, הדין היה צריך להיות שאינו מחול ואין מלקות? ר"ח שמואלביץ שם, ור' שמואל הבלין, "ויתור על זכויות או הקנאה", שבילין, גל' כז-כח, עמ' פו, מיישבים, על פי מה שכתבו (ראה במילואים להערה 14, אות טו) שלכל הדעות מועילה הרשאה להזיק נגד רצון הנמחל. אבל דבריהם קשים, שהרי מחילת נחבל על פחות משווה פרוטה באה אחרי החבלה, שהרי הנחבל אינו יכול לדעת מראש שהחבלה תהיה פחות משווה פרוטה, והרשאה להזיק ניתנת לפני מעשה הנוק. ¹

להערה 6

גם שו"ת אבני נזר, יו"ד, סימן קכא, אות ז, אמרי בינה, דיני דינים, סימן כ, אות יז (ד"ה וראיתי), באר יצחק שם, אמת ליעקב שם, ר"מ שטרנבוך, בספר אהל יצחק (מן), עמ' תשצו, ושו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ב, נימקו שדי בסילוק הנושה. כך נימק גם קבא דניחותא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא מו, שלנושה יש רק שעבוד, והכסף ברשות החייב, וכאשר הנושה מסתלק, הוכוח שייכת לחייב ממילא, מפני שמחילה היא סילוק. כך נימק גם קבא דתירוצא שם, שמחילה היא סילוק. גם תורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמ), נימק שמחילה היא רק סילוק הנושה מהממון, מפני שהממון שייך לחייב, והוא מופטר ממילא, ולכן מחילה מועילה גם נגד רצון החייב, ואם ירצה לפרוע, התשלום יהיה מתנה, ואינו יכול להכריח את הנושה לקבל מתנה נגד רצונו.

להערה 7

א. עוד כתבו כך: צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58; שו"ת מהרש"ל (לנגסס), סימן יג וסימן כו; חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ, מהד' תש"ז), בבא קמא, סימן לד, אות ב (לג ע"א); בית אהרן (קלפפיש), גיטין ל ע"ב (ג ע"ד בדפי הספר); קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ו; שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן סט, וסימן שה, ושיעורי משנה, פסחים ב ע"א, עמ' ד; קובץ שיעורים, קידושין, אות קכג; קהלות יעקב, סנהדרין, סימן ה; שיעורי ר' דוד פורבסקי, סנהדרין ו ע"א, אות קג; דרכי חושן, חלק א, עמ' קנג; ר' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 143.

ב. כמו כן, שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן נד וסימן קסד, מסביר שמועילה מחילה נגד רצון החייב, אף שאין מוכיח לאדם נגד רצונו, מפני שהנושה יכול לסלק את עצמו; ודבריו מתאימים לשיטה שמחילה היא סילוק.

ג. כמו כן, חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כותב שלפי מה שהסביר שמחילה מועילה בתור גילוי דעת הנושה שאינו רוצה בחוב (ראה בשמו בשער ראשון, עמ' 8), ואין תוקף לחוב שהנושה אינו רוצה בו – לפי זה היא מועילה גם נגד רצון הנמחל. ²

להערה 8

א. בתחילת דבריו, כותב מחנה אפרים שלשיטת ההקנאה, אין מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כפי שנראה בהערה 16. אחרונים רבים (שנביא בהערה שם) הביאו רק את תחילת דבריו ולא את סופם, כנראה משום שקשה להבין מה בכך שו"ת הקנאה דמילא. עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב, כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות יד (עמ' תקפב), ושו"ת אבני ברזל, חלק ב, סימן קה, מביאים את תחילת דבריו ואת סופם.

ב. דרכי חושן, חלק א, עמ' קנג, כותב שמחנה אפרים נשאר בספק בזה.

ג. דברי התורה, יב, ס"ק א, מוכיח שהמחילה כאן מועילה גם לשיטת ההקנאה, שהרי הריטב"א סובר שמחילה היא הקנאה (כפי שראינו בשער ראשון, עמ' 10), ובכל זאת מוכח מדבריו בכתובות נג ע"א, שמועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כפי שראינו במילואים להערה 2.

ד. נחל יצחק, עג, יט, ענף ו, מביא ראיה לדברים אלו של מחנה אפרים – עיין שם.

ה. מחנה אפרים מוכיח שהקנאה דמילא מועילה גם נגד רצון המקבל, מהאמור בקידושין כג ע"א, שאם אדם זר נתן כסף לאדון כדי לפדות עבד כנעני, הוא משוחרר גם לדעת ר' מאיר האומר שחוב הוא לעבד לצאת לחרות, ואף שאין חבין לאדם שלא בפניו, כזן זה מועיל, מפני שהאדון אינו משמש שליח לעבד (שאת זאת אינו יכול לעשות בלי הסכמת העבד) אלא הוא נוטל את הכסף לצורך עצמו ("כסף קבלת רבו גרמה לו"), וממילא קונה העבד את גופו. אבל שו"ת אחלי אהרן, חלק א, סימן יד, דוחה את ההוכחה, על פי הרי"ן והרשב"א, קידושין שם,

מילואים לשער שלוש-עשרה

שהסבירו שהטעם שמועילה הקנאה נגד רצון העבד על ידי כסף, הוא כמוסבר בסוגיה שם, שהיות שקונוהו בעל כרחו, גם מקנהו בעל כרחו, ואם כן אין ראייה משם למקרה אחר. שו"ת בן פורת, חלק א, סימן יא (נב ע"ב), דוחה את ההוכחה, שהטעם בעבד הוא שהאדון יכול לשחררו על כרחו, ולכן הוא יכול גם לחוב לו על ידי קבלת כסף הפדיון, מה שאין לומר כן במחילה.

ו. שו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ג, מקשה על סברת מחנה אפרים, אם מחילה היא הקנאה וצריך שהחייב יקנה את ממונו החוב, איך ייתכן שתועיל נגד רצונו, איך יקנה דבר שאינו רוצה לקנותו?

להערה 14

א. גם כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט, בסופו, כותב שאין מועילה מחילה שהנמחל מתנגד לה, אלא שהדוגמאות שהוא נותן הן: בעל בית המוחל לשוכר על דמי השכירות, או מלמד המוחל למעסיקו, או להיפך; ובדוגמאות הללו יש במחילה גם פגיעה בנמחל, כיוון שיתכן שמחילת חיובו של הנמחל תגרום גם להפקעת זכותו הנגדית – לדוגמה, אם בעל הבית מוחל לשוכר, ייתכן שבכך תיפסק זכות השוכר לשהות בבית. ב. מנחת חינוך, מצווה מב, אות יד, דרך חמישית, ואות יט, כותב שלא מועילה מחילה לעבד עברי נגד רצונו, מפני שמתנה אינה מועילה נגד רצון המקבל.

ג. מערכות דברי אמת, ערך מחילה, אות ו, כותב שזו דעת שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן שיד. אבל לאמיתו של דבר מדובר שם שהמוחל אמר מראש שאינו רוצה את המחילה, וזו כעין מסירת מודעא על מחילה שימחל בעתיד (ראה בשמו בהערה 144).

ד. שו"ת חיי אריה (ליפקין הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות ב, מדייק ממה שכתב בית מאיר, אהע"ז, לה, לה, שיש מקום לומר שמועילה מחילה שלא בפני החייב משום "דמסתמא ניחא ליה" (ראה עמ' 384), משמע שהתנגדות החייב מבטלת את המחילה.

ה. משפט שלום שם כותב שזו גם דעת שו"ת מהר"ם לובלין, סימן מז, ושער משפט, כב, ס"ק ה. אבל לאמיתו של דבר, בנידונם מדובר במחילה חלקית, והחייב לא רצה בה מפני שרצה שהנושה ימחל לו עוד, ולא היה מוכן להתחייב תמורת המחילה החלקית, לשלם לנושה את יתרת החוב (ראה על כך להלן, אות טז). אין ללמוד משם לנידוננו, שהחייב מתנגד למחילה מתוך רצון שחיובו יימשך, לטובת הנושה.

ו. מהרש"ם שם מוכיח שזאת דעת הרשב"א שם, שהרי כתב "אני אומר שהאשה ידעה ולא רצתה במחילתו". אבל שלמי רגלים (לנגוס), בהערת המחבר להסכמת מהרש"ם, דוחה הוכחה זו, מפני ששם מדובר שמחלה על חלק מהכתובה כדי שלא תצטרך להישבע לפני גבית הכתובה, והיה מקום לומר שזו מחילה בטעות מפני שאילו ידעה שהוא מחל לה על מה שתפסה לא היתה מוחלת, ואין אומרים כך מפני שאולי ידעה על המחילה ולא רצתה במחילתו – וכוונתו היא שלכן מחילתה אינה בטעות, ולא שלכן מחילתו בטלה.

ז. שו"ת מהרש"ם, אהע"ז, סימן קעט, מביא את הכללים של דחיית מתנה (אם המקבל שתק בעת המתנה, חזקה שהסכים לה; ואם אחר כך הביע התנגדות בלשון עתיד, אין זה מועיל לבטל את המתנה, אלא זה נעשה הפקר; ואם נקט לשון עבר, שמטעמות הודאה שלא הסכים למתנה, המתנה בטלה), לגבי נידונו: אישה שאמרה בפני עדים שיקבלה לא כתובה, שבכך זכה הבעל בכתובה במתנה, ושחק הבעל אז ואחר כך הביע התנגדות. למעשה זו מחילה על חיוב הבעל לתת לה את הכתובה, ומשמע שהוא סובר שלא מועילה מחילה נגד רצון החייב, כמו שלא מועילה מתנה נגד רצון המקבל. אבל בנידונו הייתה גם מתנה ממש, שהיו נכסים משועבדים לכתובה או מיוחדים לכתובה, שבמחילת האישה על הכתובה, הנכסים הללו מוקנים לבעל כמתנה ממש, ואולי זו הסיבה שהזכיר דיני דחיית מתנה.

ח. שו"ת יחי יוסף (וייס), חלק ב, סימן לב, אות ג, מביא את הדעה שמחילה נגד רצון החייב בטלה.

ט. שתי הדעות מובאות בבית אהרן וישראל, גל' פח, עמ' צח.

י. יביע אומר שם, אות ט, כתב שהמוחל נגד רצון החייב, ותפס, יכול לומר "קים לי" כדעה שהיא בטלה.

יא. הוכחות שהיא בטלה: אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א), מביא ראייה לדעה זו: בבבא מציעא ו ע"א אומר אביי ששומר (לדוגמה) שכופר, אינו חשוד שהוא רוצה לגנוב את הפיקדון, אלא חוששים "שמא ספק מלווה ישנה יש לו עליו", ושואו מעבכ את הפיקדון כתשלום על אותו מלווה, ולכן הוא צריך להישבע שאינה ברשותו וכו', ומצד שני אינו חשוד על השבועה, ולכן הוא יכול להישבע. נימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא ברירשה, חו"מ, צב, ס"ק ה, ובתומים, צב, ס"ק ד), חידושי הרי"ן, בבא מציעא ו ע"א, וחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא ו ע"א, כתבו שלפי זה, אם מחל השומר למפקיד על כל תביעותיו, אינו יכול להישבע, מפני שאז הוא חשוד לגנוב ממונו, ולכן הוא חשוד על השבועה. וקשה, אם כן מה הועילו חכמים בתקנתם שתיקנו שתנווני על פנסקו (שנזכר בבבא מציעא שם) נשבע ונטול, נאמר שהיות חשוד אממונא חשוד אשבועתא, ואם משום החשש לספק מלווה ישנה, הרי התנווני יכול למחול על כל תביעותיו ואז יהיה חשוד על הממון כאמור (דברים קשים, שהרי התנווני לא יסכים למחול הכול, ואם כן יהיה כשר להישבע)? התשובה היא, שלא מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, וכאן הנמחל יסרב לקבל את המחילה. ב.

יב. הבחנות שונות: קבא דניחותא שם כותב שמחילה נגד רצון הנמחל תקפה רק בנוכחות הנמחל.

מילואים לשער שלוש-עשרה

יג. שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן ל (מה ע"א), כותב, שאם הנמחל התנגד, אין תוקף למחילה. אבל כפי שמעיר חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן כד (עמ' פח), בנידונו של מקור ברוך, המחילה הייתה על חיוב המחזיק בשבועה, והוא יסכים שמחילה רגילה מועילה בלי הסכמת הנמחל.

יד. בן פורת שם כותב שאם הסכים הנמחל, המחילה מועילה גם אם חזר בו אחרי כדי דיבור. משמע שאם חזר בו תוך כדי דיבור והתנגד, המחילה בטלה.

טו. ר"ח שמואלביץ, בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח, כותב שגם לדעה זו, מועילה הרשאה להזיק נגד רצון הנמחל, כיוון שהפטור בהרשאה להזיק הוא יותר ממחילה רגילה (ראה על טעם הפטור, בשער רביעי, עמ' 168–170), ודי ברצון הניזק (העתיד) כדי למנוע יצירת חיוב, כמו שהיא מועילה גם בלב (ראה בשמו בשער שני, במילואים, עמ' 766). כך כתב גם ר' שמואל הבלין, "ויתור על זכויות או הקנאה", שבילין, גל' כז–כח, עמ' פה, בנימוק שהרשאה להזיק היא סילוק ולא הקנאה.

טז. שער משפט, יו, ס"ק ו, כותב שנושה שמחל לחייב על חלק מהחוב, והלה לא הסכים למחילה מפני שרצה להיפטור גם משאר החוב, המחילה בטלה, מפני שמה שמחילה מועילה בלי קניין הוא מפני שהסכסך ברשות החייב ורשותו קונה לו (ראה שער שני, עמ' 44), וכאן החייב לא התכוון לקנות, ורשות של אדם אינה קונה לו אם אינו מתכוון לקנות (תוספות, בבא בתרא נד ע"א, ד"ה אדעתא). מדבריו עולה שמחילה נגד רצון הנמחל מועילה רק אם עשה קניין.

יז. שו"ת אבני בוזל, חלק ב, סימן קה, נוקט שלדעה זו, הנושה מסתלק מהחוב לגמרי, אלא שהחייב מתחייב בחיוב חדש, ונפקא מינה אם הנושה יגבה ממנו בינונית או זיבורית – עיין שם.

יח. מצב מיוחד של התנגדות הנמחל נדון בשו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אה"ע, סימן יד (עמ' קצ): סבתא נתנה לנכדתה נדוניה, ובתמורה הנכדה מחלה לה בקניין על זכותה בנכסים מכוח ירושת אביה ואמה; ומצאו שטר חוב, על הלוואה שהסבא לקח מבתו (אמה של הנכדה), והחוב מוטל עכשיו על עיזבון הסבא, שבידי הסבתא ובידי חתנה (על מעשה זה ראה עוד בעמ' 517). הוא מסיק (עמ' קצג) מהעדויות, שהסבתא לא רצתה מחילה זו, אלא שמחמת קטטה בין חתנה לבינה, רצתה להתל בו, שהנכדה תעשה מחילה זו שאין בה ממש, והצניעה את השטר בין בגדי הנכדה כדי שתמצא אותו; והיות שהסבתא לא רצתה את המחילה, היא בטלה.

להערה 17

א. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא חמישאה, סימן לו, דף לב ע"ג (הובא בבית אהרן וישראל, גל' מב (אב–אלול תשנ"ב), עמ' קב), מביא את עניין "שונא מתנות יחיה" גם לגבי מחילה (שמירת חסידות היא שהחייב לא יסכים שהנושה ימחל לו), ומסיק מזה שאם אדם חשוב הסכים שאישה תמחל לו חוב שהוא חייב לה, היא יכולה להתקדש בהנאה זו, כמו שהיא יכולה להתקדש לאדם חשוב שהסכים לקבל ממנה מתנה (קידושין ז ע"א).
ב. אבל ראה ליד ציון הערה 12, דעה שבמחילה לא נאמר "שונא מתנות יחיה".

להערה 21

בית יצחק שם מקשה, אם מחילה זו תקפה, מדוע המודה במקצת בחיוב בשטר פטור משבועה מצד שזוהי כפירת שעבוד קרקעות (בבא מציעא ד ע"ב), הרי הנושה יכול למחול על השעבוד נגד רצון החייב, ותוספות, בבא מציעא ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון) כתבו שאם מחל על השעבוד, חייב הלווה להישבע? הוא מתרץ, שאחרי שתבע, שכבר הופטר הלווה מלהישבע, כבר לא מועילה מחילה לחייבו שבועה.

להערה 23

א. משום כך, מתקשה ר"י קמינצקי בדברי התוספות (במילואים להערה 21), שאם מחל הנושה, החייב צריך להישבע – הרי החייב לא ירצה את המחילה כדי שלא יצטרך להישבע, ואם כן המחילה בטלה (בפשטות התשובה היא שהחייב רוצה במחילה, מפני שעדיף לו שהשעבוד יפקע, משיופטר משבועה); וכותב שדווקא לפרש שתוספות לא התכוונו למחילה לאחר שנוצר השעבוד אלא להתנאה מראש שלא יהיה שעבוד קרקעות.
ב. אבל בסוף דבריו, אמת ליעקב מעלה אפשרות שמחילת שעבוד מועילה בלי קניין, ואם כן, היא אכן תועיל בלי הסכמת החייב, כדעת בית יצחק.

ג. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות ב, כותב דבר הפוך, בדעת ההפלאה: שאף שההפלאה סובר שאין מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, כאמור בהערה 14, הוא מסכים שאם הנושה מוחל רק על שעבוד הנכסים, וישיאר חוב על גופו של החייב, מחילתו מועילה אף נגד רצון החייב, מפני שזה רק סילוק שעבוד. בכך הוא מיישב את מה שכתב הפלאה, קונטרס אחרון, צו, ס"ק כד, שאישה יכולה למחול על שעבוד הנכסים של הבעל כלפיה (בגין כתובתה) ועקב כך יתחייב הבעל להישבע לה על טענתו שכתובתה היא רק מאה זו, מפני שכבר לא יהיו כפירת שעבוד קרקעות או "הילך", אף שמן הסתם הבעל לא יסכים למחילה מפני שאינו רוצה להישבע.

להערה 24

א. משנה כסף שם, פנים חדשות, אות יג, ס"ק ו, כותב שהארכת הזמן מועילה גם שלא בפני הלווה, אף בלי ידיעת הלווה, ואף נגד רצונו, ובלי קניין.
 ב. קבא דתירוצא, קושיא מו (עמ' פט-צ), ובספרו נתן פרוי, שביעית, על חו"מ, סימן סז, ס"ק טו, כותב שאם האריך את הזמן נגד רצון החייב, החיוב פטור לגמרי, שהרי מה שמועילה מחילה נגד רצון החייב הוא מפני שמחילה היא סילוק (כאמור ליד ציון הערה 7), והרי גם הפקר הוא סילוק (תוספות, יבמות מח ע"א, ד"ה המפקיר), והרי שו"ת ר"ע איגד, מהדורא קמא, סימן קמה, מקור חיים (לורברבוים), תמת, ס"ק ט (ד"ה ולפמ"ש), אבני מילואים, כת, ס"ק נג, ושו"ת יריעות שלמה (אולמן), סימן יח, כותבים שהמפקיר לזמן, וזכה בו משהו תוך הזמן, זכה בו לעולם, וגם כאן, הלווה זכה בכסף ברגע שהמלווה האריך את הזמן, שהרי הכסף ברשות הלווה, ומלווה להוצאה ניתנה, ויש ללווה רק שעבוד הגוף לשלם; ועוד (גם בלי ההשוואה להפקר), אם הלווה רוצה לשלם ביום פלוני והמלווה אינו רוצה לקבל אלא מאריך את הזמן, פקע שעבוד הלווה, מפני שאי אפשר להכריח אותו להישאר משועבד יותר מהזמן שקיבל על עצמו, ורואים כאילו אמר הלווה: "אני מתחייב לשלם לך חוב זה עד יום פלוני, ואם לא תתבע עד אז, אני חייב לך", שכך פקע החיוב אחרי יום זה, מפני שמראש השתעבד רק עד אז. עוד נימק (בעמ' צב) על פי חידושי הר"ן, גיטין פד ע"א, שכתב בשם הרא"ה שהנותן לחברו בקרקע, גוף ופירות, ליום אחד, זכה המקבל בקרקע לעולם מפני שברגע שהפסיק קניין הנותן בקרקע, הפסיק לגמרי – וקל וחומר שבהארכת זמן החוב, ברגע שהחיוב בטל, הוא בטל לעולם. הוא מסביר שרק אם האריך את הזמן בהסכמת החייב, הוא חייב לשלם לו במועד הפירעון החדש (כפי שמוכת בשו"ע, יו"ד, רכח, לט, ובמחצית השקל, על מגן אברהם, שו"ת ס"ק טז), מפני שאז הארכת הזמן היא כהלואה חדשה, וכמו שנאמר בגיטין יד ע"א (בהוה אמינא) שמעמד שלושתן מועיל מפני שהחייב משעבד את עצמו למקבל תמורת הנאתו מקבלת זמן נוסף לפרוע, וקל וחומר שבגלל הנאה זו הוא ממשיך את שיעבודו לנושה המקורי. אבל משנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרובול, חלק ב, על חו"מ, סימן סז, י, פנים חדשות, אות יג, ס"ק ג-ד (עמ' סד), חולק עליו בנימוק שנושה המאריך את הזמן אינו מסתלק מחובו, ואינו נעשה הפקר, והוא רק מסלק את עצמו מהרווחים שהיה יכול להרוויח בכסף בזמן הזה. הוא מביא ראיה משו"ת נודע ביהודה, מהדורא קמא, יו"ד, סימן סז, ושו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רצא, שכותבים שהנשבע לפרוע חוב עד זמן פלוני, הנושה יכול לומר לו "הריני כאילו קיבלתי", וצעם החוב אינו נמחל ורק השבועה בטלה, הרי שאפשר למחול על פירעון במועד המקורי בלי למחול על עצם החוב (אבל ראה שער שלישי, עמ' 150, שהרשב"א אומר להפך, ונודע ביהודה מסביר את דבריו). קבא דתירוצא (עמ' צא) דוחה ראיה זו, ששם מדובר שהלווה מסכים להארכה.

להערה 25

משפטים יריים שם (הובא בכן פורת שם, ובגליוני הש"ס שם) מביא ראיה שלא מועילה הארכת זמן נגד רצון החייב: לכאורה, מדוע היה הלל צריך לתקן פרוובול, הרי המלווה יכול למחול על מועד הפירעון ולהאריך את הזמן עד אחרי שביעית, ואז אינו משמט כאמור במכות ג ע"ב (וכך הקשה גם קבא דקשייאתא שם)? צריך להסביר שדרך זו לא תועיל מפני שהלווה לא יסכים להארכת הזמן שתפעל לרעתו, והארכת זמן נגד רצון החייב בטלה. כך הסביר גם ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' ס. מצאנו דהיות אחדות להוכיח זו: (א) אורח משפט (הערה 7) דוחה, שאפשר להסביר בדרכים אחרות מדוע תיקנו דווקא פרוובול, כמו התירוצים שנתן בדק הבית, חו"מ, סז, ב, לקושיה מדוע הוצרכה תקנת פרוובול, הרי המלווה יכול להתנות עם הלווה שלא ישמטנו בשביעית. (ב) חידושי הרי"ם שם דוחה, שרק אם מראש קבעו זמן הפירעון יהיה אחרי השמיטה, אינו נשמט, מה שאין כן אם האריך את הזמן אחרי מתן ההלוואה. (ג) קבא דניתוחא (סוף ספר שערי זיו, חלק ב), קושיא מו, דוחה על פי מה שכתב (הערה 14) שמחילה נגד רצון החייב מועילה רק בנוכחות הנמחל, ולכן לא סמכו על הארכת זמן נגד רצונו, מפני שיתכן שהמלווה לא יוכל למצוא את הלווה ולהאריך בפניו. (ד) עוד דחה על פי קצות החושן, סז, ס"ק ג, שהסביר שהטעם שהמלווה לעשר שנים אינו נשמט הוא מפני שרואים כאילו התנה שלא ישמיטנו, שהרי הלווה התחייב לפרוע אחרי שביעית; והסבר זה אינו תקף במלווה שהאריך את הזמן נגד רצון הלווה, שאז אין התחייבות של הלווה. (ה) שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן יז, דף כד ע"ד (הובא במשנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרובול, על חו"מ, סז, י, פנים חדשות, אות יג, ס"ק א), דוחה, שהמלווה לא ירצה לעשות כן, שמא יודמו לו לגבות את החוב לפני סוף השמיטה, ואחרי המועד החדש לא יצליח לגבות. משנה כסף (שם) הוסיף, שאין לומר שיחכה עד היום האחרון בשנה השביעית, ואם אינו משלם, יאריך לו, שאז הוא בוודאי מרוויח, מפני שיש לחשוש שמא ישכח ביום האחרון. (ו) קבא דתירוצא (במילואים להערה 24) דוחה על פי שיטתו (שם) שאם הנושה מאריך את הזמן נגד רצון החייב, פקע החוב לגמרי, שהוא כמו שמיטת החוב.

להערה 26

א. גם מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יד, כותב שרק מחילה גמורה מועילה נגד רצון החייב, מפני שזה לא קשור לחייב, אלא הנושה מבטל את רצונו מממונו וממילא נפקעת זכותו, אבל הארכת זמן הפירעון אינה ויתור על זכותו, ולכן צריך את הסכמת החייב.

מילואים לשער שלוש-עשרה

ב. גם תורת מיכאל, סימן סד (עמ' רמ), כותב שרק מחילה גמורה מועילה נגד רצון החייב, מפני שבוה הנושה מסתלק מהחוב, אבל בהארכת זמן נגד רצונו, הנושה אינו מסתלק מהחוב, והחוב נשאר, והייב יכול לפרוע את חובו נגד רצון הנושה, לכן הוא יכול לכופף על המלווה לקבל את הפירעון בזמן שקבעו מראש.
ג. גם ר"מ שטרנבוך, באהל יצחק (מק), עמ' תשצו, כותב שגם לרא"ה (שצוין בעמ' 1187, במילואים להערה 2), הארכת זמן אינה מועילה נגד רצון החייב, מפני ששעבוד החוב נשאר, ולכן זאת לא הסתלקות הנושה ולא זכות ממון ללווה אלא פטור זמני.

להערה 27

א. האפשרות למחול על כל החובות מוזכרת גם בנימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"ב, בדפי הר"ף (הובא בדרישה, חו"מ, צב, ס"ק ה, בתומים, צב, ס"ק ד, בקצות החושן, צב, ס"ק ג, בנתיבות המשפט, צב, ס"ק ב, ובנחל יצחק, צב, ס"ק ו), בחידושי הר"ן, וקרקע בחזקת בעליה עומדת, והמוציא מחברו עליו הראיה, כיוון שאין אפוטרופוס משפט (אנליק). יב, ח, דף כב ע"א, ובאור נעלם (אטהויזן), סימן נה (לו ע"א). בשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, יש נוסח שטר מחילה, שבו אישה מוחלת לבעלה "כל תביעה וכל דין ודברים שיש לי עליה".

להערה 28

בנידונו של מהרשד"ם, יתומות מחלו לאפוטרופוס שלהן בשעת נישואיהן על כל מה שנשאר מאביהן, והאפוטרופוס החזיק מקום ב"חזקה" אחת שהניח האב, ובמחילתן לא הוזכרה ה"חזקה". הוא פוסק, שהיתומות נאמנות לומר שלא התכוונו למחול עליה, וקרקע בחזקת בעליה עומדת, והמוציא מחברו עליו הראיה, כיוון שאין אפוטרופוס יכול לרכוש חזקה בנכסי היתומים. אבל למעשה אין נפקא מינה בפסק זה, שהיה אין מועילה מחילה בקרקע (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 550), כפי שהוא עצמו כותב שם.

להערה 30

בנידונו של הראנ"ח, באו שותפים, ראובן ושמעון, בפני בוררים, עם תביעות שונות שנגעו לשותפות, ובמסגרת הפרשה שקבעו הבוררים, הטילו על ראובן לכתוב לשמעון מחילה על כל זכויותיו, עם פירוט התביעות שהיו לו, ולכתוב בסיומו "ומכל דבר". הוא פוסק שיש לפרש שתוספת זו באה לכלול תביעות נוספות שנוגעות לשותפות, אבל תביעה שאינה נוגעת לשותפות אינה מחולה. בנידונו הוא מצא נימוקים נוספים: היות שהטענות שטענו הצדדים בפני הבוררים נגעו רק לשותפות, לא היתה לבוררים סמכות לחייב את ראובן למחול על תביעות אחרות, ולכן יש להניח שלא התכוונו שימחל על תביעות אחרות, ואף על פי שמשמעות הלשון נוטה יותר לפירוש שהתכוון למחול הכול, מכל מקום, כשיש אומדנא לצד אחד, מפרשה את הלשון גם אם אינה כל כך במשמעות הלשון. הוא מביא ראיה מהדין (שו"ע, חו"מ, צח, ח) שהמחול לאשתו על חיובה להישבע בגביית כתובתה, חייבת להישבע אם היא גובה מורשיו, מפני שחכמים תיקנו שבועה על גבייה מיתומים, אף שמשלשון מחילתו משתמע יותר שמחל לה לגמרי.

להערה 31

א. אבל ש"ך, חו"מ, מב, ס"ק יח (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן כה), כותב שמדובר שם שהחייב טוען שהנושה מחל לו בפירוש גם על שטר זה, והיות שהוא טוען ברי, הוא זוכה, אבל בלי זה אין ספק מוציא מידי ודאי; או שמדובר שטפס הנושה ברשות או לפני שנולד הספק.
ב. כמו כן, שו"ת הרא"ש, כלל עו, סימן ב (הובא בשו"ע, חו"מ, מג, כה), כותב שאם יש שטר חוב שחייב שמעון לראובן, עם תאריך חודש ניסן בלי היום בחודש, ויש שטר מחילה כללית שמחל ראובן לשמעון עם תאריך י"ח בניסן – גם שטר חוב זה מחול, מפני שיד בעל השטר (שטר החוב) על התחנתו, ומניחים שהמחילה היתה אחריו.
ג. כמו כן, פנים במשפט, סה, ס"ק לו (רצד ע"ב), כותב שגם לרשב"א האומר שספק מחילה מתפרש בצמצום (ראה עמ' 521, הערה 93), הרי במחילה כללית, כגון נושה האומר "שטר לך בידי מחול", כל חובותיו מחולים מספק.

להערה 33

א. כמו כן, שו"ת הרשב"ש, סימן תפ, כותב על המחילה בנידונו (בלי לצטט את לשונה), שמן הסתם מחל הנושה על כל חוב של החייב, כיוון שלא הזכיר חובות שאינו רוצה לכלול במחילה, והמוציא מחברו עליו הראיה.
ב. כמו כן, ר' מלאכי הכהן, בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן מב, דף קח ע"א (ובסוף התשובה, ר' יהודה עייאש כותב שהוא מסכים לכל), כותב שמי שכתב שהוא מחיל "על כל החובות שבפנקס", הנמחל אינו צריך להישבע שהמחילה כללה חוב ספציפי, מפני ששבועה נתקנה רק כדי לברר את האמת, וכאן האמת ברורה.

להערה 34

הרשב"א, חלק ג, סימן ט, שם, נוקט כלל, שבספק אם מחילה כללית כוללת חיוב מסוים, הוא כלול. אבל בעמ'

מילואים לשער שלוש-עשרה

521, הערה 93, נביא השרשב"א כותב שבספק בהיקף המחילה, מפרשים את המחילה בצמצום. שו"ת תורת שי, מהורוא קמא, סימן תקיז, מיישב השרשב"א כאן מדבר בחיוב ערב, ולפי ב"ח, חו"מ, קטט, טו, אם יש ספק האם פרע החיוב העיקרי, הערב פטור כמו ב"איני יודע אם נתחייבתי", מפני שחיוב ערב מתחיל רק כשהחיוב העיקרי אינו פורע (ראה חוק לישראל, ערבות, עמ' 193-194, שנחלקו הפוסקים בשאלה זו). אבל יש להעיר שבסימן י עיקרון כללי שבספק מחילה פטור – ראה בשמו בהערה 85. עוד מנמק תורת שי שבנידון השרשב"א, הערב טען ברי שחיובו נכלל במחילה, ולכן לא חל כאן הכלל שאם יש ודאי חיוב וספק פטור ("איני יודע אם פרעתיך"), חייב, מפני ששם הטעם הוא שיש חזקת חיוב, ופני יהושע, כתובות כב ע"ב (ד"ה אמנם לאחר), כותב שבטען ברי אין דין חזקה נגדו להוציא ממנו. עוד נימק, שכאן לא נתבררה חזקת החיוב מעולם, מפני שכבר קדם הספק האם נמחל; והסביר (בסוף הסימן) שהיות שהמחילה קדמה, לא חל חיוב כלל, וזה בגדר "איני יודע אם נתחייבתי", וכאן אין מקום לדברי ש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כז, שגם אם ספק הפירעון קדם להלוואה, חייב מטעם "איני יודע אם פרעתיך", מפני ששם מדובר שרק אחרי ההלוואה אמר שהוא רואה את מה שנתן מקודם, כפירעון. ¹

להערה 35

הריב"ש כותב שאין אומרים שהמחילה והחוב חלים בסוף היום כמו שנאמר בכתובות צד ע"ב לגבי שטר מכר, מפני שכאן לא השטר יוצר את המחילה ואת החוב אלא הקניין, שהרי אין צורך בשטר כדי ליצור מחילה או חוב, ולכן הם חלים כבר באמצע היום. והוא כותב שאם לא ידוע האם חיוב מסוים קדם למחילה או לאו, מספק הנתבע פטור, מפני שהוא מוחזק (ראה ליד ציון הערה 93, שיש מחלוקת לגבי שאלה עקרונית זו). עוד הוא כותב (כפי שראינו בעמ' 162) שאם המחילה והחוב החדש נעשו במעמד אחד, החוב אינו כלול במחילה גם אם נוצר לפניו, שהרי הצדדים היו יכולים לחזור בהם מהחוב כל זמן שעוסקים באותו עניין (בבא בתרא קיד ע"א), נמצא שהחוב נגמר רק בסוף המעמד, דהיינו אחרי המחילה.

להערה 36

א. יש סתירה בשו"ת הרא"ש שם, שכן בכלל עו, סימן ג (הובא בשו"ת הרמ"א, סימן מח, ד"ה ויש לשאול), כתב שאם שמעון מחל לראובן בשטר מחילה "כל תביעות ממון שהיו לו עליו עד היום", והיה שטר חוב של ראובן לשמעון מאותו יום – מספק גם חוב זה מחול, מפני שיד בעל השטר (שטר החוב) על התחנתו, ויתכן שפרע לו באותו יום. דרכי משה, חו"מ, מג, ס"ק ו, כותב שהעיקר כתשובה האומרת שמספק גם חוב זה מחול. הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, מג, אות ח, מיישב, שאם יש תאריך בשטר המחילה, ואחר כך כתוב שהוא "מוחל כל התביעות עד יום פלוני" (שהוא אותו תאריך), יש להניח שהתכוון "ולא עד בכלל", שאם לא כן היה די לומר "עד היום" ולא היה צריך תאריך, מה שאין כן אם לא היה תאריך תחילה. עוד תריך, שרק אם כתוב "עד היום הזה", מפרשים שהתכוון עד ולא עד בכלל, ובמעשה בסימן ג לא נכתב בשטר "עד היום", ולכן מפרשים שגם חוב זה מחול. ש"ך, חו"מ, מג, ס"ק מה, מיישב, שבסימן ג מדובר שכתוב "עד היום הזה" ומשמעותו היא כמו "עד עכשיו" (ראה הערה 31, שאם כתוב "עד עכשיו" זה ספק) כיוון שהוא נכתב באמצע היום, ומספק פטור, ובסימן ד מדובר שכתוב "עד ה' ניסן", ומשמעותו עד תחילת היום ולא עד בכלל. חידושי חתם סופר, סוכה מא ע"ב, מיישב, שאם כתוב בשטר המחילה שמחל לו עד ה' ניסן, השטר מספר לו מה שמחל לו כבר מיום שלפניו עד אותו היום שכתוב בו, ולא שמחל לו היום, אלא לפני כן מחל לו כל תביעותיו עד אותו היום, ולכן משמעותו עד תחילת אותו היום ולא עד בכלל, מפני שעל זמן רב כזה לא שייך "עד בכלל"; מה שאין כן אם כתוב בשטר "עד היום הזה", המשמעותו הוא שהשטר מספר מה שנעשה באמצע היום הזה, שהיום מחל לו, ויתכן שזה היה בסוף היום, ועד בכלל עד סוף היום; והיות שלא כותבים שעות בשטר, יתכן שכל חוב שנוצר באותו היום, אפילו בבוקר, כלול במחילה, ויד הנושה על התחנתו.

ב. על הסתירה עיין שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קיא, כפות תמרים, סוכה מא ע"ב, ושו"ת תורת אמת, סימן פ וסימן קצג. ¹

להערה 40

אותו דין טען שאין ללמוד ממשמעות הלשון "מכל תביעות וערעורים" שהמחילה מקיפה הכול, משום שאין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר "חוי" (עירובין כז ע"א). מהרי"ק משיב על כך, שזה נאמר רק בדברי התנאים, מפני שהיו שונים בלשון קצרה ולא יכלו לבאר כל הצורך, אבל כאן שאפשר לפרש את "מכל תביעות" וכו' שהוא בדווקא, אין לפרשו בדוחק ולומר שאינו דווקא; ועוד, שחזקה שאין אדם נותן פתחון פה לבעל דין לחלוק, ואינו נכנס לספק בלי סיבה, ואילו התכוון רק לתביעות הנובעות מתביעות גוף, לא היה כותב לשון שמשמעה כל התביעות.

מילואים לשער שלוש-עשרה

להערה 42

א. מהרש"ם מביא ראייה משו"ת הרשב"א, סימן תתקכז, הנ"ל. אבל חשק שלמה, ס, הגהות בית יוסף, אות פט, דוחה את הראייה, שכן בנידונו של הרשב"א באמת הכסף היה של המוחל, ואילו בנידונו של מהרש"ם באמת הכסף לא היה של המוחל. ראה על כך בשער שביעי, שם.
ב. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן עב (קד ע"ב), לומד מדברי מהרש"ם לנידונו (ראה במילואים להערה 44), שמה שנכתב בשטר המחילה "אין לו שום מין חזקה כלל", בא להוסיף גם מיני אחריות שלא הזכרו במעמד המחילה, כגון זכות פתיחת חלון; שהרי מהרש"ם אמר שהמחילה כוללת גם חוב של אדם אחר, וקל וחומר בנידונו, ששני השעבודים היו של אותו אדם. אבל הוא דוחה (בדף קד ע"ג) את הראייה, שבנידונו של מהרש"ם הנמחל היה מוחזק, ולכן די במשמעות כלשהיא של הלשון כדי שהמחילה תחול, אבל בנידונו, המוחל היה מוחזק בזכות פתיחת החלון, שהרי חלונו כבר היה פתוח.

להערה 44

א. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן עב (קד ע"ג), לומד מהרשב"א לנידונו: שמעון התיר לראובן לפתוח חלונות על חצרו, וכתב לו ראובן בשטר, שכשידרוש ממנו שמעון לפתוח את החלונות, הוא יסתום. בעצם ראובן מחל בכך על זכותו לפתוח חלונות. הוא פוסק שמחילה זו אינה כוללת חלונות שהיו פתוחים מקודם, אף שלשון המחילה כוללת כל חלון פתוח, מפני שבפועל דיברו רק על החלונות שהתיר לו שמעון לפתוח באותו זמן; ועוד, שזו שטות למחול על זכות לחלונות שהיתה לו הרבה שנים, ואין לומר שהוא מוכן למחול על זכות זו תמורת הנאתו מפתחת החלונות החדשים, שהרי בעתיד עלול שמעון לדרוש ממנו לסגור את כל החלונות, ונמצא שלא הרוויח ראובן שום דבר מהעיסקה (אך יש להעיר שהוא הרוויח את הסיכוי ששמעון לא ידרוש ממנו לסגור); ואף שבנידונו של הרשב"א מדובר בשני סוגים של זכויות, חובות וחייב אחריות, וכאן הכול מאותו סוג, הרי גם כאן שייך נימוקו של הרשב"א, שאין אדם מוחל על דבר שלא דיברו עליו, ואפילו מחילה בלשון כללית חלה רק על הדבר שדיברו עליו. עוד נימק (בדף קד ע"ד), שבנידונו, שמעון וראובן לא ידעו אם החלון הישן היה פתוח על חצרו של שמעון (כלומר, לא ידעו אם יש לשמעון זכות מן הדין לדרוש ממנו שישתום אותו), ואם כן, אין דעת קונה ולא דעת מקנה למחול עליו, ומוכת מיר רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קטז, שמי שטוען שחברו נתן לו מתנה או מחל לו, והזוכה עצמו לא ידע בזמן הקנייה על הדבר הנקנה, והמקנה טוען שלא ידע, הוא נאמן, גם אם לא ידוע לנו האם המקנה ידע או לא; וכך כאן, ראובן המוחל נאמן לומר שבשעת המחילה לא חשב על אותו חלון. ב. כמו כן, ר' מלאכי הכהן, בתשובתו בשו"ת לחמי תודה, סימן יא (עד ע"ד), כותב שמחילה כללית כוללת רק חובות שהיו נתונים בוויכוח ביניהם, ולא חוב ברור או חוב שלא דנו בו.

להערה 45

א. משנת ר' אליעזר מסביר בכך (בדף קד ע"א) מדוע שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסב, העוסק במעשה כמו של הרשב"א, פוסק שגם אחריות המכירה נמחלת – מפני שבנידונו מת המוחל, וטוענים ליתומים שמא לפני כתיבת השטר דיברו על ביטול האחריות.
ב. הוא כותב דברים אלו, על מהר"ק ובעי חיי, גם במשנת ר' אליעזר, חלק ב, מערכת מ, אות עג.
ג. אבל הוא מעלה אפשרות שהדין כך רק אם לשון המחילה היתה כוללנית מאוד, כמו בנידונו של מהר"ק, "כל תביעה שהיתה ביניהם מעולם", ולא די בלשון "כל דבר וכל שעבוד".

להערה 46

א. הריב"ש עוסק במצב שהחוב והמחילה היו באותו היום, אבל המחילה היתה מאוחרת.
ב. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן קי (קנא ע"ד) [מספור הסימנים שם השתבש, והציון הנכון הוא סימן קיג], מביא את דבריו גם למצב שהמחילה היתה למחרת. אבל הוא עושה הבחנה לגבי מצב שהנמחל טוען שהחוב לא נעשה במסגרת הפרשה אלא הוא כלול במחילה: אם המחילה היתה למחרת, גם אם עדי השטרות מעידים ששניהם נעשו במסגרת המחילה, אינם נאמנים, מפני שמלשונם הפשוטה של השטרות עולה שהמחילה כללה את החיוב הזה, ו"כיוון שהגיד אינו חוזר ומגיד"; אבל אם השטרות היו מאותו יום, גם אם כתוב בשטר המחילה "כל חוב עד היום והיום בכלל", ייתכן שהכוונה היא למה שהיה באותו יום עד שעת כתיבת שטר המחילה, ולא יותר, והעדים נאמנים לומר ששטר החוב נעשה אחר כך באותו יום, והרי שטר המחילה אינו שטר קניין אלא שטר ראייה, והמחילה חלה ברגע עשיית הקניין, שלא כשטר קניין, שחל בסוף היום, בשעת שקיעת החמה.

להערה 47

שו"ת נחפה בכסף, חלק ב, אה"ז, סימן יד (עמ' קצב), כותב על פי המב"ט, שמחילה כללית לכל חוב "בין

מילואים לשער שלוש-עשרה

בשטר בין בעל פה" כוללת רק חוב שהחייב היה נאמן לומר שפרע, כגון בכתב ידו, ועל זה מחל מפני שבלאו הכי לא היה יכול לגבותו, אלא שהחייב היה צריך להישבע שפרע, והנושה מוחל על חיובו להישבע; אבל שטר חוב מקוים, שאינו נאמן לטעון שפרע, אינו כלול במחילה, מפני שחזקה שאין אדם מוחל חוב שיוכל לגבות בלי שהנתבע יוכל לטעון טענת פטור. לגבי חוב בעל פה שיש עליו עדים, הוא עושה הבחנה: אם מחל "כל תביעה", אין זה כולל חוב בעדים, מפני שזו תביעה ידועה; אבל אם מחל "כל מין זכות", זה כולל חוב בעדים, מפני שכדי להיפטר, החייב יצטרך להישבע שפרע, וגם זה נחשב זכות של הנושה (כך נראית כוונתו). אבל הוא מעלה אפשרות שאם כתב לישנא יתירא כמו "כל חובותיו או זכות שיש לו אצלו בין בכתב בין בעל פה", המחילה כוללת גם שטר חוב, כיוון שהזכיר "חוב"; והוא מעלה אף אפשרות שהמבי"ט דיבר רק במחילת "תביעות", אבל מחילת "זכות" כוללת שטר חוב.

להערה 48

א. נחפה בכסף, שם, מדייק מתשובות הרא"ש, בהערה 36 ובמילואים שם, שמחילה כללית על "כל מין תביעה" כוללת גם שטר חוב, אלא אם כן נדחוק לומר שמדובר שם שיש גילוי מיוחד שמחל גם על שטר.
ב. משנת ר' אליעזר, סימן קי שם (קנב ע"ג-ע"ד), מקשה על המבי"ט, הרי בשטר המחילה שבנידונו נכתב "חון ממאה פרחים אשר לו בשותפות כאשר כתוב בשטר השותפות", ואם המחילה אינה כוללת חובות שיש עליהם שטר, מדוע היה צריך להוציא מהכלל את הזכות שבשטר השותפות?

להערה 49

א. הרמ"ה נוקט שזו מחילה בטעות. אבל שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן קי (קנב ע"ב), מקשה, שהיה צריך לומר שהעדים הללו מלמדים שלא היתה מחילה בכלל. ואולי כוונתו לומר שנוסח השטר היה מוטעה.
ב. הוא מקשה על הרמ"ה, מדוע דחה את משמעות השטר שמחל על כל חובותיו, מפני דברי העדים? הוא מתרץ, שעדי שטר המחילה אינם מעידים בפירוש שהמחילה היתה גם על החיוב הזה. אבל הוא כותב ששו"ת הריב"ש, סימן תד, חולק על הרמ"ה בזה, ושאפשר לומר "קים לי" כריב"ש. נראה שכוונתו היא שמהריב"ש שם עולה שאין עדים נאמנים נגד השטר, מפני שהשטר נחשב כשני עדים המעידים שהמחילה כוללת את כל החיובים שקדמו לה.

להערה 51

א. משנת ר' אליעזר, שם, סימן קי (קנב ע"ג), מקשה על המבי"ט, הרי בנידונו נכתב בסוף השטר "לא נשאר לי שום תביעה", ואם כן זה כלל ופרט וכלל, שעליו נאמר "אין בכלל אלא כעין הפרט", ולא רק הפרט.
ב. דעה חולקת: שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן כד, עוסק בשותף שמחל לשותפו וכתב בשטר המחילה שקיבל ממנו את כל מה שהיה בידו מחלק שותפו, מיטלטלין, כסף, שווה כסף וכל דבר שנקרא נכסים, וחזקה של החנות שלהם; ואחר כך התגלה שטר חזקה של חנות אחרת, שקנו השותפים, והחנות היתה זמן רב בידי בעליו הגוי. הוא פוסק שהמחילה כוללת גם חזקה זו, והסיבה שלא הזכירו אותה במפורש כמו שהזכירו את חזקת החנות האחרת, היא מפני שלא החשיבו אותה מפני שהיתה ביד גוי, וגם את החנות הראשונה לא היו צריכים להזכיר, והזכירו אותה רק משום "שופרא דשטרא". הרי שהוא סובר שאף על פי שהיה כלל ואחר כך פרט, המחילה כוללת הכול, שלא כמבי"ט.

להערה 57

ברך יצחק מוסיף, שאף אם כתוב בשטר המחילה שרק ה"אוגארות" נשארות בשותפות, אין להבין מכך שכל השאר מחול, מפני שמה שהוצרכו להזכיר את ה"אוגארות" הוא מפני שאינם קצובים אלא צריכים שומא לחלוקתם, אבל לא הוצרכו להזכיר חוב שמישהו חייב להם, מפני שהוא כמחולק כבר.

להערה 62

א. כך פסקו גם: תומים, קיצור תקפו כהן, סימן קל, בתחילתו; בית שמואל, סו, ס"ק ט (במחלוקת בין לשונות בתלמוד); שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן קלא, ד"ה ומה (על ספק במשמעות הלשון; הובא בשו"ת ראש אליהו, חלק ג, סימן לח, אות ד, עמ' רב, ובשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא, דף קיט ע"ב, חלק ו, סימן סא, וחלק ז, סימן קמא); המקנה, קונטרס אחרון, נ, ג (ד"ה בהגה), ובספרו הפלאה, כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא); שו"ת איתן האזרחי, סימן כה הראשון (כמו שבכל ספק במתנה, על המקבל להביא ראיה – שו"ע, חו"מ, רמו, ה); תיקון סופרים, על העיטור, מחילה, דף ריד ע"א (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף נג ע"א וע"ג); שו"ת דברי שלום (מזרחי), יוד"י, סימן צח (עמ' רעב); פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה, עמ' שנו; אמרי בינה (אש), כתובות כט ע"א, דף פז ע"א בדפי הספר (על אישה שמחלה, וספק אם היתה גדולה או קטנה כשמחלה); שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן צז, אות ב; ערך השלחן, חו"מ, נח, אות כה; שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן ה (נידונו – חזקת חנות); שו"ת מהרי"ל דיסקין, קונטרס ספקות ופסקים, אות קפא, דף נב ע"ג (גם בספק שאינו מוזכר בפוסקים); פד"ר, כרך י, עמ' 368, וכרך יא, עמ' 137.

מילואים לשער שלוש-עשרה

ב. על ספק בפרשנות מחילה, ראה גם שער שני, עמ' 50, בשם רדב"ז ומהר"ט; ושער שמיני, במילואים, עמ' 1082-1083, על ספק מחילה (שנוקט שמספק המחילה חלה); ובפרק שלישי, על מחילה כללית. על ספק האם התקיים תנאי במחילה מותנית, ראה עמ' 404.

ג. הרדב"ז סותר את עצמו, שכן בסימן תעד פסק שבספק מחילה, הנתבע פטור מפני שהוא מוחזק.

ד. מצבים מיוחדים: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט (עח ע"ג), כותב לגבי ספק מחילה על חיוב לצאת ידי שמים, במקום שאין חיוב מהדין מטעם "קם לה בדברה מיניה", שמספק חייב.

ה. שו"ת מהר"ש, חלק ב, סימן טו, כותב שלוה שבא לפרוע וללוות שוב, ואמר לו המלווה "למה תשלם ותחזור ותלווה? הנני מוחל, והחזק את הכסף בידך" (בנידונו, אמר כך באידיש) – אין כאן מחילה, מפני שאולי התכוון רק שיחזיק את הכסף למסחרו עד שיתבענו, ולא יטרידנו כל פעם לפרוע וללוות שוב.

ו. בבבא בתרא כט ע"א, פוסק רב נחמן שהמחזיק בקרקע פחות משלוש שנים, חייב להחזיר את הפירות. שער משפט, צח, ס"ק א, נימק את דבריו, שספק האם המערער מוחל עליהם (בוה ששתק עד אז), והפירות בחזקת בעליהם, כדעתו בבבא מציעא קב ע"ב. כלומר, הוא מחייב בספק מחילה, אבל זאת משום שהתובע נחשב מוחזק. ז. למקורות נוספים, ראה ליד ציון הערה 93, על ספק בהיקף המחילה. ¹⁰

להערה 63

א. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתיתאה, סימן ל (דף לד ע"א), נימק דעה זו (גם הוא מתייחס למחייבים בעניין הספק בבבא בתרא קלב – ראה במילואים להערה 68), שמה ששטר אינו כגבוי הוא לעניין שעבוד הנכסים אבל לעניין שעבוד הגוף הוא כגבוי, והחייב אינו יכול להוציא את עצמו משעבוד הגוף מספק; ועוד, שב"ח, אה"ע ז, סימן ט, כותב ששטר הוא כגבוי.

ב. נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א (עמ' נו), מנמק, שהיות שהחיוב ברור, ויש לתובע אמתלא לפרש שלא התכוון למחול, מעמידים את החוב בחזקתו, מפני שיש חזקת חיוב. הוא מסביר בכך את ש"ך, חו"מ, פה, ס"ק כח, שכתב שאין פוטרים את החייב אלא במחילה ברורה. ¹¹

להערה 67

א. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מסביר שהרשב"א מחדש, שאף שיד בעל השובר על העליונה (רמ"א, חו"מ, סימן מב, ח, וסימן מג, א), היינו בשובר-קבלה על פירעון, אבל מחילה היא כמו מתנה, ומקבל מתנה ונמחל נחשבים בעל השטר, שידו על התחתונה.

ב. כמו כן, שו"ת מפי אהרן, סימן יב (סא ע"ב), נימק על פי הדין במתנה, שהרי שו"ע, חו"מ, רה, ג, אומר שמחילה כמתנה, ואם כן, גם כאן על הנתבע להביא ראיה, מפני שהוא נחשב מוציא. נימוקו שייך גם בחוב על פה.

ג. אבל אפשר לדחות את הראיה ממתנה, שרק מתנה בטלה מספק, מפני שהנותן מוחזק, מה שאין כן במחילה, שהנמחל מוחזק.

ד. ר' מרדכי הלוי, בשו"ת קדושת יום טוב (אלגזי), סימן ו (ח ע"ג), מקשה (ברמז), איך הרשב"א שם משווה מחילה למתנה, הרי הוא עצמו כתב בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף לג, שמחילה היא סילוק שעבוד? והוא כותב שיש ליישב, "כאשר יראה הרואה". נראה שהתירוץ הוא, שההשוואה למתנה אינה במובן זה שיש במחילה הקנאה כמו במתנה, אלא שהמוחל נחשב מוחזק כמו נותן מתנה, ולכן על הנמחל להביא ראיה. נמצא שדין ספק מחילה אינו תלוי בשיטות השונות בהגדרת מחילה, שראינו בשער ראשון, אם היא סילוק או הקנאה.

ה. נפקות בין הנימוקים: שו"ת שמחת יום טוב, סימן לב (קכה ע"ד), כותב שלפי הטעם שהחיוב ודאי וספק האם פקע, הרי בקהל שמוחל ליחיד על מיסים עתידיים (על תוקפה של המחילה ראה עמ' 195 ואילך), אם יש ספק במחילה, מספק פטור, שהרי עוד לא היה חיוב ודאי (וכך הוא פוסק במסקנתו ברך קבו ע"ב); אבל לפי הטעם של שו"ת הרשב"א, שהנמחל הוא כמקבל מתנה שידו על התחתונה, גם בכגון זה חייב.

ו. ראה עמ' 1372, בהשלמות לעמ' 1200, בשם ברכת אברהם, בשאלה האם "יד בעל השטר על התחתונה" קובע כאן דין ודאי או ספק.

להערה 68

א. בבבא בתרא קלב ע"ב מסתפק התלמוד בבריא (כלומר, מי שאינו שכיב מרע) שנתן את נכסיו לבניו בפני אשתו, ונתן לה קרקע כל שהוא, ושתקה – האם זה מראה שמחלה על כתובתה, כמו שנפסק בשכיב מרע (ראה שער אחת עשרה, עמ' 447). רמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, מגיד משנה שם, רשב"ם, בבא בתרא קלג ע"א (ד"ה א"ל רב יימר), ר"א"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, ושו"ע, אה"ע ז, קו, א (הובא בנתיבות המשפט, דיני תפיסה בעדים, אות יד, ובביאורים שם), פסקו שהפסידה את כתובתה. נימוקי יוסף שם (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן כא, דף נו ע"א, ובשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ג), נימק, שעדיין לא חל חיוב הכתובה, ולכן האישה נחשבת מוציאה מן המוחזק ועליה הראיה. ערך השלחן ויביע אומר שם פירשו שנימוקי יוסף התכוון לנימוק

מילואים לשער שלוש-עשרה

שבטקסט. גם מהר"ש ענגיל, חלק א (בשני הסימנים) וחלק ח, שם, וחלק ז, סימן קמא, וחוקה רבה, אהע"ז, חלק א, הלכה מד (עמ' 141), מסבירים בכך את דעת הרמב"ם והשו"ע שם.
ב. לגבי הספק בבבא בתרא שם, תשב"ץ, חלק ב, סימן רעב (ד"ה וכתב), מביא דעה שיחלוקו, ומביא דעה שהאישה מפסידה את כתובתה. בדברי הרי"ף, בבא בתרא ס ע"א (בדפי הרי"ף), יש גירסאות שונות, אם הוא מחייב או פוטר את הבעל. שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן פב, ושו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קיט, כותבים שהגירסה הנכונה היא שהוא פוטר. Ⓜ

ג. שו"ת תורת חסד (פרחיה), סימן צד, כותב שבמקרה ההוא יש סיבה מיוחדת לפטור, מפני שיותר מסתבר שמחלה, כיוון שבעלה עשה דבר גדול לטובתה, שעשאה שותף עם הבנים בנכסיו. לפי דבריו אין ללמוד משם למחילת כתובה באופן כללי.

ד. יד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן קנ, שו"ת דובב מישרים, חלק ג, סימן לד, ור' שלמה שלוש, שערי צדק א (תש"ס), עמ' 146, מביאים את המחלוקת שם.

ה. לטעם נוסף לפטור כאן ראה הערה 73 בשם שמחת יום טוב. וראה ליד ציון הערה 89, הסבר למחלוקת מצד זהו ספק מחילה מכללא.

ו. דעה חולקת: חידושי ר"י מייגאש, בבא בתרא קלב ע"ב, ור' ברוך, בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן לד, מחייבים בספק בבבא בתרא שם, אף שזה כתובה. הרי שהם סוברים שאין דין מיוחד בכתובה. חזקה רבה שם מנמק את דעתם, שחייב הכתובה מתחיל משעת הנישואין, ולכן יש חזקת חיוב, וכאן הבעל דומה לטוען "איני יודע אם פרעתיך", שחייב. כמו כן, אור שמח, הלכות אישות, טז, כא (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ו), כותב שבספק אם מחלה על הכתובה, אינה מפסידה, מפני שמעמידים אותה בחזקת חיוב. Ⓜ

להערה 70

א. כמו כן, חידושי ר"ע איגר, חו"מ, סה, כג (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סה, ס"ק י, בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, וחלק ז, סימן יח, בספר זכרון שחר אורך, עמ' שלא, ובשו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יח), מעלה אפשרות שרק בספק כמה מחל, מפרשים את המחילה בצמצום, אבל אם ידוע כמה מחל ויש ספק בדין האם מועילה המחילה, הנמחל פטור מספק; אבל הוא מעיר שמבית שמואל, סו, ס"ק ט, עולה שגם אז חייב. הוא מביא ראה מהנימוקי יוסף, בבא בתרא ד ע"א (בדפי הרי"ף), שעולה ממנו שאם יש ספק בדין לגבי נזקי שכנים האם הניזק מחל, המיוק פטור מפני שהוא נחשב מוחזק. אבל שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן נו (קצו ע"ד), כותב שאין הלכה כנימוקי יוסף, אלא כשו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן פד, שבספק מחילה, מספק אינו מחול. חידושי ר' עקיבא איגר, בבא מציעא עו ע"א, מביא את הראיה מהנימוקי יוסף, אבל מעיר שמהרי"ף שהוא במילואים להערה 68, עולה שגם בספק בדין, חייב.

ב. גם שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תו, כותב שאם יש מחלוקת האם מחילה מסוימת תקפה, הנתבע פטור מפני שהוא מוחזק.

ג. בכך אפשר להסביר מדוע שו"ת מהר"ט, חלק א, סימן קיט, פוסק שבספק מחילה, הנתבע פטור, אף שבסימן קלא הוא מחייב, כאמור במילואים להערה 62 – מפני שבסימן קיט מדובר בספק בדין.

ד. שו"ת מטה אשר, סימן ג, דף יא ע"ג (הובא בקיצור בשו"ת דבר משה (אמריילי), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ד ע"ד), כותב שאפשר לטעון "קיים לי" כפרח מטה אהרן, שמועיל "קיים לי" בספק מחילה.

ה. דעה חולקת: פרת יוסף (שציון בהערה 65) כותב שהנתבע אינו יכול לומר "קיים לי" בספק של מחלוקת חכמים. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ו, כותב שבית שמואל, סו, ס"ק ט, סובר שגם בספק בדין, חייב. Ⓜ

ו. ראה שער שיש, עמ' 991, במילואים להערה 159, אות נה ואילך, שהעיתור פוסק שהיות שיש מחלוקת האם מועילה מחילת חוב בשטר, הולכים "לקולא"; ויש שני פירושים, האם התכוון שהמחילה מועילה מספק או שאינה מועילה מספק. ערך השלחן, חו"מ, יב, אות ט, מעיר שהחולקים כאן האם בספק במחלוקת חכמים המחילה מועילה, יצטרכו להסביר בהתאם לזה את דעת העיתור. אמרי בינה שם מסביר שהעיתור פסק מספק שפטור, על פי דבריו כאן שבספק במחלוקת פוסקים, פטור.

להערה 73

נימוק נוסף: מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמג), נימוק שאם יש מחלוקת האם מחילה במקרה מסוים מועילה, הנמחל יכול לומר "קיים לי" שהיא מועילה, ואין זה ודאי חיוב וספק פטור, מפני שיש אומרים שטענת "קיים לי" היא טענת ברי, ואם כן, זה כמו ודאי פטור; וגם לדעה ש"קיים לי" היא טענת שמה, אין זה "שמה" גרוע, מפני ש"לא הוה ליה למידע", ו"בלא הוה ליה למידע" פטור גם אם ודאי חיוב וספק בחזרה, כדברי משנה למלך, הלכות מכירה, יא, טז. שו"ת כהונת עולם, סימן ז (ט ע"א), תולה שאלה זו בשאלה הכללית האם "קיים לי" נחשב טענת שמה או טענת ברי.

להערה 74

א. כמו כן, שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן סד (קעג ע"ב), כותב בתחילה שהמוחל בלי קניין, במצב שיש מחלוקת האם מחילתו מועילה בלי קניין, הנתבע חייב, מפני שהוא כמו "איני יודע אם פרעתיך". אבל אחר כך (בדף קעה ע"א) כתב שהנתבע פטור, מהנימוק שבטקסט. אבל שו"ת מטה אשר, סימן ג (יא ע"ג), וערך השלחן, חו"מ, יב, ס"ק ט, מביאים רק את דבריו הראשונים.

מילואים לשער שלוש-עשרה

ב. נחל יצחק, יז, יב, ענף ב, כותב בשם בנו, ר' צבי, שבספק מחילה, אם הנמחל "לא הוה ליה למידע", הוא פטור אף לצאת ידי שמים. ראה בשמו בשער אחת-עשרה, עמ' 1124, במילואים להערה 51, אות ז, שימוש בעיקרון זה. ה.

להערה 75

א. ערך השלחן רומז שבוה מוסבר שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן פו, האומר שאם שטר מחילה כללית ושטר חוב הם באותו תאריך, מספק פטור (ראה הערה 34) – ששם מדובר בטוען שמא. ה.
ב. אבל הפלאה, כתובות טו ע"ב (ד"ה תוד"ה לא צריכא), כותב שבחוב בשטר, חייב גם אם הנושה מסופק האם מחל, כמו ששו"ע, חו"מ, פב, ב, כותב שבחוב בשטר אפילו שניהם אינם יודעים אם פרע, חייב לשלם. והוא מרחיב זאת לחיוב מפתה, מפני שמלווה הכתובה בתורה ככתובה בשטר (קידושין יג ע"ב).

להערה 78

א. ראה בשם ר"ע איגר בשער עשירי, עמ' 404, ליד ציון הערה 44, לגבי מחילה מותנית, שספק האם התקיים התנאי שלה. ה.
ב. חריגים נוספים: אם עשה קניין: רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (הובא בש"ך, חו"מ, קכו, ס"ק טו), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא קיב ע"א, כותב שמעביד שהמחה את הפועל אצל חנווני או שלחני, שהם יתנו לו את שכרו, והפועל עשה קניין שהוא מוחל למעביד, אינו יכול לחזור בו, מפני שבדוראי התכוון למחול לו לגמרי, גם אם החנווני לא יתן לו, שאילו לפוטרו אם החנווני יתן לו – לא היה צורך בקניין, שהרי לא יפסיד כלום. אפשר להסיק מדבריו שאם יש ספק במחילה שנעשתה בקניין, יש לפרש אותה בהרחבה. ה.

להערה 80

א. ראה גם עמ' 771, במילואים לשער שני, הערה 211, שתורת אמת כותב שאם יש ספק האם השטר מוקדם או מאוחר, הנתבע פטור.
ב. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סז ע"א), ופנים במשפט, סה, ס"ק לו (רצד ע"ג), כותבים שאפשר לומר "קים לי" כדעה הפוטרת כאן. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן כג, אות יב, נשאר ב"צריך עיון לדינא" בגלל המחלוקת.

להערה 85

א. תשורת שי מנמק עוד על פי חידושי הרשב"א, גיטין עח ע"ב, הכותב ש"איני יודע אם פרעתין" חייב מפני שאין רגליים לדרבן שפרע, אבל במקום ש"הספק נולד לפניך", פטור, וגם כאן הספק "נולד לפניך" בגלל לשון המחילה.
ב. ראה עוד בשמו במילואים להערה 34, שהסביר לגבי מצב מסוים, מדוע אינו בגדר "איני יודע אם פרעתין".

להערה 89

א. כמו כן, נתיבות המשפט, פח, ס"ק ג, בסופו, כותב לגבי "טענו חטים והודה לו בשעורים", שפטור מטעם מחילה מכללא (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426), שאם לא ברור האם מחל, מספק חייב, מפני שספק מחילה אינו מוציא מידי ודאי חיוב. אבל הוא עצמו, בדני תפיסה בעדים, אות יד ובביאורים שם, כותב לגבי הספק בבבא בתרא קלב (ראה במילואים להערה 68), שפטור.
ב. כמו כן, שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן קה (הובא בשערי צדק א (תש"ס), עמ' 146), כותב לגבי מי שמת והניח שתי בנות ובן, ואחת נטלה עישור נכסים ומת הבן, שיש מחלוקת האם יש להניח שהשנייה מחלה על עישור נכסים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 487) – שמספק אינה מפסידה, כמו "איני יודע אם פרעתין".

להערה 92

ראה עמ' 759, בשם ר"א נבנצל, שלדעת הרא"ש, בספק מחילה מכללא, החוב מחול.

להערה 93

א. ראה גם עמ' 512, ליד ציון הערה 28, שמהרשד"ם כותב כך לגבי פרשנות מחילה כללית מסופקת. וראה שער שלישי, עמ' 98, שכך נפסק לגבי ספק בהיקף מחילת מס.
ב. ערך השלחן, חו"מ, סימן לח, אות א, וסימן מב, אות יא (הובא בשו"ת מפי אהרן, סימן יב, דף סא ע"ד), מדייק מהרשב"א שם, שגם אם הנתבע טוען ברי שנמחל, והתובע מודה שמחל מקצת, הרי לגבי ההפרש שביניהם, מספק הנמחל חייב, מפני שסתם חוב אינו עומד להימחל.
ג. תשב"ץ, חלק ב, סימן קיח, כותב בתחילה שאילו היה ספק האם "כתובה" כוללת נדוניה, והאישה מחלה על

מילואים לשער שלוש-עשרה

כתובתה סתם, היתה מפסידה את הנוגיה, מפני שידה על התחונה. אבל אחר כך הוא מביא את שו"ת הרשב"א, ספק מחילה מפרשים בצמצום.

ד. הבחנה: פנים במשפט, שה, ס"ק לו (רצד ע"א), כתב שהרשב"א מדבר באישה שאמרה בפירוש שהיא מוחלת על מקצת כתובתה, ומחילה זו מתפרשת בצמצום, אבל אם מחלה כתובתה סתם, הרשב"א מסכים שהכול מחול. אבל שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יח, דוחה הבחנה זו, שהרי הרשב"א דחה את הראיה מ"שטר יש לך בידי פרוע", שבו מניחים שהגדול פרוע מפני שהנתבע מוחזק (בבא בתרא קעג ע"א), בכך שפירעון שונה ממחילה, ועולה מדבריו שבכל ספק במחילה, מפרשים את המחילה בצמצום, גם אם מחל סתם.

ה. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן כה, כתב ששותפים שעשו הסכם בכתב ביניהם שבכל סכסוך ילכו לבוררים ולא לדין תורה (וזה מצד מחילה של כל צד על יתרונות שהיה מקבל בדין תורה), ויש ספק האם ההסכם כולל גם מצב שאחד רוצה פתק את השותפות ודין תורה עדיף לו – מספק אינו מפסיד את זכותו לתבוע בדין תורה, מפני שמפרשים את המחילה בצמצום.

ו. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קלג, כתב שאם מלשון המחילה לא ברור אם מחל מעכשיו או לאחר זמן (ראה שער עשירי, עמ' 400, שמחילה מותנית יכולה לחול מעכשיו ויכולה לחול לאחר קיום התנאי), והשטר ביד הנושה, מניחים שלא התכוון למחול מעכשיו.

ז. מקור בתלמוד: המשנה בכתובות פג ע"א אומרת שבעל שמסתלק מנכסי אשתו בלשון "דין ודברים אין לי בנכסייך", אינו מפסיד את פירות נכסיה ואת ירושתה, ומפסיד רק את הזכות לבטל מכר שלה. התלמוד (שם פג ע"ב) שואל מדוע אין מפרשים שהתכוון להסתלק מכל זכויותיו בנכסיה. אביי מתרץ "יד בעל השטר על התחונה", כלומר, כשיש ספק בסילוק, מפרשים אותו בצמצום. רב אשי מתרץ בדרך אחרת, ותוספות שם (ד"ה רב אשי) הבינו מכך שהוא סובר שאין אומרים ככלל שספק סילוק מתפרש בצמצום. ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, כתב שדין ספק מחילה תלוי במחלוקת אביי ורב אשי. וראה הערה 97, שהרא"ה למד מהסוגיה שבספק, מפרשים את המחילה בהרחבה.

ח. אבל חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי), ומהרש"ם שם, כותבים שהן אביי והן רב אשי סוברים שבמחילה הולכים לפי הפחות שבמשמעות הלשון, ואין אומרים "המוציא מחברו עליו הראיה".

ט. גם שו"ת מהרי"ק, שורש ז, כתב שגם לדעת רב אשי, מפרשים ספק מחילה בצמצום אף שהנתבע מוחזק. תומים, מב, ס"ק יא, כתב שמהרי"ק סובר שבנידון בכתובות, הבעל זוכה מספק, ומפרשים את מחילתו בצמצום, מפני שהוא נחשב מוחזק (אלא שרב אשי סובר שהאשה קרויה מוחזקת, ולכן לא נימק כאביי), וכך גם בנידון של מהרי"ק, קהל שמחל למישהו על חלק מחיובו במתן צדקה, הקהל נחשב מוחזק, ולכן מספק המחילה בטלה, והמחל חייב (דבריו קשים, שהרי בנידון של מהרי"ק, הויכוח לא היה בין הקהל לשותפים, אלא בין השותפים לבין עצמם); כלומר, בשני המצבים הללו יש סיבה מיוחדת לפרש את המחילה בצמצום, כיוון שהמחול מוחזק. כמו כן, שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן צא (סו ע"ד), מעלה אפשרות שרק במקרה בכתובות הסילוק מתפרש בצמצום, מפני שהבעל נחשב מוחזק בנכסיו מחמת תקנת חכמים, אבל במחילה רגילה, מספק הנתבע פטור מפני שהוא מוחזק, וגם אם יש שטר על החיוב, שטר אינו נגבוי.

י. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (ד"ה ועוד יש), כתב שאף שתוספות, שם, כתבו שרב אשי חולק על אביי, ואינו סובר "יד בעל השטר (הנמחל) על התחונה", אין זו מסקנתם, אבל למסקנתם, רב אשי מסכים לאביי. והוא מוכיח שגם רבנו תנאל, כתובות שם, ור"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"ב (בדפי הרי"ף), סוברים שגם לרב אשי יד בעל השטר על התחונה – עיין שם להוכחתו.

יא. פני יהושע, כתובות פג ע"ב (ד"ה בתודה רב אשי), כתב שתוספות סוברים שרק נאן רב אשי סובר שבספק מפרשים את הסילוק בהרחבה, מפני שמדובר בסילוק בעל מנכסי ארוסתו, שבשעת כתיבת השטר לא היה הבעל מוחזק. והוא עצמו כותב שרב אשי סובר שגם נאן יש לפרש את הסילוק בצמצום, והוא חולק על אביי מסיבה צדדית – עיין שם.

יב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מסביר שרב אשי סובר שהיות שמדובר בארוסה, נמצא שהבעל סילק את עצמו מהנכסים לפני שזכה בהם, ולכן האישה אינה כמו מקבל מתנה, אלא בזה שסילק את עצמו, ממילא נשארו הנכסים ברשותה כמו שהיו, ורק במחילה שהיא כמו מתנה, יד הנמחל על התחונה (ראה בשמו במילואים להערה 67). בדרך אחרת הסביר (בר"ה והנה לפמ"ש) על פי מה שעולה משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתפ, וחלק ו, סימן קנח (כפי שדייק מדבריו בני שמואל, על טור חו"מ, סימן מב, שהובא בכנסת הגדולה, חו"מ, מב, הגהות ב"י, אות טו), שאם הלשון נוטה יותר לטובת בעל השטר, ידו על העליונה – לכן רב אשי הוצרך להסביר ש"בנכסייך" משמעו בלי פירותיהם, מפני שאילו הלשון היתה נוטה יותר לכלול פירות, לא היינו אומרים יד בעל השטר על התחונה. על מחלוקת אביי ורב אשי עיין שו"ת שבט הלוי, חלק ז, סימן רז, אותיות א-ד.

יג. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות ט, מציע שני הסברים לכך שבספק פוסקים שמחל פחות: (א) היות שבאים לקבוע מצב משפטי חדש מכוח השטר, אפשר לקבוע רק דבר שמשמעת בוודאות מלשון השטר, היינו הסכום הנמוך, וגם אם התכוון המחול למחול יותר, אלו דברים שבלב (ויש להעיר שהסבר זה אינו שייך במצב שיש ספק בדיבור). (ב) מספק מפרשים את המחילה בצמצום (ולפי הסבר זה הדבר אמור גם ספק בדיבור), וכך נקטו תוספות, כתובות פג ע"ב (ד"ה רב אשי). והוא כותב לעניין סילוק של בעל מנכסי אשתו, שאם יש ספק האם הסילוק היה כדן, יש סיבה מיוחדת לומר שהסילוק אינו חל: משום שתקנת חכמים (שיש לבעל זכות בנכסי אשתו) קיימת עד

מילואים לשער שלוש-עשרה

שיוכח שהבעל מחל עליה, שאם לא כן, תמיד תטען האישה שמחל, ונמצא שהתקנה בטלה. הוא מתקשה לאור זה, מדוע שו"ע, אה"ע, קן, א, פוטר לגבי הספק בבבא בתרא קלב (ראה במילואים להערה 68)? והוא מתרץ ששם שמחילת האישה חלה אחרי מות הבעל, זה נחשב כחוב דעלמא. ואין דבריו מובנים. □

להערה 94

א. בית יעקב (לורברבוים), כתובות פג ע"ב (ד"ה ואימא), כותב שאם היה לחוב הגדול אפותיקי מפורש, ואחרי שאמר "חוב שלך מחול לך", השתדף האפותיקי של הגדול, כך שכדאי לו שהחוב הקטן יישאר לו, הנושה יכול לומר "מחלתי לך על הגדול", כמו שבאומר "בית בבתי מכור לך" יכול לתת לו בית נפול גם אם הבית הגדול נפל (מנחות קח ע"ב).

ב. חרי"ג: ש"ך, חו"מ, סה, ס"ק עח (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 217), כותב שהרד"ך מסכים שאם היה מחויב למחול לו (כוונתו שקיבל משהו תמורת המחילה), המחילה כפירעון, והגדול מחול, כאמור בבבא בתרא קעג ע"א לגבי האומר "שטר אחד של פלוני פרוע".

ג. דוגמאות נוספות: ב"י, חו"מ, מב, י, כותב שאם בשטר המחילה כתוב בתחילה סכום נמוך ואחר כך סכום גבוה, הולכים לפי הסכום השני, ואין תולים שזכוב שנגע בדיו כשהיה לח גרם לשינוי, מפני ש"המוציא מחברו עליו הראיה". סמ"ע, מב, ס"ק כג, מקשה עליו, שהיינו צריכים לומר שרק הסכום הנמוך מחול, מפני שלשון שטר מחילה היא מסופקת, ואינו מועיל נגד שטר חוב שלשנו ברור. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן רכ (ד"ה מ"ש בענין), מיישב שהנמחל הוא מקבל מתנה, ואם יש ספק במתנה, "המוציא מחברו עליו הראיה". דבריו קשים, שהרי במילואים להערה 67 דאינו שהוא אומר שבגלל ההשוואה למקבל מתנה, מפרשים את המחילה בצמצום. ד. שו"ע, חו"מ, עא, כא, פוסק שמלווה שקיבל על עצמו מראש להאמין ללווה אם יאמר שפרע, הלווה פטור מלשלם אם הוא אומר שפרע, אבל הוא צריך להישבע שפרע, אלא אם כן אמר בפירוש שלא יצטרך להישבע. שואל ומשיב שם (ד"ה מ"ש בענין) מנמק, שזה שהמלווה האמין ללווה הוא כמחילה, ולכן מפרשים זאת בצמצום. □

להערה 98

א. כך פסקו גם: שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סב, וחלק ב, אה"ע, ז, סימן כא, וחו"מ, סימן מ וסימן קכא; ש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כב; פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה, עמ' שנו; ביאור הגר"א, חו"מ, עח, ס"ק ב; סמ"ע, צח, ס"ק ב (על הטוען שמחל ומודה שלא פרע; הובא בשו"ת הליכות ישראל, סימן כז); פני יהושע, כתובות נא ע"א, ד"ה בגמרא הא מני (על חוב בשטר); שו"ת זקן אהרן (ואלקין), חלק ב, סימן קמב; שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קכד; קצות החושן, רכז, ס"ק ו (הובא בנחל יצחק, יז, יב, ענף ב); שו"ת רשמי שאלה, סימן נו; המקנה, קונטרס אחרון, כח, ב (ד"ה שם הגיה"ח); נתיבות המשפט, עח, חידושים, ס"ק ב; שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן לו; שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יח, דף כט ע"ג (על שותף הטוען ששותפו מחל לו על חלק מהנכסים). ב. עוד הוסברו כן: □ שו"ת מהר"ב"ח, סימן קט (הובא בפד"ר, כרך יא, עמ' 187), כותב שאם יש לתובע שטר, גם אם יש לו רק פסד דין בלי קניין ושבועה, הנתבע אינו נאמן לומר שמחל.

ג. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן מו, כותב שלא מועילה טענת מחילה לגבי "חזקת ישוב". אבל שם מדובר שהוא טוען ששאר הקהל "מחלו" לו, ומשמעות טענתו היא שמגיעה לו חזקת ישוב מכוח "המחילה", ואם כן, זו בעצם טענת הקנאה.

ד. שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן כב, כותב, שאם החייב מחזיק שטר חוב קרוע, וטוען שלוי אמר לו שהנושה מחל לו, ושיוכל לקרוע אותו, והנושה אומר שלא מחל אלא השטר אבד ממנו והחייב מצא אותו – החוב אינו מחול, שהרי גם אילו היה לוי מחזיק בשטר החוב ואומר "הנושה נתן לי את השטר שאחזירנו לחייב מפני שהנושה מחל לו", והנושה אומר שלא מחל אלא השטר אבד ממנו ולוי מצא אותו – לוי לא היה נאמן, מפני שלא ידוע שראובן מינה אותו להיות שלישי. ש"ך, חו"מ, נו, ס"ק ה, מסביר שהנושה אינו צריך אף להישבע מצד שער אחד מעיד נגדו, מפני שלוי אינו יכול להיות עד בדבר, שכן הוא נוגע בעדות כיוון שהנושה מכחישו ותובע את לוי עצמו. אבל בי"ח, חו"מ, נו, ב, כותב שהטור חולק בזה על הרא"ש, וסובר שלוי נאמן לומר שהוא שלישי, ושלישי נאמן במה שהוא אומר.

ה. קצות החושן, שם (הובא בנפש חיה (לוריא), בבא מציעא נא ע"א, ד"ה המוכר), מסביר בכך את רמ"ך, בשיטה מקובצת, בבא מציעא נ ע"ב, האומר שאם מוכר נתאנה, והקונה טוען שהגיע לידו (של המוכר) חפץ דומה כך שהיה יכול לברר את מחירו האמיתי ולא בירר, שזה מראה שמחל על אונאתו (כאמור בבבא מציעא נא ע"א), והמוכר טוען שלא הגיע לידו, הקונה אינו נאמן לומר שמחל – שטעמו הוא שמחילה היא טענה גרועה (אך יש להעיר ששם הקונה אינו טוען שהמוכר מחל בפירוש, אלא שמחל מכללא בכך ששתק). אבל סמ"ע, רכז, ס"ק כ, מנמק אותו דין בדרך אחרת – שיש להניח שטעה ולא מחל, מפני שמן הסתם אין אדם מוכר במחיר נמוך מדי בכוונה, על דעת לחזור בו. נתיבות המשפט, רכז, ס"ק ו, מסכים להסברו של קצות החושן, ורומו להסבר נוסף: יש להניח שלא הגיע חפץ כזה ליד המוכר, שאילו כן, היה דורש מיד לקבל את אונאתו. דבריו קשים, שהרי ייתכן

מילואים לשער שלוש-עשרה

שהגיע לידיו ולא בדק את מחירו בשוק, ולכן לא התלונן, אבל שתיקתו (והעובדה שהיה יכול לברוק ולא בדק) מראה שמחל.

ו. שו"ת שאגת אריה, חלק קול שחל, סימן יב (כח ע"ד), כותב שמי שהקדים שכר לפועל בפני עדים, ואחר כך טען הפועל שהמעביד מחל לו על המלאכה ושארם לו שהכסף יהיה במתנה – הפועל אינו נאמן על כך, ולכן הוא צריך לעשות את המלאכה. □

ז. פנים במשפט, סא, ס"ק ג, מוכיח שהחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל, ממה שכתב חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן ה, שהטור מצריך עדים במחילה (ראה שער שני, במילואים, עמ' 747, אות ח) כדי שהנושה לא יוכל לכפור בכך שמחל; הרי שאם אין עדים, הנושה נאמן לומר שלא מחל.

ח. ראה ליר ציון הערה 209, שחייב אינו נאמן לטעון שהנושה האריך לו את הזמן.

ט. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ד), מדייק ממרדכי, סנהדרין, סימן תרעט, שנקט שמועילה מחילה בלי קניין אם הנושה מודה שמחל – משמע שהחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל. הוא מדייק כך גם מר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף), שהסביר שהסיבה שנאמר בקידושין טו ע"א "באפי תרי" במחילה (אף שמחילה תקפה בלי עדים), היא שאם יש עדים, לא יוכל המחל להכחיש, משמע שאם אין עדים, יכול המחל להכחיש.

י. שו"ת מקור ברוך (קלע"י), סימן ל (מד ע"ג), כותב שאם החיוב היה בכתב ומחוזק בשבועה, החייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל על השבועה, גם אם זה היה כתב יד בלי עדים, מפני שאילו מחל היה החייב צריך לקחת ממנו את הכתב; ורק לעניין ממון יש דעה (שו"ע, חו"מ, סט, ב) שבכתב יד בלי עדים, החייב נאמן לומר שפרע, והנושה אינו יכול לטעון "שטרך בידי מאי בעי", מפני שייתכן שהחייב לא חש להשאיר את השטר ביד הנושה, מפני שידע שהנושה לא יוכל לגבות בו מקרקעות שמכר, אבל בשבועה, שהיא חמורה, אילו מחל היה החייב צריך לקחת את הכתב; ועוד, שבכלל חומר שבועה יש לחשוש לדעה שבכתב ידו אין נאמן לומר שפרע (רמ"א, חו"מ, סט, ב), וקל וחומר שאינו נאמן לומר "מחלת", שהרי שטר עומד לפירעון ואינו עומד למחילה.

יא. שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן קס, כותב שאם השטר ביד הנושה, מוכח שלא מחל, והחייב אינו נאמן לומר שמחל. □

יב. שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עה, כותב שאם מעביד טוען באמצע הזמן שהפועל מחל לו על המשך זכותו לעבוד, אינו נאמן, מפני שטענת מחילה היא טענה גרועה, והוא נאמן רק אם יש לו מיגו שהיה יכול לטעון שפרע, ותוך זמנו אינו נאמן לטעון "מחלת" מפני שאין לו מיגו של "פרעתי", מפני שאין אדם פורע תוך זמנו.

יג. שו"ת משפטים ישרים (בירדגו), חלק א, סימן שכט, ושו"ת בקש שלמה, סימן מז, כותבים שמי שנשא אישה על אשתו בניגוד להתחייבותו בשטר הכתובה, אינו נאמן לומר שהיא מחלה לו. שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עא, נימק, שאישה אינה רגילה למחול על התחייבות זו. ובסימן עב הוסיף, שכמעט אין אישה שתמחל על זה, מפני שהיא מתובה אם הבעל ישא אחרת.

יד. שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא, כותב שחייב אינו נאמן לטעון שהנושה האריך לו את הזמן, מפני שהיה לו לדרוש שובר-קבלה או להעמיד עדים על הארכת הזמן.

טו. נושה הטוען שמחל: המקנה, קונטרס אחרון, כח, ב (ד"ה שם הג"ה), כותב שכמו שחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו, כך גם אישה שהתקדשה בדבר שהמקדש גזל ממנה, אינה נאמנת לומר שמחלה לו על הגזל, לעניין זה שיועילו הקידושין כיוון שהוא קידש אותה בדבר ששייך לו. ראה בדומה בשער שלישי, עמ' 1002, במילואים להערה 33, על לווה שטוען שמחל למלווה על הריבית, ופוגע בכך במי שנושה בו (בלווה), שלא יוכל לגבות ממנו את חובו.

טז. דעות חולקות: שו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן ג, כותב שרמב"ם, הלכות טוען ונטען, א, ג, רמב"ן, ספר התרומות (עמ' 524, הערה 113) והטור סוברים שחייב נאמן בטענת מחילה; וכותב שמספק, המוציא מחברו עליו הראיה. גם בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כא, הוא כותב שהרמב"ם שם והרמב"ן סוברים שטענת מחילה פוטרת גם בלי מיגו – עיין שם להוכחתו (אבל ש"ך, חו"מ, עה, ס"ק כב, דוחה את ראיית הראנ"ח מהרמב"ם – עיין שם). והוא דוחה את ראיית מהר"ם במרדכי שצוין בהערה (והובא בשו"ת שמחת יהודה, סימן פז) – עיין שם. הוא כותב שהיות שיש כאן מחלוקת הפוסקים, החייב יכול לטעון שהנושה מחל, והוא פטור גם אם הוא טוען "שמא".

יז. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לח, כותב ששוכר נאמן לומר שהמשכיר מחל לו על דמי השכירות, וכל שכן שאם עבר הזמן הוא נאמן במיגו שהיה יכול לטעון שפרע. משמע מדבריו שגם אם לא עבר זמן הפירעון, שאין לו מיגו, הוא נאמן.

יח. מהר"ם די בוטון, בתשובתו בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כ, בסופה (הובא בפנים במשפט, סא, ס"ק ג), כותב שהחייב נאמן לומר שהנושה מחל לו, מפני שהוא מוחזק, ויישבע שבועת היסת. גם שו"ת ויאסוף שלמה (סוף ספר ויחל שלמה), אהע"ז, סימן ח, כותב שהחייב נאמן, אם יישבע שהנושה מחל לו.

יט. הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה אך לענ"ד), כותב שרמ"א, חו"מ, פב, יא, סובר שמועילה טענת מחילה אף בלי מיגו. אבל ראה הערה 113, שכוונת הרמ"א היא שהנושה צריך להישבע, ולא שהחייב נאמן.

כ. שער משפט, עה, ס"ק ב, בסופו (הובא בבר קודש, חלק ב, סימן מח, אות ג, דף צא ע"ב), כותב שטענת מחילה היא טענה טובה, והחייב נאמן עליה בחוב על פה אף בלי מיגו, ולכן אף בתוך זמנו (שאינו לו מיגו שטען שפרע,

מילואים לשער שלוש-עשרה

שהרי אין אדם פורע תוך זמנו) נאמן עליה, אלא שאינו נאמן לומר שפרע בתוך זמנו במיגו שיאמר שמחל, מפני שזה מיגו גרוע כיוון שאין דרך בני אדם למחול, והוא מתבייש לטעון כן. צריך להוסיף שגם לדעתו אין מועילה טענת מחילה בחוב בשטר, מפני ש"שטרך בידי מאי בעי". אלא שהוא מסתמך על הדעה (ליד ציון הערה 112) שבחוב בשטר, הנושה חייב להישבע שלא מחל, הרי טענת מחילה אינה טענה גרועה. כא. כנסת הגדולה, ח"מ, עא, הגהות טור, אות כב, כותב שטענת מחילה מועילה, אפילו תוך זמנו בחוב על פה, וכותב שזו דעת הרמב"ם, הלכות טוען ונטען, א, ג, וספר התרומות (עמ' 524, הערה 113).

100 להערה

נימוק נוסף: שער משפט, עה, ס"ק ד (הובא על ידי ר' אהרן שטיינברג, בית אהרן וישראל, גל' סו, עמ' נד, הערה 4), נימק שאף שהנתבע מוחזק, אינו נאמן, כמו שאם יש עדים שראובן הפקיד חפץ אצל שמעון, ועדים ראו את החפץ אצל שמעון, אינו נאמן לומר שקנה אותו מראובן אחרי ההפקדה, אלא אם יש לו מיגו (שו"ע, חו"מ, קלג, ב), מפני שמעמידים את החפץ בחזקת מרא קמא, כיוון שידוע שהוא הגיע לשמעון בתורת פיקדון, ורק אם לא ידוע שהגיע לשמעון כפיקדון, הוא נאמן לומר שקנה אותו, מפני שהוא מוחזק, וחזקה שכל מה שביד אדם הוא שלו, מה שאין כן כשיש עדים שזה פיקדון, העובדה שהחפץ בידו אינה ראייה שהוא שלו, ולכן אינו נאמן לומר שקנה אותו; וכך כאן, היות שידוע שהיה חייב, מעמידים את הממון בחזקת מרא קמא ואינו נאמן לומר שהנושה מחל; ואף שלענין הלוואה לא שייכת כל כך חזקת מרא קמא, שהרי מלווה להוצאה ניתנה והממון בחזקת הלווה, הרי גם אין חזקה ללווה, וטענת מחילה היא טענה גרועה ולא שכיחה, ולכן מעמידים את החוב בחזקתו הראשונה, שהוא עדיין חייב.

102 להערה

א. בתוך הדברים, כותב מהר"ם אלשיך שהמוריש היה יכול לטעון טענת מחילה, וייתכן שטעמו הוא שהיה לו מיגו. הרי שגם אם יש מיגו, אין טוענים ליורשים טענת מחילה, מפני שמחילה אינה שכיחה. ב. אבל שער אשר שם מביא שכתב שו"ת שב יעקב, חלק ב, אהע"ז, סימן ל, שטוענים ליורש טענת מחילה. אבל הדברים אינם מפורשים בשב יעקב שם. שב יעקב (דף עה ע"א) כותב שאם החוב הוא בשטר (נידונו: בעל שכתב שטר תוספת כתובה, עם פירוט של מה שהוא נותן לאשתו), החייב אינו נאמן לומר שמחל, שהרי אילו מחל היה נכתב בשטר, וכן אין טוענים ליורשים שמחל; והוא כותב שאם היה בעל פה, היה נאמן לטעון שמחל.

105 להערה

א. חוקות הדיינים, סימן צט, כותב שאם ראובן תובע משמעון סכום מסוים על סמך כתב ידו (של שמעון) שראובן הפקיד אצלו סכום זה, ושמעון טען שמחל לו, הוא נאמן במיגו שהיה יכול לומר שפרע. ב. שו"ת מהר"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא, כותב שראובן שזן את שמעון, שמעון נאמן לומר "זנת אותי בהלוואה, אבל אחר כך מחלת לי", במיגו שהיה יכול לומר "מראש אמרת לי שאתה זן אותי במתנה". ג. קצות החושן שם כותב שבנידונו של רמ"ז (עמ' 1200, במילואים להערה 98, אות ה), במוכר שהתאנה והקונה טוען שהמוכר מחל לו, אם לא ידוע כמה שילם, אלא שהקונה מודה ששילם מחיר נמוך, הקונה נאמן לומר שהמוכר מחל, במיגו שהיה יכול לומר ששילם מחיר מלא. אבל הוא כותב (והובא בשו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא, עמ' רנו) שאינו נאמן במיגו שהיה יכול לומר שהחזיר את ההפרש, מפני שאין דרכו של מאנה לפרוע עד שבית דין מחייב אותו, כיוון שהוא מצפה שלא יחייבו אותו. ד. שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא ה ע"א, אות קטז, מסביר שמועיל מיגו כאן, מפני שאין חזקה שנושה אינו מוחל על חוב – אילו כן היה זה בגדר מיגו נגד חזקה, שספק האם הוא מועיל (ראה ברור הלכה, בבא בתרא ה ע"ב, ציון ה), אלא שבלי מיגו טענת מחילה אינה מתקבלת מפני שחוב אינו עומד להימחל (ראה ליד ציון הערה 99). ה. פוסקים שקיבלו טענת מחילה, ונראה שטעמם הוא שהיה מיגו: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תתקצד (=שנובות מיימוניות, ספר זניקין, סימן טו), עוסק בראובן שטען ששמעון הלשיך עליו לשלטרן, ושמעון טען שראובן מחל לו על כל מה שהפסיד בגלל ההלשנה; והוא פוסק ששמעון פטור אם יישבע שראובן מחל. ייתכן שטעמו הוא שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון "להר"ם", מפני שלא היו לראובן עדים; והשבועה היא שבועת היסת כבכל כפירה. ו. ערוך השלחן, חו"מ, סו, ח, כותב ששותף הטוען ששותפו מחל לו על חלקו בחוב שגבה ממי שהיה חייב לשותפות, והשותף האחר טוען שלא מחל, הראשון נשבע ונפטר. כנראה מדובר שיש לראשון מיגו, כגון שהיה יכול לטעון "להר"ם". ז. רמב"ם, הלכות טוען ונטען, א, ג, ספר התרומות, שער ז, חלק א, אות ג, תשובת הרשב"א המובאת בבי, אהע"ז, סימן עז (לענין בעל הטוען שאשתו מחלה לו על חיובו במזונות לשעבר; הובא ברמ"א, אהע"ז, פ, יח), שו"ת הרא"ש, כלל י, סימן ב, שו"ע, חו"מ, עה, ז, שו"ת ברכת משה (שאצקס), סימן מב (אם הנושה טוען ברי שלא מחל), וגן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ז (עמ' צג), כותבים שהטוען טענת מחילה נשבע שבועת היסת, ונפטר. נראה שכונתם למצב שיש לו מיגו.

מילואים לשער שלוש-עשרה

ח. דעה חולקת: מרדכי, בבא בתרא, סימן תסט, מביא שמהר"ם בתחילת דבריו כותב שאינו נאמן לטעון "מחלת לוי" גם אם יש לו מיגו, אלא שחזר בו (אבל גן נעול, כפתור ג, פרח כא, דף נד ע"ב, מפרש את דברי המרדכי באופן שגם בתחילה סבר מהר"ם שנאמן במיגו – עיין שם). שער משפט, עה, ס"ק ה (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק טו), כותב שמהר"ם הוסיף במרדכי, בבא קמא, סימן צו, ובתשובות מיימוניות, ספר נזיקין, סימן יב (הובא במשנה למלך, הלכות מלווה ולווה, טז, א), האומר ששני שותפים שמישהו היה חייב להם ושותף אחד מחל לו, ואין עדים שמחל לו, אינו נאמן לומר ששותפו אמר לו למחול, במיגו שיאמר שלא מחל, מפני שמן הסתם אין אדם מוחל על חובו בחנם, וזה כמיגו נגד עדים – הולך בשיטתו הראשונה של מהר"ם, אבל הלכה כרמ"א, חו"מ, קעו, יא, האומר ששם נאמן במיגו, מפני שדרך בני אדם למחול לחייב בגלל הנאה שהיתה לו ממנו. ש"ך, חו"מ, קעו, ס"ק כה, וט"ז, חו"מ, קעו, יא, פוסקים כמרדכי, בבא קמא שם, שאינו נאמן במיגו זה (אלא אם כן אין עדים שידועים שלא פרע, שאז יש מיגו שהחוב כבר נפרע), ושו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, כותב שהש"ך והט"ז שם סוברים שגם אם יש לחייב מיגו, אינו נאמן לומר שהנושה מחל. אבל בית מאיר, אהע"ז, קמא, יא (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק טו), כותב שגם לדעה שהחייב נאמן לטעון שהנושה מחל אם יש לו מיגו, הטעם הוא שמחילה היא כמתנה, שאדם נותן מפני שהמקבל עשה לו טובה (מגילה כו ע"ב), וכן יש אפשרות שהנושה מוחל מפני שהחייב עשה לו טובה; ואילו בנושה המוחל על ידי שליח, באופן שהביריה נתונה ביד השליח אם למחול או לאו, הרי גם אם ימחל, החייב אינו מחויב טובה לנושה אלא לשליח, ולכן חזקה שאין הנושה מוחל, ולכן אינו נאמן שהנושה אמר לו למחול, אפילו עם מיגו. ¹⁰⁶

להערה 106

א. שו"ת הר"י מיגאש, סימן נח, כותב שאם הנושה קרע את שטר החוב, והחייב טען שהנושה אמר באותו זמן "מחלתי לך על החוב", והנושה כפר (ראה בשמו בשער אהת-עשרה, עמ' 441, שקריעה בלבד אינה פוטרת), יישבע החייב שבועת היסת שאמר לו כן, וייפטר. כנראה, טעמו הוא שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע, שהרי כבר אין שטר.

ב. רמב"ם, הלכות אישות, יח, כג, כותב שאלמנה שאין שטר כתובה בידה אינה זכאית לזונות, מפני שאנו טוענים ליורשים שיתכן שמחלה על כתובתה, והמוחלת על כתובה אין לה מזונות. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א, ושו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קכח, עמ' 330–331, וסימן קלג, עמ' 365, כותבים שבמקום שכותבים כתובה, אם אין ביד האישה שטר כתובה, הבעל יכול לטעון שמחלה לו; ויכין ובוועז, סימן קלג שם, כותב שאף טוענים טענה זו עבור יורשי הבעל. כמו כן, חידושי הרמב"ן, בבא מציעא יז ע"ב (הובא בשו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קלג, עמ' 363), הביא שהר"ף כתב בתשובה שאלמנה שאין בידה שטר כתובה, חוששים שמא מחלה לבעלה, ולכן אינה מקבלת כתובה או מזונות. גם שו"ת הרשב"ש, סימן תקלו, כותב שאם אין שטר כתובה בידה, נאמן היורש לטעון שמחלה (בנידונו היורש טען שמחלה על מזונות הבנות), וטוענים כך ליתומים, מפני שרגליים לדבר שמחלה, שאם לא כן, היתה שומרת על שטר כתובתה. גם שו"ת יכין ובוועז, חלק א, סימן קלג (בעמ' 365), כותב שהבעל יכול לטעון שהאישה מחלה לו על כתובתה, ויישבע וייפטר אפילו מעיקר כתובה, ואם מת הבעל, טוענים כך ליורשים (הוא מתכוון למצב שאין בידה שטר כתובה). ושוב הוא כותב (בעמ' 390) שבעל הטוען שאשתו מחלה לו על כתובתה – נאמן, וחייב להישבע שבועת היסת, ואם מת הבעל, טוענים ליורשים שמא מחלה כתובתה לבעל. בכל אלה, נראה שהטעם הוא שיש לבעל מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע.

ג. שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן רכו, כותב ששוכר שטען שהמשכיר מחל לו על דמי השכירות, פטור. צריך לומר שטעמו הוא שיש לו מיגו, שהיה יכול לומר שפרע.

ד. שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קנט, כותב ששניים שקיבלו מהמלך חותם-שטר זיכיון להכנסה מכפר מסוים, ואחד מהם גבה את הכול וטען שחברו מחל לו, נאמן. גם כאן צריך לומר שטעמו הוא שיש לו מיגו, שהיה יכול לומר שפרע.

ה. שו"ת כרם שלמה (אמרייליו), יו"ד, סימן יא (יב ע"א), כותב שבני עיר נאמנים לומר שה"בודק" מחל להם על השכר שהתחייבו לתת לו. שו"ת מטה אשר, סימן ג (ט ע"ד), מסביר שהוא סובר שבחוב בעל פה, הנחב נאמן לומר שמחל, ובנידונו לא היה ל"בודק" שטר. נראה שכונתו היא שבחוב בעל פה יש להם מיגו, שהיו יכולים לטעון שפרעו. שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ג ע"ד), מסביר שכרם שלמה סובר שהם נאמנים מפני שרבים נחשבים מוחזקים (בענייני הקהל), ולא היה שטר על החיוב.

להערה 111

א. חריגים נוספים: חיוב מכוח שבועה: ט"ז, חו"מ, פז, לד, כותב שמי שהתחייב לחברו חיוב כלשהו בתקיעת כף או בשבועה, וטוען שהלה מחל לו, נאמן, גם אם יש עדים שהתחייב (כך שאין לו מיגו לטעון להד"ם). מפני שאין טעם לחייבו להישבע שלא מחל, שהרי אם באמת לא מחל לו, נמצא שלא איכפת לו לעבור באיסור שבועה

מילואים לשער שלוש-עשרה

שהיה הוא לא רוצה לקיים את מה שנשבע לעשות), ואם כן, גם לא יהיה איכפת לו להישבע לשקר ולומר שהלה מחל לו (דבריו קשים, הרי במצב רגיל כשאומרים שאינו נאמן לומר שמחל, הוא חייב לקיים את חיובו, ואין אומרים שיישבע שנמחל). הוא מביא ראיה מ"ש"ת הרא"ש, כלל י', סימן ב', האומר שבעל שנשבע לאשתו שלא יצא לנסיעה בלי רשותה, וטען שמחלה לו על השבועה, נאמן בלי להישבע שמחלה, וזאת אף שמדובר שנשבע בפני עדים. תומים, פז, ס"ק לא, דוחה את הראיה, ששם הטעם שהוא נאמן הוא שזאת התחייבות לאשתו, ורק בחיוב רגיל, החייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל, מפני שאין רגילות למחול חוב, אבל שם מדובר בהתחייבות כלפי אשתו, וסביר להניח שמחלה לו מפני שאינה רוצה שיסכול. נמצא שלדבריו חיוב מכוח שבועה אינו חריג, אבל יש חריג אחר: חיוב בעל כלפי אשתו, שבו הבעל נאמן לומר שמחלה לו. אבל ראה עמ' 1372, בהשלמות לעמ' 1200, שהרשב"א אומר שבעל אינו נאמן לומר שאשתו מחלה על חיובו במזונותיה.

ב. מחילה עם היווצרות החיוב: הפלאה, כתובות נא ע"א (ד"ה והנה הרא"ה), כותב בדעת חידושי הרא"ה, כתובות שם, שאף שאין מועילה טענת מחילה רגילה, בעל נאמן לטעון שאשתו מחלה לו מראש על הכתובה ולא נתחייב לה מעולם.

ג. אם יש מנהג למחול: שו"ת שופריה דיעקב, אהע"ז, סימן לג (ד"ה ממוצא), כותב לגבי חלקה של בת בירושת אביה או אמה, שאם האב או האחים אומרים שהסתלקה מחלקה בשעה שנשאה, ושבתמורה קיבלה סכום מסוים לנישואיה, והם החזיקו בחלקה, הם זכו בחלקה, ואף על פי שאין חזקה מועילה מן הדין, שהרי הם שותפים ושותפים אינם יכולים להחזיק זה על זה (שו"ע, חו"מ, קמט, ב), בכל זאת, היות שהבת יורשת רק מכוח תקנת הקהל (באותו מקום), ראוי להקל בה, כיוון שהמנהג הנפוץ הוא שהבת מסתלקת מירושתה בעת נישואיה. ד. כמו כן, שו"ת ברית אברהם (פנצנובסקי), חו"מ, סימן ה, אות ז (הובא בשו"ת מהרש"ם, חלק ב', סימן טו), מעלה אפשרות שבאב שהליווה לבנו או לנכדו, טענת מחילה מתקבלת גם בלי מיגו, מפני שדבר שכיח הוא שאב ימחל לבנו (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 479).

ה. התחייבות שמותנית באי-נתינת רשות: מי שהתחייב בשטר שלא להוציא את אשתו לארץ אחרת בלי רשותה, וטוען שנתנה לו רשות, שו"ת משפטים ישרים (בידורגו), חלק א, סימן שכט, כותב שאינו נאמן, כמו שכל נתבע אינו נאמן בטענת מחילה בחוב בשטר. אבל שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עא, עושה הבחנה: אם נוסח הכתובה היה שאסור לו להוציא אותה מחוצו לארצו, באופן מוחלט, הבעל אינו נאמן לומר שמחלה לו על התחייבותו, מפני שמחילה היא טענה גרועה; אבל אם הנוסח הוא בלשון תנאי, "אם לא תתן לו רשות", טענת הבעל אינה טענת מחילה, אלא הוא טוען שהתנאי בוטל, בכך שנתנה לו רשות, ונמצא שמוותר לו לצאת, ולכן די שיישבע שנתקיים התנאי; ועוד, שדבר שכיח הוא שבעל ואישה עוזבים את ארצם (שלא כמו מחילת חוב, שאינה שכיחה). ו. אם יש שיקול נוסף לצד שמחל: כמנהג אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן כב, מדריק משו"ע, חו"מ, רכז, ז, שאם קונה התאנה, ועבר זמן "כדי שיראה לתגר", ולא בירר מה המחיר הנכון, שאז מניחים שמחל (כפי שראינו בשער אחת עשרה, עמ' 462), הקונה אינו יכול לטעון שלא מחל ושהסיבה שלא בירר הוא מפני שנאנס. המגיה במחנה אפרים שם ממנה, שאף על פי שהקונה טוען ברי שנאנס והמוכר טוען שמא, הקונה אינו נאמן, מפני שאונס אינו שכיח, אלא מניחים שמחל. נפש חיה (לוריא), בבא מציעא נא ע"א (ד"ה המוכר), מסביר שאף שגם מחילה אינה שכיחה (כאמור לדי ציון הערה 99), כאן יש שיקול שמטה את הכף לומר שמחל: המוכר יכול לטעון שבענין הקונה, החפץ היה שווה כמחיר שקנה אף שזה יותר ממחיר השוק, שאז אין זה אונאה (חידושי הריטב"א, קידושין ח ע"א, ד"ה לעולם), ואמנם בדרך כלל המוכר אינו יכול לטעון כך מפני שרוב הסיכויים הם שהנכס שווה בעיני הקונה כשווי בשוק, אבל טענה זו יכולה להטות את הכף להעדיף את טענת המוכר, שהקונה מחל. בפשטות, כאן לא שייך לומר שמחילה אינה שכיחה, שהרי כאן שתיקת הקונה יוצרת אומדנא שמחל (כפי שראינו בשער אחת-עשרה, שם), ורק במקום שאין אומדנא ובכל זאת החייב טוען שהנושה מחל, אומרים שמחילה אינה שכיחה; ומה שהמגיה בא לומר הוא שהאומדנא קיימת אף שיתכן שהסיבה ששתק היא משום שנאנס, וזאת מפני שאונס אינו שכיח, והאומדנא נשארת בתוקפה. ¹¹¹

להערה 112

א. שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן צא, מוסר שבנידונו, הוא חייב את המלווה להישבע שלא מחל, לפנים משורת הדין, מפני שהלווה היה תלמיד חכם.

ב. רמ"ך (המצויין בעמ' 1200, במילואים להערה 98) כותב שאף שהקונה בנידונו אינו נאמן לומר שהמוכר מחל, על המוכר להישבע שבועת היסט שלא מחל.

ג. ר"מ אליהו, פד"ר, כרך יא, עמ' 189, מביין שלפי מהרלב"ח שם, הנושה חייב להישבע רק אם החייב דורש שיישבע, ואם הוא לא דרש, איננו טוענים כך בעבורו. ¹¹²

ד. רמב"ם, הלכות אישות, טז, ד, כותב שאלמנה שבאה לגבות את כתובתה צריכה להישבע שלא מחלה לבעלה על הכתובה, ודעתו הובאה בשו"ע, אהע"ז, צו, ב, בשם "יש מי שאומר". בתשובה לטענת הטור, במילואים להערה 115, שהעובדה שהשטר בידה מוכיחה לא מחלה – השיב ב"י, אהע"ז, סימן צו (הובא במחנה דוד, אוהל סג), שגם אם שטר הכתובה בידה, חוששים שמא כתבה לו שטר מחילה, ולכן לא דרש ממנה את שטר הכתובה. בית שמואל, צו, ס"ק יא, משיב שיתכן שמחלה לו על תנאי, וחששה שמא לא יתקיים התנאי, ולכן שמרה את הכתובה

מילואים לשער שלוש-עשרה

אצלה. ר"מ אליהו, שם, כותב שאין להוכיח מכאן שלרמב"ם כל נושה צריך להישבע שלא מחל, מפני שייתכן שרק כשגובים שלא בפניו או מיתומים טוענים להם שמחל, או שכאן זה "מקולי כתובה", או כסברת שו"ת ד' אליהו מזרחי, חלק ב (מים עמוקים, חלק א), סימן כח (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן כו), שחשש מחילה אינו שכיח, אלא שאגב חיובה להישבע שלא נפרעה, מגלגלים עליה שבועה גם על המחילה, ובמקום שאין חשש פירעון, אינה צריכה להישבע שלא מחלה.

ה. שו"ת שאגת אריה, חלק קול שחל, סימן יב (כח ע"ד), כותב לגבי נידונו (שהובא במילואים להערה 98, אות ו), שמעביד הקדים שכר לפועל בפני עדים, ואחר כך הפועל טוען שהמעביד מחל לו על חיובו לעבוד ושומר לו שהכסף יהיה במתנה – שהמעביד אינו חייב להישבע שבועת היסט על כך שלא מחל, מפני שהפועל אינו תובע ממנו כלום; אבל אם עשה את המלאכה, והוא תובע מהמעביד לשלם לו שכר, מפני שלטענתו המעביד מחל לו על המלאכה ואמר לו שהכסף יהיה במתנה, ולכן מגיע לו שכר חדש על המלאכה שעשה – המעביד חייב להישבע שבועת היסט שלא מחל לו על הכסף, כיוון שיש כאן תביעה שהפועל תובע ממנו. אבל בנידונו מדובר בחוב בעל פה, שבו יש לחייב יותר נאמנות.

ו. שו"ת ברית אברהם (פצנובסקי), חו"מ, סימן א, אות ה, עוסק בבעלי דין שהתפשרו שהחייב ישלם חלק מהחוב ("טרמין") במועד מסוים, והתנו שאם לא יפרע במועד, החוב המקורי יחזור לתקפו במלואו; והחייב טוען שהנושה האריך לו את זמן הטרמין (וממילא מחילת שאר החוב קיימת גם אם לא יפרע את הטרמין במועד), ואילו הנושה טוען שלא האריך את הזמן. הוא פוסק שהנושה חייב להישבע בנקיטת חפץ שלא האריך את הזמן, ואז יוכל לגבות הכל. אבל בנידונו מדובר בחוב בעל פה, שבו יש לחייב יותר נאמנות.

להערה 113

א. שו"ת הרמב"ן נוקט שהנושה צריך להישבע אם החייב דורש זאת.
ב. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן קמד, כותב שהרמב"ן מסכים שאין טוענים ליורשים טענת מחילה. ¹⁰
ג. פירוש אחר בדברי הרמ"א: שו"ת פרי תבואה, סימן י, מקשה על פירוש הש"ך לדברי הרמ"א, מחלקת מחוקק, צו, ס"ק יא, שכתב שיתומים אינם יכולים לדרוש מאלמנה להישבע שלא מחלה על כתובתה, והם יכולים לדרוש זאת רק מדין גלגול שבועה, אנב טענה אחרת. לכן הוא פירש שהרמ"א מתכוון למצב שמועילה טענת מחילה, כגון שהוא טוען "מחלת לי כנגד דבר אחר" (ראה ליד ציון הערה 111), ולכן מועילה טענת מחילה אף לפטור את הנתבע (ולא רק לחייב את התובע שבועה) אף שיש "נאמנות" בשטר. אבל דבריו קשים, שהרי הרמ"א מדבר בחוב בשטר, שבו לא מועילה טענת פירעון, והטעם שמועילה טענת מחילה בטוען "מחלת לי כנגד דבר אחר" הוא מפני שזה כפירעון, כדברי הראנ"ח ליד ציון הערה 111 (פרי תבואה לא ראה את הראנ"ח, אלא את כנסת הגדולה שהביא את דברי הראנ"ח בלי נימוק).

ד. גם שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן לא, מבין שלרמ"א טענת מחילה פוטרת אף מתשלום, אף בחוב בשטר; אלא שהוא כותב שהחייב צריך להישבע שנמחל (אלא אם כן יש עד אחד לטובתו). כנראה, הוא מבין שהרמ"א מדבר במצב שיש לו מיגו, והיה יכול לטעון שפרע, ולכן הוא נאמן לומר שהנושה מחל. עיין שם, שכתב שאפשר לצרף עד אחד המעיד שמחל בניסן עם עד אחד המעיד שמחל באלול, ואין זה נחשב הכחשת עדויות, מפני שיתכן שמחל שוב מפני שידע שעל המחילה הראשונה היה רק עד אחד.

להערה 115

א. כמו כן, טור, אהע"ז, סימן צו, עמ' רלג (הובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ח ע"ב), כותב שאם שטר הכתובה ביד האישה, אינה צריכה להישבע שלא מחלה לבעלה, מפני שאילו מחלה היתה מחזירה לו את שטר הכתובה.
ב. כמו כן, שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עה, כותב שהתובע אינו חייב להישבע שבועת היסט על כך שלא מחל.
ג. שו"ת מהר"ם גלנטי, סימן צא, כותב שהרמב"ם סובר שהנושה צריך להישבע, ומביא חכם אחד שהוכיח שהרמב"ם סובר כרמב"ן, שאינו צריך להישבע; וכנסת הגדולה, חו"מ, פב, הגהות טור, אות מ, דוחה את ראייתו – עיין שם.
ד. אבל חלקת מחוקק, פ, ס"ק לה, מעלה אפשרות שגם לרשב"א, המובא בבי"א, אהע"ז, סימן עז (שציון בהערה), הנושה צריך להישבע שבועת היסט, ופטור רק משבועת המשנה.

ה. המחלוקת בין הרמב"ן לעטור מובאת בטור, חו"מ, פב, טז, בשו"ע, חו"מ, פב, יא, בשו"ת מהר"ט, חלק א, סימן סב, וחלק ב, חו"מ, סימן קכא, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כא, בשו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן סו (נא ע"א), במטה שמעון, יב, הגהות טור, אות כז, בשו"ת מטה אשר, סימן ג (יב ע"ג), בשו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עב, בשער משפט, עח, ס"ק ב, ובמקרא סופרים, על ספר העיטור, מחילה, דף ריג ע"ד.

ו. אם השטר ביד הנושה: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן רכו, כותב שאם השטר ביד הנושה והוא טוען שלא מחל, יש טעם נוסף לפטור משבועה: שמה הלכה כדעה (שראינו בשער שיש) שלא מועילה מחילה אם השטר ביד הנושה, ולפיה כאן הנושה אינו צריך להישבע שלא מחל, וכאשר יש ספק בחיוב שבועה, פטור מלהישבע, וגם תפיסה אינה מועילה.

ז. חרם סתם: הרשב"א, סימן רסד שם, כותב שבכל זאת החייב יכול להחרים "חרם סתם" על מי שטוען בשקר

מילואים לשער שלוש-עשרה

שלא מחל. כך כותב גם ב"י, חו"מ, פב, שם, בשם הרשב"א. כמו כן, שו"ת גבעת פנחס (הורוויץ), סימן עד (ד"ה בע"ד מה), כותב שאם כלה טוענת שהחתן מחל לה על קנס השידוכין, יש להטיל על החתן חסם סתם.

להערה 118

א. שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן לה וסימן קיא, עוסק בנושה ששני עדים העידו שמחל, אבל עדותם היתה חלקית בלבד, כפי שהוא מבאר באריכות, ולכן פסק שהחוב אינו מחול. ב. חריג נוסף: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן רכו, כותב שגם לדעה שהנושה אינו צריך להישבע, הרי אם החייב טוען שמחל על חלק מהחוב, ואינו טוען שמחל על כל החוב, במצב שטוענת החייב מתקבלת על הדעת (עיין שם, לפרטי המעשה), הנושה צריך להישבע.

להערה 119

אם יש לו פסק דין: גן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ח (עמ' צד), כותב שגם לסמ"ע, אם בית דין נתן לשמעון פסק דין שיוכל להשביע את ראובן כשירצה, וראובן טען ששמעון מחל לו על השבועה, אינו נאמן, כמו ששו"ע, חו"מ, לט, י, כותב שחייב אינו נאמן לומר שפרע אם יש לנושה פסק דין. אבל יש להעיר שהרמ"א שם חולק על שו"ע בנקודה זו.

להערה 120

א. שו"ת פרי תבואה (בשער כתוב "חלק שני" אבל לא נדפס חלק אחר), סימן י (יד ע"ג), כותב שהש"ך לשיטתו, שסובר שאומרים מיגו לפטור משבועה (אבל לא מצאנו שזו דעתו) מפני שבשבועה דינה כממון, כיוון ששבועה מביאה לממון, שאם לא ירצה להישבע, הוא חייב לשלם; ולכן אינו נאמן לומר "מחלת לי על השבועה" כמו שאינו נאמן לומר "מחלתי לי על הממון". הוא מוסיף לנמק, שבנידונו של הש"ך היתה הוכחה שלא מחל, מפני שעד שיצאו מבית דין לא מחל, ולא נתחדש שום דבר ביניהם אחר כך, שנאמר שבגללו ימחל. ב. אבל הש"ך מעלה אפשרות שמי שהיה חייב שבועת היסח, שהיא תקנת חכמים, נאמן לומר שבעל דינו מחל לו, כמו שאין עושים תקנה לתקנה. ג. גן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ, אות ח (עמ' צד), כותב שאם הנתבע מוחזק, הוא יכול לטעון "קיים לי" כסמ"ע.

להערה 123

שו"ת הריטב"א, סימן ככו, עוסק בחוב שבעל היה חייב לאשתו, ומתה, והוא ביקש ממי שהשטר היה מופקד אצלו, לתת לו את השטר, כיוון שהוא ירש את החוב, שהרי בעל יורש את אשתו. הוא פוסק שלפי הכלל שבעל אינו יורש את אשתו ב"ראוי" (בבא בתרא ק"ג ע"א), ולפי מסקנת התלמוד (בבא בתרא ככו ע"א) שפסק האם חוב נחשב ראוי ולכן בכור כפירעון, וכאילו החייב פי שניים ב"ראוי" נוטל חלק בכורה רק בחצי – כאן הבעל יורש רק חצי החוב, וגם אותו אינו יכול למחול לעצמו; ולא הסביר מדוע.

להערה 125

א. בבבא קמא קט ע"א מתוארות שתי דרכים להוצאת הגזילה מידו: שיתן לאחר היורשים האחרים או לצדקה. ב. פסקי הרי"א, בבא קמא, פרק ט, הלכה ה, אות ז, פוסק שהגזול מגר וכפר ונשבע וזקף עליו את הגזול כחוב רגיל, ומת הגר, חייב לשלם פרן וחומש לכהנים כיוון שלא שילם לו בחייו. כלומר, שגם אם זקפו כחוב רגיל, כך שכבר אין חיוב רגיל של נתינת גזל הגר לכהנים, הוא חייב לתת לכהנים, ובכך הוא מחמיר יותר מהמאירי (וסיעתו) האומר שדי שיוציא מידו. ג. יד דוד (זינצהיים), בבא קמא קט ע"א, כותב שהרא"ש סובר כרמ"ה שם, שרק גזול שעשה איסור אינו יכול למחול לעצמו, אבל בדרך כלל מועילה מחילת אדם לעצמו (כפי שהוא אומר ליד ציין הערה 128); והוא מבאר שרק מחילה רגילה מועילה גם אם החייב עשה איסור, משום שרואים כאילו אמר הנושה "קיבלתי" (כשיטה בשער ראשון, פרק רביעי, שמחילה היא כפירעון), וכאילו החייב השיב, אבל במחילה לעצמו אין לומר כך, שכן אדם אינו יכול לקבל מעצמו. ד. אורים גדולים (ריינס), פרק ג, אות יג (ח ע"ב-ע"ג), כותב שר' יוסי הגלילי, בבא קמא שם, סובר שמטרת התשלום היא שהנגזל יקבל, ולכן מועילה מחילה לעצמו, היינו שהזכות של "שלו" (זכות הירושה או הזכיה בהפקד מהגר) מסירה את החיוב; ואילו ר' עקיבא שם סובר שפעולת הנתינה היא המטרה, ולכן רק מחילת הנגזל מועילה מפני שהוא כאילו נתן והחזיר, ואילו מחילה לעצמו שהיא מצד זכות הירושה (או הזכיה בהפקד מהגר) אינה ממלאת את מטרת הנתינה. ה. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלמסקנת הסוגיה בבבא קמא שם, כר' עקיבא, הגזול אינו יכול למחול לעצמו אלא צריך להוציא את הגזילה מידו, מפני שאמנם לגבי עצמו אינו צריך הקנאה או סילוק, שהרי הוא קנוי ועומד ממילא, וגם אין תובע, ובוה המחילה מועילה מצד שהוא מסלק את

מילואים לשער שלוש-עשרה

עצמו מהתביעה, אבל לגבי הכפרה של חומש צריך מחילה בפירוש, ועליה אינו יכול למחול לעצמו. על הסוגיה שם עיין ארץ נחלי מים (גינצלר), דף כ ע"ב-כב ע"א.

להערה 126

א. כמו כן, ספר התרומות שם נוקט שמקורה של הדעה שאין מועילה מחילת גולן לעצמו הוא מהדין שהגולל מגר חייב לשלם לכהנים גם אם נשבע לפני מות הגר (ואין אומרים שיזכה בחומש ברגע שמת הגר מפני שהוא זוכה מההפקר את זכות הגר לתבוע ממנו, ומוחל לעצמו) – משמע שהוא חייב רק אם נשבע. כמו כן, מאירי, כתובות פו ע"א (ד"ה יש), מוכיח מבבא קמא קט שמועילה מחילה לעצמו, וכדי ליישב זאת עם דבריו הנ"ל בבבא קמא שם, צריך להבחין בין נשבע ללא נשבע.

ב. דעה חולקת: ב"י, חו"מ, שסו, ה, כותב שגם אם לא נשבע, הוא צריך להוציא את הגזילה מידו.

להערה 128

א. הדעה שהמחילה תקפה מובאת בשו"ת הרדב"ז, חלק ו, סימן שני אלפים סח, ובמפרשי הים, על ים התלמוד, בבא קמא פח ע"ב, אות יג.

ב. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלגבי עצמו אינו זקוק למחילה בפירוש מפני שאין תובע, והחוב מוקנה ועומד והוא מחול ממילא, ורק כלפי הקונה הוא זקוק למחילה.

ג. חידושי הגאון האדרי"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו, ס"ק כא (עמ' צו), כותב כאילו תוספות, כתובות ל ע"ב, כתבו על המעשה ביבמות ק ע"ב, ככהנת שנחערב ולדה בוולד שפחתה, ואחד מהם אכל תרומה, שהוא מוחל לעצמו על החומש שזר שאכל תרומה חייב לשלם. ובאמת זה לא כתוב בתוספות, וזה לא נחוץ, מפני שהוא פטור מטעם "המוציא מחבירו עליו הראיה". הוא מעלה אפשרות שהדין תלוי במחלוקת ר' יוחנן ורבא בבבא קמא קט ע"א, האם מועילה מחילה לעצמו.

ד. חידושי חתם סופר, בבא קמא דף פח ע"א (עמ' קז) ודף פט ע"א (עמ' קיז), מביא קושיה על דעה זו מבבא קמא פט, ומיישב – עיין שם.

להערה 129

א. יש קושי לגבי דעת הטור והשלחן ערוך, שכן לגבי חוב רגיל הביאו את שתי הדעות (כמצוין במילואים להערה 132), ואילו לגבי כתובה פסקו שהמחילה מועילה, כאמור כאן. הלכה פסוקה, חלק א, ברור הלכה, סימן ז, סעיף ג, הערה ג (עמ' 84), כותב שדעת שו"ע היא שיכול למחול לעצמו, כדבריו באהע"ז, אף שבחור"מ נקט את הדעה האחרת בסתם.

ב. אבל קצות החושן, סו, ס"ק ל, כותב שהטור והשו"ע סוברים שבחוב רגיל לא מועילה מחילה לעצמו, ורק בכתובה היא מועילה, מפני שזו מחילה לאב, ואף שמת האב, הרי לפי רבנו תם (המובא בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב, בדפי הרי"ף) שמוכר שטר חוב יכול למחול מפני ששעבוד הגוף נשאר אצלו, זו מחילת שעבוד הגוף לאב, ואת זה אפשר לעשות. נראה שכונתו להבחנת מהרש"ך, להלן, אות ד.

ג. חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מז, אות ח, מקשה על קצות החושן, הרי זאת לא מחילה לאב, שהרי גובים מהבן? ועיין שם שהסביר מה מיוחד בכתובה, וכתב שדברי קצות החושן נוטים לדבריו. מילואי חושן על קצות החושן שם (במהד' דזימיטרוסקי), מבאר את קצות החושן על פי מה שכתב באבני מילואים, לה, ס"ק י, שהאשה יכולה למחול לבעל אחרי מותו; ולכן אם הוא החייב, אינו יכול למחול לעצמו, אבל בכתובה שהבעל הוא החייב, ויש על הירור רק שעבוד נכסים, הוא יכול למחול לאביו את שעבוד הגוף. ואין דבריו מובנים.

ד. הבתנה דומה עושה שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קכ, בדעת ספר התרומות (עמ' 526, הערה 128), שאם זה חייב בו עצמו, כגון שהבן לוה מאביו ואחר כך מכר את השטר, ומת האב, אינו יכול למחול, אבל במקרה הנ"ל בכתובה מועילה מחילה לעצמו, מפני שהבן לא היה חייב לאמו, אלא אביו היה חייב, והבן מוחל לאב, אלא שנגרמת מחילה לעצמו כיוון שהאב היה מת בשעת המחילה. אבל נתיבות משפט, על מישרים, נתיב יד (ע ע"א), מעיר שמספר התרומות נראה שלא עשה הבתנה זו.

להערה 131

א. נתיבות המשפט, סו, ס"ק לג, מקשה על הראב"ד מבבא קמא פט – עיין שם לקושייתו. לתירוץ לקושייתו עיין: מוה"ב ומפ"ק, סימן קנא; זקן אהרן, חלק א וחלק ב שם; חשן אהרן, סו, כג, דף סח ע"א (גם בשם מעין גנים [שלא מצאנו], וים התלמוד, בבא קמא פט).

ב. זקן אהרן, חלק א וחלק ב שם, מביא ראייה לראב"ד מבבא בתרא ל ע"ב, ואף פוטר מוזיק במקרים דומים שהנוק היה בלי כוונה להזיק – עיין שם.

מילואים לשער שלוש-עשרה

ג. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר נט, פרח ב (עמ' שא-שב), מיישב קושייה של גידולי תרומה, שער נא, חלק ו, אות ח, על הראב"ד – עיין שם.
ד. חיי עולם (בולה), דרוש ב (ח ע"ב-ג), מקשה על ראיית הראב"ד (עיין שם לקושייתו), וכותב שהראב"ד עצמו חוזר בו מדעתו זו (עיין שם בהוכחתו לכך). הוא גם דוחה (ברך ט ע"א) את מה שהוכיח הב"ח שם שתוספות פוטרים כאן (עיין שם לדחיייתו).¹³²

להערה 132

א. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות פה ע"ב, כותב שבמעשה בכתובות שם, שבת מחלה לאביה על חיובו בכתובת אמה המתה, לא היתה מחילה לעצמה, מפני שמדובר שהאב היה בחיים; משמע שלדעתו אם אביה מת אינה יכולה למחול לעצמה.
ב. שתי הדעות הובאו בטור, חו"מ, טו, כד, בשו"ע, חו"מ, טו, כג, ובחלקת מחוקק, קה, ס"ק יח. על שיטת הרמב"ם בשאלה זו עיין נתיבות משפט, על מישורים, נתיב יד (ע ע"ד).
ג. הבחנה: אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר יז, ענף א, פרח יא (עמ' עט), כותב על המעשה הנ"ל בכתובה (ודבריו שייכים בכל חוב), שברוך כלל לא מועילה מחילת היורש, מפני שלא ירש כלום, שהרי שעבוד הגוף פקע במות האב (הנושה), ושעבוד הנכסים נמכר לקונה; ומה שנאמר בכתובות פה ע"ב שהמחילה מועילה (לפי פירוש הרא"ש, כתובות, פרק ט, סימן ז) הוא בכגון שכתבה האם לקונה "משתעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך", ולכן שעבוד הגוף קיים גם במות האב, וכשמת האב (החייב) נוספה זכות לבן, ופוחתת זכות הקונה, מפני שהבן יורש כל זכות שהיתה לאב בנכסים בחייו, ולכן מועילה המחילה, מפני שכוח הבן גדול מכוח הקונה.

להערה 138

שו"ת ברית אברהם (פנצובסקי), חו"מ, סימן יט, אות טז, כותב שבשטר "חצי זכר" (שבו אב מתחייב לבתו סכום גדול, על תנאי שאם בניו יתנו לה אחרי מותו מנכסיו כחצי חלק של זכר, תמחל על החוב), אם מתה הבת, ויש לה נשים, הורשים לקבל את המגיע לה משעבודא דרבי נתן – הבנים יורשים גם את החוב שהיא חייבת וגם את החוב המגיע לה, והם יכולים לומר שהם רוצים לתת את חלק החצי זכר במיטלטלין, שאז אף שיש שעבודא דר' נתן, האמצעי יכול למחול, לפי תומים, פו, ס"ק י (שהבאנו בעמ' 1001), וימחלו לעצמם את החוב, לפי הדעה (הוא מפנה לדעה שאומרת כך לגבי מוכר שטר חוב, בהערה 128), שאדם יכול למחול לעצמו. הוא כותב שכאן, גם לדעה (ליר ציון הערה 130) שמחול לעצמו חייב לשלם מדינא דגרמי, כאן אין דינא דגרמי, מפני שהחוב אינו ברור, שמה לא יישארו מעיבון האב הרבה מיטלטלין. אבל הפלאה, קונטרס אחרון, צ, ס"ק א, כותב שאם נתנה האישה את שטר חצי הזכר במתנה לבעלה על ידי כתיבה ומסירה, ומתה, ומחל האב (או יורשיו) לעצמו, יצטרך לשלם לבעל מדינא דגרמי, לפי אותה דעה. בתגובה לזה, כותב ברית אברהם, שם, אות יח, שאי אפשר להקנות שטר חצי זכר בחיי האב, מפני שהוא דבר שלא בא לעולם.

להערה 139

א. חידושי הרא"ה, כתובות פא ע"ב, ר"ן על הרי"ף, כתובות מ ע"א (בדפי הרי"ף), וחידושי רבנו קרשקש, כתובות פא ע"ב, כותבים על מקרה זה ש"אפשר" שלא מועילה מחילה לעצמו.
ב. הריב"ש, בשיטה מקובצת, כתובות פא ע"ב, כותב על מקרה זה שלא מועילה מחילה לעצמו, על פי בבא קמא ט.
ג. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא טו ע"ב, עמ' שלב, מביא את המחלוקת האם שייכת מחילה לעצמו בכגון זה.
ד. מצב מיוחד: ר' יחיאל באסן, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן ט, בסופו, אומר שאם אלמנה מתה לפני שנשבעה שבועת אלמנה (שבועה שעדיין לא קיבלה את כתובתה, ובלי שבועה זו אינה יכולה לגבות את כתובתה מעיבון בעלה), יכולים היתומים למחול לאמם המתה על שבועת אלמנה, אף שזו בעצם מחילה לעצמם, כדי שעיבון הבעל "ישלם" לעיבון האישה, ואז נושה של האב לא יוכל לגבות מהנכסים המיועדים לתשלום כתובתה (מדובר שמת הנושה, כך שירשויו לא היו יכולים לגבות מירושי החייב מצד עצמם). אבל מהרי"ט, שם סימן י, בסופו, חולק, בטענה שאין מה למחול, שהרי ייתכן שכבר קיבלה האלמנה את כתובתה לפני כן (כיוון שלא נשבעה שלא קיבלה), ואם כן אין מה שיעבור מעיבון הבעל לעיבון האישה, ואשר לחשש שהבעל נתן לה "צררי", ונאמר שזה לא נחשב פירעון אלא היא חייבת להחזיר לו את הצררי, ועל זה מחלו היורשים – הרי מחילה זו זריכה קניין (נראה שכונתו היא, מפני שזו מחילת בעלות – ראה שער ארבע-עשרה), ומת אינו יכול לעשות קניין, ועוד, אולי אינו בעין, ואם כן פקעה זכותה לקבל כתובה (הוא מתעלם מהאפשרות שהמחילה היתה על החיוב להישבע). כנסת הגדולה, חו"מ, קח, הגהות טור, אות פו, מוכיח משו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קנ, שגם לדעתו מועילה מחילת הבן לאמו המתה, שהרי הוא עוסק בכגון זה ופוסק שהירוש זוכה; אלא שמרש"ך לא הזכיר מחילה.

מילואים לשער שלוש-עשרה

להערה 140

א. גם ברכת אברהם (ארלנגר), בבא קמא, מהדורא תניינא, קט ע"א, כותב שלשיטה שהיא הקנאה, אינו יכול למחול לעצמו, מפני שאדם אינו יכול להקנות לעצמו, שהרי שום דבר לא עובר מיד ליד. ¹⁴⁰
 ב. הדבר מובן יותר לפי מה שראינו בשער ראשון, פרק שני, שלשיטת הסילוק, מחילה היא פעולה שלילית והורסת: היות שאין צורך בפעולה חיובית ויוצרת, שאדם יעשה כלפי עצמו, אין מניעה שמחילה כזאת תחול.
 ג. אבל ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב, עמ' עז, כותב שלא שייכת כאן הקנאה, מפני שאדם אינו יכול להקנות לעצמו, וגם לא שייך כאן סילוק, מפני שאדם אינו יכול להסתלק מגופו; ובכל זאת מועילה מחילה לעצמו מפני שדי בסילוק מהתביעה.

להערה 142

א. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן צא, שו"ת מהרח"ש, אה"ע, סימן ז, ובספרו שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סה (עמ' ריז), מציינים שבמקומם היה נהוג לכתוב בכתובה שאם האישה תמחל, המחילה תהיה בטלה. שו"ת מהרשד"ם, אה"ע, סימן קיט, עוסק באישה שהתנתה שאם תמחל על כתובתה, המחילה תהיה בטלה.
 ב. דוגמאות מיוחדות: שו"ת מהר"ק, שורש פט, עוסק בראובן שהתחייב בשטר שיהיה חייב "כל זמן ששטר זה לא נקרק קרע בית דין ובלא כתוב עליו תברא [=שובר]" וכו', ויורשי הנושה מחלו לו, וטענו אחר כך שהמחילה אינה פוטרת את ראובן כיוון שהשטר לא היה קרוע קרע בית דין וגם לא נכתב עליו שובר. מהר"ק דוחה טענה זו, בנימוק שהכוונה בלשון זו היא רק שראובן לא יהיה נאמן לטעון שפרע גם אם השטר יהיה ביד ראובן, כלשון השטר "כל זמן ששטר זה יוצא כו' בדלא קרוע קרע בית דין וכו' יהא בתקפו וחוקו ולא אני ולא שום אדם נאמן לטעון פרוע", אבל אם הודה הנושה עצמו שמחל, לא תועיל התנייה; ועוד, שכך שמחלו לו, נחשב כאילו כתבו עליו שובר, שהרי לשון "עליה תברא" אין פירושו שהשובר יהיה כתוב על השטר ממש, כמו שלשון זו משמשת בכל התלמוד אפילו במקום שלא שייך שהשובר יהיה על השטר ממש, ו"עליו" משמעותו – על עניינו. מדבריו משמע שאילו נכתב בשטר החוב במפורש שיהיה חייב גם אם הנושה ימחל לו, הוא חייב, שהרי מהר"ק פטר רק משום שלשונות החיזוק לא כללו שיהיה חייב גם אם ימחל. אבל מהר"ק כותב בנימוק נוסף לפטור: שהיורשים אינם יכולים לטעון מכוח לשון השטר, שהרי פטרו את ראובן מכול וכול. משמע שמחילה מועילה בלי קשר למה שהיה כתוב בשטר. ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב (צז ע"א), כותב שגם אילו נכתב בפירוש שיהיה פטור רק אם יש שובר ממש בשטר, היתה מועילה מחילה כללית על כל חיוביו (ראה בשמו ליד ציון הערה 153).
 ג. שו"ת חוקות החיים, סימן נו (פג ע"ב), עוסק בבעל שהתחייב בשטר לתת לאשתו סכום מסוים במתנה, וגם התחייב שאם תרצה אשתו לכתוב סכום זה בכתובתה, הוא יוסיף בכתובתה סכום זה, ולא תועיל מחילת אשתו כמו שלא תועיל מחילת כתובה. הוא כותב שגם אם האישה תאמר לבעל "אני מסכימה שלא תכתוב את התוספת בכתובה", זה לא יועיל, מפני שהוא התחייב שלא תועיל מחילתה על מה שכתוב בשטר החיוב של המתנה.
 ד. דעות חולקות: שו"ת גנת ורדים, אה"ע, כלל ד, סימן ה (ד"ה בתשובות), מעלה אפשרות שאין תנייה זו תקפה, מפני שלדעתו הטעמים שניתנו לתוקף התנייה אינם נכונים (ראה בשמו במילואים להערה 146), ורק אם יש תקנה (של הקהל) לעשות תנייה כזאת, כגון מה שנהגו בכתובת אישה (על מנהג זה ראה ליד ציון הערה 149), היא תקפה מכוח הפקר בית דין (גם בכלל ד, סימן טו, כתב סברה זו של הפקר בית דין), וחזיקו את תקנתם עד שאפילו תמחל האישה בלב שלם, המחילה תהיה בטלה.
 ה. נחלת שבעה, שטרות, סימן כא, חידושים, ס"ק ז, כותב שגם אם התנה כך, מחילה מועילה, כמו שהמוכר שטר חוב והתנה עם הקונה שלא יוכל למחול, יכול למחול (טור, חו"מ, סו, כג [נהובא בשו"ת תורת משה (שבת), חו"מ, סימן יח (עמ' קכג)]; העיטור, מחילה, ליד אות יא [הובא בנתיבות משפט (אלגזי), נתיב יד, דף סט ע"ד]; ספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ד; שו"ע, חו"מ, סו, כג; וראה על כך ברור הלכה, כתובות פ ע"ב, ציון ג, פרק ג). גם שו"ת תורת חסד (פרח"א), סימן פא, סימן פב וסימן פד, שו"ת מר ואהלות (ענתיב), אה"ע, סימן ב (לח ע"ג), ושו"ת נכח השלחן, אה"ע, סימן טו (כו ע"ד), מוכיחים משם שתנייה זו אינה מבטלת את המחילה מפני שלא מועילה התנאה נגד הדין. מר ואהלות מעיר ששו"ת בית יוסף (שיצוין בהערה 146) עצמו פיקפק בתנייה זו, ומוסיף שגם אין צורך קניין, התנייה בטלה; והוא פוסק שמספק הנמחל פטור. שו"ת משאת משה, אה"ע, חלק א, סימן לב (דף רא ע"א, ד"ה והנה הרשום), כותב שזו מחלוקת בין מהרח"ש וספר התרומות.
 ו. כנסת הגדולה, אה"ע, צ, הגהות טור, אות פב, מדויק משו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז, שהמחילה תקפה. זאת בניגוד למה שנביא בשמו ליד ציון הערה 145, שהמחילה בטלה.
 ז. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יז (ד"ה ברם יש), נשאר ב"צריך עיון", וכותב שאין מוציאים מיד המתחזק. שו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט (נג ע"ג, ד"ה וראיתי להרב), דוחה את הראיה מתנייה במכירת שטר חוב, ששם מדובר שלא עשו קניין על התנייה, אבל התנייה תועיל אם עשו עליה קניין, כמו ששו"ת בית יוסף (הערה 146) נוקט שעשו קניין.
 ט. בפשטות יש לדחות ראייה זו, שכאן מדובר בהתנאה מראש בין הנושה לחייב, וזו למעשה התחייבות מצד החייב

מילואים לשער שלוש-עשרה

שיהיה חייב גם אם הנושה ימחל, כהסבר מהר"י בן לב (ליד ציון הערה 145), ואילו שם החייב אינו חלק מהתנייה, והמוכר-הנושה אינו יכול להבטיח שהחייב יישאר חייב גם כשיהיה פטור מן הדין, בלי שהחייב יסכים לכך. אבל לפי טעם המבי"ט (ליד ציון הערה 144), שכאן נחשב כאילו מסר הנושה מודעא על המחילה, ההוכחה משם טובה, שהרי טעם זה שייך גם במכירת שטר חוב, והעובדה ששם נפסק שבכל זאת המחילה תקפה, מוכיחה שהדין כן גם כאן. [ה]

להערה 144

א. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן קי (קנב ע"ג), מקשה על טעם זה, שלפיו הנושה צריך לעשות קניין על המודעא שהוא מוסר על מחילתו בעתיד, שהרי לגבי המודעא שלו לא יועיל הקניין שעשה החייב על חיובו. לא ברור מדוע הוא כותב שמודעא צריכה קניין כדי לחול. יש להעיר שלטעם השני, של התחייבות נוספת (ליד ציון הערה 145), קושיה זו לא קשה, מפני שאלו שתי התחייבויות של החייב, ושתיהן נתפסות בקניין שעשה החייב.

ב. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יז (ד"ה וראיתי), דוחה טעם זה, שבוה שהוא מוחל אחר כך, הוא מבטל את המודעא.

להערה 145

א. מהר"י בן לב מקשה על הסבר זה, שלפי זה, אם ימחל הנושה פעמיים, לא יישאר חיוב, שהרי מחל גם על ההתחייבות הנוספת הזאת, כמו שכתב שו"ת הר"ן, סימן יז, שמי שנדר ואמר "אם חכם יתיר את נדרי, הוא יחול שוב", ונשאל לחכם על שני הנדרים, שניהם בטלים. אבל הוא דוחה השוואה זו, שאין למדים ממון מאיסור. ישועות ישראל, נד, עין משפט, ס"ק ב, מסביר את ההשוואה לנדר, שכמו ששם כותב הר"ן שמועילה התרה או התרות כמספר הפעמים שאמר לשון "נדר", גם אם אמר שהנדר יחול לעולם גם אחרי שיישאל עליו, כך גם כאן, תועיל מחילה או מחילות כמספר הפעמים שיאמר שהוא מתחייב, גם אם אמר "אני מתחייב לעולם ואפילו אחרי אלפי מחילות". אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יז (ד"ה והנה עיינתי), מסביר מטעם אחר מדוע הדין כאן שונה מנדר – עיין שם.

ב. מהר"י בן לב מביא ראייה מהדין שהכותב לאשתו "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהם", רבי יהודה אומר שאוכל פירי פירות עד שיכתוב "דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיך עד לעולם" (כתובות פג ע"א). ישועות ישראל מביא את הראיה, שמוכח מרבי יהודה שהאומר "לעולם" דינו יישאר כך לעולם (ובזה לא חלקו עליו חכמים).

ג. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יז (ד"ה ברם ראיתי), מדייק מנמוקי יוסף, נדרים י ע"א (בדפי הרי"ף), שאף אם מחל הנושה על כל החיובים שהתחייב החייב, חוזר וחל חיובו, כיוון שהחיוב הראשון היה "מעכשיו", שגם אם ימחל, יחזור ויתחייב, ולא מועילה שום מחילה, אף אם ימחל על חיוב האחרון, מפני שלעולם חוזר החיוב וניעור. אבל הוא מדייק (בד"ה ברם יש) מרשב"א, נדרים כט ע"ב, ומהר"ן, נדרים שם, שהמתחייב חיוב מסוים בקניין סודר, אף שאמר שהחיוב יישאר לעולם ולא תועיל מחילה, בכל זאת מחילה מועילה, ולא תוכל לחול התחייבות מחדש, כיוון שקניין סודר זה כבר עשה את פעולתו בחיוב הראשון, ואין במה שיחול חיוב השני, גם אם אמר "מעכשיו".

להערה 146

א. ראה בשער שלישי, עמ' 107, מחלוקת האם מועילה מחילה על מחילה.
ב. שו"ת גינת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן ה (ד"ה בתשובות), מקשה על הסבר הבית יוסף, איך מועיל כאן קניין סודר שיחול החיוב החדש על החייב? הרי שו"ע, חו"מ, קצה, ה, כותב שקניין סודר אינו מועיל על דבר שבעתיד, מפני שבשעת החלות העתידית כבר חזר הסודר לבעליו ופקע כוח הקניין (וכך הקשה גם בכלל ד, סימן טו). אבל קושיה זו אינה קשה על הסבר מהר"י בן לב, שאומר שהחייב מתחייב מעכשיו חיוב חדש. אבל גם עליו מקשה גנת ורדים, שהיות שמחל הנושה, כבר פקע החיוב הראשון.

ג. לפי מהר"י בן לב ובית יוסף, תנייה זו דומה לתנאי שלא תשמט שביעית את החוב (שגם שם מועיל התנאי מטעם התחייבות חדשה, לפי רמב"ם, הלכות שמיטה, ט, י; על אופן פעולת התנאי, ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 904); וצריך עיון האם גם כאן יועיל רק "על מנת שתשלם לי גם אם אמחל", ולא יועיל "על מנת שלא תועיל מחילה", כמו שמועיל רק "שלא תשמטני בשביעית" ולא "שלא תשמטני שביעית", מפני שזה תנאי על מה שכתוב בתורה – האם גם אמירה שלא תועיל מחילה היא נגד התורה?

להערה 147

א. תנייה כזאת מוזכרת בשו"ת המבי"ט, חלק א, סימן ב, ובשו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קכא וסימן רכב.
ב. שו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן יד (הובא בשו"ת חוקות החיים, סימן נו, דף פג ע"ד), מציין שמנהג שלוניקי הוא לכתוב בכתובה שלא תועיל מחילת האישה אם הבעל יפתה אותה למחול, ואפילו שטר הודאה

מילואים לשער שלוש-עשרה

שקיבלה את הסכום לא יועיל, אבל יועיל שטר הודאה אם אחד מהחכמים שבעיר יחתום בשטר ויסביר מדוע הודתה. אבל שו"ת חוקות החיים, סימן נו (פנ ע"ד), כותב שבאימיר לא נהגו לכתוב תנייה שלא תועיל מחילת האישה. והוא כותב (בדף פד ע"ב) שגם במקום שנהגו שמועיל רק אם יש חתימה של "מרבין תורה", זה רק בשטר שבו האישה מודה שקיבלה פירעון כתובתה, אבל אם הבעל מסר את הממון לאישה בפני עדים, והיא מודה "אתם רואים שבעלי פרע לי כסף בעין", והעדים כותבים "ראינו שהוא פרע", זה מועיל גם בלי חתימת מרבין תורה.

להערה 150

שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכא, דף רי ע"א (הובא בשו"ת נכח השלחן, אהע"ז, סימן טו, דף כו ע"ד), כותב שהתנייה היא רק שלא תוכל למחול על חיוב הבעל (על פי תקנת הקהילות) לתת ליורשיה חצי מנדונייתה אם תמות בלי בנים (ראה שער שביעי, עמ' 301 ואילך, בעניין מחילה על חיוב זה), אבל היא תוכל למחול בחיי הבעל, שאם תתאלמן או תתגרש לא תגבה את כתובתה, מפני שהתנייה לא נועדה לזה, כיוון שלא היה צורך בתנייה על כך, שהרי בלאו הכי אין חשש שתמחל על זה, שהרי אם תמחל תצטרך לחזור על הפתחים. אבל שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), אהע"ז, סימן ב (לח ע"ג), חולק על פרח מטה אהרן, מפני שלשון התנייה "שלא יפתנה בעלה למחול שום סך מכתובתה" משמעה שהתנייה הוא על הכול, ואשר לשאלה מדוע הוצרכו להתנות על כך, הוא משיב שמצוי שאישה מתפתה למחול, ולכן הוצרכו להתנות. והסכים עמו שו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ב, סימן ט (נד ע"א, ד"ה אלא דשוב). פרח מטה אהרן עצמו (בדף רי ע"ב) מעיר ששו"ת בית יוסף שם עוסק במחילה מחיים, ובכל זאת הוא כותב שהיא בטלה בגלל התנייה.

להערה 151

כמו כן, שו"ת שערי עזרא (בצרי), חלק א, סימן קו (עמ' רנד), כותב שגם אם כתבו בכתובה שאם תמחל לא תועיל מחילתה, היא יכולה למחול בהסכם גירושין שנעשה בבית דין, מפני שאין סיבה שתמחל מעצמה. אבל הוא מתקשה בזה, הרי שלם כדי שיגרשנה (צריך להוסיף, שאף שהיא מוחלת רק כדי שישכים לגרש, זה בגדר אונס עצמי שאינו פוסל את המחילה, כפי שראינו בעמ' 380). אבל הוא כותב שצריך קניין על כך.

להערה 152

כמו כן, שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), אהע"ז, סימן ב (לח ע"ב), מדייק משו"ת בית יוסף שם, שבסתם, שלא ידוע מדוע מחלה, חוששים שמא הפיתוי גרם למחילה, מפני שאין סיבה שתמחל מעצמה. אבל הוא מתקשה בזה, הרי הבעל טוען שלא פיתה אותה, ואין נוציא ממנו בגלל אומדנא זו? על נידונו הוא כותב (בדף לח ע"ג) שהיו רגליים לדבר שמחלה מעצמה, מפני שהבעל נתן לה את נכסיו במתנה, ולכן סביר להניח שבתמורה מחלה לו בלב שלם.

להערה 153

ישועות ישראל, סימן נד שם, מבאי ראייה ממבטל גט – עיין שם. ושם הוא מסביר שאין זה דומה למי שנדר והתנה שנדרו יחול גם אם יישאל עליו לחכם, שבו צריך להתיר לפי מספר הפעמים שאמר לשון "נדר" (במילואים להערה 145), מפני שאי אפשר להתיר נדר לפני שיחול, אבל בחיוב, אם לא אמר "מעכשיו", יכול לחזור בו, ואם אמר "מעכשיו" כבר חל החיוב ומועילה מחילה עליו; ולכן לא מועילה תנייה שלא תועיל מחילה. הוא מעלה אפשרות שמהר"י בן לב (הערה 145) ובית יוסף (הערה 146) דיברו רק במחילה בסתם, אבל אם מחל בפירוש על כל החיובים, מועילה המחילה. אבל הוא מקשה, אם כן, מה הועילה התקנה שתיקנו לכתוב בכתובה שלא תועיל המחילה (ראה במילואים להערה 147), הרי תועיל מחילה כללית?

להערה 156

א. כמו כן, נחלת שבעה, שטרות, סימן כא, חידושים, ס"ק ז, ושו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פא, סימן פב, וסימן פד (הובא בשו"ת נכח השלחן, אהע"ז, סימן טו, דף כו ע"ד), כותבים שאם נשבע שלא תועיל המחילה, השבועה מחייבת אותו; משמע שכונתם היא שגם אם מחל, המחילה בטלה.
ב. תוספות, בבא קמא פט ע"א, ד"ה כל (הובא בפרישה, חו"מ, תכד, יג, ובתומים, צו, ס"ק ח [שהובא בחידושי חתם סופר, בבא קמא פח ע"א, עמ' קח]), הגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, ונימוקי יוסף, בבא קמא לב ע"א (בדפי הרי"ף), נוקטים אפשרות שנושה ימכור את חובו וישבע שלא ימחל, כדי שקונים לא יירתעו מלקנות את החוב; ומלאכת שלמה (חכים), הלכות מלווה ולווה, ב, ו (סג ע"ג), לומד מדבריהם שלדעתם אין תוקף למחילה אם ימחל בניגוד לשבועה. על דבריהם עיין נחל יצחק, סימן ט, ענף א.
ג. בהגהות מרדכי כותב "נשבע או קיבל בחרם שלא ימכור או ימחול". אבל אין להבין מזה שנשבע שימחל, אלא המלה "שלא" מוסבת גם על "ימחול", כפי שמשמע בסוף דבריו "אין במעשיו כלום", הרי שהדין הוא עשית

מילואים לשער שלוש-עשרה

מעשה שנשבע שלא לעשות. ואכן סמ"ע, רח, ס"ק ג, שו"ת דרכי נעם, אהע"ז, סימן נג, שו"ת חתם סופר, י"ד, סימן ו, ושו"ת מים רבים, או"ח, סימן ל (כב ע"ב), מעתיקים מהמרדכי שנשבע שלא ימחל.
ד. דרכי נעם שם כותב שטעם הגהות מרדכי הוא משום קנס, אבל מעיקר הדין המחילה תקפה למרות האיטור.
ה. שו"ת מר ואהלות (ענתובי), אהע"ז, סימן ב (לח ע"ג), כותב שאם שבועה זו נועדה לחזק תנייה שלא יוכל למחול (שבועה עוסקים נחלת שבועה ותורת חסד שם), זו שבועה בטעות, מפני שאילו ידע שהתנייה חסרת תוקף (זו דעתו) – ראה במילואים להערה 142, אות ה), לא היה נשבע. אבל תורת חסד שם כנראה חולק על כך, שהרי הוא עוסק בשבועה שבאה לחזק תנייה כזאת, וסובר שהתנייה אינה תקפה (ראה בשמו במילואים להערה 142), ובכל זאת פסק שהשבועה מחייבת.
ו. ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן כז, כותב שאדם יכול לתת ערבות שלא ימחל, או לקבל על עצמו עונש גדול אם ימחל. □

להערה 161

א. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ד), מדייק כך גם מרמ"א, יו"ד, רל, א, שכותב רק שמי שנשבע לא למכור, המכר בטל (אף שבחור"מ שם כתב שהמכר קיים), ואינו מזכיר מי שנשבע לא למחול.
ב. כמו כן, שו"ת הרדב"ז, חלק ו, סימן שני אלפים סח, חולק על הגהות מרדכי באופן כללי (אבל לא הזכיר מחילה בייחוד). כמו כן, מלאכת שלמה (חכיים), הלכות מלווה ולווה, ב, ו (סג ע"ג), מוכיח משו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שכה, שלדעתו המחילה מועילה אף שנשבע, שהרי כתב שיש חשש שימחל אף שזו עבירה. מלאכת שלמה שם מוכיח שגם שו"ת הרא"ש, כל ז, סימן ד, סובר שהמחילה כאן תקפה, שהרי הרא"ש כתב שמעשה שנעשה באיטור תקף אם אפשר לבטל את האיטור, והרי שבועה ניתנת לביטול על ידי שאלה לחכם. משום כך כותב מלאכת שלמה שאפשר לומר "קיים לי" שהמחילה תקפה.
ג. שו"ת ברית אברהם (פצנבוסקי), אהע"ז, סימן קכא, אות טז, כתב שבמחילה לא נאמר "אי עביד לא מהני", והיא תקפה גם אם נשבע לא למחול, על פי עיקרון שקבע שם שכל דבר שמועיל בדיבור בלבד, מועיל גם אם נעשה באיטור, מפני שעיקרו בלב, וגם מחילה מועילה בדיבור בלבד. והוא כותב שמחילת חוב בשטר, לדעת ר' ישעיה (שהבאנו בשער שיש, פרק שני) שהיא חלה רק אם עשה מעשה קניין, אכן לא תחול אם נשבע לא למחול; והוא מסביר שלכן התכוון הגהות מרדכי (הערה 156), שכתב שהנשבע לא למחול, ומחל, מחילתו בטלה. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"א), כותב שהסבר זה לא יתקבל לפי מה שכתב אורח משפט (ראה בשמו בשער שיש, ליד ציון הערה 83) שגם לר' ישעיה המחילה חלה מצד עצמה אלא שהעובדה שלא החזיר את השטר היא הוכחה שלא מחל בלב שלם. □
ד. יש מי שאומר שגם הגהות מרדכי סובר שהמחילה תקפה: ר' אליאב שוחטמן, מעשה הבא בעבירה, עמ' 146–148, מביא גירסה מורחבת של הגהות מרדכי מכתב יד, ולפיה מדובר במוכר שטר חוב, שכדי שהקונה לא יחשוש שימחל ללווה (כפי שיש בכוחו לעשות על פי דין – כתובות פה ע"ב), הוא נשבע שלא ימחל. הוא מסביר שהסיבה שהמחילה בטלה אינה משום שהיא נעשתה באיטור, אלא מפני שבוה שנשבע, איבד את זכותו בחוב, שהרי אחרי שמכר את השטר, כבר אינו יכול לגבות מהחייב, והזכות היחידה שנשארה לו היא הכוח למחול, ועל ידי שבועתו הוא מוותר גם על זכות זו. לפי הסבר זה, אין ללמוד מכאן לסתם נושה שנשבע שלא ימחל, שהרי בסתם נושה, השבועה דווקא מחזקת את זכותו בחוב.
ה. ראה ליד ציון הערה 219 ואילך, ובמילואים להערה 221, על האפשרות שדין מחילה זו תלוי בשיטות השונות בהגדרת מחילה.

להערה 170

א. שו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן ח, סימן י, סימן יג וסימן טו (הובא בטור, חו"מ, עז, ח), כותב בסתם שהכול מחול, וב"מ מסביר שטעמו הוא שלדעתו סתם חייבים משותפים הם ערבים קבלנים זה בעד זה.
ב. דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, כותב בשם שו"ת הרא"ש שם, סימן טו, שגם אם המחילה היתה בעקיפין, שהוצרך הנושה למחול לאחד מהחייבים, כל החוב מחול.
ג. ב"ח, חו"מ, עז, ט, כותב שהדין כך גם אם מחל אחרי שנפרע חלק מהחוב.
ד. תרומת הכרי, הקדמה, אות ר, מסביר על פי דין זה בדרך דרוש את האמור בירומא פו ע"ב, שבשביל יחיד עשה תשובה, ה' מחל לכל העולם: ישראל ערבים זה לזה כערבים קבלנים, שהרי ה' יכול לגבות מכל מי שירצה, ואם אחד עשה תשובה, ה' מחל לו, וממילא כל ישראל נפטרים.
ה. דעה חולקת: רמ"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא קיא ע"ב, עוסק במי שגול, ובא אחר ואכל את הגוילה, שהדין הוא שהנגול יכול לגבות מהגולן או ממי שאכל אותה, והוא כותב שאם מחל הנגול לאחד מהם, האחר עדיין חייב. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות ג, ושיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן ג, נימקו שלדעתו מחילה היא עניין של הפקעה בלבד (כשיטה בשער ראשון, פרק שני), והנושה הפקיע רק את חובו של האחד ולא את חובו של האחר; ואילו הרא"ש סובר שמחילה היא כפירעון (כשיטה בשער ראשון, פרק רביעי), ולכן רואים כאילו הנגמל פרע את כל החוב וממילא גם האחר פטור.
ו. תומים, עז, ס"ק ח, מבין שלדעת מהר"ם (הערה 188), לא כל החוב מחול, אלא רק החייב הזה נפטר, ושאר

מילואים לשער שלוש-עשרה

החייבים עדיין חייבים, והוא כותב שאם הנושה תפס, הוא יכול לטעון "קיים ל"י" כמהר"ם. אבל הוא מעלה אפשרות שאם הנושה מחל לאותו חייב על כל החוב, גם למהר"ם גם שאר החייבים מחולים, מפני שאילו התכוון למחול רק לאותו חייב, למה לו למחול? הרי היה יכול לתבוע מי שירצה; ורק אם מחל לאחד מהם חלק מהחוב, שאר החייבים עדיין חייבים. אבל נראה שלפי נתיבות המשפט (הערה 189), אין ללמוד מדברי מהר"ם שם לענייננו, שהרי נתיבות המשפט הסביר שרק בנידונו של מהר"ם, שותפים בעסקים, יש סיבה לומר שההפחתה מתחלקת בין כל החייבים. [1]

להערה 174

א. הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, עז, אות ו, כותב שבסתם מניחים שמחל מתוך בקשת החייב, שכן אין דרך נושה למחול מיוזמתו.

ב. דעה חולקת: דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, כותב שמשו"ת הרא"ש נראה שהבחנה זו אינה נכונה. אבל בדרכי משה השלם, סימן עז, הערה 24, מצויין שבאחד מכתבי היד של דרכי משה כתוב כדברי ב"י, והמהדיר מעיר שכנראה כך גרס הש"ך בדרכי משה.

להערה 176

א. ב"י מתקשה בזה, מה טעם ההבדל, הרי גם במקרה השני, השטר הזה כלול במחילה.
ב. ב"י עושה הבחנה זו כדי ליישב הסתירה בשו"ת הרא"ש, כלל עג, שבסימן י שם כתב שהמחילה פוטרת את כל החייבים, ואילו בסימן יא-יב כתב שרק חלק מהחוב מחול. אבל דרכי משה, חו"מ, עז, ס"ק ג, מיישב את הסתירה בדרך אחרת: סימן יא-יב הם מחכם אחר, ואינם של הרא"ש. אבל המהדיר במהד"י מכון ירושלים, בהערה לסימן יא, מצייין שבכתב היד חתום הרא"ש גם שם.

להערה 188

דעה חולקת: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן קלד, ותשובות מיימוניות, ספר קניין, סימן א (הובא במדרכי, בבא קמא, סימן קעז), כותב שאם השותף ביקש את המחילה בשביל עצמו, רק הוא זוכה בהפחתה. והסכים עמו ים של שלמה, בבא קמא, פרק י, סימן מה. פסקי ריקאנטי, סימן תפז, מביא את שתי הדעות.

להערה 193

א. דעה חולקת: מהר"ם, שהובא במילואים להערה 188, ובשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס לבוב, סימן שצו (שנח), כותב שאם השלטון אמר שהוא מוחל לאותו פלוני, רק הוא זוכה בהפחתה, גם אם הדבר בא בעקבות בקשתו. פסקי ריקאנטי, סימן תפז, רמ"א, חו"מ, קסג, ו, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שעא, ושו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב (ד"ה אמנם הטענה), מביאים את שתי הדעות. נתיבות המשפט, קעז, ס"ק א, מסביר שאף שלעניין שותפים פסק שו"ע (הערה 188) כ"י שמחה, ורמ"א לא הביא שם את דעת מהר"ם החולקת, הרי זה משום שהרא"ש הכריע כ"י שמחה לעניין שותפים, אבל הרא"ש לא דיבר במפורש על מס, וייתכן שהרא"ש מסכים למהר"ם בעניין מס, מפני שרק בחוב רגיל יכול שותף אחר לטעון: "אילו לא היית מבקש מחילה לעצמך, הייתי מפיס אותו והיה מוחל בסתם לשנינו מקצת, ועכשיו שכבר מחל לך, לא יסכים לוותר יותר", אבל במס לא מתקבלת טענה זו, מפני שלא כל אחד יכול לבקש מחילה, ורק מי שנושא חן בעיני השלטון, שמשרת אותו לפעמים, השלטון מוחל לו.
ב. מהר"ם שם (הובא בשו"ת מהר"י וייל, סימן לח) כותב, שגם לדעתו, מי שהשלטון מחל לו לפני שהגיע הקהל לסיכום סופי עם השלטון בדבר סכום המס הכללי, ההפחתה מתחלקת בין כולם, כיוון שמה שמחל לאדם זה גרם לו להכביד על שאר הקהל; ורק אם השלטון אמר בפירוש "פלוני לא ישלם מס אלא אדם אחר ישלם במקומו", הוא פטור. שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן קכג (ריג ע"ג), מסביר, שאם השלטון מוחל עקב בקשה, הדבר מראה שבאמת אינו רוצה למחול, אלא הוא מציג את עצמו כאילו הוא מוחל לו, ולמעשה הוא יפצה את עצמו על ידי הכבדה על שאר הקהל, ואת זה אין בסמכותו לעשות, מפני שזו אפלייה ("חמסנותא דמלכא"); אבל אם השלטון מוחל מיוזמתו, הרי זה מראה שאין ברצונו לעשות עוול, אלא ברצונו להקל על אותו נמחל, ואין אומרים שהוא מכביד על אחרים בגלל זה, שהרי אילו רצה, היה מכביד גם בלי למחול לאדם זה. [2]

להערה 195

א. שו"ת קול אליהו, חלק א, חו"מ, סימן ז (ד"ה וחזינא ליה), מסביר שהרשב"א לשיטתו בשו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתקע, שמי שמתחייב לזמן קצוב, ומת מקבל ההתחייבות, ההתחייבות אינה עוברת ליורשיו.
ב. קול אליהו שם עוסק בנושה שמחל לחייב על מנת שיתן לו כך וכך כל שנה, ומת החייב; והוא פוסק (בד"ה ומעתה נבוא) שהמחילה היא גם ליורשיו. בדרך כלל פשוט שהמחילה היא גם ליורשים, שהרי ברנע שהחוב פקע, אין חיוב שיעבור ליורשים, אבל בנידונו היה מקום לראות כאילו נתן מתנה מתמשכת לחייב תמורת התשלום החדשי, ולא מתנה חד פעמית, ולכן היה מקום לומר שהמתנה נפסקת עם מות החייב.

מילואים לשער שלוש-עשרה

להערה 206

א. פעמוני זהב, יב, ח (ו ע"א), מסביר שהסמ"ע מסופק מפני שזאת לא מחילה גמורה אלא רק הארכת זמן.
ב. בשאלה האם הארכת זמן נחשבת מחילה, עיין חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מז, אותיות ב-ג.
ג. הארכת זמן מכללא: חזון איש, חו"מ, ליקוטים, סימן טז, אות א, כותב שמלווה שלקח משכון בסתם, יש בזה הארכת זמן מכללא, ובית דין צריך לאמוד כמה זמן מחל לו שלא יתבענו, ומתחשבים בדינא דמלכותא כדי לאמוד את דעתו בזה, כיוון שאנשים רגילים לעשות לפי דינא דמלכותא, שהרי מקובל לומר "דינא דמלכותא דינא" אף שזה לא תמיד נכון.
ד. שו"ת אהל יהושע (בומבך), חלק ב, סימן קמא, כותב שנושה שהסכים לקבל מהחייב "וועקסיל" (סוג של שטר חוב), אין בכך הארכת הזמן מכללא, אלא יש להניח שהוא קיבל אותו רק כמשכון וערבות, והסכים לחכות רק מפני שראה שכן לחייב במה לשלם, וקיבל את הוועקסיל כדי להיות בטוח בכספו, אבל אינו רוצה להאריך את הזמן אם יש לחייב במה לשלם, ולכן אם יש לחייב במה לשלם, יוכל לגבות.
ה. מצב מיוחד: שו"ת שי למורא (יונה), סימן לד, עוסק בנושה שהאריך את הזמן וקבע זמנים לתשלומין, אבל הוא לא תבע את החוב במועדו, אלא תבע אחרי זמן רב, כשכבר עברו כל הזמנים שקבע לפירעון. הוא פוסק (בדף מ ע"ב-ג) שאף שהגיע כבר הזמן הדחוי, אינו יכול לגבות הכול בבת אחת, מפני שקשה לפרוע סכום גדול בבת אחת (עיין שם שהוא מביא הוכחות מהתלמוד לכך), ויש להניח שהכוונה היתה שמזמן התחלת הפירעון, יינתנו פרקי זמן לתשלומים; ואין לו להלין אלא על עצמו, כיוון שהוא אשם במה שלא תבע לפני כן, ואם לא היה יכול לתבוע, היה לו למנות מורשה שיתבע במקומו; ועוד, שייתכן שהעובדה שלא גבה עדיין גרמה ללווה שיצטרך לשלם עוד מסים, מפני שהונו הוערך ביותר מכפי שהוא, כיוון שהמעריכים חשבו שאינו חייב עוד כסף, ואם כן הנושה לא נהג כשורה בזה שהתעכב. אלא שהוא כותב (בדף מא ע"א) שיש להתחשב בזמן שעבר, ולכן אם, לדוגמה, בתחילה פרס את התשלומין על פני חמש שנים, ועברו עשר שנים ולא תבע, הוא יכול לגבות הכול בתוך שלוש שנים, מפני שיש אומדן דעת שהלווה היה מסכים לכך שיפרע הכול תוך שלוש שנים אילו נתנו לו עוד עשר שנים.

להערה 209

א. שער משפט כותב (בד"ה גס), שגם אם הנושה מודה שהאריך את הזמן אלא שלדבריו כבר נשלם הזמן, והחייב אומר שעדיין לא נשלם, הנושה נאמן.
ב. עיין שם (בד"ה אך מ"מ), בעניין נושה הטוען שהאריך את הזמן והחייב מכחיש, כשהארכת הזמן היא לטובת הנושה.

להערה 212

א. שו"ת הראג"ח, חלק א, סימן לח, כותב שאם שוכר האמין את המשכיר עליו ("נאמנות"), המשכיר נאמן לומר שלא מחל על דמי הכסירות, אם הנסיבות מלמדות שהתכוונו לכלול גם טענה כזאת ב"נאמנות".
ב. ר' משה הלוי, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סא, כותב שגם אם עשו "נאמנות" בחוב על פה, הנתבע פטור בטענת מחילה, מפני שה"נאמנות" לא נועדה לטענת מחילה. אבל מהרי"ט שם, סימן סב, חולק ואומר שטענת מחילה מועילה רק אם יש מיגו שהיה יכול לטעון שפרע (ראה ליד ציון הערה 105), וכאן אינו יכול לטעון שפרע בגלל ה"נאמנות", ולכן גם אינו נאמן לומר שמחל.

להערה 214

א. בשער ראשון, עמ' 23 (תוך הדיון האם מותר למחול חוב בשבת או ביום טוב), הבאנו ששו"ת מהר"ם לובלין, סימן עב, כותב שמחילה שנעשתה ביום טוב תקפה, שהרי אף מוכר שנעשה באיסור שבת תקף. אבל אין ללמוד מדבריו למקום שהאיסור מבטל את תוקף הפעולה, כגון שנשבע שלא יעשנה.
ב. ראה עוד ליד ציון הערה 156, בעניין מי שנשבע שלא ימחל. וראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 309 (להלן, עמ' 1415), ששו"ת זכר חיים (שוהט), סימן י, ענף ג, מזכיר עניין קניין שנעשה באיסור לגבי מחילה באונס – שעצם האונס (לא המחילה) אסור מטעם גזל. וראה שער שלישי, עמ' 796, במילואים להערה 92, אות ב, בעניין מחילת ריבית, בשם המהדיר לספר התרומות.

להערה 217

א. אבל רש"ה שניקר מביא הסברים חילופיים לכך שהמחילה שם תקפה, ולפיהם אין הוכחה שמחילה אסורה תקפה: (א) ר"ח וזננפלד הסביר שהמחילה תקפה מפני שאין בה איסור גזל, כיוון שהמוחל חייב לשלם לקונה משום דינא דגרמי (בבא קמא צח ע"ב), ונמצא שלא חיסר אותו, מפני שלא איכפת לקונה אם הלווה המקורי חייב לו או המוחל חייב לו, ורק המזיק חפץ עובר באיסור גזל, מפני שאף אם שילם אחר כך את דמי החפץ, איבד את

מילואים לשער שלוש-עשרה

החפץ של חבירו. רש"ה שינקר דוחה סברה זה, שייטכן שהקונה מעדיף שהלווה יהיה זה שחייב לו, כגון שהוא אדם נוח יותר מהנושה; ועוד, שיש דעה (רמ"א, חו"מ, סו, לב) שהמוחל אינו חייב לקונה את כל סכום השטר, אלא רק מה ששילם לקנותו.

ב. (ב) מדברי נתיבות המשפט, שסא, ס"ק א, עולה שבאיסור גזל לא נאמר "אי עביד לא מהני" (עיין שם אין הוא מטיק כן).

ג. ערך שי, חו"מ, סו, כו (מח ע"א), כותב שאף שהמוחל עושה איסור, הרי אפשר לכופו לשלם לקונה את הנזק, ובוזה יתוקן האיסור, במקום לבטל את המחילה שבזה הלווה יפסיד. והוא כותב שאכן אם אין למוחל נכסים, כך שאי אפשר לתקן את האיסור על ידי תשלום. הוא מעלה אפשרות שזה טעמו של ראב"ן, כתובות, יט ע"ב, הכותב שמוכר שטר חוב אינו יכול למוחל אם אין לו במה לשלם לקונה את נזקו.

להערה 221

נראה שלשיטת הפירעון (שראינו בשער ראשון, פרק רביעי), המחילה לא תחול אם נשבע לא למוחל. הרי שיטת הפירעון אומרת שהיות שהיו יכולים לבצע פירעון והחזרת הפירעון, "הפוכי מטרטא למה לי", ומוותרים על הביצוע הדרכיוני ורואים כאילו נעשה. אבל בנידוננו אין לומר "למה לי" – בהחלט מוצדק לדרוש ביצוע דרכיוני בפועל אף על פי שהוא נראה מיותר, שהרי על ידי הביצוע יינצל הנושה מהפרת שבועתו (אף על פי שמחילה מתפרשת מבחינה אנליטית כפירעון והחזרה, אין לאסור משום כך על הנושה לקבל פירעון ולהחזירו, מפני שבשבעה מתפרשת לפי לשון בני אדם, ומן הסתם הוא התכוון לאסור על עצמו רק למוחל, ולא התכוון שיהיה אסור לו לקבל פירעון ולהחזירו אחר כך כמתנה, שהרי לא יעולם לא יוכל לתת לו מתנה, שהרי ההגדרה האנליטית אינה קובעת זמן ל"החזרה"; ואילו רצה שיהיה אסור לו להחזיר את הפירעון, היה צריך להישבע שלא לתת מתנה לעולם לאדם זה), ואילו אם ימחל, יעבור על שבועתו. לכן גם אם ימחל לא נוכל לומר שרואים כאילו פרע והחזירו. אולם טיעון זה שייך רק באיסור שבועה, וייתכן שמחילה אסורה אחרת תחול גם לשיטת הפירעון.

להערה 222

א. שי למורא ושמחה לאיש מסבירים שאף שיש אומרים שראובן האומר לשמעון "קנה אתה וחמור", לא קנה שמעון בכלל, מכל מקום אפשר לומר "קים לי" כדעה שקנה מחצה (וכן פסק שו"ע, חו"מ, רי, ג), ולכן המחילה מועילה באופן חלקי, מפני שהחייב מוחזק.

ב. שי למורא מעלה אפשרות (ברך לט ע"ג) שגם לפי הדעה שב"את וחמור" לא קנה כלל, הטעם הוא שחמור אינו בר קנייה כלל, אבל מחילת שותף על חוב לשותפות מועילה באופן חלקי מפני שהוא בר מחילה, ומחילתו היתה מועילה לגמרי אילו היתה לו הרשאה משותפו.

ג. כמו כן, חידושי ר"ע איגו, כתובות פג ע"א, בתחילתו, כותב שסילוק שחלקו אינו תקף, כגון בעל המסתלק מירושת אשתו (לדעה אחת – ראה שער רביעי, עמ' 222 ואילך) ומפירות נכסיה (שמועיל) – הסילוק תקף באופן חלקי, גם לדעה ש"את וחמור" לא קנה כלל, מפני שסילוק עדיף מהקנאה, כמו שהוא עדיף ממנו לענין שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם. ראה שער רביעי, פרק תשיעי, שיש אומרים שסילוק שונה גם ממחילה לענין זה, שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם. אבל אין נראה להסיק מזה שלדעתו מחילה שבטלה מקצתה בטלה כולה, אלא נקט דבר שלא בא לעולם רק לדוגמה לכך שסילוק מועיל יותר מהקנאה, ובמחילה יש דוגמאות נוספות, כגון שאינה צריכה קניין. תורת ישראל (וולפין), חלק א, עמ' קעו, מקשה מדבריו על שיטת קצות החושן, שביאי בעמ' 700, שסילוק הוא כהתנאה על דבר שכתוב בתורה. ולא ברור מדוע פשוט לו שהתנאה שבטלה מקצתה בטלה כולה.

ד. שמחה לאיש שם, אות ג, מוסיף שגם לדעה שמכר שבטל מקצתו בטל כולו (ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 379), הטעם הוא שאומדים את דעת המוכר שהתכוון למכור את כל החפצים יחד, אבל במחילה, מחל על הכול, ומה שהתבטל חלק לא היה מחמת סיבה של מציאות אלא משום טעות, וכאילו לא הסכים למוחל על המקצת, ואם כן אין סיבה שזה יבטל את החלק שמחל בלב שלם.

ה. על מחילה שבטלה מקצתה בגלל טעות, ראה שער שמיני, עמ' 1066, במילואים להערה 225, בשם חקרי לב.

להערה 229

א. שו"ת הרי"ף, סימן רפה, כותב שמי שעשה פשרה, ולפני כן מסר מודעה עליה, הפשרה בטלה, אבל הוא חייב להחזיר מה שנתן לו הצד השני במטרת הפשרה.

ב. מקרה מיוחד הוא אם המחילה התבטלה עקב פירעון לנושה. שו"ת חוט השני, סימן מב, עוסק באביו של חייב שנתן לנושה שלושים זהובים כדי שימחל לבנו (החייב) על חובו, והתנה עמו בתנאי כפול שאם יקבל הנושה עוד פירעון מן החייב, שזו הפרה של המחילה, יחזיר לאב את שלושים זהובים. הוא מפרש את התנאי, שכונתו היא למצב שהחייב לא יתן כסף לנושה בדרך פירעון החוב, אבל אם נתן לו כסף בדרך מתנה, נתינת האב לנושה אינה בטלה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

להערה 4

שער משפט, צו, ס"ק ב, כותב שלווה שנתן מלווה משכון אוכל נפש, ובוה מחל לו על חיובו להחזיר לו אותו (שהרי אסור לקחת משכון כזה – רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ג, ב), ואחר כך חזר בו ותבע מהמלווה שיחזירנו, או שנתן לו משכון אחרי שעת ההלוואה ומחל לו בכך על חובת השבת העבוט, ואחר כך חזר בו וביקש מהמלווה שיחזיר לו בעת צרכו – המלווה חייב להחזיר, לשיטת ר' יוסף הלוי המובא בנימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"א (בדפי הרי"ף), שמשכון אינו נחשב "הילך", ואינו קנוי מלווה אם הלווה נותן לו אותו לאחר שעת ההלוואה מעצמו בלי ציווי בית דין, ולכן הלווה יכול לחזור בו ממחילתו, שהרי חצר המלווה אינה קונה לו את המשכון לפי ר"י הלוי, ולכן אם הלווה חוזר בו מהמחילה, חל חיוב דאורייתא על המלווה להחזיר לו בעת צרכו. בעצם, שער משפט מסתמך על העיקרון שלא מועילה מחילה על בעלות, שהלווה אינו יכול למחול על בעלותו על המשכון.

להערה 7

א. עוד פסקו כך: רמ"א, חו"מ, רמא, ב (הובא בשלמי רגלים (לנגסם), פרק ב, אות כז, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן ה, בשו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן רכג, בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן שיג, בשו"ת להורות נתן, חלק ה, סימן ק, אות ד, ובשיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 217); לבוש, חו"מ, רמא, ב; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן עז (ד"ה הכלל); שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן כה (הובא בכרם חמור, עט סופר, חלק ב, דף סב ע"ב) וסימן שיד; ביאור הגר"א, חו"מ, רמא, ס"ק ד; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פ; שו"ת לחם רב, סימן קצ; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח; שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן מו, בתחילתו, וכלל ה, סימן טו (ד"ה וראיתי מה שקילס – על פיקדון); ב"ח, חו"מ, רמא, ד, ושו"ת הב"ח (הישגות), סימן קמט; פרישה, חו"מ, רמא, ד, ובספרו סמ"ע, סימן רמא, ס"ק ו (הובא בחידושי חתם סופר, סוכה מא ע"ב), וסימן רמה, ס"ק יד; כנסת הגדולה, חו"מ, סימן לב, הגהות ב"י, אות ו (בפיקדון); הובא בשו"ת חיים לעולם, חלק ב, אהע"ז, סימן ב, דף ו ע"ב), וסימן רמא, הגהות ב"י, אות כו, בשם ר"א גאליק; שו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"ב); אפר קדשים, סימן סד; ערוך השלחן, חו"מ, סימן רמא, ו, וסימן רמה, ט; ר"מ ברורו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצג ע"ג); פנים במשפט, עג, ס"ק מ, בדעת הרשב"א; שו"ת עטרת חכמים, י"ד, סימן כד (הובא בשיד חמד, כללים, מערכת מ, כלל קסג); שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק א, סימן קא, ד"ה כל זה (בפיקדון), וסימן קו, ד"ה ונבוא (על מחילה על בעלות לשואל או למי שיש לו חלק מן הלווה, הובא בפתי תשובה, אהע"ז, כח, ס"ק כח, השני); הפלאה, קונטרס אחרון, סימן עז, ס"ק ו; עמק המשפט, חלק א, סימן מ, אות מח; משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה עוד רצו); שו"ת יפה נוף, חו"מ, סימן נו; רי"א הרצוג, פסקים וכתבים, כרך ז, סימן קט; פעמוני זהב, רמא, ב (על כלי שאלו); שו"ת שואל ומשיב, מהדורא שתייתאה, סימן ל (לג ע"ב); שו"ת מהריט"ץ, סימן קצה וסימן רד; מעשה רקת, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב; בית אברהם (ישראל), עג, לב (דף קעג ע"א וע"ד); פני יהושע, כתובות פג ע"א, ד"ה בא"ד וי"ל (שאינו יכול לזכות לאדם אחר דבר שהוא בידו בלשון סילוק ומחילה); שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כג); שו"ת מים רבים, חו"מ, סימן מה, דף לו ע"ד (גם אם התפץ ביד הנמחל); שו"ת ירך אברהם, חלק א, חו"מ, סימן י, דף פד ע"א (קרקע או מיטלטלין); שו"ת בית יהודה (עייאש), אהע"ז, סימן כח; שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב (הובא בפתי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יד); שו"ת ר' זוריא, חו"מ, סימן קסז (בפיקדון); שו"ת קול מבשר, חלק א, סימן נג, אות ה, וחלק ב, סימן א, אות י; שו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, חו"מ, סימן ה; קונטרסי שיעורים, קידושין, שיעור ז, אות ב; רביד הזהב (טריויש), שמות כב, כד; אמרי שמואל (אייזנבורד), חלק א, דף לא ע"ג ודף לו ע"ב; תפארת ציון (ריבקין), סימן יב, אות א; שו"ת שואל ונשאל, חלק ה, חו"מ, סימן עא; שו"ת תורה לשמה, סימן עג; רשימות שיעורים (סולוביצקי), בבא קמא, עמ' רמ, בדעת רש"י; פד"ר, כרך יא, עמ' 108; שו"ת מר ואהלות (ענתבי), אהע"ז, סימן ב, ד"ה והנראה ל"ע"ד (בפיקדון); שו"ת משפטי הלוי, חלק ג, סימן כא, עמ' קצז; שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אות א ואות ב (גם אם התפץ ברשות הנמחל); שערי משה – ויען משה, חו"מ, סימן ו (שיש אומרים כך); אהרן קירשנבאום, Encyclopedia Judaica, מהדורה שנייה, כרך 13, עמ' 770, ערך Mehilah; ענבי ביכורים (ערס), סימן כג (פיקדון); ר' נתן חי, "ביר רשות" – מעמדו הלכתי וויתור עליו, משפטי ארץ ג (שע"ע), עמ' 271.

ב. ראשונים קדומים שאפשר להוכיח מסברו כך:

ג. ראב"ן, המובא במדרכי, סנהדרין, סימן תרפ, נוקט "אם מחל חוב לחבירו", ולא נקט סתם "אם מחל ממון לחבירו שיש לו בידו משלו", ומכאן מדייק מהרי"ק שם, שלדעתו רק בחוב מועילה מחילה, ולא מחילה על בעלות. ד. חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב (ד"ה אלא מעתה כל), מסביר את דברי התלמוד בבבא בתרא כט ע"א,

מילואים לשער ארבע-עשרה

ש'אדם מוחל על הפירות שאדם אחר אוכל מקרקעו למשך שנתיים – שבפירות, אחרי שאכל, יש על האוכל חוב בעלמא ובעל הקרקע יכול למחול על החוב; ומכאן שלדעתו כשהם בעין, אינו יכול למחול.
ה. ר' מיכאל בריס, משפטי ארץ – דין, דין ודין (תשס"ב), עמ' 212, הערה 92, מעלה אפשרות שזה טעמו של רמ"א, חו"מ, יב, ז, האומר שבקניין על פשרה צריך להקנות את החפץ לשכנגדו כדי שלא יהיה קניין דברים – מפני שאי אפשר למחול על החפץ.
ו. ראה שער שלישי, במילואים, עמ' 808, אות ד, שבתי כהונה כותב שאין תוקף למחילה על חלק בעולם הבא מפני שזו מחילת בעלות.

ז. הרחבת העיקרון: שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפו, מסביר על פי עיקרון זה מדוע האומר לחברו "אכול עמי", ואכל, חייב האוכל לשלם (רמ"א, חו"מ, רמו, יז), ואילו האומר לחברו "קרע כסותי", וקרע, הקורע פטור (בבא קמא צג ע"א; ראה שער רביעי, עמ' 168–169) – מפני ששם הניזק מוחל לו מראש, אבל ב"אכול עמי" החיוב אינו על נזק אלא על האכילה, ועל דבר בעין לא מועילה מחילה, ורק כשהחיוב הוא על הנזק, והניזק לא נתן לו את גוף הדבר אלא מחל על הנזק, המחילה מועילה מפני שהנזק אינו בעין, אבל כאן הרי צריך שהאוכל יקנה את המאכל (כדי להיפטר מלשלם עליו), והרי כל זמן שהוא אוכל והמאכל בעין לא מועילה מחילה, ומועילה רק לשון מתנה, והרי לא אמר לשון מתנה. הוא מסביר בזה גם מדוע ב"קרע כסותי" חייב הקורע אם הכסות באה לידו בתורת שמירה (בבא קמא צג ע"א) – מפני שהשומר התחייב להחזיר את הכסות כמו שהיא מתורת שומר, וכשבעל הכסות אמר "קרע", לא אמר שהוא נותן את הכסות במתנה אלא שהוא מוחל על הנזק, והיות שהשומר כבר התחייב להחזיר, המחילה בטלה, מפני שזה דבר בעין; ורק אם אמר "על מנת לפטור", הפטור מועיל בתורת תנאי.

ח. במסגרת שידוכין: שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (קכ ע"א), עוסק במשורר שהתחייב שאם לא יבוא לדין בזמן מסוים בעניין השידוך, הוא מוחל לארוסתו על המתנות שנתן לה. הוא כותב שאף על פי שאין אסמכתא בהתחייבות בקנס בגין חזרה משידוך, מפני שהחזרה בו מבייש את הצד השני, וצודק שישלם קנס, מפני שכל צד גומר בדעתו להתחייב בגלל הבושת, הרי כאן המחילה בטלה, מפני שגם אם המוחל גומר בדעתו למחול, אינו יכול להקנות בכך את המתנות, כיוון שלא הקנה בדרך קניין שמועיל.¹⁰
ט. יש דעה שמועילה מחילה על בעלות – ראה נספח ג. על דעת הרמב"ם בשאלה זו, ראה נספח ד.

להערה 10

זה גם תוכן נימוקו של בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעב ע"ב), שמחילה שייכת רק למי שחייב כסף, שאינו חייב להחזיר אותם מטבעות שקיבל, ויש עליו רק חיוב לשלם למלווה, ואומר המלווה: "אני מוחל לך על החוב שאתה חייב לשלם לי ממועתיך שהם ברשותך, ויישאר ברשותך כמו שהיו", אבל המוחל על דבר בעין, הוא ברשות בעליו בכל מקום שהוא, ולא היה ממונו של הנמחל כדי שיאמר המוחל: "מוחל לך ויישאר ברשותך", שהרי מעולם לא היה לנמחל קניין בדבר.

להערה 11

א. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן ח, מנמק (בלי להזכיר את הרא"ש ואת מהרי"ק), שאי אפשר להקנות דבר לאחר בלי קניין.
ב. ר' מרדכי וייל, "בענין מחילה בבעין", אהל שרה לאה, עמ' תצו, מנמק שגם אחרי סילוק בעלותו של המוחל, הזוכה יצטרך לעשות בו מעשה קניין. דבריו קשים, שהרי גם בלשון נתינה, אחרי אמירת הנותן צריך המקבל לעשות מעשה קניין, ובכל זאת יש לה תוקף.

להערה 13

א. גם שו"ת ר' עזריאל, חו"מ, סימן קסו, מנמק שמחילה בתור סילוק מועילה רק למחילת קניין קל של חוב, ולא למחילת קניין הגוף, שהוא קניין יותר חזק.
ב. גם תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה, מסביר שמחילה היא לשון סילוק, שהנושה מסלק את עצמו מהחוב, ולכן לשון מחילה שייכת רק בחוב או בשעבוד, שהיות שהנושה מסלק את עצמו מהחוב או מהשעבוד, בטל החוב והשעבוד, אבל בדבר בעין לא שייך לשון סילוק אלא לשון הפקר.
ג. גם ר' יוחנן סגל, בית אהרן וישראל, גל' כט, עמ' נ, מסביר, שבעל נכס אינו יכול להפקיע את זכות בעלותו על ידי סילוק או מחילה, מפני שהפקעה היא דבר קלוש ביחס לדבר שהוא קניו ושייך לו לעולם, והרוצה לתת במתנה דבר שבבעלותו, צריך להקנותו בקניין גמור.
ד. גם שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות כב, מנמק, שאדם אינו יכול למחול על בעלותו בקרקע, כמו שיאוש אינו מועיל בקרקע משום שיאוש הוא סילוק ואי אפשר להסתלק מדבר שהוא ברשותו.
ה. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 218, נוקט שגם אם מחילת חוב היא רק הסתלקות, הרי מחילה על חפץ בעין היא מעין הקנאה, וצריכה דעת מלאה ומעשה קניין.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ו. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ו, ור' יוחנן סופר, האוהל, כסלו תש"מ, עמ' יח, מביאים ראייה לשיטת ההפקעה מהדין שמחילת בעלות אינה תקפה (לדעת רוב הפוסקים).

להערה 14

א. גם בארות שלמה, חו"מ, עמ' עד, מנמק שמחילה היא סילוק, וחובו יש לנושה רק זכות לגבותו, ועל זה הוא מוותר ומסתלק, אבל בפיקדון לא יועיל סילוק שהרי הוא בעליו, ורק מתנה מועילה מפני שהיא פועלת על החפץ באופן ישיר, ומעבירה אותו לרשות המקבל.
ב. גם עטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב, כותב שלדעה שמחילה היא סילוק השעבוד, אינה מועילה בפיקדון מפני שבפיקדון אין שעבוד.

להערה 19

כך היא גם שיטתו של ר' רצון ערוסי, בחיבורו "מחילה בזכויות חפציות בהלכה", עמ' 11 (ולכל אורך החיבור), שהמוסד משפטי של מחילה כולל גם מחילת זכות חפצית, והיא סוג של מתנה, הכולל כל מצב שדבר המתנה כבר נמצא ביד המקבל (ואז זו נתינה משפטית ולא פיסיית) – בין זכות חוזית ובין זכות חפצית; והנפקות מכך היא שהמחילה חלה בלי מעשה קניין, גם בזכות חפצית. הוא מביא ראייה לכך (לאורך חיבורו) מן המקורות הרבים (שנציין בנספח א ובנספח ג) שמזכירים מחילת בעלות. אלא שהוא מסכים לפוסקים (ליד ציון הערה 3 ואילך) שהאומר לשון "מחילה" על נכס, אינו מועיל, ומנמק (בעמ' 12–13 ועמ' 18–19) שלשון "מחילה" משמעותה בלשון בני אדם רק מחילת חוב, מפני שמחילת חוב מתאפיינת יותר בפקיעת החוב, ואילו מחילת זכות חפצית מתאפיינת יותר במגמת ההקנאה, ולכן כשמעניקים זכות חפצית על ידי מוסד המחילה צריך להשתמש בלשון "נתינה", ואם ישתמש בלשון לא מתאימה, יש חשש לחוסר גמירת דעת; שניהם אותם מוסד משפטי, עם לשונות שונים. אבל לפי דבריו קשה יותר הקושיה ליד ציון הערה 21, מדוע אין תוקף למי שהשתמש בלשון "מחילה", הרי הוא התכוון להקנות, וגם המוסד המשפטי של מחילה כולל הקנאת נכס?

להערה 20

כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות טז, כותב להיפך: שלשיטה שמחילה היא הקנאה, לא מועילה מחילת בעלות מפני שאי אפשר להקנות דבר שאינו ברשותו; ולשיטה שמחילה היא סילוק, היא מועילה. ובאות יח (עמ' תקפה) כתב שלשיטה (שער ראשון, הערה 8) שמחילה תקפה מטעם הודאה, מועילה מחילת בעלות מטעם הודאה.

להערה 25

א. אך יש להעיר שזה נאמר (על מקדיש מעשה ידי אשתו) לדעת ר' מאיר, האומר ש"אין אדם מוציא דבריו לבטלה", אבל שו"ע, אהע"ז, פא, א, פוסק שרק אם אמר בפירוש "יקדשו ידיך לעושיהם" חל הקדש, ולא אם הקדיש את "מעשה ידיה", מפני שהלכה כחכמים, שאומרים שיש שאדם מוציא דבריו לבטלה. ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך אין אדם מוציא דבריו לבטלה, שהלכה כחכמים, אלא אם מוכח שהתכוון לדבר שונה משאמר. ראה שער שיש, במילואים, עמ' 975, גם בכלל זה הפוסקים משתמשים בעיקרון זה.
ב. נראה שבמחילת בעלות, גם בלי הכלל ש"אין אדם מוציא דבריו לבטלה" היה צריך להיות שדבריו ייחשבו כנתינה, מפני שברור שהתכוון להקנות, ואין פגם תוכני במה שאמר, שלא כמו מקדיש מעשה ידי, שיש פגם תוכני, שאי אפשר להקדיש דבר שלא בא לעולם.

להערה 28

א. הסבר דומה נותן ר' פנחס מרקסון, "בענין לכם בציצית", בית אהרן וישראל, גל' קכד, עמ' קנח (להסביר את דברי הרשב"א, במילואים להערה 37, שלא מועילה מחילת קרקע): מפני שכדי להעביר בעלות צריך רצון חיובי להקנות, ולא די בהסכמה.
ב. בדומה מסביר ר' אליהו מיישקובסקי, "ברין מחילה במיטלטלין ובקרקע", מוריה גל' יג (טבת תש"ל), עמ' יט, (נדפס גם בקובץ "מחידושי מרן הרב", עמ' סט–עא), שלקנות דבר בעין צריך מעשה שמורה על העברה מרשות לרשות או לפחות דיבור שיעמוד במקום מעשה של הנותן, ואילו לשון מחילה אינה לשון הקנאה, מפני שמשמעותה רק שלא איכפת לו, בלי רצון חיובי. בספרו משנת אליהו, סנהדרין, סימן ח, אות ז, הוא מנמק, שלשון מחילה היא לשון גרועה, ואין בה אפילו כדי לאפשר לנמחל לעשות מעשה קניין בחפץ. זאת לעומת הסבור לדעה שמועילה מחילה בחפץ, שנביא בהשלמות לעמ' 1259, שלשון מחילה מאפשרת לנמחל לעשות קניין.
ג. בדומה מסביר ר' רפאל שמואלביץ, במכתב בתחילת ספר ראש אמנה על מסכת פאה, שצריך הקנאת הבעלים דווקא, כיוון שמעשה הקניין של הקונה פועל גם את הפקעת הבעלות של המקנה וגם את קניינו של הקונה, ומחילה היא רק נתינת רשות והסכמה.
ד. הסבר אחר נותן שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב: נכון שדיבורו מוכיח שהוא נותן את החפץ במתנה, וגם לשון גרועה מועילה בתור "יד" בתחומים שונים כדיבור שלם (ראה בשמו בשער שני,

מילואים לשער ארבע-עשרה

במילואים להערה 101, על "יד" בלשון מחילה), אבל להקנאת דבר בעין לא די בדיבור בעלמא, אלא צריך מעשה קניין, ולכן לא מועיל "יד". אבל הסברו קשה, שהרי לפי הסברו, אם הנכס נמצא בחצרו של הנמחל, יועיל כקניין חצר, ואילו הפוסקים כתבו שגם מחילת פיקדון לשומר אינו מועיל (ראה במילואים להערה 7). וראה בשמו ליד ציון הערה 164, שאכן מטעם זה מועילה לשון מחילה בנכס, אם אחר כך הנמחל עושה מעשה קניין.

להערה 37

א. כך כתבו גם: חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, ד"ה אלא מעתה כל (הובא במנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן כח, אות א, במוריה, גל' יג (טבת תשל"ל), עמ' כ, ובקובץ מחידושי מרן הרב (מישקובסקי), עמ' עא, ובספרו משנת אליו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ג; חידושי הרישב"א, כתובות מד ע"א, ובבא בתרא מא ע"א; ר"ן על הרי"ף, כתובות טז ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י, דף קג ע"ג); שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן מו = דפוס לבור, סימן שנא; מישרים, נתיב טו, חלק ג, בתחילתו; שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קנח, בשם רי"; שו"ת הרשב"ש, סימן נ; שו"ת זכרון יהודה (בן הרא"ש), סימן עו; חידושי הרישב"א (רבנו קרשקש), גיטין דף לו ע"ב (ד"ה שבאי) ודף נח ע"ב (ד"ה אין); שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, סימן יב, סעיף ח, עמ' של ("חקרי הלכה"); שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מד, בדעת רשב"ם, בבא בתרא מא ע"א (ד"ה והא אחיל), וברעת יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קיד; ר' משה משולם הלוי, בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן כז בדפוס שאולוניקי, סימן כח בדפוס ברלין; שו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב (לה ע"א).

ב. כמו כן, שו"ת הרא"ש, כלל סח, סימן כח (הובא בטור, חו"מ, רמה, י), כותב שאם מקבל מתנת קרקע מחל עליה לנותן, לא קנה הנותן על ידי המחילה.

ג. כמו כן, שו"ת הריב"ש, חו"מ, סימן רמא (עמ' שט), כותב שמי שיש לו בית בחצר, ואטם את הפתח שלו לחצר, אינו מפסיד את חלקו בחצר, אף שבכך הוא מוחל עליו מכללא, מפני שחלק זה הוא בבעלותו, ולכן אין חלק זה יכול לצאת מרשותו אלא אם מכר אותו או נתן אותו במתנה (בניגוד לארבע האמות שיש לו בחצר ליד פתחו, שמועילה מחילה עליהן מפני שאינן בבעלותו – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 649, בשמו).

ד. בית אברהם (ישראל), עג, לב (קצב ע"ב), כותב שאם נתן לווה למלווה קרקע במשכון (משכנתא), אינו יכול למחול עליו למלווה.

ה. הפלאה, כתובות מד ע"א (ד"ה תוספות ד"ה והלכתא), כותב שבשטר קניין על קרקע לא שייכת מחילה.

ו. שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן יט (לא ע"ג), כותב שאף שאם ראובן היה חייב לשמעון מאתיים, ושמעון אמר "הוא חייב לי רק מאה", יכול לגבות רק מאה (כדברי בי"י, חו"מ, לב, א), מפני שמניחים שהתובע מחל על ההפרש, הרי בתביעת קרקע, יכול התובע לטעון שאמר כך רק כדי "לא להשיב את בניו". נראה שטעמו הוא, שלא שייכת מחילה בקרקע.

ז. ייחוד אחר במחילה על קרקע יש לפי שיטת רז"ו אברך – ראה נספח ה, עמ' 628.

ח. דעות חולקות: ראה נספח ב, עמ' 596, שר"א יצחקי מעלה אפשרות שמחילה מועילה בקרקע. וצריך לומר שמדובר שאחר כך עשה המחל קניין.

ט. תפארת ישראל, כתובות, פרק יג, אות כב, מסביר את הדין בכתובות קט ע"א, שהחתם כעד על שטר מכר של קרקע או שעשה קרקע מסוימת סימן גבול בשטר אחר, אינו יכול לטעון שהקרקע נגולה ממנו – שהטעם הוא שמחל בכך על זכותו. מכאן שלדעתו מועילה מחילת קרקע. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 86, כותב שזאת גם כוונת רש"י, כתובות שם, ד"ה איבד, הראשון (שנוקט שהטעם הוא משום בכך שהודה שאינה שלו), ורשב"ם, הלכות טוען ונטען, טז, א. הוא כותב שכך הבין גם ביאור הגר"א, חו"מ, קעה, ס"ק מח-מט, שצ"י

את סוגיית כתובות כמקור לדברי רמב"ם, הלכות שכנים, יג, י, שבר מצרא שנעשה שליח למכור את הקרקע, איבד את זכותו מטעם מחילה; והסיבה שרש"י נקט הודאה ולא מחילה היא מפני שהעניין מתברר בפני בית דין, ושם מובלטת יותר ההודאה שהיא מקור המחילה. אבל יש להעיר ששם זו היתה מחילה מכללא, שיש אומרים שמועילה בה מחילת בעלות – ראה ליד ציון הערה 237. עוד יש להעיר שמדברי תומים, קמו, ס"ק א, עולה שטעם הדין בכתובות שם הוא שבכך שחתם כעד על המכר, הוא מודה שהקרקע אינה שלו. ראה על כך בעמ' 1311.

י. ר' רצון ערוסי, שם, עמ' 79, כותב שיד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קטו, ושיטה מקובצת, בבא בתרא מא ע"א, בשם "שיטה לא נודעה למי", סוברים שמועילה מחילת קרקע. יש להעיר שגם שם זו היתה מחילה מכללא.

יא. מחילה על אדם: המקור העיקרי בתלמוד לכן שאין מועילה מחילה על בעלות, בקידושין טז ע"א (נספח א, עמ' 584), עוסק במחילה על בעלות על אדם – עבד עברי. נעסוק בכך בנספח ו. מקור נוסף העוסק במחילה על אדם: שו"ת מהריט"ץ, סימן קצה, עוסק במדינה אחת שהיה בה שתי קהילות, והמסים לשלטון הנכרי היו קצובים על כל קהל בנפרד, ובני קהל א הכניסו בקהל ב את שמעון שישלם עמהם אף שהיה שייך לקהל א. הוא כותב שאין לראות זאת כמחילה של קהל א על שמעון, שהרי לא שייכת מחילה באנשים, אלא רק בחוב, אלא שקהל א נתנו לקהל ב את שמעון במתנה. אבל בפשטות לא נתנו את שמעון עצמו, אלא את הזכות לדרוש ממנו להשתתף בתשלום המס; וגם זאת לא היתה מחילה, שהרי לא היה חיוב קודם של קהל ב לקהל א, אלא זו מתנה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

להערה 39

א. כמו כן, שו"ת מקור ברוך (קלעי), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו, כתב שגם אם נאמר שלרמב"ם מועילה מחילה על פיקדון (הוא מסופק האם זו דעת הרמב"ם, בגלל הסתירה בדבריו – ראה נספח ד), הוא סובר כך רק בפיקדון שביד הנמחל, אבל בקרקע שלא שייכת בה תפיסה, לא מועילה מחילה.
ב. כמו כן, ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות הפציות בהלכה, עמ' 17, כתב שאף שמוסד המחילה שייך גם במחילת נכס שביד הנמחל (ראה בשמו במילואים להערה 19), הראשונים בהערה 37 סבורים שאינה שייכת בקרקע, מפני שהיא בחזקת בעליה, ולא ביד הנמחל, ולכן לא מועילה אף מחילה בלשון "נתניה", אלא צריך מתנה רגילה, עם מעשה קניין (וחזור על כך בקיצור בעמ' 43). הוא מוצא (בעמ' 33, הערה 7) טעם נוסף שקרקע שונה, לפי השיטה שהקנאת פיקדון לשומר (שהיא מחילת הפיקדון) מועילה מטעם קניין חצר (ראה בשמו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 6) – הרי קרקע אינה נקנית בקניין חצר. אבל הוא כותב (בעמ' 58) שתוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר), סבורים ששונה קרקע יכול למחול עליה למוכר (בלשון "נתניה") אם הקרקע עדיין בשליטת המוכר (עייני שם, שהוא דוחה את הבנת הרש"ש, כתובות שם, שתוספות מדברים באופן שהקונה הודה, ולא רק מחל); והוא מעלה אפשרות שהרשב"א, כתובות שם, סובר שהקונה אינה יכול למחול עליה (אף בלשון "נתניה") גם אם אינה בידו (אלא בחזקת המוכר, הנמחל), כיוון שהיא "ברשותו", היינו בדיקתו המשפטית.

להערה 45

כמו כן, ר' רצון ערוסי (שציון במילואים להערה 19) כתב שמוסד המחילה שייך בנכס המצוי ברשות הנמחל, אלא שצריך לומר לשון "נתניה", ואילו בנכס שברשות המוחל (או במקום אחר, לפי דעה אחרת – ראה בשמו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 6, בעניין הקנאת פיקדון לשומר), מוסד המחילה אינו שייך ואף לשון "נתניה" לא תועיל.

להערה 46

א. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שפד (הובא בשו"ת דברי שלום (משאש), חו"מ, סימן נא), כתב שסוכן מכירות ("פאטור") שמחל על שכרו, שהיה אמור לגבות מתוך הסחורה, והסחורה עדיין בידו, מחילתו בטלה, מפני שמחילה שייכת רק בדבר שביד הנמחל, כאשר המוחל מוחל את שעבודו עליו, אבל כאן הדבר שהאדם מוחל עליו הוא בידו, ולכן לא שייכת בו מחילה.
ב. מצוות ראה, מילואי השמטות, חו"מ, קפט, על ביאור הגר"א, ס"ק ה (עמ' קצו), כתב שלשון מחילה על דבר שברשותו, כגון "דין ודברים אין לי על שדה זו", "אין לי עסק בה", "ידי מסולקות ממנה", אינה מועילה, גם אם בעל הנכס מוחל עליו למי שהיה בעל הנכס לפני כן.
ג. ר' ראובן סירירי, ר' ירדיה מונסוניגו, ור' מתתיה סירירי, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סימן קנו, כותבים שלא שייכת מחילה על דבר שביד המוחל, שהרי ראובן שאומר לשמעון "מחלתי לך בכל הממון שיש לי", ברור שלא זכה שמעון בכל הנכסים. גם ר' יודאל הצרפתי, בתשובתו שם, כותב שלא מועילה מחילה על דבר שבידו, כפי שמוכח מכתובות פג ע"א. הם לא הזכירו את הרא"ש או את מהר"ק.

להערה 54

א. מחילה על תשלום המחיר: ערך שי, חו"מ, סימן קפט, אומר שאם הקונה עשה מעשה קניין, ולא נתן כסף, והמוכר מחל לו שלא יקח את החפץ (כנראה צריך לומר: ומחל המוכר לקונה שלא יצטרך לשלם, ומחל הקונה למוכר שלא יקח את החפץ), מחילת המוכר על הכסף מועילה, מפני שיש על הקונה רק חוב ממוני, אבל הקונה יכול לחזור ממחילתו, מפני שאי אפשר למחול על דבר בעין; והוא מביא ראה ממנהרי"ץ (שנביא בשער חמש עשרה, עמ' 647), האומר שמועילה מחילת משכיר לשוכר על דמי השכירות בלי קניין, ומחילת השוכר למשכיר על זכות השכירות אינה מועילה, מפני שהשוכר קנה את גוף הבית לזמן.
ב. אבל שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג (קפא ע"ב), כתב על פי הרמ"א שם, שאם הקונה חזר בו מהמכר, והמוכר מחל לו על דמי המכר, המוכר יכול לחזור בו ממחילתו כל זמן שלא החזיק בקרקע, ולא חזר הקונה והקנה לו את הקרקע.

להערה 55

א. כך פסקו גם שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן ט, ור' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סימן ב (ז ע"א) (על מכירת "מולקי").
ב. ר' יום טוב ן' אלרוין, בשאלתו בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רס, עוסק בקונה שמחל למוכר על הקניין, וכותב שאין תוקף למחילה, וזאת על פי שו"ת הריב"ש, סימן תקי; ומהרשד"ם עצמו, בסוף התשובה (הובא בשו"ת באר המים (מנשה), סימן קצו), מסכים עמו. ריב"ש עוסק במחילת זכות שכירות (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 644),

מילואים לשער ארבע-עשרה

וכותב שמחילה עליה אינה תקפה מפני ששכירות היא כמכר ליומו, ומכאן למדו שאין מועילה מחילה על מכר. ג. ר' נתן חי, "בר רשות" – מעמדו הלכתי וויתור עליו, משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 271, כותב שאפילו מחילה בקניין על מכר אינה מועילה, ומציין במקור את שו"ע, חו"מ, ר, ז. אבל שם אין מדובר במחילה.

להערה 58

ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 41, עמ' 48 ועמ' 50, לשיטתו (במילואים להערה 19) שמועילה מחילת בעלות בלשון "נתניה" למי שהנכס בידו, כותב שאם הנכס ביד המוכר, מועילה מחילת הקונה בלשון "נתניה", ואם הנכס אינו בידו, אין מועילה מחילה בכלל.

להערה 63

כמו כן, שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן פ (ובקיצור בחלק ו, סימן כג, אות ה). כותב שיש תוקף למחילה על מכירת חסורה שאינה מיוחדת, שהרי שו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן פח, כותב שבכגון זה אין לקונה קניין הגוף בסחורה אלא מוטל חיוב על המוכר לתת לו. הוא כותב שמחילת פועל על שכרו אינה בגדר מחילת דבר שבעין, וזה פשוט.

להערה 64

א. הדין שמועיל קניין נרמז בשו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה ואלום) וסימן נב (ד"ה תשובה).
ב. שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שא, מביא את הדין ש"מגופה של קרקע קנו מידו", וכותב שהדין כך רק אם הקניין בא בסוף – ראה ליד ציון הערה 293.
ג. לאברהם למקנה, חו"מ, יב, ב, מסביר שטעם הראב"ד, הלכות מכירה, יא, ד, הכותב לגבי "ערונוי מחול" שצריך קניין, הוא שזו מחילה על חפץ בעין; הרי שמועיל קניין.

להערה 66

חריג דומה: קבלת אחריות: שו"ת זכרון יהודה (בן הרא"ש), סימן עו, כותב שהמוחל על נכס ומקבל על עצמו אחריות מכל מי שיערער על המחילה, יש לכך תוקף, מפני שהנמחל מחזיק בנכס מכוח האחריות. כלומר, המחילה עצמה בטלה, אבל המוחל אינו יכול להוציא את הנכס מיד הנמחל, בגלל האחריות. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מה ע"ב), מעלה ספק האם מועילה קבלת אחריות במחילת בעלות, כיוון שיש מחלוקת האם מועילה מתנה של דבר שלא בא לעולם אם הנותן קיבל על עצמו אחריות (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)). ר' יהודה הלוי, בשו"ת נר מערבי (מלכא), חלק א, סימן קיא, כותב שאם המוחל קיבל על עצמו אחריות, מוכח שהתכוון למתנה, שאלו על מחילה לא שייכת אחריות. ¹

להערה 67

א. גם ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפז–שפז (נדפס אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קא–קז), כותב שלא מועיל קניין שטר, כפי שמוכח מכתובות פג ע"א שכתבת השטר אינה מועילה בקניין לעניין 'דין ודברים אין לי על שדה זו', אף שקניין סודר מועיל שם (תוספות ר"ד, כתובות שם, כותב שלשון זו אינה מועילה אף בשטר), ומשם לומד הרשב"א (ראה עמ' 555) שמועיל קניין סודר במחילה. הוא כותב שגם קניין כסף אינו מועיל. ראה בשמו בנספח ה, עמ' 629, שקניינים אלו שהם מצד המקנה אינם מועילים בלשון מחילה.

ב. הקלה מיוחדת בעבד: שו"ת זכות אבות, סימן כב (כח ע"ב–ע"ג), כותב שהמוחל בשטר על עבד עברי או עבד כנעני שלו, אף על פי שיש לו קניין הגוף בעבד, המחילה מועילה בלי קניין, מפני שהעבד הנמחל מחזיק בעצמו, ומועיל אף בלשון גרוע כגון "אין לי עסק בך", כמו שהסביר ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף). כמו כן, ר"א סופר, בהערותיו למאירי, קידושין טז ע"א, הערה 1, כותב שלדעת המאירי, אפשר לשחרר עבד עברי על ידי שטר על המחילה או על ידי קניין על המחילה, ושטר זה שונה משטר שחרור בכך ששטר זה אינו צריך להיכתב לשמו. הוא משווה זאת לדברי קצות החושן, ר, ס"ק ה, ששטר שחרור של עבד עברי מועיל גם שלא לשמו, לעניין מעשה ידיו.

להערה 70

א. הם כותבים שבהיבט אחד דרישה זו חמורה יותר כאן מבמתנה רגילה: שו"ע, חו"מ, רמב, ה, כותב שבזמננו גם אם לא כתב "כתבוהו בשוקא", המתנה תקפה, כיוון שנהוג לכתוב כך בכל שטר מתנה, ולכן הקצוה לכתוב שטר מתנה מתכוון שיכתבו כמנהג הסופרים וכאילו אמר "כתבוהו בשוקא", ומניחים שהסופר טעה כשלא כתב זאת; לעומת זאת, בנידוננו גם בזמננו בסתם פסול, מפני שבשטר מחילה לא נהוג לכתוב "כתבוהו בשוקא".

מילואים לשער ארבע-עשרה

ב. יש להעיר שדברים אלו אמורים גם במצבים האחרים שמחילה על בעלות מועילה כמתנה, היינו מחילה בשעת המסירה (עמ' 560), מחילה מכללא (עמ' 574), ו"מה שתטול מנכסי מחול לך" (עמ' 563), לפי חלק מההסברים.

להערה 77

א. משחא דרבותא, נימוקי ר' מסעוד אלפסי, רמא, ג, מדייק מלבוש, חו"מ, רמא, ג, שאם בעל הקרקע אמר "כל מה שאתה רוצה ליטול מקרקעו הריני מקנהו לך באחת מדרכי הקניין ומחלתי לך", והלה החזיק בקרקע, קנה, ואף שבדבר בעין לא שייכת לשון מחילה, מכל מקום, היות שאמר "הריני מקנהו לך באחת מדרכי הקניין", הוא כאילו אמר "אני נותנו לך". משמע מדבריו שסתם מחילה בקניין, אם לא אמר "הריני מקנהו לך", אינה חלה. ב. שו"ת נטעי נעמנים (רבינוביץ), חו"מ, סימן לה, כותב שלפי השיטה (במילואים להערה 283) שלא מועיל קניין בשותף האומר "דין ודברים אין לי על שדה זו", גם במחילת נכס אין מועיל קניין, שהרי הרשב"א למד את דינו ממה שמועיל קניין שם; והוא כותב שכך הלכה, כיוון ששו"ע סובר ששם לא מועיל קניין (ראה בשמו בעמ' 1247). בתשובה על כך, רש"נ קוטלר כותב בהגחתו שם, שהכול מורים שבמחילה מועיל קניין, שהרי מוכח מכתובות פג ע"א שקניין מועיל לתקן את הלשון, אלא שרעה זו סוברת שבשותף אין קניין מועיל מפני שלא ברור למי הוא מקנה, אבל במחילה ברור למי הוא מדבר, אלא שהלשון גרועה, וקניין מתקן את הלשון. ג. לחקרי הלכות, סימן פ (עמ' קיג), כותב שדין האומר "מה שתטול מנכסי" (ליד ציון הערה 137) הוא בכגון שעשה קניין, ובכל זאת הוחלל יכול לחזור בו. ד. תורת גיטין, קלד, ס"ק ה, כותב שלא מועילה מחילה על ירושה אחרי מות המוריש אף בקניין. והוא תמה על מה שעולה מבית שמואל, קלד, ס"ק ז, שהיא מועילה אף בלי קניין. ה. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ג, ושו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קפח (קפח ע"ג), מביאים את המחלוקת. ו. שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מה ע"ב), כותב שבגלל המחלוקת, אי אפשר להוציא מהמוחזק. כמו כן, שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ו, סימן נ, כותב שהמוחזק יכול לטעון "קים לי" שקניין מועיל. ר' אברהם ריח, בשו"ת ויען אברהם (ריח), אהע"ז, סימן יב (ח ע"א), וסימן יד (י ע"ד), כותב שהמוחזק יכול לטעון "קים לי" שקניין אינו מועיל. שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן קיח, במסקנתו, כותב שכל צד שהוא מוחזק יכול לטעון "קים לי". אבל ר' חיים יקותיאל בירדוגו, בשו"ת ויען אברהם, שם, סימן יג, כותב שאי אפשר לומר "קים לי" שקניין אינו מועיל, מפני שזו דעת יחיד. ר' יצחק משה אבולעפיא, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה, חו"מ, סימן ו (ד"ה זאת שנית), כותב שבגלל המחלוקת, מעמיידים את הנכס בחזקת מרא קמא – שהוא המוחלל. ר' משה בארקי, ר' דוד הכהן, ר' אליה אבולעפיא, בתשובתם שם (ד"ה ומ"מ הדין), כותבים שכל צד יכול לטעון "קים לי".

ז. ויען אברהם שם, סימן יב (ח ע"ב), כותב שגם אם נשבע על המחילה, אינו חייב לקיים את שבועתו, שהרי שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן עח, כותב שבדבר הנתון המחלוקת, השבועה אינה מחייבת מפני שאולי חשב שהוא חייב מן הדין, וזאת שבועה בטעות; וגם בנידונו יש מחלוקת, ואם כן, השבועה בטלה. ח. שו"ת ישכיל עבדי, חלק ב, חו"מ, סימן ה, אות יא, כותב שגם לפי דעה זו, הרי אם באותו שטר יש גם התחייבות לתת לפלוני מיטלטלין, וגם מחילה על מיטלטלין שנטל פלוני ממנו, מתוך שמועיל הקניין על החיוב, הוא מועיל גם על המחילה. עיין שם לראייתו ממה שאומרים דבר דומה בתחום אחר.

להערה 80

א. בני אהרן, חו"מ, רמא, דף קכג ע"א (הובא בבני יעקב, דף קה ע"ג), מדייק מלשון הרא"ש "לאו כלום היא עד שיאמר אני נותנו לך", שהרא"ש סובר שאין דרך שלשון מחילה תועיל בדבר בעין, אפילו בקניין. עוד הוא מוכיח (והובא בשו"ת מטה אשר, סימן ג, דף ט ע"ב) שהרא"ש סובר שאין קניין מועיל, משו"ת הרא"ש, כלל פד, סימן ו, העוסק בשטר מתנה עם קניין, וכותב שלשון מחילה לא שייכת שם (אבל שם מדובר שהחפץ הנמחל הוא ביד המוחלל). אבל הוא דוחה את דיוקו של מהרש"ם מהרא"ש, שהשואל חשב שמחילה צריכה קניין ולכן אמר שהמחילה לא הועילה בנידונו, כיוון שלא עשו קניין, והרא"ש השיב שטעה, מפני שמחילה אינה צריכה קניין, אבל מטעם אחר המחילה אינה מועילה – מפני שזה דבר בעין ולא עשה קניין, אף שקניין היה מועיל. לעומתו, מלאכת שלמה (חכים), הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, מחזק את דיוקו של מהרש"ם, שהרי השואל טען שהיות שאין קניין, המחילה בטלה, ואילו היה הרא"ש סובר שמחילה על דבר בעין בקניין חלה, היה צריך להשיב שהשואל צודק, שאף שברוך כלל מחילה אינה צריכה קניין, כאן היא צריכה קניין מפני שזה דבר בעין. ב. לעומת זאת, יש אמורים שגם הרא"ש סובר שמועיל קניין כאן: שו"ת תורת חיים (מהר"ח ש), חלק א, סימן נב, וחלק ג, סימן סג (צו ע"ב); ר"מ מזרחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סא ע"ג-ע"ד); שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן כד (בקרע ובמיטלטלין); שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג, דף קצה ע"א-ע"ב; שו"ת מצוות כהונה, סימן לו; כנסת הגדולה, חו"מ, לב, הגהות בית יוסף, אות ו (הובא על ידי ר' יהושע ך' שושן, תורה מציון, שנה א (תרמ"ז), חוב"ב, סימן יח, אות ח). כמו כן, ר"מ בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פג, דוחה את הוכחת מהרש"ם מהרא"ש שהוא סובר שלא מועיל קניין, בכך שבנידונו של הרא"ש לא היה קניין

מילואים לשער ארבע-עשרה

ולכן פסק שאין תוקף למחילה. שפת הים כותב כך מכוח ההוכחה מכתובות פג; ועיין שם, לדחייתו את הוכחת מהרשד"ם מתשובת הרא"ש.

ג. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"ב), כותב שאין לדייק משתיקת הרא"ש שקניין אינו מועיל, מפני שיתכן שטעם שתיקתו הוא שלא ראה צורך לכתוב שקניין מועיל בדבר בעין, מפני שהוא רצה להודיע לשואל שבדרך כלל מחילה אינה צריכה קניין, ושכדבר בעין לא מועילה לשון מחילה אלא לשון נתנה, ובלשון נתנה אין צריך קניין, מפני שחצרו קונה לו, ולכן לא היה צריך לומר שבלשון מחילה מועיל קניין; ועוד, שהמוחל לא ידע שלא מועילה לשון מחילה במשכון, ולכן גם אם עשה קניין, אינו מועיל (גם לרשב"א), שהרי מן הסתם עשה את הקניין על לשון מחילה שחשב שהוא מועיל, שלא כמו ב"דין ודברים", שהכול יודעים שלא מועיל קניין על "דין ודברים", ולכן בוודאי התכוון שהקניין יהיה על גוף הקרקע (ראה בשמו ליד ציון הערה 105). הוא מביא ראייה שהרא"ש סובר שמועיל קניין, מרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, המוכיח שמחילה אינה צריכה קניין, מקידושין טז ע"א, שעולה משם שאילו לא היה גוף העבר קנוי, מחילה היתה חלה, וככתב שאין לומר ששם מדובר שעשו קניין, מפני שאם עשו קניין המחילה חלה גם לפי האמת, שגופו קנוי – מכאן שלדעתו מועילה מחילה בקניין על דבר בעין. בזה הוא דוחה את הבחנת ר"מ ברודו (עמ' 558), שכתב שלרא"ש לא מועיל אם עשו קניין בפירוש על "דין ודברים אין לו" – שהרי מרא"ש בבבא מציעא משמע שקניין מועיל בדבר בעין אפילו נעשה בפירוש על המחילה, שהרי אם רק בסתם, זה פשוט ולא היה צריך לאומרו (על כך יש להשיב, שהרא"ש שם לא התכוון ללמד שמועיל קניין על המחילה, אלא אמר זאת כחלק מהוכחה לדבר אחר, ואם כן אין לשאול שאלה היה צריך לומר דבר פשוט). ד. ר"מ מורח, שם, דוחה את ההוכחה משתיקת הרא"ש, שהסיבה שלא כתב שקניין מועיל, היא שהשואל חשב שמועילה מחילה על חפץ או על חוב בקניין, ובתגובה כתב הרא"ש שבמחילת חוב אין צריך קניין אבל בחפץ לא מועילה מחילה, ולא הוצרך לומר שקניין מועיל כיוון שלא נשאל על כך; והרא"ש מקדק לומר שבחפץ אם "אומר לו מוחל אני לך" לא מועיל, ולא נקט "אם מוחל לו", מפני שכונתו היא שאמירה בלבד אינה מועילה, אבל קניין יועיל.

ה. שו"ת פרה מטה אהרן, חלק ב, סימן צא (הובא בשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, ליקוטים, אות מ, ע' מחילה, דף ר ע"ד, בשו"ת נר מערבי (מלכא), חלק א, סימן קיא, ובשו"ת ויען אברהם (ריוח), אה"ע"ז, סימן יג), דוחה, שהרא"ש לא הוצרך לומר שמחילת בעלות בקניין מועילה, מפני שלא נשאל על כך, אלא הוא נשאל האם המחילה בנידונו מועילה בלי קניין, והשיב שמיסבה אחרת המחילה בנידונו לא הועילה – שלא שייכת מחילה במשכון.

ו. בן יאיר שם מביא ראייה מרא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, הכותב שבאומר "דין ודברים אין לי על שדה זו" מועיל קניין (ראה הערה 283), והרי הרשב"א משווה מקרה זה למחילה, ומכאן שלפי הרא"ש מועיל קניין במחילת בעלות. בני אהרן שם, דף קנב ע"ד (הובא בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א, ד"ה אלא דמהרשד"ם), דוחה ראייה זו, ש"דין ודברים" יש במשמעותו קניין, אבל מחילה אין משמעותה הקנאה.

ז. שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ט ע"ב), דוחה את מה שבני אהרן דייק משו"ת הרא"ש, כלל פד, סימן ו, שלדעתו לא מועיל קניין במחילת בעלות, בכך הרא"ש שם עוסק בשטר מתנה, ולכן אין הוכחה שהקניין נועד להקנות לו, שהרי ייתכן שהקניין הוצרך כדי להקנות את המתנה (דבריו קשים, שהרי המתנה והמחילה היו על אותם נכסים, והיתה בעיה בשו"ת הרא"ש, ולכן הועלתה טענה שיש לתת לה תוקף בגלל המחילה, ועל כך כתב הרא"ש שמחילת הבעלות בטלה; ואולי כוונת פני דוד היא שהנותן-המוחל חשב שהמתנה תקפה ועשה את הקניין בשבילה, ולא בשביל המחילה). ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יג ע"ד), דווקא מוכיח מכלל פד, ששם כתב הרא"ש שמחילה שייכת "על ממון שיש לו ביד אחר", אף שהוא מדבר על מיטלטלין וקרקעות שהם בעין – מכאן שהרא"ש סובר שקניין מועיל במחילה על דבר בעין, ושם מדובר שהיה קניין.

ח. שו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה (ג ע"ד), דוחה את ראיית בני אהרן משו"ת הרא"ש, כלל פד, ששם מדובר במחילת דבר שביד המוחל ולכן לא יועיל קניין, אבל הוא מסכים שהמוחל על דבר שביד הנמחל, יועיל קניין, מפני שהמוחל מסתלק וממילא זוכה הלה מן ההפקר. שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה והנה הרב), משיב על פי זה על הוכחת קרית מלך רב (לעיל, אות ג) מרא"ש, בבא מציעא, פרק ט: שם כתב הרא"ש שגם אם עבד עביר גופו קנוי, מועיל קניין, משום שהעבד מוחזק בגופו. ראה ליד ציון הערה 51, שלפי הרא"ש אין קניין מועיל אם הנכס ביד המוחל.

ט. דעת הריב"ש: ערך השלחן, חו"מ, עג, אות עז, מוכיח שהריב"ש סובר שקניין אינו מועיל, משו"ת הריב"ש, סימן קמט, שהסביר שרמב"ם, הלכות אישות, כב, טו, נקט "אשה שמכרה או נתנה" לבעלה נכסי צאן ברזל, ולא כתב "מחלה", מפני שהם בעין ולא שייכת בהם לשון מחילה – משמע שמחילה אינה מועילה אף בקניין, שהרי הרמב"ם עוסק בשעשתה קניין.

י. דעת הרשב"ש: ערך השלחן שם (הובא בשו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף ק"ט ע"ב) מדייק משו"ת הרשב"ש, סימן נ, שכתב שקרקע אינה נקנית במחילה אלא אם כתב "ידי מסולקת ואין לי עסק בה" ועשה קניין – משמע שלשון "מחילה" אינה מועילה אפילו בקניין. אך הוא לא הסביר מדוע לשון "מחילה" גרועה מ"אין לי עסק בה".

יא. דעת השלחן ערוך: ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג, דף יד ע"ב (הובא בשו"ת ימ

מילואים לשער ארבע-עשרה

יוסף בתרא, יו"ד, סימן יח, עמ' קפח), כותב שש"ע סובר שלא מועיל קניין, שהרי לא הביא את דברי הרשב"א שמועיל קניין. הוא מסביר שהשלחן ערוך סובר שהרא"ש חולק על הרשב"א וסובר שלא מועיל קניין, ופסק כמותו. הוא מוסיף (בדף טו ע"ב) להוכיח שזו דעת השלחן ערוך, שהרי באומר "דין ודברים אין לי", שו"ע, חו"מ, לו, א, מצריך קניין מפורש על הנכס, וסובר שקניין סתם אינו מועיל (ראה במילואים להערה 283 בשאלה מה דעת השלחן ערוך שם), ואם כן, יסבור כך גם במחילה. והוא פוסק (בדף טז ע"ג) שאפשר לומר "קיים לי" כדעה שלא מועיל קניין. □

להערה 81

א. כך הסביר גם ר' יעקב אבן צור, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא, דף קיט ע"ד (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דגאן), סימן נד, דף קיב ע"ד, ובשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד), שבנידונו של הרשב"א, בעל הקרקע מחל על כל זכות ושעבוד שיש לו על הקרקע, ואז המחילה שייכת לזכות ולשעבוד, ומועיל קניין מפני שאז גוף הקרקע נקנה בקניין סודר; וזה מועיל בקל וחומר מ"דין ודברים אין לי", שעניינו הוא הודאה שאין לו זכות בקרקע, ולא ידוע של מי היא, ואולי הוא מפקיר אותה, ובכל זאת מועיל בו קניין, אבל כאן מחל לו כל זכות בקרקע, וברור למי הוא מוכה. ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, דוחה פירוש זה, שהרי הרשב"א אומר שצריך קניין, ואם זו מחילה רק על התביעה (או על הזכות), אינה צריכה קניין.

ב. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"ג), מקשה על פירוש הב"ח, הרי בשאלה ברשב"א נאמר שבשטר המחילה נכתב "ומחל קרקע פלוני לפלוני".

ג. ראה במילואים להערה 97, איך הסביר נטעי נעמנים את הב"ח.

ד. פנים במשפט, סו, ס"ק יד, כותב שגם הסמ"ע סובר שרשב"א קניין אינו מועיל בדבר בעין. אולי דיוקו הוא ממה שסמ"ע, סו, ס"ק טז, הקשה על הרשב"א, שמשמע ממנו שמועילה מחילה בדבר בעין (ראה ליד ציון הערה 472). ולא תירץ שמדובר שעשה קניין.

ה. שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד, דוחה (בשם שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה וסימן רעה), את הראיה מהרשב"א בדרך נוספת: ששם מדובר שהנמחל תפס את הקרקע באלמות ולכן מועיל קניין, מה שאין כן במחילה רגילה. אולי כוונתו היא שהיות שבעל הקרקע אינו יכול להוציא את הקרקע מהתופס, הוא מתייאש וגומר בדעתו להקנותו לו בקניין חזקה. □

להערה 83

בדומה דחה ר' יעקב אבן צור, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא, דף קיט ע"א (הובא בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד), שרק ב"דין ודברים" מועיל קניין, מפני שברור שהתכוון להקנות את גוף הנכס, שאם לא כן אין טעם לקניין, שהרי כשהוא אומר "דין ודברים אין לי", הוא כמודה שאין לו זכות בקרקע, ואם כן מה הוא מקנה לחברו? אלא ברור שהוא מקנה לו את גוף הקרקע, ומתכוון לומר שאחרי שהקנה את גוף הקרקע, אין לו דין ודברים בשדה; מה שאין כן במחילה, שגם אם נאמר שהקניין היה על גוף הקרקע, הרי גילה דעתו שהוא מקנה אותה באחת מדרכי הקניין שאינם מועילות – במחילה.

להערה 89

א. שו"ת תורת חסד (פרח"א), סימן רכב, כותב שבגלל דעה זו, מספק הקרקע תישאר בחזקת בעליה, בנידונו. גם שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג (קצו ע"ב), כותב שאפשר לטעון "קיים לי" כדעה זו, ולפיה מחילה בקניין אינה מועילה כאן.

ב. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמג, דוחה את ההוכחה על פי שיטת הרמב"ם (שער רביעי, במילואים, עמ' 917, אות ז), שדברי התלמוד שקניין מועיל מוסבים על הסתלקות בעל מנכסי ארוסתו, ולפי זה אין מקור להחברו? אלא ברור שהוא מקנה לו את גוף הקרקע, ומתכוון לומר שאחרי שהקנה את גוף הקרקע, רבים, הרמב"ם סובר (מכוח סוגיה אחרת) שקניין יכול לחזק לשון גרועה.

להערה 90

ר"מ בנבנשתי, שם סימן פג (רו ע"ד), מסכים להבחנה זו בדעת ר"י בתוספות (שנביא במילואים להערה 283, עמ' 1246), ש"דין ודברים אין לי" אינו מועיל בקניין מפני שאינו מקנה לאדם מסוים אלא מפקיר לכל אדם, ולפי טעם זה, לשון מחילה בקניין בקרקע מועילה, מפני שאף שלא שייכת לשון מחילה בקרקע, הקניין מתקן את הלשון. אבל הוא כותב שלר"י בר שמואל ור"ח וריב"ם (שנביא במילואים להערה 283, עמ' 1245), הדין שונה, מפני שטעמם הוא שבסתם, הקניין מתייחס ללשון הגרועה שהקדים, ולא לגוף הקרקע; ולפי זה גם אם הקדים לשון מחילה, לא יועיל קניין, שהרי הקניין מתייחס ללשון מחילה, שאינה שייכת בקרקע.

להערה 93

א. בית ישחק, על הרמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב, דוחה בדרך אחרת את הראיה מכתובות פג, לדעת הב"ח

מילואים לשער ארבע-עשרה

(הערה 81) הסובר שקניין אינו מועיל במחילה על קרקע – שהוא סובר שרק קניין במחילה על תביעה על קרקע דומה לקניין ב"דין ודברים". ולא הסביר מדוע מחילה על עצם הנכס שונה מ"דין ודברים" אין לי בשדה זו".

ב. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח (הובא בשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א, ד"ה אלא דמהרשד"ם), מקשה על השיטה שקניין אינו מועיל, ממה שנאמר בכתובות צה ע"א, שקניין מועיל באומר "דין ודברים אין לי". מהרשד"ם מתרץ, שרק שם קניין מועיל, מפני שמדובר שם באישה שכתבה כך למי שקנה קרקע מבעלה, והקרקע היתה משועבדת לכתובתה – לכן הקניין מועיל, מפני שהיה לאישה רק שעבוד (כמובן, תירוץ זה אינו טוב לסוגיה בכתובות פג, ששם מדובר בסילוק מבעלות, אך מהרשד"ם לא התייחס לסוגיה זו). בני אהרן, חו"מ, רמא (קכג ע"ב), דוחה את תירוץ מהרשד"ם, שאם כן, היה צריך להועיל גם בלי קניין, שהרי מחילה על שעבוד מועילה בלי קניין (כך דחה גם ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצד [מסומן קפד] ע"ג; נביא תשובה לדחייה זו בשער חמש-עשרה, עמ' 640–641, על פי דברי פרי הארץ, שעל שעבוד ב"שלוש שדות" אין מועילה מחילה בלי קניין). ר"מ בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פג, דף רה ע"ג–ע"ד (הובא בקריית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, דף כה ע"ג), מקשה על תירוץ מהרשד"ם, שתוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכו'), הסבירו ששם, באישה הכותבת לקונה הקרקע "דין ודברים אין לי", לא מועיל סילוק (בלי קניין) כמו בבעל הכותב כך לאשתו הארוסה (כתובות פג ע"א), מפני שהאישה דומה יותר לבעל שכותב כך לאשתו הנשואה (שבו לא מועילה לשון זו, כאמור בכתובות שם) מפני שאם הבעל ימכור את הקרקע, האישה תוכל לטרוף מהקונה, וכוונתם היא שהלכה זו מראה שהאישה נחשבת שיש לה חלק בגוף הנכסים – שלפי זה וזאת האישה חזקה יותר משעבוד בלבד.

להערה 95

א. גם כסף הקרשים, עג, יט, מביא ראיה זו.

ב. כדחית חבלים בנעמים, גם ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמג, ומשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ב, דוחים את הראיה על פי תוספות, בבא מציעא קיב ע"א (ד"ה חזור), שכתבו שבאמת מועיל שם קניין, והגמרא רצתה להסביר רק מדוע צריך שטר (בלי קניין), ולא מועיל דיבור בלבד.

להערה 97

א. גם ר' בנימין ליפקין, "להגדרת מושג 'רצון הבעלים' בקניינים", סיני – ספר יובל, עמ' שפו (נדפס אחר כך בספרו בני בנימין, עמ' קא–קז), כותב שלפי רבנו יונה, קניין במחילה מועיל רק אם עשאו סתם ואינו מועיל אם עשה את הקניין על המחילה.

ב. כמו כן, שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג (קצו ע"א–ע"ב), כותב שהפרישה, שצוין בעמ' 555, הערה 77, שאומר שקניין אינו מועיל במחילה בדבר בעין, מתכוון למוחל שעשה את הקניין על המחילה, וזאת לפי דברי רבנו יונה, והוא מסכים שאם מחל ואחר כך עשה קניין סתם, מועיל.

ג. גם שו"ת נטעי נעמים (רבינוביץ), חו"מ, סימן לה, כותב שאם עשה קניין בפירוש על מחילת הקרקע אינו מועיל, מפני שקניין מועיל רק ב"דין ודברים אין לי", שאפשר לומר שהתכוון להקנות את הקרקע, ומפרשים את דבריו שהיות שהקנה לו את הקרקע ממילא אין לו דין ודברים על הקרקע, אבל אם מפורש שהקניין הוא על המחילה, אינו מועיל, מפני שמחילת קרקע אינה תקפה. ולא הזכיר את ר' יונה. והוא כותב שזו כוונת הבי"ח (הערה 81) שכתב שקניין אינו מועיל, ורק אם מחל על "התביעה" מועיל.

ד. נראה שזו גם כוונת שו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סימן צ, הכותב שקניין אינו מועיל, אם הקניין נעשה רק לקיים את המחילה על דבר בעין (אבל מהרי"א לא הזכיר את הפוסקים המדברים על קניין בדבר בעין). בנידונו, שניים שכרו ריחיים בשותפות, והיה להם רווח של תבואה שקיבלו בשכר הטחינה, ואחד מחל לחברו על חלקו ברווח מקבלת התבואה, והוא פוסק שהמחילה אינה מועילה לעניין חלקו בתבואה מפני שזה כמו דבר בעין כיוון שמגיע לכל אחד חלק בגוף התבואה.

ה. נראה שזו גם כוונת בני יעקב, על העיטור, מאמר שני, קניין, דף סה ע"א (הובא במטה שמעון, רמא, הגהות ב"י, אות לד), הכותב שמועיל קניין במחילה על קרקע רק אם עשו את הקניין בסוף.

ו. ר"מ ברודו משתמש בהבחנה זו ליישב את מה שמשמע משו"ת הרא"ש (ראה עמ' 555, הערה 80) שאין מועיל קניין עם המחילה – ששם מדובר שעשה קניין על המחילה. אבל ר"מ בנבנשתי, שם, סימן פג (רה ע"ב), דוחה הסבר זה ברא"ש, שהרי הרא"ש כתב "מחילה אינה צריכה קניין" ולא כתב "מחילה דחוב אינה צריכה קניין" אבל מחילה דמשכון צריך קניין, משום שהוא סובר שקניין אינו מועיל במשכון, ולפי הסברו של ר"מ ברודו, עדיין היה הרא"ש צריך לכתוב "מחילה דחוב אינה צריכה קניין" אבל מחילה דמשכון צריך קניין בסתם, כיוון שקניין בסתם מועיל (כך דחה גם שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח, דף סא ע"ג, את הסבר ר"מ ברודו). בני אהרן, חו"מ, רמא (קכג ע"ג), דוחה את האפשרות לתרץ את הרא"ש על פי דברי רבנו יונה, מפני שלא מצאנו שהרא"ש סובר כהבחנה שעשה רבנו יונה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ז. דעה חולקת: שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (קט ע"ד), כותב שגם לר' יונה, במחילה מועיל קניין גם אם הקניין לא היה בסוף, שלא כבאומר "דין ודברים אין לי", מפני שלשון מחילה עדיפה על לשון "דין ודברים אין לי", כמו שמשמע משו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, ולכן הרשב"א שם לא הצריך שהקניין יהיה בסוף, אף שהרשב"א סובר כר' יונה. גם חכם אחד בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כו), כותב שרשב"א כאן אין צורך שיהיה קניין בסוף, אף שלעניין "דין ודברים" כתב שצריך שיהיה קניין בסוף, מפני שמחילה עדיפה. ח. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"א), מוכיח שלפי הרשב"א מועיל קניין במחילה על דבר בעין גם אם עשה קניין בפירוש על המחילה, שהרי בתשובת הרשב"א שבו פסק שמועיל קניין (הערה 64), כתבו העדים בשטר: "העידנו על עצמו בקניין מעכשיו פלוני בן פלוני, מחמת שרצה... ומחל קרקע פלוני לפלוני", הרי שהקניין נעשה על המחילה.

להערה 99

א. כמו כן, שו"ת לחם רב, סימן קצ, מעלה אפשרות שהרשב"א דיבר רק במי שמחל בפירוש על הקרקע ועשה קניין, אבל אם לא הזכיר קרקע בפירוש, אלא מחל מחילה כללית, יש להניח שהתכוון רק למה שלשון מחילה שייכת בו, דהיינו לדברים שאינם בעין. הוא כותב שאינו "תוקע עצמו" בהבחנה זו, אבל הוא מסיים, שגם אם הבחנה זו אינה נכונה, מכל מקום נכון לומר דבר פחות חדשני: שאם אמר שהוא מוחל "כל מה שבירד וברשותו" זה לא כולל קרקע (אפילו עשה קניין), שהרי קרקע אינה בידו.
ב. כנסת הגדולה, חו"מ, קצ, הגהות טור, אות ד, כותב שלפי מהרשד"ם שם, אם מחל בפירוש, קניין מועיל גם אם הקרקע היתה ביד המוחל, ואם הקרקע ביד הנמחל, מועיל קניין גם אם לא מחל בפירוש אלא מחל על כל תביעה סתם. אבל שבט בנימין, סימן סה, כותב שרשב"א אם מחל בפירוש על קרקע, מועיל בלי קניין גם אם הקרקע ביד המוחל; ודבריו קשים.
ג. כנסת הגדולה, חו"מ, קמ, הגהות טור, אות קו (הובא בשו"ת ר' ישראל יעקב אלגזי, סימן נה), כותב שאם מחל על קרקע ומיטלטלין יחד, מחילת הקרקע בטלה גם אם עשה קניין, מפני שיתכן שהקניין הוא רק על מיטלטלין, ורק אם עשה את הקניין במפורש גם על הקרקע, מועילה המחילה על הקרקע (כך נראית כוונתו).

להערה 104

הבחנה הפוכה: משכונת הרועים, מערכת מ, אות ו (קצא ע"ד), כותב ששו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ, סובר שבמחילה על מיטלטלין מועיל קניין ולא בקרקע, לרא"ש. אבל שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (קט ע"ג), מציין שמהרח"ש כתב כך רק לגבי האומר "דין ודברים אין לי", שבו לא מועיל קניין מפני שלא ברור למי הוא מקנה, כמו שכתבו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), וזה שייך רק בקרקע, אבל במיטלטלין ברור שהוא מקנה למי שתופס את המיטלטלין, אבל האומר "אני מוחל לפלוני", ברור למי הוא מוחל, ומועיל קניין גם בקרקע וגם במיטלטלין.

להערה 106

א. כך כתב גם כבוד יום טוב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב. כמו כן, שו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן קד (הובא בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קכד, דף קכ ע"ג), כותב שלדעת הרשב"א, בעל קרקע יכול למחול על זכות ושעבוד שיש לו בקרקע, בדומה לדברי הב"ח.
ב. כמו כן, רשימות שיעורים (סולובייצקי), בבא קמא, עמ' רמ, כותב שלרש"י מועילה מחילת זכות לתבוע נכס.
ג. ר' רצון ערוס, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 14, מסביר את שיטת הב"ח, על פי שיטתו (במילואים להערה 19) שהמוסד המשפטי של מחילה כולל גם נכס.

להערה 111

א. בנוסף, יש מן האחרונים שהבינו מדברי הראשונים, שהם סוברים כך: פנים במשפט, עג, ס"ק מב (הובא בשו"ת פני יצחק (אבולעפאי), חלק ה, חו"מ, סימן ו, ד"ה ועל מ"ש), מדייק כך משו"ת הרשב"ש, סימן ג. ערך השלחן, שנביא בנספח ג, עמ' 610, בעניין מחילה על שטר, מדייק כך מהרשב"א. גם שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (קית ע"ב), מדייק כך מהרשב"א שם.
ב. חבלים בנעמים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ג, מדייק כך משו"ת מהרי"ק, שורש צד, שהבין (כפי שנראה בנספח א, עמ' 584-585) את סוגיית קידושין טז ע"א, שעבד עברי צריך שטר כדי להשתחרר ולא מועיל שהאדון יאמר לו "זיל", מפני שזו מחילה על בעלות; ואם מועילה מחילה על התביעה, עדיין קשה, מדוע צריך שטר, הרי יכול האדון לומר לו "זיל ואני מוחל לך כל תביעה שיש לי עליך"?
ג. בית אברהם (ישראל), עג, לב (קצע ע"ב-ע"ג), מדייק כך מר"ן על הרי"ף, כתובות טז ע"א, בדפי הרי"ף (שנביא בנספח ב, עמ' 602), האומר שבשני שטרי מתנה על קרקע מחילת המקבל אינה תקפה מפני שאין מקום למחילה על קרקע, ולא אמר שהמקבל יכול למחול על התביעה שיש לו על הקרקע שכבר הגיעה לבעלותו. הוא נוקט שיש למקבל תביעה על הנותן, מפני שאילו לא עשה לו נחת רוח לא היה נותן לו מתנה (מגילה כו ע"ב), והמקבל יכול

מילואים לשער ארבע-עשרה

לתבוע ממנו תשלום על נחת הרוח; ולא היה צריך להגיע לזה, מפני שמחילת תביעה על נכס מתייחסת לתביעת זכות הבעלות ולא לזכות לקבל את הנכס.

ד. תביעות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, מדייק כך מחידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א, הנוקט סילוק משמעותו שלא ידון ויערער לזכות בנכס, ולא סילוק מגוף הנכס, ולכן הוא מועיל רק בבעל המסתלק מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, ולא כשהיא נשואה ולא בשותף המסתלק מבעלותו בנכס.

ה. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 62, מעלה אפשרות שגם לדעה זו, אם בעל הנכס תבע מהמחזיק בו להחזיר לו את הנכס, ואחר כך מחל, המחזיק זוכה בנכס בלי קניין, מפני שאז ברור שזו מחילה על התביעה.

להערה 116

א. גם ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, וכבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, כתבים שמועילה לשון מחילה על נכס מיד לפני מסירתו לנמחל, והם מיישבים בכך את סוגיית בבא מציעא מת, כפי שנראה בנספח ב, עמ' 601. ערך השלחן שם כותב כאילו שו"ת הבי"ח (הישנות), סימן קמט, כותב שהנותן חפץ לחברו ומוחל לו, באותו זמן – חברו קנה. גם שו"ת פני דוד (פאפור), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"א–ע"ב), מוכיח משו"ת הבי"ח שם, שאם מחל על חפץ והנמחל משך אותו בפני המוחל או שהמוחל נתן לו, המחילה תקפה. לאמיתו של דבר, הבי"ח שם אינו עוסק במי שאומר לשון מחילה אז, אלא אומר שאם בעל הנכס שותף בשעה שהלה נוטל ממנו, הדבר מראה שהוא מחל ומתכוון לתת במתנה, וטעמו הוא שמחילה מכלל על נכס מועילה מפני שמפרשים שהתכוון למתנה מכלל, כפי שנסביר בעמ' 574, מה שאין כן במחילה מפורשת.

ב. כמו כן, בני יעקב, מאמר ב, קניין (ע"ב), כותב שהנותן לחברו חפץ ובשעת הנתנה אומר "הריני מוחל לך חפץ זה", מועיל.

להערה 123

שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן פ, עוסק בראובן שקנה סחורה בעדו ובעד לוי ברשותו ואחר כך חזר בו לוי, וראובן מחל לו, וכתב שגם אם ראובן אמר בפירושו "מחול לך", אינו מועיל, מפני שמחילה שייכת רק בחוב (נקודה זו הובאה בפתיח תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב, ובספר ליצחק ריח, חלק ב, חו"מ, אות ש, הלכות שותפין, אות מד, דף צה ע"ב); ואחר כך הסביר שלא שייכת מחילה בנידונו מפני שהסחורה כבר היתה קנויה ללוי, ולכן לא די שימחל ראובן על תביעתו מלוי שישלם, מפני שבנוסף לכך צריך שהסחורה תעבור מבעלות לוי לבעלות ראובן, ולשם כך ראובן היה צריך לקנות את הסחורה מלוי באחת מהדרכים שהמיטלטלין נקנים בהן. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ד), חלק עליו, מפני ששם מדובר בשותפים, ובוה מהרשד"ם אומר שמחילה תקפה, ועוד, שהמחילה אינה על הסחורה אלא על חיובו של לוי לפרוע בדה, ומחילה על חיוב תקפה. לאמיתו של דבר, ראובן ולוי לא היו שותפים, אלא ראובן קנה סחורה עבור שניהם וביקש מלוי לשלם לו עבור החלק שקנה עבור לוי, ואחר כך מחל ללוי. כנראה, מה שכתב שלא מועילה מחילה על חפץ לא התייחס לנידונו, שבו אכן לא היתה מחילה על חפץ, אלא כתב כדברך אגב.

להערה 127

א. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות טז, כותב ששניים שקנו סחורה בשותפות, וזכה כל אחד בחצייה, ונתחייבו שניהם למוכר, אין מועילה מחילת שותף לשותפו, מפני שהיא כמחילה על דבר בעין, שאינה תקפה. והוא תמה על שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז, שכותב על כגון זה, שהמחילה תקפה (גם שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן לא, ד"ה ו"ש ר"מ בשם חכם אחד, תמה על הרדב"ז). אפשר לתרץ, ששם זו היתה מחילה מכלל – לא השתמשו בלשון מחילה, ולכן היא חלה (ראה ליד ציון הערה 237 על מחילת בעלות מכלל). מצד שני, כתב שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שנ (הובא באמרי בינה שם), שמועילה מחילת שותף לשותפו, אבל שם לא היתה זו מחילה על נכסים אלא על חיוב השותפים להמשיך בשותפותם (כפי שמעיר פתיח תשובה, חו"מ, קעו, ס"ק יב), ודגנו בה בשער שלישי, עמ' 91.

ב. שו"ת מים החיים (ארולייא), חו"מ, סימן יח, כותב ששותף שמחל לשותפו על חלקו בלשון מחילה, אין זה מועיל, שהרי לא מועילה מחילה על פיקדון שהוא בעין, והסחורות המשותפות הן בעין.

ג. שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן קמו, עוסק בשותפים בקרקע שאחד מהם כתב שטר מחילה לחברו על "כל זכות וכל תביעה", והוא פוסק ששטר המחילה אינו מעלה ואינו מוריד לעניין קרקעות משותפות; וייתכן שטעמו הוא שזו מחילת בעלות.

ד. שו"ת מהר"א הלוי, חלק א, סימן עד, רומז ששותף בריחיים אינו יכול למחול על חלקו בשותפות. ה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קיא (כפי שהסביר דברי גאונים, כלל צה, אות עב), כותב שראובן ושמעון שעשו בשותפות עסק עם בעל יער, לחטוב ממנו עצים, ואמר שמעון לראובן "אני מוחל לך על כל העסק" – המחילה בטלה, מפני שהעסק היה קנוי לשניהם, וצריך מעשה קניין כדי שחלקו של שמעון ייקנה לראובן.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ו. תשובה מאהבה, חלק ג, על י"ד, סימן שמא, ה (הובא בשו"ת רב פעלים, חלק א, יו"ד, סימן מז, בכרם שלמה (האס), יו"ה, שפ, כא, ובשו"ת פרחי כהונה (הכהן), יו"ד, סימן מה, דף נב ע"ג), כותב שנהגו בפראג שמי שיש לו מסחר בשותפות ואירע לו אבל, מוחל לשותפו על השותפות בקניין סודר בעודו אוגן, כדי שיוכל האחר לעסוק במסחר. ייתכן שהסיבה שנקט שעשו קניין היא שכדי שהאבל ימחל על חלקו בסחורה, צריך קניין. לעומתו, שו"ת שב יעקב, חלק א, סימן סג (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן לט, אות ז) כותב שנהגו בפראג שאבל שהוא שותף בחנות, מסתלק בדיבור בלי קניין מהשותפות בימי אבלו, כדי שהרווחים יהיו שייכים לשותפו; והוא מסביר שאף שמדיני ממונות הוא עדיין שותף, מכל מקום מצד דיני אבלות, די בכך, מפני שהאיסור הוא רק משום מראית עין, והעיקר הוא הפרסם שהשותף אינו עושה מלאכה עבור האבל. שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן שכד, מביא שנהגו שהאבל מבטל את השותפות, ואז מותר לשותף האחר לעבוד. אבל הוא נוקט שבכך האבל מוכר את חלקו. שו"ת חלקת יעקב, חלק א, סימן קלא במהד' תשי"א = יו"ד, סימן קפט במהד' תשנ"ב, כותב שאבל יכול להסתלק מהשותפות, מפני שהוא רק סילוק רשות.

ז. רמב"ם, הלכות שלוחין, ה, ד, כותב על מי ש"שם" בהמה לחברו, כלומר שעשו הסכם שחברו יתעסק בגידול הבהמה ויתחלקו בוולדות וברוחים – שאם ילדה הבהמה, במקום שנהגו שהמתעסק אינו מטפל בוולדות, הרי אם התנה בפני שלושה (שהם בית דין) שימשך לטפל בוולדות תמורת חצי מהרווחים, המתעסק נוטל שלושה רבעים במה שירוויחו אחר כך, שהרי חצי הוולד שייך לו, ויש לו חצי משל חברו מפני שהתעסק בו; ואם לא התנה כך בפני שלושה, הרי מחל, ויחלק בשווה את מה שירוויחו אחר כך (הבאנו דין זה בשער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1165, אות ו, כדוגמה לאומדנא שותף מוחל לשותפו). לכאורה, כוונת הרמב"ם היא שמחל על חלקו בוולד, ולכן ממשכים לחלק את הרווחים בשווה. אבל אי אפשר לפרש כך, שהרי זו מחילת בעלות, כאמור. דברי אליהו (ניימאנץ), אה"ע"ז, סימן לח, על בית שמואל, ס"ק לד, מסביר שכוונת הרמב"ם היא שעד זמן החלוקה היה הרווח "משועבד לקרן", ולא יקבל "ריבית דריבית", את כל הרווחים שצמחו מחלקו ברווחים, אלא נחשב שכל הרווח מהרווחים בא מהקרן, לכן עד זמן החלוקה חולקים בשווה את כל הרווחים, אבל כשהגיע זמן החלוקה, היה יכול לדרוש חלוקה, ואילו חלקו, היה מקבל את כל הרווח שצמח מחלקו, אבל וכשיו שלא חלקו, נשאר כמקודם, שהרווח יהיה משועבד לקרן, וזוה הוא מוחל על מה שהיה יכול לחלוק. כלומר, הוא מוחל על מה שהיה זכאי לראות את הוולד כאילו שלו ממש, ועכשיו הוולד אינו נחשב שלו ממש אלא משועבד לבהמה העיקרית, לענין זה שמה שיוולד ממנו נחשב שנוולד מהבהמה העיקרית. הוא מסביר שזה גם טעמו של ב"י, יו"ד, סימן קעז (עמ' תקיד), שכתב שגם בשותפים בכסף, שאין צריך שומא לחלק אותם, הרי אם לא גילה דעתו בפני שלושה שהוא רוצה לחלוק, נשארה חלוקת הרווח כמקודם – הטעם הוא שמחל על זכותו לחלוק, ולכן הרווח עדיין "משועבד לקרן", וחלק הרווח שלו לא נחשב כשלו. ראה בשמו במילואים להערה 240, שאין לפרש את כוונת הרמב"ם שמחל על הרווח עצמו.

ח. מחילת שותף על שעבודו בחלקו של שותפו: בכבא בתרא ב ע"ב נאמר, שבחצר שאין בו כדי חלוקה, אין זכות לשותף לדרוש חלוקה, וגם אם עשו הסכם לחלוק ואף עשו קניין על כך, ההסכם אינו מחייב משום שהוא "קניין דברים." ר' יצחק אייזיק טייץ, המובא בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן לא (ד"ה וזוה מבואר), מקשה, הרי ר"ן, נדרים מה ע"ב, כותב שלפי חכמים שם, לכל שותף יש זכות שעבוד לשימוש בחלקו של שותפו (ראה כך חוק לישראל, שיתוף נכסים, עמ' 27-28), ומדוע לא נאמר שבהסכם החלוקה כל שותף מוחל על שעבודו בחלקו של שותפו, והמחילה חלה בלי קניין, וממילא כל שותף יוכל לכפות על שותפו לחלוק? הוא מתרץ, ששעבוד זה נוצר ממילא, ולכן גם אם מחל, סיבת השעבוד קיימת כיוון שלא חלקו עדיין, ואינו יכול למחול על השעבוד שיתחדש משום שהוא דבר שלא בא לעולם (ראה שער רביעי, עמ' 177, על מחילת חיוב מתחדש). ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערה 112, אות ד, שבנוקי שכנים מועילה מחילה אף שזה מתחדש, מפני שהמחול מוסר לשכנו את הזכות שהיתה לו ברקעו לזמן לעשות את השימוש המזיק. צריך לומר, שצאן אין לומר שהשותף מוסר לשותפו את הזכות שיש לו ברקעו, מפני שזה זכות יותר קניינית. שיעורי ר' שמואל (ורוובסקי), בבא בתרא דף ג ע"א, אות סו, ודף יב ע"א, אות ריא, מוכיח מבבא בתרא ג ע"א שבחצר שאין בו דין חלוקה שותף אינו יכול למחול על שעבודו בחלקו של שותפו (בלי קניין), ומנגמק, שהשעבוד שיש לכל שותף על חלקו של חברו הוא קניין הגוף לפירות, ולא מועילה מחילה עליו.

להערה 130

א. שו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ה (נב ע"ב), מקשה על גנת ורדים, שהוא עצמו בכלל ב, סימן ב, עוסק בשלושה שותפים שהתנו שראובן יקבל חלק אחד, שמעון יקבל שני חלקים, ולוי יקבל חמשה חלקים, וראובן התלונן, וכדי לעשות שלום, לוי ויתר שיתן לראובן רבע מחלקו, ונמצא ראובן מקבל שני חלקים ורבע, ופסק שגם לענין הפסד, ראובן מפסיד שני חלקים ורבע; וקשה, הרי ראובן לא היה יכול להוציא מלוי בבית דין את החלק ברווח שוויתר לו לוי, שהרי ספק האם מועילה מחילה בשותפים, וגם אילו לוי היה מסכים לתת לו את רבע חלקו, זה היה מתנה בעל פה ולא חלק ממערכת השותפות, ואם כן, מדוע ראובן ישא בהפסד של שני חלקים ורבע? עוד הוא מקשה עליו, שפשוט שלא מועילה מחילה בשותפות (ראה בשמו בהערה 126).

מילואים לשער ארבע-עשרה

ב. גם נאמן שמואל מוצא במחילה על שותפות עסקית בעיה של מחילה על שעבוד הגוף – ראה בשמו בשער שלישי, עמ' 791, במילואים להערה 73, אות יב.

להערה 132

א. ר' יצחק אור זרוע, בתשובתו בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קכא, כותב שאחרי מות האב, היורש אינו יכול לומר "איני יורש, איני חפץ באותה ירושה", אלא על כרחו הוא יורש, מפני שהתורה זכתה לו, ונושהו יכול לטרוף מנכסי הירושה, ומי שמודר הנאה ממנו אסור לו ליהנות מהנכסים.

ב. דרישה, חו"מ, רעח, יב, כותב שטעם הרשב"ם שם הוא שעוד לא זכה בנכסים ולכן אינו יכול להסתלק מהם; ואילו לפי הטור ולפי ר' יוסף הלוי שם, הטעם הוא שזכה בנכסים מיד, והם כמו שלו.

ג. ראב"ד, המובא בטור, חו"מ, רעח, יא, סובר שיורש יכול לומר "איני נוטל בירושה ולא אפרע חובות אבי", אבל הוא יכול לחזור בו ולדרוש את חלקו, מפני שזכה בו בשעת מות אביו, ומה שאמר "לא אפרע" אינו מכר או הפקר או מתנה ולכן הוא יכול לחזור בו.

ד. שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מו, מעלה ספק, אם יורש הסתלק בקניין מחלקו, ואחיו קטנים, האם יוכל הנושה של אביהם לטרוף מהם.

ה. דעות חולקות: פסקי רי"ד, בבא בתרא קכו ע"א, שו"ת הרי"ד, סימן לא, ופסקי הרי"א ז, בבא בתרא, פרק ח, הלכה ב, אות י, פוסקים שיורש יכול למחול על חלק ירושתו אחרי מות המוריש. שו"ת מהרי"ק, שורש קיא, עוסק באחים שחלקו ירושה, ואח אחד קיבל מאחיו סכום כסף ובתמורה מחל להם על חלקו, והוא דן בזה מצד מחילה בטעות (ראה שער שמיני, עמ' 319), אף שהירושה כללה נכסים בעין, משמע שהמחילה אינה בטלה מצד שהיא מחילת בעלות.

ו. פד"ר, כרך ט, עמ' 126, מביא מחלוקת בשאלה האם בת חייבת לתתם שהיא מותרת לאחיה על החלק המגיע לה בעיבור האב מצד חוק המדינה. אין להסיק מזה שמועילה מחילה על חלק בירושה, מפני שזאת לא מחילה באמת, אלא "לפנים", כלפי הערכאות הסבורות שיש לה חלק בעיבורו, ובאמת אין לה, או שזו מחילה על הזכות שהערכאות נותנות לה זכות לגזול מאחיה. מלבד זה, הפוסקים המובאים שם אינם נוקטים לשון "מחילה" אלא הודאה או רישום. ¹

להערה 135

א. פני משה, חלק ג שם, מסביר שזאת כוונתם של רשב"ם, בבא בתרא שם (ד"ה ויתר), רא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סימן יד, אור זרוע, בבא בתרא, סימן פח, והגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סימן טו, שנימקו שהמחילה מועילה מפני שבכורה קרויה מתנה. כך כתב גם בחלק א, שם, בדעת הגהות אשרי שם.

ב. כמו כן, חוספות, בבא בתרא קכד ע"א (ד"ה ואם), כותבים שבכור יכול להסתלק מבכורה בלי קניין כל זמן שחלקו לא בא לידו, שנאמר "לתת לו" (דברים כא, יז). הם מתכוונים לדברי התלמוד שם, שדרש מ"לתת לו" – "מתנה קרייה רחמנא... עד דאתא לידיה" (אבל הרשב"ם, בבא בתרא קכד ע"א, ד"ה עד, פירש את כוונת הגמרא בדרך אחרת; ובדף קכו ע"א, ד"ה קסבר וד"ה יש, מסביר ששתי הדעות במחלוקת האם יש לבכור קודם חלוקה, מסתמכות על כך שחלקו קרוי "מתנה" – עיין שם). ונראה שלכך התכוון ר' יצחק אור זרוע, בתשובתו בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן קכא, שכתב שבכור יכול לומר "איני נוטל" אחרי מות האב, מפני שהוא אינו זוכה בחלקו עד שיגיע לידו.

ג. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 73, מסביר שהרשב"ם שם סובר שלא שייכת מחילה בבכור, אלא הבכור מסתלק או נמנע מזכייה בה.

להערה 136

א. חתן סופר, שער המקנה והקנין, חלק ב, סימן כה, מקשה על נתיבות המשפט, אם חלק הבכורה אינו בבעלות הבכור אלא בבעלות כל האחים, אלא שמוטלת עליהם חיוב לתת לו, הדין היה צריך להיות שאינם חייבים לתת לו, מפני שאין הולכים בממון אחר הרוב להוציא ממוחזק, ואולי אביהם אינו אביו, וגם אם הוא אביו, אולי היה לו בן קודם מאישה אחרת? הוא מתרץ שהמצווה היא לתת למי שמוחזק בכבור, גם אם ייתכן שאינו הבכור. והוא מסביר בכך מדוע מועילה הסתלקות הבכור: משסילק את עצמו, כבר אין על האחים מצווה לתת לו, מפני שיצאו ידי חובתם במה שרצו לתת, אלא שעדיין הם חייבים לתת לו חלק בכורה בחיוב ממוני רגיל, אבל אם אחר כך הוא חוזר בו ותובע חיוב ממוני זה, הם פטורים בגלל הספק הנ"ל, מפני שאין הולכים בממון אחר הרוב, ולכן הם פטורים מלתת לו חלק בכורה.

ב. הסברים נוספים: צבי גאון יעקב, סימן יג, עמ' 58, מסביר שעצם זה שהבכור נטל חלק כפשוט בלבד, הוא קניין, מפני שהיה יכול לקחת בכבור ולא לקח. נראה שכוונתו היא שהוא מקנה בכך את חלק הבכורה לאחרים, תמורת מה שהוא לוקח את חלקו כפשוט, כעין קניין חליפין.

ג. תורת אהרן, חו"מ, סימן לה, מסביר שגם לדעה שיש לבכור חלק קודם חלוקה, צריך את הסכמתו לקבל אותו, ואם הבכור אומר שאינו רוצה, הוא כמו מקבל מתנה שסירב לקבל אותה, לפני הנתניה, שהמתנה בטלה. כלומר, חלק הבכורה אינו ממש שלו, ולכן זאת לא מחילה על בעלות.

מילואים לשער ארבע-עשרה

להערה 137

א. משכנות הרועים, מערכת מ, אות כא, כותב שלפי הרשב"א, המוחל אינו יכול לחזור בו אם הנמחל זכה באחד בדרכי ההקנאות גם אם לא "אכל" את החפץ, כפי שכך הדין לפי רוב הפוסקים בקונה דבר שלא בא לעולם, שתפס אותו כשבא לעולם, שהרשב"א לומד משם, כפי שנראה ליד ציון הערה 140.

ב. משפט שלום, רט, ד (עג ע"א), מביא את דברי הרשב"א לנידונו, שראובן מכר (בלי "כתיבה ומסירה") לשמעון שטר חוב שהיה לו על לוי, תמורת סכום הנמוך מסכום החוב, ועשו הסכם שאם יצליח שמעון לגבות מלוי יותר מסכום זה, יקבל ראובן שלישי מן התוספת; וראובן מחל על שלישי זה. לא שייכת בזה מחילה, מפני שלא היה כאן חוב של שמעון לראובן, אלא הכול היה של ראובן, כיוון שמכר את השטר בלי "כתיבה ומסירה", ומכל מקום הוא לומד מהרשב"א שאם יגבה שמעון מלוי, תחול המחילה (הבאנו את דבריו בהרחבה בעמ' 792, במילואים להערה 90). גם כאן יש בעיה של מחילה על בעלות, שהרי הכונה היא שכשיגבה שמעון, יתן ראובן לשמעון במתנה את מה שגבה, אף שמן הדין הוא בבעלות ראובן (לא רק זכות חוזית של ראובן כלפי שמעון).

ג. שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה וחזות), כותב על פי הרשב"א, שהמוחל על מיטלטלין, ונתן אותם אחרי שמחל, המקבל קנה במשיכה.

ד. שו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כב (מד ע"ב), לומד מדברי הרשב"א לנידונו, בראובן שמת, ונושיו עשו הסכם שאחד מהם, יוסף, יגבה עבורם חובות שאחרים היו חייבים לראובן, ויוסף יגבה את חובו בשלמות, וממה שנשאר, האחרים יגבו באופן יחסי. נראה שהדמיון בין נידונו לנידון הרשב"א הוא שבנידונו זאת לא מחילה לחייב, אלא נושה אחד מתיר לנושה אחר ליטול מנכסי החייב מה שמגיע לראשון.

ה. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ד), מקשה על הרשב"א מבבא מציעא ל ע"ב – עיין שם.

ו. ראה שער עשירי, עמ' 1111, במילואים להערה 130, אות ב, בשם דרכי נעם, בשאלה מדוע אין כאן בעיית אסמכתא. ראה שער רביעי, במילואים עמ' 859–860, בשאלה מדוע אין כאן בעיה של מחילת זכות עתידית.

להערה 143

א. בני יעקב, על העיטור, מאמר שני, קניין, דף עח ע"ג (הובא בשו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פח, דף קכב ע"ג), ובית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ב), הסכימו להסבר הסמ"ע, שהרשב"א לא דק בלשונו.

ב. ראה עמ' 566, הערה 167, קושיית אמרי בינה על הסבר הסמ"ע.

ג. שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה וכשאני) וסימן נב, כותב שלא מועילה מחילה על דבר שהוא בחזקתו של אדם, וגם אם תפס הנמחל, לא מועיל. אבל הוא כותב כך על סתם מחילת בעלות, בלי לומר "מה שתטול מנכסי וכו'".

להערה 144

שו"ת תשובות יהודה, סימן עג, אות ב, כותב שלפי הש"ך, מועילה מחילה על גזל או כל דבר שיכול בעל הנכס לתבוע, מפני שהוא מוחל על התביעה; ואילו הסמ"ע שם סובר שהמחילה אינה מועילה; והוא כותב שתוספתו, עירובין סב ע"א (ד"ה ב"ג), ועבודה זרה עא ע"ב (ד"ה ב"ג), סוברים כש"ך – עיין שם להוכחתו. □

להערה 153

א. נראה שלכך התכוון גם בני אהרן, חו"מ, רמא (קכא ע"ב–ע"ד), שהסביר שהרשב"א סובר שכל מחילה על דבר בעין מועילה אם אחר כך תפס הנמחל, ולא אמר בעל הנכס כלום, מפני שהוא נראה כמוחל לו עכשיו, כלומר, השתיקה עכשיו מועילה ולא המחילה הראשונה (כך הסביר את דבריו בית ישחק, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב).

ב. גם בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"ג), מסביר שכשמעון נטל, וראובן ראה זאת, מחל ומסתלק ממנו, וגם אם המחילה הראשונה אינה מועילה, הסילוק האחרון מועיל.

ג. כמו כן, שו"ת פני משה, חלק ג, סימן כח (מב [מסומן מג] ע"א), ושו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), סימן קצג (קצז ע"ב), מסבירים שהיות שראובן ראה ששמעון נטל ושתק, הוא כמוחל מאותה שעה, שהרי אין אדם עשוי שנוטלים ממונו ושותק.

ד. כמו כן, בני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עח ע"ג (הובא באמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות כא), וישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, מסבירים שאף שלשון מחילה אינה מועילה, הרי תפיסת שמעון מועילה, כמו שהקונה דבר שלא בא לעולם ותפס כשבא לעולם, תפיסתו מועילה אף שזו מחילה בטעות (בבא מציעא סו ע"ב; גם נתיבות המשפט מסתמך על דין זה); והרא"ש (עמ' 544, הערה 3) ומהרי"ק (עמ' 545, הערה 6) עוסקים בחפץ שהיה ברשות הנמחל בשעת המחילה, שלא תפס אחרי המחילה, שהיות שלא עשה מעשה חדש, וכשבא לידו לא בא לידו כמתנה אלא כפיקדון, אין זה בגדר תפיסה, מפני שאין מעשיו מוכיחים שהוא מוציא מרשות המפקיד. הדברים מוסברים יותר בישיעות ישראל.

ה. גם בספר לחקרי הלכות, סימן פ (עמ' קיג–קיד), מסביר ששמעון קנה, מפני שראובן שתק כשמעון נטל, ואף

מילואים לשער ארבע-עשרה

שתק בטעות, מפני שחשב שאינו יכול לחזור בו, מחילה בטעות כזאת מועילה, כמו בקונה דבר שלא בא לעולם שתפס כשכבא לעולם; אבל אם הנכס היה בידו לפני כן כפיקדון, לא מועילה תפיסה מפני שהוא בחזקת בעליו. ו' ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הברא, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמ, כותב שנתבות המשפט לשיטתו (סימן סג, ס"ק כח, סימן קצה, ס"ק א, סימן ר, ס"ק יד, סימן רמד, ס"ק א, סימן רעג, ס"ק יג, סימן רעז, ס"ק ד, ומקור חיים (ולרובוים), תמג, ס"ק ה) שבהקנאה אין צריך כוונה להקנות בפועל אלא די באומדנא שהוא רוצה להקנות, וכך כאן, בכך ששמעון לוקח וראובן אינו מוחה, זה מועיל כמחילה אף שלא אמר לשון מחילה עכשיו. דבריו מקבילים למה שכתבנו בטקסט, שלדעת נתיבות המשפט מועילה הקנאה מכללא.

ז. אבני החושן, רמא, ס"ק ג, מביא ראייה להסברו של נתיבות המשפט מכך שהרשב"א שם מביא ראייה מדין הקונה דבר שלא בא לעולם שתפס כשכבא לעולם, שעליו מסתמך נתיבות המשפט. הוא מוסיף, שהסבר זה עונה על הקושי אין מועילה מחילה על דבר שביד המוחל, לעומת הסברי הש"ך והט"ז שאינם עונים על קושי זה. הוא מסיק מהסבר זה, שמועילה מחילת חפץ בעין, אם הנמחל נטל אותו אחר כך, בתנאי שהמוחל ידע שנטל; ואם זה חפץ מסוים כגון פיקדון (ולא "מה שתטול מנכסי"), והנמחל נטל אותו או הוציא אותו (כלומר, הוציא אותו מרשותו על ידי מכירתו וכדומה) מועיל גם אם לא ידע המוחל, מפני שידע שזה מה שהנמחל יעשה. אבל הוא כותב שרובנו תם, בתוספות, בבא מציעא סו ע"ב, ד"ה התם (ראה שער שמיני, עמ' 364), שברובר שלא בא לעולם הטעם שהקונה זוכה הוא מפני שהמוכר מסכים לכך מתוך רצון להישאר במהימנותו, המחילה כאן אינה תקפה (גם לנתיבות המשפט) מפני שלמוחל אין צורך להישאר במהימנותו. אבל במסקנתו הוא נשאר ב"צריך עיון" אם לפסוק נתיבות המשפט, כיוון שלפי הסמ"ע רק לשון מתנה מועילה.

ח. שו"ת הגם שאול (דנאן), חלק א, סימן עג, ושו"ת משפטיך ליעקב, חלק ג, סימן ה, אות ג, מביאים את הסבריהם של סמ"ע, ש"ך ונתיבות המשפט.

ט. אך בבית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ג), דוחה את ההסבר שהטעם של הרשב"א הוא שהיות שראה שהלה נטל ושחק, מניחים שהקנה לו במתנה – שהרי הרשב"א מסתמך על סוגיית בבא מציעא סו ע"ב, ושם הטעם הוא משום מחילה, כמפורש בתלמוד שם. אולם נתיבות המשפט שם משיב על דחייה זו, בכך שהוא מסביר שגם שם הכוונה למתנה – כלומר, התלמוד לא דייק בלשונו. ¹⁶²

י. ר"מ מורחי, בשו"ת פרי הארץ, חלק א, חו"מ, סימן ח (סב ע"ד), דוחה את דברי בני אהרן (לעיל, אות א), על בסיס עקרוני – שהוא סובר שגם במחילה מכללא חל העיקרון שאין מחילה על בעלות, כפי שנביא בשמו בעמ' 575, הערה 235.

להערה 162

א. ר' דוד פאפו כותב שזאת גם כוונתו של שו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סימן כא (הובא בכך ידיד, הלכות זמיה ומתנה, ג, א, דף מח ע"ג), שהסביר את דברי הרשב"א, שאף שלשון מחילה אינה שייכת במיטלטלין שנמצאים בעין ברשות בעליהם, היא מועילה לעניין הזמן שהזוכה לקחם לרשותו, כמו שאפשר להקנות פיקדון לנפקד דבררים בלי קניין. אפשרות אחרת היא שכוונתו של מהרי"ט היא, שהרשב"א סובר (והוא כותב כך גם בדעת מהרי"ק!) שמועילה מחילה על דבר בעין שאינו נמצא ברשות המוחל, ולכן, אחרי שנטל שמעון חפץ של ראובן, החפץ כבר אינו ברשות ראובן ומועילה המחילה. לפי זה, הרשב"א חולק על ההבנה המקובלת שאין מועילה מחילה אפילו על נכס שברשות אדם אחר.

ב. בני יעקב, על העיטור, מאמר שני, קניין, דף עח ע"ב (הובא בפני דוד שם), מקשה על מהרי"ט, שלדבריו הרשב"א חולק על מהרי"ק, שאומר שאין מועילה מחילה גם על חפץ שנמצא ברשות הנמחל. ג. ראה עמ' 627, שיש אפשרות נוספת להסביר את דברי הרשב"א, על פי שיטת ר' זאב וולף אברך.

להערה 164

בדומה מסביר ר' אליהו מישקובסקי, "כדין מחילה במיטלטלין ובקרקע", מוריה גל' יג (טבת תשל), עמ' יט (נדפס גם בקובץ "מחידושי מן הרוב", עמ' סט-עא), על פי מה שהסביר (ראה במילואים להערה 28) שהחיסרון במחילת בעלות הוא שאין מעשה וגם אין דיבור במשמעות הקנאה, ואילו כאן הרי היה מעשה של הכנסה לרשות שמעון (צריך להוסיף, שהמעשה נעשה על סמך הסכמת ראובן שיוכה, שלא כמו מעשה של הכנסת פיקדון לרשות השומר לפני המחילה), ולכן די בלשון מחילה שהיא הסכמה למעשה של שמעון. והוא כותב (בעמ' כ) שלשם כך צריך שיכניס את המיטלטלין לרשותו ממש, ולא די במשיכה, שדורשת סיוע (במעשה או בדיבור) של ראובן כדי להראות שהחפץ יצא מרשות ראובן לרשות שמעון, כיוון שמשיכה אינה מכניסה את החפץ לרשותו ממש. ¹⁶⁴

להערה 169

א. גם בספר לחקרי הלכות, סימן פ (עמ' קיג), מסביר את הדין בקרקע על פי ההסבר ששמעון קנה בגלל שתקת ראובן כשהוא תופס – בקרקע לא שייכת תפיסה מפני שהיא בחזקת בעליה. הוא מעלה אפשרות (בעמ' קיד) שגם

מילואים לשער ארבע-עשרה

בקרקע, אם שמעון תפס שטר על הקרקע, זכה, וזאת על פי רמ"א, חו"מ, רט, ד, הכותב שהקונה דבר שלא בא לעולם והופס שטר עליו, זכה, משמע גם בשטר על קרקע (שהרי שטר אינו קונה מיטלטלין); אבל הוא מעלה אפשרות ששם מדובר רק בשטר על פירות, שמועילה בהם הפיסה.
ב. ישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, מסביר על פי מה שהשווה זאת (כמו נתיבות המשפט) לקונה דבר שלא בא לעולם שתפס אותו כשבא לעולם, שתפסתו מועילה אף שזו מחילה בטעות (ראה בשמו במילואים להערה 153) – שהרשב"א סובר שדין זה אינו קיים בקרקע; אבל לא הסביר מה טעם ההבדל.

להערה 172

א. הסבר נוסף: צבי גאון יעקב, סימן יז, מסביר שהיות שראובן אמר שהוא מוחל, אומדים שאילו ידע ששמעון נוטל, לא היה חוזר בו, ולכן משאירים את הנכסים אצל שמעון שהוא מוחזק, אבל זה שייך רק במיטלטלין, אבל קרקע היא בחזקת בעליה, וכדי להוציא אותה ממנו צריך ידיעה בפועל שהוא מוחל.
ב. ר' אליהו מישקובסקי, "ברין מחילה במיטלטלין ובקרקע", מוריה גל' יג (טבת תש"ל), עמ' יט–כ (נרפס גם בקובץ "מחידושי מרן הרב", עמ' סט–עא, ובספרו משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ז), מסביר על פי מה שהסביר (ראה בהשלמות לעמ' 1231) שבמיטלטלין קנה מפני שהיה מעשה הכנסה לרשות הקונה – בקרקע אין לומר כך גם אם החזיק, מפני שלא שייכת תפיסה בקרקע כיוון שהיא בחזקת בעליה; חזקה אינה הכנסה לרשותו ממש, שהרי אי אפשר לתפוס קרקע, אלא שזה בגדר חזקה שזה נמצא אצלו, כלשון "חזקה" (במובן של הוכחה), ולכן בלי סיוע של הנותן, הקרקע אינה נמצאת בחזקתו כל כך עד שייחשב שיצאה מרשות המוכר, והרי בהקנאה צריך קניין כזה שמלמד שהנכס יצא מרשות המקנה לרשות הקונה.

להערה 173

א. כמו כן, ר' חיים יקותיאל בירדוגו, בשו"ת ויען אברהם (ריוח), אהע"ז, סימן יג, כותב שאם הנמחל השתמש בקרקע כאדם העושה בשלו, קנה מדין חזקה. הוא מסתמך על שו"ת משפטים ישרים (בירדוגו), חלק א, סימן קלו, שכותב שמי שמכר קרקע בלי קניין שמועיל, והקונה השתמש בקרקע הרבה ימים בפני המוכר – קנה בקניין חזקה, אף שלא התכוון לקנות. והסכים עמו ר"א ריוח, שם, סימן יד (יא ע"ב).
ב. בנידונם של הר"ד ורח"י בירדוגו, המוחל לא אמר לנמחל "מה שתטול מחול לך", אלא מחל על הנכס.

להערה 174

א. שו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן קד, מוסר שהיה נהוג בזמנו, שכשחאים חולקים את העיבור, כל אחד כותב לחברו "נתתי ומחלתי לאחי קרקע פלונית", לייפוי כח בעלמא, כדי לסלק כל אחד ואחד מעל חלק אחיו, שלא יוכל לטעון בעתיד שיש לו זכות כלשהיא על אותו קרקע, לשופרא דשטרא.
ב. ברית אבות (קוריאט), ליקוטים, דף עו ע"א, עוסק בשותפים שהסכימו שראובן יקבל שליש ברווח ושמעון יקבל שני שלישים, ואמר שמעון "מחול לך, ואטול רק חצי", וכותב שם כבר בא הרווח לעולם, זה כפיקדון, כיוון שכן התנה בשטר, ולכן המחילה אינה תקפה, ומצד שני זה כמו כיוון שיד ראובן אגודה בחלק האחר, ולכן דבריו תקפים רק אם יאמר גם לשון מחילה (מצד החוב שבו) וגם לשון מתנה (מצד הפיקדון שבו).

להערה 175

א. שו"ת חיים לעולם, חלק ב, אהע"ז, סימן ב (ב ע"ג), מבין שכונות לחם רב היא, שבשפת ספרד אותה מלה משמשת למתנה ולמחילה. והוא מסיק מכך, שמי שאמר מלה בשפת אשכנז המשמשת למתנה ולמחילה, הלשון מועילה גם בדבר בעין.
ב. דבר דומה יש בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכח, העוסק בצוואה בלשון לא ברורה, שיכולה להתפרש כמחילה או כמתנה, ועוסקת בדבר בעין, והוא מפרש אותה כמתנה – היות שלא אמר בפירוש לשון מחילה, וברור שכונתה היא שהבעלות תעבור, מפרשים זאת כמתנה.
ג. שו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן יא, מבין שטעמו של לחם רב הוא שבלעז לשון מחילה משמשת גם כלשון מתנה, ומניחים שהתכוון לתת במתנה. הוא מסביר על פי זה את שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן לא, בסופו, העוסק במחילת "חזקות", וכותב שגם לדעה שהן כקרקע (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 658), מועילה מחילה בלי קניין, ורק מחילה על ידי בית דין צריכה קניין – שטעמו הוא שמן הסתם, מי שמוחל על ידי בית דין אומר בלשון הקודש "מחילה", שאינה מועילה בקרקע, ואילו המוחל מעצמו, מן הסתם אומר בלעז, וזה מועיל. אבל שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה וחזות), תמה על משפטי שמואל, ששו"ת מהר"י"ק, שורש י, שעליו הסתמך משפטי שמואל, דיבר רק במחילה רגילה, וכוונתו לפשרה, ואין ללמוד מכך למחילת קרקע. ישכיל עבדי מסביר את משפטי שמואל בדרך נוספות: שאם מחל על ידי בית דין, מן הסתם היתה תביעה עליו בבית דין, והכריחוהו לכך, ויש להניח שהסכים רק למה שמפורש בדברי בית דין, היינו בדרך מחילה, אבל אם בא מעצמו ואמר "אני מוחל לך", יש להניח שהתכוון בעין יפה, לתת במתנה, אלא שאמר לשון מחילה מפני שלא ידע את

מילואים לשער ארבע-עשרה

משמעות הלשון. לפי דבריו יוצא חידוש גדול, שמועילה מחילת בעלות אם בעל הנכס מוחל מעצמו; אבל יש לפקפק בדבריו כיוון שהם מבוססים על משפטי שמואל, שדבריו קשים כאמור, והוא לא ראה את משפטי שמואל במקורם, אלא כפי שהובאו בכנסת הגדולה, חו"מ, רמא, הגהות בית יוסף, אות מא.

להערה 178

א. ביטויים שונים: "אי אפשי": שו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל), כותב שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב) ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב), ומרדכי, כתובות, סימן ריב, סוברים שאם אמר "אי אפשי בנכס זה", מועיל גם בנכס שלו; ואילו רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה לא אמר כלום וד"ה בכותב לה), ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף (ד"ה בכותב לה וד"ה כדר"ס), רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, בשם הרמב"ן, רשב"ם, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה לא אמר כלום וד"ה בעודה ארוסה), ונימוקי יוסף, בבא בתרא כו ע"ב, בדפי הרי"ף (ד"ה בעודה ארוסה וד"ה כדר"ס), סוברים ש"אי אפשי" מועיל רק כהפקר, אבל כשאינו מפקיר לכל, לא מועיל לשון "אי אפשי", אלא צריך לשון קניין כדי שתהיה מתנה.
ב. "כתיקון חז"ל": יש מקום לומר שאם כתוב בשטר המחילה שהכול נעשה "כתיקון חז"ל", מחילת הבעלות תקפה, מפני שלשון זו משמעותה שכל הנחוץ למילוי כוונת בעל הנכס נעשה כפי שחז"ל תיקנו, ובמחילת בעלות, המשמעות היא שהנכס ניתן לנמחל בלשון "נתינה". ר' אברהם ריוח, בשו"ת ויען אברהם (ריוח), אה"עו, סימן יב (ח ע"ד), כותב שאם נוסח השטר הוא שהסופר מספר שהמוחל-הנותן ציווה לכתוב את השטר "כתיקון חז"ל", מחילת הבעלות תקפה מהטעם האמור, כיוון שהנותן קיבל על עצמו שיועיל כמו אילו כתב בלשון הנכונה; אבל אם הנוסח הוא שעדי השטר מספרים שעשו את הכול "כתיקון חז"ל", אינו מועיל, וזאת על פי משכנות הרועים, מערכת ל, אות ג, שעושה הבחנה זאת באופן כללי. אבל ר' חיים יקותיאל בירדוגו, שם, סימן יג, כותב שלשון זו אינה תקפה, כיוון שנחלקו הפוסקים בשאלה הכללית האם לשון זו יכולה לתקן חסרונות במעשי קניין וכדומה. בעקבות דבריו, ר"א ריוח עצמו, שם, סימן יד (י ע"ג), חוזר בו וכותב שלשון זו אינה תקפה.

להערה 182

אבל שיעורי חן, בבא מציעא, סימן יט, אות ג, מביא כאילו חידושי הרי"ם, חו"מ, סימן מג (אין שם סימן כזה) כותב שמלווה שאומר ללווה "הכסף שהלוייתי לך מחול לך", אינו מחול, מפני שהלווה קנה את הכסף להיות שלו, ואם כן, הוא כאילו מוחל דבר של הלווה; ומחילה מועילה רק אם אמר "הריני מוחל לך את התשלומין שאתה חייב לי בשביל ההלוואה".

להערה 186

א. שו"ת חתם סופר, אה"עו, חלק א, סימן פב, ד"ה ולפ"ז בנידון (הובא בפתחי תשובה, אה"עו, כז, ס"ק ג), כותב שהנותן דבר לאישה סתם, כך שהדבר נעשה פיקדון בידה, ואחר כך אמר לה שתתקדש לו בו – אם זה כסף, שהוא יכול למחול לה על חיובה להחזיר לו, הוא יכול לקדש אותה במחילת החיוב (על פי קידושיין ו ע"ב – המקדש בהנאת מחילת מלווה). אבל אם זה חפץ, שאין מועילה מחילה עליו, צריך לשון נתינה כדי להקנותו לאישה, ונמצא שרק עכשיו היא קונה את החפץ על ידי ידה או בחצירה, ואם כן, דינו כאומר "טלי קידושייך מעל גבי קרקע", שאינה מקודשת. חזון איש, אה"עו, סימן לח, אות טו, מקשה, הרי גם בכסף, כיוון שהוא בעין (בפיקדון) לא שייכת מחילה. יש להוסיף, שגם לפי הש"ך, שמועילה מחילה למי שיש לו רשות שימוש בכסף, עליו, הרי מי שאינו זקוק לכסף תדיר לעסקיו אינו רשאי להשתמש בכסף, כפי שראינו בהערה 185, ואישה מן הסתם אינה זקוקה לכסף תדיר, ולכן גם לפי הש"ך מחילה לאישה אינה תקפה. ¹⁸⁶

להערה 188

א. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קע ע"ד), מבין שגם הסמ"ע (הערה 184) סובר כחכם צבי. כנראה דיוקן הוא מסתימת לשון הסמ"ע, הכותב שלא מועילה לשון מחילה על כסף מופקד.
ב. המחלוקת מובאת בבארות שלמה, חו"מ, עמ' עד, בברכת יעקב (בן ברוך), עג, ס"ק נו, ובשו"ת תנא דבי אליהו (מנ"י), סימן ב (עמ' ה). ר' אברהם אשכנזי, בשו"ת תנא דבי אליהו שם, סימן ג (עמ' כ), כותב שאי אפשר לומר "קיים ל" כחכם צבי, מפני שהוא יחיד. אבל המהדיר שם, הערה יז, כותב שאפשר לומר "קיים ל" כמותו שהרי פתחי תשובה, חו"מ, רצב, ס"ק ג, מביא עוד שסוברים כחכם צבי (אלא שהם לא דיברו על מחילה). מצד שני, שו"ת יריעת האהל (רובינשטיין), סימן כז, פוסק כמו הש"ך לעניין זה שהנפקד יכול להחזיר מטבנות אחרים.
ג. עיסקא: שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סב, אות א, מעלה ספק האם על עיסקא, שחציה פיקדון וחציה מלווה, מועילה לשון מחילה. הספק מתעורר רק לפי החכם צבי, אבל לפי הש"ך, פשוט שמחילה מועילה, שהרי המתעסק אמור להשתמש גם בחצי שהוא פיקדון (אלא שהרווחים ממנו יהיו כולם לנותן העיסקא). ¹⁸⁸

מילואים לשער ארבע-עשרה

195 להערה

בברור הלכה, ברא מציעא מח ע"ב, ציון ג, מועלית אפשרות שדברי אור שמח אינם אמורים במחילה מותנית, מפני שבכגון זה השומר עדיין מפחד שבעל הכסף יבוא לתבוע אותו כיוון שייתכן שהתנאי לא יתקיים, ולכן אינו חייב באונס, ולכן הכסף נחשב ברשות המפקיד, ולא מועילה מחילה. בברור הלכה נאמר כך לגבי האומר "אם אחזור בי ערבוני מחול" (ראה בנספח א, עמ' 588), בהנחה שמדובר בכסף שאינו צרור, שהמוכר עוד לא השתמש בו. אבל יש להעיר שדברים אלו ייתכנו רק אם המוכר נתן ערבון לקונה, ואמר לו "אם אחזור בי ערבוני מחול לך", שאז הקונה מפחד שהמוכר לא יחזור בו אלא יגמור את המכר, והקונה יצטרך להחזיר לו את הערבון. לעומת זאת, הדברים לא שייכים אם הקונה נתן ערבון למוכר ואמר לו כך, שהרי אין למוכר סיבה לפחד שמא הקונה לא יחזור בו, שהרי אם הקונה לא יחזור בו, הכסף יהיה מוחלט למוכר כתמורה למכר (אלא אם כן הערבון הוא גבוה ממחיר הנכס, או שהוא ניתן בנפרד מן התמורה לנכס), ואם כן, אין סיבה שיפחד להשתמש בו בינתיים. והרמב"ם, הלכות מכירה, יא, ד, נוקט שהקונה הוא שאומר את התנאי "אם אחזור בי ערבוני מחול".

198 להערה

א. כמו כן, שו"ת משפטים ירשים (בירדוגו), חלק א, סימן קצד, עוסק בראובן שנטל מבית שמעון חפצים בלי רשות, ואחרי זמן פייס את שמעון, ואמר לו שמעון "מחלתי לך בכל אשר נטלת מנכסי"; והוא פוסק שהמחילה בטלה מפני שהיא על דבר בעין.
ב. לימודי ה', לימוד רג, עוסק במי שגזל אתרוג, והנגזל מחל לו, והגולן לא ידע על כך וקיים בו את המצווה; והוא נוקט שהנגזל מחל לו ונתן לו במתנה. כנראה הוא פוסק שמחילה לבד אינה מועילה, ולכן הוסיף שנתן לו במתנה.
ג. ראה נספח ה, עמ' 626, שרז"ו אברך סבור שאין תוקף למחילה על גזל בעין, אלא שכל זמן שלא חזר בו המוחל אין על הגולן חובת השבה; והוא דוחה בכך את ההוכחה (ליד ציון הערה 203) מבבא קמא קג; והוא דוחה את ההוכחה מרש"י (עמ' 571, ליד ציון הערה 209), בכך שאישה יכולה להתקדש בגזל מפני שעד שהאישה הנגזלת תחזור בה ממחילתה, החפץ שייך לַמְקַדֵּשׁ.
ד. ראה שער רביעי, עמ' 177, בשאלה האם בעיה זו קיימת במחילה על חובת השבה של גולן; ועל היחס בין מחילה על חובת השבה למחילה על החפץ עצמו. וראה שער ראשון, עמ' 25, בשאלה האם מחילת הנגזל נחשבת כאילו קיים הגולן מצוות השבה.
ה. עניין אחר הוא מחילת הנגזל על הגול לשותפו, כך ששותפו יזכה בחלקו. ראה על כך ליד ציון הערה 290.

199 להערה

א. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב), כותב שלא מועיל סילוק מדבר שאינו ברשותו, כגון נגזל ממנו, כמו שלא מועיל בו הפקר, מפני שסילוק הוא סוג של הפקר. יוצא מדבריו שאין מועילה מחילה על גזל, ולא מהטעם שזו מחילה על בעלות. הוא מביא ראייה (גם בדף נו ע"א) משו"ת מהרי"ט, חלק ב, אה"צ, סימן מ (ד"ה תשובה), שכתב שלא מועיל סילוק מדבר שאינו ברשותו. אבל אחר כך (בדף נו ע"ד) הוא כותב לעניין סוגיית בבא מציעא ק"ח ע"ב, בשתי גינות, שסילוק מועיל מדבר שאינו ברשותו, אם יש לו קצת זכיה בו (על פי סמ"ע, רט, ס"ק כא, שכתב שסילוק מועיל רק בדבר שיש לו קצת זכיה בו; אבל הסמ"ע כתב כך מצד בעיית דבר שלא בא לעולם – ראה שער רביעי, עמ' 241), שלא כהפקר.
ב. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ב, תולה שאלה זו בשיטות השונות בהגדרת מחילה, שראינו בשער ראשון: לפי השיטה (שם, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, מחילת נגזל לגולן בטלה, שהרי לפי דעת כמה אחרונים, נגזל אינו יכול להקנות את החפץ הגזול לגולן; אבל לשיטה (שם, פרק שני) שמחילה היא הפקעה, הנגזל יכול למחול, שהרי אדם יכול להסתלק מדבר שאינו ברשותו, כמו בעל מנכסי ארוסתו (ראה שער רביעי, עמ' 216). אבל אחר כך הוא מעיר שאם החפץ הגזול בעין, מחילת הנגזל בטלה, מפני שזו מחילה על בעלות; ואם כן, מחילת הנגזל תיתכן רק אם החפץ אינו בעין. לא ברור האם לדעתו, אם החפץ אינו בעין, מחילת הנגזל בטלה גם לשיטת ההקנאה.
ג. ראה גם שער ראשון, עמ' 14–15, שאבני מילואים מסביר שמחילה מועילה לשיטה שמחילה היא הקנאה, כמו שנגזל יכול להקנות את הנכס לגולן עצמו. כמו כן, בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ג), מסביר שמועילה מחילה על גזל, אף שאי אפשר למחול דבר שאינו ברשותו, מפני שהרשות ושליו (=בעלות) באים כאחד; וזה כדברי אבני מילואים, בתוספת נימוק.

203 להערה

א. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ג, דוחה, שמדובר שאין הגזילה קיימת. אבל נחל יצחק, עג, יט, ענף ד, כותב שאין לומר כך, שהרי בבבא קמא ק"ח ע"א אמר רב פפא בלשון הראשונה, שמה שכתוב במשנה שאם מחל הנגזל חוץ מפתות משווה פרוטה, הגולן אינו צריך ללכת אחריו – הוא באין גזילה קיימת, אבל

מילואים לשער ארבע-עשרה

אם גזילה קיימת, צריך ללכת אחריו מפני שחוששים שיתייקר יותר מפרוטה, ולא אמר שאם הגזילה קיימת המחילה אינה תקפה ככלל; וללשון השיניה שם, המשנה מדברת גם בגזילה קיימת. אבל בענף ה' הוא דוחה את הראיה, שהמשנה מדברת בין בגזילה קיימת ובין אינה קיימת, ובגזילה שאינה קיימת מתאימה לשון מחילה, ובגזילה קיימת מתאימה לשון מתנה, והמשנה לא דייקה בלשון. עוד דחה, ששם מדובר על חיוב תשלום קרן וחומש, וחומש הוא חוב על הגזלן, ושייכת בו לשון מחילה, ואגב זה נקטה המשנה לשון מחילה גם על הקרן; וגם במקרה ש"מחיל על הקרן ולא על החומש", נקטה כך אגב המחילה על החומש. גם עטרת משה, שו"ת, חו"מ, סימן לח (עמ' רנו), דוחה שמדובר שהגול אינו בעין; אבל הוא מסיים ב"צריך עיון".

ב. ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמב, דוחה, שמדובר בגזול כסף, והרי חידושי ברוך טעם, קידושין יב, כותב שכסף גזול נחשב שאינו בעין גם אם אותם מטבעות קיימים, ואין חיוב להחזיר דווקא מטבעות אלו, ולכן מועילה מחילה, אף ש"הגזילה קיימת" כדברי רב פאפ.

210

א. מאירי, קידושין יג ע"א (ד"ה בתלמוד), נוקט שהדברים מוכיחים שהיא מחלה לו או הקנתה לו אותה. ב. גם שו"ת חתם סופר, אהע"ז, חלק א, סימן קא (ד"ה והנה דברי), מסביר שהיא מקודשת מפני שבזה שקיבלה את הכסף הגזול, הראתה שהיא מוחלת למקדש, ומיד כשהסכימה למחול לו על גזילתו, ונתנה לו אותה במתנה, ידו קנתה לו אותה, והוא יכול לקדש בה. ר' יעקב ישראל קנייבסקי, במוריה, גל' רטו, עמ' מד, מסביר שהיא מוחלת על חיוב ההשבה, וממילא הגזלן קונה.

ג. משנת אברהם, על ספר חסידים, סימן שיא (עמ' קסג-קסד), ועל הסמ"ג, חלק ג, על לא תעשה רמב, אות מד, ס"ק טו, מוכיח שהיא מקודשת גם אם הגזול בעין, ממה שהסוגיה בקידושין נב ע"א מקשה מהברייתא האומרת שמקודשת במקרה זה (ועל ברייתא זו דיברו רש"י והפוסקים האחרים), על רב האומר שהמקדש אישה בגזול שלה אינה מקודשת, ומדוע לא תירצה שרב מדבר בגזול בעין? מכאן שגם בדבר בעין, בזה שמחלה לו, הדבר שייך לו לגמרי. הוא מוכיח כך גם מרמב"ם, הלכות אישות, ה, י, שלא הבחין בין כסף לכלי, לעניין המקדש אישה בגזול שלה.

ד. על תוקף הקידושין בכגון זה, ראה שער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1128-1129.

ה. מהר"ל שם כותב עוד, שאישה שגזלה מאיש, הוא יכול למחול לה, וכך הופך הדבר לפיקדון בידה, אבל אינו יכול לקדשה בו, מפני שאינו ברשותו, כמו שאין אדם יכול להקדיש דבר שאינו ברשותו. ¹ ו. ראיות נוספות: תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 200, מביא ראיה ממה שמבואר בבבא בתרא כט ע"א, שמועילה מחילת בעל קרקע על פירות שמישהו לקח מקרקעו.

ז. בסוגיית בבא בתרא מג ע"א, נאמר שהגנב יכול להסתלק בקניין מחלקו בדבר הגנוב כדי שיוכל להעיד נגד הגנב (ולא יהיה נוגע בדבר), ולפי קצות החושן, לו, ס"ק י (הובא בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סימן נט, דף עט ע"א, ולעיל, עמ' 1187), הכוונה היא שהוא מסתלק תוך כוונה להקנות את חלקו לגנב. הרי זו סוג של מחילה לגזלן. אבל שם מדובר בקניין, והרי כל מחילת בעלות מועילה בקניין, כאמור בעמ' 553. משמרות כהונה, בבא בתרא מג ע"א, מסביר שכונת הגמרא היא שהוא מסתלק באופן המועיל, והיינו בהתחייבות להקנותו לשותפיו כשיבוא לרשותו, והתחייבות מועילה אפילו בדבר שלא בא לעולם או שאינו ברשותו. אגב, חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שאפא), בבא בתרא, סימן; לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, בסופו, מקשה על הסבר קצות החושן, הרי אי אפשר להקנות את הכפל לגנב מפני שהוא דבר שלא בא לעולם? והוא מתרץ שאכן הגנב באותו מקרה פטור מכפל (עיי' שם בהסברו לכך), והדיון בסוגיה הוא רק על חיוב הגנב בקרן.

211

א. ר"א פריס משווה זאת לדינו של ר"א, קידושין, פרק א, סימן כ, שהמשאיל טבעת למי שרוצה לקדש אישה בה, מפרשים שהתכוון לתת לו באופן המועיל – במתנה.

ב. לכאורה, לפי ההשוואה לדברי הרא"ש, גם אילו אמרה בפירוש שהיא מוחלת, היינו מפרשים שהתכוונה למתנה, מפני שרק כך יהולו הקידושין; שהרי בנידונו של הרא"ש, השואל אמר בפירוש לשון שאילה (כמפורש בדברי הרא"ש), ובכל זאת מפרשים זאת כמתנה.

ג. יש להדגיש שסברת הרא"ש שייכת רק כאן, שהמחילה או הנתינה נחוצות לקיום הקידושין, וברור שהצדדים רוצים בקיום הקידושין; מה שאין כך במחילה גרידא על בעלות, שבה אין אומרים שיש לפרש את דבריו באופן שיועילו, וזאת מן הטעמים שראינו בעמ' 547-549.

ד. דחייה נוספת: עטרת חכמים, חלק ב, על קידושין נב (כו ע"ד בדפי הספר מהד' תרכ"ו), מיישב שמדובר במקדש במטבע גזולה, ועל זה מועילה מחילה.

ה. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), אהע"ז, סימן קכו, מעלה אפשרות לפרש שאכן המקדש אינו זוכה בחפץ הגזול, מפני שלא מועילה מחילה על דבר בעין, ובכל זאת האישה מקודשת, כמו שאם נתנה ממון לאדם חשוב, היא מקודשת בהנאתה מהסכמתו לקבל ממנה (קידושין ז ע"א), וכן כאן, הנאתה מזה שהוא מקדש אותה נחשבת כנתינה אף שהחפץ שלה; ואמנם אם היא נותנת לאדם שאינו חשוב אין אומרים שהיא מקודשת בהנאתה מרצונה להתקדש, אבל כאן אמרו כך, כיוון שהמקדש נתן חפץ, אלא שהחפץ שלה. ²

להערה 214

- א. שו"ת זכר יצחק, חלק א, סימן עא, ד"ה ובגוף קושית (הובא במשפט החוב (אטינגר), סימן מה, עמ' רלג, ובשיעורי ר' דוד פורבסקי, קידושין נב ע"א, אות קיא), נוקט שחייב ההשבה מונע מהגולן לקנות את הגזילה, ולכן כשהנגול מוחל על חיוב ההשבה, היא נקנית לגולן ממילא. על פי זה הוא כותב (בד"ה ולזה לדין) שאף אם הגזילה ברשות הרבים, קנה הגולן על ידי המחילה. על רשות הרבים ראה במילואים להערה 217, אות ט.
- ב. נחל יצחק, עג, יט, ענף ד (הובא על ידי ר' דוב וייס, "בעניני מחילה", הבאר, גל' כה (תשס"ה), עמ' קמב), מעיר שקהלת יעקב סותר את מה שכתב בספרו נתיבות המשפט (הערה 198) שהמחילה בטלה.
- ג. אבני נור שם מביא ראייה שהחפץ נקנה לגולן משעת הגזילה, מסנהדרין עב ע"א, ששם נאמר, שגנב הבא במחתרת, שבעל הבית היה רשאי להרוג אותו, אבל לא הרג אותו, אינו חייב להחזיר את מה שגנב, מפני שהוא נפטר מחיוב הממון מטעם "קם ליה בדרכה מיניה"; ואילו היה החפץ נחשב ששייך לנגול, לא היה מועיל "קם ליה בדרכה מיניה" להפקיע את הבעלות מהנגול; ומכאן שהחפץ שייך לגולן ויש עליו רק חיוב השבה, ו"קם ליה בדרכה מיניה" פוטר אותו מחיוב זה. ¹
- ד. רא"ז מלצר שם מסביר על פי עיקרון זה, שהגול בבעלות הגולן (באבן האזל, הלכות נזקי ממון, א, א, אות ו, הוכיח שזו דעת הרמב"ם), את הדין (בבא קמא קה ע"א) שמי שגזל שתי אגודות השוות פרוטה והחזיר אחת, אינו חייב להשיב את השנייה אבל לא קיים מצוות השבה – היות שהנגול מוחל מן הסתם על פחות משווה פרוטה, קנאו הגולן ואין עליו מצוות השבה, אף שבמחילה עצמה לא קיים את מצוות השבה. ראה בשמו בנספח ד, עמ' 619, שלרמב"ם מועילה מחילה על פיקדון מפני שהוא נחשב בבעלות השומר.
- ה. אבל ר' מאיר אורבך שם מקשה על שיטה זו, שאם החפץ נקנה לגולן, כל גולן המשיב את הגזילה יצטרך לעשות מעשה הקנאה לנגול, ולא מצאנו בפוסקים שיש צורך בכך.
- ו. שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצא, כותב שגם לדעה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה אינה עושה קניין אלא הוא רק סילוק רשות, הרי אם הנגול מוחל, הגולן קונה את החפץ, משום שהנגול מסלק את רשותו מהממון, והגולן הוא כדוכה מהפקדן, כמציאה אחרי יאוש.
- ז. רז"ג גולדברג, בית אהרן וישראל, גל' סא, עמ' קטז (והובא שם גל' צד, עמ' קכג), נוקט שאם באים לתבוע ממון מהגולן בגלל הגזילה, הנמחל צריך למחול לגולן את גוף החפץ, ובלי זה אי אפשר לחייב את הגולן לשלם ממון; ולדעה שלא מועילה מחילת חפץ גזול, צריך הנגול להקנותו לגולן, כשיטת קצות החושן, לו, ס"ק י, שהוא יכול.
- ח. תורת המשפט (אריאל), חלק א, עמ' 200–201, כותב שמועילה מחילה על מיטלטלין גזולים, מפני שיצאו מרשות הנגול על ידי הגזילה, וכמו שמועיל בהם יאוש ושינוי רשות, גם מחילה מועילה בהם; אבל על קרקע גזולה לא מועילה מחילה מפני שהיא ברשות הנגול, כמו שלא מועיל בה יאוש ואינה נגזלת. ²

להערה 217

- א. עוד הסוברים שמועילה מחילת גזל: חידושי הראב"ד, בבא קמא סט ע"ב (הובא בחידושי הרשב"א, בבא קמא סט ע"ב, ובספר לפלגות ראובן, חלק ג, הדרן על בבא קמא, פלג ז, דף ד ע"ג), אומר שאדם יכול למחול על לקט שעניים לקחו מפירותיו באיסור. נחל יצחק, עג, יט, ענף ה, מוכיח מכך שלדעתו מועילה מחילת גזל.
- ב. נימוקי יוסף, נדרים טו ע"ב, בדפי הרי"ף (ד"ה בחייו), כותב שהאוסר את נכסיו על בנו בנדר, ומת, זוכה הבן בירושה, ואסור לו ליהנות ממנה, ואסור לאחריים ליטול מהנכסים בלי הסכמתו, אבל אם הוא "מוחל" להם שלא בדרך מתנה, מותר. הרי שהוא כותב שהבן יכול למחול להם על מה שגזלו ממנו.
- ג. חידושי הריטב"א, קידושין נב ע"ב, ד"ה אבל (הובא בשער המלך, הלכות גירושין, א, א, בשו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט, עמ' קיח, ובשו"ת נשמת כל חי, יו"ד, סימן נב, עמ' רכז), עוסק באריס שלקח מן היבול (ששייך לבעל השדה) וקידש בו אישה, וכותב שאם בעל השדה מחל בפירוש, היא מקודשת – הרי שמועילה מחילת גזל. גם קרית מלך רב, הלכות אישות, ה, ה, עוסק במקדש בגזל ואחר כך מחל לו הנגול. שער המלך שם (הובא בחרוזי מרגליות, חלק א, פרשת בשלח, דף לב ע"ג), כותב שרמב"ם, הלכות אישות, ה, ה, סובר כריטב"א.
- ד. ר"י קורקוס, הלכות תרומות, ד, ג (ד"ה ורבנו), כותב שמי שהפריש תרומה מפירות של אחר במטרה לקנות אותה לעצמו, ובעל הפירות אמר לו "מדוע לא לקחת פירות יפים יותר?", משמעותו שהוא מוחל לו בבגל מצוות הפרשת תרומה; וזאת אף שמדובר בגזל. ישועות ישראל, סימן סו, עין משפט, ס"ק ו, כותב (בדרך אגב), שנגול יכול למחול לגולן.
- ה. שו"ת משאת משה (ישראל), חלק א, או"ח, סימן ד (הובא בשו"ת נשמת כל חי, יו"ד, סימן נב, עמ' רכח, במותיב ומפרק, סימן צח, עמ' קא, באגודה באהלך, דף יח ע"א, בבתי כנסיות, בית מועד, תרנח, ג, בכסא אליהו, או"ח, תרנח, אות ד, ובספר ודרשת חקרת, סוגיות, חלק ה, עמ' תשב), עוסק במי שגזל אתרוג, ובחולל המועד סוכות מחל לו הנגול, והוא פוסק שהמחילה פועלת למפרע, והגולן יצא ידי חובה אף ביום טוב הראשון; ואינו מעורר את הבעיה של מחילה על בעלות, ומכאן שלדעתו מועילה מחילה על גזל. אין לפרש שזו מחילה על חובת התשלום, שהרי האתרוג בעין והגולן חייב להחזיר את האתרוג עצמו, שעדיין שייך לבעליו. לעצם פסיקתו, אפשר

מילואים לשער ארבע-עשרה

לנמק שיש להניח שאילו ידע הנגזל מראש היה מוחל לו מאז, ודי בכך כדי שייקנה לו (ראה בדומה בחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(x)). בעניין הלווקח חפץ של חברו בלי ידיעתו, וכששמע בעל הנכס הסכים, שיש אומרים שהחפץ נקנה לו למפרע מפני שיש להניח שבעליו היה מסכים כבר אז). אבל בכורי יעקב, תרנח, ס"ק כד, כתב שמרמ"א, א"ח, תרמט, ה, ומתוספות, גיטין עה ע"א (ד"ה אל"א), משמע שלא מועילה מחילה למפרע. ברכי יוסף, א"ח, סימן תרנח, בשירי ברכה, מביא שר' פנחס עניו פסק שהמחילה אינה פועלת למפרע. גט מקושר (נבון), ביאר לתוספי הרא"ם, סוכה, דף קיג ע"א (הובא במחזיק ברכה, א"ח, תרנח, ס"ק ד), שו"ת שמחת יהודה, סימן כג, שו"ת קול אליהו, חלק ב, אה"ע, סימן ב (בנו של מחבר משאת משה), בית שמואל, כח, ס"ק מד (לעניין קידושין), שער המלך, הלכות גירושין, א, א, ברע"ת חידושי הריטב"א, קידושין נב ע"ב, וברע"ת רמב"ם, הלכות אישות, ה, ח (לעניין קידושין), ר' אהרן אמאטו, בשו"ת תאיר נרי, סימן ב, דף ד ע"ב-ע"ג (לעניין מצה גזולה), ר' יצחק נבארו, בשו"ת תאיר נרי, שם, דף ו ע"א (לעניין מצה גזולה), תפארת בחורים (הכהן), סוכה לה ע"ב ובבא מציעא דף טו ע"ב ודף כב ע"א, שו"ת תורה לשמה, סימן קעט, ור' משה מוסה חרדא, אור תורה (כהן), גל' תקנו (מרחשוון תשע"ד), סימן טז, עמ' קכה (על פדיון הבן בכסף גזול), פוסקים שהמחילה אינה פועלת למפרע. תורה לשמה כתב שהדין כך גם אם עשה קניין מפני שקניין אינו יכול להקנות למפרע. שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן ט (עמ' קכ), כתב שאם המחילה היא על חובת ההשבה, ייתכן שעד עכשיו חובת ההשבה היתה קיימת, והמחילה אינה פועלת למפרע; אבל אם המחילה היא על מעשה הגזילה, שמגלה דעתו שלא איכפת לו שלקח, זה פועל למפרע (אך הדרך השנייה קשה, אך ייתכן מחילה על מעשה שבעבר?). שו"ת ר' עזריאל (הילדסהיימר), חו"מ, סימן רכח (עמ' שט), וקהלות יעקב, סוכה, סימן כג במהד' תשכ"ז, סימן כד במהד' תשמ"ט, תמהים על הדעה שהמחילה פועלת למפרע. רב"ז, הלכות ביכורים, ב, יא, כתב שמי שהבירך ענף שלו בתוך קרקע של חברו, בלי רשות, ואחר כך מחל לו בעל הקרקע, אין כאן גזילה, ויכול להביא ממנו ביכורים – הרי שהמחילה פועלת למפרע, שגם מה שינק לפני המחילה נחשב "אדמתך". אהבת דוד (חיד"א), דרוש יז (פא ע"א), כתב שהגזול בהמה והקריב אותה כקרבן ואחר כך מחל לו הנגזל, יצא ידי חובת הקרבן, מפני שאין זמן קבוע להקרבת קרבן יחיד, ולכן גם אם אין הלכה כמשאת משה לעניין אתרוג מפני שבאתרוג יש זמן קבוע והזמן עבר, בקרבן יצא ידי חובה, מפני שאילו רצה להקריב עכשיו היה יכול. אבל ר' יצחק נבארו, בשו"ת תאיר נרי, סימן ב (ו ע"ג), כתב שגם בקרבן פסול, מפני שבזמן ההקרבה היה גזול. המחלוקת הכללית מובאת בשערי תשובה, תרנח, ס"ק ו, במראית העין, ליקוטים, סימן תרנח (דף קלב ע"ד במהד' תש"כ), בשו"ת משנה הלכות, חלק יא, סימן תקנח, בשו"ת בית אב (יודלביץ), חלק א, סימן טו, אות ו, וסימן טז, אות לה, בשדי חמד, כללים, מערכת ה, כלל קמא, אות כו, ובתורת חיים וחסד, חלק ב, עמ' תיא. עיין על כך בנווה ההיכל, גל' 341 (סיון תשע"ז), לעניין הגזול וציצית והנגזל מחל לו.

ו. דברי חיים (אורירבן), דיני שומרים, סימן כג, כתב כדבר פשוט שמועילה מחילה על גזול, על פי בבא קמא קג. ז. משנה למלך, הלכות מלווה ולווה, ד, יג (הובא במנוחת משה, דף כג ע"ד), כתב שמחילת הנגזל על הגזול מועילה שלא יעבור הגזול באיסור.

ח. אבן האול, הלכות אישות, ה, י (ד"ה גזול), כתב שאם הנגזל מוחל לגזול לגמרי על הגזילה, הוא פטור מלשלם מפני שזה כמו השבה. ה

ט. שו"ת חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), חו"מ, סימן ח, אות ד, כתב שאם הנגזל התייאש, הגזול קונה את החפץ גם אם הוא מונח ברשות הרבים (לפי צד אחד בתוספות, בבא קמא סט ע"א, ד"ה כל שלקטו). מפני שהיאוש מועיל כמו מחילה; ונראה שכוונתו לומר שהיאוש מועיל בתורת מחילה, כאילו הנגזל מחל לגזול על החפץ, ובוזה נקנה לו. הרי שהוא סובר שמועילה מחילה לגזול. אבל עדיין קשה איך קנה, הרי גם לאומרים שמועילה מחילת בעלות, הנמחל קנה רק אם החפץ מונח בחצרו. ובפשוט מה שנאמר שקנה הגזול גם אם החפץ ברשות הרבים, הכוונה היא רק שאין עליו חיוב השבה, ויגנה אותו כשיעשה מעשה קניין. ראה על כך במילואים להערה 214, אות א. י. מאורות נתן (גולדברג), פרשת נח (דף עד ע"א), כתב שנגזל יכול למחול לגזול על הגזילה, ואף שלא מועילה מחילה בפיקדון, היא מועילה בתורת מתנה, ואין צריך קניין, כמו שמפקדי יכול לתת פיקדון במתנה לנפקד בלי קניין. נראה שכוונתו לומר שהגזול קונה אם הנגזל אמר לשון מתנה. הוא מוצא סיבה אחרת שנגזל אינו יכול למחול על הגזילה: מפני שאינה ברשותו (הוא כתב כך בשם חידושי הר"ן, גיטין פרק ד, ולא מצאנוהו; ראה ליד ציון הערה 201, דבר דומה בשם ר"א ציטרון). אבל הוא כתב שאם הגזול מסכים שהנגזל ימחל לו על הגזילה, הגזילה נעשית פיקדון, והמחילה תפסה (דבריו קשים, שהרי כל גזול רוצה שהנגזל ימחל לו), כמו שבאנו מילואים, כח, ס"ק יג, כתב שאם גזול מסכים שהנגזל יקדיש את החפץ, החפץ נעשה פיקדון, ומועיל ההקדש, ואם כך כבר לא קיים החיסרון שאינו ברשותו; אלא שאם חזר בו הנגזל ואינו רוצה למחול, היא נעשית גזילה מחדש ביד הגזול.

להערה 235

א. כמו כן, תומים, פח, ס"ק ו, מעלה אפשרות שהדין ש"טענו חטים והודה לו בשעורים – פטור", שטעמו הוא שהעובדה שהתובע לא תבע שעורים, מראה שמחל על השעורים (ראה שער אחת-עשרה, עמ' 426) – דין זה אינו חל אם טענו חטים בפיקדון והודה בשעורים בפיקדון ועדים מעידים שהפיקדו שעורים, מפני שהשעורים הם בעין והם ברשות המפקד בכל מקום שהם, ואין מחילה מועילה בדבר בעין; וזאת אף ששם מדובר במחילה מכללא. הוא כתב שגם בפורט של ראובן שהזיק, ולא ידוע איזה משווריו הזיק, והיזק אומר שהגדול הזיק וראובן

מילואים לשער ארבע-עשרה

אומר שהקטן הזיק (ונאמר על כך בבבא קמא לה ע"ב שהוא כמו "טענו חטים והודה לו בשעורים"), הרי היות שהניזק והמזיק שותפים בשור (שו"ע, חו"מ, תא, א), וחלק מהשור שייך לניזק, לא שייך לומר שהניזק מחל על הנזק של הקטן, שהרי אדם אינו יכול למחול על דבר שלו, ומועילה רק לשון מתנה, וכשנזכר גדול ולא קטן אין במשמעות לשונו שהוא נותן את החלק של נזקי הקטן במתנה; אלא שאם אין עדים, הרי המזיק יכול לכפור, ולכן אין לניזק חלק בשור, ולכן מחילה תקפה (על הלכה זו ראה עמ' 428). ר' אברהם רוטנבורק, המובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפו, ודברי אליהו (חזון), חלק ג, הלכות טוען ונטען, ג, ח (עמ' קמו), מסכימים לתומים. כך כתב גם מאורות נתן (גולדברג), שער טוען ונטען, אות י, דף כג ע"ב (בלי להזכיר את התומים). גם בית יהודה (לנדא), חו"מ, פח, יב (עו ע"א), מסכים לתומים, ומוסיף לנמק שאין אומרים שהעובדה שלא תבע שעורים מוכיחה שנתן לו את השעורים במתנה, מפני שלדעתו אין מועילה "נתינה מכללא" (ראה הערה 243). הוא מחזק את דעתו, בכך שלפיה מתורצת קושיית נתיבות המשפט, פח, ס"ק ג, מדוע בטוען "כלי גדול הפקדתי אצלך" והלה טוען "רק כלי קטן" והמפקיד אומר "אין זה כלי שלי אלא כלי גדול אחר הפקדתי", נאמר בבבא מציעא לו ע"א שחייב להחזיר את הקטן, ואין אומרים שהוא מוחל כדין "טענו חטים והודה לו בשעורים"? התשובה היא, ששם זה פיקדון, שבו אין "טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור. כך תירץ גם נפש חיה, שהבאנו בעמ' 1121, במילואים להערה 45. ב. לעומת זאת, קצות החושן, פח, ס"ק יג, שיובא בהערה 237, כותב שגם בפיקדון "טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור, מפני שהעובדה שלא תבע שעורים מראה שהתכוון לתת לו אותם במתנה – בהתאם לשיטתו דלהלן. ג. כמו כן, שו"ת מקור ישראל, סימן נא (ד"ה תשובה) וסימן נב (ד"ה תשובה), מביא מי שהסביר את התקנה בירושלים (שהבאנו בעמ' 176 ובעמ' 186) שמי שמת בירושלים ואין לו יורש בירושלים, כוללות ירושלים יורשים אותו – שהטעם הוא שיש אומדנא שהיורש שנמצא בחו"ל מוחל על הנכסים לכוללות; והוא דוחה (בד"ה וכשאני) הסבר זה, בכך שלא מועילה מחילה על דבר שבביעולתו של אדם. זאת אף שמדובר במחילה מכללא. ¹⁹

להערה 236

יוצאי דופן הם דברי אור לציון, שהבאנו בשער שני, עמ' 758, במילואים להערה 145, אות יד, ועמ' 766, במילואים להערה 163, אות י, שהסביר את מה שכתבו הריטב"א וים של שלמה שהמחילה בנידונם לא היתה תקפה מפני שהיתה מחילה בלב (וזה היתה מחילה מכללא), שטעמם הוא שבנידונם היתה זו מחילה על דבר בעין. ועולה מדבריו שלדעתם מחילה מכללא על דבר בעין בטלה, ואילו מחילה מפורשת תקפה (שאם לא כן לא היו מזכירים את העובדה שזו מחילה בלב).

להערה 237

א. שמחת עולם מבאר כך את מה שאומר חידושי הריטב"א, כתובות מד ע"א, שכוונת הגמרא בבבא בתרא מא (ראה נספח א, עמ' 587), היא שהשכן הקנה את הקרקע לרב ענן – אין כוונתו שהקנה לו בקניין סודר או בשטר לפני כן, אלא שבשעה שסייע, גמר בלבו ונתן לו במתנה, כמו שפירש שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן מא, שאילו היה השכן יודע שהכותל נמצא על קרקע שלו, רב ענן היה זוכה בקרקע הנוספת, מפני שעם סיועו גילה השכן את דעתו שהוא נותן לו אותה במתנה. ב. כמו כן, ר"י קנייבסקי, שהבאנו בפרק רביעי, עמ' 572, מיישב את דברי התלמוד (סנהדרין נו ע"א) שבגול פחות משווה פרוטה מוחל הנגזל, שזה לא דווקא – בדרכו של קצות החושן. כמו כן, ר' יצחק בכר דוד, בנספח ב, עמ' 602, סובר כמו קצות החושן. ג. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 88–90, מביא ראיות ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור גם בפיקדון, כדעת קצות החושן (עיי' שם לראיותיו). אלא שהוא אינו מסיק מכך שמחילת בעלות מכללא תקפה, אלא שכל מחילת בעלות תקפה, כדעתו שהובאה במילואים להערה 19. ד. נחל יצחק, פח, ס"ק ב, משווה הבחנה זו של קצות החושן, בין מחילה שאדם מוחל בפירוש על בעלות (שאינה תקפה), לבין מחילה על בעלות שאנו מסיקים מהתנהגותו (שהיא תקפה), להבחנה דומה שראינו בשער שני, עמ' 63–64 לעניין מחילה בלב, שמי שמחל בלבו על חוב, אין למחילתו תוקף, מפני שדברים שבלב אינם דברים; אבל אם יש אומדנא אובייקטיבית שהוא מחל, שאנו מסיקים מהתנהגותו, המחילה תקפה כמחילה מכללא אף שהוא לא ביטא אותה בפיו, מפני שאלו "דברים שבלב ובלב כל אדם". ה. סברה דומה מצאנו לעניין הודאה, שמפרשים אותה כמתנה מכללא: אם ראובן מודה שהנכסים שביד שמעון אינם שייכים לו (לראובן), הודאתו תקפה, כפי שכתב בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן עז (עמ' סדר), שגם לרא"ש (עמ' 544) ולמהרי"ק (עמ' 545), אם בשטר מחילה על דבר בעין כתובה גם הודאה, ההודאה תקפה. הודאתו מתפרשת כמתנה, כמו שכתב שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן יט, שהודאת בעל דין מועילה בתור מתנה, והמתנה חלה מנה שהנכס נקנה לנמחל בקניין חזר. אבל ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"ד–טו ע"א), כותב שהדין כך רק בכגון ידיונו של ראנ"ח, שהמוחל באמת התכוון לתת במתנה לשמעון מה שהיה בידו, ולכן כשהודה שלא נשאר לו ביד שמעון כלום, ההודאה חלה; מה שאין כן בשותפים שחלקו, וכתבו שטר מחילה, והודו זה לזה שהגיע לכל שותף חלקו לגמרי, שאינם מתכוונים לתת מתנה זה לזה, וכתבו מחילה והודאה רק כדי

מילואים לשער ארבע-עשרה

שלא יערערו זה על זה שלא כרין, ולא התכוונו למחול דבר שנשכח מהם שלא חלקו בו – ההודאה בטלה, כמו שכתב שי"ן, חו"מ, מ, ס"ק א, שהמודה לחברו שהוא חייב לו, ואחר כך נודע שטעה, ההודאה בטלה.
ו. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק א, סימן כג (יא ע"ד), מביא ראייה לקצות החושן, מסמ"ע, רצו, ס"ק ז, הכותב ששו"ע, חו"מ, פח, יב, סובר ש"טענו חטים והודה לו בשעורים – פטור" גם בפיקדון.
ז. כמו כן, ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מז, מביא ראייה ממה שרמב"ם, הלכות טוען ונטען, ג, ה, נוקט דין "טענו חטים והודה לו בשעורים – פטור" בפיקדון. אבל הוא מציע אפשרות לדחות שמדובר שם שהפיקדון אינו בעין. בעמ' נג, הוא כותב שמנתיבות המשפט, פח, ס"ק ג, משמע כמו קצות החושן, שמחילה מכוח שתיקה מועילה בפיקדון.

ח. שו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, מוכיח מבבא קמא לה ע"ב ש"טענו חטים והודה לו בשעורים" פטור גם בפיקדון, שהרי נאמר שם שאם אחד משווריו התמים של ראובן הזיק, והניזק אומר שהגדול הזיק וראובן אומר שהקטן הזיק, המזיק פטור לגמרי מטעם "טענו חטים והודה לו בשעורים" גם לר' עקיבא הסובר שחלק מהשור המזיק (בשווי חצי הנוק) שייך לניזק, והוא כפיקדון אצל המזיק, והוא מתקשה הרי לא מועילה מחילה על פיקדון? והוא מתרץ שהיות שמראש השור היה של המזיק ועדיין לא הגיע לידי הניזק בפועל, הניזק יכול למחול עליו. אבל הוא דוחה תירוץ זה, משום שפני ירושע, בבא קמא קי ע"ב (שהובא בשער שלישי, הערה 433), כותב שבדבר שלא בא עדיין לידו מעולם לא מועילה מחילה. לפי העיקרון של קצות החושן, קושייתו מיושבת, כאמור.

ט. חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב (ד"ה אלא מעתה כל), שואל מדוע אין אומרים שחזקת שלוש שנים תועיל לזכות בקרקע גם אם אין עמה טענה (שענה שקנה את הקרקע וכדומה – בבא בתרא מא ע"א), מפני שהעובדה שבעל הקרקע הקודם שתק כל כך הרבה זמן מראה שמחל? הוא מתרץ, שקרקע אינה נקנית במחילה אלא במכירה ונתינה, ושתיקה אינה עדיפה ממחילה מפורשת (ראה על דבריו בעמ' 1252, אות ה). רביד הזהב (שצוין בהערה 235) מקשה מדבריו על קצות החושן, שהרי לפי קצות החושן, אכן שתיקה עדיפה, שכן אפשר לפרש אותה כרצון לתת במתנה? אפשר לתרץ, שאכן אם יטען המחזיק שבעל הקרקע הקודם התכוון לתת לו את הקרקע במתנה כפי שמוכח משתיקתו, וזה (אם עשה גם קניין חזקה כדי לקנותה), אבל הרשב"א מדבר במצב ש"אין עמה טענה", כלומר המחזיק טוען רק "לא אמר לי אדם דבר מעולם", וגם אילו היה טוען שבעל הקרקע הקודם מחל לו, לא היה נקנה לו.

י. לפי שיטת קצות החושן אפשר ליישב כמה פוסקים שעסקו במחילת בעלות מכללא ונתנו לה תוקף, או ששללו את תוקפה מטעם צדדי, משמע שהכירו בתוקפה באופן עקרוני; זאת מלבד המקורות שמינועו בעמ' 609–614, שחלקם מתיישרים בדרך זו. (א) שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עב, מביא מי שטען שבעל בית מחל עליו מכללא בשתיקתו, ודוחה שבנידונו אי אפשר היה להסיק משתיקתו שמחל, ומכאן שכלל מחילת מכללא על קרקע תקפה. ¹⁰
יא. ראה שער אהת-עשרה, עמ' 483, שאם אחד מהאחים נתן מתנה מנכסי העיזבות המשותף לאדם זר, והאחרים ראו ושתקו, שתיקתם מלמדת שמחלו – הרי שמועילה מחילה מכללא על נכס בעין.

יב. ראה שער חמש-עשרה, במילואים להערה 5 להערה 114, השלכות אחדות מדברי קצות החושן על מחילה מכללא על זכויות קנייניות פחותות מבעלות.

יג. נפש חיה (לוריא), בבא מציעא לו ע"א, נחל יצחק, עג, יט, ענף ד, ושו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לד, מביאים את מחליקת תומים וקצות החושן.

יד. הבחנה: שערי תורה חלק א, כלל ג, פרט יב, אות כה, כותב שאם בעל הנכס שתק, באופן שמלמד על כך שמחל או נתן, אין לכך תוקף, מפני שמחילה בלב חלה רק אם כוונתו ברורה לכול (ראה שער שני, עמ' 63–64), וכאן לא ברור לכול שהתכוון באופן המועיל, שהרי ייתכן שחשב בלבו לשון שאינה מועילה (כנגד זה, קצות החושן יאמר שאדם אינו חושב במלים אלא במושגים מופשטים, וכאן התכוון שתעבור הבעלות, ודי בכך), והוא מסביר בכך את הרשב"א, שהובא לעיל, אות ט; אבל העושה מעשה שמלמד על כך שמחל או נתן, היות שאפשר לפרש את כוונתו בשני אופנים, מניחים שהתכוון באופן המועיל, היינו לנתינה, מפני שאין סהרי שאין אדם עושה מעשה לבטלה, כמו ש"אין אדם מוציא דבריו לבטלה"; והוא מיישב בכך את מעשה רב ענן (ליד ציון הערה 305) – ששם השכן עשה מעשה. ¹¹

להערה 240

נקודה זו, שרק אם הנכס בידו הוא קונה בקניין חצר, עומדת ברקע של מה שאומר דברי אליהו (ניימאנץ), אהע"ז, סימן לח, על בית שמואל, ס"ק לר, בעניין דברי הרמב"ם שהבאנו בעמ' 1228, במילואים להערה 127, על המטפל בבמה של חברו ומוחל על זכותו בוולדות: דברי אליהו כותב שאין לפרש שמחל על הרווח המלא מחלקו בוולד, ולכן הוא יקבל רק חצי הרווח מחלקו, שהרי לא מועילה מחילה כזאת, מפני שמדובר בצאן ברזל (הוולדות שנולדים מהוולד הזה), והם ביד המקבל, ולא מועילה מחילה על חפץ; וגם אם נאמר שהרמב"ם התכוון ללשון מתנה ולא דק כשנקט לשון מחילה – אין הנותן יכול לקנות את העיסקה במתנה, כיוון שאינו בידו. כוונתו היא, שאין לומר שה"מחילה" תועיל בתור מתנה מכללא, מפני שזאת לא היתה מחילה מפורשת (וניישוב את הרמב"ם כפי שיישבנו מקורות רבים לעיל, בדרכו של קצות החושן) – שהרי אין מעשה קניין. וראה בשמו במילואים להערה 127, שהוא מפרש שהרמב"ם מתכוון לומר שמחל על זכותו.

מילואים לשער ארבע-עשרה

255 להערה

א. פני דוד מדייק כך גם משו"ת דברי ריבות, סימן קצו, שכתב שאין אומרים שכמו שמועיל קניין לחזק עניין חלש לעשותו חזק, תועיל אמירת שכיב מרע להפוך מה שאין בו ממש לדבר שיש בו ממש, וראיה ממה שלא מועיל בשכיב מרע "ידור פלוני בבית זה" (שו"ע, חו"מ, רגו, כא) אף שבכריא הוא מועיל בקניין מפני שקניין מחזק את העניין – לפי זה כאן לא תועיל אמירת שכיב מרע; ואף על פי שדבריו ככתובים ומסורים, הרי גם שטר מחילת בעלות אינו מועיל בכריא. הוא מדייק (בדף ק"ו ע"ד) ממשכנות הרועים, מערכת מ, אות רפג, שאם מקבל המתנה היה שכיב מרע ואמר "מחלתי על המתנה לנותן" והחזיר את השטר, קנה הנותן; והוא מקשה עליו, שאם לשון "מחלתי" מועילה, היא מועילה גם בלי החזרת השטר, ככל מתנת שכיב מרע שמועילה בדבור. הוא מסכם (בדף ק"ב ע"ב) שהדין שנוי במחלוקת, והמוציא מחברו עליו הראיה.

ב. כמו כן, שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן מד (פג ע"ד), כתב ששכיב מרע אינו יכול למחול על בעלות, והא ראה: מהרי"ק (עמ' 545, הערה 6) מדבר על שכיב מרע, ואף על פי כן כתב שאינו יכול למחול על בעלות. אבל הוא לא הסביר מדוע לא נאמר שמחילתו תקפה כיוון שמועיל קניין במחילה על בעלות, ו"דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים". גם שו"ת דברי משה (מוזח), חו"מ, סימן ק"ח, וכסף הקדשים, קנו, מז (ברמו), מוכיחים ממהרי"ק שלא מועילה מחילת שכיב מרע על בעלות.

261 להערה

א. חידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א, מסביר את דברי התלמוד, כתובות שם, ש"דין ודברים אין לי" אינו לשון מתנה ולא לשון הפקר אלא לשון סילוק זכות, כאילו אמר "זכותי מסולקת ממך", ולכן אינו מועיל בקרקע כמו ש"תאה לעצמך" אינו מועיל בקרקע. הרי שאינו מביא את ההסבר שבמסכת כריתות (הערה 263), ומשמע שלדעתו גם לשון "סילוק" אינה מועילה.

ב. גם חידושי הרשב"א, גיטין מג ע"ב, אינו מביא את הסבר הסוגיה בכריתות, אלא מסביר ש"ידי מסולקות" ו"אין לי עסק בקרקע" אינם מועילים מפני שמשמעותם היא "יהיה לעצמו", וזה לא שייך בקרקע. חידושי משנה (קליין), פסחים ב ע"א (עמ' ד), מסביר את דבריו, שלא מועיל סילוק רשות מנכס בעין בלי קניין, כיוון שאין רשות אחרת שתחול עליו אחרי הסילוק, ורק מחילת חוב, לדעה שהיא סילוק (שער ראשון, פרק שני), מועילה מפני שמיד כשמסתלקת רשות הנושה, החייב יכול לזכות, ורשותו חלה. הוא כותב (בעמ' ג), שלדעת מגן אבות (למאירי), עניין יח, ביטול חמץ הוא סוג של הפקר שהאדם אינו מפקיד לכל העולם, אלא רק מסלק את רשותו מהנכס (וגם בספרו שו"ת משנה הלכות, חלק ו, סימן צח, חלק ז, סימן טו, חלק ח, סימן קפה, וחלק ט, סימן תטז, הסביר כך את מגן אבות; ואינו מפורש במגן אבות שם; אגב, גם בציר אליעזר, חלק ב, חקירה ה, דרישה א, דף ג ע"ב, מעלה אפשרות שביטול חמץ פועל בתור סילוק, שהמבטל מסלק את עצמו מהחמץ כדי שלא יהיה ברשותו לעניין איסור "בל יראה" כשגיע זמן האיסור); והוא כותב (בעמ' ד) שהמאירי סובר ש"ידי מסולקות" אינו מועיל לעניין שחברו יוכל לזכות בו, מפני שסילוק רשות בלי קניין אינו מועיל לעניין קניינים של ממון, אבל הוא מועיל לעניין איסור, שלא יעבור ב"בל יראה"; או שסילוק רשות מכוח הפקר עדיף מ"ידי מסולקות", מפני שכשהוא מכוח הפקר, אינו עובר ב"בל יראה" כיוון שלמעשה החמץ אינו ברשותו, אבל המסתלק עדיין יכול לחזור בו מפני שלא חלה על החמץ רשות אחרת. ¹⁰⁸

ג. כמו כן, טור, חו"מ, רעה, טו, כותב שיוורש אינו יכול להסתלק מחלק ירושתו בדבור, אחרי מות המוריש. נחל יצחק, סימן ט, ענף א, כותב שמועילה הסתלקות של בכור מחלק הבכורה אחרי מות האב ולא מועילה הסתלקות של יורש רגיל; ראה ליד ציון הערה 136 שלדעתו מועילה מחילה על חלק בכורה.

ד. כמו כן, חידושי מהרי"ט, קידושין סא ע"ב (ד"ה אך), וקרני ראם (מוינשטר), סימן י, לומדים מדין זה שלא מועיל סילוק מבעלות. גם סמ"ע, רט, ס"ק כט (הובא בשו"ת משפטך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב), כותב שלא מועיל סילוק מדבר שכבר זכה בו.

ה. פורת יוסף (שלופר), מערכת א, אות ב, כותב שבעל קניין הגוף אינו יכול להסתלק גם אם קניין הפירות שייך לאתרו מפני שהלכה היא שקניין פירות אינו קניין הגוף (יבמות לו ע"ב).

ו. כמו כן, אורים גדולים (ריינס), פרק ח, הצעה ד (נד ע"א), מסביר ש"דין ודברים אין לי" משמעותו שאינו רוצה בנכס שלו, ואין לזה תוקף, מפני שהקשר בינו לנכס נובע מאיוו סיבה כגון ירושה או קנייה, ואי אפשר לבטל את התוצאה בלי לבטל את הסיבה, וגם אם הוא אומר כך לאדם אחר שיש לו שייכות לחפץ הזה, כגון שותף, שמשמע שהוא מתכוון לוותר את זכותו אליו, אין לזה תוקף, מפני שבלשון זה אין משמעות של ביטול הקשר בינו לנכס. ז. גם יהל אור, ענף כד (טז ע"ג), כותב שלא מועיל סילוק מדבר שלו, גם אם נקט לשון ברורה וטובה.

ח. גם פד"ר, כרך יא, עמ' 108, כותב שלא מועילה הסתלקות מדבר בעין.

ט. חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כותב שלא מועיל סילוק מעניין קנייני, כגון מדין ירושה, שהיא זכות וקניין שהתורה יצתה לו וכבר באה לרשותו, מפני שחפץ שהוא כבר שלו אינו יוצא מרשותו בלי הקנאה.

י. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קנח (נו ע"ב), מקשה, מדוע בעל חמץ אינו יכול להסתלק ממנו בערב פסח לאחר שש שעות, הרי אדם יכול להסתלק מדבר שאינו ברשותו (הוא רומז להלכה שבעל יכול להסתלק מנכסי ארוסתו מפני שעוד לא זכה בהם, כפי שראינו בשער רביעי, עמ' 216), ואחרי שש שעות החמץ נחשב שאינו

מילואים לשער ארבע-עשרה

ברשותו? הוא מתרץ, שהתורה גורה שלא יועיל סילוקו, אלא נחשב שהוא שלו נגד רצונו. אפשר להסביר את כוונתו, שלעניין זה התורה רואה את החמץ כדבר שלו, ולא מועיל סילוק מבעלותו.²⁶¹ יא. ט"ב גיטין (הלר), גיטין לב ע"ב (ד"ה והנה), מסביר שבמתנה שהמקבל סירב לקבל, אין אומרים שהנותן מסתלק והנכס הפקר (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 3, שנחלקו בכך הפוסקים), כיוון שהנכס הוא של הנותן וברשותו כל זמן שלא זכה בה אחר, מפני שכל מקום שהוא, הוא ברשות בעליו, וסילוק מדבר שהוא ברשותו אינו תקף. יב. ראה נספח ב, עמ' 596, שמחייב ציטרון אומר שמחילה על בעלות תקפה וסילוק מבעלות אינו תקף.

להערה 263

א. כמו כן, תוספות ר"ד, כתובות פג ע"א, נימק שלשון זו אינה מועילה בשותף מפני שהוא יכול לומר "לא סילקתי עצמי אלא שלא אערער עליך שום תביעה", וגם אם חברו עשה קניין חזקה, אינו מועיל. ב. דבר דומה נאמר בכתובות צג ע"א, לגבי שלוש נשים של איש אחד, שבאו לגבות את כתובותיהן, ואמרה השנייה לראשונה "דין ודברים אין לי עמך במנה", שהיא יכולה לומר שהסתלקה רק מ"דין ודברים". צפנת פענח, הלכות ערכין, ז, טו, מפרש שיש בדבריה רק הבטחה לא לתבוע, אבל אין בכך מחילת החיוב. ייתכן שהוא מפרש כך גם את האמור בכריתות שם.

ג. שיטת רש"י: רש"י, כריתות כד ע"ב (ד"ה מדין), מפרש שלמסקנת הסוגיה, מה שאומרת הברייתא שלא מועיל "דין ודברים אין לי" וכו' הוא כגון שאמר את כל הלשונות הללו יחד: "דין ודברים אין לי על קרקע זו, אין לי עסק בה, וידי מסולקות ממנה", או משמעות דבריו היא: "איני רוצה לדרון עם שום אדם מפני שהיא מוחזקת בידי, ואין לי עסק בה עם שום אדם בדין ודברים, וידי מסולקות מדין ודברים בה" (הוא כותב כך לפי הסבר סוגיית כריתות שם, שטעם הדין הוא שהסתלק רק מ"דין ודברים"). ועולה מדבריו שאם אמר רק אחת מהלשונות, הסילוק מועיל, אף שהוא סילוק מבעלות. חידושי ר"ע איגור, כתובות פג ע"א (ד"ה כתב לה), מקשה על רש"י, מה מקשה סוגיית כתובות פג ע"א מברייתא זו על המשנה שם האומרת ש"דין ודברים אין לי" חל, הרי לרש"י אם אמר רק "דין ודברים אין לי", חל? והוא נשאר ב"צריך עיון".

ד. ספר הישר לרבנו תם (מהר"ש שלזינגר), סימן לב, מביא את שיטת רש"י (לא בשמו), ומיישב בה את מה שנאמר בגיטין מג ע"ב ש"אין לי עסק בכך" מועיל בשחרור עבד כנעני – שהאומר "אין לי עסק בכך" בלבד, כוונתו שאינו רוצה שהעבד יצטרך עוד שטר שחרור, וסילוק עצמו ממנו לגמרי (ולפי זה, לשון זו מועילה גם בקרקע). אבל הוא דוחה פירוש זה, מפני שאם אמר את כל הלשונות יחד, יותר משתמע שהסתלק מגוף הקרקע, שהרי "ידי מסולקות הימנה" משמעה סילוק גמור.

ה. גם תוספות ר"ש מטאנן, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין לי עסק), ותוספות הרא"ש, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין לי), מביאים את השיטה שבכריתותא מדובר שאמר את שלוש הלשונות יחד, ואינו מועיל מפני שאו לשון "דין ודברים" מגרע את "אין לי עסק בכך". הם מביאים לכך ראייה ממה שסוגיית כריתותא מנמקת את הברייתא בכך שסילוק עצמו רק מדין ודברים, משמע שלשון "דין ודברים" מגרעת. אך הם דוחים פירוש זה, שהרי הירושלמי, כתובות, ט, א, אומר ש"ידי מסולקות, רגלי מסולקות" אינו מועיל אף שלא נאמר שם "דין ודברים אין לי", ומכאן שגם "אין לי עסק בה" לבד אינו מועיל.

להערה 269

א. גם עליות דרבנו יונה, בבא בתרא מט ע"א (הובא בשו"ת בתי כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו, דף כב ע"א), כותב שאם אמר "לא יהיה לי כלום בשדה זו", הוא מסתלק בכך מן השדה, ומיד שיחזיק בה חברו, יזכה בה, מפני שרק "דין ודברים אין לי" אינו מועיל מפני שמשמעו רק הבטחה שלא יערער. ב. כמו כן, מורכבי, כתובות, סימן ריב, כותב (בהסברו השני), שבעל יכול להסתלק מנכסי אשתו הנשואה, אבל לא בלשון "דין ודברים אין לי", מפני שהיא לשון גרועה. אבל שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כג), כותב שהמורכבי מתכוון לומר שמועילה לשון "מתנה" בלבד, ולא מחילה או סילוק. ג. כמו כן, הפרשנים שהבאנו במילואים להערה 261, האומרים שביטול חמץ מועיל בתור סילוק, סוברים כנראה שמועיל סילוק מבעלות.

ד. נראה שכן יהיה הדין גם לפי הדעה המובאת ברשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה וידן), שאם אמר "לא יהא לי דין ודברים בשדה זו", מועיל, ורק "אין לי דין ודברים" אינו מועיל מפני שמשמעו על העבר וזה שקר. ה. שו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' יז), כותב שמועילה לשון סילוק מבעלות, באומר "לא נשאר לי כלום אצלו", מפני שמשמעו היא שאם היה לו ממון אצלו, כבר זיכה לו אותו במתנה, ומתנה מועילה בפקידון. למעשה אין זו מחילה אלא הודאה, שמועילה גם אם היא פיקטיווית.

להערה 270

דבר דומה אומר משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה עוד רצו החולקים (הובא בשו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י, עמ' כג), בלשון "אפשרי": שאף שלא מועילה מחילה על דבר מסוים, כדברי מהרי"ק (עמ' 545,

מילואים לשער ארבע-עשרה

הערה 6, הרי סילוק בלשון "דין ודברים אין לי" מועיל בדבר מסוים, ולכן המשנה בכתובות פג ע"א לא נקטה לשון מחילה אלא "דין ודברים אין לי" (הבאנו את דבריו בהערה 83). דבריו קשים, שהרי המשנה עוסקת בארוסה (כפי שהסוגיה מעמידה אותה), שאין לבעל דבר מסוים בנכסיה אלא רק זכות עתידית לקבל פירות, ובכגון זה לא אמר מהרי"ק שמחילה אינה מועילה. גידולי שמואל, כתובות פג ע"א (ד"ה ומתורן), דוחה את דברי משנה למלך, שהרי מוכח מתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), שמחילת בעל על פירות נכסי אשתו (הארוסה) ועל ירושתה מועילה ואינה נחשבת מחילה על דבר מסויים, שהרי הקשו מדוע הסילוק אינו מועיל מדין תנאי בממון, והרי הטעם שמועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון הוא מפני שזה מחילה (לפי הרשב"א – ראה שער ששע-עשרה, עמ' 701), הרי שלדעתם מועילה מחילה על פירות וירושה, מפני שאינם נחשבים דבר מסוים. בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מו ע"ד), מקשה עוד על הסבר זה של משנה למלך, הרי המשנה שם עוסקת גם בהסתלקות הבעל מהפירות העתידיים, שאינם בעין, ובהם מועילה מחילה, ומדוע המשנה לא נקטה לגביהם לשון מחילה? אשר לקושיית משנה למלך מדוע המשנה שם לא נקטה לשון מחילה, יותר נראה ההסבר האחר שהוא רומז לו שם (ושהוא חולק עליו), שמחילה על זכות עתידית (כגון נכסי ארוסתו) אינה מועילה (העיקרון שבשער רביעי), ואילו סילוק ממנה מועיל (הדעה בשער רביעי עמ' 242). יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנו), מתרץ בדרך אחרת (לטובת הדעה, בנספח ג, עמ' 603, שמועילה מחילה בדבר מסוים): שדין אחד לסילוק ולמחילה, והמשנה נקטה סילוק והוא הדין למחילה.

להערה 273

א. מתנה אפרים מביא ראייה שסילוק מבעלות מועיל, מחידושי הריטב"א, קידושין ו ע"ב, ור"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף), שהסבירו ש"אין לי עסק כך" מועיל בשחרור עבד כנעני (כאמור בקידושין ו ע"ב) אף שאינו מועיל בשותף המסתלק מקרקעו, כאמור בכתובות פג ע"א, מפני שלשון סילוק מועיל בעבד, שעל ידי שהאדון סילק עצמו ממנו, ממילא זוכה העבד בעצמו. בכך הוא מיישב את הרמב"ם, הלכות עבדים, ח, יז, האומר שמועיל שחרור עבד כנעני בעל פה, ממה שקשה עליו, הרי בקידושין טז ע"א נאמר שלא מועילה מחילה לעבד בעל פה? התשובה היא, שרק מחילה בעל פה אינה חלה, אבל אם אמר האדון דברים "שממען שלא נשאר לו עליו שעבוד כלל" (כלשון הרמב"ם), בכך גילה האדון את דעתו שסילק את רשותו מהעבד, ולשון סילוק מועילה בעבד, כמו שכתבו הריטב"א והר"ן.

ב. אמרי בינה, קונטרס בדיני קניינים, סימן כא, מסביר שכונת הריטב"א והר"ן היא שהאדון מסלק את ירו מהעבד כדי שיזכה בו בעצמו הוא לבדו, ואחרים אינם יכולים לזכות בו מפני שהאדון סילק את כוחו ממנו; וזאת על פי חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א, שפירש שאדון האומר "אין לי עסק כך", הוא מסולק מהעבד, מפני שלשון זו משמעותה סילוק וזכותו מן הדבר כדי שיקנה הלה, ולכן לשון זו אינה מועילה בקרקע מפני שלא נתן וגם לא הפקיר. ג. מאירי, כתובות פג ע"א (ד"ה שנים), מסביר שבעבד כנעני "אין לי עסק כך" מועיל, משום שעבד דיי בלשון סילוק זכותו מעליו, כיוון שאין שיתוף וזרעור לשום אדם עליו, ובלשון זו האדון מסלק את עצמו מהעבד, וממילא העבד זכה בעצמו, שהרי אינו מקנהו לשום אדם אלא לעצמו, ולעצמו די סילק שיעבורו מעליו.

ד. אך מתנה אפרים מעיר מתוספות, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה אין), כותבים ש"אין לי עסק כך" הוא לשון הקנאה, ולפי פירושה אין ראייה מקידושין ו ע"ב, מפני שהטעם שלשון זו מועילה בעבד הוא מפני שהיא לשון הקנאה, ואין ללמוד משם שלשון סילוק מועילה.

ה. גם בית יעקב (לורברבוים), כתובות פג ע"א (ד"ה תני), כותב ש"אין לי עסק כך" הוא לשון מתנה ולכן הוא מועיל בשחרור עבד, מפני שהעבד זוכה בעצמו, ואינו מועיל בשותף מפני שלא נעשה קניין.

להערה 275

עוד ראייה מביא רבנו תם מהסוגיה בכתובות צג ע"א, המעמידה את המשנה שם (העוסקת באישה שהסתלקה מזכותה בכתובה – ראה במילואים להערה 263, אות ב) בכתובת "דין ודברים אין לי", ואם זו לשון גרועה, מדוע לא העמידה בלשון טובה? מכאן שזו לשון טובה אלא שאינה מועילה בהסתלקות בעל מנכסי אשתו הנשואה מפני שלא שייך שהאישה תעשה קניין חזקה, כיוון שחזקה מועילה רק במי שמחזיק בדבר שלא היה שלו וקונה אותו עכשיו, אבל כאן הגוף כבר של האישה, ואם כן, היא כמחזיקת באויר (אם תעשה קניין חזקה) ואינו כלום, והחזקה החדשה אינה עדיפה מהחזקה שהיתה כבר. והוא מסביר שהסיבה שהתלמוד בכתובות צה ע"א אומר שלא מועיל "דין ודברים אין לי" בהסתלקות אישה משעבוד כתובתה על קרקע של בעלה, היא מפני שאינה יכולה להקנות לקונה הקרקע את השעבוד, שהרי בלאו הכי היא משועבדת לו; ואין דבריו מובנים; ובפשטות, לפי שיטה זו החיסרון שם בלשון "דין ודברים אין לי" הוא שהקונה אינו "מחזיק" בשעבוד ולכן אינו יכול לקנותו. ר"ש משאנץ מקשה על שיטה זו, מדוע כאשר הגמרא בבא בתרא מג ע"א ובגיטין עז ע"א הקשתה אין מועיל "דין ודברים אין לי" במעשים הנידונים שם, לא תירצה שמדובר שעשו קניין סודר, שמועיל; ועוד, שהסוגיה בכריתות כד ע"א מקשה מברייתא זו על ריש לקיש האומר שמקבל מתנה האומר "אי אפשי", כל המחזיק בה זכה, משמע שבכריתא זו אפילו החזיק לא מועיל (שאם לא כן, לא היה קשה על ריש לקיש).

להערה 276

א. פרשנים נוספים הסבורים שמועיל סילוק מבעלות: באנציקלופדיה תלמודית, ערך הפקר, הערה 73, מובאים מקורות לכך שהפקר הוא סילוק, שבעל החפץ מסלק את רשותו מהדבר – משמע שמועיל סילוק מבעלות.
 ב. גם מדברי העילוי ממיצ'יט, בעמ' 1250, במילואים להערה 290, עולה שמועיל סילוק מבעלות.
 ג. כמו כן, יד ישראל, עמ' 621, ליד ציון הערה 554, כותב בדעת הרמב"ם, שאם יש אומדנא דמוכח שהאדם מוחל על בעלותו מחילה גמורה, היא מועילה מדין סילוק – משמע שסילוק מבעלות מועיל.
 ד. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכז), כותב שכן סבורים הראשונים שכתבו שמה שנאמר בבבא מציעא סו ע"ב שהקונה דבר שלא בא לעולם, ותפס אותו כשבא לעולם, זכה בו משום שמניחים שהמוכר מחל לו – שזכה גם אם הדבר עדיין בעין (ראה על שאלה זו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 101); ולכאורה קשה, הרי אין תוקף למחילה על נכס שהוא בעין? הוא מסביר שראשונים אלו סבורים שגם מבעלות שייך סילוק, כעין מחילה, והוא מועיל בתור יאוש, כיוון שבעל הנכס סילק את דעתו ממנו. אבל דבריו קשים, שלפיו הדין היה צריך להיות שכל מחילת בעלות תועיל מטעם סילוק? ברור שהוא לא מצמצם את דבריו למי שנקט לשון סילוק וכדומה, שהרי במעשה בבבא מציעא, המוכר לא אמר שום דבר, אלא שתק, ואנחנו מסיקים משתיקתו שמחל. אולי הוא סבור שאמירת לשון מחילה כפירוש יותר גרועה משתיקה, מפני שאי אפשר לפרשה במובן של סילוק, שכן סילוק שונה במהותו ממחילה.

להערה 278

א. ארץ הצבי (שכטר), סימן כו, אותיות א-ב, מסביר שזכות הבעל בפירות נכסי אשתו הנשואה היא לא רק זכות, אלא שנכסי המלוג קנויים לו לעניין אכילת פירות. אך הוא מציין (בהערה 2) שאור שמה, הלכות רוצח, ב, טו, כותב שאין לבעל קניין בקרקע לעניין הפירות אלא רק זכות בפירות.
 ב. בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה בגמ' אי הכי), מסביר שבעל אינו יכול להסתלק אחרי הנישואין מפני שכבר זכה בקרקע לכל הפירות שיהיו כל חייה, והדבר שלו לגמרי ואינו יכול להוציא מרשותו על ידי סילוק. בדבריו יש תוספת הסבר, מדוע הפירות העתידיים נחשבים בבעלותו.
 ג. הדין שלא מועיל סילוק מנכסי מלוג של נשואה, הובא בשו"ת יכין ובוטו, חלק א, סימן מב; בשו"ת ר"ע איגר, מהדורא תנינא, סימן פה; בבית יצחק (חבר), ברידה, סימן ז, אות ד; ובשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קיט (אף בכתיבה).
 ד. צריך עיון, שחידושי חתם סופר, נדרים פח ע"א, כותב שבעל הסתלק מפירות נכסי אשתו, אין לו בהם שום זכות, וזאת אף שדבריו מוסבים על סוגיית נדרים פח ע"א, העוסקת בנשואה (שהרי על זה אומרת הגמרא שלר' מאיר יד אישה כיד בעלה), והרי בנשואה לא מועיל סילוק מפירות?
 ה. בית שמואל, צב, ס"ק ד, מסביר שבנשואה לא מועיל סילוק בלי קניין, מפני ש"ידו כידה", ואף שמחילה אינה צריכה קניין, לא שייכת כאן מחילה כיוון שיש לבעל חלק בגוף הקרקע.
 ו. קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג), מסביר שלשון "דין ודברים אין לי" היא גרועה, מפני שהוא כאומר "לא יהא לי חלק בשלי", והרי על כרחו הוא שלו, ולכן לשון זו אינה מועילה בנשואה, מפני שהבעל הוא כשותף בנכסיה, ורק בארוסה מועיל "דין ודברים אין לי", מפני שעדיין אין לו שום זכות בנכסיה.
 ז. בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה בגמ' והתניא), מקשה, הרי בכריתות מבוואר שהטעם שלא מועילה לשון זו בשותף הוא מפני שמשמע מהלשון שכוונתו להסתלק רק מהערעור ולא מהנכס עצמו (כאמור ליד ציון הערה 263), והרי בנשואה אין לפרש כך את כוונת הבעל שהרי אין לו סכסוכים עמה? הוא מתרץ, שמכל מקום אינו מועיל, מפני שזה לא לשון מתנה, ובבעל ואישה צריך לשון מתנה, שהרי אינו רוצה להפקיר את פירות נכסי המלוג אלא לתת אותם לאשתו. בדומה כתב בבית אהרן, גיטין עז ע"א (ד"ה והתניא). נמצא שלדעתו, אף שמועילה לשון סילוק בשותף, במובן של הפקר (כאמור ליד ציון הערה 271), בבעל אינה מועילה.
 ח. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י, מסביר שאחרי הנישואין אינו יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" (שזו הסיבה שמועילה הסתלקות בעל מנכסי ארוסתו, כאמור בכתובות פג ע"א), מפני שכבר זכה בתקנת חכמים בנישואין, כמו שמי שקנה משהו בקניין דרבנן אינו יכול לומר אחר כך "אי אפשי בתקנת חכמים". אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא ד ע"א, הערה 46, מעיר שזה נוגד את דעת נחל יצחק, סימן פו, אות ד, ענף ג, שכתב שהיות שאם לווה לא הוציא את כסף ההלוואה, הכסף קנוי לו רק מדרבנן (חידושי הריטב"א, קידושין מו ע"ב), לכן אם אמר "אי אפשי בתקנת חכמים", הקניין מתבטל, והכסף ברשות המלווה.
 ט. פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה והתניא), מסביר שבנשואה, כשנשא אותה זכה בגוף הקרקע למה שזיכו לו חכמים בה, ואינו יכול להסתלק. כלומר, שלכן לא יועיל שיאמר "אי אפשי בתקנת חכמים", מפני שהנכס כבר שלו, ו"אי אפשי" מועיל רק לפני הגעת הזכות אליו.
 י. חריגים: חידושי חתם סופר, כתובות פג ע"א (ד"ה והנה בתוס'), כותב שלפי תוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכי), שבנכסי נשואה נחשב ידו כידה מפני שאם היא תמכור נכסי מלוג, הבעל מוציא מהקונה – לפי זה אם התנה עמה (בעודה ארוסה) שתוכל למכור, יוכל אחר כך להסתלק מפירות אף משנישאת.
 יא. בית אהרן (ואלקין), גיטין עז ע"א, ד"ה בגמ' אומר (הובא על ידי ר' שלמה דיכובסקי, "בענין זכויות הבעל

מילואים לשער ארבע-עשרה

בנכסי אשתו, לרוד עד עולם, עמ' 127), כותב שסילוק שנעשה באותו זמן עם החופה מועיל ואינו נחשב שנעשה אחרי נישואין, כיוון שזניית הבעל בנכסים וסילוקו מהם באים כאחד. הוא מביא ראיה מנימוקי יוסף, בבא מציעא ה ע"א (בדפי הרי"ף), האומר שהמתנפל על מציאה אינו קונה אותה בקניין ארבע אמות, כיוון שארבע אמות קנות רק מדרבנן, ובהתנפלותו הוא כאומר "אי אפשי בתקנת חכמים", וזאת אף שלא מועיל סילוק אחרי מעשה הזכייה, והטעם הוא, שהסילוק והזכייה באים כאחד.

להערה 279

א. פוסקים אלו כתבו שמועיל קניין בסילוק: רש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו וד"ה מדין); רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א; נימוקי יוסף, בבא בתרא כג ע"א (בדפי הרי"ף); יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קלא; השגות הרשב"ד על הרי"ף, כתובות מא ע"ב (בדפי הרי"ף); מגיד משנה, הלכות אישות, כג, א, ב, דעת הרמב"ם שם; חידושי הרשב"א, בבא בתרא מג ע"א, ושו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן ה, וחלק ו, סימן קיא (הובא בב"י, חו"מ, סימן רנג, מחודש ו-ז, סימן שטז, מחודש א, וסימן שעה, ד); חידושי הריטב"א, כתובות מד ע"א, ובבא בתרא מג ע"א; מישרים, נתיב טו, חלק ג; שו"ע, אה"ע"ז, צב, א (לפי הבנת שו"ת בן יאיר, עושה חיל, חו"מ, סימן ג, דף קצו ע"ב); שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן מט; סמ"ע, רט, ס"ק כט (הובא בשו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ב); שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן סה (ד"ה עוד בא); ר' יהודה הלוי, בשו"ת נר מערבי (מלכא), חלק א, סימן קיא; שו"ת ברוך יצחק, חו"מ, סימן טו; שו"ת שער אפרים, סימן קלג (פו ע"ג); ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, בשם חידושי הרא"ה, כתובות פג ע"א, ותמים דעים, סימן רלח; שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן מא (הראשון, שנדפס לפני סימן מ); שו"ת פני משה, חלק ג, סימן לג, דף נב ע"ג (קניין סודר); צבי גאון יעקב, סימן יג (עמ' 58); שו"ת משפטים ישרים (בירדגו), חלק ב, סימן קצט; חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל; יהל אור, ענף כד, דף טו ע"ג, וענף כד, דף ט ע"א.

ב. פוסקים נוספים הזכירו דין זה, והם יובאו לעניין נקודות ספציפיות בהערות הבאות.

ג. שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן רכה (קנט ע"ג), מביא שהר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב שמועיל סילוק בקניין בדבר שהוא בעולם וברשותו, וצורצ חסד נמנמק, שבגלל הקניין מתקנים את העניין ואומרים שהקנה כראוי אף שהלשון אינה כתקנה. ¹⁴

ד. דעה חולקת: ב"י, חו"מ, קצה, מחודש י, כותב שרב האי, המובא בספר העיטור, מאמר שני, קניין, האומר שדבר שאין בו ממש כגון אוויר, דירה ואכילת פירות בלי גוף, לא מועיל בו קניין (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)), יסבור שלא מועיל "דין ודברים אין לי" בקניין. אבל שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מד, כותב שרב האי מסכים שקניין מועיל, שהרי מפורש בבבא בתרא מג ע"א שקניין מועיל ב"דין ודברים אין לי על שדה זו", וזה שונה מדבר שאין בו ממש, מפני שבאומר "דין ודברים אין לי על שדה זו ואין לי עסק בה וידי מסולקות הימנה", הוא מדבר על השדה אלא שהלשון גרועה, ולכן קניין מועיל, שהיות שהוא יודע שאין קניין חל על דברים בעלמא, הקניין מלמד שהקנה את גוף הקרקע, אבל האומר "אכל פלוני פירות דקל זה" לא עלה על דעתו לתת את הגוף, אלא הוא סבור בטעות שהוא יכול להקנות את הפירות בקניין, ולכן לא מועיל קניין, כיוון שלא אמר "דקל לפירותיו". גם ערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, כותב שרב האי מסכים שכאן מועיל קניין.

ה. שו"ת תורת חיים (מהרר"ש), חלק א, סימן נב, וחלק ב, סימן כ, כותב שגם לדעה שלא מועיל קניין ב"דין ודברים אין לי" אם לא הקנה בפירוש את גוף הקרקע (ייתכן שהוא מתכוון לדעה האומרת כך לגבי שותף, שנביא במילואים להערה 283), הרי אם עשה שני קניינים, מועיל כאילו עשה קניין על גוף הדבר, מפני שמפרשים שהתכוון להקנות את גוף הקרקע, בדומה למה שכתב שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן, סימן סז, שמועיל לעניין אחר.

ו. עוד על הדעה שאין מועיל קניין סתמי בסילוק – ראה פרק רביעי, עמ' 557. וראה שם עמ' 558, על הבחנתו של רבנו בית בניין קניין על סילוק.

ז. שו"ת יונה יהודה (עייאש), חו"מ, סימן י, מביא את המחלוקת האם מועיל קניין סתם ב"דין ודברים אין לי", וערך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, מבין שהוא פוסק שסילוק אינו מועיל בקניין סתם.

ח. אב"י, בכתובות פג ע"ב, סובר שקניין אינו מועיל אם המסתלק חזר בו (וטען שלא התכוון להקנות) לפני שהחזיק האחר בקרקע, ורק אם כבר החזיק בה האחר, אומרים שהתכוון להקנות לו את גוף הקרקע. להנמקת דעתו, עיין שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קעו, ושו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכג. ר' יהושע חננדאלי, בשו"ת מים רבים, חו"מ, סימן מח (ע"ב), כותב ששו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן קיא, סובר כאב"י, מפני ש"דין ודברים" הוא לשון גרועה מאוד, שהיא רק סילוק. ר' רפאל מילדולה, שם, סימן מט (מ ע"ד), עושה הבחנה: אם עשה את הקניין בתחילה (לפני שאמר "דין ודברים"), יש ספק למה התכוון, ולכן אם חזר בו מיד, גילה דעתו שעשה קניין רק על "דין ודברים", אבל אם לא חזר בו מיד, מוכח שהתכוון להקנות את גוף הקרקע; ואם עשה את הקניין בסוף, ברור שעשה כך בכוונה להקנות את גוף הקרקע, ואינו יכול לחזור בו. ראה במילואים להערה 293, על ההבדל בין קניין בתחילה לבין קניין בסוף. ¹⁵

להערה 280

א. בדומה, שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן צה, מסביר שהקניין מועיל מפני שברך כלל קניין בא על דבר שיש בו ממש, שקונה חפץ תמורת סודר, ולכן הקניין מתקן את הלשון, שכן מוכח ממעשה הקניין.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ב. חידושי הריטב"א, קידושינו ו ע"ב, מסביר שקניין מועיל מפני שקניין מייפה את לשון "אין לי עסק בה" ועושה אותה לשון הקנאה. הרי"מ יגאש, בשיטה מקובצת, בבא בתרא מג ע"א, מסביר שהקניין מראה שהוא מתכוון להקנות ממש, מפני ש"אלים כוחו" של קניין.

להערה 283

א. כך פסקו גם: שו"ת שתי הלחם, סימן לג; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכג (שמביא את רש"י, כתובות פג ע"א, ד"ה קנו); ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"ב), בשם רש"י בכתובות, רשב"א בחידושי לבבא בתרא, נימוקי יוסף, בבא בתרא כג ע"א (בדפי הרי"ף), רמב"ן בבבא בתרא, ור"ן בכתובות; שו"ת שי למורא (יונה), סימן לג, בדעת חידושי הריטב"א, בבא בתרא מג ע"א; שו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן יז (מה ע"א), בדעת יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קלא, וחידושי הרמב"ן, בבא בתרא מג ע"א; נחל יצחק, עג, יט, ענף ו; יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א; ר' מסעוד אלפסי, במשחא דרבנותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב; דרכי שלום (מורגאנטו), פרשת פקודי (סה ע"ב), בדעת יד רמה שם, חידושי הרמב"ן שם, וחידושי הרשב"א שם.

ב. ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת בית יהודה (עייאש), חו"מ, סימן סב), כותב שאף שהרי"ף פירש שדברי התלמוד על קניין מוסבים על המסתלק מנכסי ארוסתו (ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 917, אות ז), הוא מסכים שבשורת האומר "דין ודברים אין לי על שדה זו" מועיל קניין, כאמור בבבא בתרא מג ע"א. אבל שו"ת בית יהודה (עייאש), חו"מ, סימן י, מביא דעה שלרי"ף מועיל קניין כאן רק אם אמר במפורש שהוא מקנה את גוף הקרקע. בעניין דעת הרי"ף ראה עוד להלן, אות יד ואות כא.

ג. דעה חולקת: תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), ותוספות ר"ש משאנן, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), כותבים שלא מועיל קניין ב"דין ודברים אין לי" בשותף, מפני שלא ברור למי הוא מתכוון להקנות.

ד. מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקד, סימן י, כותב שמה שלא מועיל קניין בשותף לפי תוספות, הוא משום שאינו מדבר עם שותפו.

ה. רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א (הובא בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לג, בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן יא, ובנחל יצחק, עג, יט, ענף ו), ותוספות הרא"ש, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), משיב על סברת תוספות, שהיות שהוא אומר זאת לחברו שהוא שותף עמו והקנה לו, מוכח שהוא מקנה לו את השדה. קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ג (כה ע"ג), מסביר שתוספות אינם מקבלים סברה זו, כיוון שלא מוכח מהלשון עצמה למי הוא מקנה. ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"ד), מביא כאילו הרא"ש בכתובות הסביר שמועיל קניין מפני שהעובדה ששותף אחד עושה את הקניין מראה שהוא נותן לשותף האחר ואינו מפקיד. ו. שו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן צה, והגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן לט (הובא בכ"י, חו"מ, לו, מחודש א, ובשו"ת אדרת אליהו (קובנ), סימן כד, דף נג ע"א), כותבים שר"ח, ריב"ם, ר"י בר שמואל ורי"ף, סוברים שלא מועיל קניין בלשון "דין ודברים אין לי", ומועיל רק אם עשה קניין בפירוש על גוף הקרקע; וכוונתם לשותף, שבו עוסקת הסוגיה בבבא בתרא מג ע"א, המובאת ברא"ש שם.

ז. שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן לג (ד"ה ואמר), פוסק בנידונו שלא מועיל קניין, בגלל הדעה שמביא הגהות אשרי. ובחלק ב, סימן כ (הובא בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן ה, דף ג ע"ד), הוא מעלה אפשרות שתוספות דיברו רק בקרקע, שאין בה תפיסה, ולא ברור למי הוא מקנה, אבל במיטלטלין שאדם אחר תופס, מועיל קניין.

ח. שו"ת בית יהודה (עייאש), חו"מ, סימן י (הובא בשו"ת ברוך מבנים (סוף ספר זכרונות אליהו, יו"ד, במהד' תרצ"ו), סימן ב, עמ' יג, וסימן ג, עמ' סט), כותב שרב האי, שהבאנו במילואים להערה 279, אות ד, סובר שקניין מועיל ב"דין ודברים אין לי" רק בבעל המסתלק מנכסי אשתו הנשואה; משמע שאינו מועיל בשותף.

ט. מחנה יהודה (אשכנזי), לו, א, דף יט ע"א (הובא בשו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף קט ע"ג), כותב שגם לתוספות, אם גילה את דעתו שהוא רוצה שהקרקע תהיה לפלוני ולא להפקד, הקניין מועיל, מפני שיש הוכחה למי הוא מקנה. דרכי שלום (מורגאנטו), פרשת פקודי (סה ע"ב), כותב שתוספות מסכימים שאם עושה את סילוק בפני שותפו, מועיל קניין, ויעמידו בכך את סוגיית בבא בתרא.

י. ר' שלמה נתן קוטלר, בהבהתו בשו"ת נטעי נעמנים (רבינוביץ), חו"מ, סימן לה, מדייק מלשון תוספות שבשותף האומר "דין ודברים אין לי", קניין אינו מועיל אפילו לעשותו הפקר, מפני שבהפקד לא שייך קניין, כיוון שאינו מקנה לאדם מסוים. הוא מסביר מדוע לתוספות מועיל קניין בבעל האומר כך על פירות נכסי אשתו הנשואה (הערה 284) בשונה מבושתף: שותף בקרקע שהפקיר את חלקו, לא זכה שותפו בלי קניין (סברה שמעלה שער משפט, רעה, ס"ק א), ולכן לא מועיל קניין כאן, אבל אם הבעל מפקיר את זכות הפירות, אשתו הנשואה זוכה בה בלי קניין כיוון שהקרקע שלה, ולכן כאן, הקניין עושה שזה הפקר, וממילא האשה זוכה.

יא. בית אהרן (ואלקין), כתובות פג ע"א (ד"ה בתוד"ה קנו), כותב שתוספות מסכימים שלהלכה בשותף מועיל קניין, שהיות שהוא שותפו, מוכח שהוא מקנה לו, וראיה מבבא בתרא מג ע"א; אלא שתוספות סוברים כרבנו גרשום, כריתות כד ע"א, שבברייתא לא מדובר בשותף אלא בכותב כך לאדם זר, ולכן כתבו שבמקרה של הברייתא לא מועיל קניין מפני שלא ברור למי הוא מקנה. הוא מסביר (בד"ה ואפילו) את פעולת הקניין, על פי הרי"ן, נדרים

מילואים לשער ארבע-עשרה

מה ע"ב, שבחצר שאין בה דין חלוקה, לכל שותף יש קניין שעבוד על הכול; לכן מועיל סילוק, מפני שכששותף אחד מסתלק מהשעבוד שלו, ממילא נעשה הכול של השותף האחר כשהוא משתמש בו, ומדובר כאן בחצר שאין בה דין חלוקה; אלא שצריך קניין, מפני שבלי קניין, "דין ודברים" הוא פחות מלשון סילוק, מפני שמפרשים שהתכוון "אלא הכול שלי", ואילו אם הוא עושה קניין, ברור שלא התכוון לכך, שהרי אם כן, לא היה עושה קניין (בפשטות, קניין מועיל מפני שבגלל הקניין, אין מתחשבים בלשונו, אלא מפרשים שהתכוון לדבר אחר – הקנאה). אבל הוא מעיר שלשון תוספות "למי מקנה אותה" אינה מתאימה לפירוש זה, שהרי לפי פירוש זה, גם אם ידוע למי הוא מקנה אינו מועיל, כיוון שמדובר באדם זה, שלא מועיל לגביו סילוק.

יב. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יד, מסתפק האם תוספות אינם מפרשים את הברייתא בשותף ולכן אמרו שלא מועיל קניין, אבל הם מסכימים שמועיל קניין בשותף (כדברי בית אהרן); או שהם סוברים שגם בשותף לא מועיל קניין כיוון שלא אמר "דין ודברים אין לי עמך בשדה זו", אבל גם לדעתם יועיל קניין בשותף אם אמר "דין ודברים אין לי עמך בשדה זו", כדי ליישב את מה שנאמר בבבא בתרא מג ע"א.

יג. שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן רכח (קנה ע"ב-ע"ג), מבאר את דעת תוספות, שבשותפים לא מועיל קניין מפני שהשותף המסתלק מפקיר את הקרקע לכל העולם, ולכל שותף יש קניין גמור בקרקע, ולכן אי אפשר לבטל זכות זו בלשון סילוק שהיא לשון גרועה; ורק בבעל מועיל סילוק בקניין, מפני שאין לבעל קניין בגוף הקרקע בנכסי אשתו אלא בפירות, מתקנת חכמים. הוא מקשה על תוספות, שהם צריכים לפרש שמה שנאמר בבבא בתרא מג ע"א שקניין מועיל בשותפים הוא כגון שעשו את הקניין במפורש על קניית הקרקע (וכך כתבו בדעת תוספות ויקרא אברהם, להלן, אות טו, ולחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קנין סודר, סימן נו, דף נא ע"ג); והכונה לקניין סודר, כמו שכתבו תוספות, כתובות נה ע"ב (ד"ה מתנת שכ"מ), ש"קנו מידו" (במקום אחר) משמעו קניין סודר; ומדוע הסוגיה הוצרכה להעמיד בקניין סודר, הרי יכלה להעמיד בשטר, כפי שהעמידה קודם, והקרקע נקנית בקניין שטר, כיוון שמדובר שהקנהו כך בפירוש? לרש"י שמדובר שעשו קניין סתם, מובן מדוע העמידו בקניין סודר, מפני שרק בקניין סודר, אפילו עשו קניין סתם, מועיל.

והוא כותב (בדף קנט ע"ב) שהיות שהגהות אשרי הביא פוסקים שהסכימו לתוספות, הדין בספק. ב"ג אהרן, חו"מ, רמא (קב"ע"ב), מקשה על מה שהגהות אשרי (לעיל, אות 1) כותב שלר"ף לא מועיל קניין סתם בשותף, הרי הר"ף, בבא בתרא כג ע"א (בדפי הר"ף), מביא את דברי הגמרא בבבא בתרא מג ע"א, שמועיל קניין בשותף (בדומה הקשה בני שמואל, על טור חו"מ, סימן לו, הובא בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצו [מסומן קפ"ו ע"ב])? הוא מתרץ, שהגהות אשרי למד ממה שהר"ף בכתובות פירש שהדין בקניין מוסב על ארוסה (ראה לעיל, אות ב), אף שהוא פירוש דחוק, מכאן שלדעתו בשותף לא מועיל קניין סתם, ולכן לא רצה לפרש שהבעיה היא בשותף; והר"ף מפרש שבבבא בתרא מדובר שעשו קניין בפירוש על גופה של קרקע (וכן תירץ בני יעקב, דף קה ע"ג); או שהיות שמדובר בבבא בתרא שקיבל עליו אחריות, מועיל קניין מפני שאז ברור שהוא מקנה לשותף בפירוש. טו. שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה אלא דמהרש"ד), כותב שלפי תוספות, מה שנאמר בבבא בתרא שמועיל קניין, הוא אם עשה קניין על גוף הקרקע ממש. משמרות כהונה, בבא בתרא מג ע"א, כותב שלפי תוספות מדובר שם במתנה גמורה ולא בלשון סילוק. שו"ת שי למורא (יונה), סימן לג, כותב שהתוספות יסבירו שבאמת לא מועיל שם קניין, וחלקו של השותף הוא רק מופקר, ודי בכך כדי להכשירו להעיד על מי שגנב את החפץ (שהו נושא הסוגיה שם); או שכשהסוגיה בבבא בתרא העמידה בקניין, כבר לא מדובר בלשון "דין ודברים אין לי", ולכן קניין מועיל. לשון למודים (יעב"ז, חו"מ, סימן מג (כד ע"ב), דוחה את הסבור הראשון בטענה שלא שייך קניין בהפקרה. טז. מגיני שלמה, כתובות פג ע"א, מקשה על תוספות, הרי בכתובות צה ע"א נאמר שאישה שכתבה למי שקנה קרקע מבעלה "דין ודברים אין לי", ועשה קניין, מועיל סילוקה מזכותה לטרוף את הקרקע מהקונה? והוא מתרץ, שר"י דיבר רק ב"אין לי על שדה זו", והוא מסכים שאם אמר "אין לי עמך" הסילוק מועיל, מפני שברור שהתכוון להקנות לו ולא להפקיר. עוד יש לתרץ ששם זה לא סילוק מבעלות אלא מזכות שעבוד, ולכן די בקניין להראות שלא התכוון רק להסתלק מ"דין ודברים".

יז. פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה בתוד"ה קנו), מסביר את דעת ר"י בתוספות שלא מועיל קניין בשותף – שהיות ש"דין ודברים אין לי" הוא לשון סילוק, אין הוכחה שזוכה בה השותף על ידי קניין יותר מאדם אחר, שהרי זה הפקר; ורק בנשואה, היות שהבעל מסלק את זכותו מנכסיה, ממילא הם שלה. לקשייה ממה שנאמר בבבא בתרא שקניין מועיל בשותף, פני יהושע (הובא בדרכי שלום (מורגאנטו), פרשת פקודי, דף סה ע"ב) מתרץ שר"י מפרש שכשהגמרא אומרת שם "כשקנו מידו", היא חוזרת בה ממה שהעמידה לפני כן שאמר "דין ודברים אין לי", אלא מדובר שעשה קניין בלשון מועילה, ולפני כן לא רצתה הגמרא להעמיד בכך מפני שאם כן אין בזה חידוש, ועוד, שאז אינו נקרא שותף אלא נתן מתנה.

יח. חידושי הראנ"ח, כתובות פג ע"א (ד"ה תוד"ה קנו), מסביר שחוספות סוברים שלא מועיל קניין בשותף אף שהשותף אומר זאת לחבירו, מפני שהוא לא אומר לו "קנה לך" אלא הוא מסלק את ידו מהקרקע, וכל העולם שווים בזכות באותה קרקע; מה שאין כן במסתלק מנכסי אשתו, שהיא מוחזקת בנכסים והבעל מסלק את עצמו מהם. הוא מקשה על הבתנה זו, אם כן, הגמרא יכלה לתרץ את הקושיה משותף על אישה, שגם בלי קניין, אף שבשותף לא מועיל "דין ודברים אין לי", באישה מועיל, מהטעם הנ"ל? והוא מתרץ שאין לומר כך, מפני שאם לשון סילוק מועיל (בלי קניין), יזכה השותף בנכס מעצמו.

מילואים לשער ארבע-עשרה

יט. עטרת שמואל, כתובת פג ע"א (עמ' שד), מבאר שתוספות סבורים שבשותף לא מועיל קניין, מפני שאין לומר שהקניין מועיל על ידי שהוא מייפה את הלשון, שהרי "דין ודברים אין לי" משמעו לשון הפקר ולא לשון קניין. הוא מבאר שתוספות הרא"ש, האומר שקניין מועיל מפני שברור שהוא מתכוון להקנות לשותפו כיוון שהוא מדבר עמו – סובר שהקניין אינו ייפוי הלשון אלא מגלה את כוונתו, שיהיה בגדר "דברים שבלב כל אדם", ואף שאין זה במשמעות לשונו (שהרי "דין ודברים אין לי" הוא לשון הפקר) הוא מועיל מפני שיש אומדנא שהוא רוצה להקנות לאדם זה. כ. קובץ שיעורים, כתובות, אות רצו (הובא באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תתמ), מבאר את שיטת תוספות, שקניין מועיל בנושאה, מפני שעל ידי הסתלקות הבעל מהפירות הם נקנים לאישה ממילא מפני שהגוף שלה, ולא מועיל קניין בשותף מפני שכשהסתלק אין שותפו זוכה בו ממילא, ואם כן, לא הוקנה לשום אדם. כנגד זה, אור גדול, סימן מו (קצו ע"א), ועטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שד), מבארים את דעת רש"י שמועיל קניין בשותף, שרש"י סובר שגם שם השותף האחר זוכה ממילא, על פי שער משפט, רעה, ס"ק א, הכותב שאם שותף בקרקע הפקיר את חלקו, זכה שותפו ממילא בחלק המופקר. צריך להוסיף, שאם לא עשו קניין, אינו מועיל מטעם הפקר, מפני שאולי רק "מדין ודברים סליק נפשיה". אך אור גדול מדייק מהרא"ש שלא כשער משפט, ממה שלא הסביר הרא"ש את רש"י על פי סברת שער משפט.

כא. אור גדול, סימן מו (קצו ע"ד), כותב שהגהות אשרי למד שלר"ף לא מועיל קניין בשותף, מן העובדה שהר"ף פירש את הסוגיה בכתובות על ארוסה (כאמור לעיל, אות ב); והוא דוחה הוכחה זו, שהסיבה שפירש בארוסה היא מפני שעדיף לפרש את הסוגיה על עניינה העיקרי ולא על שותף, שהובא דרך אגב, אבל הוא מסכים שקניין מועיל בשותף, כמו שכתב הר"ן בדעת הר"ף; ועוד, שר"ף, בבא בתרא כג ע"א (בדפי הר"ף), הביא את כל הסוגיה בבבא בתרא, שלא כדרכו, כנראה כדי ללמד שמועיל קניין בלשון "דין ודברים אין לי" בשותף.

כב. אור גדול, שם (קצו ע"א), כותב שתוספות מסכימים שמועיל קניין בשותף, מפני שברור שהתכוון להקנות לשותפו שהרי הוא מדבר עמו; אבל תוספות סברו שהברייתא אינה דווקא בשותף, ולכן תוספות לא רצו לפרש שקניין מועיל; אבל בבבא בתרא מדובר בשותף, ולכן קניין מועיל, כסברת הרא"ש (לעיל, אות ה). הוא מקשה על תוספות, הסוברים שבסתם אדם (שאינו שותף) לא מועיל סילוק בקניין, הרי עולה מכריתות כד, שהמסלק עצמו מנכס – הוא הפקר, וב"דין ודברים" אינו הפקר מפני שהתכוון להסתלק רק מדין ודברים ולא מגוף הקרקע, ולפי זה, אם עשה קניין, שמראה שהתכוון לגוף הקרקע, יועיל כהפקר, מפני שהקניין מועיל כגילוי דעת שהתכוון להפקיר את גוף הקרקע, ומדוע תוספות לא פירשו שסוגיית כתובות מתכוונת לומר שעל ידי הקניין זה הפקר? הוא מתרץ, שתוספות סוברים שרק במקום שמועיל הקניין מצד עצמו, הקניין מוכיח שכוונתו לגוף הקרקע, אבל אם אינו מועיל בקניין, אין להוכיח ממנו שכוונתו לגוף הקרקע. אבל הוא דוחה הסבר זה, שהרי רמב"ם, הלכות מכירה, ה, יג, כותב שקניין מועיל במחילה להראות שהוא מוחל בלב שלם (ראה שער שני, עמ' 47), אף שלא שייך בה קניין כהקנאה אלא הדבר מועיל מצד אמירתו, וגם כאן אפשר לומר כך; ועוד, שגם אם נאמר שקניין מועיל רק כשהוא יכול לשמש להקנאה, מדוע לא נאמר שכמו שבהקנאה, אומרים שחליפי (=תמורת) הסודר הוא מקנה את הקרקע, כך חליפי הסודר הוא מסתלק מהקרקע והוא הפקר? הוא נותן (בדף קצו ע"ב) הסבר אחר לדעת תוספות: תוספות לשיטתם, בקידושין ג ע"א (ד"ה ואשה), כפי שהוסברו במחנה אפרים, הלכות שלוחין, סימן טו, שצריך סדר של הקנה דוקיין, ואם משתמשים בסודר של העדים, הם מוכיח את הסודר לקונה, ואם כן, בהפקר, שאין קונה, לא שייך סודר. אבל הוא מעיר שמחנה אפרים עצמו שם אומר שיועיל סודר של אחר מדין עבד כנעני, וכך כתב גם קצות החושן, קצה, ס"ק ט, ולפי זה יועיל קניין סודר בהפקר.

כג. שו"ת מהריט"ץ, סימן כת, שו"ת מהר"ש צרור (תשב"ץ, חלק ד (חוט המשולש), טור ב), סימן כ (ד"ה על כן), זקן שמואל, חו"מ, סימן רנג (קנד ע"א), ר' שמואל גאון, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן יד (מא ע"ב), ושו"ת ויקרא אברהם (אדארי), חו"מ, סימן לט (ד"ה והנה בפי הכותב), מביאים את המחלוקת האם מועיל קניין. כד. בלשון חיוב: ר' חסדאי פרחי"א, (מהרצ"ש), חלק א, סימן ח (ד"ה ואומר), ודרך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, כותבים שרמב"ם, הלכות עדות שם, סובר שסילוק אינו מועיל בקניין סתם. שו"ת נטעי נענמים (ריבנוביץ), חו"מ, סימן לה, כותב שזו גם דעת שו"ע, חו"מ, לו, א, שמעתיק את לשון הרמב"ם, והוא עצמו פוסק כך. יש להעיר שהרמב"ם שם מדבר על סילוק בסתם, ולא על האומר "דין ודברים אין לי" וכו'.

כד. דעת הרמב"ם: בני אהרן, חו"מ, רמא (קנד ע"ב), כותב שהרמב"ם סובר שבשותף לא מועיל קניין, שהרי בהלכות עדות, טו, ד, כתב לגבי שותף "ויקנו מידו שנתנה לשותף", משמע שצריך שהקניין יהיה בפירוש על הנתינה. גם שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן נא, דף פט ע"ד (הובא בכנסת הגדולה, חו"מ, לו, הגהות בית יוסף, אות ב), שו"ת חיים (מהרצ"ש), חלק א, סימן לג (ד"ה ואומר), ודרך השלחן, חו"מ, רמא, אות ג, כותבים שרמב"ם, הלכות עדות שם, סובר שסילוק אינו מועיל בקניין סתם. שו"ת נטעי נענמים (ריבנוביץ), חו"מ, סימן לה, כותב שזו גם דעת שו"ע, חו"מ, לו, א, שמעתיק את לשון הרמב"ם, והוא עצמו פוסק כך. יש להעיר שהרמב"ם שם מדבר על סילוק בסתם, ולא על האומר "דין ודברים אין לי" וכו'.

כו. אולם ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"ב), מוכיח שמגיד משנה, הלכות אישות, כג, א, מבין שהרמב"ם סובר שקניין מועיל בשותף, שהרי כתב שאף שהרמב"ם מפרש את הסוגיה על ארוסה (כמו הר"ף, לעיל, אות ב), הוא סובר שקניין מועיל גם בנושאה, על סמך סוגיית בבא בתרא, שלפיה מועיל קניין אף בשותף (וכך כתב גם שו"ת כפי אהרן (עזריאל), חלק א, סימן יד, דף קסה ע"ג, בדעת הרמב"ם). אשר

מילואים לשער ארבע-עשרה

ללשון הרמב"ם, הלכות עדות, שם, הוא מתרץ (בדף קצה [מסומן קפה] ע"ד), שאין כוונת הרמב"ם שעשו קניין בפירוש שהוא נותן לו, אלא זה נתינת טעם מדוע מועיל הסילוק: שהיות שהשותף האחר קונה מידו, הוא מודה שנתנה לו ולא הפקיר אותו. אבל ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"א), כתב שפירוש זה דחוק, שהרי אם השותף עצמו קנה מידו, הרמב"ם היה צריך לומר "וקנה מידו שנתנה לו"; ועוד, שלפנינו כתוב ברמב"ם "וקנו מידו" (עיין בשינויי נוסחאות, ברמב"ם מהדורת פרנקל, על שתי הנוסחאות). הוא מעיר (בדף טו ע"ב) שכמו הסתירה ברמב"ם יש גם סתירה בשו"ע, שבח"מ, לו, א, כתב "שנתנה לשותף", ואילו באה"ע, צב, ג, כתב שדי בקניין סתם; והוא מתרץ, שהשו"ע סובר שרק בשותף צריך קניין מפורש, מפני שיש לו חלק בה ממש, ואילו בבעל בנכסי אשתו, שיש לו רק שיעבוד בנכסיה, די בקניין סתם.

כז. כמו כן, שו"ת בן יאיר, עושה חיל, ח"מ, סימן ג (קצד ע"ב), מדייק מרמב"ם, הלכות עדות, שם, שאם עשה קניין על שותפו, הסילוק מועיל, ומסביר שמה שכתב הרמב"ם "שנתנה לשותף" אין כוונתו שיאמר בפירוש שהוא נותן אותה לשותף, אלא שהיות שעשה קניין עם השותף, הוא כאילו נתן לו, כיוון שסילק את עצמו לאדם ידוע. גם שו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק ב, סימן קצא (קכ ע"א), מיישב כך את לשון הרמב"ם. גם לשון למודים (יעבץ), חו"מ, סימן מג (כד ע"ג), כתב שלרמב"ם גם קניין סתם מועיל.

כח. אבן האזל, הלכות שכנים, ב, י (ע ע"ד), עושה הבחנה בדעת הרמב"ם שם: בשותפים לא די סילוק בקניין, אלא צריך קניין שהוא נותן את חלקו לשותף, ומנמק, שבוזה שותף אחד מסתלק, שותפו אינו זוכה בחלקו, מפני שלכל שותף יש רק חצי מהנכס, ובסילוקו הוא כאילו מפקיר לכל העולם, ולכן צריך הקנאה מפורשת; אבל לעניין דבר שנגב מבני העיר, רמב"ם, הלכות עדות, טו, א, נוקט "שיסלק עצמו בקניין גמור" ולא הצריך קניין על הנתנה, מפני שבעלות בני העיר בחפץ אינה כמו בשותפים, אלא לכל אחד מבני העיר יש זכות בו (הוא מדרגים את זה בכך שאם לראובן יש בן אחד, ולשמעון יש כמה בנים, ומתו ראובן ושמעון, אין לבנו של ראובן יותר זכות בחפץ משיש לכל אחד מבניו של שמעון), ולכן אם אחד מבני העיר מסתלק, ממילא נשאר חלקו לשאר בני העיר. הוא מוצא מצב שגם בשותפים, די בקניין שאינו על הנתנה: שותפים בקרקע שאין בה דין חלוקה, והסכימו לחלק אותה, רעשו קניין על איזה צד יקבל כל אחד, אינם יכולים לחזור בהם (כדברי רמב"ם, הלכות שכנים, ב, י), גם בלי קניין על איזה שדה תהיה של כל אחד – מפני שזה גדר חלוקה, שעל דעת זה השתתפו, שכשיגיע זמן חלוקה יחלקו בדיני חלוקה, וכל אחד יסתלק מחלקו של חברו, ואין צריך הקנאה.

כט. דעת הטור: ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב כתב (בדף קצה [מסומן קפה] ע"ד), שמה שטור, חו"מ, לו, א, כתב שמועיל סילוק שותף "אם סילק עצמו ממנו וקנה מידו שלא נשאר לו כלום זכות בו", אין כוונתו שצריך שיקנה מידו בפירוש, שהרי מן הסתם אינו חולק על אביו הראוי האומר (לעיל, אות ה) שגם קניין בסתם מועיל; אלא כוונת הטור כמו שהסביר בדעת הרמב"ם (לעיל, אות כו), שהיות שסילק את עצמו בקניין מפרשים שהתכוון להקנות לשותף השני. הוא דוחה את מה שפירש סמ"ע, לו, ס"ק ז, שלטור מדובר שעשו קניין בפירוש שלא נשאר לו שום זכות – שהרי לשון זו היא לשון הפקר, ואיך יזכה כך השותף האחר? ר"מ בנבנשת, שם סימן פג (רו ע"ב), מסכים לפירושו בדברי הטור.

ל. אבל ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"א), מדייק מלשון הטור שם, שגם לדעתו, בשותף צריך קניין מפורש.

לא. פרישה, חו"מ, לו, א, כתב שלפי הטור צריך שיסתלק מגוף הקרקע, אבל אינו צריך קניין שלא נשאר לו שום זכות, אלא אם עשו קניין, ממילא לא נשאר לו שום זכות. אבל סמ"ע, לו, ס"ק ז, כתב שלפי הטור צריך שיאמר בקניין שהוא מסלק את עצמו מגוף הקרקע.

לב. שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה והנה בהאי עניינא), כתב שלפי הטור אין צריך שהקניין יהיה בפירוש על הנתנה.

לג. אור גדול, סימן מו (ככו ע"ד), מוכיח שלדעת הטור בשותף מועיל קניין ב"דין ודברים", שהרי פסק שבנשואה לא מועיל קניין (ראה במילואים להערה 284, אות יב), ואם כן, הוא צריך לפרש את סוגיית כתובות פג ע"א האומרת שקניין מועיל, על שותף, הרי שסתם קניין מועיל בשותף.

לד. דעת השו"ע: שו"ע, חו"מ, לו, א, מעתיק את לשון רמב"ם, הלכות עדות שם, ואם כן, המחלוקת בדעת הרמב"ם קיימת גם בדעת השו"ע. שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה והנה בהאי עניינא), וסימן לט (ד"ה והנה בפי הכותב), כתב שלפי השו"ע אין צריך שהקניין יהיה בפירוש על הנתנה, שהרי הרמב"ם (לדעת מגיד משנה) והרא"ש סוברים כך, ודרכו לפסוק כמותם כשהם מסכימים.

לה. סמ"ע, לו, ס"ק ז, כתב שלפי רוב הפוסקים, קניין מועיל רק אם עשה את הקניין במפורש על גוף הקרקע.

להערה 284

א. קרית מלך רב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג), מסביר שמועיל קניין בנשואה מפני שהבעל מסלק בזה את זכותו בנכסים, ונעשה הפקר, והאישה זוכה ממילא כיוון שהנכסים שלה; והקניין נחוץ רק לתקן את הלשון הגרועה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ב. חידושי מהר"ן בן לב, כתובות פג ע"א (הובא בשו"ת שי למורא (יונה), סימן לג), מסביר שגם אם הפירות נעשים הפקר, האישה קונה בקניין חצר את פירות הנכסים שלה. לשון למודים (יעבץ), חו"מ, סימן מג (כד ע"ג), מעיר שזה לא מסביר איך היא תקנה פירות ממיטלטלין וחובות שהם נכסי מלוג והבעל זכאי בפירותיהם.

ג. קובץ שיעורים, כתובות, אות רצו, מקשה, גם אם נחשב שהקנה לה את הפירות, נאמר שאחר כך יחזור ויזכה בהם מדין בעל, כמו שהוא זוכה בהם בשעת הנישואין, שהרי גם עכשיו הוא בעל? ומתוך, שהיות שהאישה אוכלת את הפירות מכוח מה שהקנה לה, נחשב כאילו הוא בעצמו אוכל את הפירות.

ד. יד המלך (לנדא), הלכות אישות, כג, א, מסביר שאף שסילוק אינו מועיל אחרי הנישואין, מפני שאחרי הסילוק זוכה הבעל שוב בנכסים מצד ש"דו כידה", וזכה מתבטל הסילוק, מפני שהוא יכול לחזור בו מהסילוק כיוון שדיבור מבטל דיבור (ראה בשמו בשער רביעי, במילואים, עמ' 884, אות ז, ועמ' 932), הרי כאן שהסילוק היה בכוח קניין, הוא בגדר "מעשה", ואינו יכול לחזור בו, מפני שדיבור אינו מבטל מעשה, והיות שהסילוק תמיד נשאר בתקפו מכוח הקניין, הרי אף שזכה בנכסים שוב מכוחה, הוא מסתלק שוב וחוזר וזוכה ומסתלק, וחוזר חלילה. ¹¹

ה. ראה שער רביעי, עמ' 228, שהקניין מועיל רק בסילוק בעל מזכותו לפירות נכסי אשתו, ולא בסילוק מזכותו לרשת אותה.

ו. דעת רש"י: ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליאה, חלק ג, סימן כב, דף יז ע"א), כותב שגם לרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה קנו), קניין בנשואה מועיל לעניין פירות.

ז. דעת הרי"ף: שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן צה, מעלה אפשרות שהרי"ף, המפרש שכוונת הגמרא היא שקניין מועיל בארוסה, להוסיף שגם אין לו פירות (ראה עמ' 1245, אות ב), סובר שקניין אינו מועיל בנשואה שכתב לה בעלה "דין ודברים אין לי בנכסיך" (ולא הזכיר "ובפירותיהם"), ורק בשותף הקניין מועיל, לתקן את העניין, אבל בנשואה יש שני חסרונות: (א) שמשמעות הלשון היא רק לנכסים ולא לפירות; (ב) הלשון גרועה; וקניין אינו יכול לעשות שתי פעולות. הוא מסתייע ממה שהרמב"ם, הלכות אישות, כג, ז, כותב שהכותב לנשואה "דין ודברים אין לי בנכסיך ולא בפירי פירותיהם", מועיל, ומדובר שעשה קניין, כפי שהסביר מגיד משנה שם, משמע שאם לא אמר "בפירותיהם" אינו מועיל. אבל הוא מדייק מר"ן וממגיד משנה, שלרי"ף וסיעתו הקניין יכול לתקן את שני החסרונות; והוא נמקם, שהיות שהקניין חל על גוף הקרקע, ממילא אין לבעל פירות.

ח. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכד ע"ג), מקשה על מה שכתב הר"ן שלרי"ף מועיל קניין בנשואה, הרי הרי"ף סובר שקניין מועיל בארוסה, שאף שלא אמר "ובפירותיהם" הוא מסולק גם מהפירות (כאמור לעיל, אות ז) מפני שהקניין מיותר ומכאן שהוא בא להוסיף סילוק מהפירות, אבל בנשואה הרי הקניין נצרך לגופו (בפשטות, כוונת הר"ן היא שבנשואה, אם אמר בפירוש "ובפירותיהם", מועיל קניין אף שבלי קניין אינו מסולק מפני ש"דו כידה"? והוא מגיה בר"ן באופן שהר"ן אינו מתכוון לומר שלרי"ף מועיל קניין בנשואה.

ט. חריג: שו"ת הרשב"ש, סימן קיה, עוסק בבעל שהתנה עם אשתו שאם ירצה לעבור לעיר אחרת ואשתו תסרב, יהיה חייב לגרשה ולתת לה כתובה ולא יעלה לה בחשבון שום דבר מבגדיה ותכשיטיה, כלומר, לא יכניס את בגדיה ותכשיטיה בשומא. הוא אומר שזו לשון שלילה, לשון סילוק זכותו בבגדיה, כמו "דין ודברים אין לי בנכסיך", שאינו מועיל בנשואה, ובאן גם קניין לא יועיל, שהרי כאן אינו מסלק את עצמו מהנכסים מעכשיו, אלא קונם את עצמו שאם יגרש אותה לא יכניס את בגדיה בחשבון, וזה כמו אסמכתא.

י. פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא), מסביר שהרי"ף והרמב"ם לא רצו לפרש את הסוגיה בנשואה, אף שהרמב"ם פסק שקניין מועיל בנשואה, מפני שהגמרא לא העמידה את המשנה בנשואה בקניין, וצריך לומר שלא היה אפשר להעמיד אותה בקניין מפני שאז הבעל היה מסולק מכל הדברים (פירות, מכירה וירושא) בגלל יפוי כוח של הקניין, ואילו המשנה אומרת שאינו מסולק מכל הדברים אם לא הזכיר אותם בפירוש. וזה שלא כנתן אהרן (לעיל, אות ח), שכתב שהקניין בנשואה אינו יכול להוסיף סילוק מהפירות, מפני שהוא כבר מנוצל לבתי הדין לסילוק. כנגד זה אפשר להשתמש בסברת שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליאה, חלק ג, סימן כב (ז ע"א), הכותב שאין לומר שהקניין כבר "מנוצל", מפני שמה שהקניין מועיל לעצם הסילוק אינו בתורת "דבר נוסף" אלא מעצם משמעותו, מפני שלא שייך קניין בדבר שאין בו ממש. פני יהושע מציע (בד"ה בא"ד ונראה), הסבר נוסף לכך שהסוגיה לא העמידה את המשנה בנשואה ובקניין: מפני שלעניין ירושה (שנזכרה גם היא במשנה) בנשואה קניין אינו מועיל, כאמור לעיל אות ה.

יא. שו"ת תורת חסד (פתיח), סימן רכח (קנט ע"א), כותב שבאומר "דין ודברים אין לי בנכסיך", ולא אמר "ובפירותיהן", לא חל סילוק מהפירות אף בקניין, ורק בארוסה מועיל קניין להוסיף את הפירות (כאמור לעיל, אות ז), מפני שלא היה צריך קניין בארוסה והקניין בא להוסיף משהו – הפירות, אבל בנשואה הקניין אינו מיותר, שהרי בלי קניין לא מועיל סילוק בכלל. לעומתו, מנחת עני (תקמ"ז), דף לט ע"ג, כותב שבכגון זה הפסיד גם פירות, מפני שכאן אין לומר "יד בעל השטר על התחונה" (שמטעם זה אמרו בכתובות פג ע"ב שבלשון זו עדיין יש לו פירות, והסילוק הוא רק לגבי זכות האישה למכור), מפני שקנתה על ידי קניין סודר ולא על ידי שטר. יב. דעה חולקת: טור, אהע"ז, סימן צב (הובא בסמ"ע, קמט, ס"ק י), כותב שהרא"ש סובר שלא מועיל קניין בנשואה. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יד, כותב שכוונתו לסילוק בלשון גרועה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

יג. משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה ומיהו), ובית מאיר, אה"ע"ז, צב, א, מסבירים דעה זו, שהקניין עושה שלשון "דין ודברים אין לך" ייחשב מתנה, וזה מועיל רק בשותף, ואינו מועיל לבעל בנכסי אשתו מפני שלא זכה בהם לגמרי, ואינו יכול להקנותם, והם נחשבים שלו רק לעניין שלא מועיל סילוק.

יד. ב"ח, אה"ע"ז, סימן צב, ד"ה ומ"ש ולא נהירא (הובא על ידי ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, דף קצה (מסומן קפה) ע"ג), מסביר שלרא"ש לא מועיל קניין בנשואה מפני ש"ידו כידה", אף שהוא מועיל בשותף. אבל שו"ת שי למורא (יונה), סימן לג, כותב שלפי הרא"ש מועיל קניין בנשואה, קל וחומר ממה שלדעתו מועיל קניין בשותף. טו. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכח (קנה ע"ד), מעלה אפשרות שהטור, אה"ע"ז, סימן צב, הבין שלתוספות (שלא מועיל קניין בשותף; ראה עמ' 1245, במילואים להערה 283, אות ג) לא מועיל קניין אף בנשואה, מפני שהיא כשותף כיוון ש"ידו כידה", והקניין מועיל רק לעניין שאם מכרה, המכר קיים, מפני שבכך מוחל הבעל על שעבודו במה שכבר מכרה והוציא מרשותה (כלומר, שרק אם הסתלק אחרי שמכרה, המכר קיים), אבל סילוק הבעל מהפירות אינו חל אף בקניין, אלא צריך הקנאה גמורה.

טז. ב"ח, אה"ע"ז, סימן צב, מוכיח שהרא"ש סובר שבנשואה לא מועיל קניין, ממה שכתב רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, שפירוש רש"י עיקר. בני אהרן, חו"מ, רמא (קכד ע"ב), מקשה, הרי הר"ן על הר"ף, כתובות מא ע"ב (בדפי הר"ף), כותב שגם רש"י סובר שבנשואה מועיל קניין? והוא מבאר (בדף קכד ע"ג) את דעת הטור שבנשואה לא מועיל קניין ובשותף הוא מועיל, שהיות שהפירות עדיין לא באו לידי הבעל, והם עיקר הזכייה, קניין אינו מועיל; או, כמו שאמר רבא "ידו עדיפה מידה", נמצא שכוח הבעל בנכסי הנשואה גדול מכוחו של שותף.

יז. מאיר, כתובות פג ע"א (ד"ה כבר ביארנו), מביא ש"גדולי קדמונינו" (כינויו לראב"ד) אומרים שבנשואה אין קניין מועיל לפירות כיוון שאינם בעולם, ואינו דומה למוכר שדהו לפירות שמועיל, ששם גוף הקרקע שלו והוא מקנה אותה לאדם אחר לפירותיו, אבל לבעל יש רק פירות בנכסי אשתו.

יח. פני יהושע, כתובות פג ע"א (ד"ה איבעיא), כותב בתחילה שהסיבה שרש"י לא פירש שמדובר בנשואה, היא מפני שלדעתו בנשואה לא מועיל קניין, וראיה ממה שהעמידה הסוגיה את המשנה בארוסה ולא העמידה בנשואה ובקניין (ראה בשמו לעיל, אות י); והטעם הוא ש"ידו עדיפה מידה", שאין לאישה שום זכות בנכסים, אלא רק טובת הנאה שתזכה בפירות אם ימות הבעל, ואם כן, אין משמעות ללשון "דין ודברים אין לי בנכסיך", מפני שהוא כאילו אמר זאת לאדם מהשוק; ועוד, שלא שייך לומר שהקנה לה את גוף הקרקע, שהרי הגוף כבר שלה, וההקנאה היא רק סילוק ערעורו, וזה קניין דברים, ורק בשותף שייך לומר שהקנה את גוף הקרקע, כמו כל קנייני מכירה ומתנה. אבל אחר כך הוא מעלה אפשרות שרש"י מסכים שגם בנשואה מועיל קניין, ונקט שותף מפני שהוא נזכר בברייתא. יט. בית מאיר, אה"ע"ז, צב, א, מדייק ממה שרש"י ורא"ש פירשו את "קנו מידו" על שותף, משמע שלדעתם לא מועיל קניין בנשואה.

כ. שו"ת מהרשד"ם, אה"ע"ז, סימן קד, מביא את המחלוקת.

כא. אור גדול, סימן מו (קכו ע"א), מבאר את הדעה שלא מועיל קניין בנשואה, שרק בשותף מועיל קניין מפני שהכול יודעים שלא מועיל לשון "דין ודברים" בשותף, והקניין הוא רק קניין דברים אם אינו מקנה את גוף הקרקע, ולכן ברור שהוא מתכוון להקנות את גוף הקרקע; אבל בנשואה הרי יש הווה אימנא בכתובות פג ע"א שיועיל "דין ודברים", ואם כן, אין לומר ש"הכול יודעים" שאין לקניין משמעות, וייתכן שהבעל חשב לשון סילוק מועילה ולא התכוון להקנות את גוף הקרקע. אשר להוכחת חידושי הריטב"א, כתובות צה ע"א, שקניין מועיל בנשואה, ממה שהוא מועיל בשותף ולעניין הסתלקות אישה משעבוד כתובתה על קרקע מסוימת – הרי שקניין מועיל גם בדבר שקנוי לו לגמרי וגם בדבר שאינו קנוי לו בכלל (שתי הקצוות, שנשואה נמצאת באמצען) – הוא דוחה על פי רמב"ן ורשב"א, כתובות פג ע"א, שכתבו שנושה המסתלק משעבוד דומה לארוסה, סילוק הבעל ממנה מועיל בלי קניין מפני שאין זה סילוק מבעלות, ואם כן, אין הוכחה משם.

להערה 290

א. נחל יצחק שם מביא דברים אלו של קצות החושן, משמע שהוא מסכים שהשותף אינו קונה. וצריך להסביר, שאף שלדעתו (ליד ציון הערה 289) המסתלק בקניין מתכוון למחול, כאן אינו מועיל, מפני שאין לנגול שליטה על הדבר הגזול, ואינו יכול לעשות בו שום פעולה משפטית, אף לא מחילה.

ב. אבל חידושי העילוי ממיצ"ט, סימן נח, אות א, כותב שאם פיקדון נגב והשומר משלם לבעל הנכס על הפסדו, בעל הנכס מסתלק מהחפץ, והסתלקותו מועילה בלי קניין כמו שמחילה מועילה בלי קניין, והחפץ נקנה לשומר, וכך נקנה הכפל לשומר. עולה מדבריו שמועילה מחילה על גזל לטובת צד שלישי. אבל הוא לא התייחס לדין שנגזל אינו יכול להקנות את החפץ הגזול.

ג. כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות יח (עמ' תקפה), כותב שלשיטה (שער ראשון, הערה 8) שמחילה תקפה מטעם הודאה, הסתלקות השותף מועילה מטעם הודאה, שהוא מודה שאין לו חלק בחפץ, והרי הודאה מועילה גם בדבר שאינו ברשות.

להערה 293

א. כמו כן, מתנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן י, כותב (לגבי בעל) שאם הקניין היה על הסילוק, שעשה

מילואים לשער ארבע-עשרה

קניין שהוא מסתלק, אינו מועיל, להיות סילוק אינו מועיל, מה יוסיף הקניין? נביא את דבריו בשער שש-עשרה, במילואים להערה 11.

ב. שו"ת דברי ריבוח, סימן קצו (ד"ה ואני אומר שאין), כותב שאם אמר "דין ודברים אין לי על שדה זו" ואחר כך עשה קניין, הקניין מקנה את גוף הקרקע מפני שהקניין מתייחס למה שהזכיר לבסוף אצל הקניין, שהוא השדה; אבל אם אמר "קנו ממני שאין לי דין ודברים על שדה זו", הקניין אינו מועיל מפני שמשמעות דבריו היא שהקניין הוא על הדין ודברים ולא על גוף הקרקע, מפני שהקניין מתייחס ל"דין ודברים" שהזכיר בסמוך לקניין ולא לשדה שהזכיר אחר כך.

ג. על פי זה כותב אבני מילואים, צב, ס"ק א, שאם כתוב "דין ודברים אין לי" בשטר קניין, אינו מועיל מצד שקרקע נקנית בשטר, מפני שהקניין הוא על לשון "דין ודברים אין לי". עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שה), מנמק שאין בשטר לשון קניין על גוף הקרקע, ולכן אינו יכול לגלות שהתכוון להקנות.
ד. שו"ת תורת אמת, סימן קלג, ד"ה אבל כפי (הובא בקהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, פרשת פקודי, דף סו ע"ב), ד, אות מא), כותב שאם כתוב קניין בסוף השטר, זה מועיל, ולא צריך לברר האם באמת הקניין נעשה בסוף. אבל כנסת הגדולה, חו"מ, קצה, הגהות בית יוסף, אות סד (הובא בדרכי שלום (מורגאנטו), פרשת פקודי, דף סו ע"ב), כותב שאם ידוע שהקניין לא נעשה בסוף, אינו מועיל גם אם נכתב בשטר שהקניין נעשה בסוף.

להערה 310

בעקבות סוגיה זו, משתמשים בביטוי "מחילה" על תמרים שנפלו רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, טו, טו, שו"ע, חו"מ, רס, ו, ואגודת אוזב (בוטרנשטיין), מערכת יאוש שלא מדעת, אות ד. אלא שמאירי, בבא מציעא כב ע"ב, מסביר ששם מדובר ביאוש ואומר שיאוש הוא מחילה, ואילו אגודת אוזב שם אומר שזה לא יאוש רגיל אלא מחילה.

להערה 316

ר' שלום מרדכי סגל, "בענין שואל מקטן ובענין טבעת קידושין של יורשים", בית אהרן וישראל, גל' סב, עמ' קלב, ובמאמרו, מבית לוי, גל' ח, עמ' קמב-קמג, מיישב על פי מה שכתבו האחרונים שהזרע בקרקע הפקר, הפירות לעצמו, מפני שגורם לפירות שיבואו, ורק הזרע בשל חברו, כוח בעל הקרקע עדיף כיוון שהקרקע השביחה; ולפי זה, המשביח את של חברו ברשות חברו, זכה המשביח בכל השבח, כיוון שבעל הקרקע הסתלק מזכותו; וזאת כוונת הגמרא שמועילה מחילה – מפני שאין צריך הקנאה ודי בסילוק ומתן רשות. ראה עוד בשמו בשער ששים-עשרה, במילואים להערה 43, אות ג, ולהערה 44, אות ז, לגבי קטן.

להערה 321

א. יש מהאחרונים שהביאו ראיות מהתלמוד שמועילה מחילה על בעלות, ואת חלקן אפשר לדחות: ר' אברהם יצחקי, בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד-נד ע"ג), מביא ראייה ממה שנאמר בבבא מציעא נ ע"א-ע"ב, שבאונאה פחות משתות, המאנה אינו חייב להחזיר למתאנה את ההפרש מפני שהמתאנה מוחל. כנראה, ראייתו היא ממה שאם המוכר נטל מהקונה יותר מהמחיר בשוק, הקונה מוחל לו; משמע שכבר בשעה שהוא נותן לו, כשהכסף בעין, הוא מוחל לו על ההפרש; הרי שמועילה מחילה על דבר בעין. אבל אפשר להשיב על ראייה זו, שהמחילה היא לאחר זמן, כשהכסף כבר אינו בעין, והקונה מוחל על חיוב המוכר להחזיר לו את ההפרש.

ג. ר' אברהם יצחקי שם מביא עוד ראייה, מכבא מציעא נא ע"א, ששם אומר ר' יהודה שתגר (סוחר) שהתאנה אין בו דין אונאה מפני שהוא יודע את המחיר האמיתי ו"אחולי אחיל גביה". כנראה הוא מבין (כמו הרש"ש שם) שמדובר שהתגר קנה משהו ושילם יותר מהמחיר האמיתי, והוא מבין שהמחילה היא כבר בשעת הקנייה, כשהכסף עדיין בעין. אבל אפשר לומר (כמו תוספות שם, ד"ה והתנן) ששם מדובר שהתגר מכר משהו בפחות ממחירו האמיתי, ואז אין זו מחילה על דבר בעין, אלא התגר מוחל לקונה על חיובו לשלם לו את מלוא המחיר.

ד. עוד הביא ראייה מכבא בתרא כג ע"א, ששם נאמר: "לקח חצר ובה זיזין וגוונטראות נרש"י: יוצאים לרשות הרבים] הרי זה בחזקתה... אימור אחולי אחיל", והוא טוען ששם בעל החצר מוחל על גוף הקרקע, שהרי אינו יכול לבנות תחת הזיזים שבקיר הבית אם אינם גבוהים גובה מסוים. ואין דבריו מובנים, שהרי מדובר שם על זיז בקיר הפונה לרשות הרבים, שבני רשות הרבים יכולים למנוע זאת מפני שהזיז מפריע להם, אבל אם מחלו, הוא רשאי להוציא זיז, ואין כאן מחילה על בנייה תחתיו; וגם אילו היה עניין כזה, מכל מקום הקרקע נשאת של בני רשות הרבים, ואין זו מחילה על גוף הקרקע, אלא על הזכות למנוע הוצאת זיז. בדוחק אפשר לראות כאן מחילה על בעלות, כיוון שבני רשות הרבים הם בעלים של רשות הרבים, ובעלות זו כוללת את הזכות לשימוש בלי הפרעה באוויר שמעל רשות הרבים; וההיתר להוציא זיז היא בעצם נתינת חלק מבעלותם על רשות הרבים, ואין מתאימה לזה לשון מחילה; ואין לפרש שזו מחילה על נזקים עתידיים, שהרי אם הזיק חייב לשלם גם אם הוציא את הזיז בהיתר (עיין בבא קמא ל ע"א). וראה עמ' 1256, דחיית בית אברהם לראיה זו. יש מקורות נוספים שהשתמשו בלשון "מחילה" לעניין בעל קרקע המעניק לאחר רשות שימוש בקרקעו בדבר מסוים: חידושי הרשב"א, בבא

מילואים לשער ארבע-עשרה

בתרא כח ע"ב (ד"ה אלא מעתה כל), כותב שאף שאין מועילה מחילה על קרקע, מכל מקום שעבודים שמועילה בהם חזקה בטענת "סבננות" (שתיקה), נקנים במחילה, ולדוגמה, המוציא יזו מקיר ביתו על חצר חברו או סומך קורה על כתלו של חברו, יכול חברו למחול לו שלא יצטרך לסלקם, מפני שאין זה כנותן קרקע אלא מחול על השעבודים. רמב"ם, הלכות שנים, ז, ז, ושו"ע, חו"מ, קנ"ד, י, כותבים שבעל בית שעשה חלון לאור, ובעל החצר מולו לא עירער – בזה מחל בעל החצר, ואסור לו לבנות מול החלון, מפני שבזה מחל על האור, כלומר, נתן לו זיקת הנאה על חצרו, לקבל את האור דרכו. אפשר לומר שהיתה לבעל החצר זיקת הנאה על הבית, זכות למנוע ממנו לעשות חלון, ומחל על זיקת הנאה הזאת. מגן אברהם, תרל"ז, ס"ק ג, דן באפשרות שהעושה סוכה ברשות הרבים, כל ישראל (רששות הרבים שייכת להם) מוחלים לו ולכן אין זו סוכה גזולה (ראה שער אחת-עשרה עמ' 486). כוונתו היא שהרבים מתיירים לו להשתמש בקרקע שלהם.

ה. קצות החושן, פח, ס"ק יג, מביא ראייה ממה שאמר רבא בבבא בתרא כט ע"א שמועילה חזקת שלוש שנים בקרקע מפני שלא מתח בעל הקרקע, בעוד שתתם אדם מקפיד אם מישוהו בחזיק בקרקעו שלוש שנים, הרי שמועילה מחילה על קרקע (ראה עמ' 610, שכך הסבירו התוספות). אבל שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תניינא, חלק ד, סימן קפ"ו, ערך שי, חו"מ, פח, יב (ד"ה דמי), נחל יצחק, פח, ס"ק ב, לפלגות ראובן, חלק ג, הדרן על בבא קמא, פלג ז (ד ע"א, בהגהה), ושו"ת רביד הזהב (אברך), סימן לו, אות ד, בהגהה, מעירים ששם זה לא משום מחילה אלא ששתיק הבעלים מוכיחה שמכר למחזיק (כפי שפירש רשב"ם שם, ד"ה תלת), כפי שטוען המחזיק, שמכר לו בשטר והשטר אבד. ואכן הרשב"א, שצוין לעיל, אות ד, כותב שהתלמוד אינו מבסס את דין חזקת שלוש שנים על מחילה, ומנמק, מפני שאין מועילה מחילה על קרקע כדי להקנות אותה. ¹

ו. בית יהודה (לנדא), חו"מ, פח, יב (עו ע"א), כותב שראיית קצות החושן היא מדברי רבא בבא בתרא שם, שבעל הקרקע מן הסתם מחל על פירותיה שנה או שנתיים (אך לא משמע כך מלשון קצות החושן, "אף על פי דבקרקע ודאי לא מהני אלא לשון מתנה"). גם טבעת החושן, על קצות החושן שם (דף פב ע"ב), מסביר שראיית קצות החושן היא מהפירות; והוא דוחה אפשרות לפרש שהסוגיה מתכוונת לומר שבעל הקרקע מחל על חיוב המחזיק לשלם על הפירות אחרי שאכלם (שאינו מוחילה על בעלות), שהרי הסוגיה אומרת שהעובדה שבעל הקרקע מניח למחזיק לאכול את הפירות (כשהם בעין!) מוכיחה שהוא מחל על הפירות. בית יהודה דוחה את הראיה, שהרי הגמרא דוחה אחר כך את דברי רבא מכוח הקושיה שאם כן בחזקה פחות משלוש שנים לא יחזרו הפירות מפני שבעל הקרקע מחל; כלומר, שלפי המסקנה, שתיקתו אינה מוכיחה שהוא מחל לו על הפירות.

ז. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ב), מביא ראייה מדברי התלמוד בבבא מציעא קיח ע"א, לגבי בית שנפל לתוך גינה של אחר, ואמר בעל הבית לבעל הגינה "האבנים הגיעו", שאם הסכים בעל הגינה, בעל הבית אינו יכול לחזור בו; והרי האבנים הן בעין, ובכל זאת מועיל לשון "הגיעו" שהוא גרוע מ"מחול לך". כמו כן, ר' יונתן מלונגל ורמ"ך בשיטה מקובצת שם נוקטים שבעל הבית "מוחל" על האבנים. אבל אפשר להשיב על ראייה זו, ש"הגיעו" היא לשון מתנה ולכן היא מועילה. משכנות הרועים עצמו דוחה את הראיה, שיק בדבר שהגיע ליד הנמחל לשמירה, אין מחילה מועילה עליו, מה שאין כן אם הגיע לידו ממילא כגון על ידי נפילה – בזה מועילה מחילה (ראה עיקרון זה בשמו בנספח ה, עמ' 630, הערה 612). יש לציין ששו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח, נוקט בעניין זה "הקנאה" ולא "מחילה". וראה עמ' 564, שדברי הרמ"ך דומים לדברי הרשב"א על "מה שתטול מנכסי מחול לך".

ח. בני אהרן, חו"מ, רמא (ע"ג), מוכיח בבבא מציעא סו ע"ב, ששם נזכר בפנינו קונה פירות מחול באו לעולם, שאכל את הפירות כשבאו לעולם, שאין מוציאים מן הקונה, מפני שהמוכר מחל על הפירות (ראה שער שמיני, עמ' 355); והרי הפירות הם בעין, כמו שטור, חו"מ, רט, ד, נוקט "תפס" במקום לשון התלמוד "אכל", ולדעתו מה שכתוב בגמרא "שמט ואכל" אינו בדיוקא (ראה מחלוקת בשאלה זו בחוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)); ומכאן שמחילה מועילה בדבר בעין. משום מה, הוא אינו כותב זאת כהוכחה מן התלמוד, אלא כהוכחה שהגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תלה, סובר שמועילה מחילה על דבר בעין, שהרי הגהות מרדכי מוכיח ממוגיה זו שמחילה אינה צריכה קניין; ובעצם זו הוכחה מהתלמוד עצמו. אולי הוא סבור שאין הוכחה מהתלמוד עצמו, מפני שלגבי התלמוד אפשר לומר שאין זה מטעם מחילה אלא ששתיקת המוכר מוכיחה שהתכוון לתת במתנה (כמו שיש שהסבירו לגבי הרטב"א – ראה נספח ג, עמ' 610, בשם עונג יום טוב ועוד), ומה שנקט התלמוד "מחילה" אינו בדיוקא; ורק העובדה שהגהות מרדכי למד מכאן דיני מחילה מראה שזה לא מטעם מתנה (כפי שהעיר בית

אברהם (ישראל), עג, לב, דף קעג ע"ג). ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכז), מוכיח בדרך זו מהתלמוד שם שמועילה מחילה בעלות – ראה במילואים להערה 450. כמובן, אפשר לדחות הוכחה זו בכך שהתלמוד מדבר במצב שאכל את הפירות (שלא כטור), וזו מחילה על חיוב ולא על דבר בעין. ר' מרדכי וייל, "בענין מחילה בבעין", אהל שרה לאה, עמ' תצה, מתקשה איך מועילה מחילה בתופס דבר שלא בא לעולם לשיטה שמדובר גם אם הנכס בעין, הרי זה מחילת דבר בעין.

ט. בעירובין עא ע"א מובא שביית הלל אומרים שביטול רשות בשבת (אחד מבני חצר שמבטל את רשותו לאחרים כדי להחיר שלטול בחצר) הוא הסתלקות מרשותו ולא הקנאתו לאחרים; הרי שהסתלקות מבעלות מועילה. אפשר לדחות, ששם ההסתלקות מועילה מפני שזו הסתלקות רק לעניין איסורי שבת, ועוד שזה כמו הפקר, שמועיל גם בבעלות.

י. ירושלמי, תרומות, ו, א (לא ע"ב), אומר (לפי פני משה ויריב"ז שם) שמועילה מחילת כהן על תשלומי תרומה

מילואים לשער ארבע-עשרה

(בישראל שאכל תרומה, שחייב לתת לכהן חולין במקומה) שכבר הופרשו, אף שאינו יכול למחול על התשלומין לפני שהפריש (ראה שער שלישי, עמ' 133). הרי שמועילה מחילה על דבר בעין. אבל שם זאת לא מחילה על בעלות, שהרי הפירות עוד לא הגיעו לבעלותו של הכהן, אלא זו מחילה על חיובו של הישראל לשלם. יא. עוד "מעין אריה", יש מסוגיה שקושיה עליה מיושבת לפי העיקרון שאין מועילה מחילה על בעלות. חידושי מהר"ם שיף, גיטין עד ע"ב, ד"ה בעי (הובא ביד ישראל, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא, עמ' שד), מקשה, מדוע התלמוד שם נקט את בעייתו האם מועילה מחילה על קיום תנאי, בתנאי של "על מנת שתתן לי מאתיים זוו", ולא "אצטלית" כמו שנקטו רשב"ג וחכמים, שעל דבריהם מוסבת הבעיא? והוא מתרץ, שהתלמוד לא נקט כך מפני שלשון מחילה אינה מועילה בדבר שהוא בעין (שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא, דף קיח ע"ב, מדייק ממה ששו"ת מהר"ב"ח, סימן קלד, דף לה ע"ב בדפוס לבוב, הקשה קושיה זו, ולא תירץ כמהר"ם שיף, שהוא סובר שמועילה מחילה על דבר בעין). אבל משכונת הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ב), דוחה את תירוצו של מהר"ם שיף, שעדיין היה התלמוד יכול לשאול האם התנאי מחול אם אמר "אצטליתי נתונה לך"; ודוחק לומר שהתלמוד רצה לחדש לנו דרך אגב, שאין מועילה מחילה בדבר בעין. עוד הוא דוחה, שרשב"ג וחכמים עוסקים באצטלית שאבדה אחרי שהבעל נתן גט בתנאי שהאישה תתן אותה לבעל, וקיום התנאי הוא שתשלם לבעל את שווי האצטלית, והרי אז מועילה לשון מחילה, מפני שזו מחילה על תשלום, וגם אם קיום התנאי הוא נתינת אצטלית אחרת, מועילה לשון מחילה, כפי שמוכח מהברייתא של נדר (גיטין שס), שמועילה מחילה על כור חטים שהוא תנאי לנדר "קונם שאתה נהנה לי אם אין אתה נתן לבני כור חטים", הרי שאף שהחטים הם בעין, מועילה מחילה, מפני שמועילה מחילה על התחייבות לתת חפץ מסוים. פני דוד שם (בדף קיח ע"ד) מיישב, שהתלמוד לא שאל את הבעיא באצטלית, מפני שהתלמוד רצה לשאול באופן ששייך בין באבדה בין בלא אבדה; ולכן התלמוד לא היה יכול לשאול את הבעיא באצטלית בלשון "נתונה לך", שהרי לפי שו"ת בית יהודה (עייאש), אהע"ז, סימן כח, לא מועילה לשון נתינה בדבר שאינו בעין (בחוב; ראה שער שני, עמ' 52), והתלמוד רצה לנקוט את הבעיא באופן ששייך בין באבדה ובין בלא אבדה. ורעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מחילה (נב ע"א), מוסיף על דברי מהר"ם שיף, שאף שלפי דבריו התלמוד היה יכול לנקוט אצטלית ובקניין, שאז מועילה מחילה על בעלות (כאמור בפרק רביעי, עמ' 553), או "אצטלית נתונה לך", התלמוד העדיף לנקוט דמים בלי קניין, לחדש אגב אורחא שמחילה אינה צריכה קניין.

להערה 332

א. בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעב ע"ד), מעיר שלפי גירסת "אוזולי", לא קשה מסוגיה זו.
ב. דקדוקי סופרים, הערה א, כותב שכאן קשה לגרוס "אוזולי", שהרי רבינא קנה כמות מסוימת, והמוכרים הוסיפו לו על הכמות, ואין לראות זאת כהולת המחיר. אבל הוא לא עמד על הבעיה שבלשון "מחילה", כשמדובר במתנה.
ג. יש להעיר על שני מקומות נוספים שמופיעה בהם לשון זו: בבבא מציעא סה ע"א, שורה 11, נאמר: "אוזולי הוא דקא מוזיל גביה" (ושם אין בדקדוקי סופרים גירסה "מחילה"), ומתאימה שם לשון הוזהל – נתן חמשה סאים בזוז במקום ארבעה. ושם שורה 41 נאמר: "אוזולי הוא דקא מוזיל גביה", ובכ"י פלורנץ: "אחולי הוא דקא מחיל גביה", וגם רש"י (ד"ה אלא) נוקט: "מחיל ליה". אבל שם אין מדובר בדבר בעין אלא שכירות, וזו מחילה על דמי שכירות, ולכן הלשון מובנת.

להערה 337

ר' יוחנן סגל, "בענין חצרו ומתנתו באים כאחת", בית אהרן וישראל, גל' כט, עמ' מט, מסביר את מחלוקת מהר"ק (עמ' 585) וקצות החושן, שמהר"ק סובר שיש לאדון רק שעבוד חוב על העבד, ואילו קצות החושן סובר שהוא בבעלותו כמו נכס אחר. דבריו קשים, שהרי אם יש לו רק שעבוד חוב עליו, די במחילה כדי להפקיע אותו.

להערה 340

א. לעומתם, בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעב ע"ד), כותב שהרמב"ן והריטב"א מתכוונים להסבר של מהר"ק: קניין האיסור שלו לא היה ברשות העבד לפני שנמכר, שהרי אז היה אסור בשפחה, ולא שייך לומר "מחול לך" בדבר שלא היה ביד העבד מעולם, מפני שמחילה עניינה "יישאר ברשותך הממון שלך שהיית חייב לתת לך". והוא דוחה (בדף קעג ע"א) את ההסבר שכוננת הריטב"א היא שבעבד עברי לא מועילה מחילה מפני שיש לאדון קניין הגוף בעבד מצד האיסור – אם כן, מדוע הוצרכו הרמב"ן והריטב"א לומר שיש לאדון שני קניינים בעבדו, קניין מעשה ידיו וקניין האיסור, הרי היה די לומר שצד האיסור שבו נפקע רק בשטר? צריך לומר שכתבו כך מפני שאילו לא היה לאדון קניין בגופו לא היה צריך שטר, כיוון שבאמירת "זיל" כבר אין לאדון שום קניין בעבד וממילא פוקע האיסור; ורק מפני שיש לאדון קניין בגופו מחמת האיסור, העבד הוא כאילו נכס של האדון, הקנוי לו, ולכן האדון אינו יכול להקנותו בלשון מחילה אלא בלשון מתנה.
ב. גם שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן יד, מפרש את דברי הרמב"ן והריטב"א בדרך שאינם סותרים את הבנת מהר"ק: הם אומרים שמועילה מחילה על עבד עברי לעניין מעשי ידיו, מפני שאין גופו קנוי, ומה שהסוגיה אומרת שגופו קנוי הוא לעניין שהאדון יכול לכופו לשאת שפחה, והמחילה אינה מפקיעה את זכות האדון לכופו לשאת שפחה; והטעם שאינה מפקיעה – הוא כמו שנימק מהר"ק או כמו שנימק קצות החושן.

מילואים לשער ארבע-עשרה

להערה 343

א. דחיית אחרות: משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"ג), דוחה על פי פירוש רש"י, קידושין שם (ד"ה לה וד"ה גופו), שהיות שגופו קנוי וזה לא רק חוב של עבודה לאדון, לא שייך לשון מחילה אלא שחרור כמו עבד כנעני. הוא מסביר, שרק בחוב ממון, שניתן לחזרה מדעת המלווה, שייכת לשון מחילה, אבל דמי העבד לא ניתן להחזרה מדעת האדון, אלא הממון ניתן על שעבוד גופו, והרי גופו קנוי לו לעבודת שש שנים. הסברו אינו ברור.

ב. שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א (נג ע"ד-נד ע"ג), דוחה את ראיית מהרי"ק (עמ' 585) מעבד עברי, ששם לא מועילה מחילה מפני שגופו קנוי לאדון והוא מותר בשפחה, כדי להוליד עבדים לאדונו, והתורה זיכתה אותו לאדון עד שש שנים או היובל, ועד אז אינו יכול להפקיעו, ולכן לא מועילה בו מחילה משום חומרא "דרחמא שדי עליה גודא רבה" [=הפיל עליו חומה גדולה]. גם הסברו אינו ברור.

להערה 346

א. שו"ת תורת חיים (מהר"ח ש), חלק ב, סימן כ, מיישב את הבנת מהרי"ק על פי דברי תוספות שם (ד"ה לימא) שקושיית התלמוד היא שאותה לשון הכתובה בשטר יאמר בעל פה, ולכן הסוגיה לא רצתה להקשות שתועיל לשון מתנה בעל פה, שהרי בשטר לא כתוב לשון מתנה. כמו כן, שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן יד, מיישב שמהרי"ק סובר שבשטר שחרור של עבד עברי אין צורך לכתוב "הרי אתה לעצמך" אלא "הריני מוחל לך על הגרעון" כלשון רמב"ם, הלכות עבדים, ב, יא, ובאמת לשון מתנה תועיל בעל פה, אלא שהתלמוד מקשה שאותה לשון שכותב בשטר, "גרעונך מחול", יאמר בעל פה. כמו כן, משפטי יעקב (קסטין), חלק א, סימן לג, מתרץ, שקושיית התלמוד היא, שאותה לשון שכתוב בשטר "הרי את לעצמך" יאמר בעל פה ויועיל מדין מחילה שאינה צריכה קניין; ואכן, תועיל לשון מתנה, אבל אז צריך קניין כגון שטר או קניין סודר.

ב. תוספות חיים, מנהדרין, סימן ה, מיישב, ש"הרי אתה לעצמך" (שהוא הלשון שכותבים בשטר שחרור) וכדומה אינם לשון הקנאה אלא לשון סילוק ואינם שייכים בדבר בעין, ומועילים רק בשטר; ואכן לשון מתנה תועיל בעל פה. ג. ר' יוחנן סגל, בית אהרן ישראל, גל' כט, עמ' מט, מיישב, שאפשר לתת עבד במתנה רק למי שיכול לזכות בגופו לשעבוד, מה שאין כן לעבד עצמו, שאין לו קניין בגופו לשעבוד, ואפשר לשחררו רק מדין שחרור. ד. קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"ב), מחזק את דחיית ראיית מהרי"ק ממה שתוספות שם נקטו שקושיית התלמוד היא שאותה לשון הכתובה בשטר תועיל בעל פה, משמע שבשטר כתובה לשון מחילה, ומועיל אף שזה דבר בעין; ואין סברה שכתובת הלשון תועיל יותר, אם הלשון מצד עצמה אינה טובה. על כך יש להשיב, שגזירת הכתוב היא ששטר שחרור מועיל, ולכן דינו שונה מאמירה. גם ההסברים האחרים שהבאנו לכך שאין מועיל "זיל" בעל פה בעבד עברי, יצטרכו לומר שהטעם שמועילה אותה לשון בשטר, הוא מגזירת הכתוב.

להערה 354

א. שיטה זו מיוחסת לקצות החושן, אף שעוד לפניו היו שהלכו בדרך זו, מפני שהוא גם פסק הלכה על פי עיקרון זה, בעניין "טעמו חטים והודה לו בשעורים", כפי שראינו בפרק רביעי, עמ' 575. ב. כמו כן, קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כו ע"ג), מיישב כך את הקושיה מגיטין נח ע"ב. והוא כותב שעל עיקרון זה מבוסס תירוץ מהרי"ק לקושיה מבבא בתרא מא ע"א. להלן, עמ' 599, נביא עוד שתירצו שם כמו מהרי"ק, ובעצם כולם הולכים בדרכו של קצות החושן. וראה עמ' 602, שר' יצחק בכר דוד מיישב בדרך זו את סוגיית כתובות מד ע"א.

ג. כמו כן, נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ד, מסביר שבסוגיית בבא מציעא סו ע"ב (ראה נספח א, הערה 321), אף שנאמר שם שהקנה וזה מטעם מחילה, הכוונה היא שקנה משום שיש אומדנא שהמוכר התכוון לתת לו במתנה, כיוון שהמוכר ראה שהוא נוטל, ושקנה. אך הוא לא כתב כך כתירוץ לקושיה שזו מחילה על בעלות.

להערה 361

א. אך ערך שי, חו"מ, פה, יב (ד"ה דמי), כותב שתירוצו של מהרי"ק שונה מתירוצו של קצות החושן, בכך שמהרי"ק מסתמך על העובדה שהשכן סייע לרב ענן, מה שמראה שהוא רצה לתת לו, ולא די בשתיקה. ואורבה, הוא מקשה על דעת קצות החושן שדי בשתיקה ממה שמהרי"ק הוצרך להסתמך על הסיוע של השכן. מכל מקום, דרכו העקרונית של מהרי"ק דומה לדרכו של קצות החושן, בפרשנותו של לשון מחילה כמתנה.

ב. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (טו ע"ב), מתקשה בפירוש מהרי"ק, מדוע לא נאמר שכל מחילה על בעלות תועיל כאילו אמר בעל הנכס "לך חזק וקנה"? והוא מתרץ, שבמיטלטלין לא מועילה חזקה, ולכן גם אם נאמר שכשמחל לו על המיטלטלין הוא כאומר "לך חזק וקנה", לא קנה בחזקה. פירושו קשה: מדוע לא נאמר שייחשב כ"לך משוך וקנה" וקנה במשיכה? ועוד שלדבריו, הדין היה צריך להיות שכל מחילה בקרקע

מילואים לשער ארבע-עשרה

תועיל מטעם זה? האמת היא שקושייתו לא קשה, מפני שיש הבדל בין מחילה מכללא, שבה עוסק מהר"ק, למחילה מפורשת, שבה אין מפרשים את דבריו כהקנאה, מהטעם שהוסבר בפרק שני, עמ' 548.

להערה 364

א. כמו כן, בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"א), מתרץ, שמה שאמר "והא אחיל לי" אין כוונתו שאמר לו "מחול לך", שאז לא היה מועיל, אלא כוונתו שבוהו שסייע לו השכן, הראה שמחל, ולא היה יכול לומר "והא נתן לי" שהרי לא נתן בפירוש, וכך אנשים מדברים (כלומר זו באמת נתינה מכללא, ונקטו "מחל" מפני שכך אנשים מדברים).

ב. גם נחל יצחק, עג, יט, ענף ה, מיישב שהכוונה להקנאה, ולשון "מחילה" שנקט רב ענן אינה בדווקא. אבל שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מח, כותב שזה דחוק.

להערה 367

א. גם תוספות חיים, סנהדרין, סימן ה, תירץ שבאמת לא אמר רב ענן לשון מחילה, אלא אמר שבכך ששכנו סייע בעבודתו, הראה שהוא מסכים שהקרקע תהיה של רב ענן, וכאילו נתן לו, כמו שכתב רשב"ם (הערה 362) שהוא כאילו אמר לו "לך חזק וקנה", וזה דומה למחילה בכך שמחילה אינה צריכה קניין, וגם הנותן פיקדון לנפקד אינו צריך קניין.

ב. גם חידושי מהר"א ציטרון, עמ' עד, כותב שלשון מחילה שם אינה בדווקא, אלא זו הקנאה.

ג. גם חבלים בנעמיים, חלק א, סוגיא לג, חלק א, אות ג, מתרץ, ש"הא אחיל" הוא לשון מושאלת, והכוונה היא שנתן לרב ענן במתנה, ובכמה מקומות מצאנו שכתוב "מחילה" והכוונה למתנה.

ד. כך מסביר גם נחל יצחק, פח, ס"ק ב, שאף מוכיח מכאן כדעת קצות החושן (הערה 354), שמועילה נתינה מכללא.

ה. ימי שלמה, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, כותב שמה שכתב תוספות הרא"ש, בשיטה מקובצת, בבא בתרא מא ע"א, שזה מצד מחילה – לא דק בלשונו, והוא לא הקפיד לדייק בלשונו מפני שאין זה עיקר עניינו שם.

ו. לעומת זאת, חידושי הרמב"ן, בבא בתרא שם (הובא בבני אהרן, חו"מ, רמא, דף קכד ע"ג), דוחה הסבר זה, משום שלשון "אחיל" בתלמוד אינו לשון מתנה.

ז. שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות מד, כותב שאי אפשר ליישב סוגיה זו בדרוכו של קצות החושן, מפני שגם לדעתו מחילה מכללא על קרקע אינה מועילה – ראה בשמו בהערה 241.

להערה 368

א. גם לבוש מרדכי, בבא קמא, סימן לו (ע"ג–ע"ד) במהד' תרפ"ד ותשי"ז, סימן ס במהד' תשע"ג, מיישב שרב ענן והשכן לא היו חלוקים של מי הקרקע, אלא לגבי הדין שכותל בין שכנים נבנה בקרקע של שניהם, ורב ענן העמיד את כל הכותל על קרקע של השכן, וטען שהיות שבנה את הכותל במצוות השכן, יש לו חזקה שהכותל

יישאר שם ולא על קרקעו, וזה רק חזקת תשמישים, והוא סבר כר' ישמעאל בר' יוסי, שמועילה חזקת תשמישים מיד, מפני שיתכן שמיד כשראה השכן מחל בלבו, ולכן מספק אין מוציאים מהמחזיק; והשיב לו רב נחמן שאין

הלכה כרבי"י אלא צריך ראייה ברורה שידע ומחל; והמשיך רב ענן וטען, שהשכן מחל על היוק הראיה שלו, ולכן רב ענן פטור מלתת חלק מקרקע לבניית הכותל, ונשאר רק חיובו של השכן לבנות מפני שרב ענן לא מחל לו על

היוק הראיה שלו. אבל הוא מעיר שפירוש זה ייתכן רק לרמב"ם, הלכות שכנים, יא, ד, שחזקה בהיוק ראייה ובשעבודים מועילה מיד, ולא לראב"ד שם, שצריך שלוש שנים. ¹

ב. אבל בנספח א, הערה 303, ולא לראב"ד שם, ציינו שלפי גירסת כ"י המבורג, שמחל על "ארעיה", אין לפרש שהמחילה היתה רק על זכות בקרקע.

ג. שו"ת ראש משביר (מודילאנו), חו"מ, סימן כב (לה ע"א), מביא את ההסברים של רשב"ם והרמב"ן.

להערה 370

א. בדומה, כבוד יום טוב, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מסביר שהכוונה היא שהשכן מחל על זכות בקרקע, כמו שהסביר שיטה מקובצת, בבא בתרא שם, בשם "שיטה לא נודעה למי" (שלא כתב כך כדי ליישב קושי זה) – שמחל על תביעתו וזכותו.

ב. אבל בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"א), כותב שתירוץ הב"ח דחוק, שהרי משמעות הסוגיה היא שהשכן מחל על הקרקע ולא רק על התביעה.

להערה 373

תירוץ נוסף: נחל יצחק, עג, יט, ענף ה, מיישב שהכוונה היא שהשכן מחל על הוצאות סתירת הכותל, שרב ענן היה חייב להוציא; שרב נחמן אמר לו שהוא חייב לסתור את הכותל, וטען רב ענן ששכנו מחל לו על הוצאות

מילואים לשער ארבע-עשרה

הסתירה ועל הטירחת שבזה, ולא התכוון לטעון ששכנו הקנה לו את הקרקע, מפני שזה רק ספק, והעמד קרקע בחזקת בעליה.

להערה 386

א. תירוץ נוספים: פרישה, חו"מ, רו, טו, כתב שבערבון מועילה מחילה, שלא כבמשכון, מפני שהקונה נותן את הערבון למוכר להיות גופו נקנה לו תמורת הדבר שנמכר, ואינו נחשב בחזקת הקונה (ולפי דבריו המחילה היא על חובת המוכר להקנותו לו חזרה). משפט שלום, רו, יא, מסביר שפרישה סובר שגם אם לא נתן אותו בתורת פירעון, גופו קנוי למוכר תמורת הקניין. גם בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעב ע"ג), מיישב שהערבון כבר שייך למוכר, מפני שהסכימו זה למכור וזה לקנות. דבריו קשים, שהרי עוד לא עשו מעשה קניין.

ב. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח, מיישב שגם בערבון שהוא חפץ, רואים כאילו המוחל נטל מהנמחל את הערבון ונתנו לו במתנה, כפי שהסביר פני יהושע, עמ' 572, ליד ציין הערה 217, שלכן מועילה מחילת גול; וכבר הקשינו שם, שאם כך, הדין היה צריך להיות שכל מחילת בעלות תהיה תקפה טעם זה. אגב, הרי בשמים מסביר לפי זה את האמור בבבא מציעא קט ע"א, ששותל עצים שאומר "אם אגרום הפסד, אסתלק בלי שבח", כלומר, הוא מוחל על שבח אילנות או פירות, לא מועילה מחילת השותל – הטעם הוא שהשבח הוא בעין, וגם לא שייך לומר שרואים כאילו נטל אותו והחזיר אותו לבעל האילנות במתנה, מפני שדבר שלא היה משלו מעולם לא שייך שיתן במתנה, כמו שכתב פני יהושע שם. דבריו קשים, שהרי הגמרא בבבא מציעא שם מנמקת שמחילתו אינה מועילה מטעם אסמכתא, ולא משום שזו מחילת דבר בעין; ואולי כוונתו להסביר שאילו היתה מועילה מחילה, האסמכתא לא היתה פוגמת, מפני שאסמכתא אינה פוגמת במחילה (לשיטה אחת שהבאנו בשער עשירי, עמ' 416), אבל היות שהמחילה בטלה, אם נרצה לראות זאת כמתנה, אסמכתא פוגמת בה. וראו שער רביעי, במילואים, עמ' 882, שברית אברהם הבין שהמחילה היא על שבח עתיד. ג. נחל יצחק, עג, יט, ענף ו, כתב בסתם, שאין ראייה מבבא מציעא מח לעניין מחילת גול; ואינו מפרט.

להערה 389

א. בדרך זו אפשר לדחות גם את ההוכחה מבבא מציעא כב ע"ב, שגם שם מדובר במציאה שבעליה מתייבא ממנה, ונפרש שלשון מחילה שנקט התלמוד אינה בדווקא, והכוונה ליאוש, שהוא הפקר.

ב. גם נתיבות המשפט, שסג, ס"ק א, ובספרו מקור חיים (לורברבוים), תנד, ס"ק ג, תרומת הכרי, שעא, ס"ק א, וערוך השלחן, חו"מ, שעא, א, כותבים שהכונה ליאוש (עיין שם שהסבירו איך מועיל יאוש אף שברוך כלל לא מועיל יאוש בקרקע), בלי להזכיר את בעיית מחילת קרקע.

ג. מאירי, גיטין נח ע"ב, כותב שהגמרא אינה מתכוונת למחילת הקרקע, שהרי אין אדם מוחל על גזילתו בסתם (ואינו מזכיר שמחילת קרקע אינה תקפה), אלא מחל על זכותו להפקיע את טענת חזקה של הקונה.

ד. גם דברים אחרים (קלצקין), אות קיח (עמ' פו), מיישב ששם מדובר במחילה על זכות בקיעה, ולא על הקרקע עצמה; ולא פירט.

להערה 396

בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעב ע"ב), מיישב כמה מהקושיות מהסוגיות בדרך לא מובנת: (א) את הקושיה מבבא בתרא מא ע"א, הוא מיישב שרב ענן סבר כר' יהודה וכו' ישמעאל, בבא בתרא שם, שהמחזיק בקרקע בפני בעליה, זוכה בה מיד, וכך עשה רב ענן, ועל זה אמר "הרי השכן מחל לי, ואמר לי שישאר ברשותי כמו שאני סבור, שהרי סייע עמי, וכוונתו היתה לומר לי 'קרקע זה שברשותך לפי דעתך, אבל באמת הוא שלי, אני מוחל לך שישאר ברשותך', ואכן שייכת לשון מחילה לפי דעת רב ענן שהוא שלו. דבריו קשים, שהרי לפי דעת רב ענן לא צריך מחילה! (ב) הוא מיישב (בדף קעב ע"ג) את הקושיה מכתובות מד ע"א: היות שהקרקע היתה תחילה של הנותן, וכתב שני שטרות למקבל, המקבל יכול למחול על שעבודו, והקרקע תישאר ברשות הנותן, ותהיה שייכת לנותן כמו שהיתה ברשותו לפני המתנה, כאומר: "אף על פי שהקרקע ראוי שיהיה שלי, אני מוחל לך, שייקרא נכסך כמו בתחלה". ודבריו קשים, שהרי קונה אינו יכול למחול למוכר על הנכס (כפי שראינו בעמ' 551) אף שהנכס היה של המוכר בתחילה. (ג) הוא דוחה את הראיה מגיטין נח: היות שהקרקע נכנסה לרשות הגזול, הנגזל יכול לומר לו: "עד עכשיו הקרקע היתה ברשותך והיתה שלך, ואף על פי שהייתי יכול להוציאה ממך באמצעות בית המשפט, אני מוחל לך, ותישאר ברשותך כמו בתחילה". אולי הוא מתכוון לומר שהנגזל מוחל על זכותו להוציא את הקרקע מהגזול בבית המשפט, אבל היא נשארת בבעלות הנגזל. (ד) הוא דוחה את הראיה מבבא בתרא כג: החצר ברשותו, והוא נכס שלו, אלא שיש בה זיום, והרבים מוחלים לו, שתישאר החצר ברשותו כבתחלה, כאומרים: "חצר זו שיש בה זיום, אף על פי שהיה ראוי שתסלק את הזיום, אנחנו מוחלים לך, וישאר ברשותך עם הזיום כבתחילה". בעצם הוא אומר את מה שאמרנו בעמ' 1251, שאין שם מחילת בעלות אלא מחילה על הזכות לדרוש את סילוק הזיום. (ה) הוא מיישב (בדף קעב ע"ד) את הסוגיה בבבא מציעא עג ע"א: מוכרי היין אומרים: "אותה תוספת יין שאנו נותנים לך, שאתה ראוי לשלם בעדו, יהיה מחול לך, ויהיה ברשותך כמו שהיה תחילה שלך". אבל תירוץ קשה, שהרי היין לא היה שלו בתחילה, אלא עכשיו הם נותנים לו.

מילואים לשער ארבע-עשרה

399 להערה

גם שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (ק"ח ע"ב), אומר במסקנתו שמישרים מדבר באופן של הרשב"א שם, וקיצר משום שזה מובן מאליו. הוא דוחה אפשרות לפרש שמה שאמר מישרים שמועילה מחילה במיטלטלין הוא במיטלטלין שאינם בעין, שהרי אם כן לא היה צריך לעשות הבחנה בין מיטלטלין לקרקע, אלא בין מיטלטלין בעין למיטלטלין שאינם בעין.

401 להערה

א. ראה גם מה שהבאנו בשמו ליד ציון הערה 173, שירוש שמחל למישהו על הבית שירש, יכול לחזור בו כל זמן שלא החזיק הלה בבית.
ב. יש להעיר שמה שנקט שמחל "על כל תביעותיו", יכול להתיישב עם הדעה שלא מועילה מחילת בעלות, שכן הב"ח סובר שלא מועילה מחילת בעלות ובכל זאת כותב שמועילה מחילת תביעה על נכס בעין (כאמור בעמ' 559, ליד ציון הערה 106). אבל מלשון הרי"ד משמע שלא נקט כך בדווקא, אלא מועיל גם מחילה "על קרקע".
ג. פסקי רי"ד, בבא קמא פט ע"א (ד"ה והנכון), כותב שלא מועילה מחילה על פיקדון, מפני שבכל מקום שהוא, הוא ברשות בעליו. לאור דבריו בתשובה, צריך לומר שהוא מתכוון למי שמכר את הפיקדון, שאינו יכול למחול עליו (שלא כמוכר שטר חוב שיכול עדיין למחול), מפני שהנכס עבר לגמרי לבעלות הקונה, כפי שכתב לפני כן (בד"ה כי אתא).

402 להערה

א. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכח, כותב שיש מי שחולק על מהרי"ק (עמ' 545), ואינו אומר מי. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 60, הערה 15, מעלה אפשרות שכונתו היא שמחילת בעלות מועילה בלשון "נתינה", והבין שלמהרי"ק אף לשון "נתינה" אינה מועילה.
ב. שו"ת ר' אליעזר בן ארצא, סימן ה (עמ' כג), כותב שמועילה מחילה בלי קנין על פיקדון שביד אחר, ואז הנפקד זוכה מיד במה שבידו, אבל אדם אינו יכול למחול על דבר שברשותו, שיוכלו לקחת אותו.

409 להערה

לאור פירושו, מקשה ר"א ששון (בד"ה הן אמת) על תוספות, מדוע אומרת הגמרא שלפי הטעם של מחילה, הקונה משלם את מס הקרקע לתקופה שבין שני התאריכים, והפירות עצמחו בין שני התאריכים שייכים לקונה, הרי אפילו לפי הטעם של מחילה, הדין צריך להיות שהנותן ישלם את המס על הזמן שבינתיים ויאכל אז את הפירות, שהרי אנו אומרים שחזר הקונה והקנה לנותן? והוא מתרץ שאכן גם לדעה זו הנותן משלם את המס והפירות שלו משעה שהקונה הקנה לו את הקרקע חזרה, אבל אין אנו יודעים מתי החזיר לו, ולכן מספק הקונה אינו חייב לשלם למוכר על הפירות שאכל, ומספק המוכר אינו צריך לשלם את המס, ובזה הדין שונה מהדין לפי הטעם של הודאה, שלפיו הנותן משלם מס והפירות שלו מזמנו של השטר הראשון.

410 להערה

א. אך זרע אברהם שם דוחה את הסבר תורת אמת לתוספות (וזה בעצם קושיה על פירוש הריטב"א), שהרי הנותן טוען רק שהשטר הראשון מזויף (כפי שעולה מרש"י שם), ואינו טוען שהמקבל נתן לו וחזר וקנה ממנו, ומדוע נטען עבורו כך? ועוד, מדוע התלמוד קרא לזה "מחילה", הרי לפי דבריו זו הקנאה?
ב. קרית מלך הב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (כו ע"א), מסכים להסבר של תורת אמת והריטב"א, ומיישב את קושיית זרע אברהם, מדוע טוענים לנותן שהמקבל החזיר לו – אנחנו טוענים לו כך מפני שזו האמת, שכשיש שני שטרות, יש להניח שהמעשה היה שהמקבל הקנה חזרה לנותן, ולכן טוענים לו כך, כדי שנושה שהלווה למוכר בין תאריכי שני השטרות לא יפסיד שלא כדין, וגם כדי שהקונה לא יצטרך לשלם שלא כדין על הפירות שאכל בין זמני שני השטרות.

421 להערה

כמו כן, שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן סג (צו ע"ב), מדייק מתשובת הרשב"א (בלי לציין מראה מקום) שהוא סובר שמועילה מחילה במיטלטלין בעין. ובחלק א, סימן נב, כתב בסתם שלרשב"א היא תקפה. מטה שמעון, רמא, הגהות ב"י, אות יג, כותב שכונתו לתשובת הרשב"א בעניין "מה שתטול מנכסי מחול לך", בפרק רביעי, עמ' 563. וכך מדייק שו"ת מצוות כהונה, סימן לז, מהרשב"א שם. וראה פרק רביעי, עמ' 564 ואילך, הסברים רבים בדעת הרשב"א, שלפיהם בדרך כלל מחילה על בעלות אינה מועילה, ומקרה זה הוא חריג.

446 להערה

א. יש להעיר שזו גם לשון הרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג. אך יש להעיר שבי"ח, יו"ד, קס, כותב (מסיבה

מילואים לשער ארבע-עשרה

אחרת) שמדובר שם בשעשה קניין, ואם כן אין הוכחה שהטור חולק על מהר"ק, שהרי קניין מועיל במחילה על בעלות גם לפי מהר"ק, כאמור בפרק רביעי, עמ' 553.

ב. שו"ת בעי חיי, יו"ד, סימן קפט, כותב שכשלווה מוחל למלווה על ריבית שעוד לא נתן, שהמלווה יגבה את הריבית, צריך קניין, כמבואר בשו"ת הרא"ש (עמ' 544) ומהר"ק (עמ' 545). כנראה היא רומז למה שאמרו (לעיל), הערה 3 והערה 6) שמחילת דבר בעין מועילה רק בקניין.

ג. כמו כן, נתיבות המשפט, רמ, ס"ק ג, כותב שטור, חו"מ, רמ, א, סובר לגבי שני שטרות על שדה אחת במכר או במתנה (נספח א, עמ' 588), שמועילה מחילת המקבל על גוף השדה ועל פירות שצמחו בתקופה שבין תאריכי שני השטרות אף שהם בעין. עיין שם איך הוא מוכיח שזו דעת הטור.

להערה 450

א. פוסקים נוספים הסבורים שמחילת בעלות תקפה: ראה עמ' 1253, במילואים להערה 321, שפני דוד כותב שרלב"ח סובר שמועילה מחילה על דבר בעין.

ב. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יד ע"ב), מדייק משו"ת מהר"ם גלנטי, סימן מח, שלדעתו מועילה לשון מחילה על חפץ ביד הנמחל.

ג. כרם יוסף, בבא קמא סח ע"ב, אות יז (עמ' תקפד), מעלה אפשרות שלרשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה ליסתלקו), מועילה מחילת בעלות בלי קניין, ומה שהגמרא שם מצריכה קניין בהסתלקות מבעלות, הוא כדי שהמסתלקים לא יוכלו לחזור בהם. דבריו קשים, שהרי משמעות "מחילה אינה צריכה קניין" היא שהמוחל אינו יכול לחזור בו גם אם לא עשה קניין.

ד. שו"ת פעולת צדיק, חלק ג, סימן קצג, כותב ששו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שכה, סובר שמועילה מחילה על דבר בעין. אבל ראה ליד ציון הערה 123, שמהרשד"ם כותב כך רק על שותפים.

ה. שו"ת עונג יום טוב, סימן קנט (ד"ה ולכאורה), כותב שהמוחל על פיקדון שביד חברו, אם הפיקדון בחצר חברו, הוא קונה בקניין חצר. אבל ראה הערה 469, שהוא עצמו כותב בפשטות שלא מועילה מחילת בעלות.

ו. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא מציעא סו ע"ב (עמ' שכז), כותב שהפוסקים הסבורים שהקונה דבר שלא בא לעולם ותפס אותו כשכא לעולם, זכה גם אם לא אכל אותו, מפני שהמוכר מוחל (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ב)) – סבורים שמועילה מחילת דבר בעין. אבל ראה הערה 153 והערה 354, שנתיבות המשפט הסביר שהוא זוכה מפני שהמוכר נותן לו את הדבר במתנה מכללא.

ז. ר' ברכיה ליפשיץ כתב לי שמועילה מחילה על בעלות, מפני שלדעתו מחילה היא הקנאה, והסביר את הראשונים שפסלו מחילה על בעלות, שטעמם משום שלא היה מעשה קניין.

ח. ראה במילואים להערה 37, דעה שמועילה מחילה אף בקרקע.

להערה 454

א. כמו כן, שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ו, ועטרת משפט (עובדיה), סימן י, ענף ב, כותבים שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה, מועילה לשון מחילה בחפץ בעין, בתור הקנאת החפץ.

ב. כמו כן, גן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סימן טז (עמ' קסז), כותב (בהסברו הראשון) שחידושי הריטב"א, קידושיין טז ע"א, סובר שמחילה היא הקנאה ולכן מועילה מחילה לעבד על קניין הממון שבו אף שגופו קנוי, כלומר, מועילה מחילה על בעלות.

להערה 456

דבר דומה נאמר לעניין חזקת תשמישים. נחלקו פוסקים (שו"ע, חו"מ, קנג, ב, ורמ"א שם) באדם העושה שימוש מסוים במקרקעין של אחר, ובעל המקרקעין ראה ושתק – האם רכש בכך חזקה להשתמש שימוש זה ("זיקת הנאה", בלשון חוק המקרקעין), משום שבשתיקה, מחל. כפי שראינו בעמ' 30, ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב, סבור ששאלה זו תלויה בהגדרת מחילה: לדעה שמחילה היא הקנאה, חזקת תשמישים נקנית על ידי המחילה, ואילו לפי השיטה שמחילה היא הפקעה, מחילה אינה יכולה לקנות חזקת תשמישים. גם על דבריו יש להעיר כמו שהעירו בטקסט, שמחילה אינה יכולה לשמש אמצעי להקנות למי שמעולם לא היה חייב לו. יותר נראה לפרש זאת כנתינה מכללא של רשות השימוש; והפוסקים שהשתמשו בלשון "מחילה" לא דייקו בלשונם. וכך עולה מהסברו של קצות החושן, קנג, ס"ק ג, על פי הרמב"ם, הלכות מכירה, א, טו, שאכילת פירות היא מעשה קניין, וכך כאן, השכן קונה את זכות השימוש על ידי השימוש עצמו (והסביר שגם הראב"ד, על הרמב"ם שם, הסובר שאכילת פירות אינה מועילה לקנות את הקרקע, מסכים שהיא מועילה לקנות זכות שימוש בקרקע); נמצא שהמחילה אינה האמצעי להקנות, אלא נותנת לו היתר לקנות בקניין אחר. מעדני שמואל, סימן כז, אות א, מסביר שבעל הקרקע מוחל על זכותו למנוע מחברו להשתמש בשלו; ולפי דבריו אין לו קניין חיובי בקרקע של שכנו, ולכן אין צורך בהקנאה. ר' רפאל שמואלביץ, במכתב בתחילת

מילואים לשער ארבע-עשרה

ספר ראש אמנה על מסכת פאה, מסביר שרק מחילה בעלות אינה תקפה מפני שהפקעת בעלות צריכה הקנאה (ראה בשמו במילואים להערה 28), אבל מחילה יכולה ליצור זכות שימוש בנכס, מפני שבעלות הבעלים אינה מופחתת בזה שיש למישהו זכות שימוש בנכס, ונמצא שהלה אינו מעביר לעצמו זכות מהבעלים אלא יוצר זכות חדשה, ולכן אין צורך בהקנאת הבעלים, אלא שאדם אינו יכול לקנות זכות בשל חברו בלי שיתן לו רשות, ולזה די במחילה, חוסר הקפדה, שאז אין בעלות הבעלים מונעת את זכית האדם האחר, כשיעשה מעשה קניין. שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן שא, כתב שאישה יכולה להתיר לאישה אחרת לעבות את כתלי דירתה שנמצאת מעל דירתה של הראשונה (ובעצם מעניקה לעליונה זכות שימוש בכחליה), ומזכיר לשון סילוק, ושו"ת שער אשר, חלק ב, חו"מ, סימן כו (סו ע"ג), אומר שזה מחילה. □

להערה 457

א. ר' מרדכי וייל, "בענין מחילה בבעין", אהל שרה לאה, עמ' תצו-תצז, מנמק שיטה זו, שלדעתה אפשר לבצע העברת בעלות על ידי מחילה, שהיא "ניחותא" והסכמה שהלה יקנה, ותפיסה, אבל צריך שהתפיסה והמחילה תבואנה יחד, כמו שבקניינים, הדעת ומעשה הקניין צריכים לבוא יחד, שאילו אם תפס לפני המחילה, באיסור בא לידו, ולא תועיל המחילה אחר כך, כמו יאוש שלא מדעת (יש להעיר שלפי זה, אם היה בידו בפיקדון, שבא לידו בהיתר, יוכל לקנות במחילה). ורק אם יש ניחותא בשעת תפיסה, בא לידו בהיתר; ואם תפס רק אחרי המחילה, המחילה לא חלה מפני שלא היה סילוק גמור, בעוד הבעלים שולט על הנכס; אבל די שהממון ייכנס לרשותו במציאות, על ידי תפיסה, ואין צריך שייכנס לרשותו דרך קניין. הוא מסביר שלדעה זו המחילה כוללת סילוק המוחל מבעלותו וניחותא, דהיינו ויתור לתופס על כך שהנכס יישאר ברשות התופס; הסילוק שבמחילה מצטרף להשתלטות התופס, וזה סילוק גמור, ועל ידי הוויתור מועבר הנכס לרשות התופס. □
ב. ראה עמ' 1218, במילואים להערה 20, שכרם יוסף נימק שיטה זו לפי התפיסה שמחילה היא מטעם הודאה.

להערה 459

בדומה, תוספות, קנים, פרק א, משנה ד, בסופו (ד"ה לאיזו), נוקט ששניים שקנו קרבן יחד והתנו שאם יתברר שאחד מהם חייב בו, חברו ימחל לו על חלקו. גם הראב"ד, בפירושו לקנים שם (נדפס בדף כה ע"ב), כתב שמדובר שם ששתי נשים קנו עופות יחד והתנו שהכהן יחלק ביניהם, וימחלו כל אחת לחברתה. הדרת מרדכי (מסקין), סימן ה, דף י ע"ב, מסביר שיש אומדנא דמוכח שכל אחת התכוונה למחול בלב שלם כדי שלא יהיה קרבן גזול (ראה עמ' 485-486 על ההנחה שאדם מוחל על שלו לצורך מצווה).

להערה 460

א. גם ר' יוסף שלום אלישיב, בספר הערות, בכורות יז ע"ב, כתב שאין כוונת רש"י למחילה, שהרי אי אפשר להקנות על ידי מחילה, אלא הוא מתכוון שכל אחת מקנה לחברתה.
ב. יש להעיר שרובנו גרשום, כריתות דף ז ע"ב (נדפס בדף ט ע"א) ודף כב ע"ב, נוקט על אותן דוגמאות "חלקי נתון", ובדף כג ע"א הוא נוקט "יבטל חלק חטאתי אצלו" (מפני שהאמת היא שאדם יכול להקריב קרבן משלו שיכפר על חברו – יומא נ ע"ב).

להערה 466

א. □ גם משמרות כהונה, על תוספות שם, תירץ שלא דייקו בלשונם. אבל בספרו שו"ת מצוות כהונה, סימן לז, תירץ בדרך אחרת: ששם מדובר שעשו קניין, ואז מועילה מחילה על קרקע (ראה פרק רביעי, עמ' 553). אך הסבור קשה, שהרי מדובר שלא מחל בפירוש, ואם כן לא ייתכן שיעשה קניין על כך.
ב. פני שלמה (נגצפריד), בבא בתרא כח ע"ב, על תוספות שם, כתב שאכן תוספות מסכימים שלמסקנת הסוגיה שם, לא מועילה מחילה בקרקע. □
ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ב, סימן ריד (ע ע"ב), מתרץ בכמה אופנים: (א) כוונת תוספות היא, שהמחילה היא ראייה שנתן לו כבר בקניין, שאם לא כן לא היה שותק. (ב) בעצם, חזקה עצמה מועילה כקניין, אלא שבלי שטר אינה מועילה, מפני שחזקה אינה מועילה בדבר שאינו שלו, ועכשיו שבעל הקרקע מחל, והמחזיק החזיק בקרקע, קנה, מפני שבעל הקרקע מחל על הכסף. (ג) המעורר מסתמך על חזקת מרא קמא כדי להוכיח שהקרקע שלו, ועכשיו שמחל, בטלה חזקת מרא קמא, וממילא הקרקע של המחזיק.
ד. מעדני שמואל, סימן כז, אות ב, מסביר שתוספות סוברים שמי שהחזיק במשך שלוש שנים, מן הסתם עשה במשך הזמן מעשה קניין חזקה, אלא שלא היתה הקנאה מפורשת מצד בעל הקרקע, והם סוברים שדי בחוסר הקפדה של בעל השדה כדי שיועיל מעשה הקניין של המחזיק, ובזה הם חולקים על חידושי הרשב"א, בבא בתרא שם (שהבאנו בעמ' 1252), הכותב שקרקע אינה נקנית במחילה אפילו מפורשת, כל שכן בשתיקה, מפני שהוא סובר שלא די שאינו מקפיד מפני שצריך רצון להקנות ואין באן, לכן לא מועיל מה שהמחזיק עשה מעשה קניין.

מילואים לשער ארבע-עשרה

הוא מבאר בכך גם את מה שעולה מתוספות, בבא בתרא מא ע"א (ד"ה שלא), שאם המחזיק טען "בעל הקרקע מחל לי בפירושו", קנה.

ה. שו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות כב, כותב שאכן בתירוצו הראשון סוברים תוספות שמחילה על קרקע חלה, אבל התירוצו השני סובר שאינה חלה.

ו. ברכת אברהם (ארלנגר), בבא בתרא כח ע"ב, מסביר שכוונת התוספות היא שיש אומדנא שבעל הקרקע מוכן שהמחזיק יעשה מעשה קניין, ודי בכך, ואין צורך בהקנאה מצד בעל הקרקע (כדעה במילואים להערה 457). כלומר, מה שנקטו "מחל" הוא לא דווקא.

ז. שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת הבתים, עמ' 53–54, מעלה את שתי האפשרויות: או שתוספות סוברים שמועילה מחילת קרקע, או שלא התכוונו למחילה ממש אלא למעין ייאוש, ניתוק הבעלים מהנכס.

ח. שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא כח ע"ב (פרק ג, אות ו), מבאר כמו מחנה יהודה, שכוונת תוספות היא שהוא כאילו אמר לו לקנות בחזקה, ויש לבעל הקרקע דעת להקנות; והוא מוסיף שהדבר מובן יותר לפי ר' שמעון שקאף, האומר שאם הקונה מתכוון לקנות, די בנתינת רשות מצד המקנה ואין צריך שיתכוון להקנות, שכן מחילה זו היא כעין נתינת רשות. והוא מבאר מדוע למסקנת הסוגיה שם אין אומרים כך: מפני שלא ברור אם אכן מחל לו.

להערה 470

כך תירץ גם בית אברהם (ישראל), עג, לב (קעג ע"ג). עוד תירץ (בדף קעג ע"ד), שבמכירת דבר שלא בא לעולם, אם שני הצדדים רוצים בקיום המקח, המקח תקף; ואם כן, משעה שהסכימו על המקח, הפירות שייכים לקונה, אלא שכל צד יכול לחזור בו, ולכן כשהמוכר אינו חוזר בו אין זו מחילה על בעלות, ושייכת לשון מחילה, כאילו המוכר אומר: "הפירות שהיו שלך לפני החזרה, ועכשיו שאחד מאיתנו חוזר בו, הם ראויים להיות שלי – אני מוחל לך, וישיארו ברשותך כמו לפני החזרה".

להערה 475

א. הרשב"א כותב שהמחילה אינה תקפה, מפני ששטר כזה אינו נקנה אף בכתיבה ומסירה, כיוון שאין בו חיוב, שהרי המלך יכול לחזור בו, ולכן אי אפשר למחול עליו (שהרי בעצם מחילה זו היא הקנאת חלקו של שותף א לשותף ב, ואין זו כמחילה רגילה שתוצאתה היא רק פקיעת חיוב); אבל אם כבר גבה אחד מהם את ההכנסה, האחר יכול למחול לו, מפני שעל ממון מועילה מחילה. יש להסביר, שאם כבר גבה, המחילה אינה הקנאת חלק בשותפות, אלא השותף שגבה חייב לתת לשותף האחר חלק ממה שגבה, ואם השותף האחר מוחל לו על חיובו – זה פקיעת החיוב כמו מחילה רגילה.

ב. ערוך השלחן שם כותב שבשטר שיש חיוב על האדון לקיים, והוא ביד שותף אחד, שותפו יכול למחול לו (נראה שטעמו הוא שאפשר להקנות שטר זה בכתיבה ומסירה, מפני שהוא ככל שטר חוב, כיוון שהאדון אינו יכול לחזור בו, ולכן מועילה בו מחילה, שהיא הקנאת חלקו של שותף א לשותף ב, וזאת בתנאי שמי שהשטר בידו הוא הנמחל ומקבל את חלקו של השותף האחר, שאז זה כמסירת השטר), אבל מי שהשטר בידו אינו יכול למחול על חלקו לשותף האחר.

להערה 510

א. ר"ף, בבא בתרא סד ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא במגיד משנה, הלכות זכייה ומתנה, יב, ג), כותב שאם שנתן לבנו נכסים מהיום ולאחר מיתה, שהדין הוא שהגוף של הבן והפירות לבן לאחר מות האב, הפירות המחוברים לקרקע בשעת מות האב שייכים לבן, אף שמן הדין הם שייכים לאב, מפני שהאב מוחל עליהם לבן, מן הסתם. מדובר במחילה מכללא, ולכן אפשר להסביר שכוונתו היא שהוא נותן אותם במתנה מכללא. אבל ר' מרדכי וייל, "בענין מחילה בבעין", אהל שרה לאה, עמ' תצו, מסביר שהרי"ף סובר שמועילה מחילת בעלות, ודי ש"אנן סהדי" שיש לבעלים ניהותא בשעת התפיסה, והיות שהפירות מחוברים ובכך משתמרים בקרקעו של הבן, הוא תופס בהם, וכך מועברים הפירות בדרך של תפיסה; ואילו חידושי הריטב"א, בבא בתרא קלט ע"א, מנמק, שאנן סהדי שהנותן התכוון לכך בשעת המתנה, ולא פירש שמחל, לשיטתו (הערה 7) שאין מחילה בדבר בעין.

ב. ר"ן על הרי"ף, כתובות לו ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב שאישה שנתנה את נכסיה במתנה לפני נישואיה כדי להבריח אותם מן הבעל, ואמרה למקבל שהמתנה תחול "מהיום ולכשארצה", המקבל אינו זוכה בפירות כל זמן שלא הביעה רצון לקיים את המתנה, אבל פירות שהוא כבר אכל, היא מוחלת לו. לכאורה קשה, הרי זו מחילת בעלות? ואכן, חזון איש, אהע"ז, סימן נו, ט, נוקט בשם הרי"ן שיש להניח שהיא רוצה שיאכל פירות ויזכה בהם במתנה (היינו מתנה נפרדת מהמתנה של גוף הנכסים) אם תבטל המתנה לבסוף, כלומר, הרי"ן לא דייק בלשונו.

ג. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן כה (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ב, סימן קיד, דף נח ע"א), כותב שיש ירוש יכול למחול על חלקו אחרי מות המוריש אף שלא בא לידו, בין בכור ובין פשוט. אבל הוא עצמו

מילואים לשער ארבע-עשרה

- כותב שם שאין מועילה מחילה על דבר בעין, כפי שהבאנו במילואים להערה 7, וצריך לומר שכונתו היא שהוא יכול למחול על חוב שירש מאביו.
- ד. חלקת מחוקק, כח, ס"ק ל (הובא באור חדש (בלומנפלד), דף כח ע"ג), מזכיר מחילה על גזל בעין.
- ה. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות י, כותב שאחרי הנישואין, הבעל יכול למחול על הזכות שכבר יש לו בנכסי אשתו, וצריך לשון הקנאה וצריך קניין. הרי שנקט לשון מחילה בדבר בעין. אלא שמיד תיקן את עצמו מהצד הענייני, שצריך לשון הקנאה.
- ו. תוספות הריב"א, סנהדרין ו ע"א, כותב שמה שנאמר בסנהדרין שם שפשה צריכה קניין – נאמר רק כגון שהדבר הנתון בוויכוח הוא קרקע או מונח ברשות הרבים, אבל אם הדבר מונח ברשות הנמחל, צד המחילה שבפשה מועיל בלי קניין. משמע שמחילה בדבר בעין תקפה.
- ז. שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן צו, עוסק בדוד שכתב שטר מחילה בקניין שבו הוא נותן ליצחק ארבע אמות קרקע, ואגבן מחל לו כל זכות שיש לו בשטר, והשואל סיפר שבית דין פסק שאין תוקף למחילה זו מפני שדוד מחל בזמן שהבית עוד לא היה שלו; ולא נימק שהמחילה בטלה מפני שהיא מחילה בעלות.
- ח. שו"ת הריטב"א, סימן טז, עוסק ביורשים שמחלו לאלמנה על נכסי בעלה (מורישם) שבידה, וכותב שהמחילה תקפה; וזו מחילת בעלות. הוא כותב שה"מחילה" אינה כוללת חוב שמישהו היה חייב לבעל.
- ט. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן טז (רב ע"א), נוקט לשון מחילה בפקדון.
- י. ערוך השלחן, חו"מ, רמ"א, ג, נוקט כדבר פשוט שהמוחל על חפץ שבידו חייב להחזירו לנמחל; הרי שמחילת דבר בעין תקפה. אבל נראה שהוא מתכוון למצב שראובן מחזיק חפץ של שמעון (במקביל לנידונו – מלווה המוחל ללווה על שטר חוב שבירו) ומחל לשמעון על זכויותיו (של ראובן) בחפץ, ואין זו מחילת בעלות אלא מחילת זכות הפחותה מבעלות.
- יא. כרם אפרים, מאמר כא, עוסק במי שקנה סחורה, והסחורה הותרמה לפני שהגיעה אליו, והקונה אמר שיסבול את ההפסד; והוא אומר שזו מחילה, אף שבעצם זו מחילה על הסחורה, שהיא בעין.
- יב. מגן אברהם, תמ"א, ס"ק ד, פוסק שגוי שמישכן חמץ לישראל ואמר "אם לא אפרע לך עד יום פלוני, יהיה המשכון קנוי לך מעכשיו", הישראל אינו חייב לבער אותו, מפני שיתכן שהגוי יפרע, אף ששו"ע, או"ח, תמ"א, ב, אומר שאם בסוף לא פרע הגוי, החמץ אסור מפני שנקנה לו למפרע בפסח כיוון שהגוי אמר "מעכשיו". שו"ת מהרש"ל (לנגסם), סימן כו, מסביר שאין חוששים שהגוי לא יפרע ויתברר שהיה של הישראל, מפני שהישראל יכול למחול על התנאי ולומר שגם אם הגוי לא ישלם לו, לא יהיה קנוי לו, שהרי אי אפשר להקנות לו נגד רצונו. באמת זה לא מחילת תנאי (שהרי התנאי הוא "אם לא ישלם, יהיה קנוי לישראל"), ומחילת התנאי משמעותה שהיה קנוי לו גם אם ישלם, והנכרי יכול למחול ולא הישראל (אלא מחילה על זכותו לקבל את החמץ, וזו מחילת בעלות. אפשר להסביר שהיות שכרגע החמץ אינו שלו, הוא יכול למחול עליו (ראה שער רביעי, פרק שמיני, שמועיל סילוק מזכות קניינית שעדיין לא באה לרשותו) אף שלולא המחילה, ייתכן שהגוי לא יפרע ויתברר למפרע שהחמץ כבר שלו.
- יג. כף החיים, או"ח, תרל"ז, ס"ק י, כותב שמן הנכון שהעושים סוכה בשותפות בסכך, בדפנות ובקרקע, כל אחד ימחל על חלקו לחברו בפירוש, מפני שיש אומרים שאין מקיימים את המצווה בסוכה משותפת; אבל כפי שראינו בעמ' 562, מחילת שותף על חלקו בנכס היא מחילת בעלות.
- יד. ראה עמ' 1239, אות י, מקורות נוספים שהזכירו מחילת בעלות מכללא.

להערה 521

- א. דוגמאות נוספות: רמב"ם, הלכות נערה, ב, יז, נוקט לשון מחילה לגבי אב שמתיר למישהו לבוא על בתו בחינם. למעשה, הוא נותן במתנה את הזכות שיש לו לקדש את בתו למי שירצה.
- ב. ר"ן, נדרים לג ע"א (ד"ה מקום), כותב שהמשאיל כלי שרגילים להשכיר, נחשב שמחל לשואל על דמי השכירות. כוונתו היא שנתן את דמי השכירות במתנה, שהרי מעולם לא היה השואל חייב לו דמי שכירות.
- ג. לגבי האומר לשלוחו "הלוני דינר של כסף וקדש לי אישה פלונית", והלך והלווהו דינר של זהב וקידשה בו, כותבים חידושי הרשב"א, קידושין מח ע"ב (ד"ה כגון), תוספות הרא"ש, שם, ריטב"א, שם, תוספות טו"ך, שם, ותוספות ישנים המובא במהרש"א, שם, שמדובר שהשליח מוחל לו על ההפרש, אף שהמשלח מעולם לא היה חייב לשליח, וכוונתם היא שהוא נותן לו את ההפרש במתנה.
- ג. שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קל"ד, עוסק במי שירד מנכסיו, והחליטו כמה אנשים שכל אחד ילווה לו כפי אשר תשיג ירו, וכל אחד קיבל ממנו שטר חוב, ואחד מהם התכוון לתת לשם מתנה, ובכל זאת לקח ממנו שטר חוב. הוא מביא שר' יעקב הלוי פוסק שזכה המקבל מטעם מחילה אף שלא ידע שהנותן מחל, מפני שהנותן הקנה לו בלב שלם. האמת היא שזאת לא מחילה, שהרי לא היה חוב מלכתחילה, אלא התכוון לתתנה.
- ד. שו"ת מהריט"ץ, סימן רע"ו (ד"ה ועוד צריך לבאר), עוסק באישה שהקדישה רימוני כסף לבית כנסת, ונוקט ש"מחלה והקדישתם".

מילואים לשער ארבע-עשרה

ה. שו"ת חוות יאיר, סימן קסג, נוקט שבהלוואה בריבית, הלווה מוחל למלווה. זאת אף שבעצם כוונתו היא שכשהלווה נותן את הריבית, הוא נותן אותה במתנה.

ו. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן כד, אות ד (נו ע"א), מסביר את דין "כל האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי", שאינו נאמן לטעון שפרע גם אם באמת פרע (כתובות פח ע"א), שבכך שאינו טוען שפרע, הוא בעצם מוחל על הכסף (שפרע), ונשאר החיוב הראשון. זאת אף שבעצם כוונתו היא שכשפרע, הוא נתן למלווה במתנה את הכסף של הפירעון. אבל ייתכן שכוונתו היא שכשפרע, התכוון לפרוע את החוב, אבל כשאמר אחר כך "לא לוייתי", מחל על חיוב המלווה להחזיר לו את הכסף.

ז. תורת משה (לחתם סופר), בראשית לא, יד, כותב שרחל ולאח מחלו ליעקב על הנכסים שהיו שלהן מרכוש אביהן, באמירה "כל אשר אמר אלקים אליך עשה". ראה עוד על דבריו בעמ' 1341.

ח. שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן מד, ד"ה והנה (הובא בספר משפטי מלוכה, סימן א, אות א ואות ג), כותב שדינא דמלכותא דינא לעניין מס, מפני שבני המדינה מוחלים מרצונם, וכוונתו היא שהם נותנים את המסים מרצונם.

ט. צדק ומשפט, קכט, יט (הובא בחוק לישראל, ערבות, עמ' 97, הערה 216), כותב שמה שכתב נימוקי יוסף, בבא בתרא פא ע"א (בדפי הרי"ף), שאם ערב ש"נושא ונותן ביד" מחל לחייב, אין הנושה יכול לגבות מהחייב מכוח שעבודא דרבי נתן – כוונתו למקרה שהערב נתן את הכסף לחייב במתנה מפורשת.

י. שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן ד, עוסק בחוב בריבית, שמן הדין הלווה פטור מלשלם, אלא שהלווה לא טען טענה זו, ובכך "מחל" למלווה; והוא פוסק שהיות שהלווה מוחזק, מחילתו למלווה אינה תקפה בלי קניין. בעצם הלווה קיבל על עצמו חיוב לפרוע מה שלא היה חייב, וזו מתנה ולא מחילה.

יא. ר' נתן חי, ור' צבי פרג, "גישור ופישור בבית הדין: פסק דין בעניין הפסקת בנייה עקב עיכוב בתשלומים", משפטי ארץ א (תשס"ב), עמ' 529, נוקטים שקבלן שעשה קירות בלוקים ולא גבס, מתוך מחווה של רצון טוב, מחל בזה על תוספת התשלום – וזו באמת מתנה, כיוון שכבר בשעת עשיית הקיר לא התכוון לחבוע תשלום עליו. יב. מצאנו "מחילה" במובן של נתינה, גם במליצה של בקשה: "ובקשתי מכבודו ימחול לחוות דעתו" (ר' שלמה דוד שפירא, בשו"ת זכרון צבי מנחם, סימן מט, בסופו); "ימחול נא לעיני" (יותר ממאה פעמים בשו"ת משנה הלכות), "ימחול לומר לפלוגי כך וכך" [=נא למחול על כבודך ואמור לן] (מוריה גל' רג, עמ' מח); "ימחול להודיע לי" (מוריה גל' רה, עמ' מח); "ימחול להשיב לי" (מוריה גל' רכט, עמ' ס); "ימחול... לעיני" (שו"ת מנחת שלמה (לוינ), סימן לה, עמ' קיב); "ימחול... לראות" (מנחת שלמה, שם, עמ' קיד).

להערה 524

שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ג (קפ ע"ג), ומטה שמעון, רמא, הגהות טור, אות יג, כותבים שטור, חו"מ, רמא, ד, סובר שלרמב"ם אין מועילה מחילה על פיקדון, שהרי הביא את דברי הרמב"ם בהלכות זכייה ומתנה, שדייק ולא כתב לשון מחילה בפיקדון, ולא את דבריו דלהלן שבהלכות מכירה.

להערה 530

א. גם שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק ב, סימן כ, כותב שמהלכות מכירה משמע קצת שלרמב"ם מחילת פיקדון תקפה. ב. גם עיני דוד, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, בהגהה, כותב, שלולא דברי מהר"ק (הערה 523), היה אומר ששייכת לשון מועילה מחילה בפיקדון, כמו שכתב רמב"ם בהלכות מכירה, שם.

ג. רשימות שיעורים שם מדגיש שלרמב"ם מחילה מועילה רק אם החפץ ברשות הנמחל, כגון פיקדון, אבל אם הוא ביד המוחל, מחילה אינה מועילה. §

להערה 532

א. שו"ת מקור ברוך (קלעין), סימן כח (מב ע"ב) = סימן מז, בסופו, מעיר על הסתירה בדברי רמב"ם בשלושת המקומות. ב. ר' אברהם יצחק גוטפריינד, שומרי משפט (טשכנוב), חלק א, עמ' מז, מוכיח מלחם משנה, הלכות טוען ונטען, ג, ח, שלרמב"ם מועילה מחילה בהלוואת סאה בסאה – עיין שם להוכחתו.

ג. ר' מרדכי וייל, "בענין מחילה בבעיני", אהל שרה לאה, עמ' תצח, כותב שאם נניח שלרמב"ם מועילה מחילת בעלות, מובן מה שכתב בהלכות מכירה, כט, יז, שפחות מכן עשרים שמכר קרקע שירש (שמכירתו בטלה), וכשנעשה בן עשרים לא מתח, קנה הקונה – מפני שלשיטה זו, "ניחוחא" יחד עם תפיסה יכולים להעביר בעלות (ראה בשמו במילואים להערה 457), ושימוש הקונה בקרקע היא תפיסה, שכן הוא הוכחה על בעלותו (בבא בתרא נו ע"א), והוא גם מעשה קניין להכנסה לבעלותו, לדעת הרמב"ם, הלכות מכירה, א, טו–טז.

להערה 534

א. א' גולאק, יסודי המשפט העברי, ספר שני, סימן נ, עמ' 112, הערה 1, כותב בסתם שהרמב"ם בהלכות מכירה "לא דק בלשונו כל צרכו".

מילואים לשער ארבע-עשרה

ב. בן ידיד שם (ברך מח ע"ב) מוסיף שהלשון שם אינה מוטעית לגמרי, מפני שבכלל מלת "המוחל" משתמע "הנותן", ששניהם אחד, כדברי הרמב"ם, הלכות מכירה, י, ג, "המהחילה מתנה היא". אבל דבריו מחזקים את הקושי (שהערונו עליו בפרק שני, עמ' 547) מדוע אין מפרשים את דבריו של המוחל על בעלות, כנתינה. ג. ר' אפרים לניאדו, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סימן ג (יד ע"ג), משער שאותו חכם במהרש"ם הוא לחם משנה עצמו, שהרי הוא היה תלמידו של מהרש"ם.
ד. מעשה רקח, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, מיישב כך גם את דברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען, שהרמב"ם לא דק בלשונו שם מפני שזה אגב גררא. אבל מטה שמעון, רמא, הגהות בית יוסף, אות יב, כותב שאי אפשר ליישב כך את דברי הרמב"ם בהלכות טוען ונטען, שהרי שם זו טענה שאדם טוען ולא שייך לומר שאינו בדווקא. ה. ראש יוסף (אישקאפה), חו"מ, יב, אות לד, דוחה את הראיה מהלכות מכירה, שמה שנאמר "או פיקדון" אינו למקרה שמחל על הפיקדון, אלא מדובר שנתן בלשון מתנה, שגם אז אינו צריך קניין. אבל בסימן עג, אות לב, הוא עצמו כותב שזה פירושו דיוק. ואכן קשה מאד להכניס הסבר זה בלשון הרמב"ם.

להערה 537

א. כך מיישב הלכה למשה (אמריליו), הלכות מכירה, ה, יג, גם את הקושי מהלכות טוען ונטען, שהכוונה היא, שהנתבע טוען "המיטלטלין אבדו ומחלת לי על דמיהם", ולא דק הרמב"ם בלשונו מפני שאינו עוסק בעיקר דיני מתנה. ב. ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצג ע"ד), מקשה על הסברו של מהרש"ם, הרי אם אבד הפיקדון באופן שהשומר חייב לשלם, התשלום נעשה חוב עליו ופשוט שמועילה מחילה.
ג. משכנות הרועים, מערכת מ, אות ו (קעא ע"א), מקשה על הסברו של מהרש"ם, אם מדובר שהפיקדון אבד או נשרף באונס, מה טובע המפקיד, הרי שומר חנים ושומר שכר פטורים באונס? ואין לומר שמדובר בשואל, שחייב באונס, שהרי הרמב"ם אינו רגיל קרוא לשואל "פיקדון"; ודוחק לומר שמדובר שהתנו שיהיה חייב באונס, ומחל לו; או שהמחילה היא לפטור אותו משבועת השומרים, שהיה צריך להישבע שנשרף באונס. כנגד זה, משחא דרבותא, חלק ב (חידושי ר' שלמה), סימן רמא, ב, מפרש את כוונת מהרש"ם, שמדובר שאבד בפשיעה, ולכן גם שומר חנים (השומר הסתמי) חייב לשלם, וזה חוב, ועל זה המפקיד מחל לו.
ד. שו"ת חיים לעולם, חלק ב, אה"ע, סימן ב (ה ע"א), מקשה על הסברו של מהרש"ם, שאם מדובר שאבד הפיקדון ולכן זה חוב עליו – מדוע בהלכה יב השמיט "פיקדון"? ואם זה נכלל בכלל "חוב", גם בהלכה יא לא היה צריך להזכירו בנפרד.

להערה 544

גם שו"ת חיים לעולם, חלק ב, אה"ע, סימן ב (ב ע"ב), מיישב שלשון "מיטלטלין" שנקט הרמב"ם כולל דבר בעין וחוב שאינו בעין, והיות שלעניין עיקר הנידון שם, השבועה, אין הברל ביניהם, לא הקפיד הרמב"ם בדבריו, ודייק לכתוב גם לשון מחילה וגם לשון מתנה, ללמד דרך אגב שזה לבד וזה לבד. שמחת עולם מחזק את הפירוש שמדובר גם בהלוואה, שהרי הרמב"ם עוסק שם בטענת "החזרת", וכותב שהנתבע חייב רק שבועת היסות, והיו בפיקדון הטוען "אני שומר אבל החזרת", חייב שבועת התורה, לפי כסף משנה, הלכות שכירות, ב, יא, ומשנה למלך, הלכות מלווה ולווה, יג, ג; ולכן צריך לומר שמה שכתב "החזרת" מוסב על הלוואה. אבל הוא מקשה על הפירוש "החזרת" מוסב על הלוואה, הרי "מכרתו לי או נתתו" הוא בודאי על פיקדון, שהרי לא שייך למכור הלוואה, ואם כן גם טענת "החזרת" הוא בפיקדון, שאם לא כן היה צריך לסמוך "החזרת" ל"מחלת"; ועוד, שבהלוואה לא שייך לומר "החזרת" אלא "פרעתי".

להערה 547

גם שו"ת אפרים, סימן ד, אות ג (ובקיצור בסימן ו, אות ב), כותב שהרמב"ם סובר שמחילה על פיקדון מועילה בלי קניין, מפני ששומר קונה את הפיקדון, ולכן די שהמפקיד יסתלק, כמו במחילת חוב, וממילא נשלם קניין השומר. הוא דוחה אפשרות לפירוש שכונת הרמב"ם היא שקנה בקניין חצר, שהרי אם כן לא היה הרמב"ם אומר "אינו צריך קניין", ועוד, שאם כן, אם אינו בחצרו, לא קנה; והוא דוחה אפשרות לפרש שמה שנקט הרמב"ם "אין צריך קניין" היינו שאין צריך קניין סודר, אבל אכן צריך קניין חצר, שהרי בהלכות זכייה ומתנה, ג, ב, כתב שהפיקדון נקנה לנפק בדברים. הוא לא העיר על הסתירה בין שני המקומות.

להערה 558

חלקו הראשון של סימן ח, שם, הוא תשובתו של מחבר הספר, ר' ישראל מאיר מזרחי, על אותה שאלה. אחרי תשובתו, כתב "ושלחתי תשובתי למורי הרב המופלא כמוהר"ר ר' אברהם יצחקי לעיה"ק חברון ת"ו, וסמך שתי ידיו עליו, וזאת תשובתו". בנוסח תשובתו של ר' אברהם יצחקי שם, יש התייחסויות לדברי ר"מ מזרחי, החסרות במקורות האחרים. תשובתו של ר' ישראל זאבי על אותה שאלה נדפסה בספרו אורים גדולים, לימוד קמ ואילך,

מילואים לשער ארבע-עשרה

ובשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן ב, אבל לא נדפסה בפרי הארץ. כנראה, השאלה הופנתה לרי"מ מזרחי, והוא השיב עליה, וביקש את תגובת ר"א יצחקי, והלה השיב לו; ואחר כך ר"א יצחקי ביקש את תגובת חותנו, ר"י זאבי; ורי"מ מזרחי הדפיס את תגובת ר"א יצחקי בנוסחו המלא, הכולל התייחסויות לדבריו; ור"א יצחקי שמר לעצמו נוסח מקוצר, המתאים להדפסתו בלי תשובת רי"מ מזרחי; ונוסח זה נדפס בספרו ובספרו של חמיו (זרע אברהם נדפס אחרי מות המחבר).

להערה 575

שיטה דומה היא של שו"ת נטעי נעמנים (רבינוביץ), חו"מ, סימן לד: הוא כותב שמה שנפסק שמחילת חפץ בעין אינה תקפה גם אם החפץ ברשות הנמחל, הוא אם המוחל חוזר בו אחר כך, ואז גם מה שאמר לפני כן אינו מועיל, ולא התכוון להקנות; אבל אם אינו חוזר בו והוא באמת רוצה לתת, דבריו תקפים, מפני ש"אני מוחל לך" הוא לשון הקנאה, והנמחל קונה על ידי רשותו. וכך פסק בנידונו: מוכר מכלליתין בקניין סודר, ונשאר ברשותו, ואחר כך הקונה מחל על הקניין והמוכר הסכים לקבל חזרה את מה שמכר – היות שהקונה באמת התכוון להקנות חזרה למוכר, ולחזור בו מהמכר, והמיטלטלין ברשות המוכר, קנה המוכר בקניין חצר.

להערה 599

אבל רי"ו אברך כותב ששאלה זו שנויה במחלוקת ראשונים: תוספות, חולין קלא ע"א (ד"ה שאני), הסבירו שהאכל מתנות כהונה אינו חייב לשלם לכהן מצד ש"משתרש" לו באכילה, מפני שהיה יכול לצום; והר"ן על הרי"ף, חולין מד ע"ב (בדפי הרי"ף), הסביר שפטר גם בלי שהיה יכול לצום, כיוון ששינה את מתנות הכהונה, והפקיע את עצמו מהמצווה, ואין בהן חיוב ממון; ופרי חדש, יו"ד, סא, ס"ק מו, וקצות החושן, קז, ס"ק ו, כותבים שאם מכר מתנות כהונה והכסף עדיין בעין, לפי תוספות חייב לשלם לכהן מפני שהשתרש לו, ו"מה לי הן מה לי דמיהן", אבל לר"ן פטור מפני שהפקיע את עצמו מהמצווה (והם כותבים ששו"ע, יו"ד, סא, לא, סובר כר"ן). אם כן, אומר רי"ו אברך, גם כאן, לפי תוספות יכול המוחל לחזור בו, מפני שהשתרש לנמחל, וכאילו החפץ עדיין בעין, ואילו לר"ן אינו יכול לחזור בו. על פי זה הוא מיישב את מה שמקשה ר"ן על הרי"ף, קידושין כב ע"ב (בדפי הרי"ף), על רש"י, האומר שהמקדש אישה בגזול שלה, מקודשת מפני שמחלה לו (ראה עמ' 571, ליד ציון הערה 209), מהירושלמי, קידושין, ב, א, האומר שהמקדש חייב להחזיר לאישה את הגזול, וחידושי הרשב"א, קידושין יג ע"א, מנמק, שלא מחלה לו אלא הקנתה לו לשם מלווה והוא חייב לשלם כנגדו – ואם מחלה לו, מדוע חייב לשלם (על מחלוקת רש"י והר"ן, ראה שער אחת-עשרה, במילואים, עמ' 1129)? התירוג הוא, שמה שכתב רש"י שמחלה לו, אינו מחילה גמורה, אלא שיוכל לעשות בחפץ כרצונו עד שתחזור בה, ולכן אם היא חוזרת בה אחר כך, חייב לשלם לה, ויכולה לחזור בה אף על פי שכבר קידש אותה בחפץ זה, כמו שלתוספות שם המוחל יכול לחזור בו גם אם הנמחל כבר מכר את החפץ (שהרי רש"י, חולין שם, ד"ה שאני, סובר כתוספות שם, כמו שכתב פרי חדש שם), שכן גם בקידושין השתרש לו שלא הוצרך לתת כסף אחר לקדש אותה; ואילו הר"ן לשיטתו, שאם הנמחל מוכר את החפץ, אין המוחל יכול לחזור בו ולתבוע את הכסף, ומכאן הסיק הר"ן שאם נאמר שהאישה מוחלת לגזול, הוא פטור מלשלם לה אחרי שקידש אותה. הוא מיישב בזה מדוע הרמ"א, אה"ע"ז, כת, ב, פסק כירושלמי, שהמקדש אישה בגזול שלה חייב לשלם לה אחר כך, ואילו ברמ"א, אה"ע"ז, כח, ג, לגבי "כנסי סלע זה שאני חייב לך", לא כתב שחייב לשלם לה אחר כך – מפני ששם שמוניחים שהיא מוחלת לו על החוב, המחילה מועילה לגמרי, שאינה יכולה לחזור בה, ולכן אינו חייב לשלם לה.

להערה 612

א. בדומה, שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן רעז, מעלה אפשרות שמחילה אינה מועילה על דבר שבא ליד המחזיק בתורת שמירה, מפני שבכל מקום שהוא, הוא ברשות בעליו, אבל מי שהחזיק בקרקע, ובעל הקרקע אמר שהוא מוחל לו על המקום שהחזיק בו בתורת חזקה, מועילה בו לשון מחילה. דבריהם מתאימים להבנת ר"ב לייפקין בין מחילה לשומר לבין מחילה למי שהנכס בידו שלא בתורת שמירה.
ב. אבל זו הבחנה הפוכה להבנתו של ר"א מלצר, שהבאנו בנספח ד, עמ' 619–620, שאומר בדעת הרמב"ם, שמחילה לשומר מועילה יותר מלאדם אחר.

להערה 626

א. בקידושין שם נאמר שמשום כך, אם האדון רוצה לשחרר אותו (לפני תום שש השנים), עליו לכתוב לו שטר שחרור. דבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות רטו, מסביר ששטר שחרור הוא בגדר מחילה, וכתבת המחילה בשטר היא קניין על המחילה, שהאדון מוחל את החוב (היינו חוב העבודה שנשאר לעבד להשלים) על ידי השטר, ובזה כאילו העבד משלם את החוב.
ב. בשטר בלשון מחילה: רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף ג, סימן ו (עמ' לו), מדייק מתוספות, קידושין טז ע"א (ד"ה לימא), ומתוספות, בבא מציעא צט ע"א (ד"ה דלא), שאם האדון כתב בשטר "אני מוחל לך", העבד

מילואים לשער ארבע-עשרה

משוחרר. הוא מדייק כך גם מר' אברהם מן ההר (שנדפס בשם תוספות ר"י הזקן). קידושין טז ע"א, אלא שר"א מן ההר נקט שימחל על גרעון הכסף בשטר, כלומר, האדון צריך להמיר את קניין הגוף לחיוב ממוני, ואז ימחל בשטר, והמחילה תחול על החיוב הממוני. אבל הוא מדייק (בעמ' לו) מרש"י, קידושין שם (ד"ה גופו), שלא מועילה לשון מחילה אף בשטר. הוא מסביר, שלשיטה (שער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, מועילה מחילה לעבד עברי בשטר, מפני שבשטר שחרור, האדון נותן לעבד את זכויותיו בו, וגם בשטר מחילה, הוא מקנה לו את זכויותיו בו, אלא שאינו מועיל בעל פה מפני שגופו קנוי; ואילו לשיטה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא הסתלקות ואי-תביעה, לא מועיל שטר מחילה בעבד, מפני שאין בכך הקנתו זכויותיו, שנחוצה בשטר שחרור. וראה ליד ציון הערה 20, שיש מי שאומר שלא מועילה מחילת בעלות אף לשיטה שמחילה היא הקנאה, מפני ששיטה זו אומרת כך רק על זכות אישית ולא על זכות קניינית.

ג. דעה חולקת: משנת ר' אהרן, קידושין, סימן יב, אות ד, כותב שהירושלמי, קידושין, א, ב, סובר שעבד עברי אין גופו קנוי (עיי' שם, אות ג בהוכחתו לכך), ולכן תועיל בו מחילה.

ד. מאירי, קידושין טז ע"א, מביא דעה שהלכה היא שמחילה מועילה, אבל הוא דוחה אותה.

ה. רמ"ה, בשיטה מקובצת, בבא קמא קיג ע"ב, כותב שדעת רבא שאמר גופו קנוי – נדחתה. קובץ הערות (וסרמן), סימן נו, אות א, מסביר שרמ"ה מסתמך על סוגיית יבמות ע"ב, שבה נאמר שאינו קנוי.

ו. אות היא לעולם, חלק ב, מערכת ע, אות סד (צה ע"ג), כותב בדעת עין יהוסף, בבא מציעא סב ע"א, שמועיל לומר לעבד עברי "לך לך, מחול לך קנייני". אבל ייתכן שכונתו היא שיכתוב לשון זו בשטר. □

להערה 627

א. ראה עמ"ד 585, הערה 294, שהריטב"א ומהרי"ק מוכיחים מהלכה זו שאין תוקף למחילת בעלות.

ב. ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב, כותב שלפי רש"י ומאירי, כוונת התלמוד היא מצד שלא מועילה מחילה על דבר בעין. הוא מסביר שהרמב"ם (הערה 634) לא פירש כך מפני שלדעתו יש לאדון רק זכות שימוש בעבד עברי, ולרש"י ומאירי יש לו קניין גופו לשימוש (גם בסימן כו, עמ' צב, במהד' תשמ"ח, סימן לה, אות ז, במהד' תשס"ו, כתב שרש"י ומאירי סוברים שגוף העבד שייך לאדון כדי להשתמש בפירות), ולכן זה כדבר בעין.

ג. מנחת חינוך, מצווה מב, אות יד, דרך שביעית, ואות יח, כותב שהרשב"א סובר שגופו קנוי לאדון גם בלי קניין אישות (הוא כותב כך מפני שהרשב"א נשאר ב"צריך עיון" על הדעה שליד ציון הערה 634, שקניין האישות הוא הגורם העיקרי – ראה הערה 639), והוא מסכים עמו. באות יט, הוא כותב שהרמב"ם סובר שגופו קנוי מפני שאינו יכול לחזור בו, שלא כפועל. באות כד, הוא מביא ראייה ממה שנאמר בבבא קמא קיג ע"ב שעבד עברי של גוי גופו קנוי, אף שהעבד מכר את עצמו לגוי (ולא שמכרוהו בית דין), מכאן שמה שגופו קנוי אינו מטעם ההיתר בשפחה אלא מפני שאינו יכול לחזור בו, שלא כפועל, וגם שהאדון חייב במזונות אשתו ובניו, וזה שייך גם במוכר עצמו. ד. רא"ש, בשיטה מקובצת, בבא קמא קיג ע"ב, נוקט שגופו קנוי רק למעשה ידיו, ולכן אינו נחשב כמשכון בידו בשביל מעותיו, שאז היה משתחרר בדיבור, אבל אין גופו קנוי לאדון ממש, ולכן מציאיתו שלו, וולדות שילדה לו אשתו הישראלית אינם עבדים ואינם צריכים שטר שחרור כשיוצאים בשש שנים או ביובל.

ה. דברי סופרים (ריזן), סימן כו, אות א, נוקט שעצמיות גוף העבד שייכת לאדון, אלא שגוף זה הוא פיקדון ביד העבד, ולכן אינו נפקע על ידי מחילה אלא על ידי הקנאה. הוא מסביר (באות ב) שגם אין לומר שהאדון יוכל לתת לו את מעשה ידי עצמו במתנה, מפני שגם זכות הזכייה במעשה ידיו היא של האדון, ולכן אין לעבד כוח לזכות בהם.

ו. טיב גיטין (צינץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"ב), מקשה, אם כן, מדוע מחילת חוב מועילה, הרי יש על החיוב שעבוד הגוף לפרוע? הוא מתרץ שזה לא נחשב שעבוד הגוף, שהרי אינו חייב להשכיר את עצמו כפועל כדי לפרוע, ויש עליו רק חובת גברא לפרוע מנכסיו.

להערה 628

א. בעניין מחילה על קניין פירות, ראה עמ' 638–639 ועמ' 1270.

ב. שו"ת עין יצחק, חלק א, אהע"ז, סימן נט, אותיות כא–כב, כותב שאין גופו קנוי לגמרי, כפי שנאמר בבבא מציעא צט ע"א שאין גופו קנוי, אלא הוא קנוי רק למעשה ידיו, ובכל זאת האדון אינו יכול למחול, כמו ששוכר בית אינו יכול למחול על זכות השכירות (ראה שער חמש-עשרה, עמ' 644).

להערה 630

שו"ת פני יהושע (תנדלי), סימן כב (קכ ע"א), מביא ראייה לכך מהמשך דברי רבא (קידושין טז ע"א) "והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול", משמע שבא להוסיף שמחילה אינה מועילה אף למעשה ידיו. לכן הוא כותב שזו גם דעת הריטב"א (הערה 635), ושהריטב"א מתכוון לומר שמתוך שדיבור אינו מועיל למחול על קניין הגוף, גם אינו מועיל למעשה ידיו, כמו שהמקנה נכס לאדם וחומר יחד ("את וחומר"), אף האדם לא קנה (לדעה אחת

מילואים לשער ארבע-עשרה

בבא בתרא קמג ע"א); ואמנם המפקיר עבד כנעני, יצא לחרות וצריך שטר שחרור להתירו בישראלית, הרי שיש הפרדה בין קניין מעשה ידיו לקניין האיסור – אבל זה רק מגורת הכתוב שצריך שטר שחרור, שלומדים גזירה שווה מגירוש אישה (גיטין לט ע"א).

להערה 634

א. כנגד סברה זו, דברות יוסף, קידושין, סימן ז, עמ' קלא, מסביר שרשי" (הערה 630) סובר שאין כאן קניין איסור, מפני שלדעתו היתר עבד עברי בשפחה אינו שהותר האיסור לגמרי, אלא גזרת הכתוב שחלק מחובת עבדותו הוא לשאת שפחה כדי שהולדות יהיו לאדון (סברת קובץ הערות (וסרמן), סימן נו, אות ב); ולכן הוצרך להסביר שהטעם שאין מועילה מחילה הוא בגלל קניין הממון.
ב. ניומקים נוספים לכך שאין מחילה מועילה: ראה עמ' 594, ליד ציון הערה 337, שקצות החושן הסביר שמחילה אינה מועילה מפני שהעבד מוחזק ברשות האדון; וראה הסברים נוספים ליד ציון הערה 342 ובהערה 343.
ג. הגרי"ז, בחידושי הגר"ח (סטנסיל), סימן קעט, "בענין עבד עברי גופו קנוי" (=חידושי הגר"ח החדש, מהד' מישור, עמ' רצה), נימק שבעבד יש "חפצא" של עבד עברי, שישראל הנמכר לעבד חל עליו שם עבד, ובחפצא של עבד יש קניין מעשה ידיו והיתר שפחה, כלומר שהנמכר לעבד, זה לא שהוא נקנה למעשה ידיו, אלא חלה עליו חלות של עבד, וכתוצאה מזה יש לאדון קניין למעשה ידיו, אבל זה לא עיקר הקניין; ולכן לא מועילה מחילה, מפני שמחילה שייכת על ממון, ולא על חלות של עבדות, וממילא גם הצד הממוני לא נמחל, מפני שהוא רק תוצאה משם עבדות. דברות יוסף, קידושין, סימן כא, עמ' קפו, ור' משה טוביה העס, "בירור גדר קניין עבדות דעבד עברי", בית אהרן וישראל, גל' צב, עמ' מד, כותבים שזה הטעם גם לדעת רש"י, קידושין טז ע"א (ד"ה גופו).

להערה 635

א. חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לח ע"א, (הובא בבני אהרן, חו"מ, רמא, דף קא ע"ד–קב ע"א, בהגהה), כותב שלר' יוסי בר' יהודה, מועילה מחילה לעבד עברי לעניין מעשה ידיו (ורק לעניין האיסור אינה מועילה), מפני שהמחילה היא כהחזרת משכון, שכן העבד הוא עצמו המשכון ומוחזר מאליו, שהרי ר' יוסי בר' יהודה סובר (בקידושין יט ע"א) שאם אדון מייעד אמה עבריה, היא מקודשת כמו המקדש אישה בחוב שיש עליו משכון, והרי האמה מקודשת במחילה (ראה במילואים להערה 637), הרי שמחילה מועילה לעניין מעשה ידיו; אבל הלכה היא שבייעוד אמה עבריה, היא מקודשת על ידי הכסף שנתן האדון לאביה בקנייתה מראש (רמב"ם, הלכות עבדים, ד, ז), ולא על ידי מחילה, ולפי זה לא מועילה מחילה אף לעניין מעשה ידיו, כמו שאינה מועילה בחוב שיש עליו משכון, מפני שהמחילה אינה כהחזרת משכון, לדעה זו. הוא מביא ראיות מיבמות מו ע"א ומבבא קמא קיג ע"ב, ודוחה את הראיה מבבא קמא – עיין שם. אבל אחר כך כותב הריטב"א, גם בשם הרמב"ן (והוא בחידושי לקידושין טז ע"א) והרא"ה, שמועילה מחילה בעבד עברי לעניין מעשה ידיו. שו"ת שערי רחמים, חלק א, י"ד, סימן יד (יט ע"א), מקשה, שחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין מ ע"ב, עצמו, כותב שהאומר "עשיתי פלוני עברי בן חורין" אינו מועיל מפני שאינה לשון טובה, משמע שלשון טובה מועילה בעל פה, אף בעבד כנעני, וכל שכן בעבד עברי. ושם, חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ב), הוא חוזר על סתירה זו, ומוסיף להקשות מדבריו בקידושין, שצוינו בראש הערה זו, שמועילה מחילה לעניין מעשה ידיו.

ב. ר' ישעיהו שימנובין, "הערות בענייני עבד כנעני", תורה אור (שנגהי תש"ו), עמ' מט, מנמק את דעת הריטב"א, שמחילה אינה צריכה קניין, וממונו נפקע, ורק הצד האיסורי נשאר, מפני שגדר קניינה של מחילה הוא זכיה ממקנה לקונה (כשיטה שמחילה כהקנאה – ראה שער ראשון, פרק שלישי), ואינה יכולה להתיר איסור. □

להערה 636

א. אמרי בינה, קונטרס דיני קניינים, סימן ג, מנמק דעה זו, שאין גופו קנוי ממש, ויש לאדון קניין על העבד רק לשימוש.
ב. בית ישי (חידושים), סימן ה, הערה ג, כותב שגם לרמב"ן גופו קנוי לעניין ממון, אבל קניין זה מבוסס על חיוב העבד לעבוד, ואם האדון מוחל על החיוב, פוקע גם הקניין.

ג. דבר משה שם מסביר שלדעת הריטב"א, עבד עברי קנוי לאדון קניין הגוף לעניין מלאכה, ובכל זאת מחילה מועילה מפני שבזה האדון כאילו נותן לעבד רשות לקנות את עצמו על ידי שהוא מוחזק בעצמו. והוא מסביר שאף שאין מועילה מחילת חוב שיש עליו משכון (לפי דעה אחת – ראה שער חמישי), הרי כשהאדון מוחל על מעשה ידיו הוא כאילו מחזיר בזה את המשכון ולכן מועילה המחילה, או שעבד עברי אינו נחשב משכון מפני שהוא יכול לברוח. □

להערה 637

א. הריטב"א מסביר שאמנם היא כמשכון (כאמור בקידושין יט ע"א), ומחילת חוב עם משכון אינה מועילה בלי החזרת המשכון (לפי דעה אחת – ראה שער חמישי), הרי כאן הוא מחזיר את המשכון על ידי מחילת השעבוד,

מילואים לשער ארבע-עשרה

מפני שהמשכון (האמה עצמה) בידה. הוא מיישב בזה איך מועילים קידושי יעוד, בזה שאומר הארון "הרי את מקודשת לי בשווה פרוטה שאני מוחל לך" (כפי שאומר התלמוד, קידושין יט ע"א, לדעת ר' יוסי בר' יהודה), אף שכפי שאמרנו, ארון אינו יכול למחול על שעבודו בעבד בלי שטר. ב. גור אריה יהודה (זמבה), דיני אישות, סימן א, אות יג (קט ע"ב), כותב בדעת רבנו חננאל, בבא מציעא יב ע"ב, שאמה אין גופה קנוי. אבל הוא לא דיבר על מחילה. ג. דעות חולקות: שיטה לא נודע למי, קידושין יט ע"א, סובר שגם באמה עבריה לא מועילה מחילה באמירה. לקושיה איך מועילים קידושי יעוד על ידי מחילה כאמור, הוא מתרץ: (א) לשון קידושין, שהוא אומר שתתקדש לו במחילה זו, חזקה כמו שטר, לעשות את מחילתו מחילה גמורה. (ב) במחילה זו היא מתקדשת וגופה נקנה לו, ולכן המחילה מועילה, מפני שהוא מעביר אותה מסוג זה של קניין לסוג אחר של קניין, ורק להוציא אותה מרשותו צריך קניין על המחילה. ובדף יט ע"ב, כתב שאמה עבריה גופה קנוי לאדון. ד. זו גם דעת יד דוד (קרלין), הלכות אישות, ה, טז, אות קנד (עב ע"ב), המסביר שאמה מתקדשת על ידי קידושי יעוד, אף שלא מועילה מחילה לשחרר אותה, מפני שבמעשה גדול כזה של קידושין נפקע גם קניין של עבד, שהרי הארון שינה ממנהג שפחות לנהוג בה מנהג אישות, בדומה לדברי הרמב"ם, הלכות עבדים, ח, יז, שאם עשה הארון מעשה או אמר דבר שמשמעו שרוצה לשחרר עבד כנעני, כופים אותו לכתוב לו שטר שחרור. ה. המקנה, קידושין טז ע"א, ד"ה זאת אומרת (הובא בגור אריה יהודה שם), ודברי סופרים (רי"ן), סימן כו, אות ג, כותבים שגם אמה גופה קנוי לאדון, בגלל צד איסורי אחר שיש בקניינה – שהאדון יכול לייעדה נגד רצונה, ולכן מחילה אינה חלה. המקנה מסביר בכך את הרמב"ם, הלכות עבדים, ד, ד, שכותב שאמה צריכה שטר שחרור, משמע שלא מועיל דיבור לשחררה על ידי מחילה.

להערה 639

א. מנחת חינוך, מצווה מב, אות ו, כותב שגם לפי הרמב"ן שמוכר עצמו אין גופו קנוי מפני שהוא אסור בשפחה, הרי עבד שאסור בשפחה רק בגלל איסור חיצוני (עיין שם לדוגמה לכך), עדיין גופו קנוי. ב. דעה חולקת: המקנה, קידושין טז ע"א (ד"ה זאת אומרת), כותב שהרמב"ן סובר שגם מוכר עצמו מותר בשפחה, אלא שאדונו אינו יכול למסור לו שפחה נגד רצונו (וזאת כונת הדעה בקידושין יד ע"ב שאין אדונו מוסר לו שפחה – ראה על כך ברור הלכה, קידושין יד ע"ב, ציון ח, פרק ג), ולכן יש בו קניין איסור, ולכן גופו קנוי לאדון, ולא מועילה מחילה עליו, ולכן הברייתא נשנתה בסתם. כך כתב גם מנחת חינוך, מצווה מב, אות יח, בדעת חידושי הריטב"א, קידושין יד ע"ב, הסובר שגם מוכר עצמו מותר בשפחה. ג. גם דברי סופרים (רי"ן), סימן כו, אות ג, כותב שהרמב"ן סובר שגם מוכר עצמו מותר בשפחה אלא שאין כופים עליו, ולכן מחילה אינה מועילה, מפני שהוולדות שייכים לאדון בתור מעשה ידיו. נראה שכונתו לומר שבעבד שהאדון יכול לכופו אותו לשאת שפחה, זה בגדר קניין לאדון בעבד (וזאת כונת הרמב"ן, ליד ציון הערה 634, שגופו קנוי בגלל הצד האיסורי), וגם בעבד שרק מותר בשפחה, הוולדות שייכים לאדון בתור מעשה ידי העבד, ולכן יש קניין לאדון בעבד מן הצד האיסורי.

להערה 641

א. כמו כן, ר' אברהם יפהן, בהערותו לריטב"א שם, במהד' מוסד הרב קוק, הערה 148, מדייק מלשונו שאף עבד עברי שנקנה לגוי על ידי כיבוש מלחמה או על ידי דינא דמלכותא, קנוי לו קניין הגוף גם בזמן הזה, ולא תועיל מחילה, אלא שאין יד העבד כיד האדון. ב. דבר משה (רוזמרין), קידושין טז ע"א, אות רטו, כותב שדברי הריטב"א כאן מתאימים לדעה ליד ציון הערה 630, שלא מועילה מחילה על מעשה ידיו של עבד עברי, שהרי בזמן שאין יובל, המחילה היא רק למעשה ידיו. אף שבכך סותר הריטב"א לדבריו בקידושין, בהערה 635, שמועילה מחילה על מעשה ידיו, דבר משה אומר שדבריו בימות מתאימים לדברי הריטב"א בגיטין, שהובאו במילואים להערה 635.

להערה 644

א. בית הלוי שם מוסיף, שגם לדעה (בשער חמישי) שחוב שיש עליו משכון מחילה אינה מועילה (בלי קניין), טעמה משום שהמלווה מוחזק במשכון ואינו מחזירו ללווה, אבל בעבד שהוא מוחזק בעצמו, אם נאמר שגופו הוא רק כמשכון, מחילה מועילה. ב. קובץ הערות (וסרמן), סימן נז, אות ד, מנמק, שרק בנמכר לישראל אין מועילה מחילה מפני שיש בו קניין איסור, שמתור בשפחה (כשיטה ליד ציון הערה 634), וזה לא קיים בנמכר לגוי. ג. שו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד (יח ע"ד), כותב שעבד שאינו קנוי קניין הגוף אלא למעשה ידיו – מועילה בו מחילה באמירה בעלמא; אבל לא ציין איזה עבד הוא כזה.

מילואים לשער ארבע-עשרה

ד. בכיבוש מלחמה: אמרי משה (סוקולובסקי), סימן כג, אות ו, כותב שישראל שנשבע על ידי גוי במלחמה נקנה לו קניין הגוף לעניין שלא מועילה מחילה עליו. וראה במילואים להערה 641, שר"א יפהן כתב שהדין כך גם בזמן הזה. ה. דעות חולקות: חידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין לו ע"ב, ד"ה והא (הובא בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן לב, דף עד ע"ב), כותב שישראל הקנוי לגוי, בין בכסף ובין בחזקת מלחמה, קנוי לו לעניין שמחילה אינה מועילה. אבל ברכת אברהם (ארלנגר), קידושין טו ע"א (עמ' עא), כותב שאין זאת דעתו האמיתית של הריטב"א, שהרי הריטב"א (שהובא בהערה 634) סובר שרק בגלל קניין האיטור אין מועילה מחילה לעבד עברי; והוא מוסיף, שהריטב"א בחידושו לךף מח ע"א חזר בו (ולא מצאנוהו); ולכן הוא כותב שהריטב"א כאן כתב את דבריו לפי תוספות, קידושין שם, ואין זו דעת עצמו.

ו. מנחה חדשה (פאפרש), מצווה מב, אות י, מדייק ממה שהרמב"ם (הערה 626) כותב בסתם שלא מועילה מחילת האדון לעבד עברי על הכסף, משמע שהוא סובר כך גם באדון גוי. והוא כותב שזאת גם דעת עיטור, מחילה, ליד אות ה, שהרי העיטור מוכיח שמחילה על חוב עם משכון צריכה קניין, מהדין שלא מועילה מחילה לעבד עברי (ראה על כך בשער חמישי, במילואים, עמ' 957), הרי שהוא מפרש את "גופו קנוי" שם מצד שהעבד הוא כמשכון, ולפי פירוש זה, גם בעבד עברי של גוי, שנקרא גופו קנוי מפני שהוא כמשכון, לא תועיל מחילה. הוא מקשה על העיטור, מדוע בעבד עברי צריך שטר שחרור, הרי לדבריו די שימחל לו ויעשה קניין על כך, וזה יועיל כמו שמועיל קניין במחילת חוב עם משכון (ראה בשער חמישי), כיוון שלדעתו עבד עברי הוא כמשכון? הוא מתרץ, שרק במשכון מהסוג שנקנה בחליפין מועיל קניין, אבל עבד עברי אינו נקנה בחליפין.

ז. שו"ת בית הלוי, חלק א, סימן כא, אות ד, כותב שלפי רא"ש, בשיטה מקובצת, בבא קמא ק"ג ע"ב, הכותב שגופו קנוי לגוי אבל פחות מקניין ישראל בעבד גוי, כדי לשחררו צריך קניין ומחילה אינה מועילה. באות ה, הוא מביא ראה שמחילה אינה מועילה, ממה שדברי רבא בקידושין טז ע"א, שנעבד עברי גופו קנוי, הובאו בבבא קמא ק"ג ע"ב על עבד עברי של גוי.

ח. דברות יוסף, קידושין, סימן כא, עמ' קפו-קפז, כותב שלפי סברת הגר"ח (במילואים להערה 634) שהטעם שאין תוקף למחילה לעבד עברי הוא מפני שיש עליו "חפצא" של עבד, הדין כך גם בעבד עברי הנמכר לגוי, וראה מבבא קמא שם.

ט. מנחת חינוך, מצווה מב, אות כד, כותב שהיות שגוי יכול לקנות עבד עברי רק אם מכר את עצמו, דינו תלוי במחלוקת האם מוכר עצמו נחשב גופו קנוי – ראה ליד ציון הערה 633, וליד ציון הערה 639. אבל דברי סופרים (רוזין), סימן כו, אות ה, כותב שיש הבדל ביניהם: מוכר עצמו מותר בשפחה, ולכן אין מחילה מועילה בו גם לשיטה שהצד האיסורי הוא זה שגורם שגופו קנוי (ראה בשמו במילואים להערה 639), אבל עבד של גוי אסור בשפחה, שהרי גוי אינו יכול לקנות שפחה (גיטין לח ע"א), ולכן אין לגוי קניין איסורי, ולכן מחילה מועילה לפי השיטה ההיא; והוא מקשה על שיטה זו, שמבבא קמא שם מוכח שגם בגוי אין מחילה מועילה.

להערה 649

א. כמו כן, דברות יוסף, קידושין, סימן כא, עמ' קפה, מדייק מרש"י, גיטין לח ע"א (ד"ה לגופו), שגוי קנוי לגוי למעשה ידיו בלבד ולכן מועילה בו מחילה; והוא מסביר זאת (בעמ' קפו-קפז), שמעשה ידיו הוא רק שעבוד, ורק בעבד עברי שנמכר לגוי, שיש עליו "חפצא" של עבד, אין מועילה מחילה מפני שאי אפשר למחול על "חפצא", כסברת הגר"ח במילואים להערה 634, וזה לא שייך כאן.

ב. אבל דברות יוסף שם (עמ' קפז) כותב שהשגות הראב"ד על הרי"ף, גיטין כ ע"ב (בדפי הרי"ף), סובר (ואינו מפורש בדבריו) שגם בגוי שנמכר לגוי, לא מועילה מחילה למעשה ידיו, מפני שגם הוא גופו קנוי; ומסביר שהוא סובר כמאירי (הערה 628) שעבד עברי נחשב קנוי למעשה ידיו כדקל לפירותיו, וזה שייך גם בגוי הקנוי לגוי.

להערה 650

א. דברי סופרים (רוזין), סימן כו, אות ה, נימק שכאן אין בו קניין הגוף אף למעשה ידיו, ולכן מחילה חלה. ב. שו"ת פני משה, חלק א, סימן כ (נא ע"ד), כותב שנימוקי יוסף, יבמות שם, חולק על מגיד משנה, וסובר שאם קנה גוי מגוי ששבאו במלחמה, גופו קנוי גם אם לא טבל לשם עבדות; אבל הוא כותב (בדף נב ע"ג) שאין לחשוש לדעת נימוקי יוסף.

להערה 651

אבל פרח מטה אהרן כותב שלפי ב"י, יו"ד, סימן רסז, מה שגורו המלך על אנשי מדינתו שמי שלא משלם מס יהיה עבד, מועיל בדינא דמלכותא שלא תועיל מחילה, אבל לגבי אחרים שהוא עושה איתם מלחמה, לא מועיל דינא דמלכותא שלו, ואם הוא תופס עבד במלחמה יש עליו רק קניין למעשה ידיו.

להערה 652

א. הריטב"א, גיטין שם, כותב בתחילה טעם אחר: קל וחומר ממה שמחילה בעבד עברי בטלה. גם שו"ת אהלי

מילואים לשער ארבע-עשרה

אהרן, חלק א, סימן יד, כותב קל וחומר זה. אבל יש להשיב על כך על פי דברי הריטב"א שהבאנו ליד ציון הערה 635, שבעבד עברי מועילה מחילה לעניין מעשה ידיו, ואם כן, אין קל וחומר לעניין מעשה ידיו של עבד כנעני (אלא שהריטב"א עצמו אומר שעבד כנעני שונה, מטעם אחר, כאמור).

ב. הריטב"א, גיטין שם, מוסיף שאין לומר שתועיל המחילה לעניין מעשה ידיו מפני שהוא כהחזרת משכון, מפני שלא מועילה מחילה על חוב עם משכון בלי להחזירו (ראה שער חמישי, שיש בכך מחלוקת).

ג. גם יד דוד (קרלין), הלכות אישות, ה, טז, אות קנד (עב ע"ג), כותב שבעבד כנעני לא מועילה מחילה להפקיע את קניין הממון של האדון.

ד. מהריטב"א בקידושין עולה שאילו היתה לעבד יד לזכות לעצמו, הייתה מחילה מועילה לעניין מעשי ידיו. חזון נחום (גנק), סימן טז, מעלה שתי אפשרויות להסביר זאת: (א) הוא סובר שמחילה היא הקנאה ולכן מועילה גם מחילת בעלות. (ב) הוא סובר שקניין האדון בעבד אינו שהעבד שייך לו, אלא הוא משועבד לו לעבוד, ומועילה מחילה על שעבוד.

ה. הריטב"א בקידושין מסביר שמה שהמפקיר עבד כנעני יצא לחרות הוא משום שהאדון סילק את ידו ואת רשותו ממנו, והעבד זכה במעשה ידיו. שו"ת אור לציון, חו"מ, סימן א (הובא בשו"ת שמחה לאיש (אבא שאול), חו"מ, סימן ה, אות לה), מסביר את ההבחנה, שהמוחל מתכוון להסתלק רק כשהנמחל יזכה בדבר, והרי העבד אינו יכול לזכות במעשה ידיו, מפני שידו כיד רבו; ואילו בהפקר, האדון מסתלק גם בלי שמישהו יזכה בדבר, וברגע שסילק את עצמו מהעבד, כבר זכה העבד בעצמו.

להערה 654

א. ר"א דינין, בהערותיו לחידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, מהד' מוסד הרב קוק, הערה 525, כותב שלפי הדעה שמחילה היא כסילוק (ראה שער ראשון, פרק שני), תועיל מחילה בעבד כנעני לגבי מעשה ידיו, שהרי לשיטה זו אין מקום לנימוק הנ"ל של הריטב"א שאין לו יד לזכות במחילה.

ב. שו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן יד, כותב שתוספת, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין), סוברים כך, שהרי כתבו ש"אין לי עסק בכך" מועיל בעבד כנעני כמו "הרי אתה לעצמך", מפני שיש לו יד לזכות בעצמו. אבל נראה שאין הוכחה זו נכונה, שהרי תוספת עוסקים בשטר שחרור בלשון זו, וברור שיש לעבד יד לזכות בשטר השחרור שלו, ואין ללמוד מכך למחילה בעל פה.

ג. בני שמואל (חיון), שו"ת, סימן לו (פד ע"א-ע"ב), מקשה, שר"ן על הרי"ף, גיטין כא ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב שהאומר "עשיתי פלוני עבדי בן חורין" לא מועיל (בעבד כנעני) אפילו לעניין מעשה ידיו מפני שזאת לא לשון טובה, משמע שלשון טובה מועילה בעל פה; ואילו ר"ן על הרי"ף, קידושין ז ע"א (בדפי הרי"ף), כותב שאמירת "הרי את בן חורין" אינה מועילה אפילו בעבד עברי וכל שכן בעבד כנעני. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן מז (הובא בשו"ת שערי רחמים, חלק א, יו"ד, סימן יד, דף יט ע"א, וחלק א, אה"ע"ז, סימן טז, דף כו ע"ג), מתרץ שדבריו בגיטין הם בעבד שלא מל וטבל, שקניו רק למעשה ידיו. שי למורא (יונה), שו"ת, סימן לט, בסופו, מתרץ את קושיית בני שמואל, שמה שמשמע מדברי הר"ן שלשון טובה מועילה, הוא אם האדון מוחל על השעבוד שיש לו על גוף העבד, או אם הוא מקנה לו את גופו, וזה מועיל למעשה ידיו.

ד. אורים גדולים (זאבי), לימוד לח (הובא בבית אהרן וישראל, גל' כט, עמ' ג), כותב ששחרור עבד כנעני אינו נחשב קניין אלא סילוק, מפני שאינו קנוי לאדונו אלא משועבד לו למעשי ידיו, ולכן מועיל סילוק כשמשחררו, והעבד קונה עצמו ממילא, שלא כמו דבר שבבעלותו של אדם, שאינו יכול לסלק את עצמו ואת רשותו מקניינו. הוא מביא ראייה מכסף משנה, הלכות עבדים, ה, ג, המסביר ש"אין לי עסק בכך" מועיל בשטר שחרור עבד כנעני מפני שהוא יכול לזכות בעצמו (וכך כתב גם ר"ן על הרי"ף, כתובות מא ע"א, בדפי הרי"ף, הובא בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן קיט), כיוון שהאדון סילק את זכותו ואת רשותו ממנו, שלא כמו במי שכותב כך על שדהו, שאינו מועיל. אבל אורים גדולים אינו כותב שמועיל סילוק כזה בעל פה, ואולי הוא אומר רק ששטר שחרור פועל בתור סילוק.

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 4

- א. כמו כן, קצות החושן, קיח, ס"ק א, כותב שבחצר שאין בה דין חלוקה, שלכל שותף יש שעבוד (זכות שימוש) על חלקו של האחר, אין תוקף למחילה על השעבוד בלי מעשה קניין.
- ב. ראה גם שער ארבע-עשרה, פרק חמישי, שבעל אינו יכול להסתלק מזכותו לפירות נכסי מלוג של אשתו הנשואה בלשון "דין ודברים אין לי" בלי קניין. אבל שם ראינו שיש אומרים שמועיל סילוק כזה בלשון ברורה.
- ג. כמו כן, דברות יוסף, קידושין, סימן כא, עמ' קפה, כותב שמי שקנה דקל לפירותיו אינו יכול למחול על זכותו. הוא מסביר בכך את המאירי, שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 632, האומר שהטעם שאדון אינו יכול למחול לעבד עברי הוא מפני שגופו קנוי לאדון כמו דקל לפירותיו.
- ד. ראה גם בעמ' 1278, במילואים להערה 58, שדרכי נעם כותב שלבעל קניין פירות יש זכות מסוימת בגוף הנכס, אלא שאינו קננין הגוף לגמרי, ולכן אין תוקף למחילה עליו. הוא דיבר על שכירות.
- ה. ראה עמ' 1228, אות ת, בשם ישעורי ר' שמואל, שאי אפשר למחול על קניין הגוף לפירות. ¹⁰

להערה 5

- א. הוא יוכל לרדות את ההוכחה מבבא בתרא שם על פי דרכו של קצות החושן, שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 575, שלשון "מחילה" הנקוטה שם אינה בדווקא, שהרי מדובר במחילה מכללא, והכוונה היא שיש להניח שהאב נותן לבן במתנה את קניין הפירות שלו.
- ב. מקור נוסף הוא סוגיית כתובות פג ע"א, העוסקת בהסתלקות בעל מזכותו בפירות נכסי אשתו. אבל מה שנאמר שם שאין תוקף לאמירת הבעל "דין ודברים אין לי בפירותיך" בנכסי אשתו הנשואה, הוא חריג, מפני שיש לזכותו בנכסיה תוקף מיוחד, ש"ידו כידה". גם דברי התלמוד שם שבארוסה אמירתו תקפה, אינם ראייה לענייננו, מפני ששם הטעם הוא שזכות הבעל אינה קיימת עדיין.

להערה 8

- א. כך פסקו גם: חידושי מהרי"ט, כתובות צה ע"א; בני אהרן, חו"מ, רמא (קכג ע"ב); שו"ת המב"ט, חלק א, סימן שיד; שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כ, וחלק ג, סימן סג, דף צו ע"ב (גם לרא"ש); סמ"ע, סימן נז, ס"ק ב, וסימן רט, ס"ק כא; שו"ת חו"מ, נז, ס"ק ב; בית מאיר, כתובות צה ע"א; שו"ת זכות אבות, סימן כב, דף כח ע"ב-ע"ג (אפילו בעל פה).
- ב. שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד), כותב שהראשונים (שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 602; הוא מזכיר רק את הר"ן) המסבירים שהמחילה המוזכרת בכתובות מד ע"א היא מחילה על אחריות מוכר לשפות את הקונה אם חיתרף ממנו, סוברים שמועילה מחילת שעבוד בלי קניין. אבל לגבי תוספות, בבא מציעא שם, הוא מעלה אפשרות שהם סוברים שמועילה מחילת שעבוד רק בקניין.
- ג. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה (קא ע"א), כותב שקונה קרקע יכול למחול על השעבוד שיש על נכסי המוכר, שיוכל לגבות מהם אם נושה של המוכר יטרף ממנו את הקרקע שקנה. והוא כותב שהוא יכול למחול מחילה חלקית: שיוכל לגבות רק מנכסים שימכור המוכר לאחרים אחרי תאריך מסוים. הוא כותב שזאת כוונת תוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר), שעסקו בשני שטרי מכר או שני שטרי מתנה מתאריכים שונים על אותה קרקע; מן הדין הוא יכול לגבות מכל נכס שימכור המוכר אחרי התאריך הראשון, שהוא תאריך המכר האמיתי, ובכך שהסכים לכתוב שטר אחר עם תאריך מאוחר יותר, מחל על זכותו לגבות מנכסים שימכור המוכר בין שני התאריכים.
- ד. על מחילת שעבוד נכסים ראה שער שיש, במילואים להערה 198, בשם אהל יהושע. ראה עוד שער רביעי, עמ' 236, על מחילת שעבוד נכס שעוד לא קנה, ועמ' 238, בעניין מחילה על שעבוד נכס לחוב עתידי על מחילת שעבוד נכסים נגד רצון החייב, ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 511.
- ה. בכורי אברהם, סימן ו (כד ע"ג), מקשה על האומרים שנושה יכול למחול על שעבוד קרקעות, הרי הקרקע אינה ברשותו של הנושה, כמו שכתבו תוספות, בבא בתרא עו ע"ב (ד"ה קני), ואי אפשר למחול על דבר שאינו ברשותו (דבריו קשים, שהרי כל חוב אינו ברשותו של הנושה ובכל זאת הוא יכול למחול עליו). הוא מתרץ, שכמו שנגזל יכול להקנות את הדבר הגזול לגזול עצמו, מפני שהדבר ברשות הגזול (קצות החושן, לז, ס"ק י), כך הנושה יכול למחול לחייב עצמו, שהקרקע ברשותו.
- ו. הבחנות שונות: אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יא, מסביר את דברי הדרישה (עמ' 1275, במילואים

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 33) האומר שמחילת שעבוד צריכה קניין, שאם הנושה מחל (או הסתלק) לחייב, צריך קניין, מפני שבלי קניין יחול השעבוד שוב כיוון שהחוב נשאר; ורק אם מחל למי שקנה קרקע מהחייב, פוקע השעבוד מהקרקע בלי קניין (ורק אם אמר "דין ודברים אין לי", שהיא לשון גרועה, צריך קניין, כמו שכתב מהרי"ט, עמ' 640, ליד ציון הערה 23). נראה שההבדל הוא, בשיחסי עם החייב יש גם חיוב הגוף, והיות שחיוב זה נשאר, הוא גורר גם שעבוד נכסים, ומחדש את השעבוד אחרי מחילתו; אבל ביחסו עם הקונה יש רק שעבוד הנכסים, וכשהוא מוחל עליו, הוא פוקע ואינו חוזר, מפני שכל קיומו נבע מהזמן שהקרקע היתה בבעלות החייב, ועכשיו כבר אינה בבעלות החייב. צמצום זה של יכולת המחילה אינו יכול ליישב את סוגיית כתובות צה ע"א, בעמ' 640, ליד ציון הערה 21, שהרי שם מדובר במחילה לקונה ולא לחייב. אולי הוא עושה הבחנה זו רק בדעת הדרישה, שהרי לפני כן הביא פוסקים רבים שעולה מהם שמועילה מחילה לחייב על שעבוד (כגון אלה שעסקו במחילה אחרי מכירת שטר). מכל מקום, הפוסקים שהובאו בראש הערה זו עוסקים במחילה לחייב עצמו, ובכל זאת סוברים שמועילה מחילה (משמע – בלי קניין), שלא כדרישה.

ז. שו"ת אהלי אהרן, חלק א, סימן נא, מוכיח מתוספות, כתובות צה ע"א, ד"ה וכי (הובא בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן צו, בשו"ת באר יצחק, יו"ד, סימן יט, בנחל יצחק, סימן צה, סעיף א, ענף ד, ובדברי חיים (אוירבך), דיני קידושין, סימן כג), שאם יש לנושה שעבוד חזק על נכס, שיכול לטרוף מלקוחות שיקנו את הנכס, אינו יכול להסתלק משעבודו, ואם אינו יכול לטרוף מלקוחות, כך ששעבודו חלש יותר, הוא יכול להסתלק. על דברי התוספות, ראה עמ' 808, בשם בתי כהונה.

ח. תורת יקותיאל (כץ), בהקדמה, כותב שאם הנושה אמר לקונה הקרקע שלא יהיה לו עליו "דין ודברים" על השעבוד, דברים חלים כמו מחילה, בלי קניין, אבל אם סילק את עצמו מגוף הקרקע, צריך קניין, מפני שזה כמו סילוק בעלות, שצריך קניין, כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 578. והוא כותב שיש הבדל בין שני האופנים אם הקונה מכר את הקרקע לקונה שני, והנושה טרף אותה מהשני: אם מראש הנושה סילק את עצמו מגוף הקרקע, הקונה הראשון יכול לטרוף מהנושה, ואילו אם מראש מחל לקונה, אינו יכול. אבל בית מאיר, כתובות צה ע"א, כותב שדבריו אינם הגיוניים.

ט. ראיות לדין זה: קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג), מוכיח מכתובות מד ע"א שמועילה מחילה על שעבוד גם כשיש שטר, שמכוחו יכול הנושה לטרוף מלקוחות שקנו את הקרקע מהחייב. נראה שהוא מתכוון להוכיח מן הראשונים, שהזכרנו לעיל, אות ב, שפירשו את כוונת התלמוד שם, שקונה קרקע יכול למחול למוכר על האחריות המוטלת עליו, שאם תיטרף מהקונה, יכול לחזור ולדרוש שיפוי מהמוכר; ואחריות זו כוללת זכות של הקונה לטרוף מנכסי המוכר גם אם מכר אותם ללקוחות אחרים. אבל ר"ב ליפשיץ דחה הוכחה זו, ששם מוחל הקונה על חיובו האישי של המוכר לשפוטו אם תיטרף הקרקע, והשעבוד פוקע ממילא; וזה פשוט שאם הנושה מוחל על החוב, פוקע גם השעבוד; אבל אין ללמוד משם שאפשר למחול על השעבוד בלי למחול על החוב.

י. ר"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (דף קצד [מסומן קפד] ע"ג), מוכיח שמחילה על שעבוד אינה צריכה קניין, שהרי מקידושין טז ע"א עולה שמחילה על עבד עברי באמירה היתה מועילה אילו היה לאדון רק שעבוד על העבד. גם נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ג, מזכיר את מה שעולה מקידושין, שם, שאילו היה רק שעבוד, היתה מועילה מחילה בדבריו. אבל ר"ב ליפשיץ העיר ששם השעבוד הוא חובת העבד לעבד, וזו אינה זכות קניינית, ואין ללמוד משם לשעבוד מכוח חוב, שהוא זכות קניינית.

יא. שעבוד מיוחד שנחשב זכות קניינית, ולכן אין תוקף למחילה עליו, הוא שעבוד ניוק על שור תם שהזיק. ראה עמ' 194 בשם שערי תורה.

להערה 10

א. עיין אמרי בינה שם, שמביא מקורות לשאלה האם מוכר שטר חוב יכול למחול אחר כך ללווה על שעבוד של קרקע מסוימת, כמו שהוא יכול למחול על החוב בכללו. יש להוסיף את משנה למלך, הלכות מכייה, ל, ג, שכותב כדבר פשוט שהוא יכול, ודן רק האם הוא חייב לשלם על הנזק לקונה השטר.

ב. כמו כן, קצות החושן, סו, ס"ק לו, דן האם נושה שמכר את שטר החוב יכול למחול על שעבוד של קרקע אחת של החייב, בלי למחול על החוב (ומביא שחידושי הריטב"א, מכות ג ע"א, כתב בשם הרא"ה שהוא יכול; על דבריו עיין אמרי בינה, דיני הלוואה, סימן סג, אות ט; ולעומתו בית מאיר, אה"ע"ז, קה, ו, תולה דין זה בביטות השונות מדוע מועילה מחילת המוכר על החוב), משמע שבמצב רגיל, שלא מכר את השטר, הוא יכול. אבל ראה במילואים להערה 33, שצריך לומר שמדובר שעשה קניין, שהרי לפי קצות החושן מחילת שעבוד נכסים צריכה קניין.

ג. אבל דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות ה, מעלה אפשרות שמחילה על שעבוד על קרקע אחת בלבד, אינה תקפה, מפני שהשעבוד חוזר וחל כיוון שלא פקעה זכות הנושה בחוב לשעבוד נכסים.

להערה 11

א. אבל דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות ה, מדייק מתוספות, בבא מציעא ד ע"ב (ד"ה אין, הראשון),

מילואים לשער חמש-עשרה

שלא מועילה מחילה מוגבלת כזאת (עיין שם להוכחתו). עוד הוא מעיר שדרישה, חו"מ, פח, לה, כותב שכונת תוספות בשבועות היא שמחל על השעבוד לגמרי. גם דורש משפט (ויצמן), פח, כח (עמ' תרכו-תרכח), כותב שתוספות, בבא מציעא ושבועות, מחכונים שמחל גם על שעבוד קרקעות שנמכרו וגם על מה שבידי החייב. ט"ז, חו"מ, סימן פח, בסופו (הובא בדברי אליהו (חזן), חלק ג, הלכות טוען ונטען, ג, ח, עמ' קמח, ובחיי אברהם (טיב), בבא מציעא ד' ע"ב), כותב שתוספות התכוונו שהוא מוחל על היכולת לטרוף מלקוחות, ולא על "בני חורין". ב. דרך משפט, שם, אות ז, מביא ראייה מהדין (שראינו בעמ' 447) שהנותן את נכסיו לבניו ונתן לאשתו קרקע כל שהוא, מניחים שמחלה על שעבוד הכתובה על נכסים אלו, אבל אם בעלה ישיג אחר כך נכסים חדשים, תוכל לגבות מהם את כתובתה – הרי שתיתכן מחילה על שעבוד של חלק מהקרקע. יש להעיר ששם זו מחילה מכללא. ג. דרך משפט, שם, אות ח, מביא ראייה מהראב"ד המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא סו ע"ב, האומר שאפותיקי מפורש, שבו הנושה יכול לגבות את חובו רק מקרקע מסוימת, פועל כך: הנושה "מחל כל שעבודו חוץ מקרקע זו".

להערה 14

א. אבל קצות החושן, פו, ס"ק ה, כותב שהדין כך רק לגבי סילוק בלי מחילה, אבל אם הנושה מוחל על שעבוד המיטלטלין, אינו גובה אפילו נכסים שברשות החייב (בכך מוסבר איך מהר"ם, בהערה 11, מכיר במחילת שעבוד על נכסים "בני חורין"). אבל דבריו אינם ברורים, שכן אחר כך כתב שאם מחל נושה לחייב על שעבוד מיטלטלין, הוא גובה מקרקע, ואם אין לו קרקע, הוא גובה ממיטלטלין שבידי החייב, בגלל שעבוד הגוף. ייתכן שדבריו אלו אמורים רק במחילה במסגרת שעבודא דר' נתן, שבה הוא עוסק.

ב. גם שו"ת דברי משה (זקס), סימן יב, ענף ט, עושה הבחנה בין מחילה לסילוק, נושה אינו יכול להסתלק משעבודו בנכסי החייב, מפני שהם נחשבים כאילו הם ברשותו (של הנושה), כמו שבעל אינו יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו הנשואה (כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 580), ואילו מחילה תקפה. ¹

ג. על נדנדו של מהרי"ט, עיין שו"ת מעשה חייא, סימן ד, שהובא לעיל, עמ' 915 ועמ' 952–953, ובחוק לישראל, שומרים, עמ' 1390.

ד. לפי דברים אלו, לא תועיל מחילת מלווה על משכנתא, למנוע מהמלווה אפשרות לגבות מנכס זה; אבל תועיל מחילה על הזכות המיוחדת לפירות הנכס הממושכן.

ה. לעניין יכולתו לגבות מירושי החייב אחרי מותו, כותב מעיני החכמה, בבא מציעא, מהדורא בתרא, ד ע"ב, אות לה (אות פה במהר" שט"ב), כותב שתקנת חכמים היא שגם אם מחל על השעבוד, יוכל לגבות מהירושם, כדי שלא לנעול דלת בפני לווים, שאם לא כן, אנשים יימנעו מלהלוות. שמא ימות הלווה ולא יוכלו לגבות מהירושם; ואמנם אם לא ימחל על השעבוד יוכל לגבות מהירושם, אבל הנושה מעוניין למחול על השעבוד מפני שעל ידי מחילתו, החייב יצטרך להישבע אם יודה במקצת (כמבואר בתוספות שציונו בהערה 8).

ו. טור, חו"מ, קיא, י (הובא בשו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן ו, ובמחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן ז), ושו"ע, חו"מ, קיא, יב, כותבים שאם הנושה סילק את שעבודו מקרקעות החייב בקניין, אינו גובה. קהלת יעקב (אלגזי), מענה לשון, לדון בני אדם, מערכת ס, אות תצח (הובא בשו"ת כפי אהרן (עזריאל), חלק ב, חו"מ, סימן ח, דף קיב ע"ג). מקשה, מדוע צריך קניין, הרי לשון סילוק משמעותו הפקר (ראה בשמו בעמ' 680), ואם כן, כשהנושה סילק את שעבודו מהקרקע, היא הפקר, וממילא החייב זוכה גם בלי קניין. שו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כד (מד ע"ד), מקשה מהצד השני: הרי מדובר שם על סילוק שלא יוכל לגבות מהקרקע אף כשהיא ביד החייב, ולפי האמור בטקסט, אין סילוק זה מועיל? בתחילה הוא מתרץ שהיות שעשה קניין על הסתלקותו, לא יוכל אפילו לגבות מנכסי החייב; ובוהו מיושבת גם קושיית קהלת יעקב, שלכן צריך קניין. אבל אחר כך (בדף מה ע"א) הוא דוחה תירוץ זה, שאין סברה שקניין יועיל, והוא מתרץ בדרך אחרת: ששם מדובר שאמר "דין ודברים אין לי", ולשון זו אינה תקפה, ולכן צריך קניין, כאמור ליד ציון הערה 23; והוא כותב (בדף מה ע"ב) שהטור והשו"ע מדברים על סילוק מגבייה המקונים, ולא מועיל סילוק שלא יוכל לגבות מהחייב עצמו, כדברי מהרי"ט. אבל דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות ז, מבין ששו"ע מתכוון שהנושה מסתלק מקרקע שבידי החייב ("בני חורין"), אף שזה מכוח שעבוד הגוף; והוא מעלה אפשרות (בהערה שיא) שאינו מתכוון להסתלקות משעבוד הגוף אלא מזכות הגנישה, או שהוא מסתלק משעבוד הנכסים מקרקע זו, ובכל זאת אינו יכול לגבות מכוח שעבוד הגוף שנשאר, מפני שיש דעה שאם אין שעבוד נכסים, אי אפשר לרדת לנכסי החייב בכפייה. ובסימן ד, אות ט, הסביר את דברי שו"ע, שגם הגבייה מנכסי החייב עצמו היא מדין שעבוד נכסים (שלא כמהרי"ט), ולכן אם מחל על השעבוד, אינו יכול לגבות ממנו. ²

ז. משנה למלך, הלכות מכירה, ל, ג, מקשה על מהרי"ט משו"ת הרא"ש, כלל סג, סימן ה (הובא בטור, אהע"ז, סימן צ), שעולה מדבריו שהסילוק מועיל גם שלא יוכל לגבות מהחייב עצמו. שערי רחמים, שם (מה ע"ב), מיישב את הקושיה – עיין שם.

ח. דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות ח, כותב שהראב"ד, שהבאנו במילואים להערה 11, חולק על מהרי"ט, שהרי הוא אומר שאפותיקי מפורש פועל על ידי כך שהנושה "מחל כל שעבודו חוץ מקרקע זו"; והרי שם הנושה מסתלק מיכולתו אף לגבות מהחייב עצמו בשאר הקרקעות.

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 18

אבל הראב"ד בהשגותיו בשני המקומות חולק על הרמב"ם, בנימוק שהקנה השני מקבל את הקרקע מהראשון עם כל הזכויות שיש לראשון בה ("מה מכר ראשון לשני – כל זכות שתבוא לידו"). כנגד זה, צפנת פענח, הלכות ערכין, ז, טו, מסביר שהרמב"ם סובר שהיות שהנושה אמר לראשון רק "דין ודברים אין לי עמך", אין בכך הקנאה או מחילה, אלא רק הסתלקות מהיכולת לתבוע, והשעבוד עדיין מוטל עליו, ואין כאן זכות גמורה שיכולה לעבור לקונה השני, כמו שירש אינו יורש זכות שאינה זכות גמורה. יש להעיר שמשמע מדבריו שאם הנושה נקט לשון "מחילה", הזכות עוברת גם לקונה השני.

להערה 20

א. כמו כן, רש"י, עבודה זרה י ע"א, ד"ה מאוחר (הובא בשו"ת בית שמואל אחרון, חו"מ, סימן ו, דף יא ע"א), ורשב"ם, בבא בתרא קנו ע"ב (ד"ה והמאוחרים), כותבים ששטר שכתוב בו תאריך מאוחר, טורף בו רק לפי התאריך הכתוב בו מפני שהנושה מחל מכללא על שעבוד הנכסים שמכר החייב בינתיים.
ב. כמו כן, אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר כט, ענף ב, פרח ג (עמ' קל-קלא), כותב שלולא סברת "לא שדי איניש זוזי בכרדי" (רש"י, בבא מציעא יד ע"א, ד"ה אחריות) היינו אומרים ששטר שלא כתוב בו שנשכח החייב משועבדים ("אחריות נכסים") אינו גובה מנכסים שמכר החייב מפני שבזה שהנושה לא כתב כך, הראה שמחל על השעבוד.
ג. דוגמאות נוספות למחילת שעבוד מכללא ראה בשער אחת-עשרה, עמ' 425, 428, 478, 487, שבכולם נזכר "שעבוד".

ד. יש להעיר שיש מקום לומר שמחילה מכללא מועילה כאן יותר ממחילה מפורשת, כמו שראינו בשער ארבע עשרה, עמ' 575, שיש אומרים שאף שאין מועילה מחילה מפורשת על בעלות, מחילה מכללא מועילה, מפני שמפרשים שהתכוון להקנות את הבעלות. שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד), מעלה אפשרות לומר כך (לשיטתו, שהחיסרון שמחילת שעבוד היא כמו במחילת בעלות – ראה בשמו ליד ציון הערה 36), אם נניח שנושה יכול להקנות את השעבוד לחייב בלשון מתנה. אבל הוא מעלה ספק (בעמ' כב) האם הנושה יכול לתת אותו במתנה (עיינין שם בטעמו לכך), ולכן הוא עושה הבחנה בין מחילה מפורשת למחילה מכללא מטעם אחר: רק במחילה מפורשת על שעבוד צריך קניין כדי שלא ייחשב פיטומי מילי, ואילו מחילה מכללא עדיפה, כיוון שיש אומדנא שמחל בלב שלם ולכן אין צריך קניין. סברה דומה ראינו בעמ' 576, בשם שמחת עולם.

להערה 21

א. כמו כן, תשב"ץ, חלק ג, סימן רה, כותב שבעל שמישכן קרקע לנושה שלו, ואשתו כתבה לו "דין ודברים אין לי עליך", ועשתה קניין, מחלה בזה על שעבוד כתובתה על קרקע זו.
ב. דברות משה, בבא בתרא, חלק ב, סימן מג, ענף ב (עמ' קנז), מנמק את הצורך בקניין, שאף שאישה יכולה למחול על הכתובה (ראה שער שלישי, עמ' 82 ואילך), בכל זאת, כל זמן שלא מחלה עליה, כך שסיבת החיוב לא נמחלה, נשאר דין השעבוד לגבות מהנכסים, ואי אפשר להפקיע את שעבודה בלי קניין, כמו דברר בעיני.
ג. ירושלמי, כתובות, ט, א (נא ע"ב), מפרש את המשנה בכתובות שם באופן שלא עשו קניין. לפי פני משה מדובר שאמרה לשון טובה, ולא "דין דברים אין לי" (ראה ליד ציון הערה 23, שרק בלשון זו צריך קניין). לפי רידב"ז, השעבוד אינו נמחל בלשון זו, ובכל זאת האישה אינה יכולה להוציא את הקרקע מהקונה, מפני שהסתלקה מזכותה להוציא ממנו.

להערה 23

א. כמו מהר"ט תירצו גם בני אהרן, חו"מ, סימן רמא (קכג ע"ב), ור"מ ברודו, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פב (קצה [מסומן קפה] ע"א).
ב. גם נתיבות המשפט, רט, ס"ק ו, הסביר שרק לשון "דין ודברים אין לי" אינה מועילה, אבל אמירת "הריני מוחל לך על השעבוד" מועילה, מפני ששעבוד הוא כמו ערב, שכן "נכסוהי דאיניש אינון ערבין ליה", והרי נושה יכול למחול לערב.
ג. גם קרית מלך רב, הלכות זכיה ומתנה, ג, ב (כה ע"ג), מסביר שאף שמועילה מחילה על שעבוד, לשון "דין ודברים אין לי" אינה מועילה, מפני שהוא כאומר "לא יהא לי חלק בשלי", והרי על כרחו הוא שלו, כמו שכתב רשב"ם, בבא בתרא מג ע"א (ד"ה ויד), שלשון זו אינה אפילו הפקר כיוון שלא אמר "שדי מופקרת".
ד. גם הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק לו, בית מאיר, כתובות צה ע"א, ודברי חיים (אוירבך), דיני קידושין סימן כג, כותבים שרק לשון גרועה צריכה קניין, אבל לשון טובה מועילה בלי קניין.
ה. גם חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יא, מדייק מסוגיית כתובות שם שהבעיה היא רק בלשון "דין ודברים", שצריכה קניין מפני שהיא לשון סילוק, אבל לשון מחילת השעבוד מועילה בלי קניין.
ו. ראה שער שני, עמ' 54, שלשון זו אינה מועילה במחילת חוב רגיל; וראה שער ארבע-עשרה, עמ' 578, שלשון זו אינה מועילה במחילת בעלות, אבל היא מועילה בקניין מהטעם שהסביר מהר"ט כאן.

מילואים לשער חמש-עשרה

ז. שו"ת תורת חיים (מהרש"ש), חלק ב, סימן כ, כותב שגם לדעה (שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 580), שלא מועיל קניין סתמי ב"דין ודברים אין לי", הדבר אמור רק בשותף בקרקע, שיש לו זכות ממש בגוף הקרקע, אבל לגבי שעבוד מכוח כתובה מועיל קניין סתם.

ח. אמרי בינה, דיני דיינים, סימן כ, אות יא, מסכים למהרי"ט, ומסביר בדרך זו את דברי סמ"ע, קיח, ס"ק א (הנובעים מסוגיית כתובות שם), שסילוק משעבוד על קרקע בלשון "דין ודברים אין לי" צריך קניין. יש להוכיח שזאת כוונת הסמ"ע, שהרי הוא מפנה לדבריו בסימן לו, ס"ק ז, ושם כתב שאמירת "דין ודברים אין לי" אינה מועילה בלי קניין מפני שיתכן שלא הסתלק מגוף הקרקע אלא מ"דין ודברים".

ט. משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והנה), מוכיח מסוגיית כתובות שם שנושה אינו יכול להסתלק משעבוד קרקעות החייב, והוא נמנע זאת על פי תוספות שם (ד"ה וכי), שנחשב כאילו כבר זכה בהם, שהרי גם אם ימכרו החייב, יוכל הנושה לטרוף אותם מהקונים. ייתכן שהוא מתכוון להבחין כמו מהרי"ט בין "דין ודברים אין לי" לבין מחילה, וכשהוא נוקט "סילוק" הוא מתכוון לאמירת "דין ודברים אין לי".

י. אבל ר"מ בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק א, סימן פג (רה ע"ד), דוחה את הסברו של מהרי"ט בטענה שהחיסרון בלשון "דין ודברים אין לי" הוא שמשמעותה היא הפקרת הדבר לכל העולם ולא לאדם מסוים; וכאן אין מקום לחיסרון זה, שהרי ברור שכשהאשה מסתלקת, ממילא שייכת הקרקע בלי סייגים לבעל, שהקרקע בבעלותו. והוא מיישב את הסוגיה בדרך אחרת, על פי תוספות, כתובות שם (ד"ה וכי), שהמחילה אינה מועילה מפני שיש לאישה זכות בגוף הקרקע, שהרי גם אם ימכור אותה הבעל, האישה תוכל לטרוף אותה. אבל הסבר זה קשה, שהרי לפיו לא תועיל מחילה על שום שעבוד מכוח חוב, שהרי בכל שעבוד, הנושה יכול לטרוף מהקונים.

יא. שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כג), דוחה את הסברו של מהרי"ט בטענה שלשון "דין ודברים אין לי" שווה ללשון מחילה, והוא מוכיח זאת ממקורות אחדים – עיין שם.

יב. סוג הקניין שנדרש כדי לתקן את הלשון הגרועה: אור גדול, סימן מו (קכו ע"ג), כותב שגם רבנו יונה (שהובא בשער ארבע-עשרה, עמ' 581), האומר שקניין מועיל בסילוק מבעלות (משום שמניחים שהתכוון להקנות את גוף הדבר) רק אם עשה את הקניין בסוף, ולא מועיל קניין קודם אמירת "דין ודברים אין לי" מפני שאז המשמעות היא שהקניין הוא על ה"דין ודברים" – מסכים שכאן מועיל גם קניין בתחילה, שהרי חידושי הרמב"ן, כתובות פג ע"א, וחידושי הרשב"א, כתובות פג ע"א (הובא בבית מאיר, כתובות צה ע"א), הסבירו שבנידונו מעיקר הדין מועיל סילוק מפני שאינו סילוק מבעלות, אלא שצריך קניין כדי שלא יהיה "פטומי מילי" כיוון שהבעל כבר משועבד לה. הוא מיישב בכך מדוע רמב"ם, הלכות אישות, יז, יא, ושו"ע, אה"ע, ז, צ, יז, מביאים את הדין שצריך כאן קניין: "אין מיד האשה שאין לה שעבוד על שדה זו", ולא אמרו שצריך שהקניין יהיה דווקא בסוף, וגם רמ"א שפסק בחו"מ, ירב, א, רכבנו יונה, לא השיג בסימן צ על השו"ע. אבל יש להעיר שהרמב"ן והרשב"א כתבו כך רק לפי דעת רב יוסף בכתובות פג ע"א, שאין הלכה כמותו.

יג. גם הפלאה, קונטרס אחרון, סימן צ, ס"ק לו, כותב שהקניין כאן נועד רק לחזק את הדבר, ולא שייחשב כאילו הקנה את גוף הדבר, שהרי בכתובות שם מדובר שהאשה מוחלת על השעבוד לקונה לכשיקנה את הקרקע מהבעל (שהרי מחילה לבעל בטלה בגלל טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי" – ראה שאר תשיעי, עמ' 387), והרי קניין סודר אינו מועיל בהקנאה לאחר זמן, מפני שאז כבר חזר הסודר לבעליו (שו"ע, חו"מ, קצה, ה).

להערה 31

זכות אבות מסביר בכך מדוע שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן א, הזכיר שטר וקניין במחילה אלמנה לבנה על שעבודה (מכוח כתובתה) בקרקע שירש מבעלה – מפני ששעבוד הכתובה קדם בנכס, ולכן הורעה חזקת הבן, ומתחזק שעבוד האם, לעניין שלא תועיל מחילה באמירה בלבד; ובאמת היה די באחד מהם (קניין או שטר), אלא מהרש"ך הזכיר את שניהם כיוון שבנוסח השטר שבנידונו נזכרו שניהם.

להערה 33

א. גם בספרו קצות החושן, קיח, ס"ק א, הוא כותב כדבר פשוט שסילוק שעבוד אינו תקף (בלי קניין), על פי תוספות, כתובות שם. אלא שמדבריו שם עולה שהמחילה אינה מועילה גם אם לא נשאר חיוב (שלא כדבריו באבני מילואים), שהרי הוא משווה זאת לדין (ולדבריו זאת כוונת הסוגיה שם) שלא מועיל ששותף ימחל לשותפו על שעבודו על חלקו (של השותף האחר) בחצר שאין בה דין חלוקה (כפי שהבאנו בשמו בעמ' 1270), והרי שם לא נשאר שום חוב.

ב. גם בקצות החושן, רט, ס"ק יג, כתב שלא מועיל סילוק נושה משעבודו על קרקע של החייב (בלי קניין), כפי שמוכח מכתובות שם, מפני שהשעבוד כאילו בא לידו, כפי שנימקו תוספות שם (ד"ה וכי), שכוחו של הנושה בקרקע חזק כפי שמוכח מן העובדה ששעבודו נשאר גם אם החייב מכר את הקרקע; וגם במיטלטלין, שנימוק זה לא שייך, לא מועיל סילוק, כאמור ליד ציון הערה 14, שסילוק מועיל רק לעניין גבייה ממי שקנה את הנכס

מילואים לשער חמש-עשרה

המשועבד מהחייב, אבל מהחייב עצמו גובה גם אם הסתלק, והרי במיטלטלין תמיד מדובר בגבייה מהחייב, שהרי אם מכר אותם הנושה אינו יכול לגבותם מהקונה. שו"ת יגל יעקב (גוטליב), חו"מ, סימן י (עמ' כד), מסכים עם קצות החושן, שמחילה על שעבוד בלבד צריכה קניין.

ג. קצות החושן, סו, ס"ק לו, דן האם נושה שמכר את שטר החוב יכול למחול על שעבוד נכסים בלי למחול על החוב; משמע שבמצב רגיל, שלא מכר את השטר, הוא יכול למחול. וצריך לומר שמדובר שעשה קניין.

ד. כמו כן, דרישה, חו"מ, קיא, י, כתב שמחילת שעבוד צריכה קניין מפני שהוא כאילו המחול מכר לחייב חזרה את השעבוד.

ה. כמו כן, שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן טו, בסופו, כתב שמחילת שעבוד נכסים על חוב מועילה רק בקניין, על פי סוגיית כתובות שם. כמו כן, שבתי בן דוב, תורת דיני הקניין, ספר ד, פרק א, נושא שלישי, ג (עמ' 86 במקור), לומד מכתובות פג ע"א שנושה אינו יכול להסתלק משעבוד הנכסים, אם החוב נשאר קיים. כנראה זו טעות סופר, וכונתו לכתובות צה ע"א.

ו. כמו כן, חלקת יוסף (ברקוביץ), סימן ל, כתב שהיות שהנושה כבר זכה בשעבוד נכסים, אינו יכול להסתלק ממנו, מפני שאינו יכול להסתלק מנכס שלו.

ז. כמו כן, ר' מסעוד אלפסי, המובא במשחא דרבותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, משחא דרבותא, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב, כתב ששו"ע, חו"מ, קיח, א, סובר שמחילת נושה על זכותו לגבות מנכס שמחכר החייב, מועילה רק בקניין, והוא מנמק, שדבר שנעשה בקניין, מחילה עליו צריכה קניין (ראה בשמו בשער שני, במילואים, עמ' 738). אבל ראה עמ' 1274, במילואים להערה 23, אות ח, שהסמ"ע מבין שהשו"ע שם אומר כך רק על לשון גרועה של "דין ודברים אין לי".

ח. כמו כן, אמת ליעקב (קמיניצקי), נשים, עמ' מג במהד' תשמ"ט, עמ' תעט-תפ במהד' תשע"ט, כתב שנושה המחול על שעבוד נכסי החייב, ורוצה שהחוב יישאר בתוקפו, צריך קניין, מפני שהשעבוד קנוי לו, וגם כדי להחזירו צריך קניין (צריך להוסיף, שמחילת החוב עצמו אינה צריכה קניין, אף שבכך נמחל גם השעבוד, מפני שאין לראות זאת כהחזרת השעבוד לחייב, אלא השעבוד פוקע ממילא עקב ביטול החוב). הוא כתב שכך הדין לפי רבנו תם, בתוספות, ב"ב בתרא עו ע"ב (ד"ה קני), הסובר שמכירת שטר מועילה מהתורה מפני שהנושה מקנה בכך לקונה את שעבוד נכסי החייב שהוא דבר ממשי, הרי שלדעתו, בחוב שלא נמכר, השעבוד קנוי לנושה, ולכן מחילתו צריכה קניין. אבל הוא כתב שלפי הדעה שמכירת שטר היא מדרבנן, נמצא ששעבוד הנכסים הוא רק זכות גבייה, ולכן מחילת השעבוד חלה בלי קניין, מפני שדי שהנושה יסתלק מזכותו.

ט. משפט החוב (אטינגר), סימן מ (עמ' קפ), תולה שאלה זו בהגדרת שעבוד נכסים: אם נאמר ששעבוד נכסים הוא בעלות, אי אפשר למחול עליו, כמו שאי אפשר למחול על דבר בעין; אבל אם נאמר שאינו בעלות אלא זכות ממון, אלא ששעבוד הגוף הוא זכות ממון לקבל ממון מהאדם, ואילו שעבוד נכסים הוא זכות ממון לקבל ממון מהנכסים, הרי כמו שאפשר למחול על שעבוד הגוף, אפשר למחול גם על שעבוד הנכסים. וראה בשמו בשער חמישי, במילואים להערה 40, שמחילת משכון מצומצמת יותר ממחילת שעבוד.

להערה 34

לעומת זאת, זכרון צבי מנחם, כתובות קז (נב ע"ב בדפי הספר), אינו עושה את ההבחנה בין מחילת השעבוד לבין מחילת החוב עצמו: הוא כתב שאישה אינה יכולה למחול על חיוב הבעל במזונות, אחרי שחויב בבית דין, מפני שאז היא יכולה לטרוף מנכסים שמכר, כמו שתוספות, כתובות צה ע"א (ד"ה וכי), כותבים שאישה אינה יכולה להסתלק משעבוד כתובתה על נכסי הבעל מפני ששעבודה חזק, בכך שגם אם ימכור, היא יכולה לטרוף. דבריו קשים, שכן יוצא מדבריו שנושה אינו יכול למחול על חוב שיש עליו שעבוד נכסים חזק כזה; והרי ראינו בשער שישי, שלפי רוב הפוסקים, נושה יכול למחול (בלי קניין) על חוב גם אם יש עליו שטר (שיוצר שעבוד נכסים, שאפשר לגבות מנכסים שמכר החייב) והשטר בידו.

להערה 38

אבל הראב"ד, המובא בשיטה מקובצת, ב"ב מציעא סז ע"ב, כתב שגם אם אמר זאת בשעת המישיכון, צריך קניין, ואינו מועיל בתורת תנאי, מפני שהלווה היה צריך להתנות תנאי זה, כיוון שהוא לטובתו, והוא לא התנה. גם רש"י, ב"ב מציעא סז ע"ב (ד"ה ואמר), כתב שמדובר שאמר כך בשעת ההלוואה, ומגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, ז, ג (הובא בפסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מ), כתב שזו גם דעת הרמב"ם. עומק הפשט, חלק א, סימן טז (עמ' שיט), כתב שהריטב"א לשיטתו (ראה עמ' 10) שמחילה היא הקנאה, ואילו רש"י סובר שמחילה היא סילוק (כשיטה בשער ראשון, פרק שני) ולכן לא פירש כריטב"א. והוא לא הסביר מדוע הדין כאן תלוי בהגדרת מחילה.

להערה 39

א. נימוקי יוסף, סנהדרין ד ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בש"ך, חו"מ, כב, ס"ק ד), מביא קניין זה כדוגמה לקניין שנעשה כדי לחזק דבר, ואינו "קניין דברים".

ב. על מקרה הפוך, שחייב מותר על זכות הסילוק במקום שנהוג שהוא יכול לסלק, ראה ליד ציון הערה 190.

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 43

א. גם שער משפט, שטו, ס"ק א, נימק שהיות שלא הסתלק מעכשיו, אלא אמר "אם תתן לי את הכסף, אסתלק", הרי כל זמן שהחייב לא נתן לו כסף, עדיין לא נתיקיים התנאי, והנושה יכול לחזור בו, ורק אם עשו קניין, אינו יכול לחזור בו, מפני שקניין הוא כאמירת "מעכשיו". ראה שער עשירי, עמ' 407, על המחל מחילה מותנית וחזור בו לפני קיום התנאי. יש להעיר שכאן זה אף פחות ממחילה מותנית – זו הבטחה למחול; ראה שער שני, עמ' 75, שהבטחה למחול אינה תקפה.

ב. אבל תשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ב, דוחה את הסבר שער משפט, שהרי חידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סו ע"ב, מטביר את הדעה בגמרא שם שהסתלקות הנושה תקפה בלי קניין, שכמו שמחילת חוב מועילה בלי קניין, כך גם הסתלקות מהמשכנתא; והרי לפי שער משפט, אף במחילת חוב, אם היא מותנית, הנושה יכול לחזור בו עד קיום התנאי; ומכאן שטעם הדעה שצריך קניין אינו בגלל התנאי אלא מפני שיש לו זכות פירות. ג. הסבר נוסף לכך נביא בפרק חמישי, עמ' 645, ליד ציון הערה 67, בשם שער משפט.

להערה 45

א. גם שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד (נדפס גם בסימן שנד; הובא באמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יג, ובאורח משפט (אנליק), יב, ח, דף כג ע"א, שפסק כמותו), כתב שמחילת שטר משכנתא תקפה גם במקום שנהגו שהחייב אינו יכול לסלק את הנושה מהמשכנתא בכסף, מפני שבעצם הוא אינו מוחל על הקרקע אלא על החוב, שהרי עיקר מה שיש לו על החייב הוא חוב, והמשכנתא פוקעת ממילא. סברת הרשב"א קשה: (א) אולי הנושה מעוניין שהחוב ימשיך להתקיים, ושרק המשכנתא תפקע? (ב) מדוע במקרה שליד ציון הערה 39, אין מפרשים זאת כמחילה על החוב עצמו? צריך לומר ששם, היות שאינו מוחל לגמרי על המשכנתא אלא בתנאי שהחייב ישלם לו, ברור שאינו מתכוון למחול על החוב.

ב. אמרי בינה, דיני דינינים, סימן כ, אות יד, מוצא סתירה בדברי הריטב"א: כאן הוא אומר שהמשכנתא אינה קנויה לנושה, והרי חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"א (ד"ה ואמר רבא), כתב שמשכון שהנושה אוכל את פירותיו נחשב קנוי לו מפני שאי אפשר לאכול פירות בלי קניין הגוף לפירות, והרי גם במשכנתא הנושה אוכל פירות. הוא מיישב שמחילת משכנתא חלה מפני שהקרקע ברשות בעליו, החייב, ויש לנושה רק קניין הגוף לפירות, וכשהוא מוחל, נפקע קניין הפירות, וחזור הגוף בשלמותו לחייב, ורק משכון מיטלטלין נחשב קנוי לנושה בגלל זכותו בפירות.

להערה 47

א. כך תירץ גם מעשה בצלאל, על פסקי רקנטי, סימן שלו, על פי שער משפט, במילואים להערה 43, שהסביר שטעם הסוגיה הוא שזו הסתלקות מותנית. ב. גם אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"ב), מתרץ, שהר"ן מדבר במוחל על המשכנתא בלי תנאי, ולכן אין צריך קניין, ואילו בבבא מציעא שם זו מחילה מותנית, לכן צריך קניין, לפי העיקרון (ראה שער עשירי, עמ' 405) שמחילה מותנית צריכה קניין.

להערה 49

א. שרשי היס, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד (יז ע"א-ע"ב), נוקט שאם מחל על החוב והחזיר את שטר המשכנתא או קרע אותו, המחילה תקפה, במקום שהחייב יכול לסלק את הנושה בכסף, שהרי הנושה לא השאיר לעצמו שום זכות, ואף שער עכשיו הקרקע היתה מוחזקת ביד הנושה, הרי עכשיו הקרקע ברשות בעליו ממילא.

ב. ר' חנוך הגדל פרידלנד, כנסת חכמי ישראל, קונטרס ח (תרנ"ו), סימן קסז, אות א, כתב שאם מחל הנושה על החוב, הוא מסתלק על כרחו מהקרקע, אף שיש לו קניין ממש בקרקע, מפני שכל קניינו הוא מכוח החוב. ג. אבל שו"ת אמרי יוסף, חלק ב, סימן קלה, מעלה אפשרות שלדעה (שהבאנו בשער חמישי) שאין תוקף למחילה אם יש לנושה משכון מיטלטלין, הרי שגם במשכון קרקע, לא תועיל מחילת החוב עצמו. אבל הוא כותב שאם אין לו משכון או משכנתא, אלא שהערכאות נתנו לנושה "טאבילא" (עיקול) על נכס של החייב, שלא יוכל החייב למוכרו או למשכנו, הנושה יכול למחול על החוב, מפני שאין לנושה קניין בנכס, וזה רק כמו שטר חוב שבזמן התלמוד, שאפשר לגבות בו מקרקעות שמכר החייב, ובכל זאת מחילתו מועילה אם לא היה יכול להחזיר את השטר (ראה שער שיש, עמ' 267-268), וגם סברת נתיבות המשפט (ראה שער חמישי, במילואים, עמ' 957, אות יד), שבחוב עם משכון, גם אם הנושה מחל, הוא יכול להחזיק את המשכון לעניין שווי המשכון, לא שייך ב"טאבילא". ד. מחילה אחרי מכירת המשכנתא לצד שלישי: המוכר שטר חוב ומחל עליו – החוב מחול (כתובות פה ע"ב). הפוסקים נחלקו בשאלה האם הדין כך גם בחוב שיש עליו משכנתא. ספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ג, מביא שהראב"ד סובר כותב שהמוכר שטר משכנתא של קרקע, והקונה עשה קניין חזקה בקרקע, אין

מילואים לשער חמש-עשרה

הנושה-המוכר יכול למחול עליו, מפני שהמשכנתא היתה מוחזקת ביד הנושה, ומכר את גופו, והקונה זכה בה כשהחזיק בה; ואילו ר"י מיגאש סובר שהוא יכול למחול, מפני שהמשכנתא נחשבת כחוב רגיל כיוון שהחייב יכול לפדותה (לסלקו) בכסף. הרא"ש, בשו"ת חזה התנופה, סימן כא (הובא בטור, חו"מ, סו, כט, ובשו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן י), שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יד וסימן שנד (בלשון "אפשר"), והרא"ה, המובא בחידושי הריטב"א, בבא בתרא קמז ע"ב (שהובא בנימוקי יוסף, בבא בתרא סט ע"א, בדפי הרי"ף), פוסקים שאינו יכול למחול, גם במקום שהחייב יכול לסלקו, מהטעם של הראב"ד. שו"ע, חו"מ, סו, ל, מביא את שתי הדעות. שרשי הים, חלק ג, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ב, יד (טז ע"ד, יז ע"ב), כותב שגם לר"י מיגאש, במקום שנהגו שהחייב אינו יכול לסלקו בכסף, הנושה אינו יכול למחול אחרי שמכר, מפני ששם המשכנתא נחשבת כמכירת גוף הקרקע לזמן, והקונה מוחזק. והוא כותב (בדף יז ע"ב) שמספק מעמידים את הקרקע בחזקת מרא קמא.

להערה 50

א. כמו כן, מאירי, קידושין טז ע"א, כותב שבמשכון של קרקע, אם הנושה מחל על החוב, הוא צריך להקנות לחייב את הקרקע הממושכנת, שהרי גופה קנוי לנושה, וזאת גם לדעה (שהבאנו בשער חמישי) שבמשכון מיטלטלין מועילה מחילה בלי קניין.

ב. כמו כן, יד דוד (קרלין), הלכות אישות, ה, טז, אות קנד (עה ע"א), נוקט שבמקום שנהגו שהחייב יכול לסלק את הנושה מהמשכנתא, החוב נפקע במחילה בלבד; משמע שבמקום שנהגו שאינו יכול, החוב אינו נפקע במחילה, שלא כר"ן.

ג. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן קיא, עוסק בנושה שקרע את שטר המשכנתא, ופוסק שהמשכנתא אינה מתבטלת בכך. שו"ת שערי רחמים, חלק א, חו"מ, סימן כד (מה ע"ד), מנמק, שהמשכנתא קנויה לנושה, ולכן גם אילו מחל בפירוש עליה לא היה מועיל (בלי קניין). שו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ה (= פד"ר, כרך ו, עמ' 105), מנמק, שבנידון המבי"ט התנו שלא יוכל הלווה לפדותה במשך שנה, והרי משכנתא במקום שהלווה אינו יכול לסלק את הנושה, נחשבת כמכורה (רש"י, בבא מציעא סז ע"ב, ד"ה באתרא), ולכן מחילתה אינה תקפה; והוא כותב (באות ו = פד"ר שם, עמ' 106) שהמבי"ט סובר כדעה (שראינו בשער חמישי) שמחילת חוב עם משכון צריכה קניין, שהרי זכותו של המלווה במשכון מיטלטלין היא כזכותו במשכנתא; והוא מעיר (באות ז = פד"ר שם, עמ' 107) שהמבי"ט חולק על שו"ת הרשב"א שם. אבל הוא דוחה ראיה שהביא המבי"ט – עיין שם; על דחייתו ראה ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 15–17.

להערה 56

א. כך פסקו גם סמ"ע, קפט, ס"ק א (ברמז); חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו); ר' מנחם אגוזי, ר' אליהו בן חיים, ור' חיים באסן בתשובותיהם בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לה.
ב. שו"ת שואל ומשיב, מהרורא תליתאה, חלק ב, סימן ת, מסכים לריב"ש, ומנמק, שאף שיש לשוכר רק הנאת שימוש במושכר, מכל מקום הנאת השימוש היא שלו לגמרי, והיא קניין הגוף (!), וכדי להעביר אותה לאחר צריך קניין. ר' שמואל יעקב ברונטשניין, אהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תתלו, מבאר שהריב"ש סובר ששכירות אינה שעבוד סתם אלא קניין לזכות שימוש, ואף שזה קניין לשימוש בשל המשכיר ולא שהגוף של השוכר לגמרי, אינו יכול למחול.

ג. שו"ת דברי שלום (משאש), חו"מ, סימן לב, כותב ששוכר שמחל ואמר שהוא מוכן שהבית יושכר לאחר, מחילתו בטלה משום שלא עשו קניין באו"ה כפה"ד (=באופן המועיל כפי הדין).

ד. שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא דף ג ע"א, אות סו, ודף יב ע"א, אות ריא, כותב שלפי חידושי הרמב"ן, כתובות נט ע"א, הכותב ששכירות נחשבת קניין הגוף לפירות ולכן השוכר יכול למכור את זכותו לאחר, אינו יכול למחול על זכותו.

ה. שו"ת אבני נזר, חו"מ, סימן כה, מסביר שהריב"ש סובר שאף שזכות שכירות היא רק שעבוד ולא קניין, אין תוקף למחילה עליה, כשם שלפי דעה אחת, שהבאנו בשער חמישי, אין תוקף למחילה (בלי קניין) על חוב עם משכון, אף שקניין המשכון למלווה הוא רק בדרגה של שעבוד. דבריו קשים, שהרי עולה מהם שאין תוקף למחילה על שעבוד, בניגוד למה שראינו ליד ציון הערה 8, שפשוט לפוסקים שהיא תקפה. אולי הוא מתכוון לומר, שיש סוגי זכויות קניניות (הוא קורא לכולן "שעבוד") שהן חזקות יותר, ודינן כבעלות לעניין זה, וזאת זה הוא מוכיח ממשכון; אבל הוא מסכים שיש סוגי זכויות קניניות שמועילה בהן מחילה.

ו. הגהות דרישה ופרישה, חו"מ, שיב, אות ו, מנמק את דעת הריב"ש, שהבית נקנה לשוכר בדמי שכירות ששילם, ולכן אינו מסתלק בלי חזרת קניין. פסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מא, מסביר שלדעתו, הקניין נצרך משום שיש לשוכר קניין בעצם הבית למשך הזמן שנקבע לשכירות, ולכן אינו יכול להסתלק מקניינו זה בלי מעשה קניין, כדי להקנות למשכיר את הבעלות שהיתה לשוכר; והוא יצטרך להסביר שהטעם שבתום תקופת השכירות חוזר הבית למשכיר בלי קניין, הוא משום שמלכתחילה היה קנוי לשוכר רק לזמן זה. ¹⁴

ז. ר' מסעוד אלפסי, במשחא דרבותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סימן יב, דף קלג ע"ב, מנמק את דברי הריב"ש, שדבר שנעשה בקניין, אי אפשר למחול עליו בלי קניין (ראה בשמו בשער שני, במילואים, עמ' 738).

מילואים לשער חמש-עשרה

ז. מ' זילברג, בע"מ 208/51 הקר' נ' ברש, פ"ד ח 566, 578, מוכיח מדברי הריב"ש, ששכירות היא קניין ולא חוזה.
ח. בנידונו של הריב"ש לא נקט השוכר לשון מחילה בפירוש, ובכל זאת לא פירש הריב"ש שכוונתו למתנה שמועילה בדבר בעין (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 575, שיש אומרים שבמחילה מכללא על בעלות, מפרשים שהתכוון למתנה מכללא), מפני שבקרקע, גם אם נפרש שהתכוון למתנה, צריך מעשה קניין, שלא היה בנידונו.
ט. החזרת שטר השכירות: שו"ת עולת שמואל (פלורנטין), חו"מ, סימן כז, כותב על פי דברי הריב"ש, שגם החזרת שטר השכירות למשכיר אינה מועילה, כיוון שיש לשוכר קניין בגוף הבית. גם כסף הקדשים, סימן קפט, כותב ששוכר שהחזיר למשכיר שטר שכירות קרקע, ומחל, לא נתבטלה השכירות, וצריך הקנאה בקניין. §
י. בלשון "נתינה": כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 545, הבעיה במחילת בעלות היא הלשון, אבל אפשר להקנות בעלות בלשון "נתינה" או "הקנאה", אם עשו מעשה קניין המתאים להקנאת אותו נכס, ולפי זה גם שוכר יכול להקנות את זכות השכירות חזרה למשכיר בלשון "נתינה". אבל ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 44-45, עושה הבחנה בעניין זה: בשכירות מיטלטלין, אם עדיין לא שילם דמי שכירות, והחפץ ביד המשכיר, מועילה לשון "נתינה", ואז זכות השכירות נקנית חזרה למשכיר כיוון שהוא קונה אותו בקניין חצר (נראה שמדובר שעשו קניין סודר על השכירות, שאם לא כן, השוכר בכלל לא זכה בזכות שכירות, ופשוט שהיא יכולה לחזור למשכיר); אבל אם כבר שילם דמי שכירות, לא מועילה לשון "נתינה" בלי החזרת דמי השכירות, מפני שהמשכיר צריך לשכור את החפץ חזרה מהשוכר, כמעשה קניין (דבריו קשים, שהרי השוכר יכול לתת את זכות השכירות למשכיר במתנה, והמשכיר יזכה בזכות השכירות בקניין חצר כיוון שהנכס ברשותו); ורק אם המשכיר החזיר את דמי השכירות, מועילה לשון "נתינה". לעומת זאת, בשכירות קרקע לא מועילה לשון "נתינה". ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 40, שבקרקע לא מועילה לשון "נתינה" אם לא עשו מעשה קניין.

להערה 58

א. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו), מחזק את ראיית הריב"ש ממשכנתא, בכך שבמשכנתא אין גוף הקרקע קנוי לנושה, כמו שכתבו תוספות, בבא מציעא סז ע"ב (ד"ה ושביעית), אלא יש לו רק קניין פירות, ויש רק מנהג שלא לסלקו, ואף על פי כן הסתלקות הנושה צריכה קניין, וכל שכן בשכירות, שהדירה קנויה לשוכר לזמן. והוא מוסיף (בעמ' שג), שאף על פי שתוספות, ערכין כא ע"א (ד"ה הכי), כתבו שחייב אינו יכול להקדיש קרקע ממושכנת אבל משכיר יכול להקדיש קרקע מושכרת, הרי שזכות השוכר קלושה יותר מזכות הנושה במשכנתא – בכל זאת ראיית הריב"ש נכונה, מפני שיש בשוכר צד חזק, שהוא קונה את הקרקע לזמן, כאמור.

ב. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ד (ד"ה ואני אומר), מביא ראייה ממה שרמב"ם, הלכות מכירה, כג, הלכה א, והלכה ט, משווה מוכר שדה לפירותיו, לשכירות, ובהלכות שכירות, ז, א, כתב ששכירות היא מכירה לזמן קצוב. והוא מסביר שמה שכתב רמב"ם, הלכות מכירה, כג, א, שמשכיר "לא הקנה לו הגוף אלא הנאת הגוף", כוונתו היא שלא הקנה את הבית לשוכר לעשות בו כרצונו, כמו שכתב שם בהלכה ו, שהקונה לפירות אינו יכול לשנות את צורת הקרקע ולבנות ולהרוס, אלא הקנה לו את הגוף כדי שיהנה ממנו. הוא מסביר (בד"ה ואמנם כד) שאף שהלכה היא שקניין פירות אינו קניין הגוף (יבמות לו ע"ב), אין הכוונה שאין לבעל קניין פירות שום קנייה בגוף הקרקע, אלא שאינו קניין הגוף לגמרי לכל פרטיו, אבל יש לו זכות בגוף הקרקע, שהרי בעל קניין הגוף שיעבד לו את יניקת הקרקע, והקונה שדה בזמן שיוכל נוהג, שיש לו רק קניין פירות (גיטין מח ע"א), יכול למכרה לאחרים, ולכן אפשר להקנות דקל לפירותיו ובית לדירה, והוא כאלו מקנה את גוף הקרקע על תנאי כך וכך, ולכן בכתוב נכסיו לבנו לאחר מותו, אם מכר האב, המכר תקף עד שימות, אף שיש לאב רק קניין פירות (בבא בתרא קלו ע"א); ואם כן, כשם שבשאר קניות, הקנייה אינה מתבטלת במחילה אלא עד שיחזור ויקנה לשכנגדו, כן הוא גם בשכירות, שהיא קניין פירות.

ג. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק ב, סימן ח, מביא ראייה לריב"ש מרא"ש, סוכה, פרק ג, סימן ל, הכותב שהמקבל מתנה על מנת להחזיר צריך לחזור ולהקנות אותה לנותן כשהוא מחזיר לו, ולא די שהמקבל ימחל עליה, וזאת אף שיש למקבל רק קניין פירות במתנה. גם לפי ראייה זו, לכאורה, לא תועיל מחילה על שום סוג של קניין פירות (שהרי זאת לא ראייה ספציפית לשכירות). ברכת משה, על מתנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, אות ג, דוחה ראייה זו על פי מה שכתב מחנה אפרים, הלכות זכייה ומתנה, סימן יח, שבמתנה על מנת להחזיר גוף הנכס קנוי למקבל עד סוף הזמן, ולכן הוא צריך להקנות אותה לנותן כשהוא מחזיר לו. בשאלה האם יש למקבל קניין הגוף במתנה על מנת להחזיר, ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 4.

ד. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שג), מביא ראייה לריב"ש משו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכון ירושלים, הכותב שמי שקנה מהקהל חכירת "אלמעוניה" (זכות לגבות מס מסוים) אינו יכול להסתלק מהחכירות כדיבור בלי קניין, אף שמכירה זו היא רק מכוח מנהג, מפני שזה דבר שלא בא לעולם; וקל וחומר ששוכר, שקונה מהתורה, אינו יכול להסתלק כדיבור.

להערה 63

חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמו), דוחה את הראיה משו"ת הריב"ש, סימן שנה, שאי אפשר לומר שיש

מילואים לשער חמש-עשרה

לשוכר רק זכות של דירה, שהיא זכות הפירות, שהרי אי אפשר להקנות זכות דירה בבית, בלשון "ידור פלוגי בבית זה", ואפשר רק להקנות את הבית לדור בו, כמו שכתב שו"ע, חו"מ, שטו, א. והוא מביא ראיה משו"ת שי למורא (יונה), סימן כג (דף כד ע"ג), הכותב שיש לשוכר קניין פירות. ⁹³

להערה 64
א. חקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע (עמ' שמז), משיב על כך, שגם לדעת התוספות יש לשוכר קניין פירות, שלכן שכירות נקנית בקניין קרקע (שו"ע, חו"מ, שטו, א). והוא מביא ראיה משו"ת שי למורא (יונה), סימן כג (דף כד ע"ג), הכותב שיש לשוכר קניין פירות. ⁹⁴
ב. לסיכום הדעות והנפקויות בשאלה האם שכירות היא זכות חוזית או קניינית, ראה: חוק לישראל, שכירות ושאלה, עמ' 7-24. בעמ' 19 הובאה הדעה שאין מועילה מחילה, ובעמ' 21 – הדעה ההפוכה.

להערה 65
א. עוד הסוברים שמועילה מחילה על שכירות: שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קכ, מוכיח משו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף קצב (קצב), שלדעתו מועילה מחילה על שכירות, שהרי הוא עוסק במשכיר שמכר את המושכר לשוכר, וכתב "כיון שנתרצו זה למכור וזה לקנות, נתבטלה השכירות". הוא מנמק, שמועיל גילוי מילתא לבטל שכירות, מפני שלשוכר יש רק קניין פירות, ואין צריך קניין למחול את קניין הפירות, מפני שביתו של המשכיר קונה לו חזרה את קניין הפירות. אפשר להשתמש בנימוק זה בכל מחילה על זכות קניינית הפחותה מבעלות: היות שהמחיל הוא בעל הנכס, הנכס קונה לו את הזכות הקניינית הפחותה.
ב. שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא דף ג ע"א, אות טו, ודף יב ע"א, אות ריא, כותב שתוספות, בבא בתרא נ ע"א (ד"ה המוכר), הסוברים ששכירות אינה קניין הגוף לפירות, אלא רק זכות שימוש – סוברים שמועילה מחילת השוכר על זכותו.

ג. קובץ הערות (וסרמן), סימן נג, אות ה, תולה שאלה זו במחלוקת הרא"ה והרמב"ן, המובאת בחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא קנ ע"א, לגבי השוכר בית מסוים, ונפל, האם עליו לשלם דמי שכירות: הרא"ה (המכונה בריטב"א – שם "רבי") מחייב מפני שהשוכר הומה למי שקונה בית ונפל לפני ששילם, וכך שוכר משלם עבור קניין השכירות – מפני שלדעתו גוף הבית קנוי לו כמו במכר, ולדעתו לא מועילה מחילה על זכות השכירות; ואילו הרמב"ן (בחידושי שם) סובר שהשוכר פטור מלשלם דמי שכירות מפני שדמי השכירות הם עבור השימוש ולא עבור הקניין, שהרי אין גוף הבית קנוי לשוכר, אלא יש לו רק זכות דירה, ולכן לדעתו מועילה מחילת השוכר בלי קניין. ובאות ו, הוא כותב שהר"ן סובר שמועילה מחילת זכות שכירות, כמו שהוא סובר (ליר ציון הערה 45) שמועילה מחילת נושה על משכנתא.
ד. שו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ד (ד"ה אחר שכתבתי), מביא חכם אחד שכתב שהמחילה תקפה, מפני שהשוכר לא קנה את הגוף אלא את דירת הבית, ואי אפשר להקנות דירת בית כיוון שאין בה ממש (שו"ע, חו"מ, ריב, א), ולכן די במחילה כדי שתחזור לבעליה, ושכירות היא כמכר רק לעניין שהמשכיר אינו יכול להוציא את השוכר מהבית. הוא מביא ראיה מרמב"ם, הלכות שכירות, ה, ה, האומר שהמשכיר יכול לומר לשוכר "צא והניחו", משמע שדי במחילת השוכר. דרכי נעם עצמו דוחה ראיה זו (בד"ה ואני אומר), שטעם הרמב"ם אינו משום מחילת השוכר, אלא מדובר שהשוכר רוצה להשכיר לשוכר משנה, ובזה המשכיר יכול לטעון שאם השוכר אינו רוצה לגור בבית, יחזיר אותו למשכיר ואל יטרח להשכיר לאחר. גם שו"ת עולת שמואל (פלורנטין), חו"מ, סימן כז, דוחה את הראיה, שטעם הרמב"ם אינו מצד מחילה אלא מצד "זה נהנה וזה לא חסר", שהשוכר אינו יכול להשכיר לאחר אם המשכיר מציע לו להחזירו לו; והראיה, שהרי אם השוכר מוצא מי שמוכן לשכור ממנו ביותר, המשכיר אינו יכול לדרוש ממנו להחזירו לו, מפני שאז "זה חסר" – השוכר יפסיד אם יחזיר לו. על דברי הרמב"ם ראה ליר ציון הערה 93.

ה. שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב (עמ' שעו), כותב שאי אפשר לומר "קים לי" שהמחילה תקפה, מפני שהיחיד הסובר כך הוא מתנה אפרים. הוא לא ראה את הפוסקים האחרים הסוברים כך. מחלוקת הריב"ש ושער משפט מובאת באמנות עתיך, גל' 115 (ניסן תשע"ז), עמ' 75.

להערה 69
ברכת משה, על מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, אות ב, משיב על דחיית שער משפט, שמשכנתא אינה מכירה גמורה אלא הכסף הוא הלוואה, ומה שמותר לנושה לאכול פירות בלי ניכור הוא רק בקרקע (לרש"י, בבא מציעא סד ע"ב, ד"ה קמ"ל), שאינו אסור משום ריבית מפני שאין רווח ודאי.

להערה 70
א. גם שער משפט שם דוחה, שהטעם שמחילת משכנתא אינה תקפה הוא מפני שהסתלק על תנאי, ובמחילה מותנית יכול המחיל לחזור בו עד קיום התנאי – ראה בשמו במילואים להערה 43.
ב. גם שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קכ, דוחה, שבמשכנתא, כל זמן שהחייב לא פדה אותה, עוד לא נפסק קניין הפירות, ולכן הנושה יכול לחזור בו מדיבורו כל זמן שהחייב לא פדה אותה. ⁹⁵

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 71

מצד שני, חקרי לב כותב שאין להוכיח שתועיל מחילה על שכירות ממה שכתב חידושי הר"ן, גיטין לו ע"א (שהבאנו ליד ציון הערה 45), שמועילה מחילה במשכנתא בלי קניין גם במקום שנהגו שהחייב אינו יכול לסלק את הנושה בכסף, מפני ששם הטעם הוא שהמשכנתא אינה קנויה לנושה באמת אלא רק בגלל המנהג שהחייב אינו יכול לסלק, אבל בשכירות, הקרקע קנויה לזוכר לזמן, ולכן לא תועיל מחילה.

להערה 74

- א. חקרי לב מביא ראייה ממה שאומר שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף כז, ששכירות בית היא מכר גמור – משמע שקנה מיד לכל הזמן.
- ב. עוד יש להעיר, שאם עדיין לא זכה בחלק מזכות השכירות, היא זכות עתידית, שאי אפשר למחול עליה, כפי שראינו בשער רביעי, ואפשר רק להסתלק ממנה, לפי דעה אחת שראינו שם, עמ' 242. כנראה, לדעתו זה נחשב זכות שכבר באה לעולם, מפני שכבר חל חיוב על המשכיר להתיר לזוכר להיות בבית עד סוף הזמן שקבעו, אלא שחיוב זה אינו נחשב עדיין זכות קניינית של הזוכר.
- ג. שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא יב ע"א, אות ריא, דוחה את הראיה ממשכנתא, שבמשכנתא לא מועילה מחילה מפני שהגוף קניי לנושה לפירות, ובשכירות היא מועילה מפני שיש לזוכר רק זכות שימוש.

להערה 92

- א. כך כתב גם קצות החושן, שטז, ס"ג (והסכים עמו ערוך השלחן, חו"מ, שטז, יא), שמשכיר שביקש מהזוכר לפנות את הבית תוך זמן השכירות – היות שלא הועילה מחילת הזוכר על זכות השכירות, גם המשכיר יכול לחזור בו ממחילתו (המשתמעת) על דמי השכירות. כמו כן, שו"ת ימי יוסף בתרא, חו"מ, סימן לב (עמ' שטז), מעלה אפשרות ששו"ת דרכי נעם, חו"מ, סימן ד (שהבאנו בשער שלישי, במילואים, עמ' 806), הסובר שאין תוקף למחילת משכיר על דמי השכירות, טעמו הוא שהוא מחל מפני שחשב שהקרקע תחזור לרשותו, אבל באמת מחילת הזוכר על זכות השכירות אינה תקפה, והיא נשאת לזוכר עד שיקנה אותה למשכיר, כלומר זה כמחילה בטעות. אבל ר"ש דיכובסקי, פד"ר, כרך יז, עמ' 73, כותב ששו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (שהבאנו בעמ' 61), חולק וסובר שדי בדיבור למחילת דמי השכירות.
- ב. דעה שלישית היא של ר' אליהו בן חיים ור' חיים באסן, בתשובותיהם בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן לה (הובא במשנה למלך, הלכות שכירות, ה, ה, ובחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סימן ע, עמ' שטז): שהזוכר צריך קניין כשהוא מוחל, מפני שהקרקע קנויה לו, ואילו המשכיר אינו צריך קניין כשהוא מוחל על דמי השכירות, מפני שיש לו רק שעבוד דמי השכירות על הזוכר. והסכים אתם שו"ת קרבן אשה, חו"מ, סימן ל (נו ע"ב). כנראה הם סוברים שהמשכיר לא התכוון להתנות את מחילתו בכך שהזוכר יעזוב. לעומתם, ר' מנחם אגוזי, בשו"ת הראנ"ח שם, כותב (כמו זכות אבות) שלא מועילה מחילת המשכיר בלי קניין מפני ששכירות היא מכירה ליומה.
- ג. ראה שער עשירי, עמ' 416, עוד על מחילה הדדית של שכירות ודמי שכירות. על מחילת דמי שכירות (בלבד) ראה שער שלישי, עמ' 103. וראה שער רביעי, עמ' 203, על השיקול שזו מחילת זכות עתידית.

להערה 114

- א. גם ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ד, מסביר שכונת הרא"ש היא שמחל על זכותו, מפני שהוא סובר שיש לו רק זכות שימוש בארבע האמות, ולא קניין, ולכן מחילה חלה. גם קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות נח, כותב שלפי הרא"ש מחילה חלה, מפני שבשעה שאינו משתמש בארבע אמות אינו יכול לעכב על אחרים מלהשתמש, ולכן אין לראות זאת כמכר ליומו, שלא כשכירות שבה אין מועילה מחילה, לפי הריב"ש (הערה 56), מפני שבה הזוכר יכול לנמנע מאחרים להשתמש בבית גם בזמן שאינו משתמש בעצמו. אבל שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא יב ע"א, אות רי, כותב שהרא"ש סובר שגוף ארבע האמות קנויות לו, כפי שמוכח מדבריו שם, סימן לה (עיין שם להוכחתו), ולכן לא מועילה מחילה עליהן, ומה שנקט הרא"ש שהן קנויות לו "לתשמיש בעלמא" כוונתו היא שהן קנויות לו רק לזמן שהוא זוקק להן לשימוש; לא שם פרץ את פצימיו איבד את זכותו, מפני שקניינו בארבע אמות קיים רק כשהוא צריך אותן, ופריצת פצימיו הוא גילוי דעת שאינו צריך אותן.
- ב. אבל מעשה בצלאל, על פסקי רגנטי, סימן שלו, מעלה אפשרות שלא מועילה מחילה מפורשת על ארבע האמות, מפני שזו זכות קניינית, ומועילה רק מחילה מכללל כמו בפריצת פצימיו. בגלל הסברו של קצות החושן, שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 575, שמחילה מכללל מועילה גם על בעלות, מפני שמפרשים זאת כנתנה מכללל.
- ג. חידושי הרשב"א, בבא בתרא יב ע"א (בשם רבו), ונימוקי יוסף, בבא בתרא ז ע"ב (כדפי הרי"ף), אומרים שמדובר שפרץ את פצימיו ומת, ואז אין ליורשים זכות ארבע אמות, כיוון שבשעת מותו לא היה להם מה לרשת, אבל בעל הבית עצמו שפרץ יכול לפתוח שוב ולא איבד את ארבע האמות, כיוון שכבר זכה בהן בעבר. ליקוטי שיעורים שם מסביר, שלדעתם המחילה אינה תקפה מפני שיש לו קניין בארבע האמות.

להערה 117

א. אבל תשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ד, כותב שהיות שהזכות מופקרת רק לבני החצר, אינו יכול לחזור בו גם אם עוד לא עשו בני החצר קניין. הוא הבין שמה שכתב שיטה מקובצת, בבא בתרא יא ע"ב, שבני החצר צריכים לעשות קניין בארבע אמות, אינו מדברי הרשב"א (חידושי הרשב"א על בבא בתרא לא נדפסו בימיו), והמגיה שם העיר על הטעות. הוא כותב (באות ג) שצריכים לעשות קניין, אבל שימושם בארבע האמות מועיל כקניין גם אם לא התכוונו לקנות – עיין שם בהסברו לכן. הוא מוסיף שגם בלי שעשו קניין, זכו על פי שער משפט, רעה, ס"ק א, הכותב שגר שותף עם ישראל בקרקע, ומת הגר ואין לו יורשים, זכה השותף גם בלי לעשות מעשה קניין; אבל הוא כותב שקשה לסמוך על שער משפט בזה.

ב. גידולי שמואל, בבא בתרא יא ע"א (ד"ה אבל זה), מוצא נפקות אחרת, על פי הדעה (בשו"ע, חו"מ, קעא, י) שחצר של שני שותפים, שיש בה רק שבע אמות, כך שאין בו שיעור חלוקה (ארבע אמות) לכל אחד, וראובן רצה לחלוק והציע לשמעון לקחת ארבע אמות והוא עצמו יקח רק שלוש, שמעון יכול לטעון שאינו רוצה לקבל מתנה, מפני ש"שונא מתנות יחיה"; ועל פי הדין שחישוב שיעור חלוקה הוא מלבד ארבע אמות שלפני הפתחים (שו"ע, חו"מ, קעא, ג). לפי הריב"ש, אם יש בחצר ארבע אמות מלבד ארבע האמות שלפני הפתחים, וראובן רוצה למחול על ארבע האמות שלפני פתחו כדי שיהיה בחצר דין חלוקה, שמעון אינו יכול להתנגד בטענת "שונא מתנות יחיה", מפני שאין זה מתנה, שהרי אין צורך בהקנאה (בשאלה האם "שונא מתנות יחיה" נאמר לעניין מחילה, ראה עמ' 2, 385 ר"ת). לעומת זאת, לפי מגיד משנה ונימוקי יוסף שם, שיש לבעל הבית קניין בארבע האמות, לא די בסילוק מהן אלא צריך להקנותן לשאר בני החצר, ואם כן, זה בגדר מתנה, ושמעון יכול לטעון "שונא מתנות יחיה".

להערה 120

א. פסקי רי"ד, בבא קמא פט ע"א, במסקנתו, ופסקי הרי"א, בבא קמא, פרק ח, הלכה ג, אות יג, כותבים שמועילה מחילת אישה על נכסי צאן ברזל גם אחרי שמכרה אותם לאחר. הרי"ד מנמק, שאחריותם על הבעל והם כמו חוב לאישה. שו"ת הרמב"ם (מהר"ב בלאו), סימן יא וסימן קצא, עוסק במחילת נדוניה, ופשוט לו שהיא תקפה; אבל בנידונו עשו קניין.

ב. שו"ת מצוות כהונה, סימן לו, כותב שגם לרא"ש, מועילה מחילה על נכסי צאן ברזל. הוא מסביר שמה שכתב רא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, שאם אישה הזיקה לאדם זר, כופים אותה למכור נכסי צאן ברזל כדי שיהיה לה במה לשלם לניזק, ואינו חושש שאחרי כן תמחול עליהם לבעלה ונמצא שהקונה מפסיד – הוא משום ששם לא תוכל למחול, מפני שהבעל חייב לנחבל מדאורייתא משעבודא דר' נתן, כיוון שחייב הבעל לאישה הוא דאורייתא, שהרי היא זקפה את נכסי צאן הברזל עליו בחוב, ובשעבודא דר' נתן האמצעי אינו יכול למחול לראשון מפני שחייבו של הראשון לשלישי הוא מהתורה, כמו שכתבו תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה וכגון), וטור, חו"מ, פו, ג (על מחילת האמצעי בשעבודא דר' נתן, ראה שער שביעי, עמ' 192 ואילך). הוא מוסיף שהרא"ש סובר שגם אם תמכור לאדם אחר, ולא לניזק, לא תוכל למחול לבעל, מפני שרואים כאילו מכרה לניזק כיוון שמכרה כדי לשלם לו. הוא מסביר שהרא"ש בפסקיו שם חזר בו ממה שכתב בשו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ז (הובא בב"י, אהע"ז, סימן צא), שאין כופים אותה למכור נכסי צאן ברזל לתת לנושה שלה מפני שבוודאי תמחול (ואינו מפורש בדברי הרא"ש).

להערה 122

גם שו"ת חסד לאברהם (תאומים), מהדורא תניינא, חו"מ, סימן מב, מסביר שהם של הבעל, אלא שיש לה זכות לקבלם כפי שהם משום שבח בית אביה, ועל זה מועילה מחילה בדיבור בלי קניין, ולכן מועילה לשון מחילה מדין "יד". ראה בשמו בעמ' 1218, שבמחילת בעלות לא שייך "יד" מפני שצריך מעשה קניין.

להערה 123

א. ר' חיים שבתי מביא עוד ראייה מהשגות הראב"ד, הלכות אישות, כב, יח, שמשמע ממנו שמועילה מחילה על נכסי צאן ברזל, כמו שדייק ממנו מגיד משנה שם. עוד הוא מביא ראייה מן הפוסקים שהבאנו בשער תשיעי, עמ' 388, שאומרים שמחילת אישה על נכסי צאן ברזל בטלה מפני שהיא יכולה לומר "נחת רוח עשיתי לבעלי" – משמע שלולא טענה זו, המחילה היתה קיימת.

ב. הוא מסביר שמה שכתב שו"ת הריב"ש, סימן קמט, שהסיבה שהרמב"ם, הלכות אישות, כב, טו, לא נקט לגבי נכסי צאן ברזל "מוחלת" היא מפני שהם בעין ולשון מחילה אינה שייכת בדבר בעין – הריב"ש מתכוון לומר שהרמב"ם נקט לשון שגורה, אבל ייתכן שהאישה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל.

ג. הוא מסביר שאף שבכל מקרה המחילה בטלה מטעם טענת "נחת רוח עשיתי לבעלי" (ראה שער תשיעי, שם), תהיה נפקות אם מחלה ליורשי הבעל אחרי מותו, שאז אין מקום לטענה זו.

להערה 124

א. גם שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן לו, מזכיר אפשרות של מחילה על נכסי צאן ברזל. גם שלטי הגיבורים,

מילואים לשער חמש-עשרה

בבא קמא לא ע"ב (בדפי הרי"ף), אות ב (הובא בתוספות יום טוב, בבא קמא, ח, ד), כותב שבנכסי צאן ברזל מועילה מחילה. גם חידושי חתם סופר, בבא קמא פח ע"א (עמ' קז), כותב שהמחילה תקפה, מפני שנכסי צאן ברזל הם כמכורים לבעל, שכן הוא יכול לכלותם.
ב. שו"ת בית יעקב (ציומיר), סימן ה (ט ע"א), כותב שהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, סובר שהאישה יכולה למחול נכסי צאן ברזל אפילו אחרי שמכרה אותם לאחר, והוא פוסק (בדף ט ע"ב) כהגהות אשרי; והוא מעלה אפשרות (בדף י ע"ב) שראב"ן, כתובות יט, סובר כהגהות אשרי.
ג. שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פה, כותב שהבעל יכול לטעון "קים ליי" שמועילה מחילה אף על נכסי צאן ברזל שבעין.

להערה 125

א. גם שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד, כותב שבנכסי צאן ברזל שהם בעין, לא שייכת לשון מחילה אלא לשון מתנה.
ב. ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן כז, כותב בדעת הרא"ה שלא מועילה מחילה על נכסי צאן ברזל מפני שהם של האישה והבעל רק ערב על אחריותם. אבל ייתכן שכונתו היא שאחרי שמכרה אותם, אינה יכולה למחול לבעל, שלא כמו מוכר שטר חוב שיכול למחול, כפי שהוא מנמק "אם כן חל השעבוד עליהם אם מכרתן", אבל אם לא מכרה, אולי תוכל למחול.
ג. סמ"ע, תכד, ס"ק יז, נוקט (לעניין אישה שהזיקה), שבנכסי צאן ברזל ובנכסי מלוג לא שייך שתמחל לבעלה, ומדייק מזה חידושי חתם סופר, בבא קמא פח ע"א (עמ' קז), שלדעתו לא מועילה מחילה עליהם, מפני שאין תוקף למחילה על דבר בעין (אבל אפשר לדחות, שכונת הסמ"ע היא שלא מועילה מחילה עליהם אחרי שמכרה אותם, שזה החשש במזיקה). הוא עצמו, בדרישה, חו"מ, תכד, יג, עושה הבחנה: אם כתב לה הבעל את הקרקע והמיטלטלין שהכניסה לו, כל אחד בעינה, ויחד לה אותם, מחילה אינה מועילה; אבל אם העריכה לו את הכל בכסף, והוא נתן לה שטר חוב על הסכום, מחילה מועילה.
ד. שו"ת הרא"ש, כלל לט, סימן ג (הובא בטור, אהע"ז, קיח, ט), כותב שאם הבעל כתב לה שטר חוב על סכום הנדוניה, היא יכולה למחול עליו; ודרישה, אהע"ז, קיח, טז, כותב שאם נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל הם שלה באמת, אין חשש מחילה, מפני ש"אין אישה מוחלת משלה בחייה".
ה. פלפולא חריפתא, על הרא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, אות ח, בסופו, כותב שבנכסי מלוג ובנכסי צאן ברזל שהם בעין, לא שייכת מחילה.
ו. תוספות ר' עקיבא איגר, על משנה בבא קמא, ח, ד, אות ע, נוקט שבנכסי מלוג ובנכסי צאן ברזל אין חשש שהאישה תמחל אחרי שמכרה, מפני שהיא שונה ממוכר שטר חוב, שיכול למחול; משמע שלפני המכירה היא יכולה למחול.
ז. ר' יוסף חיים דאנון, בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לח (קב ע"ג), כותב שאי אפשר למחול על נדוניה שהיא בעין, מפני שאי אפשר למחול על נכס בעין.
ח. ראה עמ' 641, ליד ציון הערה 30, שייכתן שגם ר"מ מזרחי סובר שאין תוקף למחילה על נכסי צאן ברזל בלי קניין.
ט. הבחנה: שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן פה, כותב שאם מחלה כרי שלא ישא עוד אישה, זאת לא מחילה אלא חליפין, מפני שקיבלה תמורה, ולכן מועילה מחילה גם בנכסי צאן ברזל קיימים.

להערה 129

א. מצוות כהונה מביא לכך ראהי מבבא קמא פט ע"א, שהגמרא מקשה מדוע אישה שהזיקה לאחר פטורה מצד שאין לה מה לשלם, "חובון נכסי מלוג שלה בטובת הנאה", ומתמצת "דלית לה", ומקשה "ותובין כתובתה בטובת הנאה", ומתמצת "כל לגבי בעלה ודאי מחלה", כלומר, יש להניח שהיא תמחל לבעלה על כתובתה (היא יכולה עדיין למחול עליה, ככל מוכר שטר חוב), ונמצא שהקונה מפסיד; ומדוע לא תירצה כך לגבי נכסי מלוג? צריך לומר שלא יכלה לתרץ כך מפני שאישה אינה יכולה למחול על נכסי מלוג. אפשר לדחות הוכחה זו, שייכתן שבכעקרון היא יכולה למחול לעליהם, ורק אחרי שמכרה אותם (שעל כך מדובר בסוגיה שם) לא תועיל מחילתה להפקיעם מהקונה, ורק במכירת כתובה מועילה מחילה להפקיע מהקונה ככל מוכר שטר חוב, מפני שמכירת שטר תקפה רק מדרבנן (רמב"ם, הלכות מכירה, ו, יב) ואילו מכירת נכסי מלוג תקפה מהתורה.
ב. הוא מדייק מרא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, שכתב שכופים אישה שהזיקה למכור נכסי מלוג – מכאן שהוא סובר שלא מועילה מחילה על נכסי מלוג, מפני שהגוף שלה (גם הוכחה זו אפשר לדחות כאמור). הוא מקשה מאור זרוע, בבא קמא, סימן שנ (הובא בהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט), שכותב בשם רש"י, בבא קמא פז ע"א (ד"ה חייבין), שגם אם יש לה נכסי מלוג אין כופים אותה למוכר – הרי שהוא סובר שלמסקנה הסוגיה המתמצת לעניין כתובה שבוודאי תמחל, התירוץ טוב גם לנכסי מלוג; והרי אין תוקף למחילת נכסי מלוג? הוא מיישב, שטעם רש"י אינו מפני שהיא עלולה למחול, אלא שהיא עלולה למכור אותם לבעל (אחרי שמכרה אותם לאחרים), ומשום תקנת השוק לא נוציא מידו, והקונים יפסידו.

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 130

א. שלטי הגיבורים כותב שאף על פי שהם נכסים של האישה, מכל מקום הם חוב שהבעל חייב לאישה כמו הכתובה (ולא הסביר איך ייתכן שנכסים הם חוב). על מחילת נכסי מלוג, ראה גם במילואים להערה 125 בשם דרישה, פלפולא חריפתא ור"ע איגר.
ב. שו"ת בית יעקב (ציומיר), סימן ה (ט ע"א), כותב שהגהות אשרי, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, סובר שהיא יכולה למחול נכסי מלוג אפילו אחרי שמכרה אותם לאחר (אבל ראה במילואים להערה 129, שמצוות כהונה הסביר את הגהות אשרי בדרך אחרת), והוא פוסק (בדף ט ע"ב) כהגהות אשרי.

להערה 134

בתלמוד לא פורט לגבי איזה מכר של האישה שהיה יכול לבטל הוא מחל על זכותו לבטל. חידושי הרא"ה, כתובות שם, כותב שמדובר גם על זכות הבעל לבטל את מכר גוף הקרקע וגם על זכותו לבטל את מכר הפירות. ראה שער רביעי, עמ' 220, מקורות נוספים לכך. על ההבחנה בין ארוסה לנשואה, ראה שער רביעי, עמ' 216 ואילך.

להערה 140

ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא, סימן ה במהד' תשמ"ח, סימן ז במהד' תשס"ו, אות ב, תולה את היכולת למחול על חזקת תשמיש, כגון זכות בעל קורה להניחה על כותל שכנו, במחלוקת: לפי השיטה (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך חזקת תשמישים, ליד ציוני הערות 15–24) שכדי שהוא יקנה את הזכות די במחילת בעל הכותל, מפני שדי בדעת מקנה של התרצות, יש לו רק זכות שימוש בכותל, ולכן מועילה מחילת בעל הקורה על זכותו; ואילו לשיטה (שם), ליד ציוני הערות 25–28) שכדי שתהיה לו חזקת תשמיש צריך שיאמר שבעל הקורה מכר לו אותה, יש לבעל הקורה קניין בגוף הכותל, ולשם כך צריך הקנאה גמורה, ולא די במחילת בעל הכותל, בעל הקורה אינו יכול למחול על זכותו.

להערה 141

א. כך מסביר ר' יצחק אייזיק טייץ, המובא בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סימן לא (ד"ה והנה נ"ל), שיש זכות לשמעון בקרקע של ראובן, שיכול למונעו משימוש מסוים הגורם לו היזק, ושמעון יכול למחול על זכותו, מפני שבזה הוא מוסר לראובן את הזכות שהיתה לו בקרקעו ולכן אינו מחויב עוד להרחיק. ראה שער רביעי, במילואים להערה 114, מה הסביר על פי זה.
ב. אבל שו"ת מהר"ש מוהליבר, חו"מ, סימן ט, על חו"מ, יב, ח, עמ' של ("חקקי הלכה"), נוקט שבאיסור על שמעון להזיק לראובן היזק ראה, אין לראובן שום קניין בקרקע של שמעון, אלא שיש לו זכות למחות בשמעון שלא להזיק לו, ולכן ראובן יכול למחול על זכותו למחות. ראה שער רביעי, עמ' 170, מדוע מחילת היזק ראה שונה ממחילה על נזק עתידי אחר; ועמ' 178, מדוע מועילה מחילת היזק ראה אף שזו זכות מתחדשת.

להערה 144

א. מתנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, כותב, שמי שיש לו קניין אוויר על קרקע מסוימת, וסילק עצמו ממנו, זכה בו בעל הקרקע בלי קניין, מפני שסילוק הוא הפקר (אך דברים קשים, שהרי לא מצאנו מושג של הפקר לגבי קניין אוויר). עולה מדבריו שמחילה לא תועיל, מפני שאין לה משמעות של הפקר. אולי הוא לשיטתו, שהובאה בפרק שני, שאי אפשר למחול על קניין פירות, ולכן אי אפשר למחול על קניין אוויר. אבל שו"ת שי למורא (יונה), סימן כה, דף לא ע"ג (הובא בספר החפץ חיים (פאלאגי), סימן עז, אות כב), כותב שאם מחל בעל אוויר לבעל הבית שמתחת לאוויר, קנה.
ב. פד"ר, כרך ב, עמ' 111, כותב שמי שהסתלק מזכותו בבית לטובת אשתו, סילוקו אינו תקף בלי קניין. מתאור המעשה שם נראה שהכוונה לזכותו לגור שם יחד עם אשתו.

להערה 145

אבל תשובות ר' אליעזר כותב שלפי הרשב"א (עמ' 650, ליד ציון הערה 115), הסובר שאי אפשר למחול על זכות ארבע אמות בחצר, גם כאן אי אפשר למחול. הוא כותב שגם לפי הרשב"א, אם נתן לשכנו רשות לחסום את המעבר (ולא נקט לשון מחילה) אינו יכול לחזור בו מפני שכאילו הפקיר את זכות המעבר שלו, כפי שאמר (שם) לעניין ארבע אמות בחצר, אם "פרץ את פצימיו". אבל הוא כותב שבנידונו, שבעל זכות המעבר נתן רשות לשכן לחסום, בתמורה לכך ששכנו נתן לו רשות לפתוח חלונות מול חצרו – אין לומר שהפקיר את זכותו, מפני שק מי שפורץ את פצימיו הראה שזכונו צריך את ארבע האמות והפקירן לכל העולם, אבל כאן עדיין הוא צריך את הדרך, אלא שהוא נתן את הזכות תמורת הרשות לפתוח חלונות, ואם כך, זו מתנה לשכנו, ולא די בדיבור; ואין לומר ששכנו קנה את הקרקע בהילוך, כמו שכתב רשב"א שם שבני החצר קונים את ארבע האמות בהילוכם –

מילואים לשער חמש-עשרה

שהרי כדי שיקנה שכנו, הוא צריך לומר לו "לך חֶזֶק וקִנְיָה", ורק בארבע אמות, שזו זכיה מהפקר, אין צריך אמירה זו. הוא מעלה אפשרות שהשכן קנה בקניין אודיתא, אם אמר בפני עדים "אני מודה שיכול שכני לחסום את המעבר שלי בבניית גדר", או אם כתב כך בשטר, שמועיל כאודיתא, כמו שכתב קצות החושן, קצד, ס"ק ד; אבל הוא נשאר על כך ב"צריך עיון". ושם, אות א, הוא כותב שהיות שבנידונו, בעל זכות המעבר נתן רשות לשכן לחסום, בתמורה לכך ששכנו נתן לו רשות לפתוח חלונות מול חצרו, זכה השכן על ידי קניין כסף, מפני שהנאת בעל זכות המעבר מפתיחת החלונות היא שווה פרוטה. [ט]

להערה 147

א. כך פסקו: רמב"ם, הלכות שכנים, יד, ב (הובא בשו"ת מהר"ם מרונטבורג, דפוס פראג, סימן תרמ); טור, חו"מ, קעה, מו; מירש, נתיב יא, חלק ד (מ ע"א); חידושי הרמב"ן, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה ומסתברא); חידושי הרשב"א, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה והלכתא); ספר התרומות, שער ג, חלק ה, אות ה; חידושי הר"ן, בבא מציעא לה ע"א (ד"ה והלכתא); נידמוקי יוסף, בבא מציעא יט ע"א (בדפי הרי"ף); טור, חו"מ, קג, כז; שו"ע, חו"מ, קעה, כט (הובא בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה, דף קא ע"ב); שו"ת תורת חיים (מהר"ש), חלק א, סימן (סא) [נט] (ד"ה ועתה אבא); ביאור הגר"א, חו"מ, קג, ס"ק כט; אורים, קג, ס"ק ל; ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יח. ב. נידמוקי יוסף, סנהדרין ד ע"ב, בדפי הרי"ף (הובא בש"ך, חו"מ, כב, ס"ק ד), מביא קניין זה כדוגמה לקניין שנעשה כדי לחזק דבר, ואינו "קניין דברים".

ג. טור שם (הובא בשו"ת משפטים ירשים (גאון), סימן כז, דף נב ע"ג, בנתיבות משפט, על מירש, נתיב יא, חלק ד, דף לו ע"א, בשו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג, דף פד ע"ב, ובשו"ת תורת משה (שבתאי), חו"מ, סימן ד, ד"ה ולטענות אחרות, עמ' פ) כותב בשם הרמ"ה, שאם אמר המצרן בפני עדים: "הווי עלי עדים שהסתלקתי", משמעותו שהוא אומר: "הסתלקתי כדון בקניין", והמחילה חלה. גם שו"ע וערוך השלחן שם (הובא על ידי ר' צפון ערוסי, מחילה בזכויות חלוצות בהלכה, עמ' 86) מביאים דעה זו. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא (פב ע"ב), מנמק, שבאופן כללי, האומר "הווי עלי עדים" אינו יכול לטעון "משטה הייתי" (שו"ע, חו"מ, פא, ו). ד. אבל שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ירשים (גאון), סימן כו), כותב שאם אמר לקונה רק "קנה את הקרקע", לא הפסיד את זכותו גם אם היו על כך עדים. אבל ראה במילואים להערה 196, שמהר"ש הלוי הבין, כנראה, שדי בנכוחות עדים.

ה. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא, דף פב ע"ב (הובא במטה שמעון, קעה, הגהות טור, אות לה, ובשו"ת ויאמר יצחק, חלק ב, חו"מ, סימן קט), כותב שאם המצרן כתב בכתב ידו לקונה שיקנה את הקרקע, כבר אינו יכול לטעון "משטה", וזאת על פי דבריו בכנסת הגדולה, חו"מ, סה, הגהות טור, אות לה, לעניין טענת "משטה" בכתובה. ו. עוד כתב בעי חיי שם (פב ע"ג), שאם אמר "כל מי שירצה לקנות יבוא ויקנה", אינו יכול לטעון "משטה", מפני שטענת "משטה" שייכת רק באמירה כלפי יחיד.

ז. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יג, כותב שאם עשה קניין, הפסיד את זכותו גם אם רק אחר כך קנה אדם אחר, שהרי אם נאמר שיכול לחזור בו עד שיקנה הקונה, צריך לומר שרק אז חל הקניין, והרי קניין סודר אינו יכול לחול לאחר זמן, כיוון שכבר חזר הסודר לבעליו (שו"ע, חו"מ, קצה, ה). אבל הוא כותב שהדין כך רק במוחל לאדם מסוים, אבל אם אמר לקונה "איני רוצה בה", יכול לחזור בו (גם אם עשה קניין), מפני שאין כאן מחילה, אלא אירצון המצרן עושה שאין כאן זכות בר מצרא, ולכן יכול הקונה לקנות, אבל אם חזר בו המצרן לפני שהלה קנה, חזרה זכות בר מצרא. [י]

להערה 148

א. מאירי, בבא מציעא קח ע"א (ד"ה בא הלוקח), נוקט שאלו שני טענות נפרדות שיכול המצרן לטעון: או "משטה אני בך", או "ידעתי שאם אקנה ממנו, ידרוש מחיר גבוה בגלל ערכה המיוחד של הקרקע עבורי, ולכן רציתי שימכור לך במחיר סביר ואקנה ממך באותו מחיר".

ב. שו"ת משפטים ירשים (גאון), סימן כז (נ ע"ד), מסביר שאף שמוחל אינו יכול לומר "משטה הייתי", כפי שראינו בשער תשיעי, עמ' 376, זאת במחילת חוב, שהוא מוחל על דבר שמוחזק ביד הנמחל, ואילו מצרן מוחל על דבר שאינו ביד הנמחל, ולכן הוא יכול לטעון שהיה משטה. בדומה מסביר שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג, דף פב [מסומן פא] ע"א-ע"ב (הובא בקיצור בכנסת הגדולה, חו"מ, לב, הגהות בית יוסף, אות ו, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן פא, דף פב ע"ג, ובשו"ת מים החיים (ארולייא), חו"מ, סימן יז), שכאן זאת לא מחילה רגילה על חוב אלא הסתלקות מזכות שתיקנו לו חכמים, כלשון הרא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג, שזה "סילוק ומחילה", ובוה יש חשש משטה; ועוד, שכאן הוא נותן טעם להשטאתו, שרצה לברר את המחיר, ולכן טענתו מתקבלת אם לא עשה קניין.

ג. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יג, כותב שגם אם המשיך המצרן לשתוק אחרי הקנייה, אינו מפסיד את זכותו, אף שמצרן שרואה שמישהו קונה, ושותק, מפסיד את זכותו (ראה ליד ציון הערה 169) – וזאת מפני שהוא יכול לטעון שהיות ש"הסכמתו" התחילה בתור השטאה, לא ראה צורך למחות אחרי הקנייה (כך נראית כוונתו). [יא]

מילואים לשער חמש-עשרה

להערה 153

א. שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו), כותב שרש"י סובר שאין למצרן קניין בגוף הקרקע, אבל הוא שייך בו קצת, ויכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", כמו במסתלק מנכסי ארוסתו, שמועיל בלי קניין מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים" (ראה שער רביעי, עמ' 217), אלא שאם לא עשה קניין, הוא יכול לטעון "משטה אני כך".

ב. שו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כז (נא ע"ב), כותב שרש"י סובר שיש למצרן קניין הגוף בקרקע, אבל זאת לא סיבה להצריך קניין, מפני שבזה שאמר "זיל זבון" הוא כאומר "לך חזק וקנה", שמועיל אף במכר; ולכן הסביר שצריך קניין כדי שלא יוכל לטעון ששיטה בו כדי שהמוכר לא יעלה את המחיר. גם שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג (פב [מסומן פא] ע"ב), מסביר שמעיקר הדין מועיל בלי קניין מה שאמר "לך קנה" כמו שמועיל כשמוכר ואומר לקונה "לך חזק וקנה", ואין שם חשש שהוא משטה, אלא שכאן יש טעם להשטאה, ששיטה בו כדי שהמוכר לא יעלה את המחיר, שלא שייך במוכר שאומר כך לקונה, ולכן צריך קניין.

להערה 154

עם זאת, מוצא רבנו שמחה שם (והובא ברמ"א, חו"מ, קעה, כט, בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קיט, ובשו"ת מהר"ם מינץ, סימן לט, עמ' קג), מצב שבו מחילת המצרן תקפה: אם המצרן אמר לקונה "קנה לעצמך, איני רוצה את הקרקע", מחילתו מועילה אף בלי מעשה קניין, מפני שכאן אין מקום לסברה שבטקסט, שהקונה הוא שלוחו של המצרן לקנות, שהרי הקונה אינו נעשה שליח של המצרן שלא מדעת המצרן. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכה, ונתיבות משפט, על מישרים, נתיב יא, חלק ד (לו ע"א), כותבים שרש"י, גם אם אמר המצרן "איני רוצה", צריך קניין, שאם לא כן יתכן שהוא אומר זאת כמשטה. ר' יחיאל באסן שם כותב (והסכים עמו שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג, דף פג ע"ד) שרש"י יכול להסכים בזה עם רבנו שמחה, מפני שכאן אין לומר שהיה משטה, שהרי מי שמשטה אינו מרחיק לכת לומר "איני רוצה", שבזה הוא מבטל את השליחות כאמור. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכב (ד"ה דבר אמת), כותב שלכך מתכוון תשובות הגאונים הקצרות, סימן קנז, הכותב שאם יותר בעל המצר "ללוקח נכרי" אין צורך בקניין – שמדובר אמר "איני רוצה את הקרקע". אבל סמ"ע, קעה, ס"ק נג, מדויק משו"ע, חו"מ, קעה, לא, שגם בכגון זה, לא הפסיד המצרן; ולכן הוא מעלה אפשרות שכונת הרמ"א היא שאם אמר לו הקונה "אני אקנה את הקרקע ואתן לך אותה", והמצרן השיב "קנה לעצמך, איני רוצה את הקרקע", זכה הקונה, שהרי כאן המצרן אינו יכול לטעון שאמר זאת רק כדי שהמוכר ימכור במחיר האמיתי, שהרי אם כן, היה צריך להסכים להצעת הקונה. ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יח, מביא דין זה כפי שהסביר הסמ"ע. ¹⁶⁴

להערה 159

א. רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג (הובא במישרים, נתיב יא, חלק ד, דף מ ע"ב, בסמ"ע, קעה, ס"ק נא, בשו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן ד, ד"ה ולטענות אחרות, במשך חכמה, בראשית ל, טז, ובמחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקר, סימן י [שהובא בדרכי שלום (מורגאנוטו), פרשת פקודי, דף סה ע"ב]), כותב שיש למצרן זכות שתקנו לו חכמים, והוא מוחל על זכות זו על ידי הקניין, ולכן אין זה "קניין דברים". גם ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יח, מסביר שאינו קניין דברים, מפני שהמצרן נחשב כאילו יש לו קצת קניין בגוף הקרקע, והוא מסלק זכות זו על ידי הקניין. בני יעקב, מאמר ב, קניין, דף עו ע"ב, מסביר שלדעת הרא"ש רואים כאילו יש למצרן קצת זכות בגוף הקרקע, ולכן צריך קניין. גם אורח משפט (אנליק), יב, ח (כא ע"א), כותב שרא"ש, הטעם שצריך קניין הוא מפני שזו מחילת זכות בקרקע.

ב. שו"ת הרשב"ש, סימן עט (ד"ה והנכון), נימק, שצריך קניין מפני שיש למצרן חזקה וקניין בקרקע זו. וראה במילואים להערה 164, נפקות מנימוק זה. ¹⁶⁵

ג. לפי המשפט המערבי, זכות קדימה היא זכות קניינית (י' ויסמן, דיני קניין – חלק כללי, סעיף 2.24, עמ' 85).

להערה 164

א. אבל רמב"ם, הלכות שכנים, יג, יד (הובא בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תרמ, ובשו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכה), כותב שאם אישה מצרנית מחלה לקונה, בעלה זכאי לדרוש את הקרקע מן הקונה, מפני שכל נכסי אשתו הם ברשותו.

ב. דעה חולקת: שו"ת הרשב"ש, סימן עט (ד"ה ואם דברים), כותב שאם אחרי המכירה, המצרן אמר "כל מה שעשה בעל הקרקע הרי הוא עשוי", אינו מועיל, מפני שהסתלקות מדינה דבר מצרא צריכה קניין, וגם אינה מועילה בתור הסכמה למכירה, כיוון שבשעת המכירה היא לא נעשתה כראוי, ומה שלא היתה לו חלות בשעת הדיבור, אינו יכול לחול אחר כך. כנראה, הוא לשיטתו (במילואים להערה 159) שיש למצרן קניין בגוף הקרקע, ולכן אינו יכול למחול בדיבור.

להערה 167

א. כמו כן, ר"י באסן שם מוכיח מכך שאין צורך בקניין, מכאן שאין למצרן קניין בגוף הקרקע (הוכחה זו כתבנו

מילואים לשער חמש-עשרה

ליד ציון הערה 160). יש להשיב על כך, שהיות שזו מחילה מכללא, היא מועילה אף שזו זכות קניינית, לפי השיטה שהבאנו בשער ארבע-עשרה, עמ' 575, שמחילת בעלות מכללא תקפה מפני שמפרשים אותה כחנייה מכללא. ב. ר' רצון ערוסי, מחילה בזכויות חפציות בהלכה, עמ' 82, הערה 8, מביא את דברי ערוך השלחן, אף שבעמ' 81, כתב על פי ערוך השלחן, חו"מ, קעה, יח, שמצוננת היא זכות חפצית בקרקע. צריך לומר, כמו שהוסבר בהערה 159, שמי שנקט שיש לו "קצת קניין בקרקע" לא התכוון לקניין בגוף הקרקע. יש לציין שלשיטת ר"ר ערוסי, שהבאנו בשער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1218, מועילה מחילה בזכות חפצית, אבל לא בלשון "מחילה".

להערה 170

מהרי"ד, בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן סא (הובא בישרי לב (חזן), מערכת מ, אות לב), כותב שאם נשאר ביד המצרן "פתקא" שנחוצה להעברת הבעלות אצל ה"מוטיילי" (מירשם קרקעות), שתקת המצרן אינה מוכיחה שמחל, מפני שאולי הסיבה ששתק היא שלא היה איכפת לו מפני שידע שאין תוקף לקנייה כל זמן שה"פתקא" בידו. אבל ר"מ אמרייליו, שם, סימן סב, חולק עליו, מפני שלדעתו יש תוקף לקנייה גם בלי אישור ה"מוטיילי". בשאלת התוקף של מכר שלא נרשם במירשם, עיין שו"ת משפטיך ליעקב, חלק א, סימן לב.

להערה 172

א. שו"ת אבקת רוכל, סימן קכג, מעלה אפשרות שרבונו שמחה מסכים לדין זה, שהרי הוא אומר שאם אמר לקונה "איני רוצה", מועיל בלי קניין מפני שהקונה אינו נעשה שלוחו נגד רצונו (ראה במילואים להערה 154), וטעם זה שייך גם אם אמר למוכר "איני רוצה". ב. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן קכה, כותב שגם אם לא אמר כך למוכר עצמו אלא לשלוחו של המוכר, וידע שהוא שלוחו, איבר את זכותו; אבל אם אמר זאת לאנשים זרים, "כמסית לפי דרכו", לא איבר את זכותו.

להערה 180

שו"ת הרשב"ש, סימן עט (ד"ה ונחזור), כותב שאם לפני המכירה, המצרן אמר "כל שיעשה בעל הקרקע הרי הוא עשוי", המכירה תקפה, שהרי בעל הקרקע נעשה שלוחו של המצרן למכור, ובשליחות אין צריך קניין, וגם אם לא שמע את דברי המצרן, הוא נעשה שלוחו.

להערה 190

א. דרכי משה, יו"ד, קעב, ס"ק יא, נימק, שמחילה אינה צריכה קניין. ב. גם כאן (כמו במקרה ההפוך, מחילת נושה על זכותו במשכנתא – ראה עמ' 642) נחלקו הפרשנים אם מדובר שאמר כך בשעת ההלוואה או אחר כך. הדעה שמחילה זו מועילה גם אם אמר כך אחר כך, הובאה בש"ך, חו"מ, עג, ס"ק ה, בשער משפט, קג, ס"ק ח, ובשו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קכ"ב.

להערה 196

א. כמו כן, שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן רמו, עוסק במי שלא תבע את חזקתו למשך שנים רבות, וכותב שאין להסיק משתיקתו שמחל, מפני שהסיבה ששתק היא שלא היה לו ממי לתבוע. כנסת הגדולה, חו"מ, קמ, הגהות טור, אות קו, ובספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל, לומד מדבריו שאם אין סיבה כזאת לשתיקתו, איבר את חזקתו מפני שמניחים שמחל; הרי שמחילה על "חזקות" מועילה. ראה על דברי מהרש"ם בשער אחת-עשרה, עמ' 465 ובמילואים עמ' 1148; ושם מובאים מקורות נוספים האומרים שיש תוקף למחילה מכללא על חזקות. ב. כמו כן, שו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן לא, כותב שאף שחזקות הן קרקע, המחילה תקפה. על דברי משפטי שמואל, ראה שער ארבע-עשרה, במילואים, עמ' 1232, בשם ישכיל עבדי. ג. כמו כן, שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג, דף פג ע"א (הובא במשנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה מעשה [שהובא בשו"ת הרי בשמים, חלק א, סימן סב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן ז]), כותב שמועילה מחילת בעל "חזקה" בלי קניין, מפני ש"חזקות" אלה הן כשכירות, ואף שתיקנו שיש לו זכות קדימה לקנות את הבית, אולי תיקנו רק זכות קדימה, ולא השוו אותו לגמרי למצרן, שמחילתו צריכה קניין, כפי שראינו בעמ' 654. הוא מוצא (בדף פד ע"ב) נימוק נוסף שהמחילה מועילה בנידונו: בעל החזקה מכר אותה לאחר בפני עדים, והרי מצרן שאמר בפני עדים "הוו עדים שהסתלקתי", הסתלקותו מועילה בלי קניין (כאמור בהערה 147), וקל וחומר אם מכר בפני עדים. אבל ראה בהערה שם, שאמירת "הוו עלי עדים" עדיפה מסתם נוכחות של עדים. ד. כמו כן, ר' שמואל גאון, בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כז (נא ע"ב-ע"ג), כותב שאין לבעל החזקות זכות בגוף הקרקע, והוא כשוכר, אלא שתיקנו שמי שקונה את הקרקע מהגוי יתן סכום מסוים לבעל החזקות, ותיקנו שיש לבעל החזקות זכות קדימה, אבל לא תיקנו שתהיה לו קניין בגוף הקרקע ושיצטרך קניין כשהוא מוחל.

מילואים לשער חמש-עשרה

ה. כמו כן, שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן קעו, כותב שלשון סילוק ולשון מחילה על זכות חזקתו תקפות, ומה שכתב לחם רב (הערה 199) שלשון מחילה אינה תקפה, הוא אם לא גילה דעתו בפירוש שאינו רוצה בזכות החזקה. ו. כמו כן, שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן (סא) [נט], ד"ה ועתה אבא (הובא בשו"ת דברי שמואל (ארדיטי), חו"מ, סימן ג, ד"ה הן אמת), כותב שאם בעל החזקה נתן רשות למישהו לקנות מהגוי, מועילה רשותו בלי קניין, בשונה ממצרן שצריך קניין (כאמור ליד ציון הערה 147), כיוון שחזקה זו היא רק תקנת הקהל. ז. שו"ת דברי שמואל (ארדיטי), חו"מ, סימן ג (ד"ה באופן הרי), כותב בתחילה שאפשר לומר "קים ל"י" שמועילה מחילה בחזקות. אבל אחר כך (בד"ה איכו) כותב שהיות שיש חרם על החזקות, וספק חרם להחמיר, אינו יכול להיפטור בטענת "קים ל"י"; ועוד, שכאן צריך לטעון שני "קים ל"י": שחזקות הן מיטלטלין, ושאיף שהן מיטלטלין ולא מועילה מחילה על דבר בעין, אפשר למחול עליהן, שהיא מחלוקת נפרדת (כפי שנראה ליד ציון הערה 204). ח. כמו כן, שו"ת שואל ומשיב, מהדורא תליתאה, חלק א, סימן שיג, כותב שגם לדעה שחזקות יש להם דין קרקע, מועילה מחילה על הכסף שצריך לתת בעד החזקה, שהרי אין לו בגוף הקרקע כלום ואין לו טענה על גוף הקרקע, אלא על הכסף שבא מחמת הקרקע. אבל ייתכן שהוא כתב כך רק על נידונו, שהיתה רק תביעה כספית, אבל אם התביעה היא לקבל את החזקה עצמה, הוא יסכים שמחילה אינה מועילה. עוד יש להעיר ששואל ומשיב היה במזרח אירופה, ושם לא נהגו החזקות של האימפריה העותמנית, והוא עוסק כנראה בחזקת אורנאד (ראה ליד ציון הערה 208) ובכל זאת הביא על כך את המחלוקת האם "חזקות" הן דין קרקע או מיטלטלין. ט. חזון איש, אהע"ז, סימן עז, אות יג, מנמק דעה זו, שכאן לא שייך מה שהסביר רש"י (שציון בעמ' 654, הערה 148) שמחילת מצרן אינה מועילה בלי קניין מפני שהוא יכול לטעון "הסיבה שהרשיתי לך לקנות היא כדי שהמוכר יתן לך במחיר זול ואז כשאדרוש לקנות לא ידרוש ממני מחיר גבוה", שהרי כאן אין חשש שהמוכר ידרוש ממנו הרבה כסף, מפני שאין לו רשות בזה (לא ברור מנין לו שהמוכר הגוי אינו יכול לדרוש ממנו מחיר גבוה). הוא מדייק מלשון משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, שאינו יכול לחזור בו מהסילוק, כמו בבעל שהסתלק מנכסי ארוסתו (ראה שער רביעי, עמ' 187 ואילך), אף שאין כאן זכות ממשית, וזה רק סילוק הזכות. הוא מנמק, שהתקנה היתה משום שהביא היה שלו, והיות שסילק את זכותו שעה אחת, נחשב כאילו מעולם לא הגיע הבית מידו ליד הגוי.

להערה 199

- א. כמו כן, שו"ת תורת אמת, סימן קה (ד"ה ואין לומר), כותב שישראל השוכר קרקע מגוי, שיש לו "חזקה" על פי תקנת הקהילות, ויצא מהחצר והסתלק משם, לא איבד את חזקתו בכך, כמו שלא מועילה מחילה על בעלות בקרקע או מיטלטלין.
- ב. אף מהרשד"ם עצמו, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רלה, כותב שמחילה על "חזקה" אינה מועילה, מפני שבקרקע או במיטלטלין לא שייכת מחילה. ביישוב תשובה זו עם תשובתו בסימן רמו הנ"ל, כתב כנסת הגדולה, חו"מ, קמ, הגהות טור, אות קו (הובא בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן פח), וסימן שסג, הגהות טור, אות כג, ובספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רל, שבסימן רלה מדובר שהיתה בחזקתו, ובסימן רמו מדובר שלא היתה בחזקתו, שעברו הרבה שנים ולא החזיק בה, ואז מועילה מחילה. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן צא (קטו ע"א) מקשה על תירוצו, הרי אם חזקה זו נחשבת קרקע, לא תועיל בה מחילה בשום מצב. שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז, מיישב, שמה שכתב בסימן רמו שמחילה מועילה הוא לפי מה שסבר בסימן רנב שחזקה היא מיטלטלין, ואחר כך ראה שרלב"ח אומר שהיא קרקע (כאמור בסימן רנב שם), ואז כתב את מה שכתב בסימן רלא, שלא מועילה מחילה. אבל חקרי לב דוחה את תירוץ בני אברהם, מפני שמהרשד"ם סימן רנב לא סבר שהיא מיטלטלין ואחר כך חזר בו, אלא כותב שמסברה היא מיטלטלין אבל ראה שהתקנה היתה שתהיה קרקע; ועוד, הרי בסימן רעח כתב שלא מועילה מחילה במיטלטלין בעין, ואם כן, גם אם חזקה היא כמיטלטלין, לא מועילה מחילה, והוא אף כתב שם שגם אם חזקה היא מיטלטלין, לא מועילה מחילה. חקרי לב עצמו מיישב את הסתירה (בדף קטו ע"ב), שהחיסרון במחילת דבר בעין ("חזקות" נחשבות בעין) היא שכדי שהדבר יעבור לבעלותו של אחר, צריך הקנאה, ומחילה אינה יכולה לעשות הקנאה, וזה שייך רק במחילה שמטרתה היא שאדם מסוים יזכה ב"חזקה", ובה מדובר בסימן רנה; אבל בסימן רמו הוא מתכוון לומר שאפשר להסיק משתיקת בעל החזקה שהתכוון למחול לכל העולם, שהחזקה תהיה הפקר לכל, וזה מועיל בלי מעשה קניין. שו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ב, חו"מ, סימן כז, מעלה אפשרות ליישב את הסתירה, שמה שכתב בסימן רמו שאפשר למחול על חזקות כתב לרוחא דמילתא, שגם אם אפשר למחול, בנידונו לא היתה הוכחה שמחל.
- ג. חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן קיא (קסה ע"ב), מביא את מהרשד"ם בסימן רלה וסימן רמו, ולא העיר על הסתירה.
- ד. כמו כן, שו"ת שפת היים (מיו), חו"מ, סימן כד, מוכיח משו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעח, שמחילה על "חזקה" אינה מועילה מפני שדינה כקרקע שהיא ברשות בעליה. שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רס, עוסק בקונה "חזקה" שמחל למוכר על הקניין, ופוסק שהמחילה בטלה, על פי הריב"ש (עמ' 644) האומר כך לגבי שכירות.
- ה. כמו כן, שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן לג (ד"ה ואומר שאם), כותב שלא מועיל סילוק מ"חזקות". ו. גם שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן ג, בסופו, כותב שלא מועילה מחילה על "חזקות", מפני שהוא דבר בעין. ז. כמו כן, משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה מעשה), שם מביא פוסקים שהצריכו קניין, והביאו ראה מהדין (ליד ציון הערה 147) שמצרן יכול להסתלק רק אם הוא עושה קניין. אבל משנה למלך כותב שאין ראה מצרן.

מילואים לשער חמש-עשרה

בן ידיד, הלכות זכיה ומתנה, ג, א (מו ע"ג), מבאר את דבריו, שהחזקות הן רק תקנה ולכן אפשר להסתלק מהן כדיבור בעלמא, ורק מצרין צריך קניין כשהוא מסתלק מפני שיש לו זכות מן הדין.

להערה 201

א. במקום אחר, בשו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן רכה, הוא עוסק ביהודי ששכר בית מגוי, ובנוסף לחזקה על פי התקנה, גם קנה את החזקה מהגוי בשטר, שלא יוכל הגוי להוציאו על כרחו; ואחר כך מחל על החזקה שקנה. השואל טען שהמחילה מועילה ובכל זאת נשאר לו החזקה מכוח התקנה, שעליה לא מחל; והמבי"ט מקבל בפשטות את הנחת השואל.

ב. גם שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן א (ד"ה וחזות), כותב שאם הן כמיטלטלין, מחילה מועילה, מפני שמחילה מועילה במיטלטלין אם אחר כך משך הנמחל (ראה בשמו בשער ארבע-עשרה, במילואים להערה 137), אבל אם הן כקרקע, אינה מועילה, מפני שכדי לקנותם צריך אחת מהדרכים שקונות במכר.

להערה 204

א. גם שו"ת ר' יחיאל באסן, סימן קכא (נדפס גם בשו"ת משפטים ישרים (גאון), סימן כו), כותב ש"חזקות" נחשבות כקרקע, ולכן בעל ה"חזקות" יש לו שותפות בקרקע, שחזקתו מעורבת בכל תלם ותלם, ולכן לא מועילה מחילה. הוא מוסיף, שהמוחל יכול לטעון "משטה אני בכ", שהתיר לאדם האחר לקנות מהגוי רק כדי לברר מה המחיר האמיתי, מפני שחשש שאם יקנה מהגוי בעצמו, ידרוש מחיר מופקע בגלל חיבתו מיוחדת לקרקע זו (על פי רש"י שאומר נימוק זה לעניין מחילת מצרן – ראה עמ' 654, ליד ציון הערה 148). אבל הוא כותב שבנידון, שבעל החזקה אמר לאדם האחר "הרי היא מכורה לך", הלה זכה, בקל וחומר ממה שאומר רבנו שמחה (שהובא במילואים להערה 154) שמצרן שאמר לקונה "איני רוצה לקנות", זכותו מחולה. בנקודה זו הסכים עמו שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מג (פג ע"ד), שהמחילה מועילה לפי רבנו שמחה.

ב. גם שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן סז, כותב שלפי התקנות בקושטא, החזקות הן כקרקע, ולכן לא מועילה מחילה עליהן. כמו כן, שו"ת נוצר הלכה, סימן ב, דף יז ע"ב (נדפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלח), כותב שמנהג מקאס הוא שדינן כקרקע, ולכן אי אפשר למחול עליהן.

להערה 205

עניין אחר הוא הסתלקות מהחזקה מראש. שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן מו (מב), בסופו (הובא בערך לחם, חו"מ, קד, י, שהובא בפרי האדמה, הלכות טוען ונטען, יב, ב, ד"ה אמנם), כותב שאם בשעה שהגוי משכיר את הבית מהיהודי, התנה עמו שלא תהיה לו זכות חזקה, התנאי אינו מועיל מפני שזה הסתלקות מזכות עתידית – ראה בשמו בשער רביעי, עמ' 238, ושם הבאנו מי שחלקו עליו. עוד נימק, שלא ייתכן שתנאי זה יועיל, מפני שאם כן נמצא שתקנות החזקות יהיו חסרות תוקף, כיוון שכל גוי יעשה תנאי כזה עם היהודי. שו"ת מהר"ש"ד, חלק ג – תשובות נוספות, סימן ט (ד"ה ואני בעיני), משיב על כך, שאומרים "מה הועילו חכמים בתקנתם" רק במי שרוצה לעקוף תקנה שנתקנה לטובת אדם אחר, אבל כאן השוכר רוצה לעקוף את התקנה שנתקנה לטובת עצמו, ובוזה הוא יכול לומר "אי אפשרי בתקנת חכמים". שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן נא, בסופו, דוחה את טענת מהר"ש"ד, בכך שהשוכר אינו עושה תנאי זה ברצון, אלא מתוך חשש שהגוי לא יסכים להשכיר לו בלי תנאי זה. אבל לא הו"א חלק על נימוקו של מהר"י בן לב, בטענה שאין חשש שכל הגוים יעשו תנאי כזה, מפני שלא כל הגוים מודעים לדיני החזקות. הם לא הזכירו לעניין זה את השאלה אם החזקות הן כקרקע או כמיטלטלין.

להערה 208

במקום אחר, חלק א, סימן ס, כותב הרי בשמים בתחילה שמועילה מחילה על חזקת אורנדא, מפני שאינה כדבר בעין, שהרי אין בה ממש, כעין זכות טובת הנאה, ורק מכוח תקנה מועיל בה קניין; ואחר כך הוא כותב שלדעה שהיא כקרקע אי אפשר למחול עליה, על פי האומרים כן לעניין "חזקות" (ליד ציון הערה 201), וכותב שאפשר לומר "קים לי" כדעה זו.

להערה 210

א. שו"ת מהר"ם ובלין, סימן סב (הובא בשו"ת מהר"ש"ם, חלק א, סימן מ, ד"ה ובדבר), כותב שאם יש ראה ברורה שמחל על חזקת אורנדא, איבד את חזקתו. הוא מסתמך על שו"ת מהר"ק, שורש קלב, הכותב שמי שקיבל מהשלטון הנכרי רשויון להחזיק חנות להלוואות במקום מסוים, ולא הלך לאותו מקום מסיבה כלשהי, אין זה מוכיח שמחל על חזקתו, אלא אם יש על כך ראייה ברורה. על מחילה מכללא על אורנדא, ראה שער אחת-עשרה, עמ' 452. מהמקורות המובאים שם עולה שמועילה מחילת אורנדא.

ב. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ח, סימן קלו, עוסק בשמעון שקנה מראובן את החזקה בחליבה אצל ארון אחד, היינו

מילואים לשער חמש-עשרה

הזכות לקבל את החלב שיבוא מבהמות האדון, ואחר כך שמעון מחל עליה. הוא פוסק שהמחילה תקפה, ואף על פי שאי אפשר למחול על מכר אחרי שנגמר הקניין (כאמור בשער ארבע-עשרה, עמ' 551), הרי כאן לא קנה דבר מסוים, אלא את החלב שיהיה מהבהמות, וזה לא נחשב קניין אלא חיוב על הבעלים לתת לו את החלב, ועל חיוב מועילה מחילה; וגם במכר של דבר מסוים, מועילה מחילה על קניין שהוא רק מנהג הסוחרים (ראה שם, עמ' 552).

ג. ראה במילואים להערה 196, ששואל ומשיב מחיל על "אורנדא" את דיני החזקות שבאימפריה העותמנית. ד. שו"ת בית דוד (לייטר), סימן קנה, כותב שהחוכר שדה מהדוכס יכול למחול על חזקתו בלי קניין. ראה בשמו בשער רביעי, ליד ציון הערה 200, מצד שזו מחילת זכות עתידית; וראה שם, שהכוונה היא לזכות לקבל פירות כלשהם מן השדה.

ה. ראה שער רביעי, במילואים להערה 655, ששו"ת הרד"ם, חו"מ, סימן יא (ד"ה וא"ל), אומר שאי אפשר להסתלק מזכות חכירות, משום שהיא נחשבת שהיא בבעלותו, גם זכות החכירות שבעתיד, ואי אפשר להסתלק מבעלות. הוא נשאל על אדם שהיה לו רשיון מטעם הממשלה שלא יוכל אדם אחר למכור דבר מסוים חוץ ממנו, וזיכה לאחר את טובת ההנאה בלשון "איני רוצה", והוא פוסק שסילוק זה אינו תקף, מפני שכבר זכה בטובת ההנאה שלא ימכור אדם מלבדו, ואדם אינו יכול להסתלק מדבר שהוא שלו, אף על פי שעדיין לא הגיע הזמן שיקבל רווח מאותה טובת הנאה.

ו. שו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכוון ירושלים, כותב שלא מועיל סילוק מזכות חכירת "אלמעונה" (זכות לגבות מס מסוים), בלי קניין. משפט שלום, סימן קפט, משמרת שלום, הגהה ב, מסביר שהרא"ש סובר שמה שנקנה בסיטומתא, כמו אותה חכירות שנקנית בדרך מנהג, נחשב קניין ולא רק התחייבות, ולכן לא מועיל סילוק ממנו. כלומר, הוא מבין שזו אכן זכות קניינית.

ז. ראה שער אחת-עשרה, עמ' 434, שמהרי"ק אומר שמועילה מחילה מכלל על זיכיון מן ה"אדון" הנכרי להפעיל חנות של הלווהא בריבית.

ח. ראה שער שלישי, במילואים להערה 64, ששו"ת מנחת שי (שור), חלק ב, סימן צו, כותב שרב שאמר "איני רוצה עוד ברבנות הזה", מחילתו אינה חלה בדיבור בלבד, כמו שאי אפשר למחול על משכון. כנראה, הוא סובר שרבנות היא מעין זכות קניינית, מפני שהיא בגדר חזקה.

להערה 216

א. ר' רפאל משה אלבו מביא (בעמ' צה) שיעב"ץ (ר' יעקב אבן צור) כתב שבכתובת קאשטיליאנו, שלפי התקנה יש לאישה חלק בגוף הנכסים, אין שתיקתה מועילה כמחילה. לכאורה היה צריך לומר שמחילתה בכלל אינה מועילה, אבל הוא כתב רק שאין שתיקתה מתפרשת כמחילה לעניין הדין (שער אחת-עשרה, עמ' 447) שאם הבעל נתן את נכסיו לבניו ונתן לאשתו קרקע כל שהיא, מניחים שמחלה על כתובתה – ראה שם, במילואים, עמ' 1136, בשמו.

ב. ויען אברהם שם כותב שאם עשו קניין על המחילה, אף שיש מחלוקת האם מועילה מחילת בעלות בקניין (ראה שער ארבע-עשרה, עמ' 553 ואילך), הפסידה את חלקה, לפי הכלל שכאשר יש ספק בתקנה, חוזר הדין לדין תורה, גם אם הספק הוא חיזוני ואינו נוגע לתקנה עצמה, כמו כאן.

ג. ויען אברהם שם עושה הבחנה (בדף ט ע"ג): ר' רפאל אלבו, שכתב שאי אפשר לסלקה בכסף, דיבר רק ביירושה מהאם, שמן הדין בעל יורש את אשתו ואין לבתה כלום, ולכן מתקני התקנה חיוקו את כוחם לעשותה כשותף גמור, אבל ביירושה מהאב, בלאו הכי מגיע לה "עישור נכסים" מן הדין, אלא שהוסיפו שיהיה לה חלק כזכר, אבל השאירו את דינה שיהיה לה רק שעבוד ממוני כמו שכך הדין בעישור נכסים (שו"ע, אהע"ז, קיג, ב), ולכן לגבי זה מועיל סילוק בלשון מחילה. אבל ר' חיים יקותיאל בירדוגו, שם, סימן יג (ד"ה אחר), חולק עליו, בטענה שאדרבה, היות שבנכסי האב יש לה עישור נכסים מן הדין, יש לה יותר כוח בהם מבנכסי האם, ולפי ר"מ אלבו היא נחשבת כשותפה גמורה. ר"א ריוח, שם, סימן יד (יא ע"ג), משיב על כך, שבתקנה אין מקום לקל וחומר, ויש סברה לומר שרק בנכסי האם היא נחשבת כשותף, שהרי רואים שהתקנה (ליד ציון הערה 211) העלתה את אמה לדרגה להיות שקולה לכל הבנים, ליטול חצי, לכן מסתבר שחיוקו את כוחה להיות כשותף, וממילא גם את יורשה (לפי ר"מ אלבו), שהיות שהם באים מכוח כתובתה, דינם כדינה; מה שאין כן בת בנכסי אביה, שכוונה בא מכוח עישור נכסים, והתקנה עשתה אותה רק כאחד הזכרים, השאירו את כוחה להיות רק כבעלת שעבוד.

ד. גם שו"ת חק ומשפט (טולידאנו), סימן רכג, עוסק בבת שיורשת על פי תקנה זו של "המגורשים" במרוקו, ופוסק שמחילתה בטלה מפני שזו מחילה על דבר בעין. הוא מוסיף לנמק, שיש תקנה שמחילת הבת תקפה רק בפני בית דין, ורק אם הסופר ציין בשטר המחילה איזה בית דין היה שם. על תקנה זו ראה שער שתי-עשרה, עמ' 500.

להערה 221

פני ירושע, כתובות צג ע"א (ד"ה תוספות בד"ה בכותבת), עושה הבחנה: אם הוויתור הוא שבעלת המאה תקבל

מילואים לשער חמש-עשרה

"לפי ערך הממון" (עיין שם, מה משמעות הדבר), הוא מועיל בלי קניין, אבל אם הוויתור הוא שתקבל יותר מ"ערך הממון", צריך קניין.

להערה 224

דברות משה שם מנמק, שמחילה זו היא רק לעניין זכות קדימה, שמן הדין כולן גובות בשווה (כאילו לכולן יש זכות קדימה שווה), ובעל המאתיים מתירה לבעלת המאה לגבות תחילה (ומוחלת על זכות הקדימה שלה), וזכות קדימה אינה חלק מקניין השעבוד, אלא דין נוסף, שאינו קניין בגוף הקרקע, ולכן די בסילוק בעלמא. אבל הוא עושה הבחנה לעניין זה בין כתובה לחוב אחר, כיוון שעולה מתוספות, כתובות צ"ע (ד"ה שמע), שזכות קדימה בגבייה של נושה מוקדם היא זכות קניינית, שהרי השוו נושה שני למי שקנה את הקרקע, שהנושה השני גובה משניהם. הוא מסביר, שבחוב רגיל, השעבוד לנושה השני מותנה בכך שלא יגבה הנושה הראשון מן הנכסים, ולכן זכות הקדימה של הראשון נחשבת זכות קניינית. לעומת זאת, בכתובה יש תקנה מיוחדת שנכסי הבעל אחראים לכתובת האישה, ולכן אם ישא אישה שנייה, הנכסים משועבדים גם לשנייה, והראשונה ידעה זאת מראש, ואם כן, השעבוד לראשונה היה על תנאי שהבעל יוכל לשעבד את נכסו לנשים נוספות, אלא שיש לראשונה זכות קדימה, אבל זכות זו יותר חלשה מבחוב רגיל. על נושה המוחל על זכות הקדימה שלו, ראה גם לעיל, עמ' 101.

מילואים לשער שש-עשרה

להערה 3

בכתבי היד מוזכר סילוק גם בדרך פג ע"א. לפי כ"י מינכן, הגמרא מקשה על המשנה מדוע מועיל סילוק הבעל מנכסי אשתו: "מאי הוי, לימא מדין דברים הוא דסליק נפשאי, מי לא תניא" וכו'. בדומה בכ"י רומי 487: "מאי הוי, לימא ליה מדין דברים הוא דסלקית נפשאי, מי לא תניא" וכו'. כמו כן, אחרי הבאת הברייתא האומרת שאין מועילה אמירת "דין דברים אין לי" בסתם אדם, בכ"י מינכן נוסף: "אלמא מצי למימר ליה מדין דברים הוא דסליקי נפשאי, הכא נמי מדין דברים הוא דסליקי נפשאי"; ובתלמוד בבלי עם שינויי נוסחאות, מהד' מכון התלמוד הישראלי, הערה 27 והערה 30, צויין שכנראה המאירי, הרי"ד והריטב"א גרסו כך. ובכ"י רומי 487: "אלמא מצי למימר ליה מדין דברים הוא דסלקי נפשאי, הכא נמי מצי למימר ליה מדין דברים הוא דסלקי נפשאי". ובדומה בכ"י לנינגרד-פירקוביץ, ובקטע הגניזה OR55588(נ). וזה בדומה לאמור בסוגיית כריתות (ליד ציון הערה 12) בהסברת הברייתא.

להערה 5

א. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצז), כותב שלפי תוספות שם (ד"ה כרוב), "דין דברים אין לי בנכסיך" אינו מועיל מדין סילוק, שכן סילוק אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם, אלא מדין "אי אפשי בתקנת חכמים", שמועיל גם בדבר שלא בא לעולם, והוסיף שכן היא גם דעת רשב"ם, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה בעודה), שנקט שסילוק הבעל מועיל מפני "שאינן מזכים לאדם בעל כרחו". אחר כך (בעמ' שא) הוא מעלה אפשרות שתוספות סוברים שסילוק בעל מזכותו בנכסי אשתו הארוסה אינו מדין "אי אפשי בתקנת חכמים" אלא מדין סילוק (הוא מיישב בזה [ברמזן] מה שקשה על מה שכתבו תוספות שהסוגיה לא היתה יכולה להסתמך רק על דברי רבא שמועיל "אי אפשי בתקנת חכמים", מפני שהיה מקום לומר שזה רק בדבר שבא לעולם – הרי ב"אי אפשי" לא הבעל עושה את הסילוק, אלא חכמים עוקרים את התקנה, ואם כן, אין סיבה שלא יועיל בדבר שאינו בעולם), ומה שהסוגיה מסתמכת על "אי אפשי בתקנת חכמים" הוא להראות שכמו שאדם יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים" בתקנה שהיא לטובתו, כך אדם יכול להסתלק מדבר שהוא לטובתו. הוא מסביר שתוספות סוברים שאין להסתמך כאן על "אי אפשי בתקנת חכמים", מפני שאין לנו ידיעה ודאית שהתקנה לטובתו, על פי מה שכתב ארוא דבי רב, כתובות, סימן ב, בביאור לשון רש"י (ד"ה בתקנת) "ואינה טובה לי", שהאדם מעיד שהתקנה לטובתו ואינו צריך אותה, אבל בלי עדותו לא מועיל "אי אפשי בתקנת חכמים".
ב. קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א, אות ג, כותב שלדעת רש"י ולדעת תוספות, סילוק בעל מנכסי אשתו מועיל מדין "אי אפשי תקנת חכמים", ופירושו הוא שהיות שאינו רוצה את התקנה, נמצא שמראש הזכות לא היתה שלו, מפני שהתקנה לא חלה עליו, ואין כאן סילוק או מחילה; אבל לפי שאר ראשונים הטעם הוא מדין סילוק. ג. אבל בני בנימין, עמ' קעד, כותב שסילוק מועיל מפני שבעל הזכות יכול לומר "אי אפשי בתקנת חכמים".

להערה 11

כמו כן, מחנה אפרים, הלכות זכייה מהפקר, סימן י, מביא ששו"ת פני משה, חלק א, סימן פג, כותב שבעל שסילק את עצמו מנכסי אשתו הנשואה בקניין, זכתה ממילא, שהרי הקרקע שלה, אלא שתקנו חכמים שידו כידה, ואם כן, כשהבעל מסתלק מזכותו, ממילא נשאת הזכות לאישה. אבל מחנה אפרים דוחה את פירושו, בטענה שאם הקניין הוא על כך שהבעל מסתלק, אינו יכול לתת תוקף לסילוק שאינו תקף מצד עצמו.

להערה 50

א. משך חכמה, בראשית ל, טז, מסביר את מה שלא זכתה בזכות השכיבה עם יעקב תמורת הדודאים שראובן נתן לרחל, שזה על ידי שרחל הסתלקה מזכות השכיבה, והוא כקניין. נראה שכונתו לומר שאי אפשר להקנות את זכות המשכב בשווה כסף (הדודאים), והדודאים הם רק קניין על הסילוק, ובעקבות הסילוק, זכתה לאה ממילא בזכות המשכב; והוא משווה זאת להסתלקות מצדן מזכות הקדימה, על ידי מעשה קניין – ראה שער חמש-עשרה, עמ' 654. אבל צריך עיון מדוע אי אפשר לפרש בפשטות שהוא כמו ראובן שהתחייב לעבוד עבור שמעון, ולוי משלם לשמעון על הזכות שראובן יעבוד בשבילו (בשביל לוי).
ב. לרובגמאות נוספות של סילוק מזכות שאמור לפעול גם כהקנת הזכות לאדם אחר, ראה שער רביעי, עמ' 235.

מילואים לשער שש-עשרה

דברי בני אהרן על סילוק ממנתה שהובטחה, ובמילואים, עמ' 940, אות ו, בדברי קצות החושן על סילוק עשו מכבודו, ועמ' 945, אות ו, בשם מחוקק יהודה, על מכירת "אורנדא" לגוי.

להערה 91

אלו המקורות שהוא מביא: (א) חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, משתמש בלשון "מחילה" לענין תנאי בשאר וכסות, והרי לפי בני בנימין רק סילוק (ולא מחילה) הוא התנאה (ראה ליד ציון הערה 338). בני בנימין מיישב, שכוונתו במובן של ויתור, באשגרה או בדרך השאלה, ולא במובן המשפטי המקובל, שהוא מחילה על זכות שהיתה לו כבר, כפי שנקט "שאינו מתחייב", ו"לא אמרה תורה שיתחייב". (ב) התלמוד נוקט בכבא מציעא נא ע"א ובכבא בתרא קכו ע"ב לשון "מחילה" בדברי ר' יהודה על תנאי בשאר וכסות (ויש להוסיף את בבא מציעא סז ע"א, ששם נוקט התלמוד לשון "מחילה" על תנאי באונאה). בני בנימין מיישב שגם כאן כוונתו לסילוק. כמובן, זהו דבר שקשה לאומרו, שהתלמוד לא דייק בלשונו, ונקט "מחילה" כשכוונתו לסילוק, בעוד ששיטתו היא שיש הברל יסודי בין המושגים. (ג) חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א, ור"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הרי"ף), נוקטים לשון מחילה ולשון סילוק יחד, בענין יתומה מפותה. הוא מיישב (בהערה 5) שזה באשגרה, וכוונתו לסילוק, ואדרבה, מדבריהם שם עולה שמחילה לא היתה מועילה שם מפני שזו זכות עתידית, והמפתה פטור רק מטעם סילוק; והוא מוכיח שצריך לומר כך בדעת הר"ן, שהרי הוא עצמו אומר בשו"ת שלו, סימן כג, שלא מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם, ובכל זאת אומר שמפתה יתומה פטור – וצריך לומר שהוא מטעם סילוק. ראה הסברים שונים מדוע מועילה מחילת מפותה, בשער רביעי, עמ' 193 ובמילואים, עמ' 870–872. גם לגבי הרשב"א הוא כותב שלא דק בלשונו וקרא לסילוק "מחילה": חידושי הרשב"א, בבא בתרא קכו ע"ב (ד"ה התם ידעה), כותב שירש אינו יכול למחול על ירושתו, מפני שאינה שלו עדיין. בני בנימין, עמ' קפ–קפא, כותב שאין כוונתו למחילה ממש, שהרי אין מועילה מחילה על בעלות; אלא כוונתו לסילוק מזכיה בפועל, שהוא מפקיע את זכותו שלא יזכה, ו"כעין מחילה" זו שייכת גם לגבי בעלות; אלא שהיות שזה דבר שלא בא לעולם, אינו מועיל, מפני שמחילה אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם. כמובן, העובדה שהוא מוצא הרבה מקרים של אי-הקפדה על הפרדה בין המושגים מחילה וסילוק, מציבה סימן שאלה גדול על האפשרות להשתמש בהבחנה בין המושגים כדי להסביר מקורות או לקבוע הלכה במקרים ספציפיים, שהרי גם לגבי לשונו של אדם שאמר "אני מוחל" או "אני מסתלק", אפשר לומר שלא הקפיד על ההבחנה. הוא מביא ראייה (בעמ' קעח) שסילוק אינו מחילה, ממה שבסילוק יש הברל בין זכות דאורייתא לדרבנן (לדעה אחת, שהבאנו בשער רביעי, עמ' 244), אף שאדם יכול למחול על כל זכות. אבל ראה עמ' 183, שיש שלמדו משם שגם מחילה מועילה על זכות עתידית היא דרבנן.

להערה 94

גם חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן א, אות א, כותב שסילוק מועיל רק לפני המעשה שגורם לחלות הדין, כגון בעל שמסתלק לפני הנישואין מזכותו בפירות נכסי אשתו, והיות שהוא שמסתלק לפני שחלה תקנת הבעל ואינו רצה שיהול, סילוק מועיל מטעם "אי אפשי בתקנת חכמים", אבל אחרי נישואין לא מועיל סילוק אף מנכסים שעוד לא נפלו לה. על פי זה הוא כותב שסילוק של שכן מחובת שכנו לבנות כותל ביניהם משום היזק ראייה, מועיל רק בשעת חלוקת החצר, שאז הדין ראוי לחול. ראה בשמו בשער רביעי, במילואים, עמ' 875, בענין מחילת חובת בניית הכותל. גם בסימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, כתב שסילוק מועיל רק לפני המעשה שיגרם את זכות, והיות שאינו רוצה את הזכות, לכן כשיבוא המעשה, המעשה לא יגרם את הזכות; ולכן במשך האירוסין מועיל סילוק הבעל, שהנישואין לא יגרמו לו את הזכות, ולכן לא יזכה אף בנכסים שיגיעו אליה בעתיד (ראה שער רביעי, עמ' 219, שזו דעת הרמב"ן); אבל אחרי הנישואין, שכבר זכה בזכות ובכוח, אינו יכול להסתלק, ואמנם הוא יכול להסתלק מהנכסים, אבל אינו יכול להסתלק מנכסים שעוד לא באו לעולם; ולכן יורש אינו יכול להסתלק מירושתו, מפני שיש לו זכות בה כבר משנולד; ולכן לא מועיל סילוק מחובת בניית הכותל. כמו כן, ביבמות, סימן לו, אות ג, נקט (בדרך אגב) שמחילה מועילה לענין זכות ממון, וסילוק מועיל רק שלא יגרם דין מסוים שהאדם יזכה בנכסים שהדין הזה מזכה לו בדרך כלל; וזה שייך רק בזכות עתידית. □

להערה 102

הבחנה אחרת: נחל יצחק, סימן צה, סעיף א, ענף ד, ובספרו שו"ת באר יצחק, יו"ד, סימן יט, ד"ה ובחידושי עמ' (שיט), נוקט לגבי ההסבר שמן הסתם כל נושה מוחל על שעבוד המיטלטלין (ראה בשמו בשער אחת-עשרה, עמ' 478), ש"אינו אלא בגדר סילוק, משום דהא מחילה בפירוש לא היא לפנינו", כלומר שהיות שלא היה מחילה בפירוש, צריך לומר שזה סילוק; והוא כותב כך כדי להחיל בנידונו עקרונות של דיני סילוק (עיין שם). עולה מדבריו שמחילה צריכה להיות מפורשת, מה שאין כן סילוק. אבל דבריו קשים, שהרי מועילה גם מחילה מכללא, כפי שראינו בהרחבה בשער אחת-עשרה.

להערה 111

א. קובץ על יד מסביר שלכן סילוק מועיל גם בדבר שלא בא לעולם – מפני שסילוק אינו עושה חלות, אלא שממילא, כיוון שבעל הזכות אינו רוצה בה, אינה נעשית שלו בעל כרחו, ואילו מחילה עושה חלות של קניין, ולכן אינה יכולה לחול בזכות עתידית, כיוון שאין לה על מה לחול. צריך להוסיף, שאף על פי שזה דבר שבעתיד, סילוק מועיל, אם מדובר בממון שכבר יש לאדם קצת שייכות בו (כגון בעל בנכסי ארוסתו – ראה שער רביעי, עמ' 216 ואילך). הוא מדייק כך מלשון פסקי הרי"א, כתובות, פרק ט, הלכה א, אות ה (הובא בשלטי הגיבורים, כתובות מב ע"א, בדפי הרי"ף), הכותב שבעל יכול להסתלק מזכותו בנכסי אשתו כמו שאדם יכול לטוב לקבל מתנה שרוצים לתת לו. הוא מסביר בכך גם את שיטת הרמב"ן שמועיל סילוק הבעל מנכסים שייגעו לאישה אחרי הנישואין (שער רביעי, עמ' 219) – מפני שסילוק הוא רק גילוי דעת שאינו רוצה, מניעה שלא לזכות, שמשלך שלא יזכה, ואין כאן חלות, ולכן הוא מועיל לכל הנכסים שיהיו. אבל הוא מביא גם דעה שסילוק הוא חלות – ראה בשמו בשער רביעי, במילואים להערות 227, 432 ו-456 (גם בני בנימין, עמ' קעג, הערה 1, ועמ' קעו, שהבאנו בשער רביעי, עמ' 187, אומר, שסילוק הוא לא רק ביטוי של חוסר רצון, אלא הוא חלות משפטית שפועלת על הדבר, חלות של ביטול הזכייה המבוססת על גילוי אירצונו, וזה לא משום שאירצונו נמשך עד זמן חלות הזכות, ולכן אינו יכול לחזור מהסילוק אפילו לפני שבאה הזכות), והוא לא הסביר איך מועיל סילוק מזכות עתידית, לשיטה שבסילוק יש חלות, הרי זו הסיבה שמחילה אינה מועילה בזכות עתידית? ואולי שיטה זו תסבור שאכן לא מועיל סילוק מזכות עתידית, כפי שהבאנו דעה כזאת בשער רביעי, עמ' 241.

ב. כמו כן, מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, כותב שבמחילה, בעל הזכות מקנה או מוותר על זכותו לחברו, ואילו סילוק הוא הפקעה בין אדם לעצמו, שמוותר על זכות שתבוא לידו בעתיד, בלי למסור את הזכות לאחרים; והיות שמחילה היא הקנאה, אינה מועילה בדבר שלא בא לעולם, מפני שאי אפשר להקנות דבר שלא בא לעולם לאחר, אבל סילוק מדבר שלא בא לעולם מועיל מפני שהאדם רק אומר שאינו רוצה בו. ג. אפשר לציין כאן גם את בכורי אברהם (תרפ"ד), הדרן לבבא מציעא, דף עד ע"ג–ע"ד, הכותב שיש שתי אפשרויות להבין את פולת הייאוש באבידה ובגזל: מטעם סילוק או מטעם מחילה ומתנה, והנפקות ביניהם היא שאם הוא בתורת סילוק אינו מועיל כשהוא ברשות הבעלים, אבל בתורת מחילה ומתנה מועיל גם אם הוא ברשות הבעלים, מפני שמי שזכה בחפץ נחשב בעלים, אלא שהראשון יכול לחזור בו עד שהשני יעשה מעשה קניין. הוא כותב (בדף עה ע"ג) שלכן יאוש אינו מועיל בחוב, בתור סילוק, מפני שהחוב נמצא ברשות הנושה; ומסביר (בדף עה ע"ד) שהספק של רב ענן בבבא מציעא קיט ע"א הוא האם יאוש מטעם מחילה או מטעם סילוק, ואם הוא סילוק, אינו מועיל על דבר שברשותו. הרי שהוא מעמיד את מחילה ומתנה בכפיה אחת, משמע שמחילה היא הקנאה ולכן היא מועילה גם בדבר שברשותו, ואילו סילוק אינו הקנאה. הוא כותב (בדף עד ע"ג) שלפי תוספות, בבא קמא סט ע"א (ר"ה כל שלקטו), יאוש באבידה הוא מטעם סילוק, אבל יאוש בגזילה, הוא מטעם מחילה ומתנה; אבל אחר כך (בדף עה ע"ג) כתב שלתוספות, גם באבידה הוא מדין מחילה ומתנה. וכתב (בדף עה ע"א) שלרש"י יאוש הוא מטעם סילוק גם בגזל.

להערה 132

א. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א, כותב (בפירושו השני) שסילוק הוא בגדר הפקר, אלא שהפקר הוא סילוק רשות מחפץ שכבר בא לידו, וסילוק הוא רק בזכות שעוד לא בא לידו, וכבר חלה סיבתו. ב. אור גדול, סימן מו (קכו ע"א), מדייק מכריתות שם, שסילוק מנכס הוא הפקר, ורק האומר "דין ודברים" וכו' אינו הפקר מפני שהוא התכוון לסלק את עצמו וכו' מדין ודברים ולא מגוף הקרקע. ג. דרכי שלום (מורגאנוטו), פרשת פקודי (סה ע"ג), כותב שרק סילוק ממיטלטלין הוא הפקר, ולא סילוק מקרקע, שהרי התלמוד מושהו לשון סילוק ללשון "אי אפשי" במי שמסרב לקבל מתנה (כפי שראינו בטקסט), וטור, חו"מ, רמה, יג, כותב שרק ממיטלטלין המתנה נעשית הפקר ולא בקרקע. ראה בהשלמות לעמ' 1272, שיישב קושיה על פי הבחנה זו.

להערה 135

חידושי משנה (ר' מנשה קליין), פסחים ב ע"א (עמ' ג), כותב בשם מגן אבות, למאירי, עניין יח, שיש סוג הפקר שמפקיר לכל העולם, וזה אסור בשבת, כמכר, כמזכה לכל העולם, ויש סוג הפקר שרק מסלק רשותו מהחפץ, וזה מותר בשבת מפני שאינו מכמר. גם יד ישראל, חלק ב, על הרמב"ם, הלכות מכירה, ה, יא (עמ' שנו), כותב שיש סוג הפקר שהוא סילוק ויש סוג הפקר שהוא הקנאה.

להערה 138

שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, יו"ד, סימן קנד, מחדש שמועיל הפקר שמויעד לאדם מסוים. שו"ת חתם סופר, יו"ד, סימן שיו (ד"ה ומה), דוחה את דבריו בטענה שהמפקיר בפני פחות משלושה רק מסלק רשותו מהחפץ, ורשאי אדם אחר לזכות בו, ואם מישוה זכה בו, המסתלק אינו יכול להוציאו מידו, אבל כל זמן שלא זכו בו הוא יכול לחזור בו – הרי שסילוק אינו הפקר. עטרת ישראל (מובשוביץ), סימן לח, אות כד, עמ' קיב, משיב על כך, שגם סילוק מועיל מתורת הפקר.

מילואים לשער ששערה

להערה 159

הסבר דומה כותב מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות א (באחד מהסבריו), שסילוק מועיל רק אם זכות הממון נובעת מ"מש" מסוים ולא מסיבה ממונית כגון קניין או נזק, כמו שקובץ שיעורים, שהבאנו בשער רביעי, עמ' 226, כותב (לפי דעה אחת) שבעל המסתלק מזכויותיו מנכסי אשתו אינו מסתלק מהממון אלא משם "בעל" שיש לו שבגללו מגיעה לו הזכות, וכמו שהר"ן שהבאנו בשער רביעי, עמ' 193, כותב שמועיל סילוק מפותה מקנס, וטעמו הוא שחיוב הקנס נובע משם "מפותה"; והיות שסילוק הוא מהשם ולא מהממון, הוא מועיל גם לפני שהחיוב הממוני בא לעולם, אם השם והסיבה כבר באו לעולם.

להערה 182

ט"ז, חו"מ, רט, ד, נימק שבסילוק, האדם "אינו רוצה לזכות באותו דבר כלל, וזה יש לו כוח בידו לסלק עצמו שלא לזכות אחר כך", ולכן מועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, מה שאין כן מחילה, ששייכת רק אחרי החיוב. וראה ליד ציוני הערות 109 ו-153, איך ר"ש דיכובסקי הסביר את דברי הט"ז. בן ידיד, הלכות זכייה ומתנה, ג, א (מח ע"א), מנמק, שהיות שלא זכה עדיין בנכסים, אינו יכול לומר "מוחל אני לך", שזה שייך רק כשהוא שלו ואומר לו "מוחל לך ואין לי שעבוד", אבל סילוק שייך, כשאומר "דין ודברים אין לי בנכסיך, שכשיהיו שלי לא אוכה בהם, ואי אפשי באותה זכות".

להערה 231

אבל דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נד ע"א, סובר כנראה שגם סילוק בטעות בטל, שהרי הסביר את מה שנאמר בבבא מציעא נא ע"ב שתנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מפני ש"לא ידע דמחל", אף שלרמב"ן תנאי זה הוא בגדר סילוק (ראה בשמו במילואים להערה 332) – שכונת הגמרא היא שהסכמת המתאנה להסתלק בטלה כיוון שנבעה מתוך טעות.

להערה 304

ראה גם ר"ש דיכובסקי, לדוד עד עולם, עמ' 113, שהבחין בין תנאי שדומה לסילוק, שאדם רוצה שזכותו תפקע, לבין תנאי שבלשון תנאי מתלה. וראה עמ' 708, ליד ציון הערה 381, שר"א וסרמן מפרש גם את "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" כתנאי מתלה. וראה עמ' 1295, במילואים להערה 342, שדברי חיים כותב שלפי תוספות, הוא תנאי מתלה. ויש לציין שתוספות ר"ע איגור, פאה ו, יא, אות טט, מוכיח שתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), סברו שהוא תנאי מתלה, ממה שכתבו שצריך תנאי כפול; ושש"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן מז, אות א, כותב שלפי הרשב"א (עמ' 704, ליד ציון הערה 359), שמשמעות התנאי היא שהאישה מוחלת על השאר והכסות, הרי אם לא תמחל, הקידושין בטלים. ועיין קצות החושן, רכז, ס"ק ט, ואבן ישראל, הלכות מכירה, יג, ג, בהערה, בשאלה האם ב"על מנת שאין לך עלי אונאה" המכר בטל אם יש בו אונאה, ובעצם זו שאלה האם התנאי נחשב תנאי מתלה.

להערה 325

יש גם מקור שכורך מחילה והתנאה יחד: שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן קצח, מסביר שמהר"ם (בתשובתו על אישה המסתלקת משעבוד כתובתה על נכסי בעלה – ראה שער רביעי, עמ' 236) נקט אשתו הנשואה, לחידוש, שאף שהבעל שיעבד לכתובתה בשעת נישואין את מה שהוא עתיד לקנות, היא יכולה למחול על שיעבוד זה, וכל שכן שמועיל תנאי זה לפני האירוסין או לפני הנישואין, כמו שמועיל אז תנאי שלא יהיו לה שאר וכסות. אבל ברור שמחילה היא דבר שונה מהתנאה, וצריך לומר שתורת חסד לא דק בלשונו; ודבר זה מטיל בספק את יכולתנו ללמוד מלשון הפרשנים הנ"ל, שסילוק הוא התנאה, שכן ייתכן שגם הם לא דייקו בלשונם; אלא שריבוי המקורות המתנבים בסגנון אחד מקשה על האפשרות לומר שלא דייקו בלשונם.

להערה 331

א. תירוצים אחרים לקשיית הראנ"ח: משנה למלך, הלכות אישות, כג, א (ד"ה והנה אם), מיישב, שרשב"ג לא נימק כך מפני שלדעתו גם לשון תנאי אינה מועילה.
ב. חידושי מהרי"א אסאד, כתובות פג ע"א (ד"ה ונ"ל), מתרץ שאילו הנימוק היה רק שזו זכות דאורייתא, הסילוק היה מועיל מטעם מיגו חל הפירות (שהם זכות דרבנן), הוא חל על הירושה, ואף ש"על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" מועיל לעניין שאר וכסות (לדעה שהמתנה על מה שכתוב בתורה בממון, תנאו קיימ) ולא לעניין עונה (כיוון שאינה דבר ממוני), ולא אומרים מיגו כזה, כפי שהוכיח משם שו"ת תורת אמת, סימן סד, מכל מקום סילוק עדיף לעניין זה על תנאי על מה שכתוב בתורה; ולכן רשב"ג נימק מצד שזו התנאה על מה שכתוב בתורה, שאינו מועיל בממון, לדעתו, ולכן אין אומרים מיגו.

להערה 332

א. קצות החושן מסביר שמועיל לומר "על מנת שאין לך עלי דין אונאה", כיוון שזה תלוי ברצונו, אבל לא מועיל לומר "על מנת שאין בו אונאה" (כאמור בבבא מציעא נא ע"ב), מפני ששמע שאין בו דין אונאה ונוקד דין תורה לגמרי.

מילואים לשער שש־עשרה

ב. הוא מוכיח כך גם מחידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, שכותב שלר' מאיר "על מנת שאין לך עלי" אינו מועיל בלי מחילה, ור' יהודה כסבור שבידו לומר לו שלא יתחייב לו שהרי ברבר של ממון יכול הוא למחול, שלא אמרה תורה שיתחייב אלא ברצונו של זה – ועולה מדבריו שאפילו תנאי שלא יתחייב מועיל לר' יהודה.
ג. קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות רטז, מוכיח מתוספות, בבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדבר), שהבינו שלר' יהודה מועיל גם באומר "על מנת שאין לך דין שאר וכסות", שלא כרשב"א.

ד. קובץ שיעורים, כתובות, אות קעה, כותב שר' אלחנן, בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), סובר שלר' יהודה מועיל "על מנת שאין לך דין שאר וכסות".

ה. גם דרך המלך (רבי), הלכות נדרים, דף נד ע"א, כותב שלדעת הרמב"ן שם, התנאה על שאר וכסות מועילה מטעם סילוק, וראה בשמו בשער שמיני, במילואים, עמ' 1049, אות ל, בעניין סילוק שאינו קצוב. ו. שתי השיטות בהסבר מתנה על מה שכתוב בתורה הובאו באבני מילואים, קיב, ס"ק א, בשערי טהר, חלק ד, שער א, סימן כו, אות א (דף קכ ע"ג-ד), באבי עזרי, מהדורא קמא, הלכות אישות, ו, י, במשנת יעקב, הלכות אישות, ו, ט (עמ' קא), בשו"ת משה מבחורין, סימן ד (יב ע"ב), בברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניא, פג ע"א (עמ' שמא), במרפא לנפש (זילבר), על סוגיות הש"ס, סימן קלב, אות ב, ובצוהר, גל' ח, עמ' 161. במילואים להערה 360 נביא פרשנים נוספים הסוברים כרשב"א.

ז. בני בנימין, עמ' קעד, הערה 3, מביא עוד פרשנים שחולקים על הרשב"א: חידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א, וחידושי הריטב"א, כתובות נו ע"א, ורא"ש, כתובות, פרק ה, סימן ז, פירושו טעם ההבדל בין אם כתבה אישה לבעלה כהודאה פיקטיבית "קיבלתי את כתובתי", שמועיל, לבין אם אמר בעל פה שהוא מפחית מסכום הכתובה, שאינו מועיל, הוא שבאמירה בעל פה, זו התנאה מרצונה שלא יהיה חיוב כלל, ולכן אינו מועיל, ואילו כתיבה היא מחילה לאחר זכייה ולכן היא תקפה; והרי הגמרא שם מודמה את דינו של ר' יהודה שמועיל תנאי בשאר וכסות, לתנאי בכתובה בעל פה, ומכאן שראשונים אלו סוברים שר' יהודה מדבר בהתנאה שלא יחול חיוב בכלל, ולא יחול וימחל. עוד הוא מוכיח מהרמב"ן, ריטב"א ומאירי, בחידושיהם על מכות ג ע"ב, שדנו האם תנאי שעושה מי שקונה קרקע "על מנת שלא אחזיר לך את הקרקע ביובל" מועיל כתנאי בממון, ושם בוודאי הכוונה היא שהמוכר מבטל את זכותו לגמרי, ולא שהוא מקנה אותה מחדש (כלומר, שהקרקע תחזור למוכר ביובל ואחר כך תיקנה לקונה שוב), הרי שהם סוברים שלר' יהודה מועילה התנאה שהיא עקירה גמורה, ולא רק מחילה. אבל ראה עמ' 1298, במילואים להערה 360, שהריטב"א בקידושין כותב כמו הרשב"א.

ח. דעה חולקת: חידושי העילוי ממיציט, סימן עב (עמ' קעט), מעלה אפשרות שגם לרשב"א, התנאה תלויה בדין סילוק: אם נניח שהחיסרון בתנאי על מה שכתוב בתורה הוא שאינו יכול לבטל את המעשה (מפני שהמקור לאפשרות ותנאי מבטל את המעשה, בני גר ובני ראובן, לא היה נגד מה שכתוב בתורה), אלא התנאי מועיל לר' יהודה כדבר נפרד, שהאישה תמחל על חיובי בעל (בדוגמה של שאר וכסות), נמצא שרק במקום שמועיל סילוק, מועילה התנאה מדין מחילה כאמור, ואילו במקום שלא מועיל סילוק, כגון בירושא, לא מועילה התנאה. לעומת זאת, אם נניח שהחיסרון בתנאי על מה שכתוב בתורה הוא שאין לו כוח לעקור דבר מהתורה, אבל עדיין יש לזה דין תנאי לעקור את המעשה, ור' יהודה סובר שבממון אינו נחשב עוקר מפני שהאישה (בדוגמה הנ"ל) יכולה למחול גם בלי תנאי – אם כן, יועיל גם במקום שלא מועיל סילוק, בתור ביטול המעשה.

להערה 337

עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' רצד), מגדיר על פי קצות החושן, שם, את ההבדל בין סילוק למחילה: סילוק הוא מניעת חלות השעבוד שהיה צריך לחול, וזה שינוי מדין תורה, ונחשב מתנה על מה שכתוב בתורה, ולכן אינו מועיל לדעת ר' מאיר, ואילו מחילה אינה נחשבת כמשנה דין תורה, מפני שבמחילה כבר חל שעבוד ודין תורה של השעבוד הוא שיכול לסלק את השעבוד על ידי פירעון החוב או מחילה, ולכן ר' מאיר מודה שמחילה מועילה. הבתנה זו מתאימה לשיטה, ליד ציון הערה 94, שמחילה היא רק בחוב קיים וסילוק הוא גם בחוב עתידי!

להערה 342

כמו כן, דברי חיים (אוירבך), דיני קידושין, סימן כג, כותב שלפי השיטה שמועיל סילוק מזכות דאורייתא, האישה אינה יכולה לחזור בה מהסכמתה לתנאי על שאר וכסות, כיוון שמחילה; ולכן אין צריך בתנאי זה "משפטי התנאים", מפני שמשפטי התנאים נחוצים כדי שהתנאי יוכל לבטל את המעשה, וכאן אין אפשרות לבטל את המעשה (הקידושין); ואילו תוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), סוברים שבזכות עתידית דאורייתא, לא מועיל סילוק, ורק "על מנת שאין לך שאר וכסות" מועיל מפני שזה דרך תנאי, ולכן היא יכולה שלא לקיים את התנאי ואז הקידושין יתבטלו, ולכן צריך את משפטי התנאים כדי שביטול התנאי יבטל את הקידושין. הוא מציין מתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), ובית שמואל, לח, ס"ק יא, כותבים שצריך את משפטי התנאים. על הצורך במשפטי התנאים ראה במילואים להערה 347.

להערה 347

א. פרשנים נוספים שאיחדו סילוק והתנאה: חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד'

מילואים לשער ששעשרה

תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, כותב שסילוק הוא כמו תנאי שלא יתחייב, לפי שיטת הרמב"ן (שהבאנו במילואים להערה 332) שמועיל תנאי שלא יחול הדין, שהיות שהבעל אינו רוצה את פירות נכסי אשתו (לדוגמה), הנישואין אינם גורמים לו לקנות זכות בנכסים. והוא מסביר שלכן לא מועיל תנאי "על מנת שלא תשמטני שביעית", מפני שההלוואה אינה המעשה הגורם את הפטור של שמיטה (אלא מועד השמיטה הוא הגורם), ולכן לא שייך לומר שההלוואה תהיה באופן שלא תגרום פטור שמיטה. §

ב. רז"ג גולדברג, תחומין כב (תשס"ב), עמ' 312, כותב שהתנאי "על מנת שאין לך שאר כסות ועונה" משמעותה שהאישה מסתלקת מזכותה, כמו בבעל שאומר "דין ודברים אין לי בנכסיך", ובקבלת הקידושין האישה מסכימה להסתלק ואינה יכולה לחזור בה (וכך כתב גם במאמרו בתחומין ז (תשמ"ו), עמ' 375). ובעמ' 313 העלה אפשרות שזאת גם כוונת חידושי ר"ע איגר, כתובות נו ע"א, ותוספות ר"ע איגר, פאה, ו, יא, אות סט, שמשמעות התנאי הוא על מנת שתסתלק מזכותה (ושלא כהבנת פד"ר, שנביא בעמ' 1299, במילואים להערה 371, שלר"ע איגר זה הגבלת הקידושין; רז"ג גולדברג, עמ' 312, מקשה על ההבנה שזה הגבלה, הרי לעניין "על מנת שלא יהיה לך עלי אונאה", דין החזרת האונאה אינו נובע מהמכר, שאז היינו אומרים שהמכר אינו שלם ולכן אין דין החזרת אונאה, אלא נובע מעצם מעשה האונאה; ועוד, מדוע בדבר שאינו כממון, כגון עונה, אין תנאו קיים, הרי גם בזה יכול לקדש אותה בשויר מצוות עונה? בשלמא אם זה תנאי מתלה, על מנת שתסתלק האישה, אפשר לומר שאינו מועיל בעונה, שהיא צעה גוף ואי אפשר למחול עליה), ור"ע איגר מתרין בכך את קושיית תוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), איך מועיל לר' מאיר תנאי "על מנת שאין לך שאר, כסות ועונה" (לולא שזה מתנה על מה שכתוב בתורה), הרי אין תנאי כפול? התירוץ הוא שצריך משפטי התנאים רק בתנאי על העתיד ולא בתנאי על ההווה, כמו כאן, שהתנאי הוא שהאישה תסתלק מזכותה עכשיו. ואכן תוספות ר"ע איגר שם נוקט (לעניין "על מנת שאין לך עלי אונאה") "כסילק עצמו הלוקח", וחידושי ר"ע איגר שם נוקט "וסילק זכותו בזה". אבל רז"ג גולדברג אינו מדייק בלשונו, ונוקט שזה "שיויר". והוא כותב שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), סוברים שזו הגבלת הקידושין – עיין שם להוכחתו. רז"ג גולדברג, תחומין ז (תשמ"ו), עמ' 375, כותב שתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), יכולים להסכים שהתנאה על מה שכתוב בתורה היא שיויר, ומה שכתבו ש"על מנת שאין לך שאר וכסות" הוא תנאי ולא שיויר, הוא רק קידושין, מפני שאין קידושין לחצאין. גבעת פנחס (ארביטמן), עמ' כט, מקשה על שיטת ר"ע איגר שזה מטעם סילוק, הרי אם כן, האישה יכולה לחזור בה לפני הקידושין (אבל בפשטות התנאי נעשה ברגע הקידושין ואין לה פנאי לחזור בה).

ג. זכר שלמה (זינגרביץ), עמ' ס-סב, מבין גם הוא שלר"ע איגר ההתנאה בשאר וכסות ובאונאה היא סילוק, ומקשה, הרי לא מועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין (ראה עמ' 213 ואילך), והרי תנאי בשאר וכסות ובאונאה הוא לפני הקידושין (פד"ר, כרך א, עמ' 264-265, מוכיח משו"ע, אה"ע"ז, סימן סט, ו, וסימן פ, יח, שתנאי זה מועיל גם כמה ימים לפני הקידושין ולפני המקח (ראה עמ' 911, במילואים להערה 401, שמהר"ט הסביר שתנאי בשאר וכסות מועיל לפני האירוסין מפני שזה בדרך תנאי, אבל ר"ע איגר אינו יכול להסביר כך)? הוא מיישב, שרק סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין אינו מועיל, מפני שסילוק הוא הסתלקות מ"דין בכוח" (ראה בשמו בעמ' 945, אות ט, שהגדיר כך), ולפני האירוסין, אין לו אפילו דין בכוח, מפני שזכויות הבעל בנכסי אשתו הן חלק מחלות קניין האישות, או תוצאה מההתוות חלות האישות; אבל דין אונאה אינו מתהווה על ידי פעולת הקניין או על ידי חלות והתפסת בעלות הקונה על החפץ, מפני שגם לפני מכירה יש איסור אונאה, ולכן מועיל סילוק מדין אונאה; וכן הוא וכסות הם עצם הקידושין, וכלולים בתורת דין קידושין, וסילוק לפני קידושין מנתק ומפריד אותו "דין בכוח"; וכן דין שביעית אינו מתהווה על ידי ההלוואה, אלא התורה ציוותה לשמוט, ועוד לפני ההלוואה יש דין שמיטה, ולכן מועיל סילוק ב"על מנת שלא תשמטני שביעית". לעומתו, שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, עמ' ג, אות ה, הערה ז, כותב שאין לומר שר"ע איגר מתכוון לסילוק, שהרי סילוק מועיל רק בעודה ארוסה, ועוד שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב) ובבא בתרא מט ע"א (ד"ה וכדרב) עולה שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא; ומה שהזכיר ר"ע איגר סילוק כוונתו להסביר שהאישה מסכימה, אבל לא שזה מועיל מטעם סילוק. ד. שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא, סימן לג (עמ' צב), מקשה על ר"ע איגר, ואין קושייתו מובנת – עיין שם. ה. אוצר מפרשי התלמוד, מכות ג ע"ב, הערה 74, מעיר שכבר שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קמ, הסביר ש"על מנת שאין לך עלי אונאה" ו"על מנת שלא תשמטני שביעית" אינם תנאי מתלה אלא כאומר "אני מוכר לך ולא יהיה לך עלי אונאה".

ו. שו"ת אבני נזר, ח"מ, סימן נא, מחודש ה, אות ג, וק"ן אורה, נזיר יא ע"א (ד"ה וריב"ל), כותבים שאי אפשר לפרש ש"על מנת שאין לך שאר וכסות" הוא שיויר (שבו אין חיסרון של התנאה על מה שכתוב בתורה), מפני שקידושין עם שיויר הם פסולים. §

ז. שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ג, אות ד, כותב שאי אפשר לפרש כר"ע איגר ש"על מנת שאין לך שאר וכסות" הוא שיויר, שהרי שיויר רק בדבר שהקונה זוכה בו מכוח הקנאת המקנה, וצריך את רצון המקנה על ההקנאה, ולכן הוא יכול לשייר במה שהוא מקנה, אבל כאן זכות האישה בשאר וכסות אינה באה מחמת המקנה, הבעל, אלא מחמת התורה. והוא כותב שתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, חידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א, חידושי הריטב"א, כתובות נו ע"ב, בבא בתרא קכו ע"ב, וקידושין יט ע"ב, ותוספות הרא"ה, כתובות נו ע"א, סוברים שזה דרך תנאי ממש, שהרי כתבו שצריך שיהיה תנאי כפול. הוא מיישב

מילואים לשער שש־עשרה

באות ה) את ר"ע איגר, שלדעתו, המקדש אישה, יש לו גם גמירת דעת על הקידושין וגם גמירת דעת על חיוב הממון של האישות, ולכן שייך בו שיוור.
ח. גם נתיבות המשפט, ריב, ס"ק ד, כותב ש"על מנת שאין לך שאר וכסות" הוא שיוור, על פי הריטב"א, שהבאנו בעמ' 679, ליד ציון הערה 122, שכתב לעניין הנותן מתנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו, שאינו תנאי אלא שיוור במתנה, שמשירר שלא יזכה הארון, ולהכמים הוא מועיל. אבל שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ג, אות ד, הערה ו, כותב שהריטב"א לא התכוון לומר שכל "על מנת" הוא שיוור, אלא שאפשר לפרשו כשיוור, אבל כאן אי אפשר לומר שזה שיוור, שהרי שאר וכסות באים לאישה מהתורה ולא מהאיש, כאמור, והרי הריטב"א עצמו, במקומות שצוינו לעיל, כתב שבשאר ובכסות מדובר בתנאי ממש.

להערה 353

א. עטרת שמואל, כתובות פג ע"א (עמ' שג), מדייק כך גם מתוספות ר"ד, כתובות שם, שנוקט שהסילוק מועיל מפני שעל דעת כן נישא, משמע שזה מטעם תנאי; והוא מדייק כך גם מרש"י, כתובות פג ע"א (ד"ה בכותב), שכתב "מתנה עמה"; והוא מדייק כך גם מיד רמה, בבא בתרא, פרק ח, סימן ק, שכתב שמועיל סילוק מירושת אשתו כשהיא ארוסה מפני שהוא נושא אותה אחר כך על דעת כן. כמו כן, חידושי הריטב"א, כתובות פג ע"א (ד"ה נחלה), מסביר שמועיל סילוק בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה, אף שעוד לא זכה בהם, ואין זה נחשב הקנאת דבר שלא בא לרשותו, מפני שאינו משתמש בלשון הקנאה אלא בלשון תנאי, והוא נושא אותה על מנת כן, ועטרת שמואל, שם, מדייק מזה שהריטב"א סובר שסילוק הבעל מועיל מטעם תנאי, שלא כתוספות.
ב. עטרת שמואל שם כותב שהם יסבירו שהטעם שהגמרא לא הביאה את דברי ר' יהודה שמועיל תנאי בשאר וכסות כבסיס לפעולת הסילוק שבמשנה (קושיית תוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה כרוב), הוא מפני שמדברי ר' יהודה אי אפשר להוכיח שמועיל תנאי בירושה (שנוכר במשנה), שהרי היא ממילא.

להערה 359

א. שו"ת מהר"ם שיק, יו"ד, סימן ריח, מבאר את דברי הרשב"א, שהמקדש התכוון לקדש את האישה על מנת שתמחל כשיבוא החיוב לעולם, מפני שאין מועילה מחילה על דבר שלא בא לעולם; וזה ייתכן רק לדעה (שהלכה כמותה – שו"ע, אהע"ז, לח, ו) ש"על מנת" כ"מעכשיו", שאם לא כן יש סתירה פנימית, לדוגמה, במקדש אישה על מנת שהבעל יהיה פטור משאר וכסות: הקידושין לא יחולו עד שתמחל, והיא לא יכולה למחול לפני חלות הקידושין.
ב. אבל חזון איש, אהע"ז, סימן נו, אות יז (הובא בנתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א), מוכיח שאי אפשר לומר שמחלוקת ר' מאיר ור' יהודה היא רק מהי משמעות לשון האדם, ולכן הוא מסביר שכונת הרשב"א היא שהמוחל על זכות המגיעה לו מדין תורה, דינו ככל מחילת ממון, ואין בכך עקירת דין תורה, לדעת ר' יהודה. כלומר, לדעתו הרשב"א בעצם מסכים לשיטת קצות החושן.
ג. זכרון שמואל (ורובסקי), סימן סג, אות ג, כותב שלפי הרשב"א, מחילת האישה היא שפוטרת את הבעל משאר וכסות, והתנאי הוא רק שאם לא תמחל, הקידושין בטלים; ואילו לפי השיטה האחרת, התנאי הוא זה שמפקיע את החיוב, אלא שבלי מחילתה ההתנאה בטלה מפני שהיא על מה שכתוב בתורה, ומחילתה מסלקת את הפגם שהוא על מה שכתוב בתורה, מפני שדין שאר וכסות הוא זכות שלה, והיא יכולה למחול עליה.
ד. טיב גיטין (ציניץ), אות מה, ס"ק ב (מה ע"ב), כותב שלרשב"א אין זה תנאי מתלה, שאם יהיה חייב שאר וכסות יתבטלו הקידושין, אלא הקידושין חלים באופן שהתנה.
ה. המידות לחקר ההלכה, מידה כב, אות לד, תולה בשאלת הגדרת מהות המחילה את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה האם מועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון, לפי שיטת הרשב"א, שר' יהודה סובר שהתנאי מועיל בתור מחילה: הוא מסביר שר' מאיר סובר שאין לומר שהתנאי יועיל מטעם מחילה של מי שצריך לקבל את התשלום, מפני שהוא סובר שמחילה רק פוטרת את החייב מלהוציא את חיובו אל הפועל, על ידי הפקעה סיבת החיוב (היינו שיטת הפקעה, שראינו בשער ראשון, פרק שני), וזה שייך רק אם החיוב הוא המעשה עצמו, אבל חיוב המסתעף ממעשה אחר, מחילה לא תועיל לגביו, מפני שבפועל, המעשה קיים ולכן גם החיוב קיים. לדוגמה, מלווה יכול למחול על חוב המגיע לו בעד שמועשה ההלוואה מחייב את הלווה לשלם, והיות שהמלווה היה המחייב, הוא יכול גם למחול; אבל במקדש אישה "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", לא האישה מחייבת אותו לשלם שאר וכסות, אלא מעשה הקידושין, וכל זמן שמעשה הקידושין קיימים, מסתעפים ממנו חיובים אלה, ואי אפשר למחול עליהם. זאת ועוד: במקום שהמעשה גורם את החיוב, סיבת החיוב היא חר פעמית – מעשה ההלוואה, ואחר כך החיוב נמשך, ולכן אם הנושה מוחל פעם אחת על סיבת החיוב, אינו יכול לתבוע אותו לעולם; אבל בחיוב המסתעף ממעשה אחר, כל רגע שהמעשה קיים, יש סיבת חיוב חדשה – לדוגמה, המקדש אישה, הקידושין מחייבים אותה בשאר וכסות, וכל רגע שהקידושין קיימים יש סיבה חדשה לחיוב, וגם אם מחלה, היא יכולה לתבוע אחר כך על סמך סיבת החיוב שהתחדשה. לעומת זאת, ר' יהודה סובר שמחילה היא כפירעון ממש, והיא מילוי החיוב בפועל, ולכן, כשמחלה על שאר וכסות, כאילו קיבלה שאר וכסות לכל חזיה, ולכן הבעל פטור מלשלם לה עוד.

מילואים לשער שש־עשרה

ו. כמו כן, זכור לאברהם (וייס), מכתבי תורה, עמ' ט, כותב, שלפי השיטה שמחילה כפירעון, הבעל נחשב כאילו נתן לאישה שאר וכסות, והאישה החזירה לו אותם במחילתה, ולכן אינו עוקר דבר מהתורה, לר' יהודה; ולפי השיטות שמחילה אינה כפירעון, צריך הסבר אחר מדוע אינו עוקר דבר מהתורה – עיין שם להסברו.

ז. דרך אחרת לתלות שאלה זו בשיטות השונות, כתב רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף א, סימן ח: ר' מאיר סובר שמחילה היא הקנאה, ולפני הקידושין אין לאישה בעלות על השאר והכסות, ולכן אינה יכולה למחול, ואילו לר' יהודה מחילה היא הסתלקות ולכן מועילה מחילה גם לפני שנוצר החיוב (בעצם הוא תולה בשאלה זו את השאלה האם מועילה מחילה על זכות עתידית). עוד פירש בדרך אחרת: לר' מאיר מחילה היא הקנאה, ולכן אי אפשר לפרש שהתנאי "על מנת שאין לך שאר וכסות" היא מחילת האישה, שהרי לשם כך צריך לומר שבקבלת הקידושין על ידה היא מקנה לבעל את הזכות הממונית בשאר וכסות, והרי אותה קבלת קידושין יוצרת את חיוב שאר וכסות, ולא ייתכן שאותו מעשה יוצר דבר והיפוכו; ואילו ר' יהודה סובר שמחילה היא סילוק, ואין צריך מעשה שיבטא את המחילה, אלא די בשתיקתה, שהיא הסכמה לתנאי של הבעל, שיש בה מחילה, ולכן אין כאן סתירה.

ח. ר' שלום אלבק, מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, עמ' 54, מסביר את מחלוקת ר' מאיר ור' יהודה (לפי ההבנה שזו מחילה), בדרך אחרת: לכל הדעות, לא מועילה מחילת זכות בדרך התנאה על מה שכתוב בתורה, אם זה דבר שאין דרך בני אדם למחול עליו, מפני שיש להניח שהוא אנוס למחול ולא גמר דעתו לכך, מפני שהוא חושב למחרת יתבע את הזכות (כשיטתו הכללית בספרו, שכל דיני ממונות מבוססים על גמירת דעת אובייקטיבית – אין רוב בני אדם חושבים); ואילו בזכות שדרך בני אדם למחול, מועיל, מפני שיש להניח שגמר בדעתו למחול; ונחלקו ר' מאיר ור' יהודה האם דרך בני אדם למחול על שאר וכסות. נראה שאינו מתכוון לומר שלא מועילה מחילה על זכות שאין דרך למחול, שהרי אין דרך אנשים למחול על חוב סתם, ובכל זאת המחילה תקפה; אלא הוא אומר כך רק על מחילה בדרך תנאי, במסגרת פעולה משפטית אחרת, שאי יש חשש שהוא אנוס למחול כדי לקיים את ה"מעשה". ושם, עמ' 168, חוזר על דבריו, שגם לר' יהודה, אם יש לאמוד את דעתו על פי דעת רוב בני אדם שהתנה למחול מתוך כפייה, התנאי בטל. ושוב בעמ' 178, הוא כותב שהתנאה נגד מה שכתוב בתורה בטלה אם יש לאמוד את דעתו על פי דעת רוב בני אדם שלא גמר בדעתו למחול על הזכות אלא עשה זאת מתוך אנוס; אבל אם רוב בני אדם גומרים בדעתם למחול על זכות כזאת מפני שהם צריכים את ה"מעשה" הכרוך בתנאי – מועיל. ושוב בעמ' 200, הוא כותב שאם רוב בני אדם לא היו גומרים בדעתם למחול, אין לכך תוקף, ומחלוקת ר' מאיר ור' יהודה היא בדבר שקרוב למחיצת בני האדם היו גומרים דעתם למחול עליו. וראה שם בעמ' 201, שהוא נותן דוגמאות למקרים כאלו.

ט. אבל גבעת פנחס (ארביטמן), עמ' כט, כותב שהתנאה על שאר וכסות אינה מועילה מטעם מחילה, מפני שאי אפשר למחול על זכות עתידית. לא ברור איך לדעתו פועל תנאי בממון.

להערה 360

- א. עוד הסוברים כרשב"א: חידושי הריטב"א, קידושין יט ע"ב (הובא בבני בנימין, עמ' קצב–קצט), פירש שטעם ר' יהודה הוא שהוא מתנה שהאישה תמחל לו, אבל אם אמר "על מנת שאין עלי שאר וכסות", אינו מועיל, מפני שהוא נגד מה שכתוב בתורה.
- ב. רשב"ם, המובא בתוספות, מכות ג ע"ב, ד"ה על (הובא במשנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג, מילואים, עמ' תקלד), מפרש שתנאי בממון מועיל מפני שמפרשים שהתכוון שימחל.
- ג. תשב"ץ, חלק ב, סימן יז, כותב בשאר וכסות מועיל תנאי מפני שהיא מחילת ממון, כאומר "על מנת שתמחול לי שאר וכסות שיש לך עלי".
- ד. המגיה במשנה למלך, הלכות אישות, ו, י, כותב, שתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), סוברים כרשב"א, שטעם ר' יהודה הוא משום שהכוונה היא "שתמחלי". קצות החושן שם דוחה את דבריו, שכן תוספות שם כתבו כך לר' מאיר, שהווא מודה שיכול למחול, אבל לר' יהודה אפילו באומר "על מנת שאין בו דין שאר וכסות" מועיל.
- ה. קצות החושן, סימן רט, ס"ק יא, וסימן רכז, ס"ק ח, מוכיח שנימוקי יוסף, בבא מציעא לא ע"א (כדפי הרי"ף), סובר כמו הרשב"א, שהרי הוא כותב שתנאי "על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מטעם מחילה מפני שלא ידע דמחל, ולכן גם אינו מועיל מטעם תנאי, מפני שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה – משמע שתנאי על מה שכתוב בתורה שאינו בדרך מחילה אינו מועיל.
- ו. תומים, סז, ס"ק י, מסביר שתנאי בממון מועיל נגד מה שכתוב בתורה, מפני שגם בלי התנאי, היה יכול למחול. ז. מנחת חינוך, מצווה מז, אות ד, ומצווה תקעו, כותב בפשטות כשיטת הרשב"א. ¹
- ח. הבנה אחרת בדברי הרשב"א: חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), בבא בתרא, סימן לא במהד' תש"ז, סימן ב במהד' תשע"א, מקשה על הפירוש שהתנאי הוא שהאישה תמחל על שאר וכסות, (א) איך מועילה מחילתה בשעת הקידושין, הרי החיוב עוד לא חל (קושיית בית אהרן, שהבאנו בהערה 363)? ואם הכוונה "על מנת שתמחל אחר כך", מדוע נאמר בבבא מציעא נא ע"ב ש"על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו מועיל מפני שהמתאנה אינו יודע שהתאנה, הרי התנאי הוא שימחל כשייוודע לו? (ב) גם אם תמחל אחר כך, זה דבר שלא בא לעולם, מפני שהחיוב על שאר וכסות מתחדש בכל יום (ראה שער רביעי, עמ' 200–201, בשאלה אם חיוב מזונות מתחדש כל יום). (ג) קשה לומר שהקידושין תלויים בתנאי שתמחל, שכן אם כן, אם תצוה שלא למחול, יתבטלו הקידושין.

מילואים לשער שש־עשרה

לכן הוא מפרש שגם לרשב"א התנאי הוא שלא יחול חיוב כלל (כרמב"ן), ולר' מאיר תנאי אינו מועיל מפני שזו התנאה נגד התורה, והבעל אינו יכול לשנות את אופן הקידושין, מפני שאין צריך את רצונו והתחייבותו לשאר וכסות, ורק אם האישה מסכימה, הוא יכול לעשות קידושין בלי חיוב, ור' מאיר סובר שהיות שאינו מתנה עמה, אין להניח שהיא מסלקת את עצמה, מפני שבעיניה, מה שהוא עושה תנאים עם התורה אינו נוגע אליה; ואילו ר' יהודה סובר שהתנאי הוא עם האישה, שתסכים להתקדש באופן כזה, בלי חיוב, ואם היא מסכימה, הוא יכול לקדש באופן זה. ט. בדומה, שערי ציון (סופר), חלק ב, סימן ז, ענף ד, אות ד, הערה ט, מסביר שלרשב"א, ההתנאה אינה מחילה שהרי שאר וכסות הם דבר שלא בא לעולם שלא מועילה בו מחילה, אלא כאילו מתנה על מנת שתסכים למחול לו שלא יחול עליו דין שאר וכסות, כעין סילוק, מחילה על עצם הזכות; ומה שהזכיר מחילה אינו מחילת חוב אלא מחילת עיקר הזכות, שלא תחול. הוא מסביר בכך את מה שהרשב"א משווה זאת ל"קדע כסותי", שלפי שערי ציון הטעם הוא מחילת עיקר הזכות – ראה בשמו בשער רביעי, במילואים, עמ' 872.

להערה 365

א. זכר שלמה (זינגרביץ), עמ' ס, מיישב את קושיית קצות החושן, שסילוק הוא הסתלקות מ"דין ככוח" (ראה בשמו לעיל, עמ' 1296 אות ג, שהגדיר כך), ואינו עוקר דין תורה מתחילתו, ולכן אינו בגדר "על מנת שאין עליו דין זה", ולכן הוא מועיל גם לרשב"א. ב. בדומה מיישב נתיבות מאיר, כתובות, סימן לח, אות א, שסילוק אינה הסתלקות מהזכות עצמה, אלא הסתלקות מלדון ומלתבוע את זכותו, וממילא זוכה האחר, וכמו שלר' יהודה בהתנאה בשאר וכסות מפרשים שהתכוונו שהאישה תמחל, כך כאן מפרשים שהוא מסתלק רק מזכות התביעה, ואין בכך עקירת דין תורה, ולכן הוא מועיל.

להערה 367

כמו כן, שו"ת כהונה, חלק א, בית דין, סימן ו (כה ע"ג), כותב שתוספות שם, בחירוצם הראשון, סוברים שתנאי בשאר וכסות אינו מועיל מטעם סילוק, שהרי סילוק אינו מועיל בדבר שלא בא לעולם, אלא הקידושין היו על תנאי זה שלא יהיה חייב בשאר וכסות, ומראש לא התחייב לזה, והסכימה שתהיה מקודשת כרצונו, ולכן אינה יכולה לחזור בה; ומה שהתלמוד בבבא מציעא נא ע"א ובבבא בתרא קכו ע"ב נוקט לשון מחילה לגבי תנאי בשאר וכסות, הוא משום שכדי שיחולו הקידושין בלי שאר וכסות, צריך את רצונה, וזו "מחילה" מצידה; ואילו סילוק בעל מזכותו בנכסי אשתו, בלי תנאי "על מנת כן אני נושא אותך", הוא רק סילוק מנכסיה, ולכן הוא מועיל רק מטעם "אי אפשי בחקנת חכמים". הוא כותב שזו גם דעת תוספות הרא"ש, כתובות שם, שכתבו שתנאי על שאר וכסות מועיל מפני שהמקדש יכול להתנות שלעניין דבר זה יחולו הנישואין ולעניין דבר זה לא יחולו. הוא מסביר (בדף כה ע"ד) שמה שמועיל תנאי אינו מכח סילוק, אלא מצד התנאי עצמו, ולכן הוא מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, גם אם אין לו שייכות לזכות, מפני שזה לא מועיל מצד סילוק הזוכה, אלא מצד הפקעת מה טראוי להשתעבד לפני המעשה – הוא מקדים את דחייתו כך שלא יחול עליו הדבר שגורם לשעבדו, וכדי שלא יוכל לחזור בו, מצרפים את הסילוק, שעניינו הוא שמסר את דעתו לדעתו של מי שעשה את התנאי; תנאי וסילוק הם דברים שונים, ותנאי מועיל גם בדבר שאין למתנה שייכות בו, וסילוק אינו מועיל. וראה בשמו בשער רביעי, עמ' 911, במילואים להערה 401, אות ג.

להערה 371

פ"ד, כך א, עמ' 305–307, מסביר שמהרי"ט לא התכוון לתנאי רגיל, שצריך את "משפטי התנאים", אלא לתנאי מסוג אחר, שבא לצמצם את הזכויות הממוניות שבין הבעל לאישה – התנאי אינו מעכב את חלות המעשה (כתנאי רגיל), אלא מגביל אותו; התנאי אינו נוגע לעצם חלות המעשה, אלא מגביל את החיובים הנובעים מחלות המעשה, כגון שהנישואין לא יטילו על הבעל חיוב מזונות. הוא מביא ראייה מחידושי ר"ע איגר, כתובות נו ע"א, ומתוספות ר"ע איגר, פאה, ו, יא, אות טט, שהסביר את התנאי ב"הרי את מקודשת לי על מנת שאין לך עלי שאר וכסות" – שעניינו שהוא מקדש אותה תוך גרעון זכות שאר וכסות, לא כתנאי רגיל, וכן "על מנת שאין לך עלי אונאה" שאינו תנאי מתלה, אלא קונה בלי הזכות לתבוע אונאה (וראה במילואים להערה 347, הבנה אחרת בדעת ר"ע איגר). עוד הוא מסתמך על בית יעקב (לורברבוים), אה"ע"ו, צב, ז (שהבאנו בעמ' 679), שכתב בדומה על פי חידושי הריטב"א, קידושין כג ע"ב (שהבאנו בעמ' 679 שם). אבל הסבר זה קשה, שהרי אם כן, בכל מחילה על זכות עתידית, נאמר שהצדדים התכוונו להתנות שהמעשה שברך כלל יוצר את הזכות, לא ייצור את הזכות העתידית? הרי ברור שפ"ד אינו מצמצם את דבריו דווקא למקום שהשתמשו בלשון תנאי, שהרי הוא מסביר על פי זה מדוע מפתה יתומה פטור (ראה שער רביעי, במילואים, עמ' 871, אות יג), אף ששם לא השתמשו בלשון תנאי; וכן במעשה שפ"ד עוסק בו, לא השתמשה האישה בלשון תנאי.

להערה 375

א. כמו כן, משנה למלך, הלכות אישות, כג, א, ד"ה והנה אם (הובא בבני בנימין, עמ' קעח, הערה 6), כותב שגם

מילואים לשער שש־עשרה

לדעה שלא מועיל סילוק מזכות דאורייתא, מועיל בדרך תנאי. מדבריו נראה שהוא מתכוון להבחין, כמו מהר"ט, בין לשון טובה ללשון גרועה.
ב. בדומה, תוספות ר"ש משאנץ, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), מעלה אפשרות (שאינה מוזכרת במקבילה בתוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה כדרב), ש"ד"ן ודברים אין לי" וכו' אינו מועיל אפילו בדרך תנאי (חוץ מזכות דרבנן שמועיל בה "אי אפשי בתקנת חכמים"), מפני שתנאי צריך להיות בלשון טובה.

להערה 383

א. כמו כן, מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות ב, דוחה את ראייתו העיקרית של קובץ שיעורים (עיין שם), וכותב שסברתו שייכת רק בחלות שבאה לחדש דינים, כגון קידושין, אבל חיוב שאר וכסות אינו חלות בפני עצמו אלא חיוב הנובע מהנישואין, ולכן אין לומר שהחיוב יתבטל כיוון שאם יחול הוא יתבטל, אלא אדרבה, היות שחל חיוב שאר וכסות, התבטל התנאי ויתבטלו הקידושין.

להערה 389

גם מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן לו, אות ב, מפרש שהתנאי בשאר וכסות הוא הגבלה של הקידושין, ומסביר (בדעת תוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה כדרב), שאי אפשר להסתלק מדבר שלא בא לעולם דאורייתא, אבל אפשר להגביל את החלות בשעת עשייתה, שלא תחייב אותו בחיובים מסוימים, ואין בזה חיסרון של דבר שלא בא לעולם, מפני שמועיל תנאי על מה שכתוב בתורה בממון, שמשמעותו הוא שאף שמדין תורה קידושין יוצרים חיוב שאר וכסות, מכל מקום המקדש יכול להגביל את הקידושין ולעשותם באופן שלא יחדשו חיובים אלו, ואינו מסתלק בזה מהחיוב אלא עושה קידושין שבכלל לא ייצרו חיובים אלו.

מילואים – השלמות

לעמ' 11, הערה 77

משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ד, כותב שהמאור, בבא קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), וחיידושי רבנו חיים הלוי, הלכות מכירה, כב, יז (בדעת הרמב"ם), הסוברים שחוב יש בו ממש, אינם יכולים לומר שמחילה היא סילוק, שהרי אי אפשר להסתלק מדבר שיש בו ממש, והם צריכים לומר שמחילה היא הקנאה.

לעמ' 52, הערה 62

פסקים וכתבים, שם, מחזק הבנה זו (בסימן צז, עמ' סו-שסז), בכך שהתובע הזכיר את עילת התביעה ולא אמר "את זה אני מוחל לך", אלא "איני תובע", והרי אילו מחל לא היה מזכיר את העניין בכלל, שהרי אין אדם מוציא דבריו לבטלה, ובמיוחד שעומד מול מי שגזל אותו, והדברים הם טובת שכנגדו, והרי לכל הדעות "אין אדם מוציא דבריו לבטלה" אם יש אומדנא (ראה עמ' 975), וכאן יש אומדנא שלא רצה למחול, ואילו רצה היה שותק, ולכן מוכרחים לפרש שהתכוון לומר "איני תובעך עכשיו", מה גם, שאין דרכו של אדם להביא חובה על עצמו (בבא מציעא כח ע"ב). לגבי נידונו, שהיתה תביעה על מניעת רווח, שאין חיוב עליה בדין תורה אבל היה חיוב עליה במשפטי הערכאות, הוא כותב (בסימן צו, עמ' שנט), שאפשר לפרש שהתכוון לומר "איני תובעך עכשיו אבל בעתיד אחבע אותך בערכאות", ואמנם אסור להבוע בערכאות, אבל די בזה לתרץ את עצמו. בנידונו, היתה תביעה על גזל, והוא כותב (שם, עמ' שס) שלכן יש אומדנא שלא התכוון למחול. פסקים וכתבים שם, עמ' שע, מעלה אפשרות שגם אם הדיין אומר שלא שמע שהנושה תבע תביעה מסיימת, הוא יכול לומר שאכן תבע אלא שלא שמו לב לזה כיוון שדנו בנושא אחר שהיה עיקר התביעה, או שהוא הבליע תביעה זו בדבריו ולא רצה להדגיש אותה מחשש שבגללה הנתבע לא יודה.

לעמ' 53, הערה 80

כמו כן, בית אהרן (קלפשי), בבא קמא סו ע"א (לב ע"ד בדפי הספר), כותב שיאוש מועיל מטעם מחילה, ולכן יאוש מחוב מועיל גם נגד רצון החייב, לפי הדעה שמועילה מחילה נגד רצון חייב, להלן, עמ' 508.

לעמ' 63, הערה 144

לשון נוספת: שו"ת ר' אליעזר בן ארחא, סימן ה, עוסק בקהילת חברון שהתחייבה בשטר לר' ישעיה אשכנזי (בעל השל"ה) להצילו מכל צרה; והשלטון הערבי לקח אותו למאסר, והוא אמר לקהילה "פדוני ואני אפרע". הם טענו שבוה מחל להם על התחייבותם. אבל הוא פוסק (בעמ' כד) שהעובדה שהקהילה לא קרעה את שטר התחייבותם, מראה שנתכוונו לפדותו משלהם, וכשאמר "פדוני משלי", התכוון שיסתמכו על כך שיוכלו לאסוף כסף מקהילות בחו"ל לשם פדיונו. ראה עמ' 1329, עוד על תשובה זו.

לעמ' 75, הערה 231

פתחי משפט, סה, אות כט, כותב שגם לרי"ף, אם שטר המחילה הוא בכתב ידו של הנושה בלי שחתומים עליו עדים, המחילה חלה רק כשהשטר מגיע לחייב, שהרי בוה אין לומר "עדי בחתומיו זכין לו". הוא מוסיף שגם לרי"ף, גם אם עדים חתומים, הנושה יכול לחזור בו מהמחילה עד שיגיע השטר לחייב, אלא שאם לא חזר בו, המחילה חלה מיד. דבריו קשים, שהרי אם "עדי בחתומיו זכין לו", החייב זוכה במחילה מרגע חתימת העדים.

לעמ' 84, הערה 24

ב' ליפשיץ, "מתנה לחוד" – בין קניין לבין התחייבות, דיני ישראל יב (תשמ"ד-תשמ"ה), עמ' קלו, מוכיח שכתובה היא חיוב ולא קניין של האישה (כפי שהיה משמע קצת משו"ת הרי"ף, דפוס בלגוריי, סימן פג), מן ההלכה שאישה יכולה למחול על כתובה (במצבים הנ"ל), והרי אי אפשר למחול על דבר שזכות הקניין בו שייכת למחול.

לעמ' 90, הערה 70

על מחילת פועל על הזכות לאכול, ראה עמ' 130.

מילואים – השלמות

מחילת פועל מכללא על זכויות: פתחי חושן, שכירות, פרק ז, הערה יז, כותב שאם המעסיק אינו מדווח לרשויות על עבודת הפועל או על חלק משכרו, ועקב כך נגרע מזכויות הפועל, כגון חופש ופנסיה, והפועל הסכים, הרי מחל מכללא על זכויותיו.

לעמ' 114, הערה 247

מי שביקש שלא יקברוהו: רמב"ם, הלכות אבל, יב, ו, ושו"ע, יו"ד, שמת, ג, פוסקים שאין שומעים למי שביקש שלא יקברו אותו, אף שהוא מוכן למחול על בזיונו. הרמב"ם מנמק, שיש מצווה מהתורה לקבור את המת, ועל כך אינו יכול למחול. ש"ך, שם, ס"ק ו, מנמק, שיש בכך בזיון לחיים, ועל כך אינו יכול למחול. רש"י, סנהדרין מו ע"ב (ד"ה לא), פירש שזהו בזיון לקרוביו. אבל רמב"ן, תורת האדם, עמ' קיח במהד' שעוועל (הובא בכסף משנה, הלכות אבל, יב, א), כותב שגם אם אין לו בני משפחה, אינו יכול למחול, מפני שיש בכך בזיון לכל בני האדם. בורה, אגרות משה, יו"ד, חלק א, סימן רמט, כותב שלדעת תוספות, סנהדרין מו ע"ב (ד"ה קבורה), גם אם ציווה רק שלא יקברוהו כמה ימים, שעדיין לא ירקב ולא יסריח, אין שומעים לו, בגלל בזיון משפחתו.

לעמ' 114, הערה 248

מחילה על זכותו לעלות לתורה ראשון: שו"ת מהרי"ק, שורש ט, כותב שנהגו שכהן מוחל על זכותו זו לטובת מי שתרם כסף לבית הכנסת, והוא יוצא מבית הכנסת. ב"י, אור"ח, סימן קלה, כותב שכהן יכול למחול על זכותו זו רק לאדם גדול ומפולג, שכל הכהנים כפופים לו, כיוון שאחרים לא יתקאו בו, ואין חשש לדרכי שלום. אבל משנה ברורה, קלה, ס"ק ט, כותב שמשום דרכי שלום, תיקנו חכמים שכהן ולוי אינם יכולים למחול על זכותם זו. מחילה על זכותו בלחם הפנים: ערוך לנר, סוכה נו ע"א, כותב שהכהנים של המשמרת השבועית בבית המקדש יכולים למחול על חלקם בלחם הפנים, ולחלק אותו בשווה עם כהנים ממשמרות אחרות.

לעמ' 116, הערה 262

שו"ת בית יעקב (צויזמיר), סימן טו, כותב שדיינים רשאים להוסיף דיינים להרכב, אף שהדבר עלול לגרום לעז על הדיינים הראשונים, כאילו לא היו חכמים דיים, מפני שהם יכולים למחול על כבודם, כיוון שהם מתכוונים להוציא את הדין לאמתו; אבל אם רק חלק מהדיינים רוצים להוסיף, אינם יכולים, מפני שאינם יכולים למחול על כבודם של הדיינים האחרים.

לעמ' 116, הערה 264

אמת ליעקב (קמיניצקי), מכות ב ע"א (עמ' רכו במהד' תשמ"ט), כותב שמי שעדים זוממין ניסו לחייבו ממון, והומו, הוא יכול למחול להם על חיוב הממון. והוא מעלה ספק אם הוא יכול למחול להם גם אם הם חייבים מלקות או מיתה.

לעמ' 121, הערה 319

סוג אחר של מחילה על בזיון הוא מחילה על מיאוס. פרי חדש, אור"ח, תקפו, כג (הובא במשנה ברורה, תקפו, ס"ק צ), כותב שאסור להכניס מי רגליים בשופר כדי לצחצח אותו, גם אם התוקע מוחל על המיאוס, מפני שזה בזיון המצווה ואינו כבוד לה'.

מחילה על לשון הרע: ביכורי אביב (ראדזימין), פרשת כי תצא (סט ע"ב), כותב שמחילה על לשון הרע מועילה להפחית את העונש השמימי, על החלק שבין אדם לחברו, אבל עדיין נשאר החטא שבין אדם למקום, ונשאר גם הפגם בכך שהאומר התרגל לדבר לשון הרע.

אשר למחילה מראש, היינו מי שמתיר לומר עליו לשון הרע, שו"ת ציץ אליעזר, חלק כ, סימן נב, ור' יצחק זילברשטיין, שיעורי תורה לרופאים, עמ' 412, כותבים שמחילתו תקפה (ציץ אליעזר כותב כך על רופא שיודע שמנהל המחלקה יכתוב חוות דעת עליו, ועל דעת כן הוא נכנס לעבודה, וזו מחילה מכללא). ר' אורי סדן, "הערכת עובדים ודיני לשון הרע", אמונת עתיך, גל' 134, עמ' 96, כותב שלפי שו"ת עטרת פז, חלק א, כרך ג, חו"מ, סימן ז, הערה ב, האוסר על אדם לדבר לשון הרע על עצמו, לא יועיל מתן רשות לאחר לדבר עליו לשון הרע. אבל הוא כותב שאם הוא מוחל לצורך פרנסתו, כגון שיתקבל לעבודה רק אחרי שמראיין ימסור עליו חוות דעת, המחילה תקפה.

לעמ' 122, הערה 323

חיוב מיתה בבן נוח על שבע מצוותיו: חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יד (נ ע"ג-ע"ד), כותב שמי שבן נוח גזל ממנו אינו יכול למחול לו על חיובו במיתה, מפני שחיובו אינה בגלל הפגיעה בנגזל אלא בגלל עצם מעשה הגזל, ועל זה מחילה אינה מועילה כמו שתשובה אינה יכול לפטור מחיוב מיתה. הוא כותב שכך הוא בכל

מילואים – השלמות

שבע מצוות בני נוח, ומה שנאמר בבבא קמא צב ע"א שאברהם מחל לאבימלך על מה שעשה לשרה, הוא מפני שאבימלך לא עבר על אחת משבע המצוות, אלא רק על איסור קל, כאמור שם "אכסנאי שבא לעיר וכו' על עסקי אשתו שואלין אותו?". נראה שגם כאן, כמו בגניבת נפש, אם מראש התיר לו לגנוב, הגנב פטור.

לעמ' 123, הערה 332

ר"י פרלא שם מקשה על פרי מגדים, ששו"ת הרשב"א, חלק א, סימן יח, כותב שאין מברכים על מצווה שבין אדם לחברו מפני שאפשר לעקור אותה על ידי מחילה, ואם אפשר למחול על ברכת כהנים, לא היו מברכים עליה. אור אברהם, במדבר, עמ' צג, אומר שאכן, אין חובה לברך עליה מטעם זה, והברכה היא רק הידור מצווה, כמו שכתב המאירי, סוטה לט ע"א, והיא ברכת השבח ולא ברכת המצוות. אור אברהם שם (עמ' צה) מסביר את נוסח הברכה "לברך את עמו ישראל באהבה", על פי דברי פרי מגדים שיכולים למחול על ברכת כהנים, מפני שהיא מצווה בין אדם לחברו, והרי כל המצוות שבין אדם לחברו מבוססות על "ואהבת לרעך כמוך", ולכן הכהנים אומרים שנצטוו לברך "באהבה".

לעמ' 132, הערה 396

אגודה, סוכה, סימן מא (הובא בבאר הגולה, חו"מ, שעח, אות כ), כותב שבחורים שמכים זה את זה במשחק, וגרמו נזק, פטורים אם לא התכוונו להזיק. שו"ת כסאות לבית רוד, חלק א, סימן קח, אות ג, מנמק, שמוחלים זה לזה מכללא; ובאות ה כתב שזה גם טעם הרא"ש.

לעמ' 170, הערה 108

רד"ג גולדברג, "העתקה מקסטה ללא רשות הבעלים", תחומין ו (תשמ"ה), עמ' 187, מוכיח מהרא"ש שם שבעל הכסות יכול לחזור בו גם אם כבר הגביה חברו את הכסות. הוא מבאר (גם במאמרו "מקורות הלכתיים לזכויות יוצרים", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקנז), שאין אומרים שקנה את הכסות לעניין הזכות לקרוע אותה, מפני שאי אפשר להקנות למישהו זכות בחפץ להזיק לו בלי להעביר לו זכות ממונית שתהיה לו תועלת מהחפץ. ראה גם הערה 106, שרביד הזהב אומר שהכסות אינה נקנית לו.

לעמ' 258, הערה 51

על שיטה זו ודומיה לעקיפת איסור ריבית במשפט המוסלמי, ראה: Legal Stratagems (Hiyal) and Usury in Islamic Commercial Law, Muhammed Imran Ismail, Doctorate, 2010, p. 198 ואילך.

שו"ת הריב"ש, סימן שה (עמ' צב-תג), עוסק בסוג מסוים של מכירת בית שנועדה לעקוף איסור ריבית, שבה המוכר-הלווה מתחייב לשלם ללווה-הקונה סכום מסוים כל שנה עד שיחזיר לו את הכסף שנתן לו. הוא כותב שאינו מכר אמיתי, כיוון שיש ללווה-המוכר זכות לפדות את הבית כשירצה, ויש ללווה רק שעבוד על הבית, ולכן מועילה מחילת המלווה כדי להפיקע את זכותו בבית; וזאת בניגוד למשפט המוסלמי, שאוסר ריבית אבל מתיר מכר זה, מפני שבעיניו זהו מכר גמור, ובשעת הפדיון צריך הלווה-המוכר לקנותו חזרה, והמלווה-הקונה אינו יכול למחול עליו.

שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן יד, כותב על מכר ב"הטבה", שבו יש למוכר זכות לקנות את הקרקע חזרה (וגם זה נועד לעקוף איסור ריבית, שהמוכר קונה חזרה במחיר גבוה יותר והקונה גם הנחה מפירות הקרקע בינתיים), שאם קובעים זמן לפדיון, זה נחשב מכר מותנה, שאם יהיה למוכר כסף, יוכל לקנותו חזרה, אבל אף שזה מכר, שאם שטפה נהר, הקונה אינו יכול לתבוע כלום מהמוכר, בכל זאת הקונה יכול להסתלק בתוך הזמן מזכותו, כיוון שזה מכר מותנה ולא מוחלט, ואינו צריך למכור את הקרקע בשטר חזרה למוכר המקורי. אבל ייתכן שאין כוונתו לומר שהקנה מוחל, אלא הוא מסתלק תמורת תשלום המחיר המוסכם. כך משתמע מהראיה שהוא מביא מכסף משנה, הלכות מלווה ולווה, כב, טז, הכותב שאם הנושה טרף קרקע מהחייב, והחייב פורע את החוב, הקרקע חוזרת אליו בלי שטר מכר חדש, והוא מכנה זאת "סילוק". אבל שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה (קז ע"א), כותב שדבריו נוגדים את דברי שו"ת הריב"ש, סימן תקי, שביא עמ' 642 (ולאמיתו של דבר זו הלכה תלמודית, כפי שנראה שם), שנושה אינו יכול למחול על משכנתא.

שו"ת שערי רחמים (פרנק), חלק א, חו"מ, סימן ט, עוסק במחילה בסוג אחר של מכר שנועד לעקוף איסור ריבית: ראובן רצה ללוות משמעון, וכדי לעקוף את איסור ריבית, מכר בית לשמעון, ושכר אותו ממנו באופן שדמי השכירות יהיו 15% מהמחיר; והיתה הבנה לא כתובה כשעבור זמן, יקנה ראובן את הבית חזרה משמעון במחיר ששילם. בינתיים נזקק ראובן להלוואה מלוי, וביקש משמעון רשות למכור ללוי את הבית ולעשות אתו עיסקה דומה, ושמעון הסכים; למעשה שמעון מחל בכך על בעלותו בבית. הוא פוסק (בדף טז ע"ג) שמחילת שמעון בטלה, מפני שהגוף הבית שייך לו, והוא יכול להחזיק בו, כמו שפסקו חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן יט, ומהר"ט אלגוזי, שם סימן כ; וגם לפי שו"ת צמח צדק (קרוכמל), סימן כ, הכותב שהמכר הוא פיקטיבי, הרי יש למוכר-המלווה שעבוד על

מילואים – השלמות

הבית, ומחילה שעבוד צריכה קניין (ראה בשמו בעמ' 1272; ושם נאמר שזו דעת יחיד). הוא מוסיף (בדף יז ע"ב-ע"ג) שאף שלוי נכנס לבית ועשה בו חזקה, אינו קונה אותו בכך, כיוון שזה מכר גמור, ויש לשמעון זכות בגוף הבית; ועוד, ששמעון לא אמר לו "לך חֶזֶק וקָנָה"; ועוד, שהחזקה שעשה אינה מועילה לקנות במכר, כיוון שכבר היה דר בבית בשכירות, כמו שכתב שו"ת הרדב"ז, חלק ד, סימן אלף קצב (קכב). עוד נימק (בדף יח ע"א), שיש אומדנא ששמעון לא התכוון למחול על זכותו בבית בלי שראובן ישלם, אלא סמך על כך שבמשך הזמן יהיה לראובן כסף ויפרע ללוי, ולא יצטרך לוי לגבות מהבית. ר' חיים דוד חזן, שם, סימן י, בסופו, מסכים לפסיקתו. פוסקים אלו עסקו במחילת המלווה-הקונה על זכותו בנכס. עניין אחר הוא מחילת הלווה-המוכר על זכותו בנכס. שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן קפח (קפח ע"ג-ע"ד), כותב שהוא יכול למחול על זכותו, מפני שהנכס בחזקת הקונה, ולמוכר יש רק שעבוד עליו, וזאת גם אם הקרקע נמכרה בפחות משווייה כיוון שהמוכר ידע שיוכל לפדות אותה. חקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן כד (נ ע"ג), כותב שאם הלווה מכר בית על מנת להחזיר, ומחל על התנאי מפני שנודע לו שיש בכך איסור ריבית, מחילתו תקפה, ונוצר מכר גמור, אבל אם אחר כך ביקש לעשות "שטר הטבה", שיוכל לקנות את הבית חזרה, הדבר מראה שלא גמר בדעתו למחול על התנאי.

לעמ' 269, הערה 57

שו"ת ויחי יוסף (וייס), חלק ב, סימן לב, אות ב, מביא ראייה לברית אברהם מגיטין יד – עיין שם. אורח משפט (אנליק), יב, ח (כב ע"ג), מצייין שלדעת "המפרשים", הארכה מועילה גם אם יש שטר. ראה שער שלוש-עשרה, ליר ציון הערה 207, שכך כתב אהלי יעקב, סימן ז. אבל גרש ירחים, גיטין לו ע"א, אות קצו, כותב כדבר פשוט שלדעה שלא מועילה מחילה בחוב בשטר, גם לא מועילה הארכת זמן. וראה עמ' 287, ליר ציון הערה 196, שאוהל יהושע כותב שגם לשיטה האחרת היא אינה מועילה.

לעמ' 291, לסוף הערה 8

קהלות יעקב, פסחים, סימן כג במהד' תשכ"ו, סימן כד במהד' תשמ"ז, בסופו (הובא בשו"ת מנחת שמואל (פנחס), חלק ב, אהע"ז, סימן כא, עמ' רפא), מנמק שמעבר לשעבוד נכסים שראובן יכול לגבות מלוי, יש חיוב הגוף על לוי לפרוע לראובן, אף שעיקר חיובו הוא עדיין לשמעון; והמשמעות של מחילה היא ויתור על זכות התביעה, וכאן שזכות התביעה היא של ראובן, שמעון אינו יכול למחול.

לעמ' 298, הערה 71

צננת פענח מביא ראייה נוספת מתוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה ואם), שכתבו שקטן יכול למחול על זכות שעור לא באה לידו (ראה שער שתיים-עשרה, עמ' 497). אלא שההשוואה אינה מדוייקת, שהרי שם מדובר בזכות של הקטן עצמו, ובהכרח שם יש סיבה אחרת שהמחילה תקפה לפני הגעת הזכות לידו.

לעמ' 299, הערה 75

הפלאה שם מעלה ספק, אם מתה בחיי בעלה אחרי שמחלה, האם המחילה תקפה, משום שהבעל אינו יורש חוב שמישהו היה חייב לאשתו, או שמא המחילה בטלה. ר' אברהם מרדכי גולדבלט, "אשה הלווה ומתה ובעלה מבקש למחול ללווה", הישר והטוב, גל' יב (תשע"ב), עמ' רלו-רלז, מדייק מהאורים שם שבכגון זה המחילה בטלה, והוא מסביר שמדובר שמיד אחרי שהאשה מחלה, הבעל תבע את הלווה מצד זכותו לפירות, שאז הלווה חייב להעמיד לו כסף כל חיי האשה מצד זכותו לפירות, ולכן אם היא מתה בחייו, הבעל יורש את החוב כיוון שיש פירות בעין, אבל אם מתה לפני שהבעל גבה פירות, המחילה תקפה מפני שהבעל אינו יורש חוב של אשתו. כמו כן, טור, אהע"ז, סימן פג, ושו"ע, אהע"ז, פג, א, כותבים שאישה נשואה שנחבלה, אף שהחלק מהתשלום שייך לה, אינה יכולה למחול על חלקה, ונימקו ב"י וחלקת מחוקק, ס"ק ד, שיש לבעל זכות פירות בחלקה, ואינה יכולה להפקיע את זכותו.

לעמ' 300, סוף הערה 80

מצב דומה: רא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ד, כותב שאף שכתובה של נערה מאורסה שייכת לאביה, היא יכולה למחול עליה, מפני שהכמים תיקנו לו רק אם לא מחלה. אמרי בינה (אש), כתובות מג ע"ב (דף צא ע"ב בדפי הספר), מנמק, שגם לדעה שהאב זוכה במתנה שניתנת לבתו, אין הכוונה שהוא זוכה בה באופן אוטומטי, אלא הבת חייבת לתת אותה לאב, והאב זוכה בה רק אחרי שיגיע לידה, ולכן אם מחלה, כך שלא יגיע לידה, האב אינו זוכה.

לעמ' 305, אמצע הערה 111

כך הסבירו גם: קול יהודה, גיטין מא ע"א (כמובא בילקוט ביאורים, במהד' מתיבתא, גיטין שם, עמ' טו); יד יצחק (ארונובסקי), גיטין מא ע"א; חזות קשות, גיטין מא ע"א.
 ר' אברהם מרדכי גולדבלט, "אשה הלווה ומתה ובעלה מבקש למחול ללווה", הישר והטוב, גל' יב (תשע"ב), עמ' רכח-רלה, עוסק בשאלה האם בעל שאשתו מתה יכול למחול על חוב שמישהו היה חייב לה, והוא תולה זאת בשאלה האם הבעל יורש את החוב. הרי שפשוט לו שאם אינו יורש, אלא בניהם יורשים אותה, אינו יכול למחול על זכות בניו.

לעמ' 308, הערה 139

אבל שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן שה, מחייב בנידונו אף שמחל עקב אונס, משום שהמוחל היה עשיר, כך שהאונס הופעל כלפיו בגלל עצמו ולא בגלל השותפים. הוא מסתמך על דין דומה שנאמר בשומר – ראה חוק לישראל, שומרים, עמ' 165. בשאלה זו עיין גם שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סימן תקקלא.

לעמ' 308, הערה 142

כמו כן, שער משפט, עז, ס"ק ד, מעלה אפשרות שהפשרה תקפה, כמו שנאמר בשו"ע, חו"מ, רה, ג, שפשרה דינה כמכר לעניין אונס משום שהוא כאילו מכר את התביעה שיש לו תמורת הכסף שהוא מקבל, והרי אם מכר השותף דבר מן השותפות שלא כהוגן בלי ידיעת חבריו, המכירה תקפה, כמו שכתב בית שמואל, פו, ס"ק יט.

לעמ' 311, הערה 160

משפטי שמואל (רבינובין), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות י (כט ע"ג), מסביר שבמחילה ובסילוק מועילה שליחות, מפני שלבטל ולסתור, מועילה שליחות גם ב"מילי". באות יא ובאות טו הוא מדגיש שמחילה היא "מילי", מפני שהיא רק ביטול שעבוד ולא העברת השעבוד לחייב – ראה הוכחותיו לכך בעמ' 717, במילואים להערה 15.

לעמ' 313, הערה 175

ר' שמחה ב"ר גרשון הכהן, בשו"ת פליטת בית יהודה, סימן כא (נה ע"א), כותב שמורשה אינו יכול למחול גם אם לא כתוב בהרשאה "כל דמתעני מן דינא קבילית עלי" (שמשמעותו היא שהאחריות על השולח). הוא כותב (בדף נה ע"ב), שגם אם אמר לו המרשה "מה שתעשה בשלך תעשה בשלי", אינו יכול למחול אפילו חלק מהחוב במסגרת פשרה. והסכים עמו ר' יהודה לירמא, שם סימן כב (סב ע"א). אבל כנסת הגדולה, חו"מ, קכג, הגהות ב"י, אות יב, כותב שבכגון זה המורשה יכול למחול חלק מהחוב אבל לא את כולו. המחלוקת הובאה בצור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה ואין שיהיה, דף רכד ע"א). ר' שמחה הכהן כותב שגם אם אמר לו המרשה "ראה בענין חובי", אינו יכול להתפשר. אבל הוא כותב (בדף נג ע"א) שאם הלווה היה עני ולא היה אפשר לגבות ממנו את כל החוב, והמלווה ידע זאת, ברור שהתכוון שהשליח יתפשר עמו.

לעמ' 359, הערה 269

יש התלמוד, בבא קמא קטז ע"א (ד"ה בתוסי), מביא את הגהות אשרי כאומר שמחילה בטעות תקפה אם כבר זכה הנמחל, אבל כל זמן שלא זכה בו, המוחל יכול לחזור בו.

לעמ' 380, הערה 38

מצאנו שכופים אדם למחול לצורך מצווה: שיה יצחק (שמלקיש), דף טז ע"ד, ובספרו שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות ו, מסביר את ההלכה שתלמיד חכם מעיד בשיבה (אף שברוך כלל עד עומד) משום כבוד התורה (שבועות ל ע"ב), שהיות שבעלי הדין רשאים למחול על זכותם שהעד יעמוד, כמו שהם יכולים לקבל עד פסול, כופים אותם למחול ולאפשר לתלמיד חכם להעיד בשיבה, כיוון שעליהם לכבד תלמיד חכם. בית יצחק מוסיף, שאם אחד מבעלי הדינים תלמיד חכם, מושיבים אותו, מפני שכופים על שכנגדו למחול. מצב נוסף שכופים בו נושה למחול: לדעת שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קיג, וחלק ג, סימן ח (הובא בשו"ת פליטת בית יהודה, סימן כא, דף נט ע"ב, וסימן כב, דף סב ע"א, בשו"ת אהל יצחק (חסיד), חו"מ, סימן לג, דף עז ע"ג, בכנסת הגדולה, חו"מ, רא, הגהות בית יוסף, אות כב, בשו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כא, דף מב ע"א, ובפתחי תשובה, חו"מ, יב, ס"ק יט), אם חייב ירד מנכסיו, ורוב נושיו הגיעו להסדר חובות, שהחייב ישלם אהו מסוים מכל חוב והשאר יימחל, שאר הנושים חייבים לקבל את ההסדר, וזאת מכח מנהג הסותרים. אבל חקרי לב, חו"מ, חלק א, סימן סה (הובא בזרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מודעה, דף מט ע"ב, ובפד"ר, כרך טו, עמ' 299), כותב שמהרש"ך דיבר רק בפשרה של הארכת זמן, ולא שימחל חלק מהחוב; ושמהרש"ך דיבר רק במקום שאכן יש מנהג כזה. אבל ר' אליהו חזן, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן יג, לומד מלשון מהרש"ך שדיבר גם בפשרה שבה נמחל חלק מהחוב. בעניין זה עיין: שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"ב); שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן יב. על הסדר חובות ראה גם עמ' 431 ועמ' 1230.

איום להפעיל זכות שבדין: ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 290–291 (להלן, עמ' 1400), שאם החייב איים על הנושה שאם לא ימחל לו, יתבע ממנו לקיים חיוב שהוא חייב בו מן הדין, אין זו נחשת כפייה, והמחילה

מילואים – השלמות

תקפה. למקורות צוינו שם, שהביאו את שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז, יש להוסיף את: שו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן כט, דף כה ע"ג, במהד' הרצ"ד, אהע"ז, סימן סג, עמ' רלט, במהד' תשע"א; קובץ הישר והטוב, גל' יד (תשע"ג), עמ' קסב.

פגיעה באחר: ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 264, שפגיעה באדם זה, כדי להכריח מישהו לעשות פעולה, אינה נחשבת אונס שפוסל את הפעולה. ר' יצחק כץ, "מחילה ומתנה באונס", הישר והטוב, גל' כ (תשע"ו), עמ' רמו, כותב על פי זה שאם החייב לא איים על הנושה אלא איים שייפגע במישהו אחר אם לא ימחל, אין זה בגדר מחילה באונס. הוא מעלה ספק (בעמ' רנב), אם בכגון זה כתב הנושה מודעא על המחילה, האם המחילה בטלה, שכן ייתכן שמודעא רק מגלה שהיה כאן אונס (לפחות אונס דנפשיה – כדברי נתיבות המשפט, רה, ס"ק ז), והרי כאן ידוע שהיה רק איום שאינו נחשב אונס. דבריו קשים, שהרי מודעא במחילה מועילה גם אם ידוע שלא היה אונס בכלל, כאמור ליד ציון הערה 45, וכפי שהוא עצמו מביא (בעמ' רמח) בשם ביאור הגר"א, חו"מ, רמב, ס"ק ד, שכן פסק השו"ע.

לעמ' 380, הערה 41

ר' משה אלמושינו, בשו"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן לה, בסופו (הובא בורעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מודעה, דף נ ע"ד), כותב שגם אם נשבע על המחילה, הרי אם היה אונס למחול, המחילה והשבעה בטלות. אבל הוא מעלה אפשרות שאם לא היה אונס, ורק מסר מודעא, השבעה מחייבת אותו למרות המודעא. שו"ת הר הכרמל, חו"מ, סימן לו, כותב שמי שמסר מודעא לפני שהתפשר, שהוא מוחל על חלק מהחוב מפני שהחייב כבר, והסיכס לשלם חלק רק בתנאי שהנושה ימחל חלק (מה שגורן ליד ציון הערה 46) – מחילתו בטלה גם אם נשבע.

לעמ' 380, הערה 44

ר"ב בן שמעון, פד"ר, כרך טו, עמ' 293, כותב שאם נושיו של הנושה לחצו עליו, ולא היה לו במה לשלם, ולכן מחל לחייב כדי שיסכים (לשלם) עם החוב, זה נחשב אונס דנפשיה, כיוון שהחייב לא לחץ עליו, ואינו מבטל את המחילה. אבל אחר כך (בעמ' 295) הוא מעלה אפשרות שאין זה בגדר אונס דנפשיה, כיוון שלמעשה החייב מעכב את הממון של נושיו של הנושה, ומה שנושיו לוחצים עליו הם כאילו שלוחים של החייב. הוא כותב כך על פי ש"ך, חו"מ, רה ס"ק יא, הכותב שאם ראובן לוחץ על שמעון שיתן לו סכום כסף, ומחמת הלחץ מוכר שמעון שדה לראובן כדי שיהיה לו כסף לתת לו, אין זה נחשב אונס דנפשיה.

לעמ' 381, הערה 47

אבל שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן קיג (קטז ע"ג), כותב שאם לא היה לחייב במה לשלם, ואמר שילווה מאחרים או יתאמץ יותר מחובתו וישלם חלק מהחוב אם הנושה ימחל לו את השאר, ואם לא ימחל על השאר, יצטרך להמתין עד שיהיה לו במה לשלם ויקבל הכול – אין זה בגדר מחילה באונס, שהרי הוא מוכן לשלם בגלל הסיכון שאם לא יגבה עכשיו, לעולם לא יהיה לחייב מה לשלם, והוא כאילו מוכר את השאר תמורת מה שהוא מקבל עכשיו, ומה שהוא מקבל עכשיו אינו בגדר קבלת ממונו המגיע לו, שהרי החייב לא היה חייב להתאמץ כל כך; ולכן המחילה תקפה גם אם מסר מודעא לפני כן; וגם אם היה דחוק לכסף, לפרוע חובות לאחרים, לכן התפשר, זה "אונס דנפשיה", שאינו מבטל מחילה; ורק אם היה מעדיף להמתין להסתכן שזא יצליח לגבות הכול, ואנסתו להתפשר ויקבל חלק ומחל על השאר, המחילה בטלה אם מסר מודעא והעדים יודעים שנאנס, כדן מכר. הוא מסביר בכך מדוע שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיח (שהובא בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 298 = להלן, עמ' 1404), נתן תוקף למחילה בנידונו. אבל הוא כותב (בדף קטז ע"ד) שאם היה לחייב כסף אלא שהיה חייב כסף לגוי, היה צריך לשלם לנושה היהודי באופן שלא ירגישו הגוים, וסירובו לשלם נחשב אונס כלפי הנושה, שהוצרך למחול כדי לקבל חלק מהמגיע לו. ורעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מודעה, דף מט ע"ב (הובא בפד"ר, כרך טו, עמ' 288), פוסק על פי בית דוד שבנידונו, שהנושה מחל חלק מהחוב בתנאי שהחייב יתן ערב על התחייבותו לשלם את השאר, שהמחילה תקפה, כיוון שגם הדין, החייב לא היה צריך לתת ערב.

שו"ת סדר אליהו רבה וווא, סימן טו (סח ע"א), מסביר שמהרשד"ם שם נתן תוקף למחילה בנידונו, מפני שסירוב החייב לשלם (אם לא ימחל לו הנושה על חלק מהחוב) אינו מוגדר אונס, כיוון שממון החוב נחשב בבעלות החייב, שהרי "מלווה להוצאה ניתנה", ונמצא שסירובו לשלם הוא רק בגדר מניעת טובה, שאינה אונס (חוק לישראל שם, עמ' 261). לאור זה הוא כותב שאם נפקד מעכב פיקדון באיום שאם לא יתן לו המפקיד קצת ממנו לא יחזיר את הפיקדון, זה בגדר אונס ולא רק מניעת טובה, שהרי בפיקדון לא נאמר "להוצאה ניתנה". הוא מוסיף שאף שבנידונו של מהרשד"ם המוחל מסר מודעא, ומודעא מבטלת מחילה גם אם אין אונס, הרי שם לא היה לחייב במה לפרוע, אבל היה יכול לקבל 4000 ממישהו לשלם בתנאי שהנושה ימחל על השאר, וזה כאילו כבר בחוב, ובזכות מה שמחל, קיבל חלק, ולכן זה כמכר, ובמכר לא מועילה מודעא אם אין אונס; ומהרשד"ם מסכים שאם החוב ברור

מילואים – השלמות

ויש לחייב במה לשלם, אלא שהוא אלם ומסרב לשלם ואי אפשר להוציא מידו, ולכן התפשר הנושה, זה נחשב כמתנה ולא כמכר.

ר"נ בן שמעון, פד"ר, כרך טו, עמ' 289, מסביר שאם אין לחייב במה לשלם, ומחל לו הנושה על חלק, הפשרה היא כמכר מפני שאף אם היה תובעו בדין לא היה יכול לגבות.

שו"ת ויאמר יצחק (בן ואליד), חלק ב, חו"מ, סימן קסה (קמג ע"א), כותב שאם לא היה לחייב כסף באותו זמן, והנושה מחל חלק כדי שישלם מיד את השאר – אינו אונס, מפני שהוא כמו המוכר את החובו לאחר בפחות כדי לקבל כסף מיד.

שו"ת הר הכרמל, חו"מ, סימן לו, כותב שאם היו לחייב נושים רבים, ועמד לעשות הסדר חובות לשלם לכל אחד אחוז קטן מחובו, ולפני כן הציע לנושה הנוכחי שימחל חצי ויקבל חצי, אין זה אונס, שהרי בלאו הכי נפסד חובו, ומה שאיים שאם לא ימחל חצי, לא יתן לו חצי, אינו איום להזיק לו אלא למנוע טובה, שאינה אונס.

לעמ' 381, הערה 48

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן לו, כותב שאם החוב ידוע והחייב סירב לשלם הכול, המחילה החלקית דינה כמתנה; אבל אם אין ראייה על קיום החוב, והתובע חושש שיפסיד הכל, ולכן הסכים למחול על חלק, דינו כמכר, כיוון שמכר לחייב כל זכות שיש לו בתביעה זו.

ר"נ בן שמעון, פד"ר, כרך טו, עמ' 289, מסביר שאם החייב סירב לשלם אף שהודה שהוא חייב, ואם היה הנושה תובעו בבית דין היה זוכה בכל סכום התביעה, הפשרה היא כמחילה מפני שמחל על חלק שהיה זוכה בוודאי. גם רא"צ שיינפלד, שם עמ' 306, מסביר שפשרה כזאת היא מתנה ובטלה אף בלי מודעא, מפני שהחייב הוא כמו גולן שחטף שני חפצים ומתפשר עם הגולל שיחזיר לו חפץ אחד – פשרה זאת אינה כמכר, שהרי לא קיבל הגולל כלום עבור החפץ שנשאר בידי הגולן.

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, קונטרס מודעא ואונס, דף כו ע"א–ע"ב (ד"ה אמנם יראה), כותב שאם החייב הודה בחוב אלא שהיה דוחה את הנושה מיום ליום, והסכים לשלם רק אם ימחל על חלק מהחוב, המחילה בטלה בגלל האונס, מפני שאין לומר שבכך מכר חלק מהחוב תמורת החלק שקיבל, שהרי החייב הודה שהכול שייך לנושה, ומה שמחל לו היה מתנה. הוא מסביר בכך מדרש שו"ת מהרי"ק, שורש קיח, ושו"ת דברי ריבנות, סימן קנט, ביטלו את המחילה בנידוניהם. אבל הוא נוטה לומר (בד"ה אמנם מ"מ) ששו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, סבור שגם בכגון זה, הפשרה דינה כמכר.

שו"ת מהריט"ץ, סימן קפט, עוסק במי שטיפל בנכסי העיזבון של אביו, ואחיו דרשו ממנו דין וחשבון על התעסקותו ולעשות חלוקה, והוא דחה אותם בלך ושוב, והסכים לעשות חלוקה בתנאי שימחלו לו על כל מה שהתעסק, והסכימו. הוא פוסק (בד"ה איברא דאחר) שאין כאן אונס בכלל, כיוון שיתכן שהוא לא נטל כלום לעצמו מהעיזבון והוא מסביר (בד"ה ועל מה שסירב לתת להם את חלקם אינו נחשב אונס, כיוון שהיו יכולים לתבוע אותו בדין. הוא מוסיף (בד"ה ואין לומר דהכא) שגם אם מסרו מודעא, היא אינה מבטלת את מחילתם מפני שזו פשרה, שהרי קיבלו את חלקם בעיזבון תמורת מחילתם, ומודעא בפשרה אינה מועילה אם לא היה אונס. הוא כותב (בד"ה ואין לומר דשאני) שמחילה חלקית נחשבת מחילה לעניין אונס רק אם לא היה ויכוח בין הנושה לחייב.

אם היה יכול לתבוע בדין: שו"ת קרני ראם (אנקאווא), סימן סט, המובא בחוק לישראל, פגמים בחובה, עמ' 256, כותב שאם המחיל היה יכול לקבל את שלו בבית דין ובכל זאת מחל, אין זו מחילה באונס. כמו כן, שו"ת ויאמר יצחק (בן ואליד), חו"מ, סימן קסה (קמג ע"א), כותב שאם החייב סירב לשלם, והנושה היה יכול לתבוע אותו בדין, והיה זוכה בדין, ובכל זאת מחל על חלק מהחוב, אינו נחשב אונס. ר"י בוחבוט, בפד"ר, כרך טו, עמ' 312–314, מתזק את דבריו על פי מגיד משנה, הלכות מכירה, י, ד, וסמ"ע, רה, ס"ק יח, הכותבים באופן כללי שאם הנאנס היה יכול לתבוע את החייב בדין והיה זוכה, אין זה בגדר אונס. אבל רא"צ שיינפלד, שם עמ' 306, כותב שאין להתחשב בעובדה שהנושה היה יכול לתבוע את החייב בדין, מפני שהליכים משפטיים מרתיעים אדם שאינו אמוץ עליהם, בגלל הטירדה וההוצאות הכרוכות בהם. כמו כן, ר' משה אליהו וינמן, "דרישת המעביד לחתום על מחילה לרמי פיצויים", הישר והטוב, גל' יד (תשע"ג), עמ' קסב, כותב שאם המחילה ניתנה עקב אונס ברור (למעט מצב שלא ברור האם היה חיוב), היא בטלה גם אם המחיל היה יכול לתבוע את החייב בבית דין והיה מקבל את חובו.

לעמ' 382, הערה 53

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, קונטרס מודעא ואונס, דף כה ע"ב (ד"ה ובהורמנותיה), כותב שגם לדעה (שו"ע, חו"מ, רה, ד) שמכר באונס בטל אם ניתנה תמורה פחותה משווי הנכס, מפני שהתפרש הוא מתנה, הרי פשרה באונס תקפה אף שהאונס הפסיד חלק מממונו, מפני שהוא חשש שמא יפסיד את כל חובו בבית דין, ולכן הסכים למחול על חלק מהחוב, ובזה הוא מוכר לחייב את זכותו תמורת התשלום, וזה שווי החוב בהתחשב בסיכון שיפסיד הכול.

מילואים – השלמות

תורת חיים שם, דף כה ע"ג-ע"ד (ד"ה ומ"מ יראה), עושה הבחנה בין נידונו של שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה, שבו הנושה ידע בוודאי שהלה חייב לו, אלא שהחייב כפר, ולכן מחילתו החלקית בטלה בגלל האונס, מפני שמה שקיבל הוא מה שהיה חייב לו, והשאר שמחל לו הוא באונס; לכן מצב שהנושה אינו יודע אם הלה חייב לו מן הדין, ובזה גם אם נאנס להתפשר, הפשרה תקפה, מפני שיש להניח שמחל בלב שלם על חלק מהחוב תמורת החלק האחר שקיבל, וגם אם נודע לו אחר כך שהיה חייב לו מן הדין, הרי בשעת המחילה התפשר על דעת כן, כיוון שהיה גם סיכון שיתברר שהלה פטור לגמרי. אבל הוא כותב (בד"ה ומ"מ שאר הפוסקים) שהפוסקים שכתבו בסתם שפשרה כמכר (כגון הרמב"ם, הלכות מכירה, י, ג), חולקים על הרשב"א, וסוברים שגם אם ידע מראש שהלה חייב לו, והתפשר באונס, הפשרה תקפה כמו מכר, מפני שהוא ידע שיש סיכון שלא יוכל לגבות כלום, ונמצא שקיבל תמורה עבור מחילתו. והוא כותב שגם שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, חולק על הרשב"א בזה. לעומתו, שו"ת אדמת קודש, חלק ב, חו"מ, סימן ח (נד ע"ג-ע"ד), כותב שגם הפוסקים שכתבו בסתם שפשרה כמכר מסכימים להבחנה זו של תורת חיים, ושדברי ב"י, חו"מ, רה, יב, נוטים להבחנה זו, שהרי כתב שפשרה במכר מפני שהנושה חושש שמה יפסיד בדין, כלומר שאינו יודע אם הדין עמו. הוא מוסיף (בדף נה ע"ב) שבהבחנה זו של תורת חיים מיושבת הסתירה בין שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה, לבין מה שמשמע מדבריו בחלק א, סימן אלף סא, שאם המוחל מקבל כסף, דינה כמכר – ששם מדובר שהנושה אינו בטוח שהדין עמו.

שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן סח (כמובא בכנסת הגדולה, חו"מ, רה, הגהות בית יוסף, אות פד), כותב שרק אם החוב ברור והחייב אינו כופר אלא שאומר שאין לו לפרוע, המחילה אינה כמכר. אבל שו"ת אדמת קודש, חלק ב, חו"מ, סימן ח (נה ע"א), כותב שהרשב"א סובר שגם אם החייב כופר, אינה כמכר אם החוב ברור. זרעו של אברהם, חלק ב, מערכת מודעה (נא ע"ב-ע"ג), מביא מחלוקת בשאלה האם פשרה כמכר גם אם התביעה ברורה ומחל מקצת מפני שהחייב היה תקיף.

ר"ב בן שמעון, פד"ר, כרך טו, עמ' 290, מיישב על פי הבחנה זו את הסתירה לכאורה בתשובות התשב"ץ: בחלק ב, סימן סב, כתב שהפשרה כמכר מפני שהחייב לא היה מבורר, והחייב כפר, ובסימן רכו כתב על שותף שהחזיק בממון השותפות ולא רצה לתת כלום לחבירו עד שימחל לו על חלק, שהמחילה בטלה מחמת אונס – משום שלא היה ספק בחיוב.

מודעא במחילה בתמורה: שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן ע (כמובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג, ד"ה וזה חזיתי), כותב שבמחילה בתמורה, מודעא מועילה רק אם עדי המודעא יודעים שנאנס, שלא כמחילה רגילה, שבה מודעא מועילה גם בלי ידיעת העדים, כאמור ליד ציון הערה 45. ראה חוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 298 (להלן, עמ' 1404), שיש שכתבו כך לעניין פשרה באונס, שבה המוחל מקבל חלק מהחוב בתמורה למחילת החלק האחר.

לעמ' 402, הערה 35

אונס שכיח בתנאי חיובי: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (קכ ע"ג), עוסק בתנאי חיובי (ראה בהשלמות להערה 36), ועולה מדבריו שאם אונס שכיח מנע את קיום התנאי, המחילה בטלה. בתחילה הוא כותב כאילו שאם היה אונס שאינו שכיח, המחילה תקפה, אבל אחר כך הוא כותב שגם או המחילה בטלה, כאמור ליד ציון הערה 29.

לעמ' 402, הערה 36

אם אונס מנע את קיום התנאי בתוך הזמן, וקיים אחרי הזמן: שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (קט ע"ג), כותב שאם ראובן התחייב לשמעון סכום מסוים במסגרת שידוך, והתנו שאם יקיים את השידוך תוך זמן מסוים, שמעון ימחל לו, ובגלל אונס לא היה יכול לקיים את השידוך בתוך הזמן, אבל קיים אותו אחרי הזמן, החוב מחול, מפני שראובן עדיין חייב לקיים את השידוך, ולכן הוא מקיים את התנאי גם אם עבר הזמן, ושמעון לא הקפיד על הזמן. זאת על פי ט"ז, יו"ד, רלו, ס"ק יג, האומר שבשידוכין, הזמן אינו חלק מהותי מהחייב. כך הוא פוסק (בדף קט ע"ד) לגבי נידונו, אישה שמחלה לבעלה חלק מכתובתה, בתנאי שישלם את היתרה עד מועד מסוים, ולא ישלם בזמן בגלל שריפה שהיתה בעיר, ושילם אחרי הזמן. הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שהוא נחשב שקיים את התנאי, כיוון שהזמן כאן אינו חלק מהותי מהחייב, שהרי עוד לא התגרשו, כך שבכל מצב לא היה מוסר לה את הכסף אלא לשלש; ואמנם נקודות הכסף, על הט"ז שם, חולק על הט"ז ואומר שגם אם אונס מנע את קיום התנאי בזמן, נחשב שהתנאי לא התקיים, מפני שאונס לאו כמאן דבעידי, אבל הבעל יכול לטעון "קיים לי" כט"ז.

אם המוחל לא דרש מהנמחל לקיים את התנאי בתוך הזמן: סמ"ע, עג, ס"ק יט, וש"ך, חו"מ, עג, ס"ק יט, כותבים שהנושע לפרוע חוב ביום פלוני, והנושה לא תבע ממנו לפרוע ביום זה, אינו נחשב שעבר על שבועתו. לעומתם, ט"ז, חו"מ, עג, ו, כותב שהוא נחשב שעבר על שבועתו. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (קט ע"ז), כותב בתחילה על פי זה, שאם המוחל לא דרש מהנמחל לקיים את התנאי בתוך הזמן, וקיים אותו אחרי הזמן, לפי הסמ"ע והש"ך, המחילה תקפה, ואילו לפי הט"ז, המחילה בטלה. אבל במסקנתו (קכ ע"א) הוא כותב

מילואים – השלמות

שהסמ"ע והשו"ך אומרים רק שאם הנושה לא תבע, החייב לא ייענש על שבועת שקר, מפני שיש אומדנא שנשבע רק על דעת שישלם אם הנושה יתבענו, אבל אינו נחשב שקיים את החיוב, ולכן כאן גם לדעתם, המחילה בטלה.

לעמ' 409, הערה 83
שאלה נוספת בפרשנות תנאי במחילה נידונה בשו"ת נחלה ליהושע, סימן כא. הוא מוכיח מלשון השטר שהמחילה היתה תלויה בשני תנאים: שהנמחלת תכניס את בתה לחופה תוך זמן קצוב, ושתיקיים הוראות של צוואה שהופקדה בידה.

לעמ' 411, סוף הערה 93
אבל שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן פה, כותב שהדברים אינם תלויים זה בזה, והתובע אינו יכול לטעון שאילו ידע שהנתבע יכול לחזור בו, לא היה מסכים למחול.
דוגמה נוספת: ישועות ישראל, יז, עין משפט, ס"ק ג, בסופו (הובא בפסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צז, עמ' 58), כותב שאם התובע ייתר על חלק מהחוב לפני שבא לדין, כדי להימנע ממחלוקת, והנתבע לא הסכים לשלם את היתרה, התובע יכול לחזור בו ממחילתו, כיוון שמטרתו מחילתו היתה כדי להשקיע את המריבה, והרי מטרה זו לא הושגה.

לעמ' 415, הערה 120
ר' יעקב בכר שמואל מסופיאה, בשו"ת מכתם לדוד, יו"ד, סימן יז, כותב שאם אמר המלווה "על מנת שתהיה פטור מאחריות על חצי הסכום", המתעסק פטור מאונס על חצי הסכום, שהרי ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן ע, הביא ראייה לדין זה מדין "קרע את כסותי", שהקורע חייב אם הכסות באה לידו בתורת שמירה, ושם אם אמר "על מנת לפטור", פטור (כפי שראינו בעמ' 169). עוד הוא כותב, שאם עשו קניין, ההלוואה נעשית עיסקא, מפני שהקניין מוכיח שהמלווה התכוון ברצינות. אבל ר' דוד פרדו, שם, סימן יח, כותב שגם אם התנה שיהיה פטור מאחריות, אינו פטור, ורוחה את הראיה מ"קרע את כסותי", ששם "על מנת להיפטר" מועיל לפטור, כיוון שאילו רצה בעל הבגד לקורעו, היה יכול, ולכן כשהתנה באופן שניכר שהתכוון ברצינות, פטור; אבל בענייננו, הכסף שייך ללווה לגמרי, ואין המלווה יכול לשנותו אלא במעשה גמור, שיקח את הכסף חזרה וימסרו לו שנית בתור עיסקא. ר' יעקב בכר שמואל, שם, סימן יט, משיב על דבריו, שמים של שלמה שם עולה שזכות הוא ללווה שהכסף יהיה עיסקא, שאז הוא פטור מאחריות על חצי הסכום, ולכן אם המלווה אמר בפירוש "על מנת לפטור", מועיל. והוא מביא ראייה משלטי הגיבורים, בבא מציעא כ ע"א, בדפי הרי"ף (הובא במחנה אפרים, הלכות שומרים, סימן נא), שכותב שאם מפקיד כסף אמר לשומר "התעסק בכסף ותהיה פטור מהחיוב שהיה לך בשמירתו", פטור; אלא ששלטי הגיבורים לא דיבר על הלוואה. על דברי המדרכי ומכתם לדוד, עיין שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן ט (יא ע"ד, יב ע"ב).

לעמ' 417, הערה 139
תשב"ץ, חלק ב, סימן ב, מקשה על העיטור, הרי מחילה אינה צריכה קניין? וראה שער שיש, במילואים להערה 23, אות ג, על קושית התשב"ץ.

לעמ' 426, הערה 19
דרישה, חו"מ, רמ, א, כותב שלדעת הטור, אם הפירות שצמחו בין תאריכי השטרות קיימים בעין, הנותן (או המוכר) נוטלם, מפני שהמקבל (או הקונה) מוחל. אבל ר' יעקב ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (צט ע"ב), מדייק מתוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר), שלפי רב אחא, אם הפירות בעין, הם של המקבל, והמקבל מוחל רק על פירות שאכל הנותן (וכך כתבו גם אהבת דוד (חיד"א), דרוש יב, ד"ה וראיתי בספר, ושו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י, דף קד ע"ג). והוא מעיר שלפי הכלל שלא מועילה מחילת בעלות (ראה שער ארבע-עשרה), לא מועילה מחילת פירות בעין. גם ר' חיים דוד חזן, שם סימן נה (קב ע"ד), מדייק מתוספות שם, ומההשלמה המובא בשיטה מקובצת שם, ומהר"מ, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ד, סימן ה, שאם הפירות בעין, הם של המקבל, והוא מנמק, שהקרקע בחזקתו (נראה שכונתו היא שאינו יכול למחול על הקרקע, שהרי זו מחילת בעלות), ורק אם הנותן אכל את הפירות, הוא פטור מלשלם למקבל, מפני שהוא יכול לטעון שהמקבל מחל לו, כפי שמשמע מהעובדה שכתב שטר שני. הוא מדייק (בדף קג ע"ב) מהרי"ף, כתובות טו ע"ב (בדפי הרי"ף), שלדעתו אם הפירות בעין, הם של המקבל. אבל הוא מדייק (בדף קב ע"ד) מקיצור פסקי הרא"ש, שם, שאם הפירות בעין, הם של הנותן, והוא מביא לכך (בדף קג ע"א) ראייה מהסוגייה (עיין שם לראיתו). הוא כותב (בדף קג ע"ב) שגם לדעת פסקי הרא"ש, כתובות, פרק ד, הלכה ב, אות ט (הובא בשלטי הגיבורים, כתובות טו ע"ב, בדפי הרי"ף), רש"י, מהדורא קמא, המובא בשיטה מקובצת, כתובות פט ע"ב, ושו"ת הריב"ש, סימן תעח, גם אם הפירות בעין, הם של הנותן. והוא מנמק

מילואים – השלמות

(בדף קד ע"א), שייתכן שהמקבל מחל לו. הוא מביא ראייה לדבריו (בדף קד ע"ג): הרי תוספות שם כותב שהמקבל מוחל אף לעניין זה שנושה של המוכר יכול לטרוף מהקרקע, וקל וחומר שהוא מוחל לעניין פירות בעין. נימוקי יוסף, כתובות שם, כותב שלפי רב אחא, המקבל מוחל רק על השעבוד ולא על הפירות, ולכן גם אם הנותן אכל את הפירות עליו לשלם למקבל, בניגוד לכל המקורות הנ"ל, שנקטו שבכגון זה המקבל מוחל. נפקות נוספת למחילה זו היא לעניין זכות המצרנות; ראה על כך בשער חמש-עשרה, בהשלמות לעמ' 657.

לעמ' 430, הערה 58

כמו כן, עמק המשפט, חלק א, סימן לא, אות כז, כותב שאם לא כתבו בחווה סעיף של אכיפה וביצוע בעין, יש להניח שמחלו על זכות האכיפה, כיוון שנהוג לכתוב סעיף כזה. כמו כן, רמ"ך, המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא קד ע"א, כותב שמי שלא כתב בשטר לשון שרגילים לכתוב, אם היא לחובתו, רואים כאילו נכתבה, אבל אם היא לזכותו, אין רואים כאילו נכתבה. ברור הלכה, בבא מציעא קד ע"א, ציון ז, פרק א, מסביר שדרכו של אדם לפרט את כל זכויותיו, ואם לא פירט זכות מסוימת, יש להניח שמחל עליה.

לעמ' 435, הערה 95

דוגמה אחרת של מחילה מכללא לגזלן: חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ, מהד' תש"ז), בבא קמא, סימן לד, אות ג (לג ע"ד), כותב שנגזל שרוצה להקדיש את החפץ הגזול, יש להניח שהוא מוחל לגזלן על חיובו באונס, שהרי אם ההקדש מועיל, נתיימה השבת הגזילה, שהרי "חזרה קרן לבעלים" (בבא קמא סח ע"ב); אלא שלמעשה ההקדש אינו חל כיוון שבפועל הגזלן מעכב אותו.

לעמ' 436, הערה 103

מחילה דומה היא מה שנאמר בבבא מציעא ס ע"א, שאף שמעיקר הדין אסור למוכר יין לערב יין ישן עם יין חדש, נהגו היתר בדבר, מפני שמוחלים, ופירשו ר' ברוך הספרדי, בבא מציעא ס ע"א, ואור זרוע, בבא מציעא, סימן קסה, שהקונה יודע שהמוכר מערב, ויש להניח שמחל על כך (אבל הראב"ד, המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא שם, כותב באחד מפירושו שהמוכר צריך להודיע לקונה, ואז הוא מוחל). כמו כן, מאירי, בבא מציעא ס ע"א, כותב שמתר למוכר כלי לייפות אותו כדי להגדיל את מחירו, מפני שיש להניח שהקונה יודע ומוחל.

לעמ' 437, הערה 108

שו"ע, חו"מ, רלב, ג, כותב שאם לא השתמש בחפץ אחרי שנודע לו על הפגם, הוא יכול לחזור בו גם אם עבר זמן רב. אבל הראב"ד, המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא יד ע"א, כותב שאם הקונה ראה את הפגם, או אפילו לא ראה אותו אלא שהיה די זמן כדי להראותו למומחה ולא הראה, אינו יכול לבטל את המכר. הוא לומד מכך שהקונה קרקע, ויצא עליו עוררים, ולא ביטל את המכר מיד או תוך הזמן הנ"ל, כבר אינו יכול לבטל את המכר. על דעתו ראה ברור הלכה, בבא קמא ט ע"א, ציון א, פרק ג.

לעמ' 440, הערה 132

כמו כן, סמ"ע, רסד, ס"ק ז (הובא בים התלמוד, בבא קמא קטז ע"א), כותב שמי שהלך להציל דבר של חברו, בשעה שגם דבר של עצמו היה בסכנה, ולא התנה "על מנת שתשלם לי את שווי הנכס שלי שילך לאיבוד", מחל בכך על זכותו לקבל תמורה.

לעומת זאת, שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן קיו (הובא בשו"ת לחם רב, סימן קס), עוסק בבן שטיפל בסחורות של אביו ולא דרש שכר עד מות אביו, והוא פוסק שאין שתיקתו מלמדת שמחל, אלא הוא זכאי לשכר המקובל על טיפול כזה. ייתכן שהוא מסכים שבנידונו של שו"ת שואל ונשאל, שהיה זה שירות חד פעמי, שתיקתו מוכיחה שמחל.

לעמ' 440, הערה 135

דוגמאות נוספות: פועל שאמר למעביד שלא עשה את מלאכתו כראוי: תוספות, בבא בתרא לג ע"א (ד"ה ה"ג), כותבים שהאומר "ספר תורה שכתבתי לך, לא כתבתי אזכרות לשמן", כך שהספר פסול, מפסיד את שכרו אף שאין עדים על כך, מפני שהוא מודה שלא מגיע לו שכר. שו"ת רביד הזהב (אברך), סימן ד, אות ז, מבאר שכונתם היא שמשמע מדבריו שהוא מוחל על שכרו. על פי זה הוא כותב שאם ספר התורה עדיין בידו, אינו מפסיד את שכרו, מפני שספר התורה הוא כמשכון בידו, ואין תוקף למחילה מול משכון, לפי דעה אחת שראינו בשער חמישי. בסימן ה, אות י, הוא מדייק מדרכי משה, יוד, רפא, ס"ק ב, שאם כבר קיבל את שכרו, אינו צריך להחזיר, והוא נמנע שלא שייכת מחילה על מה שבירד; והוא דוחה בכך מי שרצה להסביר שהסופר מפסיד את שכרו מטעם

מילואים – השלמות

הודאת בעל דין, שכן הודאת בעל דין שייכת גם אם השכר בידו. באות יא, הוא מוכיח מגיטין נד ע"ב שהוא מפסיד את שכרו גם אם אמר זאת שלא בנוכחות בעל הספר, והוא מסביר זאת לפי הדעה השלטת שמחילה מועילה גם שלא בפני החייב (ראה שער תשיעי, עמ' 384 ואילך); ומביא מכאן ראייה נוספת שהטעם אינו מפני הודאת בעל דין, שהרי הודאה מועילה רק בפני התובע. בסימן ו, אות ב, הוא מדייק מדרכי משה שם שאם אמר זאת ואחר כך תפס את שכרו, התפיסה אינה מועילה, ומנמק, שתפיסה אינה מועילה אחרי מחילה. הוא דוחה בכך מי שהסביר את דברי דרכי משה, שאם כבר קיבל את שכרו אינו צריך להחזיר, שהוא מפני שאין חיוב ברור – שהרי אם כן, הדין היה צריך להיות כך גם אם הסופר תפס ממנו אחר כך, שהרי תפיסה מועילה במצב שאין חיוב ברור. פועל שהחזיר דמי קדימה: שו"ת צור יעקב (הורוויץ), חלק א, סימן קכט, עוסק בקהילה ששכרה ש"צ, והוא התחרט, והחזיר את דמי הקדימה, והוא פוסק שקבלת דמי הקדימה מוכיחה שמחלו לו על התחייבותו לעבור.

לעמ' 444, הערה 155

בעניין זה עינין שו"ת בית שלמה (דרימור), חו"מ, סימן כד (יד ע"ג-ע"ד). לעומת זאת, לעניין מי שחתם כעד על שטר מכר על קרקע, ואחר כך הביא ראיות שהקרקע שלו ונגזלה ממנו, פסק שו"ע, חו"מ, קמז, א, שהעובדה שחתם על שטר המכר מוכיחה שאינה שלו. סמ"ע, קיא, ס"ק כח, מסביר את ההבדל בין זה לזה, שלנושה יש רק שעבוד על הקרקע, והוא יכול לטעון שלא היה איכפת לו שהקרקע תימכר, כיוון שהיה יכול לגבות ממנו את חובו ממקום אחר, ואילו בסימן קמז, הוא טוען שהקרקע עצמה שלו. מדברי תומים, קמז, ס"ק א, עולה שהטעם הוא שבכך שחתם כעד על המכר, הוא מודה שהקרקע אינה שלו. אבל ראה עמ' 1219, שיש שנימקו שבכך מחל מכללא על הקרקע; ושנימוק זה קשה, שהרי זו מחילת בעלות, שאינה תקפה.

לעמ' 444, הערה 160

גם שו"ת מהרש"ם, חלק ד, סימן קח (הובא בשו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן פה, אות א), כותב ששימוש השוכר אחרי שידע על המום מוכיח שמחל, אלא שבנידונו השוכר היה אנוס: השלטון החליט (לפני תחילת השכירות) לתקן את החומה שבה היתה החנות, מחשש להתמוטטות החומה, והכניסה לחנות הוגבלה למשעול צר, אבל השוכר לא היה יכול לעבור באמצע השנה עם הסחורה למקום אחר, ולכן פסק שאין בכך מחילה.

לעמ' 446, הערה 170

שו"ת מהר"י הכהן (רפפורט), מהדורא קמא, חו"מ, סימן כט, דף קכג ע"א (הובא בדברי השואל בשו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן שעו), כותב באופן כללי, שהיות שבתקופתו כל קנייני הקרקע נעשו לפי דיני ערכאות הנכרים ועל פי מירשם המקרקעין, שתיקה בעל קרקע למול פגיעה בזכותו אינה מתפרשת כמחילה, כיוון שידע שבכל מצב יוכל לסמוך על המירשם. הבאנו את דבריו בעמ' 470. בעמ' 1381 נביא מקורות נוספים לעיקרון זה.

לעמ' 446, הערה 174

אגודות אוזב מדברי כותב עוד, שכמו שקצות החושן, יב, ס"ק א, מעלה אפשרות שאין מועילה מחילה בלב (ראה שער שני, עמ' 63). כך גם בשתיקה שהיא כהודאה. דבריו קשים, שהרי קצות החושן שם כותב שאם יש אומדנא שמחל, מועילה מחילה בלב, והרי בשתיקה יש אומדנא.

לעמ' 448, הערה 183

דעה חולקת: ר"י מיגאש, בבא בתרא קלב ע"ב, כותב שלא תוכל לגבות אף מנכסים שיקנה הבעל בעתיד, מפני שמדובר בנכסי מרע, והיא מניחה שהוא ימות בקרוב ולא ישיג עוד נכסים, ולכן היא מוחלת על כתובתה לגמרי, גם לעניין נכסים עתידיים. עיין משנה למלך, הלכות זכייה ומתנה, ו, ט. המביא ראייה לר"י מיגאש, ואור שמח שם, הדוחה את ראייתו. וראה בשמו במילואים להערה 182, לעניין בריא. דרך משפט, שעבוד וגביית חוב, סימן כד, אות ז, כותב כאילו יד רמה חולק על הרשב"ם; ייתכן שלא ראה את יד רמה בעצמו. ראה שער חמש-עשרה, עמ' 639 ואילך, על האפשרות למחול על שיעבוד נכסים, כאשר החוב עצמו אינו נמחל.

לעמ' 448, הערה 188

גם חידושי הרי"ם, חו"מ, צח, ס"ק ד, מסביר שבגלל "קולי כתובה", תיקנו שמפסידה את כתובתה כאן. והוא מקשה, שבלאו הכי יש הבדל בין כתובה לחוב אחר, שבכתובה מדובר שהבעל נתן לה חלק מהנכסים ובכך כיבד אותה, ולכן יש להניח שמחלה, כאמור ליד ציון הערה 186, ובחוב אחר שיקול זה אינו קיים? הוא מסביר שלא היו מתקנים את התקנה בגלל נימוק זה בלבד, אלא שבגלל "קולי כתובה" תיקנו שלא תוכל לגבות אם הבעל נתן

מילואים – השלמות

את נכסיו לבניו בפניה, וממילא העובדה ששתקה אף שידעה שתפסיד, מוכיחה שמחלה, ובחוב אחר לא תיקנו, ולכן שתיקת הנושה אינה מוכיחה שמחל.

לעמ' 449, הערה 199

בדומה, כותב שו"ת דברי ריבות, סימן סג, בסופו, שאם טובי העיר מחלו למישהו על המס, ואנשי העיר ראו במשך זמן רב שאינו פורע, ושחקו, זו הוכחה שמחלו גם הם. והסכים עמו שו"ת משפט צדק, חלק א, סימן כה (צו ע"ג, צו ע"א).

לעומת זאת, שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב (ד"ה ועתה אבא), כותב שלעניין מחילת מס, שאם חלק מהמוסמכים למחול מחלו וחלק לא מחלו, אין תוקף למחילה, ואין אומרים ששתיקתם מלמדת שמחלו גם הם. ר' אברהם גאטיניו, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צא ע"ג, לומד מדבריו לנידונו, שרק שניים מתוך חמשת המורשים של הקהל חתמו על מחילת מס למישהו, שאין לה תוקף כיוון שהאחרים לא הסכימו. ר' חיים מודעי, בני אברהם שם, דף צד ע"ג, כותב שאף דברי ריבות ומשפט צדק דברו רק בנידונם, שעיקר המחילה נעשתה כדין על ידי שבעה טובי העיר, ורק חיוקן את תוקף המחילה על ידי הוכחה שהציבור הסכים, מה שאין כן כאן, שעיקר המחילה לא היתה תקפה. עוד הוא מנמק (צד ע"ד), שהם יכולים לומר שהסיבה שלא תבעו היא שחשבו שהמחילה נעשתה כדין, ועכשיו שהתברר שלא היתה כדין, מה ששתקו היה הסכמה בטעות ובטלה, והם יכולים לתבוע מסיים גם על העבר. בתגובה לכך, כותב ר' אברהם מיוחס, בני אברהם שם, דף צו ע"ד, שאין להאמין להם שטעו, ולהוציא מאחרים, שהרי ייתכן שבאמת הסכימו למחילה ולכן שתקו (נקודה זו הובאה בספר אות היא לעולם, חלק ב, מערכת מ, אות לג, דף נט ע"א ודף סא ע"ב). אבל אחר כך (ברף צו ע"א) הוא מעלה ספק בזה, שייתכן שבכך שמי שהיו צריכים לחתום על המחילה לא חתמו, גילו דעתם שאינם מסכימים למחול, ולא היו צריכים למחות; וייתכן שהסיבה שהבאים אחריהם שתקו היא מפני שחשבו שכל המורשים חתמו; ומצד שני ייתכן שהעובדה שחלק מן המורשים לא מחו מוכיחה שמה שלא חתמו אינו מצד התנגדותם אלא מפני שלא הספיקו לחתום או שחשבו שאין צורך בכך; מה גם שהמחילה ניתנה תמורת תשלום סכום חד פעמי, ולכן יש אומדנא שמי ששתק הסכים למחילה.

לעמ' 450, הערה 207

דעה חולקת: נימוקי יוסף, בבא קמא ט ע"ב (בדפי הרי"ף), מביא שהרמ"ה כתב שטעם הפטור אינו משום מחילה, והדריי פטור גם במקום שלא שייכת מחילה.

אבל משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתא דזה נהנה וזה לא חסר, פרק ד, אות ג, כותב שהלכה כרוב הפוסקים, שאם בעל החצר מוחה בפירוש שלא ייכנס לחצרו, הדר בו צריך לשלם (וכך עולה משו"ע, חו"מ, סג, ו), שלא כרמ"ה, ולפי דעתם טעם הפטור אם אינו מוחה הוא מפני שיש להניח שמחל (או מפקיד או שאינו מקפיד) כיוון שאינו חסר כלום. הוא מעלה אפשרות (באות ה) שגם אם החצר שייכת לקטן, שאינו יכול למחול (כפי שנראה בשער שתיים-עשרה, עמ' 493), הדר בה פטור מטעם אחר: שדירתו שם מונעת נזקים לחצר (בבא קמא כא ע"א). הוא מסביר (באות ד) את ההלכה שו"ע, חו"מ, סג, ז, שאם גרם קצת נזק לחצר כשרד בה, הוא חייב לשלם דמי שכירות מלאים: מפני שאז נחשב כאילו בעל החצר מחה בפירוש. אשר לרמ"ה, הוא מסביר (באות ב) שלדעתו טעם הפטור הוא שכופים על מידת סדום.

לעמ' 451, הערה 208

כמו כן, ים של שלמה, בבא קמא, פרק ב, סימן יז, שו"ת לחם רב, סימן קס (ד"ה ולענין השכירות), ושו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן עח, כותבים שגם אם עבר זמן ולא תבע אותו, אין זה מראה שמחל.

לעמ' 453, הערה 224

שו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן סד, כותב שמי שקנה זכות לקיים מצוה מכוונת בבית הכנסת למשך שנה, וגור המלך לגרש את היהודים, כך שלא יוכל לממש את זכותו, ובשעה שקנה ידע על כך, אף שבאותו זמן היו משתתלים לבטל את הגזרה, היה לו להתנות שאם יגורשו, לא ישלם, והעובדה שלא התנה מוכיחה שמחל. למעשה זו התחייבות מכללא לשלם אף אם יגורשו.

בעניין דומה, שו"ת כרם שלמה (אמרייליו), חו"מ, סימן פב, דף ריא ע"ג (הובא בשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח, דף קיג ע"ג), מביא שכתב ר"א אבן חסון, שאם מישהו מעיר אחת פתח חנות וכדומה בעיר אחרת, בני העיר יכולים למנוע זאת, אבל אם עבר זמן ולא מחו, הראו שמחלו על זכותם למנוע זאת.

מילואים – השלמות

לעמ' 455, הערה 245

ר' חיים בנבנשתי מנמק גם על פי העיקרון שנראה בעמ' 469, שבזכות של ציבור, שתיקה אינה מלמדת על מחילה, כיוון שיתכן שהסיבה ששתקו היא שכל אחד סמך על חברו.

לעמ' 458, הערה 271

לעומת זאת, במצב שנושה שתק מול פגיעה בו, מצאנו שטוענים ליתומים שיש בכך הוכחה לפטור: שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קצט (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז השני, דף לו ע"ד), כותב שערב ששאל את החייב שעמד למות "מהיכן תפרע את חובך שאני ערב עליו", ואמר לו "מנכסים שיש לי במקום פלוני", והערב ידע שאינם מספיקים לפירעון החוב, ושתק גם כשראה שהלווה נותן מתנות מנכסיו לאחרים – הפסיד ויכול לגבות רק מאותם נכסים. הוא מנמק, שאין גובים מיתומים קטנים מחשש שמא פרע, וטוענים ליתומים שיתכן שהסיבה ששתק היא משום שהתפייס בסכום שקיבל (כלומר, שמחל על השאר), או שהחייב פרע את שאר החוב.

לעמ' 459, הערה 275

רשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה ומקולי), מסביר שחכמים הקילו בחיוב כתובה מפני שאין חשש שזה יריתע נשים להינשא. תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת, סימן קנב, מסביר שהקילו מפני שחיוב כתובה הוא רק מדרבנן. כך משמע גם מכתובות קי ע"ב.

לעמ' 459, הערה 281

לטעמים נוספים, ראה עמ' 1144, במילואים להערה 272, בשם הפלאה. עוד נימק הפלאה שם על פי הדעה (ראה שער שיש) שאין תוקף למחילה אם השטר ביד הנושה. צרור הכסף שם כותב שהדין כך גם אם אין שטר הכתובה בידה אבל הגט בידה, במקום שאין נוהגים לכתוב כתובה, ששם היא יכולה לגבות את כתובתה בהצגת הגט.

לעמ' 468, הערה 356

יש להוסיף את שו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן אלף מז (תרכב), הכותב שאם היה יכול לגלות את הפגם על ידי ראייה או טעימה, לדוגמה, ולא בדיק, הראה שמחל; וגם אם בגלל טעות הלכתית חשב שאין פגם (נידונו: הקונה בית, שמולו יש בית שחלונותיו נסגרו בצורה ארעית, שלכן מותר לבעל אותו בית לפתוח את החלונות מולו, והקונה לא ידע זאת), העובדה שלא שאל רב מוכיחה שמחל. אבל יש להעיר שבחוק לישראל שם, עמ' 122, מובאת דעה שאם רק בקיאים יכולים לגלות את הפגם, אין הוכחה שמחל.

לעמ' 469, הערה 368

בכוריי יעקב, תרלו, ס"ק ו, בתוספת ביכורים, מנמק, שיתכן שלא מחלו, ובכל זאת לא תבעו מפני שלא רצו לעסוק בהתדיינות. לכאורה נימוק זה קיים גם בזכות של יחיד; כנראה הוא מסתמך על הנימוק של "קדירה דבי שותפי", ששייך רק בציבור.

לעמ' 470, הערה 369

שו"ת צרור הכסף, חו"מ, סימן י (נז ע"ד), מעלה אפשרות שאם שילם סכום שנמוך יותר מהמתאים לרכושו, שתיקת הקהל היא הוכחה שמחלו על ההפרש, לפחות לעניין זה שיהיה נאמן אם יישבע שמחלו לו, לעומת מה שכתב שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימן כד, שאינו נאמן בשבועה אם אין תמיכה לדבריו. שו"ת צמח צדק (קרוקמל), סימן לו (ד"ה והא שכתבתי), כותב שאם תבעו ממנו מס על שנה אחת ולא תבעו על שנים שעברו, זו הוכחה שמחלו לו על השאר או שהודו שאינו חייב להם על השאר.

לעמ' 470, הערה 371

הכוונה למצב ששני השותפים ידעו ושתקו. אבל אם שותף אחד אינו נוכח, שתיקתו של השותף הנוכח מתפרשת כמחילה רק על חלקו, בדומה למה שכתב רמ"א, חו"מ, קמט, א, לעניין רכישת חזקה בנכסי שותפות.

לעמ' 472, הערה 383

חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (נא ע"א), מנמק, שכאן אין אומדנא שהנתבע מוחל על הפחות משווה פרוטה שהוא תובע, כיוון שיש בידו ממון של התובע שהוא תופס לחובו, ו"אפוכי מטרתא למה לי?", ולכן בית דין נוקק לו, שאינו רוצה לשלם את הפרוטה שהתובע תובע ממנו, כיוון שלטענתו גם התובע חייב לו, אף שזה פחות משווה פרוטה.

מילואים – השלמות

לעמ' 479, הערה 454

ר' משה גלנטי, בשו"ת ברך משה (גלנטי), סימן כז (קו ע"א-ע"ג), מבין שבדק הבית סובר שאין הוכחה שהאב מחל, אלא שמדובר שהבן סמוך על שולחן אביו אבל מתפרנס לבדו, ולכן ייתכן שקימץ מעיסתו, ולכן הממון שלו. לעומתו, מהר"ט אלגזי, שם, סימן כח (קח ע"ג), כותב שבדק הבית מסכים שאי-התביעה מוכיחה שמחל. ימי שלמה, הלכות גזילה ואבידה, יב, ז (ד"ה והנה אכתיו), כותב שבדק הבית סובר שבבן הסמוך על שולחן אביו, שתיקת האב אינה מוכיחה שמחל. שו"ת שמחת כהן, חו"מ, סימן עג (ד"ה מיהו הגם), כותב שבדק הבית מסכים לעיתור שאם אינו נושא ונותן בנכסי אביו, ואביו שתק, מניחים שאביו מחל לו, אלא שלדעתו, אם מה שסיגל הוא מממון אביו שנשא ונתן בו, אין הוכחה שהאב מחל, מפני שייתכן שלא ראה צורך למחות. הוא מוסיף (בד"ה מיהו ראיתי) שלדעת ברך הבית, גם אם לא נפרדו, מניחים שמחל.

לעמ' 480, הערה 457

ב"י שם מביא ראשונים אחרים שכתבו שהפסידה את המזונות, וכך כתב גם שו"ת הרשב"ש, סימן שיד במהד' תק"ב, סימן שיט במהד' מכוון ירושלים, וכך פסק בשו"ע, אהע"ז, ע, יא, אבל הם לא נקטו בפירוש שזה מטעם מחילה.

לעמ' 480, הערה 458

אבל שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן לט, כותב שאם יש בידה מנכסי בעלה, אי-התביעה אינה מוכיחה שמחלה, שהרי לא היתה צריכה לתובעו כיוון שהיא יכולה לגבות מהנכסים שבירה. בסיומן מא (עמ' קד), הוא כותב שאישה שלוחתה כסף לצורך מזונותיה, ובעלה היה בעיר ולא תבעה את הבעל בדיון, זו הוכחה שמחלה לו.

לעמ' 485, הערה 497

עליות דרבנו יונה, בבא בתרא קמג ע"ב (הובא בשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח, דף קטז ע"א), מנמק, שמי שמשביח את הנכסים מוחל על זכותו מתוך מחשבה ש"כמו שאני טורח בנכסים אלה היום, כך יטרח אחי מחר". אבל הוא כותב שיש להניח שהמשביח מוחל גם לאחיו הקטנים, אף שאינו יכול לצפות להדדיות ממנו, ונראה שבזה הטעם הוא החיבה הטבעית בין אחים.

לעמ' 486, הערה 517

לעומת זאת, בכורי יעקב, תרלז, ס"ק ו, מתיר לעשות סוכה ברשות הרבים, מפני שרק בני אותה עיר רשאים למחות על סתימת רשות הרבים, כפי שעולה משו"ע, חו"מ, קסב, ב, ובני העיר מוחלים מן הסתם (אבל מחצית השקל, על מגן אברהם שם, כותב שהשו"ע שם לא דייק בלשונו, אלא כל אדם בעולם יכול למחול); ועוד, שרשות הרבים שייכת לשלטון, כדברי רמ"א, חו"מ, קסב, א, והשלטון אינו מביע התנגדות לעשיית סוכות ברשות הרבים, ומכאן שהשלטון מוחל (אבל יש להעיר שההנחה שהשלטון מוחל אינה מבוססת על כך שזו מצווה). ובתוספת ביכורים שם הוסיף, שאין לומר שהשלטון שותק מפני שאינו יודע, שהרי הסוכות גלויות לכול. ביאור הלכה, תרלז, ג (הובא באמונת עתיק, גל' 112, תמוז תשע"ו, עמ' 27), מביא את נימוקו השני. יש להעיר, שביכורי יעקב לא השיב לטענת מגן אברהם שהגויים אינם מוחלים.

הגהות חתם סופר, או"ח, תרלז, ג, מדויק מירושלמי, בבא קמא, ו, ח, שבארץ ישראל מותר לעשות סוכה ברשות הרבים. שו"ת להורות נתן, חלק ד, סימן נו, אות ל, מנמק, שאין שם גוים, וישראל מוחלים זה לזה. מגן אברהם, בפירושו לתוספתא בבא קמא, פרק ו, אות כז, כותב שלב בית דין מתנה שמותר לעשות סוכה ברשות הרבים. להורות נתן, שם, אות לב, מסביר שהיות שכל אחד מישראל צריך לעשות סוכה, ויש שאינו יכול לעשות סוכה אלא ברשות הרבים, לכן התנו בית דין שיהיו רשאים לעשות סוכה ברשות הרבים, וכל ישראל מוחלים זה לזה כיוון שכך הוא רצון בית דין. הוא לומד מזה לעניין בעיה שהוא מעורר, לעניין ארבעה מינים בזמן הזה בארץ ישראל, שהיות שאף אחד אינו יודע היכן חלקו בארץ ישראל, כל מי שנטול ארבעה מינים עובר בספק איסור גזל; תשובתו היא שלב בית דין מתנה שכל אחד מישראל ימחל על חלקו בארץ לחבירו כדי שיוכל לקיים את המצווה. ובסימן נו, אות לט, הוא מפרט יותר: מי שיש לו בזמנו קרקע עם אתרוגים, אף שמן הסתם הקרקע שייכת לישראל אחר, הרי בעל הקרקע אינו מקפיד כיוון שאינו יודע איפה היא, ולב בית דין מתנה שכל אחד מוחל לחבירו כדי שלא יהיה גזל ויוכל לקיים את המצווה, והוא כאילו נתן רשות לחבירו לנטוע אילן בשדהו, כאילו הקנה לו קרקע לפירותיו, להשתמש בו לנטיעה שהוא פירות הקרקע, ונמצא שהנטוע קנה את הפירות מתחילת גידולו.

דוגמאות נוספות למחילה מכללא מטעם מצווה: חידושי הרמב"ן, בבא מציעא ל ע"ב, כותב שהטעם ש"מבריח אר"י אינו זכאי להחזיר הוצאותיו הוא שהתכוון למחול על הוצאותיו. כמו כן, ש"ך, חו"מ, קכח, ס"ק ח (הובא בשמן למאור (ביימאיל), סימן סב), מסביר שהטעם שפורע חובו של חבירו אינו זכאי להחזיר הוא שמניחים שהתכוון למחול לחייב על מה שפרע בשבילו, כיוון שהמניע שלו במניעת הנזק היה מצווה (היינו מצוות השבת אבידה, שכוללת הצלת ממון חברו מנזק). אבל יש להעיר שכאן אין זו מחילה ממש, אלא מתנה.

מילואים – השלמות

רמ"א, או"ח, תרצה, ב, כותב שמי שהזיק לחברו מתוך שמחת פורים, פטור. כנסת הגדולה, או"ח, תרצה, הגהות בית יוסף, אות ג, פרי מגדים, תרצה, אשל אברהם, ס"ק ז, ושו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן קח, אות ג, מנמקים שמן הסתם מוחלים על כך. משפטי התורה (שפי"ן), חלק א (במהד' תשנ"ח), סימן י, הערה 2, מדייק ממשנה ברורה, תרצה, ס"ק יג, שהוא מטעם מחילה, והוא מסביר שהמשתתפים בשמחת מצווה מוחלים למי שזיק להם בשוגג מחמת טרדתו בשמחה, ולכן הפטור אינו חל על מי שהזיק לגוף של חברו, ולא על נזק גדול, ולא על מי שאינו משתתף בשמחה; והוא מסכים עם טעם זה.

נאמר בסוכה מה ע"א, שביום השביעי של סוכות, הגדולים היו לוקחים מן הקטנים את אתרוניהם ואוכלים אותם, ופירש רש"י (ד"ה ואוכלין) שאין בזה איסור גזל, מפני "שכך נהגו מחמת שמחה". שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן קח, אותיות ג-ד, מסביר שהקטנים קיבלו את האתרוגים מאבותיהם במתנה, ולדעת נימוקי יוסף, בבא מציעא ו ע"א (בדפי הרי"ף), אב שנתן מתנה לבנו, היא נשאת בבעלות האב, והאבות מוחלים למי שחוטף מהבנים, כיוון שהיה מנהג לעשות כך משום שמחת יום טוב (אילו היו שייכים לקטנים, לא היה אפשר להסביר כך, שהרי מחילת קטן אינה תקפה, כאמור בעמ' 493).

ר"י קורקוס, הלכות תרומות, ד, ג (ד"ה ורבינו), כותב שמי שהפריש תרומה מפירות של חברו במטרה לקחת אותה לעצמו, ובעל הפירות אמר לו "מדוע לא לקחת פירות יפים יותר?", מגיחים שהוא מוחל לו בגלל מצוות הפרשת תרומה.

לעמ' 498, הערה 48

שו"ת ישועות יעקב, חו"מ, סימן ד, מיישב את הקושי בבבא קמא שם בדרך אחרת (בלי להזכיר את תרומת הדשן): שמה שלא מועילה מחילת קטן הוא בדבר שמגיע לו על פי דין, אבל כאן, כל זמן שלא קיבלו היתומים על עצמם לשלם למי שבנה את הבית, אין הבית שלהם, והבונה ישלם להם רק כמו ששילמו הדיירים הקודמים.

לעמ' 519, הערה 68

מהר"ש ענגלי, חלק ו שם, מסביר שבחוב רגיל, ספק מחילה אינו פטור, מפני שיש ספק איסור גזל על החייב אם לא יפרע, ואמנם גם לגבי הנושה יש ספק איסור גזל אם יגבה, אבל לנושה היתה תביעה לפני המחילה (כלומר, יש חזקת חיוב); אבל בכתובה שהיא מדרבנן, מספק הבעל פטור, מפני שיש עליו רק ספק איסור גזל מדרבנן, שספקו לקולא, ועל האישה יש ספק איסור גזל מהתורה, אם תגבה ממנו שלא כדין. ר' חיים שלמה שאנן, עיונים במשפט, אהע"ז, סימן מב, פוטר בעל מתשלום כתובה אף שהיה ספק אם האישה מחלה.

לעמ' 522, הערה 96

ראה ליד ציין הערה 86, שנתיבות המשפט, סימן כה, דיני תפיסה, ביאורים, אות יא, מנמק שהחייב מסתמך על לשון המוחל, ולכן הוא זוכה רק במה שבוודאי כלול במשמעות לשונו, מפני שאדם מתכוון רק למה שמשמע בוודאות מלשונו ולא לדבר שספק אם הוא משמע. אהל משה (הורוויץ), חלק ב, סימן קכא, מנמק, שבלשון שמפקיעה את כוח השטר, ממעטים אותה ככל שאפשר, ואין זה מצד "איני יודע אם פרעתיך". ר' ישראל אדלשטיין, "בענין ספק קם ליה בדרכה מיניה, ובדין אין ספק מוציא מידי ודאי", ספר זכרון שחר אורן, עמ' שלא, מנמק, שספק מחילה כספק מתנה מפני שלנושה יש חזקת מרא קמא על החוב, אלא שיש ספק האם זכה בו החייב על ידי מחילה, ומספק אינו יכול להפקיע את החוב מהנושה; ועוד, שאין ספק בפנינו על מחילת החוב הגדול, ואין ספק מוציא מידי ודאי. כנסת הגדולה, חו"מ, סה, הגהות בית יוסף, אות ל, מנמק שאף שהחייב מוחזק, תפיסתו אינה מועילה, מפני שתפס מדעת הנושה. קונטרס הספיקות, כלל ז, אות ב, תמה עליו, הלא תפיסה ברשות מועילה יותר מתפיסה שלא ברשות. קונטרס הספיקות עצמו (אותיות ב-ג) מסביר שזו נחשבת תפיסה שלא ברשות, מפני שהנושה נתן לו את הכסף על דעת שיחזיר לו, ולא על דעת שישאיר אצלו את הכסף, ולכן כאן מעמידים את החוב בחזקת מרא קמא, הנושה.

לעמ' 529, הערה 146

המהדיר לשו"ת פני יצחק שם, הערה 309, מסביר מדוע בלי קניין לא מועיל תנאי שלא תועיל מחילה, בשונה מקניין שאפשר להתחייב שלא יקנה: מחילה היא עניין מציאותי, עקירת סיבת התביעה מעיקרה, מפני שהתביעה עיקרה אינה תביעה ממונית אלא השלכה מחמת דבר אחר, והמחילה עוקרת את עיקר הסיבה, ולכן המחילה תקפה גם אם התנה מראש שלא תחול; אלא שאם עשו קניין, הקניין מעמיד את התביעה כתביעה ממונית ולא כתביעה כלפי האדם, ולכן המחילה אינה חלה.

לעמ' 530, הערה 155

אבל שו"ת בית דוד (משאלוניקי), אהע"ז, סימן פד, מציין שבסלוניקי תיקנו לכתוב בכתובה שגם אם יכתב שטר על כך שהודתה שבעלה פרע לה, אינו מועיל, אלא אם כן אחד מחכמי העיר תתום בשטר ההודאה, ויסביר מדוע

מילואים – השלמות

נכתב השטר. הוא מסביר, שהטעם שתיקנו לכתוב כך הוא מחשש שהבעל יפתה אותה למחול, ואם חכם חותם, אין חשש שהבעל פיתה אותה, שהרי מן הסתם החכם בירר שמחלה בלב שלם. הוא כותב שגם לפי הנוסח של ס' לוי, אם תכתוב שהתחייבה לתת לבעלה מהיום את הסכום שבמחלוקת, התחייבותה תקפה.

לעמ' 530, הערה 158

מפרישי הים, על ים התלמוד, בבא קמא פח ע"ב, אות יא, כותב לגבי מוכר שטר חוב, שנשבע שלא ימחל עליו, שגם מחילת היורש אינה תקפה, ומה ששו"ת הריב"ש, סימן שלה, כותב שיוורש אינו חייב לקיים שבועה של המוריש, אמור במקום שלא היה קניין, אבל אם עשה קניין וגם נשבע, היורשים חייבים לקיים, כמו שכתב סמ"ע, רז, ס"ק נג, לגבי אסמכתא, וכאן שטר החוב נמכר בקניין גמור, אלא שהמוכר היה יכול למחול, אבל הוא נשבע לבטל את כוח מחילתו, והרי כוחו של היורש למחול מבוסס על כך שהוא יורש כוח זה מהמוריש, וכאן שנסתלק כוח המחילה מהמוריש, אין ליורש מה לרשת. עולה מדבריו שהוא מסכים שבמחילה רגילה, שאין קניין שמבטל את כוחו של הנושה, ויש רק שבועה שהנושה נשבע שלא ימחל, היורש יכול למחול.

לעמ' 533, הערה 188

ב"ח, חו"מ, קעח, א, כותב שאם הנושה מחל לשותף אחד בעקבות בקשתו, המחילה מתחלקת בין כל השותפים, גם אם המחול לא ידע שיש לו שותפים, לפי הנימוק (בסמ"ח) ששותף אינו יכול להיפרד מהשותפות ולפעול לצורך עצמו בלבד, ודרך שותפים לפעול למען כולם. אולם כנסת הגדולה, חו"מ, קעח, הגהות טור, אות ג, כותב בדעת שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קלח, שבכגון זה המחילה היא רק לאותו שותף, כיוון שכאן אין מקום לנימוק שהמחול התכוון שאותו שותף יהיה שליח לקבל את המחילה עבור כולם (כפי שבי"ח עצמו כותב שלפי נימוק זה, בכגון זה המחילה היא רק לאותו שותף). מטה שמעון, קעח, הגהות טור, אות ז (הובא בשו"ת מלאכת שלמה (קמח), חו"מ, סימן יד, דף לד ע"ד), כותב שאפשר לומר "קיים לי" כמבי"ט.

שו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן מ, כותב שלפי הדעה שאם המחול לא ידע שיש עוד שותפים, המחילה היא רק לנמחל, הרי אם הם היו חייבים 100 ומחל 50, הנמחל פטור לגמרי, ושותפו משלם 50; אבל אם מחל 80, חלקו של הנמחל מחול לגמרי, ושותפו יפרע 20, אבל שותפו אינו חייב לשלם לנמחל 30, שהרי השותף היה חייב לנושה ולא לנמחל, אלא מהשמים ריחמו על שותפו, ואין לומר שהמחול התכוון להקנות לנמחל את שעבודו על השותף האחר, שהרי לשון מחילה משמעה רק מחילת החוב, לא הקנתה חלק מהשעבוד, ועוד, הרי מדובר שלא ידע שיש שותף; ורק אם הנושה אמר לנמחל "אני מקנה לך את שעבודי על שותפך" (במצב שהוא יודע שיש עוד שותף), הנמחל יכול לגבות משותפו 30. מלאכת שלמה שם (לה ע"א-ע"ב) מעלה אפשרות שאם הנמחל מוחזק מנכסי השותף האחר, וזכה בהם; ושם המחול אמר "אני לא מחול לשותף האחר" (אחרי שנודע לו שיש שותף אחר), יכול הנמחל אף להוציא מידו.

מטה שמעון שם כותב שאם לא נשאר נכסים בשותפות, כך שכל שותף רשאי להיפרד מהשותפות אף תוך הזמן, כמו שכתב רמב"ם, הלכות שלוחין, ד, ד, המחילה היא רק לאותו שותף, כיוון שכאן אין מקום לנימוק שאין שותף חולק שלא לדעת חברו. מלאכת שלמה שם (לה ע"ב) כותב שבכגון זה, אם הם היו חייבים 100 ומחל 80, הנמחל יכול לגבות משותפו 30.

שו"ת לחם רב, סימן קא, כותב שגם אם מת אחד השותפים, שנתבטלה השותפות (רמב"ם, הלכות שלוחין, ה, יא), אין לומר שמחילה לאחד מהם היא לו לבדו (כיוון שאין לראות אותה כשלוחים), שהרי השותפות בטלה רק לדברים אחרים, אבל הם נשארים שותפים בחוב עד פרעונו, שאם לא נשאר למת נכסים יגבו מהאחרים, ואם אין נכסים לאחרים, יגבו מעזיבונו של המת.

לעמ' 533, הערה 189

נתיבות המשפט וערוך השלחן הסבירו בכך את ההבדל בין פסיקת שו"ע שם לבין הדינים שהובאו לעיל, שרק החייב שנמחל מרוויח מן המחילה. אבל הם לא כתבו האם בסימן קעח מדובר שהם ערבים קבלנים זה בעד זה, או ערבים רגילים זה בעד זה.

ב"י, חו"מ, עז, ח, לומר משו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן יג, שאם מחל רק חלק מהחוב, אף עקב בקשת אחד השותפים, זכה רק אותו שותף. אבל שו"ת לחם רב, סימן קא, ש"ד, חו"מ, עז, ס"ק יז, ושו"ת בני אברהם, חו"מ, סימן מ, כותבים שגם אז המחילה היא לכולם.

לעמ' 533, הערה 190

רבנו שמחה, המובא בשו"ת מהר"ם מרטנבורג, דפוס פראג, סימן תקלא, ובשו"ת מהר"ח אור זרוע שם, כותב, שהדין כך רק במוכסים, שהמכס שלהם ובידם למחול למי שירצו, אבל לסטים שלא זכו בממון מעולם, גם אם מחלו לאחר מיוזמתם, מה שנשאר מתחלק בשווה בין כל הנשדדים.

מילואים – השלמות

יש להעיר ששׁו"ת הרא"ש, כלל עג, סימן ח, כותב הבחנה זו בין מחילה ביוזמת המוחל לבין מחילה עקב בקשה, לעניין שניים שהיו חייבים מס לקהל ביהד, אף שבתשובה שם לא נאמר שהיו שותפים בעסקים אחרים. גם פוסקים אחרים הביאו הבחנה זו לעניין חייבים משותפים שלא היו שותפים בעניינים אחרים.

לעמ' 534, הערה 193

אך שׁו"ת מהר"ח אור זרוע, סימן פ, כותב שגם אם השלטון מחל לו מיוזמתו, הרי אם השלטון נוטל מן האחרים מה שמחל לו, "לאו כל כמיניה" – כלומר שהוא חייב לפצות אותם. מצד שני, הוא כותב שגם אם השלטון מחל לו לבקשתו, הרי אם אמר בבקשתו "מחול לי חלקי ואל תכבדו על האחרים בגלל זה", כל ההפחתה היא לטובתו. שׁו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שסד, מוצא חריגים אחדים, שבהם מועילה מחילת המס לאדם מסוים: (א) (ד"ה באופן) אם השלטון מחל למישהו לפני שכבש את המדינה ההיא, לפני שאדם זה נעשה שותף באנשי המדינה, הוא פטור, ורק אם היה כבר שותף עם בני הקהילה, אינו יכול להיפרד מהם על סמך המחילה (נקודה זו הובאה בשׁו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן קא, ד"ה אמנם כתב הרב, וסימן קב, ד"ה וגם הטעם, ובשׁו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן מח, דף מט ע"ג–ע"ד). (ב) אם השלטון פטר אותו לגמרי, הוא פטור, מפני שבכך הוא נפרד מבני הקהילה לעניין מסים, ורק אם המחילה היא במס מסוים, אינו יכול להתנתק מהקהילה כיוון שהם נשארים שותפים באשר המסים (אבל שׁו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן קא, ד"ה אמנם כתב הרב, כותב שכאן הוא פטור רק לא המחילה לא גרמה הכבדה על שאר הקהל). (ג) (ד"ה עוד הייתי) אם השלטון מחל לרופא, הוא פטור, שכן ר' שמחה כתב שמי שמסתכן כדי להציל, זוכה במה שהציל (ראה במילואים להערה 193), וגם רופא מסתכן כל הזמן (אבל שׁו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן קא, ד"ה אמנם כתב עוד, כותב שמהרש"ם לא התכוון שדי בטעם זה בלבד, מפני שהנימוק של ההסתכנות מועיל רק אם אינם שותפים בתשלום המס, ועוד, שההסתנות הרופא לא היתה לשם מחילת המס). (ד) (ד"ה ועוד לגמור) רק במקום שישאר מועטים, כך שכל אחד מהם מנמנה, הנמחל אינו זוכה בהפחתה, מפני שמה שהקל לו השלטון גורם להכבדה על אחרים, כיוון שאינו גורע מהסכום הקצוב שהוא מעריך, אבל במדינה גדולה, אין הדברים נקבעים הצורה מדויקת כל כך, ויש הרבה שאין עליהם מס (נקודה זו הובאה בשׁו"ת לחם רב, סימן עט, בשׁו"ת דבר משה שם, דף מט ע"ג, ובשׁו"ת מצרף לכסף, תרומת כסף, סימן מ; אבל שׁו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן קא, ד"ה גם אם יעלה [הובא בשׁו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן מח, דף מט ע"ד], שדבריו אמורים במצב שאין הפסד ברור אלא חשש בעלמא שמה יכביד על האחרים, אבל במקום שיש הפסד ברור, המחילה אינה חלה גם אם השלטון מוחל מעצמו). (ה) (ד"ה א"כ) מועילה מחילה למי שמעולם לא נכתב בפנקס הקהילה, כיוון שאין חשש שמה שיחסיר השלטון מאלו יוטל על שאר הקהילה (גם נקודה זו הובאה בשׁו"ת מצרף לכסף, שם, המציין שהסכים עמו משא מלך, חלק ב, דף טז).

שׁו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן שעא, כותב שהקהלות הן כמו השלטון שמטילים על כל קהל שיפרעו מס קהל פלוני כך וכך, ולכן דין מחילתם כדיון מחילת השלטון. נראה שכונתו לעיר שיש בה כמה קהילות יהודיות, ויש מוסד של "קהילות" שקובע כמה מס תשלם כל קהילה לשלטון, ולכן מחילת ה"קהילות" שונה ממחילה על אחרים, מסוימת לאחד מבניה, הוא כותב שאם המחילה לאדם מסוים אינה פוגעת בקהילה שלו, הוא זוכה במחילה. שׁו"ת תורת חיים (מהר"ח"ש), חלק ג, סימן קא (ד"ה ואיברא דאיכא), כותב שלדעת רבנו שמחה, אם מישהו ביקש מהשלטון למחול לו, אחרי שנקבע הסכום הכולל, ההפחתה מתחלקת בין כל בני הקהילה, גם אם המחילה לא גרמה להכבדה על שאר הקהילה, מפני ששותף אינו יכול לחלוק שלא מדעת שותפו; ואם השלטון מחל מעצמו, הוא זוכה בהפחתה בתנאי שלא נגרמה הכבדה לקהילה; ואם מחל לפני שנקבע הסכום הכולל, גם אם מחל מעצמו, הנמחל אינו זוכה בהפחתה, מפני שמן הסתם השלטון קובע לעצמו כמה מס הוא יטול, ויכביד על הקהילה עקב המחילה. והוא כותב (בד"ה וצריך לומר) על פי תרומת הדרשן, שׁו"ת, סימן שמא, שאם השלטון אומר שהוא נוטל מהקהילה סכום מסוים מפני שיש יכולת בידם לשלם סכום זה בלי אותו אדם, הוא כאילו אמר שאם היה משלם אותו האדם עממה היה נוטל יותר ועתה שמחל לו, הוא נוטל פחות, והוא פטור גם לפי רבנו שמחה גם אם עוד לא קבעו את הסכום הכולל.

שׁו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמו (ד"ה ונוסף), כותב שאם השלטון מחל מישהו על המס לפני שקבע את שיעור המס לכלל העיר, הוא פטור (שלא כמהר"ם שהובא בעמ' 1213, במילואים להערה 193), אבל אם מחל אחרי קביעת המס לכלל העיר, כך שכבר חל עליו החיוב, הוא חייב. הוא אינו מזכיר את דברי ר' שמחה, אלא מסתמך על נימוקי יוסף, בבא בתרא כט ע"ב (בדפי הרי"ף), שכתב כך על מחילה למי שאין הכנסות.

מהרש"ך שם, ד"ה אך אמנם (הובא בשׁו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו, ד"ה ומיהו בעיקר) נדרספ בשינויים בשׁו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח, דפים קמא–קמב], ובשׁו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן מח, דף נ ע"א) כותב שמחילת השלטון מועילה אם הסיבה למחילת המס הוא שהוטל על אותו אדם תפקיד אחר למען השלטון, ולא סתם מחילה מתוך חיבה, מפני שלפי חוק המדינה, בעל תפקיד כזה פטור מהמסים הרגילים. כמו כן, שׁו"ת לחם רב, סימן עז וסימן עט (הובא בדבר משה, שם, דף מט ע"ג [שהובא בשׁו"ת יד ימין, חו"מ, סימן כה, דף קכו [מסומן קכה] ע"ד]), כותב שאם השלטון פטר אותו מפני שהוא עוסק בעסק מסוים, שלפי חוק המלך

מילואים – השלמות

מי שפוסק בו פטור מהמס, המחילה חלה, והוא פטור גם ממס שכבר הוטל, מפני שעיסוקו באותו עסק נחשב כאילו פרע לשלטון פירעון אחר; וגם אם כתוצאה מכך הוכבד המס על שאר הקהילה, אין זה אשמתו, כיוון שבוזה המלך חורג ממסמכותו, והוא גוזל מהקהל שלא על פי דין, ומזל הקהל גרם, כמו אילו גבה מס מאדם זה ואחר כך חייב את הקהל לשלם אותו סכום. אלא שבסימן עט כתב שאם ביקש את התפקיד, אינו נפטר מהמס, שמה אנשים ינצלו את זה להיפטור מהמס, ואילו בסימן עט כתב שאם השיג את הפטור על ידי מתן שוחד, הוא פטור ממס עתידי וחייב רק במס לשעבר. כנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות טור, אות קלו, וש"ת דבר משה (אמריילוי), חלק ב, חו"מ, סימן מח (נ ע"ב), מסבירים שמה שכתב בסימן עז אינו מן הדין, אלא שראוי להחמיר עליו מחשש לניצול כאמור. ר' שמואל פלורנטין, בשו"ת דבר משה שם, סימן מט, כותב שאדם כזה חייב במס הקצוב בכל העיר כל שנה, כיוון שכבר נתחייב בו, ורק מכאן ואילך הוא פטור כיוון שקיבל תפקיד מיוחד. כנסת הגדולה שם, אות קכד, מעלה אפשרות שרופא שהשלטון פטר ממס, פטור מטעם זה, שהוא כאילו הוטלה עליו תפקיד שלטוני, כיוון שהוא חייב לטפל כל יום בחולים בחצר המלך.

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קא (ד"ה וכל הך דכתיבנא), כותב שגם אם השלטון מחל מעצמו, הרי אם השלטון רוצה להטיל על הקהל מה שמחל לאדם זה, אינו זוכה במחילה.

לעמ' 534, הערה 194

תרומת הדשן, שו"ת, סימן שמא (הובא בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שסד), מנמק את דעת ר' שמחה, שמי שנמחל אינו יכול לומר שהוא מתנתק מהציבור, כמו שותף שיכול ליתול את חלקו בנכסי השותפות בלי דעת שותפו, כיוון שכאן הם גרים יחד ונושאים תדיר יחד בכל מיני מסים, כך ששותפותם קיימת עדיין לענין מסים אחרים, וכל ישראל ערבים זה בזה לשאת "בעול גלות".

גם שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שסד (ד"ה כל זה), מנמק את ההבדל בין מחילה על פי בקשת הנמחל לבין מחילה בלי בקשת הנמחל, שאם הנמחל ביקש, הוא נחשב כפועל בשביל כל הציבור, מפני שדרך שותף לטרוח בשביל השותפות, ואילו אם השלטון מחל מעצמו, ברור שהיה מצד אהבתו לאותו אדם, ולכן רק הוא זוכה בהפחתה.

לעמ' 534, הערה 196

במעשה דומה של מחילת ירושה עוסק שו"ת ויחי עוד, חלק ב, חו"מ, סימן יד (קעג ע"ד): אשה שמתו אביה וסבה, ועשתה הסכם עם דודיה, שבמסגרתה מחלה על כל תביעת ירושה, גם דבר שלא עלה על הדעת, ואחר כך מת אחד מדודיה, והיא אחד מירשיו. הוא פוסק שמחילתה אינה כוללת ירושה זו, מפני שאינה דבר שהיה צפוי לקרות, כמו שמוכר שמקבל על עצמו אחריות לאונס, אחריותו אינה כוללת אונס שאינו שכיח (שו"ת, חו"מ, רכה, ג), וכמו שכתב שו"ת מהרי"ק, שורש ז (הובא בב"י, חו"מ, רז, מחורש ב), שהמתנה תנאי עם חברו, התנאי כולל רק דברים שכיחים. הוא מסביר שאף שמתיה היא דבר שכיח, אין זה שכיח שהדוד ימות דווקא בחיי אישה זו, כמו שכתב ב"י, יו"ד, סימן רכה.

לעמ' 534, הערה 197

שו"ת הריטב"א, סימן רה, כותב שאין זה משום ש"לי" אינו כולל במשמעותו את היורשים, אלא משום שאיננו יכולים לעקור את התקנה שהגובה מנכסי יתומים צריך להישבע.

לעמ' 535, הערה 203

שו"ת בית דוד (משאלוניקי), חו"מ, סימן קיג (קיו ע"ד), כותב שאם הנושה מחל לחייב, והחייב אמר בשעת הפירעון למשך זמן מסוים, כמו בהארכת זמן, שאחרי יחזור החוב לתוקפו. ההצעה להכיר בסוג זה של מחילה עלתה על ידי מי שרצה להבריח את נכסיו מפני נושיו, על ידי הכרזה כפושט רגל, ולצורך זה היה צריך להישבע בערכאות שאין לו חובות שאחרים חייבים לו, בעוד שבאמת היו חובות כאלה, וכדי ששבועתו לא תהיה שבועת שקר, רצה למחול על החובות הללו מחילה זמנית (שהרי לא רצה להפסיד אותם לגמרי), כך שבמשך תקופת המחילה יוכל להישבע שאין לו חובות. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח, מביא חכם אחד שהביא ראה שמחילה כזאת תקפה, מט"ו, יו"ד, קסט, ס"ק כו, הנוקט שמלווה "מסלק עצמו לזמן" מהחוב. אבל תשורת שי דוחה את הראיה, שכונת הט"ז היא שמסלק את עצמו מקבלת הריבית על החוב לתקופה מסוימת (הדין הוא במי שמלווה לגוי בריבית ורוצה להעביר את החוב ליהודי אחר, בלי לעבור באיסור ריבית), וריבית זו לעולם לא תחזור אליו, אבל אי אפשר לומר שחוב שהלווה היה חייב, והסתלק ממנו המלווה לתקופה מסוימת, יחזור ויתעורר אחרי הזמן. עוד הוא מנמק, שאם ימחל לזמן, לא יוכל להישבע שאין לו חוב, שהרי הוא רק מחוסר זמן עד שיוכה

מילואים – השלמות

בחוב שוב, ודבר שהוא רק מחוסר זמן אינו נחשב שלא בא לעולם, כיוון שהזמן יבוא ממילא, כמו שכתב נתיבות המשפט, ריא, ס"ק ה, וזה כמו חוב שעוד לא הגיע זמן פרעונו, שאינו יכול להישבע שאין לו. הוא מביא חכם אחד שטען שלפי השיטה (שראינו בשער ראשון, פרק שלישי) שמחילה היא הקנאה, תועיל מחילה לזמן כמו שמועילה הקנאה לזמן, כמו שכתב נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ה, וגם במחילה לזמן, החייב מקבל רק קניין פירות בחוב, וקניין הגוף, כמו שכתב נתיבות המשפט, רמא, ס"ק ה, וגם במחילה לזמן, החייב מקבל רק קניין פירות בחוב, היינו הארכת הזמן, והגוף עדיין שייך לנושה. הוא מעלה אפשרות לראות את המחילה לזמן כמחילה גמורה תמורת התחייבות חדשה של החייב לפרוע אחרי הזמן. אבל הוא דוחה אפשרות זו, ממה נפשך: אם אפשר "לקנות" התחייבות תמורת החוב שהנושה נותן לחייב, חל מיד חיוב לפרוע לאחר זמן, והנושה אינו יכול להישבע שאין לו חובות; ולדעה שאי אפשר לקנות תמורת מחילת חוב (לדעות השונות עיין ברור הלכה, קידושין מז ע"א, ציין ב), כך שההתחייבות אינה תקפה, הרי גם המחילה בטלה, שהרי מחל רק תמורת ההתחייבות. אבל הוא מעלה אפשרות שכמו שכתב רמ"א, חו"מ, קנו"ג, שמועילה הקנאה הדרית של דבר שלא בא לעולם, מפני שכל צד גומר בדעתו להקנות כדי שיוכל לקנות את מה שהוא רוצה, גם כאן, החייב גומר בדעתו להתחייב לפרוע אחרי הזמן, כדי שיוכל לזכות במחילה, שמאריכה לו את הזמן.

לעמ' 547, הערה 23

יש לציין ששו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פח (קכב ע"ב), פוסק לגבי אישה בנידונו, שאף שאמרה לשון מחילה, התכוונה למתנה, כיוון שרגילים לקרוא לזה מחילה, והוא מסתמך על כך שגם הפוסקים נקטו לעיתים "מחילה" אף שהתכוונו לנתניה, וכל שכן שאפשר לומר כך על דברי אישה ש"אין לה חכמה אלא בפלך". בנידונו, האישה לא היתה המוחלת אלא היא אמרה שבעלה מחל לה. דבריו קשים, שהרי הוא פוסק (בדף קכא ע"ב) כשו"ע (עמ' 545) שמחילת בעלות בטלה, ואם מפרשים את ה"מחילה" כנתינה, היא תמיד תקפה. יש להעיר שיעקר נימוקו הוא שבנידונו לא היתה מחילת בעלות אלא מחילת חיוב.

לעמ' 561, הערה 121

כמו כן, שו"ת פני דוד (פאפו), חו"מ, סימן כא (קיח ע"ב), רומז שממה שהסמ"ע והש"ך יישבו את הרשב"א, שנביא בעמ' 563–567, בדרכים שונות, ולא יישבו את דבריו על פי החריג הנוכחי (כפי שפני דוד עצמו מיישב – ראה עמ' 566), מוכח שהם חולקים על החריג הזה.

לעמ' 566, הערה 166

דברי משפט, רמא, ס"ק א, לומד מלשון הרשב"א שהדין כך גם אם עשה קניין סודר, ומסביר שאף שמחילת קרקע מועילה אם עשה קניין סודר (כאמור בעמ' 553), כאן הקרקע היא דבר שלא בא לעולם, ואף שיש תוקף לתפיסת הקונה כשבא לעולם (כאמור בעמ' 355), לא שייכת תפיסה בקרקע. אבל שו"ת דברי שלום (מזרחי), חו"מ, חלק ב, סימן קלז, דוחה את דבריו, שהרי הקרקע באה לעולם; והוא כותב שהרשב"א לא התכוון לומר שקניין סודר אינו מועיל – עיין שם איך ביאר את לשון הרשב"א.

לעמ' 576, להערה 243

כמו כן, קובץ שיעורים, בבא בתרא, אות קא, כותב ששתיקה אינה יכולה להוכיח שהשותף רוצה למכור או לתת. הוא מסביר בכך את חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב (שהובא בעמ' 1239, מילואים להערה 237, אות ט), הכותב ששתיקה בעל קרקע במשך שלוש שנים אינה מועילה למחזיק לקנות את הקרקע מטעם מחילה, מפני שגוף הקרקע אינו נקנה במחילה; וקשה, מדוע לא נוכל לראות את שתיקתו כאילו אמר לשון מכירה? התשובה היא ששתיקה אינה יכולה ללמד על מכירה ומתנה. אבל הוא מקשה על כך, אם כן, מדוע לענין המוציא זיו אל חצר חברו, והלה שתק, שתיקה מועילה לקנות זכות הוצאת זיו, כפי שציין הרשב"א שם, והרי אילו אמר "חצרי מחולה לך להוצאת זיו", לא היה זוכה בזכות שימוש, מפני שלשם כך צריך בעל החצר לומר "חצרי נתונה לך או משועבדת לך לתשמיש זה", והרי שתיקה מוכיחה רק על מחילה.

לעמ' 579, להערה 265

אמרי משה שם מוכיח מהרמב"ן שאדם אינו יכול לקנות חפץ של אחר בלי שהבעלי יקנה לו, ולא די שיהיה ידוע שנוח לבעלים שיקנה את החפץ. אבל יש שכתבו שאם יש אומדנא שהבעלים רוצה להקנות לו, הוא יכול לקנות בלי דעת המקנה (ראה לרוגמה עמ' 361, בשם נתיבות המשפט, ועמ' 575, בשם קצות החושן). תורת הקניינים (רובינפלד), מילואים, סימן א, אות א (עמ' תלא–תלב), מיישב, שאם הבעלים שותק, וידוע שהוא מסכים להקנות, יש אומדנא דמוכח כאילו עמד בפנינו ואמר לקונה שיחזיק, אבל אם הוא אומר לשון גרועה, אין אומדנא, שהרי אנו רואים שאינו מוסר לאחר את בעלותו; הוא חושב שבזה שהוא מסתלק, הנכס נעשה ממילא של האחר, ולכן אין אומדנא שהוא רוצה להקנות לו.

מילואים – השלמות

לעמ' 580, להערה 282

לחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קניין סודר, סימן נו (נא ע"ד), מסביר שלשון "דין ודברים אין ל" משמעותה שהוא מסתלק מגוף החפץ מעכשיו ואינו רוצה שיהיה לו חלק בו, וניכר שהוא רוצה להקנות את הקרקע, אבל כדי שתזכה האישה או השותף צריך לשון מתנה; ואם עשה קניין, הקניין מתקן את דבריו כאילו אמר לשון מתנה, כיוון שהתכוון לכך.

לעמ' 600, הערה 378

פרישה, חו"מ, רז, טו, ומטה שמעון, רז, הגהות טור, אות סג (הובא בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' יז), מיישבים, שגם אם מדובר בחפץ, הקונה מקנה אותו למוכר לגמרי, ולכן כשהקונה חוזר בו, מעיקר הדין היה חיוב על המוכר להקנותו לו חזרה, והקונה יכול למחול על חיוב זה, ואין זו מחילת בעלות.

לעמ' 602, הערה 394

שתי הנפקויות הללו נזכרו בתוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר), אבל לא כיישוב לקושיה שזו מחילת בעלות. על מחילת זכות מצרונת, ראה בהשלמות לעמ' 657. ראה עוד להלן, עמ' 604, בהסברים לדברי תוספות שם, מדוע מחילת המקבל אינה מחילת בעלות. לגבי הפירות, ראה עמ' 1309, בהשלמות לעמ' 426, שדרישה, חו"מ, רמ, א, כותב שלדעת הטור, אם הפירות שצמחו בין תאריכי השטרות קיימים בעין, הנותן (או המוכר) נוטלם, מפני שהמקבל (או הקונה) מוחל; אבל ר' יעקב ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (צט ע"ב), מעיר שזו מחילת בעלות, ואכן תוספות שם נקטו שהוא מוחל על פירות שכבר אכל הנותן, שלגביהם המחילה היא על חיוב המוכר לשלם עליהם.

לעמ' 604, הערה 410

גם שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן כג (קנ ע"ג–ע"ד), ובספרו כנסת הגדולה, חו"מ, סימן קעה, הגהות טור, אות מג, וסימן רמ, הגהות בית יוסף, אות א (הובא בשו"ת יד ימין, חו"מ, סימן י, דף קד ע"ד, ובשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד, דף צט ע"ב), כותב שתוספות, בתירוץ השלישי, התכוונו לפירוש הריטב"א.

לעמ' 605, עמ' 414

דח"יה אחרת: שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה (קא ע"ב), מסביר שכוננת התוספות היא שהמקבל מוחל על זכותו למנוע את טריפת הנושה, כאילו המקבל נעשה ערב לנושה, שיוכל הנושה לטרוף ממנו. דבריו קשים, שהרי ערב יכול לחזור על החיוב, ואילו כאן המקבל לא יוכל לחזור על הנותן. יותר פשוט לתרץ כפי שהסביר לפני כן (בדף קא ע"א), שהמקבל מחל על אחריות הנותן לפצותו על טריפת הנושה.

לעמ' 624, הערה 577

ר' משה פאררו, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב (עמ' ח), פוסק על פי שיטת ר"א יצחקי, שבנידונו, שמקבל קרקע במתנה החזיר את שטר המתנה לנותן, שאף שזו מחילת קרקע, היא תקפה כיוון שהיה ניכר שיש למוחל גמירת דעת. והוא כותב שאף שקרית מלך רב, חלק ב, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב (דף כו), ור"י ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד, חלקו על ר"א יצחקי, הרי ר' דוד חזן בשו"ת נדיב לב, שם, סימן נה, מצדיק את ר"א יצחקי. אבל ר' אליהו מני שם, סימן ג (עמ' יד), מעיר שאורח משפט (חזן), רמא, הגהות בית יוסף, אות ד ואות ז, מביא פוסקים שחלקו על ר"א יצחקי. גם זאת, ר"א מני שם מעלה אפשרות להסביר ע"פ שיטת ר"א יצחקי את מה שנהגו בשטרי הטבה (המוכר קרקע על תנאי שהמוכר יהיה זכאי לקנות את הקרקע חזרה) שאם המוכר רוצה לקנות את הקרקע חזרה, הקונה רק מחזיר לו את שטר המכר ואינו כותב שטר מחדש (ולכאורה צריך שטר חדש, כיוון שהקונה מוכר למוכר). הוא מפני שמחילת קרקע מועילה אם ניכר שיש גמירת דעת, והחזרת השטר והכסף מראה שהקונה מוחל עליו למוכר.

לעמ' 633, הערה 639

שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד), כותב שדעת הרשב"א נוטה שגם בעבד כזה לא מועילה מחילה באמירה. והוא מקשה, שחידושי הרשב"א, יבמות מה ע"ב (שנביא בהערה 650), כותב (גם בשם הרמב"ן, והוא בחידושיו שם) שעבד כנעני שעוד לא טבל, שקניו רק למעשה ידיו, מועילה מחילה עליו באמירה. הוא מעלה אפשרות לומר שגם אם הקניין הוא רק למעשה ידיו, לא מועילה מחילה עליו באמירה, כמו שאין תוקף המחילה על זכות שכירות (ראה עמ' 644).

לעמ' 634, הערה 646

חכמת שלמה, חו"מ, שיב, ה, עושה הבחנה: אם הארון אמר "אין לי עסק בך" ספק אם התכוון בלשון עתיד, לומר "מעתה אין לי עסק בך", ואינו מועיל, או שזו הודאה, ואודיתא הוא קניין מועיל, גם אם זו הודאה פיקטיבית, ומספק העבד משתחרר כיוון שהוא מוחזק בעצמו; אבל אם הארון אמר "אני מסתלק" או "איני חפץ בה", אינו מועיל, מפני שמשמעותו לעתיד. בני שמואל, שו"ת, סימן לו (פד ע"ג), כותב שלדעת רמב"ם, הלכות עבדים, ה, יז, אם אמר בעל פה "הרי אתה בן חורין", וניכר מהנסיבות שאמר זאת בלב שלם, העבד יצא לחרות. אבל שו"ת תורת חסד (פריחא), סימן מז, כותב שטעם הרמב"ם שם הוא שהודה בכך ששיחרר אותו כדין בעבר.

לעמ' 639, הערה 7

זכות שימוש ברכוש ציבורי: ר' מאיר י' מזוז, "ממון ציבורי, שיתופי או שאין לו תובעים", שערי צדק ג (תשס"ב), עמ' 295–297, כותב שלבני עיר יש רק זכות שימוש ברכוש הציבורי של העיר, ולא בעלות כשתה, ולכן כל אחד מהם יכול להסתלק מזכותו בלי קניין.

לעמ' 639, הערה 13

בעמ' 387, ובמילואים שם, עמ' 1094, ראינו שבעיקרון אישה יכולה למחול על שעבוד כתובתה על קרקע מסוימת של הבעל, אלא שבמצבים מסוימים היא יכולה לבטל את המחילה בטענת "נחת רוח עשיתי לבעלי". בעמ' 425 הבאנו דוגמאות למחילה מכללא של אישה על חלק משעבוד הנכסים לכתובתה. לגבי המקרה שם של מחילת כתובת ארוסה, אף שהיא אפשר לפרש שהכוונה למחילת הכתובה כולה, מהרש"א, כתובות מג ע"ב, מפרש שהכוונה למחילת שעבוד הנכסים בלבד.

בית יעקב (לורברבוים), אהע"ז, טו, א, כותב שאף שאישה אינה יכולה למחול על כתובתה (ראה עמ' 82), היא יכולה למחול על שעבוד נכסי הבעל לכתובה. גם אמרי בינה (אש), כתובות נא ע"ב (דף צד ע"ג בדפי הספר), מעלה אפשרות שאינה יכולה למחול על כתובתה מפני שזו תקנת חכמים (ראה עמ' 82 שם), אבל היא יכולה למחול על שעבוד הנכסים בלבד, מפני ששעבוד הנכסים הוא תקנה מאוחרת. לעומת זאת, שו"ת ויקרא אברהם, חו"מ, סימן י, כותב שמחילה על שעבוד כתובה מועילה רק בקניין, ומסתמך על שו"ע, חו"מ, לו, א. אבל שם מדובר בהסתלקות שותף מחלקו בנכס, שהיא מחילת בעלות.

לעמ' 641, הערה 34

משפט החוב (אטינגר), סימן לד (עמ' קמד–קמה), מעלה הסברים שונים במקצת להלכה זו: לפי רבנו תם, המובא בר"ן על הר"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הר"ף), האומר ששעבוד הנכסים הוא ערבות על שעבוד הגוף (ולכן מוכר שטר חוב יכול למחול עליו, מפני ששעבוד הגוף עדיין שלו), הרי אם נמחל החוב, אין סיבה לשעבוד הנכסים, ומראש שעבוד הנכסים חל רק כל זמן שחל שעבוד הגוף, מפני שגדר שעבוד נכסים הוא שיש לנושה זכות בנכסים לצורך גביית החוב, ואם כן, זה לא שהתברר למפרע שבטל שעבוד הנכסים, אלא שאם פקע שעבוד הגוף, פוקע ממילא שעבוד נכסים מכאן ולהבא. לעומת זאת, תוספות, בבא בתרא עו ע"ב (ד"ה קני), שלא קיבלו את הסבר רבנו תם לכך שהמוכר שטר חוב יכול למחול עליו, סבורים שאותו גורם (קבלת הכסף על ידי הלווה) שיוצרת את שעבוד הגוף יוצרת את שעבוד הנכסים, נמצא ששעבוד הנכסים הוא חלות ממונית נפרדת, ובכל זאת מחילת החוב מפקיעה את שעבוד הנכסים, מפני שנושה שמוחל על החוב, מחכוון למחול גם על שעבוד הנכסים; ואכן, אם אמר בפירוש שאינו מוחל על שעבוד הנכסים, שעבוד הנכסים נשאר.

לעמ' 642, הערה 42

שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (יו ע"א), מסיק מנימוקו של הרמב"ן, שאם חייב החזיק בקרקע אחרי שהנושה מחל, זכה. ר' חיים דוד חזן, בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן י (יט ע"א), כותב שכוננת הרמב"ן היא שאם החייב טוען שהתנה שיוכל לסלק והנושה טוען שלא התנה, הנושה זוכה כיוון שהחייב אינו מוחזק. אבל ר"י פרנקו, בתגובתו שם (יט ע"ב), דוחה הסבר זה.

לעמ' 642, הערה 44

כנראה, ב"י מסתמך על הראב"ד, המובא בנימוקי יוסף, בבא מציעא לט ע"א, בדפי הר"ף (שהובא במחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן יג), שמנמק כך, לפי הגהת פעולת שכיר, שם לח ע"ב (שלפיה דבריו מוסבים על נידוננו). הראב"ד מתבסס על הכלל שתנאי שעשה מי שהתנאי לרעתו הוא פיסומי מילי. דבריו קשים, שהרי בכל מחילה, המחול עושה תנאי לרעתו, ובכל זאת המחילה תקפה. צריך לומר שהוא מסתמך על הנימוק דלעיל, שאין תוקף למחילה על זכות קניינית, אלא שהוא מוסיף שגם בתורת תנאי אינו תקף כיוון שמי שהתנאי לרעתו התנה.

מילואים – השלמות

לעמ' 643, הערה 48

גם שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (טז ע"ב), כתב שהר"ן מתכוון לנושה שמוחל על החוב עצמו, והוא מסביר שאף שהר"ן שם אומר שאין תוקף למחילת חוב שיש עליו משכון ביד הנושה (כדעה שהבאנו בשער חמישי), הטעם הוא שהמשכון קנוי לנושה, ואילו קרקע ממושכנת אינה קנויה לנושה.

לעמ' 643, הערה 53

בנידונו של מחנה אפרים, ההסכם היה שבשנתיים הראשונות הלווה אינו יכול לסלק את המלווה על ידי תשלום החוב, ורק אחר כך הוא יכול. גם שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן יג, מעלה אפשרות שבמשכנתא דסורא, אין תוקף למחילה (בלי קניין סודר), מפני שגופו קנוי לנושה.

לעמ' 644, הערה 56

הריב"ש הובא גם בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אה"ע, סימן טז, דף כו ע"ד, במשנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ד, בשו"ת לב מבין (ברדוגו), חו"מ, סימן קעט, בחכמת שלמה, חו"מ, שיב, ה, בערוך השלח, חו"מ, שטז, יא, בשבילי דוד, חו"מ, סימן קפט, באולם המשפט, סימן קפט, בדברי משפט, שטז, ס"ק ב, בדבר משה (רוזמין). קידושין כז ע"א, סימן שלב, עמ' קצח, בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סימן לו, בשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה, אות ו [=פד"ר, כרך ו, עמ' 106], בחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סימן כד, דף נ ע"ג, ומהדורא בתרא, חו"מ, סימן לט, דף רמו ע"א.

לעמ' 645, הערה 74

שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (יז ע"א-ע"ב), משיב על דחיית חקרי לב, שהריב"ש מדבר בשוכר ששילם וגם עשה קניין סודר ושטר, ולכן גם אם נאמר שהוא זוכה רק בשווה פרוטה מהשכירות כל יום על ידי הכסף, הרי קנאה בחליפין ובשטר לכל הזמן, ואף שלפי תוספות, קידושין כז ע"א (ד"ה ומקומו), שכירות אינה נקנית בחליפין, ויש אומרים שחליפין אינו מועיל במכר בלי כסף, כמו ששטר אינו מועיל בלי כסף, הרי אפשר לצרף את השטר והחליפין יחד, והם קונים בלי כסף, כמו שכתב שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן פב (פ), בסופו. הוא חוזר על דבריו בקיצור, שם, סימן י (יט ע"ג).

לעמ' 648, הערה 95

כמו כן, משהא דרבנא, חידושי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, שיב, ה (קפו ע"ב), חולק על מהרשד"ם, שבסמוך, וכתב שלענין זכות הדירה בזמן ההודעה, מחילה מועילה מפני שזו "זמן הודעה בעלמא", כלומר, זאת לא זכות קניינית. כמו כן, משכנות הרועים, מערכת ש, אות קעז, חולק על מהרשד"ם, וכתב שרק אם השוכר קנה את השכירות בקניין גמור ובכסף, היא שלו לזמן שקבעו, ואינו יכול להסתלק ממנה בדיבור בלבד, אבל זכות השוכר בדירה מכוח התקנה היא רק שעבוד, ואינו מוחזק בקרקע, אלא הקרקע בחזקת המשכיר, ולכן מחילתו חלה בדיבור לחוד. הוא מביא ראייה מ"ח, חו"מ, שיב, טו, הכותב שגם בזמן שיש לשוכר זכות מכוח חובת ההודעה, הקרקע ברשות המשכיר, לענין השאלה מי נאמן.

לעמ' 648, הערה 103

משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ד, מקשה על מחנה אפרים, מניין שמשמעות לשונות אלו היא הפקר? דברי מחנה אפרים קשים, שכן רק בעל נכס יכול להפקיר אותו, ולא מצאנו שמי שיש לו זכות קניינית מישינת בנכס יכול להפקיר את זכותו. חכמת שלמה, חו"מ, שיב, ה (הובא בפד"ר, כרך יז, עמ' 73), כתב שיש לשון סילוק שמועילה לבטל את השכירות: אם אמר לשון שמשמעותה שהוא מודה שאין לו זכות שכירות, וזכותו בטלה, מפני שזו אודיאת שהיא קניין, שמועיל לבטל זכות שכירות.

לעמ' 649, הערה 112

תשובות ר' אליעזר, חלק ב, סימן א, אות ב, מסביר את דעת הריב"ש, שיש לבעל הבית זכות שימוש בארבע האמות רק לפרוק משא, ולהעמיד שם בהמה, ואין לו קניין הגוף בקרקע, אלא רק שעבוד גוף הקרקע לשימוש, ולכן המחילה תקפה.

מאירי, בבא בתרא יא ע"ב (ד"ה אחד), מזכיר מי ש"רצה לוותר להם דין ארבע אמותיו". הרי שלדעתו אפשר למחול על זכות זו. אבל שם מדובר במי שרוצה לפתוח פתח מביתו למבוי, ובני המבוי מתנגדים מפני שבכך יקבל ארבע אמות במבוי, וייתכן שרק בכגון זה, שעדיין אין לו זכות ארבע אמות, הוא יכול למחול עליה. אלא שיש בכך בעיה אחרת: שזו מחילה על זכות עתידית, שאינה תקפה, כפי שראינו בשער רביעי. ייתכן שהוא מתכוון לסילוק, כדעה (לעיל, עמ' 241) שמועיל סילוק מזכות עתידית.

לעמ' 654, הערה 154

נתיבות משפט, על מישרים, נתיב יא, חלק ד (לו ע"ב), מסביר את דעת רבנו שמחה, ש"לך קנה" הוא לשון מכירה, שהוא מוכר לקונה זכות בקרקע, ואת זה אינו יכול לעשות אף בקניין כיוון שזה קניין דברים, שהרי אין לו זכות בגוף הקרקע, ושכבודו חל רק אחרי שמישהו קונה, ולכן אמר שקניין מועיל אחרי שמישהו קנה.

לעמ' 655, הערה 162

חידושי הגר"ח מטלז, בבא בתרא, עמ' רב, מסביר שהקניין מועיל אף שהוא קניין דברים, מפני שבר מצרא מוחל רק על זכותו למנוע מאחרים לקנות, והקניין נועד רק לחזק את הדבר.

לעמ' 656, הערה 165

שו"ת הרא"ח, חלק א, סימן קכה, כותב שלדעת רבנו שמחה, גם אם שתק המצרן לא איבד את זכותו, שהרי רבנו שמחה אמר שהקונה צריך לקנות מהמצרן, ושתיקה היא בלי קניין. אבל נתיבות משפט, על מישרים, נתיב יא, חלק ד (לו ע"ג), מעלה אפשרות שרבנו שמחה הצריך לקנות מהמצרן רק אם אמר לקונה "קנה", שמשמעותו שעשאו שליח לקנות עבורו, והקרקע נקנית ממש למצרן, וכדי להפקיע את זכותו, הקונה צריך לקנותה ממנו, אבל במצרן רגיל די בשתיקה, משום שהקונה אינו שלוחו ממש אלא חכמים נתנו למצרן כוח כאילו הקונה שלוחו.

קריית מלך רב, שו"ת, סימן א (עמ' תתקכב), מעלה אפשרות שגם אם ראה המצרן שהקונה משתמש או שהמצרן שכר ממנו, אין בכך מחילה על זכותו, מפני שהוא יכול לטעון "חשבתי שאתה משתמש בתור שוכר, ושלא קנית", או "חשבתי שאתה שליח של בעל הקרקע להשכיר, או שהוא השכיר לך ואתה השכרת לי", ומה שכתב הרמב"ם שהפסיד הוא אם נמלך הקונה בבר מצרא ואמר לו "קנה", ואחר כך ראה המצרן שהקונה משתמש או שהמצרן שכר ממנו, ואז הפסיד, מפני שאז אינו לטעון טענות אלה.

נתיבות משפט, שם, כותב שאם המצרן רק ראה את הקונה משתמש בקרקע, אין הוכחה שמחל, שהרי ייתכן שהיה טרוד בהכנת כסף לקניית הקרקע, ולא ראה צורך למחות, כיוון שהוא עתיד להזמינו לדין, ומה שנאמר בטקסט שזו מחילה, מדובר שכבר עבר זמן שלוקח לו להשיג כסף.

לעמ' 656, הערה 169

כנסת הגדולה, חו"מ, קעה, הגהות טור, אות מג, ור' אהרן לפפא, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכג (ד"ה ומה שהביא), כותבים שלכך מתכוון תשובות הגאונים הקצרות, סימן קנז, הכותב שאם ויתר בעל המצר "ללוקח נכרי" אין צורך בקניין. אבל הם לא הסבירו מדוע נקט "נכרי".

על השיטות השונות ברין מצרן שלא תבע מיד, ראה: שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן סח; קריית מלך רב, שו"ת, סימן א (במהד' קושטא נדפס בחלק א, במהד' לייקווד נדפס בחלק ב), עמ' תתקכב–תתקכח במהד' לייקווד; אנציקלופדיה תלמודית, ערך בר מצרא, ליד ציוני הערות 302–311; ברור הלכה, בבא מציעא קח ע"א, ציון ט, פרקים ד–ה.

לעמ' 656, הערה 170

כמו כן, סמ"ע, קעה, סי"ק נו, מנמק את דברי שו"ע, חו"מ, קעה, לב, שאם עבר זמן שהיה מספיק לתובעו, ולא תבע, הפסיד את זכותו, שהוא מפני שמניחים שמחל. כמו כן, ביאור הגר"א, חו"מ, קעה, סי"ק פ, מבאר את דברי הרמ"א שם, שאם שתק מתוך טעות, לא הפסיד את זכותו, שטעמו הוא שמחילה בטעות בטלה. כמו כן, פרי האדמה, הלכות שכנים, יג, ד (ד"ה אמנם מה), כותב על שיטת רב האי גאון, המובא ברא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן כג, שאם לא מחה מיד הפסיד את זכותו, שהוא מטעם מחילה מכללא.

אבל מרא"ש שם משמע שיש טעם אחר לכך שהפסיד את זכותו אם עבר זמן: מפני שזכות בר מצרא מבוססת על "ועשית הישר והטוב", ואם היה יכול לתבוע ולא תבע, אין צורך להגן עליו, ואדרבה, יש להתחשב במוכרו, שלא יצטרך לחשוש כל הזמן שמא המכר יתבטל.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן רעז, נשאל על שוכר בית (שיש לו זכות כמצרן לקנות את הבית), שהודיע לו המשכיר שבדעתו למכור אותו, ורק אחרי זמן מסוים אמרה אשת השוכר שהיא רוצה לקנות את הבית, ומישהו אחר קנה את הבית, וטען שהיות שעבר זמן מאז שנועד לשוכר על רצון המשכיר למכור, ולא הודיע שברצונו לקנות, הראה שמחל על זכות המצרנות. אבל מהרשד"ם אינו מתייחס בתשובתו לטענת המחילה.

לעמ' 656, הערה 174

אבל הגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ט, סימן כב, מנמק בדרך אחרת, תוך השוואה להלכה (בבא מציעא קח ע"ב) שאם הקונה מציע כסף איכותי יותר משמציע המצרן, או שהקונה מציע כסף מזומן ואילו למצרן אין כסף מזומן, אין למצרן זכות קדימה. שו"ת חמדת שלמה, חו"מ, סימן ח, אות ד, כותב שזה הנימוק הנכון, ומסביר שגם כאן

מילואים – השלמות

המוכר מעדיף למכור לקונה, ולא למצרן שסירב לקנות (אלא שאחר כך חזר בו המצרן). הוא דוחה אפשרות לנמק שכאן אין לומר שהיה משטה בו כדי שהמוכר לא יעלה את המחיר, שהרי גם כאן אפשר לומר כך, שהוא דוחה אותו כדי שימכור לו בזול. הוא כותב לאור הנימוק שזה לטובת המוכר, שאם המוכר רוצה בכל זאת למכור למצרן, נשארת למצרן זכות קדימה.

אבל שו"ת אגודות אזור מדברי, חו"מ, סימן ג (עח ע"א), משיב על דברי חמדת שלמה, שכאן אין לומר שהמצרן דוחה את המוכר כדי שימכור לו בזול, שהרי מדובר שהמוכר מציע לו לקנות באותו סכום שהציע הקונה, כמו שכתב סמ"ע, קעה, ס"ק נו, שאם לא כן, המצרן יכול לטעון שהיה משטה. הוא עצמו כותב (בדף עח ע"ב) שעיקר הטעם שכאן אין צריך קניין הוא שגם במצב שהקונה נמלך (ליד ציון הערה 147), יש דעה בבבא מציעא קח ע"א שהמצרן הפסיד גם אם לא עשה קניין, ולכן כאן שהמוכר נמלך בו, יש לפסוק שהפסיד את זכותו גם בלי קניין, כדי למעט במחלוקת.

לעמ' 656, הערה 177

שו"ת שמחה לאיש (אלישר), אהע"ז, סימן יא (מד ע"ג-ע"ד), מביא את דברי אבקת רוכל, ועולה מדבריו שהוא מיישב בכך את הקושי שהעלה שם, איך בר מצרא מסתלק בדיבור בלבד, הרי יש לו זכות בגוף הקרקע, כמו שכתב הר"ן (שציון בהערה 159). התשובה היא שאכן אינו יכול, ורק אם כבר קנה הקונה, זכה.

לעמ' 657, הערה 182

קריית מלך רב כותב כך על פי תוספות, כתובות מד ע"א (ד"ה אימר), שכתבו שמי שקיבל שני שטרי מתנה (או מכו) על אותה קרקע, מתכוון למחול על השטר הראשון, לענין זה שאם הנותן קנה קרקע סמוכה בין תאריכי שני השטרות, לא תהיה למקבל זכות בר מצרא לגביה. כנסת הגדולה, חו"מ, קעה, הגהות טור, אות מג, ובספרו שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכב (ד"ה וראיתי), מקשה על תוספות, איך המחילה מועילה בלי קניין? הוא מיישב, שהיות שנעשה מעשה לכתוב שטר שני מזמן מאוחר, המחילה חלה בלי קניין, כמו אם אמר למוכר שאינו רוצה (כאמור ליד ציון הערה 172). ר' אהרן לפפא, בעי חיי, שם, סימן קכג (ד"ה ואני שמעתי), מסביר ששם הקרקע עצמה לא היתה שלו (כחסבר הריטב"א, שהובא בעמ' 602), ולכן אין לו זכות מצרנות, שלא כמו נידונו, שהקרקע שלו אלא שמחל על זכות המצרנות. שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נה (קא ע"א), מסביר שהוא כאילו התנה מראש שלא תהיה לו זכות בר מצרא בקניית קרקע סמוכה; כלומר, אמנם אין תוקף למחילה אבל תנאי תקף. על פי זה הוא כותב שרק כלפי הנותן אין לו זכות בר מצרא, אבל הוא יכול למנוע מאדם זר לקנות קרקע סמוכה, כיוון שההסכם היה רק עם הנותן. אבל מהרש"א, כתובות שם, כותב שאין לו זכות בר מצרא אף כלפי אדם זר, ונדיב לב מסביר (בדף קא ע"ג) שדבריו צודקים לפי הבנת חידושי הרמב"ן, כתובות שם, שלפי תוספות, המקבל מוחל על הקרקע עצמה בין שני התאריכים (אלא שהוא מקשה עליהם שאי אפשר למחול על בעלות – ראה עמ' 602), ואם כן, אין לו אז שום זכות של בר מצרא. הוא מעלה אפשרות (בדף קג ע"ג) שטור, חו"מ, רמ"א, סבור שהמקבל אינו מפסיד זכות מצרנות, מפני שאילו רצה למחול עליה לא היה כותב שטר שני על הקרקע, אלא היה כותב שטר מחילת מצרנות.

לעמ' 693, הערה 255

דוגמה אחרת לביטול מחמת מחמת העדר גמירת דעת היא מחילה בכפייה. משכנות הרועים, מערכת ש, אות ריט, כותב בשם שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קצה, כותב שכמו שמודעא על מחילה מועילה גם אם לא העידו עדי המודעא שהכירו באונסו של המחול (כפי שראינו בעמ' 380-381), כך גם במודעא על סילוק אישה משעבוד כתובתה, מפני שסילוק השעבוד היא כמחילה. אבל לא מצאנו את הדברים בשו"ת מהרש"ך.

לעמ' 700, הערה 326

תורת ישראל (וולפין), חלק א, עמ' קנו, מקשה על קצות החושן, אם סילוק מועיל מטעם תנאי, מדוע מועיל סילוק מזכות עתידית (כמו שכתבו תוספות, כתובות פג ע"א, ד"ה כדרב), הרי לא מועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם? דבריו קשים, שהרי שו"ע, חו"מ, רט, ד, כותב שמועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם (והוא עצמו כותב בעמ' קפא שתנאי מועיל גם לפני החיוב, כגון בתנאי בשאר וכסות). על כל פנים, הוא מיישב (בעמ' קעב-קעט) שקצות החושן סבור שאמנם סילוק הוא מטעם תנאי, אבל תחילה צריך לחול מדין סילוק ולא מדין תנאי, ואחרי שחל הסילוק יש לו דין תנאי, אבל בדבר שהוא ברשותו סילוק אינו יכול לחול; ולכן מועיל סילוק מזכות עתידית אף שלא מועיל תנאי בדבר שלא בא לעולם; אבל גדר מתנה על מה שכתוב בתורה הוא רק אחרי שכבר חל הסילוק, שאז עוקר דין תורה, ולענין זה הסילוק נחשב תנאי.

לעמ' 708, הערה 381

סברה דומה אומר חידושי ר' שמעון יהודה הכהן (שקאפ), כתובות, סימן מט, אות א, באחד מהסבריו: אם האישה

מילואים – השלמות

תתבע ממנו שאר וכסות, יתבטלו הקידושין, ואז לא תהיה לה זכות לקבל שאר וכסות, ונמצא שתביעתה אינה תביעה אמיתית, ולכן הקידושין קיימים בכל אופן. אחר כך הוא מסביר באופן קצת שונה: התנאי הוא שלא יחול דין חיוב בשאר וכסות, ושם יחול יתבטלו הקידושין, ואז יהיה פטור משאר וכסות, ובדרך זו הוא יכול לגרום שלא יחול דין התורה; ובדרך כלל תנאי כזה אינו חל מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, אלא שבממון הוא חל כיוון שאין בכך עקירת דבר תורה שהרי שני הצדדים מסכימים, והרי היא יכולה למחול אחר כך, ולכן אין זה נגד רצון התורה שיוכל למנוע את חלות דין התורה. הוא דוחה את האפשרות לפרש שהתנאי הוא שהקידושין יחולו אם האישה תמחל על שאר וכסות, שהרי היא אינה יכולה למחול עליהם עד שיחול חיובם (שהרי אין תוקף למחילת זכות עתידית), ואם התנאי הוא שתמחל כשיחול חיובם, מדוע נאמר בראשון מציצא נא ע"א ש"על מנת שאין לך עלי אונאה" אינו חל כיוון שהמתאנה אינו יודע שיש חיוב, הרי גם שם יוכל למחול כשייודע לו?

לעמ' 717, מילואים להערה 8, אות ב

ג. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ט, מציע דרך נוספת להבין את פעולת המחילה: מחילה היא פעולה חיובית לביטול החוב, כאילו הנושה מוחק את החוב הכתוב עליו, כמו שבמקשים על מחילת עוונות "מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו". אבל שיטה זו קשה, שכן היא מניחה כאילו יש איזה פנקס רוחני שבו כל החובות רשומים (כמו שחטאים רשומים אצל הקב"ה בפנקס), גם חובות שבעל פה, והנושה יכול למחוק חוב מהפנקס; ולא מצאנו במקורות רמז לקיום פנקס כזה.

לעמ' 721, מילואים להערה 64, אות ב

משפט החוב (אטניגר), סימן כ (עמ' ע), מסביר על פי השיטה שמחילת חוב היא סיבה שמחייבת תמורה, את דברי אבי עזרי, מהדורא חמישאה, הלכות גזילה ואבידה, ז, יב, שזקיפת חוב היא מחילה על החוב הראשון, ומכוח זה נעשה חוב חדש תמורת המחילה.

ב. גם בית אהרן (קלפשיש), גיטין ל ע"ב (ד ע"א), מוכיח משם שהרמב"ם סובר שמחילה היא הקנאה, אלא שמחילת מלווה אינה מועילה בקידושין כמו שלא מועיל לומר לאישה "טלי קידושין מעל גבי קרקע" (שו"ת מהרי"ל, סימן עד בדפוס קרימונה, סימן עח בדפוס האנווא), ואילו בכמר מועיל שהמוכר יטול את הכסף מהקרקע.

לעמ' 723, מילואים להערה 74, אות ב

2. ערך שי, חו"מ, טו, כו (מח ע"א), ובספרו שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן תח, כותב שהמאור, בראשון קמא יח ע"א (בדפי הרי"ף), סובר שמחילה היא הקנאה, שהרי הוא סובר שחוב נמצא ברשות הנושה, והרי סילוק לא מועיל בדבר שברשותו, ולכן אינו יכול לסבור שמחילה היא סילוק. אבל הוא כותב בערך שי שגם לדעת המאור, כתובה אינה ברשות האישה שהרי ייתכן שלא תגבה, וצריך לומר שמחילתה מועילה מטעם סילוק. זו גישה אקלקטית, כמו אלו שנראה בנספח.

3. בית אהרן (קלפשיש), גיטין ל ע"ב (ג ע"ד), כותב שתוספות, בראשון מציצא יב ע"א (ד"ה ויצא), הכותבים שהפקר הוא דעת אחרת מקנה, סוברים שמחילה היא הקנאה, שהרי מחילה אינה גרועה מהפקר.

לעמ' 725, מילואים להערה 109, אות א

1. מאירי, בראשון קמא קג ע"א, כותב שמי שגזל וכפר ונשבע לשקר והודה, והנגזל מחל לו על הקרן, אינו צריך ללכת אחריו לשלם לו את החומש, מפני שמחילתו היא כפירעון.

2. שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"ב, כותב שרבונו אלהן, בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), סובר שמחילה כפירעון, ולכן כתב שמחילה על נזק מועילה אף שתנאי "על מנת שלא יהיה עלי דין נזק" אינו מועיל (לדעת ר' מאיר) מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה.

לעמ' 726, מילואים להערה 109, אות כג

גם בית אהרן (קלפשיש), בראשון קמא טו ע"א (לב ע"ד בדפי הספר), לומד מהרשב"א שם (המובא בר"ן, נדרים שם) שמחילה היא כאומר "הריני כאילו קיבלתי". בדומה כותב עדות ביהוסף (רייון), דרוש י, אות כא, שחכמים בנדרים שם, שהובאו גם בגיטין עד ע"ב, שאומרים לעניין נדר ולעניין תנאי שמחילה היא כאילו נתן, סוברים שמחילת חוב היא כתשלומין.

לעמ' 728, מילואים להערה 154, אות ב

ג. שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"ב, ובספרו שו"ת בית יצחק (שמלקיש), יו"ד, חלק א, סימן קנט, אות ז (הובא בשו"ת דבר יהושע, חלק ד, סימן נד, אות ה), כותב שגם אם הנחבל מחל, החובל פטור ממלקות מפני שמחילה היא כפירעון, וכאילו שילם. אבל בשיח יצחק הוא מעלה אפשרות שאם מחל על הממון למפרע (כלומר, שייחשב שמעולם לא היה חיוב), חייב מלקות, מפני שמחילה כזאת אינה כפירעון אלא היא הפקעה.

מילואים – השלמות

ד. בחובל ברשות: דרך המלך (רפפורט), הלכות אישות, ו, י, כתב שלפי רבנו אלחנן בתוספות, כתובות נו ע"א (ד"ה הרי), הסובר שהאומר "קצע כסותי על מנת להיפטר" נחשב כמתנה שימחל, גם באומר "חבול בי על מנת להיפטר", החובל אינו לוקה, מפני שבמחילה יש חיוב ממון, שפטר ממלקות; ואילו לפי ר"ן על הרי"ף, כתובות יד ע"א (בדפי הרי"ף), הסובר שבאומר "קצע שיראין שלי והיפטר", הקורע לא נכנס לכלל חיוב, כאן הוא חייב מלקות, כיוון שאין חיוב ממון לפוטרו. אבל ראה בספר המפתח, על רמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, א, שיש אומרים שהחובל ברשות פטור ממלקות.

לעמ' 729, מילואים להערה 172, אות ה

ה1. שיח יצחק (שמלקיש), דף יז ע"ב, מסביר שמפתה יתומה פטור מטעם סילוק ולא מטעם מחילה, ולכן לא נחשב ששילם, ולכן לוקה. אבל לא הסביר מדוע אינו נחשב מחילה. אמרי דוד (שליסל), מצווה מט (מ ע"ד), ושמן למאור (ביימאיל), סימן עה, מסבירים שפטור מפתה יתומה אינו מטעם מחילה אלא שהתורה לא חייבה כלל מי שהזיק ברצון הניזק, ולכן אין חיוב ממון כלל, ולכן לוקה.
ה2. עדות ביהוסף (רייון), דרוש י, אות כא, דוחה את הסברו של קצות החושן, שאין לומר שזו מחילה מראש, שהרי לא מועילה מחילה על זכות עתידית, כפי שנראה בשער רביעי; והוא מוכיח מכאן שמחילה אינה כפירעון, ולכן חייב מלקות (כפי שהבאנו בשמו בהערה 124).

לעמ' 729, מילואים להערה 172, אות ו

ו1. נחלי דבש (שלזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה ולפי"ו יש, יד ע"ב-ע"ג בדפי הספר), כתב שכונת הגמרא לומר שמפתה יתומה אינו לוקה, ואמנם חיוב הקנס אינו פוטר אותו, כיוון שיש סילוק, כפי שהסביר חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"ב (ראה שער רביעי, עמ' 193, ליד ציון הערה 256), ואין שום חיוב ממון, אבל חיוב בושט ופגם פוטר אותו, שאין לומר שפטור מטעם סילוק, שהרי סילוק אינו יכול להועיל לפני הביאה שהרי אין אז שום שייכות לחיוב, ואחרי הביאה כבר חל חיוב ולא מועיל סילוק, אלא פטור מטעם מחילה, וחייב הממון פוטר ממלקות.

לעמ' 733, מילואים להערה 217, אות ג

שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן ט, כתב שהמוחל חוב לאביון לא קיים מתנות לאביונים כיוון שלא נתן לו עכשיו כלום, כמו שהמקדש במלווה אינה מקודשת, וגם אינו יוצא ידי חובה בהנאת מחילת המלווה. עיין שם בראיתו לכך. עוד נימק, שאין לומר שרואים כאילו נתן לו ונטל בחזרה (כשיטת הפירעון), שהרי שו"ע, י"ד, רנג, יב, אומר שאין גובים חוב מצדקה שאסף עני (כך נראית כוונתו).

לעמ' 733, מילואים להערה 217, אות ד

בתי נכסיות, בית מועד, סימן תרצה, ג (ק"ז ע"ג-ק"ח ע"ב), כתב שהמוחל חוב מקיים משלוח מנות ומתנות לאביונים כאילו נתן לחייב, שהרי לרמב"ם, הלכות מכירה, ה, ד, מלווה קונה במכר, ואם כן, בזה שמחל, קנה את המאכלים שבבית המקבל, והוא מקיים את המצוות בזה שהוא משאיר את המאכלים למקבל; אבל אם אין למקבל כסף או מאכלים, לא יצא ידי חובה, כיוון שאין למקבל במה לקנות סעודת פורים. עיין שם שהסביר שגם לראב"ד שם, שמלווה אינו קונה במכר, קיים את המצוות.

לעמ' 735, מילואים להערה 222, אות ט

אבל רז"ו גולדברג, "העתקה מקסטה ללא רשות הבעלים", תחומין ו (תשמ"ה), עמ' 191, כתב שבמחילה שהיא כפירעון, היינו מחילת שיעבוד נכסים, מקיים החייב מצוות פריעת בעל חוב, ולכן אם אמר הנושה "אמחל לך אם תעשה כך וכך", כופים את החייב לעשות כן כדי לקיים מצוות פריעת חוב, אלא אם הנושה מבקש דבר מוגזם, שאז הוא כמבקש שיוציא החייב יותר מממון החוב כדי שימחל; וכן אם יבקש הנושה שירקוד לפניו וכדומה, אין כופים את החייב לרקוד כיוון שאין כופים חייב לעבוד בפועל כדי לשלם את חובו (שו"ת הרא"ש, כלל עה, סימן ב); ואם הנושה מוכן למחול לו בתנאי שירשה לו לאכול מעשר שני שלו, כופים על החייב להרשות לו (אף שעולה ממשנה ביכורים, ג, יב, שאין נושה יכול לגבות חוב ממעשר שני).

לעמ' 741, מילואים להערה 4, אות ו

ו1. ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' נט, כתב שלפי השיטה שמחילה היא הקנאת החוב מהנושה לחייב, הנושה והחייב שותפים להקנאה זו, אלא שאינה צריכה קניין מפני שהחוב ברשות החייב, ויש לנושה רק זכות שעבוד בנכסי החייב, ולקניין קלוש זה די ביכורב.

מילואים – השלמות

לעמ' 742, מילואים להערה 7, אות ח

ח1. ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' נט, כותב שלפי השיטה שמחילה היא סילוק, אין לנושה זכות ממונית בעין צריך להקנות, שהרי מלווה להוצאה ניתנה, ויש על החייב רק שיעבור הגוף, וכדי להפקיע אותו די בסילוק והפקעה באופן חד צדדי מצד הנושה, ולכן אינה צריכה קניין, כיוון שקניין נצרך רק בהקנת ממון בין שניים.

לעמ' 744, מילואים להערה 23, אות ב

ג. שו"ת מים קדושים, סימן א (א ע"ג), כותב (בהסבר דברי שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן צו) שלר' ישעיה, כבר כשקיבל עליו לקבל את הפשרה, עוד לפני שהחליטו המפשרים, המחילה חלה בלי קניין; לפי תוספות (הערה 12), רק אחרי ששמע את החלטתם, מחילתו חלה בלי קניין, ואינה חלה לפני שהחליטו; ולפי בה"ג (הערה 10), גם אחרי שהחליטו, המחילה צריכה קניין. הוא כותב (בדף ב ע"א) שהמוחזק יכול לטעון "קים לי" כדעה שפשרה אינה צריכה קניין. ועיין שם בשאלה האם יכול לחזור בו אם קיבל תשלום, לדעה שבדרך כלל צריך קניין.

לעמ' 749, מילואים להערה 54, אות א1

א2. ב"י, חו"מ, לב, א, כותב שאם ראובן היה חייב לשמעון מאתיים, ושמעון אמר "הוא חייב לי רק מאה", אינו יכול לטעון שאמר כך כמשטה או כדי "לא להשביע את בניו". שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן יט (לא ע"ג), מנמק שמניחים ששמעון מחל על ההפרש.

לעמ' 752, מילואים להערה 66, אות ב

ג. קצות החושן, קכג, ס"ק א, כותב שמלווה יכול לתת מלווה ללווה מפני שמחילה אינה צריכה קניין. הרי שלדעתו נתינת החוב לחייב היא מחילה.

לעמ' 763, מילואים להערה 151, אות ה

גם שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן פה, כותב שסילוק בלב מועיל גם אם נאמר שלא מועילה מחילה בלב.

לעמ' 765, מילואים להערה 163, אות ה

ה2. משנת אליהו (מישקובסקי). סנהדרין, סימן ח, אות ו, מוכיח מרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב, שכותב שמחילת חוב היא "מתנה הנקנית בדברים" – מכאן שלדעתו מחילה בלב בטלה. צריך לומר שכונתו למצב שאין אומדנא שמחל, שהרי אם יש אומדנא שהתכוון למחול, המחילה תקפה לכל הדעות.

לעמ' 766, מילואים להערה 163, אות יא

שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ד, סימן פה, אות ג, כותב על פי דברי נתיבות המשפט, יב, ס"ק ה, ששותף שחשב בלבו שלא לתבוע משתפו סכום שנתן לו כוויתור מכיסו, אינו יכול לתבוע ממנו, מפני שזה כמו מחילה לפני שהתחיל החיוב, וכמו נותן מתנה שאף שלא אמר בפירוש שהוא מתכוון למתנה, זו מתנה.

לעמ' 779, מילואים להערה 250, אות ג

ד. ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 150–152, עוסק באישה שבית דין פסק לה סכום מסוים למזונות, והיא כתבה שהיא מסכימה לקבל כך וכך, וזה היה סכום נמוך יותר. הוא פוסק שאין זו הסכמה למחול, אלא התכוונה לומר רק שאינה תובעת אותו עכשיו, אבל בדעתה לתבוע אותו בעתיד.

לעמ' 779, מילואים להערה 253, אות ב

ג. שו"ת מהר"ם לובלין, סימן עב (הובא באליה רבה, סימן תרסט), כותב שנושה שתקע כפו שיניח לחייב חלק מהלוואתו, חייב לקיים את תקיעת כפו, שהיא כשבועה. לכאורה זו שבועה על התחייבות למחול. אבל ייתכן שהוא מפרש זאת כמחילה בפועל, והתחייבות (השבועה) היא להחזיר לחייב את ביתו, שלקח כמשכנתא על החוב. ד. שבט בנימין, סימן כו, כותב שהמוחל בשבועה על זכות עתידית, אף שהמחילה אינה תקפה, כפי שנראה בשער רביעי, הוא חייב להשלים מכוון שבועתו. זה בעצם שבועה למחול, ושבועתו מחייבת אף שהבטחה למחול אינה תקפה.

לעמ' 782, מילואים להערה 1, אות ב

חזון איש, אה"ע"י, סימן סה, אות י, כותב שגם אם מחלה רק על שעבוד נכסי הבעל לכתובתה, המחילה בטלה,

מילואים – השלמות

לר' מאיר שהלכה כמותו, האומר שלא מועילה מחילת כתובה, ואסור לבעל לשהות עמה עד שישעבד לה את כל נכסיו. אבל חידושי הרי"ם, אהע"ז, סו, ג (עמ' רלה במהד' תשע"ט), כותב שמועילה מחילתה על שעבוד נכסיו.

לעמ' 782, מילואים להערה 4, אות א

חידושי הרי"ם, אהע"ז, סו, ס"ק ח (עמ' רלח–רלט במהד' תשע"ט), מנמק, שהיא יכולה לטעון שלא מחלה בלב שלם אלא "נחת רוח עשיתי לבעלי", כיוון שהוא הסכים להתחתן רק על דעת כן, ורק מחילה אחרי כן תקפה, מפני שאו אין מקום לטענת "נחת רוח עשיתי לבעלי", כפי שנראה בשער תשיעי, עמ' 387.

לעמ' 782, מילואים להערה 7, אות ב

ג. תפארת אריה, סימן כב, מסביר שהבעל התחייב שלא יוכל לגרשה בלי כתובה, ולכן אף אם מחילתה חלה, הוא חייב לה כתובה, שהרי אינו יכול לגרשה בלי כתובה, ולכן למעשה המחילה אינה חלה.
ד. חידושי הרי"ם, אהע"ז, סו, ס"ק ח (עמ' רלב במהד' תשע"ט), מבאר שהתקנה היתה שיהיה על הבעל חיוב כתובה תמיד, כיוון שאסור לשהות עמה בלי כתובה, ולכן גם אם מחלה, נתחייב מחדש בתקנת חכמים, כמו שכתחילת הנישואין, יש לה כתובה גם אם לא כתב לה. הוא כותב שמשום כך, אם מכרה את כתובתה לאחר, ואחר כך מחלה לבעלה, הקונה אינו יכול לגבות ממנו, מפני שהחוב שהוא קנה נמחל, והיא לא מכרה לו את החיוב החדש שחל על הבעל. הוא מוסיף להסביר (בעמ' רלג), שהמחילה בטלה מפני שהיא התנאה על מה שכתוב בתורה, ואף שבדרך כלל רק עקירת החיוב מתחילתו (כגון "על מנת שלא יהיה עליו שאר וכסות") נחשבת תנאי על מה שכתוב בתורה, ואילו מחילה אחרי שחל החיוב אינה עקירת החיוב, הרי כאן שהתקנה היתה שיהיה עליו חיוב כתובה כל הזמן, מחילה היא עקירת מה שכתוב בתורה, ומטעם זה אף אינה יכולה לומר "אי אפשי בתקנת חכמים", שכן זו התנאה על מה שכתוב בתורה וחכמים עשו חיווק לדבריהם כשל תורה. ובדרך אחרת הסביר (בעמ' רלד), שחכמים תיקנו שהחיוב יחול מחדש, כדי שלא תועיל המחילה, ותיקנו שלא תוכל לומר "אי אפשי בתקנת חכמים". הוא מסביר שאין לומר שתמחל מראש גם על החיוב שיחול אחרי שתמחל, שהרי אי אפשר למחול על חיוב עתידי, כפי שנראה בשער רביעי. ראה עמ' 178, הערה 160, שכן הסביר גם שואל ומשיב.

לעמ' 783, מילואים להערה 13, אות א

א1. חזון איש, אהע"ז, סימן סה, אות ז, מצוין שהרא"ה והריטב"א והר"ן פסקו כר' יוסי שמועילים תנאי בעל פה ומחילה, וכתב שטור, אהע"ז, סימן סו, פסק כר' יהודה, שתנאי אינו מועיל, מפני שהבעל אינו יכול לעקור תקנת חכמים, אבל מחילה מועילה מפני שכבר נתחייב, ואין זו עקירה. הוא כותב שלרמב"ם, מועילה מחילה בכתב ולא בעל פה. והוא מעלה אפשרות שהבעל יכול לומר "קים לי" כדעה שמועילה מחילה בעל פה. ובאות יא, כתב שהלכה כר' יוסי, ולפיו מועיל תנאי בעל פה בכתובה.

לעמ' 784, מילואים להערה 30, אות ג

ד. חידושי הרי"ם, אהע"ז, סו, ס"ק ח (עמ' רלו במהד' תשע"ט), מנמק שהיא אינה מתכוונת למחול, אלא מדובר שהוא כתב לה פחות ממאתיים זוז, אלא שאין זה מועיל, ולכן היא כותבת "קיבלתי", כדי לקיים את התנאי שהוא רצה, ואין לכן תוקף כיוון שכתובתה נבעה מטעות, שהיא חשבה שתנאו קיים, והיא רק מקיימת אותו, ובאמת תנאו בטל.

לעמ' 785, מילואים להערה 35, אות ג

ושם ס"ק ח (עמ' רלו במהד' תשע"ט), העלה אפשרות שמחילת הכתובה תקפה כיוון שגם המזונות נמחלים, ומה שכתב הרמב"ם שאינה מועילה הוא במוחלת מקצת הכתובה, שאו המזונות ותנאי הכתובה אינם נגריים אחריה; אבל במסקנתו הוא מעלה אפשרות שחכמים עשו חיווק בכתובה שלא תועיל מחילתה גם כשנמחל דבר אחר עמה.

לעמ' 793, מילואים להערה 91, אות י

י1. בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כה, אות א, מסביר שהרמב"ם סובר שהתורה הפקיעה את האפשרות למחול רק על איסור הריבית עצמה, שהמחילה אינה יכולה להתיר ריבית, שאם לא כן, איסור ריבית יתבטל, אבל אחרי שנגמר עסק הריבית, שכבר שילם הלווה, וכבר עברו על האיסורים, יש רק חיוב ממוני על המלוה להשיב, ועליו מועילה מחילה.

לעמ' 794, מילואים להערה 91, אות יח

גם שו"ת מהר"ם שיק, או"ח, סימן שכא, ושו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן עט, אות א, כותבים שעל ידי המחילה, מתקיימת מצוות ההשבה, מפני שרואים כאילו המלווה החזיר.

מילואים – השלמות

לעמ' 795, מילואים להערה 91, אות ח
חידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא סה ע"א, מביא ראייה לדעת הגאונים מבבא מציעא שם; ואור הישר, בבא מציעא שם, דוחה את הראיה – עיין שם.

לעמ' 796, מילואים להערה 91, אות לא
לב. לצאת ידי שמים: שו"ע הרב, יו"ד, קס, ושו"ת מנחת יצחק, חלק ב, סימן עט (ברעת הרמב"ם והשולחן ערוך), כותבים שמחילת הלווה פוטרת את המלווה לגמרי, ואין עליו אף חיוב לצאת שמים. אבל מנחת יצחק שם, אות ו ואות יב, מעלה אפשרות שהמלווה חייב לצאת ידי שמים, שמא הלכה כגאונים שמחילת הלווה בטלה.

לעמ' 797, מילואים להערה 92, אות יג
יג. בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כה, אות ב, עמ' קנט (הובא בחוק לישראל, פגמים בחוזה, עמ' 262), כותב כאילו לפי הגאונים, מועילה מחילת ריבית לפני נתינתה. כנראה נפל שיבוש בדבריו, שהרי לפני כן כתב שלדעתם אין מועילה מחילת ריבית בכלל.

לעמ' 801, מילואים להערה 96, אות א
יד המלך (פאלומבו), על הרמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, מיישב שהמבי"ט מתכוון למחילת ריבית דרבנן אחרי נתינתה, והרמב"ם מדבר על מחילה לפני הנתינה.

לעמ' 803, מילואים להערה 107, אות ד
שם נביא ששו"ת הרשב"א, חלק ה, סימן קפ, כותב שטעם זה אין תוקף למחילת מס, אלא אם הקהל מתחייב לפרוע לשלטון במקומו. הוא מנמק עוד, שזה דומה לכמה אנשים שחייבים חובות לפלוני, והם מוחלים לאחד מהם על חובו, שאין לכך תוקף; אבל נימוק זה אינו קיים במצב המצוי, שהשלטון הטיל על הקהל לגבות מחבריו את המס בעבורו.

לעמ' 804, מילואים להערה 122
יא. ישועות ישראל, ס, עין משפט, ס"ק ח (הובא בתחומין ג (תשמ"ב), עמ' 143), כותב שככלל, תנאי שלילה משמעותו לעולם ותנאי חיובי משמעותו לזמן קצר, והרא"ש סובר שמחילת מס דומה לתנאי חיובי, אף שבגללה הנמחל לא ישלם מס, מפני שהקהל יצטרך לשלם במקומו.

לעמ' 806, מילואים להערה 154, אות ג
ג. שו"ת לב מביין (ברדוגו), חו"מ, סימן קעט, מביא שהחכם הרשב"ם אומר (לגבי נידונו של דרכי נעם) שמחילת דמי השכירות בטלה כיוון שמחילת השכירות עצמה בטלה; והביא ראייה משו"ע, חו"מ, רד, י, האומר שאם ראובן חייב כסף לשמעון, והוא מוכר לשמעון מיטלטלין תמורת החוב, כלומר ששמעון מוחל על החוב תמורת המיטלטלין, שניהם יכולים לחזור בהם, ואין אומרים שהקונה אינו יכול לחזור בו כיוון שמחל על החוב; והטעם הוא, שהמחילה מותנית בקיום המכר, וגם כאן, מחילת דמי השכירות מותנית מכללא במחילת השכירות עצמה. אבל הוא מביא שהרב המשב"ר כתב שאם השוכר הלך ושכר בית אחר בגלל דברי המשכיר, הוא פטור מדמי השכירות, מפני שהמשכיר הוזיק לו בכך שנתן לו לחשוב שהוא פטור משכירות על בית זה, ובגלל זה הוציא כסף על בית אחר. וראה עמ' 416, על מחילת דמי שכירות המותנית מכללא ביציאת השוכר מהבית.

לעמ' 807, מילואים להערה 199, אות ד
ה. מחילת התחייבות שיוצרת התחייבות: שו"ת ר' אליעזר בן ארצא, סימן ה, עמ' כג, עוסק בקהילה שהתחייבה לרב לפדותו, וכשנשבה אמר לקהילה "פדוני ואני אפרע", והוא פוסק שמה שמחל על התחייבות הקהילה אינו מועיל, מפני שבוה הוא מחייב את עצמו לשלם לקהילה מה שהוציאו לפדיונו. הוא משווה זאת למחילת בעלות (שנתון בה בשער ארבע-עשרה), אבל השוואתו אינה מובנת. את גוף דבריו אפשר לדחות, ולומר שהוא מוחל על חיובם, ומחילתו תקפה ככל מחילה, ואחר כך נוצר חיוב שלו כלפיהם על כך שפרדו אותו.

לעמ' 808, מילואים להערה 214, אות א
יא. בברכות מב ע"ב נאמר שמי שמכר ברכת המזון בסעודה משותפת מברך גם על הבשמים ("מוגמר"). שו"ת עמק הלכה (בויםל), חלק ב, סימן מב, בסופו, כותב שזו זכות ולא חיוב, והוא יכול למחול עליה.
יב. רמ"א, אור"ח, תקפא, א, מביא מנהג שמי ששימש שליח ציבור בסליחות, מתפלל כש"צ כל היום. אהלי יעקב

מילואים – השלמות

(פרבשטיין), שמות, עמ' קעט, מעלה אפשרות להיות שהציבור בחרו בו כש"צ, הוא חייב להתפלל כש"צ כל היום, ואין זו זכות בלבד, שאפשר למחול עליה.

לעמ' 808, מילואים להערה 214, אות ג

ר' גדליה נחמן בראדער, גן ירושלים, דף נ ע"א, מספר שסבתו, לפני מותה, דרשה מבעלה שיתקע כף בפני עדים שהוא מוחל לה על כל המצוות והצדקות שעשתה בדיני ממון, שהיו נחשבים לזכותה לברדה. כלומר, שהיה לו חלק בשכר המצוות שלה, והוא מחל לה על חלקו. אלא שצפנת פענח מתכוון למחילה לה' על הזכות לקבל ממנו שכר, וכאן מדובר על מחילה לאישה. בהנחה שמדובר על מחילה תקפה ולא על סתם סיפור, צריך לומר שכל השכר היה שלה, אלא שיש לבעל זכות לקבל ממנה חלק כיוון שהוא מסייע לה, ועל כך הבעל יכול למחול.

לעמ' 810, מילואים להערה 236, אות ה

ו. על דברי הרב"ז, ולטעם שמועילה מחילה על כבוד אב ואם, עיין דבר משה (רוזמרין), קידושין לב ע"א, אות שפה. על דברי ספר חסידים, סימן תקעג, הנ"ל, ולהבחנה בין מחילה לפני מעשה לבין מחילה אחרי מעשה, עיין שם, אות שצא.

ז. על מחילה בכיוון ההפוך, ראה שער שמיני, עמ' 1023, אות יב, בעניין בן שמוחל לאביו על שלא חייב אותו.

לעמ' 812, מילואים להערה 302, אות א

שו"ת עטרת שלמה (קרליץ), חלק ב, סימן מה, אותיות א–ב, משיב על טענת דברי מלכיאל, שגם בירושת ממון האב יכול לקבוע מי יירש, ובכל זאת הבן יכול למחול עליה, ואין אומרים שהזכות שייכת לאב משום כבודו, ומחילתו פוגעת באב; ולא שמענו מי שאומר שחובה על הבן להמשיך במשרת אביו.

לעמ' 822, מילואים להערה 374, אות ד

ד2. קרית מלך רב, הלכות אישות, טו, א, מעיר, שממשה למלך, הלכות אישות, טו, א, עולה, שאם נתנה לו רשות אחר שנישאת אינה יכולה לחזור בה, שלא כמו שכתב הוא עצמו בפרק ו.

ד3. ישועות יעקב, אהע"ז, סימן א, ס"ק א, מקשה, אם היא יכולה לחזור בה ממחילתה, מדוע מותר לצאת מביתו ברשות אשתו כדי ללמוד תורה (כתובות סא ע"ב), הרי ייתכן שתצטרף לחזור בה כשאנו בביתו? הוא מתרץ שסומכים על חזקה שלא תחזור בה.

לעמ' 822, מילואים להערה 374, אות ה

כנסת הגדולה, יו"ד, רלד, הגהות ב"י, אות מט, כותב שאם האישה ביקשה שלא ישמש למשך זמן מסוים (שזו מחילה על עונה, למעשה), והוא נשבע שלא ישמש עמה, שבועתו חלה למשך אותו זמן.

לעמ' 826, מילואים להערה 388, אות ד

ד2. גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלב במהד' תשס"ה), מסביר שב"הכני" פטור מהצער, אף שלרמב"ם, הלכות חובל ומזיק, ה, ו, צער נחשב קנס, והרי לא מועילה מחילת קנס (ראה שער רביעי, עמ' 191), הרי כבר הסביר קצות החושן, רמו, ס"ק יא (שהבאנו שם, עמ' 168), שהרשאה להזיק אינה פוטרת מדין מחילה אלא משום שמראש אין חיוב על נזק ברשות.

לעמ' 827, מילואים להערה 391, אות ג

ג2. גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלג במהד' תשס"ה), דן במי שאמר "סמא עיני על מנת לשלם מחצה", או שאמר "סמא עיני על מנת לשלם מאה", והנזק הוא יותר ממאה, וההפרש פחות משישית, ומעלה אפשרות שגם באלו יש אומדנא שאין אדם מוחל על ראשי אברים, ומשלם הכל.

לעמ' 827, מילואים להערה 393, אות א

א2. תורת האהל (דיסקין), עמ' מט במהד' תשפ"א (הובא בגידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א, עמ' רלב במהד' תשס"ה), כותב שהמרשה לאחר לחבול בו, הלה חייב מלקות שהרי גם לאדם עצמו אסור לחבול בעצמו.

לעמ' 829, מילואים להערה 406, אות ג

שירת הלויים (תשס"ח), פסחים, סימן סד, אות ה, מקשה, מדוע מועילה מחילת הכהן, הרי דרך אמונה, הלכות תרומות, פרק י, ציון ההלכה, אות צ, כותב בדעת חידושי הריטב"א, יבמות צ ע"א, שאף אם לא הגיעה התרומה לכהן, מי שאכל אותה במזיד חייב מדרבנן, הרי שיש חיוב גם אם אין בעלים? הוא מתרץ, ששם חייב מפני שאכל תרומה ששייכת לשבט הכהנים, ואילו אם מחל, אין בעלים כלל.

מילואים – השלמות

לעמ' 837, מילואים להערה 457

ח. מחילה על החיוב להישבע, הכלולה במחילה כללית: שו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן לה, בסופו, כותב שאם כתב ראובן לשמעון שטר מחילה כללית, שבו מחל על כל חיוב ממון, נמחל גם חיוב להישבע.

לעמ' 863, מילואים להערה 54, אות ז

ז. שו"ת שערי ציון (שטרנפלד), חלק ב, סימן מד, אות ז, מנמק דעה זו על פי פני יהושע, כתובות לח ע"ב (ד"ה בתוספות בד"ה יש), הכותב שגם לבת יש יד בקנס, אלא שיר האב עדיפה, ולכן כשמת או בגרה, נתרוקנה יד האב לשלה; והיות שאחר כך התגלה למפרע שהחיוב הוא לבת עצמה (מפני שביתיים בגרה או מת האב), הרשות שנתנה פוטרת את המפתח.

לעמ' 870, מילואים להערה 98, אות ה

גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלג במהר" תשס"ה), כותב על פי קצות החושן, שעבד שאמר לאדונו "סמא את עיני על מנת לפטור משחרור" (יציאה בשן ועין), אינו משתחרר, אף שלא מועילה מחילת קנס עתיד, מפני שמזיק ברשות אינו נחשב מזיק. יש להעיר שהדין כך רק לפי הדעה בשער שלישי, עמ' 131, שמועילה מחילה על ראשי איברים.

לעמ' 870, מילואים להערה 98, אות ו

רז"ג גולדברג, שם, עמ' 61, כותב שלפי השיטה שחיוב דמי ולדות הוא לוולדות עצמם, והאב זוכה מהם מכות ירושה מהם, הרי אם רופא הפיל את הולדות ברשות האב, אין לומר שהרופא פטור מדין "קרע כסותי", לפי ההסבר של קצות החושן שב"קרע כסותי" פטור מדין מזיק ברשות, שהרי עיקר החיוב הוא לוולדות, והם לא נתנו רשות, והרי זה כאומר לרופא, "הרוג את אבי, ותהיה פטור מדמי הנהרג", שהרופא לא נפטור מדין סילוק; אבל להסבר (ליד ציון הערה 92) ש"קרע כסותי" פטור מדין מחילה, מועילה מחילת האב, כיוון שהוא עתיד לרשת את הזכות, וזאת לשיטתו, בעמ' 867, במילואים להערה 70, שמחילת זכות עתידית תקפה אם לא חזר בו עד שבאה לעולם.

לעמ' 873, מילואים להערה 100, אות ח

צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה ולפק"ד קשה, דף רכא ע"א), מקשה על המרדכי, אם הטעם בשומר הוא "שאינן המעשה משתנה בחליפות דברים", מדוע הוא פטור אם המפקיד אמר "על מנת להיפטר"? ים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סימן ע, כותב שגם למרדכי, הטעם הוא פטומי מילי; אבל צור תעודה שם (ד"ה הן אמת שראיתי, דף רכב ע"ב) דוחה את הבנתו. צור תעודה שם (ד"ה והנה ראיתי להרש"ל, דף רכג ע"ב), מקשה מהמרדכי על ר' חזקיה, המובא בים של שלמה, שם, סימן סח (ומשם בחוק לישראל, שומרים, עמ' 1379), שגם אם בא לידו תורת שמירה, פטור אם ייתכן שהקריעה היא לתועלת של בעל הבגד – הרי מרדכי מחייב במלווה שאמר "יהיו לך למחצית שכר" אף שיתכן שאמר זאת לתועלתו. אבל הוא כותב (בד"ה ולכאורה גם, רכד ע"ג) שאם נתן לשומר רשות להוציא את הפיקדון מידו, הוא פטור, כפי שמוכח משו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן כה (הובא בחוק לישראל, שומרים, עמ' 170), הכותב שאם אמר לשומר "הרשות נתונה בידך לעשות בנכסי כסוב בעיניך", מותר לו לעשות רק דבר שיש מקום לחשוב שיהיה טוב, ולא לשלוח אותו במקום סכנה; הרי שאילו נתן לו רשות לאבדו היה פטור – שם פטור כמו אם המפקיד אמר לו "שלח לי את הפיקדון עם פלוני" שהוא קטן (רמב"ם, הלכות שלוחין, ב, ג).

לעמ' 875, מילואים להערה 112, אות ב

ב. חידושי הגר"ח מטלז, בבא בתרא, עמ' רג, מקשה על הסבר קצות החושן, שבזה שעשה קניין, עמד ברשות שעה אחת, ממה נפשך: אם כבר סמך את הנוק, מועיל בלי קניין, ואם עוד לא סמך, מה מועיל הקניין, הרי יכול לחזור בו כמו ב"קרע כסותי"? הוא מסביר (והובא במוריה, גל' צט, עמ' לג–לד), שדין נוקי שכנים אינו איסור גבאי, שהמזיק לא יסמוך למצר חברו, אלא חכמים נתנו לניוק זכות בחצר חברו, למנוע ממנו להשתמש בחצרו לעניין סמיכת מזיקים, והניוק יכול למחול על זכות זו, מפני שאין זו מחילה על איסור (שממנה אפשר לחזור כמו ב"קרע כסותי") אלא על זכותו בחצר חברו, ולכן אינו יכול לחזור בו ממחילתו, וזאת רק אם עשו קניין, שמבטל את הזכות שיש לו בחצר חברו למנוע ממנו תשמיש זה (זו מחילת זכות קניינית – זיקת הנאה שלילית; ולדבריו זה לא רק מחילה אלא הקנאה), וממילא נשארת לבעל החצר זכות בלעדית להשתמש בה, ולכן אין זה קניין דברים, כיוון שיש לקניין על מה לחול. אבל הוא כותב שהזיק ראה שונה, שלגביו אין לומר שיש לכל אחד זכות בשל חברו שלא יוכל להסתכל בחצר חברו, כיוון שזה רק איסור גבאי ולא זכות ממונית, ולכן היה יכול לחזור בו

מילואים – השלמות

מהמחילה כמו ב"ק"ע כסותי", ולכן הרא"ש הוצרך להסביר שזו מחילה על החיוב לבנות כותל, וממחילת ממון אי אפשר לחזור.

לעמ' 876, מילואים להערה 113, אות ג
חידושי חתם סופר, בבא בתרא ב ע"ב (הובא במוריה גל' צט, עמ' לג), כותב על פי הרא"ש, שאם אחד רוצה לבנות כותל על חשבונו ובתוך השטח שלו, אין שכנו יכול למחות בטענה שכבר מחל לו על רווח האוויר בחצר, מפני שהזיק הראיה עצמו הוא כמו האומר "ק"ע כסותי", שיכול לחזור בו.

לעמ' 877, מילואים להערה 126, אות ח
בד קודש, הלכות מלווה ולווה, ד, יג, מיישב את הקושי מריבית על פי שו"ע, חו"מ, רמא, ג (שעסקנו בו בעמ' 859, אות ד), האומר שהמוחל לחבירו מה שיטול מנכסיו יכול לחזור בו קודם שיטול, אבל אחרי שנטל, אינו חייב להחזיר, מפני שבשעה שנטל נמחל לו, ויש להניח שהוא נותן בתורת מתנה או מחילה ולא בתורת ריבית, כדי לא לעבור באיסור. גם מלאכת שלמה (חכים), הלכות מלווה ולווה, ד, יג, מיישב על פי שו"ע שם, שאמנם המוחל דבר שלא בא לעולם יכול לחזור בו מהמחילה, אבל כאן הרי לא חזר בו, ובשעת נתינת הריבית, נתן על דעת המחילה.

לעמ' 886, מילואים להערה 245, אות ח
2. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, כט ע"א (עמ' קצא), מקשה על קצות החושן, רט, ס"ק יא (שנביא בעמ' 954, אות ז), האומר שמועיל סילוק מזכות דאורייתא מטעם תנאי על מה שכתוב בתורה בממון (והסברנו בעמ' 244 שזה גם בזכות עתידית), מדוע אומר הירושלמי שלא מועיל סילוק של המפותה? הוא מיישב, שהירושלמי סובר שרק דיבור מועיל בהתנאה על דין תורה לעקור את הדין, שאומר שלא יחול דין התורה על מעשה זה, ולא די בוויתור בלב גם אם יש אומדנא שכך חשב בלבו, ומפותה אינה מוחלת בדיבור; ואילו חידושי הרמב"ן, כתובות לו ע"א (שהובא בהערה 246), שאומר שמועילה מחילת יתומה מפותה, סובר שגם הסתלקות בלב מועילה מטעם תנאי בממון.

לעמ' 886, מילואים להערה 251, אות ג
2. עדות ביהוסף (רייזין), דרוש י, אות כא, כותב שמה שמפתה יתומה פטור אינו משום מחילה מראש, שהרי לא מועילה מחילה לפני החיוב, ושם "מחילה" שייך רק אחרי החיוב, אלא המחילה באה אחרי החיוב. אולי כוונתו היא שהסכמתה מראש מתפרשת כמחילה אחרי החיוב. אבל דבריו קשים, שהרי לפני העמדה בדין אין חיוב, ואחרי העמדה בדין אי אפשר לומר שמחלה, שהרי העובדה שתבעה אותו לדין מוכיחה שלא מחלה.

לעמ' 904, מילואים להערה 374, אות ה
2. ר' אברהם צבי הירש קאמאי, "בירור זמן שמיטת כספים", אהל תורה (ברנוביץ), חוב' ג (תרפ"ה), סימן ב, עמ' יב, כותב שלפי הרשב"א (שנביא בעמ' 704), שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה מועיל כמחילה, ולא כעקירת הזכות, אי אפשר לומר ש"על מנת שלא תשמטני בשביעית" משמעותו שלא יחול הפטור של שמיטה, אלא משמעותו היא שאם יפקע החוב, הלווה מתחייב חיוב חדש שלא מחמת הלוואה. עולה מדבריו שלחוקים על הרשב"א (שנביא בעמ' 701), שאפשר להתנות שלא יהיה עליו דין זה כלל, "על מנת שלא תשמטני בשביעית" משמעותו שלא יחול הפטור של שמיטה.

לעמ' 925, מילואים להערה 491, אות ג
בית מאיר, אה"ע"ז, סט, ו, מסביר את ההבדל בין סילוק מירושה לבין כתובה, על פי לחם משנה (שהובא בשער שלישי, עמ' 782, במילואים להערה 4), שהסביר שמחילת כתובה בטלה מפני שהפוחת מסכום הכתובה ככובעל בעלת ננות, וזה עניין איסורי; והרי ירושת הבעל אינה עניין איסורי.

לעמ' 936, מילואים להערה 529, אות ז
אבן ישראל, הלכות מכירה, יג, ג (ד"ה ובהכי יתבאר), מסביר שלולא "חוקת משפט", היה יכול להסתלק מהירושה, מפני שכל יורש לא עשאו הכתוב לירש אלא אם רצונו להיות יורש, כדעת חידושי הרמב"ן, בבא בתרא קכו ע"ב, שתנאי בממון על מה שכתוב בתורה מועיל מפני שהתורה חייבה רק אם בעל הזכות רוצה בה, ואם אינו רוצה להיות יורש, הוא יכול להסתלק מהירושה גם בלי הקנאה, ובגלל "חוקת משפט" עשאו הכתוב לירש אף נגד רצונו, וגם ירושת הבעל שהיא מדרבנן ובאה על ידי נישואין, עשאוהו כירוש מן התורה, אף אם אין רצונו להיות יורש.

מילואים – השלמות

לעמ' 938, מילואים להערה 565, אות ג

ד. שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן סא (השני), כתב שהבעל יכול להסתלק מזכות ירושת נכסי אשתו בכך שיתנה שאם תמות אשתו בלא זרע, יחזיר את נדונייתה ליורשיה מבית אביה, ואם יישאר ממנה בן או בת, אחרי מיתתה הבן או הבת יזכה בנכסיה; אבל אינו יכול להתנות שיזכו בנותיה רק אחרי מותו (אם ימות אחרי אשתו), שהרי הוא זכה בנכסי אשתו בשעת פטירתו, ואחרי מותו זוכים בניו.
ה. בית מאיר, אהע"ז, סט, ו, מדייק משו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף קמב (הובא בב"י, אהע"ז, סימן קיח), שאם עשה קניין אחרי הנישואין לתת ליורשי אשתו את הנדוניה שהכניסה לו אם תמות בחייו, הקניין תקף מפני שהוא כהתחייבות לתת. הוא מעיר שהרשב"א לשיטתו, שקניין "אתן" מועיל, כמבואר בשמו בב"י, חו"מ, קצה, יד, אבל הלכה היא שאינו מועיל, ולכן צריך קניין בלשון חיוב.

לעמ' 946, מילואים להערה 651, אות יא

יא. שו"ת ציץ אליעזר, חלק טז, סימן נג, עוסק בהסכם גירושין בין בני זוג שהיו זכאים לקיצבה ממשרד הביטחון בגין בנם המנוח, וכתב הבעל "כל זכויות או תשלומים שיבואו בגין המנוח הבן יעברו לזכות האשה"; והוא פוסק שלשון "יעברו" משמעותה היא שהוא שמסתלק מחלקו בתשלומים, וסילוק מועיל מזכות עתידית שיש לו כבר זיקה אליה. דבריו מתאימים לשיטת הסמ"ע.

לעמ' 949, מילואים להערה 654, אות כז

כז. ר' ירוחם פישל אדלר, "עיונים בנושא אין כותבין פרוכבול אלא על הקרקע", המעין, כרך כח, גל' א, עמ' 48–49, ירוחם שמועיל סילוק מדבר שלא בא לעולם, ולכן אדם יכול להסתלק ולומר שאינו רוצה לזכות בשום קרקע שיתנו לו (נידונו: לווה שרוצה שנושיו לא יזכו לו קרקע כדי שלא יוכלו לכתוב פרוכבול). זאת אף שאין לו שייכות בקרקע זו. דבריו מתאימים לשיטת הט"ז.

לעמ' 975, מילואים להערה 6

וראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א), אין יד דוד (קרלין), פרק ה, הלכה ט, אות קכב (נד ע"ב–ע"ג), הגהה ב, ושו"ת צמח צדק (לובאוויטש), אהע"ז, סימן צט, מצדיקים את השימוש בכלל זה בקניינים.
חרוזי מרגליות, חלק א, דף נח ע"א, כותב שרק בדברים שבעל פה אדם מוציא דבריו לבטלה, אבל הכותב שטר ומחתים עדים אינו מוציא דבריו לבטלה, ולכן יש לפרש את דבריו באופן שתהיה להם משמעות, ולכן שו"ע, חו"מ, מב, ט, אומר שאין אומרים "יד בעל השטר על התחונה" אם בגלל זה השטר יתבטל לגמרי, כיוון שאם זה פירוש השטר, לא היה כותב את השטר, ולכן מוכרחים לפרש את השטר באופן שיש לו משמעות לטובתו. הוא מסביר בכך מדוע שו"ת מהר"ק, שוש"ז, כותב על נידונו שאין אדם מוציא דבריו לבטלה – מפני שבנידונו היה שטר. בעניין זה, עיין שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סימן קפ, ולעיל, עמ' 778, אות ו.

לעמ' 980, מילואים להערה 50

ב. שו"ת ישמח לב (פרנגי), חלק ב, חו"מ, סימן צו (עמ' שנח), מביא שר' יעקב קלמס טען שר' ישעיה ישעיה מסכים שמחילה חלקית מועילה (כוונתו לכל סוג של מחילה חלקית, שחלק מהשטר לא נמחל), מפני שייחבן שמחל והסיבה שלא החזיר את השטר היא שהשטר נחוץ לו לחלק הנשאר, זה רק במחילה מפורשת, שכלל שאפשר לתלות את אי החזרת השטר בסיבה אחרת, תולים, אבל במחילה מכללא, העובדה שלא החזיר את השטר מוכיחה שלא מחל, שהרי אילו מחל, היה צריך לכתוב על כך שובר, ולהשאיר בידו את השטר לחלק האחר, שלא מחל. ראה בשמו בהשלמות לעמ' 1145.

לעמ' 986, מילואים להערה 158, אות ו

ז. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו (עמ' שנח), מביא שר' יעקב קלמס טען שר' ישעיה מסכים שבחווה מועילה מחילה, מפני שבחווה אין מקום לטעם ששטר הוא כגבוי. נראה שכונתו היא לחווה שאינו מזכיר חיוב מסוים בפירוש, אלא שהוא משתמע מהחווה, כמבואר בסימן צה (עמ' שנח), שבנידונו היה זה חווה לאספקת בשר, שמשמעות ממנו גם התחייבות לפצות על הפסד שייגרם. אבל ר"א הרצוג מעיר שלפי הטעם שאי-החזרת השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, הדין כך בכל שטר ראה.
ח. שו"ת עטרת משה, חו"מ, סימן נב, אות ה, כותב שאף שכסף שמופקד בבנק נחשב שיש עליו שטר, שהרי בעל הכסף מחזיק באישור בכתב על ההפקדה, הרי אם מת בעל הכסף, בן אחד שלו יכול למחול לאחיו על חלקו (גם לר' ישעיה). והוא מעלה ספק בכסף שמופקד על שם שניים, האם אחד יכול למחול לחברו. יש להסביר, שאף שעיקר השטר עניינו חבות הבנק כלפי בעלי הכסף, יש בו גם עדות על זכותו של כל שותף כלפי חברו.

מילואים – השלמות

לעמ' 1001, מילואים להערה 9

ר' חיים יהודה ליב איטננגא, בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן יא (נד ע"א), ור' ליב סגל, בשו"ת ר' חיים כהן, חו"מ, סימן ו, מקשים על הר"ן מבבא מציעא כ ע"א – עיין שם.

לעמ' 1001, מילואים להערה 11, אות א

על מחילה לפני שהתברר בבית דין שהוא חייב, עיין הגהות והערות לטור השלם, חו"מ, סימן שסא, אות יב; שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג, עמ' רפב-רפו; בית אהרן וישראל, גל' נו, עמ' נא.

לעמ' 1001, מילואים להערה 11, אות ג

ד. הפלאה, קונטרס אחרון, ע, ס"ק יז (הובא בתורת ר' שמואל סלאנט, חלק ב, סימן פא, עמ' צה), מסביר את מה שפסק רמ"א, אהע"ז, ע, ח, שאישה שלווה לצורך קניית מזונותיה, ואחר כך מחלה לבעלה על חיובו במזונותיה, מחילתה תקפה, שאף שלכאורה המלווה היה יכול לגבות מהבעל בשעבודא דר' נתן, הרי כאן חיוב הבעל במזונות מתחדש כל יום (ראה בשאלה זו בעמ' 200-201), ונמצא שהמחילה קדמה לשעבודא דר' נתן. אבל יש להעיר, שלפי זה המחילה קדמה אף לחיוב הבעל, והרי אי אפשר למחול על זכות תעדיית.

לעמ' 1006, מילואים להערה 66, אות ב

ראה שער רביעי, עמ' 201, שלדעת הפלאה, מחילה מועילה רק לפני לידת הבנות. ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 125, מסביר שהיא יכולה למחול מפני שזו זכות שלה, כמו שכתב רמב"ם, הלכות אישות, יב, א, שהבעל מתחייב לאשתו לזון את בנותיהם.

לעמ' 1010, מילואים להערה 90, אות ד

2. שו"ת מהרח"ש, אהע"ז, סימן כ, כותב שלפי הנוסח המקובל בכתובות במקומו, האישה אינה יכולה למחול על זכות ההישבון ליורשיה.

3. שו"ת גנת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סימן טו (ד"ה ואני הצעיר), מביא תשובה של מהר"י קאשטרו, שגם לפי תקנת טוליתולא, האשה יכולה להתנות בשעת נישואין שיירש בעלה הכל אחר מותה, או שמישהו אחר יקבל את מה שנשאר. גנת ורדים מנמק, שלפני הנישואין היא שולטת בנכסיה, ולכן היא יכולה לתת את נדונייתה במתנה או להנחיל אותה למי שתצוה. הוא מביא שנחלקו הפוסקים בשאלה אם מועילה מחילת האישה (במשך הנישואין) במקום שנהגו לפי תקנה אחרת, והוא פוסק שמספק המחילה תקפה, מפני שהבעל מוחזק.

4. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן כה, כותב שאם התקנה קובעת שאסור לה למחול, ואינה אומרת שהמחילה בטלה, הרי אם עברה על התקנה ומחלה, דין המחילה תלוי בשאלה האם אומרים "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני" באיסור שהאדם או הציבור קיבל על עצמו, שלדעת תוספות, תמורה ו ע"א (ד"ה והשתא), הכלל אינו חל, ואילו לדעת ר"י בר פרץ, בהגהות מרדכי, שבועות, סימן תשפד, הוא חל. הוא כותב שבמצב שיש ספק האם התקנה מבטלת את המחילה, מספק הבעל זוכה, מפני שהוא מוחזק בתור יורש, וגם אם התקנה היתה מלווה בחרם, אמנם ראוי שהבעל לא יכניס את עצמו לספק חרם, אבל אם הוא אינו חושש לכך, אי אפשר להוציא את הממון מחזקתו (נקודה זו הובאה בשמו בשו"ת משאת משה, חלק א, אהע"ז, סימן לב, ד"ה והנה הרשב"א).

5. שו"ת דברי יוסף (אירגאס), סימן כ, יוצא מתוך הנחה סמויה שהאישה יכולה למחול מראש (בשעת הנישואין) על ההישבון שמכוח התקנה, אלא שבנידונו התקנה לא חלה מפני שלא היתה לאישה נדוניה.

לעמ' 1010, מילואים להערה 90, אות ה

ר' יעקב אבן צור, מחכמי מרוקו, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סימן רצא, מציין שלפי התקנה שלהם, האשה יכולה למחול לבעל על ההישבון, בתנאי שנכח שם חכם שהוכיח אותה על העברת הנחלה.

לעמ' 1016, מילואים להערה 125, אות א

1. שו"ת צדקה ומשפט (חוצקין), חו"מ, סימן טו (עמ' קפה), עוסק באפוטרופוס שמחל, וכותב כדבר פשוט שהמחילה תקפה. כנראה טעמו הוא שהמעשה היה לחולת היתומים, כפי שהסביר שם עמ' קפג.

לעמ' 1016, מילואים להערה 131, אות א

1. שו"ת הרשב"ש, סימן שכח (הובא בשו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן לט), כותב שבית דין אינו יכול למחול על חיוב אלמנה להישבע לפני גביית כתובתה מנכסי היתומים.

לעמ' 1016, מילואים להערה 132, אות ה

1. על מצב ששותף מחל ושותפו שמע ושחק, ראה עמ' 309, ליד ציון הערה 149 ואילך.

מילואים – השלמות

2. אם מחל סכום מסוים: שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן סג, כותב שאם שותף מחל סכום מסוים מהחוב, אין אומרים שרק חצי הסכום מחול, אלא כל הסכום מחול, אם זה בשיעור חלקו בחוב; אבל אם מחל סכום מסוים ואמר "חצי שלי וחצי של חברי", רק חצי מהסכום מחול, ואין לומר שגם החצי של חברו מחול והוא (המחול) ישלם לחברו על החצי שלו, שהרי אין אדם מתחייב לחברו בלשון מחילה.

לעמ' 1017, מילואים להערה 133, אות ב

1. בית אברהם (ישראל), סימן סו, בסופו, כותב שאחים שירשו שטר חוב, נחשבים כאילו כל אחד קנה את חלקו מחברו, לפי הדעה שאין ברירה (ביצה לו ע"ב), ולכן, היות שמכירת שטר אינה תקפה מהתורה, אף אחד מהם אינו יכול למחול אפילו על חלקו, מפני שאינו ממונו. נראה שגם לדעתו, אחרי שחכמים תיקנו שמכירת שטר תקפה, המחילה תקפה.

לעמ' 1017, מילואים להערה 134, אות א

נתיבות המשפט, קעו, ס"ק מח, כותב שגם לדעת הש"ך, מחילת השותף תקפה רק אם הוא יכול לתקן את מה שהעוות יצטרך לשלם לו על הנזק; אבל אם השותף מחל למישהו על חיובו להישבע כלפי השותפות, מחילתו אינה תקפה, כפי שכתב שו"ע, חו"מ, קעו, ל, כיוון שיש להניח ששותפו אינו מוכן שימחל, שהרי שיעור העיוות אינו ידוע ואי אפשר לתקנו. אבל נתיבות המשפט מעיר שט"ז, חו"מ, קעו, ל, סובר שמועילה מחילת השותף על החיוב להישבע, אם החיוב נובע מעסק שעשה אותו שותף עם מישהו שחשב שהממון שייך לשותף זה בלבד ולא ידע שהוא ממון של שותפות; ולדעת הט"ו, מה שכתב השו"ע שמחילת השותף בטלה כוונתו היא שאם שותף אחד מחל על חיובו של השותף האחר להישבע כלפיו, המחילה אינה פוטרת את הצד השלישי להישבע כלפי השותפות. בעניין זה עיין דורש משפט (ויצמן), עו, ז (עמ' קמב-קמג).

לעמ' 1018, מילואים להערה 157, אות א

1. משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות י (כט ע"ג), מביא ראייה שמועילה מחילת שליח, מהדין שמועילה מחילה בפשרה אף ששם התובע אינו מוחל בפירוש אלא על ידי שליח, שהדיינים פוסקים שהתובע ימחל כך וכך. עוד הוא מביא ראייה מהדין (בעמ' 312) שמועילה מחילת מורשה אם הנושה כתב לו "בין לתקן בין לעוות". אבל ראינו שם, ליד ציון הערה 172, שיייתכן שרק מורשה יכול למחול מפני שהנושה מקנה לו את החוב, מה שאין כן בשליח שאינו מורשה.

לעמ' 1019, מילואים להערה 171, אות ב

ג. לעומת צמח צדק, ר' צבי יהודה בן יעקב, "מורשה והרשאה", תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 263, מעלה אפשרות שאם נכתב "בין לתקן בין לעוות" הוא יכול לעשות פשרה מעצמו.
ד. פעמוני זהב, קכב, ו, כותב שמה שכתב צמח צדק שהרשות מועילה רק אם נכתבה הרשות קודם "זיל דון וזכי" וכו', הוא לעניין מחילת כל החוב, אבל לעניין פשרה מועיל גם אם נכתבה אחר כך. והוא כותב שאם לא היה כתוב בהרשאה שיש לו רשות לעשות פשרה, אינה תקפה גם אם עשה פשרה על ידי בית דין.

לעמ' 1020, מילואים להערה 172, אות ג

1. צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט, עוסק בהרחבה בשאלת חיובו של השליח על כך שמחל. הוא מדייק (בד"ה וכדי לבא, דף רכ ע"א) מדברי מהר"ם שגם השולח אם אמר לו למחול, הוא חייב; ומקשה, הרי אז לא בא לידו בתורת שמירה, ואז פטור ב"קרקע כסותי". והוא מקשה על מה שכתב מהר"ם שאם השליטו על הנכסים להציל אותם מידם, נחשב כאלו בא לידו בתורת שמירה – הרי הממון לא בא לידו ולא נתחייב בשמירתו. הוא מסביר את התשובה הראשונה של מהר"ם, המובאת במרדכי שם, שבה פטר את השליח על מחילתו, ששם מדובר שלא השליטו על נכסיו אלא אמר "אם תרצה לפוטרים, תפטור אותם", ולכן פטור כיוון שלא באו לידו בתורת שמירה, כפי שנימק מהר"ם שם. אבל הוא מקשה, שמשמע מהתשובה השנייה של מהר"ם, במרדכי שם, שחייב גם אם לא השליטו על הנכסים. הוא מסביר (בד"ה והיה נראה, דף רכ ע"ג) שמהר"ם מחייב גם אם לא השליטו על הנכסים, כשיטת המאור, בבא קמא לג ע"א, ברפי הרי"ף (חסר לפנינו, ומצוטט באופן חלקי במלחמת ה' שם), ור' יהונתן מלונגיל, בבא קמא צג ע"א, שגם אם בא לידו בתורת קריעה, חייב אם קרע בידיים, אם לא פטר אותו בפירוש, ופטור רק אם פגע, והוא סובר שמחל חוב הוא מזיק בידיים, ולכן גם אם אמר לו למחול, הוא חייב.
2. רמ"א, חו"מ, קעו, יא, עוסק בשאלה האם השליח יכול להיפטר מתשלום בטענה שהמשלח אמר לו למחול. עיין על כך בהרחבה: גן נעול, כפתור ג, פרח כא (נד ע"א-ע"ג).

מילואים – השלמות

לעמ' 1023, מילואים להערה 1, אות יד

דוגמה נוספת: שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א, עוסק במי שקנו חצר, ובר מצרא טען שיש לו זכות קדימה, וכדי שימחל להם, התחייבו לפתוח בחדרו שני חלונות על החצר שקנו, ואחר כך נודע להם שאין לו זכות בר מצרא, והוא פוסק על פי גרמי מחילה בטעות, אף שזאת התחייבות בטעות. וראה הערה 239, מקורות השתמשו בדיני מחילה בטעות לגבי נתניה בטעות.

לעמ' 1024, מילואים להערה 14, אות ו

נחמד למראה, על ירושלמי, בבא בתרא, ח, ב (נח ע"ב-ע"ג), כותב שבנות צלפחד זכו בירושת אביהן אף שלא תבעו אותה בשעת מותו, מפני שטעו וחשבו שבנות אינן יורשות, וזו מחילה בטעות, שהיא בטלה. הוא מוסיף שאף שכשחבעו, אמרו "הנה לנו אחוזה" (במדבר כז, ד), משמע קרקע ולא מיטלטלין, ואפשר להבין שמחלו על המיטלטלין, בכל זאת זכו גם במיטלטלין (כפי שאומר הירושלמי שם) מפני שזו מחילה בטעות. ולא הסביר איו טעות היתה להן, שבגללה חשבו שבת יורשת קרקע ולא מיטלטלין.

לעמ' 1026, מילואים להערה 23, אות ט

י. סמ"ק מצורף, מצוה רסט (עמ' רמ), כותב בשם ריב"ן, שאסור למוכר לערב חטים רעים ביפים מפני שהוא גונב את דעת הבריות ומוכר בהבלעה רעים בדמי היפים, ואף שדבר הנראה הוא, אסור, מפני שהקונים אינם מדקדקים כל כך בבדיקת הגרעינים, ו"לא ידעי דמחלי".

לעמ' 1026, מילואים להערה 29, אות ג

שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (לא ע"ב), דוחה את הסבר הסמ"ע, שהרי הרשב"א השווה את נידונו לתפיסת דבר שלא בא לעולם, ושם יש הוכחה שטעה. הוא מסביר בדרך אחרת מדוע המחילה תקפה: הרשב"א עצמו, כמבואר בנימוקי יוסף, שנביא בעמ' 1079, במילואים להערה 316, אות ה, כותב שאם אין טעות בעיקר המכר, המחילה תקפה, ובאומר "מה שתטול" אין טעות בעיקר המכר, שהרי מראש התיר לחברו ליטול מנכסיו, ושתק כשחברו נטל, אלא שטעה בזה שחשב שאינו יכול לחזור בו ממה שהתיר לו ליטול.

לעמ' 1027, מילואים להערה 29, אות ד

שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כט ע"ב), מסביר שבכך שגילה את דעתו, הוא כאילו התנה שאם יתברר שאינו חייב שבועה, הפשרה תבטל; וגם במחילה בטעות, אם אמר שהוא מוחל מטעם זה, והתברר שטעה, היא בטלה גם לשיטת רש"י (עמ' 355); והוא כותב שגם רמב"ם, הלכות סנהדרין, ו, ה (הובא בשו"ת דבר משה (אמרייליו), חלק ג, חו"מ, סימן ג, דף נג ע"ג), שכתב שהפשרה בטלה אם חשב בטעות שהוא חייב שבועה, מתכוון למי שגילה את דעתו מראש. שו"ת שופריה דיעקב, חו"מ, סימן ה, כותב שהרי"ף דיבר רק במי שנתחייב שבועה כדי להיפטור, ולכן אם לא גילה דעתו שהוא מתפשר בגלל חיוב השבועה, הפשרה תקפה גם אם התברר שאינו חייב שבועה, מפני שיתכן שהטעם שהתפשר הוא מפני שידע שהתביעה היא אמת ולכן אינו יכול להישבע; אבל מי שהתפשר לקבל פחות מהמגיע לו, ברור (גם בלי גילוי דעת) שעשה כן מפני שהיה סבור שאין הדין עמו, שהרי חזקה אין אדם מוחל ממונו חנינם, ולכן הפשרה בטלה אם התברר שהדין עמו; וכן בנידונו, מי שהיה התובע מתחילה, וטרח לכתוב פסקים וכתב זכיות להוציא מחבירו, ואחר כך הנתבע תבע אותו ולכן התפשר ומחל, ברור שהסיבה שהתפשר אינה מפני שידע שתיבעתו שקר, אלא מפני עדות העדים נגדו, ואילו ידע שימצא עדים שיעידו שעדים שנגדו הם פסולים, לא היה מוחל. ראה גם עמ' 327, הערה 53, שבדבר גלוי, הפשרה בטלה גם אם לא גילה דעתו מראש.

לעמ' 1027, מילואים להערה 29, אות ז

שו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט צדק, סימן פא (ד"ה נמצינו למדין), כותב על פי מהרשד"ם ותשובות נוספות, שאם התפשר בינו לבין חברו, והתברר אחר כך שהדין עמו, הוא יכול לטעון שמחל בגלל טעותו, ומחילתו בטלה, ואין אומרים שגמר בדעתו למחול מחשש שיפסיד בדין, מפני שהוא יכול לטעון שאילו ידע שיש צד שיוכח בדין, היה הולך לדין ולא לפשרה, והתפשר רק מפני שחשב בוודאות שהדין עם חברו; אבל אם עמדו בדין, ואחר כך עשו פשרה, והתברר אחר כך שהדין עם הנושה, אינו יכול לטעון שזו מחילה בטעות, שהרי ידע שיתכן שהדין עמו, ובכל זאת התפשר, וזה מוכיח שחשש מן הספק, וגמר בדעתו למחול בכל מצב, מחשש שמא לא יצא זכאי בדין, או משום שראה שחברו הסכים להתפשר; וכל זה אם טעה מעצמו לחשוב שהדין עם חברו, אבל אם הטעה אותו הדין או חכם אחר לחשוב שלא יוכח בדין ולכן מחל, והתברר שהוא זוכה בדין, המחילה בטלה בכל מצב. 11. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג (ד"ה ולבי ראה), כותב שנימוקו של מהרשד"ם (לעיל, אות ז), שאם נבטל פשרה בנימוק שאילו ידע שהדין עמו לא היה מתפשר, שום פשרה לא תתקיים, שהרי תמיד הדין עם אחד

מילואים – השלמות

מהם – נימוק זה אינו קיים אם התפשר אחרי שנודע לו שהדין סבור שלא יזכה בדין, שאז יש אומדנא דמוכח שהמניע שלו להתפשר היה שחשב שלא יזכה בדין, וכשמתברר שהוא זוכה בדין, הפשרה בטלה בגלל הטעות; הרי גם אם מבטלים פשרה בכגון זה, אין חשש ששום פשרה לא תתקיים, שהרי אם התפשר בלי ששמע שהדין סבור שלא יזכה בדין, הפשרה תקפה גם אם התברר שהיה זוכה בדין.

לעמ' 1028, מילואים להערה 29, אות יא

מצד שני, הוא עצמו כותב בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג (ד"ה ואין לומר), שאם שמע שלא יזכה בדין, והתפשר, והתברר שהוא זוכה בדין, הוא נאמן לומר שהמניע שלו להתפשר היה מה ששמע שלא יזכה בדין, מפני שיש אומדנא דמוכח שזה המניע שלו.

לעמ' 1028, מילואים להערה 42

ב. גם סמ"ע, קמב, ס"ק ז, מסביר שמאמינים לו שטעה מפני שגם הנמחל טעה. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן יא, כותב שאין להסיק מכך שבלי הוכחה כזאת אינו נאמן לומר שטעה, מפני ששם השכן בא להוציא מרב ענן שהחזיק בחלקת קרקע, ולכן הוא צריך הוכחה שטעה, אבל מוחל שבא להחזיק במה שבדיו נאמן בלי הוכחה; ועוד, ששם השכן היה צריך לבדוק אם רב ענן בונה את הכותל במקום הנכון, שהרי הוא ידע איפה הגבול, ואינו נאמן לומר שטעה בלי הוכחה, מה שאינו כן במוחל שמעולם לא ידע את האמת.

לעמ' 1029, מילואים להערה 54, אות ד

ה. שו"ת וזאת ליהודה (מסלתון), אהע"ז, סימן יב, עוסק במי שרצה לגרש את אשתו, ופיתה אותה למחול על כתובתה, והתחייב ליתן לה סכום קצוב לחודש כל חייה; ואחר כך טענה שמחלה בטעות, מפני שהיא חוששת שהבעל לא יעמוד בהתחייבותו. הוא פוסק (בד"ה אלא דבנדון) שהמחילה בטלה, מפני שיש כמה הוכחות שטעתה: (א) היא נשבעה שבועה חמורה שבינו לבניה הבטיח לה שגם אחרי שיתן לה גט, ינהג עמה כדרך איש ואישה בסתר, וכשנודע לה שדבר זה אסור, הבינה שהבעל עשה ברמאות; (ב) (בד"ה ועיין למוה"ר), היא מחלה מפני שהבעל אמר לה שהוא מתכוון לשם שמים, כדי שיהיו לו ילדים, ומוכן שהאישה תהיה עניה ומכוערת, אבל אחר כך היא ראתה שהוא חושק בבתולה יפת תואר; (ג) (בד"ה ועוד יש טענה), היא מחלה מפני שהבעל אמר לה שאינו יכול לפרוע את כל כתובתה, ואחר כך התברר לה שהוא יכול.

לעמ' 1033, מילואים להערה 85, אות יא

שו"ת תורת משה (שבתי), חו"מ, סימן ו, עוסק בתובע שהתפשר מפני שחשב שהנתבע היה נאמן אפילו בלא שבועה, ובאמת היה חייב שבועה. במסקנתו (ד"ה ואי מיהא) הוא פוסק שמחילת התובע תקפה, מפני שאף אילו היה יודע שהנתבע חייב שבועה, היה מקבל את הפשרה, מחשש שיישבע הנתבע (לשקר!) ויפטר.

לעמ' 1034, מילואים להערה 85, אות כ

כא. דעה חולקת: שו"ת זרע יעקב (נאים), סימן כג, כותב שאם יש עדים שהמחול טעה, המחלה בטלה, ואין אומרים שיתכן שהיה מוחל גם אילו ידע את האמת, וראיה ממעשה רב ענן (ליד ציון הערה 289), שהמחילה בטלה, ואין אומרים שיתכן שגם אילו ידע השכן את האמת, היה מוחל. אפשר לדחות ראיה זו, ששם מדובר על הפסד של שטח קרקע, ועל זה זמן הסתם אין אדם מוחל.

כב. אפשר לכלול כאן את הדין הפשוט, שמי שלא היתה לו זכות, מחילתו תקפה גם אם טעה, כיוון שגם אילו ידע את האמת לא היה יכול לקבל יותר. ר' שמואל אבן צור, בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן כט, דף כה ע"ג במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סימן סג, עמ' רלט במהד' תשע"א, עוסק במי שרצה לגרש את אשתו, ושיכנעה אותו לתת לה יותר מסכום כתובתה, ואחר כך טענה שהסיבה שהסכימה לסכום שקיבלה היא מפני שלא ידעה שיש לו עוד כסף. הוא פוסק שאינה יכול לעטון שמחלה בטעות, שהרי ייתכן שאילו היתה דורשת עוד, היה מגרש אותה והיתה מקבלת רק את כתובתה.

לעמ' 1037, מילואים להערה 100, אמצע אות י

שו"ת צוף רבש, חו"מ, סימן סה, מבין שבדק הבית סובר שהמחילה בטלה גם אם אין הוכחה שטעה. הוא כותב שלפי בדק הבית, מי שעשה פשרה, ולפני כן מסר מודעה עליה, מתוך כוונה שהוא יטול מהצד השני מה שהמפשר יאמר שהצד השני חייב, ועל ידי המודעה יקבל חזרה מה שיתן לצד השני, והתברר שהמודעה פטולה, מחילתו בפשרה בטלה, מפני שהתפשר רק משום שחשב שהמודעה תבטל את מחילתו, וזו טעות. והוא כותב שלפי הגאונים, רק אם תלמיד חכם אמר לו מראש שהמודעה תועיל לו, הפשרה בטלה, מפני שרק אז יש הוכחה שטעה. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (ל ע"ד), מסביר שבדק הבית מסכים שצריך הוכחה שטעה, והוא סובר שבנידונו

מילואים – השלמות

מוכח שטעה ולא ידע שהוא יכול למחות, כיוון שזה דין "זר". הוא מוסיף שאף שבי" סובר כרש"י (עמ' 355), שכלל מחילה בטעות תקפה (ראה בשמו בהשלמות לעמ' 1071), הרי כאן הוא בגדר "לא ידע דמחל", שבו גם לרש"י המחילה בטלה, מפני שבעל השדה לא ידע שאחרי חלוקת הירושה אמת המים שייכת לו; ועוד, שגם לרש"י מחילה בטעות בטלה אם לא העביר את הדבר להנמחל (ראה בשמו בהערה 270), ובנידונו של הגאון הדבר לא הועבר, שהרי אי אפשר לתפוס קרקע, ואדרבה, בעל הקרקע מוחזק באמה וסתם אותה.

לעמ' 1038, מילואים להערה 101, אות ה
דבר משה שם כותב באופן כללי שאם העלה על דעתו שיזכה בדין, כגון שיתכן שיש לו ראייה, ולא ביקש זמן לברר, אלא מחל, מחילתו תקפה גם אם התברר שהדין עמו, מפני שהדבר מראה שמחל בלב שלם; ורק אם קרוב לוודאי שלא ידע את האמת, המחילה בטלה גם אם היה יכול לברר.
2. ודעו של אברהם, חלק ב, מערכת מ, מודעה (מט ע"ב), עוסק ביושר שהתפשר עם אשת אביו בעניין כתובתה, שנתן לה קצת ומחל לה על חיובה להישבע; ואחר כך טען שזו פשרה בטעות, כיוון שהתברר שלפני כן היא תפסה הרבה מנכסי האב. הוא פוסק שאין זו פשרה בטעות, כיוון שהיו יכולים להמתין עד שתבוא לגבות כתובתה, ואז היתה צריכה להישבע כמה כבר קיבלה, והטעות היתה נמנעת.

לעמ' 1049, מילואים להערה 147, אות לד
גם שו"ת מים חיים (סילוה), סימן ג, עמ' רסז במהד' תשס"ב (הובא בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג, עמ' טז-יז), כותב שסילוק מועיל בלי קצובה גם לדעה זו.

לעמ' 1049, מילואים להערה 147, אות לה
נראה שזו גם כוונתו של ר' ברוך מרדכי אורחי, "גדרי התחיבות באימוץ ילדים", נועם ד (תשכ"א), עמ' קמד, שמסביר שגם לשיטה זו, מועיל תנאי לפטור משאר וכסות, מפני שהחיסרון של מחילה שאינה קצובה הוא שזו אסמכתא.

לעמ' 1051, מילואים להערה 148, אות ד
ר' בצלאל וקסלשטיין, "מקח וממכר – מחילה במום לא ידוע", הישר והטוב, גל' כ (תשע"ו), עמ' רנח-רנט, לומד מתירוץ זה של נתיבות המשפט, שמחילה כללית על מומים במכר תקפה רק אם המום אינו מוריד את שווי הנכס, אבל אם הוא מוריד את שווי, המחילה בטלה, מפני שיש בו משום "לא תנוג", לפי פרישה, חו"מ, רכח, ה, ולכן החידוש של התורה באונאה חל גם עליו.
ד1. נתיבות המשפט, רלב, ס"ק ב, מיישב את סתירת הטור בדרך אחרת: שבאונאה יש חובה מדין תורה להחזיר, ולכן אם לא ידע שמחל, המחילה בטלה, אבל במכר עם מום שאינו גורם לירידת השווי, אין דין תורה שיתבטל המכר, אלא שחזקה שאדם אינו רוצה לקנות דבר עם מום, ואם מחל, אפילו במחילה כללית, החזקה מתבטלת, ולכן המכר תקף. ר' בצלאל וקסלשטיין, שם, עמ' רנח, כותב שלפי זה, אם המום גורם לירידת המחיר, מחילה כללית אינה תקפה.

לעמ' 1051, מילואים להערה 148, אות ו
ר' בצלאל וקסלשטיין, שם, עמ' רנו, כותב שלפי הטעם שלא ידע דמחל, בימינו שהמנהג הוא שהמוכר דירה ישנה כותב שהוא מוכר אותה "כמו שהיא", כלומר עם פגמים שיש בה, והקונה יודע שמצויים פגמים, אי אפשר לומר שאילו ידע לא היה קונה, אם הפגם אינו מוריד את ערך הדירה בשוק, ולכן המכר תקף. הוא מוסיף (בעמ' נגז) שהיום כל הקונים דירה ישנה נוהגים למחול, ולכן המכר תקף. הוא מביא ראייה שמחילה בטעות תקפה אם היה מוחל גם אילו ידע את האמת, מתוספות, בבא בתרא מא ע"א (ד"ה אמר), האומרים לעניין הקונה דבר שלא בא לעולם ותפס אותו כשבא לעולם, שמחילת המוכר תקפה מפני שגם אילו ידע שהוא יכול לחזור בו, לא היה חוזר בו, כדי להישאר במהימנותו (ראה לעיל, עמ' 364). אבל הוא כותב (בעמ' רנח) שלפי חידושי הרמב"ן, בבא בתרא שם, שתירץ את קושיית תוספות בדרך אחרת, מחילה בטעות בטלה גם אם היה מוחל אילו ידע את האמת. דבריו קשים, שהרי זאת לא מחילה בטעות, כפי שאמרנו בעמ' 329-331. עם זאת, הוא כותב (בעמ' רנט) על פי שו"ת שבות יעקב, חלק ב, סימן קסו, שאם המוכר הצהיר שאין מום בדירה אף שידע שיש, המחילה בטלה, מפני שיש להניח שהקונה לא התכוון למחול על פגם שהמוכר מרמה אותו לגביו.

לעמ' 1051, מילואים להערה 148, אות ח
שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מו, מסביר שאף ששו"ע סובר שמחילה שאינה קצובה תקפה, פסק שמחילה על כל מום שיימצא במקח בטלה, מפני שזו מחילה בטעות, שכן הקונה חשב שבאמת אין מום במקח, ושהמוכר עשה

מילואים – השלמות

תנאי זה רק כדי להשביח את מקחו, ואילו ידע שיש מום, לא היה מוחל. דבריו קשים, שהרי אילו לא היה בו מום, המוכר לא היה צריך לעשות תנאי.

לעמ' 1057, מילואים להערה 181, אות ג

11. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג (ד"ה ולבי ראה), עושה הבחנה: אם עשו את הפשרה והקניין לפני שידע הנושה להיכן דעת הדיין נוטה, אבל לאחר שידע הנושה שדעת הדיין נוטה לרעתו, ועשה פשרה עם קניין, ואחר התברר שהדיין טעה בדין, הפשרה בטלה, מפני שיש אומדנא דמוכח שהסיבה שהתפשר היא מפני שראה שהדיין מחייב אותו. למעשה, זאת ההבחנה שראינו בעמ' 1027, אותיות ז-ט, שהפשרה בטלה אם התפשר אחרי ששמע שלא יזכה בדין, והתברר שזאת טעות. אבל הוא מביא (בד"ה וזה חזיתי) ששו"ת ר' יעקב לבית הלוי (מהר"ש צ"ב), סימן ע, כתב שאם עשו קניין על הפשרה, היא תקפה גם אם התברר שהמוחל טעה.

לעמ' 1059, מילואים להערה 187, אות ח

שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רעא, עוסק בפיקדון שנגנב, והמפקיד מחל לשומר על התשלום, ואחר כך נמצא הפיקדון, והוא פוסק שזו מחילה בטעות והיא בטלה, והפיקדון חוזר לבעליו. זאת אף שזו התפתחות עתידית. אבל שו"ת מעין גנים (עבאדי), חו"מ, סימן יז, כתב שאם הפיקדון נפל היס, ומלחים משהו מהים והחזירוהו לשומר, זה דבר לא שכוח, ואין לומר שאילו ידע זאת לא היה מוחל, שהרי התייאש, ואילו מישהו מצא אותו היה רשאי ליטלו לעצמו, ולכן מה שהמלחים החזירוהו לשומר היה לפנים משורת הדין, והשומר זוכה מההפקר, כאילו קיבל אותו במתנה.

לעמ' 1062, מילואים להערה 196, אות ה

1. חקי חיים (בורג'ל), חו"מ, רמא, ד (עא ע"ג), כתב שאף ששו"ת פני משה, חלק א, סימן פב, שהובא בשער שיש, עמ' 272, כתב שגם לר' ישעיה שלא מועילה מחילה אם השטר ביד המוחל, הרי אם כתב שטר מחילה, המחילה תקפה, הטעם הוא ששם המחילה תקפה אם עשה קניין, כאמור בפרק שיש, עמ' 264, אבל מחילה בטעות בטלה אף אם עשה קניין, כאמור לעיל, עמ' 345, אף שסתם קניין לכתיבה עומד, ומכאן שגם בכתב היא בטלה.

לעמ' 1063, מילואים להערה 206, אות ז

שו"ת וזאת יהודה (מסתנות), אה"ע, סימן יב (ד"ה ועיין עוד), מעלה אפשרות שמה שכתב מים חיים שמחילה בטעות בכתב תקפה, הוא באופן שיש קניין גמור ושלם. אבל הוא כתב שגם בכגון זה, העיקר כדעת אבית רוכל, שהמחילה בטלה.

לעמ' 1063, מילואים להערה 209, אות ג

11. שו"ת המבי"ט, חלק א, סימנים שט-שי, עוסק במי שהתפשר מפני שראה פסק דין שלפיו אינו זוכה בדין, ואחר כך התברר שהפסק אינו נכון, והוא כתב שמשום כך הפשרה בטלה. כך פסק גם שו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן י, בסופו, על אותו מקרה. באותו מקרה החכמים שנתנו את פסק הדין כתבו שאינם סומכים על הפסק עד שחכם מפורסם יחתום עליו, ושו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן עג (ד"ה ונראה לע"ד), למד מכאן שלדעת המבי"ט ובית יוסף, הפשרה בטלה גם אם מראש המוחל לא היה בטוח שאין הדין עמו, וזאת בניגוד לשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז, ושו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהר"ש צ"ב, סימן ע, שסוברים שאם המוחל היה מסופק, המחילה תקפה גם אם התברר בסוף שהדין עמו, משום שיש להניח שמחל בלב שלם בגלל הספק שהיה לו; והוא פוסק בזה כמבי"ט. אבל הוא מעלה אפשרות שאותו פסק דין נחשב ודאי, כיוון שאותם חכמים לא התנו שאם לא יחתום אותו הרב יהיו דבריהם בטלים. שו"ת איש מצליח, חלק ג, משפט וצדק, סימן פא (ד"ה אמנם אחר), כתב שבעי חיי חזר בו, שהרי בסימן קנט (קפט ע"ד) כתב כדברי מהרשד"ם.

לעמ' 1068, במילואים להערה 238, אות ב

11. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כט ע"ב), כתב שגם במוכר דבר שלא בא לעולם, אם אמר שהסיבה שהוא שותק היא שאינו יכול לחזור בו מהמכר (שזו טעות), המחילה בטלה, גם לדעת רש"י דלהלן, וזאת כפי שראינו בעמ' 1027, מילואים להערה 29, אות ד, על מחילה בטעות באופן כללי.

לעמ' 1071, מילואים להערה 249, אות יד

טו. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כו ע"ב-ע"ד), כתב שמלחמות ה', בבא מציעא לח ע"ב (בדפי הרי"ף), ותלמידי הרשב"א, המובאים בב"י, חו"מ, סימן רז, וב"י עצמו שם, סוברים כרש"י.

מילואים – השלמות

לעמ' 1078, מילואים להערה 316

ב. שערי תורה (לעור, תשס"ח), חלק א, כלל ט, פרט ג, אות יב (כרך א, עמ' שב-שמג), מסביר שרבונו תם סובר כר"י מיגאש, המובא בשיטה מקובצת, בבא מציעא מז ע"ב, שהמוכר דבר שלא בא לעולם וחוזר בו צריך לקבל על עצמו את קללת "מי שפרע", ולכן יש להניח שלא היה רוצה לחזור בו גם אילו ידע שהוא יכול, וזאת כוונתו כשאמר שאדם רוצה להישאר במהימנותו. והוא מציין שרמב"ם, הלכות מכירה, כב, ב, סמ"ע, רט, ס"ק כג, וקצות החושן, רט, ס"ק ט, סוברים שאין בזה "מי שפרע", ולפי הסברו, הם חולקים על רבונו תם כאן.

לעמ' 1078, מילואים להערה 316, אות א

א. יש להעיר שלפי הנימוק שבטקסט, בכל מוכר שיש בו אסמכתא, המחילה (על הפירות) בטלה כיוון שלא התכוון באמת למכור. אבל שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כט ע"ג-ע"ד), מעיר שלפי ההסבר של נימוקי יוסף, בבא מציעא לו ע"ב (כרפי הרי"ף), בדעת רבונו תם (להלן, אות ה), הדברים אמורים רק באסמכתא בהלוואה, ששם הלווה התכוון לקבל הלוואה ולתת את שדהו כמשכנתא, ולא התכוון בכלל למכור, וטעה לחשוב שמכר כזה תקף (גם בדרך ל ע"ג, כתב שלפי רבונו תם, אם מכר או נתן בלב שלם אלא שהיה פסול מטעם אסמכתא, המחילה תקפה משום שרצה "ליקום בהימנותיה"). והוא כותב ששו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס קרימונה, סימן רצ (הובא במרדכי, בבא מציעא, סימן שכד, ובדרכי משה, חו"מ, רז, ס"ק ז), שהאומר שמכר באסמכתא בטל גם אם כבר מסר את הדבר, סובר בנימוק שבטקסט (הוא מציין את פלפולא חריפתא כמקור; ראה בשמו בעמ' 1083, אות כג).

לעמ' 1080, מילואים להערה 316, אות ח

ח. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (כח ע"א), כותב שדברי נימוקי יוסף ומישרים בדעת רבונו תם עולים בקנה אחד עם דברי התוספות בדעת רבונו תם: אם לא היתה טעות מתחילה, כגון במוכר דבר שלא בא לעולם, המחילה תקפה, מפני שהמוחל רוצה "ליקום בהימנותיה", שהרי מראש התכוון למכור; אבל באסמכתא בהלוואה, המחילה בטלה כיוון שמראש לא התכוון למכור, ואינו רוצה "ליקום בהימנותיה".
פ. שו"ת ויני שמואל, סימן לה (פא ע"א), כותב על פי נימוקי יוסף, שלפי רבונו תם, המקדיש לצדקה כסף שאינו ברשותו ויניד להגיע לרשותו, העניינים יזכו בו כשיגיע הכסף לגבאי או לבית דין, מפני שהמקדיש מוחל (אמנם בטעות), כמו בקונה דבר שלא בא לעולם ותפס, אבל בנידונו, שהבעלים לא התכוון להקדיש, אלא שחשב בטעות שזכו העניים כיוון שאחיו הקדיש, לא זכו העניים, שהרי נימוקי יוסף הסביר שבקונה דבר שלא בא לעולם ותפס, מחילת המוכר תקפה משום שמראש התכוון למכור, וכאן הבעלים לא התכוון מראש להקדיש.

לעמ' 1082, במילואים להערה 316, אות טז

מהרא"ל שם, אות ח, כותב שלפי הרא"ש, ההבחנה היא שבמכירת דבר שלא בא לעולם, תפיסה מועילה כמו שהאומר "טול חפץ שלי" אינו יכול לחזור בו אחרי שהלה נטל, וגם כאן, היות שכבר אכל, המכירה נחקימה; אבל ב"את ונוולא" אין לומר שנתקיים המכר, שהרי לא מכר לפירות אלא חשב שהקרקע תהיה של הקונה עד שיחזיר את הכסף, והרי לא קנה את הקרקע.

דרישה, חו"מ, קפב, טו, בסופו (ובקיצור בסמ"ע, קפב, ס"ק כ), כותב שהרא"ש סובר שב"את ונוולא" אין לומר שהמחילה בטלה בגלל הטעות, מפני שרק בהלוואה באסמכתא, המחילה בטלה כיוון שתחילת העניין היה מתוך הלוואה, ולכן הפירות שאכל המלווה אחרי שלוש שנים (התקופה שהסכימו עליה שאחריה תהיה השדה קנויה למלווה) חוזרים ללווה, כיוון שהמלווה אכל אותם בתורת מכר, אבל הפירות שאכל עד אז אינם חוזרים כיוון שאכל אותם בתורת הלוואה, כמשכנתא (כפי שכתב רא"ש, בבא מציעא, פרק ה, סימן לא), ולגביהם אינה מחילה בטעות, וכך גם ב"את ונוולא".

לגבי עצם תוקפו של המכר, נחלקו ראשונים – ראה על כך ברור הלכה, בבא מציעא סז ע"א, ציון ד, פרק א. חידושי חתם סופר, בבא מציעא שם, כותב שאם האישה אמרה לשליח לקנות מקרובה ולא הזכירה את התנאי שהמוכר יוכל לקנות אותה חזרה, היא יכולה לטעון שלא נתנה לו רשות לקנות על תנאי, ולכן גם המוכר אינו גומר בדעתו למכור, והוא יכול לחזור בו מהמכר, אבל אם לא חזר בו מיד, ונתן לאישה לזכות בקרקע, הוא מחל בכך על זכות החזרה, אבל לא מחל על התנאי, ואם ירצה, יוכל להחזיר את הכסף ולקבל את הקרקע חזרה.

לעמ' 1083, במילואים להערה 316, אות כג

נביא דין זה בשער אחת-עשרה, ליד ציון הערה 118, כדוגמה למחילה מכללא. שו"ת עט סופר (טויל), חו"מ, סימן א (ל ע"א-ע"ב), מעיר שלפי נימוקי יוסף ומישרים (כפי שהסבירם עט סופר – ראה לעיל, אות ח, ובהשלמות שם), אומרים "ליקום בהימנותיה" רק אם עיקר המכר לא היה בטעות, והרי בנידונו של מהרש"ך, מראש מה שמחל על השינוי היה טעות, שחשב שירוויח בסחורה שהביא השליח. והוא כותב שמטעם אחר המחילה תקפה: מפני שאין רגליים לרבר שהמוחל טעה (ראה עמ' 323 ואילך, על מוחל שלא ברור האם טעה).

מילואים – השלמות

לעמ' 1084, במילואים להערה 3, אות ד

ה. בשאלה אם מחילה בפה בלבד על פגיעה, בלי שמחל בלב, מועילה לעניין חובתו של הפוגע לבקש מהנפגע למחול לו, עיין לדופקי בתשובה (טיגר), פרק ב, עמ' קיג, ס"ק קעה; חוט שני, בהלכות ראש השנה ויום הכיפורים, עמ' ק.

לעמ' 1086, במילואים להערה 45

ביטול מודעא: שו"ת גנת ורדים, חו"מ, כלל ג, סימן לב, כותב שאם המוחל אמר בשעת המחילה שהוא מבטל כל מודעא שעשה, על ידי פסילת עדי המודעא, כדעת חידושי הרשב"א, גיטין לד ע"א, המחילה תקפה, ואינו יכול לומר "קים לי" כדעת החולקים על הרשב"א, וגם אם הזכיר במודעא שתהיה קיימת גם אם יפסול את העדים, הרי אם פסלם אחר כך, נתבטלה המודעא. בנידונו הוא מצא טעם נוסף לבטל את המודעא: מפני שהצדדים עשו ביניהם עסק חדש ואחר כך מחלו מחדש על כל מה שהיה ביניהם מאז ומעולם, והמודעא שבתחילה אינה יכול לבטל את המחילה השנייה.

לעמ' 1087, במילואים להערה 46, אות ב

ג. שו"ת הר הכרמל, חו"מ, סימן לז, מעיר שאם החייב כופר, ואין עדים שהוא באמת חייב, אי אפשר לדעת שהנושה אנוס; ואם אחר כך נמצאו עדים שהוא חייב, המחילה בטלה בלאו הכי בגלל הטעות; אלא מדובר שהחייב הודה בחוב בשעת הפשרה. לגבי החשש בגלל הכפירה, הוא מסביר שחשש שגם אם יתבע אותו לדין, יישבע לשקר, ואף שזה חשד חמור, אפשר להאמין לו שזו הסיבה שמחל חלק, שאם לא כן, לא היה לו סיבה למחול על חלק מהחוב. אבל הוא כותב שאם במסגרת הפשרה דרש החייב שהנושה יישבע שלא יתבענו עוד, הרבר מוכיח שהחייב לא היה מוכן להישבע לשקר (שאם לא כן, לא היה צריך להיות איכפת לו שיתבענו שוב, שהרי יוכל להישבע לשקר שהוא פטור), ואם כן, הנושה אינו אנוס למחול.

לעמ' 1091, מילואים להערה 73, אות יא

יא. ראה שער שני, במילואים, עמ' 761, אות יט, שאם הנמחל אינו יודע על המחילה, ובכל זאת פועל כאילו נמחל, יש בכך קצת עבירה, אף שהמחילה תקפה.

לעמ' 1094, מילואים להערה 109, אות א

א. כסף משנה, הלכות אישות, כב, יח, כותב שהיא יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי", אבל אם לא טענה, מחילתה תקפה. שו"ת משאת משה, חלק א, אה"ע, סימן ל (ד"ה האמנם עדין), מסביר שלדעתו יש ספק אם מחלה רק כדי לעשות נחת רוח לבעלה, או שמא גמרה בדעתה למחול מתוך אהבתה לבעלה, או מתוך מחשבה שייתכן שתמות לפניו כך שלא תפסיד ממחילתה, ומספק מחילתה תקפה אלא אם כן טענה בפירוש "נחת רוח עשיתי לבעלי".

לעמ' 1094, מילואים להערה 109, אות ג

ד. תורת משה (לחם סופר), בראשית לא, יד, כותב שרחל ולאה מחלו ליעקב על הנכסים שהיו שלהן מרכוש אביהן (כוונתו לנכסים שאביהן היה אמור לתת להן לגדוניה, ושיעקב לקח מרכוש אביהן, לבן; וראה על דבריו בעמ' 1262, שאין זו מחילה אלא מתנה), ורחל לא יכלה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי" כיוון שהיא מחלה ראשונה, אבל לאה שמחלה שנייה יכלה לטעון שחששה שאם היא לא תסכים, תהיה מחלוקת. הוא מדייק מכתובות צה ע"א שבשתי נשים, האישה שחתמה לבעלה אחרונה יכולה לטעון "נחת רוח עשיתי לבעלי".

לעמ' 1099, מילואים להערה 13, אות ט

י. ר' יעקב פרבשטיין, "כיצד ניתן להגן על מידע או סודות מקצועיים", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקסו, משתמש בחיקוק חכמי ספרד כאמצעי למנוע תחרות מקצועית: אי אפשר לאסור על פועל להשתמש בידע שהשיג תוך כדי עבודתו, כדי להקים עסק מתחרה. כדי למנוע זאת, דורשים מהפועל להתחייב סכום גדול בלי תנאי (שהרי אם יהיה תנאי, יהיה פסול מטעם אסמכתא), והמעביד מוחל על התחייבותו בתנאי שלא יפתח עסק מתחרה. ר' זלמן נחמיה גולדברג, "השגת גבול וסודות מקצוע ביחסי עובד ומעביד", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקלז, מציע דרך רומה לבעל מקצוע שמלמד אחרים את המקצוע, וחושש שיתחרו בו: הוא ידרוש שכר לימוד גבוה מאוד, וימחל על חלק משכר הלימוד בתנאי שהתלמיד לא יעסוק במקצוע זה באותה עיר (או בכל הגבלה אחרת), כך שאם יעבור התלמיד על התנאי, יתחייב בסכום הגדול שהתחייב מראש. הוא מסביר שדרישת שכר גבוה אינה אנואה, מפני שאין דין אנואה באדם, כיוון שהוא כקרקע לעניין זה; ואף שיש סוברים שמה שאין אנואה באדם עניינו שאינו חייב להחזיר את ההפרש אבל האנואה אסורה אף באדם, מכל מקום כאן ייתכן שבאמת מגיע למלמד שכר לימוד גבוה מאוד, אם אכן יוכל התלמיד לעוסק במקצוע באותה עיר, מה שיגרום למלמד הפסדים; ועוד,

מילואים – השלמות

שבכל מקח שידוע שלוקח יותר משווי, הרי זה כמוכר צמד בקר במאתיים וזו, שאין זו אונאה, כיוון שאין הדעת טועה בשיעור גדול כל כך, וכפי שביאר קצות החושן, רכז, ס"ק ה, שזה נחשב כאילו התנה "על מנת שאין לך עלי אונאה".

לעמ' 1100, מילואים להערה 16, אות ה

ו. נתיבות המשפט, קכ, ס"ק א, כותב שאם הנושה אמר "זרוק חובי לים" ולא אמר "והיפטר", החייב אינו מופטר בכך, כמו שהאומר "קרע סכותי" ולא אמר "והיפטר", חייב, אם הדבר בא לידי בתורת שמירה, כאמור בבבא קמא צג ע"א (צריך להוסיף, שגם החייב אחראי בשמירה על הכסף), ונימק, שאין דין ערב באומר "זרוק מנה לים" (ראה לעיל, אות ב). שמן למאור (ביימאיל), סימן נט, מנמק בדרך אחרת: ברור שהנושה לא התכוון לקבל על עצמו אחריות על הכסף, שהרי אין סיבה שירצה לקבל על עצמו אחריות באופן שלא תהיה לו שום תועלת מהזריקה; וזאת אף שכאן אין מקום לסברת הסמ"ע (לעיל, אות ב) שיתכן שהנושה התכוון שהחייב ישמור על הכסף עד שיגיע לנושה. אבל אמרי איש (דרש), חלק ב, סימן יט, עמ' רנא, כותב שלפי הסמ"ע, אם הנושה אמר "זרוק חובי לים" ולא אמר "והיפטר", החייב מופטר; והוא לומד מכאן לדינו של מי שנתן הוראה ל"כספומט" (מכונה למשיכת כסף מחשבון בנק) להוציא כסף, ולא לקח את הכסף מפני שהפעולה השתתחה והשבשכספומט מקולקל, שהרי הוא כמו נושה שאמר לחייב (הבנק) לזרוק את הכסף לים, שהרי הכסף יוצא לרחוב; אבל הוא מעלה אפשרות לומר שאין זה כמו ים, שהרי בשעה שנתן את ההוראה, הוא עמד שם. יצוין שירושלמי, גיטין, ה, ג, אומר: "אם אמר לו זורקיהו לים ויהא מחול לך – מחול לו" (ואגב, משם ראה שהפטור הוא מטעם מחילה ולא מדין ערב).

ו. חמדה גנוזה – זכר מרדכי, שמד, ס"ק א, כותב שמתחילת דברי נתיבות המשפט, רמז, ס"ק ה, משמע שאם אמר הנושה "זרוק מנה לים והיפטר מחובך", יהיה פטור, גם לדעה ש"זרוק מנה לים" אינו חייב מדין ערב, מפני שכאן זאת לא התחייבות אלא פטור; ואילו מסוף דבריו עולה ההיפך (כך נראית כוונתו).

ז. בגיטין עח ע"ב נאמר שאם אמר הנושה "זרוק חובי והיפטר", והחייב זרק קרוב לו ורוחק מהנושה, אינו מופטר. תוספות שם (ד"ה אי הכי), כותבים שמדובר שאמר לו שירזוק שיוכל הוא (הנושה) לשומרו, אבל אם אמר סתם "זרוק חובי", פטור גם אם זרק קרוב לו. משכנות הרועים, מערכת א, אות צו (ד"ה ואתה דע לך דרבנינו), כותב שזו גם דעת רמב"ם, הלכות מלווה ולווה, טז, א, שכתב שאם הנושה אמר "זרוק לי חובי והיפטר", פטור, ולא כתב שאם זרק קרוב לחייב, חייב. אבל הרשב"א, גיטין שם, כותב שגם אם אמר רק "זרוק לי", מפרשים כאילו אמר "זרוק לתוך רשותי", ולכן אם החייב זרק קרוב לו ורוחק מהנושה, אינו מופטר. מגיד משנה, על הרמב"ם שם, מעלה אפשרות שהרמב"ם סובר כרשב"א, ומתכוון לומר שהוא פטור אם זרק לרשות הנושה.

ח. הדין ש"זרוק חובי" פטור את החייב רק אם אמר "והיפטר", מובא בט"ז, יוד, קסח, ס"ק ד.

ט. עיין ילקוט ביאורים, במהד' מתיבתא, גיטין עח ע"ב, עמ' קטו-קטז, ובביאורי הפשט שם, לפרטי דיני "זרוק לי חובי": אם הכסף נפל קרוב ללווה; אם לא אמר "והיפטר"; אם אמר "זרוק לי חוב למקום שאוכל לשומרו"; אם אמר "זרוק לי חובי בתורת גיטין".

לעמ' 1100, מילואים להערה 19, אות ג

ד. שו"ת תורת שני, מהדורא קמא, סימן ט, מעלה אפשרות שבעיר שהיא ספק מוקפת חומה מימות יהושע, יתן מתנות לאביונים על תנאי: יתן בי"ד אדר ויאמר "אם אני חייב היום, יהיה לחיובי, ואם לא, יהיה הלוואה", ובט"ו יאמר "אם אתמול הייתי מחויב, כבר נתתי, ואם היום אני מחויב, הריני מוחל על הלוואה". וזו מחילה מותנית. אלא שהוא כותב שאינו יוצא ידי חובה במחילה – ראה בשמו בשער ראשון, במילואים להערה 217.

ה. שו"ת מטה אהרן (בן חסין), סימן מ, עוסק במי שפירנס את בתו הנושאה, ותפס טבעת של הבעל לתשלום על המזונות, והחזיר לו את הטבעת, ולפני שהחזיר, גילה דעתו שהוא מוחל על חוב המזונות רק אם הנישואין ימשיכו. הוא פסק שבזה גילה דעתו שמחילתו היא על תנאי.

ו. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צה, כותב שנושה יכול למחול לחייב גוי בתנאי שהגוי יתחייב לשלם את החוב לצד ג', וזה משמש דרך להקנת החוב במקום מעמד שלשתן שאינו חל בגוי.

ז. ראה עמ' 122, שחידושי חתם סופר, כתובות כט ע"א (ד"ה איברא), עוסק במפוחה שאמרה שאינה מוחלת על הקנס, וכותב שזו מחילה מותנית: אם ישלם את הקנס, היא מוחלת על פגמה, וכונתה היא לעניין הדין שמותר להרוג מי שבא לאנוס אחת מן העריות באופן שיש לה פגם (סנהדרין עג ע"א), שאם היא מוחלת על פגמה, אסור להרוג אותו.

לעמ' 1100, מילואים להערה 21, אות ב

ג. שו"ת הרא"ש, כלל יא, סימן ו, עוסק ביבם שמחל על זכויותיו בנכסי אחיו בתנאי שיחלוץ תוך זמן פלוני, תמורת תשלום שקיבל מהיבמה, ונשבע לחלוץ, והוא פוסק שאינו יכול לחזור בו מהמחילה, והוא חייב לחלוץ בגלל השבועה. ר' אברהם וינרוט, "בטלות ההתחייבות למתן גט בהסכם הגירושין", תחומין, גל' יד (תשנ"ד), עמ' 304, מנמק, שהממון שמחל נקנה מיד ליבמה, ואף שמחל בתנאי שיחלוץ לה, אין משמעותו שהמחילה תחול רק בזמן החליצה, שהרי המחילה נעשתה תמורת התשלום ולא תמורת החליצה, כך שהמחילה אינה תלויה בחליצה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1100, מילואים להערה 22

כמו כן, בשו"ת הרשב"א, חלק ז, סימן ת, יש נוסח שטר מחילה, שבו האשה מוחלת לבעלה על כל תביעותיה "מחילה גמורה מעכשיו ולזמן שיתן לי גט". כמו כן, פד"ר, כרך ח, עמ' 7-8, כותב שנושה יכול לומר לחייב "אני מוחל לך חובי לאחר שלושים יום", ואין אומרים שבשעת חלות המחילה כבר כלתה דיבורו, מפני שמה שאינו חוזר בו הוא כגילויו דעת מצדו שעכשיו, כלומר לאחר שלושים יום, הוא עומד על דעתו הראשונה למחול. כמו כן, ברכת אברהם (ארלנגר), סנהדרין כג ע"א (עמ' עד), מוכיח מרמב"ם, הלכות סנהדרין, ז, ב, שמחילה יכולה לחול לאחר זמן, והוא מסביר שאין בזה חסרון של "כלתה קניינו", מפני שמחילה מועילה במחשבה, לפי מהרש"ל (שהבאנו בשער שני, עמ' 64), ונמצא שאין הדיבור פועל אלא מחשבתו פועלת, והוא מתכוון שמה שבלבו למחול יחול אחר כך; וגם לקצות החושן (שם, עמ' 66), שחולק על מהרש"ל, מחילה בלב מועילה אם יש אומדנא דמוכח, ואם כן, אם אמר שהוא מוחל ולא חזר בו, המחילה חלה לאחר זמן.

לעמ' 1101, מילואים להערה 25, אות ב

ג. אהבת חסד, חלק א, פרק י, נתיב החסד, ס"ק טז (הובא בפעולת השכיר, פרק ד, הערה ט), כותב שאם מעביד אמר לפועל שיקבל את משכורתו מחנווני, והפועל אמר למעביד "אני פוטר אותך אם ישלם לי החנווני", הוא יכול לחזור בו גם אם החנווני רוצה לתת לו. הרי שבמחילה מותנית, יכול לחזור בו לפני קיום התנאי גם אם התנאי עומד להתקיים.

לעמ' 1101, מילואים להערה 30, אות ב

ב1. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן ח (י ע"ד), עוסק במי שקיבל על עצמו לקיים פשרה אם לא יישבע על כל הפרטים (שזו מחילה מותנית בתנאי שלילי), ונשבע רק על חלקם, וכותב שאם הסיבה שלא נשבע על פרט מסוים היא שהפרט לא היה כתוב בפנקס התביעות שהציג הצד השני, הוא נחשב אנוס כיוון שהטעו אותו, והמחילה בטלה גם אם לא נשבע, כאמור בשו"ע, חו"מ, כא, א.

לעמ' 1103, מילואים להערה 43

ב. שו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סימן ח (י ע"ג), עוסק במי שקיבל על עצמו לקיים פשרה אם לא יישבע על כל הפרטים (שזו מחילה מותנית), ועל פרט אחד לא נשבע. הוא מעלה אפשרות שהתכוון שבכגון זה יקיים את הפשרה על אותו פרט, ולא שיקיים את כל הפשרה, שהרי אין זה הגיוני שיקנוס את עצמו לקיים את כל הפשרה, גם בדברים שנשבע עליהם, אלא דיו שיאבד את הזכות שלא נשבע עליה; ורק אם לא יישבע על שום פרט, הפשרה קיימת. גם לגבי הדין בשו"ע, חו"מ, כא, "אם לא אשבע עד יום פלוני, אאבד את זכויותי", הוא כותב שאין לומר שאם יישבע על כל זכויותיו חוץ מפרט אחד, יאבד את כל זכויותיו, שהרי זו אסמכתא גדולה.

לעמ' 1104, מילואים להערה 48, אות י

יא. שו"ת תשורת שי, מהרורא תנינא, סימן קפז, כותב שחתימת ידו של המוחל מועילה לעניין זה כמו קניין, כמו שרמ"א, חו"מ, יב, ז, כותב שבפשרה מועילה כתיבת שטר כמו קניין.

לעמ' 1104, מילואים להערה 50, אות ד

ערך שי, חו"מ, שיב, ו, נימק שאם לא עשה קניין, אין זה הוגן שהמוחל לא יוכל לחזור בו בעוד שהנמחל יכול לחזור בו מקיום התנאי. צריך להוסיף שאם עשה קניין, הוא מראה שהוא מוכן לחוסר האיוון הזה.

לעמ' 1107, מילואים להערה 56, אות כב

כג. במחילה שתחול אחרי מות הנושה: חכם אחד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כט), כותב שגם לדעה שמחילה מותנית אינה צריכה קניין, הרי אם המחילה תחול אחרי מותו, צריך קניין. כוונתו היא, שאם לא עשה קניין, וירשו של הנושה יורש את החוב, מפני שהמחילה בטלה. ולא נימק.

לעמ' 1110, מילואים להערה 123, אות ב

ג. פד"ר, כרך ח, עמ' 8, עוסק בזוג שרצו להתחתן רק מפני שהאישה היתה בהריון ורצו שהילד ייוולד לזוג נשוי, ועשו הסכם ובו האישה מחלה על המזונות, אבל הלכו להתחתן אחרי שהילד כבר נולד. נפסק שיש להניח שחזרה בה ממחילתה מפני שהתכוונו להתחתן בנישואין מלאים. כלומר, מניחים שכשמחלה, התכוונה למחול בתנאי שלא יתחתנו באמת.

ד. ראב"י אב"ד, בתשובה שנדפסה בסיני כא (תש"ז), עמ' קס, כותב שיתומים שמחלו לאלמנה על חיובה להישבע אינם יכולים לטעון שמחלו על דעת שתתפטר עמהם בכתובה, מפני שאלו דברים שבלב, ואינם דברים, ואולי באמת התכוונו למחול מחילה מלאה ורק עכשיו הם מתחרטים.

מילואים – השלמות

ה. שו"ת תשורת שי, מהדורא תנינא, סימן קפז, עוסק בשו"ב (שוחט ובודק) של הקהל שכתב לקהל שהוא מסתלק מלהיות שו"ב, ומבקש קיצבה, ונתנו לו סכום גדול ולא נתנו לו קיצבה, והוא רוצה לחזור בו, בטענה שהתכוון למחול על מירתו רק בתנאי שיתנו לו קיצבה. מצד שני הקהל טוען שמה שביקש קיצבה הוא בקשה נפרדת, שמבקש תמורה להסתלקותו, או סתם בקשה שיעשו לו טוב וישר כפי שנהגו הרבה קהילות, ולא תנאי להסתלקותו. הוא כותב שאף שבמקום שיש ספק במחילה, הדין הוא שהחייב המקורי תקף, מפני שעד עכשיו היה חיוב, והחייב רוצה להיפטר מכוח המחילה, ויד בעל השובר על התחונה (ראה עמ' 518), הרי כאן יש ספק ספיקא: אולי זה בקשה בעלמא, וגם אם זה לא בקשה בעלמא, אולי התכוון כמו "חוץ", ולא כתנאי, ובספק ספיקא אין יד בעל השובר על התחונה, כיוון שיש שני צדדים לטובת הקהל, שאינו תנאי. הוא מסתמך גם על שו"ת הרא"ש, כלל מה, סימן כד, שכותב שתנאי שיש בו ספק אינו מבטל את המעשה. הוא כותב שגם אם, לפני שכתב לקהל, אמר לאנשים שהוא יסתלק בתנאי שיתנו לו קיצבה, אין זה מוכיח שהתכוון לתנאי, כפי שנאמר בקידושין מט ע"ב שנחשב דברים שבלב אם בשעת המכר לא אמר כלום ורק לפני המכר אמר שהוא מוכר על דעת כך וכך.

לעמ' 1111, מילואים להערה 126

משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ת, מילואים, ס"ק ד, מביא את שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיה שם, כאומר שהמשכיר יכול למחול על חיובי השוכר לגור בבית למשך הזמן שנקבע ולשלם דמי שכירות, ועקב המחילה, השוכר יכול שלא לגור בו ולא יצטרך לשלם. הוא מסביר שאף שמוכר אינו יכול למחול לקונה שלא ישלם והחפץ יהיה שייך למוכר, ויכול רק למחול על התשלום והחפץ יישאר לקונה – הרי משכיר יכול לבטל את הכול, שהשובר יפסיד את זכות השכירות והמשכיר יפסיד את הכסף, מפני שאין לשוכר קניין גמור בבית. ראה עוד בעמ' 61, על היבט אחר בדברי מהרי"ט, שמפרשים שהמשכיר לא התכוון למחול על דמי השכירות. דבר דומה לדברי מהרי"ט אומר שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ו, סימן לה, אות ד. הוא עוסק במוכר שעשה קניין עם הקונה, ואחר כך אמר לו שאם לא יוסיף על המחיר, לא יתן לו את הסחורה. הוא מוחל בכך על חובת הקונה לשלם, אם לא יוסיף על המחיר. אבל הוא כותב שיש להניח שלא התכוון למחול מחילה מוחלטת, שהרי הקונה זכאי לדרוש מהמוכר את הסחורה במחיר המקורי, כיוון שכבר עשו קניין, ואז בוודאי המוכר ירצה לקבל את התשלום, אלא המחילה תקפה אם מותנית בתנאי מכללא, שרק אם הקונה מוכן לבטל את המכר, חיובו בתשלום מחול.

לעמ' 1111, מילואים להערה 130, אות ו

ו. דוגמה לאסמכתא במחילה: ר' נפתלי נוסבויס, "גידונים שונים באופני מחילה במציאות זמננו", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סה, כותב שאם הנושה אמר לחייב "אם תשכח לפרוע, אני מוחל לך", וסכום החוב הוא גדול, זו אסמכתא, שהרי יש להניח שאינו מוחל בלב שלם, ובלבו הוא מצפה שהחייב לא ישכח; ורק אם הסכום קטן, המחילה תקפה אם החייב ישכח לפרוע, מפני שמצוי הוא שהחייב שוכח, והנושה מוחל בלב שלם כדי שהחייב לא יעבור באיסור גזל.

לעמ' 1112, מילואים להערה 131, אות ת, באמצעו

כך פסקו גם שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן סט (קנח ע"ד), ושו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן שז וסימן תקעד. שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן ט, כותב שאפשר לטעון "קים לי" כרמב"ם.

לעמ' 1112, מילואים להערה 131, אות ט

ט. פתחי תשובה, חו"מ, רו, ס"ק יג, כותב בשם שו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סימן ה, שדמי קדימה דינם כ"עירובני מחול", והמוכר אינו צריך להחזיר אותם אם הקונה עבר על התנאי. אבל עמק המשפט, חלק א, סימן לא, אות ה, כותב שכסף שניתן כתשלום על חשבון המחיר אינו בגדר ערבון, ורק בדמי קדימה הקונה מתכוון לתת ערבון, אבל תשלומים אלו הוא מתכוון לקנות בהם ולא לתת כערבון. שו"ת אמרי יושר, חלק ב, סימן ט, אות יב (הובא בנתן פרוי, בא מציעי מה ע"ב, עמ' רנה), כותב שבקרקע יש להניח שהקונה לא התכוון למחול על דמי הקדימה, שהרי אם כן, נמצא שידו על התחונה, שהוא אינו יכול לחזור בו והמוכר יכול לחזור בו; ורק במיטלטלין אפשר לומר שהוא התכוון למחול, מפני שאם המוכר יחזור בו, יצטרך לקבל "מי שפרע". שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן ע, כותב שיש להניח שלא התכוון למחול על דמי הקדימה. מהטעם שכתב אמרי יושר, אבל הוא לא הבחין בין קרקע למיטלטלין. גם בסימן רכו, כתב תשורת שי שאין אומדנא דמוכר שהתכוון למחול בלב שלם על דמי הקדימה, אבל הוא כותב שאם מנהג הסוחרים הוא שדמי הקדימה נחלטים למוכר אם הקונה חוזר בו, ההלכה היא כמו המנהג, שלא כדעת שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן רמח.

י. עמק המשפט שם, אותיות ז-ח, כותב על פי חזון איש, חו"מ, ליקוטים, סימן טז, אות יא, שאם כתוב בחוזה שהמוכר מוכר לקונה את הדירה, כלומר לא רק מתחייב למכור אלא מקנה אותו בפועל, והקונה אומר שאם יחזור בו, הכסף שנתן למוכר מחול לו, יש לזה תוקף, מפני שהקרקע כבר נקנתה, וכשהוא מוחל על הכסף הוא בעצם

מילואים – השלמות

נותן למוכר את הקרקע תמורת החוב הנשאר, ואין בזה אסמכתא, מפני שהקונה מתכוון לומר שאם יחזור בו, ימכור את הקרקע חזרה למוכר בסכום של שווי הקרקע פחות הסכום שכבר שילם, שעל סכום זה הוא מוחל, ואין בזה אסמכתא, מפני שאין בזה התחייבות לשלם, אלא התחייבות לקבוע מחיר נמוך לקרקע.

לעמ' 1113, מילואים להערה 131, אות יז

21. ב"י, חו"מ, רו, טו, מסביר שבמשליש שטר, החייב מתחייב התחייבות חדשה, לשלם את כל החוב, והתחייבות פסולה מטעם אסמכתא, אבל לולא האסמכתא, התחייבותו היתה תקפה, ואף שהשטר נמחל שעבודו, אפשר לגבות בו מנכסי החייב שלא מכר, על ידי מסירתו בפני עדי מסירה, כמו הפירוש הראשון של פירוש הרא"ש, נדרים כז ע"ב.

31. נתן פריו, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנו, מיישב בדומה לרשב"א (לעיל, אות יא), שרק בערבון המחילה אינה אסמכתא מפני שהערבון ביד המוכר, והקונה גמר בדעתו להקנותו למוכר, אבל במשליש שטר, אמנם מפרשים שכוונתו היא שאם לא יפרע בזמן, הכסף שנתן ייחשב מתנה, אבל כשנתן את הכסף לנושה, הוא נתן בתורת פירעון ולא בתורת מתנה, ומה שהנושה מוחזק בכסף הוא בתורת פירעון, נמצא שאינו מוחזק בכסף של החייב אלא בכסף שלו, והפיכתו למתנה הוא אסמכתא.

41. מנוחת אשר, חלק א, דף ג ע"ג, תירץ בדרך אחרת את הקושיה ממשליש שטר, אבל אין דבריו מובנים. ובדף פו ע"ג, תירץ שהרמב"ם מפרש ששם הנושה התנה "אם לא אתן לשליש את השובר [על הסכום החלקי שנפרע] עד יום פלוני, יתן את השטר לחייב", ובוה לא שייך השעבוד אצל החייב, שהרי אינו צריך לגבות בשטר, אבל במחילה לא פוסלת אסמכתא. דבריו קשים, שהרי גם מצב זה הוא מחילה, שהנושה מוחל על שאר החוב. ובדף פו ע"ד תירץ, שמדובר שם שהנושה עושה את התנאי וזו התחייבות חדשה ולכן אסמכתא פוסלת; ולא מובן מדוע הדין שונה מפני שהנושה עושה את התנאי.

לעמ' 1114, מילואים להערה 131, אות כב

מנחת פתים, חו"מ, שירי מנחה, רו, ט (הובא בקיצור בעמק המשפט, חלק א, סימן לא, אות ה), כותב שלדעת הרמב"ם, גם אם מוכר התנה עם הקונה שאם לא יקח את הממכר עד מועד מסוים, הממכר יחולט למוכר, ההסכם תקף, לפי חידושי הרמב"ם, בבא מציעא מח ע"ב (הובא במגיד משנה, הלכות מכירה, יא, ב), ר"ן, המובא בב"י, חו"מ, רו, טו (כנראה, כוונתו לנימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א, בדפי הרי"ף), וב"י שם, שהסבירו שלדעת הרמב"ם, אין אסמכתא בהשאת דבר אצל מי שהוא בידו; ואילו לפי מגיד משנה שם, שהסבירו שטעם הרמב"ם הוא שהקונה מוסר את הערבון למוכר על דעת שיוחלט בידו אם יחזור בו, שזה קניין חזק, כאן ההסכם אינו תקף, שהרי אין מסירה. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן נט, אות ב, לומד מדבריו לעניין קבלן שהתחייב שאם יאחר בבנייה, ינכה מרמי המכר, שהרי גם כאן הקבלן אינו נותן שום כסף לקונה, אלא מוחל על כסף שביד בקונה; והוא כותב שהקונה יכול לטעון "קיים ל"י כרמב"ן. נתן פריו, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנו, מסביר את המחלוקת, שה"ך וסיעתו הבינו שטעם הרמב"ם ב"ערבונני מחול" הוא שהקונה גמר בדעתו להקנות, שהרי מסר את הממון למוכר, והממון ביד המוכר, ועשה מעשה משמעותי; ואילו מגיד משנה הבין שטעם הרמב"ם בערבון הוא שהקונה מסר את הכסף למוכר לשם ערבון והמוכר מחזיק בו בדין, ואילו בחייב שאומר לנושה "אם לא אפרע עד שלוש שנים, השדה שלך", מה שהחייב מסר את השדה לנושה אינו כדי שיהיה שלו אחרי שלוש שנים, אלא שישמש בינתיים כמשכון, נמצא שמעולם לא עשה הנושה קניין חזקה על השדה על דעת לקנותה אחרי שלוש שנים, ולא נוסף דבר לנושה בגלל הבטחת החייב, ולכן אין זה בגדר "תחת ידו", ואסמכתא פוסלת בו.

לעמ' 1114, מילואים להערה 131, אות כה

כו. פסקי דין ירושלים, כרך ב, עמ' סט, תולה במחלוקת רמב"ם וראב"ד כאן את השאלה האם נתינת משכון בשעת התחייבות באסמכתא נותנת תוקף להתחייבות. אבל חוק לישראל, משכון, עמ' 41, מעיר שהרמב"ם והראב"ד לא עסקו בכגון זה.

כו. על שיטת הרמב"ם באסמכתא במחילה, עיין אוצר מפרשי התלמוד, בבא מציעא סו ע"ב, הערות 80–99.

לעמ' 1115, מילואים להערה 134, אות ז

ח. שו"ת חתם סופר, חו"מ, סימן סו (ד"ה מיהו כל זה), מנמק את דעת הרמב"ם, שאסמכתא אינה קונה, אבל מחילה אינה קניין, אלא סילוק כוחו שלא יוכל לתבוע את שכנגדו, אבל אינו מקנה שום דבר, ולכן אסמכתא אינה פוסלת בה. נתן פריו, בבא מציעא מח ע"ב, עמ' רנו, מעיר שנימוק זה אינו קשור לשאלה (שנידונה בשער ראשון) אם מחילה היא סילוק או הקנאה, אלא גם אם נאמר שמחילה היא הקנאה, ההסבר מתקבל מפני שמחילה אינה צריכה קניין.

ט. שו"ת תשורת שי, מהדורא קמא, סימן רכו, מנמק, שכדי לבטל מעשה מטעם אסמכתא צריך אומדנא דמוכר

מילואים – השלמות

שלא היתה גמירת דעת, שאם לא כן, אלו דברים שבלב שאינם דברים, וכאן אין אומדא דמוכח שמחל רק משום שהיה בטוח שלא יפסיד, שהרי הובר נמצא ביד אחר, ולא היתה לו סיבה לחשוב שלא יפסיד. י. תפארת אריה, סימן לו, עמ' קעט, מסביר שטעם הרמב"ם הוא שאם הדבר ביד הקונה וחסר רק קיום התנאי, כמו במחילה, אין אסמכתא פוסלת, מפני שאיננו דנים בשאלה האם גמר בדעתו להקנות, כמו שבקינין בלי תנאי אין חוששים להוטר גמירת דעת.

לעמ' 1116, מילואים להערה 147, בתחילתו

א. גם ר' יעקב וידנפלד, המובא בעמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו, סימן ז (עמ' קיג במהד' תשמ"ו), כותב שגם לדעה שמחילה שיש בה אסמכתא בטלה, היא תקפה אם המוחל נהנה, ולכן מועילה התנאת שומר חנים להיפטר משבועה (בבא מציעא צד ע"א), אף שזו אסמכתא, שבעל הנכס היה בטוח שלא יאבד ולכן מחל לו על החיוב להישבע – הטעם הוא שגמר בדעתו למחול בגלל הנאתו מכך שהשומר הסכים לשמור בחינם. הוא מסתמך על דברי התלמוד (בבא מציעא שם) שמועילה התנאת שומר להוסיף באחריותו בגלל הנאתו ממה שהוא מתפרסם כאדם נאמן. אבל עמק הלכה עצמו דוחה (בעמ' קיד) ראה זו, שייחכן ששם התנאי מועיל מהטעם שפירש הריטב"א שם, שתנאי בשעת מעשה אינו צריך קניין, וכוונתו היא שבגלל הנאה זו הוא נחשב נאמן ולכן חל התנאי שבשעת מעשה בלי קניין, אבל אולי זה לא מועיל לבטל אסמכתא שצריך קניין גמור. דבריו קשים, שהרי הריטב"א אומר שהנאה מבטלת את האסמכתא שבהתחייבות השומר להחמיר באחריותו.

ב. חריג נוסף – אם צד שני הסתמך על המחילה: עמק הלכה שם, עמ' קיג, כותב שמועילה מחילת בעל הנכס לשומר חנים על חיוב השבועה גם לדעה שמחילה שיש בה אסמכתא בטלה, מפני שהשומר התחייב רק על דעת שיהיה פטור משבועה, ואילו לא פטר אותו לא היה מסכים לשמור, ולא משנה שבעל הנכס לא מחל בלב שלם; ומה ש"ערכובני מחול" אינו מועיל לפי הרמב"ד הוא מפני שדנים על עצם הערבוך, לא על המכר, והקונה לא היה מוחל אילו ידע שיחזור מהמכר. דבריו קשים, שהרי גם בזה היינו צריכים לומר שהמחילה תקפה מפני שהמוכר לא היה מסכים למכר אילו ידע שאין תוקף למחילת הקונה.

לעמ' 1119, מילואים להערה 18, אות ב

ג. נחלקו ראשונים לגבי שני שטרי הלוואה על אותו סכום בתאריכים שונים – יש אומרים שמניחים שהיו שתי הלוואות; אבל המחלוקת בעיקרה אינה נוגעת למחילה. עיין על כך: אהבת דוד (חיד"א), דרוש יב (ד"ה ופירש רש"י, ד"ה ואולם עדיין, ד"ה וראיתי להרב, ד"ה אמנם נראה); ברור הלכה, כתובות מד ע"א, ציון א, פרק א; שו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (צט ע"ג, ק ע"ב) וסימן נה (קד ע"ד–קו ע"ב, קח ע"א). ר' חיים דוד חזן, בשו"ת נדיב לב, שם, סימן נה (קה ע"ג, קו ע"א–ע"ב), כותב שאם ידוע שהשטרות הם על אותה הלוואה, השטר הראשון בטל מפני שיש להניח שהמלווה מחל עליו, ולכן שעבודו חל רק מתאריך השטר השני. זאת בניגוד לר' יעקב ישראל, שם סימן נד (צט ע"ג–ע"ד), דבריו קשים, שכתב שאין מניחים שמחל, ויש לו שעבוד מתאריך השטר הראשון. רח"ד חזן כותב (בדף קו ע"ב) שאם הסיבה שכתב שטר שני היא כדי לדחות את מועד הפירעון, מניחים שמחל, שהרי אם לא כן, יש סכנה שהנושה יגבה בשני השטרות.

לעמ' 1119, מילואים להערה 19

ישועות ישראל, סימן מ, עין משפט, ס"ק א, מקשה, מדוע מניחים שהקונה מחל על השטר הראשון, הרי הוא יכול לטעון שטעה, כמו שאומר רמ"א, חו"מ, קמו, יח, לגבי מי שקנה שדה אחת פעמיים? הוא מיישב ששם מדובר שלא כתבו שטר ולכן הוא נאמן, ואילו כאן שעשה מעשה של כתיבת שטר, אינו נאמן לומר שטעה.

לעמ' 1120, מילואים להערה 22, אות ז

11. פני יהושע, בבא קמא לה ע"ב (ד"ה ואפשר דאף), כותב בדעת רש"י, שאי אפשר לפרש שהתכוון למחילה כפשוטה, שהרי כתב שאמר התובע "לא שעורים נתתי לך", והיות שלא נתן לו שעורים, לא שייך למחול עליהם; אלא עיקר הטעם הוא הודאת בעל דין, אלא שלכאורה קשה, שאפשר לומר שהודאת בעל דין של הנתבע תחייב אותו חטים, ועל זה בא הנימוק של מחילה, שלכן מתחשבים יותר בהודאת בעל דין של התובע, שאף שברור שהנתבע חייב, רואים כאילו מחל לו בפירוש. שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נא), מחזק את דבריו, שלולא המחילה הייתה תפיסת התובע מועילה, בגלל סתירת ההודאות, ובגלל המחילה, תפיסת התובע אינה מועילה.

12. שערי תורה שם, פרט א, עמ' לט–מ, מרכיב יחד את ההסברים של מחילה והודאה בדרך אחרת: אין להניח שהתובע מחל על השעורים, שהרי מן הסתם אדם אינו מוחל, אלא יש להניח שהודאה על השעורים, שזה יותר סביר, מפני שאינו רוצה לגזול, והטעם שנקטו מחילה הוא כדי שהתובע לא יוכל לטעון "ממה נפשך אני זכאי לשעורים, שהרי גם אם אתה חייב חטים, נכסיך משועבדים לי, כולל השעורים"; ולכן נקטו שמחל על השעבוד שבגלל השעורים, ואף שמן הסתם אדם אינו מוחל, לא היה איכפת לו למחול על השעורים כיוון שחשב שיקבל חטים.

מילואים – השלמות

31. שערי תורה, פרט ד, שם, עמ' נג, מקשה, הרי יש רק ספק אם התובע מחל, שהרי ייתכן שזה היה רק הודאה, וספק מחילה אינה תקפה (ראה שער שלוש עשרה, עמ' 518–521), ובמיוחד שזו מחילה מכללא, שקיימת רק אם יש אומדנא דמוכח שמחל, וכאן אין אומדנא דמוכח. הוא מיישב, שהיות שתבע חטים, מוכח שמחל על שעורים. והוא רוצה חטים דווקא, ומחל גם על מה שהנתבע מתחייב לתת שעורים, מפני שהוא רוצה רק את החטים שקלווה.

42. בעיית מחילת זכות עתידית: שערי תורה שם, עמ' נב, מסביר שגם אם נפרש את הודאת הנתבע כהתחייבות לתת שעורים, נפרש את הודאת התובע כמחילה על התחייבות זו. אבל הוא מקשה (בעמ' נג), איך התובע יכול למחול על התחייבות הנתבע, הרי מחילת התובע (בוה שתבע חטים) קדמה להתחייבות הנתבע, ואי אפשר למחול על זכות עתידית, כפי שראינו בשער רביעי. הוא מעלה אפשרות (בעמ' נד) לתרץ, שיש שתי דרכים לראות את המצב: (א) הודאת התובע היא אמת, ואילו הודאת הנתבע היא התחייבות באודיאה, ואי אפשר למחול עליה כיוון שהחייב לא היה קיים כשמחל; (ב) הודאת הנתבע היא אמת, שבאמת קיבל שעורים, ונמצא שחייב הנתבע אינו התחייבות עתידית, ולכן המחילה תקפה; והנתבע יכול לטעון שהדרך השנייה היא הנכונה, שהרי הוא מוחזק, ולכן המחילה תקפה. אבל הוא דוחה (בעמ' נה) הסבר זה, בטענה שהודאת הנתבע אינה יכולה לחוב לאחרים, נגד החזקה שכל מה שביד אדם הוא שלו, וכאן אם נקבל את הודאת הנתבע כאמת, הוא חב לתובע כאמור; ולכן יש לקבל את הודאתו לעניין שהוא חייב שעורים מכאן ולהבא, כהתחייבות כאמור, אבל לא לעניין לשעבר, שזה חב לתובע. הוא מדגיש שהקושי קיים רק לפי ההבנה שזו הודאת בעל דין וממילא מוחל, אבל לפי ההבנה שפטור מטעם מחילה בלבד, כלומר שהתובע אומר שבאמת הנתבע היה חייב שעורים והוא מוחל לו, המחילה תקפה, שהרי החייב אינו עתירי. והוא נוטה לומר שלרש"י ותוספות אין זו הודאה שמעולם לא היה חייב לו וממילא מוחל, שהרי אם כן, לא היו נוקטים לשון מחילה אלא לשון סילוק, אלא כוונתם היא שהתובע מודה שעכשיו הנתבע אינו חייב לו שעורים, מפני שמחל לו. אבל הוא מקשה (בעמ' נו), הרי יש ספק האם התכוון להודות שמעולם לא היה חייב לו, ואכן מחילתו אינה מועילה, כאמור, או שהודה שמחל עכשיו, והמחילה מועילה, וספק מחילה אינה תקפה, כאמור. הוא מצייין שיש של שלמה, בבא קמא, פרק ג, סימן לד, סובר שהמחילה תקפה רק אם אחרי הודאת הנתבע בשעורים, התובע אמר שמגיעים לו רק חטים – נמצא שהמחילה היתה אחרי חיוב (או התחייבות) הנתבע בשעורים, ולפיו אין קושי (אבל יש להעיר שיש של שלמה סובר שטעם הפטור הוא משום הודאה ולא משום מחילה); אבל הוא מצייין שכתב בפרט ב שחוספות חולקים על ים של שלמה. באות ה, הוא מיישב, שהיות שאומדים את דעתו שהוא מוחל על השעורים, יש להניח שמחל באופן המועיל, היינו בדרך השנייה הנ"ל, וזאת על פי העיקרון שמי שרוצה לעשות פעולה משפטית מניחים שהוא רוצה שהיא תחול באופן המועיל (עייין שם בהוכחתו לעיקרון זה). הוא ממשיך להקשות (בעמ' נז), הרי תוספות, כתובות ט ע"ב (ד"ה א), ובית שמואל, סימן נג, ס"ק יג, וסימן סח, ס"ק יד, כותבים שמוציאים ממון על פי ספק ספיקא, וכאן יש ספק ספיקא לחייב שעורים: (א) אולי לא הודה התובע על השעורים, (ב) גם אם הודה על השעורים, אולי התכוון לדרך הראשונה הנ"ל, שלפיה מחילתו בטלה כיוון שהתחייבות הנתבע עוד לא היתה קיימת; וגם מי שסובר שאין מוציאים ממון על פי ספק ספיקא יסכים כאן, שהחייב דאי, שהרי לדברי שניהם הוא חייב שעורים, כיוון שיש בכלל מאתיים מנה, וזה מרע את המוחזקות. הוא מיישב, שלא מועיל ספק ספיקא נגד חזקה (ש"ך, יו"ד, קי, כללי ספק ספיקא, ס"ק כז), וכאן יש חזקה נגד כל אחד מהספקות: נגד הספק שמא לא מחל יש חזקה שמחל (שהרי לא תבע), ונגד הספק שמא הודה באופן שלא מועיל יש חזקה שמן הסתם התכוון לעשות באופן המועיל. אבל הוא מעיר שמסמ"ע, פח, ס"ק כה, האומר שאם התובע מוחזק הוא נאמן לומר שלא מחל, עולה שלדעתו אין חזקה שמחל, ורק אם אינו מוחזק, אינו יכול להוציא שעורים, מספק שמא מחל; ולפיו חוות הקשיה, הרי יש כאן ספק ספיקא ויש חזקה רק נגד אחד מהספקות? הוא מתרץ, שגם לדעה שמועיל ספק ספיקא נגד חזקה, זה באיסור ולא בממון; או שדי בחזקה נגד אחד מהספקות.

51. שערי תורה שם, עמ' נח), דן בבעיית המחילה על זכות עתידית, בעניין שני שוורים תמים שהזיקו, אחד גדול ואחד קטן, ואין ידוע איזה הזיק, שהסוגיה בבבא קמא לה ע"ב אומרת שישו תלוי בדין טענו חטים והודה לו בשעורים. שם אין לומר כהסבר דלעיל, שהתובע מודה שאינו חייב לו עכשיו ומודה שמחל, שהרי רק אחד הזיק, ואם הגדול הזיק לא שייכת מחילה על הקטן, שלא כמו בחטים ושעורים שיתכן שהיה חייב את שניהם; אלא צריך לומר שכונת הגמרא היא שהניק מודה שהקטן לא הזיק, והמוזק שאומר שהקטן הזיק חייב מטעם התחייבות חדשה, וקשה, איך מועילה מחילה על ההתחייבות, שלא היתה קיימת כשמחל? הוא מתרץ שמדובר שיש עדים על הנגיחה, אלא שאינם יודעים מי נגח, ולפחות מגיע לו מהקטן, ולכן המוזק חייב מהקטן לפי דברי העדים, ועל כך מועילה מחילה. ובאות יא (עמ' ע) כתב לאור זה, שאם עוד לא באו העדים, ובעלי הדין טענו, הרי כשהניק אומר שהגדול הזיק ובכך מחל על הקטן, עוד לא היה חייב על הקטן, והמחילה בטלה. אבל הוא מקשה (בעמ' סא) גם על תירוצו זה, לאור דברי הירושלמי האומר שאין מועילה מחילה על קנס מפני שהוא נחשב זכות עתידית כיוון שאם יודע, ייפטר (שער רביעי, עמ' 191): לפי זה, אם יש עדים ששור אחד נגח, ולא ידוע אם הגדול נגח או הקטן נגח, והגדול שווה 100 והקטן שווה 50, על 50 חייב ועל 50 אם מודה הוא פטור; וגם אם נאמר שהניק מחל על הקטן, היינו שמחל שלא לגבות מגופו, אבל אי אפשר לומר שמהם בנזק כדי שיעור הקטן, היינו 50, שהרי אין כן לא תועיל תביעתו מהגדול, שהרי אם המוזק יודה בקטן, הוא פטור כיוון שהניק

מילואים – השלמות

מחל לו, ואם יודה בגדול, הרי הניזק מחל על חלקו – 50, ועל השאר פטור המזיק מטעם מודה בקנס, שהרי על החלק הזה אין עדים והיה יכול לכפור; ואם כן, חזרת הקושיה, הרי מחילתו על הקטן היא מחילת חיוב עתידית, שהרי העדים לא יודעים מי נגח, והוא מחל רק על הזכות לגבות מהגוף, והרי אין לו עכשיו שום זכות בגוף, שהרי ייתכן שהמזיק יודה בגדול, והניזק יוכל לגבות מגופו של הגדול אבל לא תהיה לו זכות בגוף של הקטן; וממה נפשך, אם העידו עדים לפני טענות בעלי הדין, מחילה אינה מועילה כיוון שהקנס נחשב זכות עתידית, כיוון שהמזיק יפטר אם יודה בגדול; ואם העידו עדים אחרי טענות בעלי הדין, הרי כשנתבע את הגדול לא היתה לו שום זכות, ולא שייכת אז מחילה, וגם אין לומר שהוא מסתלק מהתחייבות שיקבל על עצמו המזיק לשלם את הקטן, שהרי זו הסתלקות מזכות עתידית? הוא מעלה אפשרות לתרץ שהסוגיה בבבא קמא היא כדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, ולפיה מועילה גם מחילת זכות עתידית; אבל הוא מעיר שבבבא מציעא סו ע"ב נאמר שגם לדעה שמועילה הקנאת דבר שלא בא לעולם, המקנה יכול לחזור בו לפני שבא לעולם. ובאות יב (עמ' סג) תירץ שזו כוונת הגמרא בתירוץ "ראוי ליטול ואין לו", שאם הניזק חזר בו ממחילתו לפני פסק הדין, המזיק חייב. 61. בטענת ש"מא: רמב"ם, הלכות טוען ונטען, א, ח, ושו"ע, חו"מ, פח, יז, כותבים שאם הנתבע אמר "איני יודע אם חטים או שעורים", חייב לשלם שעורים. אבל הראב"ד שם פוטר, והרמ"א שם כותב שהוא חייב רק לצאת ידי שמים. סמ"ע, פח, ס"ק לא, מנמק את דעת השו"ע, שהעובדה שהתובע לא תבע שעורים אינה מוכיחה שמחל על השעורים, מפני שיתכן שגם לתובע היה ספק בשעורים, ולכן תבע רק חטים שברי לו; ואילו הרמ"א סובר שגם כאן מוכח שמחל. ש"ך, חו"מ, פח, ס"ק לו, מנמק את דעת הרמ"א, שלדעתו אין כאן הוכחה שמחל, ולכן חייב לצאת ידי שמים. קצות החושן, פח, ס"ק טו, מנמק את דעת הרמ"א, שלדעתו יש כאן הוכחה שמחל; ולא הסביר מדוע חייב לצאת ידי שמים. נחל יצחק, פח, ס"ק ג, ענף א, מנמק את דעת שו"ע, שהיתה על הנתבע חזקת חיוב לפני שמחל התובע, ולכן דינו ככל "איני יודע אם פרעתי", שחייב בגלל טענת הברי של התובע וחזקת חיוב. 71. מנוחת אשר, חלק א, דף ס ע"ג, מנמק את דעת שו"ע, שיש כאן ספק מחילה על השעורים, ובספק מחילה, חייב (ראה שער שלוש-עשרה, עמ' 518-521). גם כבוד הלבנון, סימן יד, אות ח, כותב שהנתבע חייב שעורים בכגון זה, משום שהוא כטוען "איני יודע אם פרעתי". אבל מצודת בן ציון, דף לט ע"ד, כותב שאם הנתבע אומר "איני יודע אם חטים או שעורים", הוא פטור מטעם מחילה; ושם, דף לט ע"ב, כתב שאם יש עדים ואינם יודעים אם הוא חייב חטים או שעורים, הוא פטור מטעם מחילה. כנראה, לדעתו, גם כאן העובדה שהתובע לא תבע שעורים מוכיחה שמחל על השעורים. 81. מצודת בן ציון, דף לט ע"ג, כותב שאם התובע אינו יודע אם היו חטים או שעורים, הנתבע חייב שעורים, מפני שאין הוכחה שהתובע מחל על השעורים. 91. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה, עמ' שנו, מציין שנחלקו ראשונים בשאלה האם טעם הפטור הוא משום מחילה.

לעמ' 1120, מילואים להערה 24

ג. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו, עמ' שסא, מסביר שהמחילה אינה מוכחת מזה שלא תבע שעורים, אלא מזה שאחרי הודאת הנתבע בהודאתו לומר: "טוב שהודית לי בשעורים, אבל אני שוב תובע חטים, ונכון הוא כדבריך שאתה חייב לי גם שעורים, אלא שתבעתי חטים תחילה". ד. שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ב (עמ' מב), מבאר את כוונת גידולי תרומה, שהתובע היה צריך להשיב תוך כדי דיבור של הודאת הנתבע: "זו תביעה אחרת שיש לי עליך, ואני מקבל את הודאתך לכשאתבענה", ואם לא אמר כך תוך כדי דיבור, גם אם אמר זאת אחר כך, אין מקבלים את דבריו, גם אם לא יצא מבית הדין ביתניים, כפי שעולה מרמ"א, חו"מ, פ, א, שהשותק יותר מכדי דיבור, שתקתו כהודאה גם אם אחר כך מחה. ה. שערי תורה עצמו מיישב (בעמ' מא) את קושיית הרא"ש, בבא קמא פרק ג, סימן טו, שם, בדרך אחרת: אדם אינו רוצה להתבזות בבית דין, כמו שנאמר בכתובות צו ע"ב שאדם אינו רוצה שתתבזה אשתו בבית דין, ולכן אין להניח שהוא מתכנן לתבוע כמה פעמים. בספרו שו"ת שערי תורה, סימן יח במהד' תשס"ה [שו"ת שערי תורה החדשות], סימן כח במהד' תשע"ה, הביא מי שהשיב על כך, שקושיית הרא"ש אינה שיתכן שתיכנס לבוא כמה פעמים לבית דין, אלא שיתכן שתיכנס שבסוף הדיון על חטים, יתבע שעורים, באותו מעמד. המחבר דוחה הסבר זה, בטענה שמי שיש לו כמה תביעות דרכו לתבוע את הכול מראש ולא להמתין עד שיפסקו את הדין על התביעה הראשונה; ועוד, שבעלי הדין יוצאים מבית הדין כשהדיינים נושאים ונותנים, ואם כן, אין לומר שתיכנס לתבוע את התביעה השנייה מאוחר יותר באותו יום, שהרי גם בכך יש ביזיון בעמידה בפני בית דין פעמיים.

לעמ' 1120, מילואים להערה 27

נימוקי יוסף, בבא קמא יז ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בסמ"ע, פח, ס"ק כו), כותב שתפיסה לפני שחזר בו החייב מהודאתו מועילה אפילו תפס בעדים, אבל תפיסה אחרי שחזר בו מועילה רק בלי עדים. שערי תורה (לעזר, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב (עמ' סג), נוקט בהסמך, שתפיסה בעדים מועילה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1120, מילואים להערה 29

גם שערי תורה (לעו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יב (עמ' סג), מנמק שכאן לא מועילה מחילת הנושה מפני שהשעבוד בידו (נראה שכוונתו היא שהיות שיש בידו נכס משל החייב, הרי זה כאילו נכס זה משועבד לו), כמו שמחילת חיוב בשטר אינה מועילה (לפי דעה אחת שהבאנו בשער שישי) בגלל השעבוד שביד הנושה. והוא כותב שזאת כוונת הגליון המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא לה ע"ב, שנימק שלא מועילה מחילה על דבר שהמוחל מוחזק בו. אבל הוא מעיר שלפי הטעם (שער שישי, עמ' 252) שלא מועילה מחילה כשיש שטר מפני שהעובדה שלא החזיר את השטר מוכיחה שלא מחל בלב שלם, לא תועיל מחילה בשום מצב שיש לנושה נכס של החייב בידו, ובכלל זה אם תפס ממנו נכס, אבל תועיל מחילה בשני שוורים תמים שהזיקו, במקום שהזיקו הוא אם גדול הזיק גדול וקטן הזיק קטן או גדול הזיק קטן וקטן הזיק גדול (ראה עמ' 1347, אות 51), שהגמרא בבבא קמא לה ע"ב משווה לטענו חטים והודה לו בשעורים, ותפס הניזק, מפני שיתכן שהסיבה שלא החזיר היא שרצה לגבות לפי תביעתו לגדול מהגדול, ואם יחזיר יאמרו שמחל כשיעור הנזק של הקטן (ולא רק על הגוף של הקטן) ואז יפסיד הכול (כפי שהסביר שם – עיין שם).

לעמ' 1121, מילואים להערה 31, אות ב

ג. אבל ראה בהשלמות לעמ' 1120, שנימוקי יוסף (שהובא בסמ"ע) כותב שמועילה תפיסה גם אחרי שחזר בו הנתבע מהודאתו. שערי תורה (לעו, תשס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ח (עמ' נז), מסביר שהסמ"ע לשיטתו, שבסימן פח, ס"ק כה, נימק שתפיסת התובע מועילה מפני שהוא יכול לומר "לא מחלתי על השעורים, והסיבה שלא תבעתי אותם היא שלא רציתי לתבוע בפעם אחת חטים ושעורים", והוא נאמן בכך כיוון שהוא מוחזק. זאת בניגוד לש"ך, חו"מ, פח, ס"ק כג, שכותב שלפי הטעם של מחילה, תפיסה אינה מועילה אחרי עמידה בדין, שהרי אז אין מקום לנימוק "הסיבה שלא תבעתי שעורים היא שהיו בידי".

לעמ' 1121, מילואים להערה 47

ב. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות א, מעלה אפשרות שאין תוקף למחילת פיצויי פטורין לפני התחלת העבודה (ראה בשמו בעמ' 902, אות ד, בשאלה זו), ובכל זאת אם התובע (הפועל) לא טען שהמחילה בטלה, המחילה תקפה, וזו הסיבה שפד"ר, כרך ח, עמ' 78, נתן תוקף למחילה בנידונו. עולה מדבריו שמי שמחל באופן שמחילתו חסרת תוקף, אבל לא טען בבית דין שהמחילה בטלה, זכותו מחולה; ואפשר להסביר שיש בכך מחילה מכללא על זכותו, בדומה לדברי שו"ת הריב"ש, סימן כז, שם.

לעמ' 1122, מילואים להערה 48, אות ז

ז. פסקים וכתיבם, שם, סימן צו (עמ' שסא) כותב שמלבד המחילה, יש נימוק אחר שאין פוסקים יותר משתבע: כתוב "ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו" (דברים א, טז), שניתן לבית דין רק כוח לפסוק על פי התביעה ולא בדבר שאין התובע תובע, ולא ללמד את הצדדים טענות, כ"עורכי הדינים" (ובסימן צו, עמ' שסו, הביא שהראשון לציון, ר' בצמ"ח עזריאל, אמר שאין כאן מחילה אלא שבית דין אינו יכול לפסוק בלי תביעה); ולכן אף שיש אומדנא שאין אדם מוחל דבר מרובה, אבל בית דין אינו יכול לפסוק על פי זה, אלא אם כן ברור לו שהתובע טעה, או שהתובע אומר שטעה או שהסביר בדרך אחרת מדוע לא תבע. ובסימן צו, עמ' שסח, הסביר שבית דין עוסק רק במה שבעלי הדין חלוקים, ואין מקום שיפסוק במה שהתובע אינו תובע; אלא שלכאורה עליו לחייב עוד מטעם "פתח פיך לאלם" או מצוות השבת אבידה, לזה אומר הש"ך שיתכן שמחל, ולכן אינו נחשב כאילו תבע. הוא מיישב בכך את הקושי. הרי זה רק ספק מחילה (כדברי הש"ך, במילואים להערה 49), ובספק מחילה החיוב קיים (כפי שנראה בשער שלוש-עשרה, עמ' 518)? ההסבר הוא שאין מקום לדיין לחייב יותר משהתובע תובע כיוון שתפקיד בית דין הוא רק לדרון בין תובע לנתבע.

לעמ' 1122, מילואים להערה 48, אות ט

שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן ב, אות ז, כותב על פי נתיבות המשפט, שבנידונו, שאישה תבעה מתנה שנתן לה הבעל ולא תבעה את כתובתה, אין לפסוק לה יותר משתבעה, מפני שיתכן שבשעת כתיבת המתנה הסכימו שהמתנה תכלול את הכתובה, או שכבר גבתה את כתובתה, ואם כן, אין גול ביד יורשי הבעל.

לעמ' 1123, מילואים להערה 49, אות ג

ד. ר' יוסף שלום אלישיב, בפד"ר, כרך ד, עמ' 179 = קובץ תשובות (אלישיב), חלק א, סימן קצו, עושה הבחנה: אם התובע דורש סכום מסוים ולפי הדין מגיע לו סכום יותר גדול, מניחים שמחל, אבל אם תבע (בטעות) על סמך נימוק שאינו מוכח אותו, ומגיע לו כסף מנימוק אחר, ואילו ידע את הדין היה טוען על סמך הנימוק האחר (נידונו):

מילואים – השלמות

מי שאשתו גירשה אותו מביתו, ותבע את ההוצאות שהיה צריך להוציא בשכירת בית אחר, שעל פי הדין אינה חייבת בוה, והיה צריך לדרוש ממנה דמי שכירות על הזמן שהיא גרה בביתו) – בוה חייב הדיין לפסוק לו מה שמגיע לו באמת.

ה. שו"ת באר שבע, סימן עא (ד"ה ברוך לך), כותב שאם התובע תובע בעזרת שטר, והנתבע טוען שהשטר בטל מסיבה כלשהיא, והדיין רואה שיש הוכחה להעמיד את השטר בחזקתו, הדיין רשאי לפסוק לטובת התובע גם אם התובע אינו מעלה טענה זו. ש"ך, חו"מ, יז, ס"ק טז, כותב על דבריו "וצריך עיון קצת". רי"ש אלישיב, שם, עמ' 180 (הובא בשו"ת אמרי משפט, חלק א, חלק א, סימן כב, אות יד, עמ' קצד), מסביר את כוונת הש"ך, שאמנם אם ברור לדיין שהתובע טעה, מפני שמגיע לו יותר לפי הדין, על הדיין לפסוק יותר משתבע (כפי שכתב ש"ך, ס"ק טו), אבל כאן שהדיין הוא על תוקפו של השטר, אל לו לדיין לתת לו תוקף על פי טענה שהתובע אינו טוען (כך נראית כוונתו).

לעמ' 1124, מילואים להערה 51, אות ו

11. פד"ר, כרך ב, עמ' 165, כותב על פי דברי האחרונים, שאם הסיבה שלא תבע יותר נובעת מהעלם דבר או מחסרון ידיעה בהלכה או בעובדה, לא הפסיד את זכותו.

21. שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סד (ד"ה ואסוף דינא), כותב שבנידונו אין מניחים שמחל; אבל נידונו אינו ברור.

31. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו, עמ' שנט, כותב שכמו שהוא נאמן לומר שטעה, כך הוא נאמן בכל אמתלא שאינה לגמרי רחוקה מהדעת, מפני שמחילה היא טענה גרועה (וחזר על כך בסימן צו, עמ' שסט). לגבי נידונו, מי שלא תבע נזק בגין מניעת רווח, הוא כותב שהוא יכול לטעון שטעה וחשב שבדני ישראל אין חיוב על מניעת רווח. הוא כותב (בעמ' שס) שאם הנושה מוחזק אין מוציאים מידו, מפני שיש כאן רק ספק מחילה, כדברי ש"ך, במילואים להערה 49. בסימן צו, עמ' שסז, העלה אפשרות שהש"ך מסכים שהתובע נאמן לומר שטעה, ומה שכתב בס"ק יז שאם בית דין פסק יותר מהתיבעה ועדיין לא הוציא ממון מהנתבע, זו טעות בדין וחזרו, כוונתו היא שאם התובע אינו טוען שטעה, אלא בא לגבות בפסק דין זה, זה טעות בדין וחזרו.

לעמ' 1124, מילואים להערה 51, אות ט

י. שו"ת אבן שתייה, סימן סה (עג ע"ד), כותב שקצות החושן, עה, ס"ק ד, הכותב שנתבע שהיה חייב רק "לצאת ידי שמים", וישלם, אינו נאמן לומר ששילם בטעות, מפני שחשב שבדין הוא חייב לשלם (ראה על כך לעיל, עמ' 993 ועמ' 1034), יסבור שגם כאן שהתובע אינו נאמן לומר שטעה (ולא הזכיר את דברי קצות החושן בסימן יז). הוא מנמק (ברף עד ע"ג), שהנתבע מוחזק, ורק האומר "איני יודע אם פרעתיך" חייב, מפני ששם יש חזקת חיוב ברורה וספק אם פרע, ואילו כאן יש ספק בעיקר החיוב, שהרי אם נניח שבמה שלא תבע, מחל, נמצא שאין שום חיוב. והוא פוסק (ברף עה ע"ב-ע"ד) שאינו נאמן לומר שטעה, אלא שאם תפס, אפילו בעדים, ואומר שטעה בדין, הוא יכול לטעון "קים ליי" כדעה שהפורע יותר מדי, וטוען שטעה, זכאי להחזר (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 2).

לעמ' 1124, מילואים להערה 62

דעה חולקת: שו"ת תשורת שי, מהרורא קמא, סימן קעד, כותב שהאומר לנושה "טול עשרה זוז (לדוגמה) בחובך" וחובו גדול יותר, אין אומרים ששתיקתו על השאר מוכיחה שמחל, ומביא לכך דאיה מהדין (עמ' 448, ליד ציון הערה 189), שנושה ששתק כשהחייב נתן את נכסיו לאחרים במתנה, אין זו הוכחה שמחל.

לעמ' 1127, מילואים להערה 89, אות ב

שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קצא (מסומן קפא), דוחה את ההשוואה לבכור בשתי דרכים: (א) בכור יכול למחול על חלקו מפני שהיא נקראת "מתנה", מה שאין כן בכתובת בנין דכרין. (ב) זכות בכור היא מדאורייתא וידועה לכול, ולכן אם נטל חלק כפשוטו, זו הוכחה שמחל, ואילו דין כתובת בנין דכרין אינו ידוע לכול, ולכן מי שלקח חלק בשווה יכול לטעון שמחל בטעות, מפני שלא ידע על כתובת בנין דכרין. אבל הוא כותב שאם לא טען שזו מחילה בטעות, איננו טוענים עבורו; והוא כותב שמה שכתב הוא כנושא ונותן ולא כחולק.

לעמ' 1127, מילואים להערה 89, אות ג

11. שו"ת צמח צדק (לובאוויטש), חו"מ, סימן מג (ד"ה ומה שטוענים), כותב שאם בית דין חילק עיזבון, וטעה בהערכת שווי הנכסים, וחלק מהיורשים היו קטנים, והם לא מחו כשגדלו, אלא המשיכו להשתמש בחלקם, זו הוכחה שמחלו; ואף שהיו מוכרחים להשתמש בחלקם עד החלוקה מחדש, היו צריכים להודיע על רצונם בביטול החלוקה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1127, מילואים להערה 93, אות ב

ב1. רבנו אפרים, המובא בספר המאור, בבא מציעא לו ע"א (בדפי הרי"ף), והראב"ד, הלכות מלווה ולווה, ו, ב, סוברים שאם מלווה דר בחצרו של הלווה, שעומד להשכרה, בלי רשות הלווה, כך שהלווה זכאי לדמי שכירות, אבל הלווה פרע את חובו בלי לנכות את שכר הדירה, אינו יכול לתבוע מהמלווה שכר דירה. ב"י, יו"ד, סימן קסו, מנמק, שבזה הראה שהוא מוחל על שכר הדירה. והוא כותב שמגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, ו, ב, סובר שאין מניחים שמחל, וגם אם מחל בפירושו, זו מחילה בטעות. כולל לימוד יו"ד קרלין סטולין, בית אהרן וישראל, גל' מח, עמ' צד, מסביר שהדעה הראשונה סוברת שהפורע חוב מתחשב במאזן הכללי, ואילו הרמב"ן, המובא במגיד משנה שם, סובר שיתכן שלא מחל אלא שאינו רוצה לערב את שני הדברים, מפני שאדם אינו מתכוון לקשר בין חובות.

לעמ' 1128, מילואים להערה 101

יש מחילה דומה בדברי ר' ברוך הספרדי, בבא מציעא ס ע"א, לגבי הדין שמוכר יין רשאי לשים בו שמרים של אותו יין – שאם פעם מכר יין בלי השמרים, מחל בכך על זכות זו.

לעמ' 1128, מילואים להערה 114, בתחילתו

כך כותב גם שערי חיים (שמואלביץ), קידושין, סימן כ, אות ב, בדעת שו"ת הריב"ש, סימן קלא, הכותב שאי אפשר לפדות בן על ידי שליח – מפני שגם אם נאמר שהכהן מוחל לאב על חיובו כשהוא מקבל את התשלום מהשליח, הרי מחילת כהן אינה מועילה בפדיון הבן. ושם, אות ה, כתב שגם הרמב"ם סובר שהחייב מופטר מטעם מחילה – עיין שם להוכחתו. גם ר' רפאל אוירבך, "בירור דין פירעון בעל כרחו אם שמה פירעון", בית אהרן וישראל, גל' פח, עמ' צז, כותב שהחייב מופטר מפני שהנושה מוחל לו; והוא כותב שלפי טעם זה, לא מועיל פירעון של אחר נגד רצון הנושה, שהרי אז הנושה אינו מוחל לחייב.

לעמ' 1128, מילואים להערה 114, בסופו

אבל שערי חיים, שם, דוחה ראה זו, ששם מועיל כמו שאדם יכול להקריב קרבן כדי שיתכפר בו חברו. שערי חיים שם כותב שהר"ן על הרי"ף, פסחים ג ע"ב (בדפי הרי"ף), הכותב שמועילה שליחות בפדיון הבן, סובר שפורע חובו של אחר מועיל מטעם פירעון. ראה עמ' 731, אות ז, נפקות ממחלוקת זו לשאלה האם מותר לנושה למחול חוב של מי שמודר ממנו הנאה.

לעמ' 1128, מילואים להערה 115, אות א

עטרת משה, שו"ת, חו"מ, סימן לח (עמ' נד), מסביר שעל ידי קבלת האישה את החפץ הגזול, קנייתו מהאישה (מפני שהיא מוחלת) והקנתו לאישה (לקידושין) באים כאחד. עיין שם, שהוא מיישב בכך קושיה של אבני מילואים, כח, ס"ק יג.

לעמ' 1129, מילואים להערה 115, אות ד

ד2. שו"ת עוגת אליהו (ישראל), סימן ה (ז ע"ב, ח ע"ב), מבאר את דעת הירושלמי, כפי שהסביר הרשב"א, שהיא מקנה לו את המטבע שגזל כדי שיהיה שלו ויוכל לקדש בו, והוא חייב לשלם לה מטבע אחר תמורתו, וזאת משום שהירושלמי סובר שהגזול מטבע אינו חייב להחזיר דווקא אותו מטבע. והוא כותב (בדף ט ע"א) שרש"י אינו חולק על הירושלמי, אלא רש"י מדבר במי שאמר לאישה "טלי לגזילתך ולקידושין", והסכמתה מוכיחה שמחלה לו (אם היו משורכים), ואילו הירושלמי מדבר במי שאמר רק "לקידושין", ולכן אפשר לומר שלא מחלה אלא מצפה שיחזיר לה מטבע אחר. הוא מוסיף, שאם קידש אותה במרגליות שגזל ממנה, אי אפשר לפרש שלא מחלה אלא מצפה שיחזיר לה את דמיהן, שהרי אין להם שווי קבוע, ומחירים נקבע לפי רצון הקונה. הוא מדייק (בדף ט ע"ב) מרא"ש, קידושין, פרק א, סימן כ, ומשו"ת הרא"ש, כלל לה, סימן ב, שהוא סובר כרש"י, שמניחים שמחלה לו, מפני שהבבלי חולק על הירושלמי וסובר שהגזול מטבע והוא בעין חייב להחזיר דווקא מטבע זה, ולכן אין לומר שהיא מצפה שישלם במטבע אחר, אלא מוכרחים לומר שהיא מוחלת לו. עולה מדבריו שגם לירושלמי, אם קידש אישה בחפץ שגזל ממנה, מניחים שמחלה לו ואינו צריך לשלם לה, מפני שאין לומר שהיא מצפה שיחזיר לה את דמיו, שהרי גזלן חייב להחזיר דווקא את החפץ שגזל. הוא פוסק (בדף י ע"א) אם אמר לה "טלי סלע זה בגולתך ובקידושין", והיו משורכים, אינו צריך לשלם לה על גזילתה, מספק.

ד3. שיעורי ר' דוד פוברסקי, קידושין נב ע"א, אות קיג, מדייק מלשון חידושי הרשב"א, קידושין נב ע"א, שחיוב התשלום הוא חיוב של "כאשר גזל", שכבר נתחייב בשעת הגזילה להשיב את החפץ ודמי החפץ. כך הוא מדייק גם משו"ת אבני נזר, אה"ע, סימן תמח, אות ה (שנביא בשער ארבע-עשרה, עמ' 572), האומר שהאישה מוחלת על חיוב ההשבה, וממילא קונה הגזול את החפץ בקנייני גזילה, הרי שהחיוב הוא מדין "כאשר גזל". הוא מוסיף,

מילואים – השלמות

שאף אם נאמר שהיות שהאשה מוחלת, הוא קונה בקניין מצד הקונה, חיוב התשלום הוא חיוב של "כאשר גזל", ואינו חיוב חדש שנתחייב עתה, שהיות שקנה את החפץ הוא חייב לשלם את דמיו, כדמי מכר – שהרי אין כאן הקנאה מצדה, שהרי אינו ברשותה, אלא היא רק מסתלקת, והגולן קונה בעצמו, ואין לחייבו בדמי מקח בלא פסיקת מקח. הוא מעלה אפשרות שחיוב הוא מחמת "משתרשי ליה", שנתרבה ממונו על ידי ממון האשה, אם נניח שמחילתה היתה נתינת רשות רק לעצם ההקנאה, שיוכל לקנות, אבל לא שייפטר מתשלומין.

לעמ' 1129, מילואים להערה 115, אמצע אות ט
שיעורי ר' דוד פוברסקי, קידושין יג ע"א, אות שמו (ובקיצור בקידושין נב ע"א, אות קיב), מסביר את הבחנת אבני מילואים, שאם אמר "קחי מטבע זה לפירעון ולקידושין", היא מוכרחת למחול על החוב אם היא רוצה להתקדש, שהרי אם לא תמחל, הכסף יחזיק רק לפירעון ולא יהיה לה במה להתקדש; ואילו בגזל, די שהיא מוחלת על עצם החפץ שיהיה שלו ויפקד אותה בו, ועדיין יהיה עליו חיוב השבת דמים מדין הגזילה. אבל הוא מעיר שהסבר זה מתקבל רק אם נניח שבגזילה יש שני חיובים נפרדים, השבת החפץ והשבת דמי שוויו; אבל אם נניח שיש רק חיוב אחד, להשיב את החפץ או את דמיו אם החפץ אינו בעין, לא ייתכן שתמחל על חיוב השבת החפץ ויחול עליו חיוב חדש של השבת דמי החפץ.

לעמ' 1130, מילואים להערה 122
גם משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דיאוש ומתנות כהונה, פרק יד, אות טו ואות יח, מנמק (בדעת ר' אבא ביבמות שם, שהלכה כמותו, ש"קם דינא), שפסיקת בית הדין שיחלקו נשארת תקפה, מפני שכל צד הסכים למחול על שלו כפי שיפסק בית הדין. אבל הוא כותב, באות כא, שרק אם המציאות אינה עומדת להתברר, ותמיד יישאר ספק, בעל הדין מוחל, מה שאין כן אם יש סיכוי שהמציאות תתברר. הוא מיישב בזה את קושיית ט"ז, חו"מ, סימן רפ, מהדין בבבא בתרא קלד ע"א (שנפסק בשו"ע, חו"מ, רפ, ב): "האומר 'זה אחי' אינו נאמן, ויטול עמו בחלקו; מת – יחזרו נכסים למקומם", כלומר, כשמת האח המסופק, רק האח שהאמין לו יורש אותו; ומדוע לא נאמר שמה ששאר האחים לקחו מירושת האב (ולא השאירו לאח המסופק) – כבר זכו בהם, ואחרי מות האח המסופק, יוכלו לרשת אותו מספק (לקושי אחר בהלכה זו, ראה עמ' 905)? ההסבר הוא, ששם יש סיכוי שיתברר אם הוא אחיהם, ולכן האח שהאמין לו אינו מוחל. ועיין שם, אותיות כב-כג, שהוא מצביע על מקרים נוספים שהספק בהם עומד להתברר, ולכן אין מחילה ולכן לא "קם דינא".

לעמ' 1130, מילואים להערה 125
בית מאיר, אהע"ז, קיד, יא, מדייק משו"ת מהרי"ק, שורש קיח, שהוא חולק על הריב"ש – עיין שם להוכחתו. הפלאה, קונטרס אחרון, קיד, יא, כותב שאם כששכרוהו הראשונים כתבו לו שיהיה פטור ממש "כל זמן שאתה ש"ץ אצלנו", אין אומרים שכששכרוהו פעם שנייה הוא פטור כמו בפעם הראשונה.

לעמ' 1131, מילואים להערה 136, אות ט
י. ר' יעקב ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד, עוסק בנושה שקרע את שטר החוב מפני שהחייב אמר שאינו יכול לשלם, ועשו שטר חדש, והוא פוסק במסקנתו (דף צט ע"ד) על פי המב"ט, שקריעת השטר אינה מלמדת שמחל, לא על שעבוד נכסי החייב מהתאריך הראשון, ולא על זכות הקדימה שלו לפני נושה מאוחר, כיוון שזה רק שטר ראיה, וידוע שהחייב לא פרע. אבל ר' חיים דוד חזן, שם, סימן נה (קו ע"ג), כותב שעצם כתיבת השטר החדש מוכיחה שמחל (ראה בשמו בעמ' 1119, במילואים להערה 18), וגם הקריעה מלמדת שמחל. הוא דוחה את הראיה מהמב"ט, שבנידונו היה שטר משכנתא, שבו החייב מוכר את גוף הקרקע לנושה מכירה גמורה כדי לעקוף את איסור ריבית, והיות שהקרקע מכורה, אינה נמחלת בקריעת השטר באמצע תקופת המשכנתא, מה שאין כן בשטר חוב, שהחזרתו היא מחילה. הוא כנראה לא ראה את התשובה השנייה של המב"ט, בסימן שיד, העוסקת בשטר התחייבות.

לעמ' 1131, מילואים להערה 137, אות ה
ו. חידושי הרי"ם, חו"מ, צח, ס"ק ה, מוכיח מקידושין מח ע"א שהחזרת השטר מוכיחה על מחילה – עיין שם להוכחתו.
ז. ר' יעקב ישראל, בשו"ת נדיב לב, חו"מ, סימן נד (ק ע"א), כותב שאם הנושה מחזיר את שטר החוב לחייב, החוב מחול.

לעמ' 1132, מילואים להערה 143
ב. שו"ת ישמח לב (פרגני), חלק ב, חו"מ, סימן ע, בתחילתו, דן בלוי שנתחייב לראובן, ואחר כך שמעון התחייב במקומו לראובן – האם מניחים שראובן מחל ללוי. מצב זה דומה למעביד שאמר לפועל שחוננוני יפרע לו את שכרו (לעיל עמ' 435), אלא ששם היוזמה באה מהחייב המקורי, וכאן היוזמה באה מהחייב השני.

מילואים – השלמות

לעמ' 1132, מילואים להערה 150, אות ה

נתיבות המשפט שם מתרין, ששם המוכר רוצה לבטל את עצם המכירה, וכשאין ידוע אונסו המודע אינה מועילה מפני שיתכן שבאמת רצה למכור, אבל כאן אין רצונו לבטל את המכר, שהרי מדובר בהפרש של שתות, שבו הדין הוא שקנה ומחזיר אונאה, והשאלה היא רק אם מחל על חוב האונאה שחייב לו המוכר, וזוהו די בגילוי דעת שאינו מוחל על דמי אונאתו.

ו. שו"ת ברכת רצה, סימן פג, כותב שאם הקונה אומר שידע על האונאה אבל חשב שערך החפץ יעלה, ולא עלה, אין מאמינים לו אחרי "כדי שיראה לתגר", אלא מניחים שבשעת הנתינה לא ידע ואחר כך מחל, שהרי אין חזקה שאינו מוחל, אלא הרבה פעמים אדם מוחל כדי להימנע מהתריינות. וראה בשמו בעמ' 1366, שהדין שונה אם הקונה עוד לא שילם.

ז. במצב דומה בהפרש בכמות בקניית קרקע, הדין שונה. בבבא בתרא קו ע"א נאמר שהמוכר קרקע ואמר לקונה ששטחו הוא כך וכך, והקונה ידע שהוא הרבה יותר קטן, המכר תקף, ונימק רשב"ם (ד"ה הני), שהקונה מחל. ראה על כך ברור הלכה, בבא בתרא קו ע"ב, ציון א.

לעמ' 1132, מילואים להערה 155

ב. שו"ת מגן גבורים (אישטרושה), סימן נז (פט ע"ג), כותב שמי שראה שגולן מכר שדה שלו לאחר ושחק, אין זו הוכחה שמחל. הוא לומד מזה לנידונו, אישה שעמדה להנישא, ונתנה לאביה במתנה את הנכסים שהיתה אמורה לתת לבעלה כנדוניה, והבעל ידע ושחק – אין זה מוכיח שמחל. הוא מנמק עוד, שהסיבה שלא מחה היא שאילו מחה, היא היתה משיבה לו: "כשנתחתן אתן לך הכול, אלא שאני נותנת לאבי עכשיו שמה אמות ולא אוכל לתת לאחר". עוד נימק (בדף פט ע"ד), שיתכן שהסיבה שהבעל שחק היא שחשב שהאישה העבירה את הנכסים לאב כדי שלא תוכל לבטל את זכות האב על פי תקנת טוליטולא (ראה עמ' 301) לקבל את הנכסים אם תמות בלי זרע. ג. לעומת זאת, תשובות הגאונים מן הגניזה (גאוניקה), עמ' 152 (מקוצר בתשובות הגאונים הקצרות, סימן רכז), כותב שהנותן נכס במתנה למישהו, ואחר כך נשא אישה ונתן לה אותו נכס במתנה, והמקבל הראשון נכח ולא מחה, הפסיד את המתנה. הוא מביא ראייה מהדין ליד ציון הערה 180, שאישה ששותקת כשבעלה נותן את כל נכסיו לבניו, מראה שהיא מוחלת על כתובתה; וזאת אף שהתלמוד אומר שדין זה אמור רק בכתובה, כאמור ליד ציון הערה 187.

לעמ' 1134, מילואים להערה 177

ב. טענה שהשתיקה נבעה מבושה: שו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כא ע"ד), עוסק במי שהרב התפשר עמו בתשלום המס לקהל, והמשיך לשלם כעשר שנים על פי פשרה זו וטובי העיר לא מחו, ואחר כך טענו שלא הסכימו לפשרה זו והסיבה שלא מחו היא מתוך בושה ולכבוד הרב. הוא מביא ראייה מהאמור בבבא מציעא כב ע"א, שהלוקח פירות של אחר, וכששמע הבעלים אמר "כלך אצל יפות", אין זה מלמד על הסכמה, משום שיתכן שהסיבה שאמר כך היא שהתבייש למחות, הרי שאפילו אמירה אין בה ממש אם ייתכן שאמר כך מתוך בושה; ושו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיב, למד משם שהאומר לשלוחו "מה שעשית עשוי" יכול לטעון שאמר כך מתוך בושה. מצד שני, הוא מדייק (בדף כב ע"א) מרמב"ם, הלכות שלוחין, ה, א, הכותב ששותף שעשה שלא כדעת חברו והודיע לו והלה הסכים למעשיו, פטור, הרי שאינו יכול לטעון שאמר כך רק מתוך בושה. הוא עושה הבחנה: מהרי"ט עוסק במי שאמר כך אחרי שראה שהיה הפסד, והרי אין אדם מוחל בכדי, ולכן יש להניח שאמר כך רק מתוך בושה, ואילו הרמב"ם עוסק במצב שעדיין לא היה הפסד, ולכן יש להניח שהסכים באמת, מתוך תקווה שהשינוי לא יגרם לו הפסד. על פי זה הוא כותב שבנידונו אינם יכולים לטעון ששתיקתם נבעה מבושה, שהרי הקהילה אינה מפסידה מהפשרה, כיוון שיש סיכוי שירוויחו, כפי שהסביר שו"ת דברי ריבות, סימן סג (ראה שעו שלישי, ליד ציון הערה 119). עוד הוכיח (בדף כב ע"ב) שאין לקבל טענת בושה, ממה שנפסק במצבים רבים ששתיקה כהודאה, ולא מצאנו מי שאומר שהשותף מול אדם חשוב וגדול הדור שתיקתו אינה כהודאה כיוון שיתכן שהסיבה ששתק היתה מחמת בושה. וראה בשמו בהשלמות לעמ' 1167, שבשתיקה מול תלמיד חכם יש דווקא נטייה לומר שמחל בגלל כבודו.

ג. מצד שני, נאמר בבבא מציעא ס ע"א, שאסור למוכר גריסין לברור את הפסולת רק מהשכבה העליונה ולהשאיר הפסולת בשכבה שמתחתיה, והסביר בן יהודיע, שם, שאף שכשהמוכר מניח אותם בכף מאזנים, הקונה רואה שיש בהם פסולת, ושותק, שזו מחילה מכללא, הרי הוא שותק רק מפני שהוא מתבייש לחזור בו אחרי שכבר הסכים לקנות, ואין זו מחילה מלאה.

לעמ' 1136, מילואים להערה 189, אות ג

ג. חידושי הרי"ם, חו"מ, צח, ס"ק ד, כותב שגם אם עברו כ"ה שנים בלי שתבע את החוב, מלבד מה ששתק כשראה שהחייב נותן את נכסיו לאחרים, כך שיש שתי הוכחות לכאורה שמחל, אין מניחים שמחל; וגם אם הנושה אינו טוען "בריו" שלא מחל, הוא יכול לגבות את חובו.

מילואים – השלמות

לעמ' 1136, מילואים להערה 196, אות ב

ג. "כתובה קשטיליאנא": בקהילות מסוימות היתה תקנה של "כתובה קשטיליאנא", שלפיה האישה מקבלת חצי מנכסי הבעל במותו, והיא נחשבת שותפה שווה לכל הבנים בגוף הנכסים (כמתואר בכרם חמר, חלק ב, סימן קמה). שו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סימן לב, כותב בשם הרב יעב"ץ ור' שמואל בן אלבאז, שהדין שהכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא ושתקה, שמניחים שמחלה משום שעשאה כירוש וחלק לה כבוד, שייך רק בכתובה רגילה, שגם אחרי מות הבעל אין לה זכות בגוף הנכסים אלא שעבוד, ובוה שכתב לה קרקע עשאה שותף בגוף הנכסים עם הבנים, וזה כבוד גדול, והיא מוחלת תמורת הנאתה מהכבוד, מה שאין כן ב"כתובה קשטיליאנא", שבלאו הכי היא שותפה עם הבנים. ראה עוד על כך בעמ' 1379.

לעמ' 1137, מילואים להערה 205, אות א

א. בארות שלמה, חו"מ, עמ' נא, כותב שפועל רגיל יכול לתבוע שכר על העבר מדין יורד שלא ברשות, מפני שאין הוכחה שמחל, שהרי ייתכן שהסיבה שתבע על להבא הוא כדי שלא תהיה ידו על התחנותה כדין יורד שלא ברשות; ורב שונה, מפני שאסור לו לקבל שכר, ומותר לו לקבל רק שכר בטלה (עיי' רמ"א, י"ד, רמו, כא).

לעמ' 1137, מילואים להערה 212

ב. שו"ת אמונת שמואל, סימן מד, עוסק בחתן שגר בבית חמיו, ועשה סחורה, ואחר כך טען חמיו שמגיע לו חלק ברווח כיוון שקנה את הסחורה בקניין חצר. הוא פוסק שאין לו זכות ברווח בגלל חצרו, וגם אלו היתה לו, הרי העובדה ששתק כשחתנו עשה את הסחורה מראה שמחל.

ג. שו"ת פנים מאירות, חלק א, סימן צג, כותב אף שאסור לתלמיד להסב בליל הסדר בפני רבו בגלל כבודו (רמב"ם, הלכות חמץ ומצה, ז, ח), הרי אם הרב רואה ושותק, הוא מראה בכך שהוא מוחל.

לעמ' 1138, מילואים להערה 215, אות ד

ה. שתיקת יורש מול צוואה של הערכאות: הפוסקים דנו בעיובן שחולק על פי צוואה שהנפטר עשה בערכאות, שאין לה תוקף הלכתי, ומן הדין כל הרכוש שייך לבניו (או לשאר קרוביו) של הנפטר; אבל היורשים האמיתיים שמעו את הצוואה ושתקו – האם מחלו בכך על החלק שניתן לאנשים זרים? ר' אליקים שלזינגר, המובא בשו"ת חשב האפר, חלק ב, סימן קו, כותב שהסיבה שהיורשים שותקים היא מפני שאינם יודעים שבידם למחות, וזו מחילה בטעות שאינה תקפה. אבל המחבר עצמו כותב שהסיבה שהיורשים שותקים היא מפני שהם מכבדים את רצון אביהם, או מפני שאין זה מכבודם לפעול נגד רצון אביהם, ולכן הם מוחלים בלב שלם. פתחי חושן, ירושה ואישות, פרק ד, הערה ט, כותב לעניין קניית חפץ ממי שזכה בו על פי צוואה של הערכאות, שאפשר לסמוך על האפשרות שהיורשים מחלו, רק אם ייתכן שהוא זכה בדין, אבל לא אם ידוע שהוא זכה על פי הערכאות שלא מדעת היורשים. שני המקורות הובאו אצל ר' יעקב הילדסהיים, "תוקפה ההלכתי של יועדת העזובנות", אמונת עתי, גל' 111 (ניסן תשע"ו), עמ' 84.

לעמ' 1138, מילואים להערה 228, אות ב

ב. תוספות שאנן, בשיטה מקובצת, בבא קמא צג ע"א, מבאר שכאן יש יותר סיבה לחייב, כיוון שלא נתן רשות להניח את הגחלת, מבאומר לשומר "קרקע כסותי", שנתן רשות, שמשממע ממנה שהוא רוצה לפטור אותו. כמו כן, נתיבות משפט (אלגזי), נתיב כג, חלק ב (קיא ע"א), מסביר שנידוננו, שלא אמר "קרקע כסותי", דומה למצב שבא לידו בתורת שמירה ואמר "קרקע כסותי". אבל שו"ת חוקי חיים (גאגין), סימן ט (יב ע"א), מקשה על תוספות שאנן, הרי תוספות, בבא קמא צג ע"א (ד"ה הא), כותבים שאם בא לידו בתורת שמירה, מפרשים את דבריו כפיטומי מילי, אם כן, אי אפשר לומר שהאמירה היא סיבה לפטור, שהרי האמירה היא רק פיטומי מילי.

2. שו"ת דברי חיים, חלק א, אהע"ז, סימן ט (ד"ה ולפי מה), מסביר שב"קרקע כסותי" פטור מטעם אבירה מדעת, ואילו כאן לא נפטר מטעם אבירה מדעת, מצד שהניזק היה יכול להסיר את הגחלת, כיוון שנתחייב כבר משעת ההנחה על הבגד, משום שאישו משום חייצו" (בבא קמא כב ע"א), שלכן חייב גם אם לא נשורף מיד.

3. אמירה נעימה (הלוי), מהדורא קמא, מאמר לב, ענף א, פרט ב (עמ' קמב), מסביר שנידוננו, שלא אמר "קרקע כסותי", דומה למצב שבא לידו בתורת שמירה ואמר "קרקע כסותי", שאו חייב מפני שאומרים שהוא משטה בו, וכך כאן, אמנם ראה ושתק, אבל אנו סהדי שלא שתק מתוך הסכמה אלא על דעת לתבוע, כיוון שלא אמר "קרקע כסותי".

בפרט ה מסביר שנידוננו דומה למצב שבא לידו בתורת שמירה ואמר "קרקע כסותי", שבשניהם יש ספק האם בעל הבגד התכוון למחול על התשלום, ואין ספק פטור מוציא מוודאי חיוב. הוא כותב שגם אם מישוהו אחר בא אחר כך וקירב את שריפת הבגד, הראשון חייב, כמו בזרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל (בבא קמא כו ע"ב).

4. שמן למאור (ביימאיל), סימן עה, מקשה, מדוע חייב כאן, הרי ב"קרקע כסותי" פטור מטעם מזיק ברשות, כפי שהסביר קצות החושן (ראה שער רביעי, עמ' 168), וגם כאן, שבעל הבגד יכול להסיר את הגחלת, הוא כמו מזיק ברשות? התשובה הפשוטה היא שאינו כמזיק ברשות כיוון שבעל הבגד לא נתן לו רשות מפורשת.

מילואים – השלמות

55. צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה מ"מ אף, דף רכא ע"ג), מעלה אפשרות שמרדכי, בבא קמא, סימן ק (שהבאנו בעמ' 873), הסובר שהחיוב ב"קרע כסותי" אם בא לידו בתורת שמירה, הוא מפני ש"אין המעשה משתנה בחליפות הדברים", סובר שהחיוב במניח גחלת הוא רק במי שהבגד נסמר לו בתורת שמירה ואחר כך הניח עליו גחלת בפני בעליו, ולכן הוא חייב, ולכן הסוגיה לומדת את דין המניח גחלת מדין "קרע כסותי". על לימוד זה עיין שם דפים רכ ע"ד, רכא ע"א–ע"ג.

לעמ' 1139, מילואים להערה 235, אות ב

ג. מחנה אפרים, הלכות מכירה, דיני אונאה, סימן יג (הובא בשו"ת אמרי שפר (קלצקין), סימן סד), מדייק מתוספות, עבודה זרה ע"א (ד"ה רב אשי), שרק אם הקונה מוחזק אומרים שבכדי שאין הדעת טועה, המוכר התכוון למתנה (כך נראה, שיש טעות סופר בדבריו, ובמקום "דוקא כשהמוכר מוחזק" צ"ל "דוקא כשהקונה מוחזק"). אחר כך הוא כותב שאין מעות קונות מקח ששווה כפליים, מפני שיש להניח שהמוכר לא גמר בדעתו למכור בעד סכום כזה. משמע שאם נתאנה המוכר בכדי שאין הדעת טועה, המכר בטל. כמו כן, שו"ת ברית רצה, סימן קכד (קסט ע"א), כותב שאם נתאנה המוכר בשיעור יותר מכדי שהדעת טועה, במיטלטלין, המכר בטל, מפני שיש להניח שלא התכוון למחול אלא הסכים למכר מפני שהיה דחוק לכסף, ותיכנן לתבוע את הקונה אחר כך.

לעמ' 1139, מילואים להערה 247

ב. דוגמאות נוספות לשתיקה שאינה מתפרשת כמחילה: שו"ת ויאסוף שלמה (סוף ספר ויחל שלמה), אה"ע"ז, סימן ח, עוסק במי שזן את בתו הנשואה, וגילה את דעתו שהוא זן אותה על דעת לקבל החזר, ולא במתנה, ותבע מחתנו לשלם על המזונות, וחתנו טען שהעובדה שלא תבע אותו בזמן שחזרה אשתו מבית אביה לבית בעלה, מראה שחמיו מחל. הוא פוסק שהעובדה שנתן לה לחזור לבית בעלה אינה מוכיחה שמחל, מפני שהוא לא היה יכול להחזיק אותה בביתו נגד רצונה עד שיפרע בעלה את מזונותיה.

ג. שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קלב (ד"ה א"כ), עוסק באלמנה שאביה זן אותה, ורוצה לפרוע לו מהמיטלטלין שקיבלה מהיתומים בפירעון כתובתה, והיה מי שטען שהעובדה שלא הזכירה חיוב זה בשעה שהעריכו את המיטלטלין, מוכיחה שלא היתה חייבת. הוא פוסק שהיא יכולה לטעון שחשבה שמה שאביה זן אותה היה במתנה ולכן שתקה, והתברר שאביה זן אותה על דעת לקבל החזר, ולכן אין אומרים ששתיקה מוכיחה שמחלה.

לעמ' 1140, מילואים להערה 250, אות ג

ד. שו"ת הרא"ש, כלל פט, סימן ח, כותב שאם אחד השותפים צירף אדם אחר לשותפות והבטיח לו חלק ברווח, הוא זכאי לחלק ברווח אף שהשותף האחר לא ידע על צירופו לשותפות, מפני שכל שותף רשאי לעשות מה שנראה לו שיהיה לתועלת השותפות. טור, חו"מ, קעו, לה, ושו"ת מהרי"ק, שורש כד, ענף א, מביאים את דברי הרא"ש בנוסח קצת שונה, שהשותף לא הודיעו לשותפו, אבל שותפו ידע על כך. ב"י, חו"מ שם, כותב שאם בתחילה לא ידע ואחר כך נודע לו ושתק, הראה בכך שהוא מסכים. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רמה (ד"ה ונ"ל דלפי), מסביר שנימוקו של הרא"ש הוא נתינת טעם לכך שמניחים שהסכים, שהרי במקומות רבים שתיקה אינה כהודאה, ולכן כתב הרא"ש שהראשון פעל לתועלת השותפות, לומר שלכן יש להניח שהשני הסכים. והוא כותב (בד"ה וראיתי אני) שהרא"ש מדבר במצב שנודע לו בשעת מעשה, קודם שיחזיק הלה בשותפות, ושתק, ולכן זו הוכחה שנתרצה בדבר, שהרי אילו מחה, שותפו לא היה עושה את המעשה, אבל אם נודע לו לאחר מעשה, שאז הדיבור של שותפו לא מעלה ולא מוריד, שתיקתו אינה מלמדת שהסכים, מפני שהוא יכול לטעון שהסיבה ששתק היא שגם אילו מחה, מחאתו לא היתה מתקנת את המצב. לגבי נידונו של מהרי"ק שם, שותף שהשכיר את החנות המשותפת לאדם זר, הוא כותב (ד"ה ותשובת מהרי"ק) שאם נודע לשותף השני, גם אם נודע לו אחרי שהשכיר, ושתק, שתיקתו מלמדת שהסכים, מפני שאילו התנגד היה יכול להפסיק את השכירות מאז ואילך.

ה. בעי חיי שם (ד"ה הנה באתי) עוסק בשותף שעלה לארץ ישראל ונגרם מכך נזק לשותפו, ושותפו שתק, וטען שהסיבה ששתק היא שחשב שמחאתו לא תועיל כיוון שזו הליכה לדבר מצווה. אבל הוא דוחה טענה זו (בד"ה ומה גם) בנימוק שאמנם חשב שאינו יכול למנוע משותפו לעלות לארץ ישראל, אבל היה צריך להפסיק את השותפות, ובכך שלא הפסיק את השותפות, הראה שהוא מסכים למעשי שותפו. והוסיף (בד"ה כ"ש וק"ו) שגם אם חשב בטעות שאינו יכול לבטל את השותפות, היה צריך לומר לשותפו שיעמיד במקומו אדם באותה דרגת מהימנות.

לעמ' 1141, מילואים להערה 256, אות ה

רא"ד לוי, בפסקי דין ירושלים, כרך ט, עמ' רד, כותב שרק אם נראה שהיתה רמאות בדבר, צריך לחקור, מה שאין כן אם הנושה אמר שהסיבה שלא תבע היא משום שלא ידע את זכויותיו.

ה1. ר' מאיר מ' מאזוז, "זכויות יוצרים וירידה לאומנות חבירו", שערי צדק יג (תשע"ב), עמ' 131, מעיר שלפי חוק

מילואים – השלמות

ההתיישנות, התשי"ח-1958, אם הנושה אינו תובע את חובו תוך זמן מסוים, החוב בטל, בניגוד למשפט העברי. הוא מסביר שהחוק מקריב את זכות הפרט למען טובת הכלל, מטעם סופיות הדיון, כדי שאנשים לא יצטרכו לשמור רובות של כסף, שמה ייתבעו בעתיד; ואילו המשפט העברי אינו מקבל שיקול זה, מפני שגישתו היא שעיוות דינו של הפרט פוגע בבייבוט הכלל, כדברי שו"ת הריב"ש, סימן עז: "אין הקהל יכול להתנות על גולנות".

לעמ' 1142, מילואים להערה 256, אות י לעומתו, שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות י, כותב שלפי הריא"ז היושימים יכולים לגבות, מפני שלדעתו הנושה לא מחל על החוב אלא רק האריך את הזמן (ראה בשמו, להלן אות יט).

לעמ' 1143, מילואים להערה 256, אות יט יט. גם שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות י, כותב שהריא"ז אינו מתכוון לומר שזו מתנה מוחלטת, שהרי לא ייתכן שכל נושה שאינו תובע מיד במועד הפירעון, חובו מחול; אלא כוונתו היא שהנושה מאריך את הזמן כמתנה לחייב, ולדעתו אין חיוב פירעון אם הנושה אינו תובע, ואין זה משום שמעריכים שהתכוון להאריך את הזמן, שהרי דברים שבלב אינם דברים. הוא מסביר ששער משפט, צח, ס"ק א, מבין שלדעת הריא"ז יש אומדא שהנושה מחל לגמרי בלבד, מפני שלא היה נראה לו לפרש שטעמו הוא שאין מצווה לפרוע אם אין תביעה, שהרי יש מצווה לפרוע חוב.

לעמ' 1144, מילואים להערה 268 ר' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 3, מציין שיש שהוכיחו מיראים השלם, סימן קסד = הישן, סימן רעח, שכתב שגם אחרי השמיטה הלווה חייב לשלם אלא אם מלווה אומר "משמט אני", קל וחומר שהוא חייב לשלם אם המלווה רק אינו תובע.

לעמ' 1144, מילואים להערה 262 ג. קצות החושן מביא ראייה מהדין (ראה במילואים להערה 256, אות יא) שחייב שנשבע לפרוע ביום פלוני, אינו חייב לפרוע באותו יום אם הנושה אינו תובע אותו. נתיבות המשפט שם דוחה, שלגבי שבועה, יש אומדא שהתכוון שהשבועה תחול רק אם הנושה תובע, מה שאין כן בפריעת חוב, שהיא מצווה שהתורה מחייבת. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן ג, אות יב, מסביר שקצות החושן אינו מקבל הבחנה זו, מפני שלדעתו השבועה היתה לפרוע לפי גדר פריעת חוב. יש להעיר שהגהות אמרי ברוך, על סמ"ע, עג, ס"ק יט, כותב שהדין שהנשבע פטור אם הנושה לא תבע אותו אמור רק במי שנשבע לפרוע "למלוה או למי שיוציא את השטר", שמשמע שהתחייב לשלם רק למי שציג לו את השטר, ולפי דבריו אין להוכיח מכאן שאין חיוב לפרוע בלי תביעת הנושה. ד. ר' נפתלי נוסבוים, "נידונים שונים באופני מחילה במציאות ומנוני", הישר והטוב, גל' יא (תשע"א), עמ' סג, ור' אבישי נתן מייטליס, מאורות תורת המשפט, גל' 50, עמ' 3, כותבים שגם לדעת קצות החושן, בחוב שיש בו שעבוד נכסים, על החייב לשלם גם בלי תביעת הנושה, מפני שממון הנושה שבידו הוא גול; ורא"נ מייטליס כותב שלדעת שלטי הגיבורים (במילואים להערה 256) אינו חייב לשלם גם בכגון זה. ה. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שט, עמ' תקמו, בהערה, מוכיח מקצות החושן, ש, ס"ק א, שאין חיוב לפרוע חוב בלי תביעת הנושה. ו. פסקי ר"ד, בבא קמא קג ע"ב (הובא בדבר משה שם), אומר שאם הנושה הלך למקום רחוק, החייב אינו צריך ללכת לשם לפרוע את החוב.

לעמ' 1145, מילואים להערה 289 ד. ידיו של משה, כתובות קד ע"ב, מקשה, אם נדוניה דינה כחוב, שאין מניחים שמחלה, מדוע אם שטר הכתובה בידיה, אומרים שהעובדה ששמרה על השטר מוכיחה שלא מחלה (כאמור ליד ציון הערה 282). הרי ייתכן שמחלה, והסיבה שמרמה על השטר היא כדי לגבות את הנדוניה שכתובה בה? הוא מתרץ, שאילו מחלה על הכתובה היתה צריכה לכתוב שובר עליה. אבל שו"ת ישמח לב (פרנג'י), חלק ב, חו"מ, סימן ע (קיד ע"א), מדייק ממה שכתב מהרש"א, כתובות קד ע"ב, בדעת חכמת שלמה שם, שהוא חולק על סברה זו. וראה בשמו בשער שיש, השלמות לעמ' 980, הבחנה בין מחילה מפורשת למחילה מכללא.

לעמ' 1145, מילואים להערה 291, אות ב ג. ר' ברוך אברהם טולידאנו, "תשובה בעניין שכיב מרע", שרידים, גל' יז, עמ' לב, כותב שאפילו בזמן קצר יותר מניחים שמחלה, אם היא ניוונה במשך הזמן הזה משל אחרים, וזאת על פי חידושי הרמב"ן, כתובות צו ע"א, שהסביר שבדרך כלל אין מניחים שמחלה תוך זמן קצר, מפני שהיא יכול להיוון משל עצמה, כגון ממצאה שמצאה (ויש להניח שאינה מוכנה למחול על מה שהפסידה משל עצמה), משמע שאם היא ניוונה משל אחרים, היא מוחלת

מילואים – השלמות

מיד (כיוון שלא הפסידה כלום). לגבי נידונו, שרוב היורשים היו בניה, הוא כותב שמניחים שמחלה תוך זמן קצר כיוון שדרך נשים לרדם על בניהן (ראה עמ' 479, בשאלה האם מניחים שאב מוחל לבנו). עוד הוא כותב שבנידונו, שהבעל כתב בצוואתו שאלמנתו תיוון מנכסיו, ברור שלא התכוון שתיוון בתנאי כתובה, שהרי באותו מקום היה נהוג שהיורשים יכולים לתת לה את כתובתה ולהיפטר ממתן מזונות, אלא התכוון שתתפרנס מנכסיו בתורת מתנה, והיא זכתה במתנת שכיב מרע, כאילו נתן לה בקניין, ושתיקה בה אינה מתפרשת כמחילה, כמו בחוב רגיל.

לעמ' 1147, מילואים להערה 305

ב. שו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן טט, מסביר, שאף שברוך כלל אי-תביעה אינה הוכחה למחילה, כאן הבת מפסידה מפני שעישור נכסים "אינו חוב ממש".

לעמ' 1147, מילואים להערה 319, בתחילתו

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן סה (ד"ה גם ראיתי), מקשה על ההסבר שבטקסט, הרי המשמרת האחרת עשו יותר שלא כהוגן בזה שנטלו את הכסף בשבוע של המשמרת הקבועה, ואילו המשמרת הקבועה לא עשו כל כך שלא כהוגן בכך שקבלו את קרבן האשם, שהרי כל זמן שלא הקריבו את האשם הם יכולים לקבל את הכסף ויהיה הכסף קודם הקרבת האשם. והוא מסביר (בד"ה אמנם בתר) שרק אחרי השבוע של המשמרת הקבועה, מניחים שמחלו, אבל במשך אותו שבוע אין להסיק דבר משתיקתם, שהרי הם עדיין יכולים לתבוע מהמשמרת האחרת את הכסף, ואז יקריבו את האשם, ורק אחרי סיום משמרתם, שאין בידם להקריב את האשם, שתיקתם מוכיחה שמחלו; ואין לומר שהתכוונו לתבוע את הכסף ולהמתין עד שיגיע שוב זמן משמרתם ואז יקריבו את האשם, מפני שאין לעכב את הכפרה כל כך הרבה זמן. אבל הוא כותב (בד"ה גם במאי) שאם עבר גם זמנה של המשמרת השנייה, אין לומר שמחלו בני המשמרת הקבועה, שהרי עכשיו אף המשמרת השנייה אינם יכולים להקריב את האשם, ומצד שני, העובדה שבני המשמרת השנייה לא תבעו מהמשמרת הקבועה את האשם מוכיחה שלא התכוונו לזכות בכסף, והמצב חוזר לקדמותו, שהכסף יעבור למשמרה הראשונה ויקריבו את האשם כשיבוא תור משמרתם שוב.

לעמ' 1148, מילואים להערה 324, בתחילתו

שו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן פו, אות א, מנמק את דברי שאילת יעבץ, שבנידונו הנתבע היה בעיר והיה אמיד, ועוד, שהמתווך לוה ממנו כמה פעמים ופרע, וזה הוכחה שמחל למתווך. גם הלכות מתווכים, פרק טז, הערה 16, מסביר שטעמו של שאילת יעבץ היא שהמתווך פרע חוב לנתבע.

לעמ' 1150, מילואים להערה 349, אות ג

בשאלת הכפיייה, ראה: ר' יהודה לייב קגן, "הלכות גרים", הפרדס, שנה כ, חוב' ד (תמוז תש"ו), עמ' 30. ג. בית יחזקאל שם, אות א, כותב שכך הדין לפי הרמב"ם (שהלכה כמותו), הסובר שמועילה מחילת לוה על חיוב המלוה להחזיר (שער שלישי, שם); והוא מסייג זאת (באות ב), שאם הלוה גילה דעתו, אף שלא בפני המלוה, שאינו מוחל, המלוה חייב להחזיר.

לעמ' 1150, מילואים להערה 349, אות ט

י. ר' שלום אלבק, "דינו של מעשה ישו בו איסור", סיני, גל' פא, עמ' י, מנמק את דעתו של ר' יוחנן (בבא מציעא סא ע"ב) שאפילו ריבית קצוצה אין הלוה יכול לתבוע חזרה בבית דין (ואין הלכה כמותו), בכך שמן הסתם הלוה מוחל עליה מפני שהוא חושב שלא יוכל להוציאה מהמלוה.

לעמ' 1152, מילואים להערה 368, אות ד

ה. שו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן יח, אות מא, כותב סברה זו גם בשותפים: אם מישהו השתמש בקרקע של שותפים, ושתקו, שתיקתם אינה הוכחה שמחלו, מפני שכל אחד סמך על חברו שימחל.

לעמ' 1152, מילואים להערה 369

מרדכי, בבא בתרא, סימן תפא (הובא בשו"ת מהר"ם מינץ, סימן א, בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן ססד, בשו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן יח, דף צה ע"ד, בנחלת שבעה, שטרות, סימן כו, בשו"ת לחם רב, סימן עו, במשא מלך, חלק ג, שער ב, המשפט השישי, בכנסת הגדולה, חו"מ, קסג, הגהות טור, אות נד, והגהות ב"י, אות רלג, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קח, פתחי תשובה, חו"מ, קסג, ס"ק טז, בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן סא, בשו"ת מהר"י קצבי (רב יוסף), סימן טו, בסופו, בשו"ת מר ואהלות (ענתיבי), חו"מ, סימן ו, בשו"ת עדות בעיקב (בוטון), סימן נח, דף קלו ע"ג, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, סימן יט, וחלק ג, סימן קב, בשו"ת

מילואים – השלמות

יש מאין, סימן ו, ובשו"ת ישכיל עבדי, חלק ד, שאלת שלום, חו"מ, סימן א, אות ה), כתוב בשם מהר"ם, שאף אם נהגו שלא לקחת מס מרכוש שיש ביד בני אדם משל אחרים (שהוא סוחר בו), יכולים מקצת מהקהל למחות ולומר "עד כה סבלנו, מכאן ואילך לא נסבול". הרי שאין מניחים שמחלו מכלל על החיוב לשלם מס מרכוש כזה. אבל נראה שהכוונה היא שמכאן ואילך חייבים במס על רכוש כזה (ואין אומרים שמחלו לעתיד), אבל אין גובים למפרע, ונמצא שלמעשה היתה כאן מחילה.

שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב, ד"ה גם אם יהיה (הובא בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צא ע"ד), כתוב שגם אם הקהל לא תבעו מס שנה או שנתיים, הם יכולים לתבוע בשנים הבאות, כמו שראובן שיש לו חובות על שמעון לשנים מוחלפות (כלומר, שהוא חייב סכום מסוים כל שנה), ומחל חוב שנה אחת או שתיים, אין זה פוטר אותו בשנים הבאות. הוא מעלה אפשרות שהם יכולים לתבוע גם על השנה שעברה שלא תבעו, כמו אם היה לראובן חוב על שמעון לזמן, ועבר זמן החוב, שמעון עדיין חייב; אלא שהוא מעלה גם אפשרות שאם לא תבעו בזמן, זה מראה שמחלו על המס של אותה שנה, מפני שאין זה מקובל לתבוע את המס רק אחרי השנה. שו"ת אהלי יעקב (קשטרו), סימן קיט, פוסק שאם ראשי הקהל מחלו למישהו על חלק מהמס, ובמשך כמה שנים הוא פרע את הסכום המועט ושאר בני הקהל שתקו, שתיקתם מראה שהסכימו לפשרה, וגם שתיקתם בשעת המחילה מראה שהסכימו, כמו בשותף שהתדיין עם מישהו כששותפו היה בעיר, שאינו יכול למחות אחר כך (ראה עמ' 309).

בתשובה בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד, המיוחסת לר' יוסף קארו (ולדעת ר' חיים מודעי, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות, דף צה ע"א, מחבר התשובה הוא ראנ"ח), נאמר שאם קהל מחלו למישהו על מס, ושתקו במשך זמן מסוים, אינם יכולים לטעון שהמחילה היתה רק על חובות העבר, כיוון ששתיקתם עד עכשיו מוכיחה שהתכוונו לפטור גם לעתיד.

שו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סימן ז (כא ע"א), מביא שר' דוד הלוי, מרבני קושטא, פסק שאם הרב התפשר עם מישהו לגבי תשלום המס לקהל, והמשיך לשלם כעשר שנים על פי פשרה זו, וטובי העיר לא מחו, זו הוכחה שהסכימו לפשרה זו. וראה בשמו בהשלמות לעמ' 1134 ולעמ' 1167 על כך.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן סד (ד"ה א"כ), עוסק ברופא שהמלך פטר ממס, והקהל לא גבה ממנו מס, והוא כותב שגם ברור הבא, בניהם אינם יכולים לגבות ממנו מס, מפני שאדם צריך לקיים את מנהג אבותיו. אבל אחר כך (בר"ה אמת, והובא בשו"ת פני אהרן, חו"מ, סימן כ, דף צו ע"ד) הוא מנמק, שמה שנהגו לא היה מעצמם אלא מטעם גזרת המלך, וטעם זה נשאר. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קב (ד"ה גם אם יהיה), מסביר שכתב כך רק על מה שנהגו לקיים את דברי המלך מצד דינא דמלכותא, אבל מנהג שנהגו מאליהם בלי הסכמה שהסכימו בניהם אפשר להפסיק אותו. הרי שאין מניחים שמחלו.

ר' חסדאי הכהן פרחיא, בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן נח, עוסק בשתי קהילות סמוכות, צור וצידון, שבתחילה בני צור היו פורעים לשלטון את עיקר המס וגבו מקצת מבני צידון, ובמשך הזמן קהילת צור הצטמצמה ודרשו שבני צידון ישלמו יותר, ובני צידון טענו שהיות שהמשיכו בני צור לשלם יותר אף שהצטמצמו, מחלו. הוא פוסק (בדף קלו ע"ב) שאין להסיק מזה שמחלו, כיוון שהם יכולים לומר שהסיבה ששתקו היא שלא רצו להתדיין, ועוד, שחשבו שיחזרו המצב לאיתנו, וטעו בכך. גם ר' יעקב די בוטון, שם, סימן נט, דף קלח ע"ב (הובא בשבט בנימין, סימן שבו, דף קמד ע"ג), כותב שהם יכולים לטעון שמה שוויתרו עד עכשיו היה מחוסר ידיעה, שלא ידעו את הדין, וזו מחילה בטעות. גם שו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סימן סא, כותב על אותו מקרה, שהם יכולים לומר "עד עכשיו סבלנו ומעכשיו איננו יכולים לסבול".

ראה עוד בהשלמות לעמ' 449, בשאלה אם איתביעה מוכיחה על הסכמת הקהל למחילה שחלק מהמוסמכים מחלו למישהו על מס.

לעמ' 1152, מילואים להערה 378

רמב"ם, הלכות סנהדרין, כג, א (ובעקבותיו שו"ע, חו"מ, ט, א), כותב שהמקבל שוחד חייב להחזירו כשיתבענו הנותן. בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא, סימן כה, אות ב, מנמק, שאם אינו תובע, זו הוכחה שמחל. אבל הוא מוכיח מביאור הגר"א, חו"מ, ט, ס"ק ב, שטעם הרמב"ם הוא שאין בית דין נוקק לדון בלי תובע, משמע שהדין עצמו חייב להחזיר גם בלי תביעה; והוא מקשה על טעם זה, הרי שו"ע, יו"ד, קסא, ה, כותב שבחיוב מלווה להחזיר ריבית אין יורדים לנכסיו לגבות מהם, והדעת נותנת שכך הדין גם בשוחד, ונמצא שגם אם הנותן תובע, אין בית דין נוקק לו. אפשר ליישב, שאם הנותן תובע, בית דין נוקק לכופ את הדין בדברים, מה שאין כן אם אינו תובע.

לעמ' 1152, מילואים להערה 381, אות א

חלקו של יוסף (וזסמנוביץ), סימן יג (נא ע"ב), מבאר את דעת הריטב"א, שלדעתו מי שמודיע שאינו מוחל על פחות משווה פרוטה, יש חיוב להחזיר לו, ולכן בית דין נוקק לו, אלא שאם מראש היתה רק תביעת פחות משווה

מילואים – השלמות

פרוטה, בית דין אינו נזקק, מפני שפחות משווה פרוטה אינו ממון. אבל הוא כותב (בדף נא ע"א) שרשי חולק על כך, וסובר שמי שמודיע שאינו מוחל על פחות משווה פרוטה, "בטלה דעתו אצל כל אדם".

לעמ' 1153, מילואים להערה 381, אות ט
אולם דרך אמונה, הלכות תרומות, י, ב, באור ההלכה (ד"ה עד שיאכל כזית, בסופו), מוכיח מרמב"ם, הלכות תרומות, י, כד, שהוא מחייב גם על פחות משווה פרוטה, ומנמק, שטעם הפטור בפחות משווה פרוטה בתחומים אחרים הוא משום מחילה ולא משום שאינו ממון, וכאן מחילת הכהן אינה חלה. שירת הלויים (תשס"ח), פסחים, סימן סד, אות ד, מנמק על פי כלל שקבע הגרי"ז, ששיעור פרוטה נאמר רק בדבר שהוא עניין ממוני, ואילו כאן החיוב הוא על אכילה.

טו. לגבי חיוב זר על אכילת תרומה במזיד, שירת הלויים שם, אות ב, כותב שירושלמי, פסחים, ב, ג, מחייב גם בפחות משווה פרוטה. והוא מסביר שהרמב"ם לא הביא את דברי הירושלמי מפני שהוא סובר שהכהן מוחל (ראה עמ' 816, שכהן יכול למחול על תשלומי תרומה, במזיד); ואילו הירושלמי סובר שאין הנחה כללית שאדם מוחל על פחות משווה פרוטה, או שהוא סובר כמו שכתב קהלות יעקב, סנהדרין, הוספות, סימן ה במהד' תשכ"ה, סימן כו במהד' תשמ"ח, בדעת תוספות רי"ד, סוכה מא ע"ב (שהבאנו בעמ' 1159, במילואים להערה 411), שמחילה מכללא על פחות משווה פרוטה אינה מחילה גמורה, אלא שהוא מרשה לחברו להשתמש בו, ולכן גזל פחות משווה פרוטה אינו נקנה לגזלן. ולדעת הירושלמי, בתרומה מועילה רק מחילה גמורה של הכהן, ואילו מחילה מכללא של פחות משווה פרוטה אינה פוטרת מחיוב התשלום. באות ד העלה אפשרות שהירושלמי מדבר בתרומה של כהן קטן, שאינו יכול למחול.

לעמ' 1153, מילואים להערה 381, אות יא
יב. חובל: אמרי דוד (שליסל), מצווה מט (מ ע"ד), כותב שהטעם שהחובל פחות משווה פרוטה פטור, הוא מפני שהנחבל מוחל. אבל חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (נב ע"א), כותב שבחובל פחות משווה פרוטה אין חיוב בכלל, כיוון שאין בית דין נזקק לזה, לפי רמב"ם, הלכות חובל ומוזיק, ה, ו, שחיוב חובל הוא קנס, שחל רק עקב פסיקת בית דין, ואין זה מטעם מחילה. ראה בשמו בשער ראשון, במילואים להערה 179, אות ט, נפקות לחיוב מלקות.

יג. לא תחמוד: מנחת חינוך, מצווה לה, אות ה, כותב שאין עוברים ב"לא תחמוד" בפחות משווה פרוטה, מפני שאינו נחשב ממון, אף שאין מקום לנימוק של מחילה, שהרי הקונה עובר ב"לא תחמוד" אף אם נתרצה המוכר בסוף.

לעמ' 1153, מילואים להערה 384, אות ד
ה. שארית ישראל (שציפנסקי), חלק א, עמ' שפו, מדייק מירושלמי, בבא מציעא, ד, ב, האומר שבדור המבול היו גונבים פחות משווה פרוטה מהרבה אנשים כדי שלא להתחייב, מכאן שגם בית דין של בני נוח אינו נזקק לפחות משווה פרוטה, אף שגוי אינו מוחל על פחות משווה פרוטה, והוא מנמק, שהירושלמי סובר שהטעם שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה הוא שגנאי הדבר להטריח את בית דין לדון בדבר מועט כזה, ונימוק זה שייך גם בבן נוח.

לעמ' 1154, מילואים להערה 386, אות ג
ג. חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (מח ע"ג), מסביר שגוי עובר באיסור גזל גם בפחות משווה פרוטה מפני ששיעור פרוטה הוא בכלל השיעורים שהם הלכה למשה מסיני, ולא ניתנו שיעורים לבני נח. לגבי גוי שגזל פחות משווה פרוטה מישראל, שהוא חייב בגלל הצער, הוא מסביר (בדף נ ע"ג) שהוא מטעם חיוב מיתה בגוי שהכה ישראל (סנהדרין נח ע"ב). הוא כותב (בדף נא ע"ב-ע"ג) שאף שגוי אינו חייב בהשבת גזילה בכלל (רש"י, סנהדרין נז ע"א, ד"ה צערא), בכל זאת בית דין יזקק להשיב את הגזילה, והממון אינו שייך לגזלן, אלא שבפחות משווה פרוטה, בית דין אינו נזקק לו, ולכן הממון שייך לגזלן. לגבי ישראל שגזל פחות משווה פרוטה מגוי, ראה בהשלמות לעמ' 1159. על גוי שגזל פחות משווה פרוטה, עיין שארית ישראל (שציפנסקי), חלק א, עמ' שפה, וזכרון שלמה (ורנר), עמ' שכד-שכט.

לעמ' 1155, במילואים להערה 386, אות ז
ז. תורת ירוחם (סוף ספר פרי אהרן), סימן ג, עמ' שלח (=קול תורה, שנה ג, חוב' ד, טבת תרצ"ד, סימן נא, עמ' יג), כותב שאף שגוי אינו מוחל על פחות משווה פרוטה (סנהדרין נו ע"א), הגזול פחות משווה פרוטה מגוי אינו חייב בהשבה, כפי שמשמע ממה שכתב רמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, ו, בסתם, שאין חובת השבה בפחות משווה פרוטה. והוא מסביר זאת (ברמז) על פי הטעם האחר, שאינו בגדר ממון.

מילואים – השלמות

לעמ' 1155, במילואים להערה 387, אות ג

ד. למקורות נוספים האומרים שהפטור בגזל ובחובל פחות משווה פרוטה הוא מטעם מחילה, ראה שער ראשון, עמ' 25–26, בקשר לחיוב מלקות.

ה. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שח, עמ' תקמב, בהערה, דוחה את מה שדייקנו בהערה מסנהדרין שהטעם הוא מחילה, שברף נז מדובר בגוי שגזל, ואין שיעורים בבני נוח (ראה עמ' 1154, אות ג), ולכן הוצרך הטעם של מחילה, ומה שנזכרה מחילה ברף נט ע"א הוא כדי לנמק מדוע אין לאו של "לא תגזול", אבל מה שאין מצוות השבה הוא מטעם שיעור.

לעמ' 1155, במילואים להערה 388 אות א

ב. כמו כן, תפארת ציון (ריבקיין), סימן יב, אות ד, לומר מדברי מנחת חינוך, מצווה רכד, בסופו, שלדעתו שיעור פרוטה בגזל הוא מהשיעורים שניתנו הלכה למשה מסיני; אבל הוא דוחה את ראיית מנחת חינוך – עיין שם.

ג. סיפרא, ויקרא, פרק כג, דורש "לאשמה בה" (שנאמר לעניין כפירת ממון) – פרט לפחות משווה פרוטה. רבינו הלל ומלבי"ם, סימן שצב, בפירושיהם שם, מסבירים שהדרשה באה ללמד שפטור מלשם, ולא רק שפטור מקרבן. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שח, עמ' תקמב, לומר מזה שלדעתם הפטור הוא גזירת הכתוב שזה השיעור, ולא מטעם מחילה.

ד. ר' יהודה זאכס, המאסף (קואיניקה), שנה טז, סימן נג = דבר יחזקאל (איישישקין), עמ' 56, מנמק שהגזלן צריך לקנות את הדבר הגזול כדי שיתחייב באונס, ובפחות משווה פרוטה לא חל קניין (עיין שם, עמ' 56–60, בשאלה האם שייך קניין בפחות משווה פרוטה). ושם שנה יח, סימן מח = דבר יחזקאל (איישישקין), עמ' 60, דחה את הראיה מסנהדרין, שהטעם הוא משום מחילה, ששם מדובר בגוי שגזל, ולגביו הטעם הנ"ל אינו שייך, שכן בגוי חל קניין גם בפחות משווה פרוטה, מפני שאין שיעורים בבני נוח (רמב"ם, הלכות מלכים, ט, י), אבל בישראל שגזל, הטעם הוא כנ"ל.

לעמ' 1156, בהמילואים להערה 390, אות ד

ה. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שח, עמ' תקמב, כותב שהחינוך סובר את הטעם של שיעור ממון, כמצוין בהערה 389, ומה שכתב את הטעם של מחילה, כמצוין בהערה 387, הוא מפני שמצד השיעור היה מקום לומר שחייב להשיב כיוון שחובה לקיים חצי שיעור של מצוות עשה, ולכן הוסיף את טעם המחילה.

לעמ' 1157, מילואים להערה 397, אות א

תורת ירוחם, סימן ה (=קול תורה, שנה ג, חוב' יב, אלול תרצ"ד, סימן קסז, עמ' יב), עמ' שמב, מסביר שיש מיעוט שאינם מוחלים על פחות משווה פרוטה, והתורה פטרה מהשבה גם בנגזל כזה בגלל הרוב (ואמנם אין הולכים בממון אחר הרוב, אבל אם זה רוב גורף כמו כאן, הולכים אחריו בממון, כמו שכתב ים של שלמה, בבא קמא, פרק ג, סימן א), אבל לעניין המצווה, הערבה פסולה מספק, שמה הנגזל אינו מוחל, ואמנם זה ספק רחוק, אבל לקיום מצוות עשה גם ספק כזה מעכב, כמו שכתב חוות דעת, בית הספק (אחרי סימן קי), בתחילתו, שקיום מצווה בקום ועשה צריך להיות ודאי.

לעמ' 1157, מילואים להערה 397, אות ד

ה. וראה ליד ציון הערה 411, שמנחת חינוך אומר שלפי הטעם של מחילה, הממון נקנה לגזלן.
ו. גם קהלות יעקב, סנהדרין, הוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח, והוספות, סימן ה, במהד' תשכ"ה, סימן כו במהד' תשמ"ח, תולה שאלה זו בשאלה (ליד ציון הערה 411) האם פחות משווה פרוטה שנגזל שייך לגזלן: לדעה שהוא נקנה לגזלן, אינם מצטרפים, ואילו לדעה שהוא עדיין שייך לנגזל ומחל רק על התביעה, הרי אם אחר כך נוסף עוד פחות משווה פרוטה, על דעת זה לא מחל. אבל בסימן כו שם העלה אפשרות שהמקדש אישה בתמרים, שכל אחד מהן פחות משווה פרוטה, זה אחר זה, והאישה אכלה כל תמר שקיבלה (שבוה עסק פני יהושע, קידושין מו ע"א, שצוין בהערה 394), אינו מוחל בכלל, כיוון שהוא התכוון שתתקדש, וכשהתברר לו שהקידושין אינם תופסים, כבר יש שיעור פרוטה, ואינו מוחל; ועוד, שהוא מונה והולך, והתכוון לתת עד פרוטה שלמה, ולא מחל על כל אחד.

לעמ' 1158, הערה 400, אות ד

ד. קהלות יעקב, סנהדרין, הוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח, בסופו, מעלה אפשרות שגזלן מצוי שיוסיף לגזול, ודינו כמו דבר שמצוי להתייקר, שלפי תוספות שאנץ, בשיטה מקובצת, בבא קמא קה ע"א (שצוין בהערה 409) הנגזל אינו מוחל עליו.

מילואים – השלמות

לעמ' 1158, הערה 402, אמצע אות א שארית ישראל (שציפנסקי), חלק א, עמ' שפה, הערה 189, מביא ראה לכך מחידושי הריטב"א, קידושין ג ע"א, בסופו, האומר שאין מתחשבים במי שאומר פחות משווה פרוטה חשוב לו, ו"בטלה דעתו אצל כל אדם".

לעמ' 1159, מילואים להערה 409, לפני אות א אבל יש להעיר שחוספות שאנן כתב כך לפי הלשון הראשונה של רב פפא, בבא קמא שם, שגם אם עוד לא התייקר, חייב להשיב כיוון שאינו מוחל על דבר שיכול להתייקר, אבל ר"ש, בבא קמא, פרק ט, סימן כד, ושו"ע, חו"מ, שסו, ג, פוסקים כלשון השנייה, שאם עוד לא התייקר אינו חייב להשיב. לפי זה, כדי לנמק את הדעה שאם התייקר חייב להשיב, יותר מתאים הנימוק שכותב דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קה ע"א, אות ש, עמ' תקפה (בהסברו השני), בדעת הרמ"ה, בטור, חו"מ, שסו, ג, שם: שאם התייקר, על דעת זה לא מחל, כלומר, זו כעין מחילה בטעות, שבטלה (וכתב סברה זו גם בעמ' תקצט).

לעמ' 1159, מילואים להערה 409, אות ב ג. קהלות יעקב, סנהדרין, חוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח, תולה שאלה זו בשאלה (ליד ציון הערה 411) האם פחות משווה שנגול נקנה לגולן: לדעה שהוא נקנה לגולן, אינו חייב להחזיר, כיוון שהתייקר בבעלותו, ואם אינו נקנה לו, חייב להחזיר שהרי עכשיו החפץ נחשב ממון.

לעמ' 1159, מילואים להערה 410, אות א א. דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קה ע"א, אות ש, עמ' תקפב–תקפג, מעיר שלכאורה לפי הנימוק שאין שיעור, הדין צריך להיות שגם אם התייקר פטור מלהשיב כיוון שפקע ממנו חיוב ההשבה כשהיה פחות משווה פרוטה. הוא מסביר שבכל זאת, בכלל הדין שצריך שיעור פרוטה, נאמר שאם הגזילה בעין ויכולה להתייקר, חייב בהשבה אף שההתייקרות באה מבחוץ ומעולם לא גזל אותה; או שמצוות השבה היא על גוף החפץ, בתנאי שהוא שווה פרוטה, ולכן אם התייקר חייב להשיב אף שלא גזל שווי של פרוטה.

לעמ' 1160, מילואים להערה 411, אות ו ז. כנסת הגדולה, אהע"ז, כת, הגהות טור, אות עו, כותב בשם ראנ"ח (בכתב יד), שגול פחות משווה פרוטה נקנה לגולן לגמרי כיוון שהוא ניתן למחילה. קהלות יעקב, סנהדרין, חוספות, סימן ד, במהד' תשכ"ה, סימן כה במהד' תשמ"ח, כותב שזו גם דעת חוספות שאנן, המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא קה ע"א, שהבאנו בהערה 409, הכותב שבגול פחות משווה פרוטה דבר שמצוי להתייקר, אינו מוחל כיוון שעשוי להתייקר, ומסביר בכך מדוע נאמר בבבא קמא שם שאם התייקר, חייב להשיב; משמע שלדעתו במקום שיש מחילה, נקנה לגולן, שאם לא כן, היה יכול להסביר שאם התייקר חייב להשיב מפני שהוא עדיין ממון של הנגול ועכשיו יש בו שיעור. קהלות יעקב מסביר שלדעת חוספות רי"ד, המחילה היא רק נתינת רשות לגולן להשתמש בחפץ. וראה עמ' 1155, אות י, דעה שאם החפץ בעין, אין מחילה.

ח. שער תשובה, א"ח, תפכ, ס"ק א, מסתפק האם מצה גזולה ששווה פחות משווה פרוטה נחשבת "לכס", שהגולן יכול לקיים בה את המצווה בגלל המחילה מכללא. והוא מעלה אפשרות שהמצה פסולה מטעם מצווה הבאה בעבירה, כיוון שאסור לגזול גם פחות משווה פרוטה (כך נראית כוונתו). עוד הוא מעלה אפשרות שהיא נחשבת שווה פרוטה בגלל המצווה, אף ש"מצוות לאו ליהנות ניתנו".

לעמ' 1160, מילואים להערה 412, אות ה ו. מגיד משנה, הלכות גניבה, א, ב, ספר החינוך, מצווה רכט, וסמ"ע, שנט, ס"ק ב, נימקו את האיסור, שהוא מפני שחצי שיעור אסור מהתורה. תורת ירוחם (סוף ספר פרי אהרן), סימן ג, עמ' שלו (=קול תורה, שנה ג, חוב' ד, טבת תרצ"ד, סימן נא, עמ' יג), מקשה, הרי טעם איסור חצי שיעור הוא שהוא ראוי להצטרף לחצי שיעור נוסף (יומא עד ע"א), וכאן לא יוכל להצטרף, שכן הנגול מוחל מיד? הוא מיישב (שם, סימן ה, עמ' שמג–שמד = קול תורה, שנה ד, חוב' א, תשרי תרצ"ה, סימן יג, עמ' יד), שהרמב"ם סובר שהטעם של צירוף אין פירושו שיש חשש שמא ישלים לכשיעור (שהיה לרמב"ם, הלכות טומאת מת, ט, יב, ספקא לאורייתא לקולא מדאורייתא, ולכן אין סיבה לאסור חצי שיעור מספק שמא ישלים לכשיעור), אלא שיש איסור עצמי בחצי שיעור, שאם לא כן לא ייתכן שכשעושה שני חצאי שיעורים יהיה חייב, וכן בפחות משווה פרוטה, בשעה שגול היה ראוי להצטרף עם עוד פחות משווה פרוטה, וזה חלק מאיסור, בסימן ג, שם, עמ' שלח, כתב מטעם אחר שאסור מהתורה: גזל נכרי אסור מהתורה מ"לא תגזול" (רמב"ם, הלכות גזילה ואבירה, א, ב), והרי נכרי אינו מוחל על פחות משווה פרוטה (סנהדרין נו ע"א), נמצא שהלאו כולל גם פחות משווה פרוטה.

ז. אבל חלקו של יוסף (ווסמנוביץ), סימן יג (ג ע"ג) מדייק מסנהדרין נט ע"א שמוותר לגולן פחות משווה פרוטה,

מילואים – השלמות

הוא מנמק, שהמחילה מפקיעה את איסור גול למפרע. הוא מדייק (בדף נא ע"ג-ע"ד) מרמב"ם הלכות גזילה ואבידה, א, ו, שיש איסור "לא תגזול" גם בפחות משווה פרוטה אבל אין מצוות "והשיב את הגזילה" בפחות משווה פרוטה, ולא בגלל מחילה אלא מפני שהשבה שייכת רק בממון כזה שאם מישוה יגזול ממנו, יצטרך להחזירו ובית דין ייזקק לדון בו.

ח. בשאלת איסור גזילת פחות משווה פרוטה, עיין: מנחת עני (תק"מ), דף ט ע"ב; קהלות יעקב, סנהדרין, הוספות, סימן ג, במהד' תשכ"ה, סימן כד במהד' תשמ"ח; נ' רקובר, "בעיות יסוד בהלכות גניבה במשפט העברי", סיני, כרך מט, חוב' ז (ניסן תשכ"א), עמ' יח-כא; דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שח, עמ' תקמג-תקמה.

לעמ' 1160, מילואים להערה 416, אות ג

ד. הבחנה: דבר משה (רוזמרין, תש"ס), בבא קמא קג ע"א, אות שטו, עמ' תקנ, מדייק מתוספות שאנץ, המובא בשיטה מקובצת, בבא קמא קה ע"א, שבמשנה שם לא מדובר שאמר "אני מוחל הכול חוץ מפחות משווה פרוטה" (שאו אולי חייב להולך את הפחות משווה פרוטה אחריו אפילו למקום רחוק), אלא מדובר שהמוחל לא הזכיר בדבריו את החלק של פחות משווה פרוטה (כגון שאמר "אני מוחל על סכום כך וכך", שהוא נמוך משווי החפץ בפחות משווה פרוטה), והמשנה מלמדת שכוונתו למחול גם על הפחות משווה פרוטה, ולכן הוא פטור לגמרי.

לעמ' 1161, מילואים להערה 431, אות א

חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (נא ע"ג), מנמק את דעת הרמב"ם, שהדין שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה עניינו הוא שבית דין נזקק רק למשפט של ממון ובפחות משווה פרוטה אין משפט של ממון, ואילו כפייה להחזיר ריבית אינה בגלל הממון אלא לקיים מצוות "וחי אחיך עמך", וזה שייך גם בפחות משווה פרוטה.

לעמ' 1161, מילואים להערה 434, אות ב

ג. תפארת ציון (ריבקין), סימן ב, אות סד, מנמק, שפחות משווה פרוטה אינו ממון.
ד. לבוש, יו"ד, קסא, א, מנמק שאין בית דין נזקק לפחות משווה פרוטה (לעיל, עמ' 471). מנחת עני (תק"מ), דף ז ע"ב, מביא ראיה שההטעם – עיין שם לראיתו. אבל ש"ך, יו"ד, קסא, ס"ק ג, דוחה טעם זה, ואומר שגם אם בית הדין רוצה להודק לדין זה, אין מוציאים את הריבית.

ה. לגבי עצם האיסור לתת ריבית פחות משווה פרוטה, מנחת חינוך, מצווה לח, אות ה, כותב שאינו כלול באיסור כיוון שאינו נחשב ממון, אף שהנימוק של מחילה אינו שייך, שהרי התורה אסרה כל ריבית אף שהלווה מוחל ונותן מרצונו. בשאלה אם אסור לתת ריבית פחות משווה פרוטה, עיין חלקו של יוסף (זוסמנוביץ), סימן יג (מז ע"ג-מח ע"ב).

לעמ' 1162, מילואים להערה 445, אות ב

ג. אהל שם (ברודנא), חלק א, סימן לג (סט ע"ג), מוצא נפקות נוספת בין הטעמים של הרא"ש, בבא מציעא, פרק ד, סימן כ, שם: אם המתאנה אמר בפני עדים שאינו מוחל, לטעם של מחילה, ההפרש חוזר, ולטעם האחר, אינו חוזר. הוא מביא ראיות שזה מטעם מחילה: (א) רמב"ן, ויקרא, כה, יד, כותב שאסור להונות פחות משות. (ב) מכר על ידי שליח בטל אף בפחות משות מטעם "לתקוני שדרתיך" (קידושין מב ע"ב), ואם דרך מקח וממכר בכך, הרי השליח לא שינה. הוא מסביר (בדף ע ע"ד) שאף שהרמב"ן שם כתב שפחות משות אין חובה להחזיר מפני שדרך בני אדם למחול על כך (שמתאים לכאורה לטעם הראשון של הרא"ש), כוונתו היא שבשעת המכר הוא רוצה לקנות בשווה, אבל אם התאנה, הוא מוחל ואינו רוצה לתבוע. הוא מיישב בכך מדוע רמב"ם, הלכות מכירה, יב, א, כותב שאין לוקים על אונאה מפני שהוא ניתן להישבון, ולא כתב שעל פחות משות לוקים כיוון שאינו ניתן להישבון: מפני שמחילה היא כתשלום (כשיטה שהבאנו בשער הראשון, שמחילה היא כפירעון; ראה סברה דומה שם, ליד ציון הערה 162), ולכן הוא נחשב שניתן להישבון, ואין לוקים עליו.

לעמ' 1162, מילואים להערה 453

א1. אבל שו"ת בני אהרן, סימן נד (ס ע"ד, סא ע"ד), כותב שאין הכרח לומר שהרשב"א סובר ששתיקת האב היא הוכחה שמחל – עיין שם להסברו.

א2. מהרי"ט אלגוי, בשו"ת ברך משה (גלנטי), סימן כח (קח ע"ד), כותב שהלכה כעיסור, שיתוף, ליד אות מא, שהאב מוחל. אבל הוא כותב שיש לחשוש לדעה שהבאנו בעמ' 503, שבן הסמוך על שולחן אביו אינו יכול לזכות במחילה שמחל לו אביו.

א3. כנסת הגדולה, חו"מ, רע, הגהות בית יוסף, אות ה, מביא את העיסור כמסכים לדברי הגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תמ, שכתב שבן שהורויה בסחורה או במלאכה ומת האב, וזכה בממון; משמע שהוא סובר שגם

מילואים – השלמות

הגהות מרדכי סובר שזו מחילה. אבל מהר"ט אלגוי שם מוכיח (בדף קח ע"ב) שטעמו של הגהות מרדכי אינו מטעם מחילה – עיין שם להוכחתו. גם ערך שי, חו"מ, רע, ב, כותב שהגהות מרדכי חולק על העיטור, והוא כותב שרמ"א, חו"מ, רע, ב, פסק בזה כהגהות מרדכי.

44. שבט בנימין, סימן שב, דף קמג ע"ב (התשובה היא מן המחבר), מעיר שהעיטור מדבר על מצב שהאב לא מחה כל חייו, והדיון הוא על אופן חלוקת הירושה, משמע שאם תבעו אביו בחייו, אפילו אחרי שכבר לא היה סמוך על שולחנו, אין זו הוכחה שמחל, ואילו ר"ב אשכנזי כותב שגם אם תבעו אביו בחייו, העובדה ששתק עד אז היא הוכחה שמחל. הוא כותב שגם לדעת ר"ב אשכנזי, האב יכול לתבוע כל זמן שהבן סמוך על שולחנו, ואין אומרים ששתיקתו מוכיחה שמחל. והוא כותב (בדף קמד ע"ג) שהאב יכול לומר "קיים לי" כדעה שאב שנתן מתנה לבנו הסמוך על שולחנו, יכול לחזור בו כל חייו.

55. פאת ים (מיו), ליקוטים, אות מ (צו ע"ד), כותב שש"ת משפטי שמואל (קלעי), סימן נא, ומחנה אפרים, הלכות זכיה ומתנה, סימן ב, מסכימים לעיטור; והוא מוצא נפקות לחיוב במס מך שנפסק שהממון שייך לבן – עיין שם. אבל הוא מדייק (בדף צו ע"א) מש"ת ר' בצלאל שם, שאם שתק האב או אמר שהממון שייך לבן, והבן עודנו סמוך על שולחנו, האב יכול לחזור בו ולזכות בממון, אף ששתק עד עכשיו. אבל הוא כותב שאינו יכול לחזור בו אם חזרתו תחוב לאחרים, ולכן אם הבן נתן מתנה בזמן שהאב שתק, או בזמן שהאב אמר שהממון שייך לבן, ואחר כך האב חזר בו, אין לאב כוח להוציא את המתנה מהזוכה; וכן אם הבן שעבר את נכסיו למישהו במשך הזמן הזה, האב אינו יכול לבטל את השעבוד על ידי שיחזור בו; וכן אם חזרתו תפחית את סכום המס שעליו לשלם, אינו יכול לחזור בו, מפני שבכך הוא חב לציבור.

66. בני אהרן שם (סב ע"ג) מקשה, הרי הרא"ש שהבאנו בעמ' 466 פוסק בנינין תביעת שותף משותפו, ששתיקתו אינה מלמדת על מחילה מפני שהוא יכול לטעון "רציתי להמתין עד שעת החלוקה", ולפי זה, גם כאן, האב יכול לטעון שרצה להמתין עד שעת מותו, וזו יחלק כרצונו את הממון, או עד שבנו ייפרד מלהיות סמוך על שולחנו. הוא מיישב, שגם בשותפים, אם לא תבע אף בשעת חלוקה, זו הוכחה שמחל, שהרי "אם לא עכשיו, אימתי?", ואב שלא תבע עד שעת מותו הוא כמו שותף שלא תבע בשעת החלוקה; וגם אין לומר שהמתין עד שיפסיק בנו להיות סמוך על שולחנו, שהרי ייתכן שלא תכנן שיעזוב את שולחנו, ולכן אילו לא היה בדעתו למחול, היה צריך לגלות את דעתו ביום מותו; ואכן אם תבע אותו בחייו, גם אם עבר זמן רב מאז הרוויח הבן את הממון, האב זוכה. הוא מעלה תירוצים אחרים (עיין שם), אבל הוא כותב שתירוץ זה הוא הנכון. הוא כותב עוד (בדף סב ע"ד) שאם הבן מת בחיי האב, היה לאב לברר את המצב בשעת מות הבן, שזה בעצם שעת הפרידה, ואם לא עשה כן, הראה שמחל.

77. בני אהרן שם (סב ע"ד) כותב שהעיטור מדבר במצב שהבן מחזיק בנפרד את הכסף שהרוויח, אבל אם הממון נשאר עם ממון האב, אין הוכחה שאב מחל; ואדרבה, העובדה שהבן לא תבע מאביו מראה שהבן מחל לאביו מפני שהיטיב עמו.

88. שו"ת הרמ"ץ, יו"ד, סימן פו, אות ב, כותב שלפי העיטור, גם בחיי האב, אם לא תבע מיד את בנו, הראה שמחל על מה שהרוויח הבן. אבל באות ג כתב שזה שש"ע ורמ"א לא הביאו את דברי העיטור אינו משום שחולקים עליו, אלא משום שדיון מיותר, שהרי רמ"א, חו"מ, רע, ב, הביא את דינו של הגהות מרדכי שם, שאחרי מות האב, הבן עשה מלאכה זוכה ברווחים, ואינם מתחלקים בין שאר היורשים, ואם כן אין צורך לומר שהאב מוחל לבן; ודבריו קשים, שהרי לפי דבריו באות ב, עדיין היו צריכים להביא את מה שסובר העיטור שגם שתיקת האב בחייו מלמדת שמחל.

99. ערך שי, חו"מ, רע, ב, כותב שדברי העיטור אמורים רק במצב שהיה ניכר שהבן צובר ממון לעצמו, כלשון הירושלמי שם "בן שנראה חלוק בחיי אביו".

100. שו"ת שמתח כהן, חו"מ, סימן עג (ד"ה ומעתה יש), פוסק כעיטור, והוא כותב (בד"ה והנה הרב) שלפי העיטור הבן זוכה גם אם האב תבע אותו אחרי שנפרדו.

לעמ' 1162, מילואים להערה 455, אות א

101. שבט בנימין, סימן שב, דף קמג ע"ב (התשובה היא מן המחבר), כותב שבנידונו, שהבן לקח מנכסי האב והרוויח בהם, שתיקת האב אינה מוכיחה שמחל, כיוון שיש לו אמתלא: הוא יכול לומר שהסיבה ששתק היא שידע שבכל זמן שיבקש, הבן יחזיר לו, כיוון שהוא יודע שבנו מכבד אותו, כפי שבאמת קרה, שכששמע הבן מה רצון האב, מסר הכול לאב.

לעמ' 1163, מילואים להערה 456, אות ד

102. דוגמאות נוספות למחילת אב לבנו: שו"ת ברוך משה (גלוטין), סימן כז (קז ע"ב), אומר שבן נשוי, מעשי ידי לעצמו, גם אם הוא סמוך על שולחן אביו, מפני שיש להניח שאביו מוחל לו כיוון ש"ריחיים בצוארו". אבל שבט בנימין, סימן שב (קמד ע"א), דוחה נימוק זה, בכך שאין ריחיים בצוארו כיוון שאביו מפרנס אותו. יש להעיר

מילואים – השלמות

שהגהות אשרי, עירובין, פרק ז, סימן ח, כותב גם הוא שבן נשוי, מעשי ידיו לעצמו, גם אם הוא סמוך על שולחן אביו, אבל אינו נמנע מטעם מחילה, וברך משה ושבת בנימין דנים האם הלכה כדבריו. ראה על כך גם חוק לישראל, מתנה, סעיף 1א).

ו. תוספות, בבא קמא פז ע"ב (ד"ה הכא), כותבים שחכמים העריכו שאב מוחל לבנו שחבלו בו, על תשלומי הנזק, משום שהם הגיעו לבן מתוך צער. בגמרא שם נאמר רק שאינו מקפיד, בלי לשון "מחילה". גם לחם משנה, הלכות חובל ומזיק, ד, יט (הובא בשו"ת בני אהרן, סימן נד, דף סא ע"ב), כותב בדעת השגת הראב"ד שם, שאב מוחל לבנו שחבלו בו, על תשלומי הנזק, משום שהם הגיעו לבן מתוך צער, אבל אינו מוחל על פירות שיצמחו מתשלומים אלו. וראה עמ' 1357, שר' ברוך טולידאנו אומר שאישה מוחלת לבניה, מן הסתם.

11. בבבא בתרא מז ע"א נאמר שאין הנחה סתמית שאב מוחל לבנו על אכילת פירות קרקעו של האב. דוגמה נוספת להנחה שאדם מוחל למי שיש לו קירבה אליו, הוא מה שמביא שו"ת כרם שלמה (אמרייליו), אה"ע"ז, סימן מד, בשם ר' יוסף דוד, שאם לא ברור מי זוכה ב"הישבון" אם תמות האישה בלי זרע, אם לנותן הנדוניה או ליורשיה, הרי אם יורשיה אינם זרים לנותן, יש להניח שמחל, והוא מוכן שיחזור ליורשי האשה, מה שאין כן אם הם זרים לנותן. אבל כרם שלמה עצמו אומר שזו הבחנה דחוקה, ולדעתו בכל מקרה ההישבון הולך ליורשי האשה, אם כך כתוב בכתובה, גם אם הנותן טוען לאחר זמן רב שנכתב כך בטעות, גם אם הם זרים לנותן, מפני ששתיקתו לאורך זמן מוכיחה שמחל.

ח. מחילת בן לאביו או לאמו: ראייה, סימן תתקכ"ה, עוסק במי שאמו ציוותה עליו סמוך למותה לתת סכום מסוים מנכסיה שבידו למישהו, ושחק, וטען שלא היו נכסים של אמו בידו, והסיבה ששחק היא שלא רצה להכעיסה. הוא דוחה (בר"ה ועוד ראייה, ד"ה ואם נפש) טענה זו ואומר שאדרבה, בגלל מצוות כיבוד אָם יש להניח שמחל. ט. אולם שו"ת לחם רב, סימן קס, מוכיח משו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן קיז, שאין מניחים מן הסתם שבן מוחל לאביו, גם אם עבר זמן רב ולא תבע אותו, והוא מוכיח מתרומת הדשן, שו"ת, סימן שיז, שאין מניחים שחותן מוחל לחתנו, גם אם עבר זמן רב שלא תבע אותו.

לעמ' 1163, מילואים להערה 465, בתחילתו

תוספות, בבא בתרא קנ ע"ב, ד"ה ואלו (הובא במשכנות הרועים, מערכת מ, אות שז, דף רלב ע"ב), כותבים שהפסידה את כתובתה אם בעלה נתן לה נכסים יותר משווי הכתובה, גם אם לא נתן את כל נכסיו.

לעמ' 1163, מילואים להערה 465, בסופו

הפלאה, קונטרס אחרון, קז, ס"ק ג, מדייק מלשון שו"ת הרא"ש, כלל מא, סימן א, שרק אם אמר לה לשון "כל" הפסידה את כתובתה, מפני שזה עיקר הכבוד, אבל אם פירט את הנכסים שהוא נתן לה, גם אם לא ידוע לנו על שום נכס שאינו נתון לה, לא הפסידה את כתובתה. חלקת מחוקק, קז, ס"ק ט, כותב שאם לא כתב "כל", לא הפסידה את כתובתה, גם אם פירט מה שהוא נתן לה וסך המתנה גדול מהיקף נכסיו האמיתי.

לעמ' 1164, מילואים להערה 472, אות א

10. שו"ת מהרש"ך, חלק א, סימן קסב, כותב ששותף שחלה זכאי לחלק ברווחי השותפות גם מהזמן שחלה ולא טרח בעבור השותפות. שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח (קטז ע"א), מנמק, שיש להניח ששותפו מוחל לו, מתוך מחשבה שהיום הוא טורח ונותן לחברו, ומחר חברו יטרח ויתן לו.

לעמ' 1167, מילואים להערה 483, אות ב

ג. חידושי ר' אריה לייב מאלין, חלק א, סימן סא, כותב שאם יש אחים קטנים, חלקם יחושב כאילו לא קנה הגדול בגדים לעצמו, כיוון שאינם יכולים למחול ולהקנות. אבל ראה עמ' 498, שיש שהסבירו שכאן מועילה מחילת קטן. ד. דעה חולקת: ב", חו"מ, רפח, ד, כותב שרמב"ם, הלכות נחלות, י, ג, סובר שמנכים מחלקו של הגדול את הבגדים שקנה, מפני שהתועלת לאחים מכך שישמעו דבריו קיימת רק כשהוא פועל למען כולם, דהיינו כשהאחים חיים בשותפות, אבל בשעת חלוקת העיזבון כבר אין צורך בכך; ואילו הפוסקים האחרים סבורים שאם ידע שינכו מחלקו בגלל הבגדים שקנה, יימנע מראש מקניית בגדים אלו, ולכן מוחלים לו גם לעניין חישוב חלוקת העיזבון. ר' אריה לייב מאלין שם מסביר שהרמב"ם סובר שיש כאן רק היתר בשבילו לקנות בגדים אלו, מפני שזה לטובת העיזבון, כמו שמטעם זה נאמר בגיטין ע"ב שמתר לאפוטרופוס לקנות לעצמו בגדים מנכסי היתומים, אבל אחרי שחילק את העיזבון, הוא צריך להחזיר את הבגדים, שהרי כבר אין צורך בוה; ואילו הפוסקים האחרים סוברים שהעובדה שהאחים לא מחרו מלמדת שמחלו והקנו לו (כנראה נקט לשון הקנאה כיוון שזו מחילת בעלות מכללא), ולכן אין מנכים לו את שוויים בשעת חלוקת העיזבון; ואילו בסתם אח שקונה לעצמו מהעזבון, ייתכן שלא התכוונו למחול אלא להשאיל לו את הבגדים. עיין שם, שזו מחלוקת בין רבא בבבא בתרא קלט ע"א לבין רב פפא בבבא קמא יא ע"ב.

מילואים – השלמות

לעמ' 1167, מילואים להערה 512, אות א
שו"ת נשמת חיים (אבולעפאי), חו"מ, סימן ז (כב ע"ב), מבין שטעמו של שו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סימן א, שם, הוא שיש להניח שבגלל מצוות כיבוד אם, גמר בדעתו למחול, והוא לומד מכאן שאם רב פטר משהו ממס, וטובי העיר שתקו, יש להניח שגמרו בדעתם למחול לקיים דברי חכמים.

לעמ' 1168, מילואים להערה 515, אות ד
ה. ר' חזקיה אברהם הכהן, בשו"ת שעות דרבנן, סימן א (ב ע"ב), עוסק בלומדים בישיבות, שמקבלים מילגה מהישיבה, אבל קשה להם לקיים את החיובים שמוטלים עליהם לפי כללי הישיבה, והוא כותב שיש להניח שהתורמים מוחלים על חיובים הללו, כדי שיהיה מותר ללומדים לקבל את המילגה.
ו. ראה עמ' 1259, במילואים להערה 459, ששתי נשים שקנו קרבנות יחד וספק איזה מהם שייך לכל אחת, יש אומדנא שכל אחת מוחלת לחברתה על חלקה כדי שלא יהיה קרבן גזול.
ז. שו"ת שבות יעקב, חלק א, סימן עז, כותב שעני שקיבל כסף כדי להשיא בו את בנו, ויש לו בת גדולה בוגרת, אינו יכול להשתמש בכסף זה להשיא אותה, כיוון שהנותן זיכה את הכסף לבן על ידי אביו, וזכין לאדם שלא בפניו; אבל אם אינו יכול להשיא את בתו בלי הכסף הזה, ייתכן שהבן מוחל על הכסף כדי להשיא אותה, כיוון שזו מצווה, עד כדי כך שמותר לעבור על האיסור לשחרר עבד כנעני כדי להשיא לה את הבת (פסחים קג ע"א).

לעמ' 1168, מילואים להערה 523
ב. דוגמה נוספת למחילה הדרית היא במתאבקים, שמוחלים מכללא זה לזה על נזק שיקרה. ראה על כך בעמ' 131. גם ההנחה ששותפים מוחלים זה לזה מבוססת גם על העובדה שזו מחילה הדרית, כפי שאמרנו בעמ' 481.
וראה עמ' 1165, במילואים להערה 472, דוגמאות נוספות למחילה הדרית בין בני קבוצה מסוימת.
ג. תרומת הדשן, שו"ת, סימן שמב (הובא בשו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח, דף קיב ע"א-ע"ב ודף קטז ע"ב, במשא מלך, דף ס ע"ג [שהובא בשו"ת דברי חיים, חלק ב, חו"מ, סימן כו], בשו"ת באר שבע, סימן כב, בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן מו, דף מו ע"ב, בשו"ת הרדב"ז, חלק ג, סימן תתקי (תעב), בשו"ת מהריט"ץ החדשות, סימן קפט, בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן עד השני, דף קפג ע"ב, בשו"ת מהר"ם אלשיך, סימן נו, בשו"ת אפרקסטא דעניא, חלק א, סימן מט, בשו"ת מנחת יצחק, חלק ז, סימן קכו, בפד"ה, כרך ו, עמ' 172, וכרך כב, עמ' 202, בפסקי דין ירושלים, כרך יג, עמ' שיח, בדיני ישראל ג (תשל"ב), עמ' 66, ואצל ר' יהודה יאיר בן מנחם, בשו"ת ויען שמואל, חלק י, עמ' שכה), כותב שאם ציבור קובע לעצמו סדרים לפי צרכיו שלא על פי דין תורה (כוונתו היא לתקנות הקהל), יש לכך תוקף, מפני שאם יצטרכו ללכת לפי דין תורה בכל דבר, יהיו מריבות, ולכן כל אחד מוחל על זכויותיו שעל פי דין תורה, ומסכים לקבל את התקנות. גם כאן, הסיבה שמניחים שהם מוחלים על זכויותיהם היא שיש להם תועלת אחרת, שלא יהיו מריבות.
ד. בדומה כותב שו"ת המבי"ט, חלק א, סימן ר (הובא בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן נח, דף קלו ע"ב), שאם קהילה נהגה לעשות "הערכה" (שומת נכסים של כל אחד כדי לחשב את המס שעליו לשלם) רק פעם בכמה שנים, המנהג תקף, אף שיתכן שבינתיים יש שמשלמים מס גבוה או נמוך מזה שהיה עליו לשלם לפי הדין, מפני שמחלו זה לזה על הדין.

ה. ראה עמ' 805, אות ז, ששו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן ח (קטז ע"א-ע"ב), כותב על תקנה שעשירים ישלמו מס אחוז מסוים מרכושם רק עד תקרה מסוימת, שיש להניח שמוחלים זה לזה.
ו. דוגמאות נוספות למחילה מכללא בשביל תועלת אחרת: שו"ע, חו"מ, קד, ו, פוסק שחייב יכול לשעבד לנושים שלו קרקעות שהוא עתיד לקנות, אבל אין בהן זכות קדימה לנושה מוקדם, אף שיש לו זכות קדימה בקרקעות שהיו בבעלות החייב כשנוצר החיוב. ש"ך, חו"מ, קיב, ס"ק ב, בסופו, מנמק, שהנושה הראשון מוחל על זכות הקדימה כדי שאחרים ילכו כסף לחייב, ויהיה לו כסף לפרוע את חובו לראשון (כך נראית כוונתו). הרי שהוא מוחל על זכות אחת כדי להשיג תועלת אחרת. על דברי הש"ך עיין ברור הלכה, בבא בתרא קנו ע"א, ציון ב, פרק ה.
ז. ר' אריאל בראלי, אמונת עתיך, גל' 125 (תשרי תש"פ), עמ' 35, כותב שהקונה פירות בשוק הפתוח, והפיל פירות על הרצפה מחמת הדחק, וניזוקו, פטור מלשלם אם נהג בצורה סבירה, מפני שיש להניח שהמוכר מוחל על כך, כיוון שהוא לוקח זאת בחשבון בהחלטתו לפתוח דוכן בשוק, כדי לחסוך את ההוצאות הכרוכות בפתיחת חנות רגילה.

לעמ' 1168, מילואים להערה 525
ב. דוגמה נוספת לעיקרון שנושה מוחל אם הוא משיג את הממון בדרך אחרת היא מה שראינו בעמ' 437, שמה שנפטר הלווה כשאחר פורע בשבילו את חובו אינו בתורת פירעון, אלא מפני שהנושה מוחל ללווה כשהוא מקבל את הפירעון מאחר.

מילואים – השלמות

לעמ' 1169, מילואים להערה 532, אות ג
ד. ראה גם ליד ציון הערה 402, בעניין האומדנא שאדם מוחל על גול פחות משווה פרוטה, שאם הוא מצהיר מראש שאינו מוחל, מקבלים את דבריו.

לעמ' 1169, מילואים להערה 527, אות ג
ד. שו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן רי, בסופו, כותב שנהגו כל הרבנים שלא לענות מיד לשואל (כך נראית כוונתו), ולכן כל קהל שמקבל רב מקבל על דעת זה, כאילו התנו מראש. הוא מסתמך על פוסקים שאומרים בתחומים שונים, שאם יש מנהג, נחשב כאילו התנו.

לעמ' 1170, מילואים להערה 533, אות ח
ט. חידושי ר' יצחק אלמדיה (בספר שני המאורות הגדולים), סימן סב (כב ע"ד), כותב שהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ד, סימן טו, שם, מסכים שאם הקונה שילם את רוב המחיר, מחול.
י. קרית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה ובהיותי), כותב שגם לפי הגהות אשרי, אם אמר לו המוכר "אל תפרעני אלא בעדים" או "אלא בפני פלוני ופלוני", שאז לא היה יכול לטעון שפרע, ואין לו מיגו, אינו יכול לתבוע את אונאתו.

לעמ' 1170, מילואים להערה 534, אות ב
גם ר"י אלמדיה שם כותב שזה מיגו דהעזה. לעומתו, קרית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה ומה שטען), כותב שלדעת רוב הפוסקים, מיגו דהעזה מועיל לפטור מממון ורק אינו מועיל לפטור משבועה. ר"י אלמדיה מקשה על הגהות אשרי מהדין ששכירות יש בה אונאה עד שיראה לתגר אף על פי ששכירות אינה משתלמת אלא לבסוף. קרית מלך רב (ד"ה ולענ"ד) מיישב שהיות שאין שכירות משתלמת אלא לבסוף, נמצא שאין לו מיגו, שהרי אינו נאמן לומר שפרע שכירות בתוך זמנו; ועוד, שרמב"ם, הלכות מכירה, יג, יז, כותב שבשכירות מחזיר אונאה אפילו אחרי זמן מרובה. ועיין סמ"ע, רכז, ס"ק סה, שהסביר מדוע אין אומרים שהעובדה שלא הראה לתגר מוכיחה שמחל.

לעמ' 1172, מילואים להערה 536, אות ד
1. שו"ת ברכת רצה, סימן פג, כותב שאם הקונה אומר שידע על האונאה אבל חשב שערך החפץ יעלה, ולא עלה, מאמינים לו אפילו אחרי "כדי שיראה לתגר", אם עדיין לא שילם. ולא נימק.
2. חידושי ר' חיים מטלז, בבא מציעא נא ע"א, עמ' קעג, כותב גם הוא כדבר פשוט שאחרי כדי שיראה לתגר הקונה אינו יכול לחזור בו גם אם עוד לא שילם, אבל הוא מנמק בדרך אחרת: הדין שאחרי כדי שיראה לתגר הקונה אינו יכול לחזור בו אינו משום שמניחים שמחל, אלא מפני שהוא כאומר "לדידי שווה לי כמחיר ששילמתי", ולכן הוא חייב לשלם לפי אותו שווי.

לעמ' 1172, מילואים להערה 536, אות ו
קרית מלך רב, הלכות מכירה, יב, ה (ד"ה ולענ"ד), ושו"ת נכח השלחן, חו"מ, סימן טו (נט ע"ד), מציינים שר' אליהו, המובא בתוספות, כותב שלפי השיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, מועילה מחילת קטן. הקונה עוד לא שילם, אין אומרים שהעובדה שלא ביקר מוכיחה שמחל. אבל נכח השלחן כותב שמסברה היה צריך לבדוק את המימכר גם אם הכסף בידו, שהרי אין סיבה שיסכים לקנות חפץ פגום (כך נראית כוונתו). הוא מוסיף (בדף ס ע"א) שגם לדעת משנה למלך, אם כתב הקונה שטר חוב למוכר על סכום המכר, יש הוכחה שמחל.

לעמ' 1173, מילואים להערה 3, אות ה
ו. ר' שמואל הבלין, "יותר על זכויות או הקנאה", שבילין, גל' כז-כח, עמ' פה, מביא כאילו מחנה אפרים, הלכות זכיה מהפקד, סימן יא, כותב שלפי השיטה (בשער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק, מועילה מחילת קטן. לאמתו של דבר, מחנה אפרים מתכוון למחילה לקטן, כפי שנראה ליד ציון הערה 81.
ז. שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן קצא, כותב שבת שנישאה, ומחלה לבעלה, אין אביה יכול לבטל את מחילתה, כיוון שיצאה מרשותו, ואפילו קטנה שנישאה יצאה מרשות אביה. הוא מזכיר קטנה רק לעניין זה שיצאה מרשות אביה, לא לעניין תוקף מחילתה.
ח. מחילה על צער: מנחת צבי (שפיץ), חלק ב, סימן ב, אות יא, כותב שגם לעניין הדין שהמצער את זולתו חייב לבקש ממנו מחילה (בבא קמא צב ע"א), המצער קטן חייב לבקש ממנו מחילה כשיגדל, שאילו מה שהוא מוחל בקטנותו אינו מועיל. כמו כן, ר' חיים יואל בלוך, "הקטין בדיני הקניין", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 156, הערה 49, כותב שחמור יותר לצער קטן מלצער גדול, מפני שקטן אינו יכול למחול על צער.

מילואים – השלמות

ט. חריג: שו"ת מראה כהן (אדלר), מהדורא תליתאה, השמטות (בתחילת הספר), דף כד ע"ד, כותב שבזכות ששייכת לרבים, אם הגדולים מוחלים, גם הקטנים יכולים למחול. הוא מיישב בזה את קושיית חידושי ר"ע איגור, בבא מציעא כא ע"ב, שהבאנו בהערה 44, מדוע מועילה מחילת עניים על לקט. אבל ראה במילואים להערה 4, אות ג, שגם בכגון זה אין תוקף למחילת הקטנים.

לעמ' 1174, מילואים להערה 3

ר' שלמה הכהן מווילנא, המובא בשדי חמד, כללים, מערכת נ, כלל נב (כרך ה עמ' 182 ועמ' 183), ובספרו שו"ת בנין שלמה, סימן יז, בסופו, מביא כאילו ביאור הגר"א, חו"מ, רלה, ס"ק ט, כותב שמועילה מחילה מפורשת של קטן. אבל כפי שנראה במילואים להערה 12, אות ד, הגר"א מדבר על קטן בגיל הפנוטות.

לעמ' 1174, מילואים להערה 7, אות ג

11. עמודי אש (איישישקר), דף סז ע"ג, כותב שמחילת פנוט תקפה רק במקום שיש צורך בתקנה שתהיה תקפה. הוא עוסק בפעוט שהשתתף בהגדלה על חפץ, והוא מסביר שהחפץ שייך בשותפות לכל מי שקנה כרטיס הגרלה, וכשהזוכה נבחר, אלו שלא זכו מוחלים על חלקם למי שזכה. הוא כותב שכאן מחילת הפנוט אינה תקפה, כיוון שאין צורך לתקן שתהיה תקפה, ואין לומר שהתקנה נחוצה כדי שיהיה לו סיכוי לזכות בגורל, שהרי הסיכוי לזכות בגורל הוא נמוך. אבל אחר כך הוא מעלה אפשרות שהמשלמים אינם שותפים בחפץ, שהרי כסף אינו קונה מיטלטלין, ורק אחרי שנבחר הזוכה, הוא זוכה בחפץ, מפני שבעליו התחייב לתת אותו למי שזכה, וקנה מדין סיטומתא; אבל גם לפי הסבר זה, הכסף שקיבל המגריל מהפעוט הוא גזול בידו. ייתכן שגם לפי הסברו השני, מי שלא זוכה מוחל למגריל על הכסף נתן לו, ומחילת הפנוט אינה תקפה, מהטעם האמור; או שלפי הסברו השני, אין כאן מחילה, אלא כל אחד קונה את הסיכוי לזכות, ואין תוקף לקניית הפנוט, כיוון שאין סיבה לתקן בכגון זה שהיא תועיל.

לעמ' 1176, הערה 15, אות ד

ה. שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד (ד"ה והנלע"ד בפי', ד"ה ולפי' אפשר), מעלה אפשרות שמגיד משנה, הלכות מכירה, כט, ח, שם, סובר שמחילה מכללא אינה מועילה בפעוטות, והיא מועילה רק בטעות במכירה פחות משתות, משום כדי חייהם, שכן אם המוכר להם והקונה מהם יצטרכו להחזיר אונאה פחות משתות, אנשים לא ישאו ויתנו עמהם. והוא כותב (ד"ה באופן דרעת) שזו גם דעת השלחן ערוך, שהרי בחו"מ, רלה, ג, כתב שקטן טעמה פחות משתות זו מחילה, ואילו בסימן רס, ו, כתב שיתומים אינם בני מחילה, והיינו במחילה מכללא.

לעמ' 1177, מילואים להערה 32, אות ב

ג. שמן למאור (ביימאיל), סימן נ, משיב על טענת קצות החושן, סו, ס"ק כט שם, שלא תיקנו במקום שיש איסור, על פי הגהת משנה למלך, הלכות זכיה ומתנה, ט, י, שכתב שזה נאמר רק במצב שאי אפשר לעשות את האיסור בלי תקנת חז"ל, והרי כאן יוכל הקטן לעשות את האיסור, המחילה, כשיגדל, ואז לא יזדקק לתקנה. והוא דוחה את מה שכתב קצות החושן (ראה הערה 34) שהתוספות, כתובות פו ע"א (ד"ה תיול), שם, עסקו במצב שאין איסור במחילה, מפני שמוכב מהתוספות שהמחילה חלה על אף האיסור, אלא שהקשו איך רב נחמן נתן עצה לעשות איסור.

לעמ' 1177, מילואים להערה 43, אות א

11. שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קנב, ד"ה ולפע"ד (תשובה זו מורכבת מדבריהם של חכמים שונים, ונאמר שם שכנראה, רבנו פרץ הוא זה שחיבר חלק זה של התשובה), מסביר שמועילה מחילת הקטנים על השבת, מפני שרק מחילת קטן על דבר שהוא בעולם ושהוא חסר בו, אינה תקפה, מה שאין כן כאן. ר' נחום רקובר, סודו של המשפט העברי, עמ' 765, רומז שהוא מתכוון להסבר של תוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה ואם), שם.
12. בית אהרן (קלפשיש), בבא קמא סו ע"א (לב ע"ב בדפי הספר), לומד מלשון התוספות שמחילת קטן מועילה רק אם התקיימו שני התנאים: שאינו מפסיד ושלא בא הרווח לידו.

לעמ' 1178, מילואים להערה 44, אות א

ר"ע איגור שם מסיים "צריך עיון". שו"ת מראה כהן (אדלר), מהדורא תליתאה, השמטות (בתחילת הספר), דף כד ע"ג, מסביר שתירוצו יתקבל רק אם נאמר שמחילת מתנות עניים היא רק מניעת רווח, מפני שהם ממון שאין תובעין; אבל אפשר לומר שמחילת מתנות עניים היא הפסד לעניים, מפני שאין בהן טובת הנאה לבעלים (חולין קלא ע"א) והתורה זיכתה אותם לעניים לגמרי, ואם כן, לא תועיל מחילת הקטנים. וראה בשמו בהשלמות לעמ' 1173, תירוץ אחר לקושיית ר"ע איגור; ותירוץ אחר בעמ' 1174, במילואים להערה 4, בשם אהלי יעקב.

לעמ' 1181, מילואים להערה 61, אות ב

ג. כמו כן, גידולי שמואל, בבא קמא צב ע"א (עמ' רלב במהד' תשס"ה), כותב שקטן שהרשה למישהו לקרוע דבר

מילואים – השלמות

שלו או לחבול בו, המוזיק פטור כיוון שלא חל חיוב נזק בכלל, אף שאין מועילה מחילת קטן, כפי שהסביר קצות החושן, רמז, ס"ק יא, שהבאנו בעמ' 168, שהרשאה להזיק היא יותר ממחילה, אלא מראש אין חיוב על נזק ברשות. ד. שמן למאור (ביימאיל), סימן נט, בסופו, כותב שמלווה קטן שאמר ללווה "זרוק לי חובי והיפטר", פטור, מפני שזו מחילה (ראה עמ' 399–400), ומחילת קטן תקפה. אפשר להסביר שהוא רואה זאת כהרשאה להזיק, ולכן היא תקפה.

לעמ' 1181, מילואים להערה 65, אות ג

ג. שו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן נד (ד"ה ועוד אפשר), מעלה אפשרות שהרשב"א סובר שאף שחכמים תיקנו שגדולה פחות מבת עשרים אינה יכולה למחול קרקע שירשה, הם תיקנו כך רק בקרקע ממש ולא בעישור נכסים.

לעמ' 1183, מילואים להערה 78, אות יג

יג. שו"ת בנין ציון, סימן קע, בסופו, כותב שאסור לנחח מת כדי להבין ממה מת גם אם הדבר יאפשר להציל חולה אחר, מפני שהמת מן הסתם אינו מוחל על בזיונו, ואמנם יש דעה בסנהדרין מזו ע"א, שם, שהמת מוחל על זילותו לטובת יורשיו, אבל מן הסתם אינו מוחל לטובת אדם אחר; ואין לומר שישלמו ליורשים את שווי הביזיון, שהרי אי אפשר להעריך את דמי הביזיון, ועוד, שכאן אי אפשר לומר מה שהסביר רש"י סנהדרין שם, שמחיים מחל על זילותו, שהרי המת לא העלה על דעתו בחייו את הביזיון.

לעמ' 1184, במילואים להערה 84, אות ב

ג. משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' צא–צב), מבאר שהריטב"א סובר שמחילה היא הקנאה, אבל היא שונה מהקנאות אחרות, ולכן מחילה לקטן מועילה, מפני שאין צורך ברצונו של הנמחל, ודי בדעת מקנה, מפני שאפשר להקנות ממון למי שהממון בלי מעשה קניין (ראה בשמו בשער שני, במילואים להערה 4, אות ה, עמ' 742), אם יש דעת מקנה, וזאת גם לדעה שאי אפשר להקנות מתנה לקטן. עוד הסביר (בעמ' צג) את דעת הריטב"א גם אם נניח שצריך את דעת הקונה, על פי השיטה שכדי שקניין יחול אין צורך דעת ורצון, והרצון ודעת נחוץ רק כדי להפוך את המעשה למעשה קניין (עיין שערי ישר, שער ה, פרק כב, וחזון איש, ח"מ, סימן כב), והרי מחילה אינה צריכה מעשה קניין, ולכן אינה צריכה דעת. תוספת זו מסבירה מדוע אין צורך בדעת בהקנאת דבר שבשליטת הקונה.

לעמ' 1186, מילואים להערה 92, אות יז

יז. משפט החוב (אטינגר), סימן כד (עמ' צא), מיישב את הסתירה, שלעבד אין רשות זכייה בכלל לעצמו, ומה שקנה עבד קנה רבו הוא משום שכאשר הוא עושה מעשה זכיה בממון, זו סיבה לזכיית האדון, ולכן אינו יכול לזכות במחילה, ואילו לקטן יש רשות זכיה לעצמו אלא שאין לו יד לזכות, ולכן מחילה לקטן תקפה.

לעמ' 1188, מילואים להערה 2, אות י

יא. זית רענן, חלק ב, סימן נח, אות ד (הובא בבית אהרן (קלפפיש), גיטין ל ע"ב, דף ג ע"ג בדפי הספר), מביא ראה מתוספות, קידושין ה ע"א (ד"ה שכן ישנן), שכותבים שיעוד אמה עבריה מועיל נגד רצונה, ותוספות, קידושין יט ע"א (ד"ה במלוה), כותבים שיעוד חל (לדעת ר' יוסי בר' יהודה) על ידי מחילת חיוב האמה לעבד, הרי שמועילה מחילה נגד רצון החייב.

יב. גם לדעה זו, המחילה נגד רצון הנמחל בטלה אם המוחל מחל רק על דעת שהנמחל יסכים למחילה. כך כותב משפטי שאול – בהלכות הארץ והמדינה, סימן צב (עמ' שיב), שלפי ראיים השלם, סימן קסד = הישן, סימן רעה, מצוות שמיטת ספסים היא למחול על החוב, ואם הלווה אומר "אף על פי כן", מותר למלווה לקחת את הפירעון, מפני שבכך הלווה מסרב לקבל את המחילה, והמלווה לא מחל על דעת זה.

יג. בכתובות סז ע"ב מובאת דעת ר' מאיר, שאם עני אינו מוכן לקבל צדקה, נותנים לו לשם הלוואה וחוזרים ונותנים לו לשם מתנה. לכאורה המשמעות היא שמוחלים לו על ההלוואה, ואם כן, יש ראייה מדבריו שאפשר למחול נגד רצון הנמחל, שהרי העני אינו רוצה לקבל צדקה. אבל ר"ן על הרי"ף, כתובות כט ע"ב (בדפי הרי"ף), נוקט שאין תובעים ממנו את פירעון ההלוואה. לפי דבריו, ייתכן שמחילה נגד רצונו אינה תקפה, והמוחל יוכל לחזור בו, אבל בפועל גבאי הצדקה לא יתבע ממנו כיוון שהוא עני. כך אפשר לפרש גם את דברי תלמידי רבנו יונה, המובא בשיטה מקובצת, כתובות סז ע"ב, הנוקט "ואין מבקשים ממנו אחר כך אלא מוחלין לו". אבל רוח אליהו (ולדמן), פרק א, ענף א, סימן ב (עמ' ו), מבין שיש כאן מחילה ממש, והוא תולה את אופן המחילה בשאלת הגדרת מהות המחילה (שעטקנו בה בשער ראשון), שר' מאיר סובר שמחילה היא הקנאה, והיא אפשרית רק אחרי

מילואים – השלמות

ההלוואה, ומוחלים לו אחרי ההלוואה וכך הוא זוכה בממון, ואילו חכמים סוברים שמחילה היא סילוק, והיא אפשרית לפני ההלוואה, שמראש גבאי הצדקה נותן את ההלוואה על דעת להסתלק ממנה. ודבריו קשים.

לעמ' 1188, מילואים להערה 7, אות ג
ד. משפטי שמואל (רבינוביץ), חלק א, שמעתתא דשליחות, פרק ז, אות יז, כותב שמחילה מועילה נגד רצון החייב, מפני שמחילה היא רק ביטול שעבוד ולא מתנה (ראה בשמו בעמ' 717), ומיד כשמחל, פקע השעבוד, והחייב אינו יכול לעכב אותה.
ה. ערך שי, חו"מ, טו, כו (מו ע"ד), כותב שיש מצבים שבהם מחילה נחשבת סילוק ולכן היא מועילה נגד רצון הנמחל: מחילת כתובה והמוכר שטר חוב ומחל עליו. ראה בשמו בעמ' 891, אות יד, שהן בגדר סילוק.

לעמ' 1189, מילואים להערה 14, אות א
1א. שו"ת מהרי"ל החדשות, סימן קלד, עוסק במי שירד מנכסיו, והסכימו כמה אנשים שכל אחד ליווה לו סכום מסוים, וכל אחד קיבל ממנו שטר חוב על הסכום, ואחד מהם התכוון לתת לשם מתנה, ובכל זאת לקח ממנו שטר כמו האחרים. ר' יעקב הלוי כותב שהמקבל זכה אף שלא התכוון לזכות, מפני שהנותן גמר בדעתו להקנותו בלב שלם, וגם אם אותו שטר היה שטר חוב גמור, הרי הנושה מחל. אבל ר' יודא ב"ר משה כותב שאין לומר שקנה מכוח מחילה, שהרי לא התכוון לקנות, כפי שמוכח מן העובדה שהוא נתן שטר חוב. כנראה, הם חלוקים בשאלה האם מועילה מחילה נגד רצון החייב.
2א. שו"ת רביד הוזהב (אברך), סימן לה, אות ט, כותב שלדעה שצריך דעת הקונה לקנות גם אם דעת אחרת מקנה (ראה אנציקלופדיה תלמודית, ערך דעת אחרת מקנה, הערה 50), לא מועילה מחילה נגד רצון הנמחל, שהרי הטעם שמחילה מועילה בלי קניין הוא שרשותו קונה לו, כפי שראינו בעמ' 44.
3א. שבת בן דוב, תורת דיני הקניין, ספר ד, עמ' 94 (במקור), הערה רב, כותב שאם הנמחל מביע סירוב בהזדמנות הראשונה, המחילה מתבטלת למפרע, כדן מתנה.

לעמ' 1189, מילואים להערה 14, אות יא
גם בית אהרן (קלפפיש), גיטין ל ע"ב (ד ע"א-ע"ב בדפי הספר), מוכיח משם שלדעת אב"י לא מועילה מחילה נגד רצון החייב, ומוסיף שסתמא דגמרא שם אומר טעם אחר שלא כאב"י, מפני שלדעתו מועילה מחילה נגד רצון החייב.

לעמ' 1192, מילואים להערה 27
ב. ר' ירוחם פישל אדלר, "עיונים בנושא אין כותבים פרוזבול אלא על קרקע", המעין, כרך כח, גל' א, עמ' 48, מוצא שימוש מיוחד במחילה כללית: לווה שרוצה שחובו יישמט בשיעית, וחושש שהמלווה יכתוב עליו פרוזבול, וגם אם אין לו קרקע, ואין כותבים פרוזבול אם אין ללווה קרקע, הרי ייתכן שיש קרקע למי שחייב לו, ואז אפשר לכתוב פרוזבול (גיטין לו ע"א) – ולשם כך הוא מוחל לפני ההלוואה לכל מי שחייב לו. אלא שבדרך כלל מחילה כללית היא על כל החובות של חייב אחד, וכאן זו מחילה לכל החייבים.
ג. עניין אחר הוא חייב שאינו מסכים לפרוע חוב לנושה עד שימחל לו מחילה כללית על כל חובותיו האחרים. הכלל הוא שהנושה אינו חייב למחול מחילה כללית. כך פסקו שו"ת מהרי"ל וייל, סימן לה, גם בשם מהר"א כ"ץ (על נפקד המסרב להחזיר את הפיקדון עד שהמפקיד ימחל לו על כל תביעותיו); שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן כה (ד"ה כל זה); שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קסג (על בוררים שפסקו ששמעון ישלם לראובן כך וכך, ושמעון דורש שיכתוב לו שטר מחילה מחשש שיתבע ממנו עוד). אבל מהרש"ך שם כותב שאם התובע אומר שיש לו תביעות אחרות אלא שאינו רוצה לתבוע אותן כרגע, כופים עליו לתבוע אותן עכשיו או שימחל עליהן, כיוון שקיום התביעות גורם לכך שנכסי התבע מווליים, או שלא יוכל למצוא אישה; ורק אם התובע אומר שאינו זוכר עתה שום תביעה אחרת שיש לו עליו, ויקבל עליו חרם סתם שכעת אינו זוכר שיש לו עליו תביעה, אינו צריך למחול מחילה כללית, אלא הנתבע חייב לפרוע לו. גם שו"ת ר' יצחק לבית הלוי, מהר"ש צ"ב, סימן סב (ד"ה ומסתמא), כותב שאם התובע אומר שיש לו תביעות אחרות, עליו לתבוע אותן או למחול מחילה כללית, בגלל הנוק לנתבע מהכרותו.

לעמ' 1193, מילואים להערה 34
נתיבות המשפט, כה, דיני תפיסה בעדים, ביאורים, אות יא (שהבאנו ליד ציון הערה 86), מסביר (לגבי דין דומה, ליד ציון הערה 36, במילואים שם) שרק אם יש ספק בלשון המחילה, מפרשים זאת בצמצום, אבל כאן הספק הוא במעשה, האם המחילה קדמה לחוב או להיפך, ולכן החייב, שמוחזק בממון, פטור מספק, כדן מי שתופס לפני שגולד הספק. וראה עמ' 1198, במילואים להערה 75, הסברו של ערך השלחן לרשב"א כאן. ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 148, מסביר שהיות שהתאריך בשני השטרות זהה, יש ספק

מילואים – השלמות

בעצם החיוב, שהרי אם המחילה קדמה, השטר חסר תוקף, ולכן פטור מספק. דבריו קשים, שהרי אם המחילה קדמה, אינה יכולה לבטל את החיוב, שהרי מחילה על זכות עתידית אינה תקפה, כפי שראינו בשער רביעי.

לעמ' 1193, מילואים להערה 36, אות ב
ג. שו"ת הרא"ש שם, סימן ד, כותב שאם כתוב בשטר שמחל "כל תביעות שיש לו עליו עד עכשיו", ספק האם החוב קדם למחילה או להיפך, ומספק פטור. פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צה, עמ' שנו, מנמק שזה בגדר "איני יודע אם נתחייבתי לך". ולא הסביר מדוע זה שונה מכל ספק מחילה, שנחשב "איני יודע אם פרעתיך", כפי שנראה ליד ציון הערה 65.

לעמ' 1196, מילואים להערה 62, אות ז
ח. הפלאה, כתובות לט ע"א, כותב שהאונס יתומה, אף שייתכן שהיה סופה ברצון ומחלה, חייב בקנס, מפני שהיה חיוב ודאי וספק אם נמחל. נחלי דבש (שלוזינגר), כתובות כט ע"א (ד"ה והנה לפ"ז, טו ע"א בדפי הספר), מעיר שהסבר זה אינו מתקבל לפי תוספות, יבמות נט ע"א (ד"ה אלא), האומרים שחיוב קנס חל רק בגמר ביאה, שהרי ייתכן שמחלה לפני גמר ביאה, כך שלא היה חיוב ודאי, ויש לפטור מספק. הוא כותב שתוספות שם יצטרכו להסביר כמו הירושלמי, שהבאנו בשער רביעי, עמ' 191, האומר שלא מועילה מחילת קנס. עוד מסביר הפלאה שם, מדוע רב נחמן בכתובות שם נימק (בהווה אמינא) שמפתה פטור מצער מפני שהיא מוחלת, ולא נימק שאין למפותה צער – שאלו היה כן, גם אונס היה פטור מתשלום צער שמא תוך כדי ביאה התרצתה ואין לה צער; לכן נימק מצד שמחלה, ואונס חייב אף שייתכן שתוך כדי ביאה התרצתה, ומחלה, שהרי בספק מחילה אינו מחול. שו"ת אבן שתיה, סימן סה (עד ע"א), מסביר שרב נחמן לשיטתו סתם נתינה, אם יש ספק האם הנתן התכוון למתנה, אינה מתנה (עיין שם, שהוכיח שזו דעת רב נחמן).

ט. שו"ת כסאות לבית דוד, חלק א, סימן סג, אות ו, כותב שרק במחילה אחרי החיוב, אם יש ספק, החיוב תקף, מפני שהחיוב ודאי והמחילה מסופקת, וזה כמו "איני יודע אם פרעתיך", אבל בסילוק לפני יצירת החיוב (לדעה) שהיא תקפה – ראה שער רביעי, פרק תשיעי), אם יש ספק, החיוב בטל, מפני שזה כמו "איני יודע אם נתחייבתי".

לעמ' 1196, מילואים להערה 63, אות ב
ג. ר' מרדכי אילן, "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 145, מנמק על פי השיטה (שהובאה בשער ראשון, פרק שלישי), שמחילה היא הקנאה, שלכן ספק במחילה הוא כמו ספק אם הקנאה תקפה, ולכן המחול נחשב מוחזק, ולכן מפרשים את המחילה בצמצום. הוא כותב שזאת כוונת שו"ת הרא"ש, כלל ו, סימנים יח-יט, הנוקט שיד הנמחל על התחתונה מפני שזו מתנה.
ד. שו"ת משפטין ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ז, מנמק על פי דברי הרשב"א (עמ' 525, הערה 116) שחוב אינו עומד להימחל.

לעמ' 1197, מילואים להערה 68, אות ב
ב1. אור שמח, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, כותב שהרי"ף סובר שלא הפסידה, מפני שהוא מפרש כפירוש תלמידו הר"י מיגאש, בבא בתרא קלב ע"ב, שבשכיב מרע, שתיקת האשה מלמדת שהיא מוחלת על הכתובה לגמרי, כיוון שהיא מניחה שלא יקנה עוד נכסים, אבל בבריא, שהיא צופה שישגי עוד נכסים ותוכל לגבות מהם, היא מוחלת רק על שעבוד הכתובה בנכסים שנתן לבניו, ויש ספק בתלמוד האם היא מוחלת על נכסים שישגי בעתיד; ומה שכתב הרי"ף שלא הפסידה אינו על הנכסים שנתן לבניו אלא על הנכסים שישגי בעתיד, והיות שהכתובה בידה ויש חיוב ודאי, אלא שהבעל אומר שייתכן שמחלה, אינה מפסידה, כיוון שהיא טוענת ברי שלא מחלה. לעומת זאת, הוא מסביר שהרמב"ם, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, שם, מפרש כרשב"ם, בבא בתרא קלב ע"ב (ד"ה או דלמא), שעל הנכסים העתידיים לבוא לרשותו בוודאי לא מחלה, והספק הוא האם מחלה על שעבודה על הנכסים שנתן לבניו, ובוזה פסק שתפיסת בניו מועילה, מפני שאמנם ספק מחילה אינה יכולה להפקיע חיוב, אבל אי אפשר להפקיע נכסים מיד הבנים בגלל האפשרות שלא מחלה, כיוון שעל הבנים אין חיוב, והיא עדיין יכולה לגבות כתובתה מהבעל. הרמב"ם, בפירושו למשנה, פאה, ג, ח, פסק שבבריא לא הפסידה את כתובתה, ואור שמח כותב שבחיבורו חזר בו. אור שמח, הלכות טוען ונטען, א, ה, כותב שהטעם שהרמב"ם פסק שמפסידה הוא מפני שזה ספק בדין (ראה ליד ציון הערה 70). שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (ק"ט ע"ד), מביא דעה שגם לרי"ף שהמחילה בטלה, תפיסת הבעל מועילה. הוא מסביר (בדף קכ ע"ב) שלרי"ף המחילה בטלה מספק מפני ששטר הכתובה עומד ליגבות והוא נגבוי, ולכן האשה נחשבת מוחזקת. ובחלק ו, סימן סא, כתב שלרוב הפוסקים, הפסידה את הכתובה. ראה בהשלמות לעמ' 1198, הסבר של ר"ע איגר לדברי הרי"ף.

לעמ' 1197, מילואים להערה 68, אות ו
ז. בית שמואל, סו, ס"ק ט, כותב שבספק האם מועילה מחילת כתובה, הכתובה עדיין בתוקף. הוא מביא ראייה

מילואים – השלמות

מהדין שבספק בהיקף המחילה, מפרשים אותה בצמצום. חידושי ר' עקיבא איגור, בבא מציעא עו ע"א, דוחה את הראיה, שייחבן שאם ודאי מחלה אלא שיש ספק בדיון האם מחילתה תקפה, הבעל פטור מפני שהוא מוחזק, ורק אם יש ספק האם בכלל מחלה, החוב נשאר בתוקפו. ולא העיר שייחבן שכתובה שונה מחוב רגיל.
ח. קונטרס הספיקות, כלל ז, אות ב, מסביר את דעת המחייבים, על פי הדעה שלא מועילה תפיסה במקום שהתלמוד מסיים "תיקו".

לעמ' 1197, מילואים להערה 70, אות ה

1. רמב"ם, הלכות אישות, כג, ח, פוסק שהמוציא הוצאות על נכסי מלוג של אשתו, ואכל מהפירות כשווי דינר שלא דרך כבוד, אינו מקבל החזר על ההוצאות. אור שמח, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, מעיר שזו מחלוקת בכתובות פ ע"א, ויש דעה שגם אם אכל רק כאיסור, הפסיד; והוא מסביר שהרמב"ם סובר שהיות שיש ספק האם בכגון זה מחל על החזר הוצאותיו, הוא עדיין זכאי להחזר הוצאותיו. הרי שגם בספק בדיון, החיוב בתוקפו. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ו, מסביר שאין זה נחשב ספק בדיון, כיוון שזו מחלוקת אמוראים שלא נאמר עליה "תיקו", והספק שלנו הוא בגלל שרשי המחלוקת של האמוראים, והמחלוקת היא במציאות – האם הנושה מחל; ורק במקום שהתלמוד מסיים ב"תיקו", נחשב ספק בדיון, מפני שבכגון זה איננו מחפשים את שרשי המחלוקת, אלא מתחשבים רק בכך שחכמי התלמוד הסתפקו בדבר.

2. בבבא בתרא קמו ע"א, נאמר שחזן ששולח מתנות לארוסתו, ואכל שם מעט, ובסוף לא נשא אותה, אינו זכאי לקבל את המתנות חזרה, מפני שמחל בכך על המתנות (רשב"ם שם, ד"ה אינו). התלמוד מסתפק האם הדין כך אם רק שלוחו אכל או ששלחו לו אוכל ואכל שלא בבית חמיו, ונימוקי יוסף, בבא בתרא סח ע"ב (בדפי הרי"ף), כותב שמספק אין אומרים שמחל. אור שמח שם מנמק שמעמידים אותו בחזקת חיוב, ואינו מפסיד בגלל ספק מחילה. זאת אף שמדובר בספק בדיון. אלא שלפי דברי משפטיך ליעקב, אין זה נחשב ספק בדיון כיוון שלא נאמר "תיקו".

3. משפטיך ליעקב שם, אות ז, מדייק משו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה, שלדעתו גם בספק בדיון, החיוב נשאר בתוקפו, מפני שהספק במחילה אינו משיפע על החיוב, כיוון שמחילה היא כמתנה, דבר נפרד מהחיוב.

לעמ' 1198, מילואים להערה 74, אות ב

אבל פסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סימן צו, עמ' שנת, כותב שגם אז המחילה בטלה מפני שמחילה היא טענה גרועה. יש להעיר שכלל זה נאמר במצב שהספק נוצר על ידי טענת החייב, כפי שנראה בפרק חמישי. אבל בעמ' ססד, כתב שבספק בדיון, אין לומר שחייב מטעם "איני יודע אם פרעתיך", כיוון שאין חזקת חיוב, כמו שכתב משנה למלך, הלכות טומאת צרעת, ב, א, בסופו, שאין מתחשבים בחזקה כשיש ספק בדיון.

לעמ' 1198, מילואים להערה 75, אות א

1. חידושי ר' עקיבא איגור, בבא מציעא עו ע"א, כותב במסקנתו, שאם הנתבע מסופק, והתובע מסופק אם מחל, הנתבע פטור, אבל אם התובע טוען ברי שלא מחל, הנתבע חייב. הדוגמה לתובע שטוען ברי היא במעביד שאמר לשליח לשכור פועלים תמורת שלושה ליום, והשליח אמר לפועלים שישלם ארבעה ביום, כאשר התעריף בשוק הוא ארבעה, והמעביד טוען שייחבן שהשליח אמר לפועלים שלושה, ובכך מחלו על חלק מהמניע להם – כאן מוכח מהתלמוד שהמעביד חייב, והטעם הוא, שהפועלים טוענים ברי שהשליח אמר ארבעה, ולא מחלו; ואף שהמעביד מוחזק, חזקתו נחלשת מפני שהתעריף הרגיל הוא ארבעה. הדוגמה לתובע שטוען שמה הוא במעביד שאמר לשליח לשכור בארבעה ליום, והשליח אמר לפועלים שישלם שלושה ביום, והם אמרו "יהיה כמו שאמר המעביד", ויש ספק בתלמוד האם סמכו על דברי השליח (ומחלו בכך על התעריף הרגיל של ארבעה) או על מה שהמעביד באמת אמר, והרי"ף, בבא מציעא עו ע"א (בדפי הרי"ף), פסק שמספק המעביד ישלם רק שלושה, והטעם הוא שהפועלים אינם יכולים לטעון ברי שהתכוונו לדברי המעביד, שהרי ייתכן שמשמעות הלשון היא הסתמכות על דברי השליח, וגם אם התכוונו לדברי המעביד, אלו דברים שבלב שאינם דברים. הוא מסביר בכך מדוע הרי"ף פסק בספק בבבא בתרא קלב (ראה במילואים להערה 68) שמספק הבעל חייב בכתובה – מפני ששם האישה טוענת ברי שלא מחלה. יש להעיר שבמהלך דבריו העלה אפשרות שבענין הפועלים, המעביד פטור מספק כיוון שמעולם לא היה חיוב ברור של ארבעה, ומראש התעורר הספק כמה הוא חייב; אבל מהמשך דבריו עולה שלדעתו גם כגון זה דומה לחיוב שהיה ברור וספק האם נמחל.

לעמ' 1198, מילואים להערה 78, אות א

1. דעה חולקת: רמ"א, חו"מ, רכז, ד, כותב שבאונאה, גם אם ידע הקונה בשעת המכר שהוא מתאנה, הוא יכול לחזור בו (עד כדי שיראה לתגר), בטענה שהתכוון לתבוע את אונאתו. נתיבות המשפט, רכז, ס"ד, מ, מנמק, שאף שספק אם התכוון לכך או התכוון למחול, מספק המוכר חייב להחזיר את האונאה מפני שספק מחילה היא כמו "איני יודע אם פרעתיך". שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ז, מעיר שייחבן שכאן שהמחילה תקפה,

מילואים – השלמות

מפני ספק המחילה נוצר יחד עם יצירת החיוב, היינו בשעת המכר, ונמצא שאם היתה מחילה לא נוצר בכלל חיוב, שהרי המחילה מונעת את יצירת החיוב. נמצא שנתיבות המשפט סובר שגם אם המחילה נוצרה עם החיוב, בספק מחילה החיוב קיים.

לעמ' 1198, מילואים להערה 78, אות ב ג. נימוקי יוסף, בבה בתרא ד ע"א (בדפי הרי"ף), עוסק בחזקת נוקים, כשספק האם מחל הניזוק למוזיק, והמוזיק מוחזק, ופסק לטובת המוזיק. שו"ת משפטיך ליעקב, חלק ב, סימן כה, אות ה, מסביר שטעמו הוא ששם לא היה חיוב קודם – לא היה מצב קודם שבו המוזיק היה בוודאי חייב לסלק את הנזק, ויש ספק האם בכלל נוצר חיוב.

לעמ' 1200, מילואים להערה 93, אות יג יד. אור שמח, הלכות זכיה ומתנה, ו, ט, מסביר שאביי סובר שיד האיש, בעלת השטר, על התחנתה, כיוון שהזכות שלה הוא רק מכוח שטר הסילוק; ורב אשי חולק רק מפני שזכות הבעל היא רק מתקנת חכמים, והוא אינו רוצה לזכות בתקנה, ולכן האיש זוכה מספק, אבל הוא מסכים שמי שהיה חייב חוב רגיל, והגיע לו זכות במחילת הנושה, מפרשים את המחילה בצמצום, מפני שיש להעמיד את החיוב על חזקתו. טו. שו"ת משאת משה, חו"מ, חלק א, סימן לב (צ ע"ד), מסביר שרב אשי מסכים שיד בעל השטר על התחנתה, אבל לא היה יכול להסביר בכך את המשנה, מפני שלדעתו, הפירות שווים פחות מזכות המכירה, ומצד שיד בעל השטר על התחנתה הדין היה צריך להיות שהבעל הפסיד רק את הפירות, ובכל זאת אין מפרשים כך מפני שמשמעות לשונו היא על זכות המכירה.

טז. ברכת אברהם (ארלנגר), כתובות, מהדורא תניינא, פג ע"ב (עמ' שמג), מסביר שרב אשי מסכים שיד בעל השטר על התחנתה, אבל הוא סובר שזהו רק דין של ספק, ולכן העדיף תירוצו אחר, שלפיו הדין הוא בוודאי; ואילו אביי סבר שיד בעל השטר על התחנתה הוא דין ודאי, מפני ששטר אינו כולל יותר ממשמעותו הוודאית. הוא מסביר (בעמ' שמד) שמה שכתב שר"ע, חו"מ, מב, ח, שמי שנפסק נגדו בגלל "יד בעל השטר על התחנתה" ותפס, תפיסתו מועילה, הוא בשטר ראייה, שבו "יד בעל השטר על התחנתה" רק קובע ספק, אבל בשטר קניין או שטר עם לשון שצריך לפעול מחילה, הדין הוא ודאי, כאמור. אבל הוא מוכיח מתוספות (ד"ה רב אשי) שלדעתם אביי סובר שכלל זה רק קובע ספק (עיינין שם להוכחתו). הוא תולה (בעמ' שמח) שאלה זו במחלוקת (ראה בשמו בעמ' 766, אות יג), אם במחילה הדיבור פועל, או שהמחשבה פועלת והדיבור רק מגלה את מחשבתו: אם הדיבור פועל, הרי אם יש ספק מה כלול בשטר המחילה, יש הכרעה ודאית שרק הוודאי כלול, ואילו אם המחשבה פועלת, זה עדיין ספק, כיוון שיש ספק מה חשב בלבו. אבל הוא כותב שהסתלקות בעל מנכסי אשתו אינה בגדר מחילה אלא בגדר "אי אפשי בתקנת חכמים", כאמור בכתובות פג ע"א, ולכן ספק בו אינו תלוי בהגדרות הללו, אלא בשאלה איך פועל "אי אפשי בתקנת חכמים": האם מה שהוא מוותר בלבו גורם שלא תיקנו, או שיש כאן כוח סילוק ומעשה עקירה של התקנה. יז. שו"ת מהר"ש ענגיל, חלק ב, סימן עא (ק ע"ב), מסביר שמפרשים את סילוק הבעל בצמצום, אף שיש לאשה קניין הגוף, והיא מוחזקת, מפני שהבעל זוכה בוודאי מכוח תקנת חז"ל, וזכות האשה באה מכוח שטר הסילוק, ומה שלא ברור שכלול בלשון השטר, אינו מסולק.

יח. בכתובות שם, מסתפקת הגמרא, לדעת ר' יהודה (ששו"ע, אהע"ז, צב, ו, פוסק כמותו), שבעל המסתלק מנכסי אשתו, סילוק מפירי הפירות מועיל רק אם אמר "דין ודברים אין לי בפירותיך ובפירי פירותיך עד עולם", האם "פירות" דווקא או "עד עולם" דווקא. שו"ע, אהע"ז, צב, ו, מביא שתי דעות בזה. שו"ת מהר"ט, חלק ב, חו"מ, סימן קיח (ד"ה ועוד יש), מבאר שהמחלוקת היא האם בספק סילוק חייב או לא. תומים, מב, ס"ק יא, כותב שלר' יהודה הבעל נחשב מוחזק, ולכן לא הפסיד פירי פירות לדעת הרי"ף, כתובות מא ע"א (בדפי הרי"ף), רא"ש, כתובות, פרק ט, סימן א, וטור, אהע"ז, צב, א.

יט. ראה עמ' 1344, בהשלמות לעמ' 1110, בשם תורת שי, על מצב שיש ספק האם המחילה מותנית.

לעמ' 1200, מילואים להערה 94, אות ד ה. שו"ת הנהגת עולם, סימן לב, כותב על פי שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן ה, שם, שיד הנמחל על התחנתה, ולכן המוחל יכול לומר שלא התכוון למחול אלא כך וכך, גם אם דבריו יכולים להתפרש כך רק באופן רחוק, ולכן שותף שמחל לחברו על שעבודו לשותפות, יכול לומר שלא התכוון למחול על מה שהרוויח עד היום, אלא רק על הרווח מכאן ולהבא.

לעמ' 1200, מילואים להערה 98, אמצע אות ב שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן ק, כותב שהחייב אינו נאמן לטעון שהנושה מחל לו, גם אם עד אחד מעיד כדבריו, והוא צריך שני עדים על כך. שו"ת הרשב"א, חלק ד, סימן קסד, כותב שהחייב אינו נאמן לומר שהיה לו שטר מחילה ואבד, אם יש לנושה שטר חוב, מפני שהנושה יכול לומר "שטרך בידי מאי בעי". הרשב"א, בתשובה

מילואים – השלמות

המובאת בבי"א, אהע"ז, עז (הובא ברמ"א, אהע"ז, פ, יח), כותב שבעל אינו נאמן לטעון שאשתו מחלה לו על חיובו במונות להבא, ונימק שער משפט, עח, ס"ק ב, שהוא כחיוב בשטר ומעשה בית דין, שאינו נאמן לטעון שהנושה מחל עליהם, מפני שאם יהיה נאמן, לא הועילו חז"ל בזה שתיקנו מונות לאישה, שהרי תמיד יוכל הבעל להיפטר בטענה שמחלה עליהם. שו"ת מהרשד"ם, אהע"ז, סימן קכא, כותב שחייב אינו נאמן לומר שהנושה מחל לו, אם שטר החוב ביד הנושה, מפני שהנושה יכול לטעון "שטרך בידי מאי בעי".

לעמ' 1201, מילואים להערה 98, אות ו

11. ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת עדות בעיקב (בוטון), סימן עא (דף קצא ע"ג), כותב שאח פשוט אינו נאמן לומר שהבכור מחל על בכורתו או הסתלק ממנה, מפני שהוא מודה שהנכסים נכנסו בחיוב בכורה, והוא בא להוציאם מחזקתם. ר' יעקב די בוטון, שם, סימן עב (רו ע"ב), מסכים אתו, בנימוק שבכל מצב שהחוב ברור וספק האם נמחל, הלווה נקרא בעל השטר וידו על התחתונה.

21. שער תורה (לעז, תס"ח), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות ז (עמ' נב), כותב שהאומר "איני יודע אם מחלת לי" חייב כמו "איני יודע אם פרעתין", מפני שהחוב ודאי והמחילה בספק.

לעמ' 1201, מילואים להערה 98, אות יא

מטה שמעון, יב, הגהות טור, אות כז, מקשה על שבות יעקב מתשובות הרמב"ן, סימן כט (הובא בטור, חו"מ, פכ, יז), האומר ששומעים למי שטוען שהנושה מחל גם בחוב בשטר. שו"ת ישמח לב (פרג"י), חלק ב, חו"מ, סימן ע (קיד ע"ג), משיב, שכונת הרמב"ן היא שהנושה חייב להישבע שלא מחל, כפי שהובא ליד ציון הערה 113, ולא שהחייב פטור.

לעמ' 1202, מילואים להערה 98, אות כא

כב. ר' משה משולם הלוי, בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן סא, כותב שבחוב על פה, החייב נאמן לומר שהנושה מחל, גם אם יש "נאמנות" בחוב, שהחייב התחייב להאמין לנושה, מפני שה"נאמנות" נועדה למנוע רק טענת פירעון. אין לומר שכאן הוא נאמן מטעם מיגו שהיה יכול לטעון שפרע (כאמור ליד ציון הערה 106), שהרי כאן לא היה יכול לטעון שפרע, בגלל ה"נאמנות". ואכן שו"ת שפת הים (מיו), חו"מ, סימן נו = שרשי הים, הלכות מלווה ולווה, טו, ג (ק"ע ג-ד), מביא את ר"מ הלוי כסובר שטענת מחילה מתקבלת גם בלי מיגו (הוא נוקט שר"מ הלוי כתב כך על הטוען שמחל תוך זמנו, שגם אז לא היה יכול לטעון שפרע; ולא מצאנו זאת בדברי ר"מ הלוי). שפת הים (הובא בהסכמה בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סימן לה) כותב שהמוחזק יכול לטעון "קים לי" כר"מ הלוי.

גג. אמרי בינה (אש), כחובות נא ע"ב (דף צד ע"ב בדפי הספר), כותב בדעת תוספות, בבא מציעא יג ע"ב (ד"ה דב"י), שלפי ר' מאיר, אם בשטר חוב לא נאמר שנכסי החייב משתעבדים לנושה, החייב יכול לטעון טענת "שמא", שייתכן שהנושה מחל לו על החוב כמו שמחל על שעבוד הנכסים. אבל הוא כותב שהוא נאמן רק אם נכתב שטר החוב לפני ההלוואה, כך שמעולם לא היה חוב על פה, אבל אם השטר נכתב אחרי ההלוואה, כך שכבר היה חוב ודאי על פה, ורק אחר כך התעורר ספק שמא מחל על החוב כמו שמחל על שעבוד הנכסים, חייב, מפני שהוא דומה לאומר "איני יודע אם פרעתין", שהיה חיוב ודאי ופירעון מסופק. נאמנות החייב כאן מסתמכת על הוכחה ממה שהנושה מחל על שעבוד הנכסים.

לעמ' 1202, מילואים להערה 100

אבל גן נעול, כפתור ג, פרח כ (נג ע"ד), דוחה את מה ששער משפט התבסס על חזקת מרא קמא, כיוון שקצות החושן, עט, ס"ק ב, כותב שבכסף אין חזקת מרא קמא. והוא דוחה (בדף נד ע"א) את מה שהתבסס על חזקתו הראשונה, שהרי אם הלווה טוען ברי שפרע, הוא פטור, אף שיש חזקת חיוב, הרי שבטענת ברי אין מתחשבים בחזקת חיוב.

בד קודש, חלק ב, סימן מח, אות ג, דף צא ע"א (הובא בספר זכרון שחר אורן, עמ' של), נימק בדומה לשער משפט, מתוך השוואה לדין שמי שמוחזק במיטלטלין אינו נאמן שקנה אותו, אם זה דבר העשוי להשאיל או להשכיר או שבה לידו בתורת פיקדון, והטעם הוא שאין מוציאים מחזקת מרא קמא בגלל תפיסה, אלא אם כן יש לכך הוכחה, ובדרך כלל המוחזק נאמן לומר שקנה מפני שחזקה שמה ביד אדם הוא שלו, אבל בלי זה לא מועילה טענה שקנה, אפילו לעשות ספק; וכן בטענת מחילה, הרי המלווה הוא מרא קמא, והלווה אינו נאמן להפקיע את ממנו על ידי טענת מחילה, אף שהוא מוחזק, אם אין הוכחה המסייעת לזה, והוא נאמן רק בטענת פירעון, מפני שאינו מפקיע בכך את החוב מהמרא קמא אלא טוען שהחזיר את הממון.

לעמ' 1202, מילואים להערה 105, אות ד

ד1. בד קודש, חלק ב, סימן מח, אות ג (צ ע"ד), כותב שבמקום שהחייב נאמן בטענת מחילה בגלל מיגו, הוא פטור בוודאי, ולא רק מספק, ולכן אם הנושה תפס ממנו, תפיסתו אינה מועילה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1202, מילואים להערה 105, אות ז

ז. מיגו דמזויף: בפשטות, חייב נאמן בטענת מחילה, במיגו שהיה יכול לומר ששטר החוב מזויף (הכוונה לשטר שלא קיים בבית דין, כך שאפשר לטעון שהוא מזויף), הוא נאמן, כשם שהוא נאמן לומר שפרע, במיגו שהיה טוען שהוא מזויף (שו"ע, חו"מ, פב, א). מנוחת אשר, חלק ב, דף יז ע"ב, דן בשאלה זו לפי הדעה (רב הונא, בכתובות יט ע"א) שאינו נאמן לומר שפרע מיגו דמזויף. הוא תולה שאלה זו בהסברים השונים לכך שאינו נאמן: (א) הסבר אחד הוא, שחזקה כל מה שביד אדם הוא שלו, והעובדה שהשטר ביד הנושה היא הוכחה שלא נפרע. הסבר זה אינו שייך בחייב הטוען שהנושה מחל, שהרי גם אם מחל, שווי השטר עדיין שייך לנושה, שהרי השטר נקנה לנושה כמו משכון, כמו שכתב בית שמואל, כח, ס"ק כב, ולכן העובדה שהשטר בידו אינה מוכיחה שלא מחל, ולכן החייב נאמן לומר שמחל במיגו דמזויף. (ב) תוספות, כתובות יט ע"א (ד"ה מודה), מסבירים שאינו נאמן לומר שפרע במיגו דמזויף מפני שקיום שטרות דרבנן ומן התורה אין חוששים שהוא מזויף, ולפי הסבר זה, גם אינו נאמן לומר שהנושה מחל במיגו דמזויף. (ג) רש"י, כתובות יט ע"א (ד"ה אין), מסביר שאינו נאמן מפני שאילו פרע, היה נוטל את השטר מהנושה. הסבר זה אינו שייך בטענת מחילה, שהרי ייתכן שמחל והחייב לא היה יכול לדרוש מהנושה למסור לו את השטר, שהרי עשה לו טובה (כך נראית כוונתו), ולכן הוא נאמן במיגו דמזויף. הוא מביא ראיה שאינו נאמן, מתוספות שם (ד"ה אימא), שכתבו שמהלשון הכללית "מודה בשטר שכתבו אין צריך לקיימו" משמע שהחייב אינו נאמן לא בטענת אמנה ולא בטענת פירעון; ומכאן שאינו נאמן אף בטענת מחילה.

לעמ' 1203, מילואים להערה 105, אות ח

ט. מהר"ם שם אומר שהשליח חייב לשלם. צור תעודה, הלכות שלוחין ושותפין, ג, ט (ד"ה הן אמת, דף רכג ע"ג), מקשה, הרי הנושה טוען שלא אמר לשליח למחול, ואם כן על החייב לפרוע את חובו, ומדוע השליח חייב? הרי גם אם מדובר בחוב על פה (שאו החייב נאמן לומר שהנושה מחל במיגו שיטען שפרע – כך נראית כוונתו), החייב אינו טוען בוודאי שמחל, אלא סומך על השליח האומר שהורשה למחול, ובוזה החייב אינו נאמן. הוא מיישב שמדובר בלווה גוי, שאינו מוכן לשלם, אף שמן הדין הוא חייב.

י. ר' שמחה ב"ר גרשון הכהן, בשו"ת פליטת בית יהודה, סימן כא (נב ע"א), כותב שהשליח נאמן לומר שהנושה עשה אותו שליח להתפטר, גם אם אין עדים הנושה טוען שעשאו שליח רק לגבות, כדעת שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן כא, המובא בב"י, חו"מ, קכג, י. ר' יהודה לירמא, שם, סימן כב (סא ע"א), מנמק את דעת הרשב"א, שיש לו מיגו, שהיה יכול לטרוף את השטר כשהיה בידו. אבל הוא כותב שאם השליח אומר שהנושה אמר לו לשון לא ברורה, המיגו אינו מועיל שנפרש שהנושה התכוון שיוכל למחול, שהרי אלו דברים שבלב.

לעמ' 1204, מילואים להערה 111, אות ו

ז. מחילה שאין בה הפסד כספי: שו"ת דברי ריבות, סימן ריא, ד"ה אבל בנ"ד (הובא בשו"ת שפת היס (מיו), חו"מ, סימן נו = שרשי היס, הלכות מלווה ולווה, טו, ג, דף קי ע"ג-ע"ד), כותב שהמוכר נכס, וקיבל תמורה, והקונה התחייב בשטר את הנכס חזרה למוכר כשירצה המוכר בכך, נאמן הקונה לומר שהמוכר מחל לו על התחייבות זו, כיוון שאינו מפסיד כסף בהתחייבות זו. הוא מסביר, שרק במחילת חוב, שיש בה הפסד כספי, החייב אינו נאמן לטעון שהנושה מחל, מפני שאין דרכו של אדם למחול, ולזרוק את כספו בחינם (כאמור ליד ציון הערה 99), ואילו כאן שאינו מפסיד ממון במחילה זו, "אינו מן התימה" שימחל. בנידונו היה שיקול נוסף לכך: שהקונה קיבל על עצמו את ההתחייבות מיוזמתו.

ח. שטר חוב ישן: זכרונות אליהו, חו"מ, מערכת מ, אות רכד, כותב כאילו משכנות הרועים, מערכת מ, אות כב, סובר שבשטר חוב ישן, החייב נאמן לטעון שהנושה מחל, שלא כב"ח, חו"מ, צח, א. אבל בהערות בן עמי שם כתב שמשכנות הרועים מתכוון למצב שיש לו מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע.

לעמ' 1204, מילואים להערה 112, אות ג

1. שו"ת שפת היס, חו"מ, סימן נו = שרשי היס, הלכות מלווה ולווה, טו, ג (קי ע"ג-ע"ד), כותב שהמוחזק יכול לעכב את הפירעון עד שיישבע הנושה, בטענת "קיים לי" כדעה שהנושה חייב להישבע.

2. קצות החושן, פב, ס"ק ז, כותב שהחייב נאמן בטענת מחילה לעניין זה שהנושה חייב להישבע נגדו, משום שיש לחייב מיגו, שהיה יכול לטעון שפרע, שאז הנושה היה חייב להישבע נגדו. בר קודש, חלק ב, סימן מה, אות ג (צא ע"א), מקשה עליו, הרי הנושה חייב להישבע גם אם יש בשטר "נאמנות" (כאמור ליד ציון הערה 113), אף שאז אינו חייב להישבע אם החייב טען שפרע.

לעמ' 1205, מילואים להערה 113, אות ב

גם שו"ת ר"י מסלוצק, סימן עא (עמ' רנז), כותב שלדעת הרמב"ן, אין טוענים ליתומים טענת מחילה בתוך זמנו,

מילואים – השלמות

לחייב את הנושה להישבע, מפני שזו טענה לא שכיחה כלל. אבל חידושי ר"ע איגר, חו"מ, פב, יא, נוקט שהרמב"ן סובר שטוענים ליתומים טענה לא שכיחה (מלחמות ה', בבא בתרא לו ע"א, בדפי הרי"ף), ולכן טוענים להם לדרוש מהנושה להישבע שלא מחל; ועולה מדבריו שלהלכה, שאין טוענים ליתומים טענה לא שכיחה, הנושה אינו חייב להישבע.

ב1. ר"י מסלוצק עוסק במצב שנגרם לנושה צער הגוף, ולכן הוא אומר שגם לרמב"ן, בנידונו הנושה לא היה חייב להישבע שלא מחל, מפני שהוא "נגד השכל" לומר שמחל על הוצאותיו, בעוד שיש לו צער הגוף.

ב2. שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן יב, כותב שגם לרמב"ן, אם החייב טוען שמא, הנושה אינו צריך להישבע.

לעמ' 1207, מילואים להערה 125, אות ה

ו. עדות ביהוסף (רייון), דרוש י, אות כא, כותב שרש, בבבא קמא קט ע"א, סובר שמחילה היא כתשלום (כשיטה שראינו בשער ראשון, פרק רביעי), ולכן הוא אומר שיש הבדל בין מחילה לעצמו למחילה לאחר, ואילו לפי ר' יוחנן שם האומר שאין הבדל, אין הוכחה שמחילה כתשלום.

לעמ' 1207, מילואים להערה 129, אות א

זכרונות אליהו, חו"מ, מערכת מ, אות רכב, כותב שהשו"ע סובר שאינו יכול למחול. בהערות בן עמי שם הסביר שטעמו הוא ששו"ע חו"מ שם הביא דעה זו בסתם ואת הדעה השנייה כ"ש אומרים", והכלל הוא שבכגון זה הלכה כ"סתם". אבל הוא מעיר שיש אומרים שבכגון זה המוחזק יכול לטעון "קיים לך" כ"ש אומרים". ולא הזכירו את דברי שו"ע באהע"ז שם.

לעמ' 1208, מילואים להערה 131, אות ד

ה. שו"ת בית אפרים, חו"מ, סימן כו (ד"ה וכן מצאתי), כותב שלאב"ד מותר למחול לעצמו, והוא מנמק (בר"ה וצ"ל דאף) שאינו עושה מעשה בגוף הממון של חברו אלא דיבור. אבל בסימן כח (ד"ה ומלתא), כתב שהראב"ד פטר רק אם היורש מחל לאב בחייו, שעדיין לא הרוויח כלום בכך, והוא פטור מלשלם על הנוק כיוון שלא התכוון להזיק אלא כדי שיוכל לרשת את הממון, אבל אם מחל אחרי מות אביו, שבזמן שהוא מזיק לקונה החוב הוא מרוויח, העובדה שאינו מתכוון להזיק אינה סיבה לפטור אותו, ואדרבה, אסור לו לתקן לעצמו ולקלקל לאחרים, והוא חייב לשלם לקונה את כל מה שהרוויח במחילה זו, היינו כל דמי החוב.

ו. שו"ת אבני קודש (לעווי), סימן ב (עמ' ל), מנמק דעה זו על פי רבנו תם, המובא ברא"ש, כתובות, פרק ט, סימן י, שהסביר שמחילת שטר חוב שנמכר מועילה מפני שאי אפשר למכור את שעבוד הגוף של החייב, ורק שעבוד הנכסים נמכר, ומחילת שעבוד הגוף מפקיעה את שעבוד הנכסים; ונמצא שהמחיל אינו נוגע בדבר ששייך לקונה, אלא שעבוד הנכסים ששייך לקונה נפקע ממילא, ולכן במוחל לעצמו, אינו עושה עוול בכך שהוא מזיק בשלו, בדבר שאינו שייך לקונה. עוד נימק (בעמ' לא), שהקונה גרם הפסד לחייב-היורש, שאילו לא קנה את החוב מהמוריש, היורש לא היה צריך לשלם, ולכן מותר ליורש למחול לעצמו, אף שזה גורם הפסד לקונה.

ז. הדעה שהמוחל פטור מלשלם מובאת בים התלמוד, בבא קמא פט ע"ב (ד"ה ועפ"יז).

ח. עולת שמואל (לובצר), חלק א, סימן סא, דוחה דעה זו, מפני שאף שלא התכוון להזיק, הרי זה עדיין בגדר גרמא (אמנם אינו גרמי), וגם בגרמא, אם המזיק נהנה מחסרונו של הניזק, הוא חייב לשלם, כמו שכתב רא"ש, בבא קמא, פרק ב, סימן ו, לגבי מי שגר בחצר חברו שעומדת להשכרה, וכמו שפסק רמ"א, חו"מ, סג, ו, והרי כאן המחל נהנה מחסרונו של הקונה, בכך שאינו צריך לפרוע לו את החוב. שמן למאור (ביימאיל), סימן נ, דוחה את ההשוואה, שכן מי שרד בחצר חברו נהנה מדבר של חברו, אבל כאן שמחל, החוב נעשה שלו, ונהנה מדבר שלו, ולכן אין לחייב על ההנאה אלא על מעשה המחילה, ועל כך אין לחייב כיוון שלא התכוון להזיק; הוא אינו נהנה במחילה עצמה, אלא המחילה מעבירה את החוב מרשות הקונה, וממילא זוהי החייב בשל עצמו.

לעמ' 1209, מילואים להערה 140, אות א

גם בית אהרן (קלפפיש), גיטין ל ע"ב (ג ע"ג-ע"ד), כותב שלפי השיטה שמחילה היא הקנאה, מחילה לעצמו אינה תקפה, כמו שאדם אינו יכול להקנות דבר שלו לעצמו כיוון שצריך הוצאה מרשות לרשות (סמ"ע, קפה, ס"ק ד).

לעמ' 1209, מילואים להערה 142, אות ח

המהדיר לשו"ת פני יצחק שם, הערה 311, דוחה את הראיה ממוכר שטר חוב, ששם מועילה מחילה גם אם התנה שלא ימחל, מפני שבשטר חוב עיקר החיוב הוא חיוב ממון, והשיעבוד הוא עדיין כלפי המוכר, ולכן הוא יכול למחול גם אם התחייב שלא למחול, כיוון שכל סיבת הממון קיימת אצל המוכר; ואילו בכתובה, אם הבעל התחייב שלא תועיל מחילה, הרי התחייב בחיוב זה כחלק מחיוב הכתובה, ואין זה חיוב ממוני אלא חיוב בעיקר הכתובה,

מילואים – השלמות

שאינה בטלה, והיינו שהבעל מחוייב שמצב האישות יהיה קיים רק עם כתובה, ולכן מחילה אינה מועילה. אבל יש להעיר שהסבר זה אינו שייך בחוב רגיל.

לעמ' 1210, מילואים להערה 142, אות ט

י. מחילה על התנייה: שו"ת בית דוד (משאלוניקי), אהע"ז, סימן פד (הובא בשבט בנימין, סימן קכ, בהגהת בן המחר), כותב לגבי תנייה בכתובה שלא תועיל מחילת האישה וגם לא יועיל אם תודה שהבעל פרע לה, שאם מחלה על התנייה, יועיל אם הודתה בכתב שהבעל פרע. דבריו קשים, שהרי אם כן, אין תועלת בתנייה. נראה שכתב כך רק לרווחא דמילתא, ועיקר טעמו הוא מה שכתב לפני כן שיועיל אם תאמר שבאמת לא הכניסה לו את הסכום שכתוב בכתובה, מפני שבזה אין לחשוש שהוא יפתה אותה לומר כך, שהרי אם זה שקר, הוא יפחד שהאמת תגלה, כיוון שזה דבר שנעשה בפרסום; ואחרי שכתב זאת, כתב ש"מי שלבו נוקפו" יאמר לאישה למחול על התנייה כאמור. אבל הוא כותב שאם כתוב בכתובה שלא תוכל למחול על שום תנאי מתנאי הכתובה, כנוסח הנהוג בשאלוניקי, לא תוכל למחול על התנייה.

יא. מחילה בבית דין: בית דוד שם כותב שאם עשו שטר מחילה בפני בית דין, המחילה תקפה, מפני שהתנייה נועדה למנוע מצב שהחייב יפתה את הנושה למחול (הוא עוסק במחילת כתובה), ואם מחל בבית דין, בית הדין מברר אם המחילה נגרמה על ידי פיתוי.

יב. התנייה שתועיל מחילה רק באופן מסוים: שו"ת הרשב"ש, סימן ק, כותב שהנושה יכול להתנות מראש שמחילתו תחול רק אם תהיה כתובה בכתב ידו, וזאת כדי למנוע מצב שהחייב יכין שטר מחילה מזוייף. הוא מסביר שהתנייה תקפה מפני שבהסכמת החייב לכך, הוא פוסל מראש כל עד שיחתום על שטר מחילה שאין בו כתב ידו של הנושה.

לעמ' 1212, מילואים להערה 156, אות ו

ז. הגהות פורת יוסף, בבא מציעא כ ע"א, רומז שלדעה שמי שנשבע שלא למכור, ומכר, המכר בטל, גם מי שנשבע שלא למחול, ומחל, המחילה בטלה.

לעמ' 1212, מילואים להערה 161, אות ג

ג. יד שלמה (פרידו), הלכות תרומות, ה, ב, מנמק בדומה, על פי השיטה (שער ראשון, פרק שני) שמחילה היא סילוק: בקניין "אי עביד לא מהני" מפני שקניין צריך כוונה, אבל בסילוק "אי עביד מהני", מפני שסילוק אינו צריך כוונה, כמו שכתבו תוספות, תמורה ד ע"ב (ד"ה רבא), שבצורם אוון בכור "מהני", ומותר לשחוט אותו (לולא הקנס). משום שגם אם נפל בו מום מעצמו, מותר, וגם סילוק הוא כמו ממילא כיוון שאינו צריך כוונה.

לעמ' 1213, מילואים להערה 170, אות ו

ז. ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק ב, סימן ב (ב ע"ב), עוסק בשני חייבים שהיו ערבים קבלנים זה בעד זה, והנושה התפשר עם אחד מהם שיפרע לו בתשלומים, והוא כותב שאין זה פוטר את החייב השני, ואמנם אם יש לראשון במה לפרוע, השני פטור, אבל אם אין לראשון במה לפרוע, השני חייב בתור ערב קבלן בעד הראשון. ר' נסים שלמה אלגזי, שם, סימן ד, כותב על אותו מעשה, שהנושה אינו יכול למחול לאחד מהם, כיוון שהוא חב לשני בכך, שהרי השני רוצה שהראשון ימשיך להיות חייב עמו. הם לא הזכירו את המקורות שהבאנו.

לעמ' 1213, מילואים להערה 193, אות ב

ג. מהר"ם שם כותב שאחרי שנקבע הסכום הכולל, אם השלטון אמר "פלוגי לא יתן עמכם", אין לכך תוקף, ולא חל כאן הכלל שדינא דמלכותא דינא, מפני שזה "גזילה דמלכותא".

ד. תרומת הדרשן, שו"ת, סימן שמא, מנמק את דעת מהר"ם, שאם כבר נקבע הסכום הכולל, ומישהו השיג פטור מהשלטון, זכה לעצמו, וזה שהאחרים אינם מפסידים מהפטור שלו, שהרי כבר נתחייב כל אחד מהם בחלקו, ולא יתחייב יותר בגלל הפטור של זה. הוא משווה זאת לאמור בבבא קמא קטז ע"ב, על שיירה ששורדים התקיפו אותה, ובני השיירה אינם יכולים להציל מהם את הרכוש, ואחד מהם אמר "אני הולך להציל לעצמי", שזכה לעצמו, וגם כאן, מן הסתם האחרים לא היו יכולים להשיג פטור מהשלטון מפני שלא מצאו חן בעיני השר. כנגד זה, הוא מסביר (על פי אור זרוע שם) שר' שמחה סובר שרק מי שמתסכן בהצלה יכול לומר "לעצמי אני מציל", ולא בבקשה בעלמא. הוא מנמק את מה שכתב מהר"ם שאם ביקש פטור לפני שנקבע הסכום הכולל, ההפחתה מתחלקת בין כולם, שהוא משום שהשלטון רגיל להכביד על אחרים מה שהקיל לאחד, ולכן מה שהנמחל גורם להכביד על אחרים הוא גזל, כיוון שהוא חייב לשאת בעול כמו שאר בני הקהילה, והוא כמו מי שהציל משורדים דבר של אחרים, במצב שהיו יכולים להציל בעצמם, שלא זכה לעצמו. עוד נימק, שאם כל אחד יוכל להיפטר כך מתשלום

מילואים – השלמות

המס, יבוא מכך קילקול. הוא מנמק את מה שפסק מהר"ם שאם השלטון אמר "פלוני לא יתן עמכם", הוא פטור, שהוא מפני שדינא דמלכותא דינא, ודרך השלטון להקל על המקורבים אליו שמשרתים אותו, ולכן הוראתו תקפה לפי ההלכה.

ה. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קא (ד"ה ואיברא דאיכא), כותב שלדעת מהר"ם, אם כבר נקבע הסכום הכולל, הנמחל זוכה במחילה גם אם ביקש מהשלטון למחול לו, בתנאי שאין בכך נזק לקהילה, מפני שבוה יכול שותף לחלוק שלא מדעת שותפו; ואם עוד לא נקבע הסכום הכולל, הנמחל זוכה במחילה רק אם השלטון מחל לו מעצמו. הוא מנמק (בד"ה והמוכן אצלי) את דעת מהר"ם, שאם ביקש את המחילה, יש להניח שעכשיו השלטון יטיל על הקהל בלי הנמחל את כל הסכום שתיכנן להטיל עליו עם הנמחל, ונמצא שהציל את עצמו בממון הקהל; אבל אם השלטון מחל מאליה, מעולם לא חשב לחייב אדם זה, ומראש תיכנן להטיל סכום מסוים על הקהל בלי הנמחל, ומותר לשלטון לעשות כך.

ו. תרומת הרשן מעיר שלפי תירוצו השני של מהר"ם שם, גם אם השלטון אמר מעצמו "פלוני לא יתן עמכם", הוא חייב, מפני שמה שהוא מקיל לזה הוא מכביד על אחרים, וגם אם עוד לא נקבע הסכום הכולל יחד עם הקהילה, מן הסתם השלטון כבר קצב לעצמו את הסכום, כך שההקלה לזה תגרום לו להכביד על האחרים. שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו (ד"ה ועוד אני אומר), כתב שהעיקר כתירוצו השני, מפני שמהר"ם חזר בו. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קא (ד"ה ומה שכתב מהר"ם), כותב שלפי תירוצו השני של מהר"ם, אחרי שכבר נקבע הסכום הכולל, אם רצה השלטון להוסיף לקהילה מה שמחל לאדם זה, אינו יכול מפני שזה "גוילה דמלכותא".

ז. שו"ת פני משה, חלק ג, סימן ט (הובא בשו"ת דבר משה (אמריליו), חלק ב, חו"מ, סימן מח, דף מט ע"ד), כותב שלפי רב האי, המובא בנימוקי יוסף, בבא בתרא כט ע"ב (בדפי הרי"ף), ולפי מהר"ם המובא במרדכי, בבא קמא, סימן קעו, אם מחילת השלטון מביאה להכבדת המס על שאר הקהילה, אין לה תוקף אם מחל אחרי שנקבע הסכום הכולל, גם אם מחל מעצמו, מפני שזה "חמסנותא דמלכותא"; אבל לפי רשב"ם, בבא בתרא נה ע"א (ד"ה כגון), ולפי ר' אביגדור, המובא במרדכי, בבא קמא, סימן קפ, מחילתו מועילה בכגון זה, ואפשר לומר "קים לי" כדעתם. אבל שלטי הגיבורים, בבא בתרא א ע"א, בדפי הרי"ף (הובא בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קו, ובשו"ת אבן שהם ומאירת עינים, סימן סו, דף מט ע"ד), כותב שר' אביגדור אינו חולק על מהר"ם, אלא מהר"ם מדבר על מס שהשלטון מטיל ובני המדינה הסכימו לפרוע בשותפות, ואחרי שנקבע המנהג הזה, השלטון אינו יכול למחול לאדם מסוים, אבל אם השלטון גובה את המס באמצעות שלוחיו ואינו תלוי בבני המדינה, ואינם שותפים בדעתם בפירעון המס, בזה אמר ר' אביגדור שתלוי בדעת השלטון. והסכים עמו שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קא (ד"ה ודבריו נכונים).

ח. תורת חיים, שם (ד"ה ובהגהה אשירית), כותב שלדעת הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן סו, אם השלטון מחל למישהו שביקש שימחל, אינו פטור, ואם השלטון מחל מעצמו הוא פטור, בין אם כבר נקבע הסכום הכולל, וזה כדעת ר' שמחה, ובין אם עוד לא נקבע הסכום הכולל, וזה כדעת מהר"ם בתירוצו הראשון.

ט. שו"ת הריב"ש, סימן קלב (הובא בתורת חיים, שם, ד"ה עוד למדתי), כותב שאם הקהל פורעים לשלטון סכום קצוב כל שנה, והשלטון נאדם חלק של אדם מסוים מהסכום שהטיל על הקהל, הוא פטור, וכן אם גבאי המס גובה מכל יחיד, ומניח לאדם מסוים. הוא פטור.

י. משא מלך, חלק ב, שער א, משפט א, דף יז ע"א (הובא בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, סימן קא, ד"ה ולכאורה היה), כותב שבמקום שבני הקהילה לא היו שותפים במס, אלא השלטון היה גובה מכל אחד בנפרד, מועילה מחילתו לאדם מסוים, אף אם בעקבות כך הוא מכביד על השאר, מפני שאומרים שמן השמים ריחמו עליו, ואינו צריך להתחשב באחרים כיוון שלא נתחייב עמהם.

יא. יש הלכות מיוחדות במי שאין לו הכנסות, והשלטון מחל לו על המס – האם ההפחתה מתחלקת בין כל הקהילה. עיין על כך טור, חו"מ, קסג, יד; נימוקי יוסף, בבא בתרא כט ע"ב (בדפי הרי"ף); שו"ע, חו"מ, קסג, ו; רמ"א שם; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן ססד (ד"ה למדנו); שו"ת מהרש"ך, חלק ב, סימן קמה; שו"ת לחם רב, סימן עו; ברור הלכה, בבא בתרא נה ע"א, ציון ד.

לעמ' 1216, מילואים להערה 7, אות א

פוסקים רבים נוספים כתבו דין זה, ונביא את דבריהם בהמשך בנקודות ספציפיות.

א. רש"ב ורנר, ר"ע אזולאי, רח"ג צימבליסט, בפס"ד בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו, תיק 3647/כח, 1324/לא (לא פורסם), עמ' 2, עוסקים במי שהיה לו מחצית זכות בעלות בחנות, וכתב שהוא מותר על זכותו לטובת אשתו, והם פוסקים שלא זכתה מפני שלשון מחילה אינה מועילה בדבר בעין. ר"ב זולטי, ר"ש ישראלי ור"י קאפח, בפס"ד של ב"ד הרבני הגדול, ערעור תשל"א/192, תשל"א/199 (לא פורסם), מאשרים את פסק הדין. יש להעיר שמלבד זה, מחילה אינה יכולה להעביר זכות לצד ג'.

לעמ' 1217, מילואים להערה 7, אות ח

ח. מחילה שמביאה בעקיפין להפקעת בעלות: עמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו, סימן ז (עמ' קיב במהד' 1377

מילואים – השלמות

תשמ"ו), מביא שר' יעקב וידנפלד אומר שמפקיד שמוחל לשומר מראש על חלק מאחריותו (כגון שואל שמנתה להיות כשומר חנים), צריך קניין, מפני שיש בכך מחילה בעקיפין על הפיקדון (אם יאבד), שהיא מחילת בעלות, ולא מועילה מחילה על חיוב השומר להישבע אם יש חשש שהפיקדון ברשותו, מפני שמחילת החיוב להישבע היא בעצם מחילה על החפץ. עמק הלכה עצמו חולק עליו לגבי מחילת חיוב שבועה, בנימוק שמחילת החיוב להישבע אינה פוטרת מחיוב השלום ממון, כפי שראינו לעיל, עמ' 140, ולכן זאת לא מחילת חפץ, שהרי אם יתברר שהפיקדון בידו, הוא יהיה חייב להחזיר. וראה עמ' 618, שמועילה מחילת המפקיד על חיובו לשלם על אבדן הפיקדון אם מחל אחרי שאבד.

לעמ' 1219, מילואים להערה 37, אות ד

ד1. ר' אהרן לפפא, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכג (ד"ה ויש לתמוה, וד"ה וא"ת), כותב שאם בעל קרקע שנגולה אומר למישהו "לך קנה את קרקעי מהגולן", הקונה אינו זוכה בקרקע, אם לא עשה קניין, מפני שקרקע אינה נקנית במחילה, והכול יודעים שדיבר בצחוק.

לעמ' 1221, מילואים להערה 66

נדר: ר' יהודה הלוי שם כותב שאם המוחל אסר את הנכס על עצמו בנדר, הראה שהוא מסתלק לגמרי. לשון חזונו בשטר: ר' יהודה הלוי שם כותב שאם כתוב בשטר המחילה "ולא ירע כוח שטר זה מחמת הלשון", הדבר מלמד שבעל הנכס זיכה לנמחל את הנכס באופן המועיל. שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה, חו"מ, סימן ו (ד"ה ואם אמרתי), כותב שאם יש בשטר חזונו סופר כגון "כתבו בכל לשון" וכו', דינו תלוי במחלוקת כללית, שהביא משכנות הרועים, מערכת מ, אות רפד (ריט ע"ד), בשאלה האם חזונו סופר מועילים לתת תוקף לשטר פגום, ומספק המחילה בטלה.

בדרך הודאה: ר' אברהם אשכנזי, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כא), כותב שאם בעל הנכס אמר "לא נשאר לי דבר אצלו", זו מתנה בדרך הודאה, ומועילה גם בדבר בעין.

לעמ' 1222, מילואים להערה 77, אות ג

ג1. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יג, אות א, מוכיח מחידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, שקניין אינו מועיל, שהרי הוא כתב (כפי שראינו בעמ' 1252, במילואים להערה 321, אות ה), שאי אפשר לומר שחזקת שלש שנים מועילה מפני שבעל הקרקע מוחל למחזיק, מפני שכדי להקנות קרקע צריך לשון הקנאה; והרי בלשון הקנאה צריך קניין, ומכאן ששלושן מחילה אינה מועילה אף בקניין. הוא מוכיח כן גם מרמ"א, חו"מ, רמא, ב, שכותב שלא מועילה לשון מחילה על חפץ שביד חברו, אף שאז חברו יכול לקנות בקניין חצר, שקונה גם בלי דעתו, ואמנם תוספת, בבא בתרא נד ע"א (ד"ה אדעתא), כותבים שלא מועיל קניין חצר במי שיודע שהחפץ בחצרו ואינו מתכוון לקנות, אבל כאן הוא רוצה לקנות אלא שאינו יודע שצריך מעשה קניין מפני שהוא חושב שקנה על ידי מחילה.

ג2. כסף הקדשים, קעו, מח, מעלה ספק האם מועיל קניין; והוא מעלה אפשרות שקניין סודר מועיל אבל קניין משיכה אינו מועיל לתקן את הלשון. הוא מביא ראייה שקניין אינו מועיל, ממה שלא מועילה מחילת שכיב מרע על בעלות (ראה עמ' 1240, במילואים להערה 255) אף שדברי שכיב מרע הם כקניין. בדומה, שו"ת דברי משה (מזרחי), חו"מ, סימן קיח, מוכיח שמהר"ק סובר שקניין אינו מועיל, ממה שכתב (ראה עמ' 545, הערה 6) שלא מועילה מחילה על בעלות אף שעסק בשכיב מרע.

ג3. שו"ת מר ואהלות (ענתובי), אה"ע, סימן ב (ד"ה והנראה לע"ד), מעלה אפשרות ששו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד, סובר שקניין אינו מועיל; עיין שם להוכחתו לכך.

לעמ' 1222, מילואים להערה 77, אות ז

שו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה, חו"מ, סימן ו (ד"ה זאת ועוד), כותב שאם המוחל נשבע לקיים את המחילה, דינו תלוי במחלוקת שו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן עח (עו), ושו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן רעד, בשאלה האם שבועה מועילה במקום שקניין אינו מועיל. וראה בהשלמות לעמ' 1244, ששבועה מועילה כמו קניין בסילוק מבעלות.

לעמ' 1224, מילואים להערה 80, אות יא

ר' יצחק משה אבולעפיא, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה, חו"מ, סימן ו (ד"ה ולא עוד), כותב שהשלחן ערוך סובר שקניין אינו מועיל; עיין שם בהוכחתו לכך.

יב. ר' משה בארקי, ר' דוד הכהן, ור' אליה אבולעפיא, בשו"ת פני יצחק שם (ד"ה כתב מעלת), מעלים אפשרות ששו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן רעה, שם, סובר שקניין מועיל, ועיקר טעמו לפסול את המחילה הוא משום שהמחילה לא היתה על הקרקע, כיוון שהקרקע לא היתה ביד המוחל, ולא היה צורך במחילה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1224, מילואים להערה 81, אות ה
בדומה כותב שו"ת ראש משביר (מודיליאנו), חו"מ, סימן כב (לה ע"ב), שהרשב"א כתב כך רק על נידונו, שמישהו לקח את הקרקע באלמות ובעליה לא היה יכול להוציא מידו, וכתב לו שטר מחילה ונתן לו כסף והסתלק מהקרקע – שם הקניין מועיל בגלל כל הטענות הללו.

לעמ' 1227, מילואים להערה 127, אות ה
1. תומים, פח, ס"ק ו (הובא במנוחת משה, דף עג ע"א), כותב לעניין שור תם שנגח, שלפי ר' עקיבא הניזק נעשה שותף בשור המזיק בשווה חצי הנוזק, הרי אם הניזק מחל על זכותו, המחילה אינה תקפה מפני שזו מחילת בעלות. אבל שערי תורה (לעזו), חלק א, כלל ב, פרט ד, אות יא (עמ' ס-סא במהד' תשס"ח), כותב שלפי "גדולי המחברים", המובאים במאירי, בבא קמא לג ע"ב, האומרים שגם לר' עקיבא, לפני העמדה בדין הניזק אינו שותף בשור אלא השור הוא אפותיקי על חיוב המזיק, מחילת הניזק תקפה כיוון שהמזיק יכול לסלקו בכסף ויש לניזק רק שעבוד על השור.

2. ר' שמואל אבן צור, בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן כט, דף כה ע"א-ע"ב, במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סימן סג, עמ' רלו-רלח, במהד' תשע"א, מביא שר' יהודה עוזיאל ור' סעדיה אבן הנאן כתבו שלפי מנהג מקומם (קהילת מרוקו), אישה נשואה מקבלת מחצית בנכסי בעלה אחרי מותו במקום גביית כתובה, ולכן אינה יכולה למחול על זכותה (מפני שהיא כמו שותף), וכדי להסתלק מזכותה היא צריכה לעשות קניין, כל דבר לפי הקניין המתאים לו, הגבהה או משיכה או מסירה. הם מסבירים בכך את התקנה בכרם חמר, חלק ב, סימן קעט, שאם הבעל נתן מנכסיו לאחרים, אשתו אינה מפסידה מחלקה, אף אם שתקה, אלא אם כן עשתה קניין גמור; ומה שנאמר בבבא בתרא קלב ע"א שאם הבעל חילק את נכסיו לאחרים ושתקה איבדה את כתובתה (לעיל, עמ' 447), הוא לפי דין התלמוד, שיש לאישה רק שעבוד על נכסי בעלה. ראה עוד על כך בעמ' 1354.

3. כסף הקדשים, קעו, מה, עוסק בשותף בסחורה שמחל לשותפו על חלקו, ודן האם מועיל קניין משיכה, הרי שפשוט לו שבלי קניין אינו מועיל.

4. ר' משה פארדו (והסכימו עמו ר' רפאל יוסף עוזיאל, ר' יצחק בכ"ר חיים, ור' חיים דוד חזן), בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ב (עמ' ח), כותב ששותף אינו יכול למחול על חלקו, שהרי שו"ע, חו"מ, סז, ד, כותב שלעניין משיטה, חלקו של שותף בשותפות הוא פיקדון ולא מילווה, והרי אי אפשר למחול על פיקדון (ויש להעיר ששם מדובר אף בשותפות עסקית). אבל חכם אחד שם, עמ' כו, כותב שהיות שדינו כפיקדון, דינו תלוי במחלוקת (בעמ' 569) האם מועילה מחילה בפיקדון שמתור להשתמש בו, ואפשר לומר "קים ליי" כדעה שמועילה מחילה. דבריו קשים, שהרי המחלוקת שם היא רק על כסף מופקד, ולא על חפץ מופקד; ייתכן שלדעתו שותפות עסקית דומה לכסף מופקד.

לעמ' 1229, מילואים להערה 132, אות ו
ז. הבתנה: שו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן קפט, כותב שהטעם שירוש אינו יכול למחול הוא שבשעת מות המוריש זכה בנכסים ממילא, ואינו יכול להסתלק מנכסים שלו, כפי נימק ר"י מיגאש, בבא בתרא קכד ע"א, ולכן אם ידוע שבשעת מיתה לא רצה לקנות, כגון חמץ בפסח, לא קנה.

ח. מנוחת אשר, חלק ב, תשובה א (מט ע"ד), כותב שגר שירוש את אביו הנכרי, אם ירושת הגר מדרבנן, הוא יכול לומר שלא נוח לו בתקנה, ואינו יורש, ועולה מדבריו שמדובר שהוא אומר כך אחרי מות האב, לפני חלוקת העיבון; והוא מעלה אפשרות לומר שגם אם זו ירושה דאורייתא, הוא יכול לומר "לא נוח לי להיות יורש". על מחילת הגר בחיי אביו, ראה עמ' 184.

לעמ' 1230, מילואים להערה 144
שו"ת דבר אמת (מונטוניגו), סימן פח (קכג ע"א), כותב שבאמירת "מה תטול" וכו', הנוטל יכול לטעון "קים ליי" כש"ך, שהמחילת תקפה בתור מחילת תביעה, אף שהסמ"ע חולק.
שו"ת כסאות לבית דוד, חלק ב, סימן קיד, אות א, מביא את הסברי הסמ"ע והש"ך.

לעמ' 1231, מילואים להערה 153, אות ט
בית יחיאל, חו"מ, חלק א, חידושים, סימן כז (עמ' קנ), מעיר שנתיבות המשפט מסתמך על הדין שהקונה דבר שלא בא לעולם ותפס אותו כשבא לעולם, וזה בגלל מחילת המוכר (כפי שראינו לעיל, אות ז), והרי לפי רבנו תם (שהבאנו בשער שמיני, עמ' 364) שם המוכר מוחל מפני שהוא מעוניין להישאר במהימנותו, וזה שייך רק אם אמר לשון הקנאה, שאז הוא רוצה לקיים את דברו, אבל כאן שאמר לשון מחילה, ולא הבטיח להקנות, אין לו עניין להישאר במהימנותו, ותפיסת הנמחל אינה מועילה לו. והוא מיישב את הרשב"א בדרך דומה, על פי הריב"ש הסובר שמחילה בטעות בדין תקפה (ראה שער שמיני, במילואים, עמ' 1080, אות י), ולכן כאן שהמוחל חשב שמחילת בעלות תקפה (כפי שהבין נתיבות המשפט), המחילה תקפה.

מילואים – השלמות

לעמ' 1231, מילואים להערה 164, גם בספרו משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ז, הסביר שהיות שבעל החפץ הראה שאינו מקפיד אם הלה יטול, הלה יכול לעשות קניין, שהרי די בחוסר הקפדה מצד בעל החפץ כדי לאפשר לקונה לעשות קניין. אבל דבריו קשים, שכן הוא כתב כך בדעת הרמ"ה הסובר שמועילה מחילת חפץ (ראה עמ' 1383, בהשלמות לעמ' 1259), והרי שו"ע סובר כראש ומהרי"ק החולקים על סברה זו, כפי שהבאנו בשמו במילואים להערה 28.

לעמ' 1233, מילואים להערה 186, ב. שו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פח (קכא ע"ב-ג), לומד מש"ך, חו"מ, עג, ס"ק נה, שם, לנידונו, אישה שהרוויחה כסף והכסף הצטבר אצלה, והכסף שייך לבעלה כיוון שהוא זוכה במעשה ידיה, ובעלה מחל לה – שהמחילה תקפה כיוון שלא היתה חייבת לתת לבעלה את המטבעות עצמם שהרוויחה. עוד הוא כותב (בדף קכב ע"ג) על פי הש"ך, שאם בעל הפקיד כסף ביד אשתו, מועילה מחילה על הכסף, שהרי מותר לה להשתמש בו, שהרי רמ"א, חו"מ, סב, א, כותב שסתם אישה נושאת ונותנת בתוך הבית, וכך מקובל.

לעמ' 1233, מילואים להערה 188, אות ג, ד. הבחנה: אמרי הצבי, סוגיות, דף ג ע"א, כותב שאם מחל המפקיד לנפקד על הכסף המופקד בנוכחותו, כך שהנפקד יודע על המחילה, והשתמש בכסף, מתברר שהיה לוהו על הכסף מראש, ולכן המחילה תקפה; ואמנם ייתכן שהמפקיד יוכל לחזור בו מהמחילה כל זמן שהנפקד לא השתמש בכסף, אבל אם השתמש לפני שחזר בו המפקיד, המחילה תקפה; אבל אם לא ידע הנפקד על המחילה, או שידע ולא השתמש בכסף, המחילה אינה תקפה, כיוון שהכסף הוא עדיין פיקדון.

לעמ' 1235, מילואים להערה 210, אות ה, ר' יעקב ישראל קניבסקי, מורייה, גל' רטו, עמ' מד, כותב שבכגון זה אינה מקודשת כיוון שאינו נותן לה כלום אלא מחילתו גורמת שתזכה בכסף.

לעמ' 1235, מילואים להערה 213, אות ה, ו. שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן תמה, אות ה, מסביר מדוע אם לא היתה משודכת לו, אינה מקודשת: הרי צריך כוונה לקנות, וכאן המקדש לא התכוון לקנות את הגול, כיוון שלפני שנתן לה לא היה בטוח שהיא תסכים להקנות לו; ואמנם אם דעת אחרת מקנה אין צורך בכוונה לקנות, אבל אין כאן דעת אחרת מקנה, שהרי ההקנאה מצדה לחוד אינה מועילה כיוון שהגול אינו ברשותה, ומועילה רק מפני שהוא ברשות הגולן (כך נראית כוונתו). צריך להוסיף שאם היתה משודכת, היא מקודשת, מפני שהמקדש מתכוון לקנות מפני הוא טעות שתמחל.

לעמ' 1236, מילואים להערה 214, אות ג, ר' משה פרידמן, "יריבית קצוצה יוצאה בריינין", מעדני מלך, קנבץ א (תשמ"ח), עמ' רפח, מקשה על שו"ת אבני נזר, אהע"ז, סימן תיט, שם, שרבי חולק בסנהדרין שם וסובר שאינו פטור מטעם "קם ליה בדרבה מיניה", מפני שלא קנה קניין גמור, אלא יש עליו רק חיוב אחריות כמו שואל (וכך פסק הרמב"ם, הלכות גניבה, ט, ג), ולדעתו לא תועיל מחילה על גול.

לעמ' 1236, מילואים להערה 214, אות ח, ט. משפט החוב (אטינגר), סימן מה, עמ' רלד, דן אם הנגזל יכול למחול על חיוב השבת החפץ בלי למחול על חיוב השבת הדמים: אם נאמר שמעשה הגזילה מחייב להשיב את החפץ או את דמיו, כך שחיוב הדמים חל בשלמות בשעת הגזילה, אלו שני חיובים נפרדים, ואפשר למחול על זה בלי למחול על זה; אבל אם נאמר שמעשה הגזילה מחייב להשיב את החפץ, וחיוב זה כולל שאם החפץ ייאנס, יצטרך להשיב דמים חלף חיוב השבת החפץ, הרי אם מחל על חיוב ההשבה בעין ממילא פקע גם חיוב הדמים. הוא תולה בזה גם את השאלה, לדעה שנגזל אינו יכול להקנות את החפץ לגולן, מה הדין אם אמר שהוא רוצה להקנות לו – האם נאמר שיזכה הגולן מפני שהנגזל מוחל לו על ההשבה בכך שהוא רוצה להקנות לו? אם נאמר שחיוב השבת החפץ וחיוב הדמים הם חיובים נפרדים, הרי כאן הנגזל מוחל על השבת החפץ ולכן הגולן יכול לזכות בחפץ, אף שהנגזל אינו מוחל על הדמים; אבל אם נאמר שחיוב השבת הדמים הוא תולדה של חיוב השבת החפץ, הרי אם ימחל על החפץ יפסיד גם את הדמים, ואם כן, ייתכן שאינו רוצה למחול על החפץ, אלא רוצה רק להקנות לו את החפץ ויישאר על הגולן חיוב דמים.

לעמ' 1237, מילואים להערה 217, אות ח, ח. שאגת אריה, סימן צג, בסופו, ברכות מים, אהע"ז, סימן כח (קב ע"ד), וברכת שמואל, בבא מציעא, סימן מה,

מילואים – השלמות

אוג (השני), כותבים שמחילת הנגול תקפה. ש"ך, חו"מ, לד, ס"ק כח, מדבר על אפשרות שנגול מוחל על הגזילה. ר' שלום אלבק, "דינו של מעשה שיש בו איסור", סיני, גל' פא, עמ' ח, כותב שאם הנגול מוחל לגזול אינו חייב להשיב. שו"ת מהר"ם שיק, אר"ח, סימן שכא, כותב שהרמב"ם, הלכות גזילה ואבידה, א, יג, סובר שהתקנה שלא לקבל מגזול את הגזילה (בבא קמא צד ע"ב) עניינה שציוו חכמים שהנגול ימחל, כאומר "הריני כאילו קיבלתי", והגזול מקיים בזה מצות השבה; הרי שמועילה מחילה על הגזול.

2. שו"ת להורות נתן, חלק ד, סימן נו, אות לו, כותב כבדרך אגב שמחילת גזול תקפה: הוא מקשה, איך אפשר לקיים מצוות ארבעת המינים באתרוג מארץ ישראל, הרי לכל יהודי יש חלק בארץ ישראל, ואתרוג זה נגול מבעל הקרקע שהאתרוג גדל בה? והוא מיישב שאותו יהודי מתייבש מחלקו, כיוון שאינו יודע היכן היא, ולא יוכל לתבוע, ואמנם אינו מתייבש ממנה לגמרי עד כדי כך שיתן רשות לכתחילה לנטוע בשדה ולאכול את הפירות, אבל יש להניח שבמשך הזמן הקצר שמי שלקט אתרוג מחלקו בא לצאת בו ידי חובת מצוותו, בעל הקרקע מסיח דעתו, ומוחל ואינו מקפיד, ולכן הישראל הלוקחו יוצא בו ידי חובה, מפני שבאותו זמן פקע מן האתרוג דין גזל. אבל ייתכן שלא דיין בלשונו, והוא מתכוון להפקר, כפי שהזכיר הפקר לפני כן. ראה עוד בשמו על כך בעמ' 1314.

3. שו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סימן פח (קכב ע"ב), כותב שמחילת הנגול תקפה (וחזר על כך בדף קכב ע"ד), מפני שהגזול התכוון לקנותו כגזול (שלא כמו נפקד שאינו מתכוון לקנות את הפיקדון), אלא שהיה באיסור, וכשהנגול מוחל הוא כאומר "מה שמשכח בתחילה באיסור אני מוחל לך, וכאילו משכח מרצוני", ולכן הוא קנה. הוא נוקט מצב שהגזול חזר בתשובה, אבל נימוקו טוב גם למצב שלא חזר בתשובה.

4. שו"ת נזכר הלכה, סימן ב, דף טז ע"א ודף יח ע"א (נרפס גם במקבציאל, גל' כט, עמ' קלו ועמ' קלח), כותב שהגזול אינו יכול לטעון "קים לי" כדעה שהמחילה תקפה, שהרי כתב שו"ת חקקי לב, חו"מ, סימן נב (קסז ע"ד), ובספרו גנוזי חיים, דיני קים לי, אות לג, שגזול אינו יכול לטעון "קים לי" מפני שבוה הוא מבטל את המצווה של "והשיב את הגזילה".

לעמ' 1238, מילואים להערה 235, אות ג

ד. כמו כן, מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יג, אות ב, כותב שמחילת בעלות מכללא אינה חלה, ואין אומרים שתועיל כתיבה מכללא, ומביא ראה לכך ממה שעולה מבבא בתרא כח ע"ב, שחזקת שלוש שנים אינה יכולה להועיל מצד ששתיקת בעל הקרקע מוכיחה שמחל, מפני שלצורך העברת בעלות בקרקע צריך הקנאה (ראה בשמו בעמ' 1259, במילואים להערה 466, אות ב), וזאת אף ששם זו מחילה מכללא. מדבריו עולה שהטעם הוא שהקנאה צריכה רצון חיובי, והקנאה מכללא אינה תקפה (וזה הנימוק ליד ציון הערה 243).

ה. ר' אברהם אשכנזי, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' יח), מעלה אפשרות שגם לדעה שמחילת קרקע מפורשת תקפה, מחילה מכללא, כגון מתוך שתיקה, אינה תקפה.

לעמ' 1239, מילואים להערה 237, אות י

(ב) ר' שלמה הכהן, בשו"ת בגדי כהונה (מהר"ך), אהע"ז, סימן יח (עה ע"ב), כותב שאם מישהו קידש אישה בחפץ של אביו, ואביו לא תבע ממנה, יש להניח שמחל לה, וייתכן שמחל לבנו (על הנחה שאב מוחל לבנו, ראה עמ' 479), ואם כן, הקידושין חלים, כיוון שהחפץ היה שייך לבנו. (ג) ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת פני משה, חלק ג, סימן סח (קלט [מסמין קלח] ע"ב), מסביר את הדין בבבא קמא קטז ע"ב, בחפץ שנשטף בנהר, שאם בעל החפץ יכול להציל אותו על ידי הרחק ומישהו אמר שהוא הולך להציל אותו לעצמו, ובעל החפץ שתק, הראה שהתייבש והמציל זוכה בחפץ – שהטעם הוא ששתיקתו מוכיחה שמחל. (ד) שו"ת פני יהושע (קראקא), חלק א, חו"מ, סימן ד, עוסק במי שעשה גדר בינו לבין רשות הרבים באופן שחלק מקרקעו מחוץ לגדר, ושחק על שימושו הרבים באותה קרקע, וכותב שמחל בכך על אותה קרקע (אלא שהוא דן אם זו מחילה בטעות). על דברי פני יהושע, כותב שו"ת משפטי הלוי, חלק ב, סימן יח, אות מ, שבמינו בארץ ישראל שתיקת בעל הקרקע אינה מוכיחה מחל, מפני שהוא יכול לטעון שלא ראה צורך למחות, כיוון שהיה בטוח שיוכל לזכות בקרקעו בערכאות. בדומה פסק מכוון משפטי ארץ, באמונת עתיך, גל' 119, עמ' 38, שאם אחד מהדיירים בבניין משותף שתל עץ בקרקע המשותפת, ושאר הדיירים שתקו, אין בכך מחילה והקנאת הקרקע לאותו דייר, מפני שהזכויות בקרקע נקבעות על פי הירושם בטאבו ועל פי תקנון הבית המשותף. על עיקרון זה ראה בעמ' 446. (ה) בית שמואל, סא, ס"ק ב, כותב שאם מוסר האב את בתו הארוסה לשלוחי הבעל, הבעל יורש אותה אף שעדיין אינה נשואה, מפני שאביה מוחל לו על הוכחת לרשת אותה. בדומה כותב המגיה בט"ש, ס"ק ב, על מקרה אחר שאינה נשואה מעיקר הדין ובכל זאת הבעל יורש מטעם מחילה.

י. חכם אחד, בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סימן ג (עמ' כו), עוסק במי שאמר "לא נשאר לי אצול", וכותב שיש אומדנא שהוא כאילו אמר "אני מוחל ונותן", ולכן דבריו חלים גם לעניין נכסים בעין. והוא כסברת קצות החושן.

לעמ' 1239, מילואים להערה 237, אות יד

שערי תורה עצמו, כלל ב, פרט א (עמ' לט), כותב לעניין "טענו חטים והודה לו בשעורים", לפי השיטה שהנתבע

מילואים – השלמות

פטור משעורים מטעם מחילה, שהוא פטור גם אם השעורים בעין, מפני שמניחים שהתכוון למתנה (אף שהתובע לא עשה מעשה ורק שתק), והנתבע קונה את השעורים בקניין חצר, כדעת בדק הבית, חו"מ, קפט, ג, שנפקד יכול לקנות את הפיקדון בקניין חצר; אבל הוא מפקפק בהסבר זה, שהרי ייתכן שהתובע לא התכוון למתנה אלא למחילה שאינה מועילה בפיקדון.

לעמ' 1240, מילואים להערה 261, אות ב

ב. שו"ת הרא"ש, כלל יג, סימן כ בדפוסים ישנים, סימן כא במהד' מכוני ירושלים (הובא בדרכי שלום (מורגאנוטו), פרשת פקודי, דף סה ע"ג), כותב שלא מועיל לשון סילוק בדבר שכבר זכה בו. נידונו הוא זכות חכירות, כפי שנביא בשער חמשעשרה, במילואים להערה 214, אות ו, ואפשר ללמוד משם בקל וחומר ליזכות בעלות.

לעמ' 1241, מילואים להערה 261, אות י

כמו כן, מצודת בן ציון, דף עב ע"א, כותב שטעם הרמב"ם, הלכות חמץ ומצה, ב, ב, שלא מועיל ביטול לחמץ ידוע, הוא שסילוק אינו מועיל לדבר שבבעלותו, כמו "דין ודברים אין לי על שדה זו".

לעמ' 1244, מילואים להערה 279, אות ג

ג. קניין חזקה: פסקי רי"ד, כתובות פג ע"א, ופרישה, חו"מ, לו, א-ב, כותבים (לעניין שותף) שגם אם עשה קניין חזקה, מועיל רק אם "קנו מידו", דהיינו קניין סודר. אבל ראה עמ' 561, שייתכן שהם דיברו רק במי שעשה חזקה זמן ניכר אחרי האמירה.

לעמ' 1244, מילואים להערה 279, אות ח

ט. שבועה: דרכי שלום (מורגאנוטו), פרשת פקודי (סו ע"ב), כותב כדבר פשוט ששבועה מועילה כאן כמו שקניין מחזק את דברי המסתלק, והוא מסביר בכך בדרך דרוש את מעשה מכירת הבכורה ליעקב: עשוי לא אמר לשון מכירה או מתנה, אלא "למה זה לי בכורה" (בראשית כה, לב), לשון סילוק, ולכן יעקב דרש ממנו שישבע לו, כדי שיזכה בכורה.

לעמ' 1245, מילואים להערה 283, אות ו

אבל שו"ת מהר"ש צור (תשב"ץ, חלק ד, החוט המשולש, טור ב), סימן כ, ד"ה על כן (הובא בשו"ת ברוך מבנים (סוף ספר זכרונות אליהו, יו"ד, במהד' תרצ"ו), סימן ב, עמ' ג), מביא את הגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן לט, שם, על "דין ודברים" באופן כללי. ראה להלן, אות יד, על דעת הרי"ף המובאת בהגהות אשרי, ובהשלמות, אות יג, על הדעה המובאת בהגהות אשרי.

לעמ' 1246, מילואים להערה 283, אות יג

יג. שו"ת כפי אהרן (עזריאל), חלק א, סימן יד (קסה ע"א), מנמק את דעת ר"י בתוספות, שקניין מועיל בנשואה ולא בשותף, מפני שנשואה עדיפה משותף, שהגוף שלה ויש לבעל רק פירות, ולכן יותר קל להקנות לה את חלקו של הבעל (וכך נימק שו"ת תורת חסד (פרחיא), סימן רכח, דף קנט ע"ב-ע"ג, להסביר מדוע לא נאמר שגם בבעל, לא יועיל קניין מפני שהוא לשון הפקר). הוא מיישב (בדף קסה ע"ב) את הקושיה על ר"י מבבא בתרא, שלדעתו קניין אינו מועיל בלשון "דין ודברים" שהשותף יקנה, אבל הקניין מעלה לשון זו דרגה אחת, שתועיל כלשון הפקר, ולכן השותף שהסתלק כבר אינו נוגע בעדות, שזה נידון סוגיית בבא בתרא. הוא מוסיף (בדף קסה ע"ב-ע"ד), שגם לר"י קניין מועיל בלשון טובה של סילוק, כגון "אי אפשי בה" או "ידי מסולקת הימנה" או "אני מסלק את זכותי", להעלותו דרגה אחת, שייחשב כהקנאה; והוא פוסק כך בנידונו.

יג. לשון למודים (יעבץ), חו"מ, סימן מג (כד ע"א-ע"ב), כותב שלדעת תוספות ולדעת הראשונים המובאים בהגהות אשרי, כוונת הסוגיה בבבא בתרא היא שאם אמר "דין ודברים אין לי בגופה של קרקע" ועשו קניין, יש להניח שהתכוון להקנות את גוף הקרקע וברור שהתכוון להקנות לשותף, אבל אם אמר רק "משדה זו", ועשו קניין, מפרשים שהתכוון להפקיר (לפי תוספות) או לעשות קניין על הדין ודברים (לפי הגהות אשרי, כהסבר בכריתות); והם יסבירו ש"דין ודברים אין לי בגופה של קרקע" בלי קניין אינו מועיל, אף שאז אין לומר שהתכוון להסתלק רק מדין ודברים, מפני שייתכן שהתכוון להפקיר ולא להקנות.

לעמ' 1246, מילואים להערה 283, אות יז

אור גדול, סימן מו (ככו ע"ד), דוחה את תירוץ פני יהושע, שלמסקנה שמדובר בקניין כבר לא מעמידים בלשון "דין ודברים" אלא בלשון מועילה – שהרי אם כן, לא היה צורך להעמיד בקניין, שהרי לשון טובה מועילה בשטר בלי קניין סודר.

מילואים – השלמות

21. לשון למודים (יעבץ), חו"מ, סימן מג (כד ע"ב), מסביר מדוע תוספות מסכימים שבנשואה מועיל קניין: מפני שגוף הנכסים שלה, אלא שתיקנו חכמים שהפירות לבעל, ולכן כשהסתלק ועשה קניין, ברור שהתכוון להקנות לה את הפירות, מה שאין כן בשותף, שאין קשר בין חצי אחד של השדה לחצי האחר.

לעמ' 1247, מילואים להערה 283, אות כד
בשני המקומות לא נקט לשון מדויקת, אבל מהקשר דבריו בפרח מטה אהרן שם עולה שמדובר באמירת "אני מתחייב שלא אוכל לזכות בנכס", ומהקשר דבריו בתורת חסד עולה שמדובר באמירת "אם אקבל, אני מתחייב להחזיר". בתורת חסד שם כתב שבזה מועיל קניין, מפני שהקניין חל על עצמות האדם שהשתעבד לכך. שו"ת כפי אהרן (עזריאל), חלק א, סימן יד (קסה ע"ד), כותב שדבר זה צריך בירור.

לעמ' 1249, מילואים להערה 284, אות ד
11. לחם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קניין סודר, סימן נו (נא ע"ב), כותב שלרש"י בנשואה קניין מועיל רק לעניין שאם מכרה ונתנה, קיים, אבל לא לכל דבר, אף שבשותף קניין מועיל לכל דבר, מפני שבשותף אין זכויות חלוקות בנכס, ולכן כשהוא נותן נכס בסתם, הכל בכלל, אבל לאיש בנכסי אשתו יש זכויות חלוקות, לפעמים יש לו פירות ולפעמים אין לו, ולכן כשהוא נותן סתם, אינו נותן הכול. לא ברור מניין לו שכן הדין לפי רש"י.

לעמ' 1252, מילואים להערה 321, אות ה
כך נימק גם חידושי הר"ן, בבא בתרא כח ע"א. משפט החוב (אטינגר), סימן כג, עמ' פה-פו, מסביר שלדעת חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, שם הטעם שאין מחילת קרקע מועילה הוא משום שבשביל קניין צריך דעת, ומחילה לא מספיקה לשם כך, מפני שלדעתו במחילה (וכן בשתיקה שמלמדת על מחילה מכללא) אין דעת חיובית אלא חוסר הקפדה, ובשביל הקנאה לא די בחוסר הקפדה (הבאנו את דבריו בעמ' 717, במילואים להערה 9, ובעמ' 719, במילואים להערה 17, אות ו). הוא נוקט שלדעת הרשב"א מה שאין מחילת קרקע מועילה הוא מהטעם הנ"ל ולא משום שלשון מחילה אינה שייכת בדבר בעין; אבל יש להעיר שלמעשה זה אותו טעם, כפי שהסביר רי"ל בלוח (שהבאנו בעמ' 548) שהטעם שלשון מחילה אינה שייכת בדבר בעין הוא שכדי להעביר בעלות צריך רצון חיובי ולא די בחוסר הקפדה.

לעמ' 1254, מילואים להערה 346, אות ג
12. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות י, מיישב שאמנם הארון יכול לתת את העבד לעצמו בלשון מתנה, אבל זה לא היה מועיל נגד רצון העבד, שהרי העבד אינו חייב לזכות במתנה, ואילו שטר שחרור מועיל גם נגד רצונו.

לעמ' 1259, מילואים להערה 456
שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי), בבא בתרא כח ע"ב (פרק ג, אות ו), מסביר (בדעת חידושי הרשב"א שם ובדעת יד רמה, בבא בתרא, כח ע"ב), שרק בקניית גוף הדבר צריך רצון להקנות, ואילו בקניית זכות תשמיש בקרקע של זולתו די בנתינת רשות, ומחילה מועילה בתור נתינת רשות.
משכן שלום (סגל), סימן ד, הערה טז (עמ' רכ), מסביר (בדעת חידושי הרשב"א שם ובדעת יד רמה, בבא בתרא, פרק א, סימן קמו), שהיות שבעל הקרקע אינו מפסיד את עיקר שימוש בו, אין כאן הוצאה מרשות בעל הקרקע, ולכן אין צורך ברצון להקנות אלא די בסילוק וקבלת רשות מבעל הקרקע, ולזה מועילה מחילה, שבעל הקרקע מוחל על זכותו למנוע את השימוש, ובכלל זה יש גילוי דעת של מתן רשות לתשמיש זה, והסכמה לכך שהשתמש יזכה בזכות השימוש על ידי קניין חזקה, בלי שבעל הקרקע יוכל לחזור בו.

לעמ' 1259, מילואים להערה 457, אות א
13. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ז, מנמק דעה זו, שאינה משום שמחילה היא לשון מתנה, כאילו אמר "אני נותן", שהרי זה בכלל לא במשמעות הלשון; אלא שהאומר "מחול לך" על חפץ בעין הוא כאומר "לא איכפת לי, אתה רשאי לקחת את החפץ", ואז הנמחל יכול לעשות בו מעשה קניין, והקניין הוא רק מצד הקונה, שלא כמתנה בלשון נתינה גמורה, שבו הקניין הוא מצד הנותן, כמו שכתב שערי ישראל, שער ה, פרק יב. אבל הוא כותב שהדברים אמורים רק בהגבחה מיטלטלין, שהיא הכנסת הדבר לרשותו ממש, ולכן היא מועילה גם כשהיא באה מצד הקונה, ואילו חזקה בקרקע אינה מועילה בעקבות מחילה, מפני שאי אפשר להכניס קרקע לרשותו ממש, וחזקה בקרקע מועילה בכך שהיא בחזקת ענמצאת אצל המחזיק, אבל אם המקנה אינו משתתף בהקנאה אלא רק לא איכפת לו, כגון בלשון מחילה, הנמחל אינו יכול לקנות בקניין חזקה. הוא מוסיף להסביר (באות ח), שבקרקע צריך שהנותן יחזיק את הקונה בקרקע, כדי להראות שהקרקע יצאה מבעלותו לבעלות הקונה,

מילואים – השלמות

ולכן המקנה צריך לומר לו "לך חֶזֶק וְקִנְיָה" (בבא קמא נב ע"א), ולכן לא מועילה חזקה מצד הקונה בלבד, ואילו בהגבהת מיטלטלין אין צורך באמירה זו, כמו שכתב מחנה אפרים, הלכות שלוחין, סימן כ, מפני שהגבהה היא הכנסת החפץ לרשותו ממש, ולכן די במעשה של הקונה. הוא מוסיף שגם במיטלטלין, אם הנמחל מושך את החפץ, אינו קונה, מפני שמשכיכה אינה הכנסת החפץ לרשותו ממש, אלא החפץ נכנס לחזקת הקונה, כלשון חידושי הריטב"א (החדשים), בבא מציעא צט ע"ב, שמשכיכה היא "חזקתן של מיטלטלין", ולכן המקנה צריך לומר לו "לך משוך וְקִנְיָה" (בבא קמא שם), ולכן לא מועילה משיכה מצד הנמחל בלבד עקב חוסר ההקפדה של ה"מוחל". ושם, במילואים, ס"ק ג, הוא מסביר בכך את האמור בכתובות פג ע"א, שלא מועיל לומר "דין ודברים אין לי על שדה זו" – מפני שגם אם בעל הקרקע אינו מקפיד, הקונה אינו יכול לקנות בחזקה. והוא מבאר שזאת גם כוונת חידושי הרשב"א, בבא בתרא כח ע"ב, הכותב שחזקת שלוש שנים אינה מועילה מטעם מחילה מפני שקרקע אינה נקנית במחילה – כוונתו היא שגם אם אחר כך יעשה קניין חזקה, אינו קונה.

לעמ' 1259, מילואים להערה 466, אות א, בתחילתו

א. מנחת אשר (תשס"ד), בבא בתרא, סימן יג, אות א, מתרץ (בהסברו השני) כמו מחנה יהודה (אשכנזי), עג, לב, שם, שמה שנטקו תוספות, בבא בתרא כח ע"ב (ד"ה אלא מעתה חזקה), שם, לשון מחילה, אינו בדרווקא, וכוונתם היא ששתיקה במשך שלוש שנים מוכיחה על רצון להקנות, ומסקנת הסוגיה היא שיתכן שהסיבה ששתק היא שלא איכפת לו שהמחזיק יישאר בשדה, וזה כמו מחילה, שאינה מועילה.

לעמ' 1259, מילואים להערה 466, אות ב

גם מנחת אשר, שם, מסביר (בהסברו הראשון) שלפי דעת תוספות, זה פירוש דברי התלמוד במסקנה: "כיון שלא טען, לא נטען לו" – מחילת דבר בעין אינה חלה, אלא צריך הקנאה, ולכן צריך טענה.

לעמ' 1262, מילואים להערה 521, אות יא

יא. שו"ת איש מצליח, חלק א, חו"מ, סימן יח (עמ' רח), כותב שמי שמלמד את חברו מקצוע, ואמר לו שהוא מלמד בחינם, בזה מחל לו, ומחילה אינה צריכה קניין; ולאמיתו של דבר אין זו מחילה אלא מתן שירות בחינם. יא. כף החיים, תרצה, ס"ק נו, כותב שאישה יכולה לשלוח משלוח מנות, אף שכל רכושא שייך לבעלה, בזה שתקבל רשות מבעלה שימחל לה; ובעצם הכוונה היא שהוא יתן לה.

לעמ' 1262, מילואים להערה 530, אות ג

ד. שבט בנימין, סימן סה, ו' מרדכי וי"ל, "בעיני מחילה בבעיני", אהל שרה לאה, עמ' תצו, הערה 6, מביאים את המחלוקת בדעת הרמב"ם.

לעמ' 1265, מילואים להערה 626, אות ו

ז. שו"ת הראנ"ח, חלק א, סימן צח, כותב שמועילה מחילה לעבד עברי באמירת "לך" כיוון שאין גופו קנוי. אבל כנסת הגדולה, חו"מ, שלד, הגהות בית יוסף, אות ט (ד"ה וימצא), מגיה בדבריו, כך שהוא מתכוון לומר שכך הדין לפי ההוה אימנא בקידושין טז ע"א. ראנ"ח עצמו, שם סימן מט, וחלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סימן מג בדפוס שלוניקי, סימן מד בדפוס ברלין, כותב שמחילה לעבד עברי אינה מועילה מפני שגופו קנוי.

לעמ' 1266, מילואים להערה 635, אות ב

ג. ברכת אברהם (ארלנגר), קידושין טז ע"א (עמ' עא), מנמק את דעת הריטב"א, שמחילה זו היא כמתנה, והאדון מעביר את הקניינים הממוניים שלו לעבד, והוא כאילו עבד של עצמו; ואילו הדעה הקודמת סוברת שאי אפשר להקנות אותו לעצמו.

לעמ' 1266, מילואים להערה 636, אות ג

ד. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, אות ט, מדגיש שגם לפי חידושי הריטב"א, קידושין טז ע"א, שם, יש לאדון קניין ממוני בגוף העבד, ולכן אסור לעבד להפקיע עצמו מאדונו הגוי כאמור בבבא קמא קיג ע"ב, מפני שזו גזילה ולא רק הפקעת הלוואתו שמתרת, ובכל זאת מחילה מועילה. ה. ראה עמ' 606, שיש שהסבירו שהריטב"א סובר שמועילה מחילת בעלות ולכן מועילה מחילה על הצד הממוני שבעבד. כך לדוגמה מסביר משנת אליהו שם, והסביר שבכך שהאדון הראה שלא איכפת לו, יכול העבד לזכות בעצמו.

מילואים – השלמות

לעמ' 1270, מילואים להערה 4, אות ה

ו. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, אהע"ז, סימן טז (כו ע"ד), כותב שהקונה קרקע לפירותיה אינו יכול למחול על זכותו, קל וחומר ממה ששוכר אינו יכול למחול על זכותו (כאמור בעמ' 644).
ז. משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סימן ח, מילואים, ס"ק ד, כותב שמי שקנה דקל לפירותיו אינו יכול למחול על זכותו, שהרי נאמר בקידושין טז ע"א שארון אינו יכול למחול על עבד עברי מפני שגופו קנוי לו, אף שמאירי, קידושין שם (שהבאנו בעמ' 632), שיטה לא נודע למי, קידושין שם, והמקנה, קידושין שם, כותבים שעבד עברי גופו קנוי רק למעשה ידיו כמו דקל לפירותיו.

לעמ' 1271, מילואים להערה 10, אות ב

שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן רט (ד"ה ומה שהרא"ש), עוסק באישה שמחלה על שעבוד כתובתה על בית מסוים של בעלה, ופוסק שהסילוק תקף. ראה גם לעיל, עמ' 236–238, מקורות נוספים על תוקפה של מחילה כזאת.

לעמ' 1272, מילואים להערה 14, אות ב

ב. ט"ז, חו"מ, סימן פח, בסופו, כותב שאפשר למחול על הזכות לגבות ממי שקנה נכס מהחייב תוך השארת הזכות לגבות מנכסים שביד החייב; וגם אפשר למחול על הזכות לגבות ממה שימכור החייב בעתיד תוך השארת הזכות לגבות ממי שכבר קנה. גם מאורות נתן (בורג'ל), בבא מציעא ד ע"ב, מדבר על האפשרות שהנושה ימחל רק על זכותו לגבות ממי שקנה מהחייב. מגדנות נתן, בבא מציעא ד ע"ב, כותב שהנושה יכול למחול על זכותו לגבות ממי שקנה מהחייב בלי למחול על זכותו לגבות מהחייב עצמו או מירשי החייב אחרי מותו.

לעמ' 1272, מילואים להערה 14, אות ו

שערי רחמים עצמו, שם, סימן ט (טז ע"ב–ע"ג, יח ע"א), מוכיח מהטור והשו"ע שם שמחילת שעבוד צריכה קניין, אף שהגוף שייך לחייב. דרכי שלום (מורגאנוטו), פרשת פקודי (סה ע"ג), מיישב את הקושיה על פי מה שכתב (ראה בשמו בעמ' 1293, במילואים להערה 132), שבקרקע סילוק אינו הפקר, והטור והשו"ע שם עסקו בקרקע.

לעמ' 1277, מילואים להערה 56, אות ה

ה. ר' חיים דוד חזן, בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן י (יח ע"ד), כותב שבנידונו של הריב"ש, המשכיר עשק את השוכר ולא נתן לו את הבית, ומתוך כעסו אמר השוכר: "היות שאינך רוצה בשכירות, החזר לי את כספי", ונמצא שלא התכוון לבטל את השכירות, וגם אם התכוון, זה מחילה ככעס שלפי רוב הפוסקים אינה תקפה (ראה ענין תשיעי, עמ' 382), ולכן גם אם המשכיר החזיק בבית, לא זכה. אבל ר"י פרנקו, בתגובתו שם (דף יט ע"ב), דוחה את ההסבר שטעמו של הריב"ש הוא שהשוכר מחל מתוך כעס, שהרי לא הזכיר הריב"ש נימוק זה.

לעמ' 1278, מילואים להערה 56, אות ט

ט. קניינים המועילים לביטול זכות השכירות: ר"ש דיכובסקי, בפד"ר, כרך יז, עמ' 74, מצביע על שתי דרכים (שהתקיימו במעשה שנשאל עליו) לעשיית הקניין הדרוש לביטול השכירות: (א) אם השוכר אומר בלשון הודאה שהשימוש בנכס שייך למשכיר, יש בכך קניין אודיאת, שמועיל גם אם ידוע שזו הודאה פיקטיבית. (ב) אם השוכר מחזיר את המפתח למשכיר, יש בכך הודאה למשכיר לעשות קניין חזקה בנכס (שו"ע, חו"מ, קצב, ב), וכאשר המשכיר עושה חזקה בנכס, הנכס נקנה למשכיר חזרה לגמרי, וזכות השכירות מתבטלת.
ט. פסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מב, כותב שאם יש סעיף בחוזה השכירות, שהשוכר יוכל לסיים את השכירות בתוך הזמן על ידי הודעה למשכיר, קניין השטר על עצם השכירות מהווה גם קניין על סיומה בתוך הזמן אם ירצה השוכר לסיימה, והודעת השוכר על הסיום אינה דיבור בעלמא, אלא גילוי דעת שלפי החוזה, השכירות מסתיימת עם הודעתו, מפני שמשמעות הסעיף הזה בחוזה היא שיש לסיום השכירות שני תאריכים, תאריך אחד כעבור שנתיים (לדוגמה), ותאריך נוסף בתוך שנתיים לפי רצונו של השוכר, וכשם שכעבור שנתיים חוזר הבית למשכיר מכוח החוזה, כך גם בתוך השנתיים כשירצה השוכר להחזירו.
ט. ר' יו"ט אבן יעיש, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קמא, כותב שגם לריב"ש, אם אחרי מחילת השוכר נעשה מעשה, שברשותו ובשליחותו של השוכר הלך שוכר שני והחזיק בבית, יש כאן קניין חזקה ואין צורך בקניין אחר; וכן אם השוכר העביר את זכותו למשכיר, והחזיק המשכיר בבית, נעשה שלו. אבל ר' חיים בנבנשתי, שם, סימן קמג, כותב שגם אם אחרי מחילת השוכר, החזיק המשכיר בבית או השכיר אותו לאחר, המחילה חלה רק בקניין. ולא נימק. והוא עצמו בחלק ב, סימן קי, דף קיט ע"ב (הובא בשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו), חלק א, חו"מ, סימן מג, בסופו), כותב שאם המשכיר השכיר לאחר לפי הוראת השוכר, הוא כאילו השוכר עצמו השכיר, שאז בוודאי מועיל, כמו שכתב רמב"ם, הלכות שכירות, ה, ה, ששוכר בית יכול להשכיר לאחר. עוד הוא מעלה

מילואים – השלמות

שם אפשרות, שגם לריב"ש, אם השוכר אינו חוזר בו ממחילתו, והמשכיר השכיר לשוכר אחר, והשוכר הראשון הסכים לכך, השוכר השני אינו יכול לחזור בו בטענה שמחילת השוכר הראשון אינה תקפה. שו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חו"מ, סימן ט (ז ע"ב), מסכים עם ר' יו"ט אבן יעיש. ר' חיים דוד חזן, שם, סימן י (יח ע"ד), כותב שלפי ר' יו"ט אבן יעיש לא די בתפיסה מן הסתם אלא צריך כוונה להחזיק. אבל ר"י פרנקו, בתגובתו שם (יט ע"א), כותב שבסתם יש להניח שהתכוון להחזיק.

לעמ' 1279, מילואים להערה 64, אות א

1. שערי חיים (שמואלביץ), קידושין, סימן כט, ענף ג, אות ג, עמ' צא (הובא באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תתלז), מנמק את דעת שער משפט, שטו, ס"ק א, שם, שאף ששכירות היא מוכר ליומו, בכל זאת עניינה הוא שיש לשוכר זכות בנכס ששייך למשכיר, ומה שהוא מקבל את הפירות והשימוש הוא נוטל משל בעל הנכס (שלא כקניין פירות, שיש לו זכות בגוף הדבר לעניין הפירות), ולכן הוא יכול למחול.

לעמ' 1279, מילואים להערה 65, אות ד

1. ערך שי, חו"מ, שיב, ו, עוסק במי שביקש משוכר לפנות עבורו את המושכר, והסכים, והוא כותב שמחילת השוכר תקפה בלי קניין, ומפנה לדברי שער משפט. יש להעיר שכאן מדובר במחילה כלפי שוכר אחר (לעיתים), בניגוד לרוב הפוסקים שעוסקים במחילה כלפי המשכיר.
2. ר"א בקשי דורון, בפר"ד, כרך יז, עמ' 77-78, כותב שנתיות המשפט, קצב, ס"ק ו, סובר שמועילה מחילת שכירות בדיבור בלבד, כיוון שהוא סובר ששכירות היא זכות שימוש, ולא קניין בגוף הקרקע. אבל הוא כותב שגם מי שסובר שמועילה מחילת שכירות בדיבור בלבד, מסכים שאם השוכר שילם את השכר מראש, הוא קונה את גוף הקרקע לפירותיו, כמו שכתב קובץ הערות (וסרמן), סימן גג, ולכן מחילת זכות השכירות צריכה קניין.

לעמ' 1279, מילואים להערה 70, אות ב

ג. פסקי דין ירושלים, כרך א, דיני ממונות, עמ' מא, מסביר שלדעת מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן ט, שם, הקניין נצרך כדי לחזק את ההסכמה להסתלק, ולכן הוא נצרך רק בהסתלקות מותנית, אבל אין צורך בקניין כדי להקנות את הזכות למשכיר בחזרה (שכך הביין הגהות דרישה ופרישה – ראה בשמו בעמ' 1277, אות ו), מפני שהמשכיר אינו צריך לקנות חזרה מהשוכר את הבעלות על הבית, כשם שבסיום תקופת השכירות אינו צריך לקנות בחזרה את הבעלות על הבית (ראה עמ' 646, שכך כותב עדות ביעקב), משום שמלכתחילה היה לשוכר קניין רק לתקופת השכירות, כמו שביאר ר"ש שקאפ, במערכת הקנינים, סימן ט, שהמוכר לזמן משייר לעצמו מראש את הבעלות שלאחר אותו זמן, ובעלות זו היתה קיימת לו גם בזמן שהקונה השתמש בו; ולכן גם אם השוכר מסתלק מהשכירות בתוך הזמן, אין המשכיר זקוק לקנות את הבעלות בחזרה מהשוכר, כיוון שמלכתחילה היתה בעלותו מוגבלת רק לזמן שכירותו, וגם אם הוא מסתלק בתוך הזמן, מתברר שלא היתה לו בעלות מעבר לזמן הזה, ואז חל השו"ע ששייר לעצמו המשכיר בבעלות.

ד. פסקי דין ירושלים, שם, עמ' מב, כותב על פי מחנה אפרים, שאם השוכר הודיע למשכיר שבעוד כך וכך זמן יחזיר לו את הבית, אין לכך תוקף של מחילה, והוא יכול לחזור בו, מפני שאין זו מחילה אלא רק הודעה מוקדמת על כך, ובפועל לא חזרה הבעלות של המשכיר, כמו שכתב מחנה אפרים שאין תוקף למחילה מותנית.

לעמ' 1281, מילואים להערה 120, אות ב

ג. גם שו"ת מר ואהלות (ענתיבי), אהע"ז, סימן ב (ד"ה והנראה לע"ד), כותב שלדעת הרא"ש, מחילה מועילה בנכסי צאן ברזל שהם בעין כיוון שאחריותם על הבעל, ויש לאישה רק שבעוד עליהם.

לעמ' 1282, מילואים להערה 125, אות ב

ב2. מר ואהלות, שם, כותב שלפי הרמב"ם האישה אינה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל שהם בעין, מפני שהבעל אינו רשאי למוכרם לכתחילה, ולכן הם נחשבים נכסים שלה.
ב3. הפלאה, קונטרס אחרון, צ, ס"ק כו, לומד מנימוקי יוסף, בבא קמא לא ע"ב (בדפי הרי"ף), ומרא"ש, בבא קמא, פרק ח, סימן ט, שאינה יכולה למחול על נכסי צאן ברזל. אבל הם מתכוונים לאישה שמכרה אותם ואחר כך מוחלת לבעלה, ואף שהמוכר שטר חוב יכול למחול עליו, הרי כאן היא מוכרת את הנכסים עצמם, שהרי יש לה קניין בגוף הנכסים, ועל זה אינה יכולה למחול.

לעמ' 1284, מילואים להערה 145

דוגמה נוספת: שו"ת מהר"ם חלאווה, סימן כ, עוסק בראובן שקנה עלייה מעל חצרו של שמעון, והתנה עמו שיקלחו מים ממרזב שלו לחצרו של שמעון, ואחר כך ביקש ממנו שמעון שיפסיק את קילוח המים לחצרו, וראובן הטח את שיפוע גגו למקום אחר. הוא פוסק שבוה מחל (מכללא) לשמעון על זכותו שהמים יקלחו לחצרו, שהרי

מילואים – השלמות

אילו לא מחל, לא היה מוציא הוצאות לעשות שינוי כזה; והוא מסביר שהמחילה תקפה מפני שאין זאת מחילת קניין בקרקע אלא מחילת שעבוד בלבד.

לעמ' 1284, מילואים להערה 147, אות ז

ת. אם המצרן יזם את הפנייה לקונה: שו"ת אגודות אוזב מדברי, חו"מ, סימן ג (עח ע"א), כותב שאם המצרן פנה תחילה לשמעון ואמר לו לקנות את הקרקע, מחל בכך על זכותו גם בלי קניין.

ט. מחילת בעל "חזקה" על זכות מצרנות שלו: גם מי שאינו בעל קרקע, ויש לו רק "חזקה" בקרקע, מהחזקות שנהגו בארצות האימפריה העותמנית (כפי שנראה בעמ' 658), יש לו זכות קדימה לקנות "חזקה" בקרקע שבשכנותו, לפי חלק מהפוסקים; ויש מקומות שתקנה מפורשת מעניקה זכות זו. ר' חיים בנבנשתי, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכב (ד"ה אמנם), כותב שהוא יכול למחול על זכות מצרנותו בלי קניין, מפני שרק מחילת בעל קרקע על זכות מצרנותו צריכה קניין משום שהוא נחשב כאילו יש לו קצת קניין בגופה של הקרקע השכנה (כאמור ליד ציון הערה 159), אבל לבעל "חזקה" אין בגוף הקרקע כלום; וגם במקום שתיקנו שב"חזקות" נוהג דין בר מצרא, לא התכוונו לתקן שמחילה עליה צריכה קניין. והוא כותב שכך פסק שו"ת מהר"ש הלוי, חו"מ, סימן מ (כנראה צ"ל סימן מג, והוא בדף פג ע"א). אבל ר' אהרן לפפא, בשו"ת בעי חיי, שם, סימן קכג (ד"ה עוד האריך), כותב שגם כאן צריך קניין, קל וחומר ממה שמחילת זכות שכירות צריכה קניין (כפי שראינו בעמ' 644); והוא כותב (בר"ה ואיפשר דגם) שיתכן שזו גם דעת מהר"ש הלוי.

י. מחילה בנוכחות רבים: שו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סימן קכב (ד"ה גס), כותב שאם מחל בנוכחות רבים, או שרבים (בעלי זכות מצרנות) מחלו, המחילה אינה צריכה קניין, וזאת על פי הגהות מרדכי, בבא מציעא, סימן תנח, כותב שכל דבר הנעשה בפני רבים אינו צריך קניין, גם ברבר שיחיד צריך בו קניין. אבל הוא כותב שביחיד המוחל לרבים, צריך קניין, אלא אם כן נכחו שלושה אנשים שלא היו בין הנ"מחלים". ראה עמ' 95 ועמ' 181 על כוחה המיוחד של מחילה של רבים.

לעמ' 1284, מילואים להערה 148, אות ג

ד. שבת בנימין, סימן רכא (פא ע"א), מקשה, שהדין היה צריך להיות שאם הקונה כבר קנה, אין בר המצרא יכול להוציא מידו, כמו שאם ראובן אמר לשמעון שהוא מוחל לו על מה שיטול מנכסיו, ושמעון נטל, ראובן אינו יכול לחזור בו (כאמור לעיל, עמ' 563)? הוא מיישב, שדין זה אמור רק במיטלטלין ולא בקרקע (כאמור לעיל, עמ' 566). התשובה הפשוטה היא שכאן הוא יכול לומר שהיה משטה, כפי שהוסבר בטקסט, מה שאין לומר שם.

לעמ' 1285, מילואים להערה 154

אבל נתיבות משפט, על מישרים, נתיב יא, חלק ד (לו ע"ב), כותב שדברי הסמ"ע, קעה, ס"ק נג, שם, אינם הכרחיים, שהרי ייתכן שאף שהקונה אמר "אקנהו ואתן לך", המצרן אינו מאמין לו וחושש שהקונה התכוון לבדוק את רצון המצרן, ואם יראה שהמצרן רוצה לקנות, הקונה יסתלק מהעניין, אבל הדבר ייודע למוכר, והוא יעלה את המחיר. שו"ת משפטים ירשים (גאון), סימן כז (נא ע"ג), כותב שהקונה יכול לומר "קיים לי" כרבנו שמחה בזה. שו"ת נחלה ליהושע, סימן מב, בסופו, כותב שדברים אלו של רבנו שמחה אינם מוסכמים, אבל יכולים לשמש תוספת נימוק לפסיקה.

לעמ' 1285, מילואים להערה 159, אות ב

ב1. נתיבות משפט, על מישרים, נתיב יא, חלק ד (לה ע"ג-ע"ד), מסביר שהר"ן ונימוקי יוסף באים לענות על השאלה: איך אפשר להוציא את הקרקע מהקונה על סמך ההנחה שהבר מצרא היה משטה כשאמר לקונה לקנות, הרי ייתכן שהמצרן התכוון ברצינות? התשובה היא שיש לבר מצרא כאילו קניין בגוף הקרקע, ומספק אין קניינו נפקע.

ב2. שו"ת הרי בשמים, חלק ב, סימן קטז, כותב שאף שרש"י (הערה 148) נימק שהמצרן יכול לטעון שהיה משטה, אין ללמוד מכאן למי שמוחל על חזקת "אורנדא", כיוון שיתכן שרק מחילת המצרן אינה חלה מפני שיש לו קצת קניין בגוף הקרקע. כנראה, לדעתו טענת "משטה" מצטרפת לקניין המועט שיש למצרן כדי לבטל את המחילה, אבל במצבים אחרים, שאין מקום לטענת "משטה", מחילת המצרן חלה, כפי שנראה ליד ציון הערה 165 ואילך.

לעמ' 1286, מילואים להערה 190, אות ב

ג. מחנה אפרים, הלכות שכירות, סימן יג, כותב שמי שאומר שאינו מועיל אם נאמר אחרי שעת ההלוואה כוונתו למצב שהנושה התנה שלא יוכל החייב לסלקו, והחייב שתק, כך שלא ייתנה מחילה מפורשת של החייב על זכותו, וגם אז, אם הנושה התנה כך בשעת ההלוואה, התנאי תקף מפני שעל דעת כן עשו את המשכנתא.

לעמ' 1288, מילואים להערה 204, אות ב

ג. שו"ת דבר משה (אמריאליו), חלק ב, חו"מ, סימן כד, כותב שלדעה שהחזקות הן בקרקע לא מועילה מחילתן,

מילואים – השלמות

ולדעה שהן מיטלטלין, צריך קניין במחילה. דבריו קשים, שהרי גם אם הם כקרקע, מועילה מחילתן אם עשה קניין, כמו שמחילת בעלות מועילה אם עשה קניין, כפי שראינו בשער ארבע-עשרה, עמ' 553, ונמצא שאין הבדל בין אם הן כקרקע לבין אם הן כמיטלטלין.

ד. החזקות בקהילות מרוקו: משו"ת אשר לשלמה (אבן דנאן), סימן מז, עולה שבקהילות ישראל במרוקו היו שני סוגים של חזקות: (א) "חזקות הבתים", שהמוכר חצר לגוי, נשאת לו חזקה בשווי רבע מהחצר, כמו בתקנת הקנהה מסיקריקין (גיטין נה ע"ב); וחזקה זו נחשבת כקרקע (ד"ה והרה"ג א"ז, בשם ר' סעדיה אבן דנאן, מהריב"ץ ומהריב"ע, וד"ה ומצינו, בשם רמ"ס ור' רוי"ה). (ב) "חזקת היישוב", שיש למי ששוכר קרקע מגוי, והיא מבוססת על דין עני המהפך בתררה (קידושין נט ע"א). אשר לשלמה (ד"ה ובפס"ד) מביא שר' שאול ישועה אביטבול כתב שספק אם היא כקרקע או כמיטלטלין, ולכן ספק האם מחילה מועילה, ואי-תביעה בוודאי אינה מועילה, כמו בחוב רגיל; ואילו מוהרא"ה סובר שמחילה או שתיקה מועילות. הוא מביא (ד"ה עוד זאת) שמוהריב"ץ כתב שאם השוכר יצא ונכנס אחר לדור שם והראשון לא גילה דעתו שיתבע את זכותו, איבד את זכותו מיד, כמו במחילת שעבוד, ומביא (בד"ה ואולם אין) שכך פסקו גם ר' ידידיה מונסוניגו, ר"י הלוי, ר' חנניה ארובאס, ר"ח למוסנינו, ר' וידאל הצרפתי ורמ"ז, והוא מסכים אתם (בד"ה אתה הראת). אבל הוא מוסיף (ד"ה וממוצא) שאם הוא נותן אמתלה טובה לכך ששחק, לא הפסיד את חזקתו. ראה גם עמ' 1133, במילואים להערה 168 ולהערה 173, דברי תקפו של יוסף על אבדן החזקה בגלל שתיקה.

לעמ' 1292, מילואים להערה 94

גם אהרן קירשנבאום, Encyclopedia Judaica, מהדורה שנייה, כרך 13, עמ' 770, ערך Mehilah, כותב שברוך כלל מחילת זכות עתידית נקראת סילוק, וסילוק מועיל רק בזכות עתידית, ובתנאי שיש לה שייכות לאדם זה, ויש סיכוי שאדם זה יזכה בה.

לעמ' 1295, מילואים להערה 332, אות ד

גם משב יעקב, חלק ב, עמ' קיח, כותב שזו דעת ר' אלחנן. אבל הוא מקשה, שאחר כך כתבו תוספות שלא מועיל לומר "בתי תירש" במקום בנו מפני שהוא תנאי על מה שכתוב בתורה, לומר שמי אינו יורש יירש, אבל יכול לתת במתנה, וכתבו שמה שהגמרא בכבא בתרא קכו ע"ב מנמקת שזה לא מועיל מפני שהבן לא מחל, הוא לרווחא דמילתא, ובלאו הכי אי אפשר לשנות ירושה; והרי הגמרא שם דיברה לפי ר' יהודה, וזה כשיטת הרשב"א.

לעמ' 1295, מילואים להערה 332, אות ה

ה1. פד"ר, כרך ח, עמ' 8, כותב שחידושי ר' עקיבא איגר, כתובות נו ע"א, הכותב שהתנאי "על מנת שאין לך שאר וכסות" עניינו שהוא מקדש אותה בלי התחייבות שאר וכסות – סובר כרמב"ן. הוא מסביר שלדעת ר"ע איגר, בכל קניין שיוצרו חובות וזכויות, יוצר הקניין יכול להטיל בו מגבלות, שהקניין לא יגורר אחריו תוצאות מסוימות, ואין צורך בכך במשפטי התנאים; ולכן אם המקדש והאישה מצהירים מראש שהם רוצים שהנישואין יחולו בלי חיוב שאר וכסות, הבעל פטור.

לעמ' 1295, מילואים להערה 332, אות ו

21. חידושי ר' חיים מטלז, בבא מציעא נ ע"ב (עמ' קסט), עומד על כך שלפי הרשב"א, תנאי על מה שכתוב בתורה הוא התנאה בין הצדדים שבעל הזכות ימחל עליה, ואילו לפי הרמב"ן, אין זה תנאי בין אדם לחברו, אלא הדיבור הזה מועיל בממון. הוא מביא את שיטת הרמב"ן גם בחידושי שם, דף נא ע"א (עמ' קעא).
31. ראה בהשלמות לעמ' 904, נפקות מהמחלוקת כאן לעניין תנאי על שמירת כספים.

לעמ' 1296, מילואים להערה 347, אות א

אבל ר"ש שקאפ עצמו, כתובות, סימן מט, אות ד, כותב שאי אפשר לפרש שהתנאי בשאר וכסות מועיל מטעם סילוק, שהרי התנאי נעשה לפני שנוצר החיוב, ולא מועיל סילוק הבעל מנכסי אשתו לפני האירוסין (כפי שראינו בעמ' 213), ועוד, שגם אם הסתלק במשך האירוסין, הוא יכול לחזור בו עד הנישואין (ראה עמ' 488 שזו דעתו, וראה עמ' 187–190 שנחלקו בכך הפוסקים).

לעמ' 1296, מילואים להערה 347, אות ו

21. חידושי ר' שמעון יהודה כהן (שקאפ), כתובות, סימן מט, אות ד, כותב שאי אפשר לפרש שהתנאי בשאר וכסות מועיל מטעם שיעור, מכמה סיבות: (א) עניין שיעור הוא שאינו מקנה מה ששייר (כלומר, שהיה יכול להקנותו, ואינו מקנה אותו), והרי חיוב שאר וכסות חל בלי שיתחייב הבעל בפירוש, ואם כן, אינו יכול לקדש בלי חיוב זה. (ב) אפשר להקנות גוף ולשייר פירות (לדוגמה), מפני שהקונה לא יקנה מה שהמקנה אינו רוצה להקנות, והמקנה נשאר בעלים על הפירות, שהרי זכותו מעכבת שהקונה לא יהיה בעלים עליהם; אבל באישה לא שייך לומר שהיא

מילואים – השלמות

בעלים על עצמה, ולכן הקידושין מתפשטים גם על הדין של שאר וכסות, כיוון שאין מה שיעכב. (ג) שיור הוא בדבר הנקנה, וזכות שאר וכסות הוא זכות לאישה כלפי הבעל, ובקניין הקידושין הוא קונה אותה, ולא שייר כלום במה שקנה אותה, וממילא יתחייב בשאר וכסות.

לעמ' 1298, מילואים להערה 360, אות ז

11. שו"ת עדות ביעקב (בוטון), סימן עב (רה ע"ג), כותב שהמתנה על מה שכתוב בתורה בממון תנאו קיים מטעם מחילה, ולכן מועיל רק "על מנת שאין לך עלי שאר וכסות", אבל "דין שאר וכסות" אינו מועיל, והוא מסתמך על הריטב"א שהובא לעיל, אות א.

22. ר' שלמה ילזו, "עייכוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך ס' ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, עמ' נד, כותב שתנאי בשאר וכסות מועיל רק אם התכוון "על מנת שתמחל", אבל "על מנת שאין לך דין שאר וכסות" אינו מועיל. והוא כדעת חידושי הרשב"א, כתובות נו ע"א, שם.

33. שו"ת הרמ"ץ, או"ח, סימן ב, אות ח, כותב שר' יהודה סובר שמפרשים את האומר "על מנת שאין לך עלי" כאומר "על מנת שתמחל". עיין שם להסברו מדוע ר' מאיר אינו מפרש כך.

44. בית אהרן (ואלקין), בבא מציעא נא ע"ב (ד"ה ע"כ לא), כותב שתוספות, כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב), סוברים שלר' יהודה לא מועיל "על מנת שאין עלי דין שאר וכסות", ומועיל רק "על מנת שתמחלי", כדעת הרשב"א.

ענייני מחילה מספר "פגמים בחוזה"

(5) טעות עתידית במחילה

הדעת נותנת שכדין מתנה כך דין מחילה, שטעות בהתפתחות עתידית היא עילה לביטולה, כיוון שהצד הנמחל אינו מפסיד באופן מהותי מביטול המחילה, ולכן אין צורך להתחשב בדעתו. ואכן פוסקים רבים ביטלו מחילה בנימוק שהיא ניתנה בטעות, אף שהטעות התייחסה להתפתחות עתידית.

(א) הרא"ש³³¹ כותב שמעביד שהמחה את הפועל שלו אצל שולחני (חלפן כספים) שישלם לו את שכרו, והשולחני חזר בו מהסכמתו לשלם לו, גם הפועל יכול לחזור בו ממחילתו למעבידו, אפילו מחל לו בפירושו, מפני שזו מחילה בטעות. כאן הטעות נובעת מדבר שקרה אחרי המחילה – חזרת השולחני מהסכמתו, ובכל זאת כתב שהמחילה בטלה.

(ב) הב"ח³³² מסביר את הדעה³³³ שבאותם סוגי נזקי שכנים שלא מועילה חזקה עליהם (כגון עשן וריח בית הכסא), גם אם המזיק מביא ראייה ששכנו מחל לו, השכן יכול לחזור בו ממחילתו – שטעמה הוא שהניזוק יכול לומר שמחל בטעות, מפני שחשב שיוכל לסבול את הנזק והתברר לו שאינו יכול, ומחילה בטעות בטלה. והרי שם זוהי טעות הנוגעת לעתיד.

(ג) הרדב"ז³³⁴ נשאל על שמעון שיהיה שומר על תכשיט של ראובן, והפקיד את התכשיט ביד לוי, ונגנב מבית לוי, והתייאשו מלמצוא את הגנב, ושמעון התפשר עם לוי שישלם לו

³³¹ רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג (הובא בש"ך, חו"מ, סימן קכו, ס"ק טו), ותוספות הרא"ש, בבא מציעא ק"ב ע"א.

כך עולה גם מדברי הרא"ש במקום אחר: הרא"ש, בשיטה מקובצת, בבא קמא קה ע"א (ד"ה חיישינן), כותב שאף שבגזל פחות משווה פרוטה, מניחים שהנגזל מוחל לגזלן, הרי אם הדבר הגזול התייקר, חייב להשיב, מפני שייתכן שאילו ידע שיתייקר לא היה מוחל. משמע מדבריו שהמחילה בטלה בגלל הטעות, וזאת אף שזו טעות עתידית.

באותו עניין, כותב שו"ת משנה הלכות, חלק ה, סימן רצב, וחלק ט, סימן שעו, שבגזל פחות משווה פרוטה, אם אחר כך גזל ממנו עוד פחות משווה פרוטה, מתברר שמחילת הנגזל על הגזלה הראשונה הייתה בטעות, שכן אילו ידע שיגזל ממנו עוד, לא היה מוחל; זאת אף שזו טעות עתידית. והוא מיישב בזה את מה שמוכח מכמה מקורות (עיי' שם) שמצטרפת פחות משווה פרוטה השני לראשון.

³³² ב"ח, חו"מ, סימן קנה, סעיף סא.

הב"ח כותב שזה גם הטעם לכך שהאומר לחברו "קצע כסותי" או "שכור כדי" יכול לחזור בו (בבא קמא צב ע"א). ואין זה מובן, שהרי שם אין לומר שחשב שיוכל לסבול את נזק קריעת הכסות, שהרי זה דבר חד פעמי ולא דבר מתמשך שיש בו עניין של סיבולת; ובפשטות שם הטעם הוא שמניחים שהתכוון לומר "קצע ושלם", כפי שנימק סמ"ע, סימן שפ, ס"ק ג.

³³³ המובאת בטר, חו"מ, סימן קנה, סעיף סא.

³³⁴ שו"ת הרדב"ז, חלק א, סימן רעא.

הוא כותב ששמעון אינו יכול לטעון כלפי ראובן: "הלא ידעת על פשרתי עם לוי, ואם מחלת לי רק מפני שחשבת שלא ימצא התכשיט, מדוע לא תבעת ממני מה שנתן לי לוי? אלא מאן שהתכוונת למחול לי

פרק שמיני: טעות בכדאיות העסקה — "להוציא טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה"

כעשירית משווי התכשיט, וגם ראובן מחל לשמעון; אחר כך נמצאה הגנבה, וגבה לוי מהגנב את התכשיט. הוא פוסק שהתכשיט חוזר לבעליו, ראובן, ושמעון יחזיר ללוי מה שלקח ממנו, מפני שמחילה בטעות בטלה, והרי שמעון התפשר עם לוי וראובן מחל לשמעון רק בחושבם שלא יימצא התכשיט. זאת אף שהטעות הייתה בנוגע להתפתחות עתידית.

(ד) ר' חיים הלברשטאם³³⁵ כותב שראובן ושמעון שבררו בורר לקבוע כמה חייב ראובן לשלם לשמעון, ושמעון מחל לראובן על חיובו להישבע לו, ואחר כך מת הבורר, המחילה בטלה, מפני שעל דעת זה לא מחל לו. גם כאן, זוהי טעות של שינוי מצב אחרי המחילה, ובכל זאת פסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות.

(ה) ר' עובדיה יוסף³³⁶ נשאל על מלווה שמחל ללווה על חובו, ואחר כך פרע לו הלווה;

לגמרי, גם אם יימצא הגנב" — מפני שראובן יכול להשיב: "מאחר שנתן לך לוי רק דבר מועט, לא רציתי לתבוע ממך דבר מועט כזה".

³³⁵ שו"ת דברי חיים, חלק א, חו"מ, סימן ב.

³³⁶ שו"ת יביע אומר, חלק ג, חו"מ, סימן ג, אות יט.

פוסקים נוספים הסוברים שמחילה בטעות עתידית בטלה: שו"ת נודע ביהודה, מהדורא תניינא, חו"מ, סימן לב, כותב שאישה שמחלה על כתובתה לפני מתן הגט כדי שהבעל יסכים לגרש, ונמצא שהגט פסול וצריכה גט חדש, זו מחילה בטעות ובטלה, שהרי היא מחלה כדי שיגרשנה, ולא גירשה. זאת אף שהטעות נגעה לדבר שבעתיד. אבל ייתכן ששם הגט נכתב כבר בשעת המחילה, וזו טעות על דבר שבעבר.

* בכבא בתרא קלב ע"א נאמר שאם אדם נתן את כל נכסיו לאשתו במתנה, הפסידה את כתובתה, מפני שמחלה בכך על שעבוד כתובתה מנכסים אלו, ולכן אם היה חייב כסף, הנושה יכול לגבות מן הנכסים מכוח השעבוד שיש לו עליהם (אף שבמצב רגיל אינו יכול לגבות מפני שהנכסים משועבדים לכתובה). רשב"ם שם (ד"ה ותעמוד), מקשה, הרי זו מחילה בטעות, שאילו ידעה שהבעל חייב כסף לא הייתה מוחלת? הוא מתרץ, שאינה מחילה בטעות, מפני שזו הייתה מתנה גמורה באותה שעה, מפני שהבעל היה יכול לסלק את הנושה בכסף, שהרי בעל חוב גובה מכאן ולהבא. נראה שכוונתו היא, שגם אילו ידעה שהוא חייב כסף, הייתה סומכת על כך שהבעל יסלק את החוב בכסף והנושה לא יטרוף מהנכסים; ומה שבסופו של דבר טרף, הוא טעות עתידית, שאינה יכולה לבטל את המחילה. מקור ברוך (גינזבורג), חלק ב, סימן לג (עמ' שמח), מדייק מדברי הרשב"ם, שלפי הדעה (פסחים ל ע"ב) שבעל חוב גובה למפרע, זה מחילה בטעות, מפני שהתברר שבשעה שנתן הבעל את המתנה, הנכסים לא היו שלו.

שו"ת שואל ומשיב, מהדורא ד, חלק ג, סימן ג (ה ע"א), כותב (בעקבות הערת שו"ת מהרי"ק, שורש קכט) שהמפתה יתומה והבטיח לה שיישא אותה, ולא נשא אותה, חייב לשלם קנס, אף שמחלה, מפני שזו מחילה בטעות, שחשבה שיישא אותה. זאת אף שהטעות נבעה מהתפתחות עתידית, שלא נשא אותה.

ר' נסים יצחק מזרחי, בשו"ת בני בנימין, סימן ב (ז ע"א ע"ג), דן בתובע שמחל לנתבע על הרווחים שהיה חייב לו, על סמך הבטחת הנתבע שיפרע את הקרן, אבל הנמחל לא פרע; והוא פוסק שהמחילה בטלה מפני שהייתה בטעות, שהרי הוא מחל כדי שלא יצטרך לרדוף אחרי הנתבע, והתברר שהוא עדיין צריך לרדוף אחריו בשביל הקרן, ועל דעת זה לא מחל. זאת אף שהטעות מתייחסת לדבר שקרה אחרי המחילה — אי הפרעון. ר' בנימין נבון, שם, סימן ג (ט ע"א) כותב על אותו עניין, שאף שלא פרע הנתבע מיד, יכול לומר "זויו אנסוהו" (שלא היה לו כסף אז), כיוון שהמוחל לא התנה בפירוש שיפרע לו הכל מיד, כמו שכתב כנסת הגדולה, חו"מ, סימן רז, הגהות בית יוסף, אות רכז, בשם ספר מהרי"ל, בסופו, ליקוטי מהר"ש, סימן פט = הלכות ומנהגי מהר"ש, סימן קמב (הובא גם בשער משפט, סימן יב, ס"ק ד). כלומר, הוא סובר שהמחילה תקפה, מפני שלא מוכח שהייתה טעות, כיוון שלא היה תנאי מפורש (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(א), בעניין מוחל שלא ברור שטעה).

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שע, עוסק במחילת קהילה על מס שאדם מסוים היה חייב לה, וזו היתה מחילה בטעות שכן אחר כך השלטון הטיל מיסים נוספים על הקהילה; והוא אינו אומר שהמחילה תקפה מפני שהטעות נוגעת לדבר שאירע אחרי המחילה, אלא פסק מסיבה אחרת שהמחילה תקפה — עיין שם.

** לעיל, עמ' 323-333

* פסקה זו שייכת להערה 338

שו"ת איתן האורחי, סימן כה (הראשון), כתב על שותפים ב"אורנא" (זיכיון לעסק מסוים) שמחלו לאחד השותפים על חלקם, כנגד הבטחתו שיתן להם מיד את קרנם ואת רווחיהם, ולא נתן — שהמחילה בטלה, מפני שהם התכוונו שיקבלו זאת מיד, כפי שביקשו בשעה שמחלו. זאת אף שהטעות היא מכוח דבר שאירע אחרי המחילה.

ר' מלאכי הכהן, בשו"ת לחמי תודה, סימן יא (עה ע"א), כתב שמי שמחל על זכותו לגבות את חובו מנכסים מסוימים של החייב, מתוך שהיה בטוח שיוכל לגבות מנכסים אחרים של החייב, ואחר כך התברר לו שלא יוכל לגבות מנכסים אחרים של החייב, מפני שעבר הרבה זמן ולא הצליח בכך — זו מחילה בטעות, שהרי אילו ידע לא היה מוחל. זאת אף שזו טעות עתידית, שרק אחר כך השתנה המצב. אבל אפשר לומר שזו טעות במצב הדברים שבשעת המחילה, כיוון שאי"הצלתו מוכיחה שגם בשעת המחילה לא היה יכול לגבות. הוא מביא (בדף עה ע"ב) ראיה שזה נחשב מחילה בטעות, ממה ששו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קמז, אומר שנושים שעשו פשרה עם החייב מתוך הנחה שייגבו חצי מהחובות, ואחר כך התברר שיוכלו לגבות רק רבע, הפשרה בטלה מטעם טעות; וכל שכן כאן, שלא הצליח לגבות שום דבר מהחוב. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא ג, חלק ג, סימן קל (סא ע"ג), כתב שבעל שמחל לאשתו על חיובה להישבע בשעת גביית כתובתה, היא פטורה רק אם הוא טוען שמא, אבל אם הוא טוען ברי שכבר פרע, חייבת להישבע, מפני שמה שמחל לה היה אסמכתא, שחשב שלא תעזו לשקר מולו, ולכן זו מחילה בטעות. זאת אף שזו טעות על דבר עתיד.

שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לה ע"ב), עוסק בראובן שמחל לשמעון לפני בירור החשבון שביניהם, מפני שחשב שיהיה לו כסף ממקורות אחרים, ופוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות, שלא היה יכול לדעת שלא יהיה לו כסף ממקורות אחרים. בפשטות, כוונתו היא שקרה משהו אחרי המחילה שבגללו אין לו כסף ממקורות אחרים — וזו טעות עתידית. אבל אחר כך (בדף לט ע"ב) הוא כותב שראובן חשב שה"פאטור" (סוכן) בקושטניניה לא יעכב את המכס ואת הרווח, ויוכל לגבות ממון זה, והתברר ששמעון פשע וגרם שלא יוכל לגבות ממון זה, ולכן זו מחילה בטעות; וייתכן ששמעון פשע לפני המחילה, וזאת לא טעות עתידית.

שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטו, עוסק בשמעון שהתחייב לתת לראובן 24% לשנה בעסקא, ואחר כך שמעון הביע התנגדות, וראובן כתב בפנקסו 18%, כלומר שמחל על 6%, ושמעון לא הסכים גם לזה, וראובן עכשו תובע 24%, בטענה: "רצייתי לוותר לך על 6% כדי שלא אצטרך ללכת לדין, אבל עכשו שאני הולך לדין בכל אופן, איני רוצה לוותר לך". הוא מביא שר' נתן אשכנזי כתב שכיוון ששמעון יכול לחזור בו, גם ראובן יכול לחזור בו. ר"י דייטש מביא ראיה לסברה זו, משולחן ערוך, יו"ד, סימן רלו, סעיף ו, ששניים שגשבעו זה לזה ועבר אחד מהם על שבעתו, גם השני פטור, וכך כאן, המחל מחל רק על דעת שהנמחל יחזיק בפשרה, ועכשו שלא הסכים, המחל יכול לחזור בו. בעצם, הנימוק הוא שזו מחילה בטעות, כאשר הטעות היא בגלל דבר שקרה אחרי המחילה.

שו"ת שעות דרבנן, סימן ב (ו ע"ד), עוסק במי שמחל מפני שהנמחל הבטיח לתת לו סכום גדול, ובסוף לא נתן, ופוסק שהמחילה בטלה בגלל הטעות; זאת אף שזו טעות עתידית.

שו"ת שי למורא (יונה), סימן לד (לט ע"א), עוסק בשמעון ולוי שהיו חייבים כסף ליעקב, ולא יכלו שמעון ולוי לשלם, ויעקב מת, וראובן בן יעקב עשה שטר אחר על שמעון ולוי, ובו דחה את זמן הפרעון, שיפרעו בתשלומים מ"קוצה" (כנראה — סוג של סחורה), והשטר הושלש אצל שלישי, שיתנו לראובן בתנאי שיביא ראובן שטר הרשאה מאֲחיו לגבות עבורם (שהרי גם אֲחיו היו יורשים של יעקב); ראובן לא הביא הרשאה, והשלישי לא הסכים למסור לו את השטר בלי הרשאה, ולכן ראובן תבע את שמעון ולוי בשטר המקורי, בלי ההקלות שבשטר השני, בטענה: "התפשרתי ודחיתי את זמן הפרעון רק על דעת שיתנו לי הכל, אבל עכשו שנותנים לי רק שלישי החוב ולא את שני השלישים של שני אחיי — לא מחלתי על דעת זה". הוא פוסק (בדף לט ע"ג ע"ד) שאינו יכול לטעון שמחל על דעת שיקבל את כל החוב, ומביא ראיה מר' שמחה במרדכי, בבא בתרא, סימן תרה, האומר שהמקנה לחברו בקנין סודר מיטלטלין וכסף, המיטלטלין נקנים אף שמתבע אינו נקנה בקנין סודר, ואינו יכול לטעון שהסכים להקנות רק על דעת שכל ההקנה תתקיים; ומה שהר"ן על הרי"ף, גיטין י ע"ב (בדפי הרי"ף), אומר שהמוכר לחברו עציץ ורועים במשיכה, הכל בטל, כיוון שעציץ הוא קרקע שאינה נקנית במשיכה, הוא משום שברור שלא התכוון למכור את העציץ בלבד מפני שאז יצטרך

פרק שמיני: טעות בכדאיות העסקה — "להוציא טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה"

והוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שאילו ידע המלווה שהלווה יפרע את חובו, לא היה מוחל לו. זאת אף שעילת הטעות, הפירעון, התרחשה אחרי המחילה. לעומתם, ר' יוסף שטיינהארט³³⁷ כותב שמחילה בטעות כגון אם התגלה למוחל דבר שבעת המחילה היה נעלם ממנו, אבל אם קרה משהו אחרי המחילה, שאילו ידע שיקרה לא היה מוחל, המחילה תקפה. הוא מוכיח עיקרון זה, שהלא ברור שהמוחל לחייב משום שהוא עני, ואחר כך נפלה לחייב ירושה והתעשר, אינו יכול לחזור בו מן המחילה בטענה שמחל רק משום שהחייב היה עני. פוסקים נוספים הסתמכו על דבריו³³⁸.

להוציא את הזרעים מתוכו, וייפסדו, ועל דעת זה לא מכר. עוד נימק, שכאן אינו יכול לומר "מחלתי רק על דעת שאקבל הכל", שהרי הלווה משיב לו "הבא הרשאה, ותוכל לקחת הכל". אבל הוא אינו אומר שהמחילה תקפה מפני שהטעות מבוססת על דבר שקרה אחרי המחילה — אי יכולתו לגבות הכל, הרי שגם מחילה בטעות עתידית בטלה.

³³⁷ שו"ת זיכרון יוסף, חו"מ, סימן ד, דפים פט ע"ד, צא ע"ג (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סימן רמא, ס"ק ג, בערוך השולחן, חו"מ, סימן רמא, סעיף ו, בשו"ת ישכיל עבדי, חלק ו, חו"מ, סימן ח, אות א, בשו"ת אמרי משפט, חלק א, סימן יב, אות ד, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב, ד"ה ואמנם באם). בנידונו של זיכרון יוסף, בנות הורו שכבר קיבלו חלק בירושת אביהן, ומחלו בזה על "שטר חצי זכר" (זכות לקבל מהירושה סכום השווה למחצית ממה שכל בן מקבל); אבל אחר כך מתה בת הבן (שהייתה יתומה), ויש להניח שאילו ידעו שתמות, ויוכלו לקבל חלק בנכסיה, לא היו מוחלות.

זיכרון יוסף מביא ראיה מרמ"א, חו"מ, סימן רמו, סעיף יז, המביא את תרומת הדשן, שו"ת, סימן שיו, שכותב שמי שפירנס את חתנו יותר זמן משהתחייב, ואחר כך דרש מחתנו לשלם על כך, הרי אם הוא עשיר, והעשירים שבאותה מדינה היו רגילים לתת לחתנם שנה או שנתיים יותר משהתחייבו, והנסיבות מלמדות שאילו לא היה לו כנס ומריבה עם חתנו לא היה תובע ממנו כלום, יש אומדנא דמוכח שמחל לו על המזונות, עד שנולדה מריבה ביניהם, ולכן פטור החתן מלשלם; וגם אם הייתה מחלוקת כל כך גדולה ביניהם עד שגירש החתן את בתו, אינו יכול לתבוע את המזונות, ואין אומרים שזו מחילה בטעות כיוון שהאכיל אותו רק כשביל בתו ובתו נתגרשה, והטעם הוא שזו טעות עתידית. אבל יש להעיר ששם לא מדובר על מחילה אלא על מתנה, שאדם זן את חתנו בחינם, היינו במתנה.

³³⁸ שו"ת חזון נחום, סימן נו, בסופו, עוסק במלווה שמחל על חלק מחובו בערכאות על פי חוק, כרוב דעות הנושם בהסכמה (בפשיטת רגל), ואחר כך התעשר הלווה; והוא פוסק שהמחילה תקפה אף שאילו ידע על כך, לא היה מוחל. הוא מביא ראיה מהדין (שולחן ערוך, יו"ד, סימן רכח, סעיף יב; לעיל, הערה 304) שאין מתירים נדר על סמך "גולד" — דבר בלתי צפוי שאירע.

פסקי דין ירושלים — דיני ממונות, כרך א, עמ' קנא (הובא במאורות הדף היומי, בבא מציעא סו ע"ב, חלק ה, עמ' רכ), עוסק במי שקנה דירה מקבלן, והקבלן חתם על מסמך שנאמר בו שאין לו שום תביעה ממונית על הקונה אחרי שפרע את כל המחיר, ושאלם יש חוב כל שהוא, הקבלן מוחל; ומיד אחרי המחילה, העיריה חקקה חוק עזר שמחייב קבלן להתקין עמודי תאורה ליד בנין שבנה, והקבלן תבע מהקונה תשלום על התקנת עמודי תאורה, מפני שמחילתו הייתה בטעות. הוא פוסק שהמחילה תקפה על אף הטעות, מפני שזו טעות שבעתיד. הוא מסתמך על שו"ת נבחר מכסף, חו"מ, סימן צד; אבל שם לא נזכר עיקרון זה. ייתכן שהוא מתכוון לכך שהמהדיר שם מצייין את דברי ערוך השולחן שהזכרנו.

שו"ת שואל ונשאל, חלק ב, חו"מ, סימן טו, עוסק בראובן שביקש משמעון לקנות לו זהובים, וקנה, ומסרם לו, ואז שמעון היה משודך עם בתו, ולא ביקש מראובן שכר טרחה; ואחר כך נתבטל השידוך, ואז שמעון תבע ממנו שכר טרחה, באמרו שמחל על שכר הטרחה מאחר שהיה משודך עם בתו, וזו מחילה בטעות שהרי נתבטל השידוך. הוא פוסק על סמך דברי זכרון יוסף, שהמחילה תקפה, מפני שזו טעות עקב דבר שנולד אחר כך. יש להעיר שזאת לא ממש מחילה אלא מתן שירות בחינם בטעות.

תפארת ישראל, כתובות, פרק ד, בועז, אות א, כותב בשם אביו שמחילה בטעות עתידית — תקפה. פרישה, חו"מ, סימן קעו, סעיף טז, כותב ששותף שנהג בעסקי השותפות בשונה מן המוסכם, ודיוחו על כך לשותפו, והשותף האחר הסכים, אינו יכול לתבוע אותו לאחר מכן על השינוי, מפני שמחל לו על כך,

ייתכן שטעמם של פוסקים אלו הוא הנטייה של המשפט העברי לתת תוקף למחילה גם אם היא פגומה פגם כזה שפעולות משפטיות אחרות היו בטלות בגללו, וזאת מפני שמחילה היא פעולה שלילית, הורסת³³⁹.
 עוד אפשר לנמק זאת על פי העיקרון שאם לא מוכח שהמוחל טעה, המחילה תקפה³⁴⁰; ייתכן שגם אילו חשב המוחל על האפשרות שהדבר יקרה, היה מוחל, מפני שלא היה חושש שזה יקרה; ולא משנה שאילו ידע שהדבר יקרה לא היה מוחל, מפני שאדם שאינו יודע את העתיד אינו נחשב טועה, ואנשים רגילים לפעול על סמך המידע שהם יכולים להשיג בשעת מעשה³⁴¹.

וזאת אף שהסכים מפני שחשב שירוויחו מן השינוי, ואחר כך הפסידו בגלל השינוי. לכאורה השותף האחר יכול לטעון שזו הייתה מחילה בטעות. כנראה, הפרישה סבור שהמחילה תקפה מפני שזו טעות עתידית. נראה שגם ר' יעקב אופנהיים, צבי גאון יעקב, סימן יז, מבחין בין טעות במצב בהווה לבין טעות במצב בעתיד, שהרי הוא הסביר מדוע מחילה בטעות בטלה, ואילו החולץ ליבמתו על סמך הבטחתה לתת לו סכום כסף תמורת החליצה, החליצה כשרה גם אם לא נתנה (כתובות עד ע"א) — שמחילה בטעות היא כמעשה של שוטה בלי דעת (כיוון שפעל בלי לדעת עובדה חשובה), ולכן אינה תקפה, מה שאין כן בחליצה, שלא הייתה חסרה ליבם ידיעה בשעה שחלץ, כשהבטיחה לתת, והיה לו רצון גמור, ולכן לא משנה שאחר כך לא נתנה. לפי דבריו, גם במחילה, אם הטעות היא לגבי דבר שבעתיד, כמו בחליצה, היא תקפה.

³³⁹ על נטייה זו ראה לעיל, הערה 42.

³⁴⁰ ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ג).*

³⁴¹ אפשר להשוות זאת לדעת הרמב"ם, הלכות מכירה, פרק יא, הלכה ד, שאין אסמכתא במחילה, כלומר, אף שאין תוקף להתחייבות מותנית בדבר שבעתיד, מפני שמניחים שהמתחייב היה בטוח (סמך בדעתו — "אסמכתא") שלא יתקיים התנאי, ולכן לא גמר בדעתו להתחייב גם אם התנאי יתקיים, הרי במחילה, אם התקיים התנאי, המחילה תקפה, מפני שיתרו קל למחול מלהתחייב. כאן מרחיקים לכת ואומרים שמאחר שאין כאן תנאי מפורש, המוחל מוכן למחול גם אם לא יתקיים התנאי שמכללא.

* לעיל, עמ' 323-333

ה. פשרה בטעות

לדעת פרידמן³⁸³, "בפשרה יש משום 'קניית סיכון' או 'קניית דין'", ועל כן, "אם הסתבר לאחד הצדדים, לאחר מעשה, כי הפשרה לא הייתה מוצלחת מבחינתו, שכן הסיכון התממש בדרך שונה מזו שהעריך, אין מקום לטענת הטעות", אלא אם כן הטעות לא נכללה במסגרת הסיכון שנטלו הצדדים על עצמם בהסכם הפשרה³⁸⁴.

לפי המשפט העברי, אם בעל דין התפשר עם הצד שכנגדו, וויתר על זכות בגלל טעות עובדתית, ולא בגלל טענה עובדתית שנויה במחלוקת, הסכם הפשרה כמוהו ככל הסכם אחר, וניתן לבטלו³⁸⁵. הוא הדין אם לפי שורת הדין צד להסכם הפשרה היה זכאי למלוא זכויותיו, אך התפשר משום שלא ידע את הדין³⁸⁶.

³⁸³ פרידמן וכהן, חוזים, עמ' 736-741.

³⁸⁴ אם הסכם הפשרה הושג על ידי מרמה, זכאי הצד הנפגע לבטלו, כגון בפשרה שהושגה בעקבות הגשת תביעה משפטית או איום בהגשת תביעה משפטית, בעוד שהצד המאיים יודע שאין לו זכות על פי דין כנגד הצד השני. ראה פרידמן, שם, עמ' 738. על פשרה עקב כפייה, ראה סעיף 17, נספח ראשון.

³⁸⁵ שו"ת הרי"ף, סימן קד; ספר העיטור, פשרה (עה ע"ב במהד' רמ"י); שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן קט וסימן רעח; שו"ת מהרי"ק, שורש קיא; שו"ת הרשב"ש, סימן תקה (על אישה שמחלה לצד שכנגדה במסגרת פשרה מפני שחשבה שהודאתה תקפה, והתברר שאין הודאתה תקפה); סמ"ע, סימן כה, ס"ק ל; שו"ת מהריט"ץ, סימן רח (על מי ששילם לצד שכנגדו במסגרת פשרה בתמורה לכך שמחל לו על חובו, והתברר שאין למחילה תוקף); שו"ת משאת משה, חלק א, חו"מ, סימן סב (קסג ע"ב).

פרק שמיני: טעות בכדאיות העסקה – "להוציא טעות שאינה אלא בכדאיות העסקה"

אלא שפוסקים רבים סבורים³⁸⁷ שהדברים אמורים רק אם בעל סמכות הלכתית הטעה את הצד ואמר לו שאין הדין עמו, ועל סמך אמירה זו הסכים להתפשר, והתברר שאותו בעל סמכות הלכתית טעה. לעומת זאת, אם הצד טעה מעצמו לחשוב שאין הדין עמו, ולכן התפשר, הפשרה תקפה גם אם התברר שבאמת הדין היה עמו. אפשר לנמק זאת בכך, שבמצב זה אין לקבל את טענתו שאילו ידע שהדין נוטה לטובתו, לא היה מתפשר, שכן, כאמור, זהו טבעו של כל הסכם פשרה: נטילת הסיכון שהתדיינות לפי שורת הדין הייתה משיגה תוצאות טובות יותר, ומגיעת הסיכון שהתדיינות כזאת תביא לתוצאות טובות פחות. כלשונו של מהרשד"ם³⁸⁸: "אם כן, בטלת כל פשרה, שכולה לכאורה נעשית בטעות". רק אם בעל סמכות הלכתית טעה והטעה אותו, הוא זכאי לבטל את הפשרה, מפני שזהו סיכון לא צפוי, שהפוסק יטעה.

נחלת שבעה, סימן כד, אות ב, השני (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סימן רמא, ס"ק ג, ובערך ש"י, חו"מ, סימן רכז, סעיף ג), כותב שאם שני הצדדים לא ידעו את האמת, אין הצד הנפגע יכול לבטל את הפשרה, ורק אם הצד השני ידע את האמת, יכול הנפגע לבטל את הפשרה. אבל שו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן רסא, פוסק שבין כך ובין כך הוא יכול לבטל אותה.

מקורות אלו עסקו בפשרה שעשו בעלי הדין ביניהם לבין עצמם, אבל נראה שכן הדין גם אם שני הצדדים מסמיכים את בית הדין לפסוק על דרך פשרה.

רמ"א, חו"מ, סימן כה, סעיף ה, נוקט שפשרה בטעות בטלה רק אם הצד הטועה גילה את דעתו מראש שהוא עושה את הפשרה בגלל הנחה מסוימת, שהתבררה כמוטעית.

עוד יש לציין, שהפוסקים כתבו שפשרה שנעשתה בלי מעשה קניין אינה תקפה, מפני שהמתפשר יכול לטעון שטעה ולא ידע שהדיינים יקבעו שהפסיד כל כך: תוספות, סנהדרין ו ע"א (ד"ה צריכה) (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק א, סימן צח, ובשו"ת יביע אומר, חלק ו, חו"מ, סימן ה = פד"ר, כרך ו, עמ' 99); רא"ש, בבא מציעא, פרק ט, סימן מג, ותוספות הרא"ש, בבא מציעא קיב ע"א; נ"מקי יוסף, בבא מציעא סח ע"ב (בדפי הרי"ף); בית הבחירה, סנהדרין ו ע"א (ד"ה פשרה).

³⁸⁶ תשובות גאוני מורח ומערב, סימן קסג וסימן קצה; רמב"ם, הלכות סנהדרין, פרק ו, הלכה ה (הובא בתשב"ץ, חלק ב, סימן רכז, בשו"ת זקן אהרן, הלוי, סימן קנה, ובשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שצד); חידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א; טור, חו"מ, סימן כה, סעיף ז (הובא בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז, השני, דף לח ע"ב); שולחן ערוך, חו"מ, סימן כה, סעיף ה; שו"ת אבקת רוכל, סימן קמב; שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן יד.

שו"ת משפטים ישרים, חלק א, סימן קמה, כותב שאם ידע מראש שיש מחלוקת בין הדיינים האם הדין עמו, אף אם אחר כך הכריעו לטובתו, אין זה נחשב טעות שיכול לבטל מחמתה את הפשרה, ורק אם התברר לו דבר שלא ידע קודם כלל, זה נחשב טעות.

³⁸⁷ תשב"ץ, חלק ב, סימן ב וסימן סב (הובא בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא א, חלק ג, סימן רכב, בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סימן קמה, בתחילתו, ובישועות ישראל, סימן כה, עין משפט, ס"ק א); שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז (ד"ה ואני החתום); משכנות יעקב, סימן י.

אבל תשב"ץ, חלק ב, סימן רכז, ושו"ת מהרש"ם, חלק ג, סימן רסא (ד"ה וצ"ל), כותבים שהדין כך בין אם המתפשר טעה משום ששאל פוסק ואותו פוסק טעה והטעה את המתפשר, ובין אם המתפשר סבר מעצמו שכן הדין. וצריך עיון, שהרי התשב"ץ ומהרש"ם סותרים את עצמם.

ראה גם חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ג)*, בפרק על מחילה בטעות, שיש דעה שאם טעה מעצמו, המחילה תקפה, ואם הוטעה, אין המחילה תקפה.

שער משפט, סימן יב, ס"ק ב, כותב במסקנתו שהמתפשר אינו יכול לבטל את הפשרה בטענה שלא ידע שהדין עמו, מפני שדרכו של אדם להתפשר כדי להימנע מריבים גם אם הוא יודע שהדין עמו; וזאת בין אם התפשרו הצדדים בינם לבין עצמם, ובין אם דיינים עשו את הפשרה.

³⁸⁸ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן קטז.

על פשרה בטעות, ראה גם: שו"ת יד יוסף (דייטש), סימן קטז; חוק לישראל, מתנה, שם.

*לעיל, עמ' 348

מחילה על זכות⁶⁵, הודאה במה שאינו חייב⁶⁶, התחייבות לתת מתנה⁶⁷, השאלה⁶⁸ והקדש⁶⁹, שנעשו מחמת כפייה – אינם תקפים⁷⁰.

⁶⁵ רמב"ם, הלכות מכירה, פרק י, הלכה ג; שולחן ערוך, חו"מ, סימן רה, סעיף ג; שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתפג, וחלק ב, סימן רצח (הובא בפד"ר, כרך ה, עמ' 71); תשב"ץ, חלק ב, סימן רכו (שכיוון שלא פרע החייב מה שמחל לו הנושה, הרי הוא כאילו נותן לחייב עכשיו, ואין סיבה להבדיל בין נותן מתנה מיד ליד ובין פוטרו ממה שחייב לו); שו"ת זיכרון יהודה, סימן פ; בית יוסף, חו"מ, סימן רה, סעיף יב; שו"ת הרשב"ש, סימן קכג; שו"ת ר"א אבן טוואה (תשב"ץ, חוט המשולש, טור ג), סימן כז (הובא בשו"ת דמשק אליעזר, סימן נא); שו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז (אם יש עדים על הכפייה; הובא בשו"ת תורת משה, חו"מ, סימן יח); שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן עח; שו"ת דרכי נועם, חו"מ, סימן טז (רב ע"א); כיסא אליהו (ישראל), חו"מ, סימן רמא, ס"ק ה; שו"ת שער אשר, חו"מ, סימן יג, דף יח ע"ג (הובא בשו"ת מפי אהרן, חו"מ, סימן יב, דף סג ע"א). ראה גם: כנסת הגדולה, חו"מ, סימן רה, הגהות בית יוסף, אותיות פא-פד; פד"ר, כרך ח, עמ' 80. וראה נספח ראשון לסעיף זה, על אופן ההבחנה בין מחילה לפשרה לעניין זה.

דוגמאות למחילה עקב כפייה: שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן תתפג (הובא בשו"ת מהר"י בן לב, חלק ב, סימן מז), וחלק ב, סימן רצח (שם נאמר שהוציא אותה מביתו; הובא בכסף משנה, הלכות אישות, פרק יז, הלכה יט, וברמ"א, אהע"ז, סימן קה, סעיף ה),* כותב שבעל שהיה מתקוטט עם אשתו תמיד כדי שתסכים למחול על כתובתה, ומחלה לו כדי שתוכל לשבת עמו בשלווה, מחילתה בטלה אף שלא מסרה מודעא. וכך כותב שו"ת שושנים לדוד (צבאח), חלק ב, אהע"ז, סימן עו, על מצב שהתקוטטו תמיד, ומחלה על כתובתה כדי שיגרש אותה.

שו"ת הרשב"ש, סימן קכג, כותב שגם לדעה שמודעא של הערכאות פסולה, הרי אם הכפייה קצת ניכרת, ומסר המחול מודעא בערכאות, המחילה בטלה.

שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן אלף סא; תשב"ץ, חלק ב, סימן רכו; שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן מד; שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קטו; ושו"ת מנחת אלעזר, חלק ג, סימן לא* – כותבים שאם הכפייה ידועה, המחילה בטלה גם אם ביטל המחול את המודעא שנתן, כמו אם לא הייתה מודעא כלל. אבל המבי"ט שם כותב שאם ידעו העדים שהתבטל האונס בזמן ביטול המודעא, המחילה תקפה.

דעה חולקת: שו"ת הרי"ד, סימן צג (ד"ה ומאי דכתב מר כי הוא), כותב שאף אם הכפייה ידועה ומסר מודעא, הרי אם ביטל את המודעא לפני שמחל, המחילה תקפה. הרי שלדעתו מחילה בכפייה תקפה.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיט, כותב שגם במחילה גמורה, שהיא מתנה (כלומר, שלא קיבל המחול

* שהובא בפד"ר, כרך א, עמ' 266, ובשו"ת וזאת ליהודה (מסתלון), אהע"ז, סימן יב, ד"ה ומלכד כ"ז

דבר המורחה), ואף אם יודעים עדים על הכפייה, ומסר עליה מודעא, המחילה תקפה אם ביטל את המודעא, שהרי חידושי הרשב"א, גיטין לד ע"ב, כותב לעניין גט, שהמבטל מודעא, ביטלו דבריו אחרונים את דבריו הראשונים (המודעא), ואם זה מועיל בגט החמור, כל שכן במתנה; ואף שהר"ן חלק על הרשב"א, וסובר שלא מועיל ביטול מודעא אפילו לעניין מכר אם הכפייה ידועה, אין לדחות את דעת הרשב"א מפני קושיית הר"ן (וצריך עיון, שהרי הוא סותר את עצמו לסימן מד). והוא כותב שאף ספר העיטור, מודעא, ליד אות כח (דף מ ע"ג במהד' רמ"י), שכתב שאם הכפייה ידועה, ביטול מודעא אינו מועיל אפילו בקניין, מסכים שאם נשבע על ביטול המודעות, הביטול מועיל (נקודה זו הובאה בשו"ת סם חיי, סימן כה, דף נד ע"א).

סם חיי, שם, כותב שאם המוחל ביטל את המודעא שמסר, הנמחל יכול לומר "קים לי" כ' יונה (המובא בנימוקי יוסף, בבא בתרא כא ע"א, בדפי הרי"ף), שסובר שגם במתנה מועיל ביטול מודעא, שהמתנה קיימת. אבל נראה ש' יונה אומר כך על מקרה שהכפייה אינה ידועה, ואין זה כדעת מהרשד"ם. הוא מוסיף, שאם נשבע המוחל על המחילה, אינו יכול לערער עליה, שהרי בכך הוא עובר על השבועה מספק, כיוון שלר' יונה המחילה תקפה.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שלד, כותב שלפי ר"י בר ברזילי (להלן, הערה 70), הסבור שגם במתנה, אם הכפייה ידועה אבל לא מסר מודעא, המתנה תקפה — הרי אם מסר מודעא וביטל אותה, מועיל הביטול, והמתנה תקפה.

מקורות נוגדים: שו"ת הרמב"ם (מהד' בלאו), סימן שפה, כותב שבעל שהקניט את אשתו וקילל אותה והכה אותה, ואמר לה: "אם תרצי שלום, תמחלי לי על ה'מאזרח' [מעין כתובה] שלך, ואני אגרשך", ומרוב פחדה הסכימה — אם מסרה על כך מודעא בפני עדים שיודעים על הכפייה, המחילה בטלה. משמע שבלי מודעא, המחילה תקפה.

שו"ת הריב"ש, סימן שצה, דן באישה שמחלה לבעלה על חוב מסוים, והייתה שם כפייה, שכן הוא היה מכה אותה ואת בנה ומונע מהם מזונות. השואל מעלה אפשרות שהמחילה תקפה על אף הכפייה, כיוון שלא מסרה מודעא קודם המחילה, וגם אחרי המחילה אינה טוענת שהייתה כפייה. אבל המשיב אינו מתייחס לטענה זו.

לפרטים נוספים בעניין מחילה בכפייה, ראה נספח שני לסעיף זה.

ב. לשם מטרה זרה

לפי החוק, איום על הפעלת זכות שבדין נחשב כפייה אם הוא נעשה כדי להשיג מטרה זרה²¹⁹. בדוגמה שנקטנו לעיל, אם המשכיר מאיים שאם השוכר לא ימכור לו את מכוניתו, לא יחודש חוזה השכירות, והשוכר ייאלץ לעזוב את מקום מגוריו, יוכל השוכר לבטל אחר כך את חוזה מכירת המכונית.

נראה, שלפי המשפט העברי, אזהרה על הפעלת זכות אינה נחשבת איום אף אם היא נעשית למטרה שונה מזו שלשמה נועדה. הרא"ש נשאל לגבי אישה שלא ילדה לבעלה, ועקב כך בעלה איים עליה שיגרש אותה או שיישא אישה נוספת. בגלל חששה מאיום זה, נאותה האישה למחול לבעלה על זכויותיה הממוניות שבכתובה. לאחר מכן ביקשה האישה לבטל את מחילתה בטענה שמחלה רק עקב האיום של בעלה. הרא"ש²²⁰ דחה את טענתה, ואחד מנימוקיו הוא: "כי בדין היה עושה לישא אישה אחרת לקיים פריה ורביה, והיא שיחדתו בממון למנעו מלישא אחרת"²²¹. האיום לא פגם אפוא במחילה על זכויות הכתובה.

²¹⁹ ראה פרידמן וכהן, חוזים, עמ' 946.

²²⁰ שו"ת הרא"ש, כלל לח, סימן ז (הובא בטור, אהע"ז, סימן קיח, בשו"ת מהרי"ק, שורש קעו, בשו"ת בית יוסף, דיני כתובות, סימן ד, במשנה למלך, הלכות אישות, פרק יז, הלכה יט, בשו"ת תורת משה [בן מהרש"ש], חו"מ, סימן יח, ד"ה וכתב הרשב"א, בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, מהד' שצ"ב, סימן סח, דף קמד ע"ג, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צח, ובשו"ת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה; שולחן ערוך, אהע"ז, סימן קיח, סעיף יז (הובא בשו"ת תשורת ש"י, מהדורא קמא, סימן קלב, ובשו"ת מהרש"ם, חלק ז, סימן יח).

²²¹ אמנם הרא"ש נותן נימוקים נוספים, אך מן הפוסקים עולה שראו בנימוק זה נימוק העומד בפני עצמו. כך עולה מבאר היטב, אהע"ז, סימן קיח, ס"ק יא, משו"ת מהרי"ט"ן (להלן, הערה 222), משו"ת שואל ומשיב ומשו"ת נצח ישראל (להלן, הערה 223), שלמדו עיקרון זה מתשובת הרא"ש ופסקו על פיו במקרים דומים. לדיון בנימוקיו האחרים של הרא"ש, ראה: חלקת מחוקק, סימן קה, ס"ק טז, וסימן קיח, ס"ק כ; בית שמואל, סימן קה, ס"ק יד, וסימן קיח, ס"ק יח.

ראה לעיל, הערה 70, שמהרי"ק הבין שהרא"ש סובר כר"י בר ברזילי (שהבאנו שם), שמתנה באונס תקפה, וממילא גם מחילה באונס תקפה.

עוד יש להעיר, שמדברי הרא"ש אין זה ברור האם מחילת הכתובה נעשתה עקב דרישת הבעל, או שמא יזמה זאת האישה ("והיא שיחדתו בממון") כדי לרכך את לב בעלה. אם כאפשרות השנייה, הרי שאין מדובר בחוזה כפוי, שכן הבעל כלל לא דרש את המחילה, וזו כפייה עצמית (השווה לעיל, הערה 94). אלא שהדבר לא מנע מפוסקים מאוחרים יותר (ראה להלן) להקיש מדברי הרא"ש לדינו של חוזה כפוי.

שו"ת מהרש"ם, חו"מ, סימן יג, מוכיח מהרא"ש שם שמי שמאיים לתבוע את חברו בערכאות, אין זה כפייה, שהרי מי שבעל דינו אלם ואינו יכול להוציאו ממנו בדיני ישראל, רשאי להציל את שלו בערכאות של גויים. אלא שבנידונו לא הייתה מחילה בכפייה, אלא פירעון בכפייה.

* בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סימן כט, דף כה ע"ג

במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סימן סג, עמ' רלט במהד' תשע"א, 290

נספח ראשון

פשרה כפויה

א. הסוברים שדינה כמכר

הרמב"ם²⁴⁹ ושולחן ערוך²⁵⁰ כותבים שפשרה דינה כמכר לעניין כפייה.

²⁴⁹רמב"ם, הלכות מכירה, פרק י, הלכה ג (הובא בשו"ת שארית יהודה, טאיטאצאק, דף, פכ ע"ב). שו"ת לחם רב, סימן קעח וסימן קעט, ושו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עא (ד"ה דהנה בענין), כותבים שהרא"ש מסכים לרמב"ם שפשרה כמכר. אבל ראה להלן, הערה 261, שיש שכתבו שלדעת הרא"ש, פשרה כמתנה. על דעת הרא"ש בשאלה זו, ראה שו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז (השני), דף לח ע"ג-לט ע"א.

שו"ת מהרי"ט, חלק א, סימן לא, כותב על פי הרמב"ם, שגם אם בסופו של דבר קיבל התובע רק חלק מועט מתביעתו במסגרת הפשרה, דינה כמכר, כיוון שהייתה אפשרות שהמפשר יחייב את שכנגדו יותר; ובמיוחד אם התביעה לא היתה ברורה, שאז יש להניח שהסכים לפשרה מחשש שתידחה תביעתו לגמרי. בית יוסף, חו"מ, סימן רה, סעיף יב (הובא בשו"ת כרם שלמה (אמריליו), חו"מ, סימן יח, דף קל ע"ד), וסמ"ע, סימן רה, ס"ק ט, כותבים שפשרה כמכר גם לעניין נתבע שכפו עליו להתפשר, מפני שהיה עלול להפסיד בדין ולהתחייב לשלם את כל התביעה, ובזכות הפשרה הוא מתחייב לשלם רק חלק ממנה, ולכן הוא חייב לשלם את מה שהתחייב במסגרת הפשרה, גם אם הוא נכפה להסכים לה. אבל ר' שלמה חסון, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), דף פז ע"א, כותב ("לולא דברי בית יוסף") שמה שכתב הרמב"ם שפשרה כמכר הוא רק לגבי התובע, ולא לגבי הנתבע, שהרי מי שמוחל מפני שהחייב מעכב נכסים שלו, מחילתו נחשבת כמתנה, והיא בטלה בגלל הכפייה, אף שהוא מרוויח שחברו מחזיר לו את הנכסים כתוצאה מן המחילה, וכל שכן כאן, שהרווח שלו מהפשרה הוא רק שלא יצטרך לשלם את כל התביעה. ראה עוד לעיל, ליד ציון הערה 48, שמחילת חוב אינה נחשבת תמורה במכר לעניין זה, והרי מה שהנתבע מרוויח מהפשרה הוא רק שהתובע מוחל לו על חלק מחובו. שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עא (ד"ה וזה דלא), כותב שלפי הדעה שמי שכפו עליו לקנות, הקנייה בטלה (ראה לעיל, ליד ציון הערה 50), נתבע שכפו עליו להתפשר, הפשרה בטלה, שכן למעשה כפו עליו להוציא כסף כדי "לקנות את התביעה". על פשרה כפויה, ראה: שו"ת פרח מטה אהרן, חלק ב, סימן ז (דף יא ע"א-ע"ד, יב ע"ד); רבצמ"ח עוזיאל, השופט והמשפט, שער יב, פרק כז; פד"ר, כרך ד, עמ' 284-286.

²⁵⁰שולחן ערוך, חו"מ, סימן רה, סעיף ו.

בפשטות עולה מדבריהם, שתובע המוחל על חלק מהחוב במסגרת פשרה, כדי לקבל את שאר החוב, ועשה זאת מחמת כפייה²⁵¹, דינו כמוכר בכפייה. ויש לכך שתי השלכות עיקריות: (א) כמו שמכר בכפייה תקף אלא אם כן מסר מודעא מראש, כך גם מחילה חלקית שבפשרה תקפה גם אם נעשתה בכפייה, אלא אם כן מסר מודעא²⁵².

²⁵¹ הכוונה היא שהייתה כפייה מעבר לחששו שאם לא יסכים לפשרה, יפסיד הכול. לשאלה אם חשש זה עצמו נחשב כפייה, ראה להלן, ד.

²⁵² שו"ת הרשב"א, המיוחסות לרמב"ן, סימן רמו (הובא בשו"ת מהרי"ק, שורש קפו), כתב שאם לווה נשבע לפרוע חוב בזמן מסוים, וכשהגיע הזמן, הכריח השליט הנכרי את המלווה להאריך את הזמן, והמלווה מסר מודעא על כך, הארכת הזמן בטלה גם אם נתן למלווה קצת כסף בתמורה. שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"א), מדייק מדבריו שכיוון שקיבל קצת כסף, דינו כמכר, ובטל רק אם מסר מודעא. הוא מדייק גם בלשון הרשב"א שם, "וכל דליכא זווי, מחילה ומתנה באונס לאו כלום הוא", שאם קיבל קצת כסף ומחל סכום יותר גבוה, דינו כמכר. אבל הוא דוחה (בדף נג ע"ג) את ההוכחה, ששם דינו כמכר, משום שהלווה נתן למלווה קצת כסף מעבר לדמי החוב, והכסף בא מכיסו של הנותן (והחוב המקורי נשאר בשלמותו! שאם לא כן, הכסף יוצא מכיס אחד ונכנס לכיס אחר), מה שאין כן אם נתן לו מקצת דמי חובו, שאז לא נהנה המוחל כלום. הוא מעיר (בדף נג ע"א) ששו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצח (הובא בבית יוסף, חו"מ, סימן רה, סעיף יב), אומר שאישה שמחלה מקצת כתובתה לבעלה מחמת כפייה, המחילה בטלה גם בלי מודעא, מפני שאין לה גמירת דעת למחול, שהרי הכסף שהיא מקבלת הוא כסף שלה. על הסתירה בין תשובות הרשב"א, ראה שו"ת ר' יעקב לבית הלוי (מהד' שצ"ב), סימן סז (קלט ע"ג) וסימן סח (קמג ע"ד).

סם חיי, סימן כז (נח ע"ג), דוחה את הראיה משו"ת הרשב"א המיוחסות, שם, שמדובר בכגון שכפו על שמעון למחול על סכום מסוים שיטול דאובן מנכסיו של שמעון (ומוכיח שמועילה לשון מחילה בשמעון שמוחל דאובן אם דאובן ייטול דבר קצוב מנכסיו שמעון, מתשובות הרשב"א המובאת בבית יוסף, חו"מ, סימן רמא, מחודש ב, על "מה שתטול מנכסיו", שאומר שמועילה לשון מחילה במי שמוחל לחברו מה שיטול מנכסיו), וקיבל שמעון קצת כסף מראובן הנמחל "בתמורה" למחילה, שכיוון שהכסף הוא "ממונם" (כלומר, הכסף שהוא מקבל אינו קשור לכסף שהוא מוחל עליו), יש לו גמירת דעת למחול; אבל אם קיבל מקצת דמי החוב ומחל על שארית החוב, אין לו גמירת דעת למחול, מפני שאין כאן תמורה, אלא מקצת החוב נפרע ומקצת החוב נמחל בכפייה.

ר' יעקב לבית הלוי, שם, דף קלט ע"א (הובא בשו"ת סם חיי, סימן כה, דף נג ע"ג), מפרש שלפי הרמב"ם פשרה כפיה כמכר לעניין שאינה בטלה בלי מודעא, מפני שגם במקצת הכסף, יש לו גמירת דעת.

ר' שם טוב אבא, בשו"ת סם חיי, סימן כז (נו ע"ב), מסתמך על שו"ת הרשב"א המיוחסות, שם, שכתב שאם המוחל קיבל כסף, אפילו מתוך החוב שבלאו הכי היה חייב לו, יש לו גמירת דעת למחול. אשר לתשובת הרשב"א על המוחלת חלק מכתובתה, הוא מסביר ששם המחילה בטלה מפני שבשעת המחילה לא קיבלה כלום, שהרי מדובר בשמחלה בשעה שהייתה נשואה. והוא משווה זאת למה שהרא"ש (שלא מצאנו; ראה לעיל, הערה 75, שיש דעה יחידאית כזאת) אומר שבמכר בכפייה, גם אם נתן פחות משווי הקרקע, המכר תקף, וזאת אף שאסור לכפות על אחר למכור לו נכס במחיר נמוך, ואף על פי כן אומרים שגמר בדעתו למכור, ומוחל על שאר דמי הנכס. הוא כותב (בדף נו ע"ג) שהמוחזק יכול לומר "קים ליי" כשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שלד וסימן תיט, האומר שכל מי שהתפשר וקיבל כסף, דין פשרתו כמכר, והיא תקפה אם לא מסר מודעא. הוא מבדיל בין חיוב ברור לחיוב שאינו ברור, ובכל זאת כתב שהמוחזק יכול לומר "קים ליי" כדעה שכל מתפשר שקיבל כסף, דין פשרתו כמכר, גם אם החיוב היה ברור.

שו"ת דרכי נועם, חו"מ, סימן טז (רב ע"א), נוקט שהמוחל במסגרת פשרה שעושים דיינים, מחילתו בטלה רק אם מסר מודעא, כמו מכר, שהרי מחילה זו שונה ממחילה רגילה בכך שהיא צריכה קניין. הוא נשאל על אלמנה שהייתה נזונית מנכסי בעלה, והיתומים רצו שתיטול את כתובתה, כדי שתפסיק לקבל מזונות מנכסי בעלה, אבל דרשו שתישבע, ככל אלמנה הגובה כתובה, שלא נפרעה עדיין; והיא לא רצתה להישבע, והתפשרו, ונתנה לירושים סכום מסוים בתנאי שימחלו לה על חיובה להישבע. הוא פוסק (בדף רב ע"ג)

מכך נובעת עוד נפקות: שאם מסר מודעא, ואחר כך ביטל אותה, כמו שבמכר ביטול המודעא מקיים את המכר, כך גם במחילה חלקית שבפשרה, המחילה תקפה אם ביטל את המודעא. וכך אמנם פסק מהרשד"ם, שביטול מודעא מועיל כאן, גם אם ידוע שהיה כפויה²⁵³.

על פי הרמב"ם והבית יוסף (לעיל, הערה 249), שמחילתם על חיובה להישבע תקפה, שהרי אילו רצתה, לא הייתה תובעת את כתובתה, והייתה ממשיכה לקבל מזונות, ולכן הסכימו לפשרה, והם גומרים בדעתם למחול לה על חיוב השבועה, במיוחד לאור העובדה שתביעתם היא בספק, מפני שאינם יודעים האם לקחה מנכסי הבעל יותר מן המגיע לה, ולכן מחילתם על חיובה להישבע אינה ויתור כל כך משמעותי. הוא מוסיף לנמק, שהם לא היו כפויים להתפשר, מפני שיכלו להמתין ולתבוע ממנה להישבע. נראה שכוונתו היא, שאף שאילו המתינו, היו צריכים לשלם מזונות בינתיים, זה בגדר כפייה עצמית, שאינה נחשבת כפייה. שו"ת קרני ראם (אנקאווה), סימן טט, כתב שאישה שמחלה לבעלה על כתובתה כדי שייתן לה מזונות, זוהי מכירה, ולכן גם אם הייתה בכפייה, היא תקפה, כיוון שמכר בכפייה בטל רק אם הייתה מודעא. וזה כדעת מהרשד"ם. אבל ייתכן שבשני המקרים הללו יסכים הרשב"א, מפני שהתמורה שקיבל המחול אינה חלק מהחיוב המקורי.

²⁵³ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן מד. בנידונו, ראובן מחל לשמעון על חובותיו, כדי שחבריו של שמעון יסכימו להחזיר לו (לראובן) משכון שנתן להם. הוא מעלה אפשרות (נקודה זו הובאה בשו"ת מגן דוד (גיג), אהע"ז, סימן א, דף כ ע"א). שהיות שחברי שמעון היו יכולים שלא לתת את המשכון לראובן עד שימחל לשמעון, דין המחילה כדין מכר; אבל הוא מדייק משו"ת מהרי"ק, שורש קיח, שדינה כמתנה, מפני שמה שחברי שמעון עיכבו את משכונו היה שלא כדין, והיו חייבים להחזיר לו, כיוון שפרע לו כל מה שהיה חייב לו על המשכון; ומאחר שספק האם הוא כמכר או כמתנה, ובנידונו הייתה שבועה במחילה, החמיר כדעה שמועיל ביטול מודעא אפילו במתנה (רבנו יונה, המובא בנימוקי יוסף, בבא בתרא כא ע"א, בדפי הרי"ף, ורבותיו), ובמכר, רבים סוברים שמועיל ביטול מודעא.

ר"ח עשאל, בשו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ג), כתב שמהרשד"ם שם מסופק בשאלה זו. ר' שם טוב אבא, שם, סימן כו (נו ע"ב), דוחה את ראיית מהרשד"ם ממהרי"ק, מפני שבנידונו של מהרי"ק, ראובן נתן לשמעון שעבודים כדי להוציא מידו מה שהיה חייב לו, ולכן אומר מהרי"ק שחיוב ראובן בשעבודים בטל, כיוון שלא נהנה מתמורתם, אלא רק קיבל את הכסף שהיה מגיע לו, והיה מוחזק. כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שלד (הובא בשו"ת סם חיי, סימן כה, דף מג ע"ג), כתב שאם קיבל המחול כסף, גם אם אין סכום הכסף שקיבל שקול להנאת המחילה, דינה כמכר, לעניין שמועיל ביטול מודעא גם אם הכפייה ידועה. הוא מביא לכך ראייה מרשב"ם, בבא בתרא מ ע"ב (ד"ה גלוי), שכתב "דכיוון דאינו מקבל ממון במתנה" כו'; ומרמב"ם, הלכות מכירה, פרק י, הלכה ג, שכתב שפשרה היא מכר; ומשו"ת מהרי"ק, שורש קפה, שכתב "וכל דליכא זווי, מחילה ומתנה באונס אינה כלום". הוא מוכיח משו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, שאם נתבע מסרב לפרוע בגלל תביעה שיש לו על התובע או בגלל איזה טעם שאינו ידוע לנו, מפני שאפשר שיש לו דין, ובגלל זה התפשר עמו התובע, אין זה נחשב כפייה, והמחילה תקפה. שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ג), דוחה ראייה זו מהרא"ש, בכך שהרא"ש השווה פשרה למכר רק לעניין שצריך שיהיה ידוע שהייתה כפייה, אבל לא שצריך מודעא.

כמו כן, שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיט, כתב שמועיל ביטול מודעא בפשרה, במי שהתפשר מפני שהנתבע היה בורח ממנו ולא היה יכול להוציא ממנו כלום, שהרי לדעת ר"י ורבותיו וריב"ם בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סימן לב, אפילו במתנה בכפייה מועיל ביטול המודעא; ועוד שכאן אינו מתנה, שהרי שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, כתב שזה מכר, שאם לא כן בטלות כל הפשרות והמחילות; וכן מוכח מהרמב"ם, הלכות מכירה, פרק י, הלכה ג, שמחילה כמתנה רק אם הנמחל אינו מקבל דבר, ופשרה כמכר מפני שהתובע מקבל קצת מתביעתו, ובשביל זה מוחל על השאר, וזה כדעת הרא"ש; ולכן אם התובע קיבל קצת מהכסף שתבע, מועיל ביטול המודעא לקיים את הפשרה, כיוון שהיא כמכר, ובמכר מועיל ביטול מודעא; ועוד, שבשו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח, על תובע שחשב שלא תהיה לו ראייה, ולפיכך מחל מעט וגבה מעט, הביא "מקצת גדולים" שאומרים שגומר בעתו למחול גם תמורת כסף כל שהוא. שו"ת מהרי"ב בן לב, חלק ג, סימן כח, עוסק במשורכים, שהחתן המיועד היה חייב כסף לאבי הכלה, ואיים

(ב) כשם שבמכר, אם מסר מודעא מראש, שבה הוא מודיע שהוא מוכר רק מתוך כפייה, המודעא אינה מועילה אם לא ידוע לעדים שהוא אכן היה כפוי²⁵⁴, כך הוא הדין גם במחילה חלקית שבפשרה²⁵⁵.

כך פסק מהרשד"ם²⁵⁶ בעניין זה: הוא נשאל על ראובן, שהיה חבוש בבית סוהר בגלל נושיו הנכרים, והיה זקוק לכסף לשלם לנושיו כדי להשתחרר; ושמעון היה חייב כסף לראובן, אבל ראובן לא היה יכול לכופף את שמעון לשלם, שהרי היה כלוא, ושמעון התנה את הסכמתו לפרוע לו חלק מחובו בכך שראובן ימחל לו על השאר, וראובן הסכים. מהרשד"ם פוסק שהמחילה תקפה אפילו מסר מודעא, מפני ש"אגב וזוי גמר ומקנה", שהרי מחל קצת ומקבל קצת, והייתה כאן רק כפייה עצמית, שאינה נחשבת כפייה²⁵⁷.

שלא יישא את בתו לאישה אם לא ימחל לו על החוב. הוא מעלה אפשרות שזה נחשב מכר ולא מתנה, כמו שכתב שו"ת מהרי"ק, שורש קפה, שאין צורך שהנאתו תהיה שווה למה שנתן לו חברו תמורתו, ואם כן, מועיל ביטול מודעא.

שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ג), פוסק כמהרשד"ם, שמועיל ביטול מודעא בפשרה, מפני שיש דעה שגם במתנה מועיל ביטול מודעא. אבל הוא חולק על מה שכתב מהרשד"ם שגם לדעת הרא"ש (סובר שבמתנה לא מועיל ביטול מודעא) מועיל ביטול מודעא מפני שפשרה כמכר.

שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן כג, כותב שאם ביטל את המודעא, אבל לפני כן מסר מודעא על הביטול, הפשרה בטלה; ואף שלא"ש במצב כזה המודעא בטלה, מכל מקום אין לצרף את דעתו לדעת הרמב"ם, האומר שפשרה כמכר, מפני שאולי הרא"ש סובר שפשרה כמתנה, שאם הכפייה ידועה, המתנה בטלה גם אם לא מסר מודעא.

²⁵⁴ כפי שראינו לעיל, ליד ציון הערה 177.

²⁵⁵ כך הסבירו הגהת מהר"ע (ר' עוזר מקלימנטוב), על באר היטב, חו"מ, סימן רה, ס"ק י (הובא בשו"ת מנחת אלעזר, חלק ג, סימן לא), ושו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ב-ע"ג, נד ע"א), שהרמב"ם, בא לומר שאם הכפייה אינה ידועה, אין תוקף למודעא. בפשטות, גם דברי שולחן ערוך (לעיל, הערה 250) מוסבים על כך.

כמו כן, שו"ת הרי"ף, סימן רפה, עוסק במי שמסר מודעא בפני עדים, שהוא עושה פשרה בכפייה, וכותב שרק אם ברור לעדים שהיה אונס, הפשרה בטלה. וכך פסק שו"ת חוות יאיר, סימן מ.

ר' יעקב בן הרא"ש, בשו"ת זיכרון יהודה, סימן עג (ד"ה תשובה), מביא שר"י בן מיגאש ור' מאיר הלוי, על בבא בתרא מ ע"א, כתבו שאם ראובן תובע משמעון "תן לי כך וכך שיש לי בידך", והשיב שמעון "לא היו דברים מעולם", והוצרך לעשות עמו פשרה, אם הוא מצייט לדין. אין תוקף למודעא, כמו שאין תוקף למודעא על מכר אם העדים אינם יודעים על הכפייה. לפנינו, יד רמה, בבא בתרא, פרק ג, סימן קח, אומר רק שדברי התלמוד שם, שאין כותבים מודעא במי שלא מצייט לדין, אמורים בפשרה.

שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"א), מסביר שזה גם טעמו של שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה (הובא גם בשו"ת משפט צדק, חלק ב, סימן יז (השני), דף לח ע"ג, ובשו"ת ר' יעקב לבית הלוי (מהר"ש צ"ב), סימן סח, דף קמג ע"ב ודף קמד ע"ב), שכתב שאם ראובן תובע משמעון מאה ושמעון מודה לו בשמונים, והתפשרו; ומסר ראובן מודעא על הפשרה, הפשרה תקפה, מפני שלא ידוע על כפייה.

גם נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט, כותב שפשרה כמכר לעניין שמודעא בלא כפייה אינה מועילה, ורק במתנה היא מועילה, כפי שהסביר הרשב"ם (לעיל, ליד ציון הערה 190), שעצם מסירת המודעא מוכיחה שנכפה, ואילו בפשרה ייתכן שבאמת לא נכפה, אלא הוא מוסר מודעא כדי שאם יתברר שהדין עמו, יבטל את הפשרה; וגם לדעת החולקים על הרשב"ם, אין זה הוגן שיוכל לעשות פשרה ולמסור מודעא שתאפשר לו לחזור מהפשרה, בעוד שבעל דינו לא יוכל לחזור בו.

²⁵⁶ שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיח (הובא בשו"ת ויאמר יצחק, חלק א, אה"ע"ז, סימן קכ, ובשו"ת עולת שמואל, פלורנטין, חו"מ, סימן כב). ראה בשמו לעיל, הערה 90, שהמחילה תקפה מפני שזו כפייה עצמית.
²⁵⁷ הוא מביא ראייה משו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, האומר שמועילה פשרה גם אם מסר מודעא. אבל לעיל, הערה 255, הבאנו הסבר אחר לרא"ש, שבנידונו לא היו עדים לדבריו.

ב. הסוברים שאין דינה כמכר

לפי רוב הפוסקים, מחילה חלקית דינה כמתנה לעניין הנפקויות דלעיל, אף שקיבל המוחל דבר בתמורה למחילתו.

הראשון לפוסקים כך הוא הרשב"א²⁵⁸. הוא פסק, שמי שמחל על מקצת חובו מפני שלולא זה היה מפסיד הכול, בגלל כפירת הנתבע, מחילתו בטלה, ואף שקיבל מקצת הכסף, אין אומרים שבגלל הכסף גמר בדעתו והקנה למרות הכפייה, כפי שאומרים במכר בכפייה (אם לא מסר מודעא), מפני שזה נאמר דווקא במוכר שקיבל את כל שווי הנכס²⁵⁹, אבל כאן קיבל רק מקצת מחובו; וגם לפי הדעה²⁶⁰ שמכר בכפייה תקף גם אם קיבל רק מקצת שווי הנכס, הדין כך רק בקרקע, מפני שאין אונאה בקרקע²⁶¹.

כך היא גם דעת הפוסקים שנביא להלן, ד, בסמוך לתשובת הרשב"א, שעסקו במחילה חלקית בלי מודעא, ופסקו שהמחילה בטלה.

העומדים בשיטה זו טוענים שגם הרמב"ם ושולחן ערוך מסכימים למה שאמר הרשב"א, ואת דברי הרמב"ם הנ"ל (ושולחן ערוך בעקבותיו) שפשרה כמכר, הם מפרשים בצמצום, כלהלן:

²⁵⁸ שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעח. נביא את דבריו להלן, ליד ציון הערה 274, בהרחבה. כמו כן, שו"ת הרשב"א, חלק ג, סימן קב (הובא בשולחן ערוך, חו"מ, סימן יב, סעיף יא), כותב שמי שעשה פשרה מפני שבעל דינו איים שימסור אותו למלך, הפשרה בטלה, מפני שהיא כמתנה.
²⁵⁹ כפי שראינו לעיל, ליד ציון הערה 75.

²⁶⁰ לעיל, ליד ציון הערה 77.

²⁶¹ שו"ת מהר"י בן לב, חלק ג, סימן כח, כותב שמשו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה, נראה לכאורה שדין פשרה כדין מתנה, שהרי כתב שאם החייב כופר, ולכן הנושה צריך להתפשר עמו ולמחול לו על חלק מן התביעה, גם בלא מודעא המחילה בטלה, מפני שהכפייה ידועה לכל, להיות שלא רצה החייב לתת לו את כל תביעתו, הוצרך להתפשר עמו. אבל הוא כותב שאפשר לפרש אחרת את התשובה. גם שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ד), מביא ראיה משו"ת הרא"ש, שם, הכותב בסוף תשובתו, שגם בלי מודעא, אם התובע מחל לנתבע באופן חלקי מפני שהנתבע כפר בכול, המחילה בטלה, אם הכפייה ידועה.

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן תיט, מוסר שר' שמואל יפה פסק לגבי מי שהתפשר מפני שהנתבע היה בורח ממנו, ומסר מודעא וביטל אותה, שאין תוקף לביטול המודעא, מפני שפשרה זו היא מתנה ולא מכירה. ראה הערה 253, שמהרשד"ם עצמו חלק עליו.

ר' שם טוב אבא, בשו"ת סם חיי, סימן כו (נו ע"ג), כותב שלפי רבנו יונה (לעיל, ליד ציון הערה 77), שמכירת מיטלטלין תמורת פחות משוויים, דינה כמתנה, לעניין שהיא בטלה גם בלי מודעא אם הייתה כפייה, כך הדין גם לעניין מחילה של פשרה. יש להוסיף, שמי שחולק על ר' יונה סובר שגם בקרקע, מכר תמורת פחות משווי, דינו כמתנה לעניין זה (כפי שראינו לעיל, ליד ציון הערה 75), ואכן, הרשב"א כתב שמשום כך פשרה כמתנה.

שו"ת זכר חיים (שוחט), סימן י, דן בשמעון שהיה חייב לראובן חמש מאות, ונתן לראובן שטרי חוב ("וועקסיל") על סכום זה כביטחון, ושמעון הציע לתת לו פשתן בשווי מאתיים וחמישים, ויחזיר לו את השטרות, ולא הסכים לתת לראובן את הפשתן עד שימחל לו על השטרות, מפני ששמעון היה אלים; והסכימו להשליש את השטרות והפשתן ביד שלישי, ושמעון התנה עם השלישי שלא יקבל עיקול על השטרות, וראובן הסכים לכך. בתחילה (בענף א) הוא כותב שמחילת ראובן על הזכות לקבל את השטרות תקפה, אף שהייתה בכפייה, מפני שהיא כמו מכר בכפייה, שהרי ראובן מקבל את הפשתן תמורת מחילתו, ועל כן גמר בדעתו ומחל על חובו; וזה כדעה לעיל א. אבל אחר כך (בענף ב) כתב שחכמי הדור חייבים להציל את ראובן מיד שמעון העושקו, שבא בתחבולות לגזול את ראובן, מפני שהיו אומדנות המוכחות היטב שהוא רוצה לעשקו, ולכן חייבים לקבל עיקול על השטרות כבקשת ראובן, שחזר בו ממחילתו.

(א) הרמב"ם דיבר על פשרה מחמת ספק בדין: מהר"ם מלובלין²⁶² כותב שרק אם יש אפשרות שהתובע יפסיד הכול בדין או שיקבל הכול בדין, והתפשרו, הפשרה היא כמכר, לעניין שאין מועילה מודעה אם הכפייה אינה ידועה, מפני שקיבל את כל שווי תביעתו (שהרי זהו הסכום שאדם אחר היה מוכן לשלם לו בעד הסיכוי שיזכה בדין), ו"אגב זווי גמר ומקנה". לעומת זאת, אם אין סכנה שהתובע יפסיד הכול בדין (כגון שיש לו שטר המוכיח את טענתו), ובכל זאת נאלץ להתפשר ולמחול על חלק מן החוב עקב כפייה כלשהי, הפשרה היא כמתנה, ומועילה מודעה גם אם הכפייה אינה ידועה²⁶³.

²⁶² שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן כג (הובא בשו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא, דף רלג ע"ב). במקרה של מהר"ם, הנושה נאלץ להתפשר מפני שלא היה יכול להביא את הנתבע לדין. במקרה של מכתם לדוד, היה לנושה שטר, אבל הנתבע היה אלם.

²⁶³ הוא מביא ראיה משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רצח (הובא בבית יוסף, חו"מ, סימן רה, סעיף יב), הכותב על המחלת מקצת כתובתה, שדינה כמתנה לעניין שאינה צריכה מודעה. עוד הוא מוכיח ממה שנימק בית יוסף, שם, שפשרה כמכר מפני שהמתפשר מפחד שיפסיד את כל תביעתו — משמע שרק אם יש חשש כזה, דינה כמכר. הוא מביא ראיה גם ממה שכתב הטור (שהבאנו לעיל, הערה 80), שאם הכופה כפה את המוכר לגבי סכום הכסף, למכור בפחות משווייה, אף בקרקע המכר בטל, כמו במתנה בכפייה — הרי שמכר בפחות משווייה נחשב מתנה, וגם מחילה חלקית בכפייה היא כמכר כפוי בפחות משווי.

גם שו"ת לחם רב, סימן קעז וסימן קעט, כותב שאם הנתבע היה חייב לתובע חיוב ברור, ומחל התובע על חלק מהחוב כדי שיוכל לגבות את השאר, זה נחשב מחילה שהיא כמתנה, ודי במודעה או שהכפייה תהיה ידועה. הוא מביא ראיה משו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעז (לעיל, הערה 258). בסימן קעט, הוא כותב שדינה כמתנה, לעניין שגם אם ביטל את המודעה, המחילה בטלה.

גם שו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק א, סימן עא (ד"ה ובר מן דין), כותב שפשרה דומה למכר רק אם לא היה ידוע מי מהצדדים יזכה בדין, אבל אם היה ידוע מי יזכה, והתפשר, אינו מרוויח כלום, והוא כנותן מתנה בכפייה.

מכתם לדוד שם (רלג ע"ג) מביא שגם שו"ת לחם רב, סימן מז וסימן קעז, כותב שפשרה עם מי שמסרב לפרוע, כשאינן טענות, היא כמתנה. הוא מדייק כך גם משו"ת המבי"ט, חלק ב, סימן ק.

גם שו"ת נדיב לב, חלק א, חו"מ, סימן מה, כותב (על פי שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן מט, וחקרי לב, חו"מ, חלק ב, סי' ח, דף ו ע"ד), שפשרה כמכר רק אם המתפשר מסופק אם יזכה בדין, אבל אם הוא תובע דבר מבורר, שאינו חושש שיפסיד בדין, אלא שהנתבע הוא אלם, ואינו יכול להוציא מידו, ולכן התובע מתפשר כדי להוציא ממנו חלק מתביעתו, הרי זה כמתנה, ובטל גם בלי מודעה.

שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ד), כותב שמה שכתב בית יוסף, חו"מ, סימן רה, סעיף יב, שפשרה כמכר לעניין שצריך מודעה גם אם ידוע שנכפה, הוא אם התובע אינו טוען טענת כרי, ואינו יודע מהו הדין, ואינו יודע אם יזכה בדין, ולכן הוא גומר בדעתו למחול, מפני שכל מה שמקבל הוא רווח בשבילו, שהרי הוא עלול להפסיד הכול, שמה לפי הדין לא מגיע לו כלום; אבל אם התפשר מפני שהנתבע כופר, מה שהנתבע משלם לו אינו רווח בשבילו, מפני שבלאו הכי היה חייב לו.

שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, מוכיח הבחנה זו גם מבית יוסף, שם, שהסביר את דברי הרמב"ם שפשרה כמכר לעניין כפייה, מפני שהתובע והנתבע מסכימים לה, כיוון שכל אחד חושש שיפסיד יותר בדין; לפי טעם זה, דברי הרמב"ם אמורים רק במי שהתפשר מפני שחושש שיפסיד בדין, אבל אם התובע מתפשר רק מפני שהנתבע כופר בשקר, ואין לו ראיות נגדו, ואחר כך מצא עדים, הרי זה פשרה בכפייה, והיא בטלה.

כמו כן, קצות החושן, סימן רה, ס"ק ב, הסביר שהרמב"ם מדבר במצב שלא ברור מי יזכה בדין, אבל אם ברור לתובע שהדין עמו אלא שהנתבע כופר, זה כפייה גמורה, כמו שכתב הרשב"א. יש להעיר שברמב"ם משמע שהייתה כפייה אחרת, ובמקרה של הרשב"א עצם הכפירה היא הכפייה.

כך כתב גם שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קטו, שאם הייתה לתובע עדות ברורה, ובכל זאת התפשר עם

(ב) הרמב"ם דיבר רק על פשרה שאין בה מחילת ממון: הרשב"ץ²⁶⁴ מסביר, שמה שכתב הרמב"ם שפשרה כמכר, וממילא היא תקפה אפילו בכפייה (אם לא מסר מודעא), הוא בפשרה שאין בה מחילת ממון כלל, כגון בחלוקת שיתוף, אבל אם יש בה מחילת ממון, גם אם החייב שילם לו כסף במסגרת הפשרה, הפשרה כמתנה, והיא בטלה אף בלי מודעא. כמו כן, ר' אברהם אבן טוואה²⁶⁵ כותב לעניין מודעא בלי כפייה, שהרמב"ם אינו מתכוון לפשרה שבה התובע מוחל על חלק מן החוב והנתבע פורע חלק ממנו, שהרי המחילה שבפשרה כזאת דינה כמתנה; ואין לומר שמאחר שהוא מקבל קצת מתביעתו, דינה כמכר, שהרי מי שמוכר מקבל כסף בשווי כל החפץ, ואילו המתפשר אינו מקבל כלום בעד החלק שהוא מותר עליו. לכן הוא מפרש, שהרמב"ם מדבר רק על פשרה שאין בה מחילת ממון, אלא כגון פשרה בחלוקת נכסים, שבה כפה אחד על חברו להתפשר כרצונו, או כגון שתי

הנתבע מפני שהיה אלים וסירב לפרוע, פשרה זו כמתנה, ובטלה אם הייתה כפייה, מפני שאין אדם עשוי למחול על זכותו שידועה לכול; ודווקא אם יש ביניהם טענות שאי אפשר לבררן בבית דין, או שיש חיוב שבוועה, הפשרה כמכר. הוא כותב שאם הייתה פשרה בתביעה מסוימת ומחילה בתביעה אחרת, המחילה נחשבת כמתנה.

גם שו"ת דיברות אליהו, חלק ה, סימן צא, כותב שפשרה כמכר רק במקום שיש ספק בעצם קיום החוב, וכל בעל דין חושש שיפסיד הכול; אבל אם ברור שיש חוב, אלא שהם מתפשרים מפני שאין לנתבע במה לשלם, אין זה כמכר, ולכן אם הייתה כפייה, הפשרה בטלה אף בלי מודעא, שהרי ברור שמי שמתפשר עם גולן שיחזיר חלק מהגול, אינו כמו מכר, שהרי מוכר מקבל תמורה גמורה, ואילו כאן המתפשר מפסיד. שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צח, דן במי שהתחייב בכפייה במסגרת פשרה לשלם מה שלא היה חייב לשלם מן הדין, וכותב שאין דינה כמכר, מפני שרק אם מראש היה פסק הדין מסופק, והתפשרו, הפשרה קיימת על אף הכפייה (אלא אם כן עשה מודעא), מפני שקיבל תמורה, שהיה עלול להפסיד הכול; אבל אם היה ברור מראש שהנתבע פטור, וכפה עליו התובע להתפשר עמו, הפשרה בטלה, כמו מתנה בכפייה. נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט, מביא את דבריו לעניין מחילה באונס במסגרת פשרה, ואז הצד השני הוא שהיה ברור שהנתבע חייב.

בדומה לזה, ב"ח, חו"מ, סימן רה, סעיף טז (הובא בפתחי תשובה, חו"מ, סימן רה, ס"ק ה, בשו"ת כרם שלמה, אמריליו, חו"מ, סימן יח, דף קלא ע"א, ואצל ר' שלמה בן שמעון, "הסכמה בערכאות דינה כמתנה כפויה", שערי צדק ט, תשס"ח, עמ' 268), כותב שאם היה ברור שהנתבע פטור, אלא שהתובע איים שילשין עליו ולכן הנתבע נאלץ לשלם לו במסגרת פשרה, תשלום זה אינו כמכר. שו"ת דיברות אליהו, חלק ה, סימן צא, מביא את דבריו לעניין מחילה, למקרה שהיה ברור שהנתבע חייב. ראה בעניין זה: שו"ת ושב הכהן, סימן כח.

²⁶⁴ תשב"ץ, חלק ב, סימן רכו.

כמו כן, תשב"ץ, חלק ב, סימן קסט, עוסק באדם שמחל לשותפו מתוך כפייה, מפני שמסר אותו ביד גויים, ומחל לו על תנאי שיחזיר חפצים שנשארו בעין מהשותפות, כך שזו מחילה חלקית. בכל זאת הוא פוסק שהמחילה בטלה מפני שנעשתה מתוך כפייה, אף שלא מסר מודעא, מפני שהכופה על אחר שיניח לו את ממונו, הוא גולן, ומכירה לגולן בטלה אף בלי מודעא (כפי שראינו לעיל, ליד ציון הערה 55).

כמו כן, שו"ת תורת משה (בן מהרח"ש), חו"מ, סימן יח (ד"ה ועוד יש), עוסק בשמעון שתבע מראובן שייתן לו חשבון על כספי השותפות, והשיב לו שביאי (שמעון) חמש מאות בתורת "שיגורו" (ביטחון) ואחר כך ייתן חשבון; ולא היה לשמעון כסף מזומן, ולכן מחל לו שמעון על חלק מהחוב. הוא פוסק (בד"ה וכתב הרשב"א) שהמחילה בטלה אף בלי מודעא, מפני שהכפייה ידועה, שהרי ראובן נהג שלא כדין בסירובו לתת חשבון לשמעון אם לא יביא חמש מאות לביטחון. הוא מסביר (בד"ה ואין לבעל), שאף שמחל רק על חלק מהחוב, דינו כמחילה, ומה שכתב הרמב"ם שפשרה כמכר אמור רק אם עמדו בדין והתפשרו כדרך המתפשרים, ולא במחילה חלקית, שהיא כמי שגול ואחר כך ביקש מן הנגול שימחל על חלק מהגולה. ²⁶⁵ שו"ת ר"א אבן טוואה (תשב"ץ, חוט המשולש, טור ג), סימן כז (הובא בשו"ת דמשק אליעזר, סימן נא).

* בפד"ר, כרך טו, עמ' 286

ספינות שנפגשו בנהר זו מול זו, ויש בו מקום רק לאחת מהן לעבור, שצריכות לעשות פשרה, שבעל ספינה אחת ישלם לחברו כדי שייתן לו לעבור לפניו²⁶⁶, או פשרה של הרווחת זמן, שאין בה מחילת ממון; אבל במתנה או במחילה, בין ככול ובין במקצת, מועילה מודעה גם אם הכפייה אינה ידועה. בנידונו, היה לראובן פיקדון ביד שמעון, ושמעון סירב להחזיר לו אותו עד שימחל לו על כל חובותיו מן המשא והמתן שהיה ביניהם; וראובן הוכרח למחול לו, אלא שלפני המחילה, מסר מודעה בפני עדים שמחל רק בגלל הכפייה שבכפירת שמעון בפיקדונו. והוא פוסק על פי האמור, שהמודעה חלה, אף שהעדים לא ידעו על אונסו²⁶⁷.

(ג) הרמב"ם דיבר רק על מודעה בלי אונס: ר' חיים עשאל²⁶⁸ כותב שמה שכתב הרמב"ם שפשרה כמכר הוא רק לעניין שמודעה אינה מועילה בה אם הכפייה אינה ידועה, כמו במכר; אבל אם הכפייה ידועה, הפשרה בטלה גם בלי מודעה (שלא כמכר), מפני שקיבל רק מקצת מן הכסף.

ג. הבחנות שונות

הפוסקים עשו הבחנות שונות בדיון זה (ולא כדי ליישב את הרמב"ם). נתיבות המשפט²⁶⁹ אומר, שאם הנתבע כפה על התובע להתפשר בלי לקבוע סכום, והתפשרו, והכפוי קבע את סכום הפשרה בלי כפייה, הפשרה תקפה (אם הדין היה מסופק), כמו במכר; אבל אם כפה אותו גם על סכום הפשרה, היא בטלה, שהרי גם במכר, אם כפה את המוכר לגבי המחיר, המכר בטל²⁷⁰.

ר' צבי הירש קאלישר²⁷¹ כותב שראובן שחייב לשמעון מאה בשטר, ואיים עליו שלא ישלם לו אלא אם כן ימחל על חמישים מהם, ושמעון מחל בדרך מכירה (כלומר שהתובע מכר את השטר לנתבע תמורת החמישים ששילם), מחילתו נחשבת מכר בכפייה בעד מלוא המחיר, כמו שמכירת קרקע בכפייה תקפה גם אם שילם פחות ממחירו²⁷², כיוון שאין אונאה בקרקע, והרי גם בשטרות אין אונאה²⁷³.

²⁶⁶ סנהדרין לב ע"ב.

²⁶⁷ גם תשב"ץ, חלק ב, סימן סב, מעלה אפשרות שמודעה מועילה גם אם הכפייה אינה ידועה, במחילה על תביעה גדולה תמורת דבר מועט שחייבוהו בפשרה; ומה שכתב הרמב"ם שפשרה כמכר, הוא בפשרה שאין בה מחילת זכות אלא כגון חלוקת אחים (ראה בשמו, לעיל, הערה 264, שכתב כך לגבי כפייה בלי מודעה). אבל הוא כותב שמפשוט לשון הרמב"ם אין נראה כן.

²⁶⁸ שו"ת סם חיי, סימן כה (נג ע"ג). כך כתב גם הגהת מהר"ע על באר היטב, חו"מ, סימן רה, ס"ק י (הובא בשו"ת מנחת אלעזר, חלק ג, סימן לא).

²⁶⁹ נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט.

²⁷⁰ שולחן ערוך, חו"מ, סימן רה, סעיף ד.

²⁷¹ מאזניים למשפט, סימן יב, ס"ק יד (הובא בתשובת מהרי"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה).

²⁷² לשיטת רבנו יונה, לעיל, ליד ציון הערה 77. אבל ערך ש"י, חו"מ, סימן יב, סעיף יא, מקשה על דברי מאזניים למשפט, הרי שולחן ערוך, חו"מ, סימן רה, סעיף ד, אינו פוסק כרבנו יונה.

²⁷³ בבא מציעא נו ע"א.

הבחנה אחרת: שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, עושה הבחנה לעניין מי שהתפשר מפני שהנתבע כפר: אם התביעה הייתה על הלוואה, מועילה קבלת מקצת הכסף כדי שלא ייחשב כפייה, מפני שמחילה היא רק הפקעה (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 11(ג)* על מהות המחילה); אולם אם התביעה הייתה על פיקדון, המחילה בטלה, מפני שבמחילת פיקדון צריך הקנאה, ולא מועילה מחילה (ראה חוק לישראל שם,

* לעיל, עמ' 3-8

ד. המוחל על חלק מחוב עקב איום שיפסיד את כולו

(1) המוחל מפני שהחייב כבר ככול

חייב שדרש מהנושה שימחל לו על חלק מחובו, ואיים עליו שאם לא ימחל לו על חלקו, לא ישלם לו כלום, והמצב היה שלא היה יכול לאכוף אותו בבית דין לשלם מסיבה כלשהי: האם איום זה נחשב כפייה, כך שהמחילה בטלה בגלל הכפייה? נדון תחילה במקרה שהמניעה לגביית החוב היא בגלל כפירת החייב בכולו.

הרשב"א²⁷⁴ פסק, שאם שמעון כבר בחוב שהיה חייב לראובן, והסכים לשלם לו חלק אם

בפרק על מחילת זכויות קנייניות), ולכן אף שקיבל מקצת הכסף, הוא נחשב כפוי. הוא מסביר בכך מדוע הרשב"א (להלן, הערה 274) הוצרך לנמק בתשובתו את בטלות המחילה גם מצד מחילה בטעות: מפני שהוא עוסק בהלוואה.

שו"ת חמדת שלמה, חו"מ, סימן יג, כותב שמי שנכפה להתחייב התחייבות עתידית תמורת טובת הנאה, אין להתחייבותו תוקף (כפי שהבאנו בשמו לעיל, הערה 38), ולכן פשרה בכפייה שעדיין לא בוצעה, אלא התחייב התחייבות עתידית, אין לה תוקף.

ר' יעקב אריאל, "הפרת הסכם שנחתם עם מורדים בכלא", תחומין כא (תשס"א), עמ' 161-162, עוסק באסירים שכלאו סוהרים, וכדי לשחררם, ויתרה המדינה על זכותה להעמידם לדין. הוא פוסק שזה בגדר מחילה ולא בגדר פשרה, שכן שחרור הסוהרים אינו נחשב תמורה, שהרי זה עצמו היה הכפייה, והשחרור הוא רק סילוק הכפייה, והמדינה לא קיבלה תמורת מחילתה שום דבר שלא היה מגיע לה בדין, ואף הפסידה, שבעתיד יתמרדו אסירים שוב; ולכן זוהי מחילה בכפייה, והיא בטלה.

על ההבחנה בין פשרה למחילה, ראה מחלוקתם של השופטים זילברג וכהן, בע"א 457/61 גרין נ' גרין, פ"ד טז 318 (על פסק דין זה ראה: ת"א (י"ם) 5072/03 ישפרו נ' מנהל מקרקעי ישראל, פסקה 60; עב' (תל-אביב-יפו) 8476/06 יובל אשכנזי נ' אופן גייט בע"מ ואח', פסקה 29; ת"פ (ירושלים) 2003/06 מדינת ישראל נ' פלוני; ע"א (ירושלים) 2001/08 דהן עורד נ' כתר הוצאה לאור בע"מ, פסקה 112; בש"א (ירושלים) 1448/06 עיזבון המנוח דניאל חכיאוילי ואח' נ' הסתדרות מדיצינית הדסה; בש"א (ירושלים) 2813/05 חברת העובדים השינופית הכללית בא"י בע"מ ואח' נ' הרב דניאל ביטון ואח'; ה"פ (ירושלים) 1172/02 חברת ענבל, מפעלי תירות בע"מ נ' מלון אשכולות חברון בע"מ; ע"מ (ירושלים) 785/05 פלוני נ' אלמונית; מ"א (תל-אביב) 4504/90 זקין נ' זקין). שם נידון הסכם בין בני זוג, שבמסגרתו ויתרה האישה על תשלומי מזונות הבעל עבור בתם, וזאת תמורת קבלת גט וויתור של הבעל על תביעות כספיות אחרות כלפיה. כעבור זמן ביקשה האישה לבטל את ההסכם בטענת כפייה, שכן היא הייתה נתונה לאיום שתישאר עגונה למשך שנים רבות. השופטים נחלקו בשאלה, האם לפי המשפט העברי, נחשב הסכם זה כפשרה, ולכן הוא תקף אף שנעשה בכפייה, או שמא הוא כמחילה, ולכן אינו תקף, כיוון שנעשתה בכפייה.

²⁷⁴שו"ת הרשב"א, חלק ב, סימן רעה (הובא בתשב"ץ, חלק ב, סימן רכז, בבית יוסף, חו"מ, סימן יב, מחודש יג, בשולחן ערוך, חו"מ, סימן יב, סעיף יד, בדרכי משה, חו"מ, סימן רמא, ס"ק ד, בשו"ת מהר"ם מלובלין, סימן ה, בשו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנח, בשו"ת תורת משה, חו"מ, סימן יח, ובחקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט, בסופו נומשם בשו"ת שערי עזרה, טראב, חו"מ, סימן ב).

לכאורה, זו כפייה עצמית, שהרי החייב לא דרש שימחל, ואינה נחשבת כפייה. ייתכן שבמעשה שעליו נשאל הרשב"א, הנושה לא היה זקוק לכסף בדחיפות, אלא מחל מפני שהנתבע איים שימשיך בכפירתו אם לא ימחל לו, ולא יוכל לגבות ממנו כלום, ונמצא שהאיום של הנתבע הוא הגורם המכריע. לעומת זאת, במצבים שדנו בהם מהרשר"ם והאחרים, שהבאנו לעיל, ליד ציון הערה 90 ואילך, שבהם נפסק שהמחילה תקפה מפני שהייתה רק כפייה עצמית, התובע היה זקוק לכסף בדחיפות, מפני שהיה בבית סוהר וכדומה, ואילו האיום של הנתבע היה רק שאם לא ימחל לו על חלק מהחוב, לא יפרע לו את כל חובו מיד, ולא היה יכול לאיים שלעולם לא יפרע לו, שהרי היו לתובע ראיות (כנראה), אלא שבמצב הנוכחי לא היה יכול לתבעו, מפני שהיה בבית סוהר, ולכן הגורם המכריע הוא הלחץ העצמי של התובע.

חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמד), נשאל על עסקא, שבמשך זמן ההתעסקות בה ירד ערך

* בשו"ת נאמן שמואל, סימן קד, דף קמח ע"ג

יכתוב לו ראובן שטר מחילה על השאר – המחילה בטלה, מפני שראובן מחל לו רק עקב הכפייה.

כבר עמדנו על כך לעיל, ב, שדברי הרשב"א מבוססים על דעתו שהעובדה ששילם חלק מהחוב אינה מוציאה את המחילה מגדר מתנה, אלא כפייה היא עדיין עילה לביטולה. כאן אנחנו מביאים את דבריו לעניין זה שהאיום שלא יפרע לו את חובו נחשב כפייה המבטלת את המחילה.

אם מראש היו לנושה ראיות: כמובן, הרשב"א עוסק במצב שהתובע ידע בוודאי שהנתבע חייב לו, אלא שלא היו לו ראיות, ולכן הנתבע כופר בכול; אבל אם היו לו ראיות, והיה יכול להוציא מיד הנתבע, ואף על פי כן מחל, אין זו מחילה כפויה, שהרי לא היה דבר שהכריח אותו למחול, וברור שמחל בלב שלם²⁷⁵.

אם גם עכשו אין לנושה עדים: הרשב"א פסל את המחילה בנידונו, משום שבסופו של דבר מצא התובע עדים שטענתו היא אמת, שבאמת הנתבע היה חייב לו כסכום התביעה. לעומת זאת, אם גם אחר כך לא מצא עדים, או שהנתבע היה פטור מסיבה כלשהי אף שהיו עדים, המחילה תקפה, ואין אומרים שזו מחילה כפויה, בכך שהנתבע סירב לשלם, וכדי להציל

המטבע, והמתעסק אמר לבעל העסקא שהוא מוכן לשלם לו רק שבעים אחוזים מנוק ירידת המטבע, ובעל העסקא לקח ממנו את שבעים האחוזים מפני שלא היה יכול לדרוש יותר, כיוון שלא היה לו משכון או ערב מטעם המתעסק. הוא פוסק על פי הרשב"א שם, שהמחילה בטלה, מפני שניתנה מתוך כפייה, שהיה בהול על ממונו.

דבר דומה אומר שו"ת אבני צדק, חו"מ, סימן ב, על פי שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן מז: שאם מחל התובע מפני שידע שהנתבע יכול לטעון טענות לפטור, וחשב שאם ילך לבית דין, יפסיד – המחילה אינה מועילה אם לא עשה מעשה קניין, גם בפשרה שנעשתה מחוץ לבית דין (הוא רומז לדין שרק פשרה שנעשתה בבית דין צריכה קניין, ולא פשרה שעושים בעלי הדין עצמם), מפני שזה מחילה בכפייה (מהר"ם מלובלין לא הזכיר כפייה, אלא אומר שעל זה אמרו בסנהדרין ו' ע"א שפשרה צריכה קניין; והרי מהר"ם מלובלין עצמו, סימן כג, שהבאנו לעיל, ליד ציון הערה 262, אומר שאם יש ספק לתובע האם יזכה בדין, הפשרה כמכר, ותקפה אף אם הייתה כפייה), שחשש להפסיד הכול. אלא שמדבריו משמע שאם עשה קניין, המחילה מועילה; אולי טעמו הוא, שלא התברר בוודאות שהנתבע יטען להיפטר, ולכן התובע לא היה ממש כפוי למחול. לכאורה קשה, מה משנה אם המחילה תקפה אם לאו, הרי גם אם אינה תקפה, לא יוכל לגבות את כל תביעתו, שהרי הנתבע יטען טענת פטור (בדומה למה שנראה להלן, ליד ציון הערה 279, לגבי מצב שאין עדים שהלה חייב לו)? ואולי יש נפקות למקרה שבסופו של דבר לא טען הנתבע טענות אלה.

שו"ת הרי"ף, סימן רפה, נשאל על ראובן שנתחייב לשמעון שבועה, וראובן נתלה באחד מן השרים (הנכרים), ולא יכול היה שמעון להשיבעו, ולכן שמעון נאלץ לעשות פשרה. הוא פוסק, שאם יש עדים על כך, הפשרה בטלה. בנידונו גם מסר מודעא.

שו"ת בנימין זאב, סימן רסח (הובא בשו"ת מהר"ם מלובלין, סימן יא), כתב שאם החייב כפר בחוב, ובינו לבין הנושה אמר לו שהוא מוכן לשלם לו חלק מהחוב כתנאי שיישבע שלא יתבע את היתרה, והנושה עשה מודעא ומחל לו בשבועה, המחילה והשבועה בטלים בגלל הכפייה והמודעא. כך כתב גם בסימן רעו, לגבי חייב שכפר בחוב, והתפשר עמו הנושה שישלם חלק והנושה יישבע שלא יתבע את היתרה, והנושה עשה מודעא ומחל לו בשבועה.

דעה חולקת: שו"ת הרמב"ם (מהר" בלאו), סימן תז, נשאל על ראובן שטען שהפקיד פיקדון אצל שמעון, ושמעון כפר, וכאשר חייבוהו שבועה, התחייב אחד מקרוביו לפרוע לראובן מעט מעט, וראובן מחל לשמעון על תביעתו (הוא נוקט לשון "סילוק"). הוא פוסק שהמחילה תקפה גם אם עשה מודעא.

²⁷⁵ שו"ת תורת חיים (מהר"ח ש), חלק א, סימן עה (קכ ע"ב).

מידו חלק מהחוב, מחל על השאר²⁷⁶. כך אפשר להסביר את תשובת הרא"ש²⁷⁷ העוסקת בראובן שאומר שהפקיד אצל שמעון מאה, ושמעון טוען שהפקיד רק שמונים, ושראובן מחל לו על כל תביעה אחרת, וראובן טען שהיה כפוי למחול, מפני שאילולא מחל, לא היה שמעון נותן לו כלום. הרא"ש פוסק שהמחילה תקפה, מפני שאולי באמת שמעון היה חייב רק שמונים. ההבדל בין זה לדינו של הרשב"א הוא, שבמעשה של הרא"ש, לא היו עדים שהנמחל היה חייב כסכום הגדול²⁷⁸.

במעשה של הרא"ש, בתחילה כפר הנתבע בכול ואמר לתובע: "אם לא תמחל לי על העשרים, לא אתן לך אפילו פרוטה, מפני שאיני חייב לך". לכאורה, זוהי כפייה, שהרי ראובן נאלץ למחול כדי לקבל חלק מכספו, ואילולא מחל, היה הנתבע כופר בכול, וזה ודאי היה שקר (וביחס לכפירה בכול, זה ממש כמו המעשה של הרשב"א). בכל זאת אומר הרא"ש שאין זה כפייה, מפני שהנתבע כפר בכול מפני שראובן תבע ממנו יותר משהיה חייב, ורק כשראובן הסכים לקבל רק שמונים (שזה מה שהיה חייב לו באמת), הודה שהוא חייב שמונים. למעשה, במצב שתיארנו אין נפקות בכך שהמחילה תקפה, שהרי גם אילו הייתה בטלה, התובע לא היה יכול לגבות את תביעתו, שהרי אין לו עדים עליה. יש להעיר, שבתשובת הרשב"א אין מדובר בשאחר כך מצא עדים שהיה חייב לו יותר, אלא הוא דן מבחינת "דיני שמים", כלשונו, וכונתו היא שאם הנתבע יודע שהוא חייב יותר, הוא חייב בדיני שמים לשלם את כל החוב, מפני שהמחילה בטלה. אבל עדיין אין נפקות מכך שהמחילה תקפה כאן, שהרי גם אם אין עדים, הנמחל חייב בדיני שמים, מפני שהוא יודע שבאמת התובע מחל מתוך אונס, ואם כן בדיני שמים המחילה בטלה, והוא חייב לשלם.

נתיבות המשפט²⁷⁹ מוצא נפקות: שאם תבע מאה, והנתבע כפר בכול, והתפשרו על חמישים, ואחר כך הודה הנתבע בחמישים, התובע אינו יכול להשביעו שבועת "מודה במקצת" בטענה שמחל על השבועה בגלל הכפייה של כפירת הנתבע, מפני שאולי באמת הנתבע חייב רק חמישים, ומחילת השבועה (שלדבריו הייתה מתוך כפייה) היא מחילה על זכות שאינה מגיעה לו, ומספק אין מבטלים את הקניין שעשו על הפשרה²⁸⁰.

אם היה יכול למצוא ראייה ולא התאמץ: מה שהרשב"א כתב על נידונו, שזו מחילה בכפייה, הוא משום שבשעה שמחל לא היה יכול להביא ראייה לדבריו שהנתבע חייב לו, ולכן

²⁷⁶ תשב"ץ, חלק ב, סימן סב (בקיצור); שו"ת לב שמח, חו"מ, סימן כא.

²⁷⁷ שו"ת הרא"ש, כלל עב, סימן ה (הובא בשו"ת עולת שמואל, פלורנטין, חו"מ, סימן כב).

²⁷⁸ כך הסבירו את הרא"ש: לב שמח שם; נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט; שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא; ור"ש שם טוב אבא, בשו"ת סם חיי, סימן כו (נו ע"א וע"ג).

ר"ח עשאל, שם, סימן כה (נג ע"א), הסביר שטעם הרא"ש הוא מפני שהכפייה לא הייתה ידועה; ולא הרגיש שזה מצד שלא היו עדים כדבריו.

להסבירים נוספים לדברי הרא"ש, ראה לעיל, הערות 255, 257, 261.

²⁷⁹ נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט (הובא בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, ובשו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנח).

²⁸⁰ שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), חו"מ, סימן קמג, בסופו, עושה הבחנה אחרת: שאם אמר התובע מרצונו, "כל שיש לי בידך מחול לך", הפשרה תקפה; אבל אם התובע אמר זאת רק משום שהנתבע לא הסכים לשלם לו בלי שיאמר כך, וזהו פשרה בכפייה, והיא בטלה. שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא, דוחה את דבריו, שהרי מהתשב"ץ עולה שהכל תלוי בשאלה אם נודעה לו ידיעה חדשה אחר כך אם לאו, משמע שאם לא נודע לו דבר חדש, הפשרה תקפה גם אם נאלץ למחול.

נאלץ למחול על חלק כדי לקבל חלק. אבל אם היה יכול למצוא ראייה ולקבל את הכול, ולא התאמץ לחפש, הרי לא היה כפוי למחול, ולכן המחילה תקפה²⁸¹.

אם אחר כך הודה הנתבע: גם אם לא מצא אחר כך עדים, אלא הנתבע הודה שהוא חייב הכול, הפשרה בטלה, מפני הכלל: "הודאת בעל דין כמאה עדים דמי"²⁸².

אם אחר כך הביע הנתבע נכונות לשלם יותר: מעשה בראובן שתבע משמעון 5000, ושמעון כפר, והחליטו שלוי יפטר ביניהם; וראובן אמר ללוי: "אני מוכן למחול חצי, ושמעון ישלם רק 2500", ואחר כך שמעון אמר ללוי (בלי לדעת מה אמר לו ראובן): "אני מוכן לתת 3000". יש מי שפסק²⁸³, שמועילה מחילת ראובן על ה-2500 האחרים, ואסור לו לקחת יותר מ-2500. אבל ר' מנשה קליין²⁸⁴ סבור, שהמחילה בטלה, מפני שהתובע יודע שמגיע לו 5000, ומחל רק מתוך כפייה.

(2) המוחל מפני שלא היה לחייב כמה לשלם

מהרש"ם²⁸⁵ נשאל על שניים שעשו "עסקא", ובשעת החזרת הקרן התפשרו שהתובע לא יתבע עוד, אבל זה היה שלא מרצונו, מפני ששמע מאנשים שאין לנתבע כמה לשלם את כל חובו, והלווה טען שאין לו לשלם, ולכן הוכרח לקבל את הקרן בלבד ולמחול על החוב. הוא פוסק שהמחילה בטלה בתור מחילה כפויה, כדברי הרשב"א דלעיל.

(3) המוחל מפני שהחייב סירב לשלם

אם הנתבע מודה בחוב, אלא שלא רצה לשלם, אלא רצה להיכנס לבית הסוהר, ולכן נאלץ הנושה למחול על חלק מהחוב כדי שהנתבע יסכים לשלם את השאר, זה נחשב כפייה, והמחילה בטלה גם בלי מסירת מודעא²⁸⁶.

²⁸¹ שו"ת מלך שלם, חו"מ, סימן כו (לה ע"ב דע"ג), בשם אחיו, הרב משה. המחבר עצמו מסכים להגבלה זו באופן עקרוני, אלא שהוא חולק על אחיו למעשה, בטענה שבנידונם נכפה התובע בכפייה אחרת: הנתבע מסר את התובע לנושים הגויים שלו, והם לחצו עליו לשלם, ולכן מחל התובע לנתבע בעל כורחו, כדי שיוסכים הנתבע לשלם לגויים (וחזר על כך בדף לו ע"ב). אפשר להבין מתוך דבריו טענה נוספת נגד דברי אחיו: נכון שהתובע היה יכול למצוא ראיות לדבריו, אבל זה היה נמשך זמן רב, והנתבע לא הסכים להמתין, אלא לחץ עליו באמצעות הנושים הגויים, ולכן מחילת התובע נחשבת שבאה מחמת כפייה.

²⁸² נתיבות המשפט, סימן רה, ס"ק ט (הובא בשו"ת דמשק אליעזר, פרלמוטר, סימן נא, ובשו"ת משנה הלכות, חלק ז, סימן רנח).

²⁸³ שו"ת דברי שלום (קרויז), חלק ג, סימן קצו. הוא מביא ראייה מרמ"א, חו"מ, סימן יז, סעיף יא, האומר שאם תובע תבע סכום מועט, גם אם הדיין רואה שמגיע לו יותר, הדיין אינו יכול לחייב את הנתבע יותר ממה שתבע.

²⁸⁴ משנה הלכות, שם. הוא מתייחס למחילת חמש המאות, שהיא מתוך כפייה; ואמנם גם על שאר האלפיים מחל מתוך כפייה, אבל אין לו דרך לגבותם.

²⁸⁵ שו"ת מהרש"ם, חלק ה, סימן כב.

שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן יא (הובא בשו"ת חמדת הנפש, סימן יח), כותב שאם החייב לא היה יכול לשלם את כל החוב מפני שהיו עליו נושים רבים, והנושה התפשר עמו שישלם חצי החוב, ונתן לו תקיעת כף שלא יתבע את החצי האחר, ולפני כן מסר מודעא — מחילתו על השאר בטלה.

²⁸⁶ שו"ת סם חיי, סימן כה (נד ע"א).

שו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סימן שלד, כותב שחייב שלא פרע במועד הפירעון, אין זה נחשב כפיית הנושה למחול לו על חלק כדי שיפרע את השאר, מפני שאפשר שהחייב עצמו היה כפוי, ולכן לא היה יכול לפרוע בזמן, וגם אנשים צדיקים עושים כן.

שו"ת הריב"ש, סימן קמח, עוסק באישה שתבעה מבעלה לשלם לה את כתובתה בחייו בפני בית דין,

(4) המוחל מפני שהיה במקום שלא יוכל לתבוע את חובו נושה שהיה מחוץ לעיר, ומינה שליח לגבות את חובו, וייפה את כוחו אפילו למחול או לפשר, ושלוחו עשה פשרה – הפשרה בטלה, מפני שהנושה עשה זאת מחמת כפייה, שכן הוא היה במקום שלא יוכל לגבות את חובו. כך אומר הרשב"ש²⁸⁷. אבל לעיל, א, ראינו שמהרשד"ם אומר שהמחילה תקפה במצב כזה, כשיטתו בכל מחילה חלקית.

ה. המוחל על חלק מחוב בהסדר חובות

(1) אם החייב ירד מנכסיו

בפשטות רגל, היינו שהחייב ירד מנכסיו והוא מחלק בעצמו לנושיו כראוי לכל אחד, למעשה כל נושה מוחל על חלק מחובו. לכאורה הנושה יוכל לטעון שהיה כפוי למחול, שכן אילו סירב להשתתף בהסדר הנושים, לא היה מקבל כלום. ר' אברהם צבי פרלמוטר²⁸⁸ פוסק, שהמחילה תקפה גם אם אחר כך התעשר החייב²⁸⁹, מפני שהדין הוא שאין בחובות דין קדימה, אלא החייב רשאי לשלם אפילו לנושים המאוחרים, אם

וחייבוהו לשלם, אבל בעלה נתן לה נכסים השווים פחות ממחצית הכתובה, וכדי להשיג את מבוקשה, נאלצה למחול לו על ההפרש. הוא פוסק שהמחילה תקפה, מפני שכן דרכן של בני אדם, שכשצריכים כסף, מוכרים שווה מאתיים במאה, וכל שכן כשנושה בא לקחת מן החייב חפצים בעד חובו. אולי הוא מדבר דווקא בתשלום בשווה כסף, שבו אפשר לראות כאילו הנכסים שווים את כל החוב, כיוון שלפעמים מתייחסים אליהם כשווים את כל החוב, אבל אם שילם כסף פחות מסכום החוב, זו נחשבת מחילה כפויה, והיא בטלה.

²⁸⁷ שו"ת הרשב"ש, סימן קכג.

כמו כן, שו"ת מהרש"ך, חלק ג, סימן קד, עוסק בנושה שהיה בבית סוהר, ובגלל זה נאלץ לעשות פשרה עם מי שהיה חייב לו, ולמחול לו על חלק מחובו, ומסר מודעא; והוא פוסק שהמחילה בטלה, מפני שבנידונו המוחל היה בבית הסוהר בגלל הנמחל.

כמו כן, שו"ת מהר"ם מלובלין, סימן כג (הובא בשו"ת מכתם לדוד, חו"מ, סימן לא, דף רלג ע"ב), כותב שמי שמחל על חלק מהחוב מפני שלא היה יכול להביא את הנתבע לדין מסיבה כלשהי, המחילה בטלה בגלל הכפייה. הוא נוטק שבעניינים אלו יש להפך בזכות המוחל, להציל עשוק מיד עושקו, כדי שלא ילך כל אחד ויחזיק בממון חברו ויכפה עליו להתפשר עמו.

ר' שלמה בן שמעון, "הסכמה בערכאות דינה כמתנה כפויה", שערי צדק ט (תשס"ח), עמ' 267-272, כותב שמי שנתבע בערכאות, והשופט אמר לו שכדאי לו להתפשר עם התובע, שאם לא כן, יחויב במשפט בסכום גבוה, והתפשר בעקבות זה – הפשרה בטלה מפני שנעשתה מתוך כפייה.

²⁸⁸ שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא (הובא באורחות המשפטים, כלל לט, אות כח), גם בשם ר"י פייגנבוים ור"א מסוכאטשוב.

ר"ע בצרי, דיני ממונות, חלק ג, שער ג, פרק א, הערה 19, מעלה ספק, האם דמשק אליעזר מתכוון דווקא למצב שעשו קניין על המחילה.

תשובת מהר"ד (דנציג), חו"מ, סימן מה, כותב שלווה שעשה הסדר נושים, ושילם לנושיו אחוזים מהחובות, והחזירו לו את שטרי החוב, ואחד הנושים טען שהתפשר מתוך כפייה, שפחד להפסיד הכול – אין טענתו מתקבלת, כיוון שהיה שטר, ומאזניים למשפט (שהבאנו לעיל, ליד ציון הערה 271) כתב שהמחילה תקפה אם יש שטר. משמע שאם לא היה שטר, המחילה הייתה בטלה בגלל הכפייה.

שו"ת מהר"ם אלשיך, סימן לב, עוסק בראובן שירד מנכסיו, ונושיו חילקו ביניהם את הסחורה שלו, וכל אחד קיבל שליש מחובו, ואחר כך טען אחד הנושים: "אני לקחתי בכללם כדי להקל על החוב, ולא משום שמחלתי לך". הוא פוסק שאין אומרים שמן הסתם מחל, מפני שאין אדם עשוי למחול על חובו סתם (סברה

אין די לשלם לכולם²⁹⁰, ותמורת הנאת הנושה מכך שהחייב משלם לו כראוי, הנושה גומר בדעתו למחול אף שהיה כפוי למחול. פסק זה מתאים למה שראינו לעיל²⁹¹, שאם המצב היה של ספק בדין, המחילה נחשבת כמכר, כיוון שבזכותה קיבל את שווי תביעתו; וכך כאן, שווי תביעתו הוא אותם אחוזים בחוב שנקבעו בהסדר, כיוון שאין לחייב אפשרות לשלם יותר.

(2) אם החייב הכריח את נכסיו

חייב שהבריח את נכסיו ורשם אותם על שם אחרים, ונושיו התפשרו עמו על אחוזים מסוימים מחובותיהם, והחזירו לו את שטרי החובות – אין תוקף למחילתם על היתר, מפני שמחלו מתוך כפייה, כדי להציל את מה שניתן להציל, מפני שחשבו שלא יוכלו להוציא מידו, כיוון שרשם את רכושו על שם אחרים²⁹². מצב זה דומה למצב שדן בו הרשב"א, לעיל, ד (1), שבו המחל מחל מפני שהחייב כפר, ונפסק שהמחילה בטלה בגלל הכפייה.

(3) נושה שלא היה חלק מהסדר החובות

אם נושה מסוים לא התפשר עם פושט הרגל, אלא הנושים הגדולים עשו הסדר חובות עם פושט הרגל, שכל נושה יקבל אחוז מסוים, ונאלצו הנושים הקטנים להסכים לפשרה, אין תוקף למחילתם אם לא עשו קניין²⁹³.

שהזכיר שו"ת מהרי"ק, שורש כ, ענף ג, בעניין מחילה בטעות; וזה שירד ראובן מנכסיו, והנושה אינו רואה דרך לגבות את חובו, אינו מראה שמחל, אלא ייתכן שאינו מוחל, מפני שאדם עשוי לרדת מנכסיו ולעלות אחר כך; וכל שכן אם יש לו עליו שטר, שאין להניח שמחל, מפני שהוא סומך על שטרו. כנראה, הפוסקים האחרים דנים במקום שהנושים מחלו בפירוש על יתרת חובם, ולכן היו צריכים לדון מצד מחילה בכפייה. ראה עוד חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ג), בעניין מחילה מכללא, בשאלה האם עצם הסכמתו לגבות חלק מהחוב מעידה שמחל על השאר.

שו"ת מנחת יצחק, חלק ג, סימן קלד, כותב שלוה שפשט את הרגל, והמלווה הסכים להסדר נושים, ולפני כן עשה מודעה, זה פשרה בכפייה, והיא בטלה.

דעה חולקת: שו"ת חמדת הנפש, סימן יח, כותב שהסדר נושים בפשיטת רגל הוא פשרה בכפייה, והיא בטלה אף בלי מודעה, כמו מתנה בכפייה. אבל הוא מעלה אפשרות שאם היו נושים רבים, ולא היה ללווה די כסף לפירוע לכולם, הם הפסידו, מפני שהתייאשו ממוטר החוב, ולדעת רמ"א, חו"מ, סימן קסג, סעיף ג, מועיל ייאוש בחוב. אבל הוא מעיר שיש מחלוקת האם מועיל ייאוש בחוב, וזה ספיקא דדינא, ומספק אין מוציאים ממון, אם לא מסר מודעה. וראה שו"ת חמדת משה (פרלמוטר), סימן קמג.

²⁸⁹ כך היה בנידונו של דמשק אליעזר.

²⁹⁰ רמ"א, חו"מ, סימן קד, סעיף א.

²⁹¹ לעיל, ליד ציון הערה 262.

²⁹² שו"ת אבני צדק, חו"מ, סימן ב (הובא בדברי גאוניס, כלל נו, אות כט); שו"ת מנחת אלעזר, חלק ג, סימן לא (הובא בשו"ת בצל החכמה, חלק ג, סימן קכד, אות א); שו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סימן נא. אבני צדק עוסק במוחל שתפס מן הנמחל, וכותב שהתופס (כיוון שהוא מוחזק) יכול לומר: "לא מחלתי, אלא חשבתי שאולי כשיחזור הלווה ויעשיר, יפרע לי מרצונו או אני אתפוס ממנו", ואין אומדנא שמחל. הוא מוסיף, שגם אם המחל החזיר את שטר החוב כשמחל, אין זה מוכיח שמחל בלב שלם, מפני שהיה מוכרח להחזיר כדי לקבל תשלום חלקי.

מנחת אלעזר שם נשאל על נושה שלא רצה להחזיר את שטר החוב לחייב, ופסק שאינו צריך להחזיר אותו, מפני שהמחילה בטלה.

²⁹³ שו"ת בצל החכמה, חלק ג, סימן קכד, אות א. והוא דן בשאלה האם מותר לנושה לתפוס מצד "עביד איניש דינא לנפשיה".

שו"ת חלקת יעקב, חו"מ, סימן לב = חלק ג, סימן קס במהדורה הראשונה (הובא בשו"ת דיברות אליהו,

* לעיל, עמ' 431

נספח שני: מחילה כפויה

נספח שני

מחילה כפויה

כפי שראינו לעיל²⁹⁴, מחילה שנעשתה עקב כפייה בטלה, ככל פעולה משפטית שנעשתה בכפייה בלי נתינת תמורה. נעסוק כאן במחילה בכפייה במצבים מיוחדים.

א. אם עשו מעשה קניין

מחילה בכפייה בטלה גם אם עשו הצדדים מעשה קניין, כגון קניין סודר²⁹⁵. טעם הדבר הוא, שפעולת המחילה אינה הקנאה, ואין מה להקנות על ידי מעשה הקניין²⁹⁶.

ב. אם המוחל נשבע

גם אם מי שמחל מתוך כפייה נשבע על המחילה, היא בטלה, מפני שגם שבועה בכפייה בטלה²⁹⁷. אבל אם הייתה רק כפייה ממונית, ונשבע על המחילה, המחילה תקפה, שהרי לפי רוב הפוסקים, כפייה ממונית אינה נחשבת כפייה לגבי שבועה, ולכן אסור לו לעבור על שבועתו²⁹⁸.

ג. אם המשיכו המוחל והנמחל לשאת ולתת יחד

אם אחרי שמחל מתוך כפייה, נשאו ונתנו יחד המוחל והנמחל, ופרע המוחל חיובים שונים לנמחל, המשך המשא והמתן מוכיח שאכן מחל בלב שלם, שהרי אילו אכן המחילה הייתה בכפייה, לא היה לו לפרוע חוב לנמחל, אלא היה לו להחזיק את הכסף כפירעון לחוב שנכפה

חלק ג, סימן קס*), כותב שנושה שלא נכנס להסדר החובות בפשיטת רגל אינו מפסיד שום חלק מחובו, ואף שלפי דינא דמלכותא הוא מפסיד, הרי לפי הרמ"א, חו"מ, סימן שסט, סעיף ח, דינא דמלכותא חל (בעיני ההלכה) רק בדבר שהוא לתקנת בני המדינה, ולא בדבר כזה, שהרי אין זה לטובת בני המדינה שיפסיד הנושה את כספו רק מפני שכרגע אין לחייב במה לשלם. הוא לא נוקט שזה כפייה, מפני שבנידונו הנושה הזה לא מחל.

²⁹⁴ לעיל, ליד ציון הערה 65.

²⁹⁵ שו"ת הרי"ף, סימן קעג; שו"ת דרכי נועם, חו"מ, סימן טו (רא ע"ד); ר' רפאל יוסף בר מרדכי, בשו"ת מים החיים (ארוליו), חו"מ, סימן יז.

שו"ת אבני צדק, חו"מ, סימן ב, נוקט שבנידונו, היות שהייתה מחילה בכפייה, היא צריכה קניין. משמע שקניין מועיל. ראה הסבר לכך לעיל, הערה 274. אבל אחר כך הוא מביא ששו"ת דרכי נועם, חו"מ, סימן ג, כתב שאם הדברים מוכיחים שלא מחל מרצונו, אולי אף קניין אינו מועיל (ראה חוק לישראל, מתנה, סעיף 1ג), בעניין מחילה שאינה בלב שלם, בשם דרכי נועם (שם).

שו"ת זכר חיים (שוחט), סימן י, ענף ג, מעלה אפשרות שאם עשו קניין על המחילה, היא מועילה אף שהייתה כרוכה באיסור גזל, שהנמחל רצה לגזול מראובן את חובו, וזאת מפני שחווה שנעשה באיסור תקף, כמו שכתב שולחן ערוך, חו"מ, סימן רח, סעיף א, שמועיל מכר שנעשה באיסור שבת. אבל בענף ד, הוא כותב שקניין אינו מועיל, מפני שגם אם נאמר שהקניין חל, נשאר מצב של גזלה; ודווקא מכר בשבת מועיל, מפני שאין איסור במכירה עצמה.

²⁹⁶ דרכי נועם שם.

²⁹⁷ שו"ת המבי"ט, חלק ג, סימן קטו.

²⁹⁸ שו"ת סם חיי, סימן כה (נד ע"ד).

למחול לו. אבל אם לא פרע חוב לנמחל, אלא קנה ממנו מיטלטלין, ושילם עבורם, אין זה מוכיח שהמחילה הייתה בלב שלם, מפני שייתכן שהייתה בכפייה, ובכל זאת לא היה יכול לומר "לא אשלם לך, אלא אני לוקח את החפץ כפירעון לחובך כלפיי", שהרי אז הנמחל לא היה מסכים למסור לו את החפץ. גם אם פרע חוב לנמחל, הרי אם הכפייה הייתה עדיין בתקפה בשעת הפירעון, אין כאן הוכחה שמחל בלב שלם, שהרי גם הפירעון נבע מתוך הכפייה²⁹⁹.

ד. במחילה מכללא

טעם אחר לבטל מחילה שנעשתה בכפייה קיים במחילה שלא הייתה מפורשת אלא מכללא. הכוונה לנושה ששתק בנוגע לתביעתו, באופן שאפשר להבין משתיקתו שהוא מוחל עליה; אלא שהסיבה ששתק היא שפחד מנוק כלשהו. מאחר שאפשר שהסיבה ששתק אינה משום שמחל, אלא משום שפחד לעמוד על זכויותיו, אי אפשר להסיק משתיקתו על מחילה מכללא, ואין כאן מחילה³⁰⁰.

²⁹⁹ ר' רפאל יוסף בר מרדכי, בשו"ת מים החיים (ארוליו), חו"מ, סימן יז.

³⁰⁰ חקרי לב, מהדורא בתרא, חו"מ, סימן ט (עמ' קמד), מסביר בכך את שו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סימן צג, שכתב שמי ששתק בשעת חלוקת ירושה מפני שלא רצה שנושיו ידעו שיש לו ירושה, אינה מחילה. מהרי"ט אינו מזכיר בתשובתו את הכפייה הזאת, אלא אומר שמשתיקתו אין להסיק שמחל, מפני שבהרבה מקומות מצאנו ששתיקה אינה מחילה; אבל השואל שם מזכיר את הכפייה הזאת. גם במקרה שנידון בחקרי לב שם (שהבאנו לעיל, הערה 274) מדובר בשלא מחל בפירוש, וחקרי לב רומז ששתיקתו אינה מתפרשת כמחילה, מפני שייתכן ששתק מתוך פחד. יש להעיר שגם בנידונו של מהר"ם אלשיך בהסדר חובות, לעיל, הערה 288, מדובר בשלא מחל בפירוש, אלא גבה חלק מן החוב, ושתק לגבי השאר, והוא כותב שאין להסיק משתיקתו שמחל; אבל לא נימק מצד הכפייה אלא מצד שאדם אינו עשוי למחול חובו סתם. ראה גם חוק לישראל, מתנה, סעיף 1(ג)*, בפרק על מחילה מכללא, שאור גדול, סימן ה, אות יב, כותב שאם המוחל מכללא מקבל תמורה, מחילתו תקפה, כמו במכירה בכפייה; ושיש מקום לומר שגם אז המחילה בטלה, מפני שדי בסיבה כלשהי לתלות בה את שתיקתו, ולומר שלא שתק מתוך מחילה אלא מסיבה אחרת.

* לעיל, עמ' 465

מפתחות

מפתח העניינים

מפתח המקורות

רשימה ביבליוגרפית

מפתח העניינים

- אב (ואם)**
- אם שמחלה לאב על חובתו במוזנות ילדיו 1014
 בן שמחל לאביו על שלא חניך אותו 1023
 בן מוחל לאביו ולאמו מכללא בגלל המצווה לכבדם? 1364
 הנחה שבן מוחל אם אמו מבקשת שימחל 1365
 זכותו במעשי ידיו של בנו 1137
 אם אמר לו 'כל מה שתרוויח יהיה שלך' 1148
 אם בנו נשוי וסמוך על שולחנו 1364
 מי יורשם אחרי מותו? 1363
 תקנת חכמים 1148 464
 זכותו במציאת בנו הקטן 1001 479
 מחילה עליה שפוגעת בנושה שלו 1001
 זכותו במתנה שניתנה לבתו 1304
 מוחל מכללא על חיובי בנו כלפיו? 1260 480 479 1381
 אם בנו נשוי 1363
 על תשלומים שמגיעים לבן שנחבל 1364
 שלא תבע מבנו את זכותו במציאתו וברווחיו 479
 1363 1362 1314 1162
 אם הממון היה יחד עם ממון האב 1363
 אם לא תבע אותו זמן רב 464
 אם עשה רווחים בכספי האב 1363
 אם שתק כשבנו נתן מתנה לאחר משכרו 1137
 אם שתק תחילה ואח"כ מחה 1363
 שמחל (או אם שמחלה) על זכות של בנו או של בתו 1305 306 1013-1015
 אישה שמחלה על חיוב בעלה לזון את בנותיהם 87
 אישה שמחלה על התחייבות בעלה לזון את בתה (ראה: מוזנות)
 אם הבן נתן לו הרשאה על הזכות 306
 אם קיבל על עצמו לתת לבנו מה שהפסיד 1014
 בבת קטנה 306
 זכות שהגיעה אליו בגלל האב 1014 305
 מחילה בשטר 305
 על התחייבות בעל לזון את בת אשתו 1014 305 1046
 על זכות של בתו האמה העבריה הקטנה לייעוד 1014
 על שאר וכסות של בתו הקטנה שנתקדשה 1013 1014
 על תשלומי חבלה, אם נחבל הבן 1013
 שמחל למלמד של בנו 787
- שמחל לבנו הסמוך על שולחנו
 על זכותו בשכר עבודת הבן 503
 על מתנה שקיבל 1184
 שנתן לבנו קרקע "מהיום ולאחר מיתה" 479 1260
 אם הבן מכר בחיי האב, ומת 1270 638
 שנתן מתנה לבנו הסמוך על שולחנו 503
 וחזר בו 1363
 קטן או גדול 1184
אב בית דין
 שמחל על כבודו 116
אבידה מדעת
 באמירת 'קרע כסותי' 869
 בגדר הפקר? 874
אבל, אבלות
 מי שמחל לאבל תוך כדי ניחומו 391
 מי שמחל לקרובו על חובתו לנהוג אבלות עליו 113 114
 מחילה לבן על אבלות י"ב חודש 114 113
 על חובת הקריעה 114
 משום כבוד המת או כבוד הקרובים 114 113
 שותף שמוחל על חלקו במסחר לשותפו, שיעבוד בימי האבל 1228 790
 בקניין או בלי קניין 1228
 שמוכר לבנו את מסחרו בימי אבלו 948
אבנים
 שנפלו לגינה של אחר – חובה לפנותם 1110
 אם נתנן במתנה לבעל הגינה, וחזר בו 1110
 מחילת בעל הגינה על החובה 1110
אברהם אבינו
 מחילתו לאבימלך 1303
'אגב זווי גמר ומקני' 1406 1404
אודיתא (חיוב ע"פ הודאה)
 אם ידוע שאינה אמת 185
 בדבר שאינו מועיל אף במעשה קניין 186
 בהקנתא זכות מעבר 1284
 קניין או נאמנות 186
 שאינה קצובה 1048
 שוכר ה"מורה" שאין לו זכות שכירות 1322
 שידוע שהיא פיקטיבית 1385
אוויר
 זכות לאוויר מעל קרקע מסויימת 1283
 הסתלקות ממנה 1283 690
 מחילה עליה 1283 690

מפתח העניינים

מעל שותות	אומדנא
אין לומר שהוא מוחל כדי להישאר	אם משמעות לשון השטר סותרת אותה 1192
במהימנותו 1078	דברים שבלבו ובלב כל אדם 758 375 63
אין מניחים שידע ומחל 1036 333	הוצאת ממון על סמך אומדנא 902
כל הסכום ששולם נחשב דמי המקח 362	ספק אומדנא 760
'לא ידע דמחל' 1080 1072 1025 367 365 363 362	אין מתחשבים בו 1198 521
'על מנת שאין לך עלי אונאה' 788 344 343 337	עדיפה מלשון גרועה 1319
1041-1043 1046 1048 1052-1050 1054 1055	פסיקה ע"פ אומדנות חדשות בימינו 423
1071 1072 1077 1296	להשאיר ממון ביד המוחזק 423
אינו תנאי מתלה 1296	צריך שמחשבתו תהיה ניכרת בשעה שהוא
אם המתנה לא הטעה את המתאנה 349	חושב 768
אם המתאנה היה יכול לברר את האמת	שיש לאדם רצון להקנות 117
מראש 1039	שנושה מחל 423
אם נשבע שלא יתבע את האונאה 1065	אונאה
'אני יודע שווה מאתיים אלא מאה' 339	אם החפץ שווה בעיני הקונה כמחיר הגבוה
1043-1045 1048 1051	ששילם 1204
'אני יודע שהוא שווה פחות' 1045 1044 340	אם מחלו על אונאת שותות, ונמצאה אונאה יותר
'אני מוחל אם יתגלה ששווה עד סכום	משותות - האם הכל בטל 1066
פלוגי' 1044	באדם - שכר פועל 1341
'אני מוחל גם אם יתגלה ששווה פחות' 1043	בהפרש גדול, בכדי שאין הדעת טועה 1132 615
1044	1139
'אני מוכר במאתיים גם אם יתגלה שהוא שווה רק	אם המוכר התאנה 1355
מאה' 1044 1043	אם הקונה מוחזק 1355
בגדר מחילה 708	ברקע 1408
בגדר סילוק 1296 1294	אסור להונות? 1182
בכתב 1063 1062	גזירת הכתוב שאין אונאה 1162
והקונה הוריע שהוא משלם פחות מהשווי 1039	המתאנה מוחל? 1162 479
'לא ידע דמחל' 1325 1071 1044 1043	ברקעות, עבדים ושטרות 1025
תנאי על מה שכתוב בתורה 1041 1040	האונאה אסורה 1043
פחות משותות	מדוע אינו נחשב 'לא ידע דמחל' 1025
אם המתאנה אמר שאינו מוחל 1362 1177-1175	בשטר 1408
אם ממון המתאנה ביד המתנה 1171 1170 489	המאנה פטור ממלקות
במכר ע"י שליח 1362	אם מחל המתאנה על התשלום 25
בקטן (ראה: קטן)	בפחות משותות 25 24
'דרך העולם' למחול 1171	הקדש שהתאנה (ראה: הקדש)
המאנה חייב מלקות? 1362 1162	מוכר מומחה שהתאנה - מניחים שטעה 454
הנחה שהמתאנה מחל 1025 623 479 478 25 24	מוכר שהתאנה ואמר לקונה לבוא לראות את הנכס -
1162	הוכחה שמחל 1170
הקונה מוחל בשעת התשלום או אחר כך 1251	מוכר שהתאנה ושהה 'כדי שיראה לתגר' 1149
הרי 'אי עביד לא מהני' 725	1169
מותר לכתחילה? 1362 1176 728 478	אם המוכר עדיין בידו 1170 1169
עקב אומדנא מטבע האדם 1025	אם הקונה כבר שילם 1172 1169
שתי אונאות של פחות משותות באותו מוכר ובאותו	במכירת קרקע 1169
קונה 479	מוכר שהתאנה, והגיע לידו חפץ דומה כך שידע
קונה שהתאנה שותות או יותר, ושהה 'כדי שיראה לתגר	שטעה, ושתק 1200
או לקרובו' - הנחה שמחל 1040 760 741 462	אם הקונה טוען שהגיע לידו והמוכר
אם גילה דעתו שהוא שווה כדי לברר את	מכחיש 1200
המחיר 462	מוכר שהתאנה, והקונה טוען שמחל לו 1202
אם המוכר תפס ממנו 1172	מוכר שידע שהתאנה - הוכחה שמחל
אם התגר חרוק 1170	אם בכל זאת אמר לקונה לקחת את
אם טען שאונס מנע ממנו לברר את המחיר 1204	החפץ 437
אם טען שידע שהתאנה אבל חשב שהנכס	אם מכר בזול ביותר משותות ביודעין 436
יחייקר 1366 1353	אם נודע לו אחרי המכר ושתק 454
אם כספו בידו וטוען שלא מחל - שיש לו	מוכר שמוכר בזול ביותר משותות ביודעין - הוכחה
'מיגו' 1366 1172-1169 760 489 488	שמחל 1128 436
אם לא ידוע אם עבר הזמן, אלא שהקונה מודה	מחילה כללית עליה 760
בכך 1171	אם הודה שמחל בלב שלם 760

מפתח העניינים

- אי החזרת משכון שלו 1403
 איום לבטל שידוך 1403 1404
 איום להפעיל זכות שבדין 1305 1306
 איום לפגוע בצד ג' 1306
 אם אח"כ המשיכו לשאת ולתת 1415 1416
 אם אין עדים שנאנס 380 1086
 אם מחל אחרי שהכפייה פסקה 380
 אם מסר 'מודעא' מראש (ראה: מודעא)
 אם נשבע על המחילה 380 1410 1415
 אם עשו קניין 380 1415
 במחילה בעבור תמורה 381
 במחילה מכללא 1416
 השותק מתוך פחד 382
 במחילת ריבית אחרי הנתינה 794
 האיסור שבכפייה 1214
 הארכת זמן הפירעון בכפייה 1402
 המוחל כדי להשתחרר ממאסר 380
 המוחלת מזונות תוך תביעת כתובה, משום שהיתומים לא זנו אותה 1121
 המתפשר מחשש שהנתבע יישבע לשקר 1039
 הסכים למחילת ארוסתו על חלקה בירושה מחשש שלא יוכל לשאתה אם יסרב 331 332
 חייב שתפס מנכסיו ואיים לא להחזירם 1401
 כמו גזל 1415
 כפייה למחול לצורך מצווה 380
 כפייה ע"י ערכאות של נכרים 74
 אם מחל על חלק מהחוב כי לא יכל לגבות הכול (ראה גם: פשרה, בכפייה) 1402 1403 1405
 אישה שמחלה חלק מכתובתה 1402 1406
 אישה שמחלה על מזונות תמורת גט ומחילת הבעל על תביעתו 1409
 אם אח"כ אמר הנתבע שישלם יותר 1412
 אם היו למחול ראיות 1410
 אם הנושה היה זקוק לכסף בדחיפות 1409
 אם הנושה היה יכול למצוא ראיה 1411 1412
 אם הנושה לא ידע אם החוב קיים 1308
 אם מחל בתנאי שהחייב ימציא ערב על חיובו בשאר 1306
 בהסדר נושים (ראה גם: הסדר נושים) 1125
 בפשיטת רגל 381
 והחייב עמד לעשות הסדר חובות 1307
 כדי שהחייב יסכים לפרוע את השאר 1125
 כי החייב איים לא לפרוע בכלל 381 1086 1341
 כי החייב אלם ומסרב לפרוע 1307
 כי החייב הבריח את נכסיו 381
 כי החייב היה דוחהו ב'לך ושוב' 1307
 כי החייב כבר 1308 1405 1409 1412 1414
 כי החייב סירב, אבל היה אפשר לחייבו בב"ד 1307
 כי היה כלוא ונזקק לכסף 1404 1413
 כי היו לחייב נושים גוים 1306
 כי לא היה לחייב במה לשלם 1306-1308
 כי לא היתה לו ראיה 1307
 כי נמסר ביד גוים 1407 1411
 נגזל שמחל על חלק מהגזל 1407
 עקב סירוב לתת חשבון לשותפו 1407
- אם נודע לו שהתאנה ולא תבע את אונאתו 1172
 אם נתן אמחלא לשתיקתו 462
 אם תפס מהמוכר 1169 1170
 בקטן בעונת הפעוטות 496
 הוא כאומר 'לידי שווה לי כמחיר ששילמתי' 1366
 חזקה וראית או מספקת שמחל? 1170 1172
 קונה שידע שהתאנה
 אם הודיע בפני עדים שבדעתו לתבוע את ההפרש, או לא 1132 1353
 אם המוכר יודע שהקונה יודע 1132
 אם ידע בשעת המכר 1342 1371
 והשתמש בחפץ 437
 ועוד לא עבר זמן 'כדי שיראה לתגר או לקרובו' 442 443 1128
 שות או יותר משות 1132
 של פרוטה או פחות 1153
 תגר (סוחר) שהתאנה
 בקנייה או בכיירה 1251
 מניחים שטעה 436 454 1138
 אונס (כוח עליון)
 אינו 'כמאן דעביד' (ראה גם: תנאי) 402 851
 בקיום תנאי (ראה: מחילה וותנית; תנאי)
 המקבל שכר חייב באונס שבעין גניבה 132
 לענין מתאבק שהזיק 132
 אונס (כפייה)
 'אונס דנפשיה' – כפייה עצמית 356 1404
 מודעא עליה 1404
 איום להפעיל זכות כדין, כדי להשיג מטרה אחרת 1400
 במכר – הקונה מסכים בגלל התשלום 1058
 ברקע או במטלטלין 1058
 הארכת זמן (לפרעון חוב) באונס 852
 המזיק בגלל כפייה 308
 אם אופיו של המזיק הוא הגורם לאונס 1305
 מי שכפו עליו לעשות פעולה משפטית כנגד תמורה 835
 מחילת חיוב להישבע, כתמורה 835
 מי שכפו עליו לקנות נכס 1401
 מכר בכפייה 1402
 'אגב זווי גמר ומקני' 1404 1406
 אם הכופה רק מחל לו על חוב 1401
 אם לא נכפה לגבי המחיר 1408
 גולן הכופה על נגזל למכור לו את הנכס הגזול 1407
 מכר בכפייה, אם הקונה שילם פחות משווי הנכס 1307 1402 1405 1406
 ברקע ובשטר 1408
 מודעא עליו, אם העדים אינם יודעים על האונס 1132
 נפקד הדורש חלק מהפיקדון, באיום שלא יחזירנו 1306
 אונס - מחילה בכפייה 380-382 1086 1087 1399
 1400
 אונס עצמי 1306
 חשש הפסד 380
 מחילה חלקית כדי שהחייב יפרע השאר 1409

מפתח העניינים

מחילת נגול מכללא בפמש"פ – זו מחילה	821 115
באונס 1158 1154	אם אמרה שהיא מוחלת לעולם 811
מחילת ריבית לפני הנתינה היא באונס 797 93	אם היא אסורה לו 821
מניעת טובה 1307 1306	אם חזרה בה מהמחילה 811 810 811 821
אונס ומפתה	אם עשתה מעשה שמוכיח על מחילתה 811
אב שבא על בתו כמפתה 1007 866 865	מחילת מפותה
אם סירב שהמפתה ישא את בתו, וחזר בו 811	אינה מועילה בחיי האב 290
אם האב הניח את בתו לכל הרוצה לבוא עליה 1006	בגדר סילוק 1049
אם מחל האב 1007 1006 298	מועילה אף שאינה קצובה 1047
ואח"כ מת או שבגרה 1007	מחילת מפותה – בעצם הסכמתה 856 300 163 24
אם מחלה הבת 1009 1008 1007 300 298	864
ואח"כ בגרה 1009 1007	אינו נחשב מזיק 888 872
באישה האסורה לו, ומחלה – לוקה? 27 26 25 24	אם אח"כ בגרה 865
במפתה יתומה 1326 736 729 728 25	אם אמרה 'איני מוחלת על התשלומו' 887 870
בספק אם המפותה מחלה 1198	1342 1180 888
גדר זכות האב בתשלומו 863	אם היא אסורה למפתה 886
מצד עצמו או מכוח הבת 871 866–863 300 298	אם היא מחזיקה בנכסים של המפתה 957
1009 1007 1006	אם היתה תחילה באונס ולבסוף ברצון 871
גדר זכות הבת בתשלומו אם מת האב 1331 863	אם לא ידעה שאביה קידש אותה וקיבל בשבילה גט 165
האונס נערה וספק אם היה סופה ברצון	אף שנגרמה ע"י פיתוי 1095
ומחלה 1370	בגדר הרשאה להזיק 880 879 874 871 870
הטוענת 'אנסתני' והוא טוען 'פיתיתני' – שבועת מודה במקצת 864	ביתומה שנישאה מדרבנן 887 880 181
המודה בקנס זה – נפטר? 833	במפתה נערה שנתארסה ונתגרשה 862
המודה שאנס – נאמנותו 1021	בנערה שנתארסה ונתגרשה 887 886 885 879
המפתה בת שאביה קידשה וקיבל את גיטה בלי ידיעתה 1068 1034	גיורת מפותה 886
אם קידשה בידיעתה 1034	לעניין בושת ופגם 886 880 879 864 863 192
המפתה חרשת או שוטף 1182–1180 501	887
המפתה קטנה (ראה: קטנה)	מחילת הבת, אם אח"כ מת האב 299 165–163
הקנס בגלל ההנאה 874	1331 1068 1055 865–863
הקנס בגלל הפגימה 871	מפני שאינה נפגמת 871
הריגת הבועל, אם היא ערווה עליו 1342	מפתה בגורת – מוחלת על בושת ופגם 871
אם מחלה על פגמה 1342	מפתה יתומה
חיוב בושת ופגם	אם הבטיח לשאתה 1392
אינו קצוב 1048	חזרתה ממחילתה 887 883 882 187
במפתה יתומה 729	טעם הפטור 1068 1067 1066 1055
בשוטה 729	מחילת יתומה מפותה קטנה 164
חיוב האונס לשאת את האנוסה	מחילתה 886 885 870 672 192 191 164 163
אם הודה 115	1294 1292 1095 1048 1008 945
אם היא אסורה לו 811 810	פטור מטעם מזיק ברשות 1326
מצווה או כחיוב תשלומו 811	פטור מטעם מחילה 1332
חיוב הקנס חל רק בגמר ביאה? 1370	פטור מטעם סילוק 1326
חיוב מפתה שהבטיח שישאנה ולא קיים 1067 1066	מפתה משלם רק אם לא נשא אותה 1066
אם הבטיח רק אחרי הביאה 1067	נאמנותו של המודה שפיתה 827
אם הבטיח רק זמן ניכר לפני הביאה 1067	פטור מפתה על הצער 826
טעות המפותה, שחשבה שישאנה 1068 1067 1066	טעם הפטור 1370
מחילה על הקנס 833 727	'אורנדא' (זכות חכירה) (ראה גם: זיכיון)
לפני הביאה 193	אם מישהו אחר שכר את הזכיון מהשלטון ובעל החזקה לא תבע אותו – הוכחה שמחל? 1133
מחילה מפורשת 886	כקרקע או כמיטלטלין? 1288 660
נחשב זכות עתידית 727	מחילה מכללא של בעליה עליה
מחילה על הקנס לפני העמדה בדין 162 161	אם שתק כשאחר אמר לו שהוא רוצה לשכור אותה מהשלטון 452
191–194 886 885 880 879 888	אם שתק כשאחר שכר אותה מהשלטון 1138 452
בקטנה בגיל הפערטות' 889 888	בכך שיצא מהעיר 1133 446
מחילת האב 888	מחילה על זכות זו 1387 1289 1288 660 185
מחילת אנוסה לאונס על עונה 823	שותפות בה (ראה: שותפות)

מפתח העניינים

באיסור שאפשר לבטל	1212	'אי אפשי'	
בגול	1215	לשון הודאה?	232
במחילה הכרוכה באיסור	537	לשון הפקר?	1233
במי שנשבע שלא ימחל	1376 531 530	'אי אפשי בתקנת חכמים'	
במכר עם אונאה פחות משתות	725	אם משהו אחר נפסד מכך	1008 1003 299
במעשה שמועיל גם אם נעשה ממילא	1376	אחר, שהתקנה נתקנה גם לטובתו	1004 1003
במעשה שנעשה כדיבור בלבד	1212	בעל דינו	1003
בסילוק	1376	באמירת 'איני ניוזנית ואיני עושה'	894
לעניין זכיית גולן בגול	475	כבר מצרא המוחל על זכותו	1285
לעניין זכיית דיין בשוחד	102	בגילוי דעת שאינו רוצה שארבע אמותיו יקנו לו	1244
לעניין זכיית מלווה בריבית	801	בהסתלקות מנכס שנקנה בקניין דרבנן	1243
איוב		בהפקעת התקנה לעולם	185
ותרנותו	593	בזכות עתידיה	217
'אין אדם מוציא דבריו לבטלה'		ביטול ישיר של התקנה	246
אין אדם עושה מעשה לבטלה	1239	בלווה המסתלק מכסף ההלוואה לפני שהשתמש בו	1243
אם אין צורך לשנות את לשונו כדי שתהיה לו משמעות	975 796	במחילה על שבועת 'נשבע ונטל'	837
אם ייתכן שלא ידע שהלשון שנקט אינה מועילה	975	במחילה גר על ירושת אביו הגוי	184
אם יש אומדנא	1301	במחילת כתובה	1328
אם מוכח שהתכוון לדבר אחר	1218	במחילת מזונות אישה	899 897
בדיבור או בכתיבה	1333 778	במחילת מעביד לפועל	786
בקניינים	1333	בתקנה המבוססת על אסמכתא בפסוקים	224
חזקה שבעל הנכס התכוון לנתינה	1239 568	בתקנה שתוקנה באופן כולל לעולם	782 112 111
חזקה שהמוחל מתכוון ברצינות	972 263 262	בתקנה שתוקנה בתורת איסור	809
'אין אדם משים עצמו רשע'		בתקנת קהל	852 185
בנושה שאומר שמחל, והחזיק את השטר	768	תקנת ה'חזקות'	1288
מוכר האומר שהתכוון להטעות קונה	174	הבסיס למחילת זכות עתידיה דרבנן	185 184 82
'אין לי עסק בו'		הבסיס לסילוק מזכות דרבנן	951 932 763 706 246
בקרקע	756	בלשון 'דין ודברים אין לי'	706
בשחרור עבד	756	גם בלי לומר טענה זו בפירוש	246
לשון מחילה	756 56	הסתלקות בעל מירושת אשתו	924 923 907 223
'איני יודע אם פרתית'	1197 991 902 518 383		927
	1348	הסתלקות בעל מנכסי אשתו	1299 707
אם גם התובע מסופק	519 408	הסתלקות בעל מנכסי אשתו הארוסה	217 189
אם הנושה טוען כרי	1123		952 931 930 919 918 912 884 244 220 218
אם הנושה לא תבע אותו	1140 1122		1372 1285 1243
אם הספק 'נולד לפני'	1198	הסתלקות בעל מנכסי אשתו הנשואה	1243
אם יש ספק לב"ד גם בלי טענות הצדדים	520	הסתלקות בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין	911
אם לא היה עליו לדעת	1197 519	מזכות עתידיה דרבנן	1291 666 245
אם ספק הפרעון קדם ליצירת החיוב	1193	מקניין ארבע אמות	230
בדבר שלא היה צריך לדעת	1124 408 407	הוויתור גורם שלא תיקנו, או שהאדם עוקר את התקנה	1372
לעניין מחילה שספק אם היא פגומה	324 323	הוצאת ממון מהמחזק ע"פ זה	1008 1004
לעניין נושה שספק אם התכוון למחול	1038	הסתלקות מחיובו שנתקן לטובתו	1008
לעניין ספק אם המוחל מחילה מותנית חזר בו	407	התקנה שמציאת קטן שייכת לאביו	1001
איסור		חזרה מאמירה זו	897 189
חובה להציל את חברו מאיסור, ע"י הפסד ממון	734	מול שעבוד נכס	932
מחילה הכרוכה באיסור	537 536	מחילה בדרך זו	748 82
המוחל ביום טוב	23	ספק בו	1372
המוכר שטר חוב ומוחל עליו	1215 1214 537	רק במי שברור שהתקנה לטובתו	1291
הנשבע שלא ימחל, ומחל (ראה: שבועה)		רק במי שמעיד שהתקנה לטובתו	918
רב שמחל על רבנותו, וייתכן שממלא מקומו לא יהיה ראוי	537 536	'אי עביד לא מהני'	
תוקפה	23	אם ביטול המעשה לא יתקן את האיסור	531
מכר שנעשה באיסור – תוקפו	1214 537 23	אם האיסור אינו במעשה עצמו אלא בדבר צדדי	537
שנעשה באיסור שבת	1415	באיסור שאדם קיבל על עצמו	1334 531

מפתח העניינים

1107	בשומר המתנה ההקל או להחמיר באחריותו	איסורי הנאה
1346	בשומר חנים שהתנה שיהיה פטור משבועה	הסתלקות מירושת איסורי הנאה 952
	בשותל עצים שהתנה שיפסיד את רווחיו אם יגרם נזק 1256 882	איסלם - משפט מוסלמי
	דבר ש"בידו ולא בידו" 1056	נושה הנותן את החוב במתנה לחייב 751
	המתחייב באסמכתא, ושלם 1078	עיסוק במחילה 1
407 168	התחייבויות הרדיות שיש בהן אסמכתא	שיטותיו לעקיפת איסור ריבית 1303
	לווה האומר 'אם לא אפרע עד מועד מסוים, הקרקע מכורה למלווה' (ראה: הלוואה)	אישה
	מכר באסמכתא	אין דרכה ללכת לב"ד 1018 336
	אם כבר מסר את הנכס 1340	אינה מדייקת בלשונה 1319
	הפירות חוזרים? 1340	כל כבודה בת מלך פנימה' 336
	זכות הקונה לחזור בו 1068	מן הסתם אינה יודעת הלכה 1030 328
1072	חובת המוכר להחזיר את הכסף	שמחלה וטענה שטענה בדין 1030
	משיכה באסמכתא 1114	במחילה מכוח שתיקה 328
	מתן תוקף להתחייבות באסמכתא ע"י מחילה מותנית עליה (ראה: תיקון חכמי ספרד)	'אלו ואלו דברי אלקים חיים'
172	עם 'מעכשיר', בדבר שאינו מקח וממכר	מקום לרעות שונות בהלכה 735 40 35
	קונה מהתורה 1116 1104	אלמנה
1108 944 419-416 132	אסמכתא במחילה	מזונותיה (ראה: מזונות אלמנה)
1395 1393 1346 1345 1256 1117-1111	אין אומדנא דמוכח שלא גמר דעתו 1346	נחשבת מוחזקת בנכסי הבעל 966 965
	אם אמר 'מעכשיר' 417	'אלמעונה'
	אם החייב הסתמך על המחילה 1346	זכות לגבות מס 949 670
	אם החייב ישלם סכום מסוים תוך זמן מסוים, יתרת החוב מחולה 1112	הזכות קנייה לחוכר מכוח מנהג 1278
1346 418	אם הנושה מקבל הנאה תמורת המחילה	זכות קניינית 1289
	'אם יעלילו עלי, אנכה מהחוב' 1112	מחילה עליה 1289 1278 670
	אם כנגדה יש התחייבות באסמכתא של הנמחל 419	אמה עבריה
	אם לא אמר 'אם' 417	גופה קנוי לארדון? 1267 633
	אם לא נקט לשון מחילה 1113 1114	ייעודה (ראה: ייעוד)
	אם עשה קניין בב"ד חשוב 417	כמשכון ביד הארדון 1266
	בחוב בשטר 1117 419	מחילה לאמה עבריה 36-39
	במחילה בין מתאבקים 132	בייעוד - מחילת חובתה לעבוד (ראה: ייעוד)
	במחילה מותנית 1105	מחילת הארדון עליה 1267 1266 633
	במחילה על זכות עתידית 1114	מכירת בת שהיא נערה, כאמה 862 160
1113 419	במחילה על כתבי זכויות בב"ד	אמירת דבר בשם אומרו
	1117-1115	מחילה על חיוב זה 761
	בדרך הודאה שהם מזוייפים 1117	אמריקה - משפט אמריקאי
	במחילת חיוב שבועה מדרבנן 1116	גישתו למחילה 717 1
	בשותל אילנות המוחל על חלקו בשבחם אם יגרם הפסד 1117 419	אנגליה - משפט אנגלי
	זו מחילה על שכר עבודה 1117	גישתו למחילה 717 1
	נושה האומר 'אם תשכח לפרוע, אני מוחל לך' 1344	הקנאה בלשון מחילה 568
	'ערבוני מחול', (ראה: מכר)	אסמכתא (דרשה דרבנן)
	פריסת מועדי הפרעון, בתנאי שיפרע כל תשלום במועדו 1116	כוחה המיוחד של תקנת חכמים עם אסמכתא 224
1117 1115 1106 417	צריכה קניין?	אסמכתא - כללי
	קניין סודר 1115	אם המעשה המותנה אינו אמור להוציא ממחוקק 1113
	שטר 1115	אם ידוע שהוא רוצה להקנות 1105
1338 1049 1048	שאינה קצובה	אם מקבל ההתחייבות תפוס 1113
	אפוטרופוס	אם נתן משכון על התחייבות באסמכתא 1345
495	אינו יכול לתת מתנה מנכסי היתומים	אם עשו קניין 1116 46
	אישה המשמשת אפוטרופוסית על נכסי בעלה - מחילת חיובה להישבע שלא גנבה 835	קניין בב"ד חשוב 1111 198
		באומר 'מעכשיר' 418 417 416
		בהסכם להשאיר דבר אצל מי שהוא בידו 1345
		בהתחייבות עתידית 46
		בלווה שפרע חלק והתחייב לשלם הכול אם לא יפרע השאר עד יום פלוני (ראה: פרעון)
		במעשה של ציבור 198
		במשכון 1111
		בסילוק מזכות עתידית 944
		בעשיית פשרה 46

מפתח העניינים

המוחלת על תוספת כתובה אם לא תעלה עם בעלה לא"י 497	המתחייב לתת לאפוטרופוס דבר בשביל היתום ומחל האפוטרופוס 297
התחייבות לעלות לא"י 1098	ומחל היתום 1005
חלוקתה בזמן יהושע – מחילה הדרית 1168	חייב להישבע שלא נטל מהנכסים
כפיית בעל או אישה לעלות לא"י 123	אם היתום טוען שמעל בממונו 328
מחילה על הזכות לכפות 123	מדרבנן 1116
אשת יפת תואר	יתום שמחל לו על נזק שיקרה עקב פשיעתו 1111
שמחלה על האיסור להתעמר בה 115	אסמכתא במחילה זו 1111
'את וחמור'	לא מועילה חזקה שלו בנכסי היתומים 1192
המקנה לשניים, שאחד מהם לא יכול לקנות 267	מנהג המחול לו על התעסקויותיו 516
1266 1265 1215 980 978 977 927 926 880	שחילק את העזבון בין היתומים, ומחו כשגדלו 1147
'אתן' (הבטחה לתת) 1333 776 775	אם מחו רק אחרי שגדלו – הוכחה שמחלו 1147
אם עשה קניין 877 878	שמחל על זכות של היתום 495
בגלל הקניין, נחשב כאילו אמר לשון	כדי למונע ממנו מריבות 307 1015
התחייבות 777	למי שנתחייב לקבל חרם סתם כלפי היתום 307
אתרוג (ראה: ארבעת המינים)	לתועלת היתום 1334
	על חיוב של מי שנתחייב להישבע ליתום 307
	שלא לתועלת היתום 307 1016
	שעושה פשרה עבור היתום 1015 1016
	תקנת פטוטות בפעוט שיש לו אפוטרופוס (ראה: קטן)
	אפותיקי
	אם החייב אמר 'תגבה רק מזה' 1272
	בכך הנושה מוחל על שעבודו על שאר הנכסים 1272
	אם החייב לא אמר 'תגבה רק מזה' 641
	נושה המוחל על זכותו לגבות ממנו 641
	ארבע אמות (ראה גם: קניין ארבע אמות)
	זכות בעל בית בארבע אמות בחצר מול פתחו 646 650 649
	איבוד זכותו ע"י אטימת הפתח 1280 650
	אם אטם את הפתח – זכאי לחזור בו? 1280 650
	1283 1281
	הפקרת זכותו 650
	זכות זמנית – רק כשהוא משתמש בהן 1280 646
	מחילה מכללא עליה 1280 650
	מחילה על זכות זו 1281 1280 650 649 646
	1322 1284 1283
	קניין גמור או זכות שימוש? 1280 650 649 646
	1322 1281
	ארבעת המינים
	הגזול אתרוג, והציע לשלם לנגזל, והנגזל מחל 394
	מארץ ישראל – הרי בעל הקרקע האמיתי אינו ידוע 1314 1381
	מחילה לחוטפי אתרוגים מקטנים בסוף סוכות 1315
	ערבה גזולה ששווה פחות מפרוטה 1157 1152
	1360 1160
	שגול ונטל ואח"כ מחל לו הנגזל 1237 1236
	אם מחל על מעשה הגזילה 1237
	אם עשה קניין 1237
	של שותפים
	אם הם מוכנים שאחד מהם יאכל אותו 612
	אם שותף אחד מחל לחברו על חלקו 612
	ארץ ישראל
	אישה שנשבעה לעלות לא"י עם בעלה 844
	היתה מוחזקת לישראל עוד לפני כיבושה 905
	המוחלת כתובתה אם לא תעלה לא"י 107

מפתח העניינים

1350	של נגזל שאינו מוחל על פמש"פ	1158 1154 497
1121	1160	
1123	ביוש (ראה: בושח)	
1123	ביוש (ראה: בושח; כיבוד אב; תלמיד חכם)	
1349	ביטול	
429	מחילה בלשון 'ביטול' 56	
1123 1350	ביטול חמץ	
1124	בלב 67 764 768	
1124	ע"י שליח 1019	
1124	ביכורים	
1124	ממה שנטע בשדה חברו בלי רשות ואח"כ מחל	
1124	חברו 1237	
1124	ביקור חולים	
1350	ביקור שמפריע לחולה 123	
1124	חולה שמחל על המצווה לבקר 123	
498	בית דין (ראה גם: דין; טענה)	
290	אדם אינו רוצה להתבונן בב"ד ע"י תביעה 1348	
115	אין בודקים אחריו 1023	
116 115	אינו דן אם אין תובע 1358 1349	
116	אינו דן בפחות משווה פרוטה (ראה: פחות משווה פרוטה)	
116	איסור עינוי הדין 123	
116 121	אם בעל הדין מחל עליו 123	
1334	'אל תהיו כעורכי הדיינים' 1123	
	מול 'פתח פיך לאילם' 1123	
	בעלי דין שנשבעו לקיים פסק של ב"ד 146 152	
	845	
	הברל בין ב"ד למפשישים 846	
	ואח"כ הסכימו ללכת לב"ד אחר 146 152 845	
	1046 854 846	
	בפסק דין של 'חלוקין' כל צד מוחל חצי 438 1352	
	אם יש סיכוי שהמציאות תתברר 1352	
	הוספת דיינים להרכב 1302	
	הנחה שאדם מסכים לדעת ב"ד 50 756	
	הסכם בין שותפים שאם יסתכסכו, ילכו לבוררים ולא לב"ד 1199	
	חובתו להודיע לבעל דין את זכותו 1122	
	לנתבע או לתובע 1122	
	חיוב שניתן עליו פסק דין	
	נאמנות החייב לטעון שפרע 984	
	נחשב כגבוי 984	
	שמיטתו בשביעית 984	
	טוען עבור בעל דין (ראה: טענה)	
	יכול למחול חיוב של יחיד? 307 1016	
	לב ב"ד מתנה להתיר בניית סוכה ברה"ר 1314	
	מחילה על חיוב שניתן עליו פסק דין 280	
	אם פסק הדין לא היה בידו כשמחל 984	
	חיוב מזונות 984	
	נושה שתבע פחות מהמגיע לו – מחל על	
	השארי 321 429 1039 1124–1121 1349	
	אם אמר שתבע כך בטעות 429 1123 1124 1350	
	אם ברור שטעה 1122 1123 1350	
	אם הדיין יודע שהתובע ירא ה' 1123	
	אם הדיין פסק לו יותר משתבע 429 1122 1123	
	1350	
	אם הוא עם הארץ 1122	
	אם הוא תלמיד חכם 1122	
	אם הנושה מוחזק	
	אם הנתבע מסרב לשלם 1121	
	אם חזר בו מהמחילה לפני גמר דין 1123	
	אם תבע אח"כ את ההפרש 1123	
	אם תבע על סמך נימוק לא נכון, ומגיע לו מכוח	
	נימוק אחר 1349	
	אם תבע רק מה שיוכל לקבל מיד 429	
	אם תפס התובע את ההפרש 1123 1350	
	דבר שיש בו מחלוקת, ואמר שטעה בדין 1124	
	לעניין חיוב לצאת ידי שמים 1124	
	מטעם ייאוש 1124	
	רק מחילה זמנית, כדי שיתקבלו דבריו 1124	
	שטר שהנתבע טוען שהוא בטל, וב"ד יודע שהוא	
	כשר 1350	
	רשאי למחול על זכות של יתומים, להשקט	
	ריב 498	
	שליח בית דין שנתבזה ומחל 290	
	שמחל לבעלי הדין על חובתם לעמוד 115	
	שמחל למי שהתחצף אליו 115 116	
	באופן שפגע בכבוד ה' 116	
	שמחל למי שנגמר דינו למיתה או למלקות 116	
	אם נפגע העבירה מחל לו 116 121	
	שמחל על חיוב בעל דין להישבע 1334	
	בית כנסת	
	הנשבע להשתייך לביכ"נ מסוים – מחילת	
	השבועה 847	
	התחשבות בכבודו 60	
	מחילה על חזקה בבית כנסת 313 1021	
	בבית כנסת של רבים 1021	
	בית סוהר	
	המתיר לכלוא אותו כדי להינצל מחשד 826	
	ויתור על העמדה בדין של אסיר שחטף סוהר 1409	
	לווה המתיר למלווה לכלוא אותו 131	
	נושה שמחל כי היה בכלא 1404 1413	
	בכור	
	אב האומר 'בני בכורי לא יירש פי שניים' 940 941	
	אם אב פשוט טוען שהבכור מחל על חלק	
	הבכורה 1373	
	בכור שנטל פי שניים, והתברר שאינו בכור 336	
	369	
	בכורה נקראת 'מתנה' 232–234 941	
	הסתלקותו מחלק הבכורה 861 908	
	אחרי מות האב 1240	
	אחרי שזכה בה 563	
	אם הסתלק בעבור תמורה 234	
	אם לקח חלק שווה במקצת הנכסים 233 879 939	
	952 940	
	בחיי אביו 233 234 938 940 941	
	בכך שיקבל סכום ויאמר שזה חלקו בירושה 939	
	במפורש, בשעת חלוקת הקרקע הראשונה 879	
	לפני החלוקה 232–234 938 939 940	
	מחילה לאביו 234	
	מחילה לאחיו 234	
	מן הנכסים או מדין בכור 940	
	שלא בפני עדים 939	
	זוכה בחלק בכורה מיד במות האב? 1229	
	חובת האב לתת לו פי שניים 234	

מפתח העניינים

בעל שהוציא הוצאות על נכסי אשתו – זכותו להחזיר 1163	חובת האחים לתת לו פי שניים 233 234 563 1229
אם אכל מהנכסים 1163	טעם זכותו לקבל פי שניים 938
בעל שהתחייב לא להוציא את אשתו מהארץ בלי רשות אביה, והאב הרשה 824	יש לו חלק בכורה לפני החלוקה? 232 234 563
בעל שהתחייב לא לצאת מהארץ, ואשתו מחלה 824	939 938 879
בעל שהתחייב לא לשאת אישה שנייה, ואשתו מחלה 111	יש לו פי שניים רק ב'מוחזק' ולא בראוי 941
בעל שהתחייב לגרש ולתת כתובה אם ירצה לעבור לעיר אחרת 1249	חוב בשטר נחשב 'מוחזק' 893
בעל שהתחייב שהנדוניה תעבור ליורשיה אם תמות בחייו 296	מנהג שאינו נוטל פי שניים 938 326
אם האישה הכניסה לבעל נדוניה, ומחלה 303 1011	נחשב מוחזק בחלק הבכורה לענין 'קים לוי'? 941
אם האישה נתנה מנכסיה במתנה 1011	שמחל על חלק הבכורה אחרי מות המוריש 563 1229 603
אם התחייב 'מעכשיו' 1011	וחזר בו – חבותו לנושה של האב 1003
יורש שהיה בחיים אז 1004	פגיעתו בנושה של האב 1003 294
מחילת האב על כך, לגבי מה שנתן לבעל 302	שנטל חלק כפשוט 1350
מחילת האישה על ההתחייבות 303 302 296	במקצת מהנכסים 1127 326
1011 1010 1004	וטוען שלא ידע שבכור נוטל פי שניים 326
תקנת הקהל על כך (ראה: הישבון)	כי חשב שלא מגיע לו חלק בכורה 1072
בעל שהתחייב שידורו בארץ זו, והסכימה לצאת מהארץ 433	'כל תלין' (ראה: הלנת שכר)
אחרי שהסכימו שיגורו בעיר של הבעל 430	'כל תשחית'
ביציאה למקום בעל רמת חיים נמוכה 433	במי שמתיר לחברו להזיק לממונו 868 173 172
ביציאה מא"י לחו"ל 434	בן נוח (ראה: גוי)
ואח"כ בעלה עזב אותה וחזרה למקום הראשון 434	בן סורר ומורה
זכותו לעבור לארץ שלישית 433	חיוב המיתה פוטר מחיוב הממון 728
בעל שכתב שאבי אשתו יירש אותה 882 177	אם האב מחל רק על חיוב המיתה 728
עניינו התחייבות להעביר לו את הממון 882 177 916	נידון על שם סופו 110
בעל שלא מצא לאשתו בתולים (ראה: טענת בתולים)	שמחלו לו אביו ואמו 110 109
בעל שמפקיר את זכותו בפירות 1245	אחרי גמר דין 110
בעל שמחל לאשתו על זכותו לתשמיש 127	אחרי שהביאו אותה לדין 110
על כסף שבברה במעשה ידיה 1380	בני גד ובני ראובן
על ממון שלו שהוציאה 58	הסתלקו מחלקם בארץ כנען 905
בעל שמחל על זכות של אשתו 306	בעלי חשבון משותף בו, שאחד מחל לרעהו על חלקו 1333
במסגרת פשרה 1016	כספומט שהשתתה בפעולתו, ובעל הכסף הלך לפני שהכסף יצא 1342
בעל שמחל על זכותו לשאת אישה שנייה 111	בעל ואישה (ראה גם: ירושת הבעל; כתובה; מזונות אישה; ונישואין; נכסי מלוג; נכסי צאן ברזל)
בעל שנתן מתנה לאשתו, ומכרה אותה, והתנה הבעל שלא יוציא מהקונה 937	אישה הנושאת ונותנת בנכסי בעלה – חיובה להישבע שלא נטלה משלו 464
שבעל שתבע פירות נכסי מלוג ולא תבע זכות ירושה 429	אישה מוחלת מכללא על חיובי הבעל? 481 480
הוצאות על רפואת האישה – השתתן עליה 320	אם לא תבעה מזונות (ראה: מזונות אישה)
הטוען שאשתו מחלה על התחייבותו לא לשאת אחרת 1201	אם פירנסה את הבן שלהם ולא תבעה שיפוי 480
המתחייב שאם ישא אחרת על אשתו ישלם לה, ונשא, ושתקה – הוכחה שמחלה? 469	אישה שנואה שמחלה על זכות בר מצוה 1285
הנותן את כל נכסיו לאשתו 1118	אישה שהבטיחה לחתונה שבתה תגור עמו בעירו 1013
זכות נושי הבעל לגבות מהם 1392	אישה שמחלה לבעלה ואביה מתנגד 1366
מתכוון לעשותה אפוטרופוס 1163 481	אישה שמחלה למי שהיב לה – פגיעה בבעל 299 1007
הנותן מתנות לארוסתו, ובוטלו הנישואין 438 437	אם הבעל לא ידע על זכותה 1007
הנשבע לתת את בתו כאישה לפלוני 847	אישה שנחבלה, ומחלה לחובל 1304
הסכם ביניהם שאם תמות בחייו, חלק מנכסיה יעבור לפלוני 1005	אישה שנשבעה לעלות לא"י עם בעלה 844
מחילת האישה על חיוב הבעל 1005	אם הבעל ידע לפני הנישואין שזינתה 436
	אם נמצאת איילונית – החזרת פירות שהבעל אכל 364
	אם שהו עשר שנים ולא ילדה ולא תבעה שיגרש 1164
	בעל יכול לדון בב"ד על נכסי אשתו 1016
	בעל מוחל מכללא על חיובי האישה? 1163

מפתח העניינים

בזמן החופה עצמה 1244	בעל ואישה (המשך)
בלשון 'דין ודברים אין לי' 932	הסתלקות אישה מזכות שכבת בעלה, לטובת צרתה 1291
1241 932 טובה	הסתלקות בעל מנכסי אשתו
בקניין 921 862 677 676 666 556 228 225 214	אף שהפירות אינם קצובים 1050–1048
1291 936	בלשון 'דין ודברים אין לי' (ראה: דין ודברים...)
בתנאי גמור 914	מנכסי מלוג שלה 58
דין הפירות, אם אמר רק "דו"ד אין לי בנכסיך", ועשה קניין 1249	מנכסי מלוג שלה – דין פירי הפירות 1100
מהנכסים או מזכותו כבעל 933 226	מנכסים שאשתו תירש בעתיד 856
מנכסים העתידים להגיע לרשותה 921 237 226	הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא ארוסה 176
1292 1243 950 949 943 934 932 922	222–216 213 211 199 197 196 185 184 177
הסתלקות בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין 185	887 862 861 823 763 685 684 679 673 241
888 863 862 859 856 710 235 217–213 196	947 946 944 928 922–916 912 902 894 888
1296 954 944 942 916–909 903 902 897 894	1270 1243 1242 1240 1227 1025 953 950
1388	1291 1285
אחרי השידוכין 916 913 912 214	אינה צריכה קניין 695
אם אמר שהסילוק יחול אחרי האירוסין 916	אם האישה התנתה כך 710
אם האישה התנתה כך 914 913 711	אם חזר בו לפני נישואין 712
אם הסתלק בערכאות הגויים 910	באמירה בלבד 916
אם חשב שהסילוק מועיל 913	בגדר 'לא ידע דמחלי' 1025
אם לא חזר בו עד האירוסין 946 913 235 215	בדרך תנאי 918 712 707 702 220 217
אם לא חזר בו עד הנישואין 703	בכלל 'שטרי פסיקתא' 884
אם נשבע על כך 881 183 182	בלשון הקנאה 916
באמירת 'דין ודברים אין לי לאחר שנתארס' 910	בלשון 'לעולם' 1210
בדרך התחייבות 916 216 215	בלשון מחילה 242
בין ברכת האירוסין לנתינת הטבעת 913	בלשון סילוק 676
בלשון טובה 915	בקניין 917 916
במקום שיש מנהג שהיא תקפה 859	בשעת הקידושין ממש 917 910
בקידושין לאחר זמן – סילוק בזמן הביניים 911	דין הפירות, אם אמר רק "דו"ד אין לי בנכסיך", ועשה קניין 1249
בקניין 913 214	הלשון המועילה 1196
בשעת השידוכין 913	הסתלקות מהנכסים או מזכותו באשתו 189 188
בחורת 'דברים הנקנים באמירה' 916 216	912 911 906
בתנאי בלשון 'חויך' 913	הסתלקות מנכסיה ומירושתה יחד 1215
בתנאי גמור 942 915–912 709 215	חזרה מההסתלקות 187–190 884 883 882 881
לעניין זה שתוכל למכור אותם 910	932 918
מנכסי צאן ברזל 216	מהנכסים או מזכותו באשתו 922 919 221 219
ספק אם היתה לפני האירוסין או אחריהם 214	מטעם 'אי אפשי בתקנת חכמים' (ראה: 'אי אפשי בתקנת חכמים')
215	מקצת הנכסים 922 225 221
זכות האישה שיעלו לא"י 434	מניעת זכייה או ביטול זכייה 884
מחילה על זכותה 434	מנכסים העתידים להגיע לרשותה 220–218 188
זכות הבעל במעשה ידי אשתו	885 879 711 699 698 683 675 237 236 222
אם אמרה 'איני ניוזנית ואיני עושה' 933 105	1292 945 924 923 922 921 920 919 917 912
אם מחל על זכותו 898 105	1293
אם מחל על זכותו לפני הנישואין 856	מנכסים העתידים להגיע לרשותה אחרי הנישואין 1047
חלה כולה בשעת הנישואין 898	מפירות נכסי צאן ברזל 953 222
זכות הבעל במציאה שמצאה אשתו – אם מחל על זכותו 105	מפירות שעוד לא צמחו 944 943 921 220
זכות הבעל בפירות נכסי אשתו	מ'פירי פירות' 944 922 221
אם מכר פירות וקנה קרקע בתמורה 221	פרשנות היקף הסילוק 919 917 674 221 220
בנכסים שאינם ידועים לו 1007 912	917 912 927 922
בתקופת האירוסין – זכות בכוח 917	הסתלקות בעל מנכסי אשתו כשהיא נשואה 120
'ידו כידה' 701 685 652 580 237 230 228–226	823 763 701 689 667 666 660 236 227–225
1243 943 936 933 932 921–918 884 754 753	1292 1270 936 933–931 862 828
1291 1270 1250 1249	אם בעודה ארוסה התנו שתוכל למכור אותם 1243
חיוב הבעל בהוצאות קבורת אשתו	
אם מחלה על זכותה 105	
חלקו מהתורה, וחלקו מדרבנן 105	

מפתח העניינים

- כך שער זמן עד שהודיע שברצונו לקנות 656
 בכך שעשה שטר חדש (מאוחר) עם מי שתן לו
 את קרקעו 1324 602
 בכך שראה שהקונה משתמש בקרקע ושתק 451
 1323 1284 656 655
 בכך ששימש כשליח למכירת הקרקע 1219
 בכך ששכר את הקרקע מהקונה 1323 655
 בכך ששתק כשאחר קנה, אבל בידו למנוע רישום
 הקנייה במירשם במקרקעין 1286
 שאמר 'כל מי שירצה לקנות יבוא ויקנה' 1284
 שאמר לאדם זר שאינו רוצה לקנות את
 הקרקע 1286
 שאמר לקונה 'קנה לך' 1323 1085 654
 אם הוסיף 'איני רוצה את הקרקע' 1286 1285
 1387 1288
 אם כתב כך 1284
 אם לא עשה קניין 1085 654
 בפני עדים 1284 1085
 והקונה כבר קנה 1387
 וטען 'משטה אני כך' 1085 693
 מיוזמתו 1387
 שאמר 'מה שיעשה בעל הקרקע – עשוי' 1286
 שמחל על זכות הקדימה 4 654–657 670
 1288–1284
 אישה נשואה מצרנית שמחלה 1285
 אם אמר בפני עדים 'הווי עלי עדים
 שהסתלקתי' 1286 1284
 אם הורה שמחל בלב שלם 654
 עשה קניין 741 655 654
 בנוכחות רבים 1387
 וחזר בו לפני שאחר קנה 1284
 למי שיקנה במשך תקופה מסוימת 657
 'בר רשות' - זכות לבנות בקרקע של אחר
 מחילה על הזכות 639 638
 ברי ושמא
 אם 'אנן סהדי' מסייע לטוען שמא 1169
 אם שטר מסייע לטוען ברי 1169
 'ברירה'
 בחלוקת ירושה 1335 1000
 בחלוקת שותפים – התברר שזה היה חלקן 876
 לעניין מוכר שטר שכתוב בו 'משתעבדנא לך ולכל
 דאתי מחמתך', ומחל 1010
 לעניין מחילת אישה על התחייבות הבעל לתת
 מנכסיה ליורשיה אם תמות בחייו 1011
 ברכה
 מחילה על הזכות לברך על בשמים 1329
 בת (ראה: אב)
 ברכת כהנים
 הברכה עליה
 ברכת השבח 1303
 הנוסח 'באהבה' 1303
 מצווה על הציבור להתברך 123
 מצווה שבין אדם לחברו 1303
 ציבור שמחל לכהנים על חובתם לברך 1303 123
 אם יש רק כהן אחד 123
 לפני שקראו לכהנים לעלות 123
 צמצומה בחו"ל 123
- חיוב הבעל בפדיון אשתו מהשבי – אם מחלה על
 זכותה 105
 כדי לקבל פירות נכסי מלוג 1004 1003
 חיוב הבעל להביא קרבנות שאשתו חייבת בהם 298
 תשלום הכתובה פוטר אותו, כמחילה 298
 חיוב הבעל לשהות עם אשתו בשנה הראשונה 825
 אם מחלה לו 825
 יציאה לצורך פגסה 825
 חיוב הבעל לתת לאשתו 'דברים קטנים' – אם מחלה
 על כך 1059
 מום באישה או בבעל (ראה: מום)
 מחילת אישה על עונה (ראה: עונה)
 מחילת אישה על שעבוד נכסי הבעל לחיובו בהשבת
 הנדוניה 238
 בתקופת האירוסין 238
 סתם אישה היא 'נושאת ונותנת בבית' 1380
 קטנה שרוצה להינשא בזמן שנוקבע ואביה
 מתנגד 1013
 שבועה לשאת אישה מסוימת 844 841
 אם נשבע לאביה 848 847
 אם נשבע לאמה 848
 מחילה עליה 847 844 841
 מחילה עליה, אם אין לה דעת 848
 מחילה עליה, אם היא קטנה 848
 שבועה שלא ילך למקום רחוק עם אשתו 841 148
 שבועה שלא יצא מהמקום 840 838
 אם נשבע לחתונו, והחותן מחל 844 842 148
 848 847
 שבועה שלא ישא אישה חוץ מפלונית 849
 שבועה שלא ישא אישה נוספת 844 843 841 148
 אם אשתו מחלה לו 844 843 841
 אם נשבע לחתונו 848
 תקנה שאישה מקבלת חצי מירושת בעלה (ראה:
 ירושה)
 בעלות
 מורכבת מזכות קניינית וזכות חוזית להבוע
 אותה 559
 מחילה עליה (ראה: מחילת בעלות)
 בר מצרא
 אינו יכול להעביר את זכותו לאחר 655 654
 אם מישוהו אחר קונה – נחשב שליח של
 המצרן 655 654
 זכות בר מצרא ב'חזקות' (ראה: חזקות)
 זכותו – מטעם 'ועשית הישר והטוב' 654
 יש לו קניין בקרקע? 1324 1286 1285 656 655
 1387
 לנושה בעל משכנתא יש זכות כבר מצרא 645
 לשוכר יש זכות כבר מצרא? 1323 645
 מחילה מכללא על זכותו
 כך שחתם על שטר מכירת הקרקע לאחר 657
 בכך שמכר את הקרקע לאחר כשליח של בעל
 הקרקע 656
 בכך שנודע לו שמישהו קנה, ולא תבע אותו 656
 1323
 בכך שסייע לקונה 655 433
 בכך שסייר בהצעת בעל הקרקע לקנותה 656
 1324 1323 1286

מפתח העניינים

1345	החייב אומר שאז הפרעון יהפוך למתנה	ה'גבילה'
1113 1112	החייב מוחל על מה ששילם	זכות לגבות מס 949
1345 1113 1112	החייב מתחייב חיוב חדש	גאונים
1345 1113 1112	זו אסמכתא	שיטת בהגדרת מחילה 3 2
1201	טענת פרעון	גביית חוב
267	אם הנושה אמר 'אל תפרעני אלא בעדים'	אחריות החייב כלפי מי שקנה ממנו קרקע ונטרפה
	אם התנו שהחייב יהיה נאמן בכך רק אם יכתב בשטר 'פרוע' 536	ממנו 1004 295
	אם יש לחייב מיגו שהיה יכול לטעון שהשטר מזויף 1374	אם הלקוח מחל לנושה על חיובו להישבע 295
	אם יש לנושה פסק דין 1206	אם ייחרו חפץ לפרעון הוא נקנה לנושה 1100 1099
	אם יש שטר חוב 264	בכניסה לבית החייב 104
	אם יש שטר בכתב ידו של החייב בלי חתימת עדים 1201 979 267	חובות שמוותרת בהם הכניסה 104
	האומר 'לא לוייתי' כאומר 'לא פרעתי' – מחילה מכללא 1261	גובה למפרע או מכאן ולהבא 1392 271
	טעם הנאמנות בה 1373	הפורע יותר מדי וטוען שטעה 1350
	תוך זמנו 1201 979	הפורע חוב של חברו 723 615
	כליאת חייב שאינו פורע 153 152	הנושה מוחל לחייב? 1365 1351 1128 437
	ממעשר שני 1326	ונטל את המשכון מהנושה לעצמו 958
	מצוות פריעת חוב 1143	טעם שחברו נפטר כלפי הנושה 731
	אם הנושה אינו תובע 12 458 1143 1144 1356	טעמים שאינו זכאי להחזר 1314 996 958 732
	אם הנושה הלך למקום רחוק 1356	'מבריה ארי' 717
	בהלוואה לעני שמסרב לקבל צדקה 1143	נגד רצון הנושה 1351
	בהלוואה על מנת שלא יתבע 778	השארת צרכים מינימליים (ראה: סידור לבעל חוב)
	כפייה עליה 1326	זכות חייב לפדות קרקע שגבה ממנו הנושה ('שומא הדרא') 1303 1073 657
	מצווה בלבד? 800	אם הנושה מכר אותה לאחר 657
	קיומה ע"י מחילת הנושה 1326 735	בשומא בטעות 1073 357
	קיומה ע"י שהנושה אמר 'הריני כאילו קיבלתי' 735	זכות קניינית 657
	מקרקע של יתומים שהשביחה, וספק מי השביח 992	מחילה על זכות זו 658 657
	מת החייב – גובים מנכסיו 726	מטעם 'ועשית הישר והטוב' 657
	נושה קטן שאמר לחייב 'שלה לי ביד פלוני' 1181	זכות נושה לדרוש מ"ב"ד להטיל חרם על המפגר בתשלום 809
	נושה שרדה את מועד הפרעון (ראה: הארכת זמן) נושה שמחל בתנאי שהחייב יעשה משהו – כפיית החייב לעשותו 1326	מחילה על זכות זו 809
	ספק איזה חוב פורע – באומר 'שטר אחד של פלוני פרוע' 1200	זכות קדימה בגביית חוב (ראה: זכות קדימה)
	פרעון במטבעות לא טובים 1024	חובת הלווה לפרוע הכול בבת אחת 255 106
	שעבוד הגוף לפרוע אינו כולל חובה לעבור כפועל כדי לשלם 1265	אם הסכים המלווה לקבל פרעון חלקי 255 106
	גבעונים (ראה: נתינים) גוי	פריסת מועדי הפרעון, בתנאי שיפרע כל תשלום במועדו 1116
	אין דיני שיעורים לגביו 1360 1359 1154	חובת נושה להישבע לפני גבייה 837
	אינו מוחל על פתות משוה פרוטה 1154 1153 870	מחילה על החיוב להישבע 837
	1361 1359 1182	חובת נושה להישבע לפני גבייה מיושרים 1318 300
	גביית חוב מגוי, שמחל לו בסתר 1097 1090	אם הודה החייב שלא פרע 300
	דבר שנגזל מגוי נקנה לגולן? 1183	אם מחל החייב 300
	הפקעת הלוואתו 740	חובת נושה להישבע לפני גבייה מלקוחות 295
	הקונה קרקע מגוי ושילם כסף – היא הפקר 579 680	אם מחל החייב על השבועה 1000 300
	חיוב במיתה אם עבר על מצווה שלו 1302	אם מחל הלקוח על השבועה 1004 295
	מחילת הנפגע על החיוב 1303 1302	להישבע שלא מחל 987
	על מצוות עשה? 1154	חייב שדורש שהנושה יתבע את כל תביעותיו יחד 1369
	מחילה לגוי 1185 1184	חייב שנתן את נכסיו במתנה לנושה – זכות נושה מאוחר לגבות מהם 1163
	מותרת? 735	חייב שפרע, והנושה טוען שהתכוון למתנה 330
		חייב שפרע חוב א, והנושה אמר שהוא מקבלו עבור חוב ב 1124
		אם שתק כשאמר החייב שהוא לחוב א 1124
		חייב שפרע חלק והתחייב לשלם הכול אם לא יפרע השאר עד יום פלוני 1112
		אם המטבעות שנתן עדיין בעין 1113
		אם השטר נשאר ביד המלווה, או נמסר לשליש 1113

מפתח העניינים

- הנוטל דבר ששום אדם אינו מקפיד עליו 628
 שחליים הגדלים בין פשתן 613
 הסתלקות בני עיר מחלקם בס"ת גנוב כדי שיוכלו להעיד 1187
 עניינה – נתינת חלקם לגנוב 1187
 צריכה קניין 1187
 הסתלקות נגול מהנכס לטובת צד ג'
 הסתלקות שותף בנכס לטובת שותפו 1250 581
 לטובת שומר 1250
 הסתלקות נגול מחלקו בגזול כדי שיוכל להעיד 1235
 הנגול מקנה את חלקו לגולן 1235
 חזקה שאין אדם מוחל על גזל 1301
 חיוב גולן באונס – רק אם קנה את הגזל 1360
 חיוב קרן וחומש ואשם אם הגולן כפר ונשבע והודה 135
 אם הביא את הקרבן לפני התשלום 135
 בגזול פמש"פ, והתייקר ושווה פרוטה 1159
 בגזול שני חצאי פרוטה בנפרד 1160 1153
 ביטוי לתשובה 136
 החזרה לחצאין או בלילה 832
 חיוב ממוני או לכפרה 832 831 135
 מחילה לגולן שנשבע לשקר 853 849
 מחילה על החומש 1235
 מחילה על הקרן בלבד 1325
 מחילה על התשלום 832 831 137 136 135
 מי שפטור מהקרן פטור מהחומש 831
 יאוש של הנגול (ראה גם: יאוש) 602 572
 אם הגול נמצא ברשות הרבים 1237
 אם הנגול התייאש והגולן אינו רוצה לקנות 511
 כמו מחילה 1237
 מגוי – אסור מהוררה 1361
 מחילת הנגול עליו 799 794 591 574–570 566
 1234–1237 1256 1261 1380 1381
 אחרי יאוש ושינוי רשות 573
 אחרי שינוי 573
 אם הגול ברשות הרבים 1237 1236
 אם הגולן מסכים למחילה 1237
 באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 734 733
 בקרקע 1236 566
 המוחל 'מה' מתגזול ממני' 1172 172
 המתיר למישהו לגזול ממנו 797 172 171
 חובה למחול כדי להצילו מאיסור? 734
 למי שקנה מהגזול ומהנגזל 1256
 מחילה מכללא, בכך שהוא רוצה להקדישו 1310
 מכפרת על חטאו של הגולן 794 17
 מצילה את הגולן מאיסור 1237
 נחשבת כאילו קיים מצוות השבה? 734 733 31
 על החפץ הגזול 733
 על חיוב השבת החפץ ולא על חיוב השבת הדמים 1380
 על כסף גזול 1235
 פוטרת את הגולן מהשבה 1237 626
 פועלת למפרע? 1237 1236
 מצוות השבת הגזילה
 אם הגולן מוכר את החפץ לנגזל 1129
 אם החזיר כסף – קיים מצוות השבה? 733
- על חיובו להישבע 1185 735
 נתינת מתנה לגוי (ראה: לא תחנם)
 עבר עברי שלו 1182
 קונה בכסף או במשיכה? 1183 1182 1154
 קניין חליפין בו 740
 קניין ממנו בפחות משווה פרוטה 727
 שגול
 חייב מיתה 1154
 פטור מהשבה 1359
 שגול פחות משווה פרוטה 1359 1154 826
 הוצאת הגזל ממנו בב"ד 1154
 חובת השבה 1154
 חיוב מיתה 1154
 מגוי אחר 1182 1154
 שהאדם יתן – חייב מיתה 1359 826
 אם הישראל מחל לו 826
 שחייב כסף לישראל
 אין עליו שעבוד הגוף 754
 יאוש מחובו 754
 שכירת רשות ממנו בשבת 727
 שמחל 1183 1182
 שנתן הרשאה להזיק לו 1183
 שנתן מתנה 1183
- גוף
 גוף האדם אינו שייך לו 821
 גורל
 אחים שחלקו בגורל ועלה הגורל לאחד מהם 905
 איך החפץ נקנה לזוכה בהגרלה 1367
 מחילה מכללא של אלו שלא זכו בהגרלה 1367
 גזל, גזלן (ראה גם: בא במחחרת)
 אם הנגזל לא תבע מהגולן – הוכחה שמחל? 467
 אם מישהו אחר אכל את הדבר הגזול
 הנגזל יכול לגבות ממי שירצה 1212
 והנגזל מחל לאחד מהם 1212
 גזול כסף – יכול להחזיר מטבעות אחרים 1235
 1351
 גזולן אינו לוקה 25
 אם הנגזל מחל על התשלום 25
 אם התייאש הנגזל 729
 בגזל פחות משווה פרוטה 730 729 25
 גזול שוהרה – הנגזל רוצה שישאר בידו
 כפיקדון 1134
 מחילה מכללא על חיוב השבת הגזילה 1134
 גזולן שמכר קרקע שגול
 ואח"כ ירש אותה 865
 ואח"כ קנאה מהנגזל 1078 364
 הגזול מגולן, והגולן מחל לו 1001
 הגזול ממורישו ומת מורישו (ראה: מחילה לעצמו)
 הגזול שני חפצים ששוים פרוטה והחזיר
 אחר 1236
 המקדש אישה בדבר שגזל ממנה (ראה: קידושין)
 הנוטל דבר שאין בעליו מקפיד עליו
 אופן הוכייה בו (ראה: הקנאה)
 אינו נקנה לו 1159 1157 473
 אינו עובר בגזל 473
 בעליו מתייאש 1157
 מותר 629 625

מפתח העניינים

- גזל, גזלן (המשך) 734
 אם הנגזל סירב לקבל 734
 אם השיב הכול חוץ מפחות משו"פ 734
 די בהודעת הגזלן לנגזל שיחזיר 794
 השבת החפץ או דמיו 1352
 חיוב ההשבה אם הנגזל במקום רחוק 1160
 חיוב השבת דמיו אם אבד – תלוי בחיוב השבת החפץ? 1380
 לכן אינו יכול לטעון 'קים לי' 1381
 מחילה הנגזל על חובה זו 1129 178 177
 עיקרה שהגזלן יתן או שהנגזל יקבל? 1206
 נגזל אינו יכול להקדישו 572 571
 אם הנגזל מסכים שיקדיש 1237
 נגזל אינו יכול להקנותו 15 14
 יכול להקנותו לגזלן? 752 736 724 720 718 15
 1380 1236 1234 889 855
 יכול להקנותו לגזלן נגד רצון הגזלן? 581
 נגזל שאמר למישהו "קנה את הקרקע מהגזלן" 1378
 נגזל שנתן מתנה לגזלן – מוחל על הגזל 435
 נגזל שראה שהגזלן מוכר שדה שלו לאחר, ושחק 1353
 נקנה לגזלן בשעת הגזילה? 1380 1236 573 572
 סתם גזילה – יאוש בעלים 799
 פחות משווה פרוטה 1160–1152 574–571 476–472
 1391
 אם אח"כ גזל ממנו עוד פחות משווה פרוטה 1391
 אם גזל שווה פרוטה והחזיר קצת 1157 476
 1160
 אם גזל שווה פרוטה והנגזל מחל חלק ונשאר פמ"פ 1362 1160 476 475
 אם הוא חפץ שבני אדם מקפידים עליו 476
 אם הוא שווה פרוטה במקום אחר 475
 אם הנגזל הוא חרש, שוטה או קטן 1159 474
 אם הנגזל הצחיר שאינו מוחל 1158 1156 474
 אם הנגזל נתן אמחל'א להסביר שלא מחל 1158
 אם התייקר לשווי פרוטה אחרי הגזילה 475 474
 1391 1361 1159
 אם ידוע שהנגזל מקפיד ואינו מוחל על פמ"פ 474
 אם נתנו לאחר – קנאו בייאוש ושינוי רשות 1157
 אסור 1362 1361 733 730 729
 אסור מהתורה? 1361 1160 1156 475
 אסור מטעם חמס 1160
 בגזל מהקדש 1155
 בגוי שגזל (ראה: גוי) 1159
 בדבר שהנגזל עצמו גזל 1159
 בישראל שגזל מגוי 1359 1155 1154
 גזילת שטר 476
 דבר שמצוי שיתייקר לשו"פ 1360
 הגזל שווה פרוטה משני שותפים 1167
 הגזלן פטור כי אינו ממון 1360 1156–1153 472
 הנגזל מוחל מכללא 1160–1152 733 476–472 25
 1391 1360
 חזרה מהמחילה 574 573
 יש לנגזל צער בשעת הגזילה 796
 יש עליו לאו? 1160 1156
- למי שייך הגזל – לגזלן או לנגזל? 475
 1160–1156 1361 1360
 מיעוט אינם מוחלים עליו 1360
 מצה גזולה ששווה פחות מפרוטה 1361
 מצוות השבתו 1362
 מצוות השבתו אם הוא בעין 1155 1152
 מצוות השבתו אם הנגזל בא לגזלן 1154 1153
 מצוות השבתו לפני שנודע לנגזל 1156 473
 מצוות השבתו לצאת ידי שמים? 1155
 מקטן 497
 צירוף חצאי פרוטה 1157 1155 574 474 473
 1360
 צירופו להלוואה פמ"פ 1157
 קיים מצוות השבה בגלל המחילה? 733
 תקנה שהנגזל לא יקבל מהגזלן 1381 734
 מתקיימת בזה מצווה השבה 734
 עניינה – חובה על הנגזל למחול לו 1381
 גזל הגר
 אם נתן לכהני המשמרת הלא-נכונה 834 462 138
 וכהני המשמרת הקבועה לא תבעו – הנחה שמחלו 1357 1147 463 462
 הגזל מגר, ומת הגר (ראה: מחילה לעצמו) חיוב קרן וחומש לכהן 137 136
 אם הקריב את הקרבן לפני תשלום החומש 831
 החזרה לחצאין או בלילה 832
 הכהן מקבל אותו כ"מתנה" 137
 מחילה על חיוב התשלום 832 815 138–136
 נועד לכפרה 832 136
 קרבן האשם קרב רק אחרי התשלום 462 138
 טעם שאין אומרים שהגזלן זוכה במות הגר 831
 גט (ראה: גירושין) גירושין
 איש שנמנעה מלתבוע חוב מבעלה מחשש שיעכב את הגירושין 429
 אישה שהתחייבה לקבל גט וחזרה בה – חיוב הבעל בשאר, כסות ועונה 440
 תוקף ההתחייבות 440
 אם הבעל נותן לה את נייר הגט לצורך אחר 1126
 בכפייה 1088
 ע"י דרישה מהבעל למחול על חיובי אשתו 400
 ביטול הגט ע"י הבעל בלבד 765
 בפני עד אחד 765
 לפני שנכתב 861
 בעל האומר לשליח לתת את הגט רק אם תמחל על כתובתה 1129
 בעל המוחל על הקפדתו שהעדים יחתמו על הגט בשליחותו 1076
 בעל ואישה שקיבלו על עצמם בחרם להתגרש 149
 מחילה הדדית על החרם 846 841
 בעל שהתחייב לא לגרש והאישה מחלה 112
 בעל שהתחייב לגרש 112
 מחילה על התחייבותו 112
 גט על דבר יקר, שישמש גם כפרעון
 אם התכוון שהיא תמחל על חובו כלפיה 432
 1126
 אם לא הסכימה להתגרש 1126 432

מפתח העניינים

גרמא	432	אם לא הסכימה שישימש כפרעון
איסור להזיק כך 173	1126 432	אם נתן בתורת פרעון
חייב אם המזיק נהנה מחסרונו של הניזק 1375	432	כפרעון חוב כלפיה
חייב בדיני שמים 173	1126 432	כפרעון כתובה
		גט שנכתב בו תאריך מאוחר – נפקות לפירות נכסי מלוג 1128 437
'דאיקני' (ראה: שעבוד נכסים)		אם האישה לא הסכימה לאיחור התאריך 1128
דבר שאין בו ממש	834	גילוי דעת הבעל שאינו רוצה לגרש 68
חיוב להישבע	834 107	גרושה פטורה מהנקה הבן בגלל מחילת האב 298
מחילה עליו	834 107	המגרש אישה חוץ מזכותו לרשתה 931
סילוק ממנו (ראה: סילוק)		המוטר מודעא שהוא מגרש בגלל חשש מהפסד ממוני 1128 436
שנתן תלמיד חכם במתנה 174		חרם דרבנו גרשום לא לגרש בעל כרחה (ראה: חרם דרבנו גרשום)
דבר שאינו ברשותו		מחילת אישה על מזונות תמורת גט ומחילת הבעל על תביעותיו 1409
הקנאת דבר שאינו בשליטת המקנה (ראה גם: גזל) 15 14		מנהג למסור את הכתובה לבעל בעת מתן הגט 441
חוב 15 14		מנהג ששליח לגרש דורש ממנה לפרוע את חובותיה 438
למי ששולט על הדבר 15		אם הבעל לא אמר לו לדרוש – סימן שמחל 438
הקנאתו 1218 162		מתוך כנס 1088 1087 382
דבר שאינו מסוים		קנס לבעל, שיהיה מחול אם יגרש 1101
מחילה עליו 1017		תנאי בגט
מכירתו		מחילה עליו ע"י מי שהתנאי לטובתו 1102
היא התחייבות למכור 1221		'על מנת שלא תינשאי לפלוני' 979
מחילה עליה 1221		על מנת שתמחל על כתובתה, ומת לפני שמחלה 1186
נתינתו במתנה 1045 1017		'על מנת שתמחלי לי על חובי' 1130 1129
דבר שלא בא לעולם		שהבעל מונע את קיומו 1102
אם המוכר והקונה רוצים בקיום המכר 1260		תקנת גט מקושר 1087 382
אם יש לקונה שטר עליו 1232 175 174		גמירת דעת
על קרקע או על פירותיה 1232		הקנאה לשם מצווה – יש בה גמירת דעת 1090
בהפרשת תרומה 158 157		נקבעת לפי מבחן אובייקטיבי של הצופה מהצד 765
בקידושין 160		גיבה (ראה גם: גזל)
גדרו – שספק אם יגיע לחיוב 885		גניבת אדם (חטיפה)
דבר ש'בידו' נחשב שבא לעולם 1002 910		אם הוגנב התיר לגנוב מראש 122
דבר שרק מחוסר זמן 903 899 893 890 209		אם הוגנב מחל 122
המוכרו וחוזרו בו צריך לקבל 'מי שפרע' 1340		הגונב על דעת שלם כפל 172
המקנה נכס שהוא עתיד לרשת 934		חיוב ארבעה והמישה בגונב שור של שותפים
הפקדתו 943 942 159		אם הודה לאחד מהם 735
הקדשתו – אם לא חזר בו עד שבא לעולם 867		אם מחל לו אחד מהם 735
הקנאת גוף לפירותיו העתידיים 220 205		גר
הקנאתו 243 161 160		ירשתו מאביו הגוי 182
אב שהקנה לבנו 166		הסתלקות ממנה אחרי מותו 952
אם 'בידו' להביאו לעולם 1002 180		לעניין נכסים שאסורים בהנאה 182
אם הדבר יבוא לעולם ברשות הקונה 859		מדרבנן 1379 952
אם המקנה קיבל על עצמו אחריות 1221		מחילה עליה אחרי מותו 1379
אם חזר מההקנאה לפני שבא לעולם 192 170		מחילה עליה בחייו 184
920 892 891 856 215		גר שאין לו יורשים
אם לא חזר בו המקנה לפני שבא לעולם 860 165		הגזל ממנו, ומחל הגולן לעצמו 526
אם נשבע על ההקנאה 1048 881 280 182		המסתלק מירושת אשתו הגיורת, שאין לה יורשים 693
באמירה 'יהיה קנוי לך כשיבוא לעולם' 916 878 175		מחילה שלו 693
בדבר שלא 'עבידי דאתו' 944 916 910		משכון שלו (ראה: משכון)
בהקנאות הדדיות 1319 867		שהיה שותף בנכס ומת – שותפו זכה בחלקו? 561
במקום שיש מנהג שהיא תקפה 186		562
בעבור תמורה 867 235 167		
בתורת 'ברים הנקנים באמירה' 216		
דבר שמצוי בשוק ואינו שלו 924		
זכות הקונה לחזור בו 355		
זכות שתחול בעתיד למפרע מעכשיו 181 180		
טעמים שאי אפשר להקנותו 176 167 158 157		
878 857 687 365 182–179		

מפתח העניינים

במחילה 1084	יחד עם דבר שבא לעולם 880 879 835 785 179
במי שאונס מונע ממנו לדבר 67	למי שמוחזק בו 718
במתנה (ראה: מתנה)	'מעכשיו' 920 892 885 856 189
בנטילת חלק בכורה 233	ע"י רבים 182 181
בתנאי מכללא במחילה 415 414 410	תמורת חפץ אחר 1047
דברים שבלב מול דברים אחרים שבלב 1028	התחייבות בו (ראה: התחייבות)
דברים שבלבו ובלב כל אדם (ראה: אומדנא)	מחילתו (ראה: מחילת זכות עתידית)
חסרה גמירת דעת 763	מכירתו ע"י תלמיד חכם 174
לעניין מחילה שלא בלב שלם 375	סילוק ממנו (ראה: סילוק)
נושה הטוען שלא התכוון למחול בלב שלם 283	שותפות בו 867
דו-קרב	שיר בו 928
מחילה על רציחה 121	שנמכר, והקונה תפס כשבא לעולם 175 174 158
דיבור	860 858 835 792 751 740 563 355 346 327
אינו מבטל מעשה 1103 1102 793	1232-1230 1113 1081 941 903 902
אם אחד עשה ואחר דיבר 793	אם אָקלו אחרי שחזר בו המוכר 1082
בדיבור שאינו סותר את המעשה 793	אם היה ברשות הקונה מראש 858 792 175
במעשה שאינו יוצר חלות 793	אם המוכר הסביר את שתיקתו בכך שחשב שהמכר תקף 1339
בעניין ממוני 793	אם המוכר טוען שלא התכוון למחול 1083
סילוק עם קניין 1249	אם המוכר ידע שאין למכר תוקף 1079 363
לעומת כתיבה (ראה: כתיבה)	אם הקונה תפס ולא אכל 1071 610 361 360
מבטל דיבור 1103 1102 780 38 7	1258 1252 1243 1230 1077 1072
כדבר שאינו חל מיד 884	אם לא ידע המוכר שתפס 858 366 365 358
כדיבור שגומר את כל העניין 721	1072 1068
כדיבור של מחילת חוב קיים 191	אם מחה המוכר 858 857
כדיבור של מחילת חיוב עתיד 191 190	בקניין סודר 859
בחזרה מסילוק 1249 190-188	בקרקע 860
דיין (ראה גם: בית דין)	המוכר מתכוון להקנותו מעכשיו 1081
נתבע שהסכים להתדיין בפני דיין פסול 740	המוכר רוצה להישאר במהימנותו 365 364 327
שטעה	1379 1340 1338 1083-1080 1078 1072
גורם ליאוש של הצד המפסיד 959	המחיר היה נמוך משוויו כשבא לעולם 1078 1076
אם חייב נתבע לשלם, בטעות 358	זוכה בגלל תקנת השוק 363
בהערכת עיובון 1023	זוכה בוודאות או מספק 1083 1082
שזיכה חייב בטעות, ונטל משכון מהנושה 959	זוכה מפני שהמוכר מוחל 366 365-362 358-355
שטעה - חיובו לשלם 108	1081 1080 1078-1076 1072-1070 751 740
מחילה מראש על חיובו 108	1379
שקיבלוהו עליו בעלי הדין וטעה 870	זוכה מפני שהמוכר מתייאש 1071 358
חובע שהסכים להתדיין בפני דיין פסול 1105 1103	שתיקת המוכר מלמדת שמחל 610 563 450
אם חזר בו ולא עשה קניין 1108 743 740	1260 1252
זו מחילה 743 740	שעבוד לו 114
זו מחילה מותנית 1105 1103 435	תנאי בו (ראה: תנאי)
דין ודברים אין לי עליך, וכדומה	דברים הנקנים באמירה (ראה: שטרי פסיקתא)
אינו מועיל כהודאה 882	דברים שבלב
אם האחר עשה קניין חזקה בקרקע 1384	אם אינם סותרים למה שאמר או עשה 67 66 64
בהסתלקות בעל מנכסי אשתו 753 242 218-216	768 763 760
933 919 754	אם לא התעורר ספק באשר לדעתו 768
באירוסין 1225 578	במחשבה שעושה חלות 768 763
בנישואין 1243 1242 580	יכול לחזור בו 769
בקניין 1383 1382 1250-1245 581 580	אם גילה דעתו לפני המעשה ובשעת המעשה
לפני האירוסין 931 915 912 214	שחק 1344
בהסתלקות מבעלות בנכס 586 581-578	אם הדברים שאמר דו-משמעיים 262
1251-1240	אם ידוע מה חשב בלבו 65
אם האחר עשה קניין בנכס אח"כ 561	כדבר שהוא רצון ולא מעשה 766 764 45
בצירוף לשונות נוספים 1241	כדבר שתלוי באדם לבדו 764
בשטר 1221 578	בהוצאת נכס מרשות בעליו 764
בהסתלקות מבעלות בנכס עם קניין 559 557-555	במחילה בטעות, אם הטעות היתה רק בלב 330 323
1225 1224 596 580 779 581 580 578	1036 1032 1031 1028 368 367 361 332
1320 1251-1244	

מפתח העניינים

פקודה מְפֻלָּה – 'גוילה דמלכותא' 1376 1377	אם אח"כ טען שהתכוון להסתלק רק מדין
שהטוען לזכות בקרקע שמישהו מוכר ולא הודיע על	דברים 581
כך איבד את זכותו 1139 454	אם חזר בו לפני שהחזיק חברו 1244
שמי שאינו מערער על 'חשבון' תוך זמן קצוב מאבד	אם שהה זמן ניכר בלי לתבוע 77
את זכותו 1139	במיטלטלין 559
שמי שלא בא למשפט מפסיד 1139	בקרקע 779
שנושה אינו יכול לגבות מקרקע שמכר החייב 266	העושה קניין במפורש על גוף הנכס 557
שנושה מפסיד אם החייב פשט רגל 1415	העושה קניין שלא יהיה לו דין ודברים על
שנושה ששוקת מחויב להסדר נושים של פושט	הנכס 1251 1250 1226 581 558
רגל 1139	העושה שני קניינים 1244
תוקפו לגבי פעולה שנעשתה בערכאות 910	כלפי אדם זר 581
תוקפו מטעם מנהג 552	נגד רצון המקבל 581
'דיני שמים' - חיוב ברדני שמים	קניין סחם או קניין מפורש על הנכס 1223
בחיוב מלווה להשיב ריבית	בהסתלקות ממה שלא בא לידו 912 195
אבק ריבית 795	בהסתלקות משעבוד נכס 952 943
אחרי שנמחל 1329	במחילה על שעבוד נכס (ראה: שעבוד נכסים)
בטענת ספק ב'טענו חטים' וכו' 1348	במחילת אישה על שעבוד כתובתה בקרקע
במחילה בדרך הודאה 750	מסוימת 1242 1225
אם אח"כ אמר שטעה 1038	בשטר קניין על קרקע 1251
הודאה פיקטיבית 52 51	הוא לשון סילוק 681 678 677 667 666 243 242
במחילה בלב 66	98
במחילה כשהשטר ביד המוחל 986	זו לשון גרועה 707 706 700 677 667 219–217
במחילה על חבלה 827	919 933–931 943 952 943 953 1243
במחילה שאינה מפורשת 757	גרועה יותר מלשון מחילה 1226 557
בנושה שהחייב שלא לתבוע 77 78 777	לשון תפילה – "הלאוי שלא היה לי" 595
בנושה שמחל מתוך אילוץ 1411	משתמעת מהסתלקות מתביעה בלבד 585 579
בספק חיוב 902	596 586
הוא עניין ממוני 799	מועיל כמחילה? 808 754 753 58 54
כפייה לנהוג לפנים משורת הדין 778	אם עשה קניין 754 54
מחילת חיוב כזה 795 108	בכתובה 54
חיוב גמור, שהמוחל חשב שהוא רק ברדני	משמעות של הפקר? 1273 943 754 54
שמים 1034	עדיפה על לשון מחילה 1223
ספק במחילה זו 1196	שותף האומר כך על מיטלטלין משותפים,
מי שחייב ברדני שמים, וחשב שהוא חיוב גמור,	בקניין 1245
ופרע 1350 1034 993	שותף האומר כך על קרקע משותפת 754 578 562
דירה	1382 1241
הקנאת זכות דירה בבית 1279	בחצר שאין בה דין חלוקה 1246 1245
דמי ולדות	בקניין 1382 1250 1248–1245 1222 585 580
אם האב התיר לרופא להפיל עובר 1009 1007	1383
1331	בקניין סודר או בקניין שטר 1246
אם האם הפילה את העובר בעצמה 1009	פרשנותו כהפקר 1382
אם האם התירה לרופא לעשות הפלה 1009	דינא דמלכותא דינא
אם האם נגפה את עצמה 870	אומדנא המבוססת על דינא דמלכותא 1214
טעם זכות הבעל בהם 870	אנשים רגילים לפעול על פי דינא
החיוב לעובר, והאב יורש ממנו 1331	דמלכותא 1214
העובר שייך לאב 1009	בחוק שאינו תקנת בני המדינה 1415
העובר שייך לאם והאב זוכה ממנה 1009 1007	בישראל הקנוי לגוי כעבד 1267 634
דרשות	בשלטון שפוטר אדם ממס עתידי 893
הראשונים אינם יכולים לדרוש מהפוסקים 935	ממס שהקהל משלם לשלטון 1377
ה' הידיעה (ראה בלי ה')	הוראה שנוגדת הסכם בינלאומי 100
הארבת זמן (דחיית מועד הפרעון ע"י הנושה) 535	זכות שחוק המדינה שולל – מניחים שהנושה מחל
1214 789 536	עליה? 468
אינה צריכה קניין 535	לעניין מחילת פועל על זכויותיו 90
בחוב בשטר 535	לעניין פקיעת חוב שהנושה אינו תובע 468
אם השטר ביד הנושה 269	לעניין שטר מחילה שנעשה בערכאות 773 772
בלב 765	לענין עבד כנעני 635
	פסיקת בתי משפט כלולה בוה? 90

מפתח העניינים

הגבהה	535	בקביעת מועד פרעון אחרי יצירת החיוב
שלא בפני המקנה – צריך לומר 'לך הגבה וקנה' (ראה: גורל)	1384 567	המאריך את הזמן תוך פריסת תשלומים, ואיחר לתבוע
הגרלה (ראה: גורל)	1201 536	חיוב הטוען שהנושה האריך את הזמן
הודאת בעל דין (ראה גם: אודיאת)	535	לזמן שאינו קצוב
אם אח"כ נודע שטעה	1239	לפני מועד הפרעון
אם נתן אמתלא, בהודאה בב"ד ובפני בעל דין	1121	מכללא
במחילה	747	בכך שהנושה נטל 'ועקסיל' מהחייב
הודאת נתבע	1214	בכך שהנושה נטל משכון
בגדר התחייבות	1191 512 511	הדרך לאמוד כמה זמן התכוון להאריך
מועילה מדין התחייבות והקנאה	1120	נגד רצון החייב
מועילה מדין נאמנות או התחייבות?	302	שרצה לשלם במועד, והנושה האריך את הזמן
מועילה מטעם מתנה	1238	נחשבת זכות ממונית
תמורת הבטחה למחול	775	סוג של מחילה
הודאת תובע	152-149	ע"י מחילת שבועה לפרוע ביום מסוים
מדין נאמנות או מחילה?	302	844-849-854-1142
שאינה קצובה	1045	אם היה חיוב ממוני לפרוע ביום זה
היא כמאה עדים	1412	אם התנו חיוב בהפרת השבועה
המודה ואח"כ טען שטעה	1031	אם התנו מראש שתועיל מחילה
חזרה ממנה תוך כדי דיבור	780	באמירת 'הריני כאילו קיבלתי'
כשהיא פיקטיבית, שידוע שאינה אמת	185 273	מחילה מכללא
הודאת הנושה שהחייב פרע	982 391	שלא בנוכחות החייב
בשבת	22	הארכה שעלולה להזיק לחייב
מודה שטען 'משטה אני כך' (ראה: משטה)	1104 1103	הבטחה מותנית למחול
מותנית בתנאי – צריכה קניין	905 749 334 52 51	חזרה ממנה
מחילה בלשון הודאה	1038	צריכה קניין
'אינך חייב לי'	1187	להחזיר לחייב את שטר החוב, ועשה קניין
אם אח"כ טען שטעה	1038	להחזיר לחייב מסמכי זכויות
אם יש שטר ביד הנושה	273	לכתוב שטר מחילה (ראה: שטר מחילה)
במחילת זכות עתידית	186 185	למחול
הודאה פיקטיבית	749 52 51	777-775 751 719 77-75 4
מחילה הפועלת כהודאה פיקטיבית – האומר 'אני מחול אף שאני יודע שאתה חייב יותר'	339	אינה תקפה
מחילה פועלת בתור הודאה	905 743 669 386 3 2	אם אחרים שינו את מצבם לרעה עקב כך
1250		אם עשו קניין על כך
נושה המודה שהחייב פטור – זו מחילה	1022	בלשון 'התחייבות'
נושה המודה שמחל	780	הבטחה מותנית
נושה המודה שנפרע, והשטר בידו	974	לעשות שירות לחברו בחנים
נושה המודה שראיתיו אינן אמת	1104	שלא לתבוע חוב
סתירה בין הודאות שני בעלי דין	1346 750	אם הגיע מומן החייב לנושה ולא תפס אותו
הודאות סותרות של נותן ומקבל	1187	אם כתב כך בשטר
תפיסה מועילה	1346	אם עבר זמן רב בלי שתבע
על דבר בעין	1238	אם עשו קניין
על מעשה – מפרשים שעשה באופן שמועיל	185	אם תפס הנושה מהחייב
186		בלשון התחייבות
שחבה לאחרים	1347 747	בשבועה
הוצאת שם רע (ראה גם: לשון הרע)		למשך זמן מסוים בלבד
היוק ראה		נשאר חיוב ברני שמים
איסור גברא ולא זכות ממונית	1331	הברחת נכסים
חצי מהכותל על בקרקעו של זה וחצי על של זה	600	אישה שנתנה מתנה כדי להבריח נכסים מבעלה
1255 653		אם המקבל אכל פירות מהנכס
אם אחד מחל על היוק ראה	1255 600	המוחל כדי להבריח רכוש מנושיו
חזקה בו – מיד או אחרי שלוש שנים?	1255	אם לא ידעו החייבים שמחל
היוק ראה - מחילה עליו	1283 653 178 129	הנותן מתנה כדי להבריח רכוש מנושיו
אם הנמחל רוצה לבנות בקרקעו על חשבונו	1332	כדי שיוכל להישבע שאין לו רכוש
		הברחה ע"י מחילת חובותיו בסתר
		נושים שעשו הסדר חובות כי החייב הבריח מנכסיו
		1414

מפתח העניינים

הכאה (ראה: חובל)	בין שכנים שלא היו שותפים בקרקע 876
הלווה (ראה גם: גביית חוב)	בקניין 875
אם אמר המלווה שהיא תהפוך לעיסקא (ראה: עיסקא)	האיסור לא נמחל 876
אם אמר המלווה שהיא תימחל אם יתן את השטר לגוי לגבות 1112	היא מחילה שאינה קצובה 1046
זו אסמכתא 1112	הכותל ייבנה על קרקעו של המוחל 653
אם הלווה מחל על זכותו להשתמש בה – הופכת לפיקדון 415	המתיר לשכן לפתוח חלון על חצרו – מחילה מכללא אחז מהשותפים בחצר, שהתיר 'אם בחלוקה אקבל את הצד שליך' 876
המלווה ללוי כסף של שמעון – יכול למחול?	לפני שקנה את החצר 874 876 899
אם פעל באופן עצמאי 1012	משכיר המתיר זאת לשוכר לפני השכירות 899
אם שימש כשליח 1012	הסתלקות מחובת השכן לבנות כותל 1292
חיוב הלווה – מדין "ממוני גבך" 678	חזרה ממנה 170 876
לווה האומר 'אם לא אפרע עד מועד מסוים, קרקעי מכורה למלווה' 1101 1114	מדוע החיוב אינו מתחדש א"כ 19–21 816
אין לומר שהוא מעוניין להישאר במהימנותו לגבי הפירות 1078–1082 1082	מחילה על חובת בניית כותל 170 876 1332
איסור ריבית בפירות שאכל המלווה 355–356–359 1036 1068–1071 1083	היילך (ראה: מורה במקצת)
אם מת הלווה תוך הזמן 1101	הישכון (השבת נכסי אישה ליורשיה אם מתה בחיי הבעל)
זו אסמכתא 1079 1070 1036 354 1340 1345	אם האישה הודתה שקיבלה את כתובתה 301 1010
זו מחילה בטעות על הפירות 338 359–363 1081 1071 1036 367	אם הודתה שקיבלה חלק מהתשלום 1010
לווה שאינו משלם נקרא רשע 335	הודאה פיקטיבית 1010
לפני שהשתמש בה, הכסף שייך ללווה מדרבנן 1243	והבעל הודה שלא נתן לה 1010
אם אמר 'אי אפשי בתקנת חכמים' 1243	מנהג ירושלים בזה 1010
מחילה עליה לפני שהלווה השתמש בכסף 568	אם האישה נתנה מתנה לבעלה או לאחר 301
אם המלווה אמר שהוא מוחל על הכסף 1233	אם מחלה האישה 301 1009 1334
קלווה להוצאה ניתנה 11 36 415 568 720 722 1191 1186 1012 997 890 751 723	אם הביאה את הנדוניה משל עצמה 302
1327	אם הבעל התחייב להאמין לה אם תאמר שלא פרע 301
אם כסף ההלוואה עדיין בעין 753	אם הסכים חכם גדול למחילה 1010
הכסף בבעלות הלווה 568	אם התקנה אוסרת עליה למחול 1334
מלווה שמחל ואח"כ פרע הלווה 1392 1394	אם התקנה היא לגבי הנדוניה 301
ע"מ שלא יצטרך הלווה לפרוע 206	אם התקנה היא לגבי עזבונו 302
פחות משווה פרוטה 1152	אם מחלה 'מעכשיו' 301 1009
שני שטרי הלואה על אותו סכום בתאריכים שונים 1346	אם נאמר בתקנה שאינה יכולה למחול 301 1010
אם ידוע שהם על אותה הלואה 1346	טעות 320
הלכה למשה מסיני	בנוכחות קרוביה 1010
שיעור שווה פרוטה בגול 1359	השפעתה על שאר הכתובה 537
הלנת שכר	לפני הנישואין או בשעת הנישואין 1334
איסור דרבנן להלין שכר יותר מיממה 788	בעל שהתחייב שהנדוניה תעבור ליורשיה אם תמות בחייו (ראה: בעל ואישה)
איסור, ולא עניין ממוני 789	התחייבות בעל לתת חצי מירושת אשתו לקרוביה 455
אם אמר הפועל 'תהא השכירות בידך' 849	אם הקרוב לא תבע את חלקו 1140
אם הפועל אינו תובע את שכרו 89 789	חובת הבעל להישבע שאינו מסתיר מנכסיה 302 303
אם התנו שישלם כעבור זמן קצוב 788	אם מחלה האישה על השבועה 303
באומן שאינו מחזיר את הכלי שתיקן 789	נתן הנדוניה מוחל מכללא ליורשי האישה 1364
מחילה על האיסור (ראה: פועל)	תנייה שלא תועיל מחילה עליו 1211
המחאה (ראה: צ"ק)	תקנת אוימיר בעניין זה 1010
המחאת חוב (ראה גם: מעמד שלשתן)	תקנת טוליטולא בעניין זה 301 302 1009 1334
ע"י מחילה לחייב בתנאי שישלם לצד ג' 1342	תקנת פאס בעניין זה 302 1010 1334
הנאה - חיוב על הנאה	תקנת שאלוניקי בעניין זה 1010
באומר 'אכול עמי' 169 874 1217	תקנת שו"ם בעניין זה 1009
אם חשב שהמאכל שלו 874	היתר עיסקא
הסגת גבול	אם עלה השער, והמלווה לא תבע תוספת – הוכחה שמחל? 464
מחילה על נזק שייגרם ממנה 167 172	הנפקד ימחל למפקיד מחשב ריבית 798
	מחילת הרווח העודף 901

מפתח העניינים

מועיל בדיבור 12	הסדר חובות (ראה גם: פשיטת רגל)
נחשב 'דעת אחרת מקנה' 1325 722	אם הוסכם שאחד הנושים יגבה את כל חובו תמורת
סילוק או הקנאה 10 1 21 22 681 721 724 1191	שירות לאחרים 1230
1243	אם החייב הציע לאחד הנושים אחוז גבוה
מחילה או הקנאה 1019	יותר 1307
סוג מסוים של הפקר הוא סילוק 1293	אם התברר שהחייב יכול לפרוע הכול 1024
סילוק מבעלות – בגדר הפקר? (ראה: סילוק)	בין נושים יהודים, ונושים גויים גבו בשלמות 1060
ע"י שליח 311	המוחל על חלק מהחוב במסגרת זו 1415 1413
עם שיוך 964	אם לא מחל בפירוש 1414 1413
שאינו לכול אלא רק לאדם מסוים 12 681 1293	והחזיר את שטר החוב 1414 1413
אינו חל 553 549	ועשה מודעא 1414
המפקיר קרקע בכוונה שפלוני יזכה בה 599	ועשו קניין 1414
הפקר ליחיד שעומד בפני המפקיר 549	ושטר החוב נשאר בידו 1414
שיחול לאחר ל' יום 400	כי החייב הבריח את נכסיו 1414
שייך קניין סודר בהפקרה? 1247	כי החייב ירד מנכסיו 1413
הפקר (נכס שהוא הפקר)	נושה שהסכים להסדר על כרחו 1414
אם הזוכה בו לא התכוון לקנות 1071 1076	חובת כל הנושים להשתתף בו 1305
הזורע בקרקע הפקר – הפירות שלו 1251	יאוש משארית החוב 1414
תמרים שנשרו מדקל ('תמרי דויקא') 1173 1175	נושה שאינו שותף לו 1414 1415
1176	וגבה חלק מחובו 431
הפקר בית דין	נושה ששותף לו – מוחל על יתרת חובו 431
בגזל פחות משווה פרוטה 1158	תפיסה מהחייב 1414
בכפייה למוחל על מקום ברה"ר לצורך	הספד
סוכה 486	המבקש שלא יספידוהו אחרי מותו 114
בסיס לתקנה לכתוב בכתובה שלא תועיל	אם הוא תלמיד חכם גדול 114
1209	נועד לכבוד המת 114
הצלת ממון	הסתלקות (ראה: סילוק)
המציל ממון של אחרים מסכנה ואומר 'לעצמי אני	הענקה (לעבד עברי)
מציל' 1376	מחילת העבד על חובת האדון 106
אם היו יכולים להציל בעצמם 1376	הערמה
אם אינו מסתכן בכך 1376	יש שאדם עושה מעשה בכוונה להערים 262
הנחה שהבעלים מוחל 1381	'הפוכי מטרתא למה לוי' 18 22 32 145 146
הצמדה (למדד)	847 841 840 801 736 727 726 724 510 283
המתחייב לשלם בהצמדה, ופרע רק קרן – השאר	1215
מחול? 1124 430 429	הפקר (מעשה ההפקרה)
'הקדש' (בזמן הזה, שהוא צדקה) (ראה גם: צדקה)	אינו צריך קניין 738
ה'מקדיש' נכס לת"ח לעולם ומחלו עליו תלמידי	בטעות 1073
החכמים הנוכחיים 848 300	בינו לבין עצמו 1093 1091
מחילה על זכות של 'הקדש'	בלב (במחשבה) 769 692
ע"י האפוטרופוס של ההקדש 313	בסתם, אדם מפקיר גללים 612
ע"י טובי העיר 313	בעל זכות מישיגית בנכס המפקיר אותה 1322
ת"ח שמחלו על זכות של ישיבה 501	בפני פחות משלושה 1293
הקדש (מעשה ההקדשה)	בשבת (ראה: שבת)
אמירה לגבוה כמסירה להדיוט 79	דין ודברים אין לוי' כלשון הפקר 943 754 54
בטעות 360 359	המפקיר לזמן, וזכה בו מישהו תוך הזמן 1191
המקדיש את מעשה ידי אשתו 1218	הפקרה שאינה קצובה 689
המקדיש קרקע שלו הממושכנת למלווה 180	הפקרת דבר שאינו ברשותו 22 244 687 736 1234
הקדשת חוב ע"י המלווה 855	הפקרת דבר שלא בא לעולם 943 942 688 159
חזרה מהקדש תכ"ד 79 780 781	הפקרת חוב 717 12
לא מועיל במחשבה 769	'אני מפקיר את החוב' – מחילה 55
מתוך כעס 1088	הפקרת עבד עברי (ראה: עבד עברי)
נושה המקדיש את החוב 891	חל מדין נדר 1185 721 688 311
נושה המקדיש קרקע המשועבדת לו 891	מחילת בעלות אינה מתפרשת כהפקר
ע"י שליח 311	בקניין – מתפרשת כהפקר 554
הקדש (נכסי הקדש)	הטעם 553 549
הגזול מהקדש פחות משווה פרוטה 1155	לעניים ולא לעשירים 1068
יאוש שלו 1182	אם זכה העני מההפקר 1068

מפתח העניינים

נחשב כאלו קיבל 29 816	מועל בפחות משווה פרוטה 501 813
קיום החוב 736	מחילה על זכות שלו 501 1182
רק כמי שהדבר נועד לטובתו ואינו צריך אותו 817	עם מעשה קניין 502
820 818	מחילתו על מעילה 813
רק בממון 821	שאלה (לחכם) על הקדש (לבטלו) 976
הרשאה	אחרי שהגיע החפץ לגזבר 976
הנושה מקנה את החוב למורשה 1019 312	אם המקדיש חייב למישהו חוב בשטר 976 977
עדיין הנושה יכול למחול על החוב 1019	שהתנה 501 1182
מורשה שמחל על החוב 312 313 1305 1335	אסור להונות אותו? 1182
אם אמר לו הנושה 'אם תמחל לו, אני מחל לך' 1020	שעבוד נכסים בחוב להקדש – גם על מיטלטלין 1182
אם אמר לו הנושה 'בין לזכות בין לחובה' 312	הקנאה
אם אמר לו הנושה 'בין לתקן בין לעוות' 312	אדם אינו יכול להקנות דבר שלו לעצמו 1375
1019 1335	אם אין רצון בפועל של המקנה להקנות, אלא שאינו מקפיד 548 596 629 632 1218 1259 1260
אם אמר לו הנושה 'ידו כידו' 313	1368 1383
אם אמר לו הנושה 'כשם שתעשה בשלך, כך תעשה בשלי' 1019	בהקנת דבר שבשליטת הקונה 1368
אם אמר לו הנושה 'לא אוכל לומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי' 1019	סוג הקניין שמועיל בכגון זה 629 631
אם אמר לו הנושה 'מחילתו כמחילתי' 312	אם הקונה לא התכוון לקנות 1076
אם הנושה נתן לו רשות לעשות פשרה 1019	אם דעת אחרת מקנה 1369 1380
1020	אם עשה קניין בלי כוונה לקנות 630 631
אם לא אמר הנושה שיוכל למחול 312	בלי כוונה מפורשת של המוכר להקנות 361
חיובו בהפסד הנושה מהמחילה 1019	בלשון גרועה 1319
מורשה שמחל על החוב ברשות הנושה 312 1019	לאחר זמן, בקניין סודר או במשיכה 189 860
1105 1020	למי שהממון בשליטתו, בלי מעשה קניין 1368
זו מחילה מותנית 1105	מכללא (ראה גם: מתנה) 565 575 632 1231 1381
מורשה שעשה פשרה 312 1019 1020 1335	אם יש אומדנא שבעל הנכס רוצה להקנות 1319
אם הנושה נתן לו הרשאה לפשר 1019	אם יש אומדנא של רצון להקנות, בלי כוונה להקנות בפועל 67 1231
הרשאה להזיק (ראה גם: 'קצע כסותי')	רצון ספסי – חוסר הקפדה 624
אינה מתירה את האיסור להזיק 172 868	ע"י מחילה 900
869	הרווחת זמן (ראה: הארכת זמן)
איסור בין אדם לחברו או למקום 173	'הרני כאלו קיבלתי'
אם הניזק מוחזק בנכסי המזיק 869	בזכות עתידית 898
בגדר מחילה 57 168 229 741 861 869 872	במחילה חיוב המחוזק בשבועה 23 143 147 838
873 953 1331	846 840
בגרימת צער 1330	במחילת השבועה לברדה 147
בטעות 351 352 1066–1095	במחילת חיוב מכוח שבועה 144 844 845
אם המזיק הטעה את המרשה 1066	אם שמעון ביקש מראובן להישבע לתת ללוי 148
אם המזיק ידע שהמרשה טועה 352	1005 296
בלב 766	חיוב להימנע ממעשה 144 145 840 841 842
במכירת זכות קדימה מכוח תקנות ה'חזקות' 200	חיוב לעשות מעשה לא ממוני 144 145
במפתח (ראה: אונס ומפתח)	חיוב לפרוע ביום מסוים 850
בנוקי גוף 741 872	במחילת חרם 846
בסכום לא קצוב 1048	בהערמה 846
היא מציאות ולא חלות 766	במחילת עונה 822
הרשאה לגזול 171 172 797	במחילת תנאי 821
הרשאה להביא נגדו עדי שקר בבית משפט 171	במכר 820
172	במצב שאי אפשר לתת בפועל 817
הרשאה לעשות מעשה שעלול לגרום נזק 807	במשלוח מנות 818 819 820
לדיין לדון, שעלול לטעות 870	במתנות כהונה 125 816 817
להכניס שור לחצר, שעלול להזיק 869	במתנות לאביונים 819 820
הנחת שור ליד שור, שעלול לנגוח 871	בפדיון הבן 817
נגד רצון המזיק 1188 1190	בצדקה 817 818
'סמא עיני ע"מ לשלם פחות משווי הנזק' 1330	הוא לשון מחילה 55
עבד שאמר לארון 'סמא עיני ע"מ שלא אשתחרר' 1331	השוואתו למחילה 726 727 816
	התנייתו ב'אם תעשה לי כך וכך' 847
	תנאי שמתקיים מיד 851

מפתח העניינים

למחול (ראה: הבטחה)	פוטרת בתור תנאי בממון 868
לעשות מעשה לא-ממוני 147	פוטרת כי מזיק ברשות פטור 862 741 170-168
מחילה עליה 807 108	1368 874 871-869
אם עשו קנין על ההתחייבות 807	שותף המוחל לשותפו על פעולה שלא כדין 205
בהתחייבות לשלם אם גירום נזק 807	של גוי 1183
שגורמת שהמוחל מתחייב התחייבות נגדית 1329	של חרש או שוטה 1182 1181 501
סתמית – משך זמנה 805	של קטן (ראה: קטן)
שאינה קצובה 1050 1046 835 719 688 341 340	השבת אבידה (ראה גם: יאוש)
1052	אבידה שהיא פחות משווה פרוטה 1160 477 476
אם הסכום קצוב אך אינו ידוע למתחייב 1048	1161
בדרך אודיתא 1048	אם הגביה לפני שנודע למאבד ואח"כ נודע לו 1160
בין הצדדים בשעת קידושין 1047	אם היה שווה פרוטה והוול 477 476
בעד תמורה 1051 1046 836 835	אם המאבד לא ידע שאבדה 1160 477
בקניין 1053	אם התייקר לכדי שווי פרוטה 477 476
התיישנות	גזירת הכתוב 1161 476
שטר חוב ישן – חשש שנפרע 1141	המאבד מוחל 476
השיקול של סופיות הדין 1356	הרואה שתי פרוטות שנפלו משלושה אנשים 484
לעניין גבייה מירשי החייב 1143	590
התנגדות הנמחל למחילה 2 13 13 38 149 385 508-512	כלי ששווה פחות מפרוטה 477
1184 1093 1072 769 764 736 691 581	פטור מהשבה כי אינו נחשב ממון 477
1369 1368 1301 1192-1187	שניים שהגביהו אבידה ששווה רק פרוטה 1161
אם החייב אינו נוכח 1191 1189	המגביה אבידה לפני יאוש, ואח"כ המאבד התייאש 1160
אם הסכים וחזר בו תוך כדי דיבור 1190	חובת השבת גיזת זנב 1161 1160
אם מחל על דעת שהנמחל יסכים 1368	כוללת חובה להציל ממון של אחר
אם עשו קניין 1190	חובת ב"ד לטעון לטובת בעל דין 1349
בהארכת זמן (ראה: הארכת זמן)	חובת ב"ד לסייע לתובע שטעה 1123 1122
בהרשאה להזיק (ראה: הרשאה להזיק)	מחילת בעל האבידה למוצא 101
בחיוב המחוזק בשבועה 1190	ע"י ת"ח, שאינו לפי כבודו 812
במוכר שטר חוב שמחל עליו 1369	התאבקות
במחילה בדרך בפניו (ראה: מחילה שלא בפני החייב)	מחילה הדרית מכללא על פציעה 827 132 131
במחילה שתגרום לנמחל אבדן זכות 1189	התאגדות
במחילת זכות קניינית עתידית 240 239	קצבים שנשבעו לא להתאגד 843 841
במחילת כתובה 1369	התחייבות (ראה גם: הבטחה)
במחילת שעבוד נכסים 1190 511	באמירת חייב אני לך מנה בשטר 750 749 273
התנגדות למחילה חלקית, כדי שתהיה מלאה 1189	בגדר התחייבות או הודאה 750
1190	בדבר שלא בא לעולם 877 857 215 202 198 196
התנגדותו יוצרת חיוב חדש 1190 510	1046 894
מידת חסידות להתנגד 1190	התחייבות להקנותו 173
ייתור	כתמורה למעשה שזולתו עשה בשבילו 216
במשמעות של נתינה 594 755	מחילה עליה 900 202
הוא לשון מחילה 755 594 593 55	בכפייה 1409
לשון הארכת זמן פרוען 755	בשטר 784
יעקסילי (סוג שטר) 1214 266	חלה על גוף האדם 196
זיכיון (ראה גם: אורנדא)	יש לקיים אותה בהזדמנות הראשונה 804
מהשלטון להפעיל חנות הלוואה בריבית 434	להימנע ממעשה 877 875 780 779 198 147 78
מחילה עליו 945 63 62	בהתחייבות על מחילה 877
בגלל העלאת דמי החכירה 1024	בקניין 878 780
שהושכר – מחילה על דמי השכירות 1060	לזון מישוהו
שותפים בזיכיון להכנסה מכפר מסוים 1203	וכתב על כך שטר ויכה אותו לפלוני 1014
שטר על זיכיון (ראה: שטר)	מחילה עליה אם לא נתן, ונתחייב בדמי המזונות 1046
זיקת הנאה (ראה: חזקת תשמישים)	מחילה עליה במשך זמן החיוב 1046 900 202
זירע (סוג של ערבות) 1012 266	לזמן קצוב, ומת המקבל – יורשיו זכאים לקבל? 1213
זכות יוצרים (ראה: אמירת דבר בשם אומרו)	

מפתח העניינים

מד"ן ערב 1099 990 740	זכות קדימה (לגבות חוב)
מד"ן פרעון 1099 980	לחוב מוקדם 1414
	אם נושה מאוחר גבה והמוקדם שתק אף שראה שלא נשאר לו 451
חב לאחריים - מחילה שחבה לאחריים 865	נושה המוחל על זכות קדימה שלו 1290 101
במחילת זכות קניינית עתידית 240 239	בנכסים שהשיג החייב אחרי יצירת החוב 1365
בסילוק (ראה: סילוק)	בשני נשים של בעל אחד, לעניין גביית כתובותיהן 1290
בקניין 968	מחילה מכללא 1365
חשש שאינו מוחל בלב שלם 968	זכות קדימה (לקנות נכס)
מחילה שפוגעת בנושהו של המוחל (ראה גם: שעבודא דר' נתן) 968 692 295-291	זכות קניינית 1285
1004-1000	מחילה עליה
במחילה באי-תביעה 294	בבר מצרא (ראה: בר מצרא)
חובת המוחל לשלם על הנוק לנושה 1000	בזכות קדימה מכוח הסכם 657
חוב (ראה גם: גביית חוב; הלואה)	מכוח תקנות 'החוקות' 199
בכלל 'כל נכסיי'? 752	מכירת זכות הקדימה 199
המתחייב לחייב לפטור אותו מחובו, והחייב מחל 1005 1004	זכות קיבוצית (ראה: מתנות כהונה)
הקנאתו לחייב 1327 770 752 751 53	זכין לאדם שלא בפניו
אם כסף ההלוואה עדיין בעין 753	אם המקבל מתנגד 511
יחד עם חובות על צד ג' 752	בחווה לטובת צד ג' 295
הקנאתו לצד ג'	בסילוק כלפי מי שאינו החייב 885
במתנה 53	למי שאין בו דעת 1015
חוב על פה 718 9	לעניין מחילה שלא בפני החייב 1093 1092 384
ע"י מחילתו 732 57 29	זנות
התחייבות לפרוע חוב של אחר מנכסים מסוימים 517	אישה נשואה שזינתה כי חשבה שמותר - איסורה לבעלה 807
יש בו ממש 1301	אם התיר לה בעלה מראש 807
נושה יכול להקדיש אותו? 889 855 15	אם מחל לה בעלה 807
נחשב בבעלות הנושה? 36 26 15 14 12 11 10 6	קטנה נשואה שזינתה - מותרת כאנוסה? 1179 499
889 754 741 727 722-720 718 59 44 40 39	1180
1327 1325	זקיפת חוב
אחרי מועד הפרעון 39	באופן שמקטין את כוחו של הנושה - מחילה 104
אם כסף ההלוואה עדיין בעין 753	יצירת חוב חדש? 104
בהתחייבות 26	מחילה על החוב, שיוצרת חוב חדש 1325
בזכות מכוח תקנת חכמים 36	זקן
בחיוב נזיקי 26	שמחל על כבודו 116
נחשב ברשות החייב? 1326 1306 752 743 568 53	זקן ממרא
בחוב בשטר 992 991	אם בית הדין מחל לו 116
במצב של ספק חיוב 992 991	קורח היה זקן ממרא 116
נחשב בשליטת הנושה? 889 15 14	זרוע, לחיים וקביה (ראה גם: מתנות כהונה)
אחרי זמן הפרעון 890	מחילה עליהם 819 816 813 125
בחוב בשטר (ראה: שטר חוב)	על החלב שעל הקיבה 814
נחשב דבר שלא בא לעולם? 893 889 855	תמורת פרוטה 814
לפני מועד הפרעון 890	'על מנת שהמתנות שלי' 950
מדוע מועילה מחילתו 855	זרוק לי חובי והיפטר'
קיומו תלוי ברצון הנושה? 764 12 11 8	אם הכסף נפל קרוב לחייב ורחוק מהנושה 1342
שכתוב בתורה	אם הנושה חזר בו לפני הזריקה 1107 1099
ככתוב בשטר 984	אם השטר ביד הנושה 980
מחילה עליו 984	אם לא אמר 'והיפטר' 1342 1100 1099 59
של שני נושים	ואמר 'זרוק חובי לי' 1342
ומי שהשטר כתוב על שמו הודה שהחייב פרע 1017	בנושה קטן 1368
זכותו של כל אחד מהם לגבות הכול 308	חלק מפעולת שטר 'חצי זכר' 1015
של שני נושים, ואחד מהם מחל 1016 308 307	כשהשטר בידי החייב 996 980
1017	מד"ן מחילה 980 757 754 748 400 59 58
אם השטר כתוב ע"ש אחד, והאחר קיבל הרשאה ממנו 1017	1368 1342 1181 1099
אם השטר כתוב ע"ש שניהם 1017 308	מותנית 400
	שאניה מותנית 1099
	מד"ן נתינת רשות 980

מפתח העניינים

חזקה (ראה גם: קניין חזקה)	1017	בחוב בעל פה
בחכירת זכות, מכוח תקנת הקהל 185		שניתן עליו פסק דין (ראה: בית דין)
בנוקי שכנים (ראה: נוקי שכנים)		חובל
חזקת רבנות (ראה: רב)		אישה נשואה שחבלה באחר
מיגו נגד חזקה 1202 1171 1170 1146		ומחלה על כתובתה 1002
חזקה (דמעיקרא)	1001	ומכרה את כתובתה לנחבל, ומחלה עליה
נגד טענת ברי 1193		אישה נשואה שנחבלה
חזקה (מטבע האדם)	290	ומחלה למי שחבל בה
אין אדם מביא חובה לעצמו 1301	290	זכות הבעל בדמי החבלה
אין אדם מוחל על ממונו בלי סיבה 334–332 329	827 826 172 131 128	אסור לאדם לחבול בעצמו
1203 1122 1044 1036 1027 523 452 443		האיסור לחבול בחברו
1413 1353 1346 1204	827	אם אינו 'דרך נציון'
אב וסב מוחלים לבן ולנכד מן הסתם 1204	827	בדרך שחוק
אין נושה מוחל לפני מועד הפרעון 891	730	המודה בנוק של חבלה
אישה מוחלת לבעלה מן הסתם 1204		חבלה פחות משווה פרוטה
דעה שאין חזקה כזאת 1202	1188 1153 730 729 728 725 26	לוקה
חוב אינו עומד להימחל 1370	1359	פטור מטעם מחילה?
לפעמים אדם מוחל כדי לחסוך התדיינות 1353	26	פטור מלשלם אף בדיני שמים
נושה רגיל למחול לחייב שנהנה ממנו 1203	1158	פעמים
סכום גדול 1349	826 825 131 130 121	מחילה מראש על חבלה
על גזל 1301	827 826	אם חזר בו לפני ההכאה או באמצעה
אין אדם משקר בדבר שעשוי להתגלות 1040	131	אם לא מחל בפירוש
אין אדם עושה מעשה לבטלה 425	826	אם עבר זמן בין הרשות להכאה
אין אדם פורע תוך זמנו 892 891	826	אם עשו קניין
אין אדם תובע בלי בסיס 329	826	הכאה קטנה או גדולה
אין מחזיקים אנשים כרשעים 335	826	המתיר לחבול בו ולא אמר שייפטר
אנשים יודעים את ההלכה? 1036 324	827	כדי להתכפר ע"י מלקות
העושה פעולה משפטית מתכוון שתחול באופן המועיל 1347	827	כדי לעצור כאב
מה שביד אדם הוא שלו 1374 1373 1347 1202	827	כדי לקבל עבורה
בדבר שהגיע אליו כפיקדון 1373	827	לענין חיוב בדיני שמים
בדבר שעשוי להשאיל ולהשכיר 1373	132 131	מחילה הדרית מכללל בין מתאבקים
'חזקות' (מכוח תקנות באימפריה העותמנית) 199	827	
אם בעל החזקה התיר למישהו לקנות מהגוי 1286	172 131	עדיין אסור
אם בעל החזקה יצא מהעיר 1133	1067 827 826 132 130	על קטיעת אבר
אם בעל החזקה לא תבע זמן רב – הוכחה שמחל? 1286 1149 1148 466 465	131 130	על קטיעת אבר שגורם כאבים
אם בעל החזקה לא תבע מהשוכר דמי שכירות 1133	131	על קטיעת יד שבורה
אם בעל החזקה שתק כשאחר קנה את הקרקע מהגוי 1133	827 826	מחילה על התשלום על חבלה
אם התנה מראש שלא תהיה לו זכות 1288	826	אם הנחבל מחל מיוזמתו
בקהילות מרוקן 1388	826	אם הנחבל מחל על החבלה
אם בעל החזקה לא תבע אותה 1388	1188 728 727 24	אם הנחבל מחל על הממון
מחילה עליה 1388	1326 1325	
זכות בר מצרא בהן 1387	27	אם חבל בעבר כנעני שלו
מחילה עליה 1387	1330 1326 826 730	אם חבל ברשות הנחבל
יש חרם על התקנות 1287		חווה אסור (ראה: איסור)
יש לבעל החזקה זכות קיימה בקניית הבית 1286		חווה לטובת צד ג' (ראה גם: זכין)
מחילה עליהן 1387 1288–1286 659 658	1005	מחילת צד ג' על זכותו
אם לא היתה בחזקתו זמן רב 1287	297–295	מחילת צד לחווה על זכותו של צד ג'
אם מחל מעצמו 1232	1005 1004	
אם מחל ע"י ב"ד 1232	297 296	אם הוכות היתה כנגד התחייבות של המוחל
אם עשה קניין 1388	296	אם לוי התחייב לשלם לשמעון על דעת שיעביר לראובן
לעניין שמישהו מסוים יזכה בה 1287		בזכות מותנית, לפני קיום התנאי
לעניין שתהיה הפקר לכול 1287		חוכר (ראה גם: אורנדא; זיכיון)
מחילת הזכות למנוע מאחרים לשכור חנות מגוי 239 238		אם נפל פגם בשדה המוכרת והמשיך לעבוד בה – הוכחה שמחל? 1133 445 444
		חזן (ראה: שליח ציבור)

מפתח העניינים

1151	המוציא זיו מביתו לרה"ר ולא מחו בו	1287 1060 659 199	מחילת דמי 'חזקה'
1357	המשתמש בקרקע של שותפים, ושחקן		מי שקרקע של גוי ממושכנת לו – קונה 'חזקה'
1283	זכות שימוש או קניין בגוף הקרקע	1133	בה
	יצירתה	1148 659	נחשבות קרקע או מיטלטלין? ?
	בלי רצון חיובי	1288–1286	
	ע"י מחילה		פוקעת אם בעל החזקה הניח את החצר פנויה עשר שנים
	ע"י שימוש	1149	שנים
424 30	יצירתה ע"י שתיקה מולה, שהיא כמחילה	238	שעבודן עקב חוב
	1319 1032 1031		'חזקת ישוב' (זכות לגור בעיר מסוימת)
	אם טען ששחק מפני שטעה בדין	1133	אם התעכב כמה שנים לפני שבא לעיר
	1037		אם עזב את העיר
	מול המעביר מים דרך שדהו	1133	מחילה מכללא על חזקתו
	מחילה עליה	1133	תקנה שאיבד את חזקתו
	בעבור תמורה	1388	בקהילות מרוקו
	מזכות מגורים בבית	1200	הטוען שהקהל מחל לו עליה
	מכללא	435 434	המבקש מהממונה זכות ישוב לשנה
1283	על זכות הנחת קורה על כותל של השכן	1017 671 660 58	מחילה עליה
653	על זכות לאור – למנוע בנייה מול חלון	671	מכירת זכות המגורים בעיר
653	על זכות למנוע זריעה סמוך לאמת מים		חזקת כשרות
	על זכות למנוע משכנו לעשות מעשים שיויקו לו	797	'לא שביק התיירא ואכיל איסורא'
1386	על זכות שמי הגג יקלחו לחצר של השכן	797	לווה בריבית – אין לו חזקת כשרות
	1387		חזקת מרא קמא
	על קניין אוויר מעל קרקע מסוימת	1373	אין חזקת מרא קמא בכסף
1283	נוצרת מיד? 1255	1202	לעניין הטוען שקנה חפץ מבעליו
	שותף שהשתמש בחצר המשותפת קנה בכך חזקה? 1165 1164	1202	אם יש עדים שקיבל אותו כפיקדון
	אם העמיד מחיצה	1202	לעניין טענת מחילה
	אם פתח חנות		חזקת שלוש שנים
	חטא (ראה גם: איסור)	1259	אם המחזיק טען שבעל הקרקע מחל לו
	ה' מוחל על ג' חטאים ראשונים בתנאי שלא יחטא עוד	325	אם המערער לא מחה כי חשב שלא יועיל
810 761	העושה מעשה מותר, וחושב שהוא אסור	103	אם המערער מחה ואח"כ מחל על מחאתו
	1092		בלי טענה
	חיוב (ראה: חוב)	631	אינה מועילה מצד מחילה מכללא
819 813–807 123–108	חיוב לא ממוני - מחילה עליו	760	על המערער להישבע שלא מחל
	בגדר סילוק	1141	שלא טען שהבעלים הקודם מכר לו
	בגדר פרעון	1151	בקרקע של הקהל
	ביהירני כאילו קיבלתי	1151	בקרקע של ריש גלותא
	על חיוב גברא	1252	היא הוכחה שבעל הקרקע הקנה למחזיק
	חיים	1259	1259
827	המוחל על חייו (מסכים שיהרגוהו)		המחזיק פחות משלוש שנים חייב להחזיר את הפירות
	בעקבות בקשה של אחר	1259	מועילה מטעם קניין חזקה שעשה
	כדי להציל את ישראל	1256	מחילת בעל הקרקע על הזכות לדחות את טענת המחזיק
	חייו של אדם אינם קניינו	1260 1259 1252 610	מטעם מחילת בעל הקרקע? ?
	חירוף (ראה: ביוש)	1384 1381	
	חכירה (ראה גם: אורנדא; זיכיון; חוכר)	762	בהווה אמיןא
185	חזקה בחכירת זכות, מכוח תקנת הקהל	1260	במובן של ייאוש
	חכירת זכות לגבות מס (ראה: מס)	1259	לכן בטלה חזקת מרא קמא
	חכם (ראה: רב; תלמיד חכם)	1165	שותף המחזיק שלוש שנים בקרקע המשותפת
	'חכמים עשו חיזוק לדבריהם'	1165	בחצר שיש בה דין חלוקה
	דברר שאינו שכיח	1319	שתיקת בעל הקרקע בתור מחילה או מכירה
	יותר משל תורה		חזקת השמישים
	לעניין הסתלקות בעל מירושת אשתו		בעל זכות מעבר בקרקע של זולתו
224 223 219	לעניין הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו	1283	שהפקיר אותה
	לעניין הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו	1284 1283	שהתיר לבעל הקרקע לחסום אותו
929 219	לעניין הסתלקות בעל מפירות נכסי אשתו	1283 653	שמחל עליה
	954 950	652	הגדרתה

מפתח העניינים

זכות נושה לדרוש מב"ד להטיל חרם על המפגר בתשלום 809	לעניין מחילת כתובה 82 83 782 784 929
מחילה על זכות זו 809	לעניין מחילת מזונות אישה 898 899 950
חוב שהנושה יכול לגבות רק אם יקבל חרם 279	תקנות שלא עשו בהן חיווק לדבריהם 105
מחילה עליו כשהשטר בידו 279	חלון
חיווק מחילה ע"י חרם	זכות למנוע בנייה מול חלון 653
מחילת זכות עתידית 182	מחילה על הזכות 653
מחילת מס (ראה: מסים)	מי שסתם חלון שהיה פתוח חלון מול חצר חברו 1194
משורכים שקיבלו על עצמו חרם הרדי לא להשתדך עם אחר 841	והורה שמחל בלבו על זכותו לחלון 768
מחילה על החרם 841	חליפיץ (ראה גם: קניין סודר)
נושה המוחל בתנאי שהחייב יקבל חרם שכל טענותיו אמת 1108	שניים שהחליפו את רכושם זה בזה, ואח"כ מחלו 551 552
וחזר בו 1108	חליצה (ראה גם: ייבום)
נושה שקיבל חרם שלא ימחל, ומחל 530	הטעיית היבם, שיקבל שכר 758
ספק חרם 1287	תוקפה אם לא ניתן שכר 1395
ספק בתקנה שיש עמה חרם 1334	יבם שנשבע לחלוץ 1342
על מי שאינו משלם מס לקהילה (ראה גם: קרופקא) 846	מחילת החולץ מראש על הממון, אם אחימות 343
מחילתו 846	מחילת תנאי בה 758
על תקנות ה'חוקות' 1287	חמס
שקהילה מטילה – מחילה עליו	בגזילת פחות משהו פרוטה 1160
אם אמרו 'העובר יהיה מותרם' 809	חמסן
אם אמרו 'קיבלנו עלינו בכוח חרם' 809	הכופה על אחר למכור לו 173
חרם דרבנו גרשום - גירושי אישה בעל כרחה 403	כך נהגו בדור המבול 173
1102 465	חמץ
אם היא מסרבת לאפשר קיום תנאי בגט 1102 403	ביטול חמץ
אם מחלה 809 112	בחמץ ידוע 1382
אם מצא מום באישה 827 828 132	סילוק רשות 1240 1241
אם נשבעה שתקבל את הגט 809	המסתלק מחמץ שעתיד להגיע לבעלותו בפסח 942
חרם דרבנו גרשום - לא לבטל שידוך	שייוצר מתבואה שלו 943
אם מחלו זה לזה 112	שמישהו יתן לו 943
חרם דרבנו גרשום - ריבוי נשים	המקבל אחירות על פיקדון של חמץ פחות משהו פרוטה 1153
אם האישה מחלה 111 185	בחמץ של גוי 1153
במקום שהאיסור הוא רק מנהג 111	הסתלקות ממנו בערב פסח אחרי שש שעות 1240
חרם 'סתם' 761	1241
אם יש ויכוח האם המוחל טעה 1029	מפקיד חמץ שמחל עליו לנפקד והנפקד התנגד 508
במי שטוען ששכנגדו מחל על חיובו להישבע 835	שמישכן גוי לישראל בתנאי שאם לא יפרע יהיה קנוי לישראל למפרע 1261
במקום שיש ספק חיוב שבועה 1126	שנפל בירושה בפסח 1379
בשומר הטוען שלא פשע 836	'חפץ חיים' (ר' ישראל מאיר הכהן)
הוא תקנת גאונים 143	ביקש שהקהילה תמחל לו מראש על פגיעות חצי שיעור אסור מתורה
הוצאת ממון ע"פ חרם סתם 615	בגזל פחות משהו פרוטה 1160 1155 574 475
הטלו על הטוען שמחל, על חשבון נושהו 293	1361
הטלתו על חייב אחרי שמחל לו על החוב 143	חובה לקיים חצי שיעור של מצוות עשה 1360
1125	מפני שהוא יכול להצטרף ולהגיע לשיעור 574
הטלתו על נושה הטוען שלא מחל 1205 1206	1155
כדי להפיס את דעת התובע 432	חצר (ראה גם: ארבע אמות; קניין חצר)
מחילה על הזכות להטילו 142 143 836	המוחל על חלקו בחצר 1219
חרש	בכך שהוא אוטם את פתח ביתו לחצר 1219
שמחל 500	חרם
אם הוא רק כבד שמיעה 501	המוחל בתנאי שהחייב יקבל חרם על כך שטענתו אמת 1108
מחילה מכללא 501	דומה לאסמכתא 1108
שנתן הרשאה להזיק 501	וחזר בו 1108
	המקבל עליו חרם אם לא יקיים חיוב לפלוני, ופלוני מחל לו 809
'טאבילא' (עיקול) (ראה: עיקול)	
'טב למיתב טן דר' 1015 811	

מפתח העניינים

אם התובע אמר 'איני יודע אם חטים או שעורים' 1348	טבילה
אם התובע לא אמר 'הוא חייב רק חטים' 1347	למונע מכלי טהור מלקבל טומאה 160
אם התובע מוחזק ואומר שלא מחל 1347	טובי העיר (ראה גם: מס; ציבור)
אם יש עדים	חובת 'מעיינים' לטפל בענייני הקהל 670
ואינם יודעים אם חטים או שעורים 1348	מעשה בפניהם – כמעשה עם קניין 837
שהוא חייב שעורים 426 427	מעשיהם תקפים אף בלי קניין 1020 1021
אם לא ברור האם מחל 1198	מכוח מנהג 1021
אם לא היה יכול לתבוע את שניהם יחד 1121 428	סמכותם 96
אם מדובר בחיובים מאותו זמן או מזמנים שונים 427	אם מיעוטם מתנגד להחלטה 96
אם תבע ע"י שליח 427	בפעולה שפוגעת בחלק מבני הקהילה 97
אם תפס התובע שעורים 426 427 959 1120 1121	לתקן תקנה המגבילה את סכום ההוצאות שיוציאו 97
1349	לתקן תקנה שתחייב את הדור הבא 97 98
אחרי עמידה בדין 1349	שמחלו למי שנשבע לטובת אנשי העיר 841
אחרי שחזר בו הנתבע מהודאתו 1348 1349	שמחלו למישהו על חיובו במס 313
בעדים או בלי עדים 1348	שמחלו למישהו על חיובו בצדקה (ראה: צדקה)
לפני שבא לב"ד או אח"כ 427 489 1121	שמחלו על זכות של בני העיר 313 478
בהלוואה 1121	שמחלו על זכות של 'הקדש' (של צדקה) 313 1021
לעניין שבועת מודה במקצת 1119	שמחלו על זכות של כל העולם בעירם 314
פטור משעורים מטעם הודאה 738 740 1119 1120	טעות (ראה גם: מחילה בטעות)
1346	בפעולה משפטית שדי בה בהפקעה חד
בצירוף הטעם של מחילה 1346 1347	פעמית 1075
פטור משעורים מטעם מחילה 258 426–429 738	הבדל בין טעות עצמית להטעיה 1064
740 748 762 766 896 959 1050 1091 1092	הטוען 'טעיתי' לגבי מעשה שעשה 1031 1036
1119–1121 1137 1347 1348	אם היה יכול לברר ולא בירר 1038
אף שהנמחל מתנגד לה 1188	תלמיד חכם האומר שטעה בדין 1031
הרי זו מחילת בעלות? 609 610	המתיר לחברו ליטול חפץ שלו כי חשב שהוא של חברו 1079
התובע מוחל על התחייבות הנתבע לתת שעורים 1347	התחייבות בטעות – שטר שכתוב בו שאם יהיה ספק, יד התובע על העליונה 1042
מחילת השעורים מותנית בנתינת החטים? 1107	טעם זכות הביטול – הטועה נחשב כשוטה 1395
פטור אף לצאת ידי שמים 426	נתינה בטעות – כנוייה 'מחילה בטעות' 355
רק אחרי ההודאה בשעורים 1097	קניין בטעות 357 359 360 1075
טענת בתולים	בטל מפני שיש תנאי מכללא שלא יטעה 360
אם האישה טוענת שלא בא עליה 1164	1074
אם הבעל לא טען זאת בהודמות הראשונה והוכחה שמחל 1164	טעמא קרא (פסיקת הלכה לאור טעמי המצוות) במשלוח מנות 819
והיא מודה שלא היתה בתולה 1164	טענה
חוסר נאמנות 1164	ב"ד טוען עבור בעל דין
אם התייחדו לפני הנישואין 1164	חובתו לטעון 1349
והודתה שלא היתה בתולה 1164	שאינו יודע איך לסדר את טענותיו 1123
טענת מחילה 522–525 991 1012 1200–1206 1372	שאינו תובע תביעה מסוימת המגיעה לו 1123
1373	שמחל בטעות 353
אם גם טענת הנושה 'גרועה' 524	מחילה על הזכות להתגונן בדין 103
אם החייב טוען שמא 1201 1373	מחילה על הזכות לטעון טענת הגנה 103
ועד אחד מעיד כדבריו 523	תובע שלא טען טענה לטובתו – מחל 758 760
אם החייב טוען שמחל לפני מועד הפרעון 1373	'טענו חטים והודה לו בשעורים'
אם הנושה טוען שמא 524	אם אמר אח"כ "טעיתי בכך שלא תבעתי שעורים" 1038
אם הנושה מודה שמחל אבל אומר שמחילתו היתה פסולה 523	אם אמר 'הלוויתך חטים ביום פלוני' והשיב 'שעורים היו' 1120
אם יש אומדנא שמחל 1204	אם הדיין אמר לו לתבוע את כל תביעותיו, או לא 1120
אם יש לחייב מיגו, כגון שהיה יכול לטעון 'פרעתי' 523 1131 1202 1203 1214 1373	אם הודה בחטים ובשעורים 1120
אם החייב טען שהנושה מחל לפני מועד הפרעון 523	אם הנתבע אמר לו לתבוע את כל תביעותיו 1120
אם עדים פסולים מעידים שמחל, והחייב חושב שהם כשרים 523 524	אם השעורים בעין 1382
	בפיקדון 766 1121 1237–1239

מפתח העניינים

יאוש	1205 1203 1202 523	החייב צריך להישבע
אינו כהפקר 572	1373	והנושה תפס
אם הפסיק להתיימשך לפני שהגיע הנכס לזוכה 1076	1374	שהיה יכול לטעון שהשטר מזויף
אם התיימשך אחרי שהגיע הנכס לזוכה 1076	1200	אם יש לנושה פסק דין לטובתו
אם נתן לשמעון דבר שלו שחשב שהוא של שמעון 1076		אם לא נכתב בשטר החוב שהנכסים משועבדים 1373
בגזל (ראה: גזל)	1372	אם עד אחד מעיד שנמחל
בטעות 1124 1074 1073 1071 358 355	1204	בדבר שנהוג למחול עליו
אם היה בכך איסור, כגון ריבית 1071	1373 892 890 522	בהתחייבות שמתנית באי-נתינת רשות
באבידה 1073 358	1204 1202 1200 990 989 522	בחוב בעל פה
במכר שאינו תקף, והמוכר מחל לקונה בטעות 1071 357	1373 1372 1201	אם השטר ביד הנושה
בשור שנגמר דינו להיסקל והוזמו העדים 1073	1200	אם השטר קרוע
עקב פסק דין מוטעה 959	1374	בשטר חוב ישן
בלב 65 692	990	שיש בו 'נאמנות'
אם יש אומדנא שהתיימשך 762	1204	בחייב לאביו או לסבו
בעבר כנעני 1076 359		בחייב לאשתו
בפירות שנפלו מעץ 1251 589	1204	התחייבות שלא יצא לנסיעה בלי רשותה
בקרקע 1256 1217 1077 1076 359	1373	מזונות אישה
שאינו יכול להוציא בב"ד 1076	1204	על כתובתה, מחילה מראש
בשבת (ראה: שבת)	525	בחייב של תשלומים חרשיים
גזלן אינו קונה ביאוש 733	1374 1203	במחילה ע"י שליח
הוא סילוק 1217 572	835 525	במחילה על החיוב להישבע
המתיימשך מסלק את עצמו מהנכס 22	1206	אם יש לנושה פסק דין על חיוב זה
הזוכה בעקבותיו צריך כוונה לקנות 1071	839 838	במחילה על חיוב המחוקק בשבועה
החפץ עדיין בבעלותו אלא שמתר ליתלו 1076 762	839	אם יש לחייב מיגו, שהיה טוען שפרע
המציל ממון של אחר שנמצא בסכנה (ראה: הצלת ממון)	1201	אם יש לנושה שטר בכתב ידו בלי עדים
טעם פעולתו באבידה 13	1204 1203	במחילה על חיוב מכוח שבועה
אף שהיה בטעות 1061 358	1374	במחילה שאין בה הפסד כספי למוחל
מועיל בתור מחילה? 589		בנדר (ראה: נדר)
מחוב 1414 1073 1024 754 65 55 54	1205 1203 1202 523	בעבור יתומים של הנושה
אם השטר ביד הנושה 55	1202	אם יש מיגו
אם מראש היה חשש שלא יפרע 1024	1205 1205	הטלת 'חרם סתם' על הנושה, אם מחל
בחייב שפשט את הרגל 1414	1371 1350 522	היא טענה גרועה
במי שמוחל כי החייב עני 1060	1204 525 524	הנושה חייב להישבע שלא מחל?
הנחה שנושה מתיימשך מחוב של לוהו עני 1143	1374 1373 1205	אם החייב טוען שמא
מועיל כמחילה? 1301 1143 54	1375	אם החייב לא דרש שיישבע
מועיל לפטור את החייב? 1143	1204	אם החייב קיבל על עצמו להאמין לנושה
נגד רצון החייב 1301	1205	אם החייב תלמיד חכם
שגוי חייב לישראל 754	1205	אם השטר בידו
מחילה בטעות מועילה מטעם יאוש 1073 358 357	1374	אם מת החייב ויורשיו אינם טוענים שמחל
אם גם הנמחל טעה 1076	1375	אם נגרם לו צער הגוף
אם נודעה האמת לפני שמישהו זכה 1076	1200 525	אם עד אחד מעיד שמחל
במצב ש'לא ידע דמחל' 362	1205 1201	טענה שהנושה האריך את הזמן
מחילה דומה ליאוש 22	1205 524	טענה שהנושה מחל בעבור תמורה
מחילה מועילה מדין יאוש 65	523	טענה שהנושה מחל על חלק מהחוב
במחילה בלב 768	1200	לעניין חזקת ישוב
מחפץ שברשות בעליו 359	1202 1201	לפני מועד הפרעון
'מצב' ולא חלות 1071 358		מול שטר בכתב ידו של החייב, בלי חתימת עדים 267
של קונה, במכר שיש בו אסמכתא 1068	1204	מחילה עם היווצרות החיוב
של קטן 1173 589	1201	נושה הטוען שמחל
בעונת הפעוטות 1176	266	'טראטען' (סוג שטר)
שלא מדעת 1176 1160 1156 1077		

מפתח העניינים

אופן פעולתו 4 5 719 722 959	יבמה
ע"י הכסף שנתן האדון לאביה בקנייתה 1266 965	חובתה להישבע לפני גביית כתובתה 432
ע"י מחילת חובתה לעבוד 38 502 965 996	שמחלה על כתובתה כדי שהיבם יסכים לחלוץ, וסירב 1024
1368 1267 1266 1186 1184 1183	ידי' (לשון חלקית) 1281 1219 1218
אין צורך בהסכמת האב 821	במחילה 756 50
אם שטר המכר ביד האדון 996	בנדר 756 66 50
התנאה שהאדון לא ייעד אותה 821	בקידושין 50
נגד רצונה 1368 1187	יד (קניין ידי')
יעקב	במכירת חפץ שביד הקונה 44
קנייתו את הבכורה (ראה: עשיו)	ידי בעל השטר על התחוננה' 215 214
ירושה (ראה גם: עיזבון; שטר חצי זכר)	אם בעל השטר תפס 1372
אח המוחל על חלקו של אחיו בירושה 1016	בשטר ראייה או בשטר קניין 1372
אחים שחלקו – כלקוחות 1335	אם הפירוש שמציע בעל השטר יותר סביר 512
במי שאסר את נכסיו על בנו בנדר, ומת 182	1199
במי שהסתלק מזכות עתידית בשבועה, ומת 182	דין ודאי או ספק 1372
בן המוחל למי שחייב לאביו, בחייו 163 864	בשטר ראייה או בשטר קניין 1372
דנים בה גם בלי שהירש תובע 935	כיסוד לפרשנות מצמצמת של סילוק בעל מנכסי אשתו 1249
האומר שבנו הבכור לא יקבל חלק בכורה 940 695	לעניין ספק בהיקף של מחילה 1199
מתנה על מה שכתוב בתורה 695	לעניין ספק במחילה 518
האומר שבנו לא יירשנו 868 705 701 700 212	לעניין פרשנות מחילה כללית 1193 1192 512
936 930 909–907	פירוש שלפיו השטר בטל 1333 778
סמכות המוריש לבחור מי מירשיו יירש 120	יובל
האומר שפלוגי אינו אחיו, ומת פלוגי 905 612	הקונה שדה כשיובל נוהג – יש לו רק קניין פירות 1278
1352	תנאי שקרקע לא תחזור למוכר ביובל 1295
המוחל על זכותו בנכסי עיזבון אביו	יום הכיפורים
והוחלפו הנכסים בנכסים אחרים 534	מחילה ב'תפילה זכה' 727
ומת אחיו, והמוחל ירש אותו 534	באמירה, לא רק בלב 766
המוחל על 'כל תביעת ירושה' ואח"כ מת	יום טוב
דודו 1318	מחילה בו 23
המוכר את חלקו בירושה	יוסף (בן יעקב)
בחיי המוריש 866	מחל לאחיו 757
לפני החלוקה 937	ירד לאומנותו של חברו
המוריש הוא הגורם 907	הפתח חנות בעיר אחרת, ובני העיר שתקו 1312
הסתלקות מירושה (ראה: סילוק)	ירד לשדה חברו
זכות אב בבתו – בנו אינו יורשה 865 864 863	המשביח את של חברו ברשות חברו 1251
היא עצמה יורשת זכות זו 865	ייבום
'חוקת משפט' – א"א לשנותה 941 935 909–907	אם היבם היה חייב לאחיו המת 527
בדרך תנאי 935	זכות היבם בנכסי אחיו לפני היבום 938
בירושת הבעל את אשתו 931 930 925 915 227	יבם המסתלק מזכויותיו בנכסי יבמתו לפני היבום 938 937 231 230
1332	בלשון מתנה 231
שלילת בכורה מהבכור 940	כלפי יבם אחר 937
חיווקי לשון בחלוקת עיזבון 1232	יבם נקרא 'בכור' 937 231
חייב שמת, וספק אם מת לפני מורישו, ונושיו יגבו מנכסי המוריש 976	יבם שמחל על זכותו לרשת את המת 937 187
חמץ שנפל בירושה בפסח 1379	חזרתו מהמחילה 883 188 187
ירוש שהתחייב ליורשים האחרים שלא יתבע את חלקו 173	שמחל על זכויותיו אם יחלוץ 1342
ירוש שלא תבע את חלקו – הוכחה שמחל? 1140	יבם שמחל על תביעותיו הממוניות בתנאי שיחלוץ, וחזר בו 1102
ירוש שנטל פחות מחלקו בשעת החלוקה – הוכחה שמחל? 1350 1127	מי שספק אם הוא בנו של היבם או של המת 1130
אם לא היה יכול לדרוש את חלקו 1127	חלקו בירושת נכסי היבם 1130
ירושת הבעל את אשתו (ראה: ירושת הבעל)	חלקו בירושת נכסי המת 1130
ירושת גר את אביו הנכרי (ראה: גר)	יעוד (קידושי אמה עבריה) (ראה גם: אמה)
יש לירוש זכות בה בחיי המוריש? 234 227 223	אב המוחל על זכות בתו ליעוד 1014
950 936 934 931 930–928 924 906	אב המוחל על חיוב האדון בעונה 1013
בירושה דרבנן 936	
מוריש יכול להוריש למי שירצה 936	

מפתח העניינים

1289 661 זכות כשותף או רק שעבוד?	מוריש שציווה שכן אחד יקבל פחות מזכותו, והבן שחקן 1138 452
661 זכות שאר היורשים לסלקה בכסף	מחילת אישה נשואה על חלקה בירושת קרובה – פגיעה בבעל 1002 294
1289 661 מחילה על הזכות אחרי מותם	מחילה לפני הנישואין 1003 1002
תקנה שיתומה אינה יכולה להסתלק מזכות ירושתה 1289 1181 500	מחילת יורש על חלקו 1379
תקנה שעיובו יעבור ל'כולל' של ירושלים (ראה: ירושלים)	אם טעה בהערכת היקף חלקו 333–331 329 319
ירושלים	1037 1035 1029 1026 369 346 338 336 335
התורם כסף ל'כולל ירושלים' ובתמורה יקבלו נכדיו קיצבה 306	1066 1064 1042 1040
מנהג ירושלים במחילת כתובה 783	מחילת יורש על חלקו אחרי מות המוריש 563 319
תקנה שעיובו יעבור ל'כולל' של ירושלים 186 176	1260 1229 673 612
486	בירושה דאורייתא 938 908
מחילת הכולל על זכותו 186 177 176 879	בסילוק 1240
מתוך הנהגה שהיורש בחו"ל מוחל 1238	בקניין 1221 553
ירושת הבעל (את אשתו)	בקניין, בלשון 'דין ודברים אין לי' 581
אינו יורש 'ראוי' 1206	המוחל על 'חלקי בעיובו אמ', והגיע כסף לעיובו אחרי מותה 535
חוב שמישהו היה חייב לאשתו 1304 1206	ותור בת על חלקה בירושה לפי חוק המדינה 1229
אם לא יקבל את הנדניה 934	זכות נושיו לטרוף מחלקו 1229
אם רק מסר אותה האב לשלוחי הבעל 1381 229	מחילה על חלק בכורה (ראה: בכור)
בעל המוחל על ירושת אשתו, בחייה בכתב 348	תקנה שמחילת יתומה זקוקה להסכמת ארוסה 1030
מצד שספק אם תמות בחייו 1054 348 344 343	מחילת יורש על חלקו בירושה דאורייתא בחיי המוריש 234 233 227 223 213–211 176 163
1055	933 924 923 909–904 868 861 808 697 696
בעל ואשה שהתנו שלא יירשו זה את זה 63	1292 1047 953 951 950 940 939 934
בעל שמורד על אשתו 232	אם גם המוריש אמר שלא יירש 909 213–211
בעל שמן הדין יש לכופו לגרש 232	941
בעל שמתחייב להחזיר את נדונייתה ליורשה 1333	בדרך תנאי 907
הסתלקות בעל מירושת אשתו 246 245 212 190	בהסכמה לקבל כמה שאחיו יאמר שציווה לו האב 1052
955 939 907	בלשון טובה 230
בגדר 'לא ידע דמחל' 1043	בקניין 866 211
בדרך תנאי 954	ברגע המוות 906
חזרה ממנה 883	הסכום אינו קצוב 1051
לדעה שירושת הבעל דאורייתא 908	הסתלקות מ'דין' יורש' או מהזכות בנכסים 905 906
לפני האירוסין 915 913 912 909	ירושת איסורי הנאה 952
מהנכסים או מזכותו באשתו 225 219	ע"י בן או יורש אחר 906 905
מירושת אשתו הגיורת, שאין לה יורשים 693	על חלק מהירושה 906
הסתלקות בעל מירושת אשתו כשהיא ארוסה 176	רק סילוק מועיל 905
702 699 697 676 238 237 231 225–222 199	עיובו שחולק ע"פ צוואה שכשרה רק בערכאות, והיורשים שחקן 1354
951 944 935 934 931–922 918 908 887 808	של שררה (ראה: שררה)
1332 1025 952	תנאי לשנותה גרוע מתנאי מומן אחר 927
אם היא גיורת בלי יורשים 923	תקנה שאישה יורשת חצי מנכסי בעלה 882 660
אם חזר בו 927	אם הסתלקה מזכותה 882
אם חזר בו לפני הנישואין 924 703	אם מחלה על זכותה 1379
בגדר לא ידע דמחל 1025	ב'כתובה קשטיליאנא' 1354
בדרך תנאי 926 924	זכות קניינית 1289
בלשון 'דין ודברים אין לי' 931	מחילה על הזכות, לפני הנישואין ואחריהם, ואחרי מותו 661 660
בקניין 926	נחשבת שותף בנכסים 1379
בתור תנאי 1297 710 709 703 702	תקנה כזאת במרוקן 1379
הסתלקות מותנית 928 222	תקנה שבת יורשת חלק מנכסי אביה ואמה 1204 661
הסתלקות מירושתה ומפירות נכסיה יחד 952 926	אם חולקו הנכסים בלעדית ושתקה 1289
הסתלקות מכלל 923	
חיובו לשלם ליורשה על נכסים שאברו 923	
לגבי מקצת הנכסים 925 225	
לעניין נכסי צאן ברזל 931	
לעניין נכסים שקיבלה אחרי הסילוק 923 222 218	
932 924	

מפתח העניינים

- שמחל על זכויות היתר שלו 114
 כשהוא עובד במקדש 114
 על זכותו בלחם הפנים 1302
 על זכותו לעלות ראשון לתורה 1302
 שמכר את עצמו כעבד 114
 כולל (ראה: ירושלים)
 כופין על מידת סדום
 במי שדר בחצר חברו שאינה עומדת להשכרה 1312
 לטעון 'קים לי' לטובת הנושה שלו 1004
 כופר (תשלום על בעל חיים שהמית אדם)
 אם מת בעליו של בעל החיים 833
 התשלום פוטר ממיתה בידי שמים 833
 חיוב 'דמי ההרג' במקום פטור מכופר – מחילה
 עליו 833
 חצי כופר בשור תם 137
 מחילה על החיוב 135–138 832 833
 אם עבר יום הכיפורים 137
 אם רק אחד מהיורשים מחל 833
 לעניין כפיית ב"ד לשלם 833
 מחילה הנהרג 832
 נועד לכפרה 137 833
 'קם ליה בדרבה מיניה' לגביו 833
כיבוד אב ואם
 אב שביקש מהבן לעשות דבר אסור 811
 אם אינם "עושים מעשה עמך" 810
 האיסור לסתור את דבריו 1017
 החיוב מתחדש בכל פעם שיש צורך 898
 מחילה על ביונם 110 112 113
 אחרי מותם 113
 אם הבן ביקש שימחל 113
 מחילה על האיסור להכותם 113
 אם נתנו לו רשות להכותם 810
 מחילה על האיסור לקללם (ראה: קללה)
 מחילה על מורא אב ואם 112
 מחילה עליו 38 112 113 809 811
 אם האב באמת רוצה את הכיבוד 809
 אם הבן כיבד למרות המחילה 811
 אם מחל לפני לידת הבן 810
 בדרך 'הריני כאילו קיבלתי' 898
 יכול לחזור בו מהמחילה 112 810
 מצד שזו זכות עתידית 898
 נחשב כאילו כיבד 38
 פוטרת גם בדיני שמים? 809 810
 שלא בפני הבן 1092
 מצווה בין אדם לחברו או למקום 809
 'כל זמן שעסקוים באותו עניין'
 זכות חזרה מהסכם בזמן זה 162 1193
 חזרה מקניין סודר 566 565
 מחילה על חיוב בזמן זה 162 1193
 כלא (ראה: בית סוהר)
 כללי פסיקה
 התחשבות בתלמוד הירושלמי 927
 כר' מנא, במחלוקת בירושלמי 973
 'כלתה קניינו'
 בהקנה שתחול לאחר זמן 189
 בסילוק שיחול לאחר זמן 189
- מהנכסים או מזכותו באישה 928 930 931
 מירושת פירוטיה 699
 ע"י התחייבות להחזיר ליורשיה מה שיירש 926
 952 928
 השתלקות בעל מירושת אשתו כשהיא
 נשואה 226–232 678 711 930 932–938
 אם אמר שאדם אחר יירש 934
 אם האישה התנתה שלא יירש 934 935
 בחופה, לפני ברכות הנישואין 229
 בלשון הודאה 232
 בלשון טובה 230 933
 במסגרת פשרה – שיקבל חלק 231
 בעל שמן הדין יש לכופו לגרש 232
 בקניין 228 700 935–937
 בשנה הראשונה, שאינו יורש (תקנת שו"ם) 934
 בשעת הנישואין ממש 230
 מהנכסים או מזכות הירושה 935 936
 מירושת מתנה שנתן לה 230
 מנהג להסתלק תחת החופה 229
 מנכסים העתידיים להגיע לרשותה 226 228 936
 ע"י התחייבות להחזיר ליורשיה מה שיירש 231
 938
 יש לו זכות בנכסים בחייה 934 936 937
 מהתורה או מדרבנן? 223 911 912 923 931 933
 מרבנן, מכוח 'אסמכתא' בפסוקים 224
 מזכויות הנישואין, לא כירושה רגילה 883 936 937
 מכוח מחילת אביה 1381
 תקנה שאינו יורשה אם מתה בשנה הראשונה 916
 תקנת שו"ם 934
ישיבה
 ת"ח שמחלו על זכות של ישיבה 501
 יתום, יתומים (ראה גם: אפוטרופוס)
 אין גובים מהם חוב של אביהם בקטנותם 103
 אם החייב הסכים מראש שיגבו מהם 103
 ב"ד טוען טענות לטובתם 458 1194
 טענה שנועדה להוציא ממון מאחר 1142 1143
 לא טענה שתאפשר להם להוציא ממון 254
 לא טענת מחילה 523 1202
 רק טענה שכיחה 523 1375
 ששתיקת הנושה מוכיחה שמחל 458 1142 1131
 ב"ד עושה פשרה עבור יתומים 1015
 ב"ד רשאי למחול על זכות שלהם, להשקט
 ריב 498
 חזקה שקטן אינו יודע על עסקי אביו 328
 אם היה קטן במות אביו ואח"כ גדל 328
 אם מטרי החוב היו בידו 328
 מחילה שלו (ראה גם: קטן) 1173
 אם מחל על כל חובות פלוני, והיה חוב כלפי
 האפוטרופוס בעבור היתום 516
- כהן (ראה גם: ברכת כהנים)
 כהן גדול
 שמחל על כבודו 114
 שמחל על מינויו 114
 כהנים הם כעסנים 382 1087
 שמחל על האיסור להשתמש בו 114 789

מפתח העניינים

לה את הכתובה נגד רצונה 1187
 אלמנה שנתנה אותה במתנה לצד ג' 53
 למי שבירו נכס המשועבד לכתובה 54 53
 אם האלמנה נתנה חלק לבניה אם לא ימותו 1100
 אסור לשהות עם אשתו בלי כתובה 82 83 1094
 1328
 אם כתובה שקיבלה אותה 784
 כבועל בעילת זנות 782
 מדרבנן 784
 רק לגבי עיקר כתובה 785
 בעל המפחית מסכום הכתובה 1295
 בעל שכתב בכתובה סכום שכולל כסף של אחר,
 והלה שתק 455
 בעל שתי נשים, שאחת מחלה לאחרת על חלק
 מכתובתה 1290 1289 1242 1241 753 662 661
 גבייתה ממי שקנו קרקע של הבעל, שהאישה מכרה
 להם לצורך מזונותיה 428
 גרושה שתובעת כתובה, והבעל טוען שפרע או
 שמחלה 1130
 האישה נחשבת מוחזקת בה? 973 1325
 אחרי מות הבעל 982
 אינה קניין של האישה 1301
 בכתובה של סוטה שלא שתתה 976
 נחשבת כגבויה? 274 285 975 982 983 1370
 הבעל משלם את שכר הסופר 285
 המוצא שובר-קבלה על כתובה 968
 העוברת על 'דת יהודית' מפסידה את כתובתה 1095
 אם התרה בה ומחל על ההתראה 1095
 התובעת כתובה מפסידה מזונות (ראה: מזונות
 אלמנה)
 התובעת כתובה, והבעל טוען 'לא גרשתיך' 896
 פטור משאר וכסות 984
 התחייבות בעל לכתוב בה סכום שהתחייב לה
 במתנה 1209
 התחייבות בעל לתת כתובה בלי ניכוי בגדיה 1249
 חובת אישה להישבע שלא נפרעה 142 143
 אם 'פגמה' את הכתובה 835 836 837
 בגבייה מיורשים 142 143 837
 חובת אישה להישבע שלא נפרעה – אם מחל לה
 הבעל 142 143 835-837 1393
 היקף המחילה 534 535
 והוא טוען ברי שפרע 1393
 חובת אלמנה להישבע לפי גבייתה 162 1402 1403
 אם הבעל מחל לה על חובתה 1054 1403
 אם הבעל מחל לה על חובתה – חייבת להישבע
 ליתומים 1192
 אם הבעל מחל לה על מה שתפסה 1189
 אם היורש מחל לאלמנה על חובתה 294 295
 1003 1058
 אם היורש מחל לה, והתברר שכבר קיבלה
 הרבה 1338
 אם היורש מחל לה, וטען שהתכוונו שתתפטר
 בכתובה 1343
 אם מחלה על חלקה כדי להיפטור מהשבועה 1091
 1189
 אם מכרה מיטלטלין של הבעל לפני ששבועה 162
 כלפי אלמנה אחרת של הבעל 1003

כסף (ראה גם: קניין כסף)
 כסף שנמסר למישהו להעביר לנמען מסוים – מחילה
 עליו 570
 פיקדון של כסף בצרור חתום
 איסור לנפקד להשתמש בו 568
 מחילת המפקיד עליו 569
 פיקדון של כסף בצרור שאינו חתום, לפני שהנפקד
 השתמש בו
 היתר לנפקד להשתמש בו 568
 הנפקד חייב עליו באונס? 570 569
 הנפקד רשאי להחזיר מטבעות אחרים? 569 570
 מחילת המפקיד עליו 569 601 618 1233
 1379 1380 1234
 מי בעליו – המפקיד או הנפקד? 569 570
 פיקדון של כסף בצרור שאינו חתום, שהנפקד
 השתמש בו 1380
 שנתן קונה כערבון במכר
 אם מחל עליו הקונה 601
 רשות המוכר להשתמש בו 601
 בעל שהפקיד כסף אצל אשתו
 ומחל לה עליו 1380
 מותרת להשתמש בו 1380
 אישה שצברה כסף ממעשה ידיה, ובעלה מחל
 לה 1380
כעס
 גירושין מתוך כעס (ראה: גירושין)
 הקדש מתוך כעס 1088
 מכר מתוך כעס 382
 שבועה מתוך כעס 1088 382
כעס - מחילה מתוך כעס 382-384-1087-1089-1385
 אם אמר 'אני מוחל ללב שלם' 384
 אם אמר 'אתם עדי' 1090
 אם החייב פעל בהסתמך על המחילה 384
 אם המשיך במחילתו זמן ניכר 1089 383
 אם הנמחל דיבר בכעס והמוחל דיבר בנחת 382
 אם ספק האם המחילה נבעה מכעס 383 384
 אם עשה מעשה עם מחילתו 1089 383
 אם עשה מעשה קניין 1089 383
 בלשון מפורשת של מחילה 1088
 במחילה לפועל 1088 1089
 במחילה מותנית, והתנאי התקיים ברצון 1089
 בפני ב"ד ועדים 1089
כפרה
 מחילה על חיוב שנועד לכפרה (ראה גם: גזל; גזל
 הגר; כופר; קנס; תרומה) 133-138 817 828-834
כתובה (ראה גם: נחת רוח עשיתה לבעלי)
 אינה נשמטת בשמיטה 104
 זקיפתה כחוב רגיל 104
 מחילה על הזכות לגבותה 104
 אישה עם שתי כתובות
 באותו סכום 425
 היקף גבייתה מלקוחות 425
 הראשונה בטלה 782
 ובשנייה סכום גדול יותר 425 1119
 אישה שתבעה מתנה שנתן לה הבעל ולא תבעה את
 כתובתה 1349
 אלמנה המקבלת כתובה מפסידה מזונות – אם נתנו

מפתח העניינים

אלמנה שמחלה בסתר, וב"ד מכר מנכסי היתומים לפרעון הכתובה 1096 1097	חובת אלמנה להישבע לפי גבייתה – אם לא נשבעה אין לה זכות בנכסי הבעל 753
אלמנה שמחלה על חוב בעלה המשועבר לכתובתה 162 163	ונתנה נכס מהעיובו במתנה לבתה 753
אם אבדה הכתובה והבעל כתב כתובה חדשה בסכום פחות 328	חובת אלמנה להישבע שלא מחלה עליה, לפני שתגובה 1205 1204 892
וטענה שלא ידעה מה הסכום המקורי 328	אם השטר בידה 969 970 981 985 987 995
אם האישה חייבת לצד ג' 1002 291	מחילת היתומים על חיובה להישבע, אחרי מותה 1208
ומכרה לו את הכתובה 291	מטעם גלגול שבועה 1205
אם האישה טוענת 'נחת רוח עשיתי לבעלי' (ראה): 'נחת רוח עשיתי לבעלי'	חוק נכרי, המעניק לה קדימה לפני נושה אחר 101 694
אם הבעל מחל על מחילתה 807 806 107	מחילת האישה על זכות זו 695 694 101
אם היה הסכם בנייהם שתמחל 974	חיוב ההתחייב, לא חיוב לתת 85
אם עשו תנאי לפני הנישואין שתמחל אחרי כן 1095	חיובה מהתורה או מדרבנן 1315 237
אם השטר בידה 273 270 268 968 972 974	ייחוד מיטלטלין לכתובה 1054 1053
981 983 986 990 994 995 1313	כוחה כמעשה בית דין 285
במחילה בשעת סידור הגט 989	'כתובה קשטיליאנא' – שירשת חצי נכסי הבעל 1354
במחילה מכללא או מפורשת 982 985	לא ניתנה לגבות מחיים 190 766 774 783
במחילה תמורת הסכמת הבעל לגרשה 286 985	מותר לאישה להחזיק את השטר אחרי שנפרעה או נמחלה 274
במקום שנוהג לקרוע את הכתובה עם מתן הגט 274 275	מכירתה, ע"י אישה נשואה 892
וקיבלה גט על דבר יקר ששווה לכתובתה 1126	נחשבת דבר שבא לעולם כשהיא נשואה? 890 891
מחילת אחרי מות הבעל 982	נתקנה כדי למנוע בעילת זנות 890
'מקולי כתובה' 273 274	'קולי כתובה' (ראה גם: כתובה – מחילתה)
תקנה שהמחילה תחול 273	טעם שהקלו בחיוב 1313
אם חזרה בה אחרי שמחלה 807 990	לא נאמר על הנדוניה 519
אם יש ספק האם נמחלה 1315 1370 1371	לעניין אלמנה שלא תבעה את כתובתה כ"ה שנים 273 459 759 761
אחרי מות הבעל 519	לעניין מחילה מכללא על שעבוד לכתובה 448
בחי הבעל 518 519	1311 995 973
בספק אם בכלל מחלה 1371	לעניין מחילה עליה כשהשטר בידה 273 274
בספק אם מחילתה תקפה 1371	לעניין ספק אם הכתובה נמחלה 519
באומרת 'איני רוצה לא בו ולא בכתובתי' 58 1023	לעניין צמצום זכות האישה לעומת נושה אחר 1163
באומרת 'מאס עלי' 1096 392	נטייה לומר שהיא מחולה 448 459 758 759 761
באופן שהמחילה תחול כשתאלמן או תתגרש 855	שובר על כתובה שלא הגיע לבעל 774
בבעל ואישה שהתנו שלא יירשו זה את זה 63	של נערה מאורסה
בגדר 'לא ידעה דמחלה' 929	אם מחלה עליה 1304
בדרך הודאה פיקטיבית שהבעל פרע 85 391 783	שייכת לאביה 1304
784 973 1189 1295	שלוש אלמנות – אופן חלוקת נכסי המת לכתובותיהן 449
אם אח"כ אמרה שהחזירה לו 784 785	תוספת כתובה
אם טענה 'משחקת הייתי' 784	הצורך בקניין 738
אם עשו תנאי מראש שתאמר כך אחרי הנישואין 784	חיוב בעל בה, אם הסתלק מירושת אשתו ומתה בחיי 923
בכתב 784 973 974	תיקנו כתובה לארוסה? 82 425
בדרך תנאי בין הבעל לאישה 82 782 784 994	אם כתב לה 968
1328	מחילת השעבוד לה, ע"י כתיבת כתובה בנישואין 425
בכתב 974	מתנאי ב"ד 968
בחי הבעל	כתובה - מחילתה 82 87 782 786 1321
אם מכרה את כתובתה 1054	אבי הכלה שמחל למי שערב על הכתובה 1013
מצד שספק אם החיוב יחול 343 344 1054 1056	אחרי הגירושין 84
בכתב 348 1328	אחרי מות הבעל 84
אם כתובה 'קיבלתי' 1328	כדי שהיתומים ימשיכו לתת לה מזונות 1187
כשהיא נשואה 783 785 973 974	אחרי שנמכרה 85 784 891 892 998 1328
בכתובת ארוסה 1321	
בלשון 'דין ודברים אין לי' 54	
בעל פה 285 994 998	
כשהיא נשואה 285	

מפתח העניינים

מחילה על שעבוד נכס של הבעל לכתובה (ראה):	
שעבוד	1095 998 57
מחילת מקצתה 82	בלי קניין 1095
כי חשבה שמגיע לה רק חלק 1036 336	והגט נמצא פסול 1061
מחילת תוספת הכתובה 785 86	החייב מתחדש אחרי המחילה? 1328 816 178 21-19
אם לא תעלה עם בעלה לא"י 497	היא מעשה בית דין 998 892
מחילת העיקר והתוספת יחד 785	המוחלת בתנאי שבעלה יגרש אותה 1103 1102
מחילתה מכללא	אם זהו תנאי מכללא 1109 411 410
אם נתן לה הבעל את כל נכסיו 995	והשלימו ואח"כ גירש 409
ארוסה עם כתובה, ונישאת – מחילה הכתובה	וחזרה בה 1109
מהאירוסין 297 82	ומתה לפני שגירש 1109 411
מתוך חלוקה שווה של תמורת הדירה	וסירבה לקבל את הגט 1102 403
המשותפת 1127	המוחלת דבר אחר עמה 1328
מתוך מה שקרעה את הכתובה 1130	המוחלת כדי שבעלה יגרש אותה 1392
מתוך מסירתה לבעל בעת מתן הגט 1131 441	ונמצא הגט פסול 1392 1024
מתוך שהחזירה שטר חוב למי שהיה חייב לבעל 1131	רצתה זאת כי אמר (בהערמה) שיסע למרחוק 1032
מתוך שנתנה לבעל סודר כדי שיתן את נכסיו לבניו 442	המוחלת מפני שהבעל איים לגרשה 1084 823
מחילתה מכללא, אם שתקה כשהבעל נתן את נכסיו לבניו 985 981 780 762 759 740 447 274	המוחלת על תנאי כתובה מפני שהבעל נתן לה מתנה, והתברר שאינה תקפה 1033
אם הבעל היה שוכב מרע 1134	הפוחת מסכום הכתובה – כבעילת זנות 1332
אם הבעל תפס ממנה 1370	זו התנאה על מה שכתוב בתורה 1328
אם לא נכחה כשנתן להם 1135 1091	כשהיא נשואה 82 83 82 782-786 892-890
אם לא נתן לה כלום 1131 1136 1091 448 447	אם אינה זכאית למוזנות 783
אם נתן את נכסיו לזרים 1135 448	אם הבעל רוצה לגרשה 83
אם נתן כמה מתנות, ובחלקן הסכימה ובחלקן שתקה 1136	אם היא רוצה להתגרש 84 83
אם נתן רק חלק מנכסיו 1137 1136 1135 448	אם יש קרקע המיוחדת לכתובה 892
אם שטר הכתובה בידה 981 274	אם מחלה כשעמדה למות 783
במקום שתיקנו שהיא מקבלת חצי מנכסיו במותו 1379 1354	ברגע הנישואין או במשך הנישואין 891
במתנת בריא 1371 1370 1197 1196 1134	דין תוספת הכתובה 86 85
לענין הנדוניה 1136 449	דין תנאי הכתובה 86 85
לענין תוספת כתובה ותנאי כתובה 449	חובת הבעל לכתוב לה כתובה חדשה 274 84 83
נמחל רק שעבודה על הנכסים שנתן? 448 447	783 891
מחילתה מכללא, באלמנה שלא תבעה את כתובהה כ"ה שנים 972 749 748 739 738 460 459 68	חשש לחוסר גמירת דעת 84 83
1145 1144 1092	לענין שעבוד הנכסים מכוח השטר 782
אומדנא ודאית או מסופקת שמחלה? 1170	לפי מנהג ירושלים 783
אם הגט בידה, במקום שנהוג לא לכתוב כתובה 1313	מחילה על תנאי שלא יגרש אותה 84
אם היא מקבלת מוזנות בבית בעלה 460	שתהיה מחולה אם תתאלמן ולא אם תגרש 84
אם היורשים מביאים לה מוזנות לבית אביה 460	274 84 274 1056 998 858 784
אם יש לה 'מיגו' שמשען שמחלה תוך הזמן 489	סמוך למות הבעל 84
1170	לענין נכסים המיוחדים לה או משועבדים לה 1189
אם מתה, ויורשיה לא תבעו כ"ה שנה 459	לפני הנישואין 82
אם שטר הכתובה בידה 761 459 286 276 275	מה כלול במחילה
972 983 987 994 995 1144 1170	התחייבות הבעל לזון את בת אשתו 786 87
אם תבעה ולא קיבלה, ועברו כ"ה שנים מהתביעה 459	כתובת בנין דכרין (ראה: כתובת בנין דכרין)
בגרושה 460	מוזנות אלמנה 899
ביאור האומדנא 768 764 763 761	מוזנות הבנות 1006 297 87
לענין הנדוניה 1356 1145 460	מוזנותיה (ראה: מוזנות אישה)
לענין תוספת כתובה 738 460	נדונייתה (ראה: נדוניה)
	תנאי כתובה 86 85
	מחילה באונס
	שבעלה איים לגרשה 1400
	שבעלה איים לשאת אחרת 1400
	שבעלה היה מתקוטט עמה 1398
	שבעלה לא היה מפרנס אותה 1403
	מחילה מותנית 398
	מחילה על כך שהמשיטלטלין המיועדים לכתובה יולדו 1053

מפתח העניינים

- במחילה מראש על מום במקח 1051
 במחילה על ירושת אביו 905
 במחילת בעל על ירושת אשתו 929 925 225 224
 935 930
 בתנאי על אונאה 930 929 225
 בתנאי על מה שכתוב בתורה 1025
 בתנאי ששביעית לא חשמט 904
 גורם שלא יועיל תנאי על משי"כ בתורה בממון 930
 השוואתו למחילה שאינה קצובה 1049
 מחילה על הוזהר עתידית מסופקת 1053
 מחילת חיוב שספק אם ייווצר 857 690 345-342
 1056-1054 1043 1025 907
 בקניין 1058 1057
 מחילת אישה על כתובתה – לא ידוע מי ימות
 קודם 929 784
 מי שלא ידע, כשמחל, שהזכות שלו 165
 אם עשה קניין 1054
 בדבר ש"בירו ולא בידו" למנוע את חלות
 החיוב 1056
 בכתב 1062
 במחילה שכוללת גם חיוב ודאי 1056
 שהיה בדיון בב"ד, ולא ידע שהדין עמו 343
 שומר המתנה להפחית מאחריותו 1049
 'לא פלוג רבנן' 1046 980 784 783
 ברין קונה שהתאנה ושהה כדי להודיע לתגר 1170
 'לא תחמוד'
 אם בעל החפץ הסכים למכרו לבסוף 1359
 אם בעל החפץ מחל לחומד 115
 בפחות משווה פרוטה 1359
 'לא תחנם'
 במחילה לגוי 1185
 בנתינת מתנה לגוי 1185 735
 'לאו הניתק לעשה'
 אם הלאו כולל יותר מהעשה 799
 אם נתקן הלאו ע"י אחר או ממילא 728
 'לא תגזול' – 'זהשיב' 31
 נפטר ממלקות רק אם קיים את העשה? 800
 ריבית היא לאו הניתק לעשה? 799
 'לדידי שווה לי'
 בפרעון כתובה 995
 לווייה (ליווי אורח)
 גודל שכרה 1047
 כפייה עליה 1047
 מחילת האורח עליה 110
לחם הפנים
 כהן המוחל על זכותו בלחם הפנים 1302
 ליל הסדר
 הסבת בן בפני אביו 1163
 הסבת תלמיד בפני רבו – שתקת רבו היא
 מחילה 1354
 'ליקום בהימנותיה' (ראה: דבר שלא בא לעולם; מחילה
 בטעות)
 לפנים משרות הדין (ראה: דיני שמים)
 'לצאת ידי שמים' (ראה: דיני שמים)
 לקט
 מחילת בעל שדה על לקט שעניים לקחו
 באיסור 1236
- 'מקולי כתובה' 761 759 459 273
 מחילתה תקפה בתור סילוק 949
 ולא הקנאה 1325
 נגר רצון הבעל 1369
 תנייה שלא תועיל מחילה עליה (ראה: תנייה שלא
 תועיל מחילה)
 תקנה שלא תועיל מחילה עליה 86
 תשלום שכר כתיבת שובר המחילה 84
כתובת בנין דכרין
 אם שטר הכתובה אינו ביד הבנים 524
 זכות של האישה או של הבנים 785
 מחילה האישה עליה 1010
 אחרי התקנה שלא מועילה מחילתה על
 'הישבון' 1010
 מחילת הבנים עליה בחיי האב 882 184
 נמחלת
 אם האישה מחלה על הכתובה 1004 785 725
 1010
 אם האישה מחלה על הגדוניה 785
 נמחלת מכללא אם העיזובן חולק בשווה 326 275
 1127
 אם לא טענו שטעו 1350
 אם לא ידעו על כ"ד 1350 326
 אם שטר הכתובה בידם 275
כתיבה
 דבר שנכתב נחשב כאילו נאמר כל הזמן 977
 מחילה בכתב
 במצב שלא ידע דמחל' 1062 348 347
 על כתובה (ראה כתובה – מחילתה)
 בלשון גרועה 442
 במחילה בטעות (ראה: מחילה בטעות)
 עדיפה מדיבור 442
 לעניין מחילה בלשון גרועה 442
 לעניין חיוב שאדם מקבל על עצמו 442
 לעניין הודעה לאדם אחר 442
'לא יגוש'
 אמתלא לאי-תביעה 458
 בחוב שאינו הלוואה 458
'לא ידע דמחל' 1025 1022 364-361 357 322-320
 1124 1122 1078-1075 1026
 אין אומדנא שמחל 447
 אין 'כוח מחילה' על חוב לא ידוע 338
 אם אמר 'אני מוחל גם אם יתגלה שיש חוב'
 1041 1043
 אם גם הנמחל לא ידע 1064
 אם היה מוחל גם אילו ידע 1032
 אם התנו שהמוחל לא יוכל לטעון שטעה 1041
 אם טעה מעצמו ולא הטעו אותו 349
 אם מחל בנוסח 'איני טועה' 338 337
 באמת המים שעוברת בקרקע של אחר 1338
 בדבר שאינו תנאי על מה שכתוב בתורה 1025
 1056 1042
 בזכות דרבנן 929
 בכתב 1062 348 347
 במחילה כללית על מומים במקח 1338
 במחילה מכללא 320

מפתח העניינים

	מחילת עניים על זכותם בו	1184
	נטילתו ע"י בניו של פועל	1184 1165
	היתר לכל אדם לקחת לקט אם נשאר רק מעט	814
	אחרי הליכת הצמושות'	1178 1174 497
	לקט, שכחה ופאה (ראה גם: פאה)	
	מחילה עליהן	125
	אם כל העניים מוחלים	814
	'לקחה מידת הדין'	1005 897 525
	לשון המחילה	757-747 63-49
	אין צורך בלשון מיוחדת	748 747 49
	לשטה שמחילה היא הקנאה	748
	'איני תובעך'	1301
	אם אין הוכחה שהתכוון למחילה	56 50
	'אני אפרע'	1301
	'אני מוחל על התביעה'	750 560 52
	במי שחכמים תיקנו דבר לטובתו	748
	בשפה זרה (ראה: שפה זרה)	
	גילוי דעת	748
	'דין ודברים אין לי עליך' (ראה: דין ודברים)	
	הכותב לשון גרועה	442
	לשון הודאה	750 749 334 52 51
	בחוב בשטר	750
	הודאה פיקטיבית	750 749 52 51
	לשון חלקית	50
	לשון מסופקת	749 52 50
	אחרי בקשת ב"ד שימחל	50
	אם עשה קניין	50
	לשון מתנה לחייב	
	אם אמר שאינו רוצה למחול	752
	מחילה שהיא הקנאה	752
	נתינת החוב	752 751 53 52
	נתינת נכס המשועבד לחוב	53
	לשונות שונים	757-754 63-55
	'מה שהלוויתי לך מחול לך'	751
	נושה האומר 'אני מסכים לקבל כך וכך', שהוא פחות	
	מסכום החוב	1327
	לשון הרע	
	אי תביעת פיצוי בגינו	1140
	האוכל ושותה עם מי שהוציא עליו שם רע - הוכחה	
	שמחל?	443
	מחילה עליו	1302
	לצורך פרנסה	1302
	מחילה מראש	1302 870
	על עצמו	1302
	'מאוחר' (חלק מכתובה)	
	מחילת האישה עליו מתוך כפייה	1399
	מאסר	
	לחייב שאינו פורע	153 152
	מכוי	
	מי שרוצה לפתוח פתח מביתו למכוי	1322
	מבול - דור המבול	
	היו גונבים פחות משווה פרוטה מהרבה	
	אנשים	1359
	חטאם בחמס	173 172
	מברחת (ראה: הברחת נכסים)	
'מבריה ארי'		
במניעת נזק ממי שמורד ממנו הנאה	27 10	
הפורע חוב עבור החייב	717	
מוחל מן הסתם על הוצאותיו	1314	
'מה לי הן מה לי דמיהן'	1264 627	
'מה שתטול מנכסי מחול לך'		
מצד מחילה בטעות	1336 1230 1026	
מצד מחילה שאינה קצובה	1052	
מצד מחילת בעלות (ראה: מחילת בעלות)		
מצד מחילת זכות עתידית	1332 890 861-859	
מהות המחילה	736-717 41-1	
אחרי מועד הפרעון	39	
בהיסח הדעת מהחוב	764	
בחייב לא ממוני	736 735 38	
בחייב נזיקי	26	
ביסוסה על מקור משפטי אחר	15	
במחילה בתמורה	18 6	
במחילת שעבוד הגוף	721	
הדיבור פועל, או רק מגלה את המחשבה		
הפועלת	1372	
חלה ע"י מעשה של הנושה או ע"י התורה	719-717	
	780 721	
מחילת החוב מפקנס החובות	1325	
מציאות או חלות	768 764	
מקור לה במקרא	15	
מחילת ה' לעוונותינו	38	
נפקיות בין השיטות	2 21-31	
'אין לי עליך תביעה'	751	
אם הנמחל הפר את חלקו בהסכם	1109	
אם נשבע שלא ימחל, ומחל	1376 1215	
בן המוחל למי שחייב לאביו, בחייו	163	
גוי שמחל	1183	
הארכת זמן הלוואה תמורת הנאה	95	
הבטחה שלא לתבוע	778	
'החוב נתון לך'	753 752	
המוחל 'על מנת שיחזיר'	1098	
הסתלקות בעל מנכסי אשתו הארוסה באמירה	916	
הצורך בקניין במחילה מותנית	1104 1103 406	
התחייבות למחול	775	
זכיה בחזקת תשמישים ע"י מחילה	1258	
חוב עם שני מלווים, שאחד מהם מחל	1016	
חזרה ממחילה תוך כדי דיבור	781 780 79	
חייב שאינו ממוני	821 109	
מחילה בטעות	1075 1074 360	
מחילה בלב	769 763-761 758 67 65	
מחילה בלשון לא מפורשת	749 748	
מחילה הכרוכה באיסור	537	
מחילה זמנית	1319	
מחילה חלקית עקב איום החייב לא לשלם	1086	
מחילה כשיש משכון ביד הנושה	966 958 256	
מחילה כשיש שטר ביד הנושה	997 284 283 264	
מחילה כשיש שעבודא דר' נתן	292	
מחילה לאחד מחייבים משותפים	1212 532	
מחילה למת	504	
מחילה לעבד כנעני	1269 1185	
מחילה לעבד עברי על גופו	1265 958	
מחילה לעצמו	1375 1209 528	

מפתח העניינים

721 718	בתיבת הלואה והוראת פיקדון	1184 503 502	מחילה לקטן
	מודעא (הודעה שפעולה משפטית נעשית בכפייה)	1146 1120 423	מחילה מכללא
1403 1399 1398	ביטול מודעא	1157	מחילה מכללא בגזל פחות משווה פרוטה
1399	אם נשבע על כך	1160	
974	בדרך הודאה		מחילה מכללא ב'טענו חטים והודה בשעורים' 1120
1404 1403	במחילה חלקית	1118	מחילה מכללא בנותן כל נכסיו לאשתו
1403	במכר		מחילה מכללא בנותן נכסיו לבניו ונתן לאשתו קרקע כלשהוא 1118
1404 1403	במתנה	1188 511-509 386 385	מחילה נגד רצון החייב
1405 1404 1403	בפשרה		מחילה ע"י שטר 70
1399	בקניין	897-895	מחילה על מזונות אישה
975 974	כששטר המודיע ביד המודיע	1046 342	מחילה שאינה קצובה
1404	מודעא על הביטול	538	מחילה שבטלה מקצבה – האם בטלה כולה
1341	ע"י פטילת עדי המודעא	417	מחילה שיש בה אסמכתא
1398	בערכאות	1094 1093 385	מחילה שלא בפני החייב
1404	הצורך בעדים על הכפייה	1258 1218 1217 608 547 546	מחילת בעלות
	מוחל שמסר מראש 'מודעא' שאינו מוחל ברצון	1234 136	מחילת גזל
1399 1307 1306 392 374 335	1086	245 243 198 166 159 158	מחילת זכות עתידית
	אי מסירת מודעא – הוכחה לרצינות	1298 862 861 678 676	מחילת חיוב המחזיק בשבועה
1341	אם אח"כ עשו עסק חדש ומחל שוב	840	מחילת חלק בכורה
1086	אם עדי המודעא אינם עדי המחילה	941	מחילת כופר
528	בהתנאה שלא תועיל מחילה	138 137	מחילת משכנתא
1308	במחילה בתמורה	1275	מחילת משלוח מנות
1324	בסילוק	818 126	מחילת מתנות כהונה
1306	ונשבע על המחילה	816 125 124	מחילת קנס
381 380	שהוא אנוס למחול	834	מחילת קנס לפני עמידה בדין
604	על מכירת קרקע באונס	888 885	מחילת רווח עתידית בשותפות
1353	מכר תמורת פחות משווי הנכס	901	מחילת ריבית
1399	על מתנה	1151 794 467 94	מחילת תשלומי תרומה
	מום	829 133	מלקות באונאה פחות משתות
132	אישה שיש בה מום – הבעל פטור מכתובה	1362	סילוק מזכות עתידית
1149 465 464	אם בא עליה – זו הוכחה שמחל?	946 945	ספק מחילה
1169	אם הודה שבא עליה ואין עדים לכך	1370	קטן שמחל
	אם התלונן לפני הגישואין, זמן ניכר אחרי הקידושין	1366 1178 1177 1173	'שונו מתנות יהיה' לעניין מחילה
	אם התלונן רק זמן ניכר אחרי הביאה – הוכחה שמחל?	1093	שליח למחול
	אם התלונן רק זמן ניכר אחרי שנודע לו – הוכחה שמחל?	1298 1297	נזאי על מה שכתוב בתורה בממון
	אם התרפאה מהמום	769 764 763 717	צריך רצון חיובי?
828 827 132	אם מחל על המום	780 764 720 311	רצון או עשייה
	במכר (ראה: מקח טעות)	1325 736 41-34	שיטות לקטניות (אקלקטיות)
	בעל שיש בו מום – זכות האישה להתגרש	905 743 284 51 3 2	שיטת ההודאה
1149 1148	אם התלוננה רק אחרי זמן ניכר	742 722-717 44 12 8-1	שיטת ההפקעה או סילוק
828	אם התנו מראש שהיא מקבלת אותו	1408	שיטת ההקנאה
828	אם מחלה על המום	741 725-720 718 44 18 16-8 2 1	1301
	מומר	769 742 736 722 509 385	הקנאה דמיליא
1183	שמחל	1188 1186 1184	שיטת הפרעון או קבלה
	מונופול (ראה גם: זיכיון)	727-725 45 44 21-16 1	מורה במקצת - חיוב בשבועה
	זכות מונופול מטעם הממשלה		אם הוא מסופק לגבי השאר
	הקנאתה לאחר	902	ב'הילך' – שהחזיר את מה שהודה בו
949	סילוק ממנה	174	אם יש משכון, נחשב 'הילך'
	מוסלמים (ראה: איסלם)	991 174	אם יש שטר, נחשב 'הילך'
	מועד פרעון	287	בחוב בשטר, שיש בו שעבוד קרקעות
	דחייתו (ראה: הארכת זמן)	1190	אם הנושא מחל על שעבוד הנכסים
	המוציא מחברו עליו הראיה	864	בטענת 'אסתנאי' והוא טוען 'פיתיתך'
487	מדוע אין מתחשבים בספק איסור גזל		
487	התובע מוחל לנתבע המוחזק		

מפתח העניינים

לגרושה, עד תשלום הכתובה 428	מורדת
מדאורייתא או מדרבנן? 898 896 786 783	ארוסה שמורדת 917
חלק מהחייב מהתורה, וחלקו מדרבנן 105	האומרת 'מאיס עלי'
מחילה עליהם 679 201 200 178 177 105	הבעל חייב לשלם על נכסי צאן ברזל שאבדו 971
950 934 899–894	מוחלת על כתובתה 971
אינם קצובים 1137 1050	מבקשים ממנה למחול על כתובה 83
אם היא תובעת כתובה והבעל טוען שלא גירש 1050 984	מורשה (ראה: הרשאה)
אם מחלה במסגרת הסכם גירושין – יש תנאי מכללא שיגרש? 411	מזונות
אם ניתן עליהם פסק דין 984	הפוסק מזונות לבעל ולאשתו
בדרך 'אי אפשי בתקנת חכמים' 897	והבעל מחל 1008
זכות הבעל במעשה ידיה 736 726	ומת אחד מהם 1008
למשך זמן קצוב 894	התחייבות לזון מישהו (ראה: התחייבות)
לפני האירוסין 898 897	מחילה עליהם – סתמה לעולם 535
מחילתם מראש, בנישואין פיקטיוויים 1343	מחילת אישה על התחייבות בעלה לזון את בתה 87
מצד שהם תנאי ב"ד 984 280	1014 1006 1004
ע"י ארוסה 897 896	מחילה לפני הנישואין 1006
ע"י תנאי בקידושין (ראה: קידושין)	עשירי שפירנס מישהו – זו מתנה 615
פרשנות מצמצמת למחילה 895	בחזון שזן את חתנו מעבר להתחייבותו 614
תמורת גט ומחילת הבעל על תביעותיו 1409	מזונות אישה (בחיי הבעל)
סילוק מהם 679	אם הבעל אמר 'צאי מעשי ידיך במזונותיך' 895
שעבוד נכסים להם 896	897
גבייתם ממי שקנה קרקע מהבעל 984	והסכימה, ואח"כ מעשי ידיה לא הספיקו למזונותיה 1060
מזונות אלמנה	אם הבעל אמר 'צאי מעשי ידיך במזונותיך' ושנתקה 1137
אם אין בידה שטר כתובה 1203	אם הוא נוסע למקום רחוק 1137
אם אמרה 'איני ניונית ואיני עושה' 899	אם הבעל טוען שמחלה לו 1373
אם הבעל טוען שמחלה 1145	אם היא מעוכבת להינשא בגלל הבעל 785 87 86
אם הבעל ייתד לכך קרקע מסוימת ושנתקה 899	786
מחלה על זכות גבייה מקרקע אחרת 452	ואינה רוצה להינשא לאחר 786
החייב חל על הבעל בחייו? 899 201	אם הסכימה לרדת ברמת החיים 413
מחילה מכללא עליהם אם לא תבעה אותם כמה שנים 1146 1145 1092 965 961 741 461 460	ואח"כ הבעל הדיר אותה הנאה 413
אם הבעל כתב בצוואתו שתיוון מנכסיו 1357	אם לוותה כסף לצורך מזונותיה
אם היא טוענת שלא מחלה ויש לה 'מיגו' 489	ולא תבעה מבעלה לפרוע 1314
1172–1170 1146 1145	ומחלה לבעלה 1334
אם היא טוענת שתבעה, והיורשים מכחישים 461	אם לא תבעה אותם – מניחים שמחלה 1314 480
1146	אם יש בידה נכסים של הבעל 1314
אם היה לה כסף למזונות 1146 461	אם מעשי ידיה אינם מספיקים למזונותיה 480
אם יש לה משכון 1146 966 965 961 461	1163
אם לוותה כסף לקניית מזונות 1092	אם מישהו פירנס אותה
אם ניוונה במשך זמן זה משל אחרים 1356	ולא תבע את הבעל עד שחזרה לביתו 1355
אם רוב היורשים הם בניה 1357	ותפס נכס מהבעל כתשלום 1342
אם שטר הכתובה בידה 996	אם מכרה מנכסיה לצורך מזונותיה – מניחים שמחלה על חיוב הבעל לשפותה 480
אם תבעה מחוץ לבי"ד 1146 461	בארוסה 896
אם תפסה מנכסיה בעלה 961 489	בגדר תנאי כתובה? 786 785 86
אם תפסה משכון אחרי שלוש שנים 1146 1145	המוחלת כתובה – הפסידה מזונות? 726 87 86 28
לא על מזונותיה שלהבא 741	783 785 786 899
עשירה או ענייה 1146 965 460	אם מחלה בעד תמורה 786
צנועה או פרוצה 1146 965	המוכרת כתובתה לא הפסידה מזונות 786
שנים או שלוש שנים 461 460	זכות האישה לומר 'איני נונית ואיני עושה' 201
מחילה מכללא עליהם אם לא תבעה את כתובתה כ"ה שנים 460	894 897–1008
מחילה עליהם 899 201	חיוב הבעל מתחדש כל יום? 298 201 200
בדרך תנאי 899 898	1334 934 899–894
בחיי הבעל 899	חיוב הבעל תלוי בזכותו במעשי ידיה 786
לפני הנישואין 899	כלולים במחילת אישה לפני הנישואין על תביעות כספיות אם התגרש? 535

מפתח העניינים

- מידה טובה למחול 597 1156 1183
 מצווה למחול על פחות משווה פרוטה? 1156
 עידודה כמידה טובה 11 16 35 40 717
 רצוי למחול למי שפגע בו 332
 מן הסתם הנמחל עשה נחת רוח למוחל 17 742 1029
 נגד רצון הנמחל (ראה: התנגדות הנמחל)
 נושה שתובע חוב אחרי שמחל 738
 נחשבת הנאה לנמחל 835 836
 נמחל המקבל על עצמו חיוב יחד עם המחילה 1103
 עונש שמיימי לנמחל, על גרימת צער לנושה 751
 על דבר בעין (ראה: מחילת בעלות)
 פעולה חד צדדית של הנושה? 6 8 13 17 65 67
 508-510-1072 78
 שבטלה מקצתה – בטלה כולה? 537 538 1215
 במחילה בשטר 538
 שותף שמחל חוב שמישהו היה חייב
 לשותפות 537 1215
 שחבה לאחרים (ראה: חב לאחרים)
 שלא בלב שלם (ראה: רצון)
 שתחול לאחר זמן 175 176 400 859 1100 1343
 לאחר מות המוחל 1100
 תקפה מהתורה 15
 רמו ללשון זו בתורה 748
 מחילה בטעות 317-371-1022-1083
 אם אחרים הטעו אותו 348 1064 1072
 אם אין טעות בעיקר המכר 1336
 אם אמר 'אני מוחל אף שאני יודע שאתה חייב
 יותר' 339 1042 1045
 אם לא נקב בסכום 340
 ובאמת חשב שהחוב נמוך 339
 זו הודאת בעל דין פיקטיבית 339
 אם אמר 'בדקתי כמה מגיע לי ואני מוחל' 1045
 אם אמר מראש מדוע מחל, והתברר שטעה 1336
 אם אמר שהוא מוחל גם אם יתברר שטעה 336-340
 370-1040-1046
 אם אמר 'אני טועה' 337
 אם אמר 'אני מוחל כל טעות שתגלה' 337
 1041-1043
 אם גם נשבע על המחילה 350 1042 1064
 אם הנמחל ידע את האמת 1043
 אם התנו שהמוחל לא יוכל לטעון שום טענה נגד
 המחילה 1041
 אם פסל עדים שיעידו לטובתו 340
 אם רק חשב כך בלבו 338 1043
 'אני מוחל על כל תביעה שתתברר שיש לי' 1042
 בטעות במניע למחילה 1045
 בטעות בסכום החוב 1045
 'גם אם יתברר שהוא חייב פי שניים' 1041
 אם אמר שהוא מוחל כל טעות שתגלה עד סכום
 מסוים 338 339 1043-1045
 אם גם נשבע על המחילה 1044
 אם היה יכול לברר את המצב 1044
 אם גם הנמחל טעה 322 349 1064 1072
 אם גם נשבע על מחילתו 350 1065
 במצב שיש דעת מיעוט שהמחילה תקפה 1065
 אם החייב שידל את הנושה למחול 351
 אם הטעות היתה רק לגבי חלק מהמחילה 537 1215
- מפסידה אותם אם קיבלה את כתובתה – אם נתנו לה
 את הכתובה נגד רצונה 1187
 מפסידה אותם אם תבעה את כתובתה 428 766
 מוסירה 1058 1121 1402
 אם היתומים לא יכולים או מסרבים לתת את
 הכתובה 1121
 אם תבעה מפני שהיתומים הטעו אותה 1022
 אם תבעה מפני שלא זנו אותה 1121
 מטעם מחילה 428
 מטעם מחילה מכללא 1022
 מזונות הבנות (אחרי מות האב, מתנאי כתובה)
 אם האישה מחלה עליהם 297 1006 1334
 בחיי האב 201 202
 הם זכות של האישה 1334
 נמחלים אגב מחילת הכתובה 87 201 202
 מזונות ילדים
 מחילה עליהם 201 900
 מחוסר אמנה (חיוב שאינו מן הדין)
 דבר שבמחשבה 66
 במחילה בלב 65 66
 החוזר בו ממחילה בטעות 322 1026
 החוזר בו ממכר 66
 אם עלה השער 1026
 מי שאינו ירא שמים בדרגה גבוהה 65 66
 מחוסר זמן
 נחשב שבא לעולם 890 893 895
 מחילה - כללי
 אופן פעולתה (ראה: מהות המחילה)
 אינה צריכה קניין (ראה: קניין במחילה)
 ובטולה מראש (ראה: תנייה שלא תועיל מחילה)
 במסגרת עיסקה, והנמחל חזר בו מחלקו
 בהסכם 78
 במשפט העברי תוקפה חזק יותר, כדי לחנך 1115
 בסיסה המשפטי (ראה: מהות המחילה)
 בתמורה (ראה: תמורה)
 היא ויתור על זכות התביעה או על עצם
 החוב? 1009
 היא שלילה ולא הווייה 546
 היסוד הנפשי הנדרש בה
 די במצב נפשי, בלי דעת 742
 די ברצון, בלי עשייה 742 1104
 הסרת הקפדה ולא רצון בפועל 548
 צריכה דעת מלאה? 857 1173
 חזקה שאין אדם מוחל? (ראה: חזקה)
 חייב שחשב בטעות שהנושה מחל 490
 יוצרת חלשות? 360 738 1074 1075
 'ימחל נא' כלשון בקשה לעשות מעשה 1262
 יש לה יותר תוקף מפעולה משפטית אחרת 1395
 לחייב שהביא מי שישא בחוב במקומו 60
 יוצרת חלשות? (לשון המחילה)
 מחילה זמנית 1124
 ביטול זמני של החוב, שיחול שוב אח"כ 1318
 1319
 דחיית מועד הפרעון (ראה: הארכת זמן)
 על חלק מהתשלומים, בחיוב מתמשך (ראה גם:
 עונה) 413
 מחילה על מחילה 107 807

מפתח העניינים

1062	אם כתב 'קיבלתי'	
1063	אם לא היה יכול למחול בעל פה ולכן כתב	349 347 336-334
766	בכתיבת שובר-קבלה	1338 1043 1040-1037 1030 1029 351
1058	במחילה הדרית	אם היתה לו סיבה לחשוד שהוא טועה, או לא
322	במחילה חלקית	היתה 1038 335
322	מחילה על הזכות לגבות מנכס מסוים	אם טעה בגלל דבריו של אחר 1040 336
1166	במחילה מכללא	באישה שיכלה לברר בב"ד 336
1118	באי-תביעה	בטעות בדין 336
	מכוח שתיקה (ראה: שתיקה)	במחילה בתמורה 1038
	במחילת גזל פמש"פ, אם אח"כ גזל עוד	טעות שרק מומחה היה יכול לגלות 336
1158 474	פמש"פ	ע"י בדיקת החוק בעיתון 1040
795 794	במחילת לווה על ריבית (ראה גם: ריבית)	ע"י הטלת חרם, כדי לגלות ראיות 1037
798		ע"י השבעת הנחבע 1038 1037 370 335 334
359	במכירת קרקע שנפל בה פגם והמוכר מחל	אם המוחל חייב לנמחל חוב אחר, והנמחל
1074		גבה 322
1059 1058 371 346	בעבור תמורה	אם המוחל חשב שהחייב הוא רק בדני שמים,
1071	בפיקדון	ובאמת הוא חייב גמור 1034
	בקונה דבר שלא בא לעולם שתופס (ראה: דבר שלא	אם המוחל לא טען שזו טעות – ב"ד טוען
	בא לעולם)	בעבורו? 353
1339 1110 1064 1058-1056 1053 345	בקניין	אם המוחל לא ידע על זכותו (ראה: 'לא ידע דמחל')
	הכרוכה באיסור ריבית (ראה: ריבית)	אם המוחל רוצה להישאר במהימנותו 1058 364
322	המוחל בעבור תמורה, והתברר שאין תמורה	אם עשה מעשה או לא עשה 1058
	המוחלת כתובתה כדי שבעלה יגרש אותה, ונמצא	אם הנמחל שינה את מצבו לרעה על סמך
1024	הגט פסול	המחילה 353 352
	המוחל לאחר משני חייבים מפני שחשב שהאחר	אם הנמחל תיקן את הטעות 353
1032	עשיר	אם הנמחל תפס 1067
1028 337 325	המוחל מפני שחשב שהחוב נמוך	אחרי המחילה 1071 1067
1054		אם היה תפוס לפני המחילה 1071 1067
1029 328	בירש שמחל למי שהיה חייב לאביו	אם טעה מעצמו ולא הטעו אותו 370 349 348
1030		1064 1063
1066 351	האם כל המחילה בטלה	אם לא אמר מראש מה המניע למחילה 1028 1027
	המוחלת מזונות תוך תביעת כתובתה, והיתומים לא	1038
1121	יכולים או מסרבים לתת את הכתובה	אם לא העביר את הדבר לנמחל 1338
1025	הנוקט לשון מחילה ולא התכוון למחול	אם מחל לאחיו 1032
	הצורך להוכיח שאילו ידע את האמת לא היה	אם עוד לא זכה הנמחל 1305
1337 1037 1034-1031 333 331-329	מוחל	באומר 'מה שתטול מנכסי מחול לך', ונטל 1026
	אם הנמחל ביקש שימחל, ונימק נימוק	1336 1230
1032	שקרי	באלמנה שמחלה על חלק מכתובתה כדי להיפטר
330	אם טען שמחל כי חשב שהחייב עני	מחובתה להישבע 1189
	אם יש רגליים לדבר שאילו ידע לא היה	בהרשאה להזיק (ראה: הרשאה להזיק)
1032	מוחל	בטעות בדין 319 320 324 1022 1024-1026 1034
	הצורך להוכיח שלא ידע את העובדות ואת הדין	1070 1072 1075-1077 1080 1379
1338 1337 1031-1026 341 333 331 329-324		אם אחרים הטעו אותו 1064
	אם אין רגליים לדבר שלא ידע	בדין שלא רבים יודעים 1080
1338	אם הדין שלא ידע (לטענתו) הוא דין 'מזור'	שחשב שיש ספק בדין 487
1036 1029 329	אם הנמחל טוען שהמוחל ידע	שחשב שעליו לתבוע את כל תביעותיו יחד 349
1028 326 325	בדבר שאין רגליים לטעות בו	בטעות בעובדה 1072 1024 1023 324 319 318
1035		1091
1031 1029	בדין השנוי במחלוקת	טעות בהערכת שווי קרקע 1035
1028 333 324	הוכחה מתוך אי-ידיעת הנמחל	שחשב שאין לו עדים 1040 319
1036 1035		שחשב שהחוב כבר מחול 1036
370-366 347 337 334-323	הצורך להוכיח שטעה	שחשב שהחייב עני 1032 1024 335 331 321
1395 1392 1340 1083 1067 1037-1026		1064 1061 1043 1036 1035
1034 330	הצורך להוכיח שמה שחשב לא היה נכון	שחשב שיש לו ממון אחר 1064 1061 1040 323
1035		בכתב 1339 1063 1062 348 347 326
	השוכר בית בסביבה של עשן, ואח"כ ראה שאינו	אם גם נדר 1063
1128	יכול לסבול	אם גם עשו קניין 1339

מפתח העניינים

761	אם רק חשב שימחל בעתיד	347 346	טעות בשינוי המצב אחרי המחילה
40	בגדר הפקעה	1395 1391 1339 1158 1062–1059	
768	בחוב בשטר	330	אם אחרי שמחל התברר שהוא חייב לנמחל
286	אם השטר ביד הנושה	1061 1060 347	אם החייב התעשר אחרי המחילה
766	במחילת כיוש	1062	
766	במחילת זכות דרבנן	1061	אם המחל התקוטט עם הנמחל
68 67	במחילת חיוב מלווה להחזיר ריבית	1158	במחילה מכללא
766	במחילת כתובה	1061	בעניין קרקע או מיטלטלין
766	במחילת מזונות	1394	המחל לעני, והתעשר
293	הטוען שמחל בלבד, על חשבון נושה	1394	המחל על שכר טרחה למי שמשודך עמו ובוטל השידוך
764	לחוב לצד ג'	1084	מי שחשב שהנמחל ימחל לו תביעה אחרת
1135	לעניין חיוב כתובה בחיי הבעל	347	שינוי שהמחל היה יכול לצפות
766	לפני יצירת החיוב	326	טעות גדולה בחשבון
766 763	מועילה מדין 'סילוק'?	423	טעות שאינה ברורה
23	על נדר לפרוע שחל בשבת	423	במחילה מכללא
67	של אילם	357	כאמצעי להכשיר פגם טכני בפעולה משפטית
	מחילה הדרת	1068	
827 132 131	בהיאבקות		לווה האומר 'אם לא אפרע עד מועד מסוים, הקרקע מכורה למלווה' – טעות במחילת הפירות (ראה: הלואה)
1165	בהנחת צרכי בנייה ברשות הרבים	1110 410	לעניין מחילה עם תנאי מכללא
1168	בחלוקת ארץ ישראל בזמן יהושע	743 46 45	מחילה בפשרה דומה לטעות
1365	בין חברי קהילה	1066 1065 351 350	מנהג שהיא תקפה
1058	טעות בה	1336 1031 1028 902	נאמנותו לומר שטעה
1111 415	מחילה מותנית בתנאי מכללא בה	1336	אם גם הנמחל טעה
876 867 827 167	על זכות עתידית	1031	אם הוא מוחזק
1106 407	קניין במחילה מותנית הדרת	1031	אם הוא תלמיד חכם
846 841	של בעל ואישה על חרם	1031	אם יש לו מיגו
1097 1096 393	מחילה טמירתא	1031	אם יש מיעוט פוסקים הסוברים כמו שהוא חשב
1221 554	במחילת בעלות עם קניין	1031	אם נשבע שטעה
988	על כתובה	1031	בספק מחילה
517–512	מחילה כללית (המחל על כל חובות פלוני)	902	בשכרן שמחל מראש על שכרו
1195–1192			פשרה בטעות (ראה: פשרה)
321	אם כשמחל, שכח חוב שהיה חייב		שיקול שהמחל רוצה להישאר מהימן (ראה גם: דבר שלא בא לעולם)
321	נאמנותו לומר ששכח	1081	
1195	אם עדים מעידים נגד משמעות שטר המחילה	1082	אם חזר בו לפי שהתבצע משהו ע"פ דבריו
1195–1192 517–512	החייבים הכלולים בה	1082	אם לא עשה מעשה
517	התחייבות הנמחל לפרוע חוב של אחר	1124–1122	תובע שתבע פחות מהמגיע לו, בטעות
1195 1194 515	חיוב ברור וודאי	769–757 69–63	מחילה בלב
1193	חיוב שספק אם קדם למחילה	489 69–64	אם אין הוכחה חיצונית שמחל בלבד
1370 1369 1193 513 512	שטר חוב מאותו יום	1239 1198 1170 1124 1083 769–759 490	אם גם שתק מול נזק חמור
516 515	שטר חוב שקנה הנושה מהנושה המקורי	768	אם הודה שמחל בלבד
517	הכותב שני שטרי מחילה כללית זה אחר זה	66 65 64	אם השטר ביד הנושה
	חייב המתנה פרעון חוב בכך שהנושה ימחל על שאר חיוביו	761	במחילה לעני
1369	חיובים רבים	69 68	במחילת שטר חוב שמכר
512	מתפרשת בצמצום או בהרחבה?	66 65	תקפה בגדר 'מחוסר אמנה'
1209–1206 528–525 6	מחילה לעצמו	767	אם החליט למחול בדיבור
986	אם יש שטר על החוב	22	אם היא תקפה – מחילה אינה דיבור
1206 525 496	בחייב שירש את הנושה	361 165 63	אם יש הוכחה חיצונית שמחל בלבד
527	אם הנושה היה חייב לצד ג'	1327 1311 1238 1135 772 759 758 748 423	אם אינה הוכחה מתוך מעשה
765	במחילה בלב	759	אם אינה הוכחה רק אחרי שמחל
1206	במי שעשה איסור	68	
526	הגזול מגר, ומת הגר		
1206 526	אם זקף אותו כחוב בחיי הגר		
1207	אם לא נשבע לשיקר על כפירתו בגזול		
1207 1206 526	הגזול ממורישו ומת מורישו		
41	לשיטת ההפקעה		

מפתח העניינים

- נושה שמכר חוב, ומת, והחייב ירש אותו, ומחל 1375 1207 526 526
 אם המוכר כתב 'אני משתעבד לך ולמי שיבוא מחמתך' 1208
 אם מחל בחיי המוריש 1375
 בירוש של כתובה שנמכרה 1208 1207 526 504
 חייב לשלם לקונה על הנוק? 1207 527 526 1375 1208
 מותר לכתחילה למחול 1375
 מחילה מותנית 1117–1098 419–397
 אם המחול חזר בו לפני קיום התנאי 408 403 401
 1108 1107 1105–1103 1100 775 772 413 1276
 אם אמר 'מעכשיו' 1104 1102 1100 405 401
 אם הוא טוען שעשה קניין 407
 אם הנמחל אינו מוכן לקיימו 1104
 אם הנמחל מוכן לקיימו 1108
 אם התנאי עומד להתקיים 1343
 אם לא הודיע לנתבע שחזר בו 407
 אם עשה קניין 1107 407 405 401
 אם עשה תקיעת כף 1107
 בתנאי בלשון 'אם' 1110
 בתנאי מכללא 1107
 אם המחול מחל על התנאי 404
 תנאי שהיה לטובתו 1102
 אם התנאי התקיים באופן חלקי 1343 1103 403
 אם התנאי נודע כקנס לחייב 403
 אם יש ספק האם התכוון להתנות את המחילה 1344
 אם יש ספק האם התקיים התנאי 404
 אם מי שהתנאי מוטל עליו אמר שאינו רוצה לקיימו, וחזר בו 402
 אם מת החייב – קיום התנאי ע"י יורשיו 1103 404
 בתנאי שיתן כך וכך לשנה 1213
 אם מת הנושה לפני קיום התנאי 404 401
 אם סרבנות המחול מנעה את קיום התנאי 1102 403
 באופן של 'חוי' 1344
 ב'זרוק לי חובי והיפטר' (ראה: זרוק לי חובי)
 במחילה שבפשרה 46
 במחילת משכנתא 1276 643
 ב'נאמנות' שמתחייב נושה להאמין לחייב 399
 בעיית תנאי במה שכתוב בתורה 40
 בתנאי בלי 'משפטי התנאים' 399 398
 אם גילה את דעתו שהוא מוחל על דעת כן 398 1098
 אם המחול נהנה מקיום התנאי 399
 בתנאי מכללא 1118 1111–1109 780 416–410 360 1343
 במחילה הרדית 1111 415
 המחול מתוך הסתמכות על צד ג' שיפרע לו 412 1110 1109 413
 המחול על חלק מהחוב כדי למנוע מחלוקת, והחייב סירב לשלם 1309
 המחול תמורת סכום מועט שנותן הנמחל 413
 מחילת מוכר על מכר מותנית בהסכמת הקונה 413
 נושה שהסכים להאמין לשליש – מוחל אם יאמר כחייב 435
- נושה שהסכים לקבל הכרעת דיין פסול 435
 נושה שזכאי בדין, ומתנדב להישבע על טענתו – מוחל על שלו אם לא יישבע 613
 ע"פ דברים שבלב 415 414 410
 שהנמחל לא יפר את חלקו בהסכם 1109
 תנאי מכללא במחילה מכללא 1159
 הזמן שבו התנאי אמור להתקיים 402
 היא אסמכתא? 1105
 חלה מיד או כשיתקיים התנאי? 1100 400
 אם אמר 'מעכשיו' 401
 בתנאי בלשון 'אם' 1100 401
 בתנאי בלשון 'על מנת' 401
 בתנאי שקיומו הוא לטובת המחול 401
 חלק מ'תיקון חכמי ספרד' (ראה: תיקון חכמי ספרד) כשהשטר ביד החייב 981 980 269
 כשהתנאי הוא –
 אי-עשייה של החייב 398
 אי-עשייה של הנושה 398
 אי-עשיית מעשה שאין חובה לעשותו 1098
 דבר שלא בא לעולם 399
 מעשה הקצוב בזמן מסוים 408
 מעשה שיעשה החייב 398
 מעשה שיעשה הנושה 1098
 מעשה שיעשה צד ג' 398
 מצב במציאותי 398
 רצון הנושה 1119 1098
 שהחייב ינדור לפרוע לפלוני 400
 שהחייב יפרע לאדם אחר 1100
 שהערכאות יפסקו לטובת החייב 1105
 על חיוב להישבע 835
 פרשנות התנאי 409 408
 אם יש ספק בפרשנותו 408 404
 לעשות מעשה – די לעשותו יום אחד 409
 צריכה קניין? 1115 1109–1103 1099 408–405 1343 1276
 אם הנושה אמר 'מעכשיו' 1107 1105 405
 אם הנושה מתכוון שתחול מעכשיו 1105 406
 אם התנאי הוא עשית מלאכה עבור הנושה 406 407
 אם התנאי תלוי ברצון של אדם אחר 406
 בלעדיו זו אסמכתא 1104
 בלשון חיוב 1105
 במחילה מותנית הרדית 1106 407
 במחילה מותנית שנעשתה בשעת יצירת החיוב 1107 406
 במחילה שתחול אחר מות הנושה 1343
 חתימת ירו של הנושה – כמו קניין 1343
 כדי שהנושה לא יוכל לחזור בו 1104 405
 רק מדרבנן 1104
 שבלעדיו המחילה מוחלטת 1104
 שבלעדיו יכול הנושה לחזור בו אחרי קיום התנאי 1109 1106 408 407
 תנאי הקשור לחיוב עצמו
 'אם תפרע הכול בזמן פלוני' 1098 399
 'אם תפרע חלק בזמן פלוני' 1098
 תנאי חיובי שאנוס מעצ את קיומו 1101 401
 תנאי שהנושה נהנה מקיומו 399 397

מפתח העניינים

- תנאי שלילי שאונס גרם לקיומו 1343 402
 אונס שכח 1308 402
 אם המשיך להתקיים אחרי הפסקת האונס 1101
 בתנאי כפול 1102
 תנאי שלילי שבוטל ע"י עשיית מעשה – תיקונו 1102
 תנאי שנובע זמן לקיומו
 אם אונס מנע את קיומו בזמן, וקיים אח"כ 1308
 אם המוחל לא דרש מהנמנח לקיימו לזמן, וקיימו
 אח"כ 1309 1308
 מחילה מכללא 1172–1118 491–423
 אומדנא שמחל בלבד 423
 אי תביעת חוב
 אם לא תבע אבל מטר מודעא 1128
 בשעת תביעת חוב אחר 1119
 מי שנתן חוב א ולא חוב ב (ראה: טענו חטים...)
 אם הנושה טוען שלא מחל, למרות האומדנא
 שמחל 1169 488
 אם הנושה מוחזק 1169
 אם הצהיר מראש שאינו מוחל 1169
 אם יש לו 'מיגו' (ראה: מיגו)
 אם הנושה מוחזק 1125 423
 אם הנושה נתן אמתלא לשתיקתו 424
 אם סבירות האמתלא שווה לסבירות שמחל 443
 דוגמאות לאמתלאות 1118 424
 אם השטר ביד הנושה – הוכחה שלא מחל 424
 אם ייתכן שטעה 423
 אם יש בכך קיום מצווה 1365 1168 1167 486 485
 אם עבר זמן רב והנושה שתק ולא תבע (ראה גם:
 שתיקה) 1152–1140 995 471–457 424
 אם ב"ד כפה עליו לתבוע אח"כ כדי שיוכל לשלם
 לנושהו 1143
 אם הוא טוען ששכח את החוב 1148 1143 1142
 אם החייב היה דחוק לכסף ולכן הנושה לא
 תבע 469
 אם החייב היה עשיר במועד הפרעון וירד
 מנכסיו 457
 אם היה ירד של החייב 469
 אם היו בידו נכסים של החייב 1146
 אם הנושה בחו"ל 1142
 אם הנושה טוען שלא ידע את זכויותיו 1355
 אם הנושה עני מאוד 457
 אם טען שחשש שהחייב יפרע במטבע גרועה 469
 אם יש פסק דין נגד החייב 1144
 אם לא היה לו ממי לתבוע 465
 אם לא קבעו מועד לפרעון 1143
 אם מת החייב 458
 אם מת הנושה לפני שתבע 1356 1143–1141
 אם נמנע מתביעה מתוך פחד 382
 אם נשבע שלא מחל 1144
 אם עברה שמיטה 1142
 אם רק יימנע רווח מהנושה 464
 אם שתק בגלל אונס 465
 אם שתק בגלל טעות 1118
 באישה שהיא נושה 1145
 בהלוואה לעני שאינו רוצה לקבל צדקה 1143
 בוכות של הציבור 469
 בחוב בעל פה 1144 457
- בחוב בשטר 1142
 בחוב נמוך 1142
 בחוב עם משכון 1142
 בחיוב המוגבל בזמן 1147
 בחיוב מכוח תקנת חכמים 464
 בחיוב שאי-ביצועו גורר קנס 1148 1147 463
 בחיוב שנועד למנוע איסור ריבית 467 466
 בחיוב שפוקע לפי חוק המדינה אם הנושה אינו
 תובע 468
 בכתובה (ראה: כתובה – מחילתה)
 בנושה קטן 1144 1143
 בצירוף עם לשון גרועה של מחילה 1149 465
 זו הוכחה שהנושה דחה את מועד הפרעון 458
 1356 1147 1144–1142
 זו הוכחה שמראש התכוון למתנה 1143–1141
 לווה שלא תבע מהמלווה להחזיר את
 הריבית 1002
 על החייב לפרוע גם בלי שהנושה תובע? 458
 1356 1144 1143
 ראייה שהחייב פרע 1141
 בבכעל קרקע שבנה גרד בין לרה"ר, בתוך שלו 1381
 בגדר הפקעה 41
 בנושה שגבה רק חלק מהחוב 1125 1124 431
 1350
 אם החייב נשבע לפרוע 1124
 אם עשה כך מפני שלא יכל לאלצו לפרוע
 הכל 431
 אם תפס את השאר מהחייב 1125
 כחלק מהסדר חובות (ראה גם: הסדר חובות) 431
 בנושה שגובה ממי שאינו חייב לו 292
 בנושה שהסכים שאחר יפרע במקום החייב 435
 1352
 בנושה שלוה מהחייב 1127
 ולא פרע 1128
 בנושה שמחל מחילה פסולה, אבל לא טען שהיא
 פסולה 1349
 בנושה שסייע לחייב לקחת חלק מממונו 433 432
 1126
 אם סייע לצד ג שהחייב נתן לו ממון
 הנושה 433
 סיוע לגבי חלק מהחוב 433
 בנושה שפרע חוב שלו לחייב 1171 1127 435
 1351
 אם אין עדים שפרע 1171
 אם חוב זה היה בשטר 1127
 אם תבע את החייב לדין והחייב סירב 1171
 בנושה שקיבל מהחייב מתנה שהותנתה במחילת
 החוב 1130 438
 בנושה ששתק בעוד נושה אחר מוחל 449
 בנושה ששתק כשהחייב ביקש שימחל לו 1140 456
 בנושה ששתק מול התפתחות לטובתו 1134
 בנושה ששתק מול פגיעה בו 1140–1133 457–446
 אם החייב מכר את הקרקע המשועבדת לחוב 448
 אם החייב נתן את כל נכסיו לאחרים 1136 448
 1353 1138
 אם החייב פיזר את ממונו 454
 אם ייתכן שלא ידע על הזכות שלו 1133 447

מפתח העניינים

1338 1052 1049 1048	היא אסמכתא	1416	אם ייתכן ששתיקתו נבעה מפחד
719	השוואה לאונאה	455 454 446	אם יש לו ראייה ברורה על זכותו
1048	מחילת חיוב לזמן קצוב	1311 1133	
1094–1090 391 387–384	מחילה שלא בפני החייב		אם מחה על פגיעה, ואח"כ שתק מול פגיעה
1311		447	דומה
1092	אם החייב שמע והנושה חשב שלא שמע		בעל חצר השותק מול מי שפותח חלונות
1094		1134 446	מולה
1090 387	אם חזר בו המוחל לפני שנודע לחייב		מול מחשבה של החייב שמשמעת ממנה פגיעה
1093 387	בלי עדים	446	מול מי שנוטל דבר שאינו מקפיד עליו
1093 1092	בסילוק	611	מול נזק הפיך
1091	בפני ב"ד	482	מול נזק מסופק
1093	בשטר	456	פגיעה חמורה, שיתכן ששתק לה מתוך כעס
1091	נגד רצון החייב	452	פגיעה שתגרום לו נזק רק בעתיד
387	אם החייב התנגד למחילה כששמע עליה	1134 447	בנושה שחבע פחות מהמגייע לו
1408 1269–1216 635–543	מחילת בעלות	1412	המציל דבר של אחר בלי להתנות שישלם על אבדן דבר שלו
499 478 449 232 227 124 92 88	אינה תקפה	1310	זו הוכחה שמחל בפיו
1377 1178 754 740 697 689 677 661 546	טעם שאין מפרשים אותה כהפקר	423	חייב האמור לפרוע בתשלומים, והנושה לא תבע תשלום אחד
562 549	טעם שאין מפרשים אותה כמתנה	1358	לשיטה שמחילה היא הקנאה
629 549–547	כי לא שייכת בה הפקעה	749	מעשה של הנושה המוכיח שמחל
718	אם אמר גם לשון נתינה	446–425	
1232 567	אם המוחל אינו חוזר בו	1133–1118	שקנה מהחייב זכות במה שהיה חייב לו
1264	היתר לנמחל להשתמש בנכס עד שהמוחל יחזור בו	434	מתוך אומדנא כללית על טבע האדם
573	אם המוחל אסר את הנכס על עצמו בנדר	488–471	אם המחילה תגרום לנושה זכות גדולה יותר
1378	אם המוחל קיבל על עצמו אחריות	1365 487	אם הנושה השיג רכוש ממקור אחר
1221	אם הנמחל תפס	484–479	מתוך קירבה בין החייב לנושה
1379 1231 1230	והמוחל שתק	1092	עדיפה על מחילה מפורשת
1231 1230 565	אם יש אומדנא דמוכח שמחל בלב שלם	89	על איסור הלנת שכר
622 621	אם יש הוכחה שה"מחול" התכוון למכר	478 477	על דבר מועט
578	אם מחל מעצמו		על פחות משווה פרוטה (ראה: פחות משווה פרוטה)
1233	אם נשבע על המחילה	612	על גללים
1378 1222	אם נתן את הנכס אח"כ לנמחל	1302	על זכויות של פועל
1230	אם עשה קניין	613	על שחליים הגדלים בין פשתן
601 566 565 559–553 211 129	אם הנמחל עשה קניין בנכס בלי כוונה לקנות	640	על שעבוד נכסים
1289 1258 1226–1221 866 790 754 629 618		1170	רק באומדנא וראיה
1379 1378		719 689 688 342–340 337	מחילה שאינה קצובה
631	אם חשב שמחילת בעלות תקפה	1054–1045 1044 1041 783	אם היה אפשר לברר את הסכום, כשמחל
1223 559	אם עשאו זמן מה אחרי המחילה	1047	אם הסכום קצוב אך אינו ידוע למוחל
561	במחילה כללית	1048	אם חזיק את המחילה בנדר
1226 558	במחילת נכס שברשות המוחל	1048	אם קבע לה תקרה
1223 551	וגם נשבע	1054 1053 1052 342	באמירת 'מה שתטול מנכסי מחול לך' – יש 'תקרה'
1222	ושטר המחילה כולל התחייבות אחרת	1052	בין הצדדים בשעת קידושין
1222	על חפץ שנמצא ברשות הרבים	1338 1049 1047	במחילה מכללא מכוח שתיקה
558	קניין חזקה בקרקע	1053	במחילה של הציבור
1383 629 561	קניין כסף	1052 341	במחילת כל חובותיו של פלוני
1221 629	קניין משיכה או הגבהה	1046	במסגרת פשרה
1231 629 566 560	קניין סודר	1048	במקום שנהגו להתחייב בלי קיצבה
1384 1383 1378	קניין על המחילה	1050 1048	במקום שנהגו למחול בלי קיצבה
1378 630 560 554 553	בגזל (ראה: גזל)		בסילוק (ראה: סילוק)
1226 1225 1223 558	בטעות	1053 1049 1047 1046	בעבור תמורה
1077 361 360	בלשון 'אי מפשי בנכס זה'	1053	בקניין
1233	בלשון 'אני מניח לך'		
568	בלשון 'דין ודברים אין לי', בקניין		
1274	בלשון הודאה כגון 'לא נשאר לי דבר אצלו'		
1378			

מפתח העניינים

מחילת בעלות (המשך)	
בלשון שיכולה להתפרש כמחילה וכמתנה	1232
במלה בשפה זרה שמשמעותה מחילה ומתנה	567
	1232 568
במחילת חוב בשטר	263
במחילת מנופול מטעם הממשלה	950 949
במי שעושה צוואה ומוחל למישהו על נכס	623
בנכס שאינו רשום במירשם על שם בעליו	
באמיתו	983
בפיקדון (ראה: פיקדון)	
בקרע (ראה: קרקע)	
בשותף (ראה: שותפות)	
בשטר מחילה	1240 1221 554 553
שיש בו חיוקי לשון	1378
שכתוב בו שהוא נעשה 'כתיקון חז"ל'	1233
בשכיב מרע שמחל	1378 1240
בשעת מסירת הנכס	601 600 597 566 561 560
	1319 1227 606
זכות בעל בנכסי אשתו הנשואה (ראה גם: בעל ואישה)	225
חזרה ממנה תוך כדי דיבור	781
יחד עם מחילת זכות חזוית	545
כסף מופקד (ראה: כסף)	
למי שהיה בעל הנכס לפניו	1220
למי שהנכס אינו ברשותו ולא ברשות המוחל	551
נכס שנמצא ברשות הרבים	1237
למי שהנכס ברשותו	561 554-552 549 547 545
	1231 1219 1216 630 629 608 606 587 565
	1378 1264 1258
אם בעל הנכס יכול לתבוע אותו	1230
אם הגיע לידו באיסור	1259
בלשון נתינה	1221 1218
לשון מחילה שנכתבה שטר בטעות במקום 'עתינה'	568
מה שתטול מנכסי מחול לך' (ראה גם: מה שתטול...)	792 627 603 567-563 447 365
	1402 1379 1257 1232-1230 1149 1081 1026
אם אמר 'אם תטול מנכסי'	1111
אם הלה נטל אותו והוא עדיין בעין	1230 627
אם הלה נטל סמוך לשעת המחילה	566
אם חזר בו לפני שהלה נטל	1107 565 563
אם טען שהתכוון שהלה ישלם	565
אם שתק כשהלה נטל	1230 567 565
בקניין	1380 1319 1222 566 565
הברל בין קרקע למיטלטלין	603 567 566 359
	1387 1319 1232 1231
מועילה כמתן רשות שימוש בנכס לנמחל	628 625
אם הנמחל מכר אותו והוא בעין	1264 627
הנכס עובר לבעלות הנמחל עד שהמוחל חוזר בו	628 627
רשות להשחית אותו	627-625
מחילה שתגרום בעקיפין להפקעת בעלות	1377
	1378
מחילת הזכות לתבוע נכס בעין	564 560 559 549
	1226 1121 750 618 612 608 600 598 596
	1379 1257 1255 1227
במיטלטלין ובקרקע	560
מכללא	1381 1239-1237 1231 1219 577-574
אם הנכס אינו ביד הנמחל	597 575
במעשה	1254 1239
בעל קרקע ששותף מול מי שאוכל את פירותיה	1252
בקרקע	1255 597 575
בשתיקה	1254 1239 597
מניחים שהתכוון למחילת תביעה על הנכס	559
	612 560
מניחים שהתכוון למתנה	598 597 575 572 565
	1280 1273 1254 1227 1141 632 612 611
	1286
מכללא, ע"י הקמת גדר בקרקעו כגבול בינו לשכנו,	
בטעות	1077 1076 361
אם גם שכנו טעה	1076
אם שכנו זכה אחרי שנודעה הטעות	1076
אם שכנו ידע את האמת	1077
מקורות בתלמוד	594-584
התמודדות הפרשנים עמיהם	603-594
מתן רשות לנמחל לקנות	1383
נכס שאינו ברשות המוחל	1231
נכס שנמצא ברשות המוחל	619 608 594 551 550
	1262 1259 1220 1216 1121 632 630
שהגיע אליו ממילא	1252 630
על בעלות על אדם	1219
על זכות קניינית עתידיית (ראה: מחילת זכות עתידיית)	
על ירושה עתידיית (ראה: ירושה)	
צריכה דעת גמורה	1077
ראשונים ואחרונים שהזכירו מחילה על בעלות	599
	616-609
מחילת זכות עתידיית	682 680 678-675 250-155
	1298 1294-1292 1178 955-855 693 688-685
אם חזר בו המוחל לפני יצירת הזכות	1348 704
אם כבר יש למוחל 'שיכות' בה	675 209 177 176
	924 908 902 901 882 861 828 818 697 696
	950
בזכות קניינית עתידיית	232
אם לא חזר בו המוחל עד יצירת הזכות	166 165
	1331 905 867 866 864 861-859 835 180 168
בחייב נזק	166
אם מחל 'מעכשיו'	900 855
אם ניכר מהמחילה שהתחייבות שאחריה לא ניתנה	
מרצון	881 183
אם המתחייב נשבע	882
אם נשבע על המחילה	1327 881 183 182
אם עשה תקיעת כף על המחילה	881
אני נותן לך מתנה ע"מ שלא תהיה חייב לי את החיוב העתידי'	709
באב שמחל לבנו	166
באופן שהמחילה תחול כשיווצר החיוב	176 175
	916
בדרך 'הריני כאילו קיבלתי'	898
בדרך תנאי	903 902 901 212 207 206
בחייב שמתחדש אחרי שיימחל	178 177
אם החייב התחייב שוב אחרי המחילה	859
ב'טענו חטים והודה לו בשעורים'	1347
בלשון הודאה	232 186 185

מפתח העניינים

חיוב נזק עתידי (ראה: הרשאה להזיק)	מחילת זכות עתידית (המשך)
חיוב ערב 209	בלשון התחייבות 901 877 777 174 173
חיוב עתידי להישבע 835 856	בקניין 877
חיוב קיים שאינו כובל, ויהיה כובל בעתיד 161 162	התחייבות לא לתבוע 948 198 174 173
חיוב שומר באחריות 208 209	במחילת היוק ראה 170 21 20
חייב שעתידי להתחלף – מחילה לחייב העתידי 163	במחילת הרווח העודף בהיתר עיסקא 901
טעם שאינה תקפה 157 158	במחילת כתובה 21 20
לפי השיטות בהגדרת מחילה 7 717	במקום שיש מנהג שהיא תקפה 186
יחד עם זכות קיימת 179 879 922 880 939 945	בעבור תמורה 900 868 867 232 198 196 190 167
ירושה (ראה: ירושה)	בעבור מחילה – מחילה הדרת 876 867 827 167
כיבוד אב (ראה: כיבוד אב)	תמורה שספק אם תגיע 167
מה שתטול מנכסי מחול לך' 859–861 890 1332	בפועל המוחל על איסור הלנת שכר 789
בקרע 860	בקניין 900 878 877 866 857 214 186 165
מוזנות (ראה: מוזנות)	בשטר 175 174
מחילה וחייב שבאים בבת אחת 175	בלי חתימת עדים 174
מחילת גוף לפירותיו העתידיים 205 220 901	בתלמיד חכם שמחל 174
מחילת זכות עבר עברי על רמת חיים, בשעת קנייתו 828	דבר שעדיין לא זכה בו המוחל 783
מחילת 'ערך נוכחי נקי' שלה 898	דבר שרק 'מחוסר זמן' 903 209
מס עתידי – במחילת קהילה ליחיד 195–199 202	דמי 'חזקות' 901 199
877 894 893 894	דמי שכירות עתידיים 203
אם הקהל כתב אחריות על המחילה 893	היא בגדר אסמכתא 944
בגדר סילוק 197 198	המתיר לחברו לחבול בו 827 826 825
בלשון התחייבות 198 877 894	זכות הבעל במעשי ידי אשתו (ראה: בעל ואישה)
בלשון סילוק או בלשון אחרת 197 198	זכות מכוח תקנת הקהל 882 199 185 184
במקום שיש מנהג שמחילה תקפה 198 802 893	זכות מכוח תקנת חכמים 882 245 199 185–183 176
בתמורה לתשלום חד פעמי 196 198	זכויות בעל בנכסי אשתו 184
הקהל מתחייב לשלם לשלטון במקומו 196 197	כתובת בנין דכרין 882 184
877 893	זכות עתידית מסופקת 1116
לצדקה ולהוצאות העיר 197	המחילה חלה בלי קנין 1106
מס עתידי – בקהילה אחת שמחלה לקהילה אחרת 894	זכות קניינית עתידית 210–246
ע"י רבים 182 197 881 894	זכות דירה עתידית בבית 238 239
ע"י שהמוחל מתחייב חיוב גדול שיימחל אם ימחל כשתיווצר הזכות 878	מחילה שחבה לאחרים 239 240
עונה (ראה: עונה)	מתנות כהונה עתידיות 239
פיצויי פיטורין עתידיים (פועל)	נגד רצון הנמחל 239 240
קנס לפני העמדה בדין (ראה: קנס)	פירות שעתידיים לצמוח מקרקעו 240 943
שהיא שלו מהתורה 815 820	שיאנה שיכת לאחר 240
שותף שמחל לשותפו על חלקו ברווח עתידי (ראה גם: שותפות) 790 791 983	שעבוד לחוב עתידי 238
שותף שמחל לשותפו על נזק עתידי מפעולתו 205	שעבוד עתידי לחוב קיים 236 237
שכר עבודה עתידי (ראה: פועל)	זכות שבאה למוחל ע"י מעשה שלו 199 200 903 919
שמיטת חוב בשיעית 209 904	זכות ש'בידו' ליצור 180 860 880 939 1002
שעבוד של נכסים שעתידי החייב לקנות ('דאיקני') 208 882	זכות שוכר בשכירות ביתרת הזמן 1280
מחילת זכות של אחר (ראה גם: חב לאחרים) 289–315 1000–1021	זכות שותף בחוב שייפרע לשותפות בעתיד 792
אב (או אם) שמחל על זכות של בנו (ראה: אב אישה נשואה שמחלה – פגיעה בזכות הבעל למי שחבל בה 290	זכות שכר נוצרה עילתה, וטרם התגבשה 1006
על חלקה בירושה 294 1002 1003	זכות שתחול בעתיד למפרע מעכשיו 180 181 193
על עישור נכסים 1003	881 209 208 194
על שטר חצי זכר 1003	שיתבור בעתיד שהיא כבר חלה מעכשיו 164 864
אם בעל הזכות אמר למוחל 'עשה בשלי כמו שאתה עושה בשלך' 873	חוב לפני מועד הפרעון 194–196 203 889–893
	896 898 902 936 977
	בחוב בעל פה 195
	מחילה בשבועה 892
	חזרה ממחילה זו באופנים שהיא תקפה 186–191
	887 885–883
	אם מחל כלפי מי שאינו החייב 190
	חיוב המלווה להחזיר ריבית 796
	חיוב ל–א' שעתידי לעבור ל–ב', וב' מוחל 162–164
	864
	בן המוחל למי שחייב לאביו, בחייו 163

מפתח העניינים

באונאת שתות, ושהה 'כדי שיראה לתגר או לקרובו', אם כספו בידו וטוען שלא מחל 488	310 309	אם בעל הזכות ידע על המחילה ושתק
1366 1172-1169 760 489	1018 1017	המתחייב לתת לשמעון, ואם לא יתן לו, יתן ללוי, ושמעון מחל 1006
אומדנא חלשה או חזקה 1172-1170	298	זכות שיש בה תועלת לשניים, ומחל אחד מהם 1008-1006 299
נגד 'אנן סהדי' 1171 1170 940 489		זכות של ציבור (ראה: ציבור)
נגד חזקה 1202 1171 1170 1146		זכות ששייכת לראובן באופן מהותי ולשמעון באופן רשמי 1013-1011 304 303
מיגו של 'הפה שאסר הוא הפה שהתיר' 1171		זכות ששייכת לראובן ובעתיד תהיה של שמעון 1011-1008 303-300
נגד מנהג 1171		המוחל זכות שתעבור ליורשיו 301 300
נגד עדים 1203		מחילה ע"י מורשה (ראה: הרשאה)
על סמך מעשה שהיה יכול לעשות 969		מחילת אדם על זכות של בהמתו 1014
תוקף של שובר – יכל למחול 749		סב המוחל על זכות נכדיו 306
מידות ומשקלות (רמאות בהם)		ע"י מי שגרם לו לקבל את הזכות 298-290
בפחות משווה פרוטה 1153		מחילתו לפני התגבשות הזכות 1006 298 297
מלקות על כך 1153		1007
מידות שהתורה נדרשת בהן		שליח למחול (ראה: שליח)
שימוש בהן בפרשנות של מחילה 1195 516		מחלוקת
מיגוי (ראה: שורה)		מקום לדעות שונות בהלכה 735 40 35
מיתה		מחצית השקל (ראה: שקלים)
אם עבר זמן רב בלי שהנושה תבע ומת החייב 458		מטבע (ראה גם: כסף)
ומת הנושה 1143-1141		הקונה במטבע שמשקלה חסר פחות משישית 1162
במחילת חוב עם משכון, אם מת הנושה לפני שטען שלא מחל בלב שלם 254		חיוב מתעסק בנזק מירידת ערכה 1410
המוחל בתנאי שיתן כך וכך לשנה, ומת החייב – דין יורשיו 1213		מיאון (בנישואין דרבנן)
המוחל לחייב ומת החייב – דין יורשיו 415		בקטנה שנתקדשה קידושין דרבנן 499 498
מיתת המוחל או הנמחל, במחילה מותנית (ראה: מחילה מותנית)		חיוב קנס על המפתח אותה לפני מיאון 880 181
מת החייב – גובים מנכסיו 726		מיאוס
נושה הקובע שמחילתו תחול אחרי מותו 1183		מחילה עליו 1302
מיתה בידי שמים (כעונש)		מיגו
במי שבעל חיים שלו המית אדם 833		אינו שייך בטענת שמא 523
מכירה (ראה: מכר)		באלמנה שטוענת שלא מחלה על כתובתה 489
'מכירי כהונה'		1170
זוכה במתנות כהונה כמו בהבטחת מתנה מועטת 124		באלמנה שטוענת שלא מחלה על מזונותיה 489
יכול לזכות מתנות כהונה לתלמיד חכם מראש 813		1172-1170 1146 1145
שמחל על מתנות כהונה 820 126 125 124		בהעזה 1366 1170
מכר		נגד חזקה 1170
אחריות מוכר לשפות קונה שהקרקע נטרפה ממנו 103 266		בחייב הטוען שהנושה מחל (ראה: טענת מחילה)
אם לא נכתבה בשטר – טעות סופר? 430		בטענת פרעון – יכל לטעון שהשטר מזויף 1374
מחילת הקונה על האחריות 1056 1055 881 103		בנושה שמחל
איסור ייפוי כלי כדי לייקר – מנהג למחול 1271 1270		וטוען שמחילתו נבעה מטעות 1031
עליו 1310		בתפס בלי עדים – יכל לומר שלא תפס 489 140
איסור עירוב חטים רעים בטובים 1336		517
איסור עירוב יין חדש וישן – מנהג למחול 1310		אם תפס אחרי שמחל לנתבע על השבועה 140
אם החזיר הקונה את שטר ההקנאה למוכר 1131		להוציא 1170 1169 1145 940 489
1320		אם התובע טוען ברי והנתבע טוען שמא 1169
אם הממכר ברשות הקונה 741 44		1171
אם המוכר הגבית את התשלום מהקרקע 1325		לפטור משבועה 1206
אם הקונה טעה בכמות, והשתאה בתביעת ההפרש 462		מיגו למפרע 293
אם התווכחו לגבי המחיר, ואח"כ לקח הקונה בסתם 1067		נגד אומדנא שהנושה מחל מכללא 760 490-488
		1366 1172-1169
		אם הנושה מוחזק 489
		הנושה חייב שבועת היסט? 1172 1169
		דין הנושה בדיני שמים 1170

מפתח העניינים

מחילת המוכר מותנית בהסכמת הקונה 414 413	מכר (המשך)
מחילת מוכר על תשלום המחיר או על חלקו 106	אמירת 'לך חזק וקנה' – גילוי גמירת דעת (ראה גם: חזקה) 1285
אם החפץ ביד המוכר, ומחל אחרי הקניין 254	ב'הטבה' – עם זכות לקנות חזרה (ראה גם: ריבית) 1340 1303 1101
אם הקונה לא יוסיף על המחיר 1344	אם טען הקונה שהמוכר מחל על הזכות 1374
אם הקונה מוכן לבטל את המכר 1344	אם מת הקונה – נשאת למוכר זכות לקנות 1101
על דעת שהממכר יחזור אליו 1344 806	הפירות חוזרים? 1340 1082
מחילת מוכר על ערבון שנתן, אם יחזור בו 1234	מחילת המוכר על הזכות 292
אם הקונה רשאי להשתמש בכסף 1234	מנהג שהקונה רק מחזיר את שטר המכר 1320
מחיר מינימום	בכפייה (ראה: אונס)
שנקבע בהסכם בין הסוחרים 103	בטעות (ראה: מקח טעות)
שנקבע בחוק 103	ביטולו עקב התבטלות צורך המוכר בו 1061
מי שנשבע שלא ימכור 1212 1211	אם גילה דעתו מראשו שזה המניע למכר 1061
מי שקנה נכס אחד פעמיים וטוען שטעה 1346	אם הזכיר את המניע רק זמן ניכר לפני המכר 1067
מכירת נכס שאינו מסוים	בקרקע או במיטלטלין 1061
היא התחייבות למכור 1221	בשטר בלי כסף 723
מחילה עליה 1221	האומר 'בית בבתי' מכור לך' ונפל הבית הגדול 1200
מכר לזמן – שיוך הבעלות שלאחר הזמן 1386	החזרתו כער על שטר מכר של קרקע
מכר מכללא, על סמך שתיקת בעל הנכס 1319	כחייב שמכר, והנושה חתם – הוכחה שמחל? 443
לעניין חזקת שלוש שנים 1319	1311 444
נושה שקנה קרקע מהחייב – הוכחה שמחל 982	וטוען שהיא שלו 1311 1219
מתוך כעס 382	החשש שיאמר 'נשרפו חטיף בעלייה' 742
סחורה שיש בה פסולת מתחת לשכבה העליונה 1353	המוכר בית כור קרקע
סחורה שמעורבת בה פסולת פחות מאחד חלקי 24 –	ומסר שטח שגדול מבית כור בפחות מאחד חלק
הקונה מוחל 477	24 477 478 612
פחות מבין עשרים שמכר קרקע (ראה: קטן)	ומסר שטח שקטן מבית כור בפחות מאחד חלק
קונה קרקע שהסכים למכור אותה חזרה – דין הפירות שאכל 1081	24 477 478 612
המוכר מחל אותם לקונה בטעות 1081	המוכר ספר, והתברר שהוא יקר מאוד 1041
קונה שהתחייב לשלם ביוקב בגלל צורך דחוף 392	המוכר צמד – כולל בקר? 591 592
קונה שמחל על התחייבות למכור 1221 552	המוכר קרקע בלי להזכיר זכות למנוע משכן שימוש מפריע 438 439
קונה שמחל על חלק מהממכר לפני ששילם 965	הקונה פירות בשוק פתוח, ונפלו בגלל הדחק 1365
קונה שמחל עליו אחרי שקיבל את הבעלות 551	חובת המוכר לדייק במדידה 106 1168
אם לא חזר בו ממחילתו 1264	מחילה על חובה זו 106 1168
במכר בסיטומתא 552	מנהג שלא למחל על חובה זו 106
במכר מותנה, אם מחל לפני קיום התנאי 552	חובת המוכר להוסיף מעט במשקל – מחילה מכללא עליה 1140
במכר 'מעכשיו ולאחר זמן', אם מחל תוך הזמן 552	כדי לעקוף איסור ריבית (ראה: ריבית)
במשפט הגויים 568	מוכר המבטיח לנכות מהמחיר אם יאחר באספקה 856 1345
מחילה בקניין 1221	בדרך תנאי 856
קונה שנותן ערבון ואומר שיהיה מחול אם יחזור בו 278 623 1111–1114 1256 1345	מוכר המקבל אחריות אם יאבד הממכר באונס, וקרה אונס לא שכח 1059 1318
אם אבד, המוכר פטור 627	מוכר יין רשאי לשים בו שמרים 1350
אם המוכר רשאי להשתמש בכסף 1234	אם מכר בלי שמרים – מחל 1350
אם כנגדו המוכר התנה שיכפול לו את הערבון אם יחזור בו 419	מוכר שדרש להוסיף על המחיר, אחרי עשיית קניין 1344
אם לא אמר כך בשעת המכר אלא לפני כן 1169	מוכר שמכר בזול בגלל צורך דחוף בכסף 392
אם ספק מי חזר בו 278	מוכר ששתק כשנודע לו שהמכר בטל מצד הדין (ראה גם: דבר שלא בא לעולם)
אם עשו קניין מוחלט על הקרקע 1112	במיטלטלין 1082
אם שטר המכר ביד הקונה 278	בקרקע 1082
בדמי קדימה 1344	מחילה עליו 738 807 1278 1289
בערבון שהוא חפץ 588 1113 1114 1320	במכר שנעשה ע"י מנהג הסוחרים 1289
בערבון שהוא כסף 600 601	
בערבון שנועד לקנות לו חלק מהקרקע 1112	
זו מחילה בטעות – חשב שאסמכתא קונה 1114	

מפתח העניינים

- מכר (המשך)
 זו מחילת בעלות 1113 588
 כסף שניתן על חשבון המחיר 1345 1344
 על המוכר להחזירו לו? 1111
 צריך קניין? 1115
 שיהיה קניו למוכר 1111
 קונה שנותן ערבון ולא אמר שיהיה מחול אם יחזור בו 1169 1168
 אם נהוג שהערבון נמחל 1169 1168
 קונה שנותן ערבון – גופו נקנה למוכר 1256
 קונה שנתן דמי קדימה – מתכוון למחול עליהם אם יחזור בו? 1344
 קניין כסף בקרקע
 באמירת 'הריני כאילו קיבלתי כסף' 820
 'מדין ערב' ו'מדין עבד כנעני' 588
 תמורת הנאת מחילת חוב 1111
 קניית קרקע בכסף במקום שנהוג לקנות בשטר 881
 אם אמר שרצונו לקנות כסף בלבד 881
 אם נשבע על המכר 881
 שבטל מקצתו – בטל כולו? 1215 538
 שיוור במכר, שנושים עתידיים של המוכר יוכלו לגבות 605
 שלא נרשם במירשם המקרקעין 1286
 שני שטרי מכר (או מתנה) על אותה קרקע לאותו אדם בזמנים שונים 983 981 607 588 426 425
 1258 1227
 אם הקונה טוען שטעה 1346
 אם שניהם נמסרו בכת אחת 605
 דין הפירות שצמחו בין תאריכי השטרות 602
 1320 1310 1309 1258 1257
 הנחה שהקונה מחל על הראשון 968
 הקונה מורה שהשטר הראשון פסול 1257
 הקונה מוחל על חלק מזכויותיו בקרקע 602
 הקונה מוחל על שעבוד השטר הראשון 604 426
 623 622
 הקונה נותן אותה חזרה למוכר ביתיים 604 602
 1320 1257 623
 מי משלם את מס הקרקע בין תאריכי השטרות 1257
 מי שהלווה למוכר בין התאריכים – זכותו לגבות ממנה 1320 605 604
 שניים שנשבעו זל"ז לא לקנות סחורה אלא יחד, ומחל אחד 414
 שנשעה באיסור 1214 537
 איסור שבת 1415
 תמורת מחילת הקונה על חוב של המוכר (תשלום במקלווה) 1329 1326 1325 1319 732 723 721 414
 במיטלטלין 1110
 במיטלטלין, לענין 'מי שפרע' 732
 בקרקע 1111 1110 414
 זכות הקונה לחזור בו 1329 1110 414
 תמורת מחילת כתובה 723
 תנאי שהמכר יבטל אם הקונה לא יקח את הממכר עד מועד מסוים 1345
 תקנה שהטוען לזכות בקרקע שמישהו מוכר יודיע על כך, ולא הודיע
 אם הקרקע היתה בחזקת המוכר 1139
- אם הקרקע היתה בחזקת המערער 1139
 אם יש ראייה לטענתו 1139 455 454
 אם לא נכח כשהכריזו שיש להודיע 455
 אם נמכרה, והקונה החזיק שלוש שנים 1139
 זו הוכחה שמחל? 1139 454
 זכות של נגזל 454
 זכות שעבוד בנין חוב 454
 תקנה שאם לא הודיע הפסיד 454
מלחמה
 הפטורים מיציאה למלחמה 122
 אם מחלו על הפטור 122
מלך
 מחילתו על זכותו ברשות הרבים 314
 שליח של ה' להנהיג 117
 שמחל על כבודו 111 117 111 120 813
 לצורך חליצה 118
 לצורך מצווה 118
 שרוצה להתפטור 117 118 813
מלמד
 הבן זוכה בחיוב המלמד ללמדו 1014
 עבודתו נחשבת דבר האבד? 787 296
 שמחל לאב על זכותו לעבוד – פגיעה בכך 296
 1015
 שמחל לו האב על חיובו ללמד 787
 מחילה בכתב 306
 פגיעה בכך 1014 1004 306 305
מלקות
 אין אדם לוקה ומשלם 23 24
 בכל אונס ומפתה, מצד איסור 'קדשה' 888
 במפתה יתומה שאסורה לו 192 187
 אין מלקות על ריבית 801 802
 מחילה על חיוב מלקות (ראה: בית דין)
 מי שדינו שלם ולא ללקות, והתשלום נמחל 23–27
 עדים זוממין בחיוב מנון – אינם לוקים 25
 על אונאה (ראה: אונאה)
 על גזל (ראה: גזל)
 על חבלה (ראה: חובל)
 על קללה 120
 אם קילל בלי שם ה' 121
 על רמאות פחות משר"פ במידות ומשקלות 1153
מזון
 מחילת חיוב שאינו ממוני 146
 של אדם – חלק מאישיותו 12 13
 'ממרני', 'ממרס' (שטר למוציא כתב זה)
 נחשב כגבוי? 266 285 997
 תקנה שאין לקנותו בלי ידיעת החייב 998
ממשלה
 מחילתה על הזכות להעניש עברייני 122
 מחילתה על הזכות להרע תנאי של אסירים 122
מנהג
 למחול על זכות מסוימת 1168 488
 שאפשר לבטל מכר בסיטומתא ע"י מחילה 552
 שאפשר להפסיק שותפות עסקית בהסכמה באמירה 791
 שרמי קדימה נחלטים למוכר אם הקונה חוזר בו 1344
 שהולכים אחר רוב מנהיגי הקהל 1020

מפתח העניינים

- אם ראשי הקהל מחלו למישהו, ובני הקהל שתקו 1358
 אם רב מחל למישהו על חלק מהמס, וטובי העיר שתקו 1353 1358
 אם שילם פחות מחויבו, והקהל שתק 1313
 אם תבעו ממנו מס על שנה אחת ולא על שנים קודמות 1313
 בעניין חלוקת נטל המס בין שתי קהילות סמוכות 1358
 בקהילה שלא היתה גובה מס מסוג מסוים של רכוש 1358
 בקהילה שלא תבעה מס ממישהו שנה או שנתיים 1358
 מי שהקהל מחל לו על חיובו במס 95–100
 802–806 947 948 1392
 אם המחילה תכביד את נטל המס על אחרים יותר מדי 97
 אם רק חלק מהמוסמכים למחול מחלו עליו 1312
 אם רק חלק ממורשי העיר חתמו על המחילה 803
 אף שאינו קצוב 1049 1050
 בלי תמורה 98 802 804
 הנמחל נחשב שאינו מבני העיר 1033
 הסכמת רוב ראשי הקהל או כולם למחול 96
 הצורך בהסכמת הרב 97
 הקהל מסתלק מזכותו 671
 התחשבות במיעוט שהתנגד למחילה 96 803
 ואח"כ השלטון הנכרי הטיל מס נוסף 1059 1061
 1065 1392
 ואח"כ התרבה העוני בעיר 1060
 ואח"כ התרבו המסים המוטלים על הקהל 1033
 ואח"כ ירדו בני העיר מנכסיהם 1033
 ואח"כ נוספו לקהל הוצאות לא צפויות 100
 ומת – גבייה מעזבונו 99 806
 ומת – יורשי חייבים? 534 1213
 חיווך המחילה בשבועה 804
 חיווך המחילה ע"י חרם 97 107 804 805 806
 כהתחייבות לפרוע במקומו 173 196 803
 לשכיר של הקהל 95
 מועיל בתורת מנהג 1049 1050
 מחילה בשבועה 803
 מחילה לכל מי שיוצא מהעיר 805
 מחילה על המחילה 107
 מחילה על זכותו הקהל לגבות ממנו מה שפרע לשלטון 802
 מחילה על מסים מנכסים מסוימים 99
 מחילת רבני העיר 803
 מנהג שהמחילה תקפה גם אם טעו 350
 מס עתידי (ראה: מחילת זכות עתידית)
 מפני שחשבו שאין לו רכוש 1024
 משך זמן הפטור ממס 98 803–806
 מתוך הערכת חסר של רכושו 350 1065
 מתוך ציפיה שאחרים יבואו לעיר וישלמו, ולא באו 1060
 ע"י שהקהל מתחייב לשלם לשלטון במקומו 1329
 שכיר הקהל שמחלו לו שנה אחת ושכרוהו שוב 63
 תמורת תשלום סכום קצוב 97 98 99 802–804
- שהנשבע על דעת פלוני, פלוני יכול להתיר 843
 שהסדר חובות מחייב את כל הנושים 1305
 שהקנאת דבר שלא בא לעולם תקפה 186
 שהתחייבות שאינה קצובה תקפה 1048
 שייך רק ברבר שכח 965
 שלא למחול על חובת המוכר לדייק במדידה 106
 שמועיל סילוק בעל מנכסי אשתו לפני האירוסין 859
 שמועיל תנאי במקח טעות, שלא יתבטל 1045
 שמחילה בטעות תקפה (ראה: מחילה בטעות)
 שמחילה על מום במקח תקפה 1048
 שמחילה שאינה קצובה תקפה 1048
 שמחילה תקפה גם אם השטר ביד הנושה 272
 שמחילת זכות עתידית תקפה 186
 שמחילת מס עתידי תקפה 198 802 893 1049
 1050
 שמעשי טובי העיר תקפים אף בלי קניין 1021
 שמקבל שבועה יכול להתירה 843 844
 שרב אינו עונה מיד לשואל 1366
 מנהיג (ראה: שררה)
 מניעת רוח
 הערכאות מחייבים לשלם עליה 1301
 מס
 אם גובה המס גובה מכל יחיד, ומניח למישהו 1377
 דינא דמלכותא דינא במסים
 בגלל הסכמת הציבור 1262
 לכן יש על היחיד שעבוד הגוף לקהל 1021
 החיוב על מס עתידי חל מעכשיו 196
 המס מוטל על האדם או על הנכסים 99 806
 הנותן הצהרת הון ומשמית חוב שחייבים לו – הוכחה שמחל? 443
 הסתלקות מזכות (שנכרה) לגבות מס 945 949
 חיוב ה'תרגומנים' במס 100 1033
 חיוב נושה במס על חוב שמחל 31
 חייבי מס שעזבו את העיר, ובני הקהילה שתקו 455
 456
 חרם על אי תשלום מס (ראה: חרם)
 טובי העיר שמחלו למישהו על חיובו במס 95 96
 313 802 1021
 אם בני העיר קבעו ב'חרם' שהכול חייבים במס 1020
 אם מיעוט התנגד למחילה 1020
 ומתו 97 98
 במס בנדים, שמשנתנה הרבה 1046
 כוללת התחייבות לפרוע במקומו 1020
 עניינה – שלא ייחשב בין בני העיר 1021
 תמורת סכום גדול שהוא משלם מראש 1020
 מוסד על-קהילתי הקובע כמה מס תשלם כל קהילה 1317
 מחילת מס עתידי בעבור תמורה מיידית 350 1047
 במחילה בכפייה 382
 מחילת שאלו על מס למי שיהרוג את גליית 804
 894
 מחילה מכללא של הקהל על מס
 אם לא תבעו ממנו מס 470
 אם לא תבעו ממנו מס כי חשבו שאין לו רכוש
 רב 1152

מפתח העניינים

מעשר כספים	מכירת זכות לגבות מס	949
מי שנמחל חובו – חובת הפרשת מ"כ עליו 734	מנהגו שהעובד עיר ימציא ערב על פרעון מס	
מעשר שני	עתידי 196	
אין גובים ממנו חוב 1326	על בשר (ראה: קרופקא)	
נושה המוחל בתנאי שיוכל לאכול מ"ש של החייב 1326	'עריכה' – שומת רכוש כדי לקבוע את סכום המס 805 99	
מצה	קהל שנהג לעשותה רק פעם בכמה שנים 1365	
מצה גזולה ששווה פחות מפרוטה 1361	פטור ממס לרופא ולבניו 1358	
שגול ואכל ואח"כ מחל לו הנגול 1237	פרשנות המחילה עליו	
של טבל 813	בצמצום 895 805 804 99 98	
מצווה (ראה גם: לאו הניתק לעשה)	למפרע או להבא 1358	
אין כופים על מצווה שמתן שכרה מפורש בתורה 1047 808	לצמצם את זמן תחולתה 1329	
אם התכוון שלא לצאת 746	קהל שפטור שכיר שלו ממס, וחידש את החוזה אתו	
בדבר מצווה, אמירה כמסירה 794	בלי הזכרת המחילה 1352 439	
הנחה שמוחלים לאפשר קיום מצוה 813 1314 1315	שבועה על הצהרת הון לענין מיסוי 894 893	
הקונה זכות לקיים מצווה בבית כנסת, ונגזר שהיהודים יגורשו 1312	פטור משבועה לבעל הון גבוה 894 893	
מחילה מכללא לצורך מצווה 486 485	שותפים שהמס נמחל לאחד מהם 732	
לאישה שרוצה לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא 1168	אם המוחל מחל הכל ואמר 'אני מוחל לפלוני' 732	
לצורך בניית סוכה 486	שיעורו – לפי היקף רכושו של כל אחד 197	
לצורך הפרשת תרומות ומעשרות 485	שלטון כביר שמחל ליהודי על חלקו במס שחייב הקהל לשלטון 1317 1213 534 100	
לצורך עניים 1168 1167 486	אחרי שנקבע סכום המס שחייב הקהל 1376	
משום כיבוד אב ואם 1167	1377	
מחילה על זכות לעשות מצווה 834 808 110	אם ביקש זאת מהשלטון 1377	
מחילה מכללא 808	אם בני המדינה יזמו את השותפות בפרעון המס 1377	
מחילה על שכר המצווה מה' 809 808	אם הוא רופא 1318 1317	
השכר בעולם הזה ובעולם הבא 1047	אם השלטון מחל מיוזמתו 1318 1317 1213 534	
לפני עשיית המצווה 808	1377	
מחילת בעל לאשתו על חלקו בשכר מצוותיה 1330	אם מחל לו בגלל תפקיד שיש לו 1318 1317	
מצוות עשה שהזמן גרמא	אם מחל לו לגמרי 1317	
אישה פטורה בגלל שעבודה לבעל 1168	אם מעולם לא נכתב בפקנס הקהילה 1317	
אישה שרוצה לקיימה 1168	במי שאין לו הכנסות 1377	
עבד שרוצה לקיימה 1168	במקום שהשלטון היה גובה מכל אחד בנפרד 1377	
קיום מצווה בקום ועשה צריך להיות ודאי 1360	ולא הטיל על הקהל להשלים את מה שמחל 1376	
מצוקה	לפני שכבש את המדינה 1317	
מי שהתחייב מתוך מצוקה למחול, ומחל 726	לפני שנקבע סכום המס שחייב הקהל 1376 1213	
מציאה (ראה גם: השבת אבידה)	1377	
המגיבה מציאה וחושב שתהיה לחברו 768 763	תקנה שרכוש מעל שווי מסוים פטור ממס 805	
המוצא שובר-קבלה 766	מסירה (מעשה קניין)	
המתנפל על מציאה 1244 746 745	ספינה נקנית במסירה 745	
אם היתה בחצרו 746	אם רצו לקנות במשיכה 745	
זכות אב במציאת בנו הקטן (ראה: אב)	מעגל קסמים 1154 979 869 795	
זכות בעל במציאת אשתו – אם מחל על זכותו 105	'מעכשיו'	
קטן שמצא מציאה 1184	העושה קניין כאומר 'מעכשיו'? 401	
מי שגזול אותה ממנו 1001	מעמד שלשתן	
'מציל עצמו בממון חברו'	בגוי 1342	
בשותף שמחל על חוב השותפות עקב אונס 308	הקנאת חוב לצד ג' במעמ"ש ע"י מחילתו 732	
בשותף שעשה פשרה עם מי שחייב לשותפות 309	לשון 'תניה' בו 752	
מצרנות (ראה: בר מצרא)	'מעשה בית דין'	
מקח טעות	אינו נשמט בשביעית 984	
אין לומר שיקנה מצד יאוש המוכר 358	כתובה היא מעשה ב"ד 295	
איסור 'לא תגור' בו 1338	מחילה עליו 285 280	
אם ב"ד פסק שהמקח בטל ואח"כ הקונה מחל על המום 102	נחשב כחוב בשטר 984 795 280	
	פשרה של מפשרים היא מעשה ב"ד 1046	

מפתח העניינים

אין אדם משטה בפני ערכאות הנכרים 277	אם עשו קניין 740 654	אם הקונה אמר למוכר מראש 'איני חפץ בערבותך' 61 60
באמירה לרבים 1284	בבר מצרא האומר לאחר לקנות את הקרקע 654	אם הקונה היה יכול לגלות את המום אילו בדיק – מחל על זכותו לביטול המקח? 1039 468
בהתחייבות לתת מתנה 1085	במי שאמר 'הווי עלי עדים' 1284	אם יש דבר איסור בממכר 468
במי שכתב 1284	בנושה האומר 'זרוק לי חובי והיפטר' 740	אם עוד לא שילם 1366 1172 468
בנושה שאמר על חוב של 200 'הוא חייב לי רק מאה' 1327	בפשרה 46	אם קבעו זמן לתשלום, שלא יכל לטעון שכבר פרע 1172
בקונה שהתחייב לשלם ביוקר על דבר שנחפץ לו 392	במדוע אינו בודד 'דברים שבלב' 375	בקונה בהמה שחשב שכבר ילדה, וילדה בכור 1151
מודה שטען 'משטה אני כך' 377	אם הודה בדרך שיחה 377	גילוי בעזרת בקיאים 1313
אם הודה בעקבות תביעת הנושה 377	אם הודה בפני בית דין 1085	גילוי ע"י ראייה או טעימה 1313
אם הודה בפני עד אחד 378	אם הודה בפני עדים ולא אמר 'אתם עדי' 376	גילוי ע"י שאלת רב 1313
אם הודה מיוזמתו 1085 386	אם הודה מעצמו 263	אם הקונה השתמש בחפץ אחרי שנודע לו המום 445 437 353
אם לא ידע שעדים שומעים 386	בהודאה לשכיב מרע 394	אם לא ידוע ברבים שהשתמש 760
בנושה שהודה שמחל על החוב 1085 377	חובתו להישבע 376	אם עוד לא שילם 1169
מוחל שטען 'משטה אני כך' – שלא מחל בלב שלם 1284 1086–1084 744 693 379–375	אם מחל בעקבות בקשת החייב 378 379	אם הקונה ידע על המום מראש – מחל 436
אם מחל בפני בית דין 1085	אם מחל בפני עד אחד 378	אם ידע שהקרקע קטנה מכפי שאמר המוכר, ושתק 1353
אם מחל בפני עדים ולא אמר 'אתם עדי' 378 377	אם מחל שלא בפני עדים 1086 378 377	אם עבר זמן רב מאז נודע לקונה על המום 1310
אם נתן אמתלא לדבריו 1086 1085 379 378	אם עשה קניין 378	אסור לקנות על דעת להשתמש ואח"כ להחזיר 1132
במוחל חוב כשהשטר בידו 263	במחילת חוב כשהשטר בידו 263	במום מסוג שאין רגילים להקפיד עליו 488
במחילת בר מצרא 741	במחילת זכות עתידיה 1085	הקונה חטים והיו בהם יותר מרובע טינופת 1066
במחילת 'חזקות' 1288	חייב להישבע על כך 376	חובת המוכר להחזיר את הכסף 1072
משיכה	בקניית עציץ וזרעים 1394 1393	מחילה כללית על מומים 1338 1339
מועילה רק בקניין מוחלט 1114	ולא באסמכתא 1114	אם גם המוכר לא ידע על המום 1064
שלא בפני המקנה – צריך לומר 'לך משוך וקנה' 1384 567	שתחול לאחר ל' יום 400	אם המוכר ידע שיש מום, ואמר שאין 1338
אם לאחר ל' יום החפץ בחצר הקונה 401	משכון 107	אם יש מום המוריד את שווי הנכס 1338
איסור לקיחת כלי שעושים בו אוכל נפש, כמשכון 107	מחילה על איסור זה 1216 107	'אני ידוע שיש בו מום' 1044
מחילה על איסור משכון' 964 957	אם החייב נתן אותו בלי ציווי ב"ד 1216	במכירת נכס 'כמו שהוא' 1338
אם לא אמר 'אתם עדי' 277		במקום שנהגו למחול 1048
		על כל מום שיימצא 1052 1050 1045
		על כל מום שיש עד סכום פלוני 1045 1044 1051
		מקיף וניקף
		המגדר סביב שדה של שכנו משלושה צדדים 1130
		מירשם המקרקעין
		בר מצרא ששתק כשאחר קנה, אבל בידו למנוע וירשום הקנייה במרשם 1286
		השותק מול פגיעה בזכותו בקרקע הרשומה במרשם 1381 1311 470 446
		מחילה על נכס שאינו רשום במרשם על שם בעליו באמיתי 983
		מכר שלא נרשם במרשם 1286
		שותפים שקנו בית ונרשם במרשם ע"ש אחד מהם 983
		משה רבנו
		שבועתו לא לצאת ממדיין 842 148
		אופן התרתה 849 842 148
		נשבע שתי שבועות 849
		'משטה אני כך'
		אין אדם משטה בפני ב"ד 277
		אין אדם משטה בפני עדים 277
		אם לא אמר 'אתם עדי' 277

מפתח העניינים

אם מחל רק על זכותו לקבל את הפרעון בבת אחת 255	אם הנושה אוכל את פירותיו 1276
אם מחל רק על זכותו לקבל את הפרעון לידו ממש 255	במשכון שניתן בשעת ההלוואה 962 960 253
אם מכר הנושה את המשכון 962 252	לעניין מחילת החוב 256 252 251
אם עשו קניין 967 965 960 956 253	קונה בקניין כסף – מתן ההלוואה 252
אם תפס משכון אחרי המחילה 956	קניין גמור? 966 964–962 958 544 256 252
במחילה מכללא, שיאנן סהרי' שמחל 966 965	בפרעון חלקי – חייב הנושה להחזיר חלק מהמשכון? 255
במשכון שניתן בשעת ההלוואה 964 962 960 253	גדרו
לעניין הפקעת זכות הנושה במשכון 255	'אפסר' של החוב 256
לעניין חובת החזרת המשכון 957 257	הוא זכות לקבל ממנו ממון 257
משכנתא (משכון קרקע)	כערבות בעד שעבוד הגוף? 957 258 256
אם החייב מקדיש את הקרקע 1278	המשכון חפץ ולא בא לתבוע אותו 614
אם הנושה קרע את שטר המשכנתא 1277	חובת הנושה להחזירו לחייב לשימושו 107
הנושה זוכה מראש בכל הפירות שיצמחו 645	מחילה על חובה זו 1216 107
החייב זכאי לפדות אותה? 1387 643 642	לעניין קידושי (ראה: קידושין)
אם התנה הנושה (מראש או אח"כ) שלא יוכל לפדות 1387	מודה במקצת בחוב עם משכון נחשב 'הילך' 991
אם יש ויכוח האם התנה שיוכל לפדותה 1321	מחילת משכון (המשכון עצמו) 956 618 545 544
אם מחל על זכותו לפדותה 1286 658 646	אם המשכון ברשות הנושה או לא 630
במקום שנהגו שאינו יכול, והנושה התנה שיוכל 1321	בקניין 960
מקום שנהגו שהוא זכאי לפדותה 658	מכירתו ע"י הנושה 258 257
התחייבות נושה להסתלק אם הלווה יפרע 741	תקפה מהתורה 258
1108	נושה המבטיח להחזירו בלי למחול על החוב 642
לנושה בעל משכנתא יש זכות כבר מצרא 645	עדיפותו על סתם נכס משועבד 966
מחילת החייב עליה לנושה 1219	על הבטחה לתת מתנה 612
מחילת הנושה על זכותו לסרב לבקשת החייב לפדותה 1279 1276 648 645 642	קנוי לחייב? 545
אם מחל בשעת מתן ההלוואה 1275 642	שאבר – אחריות הנושה
מחילת הנושה עליה 642–645 957 1016 958	אם התנו שהחוב יאבר אם יאבר המשכון 1112
1275–1279 1303	בחוב בשטר 967
אם החייב החזיק בקרקע אחרי המחילה 1321	הפסיד את החוב 967
אם מכר את שטר המשכנתא 1277 1276	שטר החוב קנוי לנושה כמשכון 982
במקום שהחייב זכאי לפדותה 643	של גר, שמת בלי יורשים, וצד ג' תפס אותו 957
לעניין הזכות לגבות ממנה 1272	963 964 977
לעניין זכות אכילת פירותיה 1272	אם היה ביד צד ג' בחיי הגר 964
מחילה מותנית 645 643	של קרקע (ראה: משכנתא)
מחילת הנושה עליה אם החייב יפרע 555	משכון - מחילת חוב עם משכון 551 544 259–251
בקניין 555	1120 997 991 977 971 966–956 639 634–632
מחילת חוב שיש עליו משכנתא 1322 1321	1266–1269 1276 1277 1310 1322
פקיעתה אגב מחילת החוב 1276 643	אם הוסכם שהמשכון לא יחזור עם פרעון החוב 258
משכנתא דסורא	אם החזיר הנושה את המשכון 1266 958 956 253
מחילתה 1322 643	אם החייב תפס כסף מהנושה 957
קנויה לנושה 1322	אם המשכון אבד באונס – חובת הנושה לשלם 255
על הנושה לנכות מהחוב פירות שאכל? 1279 645	אם המשכון בבית החייב 253
קנויה לנושה? 1280 1278–1276 658 645 643	אם הנושה לא טען שלא מחל בלב שלם 961 254
1322	אם מת הנושה לפני שטען כך 254
שהתנו שתהפוך למכר במועד מסוים (ראה גם: הלוואה) 1079	אם הנושה מכר את שטר החוב 962 258 257
שני שטרי משכנתא על אותה קרקע לאותו נושה 1119	והמשכון נשאר ביד המוכר 254 253
משלוח מנות	ומסר את המשכון לקונה 961 959 956 257 254
מחילה עליו 820–818 126 125	962
אם כל בני העיר מחלו 819	אם הנושה תפס נכס מהחייב ואינו משכון 255 254
באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 819 818	אם יש ביד הנושה כסף משל החייב שאינו משכון 965
בחוסר רצון לקבל 818	אם יש לנושה פיקדון מהחייב שאינו משכון 254
	959
	אם מחל רק חלק מהחוב 255

מפתח העניינים

המסרב לקבל מתנה 918	מטרתו
אינה הפקר 1241	כדי לפרסם שמותר לאכול אצל חברו 820
אם המקבל אמר 'אי אפשר בה' 586 579	כדי שיהיה לו מה לאכול בסעודת פורים 819 126
היא חוזרת לנותן 1121	כדי שלא יתבייש עני שמקבל מתנות לאביונים 819
המסתלק ממתנה שהובטחה לו 913	להראות שאנחנו שמחים עם כולם 819
הנותן דבר בסתם – התכוון למתנה? 616 615	להרבות אהבה ורעות 818 126
אם חשב בלבו לתת במתנה 616	מי שלא שלח בפורים – השלמתו אחרי פורים 818
אם חשב בלבו שלא יתבענו מהמקבל 1327	ע"י מחילת הלואה 1326
אם לא אמר בפירוש שהוא מתכוון למתנה 1327	מחילת הלואה אוכל 733
בחזון שפירנס את חתנו 1394 758	מת (ראה גם: מיתה)
בספק אם הנותן התכוון למתנה 1370	מחילתו על זלזול בו 1183
הנחה שמה שנתן לבן משפחתו הוא מתנה 329	לעניין ניתוחו אחר המוות 1368
הנותן יותר מכדי שהדעת טועה מתכוון למתנה 429	מחילה לו 1186 504
אם הנותן טוען שטעה 1123	זיכוי למת 504
הנותן מסתלק מהנכס 751	מתה מחמת מלאכה
הנותן מתנה כדי להבריא רכוש מנושיו 394 393	טעם הפטור 169
הנותן מתנה לאשתו ע"מ שלא יירש את המתנה במותה 230	מתוך
הנותן מתנה לזמן – זכה המקבל לעולם 1191	חיוב דמי תיווך – מתקנת 'הארצות' 464
הנותן מתנה מפני שהמקבל היטיב עמו, והתברר שההטבה אינה תקפה 1033	מיוזמתו – זכאי לשכר מדין 'ממוני גבך' 903
הנותן נכסיו לבניו ע"מ שירישום לאחיהם – זכותם למכור אותם 1011	מתוך שלא תבע את שכרו זמן רב 1357 1148 464
הנותן תשלום יותר מהמגיע מתכוון למתנה 1141	שהבטיח לעשות בחינם 903 207
אם אח"כ תבע אותו 1144 1143	לשאתן כשהלה אמר 'לא אתן שכר תיווך' 766
הצורך בכוננת המקבל לקנות 1187	מתחדש
הקגאתה למקבל בקניין סודר שלא בפניו 1071 385	מחילת חיוב מתחדש 31 21-19
זיכוי מתנה ע"מ איש ביניים מכוח 'זוכין' 385 235 386	שמתחדש מפני שהתורה הטילה אותו 31
אם המקבל התנגד 387	מתנה (ראה גם: שונא מתנות יחיה)
זכות אב במתנה שניתנה לבתו 300	אומדנא שאין אדם נותן מתנות 548
למי שעוד לא נולד 923 175	'אחד מחפציי נתון לך' 522
באמירה 'לכשיוולד' 175	אישה נשואה שנתנה מתנה – זכות הבעל לבטלה 1004
לשון 'מחילה' שמתפרשת כמתנה 547	חובה לבטל כדי לא לפגוע בנושה? 1004
האומר לשון מחילה ומתכוון למתנה 1319	אישה נשואה שנתנה מתנה לבעלה עקב הפצרותיו 1095
'מהיום ולאחר מיתה' – הגוף מהיום והפירות לאחר מותו 1260 480 479	אישה שנתנה מתנה ואח"כ נישאה 1003
מותנית, שיש ספק בפרשנות התנאי 404	אם המקבל לא ידע עליה 387
מחילה כמתנה 764	אם המקבל לא תבע אותה זמן רב 1149
מכללא – שיש אומדנא שבעל הנכס רוצה לתיתו 1255 628 576 575	אם המקבל מחל עליה אחרי קבלתה 552
על תנאי 628	במתנת קרקע 1219
'מעכשיו אם ארצה לאחר ל' יום' 1098	אם המקבל שתק ואח"כ התנגד לה 1189 760
מקבל מתנה שראה שהנותן נותן אותה לאחר, ושחק 1353	אם הנותן טוען שלא ידע שנתן 1194
מקבל שסירב לקבל 2 510-508	אם יש אומדנא שלא נתן בלב שלם 1077
משיכה מועילה בה מהתורה 1183	באמירת 'אכול עמי' 766 761
מתן שירות חנם – מתנה 415	בסעות, חובת החזרתה – מחילה על חובה זו 102
מתנה בלב, אם יש אומדנא שהתכוון למתנה 1141	האומר 'נכסי לכולכם' ואחר אינו ראוי לקנות 538
מתנה טמירתא 1221	הטלת חיוב על המקבל יחד עם המתנה 1103
בזמננו 1221	המבטיח לכתוב שטר מתנה 777
לעניין מחילה (ראה: מחילה טמירתא)	המבטיח מתנה מועטת חייב לתת 124
פוסלת מתנה שניתנה אחריה לאחר, כמודעא 183	המבטיח מתנה מרובה 858
פסלותה 1097 1096 393 183	המוחל מתנה שהוא עתיד לקבל 942 941 235 234
'נכסי לך ואחריך לפלוני' 898	אם המחילה פוגעת בנושה של המקבל 1001 295
בנתינת נדוניה ע"מ שתחזור אם תמות האישה 928	אם התמיד בסירובו עד שניתנה 235
	אם עשו מעשה קניין בהקגאת המתנה 235
	נאמנות המקבל לטעון שמחל, אם יש לו נושה 1001
	הגניע – המקבל עשה טובה לנותן 742 599 17
	1227 1203 1029

מפתח העניינים

752 751 53 52	נתינת החוב במתנה לחייב
272	מחילה בלשון 'נתינת החוב'
272	נתינת פיקדון במתנה לשומר
	על מנת להחזיר
1278	בהחזרתו צריך מעשה קניין
1278	יש למקבל קניין פירות או קניין הגוף?
1278	מחילת המקבל עליה
	בנתינת נדוניה ע"מ שתחזור אם תמות
928	האישה
928	יש למקבל קניין הגוף לזמן
13	פעולה חד צדדית או דו צדדית
1084 764 410	פרשנותה ע"פ דברים שבלב
1104	רצון בלי עשייה
	שטר מתנה
518	מתפרש לרעת המקבל
1130 623 596 587 73	שהמקבל החזיר לנותן
1131	
	שני שטרי מתנה על אותה קרקע לאותו לאדם
	(ראה: מכר, שני שטרי מכר)
669	שנקרע – העתקתו
1196 1195	שיש בה ספק
1045 1017	של דבר שאינו מסוים
	מתנה על מה שכתוב בתורה (ראה: תנאי על מה שכתוב בתורה)
	מתנות כהונה
	אין לתת אותן לעם הארץ
815	אם תלמיד חכם לא רצה לקבלן
125	אין צורך במעשה נתינה
	אם הכהן תפס והישיראל שתק – מחל על זכותו לתת
449	לאחר
1264	האוכל אותן פטור מלשלם לכהן
125	הכהן עושה מצווה בקבלתו
1264	המוכר אותן – הכסף לכהן?
	המלווה לכהן ע"מ שינכה מהחוב כנגד מת"כ
816	שיתחייב
816	אם הכהן היה חייב לו מכבר
816	אם מת הכהן ולא הוריש קרקע
816	במכירי כהונה ובכהן אחר
239	הגדרת המחילה
816	כאומר 'הריני כאילו קיבלתי'
239	נחשב כ'מכירי כהונה'
815	טעם שאין עליהן ברכת המצוות
814	כהן האומר לישראל להפרישן ויהיו לו במתנה
815	כהן שמכר אותן לפני שהגיעו לידו
828 821-813 126-123	מחילה עליהן
815 814	אחרי שהכהן זכה בהן
814	אסורה משום 'מסייע בבית הגרנות'
125	בורוע, לחיים וקיבה
814 813	ע"י כל השבט
126-124	ע"י 'מכירי כהונה'
239	על מתנות כהונה עתידיות
	על פדיון הבן (ראה: פדיון הבן)
	על תשלומי תרומה (ראה: תרומה)
126	מצוות נתינה בהן
126	נתינות כביכול לה', וממנו לכהן
814	נתינתן לשליח של הכהן
820	שניתנות לכהן נגד רצונו
	'מתנות לאביונים'
1326 733	במחילת חוב לעני
733	כדי להרבות אהבה ורעות
733	כדי שתהיה לעני סעודה
820 819	מחילה עליהן
820 819	באמירת 'הריני כאילו קיבלתי'
1342	על תנאי, בעיר שהיא ספק מוקפין
	מתנות עניים (ראה גם: לקט; צדקה; שכחה)
1367	גדר זכות העניים בהן
818 815	טעם שאין עליהן ברכת המצוות
817 815 126 125	מחילה עליהן (ראה גם: צדקה)
818	
1367 1178 497	מחילת קטן עליהן
1178	נחשבות מומן העניים לפני שזכו בהן?
	'נאמנות' (התחייבות להאמין לדברי שכנגדו)
	חייב שקיבל על עצמו להאמין לנושה
	והנושה מחל על התחייבות החייב להאמין
1101	לו
1373 1214 990 524	וטוען שהנושה מחל
981	ויש שובר-קבלה בכתב ידו של הנושה
983	ועדים מעידים שהנושה הודה שנפרע
1374 524	חובת הנושה להישבע שלא מחל
	חייב שקיבל על עצמו להאמין לנושה, ועדים מעידים
990 989 983	שהנושה מחל
	אם הנסיבות מלמדות שההסכם כלל גם
1214	מחילה
	אם התנו שהנושה יהיה נאמן בכל מה
536	שיאמר
	אם התנו שהנושה יהיה נאמן לומר שלא
536	נפרע
1200 399	נושה שקיבל על עצמו להאמין לחייב
1107	וחזר בו
399	זו מחילה מותנית?
837	צריכה קניין?
	נגישה (ראה: לא יגוש)
	נדוניה (ראה גם: נכסי צאן ברזל)
	אישה שכתבה בצוואה שהיא מניחה את הנדוניה
1149	לבעלה
	אישה שנתנה את הנדוניה לאביה במקום לבעל,
1353	ושחק
	בעל שהתנה לפני הנישואין שאם תמות אשתו בחייו,
928 923	הנדוניה תהיה לזרעה
785 86	המוחלת כתובה – הנדוניה מחולת?
785	אם היא בעין
519	בספק אם נמחלה הכתובה
86	הקורעת כתובתה – הפסידה את הנדוניה
	מחילת האישה עליה
785	כוללת מחילת כתובת בנין דכרין מהנדוניה?
86	תקנה שמחילתה בטלה
	מי שלא נתן נדוניה לבתו, וחתנו לקח מנכסיו, ומחלה
1341	לבעלה
	נדר
127	אישה שאסרה בנדר את הנאתה על בעלה
50	בלב
822	בעל שאסר על עצמו בנדר תשמיש עם אשתו
822	והיא הסכימה

מפתח העניינים

זנק (ראה גם: כופר)	824
אישה נשואה שהזיקה – חובתה לשלם מנכסי צאן	נדר לזמן קצוב או לעולם 822
ברול שלה 1281 651	גרימת הנאה למי שמודר ממנו הנאה
בריון שטעה (ראה: דיין)	731
בחורים שמכים זה את זה במשחק, והזיקו 1303	דבר שרגילים לשלם עליו – עשייתו בחינם 731
האיסור להזיק 172	מחילה על חובו 731 730 27 10
בגרמא 1177 496	מניעת נזק ממנו ("מבריה ארי") 27 10
במי שקיבל רשות להזיק 173 172	פריעת חובו 731 730 717
מטעם גול 1214 537	האומר למי שחייב שבועה, שינדור במקום
הבונה על חומה ששייכת לאחר 325 324	להישבע 1058 835 834
המוחל לאפוטרופוס על נזק שייגרם בפשיעתו, ונגרם	אם לא עשה קניין 418
נזק רב 1037 1036	בלי שייפטר מהממון 1108
המוזיק לנושה ע"י מחילת חובו 1019 1018 308	וכזה ימחל גם על תביעות אחרות 418
המוזיק קרקע שהיא אפותיקי לחוב	חזרה מהצעתו 1115 1108 1107 418
ומחל לו בעל הקרקע 298	יש בכך אסמכתא 418
ומחל לו הנושה 298	האוסר את נכסיו על בנו בנדר, ומה, ובנו יורש 182
המוזיק קרקע שמשועבדת לחוב 4 959	1236
והנושה מחל לו 4	המחוק את מחילתו בנדר, במחילה שאינה
המקורב בגד של אחר למקום שקל לגונבו 1134	קצובה 1048
ובעליו ראה ושתק 1134	הפקר מדין נדר (ראה: הפקר)
הרואה שאחר מוזיק לו ושותק – הוכחה שמחל?	התפסה בדבר האסור 746
אם האחר הניח גחלת על בגדו 1138 767 453	התרתו באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' (ראה גם: שבועה)
1355 1354 1164	
אם האחר הניח גחלת על גופו 454 453	אם יש בו תועלת לשניים 1008 849
בהמה שנפלה לבור, והניזק לא דרש מהמוזיק	בנדר שמתונה בתנאי חיובי 850
להעלותה, ונפתחה 1138	'עכסי אסורים עליך אם לא תתן לי כך וכך' 145
במוזיק בשונג 1138	844 840
בנוזקי שכנים 1164 453	'עכסי אסורים עליך אם לא תתן לפלוני כך
המניח משא כבד על גבו של סבל 454 453	וכך' 147
חובה על הניזק למנוע את הנזק? 1138	'עכסי אסורים עלי אם אינך נוטל כך וכך' 839
חיוב חצי נזק בשור תם	843 841
החיוב חל רק בגמר הדין 194	ע"י אב, כשהתועלת מהנדר היא לבנו 1014
המוזיק והניזק שותפים בשור המוזיק? 258	התרתו באמירת 'זה כבודי' 849 844–841
1379	התרתו ע"י חכם
מחילה עליו 1379 194	אם אמר 'אם חכם יתיר את נדרי, יחול שוב' 1210
סילוק ממנו 950	1211
שור תם של ראובן שהזיק, וספק איזה	במי שנדר כי קיבל הנאה מחברו 848
משוריו 1349–1347 1239–1237 428 258	במי שנדר על דעת חברו 756
מוזיק ברשות (ראה גם: הרשאה להזיק) 170–168	לפני שחל הנדר 862
870 869 862 741	מי שזכה בממון בגלל הנדר, והותר 985
871	על סמך התפתחות שאחרי הנדר 1394
מוזיק מתוך שמחת פורים – נמחל 1315	'יד' נדר (לשון חלקית) 66 50
מוזיק פחות משווה פרוטה 1153	יכול להפקיע שעבוד 822
מחילה עליו 1303	חזון משעבוד הבעל, שהזיקוהו חכמים 822
על נזק עתידי – אינו קצוב 1052	מחילת בעלות, אם המוחל אסר את הנכס על עצמו
ניזק שהעביר לעניים את זכותו לפיצוי 291	בנדר 1378
ואח"כ מחל על הפיצוי 1008 291	נדר של אישה – הפרתו ע"י הבעל
עדים שחתמו על שטר מחילה שקרי 769	אישה שעוברת על נדר שהפר בעלה בלי
שור שהוכנס לחצר ברשות והזיק לבעל החצר 947	יריעתה 761
תלות החיוב ברצון הניזק 717 8	לפני האירוסין 862
נזקי שכנים (ראה גם: הזיק ראייה)	לפני שחל הנדר 862
אם התחיל בהיתר 875	לפני שנדרה 862 160
בעלי גינות שמחלו על נזקי שובך 1021	פרשנות דברי הנדר שלא כפשוטם 547
הבטחה לא לבנות מול בית של אחר 672	ניטע (ראה: נטיעה)
הבטחה להפסיק זרימת מי גשמים מגגו לגג	ניירות
חברו 777 775	'יד' לניירות (לשון חלקית בקבלתה) 756 66
הבטחה לסתום חלון 776	קבלתה במחשבה 768

מפתח העניינים

- הוצאת זיו מקיר הבית לחצר חברו או לרה"ר 1251
השותק כששכן בונה מול חלונו 998
אם הבונה טוען שהלה מחל לו בפירוש 998
אם יש לו שטר על זכותו בחלון 999 998
השותק מולם 1252 367 129
אם שתק מפני לא ידע את הדין 366
וטוען שלא ידע שחוקת נויקין חלה מיד 1037
חזקה עליהם
אם הנזק מיסב הנאה למזיק 875
אם ספק האם הניזוק מחל 1372
בגדר מחילה? 875
צריכה שלוש שנים וטענה? 875
יש לניזוק זכות בקרקע של המזיק 1331 876
מחילה עליהם 1391 1331 1058
בקניין 1331 1058 875 129
חזרה מהמחילה 1331 875 170
לפני שהגיע הדבר הניזוק 875
עשן וריח בית הכסא 1391
חזקה בהם 1391
מחילה עליהם 1391 876 875 170 129
'נחת רוח עשיתי לבעלי' (טענת אישה נשואה לבטל פעולה שלה)
אם האישה מחלה על זכותה לטעון כך 389
באישה שמחלה לבעלה על 'מתנה לחוד' 388
באישה שמחלה לבעלה על נכסי צאן ברזל 389 388
1341 1095 1094
באישה שמחלה על כתובתה 1135 998 719 388
במחילה על תוספת כתובה 388
במחילה על תנאי כתובה 388
בשעת הנישואין 1328
באישה שמחלה על שעבוד כתובתה בקרקע שמכר בעלה 387
אחרי שסירבה למחול במכירה קודמת 387
באישה שמחלה על שעבוד מכוח כתובתה 669
על שעבודה על קרקע מסוימת 943 641
באישה שמחלה על שעבודה בקרקע של בעלה 1094
באישה שמכרה חוב של בעלה כלפיה, ומחלה לו 389
בבעל שתי נשים, שמחלו לו זו אחר זו 1341
נטיעה
בשדה חברו בלי רשות 1117
השותל עצים ע"מ לקבל חלק ברווחים 1256 882
שהתנה שיפסיד את רווחיו אם יגרום נזק 419
1256 1117 882
נידוי
חייב שנידה עצמו אם לא יפרע עד יום פלוני, ומחל לו הנושה 839
אם מחל אחרי אותו יום 839
אם מחל רק על הנידוי 839
לעובר על תקנת הקהל 852 150
מחילה חד פעמית עליו 852
נישואין (ראה גם: בעל ואישה)
החזרת מתנות שנתן חתן לארוסתו, אם לא נישאו 1371
חובת בעל לשמח את אשתו בימי המשחה 111 110
איסורו לעשות מלאכה 111 110
- אם מחלה לו 111 110
בתולה ושאיה בתולה 111 110
חובת מאורסים להינשא, לדרישת צד אחד 110
מחילה על חובה זו 110
חלים רק אחרי החופה, כשהחתן והכלה אוכלים יחד 229
מצווה להשיא בת בוגרת 1365
הנחה שאחיה מוחל על זכותו לשם כך 1365
על תנאי 707
נכס
חוב נקרא 'נכס'? 752
חוב בעל פה אינו נקרא 'נכס' 517
נכסי מלוג
אם האישה מכרה אותם
ואח"כ מכרה אותם לבעל 1282
והבעל שתק – הוכחה שמחל? 1137 449
אם האישה מכרה אותם ומתה – זכות הבעל להוציאם מהקונה 652
אם הבעל מחל על זכותו 652
הגדרת זכות הבעל בפירותיהם 1243
הסתלקות הבעל מזכותו בהם (ראה: בעל ואישה) זכות האישה למכור אותם
אם מתה בחיי הבעל – תקנת אושא 917
הסתלקות הבעל מזכותו לבטל את המכר 220 216
923 921 222
כשהיא ארוסה 217 216
נכסים שהגיעו אליה לפני הנישואין 921
יש לאישה קניין בהם? 651
אחרי תקנת אושא 652
מחילת האישה עליהם 1283 1282 652 651
אם הלוותה אותם ומחלה והתאלמנה או נתגרשה 299
אם הלוותה אותם ומחלה ומתה בחיי בעלה 1304
נכסי צאן ברזל (ראה גם: נדוניה)
אם האישה מחלה על כתובתה – הם כלולים במחילה? 651
אם האישה מכרה אותם 651
זכות האישה למכור אותם 221
הסתלקות הבעל מזכותו לבטל את המכר 222 221
זכות האישה לקבלם (עם הכתובה), אם הם בעין 651
זכות הבעל להחזיר הוצאותיו עליהם 1371
יורשי הבעל יכולים לאוסרם בהנאה 651
יש לאישה קניין בהם? 1282 651
מחילת האישה עליהם לבעלה 1281 651 650 641
1386 1282
אם בעלה ייחד לה אותם 1282
אם בעלה כתב לה שטר חוב על שוויים 1282
אם מחלה על שטר חוב של נצ"ב, ומת הבעל 890
אם מכרה אותם ואח"כ מחלה 1282 1281 651
1386
טענת 'נחת רוח עשיתי לבעלי' 1094 389 388
1341 1095
כדי שבעלה לא ישא עוד אישה 1282
כשהם בעין 1282 651
קנויים לבעל 1282

מפתח העניינים

הגדרתו, לעומת התנאה על מה שכתוב בתורה 688	נשיא
1300–1294 1215 712–698 696–694 691 690	שמחל על כבודו 116
1324	נתונים (גבעונים)
הפיכת סילוק לתנאי מפני ש"על דעת זה	הטעם שאי אפשר להחיר אותם 298
פעל" 1297 704 703	
מצבים שסילוק אינו מועיל והתנאה מועילה 707	
מקורות שהשתמשו בלשון "סילוק" ו"התנאה"	סודר (ראה: קניין סודר)
לאותו מצב 700–698	סוטה
סילוק – לשון גרועה, התנאה – לשון טובה 706	אזהרת בעל לאישה שלא תסתתר עם פלוני (ראה: קינור)
1300 1299 707	אם היא מסרבת לשתות מי סוטה 835
סילוק בלשון 'על מנת' 709	בעל האומר שאינו רוצה שתשתה מי סוטה 835
הגדרתו, לעומת מחילה 712–665	מחילה על חיובה להישבע את שבועת הסוטה 835
לשון גרועה, לעומת מחילה 691 689 687 677 697 693	
מוסד משפטי נפרד ממחילה? 6	סוכה
מחילה היא הקנאה, וסילוק אינו הקנאה 687 678	בנייתה ברשות הרבים 1021 486
696–694 692 691 689	בארץ ישראל 1314
מחילה מפורשת, וסילוק יכול להיות מכללא 1292	מוחלים לו 1314 1252 813
מחילה – על זכות קיימת, סילוק – מזכות עתידית 698–694 690 689 686 685 677 676 1295	של שותפים
סילוק – מנכס; מחילה – על חוב 688 686–683	כל שותף מוחל לשותפו על חלקו 1261
696–694 689	מקיימים את המצווה בה? 1261
סילוק מתייחס לאדם ומחילה מתייחסת לחיוב 682	סידור לבעל חוב
697 696 694 691 689 688 685 683	מחילה על זכות הסידור 104
פרשנים שאינם מברילים בין מחילה לסילוק 1292 680 676–672	סיטומתא
הסתלקות מירושה בחיי המוריש בתורת התנאה 701	בהקנת זכות לגבות מס 945
חזרה ממנו 683	במנהג לקנות בכסף 414
כלפי צד ג', שהזכות תעבור אליו 949 235	לעניין מחילת חוב בשטר 264
לעומת תנאי 1049 669 220	לעניין מחילת חוב עם משכון 965
תנאי מועיל יותר מסילוק 1049	מתן תוקף למחילה מכוח מנהג 272
מבעלות 1382 951 701 690 689 677 667 666	קניין גמור ולא רק התחייבות 945
אם עשה קניין חזקה 1382	רק במנהג שכ"ח 965
אם קניין הפירות שייך לאחֵר 1240	סילוק
בגדר הפקר 1247 579	אחרי המעשה שיצר את הזכות 950 906
בלשון 'אין לי עסק בו' 1241 578	איזכורים שלו באחרונים 672–670
בלשון ברורה 579	איזכורים שלו בראשונים 670–667
בלשון 'דין ודברים אין לי על הנכס' (ראה: 'דין ודברים וכו')	איזכורים שלו בתלמוד 668–666
בלשון חיוב 1383	אינו צריך כוונה 1376
בלשון 'ידי מסולקות ממנו' 1241 578	אם אין אדם אחר שיזכה עקב הסילוק 693
בקניין 694 672 666	בגדר הפקר 693–689 682–680 670 648 579
בקניין אחרי הסילוק 913	697–695 1293 1283 1272 1247
בשבועה 1382	בקרקע 1385
כדי להיות כשר להעיד על נכס 684 668	לשון הסילוק 579
מועיל בתור יאוש 1243	בטעות 1294 690
מדבר שאין בו ממש 672 671	דין מה שצמח מהנכס עד גילוי הטעות 322
מדבר שאינו ברשותו 1240 1234 680	בלב 1327 763 692
מדבר שיש לו קצת זכיה בו 1234	בעל בהמה המסתלק מעובר שיוולד לה 1103
מדבר שלא בא לעולם 1049 1048	גדרו
מותנה 1103	א–רצון לזכות או חלות 926
מוזכות אישית 672–670	בגדר הקנאה 679
מוזכות דאורייתא 701 696 677 246–244 237 221	בגדר שיוור 695 688 680 679
1296 1292 1002 937 923 906 887 708 702	ביטול זכיה או מניעת זכיה 884
בדרך תנאי 953 952 245	בעל הזכות מסלק את עצמו ממנה 242
בלשון גרועה 954	הפקדה 243
	התנאה על מה שכתוב בתורה 954 245 242
	מחילה בלשון גרועה 244
	מחילת זכות קניינית 212
	תנאי שהוא שיוור 242

מפתח העניינים

שיטה שמחילה פועלת כסילוק (ראה: מהות המחילה)	זכות מכוח הסכם
שייך רק בזכות הנובעת מ"שם" מסוים ולא מסיבה	693 952 222
ממונית 1294	מזכות דרבנן 950 949 244
שלא בנוכחות החייב 1092 1093	763 245 244
שפועל כהקנת זכות לאחר 1291 674 672 235	מזכות לאוויר מעל קרקע מסוימת (ראה: אוויר)
1292	מזכות עתידית 223 220 219 217 212 189 188
ספינה	682 678-675 669 282 246-240 237 236
פשרה בין ספינות על קדימה במעבר 1408	889 887 877 859 706 705 693-691 688-685
ספק	938 936 932 926 919 917 908 895 891
אין מתחשבים בחזקה כשיש ספק בדין 1371	1299 1294-1292 1242 1215 1177 955-943
'איני יודע אם נתחייבתי' 902	1388 1333 1324 1322
חייב לצאת ידי שמים 902	אם אין לו שום שייכות בה 954
תפיסה מועילה 903	אם השטר ביד הנושה 985 282
'איני יודע אם פרעתיך' (ראה: 'איני יודע...')	אם חזר בו לפני יצירת הזכות 704
אם יש ספק בדין, האם הפרעון נחשב פרעון 408	אם חיוב אחר מוזכר באותו שטר 877
בפרעון 85	אם כבר חלה סיבתו 1293
בקיום מצווה 1360	באותו רגע שהוא זוכה בה 230
ספק אומדנא – אין מתחשבים בו 1198 521	בלשון 'דין ודברים אין לי' 953 912 243 242
ספק ספיקא	בלשון הקנאה, אם עשו קניין 949 948
הוצאת מומן ע"פ ספק ספיקא 1347	בלשון טובה 912
נגד חזקה 1347	בסילוק מכללא ע"פ אומדנא 1332
קניין על כך שבכך ספק בשטר תהיה יד התובע על	בתנאי גמור 912 911
העליונה 1106	דאורייתא 1300 1295 704 680
ספק מחילה 1349-1347 1104 870	זכות קניינית עתידית 691 690 685
אם המחילה נעשתה יחד עם החיוב 1372	חזרה ממנו 920 884 883 189 188
אם הנמחל לא היה צריך לדעת 1371	מרווחים שיצמחו בעתיד מנכס שלו 949
אם התובע והנתבע מסופקים 1371	סילוק שייך רק בה 243 242 240
אם התובע טוען ברי והנתבע מסופק 1371	ספק בו 1370
אנס נערה וספק אם היה סופה ברצון ומחלה 1370	ע"י מי שאין לו שום קשר אליה 911
בגדר 'איני יודע אם פרעתיך' 1370	פועל כתנאי בשעת חלות הזכות 703
בכתובה 1315	שבהא לו ע"י מעשיו 950 949 944 223
יש בו ספק איסור גזל אם החייב לא יפרע 1315	שיש לו כבר שייכות בה 1293 950 944 933 241
לגבי מחילה מכללא 1198 521	1333
ספק בדין 1371	מזכות קניינית הפחותה מבעלות 694 685
בספק שהתלמוד מסיים ב'תיקו' 1371	מזכות שקימת בהווה 690 648
ספק בהיקף המחילה – מפרשים אותה בצמצום? 98	מזכות שקימת בהווה 1001 677 676
1193 1192 749 723 674 522 521 512	בקניין 677
1372 1315 1200-1198	מחויב שהיה ספק אם הוא נוצר 345
אם בשטר המחילה נכתבו סכומים סותרים 1200	מחילת שעבוד הגוף היא סילוק 783
אם המוחל מוחזק 1199	מירושה בחיי המוריש (ראה גם: ירושה) 698-696
אם הנתבע טען ברי 1198	מנכס עתידי, באמירה שהסילוק יחול כשיבוא
אם יש שטר על החיוב 1199	לעולם 878
אם מחל אחד מתוך כמה חובות 1200 522	מנכס שנמצא ברשותו 763
בהסתלקות בעל מנכסי אשתו 1372 1199	מציאות או חלות 763 188 187
במחילה עבור תמורה 1200	מקרקע, בלשון 'אין לי עסק בך' 613
במחילה על זכות מכוח תקנת חכמים 1200 1199	משעבוד נכס של החייב מכוח חוב 1272 670 668
ספק האם המחילה היתה מותנית 1344	נגד רצון הנתבע 691
ספק האם המחילה קדמה לחיוב או להיפך 1369	ספק סילוק 1196
1370	לפני יצירת החיוב 1370
ספק האם המחילה תקפה 825 771 85	ע"י קטן 693
ויש שטר מחילה 70	צריך קניין? 695 694 674 671
ספק האם חיוב מסוים נמחל 1198-1195 521-518	שאינו קצוב 1338 1050-1047 783 689 688
אם גם החיוב מסופק 520	שחב לאחרים 692 691 294
אם המחילה נעשתה יחד עם החיוב 520	בסילוק מזכות עתידית 692
אם השטר ביד הנושה 521	בסילוק מזכות קניינית הפחותה מבעלות 692
אם התובע מסופק 1198 519	שטר סילוק 669 668
אם יש שטר על המחילה 518	נוסחו – סילוק מזכות קניינית 684

מפתח העניינים

בשטר 1221	אם עשו קניין 1198
לעניין מעשי ידיו 1269 1268 635	אם שני עדים אומרים שמחל ושניים אומרים שלא מחל 521
מי שנחשב עבד לפי דינא דמלכותא מפני שלא שילם מס 1268	במחילה ורדיאה, שיש ספק בטענה לבטלה 519
עבד שגופו קנוי לפי דינא דמלכותא 635	520
מחילת נושה לעבד של אחר 1185	במחילת חיוב לצאת ידי שמים 1196
מלך שגזר שמי שאינו משלם מס הוא עבד 1268	במחילה כתובה 519 518
מתנה לעבד 722	במחילת קהל ליחיד על מס עתידי 1196
מתנה מהאדון לעבד 635	במחלוקת בין לשונות בתלמוד 1195
מתנה לעבד ע"מ שאין לאדון רשות בה 679	בספק בדין 1197 519
שירי במתנה 1296	בספק בלשון הנושה 521
נחשב מוחזק בעצמו 595 594	החיוב תקף 1151
עבד שמוחל על גופו – פגיעה באדון 1000	ספק אם המחילה קדמה לשטר החוב 521
קנוי רק למעשי ידיו? 1269	ספק האם יש אומדנא שמחל 760
קניין 'מדון עבד כנעני' 1014	ספק האם מחל בלב שלם 262
שאדונו עשאו אפותיקי, ושיחררו – חובת הנושה לשחררו 305	ספק מתי אמורה המחילה לחול 1199
שאמר לאדון 'סמא עיני ע"מ שלא אשתחרר' 1331	מעשיו או לאחר זמן 1104 401
שהופקר 37 10	ספק סילוק 1196
זוכה בעצמו 9 1269 722	לפני יצירת החיוב 1370
צריך שטר שחרור כדי להחזירו בישראלית 1266	ספק ספיקא במחילה 1344
שחרור	ספר
בגדר הסתלקות האדון 1269 948	מחבר המתיר לאחרים לומר דברים מהספר בשם עצמם 761
בלשון 'אין לי עסק בך' 1242 1241	ספר תורה
בלשון מחילה 5	מחילה על החיוב לשלם על הזכות להחזיקו 501
בעל פה 5 1242	502
הוא מחילה 613	קניית הזכות להוליק ספר תורה 806
זיכוי שחרור ע"י אחר 769	שנגנב (ראה: גול)
כשהוא עובר 948	
מתוך כעס 1087	עבד כנעני
ע"י מי שעתיד לקנותו 1076	אינו מוחל על פחות משווה פרוטה 1153
ע"י שאדם זה נותן כסף לאדון 1189 1188	אם האדון אמר 'אין לי עסק בך' 1321 670
שחרורו נגד רצונו 1383	אם האדון אמר 'אני מסתלק' 1321
בנתינתו לעצמו בלשון מתנה 1383	אם האדון נהג בו כבן חורין – חיוב לכתוב לו שטר שחרור 1267
שטר שחרור שלו 5	גוי שקנה גוי אחר כעבד בכיבוש מלחמה 634
בלשון 'אין לי עסק בך' 1269 613	בקניין בלי כיבוש מלחמה 1268 635
בלשון מחילה 1185 634 613	האומר 'לכשאקחך הרי עצמך קנוי לך' 911
בנוסח 'עצמך ונכסי קנויים לך' 538	האיסור לשחררו, במשחרר כדי להשיא לו בת בוגרת 1365
של שותפים, שאחד מהם שיחרר את חלקו 1017	החובל בעבד שלו אינו לוקה 736 730
שלא עבר מילה וטבילה – גופו קנוי? 1268 635	הסתלקות האדון ממנו 670
עבד עברי	יאוש בו 1076 359
אי אפשר למוכרו 14	מחילת אדון לעבדו 1368 1017
מכירתו לעצמו 14	על חוב שלו כלפיו 1185
אינו נקנה בקניין חצר 595	על חיובו לעבדו 611
בזמן שאין יובל נוהג 1267 634	על מעשי ידיו 1384 1186 1185 36
גופו קנוי לאדון? 36 584 585 605 632 738	מחילת האדון על קניינו בו 613 611 39 38 10
739 748 786 821 957 958 963 976 1253 1258	634–635 722 1186 1185 735 1269 1268
1265 1266 1384	אין לו יד לקנות את עצמו 1269 635 37 36
אינו בעליו 605	אם לא עבר מילה וטבילה 1384 1269 1268 635
באדון שהוא גוי 1268 1267 1265 962 634	באדון שהוא גוי 1268 634
בזמן שאין יובל נוהג 634	בגדר הקנאת גופו לעצמו 37 36
בעבד שמכר את עצמו 1268 1267 1265 633	בגוי שמכר את עצמו 634
ישראל שקנוי בדינא דמלכותא 634	בלשון גרוע 1221
קנוי למלאכתו, כמו דקל לפירותיו 1385 632	בעבד שגוי מכר אותו לישראל 635
קניין איסורי 958 606	
קניין איסורי, מצד היתרו בשפחה כנענית 594	
1266 1253 633 605	

מפתח העניינים

1254 595	שחרורו בנתינתו לעצמו במתנה	739	שחרורו בקניין חליפין
	שטר שחרור שלו		
1265 1264 1254	בלשון מחילה	1266 1265	רק זכות שימוש
1254	בנוסח "אני מוחל על הגרעון"	1185	הפקרתו ע"י האדון
1254	בנוסח "הרי אתה לעצמך"	786 88	השוואת פועל לעבר עברי
	הוא בגדר מחילה		חובת הענקה בעת שחרורו
	שלא נכתב לשמו	789	אין יורדים לנכסי האדון על כך
789	שמחל על האיטור להעבירו בעבודה בזויה	734	אם היה יכול לצאת בגרעון כסף והאדון מחל
789	שמחל על האיטור למכור אותו בצורה בזויה	734	אם יצא בגרעון כסף
828	שמחל על זכותו למזונות	789	מחילה על זכות הענקה
789 132	שמחל על זכותו לרמת חיים כשל האדון	114	כהן שמכר את עצמו כעבד
828		632	כמשכון ביד האדון על חיובו כלפיו
828	בשעת קניית העבד		מותר בשפחה כנענית
	עבודה זרה	1268	בארון שהוא גוי
731	הנהגה ממה שע"ז מוחלת לו	1267 633	בעבד שמכר את עצמו
1414	'עביד איניש דינא לנפשיה'	1267	האדון יכול לכפותו לשאת שפחה
1152	בתביעת דבר בעין	1266	חלק מחובתו לאדון, להוליד ולדות
889	בתביעת קנס	789	מותר להימכר כע"ע רק אם אין לו מה לאכול
1414	תפיסה מחייב שעשה הסדר חובות	786	מחילת האדון על חיובו לעבוד
	עבירה (ראה: איטור)	787	בכתב, בלשון גרועה או טובה
	עגונה	960-956 256	מחילת האדון על קניינו הממוני בו
1022	אם הבעל היה בבית בווער, ונמצאה בו כף יד	1258 976 966 963	בארון שהוא גוי
609	עגלה ערופה	963 962	בקניין
	שתי ערים שאחת מהן חייבת בעגלה וספק איוו	956	ע"י מחילת גרעון כסף
	'עד'	958	מחילת האדון עליו
513	בלשון בני אדם 'ולא עד בכלל'	595 594 585 584 277 115	605 632-634 738 739 821 1017 1253
	עדות, עדים		
770	האיטור להסתיר עדות	1384 1271 1268-1264	אם שטר הקניין ביד האדון
106	החובה להעיד לטובת חברו	996	בארון שהוא גוי
106	אם בעל הדין אינו מבקש שיעיד	1268 1267 634	בזמן שאין יובל נוהג
106	מחילה על חובה זו	634	בלשון גרועה
106	החובה לעמוד בשעת העדות	1221	בלשון טובה
106	מחילה על חובה זו	1266	בעבד שמכר את עצמו
	המתיר לאתר להביא נגדו עדי שקר בבית משפט	1267 633	בעבד שנמכר ע"י ב"ד
	172 171	747	בשטר
1194 754 72	כיוון שהגיד אינו חוזר ומגיד	1221	זו מחילת בעלות
754	בדבר שאינו סותר את העדות הקודמת	1226 605	ישראל שקניו בדינא דמלכותא
	לעניין טענת 'משטה אני' (ראה: משטה)	634	לעניין מעשי ידיו
747 49	מחילה בפני עדים פסולים	1267-1265 1253	נגד רצונו
939 747 746 387 263 49	מחילה שלא בפני עדים	1189	על מעשי ידיו
	1201 1085	1384 1266 958 633 606	על קניינו בו
340	מי שפסל כל עד שיעיד לטובתו	1187 1185	על שעבודו
	פסילת עדי מודעא	195	עם קניין
668	סילוק מבעלות כדי להיות כשר להעיד על נכס	1268 1223 1221 557	פטר מלעבוד עד שיחזור בו האדון
	1235 1187	626	תקפותה לגבי הצד הממוני שלו
	צירוף עד המעיד שמחל בניסן עם עד המעיד שמחל	632	משתחרר בגרעון כסף
	באלול	787	אם מחל על זכות זו
757	שטר שיש בו לשון מחילה רק בדברי העדים	789	נחשב מוחזק בעצמו?
812	תלמיד חכם המעיד בפני דיין שקטן ממנו	595 594	שארדונו הוא גוי
380	תלמיד חכם מעיד בישיבה	1268 1267 1265 634	אסור לו להפקיע את עצמו ממנו
812	אם הוא מעיד בעמידה	1384	שקנאו בכיבוש מלחמה
	'עדיו בחתומיו זכין לו'	1268 1267	שחרורו בדיבור
	בעדים גויים	748	באמירת 'לך'
1108 774 770 75	בשטר מחילה	757	בלשון מחילה
	על כתובה	14 5	בתורת מתנה
774	רק בסוף היום שחתמו בו	748	

מפתח העניינים

מצד שזו זכות עתידית 898 899	עדים זוממים
מתן רשות לבעל לנסוע למקום רחוק 1330	אם מי שיצו לחייב, מחל להם 1302
עקב פיתוי הבעל 823	על חיוב ממון – אינם לוקים 25
שלא בפני הבעל 1091 1092	אם הנידון מחל על הממון 25
פטור אם מצא מום באישה 132	שהנידון הודה להם 749
פטור ממנה לצורך לימוד תורה 1092	עובר
עושה	המוחל על עובר של בהמתו 240
יש להציל 'עושה מיד עושה' 1405 1413	הקנאה לעובר 503
עיונות (ראה גם: ירושה)	יכול לרשת? 503
אם אח אחד השיב את העיונות – זכות האחים	מחילה לעובר 503
בשבח 484 485 589 1025 1251 1314	עוברת על דת
אם הודיע מראש שהוא רוצה את כל השבח 485	אישה שעוברת על שבועתה 809
1167	מפסידה כתובתה אם הבעל התרה בה 807
אם התברר שיש אח שלא ידע עליו 1025	אם מחל על ההתראה 1095 807
זכות אחים קטנים 589 1177 1178 1314 1367	עולא בר קושב
חוסר הקפדה 1177	נמסר לגוים לבקשתם 827
בחלוקתו בגורל – זכית האחד בחלקו מקנה לאחיו	עולם הבא
חלק אחר 905	'אם אעשה כך וכך לא יהיה לי חלק לעוה"ב' 809
חלוקתו בהתחשב בדברים שכל אחד לקח ממנו	חוטא שאין לו חלק לעוה"ב 808
לצרכו 482	אם הוא מוחל על מה שיקבל אם יעשה
אם האחים הקטנים קנו יותר אוכל, והגדולים קנו	תשובה 808
יותר בגדים 483 498 1167	יכול לחזור בתשובה 808 809
אם נשארו שותפים כמה דורות 1166	מחילה על חלק בעולם הבא 808 809
בגדי חול ושבת שקנו לילדיהם 482 483 1165	עולת ראייה
1166	החיוב יוצר שעבוד נכסים 793
בגדים שקנה האח הגדול 483 1166 1167 1364	עומר - קרבן העומר
בגדים שקנו ובלו 482	צריך להיות קרבן ציבור 36
בגדים שקנו ועדיין טובים 482	שומרי השעורים לקרבן העומר בשביעית 35 36
מה שאכל כל אחד 483 1166	חייבים ליטול שכו? 36
מתנה שאחד מהם נתן לזר, והאחרים ראו	עונה (חובת הבעל)
ושחקו 483 1166	אישה שביקשה שלא ישמש ונשבע על כך 1330
עיסקא (ראה גם: היתר עיסקא; הלואה)	המקדש אישה על מנת שיהיה פטור מעונה 127
חלוקתו – אם המתעסק שיקר לגבי ערך	128 708 822–824 879 914 1296
הנכסים 1026 1035 1040	באונס שנושא את אנוסתו 823
חלוקתו – המתעסק נוטל חצי הרווח או שליש	בקטנה 824
ההפסד 439	יחד עם פטור משאר וכסות 823
צירוף שנה של הפסד עם של שנה של רווח 439	'על מנת שלא יהיה עלי דין עונה' 822
חובה לתת למתעסק שכר טרחה 801	'על מנת שעונתה תהיה כעונת הספנים' 822
אם אמר "הריני כאילו קיבלתי" 801	'על מנת שתמחלי לי' 822 823 914
אם חילק את הסחורה בלי מתן שכר 1127	מחילת האישה עליה 127–129 788 821–825
אם מחל על השכר 801	אם הבעל אסר על עצמו בנדר את תשמישה 824
מחילה על הרווחים 1101	אם הבעל כבר קיים פרייה ורבייה 821
אם השטר ביד המוחל 278	אם הבעל רוצה לגרשה 824
מחילה עליה 1233 1234	אם חזרה בה מהמחילה 128 130 170 821 822
מלווה האומר שההלואה תהפוך לעיסקא 414 415	1330 1092 874 827
1331 1309 1134 1097 1024 873 861	אם עשו קניין 128 129 899
אם התנה שהלווה יהיה פטור מאחריות	בדרך 'הריני כאילו קיבלתי' 822
לחצייה 1309	בהתחייבות 899
אם עשו קניין 1309	ביוזמת הבעל 823
אם קנה הלווה סחורה לצורך העיסקא 415	בקטנה 824
זו מחילה על אחריות הלווה לחצייה 415	כדי שבעלה ילך ללמוד תורה 823 1091 1092
עיקול	כדי שיוכל לצאת לחו"ל לפרנסה 823
מחילת חוב אם הוטל עיקול על נכס של	כשהיא ארוסה 879
החייב 1276	לפני הנישואין 874
ערכאות שהטילו עיקול ('טאבילא') על נכס של	לפני הקידושין 823
החייב 985	לפני הקידושין, ושחקא כשקידשה 899
מחילה על החוב במצב זה 985	מחילה לזמן קצוב 128 822–824

מפתח העניינים

- עירוב חצרות
 ביטול רשות ע"י מי שלא עירב 673 667
 עישור נכסים
 בת שקיבלה פחות מזה – מחילה מכללא על
 השאר 1175 1124 461
 אם היא ממשכה לקבל מזונות אחרי
 נישואה 462 461
 בקטנה 1175
 בקטנה בגיל הפעוטות 495
 זכות הבת בעיזבון האב 753
 חיוב ממוני שאינו זכות קניינית 1289
 מחילה מכללא עליו באי-תביעה 1003 461
 1357 1148–1146
 אם אביה ציווה לתת לה 1147
 אם נישאה כשהיתה קטנה, וגדלה 1147
 כשהיא נשואה – פגיעתה בבעלה 1003
 מחילה מכללא עליו, אם מת הבן וירשה חצי
 הנכסים 1198 1168 487
 מחילה עליו 1183 318
 ע"י צעירה לפני גיל עשרים 1368 1181 500
 מחילת בעלה עליו 1003
 עני (ראה גם: צדקה)
 אומדנא שאדם מוחל לטובת קרוביו העניים 486
 1168 1167
 ניזק שהעביר לעניים את זכותו לפיצוי 291
 ואח"כ מחל על הפיצוי 1008 291
- ערב**
 אחר מתן מעות, אם החזיר הנושה את השטר לחייב
 על פיו 1131
 אם היו כמה ערבים, והנושה מחל לאחד מהם 531
 אם הנושה פטר את החייב משבועתו לפרוע – הערב
 פטור? 847
 חיוב 'מדין ערב'
 באומר 'זרוק מנה לים' 1342 1099 740
 בנושה האומר 'זרוק לי חובי והיפטר' 1099 740
 חיוב, אם ספק האם פרע החייב העיקרי 1193
 חייב שמחל לו על התחייבותו לערוב בשבילו 904
 מועד תחילת חיובו 904 209
 חיובו חל למפרע כשהלווה אינו משלם 209
 נושה שלקח ערבים נוספים – מחילה לראשון? 435
 441
 ערב הנושא ונותן ביד' שמחל לחייב 1262 1001
 ערבות במצוות – כערבים קבלנים 1212
 ערבות שאינה קצובה 1053
 שמחל לו הנושה על ערבותו 1273 209 101
 שמחל לחייב על חובתו לשפותו אם יפרע
 בשבילו 904
ערכאות של נכרים
 אין אדם משטה בפני ערכאות הנכרים 277
 בעלי דין שהסכימו לדון בפניהם 172
 דבר שהם מחייבים עליו, ולפי התורה פטור 1301
 המסתלק בפניהם מנכסי אשתו לפני האירוסין 910
 העושה פעולה בפניהם מתכוון שיחול כדניהם 910
 חשש שהם משקרים 774 773 74
 כתיבת נכס ע"ש פלוני שם אינה קניין 938
 מודעא בהן 1398
 מחילה על שטר חוב שלהם 999
- מי שתבע בערכאות והפסיד ואח"כ תבע בב"ד 430
 שהטילו עיקול (ראה: עיקול)
 שטר מחילה שנעשה שם 774 772 273 74 73
 1086
 אם המוחל טען 'משטה הייתי' 1086
 אם הנושה מודה שמחל בלב שלם 773
 אם העדים הם ישראל 74
 אם השלטון מקפיד ששטרות יכתבו רק שם 772
 773
 אם התכוונו שהמחילה תחול ע"י השטר 772 74
 773
 אם שטר החוב ביד הנושה 773 273
 בבית משפט חילוני במדינת ישראל 773
 במחילה מותנית 772
 במחילת פיקדון 773
 מנהג להכשירו 772
 על שטר חוב שנעשה שם 772
 עכרו כראיה 74
 פשרה עם מחילה 773
 שטר שלהן
 שטר מכר 74
 שטר מתנה 772 74 73
 תוקפו דקלרטיבי בלבד 273
ערער
 מי שלא עירער על 'חשבון' תוך הזמן שניתן
 לו 1139
עשיו
 הסתלק מירושת ארץ ישראל 909
 תוקפה של מכירת הבכורה ליעקב 949 941 940
 1382
 עשיית דין עצמית (ראה: 'עביד איניש דינא לנפשיה')
- פאה** (ראה גם: לקט, שכחה ופאה)
 בעצים שמסוכן לטפס עליהם – בעל השדה
 מחלק 132
 אם הסכימו העניים ליטול בעצמם 132
 עניים לוקחים בלי שבעל השדה מחלק להם 106
 אם הסכימו שיחלק להם 107 106
פגם משפחה
 בכך שאחד מהמשפחה נחבל 827
 בכך שאחת מהמשפחה התפתחה 827
פדיון הבן (ראה גם: מתנות כהונה)
 בחפץ ששווה בעיני הכהן 5 סלעים 817 815
 אם אינו שווה 5 סלעים לאף אחד 820
 לכהן תלמיד חכם ולכהן אחר 817
 בכסף שגזל ואח"כ מחל לו הנגזל 1237
 בקרקע או בשטר 814
 החזרת הכסף לאב 814
 החיוב יוצר שעבוד נכסים 793
 זכות הכהן לגבות מקרקע שמכר האב 820
 במכירי כהונה 820
 לכתחילה יתן הישראל הכל לכהן אחד 124
 מחילת כהן עליו 124–126 813 814 816 817 820
 1351
 אם הישראל כבר נתן חלק לכהן זה 816 815 124
 באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 817
 ב'מכירי כהונה' 820

מפתח העניינים

- מצוות נתינה 817
 עושה חלות או רק פריעת חוב 820
 ע"י שליח 1351
פדין שבויים
 חובת הפדוי לשפות את הפודה 1150
 אב שפדה את בנו – אינו במתנה לבן 615
 אם הפודה לא חקעו כי חשב שהיה חייב לפדותו 615
- פועל**
 גפוי קנוי למעביד? 87 88 91 786–788 790
 נחשב קנוי למעביד לזמן 644
 דומה לעבד עברי 88 786
 הימנעות מפיטורי פועל שפעל שלא כדין 1118
 המעביד חייב בשכרו גם בלי קניין 407
 התנאה עמו שיקבל מאכלים פחותים 825
 זכותו לאכול מהפירות שהוא עובד בהם 130
 הסכם להוסיף בשכרו אם לא יאכל 903
 מחילה על זכות בניו העובדים אתו 1013 389
 מחילה על זכותו 130 208 825 903 1046
 מחילת בנו או עבדו העובדים אתו על זכותם 389 390
 מחילת קטן עליה 1174 1175 1179
 זכותו להישבע וליטול את שכרו, מול טענת המעביד שפרע 299
 מחילה על זכות זו, כדי למנוע גלגול שבועה 299
 זכותו לחזור בו באמצע הזמן מלעבוד 87–89 206
 644 788 902
 אם כבר קיבל את שכרו 787
 אם עשה קניין על התחייבותו לעבוד 787 788
 בדבר האבד 87 88
 בעבודה בחינם 206
 בקבלן 206
 מחילה על זכות החזרה 89 788
 זכותו לפנסיה
 מועד תחילת הזכות 902
 מחילת הפועל עליה מראש 206 902
 'ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף' 206–208
 מחילה מכללא על זכויותיו 89 90 1302
 אם שתק על אי-קבלת שכרו 1118
 מי שנתן שירות בלי לדרוש שכר
 הוכחה שמחל? 440 1137 1310
 ואח"כ תובע שכר 615
 ומת הלה – זכותו לשכר מהיורשים על שירותו אחרי מותו 415
 זכאי לשכר 205 415 901
 מתוך טעות 1068
 מי שעושה מעשה לבקשת זולתו שהתחייב לו בתמורה 215 216 914
 התחייבות בדבר שלא בא לעולם 216
 מעביד הטוען שהפועל מחל על זכותו לעבוד 1201
 על שכרו 1203
 קבלן שעשה עבודה טובה יותר משהוסכם 440
 רשאי להפריש תרומות ומעשרות ממאכלו ולהשלים 485 486
 שבטל מלמלאכתו, והמעביד שתק ולא סילק אותו 1139
- שהבטיח להפסיק את עבודתו לאחר זמן 775
 שהורה שלא עשה את מלאכתו כראוי
 אם כבר קיבל את שכרו 1310 1311
 אם תפס את שכרו 1311
 מחילה מכללא על שכרו 1310 1311
 מפסיד את שכרו מטעם הודאת בעל דין 1310 1311
 שהסכים שהמסכורת לא תעלה על סכום מסוים 901
 שהסכים שחנווני יפרע לו – מחל למעביד? 60 435
 739 1352 1391
 אם אח"כ סירב החנווני לשלם לו 1058 1391
 אם עשו קניין 60
 מחילה מותנית על שכרו 1105 1110
 מחילה על 'בל תלין' 1104
 שחלה, וכשהבריא קיבל אותו המעביד – הוכחה שמחל על זמן המחלה? 444
 של הקהילה – מחילה על חיובו במס, כחלק משכרו 95
 שליח לשכור פועלים – חובת המעביד לשלם להם 1371
 שמחל לו המעביד על חיובו לעבוד 87 88 91 115
 786 787 790 791
 אחרי שנתן לו את כל שכרו 88 787
 אם עשה קניין על התחייבותו לעבוד 787
 אם קבעו זמן לעבודה 787
 בדבר האבד 88 787
 בכך ששתק כשהחזיר לו הפועל את דמי הקדימה 1311
 בכתב 786 787
 במלמד (ראה: מלמד)
 בקניין 787
 שמחל על זכויות
 אם לפי חוק המדינה אין תוקף למחילתו 90
 בחוזה לזמן קצוב, והמשיך לעבוד אח"כ 1130
 על זכותו לפנסיה 1060
 על פיצויי פיטורין (ראה: פיצויי פיטורין)
 שמחל על חיוב המעביד להעסיק אותו 57 88 208
 787
 שמחל על חיוב המעביד לתת את שכרו בזמנו 89
 130 788 789
 בדרך של התנאה מראש 89 788 789
 במחילה מכללא 89
 שמחל על שכר עבודה עתידי 205–207 775 901 902
 אם מת המעביד והמשיך לעבוד ליורשים 207
 באמצע עבודתו 207 208 903
 במסגרת חוזה העבודה 902
 חזרתו מהמחילה 206 207
 מחילה שמתנית באבדן שטר 207
 שמחל על שכרו 789
 אם הוא מחזיק בחפץ של המעביד 254
 שהוא אמור לגבות מנכס של המעביד
 שבירו 1220
 שמחל על שכרו אם יאבד שטר שנתן לו המעביד 406 1112
 זו אסמכתא 1112
 שנשבע לעבוד – מחילת השבועה 844
 אם נשבע לעבוד במשך זמן קצוב 838 844

מפתח העניינים

- שעשה במלאכתו טעות שרגילים לעשות 488
 שקיבל שטר, וטוען שהמעביד מחל לו על חובתו
 לעבוד 1205 1201
 שקצבו לו שטר באמצע עבודתו רק על העתיד –
 הוכחה שמחל על העבר 1137 450
 שתבע שטר להבא – מוחל מכללא על העבר? 1354
 רב שתבע שטר להבא 1354
 תוקף של תנאי עמו 835
 תחילת המלאכה היא קניין 406
פורים (ראה גם: משלוח מנות; מתנות לאביונים)
 המזיק מתוך שמחת פורים – נמחל 1315
פורמליום
 הקפדה על לשון סילוק או מחילה 679 677
 נטיית המשפט העברי לפורמליום בשיעורים 547
פחות משווה פרוטה
 אין בעלות עליו? 1360 1160
 בגוי 1360
 אינו נחשב ממון 1153 730–728 472
באבירה (ראה: השבת אבירה)
 בגזל (ראה: גזל)
 בית דין אינו דן בו 1154 729 573 471 26
 אם התובע הכריז שאינו מוחל 1359 1358 1152
 אם תבע פרוטה, והתברר שהחוב הוא
 פחות 1358 1153 1152
 בביד של בבני נוח 1359
 בתביעה משניים שגנבו פרוטה 472
 בתביעה משניים שהזיקו פרוטה 1153
 בתביעה משניים שלוו פרוטה 472
 בתביעה על דבר בעין 1153 1152
 בתביעת פרוטה, ותביעה שכנגד פחות משו"פ 471
 1313 1155 472
 הנחה שהתובע מוחל 1152 471
 כי אינו נחשב ממון 1362 1156 1153 472
 כי גנאי הוא להטריחו בכך 1359
 צירופו לתביעת שווה פרוטה 472
 שותפים שתובעים פרוטה יחד 1152
 שתי תביעות של חצי פרוטה 1153
ריבית (ראה: ריבית)
 גוי אינו מוחל עליו (ראה: גוי)
 הנחה שמוחלים עליו 1161–1152 477–471
 בגדר הפקעה 41
 בהלוואה 1152
 בהקדש 813
 בחבלה 26
 במצה של טבל 813
בפיקדון 1152
 בתרומה 814
 לא מחילה גמורה, אלא מתן רשות שימוש 1359
 מי שאומר שפשו"פ חשוב לו 1361
 שיעור פרוטה נאמר רק בענייני ממון 1359
פטור
 מחילה בלשון 'פטרתי' 55
פיצוי פיטורין
 מחילה עליהם 90 89
 אם חוק המדינה פוסל מחילה זו 90
 על פיצויים עתידיים 902 901 206
 מנהג לשלם אותם 90
- פיקדון (ראה גם: שומר)
 הקאנוא לפקד 742 721 649
 בלי קניין 1263 1255 630 620
 במתנה 272
 בקניין חצר 1382 1220 1121 630
 הברל בין נפקד סתם לבין שומר 620
 כסף מופקד (ראה: כסף)
 מחילה עליו לפקד 613 565 551 546 545 272 37
 1220–1218 1216 758 751 619 617 616 614
 1263–1261 1258 1231
 אחרי שמכר את הפיקדון לצד ג' 1257
 אחרי שמכר את שטר הפיקדון לצד ג' 614
 אם אבד לפני שחזר בו המפקיד 626
 אם אחר כך נטל אותו הנפקד לעצמו 1231
 אם היה חייב למחול 621 620
 אם מכר אותו לפקד בלשון מחילה 620
 בקניין 773 558 553
 הברל בין שומר לפקד שאינו חייב כשומר 620
 1264 630 628
 מועילה כמתן רשות שימוש בנסכ לפקד 628 625
 מחילה עליו לצד ג' 747
 מקום הפיקדון מושאל למפקיד 1121 649 104
 מחילת המפקיד על זכות השאילה 649 104
 נחשב בבעלות השומר 1263 620 619
 שניים שהפקידו כלי קטן וכלי גדול, וכל אחד טוען
 שהפקיד את הגדול 1121 428
פפוס ולולייאנוס
מסירות הנפש שלהם 827
פרוובול
 אם אין ללווה קרקע אין כותבים פרוובול
 אם הלווה רוצה שלא יזכו לו קרקע 1333
 אם יש קרקע לחייבים ללווה, והוא מוחל
 להם 1369
 טעם שלא ננקטו דרכים אחרות למנוע שיטת
 חוב 1191
 נושה האומר שלא כתב פרוובול – מחילה בלשון
 הודאה 749
 נושה שלא כתב פרוובול מוחל על זכות
 הגבייה 1134
פרוטה (ראה: פחות משווה פרוטה)
פרנסה (ראה: עישור נכסים)
פרעון (ראה: גביית חוב)
פרשנות (ראה גם: ספק)
 בספק, מפרשים אמירה כך שתהיה לה
 משמעות 778
 'כלי' – האם ייתכנו יוצאים מן הכלל 1193
 בלשון בני אדם 1193
 בלשון התנאים 1193
 מפרשים מחילה בצמצום (ראה גם: ספק מחילה) 61
 1372 1199 674 521
 במחילה על מס (ראה: מסים)
 משך הזמן הכלול באמירה
 בלשון חיובית 804
 בלשון שלילית 804
 התחייבות 805
 ספק בפרשנות שטר (ראה גם: יד בעל הטר)
 אין לפרש באופן שהשטר יתבטל 778

מפתח העניינים

1336	אם התפשר אחרי שעמדו בדין	806	אם כתוב בו שיש לפרשו לטובת פלוני
	אם מראש המוחל לא היה בטוח שיפסיד	778	מפרשים לרצת בעל השטר
	בדין 1339		של תנאי (ראה תנאי)
1027	אם תיכנן לתבוע בדין ושיכנעוהו להתפשר		פשיטת רגל (ראה גם: הסדר נושים)
	בפשרה שהוא רק מפסיד ממנה 1027	1394 381 272	מחילת הנושים על חלק מחובם
1028	והוכח שלא ידע בתחילה על המידע החדש	1394	אם אחר כך התעשר הלווה
	והיה יכול לברר זאת מראש אצל רב 1039	272	אם יש שטר ביד הנושים
	והיתה טעות בדין 1029	381	בנושה שלא היה חלק מהסדר החובות
	והתפשר בקניין כי שמע שהדיין נוטה		מנהג שרוב הנושים כופה את המיעוט למחול חלק
	לרעתו 1339	281	מהחוב
	והתפשר כי מישהו הטעה אותו לחשוב שלא	282 281	תוקף המחילה אם יש שטרות
	יזכה 1336 1337		נושה שמתנגד להסדר נושים אבל שחק
	והתפשר כי ראה פסק דין שלפיו אינו זוכה	1139	חוק שלפיו הוא מחויב להסדר
	בדין 1339	1139	מפסיד מטעם יאוש
	ולא אמר בשעת הפשרה שהמניע הוא חשש שלא	393	פושט רגל שחייבוהו להישבע שאין לו נכסים
	יזכה בדין 1027 1028		פשרה
1079 369 368	מפני שנמצאה ראייה לטובתו	1046	אי ידיעת סכום המחילה שיוחלט
	בכפייה (ראה גם: מחילה, מחילה חלקית		אם אחרי הפשרה הוכיח שהיה חייב פחות
1415 1401 1307 1180 382 380	בכפייה) (ראה גם: מחילה, מחילה חלקית	330	לנמחל
	אי החזרת משכון שלו 1403	1064 1027	אם דיין הטעה את הנושה
	איום למסרו למלך 1405	1064	אם הטעה אותו בכוונה
	אם לא נכפה לגבי סכום הפשרה 1408	1063	שאמר לו שהנתבע פטור
	אם נכפה רק להתחייב 1409		שאמר לו שלא ברור שיזכה, ובאמת הדין
	אם קיבל התובע חלק קטן מתביעתו 1401	1034	עמו
	בחייב ברור 1406 1402		אם הסכום שבמחלוקת לא היה מסוים
1414 1410 1407 1406 1402	בחייב שאינו ברור	1057	אם לא לקחו בחשבון חפצים קטנים מסוימים – הנחה
	בחלוקת שיתוף 1407	478	שמחלו
	בלי מחילת ממון 1407	744	אם צד אחד לא קיים אותה
	בפשרה בין ספינות על קדימה במעבר 1408		אם ראובן מחל לשמעון ושמעון לא מחל
	בפשרה שעושה בית דין 1402	367	לראובן
1408	בשטר חוב שמכר לנתבע בפחות משוויו	1309 411	נושה שמחל והחייב לא קיים את חלקו
	1413	1015	ב"ד עושה פשרה עבור יתומים
	בתביעת פיקדון 1408	1397 1396 346 9	בטעות
	הפסקת הכפייה – כתמורה 1409	1028 370	אם אחריה נודע על חוב נוסף
1413 1407 1401	נתבע שנכפה להתפשר	1064	אם גם הנמחל טעה
	ע"י תביעה אחרת שלא כדין	1022	אם הנתבע כבר התחיל לפרוע
	עם תקיעת כף 1412	1397	אם הצד השני ידע את האמת
1407	פשרה עם גולן שיחזיר חלק מהגול	367	אם התברר שהנתבע פטור
	פשרה של הרווחת ממון 1408	1397	אם ידע מראש שהדין שנוי במחלוקת
	שאינן לנתבע ממה לשלם 1412 1407	1397	אם לא גילה דעתו מראש
	שהנתבע ברח 1405 1403	1065	אם נשבע על הפשרה
	שהנתבע היה אלם 1407 1406	1069	אם עדיין לא פרע הנתבע מה שהוטל עליו
1412	שהנתבע העדיף להיכלא מלשלם	1396	בטעות בדין
	שהנתבע כפר 1405 1406	1034	בפרט אחד בלבד
	שהנתבע לא פרע במועד 1412	1062	בפשרה בכתב
	שהשופט בערכאות אמר לו שהוא עלול להפסיד	1397	בפשרה שעושה בית דין
	בדין 1413	1034	בתנאי העיקרי, שבגללו הסכים למחול
1413	שהתובע היה במקום שאינו יכול לתבוע	1396	טעות הכלולה בסיכון שקיבלו הצדדים
	המוחל במסגרת פשרה, כשהשטר בידו 970	1396	מתוך מרמה
	המוחל 'כפי שיאמרו המפרשים' 776	1025	שהמפרשים לא ידעו על חוב מסוים
	המקבל על עצמו פשרה – יכול לחזור בו לפני	1397 1064	שהמתפשר טעה בלי שהטעו אותו
	ההחלטה? 1327	1337	שחשב שכנגדו נאמן בלי שבועה
	הסמכת ב"ד לרדן ע"פ פשרה 47 46		שלא ידע שיוכל להוכיח שהעדים נגדו –
	יש בה חשש אסמכתא 1115 46	1336	פטולים
	כמכר 1305		בטעות, שהתברר אחרי הפשרה שהנושה זוכה
	מודעא עליה	1336 1070 1058 1028 1027	בדין
	אם הנתבע היה אלם 1406	1397	אם בעל סמכות הלכתית הטעהו

מפתח העניינים

- 1340 המקדיש לצדקה כסף שעתידי להגיע לרשותו
הסכם ההפחית בחיוב של ראובן בצדקה
האם כולל פדיון שבויים 1021
1021 כולל התחייבות לשלם במקומו את הפרש
1021 טובי העיר שמחלו למישהו על חיובו בצדקה
1313 1021 1020
אינו כולל את חלקו בפדיון שבויים 1020
בקניין 1021
1021 המשמעות – הוצאתו משותפות בני העיר
כוללת התחייבות לשלם במקומו 1020
מחילת העני עליה (ראה גם: מתנות עניים) 125
819–817
אם מחל כי היה מעט מדי 816
אם נדר צדקה לעני מסוים 817 818
באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 817 818
במצב שהעני צריך לעמוד בדיון כדי לגבותה 817
בצדקה שנדר לשם כפרה 818
יתום שמחל 818
מחילת חוב לעני היא צדקה 31 733 734 1060
במחילה על כרחו בגלל פשיטת רגל 733
רצוי למחול חוב לעני 759
מחילת חוב לעני מועילה מדיון נדר צדקה 281
אם השטר ביד הנושה 769
אם התיר את הנדר 769
אם מסר מודעא מראש שנדריו בטלים 769
במחילה בטעות 769
במחילה בגמירת דעת פגומה 769
מחילת חוב שצדקה חייבת 69
מעשר כספים (ראה: מעשר כספים)
נדר לצדקה 775
בטעות 1060
נדר לצדקה בלב 69
בטעות 1024
במחילת חוב לעני בלב 69 769 1024
הוצאה ממנו בכפייה 69
לעני מסוים 69
ספק בהיקף המחילה של קהל על חובת יחיד לתת
צדקה 1199
ציבור שנתן בטעות למי שאינו עני – הנחה
שמוחלים 1161 478
קבוצה שקבעה שמי מהם שיעבור תנאי יתן קנס
לצדקה, ומחלו 1008
קדימת איש לאישה בקבלת צדקה 1168
קהילה שמחלה על זכותה להחליט מה ייעשה
בה 110
- צום**
אסור להסתגף בצום 128
הצם נקרא חוטא 824
ציבור (ראה גם: טובי העיר)
הגבלות בתפילה משום כבוד ציבור (ראה: תפילה)
הנחה שהוא מוחל על סכום מועט 478
זכות בני העיר ברכוש הציבורי שלה 1321
יש תוקף מיוחד למעשה של ציבור 1049
בהקנאה ובמחילה 881 182 181
פעולה שלו תקפה בלי קניין 198 197 95
מחילה בנוכחות רבים – כוחה המיוחד 1387
אם הם הנמחלים 1387
- אם הנתבע כפר 1408
אם התפשר אף שהדין עמו 1406
אם לא הייתה כפייה 1408
אם מסר מודעא והתברר שהמודעא פסולה, ואילו
ידע לא היה מתפשר 1337
בפשרה בלי מחילת מומן 1407
בפשרה מחמת ספק בדיון 1406
הצורך בעדים על הכפייה 1407 1404
מוסר המודעא חייב להחזיר מה שהצד השני נתן
לו 1215
מי שהתפשר בגלל מחלוקת בין דינים, ואח"כ חכם
אחד פסק לטובתו 1035
מי שהתפשר כדי שלא יצטרך להישבע והתברר שהוא
פטור משבועה 327 332 348 1027 1034
אם דין השבועה נטוי במחלוקת 332
אם לא אמר בשעת הפשרה שזה המניע 1027 327
1336 1081
אם עדיין אפשר להטיל עליו חרם סתם 1027
הוא מעוניין להישאר במהימנותו 1081
מפני שבא עד אחד המסייע לו 1029
נושה שהציע למחול והחייב לא הסכים לפשרה 411
412
צריכה קניין 45–47 723 744 999 1397 1402
אם הדבר שבמחלוקת ברשות הנמחל 1261 47
בעליו דין שמתפשרים מעצמם 1410 47
בהקנאת החפץ עצמו 1115
בפשר בשטר ובעדים 277
בפשרה שעושה בית דין 1410
בקניין סודר 1115
בשטר 1115
הודאה בה, במקום קניין 981
טעם הצורך הקניין 1064 1053
כדי לגלות גמירת דעת 984 743 723 417 390
1115 1057
לעניין תוקפה של מחילת התובע 971 743 47 45
מחשש חוסר גמירת דעת שבמחילה 1104 405
צד לפשרה שלא עשה קניין 76
צריך להקנות את החפץ לשכנגדו 1217
'פתח פיך לאילם' (ראה: טענה)
- צדאק** (חיוב ממוני מסוים של בעל לאשתו)
מחילת אבי הכלה עליו 1015
צדקה (ראה גם: עני)
אין גובים חוב מצדקה שאסף הלווה 1326
אם ב"ד גבה לצדקה, והתברר שחלק לא
הוצרך 1167
אם העני אינו רוצה לקבל 1368
נותנים לו לשם הלוואה 1369 1368 1143
אמירה לצדקה כמסירה להדיוט? 817 281
ב"ד הוא 'יד עניים' 291
באה לכפרה 817
בהשכרת נכס בוויל לתלמיד חכם 18
בפרעון חוב של עני 733
גבאי צדקה שעוב ולקח עמו כספי צדקה והקהל
שחק 451
המבטיח מתנה לעני – כנדר לצדקה 281

מפתח העניינים

1175 1174 494	בגיל הפעוטות – מכר ומתנה שלו	1021 1020 314 313	מחילת זכות של ציבור
495	אם יש לו אפוטרופוס	1174 498	נמחל גם חלקם של קטני הקהל
497	במיטלטלין בקניין כסף – 'מי שפרע'	1321	ע"י בני העיר
497	בקניין סודר	313	של בני העיר – ע"י טובי העיר
1176	מכירת שטר חוב	313	של כל העולם, כגון שימוש ברשות הרבים
1013 888 526 497–494	בגיל הפעוטות – שמחל	314	
1177–1174		841	מי שנשבע להצטרף לקהילה מסוימת
1177–1174 496 495 494	אונאה פחות משתות	1203	נחשב מוחזק
1367			רבים שעשו מעבר דרך שדה
494	אם אינו בעל שכל	470	ובעליה מצהיר שלא מחל
1176 1029 495	אם יש לו אפוטרופוס		ובעליה נתן להם דרך אחרת על דעת שיפסיקו
1174	ביתום, לגבי חוב שירש	1022	ללכת בראשונה, ולא הפסיקו
	במקום שאין צורך בתקנה שמחילתו תהיה	470	ובעליה שתק – הוכחה שמחל
	תקפה	440	שבחרו בעל תפקיד שלא ע"פ הכללים – מחלו
1367	בקניית כרטיס הגרלה, אם לא זכה	470 469	שלא תבע את זכותו – הוכחה שמחל?
495	זכות בקרקע	1162	
497	מחילה מותנית, וחזר בו לפני קיום התנאי	1313 469	כל אחד סומך על חברו
1176–1174 496 494	מחילה מכללא	1152	תקנת חכמים שאין זו מחילה
1367 1180 1177 496	מחילה שכרובה באיסור	290	שליה הקהה שנתבזה ומחל
1178	קנס		ציצית
1177 526 496	שטר חוב שמכר אביו	1237	שגזל ואח"כ מחל לו הנגזל
888 719 5	זכיותו כשאחר מקנה לו		צ"ק
1184 502	בגיל ש'צורר וזורק, אגוז ונוטלו'	998 997	המוחל כשיש בידו צ"ק של החייב
1184	בקניין חצר, במשיכה או בהגבהה		צלפחד
	מדאורייתא או מדרבנן	466	זכות בנותיו בנחלתו
1183 1091 735 719 503 102 38 5	מחילה לו		טעות בנותיו בכך שלא תבעו את ירושתו
1368 1186 1184		1336	במותו
752	במחילה בדרך של הקנאת החוב		צער
502	לפני הגיל ש'צורר וזורק, אגוז ונוטלו'	1330	האומר 'הכני'
498	מחילה על זכותו ע"י ב"ד וטובי הקהל	1366	המצער את זולתו חייב לבקש ממנו מחילה
	מלווה קטן שאמר ללווה 'זרוק לי חובי	1366	המצער קטן
	והיפטר'		חיוב שהוטל על אדם כדי לצער – מחילה
1091	מעשה כלפיו נחשב כמעשה שלא בפניו	829	עליו
500	פחות מבן עשרים המוחל על קרקע שירש	132–127 115	מחילה שגורמת למוחל צער הגוף
1181		872 828–821 812	
	על 'חזקת' קרקע	121	אדם אינו עשוי למחול על צער הגוף
1368 1181 500	על 'עישור נכסים' בקרקע	129	אם עשו קניין
1007 499	פחות מבן עשרים המוכר קרקע שירש	828	הרכבת אדם אחר על כתפיו
1074 1007	אם אח"כ עבר את גיל עשרים ושתק		מחילת חבלה (ראה: חובל)
1262 1082			מחילת חיוב הבעל בעונה (ראה: עונה)
500	מפני שברצונו לעבור למקום אחר	130	צער זמני
499	פחות מבן עשרים הנותן במתנה קרקע שירש	132	צער שאסור לגרום מדרבנן
1181 500			צדעת
1367	ציבור שמוחל, ויש בתוכו קטנים	122	פניו הכלים מבית מנוגע לפני הסגרתו
1180 1173	שהסתלק	122	מחילה על הזכות לפנותם
1174	בגיל הפעוטות		
1173	שהפקיר		קבורה
1173	בגיל הפעוטות		זכות אלמנה לתשלום הוצאות קבורתה, אם בעלה
1178	מתנה ע"מ להחזיר, שקיבל	28	מחל על חיובה להישבע לפני גביית כתובתה
	שהתייאש (ראה: יאוש)	1302	מי שביקש שלא יקברוהו
1359 1181–1173 500–493	שמחל	1302	במשך כמה ימים
1368 1367 1181 1180 499	בהרשאה להזיק	1313 1152 469	'קדירה דבי שותפי'
494	במסגרת פשרה		קהל (ראה: ציבור)
1174	דבר שאין רגילים להקפיד עליו		קורח
498	דחיית מועד הפרעון, בלי למחול לגמרי	116	היה זקן ממרא
1179			קטן (ראה גם: קטנה)
1174 498	כחלק מציבור שמוחל	1177 496	אסור לו להזיק?

מפתח העניינים

- לאחיו הגדולים – תקנת חכמים שתועיל 498
 מחילה מכללא 1367 1176 1174 493
 מחילה מפורשת 1367 1182 1174 493
 על גול פחות משווה פרוטה 497
 על זכות שלו כפועל 1179
 על זכות שעוד לא באה לידו 1006 497
 על חיוב מחוזק בשבועה 1173
 על סכום נמוך 497
 על צערו 1366
 שמצא מציאה 1184
 מי שגזול אותה ממנו 1001
 שנתן קרקע במתנה – דין הפירות שאכל
 המקבל 356
 קטנה (ראה גם: קטן)
 אביה מוסמך לקבל את גיטה 1015 848
 המפתח קטנה שיכולה למאן – חיובו בקנס 1003
 מחילתה על הקנס 1003
 זכות האב בנישואיה 1015 848
 מחילה לקטנה 39 37 36
 מחילת אב על זכותה 848
 מחילת מפותה קטנה 1180 1179 499
 בגיל הפעושות 1180 1175 1174 499
 על קנס ועל בושת ופגם 1180
 מחילתה 164
 על החתיבות של המשוך שלה 499 498
 על חיוב מכוח שבועה 848
 על קנס אונס ומפתח (ראה גם: אונס ומפתח) 164
 889 888
 קידושי - כללי
 אב שראה שבתו קיבלה קידושין ושתק 453 452
 אם האישה לא ידעה שיש עדים 386
 אם המקדש אמר שיחולו לאחר ל' יום 911
 בטעות – הכסף חוזר למקדש 1071
 אם האישה הטעתה אותו, או לא 1071
 האומר 'התקדיש לי בחפץ זה ששווה חמישים', והוא
 שווה פחות 1162
 האומר לבתו הקטנה 'צאי וקבלי קידושיך' 725
 880
 האישה מפקירה את עצמה כלפי הבעל 953
 המקדש אישה שהוא חייב לה חוב
 בסכום הכסף שהוא חייב לה 1352 1264 437
 הוכחה שמחלה? 1128
 המקדש על תנאי ונשא סתם – מחילה מכללא על
 התנאי 914
 אם נשא בסמיכות זמן לקידושין 914
 בתנאי על עצם זכויות הקידושין 914
 קיום התנאי נעשה חוב 914
 המקדש שפחה כנענית 953
 הנותן לאישה דבר סתם ואח"כ אמר שתתקדש
 בו 1233
 כסף או חפץ 1233
 'הרי את מקודשת לי לאחר שאגרשך' 160
 השאלת טבעת לקדש בה מתפרשת כמתנה 628 549
 1235
 זכות נושה של הבעל לטרוף את כסף הקידושין
 מהאישה 1136
- 1325 1233 'טלי קידושיך מעל גבי קרקע'
 מחילת תנאי בו (ראה: תנאי)
 'על מנת שאין לך עונה' (ראה: עונה)
 'על מנת שאין לך שאר וכסות' 706 700 219 31
 912 911 908 898 896 884 879 862 855 727
 1325 1295 953 942 931 926 915 914
 אם האישה חזרה בה מהסכמתה 1299 1296 1295
 אם האישה מתנה כך 954 704
 אם התנאי נעשה כמה ימים לפני הקידושין 1296
 אם לא עשה כ'משפטי התנאים' 1296-1294 916
 בגדר שיר? 1389 1388 1297 1296 709
 במקדש קטנה 1178
 בנוסח 'שאיין לך דין שאר וכסות' 1389
 הגבלה של הקידושין 1300 708
 הסכום אינו קצוב 1338 1049-1047
 הקידושין תלויים בקיום התנאי? 709 708
 1300-1297
 חכמים עשו חיזוק לדבריהם בזה 950
 מועיל כי נישאו על דעת כן 710
 מועיל מטעם סילוק? 1388
 עניינו – הסתלקות האישה מזכותה? 1299 1296
 עניינו – שלא יהיה עליו דין חיוב זה 704 701
 1325 1299 1298
 עניינו – תנאי שהיא תמחל 1294 1048 705 704
 1325 1299-1296
 על מנת שלא יזכה הבעל בנכסי אשתו 213
 קידושין - הממון שנותן המקדש
 אריס שקידש ביבול מהשדה, ובעל השדה מחל
 לו 394
 דבר שאסור בהנאה למקדש ומותר לאישה 723
 דבר שבעליו אינו מקפיד עליו 627
 דבר שגול מהאישה 1128 1026 734
 אם היא טוענת שמחלה לו על הגול 1201
 אם לא היו משודכים 1380
 הנחה שהיא מוחלת לו 1380 1351 1026
 ואמרה שהיא מוחלת 1235
 ושתקה 1235 1234 626 571
 חייב להחזיר לה את הגול? 1264 1129 734
 1352 1351
 כסף או חפץ 1235
 דבר שהאישה גזלה ממנו, ומוחל לה 1380 1235
 דבר ששווה פרוטה רק במקום אחר 475
 המקדש בדבר גזול, והנגזל מחל לו 1236 626
 הנאת מחילת מלווה 1110 733 732 730 59 28
 1233
 אם התבטלו הקידושין – בטלה
 המחילה 1110
 בהנאת מחילת שכרו של אומן 903 208
 הסכמת אדם חשוב לקבל משהו מהאישה 1190
 1235
 בהסכמתו שחובו יימחל 1190
 חוב האישה כלפיו (מלווה) 723 722 718 717 11
 1325 733-731
 אחרי מועד הפרעון, והכסף בידה ומוכנה
 לפרוע 39
 אם מסרה לו את הכסף כדי שיהיה מזומן לו
 והחזיר לה 39

מפתח העניינים

- 177 אם גנב שור או שה בשבת וטבח בחול
 באב שאנס או פיתה את בתו 866 865
 בחיוב כרת 735
 בכרת של אכילה ביום הכיפורים 735
 בכופר 833
 במי שומרת להורגו מדין רודף 871
 חיוב מיתה פורטת מממון 728
 חייב לצאת ידי שמים 1034
 לגבי הבא במחתרת 1380 1236
 'קנה על מנת להקנות'
 אם המקבל (איש הביניים) מחל 297
 קניין (מעשה קניין) (ראה גם: הקנאה; משיכה)
 אינו יכול לשמש לשתי מטרות 1117
 אינו נחזק אם יש הוכחה לגמירת דעת 743 742 69
 כגון דבר מצווה 69
 בפשרה (ראה: פשרה)
 הברדל בין סוגי קניין שמצד הקונה לאלו שמצד
 המקנה 629
 המוסיף קניין פסול על קניין כשר 772 745
 אם הזכיר את שניהם 745
 אם הזכיר רק את הפסול 745
 אם הקניין הכשר הוא קניין דאורייתא 746
 העושה מעשה קניין ואינו רוצה לקנות בו
 קניין דאורייתא 246
 קניין דרבנן 246
 כאמירת 'מעכשיו' 1104 405
 לשון 'קניין' בשטר – משמעותו הקנאת גוף
 הדבר? 901
 מתקן לשון פגומה 949 948
 נועד לגלות גמירת דעת 742 739 44
 נועד ליצור גמירת דעת 743 742
 סתם קניין לכתובה עומד 771 264
 אם המתחייב דורש שלא לכתוב 771
 כתיבת חיזוקי לשון 771
 על התחייבות – עושה שתחול מעכשיו 46
 שע"י מעשי אדם – חל רק אחרי מעט שהות 1008
 קניין ארבע אמות 746 745
 מי שמגלה דעתו שאינו רוצה שיקנו לו 1244 230
 בכך שהוא מתנפל על מציאה 1244 746 745
 קניין במחילה
 אינה צריכה קניין 1253 1099 743–737 50 47–44
 במחילה בדרך הודאה 738
 במחילה בתמורה 742
 במחילת גוי 1182
 במחילת חיוב שנדרש קניין ליצירתו 807 738 101
 1277 1275
 כי היא רק הפקעה 719
 כי ממון החוב ברשות החייב 1104 857 401
 1369
 כמוכר חפץ שבחצר הקונה 10
 מטעם הודאה 3
 נימוקים 743–741 252 44
 ראיות לכך 741–739
 אם עשו קניין כשר בפני עדים פסולים 745
 אם עשו קניין פסול 773 746 745 49 48
 במחילה בטעות (ראה: מחילה בטעות)
 במחילה שלא בלב שלם (ראה: רצון)
- 959 956 257 חוב שאחר חייב לו
 אם הנייר של שטר החוב שווה פרוטה 969
 שיש עליו משכון 962 257
 חפץ של אביו, ואביו לא תבע מהאישה 1381
 מחילת חוב האישה כלפיו 1024
 המחילה בטלה בגלל טעות 1024
 מחילת חוב האישה כלפיו, שיש עליו משכון 957
 964 959
 ומחזיר לה את המשכון 956
 ואינו מחזיר לה את המשכון 962 961 960
 מלווה שמאריך את זמן ההלוואה ומקדש את הלון
 בהנאה זו 734
 משכון שקיבל מאחר 959 956
 פחות משווה פרוטה
 אם האישה מוחלת על השאר 820
 ואמרה 'לי זה שווה פרוטה' 1159
 פיקדון שלו שבידה 1235
 ריבית שנתנה לו 1026
 שטר חוב, שהקנה לאישה אגב קרקע 993
 תמרים ששוים פחות מפרוטה, ונותן זה אחר
 זה 1360
 קיזוז חובות
 המוחל על חוב, כשהוא עצמו חייב לנמחל 330
 אם לא ידע על החוב ההוא 330
 כמחילה 980
 'קים לי'
 בכור נחשב מוחזק בחלק הבכורה לענין 'קים
 לי'? 941
 בעניין איסורי
 עונה 825
 ריבית 799
 גולן אינו יכול לטעון 'קים לי' 1381
 הוא טענת ברי או טענת שמה? 1197
 דעת יחיד 1233 986 939
 מחילה על הזכות לטעון כך 295
 אם בכך יפסי נוסה של המוחל 1004 295
 מי שנשבע אינו יכול לטעון 'קים לי' 1044
 מידת סדום שלא לטעון 'קים לי' לטובת הנושה
 שלו 1004
 קינוי בעל לאשתו ("אל תסתתרי")
 מחילה עליו 835 807 109 38
 שלא בפניה 1092 1091
 קללה
 המוחל למי שקילל אותו 120
 אם התיר לו מראש לקללו 121
 אם מחל לפני גמר דין 121
 אם קילל באופן שאינו חייב מלקות 121
 בחירוף שאינו קללה 121
 מחילה על האיסור לקלל אב ואם 810 113 110
 אם נתנו לו רשות לקללם 810
 לפני גמר דין 810
 לפני הבאת הבן לדין 810
 מקלל חרש 121
 עונש מלקות למקלל אדם אחר 120
 אם קילל בלי שם ה' 121
 'קם ליה ברובה מיניה'
 אין אדם לוקה ומשלם (ראה: מלקות)

מפתח העניינים

1247	בסודר שאינו של הקונה	655	מדוע הוא מועיל
45	בפשרה	1247	הוא מלמד על גמירת דעת
	הזכות לחזור ממנו כל זמן שעסוקים באותו עניין	744 74 48 47 44 9	מנהג לעשות קניין במחילה
566 565 79		1106 745	
1393 741	מטבע אינו נקנה בו	1084 48 47	אם אמר 'אני מוחל בלב שלם'
1393 785	אם הקנה מטבע ומיטלטלין יחד	745 744 48	אם לא עשו קניין במקום שנהגו לעשות
	נושה שמסר את סודרו לחייב כדי שיתן את נכסיו לבניו – הוכחה שמחל?	744 738 74 49–47 45	כדי לגלות גמירת דעת
442	באשה, לעניין כתובתה	48 47	קניין סודר
442	קניין פירות	719	עשיית קניין עליה – משמעותה
	בעל קניין פירות בקרקע	741	קניין סודר אינו יכול לקנות את הכסף
1278	אינו רשאי לשנות את צורת הקרקע	741	תמיד יש קניין חצר כי החוב ביד הנמחל
	יכול למכור את קניינו		קניין דברים
1278	יש לו זכות בגוף הקרקע	655 654	בבר מצרא המוחל על זכותו עם קניין
	הוא כקניין הגוף?	1323 1285	
1278 1163 651 480	אם קניין פירות של אב, וקניין הגוף של בנו	834	בקניין על מחילת חוב להישבע
480	מחילה עליו	107	בקניין על מחילת מחילה
1279 1278 1270 690 643 639 638	קנס (מן הדין) (ראה גם: אונס ומפתח)	776	חייב הגוף בקניין לעשותו
1385	החייב חל רק בגמר הדין	1098	קניין ללכת למקום מסוים
	בגמר הדין, חל החייב למפרע?		בלשון חוב
889 193 181	בחייב חצי נזק בשור תם	776 75	קניין על הבטחה לכתוב שטר מחילה
	בקנס שהודאה אינה פוטרת בו	172	קניין על הבטחה למחול
887	גמר הדין הוא תנאי בחייב	780	קניין על היתר להביא עדי שקר נגדו
193	החייב מתחיל בשעת הנזק	165	קניין על התחייבות להימנע ממעשה
889	יש חיוב לצאת ידי שמים לפני כן	129	קניין על מחילת חוב עתידי
886 885 192 191	מצד שיכול להודות ולהיפטר?		קניין על מחילת עונה
887	מורה בקנס פטור		קניין חזקה (בקניית קרקע)
730 192 191 115	אם הוא 'פטר עצמו מכלום'	1232	בל כוונה לקנות
887 833	המודה אחרי שבאו עדים	745 744	במקום שנהגו לקנות בשטר
885	כולל חיוב נזק בחבילה		כעין הוכחה ("חזקה") שהיא שלו, לא הכנסה לרשותו ממש
730	לעניין חיוב אונס לשאת את האנוסה	1262	ע"י שימוש בקרקע
1370 1330 834 833 138 115	בגדר מחילת זכות עתידי	1258	ע"י אכילת פירותיה
1347 834 181	חצי נזק בשור תם	1384 599	צריך לומר "לך חזק וקנה"
194	יציאת עבד בשן ועין	567	אם הוא שלא בפני המקנה
886 864 863 194–191 166	לפני העמדה בדין	1385	מסירת מפתח – כאמירת 'לך חזק וקנה'
950	לפני העמדה בדין, אחרי שבאו עדים		קניין חצר
885	קנס דרבנן	1190 1123	אם בעל החצר אינו מתכוון לקנות
834	קנס שיש עמו חיוב ממון	1378	
194	תשלומי ארבעה וחמישה	648	בחצר מושכרת – לשוכר או למשכיר
950	חצי נזק ממנו לפני העמדה בדין	385	במי שאינו יודע שהחפץ נמצא בחצרו
950	עונש למזיק	385	אם ידעת אחרת מקנה' לו
138	פשרה בו	44 10	במכירת חפץ שנמצא בחצר של הקונה
886	תביעתו בלי ב"ד מדין 'עביד אניש דינא	608	בקניית חפץ שנמחל
889	לנפשיה'		קניין יד'
	קנס (שלא מן הדין)	44	במכירת חפץ שביד הקונה
463	המתחייב שאם לא יקיים את חיובו, ישלם קנס	744 48	קניין כסף
463	הנושה לא תבע אותו במועד	744	במקום שנהגו לקנות בשטר
1121	מי מוסמך לקנות	745	אם אמר 'אני מוכר בלב שלם'
	קרוב	744	במקום שכותבים רק שטר ראה
1259	המביא קרבן בשביל חברו שחייב בו	744	בתלמיד חכם שיועד שכסף קונה
1237	המקריב בהמה גזולה ואח"כ מחל לו הנגול		קניין סודר (חליפין)
		1210	אינו מועיל לדבר שבעתיד
		779	באמירת 'דין ודברים אין לי'
		740	בגוי
		48 47	במחילה
			במחילת בעלות (ראה: מחילת בעלות)
		1322	במכר, בלי כסף

מפתח העניינים

מחילה על זכות דירה בבית 992
 בספק מחילה 992
 מחילה עליה 603 596 591 588 587 550 547 329
 1220 1219 1217 1216 1097 756 628 622 604
 אם הנמחל עשה בה קניין חזקה 630 567 550
 אם הנמחל תפס את הקרקע באלמות 1224 604
 בקניין 1226 1222 553
 בקניין, אם אמר שהוא מוחל "כל מה שבידו
 וברשותו" 1226
 בקניין, אם מחל על קרקע ומיטלטלין יחד 1226
 למי שמחזיק בקרקע 1264
 מחילה על זכות ושעבוד בקרקע 1224
 מחילת קונה קרקע למוכר 1220

ב

האיסור על תלמיד להורות הלכה בפני רבו 117 113
 אם הרב החיר לו מראש 117 113
 אם הרב מחל לו אחרי שהורה 117
 אם טעה בהוראתו 117
 הצורך בהסכמתו למחילת מס 97
 זכות בנו או חתנו לרשת את מקומו 453
 אם הקהילה מינתה רב אחר, והם שתקו 453
 חוקת רבנות
 זכות קניינית 1289
 מחילתה 672
 מכירתה 672 671
 חיובו בהוצאות שגרם לבני העיר 456
 אם עזב את העיר ושתקו 456
 מותר לו לקבל רק שכר בטלה 1354
 מנהג שאינו עונה מיד לשואל 1366
 מנהג שהוא מקבל מס על מכירות בקהילה 900
 אם הסכים לצירוף רב נוסף 900
 בגדר חזקה 900
 ציבור שנשבע לא למנות רב חוץ מהרב הנוכחי 843
 ציבור שנשבע לקבל חכם מסוים כרב 838 149 145
 843 841
 ציבור שנשבע לשמוע לפסקין 148
 שהרג את תלמידו תוך רדייתו 827
 שמחל למישהו על מס 803
 הנחה שהקהל מסכים בגלל כבודו 1365
 וטובי העיר שתקו 1358 1353
 שמחל על ביוזיו 757
 שמחל על חיובי הקהל כלפיו 979
 שמחל על כבודו 108 107
 שמחל לתלמידו על כבודו 116
 שמחל על מינוי כרב 1020 813
 אם יש שטר על המינוי 266
 מחילה על ירושת רבנות 813
 שמחל על משרתו 788 787 89 57
 וייתכן שממלא מקומו לא יהיה ראוי 537 536
 שמחל על שכרו 684
 אם יצא מהעיר של רבנותו זו הוכחה שמחל על
 שכרו? 445
 אם יש שטר עם פרטי ההסכם על הקהילה 270
 אם לא תבע חלק מהשכר שהובטח לו – זו הוכחה
 שמחל? 471

חיוב בעל להביא קרבנות שאשתו חייבת בהם 298
 תשלום הכתובה פוטר אותו, כמחילה 298
 כהן שמחל על זכותו להקריב קרבן 110
 משמרת כהנים שזכו בקרבן ולא הקריבו – הוכחה
 שמחלו? 463
 קרבן אשם על הנשבע שבועת הפיקדון לשקר (ראה
 גם: גול) 574
 קרבן 'עולה ויורד' – לפי מצבו הכלכלי בעת
 הבאתו 298
 שניים שאחד מהם חייב קרבן וספק איזהו 1259 609
 'קרופקא'
 מס על בשר 840 144
 חרם על מי שמוכר בלי לשלמו 144
 שבועה לא לשחוט בלי לשלמו 840
 קריאת התורה
 זכות קדימה בעלייה לתורה – מחילה עליה 1016
 כהן המוחל על זכותו לעלות ראשון 1302
 מחילה על זכות לעלות לתורה 1059 808
 קריאת שמע על המיטה
 כוללת מחילה למי שפגע בו 727
 קריעה (על מת)
 בבגד שאול 874
 'קרע כסות' (ראה גם: הרשאה להזיק) 1391 1335
 אם אדם שלישי קרע 869
 אם אמר 'והיפטר' או לא אמר 868 767 170 169
 872 869
 אם היה שומר על החפץ (ראה: שומר)
 אם אמר כך למי שגזל את החפץ 873
 אם אמר כך לפני שהיה לו חפץ 874
 אם אמר 'קרע ושלם' 870 869
 אם החפץ היה ביד שומר, ובעליו אמר כך לצד
 ג' 873
 אם הלה שאל 'ע"מ להיפטר'
 והשיב 'כן' בתמיהה 868
 והשיב 'לא' 868 767
 והשיב 'לא' בתמיהה 868
 אם חזר בו באמצע הקריעה 171 170
 אם חזר בו לפני הקריעה 207 187 171–169 167
 1332 1331 1107 899 876 874 628 626 625
 אם החפץ בירי האחר 875
 אם הלה הגביה את החפץ 1303
 אם עשו קניין על הרשות 875
 אם חזר בו תוך כדי דיבור אחרי הקריעה 875 872
 אם לא קרע בידים אלא פשע 1335
 אם קרע שלא בנוכחות בעל החפץ 167
 בגוי שאמר כך לגוי, והתגירו 870
 בספק אם אמר כך 870
 החפץ נקנה לקרוע? 1303 874 869 169
 טעם הפטור
 בגדר אבידה מדעת 1354 869
 בגדר מחילה 1326 549
 בגדר תנאי להיפטר 902 872 206
 התכוון להפקיר את הבגד 869
 מוזק ברשות 1354 1138
 קרקע
 חובת אדם לפנות חפץ שלו מקרקע של אחר 101
 מחילה על חובה זו 101

מפתח העניינים

- שקצבו לו שכר באמצע עבודתו רק על העתיד –
הוכחה שמחל על העבר 1137 450
במקום שכבר יש רב 1137
רוב
הוצאת ממון על סמך רוב 1172
ברוב גורף 1360
על סמך אומדנא שהיא כרוב 1172
מוחזק יכול לטעון שהוא מהמיעוט 1171
רומא - משפט רומאי
מחילה במשפט רומאי 1183
הגדרת מחילה בו 1
רוצח
חיוב הרוצח בפיצויים, ומחילה עליו 1016
רב שהרג את תלמידו תוך רדייתו 827
שגאל הרום מחל לו 122
שהנרצח התיר לו לרוצח אותו 121
שהנרצח מחל לו 121
רות
נטלה כתובתה או מחלה? 84
ריבוי חייבים
אם הנושה מחל לאחד החייבים 384 271 41 16
1213 1212 534-531
אחרי שהוא פרע את חלקו 533
אחרי שנפרע חלק מהחוב 1212
אם אמר 'אני מוחל לך על חלקך' 532
אם היו שותפים בעסקים נוספים 1213 534 533
אם הם ערבים קבלנים זה בעד זה 1212 533-531
1376
אם הם ערבים רגילים זה בעד זה 531
אם מחל לו על כל החוב 1213
אם מחל מיוזמתו 1317 1213 532
אם מחל על כל חיוביו 532
כשהשטר בידו 271
אם הנושה מחל לשניים מהחייבים 533
ערבותם ההדדית – כערכים רגילים או
קבלנים? 1212 531
ריבוי נשים (ראה: בעל ואישה; חרם דרבנו גרשום)
ריבית (ראה גם: היתר עיסקא; עיסקא)
אין עליה מלקות 801 802
איסור בין אדם למקום 799
אם המלווה דר בחצרו של הלווה 1068
בחצר העומדת להשכרה 1068
בחצר שאינה עומדת להשכרה 1071
והלווה לא ידע על כך 1071
והלווה מחל לו על דמי השכירות 1068
חובתו לשלם דמי שכירות 1068
כפייה על המלווה לשלם דמי שכירות 1071
אם המלווה והלווה תלמידי חכמים 799
אמירת 'קים לי' בעניינה 799
בגדר גזל? 800 797 793
בהוספת יין לקונה ששילם עבורו לפני הבעיר 593
1253
בהלוואת כיכר לחם – מניחים שמוחלים 1161
בלווה שמוחל למלווה על חוב אחר 400 31 30
733 732
במלווה שאכל פירות מקרקע של הלווה (ראה:
אסמכתא)
- במלווה שמאריך את זמן ההלוואה
ומקדש את הלווה בהנאה זו 734
תמורת רשות לדור בחצר הלווה 39 94 95
בשותפים שרק אחד מהם מתעסק בסחורה 466
בתוספת שכר לפועל זמן רב אחרי סוף
העבודה 592 592
היא לא הניתק לעשה? 799
המלווה לנכרי ומסתלק מהריבית העתידית 948
הנחה שאדם אינו מוחל על חיוב שנועד למנוע איסור
ריבית 466
אם אינו יודע שיש איסור 467
חיוב ממוני על הלווה לתת אותה 798
לווה שהשכיר בית למלווה בדמי שכירות גבוהים,
בשווי הריבית שהוסכמה 330 331
לווה שלא טען שהוא פטור מלשלם ריבית 1262
לווה שנותן למלווה בגלל חסד שעשה עמו
בעבר 797
מחילה בהלוואת סאה בסאה 1262
מחילה בטעות הכריכה באיסור ריבית (ראה גם:
הלוואה) 1071 1070 1069 1068 366 357-355
1113
בטעות בדין 1080
בריבית דרבנן 1070 1069
מחילת הלווה על ריבית עתידית 607
בריבית דרבנן 1329
צריכה קניין 1258
מכירת חוב בריבית של גוי בלי ידיעתו 1097 1090
עקיפת האיסור ע"י שהלווה 'מוכר' נכס למלווה
ויחזיר 1352 1303 258
והלווה משלם דמי שכירות למלווה 1303
זכות המלווה בנכס 1303
מחילת הלווה על זכותו לקנות חזרה 1304 1303
מחילת המלווה על זכותו בנכס 1303
'מכר בהטבה' (ראה גם: מכר) 1303 1101
1340
פחות משהו פרוטה
איסורו 1362
הלווה אינו עובר באיסור 796
המלווה משלם ואינו לוקה? 729 25
חובת המלווה להשיב אותה 1362 796 795 792
קיים מצוות השבה בגלל המחילה? 802 733
שבועה לשלם ריבית 150
שיטות לעקיפת איסור ריבית באיסולם 1303
שקיבל המלווה – היא קניוה לו? 798 793 607
תיקון האיסור ע"י קריעת השטר 976
תפיסה בספק ריבית 799
ריבית - חובת המלווה להחזיר אותה 357
אין יורדים לנכסיו 1358 802 801 799 793
אם הלווה לא תבע אותו 802 799 795 293 180
1357 1141 1002
בריבית דרבנן – הוכחה שמחל? 467
אם הלווה לא תבע אותו, בריבית דאורייתא
ב"ד מוציא מהמלווה? 1150
הוכחה שדחה את מועד הפרעון 1150
הוכחה שמחל? 1152-1150 467
וטוען שלא מחל 1151
זכות של נושה של הלווה משדר"נ 1151

מפתח העניינים

רמ"א	כפיית הלווה לתבוע, כדי שישלם לנושה אחר
כוונתו כשהוא כותב 'ויש אומרים' או 'יש אומרים' 989	שלו 1150
רפואה	אם מת – יורשיו פטורים 793
מחילה על טיפול רפואי 122	בריבית דאורייתא
רצון - מחילה שלא ברצון מלא 373–396 1084–1097	אם מת הלווה 1150
אם אין הוכחה שמחל בלב שלם 375	המצווה מתקיימת במחילת הלווה? 1151 467
יש אומדנא שהמוחל מוחל בלב שלם 742 743	1328
781	בריבית דרבנן
אם גילה דעתו שאינו מוחל ברצון 374	אם הלווה טוען שנתן בטעות 1068 1069
ב'מודעא' מראש 374	חיוב דיניי שמים בלבד 467 795
אם המוחל טוען שלא מחל בלב שלם (ראה: משטה אני)	חיוב לצאת ידי שמים 357
אם ידוע שלא מחל בלב שלם, ועשה קניין 376	בריבית פחות משווה פרוטה 477 1161
1085 1084	אינו ממון 1161
אם יש חשש שלא מחל בלב שלם 374 745 1087	אם לווה שתי הלוואות ובכל אחת חצי פרוטה
ועשה קניין 374–376	ריבית 477
אם ניכר שלא מחל בלב שלם 374	אם שילם שני חצאי פרוטה זה אחר זה 1161
באונס (ראה: אונס)	גזירת הכתוב שפטור 477 1161
המוחל באופן שידוע לו שמחילתו בטלה 1097	הלווה מוחל 477 1161
המוחל בגלל צורך דחוף בכסף 392 1096	גביית נושה אחר מהמלווה 180
מוכר המוחל על חלק מהמחיר בגלל זה 392	חיוב ממוני או איסורי (מצווה) 102 103 793 794
המוחל בסגנון 'בתמיה' – בסמין קריאה ובסימן	802–799
שאלה 390	כלול במצוות השבת גזילה? 793 800
המוחל דרך הערמה 391 1095	מחילת על חובת המלווה 93–102 180 366 607
המוחל כדי להבריח רכוש מנושיו 393 394	802–792
המוחל כדי להתחמק מעשיית דבר שהפצירו בו לעשות 390	1357 1161 1127 1069 1002 860
המוחל כדי לחסוך התדיינות 392	אחרי נתינתה למלווה 93
המוחל לאבל תוך כדי ניהומו 391	אחרי שהלווה פרע את כל החוב 799
המוחל לשכיב מרע כדי שלא יהלה 394	אם הלווה חייב לנושה אחר 180 293
המוחל מפני שביקשו ממנו והתבייש לטרב 394	אם המלווה אינו יודע שעשה איסור 794
המוחל מפני שהפצירו בו למחול 390 391 1095	אם המלווה והלווה תלמידי חכמים 799
אם עשה קניין 390	אם המלווה מסרב להחזיר 793 794
המוחל מתוך פחד מאביו או מאדונו 389 390	אם התנו מראש שימחל 795
המוחל מתוך ריב עם החייב 391	אם לא מחל בגלל 'אגר נטר' אלא מסיבה אחרת 800
המוחל עקב סבל ממושך 392	אם מחל בגלל הנאתו מההלוואה 795
המוחלת לבעלה וטוענת 'נחת רוח עשיתי לבעלי' (ראה: נחת רוח...)	אם מחל בטעות 795 798
לעניין חובת פוגע לבקש מהנפגע שימחל 1341	אם עשה קניין 795–797
מדוע אינו בגדר 'דברים שבלב' 375	באי-תביעה 802 1002
מחילה בסתר 1096	באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 796 801
שטר מחילה שלא כתוב בה 'כתבוהו בשוקא' 393	במחילה מכללא מכוח מעשה 444
1097 1096	בריבית דרבנן 94 184 795 797 801
משכיר שמחל על שכר דירה כדי שהשוכר יצא 1097	דבר שהלווה היה נותן גם בלי ההלוואה 800
מתוך כעס (ראה: כעס)	המלווה עדיין חייב לצאת לידי שמים? 1329
שיכור שמחל 393	העבירה מתקנת? 794 795 801
רצח (ראה: רוצח)	לווה שמחל לפני שב"ד חייב את המלווה להחזיר 795
רשות הרבים	לווה שמחל לפני שחבט מהמלווה להחזיר 795
איסור עשיית חלל תחתיה 488 1021	לפני נתינתה למלווה או בשעת נתינתה 93
מנהג למחול על כך 488	796–798 877 1332
הדרכים שייכות למלך 314	מחילה בלב 67 68 764
הוצאת זיוים לרה"ר 313 314 1021	מתקיימת מצוות השבת הריבית 794 801 802
הנחת צרכי בנייה בה – מחילה הדרית על נזק 1165	נאמנות הלווה לומר שמחל, אם המחילה פוגעת בנושה אחר שלו 1002
מחילת בני רה"ר על פגיעה בה 313 314 1021	נחשבת כאמירת 'הריני כאילו קיבלתי' 796 799
	801 802
	פגיעתה בנושה אחר של הלווה 293 764 1002
	משום 'וחי אחיך עמך' 293 793 794 800 802
	1002

מפתח העניינים

- מי יכול למחות על סתימתה 1314
 סוכה ברה"ר 1021
 שייכת לבני העיר או לכל העולם? 314 313
 שייכת גם לגוים 1021
 שייכת לשלטון 1314
- שאל המלך
 מחל על מס למי שיהרוג את גליית 894 804
 שאילה (ראה: שואל)
 שאר, כסות ועונה
 באישה הטוענת שנתגרשה והבעל כופר 427 428
 מחילתם, אם האישה תחזור בה מהסכמתה
 להתגרש 1103
 המקדש אישה על מנת שיהיה פטור (ראה: קידושין)
 שבועה - כללי
 אין נשבעים על שטר עם שעבוד קרקע 487
 אם מחל הנושה על השעבוד 487
 גלגול שבועה 141 761
 החייב שבועה דרבנן - אין יורדים לנכסיו 109 139
 החשוד לגול חשוד גם להישבע לשקר 1097 1189
 המוציא הוצאות עבור הוולת - חובתו להישבע על
 סך הוצאותיו 1126
 אם לא דרש שבועה - מחל 1126
 המטפל בנכסי הוולת - חובתו להישבע על סך
 הוצאותיו 836
 מחילה על השבועה 836
 חייב הורש מהנושה להישבע שלא מחל בלבו 767
 חייב הורש מהנושה להישבע שלא נפרע 432 767
 אם פרע בלי לדרוש שבועה - מחל 432
 זכות להפוך שבועה על שכנגדו 836
 אם כבר יצא מב"ד 836
 חוב שהנושה יכול לגבות רק אם יישבע 278
 אם החייב דורש שיישבע שלא פרע 278
 מחילה עליו כשהשטר בידו 278
 חובת אישה להישבע על טיפולה בנכסי בעלה 835
 מחילת שבועה זו 835
 חובת אלמנה להישבע לפני גביית כתובתה (ראה:
 כתובה)
 חובת אריס להישבע שלא נטל משל בעה"ב 1125
 אם לא נשבע כשנפרדו - חובתו להישבע
 אח"כ 1125
 חובת הנושה להישבע לפני הגבייה (ראה: גביית חוב)
 חובת יורשי הנשבע לקיים את שבועתו 1316
 אם גם עשה קניין 1316
 חובת פושט רגל להישבע שאין לו רכוש - אם הוא
 מוחל מחילה זמנית על חוב 1318 1319
 חובת שליח להישבע 836
 מחילה על השבועה 836
 חשוד על שבועה שנתחייב שבועה - התובע נשבע
 ונוטל 439
 אם ידע שהוא חשוד ועשה עמו עסקים 439
 ישראל אינו חשוד להישבע לשקר 274
 כתיבת הרשאה על שבועה 108
 מחילה על חיוב מכוח שבועה 790
 מי שנתחייב שבועה כדי להיפטר, ואמר שישלם
 במקום להישבע 327 837
 והתברר שיש עדים כדבריו 327
- נתבע שנשבע כדי להיפטר
 ובאו עדים לחייבו 140
 והנושה תפס 837 835 1108
 ספק בחיוב שבועה 1205
 עד המסייע פוטר מהחיוב להישבע 1029
 על טענת ספק 458
 אם יש רגלים לדבר 458
 על טענה ששתיקת נושה מוכיחה שמחל 458
 קרבן אשם על הנשבע שבועת הפיקדון לשקר (ראה
 גם: גזל) 574
 שבועת בעל לאשתו (ראה: בעל ואישה)
 שבועת ה'נשבע ונוטל'
 המוחל על זכות להישבע וליטול - גם הממון
 נמחל 434
 המוחל על זכות להישבע וליטול כדי למנוע גלגול
 שבועה 299
 המוחל על זכות להישבע וליטול, אם לא יבוא ביום
 פלוני 402
 נושה נשבע ונוטל, אם עד אחד מעיד שנפרע 525
 שבועת מודה במקצת (ראה: מודה במקצת)
 תובע שזכאי ברין, ומתנדב להישבע על טענתו 613
 שבועה - מחילה על חיוב המחוזק בשבועה 143-153
 791 838-854
 אומדנא שמחל בתנאי מסוים 850
 אחרי שעבר על השבועה 839
 אם הנושה טוען שלא מחל 838 839
 אם יש לה תועלת גם לנשבע 148 843 849
 אם יש לה תועלת לצד ג' 148 1008
 אם מחל רק מפני שהנשבע ביקש 842-844 848
 אם נשבע על דעת רבים 839
 אם נשבע שישב בכלא אם לא יפרע 152 153
 אם קרה דבר שלא היה מוחל אילו ידע עליו 149
 באמירת 'הריני כאילו קיבלתי' (ראה: 'הריני כאילו
 קיבלתי')
 באמירת 'זה כבודי' 841-844
 בשבועה שתלויה במקבל השבועה 843
 בשניים שנשבעו שבועות הדדיות 149
 חיוב שאינו כובל מבחינה ממונית 144 147
 כפייה למחול על שבועה אסורה 150
 מחילה בשבת 23
 מחילה חלקית 149
 על חלק מהסכום 150 853
 מחילה מותנית 414 851
 מחילה מכללא 838
 מחילה על השבועה לברדה 147 148 846 847
 נגד רצון הנשבע 149
 נחשב שקיים את השבועה 726
 ע"י אפוטרופוס של היתום, שהחיוב כלפיו 307
 ע"י ב"ד 307
 ע"י מי שההנה את הנשבע ולכן נשבע 848
 ע"י מי שהשבועה אינה ממש לתועלתו 148 848
 ע"י צד ג' שביקש שיישבע 148
 על שבועה להימנע ממעשה מסוים 144-147
 840 843-848 849
 על שבועה לעשות מעשה לא ממוני 144-147 840
 841 843-845 847
 שבועה לקיים מצווה 848

מפתח העניינים

המשביע את משרתו שלא ינהג במותרות 848	על שבועה לעשות מעשה למשך זמן קצוב 145
הנשבע לא לקבל מתנה מפלוני – אסור שימחל לו חוב? 735	שבועה - מחילה על חיוב להישבע 108 139-143
הנשבע לעשות מעשה ביום פלוני, ונאנס באותו יום – חייב לעשותו למחרת? 1102	834-838
הנשבע לפרוע חוב ביום פלוני 1144 1142 152	אופן פעולת המחילה 13 14
והנושה לא תבע באותו יום 1356 1309 1308 1148	אינה כוללת מחילת ממון התביעה 13 14 140 141
ונפל בשבת 1142 779 152	1378 1185 370
מחילה לו באופן שיידחה מועד הפרעון (ראה: הארכת זמן)	אינה פוטרת מקבלת 'חרם סתם' 142
הנשבע לפרוע חוב עד יום פלוני והנושה אמר "הרי כאילו קיבלתי" – ביטול השבועה וקיום החוב 1191	אם אח"כ נמצאה ראייה שהוא חייב 370
והנושה לא תבע אותו 840	אם תפס התובע אחרי שמחל 1185 141
ועבר היום – השבועה עדיין בתוקף? 852 853 854	באמירת 'הישבע לי בחיי ראשך' 59 754
הנשבע לשלם דבר שיש מחלוקת בשאלת חיובו 1222	בדרך תנאי 834
הנשבע שלא ימכור 1212 1211	בחיוב גוי להישבע לפי דיניהם 1185
הנשבע שלא יקח פילגש 145	בחיוב עתידי להישבע 835 856 1116
התרתה ע"י המוטב שלה	חיוב עתידי מסופק 1116
שיאמר 'הריני כאילו קיבלתי' 839 144	במחילה מכללא 836 139
מנהג שהוא יכול להתייר 846 844 843	בכך שלא איפשר לו להישבע 443
התרתה ע"י חכם – במי שנשבע לטובת זולתו 280	בכך שלא דרש שישבע 464
מחילה שמחוזקת בשבועה (ראה גם: מחילת בעלות) 1399 1044 1042	במי שנשבע ונוטל 14 139 140 835 837
אם השטר ביד המוחל 280	בקשר לחיוב מס עתידי 894
אם התנה מראש שלא יוכל למחול 530	בשבועה על דבר עתידי 835
במחילה בטעות 1065 350	בתנאי שירדור (ראה: נדר)
במחילה לפני מועד הפרעון 892	בתנאי שלא ידרוש שבועה תוך זמן קצוב 837
במחילת זכות עתידי 1327 183 182	חייב שטוען שהנושה מחל 835
זכות יורשי המוחל אחרי מותו 182	חייב שמחל לנושה על חיובו להישבע לפני שיגבה ממנו
מי שנשבע אינו יכול לעטון 'קים לי' 1044	והנושה מכר את החוב – חיוב הקונה להישבע 534
מי שנשבע לא לעשות כך וכך כי חשב בטעות שאיסורו חמור 1026	ומת – חיוב הנושה להישבע לפני שיגבה מהיורשים 534 535 1318
מי שנשבע על ביטול מודעא 1399	ומת הנושה – חיוב יורשיו להישבע לפני הגבייה 535
מנהג שהנשבע על דעת פלוני, פלוני יכול להתיר 843	ונתן נכסים במתנה – חיוב הנושה להישבע לפני שיגבה מהמקבלים 535
מתוך כעס 1088 382	כוללת מחילה על 'גלגול' שבועה אחרת אגבה 141
נושה שנשבע לא לתבוע את החייב 77 778 779	כוללת מחילה על 'גלגול' שבועה זו 141
בתקיעת כף 778	מות התובע – הוכחה שמחל? 836 837
והחייב נשבע לפרוע 779	מחילה בכפייה 1411
וחכם התיר את שבועה 77	מחילה חלקית – שינדור ולא יישבע 834 835 1058
ומכר את החוב לאחר 78	מחילה כללית כוללת מחילה על חיוב זה 1331
זכות יורשיו לתבוע אחרי מותו 77	נחשבת הנאה לנמחל 835 836
נושה שנשבע שימחל 1327	על חיוב שבועה דרבנן 108 109 139
נושה שנשבע שלא ימחל 1316 1212 1211	פרשנותה – שהוא פטור לעולם 804
אחרי שמכר את החוב 530	קלה יותר ממחילת ממון או חמורה יותר 1108
אם נשבע שלא ימחל חובות ככלל 530	שבועה מכוח תקנה 143
בחוב בשטר 1212	השבועה ב'שניים אוחזים בטלית' 140
ומחל 1376 1212 1211 531 530	שבועת אישה שלא נפרעה כתובתה 142 143 834
ומת, ויורשו מחל 1316 530	836
נושה שנשבע שלא יקבל פרעון חוב – מחילה? 56 756	שבועת שליח להביא שקלים למקדש 140
עונש משמים על הפרחה 735	תוך איזכור החשש שבגללו נדרשה שבועה 837
	838
	שבועת ביטוי (שבועה שבי"ד אינו מחייב) 822
	אינה יכולה להפקיע שעבוד 1415 380
	באונס ממון 1415 380
	בעל שנשבע לא לשמש עם אשתו 822
	המבריח נכסים כדי שיוכל להישבע שאין לו (ראה: הברחת נכסים)

מפתח העניינים

- על הקנאת דבר שלא בא לעולם 182 280
 חובת יורשיו אחרי מותו 182
 על התחייבות שקדמה לה מחילה 882
 פרשנותה לפי המניע 735
 שבועה לקיים חיוב ממוני שאינו כובל 840
 שבועה לשלם, כשאין חיוב ממוני 839
 מועילה גם במקום שקניין אינו מועיל? 1378
 שבועת משה רבנו (ראה: משה רבנו)
 שבועת שגגות 845
 שבועת שותפים להישאר בשותפות 62
 שהותרה מקצתה – הותרה כולה 852 151
 בהפרת בעל 151
 שוחט שנשבע לא לטול יותר מהשכר שהבטיח
 הקהל, והקהל לא נתן 1147
 שוכר שנשבע לשלם דמי שכירות גם אם יעזוב 61
 שניים שנשבעו זה לזה, ועבר אחד על
 שבועתו 1393
שבועת היסט
 אם המוחל טוען שטעה והנמחל מכחיש 329
 על טענת ספק, כשיש רגלים לדבר 765
 על טענת מחילה, בחוב שלא נתבע זמן רב 765
 על טענה שגם אם יודה בה לא יתחייב ממון 765
 בוויכוח מתי מועד הפרעון 765
 הברל בינה לשבועת המשנה 835
שביעית (ראה: שימית כספים)
שבת
 ביטול רשות בחצר משותפת כדי להתיר טלטול
 בשבת 23 5
 ע"י יורש של מי שמת בשבת 906
 דיבור חול בשבת 22
 הודאה בשבת שיוצרת סילוק 22
 הנשבע לפרוע חוב ביום פלוני ונפל בשבת 152
 1142 779
 הפקדה בשבת 1293 727 22 21
 יאוש בשבת 22
 מחילת חוב בשבת 5 21–23 37 727 759
 חוב בשטר או בעל פה 22
 חוב המחזוק בשבועה שחלה בשבת 23
 לצורך מצווה 23
 מחילה בלב 759
 מחילת תנאי במכר בשבת 727
 מכירה או מתנה בשבת 727 22 21
 לצורך מצווה 23
 מכר שנעשה במלאכה בשבת 1415
 קנייה ממוכר בכלי מידה, בהפחתה או
 בתוספת 1168
 שכירת רשות מגוי להתיר טלטול בחצר 727
שד"ר
 מחילה על מינוי כשד"ר 901
שדכן (ראה גם: שידוך)
 זכותו לשכר – מכוח מנהג 903
 שהבטיח שידוך בחינם 903 902 207
 אם חזר בו לפני גמר השידוך 206
 זכותו להחזר הוצאותיו 902
 שלא ביקש שכר טרחה 1033
 וטען שאילו ידע שישתנה המצב היה
 מבקש 1033
- שואל (ראה גם: שומר)
 אם המשאיל לא ביקש שיחזיר 1141
 המשאיל נותן את דמי השכירות במתנה 1261
 יש לו רק שעבוד בנכס 649
 שמחל על זכות השאילה 649
 שובר (קבלה) (ראה גם: שטר מחילה)
 המוצא שובר 973 766
 כתיבתו מלמדת שהנושה מחל? 767 766
 נושה שהתכוון לתת שובר וחזר בו 767 766
 מפני שהתברר שטעה בחשבונו 766
 נתינת שובר – טעם תוקפה
 כמחילה 767 748
 מכוח מינו שהיה יכול למחול 749
 על שטר חוב שאבד ותאריכו היה מאוחר 856
 תוקפו
 אם החייב לא פרע 774
 אם לא הגיע לחייב 973
 צריך שיהיה שייך לנושה 973
 שיש בו ספק 1196 522
שוחר
 הכסף הוא גול ביד הדיין 102
 חיוב הדיין להחזיר אותו
 אין ב"ד יורד לנכסיו לגבות 1358
 אם הנותן לא תבע אותו 1358 1002 294
 אם מת נותן השוחר 1152
 מחילה לדיין על חובת השבתו 102
 אם הנותן חייב לנושה אחר 294 293
 אם הנותן לא תבע – הוכחה שמחל? 1150 471
 1152
 אם הנותן לא תבע, וטען שלא מחל 1152
 פחות משווה פרוטה 574
שוחט
 שמחל לו החכם על החובה להראות לו את
 סכיניו 811
שוטה
 הקנאה לשוטה 1184
 מחילה לשוטה 1184
 שירש נכסים 1184
 שמחל 500
 שנתן הרשאה להזיק 1182 1181 501
שוכר (ראה: שכירות)
שולחן ערוך
 כשמוכרת דעה אחת בסתם ואחרת כ"ש
 אומרים' 1375
שומא הדרא לעולם' (ראה: גביית חוב)
שומר (ראה גם: פיקדון)
 חיוב אחריות בפיקדון פחות משווה פרוטה 1153
 מועד תחילת חיובו באחריות 209
 לענין שעבוד נכסיו 209
 מפקיד שמחל לו
 אם מחל על תשלום בתנאי שיישבע 1031 1032
 והתברר שהשומר פשע או שהפיקדון בידו 1031
 והתברר שפשעתו היתה חמורה יותר משחשב 331
 על חובת החזרת הפיקדון – כתיבת שטר על כך
 בלי ידיעת המפקיד 771
 על חיובו להישבע 836
 על חיובו להישבע שהפיקדון אינו ברשותו 1378

מפתח העניינים

ששכח היכן הפקדון, ושילם, ואח"כ נמצא 357	שומר (המשך)
1073	על חיוביו 104 103
'שונא מתנות יחיה' 2 295 843 1071 1183	מפקיד שמחל לו אחרי שהפיקדון שנגנב, והפיקדון נמצא 1339 1391 1392
לכן אין תוקף למתנה נגד רצון המקבל 510	אם הפיקדון חוזר באופן לא שכיח 1339
לעניין חלוקת חצר שאין בה דין חלוקה 1281	מפקיד שמחל לו מכללא על חיובו להישבע שלא פשע 432
לעניין מחילה 2 385 510 1093 1190	מתוך ההחזיר לו תשלום שהציע 432
שופר	מפקיד שמחל לו על חיובו לשלם אם יאבד הנכס 618 345 344
הכנסת מי רגליים לתוכו כדי לצחצחו 1302	לפני הסכמת השומר לשמור 344
שותף, שותפות - כללי	מפקיד שמחל לו מראש על חלק מאחריותו 406
אינם יכולים להחזיק זה על זה 1204	1378 1107
בני קהילה - כשותפים 96	כמו אסמכתא 1107
המשתמש בקרקע של שותפים, ושתקן - זכה בחזקה? 1357	רמת אחריותו לפי אומדן נכונותו להתחייב 740
הסכם בנייהם שאם יסתכסכו, ילכו לבוררים ולא לב"ד 1199	שהמפקיד אמר לו 'קרע כסותי' (המופקדת) 169
חלוקת שותפות בהתחשב בגודים שכל אחד קנה לעצמו מהכסף המשותף 1167 484	170 628 767 868 872 873 1018 1019
בגדים שקנו לילדיהם 484	1138 1217 1354 1355
מתנה שאחד מהם נתן לזר, והאחרים ראו ושתקו 1166	אם אמר לו בעת יצירת השמירה 873
נחשבת שעבוד ממוני? 838	אם אמר לו לפני שנעשה שומר 873
עזיבת מושב שיתופי כדי לחמוק ממס שיוטל על המושב 321	אם ייתכן שהקריעה היא לתועלת המפקיד 1331
שותפים אינם מקפידים זה על זה 1164	אם שאל 'על מנת להיפטר' והלה השיב 'כן' או 'לא' 873
הנחה שהם מוחלים זה לזה בגלל קירבתם 1150	בשומר חנים 873
שותפות בנכס	וחזר בו לפני הקריעה 874
בחצר שאין בה דין חלוקה	שהמפקיד אמר לו 'שלא לי את החפץ והיפטר' וחזר בו 1107
אם הסכימו לחלוק ועשו קניין על איזה צד יקבל כל אחד 1248	זו מחילה מותנית 1107
ארבע אמות שלפני הפתח אינן בחשבון 1281	שהמפקיד אמר לו לשלוח אליו את הפיקדון - ביד בנו 59
ואחד הציצי ששותפו יקח כשיעור חצר 1281	עם קטן 1331
לכל שותף יש שעבוד על חלק שותפו 1228 883	שהמפקיד נתן לו רשות לאבד את הפיקדון 1331
1245	שהמפקיד נתן לו לעשות בפיקדון כטוב בעיניו 1331
מחילת שותף על שעבודו על חלק שותפו 1228	שהציע לשלם והמפקיד סירב, וחזר בו 836
1270 1274	שהתנה להחמיר באחריותו 1107 894 755
בחצר שאין בה דין חלוקה - אם שותף אחד מבקש לחלוק 1228	כמו אסמכתא 1107
אם עשו קניין לחלק אותה 1228	שהתנה להקל מאחריותו 740 345
בנכס שאין בו דין חלוקה	שואל שהתנה להיות כשומר חנים 822
הסכמה לחלוקתו 92 791	שומר חנים שהתנה שיהיה פטור משבועה 1346
מחילה על זכותו בחלק שותפו 20 21	שומר שחבר המתנה להיות כשומר חנים 1049
גר ששותף בנכס ומת בלי יורשים - שותפו זוכה? 561 562	שהתנה שיהיה פטור מאחריות אחרי תחילת השמירה 208 209
זכות שותף לדרוש חלוקה 91 791	לפני תחילת השמירה 208
שותף שמחל על זכות זו 91 791 876	שוכר שהשאיל, והפיקדון אבנו באונס 734
יורשים לפני חלוקת העיזבון (ראה: עיזבון) שותף בעל חלק קטן זכאי למנוע פירוק 299	שומר כסף שהמפקיד ביקש שיתעסק בו ויהיה פטור מאחריות 1309
אם יש לו גם חלק גדול, שלא בסמיכות 299	שטוען שהחזיר - חייב שבועת התורה 1263
שותף בעל שני חלקים - זכותו לקבל את שניהם בסמיכות 299	שכפה - חיובו להישבע שאינו ברשותו 1189
שותף המוחל על חלקו לשותפו 92 336 545	אם מחל למפקיד על כל חובותיו 1189
561-563 598 757 934 1227 1379	שמסר את הפיקדון לאחר ובעל הנכס שתק 757
בלשון 'דין ודברים אין לי' (ראה: דין ודברים...) שותף המחזיק שלוש שנים בקרקע המשותפת 1165	1134
בחצר שיש בה דין חלוקה 1165	ששילם על אבדן הפיקדון - פטור משבועת 'אינה ברשותי'? 1126
שותף המסתלק מחלקו בנכס 590 666-668 673 905	אם היה פטור ושילם 836
בלשון חיוב 1247	מטעם מחילה מכללא 1126

מפתח העניינים

- 481 חזקה שותף מוחל לשותפו
 482 481 במה שנוגע לעיקר מטרת השותפות
 לא על פגיעה לאורך זמן 1165
 482 צירופה להוכיח נוספת שמחל
 חלוקת הרכוש תוך המשך השותפות 790
 מחילה על הזכות לתבוע את פירוקה 791
 מחילת חוב שצד ג' חייב לשותפות – שותף שמחל
 עליו, שיהיה לשותפו 792 93 92
 מחילת שותף על רווחים בימי אבלו 790
 פירוקה אינו צריך קניין 790
 פשרה על חלוקתה, בכפייה 1407
 ראובן שחייב לשמעון מצד עצמו ומצד שותפות
 שהיה בה, ופרע לו – למי ייזקף הפרעון 1040
 שותף המבקש לפרקה לפני המועד הקבוע למכירת
 הסחורה 791
 שרוצה ליטול את חלקו בלי דעת שותפו 1377
 שותף המוחל על חלקו ברווחי השותפות
 אחרי שנוצר 1232
 983 276 270 266 אם יש שטר על השותפות
 אם מחל רק על זכות יתר ברווחים 983
 בטעות 1059
 ברווח עתידי 900 204
 בשותפות בחכירת מכס ('אורנדא') 900 204
 מדמי שכירות 901 900 205 204
 שותף בגביית מכס שמחל על חלקו ברווחים
 העתידיים 858
 שותף מוחל מכללא לשותפו על שלא עבד כשהיה
 חולה 1364
 שותף שרוש משותפו להישבע ע"י גלגול שבועה
 אחרי שהילקו את השותפות בלי לדרוש
 שיישבע 1082
 אחרי שמחל לו על חיובו להישבע 1082
 שותף שדן בבד"ל בעניני השותפות בלי הודעה
 לאחרים 309
 אם האחרים היו בעיר 1016 310 309
 אם השותף האחר הוא קטן או אישה ושתקו 310
 שותף שהלך לא"י, ושותפו שתק 1355
 שותף שהעלילו עליו בקשר לשותפות אחרי החלוקה
 והוצרך לשלם 484
 אם שותפו התחיל לפרוע עמו 484
 עלילה מסוג ששיך רק בשותף זה 484
 שותף שהעלילו עליו – הוצאות הצלתו נגבים מממון
 השותפות? 327
 אם גוים העלילו עליו אחרי חלוקת השותפות 867
 שותף שהשכיר את החנות המשותפת לאדם
 זר 1355
 שותף שהילק את הסחורה שלא מדעת חברו 1127
 ואח"כ התייקרה הסחורה 1127
 שותף שחרג מהמסוכסם בניהול השותפות, וגרם
 הפסד 92
 אם שותפו אמר לו 'מה שעשית עשוי' 757 59
 792
 אם שותפו מחל לו על החריגה 92
 שותף שלא תבע את שותפו זמן רב, לפני חלוקת
 השותפות 1363 1166 1150 466
 אם לא תבע מה שהובטח לו למנוע איסור
 ריבית 466
- 1248 בשותפות של בני עיר בנכס של העיר
 חזרה מהסתלקותו 883
 כדי שיוכל להעיד עליו 668
 עם מעשה קניין 1248 1247 557 556
 שותף שהפקיר את חלקו 1246 1245
 שותף שהציע לשותפו גוד או אגוד או חלוקת זמנים
 – מחילה על הזכות להציע רק גוד או
 אגוד 1033
 אם לא ידע על זכות זו 1033
 שותף שהשקיע בנכס המשותף מיוזמתו – כמה
 מהשבח יקבל? 1167 484
 אם הודיע מראש שהוא רוצה את כל השבח 485
 שותף שהשתמש בחצר המשותפת לעצמו (ראה:
 חזקת תשמישים)
 שותף שנשבע למכור לשותפו את חלקו 841 839
 שותפים שהסכימו שאחד לא ימכור את חלקו לצד ג'
 בלי הסכמת שותפו 333
 ונשבעו על כך 841 839
 שותפים שקנו בית ונרשם במירשם ע"ש אחד
 מהם 983
שותפות עסקית (בכסף או בסחורה)
 אחריות שותף על נזק לשותפות 266
 אם שותפו מחל לו 60
 אם חילקו אותה בלי להישבע – מחלו על חיוב
 השבועה 431
 אם אחד מהם מוחזק 1125
 אם התחדש חשש 1125
 אם חילקו את מקצתה 1125
 השבעת שותף בגלגול אגב שבועה
 אחרת 1125
 אם שותף אחד לקח פחות מהמגיע לו בשעת
 החלוקה 1127 434
 בדבר שלא בא לעולם 867
 המקנה לשותפו מה שנמצא בידו מנכסי השותפות –
 צריך קניין? 671
 הנשבע לשני שותפים לעשות משהו, ואחד מחל
 לו 847
 הסכם להאריך אותה 791
 הסתלקות שותף מהשותפות עקב הפסדים 320
 הפסקתה בהסכמה 791 790
 מנהג שדי בהפסקה בהסכמה באמירה 791
 זכות שותף למנוע את חלוקת השותפות 1029
 שותף שהסכים לחלוקתה, וטוען שלא ידע שיכל
 לסרב 1029
 חובת שותף להישבע בשעת החלוקה 431
 אם הפסידו את כל הכסף ולא היה מה
 לחלק 1125
 אם פטרו זא"ז משבועה זו 415
 חובת שותף להישבע שלא נטל מנכסי השותפות 92
 320
 אם אחרי החלוקה נשארו חובות שאחרים חייבים
 להם 1165
 אם מחל שותף אחד לשותפו על החיוב
 להישבע 836 320
 אם מחלו זה לזה על החיוב להישבע 92
 אם נשאר דבר מועט שלא חילקו ביניהם 1165
 רק השותף שספק בנכסים 320

מפתח העניינים

- שותפות עסקית (בכסף או בסחורה) (המשך)
 שותף שלא תבע משותפו מה שהוציא לפדותו
 מהשבי 1070 327
 אם לא תבע אף בשעת חלוקת השותפות 1070
 שותף שלא תבע משותפו מה שהשתמש בכספי
 השותפות 1083
 שותף שמחל חוב שמישהו היה חייב לשותפות 537
 1335
 אם מחל באונס, וגרם נזק בכך לשותפו 1305
 על חיובו של מישהו להישבע כלפי
 השותפות 1335
 שותף שמחל לשותפו
 כי לא ידע שיש בידו מומן של השותפות 1026
 על חובתו להשתתף בהפסד 92
 על חלקו 1228 562
 על חלקו בחוב של צד ג' 204
 על שעבודו לשותפות – התכוון לרווח לשעבר או
 שלהאב? 1372
 שמחל לשותף אחד ולא לשלישי 747
 שותף שמחל לשותפו על חובתו להישאר
 בשותפות 1060 791 90 91 62
 בשותפות שנוצרה בשטר 791
 חיוב המחוקק בשבועה 1046
 שותף שמחל על זכות של השותפות 309–307 298
 1017 1016
 אם האחרים שמעו ושחקו 1018 310 309
 אם השותף האחר הוא קטן ושחק 310
 אם חלקו בה גבוה משל שותפו 298
 אם מחל על חלק מהחוב 1335
 אם עקב כך החייב מסרב לשלם – חיובו בנוק 308
 אם רק הוא עשה עסקים עם החייב 1017 309
 שותף שמחל על זכותו להישאר בשותפות 62
 וטוען שמחל כי חשב שאינה רווחית, וטעה 1032
 שותף שמחל על חלקו ברווח העתידי 790 92
 ולא על ההפסד 780
 שותף שמחל על חלקו בשותפות 1379
 באורנדא 1393
 שותף שמינה מורשה בנוכחות שותפו, והמורשה מחל
 על זכות של השותפות 1018
 שותף שמכר דבר מהשותפות בלי ידיעת
 שותפו 1305
 שותף שמכר לשותפו את חלקו בזכות עתידית 945
 שותף שנהג בשונה מהמקובל – חיובו בנוק שייגרם
 מכך 205
 אם שותפו שתק כששמע על כך 205
 שותף שנתן לשותפו ממוון השותפות 1023
 שותף שעשה פשרה עם מי שחייב לשותפות 308
 309
 בלי ידיעת שותפו 1305
 שותף שפרש משותפותו בחכירה ומחל לשותפו
 על כסף שנתן לכסות הפסדים 204 203
 על כסף שנתן כפיקדון לממשלה 204 203
 שותף שצירף מישהו לשותפות והבטיח לו חלק
 ברווח 1355
 אם שותף אחר ידע ושחק 1355
 שותף ששינה מהמוסכם בניהול השותפות 1394
 והודיע לשותפו והלה הסכים 1395 1394 1353 1106
- שותף ששתק כששמע על שינוי שותפו בניהול
 השותפות – הוכחה שמחל? 464
 אם גם אמר דברים שמשמעם כהסכמה 1140
 אם היה יכול לתקן את השינוי 456
 אם נודע לו רק זמן ניכר אחרי השינוי 1140
 אם שתק אחרי שיניה 456
 אם שתק כדי לגלות איפה נכסי שותפות 1140
 אם שתק כי חשב שהשינוי יביא רווח 1140
 אם שתק לפני שיניה 457
 שינוי מהמוסכם ביניהם 1140 457
 שינוי מהמקובל בין סוחרים 457
 שותפות במלאכה (אומנים) – תוקפה 167 91
 שותפים שהסג נמחל לאחד מהם (ראו: מס)
 שותפים שהתחלקו
 והתברר שאחד מהם הכניס כסף שלו לכיס
 השותפות בטעות 1026
 ומחלו זה לזה על כל תביעה, והתברר שהיתה
 טעות בחלוקה 1035 327 322 321
 שותפים שלא תבעו מי שחייב לשותפות – הוכחה
 שמחלו 470
 אם אחד מהם לא נכח 1313
 שותפים שמחלו זה לזה כשחלקו
 ואח"כ התברר שטעו בחשבון 368
 ואחד הסתיר שהשתמש בכספי השותפות 1082
 וכתבו שטר מחילה עם הודאה שכל אחד קיבל את
 חלקו 1239 1238
 שותפים שמחלו לאחד מהם על חלקם 807
 והוא מחל על מחילתם 807
 שותפים שנשבעו להישאר בשותפות לזמן קצוב 838
 והחליטו לחלוף, והזו בו אחד מהם 414
 מחילה עליה 842 839 838
 שטר שותפות
 אינו כבוי 276
 כולם משלמים את שכר הסופר 276
 על זכות כלפי צד ג', ומחל אחד השותפים על
 חלקו 992
 שטר קניין ולא שטר ראייה 276
 שנושה מחל לאחד מהם על חוב של השותפים 533
 אם לא נשארו נכסים בשותפות 1316
 ולא ידע שיש לו שותפים 1316
 ומת אחד מהשותפים 1316
 חוב שאפשר לנתק משאר עסקיהם 534 533
 לסטים שמחלו 1316
 מחילה חלקית 1316
 מיוזמתו 533
 עקב בקשת השותף 1213 533
 שעשו הסכם שאף אחד לא יקנה זכות בלי
 האחרים 440 439
 תביעה בין שותפים – על מי להביא ראיה? 671
 תוקפה מכוח שבועה 790
 תקפה רק אם עשו קניין 790 90
 שטר
 'באופן היותר מועיל' 784
 דורשים לשון הדיט – במה שנגד הדין 1042
 המוחל שטר מופקד לנפקד 610
 בשטר שהמפקיד כתב ע"ש הנפקד, ומחל לו על
 הודאתו שהוא של המפקיד 610

מפתח העניינים

- המוכר שטר פיקדון אינו יכול למחול 614
 המקנה נכס בשטר לאחר ל' יום, והשטר נקרע
 ביתיים 857
 המתנגד לכתיבת שטר על עצמו 771
 כתיבת שטר חוב 772
 כתיבת שטר מכר 772
 כתיבת חיוקי לשון בו 771
 יכולה לתקן פגם בו? 1378
 כתיבתו בלי ידיעת המתחייב 771
 נוסחי שטרות (ראה במפתח המקורות, ראשונים –
 ספר השטרות, ואחרונים – אוצר השטרות)
 ספק בפרשנותו (ראה: פרשנות)
 סתם קניין לכתיבה עומד (ראה: קניין)
 שטר על זיכיון להכנסה
 בשטר של שניים, שאחד מהם מחל לחברו 611
 1260
 הקנתו ב"כתיבה ומסירה", אם נתן הזיכיון יכול
 לחזור בו או לא 1260
 שטר קניין בקניית קרקע בלי תשלום כסף 744
 שטר קניין חל בסוף היום של תאריך השטר 1193
 1194
 שטר שותפות (ראה: שותפות)
 שיש בתוכו סתירה 514
 שכתוב בו שאם יהיה ספק, יד התובע על
 העליונה 1042
 שכתוב בו שבמחלוקת בדין, יתפרש לטובת צד
 פלוני 1043
 שכתוב בו שהוא נעשה 'כתיקון חז"ל' 1233
 שנעשה בערכאות של נכרים (ראה: ערכאות)
 תוכנו מחייב גם מי שלא הבין אותו 440
 'שטר אביזאריה' 512
 שטר אמנה
 האומר ששטר חוב הוא שטר אמנה 968 891
 987
 שטר חוב - כללי (ראה גם: גביית חוב)
 אחים שחלקו שטרי חוב שירשו, ואחד מחל על שטר
 של אחיו 1000
 איסור להחזיק שטר פרוע או מחול 768 284 262
 991 990
 אם הנושה מחל רק על שעבוד הנכסים 999
 אם הנושה צריך אותו למטרה אחרת 270
 אם יש אומדנא שמחל 995 275
 בכתובה 274
 בשטר בכתב די 979
 החובה להחזירו לחייב 997 725
 אם הנושה אומר שהוא פרוע או 'אמנה' 968 891
 987
 זו מחילה 968
 אם הנושה לא כתב אחד מפרטי החיוב – מחל 430
 1310
 אם יש סיבה שלא כתב 430
 אם כתב נוסח סטנדרטי בלי פרט זה 430
 אם ראובן הלווה וכתבו בשטר שלוי הלווה – הלווה
 חייב לפרוע לראובן ע"פ הודאת לוי? 1012
 אם ראובן הלווה וכתבו בשטר שלוי הלווה – מי יכול
 למחול 1012 1011 304 303
 אם השטר ביד לוי 1013 1012
- אם כתבו כך כדי שראובן לא ייראה עשיר 304
 אם כתבו כך כדי שראובן לא ימחל 304
 אם לוי מחל ואח"כ הודה שראובן הוא
 המלווה 1012 1011
 אם לוי עשה את ראובן מורשה לגבות את החוב
 בשבילו 1013
 אם ראובן ביקש מראש שיתנו את השטר
 ללוי 1013
 אם ראובן הקנה את הכסף ללוי 1013
 בכתב ידו של החייב בלי חתימת עדים 267 266
 נאמנות החייב לומר שפרע (ראה: גביית חוב)
 החייב מוחזק בשטר? 992
 הלווה משלם את שכר הסופר 975 285 284 283
 982 977
 המוכר שטר חוב
 בפחות מערכו, והוסכם שיתחלקו ברווח כשהחייב
 יפרע 1230 792
 המכירה תקפה רק מדרבנן 978
 ואומר שהוא פרוע 969
 ואמר הקונה 'לזכות הלווה' 58
 ודחה את מועד פרעון החוב 535
 ומחל עליו הקונה 1000 29
 ומת, והחייב ירש אותו (ראה: מחילה לעצמו)
 ונתן ללווה קבלה פיקטיבית – סכום הנוק שעליו
 לשלם לקונה 29
 ופרע הלווה למוכר 19
 מכירתו תקפה מהתורה או מדרבנן? 1275 15
 1335
 המוכר שטר חוב בלי כתיבה ומסירה וגבה
 הקונה 365 29
 והמוכר לא ידע שהקונה גבה 366 365 29
 והמוכר שתק 450
 המוכר שטר חוב ומבטיח שלא ימחל 1209 528
 1375 1210
 נשבע שלא ימחל 1212 1211
 המוכר שטר חוב יכול למחולו 3 19 3 264 265 614
 993 990 979 974 971 969 961 721
 אם אין לחייב נכסים 292
 אם החייב כתב שטר חדש ע"ש הקונה 296 290
 אם החייב מתנגד 1369
 אם השטר נשאר ביד הנושה – המוכר 993 978
 אם התנה עמו הקונה שלא ימחל 978
 אם יש לו משכנתא 1276 1277
 אם כתוב בו 'משתעבדנא לך ולכל דאתי
 מחמתך' 1011 1010
 אם מכר אותו אגב קרקע 978
 אם מת והחייב הוא יורשו (ראה: מחילה לעצמו)
 אסור למחול 496
 בחוב עם משכון (ראה: משכון)
 בלי לעשות קניין 993 741
 במחילה בלב 68 69
 בתנאי שהחייב יכול לדרוש מהנושה להישבע 994
 האיסור שבגרימת נזק לקונה 1215 1214 537
 זכות הקונה להחזיק בשטר 993 971
 חיובו לשלם לקונה על הנוק 1214 526 292 29
 1215
 כהודאה שהחוב בטל 993

מפתח העניינים

771 770 72 71	שתאריכו מאוחר מיום ההלוואה	שטר חוב - כללי (המשך)
639 288-261	שטר חוב - ממילה כשהוא ביד הנושה	כי שעבוד הגוף נשאר למוכר
1349 999-967 959 791	אם אין לחייב נכסים בשעת המחילה	לפני מועד הפרעון 890
987 272 271	אם אינו מחזיר את השטר 973	מדין סילוק 891
985	אם אמר מראש 'לא תהיה חייב לי'	מוחל על שעבוד הגוף שנשאר לו, וממילא פוקע
970	אם הודה שמחל עליו 970	שעבוד הנכסים 1000 997 978 726 721 272
970 738 264 263	אם החזיר את השטר לחייב	1375 1321 2707
985 967 281 268	אחרי המחילה 268	מחילה על שעבוד הנכסים 1275 1271
268	לפני שמחל, בלי להקנותו לו	נימוקים לכך 1002 978 258 257
990	מיד אחרי המחילה 990	שטר 'לכל המוציא' (ראה גם: ממרני) 1000
1333	אם החיוב רק משתמע מהשטר 1333	הנושה נחשב מוחזק בחוב 264 263
992	אם החייב לא ידע על המחילה, ופרע 992	כתיבת שטר חדש אם הנושה טוען שאבד 987
280	אם המוחל גם נשבע 280	מכירתו לחייב 770
985 280	ואח"כ נשאל לחכם על שבועתו 985 280	בלי 'כתיבה ומסירה' 770
283	אם הנושה טוען שלא מחל בלב שלם 283	מלווה המורה בהודאה פיקטיבית שאדם אחר
971	אם הנושה לא היה יכול להחזיר את השטר 971	הלווה 1012
1276	אם השטר אינו בידו בשעת המחילה 979 268 267	ואח"כ מחל 1012
991 990 980	אבל היה יכול להשיג אותו 268	נושה שאמר שקרע את השטר 55
987	אם אבד 987	נושה שכתב מחזיר אותו לחייב - הוכחה שמחל? 441
980	אם הוא ביד ב"ד 980	1352 1131 752
980	אם הוא ביד שלישי 980	אם אמר אז שבדעתו לטעון עוד 1131
267	אם היה ברשותו ולא בידו 267	אם החזיר מחשש שהחייב יתפוס רכוש שלו 1131
1085	אם טען 'משטה הייתי' 1085	נושה שכתב תאריך מאוחר - מחל על שעבוד
286	אם ידוע מדוע מחל, ולא כהודאה 286	שבינתיים 437
979	אם יש לנושה קבלה על תשלום ששילם לחייב בקשר לחיובו 979	נושה שקרע את השטר - החוב מחול? 1089 441
272	אם יש מנהג שמחילה כזאת תקפה 272	1131 1130 1090
774 273 272 264	אם כתב הנושה שטר מחילה 774 273 272 264	אם גם כתב שטר חדש 1352
1339 993 988 987 982 981 974 971 969	אם שטר המחילה אינו קנוי לנושה 973	אם כתבו בשטר שמחילה לא תועיל 1131
981	בכתיבה עקיפה 981	אם נשאר בידו העתק חתום 1131
273	בלי חתימת עדים 273	אם קרע כדי לכתוב שטר חדש 1130
973	והוא הגיע לחייב 973	אם קרע שלא בכעס 1130
773 273	שטר מחילה של ערכאות הנכרים 773 273	בשטר משכנתא 1352
784	אם לא החזיר את השטר לחייב 784	גריעת כוח הנושה בגלל העדר שטר 1130
784	מפני שמכר אותו לאחר 784	לעניין זכות הקדימה שלו לפני נושה מאוחר 1352
970 279	אם לא חזר בו מהמחילה 970 279	לעניין שעבוד נכסי החייב 1352
263	אם לא טען 'משטה הייתי' 263	קנוי לנושה כמו משכון 1374 982
790 263	אם מחל בלי בקשת החייב 790 263	שטר העומד להיגבות - כגבוי? 518 277 282 263
984 982	אם מחל בפומבי 984 982	1199 1196 998 996 975 520
277	אם מחל בפני ב"ד 277	אם אין בו חתימות עדים 979 267
984	עקב הוראת ב"ד שימחל 984	אם אין בו שעבוד נכסים 979 266
989 984 983 277 276 263	אם מחל בפני עדים 989 984 983 277 276 263	אם אין לחייב נכסים 272 271
277	ואמר 'אתם עדי' 277	אם הוא עומד ליגבות בוודאות - כגבוי 795
989 277	אם מחל בפני ערכאות הנכרים 989 277	בגבייה מיתומים 976
973	אם מחל על החוב ולא מחל בפרוש על השטר 973	בגלל שעבוד הנכסים 265
973	אם מחל על השטר ולא על החוב 973	בחוב ברור 976 975
272	באמירת 'אני נותן לך את החוב' 272	בחוב מסופק 976 278 277
996 980	באמירת 'זרוק חובי והיפטר' 996 980	בחוב שהנושה יכול לגבות רק אם יישבע 278
994 278	בחוב שהנושה יכול לגבות רק אם יישבע 994 278	994 976
995	בחוב שהנושה יכול לגבות רק אם יקבל חרם 279	בכתובה (ראה: כתובה)
279	בחוב שהנושה יכול לגבות רק אם יתפוס 279	ב'ממרני' (ראה: ממרני)
		בשטר שותפות 276
		רק לענין שנכסי החייב הם ברשות הנושה? 270
		שטר חוב על ערכאות הנכרים 999
		שכתוב בו שיהיה חייב 'כל זמן שלא נכתב עליו
		שובר', ונמחל 1209
		שניים שהוציאו שטרי חוב זה על זה 982

מפתח העניינים

שטר חוב - מחילה כשהוא ביד הנושה (המשך)	שטר הכולל דברים נוספים מלבד החיוב
בחיוב מותנה, לפני שהתקיים תנאי 278	שנמחל 270
בחיוב שאינו ברור 277-279	מחילת התחייבות בשטר למכור זכות דירה
במחילה בדרך הודאה 993 987 982 273	בבניין 979
במחילה בלב 761 286	ע"י יורשי הנושה 1335
במחילה במסגרת פשרה 999 972 971 970	צריכה קניין? 1106
במחילה בעד תמורה 995 985 984 280	שטר חוב של ערכאות הנכרים 999
במחילה לעני 769 281	שטר שחיובו עדיין לא חל 266
במחילה לעצמו 986	שטר חצי זכר
במחילה מכללא 999 998 995 973 969 968 285	אופן פעולתו 1015 878
שטר אומדנא טובה שמחל 969 276 275	אם מתה הבת ויש לה נושים 1208
אם הנושה טוען שלא התכוון למחול 972	הקנאתו 855
במחילה חלקית מכללא 1333	בחיי האב 1208
במחילה על הזכות לקבל את הפרעון לידו	מחילת הבת על החוב תמורת חלק כחצי זכר 1015
ממש 271	אם יש ספק במחילת הבת 520
במחילה על הזכות לקבל את כל הפרעון בבת אחת 271	מחילת הבת על זכותה 1394 985 855
במחילה על מינוי 288 287	פגיעה בבעל 1003
שטר מינוי כשד"ר 807	שאבי הבת קנה חזרה 792
שטר מינוי של רב 266	שטר מחילה 775-769 75-69
במחילה שלא בנוכחות החייב 280	אם העדים החתומים בו טוענים שהוא שקר 769
במחילת אישה על שעבוד נכס לכתובתה 973	אם עדים מעידים שהנושה לא היה שם בתאריך
במחילת כתובה (ראה: כתובה - מחילתה)	שבשטר 771 72
במחילת עסק שאינו ביד הנמחל ממש 970	בלי עדים 70
במחילת רווחי עסקא 278	במקום שיש תקנה שרק סופרי העיר כותבים
בממרי (שטר למוציא כתב זה) 998 997 285	שטרות 70
במסגרת הסדר נושים 282 281	בלי תאריך 73 72
בקניין 1339 987 967 264	הבטחה לכתוב שטר מחילה 76
סיטמתא 264	אם כבר מחל 777
קניין סודר בכלי של הנמחל 264	העושה קניין על כך 776 773 745 76
בשותף המוחל על חלקו ברווחי השותפות 276 270	כתיבתו בלי ידיעת המוחל 771 73
991 983	בלי הוראה מהמוחל 987 984
בשטר בכתב ידו של החייב, בלי עדים 267 266	במחילה לשומר על חובת החזרת הפיקדון 771
987	כתיבתו נגד רצון המוחל 772 73
לפני מועד הפרעון 979	אם הוא נועד רק לשמש ראיה 772
בשטר על חיוב עתידי 985 282	מי משלם את שכר הסופר 776 76 70
בשטר על שותפות עסקית 791	משמש כראיה 773 75-73 69
בשטר שאין בו שעבוד נכסים 979 266 265	נוסחו 337 336 69
בגלל דינא דמלכותא 266	סתירה בין סכומים בו 1200
שטר מכר קרקע 266	ציווי הנושה למישהו לכתוב אותו 70
שטר על שותפות 266	שהחזיר החייב לנושה 73
בשטר שחתומים בו עדים פסולים 979	שהמחילה חלה על ידו 772 770 75-73 70
המוחל חיוב קנס על ביטול שידוך, כששטר התנאים בידו 979	חלה משעת חתימת העדים 774 770 75
הרחבת הדין למלווה הכתובה בתורה 1051	צריך שהנייר יהיה של המוחל 774
חובת החזרת השטר אחרי שמחל 991 977 970 284	שהנושה הפקיד אצל החייב כפיקדון 981
993 992	שהנושה מסר לחייב בטעות 981
כסף מופקד בבנק - כחוב בשטר 1333	שטר מחילה כללית 512
מחילה חלקית 998 981 980 271-268	שטר סילוק 669 668
הארכת זמן בלבד 1304 287 269	שנקע - העתקתו 669
מחילה לאחד החייבים בלבד 988 271	שינוי התאריך ע"י העדים 770
מחילה מותנית 994 987 981 980 269	שכתב סופר נכרי שלא בערכאות 772
מחילה על שעבוד הנכסים בלבד 287 271 270	שלא הגיע לחייב 775 774 772 767 759 75 74
999 981 639	1301 1108 981
מחילה על שעבוד נכסים מסוימים 995	אם המוחל אמר 'כתבו שטר ותנו לחייב' 774
מחילת חלק מסכום החוב 987 980 974 269 268	אם המוחל חזר בו לפני שהגיע לחייב 774
999 996 994	אם המוחל לא הביע רצון שתחול מחילה 75
	אם התכוונו שהמחילה תחול ע"י השטר 774
	אם נמסר לחייב נגד רצון הנושה 75

מפתח העניינים

- במחילת כתובה 774
 בעדים גוים 774
 בשטר בלי חתימת עדים 1301
 שלא כתוב בו 'כתובו בשוקא' 1097 1096 393
 שנעשה בערכאות של גוים (ראה: ערכאות)
 שנקרע 73
 כתיבת שטר אחר במקומו 770
 שתאריכו מאוחר מיום המחילה האמיתי 770 72
 771
 אם הנושה הסכים לאיחור התאריך 770
 בשטר על חוב מסוים 72
 שתאריכו מוקדם מיום המחילה האמיתי 770 71
 הסתמכות על העדים האומרים שהוא מוקדם 72
 'שטרי פסיקתא'
 התחייבויות בשעת הקידושין שחלות בלי קניין 216
 884
 בדבר שלא בא לעולם 216
 שידוך (ראה גם: שדכן)
 ביטולו 754
 חרם דרבנו גרושום שלא לבטלו – אם מחלו זה
 לזה 112
 הנשבע שישא את משודכתו 843 145
 התחייבויות הדדיות בשידוכין 297
 אם חזר בו צד אחד 1005 297
 חיזוקו ע"י חרמות וקנסות 912 214
 אינו נהוג בימינו 913
 כלה שאמרה 'אקרע את שטר התנאים' והחתן
 שתק 1108
 לשונות מחילה עליו 62 61
 מחילה על שידוך, תוך החלפה בכלה אחרת 1023
 מחילת אבי הכלה על התחייבות לבתו – פגיעה
 בכלה 1005 305 297
 אם אינה בת דעת 1015
 אם היא קטנה 1015 306
 אם התקדשה כשהיתה קטנה ומחל אחרי
 שגדלה 1015
 אם עוד לא זכתה בממון 1014
 מחילת הכלה – פגיעה באביה 1008
 מחילת קנס עליו אם לא יעכב את השידוך 1102
 אם עיכב ואח"כ קיים את השידוך 1102
 משודכים שנשבעו לקיים את השידוך 841
 משודכים שקיבלו על עצמו חרם הדדי לא להשתדך
 עם אחר 841
 מתן תוקף לחיוב ע"י 'תיקון חכמי ספרד' 1099
 1106 1101
 צד א שמחל לצד ב על חיובו אם לא יעכב, וצד ב
 התחיל בעיכוב, וצד א ביטל 409
 צד א שרצה לחזור בו אבל ביקש מהרב שיכתוב
 שהם פטורים 1110
 קנס על ביטול שידוך 167 61
 אינו אסמכתא 1217
 המוחל עליו כששטר התנאים בידו 979 278
 מחילה מכללא עליו באמירת המשודכת "אקרע את
 התנאים" ושתיקת המשודך 451
 מחילה עליו מראש 167
 קנס על ביטול שידוך חל רק אם עשו שטר 1130
 אם היה שטר וקרעו אותו 1130
- שבוטל – חובת החזרת המתנות שניתנו 1132
 אם אביה הביטיח להתזיר – החתן מוחל
 לה? 1132
 גופם או שוויים 1132
 מחילה על חובה זו 102
 משודך שאמר שאם לא ישא, המתנות שנתן יישארו
 למשודכת 1113
 שיוך
 בדבר שלא בא לעולם 928
 בהפקר 964
 במכר 679
 מכר לזמן – שיוך הבעלות שלאחר הזמן 1386
 שנושים עתידים של המוכר יוכלו לגבות 605
 במתנה לעבד כנעני 1296
 כלפי צד ג' 680
 סילוק
 בגדר שיוך 679 680 688 695
 שפועל בתור שיוך 950 242
 שהוא נגד מה כתוב בתורה 950
 תנאי שהוא בגדר שיוך (ראה: תנאי)
 שיכור
 393
 שמחל
 שילומים
 המוחל על כספי שילומים עתידיים מגרמניה 1052
 שיעורים
 גבולות מדויקים בדיני חכמים 547 68
 שיק (ראה: צ'יק)
 שכחה (ממתנות עניים) (ראה גם: לקט, שכחה ופאה)
 מחילת עני עליה 818
 אם כל העניים מחלו 818
 שכיב מרע
 טענת "משטה אני" כלפי שכיב מרע 394
 מי שמוחל לשכיב מרע כדי שלא תיטרף דעתו 394
 מתנתו
 אם הבריא 412
 באמירת 'ידור פלוני בבית זה' 1240
 בדבר שאין בו ממש 1240
 בלשון שמועילה במתנת בריא רק במצבים
 מסוימים 577
 עם קניין 746 745
 מתנתו תקפה אף בלי קניין 577
 אם כתב 'מתתה' 321
 במקום שקניין נחוץ במתנת בריא כדי לתקן
 לשון 577
 שמחל על דבר בעין 1378 1240 578 577
 שמחל על חוב והבריא 1109 412
 שציווה לתת מתנה והנושה שתק – הודאה או
 מחילה? 1138 1137 452 451
 שציווה לתת סכום לנושהו, פחות מסכום החוב,
 והנושה שתק 452
 ששיחרר את עבדו והבריא 1109
 שכיר (ראה: פועל)
 שכירות
 אונאה בשכירות קרקע 1024
 אם נתאנה השוכר, והמתין עד כדי שיראה
 לתגר 1366
 מחילתה 498

מפתח העניינים

- שכירות (המשך)
 אינה משתלמת אלא לבסוף 1366
 אינה נקנית בחליפין 1322
 אם המשכיר מכר את המושכר לשוכר 1279
 אם המשכיר מקדיש את המושכר 1278
 הדר בחצר וזולתו בלי רשות
 אם אינה עומדת להשכרה ונתן דמי שכירות למי שאינה שלו 1082
 וגרם לה נזק 1375
 וזולתו מוחה 1312
 הדר בחצר וזולתו בלי רשות, וזולתו שתק – הראה שמחזק?
 אם גרם נזק לחצר 1312
 אם עבר זמן ולא תבע 1312
 בחצר העומדת להשכרה 1137 451 450
 בחצר שאינה עומדת להשכרה 1312 451 450
 בחצר של קטן 1312
 היא מכר לזמן 1386 1280 1278 647 644
 המשכיר משעיר לעצמו את הזכות שאחרי סיומה 1386
 השוכר בית מסוים ונפל – חייב בדמי שכירות? 1279
 השוכר זוכה בזכות השכירות לכל הזמן מראש? 645
 זכות המשכיר לסלק את השוכר בתום הזמן 646
 זכות השוכר לדור בבית שנה אחרי דרישת המשכיר שיצא 648
 הקרקע או ברשות המשכיר 1322
 מחילת שוכר על זכות זו 1322 648
 חוק הקובע שכירות מופחתת על חדר פתוח 1040
 אם טעה ושילם כמחיר חדר סגור 1040
 חיוב התשלום מתחיל מתחילתה 645
 יש לשוכר קניין הגוף לפירות? 1279 1277 646
 1386
 אם עשה קניין חזקה או כסף 648
 אם קנאו רק בשימוש 649
 יש לשוכר קניין פירות? 1386 1279 1278
 'ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף' 900 645
 לכן חיוב שוכר חלש מחיוב רגיל 1111
 לעניין פועל (ראה: פועל)
 לשוכר אין זכות כבר מצרא 645
 מחילת משכיר על דמי השכירות 806 647 103 61
 1329 1280 1253
 אם הותנתה במחילת השוכר על זכות השכירות 647
 אם השוכר שכר בית אחר בגלל המחילה 1329
 אם יש בידו 'שטר ביטחון' 608
 אם יש שטר על השכירות 967
 באמירת 'צא מהבית' 61
 המוחל על חלק מדמי השכירות, ואח"כ השוכר הפסיק אותה 1060
 יחד עם אמירה לשוכר לצאת – המחילה מותנית ביציאת השוכר 1111 1110 416
 כדי שהשוכר יצא 1097
 לפני סיומה 861
 לפני תחילת המגורים 900 203
 לתקופה שהוסכם שידור בבית ולא דר בו 806
 מותנית מכללל במחילת זכות השכירות 1329
- מחילת משכיר על חיוב השוכר לדור בבית ולשלם 1344
 מחילת שוכר על זכות השכירות 690 662 649–644
 1385 1280–1277 1110
 אם אח"כ החזיק המשכיר בנכס 1385
 אם אח"כ החזיק שוכר אחר בנכס 1386 1385
 אם אח"כ השכיר המשכיר לאחר 1386 1385
 אם גם המשכיר מחל על חיוב דמי השכירות 647
 אם החזיר את המפתח למשכיר 1385
 אם החזיר את שטר השכירות 1278
 אם המושכר היה בחזקת המשכיר בעת המחילה 644
 אם המשכיר החזיק במושכר 647
 אם המשכיר החזיר לו את יתרת דמי השכירות 647 646
 אם השוכר שילם ועשה קניין סודר ושטר 1322
 אם נאמר בחוזה השכירות שהשוכר יכול לסיים אותה בהודעה למשכיר 1385
 אם קנה את המושכר רק בשימוש 649
 אם שילם שכר מראש 1386
 בלשון סילוק 648
 בקניין 1386
 בתנאי שהמשכיר יחזיר את דמי השכירות 1107
 חזרה מהמחילה אם המשכיר כבר השכיר לאחר 648
 כלפי שוכר אחר 1386
 על זכות להמשיך בה 239 238
 צריכה קניין 416
 מחילת שוכר על חובת המשכיר לפצותו על הוצאות תיקון 538
 מחילת שוכר על חובת המשכיר לתקן בבית 877
 משכיר שחשב שהחוק אוסר להעלות שכר דירה 1040
 משכיר שלא תבע דמי שכירות – הוכחה שמחל? 1148 1143 1140
 אם לא תבע זמן רב 1137
 סיומה – בלי הקנאת המושכר חזרה 1386 646
 סילוק מזכות שכירות 690 681
 קניין חצר בחצר מושכרת – לשוכר או למשכיר? 648
 שוכר הטוען שהמשכיר מחל על דמי השכירות 1201
 שוכר ה'מודה' שאין לו זכות שכירות 1322
 שזכות השימוש שייכת למשכיר 1385
 שוכר המוכר את זכות השכירות 1277
 שוכר המקנה את זכות השכירות למשכיר 1278
 אם כבר שילם דמי שכירות 1278
 בקרקע או במיטלטלין 1278
 שוכר הרוצה להשכיר בשכירות משנה, והמשכיר מבקש שישכיר לו 1279 647
 אם אחר מציע יותר כסף 1279
 שוכר שהודיע על סיום השכירות – יכול לחזור בו 1386
 שוכר שידע על פגם במושכר – הוכחה שמחל על זכות הביטול? 436
 פגם שבגללו המושכר אינו ראוי לשימוש 436
 פגם שמפריע מאוד, כמו עשן 1128
 1128

מפתח העניינים

- נאמנותו לגבי מה שהופקד בידו 1200 589
 אם לא ידוע אם הנושה מינה אותו כשליש 1200
 שותפים שמסרו כסף לשליש כערוכר על הסכם 439
 וחלקם נטלו את כספם מהשליש 440 439
שמיטת כספים
 אם הלווה אמר 'אף על פי כן' 1368
 אם הנושה לא אמר 'משמט אני' 1356
 אם מועד הפרעון יחול לאחר השמיטה 1191
 במי שנשבע לפרוע חוב 840
 המלווה צריך למחול על החוב 1368
 חיובים שאינם נשמטים בשביעית 104
 זקיפתם כחוב רגיל 104
 מחילה על הזכות לגבותם 104
 כמקור למחילה 15
 מלווה שדחה את מועד הפרעון עד לאחר
 השמיטה 1191 536 511
 שלא בנוכחות החייב 536
 'על מנת שלא תשמטני בשביעית' 930 788
 אינו תנאי מתלה 1296
 בגדר מחילה של הלווה על זכותו 904 209
 התחייבות של הלווה לפרוע אחרי שמיטה 904
 1332 1210
 מצד האפשרות שיפרע לפני שביעית 1056 345
 נהוג שלא להשמיט מפני שרואים כאילו התנו
 כך 1168
 נוסח התנאי 1210
 שלא יחול הפטור של שמיטה 1332
 תנאי שאם לא יפרע, ההלוואה תהפוך לגול 904
 1056
 תקף מדין סילוק 1296 691
 תקף מכוח תקנת חכמים 904
 'על מנת שלא תשמטני בשביעית' 1296
 שמיטת חוב שניתן עליו פסק דין 984
שמן
 המוכר שמן המעורב במשמים או מזוקק 592 591
 604
שמש
 זכותו לקבל מהמאכל שהוא מגיש
 מאכל מעורר תיאבון 129
 מאכל רגיל 130
 מחילה על זכותו 130 129
שעבוד הגוף
 אפשר להקנותו? 503
 מחילה עליו 88
 ערבות בעד שעבוד הגוף 957
שעבוד נכסים
 אישה המוחלת על שעבוד נכס לכתובתה 1273 639
 אחרי הנישואין 943 238
 בכך שמכרה נכס של הבעל לנושה שלו 949
 בלשון 'דין ודברים אין לי', בקניין או בלי
 קניין 1225
 בתקופת האירוסין 943 238
 מחילה מכללא 1272 1271 640
 על שעבוד נכסים עתידיים של הבעל 911 861
 912
 קרקע שהיא נכסי צאן ברזל 641
 קרקע שיהיה בעלה לגביית הכתובה 641
- זוכר שידע על פגם במושכר והשתמש בו – הוכחה
 שמחל על זכות הביטול? 445 444 352
 אם המשכיר לא יכל להרוויח מהמושכר 353 352
 אם הקדים חלק מרמי השכירות 1133 1132
 אם הרווח מן המושכר הוא קבוע 1133 445
 אם זו מכת מדינה 445
 אם טען ששתק כדי שהמשכיר לא יכעס
 עליו 1133
 אם לא היה יכול לעבור למקום אחר 1311
 אם לא ידע שהוא זכאי לבטל את השכירות 352
 שוכר שרוצה לחזור בו מהסכם השכירות 203
 שני שוכרים, שאחד מהם מחל למשנהו על זכותו
 בשכירות 662
 שנשבע להישאר בבית למשך שנה 838
 'שלא להשביע את בניו' (האומר דבר לרעתו כדי שבניו
 לא ירגישו עשירים)
 במוחל הטוען שלא התכוון למחול 1085 379
 שליח, שליחות (ראה גם: הרשאה)
 ב'מילי' – דבר שאינו מוחשי 1305 1019 311
 שליחות רגילה או שליחות משנה 311
 העושה בשכר – ידו כיד השולח גם בלי
 שליחות 734
 אם התבקש לעשות בשכר ועשה בחינם 734
 לבטל חמץ 1019
 להודיע לחייב שהנושה מחל 311
 להפקיר 1019 311
 להקדיש 311
 לכתוב שטר מחילה 70
 למחול 1019 1018 771 427 311 310 70 39 37
 1335 1305 1093
 אם הנושה טוען שלא אמר לו למחול 1374 1203
 אם הנושה מסר את שטר החוב לשליח 1019
 התובע חטים ע"י שליח והודה הנתבע
 בשעורים 427
 חיובו בהפסד הנושה מהמחילה 1335 1018
 מי שמשמש כשליח של הנותן ושל המקבל 774
 נושה האומר לשליח של החייב שהוא מוחל 1093
 ששינה מהוראות המשלח
 והמשלח לקח חלק ממה שעשה 438
 והמשלח שתק כששמע 1340 1083 456
 מחילת המשלח על כך 59
 ששינה מהוראות המשלח וגרם נזק בכך 105
 אם מחל השולח על השינוי 105
שליח ציבור
 אם ממוני הקהל מחלו לו על המשך עבודתו 1020
 מחילה על זכות להיות שליח ציבור 1330
 מי שנשבע להיות ש"צ לזמן קצוב 841
 שמחל על מינויו 1020
 שמחלו לו על המס 63
 וחיידש את החוזה אתו בלי הזכרת המחילה 439
 1352
שליש
 בעלי דין שמסרו את הממון (או השטר) שבמחלוקת
 לשליש
 בעל ואישה, לקראת הסכם גירושין 1128 436
 הנושה מוחל בכך 436 435
 כל אחד יכול לדרוש מב"ד עיקול על הממון 436

מפתח העניינים

973 932 808	על שעבוד נכסי הבעל לכתובה	שעבוד נכסים (המשך)
	על שעבוד נכסים שיש לו ולא על מה שישגי	שעבוד של נכס מסוים 1385
	בעתיד 640	איש המוחלת על שעבוד נכסי הבעל
	על שעבוד על נכס מסוים 1271 639 637	לכתובה 1328 1327 1321 881 782 323
639	על שעבוד קרקעות ולא על שעבוד מיטלטלין	קניין על המחילה 937
	צריך קניין? 511	איש המסתלקת משעבוד נכסי הבעל
641 640	מחילה עליו כלפי מי שקנה קרקע מהחייב	לכתובה 1294 710 707 706 675 669 668
	1271	בלי קניין 695 694
	אם אח"כ נושה מאוחר טרף אותה 1271 640	וטוענת נחת רוח עשיתי לבעלי 669
	אם הקונה מכר אותה לאחר 1273 640	איש המסתלקת משעבוד כתובתה על קרקע של
	לפני קנייתו 1274	בעלה 1246 1242 1225
	מי שנתן את כל נכסיו במתנה לאשתו – מוחלת	אם נושה אינו יכול לגבות מלקוחות לפי חוק המדינה
481 480	מכללא על שעבוד כתובתה על נכסיו	– מניחים שמחל 468
	1028 1024	בנכס שעתיד החייב לקנות ('דאיקני') 1365 882
	אם אין לו בנים 481	הסתלקות ממנו בדרך תנאי 942
	אם לא אמר לשון 'כל נכסי' 1364	השעבוד חל בעת הקנייה 943
481	אם ניכר שנתן לה כדי שנושגו יגבה ממנה	חובה מהשעבוד לפני הקנייה 919 236 234 215
	אם נתן כדי להזיק לה 1024	מחילה עליו 947-942 885 882 241 237 236
	אם נתן לה הכול חוץ מסכום כתובתה 1163	נכס שגיגע לרשותו כשהוא גוסס 920
	אם נתן רק חלק מנכסיו 1364 481	תקף רק מדרבנן 237
	בארוסה, נשואה או גרושה 1164 481	המוחל על חוב ואומר שאינו מוחל על שעבוד
	לעניין תוספת כתובה ונדוניה 481	הנכסים 1321
	מדוע אינה מחילה בטעות 1062 1028	הנכסים הם כמו ערב 1273 641
	נפקות לגביית נושה מהנכסים 1028	ערבות על שעבוד הגוף 1321
	מיטלטלין אינם משועבדים 478	הקנאתו לחייב 1273
	הנושה מוחל עליהם מחשש שהחייב יסתיר	כמו קניין לחצאין 639
	אותם 1292 1182 1162 478	מחילה מכללא עליו, בשתיקה מול נתינת הנכסים
	תקנה שאי אפשר לגבות ממי שקנה אותם	לאחרים
	מהחייב 1162	בחוב רגיל 973
	נושה שמחל לנושה אחר על שעבודו בנכסי	בכתובה 973
	החייב 662 661	מחילה על הזכות לגבות ממי שקנה נכס מהחייב
	נפרד משעבוד הגוף 1321	בלבד 1272
	פקיעתו עקב מחילת החוב 1271 641	על הזכות לגבות ממי שיקנה נכס מהחייב
56	חובת המוחל לבטל שעבוד שקבעו הערכאות	בעתיד 1385
	שדה שמשועבדת לשניים ואחד מחל לחייב על	תוך שמירת הזכות לגבות מהחייב עצמו 1385
	חלקו 1017	תוך שמירת הזכות לגבות מיורשי החייב 1385
	שעבודא דאורייתא 639	מחילה עליו 1385 1304 1275-1270 753 642-639
(לראובן)	שעבודא דר' נתן (אם לוי חייב לשמעון שחייב לראובן)	אם בעל השעבוד יכול לטרוף מלקוחות 820 236
	אם חיוב לוי מותנה בתביעה של שמעון 293	943
	אם חיוב לוי קדם לחיוב שמעון 294	באפותיקי (ראה: אפותיקי)
	אם יש לשמעון נכסים 292	בדרך תנאי גמור 952
	אם ראובן מחל ללוי 1005 1001 163 162	בלשון 'דין ודברים אין לי' 1274 1273 661 640
	אם שמעון טוען ששטר החוב שלו הוא שטר	בשעבוד לחיוב עתיד 238
	אמנה 891	בשעבוד שקיים גם כלפי קונים 1162
736 720 528 527 293-291	אם שמעון מחל ללוי	גבייה מיורשי החייב אחרי שמחל 1272
	1000 890	למי שירש את הנכס המשועבר 1274
	אם הוא טוען שמחל לפני שנוצר חיוב	לעניין גבייה מנכס שביד החייב 1272 640 639
	לראובן 293	1275
	אם חיוב לוי קדם לחיוב שמעון 294	לקונה שטר חוב 1271
1001 292	אם חיובו של לוי לשמעון הוא מדרבנן	מחילה מכללא 1273 1272 640
	1002	נגד רצון החייב 1190 511
	אם יש ללוי רק מיטלטלין 1208 1001	על זכות גבייה מחלק מנכסי החייב 1393
	אם מחל כשהיו לו נכסים, וירד מנכסיו 292	על זכות גבייה מנכס שביד החייב בלבד 1272 639
	ברגע שנוצר חיוב שמעון לראובן 292	על שעבוד לחוב מותנה 639
	לפני מועד הפרעון של לוי לשמעון 1006 291	על שעבוד מדוסג שמאפשר גבייה מקונה נכס
	לפני שהתברר שאין לשמעון נכסים 292 291	מהחייב 1271
1334 1001	לפני שהתברר ששמעון חייב לראובן	

מפתח העניינים

- לפני שעמדו ראובן ושמעון בדין 1001
 לפני שראובן תבע את לוי 1001
 על חיוב החזרת ריבית 293 180
 על חיוב החזרת שוחד 293
 בזכות קניינית הפחותה מבעלות 692
 בחוב שאין כופים לפורעו 799
 בחיוב צדקה 293
 לענין חובת מלווה להשיב ריבית, לפני תביעת
 הלווה 1002 799
 לפני מועד הפרעון של חיוב לוי 891 890
 שפה זרה
 מחילה בשפה זרה 50
 מלה בשפה זרה שמשמעותה מחילה ומתנה 567
 1232 568
 שקלים (מחצית השקל לבית המקדש)
 הנותן מחצית השקל בעבור חברו 1128
 שליח להביא שקלים למקדש – מחילה על חיובו
 להישבע 140
 שררה
 בעל השררה בוחר לאיזה בן להוריש אותה 120
 812
 הגבלת משך זמנה 120
 היא עבדות 119
 מחילה על זכות לרשת שררה 813 812 120 119
 1330
 אחרי מות האב 120
 בירושת רבנות 813
 מחילה לאחיו 813
 מחילה על מיניו שררה 119 61
 מחילת האב על זכות בנו לרשת אותה 306 300
 שתיקה כמחילה 807 748
 אי-תביעה – מחילה מכללא 1111 850
 אי-תביעת חוב זמן רב 779 765
 אם שתק ואח"כ תבע, ובינתיים עבר הממון לצד
 ג' 1363
 אם שתק מתוך בושה 1353
 אם שתק מתוך טעות 1082 1037 333 328 321
 1358 1355 1354
 אם ידוע שטעה בדין 1032
 בטעות שאינה מוכחת 1028
 נאמנותו לומר שטעה 1031
 בחוב ברור 766
 בחזקת תשמישים 1037 1032 1031
 במחילת תלמיד חכם על כבודו 812
 בעל זכות ששתק כשמישהו מחל עליה 310 309
 1018 1017
 אישה ששתקה 1018
 בן ששתק כשמחלו אביו או אמו 1017
 בפחות מבן עשרים המוכר קרקע שירש 1074
 1262
 בשתיקה מול נזק חמור 768
 בשתיקה מול תלמיד חכם 1353
 כהוכחה שמחל בדיבור 1028
 כהוכחה שמחל בלב 1028
 מי ששרדו את קרקע ולא התלונן בערכאות 761
 מי ששתק כשעשו רווחים בסחורתו 1354
 נושה ששתק כשהחייב הקדיש את נכסיו 6311
- נושה ששתק כשהחייב נתן את נכסיו לאחרים
 במתנה 1136 759 758 448
 וגם עברו כ"ה שנים בלי שתבע 1353
 לענין כתובה 759 758
 שתיקת בני רה"ר מול הוצאת זיונים לרה"ר 1021
 שתיקת נושה למשך זמן ניכר 471–456
 שתיקת נושה מול פגיעה בו 456–446
 תביעה (ראה גם: הבטחה, שלא לתבוע)
 אי אפשר לעשות הרשאה עליה 107
 אין בה ממש 107
 'אני מוחל על התביעה' 778 750 52
 המלווה על דעת שלא יתבע 778 777
 אם תפס הנושה מהחייב 777
 כפיית ב"ד שיפרע 778
 נשאר חיוב בדיני שמים 777
 מחילה עליה 107
 מחילת הזכות לתבוע דבר בעין (ראה: מחילת בעלות)
 תוך כדי דיבור
 האומר 'קרע כסותי' וחזר בו תכ"ד אחרי
 הקריעה 875 872
 השותק יותר מכדי דיבור ואח"כ מחה – זו
 הודאה 1348
 חזרה מהודאה תכ"ד 780
 חזרה מהקדש תכ"ד 781 780 79
 חזרה ממחילה תכ"ד 781 780 79 78
 אם יש אומדנא שחזר בו 780
 במחילה בדרך של הקנאת החוב 752
 במחילת בעלות 781
 כל זמן שעסקים באותו עניין 79
 ממחילה מכללא 780
 חזרה מסילוק תכ"ד 78
 חזרה מקניין עם מסירה תכ"ד 79
 כל הכתוב בשטר נחשב תכ"ד 877
 נמחל שהסכים למחילה וחזר בו תוך כדי
 דיבור 1190
 מיקוץ חכמי ספרד
 אם אונס מנע את קיום התנאי 1101
 אם המוחל חזר בו 401
 אם אמר 'מעכשיו' 1100 401
 אם נמסר השטר לשליש 1100
 אם המחילה וההתחייבות כתובות באותו שטר 1099
 המחילה חלה מעכשיו 418
 כאמצעי למנוע תחרות מקצועית 1341
 נועד לתת תוקף להתחייבות שיש בה אסמכתא 399
 1098
 נחשב אסמכתא 418 417
 צריך קניין? 1107 1106 405
 אם המתחייב רוצה לקיים את התנאי 406
 בחוב בשטר 981 967
 כדי שלא יוכל לחזור בו 405
 תלמוד ירושלמי
 פסיקת הלכה לפיו 927
 תלמיד חכם (ראה גם: רב)
 אסור לו למחול על ביוויו 749
 אשת ת"ח שמחלה על כבודה 116
 הטלת שבועה על מי שכופר בטענת ת"ח 1204

מפתח העניינים

705 699 399 220 219 215	דברר שלא בא לעולם	הנחה שהתורם לשיבה מוחל על חיובי
1324 942 936 915-913 896 893 868 808	כלי משפטי התנאים	הלומדים 1365
	אם גילה דעתו שהוא עושה על דעת התנאי 398	התורה נחשבת שלו 812
	אם המתנה נהנה מקיום התנאי 399	אם הוא מחדש חידושים 812
	במיטלטלין 399 398	חייב לסייע לציבור בחפירת בור מים 470
	בתנאי על ההווה 1296	אם לא מצאו מים – פטורים מלשלם שכר 471 470
	בתנאי שאינו חיובי או שלילי 215	מעיד בישיבה 380
	גרוע יותר מאילו לא היה תנאי 1098	שאומר שטעה בדין 1031
	לענין מחילה (ראה: מחילה מותנית)	שהוא בעל דין – יושב 380
	מועיל כמחילה 789	שמחל לשוחט על החובה להראות לו את סכיניו 811
	מחייב מדין פועל 914	שמחל על בזונו 812 116 114
	במחילה (ראה: מחילה מותנית)	ביוזי בצינעא או בפרהסיא 116
	בתנאי כפול העיקר הוא הצד שלפיו המעשה	בנתינת כבודו לעם הארץ 812
	יחול 1102	בעדות בעמידה 812
	הארכת הזמן של התנאי 850	בשב ואל תעשה 812 114
	המקדש על תנאי ונשא סתם (ראה: קידושין)	לצורך מצווה 812
	חזרה לפני קיום התנאי 401	שמחל על זכות עתידית 174
	כוחו נלמד מבני גד ובני ראובן 1104	שמחל על כבודו 813 116
	לעשות מעשה – די לעשותו יום אחד 409	אם אינו מחדש חידושים 812
	מועד חלות המעשה	בהרכבת אדם אחר על כתפיו 828
	באומר 'אם' 1100 400	במעשה שגורם זלוול בתלמידי חכמים בכלל 812
	באומר 'על מנת' 400	בתמורה לקבלת טובה 812
	מחילה עליו 1 841 847 949 1253	מעשה המלמד שמחל 812
	אופן פעולת המחילה 8 717	על חובה לקום לכבודו 116
	בלב 767 759 758	שתיקה כמחילה? 812
	בשבת 727	שמכר דבר שלא בא לעולם 174
	בתנאי בחליצה 758	שנתן דבר שאין בו ממש במתנה 174
	בתנאי 'על מנת שתשמישי את אבא' 841	תמורה - מחילה בתמורה
	בתנאי שאינו לטובתו 841 767 759	אם התמורה גבוהה 6
	בתנאי שהוא לטובת הצד השני 1093	באונס 381
	בתנאי של אי-עשייה 852 851 146 145	אם מסר מודעא 1308
	בתנאי שנועד לצער את האחר 854	בהסתלקות מבכורה 234
	כאילו התקיים התנאי 726 18	במחילה בטעות 1059 1058 371 346
	מועילה מטעם 'הריני כאילו קיבלתי' 821	אם היה יכול לברר ולא בירר 1038
	מתוך 'הקפדה' 1087	במחילה כשהשטר ביד הנושה 995 985 984 280
	נימוקים לאפשרות למחול 147 145	במחילה שאינה קצובה 1053 1049 1047 1046
	שלא בפני הנמחל 1093 385	במחילת זכות עתידית (ראה: מחילת זכות עתידית)
	מחילה עליו, ע"י מי שהתנאי לטובתו 1102 404	במחילת חזקת תשמישים 1284
	מחילת חיוב מותנה	במחילת כתובה – האם נמחלו המזונות? 786
	אופן פעולתו 727	בספק בהיקף המחילה 1200
	לפני קיום התנאי 881	דינה כמחילה מותנית, שצריכה קניין 413
	מחילת תנאי בקידושין 767 759 758	המוחל בתמורה והתברר שאין תמורה 322
	הצורך בעיניו 747	המוחלת כתובתה כדי שבעלה יגרש אותה, ונמצא
	נלמד מבני גד ובני ראובן 1295 706	הגט פסול 1024
	'על מנת'	המוחל בתמורה והתברר שהמחילה פסולה – חובת
	כ'מעכשיו' 1297	השבת התמורה 1215 550 538
	שיר או תנאי? 709 708	אם התמורה ניתנה גם עבור דבר אחר 539
	פרשנות תנאי חיובי – משך זמן תחולתו 1329	גבייתו מירושים או ממי שקנה נכס מהמוחל 539 538
	פרשנות תנאי שלילי – שלא יעשה כן לעולם 804	הצורך בקניין בה 742
	תנאי שעניינו שלילי, בלשון חיובית 805	השפעתה על הגדרת המחילה 18 6
	פרשנותו לטובת מי שעשה את התנאי 1101	השפעתה על תוקף המחילה 720
	שאונס מנע את קיומו בזמן, וקונים אח"כ 1308	חייב הטוען שהנושה מחל בעבור תמורה 1205 524
	בשידוכין 1308	חשש שלא מחל בלב שלם 823
		נחשבת מחילה? 786
		תנאי (דבר שקיום המעשה תלוי בו)
		אין חובה לקיימו 1130
		חובה לקיים תנאי שהתבטל 896

מפתח העניינים

בסילוק שאינו בתורת תנאי 954 929	שנעשה זמן רב לפני המעשה 215
בקניין 936	שעשה מי שהתנאי לרעתו 1321
ב'קרקע כסותה' 169	שתלוי בדבר שממילא
בתנאי באונאה 1041 1040 929	אינו צריך את משפטי התנאים 679
די ברצון של בעל הזכות שלא לקבל אותה 1178	בגדר שיוור 679
האומר שימחל על החיוב 679	תנאי ומעשה בדבר אחד 851 399 151
האומר שיסתלק מהגבייה 679	תנאי חיובי שאונס מנע את קיומו 1101 851
התורה נותנת זכות רק למי שרוצה בה 1332 1046	בתנאי שהמתחייב תלה בעצמו 1101
חל ע"י מחילת בעל הזכות 782 708	בתנאי שהמתחייב תלה בצד האחר 1101
טעם שהוא מועיל 1055	תנאי לתת, אם המקבל סירב לקבל 1102
ע"מ שאין לך עלי דין פלוני 705 704 702 701	תנאי שישלם – קיומו ע"י מחילת התשלום 30
1178 954 907 896 887 872 870 868 822 728	תנאי (חלק מגביל בהסכם)
1389 1388 1332 1325 1296–1294	בדבר שאינו ברשותו 698
ע"מ שתמחל לי על זכות פלונית 702 701 245 31	בדבר שלא בא לעולם 935 711 709 699 219 215
1298 954 909 907 898 887 822 728 706 704	1324 944 936
1389 1388 1332	בירושה (ראה: ירושה)
פועל שמחל על איסור הלנת שכר 788	בממון – מועיל מטעם מחילה 818
פועל שמחל על זכותו לאכול במה שהוא עובר 903	סילוק לעומת תנאי (ראה: סילוק)
קביעה שהמעשה לא יגרוור תוצאה מסוימת 1388	שבעל זכות לא יקבל אותה – כמחילה 57
שלא בדרך תנאי 695	שבעל יהיה פטור מעונה (ראה: עונה)
שעושה הצד שזוכאי לקבל 903	שהוא כשיר 215
תנאי לשנות את אחריותו של שומר 903	בלשון 'חוי' – משמעו שיוור 913
תנייה שלא תועיל מחילה 1212–1209 531–528	שפועל לא יוכל לאכול מהפירות 130
אם הודה הנושה שהחייב פרע 530	ששמש לא יקבל חלק מהמאכלים 130 129
אם החייב מחל על התנייה 1376	תנאי על מה שכתוב בתורה
אם הנושה מחל בפני ב"ד 1376	באיסור 782
אם הנושה מחל בשבועה 530	בייעוד אמה עבריה 821
אם הנושה מחל לחייב על כל חיוביו 1209 530	בעונה (ראה: עונה)
אם עשו קניין 1315 1209 671 529	בממון ובאיסור יחד 823
בהתחייבות כלפי קונה שטר חוב 1209 528	בהחיסרון בו 1295
בכתובה 1376 1375 529	בהשוואה לתנאי מחלה 1294 698
אם הודתה שלא הכניסה לו את הסכום הכתוב בה 1376	ביחס לסילוק (ראה: סילוק)
אם מחלה אחרי מות הבעל 529	בקניין 700
אם מחלה במסגרת הסכם גירושין בב"ד 1211	שלא בשעת מעשה 700
אם מחלה לתועלתה 530 529	בדבר שאינו ממוני 1296
מנהג לכתוב כך בכתובה 1376 1211 1209	התנאה ע"י בעל הזכות או ע"י בעל החיוב 705
תקנה לכתוב כך בכתובה 1209 529	711 710
בלי הסכמת החייב 529	נלמד מבני גד ובני ראובן 706
הודעת המחל מראש שאינו רוצה את המחילה 1189	תנאי על מה שכתוב בתורה בממון
כהסתלקות החייב מהמחילה 671	באב האומר 'פלוני בני לא יירש' 701 212
כמודע על המחילה 1210 1131 528	1388
מטרתיה 528	באומדנא בלי דיבור 1332
על 'הישבון' 1211	בבעל המסתלק מירושת אשתו 701 700
פועלת כהתחייבות החייב שהחיוב יחול שוב אחרי שיימחל 671 530 529	בדין דרבנן (ראה גם: חכמים עשו חיוק להבריהם) 701
תנייה שלא תועיל אם יפתה החייב את הנושה למחול 1188 1187 529	בהתנאה להפחית מכתובה 974
אם לא ידוע אם המחילה נבעה מפיתוי 1211	בכתב 974
אם קרוב של החייב פיתה אותו 530	בלי משפטי התנאים 1388
מקום שנהוג לכתוב תנייה זו בכתובות 1210 529	במחול שלא ידע דמחל 1055 1025
תנייה שלא תועיל אפילו הודאת הנושה שנפרע 1316 1315 1211 1210	במחילה באופן של עקירת החיוב מתחילתו 161
אם יש עדים שהחייב פרע 1211	במחילת ירושה דאורייתא 909 907
תנייה שתועיל רק מחילה בכתב ידו 1376	במחילת ירושת אשתו 938 929–927 925 228
תענית (ראה: צום)	במחילת כתובה 1328 994 784–782
	במחילת קנס 855 833
	במחילת ריבית 798 794
	בסילוק מחלק בכורה 941

מפתח העניינים

שנושה גובה מיורשי החייב גם אם מחל על שעבוד נכסים 1272	תפילה (ראה גם: שליח ציבור) הגבלות בה משום כבוד ציבור 118
שחועיל מחילה על סידור לבעל חוב 104	אם הציבור מוחל על כבודו 118 119
תקנות קהל (ראה גם: ציבור)	תפילה
אם אפשר לעקוף אותה, 'מה הועילו בתקנתם' 1288	בלי עדים – נאמן במיגו שהיה אומר שלא תפס 140
במי שהתקנה נתקנה לטובתו 1288	517 489
דבר שנהגו בו זמן רב – תקף כתקנה 119	אם תפס אחרי שמחל לנתבע על השבועה 140
די ברוב לקבלתן? 119 96	במקום שהתלמוד מסיים ב'תיקו' 1371
הצורך בהסכמת הרב 97	בספק ממון
לכתוב בכתובה שלא תועיל מחילה 1209 529	באומר 'איני יודע אם נתחייבתי' 903
מחילה על זכות שנובעת מתקנת הקהל 185 184	בלי טענת כרי 992
בזכות עתידיה 185 184	בספק בריבית 799
בזכות קניין 658–661 1286–1289	מועילה מטעם מחילה 799
מחילה על חיוב להישבע מכוח תקנה (ראה: שבועה – מחילה על חיוב להישבע)	נושה שתפס אחרי שמחל כששטר בידו 992 282
סמכות טוב העיר לתקן תקנות (ראה: טובי העיר) ספק בתקנה 303	ברקע 1077
חזור הדין לדין תורה 1289	ברשות 1315
שאין לתקנת 'ממרני' בלי ידיעת החייב 998	לפני שגולד הספק 1123
שאישה יורשת חצי מנכסי בעלה (ראה: ירושה) שבני הקהילה יירונו בפני ב"ד של הקהל 149	המבטיח שלא יתפוס נכס מסוים לחובו 190 189
שבעל אינו יורש את אשתו אם מתה בשנה הראשונה 916	953 952 707
תקנת שו"ם 934	אם הבטיח כלפי אשתו של החייב 952 885 190
שבעל ישיב נכסי אישה ליורשיה אם מתה בחייו (ראה: הישבון)	וחזרו בו מהבטחתו 885 190 189
שבת יורשת חלק מנכסי אביה ואמה (ראה: ירושה) שהטוען לזכות בקרקע שמישהו מוכר יודיע על כך (ראה: מכר)	לחוב קיים או לחוב עתידי 191 190
שהיוצא מעיר איכר את חזקת הישוב 1133	התופס 'ממרני' 997
שהמוכר דבר שלא בא לעולם והקונה תפס, זכה 363	התופס שטר חוב 997
שיתומה אינה יכולה להסתלק מזכות ירושתה 500	חוב שהנושה יכול לגבות רק אם יתפוס 279
1289 1181	מחילה עליו כשהשטר בידו 279
בלי הסכמת ארוסה 1030	מחייב שעשה הסדר חובות 1414
שלא תועיל מחילת כתובה 86	נגד שטר 264
שמועיל תנאי במיטלטלין בלי 'משפטי התנאים' 398	נושה התופס כסף של החייב שהגיע לידו אחרי שהחייב נשבע 835
שמחילת יתומה על ירושתה זקוקה להסכמת ארוסה 1030	אם כשהגיע לידו לא חשב לתפוס אותו 758
בבגרות 1030	אם מחל כשהשטר היה בידו 991
שעיוון יעבור ל'כולל' של ירושלים (ראה: ירושלים) שרב מסוים ידרוש בשבת מסוימת 852 150	ומחל על החוב 1349
שרכוש מעל שווי מסוים שפור ממש 805	תקיעת כף
שרק סופרי העיר כותבים שטרות 70	כשבועה 1327 847
תוקף חוק המדינה כתקנת קהל 90	מחילה בתקיעת כף 23
פסיקת בתי משפט כלולה בה? 90	כמו שבועה 1107
תוקפן מבוסס על הנחה שכל אחד מוחל על זכויותיו למען השלום 1365	על זכות עתידיה 881
תרגומן (פקדי האימפריה העות'מאנית) חיובו במס 100	על פשרה בכפייה 1412
תרומה	תקנות חכמים (ראה גם: חכמים עשו חיוון) בספק תקנה
האכלתה לבהמת כהן שהשכיר לישראל 816	בתקנה שיש עמה חרם 1334
אם השוכר חייב במזונותיה 816	מעמידים על הדין 1181
המפריש משל חברו, ומחל לו חברו 1236	זכות מכוח תקנת חכמים
הפרשתה בפירות שלא באו לעולם 158 157	חלה רק כשהמעשה בא 936
חיוב תשלומין בור שאכל תרומה במזיד	מחילה עליה – בגדר הקנאה 36 35
אם אכל לפני שהגיעה לכהן 1330	נחשבת מוחזקת בידו 36
	יוצרת רק זכות בפועל ולא זכות בכוח לפני כן 245
	מחילה על זכות מכוח תקנה (ראה גם: 'אי אפשרי בתקנת חכמים') 143
	על זכות עתידיה שמכוח תקנה 183–185
	שאי אפשר לגבות מיטלטלין ממי שקנה אותם מהחייב 1162
	שהנגול לא יקבל מהגולן (ראה: גול)
	שמחילת כתובה תחול גם אם השטר ביד האישה 273

מפתח העניינים

מחילת כהן על תשלומי תרומה	135–133 126 125	829	חייב לתת לכהן חולין הראויים להיות תרומה
	1153 832–828 816 815 813		פחות משווה פרוטה
אחר מות ישראל	134	1359	חיוב תשלומין בזר שאכל תרומה בשוגג
אחרי ההפרשה	1253 1252 134 133	831 133	אם אכל תרומה של עצמו
אם עבר יום הכיפורים	829	134	החומש – כפרה או ממון
בזר שאכל תרומה במזיד	1359 1330 829 816	133	התשלום מכפר עליו
לפני האכילה	831 830	1207	חיוב חומש בספק כהן
מחילה על החומש	134	133	חיוב כלפי הקב"ה
מחילת 'מכירי כהונה' על התשלומין	134	133	חייב לתת לכהן חולין הראויים להיות תרומה
פחות משווה פרוטה – הכהן מוחל	814	829 813	
תרומות ומעשרות		1359 828	פחות משווה פרוטה
המפריש מפירות חברו ונוטלם לעצמו – נמחל	1315	830	שגול מאבי אמו הכהן, ואח"כ ירש אותה
המפריש מפירות מחוברים 'לכשייתלשו'	910	829 135	תשלום לכהן שהתרומה לא היתה שלו
הפרשתם ע"י אורח – בעה"ב מוחל	485	830	
הפרשתם ע"י פועל – המעביד מוחל	485	830	כהן המסייע בבית הגרנות
תשובה		830	אסור לישראל להסתייע
יחיד שעשה תשובה – ה' מוחל לכל העולם	1212	830	במחילה על מתנות כהונה

מפתח המקורות

1021	נחמיה ח, טז	מקרא
	משנה	בראשית
	פאה	ו, יג 172
	ג, ז 994 740	כב, לא-לג 940
	ד, א 132 106	כה, לב 1382
	ו, א 681 549	נ, כא 757
	ו, יא 818	שמות
	דמאי	כא, ח 14
	ז, א 485	כא, י 821
	ז, ג 486	כב, כז 1179
	שביעית, י, ב 984	לה, כב 692
	תרומות	ויקרא
1153 830 815 133	ו, א 133	ה, כו 1153
	ו, ב 134	כב, יד 1153 815
	ז, א 829 816	במדבר
	ז, ד 133	יח, יב 126
	ביכורים, ג, יב 1326	כז, ד 1336
	שקלים, ב, ה 1167	כז, יא 907 227
	נגעים, יב, ה 122	דברים
	תוספתא	א, טז 1349
	כתובות	ד, טו 172
	ו, ז 1003	ו, יח 654
	י, ג 1046 1014 305	יז, טו 117
	בבא קמא, ט, י 130	כ, ה-ה 122
	בבא מציעא, י, א 89	כא, יז 1229 563
	מדרשי הלכה ואגדה	כא, יט 110
	ספרא	כב, כו 402
	פרק כג 1360	כד, טו 130
	פרשת בהר 768	כה, ב 26
	ספרי	לב, יח 748
	במדבר, פיסקא קיז 126	שמואל א'
	דברים	יז, כה-כו 804
	פיסקא רעט 788	יז, כה-ל 894
	פיסקא שיט 748	הושע ד, ד 1087
	בראשית רבה	תהלים
1160 472	פרשה לא, ה 472	כב, כט 117
	פרשה מט, ד 869	לז, כא 335
	פרשה פב, יג 909	משלי
	פרשה צד, ט 827	יג, ז 755
	פסיקתא זוטרותא (לקח טוב)	טו, כז 385
	פרשת שופטים 814	כג, ו 394
		איוב יא, יד 284
		אסתר ט, י 819
		דינאל ד, כד 817

מפתח המקורות

1153	שבועות ו, א	84	רות א, ח
	תלמוד בבלי	111	פרקי דרבי אליעזר, פרק טז
	ברכות	788	ילקוט שמעוני, פרשת כי תצא, סי' תתקלז
	1329	849	זוהר, ויקרא פה ע"א
	117		תלמוד ירושלמי
	759	740	פאה, ד, ב
	עירובין	485	דמאי, ז, א
	1193	778	שביעית, י, א
	1154 727		תרומות
	117	1252 831 830 814	ו, א
	906	814	פרק יא
1252 727 673 668 667 23 5	עא ע"א	1359	פסחים, ב, ג
	פסחים		כתובות
	1392	24	ג, א
	799 271	300	ג, ג
1179 1176 1173 589	נ ע"ב	720 115 25	ו, ג
	ק"ג ע"א	857 856 730 194 192 191 160 27 25 24	ז, ג
717 332	ראש השנה יז ע"א	1332 946 889-885 880 879 871 870 862 861	ו, א
	יומא	1370 1347	
	597	834 833 138	י, י
	1259	1168	ו, ו
	118	667 585 230 226 224 222 218 177 160	ט, א
1361 574	עד ע"א	922 921 919 914 882 866 856 711 698	
1212	פר ע"ב	1273 1241 943 939 934-932 928-925	
1315	סוכה מה ע"א	1146 1022 966 965 461 28	יא, ב
	ביצה	994 460	יב, ה
	965	996 973 959 958 28	יג, ב
	1335	996	יד, ט
	תענית		נדרים
	824	996	ד, ב
	827	160	י, ז
	מגילה	932	נזיר, פרק ב
	118		גיטין
	118	996 977 976 973 971 959	א, ה
1226 1203 1175 1029 742 17	כז ע"ב	816	ג, ז
	1092 812 593	1342	ח, ג
	828 812		קידושין
762	מועד קטן ה ע"ב	414	פרק א
	יבמות	1265 1178 1013 821	א, ב
	809	1351 1264 1129 824	ב, א
	937	1038 973	ג, ד
	499		בבא קמא
	890	1073	ד, ח
1278 1240 651	לו ע"ב	1314	ו, ח
1352 1130	לו ע"ב	130	ח, ח
	לח ע"ב		בבא מציעא
	231	428	א, ה
	1266	1359 1154 472	ד, ב
1076 1071	נב ע"ב	828 129 128	ז, ז
	231		בבא בתרא
	821	646	א, ה
	651	1336	ח, ב
	1265	1363 1162 479	ט, ג

מפתח המקורות

895 495	ע ע"א	298	עט ע"ב
914	עג ע"ב	929	פג ע"א
1395 758	עד ע"א	785	פה ע"א
1071	עו ע"ב	1049 920 910 891 856 215 170	צג ע"א
913	עח ע"א	916 892 857 169	צג ע"ב
933 921	עח ע"ב	1207	ק ע"ב
912	עט ע"א	1022	קטו ע"א
1371	פ ע"א		כתובות
527 187	פא ע"ב	1053	ז ע"א
937 189	פב ע"א	1164	י ע"א
943	פב ע"ב	1374 891	יט ע"א
1223 553	פג ע"א	768 284 262	יט ע"ב
216 215 212 211 197 187 184 143 120	פג ע"א	1326	כט ע"א
246 244 242 236 231 230 227 225 222 219		735	ל ע"א
666 652 613 586 585 580 578 557 556 348		1048 1047 888 729 192 191 187 25	לב ע"א
701 698 694 689 686 685 680 674 673 667		1095	
907 902 894 888 861 806 787 763 754 753		121	לב ע"ב
929 926 925 923 922 919-917 914 910 908		728	לג ע"א
1008 1001 955-951 948 943 936 934-932		1370 290	לט ע"א
1224 1222-1220 1210 1199 1178 1100 1049		1066 870 20	לט ע"ב
1275 1274 1270 1250 1248 1243-1240 1225		789 115	מ ע"א
1384 1372 1283		874	מ ע"ב
922 695 674 666 580 345 227 221 77	פג ע"ב	1021 827	מא ע"א
1372 1249 1244 1199 935 931-929 927 925		1066 1048 957 192	מב ע"א
1042 954 952 929 927 700 343	פד ע"א	865-863	מג ע"א
892 812 537 526 257 254 85 68 29 19	פה ע"ב	782	מג ע"ב
1276 1212 1208 993		628 623 622 605 602 588 426 425 103	מד ע"א
998 995 993 800 778 504 290	פו ע"א	1271 1270 1256 1254 1119 995 983 981 968	
856 837 834 300	פו ע"ב	1179 865	מד ע"ב
1116 835 143 139	פז ע"א	931	מו ע"א
1262	פח ע"א	896 726	מו ע"ב
1241 753 661 449	צג ע"א	652	נ ע"א
1003	צג ע"ב	1187 184	נב ע"ב
309	צד ע"א	1004 994	נג ע"א
1193	צד ע"ב	428	נד ע"א
950 937 932 675 640 639 586 585 387	צה ע"א	449	נה ע"א
1275-1273 1271 1246 1225 981 973		746	נה ע"ב
881	צה ע"ב	927 708 701 668 391 348 344 105 31	נו ע"א
1092 996 965 741 460	צו ע"א	1295 1095 1056 1047 995 973 954	
1022	צו ע"ב	950 929 898 784 782 361 224 219 156	נו ע"ב
428	צו ע"א	1056 1054 1053 995	
1348 786	צו ע"ב	994 974 892 85	נו ע"א
454	ק ע"א	1218 547 262 105	נח ע"ב
749	קא ע"ב	180	נט ע"א
884	קב ע"ב	1330 822 128 127	סא ע"ב
762 761 739 460 459 457 286 68 41	קד ע"א	1092	סב ע"ב
1146 998 995 994 972		1092 1091	סג ע"א
739 460 459	קד ע"ב	392	סג ע"ב
895	קו ע"א	917	סד ע"א
1219	קט ע"א	127	סד ע"ב
982 18	קי ע"א	290	סה ע"א
1313 123	קי ע"ב	1003 887	סה ע"ב
	נדרים	1143	סז ע"א
50	ב ע"א	1368	סז ע"ב
756	ג ע"א	753	סח ע"א
127	טו ע"ב	1183 1147 1124 461	סח ע"ב
1325 886 844 840 755 727 126	כד ע"א	487	סט ע"א

מפתח המקורות

631 627 589 435	סד ע"א	350	כה ע"ב
1253 1017 854 846 829 817 755 725	עד ע"ב	56	כו ע"א
	1325	1113	כז ע"ב
1242 585 580	עז ע"א	1128 717	לג ע"א
996	עח ע"א	123	מ ע"א
1342 1099 996 754 740 400 59	עח ע"ב	548	נה ע"ב
931	פה ע"א	843 841	סג ע"א
	קידושין	844 843 839	סג ע"ב
50	ה ע"ב	148	סה ע"א
1242 1242 1233 718 670 613	ו ע"ב	862 859 160	עה ע"ב
1235 1190 1014 631 628 588	ז ע"א	730 160	עו ע"א
817 815	ח ע"א	160	עו ע"ב
959 257	ח ע"ב	780 79	פז ע"א
1030	יג ע"א	1243	פח ע"א
1198	יג ע"ב	862	צ ע"א
1267	יד ע"ב		נזיר
585 584 557 277 256 252 195 36 14 5	טז ע"א	66	ב ע"א
747 739 738 633 632 622 611 605 595 594		756	כ ע"ב
1017 999 996 976 963 959-957 786 757 748		1092 810	כג ע"א
1226 1223 1219 1201 1187 1185 1093 1085		1119	סג ע"א
1385 1384 1271 1268 1265 1264 1254 1242			סוטה
734	טז ע"ב	1095 1092 983 518 116 50 38	כה ע"א
952	יז ע"ב	1134 975	כה ע"ב
1267 1266 996 964 961 959 880	יט ע"א	123	לח ע"ב
927 709 700 695 679	יט ע"ב	118	מ ע"א
828 789	כ ע"א	1047 110	מו ע"ב
1188 613 595	כג ע"א		גיטין
881 744 48	כו ע"א	538	ח ע"ב
585	כח ע"א	752	יג ע"א
820 793	כט ע"ב	1304	יד
1017	לא ע"ב	1191 1074 357 345	יד ע"א
1092 810 116 113 112	לב ע"א	432	כ ע"ב
813 812 117 65	לב ע"ב	981	כא ע"א
1362	מב ע"ב	1088	כו ע"ב
452	מה ע"ב	816 239	ל ע"א
1066	מו ע"א	1369	ל ע"ב
1143	מו ע"ב	587 586	לב ע"א
732 11	מז ע"א	942 941	לב ע"ב
1352 993 964 961 959 900 257	מח ע"א	1369 979 976 266 265	לז ע"א
206	מח ע"ב	1268	לח ע"א
1344 1031 767	מט ע"ב	1266 9	לט ע"א
1067	נ ע"א	739	לט ע"ב
1235	נב ע"א	1187 305	מ ע"ב
627 626 590	נב ע"ב	305	מא ע"א
1388 721 38 7	נט ע"א	1017	מב ע"א
793	נט ע"ב	1241 756	מג ע"ב
1104	סא ע"א	1278	מח ע"א
939	סב ע"א	984 896	מח ע"ב
910 880 160 157	סב ע"ב	1364	נב ע"ב
1076 911	סג ע"א	138	נג ע"א
747	סה ע"ב	1311	נד ע"ב
1138	עא ע"ב	1388	נה ע"ב
761	פא ע"ב	1254 1039 761 628 602 601 588 587	נח ע"ב
	בבא קמא	1256	
1059	ט ע"א	1180 1001 495	נט ע"א
1364 483	יא ע"ב	1176	נט ע"ב
1315 1312 1015 498 429 61	כא ע"א	118	ס ע"א

מפתח המקורות

1116	ה ע"א	1354	כב ע"א
1189 1141 1097	ו ע"א	1354	כו ע"ב
1131 571	ז ע"א	869 767 453	כז ע"א
788 786 745 230 206 88	י ע"א	1251	ל ע"א
816	יא ע"א	258	לה ע"א
1001 848	יב ע"א	1239 1238 1038 959 740 426	לה ע"ב
981 973	יג ע"א	1349-1347	
364	טו ע"ב	833 137	מ ע"א
865	טז ע"א	612	מח ע"א
599	טז ע"ב	977 963 957	מט ע"ב
280	יז ע"א	1384	נב ע"א
984	יז ע"ב	173	נו ע"א
766	יח ע"א	173	סב ע"א
1334 993 974 968 892	כ ע"א	511	סו ע"ב
1174	כא ע"א	1310 15	סח ע"ב
1174 814 497	כא ע"ב	833	עד ע"א
1353 1156 757 394	כב ע"א	887 192	עה ע"א
1251 1176 1173 762 627 589	כב ע"ב	487	עט ע"ב
1256		1013	פד ע"א
762	כג ע"ב	440	פו ע"ב
627 590 484	כו ע"ב	889	פז ע"א
1160 1073 612 476	כז ע"א	1364 1013	פז ע"ב
1301	כח ע"ב	1001 993 892 891 783 348 291 85	פט ע"א
812	ל ע"א	1282 1207 1002	
1230	ל ע"ב	993	פט ע"ב
726	לב ע"א	1007 822	צ ע"א
944 916 910	לג ע"ב	172	צ ע"ב
1073 657 357 191	לד ע"א	121	צא ע"א
834 734	לה ע"ב	827 138 128 121	צא ע"ב
1238	לו ע"א	1391 1366 1303 826 717 332	צב ע"א
1163	לט ע"א	754 741 628 625 390 169 168 131 62	צג ע"א
1183 1025 485	מ ע"א	1217 1138 1019 1018 872 862 827 826 767	
592 591	מ ע"ב	1342	
569 568	מג ע"א	795 794	צד ע"א
742	מו ע"ב	1381 734	צד ע"ב
574	מח ע"א	1214	צח ע"ב
1256 1227 627 623 601 600 588	מח ע"ב	903 731 207	צט ע"א
858 124	מט ע"א	1012	קב ע"ב
858 741	מט ע"ב	1160 849 831 829 626 591 571 135	קג ע"א
1251 478	נ ע"א	1362 1237 1234	
1251	נ ע"ב	135	קג ע"ב
1048 1047 1039 927 708 704 436 104	נא ע"א	853 849 799	קד ע"א
1325 1299 1292 1251 1200 1138 1071		1134 135	קד ע"ב
929 788 362 361 344 339 337 322	נא ע"ב	1361 1236-1234	קה ע"א
1294 1162 1132 1063 1045 1043 1039 1025		140	קו ע"א
1298		1375 1208-1206 571 526	קט ע"א
133	נד ע"א	137	קט ע"ב
644	נד ע"ב	832 831 136 135	קי ע"א
1155 813 26	נה ע"ב	137	קי ע"ב
1408 1035 479	נו ע"א	832 463 138 110	קיא ע"א
1182	נו ע"א	1091 1069 793	קיב ע"א
66 65	נח ע"ב	310	קיב ע"ב
1353 1310	ס ע"א	1384 1268 1266 1265 962 585	קיג ע"ב
1357	סא ע"ב	1381 1376	קטז ע"ב
976 802	סב ע"א	1141	קיה ע"א
627	סג ע"א		בבא מציעא
1144 1143 1141	סג ע"ב	1190 487	ד ע"ב

מפתח המקורות

1151 לו ע"א		1329 1253 330 סה ע"א
1404 מ ע"א	563 450 369-367 355 354 349 327 158	סו ע"ב
600-598 587 577 369 368 362 361 349 מא ע"א	1080 1075 1074 1036 867 792 751 740 610	
1057 1039 1036 1035 1031 740 631 628	1252 1243 1231 1230 1114 1113 1083 1081	
1238 1141 1126 1083 1082 1077-1075 1072		1348 1254
1337 1256-1254 1239	667 367 364 362 361 344 338 333	סז ע"א
1139 מב ע"א	1292 1174 1081 1070	1025
1167 667 666 484 מב ע"ב	1108 741 667 658 643 642 555 190	סז ע"ב
684 681 680 668-666 586 585 579 562 מג ע"א		1276
1382 1247-1244 1242 1235 1187	976 835 667	סח ע"א
335 מה ע"א	612	סח ע"ב
1364 מז ע"א	740	עא ע"ב
910 585 213 מט ע"א	770 72	עב ע"א
641 236 מט ע"ב	1256 627 593 592	עג ע"א
1097 680 579 נד ע"ב	1253 627 593	עג ע"ב
1262 נו ע"א	970	עה ע"א
1164 נו ע"ב	1371	עו ע"א
1151 ס ע"א	588	עז ע"ב
679 סג ע"א	453	פ ע"ב
777 עז ע"א	962 957 253	פב ע"א
591 עז ע"ב	622	פד ע"א
1143 1132 עח ע"א	1179 1013	צב ע"ב
44 10 פה ע"א	1013 130	צג ע"א
762 פז ע"ב	1049 927 894 789 740 668 406 345	צד ע"א
66 פח ע"א		1346 1107
1168 1140 106 פח ע"ב		1265
1145 צג ע"א		1117
1066 צד ע"א		648
1353 478 קו ע"א		1196
905 קו ע"ב		1068 403
224 קיא ע"ב		613
1206 קיג ע"א	1324 1085 741 693 667 657 654	קח ע"א
935 קיג ע"ב		1323
1193 162 קיד ע"א	1256 882 667 419	קט ע"א
1165 קיד ע"ב	667	קט ע"ב
905 קיט ע"א	992 788	קי ע"ב
1229 1127 938 906 563 294 קכד ע"א	1144 1110 789 739 60	קיב ע"א
857 856 677 628 603 591 590 232 קכו ע"א	1252 35	קיה ע"א
1206 1072 952 939 938 879		1234
708 700 696 695 603 591 590 452 212 קכו ע"ב		1293
940 936 935 931 930 927 909 908 857 856		בבא בתרא
1388 1299 1292 1047		1228
487 קכח ע"ב	1228 791 757 92	ג ע"א
812 קל ע"א	891	ד ע"ב
1163 קלא ע"ב	1122	ה ע"א
981 973 480 448 447 442 274 273 קלב ע"א	470	ח ע"א
1392 1379 1353 1028 1024 999 995 994 985	649	יא ע"א
1091 995 973 758 521 519 518 442 קלב ע"ב	650	יב ע"א
1200 1198-1196 1134	755 593	טו ע"ב
1352 קלד ע"א	173	כב ע"ב
1038 905 קלה ע"א	1256 1251 1162	כג ע"א
1278 קלו ע"א	875	כה ע"ב
1270 1163 941 646 638 קלו ע"ב	1381	כח ע"ב
587 586 קלז ע"ב	1252 1235 1216 1196 762	כט ע"א
587 586 קלח ע"א		1012
1364 קלט ע"א		1207
503 קמא ע"ב		433
		לה ע"ב

מפתח המקורות

1154	עא ע"ב	1266 977 926 880	קמג ע"א
119	הוריות י ע"ב	1251 628 627 590 589 498 485 484	קמג ע"ב
1200	מנחות קח ע"ב	590 589 485	קמד ע"א
	חולין	1371 438	קמו ע"א
1047 808	קי ע"ב	993	קמו ע"ב
813	קלג ע"א	745	קנב ע"א
814	קלד ע"ב	1177	קנה ע"א
	בכורות	382	קס ע"ב
1183	יג ע"א-ע"ב	1112 1111	קסח ע"א
959	כח ע"ב	596 587	קסט ע"א
984	מט ע"ב	587	קסט ע"ב
817	נא ע"ב	856 7	קעא ע"ב
	ערכין	1200 1199	קעג ע"א
975 796	ה ע"א	622	קעג ע"ב
8	ז ע"א		סנהדרין
298	יז ע"ב	1410 1261 971 738 45	ו ע"א
634	כט ע"א	435	כג ע"א
862	כט ע"ב	1068	כד
	כריתות	1108 740 418 59	כד ע"א
1291 1247 1242 1073 959 689 586	כד ע"א	377	כט
		1382 1293	כט ע"א
596 595 586 585 579 578 217 214 54	כד ע"ב	386	לא ע"א
1243 1241 1240 915 756 754 680 667		328	לב ע"ב
	כו ע"ב	1408	מח ע"א
118		1368 1183 113	מח ע"א
1157	מעילה כ ע"א	1152 826 796 729 571 475 472 26 25	נו ע"א
		1361 1360 1359 1238 1155 1154	
	גאונים	1359 826	נח ע"ב
	אוצר הגאונים	1361 1360 1182 472	נט ע"א
	כתובות, חלק התשובות	1380 1236	עב ע"א
926	אות תריד, הערה ג	1342 122	עג ע"א
926	אות תריט	113	פד ע"ב
116	קידושין, חלק התשובות, אות קצט	382	קי ע"ב
	בה"ג (ראה: הלכות גדולות)		מכות
	גאון, גאונים	1191	ג ע"ב
993	ברי"ף, כתובות מה ע"א (בדפי הרי"ף)	209	ג ע"ב
103 102 94	ברמב"ם, הלכות מלווה ולווה, ד, יג	26	ד ע"ב
1329 801-798 796-794		827	ח ע"א
967	בראב"ד, הלכות מכירה, יא, ד	800 729	טז ע"א
	בחידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא לד	728	טז ע"ב
	ע"ב		שבועות
366 29	בטור, שער ח בהערה	735	יג ע"א
910	במאירי, כתובות פג ע"א	692	כו ע"ב
30	במגיד משנה, הלכות שכנים, ח, ז-ח	1305 116	ל ע"ב
312	בנימוקי יוסף, בבא קמא כז ע"ב (בדפי הרי"ף)	1152 574	לו ע"ב
368	בשו"ת מהרי"ק, שורש קיא	574	לח ע"א
524	בשו"ת מהר"ש צורר, סי' יד (ד"ה לבן)	607	לח ע"ב
971	בברור הלכה, כתובות סג ע"א, ציון ב, פרק יב)	329	מ ע"ב
157 397-396	אצל ב' ליפשיץ, אסמכתא, עמ'	767 278	מא ע"א
	גנוי קדם	749	מא ע"ב
	ספר ב	1125 431 278	מה ע"א
224 33-30	עמ' 30-33	1144	מו ע"ב
224	עמ' 95-96	974	מח ע"א
	ספר ד	976	מח ע"ב
1026 39	עמ' 39		עבודה זרה
1040 368 41	עמ' 41 368 1040	1185	כ ע"א
	ספר ה	402	נד ע"א
366 108	עמ' 108 366	1154	עא ע"א

מפתח המקורות

שאלתות דרב אחאי גאון	עמ' 117–118	367 368
שאלתא לג' 447 448	עמ' 118	366
שאלתא סא 113 810	עמ' 118–120	323 324 367
שאלתא קיג 1045	עמ' 119–120	1083
תשובות גאוני מדרח ומערב	עמ' 120	366
סי' קסג 345 368 1397	רב האי גאון, ספר המקח והממכר	
סי' קסד 668	שער ד' 221 224	
סי' קפ 461 462	שער כח 666	
סי' קצב 143	שער לה 340	
סי' קצה 345 355 368 1397	שער מב 224	
סי' רכז 925	רב האי גאון, ספר השטרות	
תשובות גאונים קדמונים, סי' מט 337	שטר ד' 51 336 341 512 744	
תשובות הגאונים (אסף, תרפ"ז)	שטר ד, הערת המהדיר 512	
סי' יז 336 345 355 369 1038	שטר קב 44 51 140 337 341 512 614 1095	
סי' צט 49 377 741	רב האי גאון	
סי' קב 1026	בתשובות הגאונים (הרכבי), סי' שמב 366	
סי' קג 348	בתשובות הגאונים (ליק), סי' כב 143	
תשובות הגאונים (הרכבי)	בתשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ד, סי' נג 926	
סי' צג 49 377 741	בגנזי קדם, ספר ה, סי' יא, עמ' 117–118 367	
סי' ריד 46 1111	בספר העיטור, מאמר שני, קניין 1244 1245	
סי' שמב 323 332 333 366 367 1032 1036 1037	בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' תשיב 418	
סי' צג 49 1338 1337 1075	ברא"ש	
סי' תמג 44	כתובות, פרק ט, סי' יח 837	
סי' תקלט 369	בבא מציעא, פרק ט, סי' כג 1323	
תשובות הגאונים (ליק), סי' כב 143	בנימוקי יוסף, בבא בתרא	
תשובות הגאונים (מרמורשטיין), עמ' כג 116	כט ע"ב (בדפי הרי"ף) 1377	
תשובות הגאונים (קורנול), סי' י 337	נט ע"א (בדפי הרי"ף) 481	
תשובות הגאונים (עמנואל, אופק)	הלכות גדולות, מהד' הילדסהיימר	
סי' קכג 366	כרך ב, עמ' 376 589	
תשובות הגאונים הקצרות	בבא מציעא נא, כרך ב, עמ' 385 1045	
סי' קח 345 368	כרך ב, עמ' 369 370	
סי' קנו 1285 1323	הלכות דיינין, כרך ג, עמ' 15 45 1327	
סי' רכו 1353	הלכות גדולות, מהד' טרויב, דף קה ע"ד 369 370	
סי' רצט 853	הלכות גדולות, מהד' מכון ירושלים	
סי' שכו 853	הלכות נידוי, סי' מז, עמ' תקכו 140 334 335 337 345 1083 1059 370 369 345	
תשובות הגאונים חמדה גנוזה, סי' קסה 143	הלכות הלוואה, סי' מט, עמ' תקנא 447	
תשובות הגאונים מן הגניזה (גאוניקה)	הלכות דיינין, סי' נ, עמ' תקסב 1115	
עמ' 152 447 1353	הלכות שבועה, סי' נב, עמ' תקעח 967	
תשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד	הלכות בכורות, סי' עג, עמ' תרעג 815 817 820	
שער ג, סי' נד 140 369	הלכות גדולות	
שער ד, סי' נג 926	בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי' תשיב 837	
שער ד, סי' פא 447	בשו"ת מהרי"ק, שורש קיא 1039	
שער ה, סי' ט 337	בתוספות הרא"ש, כתובות פד ע"א 925	
ראשונים	הלכות פסוקות (ששון), עמ' נג 369	
אבוררה	מר רב יהודאי, בתשובות הגאונים שערי צדק, חלק ד, שער ג, סי' נד 140 369	
סדר תפילות הפסח, עמ' רטז במהד' תשכ"ג 1163	מעשה הגאונים, סי' פא 826	
סדר תפלות ערבית של יום הכיפורים (עמ' רפא במהד' ירושלמי, עמ' שטו במהד' אבן ישראל) 748	ס' המתכות, בספר העיטור, תנאי, חלק א 925 926	
אבי אסף, במרדכי, בבא בתרא, סי' תקטז 526	רב נחשון גאון, בספר המכריע, סי' מז 222	
אבי עזרי, במרדכי, בבא מציעא, סי' שז 442	רב נטרונאי גאון, בספר המכריע, סי' מז 925	
ר' אביגדור	רב נסים גאון, בתשובות הגאונים (הרכבי), סי' תקלט 369	
במרדכי, בבא קמא, סי' קפ 1377	רב צמח גאון, בספר המכריע, סי' מז 222	
בשו"ת הרא"ש, כלל לה, סי' ב 928		
ר' אביגדור הכהן, בשו"ת מהרי"ק, שורש כ 325 326		
ר' אברהם אב"ד, בבא בתרא קג ע"ב 478		

מפתח המקורות

כפירוש ר' יונתן מלונלי, סנהדרין כט ע"א, דף ח ע"ב בדפי הרי"ף 1122	ר' אברהם בן הרמב"ם, שו"ת סי' סט 1045 342
בהגהות מיימוניות, הלכות מכירה, פרק י, אות ב 1086	סי' ע 3
במישרים, נתיב טו, חלק ג 737	סי' עא 1045 3
בחרומת הדשן, שו"ת, סי' שיז 869	ר' אברהם מן ההר (שנדפס בשם תוספות ר"י הזקן) קידושין טז ע"א 1265
אלמדרי, ר' יהודה, על הרי"ף, כתובות פג ע"ב 925	ר' אברהם מן ההר, פירוש, נדרים לד ע"א 731
ארחות חיים	פח ע"ב 216
חלק ב, סי' לח, אות א 799	אגודה, על התלמוד סוכה, סי' מא 1303
חלק ב, סי' מד, אות י 853-850	כתובות, סי' קיד 921
חלק ב, סי' סא 399	בבא מציעא, סי' קיב 798
כתב יד, נוסח שטר מחילה 337	סי' קיח 1088 306
כתב יד, תקנות 112	בבא בתרא, סי' עו 1151
ס' האשכול, הלכות פדיון הבן, דף קב ע"ב במהד' אלבק 815	סנהדרין, סי' ד 282 256 139
ר' אשר מלונלי, בבא מציעא סו ע"ב 1081	חידושי אגודה, בבא בתרא, פרק ג 1151
רבנו בחיי, בראשית נ, יז 757	אור זרוע
בית הבחירה (ראה: מאיר)	חלק א, סי' תשלט 361
ר' בצלאל אשכנזי, שו"ת	סי' תשנח 435
סי' יא בדפוס ונציה, סי' י בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט 1011 301	בבא קמא
סי' יז בדפוס ונציה, סי' טז בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט 1011 935 928 711 301 228	סי' נ 1167 485
סי' כה בדפוס ונציה, סי' כד בדפוס לבוב ובמהד' בוחבוט 841	סי' נא 1167 497
סי' לה בדפוס ונציה, סי' לב בדפוס לבוב, סי' לג במהד' בוחבוט 1025 152	סי' קכה 1174 1143
סי' לח בדפוס ונציה, סי' לה בדפוס לבוב, סי' לו במהד' בוחבוט 483 482 479 470 460 456	סי' רצו 1019
1363 1167 1165 1162 1148 1145 1140	סי' רצט 312
ר' ברוך	סי' ש 1020
בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סי' לד 1197	סי' שנ 1282
במרדכי, כתובות, סי' קצ 1176 1175 495 494	סי' תכג 1159
1181	סי' תכט 443
ר' ברוך הספרדי, בבא מציעא ס ע"א 1351 1310	סי' תל 140
ר' ברוך יצחק מרגנשבורק	סי' תס 1376 534 533
בהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ד, סי' טו 489	בבא מציעא
רבנו ברוך מארץ יוון	סי' קסה 1310
בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ח, סי' לד 1134	סי' קסו-קסז 796
גיאת, ר' יצחק	סי' קפ 1090
בחיודשי ר"י אלמדרי, כתובות פג ע"ב 925	סי' קצ 1070
רבנו גרשום מאור הגולה, פירוש לתלמוד בבא בתרא קכו ע"ב 127	בבא בתרא
כריתות ז ע"ב 1259	סי' פח 1229 232
כב ע"ב 1259	סי' צ 939 908 211
כג ע"א 1259	סי' קסא 485
כד ע"א 1245	סי' קסב 1167 497
רבנו גרשום מאור הגולה, שו"ת	סנהדרין
סי' נט 318	סי' לב 416
סי' ס 1052	סי' ס 1177
סי' עב 1139	אור זרוע ומהר"ם בר ברוך, שו"ת
ר' דוד, בחידושי ה"רן, סנהדרין יט ע"ב 118	סי' קמו (סיני, כרך כה, עמ' פח) 1020
דעת זקנים לבעלי התוספות	רבנו אלחנן
דברים כא, יח 110	בתוספות, כתובות נו ע"ב (ד"ה הרי) 679 169 168
ה' הידיעה (ראה בלי ה)	1388 1326 1325 1295 953 872 861 822 728
הגהות אשרי, על הרא"ש	ר' אליהו מלונדריש
עירובין, פרק ז, סי' ח 1364	פסקים, מוריה, גל' קעא, עמ' יז 1185
	ר' אליהו, בתוספות, כתובות נח ע"א (ד"ה הנהו) 1366
	רבנו אפרים
	בספר המאור, בבא מציעא לו ע"א (בדפי הרי"ף) 1351

מפתח המקורות

מב ע"א	219 223 228 678 699 923 924 927 929	כתובות	
934		פרק ו, סי' יב	1175 495 494
זכרון יהודה (בן הרא"ש), שו"ת		פרק ט, סי' א	951 737 581 236 221
סי' עג	1404 1128 374	גיטין, פרק ג, סי' יא	124
סי' עו	1221 1219 639	בבא קמא	
סי' פ	1398	פרק א, סי' כ	826 121
ר' זרחיה הלוי, בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב 526		פרק ב, סי' ו	1174
ר' זרחיה הלוי (ראה גם: מאור)		פרק ב, סי' יז	973
חוקות הדיינים		פרק ד, סי' ד	294
סי' צט	1202 737 618 44	פרק ז, סי' ה	1019 312 311
שמרו משפט, סי' סז	76	פרק ז, סי' ו	889
שמרו משפט, סי' צט	987	פרק ח, סי' ט	1283 1282 1211 783 85 82
חזה התנופה, שו"ת		פרק ט, סי' כד	1159
סי' ט	403	בבא מציעא	
סי' כא	1277	פרק ד, סי' טו	1366 1172-1169 760 489
ר' חזקיה, בים של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סי'		פרק ה, סי' כא	1184 1097 1090
סח	1331	פרק ה, סי' כב	386
ר' חיים ב"ר משה מנאוישטט		פרק ה, סי' לב	1067 1026 1022 364 358 357
בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סי' קיח	571	פרק ז, סי' ו	1305 1091 1080 1075
ר' חיים כהן		פרק ו, סי' יח	1111
במרדכי, כתובות, סי' קעו	1059	פרק ט, סי' כב	1323
בתוספות, קידושין ח ע"ב (ד"ה מנה)	612	בבא בתרא	
ס' החינוך		פרק ג, סי' לב	1403
מצווה קל	1360 472	פרק ג, סי' לו	1078 1076 364
מצווה רכט	1361 1360 472	פרק ג, סי'לט	1382 1247-1245
מצווה שלו	1182	פרק ג, סי' סו	1377 534
מצווה תקפא	825	פרק ח, סי' טו	1229 941-938 904 861 563
מצווה תקפב	825	פרק ח, סי' לד	1197 1134
רבנו חננאל, פירוש לתלמוד		הגהות מיימוניות, על הרמב"ם	
עירובין סב ע"א	1155	הלכות אישות	
בבא מציעא יב ע"ב	1267	יד, אות ג	822
נא ע"א	442	כב, אות ב	236
רבנו חננאל, ליקוטי פירוש, כתובות (נדפס באוצר		כג, אות א	925
הגאונים)		הלכות חובל ומזיק	
פג ע"ב	928-925 923 887 808 710 709 238 224	ה, יא, אות ד	874
1199 952 938 931 930		ח, אות ה	308
פד ע"א	952 946 930 224	הלכות מכירה	
רבנו חננאל		ה, אות ט	740 739
בתוספות רי"ד, כתובות פג ע"א	244	י, אות ב	1086
בתוספות, כתובות ע ע"א (ד"ה אבל)	495	כט, אות ב	1174
בבא בתרא מט ע"ב (ד"ה ה"ג)	641	הלכות זכייה ומתנה, ו, ט, אות ו	1134
בחידושי הרא"ה, כתובות נו ע"א	129	הלכות מלווה ולווה, ד, יג, אות ע	801
בחידושי הר"ן, בבא בתרא קלב ע"ב	1136	הלכות סנהדרין, כב, אות ד	737
במרדכי, בבא בתרא, סי' תקנט	1118	הגהות מיימוניות, על הרמב"ם, דפוס קושטא	
ברא"ש, כתובות, פרק ט, סי' א	906 163	הלכות טוען ונטען, ג, ה	364
בבא בתרא, פרק ח, סי' לד	1136	ג, ח	426
בשבלי הלקט, חלק ב, סי' קכא	44	הלכות סנהדרין, כב, ה	739 47
בשו"ת הריטב"א, סי' קסח	495	הלכות ומנהגי רבנו שלום מנוישטט	
בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סי'לט	1224	סי' קמב	1392
1245		סי' תו	1099
במגיד משנה, הלכות אישות, ה, טו	39	רבנו הלל, על סיפרא, ויקרא, פרק כג	1360
בשו"ת מהר"ט, חלק א, סי' קיט	1135	ס' ההשלמה	
ס' חסידים		בבא מציעא, פרק ה, סי' ו	1081
סי' יא	757	בבא בתרא, פרק ט, סי' יג	1074
סי' קנב	1092	סנהדרין, פרק א, סי' ד	737
סי' תקעג	1330 809	ס' הזכות, כתובות (בדפי הרי"ף)	
סי' תתרטו	789 89	מ ע"ב	528 527

מפתח המקורות

1212 988 271 52 16	עז, ח		טור
377	פא, לב		י"ד, ס"י קס 796
972 377 73 16	פא, לג		ס"י קס, ה 1258 607
1205 991 988	פב, טז		ס"י קסא 792 477 25
1373 988 524	פב, יז		ס"י קעד 1081
1281	פז, ג		ס"י שז 814
751	פז, ח		ס"י שכ 1151
1120	פח, טז		אהע"ז
639	פח, לה		ס"י כח 961
431	צג, יא		ס"י לח 127
141	צג, יג		ס"י טו 1328 85 83
867	צג, כה		ס"י סט 238 127 82
479	צח, א		ס"י עה 430
448	צח, ב		ס"י עז 824
1284 657	קג, כז		ס"י פג 1304
454	קד, ג		ס"י צ 1272 1094 389 217 184
1385 1272 670	קיא, י		ס"י צב 1250—1248 925 921 219
444	קיא, יג		ס"י צב, א 1372
996	קכ, ב		ס"י צג 996 961
59	קכא, א		ס"י צו 1205 1204 969 162
312	קכג, י		ס"י קא 972
216	קכט, ו		ס"י קד 1096
30	קנג, כד		ס"י קה 1207 746 526
367 329 323	קנד, לח		ס"י קו 447
747	קנה, א		ס"י קז 481
1391 170	קנה, סא		ס"י קיד 305
1201 747	קנז, ט		ס"י קיח 1400
1377	קסג, יד		ס"י קיח, ט 1282
1284	קעה, מו		ס"י קכד 1126
656	קעה, מז		ס"י קעז 193 192 164
656 433	קעה, מח		ח"מ
482	קעו, יג		יב, ח 737
484	קעו, טו		יב, ט 988 971 967 261
867	קעו, לו		כ, א 328
1355	קעו, לח		כב, ו 836
466	קעז, ד		כה, ז 1397 1063
533	קעח, א		כז, ח 120
414	רד, ז		כז, ט 116
1406	רה, א		לז, א 1248 580
1252 610	רט, ד		לט, כה 973 75
705	רט, יב		נד 1111
866	ריא, א		נו, ב 1200
478	רכז, ה		ס, יז 1013 1012 304
1139 436	רכז, יא		סא, א 747 70
1338	רכז, כו		סו, כג 1209
1338 1051 1050 1045 341 340	רלב, ז		סו, כד 1208 1207 527
495	רלה, א		סו, כט 1277 961 956 257
602	רלו, ה		סח, ו 74
1324 1320 1309 1258	רמ, א		סט, ז 267
737	רמא, ג		עא, ח 983
1262	רמא, ד		עא, י 536
1219 623	רמה, י		עב, ד 1112
1293	רמה, יג		עג, יא 152
1011	רמח, יב		עג, לב 607 544 16
874	רסא, א		עג, לג 607 544
1091	רעג, ח		עה, ד 751
1229 938 908 563	רעה, יא		עה, י 334 51

מפתח המקורות

רבע, יג	233 232	רבנו יונה, חידושים לתלמוד
רעה, טו	1240 563	סנהדרין ו ע"ב 1054 1057 1058
רפו, ב	485	סנהדרין יט ע"א 117
רפו, ג	483	רבנו יונה (ראה גם: עליות דרבנו יונה)
רפח, א	482	בשו"ת הרשב"א, חלק ב, סי' שא 581 582 583 913
רפח, ד	483	1274 1244 1226 1225
שלג, ג	444	בנימוקי יוסף, בבא בתרא כא ע"א (בדפי
שלט, ט	60	הרי"ף) 1403 1399
שסו, ג	1159 475	ר' יונתן (ראה גם: יהונתן)
שפ, ג	873	ר' יונתן הכהן, בתשב"ץ, חלק ב, סי' קלח 786
תז, א	194	ר' יוסף הלוי ז' מיגאש, חידושים לתלמוד, בבא בתרא
תיו	314 313	מא ע"א 361
תכא, ז	132	מט ע"א 187
יד רמה		קכד ע"א 1379
בבא בתרא		קכה ע"ב 893
פרק א, סי' קמו	1383 1380	קלב ע"ב 1134 1197 1311 1370
פרק ב, סי' פג	313 103	קלב ע"ב
פרק ג, סי' קח	1404	ר' יוסף הלוי ז' מיגאש, שו"ת
פרק ג, סי' קיד	1219	סי' נח 384 441 1088-1090 1130 1203
פרק ג, סי' קטו	1219 1075	סי' צז 1098
פרק ג, סי' קטז	1194 1036 364	סי' קז 48 52 53 741 746 752 773 1105
פרק ג, סי' קלא	1245 1244	סי' קכב 744
פרק ג, סי' רה	580 228	סי' קכח 796
פרק ח, סי' צח	938 232	סי' קלה 306 312 1019
פרק ח, סי' ק	908 855 884 228 227 223 211	סי' קלו 102
	1297 953 941	סי' קנ 1164
פרק ח, סי' קמט	1311 1135 448	סי' קנב 1063
פרק ח, סי' קנ	1197 448	סי' רט 460 459
פרק ח, סי' קנב	448	ר' יוסף הלוי ז' מיגאש
פרק ט, סי' ד	1179 1178	בספר התרומות, שער נא, חלק ו, אות ג 1277
פרק ט, סי' פה	577	בטור, חו"מ, רעה, יא 1229 563
סנהדרין		בנימוקי יוסף, בבא מציעא ב ע"א (בדפי
ו ע"א	604 47 44	הרי"ף) 1216
ו ע"א, הערת ר' יחזקאל זילבר, הערה 128	604	בשו"ת זכרון יהודה, סי' עג 1404
כד ע"א	44	בשיטה מקובצת
כד ע"ב	747 743	כתובות יט ע"א 892
ר' יהודה בר ברזילי (ברצלוני), ספר השטרות		בבא מציעא מז ע"ב 1340
עמ' 9-8	614 512 341 337 51	בבא בתרא מג ע"א 1245 580
עמ' 59	614 512 341 337 51	ר' יוסף קורקוס, על הרמב"ם
שטר כנ	1019	הלכות תרומות, ד, ג 1315 1236
שטר מד	682 669 668	י, טו 133
ר' יהודה בר ברזילי (ברצלוני)		הלכות ביכורים, ט, יח 124
בשו"ת מהרי"ק, שורש קפה	1400 1399	הלכות שמיטה ויובל, ט, טז 777 778
רבנו יהונתן מלוניל, פירוש לרי"ף		ר' יוסף קורקוס
כתובות ל ע"ב (בדפי הרי"ף)	1168	בשו"ת הרדב"ז, חלק א, סי' שמ 813 814 1086
בבא קמא צג ע"א	1335 868	ר' יחיאל מפארש, מוריה כז (סיוון תשל"א), עמ' פג,
בבא מציעא סב ע"ב (בדפי הרי"ף)	439	אות יא, והערה 1 751
סנהדרין כט ע"א (דף ח ע"ב בדפי		ר' יעקב בן הרא"ש
הרי"ף)	1122	בשו"ת זכרון יהודה, סי' עג 1404
ר' יהונתן מלוניל		ר' יצחק הלוי, בחידושי הריטב"א (רבנו קרשקש), גיטין
בשיטה מקובצת, בבא מציעא קיח ע"א	1252	נח ע"ב 601
רבנו יואל הלוי, במדרכי		ר' יצחק אור זרוע (ראה גם: אור זרוע)
בבא מציעא, סי' שמג	787	בשו"ת מהר"ח אור זרוע, סי' קכא 232 1229
סי' תלו	1081	ר' יצחק ב"ר מנחם
סנהדרין, סי' תרפ	46	בתשובות חכמי צרפת ולותיר, סי' סב 318
ר' יודא ב"ר משה		ר' יצחק בן מלכ"ך, פירוש, תרומות, ו, א 134 816
בשו"ת מהרי"ל החדשות, סי' קלד	1369	ר' יצחק בר אשר, בתמים דעים, סי' רז 44 10

מפתח המקורות

1351	לו ע"א	ר' יצחק בר שמואל
1081 1070	לח ע"ב	באור זרוע, בבא מציעא, סי' קפ 1090
1022 355	בבא בתרא מט ע"א	בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סי' לט 1224
378	סנהדרין ז ע"ב	1245
ר' מאיר מסרקסטה, בשיטה מקובצת, בבא קמא		ר' יצחק הזקן, תוספות לתלמוד (מיוחס לו)
483	יא ע"ב	קידושין טז ע"א 995 986 959 957 282 253
827 131	צג ע"א	ר' יצחק הלבן, תוספות לתלמוד, כתובות מד ע"ב 164
מאירי (בית הבחירה)		ר' יצחק הלבן, באור זרוע, סנהדרין, סי' לב 416
כתובות		ר' יצחק מווינה
1000	יט ע"א	באמרי נועם (דילישקאש), ויקרא יט, ג 112
1009	לח ע"ב	ר' יצחק (ר"י)
164	מא ע"ב	בסמ"ג, עשה קן 737
602 550	מד ע"א	בשור"ת מהר"ח אור זרוע, סי' קנח 1219
933 227 159 127 85 82	נא ע"א	בתוספות
749	נא ע"א, הערה ד	כתובות לב ע"א (ד"ה אלמא) 192
85 51	נד ע"ב	כתובות פג ע"א (ד"ה כדרב) 195
1003	סח ע"א	כתובות פג ע"א (ד"ה קנו) 1382 1246 1224
1147 1003	סח ע"ב	גיטין לב ע"א (ד"ה מהו) 765
1003	סח ע"ב, הערה ו	בבא בתרא לט ע"ב (ד"ה מחאה) 771
528	פא ע"ב	בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה בתוספתא) 1167
228 223 222 218 214 201 184 159	פג ע"א	ברא"ש, כתובות, פרק ט, סי' א 681
922 910 897 682 676 673 581 579 246 231	פג ע"א	בתוספות הרא"ש, כתובות פד ע"א 925
1291 1250 1242 943 928	פג ע"א, הערה ו	בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג
231	פג ע"א, הערה ו	סי' לב 1403
910	פג ע"א, הערה יב	סי' לו 1078 1076
1207 526	פו ע"א	בחידושי הריטב"א החדשים, בבא מציעא סו
753 661 449	צג ע"א	ע"ב 610
1117 1114	נדרים כז ע"ב	בחידושי הריטב"א, בבא בתרא מא ע"א 599
	סוטה	בטור
1092 1091	כה ע"א	אהע"ז, צב 925 922-919 221-219
1303	לט ע"א	חז"מ, קנה, סא 1058
	גיטין	חז"מ, שסז, ג 475
1126	כ ע"ב	במרדכי, סנהדרין, סי' תרעט 737 46
329	מה ע"א	רבנו יקר, במרדכי, בבא קמא, סי' מ 428
1256	נח ע"ב	יראים השלם
1177	נט ע"א	סי' קסד = הישן, סי' רעח 1368 1356
	קידושין	סי' תכב = הישן, סי' קכד 1183
634	ו ע"א	ר' ישעיה מטראני (ראה גם: רי"ד)
1185 1026 856 756 613 159 56 5	ו ע"ב	בשור"ת מהרי"ק החדשים, סי' טו 826
115	ח ע"א	ר' ישראל איסרליין, מוריה, שנה ה, גל' יא
1235	יג ע"א	עמ' יא 821 443 121
967 958 739 737 632 595 251 46	טז ע"א	עמ' יב 1140 457
1277 1270 1268 1265 1085	טז ע"א	ר' ישראל איסרליין (ראה גם: תרומת הדשן)
1221	טז ע"א, הערה 1	ר' ישראל מברונא, במוריה, שנה ד, גל' יא (גל' מו),
1085	טז ע"א, הערה 9	עמ' מז-מח 1017
1385	טז ע"ב	ר' ישראל מברונא (ראה גם: מהר"י ברונא)
825	כ ע"א	כל בו, סי' נ 1163
764	נ ע"א	סי' עג 1168
בבא קמא		המאור, על הרי"ף (ברפי הרי"ף)
1166 1165 483 482	יא ע"ב	כתובות
1379 194	לג ע"ב	ו ע"א 1000
977 967 964 963 960-958 252 251	מט ע"ב	מב ע"א 931 930 928 887 862 225 224
312	ע ע"א	בבא קמא
1013	פד ע"א	יח ע"א 1325 1301 893
1325	קג ע"א	לג ע"א 1335 869 868
526	קח ע"ב	בבא מציעא
1206 526	קט ע"א	יא ע"א 291

מפתח המקורות

כז, ה 615	בבא מציעא
כט, ח 1367 1177–1175 496 494	כ ע"א 1000 526
הלכות זכייה ומתנה	כב ע"ב 1251 493
ו, ח 481	לד ע"ב 836
ו, ט 1196 1136	ס ע"א 1310
ו, יב 1030	סא ע"ב 794
י, א 975	פח ע"ב 208
יב, יג 1260	קא ע"ב 1128
הלכות שכנים	קז ע"א 613
ב, ז 1281 650	קח ע"א 1284 743 656 655 433
ה, ה 1165	ק"ב ע"א 789
ח, ז–ח 30	בבא בתרא
יא, ד 608 607	יא ע"ב 1322
הלכות שלוחין, ה, א 737	כג ע"א 313
הלכות שכירות, ט, ד 406	קנה ע"ב 1074
הלכות מלווה ולווה	סנהדרין ו ע"א 1397 1057 743 740 739 737
א, ה 1166 483	מכות ג ע"ב 1295
ד, יג 797 795 184 93	מגיד משנה, על הרמב"ם
ו, ב 1351 1068	הלכות חמץ ומצה, ד, ה 1113
ו, ד 93	הלכות אישות
ז, ג 1275	ה, טו 39
טו, ג 837	ו, יד 576
טז, א 1342	ז, א 805 804
טז, ז 968 749	ז, כג 145
כה, יד 975	ט, ב 538
הלכות טוען ונטען, ג, יד 718	יב, ו 783 782 83
הלכות נחלות	יב, ח 82
א, ח 925 233 223 212	יב, ט 936 935 930 909 711
ו, א 907	טז, א 1136 86
ט, יב 483	טז, כג 460
י, ג 1165	יז, יט 388 83
מגן אבות (למאירי), עניין יח 1293 1240	יח, כו 1092 961
מהר"א כ"ץ, בשו"ת מהר"י וייל, סי' לה 1369	כ, יב 1147
מהר"ח אור זרוע, שו"ת	כב, יח 1281 1094 388 83
סי' לז 435	כב, כז 937
סי' לט 778	כג, א 1248 1247 1244 580 219
סי' פ 1317	כג, ה 925 866 228–226 211
סי' צה 1245 754 54	כג, ז 1249 580 228
סי' צו 1271 754 661 54	כה, ו 1164 1149 465
סי' צז 754 54	הלכות גירושין, ח, יט 409
סי' קיח 571	הלכות איסורי ביאה, יג, יא 1268 635
סי' קכא 1229 232	הלכות נזקי ממון, ז, ה 947
סי' קנח 1219	הלכות גניבה, א, ב 1361
סי' רכה 522	הלכות גוילה ואבידה, א, ב 474–472
סי' רכו 1316 533	הלכות חובל ומוזיק, ה, יא 868 131 130
סי' רמ 1003 834	הלכות מכירה
סי' רמא 1003 834	ה, יא 739
מהר"י בי רב	ה, יב 744
בב"י, אהע"ז, סי' קמג 1102	י, ד 1307
בשו"ת מהר"ל"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס	יא, ב 1345 1115
שני 131	יא, ג 1117
מהר"י ברונא, שו"ת	יא, ה 1113 980
סי' קצח, בהגהה 480	יא, יח 1103 418
סי' רעא 1120	יב, ד 615
מהר"י ברונא, במוריה, שנה ד גל' י–יא (גל' מו)	יג, ג 1051 1050 1041
עמ' מו–מז 1133	טו, ו 719
עמ' מז–מט 58 54	כב, ב 365

מפתח המקורות

619 595 594 586 577 575 561 545	ענף ג	מהר"י ברין
1241 1240 1238 1231 1230 1220 1217 1216	בדרכי משה, או"ח, תרצה, ס"ק ז 126	מהר"י וייל, שו"ת
1380 1378 1265 1258 1257 1255-1253		825 822
	שורש קו 827 464 132	סי' יז 113
368 350 346 335-333 331 324 319	שורש קיא 478	סי' יט 1094 783 452 447 394 388 86 3
1058 1054 1039-1037 1035 1026 1023 370		סי' לג 1110 1059 1056 462 413 412
	1396 1229 1064	סי' לה 1369
1403 1352 1307 1289 434 58	שורש קיח 478	סי' לח 1213
	ענף ב 1138 1119 1118 425	סי' מא 523
	שורש קכג 834 451 114 110	סי' פ 516
	שורש קכט 1392 1145 1067 1066	סי' צ 1071
	שורש קלב 1288 1133 660	סי' קי 615
	שורש קלג 901	מהרי"ח
	שורש קנה 324	בהגהות אשרי, בבא מציעא, פרק ה, סי'
	שורש קסז 807	לב 1077-1073 1071 362 360-357
	שורש קסה 871	בתרומת הדשן, שו"ת, סי' שיו 869
	שורש קעו 1400	סי' מהרי"ל
	שורש קפ 802	הלכות גיטין, אות י 989 737
	שורש קפב 975	ליקוטי מהר"ש, סי' פט 1392
1404 1403 1400	שורש קפה 478	מהרי"ל, שו"ת
	שורש קפו 1402 1058	סי' עד (עח) 1325 1235 571
1133 1017 58	שורש קצא 478	סי' עח (פב) 1139
	מהרי"ק, שו"ת החדשים	סי' קעד (רד) 318
	סי' א 796	מהרי"ל, שו"ת החדשות
	סי' ד 737 435	סי' צג 1174 85 82
	סי' טו 826 380	סי' קלד 1369 1261 1090 426 51
	סי' כד 1148 828 129	סי' קצ 1099
	מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, שו"ת (לבוב)	סי' קצו 1057 737 319
	סי' קכה 306	סי' קצח 480
	סי' רה 305 88	מהרי"ק, שו"ת
	סי' שיג 334 58 51 49	שורש ז 1318 1199 1021 1020 877 755 512
	סי' שלא 1105 1020 737	שורש ח 326
	סי' שמו (שיר) 308	שורש ט 1302
	סי' שנא 1219 660	שורש י 1193 1036 750 515-513 341 327 326
	סי' שנו 1111	1232 1194
	סי' שעג 1019	ענף ג 825 129
	סי' שצז (שנח) 1213 534	ענף ו 745 738 737 48
	סי' תכו 1079 1070 364 363 357	שורש יג 917 750 515
	מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, שו"ת (פראג)	שורש יז 795 93
	סי' מו 1219 1200 660	שורש יח 74
791 790 787 786 306 305 115 88	סי' עז 478	שורש יט 500
	סי' צג 1016 308	שורש כ 1036 353 325 324
	סי' קל 1111	ענף ג 1414 1118 1027 657 333 332
	סי' קלד 1377 1376 1317 1213	ענף ד 657 333
	סי' קלה 1038 750 335 334 51	שורש כד 456
	סי' רלו 1008 299	שורש כז, ענף א 1355
1064 1031 737 447 368 330 324 323 49	סי' רמט 478	שורש כה 737
	סי' שפט 737 57	שורש נא 1173
993 990 967 737 345 282 139 46	סי' שצב 478	שורש פא 840
	סי' שצה 436	ענף ג 143
	סי' תב 459	שורש פט 1209 1030 1029 754 513 328
	סי' תלד 737 391	ענף א 898 893-889 196-194
780 779 778 751 737 391 77 40	סי' תלה 478	ענף ג 319
	סי' תסא 493	שורש צד 624-622 616 603 599 598 588 585
	סי' תעה 926 211	1333 1262 1226 975 755 751
	סי' תרמ 1285 1284 656	ענף ב 55
	סי' תרמא 312	

מפתח המקורות

1377	בבא קמא, סי' קעז	1335 1020 1019 1018 869	סי' תרצט (א)
1078 656	בבא מציעא, סי' שכד	837 434 418 141	סי' תשיב
1374 1203 892 890	בבא בתרא, סי' תסט	1109 1105-1103 779 408 407 398 77	סי' תשיח
1358	בבא בתרא, סי' תפא	733	סי' תשנג
314	בבא בתרא, סי' תקנח	1138 442	סי' תשפג
1135 1137 448	בבא בתרא, סי' תקפז	412	סי' תתלב
905 612	ברא"ש, בבא בתרא, פרק ח, סי' מ	1003	סי' תתנט
306 88	בשול"ת הרשב"א, חלק א, סי' תתעג	318	סי' תתצ
198	בתרומת הדשן, שול"ת, סי' שמב	1316 1305 534	סי' תתקלא
	מהר"ם מינץ, שול"ת	1213 1212 533	סי' תתקלב
	סי' א	55	סי' תתקפו
1059 1026 1016 808	סי' ו	1003 834 139	סי' תתקפז
760	סי' טז	1202 737	סי' תתקצד
364	סי' לה	660 435 434 58 51 49	סי' תתרא
1285 238 236	סי' לט	60	סי' תתריב
460	סי' מא		מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, שול"ת (קרימונה)
1173	סי' עב	334 58 51 49	סי' ו
364 345	סי' פד	308	סי' ז
306 305	סי' צח	1019 868	סי' יג
	מורה נבוכים (ראה: רמב"ם)	1331	סי' לה
1096	מחזור ויטרי, סי' תקס	1019	סי' נב
	סי' מישורים	1201 523 522 483 482	סי' עו
773	נתיב ד, חלק ב (ישורון, חלק כ, עמ' עב)	834	סי' צו
	נתיב ח, חלק א	305 88	סי' קכה
1285 1284 657 656	נתיב יא, חלק ד	1134 448	סי' קלד
1001 1000 75	נתיב יד	1020 737	סי' קע
	נתיב טו	1015 1014 1003 306	סי' רה
222	חלק א	299	סי' רח
776 737 606 603 550 322 77 55 46	חלק ג	808	סי' רט
1340 1257 1244 1219 1079 1069 961		1013	סי' ריז
381 380	נתיב יח, חלק א	963 961 956 282 256 255	סי' רכ
	נתיב כג	308	סי' רכג
909 299	חלק ד	706 674 669 241 240 238-236 222 220	סי' רטג
919 894 200	חלק ה	912 911 908 901 885 861 859 808 710 707	סי' רע
939	נתיב כו, חלק ב	1294 953-951 948-942 915	סי' רעב
	נתיב כט	1340	סי' רצ
412 70	חלק א	1305	סי' שה
306	חלק ג	533	סי' שו
1089 1087 382 88	חלק ד		מהר"ם בר' ברוך מרוטנבורג, שערי תשובות (מהר"ם בלון)
308 4	נתיב לא, חלק ב	1070 363	שער א, סי' תעז
534	נתיב לב, חלק ב		שער ב
925 933 222 211	סי' מז	522	סי' שה
1168	מלמד התלמידים, פרשת לך לך	308	סי' קכג (קנו)
	ר' מנחם מירבורק, ניומקים (בסוף שול"ת מהר"ם וייל)	1019	סי' רכו
470	ד"ה דין אדם	345 319 284 282 141 139 57 50 46	סי' רכח
447	ד"ה דין השופט	740	סי' רכח
	מרדכי	255	סי' רלב
998 975 285	יבמות, סי' נב	312	שער ג, סי' תעג
	כתובות		מהר"ם מרוטנבורג, תוספות לתלמוד
1056 784 86 84	סי' קסג	54	פרק יש נוחלין
	סי' קעז		מהר"ם מרוטנבורג
	סי' קפו	1088	באגודה, בבא מציעא, סי' קיח
1175 495 494	סי' קצ	822	בהגהות מיימוניות, הלכות אישות, יד, אות ג
527	סי' ריא	837	בהגהות מרדכי, בבא מציעא, סי' תנו
919 753 737 676 674 236 226 219	סי' ריב		במרדכי
		1241 1233 932	
	סי' ריג	1335 1203	בבא קמא, סי' צו

מפתח המקורות

452 394	סי' תשה	מרדכי, כתובות (המשך)
328	סי' תשו	סי' רלט 1016
	שבועות	סי' רמח 1136
837	סי' תשעא	סי' רעז 1008 299
312	סי' תשפה	גיטין
118	הלכות קטנות, סי' תתקסח	סי' שסג 124
	הגהות מרדכי	סי' שפו 480
928 907 898 224 212	כתובות, סי' רצד	סי' תא 114
	קידושין, סי' תקנ	בבא קמא
1144 1123	בבא מציעא, סי' תלג	סי' מ 428
1252 740	בבא מציעא, סי' תלה	סי' מו 1116
1363 1362	בבא מציעא, סי' תמו	סי' עח 312
837	בבא מציעא, סי' תנז	סי' צג 783 782 285 85 82
1387	בבא מציעא, סי' תנח	סי' צו 1335 1203 1019
235 167	בבא בתרא, סי' תרסג	סי' צט 873 104
853 852	שבועות, סי' תשפג	סי' ק 1355 1331 1097 1024 873 415
1211 537 531 530 261	שבועות, סי' תשפד	סי' קעז 1377 1213 534 533
		סי' קפ 1377 534 533
		סי' קפט 308
312	מרדכי השלם, בבא קמא, עמ' צח	בבא מציעא
	רבנו משה, תוספות לתלמוד, סנהדרין	סי' רנה 774
	ו ע"א 739 737 46	סי' רנו 778
	ו ע"א, הערה 29 740	סי' רסד 1127
	רבנו משולם ב"ר קלונימוס, בהגהות מרדכי, בבא	סי' רעג 1134
	בתרא, סי' תרסג 868 867 235 167	סי' שז 1132 442
	נימוקי יוסף	סי' שכד 1340 1078 656
	יבמות (בדפי הרי"ף)	סי' שלט 796
	טו ע"ב 635 634	סי' שמג 787
	טז ע"א 1268 963 634 632	סי' שמו 1088 787 306 305 88
	יט ע"ב 1183	סי' שסט 129
	כתובות (בדפי התלמוד)	סי' שצג 654
	מא ע"ב 164	סי' תלו 1081
	מא ע"ב 864	סי' תנו 96
	מד ע"א 1310	בבא בתרא, סי' תסט 1203 1201 892 890 524-522
	עט ע"ב 1163	סי' תפא 1357
	פא ע"ב 528	סי' תפב 119
	פה ע"ב 494	סי' תקטז 526
	נדרים (בדפי הרי"ף)	סי' תקלג 808
	ז ע"ב 853 852 153	סי' תקנח 314
	ט ע"ב 1111	סי' תקנט 1118 448 434
	י ע"א 1210	סי' תקסה 741 10
	טו ע"ב 1236	סי' תקעח 175
	כא ע"ב 849 842 148	סי' תקעט 233 232
	כו ע"ב 216	סי' תקפז 448
	קידושין (בדפי התלמוד)	סי' תקצ 905 426 334 51
	טז ע"א 747 746 739 737 632	סי' תרג 785 175
	מב ע"א 1173	סי' תרה 1393 785
	נב ע"ב 1128	סי' תרלא 1135
	בבא קמא (בדפי הרי"ף)	סנהדרין
	ג ע"א 1004	סי' תרעז 1104 407
	ה ע"א 1166 1165 613 483 482	סי' תרעט 1201 740 739 737 426 46
	ט ע"א 1083 1082 355	סי' תרפ 345 319 288-284 282 263 46 44 10 3
	ט ע"ב 1312 1179 1173	סי' תרפא 971 969 967 857 742-740 737 723 400 390
	יז ע"א 1349 1348	1115 1103 993 991-989 985 978 975 974
	כז ע"א 1019	1216
	כז ע"ב 312	סי' תרפא 962 956 837 256 253 141 139 57
	לא ע"ב 1386	966 963
	לב ע"א 1211	

מפתח המקורות

כתובות, ו, ו 1046	בבא מציעא (בדפי הרי"ף)
סנהדרין, ג, ב 1105	ב ע"א 1216
ס' העיטור (מהד' ר' מאיר יונה)	ב ע"ב 1192 1189 1052
מאמר שני, קניין 1244	ה ע"א 1244
תנאי, חלק א 212 224 225 343 674 907 908 925	ה ע"ב 230
ליד אות יא 927	ו ע"א 1315 1184 503
ליד אות יג 928	יא ע"ב 1000 51
ליד אות טז 699 711 934	יט ע"א 1284 657
שער החדש, אות יד 907	כט ע"א 1345 1113-1111 600 416
שער החדש, אות טז 699 711 908 934 939	לא ע"א 1298 1052 1025
שיתוף	לד ע"א 802
ליד אות כד 167	לז ע"ב 1340 1079 363 356 355
ליד אות מא 479 1184 1362 1363	לט ע"א 1321 737 642
ליד אות פה 431 1125	מג ע"ב 593
ליד אות צא 141	נט ע"א 1128 436
שער החדש, אות פה 1125	סד ע"א 1387 655
שלישות גט 1101	סח ע"א 1110
פסיקתא 216	סח ע"ב 1397 1057 743 739
פשרה 140 348 370 1026-1028 1056 1058 1059 1396	עב ע"ב 1097
בירורין 272 967 968 977	בבא בתרא (בדפי הרי"ף)
ליד אות ס 417 1111 1309	ד ע"א 1372 1197
עיסקא, ליד אות כא 524 988 1205	ז ע"ב 1281 1280
מודעא, ליד אות כח 1399	ח ע"א 1403 1399
מחילה 974 986 991 1197	כב ע"א 387 385 361
ליד אות ד 377 741 744	כג ע"א 1245 1244
ליד אות ה 251 252 957 960 967 971	כו ע"ב 1233 909 212
1268	כט ע"ב 1377 1317
ליד אות יא 1209	לב ע"ב 313
ליד אות נו 265 962 971 973 977	נה ע"ב 940 939 908 233
ליד אות סא 967 994	נט ע"א 481
מתנת שכ"ב מרע 481 1135	ס ע"א 1196 1134 1091 1024 758 748 519 481 448
עלויות דרבנו יונה, בבא בתרא	סב ע"ב 448
מא ע"א 599	סד ע"ב 498 483
מח ע"א 1058 1405 1408	סה ע"א 917
מט ע"א 244 916 1241	סח ע"ב 1371
מט ע"ב 226 808 933	סט ע"א 1277 1016 29
קמג ע"ב 1314	עג ע"ב 494
עקידת יצחק, שער טו 804	עח ע"א 1111
ר' פנחס, בחידושי הרישב"א (רבנו קרשקש), גיטין לז	פא ע"א 1262 1000
ע"א 979	סנהדרין (בדפי הרי"ף)
פסקי תוספות	א ע"ב 1056 1026
כתובות, ס' קצח 704 822	ד ע"ב 1284 1275 1105 737
קידושין, ס' לא 737	רבנו נסים (ראה גם: ר"ן)
בבא מציעא, ס' רכ, המגיה 1070	בתשובות חכמי פרויבניציא, חלק ב, ס' ג 108
סנהדרין, ס' טו 737	סמ"ג
פענח רזא, שמות כא, יז, והערות רזא דמאיר 810	לארין
רבנו פרץ, תוספות לתלמוד	קצא 801
בבא קמא	קצא-קצג 797 796
מ ע"א 833 137	עשין
מג ע"א 137	מח 1053 739 737
סו ע"א 733	פב 1016 746 737 380 312
בבא מציעא	קו 740 737
סו ע"ב 365 364	סמ"ק מצורין, מצוה רסט 1336
סז ע"א 1081	ר' עובדיה מברטנורא, פירוש למשנה
בשיטה מקובצת, בבא מציעא עג ע"ב 593	תרומות, ו, א 829 815 133
רבנו פרץ	ז, א 126
בשו"ת הרשב"א, חלק ד, ס' קנב 1367	חלה, ג, ו 134

מפתח המקורות

יא, טז 1046	בשיטה מקובצת, בבא מציעא סז ע"א 646 647 658
כט, ח 1177 1174 496 494	צרור הכסף הארוך, ר' חיים ב"ר שמואל
הלכות שכנים, ד 1255	דרך ה, שער ז, אות ז 737 461 460
הלכות מלווה ולווה	צרור הכסף הקצר, ר' חיים ב"ר שמואל
ד, יג 798-794	דרך ה, שער ז, אות ז 461 460
ו, ב 1351	דרך ה, שער ז, אות ח 1313 460 459
ו, ג 39	צרור הכסף, בשו"ת המבי"ט, חלק ב, סי' ריח 1101
טו, ז 300	קורקוס (ראה: ר' יוסף קורקוס)
יט, ח 1273	קיצור פסקי הרא"ש
הלכות טוען ונטען	כתובות, פרק ד, סי' ה 1309
א, ח 1348	בבא מציעא, פרק ה, סי' לב 1076
ג, יד 719 718	בבא בתרא, פרק א, סי' ב 875
ראב"ד, חידושים לבבא קמא (מהד' אטלס)	ר' קלונימוס הנשיא, בעיטור, מתנת שכיב מרע, דף נט
מג ע"א 833 137	ע"ב במהד' רמ"י 1135
סט ע"ב 1236	רבנו קרשקש, חידושים לתלמוד
צג ע"א 827	כתובות
ראב"ד, פירוש למסכת קנים, פרק א, משנה ד 1259	לב ע"א 871
ראב"ד, פירוש על תורת כהנים	לה ע"ב 1179 500 499
פרשת בהר, פרק ח 1183 1182 723	מא ע"ב 864 164
ראב"ד, תשובות ופסקים	מד ע"ב 500 499
סי' קלח 1166	פא ע"ב 1208 527
סי' קמ 798	גיטין (ראה: ריטב"א)
סי' קנו 142	דו"ה (ראה: מאור)
סי' קעח 961 257	ר"י בר פרץ, בהגהות מרדכי, שבועות, סי'
סי' קפה 232	תשפד 1334
ראב"ד	ר"י הזקן (ראה: ר' יצחק; ר' יצחק בר שמואל)
בחידושי הריטב"א (הישנים), בבא מציעא נו	ר"י מיגאש (ראה: ר' יוסף הלוי)
ע"א 1039	ר"מ, ברא"ש, כתובות, פרק ד, סי' ה 1309
בחידושי הרמב"ן, כתובות פה ע"ב 1208 1207 527	ראב"ד, השגות על הרי"ף (בדפי הרי"ף)
1375	כתובות
בחידושי הרשב"א	מא ע"ב 1244
כתובות פו ע"א 257	מב ע"א 928 928 926 674 581 580 343 225
בבא בתרא מא ע"א 1036 631	גיטין כ ע"ב 1268 632
בשו"ת הרשב"א, חלק א, סי' קיא 810 117 112	ראב"ד, השגות על הרמב"ם
בטור, חו"מ, רעה, יא 1229 938	הלכות אישות
במישרים, נתיב יד 1001	ה, טו 39
בנימוקי יוסף (בדפי הרי"ף)	יב, ט 935 925 906 711 231 228
בבא בתרא כב ע"א 385	טז, כ 300
בבא מציעא לט ע"א 1321	יח, ו 28
בבא מציעא נט ע"א 436	יח, יד 899
בספר התרומות	יט, יב 1006 87 28
שער נא, חלק א, אות ד 1002 291	כב, יח 1281 1094 651
שער נא, חלק ב, אות ב 969	כג, ז 936 935 934 925 924 885 703 228 223
שער נא, חלק ו, אות ג 1277 1276	הלכות גירושין, א, כה 437
שער נא, חלק ו, אות ח 526	הלכות נערה
שער ס, אות ג 908	ב, ג 1119 1048 1046
ברי"ן על הרי"ף, כתובות לג ע"ב (בדפי הרי"ף) 842	ב, טו 1182 1068 1055 866-863 299 164 163
ברא"ש	ב, יז 1007 1006
כתובות, פרק ט, סי' יח 142	הלכות סוטה, ב, ג 1179
בבא מציעא, פרק ג, סי' כו 570	הלכות ערכין, ו, טו 1273
בשו"ת הריב"ש, סי' רכ 116 112	הלכות גזילה ואבידה, ח, ה 853 851
בשיטה מקובצת	הלכות חובל ומזיק, ד, יט 1364
כתובות עח ע"א 917	הלכות מכירה
בבא קמא קד ע"ב 135	א, טו 1258
בבא מציעא יד ע"א 1310	ה, ד 1326
בבא מציעא ס ע"א 1310	ז, ד 732
בבא מציעא סו ע"ב 1272	יא, ד 1346 1345 1221 1111 967 418 416

מפתח המקורות

1116 פז ע"א	1275 בבא מציעא סז ע"ב
661 צג ע"א	593 בבא מציעא עג ע"ב
רא"ה	737 בבא בתרא מ ע"א
בחידושי הר"ן	794 בבא בתרא קעד ע"א
1191 גיטין פד ע"א	853 בשו"ת מהר"ם אלשקר, סי' צח
246 בבא מציעא י ע"א	ראב"י אב"ד, שו"ת
בחידושי הריטב"א	סי' קיב 1125 431 415 141
כתובות נח ע"ב 201	סי' קלו 1125 431
כתובות קא ע"ב 806 534	ראב"י אב"ד, בסיני, גל' כא (תש"ז)
(רבנו קרשקש), גיטין לח ע"א 1266	עמ' קס 1343 834
בבא מציעא (החדשים) קג ע"א 1279	עמ' קסב 391 384
בבא בתרא קמו ע"ב 1277	עמ' קסג 447
מכות ג ע"א 1271	ראב"י אב"ד, במאירי, כתובות פג ע"א 1250
בנימוקי יוסף (בדפי הרי"ף)	ראב"ן, על התלמוד
בבא קמא ט ע"א 1082	כתובות יט ע"ב 1282 1215
בבא בתרא נט ע"א 481	פג ע"א 928 925
בבא בתרא ס ע"א 1024	בבא מציעא נא ע"א 1138 442
סנהדרין ד ע"ב 1105 737	בבא בתרא קלב ע"א 1135 1134 448
בשיטה מקובצת, בבא קמא מט ע"ב 964 959 252	ראב"ן, שו"ת
ב"מ של שלמה, בבא קמא, פרק ח, סי' כז 1282	סי' צט 1059 347 345
בשו"ת מהרלב"ח, קונטרס הסמיכה, קונטרס שני 131	סי' ק 286 284 282 141 140 139 57 50 46 13
רא"ש, פירוש למשנה	756 748 743 740 456 369 349 345 319 288
תרומות, ו, א 133	993 991 990 967 956 837
חלה, ג, ו 134	סי' קו 436
רא"ש, פירוש לגדרים	סי' קיד 439
כז ע"ב 1345 1112 416 132	ראב"ן, במדרכי
לג ע"א 731 730	כתובות, סי' רמח 1136 1135
לג ע"ב 730	בבא מציעא, סי' רסד 1127
לו ע"ב 731	סנהדרין, סי' תרפ 3 1216 972 971 737
סה ע"א 849	ראב"ה, סי' תתקכה 1364 448 426
רא"ש, פסקים	ראב"ה (אבי העזרי, אביאסף)
סוכה, פרק ג, סי' ל 1278	באור זרוע, בבא קמא, סי' רצט 312
יבמות, פרק ז, סי' ד 503	בהגהות מיימוניות, הלכות אישות, כג, אות א 925
כתובות	בתשובות מיימוניות, ספר שופטים, סי' ט 47
פרק ד, סי' ד 1304 297	במדרכי
פרק ד, סי' ה 1309 607 604	כתובות, סי' קעז 1059
פרק ד, סי' י 200	בבא בתרא, סי' תפב 119
פרק ד, סי' כד 786 783 86 83	סנהדרין, סי' תרפ 971 737
פרק ה, סי' ז 1295 51	סנהדרין, סי' תשה 1138 1137 452
פרק ה, סי' לד 1096 392	שבועות, סי' תשעא 837
פרק ט, סי' א 581 557 556 226 222 219 211	בשו"ת מהרי"ק, שורש קפ 802
931 928 923—919 917 906 905 699 681	רא"ה, חידושים לכתובות
1372 1250 1248 1247 1245 1244 1233 1223	לב ע"א 871
פרק ט, סי' י 997 526 504 272 265 258 41	לו ע"ב 500
1375 1208 1206 1000	מ ע"א 905 887
פרק ט, סי' יח 837 142 141	מא ע"ב 863
פרק יא, סי' ד 1146	מד ע"א 602 550
פרק יב, סי' א 305	מד ע"ב 1173
פרק יב, סי' ז 460	נא ע"א 1204
נדרים, פרק ד, סי' יא 1093	נג ע"א 1192 1187 785 510 388 84 82
גיטין	נו ע"א 1296 1295 918 129 51
פרק ב, סי' ה 1128 437	פא ע"ב 1208
פרק ד, סי' ג 648	פג ע"א 1283 1244 921 918 756 580 246
פרק ה, סי' ב 300	פג ע"ב 929—927 924 681 579 522 224 218
קידושין	1199
פרק א, סי' ה 414	פד ע"א 344
	פה ע"ב 496 494

מפתח המקורות

סנהדרין	רא"ש, פסקים (המשך)
פרק א, סי' ג 737	פרק א, סי' יג 1099
פרק ד, סי' ה 870	פרק א, סי' יז 475
שבועות, פרק ו, סי' יט 330	פרק א, סי' כ 1351 1235 628 571 549
רא"ש, שו"ת	פרק א, סי' כה 1183 1091
כלל ו	פרק א, סי' כו 965 961 960 957
סי' ד 1152 1066 1065 351 350	פרק א, סי' כז 828 789 132
סי' ה 737	בבא קמא
סי' ו 670	פרק א, סי' יג 1166 483 482
סי' יג 670	פרק א, סי' כ 889
סי' יד 670	פרק ב, סי' ו 1375
סי' יח 1370	פרק ג, סי' טו 1348 1137 1120 426 194
סי' יט 805-802 723 521 313 196 98 96 95	פרק ה, סי' ה 1009
סי' כא 802 737 313 196 96 95	פרק ח, סי' ט 1386 1282 1281 783 83
סי' כד 1313 802 98 96	פרק ח, סי' יח 868 826 132 131
כלל ז, סי' ד 1212	פרק ט, סי' כד 1361
כלל ח	פרק י, סי' כה 533
סי' ה 837	בבא מציעא
סי' ו 1144 1102 854-852 840 152	פרק א, סי' מח 1177 496
כלל ט, סי' ב 959	פרק א, סי' מט 1108 774 75
כלל י, סי' ב 1204 1202 852 844 840 838	פרק ב, סי' ז 778
כלל יא, סי' ו 1342 1102	פרק ב, סי' ט 733
כלל יג	פרק ב, סי' כא 812
סי' ד 1008 291	פרק ג, סי' א 836
סי' כ בדפוסים ישנים, סי' כא במהדר' מכון	פרק ג, סי' כו 570
ירושלים 1278 945 684 683 680 670 185	פרק ד, סי' ג 976
1382 1289	פרק ד, סי' טו 1172
כלל יח, סי' טז 1139 454	פרק ד, סי' טז 1045
כלל לג, סי' ב 430	פרק ד, סי' כ 1362 1176 1171 478 472
כלל לה	פרק ה, סי' ב 800 798 796-794 792 93
סי' ב 1351 928 571	פרק ה, סי' יב 1143
סי' ז 1386 1281	פרק ה, סי' לא 1340
סי' ט 850 847 147	פרק ה, סי' לב 1067 1034 450 364 363 357 29
כלל לו	1083 1080 1075 1072 1070
סי' ב 459	פרק ה, סי' לד 1340 1081 1070 362
סי' ד 163 162	פרק ה, סי' סז 593
כלל לו, סי' ב 1164	פרק ו, סי' ו 444
כלל לח	פרק ו, סי' כב 656 433
סי' ב 441	פרק ט, סי' כג 741 694 693 683 670 655 4
סי' ז 1400 1306 1094 1084 388	1323 1285 1284 1085
כלל לט, סי' ג 1282	פרק ט, סי' מג 740 739 737 412 400 60 45
כלל מ	1391 1223 1198 1110 1105 1099 1058 1053
סי' א 299 290	1397
סי' ב 1137 1136 652 449 448	בבא בתרא
כלל מא	פרק א, סי' ב 875 737 626 178 171 170 19
סי' א 1364 1163 481	1332 1303 876
סי' ב 1136 449	פרק א, סי' ח 1037
כלל מה, סי' כד 1344	פרק א, סי' לח 1280
כלל מו, סי' ב 1087 841 147	פרק א, סי' מג 1280 650
כלל נה	פרק ז, סי' א 478
סי' א 301	פרק ח, סי' יד 1229 233 232
סי' ג 1094 1011 1009 301	פרק ח, סי' לד 1136-1134 1091 759 448 447
סי' ז 1163 481	1198 1196
סי' ז (השלישי) 448	פרק ח, סי' מ 905 612 334 51
סי' ט 660	פרק ט, סי' ט 485
כלל נח, סי' ו 769	פרק ט, סי' כא 1198 1170 521
	פרק ט, סי' כג 1170 760

מפתח המקורות

164	מא ע"ב	312	כלל סב, סי' ג
1296	נו ע"א		כלל סג
392	סג ע"ב	756 755 606 55	סי' א
1247 1245 1241 756 709 708 219	פג ע"א	1096 988	סי' ג
1299		1272 1094 389	סי' ה
224	פג ע"ב	1144 1141	כלל סד, סי' ד
925 906	פד ע"א	49	כלל טו, סי' ח
732	עד ע"א		כלל טז
1126	גיטין כ ע"ב	1002 291	סי' א
	קידושין	292	סי' ג
739 737	טז ע"א	132 131	סי' י
1261	מח ע"ב	1141	סי' כ
133	בבא קמא קד ע"ב	669	סי' כא
	בבא מציעא	1200 55	סי' כב
811 809 113 112	לב ע"א	1219 623	סי' כח
645	נו ע"ב	1083 1031 364	כלל טז, סי' ו
1182 501	נו ע"א		כלל עב
1075 364	סו ע"ב	1411 1405–1403 1401 1308 1307 1058	סי' ה
1081	סז ע"א	1099	סי' יב
450	צט ע"ב		כלל עג
1397 1391 1198 1105 740 739 45	קיב ע"א	1317 1212 533	סי' ח
	סנהדרין	1213 1212 988 976 271 52 16	סי' י
743 740	ו ע"א	1213 981	סי' יא
739 226	ו ע"א, הערה	1213	סי' יא, הערה במהד' מכון ירושלים
761 228	ו ע"א, הערה	1213	סי' יב
740 230–229	ו ע"א, הערות	1316 1213 1212 533 532 52 41	סי' יג
117	יט ע"א	1212	סי' טו
	בשיטה מקובצת		כלל עו
527	כתובות פא ע"ב	73	סי' א
475	בבא קמא קה ע"א	1192	סי' ב
1255	בבא בתרא מא ע"א	1195 1193 513 52	סי' ג
	רא"ש	1370 1195 1193 513 512 341	סי' ד
	בשיטה מקובצת, בבא קמא		כלל עז
25	עה ע"ב	1168	סי' ב
1160	קג ע"א	1141 284	סי' ד
135	קד ע"ב	1326	כלל עח, סי' ב
1391	קה ע"א	1141 454	כלל עט, סי' יג
1268 1265 632	קיג ע"ב		כלל פד
	במישרים	1011	סי' ב
961	נתיב טו, חלק ג	1223 1222 607 606 551	סי' ו
4	נתיב לא, חלק ב	501	כלל פה, סי' יג
164	בנימוקי יוסף, כתובות מא ע"ב	426	כלל פו, סי' טו
	בטור		כלל פט
1249 921	אהע"ז, סי' צב	1363 1150 1126 1070 466 327	סי' ד
988 986	חוי"מ, יב, ט	1355 867	סי' ח
70	חוי"מ, סא, א	598 577 559 558 556 545 544 16	כלל צ, סי' י
1058 875 170	חוי"מ, קנה, סא	1220 1217 967 960 737 630 625–622 607	
341	חוי"מ, רלב, ז	1380 1258 1238 1230 1225 1222	
	רד"ך, שו"ת	1303 132	כלל קא, סי' ו
1200 522	בית ב, חדר ו	1139 1132 436	כלל קב, סי' ד
926	בית כז, חדר א = בית כח בדפוס קושטא		כלל קה
	בית ל	403	סי' ו
755	רד"ק, ספר השרשים, שורש שוע	403	סי' ט
	ריא"ז, פסקים	1111	כלל קח, סי' כז
118	מגילה, פרק ג, הלכה ג, אות ד		רא"ש, תוספות לתלמוד כתובות
499 192 163	פרק ג, הלכה ב, אות ח	499	לה ע"ב

מפתח המקורות

1278 646 645	סי שנה	פרק ד, הלכה ב, אות ט	1309
207	סי שעז	פרק ט, הלכה א, אות ה	1293 937 918
980	סי שפז	פרק יא, הלכה א, אות כה	1084
454	סי שפח	בבא קמא	
454	סי שצ	פרק ח, הלכה ג, אות יב, והערה 68	651
1399 148 146	סי שצה	פרק ח, הלכה ג, אות יג	1281
981 947 945 909 719 520 515 513 162	סי תד	פרק ט, הלכה ה, אות ז	1206
1195–1193 1140 988	סי תט	פרק י, הלכה ח, אות ו	1356 1144–1141
129	סי תסח	בבא בתרא	
1175 1174 496 494	סי תעה	פרק ח, הלכה ב, אות י	1229 232
1352 439	סי תעו	פרק ח, הלכה ב, אות יא	940 233
739 737 439 377 313 196 98 95 63	סי תפ	רי"ז, קונטרס הראיות, בבא מציעא	
960 893 788 746	סי תפא	סג ע"ב	1147 1141 458
1773 746 739 737 602 592 517 74 69	סי תפד	פרק ה, ראיה ו	1081
1309 960	סי תפז	ריב"ז, תוספות לתלמוד, סנהדרין	
975	סי תפח	ו ע"א	1261 737 604 47 44
294	סי תפז	ו ע"ב	10
788 131 127	סי תפז	ריב"א	
827	סי תפז, הערה 4 במהד' מכון ירושלים	בתוספות, בבא קמא ד ע"א (ד"ה כראי)	833
989 746 739 737 74 69	סי תצג	בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג	
1016	סי תצו	סי רלו	1008 1003 295
1280–1277 1220 1110 662 648 644 642	סי תקי	סי תשיב	837 434
1386 1385 1322 1303 1287	ריב"ש, שו"ת המיוחסות לו, סי לג	ריב"ם	
1023 112	ריב"ש, בשיטה מקובצת, כתובות	בתוספות, בבא בתרא קמג ע"ב (ד"ה ואם)	1167
1208	פא ע"ב	בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סי לב	1403
1055 929 344	פד ע"א	סי לט	1245 1224
527	פה ע"ב	ריב"ן	
ריב"ש, בשו"ת הראנ"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סי ס	840	בתוספות, בבא מציעא נא ע"ב, ד"ה במה	1041
רי"ד, פסקים		כתובות נא ע"א, ד"ה מני	782
כתובות (נדפס בגליון תלמוד דפוס וילנא בשם "תוספות רי"ד")		בסמ"ק מצוריד, מצוה רסט	1336
נג ע"א	78 86 28	ריב"ש, שו"ת	
נג ע"א, הערה 427	1004	סי כ	1176–1174 496 494
סח ע"ב	462	סי מא	871
סט ע"א	1168	סי סד	928 926 227 224
פג ע"א	1382 1291	סי עז	1356
צו ע"א	460	סי קב	1015 928 926 228 226 224–222
גיטין יח ע"א	104	סי קח	1175 1174
בבא קמא		סי קי	88
פט ע"א	1281 1257 546	סי קלא	1351
קג ע"ב	1356	סי קלב	1377 100
בבא מציעא סו ע"ב, והערה 113	1069	סי קמב	773 746 739 737 74 69
בבא בתרא		סי קמח	1412 1094
קכו ע"א	1229	סי קמט	1281 1223 1094 616 555 545 388
קלט ע"א	1173 1167 1166 483	סי קעג (א)	481
סנהדרין ו ע"א	1349 1124–1122 1039 1033 429	סי רו	937 928 230
1327 1212 999–977 974 972–967 773 744	1322 1281 1219 650 649 646	סי רח	469 460 459 129
1339 1333	1112	סי רכ	116 112
רי"ד, שו"ת		סי רכו	
סי לא	1232 1229 737 567 564 377	סי רמח	
סי צג	1398 1257 604 603 591 587 393	סי רסג	
רי"ד, תוספות לתלמוד		סי רצ	
עירובין		סי שה	
טו ע"ב, ד"ה על מנת	804	סי שטז	
		סי שיו	
		סי שלה	
		סי שמה	

מפתח המקורות

ק ע"א	1139 454	סב ע"א, ד"ה בן	1230 1154
קא ע"ב	948 893 806 534 196 99	סוכה מא ע"ב	1359 1159 1157 1155 1152 471
קג ע"א	480		1361
קז ע"א	1174	כתובות	
נדרים		נג ע"א	1004
כז ע"ב	1111	פג ע"א	933 923 918 884 586 585 561 244
סג ע"א	854 851 838 148		1297 1241 1221 951
גיטין (מיוחס גם לרבנו קרשקש)		פד ע"א	222
לז ע"א	1276 979 960 958 957 643 251	נדרים לג	723
לז ע"א, הערת ר"א ליכטנשטיין, הערה 400	958	בבא קמא פט ע"א	651
לז ע"ב	1268 1219 1185 632 10	בבא בתרא קלט ע"א	1173
לח ע"א	1384 1269-1266 964 635 633	רי"טב"א, חידושים לתלמוד עירובין	
מ ע"ב	1266	סב ע"א	1154
נח ע"ב	1219 601	עא ע"א	727 725 722 37 23 21 5
עד ע"ב	909 854 853 153 151	מגילה ז ע"ב	819
קידושין		מועד קטן כו ע"ב	868
ג ע"א	1361	יבמות	
ו ע"ב	1245 1242 800 798 683 682 670	מו ע"א	1268 1267 963 635 634
ח ע"א	1204	מו ע"א, הערה 74 במהד' מוסד הרב קוק	963
ח ע"ב	966 963 959 253 251	מו ע"א, הערה 148 במהד' מוסד הרב קוק	1267
ח ע"ב, הערה 675 במהד' מוסד הרב קוק	959		1268
יג ע"ב	639	נב ע"ב	1076
יד ע"ב	1267	סב ע"א	1183
טז ע"א	606 594 510 251 39 37 36 16 15 10	צ ע"א	1330
956 739 737 735 725 723 722 635 633 611		כתובות	
1258 1253 1188 1186-1184 966 960 958		יט ע"א	1001 1000 291
1384 1275 1269-1265		יט ע"ב	890
טז ע"א, הערה 524 במהד' מוסד הרב קוק	632	לד ע"ב	177
טז ע"א, הערה 525 במהד' מוסד הרב קוק	1269	לו ע"א	1179 1174 499
יט ע"א	742 633 503 502 251 44 39 37 36 5	לט ע"א	811
1368 1276 1266 1186 1184		מ ע"א	870 192
יט ע"א, הערה 792 במהד' מוסד הרב קוק	1186	מא ע"ב	864 192 164
יט ע"ב	1389 1298 1296 1295 705 129	מד ע"א	1238 1219 604 602 599 555 553
כג ע"ב	1299 1297 916 705 679 215		1324 1320 1257 1244
כט ע"ב	820	נא ע"א	725
לב ע"א	1092	נג ע"א	1188 1187 785 769 725
לב ע"ב	813	נו ע"א	982 973 825 784 749 143 131 129 51
מב ע"א	1147		1295 1203 990 988
מג ע"ב	834	נו ע"ב	1296 1054
מז ע"ב	1243 1114 769 725 721 509 15	נו ע"ב, הערה 60	1054 60
מח ע"א	251	נז ע"א	391 110 83
מח ע"ב	1261 961	נז ע"ב	1013
נ ע"א	758 375 66	נח ע"ב	975 895 201 200
נב ע"ב	1237 1236 394	סח ע"ב	1173 461
ס ע"א	914	עט ע"ב	1163
בבא מציעא, חדרשים		פא ע"ב	528 527
ו ע"א	1192 1189	פג ע"א	912 756 581 580 579 220 219 217
ז ע"א	751		1297 1291 933 922 918
יב ע"ב	1184 1165	פג ע"ב	1199 929 676 673 520 518
כ ע"א	774 770 752 751 69	פד ע"א	1054 344
מח ע"ב	1116 419	פה ע"ב	1208 496 15
נא ע"א	129	פו ע"א	1174 296
נא ע"א, הערה 655 במהד' מוסד הרב קוק	827	פז ע"א	1116
נה ע"ב	1358 1153 1152	צד ע"א	1018 310
סא ע"א	800 798 794 94 93	צה ע"א	1250
סו ע"ב	1252 1070-1068 610 361	צו ע"א	480
סז ע"א	1083 1069 658		

מפתח המקורות

בבא בתרא (בדפי הרי"ף)	1276 1105 741 642 555	סז ע"ב
נט ע"א 481		עג ע"ב 593
ס ע"א 1024 481		עה ע"ב 788
עג ע"ב 494		פ ע"ב 453
רי"ף, הלכות (בדפי הרי"ף)		פה ע"ב 208
כתובות		צד ע"א 1346 903
טו ע"ב 1309		צט ע"ב 1384
לח ע"א 221		קא ע"א 1117
מא ע"א 1372		קא ע"ב 436
מא ע"ב 1249 1247-1245 917 231		קג ע"א 1279
מב ע"א 926 923 222		בבא מציעא, הישנים
מד ע"ב 1002		יו ע"א 613
מה ע"א 993		לד ע"א 613
סא ע"א 750		לד ע"ב 1238 1126 836 758
גיטין ו ע"א 1036 1031		מ ע"א 345
בבא קמא ד ע"א 1059		נא ע"א 1055 1054 1043 1025
בבא מציעא		נו ע"ב 1000
ו ע"ב 1301 1108 973 774 767 759 75		נו ע"א 1039
ל ע"ב 1039		סה ע"א 1329 797
לז ע"ב 1070 1069 356 355 348 93		צח ע"א 141
לח ע"א 798		בבא בתרא
מג ע"ב 593		כג ע"א 313
מז ע"א 1371		מא ע"א 1219 1070 611 606 599 585 545 361
נט ע"א 646		1397 1265
סח ע"א 1110		מג ע"א 1245 1244 553
בבא בתרא		ככו ע"ב 1296 908 211 129
כג ע"א 1247 1246		קלט ע"א 1260 483
ס ע"א 1371 1370 1197 1134 447		קמג ע"ב 1178 485
סד ע"ב 1260 1163		קמו ע"ב 1277
רי"ף, שו"ת		קנב ע"ב 47
דפוס ליוורנו (=מהד' לייטר)		קנה ע"ב 1181
סי' מב 84 82		מכות
סי' מג 459		ג ע"א 1271 535
סי' סג 464		ג ע"ב 1295
סי' קא 900		שבועות
סי' קד 1396 1040 1028 368		לח ע"ב 340 319
סי' קכד 1336 1081 1028-1026 392 327		מב ע"א 536
סי' קלה 143		מח ע"ב 1125
סי' קמד 44		עבודה זרה
סי' קמה 1063 1027 348 332		עא ע"ב 1160 1154 472
סי' קעג 1415		ריטב"א, שו"ת
סי' קצג 741 377 49 44		סי' טז 1261 1016 1000
סי' רס 44		סי' טז, הערה 1000
סי' רפה 1410 1404 1215		סי' קח 785
דפוס בלגוריי		סי' קט 1096
סי' פג 1301		סי' קיז 788 129
סי' קמד 1026		סי' קכו 1206
מהד' רוטשטיין, סי' כג 798		סי' קלט 921 581 580
רי"ף		סי' קנ 480 460
בחידושי הרמב"ן, בבא מציעא יז ע"ב 1203		סי' קסח 606 605 495
במאירי, בבא מציעא לד ע"ב 836		סי' קעז 981 277
בהגהות אשרי, בבא בתרא, פרק ג, סי' לט 1382		סי' קפ 222
בנימוקי יוסף, בבא מציעא לא ע"א (בדפי הרי"ף) 1052		סי' רה 1318 535
בפסקי רקנט'י, סי' תקנט 742		ריטב"א, בנימוקי יוסף
בשו"ת הריב"ש, סי' קב 226		כתובות מא ע"ב 164
ריצב"א, בהגהות אשרי, כתובות, פרק ט, סי' א 221		נדרים ז ע"ב (בדפי הרי"ף) 852 153
		בבא קמא ט ע"א (בדפי הרי"ף) 1082

מפתח המקורות

ה, יג 28	ריקאנטי, פסקים
ה, יד 956 733	סי רנג 1027 348
ה, טו 28	סי רנד 141
ה, יז 956	סי שלו 416
ה, כג 956	סי שלו 966 256 139
ו, י 823 821 128 127 115	סי שפד 489
ו, טו-יז 400	סי תיב 1040
י, ז 786	סי תפד 1213
י, י 83	סי תקלח 257
י, יא 82	סי תקמו 51
יא, טו 1164	סי תקמט 1019
יב, א 1334 1004	סי תקנ 371-369 337
יב, ב 898 783	סי תקנט 742 737 46
יב, ג 911	רמ"ה, שר"ת, סי רמ 1195 516 515
יב, ו 898 782 238 86	סי שד 461
יב, ז 128 127	רמ"ה (ראה גם: יד רמה)
יב, ח 1054 968 891 890 784-782 178 85 82	בטור
יב, ט 935 930 929 925 915 908 711 228-226	יר"ד, סי קסא 792 477 25
יב, טו 1055 940 936	חור"מ, צג, יא 1125 431
יב, כ 1137	חור"מ, קג, כז 1284
יד, יז 320	חור"מ, קעה, מז 656
טו, א 874 821	חור"מ, שסז, ג 1361 1159 475
טז, א 650	בנימוקי יוסף (בדפי הרי"ף)
טז, ד 1205 1204 986 892	בבא קמא ה ע"א 1166 1165
טז, כ 301 300	בבא קמא ט ע"א 1082
טז, כא 986 972 459	בבא קמא ט ע"ב 1312 1179
טז, כג 460 459	בשיטה מקובצת
טז, כד 460	כתובות נא 200
יז, ז 987 986	בבא קמא קט ע"א 1206 526
יז, יא 1274 1094 387	בבא קמא קיא ע"ב 1212
יז, יט 785 783 759 746 737 390 378 374 87	בבא קמא קיג ע"ב 1265
יז, יט 1095 1088 986 891 786	רמ"ן, בשיטה מקובצת, בבא מציעא
יח, יד 899	נ ע"ב 1204 1202 1200
יח, יח 452	עה ע"א 796
יח, כג 1203	קד ע"א 1310
יח, כו 1146 965 460	קיו ע"ב 737 564 101
יט, יב 1006 524 297 87 28	קיא ע"א 1252 1110
כ, יב 495	רמ"ן, הגהות על הרמב"ם, הלכות אישות
כ, יג 461	יב, ט 928 925 225
כב, ז 213	כג, ה 926 225
כב, טו 1281 1223	טז, כג 460
כב, טז 616	רמב"ם, משנה תורה
כב, יז 1094	הלכות דעות, ג, א 128
כב, יט 744 389	הלכות תלמוד תורה
כג, א 1249 1244 916 910 909 698 214	ה, יא 116
כג, ב 1224 917 911	ז, יד 116
כג, ה 925 225 222	הלכות תפילה, ח, יא 118
כג, ו-ז 227	הלכות שבת, כג, יב 21
כג, ז 1249 580	הלכות חמץ ומצה
כג, ח 1371	ב, ב 1382
כה, ו 1149 464	ז, ח 1354
הלכות גירושין	הלכות שקלים, ג, ח 140
ו, יט 861	הלכות אישות
ח, יט 409	ד, יט 475
הלכות נערה	ה, ח 1237 1236
א, ט 886	ה, י 1235 734
ב, י 871	ה, יב 437

מפתח המקורות

א, יג 1381	רמב"ם, משנה תורה (המשך)
ד, יא 626	ב, יא 1180 1175 499
ז, יא 831 476 135	ב, יג 864
ה, ה 853	ב, טו 1009 1007 866-864
ח, יב 463	ב, טז 887
יא, יב 476	ב, יז 1261 1006 886
יא, יז 812	הלכות סוטה, א, ז 109
יג, א 1161	ב, ד 1180
טו, טו 1251	הלכות מאכלות אסורות, יד, ג 1158
טו, טז 1175 1173	הלכות שחיטה
הלכות חובל ומזיק	א, כו 811
ה, א 827 826 128	יא, יג 965
ה, ג 26	הלכות שבועות, ז, יא 1157 1153
ה, ו 1359 1330 730 194	הלכות נדרים
ה, ט 121	ב, די 1185 721 688
ה, יא 826 131 130	ב, טז 1093
הלכות רוצח, א, ד 122	ה, ח 1099
הלכות מכירה	ו, ד 731 27
א, ז 723	הלכות ערכין וחרמין
א, טו 1262 1258	ו, טז 1273 640
א, טז 1262	ו, כב 571
ה, ד 1326 1325 721	הלכות מתנות עניים
ה, יא 993 987 742 737 719 649 626 621-617	ב, טו 107
1263 1121	ב, טז 132
ה, יב 1263 1262 616 48 47	הלכות תרומות
ה, יג 558 384 378 375 374 139 48 47 45 44	י, טו 829
1106 1084 968 773 745 744 742 738 719	י, יח 829
1247	י, כא 831
ו, ח 681	י, כב 831
ו, ט 1110	י, כד 1359
ו, יא 681	יב, יט 126
ו, יב 1282 978 258	הלכות מעשר, ז, י 816
ו, יד 978 681	הלכות ביכורים
ז, ד 732 723	ט, יט 814
י, ג 1408-1401 1398 1308 1263 1084 617 9	יא, ז 815
יא, ד 1234 1169 1116-1112 418 416	הלכות שמיטה ויובל
1395 1346-1344	ט, ט 778
יא, ה 1113 1112	ט, י 1210 1056 904
יא, יד 1117 419 402	יא, כ 1000
יא, טו 721 304	הלכות תמורה, א, א 799
יא, טז 1051-1049 835 719 688 342 340	הלכות טומאת מת, ט, יב 1361
יא, יז 1047	הלכות נזקי ממון
יא, יח 1100 967 878 744 406 405 401 399	ז, ה 947 869
1106 1104	ח, ו 194
יב, א 1362 24	י, ד 833
יב, ו 1149	י, ו 833
יב, ז 454	יג, כה 314
יג, ג 1065 1051 1046 1045 929	הלכות גניבה
יג, ד 1045	א, ב 475
יג, טו 644	א, יב 573
יג, יז 1366	ה, ד 573
טו, ג 1132 1039 760 436	ז, ה 1171
טו, ד 1044	ט, יג 1380
טו, ו 1054-1052 1050-1045 719	הלכות גזילה ואבידה
כב, ב 1340 366	א, א 25
כג, א 1278	א, ב 1361 475
כג, ו 1278	א, ו 1362 1359 1155 1154 574 472

מפתח המקורות

1216	ג, ב	רמב"ם, משנה תורה (המשך)
802 801 733	ד, ג	כג, ט 1278
1069 802-793 725 366 180 102 95-93	ד, יג	כט, ח 495
1357 1329 1328 1257 1161 1151 1150 1127	ו, א	כט, ח 1177-1175
796 795	ו, א	כט, יז 1262 1082 1074 1007
95	ו, ג	הלכות זכייה ומתנה
1114 1070	ו, ד	ג, ב 9 621-616 626 721 719 630 737 742 752
1174	ז, א	1327 1262 989 986 893 892
1275 642	ז, ג	ג, ה 1045 1017
264	יא, א	ד, א 680
525	יד, ג	ה, ח-ט 968
267	טו, ב	ו, ט 1370 1197 1196 519 448 447
301 300	טו, ז	ו, כז 216
1342 59	טז, א	הלכות שכנים
1273 640	יט, ח	ב, י 1248
987	י, כב	ד, יא 653
657	כב, טז	ה, ה 1164
72	כג, א	ז, ז 1252 998 653
437	כג, ב	ח, ז-ח 30
987	כג, יא	יא, ד 1255 875 768
774 773 74	כז, א	יב, ה 655
הלכות טוען ונטען		יג, י 1219 656
1263 1202 1201 626 620-617	א, ג	יג, יד 1285
1348	א, ח	יד, ב 1323 1284 656 433
299	ג, ז	הלכות שלוחין ושותפין
1239	ג, ח	ב, ג 1331
1119	י, י	ג, ט 1019 313 312
721 718	ג, יד	ד, ב 167
1085	ז, ג	ד, ד 1316 791
140	י, ו	ה, א 1353 792 205 92
1092	יא, ב	ה, ב 92
1219	טז, א	ה, יא 1316
הלכות נחלות		ה, ד 1239 1228 1165
233 232	ו, ג	ט, א 92
907	ו, א	ט, ח 1165
936	ו, ב	הלכות עבדים
1059	י, א	א, א 789
1364 1166 483 482	י, ג	א, ה 789
הלכות סנהדרין		א, ז 789
1397 1336 1063 1031 719 345 9	ו, ה	ב, יא 1268 1254 632
1343 743	ז, ב	ב, יב 633
754	ז, ג	ג, יב 633
1102 402 398	ז, י	ד, ד 1267
471	כ, יא	ד, ז 1266
46	כב, ה	ד, י 14
1358	כג, א	ד, טז 821
120 116	כו, ו	ח, יז 1321 1267 1242 1185
הלכות עדות		הלכות שכירות
106	א, א	ה, ה 1385 1279 647
1248	טו, א	ז, א 1278 644
1248 1247	טו, ד	ט, ו 419
טו, ד, שינויי נוסחאות, ברמב"ם מהדורת פרנקל		י, ו 419
1248	הלכות ממרים	יא, ו 1179 299
116	ג, ד	יב, יד 1046 903 208 130
113	ה, טו	הלכות שאלה ופיקדון, ו, א 1126 836
110 109	ז, ח	הלכות מלווה ולווה
		א, ח 200

מפתח המקורות

נג ע"א 388	הלכות אבל
נד ע"ב 1136	יב, ו 1302
נט ע"א 1277	יד, א 110
פא ע"ב 723 527	הלכות מלכים, ב, ג 118
פג ע"א 228 226 223 222 220–218 199 176	ת, ו 115
921 910 905 888 756 699 681 579 246 231	ט, ט 1154
1292 1274 1250 1242 1227 943 932 922	ט, י 1360 1154
1319 1293	י, ג 1180
פג ע"ב 345 344 231 228 227 224 222 177	רמב"ם, ספר המצוות, לא תעשה שיו 121
1055 1025 929–926 923 916 882	רמב"ם, פירוש המשנה
פה ע"ב 527 496 494	פאה, א, א 809
פו ע"ב 464 141	ג, ה 1370
צו ע"א 1356	תרומות, ו, א 830
גיטין	ז, א 134
נ ע"א 300	כתובות, ט, א 937 934
פג ע"א 979	רמב"ם, שו"ת פאר הדור, סי' קפא 1059
קידושין	רמב"ם, תשובות, דפוס ליפסיא, סי' רו 1059
ר ע"ב 756 579	רמב"ם, תשובות, מהר" בלאו
ח ע"ב 251	סי' ו 524
טז ע"א 1267–1265 1253 723 633 605 594 115	סי' יא 1281 770
כג ע"א 387	סי' לו 524
מו ע"א 811	סי' נו 226
בבא מציעא	סי' סג 1020
יז ע"ב 1203	סי' פח 1099
ל ע"א 101	סי' צ 524
ל ע"ב 1314	סי' צא 457
לה ע"א 1284 657	סי' צג 457
מח ע"ב 1345	סי' ק 1372
נא ע"ב 1044	סי' קז 143
סו ע"ב 1069 357 356	סי' קצא 1366 1281
סז ע"ב 1321 658 642 555	סי' רכו 1203
עג ע"ב 800 593	סי' רפא 1099 1098
עח ע"ב 819	סי' שעב 143
קג ע"א 1279	סי' שפה 1399
בבא בתרא	סי' תז 1410 744
ט ע"א 167	סי' תיט 778 77 52
מא ע"א 1080 1076 1075 599 364 356 332	סי' תכד 936 934 933 928 227 226
1338 1255 1081	סי' תנד 775 513
מג ע"א 1245	רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג, פרק מא 122
נב ע"א 1007	רמב"ם
נט ע"א 1046	במגיד משנה, הלכות אישות, כג, ה 925
זו ע"א 771	בשו"ת הרשב"ז, חלק א, סי' קטז 1126 836 432
צט ע"ב 1152 313	רמב"ן, השגות על ספר המצוות לרמב"ם
קז ע"א 480	שורש יב 830
קכו ע"ב 907 904 887 872 833 822 821 810 8	רמב"ן, חידושים להלמוד
1388 1332 1299 1296–1294 1292 1178 1055	יבמות מה ע"ב 1320
קלב ע"א 1164 481	פסחים ב ע"א 65
מכות ג ע"ב 1295	כתובות
רמב"ן, מלחמות ה' (ברפי הרי"ף)	לז ע"א 872–870 861 856 229 193 192 187
כתובות	1292 1182 1048 1009 908 888 887 874
טז ע"ב 1179	1332 1326
מב ע"א 930 927 887 699 223 222 219	לט ע"א 811
בבא קמא	מ ע"א 821
יב ע"א 1000	מא ע"ב 864 164 163
יח ע"א 891–889 855 718 717	מד ע"א 1324 602 587 550
לג ע"א 868	מד ע"ב 1179 192
לו ע"ב 853 849	מז ע"ב 1003

מפתח המקורות

935 934 928 702 228 227 223	מב ע"א	בבא מציעא
1124	מב ע"ב	יא ע"א 75
1321 1207 726 721 614 504 68 29	מד ע"ב	לה ע"ב 1339 793
496 494	מה ע"א	בבא בתרא
1116 837 300 142 141	מו ע"ב	ב ע"ב 1130
201 200	מט ע"ב	ד ע"א 599
1170 1092 961	נה ע"ב	כ ע"ב 1039
1145	סה ע"א	לז ע"א 314
	גיטין	לז ע"א 1375
1010	ו ע"א	מט ע"א 1022
1393	י ע"ב	רמב"ן, פירוש לתורה
1269	כא ע"ב	שמות כ, יג 809
670	מה ע"א	ויקרא כה, טו 479
774	מו ע"א	כה, יד 1362 1182
	קידושין	רמב"ן, תורת האדם, עמ' קיח במהד' שעוועל 1302
1159	ד ע"א	רמב"ן, תשובות (מהד' שעוועל)
1086 984 747 746 739 737 632 276	ז ע"א	ס"י כט 1375–1373 1205 988 525 524
1269 1201		ס"י נד 1038
745 48	י ע"א	ס"י עא 1002 1000
1173 1016	יז ע"א	ס"י קט 1175
66	כ ע"ב	רמב"ן
767 145	כא ע"א	ברא"ש, כתובות, פרק ט, ס"א 1233
1264 1129 1128 734	כב ע"ב	בר"ן על הרי"ף (בדפי הרי"ף)
914 127	כה ע"ב	כתובות מט ע"ב 201
1264	חולין מד ע"ב	גיטין ו ע"א 1010
	ר"ן, חידושים לתלמוד	בנימוקי יוסף, בבא מציעא כט ע"א (בדפי הרי"ף) 1111
	גיטין	במגיד משנה, הלכות מלווה ולווה, ו, ב 1351
1279 1277 1276 958–956 643 251	לז ע"א	ר"ן (ראה גם: שיטה להר"ן)
1322 1280		ר"ן על הרי"ף (בדפי הרי"ף)
601	נח ע"ב	פסחים
1191	פד ע"א	ב ע"א 768 67 66
1188	קידושין כג ע"א	ג ע"ב 1351 1019 311
	בבא מציעא	ראש השנה ד ע"א 474
1192 1189 1070 1023	ו ע"א	כתובות
746 246	י ע"א	ו ע"א 1334 1006 1001 891 291
1184	יב ע"ב	יד ע"ב 494
1284 657	לה ע"א	יד ע"א 696 672 234 233 212 211 193 192
799 798	סא ע"ב	קח ע"א 947 936 923 909 906 905 889–887 870 861
1387 1324 655	קח ע"א	בבא בתרא 1326 1294 1292 1066 1048 950
	בבא בתרא	טו ע"א 164
1383	כח ע"א	טז ע"א 1270 1226 1219 602 587
911 213	מט ע"א	יט ע"ב 1187 786 495 87 86
235 234 941 906	קכו ע"א	כ ע"א 1175 495
232	קכו ע"א, הערות ר"א סופר, הערה כד	כג ע"א 782
1136 449 448	קלב ע"ב	כג ע"ב 897 201
	סנהדרין	כט ע"ב 1368
115	יט ע"א	ל ע"ב 462
118	יט ע"ב	לג ע"ב 842 767 759 145 18
	ר"ן, על נדרים	לז ע"ב 1260
746	ב ע"א	מ ע"א 1208 938 937 883 215 187
756	ו ע"ב	מא ע"א 234 233 222 219 218 216–213 211
1008 850 842 840 832 735 717 147	כד ע"א	884 882 756 710 703 696 682 579 246
1325 1014		942 936 934 923 921 919 917 914 912–910
982	כז ע"א	1233 1221 1181 1047 954 951 948–945
1111 1103	כז ע"ב	1269 1242
1210	כט ע"ב	מא ע"ב 1250 1249 1247 1245 1244 1199 580
953	ל ע"א	

מפתח המקורות

סח ע"ב, ד"ה הא 462	לג ע"א 1261 731
סח ע"ב, ד"ה ויתרה 1183 461	לה ע"ב 298
עד ע"א, ד"ה במלווה 722	מב ע"ב 182
פג ע"א, ד"ה בכותב 1297 1233 911 214	מה ע"ב 1245 1228 883 20
פג ע"א, ד"ה בתקנת 1291	סה ע"א 849
פג ע"א, ד"ה לא אמר כלום 1233 754	עו ע"ב 160
פג ע"א, ד"ה מהו 779	פז ע"א 781 78
פג ע"א, ד"ה ממקום 884 676 673 231 223 212	פח ע"ב 216
953–951 925 919 894	ר"ן, שו"ת
פג ע"א, ד"ה נפקא 231	ס"י יז 1210
פג ע"א, ד"ה מדין 1244	ס"י כג 195 179 175 166 165 161 159–156 7 4
פג ע"א, ד"ה קנו 1249 1247–1244 917 581	857–855 731 687 244 243 241 240 235 234
1250	915 910 903 893 892 882 881 866 861–859
פג ע"ב, ד"ה אבל 77	1292 953 952 946 944 941
פד ע"א, ד"ה על מנת 701	ס"י כד 199
פה ע"ב, ד"ה ה"ג 527	ס"י מח 897 185 111
פז ע"א, ד"ה על הפוגמת 880 835	ס"י סה 146 145
פט ע"ב, ד"ה ביטל 425	ס"י פ 454
צו ע"א, ד"ה עשירה 1146 996 461 460	ר"ן, בב"י, חו"מ, רז, טו 1345 1114 1113
קא ע"ב, ד"ה מאי 750	רקנטי (ראה: ריקאנטי)
קד ע"א, ד"ה אלמנה 459	רש"י על הרי"ף
קד ע"א, ד"ה גובה 994 987 459	בבא מציעא מג ע"ב (בדפי הרי"ף) 593
קד ע"א, ד"ה הא נמי 460	רש"י, מהדורא קמא, בשיטה מקובצת, כתובות
קד ע"א, ד"ה וחכמים 460	נו ע"א 824
קד ע"א, ד"ה מתה 459	פט ע"ב 1309
קד ע"ב, ד"ה לא כתובה 460	רש"י, פירוש לתורה
קח ע"א, ד"ה אפילו 27 10	דברים כ, ז 122
קח ע"ב, ד"ה כיסופא 723	דברים כא, יח 110
קט ע"א, ד"ה איכר, הראשון 1219	רש"י, פירוש לתלמוד
גיטין	עירובין פט ע"ב, ד"ה סלוקי וד"ה הותר 673
יב ע"א, ד"ה ופרכיני 785	פסחים לא ע"א, ד"ה כי 891
כ ע"ב, ד"ה אי אמר 1126	סוכה מה ע"א, ד"ה ואוכלין 1315
כא ע"א, ד"ה והאיש 973	ביצה
ל ע"א, ד"ה במכירי 816 125	כט ע"א, ד"ה אמרו 965
לה ע"א, ד"ה אין 1121	כט ע"א, ד"ה שהיה 965
לח ע"א, ד"ה לגופו 1268	מגילה כח ע"א, ד"ה משנאי 812
מא ע"א, ד"ה ויאמר לו 305	יבמות
נג ע"ב, ד"ה מטמא 1177	קו ע"א, ד"ה הב 914
נט ע"א, ד"ה עד שתות 1177 1175	קיא ע"ב, ד"ה נסתרה 1164
סד ע"א, ד"ה דאתיהיב 435	כתובות
עד ע"ב, ד"ה אף 818 726 725 17 16	יז ע"א, ד"ה מכסיף 812
עד ע"ב, ד"ה תיבעי 818 726 725 125 17 16	יז ע"א, ד"ה שום 813 117
עח ע"ב, ד"ה ותיפטר 9901 59	יט ע"א, ד"ה אין 1374
קידושין	לב ע"א, ד"ה ומפוחת 193 192
ו ע"ב, ד"ה אינה 731 722	לב ע"א, ד"ה שוטה 1182–1180 729 501
ו ע"ב, ד"ה לא צריכא 734 723 28	מ ע"א, ד"ה יתומה 192
ז ע"ב, ד"ה אי דאמר 1162	מב ע"א, ד"ה מדקא 192
טז ע"א, ד"ה גופו 1254 958 956 719 632 626	מג ע"ב, ד"ה אחד 425
1266 1265	מד ע"א, ד"ה אודי 1257
טז ע"א, ד"ה לה 1254	נא ע"א, ד"ה אינו רשאי 200
יט ע"ב, ד"ה בדבר 879 825 823 131 127	נג ע"א, ד"ה או 785
כז ע"א, ד"ה חזור 771	נג ע"א, ד"ה אין 86
נב ע"א, ד"ה בגול 1264 1235 1234 571	נג ע"ב, ד"ה אין לה מזונות 86
נב ע"ב, ד"ה ברשדיך 1234 1129 1128 734 571	נה ע"א, ד"ה כל זמן 460
1351 1264 1235	נו ע"א, ד"ה הא קמ"ל 35
בבא קמא	סח ע"א, ד"ה מדעתה 1174 495 493
יא ע"ב, ד"ה מה 1166	סח ע"א, ד"ה מה שראוי 1046

מפתח המקורות

1302	מו ע"ב, ד"ה לא	רש"י, פירוש לתלמוד (המשך)
1368 1183	מח ע"א, ד"ה תנא קמא	453
1156-1154 1152 474 472	נז ע"א, ד"ה צערא	453
1359		לה ע"ב, ד"ה פטור
1182 1158 1157	נט ע"א, ד"ה משום	426 425
110	פח ע"ב, ד"ה בן	1347 1346 1120
	עבודה זרה	427
1273	י ע"א, ד"ה מאוחר	1282
816	טו ע"א, ד"ה יאכילנה	390
723	נד ע"ב, ד"ה למעוטי	829
472	עא ע"ב, ד"ה בן	1016
1264	חולין קלא ע"א, ד"ה שאני	502
	בכורות	722
1259 609	יו ע"ב, ד"ה אפשר	1273
814	נא ע"א, ד"ה לפיכך	856
	כריתות	892
609	ז ע"ב, ד"ה מאי עבדן	982 968
609	כב ע"ב, ד"ה שניהן	774
609	כג ע"א, ד"ה חטאת	968
648	כד ע"א, ד"ה ה"ג	767 748
667 578	כד ע"ב, ד"ה האומר	1179 1178
760	כד ע"ב, ד"ה הכותב	1111 416
1241 218	כד ע"ב, ד"ה מדין	741
	רשב"א, חידושים לתלמוד	1045
1154	עירובין סב ע"א	879 825 131 127
1320 962 635	יבמות מה ע"ב	1043
	כתובות	701
291	יט ע"א	476
1179 499 494	לה ע"ב	1159 1155 1153 472
1009 1007 300	לו ע"א	1150
864 164 163	מא ע"ב	976
1220 602	מד ע"א	95
1368 1181 1176 1175 495 494	נג ע"ב	1279
86	נד ע"א	1253
728 712 706-704 701 674 245 161	נו ע"א	350 342 329 321 320 94 93
954 915 907 898 887 884 855 822 729	נז ע"א	1023 1022 369 366-364 362-359 357-355
1388 1332 1299-1297 1295 1294 1242 1055	נח ע"ב, ד"ה אכל	1072-1069 1065-1063 1054 1041 1026 1025
1389	נח ע"ב, ד"ה באחרא	1339 1338 1336 1113 1083 1079-1074
1147	סח ע"ב	1177 1174
821	עג ע"א	1277
1030	עט ע"א	1275 719
699 682 580 246 244 219 213 211	פג ע"א	593
1250 1240 954 944 943 921 905 882 704	צא ע"א, ד"ה רבא	593
1274	צד ע"א, ד"ה אפילו תימא	208
917	קא ע"א, ד"ה גלית	1034
257	קז ע"ב, ד"ה לבני	823
	קז ע"ב, ד"ה לכ"ע	1117
845-840 726 147-144 113 41 18	קח ע"א, ד"ה נהרדעי	653
1325 852-848	קח ע"א, ד"ה נהרדעי	313
1345 1112	קט ע"א, ד"ה אפסיד	1085 693 656 654 379
1210	קיא ע"א, ד"ה אבל	1387 1288 1287 1285
723	קיא ע"א, ד"ה אבל	1117
731	קיא ע"א, ד"ה אבל	788
1099	קיא ע"א, ד"ה אבל	
	בבא בתרא	
גיטין		
257	יג ע"ב	1174 493
1128 437	יז ע"א	755
		1251 314
		סנהדרין
		935
		לד ע"ב, ד"ה להיות

מפתח המקורות

938	קכו ע"א		רשב"א, חידושים לתלמוד (המשך)
1941 909 908 905 872 855 212 211	קכו ע"ב	1129 1126 988 986 437 432	כ ע"ב
	1292		כא ע"א
483	קלט ע"א	973	ל ע"א
215	קנו ע"ב	859	ל ע"ב
596	קסט ע"א	814	לד ע"א
718 717	שבועות לג ע"ב	1341	לד ע"ב
814	חולין קל ע"ב	1399	לז ע"א
	רשב"א, שו"ת	634	מג ע"ב
	חלק א	1240	נ ע"א
31303 818 815	סי יח	300	ס ע"א
117 112	סי קיא	118	עה ע"ב
975	סי תרי	1098	עו ע"א
893 196 100	סי תרמד	805	עח ע"ב
1088	סי תרנו	1342 1198	קידושין ו ע"ב
839	סי תשיג	756	ח ע"ב
854 853 846-844 726 152-149 143	סי תשסד	962 956 257	יג ע"א
	1191	1264 1129	טו ע"א
852 850	סי תשסד, הערה 2 במהר" מכון ירושלים	1182 736 478	טז ע"א
763 762 726 152-149 147 144 143	סי תשעה	1320 1265 787 723 633 605	יט ע"א
	סי תתיב	962	כג ע"א
1088 1015 306 305 88	סי תתעג	1188 769 510	כו ע"א
	סי תתפ	744	מו ע"א
	סי תתפג	164	מח ע"ב
	סי תתפו	1261	נ ע"א
1194 1013 988 987 514 341 304	סי תתקכו	769 768 760 67 66 64	נב ע"ב
1149 451 447	סי תתקכט	1351 1129	בבא קמא
853 852 150	סי תתקלח	833 137	מג ע"א
921 916-914 911 863 700 216-213	סי תתקסט	962	מט ע"ב
	954 942	1236	סט ע"ב
	סי תתקסב	889	עד ע"ב
	סי תתקסז	889	עה ע"א
	סי תתקע	526	קט ע"א
	סי אלף כז		בבא מציעא
777-775 773 726 173 77 76 35 4	סי אלף לג	746	י ע"ב
	1196 878	892	טז ע"ב
	סי אלף מא	51	כ ע"א
	סי אלף מג	1284 657	לה ע"א
	סי אלף מח	1111 416	מח ע"ב
	סי אלף נו	1150	סא
	סי אלף נט	798	סא ע"ב
1398 1308	סי אלף סא	1336 1080 1079 365 356	סו ע"ב
1017 308	סי אלף פו	642	סז ע"ב
1020 1019 873	סי אלף צד	593	עג ע"ב
890 889	סי אלף קיב	1175 1174	צב ע"ב
	סי אלף קכט		בבא בתרא
	סי אלף קלג	1283 650	יא ע"א
	סי אלף קלה	1281 650	יא ע"ב
	סי אלף קלח	1280	יב ע"א
1333 949 948 878	סי אלף קמב	1219 1218 1216 719 631 605 599	כח ע"ב
890 194 193 180	סי אלף קמט	1384 1383 1378 1319 1259 1252 1251 1239	מא ע"א
	סי אלף ריא	1077 1036 631 599	מג ע"א
	חלק ב	1245 1244 1187	מט ע"א
460 457	סי כז	955	נא ע"ב
398	סי לג	937	ס ע"א
1124	סי לז	313	קיב ע"א
1238 599	סי מא	955	

מפתח המקורות

	רשב"א, שו"ת (המשך)
588 587 סי צב	435 סי סב
1244 1137 1080 1069 סי קיא	1369 1198 1193 986 513 סי פו
1199 סי קנה	1261 1063 676 673 סי צו
1260 1203 611 סי קנט	1396 345 319 סי קט
739 737 47 סי קעח	213 211 סי קלב
1128 סי רכה	1296 סי קמ
חלק ז	460 סי קסו
150 143 סי כד	752 סי ריא
201 סי קיג	1194 881 855 639 515 סי ריז
852 849 סי קנט	1036 1034 347 346 340-337 335 סי רעה
1343 1192 744 337 143 84 סי ת	1065-1061 1058 1046-1044 1042 1039 1037
851 850 846 845 737 47 סי תג	1414-1412 1406 1405 1403 1396 1308 1079
המיוחסות לרמב"ן	סי רצב 1168 1021 488 469 314
494 356 סי ב	סי רצח 1406 1402 1398 1094 719 388
1036 סי מא	סי ש 443
1362 1162 סי מב	סי שא 1259 1221 913 581 49
455 סי נט	סי שלה 1370 525 524
580 216 סי סג	סי שלט 1139 454
1244 סי סז	חלק ג
481 סי עא	סי ה 866 754 561 560 558-555 553 550 538
428 291 סי פא	1379 1244 1226 1224-1221
263 סי ק	סי ט 1193 1192 988 513 209
750 719 427 426 334 51 סי קיו	סי י 1193 988 513
822 סי קלג	סי יג 1322
1403 1402 852 סי רמו	סי יד 962 960 959 605 553 282 257 256 103
152 סי רמוז	1277 1276 999
849 סי רנה	סי יח 771
839 144 143 סי רנו	סי כא 1374
1102 1101 סי רנט	סי סה 878 173
843 סי רפה	סי פו 611 610
החדשות מכת"י (מהד' מכון ירושלים)	סי צד 852
1205 524 סי רסד	סי צו 438
524 סי רסו	סי קב 1405
656 סי שי	סי קיט 914
627 603 567 566 564 563 559 סי שכא	סי קמו 1227
1379 1319 1257 1252 1232-1230	סי קעט 552
רשב"א	סי קצד 227 222 211
בבית יוסף	סי רמב 31 30
י"ד, סי רכה 852 153	סי שיג 848 847 842 148
אהע"ז, עז 1372 1205 1204 1202 1145	סי שכח, והערה 2 במהד' מכון ירושלים 839
1373	סי שנד 1277 1276 553 282 256
אהע"ז, צא 389 388	סי תכב 153
1189 1091 510 צו אהע"ז,	סי תכו 959
חומ"מ, פב, טז 1206	סי תל 98
1021 313 חומ"מ, קמט, לט	חלק ד
312 חומ"מ, קעו, מחודש לב	סי כב 906
723 חומ"מ, קצא, מחודש ב	סי קמב 1139 446
1333 חומ"מ, קצה, יד	סי קנב 1367 785 485
1107 חומ"מ, רמא, ד	סי קסד 1372 522
859 366 365 359 165 חומ"מ, רמא, מחודש ב	סי שו 746 740 739 737 523 522
1402 1336 1111 1077 1069 1026 890 860	חלק ה, סי קד 1232
987 בחוקות הדיינים, סי צט	סי קפ 1329 893 889 855 211 196 186 173
806 99 534 בחידושי הריטב"א, כתובות קא ע"ב	סי רכ 1020
1213	סי רכה 846 843 150 143
בנימוקי יוסף	חלק ו, סי ה 1196 1193 1192 991 805 521 518
1082 בבא קמא ט ע"א (בדפי הרי"ף)	1372 1371 1199 1198
802 בבא מציעא לד ע"א (בדפי הרי"ף)	

מפתח המקורות

1196 1135	קלג ע"א, ד"ה א"ל רב יימר	במגיד משנה
	קלג ע"א, ד"ה ואם 975	הלכות גירושין, ח, יט 409
1100	קלז ע"ב, ד"ה הרי זה מוקדש	הלכות מכירה, יב, ד 615
	קלז ע"ב, ד"ה שקנו 612	הלכות טוען ונטען, ג, יד 718 719
751 510	קלח ע"א, ד"ה כאן בצווה	במישרים, נתיב טו, חלק ג 1069
	קמג ע"ב, ד"ה ואם 485	ברין על הרי"ף, כתובות מט ע"ב (בדפי הרי"ף) 200
	קמג ע"ב, ד"ה מחמת 589	בחדושי הר"ן, בבא מציעא י ע"א 746 246
1371 438	קמו ע"א, ד"ה אינן	בשו"ת מהרי"ק, שורש פא 840
	קנו ע"א, ד"ה אלא 237	בשיטה מקובצת, כתובות פה ע"ב 526
1273 437	קנו ע"ב, ד"ה והמאחרים	רשב"ם
	בתוספות, מכות ג ע"ב, ד"ה על 1298	עמ' מט 1032 415
	במרדכי, בבא בתרא, סי' תקנט 1119	עמ' מט-נב 1003
	סי' תקעח 175	עמ' נב 1032 834
	בטור, חו"מ, קנג, כד 30	רשב"ם, על בבא בתרא
325 324	בשו"ת מהרי"ק, שורש כ	כט ע"א, ד"ה תלת 1252
	רשב"ש, שו"ת	לו ע"א, ד"ה ולא 1151
1226 1223 1219 1038 639 545	סי' נ	מ ע"ב, ד"ה גלוי 1404 1403
	סי' נא 871	מא ע"א, ד"ה והא אחיל 1255 1219 599
	סי' עח 1009 989 536 301	מג ע"א, ד"ה וידי 1273 1241 754 595 54
	סי' עט 1286 1285	מג ע"א, ד"ה כשקנו 580
	סי' ק 1376	מג ע"א, ד"ה ליסתלקו 1258 723
	סי' קא 103	מט ע"א, ד"ה בעודה 1291 1233 244 217
	סי' קיב 181	מט ע"א, ד"ה לא 1233 808
	סי' קיח 1249 54	מט ע"ב, ד"ה אחת 641
	סי' קכג 1413 1398	מט ע"ב, ד"ה וכדרכא 933 908 223 212 211
	סי' קכד 1140 460 459 457	נ ע"א, ד"ה ה"ג ואחת 641
	סי' קלו 815	נה ע"א, ד"ה כגון 1377
	סי' קנו 1135	ס ע"א, ד"ה גזוזטראות 313
	סי' ריט 74	פ ע"א, ד"ה המופקדין 649
	סי' רכד 776 398 76	פט ע"א, ד"ה מנין וד"ה ואין 106
	סי' רכה 1063	צד ע"א, ד"ה וקתני 477
	סי' רלג 755 398 76 75	צד ע"ב, ד"ה הכי 612
1014 900 878 868 866 856 855 165 4	סי' רמג, הערה 15 1014	ק ע"א, ד"ה שהחזיקו 1022 470
	סי' רע 796	קג ע"ב, ד"ה אפילו פיחת 478
	סי' רעח 578 545	קו ע"א, ד"ה הני 1353
	סי' רפז 775	קו ע"א, ד"ה ינכה 478
	סי' שיד במהד' תק"ב, סי' שיט במהד' מכון ירושלים 1314 1146	קכד ע"א, ד"ה בכור 294
	סי' שכב 640 581 580	קכד ע"א, ד"ה ואם אמר 1229 563 232
	סי' שכח 1334	קכד ע"א, ד"ה ויתר 1229
	סי' שמא 388 381 380	קכד ע"א, ד"ה עד 1229
	סי' שמז 1135 737 388	קכו ע"א, ד"ה יש 1229
	סי' שפג (א) 128	קכו ע"א, ד"ה קסבר 1229 952 939 938 677 232
	סי' תטו 98	קכו ע"ב, ד"ה בדבר 821 127
	סי' תסה 1139 640 447	קכו ע"ב, ד"ה התם 908 868 867 861 452 234
	סי' תע 256	קכו ע"ב, ד"ה ויתר 1051 940 909
	סי' תפ 1192 737	קכו ע"ב, ד"ה ויתר 738
1396 1063 1016 307	סי' תקה	קלב ע"א, ד"ה אברה 1311 999 981 448 287
	סי' תקז 307	קלב ע"א, ד"ה אמר ר"נ 995
	סי' תקח 1063 307	קלב ע"א, ד"ה אמר רב במזכה 442
	סי' תקי 855	קלב ע"א, ד"ה ותעמוד 1392 1062 1028 322 318
	סי' תקכט 211	קלב ע"א, ד"ה ר' יוסי 447
	סי' תקלו 1203 1006 1004	קלב ע"א, ד"ה תקרע כתובתה 481
	סי' תקסו 181	קלב ע"ב, ד"ה או דלמא 1370
	סי' תקעב 1111 1105	קלב ע"ב, ד"ה בבריא 1134
		קלב ע"ב, ד"ה ומקולי 759 758 747 639 448
		1313 1091

מפתח המקורות

1173	צב ע"ב	1063	1057	345	סי' תקפב		
1310	קד ע"א	1140	460	459	סי' תרו		
377	564	101	קיו ע"ב	44	שבלי הלקט, חלק ב, סי' קכא		
1252	1110	קיה ע"א			שיטה לא נודע למי, קידושין		
	בבא בתרא				ח ע"ב 959		
1281	יא ע"ב	966	960	737	257	256	טז ע"א
737	מ ע"א	578	58	הערה	הפטקה, רד"ב	הערות רד"ב	טז ע"א
1255	1219	מא ע"א					טז ע"ב 1385
1245	580	מג ע"א					יט ע"א 1267
233	קכו ע"א						יט ע"ב 1267
794	קעד ע"א						מט ע"ב 64
585	כריתות כד ע"ב						שיטה להר"ן, כתובות
	שיטה קדמונית, קידושין						מא ע"ב 864
739	737	טז ע"א					פג ע"א 954
502	יט ע"א						שיטה מקובצת
	רבנו שמואל בר' יצחק, תוספות לתלמוד						כתובות
739	737	קידושין טז ע"א					יו ע"א 117
	ר' שמואל מנרבונא						יט ע"א 892
141	ברא"ש, כתובות, פרק ט, סי' יח						כט ע"א 888
	רבנו שמחה						לד ע"ב 177
1020	באור זרוע, בבא קמא, סי' ש						לו ע"ב 908
1377	1376	1213	534	533	סי' תס		מד ע"א 1309
	בשור"ת מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג, סי'						נא 200
	תתקלא 1318-1316						נו ע"א 824
1285	655	654	שצג	סי'	במרדכי, בבא מציעא, סי'		סז ע"ב 1368
	1387	1323	1288	1286			סח ע"א 1175
	1393	785	בבא בתרא, סי' תרה				סח ע"ב 1173
	ר' שמשון בן אברהם משאנץ, פירוש למשנה						עח ע"א 917
	פאה, א, א, 809						פא ע"ב 1208
	ו, א, 1068						פג ע"א 670
831	829	814	135-133	א	תרומות, ו, א		פד ע"א 1055
	ז, א, 833	829					פה ע"ב 527
	ר' שמשון בן אברהם משאנץ, תוספות לתלמוד						פט ע"ב 1309
	פסחים כט ע"א (רשב"א) 133						בבא קמא
	כתובות						יא ע"ב 483
	לה ע"ב 493						לה ע"ב 1349
	נו ע"א 125						מט ע"ב 964
1300	1245	1242	1241	710	707	580	עח ע"ב 25
	תוספות שאנץ, בשיטה מקובצת, בבא קמא						צג ע"א 1354
	צג ע"א 1354						קג ע"א 1160
	קה ע"א 1362-1360	475					קד ע"ב 135
	ר' שמשון בן אברהם						קה ע"א 1391
	באור זרוע, בבא קמא, סי' תכג	1159					קט ע"א 526
	בתשובות מיימוניות, ספר קניין, סי' ל	787					קיא ע"ב 1212
	ר' שמשון, בשור"ת אור זרוע ומהר"ם בר ברוך, סי'						קיג ע"ב 1268
	קמו 1020						בבא מציעא
	תולדות אדם וחווה						ו ע"א 140
	נתיב ב, חלק ג 118						יד ע"א 1310
	נתיב כב, חלק ב 111						כ ע"א 770
	חלק ד 127						מז ע"ב 1340
	נתיב כג, חלק ד 526						נ ע"ב 1200
	תוספות טוך, קידושין						ס ע"א 1310
	טז ע"א 739	737					סו ע"ב 1272
	מח ע"ב 1261						סז ע"א 658
	תוספות ישנים						סז ע"ב 1275
865	כתובות כט ע"א						עג ע"ב 593
	מ ע"א 112						עה ע"א 796

מפתח המקורות

259 413 1059	ע ע"ב, ד"ה והאידיא	973	נו ע"א
758 717	עג ע"א, ד"ה לא תימא	1261	במהרש"א, קידושין מח ע"ב
732	עד ע"ב, ד"ה המקדש		תוספות, להלמוד עירובין
923 919	עח ע"ב, ד"ה לא כר"י	804	טו ע"ב, ד"ה על מנת
1208 527 6	פא ע"ב, ד"ה לא	1230 1154	סב ע"א, ד"ה בן
921	פג ע"א, ד"ה הכותב		פסחים
1269 756	פג ע"א, ד"ה ואין	829 828 133	כט ע"א, ד"ה מאן
245 217 201 200 195 189	פג ע"א, ד"ה כדרב	642	לא ע"א, ד"ה משתעבדנא
880 855 754 712-707 705 702 680 699 666	פג ע"א, ד"ה כדרב	1153	לב ע"ב, ד"ה ואין
917 915-911 907-905 897 895 893 884 882	פג ע"א, ד"ה כדרב		סוכה
954 952 951 950 944 942 937 933 926 918	פג ע"א, ד"ה כדרב	472	לא ע"א, ד"ה אבל
1300 1299 1297-1294 1291 1242 1233 1049	פג ע"א, ד"ה קנו	1122	לד ע"ב, ד"ה ולדרוש
1389 1324	פג ע"א, ד"ה קנו		יבמות
754 681 666 557 556 550	פג ע"א, ד"ה קנו	917	לו ע"ב, ד"ה קניין
1383 1382 1250 1247-1245 1226	פג ע"ב, ד"ה הו"א	1191 722 681 10	מח ע"א, ד"ה המפקיר
225	פג ע"ב, ד"ה הו"א	1370	נט ע"א, ד"ה אלא
1025 224	פג ע"ב, ד"ה וקסבר		צג ע"א, ד"ה קנויה
1372 1199	פג ע"ב, ד"ה רב אשי	860 857 177	כתובות
935 907 857 674 343 224	פד ע"א, ד"ה וסבר	1347	ט ע"ב, ד"ה אי
1056-1054 1043	פה ע"א, ד"ה אית	1374	יט ע"א, ד"ה אימא
293	פו ע"א, ד"ה תיזיל	891 749 692 527 294 291	יט ע"א, ד"ה וכגון
1367 526 496-494	פו ע"א, ד"ה תיזיל	1281 1000 987 968 892	יט ע"א, ד"ה מודה
1116	פז ע"א, ד"ה אלא	1374	כט ע"א, ד"ה ועל אשת
1091 1050 427 201	פט ע"ב, ד"ה יכול	1007 888 870 193 192	ל ע"ב, ד"ה זר
1290	צ ע"א, ד"ה שמע	1207 830 816 134 133 125	לב ע"א, ד"ה אלמא
1004	צב ע"ב, ד"ה דינא	192	לה ע"ב, ד"ה ולא
932 820 808 662 237 236	צה ע"א, ד"ה וכי	889 192	לט ע"ב, ד"ה טעמא
1275 1274 1271 1243 1225 1162 953 943	צז ע"א, ד"ה זבין	784	לט ע"ב, ד"ה קרע
398	קז ע"א, ד"ה היישנין	874 871 868 826	מ ע"א, ד"ה ה"ג
897	קח ע"א, ד"ה קטנה	192	מ ע"א, ד"ה ניהי
497 494	קח ע"א, ד"ה קטנה	810	מ ע"ב, ד"ה הא
959 731 730	קח ע"א, ד"ה הא	1180	מב ע"א, ד"ה לאביה
	נדריים	1180 1179 1174 499 493	מב ע"א, ד"ה ר"ש
731	לד ע"א, ד"ה ה"ג	889 886	מד ע"א, ד"ה אימר
1098	מח ע"ב, ד"ה הלין	1220 607 605 604 602	1324 1320 1310 1309 1270 1257
975 278 274	סוטה כה ע"א, ד"ה בית הלל סברי	999 968	מד ע"א, ד"ה והלכתא
	983 976	897 894 200 185	מז ע"ב, ד"ה זימנין
	גיטין	1116	מז ע"ב, ד"ה שלא
1031 1028	יד ע"א, ד"ה ולא פש	917 220	נ ע"א, ד"ה הבעל
594	יז ע"א, ד"ה מפני	782 85	נא ע"א, ד"ה מני
1126	כ ע"ב, ד"ה התקבלי	201	נב ע"ב, ד"ה אמר
816	ל ע"ב, ד"ה תניא	202 196	נד ע"ב, ד"ה אף על פי
232	לב ע"א, ד"ה מבוטלת	1246	נה ע"ב, ד"ה מתנת שכ"מ
765 758 68 67 65	לב ע"א, ד"ה מהו	169 168 161 160 125 124 40	נו ע"א, ד"ה הרי
765	לג ע"א, ד"ה רבי	741 740 728 709 679 406 398 351 246 201	916 915 908 896 871 870 861 823 822 815
1185 722 10	לח ע"א, ד"ה המפקיר	1388 1326 1325 1298 1296-1294 953	
1119	מ ע"ב, ד"ה הודאת		נו ע"ב, ד"ה אין
876	מז ע"ב, ד"ה טבל	1053	נו ע"ב, ד"ה ושמינין
1163 480	מח ע"א, ד"ה אי	127	נח ע"א, ד"ה הנהו
435	סד ע"א, ד"ה שאני	366	נט ע"ב, ד"ה כגון
745	סו ע"ב, ד"ה והא	298	ס ע"ב, ד"ה כי אפקירותא
1237	עז ע"א, ד"ה אלא	117	סב ע"א, ד"ה אלא
933 904 912 233 226 223	עז ע"א, ד"ה וכדרב	823	סג ע"ב, ד"ה אבל, בדרך הבא
954 952 951 937	עז ע"א, ד"ה וכדרב	1096 392 318 83	ע ע"א, ד"ה אבל
1342	עח ע"ב, ד"ה אי הכי	495	
979	פג ע"א, ד"ה ועמדה		
953 861 741 728	פד ע"ב, ד"ה ותיפוק		

מפתח המקורות

1160	כו ע"א, ד"ה לגיזתו	תוספות, לתלמוד (המשך)	
1073	כו ע"א, ד"ה מה	קידושין	
569	כט ע"א, ד"ה והוי	ג ע"א, ד"ה ואשה	
959	לא ע"ב, ד"ה אם	1368	ה ע"א, ד"ה שכן ישגן
885	לג ע"ב, ד"ה כגון	734	ו ע"ב, ד"ה דארווח
604 592	מ ע"ב, ד"ה לדברי חכמים	612	ח ע"ב, ד"ה מנה
1170	מט ע"ב, ד"ה כרי	1366	יא ע"א, ד"ה הנהו
1251	נא ע"א, ד"ה והתנן	956	טז ע"א, ד"ה אמר
1132 1041	נא ע"ב, ד"ה במה	739	טז ע"א, ד"ה והרב
857 784 348 347 344 343	נא ע"ב, ד"ה הכא	1264 1254 1093 787 632	טז ע"א, ד"ה לימא
1063 1062 1056		1268	
904	נא ע"ב, ד"ה על	787	יז ע"א, ד"ה חלה
1279 645	נו ע"ב, ד"ה והאי	182	יז ע"ב, ד"ה אלא
472	סא ע"א, ד"ה אלא	738 722 719 503 39 38 5 4	יט ע"א, ד"ה אומר
1155 477	סא ע"א, ד"ה אם	1187 1186 1184 1183 1091	
801 733	סא ע"א, ד"ה לעבור	1368 965 962-960	יט ע"א, ד"ה במלוה
645	סב ע"א, ד"ה שכירות	828	כ ע"א, ד"ה כל
419 417	סו ע"א, ד"ה ומניומי	1322	כז ע"א, ד"ה ומקומו
1082 1080 858 364 361 357	סו ע"ב, ד"ה התם	1092 810	לב ע"א, ד"ה דמחיל
1231 1083		1157	מ ע"ב, ד"ה וי"א
1081 367	סז ע"א, ד"ה פירי	164	מו ע"א, ד"ה קרא
643	סז ע"ב, ד"ה במשלם	718 11	מו ע"ב, ד"ה לעולם
741 642	סז ע"ב, ד"ה והלכתא	905	סא ע"ב, ד"ה אי
1278	סז ע"ב, ד"ה ושביעית	747	סה ע"ב, ד"ה לא
612	סח ע"ב, ד"ה הא		בבא קמא
1056 418	עד ע"א, ד"ה הכא	833	ד ע"א, ד"ה כראי
1161	עה ע"א, ד"ה וכדברי	482	יא ע"ב, ד"ה מה
1112	פב ע"א, ד"ה לא	132	כז ע"ב, ד"ה ושמואל
390	צב ע"ב, ד"ה אי הכי	889 194	לג ע"א, ד"ה איכא
493	צג ע"א, ד"ה דכוותיה	1119 1050 896 609 426	לה ע"ב, ד"ה לימא
1264 632	צט ע"א, ד"ה דלא	1347 1120	
739 737 435 412 75 60 55	קיב ע"א, ד"ה חזור	833 137 133	מג ע"א, ד"ה מאי
1225 1110 1099 1105 740		947	מז ע"ב, ד"ה אימא
	בבא בתרא	963	מט ע"ב, ד"ה משכונו
875	יח ע"ב, ד"ה ואי לא	959 732	נח ע"א, ד"ה א"ג
1162 478 314 313	כג ע"א, ד"ה אחולי	572	סו ע"א, ד"ה כיוון
876	כג ע"א, ד"ה אין	1293 1237	סט ע"א, ד"ה כל שלקטו
1259 1252 610	כח ע"ב, ד"ה אלא מעתה חזקה	440	פו ע"ב, ד"ה ערום
1384		1364 479	פז ע"ב, ד"ה הכא
1310	לג ע"א, ד"ה ה"ג	917 220	פח ע"ב, ד"ה באושא
1338 364	מא ע"א, ד"ה אמר	1211 782 651 85-83	פט ע"א, ד"ה כל
1260	מא ע"א, ד"ה שלא	1354 873	צג ע"א, ד"ה הא
328	מב ע"א, ד"ה בפני	734	צד ע"ב, ד"ה אי
1242 756	מג ע"א, ד"ה אין	903 208	צט ע"א, ד"ה אלא
1088	מח ע"ב, ד"ה קדיש	853	קד ע"א, ד"ה אמר
915	מט ע"א, ד"ה דכתב	1155	קד ע"ב, ד"ה כסף
880 237 226 223 195 190	מט ע"א, ד"ה וכדרב	1185 837 443 370 140	קח ע"ב, ד"ה ולא
1296 1295 1233 952 951 931 913 907 893		815 734 136	קי ע"ב, ד"ה כסף
641	מט ע"ב, ד"ה ה"ג		בבא מציעא
894	מט ע"ב, ד"ה יכולה	986 974 640 639	ד ע"ב, ד"ה אין, הראשון
1279	נ ע"א, ד"ה המוכר	1272-1270 1190	
925	נ ע"ב, ד"ה במאן	1325	יב ע"א, ד"ה ויצא
1378 1190 1123 385	נד ע"א, ד"ה אדעתא	1373	יג ע"ב, ד"ה דברי
634	נד ע"ב, ד"ה עו"ג	997 956	יג ע"ב, ד"ה הני תרתי
1162	סא ע"ב, ד"ה שמע	732	טז ע"א, ד"ה האי שטרא
1321 1275 1270	עו ע"ב, ד"ה קני	856	טז ע"ב, ד"ה קנויה
1171	צב ע"א, ד"ה וליחוי	1050 984 896 427	יז ע"ב, ד"ה הוציאה

מפתח המקורות

1339	בב"י, חו"מ, סי' רו	673 581 563 553 294 232	קכד ע"א, ד"ה ואם
1182	תלמידי ר' פוין, בחמרא וחיי, סנהדרין עד ע"א	1229 676	קכו ע"ב, ד"ה והלכתא 1003
	תלמידי רבנו יונה		קכו ע"ב, ד"ה לא 937
1368	בשיטה מקובצת, כתובות סו ע"ב		קלא ע"א, ד"ה וש"מ 175
	רבנו תם, ספר הישר (מהד' שלוינגר)		קלב ע"ב, ד"ה מכלל 1135
	סי' ד 1096 392		קלו ע"ב, ד"ה רב 917
	סי' לב 1241		קמג ע"ב, ד"ה בתוספתא 1167
	סי' לג 1055 931 925 201		קמג ע"ב, ד"ה ואם 1167 498 497 485
	סי' תקצב 1081-1079		1367 1304 1182 1179-1177
	רבנו תם		קמג ע"ב, ד"ה והשביחו 589 485
978 272 265 258	ברא"ש, כתובות, פרק ט, סי' י		קמו ע"ב, ד"ה המוכר 527 496 494 29
	1375 1000 997		קנ ע"ב, ד"ה ואלו 1364
	בשיטה מקובצת, כתובות פג ע"א 670		קעה ע"א, ד"ה המלוה 639
	בתוספות ר"ש משאנן, כתובות פג ע"א (ד"ה ואין לי עסק)		סנהדרין
	1242 580		ו ע"א, ד"ה פשרה 761 417 405 400
	בתוספות		ו ע"א, ד"ה צריכה 748 740-737 426 47-45
	כתובות לב ע"א (ד"ה אלמא) 192		1397 1327 1119 1112 1064 1057 1022
	כתובות מז ע"ב (ד"ה כתב) 934		יט ע"א, ד"ה ינאי 117
	כתובות קח ע"א (ד"ה הא) 730		כט ע"ב, ד"ה הורה 772
	קידושין ח ע"ב (ד"ה מנה) 612		מו ע"ב, ד"ה הספידא 114
	בבא מציעא סו ע"א (ד"ה ומניומי) 419 417		מו ע"ב, ד"ה קבורה 1302
	בבא מציעא סו ע"ב (ד"ה התם) 329 327 318		עג ע"ב, ד"ה במפותה 1067 1007 888 887 870
	1058 1027 1023 1022 858 366-364 356		1180
1083-1081 1079 1078 1076 1075 1071-1068			מכות
	1379 1340 1231		ג ע"א, ד"ה מעידין 427 201 1050
	בבא מציעא עד ע"א (ד"ה הכא) 1112		ג ע"ב, ד"ה על 1298
	בבא בתרא כג ע"א (ד"ה אין) 876		טז ע"א, ד"ה התם 728
	בבא בתרא נד ע"ב (ד"ה ע"ג) 634		שבעות
	בבא בתרא עו ע"ב (ד"ה קני) 1275		לג ע"ב, ד"ה ושנס 499 493 192
	בחידושי הרמב"ן, בבא בתרא מא ע"א 1080 599		לז ע"ב, ד"ה ואין 1272 969 639 287
	בחידושי הרשב"א, קידושין נ ע"א 67		עבודה זרה
	בחידושי הריטב"א, בבא בתרא קמג ע"ב 1178		טו ע"א, ד"ה ישראל 816
	בספר ההשלמה, בבא מציעא, פרק ה, סי' ו 1081		עא ע"א, ד"ה פדרשני 1183
	בר"ן על הרי"ף, כתובות מד ע"ב (בדפי הרי"ף) 29		עא ע"א, ד"ה רב אשי 1355
	1321 1207 726 721 614 504 68		עא ע"ב, ד"ה בן 1230 472
	במרדכי, כתובות, סי' רח 394 393		זבחים טז ע"א, ד"ה מיושב 118 117
	בטור, אהע"ז, צב 925		חולין
	חו"מ, ריא, א 866		קד ע"ב, ד"ה וניתנת 815
	בשו"ת מהרי"ק, שורש י, ענף ג 129		קל ע"ב, ד"ה מנין 815
	תמים דעים		קלא ע"א, ד"ה שאני 1264
	סי' נא 1168 467		בכורות
	סי' נח 1167 1166 1162		יח ע"ב, ד"ה אקנויי 1090 69
	סי' ס 798		נא ע"ב, ד"ה אבל 813
	סי' רו 44 10		ערכין כא ע"א, ד"ה הכי 1278
	סי' רטז 1122		תמורה
	סי' רלח 1244		ד ע"ב, ד"ה רבא 1376
	ס' התרומות		ו ע"א, ד"ה והשתא 1334 531
	שער א, חלק א, אות ז 483		כ ע"א, ד"ה הני 118
	שער ב, אות א 104		קנים, פרק א, משנה ד 1259
	שער ג, חלק ה, אות ח 1284 657		תלמיד הרמב"ן, פירוש, סנהדרין ו ע"א 740 739 47
	שער ו, אות יג 987		תלמיד הרשב"א, חידושים לתלמוד, בבא מציעא
	שער ז, חלק א, אות ג 1202 751		93
	שער ח, חלק ב, אות כ 427		סא ע"ב 1069
	שער ט, חלק ב, אות ב 1202 1201 890 524		קיא ע"א 788
	שער י, חלק ב, אות א 143		תלמידי הרשב"א
	שער יא, חלק ב, אות ב 536		בב"י, יו"ד, סי' קס, אות ד 593
	שער יב, חלק ה, אות ד 987 73		

מפתח המקורות

737	סי' רלח	1070	שער מו, חלק ב, אות ח
1197 519	סי' רעב	1069 795-793 93	חלק ד, אות ד
989	סי' רעה	1214 796	חלק ד, אות ד, הערה 24
	חלק ג	312	שער נ, חלק ג, אות ד
430	סי' סח	1002 1000 291	שער נא, חלק א, אות ד
1136	סי' פה	969	חלק ב, אות ב
1167	סי' פז	19	חלק ד, אות ב
805	סי' ק	1276 962 961 257	חלק ו, אות ג
459 457	סי' קפה	1209	חלק ו, אות ד
448	סי' קצו	1207 528-526	חלק ו, אות ו
1273 1119	סי' רה	1207 527 526	חלק ו, אות ח
307	סי' רכ	1038	חלק ו, אות ט
500	סי' רעו	1012 304	חלק ח, אות א
460	סי' שא	459 457	שער נט, חלק א, אות א
	חלק ד (ראה: אחרונים, אבן טוואה; מהר"ש צרור)	1136 448	חלק א, אות ב
	תשובות בעלי התוספות	1136 5	חלק א, אות ב, הערה 5
83	סי' נד	444	חלק א, אות ג
743 737	סי' פט	908 232	שער ס, אות ג
	תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת	1051	שער סד, חלק א, אות ב
737	סי' קכה		תרומת הדשן
1313	סי' קנב		שו"ת
	תשובות חכמי פרוביניציא	819 126	סי' קיא
391 384	חלק א, סי' לד	1130 438	סי' שי
392	סימנים עט-פ	841 587 552 551 149 145 18	סי' שיא
108	חלק ב, סי' ג	1008 846-844	סי' שיז
	תשובות חכמי צרפת ולותיר	1394 1364 758 614 450 425 172	סי' שמא
318	סי' סב	1377 1376 1318 1317	סי' שמב
1052	סי' פה	1365 659 198	פסקים וכתבים
318	סי' צד	1135	סי' פו
	תשובות מיימוניות	116	סי' קכו
822	ספר נשים, סי' ב	1315 1015 498 307	סי' קסב
	ספר נזיקין	318	סי' קסו
308	סי' א	434	סי' רלא
1203 1019 1017 308	סי' יב		חשב"ץ
1202	סי' טו		חלק א
	ספר קנין	1070	סי' יג
1213	סי' א	613	סי' סב
299	סי' יד	1170 459	סי' פד
787	סי' ל	822 209 111	סי' צד
	ספר משפטים	758	סי' צה
1003 834 139	סי' ז	809	סי' קכג
1090	סי' לא	773 772 739 74	סי' קנח
1184 400	סי' סח		חלק ב
808	ספר שופטים, סי' ז	1070 1056 977 967 963 516 349 348	סי' ב
743 739 737 47	סי' ט	1397 1309 1072	סי' יז
426 364 334 51	סי' יא	1298 209 127	סי' כב
	אחרונים	822	סי' סב
758	אב בתכמה, דף כו ע"ג-ע"ד	1397 1308 1064 1063 370 369 335	סי' סב
	אבולעפיא, ר' אליה, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא),	1411 1408	סי' קיה
1378 1222	חלק ה, חו"מ, סי' ו	1199 1198	סי' קלח
802 733 729	אבי הנחל (שפירא), דרוש י	786	סי' קסט
	אבי עזר (נדפס בתפארת ישראל על המשנה, סוף סדר	1407	סי' רב
1014 986	נשים), אהע"ז, סי' נ	750	סי' רכז
	אבי עזרי, על הרמב"ם	1397 345	סי' רכו
1295 1013 128	מהדורא קמא, הלכות אישות, ו, י	1409 1407 1398 1308 393	סי' רכז
320	הלכות אישות, יד, יז	1397 1069 1056 1031 348	סי' רכה

מפתח המקורות

אבן צור, ר' רפאל	הלכות גניבה, ג, ח 889
בשו"ת משפט וצדקה ביעקב, חלק א, סי' רצא 86	מהורא תניינא, הלכות מכירה, ה, ד 961 727
אבן צור, ר' שמואל, בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סי' כט במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סי' סג	מהדורא חמישה, הלכות גזילה ואבידה, ז, יב 104
במהד' תשע"א 1379 1337 448	1325
אבן צור, ר"ש	אביטן, ר' דוד
בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חו"מ, סי' קמב 807	הערה על ברכי יוסף, או"ח, תרצה, ה 814
אבן שהם (וינמן), סי' קמ 1165	אביר יעקב (אביגדור), שו"ת
אבן שתיה (דון יחייא), שו"ת	סי' מה 1179
סי' סה 1370 1350 323	סי' נא, אותיות ג-ד 192
סי' עה 1067 323	סי' נג, אות א 449
אבני ברזל, שו"ת, חלק ב, סי' קה 1190 1188	אביר יעקב (גירון), שו"ת
אבני החושן, על שו"ע חו"מ	אהע"ז, סי' כז 301
ט, ס"ק ב 801 467	אבן אלרוייה, ר' חיים
יב, ס"ק ד 1115 1108 978 762 268	בשו"ת שער אשר, חלק א, אהע"ז, סי' לח 785
יב, ס"ק ה 1115 1107	אבן אלרוי, ר' יום טוב
סו, סעיף כח 299	בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ, סי' דס 1220
עג, ס"ק יח 570	אבן ארוליא, מהר"א, במנחת זכרון, מערכת מ, מחילה,
רג, ס"ק ב 776	אות ח 1088 375 374
רלב, ס"ק ב 1142	אבן דנאן, ר' סעדיה
רמא, ס"ק ג 1231	בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק א, סי' כט במהד'
רעה, ס"ק י 941 939 938 907 234 213	תרצ"ד = אהע"ז, סי' סג במהד' תשע"א 1379
אבני השוהם (הורוויץ)	בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388
שער פיקוח נפש, אות לח 133	אבן דנאן, ר' שמואל
אבני זהב, פרשת משפטים 1120	בשו"ת השמים החדשים, חו"מ, סי' פו 990 524
אבני מילואים, על שו"ע אהע"ז	אבן האזול, על הרמב"ם
כז, ס"ק ט 79	הלכות אישות, ה, י 1237 1129
כח, ס"ק ח 1352 1129	יב, יט 1001
כח, ס"ק יג 770 752 736 725 724 718 571 14	הלכות גזילה ואבידה, יג, א 1161
1351 1237 1234 855	הלכות וכייה ומתנה, ג, ב 917 620 619 3
כח, ס"ק כז 961	הלכות מכירה, א, א 742
כח, ס"ק כז 1187	יא, ד 1115 1112
כח, ס"ק לה 284	יב, א 1182 24
כח, ס"ק מא 901 157	הלכות נזקי ממון, א, א, אות ו 1236 619
כח, ס"ק נג 1191	אותיות ז-ח 619
כט, ס"ק יא 612	הלכות נחלות, ו, א 936 934
ל, ס"ק א 508 251	הלכות שכנים, ב, י 1248 580
לא, ס"ק ג 1162	על ספר משפטים, מילואים דף פו ע"ג 976
לח, ס"ק י 1207 1186 504	אבן השהם ומאירת עינים, שו"ת, סי' סו 1377
נא, ס"ק ג (ס"ק ד במהד' דזימטורבסקי) 884 200	אבן חסון, ר"א
סט, ס"ק א 897 895 894 737 736 726 201 184	בשו"ת כרם שלמה (אמריליו), סי' פב 1312
ע, ס"ק ט 292	אבן טוואה, ר' אברהם, שו"ת (תשב"ץ, ח"ד, החוט
עב, ס"ק ב 127 82	המשולש, הטור השלישי), סי' כז 1407 1398
צב, ס"ק א 1251 882	אבן יעיש, ר' יו"ט, בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סי'
צב, ס"ק ב 954 701 700	קמא 1386 1385
צב, ס"ק ג 927 883 187	אבן יעקב (מסקין), מגילה ד ע"ב 819
צב, ס"ק ד 953 937 919 231 200	אבן יקרה, שו"ת, חלק א, או"ח, סי' ו 856 813 300
צב, ס"ק ה 881 216 214 186 183 182 159	אבן ישראל, על הרמב"ם
צב, ס"ק ה, הגהות מהריא"ז עניול, הגהה א 182	הלכות נערה, ב, טו 1009 865 863 163
צב, ס"ק ה, הגהות מהריא"ז עניול, הגהה ב 913	הלכות מכירה, יג, ג 1294 1055 1047-1045 1025
צב, ס"ק ו 683 675 241 237 222 217 189	1332
944 922-920	אבן סמחון, ר' יעקב
צב, ס"ק ז 953 931 221 216	בשו"ת ויען אברהם (ריוח), אהע"ז, סי' יד 555
צב, ס"ק ז, הגהות מהריא"ז עניול, הגהה ג 216	אבן פטש, ר' אברהם
222	בשו"ת פרת יוסף (אלפנדרר), חו"מ, סי' כא 992
צב, ס"ק יב 707	אבן צור, ר' יעקב, בשו"ת משפט וצדקה ביעקב
צב, ס"ק טו 934 915	חלק א, סי' רצא 1334
	חלק ב, סי' קצא 1224 580 555

מפתח המקורות

חלק א, סי עז במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סי עב	1181	צג, ס"ק ז	1187 736 509 508
במהד' תשע"א	1181	ק, ס"ק ז	1274 973 675 641 241 226
חלק ב, סי עא במהד' תרצ"ד = חו"מ, סי צב	975	קיב, ס"ק א	1295 1006
במהד' תשע"א	975	קיב, ס"ק ב	786
אבקת רוכל, שו"ת		קיג, ס"ק ה	1181
סי צה	611	קיג, ס"ק ז	1147
סי קיא	313	קכו, ס"ק יא	1129 1128
סי קנג	1324 1286 656	אבני נזר, שו"ת	
סי קמב	1339 1063 1062 1057 1037 350	י"ד	
	1397	סי קכא, אות ז	1188 1187
סי קמג	1141	סי קלב, אות ו	93
סי קנא	93	סי קלה, אות ז	258 257
ר' אברהם מטוכאטשוב		סי קמו, אות ב	831 794
בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סי נא	1413	סי קמו, אות ג	793
אברמסקי, ר' יחזקאל		סי קמו, אות ה	794
בתבונה ז (תש"ז), עמ' ג ועמ' קיז	104	סי קמו, אות ז	794
אגודות אוזב מדבר, שו"ת		סי קמו, אות ט	794
או"ח, סי ד	118	סי קמו, אות י	797
י"ד, סי כא	844	סי קסא, אות ב	1161 472
אהע"ז, סי כ	132	סי קסא, אות ג	472
חו"מ		סי קסא, אות ה	472
סי ב, אות ז	1349	סי קסא, אות י	1157
סי ג	1387 1324	סי קסא, אות יא	1161
סי יב, אות א	1111 1057 737 320	סי קסח, אות א	793
סי יב, אות ב	859 570 564 203	סי קסח, אות ב	798 793 137 135
סי יג	1111 572-570 564 204 203 194	סי קסח, אות ה	794
סי יד	1022 860 822 571 446 204 178 177	סי קסח, אות ח	794
	1311 1254 1253	סי קסט, אות ג	293
אגודת אוזב (בורגשטיין)		סי קע, אות ב	94
מערכת יאוש שלא מדעת, אות ד	1251 1173	אהע"ז	
אגוזי, ר' מנחם		סי רעד	866
בשו"ת הרא"ה, חלק א, סי לה	1280 1277	סי שא	300
אגורה באהלך (גאטיניו)		סי שכא, אות ב	784
דף יח ע"א	1236	סי שכא, אות ד	784
דפים כא-כד	814	סי שנח	432
דף כא ע"ד	820 815	סי תיט, אות ב	766
דף כב ע"א	820 815	סי תיט, אות ג	1380 1236 572
דף כג ע"ד	820	סי תיט, אות ז	1236 572
דף כג ע"א	819 815	סי תמח, אות ב	570 64
דף כד ע"א	831 829	סי תמח, אות ה	1380 1351 572
דף כד ע"ד	124	חו"מ, סי כא	937 211 193
דף כה ע"א	819 815	סי כה	1277
אגם מים (גלאנצר), מהד' תשל"ה	910 884 856 712 710 703 215 187 160	סי כז	160 160 912
עמ' כד	986	סי נא, מחודש ה, אות ג	1296 223
עמ' כו	969	סי נד	1188 1187 510 509 15 14
עמ' פט-צ	480	סי קסד	1188 1187 725 14
עמ' ריא	1112	סי קסה	721 719 39-36 7
עמ' רכ	47	סי קצג	122
עמ' רלב	1103	אבני צדק, שו"ת	
עמ' רנה	1111 76 47	חו"מ, סי ב	1415 1414 1410 391 376
אגרות הפרי מגדים (בסוף ספר התשבי, מהד' תשס"ה),		אבני קודש (דמשק), סי לה	1116 1106
אגרת ו, עמ' תב	755	אבני קודש (לעווי), שו"ת, סי ב	1375 526 355
אגרות משה, שו"ת, י"ד, חלק א		אבני שהם (טומאשוב), חלק א, סי נט	775
סי קג, ענף ד	725	אבני שיש (אביטבול), שו"ת	
סי קנג	31	חלק א, סי כט במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סי סג	
סי רמט	1302	במהד' תשע"א	1379 1337 1306 448
אדמת קודש, שו"ת, חלק ב, חו"מ, סי ח	1308		

מפתח המקורות

1078 1072 1070 318	סי מג	אדר"ת (ראה גם: את דבר המשפט; חידושי הגאון)
	אהל שם (ברודנא), חלק א	בשו"ת מהרש"ם, חלק ב, סי' רי 828
846 840 832 136	סי יג, אות א	אדרת אליהו (קובו), שו"ת, סי' כד 1245
137 124	סי יג, אות ב	אדרת אליהו (ראם)
847 838	סי יג, אות ג	עמ' שח 620
842	סי יג, אות ד	עמ' שט 620 572
1143 1141	סי יג, אות ה	אדרת אליהו (ריק"ו), שו"ת, סי' יג 322 339 346 347
1144-1141	סי יג, אות ו	1063 1057 1023 370 350
1142 853 851 850	סי יג, אות ז	אהבת דוד (חיד"א)
840 838	סי יג, אות ח	דרוש ה 827
940 909 908 234 213	סי כט	דרוש יב 1346 1309 841
1362 489 25	סי לג	דרוש יז 1237
	אהלי אברהם (קופמן)	אהבת חסד (ר' ישראל מאיר הכהן)
818	עמ' קצט	חלק א, פרק ט, נתיב החסד, ס"ק כט 89
818 126	עמ' ר	פרק ט, נתיב החסד, ס"ק לג 89
816 126	עמ' רא	פרק י, נתיב החסד, ס"ק טז 1343
818 133	עמ' רב	פרק י, נתיב החסד, ס"ק כד 788
	אהלי אהרן, שו"ת	פרק י, סעיף ו 60
1269 1268 1188	חלק א, סי' יד	חלק ג, פרק ב, הערה 110
944 915 914 213	סי' כד	אהבת עולם (כודרי), חלק א, עמ' תקפב-תקפג 856
1271 820 238 237 211	סי נא	אהבת ציון (קליין), כתובות כט ע"א 879
944 914 213	חלק ב, סי' מח	אהל יהושע (בומברג), שו"ת, חלק ב, סי' קמא 266
966 958	אהלי יהודה (הכהן), דף נד ע"ג	1270 1214 1201 999 992 968 518 287 283
1367 1174	אהלי יעקב (לעוויטאן), סי' ה, אות כט	1304
1330 1329	אהלי יעקב (פרבשטיין), שמות, עמ' קעט	אהל יעקב (מנשה), מערכת מ
	אהלי יעקב (קשטרו), שו"ת	אות יא 1087 737 375
1287 545	סי ג	אות יד 750 515
1304 535 480 434 53 52	סי ז	אהל יעקב (ששפורטש), שו"ת
1076 364 318	סי יח	סי' יט 817
839 318 140	סי מג	סי' כט 790
913 215 214	סי קא	סי' ל 1058 990 983 974 790 264
1358 96	סי קיט	סי' נג 694 101
	אהלי חם, שו"ת	סי' נד 695 101
1075 1064 1040 1037 1035 1026	סי י	אהל יצחק (חסיד), שו"ת
1112	סי ר	אהע"ז
	ר' אהרן שמואל	סי' ז 132
790	בשו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סי' כט	סי' ח 732
	אוהב מישרים (מילר)	חו"מ
124	סי נו, אות ב	סי' לג 1305
124	אות ו	סי' סז 1041
742	סי פח	סי' פד 351
	אוחנא, ר' רפאל, במקבציאל, גלי' כט (תש"ר תשס"ה)	השמועות, סי' לג 992
1089 1061 376 374	עמ' קלד	אהל יצחק (מן), גיטין
1035 342 340	עמ' קלה	עמ' תנב 917 911
1381 992 342 279	עמ' קלו	עמ' תנג 932 911 907 708 219
522	עמ' קלז	עמ' תשצו 1192 1188 1187
1381 1288 790 521 390 91	עמ' קלח	עמ' תתלו 1386 1277
	אוירבך, ר' מאיר	עמ' תתלט 634
204 203	בשו"ת אגודות אוהב מדברי, חו"מ, סי' יג	עמ' תתמ 1247
1236 1111 572-570 564	הגהות לטורי אבן, מגילה כח ע"א 809	אהל ישעיהו, בבא קמא, עמ' תקנד-תקנה 620 572
	אוירבך, ר' שלמה זלמן (ראה גם: מנחת שלמה)	אהל משה (הורוויץ)
833	במוריה, גלי' קסה, עמ' מד-מה	חלק א (חידושי רא"מ הורוויץ), כתובות כט
	אולם המשפט, על שו"ע חו"מ	ע"א 1068
1322 649	קפט	חלק ב, סי' קכא 1315
414	רא	אהל משה (וינברג), סי' ט 979 61
1179 498	רפ, א	אהל משה (קצנלנבויגן), שו"ת
		סי' לא 1072 1071

מפתח המקורות

אור גדול	שלט, י 789 807
חלק א	אומר לציון (פריד)
סי' ה, אות יב 465 1416	אות קיא (הראשון) 1047
סי' ה, אות יד 1149	אות קטו 156
סי' מו 1247 1248 1274 1293 1382	אות קכב 1048
חלק ב, סי' טז 851	אוצר המלך (ר' צדוק), על הרמב"ם, הלכות עבדים
אור החיים	א, ה 789
שמות, ד, יח 842 849	א, ז 114 789
אור החמה	אוצר הפוסקים, על שו"ע, אהע"ז
בבא בתרא מא ע"א 1076 1078	סי' כח, אות נז 59
אור הישר	סי' כח, סעיף יז, אות צא 628
בבא מציעא סה ע"א 1329	אוצר השטרות (גולאק)
אור הלבנה, חלק ד	שטר נט 84
עמ' קו 1187	שטר ס 84
עמ' קכא-קכב 1000	שטר סא 783
עמ' קכג-קכד 291	שטר סב 639
אור חדש (בלומנפלד)	שטר רפכ 1052
דף כח ע"ג 1261	הקדמה לשטרי סילוק, עמ' 259 683-685 688
אור חדש (קאליר)	אוצר לשון התלמוד הירושלמי, ע' נסק-סלק 667
פסחים לה ע"א 813	אוצר מפרשי התלמוד
אור יעקב, סנהדרין	בבא קמא
סי' יז 24-17 26-125 695 696 728 729	ז ע"ב, ליד ציוני הערות 25-30 1008
אור ישראל	מ ע"א, הערה 61 832
נתיבות אור, ד"ה והנה כמו 738	עד ע"ב, הערה 30 889
אור ליהודה, בענייני המקדש וקדשיו	בבא מציעא
סי' צד, אות יא 829 830	ד ע"א, הערה 46 1243
קונטרס שערי עיון, אות עג 870	יג ע"א, הערות 41-47 775
אור לציון, שו"ת	יג ע"ב, הערה 67 1134
חור"מ, סי' א 13 64 65 503 509 721 722 725	כ ע"א, הערה 70 774
1269 1238 1186 769 766 760 758	כ ע"א, חלק א, ליד ציוני הערות 1, 6 ו-79 749
אור נעלם (אטהויזן), סי' נה 1192	כא ע"ב, הערה 126 497
אור עולם (בלומנפלד)	נ ע"א, הערה 97-98 1172
מערכת ק, קניינים, פרק ה 211 813 931 954	סא ע"א, עמ' סג-סט 799
אור שמח, על הרמב"ם	סא ע"ב, הערה 182 800
הלכות אישות	סג ע"ב, הערה 24 30
ו, י 115	סו ע"ב, הערות 80-99 1345
טז, כא 459 1197	כא ע"ב, הערה 126 497
יט, יב 305 1004 1006	מכות
הלכות נערה	ג ע"ב, הערה 74 1296
ב, יא 499 501 728 1179	ג ע"ב, ליד ציוני הערות 62-68 1056
ב, טו 163 164	ג ע"ב, ליד ציוני הערות 73-74 904
הלכות סוטה, א, ז 1091	טז ע"א, ליד ציון הערה 102 733
הלכות חובל ומזיק, ד, ב (במילואים) 870 1007	אוצר פדיון הבן
1009	פרק י, הערה מג 817
הלכות רוצח, ב, טו 1243	אוצרות יהושע
הלכות מכירה	כתובות, סי' יח 113 812
יא, ד 419 967 1114	סי' יט 117
כב, י 879	גיטין, סי' כה 114
הלכות זכייה ומתנה	סי' יט 1047
ג, ב 570 616 1234	בבא קמא
ו, ט 1311 1370-1372	סי' ז 10 759 762 769 1119
הלכות עבדים, ד, ה 865	סי' לד 572
הלכות מלווה ולווה	בבא מציעא
טז, א 1018	סי' ג 1178 1179
טז, א 980	סי' כז, אות א 759 762 1150 1151
כז, א 74	אור אברהם
הלכות טוען ונטען, א, ח 1370	במדבר, עמ' צג ועמ' צה 1303

מפתח המקורות

1304 299	סו, ס"ק קר	810 121 120	הלכות סנהדרין, כו, ו
269	עג, ס"ק ו	1155	הלכות מלכים, ט, ט
144	עג, ס"ק כו		אורח ישר, שו"ת
750 52	עה, ס"ק כט	1161 1158 477	סי' יח, נתיב ב
1284	קג, ס"ק ל	1157 477 476	נתיב ה
	תומים	1077 1076	סי' לח
1115	יב, ס"ק ז	1173 429	סי' מב, נתיב א
979 977 262	יב, ס"ק ח		אורח משפט (אגליק), על שו"ע חו"מ
1124 1122 318	יז, ס"ק ח	1157 474	סי' ו
936	כו, ס"ק ד	1155 1153	סי' ו, הגהה מבן המחבר
1001	לז, ס"ק יד	494 493	יב, ב
1000	לז, ס"ק יח	1174	סי' יב, לפני סעיף ז
1182 478	לט, ס"ק ב	1065 47	יב, ז
1372 1199 1021 1020 877 518	מב, ס"ק יא	269 268 257 252 94 79 67 64 37 23–21 5	יב, ח
521	מג, ס"ק כו	510–508 503 502 406 389 343 280 279 272	
291	מז, ס"ק ג	872 826 765 758 744 741 740 643 642 537	
999	נד, ס"ק א	986 980 977 975 970 967 966 963–961	
75	סה, ס"ק כט	1187 1174 1173 1108–1106 999 996 991–989	
720	סו, ס"ק מג	1304 1285 1276 1230 1212 1192 1191 1189	
1016	סו, ס"ק עב	1098	כו, ב
1298 1055 783 224 83 82	סז, ס"ק י	1106 407	כו, ג
777	סז, ס"ק יב		אורח משפט (חזן), רמא, הגהות ב"י
1112	עב, ס"ק יא	1320	אות ד
639	עה, ס"ק א	1320	אות ז
1213 1212 532	עז, ס"ק ח		אורח משפט (קוק), שו"ת, חו"מ
1017 308	עז, ס"ק ט	903	סי' טו
1170	עה, ס"ק ד	1174 1173	סי' כד
375	פא, ס"ק ב	211	סי' כז
1121 1119 377	פא, ס"ק יא	1413	אורחות המשפטים, כלל לט, אות כח
73	פא, ס"ק לח		ר' אורי הלוי מויזניצא
1208 1001 525 291	פו, ס"ק י	204	בשו"ת מהרי"א הלוי (איטינגא), חלק א, סי' צ
1204 523	פז, ס"ק לא	1181	אוריין תליתאי (תאומים), שו"ת, סי' עא
1379 1239–1237 610	פח, ס"ק ו		אורים גדולים (זאבי)
1121	פח, ס"ק י	1269 948 943	לימוד לח
1192 1189 1052	צב, ס"ק ד	943	לימוד מא
1211	צו, ס"ק ח	622 596 575 486	לימוד קלט
394	צט, ס"ק י	1263 486	לימוד קמ
1008	קב, ס"ק ג	433	לימוד קמב
1110	קכו, ס"ק ד	433	לימוד קמג
412	קכו, ס"ק ה	1167	לימוד קמו
904	קכט, ס"ק יז	97	לימוד ריג
1311 1219	קמו, ס"ק א		אורים גדולים (ריינס)
487	קיצור תקפו כהן, סי' כג	832 17	פרק ג, אות ג
1195 1173 438 263	קיצור תקפו כהן, סי' קל	831	פרק ג, אות ז
	אות היא לעולם	831 17	פרק ג, אות יב
1027 1021 805 803 99 96	מערכת מ, אות לג	1206	פרק ג, אות יג
1312 1066 1049 1033 1029	מערכת ע, אות סד	729 136 26 25	פרק ג, אות טו
1265	מערכת ע, אות סד	799 793	פרק ג, אות טז
503 23–21 9	או נדרבו, שו"ת, חלק יב, סי' כא	948	פרק ד, אות ד
738 727 722 720–718 545 528 510–508	אזולאי, ר"ע, בפס"ד בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו, תיק 3647/כח, 1324/לא (לא פורסם), עמ' 1377 2	1240 952 932 907	פרק ח, הצעה ד
	אזן אהרן, מערכת מ	1150 471 467	אורים ותומים
	אות לט	776 76	ט, ס"ק ב
	אות מ	1122	יב, ס"ק יג
	אות מ	121	יז, ס"ק כט
	אות מ	121	כז, ס"ק ו
1088	אות מב, פירוש שנות חיים	291	מז, ס"ק ז

מפתח המקורות

אלמידה, ר' יצחק, חידושים (בספר שני המאורות הגדולים)	אחי וראש, שו"ת חו"מ, סי' יב	593-961 958 257 253
סי' סב 1366 1170	אחיעזר, שו"ת חלק א, סי' כא, אות ז	26 25
אלף המגן (רובינשטיין), שו"ת, חלק ב, סי' כא 262	חלק ג, סי' פא, אות כח	1173
994 991 977 973 969 965 276 274 263	סי' פב, אות ו	1056 904
אלפסי, ר' מסעוד	איגרו, ר' עקיבא (ראה: ר' עקיבא איגרו)	
במשחא דרבנותא, נימוקי ר' שלמה אלפסי, חו"מ, סי' יב	איטינגא, ר' חיים יהודה ליב	
1085 1035 739 738 552 390 374 273 101	בשו"ת מים חיים (רפפורט), חו"מ, סי' יא	273 261
1277 1275 1245 1145 1095 1087		1334 993 974 969 274
אלפסי, ר' שלמה (ראה: משחא דרבנותא)	איטינגא, ר' ליבוש, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא רביעאה, חלק ג, סי' קל	474
אלשיך (ראה: מהר"ם אלשיך)	אילן, ר' מרדכי, בפר"ד, כרך י, עמ' 367-368	430
אלשקר (ראה: מהר"ם אלשקר)	אילת אהבים, כתובות פט ע"ב, אות רפו	200
אם הדרך, שו"ת, חו"מ, סי' יב 1023 520 519 338	אילת השחר, בבא מציעא סז ע"א	1174
1075 1069 1065 1063 1043 1042 1037	ר' איסר יהודה, שו"ת	
אמאטו, ר' אהרן, בשו"ת תאיר נרי, סי' ב 1237	סי' עז	794 291
אמארייליו, ר"מ, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ג, עוללות הכתר, סי' יד	סי' פ, אות יח	265
656	איררה, מהר"ם, כתבים, פסקים, סי' צו	1069
אמונה ומסחר, פרק ו, עמ' רכב 496	איש מצליח, שו"ת	
אמונת יוסף	חלק א, חו"מ, סי' א	1057 1046 1027
שביעית, פרק י, דף קסז ע"ב	סי' יח	1384
1091 536 511	חלק ג, משפט וצדק, סי' כ	1067
אמונת שמואל, שו"ת, סי' מר 1354	סי' עג	563
מאמרי נעמה (הלוי), מהדורא קמא	סי' פא	1339 1336 353 319
מאמר ז', ענף א, פרח יא 1208	איתן האזרחי, שו"ת	
מאמר כט, ענף ב, פרח ג 1273	סי' כה הראשון 44	857 807 790 780 523 204 76 44
מאמר לב, ענף א, פרח ב 1354 873 868	סי' קנו	1393 1195 1057 983 970 960 881
מאמר לב, ענף א, פרח ג 873 868 173	אלבאז, ר' רפאל משה, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו),	
מאמר לב, ענף א, פרח ו 870 826	סי' קנו	1098 379 107 82
מאמר לב, ענף ב, פרח ג 1183 874 871 870	אלגזי, ר' יצחק, שו"ת	
מאמר נא, ענף א, פרח א 439	סי' י	312
מאמר נט, פרח ב 1208	סי' מו	739 435
מאמר צג, עמ' תסא 126	סי' נד	77 76
אמירה נעימה תנינא, חלק ב, מאמר קט, פרח ב 790	אלגזי, ר' ישראל יעקב, שו"ת	
אמרי איש (דדש)	סי' נה	1226 553
חלק א	סי' פה	750 747 737 644 103
סי' א 114	אלגזי, ר' נסים שלמה, בשו"ת בעי חיי	
סי' מה 777 776	יוד, סי' קפו	1068 1033
חלק ב	חו"מ, חלק ב, סי' ד	1376 288
סי' יט 1342 991	אליה רבה, על שו"ע, או"ח	
סי' לט 1141 1060 1024 761 458 54	נג, ס"ק י	118
אמרי אש (א"ש), שו"ת, חו"מ, סי' כא 1114 1111	תרסט	1327 393
אמרי אש (פיליצר), חידושי מסכתות	אליהו, ר' מרדכי, בפר"ד, כרך יא	
עמ' לה 1056 1055 1025 103	עמ' 144	430
אמרי בינה (א"ש)	עמ' 185	525
גיטין כ ע"ב 985	עמ' 186	525
כז ע"א 1173 437	עמ' 189	1205 1204
כתובות כט ע"א 1195 887 518 193	עמ' 190	525 523
מג ע"ב 1304	עמ' 231	1131 1127
נא ע"ב 1373 1321	אלישיב, ר' יוסף שלום, בפר"ד, כרך ו	
אמרי בינה (ר' מאיר אירבך)	עמ' 100	399 398
או"ח	עמ' 101	441 404
דיני יום טוב, סי' כא, אות יג 964 251	אלישר, ר' יעקב שאול, תורה מציון, שנה א (תרמ"ז),	
יוד	חוברת א, סי' ב	553
דיני בשר וחלב, סי' ב 1158	אלמושינו, ר' משה, בשו"ת משפטי שמואל, סי'	
דיני נדרים	לה	1306 723
סי' טו 732 731		
סי' כב 868 820		

מפתח המקורות

אמרי דוד (הורליק)	852 851 839 523 152	סי כג
סי יב, אות ד 165	64	סי כז
סי יג, אות א 191	1187 814	דיני פדיון הבן, סי ג
סי יג, אות ב 179 181 192	274	אהע"ז, סי לו
סי יג, אות ג 889	1126 324	המהדיר, הערה
סי טז, אות ו 865		חור"מ
סי כא 887 899 918 928 930 947		דיני דינינים
סי כב 188 189 884 883 918	1158 1153 472	סי יב
סי כג 910	1152 1143 800 471 102	סי טז
סי כד 218	765 758 64	סי כ, אות א
סי כה, אותיות א-ד 944	1190 1187 509	סי כ, אות ב
סי כה, אותיות ה-ו 679	769 67 65	סי כ, אות ג
סי כז 944	1091 1090	סי כ, אות ד
אמרי דוד (שליסל)	1090 1088 1087	סי כ, אות ה
מצווה מז, אות ב 131 810	975 279 278 265	סי כ, אות ז
מצווה מט 474 1326 1359	1099 996 980 401 400 269	סי כ, אות ח
אמרי הצבי, בבא קמא מט ע"ב, אות יז 958 966 964	977 976 967 272 271	סי כ, אות ט
אמרי הצבי, סוגיות	988 984 971 970 519 284 273	סי כ, אות י
דף ג ע"א 1380	1197	
דף כג ע"ב 552	644 639 602 564 273 270-268	סי כ, אות יא
דף עא ע"ד 508	1274 1271 1270	
אמרי יושר (ר' מאיר אריק), שו"ת	961 957 254-252	סי כ, אות יב
חלק א, סי קז 458 467 794 801 1140 1143	1276 962 957 257	סי כ, אות יג
1168 1150	964 963 644 633 255 254	סי כ, אות יד
חלק ב, סי ט, אות יב 1115 1344	1276	
סי קלה 56 524 957 960 971 974 977	1019 311	סי כ, אות טו
1276 1125 985	644 416 408 407 103 77 62 52	סי כ, אות טז
אמרי יעקב (ישורון), שמות כא, ל 833	1227 1111 1110 1106-1103 779 751 748	
אמרי מהרש"ח, בבא מציעא כ ע"א 775	1210 1209 1188 751 508	סי כ, אות יז
אמרי משה (סוקולובסקי)	1055 1045 1043	סי כ, אות יח
סי כג, אות ו 1268		דיני הלואה
סי כד, אות ז 1187	1012	סי טז
סי לו, אות טו 579 1319	1048-1046 1014 888 341	סי מז
סי מא 300	522	סי מח
אמרי משפט (שו"ת), חלק א	1008	סי נ
סי יא, אות ב 921	1011	סי נא
סי יא, אות ז 936	1000	סי סג, אות ו
סי יא, אות ט 937	1271	סי סג, אות ט
סי יא, אות יא 214	770 752 535 53	סי סג, אות כ
סי יא, אות טז 912	1230 1072 566	סי סג, אות כא
סי יא, אות יח 944	1072	סי סג, אות כב
סי יא, אות יט 159	1083	סי סג, אות כז
סי יא, אות כא 216		דיני גביית חוב
סי יא, אות כז 229	1143 854	סי ב
סי יא, אות ל 913	1004 1003 295	סי טז
סי יא, אותיות לא-לב 916	1099 400	סי כז
סי יא, אות לד 215	1059	סי לב
סי יא, אות לו 913		קונטרס בדיני קניינים
סי יא, אות לה 167 867	1266	סי ג
סי יב, אות ד 1394	1242 635	סי כא
סי כב, אות יד 1350	1181 1176	סי כד
סי פט 54 458 761 765 993		שו"ת
אמרי נועם (דילישקאש), ויקרא יט, ג 112	1143	סי א, אות י
אמרי צבי (הלפרין), בבא מציעא, פרק ה	797	סי א, בסופו
סי מו, אות ג 362 1080		אמרי דוד (הורוויץ), שו"ת
סי מו, אות ד 358 359 362 564 565	1012 992 987 958 283 265 256	סי קי
סי מו, אות ה 365 1080	817	סי קטו

מפתח המקורות

הערה 73 681 1243	סי' מו, אות ז 359 360 362 1071 1076
הערה 86 1019	סי' מז, אות א 1068
ליד ציוני הערות 192-193 549	אמרי שמואל (אייזנבורג), חלק א
עמ' נו 21 1019	דף לא ע"ג 1216
ערך הקדש, ליד ציוני הערות 51-52 311	דף לו ע"ב 1216
ערך הרהקת נויקין, פרק יג 453	אמרי שפר (קלצקין), שו"ת
ערך התרת נדרים, ליד ציוני הערות 733-734 985	סי' סד 1077 1355
ערך זכין, ליד ציוני הערות 27-28 511	סי' עב 1071 1075 1077
ערך חזקת שורה, פרק ד: בירושה 120	סי' עג 270 271 975
ערך חזקת תשמישים	אמת ליעקב (קמינצקי)
ליד ציוני הערות 15-24 1283	סוטה מד ע"א 825
ליד ציוני הערות 15-29 424	נשים, עמ' מב 4 742 1187 1188
ליד ציוני הערות 502-564 653	נשים, עמ' מג במהר" תשמ"ט, עמ' תעט-תפ במהר" תשע"ט 511 1190 1275
ערך יאוש	נשים, עמ' קסב 747
הערות 148-152 1173	מכות ב ע"א 1302
ליד ציוני הערות 159-182 358	מכות ב ע"ב 726
ליד ציון הערה 434 ואילך 1073	מכות ה ע"א 25
ליד ציוני הערות 434-448 54	אנציקלופדיה תלמודית
עמ' קמו 762	ערך אודיחא 273 882
ערך ירושת הבעל, ליד ציון הערה 829 916	ליד ציון הערה 4 186
ערך כבוד אב ואם	ערך אונאה, ליד ציוני הערות 11-13 728
הערה 50 809	ערך אחריות טעות סופר 430
הערה 765 113	ערך אין אדם מוציא דבריו לבטלה 975 1218
הערות 746, 838 112	ערך אסמכתא (א), ליד ציון הערה 43-46 224
עמ' תכו-הל 112	ערך בהמה דקה, ליד ציוני הערות 15-19 1168
עמ' תכח 113	ערך בן סוור ומורה, עמ' שסו 109
ערך כבוד הצבור, פרק ד 119	ערך בר מצרא, ליד ציוני הערות 302-311 3123
ערך כהן	ערך גוי, עמ' שלב-שלב 740
עמ' רג-רד 114	ערך גול, עמ' תפה 625
עמ' רו-רז 114	ערך דבור, עמ' תקיג 721
ערך כתובה, פרק א 237	ערך דבר שאינו ברשותו
ערך מיגו, ליד ציוני הערות 799-800 523	פרק ג 11
כרך יו, עמ' תשסה 112	ליד ציון הערה 42 687
אנקאווה, ר' אברהם	ליד ציוני הערות 39-40 14
בשו"ת כרם חמר, חלק א, חו"מ, סי' פה 1133	ליד ציוני הערות 42-45 159 244
אסאד (ראה: מהר"י אסאד)	ליד ציוני הערות 75-80 15
אסכנדר, ר' אברהם	ערך דבר שלא בא לעולם 155
בשו"ת שער יהושע, סי' פז 95 98 1059	פרק ז 205
אפטרוד, ר' דוד, פירוש על ספר חסידים	פרק י 162
סי' תתרסו 89	ליד ציון הערה 15 687
אפיקי ים, חלק ב	ליד ציון הערה 17 687
סי' מב, ס"ק ו 811 880	ליד ציוני הערות 15-17 157
סי' מב, ס"ק ז 811 880	ליד ציוני הערות 49-50 186
אפר קדשים, סי' סד 25 31 472 725 728 1153 1216	הערה 54 179
אפריון, פרשת זכור 819	ליד ציוני הערות 361-384 180
אפרקסטא דעניא, שו"ת, חלק א, סי' מט 1365	ליד ציוני הערות 385-394 903
ארבעה טורי אבן, שו"ת, סי' ט 1001	ערך דברים שבלב
ארוכאס, ר' חנניה	ליד ציוני הערות 14-19 65
בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388	הערה 20 758
ארזא דבי רב, כתובות	ערך דעת אחרת מקנה
סי' ב 1291	הערה 46 1071
סי' ב, אות א 918	הערה 50 1369
סי' לג, אות א 934 937	ערך הודאת בעל דין, ליד ציון הערה 7 302
סי' לג, אות ב 934	ערך הפקר
סי' לד, אות ג 922	פרק י 21
ארחות משפט	ליד ציון הערה 73 1 724
עמ' קז 89	

מפתח המקורות

785 קז	עמ' ריב 470
1095 1086 1085 737 656 655 377 213 סי קבא	עמ' ריד 470
1288 1285 1284	עמ' ריז 488
באסן, ר' יחיאל	ארעא דישראל, מערכה ת, אות ח 79 780
בכנסת הגדולה, חו"מ, כה, הגהות ב", אות ז 487	ארעא דרבנן, מהדורא קמא, מערכת ס, סי' תסה 951
בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, חו"מ, סי' ט 765 527 526	ארץ החיים (טשרנוביץ)
1208	סוף חידושו על מסכת ברכות 776
באר אלהנן	ארץ הצבי (שכטר), סי' כו
סי' יט, אות א 1180 501 499	אות א 1243 934 586
אות ב 24-27 1188 871 510 509	אות א, הערה 1 617 606 605
אות ג 501	אות ב 1243 934 898 896 586 213
סי' מד, אות ג 48	אות ד 232
סי' סא 138 135	ארץ נחלי מים (גינצלה), דף כ ע"ב-כב ע"א 1207
סי' עד 836	ארץ צבי (עם תאמי צביה), אהע"ז
סי' פו 232 233	סי' כח, ס"ק לו 961
באר הגולה (מהר"ל), באר ב, שער ו 13	ארצות יהודה (דבורץ), שו"ת
באר הגולה, על שו"ע	סי' יט 975 969 968 784 285 276 268 265 55 54
חו"מ, שטו, אחרי אות א 644	976
חו"מ, שעח, אות כ 1303	סי' כ 978 892 855 209
באר היטב, על שו"ע	סי' כא 954 953 922 241 237
או"ח, נג, ס"ק ט 118	אש דת (אלפנדרי), פרשת דברים 805
יוד"ר, רכא, ס"ק ה 730	אשדות הפסגה, שו"ת, חו"מ, סי' ח 457 456
אהע"ז	ר' אשטרוק אבן שאנגני, שו"ת, סי' לח 847
סט, ס"ק ד 129	אשכנזי, ר' אברהם
פב, ס"ק ו 306	בשו"ת תנא דבי אליהו, סי' ג 1381 1378 1233
צג, ס"ק ז 899	אשכנזי, ר' גרשון
קיה, ס"ק יא 1400	בשו"ת חוות יאיר, סי' נ 214 185 182 165 159
באר המים (מנשה), שו"ת, סי' קכז 1220 647 416	946 938 908 881 866 859 857 856 240 229
באר יצחק, שו"ת יו"ד	אשכנזי, ר' נתן, בשו"ת יד יוסף (דייטש), סי' קטו
סי' יט 1292 1271 1162 478	1393 732 411
סי' כג, ענף א 1076 1073 357	אשכנזי, ר' צבי, בהגהה בט"ז
סי' כג, ענף ג 1188 974 959 508 254	אהע"ז, ע, ס"ק י 292
אהע"ז	חו"מ, עג, יט 1233 569
סי' טז, ענף א 1149 1128 436 374	אשכנזי, ר' רפאל
סי' טז, ענף ד 963 959 957 269 266 262 252	בבית אהרן וישראל, גלי' יד, עמ' כט 1095
1120 991 987 982 975 974	אשל אברהם (בוטשאטש), סי' קמג 119
באר מים חיים (מוצירי), שו"ת	אשל אברהם (ברודא)
חלק א, אהע"ז, סי' טז 1086 784 783 86 85 83	בבא מציעא, פרק ה, סי' ב, אות ז 467
1130 1088	אשר לשלמה (אבן דנאן), שו"ת
חלק ב, חו"מ, סי' ב 1141	סי' לט 1334 307
באר מים חיים (נוסנינון)	סי' מד 49
כתובות צא ע"ב 1114 1068 355	סי' מז 1388 660 659
קא ע"א 1068	סי' נד 1368 1367 1224 1175 1174 555 495 494
גיטין ח ע"ב 1068 355	את דבר המשפט (אדר"ת), סי' יב 768 760
בבא מציעא יט ע"ב 775	באהלה של תורה, שו"ת, חלק ד, סי' כד 1154
באר משה (דנושבסקי), שו"ת	באסן, ר' חיים
1171 767 765 762-760 68 67 65	בשו"ת הראנ"ח, חלק א, סי' לח 1280 1277
באר משה (ירושלימסקי), שו"ת	בשו"ת ר' יחיאל באסן, סי' מג 381
השיב משה, סי' טז, אות ב 132	באסן, ר' יחיאל, שו"ת
כבוד חכמים	סי' טו 1275
סי' ד, אות ד 811	סי' יח 922
סי' ה 116	סי' כט 1103 1102 402
סי' ז, אות ב 117	סי' מג 381
באר עשק, שו"ת	סי' מה 1174 1029 1023 496 494 342
סי' פא, השאלה החמישית 861 524	סי' עג 986 536 73
	סי' עה 1004 1003 294
	סי' פג 1185

מפתח המקורות

ב"ח, על הטור	737 156	סי' צה
אוי"ח, סי' נג 119 118		באר שבע, שו"ת
יו"ד, סי' קס 1257 796		סי' כב 1365
אהע"ז	1140 1136 466	סי' לט, השאלה השניה
סי' ט 1196 983 976 973		סי' עא 1350 261
סי' סט 936 934 224		בארות שלמה, חו"מ
סי' צב 1250 936 920 882 220		עמ' נא 1354
סי' צו 84		עמ' עג 1094 510 509 385 283 44
סי' קד 1096		עמ' עד 1233 1218 616
סי' קכד 437 432		בארק, ר' משה, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה,
סי' קעז 1179 1173 192		חו"מ, סי' ו 1378 1222
חרי"מ		בגדי ישע (וינר), תעב, ה 1163
ט, ב 471 467 102		בגדי כהונה (מהר"ך), שו"ת, אהע"ז, סי' יח 1381
יב, ט 998 983 976 975 972 278 263		בגדי שש (גבאי), דף נה ע"א 444
כא, א 1116		בד קדש (דאנון), הלכות מלווה ולווה, ד, יג 1332
כו, ז 121		בד קודש (פוברסקי)
נו, ב 1200		חלק ב, סי' מח, אות ג 1374 1373 1201 525 524
ס, יז 291		חלק ג, סי' כד 863
סו, כד 1208 527 526		חלק ד, סי' כו 871 866 865
סז, ה 975		חלק ה, סי' מ 612
סח, ז 1086 773		קידושין, סי' ט 1009 865 863
עג, יא 152		בדק הבית, על הטור
עג, לא 1226 612 600 598 597 560 559 549		יו"ד
1257 1255		סי' רכח 852 842
עה, י 1038 750 52		סי' שלד 116 112
עז, ח 532		אהע"ז
עז, ט 1212 532		סי' סט 909
פו, ג 725 291		צ, יח 1094
צח, א 1374		חו"מ
קכו, ה 1110 412		לב, יט 394
קכט, טו 1193		סז, ב 1191
קמו, יד 760		קנד, לה 1337 1037
קמט, יב 1151		קעו, טו 484
קנד, לח 329		קעז, ה 1314 479
קנה, סא 1391 1058 875 170		קפט, ג 1382
קעו, טז 738		תכא, ז 827 826 132
קעח, א 1316		בוחבוט, ר"י, בפר"ד, כרך טו
רה, טז 1407		עמ' 312–314 1307
רו, יח 1104		עמ' 317 382
רו, כ 1106 981 967		בון דיאה, ר' אברהם
רו, כז 1051		בשו"ת מהר"ם גאוויון, סי' לח 750
רכז, ט 1132 518		בורג'ל, ר' דוד, בזכור לאברהם (חולון), תשנ"ד–תשנ"ה
רמא, ד 1225 1224 1216 556 555		עמ' רמא 93
רפז, א 483		עמ' רמב 797 93
רצה, א 836		עמ' רמג 794
שיב, טו 1322		עמ' רמד 795 794
שסז, ה 526		עמ' רמה 797
ב"ח, שו"ת (הישנות)		עמ' רמו 801 798
סי' כא 1097 1024 792 791 747 415		עמ' רמט 799
סי' לט 451 424		עמ' רנ 800 795 794
סי' קיז 868		בורנשטיין, ר' שמואל יעקב, באהל יצחק (מז), גיטין
סי' קכד 862 861 859 856 675 544 244 214 159		עמ' תתלו 1277
944 943 910		עמ' תתלט 634
סי' קמט 1227 1216		ב"ח, הגהות על מרדכי
סי' קנא 1151 325		סנהדרין, סי' תרפ, אות מ 1115
ביאור הלכה, תרלז, ג 1314		ב"ח, הגהות על הרי"ף
ביאורי הפשט, במהד' מתיבתא, גיטין עח ע"ב 1342		בבא מציעא מג ע"ב (ברפי הרי"ף), אות ג 592

מפתח המקורות

1049 1047 896 701 342 158	בבא מציעא נא ע"א		ביכורי (ראה גם: בכורי)
	בית אל (נתנון), חלק א		ביכורי אביב (ראדזימין), ר' יעקב אריה גוטרמאן
1091	חדר נו, פרק ה (הראשון)		פרשת כי תצא 1302
975	חדר סב, פרק ד, אות ד		דף יז ע"ג 12
1056 1054	חדר סג		דף יט ע"ג 12
	בית אפרים, שו"ת		דף מב ע"ד 12
522	יו"ד, סי' עג		דף מח ע"ב-ע"ג 12
	חור"מ		דף סה ע"א 12
1093 1090 1001 502	סי' ח		דף עח ע"א 12
780	סי' כד		ביכורי חיים (רוזין), חלק ד, סי' א, אות א 1157
1375 526	סי' כו		ביכורי יוסף (וינר)
1375	סי' כח		חלק א, סי' י, אות ה 5 21 22 502 718 1184
266	סי' ל		בית דניאל, חלק א, סי' נב 252
1027	סי' ס		ביצחק יקרא, חלק א, סי' נ 738 1119
	בית דוד – זכרון טוביה		בירדוגו, ר' חיים יקותיאל, בשו"ת ויען אברהם, אהע"ז,
1090 723 509	עמ' שכד		סי' יג 661 1222 1232 1233 1289
759	עמ' שכו		בירדוגו, ר' פתחיה
	בית דוד (לייטר), שו"ת		בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), חור"מ, סי' מז 303
897 753 748 720 185 184 176 10 5	סי' קנה		בשו"ת ויאמר יצחק, חור"מ, סי' קכט 989
1289 901 900	בית דוד (משאלוניקי), שו"ת		בירור (ראה: ברור)
	יו"ד		בית אב (יורלביץ), שו"ת, חלק א
802 799	סי' עט		סי' טו, אות ו 1237
139	סי' פג		סי' טז, אות לה 1237
800 799 797 796 93	סי' פד		בית אבי, שו"ת, חלק ב, סי' קמח 463
800 796	סי' פה		בית אברהם (ישראל), על שו"ע, חור"מ
204	סי' קפא		מג, ט 437 771 770
	אהע"ז		ס, יז 1012
822	סי' כז		סו, מב 1016 1335
1376 1316 1315	סי' פד		עג, לב 55 549 551 554 565 607 619 633 1216
	חור"מ		1217 1219 1226 1230 1231 1251-1253 1256
835	סי' יג		1260
1191 511	סי' יז		בית אהרן (ואלקין)
521	סי' נה		כתובות
656	סי' סא		יט ע"א 968 974
1318 1306	סי' קיג		נו ע"א 702 918 974 994 1095
745	סי' קכג		פג ע"א 230 241 702-705 711 712 717 883 910
	בית דינו של שלמה, שו"ת, חור"מ, סי' יט 790		1298 1246 1245 1243 954
	בית הילל (בן נפתלי הירץ)		גיטין
818	יו"ד, רמח, ס"ק לא		ל ע"א 54
983	אהע"ז, קה, ה		עז ע"א 1243
	בית הלוי, שו"ת		בבא קמא
1268 1267 963 634	חלק א, סי' כא, אות ד		פט ע"א 45 784 974
	אות ה 1268		קד ע"ב 474 477
632 88	חלק ב, דרוש יז		קה ע"א 475
	בית הלל (ליבשיץ), על שו"ע, חור"מ		בבא מציעא
1158 1156 1152	סי' ו		לו ע"א 428
1024 976 886 769 766 762	ז, יב		נא ע"א 436 443 1132
738	ז, הגהת בן המחבר		נא ע"ב 175 241 701 882 896 1040 1389
98 95	סי' מב		נב ע"א 442
852 269	עג, ז		סא ע"א 477 796 1155
	בית יהודה (לנדא), על שו"ע חור"מ		בית אהרן (מגיד), חלק א, ערך אב ובנו
471 293 102	ט, א		עמ' מה 812
978 977 975 970 274 269 84	יב, ח		עמ' מז 112
1252 1238 1121 576 194 165 164	יב, פה		בית אהרן (קלפיש)
	בית יהודה (עייאש), שו"ת		גיטין ל ע"ב 727 1187 1188 1325 1368 1369
119 118	או"ח, סי' כב		1375
			בבא קמא סו ע"א 5 26 509 1076 1301 1325 1367

מפתח המקורות

לד, לח 838	אהע"ז
לז, מחודש א 1245	סי' כח 1253 1216 53
מב, י 1200	סי' קצג 53
מג, מחודש טז 513	חור"מ
מג, מחודש יז 513 512 341	סי' ג 656
נד, מחודש ג 513 512	סי' י 1245 1244 581
נח, מחודש ב 1124	סי' יג 975
ס, מחודש ה 988 341 304	סי' סב 1245 581
סא, מחודש כ 161	בית יהודה (פרנקל), דף מה ע"ג 1177
סה, לב 522	בית יוסף, על הטור
סו, ל 610	או"ח
סו, מחודש כח 292	סי' נג 118
סו, מחודש ל 611	סי' קלה 1302
סו, מחודש מ 180	סי' רמה 791
סח, ו 746 74	סי' תלד 311
עא, לט 837	יר"ד
עא, מחודש כד 525	סי' קס 150 93 30
עג, מחודש כ 51	סי' קס, אות ד 593
עז, א 531	סי' קסו 1351 1068
עז, ח 1316 1212 532 531	סי' קעב 1321 642
עז, ט 1213 532	סי' קעג 1090
עז, מחודש ב 308	סי' קעד 1081
פב, טז 1206 525	סי' קעז 1228
קג, כז 657	סי' רכה 848 846—842 839 153—151 148 146
קד, מחודש ד 451	1318 1020 854 852—850
קד, מחודש ט 201	סי' רלב 842
קט, יד 454	סי' רסו 1268
קכג, י 1374	אהע"ז
קכו, ג 412	סי' נ 1132
קכה, ב 1139	סי' סו 1053 784
קמב, ב 588	סי' סט 222
קמו, מחודש ו 1139	סי' עז 1205 1202 1145 525
קמט, יג 1151	סי' פ 895
קמט, לט 313	סי' פג 1304
קסב, מחודש ד 454	סי' צ 1094
קסג, ז 100	סי' צא 1281 389 388 299
קסג, מחודש י 196	סי' צב 1250 556
קסג, מחודש יב 99	סי' צג 1314 991 965 521 518 480
קעב, ט 649	סי' צו 1204 1091 969 510
קעה, נ 656	סי' ק 162
קעו, יג 482	סי' קן 1135 1134 449 448
קעו, טז 1106	סי' קיב 495
קעו, כט 310	סי' קיג 1147
קעו, לח 1355 1140 456	סי' קיד 805
קעו, מחודש לב 312 308	סי' קיח 1333 1009 303 301
קעז, מחודש א 479	סי' קכד 432
קצא, מחודש ב 723	סי' קמא 441
קצה, יד 1333 577	סי' קמג 1102
קצה, מחודש י 1244	חור"מ
קצה, מחודש יד 77 76 4	יב, מחודש י 981 277
קצה, מחודש כ 949 948	יב, מחודש יא 139 57
קצה, מחודש כא 581	יב, מחודש יג 1409 553 337
רה, יב 1406 1403—1401 1398 1308	יב, מחודש טז 1056
רו 1339 1083 1070	כה, ז 332
רו, יא 1113	כה, מחודש ה 429
רו, טו 1345 1114 1113 1099	כה, מחודש ז 1026
רו, מחודש ב 1318	לב, א 1327 1219

מפתח המקורות

סי' פג 114	רז, מחודש יג 180
סי' קסד 829 817 136	רח 531
בית יצחק (דנציג), שו"ת, או"ח, סי' נ 818	רלה, מחודש ד 494 356
בית יצחק (חבר), ברירה, סי' ז	רלה, מחודש ה 605 495
אות א 518	רמא, ד 1107
אות ג 1000	רמא, מחודש א 425 235
אות ד 1243 1000 580 217	רמא, מחודש ב 1026 859 563 365 359 304
בית יצחק (שמלקיש), שו"ת יו"ד, חלק א	1402 1111 1069
סי' קמט, אות ב 1067 1066 352	רמא, מחודש ג 553
סי' קנח, אות ז 137	רנ, מחודש טו 752
סי' קנח, אות יד 131	רנג, א 975
סי' קנט, אות ו 1305 106	רנג, מחודש ו 1244 1080 1069
סי' קנט, אות ז 1325 826 131 130	רנג, מחודש ז 1244
סי' קנט, אות י 810 122 121 109	רנג, מחודש ט 914
אהע"ז, חלק א	רעג, ב 1068
סי' נג, אות ג 899	רעו, מחודש ב 1023
סי' קיב, אות ד 948 880 860 194	רפו, ב 483
סי' קיב, אות ה 862 730 168	רפח, ד 1364
סי' קיב, אות ו 1190 511	שיב, י 644
חור"מ	שטו, מחודש א 1244 1080 1069
פתח הבית, אות טז 468	שלא, ג 901
סי' סו, אות א 1103 773 772 401 400	שלה, ה 382 88
סי' סו, אות ב 1183 520 401	שסו, ה 1207
בית ירוחם, סי' נ (על הלכות מכירה, ה, יא) 764 758	שעה, ד 1244
הלכות על הרמב"ם	תיו, ג 469
הלכות מכירה, כב, א 891 890	תיו, מחודש ג 1021
הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 619 618 610 607 594	בית יוסף, שו"ת, דיני כתובות
הלכות מלווה ולווה, ד, יג 798	סי' ד 1188 1187 1094 671 529 388 301
בית ישי (חידושים), סי' ה	1400 1378 1282 1211-1209
אות א 904 31	סי' י 1339 1062 1037 348
הערה ג 1266	בית יחזקאל (סרנה), בבא מציעא
בית ישראל (בבבנישתי), דרוש מב להספד 826	סי' כד, אות א 1113
בית לוי (גולדברג), גיטין כ ע"ב 1126 432	אות ג 1113
בית לוי (סגל), שער טוען ונטען, פרק ח 886	סי' כה, אות א 1357 1328 1150
בית לחם יהודה (בשער: יהודא), יו"ד	אות ב 1358 1357 1329 1150
קס, ה 444 293	בית יחיאל, חור"מ, חלק א
רכא, ב 731	שו"ת
רלב, כ 148	סי' כז 615
רמב, ס"ק יא 812	סי' כט 615
בית מאיר, על התלמוד	חידושים, סי' כז 1379 1080 364
כתובות צה ע"א 1274 1273 1271 1270	בית יעקב (לורברבוים)
בית מאיר, על שו"ע	אהע"ז
יו"ד, קסא, ה 1150 293	סו, א 1321
אהע"ז	סט, ו 702 688 680 679 242 224 174 85 83
לח, א 1101	950 929 916 705
לח, לה 1189 1093 747 385	צב, ז 1299 929 916 915 911 898 224 215 83
נ, ו 1101	צג, ה 1121 428
סו, ג 519	קיו, י 1149
סט, ו 1333 1332 936 782 129	כתובות
ע, ט 1174 1137 1060 341	לח ע"ב 885 191
פג, א 299 164	מז ע"ב 897 894
צב, א 1250 909 241 226 211	פג ע"א 1242 910 897 232 189
צג, יד 1172-1170 1146 1145 489 461 427	פג ע"ב 1200
צה, א 899	בית יעקב (צווימיר), שו"ת
צה, א 910 835	סי' ה 1283 1282 291 194
	סי' טו 1302
	סי' ס 1034 993

מפתח המקורות

292	ע, ס"ק כד	860	צח, א, הערה ב
480	ע, ס"ק כט	1271	קה, ו
201	פ, ס"ק כו	1091 385 384	קו, א
1146	פ, ס"ק כז	1176 495	קיג, ז
221	פה, ס"ק לח	1352	קיד, יא
1305	פו, ס"ק יט	1019	קכ, ד
1094 388	צ, ס"ק ס	1203 723	קמא, יא
651	צ, ס"ק סא	1179 1067 864 164	קעז, א
1095	צ, ס"ק סו	1024 425	קעה, טו
1243	צב, ס"ק ד		בית עובד (אשכנזי)
921 581 214	צב, ס"ק ו	205	דף רכט ע"ב-רל ע"א
921	צב, ס"ק ז		בית שלמה (דרימרי), שו"ת
220	צב, ס"ק יב	1024 986 985	או"ח, חלק ב, סי' קט, אות ד
926	צב, ס"ק יז		יו"ד, חלק ב
936 934 211	צב, ס"ק יח	27	סי' קיג
899	צג, ס"ק ו	523	סי' רא
1121	צג, ס"ק יג		חו"מ
786	צג, ס"ק יח	764 747 66 57 50	סי' ג
87 86	צג, ס"ק יט	1107 170	סי' ו
461	צג, ס"ק כב	1107	סי' ו, הגהה א
1146 1145 1171 489	צג, ס"ק כג	98	סי' יג
966 965	צג, ס"ק כה	805 804 220	סי' יד
899 452	צג, ס"ק כז	1311 1136 424	סי' כד
294	צו, ס"ק ד	524	סי' לו
836 432	צו, ס"ק ה	764 761 64	סי' ס
1204 987 980 84	צו, ס"ק יא	948	סי' סח
1131 1001	צו, ס"ק כא	1221 993 963 364	סי' פח
1116	צח, ס"ק א	660	סי' קא
142	צח, ס"ק טו		בית שלמה (חסוין), שו"ת
972	קא, ס"ק ז	749	יו"ד, סי' יב
389 388	קה, ס"ק יא	1148	חו"מ, סי' ד
994	קה, ס"ק יב		בית שמואל, על שו"ע אהע"ז
1400	קה, ס"ק יד	821	א, ס"ק א
1174 526	קה, ס"ק טו	111	א, ס"ק כ
448	קו, ס"ק ב	1374 969	כח, ס"ק כב
1135	קו, ס"ק ד	59	כח, ס"ק כה
1135	קו, ס"ק ז	964 961	כח, ס"ק ל
1135 388	קו, ס"ק ט	903 208	כח, ס"ק לח
84	קי, ס"ק ג	1237	כח, ס"ק מד
87	קיא, ס"ק יא	453	לז, ס"ק כא
1006 786 202 87	קיב, ס"ק ג	1295	לח, ס"ק יא
1176 1175 495 494	קיג, ס"ק יז	1228	לח, ס"ק לד
1147	קיג, ס"ק כ	914	לח, ס"ק סג
306 305	קיד, ס"ק ו	850	לח, ס"ק סד
809 112	קטו, ס"ק ז	1149 465	לט, ס"ק טו
1149	קיו, ס"ק יט	438	נ, ס"ק ו
1009 302	קיח, ס"ק ח	402	נ, ס"ק טו
1400	קיה, ס"ק יח	1347 997	נג, ס"ק יג
1126 432	קכד, ס"ק כ	229	נו, ס"ק א
1222 737 112	קלד, ס"ק ז	1381	סא, ס"ק ב
1066	קעז, ס"ק א	111	סד, ס"ק א
	בית שמואל אחרון, שו"ת, חו"מ	1197 1195 891 784-782 285 85-83	סו, ס"ק ט
1273 1107 998 994 992 275 270 262 47	סי' ו	1370	
1120 996 966 258	סי' ז	1347	סח, ס"ק יד
775	סי' לא	1169	סח, ס"ק כב
1103	סי' נה	129	סט, ס"ק ה
879 294 291	סי' סב	950 898	סט, ס"ק ו

מפתח המקורות

בנגיס, ר' משה אהרן, בס' לפלגות ראובן, חלק ג, בסופו	813 119 117	בית שערים, שו"ת, יו"ד, סי' שלד
אות ב 473		בכורי אברהם, ר' אברהם אלישוב
אות ה 1155		סי' ה 1157
אות ו 728	1155 817 796 730 729 725 724 26 25	סי' ו 1270 1234
אות ח 474 473		על כתובות כט ע"א 834
אות ט 474		על בבא מציעא 1293
אות י 730 124 25		הדרן על תמיד 870 725 26
אות יא 1159 473		הדרן לסיים משניות 402
אות יב 474		בכורי יעקב, על שו"ע או"ח
בני אברהם, שו"ת, חו"מ	1314 1313	תולד, ס"ק ו, ותוספת ביכורים
סי' ו 1272 949 948 236		תרנח, ס"ק כד 1237
סי' כב 867		בכרך, ר' יאיר חיים, במוריה, גל' רמג, עמ' טז 824
סי' כג 1075 1069 1057 1042 350		בלוך, ר' אברהם יצחק, אהל יצחק, גישין
סי' כד 867		עמ' תנב 917 911
סי' מ 1316		עמ' תנג 932 911
סי' מא 1061		במראה הבוקר, שו"ת, חלק ג, סי' קל 734 733
סי' נג 791 790		בן אלבאז, ר' שמואל
סי' סז 1288 1287 1148 1140 1137 659 659		בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סי' לב 1354
סי' צה 1249 1244		בן ארחא, ר' אליעזר, שו"ת
השמטות		סי' ה 1329 1301 1257 381 380 563
דף צא ע"ג 1312 803		בן ארחא, ר' אליעזר, על רמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, א 93
דף צא ע"ד 1358		(בספר הר"מ במו"ל – קובץ תורני מדעי, עמ' קעט) 1104
דף צב ע"א 1060 1033		בן יאיר, עושה חיל, שו"ת
דף צב ע"ג 805		חו"מ, סי' ג 1248 1244 1225–1222 619 617 580
דף צג ע"א 803		בן ירד, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, א 93
דף צד ע"א 803		407 342 312 310–308 242 202 199 198 193
דף צד ע"ג 1312		1053–1051 1023 859 866 742 619 617 562
דף צה ע"א 1049 1033 806 803 470 197 96		1263 1255 1242 1231 1230 1086 1085 1056
דף צה ע"ב 1033 196 313		1294 1288
דף צה ג–ע"ד 313		בן יהודיע, בבא מציעא ס ע"א 1353
דף צז ע"א 197		בן להסין, ר"ע
דף צז ע"ב 803		בלקט הקמה (משאש), חו"מ, אות ו 755
דף צז ע"ג 327		בן מובחר, ר' שלמה, בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש),
דף צז ע"ד 1312		חלק א, סי' סג 1046 97
דף צז ע"א 1312 803		בן עזרא, ר' חיים שלמה
דף צז ע"ב 803		באגורה באהלך, דף כג ע"א 819
דף צז ע"ג 1060 1033 803 96		בבתי כנסיות, בית מועד, סי' תרצה, ד 815 814
דף צז ע"ד 1021 1020 313		820
דף צח ע"א 1021		בן עטר, ר' יהודה, שו"ת, סי' ב 813
דף צח ע"ב 1021 805		בן פורת, שו"ת, חלק א, סי' יא 510 134 126 124 3
בני אהובה, על הרמב"ם, הלכות אישות		1191–1189 831–829 511
יב, ה 907 782 530 84		בן שמעון, ר"נ, בפר"ד
יד, ו 822		כרך יא, עמ' 74–75 1149
יז, יט 85–83		כרך טו
כג, א 948 920 885 711		עמ' 289 1307
בני אהרן, ר' אהרן לפפא		עמ' 290 1308
שו"ת		עמ' 293 1306
סי' מ 1140 457		עמ' 295 1306
סי' מב 867		בנבשתי, ר' חיים (ראה גם: בעי חיי; כנסת הגדולה)
סי' נד 1364–1362 1162 466		בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סי' עא 563 553 325
סי' נו 166		1373 1167 939
סי' קן 1070 1029 1023 615 466 434 361 327		בשו"ת פני משה, חלק ג, סי' סח 460 455 197 97
סי' קי 1126 1083 1080 1079		1381 1313 1166 1140 1050 877 805 463
סי' קיב 1140 456		בנבשתי, ר' יהושע (ראה גם: שער יהושע)
על חו"מ, סי' רמא		בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סי' עא 939
דף קכא ע"א 752 747 741 568		

מפתח המקורות

1111 1108 1105 1090–1088 1034 989 984	1231 1230	דף קבא ע"ב–ע"ד
1392 1112	1252 617 610 606 603 601 588	דף קבא ע"ג
בני חיי, על הטור	1266 1227 635 606 595	דף קבא ע"ד
יו"ד, סא, הגהות ב"י, אות ג 819	1266 963 961 732 635	דף קכב ע"א
קלב, הגהות ב"י, אות א 869	961 956	דף קכב ע"א–ע"ג
חז"מ	963 961	דף קכב ע"ב
יב, הגהות ב"י, אות א הראשון 1015	545 544	דף קכב ע"ג
יב, הגהות ב"י, אות א השני 750	1222	דף קכב ע"א
יב, הגהות ב"י, אות א השלישי 262 256	1270 1225 753 557 556 54 4	דף קכג ע"ב
991 990 974 970	1273	
קעו, הגהות טור, אות לט 791	1225 581	דף קכג ע"ג
קעו, הגהות טור, אות נב 791	932 226	דף קכג ע"ג–ע"ד
רג, הגהות ב"י, אות יא 309	1223 753	דף קכב ע"ד
רלב, הגהות ב"י, אות ב 1141	577	דף קכד ע"א
רמא, הגהות טור, אות ה 755	1250 1247 1246 917	דף קכד ע"ב
רמא, הגהות טור, אות ו 93	1255 1250 1249 659 658 653	דף קכד ע"ג
רמא, הגהות טור, אות ח 515	949 942 915 900 599 235 214	דף קכד ע"ד
רמא, הגהות טור, אות יח 753	1292	
רמא, הגהות ב"י, אות ט 1064	912 911 808 710 241 235 57	דף קכה ע"א
בני יהודה (עייאש; בית יהודה, חלק ב), שו"ת	944 942	
סי' טו 910		בני בנימין, ר' בנימין ליפקין
סי' מב 347 341 335 334 328 327 323 47 46	629	הקדמת המו"ל
1038 1037 1031 1030 1023 750 746 438	1225 1221 629 557	עמ' קא–קו
1192 1075 1058 1052–1050 1047 1042	596	עמ' קב
1230 1149 982 969 752 616 55 52	594	עמ' קד
בני יעקב, ר' יעקב ששון, על ספר העיטור	691 686 685 676 242 240 189–187	עמ' קעג
דף כ"א ע"ג 771 770 72	1293	
דף כ"א ע"ד 771 770 520	855 707 702 691 686 685 676 169	עמ' קעד
דף כ"ב ע"ב 71	1295 1291 861	
דף סה ע"א 1225	709–707	עמ' קעה
דף סה ע"ב 777	1293 188 187	עמ' קעו
דף עה ע"ב–ע"ג 953	1292 712 702 699 687 675 243	עמ' קעז
דף עה ע"ב–ע"ד 942 808	1299 1292 951 673 245	עמ' קעח
דף עו ע"א 238	951 245	עמ' קעט
דף עו ע"ב 935 922 711 675 644 238 217 179	951	עמ' קעט–קפא
1285 946 945	227	עמ' קפ
דף עו ע"ג 940 908 855	1292 933 906	עמ' קפ–קפא
דף עו ע"ד 937	782	עמ' קפא
דף עז ע"א–ע"ב 943	954 704 702 246	עמ' קפב
דף עז ע"ג 919	953 887 193 181	עמ' קפד
דף עז ע"ד 946 945 943 937 909 894 236 193	953 952 946 931 923 862 861 246	עמ' קפה
דף עח ע"א 893 877 859	246	עמ' קפו
דף עח ע"ב 1231 1227 872 862 859	904	עמ' קפז
דף עח ע"ג 1230 900 877 860 858 856 796	951 244	עמ' קצב
דף קה ע"ג 1246 1222	811 696 245 128	עמ' קצג
דף קז 745	811	עמ' קצד
דף קז ע"א 49	811 810	עמ' קצה
דף קח ע"ג 1113	810 726	עמ' קצו
דף קח ע"ד 1117	821	עמ' קצז
דף קי ע"א 1107 1103 406 405	898 810 109	עמ' קצז–קצה
בני משה (שלטון), שו"ת	1298 129 128 38 4	עמ' קצה
סי' יג 1051 341	1298 1174 1013	עמ' קצט
סי' טז 1069 798	824 823	עמ' ר
סי' נב 519		בני בנימין [וקרב אי"ש], שו"ת, חז"מ
בני שמואל, ר' שמואל חיון	806 765 761 759–757 545 407 265 55 48	סי' ב
על טור, חז"מ	1392 1220 1087 999 989	
סי' יב 971	764 762 761 745 567 417 407 277 55 50	סי' ג

מפתח המקורות

1138 456 450 447	סי קסא	1246	סי לז
1194 520 513	סי קסב	1199	סי מב
1369 70	סי קסג	1051 1047 1046	סי ס
454	סי קסט		שו"ת
1004 295	סי קעו	836 835	סי י
1385 949	סי רט	949	סי יח
1286 1148 1140 1137 1080 659 324	סי רל	867	סי ל
1287		1340 1082 1070 356 194	סי לה
1355 1061 456	סי רמה	1321 1269	סי לו
	חור"מ, חלק ב		בנימין זאב, שו"ת
1376 750 308	סי ב	236	סי נח
1376	סי ד	1020 306 88	סי רכה
295	סי לח	1410	סי רסח
1065 1057 1042 1023 350 347 295	סי מב	849 17	סי רעד
536	סי מה	1410	סי רעו
1284 656 377	סי פא	808	סי רצא
1056-1054 224	סי צד	798 797	סי שסא
1385	סי קי	798	סי שעג
	בציר אליעזר, חלק ב	1018 309 308	סי שצט
1240	חקירה ה, דרישה א	948 922 211	סי תיז
426 51	דרישה ד		בנימין, ר' ישראל
	בצל החכמה, שו"ת	466	בבית אהרן וישראל, גל' כו, עמ' ט, יב
775	חלק ב, סי נח, אות א	54	בנין אהל מועד, דף נו ע"א
775	אות ח	503 479	בנין דוד, בבא מציעא יב ע"ב
1414	חלק ג, סי קכד, אות א		בנין יחזקאל, שו"ת
	בצרוור החיים	1172 1171 1133 1127 993 766 765 435	סי כד
768	חלק ט, סי ב, אות ג	807	בנין עולם, שו"ת, אהע"ז, סי ט
	בקש שלמה, שו"ת	594	בנין צבי, שו"ת, חלק ב, סי כה, אות ז
1087 1063 1062 997 989 986 375 328	סי כג		בנין ציון, שו"ת
1201	סי מז	819 145	סי מד
	בקשי דורון, ר' אליהו	1368	סי קע
1386 78-77	בפד"ר, כרך ז, עמ' 77-78	1367	בנין שלמה (הכהן), שו"ת, סי יז
	ברודא, ר' אברהם, בתפארת צבי (אמשטרדם תקט"ו),	1173 1157 501	בנין שלמה (רבינוב"ץ), סי לא
869	פרשת בראשית		בעי חיי, שו"ת
54	ברודו, ר' משה, בשו"ת פני משה, חלק א, סי פב		י"ד
972 756 754 753 558 557 553 272 270 226 56		1068 1033	סי קפו
1248 1247 1245 1225 1223 1216 991 981 974		1258 801 737	סי קפט
1273 1271 1263 1250		1062 1023 326 325	אהע"ז, סי כ
	ברוידא, ר' שמחה זיסל, במוריה, גל' קיג (ניסן		חור"מ, חלק א
140	תשמ"א), עמ' נח-נט	538	סי א
	ר' ברוך אנגיל, שו"ת	1128 425	סי מד
1139 1124 913 906 430 214 213	סי ד	1339 1337 1336 1308 1065 1037 346	סי עג
1050	סי כז	1030 353 325	סי פג
790	סי מט	877 805 803 470 463 455 110 97 95	סי קה
1058 1041 1028 1025 350 347 346 323	סי נג	1166 1136 893	
1075		1377 1317 1084 805 802 522 97	סי קן
	ברוך טעם	1357	סי קח
799	אחרי שערו	654	סי קכ
1235	חידושים, קידושין יב	654	סי קכא
	ברוך מבנים, שו"ת (סוף ספר זכרונות אליהו, י"ד,	1387 1324 1285	סי קכב
	במהד' תרצ"ו)	1378 1323 1320 656 644 642 602 601	סי קכג
1382 1245	סי ב	1387	
1245 1094 746 581	סי ג	1385	סי קמא
	ברור הלכה	1385	סי קמג
128	תענית יא ע"ב, ציון א	214	סי קנה
	כתובות	1017 1016 538 341 326 309 143	סי קנט
1000	יט ע"א, אחרי ציון ד	1339 1125 1065 1054-1052 1042 1027	

מפתח המקורות

ס ע"א, ציון י, פרק ד 314	מ ע"א, ציון ב, פרק ב 1180
קג ע"ב, ציון א 478	מא ע"ב, ציון ה, פרק ב 1009
קג ע"ב, ציון ז 478	מד ע"א, ציון א 426
קג ע"ב, ציון ח 478	מד ע"א, ציון א, פרק א 1346
קו ע"ב, ציון א 1353	סג ע"א, ציון ב, פרק יב 1096 971
קנו ע"א, ציון ב, פרק ה 1365	סח ע"ב, ציון ב, פרק ח 1176
שבועות מה ע"א, ציון ס 431	סט ע"א, ציון ג 487
עבודה זרה יב ע"ב, ציון ה, פסקה ג 731	ע ע"א, ציון ג 495
בריא"ל, ר' יהודה	פ ע"ב, ציון ג, פרק ג 1209
בשור"ת שמש צדקה, יו"ד, סי' לא 793	פג ע"א, ציון א 918
בריכת המלך, מצווה כ, פלג ג 730 474 473 25	פג ע"א, ציון ב 221
1159 1157 1156	פו ע"ב, ציון ה 535 142
ברית אבות (קוריאט)	פו ע"ב, ציון ז 535 301 142
סי' יב 1111 992 990 989 987 986 977 273	קד ע"א, פרק ג 460
ליקוטים, דף עו ע"א 1232 1044 1037 340	קד ע"א, ציון ב, פרק א 1145
ברית אברהם (פצנובסקי), שו"ת יו"ד	קד ע"א, ציון ב, פרק ב 1145
סי' סא, אות ב 1113	קד ע"א, ציון ב, פרק ד 1145
סי' סא, אות ג 1117 1115 993 399	קד ע"א, ציון י, פרק א 1146
סי' סא, אות ד 1112 402	קד ע"א, ציון י, פרק ב 1146
סי' סא, אות ה 1117 241	קז ע"א, ציון ה 1137
סי' סא, אות ו 1256 1117 882	סוטה כה ע"א, ציון ד 110 109
סי' סג, אות יג 1116	גיטין
אהע"ז, סי' קכא, אות טז 1212 261	נט ע"ב, ציון ו 114
ח"מ	עח ע"א, ציון ל 59
סי' א, אות ב 414 410 398	קידושין
סי' א, אות ג 977 972 963 404 269 265 252	יב ע"א, ציון ב 475
1304 992	יד ע"ב, ציון ח, פרק ג 1267
סי' א, אות ד 278 269	טו ע"א, ציון ה 293
סי' א, אות ה 1205 850	כו ע"א, ציון א 745
סי' ה, אות א 1085	מז ע"א, ציון ב 1319 414
סי' ה, אות ב 1142 523	בבא קמא
סי' ה, אות ו 524 523	ט ע"א, ציון א, פרק ג 1310
סי' ה, אות ז 1204	ט ע"א, ציון ד, פרק ב 1059
סי' יט, אות טז 1208 855	יא ע"ב, ציון ג 483
סי' יט, אות יח 1208 194	צב ע"א, ציון ד 131
ברית יהודה (בלויא)	קיא ע"א, ציון א 463
פרק א, הערה מא 795	בבא מציעא
פרק יא, סעיף ט 31	כ ע"א, ציון ה 54
פרק מ, סעיף ד 901	כו ע"א, ציון ז 484
ברית יעקב (ליבשיץ), שו"ת, חלק א	כו ע"ב, ציון א 484
סי' ה 1154 730 477 476 474-472	מו ע"ב, ציון ג 721
סי' קא 1112 1111 1107 1103 439 406 207	מח ע"ב, ציון ג 1234
סי' קח 1076 1073	סא ע"א, לפני ציון ב 799
ברית יצחק (איוקסון), סי' יט 1182 1178 1175	סה ע"א, ציון ב, פרק ג 607
ברית עולם (ולר), שו"ת, סי' סא, אות ב 1017 612	סו ע"ב, ציון ה, פרק א 359
ברך יצחק, שו"ת, ח"מ	סז ע"א, ציון ד, פרק א 1340
סי' טו 1244 948 894 893 877 835 682 198 182	סח ע"ב, ציון ה 467
סי' יז 564 561 517 515 308 204 194 162 93	פא ע"ב, ציון ז, פרק ג השני 960
1195 859 792	קד ע"א, ציון ה, פרק ב 444
סי' כ 524	קד ע"א, ציון ז, פרק א 1310
ברך משה (גלנטי), שו"ת	קה ע"א, ציון א, פרק א 439
סי' כז 1364 1363 1314	קח ע"א, ציון ט, פרקים ד-ה 1323
סי' כח 1362 1314 1184	בבא בתרא
ברכות מים	ה ע"א, לפני ציון ב 429 307
אהע"ז, סי' כח 1380	ה ע"ב, ציון ה 1202
ח"מ, סי' רמח 877 861	כג ע"א, ציון א, פרק ב 129
	נה ע"א, ציון ד 1377

מפתח המקורות

ברכת חיים (מגורי), כתובות	ברכי יוסף, על שו"ע
מא ע"ב 1009 863 164	או"ח
מט ע"ב 717	תרנח, בשו"ע ברכה 1237
נג ע"א 785 725 724 510 509	תרצה, ה 819 145
קד ע"א 768 763 510 509 10 5 4	תרצה, ה, הערת ר' דוד אביטן 814
ברכת יוסף (לנדא), שו"ת, חו"מ, סי' יח 945	יר"ד
ברכת יעקב (בן ברוך), עג, ס"ק נו 1233	רמ, יג 112
ברכת כהן (דויטש), על התורה	רנח, ז 975
פרשת אמור, סי' סח 114	חו"מ
ברכת מועדיך לחיים	ט, א 1152 1002 471 467
חלק א, דרוש ה לשבת כלה 174	יב, טו 974 972 970 967 966 959 544 256 51
ברכת משה (ירושלימסקי)	997 991 990 987 975
סי' כה 459	רמא 284
ברכת משה (שאצקס), שו"ת	ברכת אברהם (ארלנגר)
סי' מב 1202 1089-1087 787 89	שבת, חלק ב, עמ' קי 66
ברכת משה (ראה גם: מחנה אפרים)	יבמות ה ע"ב 809
ברכת רפאל, פורים, סי' סט 819	כתובות, מהדורא תניינא
ברכת רצה, שו"ת	כט ע"א 1332 888 887 871 866 692 64 63
סי' פג 1366 1353	מ ע"א 810 809
סי' צב 439	פג ע"א 1295 950 932 916 911 219 188
סי' קכד 1355 1101 402	פג ע"ב 1372 1196 766
ברכת שלמה (בינעטה)	קידושין טו ע"א 1384 1268 742 633 632
סי' ג 801 797 796 793	בבא קמא, מהדורא תניינא
סי' ו 801 793	סו ע"א 1178
ברכת שלמה (טנא)	קט ע"א 1209 527 526
אהע"ז	בבא מציעא
סי' ח, אות ז 465 436	נ ע"א 738
סי' ח, אות ט 1061 411 403 84	סו ע"ב 423 363-360 318 65 55 54 41 24 7
סי' ח, אות יא 1102	749 741 740 736 727 725 617 609 553 509
סי' ח, אות יב 1102	1258 1252 1243 1208 1186 1074-1072 768
סי' כא, אות ד 809	בבא בתרא
סי' כא, אות ז 776	כח ע"ב 1260
סי' כא, אות טז 201 200 174	מט ע"א 907 906
סי' כא, אות יז 898	מט ע"ב 934 897-894 883 189
חו"מ, סי' יט, אות כ 120 119 114	סנהדרין
ברכת שמואל, ר' ברוך דוב ליבונין	ה ע"א 870
יבמות, סי' ג, אות ג 809	כג ע"א 1343 766
כתובות, סי' מב, אות א 1007	פד ע"ב 810 809
אות ב 1007	ברכת אליהו, על ביאור הגר"א
קידושין, סי' א 763	אהע"ז
בבא קמא, סי' ל, ס"ק ד 833	סו, ס"ק יג 83 51
בבא מציעא	סו, ס"ק יד 82
סי' לט, אות א 935	חו"מ, מו, ס"ק ו 982 750 51
סי' מג, אות ו 40	ברכת אריאל (פריז), חלק ב
סי' מה, אות א 817 800 793 106	סי' לד 1119
סי' מה, אות ב 133	סי' מב, אות ג 734
סי' מה, אות ג הראשון 800 798 794	ברכת חיים (ירוחם), שו"ת, סי' נו
סי' מה, אות ג השני 1381 1380 794	אות י 1172 1170 769 489 66 64
סי' מה, אות ד 798	אות יב 1172 1170 761 66
סי' מה, אות ו 798 794 793	אות ג 1172-1170
בשמים ראש, שו"ת	אות טו 1169
סי' מו 1038 334	אות טז 1171
סי' מו, כסא דהרסנא 1142 1038	אות יז 1172
סי' קלד 986 972	אות לא 1171
סי' קלד, כסא דהרסנא 970 969	אות לב 1171 427
סי' ריח 945 909 857 855	אות מ 1170 437
סי' ריח, כסא דהרסנא 946 856	ברכת חיים (לנשנא), שו"ת, סי' לד 197 96 95

מפתח המקורות

166	סי' נט	196 179	בתי כהונה, שו"ת, חלק א, בית דין, סי' ו
	חור"מ	911 889 855 809 808 708 382 227 226 221	
130	סי' יב	946 945 942 937 933 928 918 917 915 912	
999 998 995 985 984 981 968 275 270	סי' טז	1299 1271 1241 1217 1115 1114 1089 986 953	
1127			בתי כנסיות, בית מועד
975	סי' מט	1236	תרנח, ג
	גורביץ, ר' אברהם, בעטרת שמואל, כתובות פג	1326	תרצה, ג
	ע"א 931 930 920 895	820 819 815 814	תרצה, ד
	גושפנקא דמלאכ, על הרמב"ם		גאון, ר' שמואל (ראה גם: משפטים ישרים)
	הלכות אישות, טז, כג 459	214	בשו"ת מגן גבורים (אשטרושא), סי' נו
1071-1069 318 93	הלכות חובל ומזיק, ח, ו 1	777 76	בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סי' ז
	גזע ישי, אות קנה 1153	1010	סי' יא
	גט מקושר (נבון)	1247	סי' יד
	אהע"ז, סי' קיט, ס"ק כ 1102	999 970 776	גאון צבי (הלר), חור"מ, סי' יב
394	ביאור לתוספי הרא"ם, סוכה, דף קיג ע"א		הגאונים בתראי, שו"ת
1237		913 912 214	סי' טז
	גט מקושר (צינץ), טיב גיטין, אות ז 734	501	סי' נד
	גט פשוט, קכד, ס"ק מה 432		גאטניו, ר' אברהם, בבני אברהם, שו"ת, חור"מ,
	גידולי שמואל, על התלמוד		השמטות
	כתובות	1312	דף צא ע"ג
921-919 911 693 691 294 239 187	פג ע"א	803	דף צא ע"ג-ע"ד
	1242 927 926 923	1033 803	דף צב ע"א
	קח ע"א 1187 731 510 509	1021	דף צב ע"ב
	בבא קמא	805	דף צב ע"ג
	עא ע"ב 735 194		גאטניו, ר' בנבנישטי
1367 1331 1330 873 869 810 194	צב ע"א	1033 100	בשו"ת צרור הכסף, חור"מ, סי' י
	1177 496		באליקו, ר' אלישע, בכנסת הגדולה, חור"מ
	בבא בתרא	95	קסג, הגהות ב"י, אות קיא
	יא ע"א 1281 509	1050 100	קסג, הגהות ב"י, אות קיח
	מא ע"א 572	1050	קסג, הגהות ב"י, אות קכ
	גידולי תרומה, על ספר התרומות	1057	רמא, הגהות ב"י, אות כב
1166 483 482	שער א, חלק א, אות ז	1216	רמא, הגהות ב"י, אות כו
	חלק ב, אות א 104		גבול יהודה (צירלזון), שו"ת, חור"מ, סי' נח 268
428 426	שער ז, חלק ב, אות יח		גבעת פנחס (ארכיטמן)
513	שער טז, חלק ב, אות ו	821 109	עמ' כה
378	שער מב, חלק א, אות יא	1298 1296 727 726 188	עמ' כט
532	שער מד, חלק ד, אות א	727 726	עמ' ל
93	שער מו, חלק ב, אות יב		גבעת פנחס (הורוויץ), שו"ת
30	חלק ד, אות יז	940 234 227	סי' סז
1208	שער נא, חלק ו, אות ח	1206 1108 1088 993 523 451	סי' עד
55	שער נב, חלק ג, אות ז	1205 1201 296	סי' עה
1136	שער נט, חלק א, אות ב		גבעת שאול (ר' שאול בן משה), שו"ת
	שער סג, אות א 1113	775 761 461	סי' לג
1048	שער סד, חלק א, אות ב		גבריאל, ר' אברהם
773	שער סז, חלק ד, אות ג	841 839	בשו"ת מהריט"ץ, סי' קסד
	גילת שלום		גוטמכר, ר' אליהו, חידושים לתלמוד
921	דף יא ע"ד	418 417	פסחים לא ע"א
917	דף יב ע"א		גולדשמידט, ר' אליעזר
	דף יד ע"א 762	1109 403	במשפטי שאול, סי' כח
	גינס, רבי יוסף שמואל בנימין, חידושים לתלמוד	430 147	בפד"ר, כרך יא, עמ' 147
738 29	עמ' 29	1052	גור אריה (הלוי), חור"מ, יב, ס"ק טז
	גינצבורג, ר' מאיר יעקב, הגהות לביאור הגר"א	817	גור אריה (מהר"ל), שבת ב ע"א
	חור"מ, עג, ס"ק יד 1142		גור אריה יהודה (זמבה)
	גיפטר, ר' מרדכי	1267 633	דיני אישות, סי' א, אות יג
501	במוריה, גל' קפז, עמ' מה		גור אריה יהודה (תאומים), שו"ת
	גירון, ר' רפאל יעקב אברהם		י"ד
1033 100	בשו"ת צרור הכסף, חור"מ, סי' י	817	סי' יב

מפתח המקורות

1210	כלל ד, סי' יד	גליא מסכת, שו"ת, חו"מ
1334 1210 1209	כלל ד, סי' טו	סי' ב, אות א 341
	חו"מ	אות יא 341
1228	כלל ב, סי' ב	סי' י 1169 1140 464 462 427
1341	כלל ג, סי' לב	גלינון מהרש"א על הרי"ף
554 549-547 376 375 254 53	כלל ג, סי' מו	בבא בתרא יב ע"ב (בדפי הרי"ף) 314
967 900 629 624 616 608 577 576 562 559		גלינון מהרש"א, על יו"ד
1228 1216 1089 1084 983		רכח, לח 842
	כלל ג, סי' מז	רמב, לב 116
1109 752 751 573 567 393 52	כלל ה, סי' א	גלינוני הש"ס
1148 74	כלל ה, סי' יג	שבת ב ע"א 817
1216 773 749 74	כלל ה, סי' טו	נדרים טו ע"ב 823 822
	כלל ו, סי' א	גיטין לו ע"א 1191 510
1148	כלל ו, סי' א, תקנה ג	קידושין טו ע"א 733
	גפן אדרת (חלפן)	לב ע"א 113
120	דף יא ע"א	סנהדרין נט ע"א 1158 1154
	הגר"א, ביאור לשו"ע	גלנטי, ר' משה (ראה גם: מהר"ם גלנטי)
808	או"ח, קנג, כב	בשו"ת מהריט"ץ, סי' קסד 839 841
	יו"ד	בשו"ת דרכי נועם, חו"מ, סי' כז 263 975
94	קס, ס"ק ז	הגם שאול (דנאן), שו"ת
840	רכח, ס"ק קז	חלק א
815	שה, ס"ק ח	סי' לט 1014 860 737 201
	אהע"ז	סי' עא 1204 1201 524
782	סו, ס"ק יד	סי' עב 1205 1201
86	צג, ס"ק בא	סי' עג 1231 1067 871
1024 481	קז, ס"ק יג	שנה שאול, מערכת מ, אות ט 617
1168	קיג, ס"ק כד	חלק ב, סי' יב 303
	חו"מ	גן יעקב – הליכות יעקב, מערכת מ
1358	ט, ס"ק ב	אות ז 1202 1086 738
1081 1027	כה, ס"ק מ	אות ח 1206
750	מ, ס"ק ו	אות ט 1106 993 284
1012 1011	ס, ס"ק מג	גן ירושלים (ר' גדליה נחמן בראדער)
1012	ס, ס"ק נ	דף נ ע"א 1330
1070	סו, ס"ק עח	גן נעול, ר' אשר ניסן לווינסון
1012	סו, ס"ק קא	כפתור ג
74	סח, ס"ק טו	פרח יג 893-891 859 857 856 209
143	עא, ס"ק טז	פרח יד 893 891
1200	עח, ס"ק ב	פרח טו 893 195
427	פח, ס"ק כז	פרח כ 1373 523
1284	קג, ס"ק כט	פרח כא 1335 1203
318	קכו, ס"ק כח	כפתור ד
95	קסג, ס"ק קב	פרח ו, אות ד 966 964 962 958
1219	קעה, ס"ק מה-מט	פרח ט 1097 1024 415
738	קעה, ס"ק צג	גן שושנים, חלק ב, חזון נחום
1323	קעה, ס"ק פ	סי' ח 811 115 113
856	רט, ס"ק יז	סי' טז 1269 1258 633
879	רט, ס"ק לא	סי' כה 493 471
1367 1182 1179 1175	רלה, ס"ק ט	גנזי חיים, ר' חיים פאלאגי
1216	רמא, ס"ק ד	מערכת ד, אות יב 861 184
282 256	רמא, ס"ק ה	מערכת מ, אות מו 1032 398
746	רמא, ס"ק ו	דיני קים לי, אות לג 1381
1306	רמב, ס"ק ד	גנת ורדים, שו"ת
1173	רצ, ס"ק לח	יו"ד, כלל ו, סי' ו 801
488	שו, ס"ק כד	אהע"ז
444	שכא, ס"ק ח	כלל א, סי' י 841
88	שלג, ס"ק מו	כלל ד, סי' ה 900 923 882 660 530 529 301
1137	שלה, ס"ק יא	1210 1209 1187 1015 1014 1011 1006 1004

מפתח המקורות

1377 1318 1317 100	סי' מח	שמה, ס"ק א	1154
	סי' מט	תיו, ס"ק א	314
	סי' סא	הרזובסקי, ר' ראובן	
	סי' סב	חידושים לבבא בתרא, סי' יז	221
	סי' קג	גרייז, חידושים על הרמב"ם	
1080	חלק ג, אהע"ז, סי' ו	הלכות תלמוד תורה, ה, יא	116
	חלק ג, חו"מ	גרייז	
	סי' ג	בחידושי הגר"ח (סטנסיל), סי' קעט	1266
1037 1028 1027 1003 347 341 338	סי' טו	בשירת הלויים (תשס"ח), פסחים, סי' סד, אות	
1063 1057 1052 1046-1041	דבר משה (רזומרין)	ד	1359
	כתובות, חלק ב	הגרנ"ט, חידושים (מהד' אורייתא)	
	ל ע"ב, סי' שעב	סי' מא	866 865 863
833 831 137 135-133	לח ע"ב, סי' תקטו	סי' מד	931 702
	קידושין	סי' מט	763
956 635 633 632 252 251	טז ע"א, אות רטו	סי' קג	743 739 738
	1267 1266 1264	גרש ירחים, גיטין לז ע"א, אות קצו	1304 268 265
1187 10	טז ע"א, אות ריו	גשר החיים, חלק א, עמ' פד	114
	כז ע"א, סי' שלב	דאינה, ר' עזריאל, שו"ת, סי' קכ	737 438
	לב ע"א, אות שפג	דאנון, ר' יוסף חיים, בשו"ת שער אשר, חלק א,	
	לב ע"א, אות שפד	אהע"ז, סי' לח	1282 785
1330 113	לב ע"א, אות שפה	דבר אברהם, חלק ב, סי' יד	768
	לב ע"א, אות שצא	דבר אליהו (לרמן), שו"ת	
	לב ע"א, אות שצד	סי' פד	1169 1051 984 970 437 427 139
113	לב ע"א, אות שצה, ס"ק א	דבר אמת (מונסוניגו), שו"ת	
114	לב ע"א, אות שצה, ס"ק ב	סי' פה	1065 1057 1051 1023
114	לב ע"א, אות שצה, ס"ק ג	סי' פח	1319 1230 909 732 651 633 241
118	לב ע"א, אות שצה, ס"ק ד		1381-1379
116	לב ע"א, אות שצה, ס"ק ה	סי' קנז	563 553 398 379 377 375 107 83 82 73
	לב ע"א, אות שצו	דבר המשפט (הלוי), על הרמב"ם, הלכות סנהדרין	1220 1098 986 807 806
	בבא קמא (תש"ס)	כ, יא	471
833 135-133	סה ע"א, אות לח	דבר יהושע, שו"ת	
	פג ע"ב, אות קמג	חלק א, סי' עא	1164 1149 465 464
122 121 116	פג ע"ב, אות קנא	חלק ג, יו"ד	
	פו ע"ב, אות קצג	סי' ב, אות ב	131 130
	צד ע"ב, אות רסג	סי' ב, אות ג	123
901	צט ע"א, עמ' תקלב-תקלג	חלק ד	
1362 1360	קג ע"א, אות שח	סי' מח, אות א	76
	קג ע"א, אות שט	סי' נד, אות ה	1325 827
1362 476	קד ע"ב, אות שמה	דבר יחזקאל (איישישקין)	
	קה ע"א, אות שנ	עמ' 56-60	1360
1361 475	קי ע"ב, אות תלה	עמ' 58	1155
832 135	חלק ב, סי' ו*	עמ' 81-82	1155
734	בבא מציעא לה ע"ב, אות קלא	דבר יעקב (שטינהויז), קידושין מט ע"ב, אות ג	763
	דבר צבי (ראה: מקדשי השם)	דבר משה (אמריליו), שו"ת	
132	דבר שבמניין, על ספר המצוות, מצוות עשה רלו	חלק א, יו"ד, סי' מו	804
	דבר שמואל (אבוהב), שו"ת, סי' מא	חלק ב, חו"מ	
745 49 47	דבר שמואל (עמאר), שו"ת, חו"מ, סי' ס	סי' ד	967
	דברות אליהו, שו"ת	סי' ה	967 969 970 972 976 984 985 990 992 1050
	חלק ג, סי' קס		1245 1223 1203 1197
	חלק ה, סי' צא	סי' ו	1065
	דברות יוסף, קידושין	סי' ז	1080 1069 361
	סי' ז	סי' יד	263
1270 1268 1266 632	סי' כא	סי' כד	1388 1387
	דברות משה	סי' כו	1287
1023	שבת, סי' כו, הערה פב	סי' מו	1365

מפתח המקורות

בבא מציעא	בבא מציעא
סי' מט, ענף א	1159 1157 1155 410
סי' מט, ענף ב	1161 1156 1155 476
סי' מט, ענף ג	1156 1153
סי' נ, ענף ב	1172 1170 1169 427
סי' נ, ענף ג	1172 815 458
סי' סב, ענף ב	929
סי' סב, ענף ג	1114-1112
סי' עב, הערה פט	593
בבא בתרא, חלק ב, סי' מג	
ענף א	919 917 906 213
ענף ב	1290 1273 918 661 657
ענף ג	924 785 784 83 82
ענף ד	951 937 924 917 912 214 211
ענף ה	936 924 923 920-918 226 211
דברי אברהם (מנדלסון)	
דף כח ע"א	1179 1174
דף כח ע"ב	1182
דברי אליהו (חזון), חלק ג, על הרמב"ם	
הלכות מלווה ולווה, ו, ב	816 815 124
הלכות טוען ונטען, ג, ח	1238 1119 889 870 194
	1272
דברי אליהו (ניימאנץ), אהע"ז, סי' לח	1228
בית שמואל, ס"ק לר	1239
דברי אליעזר, בבא מציעא, סי' יד, אות ב	800 793
דברי גאונים, ר' חיים אריה כהנא	
כלל יב, סעיף ד	941
כלל מא, אות ז	877 780 779
כלל נו, אות א	1093 1091
כלל נו, אות ה	458
כלל נו, אות י	778 755 751
כלל נו, אות כא	998 974 267
כלל נו, אות כט	1414
כלל נו, אות לד	836 750 143
כלל פא, אות יט	370
כלל פז, אות נט	780
כלל צח, אות עב	1227
דברי התורה, על שו"ע חו"מ	
יב, ס"ק א	1188 1187
קב, ס"ק ב	1008
דברי חיים (אויירבך)	
דיני קידושין, סי' כג	1294 1273 1271 953 187
	1295
דיני כתובה, סי' כד	1050
דיני דיינים, סי' ב	1003 725 471 293 232
דיני דיינים, סי' ב, הגהה	800 102
דיני הלואה, סי' לו	770
דיני מכירה	
סי' לב	180
סי' לג	563
דיני הפקר, סי' ג	401
דיני שומרים	
סי' כג	1097 1024 881 345 344 241 209 104
	1237 1134
דיני גניבה וגזילה	
סי' ב	1158 1155
סי' ב, הגהת בן המחבר	474
דברי חיים (הלברשטאם), בבא מציעא	
יב ע"א	933
נא ע"א	25
סד ע"ב	869
דברי חיים (הלברשטאם), על התורה	
פרשת תולדות	947 941
דברי חיים (הלברשטאם), שו"ת	
חלק א, אהע"ז, סי' ט	1354 873 869 131
חלק א, חו"מ	
סי' א	75
סי' ב	1392
סי' ג	47
סי' ד	1090
סי' ז	1171
סי' כב	1133 654 452 446 63
סי' לו	1200 523
סי' לח	975
חלק ב, יו"ד	
סי' יא	1148 1147 152
חלק ב, אהע"ז	
סי' כז	1024
חלק ב, חו"מ	
סי' כו	1365
ליקוטים והשמטות (במהד' וולף), סי' ו	1114
דברי יואל, פרשת תוריע	12
דברי יוסף (אירגאס), שו"ת	
סי' כ	1334
סי' כא	1305
סי' כט	1166 1140 1136 755 483 482
סי'לט	1084 737 46
סי' מז	1140 456
דברי יחזקאל (ברשטין), סי' כד	
אות א	886 880 871 179
אות ד	888
אות ה	872 26
אות י	888 300 164
דברי יעקב (שור), שו"ת, חלק א	
סי' נו	818
סי' נח	817
דברי ירמיהו (לעוו), קידושין מו ע"ב	357
דברי מלכיאל, שו"ת	
חלק א, סי' צו	
אות ג	1151 1021 827 826
אות ד	824
אות ו	897 826
אות ז	824 821 128
חלק ב, סי' עח	1161 1158 472
חלק ג	
סי' ס	1161
סי' קכו	1158
סי' קנה	418 417
חלק ד	
סי' כב, אות יז	943
סי' סד	902
סי' פב	1330 812 120
סי' קנה	858 784 318 186 166 159 66 64 63
	926 913 910 868 866

מפתח המקורות

דברי רבנו שפטיה	992 750 411 284	חלק ה, סי' רח
סי' ז 594		דברי מרדכי (בירדוגו), שו"ת, סי' יא 307
סי' ענף א		דברי מרדכי (קריספינ), שו"ת
אות א 1180		חו"מ, סי' י 1029 738 57
אות ב 1180 1174		דברי משה (זקס), שו"ת
אות ג 870		סי' יא
אות ד 1182 1180 1178 501 499		ענף א 552 277 263 262
אות ה 1180 1178 1173		ענף ב 975
אות ו 1180 499		ענף ד 983 980 977 969 276 269
אות ז 1180		ענף ה 994 983 285 277 276 269
סי' יב		ענף ו 998 994 85
אות א 1182 1180 1178 1174 864 501		ענף ז 995 981 270
אות ב 864		ענף ח 998 996 993 989 986 277
דברי ריבנות, שו"ת		סי' יב
סי' סג 1353 1312 881 97 96		ענף ב, בהגהה 618 569
סי' סז 382		ענף ט 1272 996 976 518 271 241
סי' פה 948 236 227 212 211		ענף יא 926 889 887 193
סי' קד 456		ענף יב 986 291
סי' קלג 194		דברי משה (מזרחי), שו"ת
סי' קלד 1140 456		אהע"ז, סי' כג 529
סי' קנא 928 922 301		חו"מ
סי' קנט 1307		סי' יז 639
סי' קצו 1251 1240 1080		סי' לה 790 91
סי' ריא 1374 524 523		סי' לו 1017 309
סי' רפח 644		סי' נה 1125
סי' רצג 227		סי' עח 369
סי' רצג 922 303 301		סי' צז 922 197
סי' שעו 322		סי' צח 901
סי' שצט 841		סי' קיח 1378 1240 1222 538
סי' תי 1127 326 275 233 232		סי' קיט 52
דברי שאול – יוסף דעת		סי' קכג 901
יו"ד, שכ, ו 1103 948 240		סי' קכה 480
דברי שלום (מזרחי)		דברי משפט, ר' חיים אוירבך, על שו"ע חו"מ
יו"ד, סי' צח 1195 489		ט, ס"ק ב 467
חו"מ, חלק ב, סי' קלז 1319		יב, ח, ס"ק ג 975 973 969 265
דברי שלום (משאש), שו"ת, חו"מ		סו, יז 357
סי' לב 1277		רכז, ס"ק א 1171
סי' נא 1220 1106 140 139		רכז, ס"ק ד 496
דברי שלום (קריוז), שו"ת, חלק ג, סי' קצז 385 5		רמא, ס"ק א 1319
1412 1122 1093 1091 1080 1064 1026 742 429		שטז, ס"ק ב 1322 889 203 103
דברי שמואל (ארדיטי), שו"ת		דברי סופרים (יברוב), הלכות אבלות
חו"מ, סי' ג 1287 1060 659		סי' שפ, ס"ק ל 898
דברים אחדים (קלצקין)		דברי סופרים (רוין)
אות קיח 1256		סי' א
אות קפו 1003 493 192		אות א 136
דגול מרבבה, חו"מ, יב, יד 1061		אות ג 831
דגל מחנה אפרים, שו"ת, חו"מ, סי' ג 1061		אות ו 831
דובב מישרים, שו"ת		אות ט 829
חלק ב, סי' לח 1088 1087 384		סי' כו
חלק ג		אות א 1265 633
סי' ג 457		אות ב 1265
סי' לד 1108 1089 1088 522 520 417 308		אות ג 1267
1197		אות ד 632
סי' קו במהד' תשי"א = חלק א, סי' סה במהד'		אות ה 1268
תשע"א 1183		דברי פנחס (דאויד), חלק ב
דורש משפט (ויצמן)		עמ' שיד 3
סי' עה 1034		עמ' שטו 572

מפתח המקורות

1192 1189	צב, ה	1335	עז, ז
1275 1271 1270 532	קיא, י	1272	פח, כח
1340	קפב, טו		דייטש, ר' אליעזר חיים
1320 1309	רמ, א		במוריה, גל' רג (אייר תשנ"א), עמ' מח 1262
1229	רעה, יב		דיכובסקי, ר' שלמה, בפד"ר, כרך יז
1167	רפו, א	1280	עמ' 73
483	רפח, א	1385 806	עמ' 74
132	שעה, ח		דין אמה, על שו"ע חו"מ
1282	חכד, יג	1090 48	סי' יב
	דרך אמונה, על הרמב"ם, הלכות תרומות	980	קכ, א
	י, ב, באור ההלכה 1359	104	קכ, ב
	י, טו 828	751	רמא, ב
1330	פרק י, ציון ההלכה, אות צ		דיני ממונות, ר' עזרא בצרי, חלק ג, שער ג, פרק א
	דרך המלך (רבי), על הרמב"ם, הלכות נדרים	992	אות ז
	דף נב ע"ב 1051	272	אות ז, הערה 7
	דף נב ע"ג 341	1089	אות יג
	דף נב ע"ד 156	1031	הערה 9
	דף נג ע"א 1053 45	1090 1087 1028	הערה 13
	דף נג ע"ב 1052	1108	הערה 14
	דף נג ע"ג 1049 344	901	הערה 15
	דף נג ע"ד 1055 1044	1005	הערה 16
1295 1294 855 211	דף נד ע"א	1413	הערה 19
1055 1054 1025	דף נד ע"ב		דיני מתווך במשפט העברי, עמ' 31-32 205
1025	דף נד ע"ג		דיני עבודה במשפט העברי, עמ' 360 89
	דרך המלך (רפפורט), על הרמב"ם, הלכות אישות ו,		דמשק אליעזר (ניצברג), על שו"ע חו"מ
	י 1326 1156 861 730 472 131 128	1152 476	סי' ו, ס"ק א
	דרך ישרה, ר' יצחק ידידיה פרנקל, חלק א	765 760 447 217 67 66 64	סי' יב, ס"ק ב
	סי' כב 954 946 942 921 879 224 219		דמשק אליעזר (פרלמוטר), שו"ת
	סי' מ 1115 1114	1409-1406 1398 1086 370 335 5	סי' נא
	סי' נב 1001 291	1414-1411	
	דרך משפט, שעבוד וגביית חוב	769 509 67 65	סי' נה
	סי' ד, אות ט 1272		דעת מרדכי, חלק ב
	סי' כד	1183	סי' א
	אות א 640	1176 1175 497 474	סי' ה
	אות ה 1272 1271 640	1173 470	סי' לח
	אות ז 1311 1272	137 133	סי' מג
	אות ח 1272		דעת תורה (מהרש"ם)
	דרך עץ החיים (אלגזי)	391	או"ח, תמח, ג, עמ' פה
	חוי"מ, סי' צו 1166 1165		יר"ד
	דרך שיחה, פרשת שופטים, עמ' תקפו 118		חלק א, שו"ת שבסוף הספר, סי' יח – בהגהות לסי'
	דרכי איש (ארוואץ), כבוד הרב, דף צח ע"ג 963	417 407	רו, טז
	דרכי דוד (לוינ), בבא קמא כא ע"א 1179	1080	ה, ס"ק יד
	דרכי דוד (קסל), סוטה		דקדוקי סופרים
	כה ע"א 807 113 110		בבא מציעא
	לח ע"ב 809 123 112	1253	סה ע"א
	דרכי הים	593 592	עג ע"א, הערה א
	דרוש ג לשבת הגדול 480	1253	עג ע"ב, הערה א
	דרך השער, דרוש א לנישואין 805 804 197 194		בבא בתרא
	921 917 894 893 890	590	קכו ע"א
	דרכי חושן, חלק א	589	קמג ע"ב, אות ש
	עמ' קמז 1141 767 759		קמג ע"ב, אות ש
	עמ' קמח 767	1283 1282	ריישה, על הטור
	עמ' קמט 764		אהע"ז, קיח, סו
	עמ' קנ 768 763 64		חו"מ
	עמ' קנא 64	417	כא, א
	עמ' קנג 1188 1187 1184 772 765 735	774 75	לט, כה
	עמ' קנד 772	532	עז, ח
		1272	פח, לח

מפתח המקורות

חז"מ	דרכי משה, על הטור
סי' יב, על ש"ך, ס"ק יז 975	או"ח, תרצה, ס"ק ז 126
סי' עג, על סמ"ע, ס"ק יט 1356	יור"ד
סי' עה, על ש"ך, ס"ק לא 750	קעב, ס"ק יא 1286
סי' שנ"ט 473	רלב, ס"ק יג 148
הגהות בעל מלוא הרועים, בבא בתרא קכו ע"ב 738	רפא, ס"ק ב 1310 1311
הגהות דרישה ופרישה, על הטור, חז"מ	אהע"ז, א, ס"ק ח 111
מג, אות ח 1193	חז"מ
עז, אות ו 1213	מ, ס"ק א 982 51
עז, אות ח 532	מג, ס"ק ו 1193
שיב, אות ו 1386 1277	ס, ס"ק ה 161
הגהות והערות על הטור השלם, חז"מ	סו, ס"ק יז 304
סי' רעה, אות נה 910	עז, ס"ק ג 1212 1213
סי' שסא, אות יב 1334	עז, הערה 24 בדרכי משה השלם 1213
הגהות חבר בן חיים, על הרמב"ם	צג, ס"ק ו 141
הלכות אישות, כב, יח 388	קפט, ס"ק א 552
הדרת מרדכי (מסקין), סי' ה 1259	רג, ס"ק ב 77 76 4
הולנדר, ר' נפתלי חיים	רו, ס"ק ז 1340
בשו"ת מהר"ש ענגיל, חלק א, סי' נט 1170 939	רט, ס"ק ג 175
הון רב, שו"ת (חלק ב של הספר)	רכז, ס"ק א 442 443
אהע"ז, סי' ט 132	רמא, ס"ק ב 48 256 261 282 745 972
חז"מ, סי' יג 1063 1041 1023 346	רמא, ס"ק ג 57 513 1023
הורביץ, ר"א, בפד"ר, כרך יז	רמא, ס"ק ד 319 345 425 1409
עמ' 72 644	רמח, ס"ק י 752
עמ' 74 806	רע, ס"ק א 479
הורוויץ, ר' אליעזר משה (ראה גם: אהל משה)	שלבג, ס"ק ג 901
בתבונה (תרכ"א), סי' כט 511	שסו, ס"ק א 526
היילר, ר' מרדכי אהרן	תכו, ס"ק א 110
בפסקי דין ירושלים, חלק ט, עמ' רו 90	דרכי משה הארוך, חז"מ, סי' מ, הגהה מתלמיד הב"ח
היימן, ר' שלמה, חידושים לתלמוד	על הגהות פרישה ודרישה 750
בבא מציעא, סי' ז 1069 800 94	דרכי נעם, שו"ת, ר' מרדכי הלוי
הילדסהיימר, ר' עזריאל, חידושים לתלמוד	יור"ד, סי' ה 91 144 841 844 848 1005 1008
קידושין טז ע"א 3 345 546 721 742 960 1057	1032 1018
הלברשטאם, ר' יקותיאל יהודה	אהע"ז
במוריה, גל' רלח (טבת תשנ"ו), עמ' פג 117	סי' כח 301 529 926
הליכות ישראל, שו"ת	סי' נג 1212
סי' כז 64 757 761 765 1140 1200	חז"מ
סי' כח 766	סי' ג 374-376 390 644 739 806 967
סי' מז 207	970-972 990 991 1084 1085 1087 1089
סי' סב 310 533	1103 1220 1262 1329 1415
הלכה וכספים	סי' ד 1270 1278-1280
עמ' קכג 797	סי' טז 346 370 390 392 742 1037 1054
עמ' קכו 93	1057 1058 1084 1089 1261 1398 1402 1415
הלכה למשה (אלבאז), שו"ת	סי' כא 470
אהע"ז	סי' כד 341 342 344 563 737 859 860 1023 1036
סי' יז 1173 1065 1057 500 338	סי' כז 1041 1052 1057 1111 1230
סי' לב 1354 1289 1136 661	סי' כז 263 975
סי' לו 1086 1058 1029	סי' נ 737 776
חז"מ, סי' מז 834 303	דרכי שלום (מורגאנטו)
סי' קמב 993 844 807 746 390 269	פרשת פקודי 1293 1285 1251 1246 1245 940
סי' קמג 1098 1065 993 497 496 494 350 328	1382 1385
הלכה למשה (אמריליו), על הרמב"ם, הלכות מכירה	פרשת בהר 823
ה, יא 747 377	דרכי שלום (סטול), קונטרס התשובות, סי' ב 943
ה, יג 1263 1084 48	דרכי תשובה, קס, ס"ק ל 444
ו, יג 1016	ה' [הידיעה] (ראה בלי ה)
הלכה פסוקה	הגהות אמרי ברוך, על שו"ע
סי' ו, א 471	יור"ד, רנח, יג 69

מפתח המקורות

צב, ס"ק ו 944	סי' ו, אות א, הערה 15 569 1152
צה, א 899	ברור הלכה, סי' ו, הערה א 1152-1155 1158
צו, ס"ק ח 84 784	ברור הלכה, סי' ז, סעיף ג, הערה ג (עמ' 84) 1207
צו, ס"ק כד 1190	סי' יב, עמ' מט-נד 738
קא, ס"ק ה 1170 1171	הלכות מתווכים, פרק טז
קה, ס"ק ד 84 389 784 1094 1095	סעיף ו 1148
קה, ס"ק ה 273 987 988 993 995	הערה 16 1357
קו, ס"ק ו 1094 1135	הלכות קטנות, שו"ת, חלק ב
קז, ס"ק ג 1364	סימנים רסה-רטו 7 3 45 158 175 737 880 1053
קיב, ס"ק א 201 1334	הלכות שביעית (זילבר), חלק ב, סי' י 511
קיג, ס"ק יב 495 500 1181	העמק דבר
קיד, יא 1352	שמות, כא, ל 137 833
הר הכרמל, שו"ת, חו"מ, סי' לו 1306 1307 1341	ויקרא, יט, לה 106
הר צבי, שו"ת	העמק שאלה, שאלתא קיט, ס"ק א 134 137 829
או"ח, חלק ב, סי' צו 473 1157 1160	הערות (ר' יוסף שלום אלישיב)
זרעים, חלק ב, סי' מט 784	בכורות יז ע"ב 1259
הרי בשמים, שו"ת	הפלאה (ראה גם: חידושי הפלאה)
חלק א	כתובות
סי' ס 1288	טו ע"ב 518 1195 1198
סי' סב 88 552 644 659 832 838 960 966	כד ע"ב 123
1024 1216 1239 1286	כט ע"א 191 501 886 887 1173
חלק ב	לה ע"ב 181 880 887 1003
סי' קי 47	לט ע"א 1370
סי' קטז 54 168 452 453 660 869 1138 1140	מא ע"ב 860 864 867 969
1387	מב ע"א 886 942
סי' רמח 136 267 278 419 572 882 975 1112	מג ע"ב 82
1116 1117 1168 1169 1256 1344	מד ע"א 263 273 274 277 981 1219
חלק ג, סי' קיב 279 523 991	נא ע"א 85 273 749 782 784 998 1201 1204
חלק ה, סי' מא 402 1101	נג ע"א 510 1190
הרצוג, ר' יצחק אייזיק הלוי, פסקים וכתבים	נו ע"א 998
כרך ז, סי' קט 1216	סח ע"א 341 495 855 1046 1053
כרך ט	סח ע"ב 1146
סי' צה 52 270 52 991 1195 1200 1333 1348	עד ע"א 1173
1370	עט ע"ב 221 919
סי' צו 52 270 426 518 1122 1301 1333	פז ע"א 835 880
1348-1350 1371	צב ע"ב 295 1004
סי' צז 975 1301 1309 1349 1350	צג ע"א 661 662
סי' קיא 44 743	צו ע"ב 200
סי' קיב 13 418	צז ע"ב 200
הרצוג, ר' יצחק אייזיק הלוי (ראה גם: תורת האהל)	ק ע"א 1153
בקול תורה, שנה ט (תשט"ו), חוב' ז-ח, עמ' ב-ג 201 158	קא ע"ב 480 1174
ואני אברכם, פרק סח 123	קד ע"א 489 1144 1145 1313
וגר זאב, עמ' קנה 1179	בבא קמא לג ע"ב 191
ודרשת וחקרת, סוגיות	קונטרס אחרון
חלק א-ב, פרשת אמור, אות ז, עמ' רפט 135	ג, סי' ס"ק ז 83 782 997
חלק ד, פרשת ויקהל, עמ' שא 1019	סט, ו, ס"ק ה 84 105 782 1004
חלק ה, עמ' תשב 1236	סט, ו, ס"ק ו 825 1013
וזאת ליהודה (מסלתון), שו"ת	סט, ס"ק ז 343 1025
1339 1337 1029 529 350	ע, ס"ק יז 1334
אהע"ז, סי' יב 1109 1111	עז, ס"ק ד 651 971 1096
ויאמר יצחק, ר' יצחק בן וואליד, שו"ת	עז, ס"ק ו 1216
חלק א (או"ח, יו"ד ואהע"ז)	צ, ס"ק א 526 1208 526
סי' קכ 48 57 64 267 747 970 992 1404	צ, ס"ק כו 526 651 1386
סי' קמח 111 1109	צ, ס"ק לה 651
חלק ב (חו"מ)	צ, ס"ק לו 83 163 389 942 943 1273 1274
סי' קכט 273 405 417 981 989 1105 1111	צ, ס"ק מ 217 241 943
1113 1115 1284	צא, ס"ק ב 299 890 1304

מפתח המקורות

זית רענן, על ילקוט שמעוני	575 547 545 408 398 92 60 77 52	סי' קמט
פרשת כי תצא, סי' תתקלז, אות נה	1109 1105 1084	סי' קסה
זית רענן, שו"ת, חלק ב	1307	סי' קעז
סי' טו(ב), אות א	527	חלק ב, ליקוטים, אות מ, ע' מחילה
סי' טו(ב), אות ד	355	ויאסוף שלמה (סוף ספר ויחל שלמה), שו"ת
סי' טו(ב), אות ה	873	אה"ע"ז, סי' ח 1355 1201 738
סי' לד, אות ב	65	וידנפלד, ר' יעקב, בעמק הלכה (הורוויץ), סי' ז
סי' לד, הגהת עלי זית	769	1378 1377 1346
סי' נח, אות ד	1368	ויחי יוסף (וייס), שו"ת, חלק ב, סי' לב
זכור לאברהם (אביגדור)	200	אות א
כתובות צז ע"ב	200	אות ב
השמטות, דף קנט ע"א	1112	אות ג
זכור לאברהם (אלקלעי)		ויחי עזר, שו"ת, חלק ב
חלק ב, חו"מ, אות א	1169	חו"מ, סי' יד 211 361 356 1023 1052 1081 1081
חלק ג, חו"מ, ע' שכירות, אות ס	1148	ויטע אשל, ספר זכרון
זכור לאברהם (וייס), מכתבי תורה		עמ' מט 1032 834 415
עמ' ט	1298	עמ' נב 1032 834
עמ' יא 79 10		וייל, ר' יידיה טיאה, שו"ת, חו"מ, סי' ט, ס"ק ו
עמ' יב 1186 1184		ויינגולד, ר' יעקב
זכות אבות, שו"ת		בשו"ת אז נדברו, חלק יב, סי' כא 719 718 22 9
סי' כב 756 753 746 662 641 640 553 163 53		האוהל, שנה כו, חוב' א-ב, סי' ג 722
1274 1270 1221 1216 993		וייס, ר' יהושע, פסקי דין ירושלים, כרך ז, עמ' שסט
סי' כח 1280 806 647		1172 1170
זכר דבר, חו"מ		ויען אברהם (ריוח), שו"ת, אה"ע"ז
מערכת מ, אות יג	538	סי' יב 1289 1233 1222 1181 661 545
זכר חיים (שוחט), שו"ת, סי' י	980	סי' יג 1233 1232 1223 661
ענף א	1405	סי' יד 1289 1233 1232 1222 555
ענף ב	1405	סי' כג 1181 229 213
ענף ג	1415 1214	ויען דוד (וייס), שו"ת, חלק ב, סי' רמד
ענף ד	1415	אות א 949 911 194
זכר יצחק, שו"ת		אות ב 1024 861
חלק א, סי' עא	1236	ויען שמואל, שו"ת, חלק י, עמ' שכה 1365
זכר נתן (שפיגלגלס), עמ' קעז	191	ויקרא אברהם, ר' אברהם חיים אדאדי, שו"ת, חו"מ
זכר שלמה (זינגרביץ)		סי' א 1230 1225 1223 611 566 563 558 553
עמ' ס	1299	1288 1248 1246 1232
עמ' ס-סב	1296 945 911	סי' י 1321 1277
עמ' סב	935	סי' לט 1248 1247 923 922
עמ' קכב	133	סי' מד 1240 53
עמ' קמג-קמו	54	וישב משה (זורגר), שו"ת, חלק ב, סי' כ, אות ח
סי' הזכרון (טייב), מערכת מ		וסרמן, ר' אלחנן (ראה גם: קובץ ביאורים; קובץ הערות; קובץ שיעורים)
אות ט	310	באהל יצחק (מן), גיטין, עמ' תנג 907
אות י	835	בראשי שערים, בבא מציעא, סי' כא, אות א
סי' הזכרון לר' חיים שמואלביץ		ורנר, רש"ב
עמ' קעז	764 510 509 502 79	בפס"ד בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו, תיק
עמ' קעה	1190 1188 1104 780 764 720 311	3647/1324 ללא (לא פורסם), עמ' 2 1377
עמ' קעט	742	ושב הכהן, שו"ת
זכרון יהודה (לאש), סי' לג	1153	סי' ז 775
זכרון יהודה (מונק) (בשער גם: יגדיל תורה)		סי' כח 1407
סי' יא	746	סי' מה 1051 760 340
סי' טז	781 746 742	סי' עב 787 88
סי' כב	781 746 742 738 426	זאבי, ר' ישראל (ראה גם: אורים גדולים)
קונטרס התשובות		בשו"ת זרע אברהם, חו"מ, סי' ב 1264
סי' ז	747	זולטי, ר' בצלאל
סי' כד	1090 759 746 427 311 310	בפס"ד של ב"ד הרבני הגדול, ערעור תשל"א/192,
סי' כה	1090 759 427 311 310	תשל"א/199 (לא פורסם) 1377
חידושים מלוקטים, סי' כ	1158 1156 855 472 470	
	1159	

מפתח המקורות

1042 1025	סי ג	זכרון יהונתן, שו"ת, חו"מ, סי ג 649
1054 1043 1025	סי ד	זכרון יוסף, ר' יוסף שטיינהארט, שו"ת, חו"מ
457 456	סי יח	סי ד 1064 1062 1061 1037 1026 349 346 330 1082
	יו"ד	1394 1165 1125 1082
848 847 842 145	סי ח	סי ז 423
853 851	סי כד	זכרון ישעיהו (גרוסברג), דף כד ע"ג 536 511
זרע אברהם (לופטביר), שו"ת, סי כג		זכרון מלך (ציניץ), סי לד, עמ' סב 85 83
633	אות יג	זכרון מנחם (מיארה), אחורי השער 761
717	אות יד	זכרון צבי מנחם (נקרא גם "מצייב לו יד") שו"ת
זרע אמת, ר' ישמעאל הכהן, שו"ת, חלק ב (יו"ד)		סי מט 1123 758
873	סי סה	סי נ 1122
788 787 632	סי צד	חידושי מסכתות, כתובות
914 879 852 848 823 217 151	סי קה	מב ע"א 1119 1049 1048 1046 886 870 341
זרע אנשים, שו"ת		פט 1050 157
סי ז 77		קז 1047 341 212 168 1275
774	סי סח	זכרון שלמה (ורנר), עמ' שכד-שכט 1359
1082 1075 1023 325	סי עא	זכרון שמואל (רוזובסקי)
זרע יעקב (נאים), שו"ת		סי נ, אות א 572
סי יד 1303		סי סג
1051 1041 1031 1026 1023 365 355 93	סי יח	אות ב 935 909 907
1200 1081 1079 1078 1075 1071-1069		אות ג 1297 909
1337 1069 1037 323 307	סי כג	אות ד 940
זרעו של אברהם, חלק ב		אות ה 941
מערכת ד, אות ד 1051		אות ו 941
מערכת מ		זכרונות אליהו, חו"מ, מערכת מ
1338 1308 1306 1305	מורעה	אות ריא 103
מחילה 1253 737 601 553		אות רכב, והערות בן עמי 1375
חאנדאלי, ר' יהושע		אות רכד, והערות בן עמי 1374
בשו"ת מים רבים, חו"מ, סי מח 1244		זכרי, ר' מתתיהו, בשו"ת דברי אמת (מונסוניגו), סי
חבל יעקב, שו"ת, חלק א		קנז 1098 379 107 82
סי ג, אות ט 774		זכרנו לחיים
סי יט, אות ט 883		חלק א, מערכת מ, מחילה, אות ט 1131
סי כ, אות א 211		אות יא 538
סי כ, אות ב 241		חלק ב, מערכת מ, מחילה, אות ב 311
סי כ, אות ג 888 213 212		אות ג 1089
סי כ, אות יט 856		זמבה, ר' מנחם, חידושים, סי לא, הערה יג 89
חבל נחלתו, שו"ת, חלק ה, סי לח 514 513 369		זקן אהרן (הלוי), שו"ת
חבלים בנעמים, חלק א		סי סח 1112
סוגיא ז		סי קלט 743 737
אות א 1008 217		סי קנה 1397 1057 743
אות ב 1008 1003 295		זקן אהרן (ואלקין), שו"ת
אות ג 1003		חלק א
סוגיא לג		סי קג 1064 1061 1033
חלק א, אות א 966 739 646 595 551		סי קטו 1207 527
חלק א, אות ב 1225 557-555 553		חלק ב
חלק א, אות ג 1255 1226 609 601		סי קמ 994 983 974 918 702 523 264
חלק ב, אות א 130 127		סי קמב 1169 1132 471 454 443 270 261 66
חלק ב, אות ב 824 822 553 497 493 131-129		1200
1014 1013 828 825		סי קמד 1207 527
חלק ג 837 369		סי קמו 869
חבצלת השרון (באב"ד), שו"ת		זקן שמואל, חו"מ, סי רנג 1247 581 577
חו"מ, סי ל 761		זרע אברהם (יצחקי), שו"ת
חבצלת השרון (קרליבך), על התורה		חו"מ
שמות, עמ' תשטג 731		סי א 607 604 596 595 593 588 575 486 10
במדבר, עמ' פב ועמ' צד 832		622-625 1167 1185 1254 1251
חדות יעקב (זאמישט)		סי ב 1264
חידושי הרמב"ם, דף כ ע"ג 864 163		

מפתח המקורות

783	סי' סה, אות ד	חדותא דשמעתתא (קמלהר)
1328 85	סי' סה, אות ז	חלק א, סי' כד 734 126
84	סי' סה, אות ח	חלק ב, סי' נט 1155 475
1327	סי' סה, אות י	חזון דעת, על שו"ע יו"ד
201 105 86	סי' סה, אות יא	בית הספק (אחרי סי' קי) 1360
1260	סי' עז, אות ט	קס, ס"ק יא 1142
927 923	סי' עז, אות א	חזון יאיר, הגהות על רי"ף, בבא מציעא נד ע"א (כרפי
925 223	סי' עז, אות ב	הרי"ף), אות כ 823 822
931 928	סי' עז, אות ד	חזון יאיר, שו"ת
935	סי' עז, אות ה	סי' מ 1404
702 224 82	סי' עז, אות ו	סי' מז 936 675 241 229 214
898	סי' עז, אות ז	סי' נ 908 856 240 229 214 185 182 165 159
925	סי' עז, אות ח	946 938
1199 946 917 913 676-674 213	סי' עז, אות ט	סי' נא 946 915 240 230 229 214
1200		סי' פ 1001 292 291
676 675 581 228 225 222 219	סי' עז, אות י	סי' קיט 54
1261 1243 925 922 920 919 699 697		סי' קסג 858 857 214 175 173 172 168-165 158
1273 885 675 237	סי' עז, אות יא	1262 1052 860
885 871 870 193	סי' עז, אות יב	סי' קפו 1171 462
1287 1284 656-654	סי' עז, אות יג	חוט המשולש – ברכי יוסף, דף נה ע"ב 728 727
1249 1246	סי' עז, אות יד	חוט השני, שו"ת
1100	סי' עז, אות טז	סי' ב 903 207
699 225	סי' עז, אות יח	סי' מב 1215
364	סי' עט, אות יט	סי' צ 975
74	סי' פז, אות כג	חוט שני, בהלכות ראש השנה ויום הכיפורים, עמ' 1341
772 74	סי' פז, אות כט	ק 1187
1006	סי' קלה, לדרך כט ע"א	חוסן ישועות (מייזלש), יבמות נב ע"ב
1006 865	סי' קלה, לדרך מא ע"ב	חוקות החיים, שו"ת
887 871	סי' קלה, לדרך מב	סי' נו 1211-1209 1010 783 302 51
1187	סי' קמח, לדרך כט ע"א	סי' סד 1130 747 66 65
1368	חז"מ, סי' כב	סי' סה 1183
54	חז"מ, בבא קמא, סי' י, אות יד	חוקי חיים (גאגין), שו"ת
1000	סי' טו, אות יג	סי' ט 1354 1309 873
832 137	סי' כ, אות יז	סי' טו 993
901	סי' כג, אות ה	סי' כח 1108 1103 1101
	חז"מ, בבא בתרא	סי' לט 1130 1014 993 441 374 73
292	סי' ה, אות טו	חוקת משפט, הלכות מכירה
646	סי' ו, אות ד	פרק א, מקורות, אות א 561
170	סי' יא, אות ה	פרק ג, סעיף ז 106
	חז"מ, ליקוטים, סי' טז	פרק ג, ביאורים, אות כא 106
1214	אות א	פרק ל, ביאורים, אות לר 993 977 267
1344 1112 417	אות יא	חוקת עולם (שטרן)
1019	חזון יחזקאל, על התלמוד, פסחים ד ע"ב	סעיף יח, עמ' 371 471
	חזון יחזקאל, על תוספתא בבא קמא, השמשות	סעיף כא, עמ' 398 471
104	ומילואים, דף עד ע"ד	סעיף נט, עמ' 548 1016
1394 272	חזון נחום (וידנפלד), שו"ת, סי' נו	חזון האפר
	חזון נחום (ר' אליעזר נחום), קדשים	שו"ת
728 725	תמורה ה	סי' כח 750 747 55
	חזון נחום (ראה גם: גן שושנים)	סי' לח 757
1305	חזון נחום, גיטין מא ע"א	סי' לט 1066 1045 1044 1041 340
1305	חזון, ר' אליהו, בשו"ת נדיב לב, חז"מ, סי' יג	על חז"מ, רמא, אות ה 52
	חזון, ר' חיים דוד	חזון איש
	בשו"ת שערי רחמים (פרנקו), חלק א, חז"מ, סי' י	אהע"ז
1385 1321 1304 1087	י	סי' לח, אות טו 1233
1379	בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סי' ב	סי' נו, אות יג 875 872
	חזון, ר' יוסף	סי' נו, אות טו 904
1144 455 448	במוריה, גל' רכט, עמ' כז	סי' נו, אות יז 1297

מפתח המקורות

חזן, ר' רפאל יוסף, בשו"ת סמיכה לחיים, יו"ד, סי' ד	1173 867 797 793 761 760 758 180 93 66
חזקה רבה, אהע"ז	
חלק א, הלכה מד	764 613 518 274 265 64 51
חלק ג, הלכה קפ	1197 1135 1094 999 998 977 970
חידושי אנשי שם, על הרי"ף, בבא מציעא (בדפי הרי"ף)	1146 991 989 974 461 265 1170
לו ע"ב	1069
לח ע"א	798
חידושי אנשי שם, על מרדכי	
בבא קמא, סי' צה, אות ח	84
סי' קלג, אות ז	141
בבא מציעא, סי' שו, אותיות ח-ט	442
חידושי הגאון האדר"ת, תשובה מאהבה, הערה לאות קצו	
ס"ק טז	24
ס"ק יט	137 19
ס"ק כ	137
ס"ק כא	1207 829
ס"ק כב	730
חידושי הגהות, על טור, חו"מ	
יב, אות יב	559
קלח, אות ב	140
חידושי הגר"ס, ר' שלמה זלמן סנדר כהנא-שפירא	
מנחות עז ע"א	1177
חידושי הגרשוני, חו"מ, סי' יב	64
חידושי הפלאה, חו"מ	
סי' ו	1153 472
יב, ס"ק ב	986 975 959
יז, יב	1122 261
חידושי משנה, ר' מנשה קליין, על פסחים	
ב ע"א	1293 1240 1183 775 10
לה ע"א	813 124
חיון, ר' משה, בשו"ת זרע אברהם (יצחקי), חו"מ, סי' ד	1054 1043 1025
חיי אברהם (טייב), בבא מציעא ד ע"ב	1272
חיי אדם, כלל קמד, אות כ	727
חיי אריה (ליפקין-הורוויץ), שו"ת, חו"מ	
סי' ג	1040
אות א	1040
אות ב	1057 1040 1038 349
אות ט	761
סי' ח	
אות א	1187
אות ב	1189 719
אות ג	385
אות ד	1237 511
אות ה	1183
חיי עולם (בולה), דרוש ב	1208 526
ר' חיים אליהו, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סי' קנו	1098 379 107 82
חיים ביד, שו"ת, סי' נו	757 747 121 116 66 65
חיי"מ, רמא, ג	860
חיי"מ, רמא, ג	1140 1138 1095 826 766
חיים וחסד (מוסאפיא)	
חידושי דינים מרבני ירושלים, סי' קח	783
ר' חיים יעקב, מקבציאל, גל' כא (ניסן תשנ"ו)	
עמ' ס	74
עמ' סב	74
עמ' סג	772
עמ' סד	74 47
עמ' סו	1082 1080 356 322
עמ' סז	1075 1071 1041
עמ' סח	1065 347
עמ' סט	341
עמ' ע	1047 346
עמ' עא	1042
חיים לעולם, שו"ת, חלק ב	
אהע"ז, סי' ב	1263 1232 1216 617 378 377
ר' חיים מטלז, חידושי הגר"ח מטלז	
בבא מציעא	
נ ע"ב	1388 1025 896
נא ע"א	1388 1366 904 462
בבא בתרא	
עמ' רב	1323
עמ' רג	1331
ר' חיים מטלז (ראה גם: שיעורי הלכה)	
חיים שאל, שו"ת	
חלק א	
סי' ה	811
סי' עד, אות יז	1010
סי' פח, אות ג	812 118 117
חלק ב, סי' יג	1087 1046 838 791 62
סי' מ	946
חיים של שלום (טויבש), שו"ת	
חלק א, סי' פג	765 757 66 64
חינא וחסדא	
חלק ב, ציונים מדיני חתן, סי' קג	822
סי' קו	825
חלק ג, כתובות סח	1047
חכם צבי, שו"ת	
סי' ד	1042
סי' מא	759
סי' נו	928 217
סי' קטו	65
סי' קמו	863
הנוספות, סי' ג	1016 1015
חכמת אדם	
כלל ק, סי' מד	851
כלל קכט, אות יט	825
כלל קכט, בינת אדם, אות לו	111
סי' קלא, אות ה	93
חכמת שלמה (מהרש"ל), על התלמוד	
כתובות פג ע"ב	225
קד ע"ב	1356
קידושין לב ע"ב	812
בבא מציעא עג ע"א	593 592
סנהדרין ו ע"א	1127
חכמת שלמה (קלוגר), על שו"ע	
אהע"ז, קיז, י	1169
חו"מ, רמא, ג	860
שיב, ה	1322 1321
חלק בנימין, שו"ת, סי' מא	453

מפתח המקורות

ק"ח, ס"ק ח 747	חלקו של יוסף (זוסמנוביץ)
ק"ח, ס"ק כ 1400	ס"י יג 1362 1361 1359 1358 1313 730 26 25
קכד, ס"ק כג 432	ס"י יד 1302
חמד משה, או"ח, קכט, ס"ק יד 114	חלקת יואב, מהדורא קמא
חמדה גנוזה – זכר מרדכי	או"ח, ס"י טז 862 161 160
שמד, ס"ק א 1342 565 169 168	אהע"ז
חמדת הנפש, שו"ת, ס"י יח 1414 1412 1139	ס"י ח 1145
חמדת משה (פרלמוטר), שו"ת	ס"י לב 1187
ס"י קכ 1286 1279 535	חלקת יוסף (ברקוביץ)
ס"י קמג 1414 1411 1064 1061 370	ס"י ל 763 743 738 735 733 730 509 41 31 12 8
ס"י קסג 1014 306 305	1275 1244 1240 1188 769 764
חמדת שלמה, חידושים לתלמוד, בבא מציעא יב ע"ב	חלקת יעקב, שו"ת
אות ב 775	חלק א, ס"י קלא במהד' תשי"א, יו"ד, ס"י קפט
אות יח 775	במהד' תשנ"ב 1228
חמדת שלמה, שו"ת, חו"מ	חלק ג, ס"י קס במהד' תשי"א, חו"מ, ס"י לב במהד' תשנ"ב 1414
ס"י ח, אות ד 1324 1323	1414
ס"י יג 1409	חלקת מחוקק, על שו"ע אהע"ז
חמרא וחיי, סנהדרין	כח, ס"ק ל 1261
ו ע"א 739	לח, ס"ק נו 914
עא ע"א 933	לט, ס"ק ט 1149 465
עד ע"א 1182	נ, ס"ק טו 1101 402
חסד ומשפט, סנהדרין ו ע"א 1057	סא, ס"ק ב 229
חסד לאברהם (תאומים), שו"ת	סד, ס"ק ב 111
מהדורא קמא	סו, ס"ק יג 974 285 84 83
או"ח, ס"י סט 126	סו, ס"ק לה 782
יו"ד, ס"י מו 802 801 799 291 191 106 51	סט, ס"ק יא 782
1150 1141	סט, ס"ק יב 936 909
חוי"מ, ס"י לא 427	ע, ס"ק כז 292
מהדורא תניינא, חו"מ	ע, ס"ק מא 480
ס"י ג 997 975 777 285 284 271 47	עז, ס"ק ג 132
ס"י מב 1218 1133 756 566 445 352 66 64 50	פ, ס"ק לה 1205 1163
1281	פג, ס"ק ד 1304
חסדי דוד, על התוספתא	צ, ס"ק נו 388
בבא קמא, ט, י 131 130	צ, ס"ק ס 948
בבא בתרא, ה, ד 483	צב, ס"ק ד 236 214
חסון, ר' אהרן	צב, ס"ק טו 936
בשו"ת ר' יעקב לבית הלוי, ס"י ע, במהד'	צג, ס"ק ה 899
שצ"ב 1027	צו, ס"ק ה 836
בשו"ת תורת חיים (מהרח"ש), חלק ב, ס"י ח 1173	צו, ס"ק יא 1205 987 986 84
חסון, ר' שלמה, בשו"ת מקור ברוך (קלעי), ס"י סב, דף	צח, ס"ק א 1116
פז ע"א 1401	צח, ס"ק ב 142
החפץ חיים – חיינו ופעלו, כרך א, פרק ה, עמ'	צח, ס"ק יג 141
869 34–33	צח, ס"ק טז 142
החפץ חיים (פאלאג'י), ס"י עז, אות כב 1283	קג, ס"ק ו 1097 1096
חק ומשפט (טולידאנו), שו"ת	קה, ס"ק יא 786 785 87
ס"י קעח 1139 500 455	קה, ס"ק יב 389
ס"י רכג 1289 1216 1023	קה, ס"ק יד 986
חק יעקב, תעב, ס"ק ט 1163	קה, ס"ק טו 390
חקי חיים (בורגל)	קה, ס"ק טז 1400
חוי"מ, רמא, ד 1339 1057 273 272	קה, ס"ק יז 1174 526
חקקי לב, שו"ת	קה, ס"ק יח 1208
או"ח, ס"י ח 119	קו, ס"ק ב 448
חוי"מ (הוא חלק ב)	קו, ס"ק ו 1135
ס"י א 848 817 429 305 300 136 133	קז, ס"ק ט 1364
ס"י נב 1381 760 444	קיג, ס"ק יט 495
חקרי לב	קיד, ס"ק כא 1147
או"ח, ס"י יח 119	קיד, ס"ק יח 1164

מפתח המקורות

חשק שלמה, ר' חיים נסים שלמה, על שו"ע חו"מ	י"ד, חלק ב
יב, הגהות טור, אות טז 760	סי' יט 1303
יב, הגהות טור, אות יט 272	סי' כ 1303
ס, הגהות בי"י, אות פט 1194	סי' כד 1322 1304
סו, הגהות בי"י, אות נט 610	סי' נב 805-803 220 142
987 חשק שלמה, ר' שלמה הכהן, כתובות יט ע"א	סי' נז 1005 848 847 499 498 307-305 297
חתם סופר, הגהות על שו"ע, או"ח	1015 1008
תרלז, ג 1314	י"ד, חלק ג (חלק ד במהד' המאור)
תרצה, ד 126	סי' פב 1088 1087 840 839 818 726 382 149
חתם סופר, חידושים לתלמוד	סי' פג, אות פב 76 62
סוכה מא ע"ב 1216 1193	סי' פג-פד 724
כתובות	סי' פג-פד, אות נח 55
כט ע"א 1342 122	סי' פג-פד, אות עה 815 510 509
כט ע"א, מהדורא קמא 1008	סי' פג-פד, אות פא 1089
888 886 879 כט ע"א, מהדורא תניינא	סי' קיא 890
מא ע"ב 879 834	סי' קיב 1099 1008
נו ע"ב 782	חו"מ, חלק א
1243 913 911 910 214 פג ע"א	סי' ה 1201 787 747 746
נדריים פח ע"א 1243	סי' ו 765 761 758 757 66
גיטין	סי' לח 1100 738
כ ע"ב 1128	סי' מח 1018 308
כו ע"ב 1088 1087	סי' סה 1305
נט ע"ב 114	סי' צא 1287 1148 549
עז ע"א 944 916 914 913 214	סי' קיא 1287 1148 453 119
בבא קמא	סי' קכה 88
פז ע"א 652	חו"מ, חלק ב (כרך ג במהד' המאור)
1282 1211 1207 652 פח ע"א	סי' ח 1406
פט ע"א 1207 526	סי' כד 1190-1087 787 383 148 145 89 88 57
בבא מציעא	סי' כו 1023 887 719 688 342 339 337 236
סו ע"ב 1068	סי' לו 1054 1052-1048 1045-1041 1038 1026 1025
סז ע"א 1340	1075
בבא בתרא	סי' כח 402
ב ע"ב 1332 876	סי' ל 1215 1066 351
1077 1075 1068 362 361 מא ע"א	סי' ע 1280-1277 756 722 648-643 579 103
עבודה זרה נט ע"ב 868	סי' פב 806 99
חתם סופר, שו"ת	מהדורא בתרא, י"ד, סי' ד 93
819 818 145 126 או"ח, סי' קצו	מהדורא בתרא, חו"מ
י"ד	סי' א 987 970
סי' ו 1212 530	סי' ו 1013
סי' רכו 442	סי' ט 1416 1410 1409 1197 992 974 465 431
סי' רצו 125 124	סי' יב 1062 1055 1041 1025 224
סי' שיז 1293 681 549	סי' לז 1058 1057 553
סי' שכא 311	סי' לט 1322
סי' שכד 1228	ס' חרדים, פרק ד, עשה יח 123
אהע"ז, חלק א	חרו"ז מרגליות, חלק א
סי' פב 1233 571	פרשת בשלח, דף לב ע"ג 1236
סי' פו הראשון 982 968	דרוש התחיה, דף נח ע"א 1333
סי' קא 1235 1216	חשב האפור, שו"ת, חלק ב, סי' קו 1354
סי' קו 1216	חשן אהרן, על שו"ע, חו"מ
סי' קכה 1067	ו, א 1158 1157 1155 477 475-473
סי' קנא 117	יב, ח 973 968 918 784 767 702 269 268 264
אהע"ז, חלק ב	1095 994 987 983 974
סי' צ 975	לד, יב 1177
סי' קה 1067	סו, כג 1207 1177 1176 1029
סי' קיא 1089	צח, א 1144 768 765 760 458
סי' קס 1067	רכו, ה 1153
סי' קסו 916 229 214	רכו, ז 1132

מפתח המקורות

1002 292	ע, ס"ק י	1262	ס"י מד
936	צב, ס"ק ב	969 968	ס"י נא
461	צג, ס"ק יג	1146 757 273	ס"י נג
452	צג, ס"ק טו	1345 1113	ס"י סו
432	צו, ס"ק ד	1114 1111 569	ס"י טו, אות ב
1005 1001 162	צו, ס"ק י	1140	ס"י עח
1116	צח, ס"ק א	274	ס"י צ
837	צח, ס"ק ח	1015	ס"י קיב
1097 1096	קג, ס"ק ב	457	ס"י קיט
1096	קה, ס"ק ו	614 364	ס"י קכב
1138 1137 1135	קו, ס"ק ג	991	ס"י קכט
448	קו, ס"ק ג, הגהה	1089	ס"י קל
1147	קיג, ס"ק ט	867 167	ס"י קפו
1015 306 305	קיד, ס"ק ה	1077	חלק ו, ס"י כח
432	קכד, ס"ק יח		חתן סופר, שער המקנה והקניין
	חר"מ	954 947 694 687 677 265 211	חלק ב, ס"י כה
1150 1002 802 799 795 467 293 180	ט, א	1229 978 977 975 974	טבעת החושן, על שו"ע חר"מ
986 969	יב, ה	1252	פח, על קצות החושן, ס"ק יג
1122	יז, יב	957	רמא, על נתיבות המשפט, ס"ק א
1116 1115 1101 407	כא, א	262 256 253	רמא, על קצות החושן, ס"ק ב
1086 773 74	סח, א		טהרת המים (הכהן)
1308 1142 854 152	עג, ו	768	שיורי טהרה, מערכת מ, אות ה
570 569	עג, יט		טוב טעם ודעת, שו"ת
255	עד	948 190	מהדורא קמא, ס"י ריט
750 334	עה, יא		מהדורא תליתאה, חלק ב
424	פא, ב	975 802 796 795 729 723 108	ס"י לז
1001	פו, ה	125	ס"י קלה
525	פז, יז		טוב להודות, חלק א ס"א 12
1204 1203	פז, לד	826 812 735 130 113	טורי אבן, מגילה כח ע"א
1385 1272 640	פח	1185	
959	פח, טז		הגהות ר' מאיר אויערבאך 809
294	צט, א		הגהות ברוך טעם 735
291	קא, ה		ט"ז, על שו"ע
1032	קנד, כא		או"ח
1073 733	קסג, ג, הגהת ר' צבי אשכנזי	119 118	נג, ס"ק ב
1203	קעו, יא	114	קכח, ס"ק לט
1335	קעו, ל		יר"ד
630	קפט	1150 799	קסא, ס"ק ג
777 776 76	רג, א	1342	קסח, ס"ק ד
1113 601 600	רו, יא	1318 948	קסט, ס"ק כו
1107 1105-1103 1099 406 405	רו, טז	1081	קעד, ס"ק ג
911 887 857 683 678 244 242 217 189	רט, ד	844	רכח, ס"ק מה
1333 1294 951 949-945 941 917 913	רט, ז	148	רכח, ס"ק מז
1113	רט, ז	847 151	רכח, ס"ק מח
443 442	רכז, ז	844	רלא, ס"ק ג
1231 565 553	רמא, ג	1026	רלב, ס"ק טז
412	רנ, ב	1308	רלו, ס"ק יג
479	רע	874	שמ, ס"ק כ
1352	רפ	1183	שנו, ס"ק א
1173	רפו, א		אהע"ז
352	שכא, א	914	לח, ס"ק יח
444	שלג, ה	850 151	לח, ס"ק כ
913 912 214	ט"ז, בשו"ת הגאונים בתראי, ס"י טז	266	נב, ס"ק ה
	טיב גיטין (הלר), גיטין	285	נג, ס"ק ה
	לב ע"א 292		סא, ס"ק ב, הגהה 1381
	לב ע"ב 1241 941		
	נט ע"א 1176		

מפתח המקורות

1322 1277 1130 963 957	אות ו	127 107 56 26	ס"ק ב	אות מה, (צינץ), אות מה, ס"ק ב
1277	אות ז	862 861 856 855 826 821 730 725 131 128		
1130 1088	אות ח	1297 1265 882		
1196 1131 520 519 441	אות ט			טיב קידושין (צינץ), על שו"ע אהע"ז
48	אות י	472		כח, ס"ק נא
חלק ז, חו"מ, סי' ג		1149		לט, ס"ק יב
761	אות ב	111 105		סד, ס"ק א
991 520	אות ג			טייץ, ר' יצחק אייזיק, בשו"ת ציץ אליעזר, חלק ג, סי'
761	אות יב	1283 1228 876 875 201		לא
1163	חלק ח, או"ח, סי' כט, אות ה			טל אורות (גויא)
	יגל יעקב (גוטליב), שו"ת, חו"מ	827		פרשת כי תשא (זי ע"ד)
1103 986 974 753 741 642 448 413 283	סי' י	892 860 720		עניין דבר שלא בא לעולם
1275-1273 1270 1241 1216 1107 1104	סי' יב			טנברויס, ר' מלכיאל צבי, בשו"ת, באר משה
412 411	סי' יב	117		(ירושלימסקי), כבוד חכמים, סי' ז, אות ב
642	יד אברהם, יו"ד, קעב, א	31		טעם יריבית, קס, ס"ק יג
	יד אהרן	806 483		יאודה יעלה (קובו), שו"ת, חו"מ, סי' יא
1163	או"ח, תעב, הגהות טור	1150		הגהה
982 975	אהע"ז, ט, הגהות ב"י, אות יג			יבא הלוי, שו"ת, אהע"ז
617	יד איתן, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג, ב	944 899 898 880 861 184 161 158		סי' ו
85	יד אפרים, על בית שמואל, סו, ס"ק ט			יביע אומר, שו"ת
	יד דוד (זינצהיים), בבא קמא			חלק ג, חו"מ
964	מט ע"ב	1091 1090 747 746 738 387 384		סי' ב, אות א
1206	קט ע"א	1092		סי' ב, אות ב
	יד דוד (קרלין), הלכות אישות	1092 825		סי' ב, אות ג
1333	פרק ה, הלכה ט, אות קכב, הגהה ב	1093 509 5		סי' ב, אות ד
1269 1267 961 252	פרק ה, הלכה טז, אות קנד	1094 1093 1091 509 503 386		סי' ב, אות ה
1277		1186 1183		סי' ב, אות ו
993 972 285 265	הגהה א	385		סי' ב, אות ז
849 847 844	פרק ז, הלכה ו, אות קלד, הגהה ד	384		סי' ב, אות ח
854 852		1187 1093 1091 510 509		סי' ב, אות ט
	יד המלך (לנדא), על הרמב"ם	1092-1090 1086 825 386 384		סי' ג, אות י
	הלכות אישות	1189		סי' ג, אות יא
1004	זי, יט	762		סי' ג, אות יב
1249 1245 932 884-882 189 78	כג, א	762 66		סי' ג, אות יג
936 228 223	כג, ז	1143 448 273		סי' ג, אות יד
1160 1156 1154 171	הלכות גניבה, א, ב	759		סי' ג, אות יז
796 563	הלכות מלווה ולווה, ד, יג	769 768 763		סי' ג, אות יח
	יד המלך (פאלומבו), על הרמב"ם	766 748 747 444 67 66		סי' ג, אות טו
1329	הלכות מלווה ולווה, ד, יג	766 760		סי' ג, אות טז
	יד יוסף (דייטש), שו"ת	519		סי' ג, אות יז
1397 1393 1109 732 509 411 78	סי' קטו	1199 1197 760 519		סי' ג, אות יח
1053 737	סי' קטז	1392 765 745 66 48		סי' ג, אות יט
	יד ימין, שו"ת, חו"מ	1052 1050 1046 342 341		סי' ד, אות א
1320 1309 1219 1130 655 441	סי' י			חלק ה, חו"מ, סי' א
1317	סי' כה	406 403		אות ב
1305	יד יצחק (ארונובסקי), גיטין מא ע"א	1109 1106 1105 967		אות ג
	יד יצחק (גליק), שו"ת	47		אות ד
1143	חלק א, סי' ח, אות ד	773		אות ה
318	חלק ב, סי' קס	900 895 867 726 201 200		אותיות ז-ח
	יד ישראל, על הרמב"ם, חלק ב, הלכות מכירה, ה,	167 159		אות ח
678 624 621 243 191 158 37 22 21 7 5	יא	1052 1051 341		אות ט
1293 1253 1243 1242 919 687 683	יד מלאכי	1108 1107 1104 401		אות י
	כללי התלמוד, כלל קצה	1397 404 398 45		חלק ו, חו"מ, סי' ה
973	כללי השו"ע, כלל ו	1106 1105 1098 407 399		אות ב
989	יד שאול, רכח, ס"ק לח	1131		אות ג
853	יד שלום (אונגר), שו"ת, סי' נו	1131 441		אות ד
817		1277 575 559 552		אות ה

מפתח המקורות

גיטין	יד שלמה (פרידו), על הרמב"ם
מא ע"א 1305	הלכות תרומות, ה, ב 1376
עח ע"ב 1342	ידיו של משה
ים התלמוד, בבא קמא	שו"ת
פח ע"ב, מפרשי הים, אות יא 1316	יו"ד, ס"ח 842 722 503 311 310 306 10 5
אות יג 1207	1019
פט 1207	חו"מ, ס"י סג 1062 1042 1041
פט ע"א 890 855 782 84	כתובות קד ע"ב 1356 424
פט ע"א, מפרשי הים, אות יד 652	יהודה (ראה גם: יאודה)
אות טז 783	ר' יהודה ליב ב"ר משה מראדזין, בשו"ת גבעת שאול
פט ע"ב 1375	(ר' שאול בן משה), ס"י לג 775 761
קטז ע"א 1310 1305	יהודה יעלה (אסאד), שו"ת
ים של שלמה	חו"מ, ס"י לה 828 130 129
כתובות, פרק ד, ס"א א 864	ס' יהושע
בבא קמא	פסקים וכתבים, ס"י טו 795
פרק ב, ס"י יז 1312 1144 1143 1140 457 355	שו"ת, ס"י לו 645
פרק ג, ס"א א 1360	יהל אור, ענף כד 1244 1240
פרק ג, ס"י לד 1347 1238 766 737	יונת אלם, ס"י יד 612
פרק ז, ס"י י 312	יוסף אומן, שו"ת, ס"י מז, אות ה 385 384 64 48 47
פרק ח, ס"י כז 1282 1212 530 85 82	1093-1090 760 745 744
פרק ת, ס"י סח 1331	יוסף את אחיו, מהר" תשס"ה, עמ' רכד 341
פרק ח, ס"י ע 1331 1309 873 861	ר' יוסף דוב בעריש
פרק ט, ס"י סו 526	באבני מילואים, נא, ס"ק ג 895 884 200
פרק י, ס"י מה 1213	ר' יוסף דוד משאלוניקי (ראה גם: בית דוד)
פרק י, ס"י נה 52 51	בשו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, ס"י ז 100
ימי יוסף בתרא, שו"ת	ר' יוסף דוד, בשו"ת כרם שלמה (אמריליו), אהע"ז, ס"י
יו"ד, ס"י יח 1224	מד 1364
חו"מ	ר' יוסף מסלוצק, שו"ת, ס"י עא 524 382 375 305
ס"י ד 780	1375 1374 1202 1014 979
ס"י ז 1183 479	יוסף, ר' עובדיה (ראה גם: יביע אומר)
ס"י לב 1280 1279 806 648	בפד"ר, כרך יג, עמ' 42 1148 761 459 458
ימי שלמה, על הרמב"ם	יורו משפטין ליעקב, שו"ת
הלכות אישות, טז, כג 460	ס"י י 513
הלכות גזילה ואבידה, יב, ז 1314	ס"י נג 989 987 986 284
הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 1255 751	יחי ראובן (ועמאן), עמ' 124 54
יסודי ישרון, חלק ה, עמ' תיג 546 65 44 21	יין הטוב, שו"ת, חו"מ, ס"י ה 119
יעב"ץ (ר' יעקב אבן צור)	יכין ובעז, שו"ת
בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, ס"י לב 1136	חלק א
1354 1289	ס"י מב 1243 580
חו"מ, ס"י קמב 807	ס"י עח 460 459
בשו"ת כרם חמר, חלק א, ס"י קיז 989	ס"י קט, הראשון 464
יעב"ץ, ר' יוסף, בשתי ידות (לונזאנו), דרך חיים, דף פג	ס"י קכז 305
[מסומן עד] ע"א 755	ס"י קכח 1203
ר' יעקב אב"ד נאשעלסק, בשו"ת אבני נזר, חו"מ	ס"י קלג 1203 746 737 460 459 86
ס"י קסד 14	חלק ב
ס"י קסה 37	ס"י לב 1135
ר' יעקב בכר שמואל מסופיאה, בשו"ת מכתם לדוד,	ס"י מ 457
יו"ד	ס"י מא 772
ס"י יז 1309	ילוד, ר' אליהו
ס"י יט 1309	בשו"ת מפי אהרן, ס"י טז 446 384 383 205 89
ר' יעקב לבית הלוי, שו"ת	1140 1087 900 855 787 456
מהר" שער"ד	בשו"ת תורת חכם, ס"י כח 206
ס"י י 838	לקוט ביאורים, בתלמוד מהר" מתיבתא
ס"י כד 1023 346 333 319	כתובות
מהר" שצ"ב	פא ע"ב, הערה מג 528
ס"י נב 799 466 327	פו ע"ב 301 142
ס"י נג 799 93	צג ע"ב 738

מפתח המקורות

1056 929 784	צו, ס"ק ו	656	סי' סא
1056 1054	צה, ס"ק ג	1369	סי' סב
1170 983 977 974	קא, ס"ק א	1402	סי' סז
1028 423 64	קא, ס"ק ג	1404 1402 1400 1308	סי' סח
995	קה, ס"ק ב	1339 1308 1027 1023 346 333 319	סי' ע
521 66 64	קו, ס"ק ב		יעקובסון, ר"מ, באור עולם (בלומנפלד), מערכת ק,
995 981 980	קו, ס"ק ד	931	קניינים, פרק ה
976 967 66	חוי"מ, עב, ב	35	יערות דבש, חלק ב, דרוש ח
	ישועות יעקב, שו"ת, חו"מ		יפה נוף, שו"ת, חו"מ
	סי' ד 1315 799	375	סי' נד
	סי' ח 426	1216 1092 1090 461 387 386	סי' נו
	ישועות ישראל, על שו"ע חו"מ		יפה ענף
1155 1152 474	ו, עין משפט, ס"ק א		מערכת מחילה
503 406	יב, חוקת המשפט, ס"ק ו	1182	אות ז
1111 1097 743 415 414	יב, עין משפט, ס"ק ג	268	אות ט
503	יב, עין משפט, ס"ק ד	1130	אות י
763 66 64	יב, עין משפט, ס"ק ה	1062	אות יא
1122 1080 1060 1033 553	יז, עין משפט, ס"ק ג		מערכת שכירות, אות נד 1148
	יז, עין משפט, ס"ק ג 1309 1124		יפה תואר, על בראשית רבה, פרשה צד, אות ט 827
1397	כה, עין משפט, ס"ק א		יפה, ר' שמואל
1346 1038	מ, עין משפט, ס"ק א	1405	בשו"ת מהרשד"ם, חוי"מ, סי' תיט
1211—1209 1003 530	נד, עין משפט, ס"ק ב		ר' יצחק בכ"ר חיים
1329 895 535	ס, עין משפט, ס"ק ח	1379	בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סי' ב
1230 752 751 640 564 52	סו, עין משפט, ס"ק ו		יצחקי, ר' אברהם
	1236 1232	575 486	באורים גדולים, לימוד קלט
	סז, עין משפט, ס"ק א 530	1263 575	בפרי הארץ, חלק א, חוי"מ, סי' ח
867 837 835	עא, עין משפט, ס"ק ד	472	יקב אפרים (שורץ, תשס"ד), עמ' קל
	ישועות מלכו, שו"ת		יריעות שלמה (אולמן), חידושי סוגיות (תשס"ה)
959 957 258 257	כתבים, סי' יא	1001	סי' לד, אות ב
	השטמה לאהע"ז אחרי הכתבים [סי' קח בפרויקט	785 651 526 510 83	סי' צד, אות ט
1068 889 357 66 64	השו"ת]	478	סי' קז
	ישועות דוד, על שו"ע חוי"מ		יריעות שלמה (אולמן), שו"ת, סי' יח 1191
1157 1156 1152 477 476 473	סי' ו	1233	יריעת האהל (רובינשטיין), שו"ת, סי' כז
	סי' ט, א 1150 1002 180		יך אברהם, שו"ת
	סי' יב, ח 767 766 763 762 67	1216	חלק א, חוי"מ, סי' י
	סי' לח 1001 291		חלק ב
	ישיב יצחק, שו"ת	1077 1072 1069 1041 1023 346	סי' סד
	חלק ח	1074 1071 1069 1037 1023 355 336	סי' עג
1093 991 974 946 761 552 285 77	סי' צ	1075	
	סי' צא 765	1358 1357 470	יש מאין, שו"ת, סי' ו
	חלק י		ישועה, ר' שאול
1093 993 963 789 775 765 750 738 77	סי' מג	1388	בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז
	חלק יז		ישועות יעקב, על שו"ע
	סי' עט 1106 977 761 385 77	1155 477 25	יוד, קסא, ס"ק א
1066 1064—1062 1057 350 348 323 322	סי' פ		אהע"ז
	1182 1087 1080	1330 823	א, ס"ק א
	ישיביל עבדי, שו"ת	1067 887	כו, ס"ק א
	חלק ב, חוי"מ, סי' ה 1216	1129 764	כח, ס"ק ד
	אות ט 624	66	כח, ס"ק טו
	אות י 558	758 66	לח, ס"ק טו
	אות יא 1222 240	105	סד, ס"ק ג
	אות יג 1053	1062 1056 929 784	סו, ס"ק ג
1358	חלק ד, שאלת שלום, חוי"מ, סי' א, אות ה	1062 1054 783 782	סו, ס"ק ד
	חלק ה, יוד	1049—1046 943 897 896 340	סט, ס"ק ב
	סי' כז, אות ג, ס"ק ב 822	920 910 189 188	צב, ס"ק ב
822 129	סי' כז, אות ג, ס"ק ד	933 926	צב, ס"ק ה
	סי' ל, אות ד 734	1003 1121 295	צו, ס"ק ג

מפתח המקורות

כהן, ר' חיים, שו"ת, חו"מ	חלק ו, חו"מ
1334 995 973 276 92 ס' ו	1057 ס' ח
994 991 973 92 ס' ז	1394 1040 ס' ה, אות א
הכהן, ר' יצחק	1040 ס' ה, אות ד
823 בראש דוד (חיד"א), פרשת בהעלותך	1286 1245 1233 1232 553 ס' יא
הכהן, ר' מאיר שמחה, מדווינסק, חידושים לתלמוד	744 חלק ז, חו"מ, ס' ט, אותיות ז-ט
בבא מציעא נא ע"א, אות ו 1172	ישמח לב (גאגין), שו"ת
הכהן, ר' מאיר שמחה (ראה גם: אור שמח; משך חכמה)	1090 1089 1087 1084 52 48 חו"מ, ס' ד
במוריה, גל' רה (תשרי תשנ"ב), עמ' מח 1262	ישמח לב (פרג"י), שו"ת, חלק ב, חו"מ
הכהן, ר' מלאכי	299 ס' לה
בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק ב), ס' מב 47	1373 1356 1352 1333 972 424 285 ס' ע
1048 1047 1042 1031 1030 371 347 341	ר' ישעיה בן מהרי"ט
1192 1062 1059 1058 1051 1050	בשו"ת זרע אנשים, ס' סח 774
בשו"ת לחמי תודה, ס' יא 1066 1035 1028 322	ישראל, ר' יעקב
1393 1194	בשו"ת נדיב לב, חו"מ, ס' נד 1320 1309 1131
הכהן, ר' משה (ראה גם: כהונת עולם)	1352 1346
במתנה אפרים, הלכות שבועות, ס' י 843	ישראלי, ר' שאול
במטה אשר, שו"ת, ס' ג 984 455	בפד"ר, כרך יא
הכהן, ר' שלמה	429 143 עמ'
בשו"ת בגדי כהונה (מהרו"ך), אהע"ז, ס' יח 1381	1144 178 עמ'
הכהן, ר' שלמה, מוילנא, בשדי חמד, כללים, מערכת	1144 523 179 עמ'
נ, כלל נב 1367 825-823 131 127	1145 180 עמ'
הכהן, ר' שמחה ב"ר גרשון	1014 181 עמ'
בשו"ת פליטת בית יהודה, ס' כא 1374 1305	1127 234 עמ'
כוכב מיעקב, שו"ת, ס' מז 269	בפס"ד של ב"ד הרבני הגדול, ערעור תשל"א/א, 192,
כלי חמדה	תשל"א/א 199 (לא פורסם) 1377
פרשת משפטים, ס' ז 886 749	ישרי לב (בארון), עמ' קסט 813 211
פרשת נשא 1092 1091 807 109	ישרי לב (גובר), עמ' 191 12
פרשת כי תצא, עמ' רלב 817	ישרי לב (חזן), מערכת מ
כמראה הבזק, שו"ת, חלק ג, ס' קל 18	אות כב 1062 326
כנסת הגדולה, על הטור	אות כז 351
או"ח, תרצה, הגהות ב"י, אות ג 1315	אות לב 1286
יוד	כבוד הלבנון, ר' זאב וולף נוסבויס
קס, הגהות טור, אות יח 801	ס' י, אות ג 948 884 835 191 168
קס, הגהות טור, אות יט 1151 444	ס' יב, אות ד 594
קס, הגהות טור, אות כ 797	ס' יג, אות ד 594
קס, הגהות ב"י, אות ד 798	ס' יד, אות ח 1348 1119
קסא, הגהות טור, אות ח 31	ס' טז, אות ח 265
קסא, הגהות טור, אות יט 1004 295	כבוד יום טוב, על הרמב"ם, ר' יו"ט דאנון
רלד, הגהות ב"י, אות מט 1330	הלכות מכירה, ה, יא 986 972 961 257
רלט, הגהות טור, אות צג 848 306	הלכות זכיה ומתנה, ג, ב 1227 1226 618 617 601
שלד, הגהות טור, אות קס 1138	1255
אהע"ז	הלכות מלוה ולווה, טז, א 311
כת, הגהות טור, אות עו 1361	כהונת עולם, ר' משה הכהן
צ, הגהות טור, אות פב 1209	שו"ת
צב, הגהות ב"י, אות ז 688 685 682 242 177	ס' ז 1197 1108 1107 975 972 970 521 284
944	ס' לב 1372 1060 847 838 791 382 91
צב, הגהות ב"י, אות טו 214	ס' נה 849 845-840 838 146 111
קיה, הגהות טור, אות קה 1010 537	ס' נו 849 844-840
קיה, הגהות ב"י, אות ז 302	ס' נז 849 844
חו"מ	ס' נח 844 841
יז, הגהות טור, אות לו 1122	ס' נט 844 841
כב, הגהות ב"י, אות כה 418	יוד, ס' רכח 848 843 842 153 152 145
כה, הגהות טור, אות נו 351	הכהן, ר' דוד, בשו"ת פני יצחק (אבולעפיא), חלק ה,
כה, הגהות טור, אות סג 368	חו"מ, ס' ו 1378 1222
כה, הגהות טור, אות עט 353	הכהן, ר' חזקיה אברהם
כה, הגהות טור, אות פא 1065 350	בשו"ת שעות דרבנן, ס' א 1365 938

מפתח המקורות

1041	רכז, הגהות ב"י, אות כב	כנסת הגדולה, חו"מ (המשך)
97	רלא, הגהות הטור, אות יב	כה, הגהות טור, אות פב 1065
97	רלא, הגהות הטור, אות לו	כה, הגהות ב"י, אות ז 487
97	רלא, הגהות הטור, אות קכח	כה, כללי קים לי, אות מד 295
1320	רמ, הגהות ב"י, אות א	כז, הגהות הטור, אות ו 121
748	רמא, הגהות טור, אות טו	לב, הגהות ב"י, אות ה 1085 378 377
753	רמא, הגהות טור, אות יז	לב, הגהות ב"י, אות ו 1284 1222 1216
755	רמא, הגהות טור, אות כ	לז, הגהות ב"י, אות ב 1247
1025	רמא, הגהות ב"י, אות ו	מב, הגהות ב"י, אות טו 1199
1042	רמא, הגהות ב"י, אות יט	מב, הגהות ב"י, אות כה 1042
1057	רמא, הגהות ב"י, אות כב	מב, הגהות ב"י, אות ל 1042
1216	רמא, הגהות ב"י, אות כו	מג, הגהות טור, אות יד 72
861 859	רמא, הגהות ב"י, אות לט	נד, הגהות טור, אות טז 513
1233	רמא, הגהות ב"י, אות מא	ס, הגהות ב"י, אות צה 1013
970	רמא, הגהות ב"י, אות מה	סה, הגהות טור, אות לה 1284
441	רמג, הגהות טור, אות יח	סה, הגהות ב"י, אות ל 1315
975	רנג, הגהות ב"י, אות יג	עא, הגהות טור, אות כב 1202
1362	רע, הגהות ב"י, אות ה	עז, הגהות טור, אות כג 309
1018	רצ, הגהות ב"י, אות קלב	עט, הגהות ב"י, אות יב 1029
1384 1189 787 746 88	שלד, הגהות ב"י, אות ט	עט, הגהות ב"י, אות יד 1031
1088 382	שלד, הגהות ב"י, אות יב	פב, הגהות טור, אות מ 1205 523
788	שלט, הגהות טור, אות ז	פב, הגהות טור, אות מב 1205 524
1287	שסג, הגהות טור, אות כג	פב ["כללי מיגו"], הגהות ב"י, אות נו 976 975
131	שפ, הגהות ב"י, אות א	קח, הגהות טור, אות פו 1208
538	מהדורא בתרא, ד, הגהות ב"י, אות ג	קח, הגהות טור, אות פו 1003
986	מהדורא בתרא, יב	קכב, הגהות טור, אות לו 1018
742 263	מהדורא בתרא, יב, הגהות ב"י, אות ו	קכג, הגהות ב"י, אות יב 1305
997 990 975 974 972 971 969 962	מהדורא בתרא, יב, הגהות ב"י, אות יב	קמ, הגהות טור, אות קו 1287 1286 1226 555
340 338	מהדורא בתרא, יב, הגהות ב"י, אות יב	קמ, הגהות טור, אות קנו 1133
1052 1050	מהדורא בתרא, יב, הגהות ב"י, אות יד 1028	קמ, הגהות טור, אותיות קס-קעב 1133
1042 1037	מהדורא בתרא, ס, הגהות ב"י, אות ז 1052	קסג, הגהות טור, אות נד 1357
538	מהדורא בתרא, פב, הגהות טור, אות ב	קסג, הגהות טור, אות קכד 1318
309	מהדורא בתרא, קכב, הגהות טור, אות ז	קסג, הגהות ב"י, אות קד 806
1148	מהדורא בתרא, קמ, הגהות טור, אות יב	קסג, הגהות ב"י, אות קיא 95
1061	כנסת ישראל (ששון), דף כ ע"א	קסג, הגהות ב"י, אות קיח 1050 197 100
	כסא אליהו (ישראל), על שו"ע	קסג, הגהות ב"י, אות קכ 1050
	אוי"ח, תרנח, אות ד 1236	קסג, הגהות ב"י, אות קכח 463 455 448 110
	חו"מ, רמא	קסג, הגהות ב"י, אות רלג 1357
	אות ד 1091 1090 744 48	קעה, הגהות טור, אות מג 1324 1323 1320
	אות ה 1398	קעו, הגהות טור, אות צא 792
	כסא דהרסנא (ראה: בשמים ראש)	קעו, הגהות טור, אות קסה 790
	כסאות לבית דוד, שו"ת	קעו, הגהות טור, אות קצא 310
	חלק א, סי' נ, אות א 1112 399	קעח, הגהות טור, אות ג 1316
	סי' נח, אות ז 479	קצ, הגהות טור, אות ד 1226 556
	סי' סב, אות א 1233 569	קצה, הגהות ב"י, אות סד 1251
	סי' סב, אות ב 1112 1100 57	רא, הגהות ב"י, אות כב 1305
	סי' סב, אות ג 1183 1100	רה, הגהות ב"י, אותיות פא-פד 1398
	סי' סג, אות ה 941	רה, הגהות ב"י, אות פד 1308
	סי' סג, אות ו 1370 941 519	רו, הגהות ב"י, אות רכד 1392
	סי' פה, אות א 1311	רט, הגהות טור, אות כה 877
	סי' פו, אות ד 444	רט, הגהות טור, אות כו 949
	סי' צז, אות ב 521 391 390 382 208 120 77 52	רט, הגהות טור, אות מ 892 182
		רט, הגהות טור, אות נ 174
		רכז, הגהות טור, אות מב 1042
		רכז, הגהות טור, אות מד, הראשון 1050 1041

מפתח המקורות

1261 1084 738	כרם אפרים, מאמר כא	1315	סי' קח, אות ד
	כרם חמר, ר' אברהם אנקאווא	1303	סי' קח, אות ה
	חלק א (שו"ת), חו"מ		חלק ב
	סי' לו 1322	791 535	סי' לו, אות ג
	סי' נח 1019	1345	סי' נט, אות ב
	סי' פה 1287 1133	856 208	סי' נט, אות ג
1226 1224 556 555	סי' קד	1357 457	סי' פו, אות א
	סי' קיז 997 989 986	1379	סי' קיד, אות א
	חלק ב (ספר התקנות)		כסף הקדשים, על שו"ע חו"מ
1010 389 302 86	סי' מג	737	סו, א
	סי' מד 1010 302	1225 555 546	עג, יט
	סי' ס 500	1038 905 891 867	עה, על שו"ד, ס"ק לג
	סי' קמה 1354	737	פא, לב
	סי' קעט 1379	792	קעו, י
	סי' קפ 1010	1379 1378 1240 580	קעו, מה
	סי' רלו 100	1278 552	קפט
1216 951	עט סופר, דף טב ע"ב	106	רלא
	כרם יוסף, בבא קמא	565	רמ, ג
	כו ע"ב 1098 734 10 4	595 254 79	רמא, ב
	סח ע"ב		כסף משנה, על הרמב"ם
	אות יד 1188		הלכות אישות
	אות טו 1187	1398 390	יו, יט
1259 1218 723	אות טז	1341 1094	כב, יח
	אות יז 1258 723	936	כג, א
	אות יח 1250 1218 3	1149	כה, ו
	כרם שלמה (אמריליו), שו"ת		הלכות נערה
	יו"ד	871	ב, י
969 985 946 902 742 674 281 213 194	סי' יא	864	ב, יג
	1203		הלכות שמיטה ויובל
	סי' כא 850 841 149 89	777	ט, ט
	אהע"ז, סי' מד 1364		ט, יב, הגהה בדפוס אמשטרדם תס"ב 886
	חו"מ		הלכות מכירה
	סי' יח 1407 1401	1045	טו, ו
	סי' מד 867	1113	יא, ד
	סי' נב 1065 1024 337	1116	יא, ז
	סי' סז 1042		הלכות שלוחין, ה, א 737 456 205
	סי' פב 1312		הלכות עבדים, ה, ג 1269 670
1228	כרם שלמה (האס), יו"ד, שפ, כא	1263	הלכות שכירות, ב, יא
639 261	הכתב והקבלה, ויקרא ה, כא	1303	הלכות מלווה ולווה, כב, טז
	כתב סופר, חידושים לתלמוד, גיטין		הלכות סנהדרין
	כ ע"ב 432	1027 1026 332	ו, ה
	נט ע"ב 114	1155	כ, יא
	כתונת יוסף (בידרוגו)	1123	כא, יא
232	חלק א, אות ב, שורש ד, ענף טו	120	כו, ו
	לאברהם למקנה		הלכות ממרים, ז, ח 110
1221 988 977 273 271	חו"מ, יב, ב	1302	הלכות אבל, יב, א
	לאור ההלכה, עמ' קפט—קצו במהד' תש"ו = עמ'		כף החיים, על שו"ע, או"ח
	תי—תכח במהד' תשס"ד 821	1261	תרלו, ס"ק י
	לב אריה (הורביץ), סי' מ 77	1384	תרצה, ס"ק נו
	לב ים		כפות תמרים, על מסכת סוכה
	גיטין, סי' כ, אות ב 432	1122 318	לד ע"ב
	נדרים	1193	מא ע"ב
1114 738 417	סי' יז, אות ב		כפי אהרן (עזריאל), שו"ת
	סי' יז, אות ד 419	1383 1382 1247	חלק א, סי' יד
	סי' יז, אות ה 976 968 419		חלק ב, חו"מ
	סי' יט, אות ד 723	1272 680	סי' ח
	סי' יט, אות ו 723	890	סי' י

מפתח המקורות

חלק ה, סי ק	לב מבין (ברדוגו), שו"ת
אות ב 1187 1188	חו"מ
אות ג 1189	סי קעז 337 339 1065
אות ד 1186 10 1216	סי קעט 790 1322 1329
אות ה 1184 1132	השמטות, סי י 1083
חלק ו, סי לו, אות ו 117 114	לב מבין (נאבאריו), על הרמב"ם
חלק יד, סי צא 1129	הלכות גזילה ואבידה, א, ו 1167
חלק טו, סי קלג 52 53 600 1112 1115	הלכות שלוחין, ז, ז 1031
הלוי, ר' דוד	לב שלמה (הלוי), שו"ת, סי מ 83 1010 1011
בשו"ת נשמת חיים (אבולעפיא), חו"מ, סי ז 1358	לב שלמה (מחלמא), שו"ת, סי ב
הלוי, ר' יהודה	אות ז 531
בשו"ת ויאמר יצחק, חו"מ, סי קכט 417 1115	אות ח 531
בשו"ת נר מערבי (מלכא), חלק א, סי קיא 553	אות יב 738
1221 1244 1378	אות יד 738
הלוי, ר' יוסף מרדכי ירד, בשו"ת מפי אהרן, סי	לב שמח, שו"ת, חו"מ, סי כא 1411
טו 57 89 383 423 445 747	לבוש מרדכי
הלוי, ר' יעקב	בבא קמא
בשו"ת גינת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סי ה 660 882	סי כו 137
הלוי, ר' יצחק, מקושטא, שו"ת, סי יח 553 567	סי לו במהד' תרפ"ד ותשי"ז, סי ס במהד'
הלוי, ר' מרדכי, בקדושת יום טוב (אלגזיו), שו"ת, סי	תשע"ג 1075 1255
ו 4 10 174 176 177 243 673 687 700 861 867	בבא מציעא, סי כח 802 840 850
868 877 879 881 882 906 914 947 948 1196	לבוש
הלוי, ר' משה משולם	או"ת, תרצה, ד 819
בשו"ת הראני"ח, חלק ב (מים עמוקים, חלק ב), סי	י"ד
כח 1219	קסא, א 1362
בשו"ת מהרי"ט, חלק א, סי סא 524 1214 1373	רסז, ער 1109
הלוי, ר' שמואל	אהע"ז, צו, ב 970 981
במשנה למלך, הלכות מכירה, יא, יח 401	חו"מ
בשו"ת מהרש"ם, חו"מ, סי צה 792	ו, א 471 472 474 1152-1154
הלוי, ר"א, בשו"ת יבא הלוי, אהע"ז, סי ו 161	ט, א 471
הלוי, ר"י, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי מז 1388	יז, יב 1122 429
הלוי, ר"מ, בחקי לב, יו"ד, חלק ד (במהד' המאור),	כא, א 1111
סי פג-פד, אות נח 55	מח, א 285
לוי, ר' אברהם דוב, בפסקי דין ירושלים	ס, א 478
כרך ז	רח, א 536
עמ' שסה-סטו 1169	רכז, כא 704 1025 1040
עמ' שעב 1172	רמא, ב 49 52 57 737 956 966 970 997 1057
עמ' שעג 1169	1216
כרך ט, עמ' רד 1355	רמא, ג 1222
לורברבוים, ר' יעקב (ראה גם: בית יעקב; חוות דעת;	שלט, ו 789
מקור חיים; נתיבות המשפט; קהלת יעקב)	תכא, ה 132
בשו"ת בית אפרים, חו"מ, סי ל 266	תכא, יב 130 827 1067
לחם אבירים, ר' אברהם בורגיל, כתובות כט ע"א 164	לבני בנימין
לחם יהודה, על הרמב"ם	מערכה כא, אות ג 1182
הלכות אישות	מערכה כב
ה, יב 1129	אות ב 266
יב, ו 344 782 1332	אות ד 273 774 981
יב, ט 228 929 930	אות ה 981 982
יב, ט, במהדורא בתרא 227	אות ו 982
יב, כג 127	לדופקי בתשובה (טיגר), פרק ב, ס"ק קעה 1341
טו, א 128 823 1092 1094	להורות נתן, שו"ת
כג, ה 934	חלק ד
הלכות חובל ומזיק, ד, יט 1364	סי נו, אות ל 1314
הלכות מכירה	סי נו, אות לב 1314
יא, יח 744 1106	סי נו, אות לו 1381
יג, ג 1041 1056	סי נו, אות לז 734
הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 616 617	סי נו, אות לט 1314

מפתח המקורות

סי' י 834	הלכות שנינים, ו, יב 1165
סי' כו במהדר' תשמ"ח, סי' לה, אות ז, במהדר'	הלכות מלווה ולווה, כז, א 74
תשס"ו 1265	הלכות טוען ונטען
לכל חפץ, סי' כו 1052	ג, ח 1262
למוסנינו, ר"ח	יג, ח 936 580
בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388	הלכות סנהדרין, פרק כג 471
לנדא, ר"י, הגהות על ר"ש, תרומות, ו, א 831	חם רב, שו"ת
לניאדור, ר' אפרים, בשו"ת רועי ישראל, חלק ג, סי'	סי' מז 1406
ג 320 554 566 616 1125 1223 1224 1226	סי' ע 841 838
1263 1258 1255 1254 1248 1238	סי' עא 841 838 89
לפלגות ראובן, חלק ג	סי' עו 1357
הדרן על בבא קמא, פלג ז 1252 1236	סי' עז 1377 1318 1317 100
שו"ת בסופו	סי' עט 1318 1317
אות ב 473	סי' ק 485 306 846 838 791 790 787 485 382
אות ה 1155	1029
אות ו 1161 728	סי' קא 1316 532 531
אות ח 474 473	סי' קז 60
אות ט 474	סי' קיד 484
אות י 1155 730 124 25	סי' קיח 867 484
אות יא 1159 473	סי' קלו 313
אות יב 474	סי' קמב 1287 1232 659 568 567
לפפא, ר' אהרן (רא גם: בני אהרן)	סי' קס 1364 1312 1310 1148
בשו"ת בעי חיי, חו"מ, חלק א, סי' קכג 1324 1323	סי' קעו 1016 1015 1011 307
1387 1378	סי' קעז 1406
לקט הקמח (משאש), חו"מ, אות ו 755 55	סי' קעח 1406 1401
לשד השמן, על הרמב"ם, הלכות אישות, יב, ח 82	סי' קעט 1406 1401
לשון למודים (יעבץ)	סי' קצ 1226 1216 553
יו"ד, סי' נח 799	סי' קצג 1149
חו"מ	חם שלמה (בולה), קונטרס הלכות קניין סודר
סי' יב, ס"ק ז 972	סי' נו 1383 1320 1246 917
סי' מג 1383 1382 1249 1248 1246	סי' צג 78 48
מאה שערים (פסחוביץ), שו"ת	לחמי תודה, שו"ת, ר' ישעיהו באסאן
חו"מ, סי' א 986 976 855 267	סי' יא 1066 1035 1028 515 512 351 350 322
מאור החיים (אוגור)	1393 1194
סי' יח, מאורות נתן, הערה א 793 94	סי' יב 512
מאור יעקב (בידרמן), עמ' קו 817	סי' כג 1142
מאורות הדרף היומי	לחקרי הלכות, סי' פ 1232-1230 1077
בבא מציעא טו ע"ב, חלק ה, עמ' רכ 1394 318	ליבוויץ, ר' ברוך בער (ראה גם: ברכת שמואל)
מאורות חיים, תרומות, עמ' קכד 133	בס' דברי רבנו שפטיה, סי' יב, אות א, ענף ב 864
מאורות נתן (בורג'ל), בבא מציעא ד ע"ב 1385	לידירי, ר' משה, בשו"ת פני אהרן, חו"מ, סי' כה 835
מאורות נתן (גולדברג)	ליכטנשטיין (ראה: שיעורי...)
שער טוען ונטען, אות י 1238	לימודי ה', לימוד רג 1234
פרשת נח 1237	לימודי ניסן, בתוך קובץ הראב"ד, על בבא מציעא טו ע"ב 1071 363 361 360
מאזניים למשפט	ליצחק ריח, חלק ב, חו"מ
יב, ס"ק יב 776	אות ג, הלכות נחלות, אות יד 411
יב, ס"ק יג 991 977 972 273	אות ש, הלכות שותפין, אות מד 1227 986 791
יב, ס"ק יד 1413 1408 1079	ליקוטי הלכות (ויגדר), הלכות צדקה, סי' רנד, א 818
משנה אחרונה	ליקוטי צורר החיים, בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סי' טט 384
יב, ז 776	ליקוטי שיעורים (שטיין), בבא בתרא
974 764 757 742 273 267 261	סי' א, אות ה 876
מאלין, ר' אריה לייב, חידושים, חלק א	סי' ב, אות יב 876
סי' סא 1364	סי' ה במהדר' תשמ"ח, סי' ז במהדר' תשס"ו
סי' צה 523	אות ב 1283 1265 1258 653 510 509 30 10
מאמר מרדכי (כרמי), נג, ס"ק ב 118	אות ד 1280
מאמר קדישין	סי' ז, אות ה 115
יב, ס"ק ט 998 970 286 64	
עג, ס"ק מו 569	

מפתח המקורות

מגילת ספר, על הסמ"ג	המבי"ט (ר' משה מטראני), שו"ת
לאוין, לאו קצג 797	חלק א
עשין, עשה מח 253 961-963	סי א 1174 299 290
מגיני שלמה, כתובות	סי ב 1210
פג ע"א 1246	סי כה 1261 1260 1216
צג ע"א 662 661	סי מח 1005 516
מגן אברהם, על שו"ע או"ח	סי נא 798 797
נג, ס"ק ט 119 118	סי צו 855 741
קמד, ס"ק ז 119 118	סי קא 841 144
קסט, ס"ק א 129 130 789 828	סי קיא 1352 1277 957 441
שו, ס"ק טו 23 21	סי קבח 348
שכג, ס"ק ב 1168	סי קלב 1329 801
תמח, ס"ק ד 1261 549	סי קלו 380
תעב, ס"ק ו 1163	סי ר 1365
תרלו, ס"ק ג 1252 813 486	סי רכ 307
תרלו, ס"ק ד 1021	סי רלט 1096
מגן אברהם, על תוספתא	סי רס 205 204
בבא קמא, פרק ו, אות כז 1314	סי שב 402
מגן גבורים (איטינגא), על שו"ע או"ח	סי שו 1131 874 172-170
נג, שלטי הגבורים, ס"ק ג 118	סי שז 97
קמג, אלף המגן, ס"ק ה 118	סי שט 1339 1027 928 922 348 227
קסט, שלטי הגבורים, ס"ק א 128 130 825	סי שי 1339 928
מגן גבורים (איטטורשה), שו"ת	סי שיד 751 750 560 528 516 515 441 52
סי ז 1182 799 524 93	1270 1216 1210 1195 1194 1189 1131 1130
סי נו 1353 916 913 858 454 449 215 214	1352
מגן דוד (גיג), שו"ת, אהע"ז, סי א 1403 881	סי שלד 301
מגן שאול (חנניה), שו"ת	חלק ב
סי כד 992 980 972 970 956	סי כו 776
מגן שאול (קצנלבוגן), שו"ת, סי קמט 104	סי סב 306
מדבר קדמות, מערכת ו, אות ו 755	סי עט 881 99 98 95
סי המדע (כרתי ופליחי), יו"ד, קסא, א 1157	סי ק 1406
המדרש וההגיון (ברמן)	סי קיג 659 630 567 53
הדרן לסדר נויקין 1168 879 828 824 818 213	סי קבח 1011 922 301 231
המדרש והמעשה, פרשת יוחי 909	סי קלב 776
מדרש כתובה, כתובות צג ע"א 661	סי קלו 166
מהר"א (אירבך), חידושים, הלכות נדה, סי טז 731	סי קנז 1102
מהר"י אסאד, חידושים לכתובות	סי ריח 1101
פג ע"א 1294 932	סי רכא 1140 448
פד ע"א 929	סי רכב 841 144 143
מהר"י בן לב, חידושים לתלמוד	חלק ג
כתובות פג ע"א 1249	סי לה 1206 981
מהר"י בן לב, שו"ת	סי צב 320 301
חלק א, סי יט 1238 1120 905 749 738	סי קיא 1206 1022 981 750 469 334
סי כד 720	סי קטו 1415 1406 1398
סי לט 838	סי קיט 1015 848 841 144
סי מא (לו) 1140 456	סי קלה 73
סי מו (מב) 1288 239 238 213	סי קלח 1316
סי עח (עו) 1378 1222	סי קלט 841 144
סי פב (פ) 1322 881	סי קמו 1393 1066 1063 351 350
סי פד 1197	סי קנג 737 96 95
סי צג (צא) 1029	סי רכה 1288
סי צו (צד) 307	מגדל עזו, על הרמב"ם
סי צז 1327	הלכות איסורי ביאה, ג, ב 1180
סי צח (צו) 1397 971 45	הלכות מלווה ולווה, ד, יג 799
סי קו (קה) 1116	מגדנות נתן, בבא מציעא ד ע"ב 1385
סי קיו 1364 1310	מגילת אסתר, על הוספות הרמב"ן לספר המצוות
סי קכא 307	לרמב"ם, אות יז 793

מפתח המקורות

1046 853 851 846 845 147	סי צח	1062	סי קכב
	מהר"ם גאויזון, שו"ת		חלק ב
1170 1140 1131 737	סי כ	844 843 841 111	סי כב
778 750	סי לח	877	סי כג
1136 466	סי נד	1011 1010 227 922	סי כד
	מהר"ם גלנטי, שו"ת	1015 307	סי כז
184	סי א	942 911	סי כח
295	סי יא	938 231 211	סי ל
1258 562 551 393	סי מח	167	סי לח
1111 563 418 233 232	סי נו	1398 1211–1209 1094 529 388 83	סי מז
653	סי סב	1070 1032 1029 520 466 434 327 324	סי עג
1205 1204	סי צא	1126 1083	
301	סי צו	659	סי עה
1173	סי צז	1197 1136–1134 449 448	סי פב
562 393	סי קז	644	סי פט
	מהר"ם די בוטון, שו"ת		חלק ג
93	סי טז	1205	סי כו
1150 327 324	סי יח	1405–1403 1058	סי כח
1066 957 869	סי כו	1168	סי לא
76	סי לז	314	סי לד
1139	סי נא	848 847 843 307 305 150 145 143	סי עח
	מהר"ם די בוטון, בשו"ת מהרי"ט, חלק ב, אהע"ז, סי	1016–1014 850	
1201 861–859 750 748 747	כ	1168	סי קא
	מהר"ם חלאווה, שו"ת	1198	סי קה
1387 1386 599	סי כ	480	סי קז
749 51	סי סב		חלק ד
1007	סי קנב	76	סי יד
	מהר"ם לובלין, חידושים לתלמוד	1186 1130 1129 1091 971	סי טז
1272 639	בבא מציעא ד ע"ב	76	סי יח
	מהר"ם לובלין, שו"ת	848 844 842 148	סי כד
1409 1069 1022 855 792 194	סי ה		מהר"י הכהן (ר' ישראל רפפורט), שו"ת
1412 1410	סי יא		מהדורא קמא
1413 1410 1406 1404	סי כג	1185 837 66	חו"מ, סי ט
1410 1189 412 391 47	סי מז	840	חו"מ, סי כא
1288	סי סב	1311 488 470 261	חו"מ, סי כט
1327 1214 393 23	סי עב	1022	שער העניינים, סי כ
	מהר"ם מרוטנבורק, שו"ת האחרונים		מהדורא תניינא, חו"מ
778	חו"מ, סי ח	1119 757 520 440	סי ו
	מהר"ם פדואה, שו"ת	453	סי כד
937 231	סי יז		מהר"י קצבי, שו"ת (רב יוסף), סי טו
1133 445 444 353 352	סי לט	1357 470	מהר"ל, בשו"ת ב"ח (הישנות), סי קיו
1138 1137 450 447	סי מ	868	מהר"ם אלשיך, שו"ת
941	סי מד	1220 644 307	סי ט
773 737 553 545	סי מו	1397 1029 1023 349	סי יד
773 737	סי מז	301	סי טו
53 52	סי נו	1202 1147 1145 1140 523 460 459	סי יז
	מהר"ם שיף, חידושים לתלמוד	1104 1101 1099 418 416 402 398	סי ל
	כתובת	1416 1413 1125 838 524 431	סי לב
1119 1098	מד ע"א	47	סי לד
974	נו ע"א	1365	סי נו
994 282	נו ע"א	1239 1135 466 66	סי עב
944 895	פג ע"א	73	סי עד
	גיטין	1398	סי עח
973	כא ע"א	1227 1216 779 307 56	סי פ
1253	עד ע"ב	656	סי פד
	מהר"ם שיק, חידושים לתלמוד		מהר"ם אלשיך, שו"ת
432	גיטין כ ע"ב	953	סי לא

מפתח המקורות

סי ז, אות ה 292	בבא מציעא סו ע"א 1112
סי פה 1327 1309 1023 871	סנהדרין ו ע"א 739
סי פה, אות ג 1327	מהר"ם שיק, על תרי"ג מצוות
חלק ה, סי פו 552	מצווה מח, אות ב 810 112
חלק ו	מצווה קל, אותיות ב-ג 1159 1156
סי לה, אות ד 1344 1091 411 47	מהר"ם שיק, שו"ת
סי לה, אות ה 552	או"ח
סי סא 1370 1315 1195 519	סי שכא 1381 1328 818 734
סי סג 425 202 63	סי שמא 818
סי פד, אות א 552	סי שמב 820 819 800
סי פו 1136 464 456	י"ד
סי צח 552	סי קסח 991 537 536 266
סי צט 757 468	סי ריח 736 735 195 194 144 143 114 112
סי קנג, אות ה 1221	סי שצא 1297 898 850 822 821 812 810
חלק ז	סי שצא 1073
סי עט 47	חור"מ, סי ל 1168 106
סי קמא 1197 1195 766	מהר"ם שיק
חלק ח	בבית הלל, גל' ג, עמ' טו 1057 359 343
סי יט 1090 737 552 414 411	מהר"ע (ר' עוזר מקלימנטוב), הגהה על באר היטב,
סי כה 1199 1197 1192 1080 519	חור"מ, רה, ס"ק י 1408 1404
סי קלד 552	מהר"צ חיות, שו"ת
סי קלו 1289 1288 552	סי טז, אות ד 1155 725 473
סי רכו 1206 1205 992 989 985 525 269	סי נט 1159 1155 477 473
מהר"ש צורר, שו"ת (תשב"ץ, ח"ד, החוט המשולש,	מהר"ש הלוי, שו"ת
הטור השני)	י"ד, סי יח 809
סי ח 971	אהע"ז, סי יד 455
סי יד 525 524	חור"מ
סי כ 1382 1247 581	סי ג 1023 350
סי לה 339	סי יב 1375 525 312
מהרא"ה, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי מז 1388	סי יט 1327 1219
מהרא"ל (צינץ), על שו"ע י"ד	סי לד 1139
סי קס 725	סי מג 1286-1284 1085 693 656 655 378
סי קס, ס"ק ג, אות ו 801 733	1387 1288
מהרא"ל (צינץ), שו"ת, חור"מ, סי מא	סי מו 1229 563
אות ה 1074 1007 356	סי נא 1288 1247 746 239
אות ו 1081 861 859	מהר"ש לאניאדו, שו"ת החדשות, סי יג 99 96 95
אות ז 1081 1078 356	1065 1061 1060 1049 803 522 197 196
אות ח 1340	מהר"ש מוהליבר, שו"ת
אות ט 1073	חור"מ, סי ט, על חור"מ, יב, ח 762 448 273 261
מהרא"ש (היילפרין), שו"ת	1283 1219 978 977 973 969 767 764
סי סד 1108 1058 1032 1031 737	מהר"ש ענגיל, שו"ת
מהרח"ט	חלק א
בשו"ת השמים החדשים, חור"מ, סי ק 662	סי ה 1195
מהרח"ש, שו"ת, אהע"ז	סי יב 1197 1112 519 518 417 402
קונטרס מורעא, סי לח 1058	סי לה 1197 519 518
סי ז 1209 1011	סי נה 886 880 879 871 563 518 233 179 157
סי כ 1334 1010 1009 529 302 51	1235 1196 1170 987 940 939
סי כד 1095 301	סי פ 1221 269 268 266 88 47
סי כה 1011 529 528 303 301	חלק ב
סי כח 922	סי כד, אות ד 1262 1119
סי לו 1140 1136 460 455 449	סי עא 1372 1370 1308 1195 518 404 402 98
מהרי"א הלוי (איטינגא), שו"ת	חלק ג
חלק א	סי טו 1136 1135 766 765 762 757 519
סי עד 1227 986 975 266 264 91	סי כה 552
סי צ 674 586 572 568 566 213 204 192 165	סי פב 817 213 134 133 122 112
1225 901 900 720 686 676	חלק ד
חלק ב, סי קיז 206	סי ז, אות ג 292

מפתח המקורות

843	סי' מח	מהרי"א ציטרון, חידושים
786 88	סי' נ	עמ' עד במהד' תר"צ, עמ' 434 במהד' תש"ע 596
88	סי' נא	1255 1241 1076 723 617 608 604
	חלק ב, אהע"ז	עמ' עה במהד' תר"צ, עמ' 435 במהד' תש"ע 570
1201 861 859 747 746	סי' כ	1241 1237 596
753 750 747 720 719 523 160 159 52	סי' כא	מהרי"ז ענוזיל (ראה גם: אבני מילואים), שו"ת
1231 1202 1200 1196 862 860 859 778	סי' מ	סי' ג 211
1234 159	סי' מ	סי' ד 90
	חלק ב, חו"מ	סי' ז, אות ז 1064
1208 765 527 526 294	סי' ט	מהריב"ם, בשו"ת לב מבין (ברדוגו), חו"מ, סי'
1208 1004 1003 295	סי' י	קנז 339 337
312 308	סי' יז הראשון	מהריב"ע, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388
1172	סי' יט	מהריב"ץ, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388
1148	סי' כה	מהרי"ד
1148	סי' ל	בשו"ת דבר משה (אמרי"ל), חלק ב, סי' סא 1286
1200 523	סי' מ	מהרי"ד (ראה גם: תשובת מהרי"ד)
1244 581 558	סי' מד	מהרי"ט, חידושים לתלמוד
748 747 590 487 459 448 447 66 63	סי' מה	כתובות צה ע"א 1273 1271 1270 753 748 640
1136 1043 772 767-765 762 761 759 758	סי' מו	1274
1026 1057 1022 345	סי' מט	קידושין
1406 381 380	סי' נ	ג ע"א 961
381	סי' נו	יט ע"א 822 737
1033 1028 480 447	סי' סה	יט ע"ב 128
1244	סי' סח	ס ע"א, בחידושים לרי"ף 867
1323 656	סי' סט	סא ע"ב 1240 905
174	סי' פא	חידושים על הרי"ף, פרק ב 59
1005 1004	סי' פד	מהרי"ט, שו"ת
1022 322	סי' פה	חלק א
312 217	סי' צג	סי' א 849
1416 1173 1127 483	סי' צה	סי' ג 480
1342	סי' ק	סי' לא 1401
1407 1400 1027	סי' קב	סי' לח 1094 1011 1006 785 388 302 296 17
1005 841 765 748 297 61 49	סי' קג	סי' מה 706 683 640 241 215 200 191-188
1136 792 758 757 732 448 447 59	סי' קד	707 915 914 912 911 884-882 867 835 808
1353 1140	סי' קה	942 1300 1299 1296 1272 999 954-951 946
522 416 383 374 170 145 61 59 48	סי' קכ	סי' ס 820
1087 874 873 847 838 806 757 749 745	סי' קכא	סי' סא 1373 1214 536 524
1344 1280 1252 1199 1107 1099 1089	סי' קכב	סי' סב 1214 1205 1200 523
1372	סי' קכג	סי' סה 711 219
1205 1200 524	סי' קכד	סי' עג 307
	מהרי"ט אלגוי, על הלכות חלה לרמב"ן	סי' קכז 1023 1003 365-363 345 343 338 294
830	אות יא, ס"ק ג	1083 1080 1079 1057 1039
	מהרי"ט אלגוי	סי' קך 1138 1136 448 442
1362 1314 1184	בשו"ת ברך משה (גלנטי), סי' כה	סי' קיד 1146
1363	בחקרי לב, יו"ד, חלק ב, סי' כ	סי' קיח 848 843 842
	מהריט"ן, שו"ת	סי' קיט 1136-1134 975 520 518 481 480 449
922 434 433	סי' ה	1145 1197 1164 1163
1036 304	סי' ט	סי' קכב 1106 1043 1042 1025 846
1247	סי' כח	סי' קכד 959
774 74	סי' נ	סי' קכז 1019 311
457	סי' פד	סי' קלא 1197 1195 1111 1099 518 409 408 399
1220 1111 647 416 408	סי' פט	סי' קלב 314
1149 465 436	סי' קה	סי' קלח 571
1140 456	סי' קמא	סי' קמא 162
1400	סי' קמה	סי' קנ 1136 486 485 448
841 839	סי' קסד	חלק ב, יו"ד
		סי' מה 480

מפתח המקורות

1086	סי י	1307	סי קפט
111	סי כ	1219 1216	סי קצה
975	סי מא	1216	סי רד
484	סי נו	434 123	סי רז
466	סי נט	1396 1013 539 538 305	סי רח
1136 449 447	סי סא	1035	סי ריג
484	סי פא	466	סי ריז
847 844–842 840 838 143	סי פב	1149 465	סי רכה
534	סי צ	841 824	סי רכו
1207	סי קב	1261	סי רעו
807	סי קכח	434 433	סי רצב
1355 461	סי קלב	מהריט"ץ, שו"ת החדשות	
1208	סי קנ	737 102	סי כו
1364	סי קסב	1357 1173 1140 459	סי סט
1244	סי קעו	1069 1052 1032 855 323 318	סי צג
1350 353 325 233	סי (קפא) [קצא]	737 209 101	סי קלו
380	סי (קצז) [רט]	773	סי קנח
1324	סי קצה	1069 1061 1035 1032 1023 323 318	סי קע
חלק ב		1365	סי קפט
1274 162 53	סי א	מהרי"ל דיסקין, שו"ת	
1333	סי סא השני	קונטרס ספקות ופסקים, אות קפא 1195	
1312 1140	סי עח	1088 1087	מהרי"ם (פאדווא) מבריסק, שו"ת, סי לח
1340 1083 1057 456 438 92	סי פו	מהרלב"ח, שו"ת	
1059	סי צג	93	סי קד
105	סי קג	1204 1200 986 524	סי קט
1305 281	סי קיג	305	סי קלג (השני, נדפס אחרי סי קלו)
838	סי קכט	1258 1253	סי קלד
1377 805 804 107 98	סי קמה	854 846 845 838 310 152 150 147 146	סי קלו
1317	סי קמו	1020 1018	סי קלז
480	סי קסב	קונטרס הסמיכה	
1166 483	סי רי	827 130	קונטרס א
1057 331	סי רכה	131	קונטרס ב
חלק ג		130	קונטרס ה
1106 1104	סי ז	מהרלב"ח, בשו"ת מהרשד"ם, חו"מ	
1305	סי ח	1287	סי רנב
1024	סי כד	659	סי רעח
1369 1120	סי כה	מהרש"א, חידושים לתלמוד	
737 58	סי צט	כתובות	
1413 1065	סי קד	886	כט ע"א
1075 364	סי קה	1179	לה ע"ב
חלק ג, תשובות נוספות		1321	מג ע"ב
1288 1148 239 213	סי ט	1324	מד ע"א
1032 1016 307	סי יב	125	נו ע"ב
95	סי סב	127	נט ע"ב
מהרש"ל, ביאור לטור		944 220 189 187	פג ע"א
1096	סי קה	1025 930 929 224	פד ע"א
מהרש"ל, ביאור על סמ"ג (עמודי שלמה)		1356	קד ע"ב
762–759 748 720 717 692 286 66–64	עשה מח	954	גיטין עז ע"א
1343 780 767–764	מהרש"ל, ר' שלמה לוריא, שו"ת, סי לו	813 812	קידושין לב ע"ב (חידושי אגודת)
737 45	מהרש"ל (לנגס), שו"ת	1261	מח ע"ב
1188 1187 510 10 5	סי יג	739	סנהדרין ו ע"א
1261 1188 510 10	סי כו	מהרש"ג, שו"ת	
1094 1092 778 758 753–751 732 547 77	סי לט	818 136 133	חלק ב, סי רא
מהרש"ם, שו"ת		738	חלק ג, סי קג
חלק א		מהרש"ך, שו"ת	
1133 992 972 454 446 285	סי ה	חלק א	
		461	סי ד

מפתח המקורות

1125 1124	סי' עט	1135	סי' לב
844 843	סי' פג	1288 1140 1133 453	סי' מ
1023 350	סי' קא		חלק ב
849-847 844 839 296 148 143	סי' קד	1127 523 497 480 479 464 458 444	סי' טו
848 844 143	סי' קז	1204 1196 1140	
96	סי' קיז	1097 1067 779 777	סי' נד
841	סי' קלה	1105 997 992 521 405 398 266 55 47	סי' קלג
843 841	סי' קנ	1199 1197 1108	
844 841 143	סי' קנד	1397 1080 348	סי' קמה
634	סי' קצד	306	סי' קצו
	אהע"ז	1366 828 170 129	סי' רי
975	סי' ג	737 391	סי' רכג
1129	סי' יג	1078	סי' רכד, אות ט
847 305	סי' כג	480	סי' רלו
382	סי' כה		חלק ג
1113 399	סי' עב	1085 791 737 562 390 375 374 62 56	סי' לא
1250 926 615 227 211	סי' קד	1227 1111 1096	
936 923 922 211	סי' קי	1139	סי' סט
1209	סי' קיט	1139	סי' צו
1373 1210 1005 938 227	סי' קכא	975	סי' קט
1066	סי' קלז	1397	סי' רסא
928 922 303 301 227	סי' קגד	89	סי' רפ
1189 1010 990 750 749 51	סי' קעט	1311 446	סי' שעו
1014	סי' קצז		חלק ד
844 838 430 88	סי' קצח	1286	סי' ז
1009 928 922 529 303 301 227	סי' רכב	1125 489 426	סי' נה
1210		1148 1140 1080 1069 1031 787	סי' ס
	חז"מ	1062 1055 1042 1029 349	סי' פז
1400 835 743 737	סי' יג	764	סי' צב
1399 1398 1066 1023 351 350 325	סי' מד	1311 462	סי' קח
1403		813	סי' קמג
1042	סי' נו		חלק ה
1018	סי' עו	1262 1123 764 758 429	סי' ד
1194 1013 988 514	סי' צ	1183 1182	סי' טז
792 256 93 4	סי' צה	67 65 56 54 52 50 49 47 44 10 9 5	סי' כב
1001	סי' קב	502 375 349 331 278 274 273 267 266 78	
1193	סי' קיא	779 777 761 758 754 753 748 747 723 546	
1069 1023	סי' קיג	1087 1064 1037 1036 1027 992 986 982	
1336 1063 1046 1027 743 353 324	סי' קטז	1412 1394 1203 1184 1136 1105	
1397 1339		938 296 232	סי' לח
1269 1243 787 786 382	סי' קיט		חלק ו
1111	סי' קכח	325	סי' קכ
484	סי' קנא	1103 775 75	סי' רטז
867 484	סי' קס	755 747	סי' רכו
1018 1016 312	סי' קסב	359	סי' רמג
791 790	סי' קסט	1344	חלק ז, סי' ט
644	סי' קעד	1400 1197 519	סי' יח
528	סי' קפז	1107 991 269-267	סי' קיז
1313	סי' קצט	1379 575 211	סי' קפט
1140 438 92	סי' ריט		מהרש"ם
361	סי' רלד	1157 473	בערך שי, חז"מ, סי' ו (בהסכמות)
1224 1198 1192 1181 659 544 512	סי' רלה	747	בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות, סי' ז
1287			מהרש"ם (ר' שמואל סירירו?), בשו"ת שופריה דיעקב,
470	סי' רלח	1030	חלק א, אהע"ז, סי' לג
658	סי' רמד		מהרשד"ם, שו"ת
1322 648 644	סי' רמה		יר"ד
1287 1286 1149 1148 465 460	סי' רמו	799 798 796	סי' סז

מפתח המקורות

מונסונייגו, ר' ידידיה	1169 1114 1112	רמו
בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388	1287	סי' רנב
בשו"ת דבר אמת (מונסונייגו), סי' קנו 107 379	1287 1220	סי' רס
1220 807 806	1378	סי' רעד
מוסרי ישעיה, שו"ת, חלק ב, או"ח, סי' ח 733	1323	סי' רעז
המועדים בהלכה, עמ' עג במהד' תשי"ד, עמ' פט במהד' תש"ע 728	1216 1096 753 659 558 555 553	סי' רעה
מוצל מאש, שו"ת, חלק א, סי' לט 975	1378 1287 1226-1222	סי' רפה
מור ואהלול (ראה: מר ואהלול)	454	סי' רפז
מותיב ומפרק	648	סי' רצא
סי' צח 1236	922 238 224	סי' שכא
סי' קנא 1207	1075 1030 1023 1018 328 321 307	סי' שכב
מזל שעה	1136	סי' שכג
על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה	1245 1244	סי' שכד
א, יד 1167 472 476	361	סי' שכה
פרק ד 1054 341 156 75	1227 598 562 561 545 426 425 51	סי' שכז
פרק ח 1183 1173	1258 1257	סי' שכט
ח, ו 1091	1150 1136 449 448 428	סי' שלד
שו"ת, סי' ב 868	1412 1403 1402 1399	סי' שמא
פרשת וארא 170	615 483	סי' שמח
מזרחי, ר' אליהו, על פירוש רש"י לתורה	350 347 340 339 337 322 319 310	סי' שנה
דברים כא, יח 110	1063 1057 1050 1043-1041 1037 1018	סי' שסד
מזרחי, ר' אליהו, שו"ת	1377 1358 1357 1318 1317 534 100	סי' שסה
חלק ב (מים עמוקים, חלק א), סי' כח 1205	456	סי' שע
מזרחי, ר' נסים יצחק	737 682 671 351 236 198 197 194 95	סי' שפד
בשו"ת בני בנימן, חו"מ, סי' ב 758 407 286 48	1050 1049 1033 949 948 894 881 877 876	סי' שפז
1392 1220 999 989 765 759	1392 1065	סי' שפח
מזרחי, ר' שלום	1317 1213	סי' שפז
בפד"ר, כרך יג, עמ' 83 942 535 57	483	סי' שעב
מחוקק יהודה, או"ח	307	סי' שעג
תנ, חוקי דעת, ס"ק ג 1292 945 900 217	1220 901 778 205 140	סי' שעד
מחזה אברהם (די בוטון), שו"ת	1397	סי' שעז
סי' לא, אות ח 1089 971	1162 1148 618 617 503 479 464 454	סי' שפז
מחזיק ברכה	1263 1184	סי' שפז
או"ח, תרנח, ס"ק ד 1237	1152 350	סי' תה
י"ד, סא, ס"ק יט 124	1413 1409 1404 1306	סי' תיח
מחידושי מרן הרב (מישקובסקי)	1405-1402 1399 1398 1031 337	סי' תיט
עמ' סט-עא 1232 1231 1218 764	96	סי' תכא
עמ' עא 1219	456 438	מהרשד"ם, בשו"ת מהרש"ך, חלק ב, סי' פו
מחנה אפרים	803	מודעי, ר' חיים, בשו"ת בני אברהם, חו"מ, השמטות
הלכות שבועות	803	דף צג ע"א-ע"ד
סי' י 854 849 844-840	803	דף צד ע"א
סי' י, הגהת בן המחבר 843	1312	דף צד ע"ג
הלכות נזקי ממון, סי' כ 527	1061 1049 1033 806 803 197 96	דף צה ע"א
הלכות גזילה	1358 1066	
סי' א 1159 1156 1155 729 474-472	1033 313	דף צה ע"ב
סי' ב 1156 1155 473	1020	דף צה ע"ג
סי' י 450	1021 313	דף צה ע"ג-ע"ד
הלכות מכירה, דיני אונאה	1021 197	דף צו ע"א
סי' יג 1355 1171 1170 478	803	דף צו ע"ב
סי' יד 1065 1058 1045 350 340		מוטל, מהר"א
סי' טז 1055 1044	309	בבני חיי, חו"מ, רג, הגהות ב"י, אות יא
סי' יז 1177 1174		מונטלטו, ר' יצחק
סי' יט 1132 615	614	בשו"ת מים רבים, חו"מ, סי' מג
סי' כב, והמגיה 1204		מונסון, ר' אברהם
הלכות מכירה, דיני אסמכתא, סי' ו 416 403 401	846	בשו"ת מהר"ט, חלק א, סי' קכב
1117 1104 419	922	בשו"ת ר' יחיאל באסן, סי' יח

מפתח המקורות

מחנה יהודה (פיקהולץ), חלק א, סי' ה 472	הלכות מוכר דבר שלא בא לעולם
מחנה יהודה (קצין), דף ב ע"ד 802	סי' ד 897 895 825 202 201
מחנה יהודה (יאודה) (אשכנזי), על טור חו"מ לז, א 1245	סי' ה 914
עג, לב 1384 1260 610	הלכות זכייה מהפקד
מחנה לוי, ר' צבי הירש הורוויץ, חידושים לתלמוד בבא מציעא יג ע"א 973	סי' ט 961 956 643 256 252
שבועות לו ע"ב 981 969 493 291	סי' י 1291 1285 1272 1250 1245 680 579
מחצית השקל (יאגיד), אהע"ז, סי' צג 489	סי' יא 606 510 509 502 79 78 10 8 5 4 2
מחצית השקל, ר' שמואל קעלין, על מגן אברהם קסט, ס"ק א 130	1188 1186—1184 781 780 769 742 736 722
שו, ס"ק טז 1191	1366 1189
תרלו, ס"ק ג 1314	סי' יא, פירוש ברכת משה, אות ב 1091
מטה אהרן (בן חסין), שו"ת סי' לט 1314	הלכות זכייה ומתנה
סי' מ 1342 970	סי' ב 1363 1184
סי' מא 1314	סי' ט 815 124
סי' מו 1339 1338 1023 341	סי' י 931 926 923 915 914 911 909 855 709
מטה אהרן (רוונטל), שבועות כו ע"ב 827 173	952 936
מטה אשר, ר' אשר שלם, שו"ת סי' ג 286—284 281 276 273 256 251 194 85 49	סי' יא 931 928 909 212
960 956 902 890 783 743 569 536 455 342	סי' יא, פירוש ברכת משה, אות ב 385
1050 1048 992—990 988—981 975 972 970 967	סי' יא, פירוש ברכת משה, אות ג 36
1222 1205 1203 1201 1197 1164 1095 1053	סי' יא, פירוש ברכת משה, אות ה 79
סי' ד 991 990	סי' יח 1278
מטה שמעון, על טור חו"מ יב, הגהות טור, אות כ 1091 760	סי' כו 1072
יב, הגהות טור, אות כב 1087	הלכות שלוחין
יב, הגהות טור, אות כז 1373 1205	סי' טו 1247
ס, הגהות טור, אות נט 1012 988 978	סי' כ 1384 567
סא, הגהות ב"י, אות כח 880	הלכות שותפות
קעה, הגהות טור, אות לה 1284	סי' ד 1075 1035 1026
קעח, הגהות טור, אות ז 1316	סי' ו 1055 1043 344
קצד, הגהות טור, אות ב 1182	הלכות עבדים, סי' א 648 643 638
רו, הגהות טור, אות סג 1320	הלכות שומרים, סי' כא 1309 344 208
רכז, הגהות טור, אות צג 1062	הלכות שכירות
רמא, הגהות טור, אות יג 1262 617	סי' ד 402
רמא, הגהות ב"י, אות ב 1075	סי' ט 756 690 681 680 648 645 643 642 579
רמא, הגהות ב"י, אות ג 1042	1386 1322 1283 1279 1242 1108
רמא, הגהות ב"י, אות יב 1263	סי' ט, פירוש ברכת משה, אות ב 1279 646
רמא, הגהות ב"י, אות יג 1257	סי' ט, פירוש ברכת משה, אות ג 1278
רמא, הגהות ב"י, אות יז 752 559 52	סי' ט, פירוש ברכת משה, אות ד 643
רמא, הגהות ב"י, אות לד 1225	סי' י 643 88
מי מרום, חלק יב (דברים), מאמר כה 907	סי' יג 1387 1321 658
המידות לחקר ההלכה מידה ו	הלכות שכירות פועלים, סי' ו 902 901
אות כ 1009 1008 872 865	הלכות מלווה ולווה, דיני ריבית
אות כא 1180 1009 1008 872 865 864 499	סי' ב 800 793
אות כב 865	סי' ט 30
אות כג 1180	סי' י 797 794—792
מידה י, אות לו 885 834	סי' טז 1068
מידה יא, אות ח 885 834 800	מחנה אפרים, חידושים על הרמב"ם
מידה כב	הלכות מכירה, יא, יח 1106 405
אות לד 1297 834	הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 963 956
אות לח 1055 7	מחנה דוד
אות מד 720	אוהל ס 1093 1090
אות מה 1055	אוהל סא 1130
	אוהל סב 1084 48
	אוהל סג 773 544 459 284 277 273 268 265 257
	1204 1085 989 988 986 970 968 967 957
	מחנה חיים, שו"ת
	חלק א, סי' סז 1160 1156 570
	חלק ב, אהע"ז (כרך ד), סי' מ 361 339 338 47
	1124 1079 1077 1054 1040 1039 478 362

מפתח המקורות

מלאכת שמואל (אליעזרי), סי' יג 480	אות צד 1000 518
מלבושי יום טוב (באסליאנסקי)	אות כג 1000
אהע"ז, משפטי התנאים, סי' יב 145	מידה כג
מלבי"ם, פירוש לתנ"ך	אות לד 896
ויקרא, פרק כג, סי' שצב 1360	אות לו 929
רות	אות לח 857
א, ח 84	אות מ 935 930
א, כב 84	אות מא 936
ד, ג 84	אות מב 936
מלוא העומר, במדבר כז, ה 1122	אות מג 936-934 243
מלידיאה, ר' יהוסף, שו"ת, סי' יא 340 197 96 95	אות מד 905 904 697 195
מלך שלם, שו"ת, חו"מ	אות מז 905 697
סי' כו 337-339 350 368 1003 1036 1039	אות מז 905 706 697 687 678 245 243
1412 1393 1075 1057 1056 1053 1044-1041	מילואי חושן על קצות החושן, סו, ס"ק ל 1207
סי' ל 738 282 256 47	מילי דעזרא, שו"ת, חו"מ, סי' לד 992
מלצר, ר' איסר זלמן, באדרת אליהו (ראם)	מים החיים (ארולייא), שו"ת, חו"מ
עמ' שח-שט 1264 620	סי' יז 1416 1415 1284 737
עמ' שט 1236 572	סי' יח 1227
מנוחת אשר	מים חיים (סילוה)
חלק א	שו"ת, סי' יג 675 357 351 348 347 345 344 341
דף ג ע"ג 1345	1048 1047 1045 1037 1028 916 699 691
דף ז ע"ב 184	1075 1072 1070 1069 1065 1063 1062 1056
דף כב ע"ד 953	1339 1338 1080
דף נט ע"א 886	על הרמב"ם, הלכות אישות, כב, יט 389
דף ס ע"ג 1348	מים חיים (רפפורט), שו"ת, חו"מ
דף סא ע"א 1121	סי' ה 1344 1216 1112 52
דף פו ע"ג 1345 284	סי' יא 1334 993 974 969 276 274 265 261
דף פו ע"ד 1345	סי' יב 1001 995-992 974 973 970 774 276 273
חלק ב	מים עמוקים (ראה: ר' אליהו מזרחי; ראנ"ח)
דף ח ע"ג 192	סי' א 1037 1035 1028 1025 370 347 346 338
דף יג ע"ב 986 977 265	1327 1054 1038
דף טז ע"ב 976 975 969	מים רבים, ר' רפאל מילדולה, שו"ת
דף יז ע"ב 1374	או"ח, סי' ל 1212 530
דף מג ע"ג 836 142	חו"מ
חשובה א 1379	סי' ל 1097 558 547 516 515 374
מנוחת משה	סי' לא 1205 746 523 282 256
דף ה ע"ד 799	סי' מג 746 737 614
דף כג ע"ד 1237 799	סי' מה 1216 746 737 616 614
דף נ ע"א 1119 426	סי' מח 1244
דף נב ע"ב 1155	סי' מט 1244
דף עג ע"א 1379	מכתב שלמה, שו"ת, סי' קד 148
דף עג ע"ג 191	מכתב לדוד, שו"ת
דף צג ע"א-ע"ב 639	י"ד
מנות הלוי, על מגילת אסתר, ט, יט 126	סי' יז 1309 873 822
מנחה חדשה (פאפרש), על מניין המצוות	סי' יח 1309 873
מצווה נא, אות כה 833 829 134 133	סי' יט 1309
מצווה מב, אות י 1268 963 962 960 253	חו"מ
מנחה חדשה (שור), שו"ת	סי' ב 1057
חלק ב, שיורי מנחה, דף נה ע"א 1140 561	סי' לא 1413 1406 312 309 308
מנחת אהרן (פארווא), סנהדרין יט ע"א 116	סי' לב 1152 1024
מנחת אלעזר, ר' חיים אלעזר שפירא, שו"ת	מלאכת הקודש (טולידאנו), דברים כד, ה 825
חלק ג, סי' לא 1414 1408 1404 1398	מלאכת שלמה (חכים), על הרמב"ם
מנחת אשר, ר' אשר וייס, בבא בתרא, מהד' תשס"ד	הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 1222 600
סי' יג, אות א 1384 1378	הלכות מלוה ולווה, ב, ו 1212 1211 1001 531
אות ב 1381 555	ד, יג 1332 801 797
סי' יד 1181 1074 870 766 764 763 187 168	מלאכת שלמה (קמוחי), שו"ת, חו"מ, סי' יד 1316
1191 1187	

מפתח המקורות

1329 חלק ב, סי' עט	1219 סי' כח, אות א
1328 אות א 802	אות ג 1075 1074
794 אות ה	סי' לו, אות א 1185 952 933 917 246 241 226
1329 אות ו	1294 1293
1329 אות יב	אות ב 1300
1414 1139 חלק ג, סי' קלד	מנחת הבהקד, בבא מציעא יג ע"א 288
54 חלק ד, סי' עו	מנחת הקומץ, שו"ת
734 733 54 31 חלק ה, סי' לד, אות ח	סי' קח 992 974 438 411 283 77 55 52
1365 חלק ז, סי' ככו	מנחת זכרון, ר' מנחם בן שמעון מרדכי
940 מנחת מרדכי (עליאש), פרשת תולדות	מערכת מ, מחילה, אות ח 1088 375 374
מנחת עני (תק"מ)	מנחת חינוך, על ס' החינוך (ע"פ האותיות במהד' מכוון ירושלים)
1362 דף ז ע"ב	מצווה לה, אות ה 1362 1359 474 472 115
1362 דף ט ע"ב	מצווה מב
1249 מנחת עני (תקמ"ז), דף לט ע"ג	אות ו 1267
מנחת פתים, ר' מאיר אריק, חו"מ	אות יד, דרך חמישית 1189
1150 1143 1141 1140 459 291 66 64 קכו, ד	אות יד, דרך ששית 633
780 קצה, ז	אות יד, דרך שביעית 1265 633 632
407 77 רמא, ב	אות יח 1267 1265
1096 רמב, ג	אות יט 1265 1189 633
שירי מנחה	אות כד 1268 1265
קצה, ז 79	אות כה 634
1345 רז, ט	מצווה מו, אות ד 1298 1174 1013
777 76 ד, רט	מצווה מח 827 810 121
מנחת צבי (שפיץ), חלק ב, סי' ב	מצווה מט 1158 870 728 26
אות י 1143	מצווה נא, אות יח 833 133
אות יא 1366 498	מצווה סא
אות יב 1143	אות ט 1180 1179
מנחת שי (שור), שו"ת	אות י, ס"ב ק 1179
חלק א	אות י, ס"ק ד 501
סי' י 1141 854	אות כא 1180
סי' יא 1141	מצווה פג, אות א 471 467
סי' נא 813 671 120	מצווה קל 1157 475 473 472
סי' ק 872	אות ד 1360 1157 475-473
1289 1141 877 788 645 552 382 חלק ב, סי' צו	אות ה 1154
מנחת שלמה (אויערבאך), שו"ת, חלק א, סי' צ 833	מצווה וכד 1360
מנחת שלמה (ליון), שו"ת	מצווה רלד 116
סי' לה 1262	מצווה רנז, אות ח 116
סי' לח 821 123	מצווה רנח 1155 1153
סי' נ 530	אות ו 1158 1157 474-472
סי' עח 948 943	מצווה שכה 1160
מנחת שמואל (פנחס), שו"ת	מנחת שלז, אות א 25
חלק ב, אהע"ז, סי' כא 1304 292	מצווה שמו 357
מסגרת השולחן, על שר"ע חו"מ	מצווה טצב, אות ז 817 126
יב, ס"ק ח 692 286	מצווה תצז, אות ה 117
רח, ס"ק ג 531	מצווה תקכו, אות ח 122
מסגרת זהב, על המשנה, שביעית, פרק י 886	מצווה תקלט 477 476 101
מסעוד, ר' יהודה, בשו"ת אהלי יעקב, סי' ז 52	מצווה תקעו 1298 1173 1046 208
מעדני שמואל, ר' שמואל טרוביץ (תשמ"ו)	מנחת יהודה (ביים), דף קמב ע"ד 133
סי' כז	מנחת יחיאל, שו"ת, חלק ב
אות א 1258 875	סי' ד, אות ב 206
אות ב 1260 1259	סי' ד, אות ג 207
אות ג 1077 1075	סי' ד, אותיות ד-ו 1033 902 859
סי' כח	סי' כה, אות ב 1093 1090 841
אות א 767 763 761 510 509 67 65	מנחת יצחק, ר' יצחק יעקב וייס, שו"ת
אות ב 736 728 720 18	חלק א, סי' קיב, אות ו 1140
אות ג 872 730 729 501	סי' קיב, אות ז 66 64
אות ד 1077 1075 65	

מפתח המקורות

יח, כו 1146	אות ה 501 719 732 748 816 817 818
כב, יט 1095	אות ו 95
הלכות נדרים, ה, ו 1099	מעייני התורה, חלק א, סי' טט 430
הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 1263 1216	מעיל צדקה, שו"ת, סי' נג 1122 1123
מפי אהרן, שו"ת	מעיל שמואל (פלורנטין), שו"ת וליקוטם
סי' יב 46 50 61 83 251 252 268 269 271 273	סי' יד 93
408 407 390 375 342 287 284 281 277 274	סי' נו 93 798 795 93
741 616 569 552 545 544 523 442 441 425	סי' קטו 567 659
961 959 958 956 901 877 807 783 753 747	מעין גנים (עבאדי), שו"ת, חו"מ
1043 1026 996 992 990-986 975-967 964 963	סי' ט 64 394 453 456 457 737 1134 1236 1237
1196 1195 1130 1103 1087 1085 1075 1063	סי' יז 1339
1398 1198	מעין החכמה (שארף), על בבא מציעא
סי' טו 57 89 383 423 445 747 787	יג ע"ב 725 956 997 1134
סי' טז 88 205 206 383 446 456 732 787	כב ע"ב 1173
1140 1087 900 855	מעני החכמה, על בבא מציעא
סי' יז 375 383 384 423 524 525 969 970 1090	ד ע"ב, מהדורא בתרא, אות לח (אות פה במהד' תשס"ב) 487 1272
ס' המפתח, על הרמב"ם	יז ע"ב, אות תע 200
הלכות חובל ומוזיק, ה, א 1326	כ ע"א 775
מצודות בן ציון	מט ע"ב, מהדורא בתרא, אות פד 1132 1170
דף ז ע"ג 355	מערכות דברי אמת, ערך מחילה
דף לו ע"ג 291	אות ב 527
דף לט ע"ב 426	אות ו 1189
דף לט ע"ב-ע"ד 1348	אות ז 4 10 311 312 719 1019
דף מב ע"א-ע"ב 299	אות ח 602 1238 1254
דף מו ע"ג 640	אות ט 405
דף עב ע"א 1382	אות יב 494 496
מצוות כהונה, שו"ת	מערכי לב (חזון), חלק א, דרוש ח 439
סי' ג 49 55 278 309 377 378 976 992 1018	מערכי לב (צירלסון), שו"ת, סי' קט 453
1130 1086 1085	מערכת הקנינים, ר' שמעון שקאפ
סי' לו 292 564 638 651 981 1094 1222 1257	סי' ו 898
1283-1281 1259	סי' ח 508
סי' לח 473 476 1154 1155 1160	סי' ט 1386
השמיטה בסוף הספר 339 493 1052 1064	מעשה אברהם (אשכנזי), שו"ת
1175	אהע"ז, סי' א 1087 1089
מצוות ראייה, מילואי השמטות, חו"מ, קפט, על ביאור	מעשה בצלאל, על פסקי ריקאנטי
הגר"א, ס"ק ה 1220	סי' רנג 348 1063
מצפה איתן, שבועות ל ע"ב 812	סי' רנד 141 142
מצרף לכסף, שו"ת, תרומת כסף, סי' מ 100 1317	סי' רצד 209
מקדשי השם, שו"ת	סי' שא 209
חלק ב, סי' יג, דבר צבי, הערה ד 233	סי' שלו 419 1117
מקוה המים, שו"ת, חלק א, חו"מ, סי' סט 47	סי' שלז 575 959 962 1276 1280
מקום שמואל, שער התירוצים	סי' תיב 1061
בבא בתרא קס ע"ב 1087	סי' תקמו 1038
מקור ברוך (גינזבורג)	סי' תקנ 337
חלק ב, סי' לג 275 757 765 767 1062 1392	המעשה והמדרש (מרגולין)
מקור ברוך (קלע), שו"ת	פרשת ויחי 905 908 939 941
סי' כח 459 460 544 575 1140 1145 1220 1262	מעשה חייא, שו"ת
סי' ל 57 119 145 148 266 441 508 523	סי' ד בדפוס ונציה, סי' ג בדפוס פיורדא 240 707
1190 1088 998 979 847 846 844 843 838	1272 953-951 944 915 912 910
1201	סי' יח 304 1013
סי' מג 340 341 1045 1048 1050	מעשה נסים, על הרמב"ם
סי' מז 459 460 544 575 1140 1145 1220 1262	הלכות זכייה ומתנה, ג, ב 619
סי' סב (פו ע"א) 1401	מעשה ריקח, על הרמב"ם
מקור חיים (לויברבורים)	הלכות אישות
תלד, ס"ק ב 948	טו, א 128 879
תמג, ס"ק ה 1231	טז, כד 1145
תמח, ס"ק ט 1191	

מפתח המקורות

מרכבת המשנה, על הרמב"ם, מהדורא בתרא	תנ, ס"ק ח 942 211
הלכות אישות, יב, כג 127	תנר, ס"ק ג 1256
הלכות מכירה, כט, ד, 1176	מקור ישראל, שו"ת
הלכות מלווה ולווה, ד, יג 93	סי' מ 409
מרפא לנפש (זילבר)	סי' מד 1140 834 792 656 463 460 457 456 451
חלק ג, סי' ע	סי' נא 1173 908 906 866 860 616 564 563 486
אות ט 812	1238 1230 1221
אות י 810	סי' נב 1169 906 908 860 616 564 563 486
אות יא 826 127	1238 1230 1221 1173
על סוגיות הש"ס	סי' סז 1019 311
סי' קכד, אות ד 775	מקור מים חיים, יו"ד, סי' קס 30
סי' קכז, אות א 101	ס' המקנה
סי' קלב, אותיות א-ג 903	קידושין
סי' קלב, אות ב 1295 1174	יג ע"א 969 437
סי' קנה, אות ג 531	טז ע"א 1267 723 634 510
משא יד, חלק א, פרשת משפטים 137	טז ע"ב 1385
משא מלך	לב ע"ב 813
חלק ב	מח ע"ב 901
דף טז 1317	קונטרס אחרון
שער א, משפט א, דף יז ע"א 1377	כח, ב 1201 1200
שער ג, משפט ב 805	כח, ג 1126 988 986 985 437
חלק ג, שער ב	לח, כד 759
משפט ו 1357	לח, לו 851
משפט ח 806	ג, ג 1195 518
חלק ה, שער א	סד, א 111
משפט ג 96	סד, ה 856 105
משפט ד 1049 868 867 198 96	מקנה אברהם
משפט ה 96 95	מערכת מ, אות קעז 1058 64
משפט ו 98	מערכת מ, אות קעח 1063 993 987 977 967 273
משפט ח 804	מקצוע בתורה, סי' סז, ס"ק יא 778 777
דף ס ע"ג 1365	מקרא סופרים, על ספר העיטור
משאת בנימין, שו"ת	מחילה, דף ריג ע"ד 1205 268
סי' ד 1151	מר ואהלות (ענתיב), שו"ת
סי' ז 1063 986 960 440	אה"ע"ז, סי' ב 1216 1212 1211 1209 558 389
משאת משה, ר' משה ישראל, שו"ת, חלק א	1386 1378
או"ח, סי' ד 1236 394	חו"מ
יו"ד, סי' יט 869	סי' ו 1357
אה"ע"ז	סי' כו 963 957 787 740 273 267 265 263 91
סי' ד 313	992 991 989 987 986 975 974 971 970 967
סי' ז 825 824 822 128 127	מראה הפנים, על הירושלמי
סי' כג 843 825 824 822 132 127 112	כתובות, ד, א 864
סי' ל 1341 1095 1094 529	גדרים, י, ז 160
סי' לא 448 333	קידושין ב, א 1129
סי' לב 1334 1209 1010 302 301 51	בבא קמא, ג, ד 728
סי' מה 735 730	מראה יחזקאל (הוכברג)
חו"מ	שו"ת, חלק א, סי' לד 1147 1140 469 69
סי' ד 1013	הגהות לשו"ע, חו"מ, סי' צח 1147
סי' כו 948 928 750 564	מראה כהן (אדלר), שו"ת, מהדורא תליתאה
סי' לב 1372	סי' קסה 1185
סי' מו 792 105	השמשות (בתחילת הספר), דף כד ע"ג-ע"ד 1367
סי' נג 890	מראית העין, ליקוטים
סי' סב 978 972 961 749 284 272 281 51	סי' יד 89
1305 1024 993 992 990-988 986 982 981	סי' תרנח 1237
1396	מרגליות הים, סנהדרין ו ע"א, אות יא 47
סי' סד 1350 837	ר' מרדכי מלבוב, בספר ברוך טעם, אחרי שער ו 799
משאת שבת (מהדורה שנייה)	מרומי שדה, סנהדרין ו ע"א 1120 1119
חלק ב, פרק י, הערה נה 23	מרחשת, חלק ב, סי' כז, אות ו 775

מפתח המקורות

אות י 538	משב יעקב, חלק ב
אות יב 996	עמ' קיז 907
אות כ 1092	עמ' קיח 1388 940
אות כא 1230	משב"ר (משב"ר)
אות כב 1374 523	בלב מבין (ברדוגו), שו"ת, חו"מ, סי' קעט 1329
אות כג 877 538	בפעמוני זהב, חו"מ, סי' שפ 1134
אות כד 268	משה ידבר, שו"ת
אות כט 1175 1174 494	הלכות זכייה ומתנה, סי' ז 815 234 162
אות רמא 522	משה מבחוריו, שו"ת, סי' ד 1295 1157 729 728 25
אות רפג 1240	משובב נתיבות, ט, ס"ק א 471
אות רפד 1378	משחא דרבותא, על שו"ע חו"מ
אות שז 1364 1134	נימוקי ר' מסעוד אלפסי (דפים א-כה)
מערכת ש	ס, ו 399
אות קמג 284	רמא, ב 563
אות קמד 286	רמא, ג 1222 566
אות קעז 1322 971 648	נימוקי ר' שלמה אלפסי (דפים קלג-קצח)
אות ריט 1324	יב, ח 739 738 552 390 374 273 265 101 84
מערכת ת, אות יב 1103	753 807 986 993 1035 1085 1087 1095
משכנות יעקב, שו"ת, חו"מ	1145 1245 1275 1277
סי' י 1397 1034 1027 343 332 330	שיב, ה 1322 642
סי' נט במהר" תש"ך, סי' מח במהר" תקצ"ג 171	רמא, ב 1263 752
1172 1170 489	רכז, ז 1171
משמרות כהונה, חידושים לתלמוד	משיב דבר, שו"ת
כתובות סח ע"ב 1146	חלק א, סי' כז 727
בבא מציעא כ ע"א 775	חלק ב, סי' נ 116
בבא בתרא	משיב דברים, שו"ת, או"ח, סי' יא 810
כח ע"ב 1259	משך חכמה, בראשית ל, טז 1291 1285
מג ע"א 1246 1235 756	משכן בצלאל (קנטרוביץ), שו"ת, אות מ, סי' קכט
משמרת להבית, על פאת השלחן	ס"ק א 892 890 209
פרק י, סעיף יז 1034 778	ס"ק ב 890
משמרת שלום (בתוך ס' משפט שלום), ר' שלום מרדכי	ס"ק ג 890
שווארון	משכן שלום (סגל)
קפט, הגהה ב 1289	סי' ד, הערה טז 1383
רו, אות כב 1113	סי' ד, הערה נא 1037 1031
רו, אות כט 1108-1105 835 417 405	סי' ד, הערה נב 1032
רלב, ב 1142	סי' ד, הערה פד 768
משנה ברורה, על שו"ע או"ח	סי' ט, הערה צא 768
נג, ס"ק כג 118	מילואים, פרק ז
קלה, ס"ק ט 1302	ענף ב 773 772 736 722 719 509 77 76 70 69
רלט, ס"ק ט 727	777-775
שכג, ס"ק ג 1168	ענף ג 777-775 76
תעב, ס"ק יד 1163	משכנות הרועים (קרביץ)
תקפו, ס"ק צ 1302	כתובות כב ע"א, חלק ב, סי' תרא 378 377
תרצה, ס"ק יג 1315	משכנות הרועים, ר' עזריאל להאיין
תרצה, ס"ק כג 818	מערכת א, אות ז 581
משנה הלכות, על הלכות גדולות	אות נו 479
הלכות כתובות, דף נו ע"א 1146 461	אות צו 1099 1019 1018 869 868 311 131
משנה הלכות, שו"ת	1342
חלק ד	מערכת ל, אות ג 1233
סי' קצא 825 209 112	מערכת מ
סי' רכו 486	אות ב 762 761
חלק ה	אות ה 1130
סי' רפד 1057 1046 1041 545 341	אות ו 960 630 605 600 561 560 553 257 253
סי' רצא 1236 1157 473 4	1263 1254-1252 1233 1226
סי' רצב 1391 476 474 348	אות ז 376 286 284 282 279 271 267 265-263
חלק ו	970 378 977-975 979 988-986 991 994
סי' סט 1188 1183 510 23-21 4	אות ט 1090 510 385 384

מפתח המקורות

1366 1172 1039 760 427 טו, ג	1240 סי' צח
1272 1271 884 ל, ג	826-824 129 128 סי' רנא
הלכות זכייה ומתנה	1158 1155 487 סי' שב
617 ג, ב	1188 1183 1182 510 סי' שה
1311 ו, ט	חלק ז
1367 ט, י	1240 סי' סו
1138-1136 י, ט	1023 סי' רנז
הלכות שלוחין ושותפין, ה, א 792 456	1409 1183 1122 1080 744 429 348 סי' רנח
הלכות שכירות, ה, ה 1280	1412 1411
הלכות שאלה ופיקדון, ד, א 1124 519	1183 67 65 סי' רסב
הלכות מלווה ולווה	1173 סי' רסח
א, ה 1166 483	חלק ח, סי' קפה 1240
ד, יג 1237 797 184	חלק ט
ד, יד 1163	סי' שעו 1391 1158 1064 1057 474
ה, יד 733-730 537 437 31 30	סי' תטז 1240
ו, א 1161 1155 796	חלק יא
ח, א 510	סי' תקנב 733
יא, א 1030	סי' תקנח 1237
יג, ג 1263	חלק יח, סי' שפג 820 819
טז, א 1018 980 972 869 400 310 279 261	משנה כסף, הלכות שמיטת כספים ופרוזבול, חלק ב, על שו"ע, חו"מ, סז, י פנים חדשות, אות יג
1203	סי' א 1191
טז, ט 73	סי' ג 1191 852
הלכות טוען ונטען, טו, יא 522 404 287	סי' ד 1191
הלכות נחלות, ד, ה 905 613	סי' ו 1191 509
הלכות סנהדרין, ז, ט 1030	פנים מאירות, אות מה 511
משנה ראשונה, על משניות זרעים	משנה למלך, על הרמב"ם
פאה, ד, א 1173 132 131 107	הלכות אישות
תרומות, ו, א 133	ד, ז 895 893 209
משנת אברהם, על הסמ"ג, חלק ג	ה, א 723
על לא תעשה רמב, אות מד	ה, ז 1132 436
סי' א 145 113	ה, י 1129 437
סי' ג 815	ו, י 1107 1092 927 897 824 823 170 128 127
סי' ד 818 85	1330
סי' ה 1016	ו, י, המגיה 1298
סי' ו 820-818	טו, א 1330 945 899 879 876 874 217 213
סי' ז 820 818	יז, יט 1400
סי' טו 1235 1129 734	כג, א 208 200 199 193 190 185 181 168 162
סי' יז 734 616 569	246 245 243 237 229-225 223 219 213 211
סי' יח 1235 572	887 864 706 702 678 675 671 654 640 556
סי' יט 734	953-951 945 937 932 921 920 901 889
סי' כ 829 816 134 126	1294 1287 1286 1274 1250 1242 1241 1216
סי' כב 817 816	1299
סי' כג 29	הלכות נערה
סי' כה 24	ב, יג 1179 864 192
מילואים, עמ' תקלד 1298 861	ב, יד 192
משנת אברהם, על ספר חסידים, חלק א	ב, טו 164 163 164
סי' שיא 832 820-818 734 616 572 145 113 85	הלכות תרומות, י, יח 829
1235 1129 1016	הלכות טומאת צרעת
מילואים לסי' שיא 817 816 726 239 134 29 24	ב, א 1371
829	יד, ד 122
משנת אליהו (מישקובסקי), סנהדרין, סי' ח	הלכות גזילה ואבידה, ח, יב 463
אות א 635 633 45 10 5	פרט ו 834 138
אות ב 1187 725	הלכות מכירה
אות ג 718 44 38 13	יא, טז 1197 340
אות ד 1301	יא, יח 1101 401
אות ה 618 604 595	
אות ו 1327 764	

מפתח המקורות

1368 742 724 721 10	סי כד	1383 1380 1232 1218 629	אות ז
1321	סי לד	1383	אות ח
1275 966 960 641 257 256	סי מ	1384 1325 722 606 604	אות ט
1380 1236	סי מח	1383	אות י
207	משפט הפועלים, פרק כו, הערה א		מילואים
	משפט הקנין (טולידאנו)	1225	ס"ק ב
552	שער א, פרק ה, סעיף ב	1384 1219	ס"ק ג
	משפט וצדקה ביעקב, שו"ת	1385 1344 1322 787 643	ס"ק ד
	חלק א	1077 1076	משנת אריה (יוכט), בבא בתרא, סי' ל
997 972 743 45	סי ב		משנת דר' אליעזר (לאזי), על שו"ע, חו"מ
1334 86	סי רצא	555	עג, יט
1217 617 616 600 569 555	חלק ב, סי קצא		משנת המשפט, הלכות צדקה
1248 1224		818	סי רנה, ציונים למשפט, ס"ק פד
	משפט כתוב (זיתון), שו"ת	817	ס"ק פה
1093 1091 786 744 502 272 75 70	חו"מ, סי' א	817	מילואים, סי' רמו
	משפט צדק, שו"ת		משנת יעבץ
	חלק א	777	הלכות שמיטה, ט, טז, אות ב
	סי ג		חו"מ
	סי יט	876	סי כט, אות ב
1312 1050 804 439 351 197 97-95	סי כה	876 874 91	סי כט, אות ד
939 938	סי כו	208	סי מד, אות ד
	סי נב		משנת יעקב, ר' יעקב ניסן רוזנטל, על הרמב"ם
	סי נו	1295 904 817	הלכות אישות, ו, ט
	סי סו	1182 872 729	הלכות נערה, א, ט
	סי עב	25	הלכות מכירה, יב, א, אות ג
	חלק ב	1062	הלכות זכייה ומתנה, ו, א
1397 1137 1136 1313 449 448	סי יז השני		משנת ר' אהרן, בבא קמא, סי' טו
1404 1401		829	אות ח
	סי נב	833	אות ט
	סי נו		משנת ר' אהרן, על רמב"ם, הלכות שכנים, פרק ג,
	סי סט	731	הלכה ג, סי' א, אות א
894 877 470 439 198-196 98 96	סי עד השני		משנת ר' אהרן, קידושין, סי' יב
1365 1065 1049		1265 739 723 510 509 44	אות ג
988 986 980 850 737 617 145	חלק ג, סי יג		אות ד
	משפט שלום, על שו"ע חו"מ (ראה גם: משמרת שלום)		משנת ר' אליעזר (טולידו), שו"ת
	קפט 202		חלק א, חו"מ
	קפט, א 108	1222 1221 1183 901 900 877 341 199	סי יז
	קפט, הגהה ב 945 85	1245	
	קצ, טו 1147		סי מג
	רא, ב 414		סי עב
	רד, ט 96	1210 1195 1194 536 515	סי קי
	רה, ז 382		חלק ב
	רו, יא 1256 1113 1112		חו"מ, סי' לז
	רז, טז 1116 1108 1106 1105 835		חו"מ, סי' עו
	רט, ד 510 443 390 382 374 66 64 61 55 49	1066	מערכת מ, אות סו
	945 915 860 858 792 761 758 753 748 747	900	מערכת מ, אות סט
	1189 1183 1120 1096 1091 1087 1083 1082	1106	מערכת מ, אות ע
	1230	1194	מערכת מ, אות עג
	רכז, ז 64		דרוש ב 116
	רכז, ז, בהגה 764		משפט איש, תשי"ז, עמ' שג 1109
	רלב, ז 1055		משפט החוב (אטינגר)
	רלה, א 1176 1174		סי' ז 800
	קונטרס אחרון, רט, ד 836		סי' יא 793 116 94
	משפטי הלוי, שו"ת		סי' כ 1325 724 718 717 104
	חלק ג, סי ח, אות טו 1023 321		סי' כא 721
	סי יח, אות לט 446		סי' כב 769 763 724 510 509 54
	סי יח, אות מ 1381		סי' כג 1383 719

מפתח המקורות

1198 768 522 267	סי' כג, אות יב	1357	סי' יח, אות מא
	סי' לב 1286	889 768 766 762 459 457 446 64	חלק ג, סי' כא
	סי' לט, אות ז 1228	1216	
	חלק ב	משפטי התורה (שפיץ)	
	סי' ג 65	חלק א (במהד' תשנ"ח), סי' י 1315	
	סי' ג, אות ג 66 64	משפטי יעקב (קסטין), חלק א, סי' לג 1254	
	סי' ג, אות ו 769 768	משפטי מלוכה, סי' א	
	סי' ג, אות י 1356	אות א 1262	
	סי' ג, אות יב 1356	אות ג 1262	
768 764 761 293 77 52	סי' ג, אות יג	משפטי עזריאל, שו"ת, חו"מ, סי' מ 910	
	סי' ג, אות טו 889	משפטי צדק (גארמיזאן), שו"ת	
	סי' ג, אות טז 993 267	סי' פא 997 756 56	
	סי' כה, אות א 1349 90	סי' קלו 1057 856	
954 902 241 214 213 211 176	סי' כה, אות ב	סי' קמט 789	
	1244 1240	משפטי שאול, בהלכות הארץ והמדינה	
	סי' כה, אות ד 518 98	סי' צב 1368 458	
	סי' כה, אות ה 1372	משפטי שאול, פסקי דין	
1371 1197 519	סי' כה, אות ו	סי' יח 84	
1371 1370 525	סי' כה, אות ז	סי' כה 1014 307	
	סי' כה, אות י 524	סי' כח 1109 1104 786 725 721 518 403 83	
	סי' מז, אות א 1294 127	משפטי שמואל (קלעי), שו"ת	
	סי' מז, אות ב 1047 416	סי' לא 1286 1233 1232 737 659	
	סי' מז, אות ג 916 912	סי' לה 1306 723	
	סי' מז, אות ו 926	סי' נא 1363 479	
	חלק ג	סי' טו 986 775 759 748 737 459 446 407 57	
	סי' ה, אות ב 1114	1205 1109 1108 1104 1103	
1231 1114 859	סי' ה, אות ג	סי' קיט 1138	
	סי' ל 233	משפטי שמואל (רבינוביץ)	
	משפטים ישרים (בידרווג), שו"ת	חלק א, שמעתתא דשליחות	
	חלק א	פרק ז, אות י 1335 1305 45	
	סי' קכז 1191 511	פרק ז, אות יא 1305	
	סי' קלו 1232	פרק ז, אות יב 717	
	סי' קמה 1397 1035 332	פרק ז, אות יג 717	
	סי' קצג 377	פרק ז, אות טו 1305	
	סי' קצד 1234 560 559 553	פרק ז, אות יז 1369 510	
	סי' רכט 1134	חלק א, שמעתתא דזה נהנה וזה לא חסר, פרק ד, אותיות ב–ה 1312	
	סי' רמז 803	חלק א, שמעתתא דיאוש ומתנות כהונה	
1204 1201 525 433	סי' שכט	פרק יד, אות טו 1352	
	סי' שצה 516	פרק יד, אות יח 1352	
	חלק ב	פרק יד, אות כא–כג 1352	
	סי' סד 1109 409	פרק כג, אותיות יד–טו 413	
	סי' קצט 1244 560 553	פרק כה, אות ט 814	
	משפטים ישרים (גאון), שו"ת	פרק לו, אות ב 472	
	סי' כו 1288 1285 1284 656 655 377	דפים מט ע"ד, נב ע"א וע"ד, סה ע"א וע"ד 54	
	סי' כז 1387 1286–1284 656 655 563 551 377	חלק ב, שמעתתא דחצר	
	משפטים ישרים (חסון), שו"ת	פרק ב, אות א 644	
1079 1073 1072 1069 1027 362 361 322	סי' ס	פרק יב, אות י 1076	
	1081	פרק יג, אות ח 932	
	סי' סד 1050 1049 894 893 877 803 802	פרק טז, אות ו 932	
	סי' סה 893 860 802	פרק כב, אות ב 361	
	סי' פה 1062	פרק כג, אות ד 364	
	משפטים לישראל	פרק כג, אות ז 364	
	חוברת א, פרק י, אות נד 827 810 132 121 110	משפטי ליעקב (גרינוולד), שו"ת, או"ח, סי' סב 819	
	משפטים צדיקים, שו"ת, סי' קי 1181 1040	משפטי ליעקב, ר' צבי יהודה בן יעקב, שו"ת	
	נאות דשא (אייבישיץ), שו"ת	חלק א	
	סי' נו 47	סי' כב, אות יא 54	
	סי' קלא 296		

מפתח המקורות

נוכח (ראה: נכח)	נאמן שמואל, שו"ת
נוסכורים, ר' נפתלי	סי קא 1229 1053 993 791 747 431 340 88
בשו"ת ראש אליהו (כץ), חלק ג, סי כא 1174	סי קב 1174 1050 307
ברברי משפט, חלק ד	סי קג 1050 142 92
עמ' שלו 1115 1114	סי קד 1140 460
עמ' שלו 267	סי קיב 567
עמ' שלה 979 267	נבארו, ר' יצחק, בשו"ת תאיר נרי, סי ב 1237
בקובץ הישר והטוב, גל' יא (תשע"א)	נבון, ר' אפרים (ראה גם: מחנה אפרים)
עמ' נט 1327 1326	באורים גדולים, סי ט, לימוד מא 943
עמ' ס 1191 510 509	בשו"ת כהונת עולם, סי נח 844 841
עמ' סא 267	נבון, ר' יהודה (ראה גם: קרית מלך רב), במחנה
עמ' סב 991 760 519	אפרים, הלכות גזילה, סי א 1155 474 473
עמ' סג 1356 1143 457	נבחר מכסף, שו"ת
עמ' סד 457	סי עח 615
עמ' סה 1344 417	סי פג 757
עמ' סו 760 384	סי צב 1057 339
עמ' סז 766	סי צד 1394
עמ' סח 322 56	סי קיב 96
נזכר הלכה, שו"ת	סי קיג 99
סי ב 522 521 390 376 374 342 340 279 91	סי קטו 1057 1026
1381 1288 1089 1061 1035 992 790	נדיב לב, שו"ת, חו"מ (בחלק ב)
נחל איתן, על הרמב"ם, הלכות נערה	סי יב 1305
ב, יא 1180 1175	סי יג 1305
ב, יג 865	סי לב 1031 1029 854 851 850 846 845 838 91
נחל יצחק	סי לז 1082 1080 1065 1063 1057
ו 1155 611 501 474-472	סי מה 1406 1023 347
ט, ענף א 1240 1211	סי נד 1352 1346 1320 1309 1131 426 374
ט, ענף ב 1150 1143 1001 518 458	סי נה 1309 1303 1284 1270 1014 644 642 426
יב, ח 959	סי נו 1352 1346 1324 1320 1310
ענף א 975	נדרי זריזין, נדרים פח ע"ב 919
ענף ד 997	נודע ביהודה, שו"ת
ענף ה 997 979 975 269 267	מהדורא קמא, יו"ד, סי סז 399 197 151 147 96
יז, יב, ענף א 1124 1031	סי סח 1098 1020 852 851 847 846 839 838 803
יז, יב, ענף ב 1200 1198 1124	1191
לד, כט 209	הגהת ר"ב פרנקל 850 847
לט, קונטרס שעבודא דאורייתא, סי ב, ענף י 478	הגהת ר' ירוחם פרלמן 846
954	מהדורא קמא, אהע"ז, סי נט 611
סו, אות ב, ענף ו 975	מהדורא קמא, חו"מ
עג, יט	סי ו 992
ענף ד 1239 1236 1234 572 571 475 472	סי כג 806 99
ענף ד, בהגהה 1182 501 478	סי לא 779 776 743 417 406 405 286 284 78
ענף ה 1255 1236 1235 602 590 571 563	סי נה 1115 1112 1106 1103 981 969
ענף ו 1250 1245 1188 753 651 581 509 56	מהדורא תניינא, יו"ד
1256	סי קנד 1293 549
עה, יא 895 209	סי קצט 31
פז, אות א, ענף א 1001	מהדורא תניינא, אהע"ז
פז, אות ד, ענף ג 1243	סי לא 828 127
פח, ס"ק ב 1255 1252 1238 575	סי לב 1095
פח, ס"ק ג	סי מה 113
ענף א 1348 193	סי נד 194
ענף ב 947 943 910 867 858 193 168	סי עז 1159 1157 473
ענף ג 947 899 876 870 869 246 193	סי צח 215
צב, ס"ק ו 1192	סי קכט 530
ענף ב 1073 1031 1023 358 355 321	מהדורא תניינא, חו"מ
צה, א, ענף ד 1292 1271 1162 478	סי לב 992 987 985 976 751 286 272 271
צח, ענף ג 768	סי נה 1392 1216 1061 1024
צח, ענף ד 765 757 427	סי מא 671 660

מפתח המקורות

2127 1245 1225 1224 1222	סי לה	767 757	צח, ענף ה
474	נטעי שושנה, עמ' קנו		סוף חלק א לאהע"ז, סי' עז
	נכח השלחן, ר' חיים מרדכי לבטון, שו"ת	786	ענף ב
1211 1209 1033 529	אהע"ז, סי' טו	786 785 87	ענף ג
	חוי"מ	786	ענף ד
	סי י 991 276		נחלה ליהושע, שו"ת
	סי יא 791 790	1309 408 402 150	סי כא
	סי טו 1366 1172 986 427 254-252	1015 848 305	סי כד
428 417 405 70 47 45	נעימות נצח, סנהדרין ו ע"א	1387	סי מב
1196 1104 743 742 510 509 502	נפש חיה (לוריא), בבא מציעא	227 193 192	נחלי דבש (שלוניגר), כתובות כט ע"א
	זו ע"ב 984 974 280	1370 1326 1173 910 887 886 879 500	נחלת ברון (גליקסמן), בבא מציעא כ ע"א 51
	לו ע"א 1239 1238 1121	775	נחלת דוד, בבא מציעא יג ע"א
	מ ע"א 345		נחלת יהושע (שפירא), חלק א
	מט ע"ב 1172-1170 575	832 829 816-814 799 729 137 136 133 25	סי ז 839 833
	נא ע"א 1204 1200	164	סי יד
	עו ע"ב 1139	1099 980 973 811 170 128 127	סי כג
	קיב ע"א 741-739 720 575 10	118	נחלת צבי (כ"ץ), או"ח, נג, ו 118
827	נפש חיים (פליג'), מערכת מ, אות כט		נחלת שבעה, שטרות
	נפת צופים, ר' פתחיה מרדכי בירדוגו, שו"ת	785 49	סי יט
	אהע"ז	282	סעיף א
1181 1066 1057 1037 500 331	סי ד	1057 992	חידושים, אות א
	סי ט 1181	785	חידושים, אות ד
	סי טז 1181		הגהות חלק לשבעה (רי"ש נתנון), אות קפד 970
	חוי"מ	995 977	סי כ 215
	סי כח 1041 1039 1027 370 331	1015	סי כא
	סי כט 1045 1044		חידושים, אות ז 1211 1209 985 282
	נצח ישראל (גרוסמן), שו"ת, סי' יח 1400	1058 1023 986	סי כד
1308	נקודות הכסף, על הט"ז, יו"ד, רלו, ס"ק יג	1064	סעיף ד אות ב
	נר מערבי (מלכא), שו"ת	1397	אות ב, השני
	חלק א, סי' קיא 1244 1223 1221 553	349	אות ד
	נשאל דוד, שו"ת	1357	סי כז
969 900 280 276 270 265 262	חוי"מ, סי' א		נחמד למראה, על ירושלמי
97 95	נשמת חיים (אבולעפאי), שו"ת, חוי"מ, סי' ז	975	שביעית, פרק י
	1365 1358 1353 1168 803 100	1176 496 494	עירובין, פרק ז
887	נשמת חיים (ברלין), שו"ת, חוי"מ, סי' סז	973	תענית, פרק א
	נשמת כל חי, ר' חיים פאלאגני, שו"ת	1336 466 434 364	בבא בתרא, פרק ח
	יו"ד, סי' נב 1236 394		נחמיאש, ר' רפאל אליעזר
	חוי"מ (בחלק ב)	457	בשו"ת אשדות הפסגה, חוי"מ, סי' ח
	סי יא 1052		נחמני, ר' שמשון, בשו"ת בני יהודה (בית יהודה, חלק
	סי יז 1004 482 295	55 52	ב), סי' קצג
	נתיב חיים (וייל), על שו"ע או"ח		נחפה בכסף, שו"ת
	סי קמד 118	1101	חלק א, חוי"מ, סי' כט
	סי קסט 789		חלק ב, אהע"ז, סי' יד 1005 517 350 347 344
	נתיב ים, גיטין, סי' י 1126	1195 1194 1190 1057 1044 1040 1039 1030	נטע שורק, חידושי סוגיות
	נתיבות המשפט (ציון סתמי הוא ל"באורים")		פרשת בהר 649 415 256
	ט, ס"ק א 102		פרשת פנחס 411 261
	ט, ס"ק ב 1150 1141 1002 802 471		נטעי גבריאיל, הלכות פורים
1327 985 769 768 766 764 763 615	יב, ס"ק ה		מהד' תשמ"ו
	יב, חידושים, ס"ק יג 76	820	עמ' קט
	יב, חידושים, ס"ק יד 616	820	עמ' קמב
	יב, חידושים, ס"ק יז 1115		מהד' תש"ס, פרק ס, אות ה 733
	יז, ס"ק א 1349 1124 1122 1039 321		נטעי נעמנים (רבינוביץ), שו"ת, חוי"מ
	יז, ס"ק ב 1123 1031 429		סי' לד 1264
	יז, ס"ק יב 1036		
	כה, ס"ק כ 1064 370		
	לט, ס"ק יד 774 767		

מפתח המקורות

1258 604	רמ, ס"ק ג	נתיבות המשפט (המשך)
1276 997 996 993 971 960 957	רמא, ס"ק א	ס, ס"ק ד 1338 1051
773 745	רמא, ס"ק ב	ס, ס"ק יז 1012
1271 595	רמא, ס"ק ג	ס, ס"ק כב 1013
1232-1230 859 570 567 565 564	רמא, ס"ק ד	סא, ס"ק י 1143
1379 1258 1254 1236		סג, ס"ק כח 1231
1319	רמא, ס"ק ה	סו, ס"ק לב 496
1231 361	רמד, ס"ק א	סו, ס"ק לג 1207
1342	רמו, ס"ק ה	סו, חידושים, ס"ק סא 971
1132	רסד, ס"ק ח	סו, חידושים, ס"ק סט 299
768 763 760 64	רסט, ס"ק א	סח, ס"ק ה 774 70
1231	רעג, ס"ק יג	סח, חידושים, ס"ק יג 74
1229 941 940 563 234	רעח, ס"ק ט	עו, ס"ק ד 1229 563
1231	רצג, ס"ק ד	עז, ס"ק ח 308
787 306 305	שלג, ס"ק יח	עח, חידושים, ס"ק ב 1200
1134 873 208 169	שמד, ס"ק א	פו, ס"ק ו 1001
1099	שמד, ס"ק ד	פח, ס"ק ג 1239 1238 1198 1119 609 428 427
1215	שסא, ס"ק א	פח, ס"ק ד 426
1256 359	שסג, ס"ק א	צב, ס"ק ב 1192 1070 1031 1023 517 318
359	שעא, ס"ק א	קד, ס"ק א 1356 1144 458
	דיני תפיסה בעדים (אחרי סי' כה)	קה, ס"ק ב 1077
1196 1198 520	אות יד, וביאורים	קכ, ס"ק א 1342
1369 1315 521	ביאורים, אות יא	קכו, ס"ק ג 1110 1058 1057 412
520	ביאורים, אות כד	קמ, ס"ק כ 1165
	נתיבות הקנינים	קמב, ס"ק ג 1077 1076
775 510 509	סי' רג	קמט, ס"ק טו 1021
1077 1075 1073 359	סי' רה	קנג, ס"ק ג 1164 453
	נתיבות מאיר, כתובות, סי' לח	קנה, ס"ק יג 875 170
1299 1297 1227 920 888 883 213	אות א	קנה, ס"ק כ 875 129
928 924	אות ב	קעא, ס"ק א 91
928	אות ג	קעו, ס"ק יט 1166
	נתיבות משפט (אלגזי), על סי' מישרים	קעו, ס"ק מח 1335
74	נתיב ד, חלק ב	קעו, ס"ק נה 790
1387 1323 1285 1284 656	נתיב יא, חלק ד	קעה, ס"ק א 1316 1213 534-532
1209-1207 1016	נתיב יד	קצב, ס"ק ו 1386 875 648
	נתיב כג	קצה, ס"ק א 1231
1175 495	חלק א	קצו, ס"ק ד 1319 609 361 117
1354 874 871 868	חלק ב	ר, ס"ק יד 1231
1095 527	חלק ד	רד, ס"ק ב 770
12	נתיבות עולם (מהר"ל), נתיב אהבת השם, פרק א	רה, ס"ק ז 1306
775	נתיבות שכיר, פרק יח, סעיף ה, הערה ז	רה, ס"ק ט 1412 1411 1408 1407 1404 1034 1027
	נתן פרוי, בבא מציעא	רו, ס"ק א 398
828 727 134 133 125 94 17	ו ע"ב	רו, ס"ק יט 1101 405 402
1173 17	כב ע"ב	רו, חידושים, ס"ק מח 1103
1345 1344 1115 1114 1112 53	מח ע"ב	רח, ס"ק א 1069
1191	נתן פרוי, שביעית, על חו"מ, סי' סו, ס"ק טו	רט, ס"ק ג 858
552 547 10 5	הסבא קדישא, שו"ת, חלק א, סי' לא	רט, ס"ק ו 676 674 245 244 237 190 101 56
1334	סגל, ר' ליב, בשו"ת ר' חיים כהן, חו"מ, סי' ו	705 680 946 910 908 884 883 754 753 748
	סגרי, ר' אברהם, מקבציאל, גל' כא (ניסן תשנ"ו)	1273 954
773	עמ' מח	ריא, ס"ק א 942 235
1023 341	עמ' מט	ריא, ס"ק ה 1319
340 339	עמ' נ	ריב, ס"ק ד 1297
1140 1065 1057	עמ' נא	רכו, ס"ק ב 1170 489
1306	סדר אליהו רבה וזוטא, שו"ת, סי' טו	רכו, ס"ק ד 1372 1371 1353 1132 518 443
	סולובייצ'יק, ר' חיים, חידושי הגר"ח (סטנסיל)	רכו, ס"ק ו 1200
948 930 925 924 904 225	סי' קצו	רלב, ס"ק א 1172 760
1268 1266	סי' קעט	רלב, ס"ק ב 1338

מפתח המקורות

1200	מב, ס"ק כג	סולובייצ'יק, ר' חיים, חידושי הגר"ח בסוגיות הש"ס,
522	מג, ס"ק מו	בבא מציעא, סי' סא 1112
291	מו, ס"ק א	סולובייצ'יק, ר' חיים, חידושי הגר"ח החדש (מהר"מ)
753	מו, ס"ק ד	מישור, תשס"ח
1270 999	נז, ס"ק ב	עמ' רצה 1266 1268
1024	נז, ס"ק ז	עמ' קפה 904 924 925 935
173	ס, ס"ק יח	עמ' קפו 904 924 925 930 1056
1012	ס, ס"ק ל	עמ' קפז 948
747	סא, ס"ק ב	סולובייצ'יק, ר' חיים (ראה גם: רבנו חיים הלוי; שיעורי רבנו חיים)
522	סה, ס"ק עו	בברכת שמואל, בבא מציעא, סי' לט, אות א 935
1224 610	סו, ס"ק טז	בתחומין ג, עמ' 134 264
194	סו, ס"ק נה	סולובייצ'יק, ר' יוסף דב (ראה גם: רשימות שיעורים)
328	סו, ס"ק נח	בארץ הצבי (שכטר), סי' כו, אות א 605
526	סו, ס"ק ס	בגן שושנים, חלק ב, חזון נחום, סי' ח 113
143	סז, ס"ק טו	סופר, ר' יוחנן (האדמו"ר מערלוי)
772 70	סח, ס"ק יד	בשו"ת או נדברו, חלק יב, סי' כא 22 727
143	עא, ס"ק טו	האוהל, שנה כו, חוב' א–ב (כסלו תש"מ), סי' 722 ג
1214 535	עג, ס"ק ז	עמ' יח 610 718 727 1218
1309 1308 1142 152	עג, ס"ק יט	עמ' כ 23 4 722
725	עג, ס"ק מח	עמ' כא 722
1233 569	עג, ס"ק מט	סירילאו, ר"ש, על ירושלמי, פאה, ו, ח 818
750	עה, ס"ק כז	סירירו, ר' מתתיה, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סי' קנז 107 379 806 807 1220
1038 334	עה, ס"ק כח	סירירו, ר' ראובן, בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סי' קנז 107 379 806 807 1220
533 532	עז, ס"ק יז	סירירו, ר' שאול
308	עז, ס"ק יט	בכרם חמר, חלק ב, ספר התקנות, תקנה ס 500
377	פא, ס"ק ס	סירקיס, ר' יואל, בשו"ת הגאונים בתראי, סי' נד 501
525	פב, ס"ק לט	סלאנט, ר' שמואל (ראה: תורת ר' שמואל)
1206 525	פז, ס"ק פו	סם חיי, ר' חיים עשאל, שו"ת
1120 749	פח, ס"ק כג	סי' כה 335 350 1399 1402–1406 1408 1411
1349 1347 1169 426	פח, ס"ק כה	1412 1415
1349 1348	פח, ס"ק כו	סי' כו 335 1023 1038 1064 1069 1071 1402
489	פח, ס"ק כח	1403 1405 1411
1348	פח, ס"ק לא	סי' כז 321 335 361 564 1023 1025 1038 1065
1200	צח, ס"ק ב	1069 1070 1075 1082 1402
455	קד, ס"ק ז	סמ"ע, על שו"ע חו"מ
997	קד, ס"ק י	ו, ס"ק א 472
1017	קח, ס"ק כט	ו, ס"ק ב 472
1311	קיא, ס"ק כח	ו, ס"ק ג 472
1275 1274	קיה, ס"ק א	ט, ס"ק ג 471 1150 1151
1342 1099	קכ, ס"ק א	יב, ס"ק טו 45 743 1064
412	קכו, ס"ק ט	יב, ס"ק יח 1105
53	קכו, ס"ק יט	יב, ס"ק כ 776 999 1115
322	קכו, ס"ק כו	יב, ס"ק כא 725 742 956 969 970 972 990 997
291	קכט, ס"ק מב	999
1165	קמ, ס"ק כב	יז, ס"ק כו 429 755 1121
1337	קמב, ס"ק ז	כא, ס"ק ה 1101
1249 936 922 229 227 216	קמט, ס"ק י	כא, ס"ק ו 1115
875	קנז, ס"ק ד	כב, ס"ק ב 79
99	קסג, ס"ק לט	כה, ס"ק ל 1023 1396
805	קסג, ס"ק מ	כז, ס"ק י 121
656	קעה, ס"ק כו	לז, ס"ק ז 1248 1274
1132 657 444	קעה, ס"ק כח	לט, ס"ק טז 771
654	קעה, ס"ק נ	מ, ס"ק ג 970
1285	קעה, ס"ק נא	
1387 1285	קעה, ס"ק נג	
655	קעה, ס"ק נד	
1324	קעה, ס"ק נו	

מפתח המקורות

1107 737	שא, ס"ק ז	סמ"ע (המשך)
874	שא, ס"ק יד	קצה, ס"ק נו 1323
644	שטו, ס"ק ב	קעו, ס"ק ט 91
445 352	שכא, ס"ק ו	קעו, ס"ק לד 456
1117	של, ס"ק ג	קעו, ס"ק לה 737
130	שלז, ס"ק ג	קפב, ס"ק כ 1340
412	שלט, ס"ק כא	קפה, ס"ק ד 1375
1361 574	שנט, ס"ק ב	קפט, ס"ק א 1277 644
1082	שסג, ס"ק כב	קצה, ס"ק יא 1071
475	שסז, ס"ק ח	רא, ס"ק ה 881
1391	שפ, ס"ק ג	רד, ס"ק טו 723
308	שפח, ס"ק יד	רה, ס"ק ט 1401
488	תיו, ס"ק ג	רה, ס"ק יח 1307
132	תכא, ס"ק י	רו, ס"ק יא 1319
130	תכא, ס"ק כא	רו, ס"ק מה 1099
872	תכא, ס"ק כב	רו, ס"ק נג 1316
1282	תכד, ס"ק יז	רח, ס"ק ג 1212 537 531 530
110	תכז, ס"ק יא	רט, ס"ק ג 1008
	טמיכה לחיים, שו"ת, יו"ד	רט, ס"ק יא 858
1069 799 798 796-794 758 467 444 93 65	סי ג	רט, ס"ק יב 1082
797 793 761 760 758 493 180 165 93 66	סי ד	רט, ס"ק יג 175 174
	1173 801	רט, ס"ק טז 242 241 236 234 209 208 176 157
	סמיכת זקנים (תשס"ה), עמ' רכה 826	720 675 941 933 932 917 913 904 901
	ספורנו, ר' עובדיה	950-944 1333 1270 1234
	בשו"ת הרמ"ע מפאנו, סי' פט 758 615 525	רט, ס"ק כג 1340 924
1198 1124	ספקטור, ר' צבי, בנחל יצחק, יז, יב, ענף ב	רט, ס"ק כט 1244 1240
	ספרי דבי רב, על הספרי	ריח, ס"ק כח 478
	פרשת כי תצא, פסקא רעט 788	ריח, ס"ק לה 478
	סרוק, ר' יצחק	רכו, ס"ק יד 489 478
694 101	בשו"ת אהל יעקב (ששפורטש), סי' נג	רכו, ס"ק יח 1132 442
	עבודת הגרשוני, שו"ת	רכו, ס"ק כ 1200
	סי' ד 859	רכו, ס"ק לז 1056 1040 788
1148 1147 789 463 458 152	סי' ז	רכו, ס"ק לט 1044
1066	עבודת השם, שו"ת, אהע"ז, סי' ב	רכו, ס"ק מט 1162
1010	עבודת משא, סי' סד, אות ז	רכו, ס"ק סה 1366
	עדות ביהוסף (אלמושנינו), שו"ת	רכט, ס"ק ג 478
	חלק א, סי' כח 96 95	רכט, ס"ק ה 477
	חלק ב, סי' כח 1009	רלב, ס"ק ג 462
	עדות ביהוסף (קאפח)	רלה, ס"ק יד 1176 494 356
1109 1104 786 725 518 403	סי' יב	רלה, ס"ק כג 497
	סי' כה 1014 307	רמא, ס"ק ו 1216 569
	סי' ס 1097 979 755 60 59	רמא, ס"ק ז 970 969 967 962 960 284 281 257
	עדות ביהוסף (רייוזין), דרוש י	990 985
	אות כ 735	רמא, ס"ק ח 49
1375 1332 1326 1325 19 17	אות כא	רמא, ס"ק י 1231 1230 1026 859 566 564 323
	עדות ביעקב (בושון), שו"ת	1379 1336 1319
	סי' לא 990 51	רמה, ס"ק יד 1216 970 956 725
	סי' נו 1197 519	רנ, ס"ק ה 412
	סי' נח 1365 1358 1357	רנג, ס"ק כט 114
	סי' נט 1358	רסד, ס"ק ז 1310
	סי' סא 1018 545 456	רעה, ס"ק כד 563
	סי' סז 1197 1100 991	רעה, ס"ק כה 939 233
1023 940 939 563 553 545 485 325	סי' עא	רעה, ס"ק כז 563
	1373 1167	רעה, ס"ק כט 563 233
1389 1373 975 233 211	סי' עב	רפז, ס"ק ב 485
1386 648 646 645	סי' עה	רפח, ס"ק א 1166
	סי' קנ 581	רצו, ס"ק ז 1239

מפתח המקורות

עטרת ישראל (מובשוביץ), סי' לח, אות כד 1293 680	עוגת אליהו (ישראל), שו"ת, סי' ה 1351
עטרת מרדכי (וינברג), סי' ב 283 282 264 84 83 46	עוויאל, ר' בצמ"ח (ראה גם: משפטי עוויאל)
1126 986 976 956 432 286	בפסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, סי' צו 1349
עטרת משה, שו"ת, חו"מ	עוויאל, ר' יהודה, בשו"ת אבני שיש (אביטבול), חלק
1351 1235 724	א, סי' כט, במהד' תרצ"ד = אהע"ז, סי' סג, במהד'
סי' נב, אות ב 494 328	תשע"א 1379
אות ג 398	עוויאל, ר' רפאל יוסף
אות ד 1106	בשו"ת תנא דבי אליהו (מני), סי' ב 1379
אות ה 1333	בשו"ת משפטי עוויאל, חו"מ, סי' מ 910
עטרת משפט (עובדיה), סי' י	עולת ראיה, חלק א, עמ' של 35
ענף ב 10 5 4	עולת שמואל (לובצ'ר), חלק א, סי' סא 1375
ענף ג 741 10	עולת שמואל (פלורנטין), שו"ת, חו"מ
ענף ד 997 980	סי' כב 1411 1404 1036 1035 1012 334
ענף ה 986 265	סי' כד 1041
ענף ו 763	סי' כז 1279 1278 644 103
עטרת פו, שו"ת, חלק א, כך ג, חו"מ	סי' לו 1079 1023 516 361 328 327 325
סי' א 120-117	עולת תמיד, או"ח, קמג, ב 118
סי' ז, הערה ב 1302	עומק הפשט, חלק א
עטרת צבי, ר' צבי הירש מוויילנא, פולנא תקע"ו, על	סי' ו 898 897 801 701 211 31
שו"ע חו"מ	סי' יב 800 795 793 94
יב, ס"ק ט 998 970 64	סי' טז 1275 1080 1077 1075 1074 719
תשובות בסוף הספר	עונג יום טוב, על דרוש
לסי' ט 467 293	דף ט ע"ד 1154
לסי' יב 1127 999 998 995 761 275	דף י ע"ב 1156
עטרת שלמה (קרליץ), שו"ת, חלק ב	דף י ע"ג 1153
סי' מה 120	עונג יום טוב, שו"ת
אות א 1330 1216 812	סי' לח 1252 610
אות ב 1330 1216 812	סי' קז 567
אות ו 813	סי' קנט 1258 1074 361 64
אות ז 457 66 64	עזר מקודש, על שו"ע אהע"ז, סי' קיט 1103
עטרת שמואל, כתובות פג ע"א 221 219 217 189	עזר משפט, שו"ת, סי' יד 912
930 925 923-920 918 895 711 707 226 225	ר' עזריאל (הילדסהיימר), שו"ת
1297 1295 1291 1251 1247 953 937-933 931	אהע"ז, סי' קסא 1163
עין יעקב, סנהדרין מז ע"א 114 113	חו"מ
עיונים במסכתות התלמוד (ויין)	סי' קסז 742 739 725 721 639 618 555 7 3
חלק א	1217 1216 1057 963
עמ' שיט 1141	סי' רכח 1237 738
עמ' של 1158 1154	עזרת יהודה, שו"ת, סי' פה 982 975 968 265 263
עמ' שלא 1154	עזרת ישראל, שו"ת, סי' לד 1075 1027 348
חלק ב, עמ' רכז 727	עט סופר (טויל), שו"ת, חו"מ, סי' א 1023 359 327
עיונים במשפט (ר' חיים שלמה שאנן)	1340-1336 1083 1080 1075 1070 1069
אהע"ז, סי' מב 1315	עט סופר (סופר), חלק ג, כלל סב, פרט ד 1157 473
עיטור סופרים (תר"ט), דף טו ע"א 837	עטרת זקנים, או"ח, נג, ו 118
העילוי ממיצ'יט, חידושים (מהד' תשל"ד, תשמ"ט)	עטרת חכמים, ר' ברוך פרונקל תאומים
סי' נח, אות א 1250 1243 907	שו"ת (חלק א), י"ד, סי' כד 1216 568 552
סי' עב 1295 1077 1056 1055 935	חלק ב
סי' פא 1102 1101 1099 402	קידושין נב 1235 861 572
עין הרועים, ערך מחילה	בבא מציעא כ ע"א 775
אות ל 861	עטרת יצחק, שו"ת
בהערה 1183 723	סי' כ 1151 471
עין יהודה, סי' ז, אות ח 943	סי' כא 1151 471
עין יהוסף, בבא מציעא	סי' כב 1150
יז ע"ב 200	סי' כב, המגיה 1151
סב ע"א 1265	סי' קמז
עין יצחק, שו"ת	אות א 84
חלק א, אהע"ז	אות ב 978 263
סי' נט, אות כא 1265 644 642	אות ג 1095 984 807

מפתח המקורות

אות מו 57	סי' נט, אות כב 1265 633
אות מז 51	סי' עד, אות כד 789 458
אות מח 1216	חלק ב, אהע"ז
עמק הנציב, על הספרי, פרשת נשוא	סי' לד, אות כז 364
פסקא ג 853 849	סי' מ 399
פסקא ד 830 137 133 126	עיני דוד, על הרמב"ם
עמק יהושע (שפירא)	הלכות זכיה ומתנה, ג, ב 1262 619 607
סי' ה 1157 1155 871 828 802 733 729 133 26	עינים למשפט, סנהדרין
סי' יב 1178 1177 1175 496	ני, אות ז 1155
סי' יג 932 109	פד ע"ב 113
עמק יהושפט, סי' א, אות ג 361	סי' העיקרים (איג"ר), חלק א
ענבי ביכורים (עדס), סי' כג 1216 963	עמ' רצו 948
עניו, ר' פנחס	עמ' ש-שא 948
בברכי יוסף, או"ח, סי' תרנח, בשיווי ברכה 1237	עמ' שב 944 869 825 209
עין השדה (פוסק)	עמ' שג 873 826 167
סי' תרמט, ס"ק ד 1159	עמ' שה 1111 944
עצי ארום, על שו"ע אהע"ז	עלינבערג, ר' חיים יוסף, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא
נ, ס"ק יח 1112 1101 1100 405	קמא, חלק ג, סי' קיא 992 319
נ, ס"ק יט 1112	עמאר, ר' שמואל
עצי לבונה, על שו"ע, יו"ד	בשו"ת דברי שלום (משאש), חו"מ, סי' נא 139
קס, ו 1162	עמוד הימיני, ר' שאול ישראלי
קסא, א 477	סי' כג 1168 487
ר' עקיבא איגר, חידושים לתלמוד כתובות	עמודי אהרן, או"ח, תרצה, ד 814
יט ע"א 291	עמודי אור, שו"ת
כט ע"א 1068 1034 165 164	סי' קא 991 980 978 265
לה ע"ב 880 494 181 164	סי' קח 1171-1169
לו ע"א 501 500	עמודי אש (איינושטיין), שו"ת
נג ע"א 785	סי' טז, אות י 795
נו ע"א 1388 1299 1297 1296 916 898	סי' כא, אות ה 1106 1105 405
סח ע"ב 1181 1176 1146 500	עמודי ירושלים, על ירושלמי, כתובות
פג ע"א 864 860 246 244 229 212 192 163	יא, ב 1121
צז ע"א 1241 1215 937 926 889 886 880	יג, ב 996 971
גיטין עה ע"ב 400	עמודי אש (איישישקר), דף סז ע"ג 1367
בבא מציעא	עמודי חיים, עמוד התורה, אות נח 174
כא ע"ב 1367 1178 1174 497	עמודי שלמה (ראה: מהרש"ל)
מט ע"ב 1172 1169	עמק הלכה (בוימל), שו"ת
עו ע"א 1371 1370 1197 522 518	חלק א, סי' כד 1186 1178 1175 1173
ר' עקיבא איגר, חידושים על שו"ע יו"ד	סי' לד 1179
קס, ו 31	חלק ב, סי' מב 1329
רכח, לט 853	עמק הלכה (הורוויץ), הלכה ו
שמד, י 114	סי' ב 904
חו"מ	סי' ד 936 740 739 700
פב, יא 524	סי' ז 1378 1377 1346 837 140
סה, כג 1197 519	עמק הלכה (ורשה), שנה א חוב' ב-ג (שבת-אדר
פב, יא 1375	תרפ"ז), סי' מב 191
קפה, י 207	עמק המשפט, חלק א
רמא, ב 52	סי' ה, אות ה 76
ר' עקיבא איגר, תוספות על המשנה	סי' לא
פאה, ו, יא, אות סט 1299 1296 1294 916	אות ה 1345 1344
ח, א, אות עז 497	אות ו 1112
חלה, ג, ו, אות יב 134	אותיות ז-ח 1344
כתובות, ו, ו, אות סז 495	אות כז 1310
בבא קמא, ח, ד, אות ע 1283 1282	סי' מ
בבא מציעא, ב, א, אות טז 1173	אות מב 750
	אות מג 779
	אות מר 778
	אות מה 1038 750

מפתח המקורות

שעז, א 470	ר' עקיבא איגר, שו"ת
תכא, ג 132	מהדורא קמא
ערוך לנר, סוכה נו ע"א 1302	סי' לז 364 361
ערוך השולחן, ר' יצחק טייב, על שו"ע	סי' קכט 1198 520 404
אהע"ז	סי' קמה 1191
קה, אות א 993 987 963 265	מהדורא תניינא
קה, אות ב 381	סי' פה 1243 580 58
חור"מ	סי' קו 711 707
יב 1090	החדשות (תרצ"ח)
יב, אות ד 1106 1105 1103	סי' יד 934 212 163
יב, אות ה 1184 1094 1093 1091 385 10 5	סי' מז 400
יב, אות ו 781	החדשות (תשל"ח)
יב, אות ז 744 416 48	חור"מ, סי' ה 1088 986
יב, אות ח 761 759 510 459 448	מהד' המאור, חלק ד, חור"מ, סי' א 1088
יב, אות ט 1197 1196 991 520 519	עקריש, ר' יצחק, בשו"ת משנת ר' אליעזר (טולידו),
יב, אות י 1145 1018 310 309 305	חלק ב, חור"מ, סי' עו 738
לח, אות א 1198	ערוך השולחן
מב, אות יא 1198	אור"ח, נג, י 118
נח, אות כה 1195 520	תעב, ז 1163
סה, אות כד 1369 1198 519	י"ד, סא, יד 814
סז, אות טו 77	רנט, ג 818
עג, אות עו 1223 555 52	שמ, טו 114
עג, אות עח 618	אהע"ז, סד, ה 111
קיא, אות ז 1004 299	חור"מ
קעו, אות ח 1140 761 457 456 448	יב, ח 992 960 765 757 391 283 256
רג, אות ב 537	יז, יט 1123 1122 429
רמא, אות ג 1199 917 674 610 602-600 553	מ, א 1024 738 51
1247 1244 1227 1226 1224	נו, א 979
רמא, אות ד 1045	סו, ח 1260 1202 611
ערוך לחם (קאשטרו), על שו"ע	סו, כד 526
אהע"ז, סט, ו 822	עג, ג 535
צב, ח 214	צג, ח 141
חור"מ	כז, ד 738
כז 120	קמ, יז 1165
מא, ד 441	קעה, יח 1286-1284 654
ס 529	קעה, יט 1286 656
ס, ד 1008	קעה, כ 656
ס, י 1012	קעה, כא 656
סו, כט 516	קעה, א 1316 533
קא, ה 294	קפט, א 552 144
קד, י 1288	רז, ו 399
קסג 470	רט, ד 1008
קפה, ב 206	רט, ח 364
רמא, ג 902 857 415 207 206 169	רמא, א 765 759
ערוך שי, על שו"ע	רמא, ב 742
יוד, רנג, ה 1026 357	רמא, ג 978 973 971 960 284 283 257 256
אהע"ז, כז, א 1071	986 1261 1085 997 995 994
חור"מ	רמא, ד 1092 387
ו 1159-1157 475-473 410	רמא, ה 49 48
יב, ח 765 762	רמא, ו 1057 1026 569 349 329 184 183 139
יב, יא 1408	1394 1216
יז, יב 1123 1122 1100 765 509 429 412 401	רמא, ז 566 565 553
מב, ט 287	רמה, ט 1216 725
סו, כו 949 891 889 718 510 509 194 83 10	רעה, יז 563
1369 1325 1215	שטז, יא 1322 1280 416
סח, א 773 772 745 48	שלט, יד 89
עג, ב 997 778 658 287	שעא, א 1256

מפתח המקורות

1357 1060	סי' יח	1148 1147 1143 463 152	עג, ו
1050 1049 894 197 139	סי' יט	1254 1252 576	פח, יב
1358 1060	סי' כ	66	קנד, כ
835	סי' כה	1220 552	קפט
771	פני אריה (ברסלא), שו"ת, סי' פט	1116 1106 1105 1101 977 407	רז, טז
114	פני ברוך, סי' ג, הערה י	1397 348	רכז, ג
	פני דוד (פאפר), שו"ת	775 76	רמג
578 577 566 564 558 557 552 52	חוי"מ, סי' כא	1363	רע, ב
1240 1231 1227 1226 1223 750 630 606 601		836 143	רצה, א
1319 1258 1257 1253 1245		1386 1343 656 405	שיב, ו
	פני יהושע (חנדלי), שו"ת	1143 1104 849 789	שלט, י
	סי' ט	1157 473	הערת מהרש"ם לסי' ו (בהסכמות)
	סי' יב		פארדו, ר' משה, בשו"ת תנא דבי אליהו (מנ"י), סי'
1063 1033 1027 1023		1379 1320 601 575 553	ב
1265 606 603 595 594 550 496 495	פני יהושע (קראקא), שו"ת	777	פאת השלחן, סי' כט, ס"ק מו
	חלק א, חוי"מ, סי' ד	1363 1137	פאת ים (מיו), ליקוטים, אות מ
1381 1026 1022	חלק ב, סי' קא		פאת נגב, שו"ת
457	פני יהושע, חידושים על חו"מ	62	דף קו ע"ג
774	סי' לט, על טור, סעיפים כד-כה	838 791 62	דף קו ע"ד
	פני יהושע, על התלמוד		פדווא, ר' חנוך
	כתובות	1088	בשו"ת דובב מישירים, חלק ג, סי' לד
	כב ע"ב		פוברסקי, ר' ברוך דוב (ראה: שיעורי הגרב"ד)
1193	לב ע"א		פוברסקי, ר' דוד (ראה: שיעורי ר' דוד)
1158 886 191	לח ע"ב		פורת (ראה גם: פרת)
1331	נא ע"א		פורת יוסף (מווילנא), הגהות לתלמוד
1200	פג ע"א	1376 531	בבא מציעא כ ע"א
228 220 218 217 215 184 165 157		1240	פורת יוסף (שלופר), מערכת א, אות ב
1919 912 910 779 737 707 676 674 578 231			פיזארו, ר"ח
1250 1249 1246 1243 1216 947 936 921		1062	בשו"ת משפטים ישרים (חסון), סי' פה
			פייגנבוים, ר"י
1382	פג ע"ב	1413	בשו"ת דמשק אליעזר (פרלמוטר), סי' נא
1199	פז ע"א		פלא יועץ
1116 904 835	צג ע"א		ערך הלוואה
1289	ק ע"א	759	ערך כבוד אב ואם
1173	קונטרס אחרון, סי' קצז	809 113	פלאצקי, ר' מאיר דן (ראה גם: כלי חמדה)
215	קונטרס אחרון, סי' רכא		במורה, גל' רכט (כסלו תשנ"ה), עמ' ס
904 835	גיטין	1262	פלורנטין, ר' שמואל, בשו"ת דבר משה (אמרייליו),
	ל ע"א	1318	חו"מ, סי' מט
640	לב ע"א		פליטת בית יהודה, שו"ת
765	קידושין	303	סי' י
	יג ע"א	1374 1305	סי' כא
1129	טז ע"א	1374 1305	סי' כב
595	מו ע"א		פלפולא חריפתא, על הרא"ש
1360 473	בבא קמא	1283 1282	בבא קמא, פרק ח, סי' ט, אות ח
	לה ע"ב	868	סי' יח, אות ס
1346	קי ע"א		בבא מציעא
732	קי ע"ב	836	פרק ג, סי' א, אות ב
832 830 783 729 726 572 136 17		1171 1170 489	פרק ד, סי' כ, אות י
		1340 1083 365	פרק ה, סי' לד, אות מ
1256 1239	בבא מציעא	1099 740	פרק ט, סי' מג, אות ד
	ל ע"ב	76 75	פרק ט, סי' מג, אות ה
759 563	ל ע"ב	961 252	פני אברהם (פרלמן), סי' ער
1110	סב ע"ב		פני אהרן, שו"ת
417	סו ע"א	990 806 616 502 103	י"ד, סי' כה
1081 365	סז ע"א	1010 51	אהע"ז, סי' ז
	פני יצחק (אבולעפיא), שו"ת		חו"מ
530 529 350 349 347 336 273	חלק ב, סי' ט		סי' טו
1044 1037 1036 1030-1028 987 985 892 881			
1375 1211 1209 1065 1064 1062			
1315 309	הערה		

מפתח המקורות

פנים במשפט, על שו"ע חו"מ	1375 311	הערה
ו, ס"ק א 1167		חלק ה
יב, ס"ק טז 747	479	אהע"ז, סי' יד
יב, ס"ק יז 765 762–758 49	1378 1226 1222 558	חו"מ, סי' ו
יב, ס"ק יח (מסומן יט) 1091 1090	1086 973 971	פני יצחק (בהר"ד), שו"ת, סי' יב
יב, ס"ק יט 745 375 48		פני משה, ר' משה בבבנשתי, שו"ת
יב, ס"ק כב 1005		חלק א
סא, ס"ק ג 1201 747	1268 746 635	סי' כ
סה, ס"ק לז 1199 1198 1192	498	סי' לב
סו, ס"ק יד 1224 611	1043 1041 1035 746 737 356 342 156	סי' נז
סו, ס"ק כז 993 738	1082 1071 1066 1058 1054–1052	1050–1048
עג, ס"ק לט 555	1015	סי' סט
עג, ס"ק מ 1216	521 98	סי' ע
עג, ס"ק מב 1226	1089 1087 1015 1005 848 847 305	סי' עז
פנים יפות, בראשית ו, יג 173	1173 1090	סי' טו
פנים מאירות, שו"ת	1071 1023 939 938 563 363 356 325	סי' פא
חלק א	1229 1075 1072	סי' פב
סי' נא 294	754 753 558 557 553 272 270 226 56	סי' פג
סי' עח 103	1248–1245 1225 1216 991 974 972 756	סי' פד
סי' צג 1354 1163	1339 1273 1271 1263 1250	סי' פה
חלק ב, סי' עד 293	1248 1225 1224 1222 919 754 568 219	סי' פו
פסקי מהרי"ץ (צאלח), חו"מ	1291 1274	סי' פז
סי' ח, בארות חיים, הערה רלב 1002 802 725 471	1115 1112 1071 1029 1023 327	סי' פח
1152		חלק ב
סי' כב, ס"ק ג, בארות חיים, הערה תשיד 57	1043 1041 1025 1023 356 350 341 156	סי' כז
פעולת השכיר	1082 1072 1071 1065 1057 1053 1052	סי' לט
פרק ד, הערה ט 1343 60	1127 1041 799 466 327	סי' נג
פרק ו, הערה יא 89	847 841	סי' נח
קונטרס יגיעת השכיר	1042	סי' סו
סי' ד, אות א 789	949	סי' צג
סי' ד, אות ב 1179	98	סי' קי
סי' ו, אות ב 789	919 876 351 341 236 197 196 182 95	סי' קכ
סי' ז, אות ג 789 788	1050 948 947	חלק ג
פעולת צדיק, שו"ת, חלק ג, סי' קצג 1258		סי' יט
פעולת שכיר, הגהות על הרי"ף	1377 112 88	סי' כח
בבא מציעא לה ע"ב (בדפי הרי"ף) 1321	1101 1100 418 409–407 405 401 76	סי' לג
פעמוני זהב, על שו"ע חו"מ	1230 1109 1108	סי' נט
יב, ח 991 986 970 969 960 407 269 268 255	1244	סי' סב
1214	1082 1071 345	סי' סח
יב, יד 1062 1052 1051 1047 1046 538 341 340	1229 939 575 563	סי' טז
קכב, ו 1335	470 463 460 455 451 198 197 97 95	סי' טז
רכז, ז 1171 1169 462	1381 1317 1166 1140 1050 877 805	פני משה, ר' משה מרגלית, על הירושלמי
רמא, ב 1216 567 553		תרומו, ו, א 1252 830
שפ 1134		כתובות, ג, ו 811
פרדס רמונים (אביגדור), שו"ת		ט, א 1273 921
חלק א, חו"מ		קידושין, ב, א 824 127
סי' כב 1112		בבא קמא, ח, ח 131
סי' כג 46 45		פני שלמה (גנצפריד)
חלק ב, סי' א 66 64		בבא קמא
פרח מטה אהרן, שו"ת		לה ע"ב 426
חלק א		לו ע"א 1119
סי' ז 76		עא ע"א 889
סי' ח 1383 1247 775 76		פח ע"ב 892 526
סי' ט 776 77 76		בבא בתרא
סי' י 990 302 51		כח ע"ב 1259
סי' יא 1010 990 302 51		קס ע"ב 1088 1087
סי' יג 581		

מפתח המקורות

פרי יצחק (בלור), שו"ת	1247	סי יד
חלק ב, סי סה, אות כה	1196 519	סי כא
פרי מגדים, או"ח	563	סי כח
נג, אשל אברהם, ס"ק ט	1268 635-633	סי לב
נג, משבצות זהב, ס"ק ב	1164	סי לט
קכח, משבצות זהב, ס"ק לו	1358 1357	סי סא
תנ, משבצות זהב, ס"ק ו	1018 485 456	סי פט
הרצה, אשל אברהם, ס"ק ז	1149 1148 659 575 466	סי צב
פרי צדיק (צורו), שו"ת	1197 1094 529 522 520 519 388 302	סי קבא
סי ט	1211	
סי יח	1213 805 804 737 522 95	סי קכג
פרי תבואה, שו"ת		חלק ב
סי י	1401 522 520 519	סי ז
1060 1036 1035 1028 1024 991 838 836	867	סי עד
1206 1205 1126	1047	סי פ
סי עב	659 559 544	סי פג
פרישה, על הטור	1223 1209 1011	סי צא
יר"ד	851-849 150	סי צג
קס, ס"ק ח		פרחי כהונה (הכהן), שו"ת
רסו, ס"ק לו	1228	יר"ד, סי מה
אהע"ז	787 786 306 305	אהע"ז, סי כג
כח, ס"ק מב	1137	פרחי כהונה (קצבורג) – כתר כהונה, סי יז
לח, ס"ק יג		פרחיא, ר' חסדאי (ראה גם: תורת חסד)
לט, ס"ק כח	1358	בשו"ת עדות ביעקב (בוטון), סי נח
סט, ס"ק יג	775 76	בשו"ת פרח מטה אהרן, חלק א, סי ח
סט, ס"ק טז	1383 1247	
צ, ס"ק נו	1161 1158 1156	פרי אהרן (בגון), סי ה
צב, ס"ק ג		פרי האדמה, על הרמב"ם
צב, ס"ק ו	723	הלכות אישות, טז, י
צב, ס"ק יד	1061 1049 806 803 197 96	הלכות שנינים, ו, ד
צג, ס"ק ה	1358 1065	
קד, ס"ק יח	1323	יג, ד
קה, ס"ק ט	796	הלכות מלווה ולווה, ד, יג
קה, ס"ק י	1288 1148 659 465	הלכות טוען ונטען, יב, ב
קיד, ס"ק ו	205 204	הלכות אבל, ה, ח
חוי"מ		פרי הארץ, שו"ת, חלק א, חוי"מ
ט, ב	1228 562 522 104	סי ה
יב, ט	575 562 561 556 554 486 447 425 226	סי ח
כא, א	1168 1167 1162 641 640 623 622 601 596	
לז, א	1320 1282 1263 1231 1225 1223 1222 1219	
לו, ב		פרי החיים (רונוברג), שו"ת
לט, כה	1124 1080 1077 1076	חוי"מ, סי יד
סא, א		פרי השדה, שו"ת, חלק א
סא, ב	324	סי ה
סו, כד	660 452	סי קיא
סח, ו	614	תבלת מרדכי, שער ב, אות לג
סה, י		פרי חדש
עג, לב		או"ח
עז, ח	118	קמג, ב
צג, כו	118	קמד, ג
צח, ב	1163	תעב, ה
קג, כז	1302	תקפו, כג
קנד, לח	819 126	תרצה, ד
קעה, מח		יר"ד, סא
קעה, נ	819 816 814	ס"ק מג
קעו, ד	1264	ס"ק מו
קעו, טז	1126 432	אהע"ז, קכד, ס"ק כד

מפתח המקורות

פתחי משפט	1320 1256 1114 1113	רז, טו
ו, אות א 1161 1160 1158	1107 1103 406 405	רז, כ
סה, אות כט 1301 291 75	1162	רכז, מ
פתחי שערים, הגהות לתלמוד, סנהדרין מג ע"ב 775	1338	רכח, ה
פתחי תשובה, על שו"ע	1216	רמא, ד
יו"ד, קס, ס"ק ו 1151	340	רמא, ו
קסא, ס"ק ג 993	1167	רפו, ב
קסא, ס"ק ה 1151 737 444 293	1211	תכד, יג
רכח, ס"ק לר 847 144 136		פרלא, ר' ירוחם, באור לספר המצוות לרס"ג
רלב, ס"ק כ 846		עשה טז (חלק א, דף קכב ע"ג) 1303 123
רלד, ס"ק יא 822		חלק ב, דף מד ע"ב 869 858 165
רלד, ס"ק יב 825		דף מד ע"ג 870 858 165
שה, ס"ק י 124		דף מה ע"א 826 128
שמד, ס"ק ב 113		פרלמן, ר' ירוחם יהודה (ראה גם: אור גדול)
אהע"ז		בשו"ת תפארת זיו, סי' מ 851
כו, ס"ק ג 1233		פרלס, ר' מאיר
כת, ס"ק כח, השני 1216		בבית אהרן וישראל, גל' יז, עמ' כה 781
נ, ס"ק ט 1014 986		פרנקל, ר' יחזקאל
נ, ס"ק טז 207		בשו"ת מהרש"ם, חלק ה, סי' כב 1064
סד, ס"ק ג 111		פרצוביץ, ר' נחום, חידושים לתלמוד
סט, ס"ק ג 129		גיטין, אות תב 1126
צב, ס"ק א 913 215		פרשת המלך, על הרמב"ם, הלכות אישות
קה, ס"ק ג 1004 785		ו' י 821
קה, ס"ק ד 987 271		יב, ט 1055 936-934 931
קעז, ס"ק א 1067 501		יה, כו 1146
חז"מ		פרת יוסף (אלפנדר), שו"ת
ט, ס"ק ב 293		אהע"ז
יב, ס"ק יב 1107		סי' ז 1032 988 441
יב, ס"ק יד 992 977 976 272 271 269 262		סי' ח 1032
יב, ס"ק יט 1305		חז"מ
יב, ס"ק כ 1061		סי' כא 992
כה, ס"ק יג 1034 1028		סי' כב 1197 1097 732 518 261 55
מב, ס"ק ט 778		פתח הבית (טיקטין, תק"פ), סי' לט 51
נא, ס"ק ג 417		פתח עיניים, בבא מציעא נט ע"ב 35
סא, ס"ק ה 1143		פתחא זוטא, שו"ת, חז"מ, סי' לח 940 233
סה, ס"ק י 1197		פתחי חושן
פב, ס"ק ח 524		הליוואה, פרק יב
קכג, ס"ק ג 313		הערה יג 385
קנג, ס"ק ג 972		הערה יד 1184
קנו, ס"ק ח 103		הערה יז 537
קסג, ס"ק טז 1357		אבידה ומציאה, פרק ב, הערה ו 1175
קעו, ס"ק ב 787 91		הערה ח 358
קעו, ס"ק יב 1227 992 991 276 261 91 62 56		פקדון ושאלה, פרק א, הערה פג 649
קעו, ס"ק טו 1203		שכירות, פרק ו, הערה ז 1128
רה, ס"ק ה 1407		פרק ז, הערה יז 1302
רו, ס"ק יג 1344 1112		גגיבה
רו, ס"ק יד 417 286 284		פרק ג, הערה א 680
רט, ס"ק יד 167		פרק יא, סעיף יד 489
ריב, ס"ק ב 671		פרק יד, הערה כג 1168 1140 106
רכז, ס"ק ב 1172 1169 489 462		קניינים
רכז, ס"ק ה 1170		פרק א, הערה טז 552 108
רלב, ס"ק ד 1064 760 61		פרק א, הערה לג 611
רמא, ס"ק א 384		פרק טו, הערה יח 776
רמא, ס"ק ב 267		פרק יט, הערה נא 858
רמא, ס"ק ג 1397 1394 1064 349		פרק כא, הערה נא 1099
רמא, ס"ק ד 1037 330		ירושה ואישות, פרק ג, הערה כו 485
רצב, ס"ק ג 1233		פרק ד, הערה סט 1354

מפתח המקורות

סי' צט 1333	שלג, סי'ק טז 88
סי' ק, אות ד 1118-1120	שלג, סי'ק יז 1089
סי' קכו 1235	צאני, ר' ברוך
סי' קמה, אות ב 1076	בשו"ת חיים שאל, חלק א, סי' פח, אות ג 812
חור"מ, סי' מג 1350 1147 1082 1074 462	צבי גאון יעקב
צמח צדק, חידושי המשניות, כתובות, ט, א 953	סי' יג 1073 939 764 760 743 545 521 406 49
צמח צדק (קרוכמל), שו"ת	1244 1229 1188 1187 1107 1075
סי' כ 1303	סי' יז 1395 1232 1073 363
סי' לו 1313 426 100 97	צבי הסנהדרין, סנהדרין ו ע"א 1119
סי' פט 778	צדק ומשפט, על שו"ע חור"מ
סי' צה 878	קכט, יט 1262
סי' צז 1016	רפו, א 498
סי' קכד 1335 1019 313	צדקה ומשפט (חוצין), שו"ת, חור"מ, סי' טו 1334
צפנת פענח (מהרי"ט), פרשת מטות, דרוש ב 905	צדקה לחיים, סי' תרמט 818
צפנת פענח (דווינסק), ר' יוסף רוזין, שו"ת	צוף דבש, שו"ת, חור"מ, סי' סה 1337 349
חלק א, סי' לא 977	צור יעקב (הורוויץ), שו"ת
צפנת פענח (ורשה), ר' יוסף רוזין, שו"ת	חלק א, סי' קכט 1311 552 88
סי' רעט 724 527 87 35 28 6	צור תעודה, על הרמב"ם, הלכות שלוחין ושותפין
צפנת פענח, ר' יוסף רוזין, כללי התורה והמצוות	ג, ט 1355 1335 1331 1305 1097 1018 874 869
חלק ב, מערכת מ, סעיף כה 1047 808	1374
צפנת פענח, ר' יוסף רוזין, על הרמב"ם	ג, י 439
1013 1006 305 298 297	ציון במשפט (מנדל)
הלכות אישות, יט, יב 1304 1178 1177	סי' לו, אות א 780 77
הלכות נערה, א, ג 834 115	סי' מא, אות ב 1145 1143 997 992 760 457 77
הלכות ערכין	ציון ירושלים, על ירושלמי כתובות
ו, ד 115	ט, א 939
ז, טו 1273 1241 778 54	יג, ב 996
השמטות להלכות תלמוד תורה, ה, יא 809 808 113	צימבליסט, רח"ג, בפס"ד בית הדין הרבני האזורי תל
1330 1047	אביב יפו, תיק 3647/כח, 1324/לא (לא פורסם),
מהדורא תניינא	עמ' 2 1377
הלכות עבודה זרה, ט, יג 115	ציץ אליעזר, שו"ת
דף סד ע"ד 977	חלק ב, סי' כו 902
צפנת פענח, ר' יוסף רוזין, על התלמוד	אות ט 98
1119	חלק ג, סי' לא 1283 1228 894 876 213 201
מכות ג ע"א, הערה לט 428	חלק ה, רמת רחל, סי' ה, אות יא 810
צורר הכסף, ר' חיים אברהם גאטיניו, שו"ת	חלק ז, סי' מה, קונטרס אורחות המשפטים, פרק י,
יוד, סי' ז 801 798 797 93	אות ג 90
חור"מ, סי' י 1049 1033 877 197 196 100 96	חלק טז, סי' נג 1333
1313 1060	חלק כ, סי' נב 1302
הצרפתי, ר' אבנר ישראל	צל הכסף, שו"ת, חלק א, סי' לו 1043
בשו"ת הלכה למשה (אלבאז), אהע"ז, סי' לב 661	צל"ח (ציון לנפש חיה)
בספר ליצחק ריה, חור"מ, מערכת נ, נחלות, אות	פסחים לא ע"ב 732
יד 411	סנהדרין ו ע"א 739
הצרפתי, ר' וידאל	צמח אור
בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז 1388	פאה, פרק ה, משנה ה 1179
בשו"ת דבר אמת (מונסוניגו), סי' קנו 553 107	נדרים כו ע"ב 419
1220 807 806	בבא קמא צח 527
קאלישר, ר' צבי הירש (ראה גם: מאוניים למשפט)	בבא מציעא י ע"א 1187 746 737 48
בתבונה (תרכ"א), סי' כו 952 948	צמח מנחם, סי' כא, אות ו 1150 1141
קאמאי, ר' אברהם צבי הירש, באהל תורה (ברנוביץ),	צמח צדק (לובאוויטש), שו"ת
חוב"ג (תרפ"ה), סי' ב, עמ' יב 1332	או"ח, סי' מה, אות ה 532
קאפח, ר' יוסף	יוד
במשפטי שאול, סי' יח 84	סי' קצא 842 841 149 148
בפד"ר, כרך יג	סי' שמא 149
עמ' 81 942 535 57	סי' שמה, אות טו 79
עמ' 82 1052	אהע"ז
עמ' 83 755	סי' צח, אות ב 459

מפתח המקורות

קהלת יעקב (אלגזי)	בפס"ד של ב"ד הרבני הגדול, ערעור תשל"א/א, 192,
מענה לשון	תשל"א/א 199 (לא פורסם) 1377
לשון בני אדם, מערכת ד, אות מא 1251	קארו, ר' יוסף, בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד 96
לשון בני אדם, מערכת ל, אות רפד 720	1358 1065 1061 1049 806 803 197
לשון בני אדם, מערכת ס, אות תצח 1272 680	קארו, ר"א, בחזון נחום, קדשים, תמורה ה 728 725
לשון בני אדם, "כל הנקרא", אות תקפה 382	קאשטרו, ר' יעקב (ראה גם: אהלי יעקב)
לשון חכמים, אות ריא 55	בשו"ת גינת ורדים, אהע"ז, כלל ד, סי' טו 1334
מדות החכמים, מערכת א, אות ג 975	קאשטרו, ר' משה
קהלת יעקב (ברוכין, מקרלין), סוכה מא 1163	בסמיכת זקנים (תשס"ה), עמ' רכה 826
קהלת יעקב (לורברבוים), אהע"ז	קבא דניחותא (סוף שערי זיו, חלק ב), קושיא מו 78
כה, ה 1236 572 559	1191 1189 1188 1091 512 511 504 385
כה, ז 774 752	קבא דקשייתא
כה, יא 965 957	סי' מו 1191 1187 511
כה, יג 355	סי' מו, בהשמטות 1187 504 78
כה, טו 903	קבא דתירוצא, קושיא מו 1191 1188 535 510
קובץ ביאורים (וסרמן)	קדושת יום טוב (אלגזי), שו"ת
גיטין, סי' כא 1000	סי' ו 193 186 184 182 177 176 174 10 9 7 4
בבא קמא	881 879-877 868 867 861 687 673 243 198
סי' יג 734	1196 949-947 937 928 914 909 908 906
בבא קמא, עמ' סה 762	קהלות יעקב, ר' יעקב ישראל קניבסקי
קובץ בירורים שביבי אש, סי' פג 230	שביעית, סי' יח במהד' תשל"ב, סי' כד במהד'
אות ב 213	תש"נ 904
אות ג 241	פסחים, סי' כג במהד' תשכ"ו, סי' כד במהד'
אות ו 912	תשמ"ז 1304 1009 300
אות ז 229	סוכה, סי' כג במהד' תשכ"ו, סי' כד במהד'
אות ט 229	תשמ"ט 1237
אות יג 229	כתובות
אות טו 913	סי' לא במהד' תשכ"ה, סי' לט במהד'
אות יז 916	תשמ"ח 1173 948 874 870 723 193 168
קובץ הערות (וסרמן)	1180 1176 1174
סי' מ	סי' לה במהד' תשכ"ה, סי' מג במהד'
אות ב 906 905	תשמ"ח 298
אות ג 933 906	שם, אות א 1009
אות ט 905 613	שם, אות ב 1007 1006
סי' נג 1386	שם, אות ג 866 865
אות ה 1279	שם, אות ד 866 864 863
אות ו 1279 643	גיטין, סי' יז, אות ב 1126
סי' נז	קידושין
אות א 1265	סי' ג במהד' תשכ"ב, סי' ה במהד' תשמ"ח, אות
אות ב 1266	א 88
אות ד 1267 633	סי' יז במהד' תשכ"ב, סי' כא במהד' תשמ"ח 6 3
קובץ על יד (אילן), כתובות פג ע"א 188 189 36	11 14 509 510 509 718 724
אות ב 912 911 906	בבא בתרא, סי' ט 938 910 232
אות ג 1293 1291 922 919 918 884 883 678	סנהדרין
אות ד 926	סי' ה 726 724 723 718 611 510 502 44 13 6
אות ה 944	1188 1186 1184 780 741
אות ו 929 883	סי' יד במהד' תשכ"ה, סי' טז במהד' תשמ"ח 364
קובץ שיעורים (וסרמן)	הוספות, סי' ג, במהד' תשכ"ה, סי' כד במהד'
פסחים, אות קלג 833 832 831 135	תשמ"ח 1362
כתובות	הוספות, סי' ד, במהד' תשכ"ה, סי' כה במהד'
אות פה 1034 869	תשמ"ח 1361 1360 1155 476
אות צה 27 26	הוספות, סי' ה, במהד' תשכ"ה, סי' כו במהד'
אות קלז 811	תשמ"ח 1360 1359
אות קמ 810 128	מכות
אות קמד 811 810 112	סי' ג במהד' תשכ"ז, סי' ד במהד' תש"נ 904
אות קנה 863	סי' יא במהד' תשכ"ז, סי' יג במהד' תש"נ 26
אות קסב 391 83	חלק ט, סי' ה 13

מפתח המקורות

שׁו"ת, ס"ו ו 97 95 98 1047	אות קעז 124 813
קול מבשר, שׁו"ת	אות קעח 870 896 1295
חלק א	אות רצו 4 3 508 742 1247
סי' לב 313 429	אות רצז 581 1249
סי' נג, אות ה 384 559 600 738 1216	אות רצה 221 225 925
חלק ב	אות ש 925
סי' א, אות י 776 777 1216	אות שא 200 895
סי' א, אות טז 364	קידושין
סי' ז 122	אות לד 437 731 1128
סי' כב 122	אות קכג 5 510 528 1188
סי' מב 122	בבא בתרא
קול שמחה, חידושי סוגיות, בבא מציעא ע"א 1097	אות א 20 171 178 726
קונטרס הספיקות, כלל ז	אות ב 137 138 816 828 829 833
אות ב 1315 1371	אות ג 532 1212
אות ג 1315	אות ד 19 178
קונטרסי שיעורים, ר' ישראל זאב גוסטמאן	אות ה 26 27 833
קידושין	אות נח 88 644 1280
שיעור ז, אות ב 1216	אות קא 1319
שיעור ז, אותיות ב-ה 28	אות קעא 359 1073-1075
שיעור ז, אות ו 6 48 28 510 527 528 719 723	אות ריא 703 708 709 952 953 1294 1300
1188	אות ריב 952 954
שיעור ז, אות ז 39 95	אות ריג 211 954
שיעור כא, אות ג 759 762	אות ריד 226 933 1294
בבא מציעא	אות רטו 211 246
שיעור טו, אותיות ב, ה 775	אות רטז 1295
שיעור כב, אות ג 1177	אות ריז 187
קונקרי, ר' יהוסף	אות רסה 314
בשׁו"ת זרע אברהם, חו"מ, ס"י יח 457	אות תג 211 234 241 940 941
קונק, ר' דוב	אות תפח 820
בפעולת השכיר, יגיעת שכיר, ס"י ז, אות ג 789	אותיות תקו-תקח 777
קלאצקין, ר' אליהו, בספר תקנת רבים, עמ' 6 948	חלק ב
קלמס, ר' יעקב	אות יא, ס"ק ג 863
בפסקים וכתבים (הרצוג), חלק ט, ס"י צו 1333	אות יא, ס"ק ד 866
קלעי, ר' מרדכי, בשׁו"ת מקור ברוך (קלעי), ס"י ל 57	אות יז, ס"ק ג 1178
148 508 838 844 846 979 980 1088 1090	קובץ תשובות (אלישיב), חלק א, ס"י קצז 429 1349
קמאי, ר' אליהו ברוך	קולטר, ר' שלמה נתן, בשׁו"ת נטעי נעמנים (רבינוביץ),
בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, עמ' קעח 1188	חו"מ, ס"י לה 1222 1245
קניבסקי, ר' יעקב ישראל (ראה גם: קהלות יעקב)	קול אליהו, ר' אליהו ישראל, שׁו"ת
בבית אהרן וישראל, גל' עב	חלק א, חו"מ
עמ' כ 571 572 574 1154 1238	ס"י ג 57 425 433 438 447 456 756 971 986
עמ' כא 1158	1129 1130
במוריה, גל' רטו, עמ' מד 1235 1380	ס"י ז 404 1103 1213
קנין פירות, על מסכת עבדים, ס"י מד 789	ס"י כה 308 310 1016 1017
קנין תורה בשמעתתא	חלק ב
בראשית, פתיחה, עמ' ח 772	אהע"ז, ס"י ב 1237
פרשת נח 1154 1160	אהע"ז, ס"י יא 89 128 633
פרשת חיי שרה, אות ג 1168	אהע"ז, ס"י לו 522
פרשת תולדות 945	אהע"ז, ס"י לח 522
פרשת ויצא 213 217 945	חו"מ, ס"י כב 103 106 257 265 283 285 544
שמות, ס"י א, אות ד 826	956 721 958 960 961 963 966 967 969 972 986
במדבר	988 989 991 992
פרשת פנחס, ס"י ב 211 233 344 907 908 925	קול אריה (שווארץ), שׁו"ת
1054 939	ס"י פה 127 416 440 809 822
לחג השבועות, ס"י יב 473 1155-1160	קול יהודה, גיטין מא ע"א 1305
דברים	קול יעקב (שאול)
פרשת כי תצא, ס"י א, אות ו 110 121 810	חידושי הלכות, דף י ע"ד 820
פרשת כי תבוא, אות א 133	חידושים, דף נח ע"ד 801

מפתח המקורות

קעב, ס"ק א 1124	קסטלאץ, ר' שמעון, במוריה, גל' רלא, עמ' יח 841
קצד, ס"ק ג 186	קעללין, ר' שמואל
קצד, ס"ק ד 1284	במוריה, גל' קנר (כסלו תשמה), עמ' יז-יח 140
קצה, ס"ק ט 1247	קצבי (ראה: מהר"י קצבי)
ר, ס"ק ה 1221	קצות החושן
רד, ס"ק ג 239 124	ט, ס"ק א 1141 1002 802 801 795 293 180 102
רה, ס"ק ב 1406	יב, ס"ק א 763 761 692 686 361 286 265 66 63
רו, ס"ק ג 1080	יז, ס"ק ג 1343 1311 1170 1124 976 975 950 767 766
רט, ס"ק ט 1340	יח, ס"ק ג 1124 1080 1070 1039
רט, ס"ק יא 695 688 245 242 237 212 211 161	כה, ס"ק ג 870
1215 954 951 898 896 822 728 706-700 696	כה, ס"ק ח 959
1332 1326 1324 1299-1297 1295 1294	לז, ס"ק י 1270 1250 1236 1235 1187 680 581
912 884 883 672 640 219 190-187	לט, ס"ק ז 774 770 751
רט, ס"ק יב 952 944	מב, ס"ק ב 287
רט, ס"ק יג 1274 946 919 640 236 226 209	ס, ס"ק ב 1105
1275	ס, ס"ק ג 1047
ריא, ס"ק ד 159	ס, ס"ק ה 237
רכז, ס"ק ג 1170	ס, ס"ק ט 1012
רכז, ס"ק ה 1342 1132	סו, ס"ק כו 736 726 720 703 18
רכז, ס"ק ו 1202 1200 523	סו, ס"ק כט 1367 1177 1174 496
רכז, ס"ק ח 1298 704 701	סו, ס"ק ל 1207
רכז, ס"ק ט 1294 701	סו, ס"ק לד 292
רלה, ס"ק ו 1074	סו, ס"ק לו 1275 1271
רמא, ס"ק ב 966 963 962 956 257 253 251	סז, ס"ק ג 1191 1056 904
רמא, ס"ק ג 1266 1253 748 595 594	עא, ס"ק ג 1108 1107
רמא, ס"ק ד 928	עג, ס"ק א 1108 1107 535
רמג, ס"ק ב 1102	עג, ס"ק ו 1142 854
רמו, ס"ק א 870 869 862 741 728 169 168	עה, ס"ק ד 1350 1080 1078 1034 1023
1354 1331 1138 874-872	עט, ס"ק ב 1373
רמו, ס"ק יא 1368 1330	פא, ס"ק ו 1138
רמח, ס"ק יג 217	פא, ס"ק כו 774 770
רנ, ס"ק ה 1170	פא, ס"ק כח 772 73
רנה, ס"ק ב 79	פב, ס"ק ז 1374 524
רנו, ס"ק ג 1163 480	פו, ס"ק א 736 720 703
רסט, ס"ק א 763	פו, ס"ק ה 1272 640 639
רעח, ס"ק יב 1003 939 938 857	פו, ס"ק ו 291
רעח, ס"ק יג 949 941-939 937 908 233 223	פו, ס"ק י 508 19
1292	פז, ס"ק כו 525
רצ, ס"ק ג 801	פח, ס"ק י 426
ש, ס"ק א 1356	פח, ס"ק יא 950 887 871 194
שטז, ס"ק ג 1280 1110 644 414 61	פח, ס"ק יג 602 600 598 597 576 575 565 67
שלג, ס"ק ה 89	613-609 1254 1252 1239 1238 1172 632 621
שלג, ס"ק ז 89	1381 1319 1280 1270 1255
שסב, ס"ק ג 1181	פח, ס"ק טז 1348
תכד, ס"ק א 871 736 729-727 703 27-24 18	פח, ס"ק כ 864
קצנלנבוגן, ר' מאיר (ראה גם: מהר"ם פדואה)	צב, ס"ק ג 1192
בשו"ת הרמ"א, סי' נא 1151 469	קד, ס"ק ב 1356 1144 458
קרנן אשה, שו"ת, חו"מ, סי' ל 1280 569	קז, ס"ק ו 1264
קרנן העדה, על הירושלמי	קיב, ס"ק א 237
כתובות, ג, ו 811	קיא, ס"ק א 1274 1271 1270
ט, א 922	קכג, ס"ק א 1327 718
גיטין, א, ה 973	קכו, ס"ק ו 413 412
קידושין, ב, א 824 127	קכו, ס"ק יג 208
קרנן נתאל, על הרא"ש	קמב, ס"ק א 1076 1073 358
מגילה, פרק א, סי' ז, אות ט 819 818 145 126	קנג, ס"ק ג 1258 30
כתובות, פרק ט, סי' א, אות ה 921	קנה, ס"ק טז 1331 875 170
קידושין, פרק א, סי' כו, אות ז 132	קסג, ס"ק א 54

מפתח המקורות

1238 1216 1084 616 404 49	סי עז	1173 130	קריית חנה (קובלנץ), שו"ת, סי כב
469 313	סי פד		קריית מלך רב, על הרמב"ם ושו"ת
103	סי צד		הלכות אישות
1384 838 813 116 89	סי צח	1236 394	ה, ח
313 304	סי קח	1330 910 899 898 880 825 413	טו, א
1087 290	סי קיא	1176 500 495	כ, ה
723	סי קטז		הלכות מכירה
1285	סי קיט	418	יא, יח
1173 1137 1080	סי קכ	1366 1172 1169 489	יב, ה
1323 1286 1285 655	סי קכה	554 550 546 284 272	הלכות זכייה ומתנה, ג, ב
	חלק ב (מים עמוקים, חלק ב)	666 657 624 623 616 605 602 601 575 559	
991 972 519 408	סי א	1225 1223 992 989 986 972 970 963 962 744	
1205 1201 659 524	סי ג	1320 1273 1271 1257 1254 1248 1245 1243	
882 184	סי י בדפוס ברלין	1324	
1219	סי יח בדפוס ברלין		הלכות מלווה ולווה, ד, יג
975	סי יז בדפוס ברלין	799	שו"ת
	סי מג בדפוס שלוניקי = סי מד בדפוס ברלין	1323	חלק א, סי א
1384 825 822 201 128 127	ברלין	1093 1090 387 386	חלק ב, סי יא
287	סי מז בדפוס ברלין	797 150	חלק ב, סי לה
837 836 139	סי מט בדפוס ברלין		קרן אורה
854 849 844 842 840 111	סי ס בדפוס ברלין	839	נדרים כד ע"א
341 313 217 199 197 196 182 99 96	סי סג	1296	נויר יא ע"א
928 921 893 890 882 868 804 803 518 342	1059 1049 947		קרני ראם (אנקאווה), שו"ת
640	סי צג בדפוס ברלין	969 967 748 747 535 269 268 64 58 52	סי כ
512	סי קא בדפוס שלוניקי = סי ק בדפוס ברלין	987 986	
1192 750 515	סי קב בדפוס שלוניקי	969 769 385 384 281 280 268 262 64	סי כד
943	ראנ"ח	1090 989 986 970	
	בכנסת הגדולה, אהע"ז, כח, הגהות טור, אות עו	1089 1087 770 720 407 384 383 86	סי סט
1358 1061 96	בפרי האדמה, הלכות שכנים, ו, ד	1403 1307 1112 1109 1106-1104	
	ראפ, ר' יוסף, באורח משפט (אנליק), חו"מ, סי ו, הגהה מבין המחבר	1226 650 553	סי קכד
1153	ראש אליהו, שו"ת, חלק ג	1062 1034 538	סי קסד
1174	סי כא	1165 1133	סי קסה
1195 766	סי לח, אות ד	1304 1222 292	סי קפח
452	סי לט		קרני ראם (מוינשטר), סי י
	ראש אמנה על מסכת פאה	1240 571 570	ראה חיים, חלק ב, פורשת בהעלותך
1259 1218	מכתב ר' רפאל שמואלביץ, בתחילתו	1162	ראטה, ר' יוסף משה
	ראש דוד (חיד"א)	660	בשו"ת פרי השדה, חלק א, סי קיא
828 823 812	פרשת בהעלותך		ראשינוב, ר' אברהם, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק ג, סי קסג
	ראש יוסף (אישקאפה), על חו"מ	800	הראי"מ (סלמן), חידושים על ירושלמי פאה
974 972 264	יב, אות כה	740	פרק ג
972	יב, אות כז	740	פרק ד
1263	יב, אות לד		ראנ"ח, חידושים לכתובות
1011	ס, אות לג	1294 1246 953 951 915 896 701 226	פג ע"א
1013	ס, אות לו	1054	פד ע"א
1263 568 567 559	עג, אות לב		ראנ"ח, שו"ת
	ראש יוסף (אישקאפה), שו"ת		חלק א
975	דף ג ע"ב	1066	סי יז
481	דף ה ע"ב	1205 1201 890	סי כא
339	ראש משביר (מוריליאנו), שו"ת, חו"מ, סי כב	1094 389 388 301	סי כד
1379 1255 1219 1056 575 350	ראשי בשמים (גוריון), שו"ת	1334 301	סי כה
	או"ח, סי ז, אותיות ג-ד	1277 1214 1201 900 658 307 203 103	סי לח
109		1280	
		445 444	סי מא (הראשון), שנדפס לפני סי מ)
		1244	
		1033 806 803 202 197 196 98 96 95	סי מט
		1384 1065 1061 1050 1049	

מפתח המקורות

רדב"ז, שו"ת	ראשי שערים, בבא מציעא, סי' כא
חלק א	אות א 832 829 802 798 135
סי' א 844	אות ב 801 102
סי' יט 811	ראשית ביכורים (כהן), שו"ת
סי' מט 1244 790 694 676 674 671	סי' ה, שטר מכירת חמץ, אות טו 943
סי' סג 1179	רב ברכות, מערכת א, אות א 1173
סי' פח 844 787 88	רב יוסף (ראה: מהר"י קצבי)
סי' קד 843-841 147 145 144	רב פעלים, שו"ת
סי' קטז 1126 1031 836 737 432 431 143	חלק א, יו"ד
סי' רד 759 23	סי' מא 522
סי' רלב 389 388	סי' מז 1228
סי' רעא 1391 1339	חלק ב, חו"מ, סי' יא 404 403
סי' רפט 839 838 150 147 143	רביד הזהב (אברך), שו"ת
סי' רצא 1191 1025 152 55	סי' ד, אות ז 1310 956 261 254
סי' שז 1227 1111 1106 791 790 746 91 62	סי' ה, אות י 1310
1344	סי' ה, אות יא 1311 1090
סי' שכח 1212	סי' ו, אות ב 1311
סי' שכז 1032 986 842 839 838 746 414 91 62	סי' ו, אות ז 1119 426
סי' שלג 787 737 306 88	סי' כ, אות ט 976
סי' שמ 813	סי' כ, אות י 973 273
סי' שנ 1227 790 787 91	סי' כ, אות יא 995 994 974 278
סי' שסד 990 895 807 737 518 411 410 58 50	סי' לה, אות ט 1369 385 44
1196 1104 1096 1023	סי' לו, אות א 479
סי' שפו 835	סי' לו, אות ו 728 725 26 25
סי' תלח 1066	סי' לו, אות ז 192 26
סי' תעד 1196 389 388	סי' לו, אות ח 473 25
סי' תקכד 1330 811 810	סי' לו, אות י 1161
סי' תקסז 1187 959 731 730 27	סי' לו, אות יא 473
סי' תקעד 1344	סי' לו, אות יב 479
סי' תריב 389 388	סי' לו, אות יג 1153
חלק ב	סי' לו, אות ב 1303 1219 628 625 621 170 169
סי' רסב 730	סי' לו, אות ג 1234 1222 626 591
סי' תרעח ג 765	סי' לו, אות ד 1239 626 575
חלק ג	סי' לו, אות ד, בהגהה 1252
סי' תתעא (תכט) 23	סי' לו, אותיות ה-ו 1231 1129 627
סי' תתצ (תמט) 1173	סי' לו, אות ז 1153 574 573
סי' תתקי (תעב) 1365	סי' לו, אות ח 1158 574
סי' אלף מז (תרכב) 1313	סי' לז 1264 632 629-625
חלק ד	סי' לה, אות ג 611
סי' אלף קפט (קייט) 812	סי' לה, אות ז 563
סי' אלף קצב (קכב) 1304 1279	רביד הזהב (טריויש)
סי' אלף רו (קלו) 1048 1045 341	בראשית לו, ד 909
סי' אלף רח (קלח) 917	שמות כב, כד 1216 1143
סי' אלף רכט (קנח) 478	רבינוביץ תאומים, ר' בנימין, בתחוקה לישראל על פי
סי' אלף רלה (קסד) 340 319	התורה, חלק ב, עמו' 209 907 908
סי' אלף רמ (קמט) 536	רבנו חיים הלוי (ראה גם: סולובייצ'יק), חידושים על
סי' אלף רסט (קצח) 758	הרמב"ם
סי' אלף שד (רלג) 31	הלכות נערה, ב, יג 1009 866 865 863 300 164
סי' אלף שכב (רנא) 1018 310-308	הלכות מכירה, יג, ג 1055 1025 929 720
סי' אלף שכח (רנד) 305	טו, א 362
סי' אלף שלו (רסו) 928 926 676 674 231	כב, יז 1301
סי' אלף שנב (רפא) 143 23	רדב"ז, על הרמב"ם
חלק ה	הלכות נדרים, ח, יד 150
סי' אלף תנו (פג) 460	הלכות מעשר שני, ו, ג 973
סי' אלף תקפג (ריט) 773 772 746 737	הלכות ביכורים, ב, יא 1237
חלק ו	הלכות סנהדרין, יח, ו 827
סי' שני אלפים סח 1212 1207	כב, ה 737

מפתח המקורות

רועי ישראל, שו"ת	1085 746 737 379 378
חלק ב, סי' ה	382
חלק ג, סי' ג	844
1566 563 560 556 554 551 320 52	140
1224 1223 1221 1125 1096 838 837 616 599	850 518
1263 1258 1254 1248 1238 1226	1289
רח"ס, בשו"ת קרני ראם (אנקאווא), סי' קסה	1289
ריב"ץ, בשו"ת כרם חמר, חלק א, סי' קיז	1289
רי"ד (ירדב"ז), תוספות על הירושלמי	1289
כתובות, ג, ו	1289
ט, א	1289
מכות, א, ב	1289
ירדב"ז, על הירושלמי	1289
תרומות, ו, א	1289
כתובות, ט, א	1289
הרי"ם (גור), חידושים לשו"ע	1289
אהע"ז	1289
סו, ג	1289
סו, ס"ק ח	1289
סו, ס"ק יב	1289
חומ"מ	1289
כה, ס"ק ה	1289
סז, ט	1289
סז, י, ס"ק ז	1289
צח, ס"ק ב	1289
צח, ס"ק ג	1289
צח, ס"ק ד	1289
צח, ס"ק ה	1289
שמה, ס"ק א	1289
הרי"ם (גור), חידושים לתלמוד	1289
כתובות צא ע"ב	1289
בבא קמא סו ע"א	1289
בבא מציעא	1289
כ ע"א	1289
לז ע"א	1289
הרי"ם (גור), שו"ת, אהע"ז, סי' כ	1289
רמ"א, הגהות לשו"ע	1289
או"ח	1289
קכח, מה	1289
שו, יא	1289
שכג, א	1289
תקפא, א	1289
תרמט, ה	1289
תרצה, ב	1289
תרצה, ד	1289
יו"ד	1289
יח, יז	1289
רל, א	1289
רלב, כ	1289
רלו, סז	1289
רלט, סז	1289
רמו, כא	1289
רנו, ה	1289
רנח, יג	1289
שמד, י	1289
אהע"ז	1289
א, י	1289
כת, ב	1289
סי' שני אלפים פו	1085 746 737 379 378
סי' שני אלפים צ	382
רדב"ז	844
בשו"ת דרכי נועם, יו"ד, סי' ה	140
שיטה מקובצת, בבא מציעא ו ע"א	850 518
רד"ם, שו"ת, חומ"מ	1289
סי' ט	1289
סי' יא	1289
רוב דגן (הלוי), חומ"מ	1289
רמא, ס"ק ד	1289
רמג, ס"ק ב	1289
רוב דגן (עטייה), קונטרס אות לטובה	1289
סי' מב, אות ב	1289
רוזאניס, ר"א	1289
במשנה למלך, הלכות מכירה, יא, יח	1289
רוזאניש, ר' יהודה	1289
במחנה אפרים, הלכות שכירות, סי' י	1289
רוזבסקי, ר' שמואל, חידושים לתלמוד	1289
פסחים ב ע"א, אות א	1289
בבא בתרא	1289
סי' ד, אות ח	1289
סי' כט, אות ז	1289
רוזבסקי, ר' שמואל (ראה: שיעורי ר' שמואל)	1289
רוח אליהו (ולדמ"ן), פרק א	1289
ענף א	1289
סי' ב	1289
סי' ח	1289
סי' ט	1289
סי' י	1289
ענף ב	1289
סי' ג	1289
סי' ד	1289
סי' ה	1289
סי' ו	1289
סי' ח	1289
סי' ט	1289
סי' יא	1289
סי' יב	1289
ענף ג	1289
סי' א	1289
סי' ב	1289
סי' ג	1289
סי' ה	1289
סי' ו	1289
סי' ח	1289
סי' ט	1289
סי' יא	1289
סי' יב	1289
רוח חיים (פאלאג'י), חומ"מ, שיב, ס"ק ו	1289
רוטנבורג, ר' מרדכי זיסקינד, שו"ת	1289
סי' יב	1289
סי' יג	1289
רוטנבורג, ר' מרדכי זיסקינד, בשו"ת חוות יאיר, סי'	1289
נא	1289
רוטנבורק, ר' אברהם, בשו"ת שואל ומשיב, מהדורא	1289
תניינא, חלק ד, סי' קפו	1289
ר' רוי"ה, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז	1289
רוטס, רי"ד, בחידושי ר"מ זמבה, סי' לא	1289

מפתח המקורות

773 74 סח, א	רמ"א, אהע"ז (המשך)
1201 979 סט, ב	1264 ג כח,
523 ע, א	453 לז, יא
142 עא, ו	898 לח, ה
962 עב, יד	934 נג, ד
143 עג, ז	111 סד, ב
839 עג, ח	285 82 סו, ג
765 458 עה, יז	895 סט, ד
531 עז, א	1334 ע, ח
532 531 עז, ו	822 עו, י
308 עז, ז	עז, ב 1096 971 392
522 עח, א	פ, יח 1373 1202 1145 480
1348 פ, א	צ, ה 232
452 פא, ב	449 צ, י
847 פא, כח	388 צ, טו
1205 1201 524 פב, יא	240 צ, יז
991 174 פז, א	צא, א 299
523 פז, לד	צב, א 912 909 859
1119 426 פח, יב	צב, ב 919 221
1348 פח, יז	צב, ז 231
439 צב, ז	צח, ז 300 143 142
448 צח, א	קג, ב 1096
1414 קד, א	קה, ד 86
455 קד, ב	קה, ה 1398
307 קי, יא	קי, ב 1135
885 236 קיב, א	קז, א 481
107 קכג, ב	קח, ג 878
1346 קמו, יח	קיב, א 87
1313 קמט, א	קיג, ז 1147
1151 808 קמט, לא	קיג, ח 1168
1258 קנג, ב	קיו, י 1148
998 768 קנד, יב	קיו, יא 827 132
1133 קנו, ז	קיוח, ח 747 302 301
170 קנו, א	קלד, ד 112
1314 קסב, א	קמג, ח 1102
470 קסג, ב	קנד, א 828
1414 1024 95 קסג, ג	סדר הגט, סעיף פא 1095 998 744 441
1377 1213 805 521 98 96 קסג, ו	חו"מ, יב, ז 1343 1217 1115
91 קעא, א	יז, יא 1412
299 קעא, ג	יז, יב 1123-1121 1039 429
657 קעה, טז	כ, א 328
1285 קעה, כט	כא, א 1116
1323 קעה, לב	כה, ה 1397 1037
645 קעה, נו	כו, א 430
790 קעו, א-ב	לט, ג 73
1319 867 91 קעו, ג	לט, י 1206
1335 1203 1019 1018 קעו, יא	מ, א 749 51
310 קעו, כה	מב, ח 1196 522
534 קעו, כח	מג, א 1196
1220 552 קפט, א	נו, א 990
385 קצה, ג	ס, ו 264
777 776 537 77 4 רג, א	סא, ט 1141
1026 רד, יא	סב, א 1380
1132 רה, ד	סה, כג 522
1061 רז, ג	סו, ד 611 610
764 410 רז, ד	סו, כג 978 514 304
1111 רז, יא	סו, לב 1215 29

מפתח המקורות

רמ"ן, שו"ת	168 יג	רז,
או"ח	418 יד	רז, יד
סי' ב, אות ח	1389	417 טז
סי' יב, אות ו	881	רז, א
סי' יב, אות ח	459 458	1212 537 536 531
יו"ד		רט, ד
סי' פו	765 156	244 241 240 182 175 174 161 157 114
סי' פו, אות ב	66 895 897 948 1363	1232 948 947 944 881 835 675 280
סי' פו, אות ג	1363	רט, ח
סי' פו, אות ו	948 66	867 675 568 244 241 240 219 215 167
רנת יצחק, שמואל א, פרק א, פסוק כו	717 117	1047 948-945 942 914
רסיסי לילה, אות יז	735	רי
ר' רפאל יוסף בר מרדכי, בשו"ת מים החיים (אורליו), חו"מ, סי' יז	1416 1415	ריב, א
רפפורט, ר' יצחק הכהן, בשו"ת חיים שאל, חלק ב, סי' יג	1087 1046 838 791 205 62	ריכו, ד
רש"ס, בשו"ת תקפו של יוסף, חלק ב, סי' כה	661	ריכו, ז
רש"ש, הגהות לתלמוד עירובין סב ע"א	727	רלא, כח
כתובות לב ע"א	871	רלה, א
מד ע"א	1220 604	רמא, ב
נדרים לה ע"ב	730	1057 1064 1216 1378
קידושין נב ע"ב	394	רמא, ג
בבא מציעא כו ע"א	612	רמה, ב
נא ע"א	1251	רמה, י
בבא בתרא קכו ע"ב	127	רמו, יז
שבועות ל ע"ב	116	רמה, יג
בכורות נא ע"א	814 133	רנב, א
רשב"ם (אחרון)		רסד, ד
בשו"ת לב מבין (ברודגו), חו"מ, סי' קעט	1329	רסח, א
רשימות שיעורים (סולובייצקי), בבא קמא עמ' רלט	1262 617 427	רע, ב
עמ' רמ	1226 1216 1121	רפא, ז
רשימות שיעורים (קלמנוביץ), שבועות לט ע"ב	472	רפו, א
רשמי שאלה, שו"ת, סי' נו	1200 518	רפח, א
שאגת אריה – קול שחל, שו"ת קול שחל, סי' יב	1205 1201 787	שיד, א
שאגת אריה, ר' אריה ליב גינצבורג, שו"ת סי' צג	1380 889 720	שכא, א
החדשות, סי' טו, אות ג	1056	שלב, ב
ר' שאול טוביה מטלו בשו"ת עטרת יצחק, סי' כב	1150	שלה, א
שאלת יעבץ, שו"ת חלק א, סי' קמו	764 759 737 444 293 68 93 67	שלה, ח
	1151	1089
חלק ב, סי' לו	1357 1127 464	שלה, א
שארית חיים (ברודא), יו"ד		שלה, י
קסא, א	1155 800 792 477	שסג, ו
קסא, ה	1151 794 458 263	שסד, א
שארית יהודה (טאיטאצאק), שו"ת, דף פב ע"ב	1401	שסט, ח
שארית יוסף (כ"ץ), שו"ת		שפ, א
סי' טו	93 70	שפח, ד
סי' ל	440	תיו, א
סי' לד	294	תכא, יב
סי' לה	892 890 194	רמ"א, שו"ת
סי' נה	615 522	סי' כב
סי' סב	855 194	סי' לג
		סי' מח
		סי' עד
		סי' צו
		רמ"ז, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז
		רמ"ס, בשו"ת אשר לשלמה (דנאן), סי' מז
		רמ"ע מפאנו, שו"ת
		סי' מב
		סי' סד
		סי' פט

מפתח המקורות

חוו"מ, קפט 1322 649	סי' סח 1113
חוו"מ, רמה, ב 561 560 553	שארית יעקב (דניזון), שו"ת
שדה יהושע, על ירושלמי	חלק ב, חוו"מ, סי' נג, אות ג 975
גיטין, א, ה 993 977	שארית יעקב (רוטבלום), חלק א
בבא קמא, ח, ה 131	דף מח ע"א 903
שדי חמד	דף קא ע"א 786
אסיפת דינים	שארית ישראל (מינצברג), שו"ת, יו"ד
מערכת אבלות, סי' צ 114	סי' י 948 776 530
מערכת חתן וכלה, סי' כט 825	סי' עג 944
מערכת פורים, סי' ו 818	שארית ישראל (שציפנסקי), חלק א
כללים	עמ' שעד 1157
מערכת כ, כלל לא 812 810 113 109	עמ' שפא 25
מערכת כ, כלל נט 531	עמ' שפה 1361 1359
מערכת כ, כלל קנו, אות יט 812	עמ' שפו 1359
מערכת ל, כלל קמא, אות כו 1237	שב יעקב, שו"ת
מערכת מ, כלל קסג 1216 823 130	חלק א, סי' סג 1228
מערכת נ, כלל נב 1367 825-823 131 127	חלק ב, אהע"ז, סי' ל 1202 523
דברי חכמים, סי' מה 117	שב שמעתא, שמעתא א, פרק כד 976
פאת השדה, כללים, מערכת ה, סי' יד, חלק ב 23	שבועת המשנה, סי' ב, אות ו 750 427
שואל ומשיב, שו"ת	שבות יעקב, שו"ת
מהדורא קמא	חלק א
חלק א, סי' נ 1144 1142 1141 458	סי' עז 1365 818
חלק א, סי' קעז 112	סי' קכד 1200 993 521 285
חלק א, סי' קעט 828	סי' קלה 471 467
חלק א, סי' קפ 464	סי' קס 739 638 524 523 521 459 446 285
חלק א, סי' קפא 1141	999 998 994 992 989 988 975 972 969 968
חלק א, סי' קצז 824 823 364 131 130 128	1373 1201 1133
חלק ב, סי' כח 979 832 830 783 285 265 136	חלק ב
חלק ב, סי' קב 265	סי' קב 114 113
חלק ב, סי' קג 834 833 688 357 241 234 191	סי' קמח 1119 750
889-885 858 1067 1066 1048 1047 947 942	סי' קסו 1338 1064 364 61
1180 1179 1174	חלק ג, סי' קלה 1067
חלק ב, סי' קיד 939 937 932 906 677 231 211	שבט בנימין, ר' בנימין פונטריומולי
1260 952	סי' ב, הגהת בן המחבר 771 770
חלק ב, סי' קפא 854 846 152 103 66	סי' כו 1327 901 890 184 83
חלק ב, סי' קפב 415	סי' כז, הגהת בן המחבר 890
חלק ג, סי' קיא 982 974 969 775 319 276 276	סי' ל 240
1227 995 994 992 983	סי' סה 1384 1226 556
חלק ג, סי' קנח 860 859 680 221 213 161 179	סי' קכ 1010
1241 1240 1234 922 911 910 905 862	סי' קכ, הגהת בן המחבר 1376
חלק ג, סי' קסג 800 93	סי' קפג 772 771
חלק ג, סי' קפ 1333	סי' רכא 1387 901 890 862 860 563 165
חלק ג, סי' רכב 1397 348	סי' רצד 1053 791 786 747 49
מהדורא תניינא	סי' שב 1364 1363 1358
חלק א, סי' כא 1080 1022	שבט הלוי, שו"ת
חלק א, סי' ע 1048 783 241 220	חלק ב, סי' קיב, אות ד 810 120
חלק א, סי' צא 943 910 882 194 191 178	חלק ה, קונטרס המצוות, סי' כד, אות ב 810 113
חלק ב, סי' יט 1155 798 796 795 108 93	חלק ו, סי' רכד 1146
חלק ב, סי' מז 450	סי' רמ 954
חלק ב, סי' קצב 1176	חלק ז, סי' רו
חלק ג, סי' מה 475 472	אותיות א-ד 1199
חלק ד, סי' קפו 871 868 554 549 546 127	אות ו 911
1252 1238 1217	אות ז 913
חלק ד, סי' קפח 348	שבט מנשה (גרוסברג), סי' קלד 1021
מהדורא תליתאה	שבילי דוד
חלק א, סי' מח 1064 1057 348	אהע"ז, קיג, ס"ק ב 1176
חלק א, סי' עח 939 232 211	חוו"מ, ו 474 472

מפתח המקורות

שור, ר' יקותיאל	984 280	חלק א, סי' רסה
בשו"ת מהרש"ם, חלק א, סי' ה 446	1289 1287 1216 1143 569	חלק א, סי' שיג
שושנים לדוד (צבאח), שו"ת חלק א, סי' תנד 322	604 595 569	חלק א, סי' תלא
חלק א, סי' תנד 322		חלק א, סי' תנד
סי' פז 338 1029 1037 1045 1057 1065 1181	1278 1277 1217 646 606 88	חלק ב, סי' ח
סי' צא 1029	348	חלק ב, סי' קיז
סי' צב 1086 1047 1046 772 75	903 889 208	חלק ב, סי' קפב
חלק ב, אהע"ז	696 675 241 232 229 217 167	חלק ג, סי' כב
סי' ה 939 553 232	915 913 911 909 908 889 888 880 867 697	חלק ג, סי' כב
סי' י 1067	1249 1047 950 946 933	חלק ג, סי' כב
סי' נ 1222	1049 341	חלק ג, סי' עה
סי' נא 1221 554 402 232	1393 1113 832	חלק ג, סי' קל
סי' סט 1109 398	1400	חלק ג, סי' קס
סי' ע 398		חלק ג, סי' קס
סי' עו 1103 1090 1087 411 407 403 374 274	1239 1188 1120 1071	מהדורא רביעאה
1398 1109	1090 759	חלק א, סי' כג
סי' קא 1047 1046 772 738 353 347 337 75	763 527 68	חלק א, סי' לו
1065 1057	1178	חלק ב, סי' קצב
סי' קלא 754 753 745 441 375 267 167 77 62	1259	חלק ב, סי' ריד
1130 986	1200 1199 1196 927 85	חלק ב, סי' רכ
שושנת יעקב, חו"מ, סו, כח 299	1392 300	חלק ג, סי' ג
שטיליח, ר' משה	790	חלק ג, סי' נט
בשו"ת זרע אנשים, סי' עא 1082 1023	825 822 821 130	חלק ג, סי' קח
שטרן, ר' יוסף זכריה, בשו"ת עטרת יצחק	1161 1160 476 474 473	חלק ג, סי' קל
סי' כ 1151		מהדורא חמישאה
סי' כא 1151	891-889 241 174 157	סי' כו
שטרנבוך, ר"מ	720 38-36	סי' לא
באהל יצחק, גיטין, עמ' תשצו 1192 1188 1187	1190	סי' לו
שי למורא (הגרמון), שו"ת	10	סי' נו
סי' מז 411 405 376 276 269 144 76 62	1021	סי' פה
1131 1110 1107 840 779 759	973 958	סי' פז
שי למורא (יונה), שו"ת	774 766 763 761 759 279 274 265	סי' פח
סי' כג 1279	1022 994 982 978	סי' פח
סי' כה 1283		מהדורא שתיחאה
סי' לג 1250 1249 1246 1245 917 581	1014 1013 788 130 89	סי' א
סי' לד 1393 1215 1214 538 537 308 269 74	518 406 285 283 279 264 254 252 251	סי' ל
1394	978 977 974 973 964 963 959 958 834 746	סי' ל
סי' לט 1269	1216 1196 1103 999 998 995 989 982-980	סי' לט
סי' מב 906		סי' לט
שירי ברכה, על שו"ע	320	שואל ונשאל, שו"ת
או"ח, קבח, ס"ק ד 812	1394 1310 1033 440	חלק א, אהע"ז, סי' כה
יו"ד, רמ, ס"ק ח 810	1216 1086	חלק ב, חו"מ, סי' טו
חו"מ, סי' יב 1093-1091	988 981 972 270	חלק ה, חו"מ, סי' עא
שיח אפרים	988 981 972 270	שונה הלכות (שלם), על הלכות גדולות
סי' ד, אות ג 1263	1401	הלכות דיינים
סי' ו, אות ב 1263	1401	השופט והמשפט (רבצמ"ח עוויאל)
שיח השדה, תמורה כ ע"א 118	1181 1037 1030 340	שער יב, פרק כז
שיח יצחק (שמלקיש)	1090 78	שופריה דיעקב (בירדוגו), שו"ת
דף טז ע"ג 114	1181 1041 1036 1030 1023 523 329	אהע"ז, סי' י
דף טז ע"ד 1305 106	1204	סי' כט
דף יז ע"א 812 131 114	1109	סי' לג
דף יז ע"ב 1326 1325 121	479	סי' מ
דף יז ע"ד 114		סי' מה
שיירי כנסת הגדולה	1336	חו"מ, סי' ה
או"ח, הגהות ב"י, אות ה 118	1090 759 746 427 311 310	שור, ר' יעקב, בזכרון יהודה (מונק), קונטרס התשובות
יו"ד, רכא, הגהות טור, אות ג 730	1090 738 311 310	סי' כד
רלט, הגהות טור, אות צג 498		סי' כה

מפתח המקורות

1383 1260	כח ע"ב, אות ו	720	רנח, הגהות ב"י, אות כא
	שיעורי רבנו חיים הלוי, בבא קמא-בבא בתרא	205	שפ, הגהות טור, אותיות ה, ח
1112	בבא מציעא מח ע"ב		שיירי קרבן, על הירושלמי
	שיעורי תורה לרופאים, ר' יצחק זילברשטיין	179	נייר, ב, ה
1302 412	עמ' 412	428 318	סוטה, ג, ד
	שירת הלויים (תשס"ח), פסחים, סי' סד		שינפלד, ר' אברהם צבי
1359	אות ב	1307 306	בפד"ר, כרך טו, עמ' 306
1359 1155	אות ד		שינקר, ר' שמואל הלל, בשו"ת תורת חיים (זונפלד),
	אות ה	1215 1214 537	סי' עא
	ש"ך, על שו"ע		שיעורי הגרב"ד (פורבסקי)
811	יו"ד, יח, ס"ק כח	863	קידושין, אות ב
1347	קי, כללי ספק ספיקא, ס"ק כו	709 679	בבא מציעא, אות מג
1362	קסא, ס"ק ג		סנהדרין עד ע"א
1068	קסו, ס"ק ה	1009 1007 1006	אות קלא
1090	קעג, ס"ק ח	1009 1007 953 888 193 187	אות קלב
1081 93	קעד, ס"ק ה	1006	אות קלג
731	רכא, ס"ק ו		שיעורי הלכה (בלוך, תשי"ח, תשנ"ה)
151	רכח, ס"ק ק	1383 629 608 596 578 577 548	עמ' כ
853 852 151	רכח, ס"ק קא	1138 873	עמ' צח
117 112	רמב, ס"ק ד	870 869	עמ' צט
31	רנו, ס"ק יג	873	עמ' ק
18	רנח, ס"ק כג	874	עמ' קא-קב
635	רסו, ס"ק יח	870 869 4	עמ' קפז, הערה 4
815	שה, ס"ק ה	548	שיעורי הלכה, התרומה והמעשר (טלו תרצ"ד)
874	שמ, ס"ק מח	1233	שיעורי חן, בבא מציעא, סי' יט, אות ג
113	שמד, ס"ק ט	1157 473	שיעורי מצוות (מילר), דף טז ע"א
1302	שמה, ס"ק ו	1188 510	שיעורי משנה, פסחים ב ע"א, עמ' ד
	חומ"מ		שיעורי עיון התלמוד, בבא בתרא
47	יב, ס"ק יב	532 246 171 126 20 18-16 11-9 7 5	סי' ג
976 975 972 969	יב, ס"ק יז	1212 1185 726 721-718	1212 1185 726 721-718
1169 1123 1122 1039 760 520 429	יז, ס"ק טו		סי' לג
	יז, ס"ק טז		שיעורי ר' אהרן ליכטנשטיין, בבא בתרא, פרק חזקת
1350 1349	יז, ס"ק טז		הבתים
1350 1122	יז, ס"ק יז	1260 617	עמ' 53-54
1101	כא, ס"ק ג	1075	עמ' 215
1101	כא, ס"ק ד	1177 1173 1074	עמ' 216
1116 1111	כא, ס"ק ה	1216 857 742 738 617	עמ' 217
1284 1275	כב, ס"ק ד	1217 417	עמ' 218
108	כה, ס"ק ד	1077 220	עמ' 220
332	כה, ס"ק מז		שיעורי ר' דוד פורבסקי
369	כה, ס"ק מח		כתובות כט ע"א, סי' לו השני
121	כז, ס"ק א	1068 888 26	אות כא
1381	לד, ס"ק כח	1007 165	אות כב
771	לט, ס"ק יד	164	אות כג
973 774 75	לט, ס"ק לט	1068 1055 164 163	אות כה
1239	מ, ס"ק א		קידושין
1192 98	מב, ס"ק יח	1352	יג ע"א, אות שמו
1193	מג, ס"ק מה	1236 572	נב ע"א, אות קיא
753	מו, ס"ק ט	1352	נב ע"א, אות קיב
1113	מח, ס"ק ב	1352 1351	נב ע"א, אות קיג
71	נד, ס"ק ח	1188 781 743 742 510	סנהדרין ו ע"א, אות קג
770	נד, ס"ק יא		שיעורי ר' שמואל (רוזובסקי)
402	נה, ס"ק א	1279 1277 1270 1228	ג ע"א, אות סו
1200 55	נו, ס"ק ה	1202 524 523	ה ע"א, אות קטז
1270 999 991 284	נז, ס"ק ב	1280	יב ע"א, אות רי
270	נז, ס"ק ו	1280 1279 1277 1228 646	יב ע"א, אות ריא
1048	ס, ס"ק י	637	יב ע"א, אות ריב

מפתח המקורות

	קבו, ס"ק א	891		ש"ך, חו"מ (המשך)	
	קבו, ס"ק ח	1139		ס, ס"ק לב	1012
1391 1198 1110 1105 413 412	קבו, ס"ק טו	412		ס, ס"ק לו	1013
	קבו, ס"ק טז	412		סה, ס"ק עח	1200 620 522
	קבו, ס"ק יז	412		סו, ס"ק י	1000
1038 991 322	קבו, ס"ק מג	322		סו, ס"ק לה	969 968 767 749 748
900 208 207	קבו, ס"ק עו	207		סו, ס"ק נו	767 748
1184 400	קבו, ס"ק צג	400		סו, ס"ק סו	858
1314	קכח, ס"ק ח	1314		סו, ס"ק עד	980 979 268 265 264
329	קמו, ס"ק יז	329		סו, ס"ק עה	889
91	קעא, ס"ק ב	91		סו, ס"ק עז	296
655	קעה, ס"ק כה	655		סו, ס"ק עח	978
1203	קעו, ס"ק כה	1203		סו, ס"ק פ	496 328
774	קפה, ס"ק א	774		סו, ס"ק פא	527
1306	רה, ס"ק יא	1306		סו, ס"ק פב	526
1113	רו, ס"ק טז	1113		סו, ס"ק פג	999
537	רח, ס"ק ב	537		סו, ס"ק קלד	229 213
1171 760 489	רכו, ס"ק ד	489		סז, ס"ק ג	1056
1169	רכז, ס"ק ה	1169		סז, ס"ק יג	749
1143-1141 1123 779	רלב, ס"ק ב	779		עא, ס"ק ז	837
992 991 973 963	רמא, ס"ק ד	963		עא, ס"ק י	984 983
968 859 750 567-565 564 559	רמא, ס"ק ה	559		עא, ס"ק יד	141
1379 1319 1231 1230 971	רמג, ס"ק ו	971		עא, ס"ק יז	142
1184	רנה, ס"ק ו	976		עב, ס"ק קמב	1142
760 64	רסט, ס"ק א	64		עג, ס"ק ה	1286 535
209	רצא, ס"ק מד	209		עג, ס"ק יט	1309 1308 1142 152
836	רצה, ס"ק א	836		עג, ס"ק לט	910
1107 755	שא, ס"ק ז	755		עג, ס"ק נה	1380 1233 618 601 570 569
645	שיג, ס"ק א	645		עד, ס"ק יז	106
89	שלבג, ס"ק יד	89		עד, ס"ק יח	255
444	שלבג, ס"ק כה	444		עה, ס"ק כב	1205 1201 1200 524 522
787 786	שלבג, ס"ק מו	786		עה, ס"ק כז	1193
306 88	שלבג, ס"ק מז	88		עה, ס"ק לא	426
1086 747 746	שלבג, ס"ק מח	746		עה, ס"ק לב	52
88	שלבג, ס"ק מט	88		עה, ס"ק לג	334
89	שלט, ס"ק ב	89		עז, ס"ק טז	531
329	שנו, ס"ק ז	329		עז, ס"ק יז	1316 1213 533 532
959 298 4	שפו, ס"ק יב	4		עז, ס"ק יט	1335 1017 312
של"ה, שער האותיות, אות ק, קדושת האכילה				פא, ס"ק ט	1138 1136 766 452 451 448
אות קסז במהד' יד רמה	789 130 129			פא, ס"ק כב	378
שלזינגר, ר' אליקים				פא, ס"ק כג	378
בשו"ת חשב האפור, חלק ב, סי' קו	1354			פא, ס"ק סו	394
שלחן גבוה, יו"ד, קט, ס"ק יב	93			פא, ס"ק ע	991
שלחן עצי שטים, מלאכת מוחק, אות ג	205			פא, ס"ק עב	987 982 974
שלחן ערוך הרב (רש"י מלאדי, בעל התניא)				פב, ס"ק לט, אות א ואות טו	1171
אוי"ח, נג, ט	118			פו, ס"ק	292
תעב, יא	1163			פו, ס"ק יא	1001 291
יו"ד, קס	1329			פז, ס"ק סח	1206 525 524
חו"מ, הלכות מכירה ומתנה, סעיף ב	1057 738			פח, ס"ק יז	1120 52
הלכות מציאה, סעיף ז	1175			פח, ס"ק כב	959
הלכות נזקי גוף ונפש, סעיף ד	827 131 128 127			פח, ס"ק כג	1349 489 427
שלחן ערוך				פח, ס"ק כח	1196
אוי"ח, נג, ו	118			פח, ס"ק לו	1348
קנג, כב	808			צח, ס"ק ב	989 523
קנו, א	140			קא, ס"ק ג	736 720
קסט, א	130 129			קח, ס"ק ז	1171
				קיב, ס"ק ב	1365 234 215

מפתח המקורות

נ, ג 438	שלחן ערוך (המשך)
נ, ו 1106 1099 406 399	רמה, ג 791
נא, א 884 216	שו, א 22
סד, א 110	תמא, ב 1261
סד, ב 111	תרנח, ח 612
סו, ב 1053	יר"ד
סו, ג 274 83	יה, יז 811
סו, ד 783	סא, ד 814
סו, ט 82	סא, לא 1264
סח, א 1164	קס, ה 1329 1150 802 795 93
סח, י 1164	קסא, א 477
סט, ג 105	קסא, ה 1358 802 801
סט, ד 896	קסו, א 1071
סט, ו 1296 227 127 105 82	קעז, כג 1165
סט, ז 915 909 230	ריג, ג 851
ע, ט 1137	ריח, א 548
ע, יא 1314	רכא, לג-לד 96
ע, יב 480	רכב, א 717
עו, י 822	רכח, יב 1394
עז, ב 1023	רכח, יז 862
עט, ג 320	רכח, כ 848 756 280
פ, יח 1296	רכח, לט 1191 1142 850 849 844 735 150 143
פא, א 1218	רכח, מא 1102
פג, א 1304	רכט, א 151 150
פח, ג 785 651	רכט, ב 151
צ, יז 1274 1094 389 387	רלב, ו 1065
צ, יח 389	רלו, ו 1393
צא, א 299	רלט, סז 822
צב, א 1244 652 580	רמב, ד 117
צב, ב 921	רמג, ט 749
צב, ג 1248 917	רמד, יד 116
צב, ה 1372	רנג, ז 1060
צב, ו 1372	רנג, יב 1326
צב, ז 344 227 222	רנח, ח 741 720
צג, ג 899	רנח, ט 291
צג, ה 1121 1022	רנח, יא 844 841
צג, ט 87 86	רסז, טח 305
צג, יד 1092 996 965 461 460	רסז, עג 1087
צג, טז 899 452	שה, ה 820
צג, יח 989	שלה, מז 757
צג, כט 428	שלו, ג 392
צו, א 294 274	שמ, יט 874
צו, ב 1204 987 986	שמד, י 114
צו, ו 162	שמח, ג 1302
צח 142	שנו, א 1183
צח, א 834 535 534	אהע"ז, כח, ז 1024
צח, ג 534	כח, ח 969
צח, ד 300 142 141	כח, יא 961
צח, ז 300	כח, יב 956
ק, ו 1130	כח, טו 206
ק, יד 425	לח, ה 127
קא, א 459 286	לח, ו 1297
קא, ג 460	לח, לה 1093
קא, ד 460	לח, לו 914
קה, ד 86	לח, לז 850 838
קה, ה 1087 986 969 746 737 374	לח, לח 949
קה, ו 1375 1207 526	מב, ג 386

מפתח המקורות

771	ה	סא,							שלחן ערוך (המשך)
457	ט	סא,	1197	1196	1135	1134	995	519	קו, א
997	יב	סא,							1200
440	יג	סא,							קז, א-ב 1164
993	י	סו,							קז, ג 480
1131	יג	סו,							קז, ד 481
19	טז	סו,							קז, ה 1024 481
365	יז	סו,							קיא, א 275
1375	כג	סו,	1209-1207	527	290	257	254		קייג, א 1003
299	כח	סו,							קייג, ב 1289
1277	ל	סו,	962	956	257				קייג, ז 1173 461
29	לב	סו,							קייג, ח 487
1379	ד	סז,							קיד, ג 1014 305 87
690	ט	סז,	345						קטו, ד 1095 807
1201	ב	סט,	267						קזי, י 464
979	ה	סט,							קיה, ח 301
984	א	עא,							קיה, יז 1400 823
989	ג	עא,	984	536					קכו, ה 989
981	ד	עא,							קמג, ב 405
143	ו	עא,							קמג, ג 409
535	יז	עא,	534	300					קעה, יב 109
535	יח	עא,							חו"מ
300	יט	עא,							ב, ב 1121
1200	כא	עא,	399						ד 1152
399	כב	עא,							ו, א 1153 573 472 471
1088	כו	עב,							ט, א 1358
765	ב	עג,							יב, א 670
1142	ז	עג,							יב, ג 498 307
1380	יט	עג,	1319	956	807	564	545		יב, ח 989 737
1202	ז	עה,							יב, יא 1405
1123	ט	עה,	518	383					יב, יד 1409 1061 1037
1122	י	עה,	519						יב, טו 1037
1187	יא	עה,	51						יב, יז 834 756 139 57 13
531	א	עז,							טו, ה 423
531	ו	עז,	384						כא, א 1343 1115 402 398
308	ז	עז,							כב, ג 1115 1108 1107 1058 837 834 754 418
1016	י	עז,							כד, ה 1397 1063 1027
377	א	פא,	376						כז, ב 116
1085	ה	פא,	386	263					לז, א 1321 1248 1247 1224 1222
1284	ו	פא,	376	277					לז, יח 1187
377	ח	פא,							לט, ד 772
386	יא	פא,							לט, י 1206
740	יז	פא,							לט, יז 977
989	כט	פא,	987	984	747	379	377	73	מ, א 273
1374	א	פב,							מב, ח 1372
1198	ב	פב,							מב, ט 1333 778
1205	יא	פב,	989	525					מג, כד 73
525	ה	פד,							מג, כה 1192 522
291	א	פז,							מג, כו 513
292	ב	פז,	291						מג, כז 513 512 52
692	ה	פז,	291						נד, ב 982
139	ט	פז,	109						נה, א 1112
765	כה	פז,							נו, ב 1024
1108	ל	פז,	837	835					ס, ב 1051
1239	יב	פח,	426						ס, ו 1098 899 857 738 216 202 173
1348	יז	פח,							ס, ח 1012 304
174	כט	פח,							ס, י 514 304

מפתח המקורות

1316 1213 732 533	א קעה,	שלחן ערוך, חו"מ (המשך)
1385 567	ב קצב,	פט, ב 267
744	קצב, טז	צג, א 836
1284 1274 1210	ה קצה,	צג, ו 836
566 79	ו קצה,	צג, ז 1082 141
567	ג קצו,	צו, ו 107
745	ז קצח,	צז, טז 107
1221	ר, ז	צז, כג 104
1098	א רג,	צח, א 1192 1147 989 765 457
1329 1111	י רד,	קג, ט 657
1405 1398 1305 1196 1087 855 9	ג רה,	קד, ב 454
1408 1307	ד רה,	קד, ג 997
1404 1401	ו רה,	קד, ו 1365
398	ג רז,	קח, יא 279
1116 1115 1112 1111 1106	יא רז,	קיא, יב 1385 1272
407	יג רז,	קיא, יז 444
399	טז רז,	קיד, ד 987
1415 537	א רח,	קיו, ו 305
1324 941 868 860 220 165	ד רט,	קיא, א 1275 640
175	א רי,	קכ, א 1099 996 400 59
1215	ג רי,	קכב, ט 1016 309
1279	א ריב,	קכג, ב 108
478	ח ריח,	קכג, ה 312
1067	א רכא,	קכג, ו 1019
103	א רכה,	קכו, ב 1110
1318 1059	ג רכה,	קכו, י 1061 322
349	רכז	קכט, ה 1115
1153	ה רכז,	קלג, ב 1202
1204 462	ז רכז,	קלט, ג 140
1169 1149 454	ח רכז,	קמו, א 1311
1139 436 392	ט רכז,	קמט, ב 1204 1165
454	יד רכז,	קנג, ב 1258
1338 1051 1043	כא רכו,	קנד, י 1252
1024	לב רכו,	קנד, יב 998 653
477	א רכט,	קנד, יז 899 876
1123 429	ב רלב,	קנה, לו 875 129
1310 760 353	ג רלב,	קנח, ו 1130
488	ו רלב,	קסב, ב 1314
1338 1051 1044	ז רלב,	קסג, ו 1377
1176 494	א רלה,	קעא, ג 1281
1367 1176 1175 495	ג רלה,	קעא, י 1281
497	ד רלה,	קעה, ד 1059
497	ה רלה,	קעה, טז 656
499	ט רלה,	קעה, כט 1284
499	י רלה,	קעה, ל 656 433
602	ט רלו,	קעה, לא 1285 656
989 969 752 737 547 366 365 9	ב רמא,	קעה, לב 1323 656
1332 1081 792 566 564 563	ג רמא,	קעה, נו 645
393	ג רמב,	קעה, סג 645
1221	ה רמב,	קעו, א-ב 90
183	ט-י רמב,	קעו, ג 167 91
281	ב רמג,	קעו, ו 320 266
889 502	טו רמג,	קעו, ט 484-482
1184	יט רמג,	קעו, י 205 92
1184	כג רמג,	קעו, יב 1036
777	א רמה,	קעו, ל 1335 836
777 776	ב רמה,	קעו, מב 308

מפתח המקורות

נו ע"א 1084	רמה, ז 1001
בבא קמא ה ע"א 1166 1165	רמה, ט 1131 552
לא ע"ב, אות ב 652 1283-1281	רמה, י 1121
מה ע"ב, אות א 779 1141 1356	רמה, ה 1195 518
בבא מציעא כ ע"א 1309 104	רנ, ב 412
בבא בתרא א ע"א 1377	רנ, ז 412
עא ע"א 772 69	רנג, ח 452
שבועות ל ע"א 348	רנג, כא 1240
שלם, ר' משה, בשו"ת מלך שלם, חו"מ, סי' כו 1412	רנג, ל 114
שלמי רגלים (לנגסם)	רס, ו 1367 1251 1173
הסכמת מהרש"ם 1090 510	רסב, ב 476
הערת המחבר להסכמת מהרש"ם 1189	רע, ב 479
פרק ב, אות כו 1216 509 385	רעג, ז 1093
שלמי שמואל (ילוב), סי' סד 727	רעה, ח 434 233 232 55
שם דרך, בבא מציעא, שיעור י 140	רעה, ט 233 55
ר' שם טוב אבא, בשו"ת סם חיי, סי' כו 1038 335	רפ, ב 1352
1411 1405 1403 1402 1071 1064 1069	רפא, א 212
שם יוסף (אליקים), על הרמב"ם	רפו, א 498 483
הלכות אישות, י' י 84	רפו, א 1179 485 484
שם מרדכי, עמ' 265-272 681	רפה, א 483 482
שם משמעון (פירסט), חלק א, עמ' שעג 1176	רפט, א 1147
שם משמעון (שטרן)	רצב, ז 569 568
סי' ב 447	שיא, ו 203
סי' ג 382	שיב, ח 646
שם עולם (ליכטנשטיין), פרשת מצורע 122	שטו, א 1279
שם שלמה (גנצפריד)	שטו, ד 407
סוגיה דטבח ומכר ביוה"כ, דף עט ע"א 889	שכב, א 1133
ר' שמואל ב"ר יצחק	שלא, ב 825
בשו"ת מהרש"ש, אהע"ז, סי' כד 1095	שלב, ג 787 87
שמואלביץ, ר' חיים (ראה גם: שערי חיים)	שלב, ה 87
בספר הזכרון לר"ח שמואלביץ	שלו, יז 130
עמ' קעז 764 502	שלט, י 1110 1104 89 60
עמ' קעח 78 311 720 766 764 780 1104 1188 1190	שמד, א 1107
עמ' קעט 752 742 45	שמה, א 172
במעדני שמואל, סי' כח, אות א 65	שנט, א 625
שמואלביץ, ר' רפאל	שס, ב 476 472
מכתב בתחילת סי' ראש אמנה על פאה 1259 1218	שס, ד 476
שמחה לאיש (אבא שאול), שו"ת, חו"מ	שסג, ו-ז 1312
סי' ד, אות יג 29	שסד, ג 1361
סי' ה	שסה, א 799
אות ב 725	שפ, א 740 351 169 168 57
אות ג 722 538	שצה, ה 947
אותיות ג-ז 1215 537	תא, א 1238
אות ז 1066	תז, א 194
אות כב 1260 1217 608	תיח, יה 453
אות ל 5	תכ, לא 826
אות לא 1186 502	תכא, ה 132
אות לב 1186 966	תכא, יב 132 130
אות לד 1239 617	שלחנו של אברהם
אות לה 1269	חו"מ, סי' יב 1086
אות לו 1185 719 3	השמטות בסוף הספר, לדרך צב 378
אות מד 1255 1219 1077 599 575	שלטון, ר' אליהו יוסף, בשו"ת פורת יוסף (אלפנדר),
אות מה 361 357	אהע"ז, סי' ז 1032 988
אות מח 1255	שלטי הגיבורים, על הרי"ף (בדפי הרי"ף)
שמחה לאיש (אלישר), שו"ת	מגילה טו ע"א 118
אהע"ז, סי' יא 1324	כתובות טו ע"ב 1309
חו"מ, סי' יז 553	מב ע"א 1293 937 918

מפתח המקורות

שער אפרים, שו"ת	שמחת בנימין, כתובות פג ע"א, אות ג 912
853 852 838 151 150 ס"ג	שמחת יהודה, שו"ת
552 ס"י עט	ס"י פז 1201 892 891 889
1026 327 ס"י קלא	ס"י קבג 1237
1057 1037 ס"י קלא, הגהה מבין המחבר	שמחת יום טוב (צינץ), ביצה כט ע"א 1173
1244 1020 1018 1016 ס"י קלג	שמחת יום טוב, ר' יום טוב אלגזי, שו"ת
443 ס"י קמב	ס"י יז 306 305
1087 ס"י קמב, הגהה מבין המחבר	ס"י כא 306 305
שער אשר, שו"ת	ס"י כט 940 939 937 918 905 868 866 558 227
אהע"ז	942
1373 1202 523 ס"י לה	ס"י לב 1197 1196 522 519 196
1094 785 746 738 737 651 544 57 48 ס"י לח	ס"י מז 964 961 956 956 253 252
1282 1109 1105 1104	שמחת כהן, שו"ת
חרי"מ	אהע"ז, ס"י ל 433
ס"י ח 1063 1062 1043	חרי"מ, ס"י עג 1363 1314
1398 558 ס"י יג	שמחת עולם, על הרמב"ם, הלכות זכייה ומתנה, ג,
307 ס"י כג	ב 1273 1263 1238 752 751 619 576 575
1259 746 745 49 ס"י כו	השמים החדשים, שו"ת, חרי"מ
חלק ב, ביאורים לחרי"מ, ס"י רסד, הגהות ב"י,	ס"י פו 990 989 524
אות ז 207	ס"י ק 662 644
שער החדש (ראה: עיטור)	שמן המור, שו"ת, אהע"ז, ס"י ג 1173
שער המים, שו"ת, ס"י יט 97 96	שמן למאור (ביימאיל)
שער המלך, על הרמב"ם	ס"י מז 54
הלכות גירושין, א, א 1237 1236 394	ס"י נ 1375 1367
הלכות נדרים, יב, י 975	ס"י נט 1368 1342 1181 1099 59
הלכות מכירה	ס"י סב 1314 731
יא, טז 1046 1047 1051	ס"י עא 875
כב, ט 867 890-892	ס"י עה 1354 1326 888 873 872 826 728
שער יהושע, שו"ת	שמן ראש (אשכנזי), שו"ת, חרי"מ
ס"י ו 754 748 738 57	ס"י ו 1150 965
ס"י ו, הערה 37 748	ס"י ט 1170 1146 1145 966 965 956 489 461
ס"י פז 98 96 95 198-196 1049 1033 351 342	שמן רקח, שו"ת
1065 1061 1059 1050	חלק א, ס"י ע 970 969 956 739 285 269-267
שער משפט, על שו"ע חרי"מ	974-972 996 994 990-986 976
ו, ס"ק א 1160 1157 574 476	חלק ב, ביאורי חרי"מ, ס"י יב, אות ב 990
ט, ס"ק א 1152-1150 1002 802 794 725 18	שמע אברהם, שו"ת
יב, ס"ק ב 1397 780 411	ס"י ז 789 788
יב, ס"ק ד 1392	ס"י לב 66
יז, ס"ק ו 1190 1123 1107 429 44	ס"י סח 874 873 868 827 172 171 132 131 61
כ, ס"ק א 1075 1073 1070 1069 358	1090 1084
1189 1107 780 412 411 407 44	שמעתא חדתא (ברודא), כתובות כט ע"ב 1173
108	שמרו משפט (ראה: חוקות הדיינים)
1028	שמש צדקה, שו"ת
348	יוד, ס"י לא 795-793
774	חרי"מ, ס"י לו 314
882 881 183	שנות אליהו, תרומות, ו, א 830
792 752	שנות חיים (קלוגר)
773 772 757 69	אחרי קונטרס דרך החיים, ס"י יד 873
1214 536 535 269	שנות חיים (ראה גם: און אהרן)
849 144	שני אליהו (ר' יוסף חיים), דרוש ה 1157
1373 1202 523	שניאורסון, ר' ברוך שמעון
1203	בשו"ת דובב מישרים, חלק ג, ס"י לד 1088
1305 308	שעות דרבנן, שו"ת
1373 1205 1201 1145 524	ס"י א 1365 938 870 232
1004 1002 1001	ס"י ב 1393 1096 1065 1021 747 501
428	ס"י ט 1059
1216 107 44	ס"י י 723

מפתח המקורות

ענף ג, אות ה	1297 1296	צח, ס"ק א	767 765 764 762 760 458 66 64
ענף ד, אות ג	704	קג, ס"ק ח	1356 1196 1142 1141
ענף ד, אות ד	1299 872	קכ, ס"ק א	1286 657-654
ענף ד, אות יא	954 708	קכב, ס"ק ו	269 268
שערי ציון (שטרנפלד), שו"ת		קעא, ס"ק א	313
חלק א, סי' מג, אות יב	1119 51	רכז, ס"ק א	91
חלק ב, סי' מד		רכז, ס"ק ב	1172 489
אות ב	1234 945 18	רמא, ס"ק א	1171 1169
אות ג	1234 733 11	רעה, ס"ק א	963 959 957
אות ד	632	שטו, ס"ק א	1281 1247 1245 561
אות ו	1258 1218 945 504	שלט, ס"ק א	653 650 646-644 408 405 401
אות ז	1331 871 163	שער ראובן (קמיל), עמ' שנב	1386 1279 1276 1108 1107 1105
שערי רחמים (פרנקו), שו"ת, חלק א		שער שלמה, שו"ת	789
יו"ד		סי' קמו	12
סי' יד	1269 1267 1266 1088 635 585 383	שערי דעה (ליטוויץ), שו"ת	1017 1001 312 309 308 291
אהע"ז, סי' טז	787 635 306 132 128 115 55	חלק ב – שער יהודה, סי' יז	817
822-825	1385 1322 1320 1269 1266 841 825	שערי זיו (ראה גם: קבא דניחותא)	
חז"מ		חלק א, סי' צד	855
סי' ט	1304 1303 658 647 645 644 642 103	שערי חיים (שמואלביץ)	
סי' י	1386 1385 1322 1321	גיטין	
סי' יא	1337 328 203	סי' לב, אות ד	1100 1099 271 255
סי' יב	1029 327	סי' מד, אות א	271 255 106
סי' כב	1230 1060 1023 564	סי' מד, אות ב	1099 271 255
סי' כד	1272 1130 1094 642 640 441 389 73	סי' מד, אות ג	1126
1277		קידושין	
סי' לד	1130 441	סי' כ, אות ב	1351 814
שערי תורה, חלק ב, דף כה ע"ב	730	סי' כ, אות ה	1351
שערי תורה (לעזר), חלק א		סי' כט, ענף ג, אות ג	1386
כלל ב		שערי חיים, ר' חנניה יצחק מיכאל אריה, על ספר	
פרט א	1382 1381 1346	המקח, שער א	632 91
פרט ב	1348 1347	שערי טהר, חלק ד, שער א, סי' כו	
פרט ד, אות ז	947 880 765 246 244 211 194	אות א	1295
951	1373 1347 1346 951	אות ה	825 823 822
פרט ד, אות ח	1349 1347	אות ו	823 128
פרט ד, אות ט	1347	אות ז	811
פרט ד, אות יא	1379 1348 1347 885 194	שערי ישר	
פרט ד, אות יב	1271 265 264 254 194 44	שער א, פרק יז	1091
1349 1348		שער ה	
כלל ג		פרק ב, אות כו	800
פרט ב, אותיות כד-כה	425	פרק ה	511 509 12 3
פרט ד	765 757	פרק יב	1383 358
פרט ה	765 757	פרק כב	1368 780
פרט י, אותיות יד-טז	1138	פרק כה	816 126 124 12
פרט יב, אות כד	1138 1136	שערי משה – ויען משה, חז"מ, סי' ו	1216
פרט יב, אות כה	1239 765 757	שערי עזרא (בצרי), שו"ת	
פרט יב, אות כז	972 448 442 283 268 264 262	חלק א, סי' קו	1211 775 529 411 403
981		שערי עזרה (טראב), שו"ת	
פרט יב, אות כח	377 375 264-262	אהע"ז, סי' יד	656
פרט יב, אות כט	599	חז"מ, סי' ב	842 414 284 282 273 268 257 91
כלל ט		1409 992 988	
פרט ג	1034	סי' ג	1075 1071 1062 1053 1043
פרט ג, אות יא	57	שערי ציון (סופר)	
פרט ג, אות יב	1340 1070	חלק א (תשמ"ז), סי' ב, ענף ד	976
שערי תורה (לעזר), שו"ת, סי' יח במהד' תשס"ה		חלק ב, סי' ז	
['שו"ת' שערי תורה החדשות"], סי' כח במהד' תשע"ה	1348	ענף ג, אות ד	1297 1296

מפתח המקורות

בשיעורי ר' שמואל, בבא בתרא כח ע"ב (פרק ג, אות	שערי תשובה, על שו"ע או"ח
1260 ו)	תפכ, ס"ק א 1361
שרביט הזהב, ר' שמריה	תרנח, ס"ק ו 1237
בשו"ת ר' יחיאל באסן, סי' מג 381	שפירא, ר' ברוך
שרגי נפישו (תרסח), דרוש ח 305	בשו"ת נשמת חיים (ברלין), חו"מ, סי' סז 887
שרשי הים, על הרמב"ם	שפירא, ר' שלמה דוד
הלכות נערה, א, ג 1067	בשו"ת זכרון צבי מנחם, סי' מט 1262 1123 758
הלכות זכייה ומתנה, ב, יד 958 956 643 265 252	שפת אמת, שבת ב ע"א 817
1277 1276 996 992 977 971 964 962	שפת החושן (איטאח), חלק ב, סי' קכב
הלכות מלווה ולווה, טו, ג 1374 1373 536	אות א 992 957
שתי הלחם, שו"ת	אות ב 279 278
סי' יא 350	אות ד 252
סי' לג 1245 779 465 77	אות ה 268
סי' לט 1079 1069 798 456	שפת הים (מיו), שו"ת
שתי ידות (לונאנו)	יוד, סי' כב
דרך חיים, דף פג [מסומן עד] ע"א 755 55	סי' כח 901
תאיר נרי, שו"ת, סי' ב 1237	אהע"ז, סי' יא 1129 1128
תבואות שור, א, ס"ק עו 262	חו"מ
תבואות שמש, שו"ת, חו"מ, סי' ח 1107 46	סי' ח 1364 1314 1312 805 804 220 209 119
תבואת שמש, על הרמב"ם	1365
הלכות נערה, ב, טו 1179 865	סי' כד 1223 1222 1195 1041 1038 1037 553
תהלה לרוד (אורטינברג), חו"מ	1287
סי' ה (על סי' ב) 1104 1099 743 981 980 413	סי' נו 1374 1373 536
1110 1107	סי' סג 1335 308
סי' לד 555	שקאפ, ר' שמעון יהודה הכהן, חידושים לתלמוד
תהלה לרוד (אמאדו), חלק א, דרוש טז 836	יבמות
תוספות חדישים, על המשנה	סי' לו, אות ג 1292 932 920 220
פאה, ד, א 131	סי' מב 840 802 180
תוספות חיים, סנהדרין, סי' ה 611 559 546 503 385	כתובות
1255 1254 1217 1186 1094 722	סי' מב במהד' תשט"ז, סי' נט במהד' תשע"א 889
תוספות יום טוב, על המשנה	951
מעשר שני, ד, ז 64	שם, אות א 1008
כתובות, י, ג 661	שם, אות ב 888 865 864 298 164
י, ד 753	סי' מז, אותיות ב-ג 1214
בבא קמא, ח, ד 1282 652	סי' מז, אות ו 526
ח, ז 826	סי' מז, אות ח 1207 527
ט, ו 1153 476	סי' מט, אות א 1324
סנהדרין, ג, ב 1105 737	סי' מט, אות ד 1388 910 884 883
תועפות ראם (אנקאוה), שו"ת	בבא קמא (מהד' תש"ז)
סי' קז 860 434 431 233 203	סי' כה, אות א 1138
תועפות ראם (טויבש), שו"ת	סי' כה, אות ב 169
חו"מ, סי' לד 1087 869 383 88	סי' לד, אות ב 1188 591 508 3
תוקפו (ראה: תקפו)	סי' לד, אות ג 1310
תורה לשמה, שו"ת	בבא מציעא
סי' עג 3 1216 727 23-21	סי' טז 437
סי' קעט 1237 553 544	סי' יח 775
סי' קפח 820	סי' כ 1173 1074 493
סי' רמא 477 472	סי' כה 834 734 4
סי' שלג 1153	בבא בתרא
סי' שלח 409	סי' א, אות א 1292 876 875 20
תורה תמימה	סי' א, אות ב 644 20
במדבר, כו	סי' א, אות ג 875
אות טו 909	סי' לא במהד' תש"ז, סי' ב במהד' תשע"א 20
אות ל 939 908	950 943 922 906 884-882 847 802 237 201
דברים, כ, אות לו 122	1298 1296 1295 1292 1235
תורת אביגדור, או"ח	תורקפ, ר' שמעון
סי' קנג 994 992 980 978 977 975 972 268 267	בקובץ שיעורים, קידושין, אות לד 1128 731

מפתח המקורות

תורת האהרן, חו"מ, סי' לה	1229 861 211
תורת אמת, שו"ת	
סי' לב	909 520 73
סי' מח	806-804 521 220
סי' סד	1294 823
סי' פ	1193
סי' קג	1144 413
סי' קה	1287 1257 604 602
סי' קלג	1251 581
סי' קמ	1016 308
סי' קמה	1198 771 770 310 72 71
סי' קפג	1021 498
סי' קצג	1193
סי' רג	1016
סי' רכח	842
סי' רל	854 850-848 846-844 842 152 151
תורת גיטין	
קכד, ס"ק יד	1126
קלד, ס"ק ה	1222 906 737
תורת האהל, ר"א הרצוג (מהר" תשנ"ג)	
עמ' עז	117
עמ' פ-פב	117
עמ' פא	810 116 110
עמ' פב	131 122 116 109
עמ' פד	117
עמ' פו-פז	117
עמ' תפה-תפו (דף קכב במהר" תש"ח)	1153
תורת האהל (דיסקין), עמ' מט במהר" תשפ"א	1330
תורת המשפט (אריאל)	
חלק א	
עמ' 194	457 454
עמ' 196	429 66 63
עמ' 197	480 461
עמ' 198	1123
עמ' 200	1236 1235 608
עמ' 201	1236
עמ' 203	1137
עמ' 204	482
עמ' 205	1137 450
עמ' 206	1137
עמ' 207	440
עמ' 208	447
עמ' 209	449 447 387
עמ' 210	449
עמ' 217	1139
עמ' 219	1118
עמ' 220	1118 444
עמ' 221-222	1130
חלק ג	
עמ' 354	904
עמ' 355	201
עמ' 356	909 241
עמ' 357	241
עמ' 422	1100 410
עמ' 423	1100 1109 411
עמ' 424	744
עמ' 449	411
תורת הקנינים (רובינפלד)	
חלק ב, פריק טז	
הערה קב, הגהה ג	1175 1173 494 17
הערה קד	1175
מילואים, סי' א, אות א	1319
תורת זרעים (פומרנצ'יק), על משנה, סדר זרעים	
שביעית, י, ב	777
תרומות, ו, א	830 134 133
תורת חיים (זוננפלד), שו"ת	
סי' עא	1214 528 537 509 10 5 4
תורת חיים (ליבוביץ), סי' כה	865 164 26 25
תורת חיים (מהרש"ש), שו"ת	
חלק א	
סי' לג	1287 1247 1245 746 239 213
סי' לו	1307
סי' נב	1257 1244 1222 1173
סי' (סא) [נט]	1287 1284
סי' סג	1049 1050 1046 197 97
סי' סה	1357 1140 1060 470 460 451
סי' עא	1406 1401
סי' עד	975
סי' עה	1410 1065 1042 1037 392 370 319
חלק ב	
קונטרס מודעא ואונס, דף כה ע"ב	1307
קונטרס מודעא ואונס, דף כה ע"ג-ע"ד	1308
קונטרס מודעא ואונס, דף כה ע"ד	346
קונטרס מודעא ואונס, דף כו ע"א-ע"ב	1307
סי' ג	1070 1069 1023 370 361 350 321 319
1079	
סי' ח	1173
סי' טז	846
סי' יט	1357
סי' כ	1245 1244 1226 619 606 594 553 251
1274 1270 1262 1254	
סי' כה	1331
חלק ג	
סי' סג	1270 1257 1222 651 610 564 529 291
1281	
סי' סה	1010 1009 990 923 388 302 301 51
1209	
סי' קא	1377 1318 1317
סי' קב	1312 1213 1060 1033 802 100 98
1358 1357	
עוללות הכרם, סי' יד	656
תורת חיים, ר' אברהם חיים שור, על התלמוד	
בבא קמא קד ע"ב	475
בבא בתרא	
כג ע"א	313
קלז ע"ב	612
קס ע"ב	1089 1087 382
סנהדרין קי ע"ב	382
שבועות לו ע"ב	986
תורת חיים וחסד, חלק ב, עמ' תיא	1237
תורת חכם, שו"ת	
סי' כז	1087 747 684 445 423 383 89 88 57
סי' כח	782 520 445 423 266 206 201 89 57
992 979	

מפתח המקורות

תורת חסד (לובלין), ר' שניאור זלמן פרדקין, שו"ת	או"ח, סי' נא, אות ה	728 26
אה"ע"ז, סי' כב	אות א	897 782 112
אות ב		809
אות ג		809 112 111
תורת חסד (פרחיא), שו"ת		
סי' כג		848 839 838 311 308
סי' מז		1321 1269 635
סי' פא		1212 1211 1209
סי' פב		1212 1211 1209
סי' פג		926 916 213
סי' פד		1212 1211 1209 1011 1010 926
סי' פה		1282 529 388
סי' פז		1010
סי' צא		1011-1009 926 916 528 304 227 213
		1199 1198
סי' צד		1197
סי' קמד		1205 525
סי' קעו		1287
סי' קצח		881 868 737 688 341 213 197 99 96
		1294 1048 942 894 893
סי' רח		867
סי' רכב		1224 780 779 672
סי' רכח		1244 906 878 877 866 779 580 173 78
		1383 1382 1250 1249 1247 1246
סי' רנח		852 644 151 150
סי' רעו		1264 608 553
תורת יקותיאל (כ"ן), בהקדמה		1271
תורת ירוחם (סוף ספר פרי אהרן)		
סי' ג		1361 1359 473
סי' ה		1361 1360 1157
תורת ישראל (וולפיין)		
חלק א		
עמ' קעג-קעד		953
עמ' קעו		1324 1215
עמ' קעז		1324
עמ' קעט		1324 226
עמ' קפא		1324
חלק ב		
עמ' קסו		949 911
עמ' קסח		917
עמ' קסט		911
עמ' קע		906
עמ' קעג		919 911
עמ' קעד		225
תורת מיכאל		
סי' טד		1192 1188 1187 904 777 535 77 4
תורת מנחם, חלק לג, עמ' 318		12
תורת משה (חתם סופר)		
בראשית לא, יד		1341 1262
תורת משה (שבתי), שו"ת, חו"מ		
סי' ד		1284 1018 737 657 654 553 535 308 76
		1285
סי' ו		1337 1027
סי' יח		1072-1069 1057 1041 1026 347 346
		1409 1407 1400 1398 1209 1076 1075
תורת נתן (קפלן), חלק ב		
עמ' י		1179 10
עמ' יח		742 18
עמ' כ		1080 40
תורת ר' שמואל סלאנט, חלק ב, סי' פא		1334 291
תורת ראשי הישיבות, קידושין, חלק ב, עמ' רפ		731
תחוקה לישראל על פי התורה, חלק ב, עמ' 209		907
		908
תיקון סופרים (יפה)		
שטר נ		1052
שטר עב		1096
תיקון סופרים, על העיטור		
פשרה, דף עד ע"א		1041
פשרה, דף עד ע"ב		1057
מחילה, דף רט ע"ד		960 958 252
מחילה, דף רי ע"א		959
מחילה, דף ריד ע"א		1195 991 968
תכריך מרדכי, סי' ז		1155 477
תלמוד בבלי עם שינויי נוסחאות, מהד' מכון התלמוד הישראלי		
כתובות פג ע"א, הערה 27 והערה 30		1291
תנא דבי אליהו (מני), שו"ת		
סי' א		975
סי' ב		1379 1320 1233 601 575 558 553
סי' ג		1105 1103 755 602 561 553 307 52 47
		1381 1378 1343 1338 1320 1241 1233 1226
תנופת זהב, סי' תכח		168
תעלומות לב, שו"ת		
חלק א, חו"מ, סי' ל		1086 1085 746 66
תפארת אדם (בן דוד), שו"ת, חו"מ		
סי' ז		1043
סי' כה		1043
סי' עט		402
תפארת אריה		
סי' כב		1328 782
סי' לז		1346 1117 1116 1114 419 9
תפארת בחורים (הילדסהיימר), פאה, ו, יא		818
תפארת בחורים (הכהן)		
סוכה לה ע"ב		1237
בבא מציעא טו ע"ב		1237
כב ע"א		1237
תפארת זיו, שו"ת, סי' מ		851
תפארת יעקב, גיטין		
כ ע"ב		1126 432 274
נ ע"א		300
תפארת יעקב, חו"מ		
ט, ס"ק א		1002
יב, ס"ק י		978
פו, ס"ק ו		892 891
תפארת ישראל, על המשנה		
פאה, פרק ח, בועז, אות א		1178
כתובות, פרק ד, בועז, אות א		1394 863
פרק יג, אות כב		1219
בבא קמא, פרק ט, אות מב		476
בבא מציעא, פרק י, אות לט		1165
נגעים, פרק יב, אות מ		734 122
תפארת למשה, יו"ד, סי' קסא		293

מפתח המקורות

828 813 134 124	סי' טו, אות יד, הגהה א	869	תפארת צבי (אמשטרדם תקט"ו), פרשת בראשית
1071	סי' כה, אות כז	873	
	חלק ב, סי' א	886 885	תפארת צבי (תקע"ו), שו"ת, או"ח, סי' ו
1284	אות א	1173	
1322 1276 1105 648	אות ב		תפארת ציון (ריבוקין)
1281 549	אות ג	1157 474-472	סי' ב, אות סג
1284 1283 1281 653	אות ד	1362	אות סד
1281	אות ד, הגהה	1157	אות סו
261 64	תשובת מהרי"ד (דנציג), שו"ת, חו"מ, סי' מה		סי' יב
1125 1057 957 761 742 738 531 431 281 267		1216 1156 474 473	אות א
1413 1408 1400 1170		1156-1154 472	אות ב
	תשורת שי, שו"ת	1360 1154	אות ד
	מהדורא קמא	1156	אות ה
1342 1326 819	סי' ט	1155 1152 477	אות ח
	סי' ע		תפארת שמואל (קוידנובר), יו"ד, סי' רכה 145
1344	סי' קיג		תפארת שמואל (קוידנובר), על הרא"ש, בבא מציעא,
330	סי' קלב	593	פרק ה, סי' סז, אות ה
1400	סי' קעד		התקנות בישראל (שציפנסקי), כרך ד
1350 1136 858	סי' רכו	486 176	עמ' תקסג-תקסח
1345 1344	סי' רמו	660	עמ' תקעה-תקעו
103	סי' רפא	199	עמ' תקפא
1143 1103 779 778 44	סי' רפב		תקנת עזרא, על הרמב"ם, הלכות מעילה, א, ג 364
1169 1164 1133 1132 445	סי' רפג	948 6	תקנת רבי, עמ' 6
208 202	סי' רפד	518 263	תקפו כהן, סי' קל
721 394 393 386 385 200 191 190 44	סי' רפז		תקפו של יוסף, שו"ת
1197 1097 1090 947 885 723		434	חלק א, סי' לג
1319 1318 1093-1090 859 718 44	סי' תח	1343 430 381	חלק ב, סי' ח
	1325		סי' י
1198 1193 903 520 209	סי' תקיז	1029 1027 1023 500 349 331 322 306	
804 220	סי' תקסב	1057 1034	
168	סי' תרה		סי' כג
1372 1344 1343 521 208	מהדורא תנינא, סי' קפז	143	סי' כה
		661	סי' לג
		1040 1035	סי' לד
		1066 1040 1035 1023	סי' לו
		1281	סימנים לד-לט
		553	סי' לט
		557	סי' קא
		1029 1027 1023	סי' קלב
		1388 1133	תרומת הכרי
		1212	הקדמה, אות ר
		1256	שעא, ס"ק א
			תרומת כסף (ראה: מצרף לכסף)
			תרשיש שהם, שו"ת
		1151 1143 1127 766 765 68 66	סי' עא
		755	תשבי, שורש ותר
			תשובה מאהבה, שו"ת
		291	חלק א, סי' ב
		114	סי' רז
		819 817 816 126	חלק ב, סי' רצט
		1228	חלק ג, על יו"ד, סי' שמא, ה
			תשובות והנהגות, שו"ת
		1024 769 69 54	חלק ב, סי' תרצה
		814	חלק ד, סי' רנב
		1230 1154	תשובות יהודה, שו"ת, סי' עג, אות ב
			תשובות ר' אליעזר
			חלק א
		134	סי' טו, אות יד

מפתח המקורות

902 872 206 81-80	עמ' 80-81	פסקי דין רבניים (המשך)
522 171	עמ' 171	כרך ג
1149 183	עמ' 183	עמ' 48 201
479 339	עמ' 339	עמ' 163 410
	כרך ט	עמ' 164 518 50
1014 745 47 101	עמ' 101	עמ' 165 751
745 102	עמ' 102	עמ' 166 747 515 309 52
1229 126	עמ' 126	עמ' 167 994 992 970 286 284 275 271
	כרך י	עמ' 168 411 406 286 269
411 124	עמ' 124	עמ' 169 1105 1104 1100 518 401
1128 133	עמ' 133	כרך ד
1145 367	עמ' 367	עמ' 179 1349
1195 368	עמ' 368	עמ' 180 1350 429
	כרך יא	עמ' 223-224 465
464 17	עמ' 17	עמ' 284-286 1401
828 19-18	עמ' 18-19	כרך ה
465 23-22	עמ' 22-23	עמ' 48 123
464 132 43	עמ' 43	עמ' 71 1398
1149 75-74	עמ' 74-75	עמ' 169 1163
120 111-107	עמ' 107-111	עמ' 208 1102 404
1240 1216 812 120 108	עמ' 108	עמ' 209 1102
1140 813 111	עמ' 111	עמ' 211 1102 1024
66 64 112	עמ' 112	עמ' 212 1102 446 411 401
429 136	עמ' 136	עמ' 213 895 411
1195 1145 1140 460 137	עמ' 137	עמ' 217 1200 521
1140 1124 429 143	עמ' 143	עמ' 234 1096 411
1140 430 144	עמ' 144	עמ' 235 1024
430 147	עמ' 147	עמ' 304 201
1144 523 178	עמ' 178	כרך ו
1144 523 179	עמ' 179	עמ' 99 1397 45
1145 180	עמ' 180	עמ' 100 398
1014 305 181	עמ' 181	עמ' 101 441 404
525 185	עמ' 185	עמ' 103 1105 407 399
525 186	עמ' 186	עמ' 104 1131 441
1200 187	עמ' 187	עמ' 105 1277 963 957 575 559 552
1204 189	עמ' 189	עמ' 106 1322 1277 1130 963 957
1140 525 523 190	עמ' 190	עמ' 107 1277 1130 1088
975 525 191	עמ' 191	עמ' 108 520 519
1131 1127 518 231	עמ' 231	עמ' 172 1365
	כרך יג	עמ' 178 776
1148 761 459 458 448 42	עמ' 42	עמ' 200 1149
942 535 240 81	עמ' 81	כרך ז
1052 82	עמ' 82	עמ' 359 440
755 535 57 83	עמ' 83	עמ' 362 809
	כרך יד	עמ' 364 201 200 174
306 105	עמ' 105	עמ' 366 898 679 215
1124 114	עמ' 114	עמ' 367 823 127
	כרך טו	עמ' 367-369 824
1024 187	עמ' 187	כרך ח
1306 288	עמ' 288	עמ' 6-7 174
1307 289	עמ' 289	עמ' 7-8 1343 858
1308 290	עמ' 290	עמ' 8 1388 1343
1306 293	עמ' 293	עמ' 53 433
1306 295	עמ' 295	עמ' 71 501
1305 299	עמ' 299	עמ' 78 1349
1307 306	עמ' 306	עמ' 80 1398
1415 307	עמ' 307	עמ' 81 90

מפתח המקורות

	עמ' 309 1415
חוק ההתיישנות, התשי"ח-1958 1356	עמ' 312-314 1307
חוק המקרקעין, התשכ"ט-1969, סעיף 93(א) 652	עמ' 317 382
חוק המתנה, התשכ"ח-1968, סעיף 4 1103	כרך ז'
חוק השכירות והשאלה, התשל"א-1971, סעיף 6 436	עמ' 37 61
חוק פיצויי פיטורין, התשכ"ג-1963, סעיף 29 90	עמ' 72 644
פקודת מס הכנסה [נוסח חדש], סעיף 3(ב) 31	עמ' 73 650 1280 1322
	עמ' 74 806 1385
	עמ' 77-78 1386
	כרך כב, עמ' 202 1365
עב' (תל-אביב-יפו) 8476/06 אשכנזי נ' אופן גייט בע"מ ואח', פסקה 29 1409	פס"ד בית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו, תיק 3647/1324, לא, לא פורסם) 555
ת"א 05-17-41365 בית הכנסת חסד ואמת נ' בגירא הון צמיחה 2 בע"מ ואח', בבית משפט השלום בירושלים 469	עמ' 2 1377
ע"א 457/61 גרין נ' גרין, פ"ד טז 318 1409	פס"ד של ב"ד הרבני הגדול, ערעור תשל"א/192, תשל"א/199 (לא פורסם) 1377
ע"א (ירושלים) 2001/08 דהן עורד נ' כתר הוצאה לאור בע"מ, פסקה 112 1409	פסקי דין ירושלים
בג"צ 760/79 דיון נ' בית הדין הארצי לעבודה, פ"ד לד(3), 823, 820 90	כרך א, דיני ממונות
ע"א 208/51 הקר נ' ברש, פ"ד ח 566, 578 1278	עמ' מ 1275 645
מ"א (תל-אביב) 4504/90 זקין נ' זקין 1409	עמ' מא 1277 1386
בש"א (ירושלים) 2813/05 חברת העובדים השיתופית הכללית בא"י בע"מ ואח' נ' הרב דניאל ביטון ואח' 1409	עמ' מב 1386 1385 313
ה"פ (ירושלים) 1172/02 חברת ענבל, מפעלי תיירות בע"מ נ' מלון אשכולות חברון בע"מ 1409	עמ' קנא 1394
ת"א (י-ם) 5072/03 ישפרו נ' מנהל מקרקעי ישראל, פסקה 60 1409	כרך ב, עמ' סט 1345
ת"פ (ירושלים) 2003/06 מדינת ישראל נ' פלוני 1409	כרך ו, עמ' קבא-קכב 1067
בש"א (ירושלים) 1448/06 עיזבון המנוח דניאל חכיאשוילי ואח' נ' הסתדרות מדיצינית הרסה 1409	כרך ז'
ע"מ (ירושלים) 785/05 פלוני נ' אלמונית 1409	עמ' רכג 120 90
ע"א 4082/09 Machinefabriek Aardung B.V. נ. שקבר השקעות בע"מ, פסקה 12 לפסק דינו של השופט הנדלן 411	עמ' שסה 1169
	עמ' שסו 1169 1132 1023 1139 1169
	עמ' שסט 1172 1170 1169
	עמ' שע 1139
	עמ' שעב 1172
	עמ' שעג 1169
	כרך ט
	עמ' רד 1355 460 457
	עמ' רה 54
	עמ' רו 90
	כרך יג
	עמ' קפ 404
	עמ' שיח 1365

רשימה ביבליוגרפית

- אבן שושן, י', תורה מציון, שנה א (תרמ"ז), חוב' ב, סי' יח, אות ח
אברהם, מ', "מהי 'חלות'?", צוהר ב (חורף תש"ס), עמ' 83
אדלר, י"פ, "עיונים בנושא אין כותבים פרוזובול אלא על קרקע", המעין, כרך כח, גל' א (תשרי תשמ"ח), עמ' 48
אדלשטיין, י', "בענין ספק קם ליה בדרכה מיניה, ובדין אין ספק מוציא מידי ודאי", שחר אורך, תש"ס, עמ' שכב-שלא
אוירבוך, ר', "בירור דין פירעון בעל כרחו אם שמה פירעון", בית אהרן וישראל, גל' פח (ניסן-אייר תש"ס), עמ' צז-צח
אונגר, י', חוק לישראל, אפטרופסות, ירושלים תשפ"ג
אונגר, י', חוק לישראל, נאמנות בנכסים, ירושלים תש"ע
אזרחי, ב"מ, "גדרי התחייבות באימוץ ילדים", נועם ד (תשכ"א), עמ' קמז
אזרחי, ב"מ, "שטר מכירה ביחס לאיסורי שבת", נועם ד (תשכ"א), עמ' קסב
איישישקין, י', המאסף (קואינקה), שנה יז, סי' ל'
אילן, י"ד, "ברדין מחשבה בתרומה ובסוגיא דרבירים שבלב", שחר אורך, תש"ס, עמ' רסג
אילן, מ', "מחילת אשה על מזונות", תחומין ג (תשמ"ב), עמ' 125-153
אלבק, ש', "דינו של מעשה שיש בו איסור", סיני, גל' פא (תשל"ז), עמ' ח-י
אלבק, ש', דיני הממונות בתלמוד, תל אביב תשל"ז, עמ' 369-368
אלבק, ש', מבוא למשפט העברי בימי התלמוד, רמת גן תשנ"ט
אלון, מ', כבוד האדם וחירותו בדרכי ההוצאה לפועל, ירושלים תש"ס, עמ' 145
אליעזרוב, י', "מעביד החורג ממנהג המדינה", תחומין כ (תש"ס), עמ' 75-77
אריאל, י', "הפדת הסכם שנחתם עם מורדים בכלא", תחומין כא (תשס"א), עמ' 156-162
אריאל, י', "ברורים בהלכות הראייה", ירושלים תשנ"ב, עמ' 373-405
ארליך, י', שבט מיהודה, תל אביב תשנ"ז, עמ' 62
אתרוג, ג', אוהל תורה (בעריכת לפידות), תרפ"ו, סי' מא
באלד, א"ב, "בירור מקיף בעניין מצות משלוח מנות", בית אהרן וישראל, גל' סט (שבט-אדר תשנ"ז), עמ' עג, עז
בוקשפן, מ"י, "בענין אין כופין על מצות עשה שמתן שכרה בצדה", בית אהרן וישראל, גל' עב (אב-אלול תשנ"ז), עמ' נא-נב
בית אולפנא דרבינו יוחנן, "הערות וביאורים בשו"ע אהע"ז הלכות כתובות", בית אהרן וישראל, גל' לה (סיון-תמוז תשנ"א), עמ' צא-צב
בית אולפנא דרבנו יוחנן, בית אהרן וישראל, גל' טו (שבט-אדר תשמ"ח), עמ' ק
בית אולפנא דרבנו יוחנן, חידושים על חו"מ, ט, א, בית אהרן וישראל, גל' יג (תשרי-חשוון תשמ"ח), עמ' קי
בלוי, ש"ד, "גדרי דתיית עשה לל"ת", בית אהרן וישראל, גל' טז (ניסן-אייר תשמ"ח), עמ' סט
בלוך, ח"י, "הקטין בדיני הקניין", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 156
בלוך, ח"י, "מקורות והארות בהלכות דינינים", משפטי ארץ א (תשס"ב), עמ' 312
בלייכר, מ', "צוואה - עריכתה וניסוחה", שורת הדין, כרך ב (תשנ"ד), עמ' שמג, שנ
בן דוב, ש', תורת דיני הקניין, ספר ד
בן דוד, א', "האם רשאי נבחר ציבור להפטור מתפקידו", אמנות עתיד, גל' 116 (תמוז תשע"ז), עמ' 84
בן יעקב, צ"י, "בין מנתת שכבי מרע", שורת הדין, כרך ז (תשס"ב), עמ' ריב-ריג
בן יעקב, צ"י, "מורשה והרשאה", תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 263
בן מנחם, ח', המחלוקת בהלכה, כרך ג, בוסטון תשס"ג
בן מנחם, ח', "מתנה טמירתא", שנתון המשפט העברי יג (תשמ"ז), עמ' 39
בן מנחם, יא"י, "תקפו וגדרו של מנהג הסוחרים", ויען שמואל, חלק י (תשס"ז), עמ' שכה
בן פורת, א', "בענין הלנת שכר", מוריה, גל' רלח (טבת תשנ"ו), עמ' קז-קח

רשימה ביבליוגרפית

- בן שמעון, ש', "הסכמה בערכאות דינה כמתנה כפויה", שערי צדק ט (תשס"ח), עמ' 268–272
 בן שמעון, ש', "הערות והארות בשו"ת 'שואל ומשיב', זכור לאברהם (חולון) תשנ"ו, עמ' תד
 בער, י', תולדות היהודים בספרד הנוצרית, תל אביב תשי"ט, עמ' 135
 בראלי, א', "פירות שנפלו מן הבסטא בשוק לרצפה", אמונת עתיך, גל' 125 (תשרי תש"פ), עמ' 35
 בראלי, א', "תביעה לבית דין לממונות לאחר דיון בבית משפט", אמונת עתיך, גל' 137 (תשרי תשפ"ג), עמ' 98
- ברגמן, נ', "בענין שיעבודא דר' נתן", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג (תשמ"ד), עמ' רסה
 בריס, מ', "הגמשת סדרי הדין ההלכתיים: האם 'אופקית' או 'אנכית'?", משפטי ארץ א (תשמ"ב), עמ' 212–216
- בריס, מ', "מבוא לדיני הקניין: אישיות, תועלת ואפסות", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 22–23
 בונשטיין, יפ"י, קול תורה, שנה ג, חוב' ד (טבת תרצ"ד), סי' נא, עמ' יג; חוב' יב (אלול תרצ"ד), סי' קסז, עמ' יב; שנה ד, חוב' א (תשרי תרצ"ה), סי' יג, עמ' יד
- גואלמן, י', "בגדרי חזקת נזיקין וחזקת תשמישים", זכור זאת ליעקב, ירושלים תשל"א, עמ' קפט–קצ
 גודמן, מ', "לחידוש מבנה ישיבות ההסדר", צוהר, גל' ח (סתיו תשמ"ב), עמ' 161
 גוטליב, ש"נ, אהלי שם, פינסק תרע"ב, עמ' 116
 גוטפריינד, א"י, "אשה הנושאת ונותנת בתוך הבית", שומרי משפט (טשכנוב), חלק א (תשמ"ב), עמ' מד–נג
 גוטפריינד, א"י, "בענין חיוב הממון וחייב הגוף והמסתעף", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ב (תשמ"ב), עמ' עה–פכ
- גולאק, א', יסודי המשפט העברי, ברלין תרפ"ב, ספר שני, סי' נ
 גולדבלט, א"מ, "אשה הלוותה ומתה ובעלה מבקש למחול ללווה", הישר והטוב, גל' יב (תשע"ב), עמ' רכת–רלז
- גולדברג, ז"נ, "בביאור ההבדל בגדרי הלכות שבספר קניין להלכות שבספר משפטים", הדרת מלך (ניו יורק), ג (תשמ"ה), עמ' קו
- גולדברג, ז"נ, "בביאור אופן קביעת שיעור פדיון הבן וכל שיעורי תורה", בית אהרן וישראל, גל' סא (תשרי–חשוון תשנ"ו), עמ' קטז
- גולדברג, ז"נ, "דיני נזיקין בהפלוגת מלאכותיות", תחומין ט (תשמ"ח), עמ' 59–61
 גולדברג, ז"נ, "העתקה מקסטה ללא רשות הבעלים", תחומין ו (תשמ"ה), עמ' 187, 191
 גולדברג, ז"נ, "השגת גבול וסודות מקצוע ביחסי עובד ומעביד", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקלו
 גולדברג, ז"נ, "להשתמש בתחבולות להוריד את האיסור מדאורייתא לדרבנן", הלכה ורפואה, כרך ה (תשמ"ח), עמ' קז ועמ' קטז
- גולדברג, ז"נ, "מקורות הלכתיים לזכויות יוצרים", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקכו
 גולדברג, ז"נ, "מתנה על מנת להחזיר – למשמעות התנאי", תחומין כב (תשס"ב), עמ' 312–313
 גולדברג, ז"נ, "נזק ששותפים בו המזיק והניזק", תחומין יח (תשנ"ח), עמ' 53
 גולדברג, ז"נ, "ציואה – עריכתה וניסוחה", שורת הדין, כרך ב (תשנ"ד), עמ' שנט
 גולדברג, ז"נ, "תנאי ושיור בהסכמים", תחומין ז (תשמ"ו), עמ' 375
 גולדברג, ז"נ, בתוך: ההתחייבות – תוקפה, אופיה וסוגיה, ירושלים תשס"א, עמ' 524
 גולדברג, ז"נ, בתוך: חוק לישראל, נזיקין, עמ' 366–367
 גולדברג, י', דברי משפט, כרך ד (תשנ"ח), עמ' שלו–שנא
 גולדברג, י', אוצר ישראל, ע' סלוק (כרך ז, עמ' 205)
- גולדפיין, א"ד, "ברין הקדש ותמורה בטעות", מוריה, גל' ריט (אלול תשנ"ג), עמ' מד
 גולומב, נ"א, "בסוגיא דחזקה אין אדם פורע תוך זמנו", בית אהרן וישראל, גל' נ (כסלו–טבת תשנ"ד), עמ' סב–סד
- גלבר, ש"י, שערי הוראה, גל' ו (תשס"ו), עמ' קיא
 גליקמן, י', "ברין אונסא דנפשיה בגיטין", נועם, כרך ג (תש"ך), עמ' קצב
 גרטנר, צ", "בענין שעבודא דרבי נתן", שומרי משפט (טשכנוב), חלק ג (תשמ"ד), עמ' רפכ–רפו
 גרינפלד, מ', "אי מועיל שאלה בהפקר", מעדני מלך, קובץ א (תשמ"ח), עמ' נג
 דביר, ד', "זכויות יוצרים", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקנה
 דויטש, ס', "גמירת דעת", שנתון המשפט העברי ו-ז (תשל"ט–תשמ"מ), עמ' 88
 דז'מיטרובסקי, י', "בענין שכן שנטע אילן ערבה בחצר בית משותף", מבית לוי, גל' ח (תשרי תשנ"ו), עמ' קמג
- דיכובסקי, ש', "בענין זכויות הבעל בנכסי אשתו", לודר עד עולם, עמ' 107–128
 דיכובסקי, ש', "חובת ההורים לזון את ילדיהם המאומצים", תחומין טו (תשנ"ה), עמ' 288
 דישון, צ"ח, "דין ערבות במכירת חמץ", בית אהרן וישראל, גל' ע (ניסן–איר תשנ"ז), עמ' קיג
 דישון, צ"ח, "הערה בהחליט למחול החוב וזוה העני לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסב–קסד
- דישון, ש"ו, "בענין שעבודא דרבי נתן", בית אהרן וישראל, גל' נו (כסלו–טבת תשנ"ה), עמ' לט–נט
 דינזון, י', המאסף (קואינקה), שנה יד, סי' יז

רשימה ביבליוגרפית

- דסברג, א', "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 80-82
הבלין, ש', "ויתור על זכויות או הקנאה", שבילין, גל' כז-כח (שבט תשל"ב), עמ' פה-פז
הוניסברג, י', "בענין קביעות זמן ותנאים בשמיטה", שומרי משפט (טשכנ"ב), חלק ב (תשמ"ב), עמ' קיג
הילדסהיים, י', "תוקפה ההלכתי של 'ועדת העובונות'", אמונת עתיך, גל' 111 (ניסן תשע"ו), עמ' 84
הירשפרונג, ש', "בביאור מחלוקת ראשונים אי מוחל חובו שרי במודר הנאה והמסתעף מזה", בית אהרן
ישראל, גל' נב (ניסן-אייר תשנ"ד), עמ' כט-לח
הלשטוק, י"א, "בענין חיוב פרעון בלי חביעת המלוה", שומרי משפט (טשכנ"ב), חלק ג (תשמ"ד), עמ' קנז-קנח
הנקין, י"א, "דין תורה משנת תש"כ בניו יורק", ישרון, גל' כ (תשמ"ח), עמ' רנ
העס, מ"ט, "כירור גדר קניין עבדות דעבד עברי", בית אהרן וישראל, גל' צב (כסלו-טבת תשס"א), עמ' מג-מד
ואזנר, ח"מ, "החליט למחול חוב ולזה העני על מנת לשלם – אם מותר לקחת ממנו", מבית לוי, גל' יב
(תשנ"ח), עמ' סו-סח; גל' יד (תשנ"ט), עמ' קסד
ואלפין, י', "בענין שיטת הר"ן בביטול חמץ", בית אהרן וישראל, גל' נו (שבט-אדר תשנ"ה), עמ' לב-לג
ואקנין, מ', "בענין מחילה ברבית", קול התורה, גל' נו (תשמ"ד), עמ' רמח-רנ
ואראנץ, א', "שערי ציון, שנה ד (תרפ"ד), חוברת יב-יג, דף י ע"ד
וולפא, א"י, "בענין גניבת שטרות", מוריה, גל' קפא (שבט תשמ"ח), עמ' קא-קב
ויגודה, מ', "בין זכויות חברתיות לחובות חברתיות במשפט העברי", בתוך: זכויות, כלכליות, חברתיות
ותרבותיות בישראל (תל אביב תשס"ה), עמ' 277
ויגודה, מ', חוק לישראל, שכירות ושאליה, ירושלים תשנ"ח
ויגודה, מ', חוק לישראל, לחתום על מחילה לדמי פיצויים", ירושלים תשע"ד
וייל, ד', "הגיון ההשלמה של חז"ל וההגיון היווני", הגיון א (תשמ"ט), עמ' 104 ואילך
וייל, מ', "בענין מחילה בענין", אהל שרה לאה, ירושלים תשנ"ט, עמ' תצה-תצח
וייס, ד', "בענין מחילה", הבאר, גל' כה (תשמ"ח), עמ' קלז-קמג
וינמן, מ"א, "ירישת המעביד לחתום על מחילה לדמי פיצויים", הישר והטוב, גל' יד (תשע"ג), עמ' קסב
וינרוט, א', "בטלות ההתחייבות למתן גט בהסכם הגירושין", תחומין יד (תשנ"ד), עמ' 304
ויסמן, י', דיני קניין – חלק כללי, ירושלים תשנ"ג, עמ' 85
וכטפוגיל, נ"א, "הערות בהלכות מלכים", התורה והמדינה ג (תשי"א), עמ' קסז-קסח
ועדלער, ש"ל, תורה מציון, שנה ח (תרס"ב), חוב' ג, סי' י
וקסלשטיין, ב', "מקח וממכר – מחילה במום לא ידוע", הישר והטוב, גל' כ (תשע"ו), עמ' רנו-רנט
ורהפטיג, א', "הסיפור 'מחרוזת הפנינים' לאור ההלכה", תחומין ל (תש"ע), עמ' 307
ורהפטיג, א', "תוקפן של הסכם להפריה חוץ גופית", תחומין טז (תשנ"ו), עמ' 182
ורהפטיג, א', ההתחייבות – תוקפה, אופיה וסוגיה, ירושלים תשס"א
ורהפטיג, ז', "דיני בורות במשפט העברי", מזכרת, לזכר מרן הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, ירושלים תשכ"ב,
עמ' 516
זאכס, י', המאסף (קואינקה), שנה טז (תרע"א), סי' נג; שנה יח (תרע"ג), סי' מח
זילברברג, י', "בדין מחילה וחזרה ברבית", הלכה וכספים (תשמ"ו), עמ' קכה-קכו
זילברג, מ', כך דרכו של תלמוד, ירושלים תשכ"ד, פרק ד
זלצמן, נ', "רישיון במקרקעין", הפרקליט, כרך מב (תשנ"ה), עמ' 24
זן-בר, א', "בדין זכין", בלכתך בדרך, תשנ"ה, עמ' 49
זעפרני, ש', "תוקף חיוב קנסות בהפרת הסכם רכישת דירה", אור תורה (כהן), שנה לב, גל' שצב (תמוז תש"ס),
סי' קיט, עמ' תשנח
זק, ר', "ויתור על חוב כמעשר כספים", אמונת עתיך, גל' 116 (תמוז תשע"ז), עמ' 16
חדאד, מ"מ, אור תורה (כהן), שנה מו, גל' תקנו (מרחשוון תשע"ד), סי' טז, עמ' קכה
חי, נ', "בר רשות – מעמדו הלכתי וויתור עליו", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 270-271
חי, נ', ופרג, צ', "גישור ופישור בבית הדין: פסק דין בענין הפסקת בנייה עקב עיכוב בתשלומים", משפטי
ארץ א (תשס"ב), עמ' 529
חיגר, מ', "פיצויים בעד מניעת ריווח עקב הפרת חוזה", סיני, כרך צט (תשמ"ו), עמ' קנה
חינסקי, א"ז, "שעבודא דרבי נתן", מוריה, גל' צט (כסלו תשמ"מ), עמ' נד-נה
טוליאנו, ב"א, "תשובה בענין שכ"ב מרע", שרידים, גל' יז (תשרי תשנ"ח), עמ' לב-לג
לוח, ש', "עכוב נסיעת הבעל למרחקים", בתוך: ר' אליהו פרדס – קובץ לזכרו, ירושלים תשל"ד, עמ' נג-ס
יפרח, י', "הסכם כפורה שלא כמנהג המדינה", שורת הדין, כרך ג (תשנ"ה), עמ' רעח-רפ
יצחיק, ע', "שונא מתנות יחיה" במחילת חוב", בית דוד – זכרון טוביה, חולון תש"ס, עמ' שכד-שכה
ירחי, א', "בענין אי מחילה מהניא לדבר הנמצא בעין", שיח שושנים, גל' ג (תשמ"א), עמ' 86-89
כהן, ש', "הערת בפ"ק דקדושין", מוריה, גל' קנט (סיון תשמ"ה), עמ' פא-פב
כהנא, ב', "מחילה מטעם הודאה? עיון בשיטת הגאונים", משפטי ארץ ג (תש"ע), עמ' 76-90
כהנא, ב', המחילה במשפט העברי, דיסרטציה, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006
כהנא, ב', חוק לישראל, מתנה (בהכנה)
כהנא, ב', חוק לישראל, ערבות, ירושלים תשנ"ב

רשימה ביבליוגרפית

- כהנא, ב', חוק לישראל, שומרים, ירושלים תשנ"ט
 כהנא-שפירא, א"א, "בדין טענת דמים", ספר זכרון אשל אברהם (שפירא), ירושלים תש"ע, עמ' תשז-תשי
 כולל לימוד יו"ד קרלין סטולין, בית אהרן וישראל, גל' מח (אב-אלול תשנ"ג), עמ' צד
 כץ, י', "מחילה ומתנה באונס", הישר והטוב, גל' כ (תשע"ו), עמ' רמז-רנב
 כשר, מ"ש, "מבוא לתורת מהר"ל", נועם, כרך כה (תשמ"ג), עמ' רנא-רנב
 לאפיאן, א"ל, "בחייב ברחקת נזקיו", מוריה, גל' צט (כסלו תשמ"ז), עמ' לג-לד
 לביא, א', "הודאת בעל דין וקנין אודיתא", שעלי דעת, גל' ז (תש"ן), עמ' 160
 לוי, ר', "קריאה למפטר ביום טוב בס"ת שיש פסול באחד החומשים", מוריה, גל' רט (ניסן תשנ"ב), עמ' מא
 לינדר, ח"מ, "באיסור כל תלין", בית אהרן וישראל, גל' סב (כסלו-טבת תשנ"ו), עמ' קלט
 לינדר, ח"מ, "הערות נחוצות בהלכות תשלומי שכר שכיר בזמננו", בית אהרן וישראל, גל' מו (ניסן-אייר
 תשנ"ג), עמ' קמג
 ליפקין, ב', "להגדרת מושג רצון הבעלים בקניינים", סיני - ספר יובל, עמ' שפג-שפח
 ליפשיץ, ב', "אגדה ומקומה בתולדות תורה שבעל פה", שנתון המשפט העברי כב (תשס"א-תשס"ג), עמ' 233, 304
 ליפשיץ, ב', אסמכתא - חיוב וקנין במשפט העברי, ירושלים תשמ"ח
 ליפשיץ, ב', משפט ופעולה, ירושלים תשס"ב, עמ' 95, 105
 ליפשיץ, ב', "מתנה לחדו" - בין קניין לבין התחייבות", דיני ישראל יב (תשמ"ד-תשמ"ה), עמ' קלו
 לרנר, פ', "התחייבות החד צדדית, ירושלים תשס"א, עמ' 34
 מאזוז, מ", "זכויות יוצרים וירידה לאומנות חביר", שערי צדק יג (תשע"ב), עמ' 130-131
 מאזוז, מ", "מכון ציבורי, שיתופי או שאין לו תובעים", שערי צדק ג (תשס"ב), עמ' 295-297
 מולכו, מ', "תקנת חזקת בתים, חצרות וחגירות בשאלוניקי", סיני כח (תשי"א), עמ' רצו-שיד
 מזרחי, ש"י, דברי משפט, כרך ז (תש"ס), עמ' קמ-קמו
 מייטליס, א"ג, מאורות תורת המשפט, גל' 50 (אדר תשע"ז) (עמ' לו-לח במהדורה המקובצת)
 מירון, ש', "מקורות המשפט לדיני מסים אצל חמשה מפוסקי אשכנז", דיני ישראל ג (תשל"ב), עמ' 66
 מישקובסקי, א', "בדין מחילה במיטלטלין ובקרקע", מוריה גל' יג (טבת תשל"ג), עמ' יח-כ
 מכון משפטי ארץ, "כתיבת ביקורת על מסעדה", אמונת עתיד, גל' 121 (תשרי תשע"ט), עמ' 20
 מכון משפטי ארץ, אמונת עתיד, גל' 102 (שבט תשע"ד), עמ' 32
 מכון משפטי ארץ, אמונת עתיד, גל' 119 (ניסן תשע"ח), עמ' 38
 מלכה, מ', "פטור ממיסים לחלק מהקהל במס עתידי", שערי צדק יד (תשע"ג), עמ' 132-139
 מן, מ', "קנס דאונס ומפתח", הנאמן, גל' יג (תמוז-אב תש"ט), עמ' 5-6
 מסקין, י', הפרדס, שנה כט, חוב' ב (מרחשון תשט"ו), עמ' 14-15
 מרק, ש"ז, "בענין הקנאת לולב לקטן", בית אהרן וישראל, גל' סא (תשרי-חשוון תשנ"ו), עמ' קכה
 מרקוביץ, צ', "בענין המקדש במלוה ומלוה להוצאה ניתנה", בית אהרן וישראל, גל' כד (אב-אלול תשמ"ט), עמ' ל
 מרקסון, פ', "בענין לכם בציעית", בית אהרן וישראל, גל' קכד (ניסן-אייר תשס"ו), עמ' קנח
 נבנצל, א', "מחלוקת הרא"ש ורבנו ברוך בספק מחילת כתובה", משפטי ישראל - דיני נויקין (תשס"ג), עמ' 35
 ניסלבוים, ר"ק, "גול פחות משה פרוטה", קול תורה, שנה ג (תרצ"ד), חוב' ט, סי' קל
 ניסני, ד', חוק לישראל, משכון ומשכנתא, ירושלים תשפ"ב
 סגל, י', "בענין חצרו ומתנתו באים כאחת", בית אהרן וישראל, גל' כט (סיון-תמוז תש"ן), עמ' מט-נ
 סגל, ש"מ, "בענין שואל מקטן ובענין טבעת קידושין של יורשים", בית אהרן וישראל, גל' סב (כסלו-טבת
 תשנ"ו), עמ' קלא-קלג
 סגל, ש"מ, "בענין שכן שנשט אילן ערבה בחצר בית משותף", מבית לוי, גל' ח (תשרי תשנ"ו), עמ' קמב-קמג
 סגל, ש"מ, "כסף עזבון המופקד בבנק", בית אהרן וישראל, גל' עג (תשרי-חשוון תשנ"ח), עמ' קמג
 סדן, א', "הערכת עובדים ודיני לשון הרע", אמונת עתיד, גל' 134 (שבט תשפ"ב), עמ' 96
 סדן, א', "הריסת בית כנסת שנבנה ללא היתר", אמונת עתיד, גל' 112 (תמוז תשע"ז), עמ' 27
 סוויפט, מ', "תשובה בענין ערכאות", מוריה, גל' קסט (מנחם אב תשמ"ו), עמ' מא
 עמאר, מ', "מחילת האשה את זכויותיה הכספיות בתקנת פאס", ספנות יט (תשמ"ט), עמ' 23-49
 עמנואל, ש', "תשובות הגאונים הקצרות", בתוך: עטרה לחיים, ירושלים תש"ס, עמ' 446-447
 עפשטיין, פ', "הערות בעניינים שונים", המאור, שנה יא, חוב' י (אלול תש"ך), עמ' 12
 ערוסי, ר', "מחילה בזכויות חפציות בהלכה", עבודת גמר, אוניברסיטת תל אביב, תש"ם
 פאלק, א', "עיונים בהלכות כבוד אב ואם", מוריה, גל' ריז (אייר תשנ"ג), עמ' צו
 פואה, מ', בשורת הצדק, תשע"ט, עמ' 33, 93
 פודור, מ', תבונת ארי (תש"ו), עמ' קפז-קצג
 פלדמן, א', "הפסקת השכירות", אמונת עתיד, גל' 115 (ניסן תשע"ז), עמ' 75
 פרבשטיין, י', "כיצד ניתן להגן על מידע או סודות מקצועיים", אוצר המשפט ב (תשע"ט), עמ' תקסו

רשימה ביבליוגרפית

- פרידלנד, ח"ה, כנסת חכמי ישראל, קונטרס ח (תרנ"ו), סי' קסז, אות א
פרידמן, ב', "בענין מחלק נכסיו בלשון ירושה ומתנה כאחד והמסתעף", בית אהרן וישראל, גל' נט (סיון-תמוז תשנ"ה), עמ' נב
- פרידמן, ד' וכהן, נ, חוים, תל אביב תשנ"א-תשע"א
- פרידמן, מ', "ריבית קצוצה יוצאה בדינין", מעדני מלך, קובץ א (תשמ"ח), עמ' רפח
- פרייזלר, א', "נוסח שטר סילוק", שערי הוראה, קובץ ו (תשס"ו), עמ' קיא
- פרנקל, י"י, "דין תנאי פיזיים בחוזה מכירה", תורה שבעל פה, כרך יט (תשל"ז), עמ' מ-מד
- ציון, ע', "בדין בר מצרא", מקבציאל, גל' לו (ניסן תשס"ט), עמ' שס
- צינווירט, צ"א, "בגדרי הנשבעין ונוטילין", בית אהרן וישראל, גל' מג (תשרי-חשוון תשנ"ג), עמ' סח
- קגן, י"ל, "הלכות גרים", הפרדס, שנה כ, חוב' ד (תמוז תש"ו), עמ' 30
- קוטובסקי, ע', "הערות ומקורות בגדרי מחילה", דובב שפתי ישנים, ירושלים תשל"ל, עמ' 141-143
- קליטניקי, י"ז, "בדיני משלוח מנות ומתנות לאביונים", בית אהרן וישראל, גל' נא (שבט-אדר תשנ"ד), עמ' מה
- קריוור, ש', "בענין האחים שחלקו", קובץ שעורי תורה (ועד להרבצת תורה), חלק ב-ג (ניסן תשל"ה), עמ' קצו
- קריבוס, מ', "הודאה בפני עד אחד ונאמנות אמתלא בממון", שומרי משפט (טשכנ"ב), חלק ב (תשמ"ב), עמ' רא
- קריינר, א', תורה מציון, שנה ה (תרנ"ט), חוב' ג, סי' טו, אות ט
- ראבילו, מ', חוק המתנה, תשכ"ח-1968, מהדורה שנייה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 37
- רבינובין, ח', "בדין ממון החורז בקידושין", מוריה, גל' קצא (אב תשמ"ט), עמ' לו-לו
- רבינובין, ח', "בענין שעבודא דר"נ", שומרי משפט (טשכנ"ב), חלק ג (תשמ"ד), עמ' קכו-קכח
- רוזנבלום, מ', "בסוגיא דפירי פירות", שומרי משפט (טשכנ"ב), חלק א (תשמ"ב), עמ' קצ
- רוטשטיין, י', "הערות בעניני העוסק במצוה והמסתעף", אהל שרה לאה, ירושלים תשנ"ט, עמ' תשצא, תתי
- ריבלין, א', "תקנות העובדות בירושלים ובא"י", אזכרה, לנשמת הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ירושלים תרצ"ז, כרך ה, עמ' תקנט-תריט
- רננין, ע', "ארבעת אבני החושן", אסיף ג (תשע"ו), עמ' 362-366
- רננין, ע', "הקטנת נזקי אדם על ידי הניזק", משפטי ישראל - דיני נזיקין (תשס"ג), עמ' 269-291
- רננין, ע', ורוזנברג, י', "דיני שכירות מקרקעין", אמונת עתיך, גל' 125 (תשרי תש"פ), עמ' 113
- רקובר, נ' (עורך), חוק לישראל, פגמים בחוזה, ירושלים תשע"ב
- רקובר, נ' (עורך), חוק לישראל, שיתוף נכסים, ירושלים תשס"ט
- רקובר, נ', איכות הסביבה, ירושלים תשנ"ד, עמ' 113-119
- רקובר, נ', "בעיות יסוד בהלכות גניבה במשפט העברי", סיני, כרך מט, חוב' ז (ניסן תשכ"א), עמ' יח-כא
- רקובר, נ', גדול כבוד הבריות, ירושלים תשנ"ט, עמ' 84-88
- רקובר, נ', השליחות וההרשאה במשפט העברי, ירושלים תשל"ב, עמ' 388-390
- רקובר, נ', זכות היצרים במקורות היהודיים, ירושלים תשנ"א, עמ' 52
- רקובר, נ', סודו של המשפט העברי, ירושלים תשע"ט, עמ' 765
- רקובר, נ', עושר ולא במשפט, ירושלים תשמ"ח, עמ' 22
- שאנן, ח"ש, "אחריות בעל הבית לנוק פועל", שורת הדין, כרך ג (תשנ"ה), עמ' רע
- שבדרון, י', "מזכרת גיטין לרבני איזמיר", בית אהרן וישראל, גל' יד (כסלו-טבת תשמ"ח), עמ' כט
- שבדרון, מ', "בחיוב פריעת חוב בלא תביעה", בית אהרן וישראל, גל' קלז (סיון-תמוז תשס"ח), עמ' קיב-קטו
- שגיא, א', אלו ואלו, תל אביב 1996, עמ' 41-42
- שורין, ד"ג, "בישוב המנהג למה בזמננו אין כל המוכרים מקפידים לקיים מצות 'צדק משלך ותן לו'", בית אהרן וישראל, גל' קלז (סיון-תמוז תשס"ח), עמ' קמ-קמא
- שוחטמן, א', "כשרותו המשפטית של השיכור במשפט העברי", סיני, כרך ע (תשל"ב), עמ' רטו
- שוחטמן, א', מעשה הבא בעבירה, ירושלים תשמ"א
- שור, מ"ש, "בענין תובע שתבע פחות מהמגיע לו באמת", בית אהרן וישראל, גל' צ (אב-אלול תש"ס), עמ' עג-עו
- שטיגליץ (אריאל), י', "מצוות בני נח", מתתיה (תשל"א), עמ' 99
- שטיינברג, א', "ביור דין מנהג חבירו מנכסיו בסתמא אי הוי מתנה או הלואה", בית אהרן וישראל, גל' סז (תשרי-חשוון תשנ"ז), עמ' נד
- שטיפנהולץ, י', "ויתור עובד על זכויותיו", תחומין כ (תש"ס), עמ' 78
- שימנובין, י', "הערות בעניני עבד כנעני", תורה אור (שנתי תש"ו), עמ' מט
- שינפלד, א"צ, "הסכם ממון קדם נישואין", תחומין כב (תשס"ב), עמ' 153
- שינפלד, א"צ, "חובת הניזק למנוע נזק", תחומין יא (תש"ן), עמ' 361-368
- שינפלד, א"צ, חוק לישראל, נזיקין, ירושלים תשנ"ב
- שכטר, צ', "בעניני גרמא וגרמיי", שערי צדק ג (תשס"ב), עמ' 241
- שלו, ג', "הבטחה, השתק ותום לב", משפטים טז (תשמ"ו), עמ' 295, 321
- שלו, ג', חוים, מהדורה שניה (תש"ן), עמ' 86

רשימה ביבליוגרפית

- שלוש, ש', "מחילה בלב אם מועיל, מחילה אם צריך קניין ומחילה ונקיט שטרא – אם צריך קניין", שערי צדק א (תש"ס), עמ' 139–148
- שמעונוביץ, נ', "בסוגיא שיראי צריכי שומא", מוריה, גל' קיג (ניסן תשמ"א), עמ' לה–לו
- שנדורפי, י"י, "מחילת זכויות במשפט העברי כפי שהיא משתקפת בשטרי סילוק ומחילה", דיסרטציה, אוניברסיטת בר אילן, תשע"ב
- שרמן, א"ח, "מנהג המדינה ביחסי עובד ומעביד", תחומין יח (תשנ"ח), עמ' 242–244
- נווה ההיכל, גל' 341 (סיון תשע"ו)
- American Jurisprudence 2d, vol. 23, Deeds, s. 10, 14, 15, 338-339
- Burby, W.E., Real Property, 3rd ed., s. 115, p. 282
- Davis, M., Hebrew Deeds of English Jews Before 1290, London 1888, pp. 288, 326
- Ismail, M.I., Legal Stratagems (Hiyal) and Usury in Islamic Commercial Law, Doctorate, 2010, p. 198
- Kirschenbaum, A., Mehilah, Encyclopedia Judaica, 2nd ed., vol. 13, p. 770
- Maliki Law, Mukhtasar of Sidi Khalil, Trans. F.H. Ruxton, London 1916, p. 263
- Minhaj et Talibin, A Manual of Muhammadan Law according to the school of Shafi'i, Mahiudin abu Zakariya Yahya ibn Sharif en Nawawi, Trans. E.C. Howard, Lahore 1977, p. 234
- Restatement, Contracts, s. 84
- Wikipedia, Dragoman
- Williston on Contracts, 4th ed., 1993, p. 564